

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

Bibliotheca Laurannensis
, 6 82.

FRANCISCI GOMARI
BRUGENSIS

Viri Clariss.

O P E R A

THEOLOGICA

O M N I A,

Maximam partem posthuma:

S U P R E M A A U T H O R I S

Voluntate à discipulis edita.

C U M I N D I C I B U S N E C E S S A R I I S.

תְּהִלָּם

אֶל נוֹבֵר עַלְיָהוּ

Deus perficiet pro me.

Secundis Curis emendatoria.

A M S T E L O D A M I,

Ex Officina JOANNIS JANSSONII,
ANNO M D C L X I V.

LAKMODI DEDICATION

BY R. K. SINGH

2000 BC.

9.0

ADIEGO DEDICATION

BY R. K. SINGH

9.0

2000 BC.

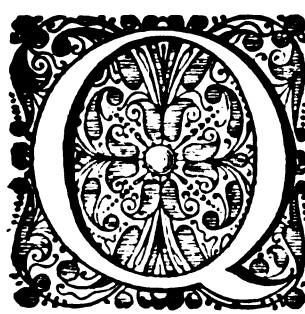
PROLEGOMENA.

I. FRANCISCI GOMARI ORATIO,

DE

FIDE RERE DEI,

Quæ est instar p̄fationis in Novum Testamentum, habita Lugduni Batavorum Anno 1594. octavo die Iunii.

UOTIESCUNQUE muneris hujus gravitatem, vestrāmque expectationem meā tenuitati sollicitē comparo, toties mihi memorabilis illa Cypriani sententia in mentem venit, qua ait, non esse absque periculo, multorum judiciis ingenium tenue & exile committere. Nam cum haecenus in populari docendi genere versatus sim, video satis, quam arduam in me provinciam suscepimus, ac quantopere laborandum, ne oneri vocationis meā succumbam. Ea enim illius est ratio, ut nihil nisi perfectum ingenio & judicio expolitum (quæ peregrina in me esse sentio) adferri oporteat.

Veruntamen meam hancce solicitudinem sublevat primum philanthropia & clementia Dei singularis. Etsi enim mysterii & ministerii reconciliationis tanta sit dignitas, ut nemo ei pro merito par esse queat (nam quis, ut Apostolus monet, ad hoc idoneus?) gratum tamen est Deo Opt. Max. non tantum præstantissimorum ingeniiorum, sed etiam tenuiorum officium. Quemadmodum ad Salomonici templi strætūram, non modo aurifices, sed etiam latuos & materiarios admisit Deus; sic nec Pauli solum & Barnabæ (virorum omnium exceptione majorum) verum etiam Titii ac Timothei ministerium ad Novi Testamenti sacrarium construendum adhiberi voluit.

Huc accedit, meque consolatur, eximia vestrā facilitas & humanitas, quæ potiorē (uti confido) voluntatis & studii mei quam ingenii rationem habitura est. Quare hac spē fatus cum mihi hoc tempore Novi Testam. explicationem honorandi collegæ indulserint, & instituto nostro consentaneum & vobis non ingratum facturum me existimavi, si propositi operis titulum (orationis ac p̄fationis futuræ materiam) tractandum mihi delegero. Cæterum sicut Periclem memorant apud Athenienses verba facturum, Deum semper precari solitum, ne ullum verbum, quod ad rem præsentem non conveniret, invito excideret sibi: id nobis in divinis mysteriis explicandis multo religiosius faciendum arbitror. Quare Deum Opt. Max. precor, ut mentem nostram Spiritu suo Sancto imbuat, & linguam dirigat, ut ea animo concipiamus & eloquamur, quæ veritati & gloriæ divinæ illustrandæ, nostræque institutioni inseruant. A vobis autem etiam atque etiam peto, *Auditores*, ut me de re gravissima ac scitu dignissima non pro materiæ amplitudine, ac dignitate, sed pro tenuitate mea dicentem attentè bonaque cum venia audiat. Ut igitur ad rem ipsam accedamus & inde à capite exordiamur, observandum est, titulum suscepit operis esse vel universalem, qui est universi operis, vel singularem, qui est singularis ejus partibus seu libris proprius. Universalis autem est unicus ἡ καὶ διαδίκτη. In quo duo spectanda sunt: interpretatio vocis & explicatio sensus.

(*) 2

Ad

Ad prius quod attinet διαθήκην dico potissimum significat, Testamentum vel fœdus seu pactum. Hinc plerique Novi Testamenti (quia hanc significationem urget Apostolus, Heb. 9. 16. 17.) alii novum fœdus interpretari malunt: qua vocem Hebream בְּרִית (quæ generatim pactum, aut solemnem promissionem significat, Gen. 9. 11. 1 Paralip. 16. 17. vel συνεχδοχικῶς fœdus) LXX. interpret. & Apostoli διαθήκην verterunt: Deinde, quia veteri fœderi seu legi opponitur, quæ testamentum dici nequit. Verum in re ipsa parum est situm, modo nec merum fœdus, nec merum Testamentum, sed tale testamentum statuamus, quod etiam sic fœdus, & contra.

Ad sensum quod attinet: Testamentum aut fœdus κατ' ἔλεψιν & κατ' ἔξοχην, non de quovis, sed singulari illo ac salutari Dei fœdere seu testamento intelligitur. Et quidem accipitur vel propriè pro ipsomet fœdere, ut passim in Sacr. Literis (Gen. 17. v. 11. circumcisio vocatur signum fœderis & 2 Cor 3. v. 16. Paulus ministerium se Nov. Testament. vel fœderis afferit) vel metonymicῶς (ut cætera omittam) pro tabulis fœderis: quemadmodum 1 Reg. 8. 21. in arca fuisse dicitur fœdus Dei, id est, duæ tabulæ lapideæ divini fœderis indices. item 2 Cor. 3. 14. manere velamen in lectione Vet. Testam. vel fœderis, hoc est, legis Mosaicæ, ut circumstantia loci & Augustinus lib. 3. ad Bonifacium docet. atque hoc sensu vox διαθήκης metonymia synecdochica usurpatur, nempe pro tabulis authenticis, aut corpore illo librorum canoniconum, quo novum Dei fœdus θεοπνεύσως Græcè explicatur: itaque hoc titulo materia potissima & argumentum universi operis accommodatissimè demonstratur.

Verum, quia fœdus Dei non unius est generis, definiendum prius ac dividendum, distinguendumque nobis est, ut penitus cognoscamus, quid novi fœderis seu testamenti nomine intelligatur. Fœdus igitur Dei, propriè dictum, est mutua Dei & hominum obligatio, de vita æterna ipsis certa conditione danda. Ejus partes sunt duæ, obligatio Dei, quæ est vita æternæ: & obligatio hominum, quæ est stipulatio conditionis à Deo præscriptæ. Hoc porro fœdus est duplex, Naturale & Supernaturale. Naturale est fœdus Dei natura notum, quod Deus vitam æternam promittit tantum, & conditionem perfectæ obedientiæ ab hominibus requirit. Eoque naturale rite vocatur, quia pectoribus humanis natura insculptum, Rom. 2. 14, 15. Estque hoc unicum re ipsa, sed adjunctis variat: quorum ratione non dividitur, sed distinguitur.

Primum enim & immediate à Deo cum primis parentibus & genere humano inde à creatione, in paradiſo initum est, natura adhuc integra, & Deo amica, eoque perfectè tum hominibus notum & δύναται: additumque est speciale obedientiæ examen, nempe abstinentia arboris vetitæ, Gen. 2. 17. & promissionis divinæ tessera, arbor vitae. Deinde mediatore Moysi Israëlitis repetitum est, & in duas decalogi tabulas (quæ expressam fœderis naturalis formam continet) relatum: idque natura jam corrupta & Deo inimica, eoque imperfecte hominibus notum & δύναται, Rom. 8. 3. Adiectum etiam est peculiare obedientiæ examen & chirographum, nempe ceremoniarum jugum, oneraque (ut Tertullianus vocat) laciniosa, atque hæc de Naturali.

Fœdus verò Supernaturale est fœdus Dei natura ignotum, & merè gratuitum, quo Deus non solum Christum, & perfectam in eo obedientiam ad reconciliationem & vitam æternam hominibus offert: sed etiam conditionem fidei, & resipiscentiæ suo spiritu donat. ut formula fœderis Jerem. 31. 31. &c. Heb. 8. 8. &c. & Marc. 1. 15. concio Christi abundè demonstrat. Supernaturale autem vocamus: quia nec ingenio, nec viribus naturæ; sed sola supernaturali spiritus gratia, à nobis cognoscitur & observatur.

Atque hoc etiam fœdus unicūm re ipsa est atque æternum, veruntamen certis temporum periodis & circumstantiis distinguitur.

Primum

Primum enim in paradiſo, pōſt lapsū humāni generis initum eſt, promiſſione data venturi Mēſiā & ſerpentis caput contrituri, Gen. 3. 15.

Confirmatum deinde cum Abrahāmo & Iſrāelitis (ſecretis interim ad Chriſti adventū gentib⁹, Psal. 147. 26. Act⁹. 14. 16. annexa promiſſione de admirabili ſoboliſ inçrementationo & hereditate Chananez; deque Chriſto ex eo oriundo, & gentium vocatione, quibus omnibus obſignandis accessit circumlocutio, Gen. 17.

Repetitum eſt poſtea hoc ſœdus & ceremoniis etiam obſignatum pér Moſen, cujuſ ministerium fuſt duplex, primarium quidem legom ſeu ſœdus naturale promulgare (unde συνεδοχικῶς plerumque hoc modo ſpectatur) ſecundarium verò fuſt renovare memoriam ſœderis ſupernaturalis & gratuiti cum Abrahāmo & Iſrāelitis olim initi, ut promiſſiones Mōaſicæ probant, Venet. 18. v. 25. & alibi, & Chriſtus Apoſtolique teſtantur, Joh. 5. 46. Act⁹. 3. 21. &c. Adjunctæ etiam fuerunt huic ſœderi ad umbrando & obſignando ceremoniæ: quia utrique ſœderi ante Chriſti adventū ſervierunt, fuerunt enim indices ac chirographum peccati & mortis, & venturi Chriſti noſtræque reconciliationis umbræ, ut docetur copioſe ad Hebræos & Col. 2. 14. & 17. Denique plenissimè hoc ſœdus ſancitum eſt ac promulgatum Chriſti adventū & morte, cujuſ ratione testamentum dicitur, Heb. 9. 15. 16. Cal. 3. 15. 17. ſed testamentum ante Chriſtum initum vocatur ἐπαγγέλμα, promiſſio Galat. 3. 17, & διαθήκη ἐπαγγέλμας, Ephes. 2. 12. quia Chriſtum venturum & legi pro nobis ſatisfactum, gentesque in communionem ſœderis vocaturum pronunciabat ac promittebat: jam verò Chriſto exhibito vocatur ἐπαγγέλμα, hoc eſt, latus nuncius κατ' ἔξοχον, qui promiſſionem illam impletam diſertissimè ad noſtrām conſolationem annunciat.

Caterum ſœdus ſeu teſtamentum novum dicitur, ratione ſœderis naturali ſeu legis: cui tanquam veteri & abrogato pér Chriſtum ſuccedit. Jerem. 31. 35. & Heb. 8. 8. & 9. 15. atque hinc liquet utriusque ſœderis naturalis ſeu veteris, & ſupernaturalis ac novi diſcrimen. Primum in materia, hoc eſt, partibus ſed obligatione mutua. Obligatio enim Dei in ſœdere naturali & veteri, eſt mea vitæ æternæ promiſſio: in ſœdere ſupernaturali & novo eſt primum totius ſœderis naturalis, hoc eſt, non tantum vitæ æternæ, ſed etiam perfectæ obedientiæ legi in Chriſto promiſſio, deinde conditionis novi ſœderis donatio. Obligatio verò hominum in ſœdere naturali, eſt perfecta legis obedientia, quæ (poſt lapsū humāni generis) conſtae ſatisfactione violati ſœderis, & perfecta ſanctitate ac iuſtitia. Obligatio hominum in ſœdere ſupernaturali & nova eſt fides & resipientia. Alterum utriusque ſœderis diſcrimen eſt in effectis Naturale (poſt lapsū) peccatum & damnationem detegit, ac damnationem affert, unde miſterium mortis ac litera occidens vocatur, 1 Cor. 3. 6, 7. Supernaturale verò peccatum damnationemque auſ fert & gaudium ac ſalutem donat: unde non immerito, ſpiritus vivificans & miſterium iuſtitiae nominatur, 2. Cor. 3. 6, 9.

Tertium diſcrimen eſt in proprietatibus & adjunctis. Naturale eſt naturā notum, ac ſœdus eſt merum, non etiam teſtamentum: ſupernaturale verò eſt naturā ignotum, & ob teſtatoris Chriſti mortem teſtamentum.

Plura quidem ſtatuantur ſœderis naturalis & ſupernaturalis diſcrimina, à loco, tempore, mediatore, ſed ea non absolute, ſed ad ſœdus naturale repetitum per Moſen, & ſœdus ſupernaturalis ſancitum per Chriſti adventū, referenda ſunt: quemadmodum etiam ſynecdochikῶς ſpectantur, Galat. 4. Hebr. 8. v. 8. Atque haec tenus de ſœdere Dei & N. T.

Quod reliquum eſt, Deo Opt. M. gratias agamus, quod nos à miſterio mortis liberavit & novi ſœderis ac vitæ æternæ per Chriſtum participes fecerit, eundemque preceſſemur, ut ſuam hanc gratiam porrò nobis proroget, & ſpiritu ſuo ſancto dirigat, ut vera fide & resipientia ei ſerviamus, quemadmodum Deo conſederatos decet, ad gloriam divini nominis, aliorum iuſtificationem, noſtrāmque ſalutem, &c.

IL PARTITIO LIBRORUM

NOVITESTAMENTI.

Ovi Testamenti partes, aliæ sunt dogmatis, aliæ doxum patrum. Ille sunt scripta, quæ in narratione potissimum versantur: siveque vel historica, vel prophetica.

Historica sunt, quæ historiam seu rei gestæ narrationem continent, eamque vel Christi (ut quatuor Evangelia, μαρτυρικῶς à materia sic dicta: quorum duo ab Apostolis, Matthæo & Iohanne: & totidem ab Apostolicis viris seu Apostolorum individualiis co-mitibus & Evangelistis, Marco & Luca descripta sunt) vel Apostolorum: ut Acta, scripto-re Luca. Prophetica vero (χορηγοῖς sic dicta: nam alias etiam prophetia est rerum gestarum, ut Genesis Mosis) quæ prophetiam, seu rei gerendæ απόφασιν proponunt. Qualis est sola Apoca-lypsis Iohannis. Atque bæc de libris διηγητικοῖς: δογματικοὶ vero sunt, qui in dogmatibus potissi-mum versantur: ut Apostolorum Epistolæ: præsentia eorum vicarie, 2 Pet. 1. v. 15. Epistola enim inventa est, ut certiores faceremus absentes; si quid esset, quod coscire; aut nostra aut ipsorum interesset, ut ait Cicero lib. 2. ad Farth. Epist. 4. & Hieronymus tom. 3. Epist. ad Marcellam. Solaque res est, quæ homines absentes præsentes facit, ut ait Tur-pilius Comicus, teste Hieronymo tomo. 1. Epist. ad Niciam (pag. 77.)

Epistolarum autem Apostolicarum (et si usus, ut totius S. Scripturae 2 Tim. 3. 16. & Rom. 15. v. 4. communis est omnibus fidelibus, I. Cor. 1. 2. cum ad omnes Apostoli scriperint, dum ad quosdam, ut ait Tertull.) aliae ratione occasionis & objecti sunt particulares: aliae universales. Particulares sunt, quae particularibus inscriptae sunt, vel et clesiis: ut Pauli ad Roman. ad Corinth. primis: ad Ephes. ad Philib. ad Coloff. ad Thessal. duæ: vel hominibus, iisque vel publicam in ecclesia personam sustinentibus & Evangelistis, ut Pauli, ad Timoth. duæ, & ad Titum una: ad Philemonem: vel prevatis, ut Iobannis secunda & tertia. Alique hæ particulares.

Universales vero vocans, quae scriptae sunt multis ecclesiis & quidem vel Israëlitarum, ut Epistola ad Hebr. Iacobi Petri atque & Iohannis prima (ut videtur doctiores ex colligunt ex I. Iohann. 21 v. 12.) vel gentium, Achæorum, ut secunda ad Corinth. vel Galatiarum, ut Epistola Pauli ad Galatas.

It is also important to note that the results of the study were not limited to the effects of the intervention on the primary outcome. The study found significant improvements in all secondary outcomes, including the number of days spent in hospital, the number of days spent in the ICU, and the number of days spent in the ER.

ANS — Les deux dernières années, dans lesquelles j'ai été nommé à la direction de l'Institut national des sciences physiques et appliquées, j'ai eu l'occasion de faire une étude approfondie de la question de l'énergie dans l'industrie et dans la vie quotidienne. J'ai pu constater que l'énergie est un élément essentiel de toute activité humaine, et que son manque ou son excès peut entraîner de graves difficultés. C'est pourquoi je crois qu'il est nécessaire d'entreprendre des recherches pour développer de nouvelles sources d'énergie et pour améliorer l'utilisation de celles qui existent déjà.

C A N D I D O
E T
B E N E V O L O L E C T O R I.

S.

RIA sunt, *Amice Lector*, de quibus hic præfari visum est: Autor operis, opus ipsum, & nostra in eo edendo opera. Autor est **FRANCISUS GOMARUS**. Quis verò quantusque ille fuerit, jam otibi Christiano à multis annis innotuit universo. Qui ut nostro non eget encomo, ita ab officio *yngviorum* Discipulorum alienum non videtur, virtutes, animique dotes, quas in præceptore vivo mirati atque æmulati sunt, eas, illo defuncto, apud alios candidè prædicare. Nec tamen Declamationem de laudibus *Francisci Gomari* hic paramus. Cui rei, & ob illius magnitudinem, & ob nostram tenuitatem, omnino impares sumus. Tum & ipse magis hostio testimoniūm habet: ab eo quippe profectum viro, qui ipse in laude tot jam annos vicit *Danielem* dicimus *Heinsium*. Qui, cum incomparabili eruditione & quinquam morituris ingenii sui tot monumentis, ad summum laudis ac gloriæ fastigium ascenderit, nunc ex ipso sæculi livore & æmulorum calumniis quodidic cœfecit. Ut in ipsum quadret, quod ab ipso, magno olim Sealignero dictum:

*Sic tua cum fessas superent praeconia Musas,
Accedit tacito furtiva calunnia mortuus,
Et solus populo quis sis quantusque fatebor
Livor iners animi. Dignos tibi solvit homines
Ansulagens, nomenque angel, quod tollere
Phæbus
Nescit, & astonit nequenit augere Camæne.
Namque ubi supremo rerum stesit ordine virtus
Divitius innixa suis, quam tangere nescit,
Impetus infelix & detrahit omnia Livor.*

Ils vero quanti huic nostrum fecerit, singulari, quam nobis misit, & ad nos scripsit, epistola luculenter indicavit. Quam integrāns cum carmine illi plane gemino, hūdjam olim deditimus, Præfationi huic nostræ, pulcherrimam opere Gomariani insettam, subiungemus. Quod quantvis pudor prohibet, & indignitas nostræ conscientia, quæ eas laudes, quas & in nos plena profundis manu, non admittit; maius tamen paulo immodestiores videri, quam vel verbiūm de eam p̄aclaro scripto detrahere. Ut ita publicum atque appetitum tanti viti, & de ipso Gomaro judicij, & in nos benevolentie testimoniūm extaret. Nobis yed̄ hinc operæ viderunt premium, eas porissimum præceptoris virtutes commēmorare, quibus spartani, quam rā Deo natus erat, exornavit. Ceterum, ut ad ram arduum munus rite explendens, præter principis scientiam, & aliarum etiam artium ac linguartim non perfundoriam cognitionem, requiritur, ut absit *ad hanc modum regi* *ad hoc regi* *ad hoc regi*; adit vero pertinax studium; & animus muncri suo intentus: ita si haec omnia suffi-

ma in hoc viro suisse dixerimus, nihil præter veritatem dixisse nos, aut quidquam amori, quem sumum illi atque immortalem debemus, dedisse arbitramur. Quam enim à perverso illo alienis sese immiscendi rebus studio alienus fuerit, illi nobiscum norunt, qui ipso multam usi sunt. Cujus etiam rei non leve argumentum videtur, quod quantvis viginti & amplius annos, in eadem vixerit provincia, paucos tamen ejus proceres de nomine, pauciores de facie, paucissimos familiariter noverit: neque favorem corum aut sibi, aut aliis ambiverit. Quod existimat, sibi à re sua tantum otli non esse, aliena ut curaret: Reique publicæ negotia nihil ad se attinere, nisi quatchus eius salus Deo Opt. Max. precibus commendanda esset. Quæ virtus, ut in aliis honesta est; ita in Theologo penè necessaria videtur.

Quanta vero animi corporisque contentione, de mandato sibi munere functus fuerit, ut nec hysmis servitie, nec Solis ardoribus, à lectiōnibus, aliisque studiis juventutis exercitiis sufflaminari potuerit, probè memori illius Apostolici, è *1 Tim. 4. 8*; illi nobiscum testabuntur omnes, qui hunc in Batavis, apud Middelburgenses, in Galliis, in nostra denique Academia præceptorem unquam habuerunt; nisi qui malighi fuerint, aut planè ingrati. Unde illos etiam, qui officium remissius facerent aut negligenter, octavi præcepti partim memores esse dictitabat. Ab iis vero, quæ ad tam sublimem Professionem necessaria sunt, rerum dicimus Theologicatum solidam scientiam, ceterartini artium accusatam cognitionem, linguarum eruditarum notitiam penitatem, quam luculenter instructus fuerit, editis jam ante libris, doctissimorum virorum judicio, abunde demonstravit. Cui quantum ex hisce, quæ nunc edimus, exterisque additis, accessum sit momentum, bonis omnibus doctissime judicandum resolvimus.

Quamvis autem dubitari non possit, quin, si ultima autoris accessisset lima, non paulo limitiora omnia proditura fuissent; talia tamen haec ipsa esse confidimus, ut ea *Francis Gomaro*, maximo autore non indiget; illi vero, qui his aut audierunt, aut excepti operam dederunt, bonas horas nequam perdidisse judicemur. Nobis certe, in iis admirabilis semper visa fuit Sacra Scriptura Analysis; non mutata illa aut coacta sed quæ omnia Sacra textus recintata, presenti ubi id agit auctor, plene respectant: quæque quasi sponte sua extensa fluat. Analysis enim ad textum accommodatur: non textum ad preconcepitam analysis decurget. Quantis vero Sacra Analyticos auctor facienda sit, ex Apostoli liquet monitu, qui Timotheum sciens vult operari tot negotiis auctoribus;

Orthodoxæ, si quisquam, studiosissimus fuit:

(*) 4

nec

nec in ullo articulo, qui veritatis aut pietatis spectet fundatum, ab Ecclesiæ sententia divortium fecit: sed contrà à communibus formulis, Catechesi & Confessione, ne transversum quidem digitum recedendum putavit: ne prurientibus ingenius vel minimæ novas res moliendi ansa daretur. Peculiares verò Doctorum opiniones, etiam vulgo receptas, in quibus salva fidei & charitatis compage diversum sentire licet, non raro ad examen vocavit: in iisque majorem veritatis & solidæ rationis, quam ullius humanæ autoritatis, rationem habendam duxit. Quod quum & olim & nostro sæculo, à maximis viris factitum sit, in illo culpari justè non potest. Non pauca etiam S. Scripturæ dicta, aliter, quam ab interpretibus factum est, exposuit; non novitatis studio, à quo alienissimus fuit, sed amore veritatis: quam ex occasione & scopo, vocum & phrasium proprietate, & in Sacr. Literis usu, antecedentium & consequentium connexione, locorum similium comparatione solidè deducit. Id quod in illustrium ac selectorum Euangelistarum locorum explicatione potissimum videre est. Quæ Dissertationes, nostro certè judicio, quod tenuissimum esse agnoscimus, ad formandum ac firmandum in Theologiae studio judicium, utilissimæ sunt: tamque ob causam jam à multis annis maximo nobis in pretio fuerunt.

Orthodoxam de materia & forma Justificationis sententiam sepiusculè inculcavit: quod discipulorum suorum animos, contra errores passim irreperentes, & in magnorum etiam virorum scriptis sparsos, sedulò pto officii sui ratione, muniendos existimaret. Nec temerè id fecit, aut sine exemplo; quam tota Synodus Galicana, jam olim tam anxiè, ea de re, ad Academias scholasque illustres, & sigillatim etiam ad doctos viros, scripsit.

Quod verò etiam alia nonnulla, aut brevius contracta, aut prolixius explicata, interdum recurrent, illud ex veteri verbo, διεκάτηστη καλα, benevolus Lector factum esse existimabit. Tum etiam in eonovitiis auditoribus consultum voluit autor. qui interdum quoque διεκάτηστη φερνίδας οφωνίας esse demonstravit. Nobis verò ea refecare religio fuit: nisi ubi eadem isdem verbis tractabantur: ne operi mole, atque inde emptori pretium & lectori labor, præter rationem crescet.

Si loca quædam Scripturæ, aut etiam res ipsæ, diversis locis, aliter atque aliter explicari videantur, illud cogitandum, nec simul nata esse hæc opera, nec ab autore recognita: sed ita à nobis edi, ut in autographis reperta sunt. Quod si in Analysis & Explicatione Epistolæ ad Galatas, posteriora primis, tractationis modo & αρχέσαι, non satis respondere, nec ejusdem coloris esse videantur, illud cogitare oportet, quam diversis ea natæ sint temporibus. Commentarius enim in primum, & maximam secundi capitum partem, ultimus; reliqua verò, pri-mus professionis Theologicæ fœtus & fructus: quæ quadraginta & septem annorum spatio inter se distant. Ut tamen Lectores integrum divinæ hujus Epistolæ explicationem haberent, reliqua ex autoris autographo, summa fide & cura descripsimus. Atque ita summus hic Theologus, quod hic annotare libet, nec memoriâ indignum videtur, insignis hujus

Epistolæ explicatione & initium & finem professoris suæ fecit.

Illud verò multis fortasse mirum videbitur, scripta viri toto orbe celeberrimi, & undeqnaque doctissimi, per tres ignotos in lucem produci Pastores. Quibus antequam respondeamus, illud benevolos Lectores etiam atque etiam rogamus, ne inscritia atque ἀναδοσία nostra, famæ atque existimationi Francisci Gomari, Operumque ejus dignitati quidquam detrahatur. Quod ut ne jure fieri posset, sedulo operam dedimus; in illud summa vi hitentes, ut ingenii nostri & iudicij defectus, fide, labore, & industria compensaretur. Atque eo æquiores etiam Lectores nobis fore speramus, si cogitaverint, non tam eruditio in hoc negotio, quam fidelem diligentiam postulari. Nec enim, si Gomaro quidquam exciderit, quod quorundam palato minus sapiat, nostrum erit id præstare: qui nostro nos officio ritè satisfecisse arbitrabimur, si ea & omnia & sola dederimus, quæ Gomari esse certò constet. Causa verò, cur magno viro nobis committere hanc provinciam placuerit, non est, quod ipsi aut affinium, aut cognitorum, aut collegarum, aut ἀρχαιων μαθητῶν, aut amicorum denique, qui eruditio & pietatis laude clarerent, copia non esset: sed quod à nobis commodissime opera sua edi posse clarissimè perspiceret. Quum enim sciret; hinc quidem, Manuscripta sua ad editionem apta non esse, ut quæ litera, nisi assuetis, vix legibili scripta & quam plurimis lituris disturbata essent; quod non negligenter tamen, sed αρχέσαι indicium putabunt omnes, qui Horatiani illius meminerint.

*carmen reprehendit, quod non
Multæ dies & multæ litura cœrcuit, atque
Perfectum decies non castigavit ad unguem;*

Inde verò, nos non tantum manum suam satis expeditè legere, sed etiam inde usque ab eo tempore, quo μελιτηστα sua auditoribus primum dictare coepit, omnes suas lectiones sedulò exceperit: easque etiam, postquam jam ex Academia, in agrum, ad verbum Dei docendum evocati essemus, καθεξῆς; amicorum utentes librī, descripsisse: videbat hanc sibi quasi necessitatem impositam, ut nostra hac in re opera uteretur. Cum itaque paucis ante obitum diebus, cum visitantes, rogaremus, quid Manuscriptis suis fieri vellet; non tantum corundem editionem, à qua antea, pro singulari sua Γεττινοφροσύνη & αφιλαυτία, alienior semper fuerat, à se exorari sivit: verum etiam eandem nobis, & quidem solis demandavit. hoc addens, quum exemplaria nostra satis nitide descripta essent, nihil aliud restare, quam ut ea cum suis autographis accurate committerentur, atque inde, ubi opus esset, emendarentur. Qua in re, uti alii fortasse judicium desiderabunt; ita nos singularem illius in nos benevolentiam & amorem agnoscimus & serio prædicamus.

Atque hanc supremam inagni viri voluntatem summa amplissimi Senatus Groningani autoritas ratam esse voluit. Placuit enim illustri illi & spectatissimo Senatus consilio statuere, ut omnia & singula Francisci Gomari Manuscripta nobis tradarentur, ea que quæ ad editionem idonea essent, quantum fieri posset citissimè, inducem ederentur. Sic enim existimabant

P R A F A T I O A B L E C T O R E M.

mabant viri prudentissimi, horum operum editio-
ne, Academix provincialis & urbis suæ famam illu-
strari, Ecclesiæ ædificationem, & quod omnium
caput est, nominis divini gloriam non parum posse
promoveri. Ut & illis, interque eos, amplissimo
consultissimoque viro D. Petro Eissinghe, tunc tem-
poris Recip. Groninganæ consuli dignissimo, nunc
vero, in Provinciali supremi judicii Camera, inter
ceteros, judici (*Hovestmanno dicto*) justissimo,
qui ab ipso Gomaro testamenti, & hujus etiam vo-
luntatis, executor constitutus est, & verè fuit, ma-
ximam gratiam omnis debeat posteritas.

Atque ita & ipsius autoris voluntate, & nobilissimi
Senatus autoritate, omnes libros manuscriptos
μακάρια nacti, nostri officii esse vidimus, id sc-
edula dare operam, ut & mandato Illius, & hujus
decreto, omnium denique bonorum desiderio,
quam primum satisficeret. Confestim itaque manum
mentemque operi admovimus, & labore tripartito,
ea omnia quæ partim ipsimet ex dictantis ore ex-
ceperamus, partem ex amicorum libris descripsera-
mus, cum autographis, atque interdum etiam, ubi
corum erat copia, cum apographis, ab ipso Goma-
ro interpolatis, atque emendatis, contulimus, com-
misimus, indeque quantum potuimus diligenterissi-
me, castigavimus. Quia vero autor noster, easdem
interdum lectiones, interjecto aliquot annorum in-
tervallo, repetere solebat: cum, ut novis consule-
ret auditoribus, tum ut ea, quæ olim meditatus erat,
ad incudem revocaret, atque ita secundâ, tertiâve
curâ magis magisque expoliret atque perficeret: in-
de factum, ut nonnulla, quæ ante dictaverat, omi-
serit: alia paululum immutarit: quædam denique,
quæ necessaria videbantur, addiderit. Quod de suis
scriptis magni viri judicium secuti, postremas tan-
tummodo hic lectiones damus. Idque eo potissi-
mum monemus nomine, ne viri docti, qui olim
D. Gomaro *μακάριον*, si plus hic minusve, quam
in suis exemplaribus deprehenderent, fidem no-
stram suspectam haberent. Quam ut curemus pro-
bè, omnia & singula magni autoris scripta candidè
communicamus; neque quidquam, quod qui-
dem ab ipsomet Gomaro perfectum fuit, publico
invidemus.

Nam quod *Loci* (quos vocant) *communes*, &
explicationes quorundam Novi Testamenti dicto-
rum, quæ in multorum manibus versantur, inter
posthumæ hæc Fr. Gomari opera non compareant;
causa est, quod eorum nuda tantum diagrammata,
eaque maximam partem, tam intricate, tam minu-
tis descripta literis, ut vix ac ne vix quidem legi pos-
sint, invenerimus: atque illud etiam satis constet,
autorem ea, non ad verbum, quod in reliquis fa-
ctum, auditoribus dictasse: sed libera oratione, re-
tantum præmeditata, dixisse. Unde factum, ut ea
à studiosis, prout alii aliis scribendi celeritate, &
dicens mentem assequendi dexteritate præstarent, va-
riè excepta, & ab aliis descripta sint.

Si quid vero progressu temporis, ubi majus erit
otium, ex autoris schedis erui possit, quod docti-
simorum virorum judicio, quorum consiliis hac in
re usi sumus, & porrò, si licebit, utemur; luce
non indignum videtur, nostram nos operam non
denegabimus.

In hisce autem, quæ nunc edimus, nihil de no-
stro additum, nihil, quod Gomari esset, demptum:
nisi quod interdum vocula aliqua, aut supplenda,
aut mutanda fuit: quæ etiam in autographo aliter
scripta, quam sensus aut phrasis ratio postulabat:
quod inter meditandum, ut sit, aliud in mente ha-
buerit autor, aliud calamo expresserit. Quod ta-
men rarissime factum. Atque hac etiam mente,
hanc addendi & delendi potestatem nobis *μακά-
ριον* fecit: non quod pro lubitu scripta sua muti-
lare, aut aliena iis infuscire nos vellet, quod non
esset Gomari scripta edere, sed nostra, hoc est, in-
docta, Lectoribus obtrudere: sed si aut locus malè
citatus, aut vox aliqua malè scripta, aut non satis
congrueret, in iis castigandis operam nostram &
fidem postulavit. Præterea, quum non lectionum
autoris, qui scripturam saltuatim & sèpè *υτερον* *από-*
πον, prout sese alia atque alia occasio offerebat, ex-
posuit; sed Sacrorum librorum, in operis impres-
sione, ordinem sequi necesse esset; paucula inter-
dum in Commentariorum exordiis immutanda fue-
re. Quod etiam de quarundam Disputationum præ-
fatiunculis dictum volumus. In omnibus vero &
diligentiam, quam potuimus, & fidem quam de-
buimus, præstissemus nos, liquidò affirmare possumus.

Cæterum omne Opus in tres divisum est partes.
Quarum prima, ea continet, quibus Sacris Euange-
listis faciem allucere autor voluit. Secundus autem
Tomus Analyticam explicationem in plerasque Epi-
stolas Apostolicas, & quinque priora capita Apoca-
lypseos exhibet. Cui appendicis loco, paucula, qui-
bus aliquam Veteris Instrumenti partem illustravit,
subjecimus. In tertium denique locum ea & colle-
gimus & coëgimus omnia, quæ ipsem Gomarus,
variis in locis, diversisque temporibus sparsim edi-
dit. Nisi quod omessa sint, quæ idiomate olim scri-
psit Belgico: quod ea peregrinis atque exteris in-
grata fore; in Latinam vero translatalinguam, non
candem elegantiam atque *ἐνέργειαν* habitura vide-
rentur. Disputationes etiam eas, quæ cum aliis,
Professorum Leidensium, impressæ sunt, omis-
simus: quod eas se non *αὐτορεύω*, sed ut studiosis dis-
putandi materiam præberet, levi opera conscripsi-
scit autor dictaverit.

Farum vero Disputationum, quas hic damus,
ultimas securi editiones sumus. Quibus etiam re-
spondentium apposita non sunt nomina: quod ex-
dene, à diversis, in diversis Academiis disputatae
sint: quorum unum reliquias præferre noluimus,
nee debuimus. Quod vero *Defensio orthodoxæ do-
ctrinae De perseverantia Sanctorum*, quæ antea inter
disputationes comparuit, nunc inter tractatus Theo-
logicos locum habeat; ex mente autoris factum
est, qui ipse, mutato jam titulo, novam editio-
nem, ad libelli modum meditabatur. *Lyram Davi-
dis* Theologicis nostri Autoris scriptis meritò addi-
dimus. Quamvis enim ea in poësi occupetur; sa-
cram tamen, & Sacrae Scripturæ, artem poëticam
tradit. De qua pulcherrimè, ut omnia, magnus
Heinsius,

— *Deum docet esse poëtam.*

Quo vero operis Gomariani divitiae; magis conspi-
cuæ & lectoribus fructuosæ essent, varios elenchos,
indiceſ

P R E F A T I O A D L E C T O R E M.

indicesque aliquot uberrimos, locorum nempe S. Scripturæ, qui obiter illustrantur aut vindicantur; autorum, qui laudantur; Hebræarum & Græcarum, quæ explicantur, vocum; rerum denique & verborum latinorum, concinnavimus.

Illud denique, studiosum operis hujus lectorem, scire & debere & velle existimavimus; in citatione Veteris Testamenti, vulgatum plerumque in-

terpretem; Bellarmini, primam operum ejus distributionem, autorem sequi.

Hæc sunt, *Amice Lector*, quæ te ignorare noluimus. Quod superest, Deum omnis sapientia fontem rogamus, ut hosce servi sui labores Ecclesiæ suæ utiles, sibi verò gloriosos esse velit. Vale, & nostro, etiam in alieno opere, labori fave.

Scripsimus XVI. Septemb. Juliani, Anni cIɔ Iɔc XLIV.

JOHANNES VEREEM,

ADOLPHUS SIBELIUS,

MARTINUS UBBENIUS.

UYTHUYSER-MEDEN,
Ecclesiastin
WARFHUYSEN,
WARFFUM.

E L E N.

ELENCHUS OPERUM

FRANCIS. GOMARI.

GENERALIOR.

Parte prima continentur.

1. **R**olegomena: sive oratio de fide Dei: & Partitionis librorum Nov. Testam.
2. **I**llustrum ac selectorum ex Euangeli Matthæi locorum explicatio.
3. Selectorum Euangeli Lucæ (cap. 1. & 2.) locorum illustratio.
4. Selectorum Euangeli Johannis locorum illustratio.
5. *Analysis & explicatio Epistolarum Pauli,*
ad Romanos,
ad Galatas,
ad Philippenses,
ad Colosenses,
Primæ ad Thessalonicenses,
Secundæ ad Thessalonicenses,
ad Philemonem,
ad Hebreos,
Epistolæ Jacobi,
Primæ Petri,
Secundæ Petri,
Primæ Johannis,
Secundæ Johannis,
Epistolæ Judæ,
Quinque priorum capitum Apocalypses.
6. *Appendix*, in qua
Analysis & explicatio prophetiarum quarundam, Mosis,
de Christo.
Analysis Hobadiæ.

Parte secunda continentur.

1. *Dissertationes Theologicae*, quarum hæc est series.

	Pag. I
I. De Theologia.	
II. De Scriptura Sacra.	3
III. De Deo vero.	5
IV. De Nominibus Dei: ac simul distinctum celebris, de Tetragrammato, controversiæ examen.	8
V. De nonnullis Quæstionibus circa Nomina Dei.	14
VI. De Personarum divinarum Trinitate.	15
VII. De Patris & Filii personis.	19
VIII. De Spiritu Sancti persona.	22
IX. De æterno Dei Decreto.	24
X. De divina hominum prædestinatione.	26
XI. De creatione mundi.	33
XII. De Angelis creatis.	36
XIII. De legi divinae & pontificiæ doctrinæ repugnantiæ.	39
XIV. De Euangeli Christi.	40
XV. De Adami primi & secundi collatione.	44
XVI. De Collatione Davidis cum Christo.	46
XVII. De similitudine Sacerdotii Christi & Melchisedeci.	48
XVIII. De morte Jesu Christi.	50

XIX. De merito Christi ejusque beneficiis erga nos.	56
X X. De fessione Christi ad dextram Dei.	58
X XI. De Antichristo.	62
X XII. De Petri Apostoli & Papæ Romani repugnantia.	77
Eiusdem Disputationis pars altera.	73
X XIII. De fide salvifica.	78
X XIV. De articulorum fidei Apostolicæ, & fidei Ecclesiæ Romanæ, repugnantia.	80
X XV. De hominis, cotam Deo per Christum justificatione.	82
X XVI. De hominis coram Deo justificatione, contractior Disputatio.	86
X XVII. De justificationis materia & forma.	88
X XVIII. De justificatione, contra Pontificiorum errores.	92
X XIX. De resurrectione mortuorum.	93
X XX. De Ecclesia Dei.	97
X XXI. De Sacramentis.	99
X XXII. De Baptismo.	103
X XXIII. De Baptismi Sacr. Scripturæ, & Ecclesiæ Romanæ repugnantia.	105
X XXIV. De Cœna Domini.	107
X XXV. De Verbis Cœnæ Domini.	110
X XXVI. De Cœnæ Domini doctrina, S. Scripturæ & Ecclesiæ Romanæ repugnantia.	116
X XXVII. De sacerdotio Christi & Melchisedeci, & Missi sacerdotii cuius utroque repugnantia.	118
X XXVIII. De Cœnæ Dominicæ & Missæ repugnantia.	120
X XXIX. De quinque falsis Pontificiorum Sacramentis.	122

2. *Traictus Theologici*, nempe

I. Conciliatio doctrinæ orthodoxæ de Providentia Dei.	125
II. Anticasteri libritres:	
1. De discrimine Hæreticorum Catholicorum.	143
2. De Sacra Scriptura.	172
3. De Ecclesia Christi.	202
III. Examen controversiarum, de Genealogia Christi.	241
I V. Dissertatio, de Euangeli Matthæi, quænam lingua sit scriptum.	253
V. Investigatio sententiarum & originis Sabbathi.	256
V I. Judicium de primo articulo Remonstrantium de Electione & Reprobatione.	277
VII. Defensio doctrinæ de perseverantia sanctorum.	280
VIII. Defensio investigationis originis Sabbathi.	299
IX. Davidis Lyra: seu nova Hebræa Sacra Scripturæ ars poetica.	313

E L E N-

ELENCHUS OPERUM

F R A N C I S . G O M A R I .

S P E C I A L I O R .

Quo, & qui loci in Euangelistis explicentur, & qua digressiones, distracta aut dissertationes in hisce commentariis occurant, indicatur.

Numerus paginam, Litera a, & b Columnam primam & secundam indicant.

IN M A T T H E O .

C A P . I . Illustratio versus 19. & 20. & conceptionis Christi ex substantia virginis Mariæ,	pag. 1.
De versu 21. & nomine Jesu	3.b
Illustratio versus 22. & 23. ubi Prophetia Esaiæ cap. 7. à Judæorum exceptionibus, & perversa expositione vindicatur	5.a
De Immanuclis nomine	7.b
De Marie matris Jesu virginitate, ad versus 24. & 25. illustrationem	8.b
Cap. II . Quæstio prima de versu 5. & 6. ubi explicatio & vindicatio loci Michæ 5. 2.	9.b
Illustratio versus 16. de Christi reditu ex Ægypto. ubi accommodatio & explicatio loci Hoseæ 11. 1.	13.a
Illustratio versus 17. & 18. ubi accommodatio & explicatio loci Jerem. 31. v. 15.	14.a
Versus 23. de Christo Nazaro vocando. ubi corollarii loco adjicitur Athanasii locus, de perditis nonnullis Prophetarum libris	14.b
Cap. III . Ejus brevis analysis	16.b
Quæstio prima ex versu 1. de nomine Johannis Baptista	17.a
Quæstio secunda : de Johannis victu, seu quid æxedit, non tent	17.b
Quæstio tertia ex versu 9, 11. 14. de Baptismo Johannis	18.a
Quæstio quarta ex versu 13. & seqq. de Christo à Johanne Baptisato.	19.b
Illustratio versus 16. & 17.	21.a
Cap. IV . De Christi à Satana tentati victoria. ubi distincte, quid Satanas & quid tentatio, explicatum.	23.b
Cap. V . Capitis quinti illustratio :	31.a
Ubi paradoxorum Christi de hominis beatitudine explicatio	32.b
& ad tertium parad : de paradoxorum Christi ordine controversia	34.b
Illustratio versus 13. & trium sequentium	42.a
Doctrinæ Matthæi cap. 5. vers. 21. & 22. propositæ illustratio	44.b
Ubi præmittitur controversia de scopo hujus doctrinæ : nun si sit Decalogi doctrinam corriger : an vero vitiosam illius expositionem à Scribis & Phariseis traditam confutare.	
Digressio de træctione superstitionis liberorum infantum, per ignem, in Gehennon, sive Gehenna	49.a
Cap. VI . De Oratione Dominica : ubi ejus analysis & illustratio	49.b
Quæstio, an Pater noster notet Deum communiter, seu tres personas, Patrem, Filium & Spiritum Sanctum : an vero primam tantum.	
Illustratio versus 14. de pane Æterno	50.b
De Orationis Dominicæ petitione quinta : ubi de remissionis peccatorum amplitudine controversia	53.a

Cap. XI . Versus 20. 21. & 22. illustratio	55.a
Illustratio versuum 25. & 26. ubi de origine fidei Pontificiorum & Orthodoxorum consensus & dissensio explicatur	57.a
Cap. XII . Difficultates cap. 12. Matthæi.	
De loco Matthæi 12. v. 31. & 32. ac sententia de Blasphemia in Spiritum S. explicatio	61.b
Illustratio versus 40. ubi similitudo Jonæ & Christi	65.a
Vindicatio sententia v. 43, 44, 45.	66.b
Cap. XV . Illustratio sententia Christi v. 5.	71.b
Cap. XVI . Explicatio dicti versu 24.	71.b
Capitis XX . à versu 1. ad 17. examen, & à Pontificiorum ad operum bonorum merita stabilienda abusu, vindicatio	72.b
Digressio de vocis multæ distinctione. ubi explicatio & vindicatio illustrium locorum Johan. 3. v. 16. & 1 Johan. 2. v. 2.	76.b
Digressio altera de usu vocis omnis	79.a
Cap. XXII . Brevis sermonis Christi de nuptiis habiti, & Matthæi 22. à versu 1. ad 15. usque descripti illustratio. ubi locus communis de Parabolis explicatur	79.b
Cap. XXIII . Vindicatio sententia Christi Matt. 23. v. 37. ubi prolixa erroris Remonstrantium, de gratia conversionis & libero arbitrio, confutatio, & doctrinæ orthodoxæ assertio	85.b
Cap. XXIV . Versus 15. illustratio, de abominatione desolationis	126.b
Loci explicati appendix	128.b
Illustratio sententia v. 24. ubi de miraculis pseudoprophetarum, & seductione	129.b
De mundi interitu, ex versu 35. dissertatio	131.a
Illustratio sententia Christi v. 30. de signo Filii hominis apparituro	133.b
Explicatio sententia v. 36. & Marc. 13. v. 32. quomodo dicatur Filius ignorare diem judicii	134.a
Cap. XXVI . Quæstio prima de tristitia Christi secunda de Christi precatione	138.a
Capitis XXVII . Difficultatis ex vers. 9. & 10. examen.	139.b
Quæstio prima, an recte Jeremias Propheta hic citetur	141.b
secunda, an Zachariæ Propheta à Matthæo recte citetur	143.b
Cap. XXVIII . De modo exitus Christi è sepulchro	144.b
Vindicatio genuinæ sententia dictorum Christi vers. 18, 19, 20.	145.a
Quæstio prima, an ex hoc loco probari possit, humanam Christi naturam esse omnipotentem.	ibid.
secunda, an ex illis Christi verbis vers. 20. ego sum vobis cum, &c. recte probari possit corpus Christi esse ubique	146.a
Quæstio, an infantum baptismus ex vers. 19. queat confutari	147.b
I N D U C T I O N .	
C A P . I . De tituli hujus Euangeli Authoritate & veritate	149.a.b.
De præfatione Euangeli Lucæ	151.a
De sensu vocis τοῦ ἀρχιαρχοῦ vers. 2.	152.a
De voce ἀρχιαρχοῦ vers. 3.	153.a
De scriptio Euangeli Lucæ, cum Matthæo & Marco collati, tempore	153.b
Sententia vers. 6. contra Origenis & Pontificiorum absurdum defensio	155.b
De	

E L E C T R O N I C S   O P E R A T I O N S.

De missione Angelii ad virginem Mariam , ejusque annun-	
catione.	157. b
Questio de nomine Gabriel , & , obiter Michael.	157. b
De nomine Maria.	158. b
Succincta Angeli Gabrielis & Pontificiorum , in saluta-	
tione virginis Mariz , oppositio.	161. a
Erroris Anabaptistarum , quo abutuntur versu 32 , &	
35. confutatio.	
Ubi de origine carnis Christi.	163. a
Versus 77. Illustratio : ubi remissionis peccatorum ex-	
plicatio , & quæstio , an remissio peccatorum sit to-	
ta fidelium , coram Deo , justificatio , ad vitam æter-	
nam obtinendam.	
& ad novem incommoda objecta responsio.	171. a
Cap. II. Explicatio prophetarum Jacobi Genes. 49. v. 10. per	
digressionem.	179. b
Breve examen errorum quibus Judæi recentiores prophe-	
tiam Jacobi Genes. 49. v. 20. detorquent.	185. a
Narrationis Lucæ Euangelistæ cap. 2. de nativitate Christi	
explicatio.	186. a
De nati Jesu Christi patefactione , ubi explicatio cantici	
Angelorum.	188. b
Quæstio ex versu 23. an Christus natus aperiendo matris	
uterum.	192. a
Historie de circumcisione Christi Luc. 2. vers. 21. decla-	
ratio.	192. b
De scientia Christi ad versus 52. cap. 2. Lucæ illustra-	
tionem & genuini sensus confirmationem disserta-	
tio.	196. a

In J O H A N N E.

Præfatio de Euangeli Johannis.	203.
De prima parte capitinis primi , ubi de $\lambda\delta\gamma\mu$ dissertatio.	205. a
An Filius Dei , sermo Patrem patefaciens , in sacris literis vocetur absolute , ratione omnis temporis : an vero relate tantum ratione temporis , à nativitate sua ex Maria virginine.	207. b
An principium creationis , propriè dictæ , de qua Genes. I. agitur ; an verò improlix , per metaphoram , ac secundæ creationis , seu spiritualis renovationis mundi , per Euangelium , principiū hoc loco intelligatur.	208. b
Quæstio , quid hoc loco significet , erat apud Patrem.	209. b
Quidnam vox Deus in his verbis , & sermo erat Deus , significaret.	210. a
Vindicatio versus 3. Omnia per ipsum facta sunt , & sine ipso factum est nihil , quod factum est.	216. a
Examen versus quarti , In ipso vita eras , & vita eras lux hominum.	219. b
Assertio genuinæ sententia v. 10. In mundo eras , & mundus per eum factus est , & mundus (vel ut Beza sensum rectè expressit , sed mundus) eum non cognovit.	223. a
Quæstio de Versus II. ad sua venit , & sui eum non receperunt , sententia.	224. b
Quid significet , & sermo ille caro factus est.	225. b
De genuino sensu verborum v. 14. Et habitavit in nobis , & videmus gloriam ejus , gloriam ut unigenitus à Patre.	231. b
Quid vox illa Unigenitus à Patre hoc loco significet.	232. b
Examen responsionis Socini ad objecta quædam Martini Czechovitii , offerens explicatione illorum verborum : eras apud Deum ille $\lambda\delta\gamma\mu$ homo Christus , id est , soli Deo natus.	236. a
Examen Loci insignis ac controversi . Johan. I. vers. 12. & 13.	237. a
Examen illustris doctrinæ , quæ Johan. I. vers. 14. fine & sequentibus quatuor continetur.	241. b
Anacephalozonis antecedentis explicationis vers. 15. ac brevis illustratio.	245. b
Discussio versus 16. Et ex plenitudine ejus nos omnes accepimus , & gratiam pro grata.	246. a
Declaratio verborum vers. 17.	247. a

De sensu versus 18. Deum nullus videt unquam, unigenitus ille filius, qui est in sinu Patris, ille exposuit.	248. a
De visione Dei.	249. b
Brevis de agni Paschalis & Iesu Christi comparatione tractatio.	252. b
Brevis de voce Pascha appendix.	253. b
De verbis Apoc. 13. 8. Quotum nomina non sunt scripta in libro vite, agnus illius mortuus, a jacto mundi fundamento.	254. b
Explicatio succincta vers. 29. Postero die uidet Iohannes Iesum venientem ad se, & ait; Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.	255. a
Brevis conciliatio Locorum Johan. 1. vers. 33. & 34. cum Matth. 3. vers. 13. & 14.	
Quæstio ex Johan. 1. vers. 52. de ascensu & descensu Angelorum super Iesum Christum.	257. b
Cap. 11. Quæstio prima è versu 11. orta.	259. a
Altera quæstio, de versus 23. & 24. consensu.	259. b
Quæstio tertia, ex versu 22. de convenientia experientia & fidei.	260. b

EX CAPITE TERTIO.

Quæstio prima , quid sit genitum esse ex aqua & Spiritu eu.	261. b
Digressio, qua succinctè explicatur narratio missionis Spir- itus Sancti, Acto. 2. v. 1. 2. 3. 4. proposita.	263. a
Corollarium, de usu & fine festi Pentecostes.	266. b
Corollarium secundum, de distinctione donorum Spiritus Sancti.	268. a
Illustratio verborum Christi Johan. 3. v. 10. 7. & quæstio- nis ex versu 12. ora explicatio.	ibid.
Quid terrena & caelestia, hoc loco significant.	269. b
Quæstio de sensu verborum Christi, nullus ascensio &c.	270. b
Secunda quæstio, quomodo ascensio in cœlum soli Chris- to tribuatur.	271. b
Tertia quæstio, quid Filius hominis, hoc loco signifi- cat.	272. a
Quarta quæstio, quo sensu de Filio hominis dicatur, quod descenderit de cœlo: & tamen quod esset nihilominus in cœlo.	272. b
Ex vers. 14. & 15. de similitudinibus ibidem propositæ ge- nere, & partibus illius primariis.	274. a
Quæstio ex Johan. 3. v. 16, quidnam voce mundi, si- gnificetur.	275. a
Analysis succincta Euangeli Joh. 3. à v. 1. ad 17.	276. a
Explicatio ac vindicatio Loci Johan. 3. v. 34.	277. a
Capitis I V. à vers. 1. usque ad 43. succincta analysis.	281. a
Quidnam per aquam vivam vers. 10. 13. & 14. à Christo memoratam, significetur.	287. b
Secunda quæstio ex vers. 10. an ex illis verbis probari pos- sit, quod liberæ voluntatis humanæ vires cum Dei gra- tia, in prima hominis conversione, cooperentur.	290. b
Analysis succincta narrationis sanatorum miraculo Christi fe- bris lethalis, Johan. 4. v. 46. ad finem usque.	291. a
Cap. V. Prima quæstio, de illis verbis, est autem Hierosolymis Ἐπὶ τῷ προσάτῳ ὑπὸ καλυμβίδης.	292. b
Secunda quæstio, de genuina Lectione & significatione nominis Bethesda.	293. b
De consueto sanationis in piscina miraculo.	
Quæstio prima de adjuncto tempore.	294. a
Secunda quæstio, de causa miraculi sanationis hujus effi- cientie.	ibid.
Tertia quæstio de causa ejus finali.	294. b
Digressio, qua proponitur, ac strictum excutitur Bellarmi- ni, de efficacia Sacramenti baptismi, sententia, & ejus- dem ex hoc loco probatio.	295. a
Quæstio quoniam sensu, & an recte dicant Pontificiū Sa- cramenta N. T. continere ac conferre gratiam, non ex opere operantis, sed ex opere operato.	296. a
(**)	Quæ-

E D I C H E S .

Quæstio de sensu verborum Christi, Johan. 5. vers. 27.	297. ^b
Quæstio brevis an ex vers. 29. Pontificii Ecclesiæ nostrarum de fideliū operibus, sententiam recte confutent.	298. ^a
Illustratio eventus miraculi facti ac patefacti: qui eventus vers. 10. & seqq. continetur:	299. ^a
Cap. VI. Capitis sexti à vers. 1. ad 15. expositio.	302. ^a
Ad versus 19. & 20. illustrationem, succincta doctrinæ, de timore, adumbratio.	304. ^b
Observatio, ad historiæ, miraculi Johan. 6. v. 16. ad 22. & similiū historiarum, sensum sincerum conservandum, conducens.	305. ^a
Illustratio sententiæ Christi, Johan. 6. v. 29.	305. ^b
Collatio brevis Mannæ & Christi.	307. ^a
Explanatio succincta illustratiōnē verborum Christi, Johan. 6. v. 37.	308. ^b
Versus 44. aduersus veteres & recentiores corruptelas vindicatio.	309. ^b
Versus 51. aduersus Anabaptistarum abusum illustratio.	311. ^a
Succincta sententiæ Christi, Johan. 6. vers. 53. vindicatio.	312. ^b
Quæstio, de recto verborum Christi sensu, Johan. 6. vers. 63. <i>Spiritus est qui vivificat, caro non prodest, &c.</i>	314. ^b
Quidnam Christi verba, Johan. 6. in fine vers. 36. designant	315. ^a
Cap. V I I. Ad versus 2. illustrationem de <i>exortatione</i> explicatio.	317. ^a
Quo sensu Christi fratres, Johan. 7. vers. 3. & 5. vocentur.	318. ^a
Cap. V I I I. De capitis 8. à v. 1. ad 12. autoritate ac sententia. disceptatio.	ibid.
Analysis Johan. 8. v. 46. ad finem usque.	329. ^a
Cap. I X. Capitis 9. versuum priorum septem illustratio.	330. ^b
Quæstio, an & quatenus filii, propter peccata parentum à Deo puniri possint.	333. ^a
Cap. X. Capitis 10. Johan. Illustratio. ubi de Encæniis.	334. ^a
337. ^b	
Cap. X I. Explicatio.	
Quæstio quid <i>amor</i> vers. 3. significet.	345. ^a
Secunda quæstio, quo sensu Christus neget morbum Lazari fuisse ad mortem.	345. ^b
Tertia quæstio, ubinam anima Lazari mortui, ante suscitations illius, extiterit.	ibid.
Quarta quæstio, de genuino responsionis Christi vers. 25. sensu.	346. ^b
Quinta quæstio, de causa fremitus Christi.	347. ^a
Sexta quæstio, quomodo consentiant Christi verba, v. 41. cum antecedente vers. 25.	347. ^b
Explicatio versus 50, 51. & 52.	348. ^a
Cap. X I I. Prima quæstio, quid vers. 31. per inmundum & principem atque ejectionem illius intelligatur.	348. ^b
Secunda quæstio, ex versu 32. de omnium tractione ad Christum.	350. ^a
Tertia quæstio, ex versu 38. de testimonii Esaiæ accommodatione & sensu.	351. ^a
Quarta quæstio de recto versus 39, 40, 41. sensu.	352. ^a
Quinta quæstio, quid significet, quod dicitur versu 42. <i>veruntamen etiam ex primoris multi crediderunt in eum.</i>	356. ^a
Cap. X I I I. Prima quæstio, de sensu verborum Christi versu 8.	356. ^b
Secunda quæstio, de sensu versus 10. <i>Qui loquens est, &c.</i>	358. ^a
Tertia quæstio, de recto verborum Christi vers. 14. & 15. sensu.	359. ^a
Quarta quæstio, quidnam <i>eligendi</i> voce vers. 18. designetur.	360. ^b

O R B U M :

Quinta quæstio, an Judas Iscariotes, cum reliquis Apostolis, Sacramenti Cœnæ Dominicæ fuerit participantis,	361. ^a
Cap. X I V. Examen versus primi, secundi & tertii.	362. ^b
Illustratio, versus 4, 5, 6.	367. ^a
Verborum Christi vers. 16. & 17. explicatio.	370. ^a
Cap. X V. Quæstio, an versus 1. & 2. cum doctrina de perseverantia sanctorum conveniat, nec ne.	374. ^a
Cap. X VI. Versus 8, 9, 10, 11. Illustratio.	375. ^a
Cap. X VII. Versus 3. succincta explicatio.	377. ^a
Examen verborum Christi vers. 9.	377. ^b
Brevis versus 12. vindicatio.	379. ^b
Cap. X X. Quæstio prima, ex versu 19. de Christi ad discipulos adventu.	381. ^b
Secunda quæstio, de genuino verborum Thomæ Apostoli, vers. 28. sensu.	383. ^a

In Analyſi Epistole ad R O M A N O S.

	Pag.
Cap. I. De nomine Pauli dissertatiuncula.	385.
Cap. V I I. Tractatio de concupiscentia.	410. ^b
Disquisitio, de qua persona loquatur Paulus à vers. 14. ad finem cap. 7.	412. ^b
Cap. V I I I. De interitu mundi.	416. ^b 417. ^a
Cap. I X. De induratione, & de objecto prædestinationis.	426. ^a b
Cap. X I V. De libertate Christiana.	440. ^b
Appendix de scandalo.	442. ^a
Cap. X V. Corollarium de signis, & prodigiis.	446. ^a
Cap. X VI. Corollarium de voce amen.	447. ^b

In Analyſi Epistole ad G A L A T A S.

Cap. I. Celeberrima ac dignissima quæstio, de causa imputativa, fine, ac fructu mortis Christi, nimirum :	
---	--

An Christus speciali gratia, pro solis ad salutem electis, loco eorum, passus ac mortuus, eosque Deo reconciliaverit: an vero universali gratia, pro omnibus ac singulis, tam reprobis, qui damnantur, quam electis qui servantur, id prefisterit.

453.^a

Digressio, quâ nova, de septem Epistolarum, Apocalyp. cap. 2. & 3. sensu Prophetico, controversia succinctè proponitur & examinatur.	469
Tractatio de juramento.	481. ^a b
ubi	
An Amen sit juramentum, aut jurandi formula	482. ^a
&	
De genuina lectione Loci. 1 Cor. 15. v. 31. & an ibidem sit juramentum.	484. ^a
Cap. I I. Quæstio de profecitionis Pauli Galat. 2. vers. 1. ordine, & de temporis annorum 14. principio.	488. ^a
Digressio, quâ illustre illud ac celeberrimum Ecclesiæ encyclopiæ, 1 Timoth. 3. v. 15. ubi columnæ & stabilitatem veritatis appellatur, succinctè expenditur.	495. ^a

A D P H I L I P P E N S.

Cap. I I. Appendix, de erroribus præcipuis adversus sacerdotem de persona Christi doctrinam.	539
Cap. I V. Ad versum tertium appendix : in qua ventilatur pervulgata quæstio,	
<i>An Apostolus Paulus habueris uxorem, nec ne.</i>	545

A D C O L O S S E N S.

Ad Cap. 4. Appendix de mendacio.	575. ^b
----------------------------------	-------------------

A D

E L E N C H U S O P E R U M.

A D P H I L E M.

Disquisitio quæstionis, An Paulus prima vice ab urbe Roma liberatus fuerit? 598.^a

In Epistola ad H E B R A E O S.

Prolegomena, ubi de autoritate & scriptore illius, & dissertatione de origine & sententia vocis <i>Hebrei</i> .	599
Cap. I. Collatio Salomonis cum Christo.	616. ^a
Cap. IV. Collatio Christi cum Moysi. cum Josua.	624. ^a 625. ^b
Cap. V. Collatio Christi cum Aarone.	630. ^a
Cap. V II. Collatio Christi & Melchisedeci.	637. ^b
Brevis tractatio de Decimis.	643. ^b
Appendix de fidei, per quam justificamur, natura. ubi Quæstio prima, an fides; per quam justificamur, sit eadem actio, cum fide, qua credimus, nobis per Christum remissa esse peccata.	654. ^a
Quæstio secunda, an fides, per quam justificantur, propter sit fiducia remissionis peccatorum accepta.	655. ^a
De discriminis fidei, Diaboli, temporis & justificantis succincta & obiter interjecta explicatio.	657. ^{a,b}

In Analyse I. Epistola P E T R I.

Prolegomena:	
ubi	
Dissertatio de capitibus & versibus:	679

Secunda P E T R I.

Prolegomena:

    ubi

De autoritate & autore illius.

Appendix de descensu Christi ad inferos, contra Pontificios & in primis Bellarminum.

705

717.^a

Ad Epistolas P O H A N N I S.

Appendix de scriptore secundæ & tertiaz epistolæ, deque carum autoritate.

741.^a

In explicatione Epistole P U D E.

Prolegomena, ubi de autoritate Epistolæ illius.

742.

In A P O C A L Y P S I.

Prolegomena: ubi de autore & scriptore Apocalypsis

744

Ad Cap. I. Corollarium & quæstio ex vers. 4. & 8.

An & quomodo Christus sit αὐτὸς.

754.^b

Cap. II. Corollarium de Nicolaitis.

761.^b

Cap. III. Corollarium 1. de libro vitæ:

766.^b

2. ex vers. 20. de oītū apetitione.

767.^b

Cap. V. Corollarium de Seculis.

775.^b

Explicatio loci Genes. 3. v. 15.

777

Breyis explicatio loci Genes. 15. v. 1. 2; 3; 4; 5; 6.

779.^b

Genes. 22. à vers. 15. usque ad 19.

781.^b

F I N I S.

I N D E X
A U T O R I U M

Qui in hīcē operibus citantur.

A.

ABBAS Urspergensis tom. 2. 65. a. 66. a. 67. a.
70. a. b.
Aben-Ezra tom. 49. b. 181. a. b. 195. a. 267. a.
307. b. 602. a. b. 626. a. 638. a. 639. a. 778. a.
784. a. tom. 2. 8. a. b. 11. a. b. 13. a. 33. a. b. 257. a.
260. a. 261. b. 262. b.
Abulensis tom. 2. 201. b.
Actius Sannazarius tom. 2. 70. b.
Adrianus Sextus tom. 2. 70. a. 220. a.
Ægidius Hunnius tom. 1. 144. b. 424. b. 425. a. 453. a.
457. a. b. 458. a. b. 660. b. 663. b. 741. a. 745. a. 755. b.
tom. 2. 243. b.
Æneas Sylvius tom. 2. 153. a.
Æschines tom. 1. 615. a.
Æschylus tom. 1. 54. b. & tom. 2. 20. a.
Ætius tom. 1. 505. a. 755. b.
Albertus Magnus tom. 1. 202. a. 770. a. tom. 2. 113. b.
181. b. 220. b.
Albertus Pighius tom. 2. 218. b. 219. b.
Aldus Manutius tom. 1. 380. a. 500. b. tom. 2. 294. a.
Alexander ab Ales tom. 2. 113. b.
Aloisius Lippmannus tom. 1. 778. b.
Ambrosius tom. 1. 131. a. 132. b. 135. b. 138. a. 139. a. b.
140. b. 152. b. 175. b. 190. b. 192. a. 193. b. 200. b.
201. a. b. 205. a. 294. b. 295. a. 319. a. 320. a. 344. b.
382. b. 409. b. 431. a. 432. a. 438. a. 480. b. 483. a.
487. b. 488. b. 489. a. 493. b. 499. a. 501. b. 502. b.
503. a. 506. a. 507. a. b. 508. b. 510. a. 511. a. b. 512. a.
521. b. 522. b. 527. a. 545. a. 546. b. 601. b. 663. a. 749. a.
Tom. 2. 34. b. 73. a. 99. a. 100. b. 102. a. 188. b.
213. a. 245. a. 248. b.
Ambrosius Catharinus tom. 1. 483. b. 663. b. tom. 2. 198. b.
218. b. 219. a.
Amiotus tom. 2. 41. b.
Ammianus Marcellinus tom. 1. 738. a. tom. 2. 64. a.
Ammonius Alexandrinus tom. 1. 320. a. b. 680. a.
Amphilochius tom. 2. 601. b.
Anastasius tom. 1. 747. a. 756. a. & 2. 103. a.
Andradius tom. 1. 154. b.
Andreas Cæfariensis tom. 1. 22. a. 399. a. 473. a. 474. a. &
tom. 2. 93. a.
Andreas Hierosolymitanus tom. 1. 190. a.
Andreas Laurentius tom. 1. 2. a.
Andr. Masius tom. 1. 69. a. 70. a. b. 190. a.
Andr. Ofiander tom. 1. 4. a. 381. b. 201. b. 382. a. b. 388. a.
406. a. 541. a. 626. a.
Andreas Rivetus tom. 2. 372. & seqq.
Andreas Vega tom. 1. 412. a. tom. 2. 218. b. 219. b.
Angelus Caninius tom. 1. 51. b. 626. a.
Anselmus tom. 1. 327. b. 781. a. tom. 2. 147. b.
226. b.
Ante signanus tom. 1. 52. a.
Antifynodus Remonstrantium tom. 2. 280. a. 284. b. 285. a.
286. b. 288. a. b. 292. a. b. 295. b.
Antoninus Episcopus tom. 2. 201. b. 234. a. 235. b.
Antonius Coranus tom. 1. 412. b.
Antonius Nebrisensis tom. 1. 753. a. tom. 2. 61. a.
Aphricanus tom. 2. 247. b. 248. b. 308. a.
Apollinaris tom. 1. 638. a. tom. 2. 58. b. 212. b.
Apollonius tom. 2. 62. b.
Appianus Alexandrinus tom. 1. 523. b. tom. 2. 256. a.

Apulejus tom. 1. 29. b. 138. a. 180. b.
Aquila tom. 1. 7. b. 233. b. tom. 2. 508. a. 509. b.
Aretas tom. 1. 22. b. 254. b. 680. a. 748. b. 749. a. 753. a.
759. b. tom. 2. 55. a.
Aretius tom. 1. 127. b. 270. b. 319. a. 328. a. & tom. 2.
245. a. 249. a. 270. b. 272. b. 273. b.
Arias Montanus tom. 1. 69. a. 70. a. 660. a. & tom. 2.
201. b.
Aristophanes tom. 1. 442. b. 476. b. 384. b. tom. 2. 41. a.
58. b. 326. b. 336. b.
Aristoteles tom. 1. 1. b. 2. b. 36. a. 52. b. 138. b. 151. b.
177. b. 193. a. 206. a. 326. b. 378. a. 469. a. 476. a.
656. b. 755. a. 765. b. 776. a. & tom. 2. 8. b. 58. a. b.
78. a. 82. a. 111. b. 112. a. 115. a. 116. a. 123. a. 125. a.
126. b. 127. a. 130. b. 131. a. 134. a. 167. a. 212. a. 264. b.
288. b.
Arius tom. 1. 134. b. 296. a. 456. b. 539. a. 600. a. 755. b.
Arminius tom. 1. 397. a.
Arnobius tom. 1. 389. a. tom. 2. 238. a.
Arrianus Epictetus tom. 2. 99. a.
Artemo hæreticus tom. 1. 204. b.
Athanasius tom. 1. 10. a. 11. a. 16. b. 50. b. 52. a. 134. a. b.
135. b. 137. a. b. 152. b. 165. a. 166. a. 181. a. 183. a.
196. b. 201. a. 202. b. 205. a. 205. a. b. 270. b. 319. a.
320. a. 370. a. 550. a. 601. b. 320. a. 734. b. 735. a.
741. b. 746. a. 747. a. 756. a. & tom. 2. 14. b. 24. a.
34. a. b. 60. a. 63. a. 72. a. 179. b. 185. a. 199. b. 200. b.
253. a.
Athenagoras tom. 2. 94. b.
Augustinus tom. 1. 1. a. 8. 18. b. 22. a. 34. b. 36. b. 38. b.
50. b. 51. a. 54. b. 71. a. 134. a. b. 131. b. 133. b. 134. b.
135. a. 136. b. 140. b. 141. a. b. 146. a. 156. b. 157. a.
164. b. 190. b. 196. b. 204. b. 207. a. 231. a. 245. a.
250. a. b. 251. b. 253. a. 254. a. b. 261. a. 262. a. 286. b.
295. a. b. 299. b. 303. b. 305. b. 308. a. 310. a. 311. a.
312. b. 313. a. 314. b. 315. a. 317. b. 319. a. 320. a. b.
321. a. 324. a. 339. a. 344. a. 361. a. b. 363. a. 364. b.
467. b. 371. a. 389. a. 391. a. 409. b. 413. a. 414. a. 418. b.
419. a. b. 421. b. 424. b. 425. b. 427. b. 430. a. b. 433. b.
434. a. 435. a. 461. b. 474. b. 476. a. 480. b. 482. b.
483. b. 484. a. 485. a. 489. a. b. 490. a. 493. b. 494. a.
495. a. b. 497. a. 499. a. b. 498. a. b. 499. b. 500. a. 501. b.
502. b. 503. a. b. 506. a. 508. b. 509. a. 510. a. 511. b.
512. a. b. 513. a. b. 515. a. 521. a. b. 528. a. 529. a. b.
533. b. 539. b. 551. a. 554. b. 560. a. 561. b. 564. b.
576. a. 601. b. 602. a. 607. a. 562. b. 563. b. 564. b.
663. a. 667. b. 687. b. 698. b. 711. b. 723. b. 734. b.
745. a. 745. b. 748. a. 760. b. 762. a. 667. b. 775. b.
781. a.
Tom. 2. 9. a. 23. b. 24. a. 29. a. 50. a. 55. b. 56. a.
59. a. b. 60. a. 61. a. 62. b. 63. a. b. 72. a. 73. a. 74. b. 94. b.
99. a. 99. a. b. 100. a. b. 101. b. 102. a. b. 103. b. 104. a.
108. a. 109. a. b. 111. a. 116. b. 117. b. 119. b. 122. b.
124. a. 127. a. b. 128. b. 129. a. b. 130. a. b. 131. b. 132. a.
133. a. 134. a. 135. a. b. 136. b. 137. a. b. 138. a. b. 139. b.
144. a. 145. a. b. 147. a. 151. a. 152. b. 158. b. 159. b.
162. a. 163. b. 168. b. 173. b. 174. a. 175. a. b. 176. a. b.
177. a. 178. a. b. 179. a. 180. b. 182. b. 183. b. 184. a. b.
185. b. 186. a. b. 187. b. 188. a. b. 189. a. 190. a. 193. b.
198. a. b. 200. a. 202. a. b. 205. a. 207. a. b. 209. a. b.
210. a. b. 213. a. 214. a. 221. a. 226. b. 231. a. b. 232. b.
233. a. 238. b. 240. a. 243. b. 245. a. 246. a. 248. a.
249. a. b. 250. a. 251. a. 262. a. 263. a. 272. a. 314.

Augu-

I N D E X . A V T O R U M.

- Augustinus Monachus, Gregorii Magni legatus tom. 2.
116. a. b.
- Augustinus Scutulus tom. 1. 182. a. 325. a. tom. 1. 778. b.
tom. 2. 314.
- Averarius tom. 1. 182. a. 442. b.
- Averroës tom. 2. 168. b.
- Aulus Gellius tom. 1. 679. b.
- Aureolus tom. 1. 328. b. tom. 2. 220. a.
- Ausonius tom. 1. 55. b.
- Auctor opis imperfecti tom. 1. 28. a.
- B.
- Babal-haruch tom. 1. 49. b. 370. b. tom. 2. 41. a.
Babal-hatturim tom. 2. 13. a.
- Balthasar Meisnerus tom. 1. 655. a.
- Baptista Mantuanus tom. 1. 589. b. tom. 2. 149. a. 187. a.
234.
- Baronius tom. 1. 152. a. 154. a. b. 155. a. b. 161. b. 164. b.
719. b. 762. a. tom. 2. 39. b. 61. a. 68. a. 71. a. 74. a. 76. b.
77. a. 121. b. 165. b. 167. a.
- Bartholomaeus Cartanza tom. 1. 565. b. tom. 2. 67. a. 70. a.
71. b. 75. a. 77. a.
- Bartholomaeus de Spina tom. 1. 392. b.
- Bartholomaeus de la Cafa, tom. 2. 223. b. 230. a.
- Basilius Magnus tom. 1. 22. b. 36. a. 52. b. 131. b. 190. a. b.
196. b. 250. a. b. 390. a. 549. b. 550. a. 571. a. 573. a. 601. b.
607. a. 680. a. 755. b. 756. a. tom. 2. 8. a. 34. b. 35. b. 78. a.
83. b. 100. a. 110. a. 137. b. 160. b. 179. b. 182. b. 189. b.
194. b. 195. a. 201. b.
- Basilius Seleucensis tom. 2. 34. b.
- Bernmannus tom. 1. 172. b.
- Beda tom. 1. 71. b. 471. b. 511. a. 512. a. b. 521. b.
675. a. 680. a. 698. a. tom. 2. 244. b. 249. b. 254. a.
269. a.
- Bellarminus tom. 1. 11. a. 18. b. 19. b. 54. a. 59. a. 60. a. b.
75. a. b. 135. a. 135. b. 137. a. b. 138. a. 157. a. 175. a.
546. a. 174. b. 200. a. b. 201. a. b. 202. b. 262. b. 289. b.
295. b. 296. a. b. 297. a. b. 310. b. 311. a. 328. b. 382. b.
398. a. 410. b. 411. a. 812. a. 480. b. 503. a. 504. b. 545.
a. b. 546. a. 585. b. 566. a. 639. b. 640. a. b. 641. a. b. 642.
a. b. 643. a. 674. a. 675. a. b. 679. b. 681. a. b. 683. a.
714. b. 718. b. 755. a. b. 768. a. b. 778. a. b. 780. b.
781. a.
Tom. 2. 9. a. 34. a. 40. a. 50. b. 55. a. 56. b. 58. a. 61.
a. b. 65. a. 67. b. 68. a. 71. a. 72. b. 74. b. 76. a. 80. b. 81.
a. b. 92. a. b. 72. b. 96. a. b. 102. b. 105. a. 106. a. b. 111.
a. b. 112. a. b. 113. a. b. 114. a. b. 115. a. b. 117. a. b. 118.
a. b. 119. a. b. 120. a. 121. a. b. 122. a. b. 123. a. b. 124. a. b.
152. b. 155. b. 167. a. 173. a. b. 175. a. b. 177. a. 180. a. b.
182. a. b. 183. a. 188. a. 189. a. 193. b. 201. b. 205. a.
207. b. 219. b. 226. a.
- Benon Cardinal. tom. 2. 70. a.
- Bernhardus tom. 1. 391. a. 412. b. 415. b. 536. a. 551. b.
552. b. 596. b. 709. a. tom. 2. 70. a. 73. a. 76. b. 102. b.
147. b. 148. a. 150. b. 151. b. 155. b. 163. b. 202. b. 203. b.
208. b. 210. b. 218. a. 219. a.
- Bernhard. Mornalensis tom. 2. 70. a. 151. b. 155. a.
- Berat tom. 1. 1. b. 7. b. 18. b. 22. a. b. 45. a. 48. a. 51. b. 52. a. b.
55. b. 56. a. b. 57. a. 58. a. 61. b. 63. a. b. 76. b. 77. a. 80. a.
81. b. 88. b. 104. b. 127. a. 129. a. 132. b. 138. b. 142. a.
142. b. 143. b. 151. b. 152. a. 153. a. b. 159. b. 546. a. 162. a.
164. a. 166. a. 172. a. 173. b. 186. b. 189. a. 190. a. b. 191.
a. 206. a. b. 207. a. 223. a. 225. a. 232. b. 238. a. 240. b.
243. b. 244. b. 245. a. 246. b. 249. b. 259. b. 263. b. 269. b.
270. a. 271. b. 277. b. 279. b. 290. b. 292. a. 292. b. 293. b.
312. b. 315. b. 316. a. 319. a. b. 327. b. 328. a. 342. a. 350. a.
351. a. 353. b. 355. b. 359. a. 360. b. 367. a. 368. b. 371. a. b.
375. b. 379. a. 381. a. 385. a. 389. b. 401. a. 431. a.
440. a. 452. a. 453. a. 473. a. 476. b. 477. b. 478. b. 487. a.
489. a. 490. b. 493. a. 494. a. 497. a. 498. a. 500. b. 526. a.
- C.
- Abalifta tom. 1. 331. a.
- Cæsar tom. 1. 660. a.
- Cajetanus tom. 1. 778. b. 198. b.
- Calepinus tom. 1. 172. b. 547. a.
- Callimachus tom. 1. 755. a. tom. 2. 265. a.
- Calvinus doctissimus interpres tom. 1. 21. a. 70. b. 512. b.
142. a. 150. a. 164. a. 205. b. 206. b. 257. b. 262. a.
287. b. 288. b. 293. b. 294. a. 343. b. 344. a. 388. a.
406. a. 512. a. 557. a. 659. b. 681. a. 756. a. b.
Tom. 2. 14. a. 57. b. 134. a. 138. a. 139. a. b. 165. a.
207. a. 209. a. 245. a. 249. a. 251. b. 253. b. 267. b. 268. a.
271. a. 272. b. 274. a. 305. b.
- Camerarius tom. 1. 54. b. 71. a. 483. b. 749. a. 368. a.
752. a. 759. b.
- Capnio sive Reuchlinus tom. 1. 4. a. tom. 2. 13. a. b.
- Capreolus tom. 2. 113. a.
- Cæsarius tom. 1. 1. a. 22. b. 166. a. 660. a. 680. a. b.
- Cassianus tom. 2. 188. b.
- Cassiodorus tom. 1. 669. a. tom. 2. 176. b.
- Castellio tom. 1. 182. a. 503. a.
- Catechesis Palatino-Belgica tom. 1. 50. b. 114. a. 177. a.
414. a. tom. 2. 87. b. 91. b.
- Catechismus Romanus sive Concilii Tridentini tom. 1. 297.
a. 679. a. 678. b. tom. 2. 102. a. 111. a. 114. a. 121. a.
122. a. b. 123. b. 124. a. b.
- Catullus tom. 2. 335. a.
- Cato tom. 2. 452. a.
- Censura Orientalis Ecclesiæ tom. 2. 224. a. b.
- Chemnitius tom. 1. 398. b. 642. b. tom. 2. 15. b. 243. b.
245. a. 249. a. 351. a.
- Christophorus Encelinus tom. 1. 770. a.
- Christophorus Marcellus tom. 2. 39. b. 40. a. 66. b. 68. a.
69. a. 76. b. 149. a. 154. a. b. 167. a.
- Chrysostomus tom. 1. 1. b. 5. a. 7. b. 8. a. 15. b. 21. a. 22. a.
34. a. b. 36. b. 48. a. 50. b. 52. b. 68. b. 71. a. 73. a.
74. b. 75. a. 127. a. b. 131. b. 134. a. b. 150. a. b. 188. a.
190. a. b. 191. a. 196. b. 204. b. 235. a. 244. a. b. 259. b.
251. a. b. 257. a. 258. a. 382. a. 292. b. 293. a. b. 290. a.
299. b. 310. b. 318. b. 320. a. 327. a. 332. b. 336. a.
359. a. 363. b. 364. a. 375. b. 380. a. b. 383. a. 385. b.
- (**) 3 418. b.

I N D E X A U T O R U M.

418. b. 432. a. 434. b. 443. b. 444. a. 450. b. 458. a.
 473. a. 474. a. 475. b. 476. a. 477. b. 480. a. 483. a.
 486. a. 494. a. 497. a. 501. b. 502. a. b. 503. b. 504. b.
 505. a. b. 506. a. b. 507. a. 508. a. 509. b. 510. a. 511. b.
 512. a. 516. a. b. 520. a. 523. a. 524. a. 525. a. 528. b.
 529. a. 534. a. 545. a. 547. a. 549. b. 554. b. 560. b. 562. b.
 563. b. 564. a. b. 566. a. 589. a. 595. a. 596. a. b. 601. b.
 607. a. 618. a. 623. a. 628. b. 644. b. 648. a. 659. a. b.
 663. a. 683. b. 704. a. 734. b. 746. a.
 Tom. 2. 24. a. 26. b. 34. b. 63. b. 72. b. 73. a. 78. a.
 100. a. 102. a. b. 107. a. 108. b. 110. a. b. 112. b. 126. b.
 148. b. 152. a. 153. a. 158. a. 161. b. 179. a. 181. b. 182. b.
 185. a. b. 186. a. b. 190. b. 191. b. 194. a. b. 196. a. 203. b.
 208. a. 226. b. 238. b. 253. b. 254. a. 272. b.
 Chytraeus tom. 1. 159. a. 183. a. tom. 2. 249. a.
 Cicero tom. 1. 24. b. 30. a. 52. b. 172. b. 304. b. 483. a.
 494. a. 571. a. tom. 2. 25. a. 41. a. 58. a. 59. a. 78. a. 99. a.
 99. a. 110. a. 125. a. b. 129. b. 130. b. 132. a. 134. a. 280. a.
 282. b. 283. a. 286. b.
 Claudius Espencæus tom. 1. 589. b. tom. 2. 70. a. b. 155. b.
 207. b. 235. a.
 Clemens Alexandrinus tom. 1. 22. b. 181. a. 254. b. 305. b.
 497. a. b. 545. a. 547. b. 600. a. 746. a. 749. a. 762. a.
 tom. 2. 107. a. b. 119. b. 213. a. 265. b. 601. a. b.
 Clemens Romanus tom. 1. 601. a. 762. a.
 Clenardus tom. 1. 22. b.
 Cœlius Rhodiginus tom. 1. 172. b.
 Cornelius Bertramus tom. 1. 704. b. tom. 2. 146. a. b. 249. b.
 250. a. 268. a.
 Cornelius Celsus tom. 1. 193. b.
 Cornhertus tom. 2. 83. a.
 Costerus tom. 1. 159. a. 760. b. tom. 2. 81. a. 143. 215. a.
 224. a. postea sappius.
 Cyprianus tom. 1. 11. a. 26. b. 50. b. 51. a. 27. b. 149. a.
 166. a. 181. a. 190. b. 312. b. 735. a. 736. a. 778. b. tom. 2.
 73. a. b. 99. a. b. 102. a. 103. a. 119. b. 157. a. b. 172. b.
 199. b. 211. a. 213. a. 217. b. 736. a.
 Cyrillus Alexandrinus tom. 1. 7. b. 8. a. 131. b. 132. a. b.
 136. a. 137. a. b. 181. b. 182. a. 196. b. 201. b. 203. 204.
 205. b. 208. b. 242. a. 244. a. 245. a. 258. b. 282. a. b.
 285. b. 292. b. 299. b. 300. a. 303. b. 306. b. 308. a. 310. a.
 317. a. b. 319. a. 320. a. 363. b. 364. b. 374. b. 390. a.
 507. a. 509. b. 510. a. 514. a. 549. b. 550. a. 554. a.
 560. b. 601. b. 734. b. 756. a. 781. b.
 Tom. 2. 12. b. 23. a. 24. a. 58. a. 168. b. 178. a. 179. b.
 185. b. 186. a. 187. b. 188. b. 190. a. b. 263. a. 314.
 Cyrillus Hierosolymitanus tom. 2. 104. b. 199. b. 200. b.

D.

Damasus Papa tom. 2. 71. b.
 Danæus tom. 1. 127. b. 711. b. 756. a. 762. a. tom. 2.
 14. a.
 Daniel Arcularius tom. 1. 741. a.
 Daniel Heinsius tom. 2. 257. a. 266. a.
 David de Pomis tom. 1. 181. a. tom. 2. 41. a.
 David Kimchi tom. 1. 6. b. 7. a. b. 49. b. 180. b. 181. a. b.
 182. a. b. 185. b. 195. a. 210. b. 351. b. 411. a. 427. a. 554. b.
 602. a. 612. b. 614. a. 639. a. 645. b. 776. a. b. 784. a.
 tom. 2. 5. a. 9. a. 10. a. 11. a. b. 12. b. 33. a. 41. a. 93. a. 95. b.
 245. b. 246. a. 262. b.
 Demetrius Triclinius tom. 2. 319. a. 322. a. 330. a. 333. a.
 335. a. 336. b.
 Demosthenes tom. 1. 1. a. 495. b. tom. 2. 27. a. 257. a.
 Didymus Alexandrinus tom. 1. 701. a. 705. b. 734. b.
 743. a.
 Didymus Scholiastes Homerii tom. 2. 41. a. 114. b.
 Diodorus Siculus tom. 1. 659. b. 560. a. tom. 2. 9. a.

Diogenes Laërtius tom. 1. 487. a.
 Dionysius Aleyandrinus tom. 1. 746. a. b.
 Dionysius Areopagita vulgo tom. 1. 551. a. 552. a. b. 553. a.
 746. a. 755. a. b. 756. a. tom. 2. 110. a. 184. a. 189. a.
 Dionysius Carthaginiensis tom. 2. 201. b.
 Dionysius Halicarnassus tom. 2. 62. b.
 Diocorides tom. 1. 193. a.
 Dominicus Bannes tom. 2. 68. a. 166. a. 167. a. 183. a. 204. a.
 226. a. 229. b. 230. a. 236. a.
 Dominicus Soto tom. 1. 422. a. tom. 2. 219. b.
 Dorotheus tom. 1. 149. b. 719. b. 747. a.
 Drusius tom. 1. 10. a. 11. a. b. 30. a. 68. a. 259. b. 859. b.
 721. a. tom. 2. 9. a. b. 10. a. 11. a. b. 13. a. b.
 Durandus tom. 1. 327. b. 360. a. 641. b. tom. 2. 39. a. b.
 68. a. 105. b. 106. a. 113. a. 116. a. 117. b. 120. a. 120. b.
 121. a. 122. b. 149. a. 154. a. b. 167. a. 188. b. 191. b. 214. b.
 216. b. 219. b. 220. a. b.

E.

Eccius tom. 2. 184. b. 189. a.
 Eckhardus tom. 1. 453. a. 457. b.
 Egesippus tom. 2. 134. b.
 Elias Levita tom. 1. 331. a. 500. b. 626. a. 680. b. 776. b.
 tom. 2. 5. a. b. 6. b. 11. b. 12. a. 41. a.
 Elutherus Albergonus tom. 2. 191. b.
 Enchiridion institutionis Christianæ Colonicae tom. 2. 205.
 4. 219. a. 238. a. 240. a. b.
 Ennius tom. 2. 9. a.
 Epimenides tom. 1. 505. a.
 Epiphanius tom. 1. 7. b. 8. b. 9. a. 71. a. 151. b. 161. b. 190. a.
 193. b. 194. a. 196. b. 200. b. 204. a. 205. a. 212. a. 244. a. b.
 328. a. 540. a. 575. a. 600. a. 613. b. 638. a. b. 639. a. b.
 663. a. 743. a. 745. a. 746. a. 755. a. b. 756. a. b. 760. a.
 762. a. tom. 2. 5. a. 12. a. 48. b. 58. a. 63. a. 118. b. 143. b.
 162. a. 199. b. 243. b. 244. b. 250. b. 251. b. 253. a. 254.
 255. a.
 Erasmus tom. 1. 10. b. 11. b. 22. a. b. 28. a. 51. b. 52. a. b.
 136. a. 141. b. 142. b. 152. a. 153. a. 155. a. 166. a.
 173. b. 189. a. 192. a. 277. b. 286. a. 293. a. 318. b.
 320. a. b. 363. b. 371. a. 423. a. 442. b. 450. b. 468. a.
 473. a. 475. b. 477. b. 492. a. 505. a. 527. b. 659. 664. b.
 680. a. 704. a. 719. b. 734. b. 735. a. b. 738. b. 745. a.
 746. b. 747. a. 749. a. 759. a.
 Tom. 2. 67. b. 245. a. 250. a. 253. b. 271. a.
 Etymologicum Magnum tom. 1. 2. a. 17. b. 33. b. 48. a. 62. a.
 192. b. 341. a. 370. a. 442. a. b. 446. a. b.
 Tom. 2. 5. a. b. 6. a. 8. a. 12. a. 12. b. 20. a. 50. a. 58. b.
 78. a. 103. a. 107. a.
 Eugenius Carthaginensis tom. 1. 735. a.

Euripides tom. 1. 52. a. 301. b. 336. a. 451. b. 489. a. tom.
 2. 41. b. 74. a. 133. b. 326. b. 333. a.
 Eusebius tom. 1. 4. b. 83. b. 126. b. 128. b. 134. a. 142. a.
 142. b. 155. a. 181. a. 181. a. 318. b. 320. a. b. 470. a.
 497. a. 510. b. 545. a. 547. a. 547. b. 600. a. b. 601. a.
 601. a. b. 602. a. 613. b. 663. a. 664. a. b. 705. b. 719. a. b.
 741. b. 742. a. 743. a. 745. 746. a. b. 747. a. 758. b.
 759. a. 762. a. b. 764. b. tom. 2. 6. a.
 Tom. 2. 63. b. 175. a. 184. b. 185. a. 186. b. 188. b.
 198. b. 199. b. 212. a. 212. b. 217. a. 249. a. b. 253. a.
 254. a. 255. a. 268. b. 313.
 Eusebius Cæfariensis tom. 1. 181. a. 190. a. b. 638. a. b. 638. a.
 680. a. 755. b.
 Eustathius tom. 1. 17. b. 54. b. 269. a. 495. b. 638. a. tom. 2.
 58. b. 103. a. 107. a. 246. b. 280. a.
 Euthymius tom. 1. 262. b. tom. 2. 269. a.

F.

Aber Stapulensis tom. 1. 744. b.
 Fagiun tom. 1. 49. b. tom. 2. 11. a.

Fasei-

I N D E X . A U T O R U M.

Habaculus rerum expetendarum tom. 2. 70. a. 149. b.
155. b.
Favonius tom. 1. 442. a. b. 651. a. 681. b. 699. b. 701. a.
tom. 1. 125. a.
Fidicianus capito tom. 1. 780. b.
Fenestom. 1. 135. b. 310. b. tom. 2. 173. a. 181. a.
Fidius Gellius tom. 2. 97. a.
Fidius Pompejus tom. 1. 159. b. tom. 2. 8. a. 62. a. 82. a.
97. a. 107. a. 280. a. 285. b.
Flactus Illyricus tom. 1. 292. b. 293. a. 741. b. 803. a. 2. 433. b.
148. b.
Fodlerius tom. 1. 181. b. 182. a. tom. 2. 9. a. 11. a. 40. b.
98. a.
Franciscus de Maironis tom. 2. 111. b. 113. a.
Franciscus Georgius tom. 1. 778. b. 778. b. tom. 2.
146. b.
Franciscus Horantius tom. 2. 202. a.
Franciscus Pictus Mirandulanus tom. 2. 151. a. 155. b.
201. b.
Franciscus Raphelengius tom. 1. 778. a. tom. 2. 12. b.
Franciscus Ribera tom. 1. 768. a.
Franciscus Ruzus tom. 2. 770. a.
Franciscus Sonnius tom. 2. 223. a. b.
Franciscus Spira tom. 1. 65. a. 737. b.
Fuga demonum tom. 2. 236. a.
Fulgentius tom. 1. 347. b. 427. b. 335. b. 171. a. 733. a.
tom. 2. 136. b. 139. a.
Fullerius tom. 1. 483. a.

G.

Gabriel Biel tom. 1. 327. b. 431. a. tom. 2. 111. a.
112. b. 113. b. 121. b. 168. b. 292. b. 202. b. 219. b.
220. a. b. 221. a. b.
Gagnierius tom. 1. 164. a. 749. a. 768. a.
Gaudentius tom. 2. 263. a.
Gaza tom. 1. 193. a.
Genebrardus tom. 1. 267. a. 680. b. 755. b. tom. 2. 194. b.
230. a. 314.
Georgius Agricola tom. 1. 770. a.
Georgius Doula tom. 1. 311. a. tom. 2. 224. b.
Georgius Engedius tom. 1. 343. b. 355. b. 383. a. 385. a.
tom. 2. 720. b.
Gerbelius tom. 1. 22. b.
Gerdon tom. 2. 66. a. 96. a. 216. b.
Gilbertus tom. 2. 177. a.
Giphanius tom. 1. 123. a.
Glossa ordinaria tom. 1. 328. b. 501. b. 405. a. 506. a. 506. b.
509. a. 516. a. 554. a. tom. 2. 112. b. 172. b. 202. a. 232. b.
239. b.
Glossarium vetus tom. 2. 82. a. 83. b. 99. a. 283. a.
Gregorius Arminensis tom. 2. 324. b. 328. b. tom. 2. 219. a.
226. b.
Gregorius de Valentia tom. 1. 54. a. b. 296. b. 297. b. 324. a.
755. a. 756. b. tom. 2. 92. a. b. 111. a. 113. a. 127. b.
146. a. 218. b. 219. a.
Gregorius Magnus tom. 390. b. 409. b. 423. a. 444. b. 513. a.
511. b. 552. a. b. 553. a. 554. b. 568. b. tom. 2. 63. b. 64. a.
b. 65. a. 99. a. 126. a. b. 128. b. 129. a. b. 135. a. 137.
a. b. 138. a. b. 175. a. 178. a. 181. b. 182. a. b. 182. b.
184. b. 200. a. 214. b. 216. a. 218. a. 225. b. 226. a.
236. a. 240. a.
Gregorius Nyssenus tom. 1. 164. a. b. tom. 2. 125. a. b. 126. a.
127. b. 131. a. 132. a. 133. b.
Gretterius tom. 1. 22. b.
Geiscardinus tom. 2. 149. b.
Grido de monte Rocheri tom. 2. 316. b. 105. a. 196. a.
96. b. 117. a. b. 130. b. 168. a. b. 220. a. b. 221. a.
Guilelmus Altitidorealis tom. 2. 123. a.
Guilelmus Parisienfatora. 2. 123. a.
Guilelmus Widefortus tom. 2. 145. b.

Guilielmus Witakerus tom. 1. 431. a. tom. 2. 196. a.
189. b.
Guitmundus tom. 2. 113. a. 114. a. 117. b. 168. b.

H.

Haimo tom. 1. 510. b. 749. a. tom. 2. 184. b.
Henricus à Gandavo tom. 2. 113. b. 218. b. 221. a.
Henricus Stephanus tom. 1. 1. a. 7. b. 17. b. 22. b. 36. a. 52. a.
54. b. 55. b. 56. a. 57. a. 58. a. 62. a. 80. a. 110. a. 129. a.
138. b. 149. a. 151. b. 152. a. 165. a. 172. b. 193. a. 271. a.
292. b. 355. b. 370. a. 448. a. b. 458. a. 476. b. 478. b.
482. b. 483. a. 487. a. 489. a. 529. a. 546. a. b. 659. a. b.
660. a. 681. a. b. 699. b. 700. a. 703. b. 720. b.
Tom. 2. 5. b. 20. a. 40. a. 50. a. 55. b. 246. b.
318. b.
Hephastio tom. 2. 317. a. b. 318. a. b. 322. a. 336. a. b.
Hermogenes tom. 1. 370. a.
Herodotus tom. 1. 193. b. 458. a. 547. a. 763. a. tom. 2. 12. b.
50. a. b. 246. b.
Hesiodus tom. 2. 265. b. 266. a.
Hesychius tom. 1. 24. b. 28. b. 48. a. 57. a. 110. a. 138. b.
193. a. 206. a. 371. a. 442. a. 566. a. 602. a. 659. a.
701. a. 704. a. 757. a. tom. 2. 41. a. 50. a. 74. a. 125. a.
280. a. 285. a.
Hieronym. tom. 1. 4. b. 7. b. 8. a. b. 9. a. b. 10. a. b. 11. a. b.
12. a. b. 13. a. 14. b. 21. a. 22. a. 25. b. 26. b. 27. a. 29. b.
34. a. b. 36. b. 48. a. 49. a. 52. a. 71. a. 74. b. 127. a. 128. a.
129. b. 131. b. 132. a. b. 132. b. 134. a. b. 135. b. 138. b.
139. a. b. 140. b. 142. b. 149. b. 150. a. 151. b. 158. a. b.
159. a. 166. a. 182. a. 190. b. 192. a. 193. a. 200. a. 204.
269. a. 292. b. 293. b. 294. a. 309. b. 318. a. 319. a.
320. a. b. 323. a. 324. b. 325. b. 326. a. b. 332. b. 371. a. b.
383. a. 385. b. 386. a. 388. a. 390. a. 394. b. 409. b.
414. a. 420. a. 433. b. 435. b. 442. b. 443. a. b. 447. b.
450. a. 468. a. 473. a. b. 474. a. b. 477. a. 478. b.
479. a. b. 482. a. b. 483. a. 487. b. 488. b. 491. b.
493. a. 494. a. 497. a. 499. a. b. 501. b. 502. a. 503. a. b.
505. a. b. 506. a. b. 507. a. b. 508. a. b. 509. b. 510. a. b.
511. a. 512. a. b. 515. b. 516. b. 526. b. 547. a.
551. a. 552. a. b. 563. a. 573. a. 574. a. 589. b. 595. a. b.
596. a. 600. a. 601. a. b. 601. a. b. 602. a. 638. a. b.
658. b. 663. a. b. 664. b. 680. a. b. 683. b. 701. a.
705. b. 706. a. 719. a. 735. a. b. 741. b. 742. a. b. 743. a.
745. a. b. 746. a. 747. a. 755. a. 762. a. 775. b. 776. b.
778. b. 782. a. b. 784. b.
Tom. 2. 5. a. 8. a. b. 8. b. 11. a. 13. b. 22. a. 33. a.
44. b. 48. b. 59. a. 60. a. 61. a. 62. b. 63. a. 72. a.
73. a. b. 76. a. 95. a. 96. a. 99. a. b. 103. b. 123. a. 133. b.
143. b. 144. a. 145. b. 149. a. 166. b. 168. b. 173. b. 187. b.
178. a. 179. b. 180. b. 182. a. b. 183. b. 184. b.
185. a. b. 188. b. 191. b. 195. a. b. 199. a. b. 200. a. 201. a. b.
207. b. 208. a. 210. b. 213. a. 214. b. 217. b. 232. a. 243. b.
245. a. 246. b. 247. a. 249. a. 253. b. 254. b. 255. b. 267. b.
314. 315.
Higinus tom. 1. 735. a. 719. b.
Hilarius tom. 1. 127. a. 134. b. 140. b. 196. b. 363. b. 382. b.
529. b. 601. b. 610. a. 734. b. 762. a. tom. 2. 26. a. 55. b.
63. a. 72. a. 100. a. 148. a. 179. b. 199. b. 204. a. b.
213. a.
Hippolytus tom. 1. 409. b. 638. a.
Halcot. tom. 2. 113. a. 114. a. 168. a. b. 220. a. b.
Homerus tom. 1. 17. b. 54. b. 327. b. 370. b. 482. b. 659. a.
tom. 2. 41. a. 50. a. 58. b. 62. a. 74. a. 107. a. 246. b.
313. 317. b.
Homiliae Latinae Chrysostomo adscriptæ tom. 2. 245. a.
Horatius tom. 1. 45. a. 159. b. 180. a. 304. b. 451. a. 776. a.
tom. 2. 50. a. 280. a. 257. b.
Horatius Tufselinus tom. 2. 165. a.
Hortulus animalia tom. 2. 210. b.
Hosius tom. 2. 188. a.

(**) 4.

Hugo

I N D E X A V T O R U M.

Hugo Cardinalis tom. 1. 448. b. tom. 2. 112. b. 201. b.
Hugo de sancto Victore tom. 2. 201. b. 202. b. 239. a.
Hulius tom. 1. 701. a.

Justus Lipsius tom. 2. 61. a. 223. b.
Juvenalis tom. 1. 370. b. 773. b.

I.

- Jacobus Andreæ tom. 1. 453. a.
Jacobus Faber Stapulensis tom. 1. 575. a. 744. b. tom. 2. 244. b.
Jacobus Herbrandus tom. 1. 145. b.
Jacobus Mycillus tom. 2. 326. a. 335. a. 336. a.
Jacobus Reineccius tom. 2. 459. b. 464. a. 466. a. b.
Idacius tom. 1. 735. a.
Ignatius tom. 1. 181. a. 545. a. 547. b. 762. a. tom. 2. 211. b. 312. a. b.
Joachimus Abbas tom. 1. 749. a.
Johannes Driedo tom. 2. 201. a. 218. b.
Johannes Isaacus tom. 1. 434. a.
Johannes Kuchlinus tom. 2. 274. a.
Johannes Marius tom. 2. 266. a.
Johannes secundus Papa tom. 1. 375. a.
Johannes Viguerius tom. 1. 296. a. b. 327. b. tom. 2. 121. a. 168. b. 204. b.
Johannes Winkelmannus tom. 1. 745. a.
Index librorum prohibitorum tom. 2. 67. b. 193. b.
Innocentius tertius Papa tom. 1. 262. a. b. 263. a. 295. b. 312. b. 313. a. tom. 2. 113. b. 114. a. b. 116. a. 117. a. 118. a. 120. b. 163. b. 168. b. 219. b. 220. b. 221. b.
Jonathan paraphrastes Chaldaeus tom. 1. 7. a. 12. a. b. 15. b. 143. a. 159. a. 180. b. 181. a. b. 182. b. 185. b. 195. a. 207. b. 254. a. 269. a. b. 370. b. 484. b. 625. b. 742. b. tom. 2. 9. b. 10. a. 11. b. 12. b.
Josephus tom. 1. 16. b. 45. b. 70. a. 126. b. 127. a. 127. b. 128. b. 184. b. 185. a. 193. a. 254. a. 267. a. b. 281. b. 282. a. b. 338. a. 348. a. 411. a. 602. a. 638. b. 712. a. tom. 2. 9. b. 118. a. 256. a. 257. b. 258. a. b. 261. b. 264. b. 266. b. 313.
Josephus Angles tom. 2. 113. b. 115. a.
Josephus Scaliger tom. 1. 68. a. 70. a. tom. 2. 315.
Irenæus tom. 1. 24. a. 127. a. 149. b. 150. a. 154. a. 155. a. 181. a. 589. a. 638. a. b. 746. a. 747. a. 762. a. b. 778. b. Tom. 2. 63. a. 96. a. 99. b. 100. b. 101. b. 108. b. 223. a. 167. a. 177. a. 179. a. 184. b. 185. a. 203. a. 212. a. 213. a. 253. a. 268. a.
Isidorus Clarius tom. 1. 293. b. tom. 2. 778. b.
Isidorus Hispalensis tom. 2. 5. a. 8. a. 40. a. 63. a. 99. a. 103. a. 107. b. 314.
Isidorus Pelusiota tom. 2. 74. b.
Isocrates tom. 1. 70. b. 165. a. tom. 2. 41. a.
Julianus Apostata tom. 1. 13. a. 64. b. 181. a. 497. b. 520. a. 737. b. tom. 2. 12. b.
Julius Cæsar tom. 2. 280. a.
Julius Scaliger tom. 1. 172. b. tom. 2. 8. a. 25. a. 50. a.
Junius tom. 1. 5. a. 46. a. 57. b. 128. a. b. 140. a. 183. a. 205. b. 227. b. 259. b. 267. a. 269. a. 298. b. 356. a. b. 397. b. 435. b. 436. b. 445. b. 509. b. 600. a. 618. a. 693. a. 781. b. tom. 2. 5. b. 11. b. 13. a. 243. b. 246. a. b. 247. b.
Jus Canonicum tom. 1. 8. b. 295. b. 568. a. b. 589. b. 644. a. 705. a. tom. 2. 40. b. 59. a. 65. a. b. 66. a. b. 67. a. 68. a. 69. a. b. 71. a. b. 72. a. b. 73. a. b. 75. a. b. 76. a. b. 77. a. 80. b. 81. a. b. 105. a. 106. a. 109. a. 112. b. 116. a. 123. a. 144. b. 145. b. 247. a. 148. a. 149. b. 157. a. b. 159. b. 160. b. 162. b. 167. a. b. 168. a. b. 172. a. 174. a. b. 178. b. 192. b. 196. a. 204. b. 207. b. 208. a. 209. b. 214. b. 215. b. 219. a. 227. a. 230. a. b. 233. b.
Justinus historicus tom. 2. 256. b. 260. b. 746. a.
Justinus Martyr tom. 1. 7. b. 181. a. 253. b. 474. a. 565. b. 613. b. 745. a. 746. b. 756. a. 757. a. tom. 2. 107. b. 108. b. 110. b. 212. b. 238. a. 253. b. 311. b. 312. a. b.

L.

- Actantius tom. 1. 56. a. 389. a. 557. a. tom. 2. 34. b. 56. b. 103. b. 157. b. 144. b. 161. a. 212. b. 257. a.
Lambertus Danæus tom. 1. 127. b. 204. 207. a. 762. a.
Lambinus tom. 1. 172. b.
Lanfrancus tom. 2. 114. a.
Leo Papa tom. 1. 34. b. 778. b. tom. 2. 58. b. 64. a. 180. a. 182. b. 204. b.
Leonhardus Hutterus tom. 1. 453. a. 459. b.
Liber nominum Patrum Concilii Tridentini & orationum à legatis habitarum tom. 2. 150. b. 152. b. 156. a. 223. b.
Linacer tom. 1. 491. b. 529. a.
Lipomanus tom. 2. 112. b.
Litania B. Mariz tom. 2. 69. a.
Liturgia Ecclesiarum Belgicarum tom. 1. 177. a.
Livius tom. 1. 660. a.
Lucas Brugensis tom. 1. 778. a.
Lucas Osiander tom. 1. 136. a. 144. b.
Lucianus tom. 1. 159. b. 387. a. 440. a. 450. b. 458. a. 567. a. 596. a. tom. 2. 248. a.
Lucretius tom. 2. 50. a.
Ludovicus Cœlius tom. 1. 29. b.
Ludovicus Vives tom. 1. 10. b. 11. a.
Ludovicus Ystella tom. 2. 112. b. 118. b.
Lutherus tom. 1. 136. a. 146. a. b. 273. b. 274. a. 663. a. 664. a. b. 668. b. 741. b. 745. b. tom. 2. 164. a. 146. a. 198. a.
Lyranus tom. 1. 6. a. 7. a. 142. b. 200. b. 245. a. 293. b. tom. 2. 506. a. b. 507. b. 508. b. 607. a. 749. a. 112. b. 113. b. 118. b. 160. b. 172. b. 178. a. 225. b. 191. a. 200. b. 201. a. 201. b. 236. a. 243. a. 245. a. 246. b.
M.

- Macarius tom. 2. 175. a.
Macrobius tom. 2. 280. a.
Magdeburgenses tom. 1. 184. b. 663. b. 664. b. 762. a. tom. 2. 271. b.
Maldonatus tom. 1. 136. b. 154. b. 155. a. 157. a. 160. b. 164. a. 166. a. 190. b. 239. b. 240. a. b. 241. a. 286. b. 290. b. 301. b. 310. b. tom. 2. 58. a. 61. a. b. 112. b. 113. a. b. 114. a. b. 115. a.
Marcus Aurelius Cæsiodorus tom. 2. 176. b.
Marcus Marinus tom. 1. 180. b. 778. b. tom. 2. 40. b.
Marcellus Donatus tom. 1. 30. a.
Marcion tom. 1. 272. b. 575. a. b. 599. b.
Mariana tom. 1. 155. a.
Marianus Scotus tom. 2. 215. b. 216. b.
Marlorarus tom. 1. 28. b. 128. b.
Marnixius tom. 1. 18. b.
Marsilius ab Ingenuis tom. 1. 328. b. tom. 2. 204. a. 219. a. b.
Martialis tom. 1. 159. b. tom. 2. 258. b. 317. b.
Martinus Borrrhaus tom. 1. 4. a. 266. b.
Martinus Cruserius tom. 1. 22. b. tom. 2. 41. b.
Martinus Czéchovitius tom. 1. 236. a. b.
Martinus del Rio tom. 2. 167. b.
Martinus Perefius tom. 1. 192. a. 193. b. 149. b.
Martinus Polonus tom. 2. 71. a. b. 77. a.
Masorethæ tom. 1. 180. b. tom. 2. 9. a. b. 10. a. b.
Matthias Haffenrefferus tom. 1. 453. a. 457. a. 741. 745. a.
Mejeri annales Flandriæ tom. 2. 221. b.
Melchior Canus tom. 1. 197. a. 198. a. 199. a. b. tom. 2. 55. a. 81. a. 111. a. 167. a. 199. a. 200. a. b. 201. b.
Menno Simonis tom. 1. 2. b. 165. a. 168. a. b. 169. a. b. 170. a. b. 648. a.

Merca-

I N D E X A V T O R U M.

Mercator tom. 1. 292. b.
Mercurius tom. 1. 35. a. 181. a. 182. b. 269. a. 369. a. tom. 2.
12. b. 14. a. 255. a. b. 266. a. 315.
Mibeus tom. 2. 120. a. 121. b.
Mochopulustom. 1. 4. a. tom. 2. 266. a.
Mulerus tom. 1. 267. a.
Munderus tom. 1. 193. b. 547. a. tom. 2. 11. a.
Mulculus tom. 1. 6. a. 16. b. 26. b. 55. a. 127. b. 206. b.
142. a. 206. b. 251. b. 257. b. 270. b. 293. b. 361. b. 495. b.
501. a. 505. a. 741. b. tom. 2. 269. a.

N.

Nauderus tom. 2. 67. a.
Nazianzenus tom. 1. 22. b. 135. a. 190. a. b. 196. b.
206. a. 234. a. 332. a. 421. b. 551. a. 601. b. 734. b.
755. b. 756. b. tom. 2. 8. a. 21. b. 24. b. 37. a. 179. b. 199. b.
243. b. 258. a.
Nicephorus Callistus tom. 1. 17. b. 190. b. 762. a.
Nicias tom. 1. 540. a.
Nicolaus de Cusa tom. 2. 149. b.
Nicolaus de Orbellis tom. 2. 115. a.
Nicolaus Hemmingus tom. 2. 272. b.
Nizolius tom. 1. 172. b.
Nonnus tom. 1. 318. b. 363. b.
Nonius Marcellus tom. 2. 8. a.
Novatus tom. 1. 370. b.
Novus Patronus Lutheanorum tom. 1. 455. a. 457. a. 464.
a. b. 465. a. b. 466. a. b. 470. a. b. 471. a. b.

O.

Ocam tom. 2. 96. a. 200. b.
Oecolampadius tom. 1. 77. a. 129. b. 131. b. 251. b.
269. b. 359. a. 375. b. 385. b. 405. b. 418. b. 473. b. 474. a.
480. b. 483. a. 484. a. 485. b. 491. a. 497. a. b. 501. b.
502. a. 503. a. 505. a. b. 506. a. 507. a. b. 511. a. 512. a. 515. b.
516. a. 517. a. 497. a. 315. b. 530. a. b. 546. a. b. 550. a.
560. a. b. 561. a. 565. b. 570. a. 574. b. 586. b. 588. a.
589. b. 590. a. 591. a. 596. b. 599. b. 662. b. 664. b. 672. a.
679. a. 680. a. 685. a. 687. a. 721. a. 734. b. tom. 2. 60. a.
95. a. 108. a. 110. a.
Onkelos tom. 1. 181. a. 182. a. b. 183. a. 285. b. 254. a.
267. a. 269. a. 484. b. 602. b. 639. a. 778. b. 786. b.
Onuphrius tom. 2. 75. a.
Optatus tom. 1. 681. a. tom. 2. 152. a.
Orogenes tom. 1. 7. b. 11. a. 36. b. 50. b. 71. a. 131. b. 134.
4. b. 138. b. 139. a. 142. a. b. 152. b. 456. a. b. 181. a.
181. a. 190. b. 192. a. 193. a. 232. a. 254. b. 305. b. 318. b.
325. b. 326. a. b. 327. b. 329. a. 371. a. 382. b. 385. a.
418. b. 431. a. 433. b. 435. a. 439. a. 501. b. 601.
a. b. 638. a. 683. a. 719. b. 742. a. 743. a. 746. a. 755. a. b.
756. a.
Tom. 2. 44. b. 102. a. 125. a. 179. b. 199. b. 226. b.
253. a. 255. a.
Oradius tom. 1. 547. a.
Ovidius tom. 1. 22. a. 326. b. 404. a. 759. b. tom. 2. 63. a.
258. b.

P.

Pachymenius tom. 1. 553. a.
Pagninus tom. 1. 57. b. 182. b. 446. a. 658. b. 660. a. b.
701. a. 778. b. & tom. 2. 246. a.
Paramitanus tom. 2. 220. a.
Papstom. 1. 320. b. 590. b. tom. 2. 112. a. b. 253. a.
Paraphysis Arabica tom. 2. 10. b. 12. b.
Paretus tom. 1. 175. b. 176. b. 497. a. 660. a. 756. a. tom. 2.
14. a. 243. b. 244. a. 270. b. 274. a.

Pasfortom. 1. 52. a. 258. b.
Pastorale Romanum tom. 2. 69. b. 105. b. 106. b. 107. a. b.
117. a. 154. a. 167. a. 168. a. b. 236. a.
Paulus Aemilius tom. 2. 67. a.
Paulus Burgenfis tom. 1. 6. a. 7. a. 69. a. 70. a.
Paulus Soncinas tom. 2. 113. a.
Pelicanus tom. 1. 6. a. tom. 2. 271. a.
Pererius tom. 1. 184. b. tom. 2. 14. a. 118. b. 269. b.
Perottus tom. 1. 172. a. 776. a.
Petrus Bulingerus tom. 1. 768. a.
Petrus Canifius tom. 2. 205. a.
Petrus Colonensis tom. 1. 170. a. b. 171. a.
Petrus Cometor tom. 2. 118. a.
Petrus de Alliaco Cardinalis tom. 2. 113. b. 114. a. 151. b.
153. b.
Petrus Galatinus tom. 1. 6. a. 181. b. 206. a. 770. b. tom. 2.
11. a. 248. a. 249. b.
Petrus Lombardus tom. 1. 251. a. 324. b. 325. b. 551. b.
552. a. tom. 2. 7. b. 14. a. 101. b. 102. b. 114. a. 120. a.
122. b. 129. b. 130. a. 218. b. 219. b.
Petrus Martinius tom. 1. 7. b. 10. a.
Petrus Martyr tom. 1. 7. a. 207. a. 382. b. 659. b. tom. 2.
137. a. 138. a. b.
Petrus Paludensis tom. 2. 220. b.
Phavorinus tom. 1. 701. a.
Philaetius tom. 1. 540. a. 601. b.
Philippus Bergomias tom. 2. 40. a. 67. a. 149. b. 167. a. 218. a.
Philippus Melanchton tom. 1. 442. a. b.
Philo Judaeus tom. 1. 127. a. 254. a. b. 305. b. 484. b. tom. 2.
9. b. 118. a. 132. a. 257. b. 259. a. 260. b. 262. a. b. 263. b.
266. a.
Philo supposititus tom. 1. 184. b.
Photius tom. 1. 251. b. 554. b. 566. a. 574. b.
Pindarus tom. 2. 313. 319. & postea saepius.
Piscator tom. 1. 7. b. 28. a. 34. b. 35. a. 36. b. 37. b. 38. b.
52. b. 53. b. 63. a. b. 75. a. 127. b. 128. b. 129. b. 133. b.
142. a. 143. b. 167. a. 173. b. 183. a. 184. a. 158. b. 207. a.
224. a. 269. b. 310. a. 328. a. 329. b. 342. a. 370. a. 397. b.
406. a. 407. a. 651. a. & tom. 2. 35. a. 88. a. 89. a. b. 90.
a. b. 91. a. 243. b. 245. b. 246. a. 247. b. 248. a. 249. a.
252. b. 257. b. 305. b.
Platina tom. 1. 590. b. tom. 2. 66. a. 67. a. 68. a. 70. a. 77.
a. b. 120. b. 208. b.
Plato tom. 1. 165. a. 228. a. tom. 2. 50. b. 130. b. 135. a.
Plautus tom. 2. 107. a. 116. b.
Plinius tom. 1. 17. b. 52. b. 143. a. 155. b. 202. a. 326. b.
505. a. 523. b. 547. a. 577. a. 685. a. 751. b. 753. a. 760. a.
765. b. 770. a. tom. 2. 58. a. b.
Plinii junior tom. 1. 764. b. tom. 2. 238. a.
Plutarchus tom. 1. 28. a. 56. a. tom. 2. 41. a. b. 61. a. 107. a. b.
125. a. 148. b. 256. b.
Polanus tom. 1. 185. b. 662. a.
Pollux tom. 1. 193. a. 442. b. 482. b. 704. a. tom. 2. 41. b.
58. b.
Polybius tom. 1. 1. a. 660. a.
Polydorus Virgilius tom. 1. 123. a.
Pomponius Mela tom. 1. 577. a.
Pontificale Romanum tom. 2. 123. b. 124. b.
Porchetus tom. 1. 181. b. tom. 2. 11. a.
Porphyrius tom. 1. 491. b. 497. a. b. 499. a. tom. 2.
15. b.
Pridiaux tom. 2. 311. a.
Primasius tom. 1. 439. a. 598. a. 600. a. 602. a. 105. a. 749. a.
770. a. 770. b. 771. b. 772. b.
Priscianus tom. 2. 319. a.
Procopius tom. 1. 7. b. 8. a. 778. b. tom. 2. 269. a.
Proclus tom. 2. 266. a.
Professio fidei Waldensium tom. 2. 153. a.
Prosper tom. 1. 461. b. 462. a. b. 467. a. 601. b. tom. 2.
26. a.
Psalterium Mariae tom. 1. 181. a. b. tom. 2. 67. b. 68. b.
80. a. 81. a.

Ptole-

I N D E X A V T O R U M.

Ptolomæus Geographus tom. 1. 523. b. 547. a. 760. a.

Ptolomæus hæreticus tom. 1. 71. a.

Pythagoras tom. 1. 560. a.

Q.

Quinquarboræus tom. 2. 255. b.
Quintilianus tom. 1. 80. a. tom. 2. 44. a. 111. b.

R.

RAbbi-Anschil tom. 1. 552. b.

Rabbi Jefaija tom. 2. 41. a.

R. Joseph Albo tom. 2. 13. a.

R. Joseph Kimchi tom. 1. 645. b. 195. a. 554. b. tom. 2. 5. a.

R. Levi tom. 1. 195. a. 554. b.

R. Mosche tom. 2. 5. a. 6. a.

R. Moses ben Maimon tom. 1. 267. tom. 2. 11. a. 12. a.

R. Nathan tom. 1. 49. b. 181. a. 192. b.

R. Saadias tom. 1. 182. a. tom. 2. 10. b. 11. b.

R. Salomo tom. 1. 6. b. 181. a. b. 182. b. 186. a. 396. b. 397. b.
485. a. 602. a. b. 609. b. 612. b. 638. a. 639. b. tom. 2. 9. b.
10. a. 11. b. 13. a. 41. a. 248. b. 269. b.

R. Samuel tom. 2. 11. b.

Raimundus Martinus tom. 1. 6. a.

Raphaël Volateranus tom. 2. 149. b.

Raphelingius tom. 2. 12. b.

Revelationes Brigittæ tom. 2. 235. a.

Ribera tom. 2. 61. a.

Richardus de Media Villa tom. 2. 113. b. 115. b. 200. b.
201. b.

Robertus Loëust tom. 2. 269. a.

Robertus Stephanus tom. 1. 7. b. 22. b. 34. b. 74. b. 134. a.
149. b. 166. a. 311. a. b. tom. 2. 448. a. 468. a. 483. a.
662. b. 681. a.

Ruardus Tapperus tom. 2. 218. b.

Ruffinus tom. 1. 149. b. 310. b. 326. b. 551. a. 601. b.
742. b. tom. 2. 8. a. 105. a.

S.

SAlustius tom. 2. 50. a.

Salvianus tom. 2. 182. b.

Samuel Huberus tom. 1. 424. b.

Scapula tom. 1. 22. b.

Schindlerus tom. 1. 180. a. 182. a. tom. 2. 11. a. 12. b.

Scholiaxes Aristophanis tom. 1. 17. b. tom. 2. 58. b. 318. a.

Scholiaxes Hephæstionis tom. 2. 318. a. 319. a. 322. a.

Scholiaxes Pindari tom. 2. 332. b.

Scotus tom. 1. 327. b. tom. 2. 111. a. 115. a. b. 191. b. 220. a.
220. b.

Sculptetus tom. 1. 51. b. 52. b. tom. 2. 88. a.

Sedulius tom. 2. 60. a.

Seneca tom. 1. 45. a. 152. a.

Septuaginta interpres tom. 1. 1. b. 4. a. 6. a. 7. a. b. 11. a.
14. a. 17. b. 22. a. 23. b. 24. b. 29. b. 36. a. 31. b. 33. b.
56. a. 57. b. 80. a. 80. b. 128. a. 128. b. 130. a. 142. b.
155. b. 158. a. 159. b. 165. b. 173. a. 173. b. 180. b. 181. a.
182. a. 183. b. 192. b. 193. a. 212. a. 119. a. 233. a. 233. b.
243. a. 244. b. 246. b. 254. a. 259. b. 267. a. 269. a. 292. b.
324. b. 325. b. 332. b. 337. b. 371. a. 426. b. 443. a.
448. b. 458. b. 463. a. 473. b. 482. a. ibid. 485. a. 495. b.
507. b. 508. a. 540. a. 602. b. 613. a. 615. a. 626. b. 643.
a. b. 658. b. 660. a. b. 696. a. 706. b. 711. a. 713. a.
717. b. 766. a. 778. b.
Tom. 2. 5. a. b. 8. b. 9. a. 10. a. 11. a. b. 33. a. 40. a. 49. a.
62. a. 83. b. 103. a. 107. a. 110. a. 243. a. b. 247. a. 257. a. b.
258. a. 260. b. 261. a. 284. a.

Servius tom. 1. 165. a.

Sigismundus Gillenus tom. 1. 267. b.

Sigonius tom. 1. 48. b. 267. a. 770. b.

Silius Italicus tom. 1. 387. a.

Sinlerus tom. 1. 756. a. tom. 2. 265. a. 268. a. 270. b.
273. b.

Sixtus Senensis tom. 2. 14. a.

Sleidanus tom. 1. 64. b. 65. a. 737. b.

Socinus tom. 1. 3. a. 207. b. 208. a. b. 209. a. b. 210. a. b.
211. a. b. 212. a. 213. a. b. 214. b. 215. b. 216. a. 217. a.
218. b. 219. b. 220. a. b. 221. a. b. 222. a. b. 223. b. 224. b.
226. b. 227. a. b. 228. a. b. 229. a. b. 230. a. b. 231. a.
232. a. b. 233. a. b. 234. b. 235. a. b. 236. a. b. 237. a. 241. b.
257. a. b. 412. b. 414. a. tom. 2. 83. a. 86. a.

Socrates tom. 1. 64. b.

Socrates historicus Eccl. tom. 2. 63. b. 65. a. 217. b. 272. a.
274. 275. 276.

Sophocles tom. 1. 54. b. 615. a. tom. 2. 58. b. 74. a. 319. &
in sequenti sæpius.

Sozomenus tom. 2. 272. a.

Stapletonius tom. 1. 156. b. 157. a. 166. a. 310. b. 313. a. b.
314. a. 380. a. tom. 2. 111. b. 112. b. 113. a. b. 114. a. b.
213. b.

Stella tom. 2. 64. b. 67. a. 68. b. 70. a. b. 71. a. b. 77. a. b.

Stella clericorum tom. 2. 68. b. 117. a.

Strabo tom. 1. 547. a. 688. a. 712. a. 760. a.

Suetonius tom. 2. 260. b.

Suidas tom. 1. 52. b. 138. b. 442. b. 577. a. 602. b. 660. a.
679. b. 680. a. 699. b. 703. b. 753. a. 755. a. 757. a.
tom. 2. 83. b. 257. b.

Summa Sylvestrina tom. 2. 207. b.

Sylburgius tom. 1. 22. b. 52. a.

Symmachus tom. 1. 7. b. 508. a. 509. b.

Synefius tom. 1. 757. a.

Synodus Moguntina tom. 2. 155. a.

Syrus interpres tom. 1. 7. b. 48. a. 48. b. 52. b. 53. a. 74. b.
134. a. 139. b. 144. a. 149. a. 158. b. 159. a. b. 166. a.
191. a. 293. b. 310. b. 371. b. 483. a. b. 500. b. 662. b.
663. a. 679. a. 681. a. b. 691. b. tom. 2. 40. a. 73. b. 93. a.

T.

Tacitus tom. 1. 186. b. 470. a. 520. b. 712. a. tom. 2.
50. b. 256. b.

Tatianus Alexandrinus tom. 1. 320. a. b.

Taxa pœnitent. Apostolica tom. 2. 65. b. 165. a.

Terentius tom. 1. 370. b.

Tertullianus tom. 1. 11. a. 18. b. 21. b. 22. a. 23. a. 34. b.
36. a. 49. b. 50. b. 52. b. 149. b. 151. b. 152. a. 154. a.
166. a. 181. a. 192. a. 253. a. 253. b. 272. b. 281. b. 294. a.
ibid. 295. a. 325. a. b. 364. b. ibid. 370. b. 382. b. 386. a.
390. a. 444. b. 448. a. 449. a. 450. b. 471. b. 472. b.
473. b. 479. a. b. 485. a. 494. a. 498. b. 500. b. 507. b.
560. b. 563. a. 565. b. 575. a. 590. b. 595. a. 595. b. 596. a.
601. b. 605. b. 638. a. b. 639. b. 665. a. b. 686. a. 683. b.
702. a. 705. a. 712. a. 743. a. 744. a. b. 745. a. 746. a.
759. a. 760. a. 662. a. 664. b. 776. b.
Tom. 2. 7. b. 34. a. 35. a. 40. a. 49. a. 50. a. 52. b.
60. a. 62. b. 63. a. 93. a. ibid. 94. a. b. 95. b. 97. a. 99. a.
99. b. 100. a. 102. a. 103. a. 104. a. 105. b. 107. b. 108. b.
109. a. b. 118. b. 123. a. 135. a. 145. b. 166. b. 168. a.
175. a. 177. a. 178. a. 185. a. 186. a. 205. b. 212. b. 229. b.
238. b. 261. b. 268. b. 269. b.

Thalmud. tom. 1. 370. b.

Themistius tom. 2. 196. a.

Theocritus tom. 2. 317. a.

Theodoreus tom. 1. 24. a. 64. b. 126. b. 131. b. 137. b.
150. a. b. 155. b. 181. a. 193. a. 250. b. 320. a. 323. a.
324. a. 327. a. 385. b. 422. b. 505. a. 507. a. 508. b. 511. b.
512. a. 513. a. 525. a. 534. a. 540. a. 547. a. 549. b. 551. a.
554. b. 555. b. 556. b. 563. b. 564. b. 565. b. 566. b. 574. b.
575. a.

I N D E X A U T O R U M.

575.4. 595.4. 596.4. 599.6. 605.4. 628.6. 663.4. 293.6.
685.4. 738.4. 762.4.
Tom. 2. 9.4. 11.4. 34.6. 102.6. 104.6. 109.6. 119.6.
125.6. 128.6. 131.4. 6. 162.4. 172.6. 185.6. 186.6.
187.4. 188.4. 203.6. 258.6. 266.4. 268.4. 310.4. 314.
Theodoricus à Nihem. tom. 2. 115.4.
Theodoricus Philippi tom. 1. 170.4. 6. 690.4.
Theodosio tom. 1. 7.6.
Theognis tom. 1. 70.6.
Theologi Tigurini tom. 1. 735.4.
Theophilus Antiochenus tom. 2. 257.4.
Theophilus Lebzus tom. 1. 158.4.
Theophrastus tom. 2. 165.4. 192.4.
Theophylactus tom. 1. 15.6. 17.6. 22.4. 23.4. 34.4. 6. 36.6.
48.4. 51.6. 62.4. 74.6. 127.4. 134.4. 150.4. 190.6.
192.4. 198.4. 244.4. 6. 145.4. 258.4. 271.4. 271.6.
278.6. 286.6. 292.6. 293.6. 295.4. 310.6. 317.4. 6. 318.6.
327.4. 331.4. 332.6. 336.4. 338.4. 345.4. 363.6. 371.4.
385.6. 448.4. 476.4. 478.4. 479.4. 483.4. 495.4.
508.4. 546.4. 6. 547.4. 549.6. 561.4. 570.6. 575.4.
596.4.
Tom. 2. 95.4. 100.4. 102.4. 108.4. 161.6. 173.4.
181.6. 182.6. 226.6. 253.6.
Thom. Aquinas tom. 1. 197.4. 198.4. 6. 108.4. 250.6.
251.4. 252.4. 6. 296.4. 323.6. 324.6. 325.4. 327.6.
344.4. 414.6. 417.6. 459.4. 509.4. 511.4. 536.6. 551.6.
552.4. 553.4. 557.4. 589.6. 607.4. 6. 723.6. 749.4.
tom. 2. 39.4. 55.4. 56.4. 61.6. 68.4. 69.6. 81.4. 92.4.
93.6. 96.4. 6. 105.4. 6. 111.4. 112.6. 113.4. 6. 114.6.
117.4. 6. 120.4. 126.6. 129.4. 6. 130.6. 132.6. 133.6.
134.4. 157.6. 167.6. 168.4. 6. 173.6. 181.6. 191.6.
215.4. 218.6. 219.4. 6. 220.4. 221.6. 243.6. 253.6. 272.4.
230.4. 261.6. 274.6.
Thomas ab Argentina tom. 2. 81.4. 113.6. 114.4. 167.6.
219.4. 220.6.
Thom. de Vio Cajetanus tom. 1. 344.4. 245.4. 611.4. 645.4.
663.6. 664.4. 741.4. 778.6. tom. 2. 14.4. 68.4. 106.6.
112.6. 113.6. 114.4. 6. 119.4. 198.6. 199.4. 201.6.
212.6. 219.6. 220.4. 221.6. 243.6. 253.6. 272.4.
Triclinius tom. 1. 54.6.
Trismegistus tom. 1. 228.4.
Turnebus tom. 1. 776.4. tom. 2. 61.4. 148.4. 258.4. 262.4.

F I N I S.

V.

V Alla tom. 1. 205.4. 259.4. 545.6. 748.4. tom. 2.
149.6.
Valentinus Gentilis tom. 1. 755.6.
Valerius Maximus tom. 2. 81.4. 283.4.
Varinus tom. 1. 192.6.
Varro tom. 1. 155.4. tom. 2. 8.4. 62.6. 63.4. 78.4. 99.4.
283.6. ibid.
Vatablus tom. 1. 658.6. 660.4. 660.6. 778.6. tom. 2. 11.4.
269.4. 317.4.
Vegetius tom. 2. 99.4.
Versio Hierosolymitana tom. 1. 180.6. 181.4. 182.6. 185.6.
Victorinus Pictaviensis martyr tom. 1. 749.4. tom. 2. 112.6.
Victorinus Strigelius tom. 2. 272.6.
Vigilius tom. 1. 201.4. tom. 2. 264.6.
Villavcentius tom. 2. 165.4.
Virgilius tom. 1. 165.4. 368.6. 370.6. 494.4. 619.6. 753.4.
tom. 2. 58.4. 6. 280.4.
Ulpianus tom. 1. 495.6.
Vorstius tom. 1. 300.6. 605.4. 6.
Voetwasscher tom. 1. 359.6.
Vulgatus interpres tom. 1. 1.6. 22.4. 24.4. 34.6. 49.6.
52.4. 6. 55.6. 56.4. 57.4. 57.6. 71.4. 88.6. 128.4. 129.6.
132.4. 137.6. 138.6. 140.6. 142.6. 147.6. 152.4. 6.
153.4. 155.6. 157.4. 159.6. 162.4. 172.4. 182.4. 189.4.
190.6. 191.4. 200.4. 6. 227.6. 229.4. 232.6. 238.4.
240.6. 271.4. 277.6. 279.6. 286.6. 290.6. ibid. 297.6.
312.4. 327.6. 351.4. 353.6. 355.4. 356.4. 357.6. 363.6.
365.4. 367.4. 374.4. 375.6. 378.6. 389.6. 406.4.
450.6. 472.6. 475.4. 6. 487.4. 489.4. 492.4. 497.4.
500.6. 628.6. 640.4. 645.4. 648.4. 652.4. 659.4. 660.6.
662.6. 664.6. tom. 2. 44.4. 71.4. 246.4. 258.4. 260.6.
261.4. 262.4. 271.4.

W.

W Olphius tom. 1. 459.6.

Z.

Z Arabella tom. 1. 656.6.
Zacharias Ursinus tom. 1. 207.4. 250.6. 269.4. 656.4.
656.6. 659.6. 661.4. tom. 2. 26.4. 273.6.
Zanchius tom. 1. 251.6. 756.4. tom. 2. 12.4. 268.4. 273.6.

I N

I N O B I T U M

Eximii & Celeberrimi Viri

D. F R A N C I S C I G O M A R I,
SS. THEOLOGIAE DOCTORIS ET PRO-
FESSORIS DIGNISSIMI.

*A X veritatis, veritatis augustæ
Scrutator ille, cedere inscius cuiquam,
Cum vocem & ora scriptaque haud mori nata
Deo, sed uni, consecrata libertas
Poposcit; ille tot scientiis unus
Linguisque cultus, artibusque non unis;
Sacrae sed uni, cum scientiis cunctis,
Quas hausit omnes, artibusque linguisque
Servire natus; orbis exul, atque orbi
Ingratus, orbi raptus hic jacet tandem.
Cui de tot annis, quos laboribus tantis,
Sibi superstes ac relictus, exegit,
Deque orbe victo nec semel triumphato
Ponit trophyum mœsta gens amicorum.*

D A N I E L H E I N S I U S.

F R A N-

F R A N C I S C I G O M A R I
SS. Theologiz Doctoris ac Professoris,

ILLUSTRIUM AC SELECTORUM,

E X

E U A N G E L I O M A T T H Æ I,
LOCORUM EXPLICATIO.

C A P U T I.

MATERIA hujus capituli primi est genealogia Christi, ad vers. 18. deinde miraculosa generatio. Scopus vero propositus, est demonstrare Jesum esse Christum: quod non solum communis generis, cum aliis, origo, ex Abrahamo & Davide; sed etiam proprius Messias, secundum prophetiam, generationis modus, ipsi conveniat. Priori parte materiarum, publico scripto, plenius explicata, pauca de secunda, favente Domino, dicturi sumus.

Generatio autem Jesu, est illius, è matre Maria, propagatione, vers. 18. cum 16. Cujus gradus tres sunt: conceptio miraculosa, consequens gestatio in utero, atque nativitas. Conceptio, patefactione Josepho facta, declaratur primum propositione universalis, deinde expositione particuliari. Propositio est: *Cum mater eius Maria deponsa esset Josepho, priusquam ipsi convenissent, inventa est* (nempe à Josepho, ut sequentia docent) *pregnans* (č γασπὶ ἔχεται, uterum ferens) *ex Spiritu Sancto*, vers. 18. Expositio verò est bipartita: Primum enim exponitur patefactio conceptionis: deinde modi, ex Spiritu Sancto. Prius membrum experientia naturali: quod uteri tumor esset index; ideoque Josephus quasi ab alio homine vitiatam suspicatus, clam dimittere voluerit, quia justus: sed ἀρρενομάτισα no[n]luerit: scil. quia æquus ac misericors: Alterum verò patefactum est revelatione supernaturali, per Angelum Domini, in somnio, seu nocturna visione apparentem. Quæ revelatio à Mariæ uxori accipiendæ metu avocat: & ut suspicionem falsam, propter quam repudiare volebat, tolleret Angelus, causam reddit, quod nullius viri vitio, sed potentia Dei sit prægnans. *Nam* (inquit) *quod in ea genitum est, à Spiritu Sancto est*, vers. 20. In quibus brevissimè perstrictis, duo illustrationem desiderant. Quorum unum vocem; alterum rem ipsam, attingit. vox est ἀρρενομάτισα vers. 19. Cujus origo à παραδέση μα, id est, exemplum deducitur. Significatio vero duorum est generum, propria vel impropria. Propria est, exemplum statuere, & ab August. redditur, exemplare, ficta voce, ut à multis obseratur; qui locus extat epist. 59. Videantur etiam apud Henr. Steph. in thesauro Græcæ lingue & apud Casaub. in notis ad Test. Nov. ex Polybio testimonia; qui Polybius, & παραδέση μα & παραδέση μα ποιῶ usurpat eodem sensu. Quibus illustrandis addam nonnulla, quæ ex Demosthene observavi. Nam Oratione adversus Timocrat. in fine ait: Κολάσσαι καὶ παραδέση μα ποιῶσαι τοῖς ἄλλοις τετότο. Punendum hunc & exemplum alii statuendum. Idem oratione adversus Midiam, in fine: Τοὺς ἄλλους πορρωτίσαι, &c. παραδέση μα ποιήσαντις ἄλλοις, alios modestiores facere, &c. edito exemplo alii. & Oratione contra Aristocratonem, pag. 497. editio: Wolphii, quam sequimur, ἄλλα τιμωρῆσαντε, καὶ παραδέση μα ποιήσαντος ἄλλοις; Sed punire & exemplum alii statuisse. Et Oratione adversus Timocrat. pag. 475. Κολασθεῖς, καὶ δές αἰχνα δικλινοῦ, τοῖς ἄλλοις παραδέση μα γλυκίσανται, μὴ τιθεῖσαι τούτους νόμους; Punire & meritam dans pœnam (seu sup-

plicio merito affectus) alii exemplum erit, ne leges hujusmodi flent. Hæc Demosth. Atque hic finis est pœna, unius, publicæ, ut exemplo reliqui reddantur cautores & in officio contincantur, ut etiam Deut. 17. 12. & 13. de pœna capitali contumacie, aduersus rectam sacerdotis, aut summi judicis sententiam, dicitur, *Omnino moritor vir ille, & tollitor malum illud ex Israele, ut omnis populus audiant & timant, neque superbiant deinceps.*

Hæc de prima ac propria significatione. Altera impopria est per tropum. Primum Syncell. generis pro specie, pro suspendere: qui enim suspenditur, ostentui est atque exemplo aliis. Sic Num. 25. 4. *Suspende eos Iehove, coram isto sole: LXX. vertunt ἀρρενομάτισα αὐτούς.* Deinde per Metaph. ignominia exponere designat, ut Hebr. 6. 6. Crucifigentes fibimeti pī filium Dei, καὶ ἀρρενομάτισαν & ignominia publica exponentes. Cui simile est Col. 2. 15. τὰς ἀρρενομάτισαν, potestates traduxit. Atque hoc modo videtur accipiendum hoc loco. Nam ei opponitur clam dimittere, quod est sine ignominia publica. Hinc Chrysost. interpretatur ἐκπομπήν καὶ εἰς δικαγόνεον ἄγειν. id est, Publicè ostentui habere & ad tribunal ducere. Atque hæc de voce ἀρρενομάτισα. Ad rem verò quod attinet, vers. 18. dicitur de Maria Christi matre, τούτῳ εἰ γασπὶ ἔχεται στομάτῳ αἵτις, ad verbum, *inventa est, in ventre habens, sc. γενελώ, foetum;* vulgata versio reddit, *in utero habere, Beza verò uterum ferre.* Sensus autem est concepisse ac prægnantem esse, ut Hebrais γενετική non solum στομάτισαν concipere redditur, Genes. 41. & 16. & Luc. 1. vers. 24. Sed etiam expressius, *č γασπὶ λαμβάνειν, in ventre* (hoc est utero, qui in ventre) *concipere*, nempe semen genitale, Genes. 25. 21. & 38. 18. καὶ γασπὶ ἔλασιν εἰς αὐτοῦ. & Luc. 1. 31. συλλέγειν *č γασπὶ καὶ τέξειν* γένεται, *concupies in utero & paries filium;* & crebro apud 70. Interpretes redditur *č γασπὶ ἔχειν, in ventre seu utero habere*, prolem seu scētum, Genes. 16. 11. *č γασπὶ ἔχειν καὶ τέξειν* γένεται. & Jud. 13. 3. 5. 7. Deinde Matthæi 1. vers. 20. Angelus ait, τὸ *č αὐτῷ γέννησιν, εἰ στομάτος εἰσιν αἵτις, quod in ea genitum est, ex Spiritu Sancto est.* In quibus dictis, illud certum omnino est. originem corporis Christi describi, & Spiritum Sanctum causam efficientem illius denotari: Sed hoc controversum est, an etiam sit materia illius, seu an ex sua substantia illud formasse, hisce verbis doceatur. Prisci quidem heretici novique nostri seculi Anabaptistæ id contentiosè affirmant. Orthodoxi verò & olim, & haecenus, id constantes negant: quod neque ex verbis, neque ex re ipsa, seu ex corporis, aut Spiritus Sancti natura, probent: contrarium verò solidè demonstretur.

Nam ad verba quod attinet, inde duo petunt argumenta; Primum est è voce ex. Corpus Christi, inquit, dicitur esse ex Spiritu Sancto. Ergo ex eo, tanquam ex materia, hoc est, substantia illius; quia εἰς materiam notat. Sed negatur consequentia quia ea significatio non est perpetua; sed siccè, ut alias significations omittamus, causam efficientem notat; ut Aristot. Metaph. 4. cap. 24. expōnens varios modos, quibus aliquid εἰς τινας εἴναι ex aliquo esse dicitur, demonstrat. Deinde sacrarum literarum usus idem evincit, ut Matth. 15. 5. *Donum quod ex me est, hoc est,*

est, à me, & cap. 21. 25. *Baptismus Ioannis unde est, ex caelo?* (hoc est, à Deo,) aut ex hominibus? & Joan. 1. 13. *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt.* Ubi per avtavdacton vox illa è, id est ex, bifaria m usurpat. Primo enim loco materiam indicat, cum dicitur, *ex sanguinibus*, hoc est, ex viri & mulieris ad generationem naturalem necessariis seminibus (quæ sanguines metonymicè, quod ex iis habeant originem, appellantur) secundò verò, non materiam, ut res subjecta arguit, sed causam efficientem notat, tribus sequentibus, *neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt.* Ubi obiter observandum, ad hujus loci illustrationem, voce *carnis* (ut alicubi monuit doctissimus Petrus Martyr in locis comm. classe 3. cap. 3. de adoptione.) Mulierem sive uxorem notari. Nam manifestè *caro hæc, à viro distinguitur, & voluntas ei, non minus quam viro, attribuitur.* Deinde quia revera uxor caro est viri; cùm propter originem primam, ex eo, ut Gen. 2. 23. *Caro ex carne mea: tūm ob unionem conjugalem: unde caro viri appellatur, Ephes. 5. 21.* Denique vocula *ex*, efficientis solius sensu, cùm alibi accipitur, tūm etiam Joan. 8. 44. *Vos ex patre diabolo estis, & Rom. 11. 36. Ex eo, per eum, & in eum sunt omnia.* Quare non sequitur, caro seu corpus Christi est ex Spiritu Sancto: Ergò est ex illius substantia.

Verùm hic non subsistunt; sed alterum, *ex voce Ἰωνθὲν, genitum, objiciunt argumentum hujusmodi.* Esto vocula illa *ex* notet tantum efficientem causam; vox tamen *genitum*, indicat materiam, seu Corpus Christi, ex substantia Spiritus Sancti, ortum; quia qui aliquid genuit, illud ex sua substantia produxit, ut vox gignendi θύντα, ostendit. Atqui Spiritus Sanctus genuisse corpus Christi, hoc loco statuit; Ergò è sua substantia produxit. Speciosum quidem argumentum: sed utraque argumentationis propositio vitiosa est. Major enim non est universaliter vera: quia gignere vel propriè accipi potest, ut Matth. 1. v. 2. *Abraham genuit Isaacum*, atque hoc sensu vera major; vel impropiè, per Metaph. pro efficere simpliciter, non autem è sua substantia producere, ut 1. Joan. 5. 18. οὐ θύνθεις ἐν τῇ θεῷ, qui ex Deo genitus est, servat seipsum. & 2. Tim. 2. 23. θύρων μάχας gignunt pugnas; Atque hoc sensu major falsa est. Deinde minor etiam negatur. Nec enim Spiritus Sanctus dicitur genuisse fœtum Mariæ, sed dicitur tantum, quod in ea genitum erat, ex ipso esse, τὸ ἐν αὐτῷ θύνθεν. Maria enim ex se genuit tanquam mater, sed efficacia illius erat à Spiritu Sancto. Nan gignere, hoc loco non parere notat, sed καταβολῶ τὴν σπέρματα ἡ σύλληψις, dejectionem seminis Mariæ, in uterum, & conceptionem illius, ab utero. Cui fœcunditas seminis & conformatio à necessaria Spiritus Sancti efficacia accessit. Quia mulieris semen, sine virilis concursu, naturaliter ad prolem suscipiendam non sufficit. Maria igitur genuit, sed accidente Spiritus Sancti potentia. Gignere enim, seu generare, cum prolixi procreationem notat, non solum mari, sed etiam fœminæ convenit. Nam ut Plin. nat. hist. lib. 8. cap. 44. ait, *qua non primo initu generare cōperit.* Sic & quod Hebrei c. 1 Chron. 4. 17. de matre dicitur θύνει concepit, 70. Interpretes græci translulerunt η ἐθύνει & genuit, ut ostenderent, conceptionem non solum esse in matre, sed etiam à matre. Eamque significationem confirmat etiam Ety-molog. magnum, pag. 795. edit. Commelin. φιτύσαι τὸ θύντα θῆν τὰ περιστήτα, θῆν ὃ τὸ μαρτόν ἐν ἔτι, ἀλλα θύντα, hoc est, φιτύσαι generare de patre usurpatur, de matre vero non item, sed θύνται.

Verùm à verbis depulsi, ad rem ipsam subjectam confundunt, unde duo alia sumunt argumenta, à Mariæ matris Christi natura deprompta. Prius est, quod fœminæ carent semine. Ergò Christus non est ex semine fœminæ. Antecedens probari potest ex sententia Aristotelis, de generatione animal. lib. 1. cap. 19. & 20.

Verùm negatur antecedens: & Aristotelis sententiam, hac in re, falsi arguant, communī consensu, Medici, prisci novique, & Anatomici rationibus atque experientia. Et inter eos doctiss. Andreas Laurentius operum anatom.

lib. 2. cap. 17. ubi graviter & eruditè Aristotelem confutat, collatis utrimque argumentis. Deinde observandum, quod Aristoteles non simpliciter esse semen fœminis, ad generationem necessarium, deneget; sed activum tantum, hoc est, quod insitam formationis animalis vim habeat. Nam ibid. cap. 21. ait; nec fœminam, ita (εἵτος) ut matrem conferre ad generationem; sed matrem principium motus, fœminam materiam præstare, & c. 22. ait: εἰ θῆλη εἴναι τὸ θύλακον, hoc est, in fœmina esse materiam, ex qua est quod efficitur. Eadem lib. 2. cap. 1. repetit, & cap. 3. ait, η τὰ καταρίνει, σπέρμα, καθαρόν δέ, & menstrua, semen sunt, quanquam non purum. Quare etiam fœminas habere semen aliquod, quod ad generationem naturalem necessario concurrat, saltem tanquam materia, etiam ex Aristotele manifestè constat, ètsi in specie illius tradenda à Medicis differat. Ideoque non est causa justa, cur illius autoritatem Anabaptistæ obtendant, cum eorum sententiae omnino repugnet, Orthodoxorum verò confirmet. Nam Aristot. de generat. anim. lib. 1. cap. 21. & 22. Semen viri esse tantum fœtus efficientem caulam, non autem materiam; menstruum verò semen fœminarum, esse universam materiam statuit; quorum utrumque ab Anabaptistis negatur; ut qui fœminis omnem generationis (etsi nutritionis & accretionis concedant) materiam detrahant, solique maris semini attribuant. Deinde fœminas semen habere, etiam in sacris literis, à Propheta Mose & ab Apostolo Paulo declaratur. Moses enim Levitic. 12. vers. 2. ait: *Mulier cum ediderit semen & pepererit filium: Ubi Moses utitur voce γένεται id est, (ut expresse, licet barbarè Pagninus reddit in Lexico) Seminificari.* Paulus denique Hebr. 11. 12. & ipsa Sara fide θύλακον εἰς καταβολὴν σπέρματος ἤλασε, vim ad dejectionem seminis accepit: non dicit, εἰς σύλληψιν ad conceptionem, ne quis, si conceptionem dixisset, propter ambiguitatem, relatè, de Abrahami semine intellegirer: sed de semine Saræ, quod ad conceptionem ex Abrahamo, ac generationem, non minus quam Abrahāmi semen, requirebatur. Quamobrem contra naturam contraque Scripturam, Anabaptistæ fœminis semen deesse statuunt. ideoque concidit primum eorum à natura matris petitum argumentum.

Alterum verò quod adjiciunt, majorem habet speciem, sed non majorem veritatem: estque erroris Anabaptistici, hac in re, primarium fundamentum; ut in primis, ex colloquio Wilmariensi, inter Mennonem & Micronium apparet. Argumentum autem desumptum est ab accidente carnis ex Adamo propagatæ, nempe peccato originali & maledictione. Quicquid, inquit, ex semine humano est genitum, illud est peccato & maledictioni obnoxium; ac propterea Servator esse non potest, cum Servatore opus habeat. Atqui Christus non est peccato, neque maledictioni obnoxius; quia sanctus & benedictus: Ergò Christus non est ex semine humano genitus.

Verùm negatur propositio; quoniam ea non est universaliter vera, ob geniti conditionem diversam. Aliud enim genitum est, merè naturaliter, cùm videlicet semen geniti materia est, & simul ex potentia illius naturali educitur forma: aliud est genitum supernaturaliter, quando semina quidem est materia geniti, sed educendæ formæ potentia destituitur; forma verò, per solam Dei potentiam introducitur, cum vi merè divina fœtus humanus inde oritur. Priori modo genitum, in lumbis Adami fuit ratione materiæ, & simul ratione potentia, formæ producendæ; ideoque in illo peccavit & ex illo peccatum propagatum, ac maledictioni subiacet Rom. 5. 12. Posteriori modo nequaquam; quia mera materia, sine potentia ad formam humanam, respectu hominis inde producēti, peccati subjectum esse non potest, quia, neque actu, neque potentia activa homo est. Atque ita Christus genitus est, ex semine humano virginis, non naturali, sed supernaturali Spiritus S. potentia; qui semen virginis fœcundum reddidit, præter naturam, & in corpus humanum, sanctis actionibus idoneum, formavit, ideoque Christus similis nobis, in omnibus dicitur, excepto peccato, Hebr. 4. 15. quia conceptus à matre, non viri congressu; sed potentia Spiritus S. ideoque genit-

genitum ex ea, distinctè ab omnibus hominibus ; *sicutum* vocatur, Luc. 1. 36. Hebr. 7. 26. Atque ex his liquet Anabaptistas, ex hoc loco Matthæi, non recte probare, Christi corpus esse ex substantia Spiritus S. productum : contrarium verò ex hujus loci subiecto & prædicato doceri demonstrabimus. Ex subiecti (nempe, quod in ea genitum est) natura. Quod enim ex Spiritu S. proprie genitum est, illud ejusdem, atque ille, substantia est, ut generationis definitio certa evincit. Atqui corpus Christi non esse ejusdem atque Spiritus S. substantia, sed plusquam genere diversum, extra controversiam est. Ergò corpus Christi non est genitum è substantia Spiritus Sancti. Nam Spiritus æternus, id est, essentia incorporeæ & infinita, & corpus finitum non consentiunt. Deinde, qui propriè ex Spiritu S. genitus est, ille propriè est filius illius. Atqui Christus, satente etiam Mennone, Anabaptistarum coryphæ, non est propriè filius Spiritus Sancti. Ergò non est propriè ex Spiritu Sancto genitus.

Tertio, qui sic in Maria est genitus, ut etiam ex ea sit genitus ac conceptus, ille est ex ejus substantia. Atqui Christus sic in Maria est genitus, Matth. 1. 20. ut etiam ex ea sit genitus ac conceptus, vers. 16. ut etiam exemplaria quædam manuscripta, & patres nonnulli legerunt, Luc. 1. 35. quod ex te nascetur, ut Beza in annotationibus ad eum locum attestatur. Deinde eodem sensu, factus dicitur ex muliere, Gal. 4. 4. & semen mulieris dicitur, Gen. 3. 15. ut exponitur de Christo, Hebr. 2. 14. Ergò Christus est ex substantia Mariæ. Denique cuius mater propriè est Maria, ille ex substantia ejusdem est genitus ; ut ex Philosophorum & Medicorum consensu antea demonstratum, omnem matrem ex sua substantia prolem gignere. Atqui Christi mater propriè est Maria, Matth. 1. 16. & ille filius vers. 21. Ergò Christus ex substantia ejusdem est genitus.

Atque hæc quidem argumenta, quæ ex subiecto, nempe, quod in ea genitum est, deducta. Ex prædicti verò natura, tale est. Si id, quod in Maria genitum est, sit ex divina Spiritus Sancti substantia, sequitur hanc, vel mutatam esse in corpus, vel similiter esse corpoream. Atqui neutrum esse potuit ; quia divina substantia immutabilis est, Jac. 1. 17. quia Spiritus, Joh. 4. 24. eoque incorporeæ. Ergò quod genitus est ex Maria, non est ex divina Spiritus Sancti substantia ; ac propter ea falsa est contraria Anabaptistarum sententia. Quem Mennonistarum errorem Socinus Anabaptista Samolatenianus etiam in refutatione Wickeri, de divinitate filii Dei & Spiritus Sancti, recte rejecit ; sed errorem novum impure substituit, cum ait pag. 221. Nec sane consequitur, quia Christus homo, in virginis utero, ex ipsa Dei substantia non sit genitus, idcirco ex sola virginis substantia eum suisse generatum. nec Mennonitus danda est occasio, ejusmodi male conclusis rationibus, in suo errore perseverandi : sed quemadmodum urgendum est, Christum hominem, ex virginine matre, non minus sumpsisse, quam alii homines ex suis matribus sumant : Sumere autem ex ipsis Sacris literis, & Physicis etiam, si opus sit, rationibus demonstrandum : sic non est negandum Dei virtutem in virginis uterum, substantiam aliquam creatam immisisse, aut ibi creasse, ex qua Christus, junclo eo, quod ex ipso virginis substantia sumpsit, versus homo generatus fuerit : qui propterea non homo, non matrem tantum, nempe virginem ipsam habuerit, sed patrem etiam, nempe ipsum Deum. Sed impia hæc sententia, ut aliás refelli poterit plenius, sic à Sacris literis, & à seipso confutatur. Nam Maria, virgo concepit, ac virgo peperit, teste Scriptura, Matth. 1. & agnoscente adversario. Ergò non immissa substantia ac semine. Sive enim substantia sit à viro sive à Deo immissa, cuius ratione dicatur pater, sequitur Matiam, virginem peperisse, dici non posse. Ideoque Hebr. 7. Melchisedeci instar, Christus sine patre & sine matre rectè describitur, quod sc. quæ homo, filius hominis seu virginis in terris sit sine patre, quæ filius patris, in cœlis, sit sine matre. Nam quod Socinus objicit, hanc interpretationem Patrum puerilem esse, quodque nihil ad rem pertineat ; quod ibi agatur de sacerdotii Christi perpetuitate, & institutione extraordinaria, adumbrata Melchisedeci sacerdotio : falsa est consequentia, si quidem non solum de æternitate sacerdotii extraordinaria

agitur, sed simul etiam de persona sacerdotis præstantia, ut ex epistola ad Hebr. cap. 7. 4. apparet, & ex tunc vers. 28. opponit enim Apóstolus ibidem inter se, Pontifices legales, & Pontificem promissum, secundum ordinem Melchisedeck, id est, Christum. Illos enim vocat homines (i.e. meros ex patre & matre genitos) habentes infirmitatem : hunc verò, filium in eternum consecratum. Filium autem oppositè meris hominibus, filium Dei patris notat, & eatenus non filium hominis, sed à nuptiis sine matre ; de qua re Hebr. 1. 5, 8. & 3. 3, 4, 5, 6. & c. 4. 14. & 5. 5. & 7. 3.

Sed secundo objicit p. 223. *Animaduertendum est*, inquit, non dixisse divinum illum scriptorem, Christum seu filium Dei suisse assimilatum Melchisedeck, sed contra Melchisedecum filio Dei, ut sc. intelligamus non omnia, qua de Melchisedeck dicit, eadem in Christo esse, sed illis ea omnia contineri, qua de Christo in Melchisedeck vnde suisse adumbrata.

Verum quis hæc inania & inepta esse effugia non videat : relatorum enim uno posito, alterum necessariò ponitur, undecunque fiat relationis initium. Nam si Melchisedeck similis factus est filio Dei, ergo filius Dei similis est Melchisedeck, & non solum sacerdotii ratione, sed etiam in aliis expressis similibus esse apparent ; nec quicquam ex iis profecti potest, quod non ad amissim conveniat. Christus enim Rex paciū, ut Melchisedek, v. 2. sine patre, quæ filius hominis, quia ex virgine : sine matre, ac sine generi serie, quæ filius Dei patris : nec principium dierum, nec vita finem habens, id est, ab æterno in æternum vivens. Quibus verbis proximè additur : *Similis filio Dei manet sacerdos in eternum*. Nam quod objicit Socinus p. 222. Verba illa nec initium dierum, neque finem vita habens, intelligenda in sacerdotio obeundo : illud & ineptum & falsum est. Nam sacerdotium vitam non habet, sed sacerdos : & sacerdotium finem quidem non habere, seu æternum esse ac perpetuo durare, rectè dicitur ; sed finem vita non habere, cum ea careat, non nisi ineptè dici potest. Deinde sacerdotium non habere initium dierum, sive dierum vita intelligas, sive simpliciter temporis, falsum est, sacerdotium eo caruisse : Etsi enim illud sit in æternum, ab æterno tamen non est. Denique res ipsa, & diserta Apostoli explicatio, hoc effugium Socini confutat. Nam exprestè ab æternitate personæ antecedente, æternitas sacerdotii, distinguitur. Dicitur enim primò de persona, neque initium dierum, neque finem vita habens ; Postea de consequente sacerdotii æternitate, secundum quid subjicitur, manet sacerdos in eternum, vers. 3. Similiter ex Christi personæ in æternum duratione, æternitatis sacerdotii convenientia deducitur his verbis : *Hic vero quia manet in eternum, sacerdotium habet æternitatem, quod præterire non potest, seu in eternum durans*, & vers. 16. Christus sacerdos factus dicitur, non ex lege, cuius mandatum sit carnale, sed ex vi indissolubili vita. Nam quamvis Christus, quatenus victimæ, vita dissolutione sit mortuus ; quatenus tamen Deus, qui eam victimam Deo Patri obtulit, ut sacerdos, vita illius dissolvi non potuit. Hinc Hebr. 9. 14. dicitur, per Spiritum eternum, id est, divinam suam naturam, obtulit seipsum Deo Patri.

Atque hinc satis liquere potest, Socinum exceptione sua Apostoli sententiam manifesta falsitate atque ineptia depravare : id quod & invictæ veritatis est indicium, & luculentum malæ conscientiæ in viro magnæ scientiæ argumentum.

Atque hæc ad illustrationem versus 20. & conceptionis Christi ex substantiâ virginis Mariæ hucusque diximus.

De Versu XXI. & Nominis JESU.

Cum Angeli ad Josephum oratio, constet revelatione duplice ; primum rei factæ, deinde rei futuræ : prius explicatum est, in primis vers. 20. Mariam nimis concipisse, non viri opera, sed virtute Spiritus Sancti, de quo egimus. Alterum verò vers. 21. describitur, cuius membra sunt duo, prædictio & præceptum.

Prædictio est, pariet filium, quo & partus certitudo promittitur, & prolis sexus definitur, cum non filiam, sed filium

filium paritum afferit. Cujus explicationis usus est duplex. Unus est revelationis de conceptione per virtutem Spiritus S. confirmatio. Nam qui vera de rebus arcana futuris dixisse comperitur, fidem in rebus praeteritis explicandi meretur. Alter est, ut hac explicatione, de filii, è virgine, nativitate, Josephus ad Esaiæ prophetiam cap. 7. vers. 14. illud prædicantem, quasi manu duceretur, & in Christum crederet. Hæc de prædictione.

Præceptum verò est, de filii è Maria virgine nascituri nomine, cum dicitur, & vocabis nomen ejus Iesum: ipse enim servabit populum suum à peccatis ipsorum: In quo & nominis impositio, & ratio illius, continetur. de priori ostenditur, quisnam & quodnam nomen, imponet. Ille est Josephus. ait enim vocabū nomen ejus Iesum. Neque huic obstat, quod id jam antea Mariæ esset mandatum, Luc. 1. 31. *Ecce concipies in utero & paries filium, & vocabis nomen ejus Iesum:* quia composita hæc sunt, non opposita. Nam utrique, neutro eorum excluso, hoc præcipitur: Communi enim consensu & obedientia erga Deum, per Angelum præcipientem, nomen ab iis inditum. Nomen verò impositum est Iesus. Quam vocem, non Græcam esse ab iāouā, id est, medeōr, sāno, unde iāouā sanatio, ut Moschopulus de constructione Græca statuit: sed Hebræam, apud doctos certissimum est, & usus Scripturæ evincit. In qua, aut urbis nomen est, ut Nehem. 11. 26. ἦν aut personæ, ut 1. Chron. 24. v. 11. & 2. Chron. 3. vers. 15. Originem autem vocis esse à ἥν salutem esse, ac Servatorem notare, Luc. 2. 11. extra controversiam est. Sed an ab eo tantum derivetur, neque aliud connotet, an verò etiam ex alio, seu, an vox sit simplex an verò composita, controvertitur. Quidam enim simplicem esse statuant per apocopen, vel per syncopen. Per apocopen, ex voce ἥν, id est, salus. Sic enim Christus vocatur à patre salus mea, ἥν, Esa. 49. 6. metonymicè, hoc est, salutis author, à me datus, ut Hebr. 5. 9. αῖτος σωτῆρας, quemadmodum etiam Luc. 2. 30. in Cantico, Simeon Esaiæ sententiam secutus, σωτήρ σε salutem tuam vocat, & Joannes baptista, Luc. 3. 6. σωτήρ τύ θεός. Salutem Dei omnem carnem visuram, id est, σωτήρ Servatorem à Deo missum, ait, ubi obiter observandum, citari hic Esaiam, non expressis illius verbis, sed sententiâ. Esaias enim habet cap. 40. 5. & revelabitur gloria Iehova, & videbit omnis caro pariter, nempe, gloriam Iehova. Quam gloriam, rectè salutem Dei exponit Baptista. Deinde per syncopen alii esse volunt nomen Iesu ex ἥν, quod etiam nomen Hosea filio Nunis tribuitur per Mosen, Num. 13. 17. Id quod contracte effertur, Nhem. 8. 18. ἦν filius Nun. Ideoque Græci LXX. aliique Interpretes, non solum contractum hoc, sed etiam integrum similiter enunciarunt ἥν, ñ ultimâ litera, ob asperitatem suam Græcis insolentem, expunctâ, & additâ, ad euphoniam, Græco more litera ε: quod in N. Testam. similiter observatum. Idem enim filius Nunis vocatur Jesus, Act. 7. 45. & Hebr. 4. 8. Sic etiam summus sacerdos filius Jozadaki integrè vocatur ἥν: Hagg. 1. 1, 12, 14. & cap. 2. 3. & 5. Contracte verò ἥν, seu Jesus, Esra 3. 2. & 8. & c. 5. 2. & 10. 18. Nehem. 8. 18. ubi obiter mirandum est, interpretem vulgatum atque Hieronymum, contractum pro integro in Haggæo, & contrâ integrum pro contracto, in toto Esra & Nehemia, posuisse.

Ad significationem verò quod attinet. Servatorem notare centent & ἥν, nomen formatum ex ἥν, id est, servabit, futuro scilicet secundo hiphil, per anomaliam, integrum, Psalm. 116. 6. Alii verò compositum esse varie statuant. Quidam enim ex ἥν & litera ε inserta, ut Johannes Reuchlinus, de verbo mirifico, lib. 3. cap. 12. eumque secuti, Andreas Osiander Harmon. Euangelicæ, lib. 1. c. 6. & Martinus Borrahaus comment. in Exod. cap. 6. qui ait significare θεόνθεωπον, ε esse notam humanæ naturæ: forte spectavit vocem ε id est vir, vel εις homo. Nam quæ Reuch. de voce ε id est igne & ε litera quæ dentem notat, proponeat & mysteria esse existimat, meri sunt lusus, ut res ipsa arguit. Cæterum Hebraice legunt ἥν, & ε insertum statuant, ut nomen Dei ineffabile, possemus effari, inepta omnino hypothesis. Ideoque novo hoc Paradoxo (quod nul-

la ratione rectâ munitum, nec cum lingue Hebreæ proprietate convenit) rejecto, alii idem Christi atqui filii Nunis & filii Jozadaki nomen esse compositum statuant ex ἥν & ἥν, Esa. 49. 8. vel ε salus, Job. 30. 24. ut ἥν & similia composita, sicut Euseb. de demonst. Euangelica lib. 4. cap. ultimo exponit ἥν σωτήρ θεός & ἥν (id est, ἥν) Hebræis esse σωτήρια. & ἥν esse iāω σωτήρια, hoc est, θεός σωτήριον. Sic Hieron. comment. in Hagg. cap. 1. vers. 1. Jesus interpretatur, *Domino salus*, id est, Domini salus: hoc autem nomen compositum esse ex Dei nomine & salute. Et licet certo Salvatorem (ut Hieron. in Matth. cap. 1. exponit) denotet, aliquid tamen amplius significare videtur. Nam cum ἥν significet Salvatorem, quorsum in ejus locum Moses substituit nomen ἥν, Num. 13. 17. si nihil amplius significet? Probabile omnino est, cùm antea in circumcisione, alia de causa, nomen esset inditum ἥν, quod significat Salvatorem, mutatum nomen, ut notaretur revera eum esse, per quem Deus salutem externam tribueret, & populum Israëlitum in terram promissam duceret, & devictis Chananæis, possessionem illius quietam daret; quippe prophætica nominis mutatio, novam significationem solet innuere, ut enim Abram (quod patrem excelsum notat, & sine futuri significatione, à patre ipsi inditum erat) divinitus mutatum est in Abraham, id est, patrem magnæ multitudinis, quod pater multarum gentium esset futurus; & Sarai, id est, princeps mea, in Sara, hoc est, princeps, ad rei futuræ indicium: ita & Hosea, id est, Servator (& ut Hieron. loquitur, Salvator) Jehosuah dictus videtur, *Domini salus*, id est, Servator à Deo missus; quemadmodum etiam Christum ab Esaiæ & Simeone ita appellari, in primæ sententia expositio, ostendimus. Nam quod And. Osiander, loco ante memorato ait, quod Jehosuah, non eum, qui alios servare possit, significet; sed eum, qui cum salutis indigus existat, ab aliis salvari debeat, merum est commentum, nulla prorsus ratione nixum.

Cæterum in indice Bibliorum Complut. & editionis etiam vulgata, Jehosuah exponitur *Dominus* (id est, Jehovah) *Salvator*. Atque ita notaret hoc nomen, & personam Jehovah, & effectum illius beneficium, nempe salutem; coque modo commodissime quadraret cum Jerem. 23. ubi Christi nomen, *Iehovah justitia nostra*, proponitur. Si quis autem objiciat, non potuisse Hosea filio Nun convenire, neque filio Jozadaki, si ea esset significatio, sed soli Christo: quoniam illi non fuerunt Jehovah, sed Christus verè est Jehovah: dici posset homonymas convenire: Christum quidem sic dici, quod sit Jehovah: reliquos vero, quod professio eorum esset, Jehovah esse Servatorem. Quemadmodum Iozedek, teste Hieron. Tom. 6. Comment. in Hagg. 1. notat Deum justum; quomodo hoc nomen Christo sine ellipi tribuitur, Jer. 23. Jehovah εργα quod LXX. Interpretes contracte enunciant iāoēdēn: alii vero, cum ellipi verbi substantivi, *Dens Justitia supple est*: ut sit professio ac celebratio Dei. Veruntamen prius videtur simplicius, ut antea exposuimus & rationi aptius, ipse enim servabit populum suum. Quamvis & hoc dici posset, in hisce verbis, & Jehovah denotari, quadam relatione, cum electi omnes vocantur populus Christi, puta tanquam Iehovæ creatoris & redemptoris. Interim citra ullam controversiam hoc saltem constat, vocem Jesu, Servatorem denotare. Atque hæc de nomine Iesu.

Ratio vero nominis adjecta ab Angelo, est, ipse enim servabit populum suum à peccatis ipsorum, in qua, ut paucis tantum perstringamus, beneficium & subjectum illius describitur, seu quodnam beneficium, & quibus conferat: eaque ratione, finis nati ac dati Christi explicatur, ad consolacionem Iosephi, & totius Ecclesiæ.

Beneficium est, quod servabit, aut potius salvum reddet à peccatis ipsorum. In quo observandum est, unde servet, & quomodo. Unde, à peccatis seu legis Dei transgressiobus, 1. Ioh. 3. 4. & quidem omnibus, tam innatis, quam enatis, 1. Ioh. 1. 7. Idque præstat solus, Ioh. 14. 6. Act. 4. 12. Idque ratione & meritæ condemnationis, tanquam stipendi peccati, Rom. 6. 23. & Rom. 8. 1. & macula seu pravitatis illius inhærentis, Rom. 5. 19. & 6. 6. Modus

vero quo salvos à peccatis reddit, est primum meritum illius, deinde efficacia, per Spiritum, 1. Cor. 6. 11. Meritum est obedientia, ad mortem crucis, Phil. 2. 8. quo, & pœnas, peccatis, ob legis violationem debitas, Dcūt. 27. vers. 26. pertulit, Gal. 3. vers. 13. & legis justitiam ad amissum obseruavit, 1. Petr. 3. 18. Roman. 5. vers. 18. Efficacia vero Spiritus sui, cùm salutem promeritam, in hac vita inchoat, vocatione, justificatione, sanctificatione; & post hanc consummat glorificatione, Rom. 8. 30. & 1. Cor. 1. 30. Quæ glorificatio, primum est animæ post mortem corporis, Apoc. 14. vers. 13. Deinde corporis per resurrectionem die ultimo, Johan. 14. vers. 3. Phil. 3. vers. 20. & 21. Atque hæc de salutis cùm meritæ, tum collatæ, beneficio. Subjectum vero proprium, seu illi quos ita servat, est *Populus Christi*, καὶ ἡ οἰκογένεια dictus. Sunt autem electi ad salutem, per Christum obtinendam, Roman. 11. vers. 2. & quidem omnes Johan. 6. vers. 39. Rom. 8. vers. 29. & 30. ac soli illi, non autem reprobri Johan. 17. vers. 9. qui, quoniam per universum mundum dispersi sunt, hinc filios Dei dispersos, in unum congregare dicitur Christus, Joan. 11. 52. & hi Syncedochicè ob excellentiam, *mundi* nomine intelliguntur, unde Christus dicitur Servator mundi, Joan. 4. vers. 42. hoc est, electorum ex universo mundo, sive ex omnibus gentibus, Apoc. 5. v. 9. Atque hæc strictim de nominis Jesu ratione.

Illustratio in capitulū primi Matth. v. 22. & 23.

Oratio Angeli, ad Josephum, falsa scortationis Mariæ opinione, divortium meditantem, partim hortacionem, ad eam recipiendam, & rationem complectitur, quod illa virtute Spiritus Sancti conceperet ac filium esset partitura; partim verò mandatum imponendi nominis Jesu, & rationem illius, quod populum suum servaturus esset à peccatis ipsorum: quo præstantia ac finis filii concepti, ac nascituri, ad consolationem ac fidem in ipsum, tanquam Servatorem Ecclesiaz, & Christum Dominum, Luc. 2. v. 11. declaratur. Cujus orationis propositæ expositio ad illustrationem, & majorem fidei confirmationem subjicitur vers. 22. & 23. à fine rerum propositarum deducta, vide licet impletione, seu executione prophetæ, de Messia Servatore, divinitus traditæ per Esaiam cap. 7. vers. 14. *Ecce Virgo, &c.* ad cuius loci explicationem, duo cum primis expendenda. Primum à quonam hæc sint dicta; deinde dictorum veritas ac sententia genuina.

De priori autem duplex Theologorum est judicium. Quidam enim, angeli ad Josephum; alii vero Euangelistæ Matthæi, expositionem esse censem. Ac prius quidem proponit Chrysostom. in Comment. ad hunc locum, cum ait: *Ut quod dicitur, facile credatur, in medium Angelus adducit Prophetam.* Quæ sententia, ut clarissimo Junio in parallelis, aliisque nonnullis interpretibus probatur; ita magis videatur probabilis, quam altera, licet vulgo plures habeat assertores. Ratio est, quia opportunior est, ad confirmationem fidei Josephi: Deinde, quia cohæret melius cum sequentibus: Contraque in altera sententia, prolixior parenthesis non necessariò statuitur. Nam quod objicitur: Angelum sua dicta solere simpliciter proponere, non autem testimo nio ullo confirmare, facile diluitur. Quia Angeli, uni ratione non fuerunt adstricti, sed pro eorum, quos compellaverunt, ratione, orationem suam variè temperarunt. Nam ut interdum rem tantum absque testimonio proposuerunt, ut Luc. 2. v. 10. & 11. Sic interdum adhibuerunt nota Dei verba, ut Angelus Luc. 1. 16. & 17. Verba Malachiz ad Jo hannem Baptistam pertinere ostendit, & vers. 33. verba Danielis 7. v. 14 & 27. de Christo enunciat. Neque obstat huic rei, quod Prophetæ nomen neutro in loco exprimatur, cum verborum recitatio sufficiat, unde prophetæ memoria refricatur. Quemadmodum etiam Apostoli interdum Scripturæ dicta recensent tanquam nota, sed scriptoris nomen & Scripturæ omittunt, quod ex verbis ipsis satis colligatur. Denique Luc. 24. Angelus Domini, expressè prophetæ Christi verba, ad resurrectionis fidem mulieribus confirmandam citat, vers. 6. & 7. *Non est hic, sed resurre*

xix: Memento ut locutus sit volùs, cum adhuc esset in Galilea, dicens: Oportet filium hominis trahi in manus hominum, & crucifi gari & tertio die resurgere. Ac propterea mirandum non est, Angelum verbis Dei per Prophetam Esiam prolati, usum: cum illud ad Josephi fidem de Christi conceptione miraculosa firmandam, non minus esset necessarium, quam prophetæ Christi recensio, ad resurrectionis illius fidem, piis mulierculis adstruendam. Ideoque non temere, hæc verba, ab Angelo, ad Josephum, proleta esse, apparet. Atque hæc de prima quæstione, nempe à quo hæc verba sint habita.

Altera est, de dictorum veritate ac sententia genuina: quam Judæi recentiores, variis modis oppugnant. Ac pri mun, expositionem materiæ, quæ tractatur ab Esia, cum hic dicitur: *Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est, à Domino, per Prophetam.* Contendunt enim Es. 7. in verbis citatis, non esse prophetiam de Messia matre ac conceptione: Multò minus de Maria matre, & Jesu filio, quem Messiam esse negant. Ratio autem eorum est hæc: Quod promissum est Achalo signum, ad confirmationem conservandæ reipublicæ Judaicæ, ab exitio ac dissipatione à rege Syriæ & Israëlitis intentatis, ab Achalo videri, ante ipsam conservationem necesse fuit: alias idem non confirmasset. Atqui illa promissio Es. 7. continet signum tale. Ergo illud ab Achalo videri oportuit. Contra verò Mariæ conceptio, & Jesu Nazareni nativitas, multis post Achalum annorum centuriis accidit. Ergo non potuit ei esse signum liberationis, ipso vivo brevi futuræ. Verum negatur propositio: quia, ut alia omittam, signa ad rem promissam confirmandam, præsentia esse possunt, ideoque efficacia argumenta bifurcam. & vel oculis corporis objecta: ut Jud. 6. vers. 17. 21. & 34. &c. vel oculis animi, quando verbo Dei sunt proposta: ut licet signa actu ipso sint absentia, ea tamen propter Dei veritatem quasi præsentia censeantur, & fidem non minus quam præsentia confirmant. Sed excipiunt rursus: Adventus Messia nihil facit ad Scopum Prophetæ, nempe confirmationem beneficij corporalis ac liberationis externæ, de qua sermo.

Imò ad eam rem pertinet plurimum. Nam cum ante Messia nativitatem, sceptrum è tribu Juda non sit penitus auferendum, Genes. 49. Sed ipsius gratia conservandum. Ergo reges Syriæ & Israëlis non poterunt illud sceptrum abolere ac Republic. prorsus subvertere, ut statuebant ipsi Esai. 7. v. 6. & Achas metuebat vers. 4. Deus verò non futurum promittebat, vers. 7. & signo nativitatis Immanuelis è virginе comprobavit, quod perstante republica Judaica, secundum antecedentem prophetiam Jacobi notam Ecclesiaz, nativitas illius tandem etat futura: Ideoque rem publ. minimè delendam.

Verum ex ipsis Esaiæ verbis, adversus Euangelistam ob jiciunt. Primum, promissionem Esaiæ, de conceptione & nativitate filii corrupti. Eum enim non uti voce γένης quæ virginem notat sed γένης quæ vox generatim, adolescentulam seu puellam integrum, aut corruptam notat, à γένης adolescentis, ut ut γένης Regina, à γένης Rex: Ideoque male Euangelistam vertisse, n̄ γένης virgo. Verum, & antecedens, & consequentia negatur. Antecedens, quia ut γένης, ætatis nomen, generatim, puellam significat; γένης vero integratatem ac virginem, citra discriminem, adolescentulam, aut adultam significat: Sic γένης utrumque complectitur ac speciatim puellam virginem notat, ut eruditæ docent, & usus Scripturæ demonstrat. Sed Judæi, ad suam sententiam confirmandam & Christianorum infirmandam objiciunt locum Proverb. 30. vers. 20. *ia viri, γένης* id est, *In puella:* id quod de corrupta ac scorto dici, ex proximè sequentibus, (sic via mulier adulteræ,) comprobant. Contra Christians plerique etiam hoc loco, quem solum producunt Judæi, virginem, sed variè, notari statuunt. Quidam definitè ac certam notari contendunt, nempe virginem Mariam, & virum Christum: quod conceptio ejus sit occulta, atque admiranda. Deinde allegoricè, proverbiorum & prophetarum more, mulieris adulteræ nomine Synagogam Ju daicam (ut ita appellatur Esai. 57. vers. 3. Ezech. 16. vers. 5. & Matth. 12. vers. 39.) quæ à Deo recedens, Christum reject & condemnavit, ac nihilominus stupendam suam

suam impietatem impudenti fuso texit. Quæ sententia est Lyranus, Proverb. 30. & Pauli Burgenensis in additionibus ad Lyranum, Esai. cap. 7. ex Raimundo Martino: quos etiam sequitur Petrus Galatinus de arcanis Catholicæ veritatis, lib. 7. cap. 15. Alii verò, quia hoc subtilius videtur, quam verius, indefinite, de virginē exponunt: quidam absolutè, nonnulli relatè. Absolutè de virginē, quæ mansit virgo, & viam viri in virginē exponunt artes varias ac rationes, quas vir adhibet, ut potiatur castā virginē: sed frustrā. Verū non videtur illud satis convenire verbis: Non enim dicitur, *via viri ad virginem tentandam & obtinendam, sed in virginē.* Nam quatuor occulta vestigia conjunctionis, comparè describit: nempè viam aquilæ in cœlo, viam serpentis in rupe, viam navis in corde mari, seu in alto mari; & viam viri in virginē. Ideoque alii satius virginem quidem notari, sed relatè, non absolutè existimant: de virginē tanquam subiecto agi, cui violatio à viro accidit, eaque demum accidente, tum virgo esse desinit. Quod verò additur, *ita & via mulieris adulterae, nihil omnino obstat.* Similitudo enim in eo est, quod nec violationis virginis jam peractæ, nec mulieris, quæ modò adulterium commisit, vestigium exterius appareat; quod specie ac professione castitatis tegatur. Ideoque quod nonnulli Interpretes magni, virginem per cattachresin metaphoricam, aut periphrasen ironicam, lupam ac scortum impudens, quod se pro virginē vendit, interpretantur, idque ex sequentibus probare conantur, alienius esse apparet. Hæc de prima solutione, per negationem antecedentis nempè vocem נָבָתְּךָ non notare quamvis pueram, integrum aut corruptam.

Altera solutio est negatione consequentiæ. Quamvis enim נָבָתְּךָ generatim significaret adolescentulam; hoc tamen in loco speciatim adolescentulam virginem notare, ut Matthæus exponit & præfca Judæorum Ecclesia indicavit: quia LXX. οὐαὶ τῷ παιδί τοι ἀπόγενοντι, & res ipsa evincit, virginem notari, quæ & virgo concepit & virgo peperit. Nam disertè miraculum esse dicitur, ut versus 14. cum 11. collatus ostendit: ideoque Ecce, ad rei mirandæ indicium additur. Atqui si puer viri congressu concipiatur ac pariat, nullum est miraculum: Imò nec mirum, sed res ordinaria ac consueta. Ideoque probari non potest viri aliqui eruditæ & orthodoxi Pellicani sententia, qui de pueria intelligit, quæ Esaiæ tempore typus fuerit Christi. Ac mirum est, clariss. viros, Bucerum Matth. 1. & Musculum in Esaiam, eò inclinasse.

Sed alterum objiciunt argumentum ex וְ articulo demonstrativo, quo, aut res præsens demonstratur: aut ea cuius in antecedentibus facta est mentio: atqui non est facta mentio ullius pueræ: Ergo intelligitur præsens aliqua, quæ quasi digito indicetur: ideoque non intelligitur Maria Christi mater, quæ primum post aliquot secula erat nascitura.

Verum negatur antecedens, quia וְ (ut δέ, οὐ, τὸ apud Græcos) semper quidem est articulus, sed non semper demonstrationi ac distinctioni inservit. Nam verbi gratia, Psal. 1. v. 1. וְאֵלֶּה, distinctioni inservit. Sed vers. 4. וְעַמְּךָ improbi & וְעַמְּךָ gluma, simplex articulus est, non autem demonstrativus, quasi illi reprobi, illa gluma intelligeretur. Deinde neque וְ articulus, cum est demonstrativus, necessariò requirit, ut res quam demonstrat, sit præsens oculis; sed sufficit, si præsens sit menti, ac nota. Sic virgo illa Esai. 7. Insignem illam notat, quæ jam antea promissa, in primo illo Euangeliō, de semine mulieris, contrituro caput serpentis. Ubi solius mulieris indicio, (ut Galat. 4. v. 4. sa-étum ex muliere) patre caritum, eoque è virginē nascitum innuitur; & promissa etiam contritio capitis serpentis, seu de Diabolo, hoste salutis nostræ, victoria indicatur. Nam cum omnis homo, secundum naturam à patre genitus, sua vitiositate, serpentis Diaboli imperio subdit, utpote peccato & maledictioni obnoxius, non aliud semen mulieris, quam proxime virginis, ut peccato careret, intelligi potuit: idque Esaias expresse declarat, cum virginem vocat.

Atque hæc ad vindicationem primæ partis prophetiæ: (quæ promissio est conceptionis ac partus virginis) observanda. Altera vero pars est mandatum matri datum de no-

mine Immanuelis, filio imponendo. unde Judæi quartum suum adversus Euangelistam & Jesum Christum argumentum objiciunt, hoc modo: Filii illius, de quo Esaias agit, nomen à matre inditum est Immanuel. atqui Jesu Nazareni mater ei non indidit nomen Immanuelis, sed Jesu. Ergò Jesus Nazarenus non est filius ille, de quo agit Esaias cap. 7. *Pariet filium, &c.* Verū negatur assumptio. Nam Jesus & Immanuel sunt idem nomen re ipsa, et si voce ac quadam circumstantia discrepent, idque Esaias intellexit, qui nomen accepit, non pro proprio nomine, sed pro re significata; quod ea filio virginis esset attribuenda. Quemadmodum nomen Messias, ab eodem Prophetā, simili loquendi modo, cap. 9. 6. dicitur admirabilis, consiliarius, Densus fortis, & Jerem. 23. 6. *Iehova justitia nostra.*

Sed postremò ac quintò regerunt ex verbis seqq. Esai. 7. v. 16. quibus promittitur, fore, ut antequam noverit וְ hoc est, hic puer, nempe Immanuel, spernere malum & eligere bonum: utrumque regem, nempe & Syriæ & Israëlis excisum iri: quod ineptè omnino diceretur, si iste puer demum post multa secula esset nasciturus. Verū respondetur, Judæos falsa niti hypothesis, cum puerum istum vers. 16. Immanuelem esse pro certo assumunt. Nam puer וְ vers. 16. memoratus, non est filius ille promissus, vers. 14. nimurum Immanuel; sed aut definitè (ut plerique sentiunt) filiolus Esaiæ præsens, de quo vers. 3. & in eum finem, Deo imperante, à Prophetā adductus: aut indefinite (ut reliquis placet) puer aliquis, quod, ut ajunt, non dicatur, ut in demonstratione personæ præsentis dici solet וְ וְ puer iste; ut sensus sit, non poterunt reges, Rezin Syriæ & Pekah Israëlis (quod moliuntur) ceterere Rempub. Judaicam; non solum, quia virginis filius Messias est venturus, propter quem & tribus Juda, & sceptrum illius (seu gubernatio Rempub.) certò, secundum promissionem Dei, Genes. 49. conservanda; sed etiam, quia brevi, uterque ille rex foret excindendus, antequam puer iste adolescat, ac malum à bono, recto judicio discernere valeat.

Atque hæc ad veritatis Euangelicæ & genuinæ sententiæ Esaiæ contra Judæorum argumenta, vindicationem. Unde superest, ut illud amplius, expositionis Judæorum oppositæ refutatione, illustremus. Expositio autem est triplex, ut ex commentariis in Esaiæ cap. 7. cum Rabbi Salomonis, tum Davidis Kimchi appareret. Prima est, nasciturum filium hic promissum, intelligi Achasi regnantis filium Ezechiam: sed hoc vanum esse demonstrat R. Salomo ex ætate Ezechiae, quæ huic loco non convenit: quod ante regnum patris sui Achasi natus esset, jam annos novem. Hoc enim docet comparatio 2. Reg. 16. 2. & 18. 2. Ideoque nativitas Ezechiae Achazo patri, postquam aliquot annos jam regnarat, promitti verè non potuit.

Quam rationem repetit D. Kimchi in commentariis Esai. 7. & aliam præterea adjungit, nimurum, quod mater Ezechiae וְ hoc est, ut interpretatur, adolescentula dici non potuit, quæ tum annos circiter tredecim fuerat conjugata. Quibus tertiam addit Procopius in Esai. cap. 7. quod nullibi in sacris literis legatur, Ezechiam regem vocatum Immanuelem: quod sanè non fuisset neglectum, si divinitus hoc nomen ei fuisset impositum: quemadmodum exempla & res ipsa demonstrant; quemadmodum Abraham, Sarai, Israël & similia declarant. Altera Judæorum expositione ac perversio hujus prophetiæ est R. Salom. sententia, qui vocem וְ adolescentulam uxorem Esaiæ, & Immanuelem filium illius interpretatur, cui firmandæ ad fert locum Esai. 8. 3. *acceperam autem ad prophetiam, que conceperat, & peperat filium.* Sed licet Kimchi hanc opinionem primo repeatat ac proponat, postea tamen rejicit ac refutat. Primum argumento probabili, quia si uxor prophetæ Esaiæ intelligeretur, vocasset eam non וְ adolescentulam, sed וְ prophetiam ut cap. 8. 2. Deinde argumento necessario, quod Judæa Esai. 8. 3. Immanuelis hujus terra vocatur, eoque modo Dominus illius statuatur: id quod Esaiæ filio minimè conveniat. Quibus & illud addi potest, quod ante ex Kimchi, contra primam expositionem attulimus, quod uxori Esaiæ prophetæ quæ jam antea prolem habebat, Esai. 7. 3. *appellatio adolescentulæ* (ut וְ interpretatur Kim-

Kimchi) non recte conveniat. Quamobrem tertiam ac postremam adducit, hunc filium Immanuelem designare, Achazi Regis filium, ex aliqua puella nasciturum. Sed hoc non minus vanum est. Nam nullus Achasi filius, præter primogenitum ac regem Ezechiam, sicut Judæ Dominus, quod Immanuel tamen, fatente ac citante Kimchi, contra sententiam R. Salomi, attribuitur. Ezechias enim Achaso proximè successit in regno, 2. Reg. 16. v. 20. eique, filius Manaï, 2. Reg. 20. v. 21. Denique omnes hæc Judæorum expositiones, eo diluuntur communiter, quod in tribus hisce commentitiis expositionibus, (quibus juvencula ex viro nempe Achazo aut Esaiæ partus promissus statuitur) nullum sit signum, hoc est, miraculum, seu factum, quod naturæ vires exsuperet; quale tamen eligendum Achaso erat propositum, Esai. 7. 11, 12. & tergiversanti consentaneè promissum, vers. 14. Quod adeò clarum est, ut Judæ hoc negare non audeant, sed nobiscum agnoscant. Atqui nullum est miraculum, sed naturale ac consuetum, si juvencula è viro concipiatur. Nam quæ hic signa tradunt, mera sunt commentia, quale est 1. quod quidam (ut Rab. Salomo narrat, sed non probat) illud signum esse statuunt, quod juvencula hæc dicatur paritura, quæ ad prolem concipiendam erat incepta. Sed unde quæso hæc inepita conjectura probabitur, cum nullum illius rei extet in Esai. vestigium? Ac, si ea esset mens, non minus declarata esset, quam in historia Saræ & Hannæ observatum. Alioqui quomodo potuisse Achas signum hoc intelligere, quod nec verbis expressum erat, neque ex iis quæ expressa, per ullam rectam consequentiam percipere potuit? Deinde quod Rab. Salomo in eo statuit signum, quod adolescentula, quæ ante non prophetarat, prophetatura esset, ideoque infra (nempè cap. 8. 3.) prophetissa vocetur: quod nomen, non nisi prædictæ Spiritu sancto, ac propheticō attribuatur. Hæc inquam narrare, refutare est. Nulla enim Esai. 7. 14. Prophetæ aut prophetissæ fit mentio, ut in ea re miraculum statui posset. Deinde falsa etiam hypothæsi nititur, quasi prophetissa, de qua Esai. 8. agitur, eadem esset, cum matre Immanuelis; quod etiam à Kimchi recte refutatum ostendimus. Præterea quod nonnulli statuunt (& Lyranus Rab. Salomoni tribuit, quod tamen in commentariis illius nondum invenire potuit) in eo signum esse positum, quod conceptio & nativitas masculi prædicetur: Id Lyrana ea ratione refutare conatur, quod illa prædictio vires naturæ non excedat, cum & homines perire, certis quibusdam signis, & dæmones hæc prædicere valeant. Verum Burgensis in additionibus suis ad Lyranum idcirco negat, quod futura merè contingentia, (qualia sunt futura conceptio & certo futura nativitas) sine revelatione divina, soli Deo nota. Quare Lyrano omisso, aptior solutio est, signum miraculosum hoc in loco, non esse positum in revelatione Esaiæ: sed in re revelata: seu non in rei naturalis ac consuetæ, licet ignoratæ (qualis est juvencula conceptio ac masculi partus) prædictione; sed in re prædicta, quæ vires naturæ superat. Alioqui quot prophetæ essent singulares, totidem fingenda essent miracula. Denique absurdum etiam est, quod Kimchi ait, illud hoc loco designari miraculum, quod filius hic promissus statim à die nativitatis edet נָתַת secundum notitiam suam, butyrum & zuel, & omni rei dulci quam offerent ei, aperiet os suum & accipiet eam: sed si offerent ei cibum malum, renuet eum & occludet ei os suum, & non delebitur eo. Sed hæc nugæ seiphas absurditate sua confutant. Nam quid quæso miraculi, si infans dulcia naturæ instinctu, non autem judicio appetat; contraria renuat? Deinde Propheta quidem dicit, comedet butyrum & lac; sed non addit, à die nativitatis suæ. Hoc enim de suo perverse assuit Kimchi. Deinde quod dicitur נָתַת ad nosse ipsum, non notat præsentem in esu notitiam; sed terminum futurum, sive נָתַת ad nosse ipsum, hoc est, ut norit, seu potius, donec ipse sciat, ut idem notet quod לְךָ, ad usque dum, donec: Id quod Chaldaeus paraphrastes Jonathan (cujus authoritas apud Judæos quasi divina) ostendit, qui interpretatur οὐτός νῦν ἐν τούτῳ οὐτός νῦν, seu donec norit: quemadmodum etiam LXX. Interpretes, τεκνόν τὸν παῖδα, priusquam ipse norit. Atque hoc modo hic Immanuel describitur ab huma-

na natura sua, quod nobis futurus esset similis, quod & nutritus more reliquorum infantum, & scientia in eo pauperrim esset emersura: ut de Christo etiam assertur, Luc. 2. 40. & 52. Quare & Kimchi, & reliquorum Rabbinorum expositionem Esai. 7. vers. 14. absurdam, Matthæi vero & Christianorum reliquorum veram esse, seu וְאֵת notare Virginem & filium illius Immanuelē esse Christum, concludimus.

De Immanuelis nomine.

Quoniam illustris Jesaiæ sententia Cap. 7. 14. prædicationem de conceptione & partu Messie è virgine: & mandatum de attribuendo nomine complectitur: ac prius membrum, à nobis explicatum & contra Judæorum oppositionem assertum: consequens est, ut ad alterum, nempe mandatum etiam procedamus. In quo duo observanda: Nominis impositio, & illius expressio, seu nomen ipsi imponendum & qualenam.

Ad prius quod attinet, controversia est duplex, partim de genuina verborum Esaiæ interpretatione ac sensu: partim de verborum Matthæi recta lectione & veritate illius. Nam apud Esaiam extat, וְאֵת quod bifariam interpretantur: quidam, & vocabit, ut sit 3. pers. fœm. sing. per syncopen pro וְאֵת sed hæc syncope, sine idoneo exemplo, statuenda non est. Nam si quis forte objiciat, Petrum Mart. gram. lib. 1. cap. 28. in notis ad præteritum, citare וְאֵת & eveniet, Deut. 31. 29. illud non est idoneum; quia hoc est pro וְאֵת contracte pro וְאֵת à וְאֵת per וְאֵת in fine & cum & evenietico, ut à plerisque doctis statuitur, ut in aliis exemplis productorum: ut וְאֵת. Alli vero sine contractione esse verbum 2. pers. censem, & vocabis interpretantur, ut LXX. Interpretes καλίστες, & reliqui tres Græci interpres (Symm. Aquila & Theodosio) ut Hier. testatur, Esai. 7. & ibidem Procopius & Rabbini similiter exponunt. Sed occurrit vir doctissimus Piscator, in notis suis, non solum in Esai. 7. sed etiam Matth. 1. hoc modo: וְאֵת inquis vocem Hebream hic potius accipiendam in persona tertia, quam in secunda, videtur constare posse ex eo, quod litera finalis וְ, non habet subiectum punctum Scheva, quod tamen ad formam secunda persona requiritur. Illud inquam Grammaticæ præceptis non convenit. Nam וְ secundæ personæ fœm. sing. in præterito habet quidem scheva expressum, quando consona antecedit: sed nunquam expressum, tantummodo vero intellectum, cum vocalis proximè sequitur. Nam scheva in fine non exprimitur, nisi in וְ, aut duplice consona, ut consensus Grammaticorum & experientia exemplorum docet. Quare simplicissimum ac grammaticæ maximè consentaneum, vocem Hebream hanc significare, & vocabit, licet Hieron. in Esai. 7. dicat, verbum וְאֵת quod omnes interpretati sunt, vocabis, potest intelligi & vocabit, quod ipsa scilicet virgo, que concipiet & pariet, vocabit. Sed cum persona secunda non exprimatur, quidam ad domum Davidis, quam compellat Propheta vers. 13. referunt, ut Cyrill. & Hieron. in Esai. ait: vocabis tu domus David. Sed obstat constructio, quia domus Hebreæ est masculini generis: וְאֵת vero fœminini. Idcirco Hebrei Rabbini ad matrem referunt, tu וְאֵת quæ plurimum sententia est. Ad Matth. vero quod attinet, duplex est lectio, una est ut legamus, καλίστες & vocabis, altera est καλίστες & vocabunt. Priorem habet unum tantum exemplar manuscriptum Italicum Roberti Stephani, & Henricus Stephanus eam sequitur, in editione Nov. Testamenti, Anno 1576, eamque sequitur Beza ac probat, & nostra Belgica versio, sed ad marginem addit posteriore. Alteram verò lectionem, ponunt reliqua omnia Roberti Stephani exemplaria manuscripta & editiones variae & Syrus interpres. Deinde patres antiquissimi. Hinc Justin. contra Tryph. Judæum in citatione Esai. cap. 7. pro καλίστες habet καλίστες, pag. 226. edit. Commel. & impersonalis verbi vi expressa, pro καλίστες, καλίστες, pag. 203. & Orig. contra Celsum. Tom. 1. pag. 27. editio. Græca. Idque inde factum videtur, quod ex Matthæo ita sint interpretati. Deinde Epiph. in Ancorato, & vocabunt, inquit, nomen eius Immanuel. Non enim dixit, vocabo, sed vocabunt. & Chrysost.

Matth. 1. disertè ait, ἐκεῖπεν καλέσοις, ἀλλὰ καλέσοντο, οἱ ὄχλοι, τετέσι, ἣ ἡ τῶν ὁραζοτῶν εἰςασί. Non dixit vocabus, sed vocabunt, hoc est, turba & eventus rerum. & Hieron. ad eundem locum Esai. 7. ait, in multis testimoniorum, quae Euangelista, vel Apostoli, de libris veteribus assumperunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem secutos esse, sed sensum, unde & in presenti loco, pro concipiēt in utero, Matthæus posuit in utero habebit, & pro vocabū, vocabunt. Sed objici posset iudicium Procopii Gazæi, Sophistæ Christiani, qui in expositione, Esai. 7. ait, καλέσοις λέγει, αλλ' ε' καλέσοντο, ως ισφαλμένως ἐν εὐαγγελίοις ἰχθύοις, εἴτε γάρ εἰσεγάγοντο, εἴτε τις μάτις ἐξεδώκει, hoc est, dicit vocabū, non autem vocabunt, ut virtiose in Euangelio scriptum est, non enim Hebraicum, neque quisquam (scilicet Interpretum) ita edidit. Sed hæc firmant potius antiquam lectionem καλέσοντο vocabunt. Nam agnoscit disertè ita in Euangelio scribi, non autem aliam lectionem in usu esse indicat. Neque propterea corrigendum est, ut arbitratur, et si apud Esai. non sit vocabū, sed vocabū: quia sensum expressit Euangelista, non verbum, ut Hieron. ante monuit. Nam quod Esaias ad matrem ait, vocabū, eo non excludit, sed potius includit etiam Ecclesiam; quæ nomen hoc inditum à matre merito usurparet: Sic cum Matthæus ait, vocabunt, matrem non excludit, sed simul comprehendit hoc sensu, vocabunt, nempe Maria & Ecclesia eam secuta. Ac propterea genuinam lectionem Matthæi esse hoc loco καλέσοντο vocabunt, nequaquam videtur dubitandum, præsertim cum lectio vocis καλέσει, unico tantum exemplari manuscripto nitatur, ut ex Rob. Steph. Nov. Testament. majori forma excuso appareat: Cujus veritas patribus non est conferenda, nec reliquis omnibus manuscriptis codicibus præferenda: eaque lectio videtur ex Procopii opinione ac censura in locum antiquissimæ ac genuinæ, à librario substituta.

Cæterum nomen IMMANEELIS non simpliciter vocatum, & vocis & sensus ratione simul, sed secundum quid, ratione sensus, res ipsa docet: quia cum voce J E S U S, significationis forma convenient, et si circumstantia variet. Sed quænam ejus sit significatio, sententia Theologorum discrepant, quas breviter expendemus. Quidam enim eo nomine (ut veteres patres, Chrysost. ad hunc loc. & in primis Cyrillus de incarnatione unigeniti cap. 2.) personam Christi seu Θεοῦ πατόνος notari putant, ut idem sit, 1. Tim. 3. 16. Deus pater filius in carne. Johan. 1. 14. Verbum caro factum: connotari vero per consequentiam, Servatorem; quod hæc sit proprietas Θεοῦ πατόνος. Contra vero alii beneficium illius notari censem, quod is sit, qui efficit, ut Deus sit nobiscum, seu nobis propitius, quod nos propter peccatum à Dei gratia separatos Esai. 59. reconciliat ac servet, ut cum nomine Jesu conveniat: Connotari tamen, consequentia ratione, personam; quia hoc præstare non meri hominis est, sed Dei. Denique quidam utrumque distinctè notari censem, prius, Θεοῦ πατόνος, cum filius virginis vocatur Deus: posterius, cum additur, nobiscum, hoc est, qui adjutor est, ut Esai. 43. 5. Ne metuimus, Deus est tecum. Num. 14. 9. Iehovah nobiscum est, ne metuite eos. Sic hoc in loco adjutor notatur, & quidem κατ' ἔξοχῳ Servator à peccatis, à poena & labore peccati nos liberans, ut Jerem. 23. 6. Nomen ejus dicitur Iehova iustitia nostra. Quæ sententia quemadmodum uberior ac simplicior est, prioribus (quas simul aperte complectitur) videtur præferenda.

Sed objicitur à nonnullis, huic expositioni obstat nomen Jesu: quod idem significatione esse oportet, cum voce Immanuel; ut veritas, & prophetia, & citationis illius constet. Atqui nomen Jesu ex interpretatione Angeli non notat Deum; sed tantum Servatorem: ideoque & Immanuel hoc tantum significare expresse. Verum assumptionem negatur: quia Angeli interpretatio utrumque notat, consequentia clarissima duplice. Primum, cum ait, servabitis à peccatis, id quod solius Dei proprium: Esai. 43. 11. & 25. Deinde cum ait, populum suum, quo denotatur ipsum esse Ecclesiæ Dominum, ac propterea verum Deum, quod eam creabit & elegerit, ut Heb. 3. 3, 4, 6. Ac sufficit, hæc duo, Jesu & Immanuelis nomina convenire sua forma, sive sensu, etiamsi significationis modo differant. Ac propterea

frustra Euangelistæ à Propheta dissensionem objectant Judæi.

Atque hæc de nomine Immanuelis.

De Mariae matris Iesu virginitate, ad vers. 24, & 25. Illustrationem.

Certum est ex antecedenti Esaiæ testimonio, vers. 23. explicato, Mariam Jesu Christi matrem, & in conceptione, & in partu extitisse virginem: sed an post partum virgo permanerit, olim fuit controversum. Siquidem nonnulli hoc negarunt, ut illi, qui, cum alibi, tum in Arabia in primis, quod Mariæ honori essent adversarii, Antidicomarianitæ dicti, ut Epiph. de hæresib. hæres. 78. pag. 436. editio. Græcæ Basil. & ex eo August. de hæresib. hæres. 56. E quorum numero fuit Romæ Helvidius, cuius liber Hieron. tum Romæ etiam degens, scripto confutavit, quod 2. oper. illius Tomo extat. Argumenta autem Helvidii, ex hoc capite petita, sunt tria primaria, quorum primum ex vers. 24. *Iosephus accepit uxorem suam*, tale est; Maria non solum despontata vers. 18. sed etiam uxor Josephi vers. 20. & 24. vocatur. Ergo Josephus cum ea rem habuit. Sed negatur consequentia; quia omnis despontata est uxor: ut Deut. 22. docetur. Nam quæ vers. 23. despontata: eadem disertè, uxor, vers. 24. vocatur: Siquidem, ut vulgo recte dici solet, conjugium non concubitus, sed consensus (seu despontatio) facit. Sed regeri potest, concubitum esse conjugii officium, Gen. 1. 28. & 2. 24. Deut. 20. 7. & ad illud, despontatione facta, Josephum & Mariam fuisse mutuò obstrictos, 1. Cor. 7. v. 5. Verum officii illius exceptio una est, nisi conjuges communi consensu ab eo abstineant: & incontinentia non obstat, sed continentia dono sint prædicti: ut eodem in loco, ad Corinth. docetur.

Alienius vero est quod August. Tom. 6. de sancta virginitate cap. 4. ait, Mariam vovisse virginitatem. Quod enim ejus rei probandæ, producit Lucæ verba, cap. 1. 34. *Virum non cognosco*, nihil probat: quia ea verba votum nullum continent. Alienius vero etiam est quod à Gratiano adfertur, decret: part. 2. causa 27. quæst. 2. canone Beata; quasi ex Augustino traditum: *Beata virgo Maria proposuit se servaturam votum virginitatis in corde*, sed ipsum votum virginitatis non expressit ore, subiecta se divine dispensationi, dum proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus ei aliter revelaret. Commitens ergo divina dispensationi consensit in carnalem copulam: non illam appetendo, sed divina dispensationi in utroque obediendo. Postea vero cum filium genuit, quod corde conceperat, simul cum viro labiis expressit, & uterque in virginitate permaneat. Hæc ille. Altera porro, officii ante memorati, exceptio est, nisi Deus extra ordinem, aliud statuat; quemadmodum hac filii Dei conceptione & partu intercedente contigit, & ad reverentiam Mariæ & filii, & ne partus virginis in dubium, specioso prætextu, vocari posset, requireratur. Si quis regerat, nulla igitur hujus despontationis fuit utilitas: Hieron. contra Helvidium eleganter dissolvit. Cum ait: *Si cui autem scrupulus commoretur, quare despontata & non potius sine sposo, sive, ut Scriptura appellat, marito, virgo conceperit, scias triplicem fuisse rationem.* 1. Ut per genealogiam Joseph (cui Maria cognata erat) origo quoque Maria monstraretur. 2. Ne juxta legem Moysis ut adultera lapidaretur à populo. 3. Ut ad Egyptum fugiens haberet solarium custodis potius, quam mariti. Hactenus Hieron. & argumenti primi vers. 24. solutio.

Reliqua vero duo, ex vers. 25. petita sunt: unum ex voce iws, hoc est, quousque vel donec; alterum ex voce primogeniti. Secundum enim argumentum, hoc est; Josephus non cognovit Mariam quousque peperisset: Ergo post partum cognovit. Sed negatur consequentia. Nam vox iws quousque, non necessario, rei affirmatæ vel negatæ ultimum terminum notat: quasi postea contra evenerit; id quod illustribus utriusque Testamenti exemplis evincitur. Quale in primis, quod à Theologis adduci solet, 2. Sam. 6. vers. 23. *Ipsi non fuit proles usque in diem mortis*: *Quis autem sanus ex eo inferat*: Ergo post mortem fuit ei proles? Deinde

Deinde Deut. 34. 6. Nec quisquam novit sepulchrum Moysi usque in diem hunc : An ideo postea quisquam novit ? Sic Matth. 5. 18. usque dum pratererit cælum & terra, tota unum ans unius apex nequaquam pratererit ex lege, usque dum omnia sed adserintur : non proprie tamen præteribit ; quia lex Decalogi seu charitatis, (de qua Christus agit) citra controveriam est æterna. Et c. 28. 20. Christus afferit, se cum Apostolis esse, usque ad consummationem seculi : nec postea tamen cum iis esse desinet : imò pluribus modis ad futurus Matth. x. 9. 28. Joan. 14. 3. Denique, ut alia (brevitatis causa) omittam, 1. Tim. 4. 13. Quousque venero, lectioni attende : nec tamen postea ab ea abstinendum. Quare satis superque ex hisce liquet, vanum esse ex voce ius argumentum. Tertium argumentum est, Maria peperit primogenitum : Ergo non unigenitum, sed alios, aut alium saltem peperit postea. Sed negatur consequentia ; quia primogenitus relata ad antecedentem, non ad sequentem dicitur, estque is, ante quem nemo genitus ; quemadmodum primus is est, ante quem nullus. Sicut Deus primus & ultimus dicitur, Isa. 44. 6. & 48. 12. quod nec ante eum nec post eum ullus. Idque Scripturæ definitio & usus evincit. Nam ut rectè adversus Helvid. Hieron. ait : Definivis sermo Dei quid sit primogenitum ; omne (inquit) quod aperit vulvam : locus autem extat Exod. 13. 2. & 34. 19. 20. & Num. 8. 16, 17. quæ Mosis verba, etiam ad Christum primogenitum referuntur, Luc. 2. 23. Sed postremo excipitur, et si non omnis primogenitus habeat post se genitum, Jesum tamen habuisse, ex Scripturæ interpretatione demonstrari. Ea enim fratres illi tribuit Matth. 12. 46. & Act. 1. 14. imò nominatum etiam recenset, ut Jacobus Apostolus, Gal. 1. 19. Frater Domini vocatur, & Jacobus, Ioseph, Judas, & Simon, fratres illius appellantur, Matth. 13. 55. & Marc. 6. 3. Verum negatur consequentia : quia nimirum falsâ hac hypothesi, quod fratum vox, nonnisi eos notet, qui ab eodem patre proximè sunt geniti : quales Cain & Abel, Jacobus & Johannes Apostoli : cum contra in sacris literis sœpe pro iis, qui non proximè, sed remotè ab eodem patre ducunt originem, hoc est, pro cognatis, usurpetur. Quemadmodum Loth, filius fratris Abrahami, Genes. 12. 5. vocatur illius frater, Gen. 13. 8. & cap. 14. 14. Quemadmodum etiam Laban, Jacobum sororis suæ filium appellat fratrem, Gen. 29. 15. & Jacobus cognatos suos fratres similiter nominat, Gen. 31. 39. Imo Hieron. adversus Helvid. Tom. 2. hujus vocis homonymiam indicat, & strictè his verbis complectitur : Quatuor modi in scripturis divinis fratres dici, natura, gente, cognatione, affectu : & exemplis illustrat.

Cæterum, quomodo fratres Christi & quinam dicantur, diversa sunt veterum judicia. Nam primum Epiph. de hæresibus contra Antidicomarianitas Heres. 78. tradit, filios Josephi, hac voce fratrum Christi intelligi, quos sc. ex priori sua conjugi genuerat : eosque esse Jacobum, Ioseph, Judam & Simonem : fratres vero Christi dictos non naturæ, sed communis educationis, in eadem familia, ratione. Qualia nonnulla etiam scribit Hieres. 28. contra Corinthianos & 29. contra Nazoræos. Sed hæc responsio aliena est. Nam quod de priore Josephi conjugi dicitur, hoc nullo documento comprobatur : multò minus, hosce quatuor fuisse Josephi filios, cum alterius fuerint, ut ostendemus. Altera vero genuina sententia est Hier. & aliorum, qui fratres Christi, cognatos designare statuunt : ut exempla demonstrant. Nam Jacobus apostolus, qui Gal. 1. 19. Dominii frater, vocatur, fuit non Josephi, sed Alphæi filius Matth. 10. 3. & Jacobus minor, relatè ad Jacobum majorem natu, filium Zebedæi, distinctionis causa, Marc. 15. 40. appellatur. Cujus unus frater, distinctè à Iuda Iscariote, dictus Luc. 6. 16. & Act. 1. 13. Iudas Iacobi, sc. frater : ut in epistola Iudæ v. 1. exprimitur, & Lebbæus ac Thaddæus etiam cognominatus, Matth. 10. 3. quemadmodum apud Hebræos multi duo, triave habuerunt nomina. Alter deinde hujus Iacobi frater, fuit Ioses : quemadmodum horum trium communis mater, Maria nomine, Matth. 27. 56. quæ matris Christi soror fuit, ut appearat ex Ioh. 19. 25. Tertius Iacobi frater fuit Simon, Matth.

13. 55. qui ad distinctionem Simonis Petri, cognomino suo Cananites, Matth. 10. 4. & Luc. 6. 15. & Act. 1. 13. Χαλωτὺς appellatur. Ac præter hosce Christi fratres, hoc est, cognatos, credentes in Christum, atque Apostolos, Jacobum, Judam, Simonem, Luc. 6. 15, 16. (Nam de Jose, quarto inter Christi fratres, hoc est, cognatos, an crediderit nec ne, nihil legitur) fuerunt etiam alii fratres (hoc est, cognati dicti) qui illis creditibus, Ioh. 6. 69. nondum credebant, Ioh. 7. 3, 5. Quare perperam ex fratribus Iesu Christi appellatione, uterinos fratres habuisse, eoque Mariam matrem ipsius, post partum, non permanisse virginem, concluditur. Quare hoc primum, certissimo fidei erga Dei verbum judicio, statuendum, Mariam concepisse & peperisse virginem : quia hic fidei articulus clara verbi Divini revelatione patefactus est. Deinde vero quamvis sacris literis non sit declaratum, an post partum, perpetuo manserit virgo : an vero ordinaria conjugii legge, à Iosepho fuerit tandem cognita : neque notitia illius ad salutem sit necessaria : charitatis tamen judicio (quæ in rebus dubiis de proximis suis, maxime decora & consentanea credit, 1. Cor. 13. 7.) non temere, perpetuò fuisse virginem, ab Ecclesia Christiana creditur : Quia (ut antè indicavimus) cum Ioseph fuerit vir prudens ac pius : ac similiter Maria virgo : virginitas illius conservata est : primum ob reverentiam erga filium Dei, qui ex Maria nasci voluit, sibiique eam consecravit : deinde ad scandalum blasphemiarum præscindendum : siquidem specie satis, potuissent ex sequente Josephi congressu, antecedentem concludere, ac Jesum ab ipso genitum exprobare : ideoque non è virgine, sed ex deflorata natum. Deum autem iisdem de causis utriusque & Iosepho & Mariæ, continentia donum tribuisse, consentaneum est. Neque opus est, ut ad continentia Josephi fidem maiorem, cum Epiphanio contra ἀνθρομοελαύτας conjiciamus, Josephum, cum despontaretur Mariæ, fuisse valde proiecta ætate ac fortassis oöogenarium aut ultra. Deinde etiam, quod veterum quidam perpetuam matris Jesu Christi, post partum etiam virginitatem sacris literis definitam statuunt, illud non demonstrant solidè. Profertur quidem Ezechielis dictum cap. 44. 2. Porta hac clausa esto, non aperitor, nec quisquam ingreditor per eam, quia Iehovah Deus Israel ingressus est per eam. Esto igitur clausa. Sed hoc à re proposita alienum est. Nam quomodo probabunt, portam hanc clausam esse virginem Mariam, & ingressum, conceptionem notare ? Et licet Hieron. non improberit, cum sua primum posita sententia, tandem subiicit comment. in Ezech. c. 44. Pulchre quidam portam clausam semper (quam solus Deus Israel ingreditur, & dux cui porta clausa est) virginem Mariam intelligent, quæ & ante partum & post partum virgo permanit : Illud tamen minus recte fieri, res ipsa arguit, quæ typo externi templi Ecclesiam : & principis seu summi sacerdotis & aliorum ejus subditorum ministeriorum officiis, Christum summum sacerdotem & Ecclesiæ ministros, ei subditos, munere suo utrumque functuros, distinctè significat.

Atque hæc de virginitate Mariæ ad capit. 1. vers. 24. & 25. illustrandum diximus.

C A P U T II

Questio prima de versu 5. & 6.

Illustris sententia est, quam Matthæus, c. 2. 6. ex Michæl. c. 5. 2. commenorat. In qua urbs natalis Messiaæ, Bethlehem laudatur, & personæ Messiaæ, munerisque excellētia, ad Ecclesiæ consolationem continetur. Si quidem Bethlehami encomium proponitur primum modo generali, deinde ratione singulari exponitur ac confirmatur à Messiaæ nativitate. De quibus duabus partibus controversia est, inde à priscis temporibus celeberrima, eaque gemina. Nam & de prioris veritate, & de posterioris sensu genuino disceptatur ; quarum recta explicatio, ad Euangelistarum autoritatem & Christi gloriam vindicandam, necessaria est. Quocirca non erit alienum, si de hisce

hisce tantopere controversis, pro modulo nostro, paucis differamus.

Prior autem pars, est propositio generalis encomii Bethlehami, quæ his verbis continetur : *καὶ σὺ Βηθλέεμ, γὰρ οὗτός εἶ λαχίσν εἰς τοῖς ἡγεμόνων Ἰudeῶν. Εἰ τούτη ηγεμονία εἴη τοῦτο τὸ ιδίωμα τοῦ Ιudeῶν.* Et tu Bethlehem terra Iudea, nequaquam minima es inter duces Iudea. Cujus sententia subjectum & adjectum prædicatum, expendenda. Subjectum est, de quo sermo : *Εἰ τούτη ηγεμονία εἴη τοῦτο τὸ ιδίωμα τοῦ Ιudeῶν.* Bethlehem autem vox Hebraea est, composita ex τῷ id est, *domus*, & τῷ *panis*. Hinc Graeci patres (ut Athanas. Tom. 2. quæst. ad Antiochum) *οἶκον τοῦ ἀρτοῦ* & Hieron. aliqui Latini, *domum panis* interpretantur. Quod nomen videtur inditum, à loci fertilitate. Et patres in nominis hujus impositione, aliquid mysterii statuunt : quasi significaretur, fore, ut Messias, panis ille vita Joh. 6. 5. inde oriatur, quod mysterium ut non est certum ; sic concinna tamen est similitudo. Bethlehem autem ejus nominis urbs, fuit duplex, una in tribu Zabulon, Jol. 19. 15. Altera in tribu Iuda : unde ut à priori distingueretur, interdum additur nomen Synonymum Ephrata, ut Mich. c. 5. 2. & Gen. 48. 7. exprimitur, *via ad Ephratam, ea est Bethlehem.* De quo Hieron. Mich. c. 5. ad v. 2. ait: *Ephrata in lingua nostra sonare Καρποφόρον, uberem atque frugiferam, & id ipsum ostendere in mysterio, quod & domus panis, quasi à τῷ id est, fructum ferre, vox Ephrata derivaretur.* Interdum etiam ad vocem Bethlehem additur Judæ, ut Iud. 19. 1. & quia in ea urbe natus est David, *civitas David*, peripherasi opportuna appellatur; ut Luc. 2. 4. in urbem David, *qua vocatur Bethlehem.* Quo etiam modo hic Bethlehem terra Iudea, appellatur, quod ad tribum Iudea, non autem Zabulon pertineret. Neque obstat, ut nonnulli putant, quod urbs hæc non fuerit regio Judæ: quia terra, non modo regionem aliquam, magnumque terræ tractum norat, in qua Syncedoche est : sed & quamvis partem illius, seu generatim, solum quodvis; ut cum dicitur, *cadere in terram*, & similia multa. Quod autem objicitur discordia hujus loci à prophetâ Micha, quod non scriperit, *Bethlehem terra Iudea*, sed *Bethlehem Ephrata*: in eo inquam discordia non est. Nam diversis verborum circumstantiis, res eadem utrumque dicitur. Nam Ephrata est terra Judæ, & utrumque urbem Bethlehem describit ac distinguit. Quare paraphrastica est verborum Prophetæ citatio. Nam cum dixit Bethlehem Ephrata, expresse eo etiam indicavit, esse terram Judæ, quod in ea sola sit Ephrata. Ac videatur omnino, quia nomen Ephrata, Herodi, tanquam antiquum nomen, potuisse esse obscurius, idcirco descriptionem clariorem ejus loco substitutam.

Atque hæc de subjecto propositionis, nempe Bethlehem terra Judæ. Adjunctum verò prædicatum, continet encomium illius generale, per comparationem propositum hisce verbis, *καὶ αὐτὸς ἐλαχίσν εἰς τοῖς ἡγεμόνων Ἰudeῶν*, hoc est, nequaquam minima es inter duces Iudea. De quibus verbis gravior est controversia, quomodo ea cum prophetæ verbis convenient. Sic enim objicitur : Quicquid negat illud ipsum, quod Prophetâ Micha affirmit, illud veritati divinæ repugnat. Atqui hæc Matthæi verba negant, quod Prophetâ Micha affirmat. Ergo divinæ veritati repugnant. Matthæus enim ait, *tu non es minima inter duces Iudea*; contrà verò Prophetâ Micha affirmit, *tu es minima inter duces Iudea*. Nam Hebraismus est (ut ab eruditis interpretibus rectè observatum, nominativum verò à clariss. Drusio in parallelis) *parva in ducibus*, hoc est, inter duces, pro minima inter eos; ut etiam Petrus Martinus rectè in Syntaxi c. 5. ad finem docet, *in præpositionem, superlativum nonnunquam designare.* Cujus difficultatis objectæ solutionem, priusquam adferam, operæ pretium est, ni fallor, si memorabilem ac mirabilem Hieronymi ea de re explicationem, è duobus locis præmisero. Primus locus extat, Tom. 2. ad Pammachium, de optimo genere interpretandi : *Quanta, inquit, est inter Matth. & lxx. verborum ordinisque discordia, sic magis miraberis, si Hebraicum videoas, in quo ita scriptum est : Εἰ τούτη ηγεμονία εἴη τοῦτο τὸ ιδίωμα τοῦ Ιudeῶν.* Considera gradatim, quæ ab Evangelista sunt posita; & tu Bethlehem terra Iudea: pro

terra Judæ, in Hebreo est Ephrata; in lxx. *domus Ephrata*, & pro nequaquam minima es in ducibus, in Hebreo, *Parvulus es in millibus Iudea*. Sensus contrarius est. lxx. sibi, in hoc dunt axas loco & Hebraico concordante. Evangelista enim dixit, quod non sit parvulus in ducibus Iudea, cum ē regione sit possum, parvulus quidem es & modicus : sed tamen de te mihi parvulo & modico egredietur dux in Israël. Porro quod sequitur, qui regat vel quis pascat populum meum Israël, aliter in propheta esse perspicuum est. Hec replica, non ut Evangelistas arguam falsitatem; (Hoc quippe impurum est Celsi, Porphyrii, Iuliani) sed ut reprehensores meos arguam imperitiæ & impetrem ab eis veniam, ut concedant mihi in simplici epistola, quod in Sacris literis, velint nolint, Apostolis concessuri sunt.

Alter locus est in comm. Mich. c. 5. ver. 2. In Evangelio secundum Matthæum, inquit, cum Magi, &c. Respondisse narrantur in Bethlehem terra Iudea, qui Propheta testimonium addentes dixerunt : *Εἰ τούτη ηγεμονία εἴη τοῦτο τὸ ιδίωμα τοῦ Ιudeῶν*, nec &c. Interpretibus convenire, me quoque tacente perspicuum est, & arbitror Matthæum (volentem arguere Scribaram & Sacerdotum erga divine Scriptura lectionem, negligentiam) sic etiam posuisse, ut ab iis dictum est. Sunt autem, qui assertunt, in omnibus penè testimoniorum, quæ de Vet. Testamento. sumuntur, ipsiusmodi esse errorem, ut aut ordo mutetur aut verba, & interdum quoque sensus ipse diversus sit : vel Apostolus vel Evangelistæ non ex libro carpentibus testimonia; sed memoria credentibus : quæ nonnunquam fallitur. Hact. Hieron. minus sanè iugis. Ut autem jam expositis difficultibus, syllogismo objecto respondeam, assumptio falsa est bifariam. 1. Quia ista verba, à Matth. quidem, ut ab aliis prolata, ita fideliter recitantur, prout historiæ lex postulabat : non autem suo ipsius nomine, aliorum dictis firmandis apposuit, quemadmodum orationis series ostendit. Nam de primariis sacerdotibus & scribis narrat, vers. 5. hoc modo. *Ille vero dixerunt ei : in Bethlehem Iudea, sic enim scriptum est.* Atque ita loco jam citato Hier. agnoscit, cum dicit, quæ (nempe primarii sacerdotes,) Propheta testimonium addentes dixerunt, &c. Neque ulla ratio contrarium probare potest. Quare si quid vitii esset, in hac citatione prophetæ, illud citantibus esset tribuendum, non verò Evangelistæ, id de iis narranti; alioqui plurima, quæ recitantur in utroque Testamento, à multis sceleratè dicta, historiæ sacrae & Prophetis atque Apostolis essent affingenda ; cùm ab historico tantum fides in aliorum dictis aut factis narrandis sit exigenda ; eorum autem justitia aut injustitia authoribus suis adscribenda. Nam quod Hieron. ad Pamm. contrarium Evangelistæ & Prophetæ sensum asserit, à viro pio impiè dicitur, licet falsitatem esse neget, sc. quod errore memoræ factum est, non autem malitia ac fallendi studio, ut ex Comm. ad Mich. cap. 5. appetat. Nam licet aliam expositionem promittat in his Comment. hanc tamen sub aliorum nomine sic recenset, ut nullo modo damnet tanquam impiam, ut Eras. etiam in annotationibus ad Matth. cap. 2. observavit. Ac mirum est, virum doctiss. Erasim. tam graviter impegnisse, ut in profanam hanc sententiam inclinarit, cum ait de Hieronymo. *At falsitatis crimen abominatur in Evangelistis, τὸ μηνυούμενὸν ἀμάρτημα non item.* Neque enim continuo forte vacilles totius Scripturae authoritas, sicut variene vel in verbo vel in sensu, modo summa conflet earum rerum, de quibus agitur & unde cardo pendet nostra salutis : &c. Sanctius longè Ludo: Vives in annot. in Augustin. de civit. Dei, Lib. 8. cap. 30. ait : *Ita Spiritui S. errorem impingi.* Et rectè. Nam cum tota S. Scriptura sit *θεόπνευστη*, in ea scribenda omnem abesse errorem necesse est, non solum malitiæ ac fallaciæ ; sed etiam memorie. Quia Spiritus sanctus eam non solum Prophetis & Apostolis dictavit : Sed etiam in scriptione illius direxit : Adeoque, ut omnino, tanquam vera ac divina, fidem mereatur; undè fundamentum Prophetarum & Apostolorum, cui superstructa est Ecclesia, eorum doctrina, Eph. 2. 20. eoque & Scriptura appellatur.

Deinde quam quæso indignum est, eam attribuere Apostolis negligentiam, quasi Scripturæ consideratione omissa, temere, fallaci memorie credentes, in ejus citatione à veritate aberrassent ? Hæc enim non est Apostolorum excusatio justa ; sed injusta ac prophana adversus eos accusatio.

Quare

Quare assumptio objecta, nullo modo concedenda est, sed neganda simpliciter. Primum, quia hæc verba non sunt Mat: hæc, sed aliorum. Quoniam ea, fide historica narrat, à primariis sacerdotibus & scribis, Herodi relata: non autem suo nomine proponit. Ideoque verba Euangelistæ dicens non sunt; nec si quid in iis esset erroris, illius esset culpa. Secundò falsum etiam est, hisce verbis (sive ea sacerdotum, sive Matthæi statuamus) illud negari, quod Micha Propheta affirmat: quia; *Tu non es minima, & tu es magna*, videntur opposita: sed non sunt hoc in loco. Siquidem in verè oppositis, citra controversiam, hæc conditiones necessario requiruntur; nempe ut idem prædicatum, de eodem subiecto, secundum idem, hoc est, eandem subiecti partem, ad idem, hoc est, relatè ad idem objectum, & eodem tempore affirmetur & negetur: alioqui non est oppositio. Atqui in objectis hisce Micha & Matthæi verbis conditiones hæc omnes non extant: Primum, quia ut Matthæus negat, sic & Micha, et si modo different; quod ille, negatione expressa, paraprasticè ad majorem perspicuitatem; hic vero, per ellipsis, interrogatio schemate, negatione suppressa. *Es tu minima?* quasi diceret, nequaquam minima es; idque subiecta ratio arguit; *Ex te mihi egredietur dux*. quale schema, Joh. 6.68. *Ad quem ibimus? verba vita æterna habes.* Hoc est, ad nullum ibimus, quia verba vita habes. Atque ita intellexerunt hanc concordiam utriusque Veteres multi. Nam et si LXX. Interpretum exemplaria antiqua quædam habent ὅλης minima, sine expressa negatione: Intellexerunt tamen non excludunt. Et, ut in notis ad editionem græcam Romanam, LXX. Interpretum declaratur, quædam habent μὲν ὅλης, an minima es? ut μὲν creberimè pro an, hoc est an, accipitur interrogative, & sequentem negationem, per ellipsis complectitur, an minima es? hoc est, non es minima, sive, quod eodem reddit: ut μὲν sumatur pro non: hoc saltem constat, eos intellexisse, verba prophetæ negative; ideoque per interrogacionem: quia absque ea, necessario affirmata essent. Et sic Patres quidam Græci senserunt, ut Orig. contra Celsum in edit. græca, pag. 39. qui sic Micha verba citat, καὶ σὺ βοηθεῖς οὐκ ὁράσθα, καὶ ιατρός τοι εἰ. eodemque modo recenset Athan. Tom. 2. quæst. ad Antiochum, in edit. Græco-latina, p. 317. è Latinis vero Tertull. contra Judæ cap. 13. è Micha citat: non minima es. & Cypr. aduersus Judæos ait, quod in Bethlehem nascetur apud Micheam, & tu Bethlehem domus Ephraïta non exigua es, ut constituaris in milibus Iuda. Quibus & illud addi potest, quamvis Hieron. Micha 5. in loco supra citato, sine negatione LXX. legisse statuat; tamen in contextu ab ipso è LXX. Interpretibus translato, eodem in loco negationem appositam esse. Atque his consentit vir doctiss. Ludovicus Vives, in annotationibus ad August. de civitate Dei Lib. 18 cap 33. qui de Matthæi & Micha consensu sic ait: maxime consentiunt, si Prophetæ verba per interrogacionem legantur. Erit enim Prophetæ mens, quid tu Bethlehem exiguis es? Non es certe: quippe ex quo prodibit Princeps, qui reget populum, &c. Hunc sensum expressis Euangelista, Postea vero Vives addit: Hoc dictum per interrogacionem majorem habet vim, & propheticis illis ardenter affectibus congruentiorum quam simpliciter, quod schema prophetæ haud est sacerdotum, & sunt ejus sexenta exempla. Hæc doctè Ludov. Vives. Atque ita (ut clariss. Drusius in parallelis suis rectè observavit) Apostolus expressit locum Davidis, Psal. 14.2. an est intelligens? εἴτε οὐ τυπῶν, Rom. 3.11. hoc est, non est intelligens. Sic Actor. 7. vers. 50. εἴτε οὐ τυπῶν τοῦτα τῷτε; ubi in Hebræo, omnia ista manus mea fecit. Es. 66.2. Atque ita etiam Bellarm. antea similiter locum Micha prophetæ cum interrogacione explicarat, & cum Matthæo conciliarat Tom. 1. controv. de verbo Dei, lib. 2. cap. 12. Sed eam sententiam postea in libro recognitio- num pag. 3. in dubium vocavit & retractavit; cuius verba non importunè referemus, ut solutio eorum sit apertior. Sic enim ait: *Libro secundo cap. 12. in ultimiis verbis respondeatur ad contradictionem, que videtur esse inter Micham prophetam & Matth. Euangelistam, quod verba Micha: Et tu Bethlehem parvula es, debeant legi cum interrogacione: & hoc modo non sint contraria verbi Matthæi: Et tu Bethlehem non minima*

es. Sed hec responso ut brevi & expedita sit, si probari posse; ita non est solida, & firma, si probari non posse. & quidem non satis video unde probari posse. Nam neque in co. lice. libraico, neque in Chaldeo, neque in interpretatione LXX. Interpretum, neque in versione S. Hieronymi ullum invenitur signum interrogacionis, apud Michael. Hæc ille. Sed negatur primum consequentia. Nam ut apud Græcos & un., & apud Latinos eodem sensu, an interrogationis signum sive per ellipsis deest: Sic apud Hebreos: ut Jud. 14.16. Et tibi annunciaretur? Sic 1. Sam. 11.12. Saul regnaret super nos? pro an tibi annunciaretur? an regnaret? Et 1. Sam. 30.8. perseguar? pro an perseguat? quemadmodum ad eum locuna Aben-Ezra recte ait, נִזְמָן הַשְׁאֲרֵה בְּלֶדֶת via, id est, modus interrogationis, sine interrogationis: Et Esa. 49.6. Levior es quam ut voceris servus mens &c. Atqui dedi te in lucem gentium. Levior, pro an levior, quasi dicas minimè levior. Et cætera similia quam plurima: è quibus nonnulla Drus. annotavit, in egregio libello de literis Moscheve caleb. ubi ostendit, Particulum apud Hebreos interdum deesse, & exempla etiam quædam proponit illustria, ut est, Job. 2.10. & 40.20. Deinde LXX. Interpretates (ut modò ostendimus, ex nonnullis exemplaribus, & Patrum Græcorum ac Latinorum insignium lectione consentanea) idem signum interrogationis intelligi indicant, cum vocem μὲν (sive pro an, sive pro non acceptam) posuerunt, ut mentem prophetæ exprimerent. Denique tali signo opus non est, quando cohærentia sententiae hoc declarat.

Atque ita constat, in verbis Matthæi & Micha, non esse contradictionem, quia uterque, si sensum spectes, minimam esse negat. Matthæus quidem, sine ellipsis, expressè; Micha vero per interrogacionem, cum ellipsis negationis.

Venuntamen ut confessio eorum amplius appareat, alias etiam solutiones, quas eruditæ attulerunt, in medium proferemus. Nam secundò, licet in Micha non esset interrogatio: sed simplex affirmatio, *tu es minima*; in Matth. vero negatio: nulla tamen foret oppositio; quia ista non dicerentur secundum idem subiecti adjunctum. Nam Micha duo tribueret Bethlehem. 1. Minimam quidem esse inter duces Juda, secundum externam indigenarum ac civium copiam; deinde vero non minimam, sed maximam, dignitate & indigenæ unius ratione, quod rex Iudeorum Messias ex ea esset nasciturus. Prius expressè possum est, posterius vero consequentiæ necessitate indicatur. quemadmodum Christus, Matth. 2.2. Mosen ait, de resurrectione locutum, *Ego sum Deus Abraham: quod tamen non aliter, quam ratione consequentiæ dicitur; quod posito eo, quod Deus sit Abramini Deus, futura sit resurrectio.* Verba autem quæ apud Matthæum extant, prius membrum Micha non negant, sed omittunt: alterum vero proponunt, exposicio illius necessariò consequente, *Non minima es, quia ex te egreditur dux qui pascet populum*, &c.

Atque hunc sensum plurimi Theologi amplectuntur. Tertiò denique loco Andr. Hosian. in Harm. Euangelica ita conciliat, cum vocem Hebream γέννας quæ parvum notat, pro adverbio accipit & parvum interpretatur. hoc sensu: parvum est, ut sis inter duces Juda. Ex te enim, &c. quod idem est ac si diceretur, Multo majorem habes dignitatem, quam illi, ideoque non minima es inter eos. Sed duæ probabiles rationes videntur (præter contrariam omnium aliorum interpretationem) obstat; primum, quod et si interdum nomina quædam masculina fiant adverbia, ut γέννα quod bonum aut bene notat, nunquam tamen alibi γέννα parvus pro parvum usurpat. Altera est, quod hæc expositio etiam remotior sit, quam antecedens: quamvis alioqui, si alia exponendi ratio deset, argumento apodictico refutari non possit. Denique Erasin. in annotationibus ad hunc locum dubiè conjicit, esse hyperbolæ: haud scio, inquit, an per hyperbolæ dictum accipi posse: Nequaquam minima es in principibus Iuda, ut (quam vehementer humilem intelligi voluit) negaret vel minimam esse, perinde ac sic extrema nota hominem negemus esse in hominum numero, & quemadmodum Paulus supra modum contempta, vocat ea quæ non sunt: Sub-indicat

indicat & tale quiddam D. Hieron. Michae locum enarrans: & tantis inquit millibus comparata vix parvulus es viculus. Hæc ille. Cujus conjectura juvari potest ac corrigi nonnihil, ut expressior sit convenientia, si etiam sine hyperbole exponatur. Non minima es, id est, nulla revera, ut Michas ita exponatur, parva es, seu minor es, quam ut sis inter duces Judæ: Ex te tamen egredietur Messias, & ut ea ratione γαγ apud Matth. sumatur pro a. Nam Ἠλλα vel millia, vel metonymicè chiliarchas notat. Bethlehem verò tantum oppidulum fuit, quod fortè mille milites non habuerit: unde και μικρος vicus Joan. 7. v. 42. nominatur. Hæc de variis causis, quæ adferri possunt assumptionis negatæ; cur sc. Matth. non neget, quod propheta Micha affirmat, inter quas prima ratio, simplicitate reliquis videtur præferenda, ut statuatur, interrogationem esse in verbis Michæ, cuius sine interrogatione sententia in Matthæo fideliter exponatur. Atque hoc modo difficultas quæ adversus propositionem hujus loci (nempe, Tu Bethlehem Iudea non minima es inter duces Iudea) objici solet, expedita est.

Altera verò est de propositionis hujus confirmatione controversia, sed levior. Confirmatio autem apud Matthæum his verbis continetur. Ex te enim egredietur duxtor, qui pascet populum meum Israël: apud Micham verò, ex te mihi egredietur, ut sit dominans in Israël. In quo consensus primum observandus, inter Judæos & Christianos, quod hæc verba encomium Bethluchi contineant, quod ibi nasciturus esset Messias seu Christus Matth. 2. 4. & 5. quemadmodum & Chaldaeus Paraphrastes Jonathan, expressa mentione Messiae interpretatus est, dum pro egredietur ut sit dominans, vertit: egredietur Messias, ut sit exercens dominatum super Israël. Quem sequuntur Rabbini, ut R. Salom. Iarchi. Ex te inquit mihi egredietur Messias filius Davidis. Idemque habet R. D. Kimchi ad eundem locum Mich. cap. 5. Atque in hac quidem re consensus est: Verum disquiritur, an aliqua sit inter ea, quæ Matth. recitat, & ea quæ Michas promisit, discordia. Quidam affirmant: alii, quorum sententiam probamus, meritò negant: ut examen eorum, quæ objiciuntur, demonstrabit. Objicitur enim primum quod Michas ponit, nempe, mihi, hoc est, ut mihi inserviat, meus sit legatus; Id apud Matth. omitti. Deinde quod à Micha omititur, illud apud Matthæum addi, id est vocem ιησοῦς, duxtor, deinde populum Dei. Denique pro eo quod Michas habet, ut sit dominans, hoc apud Matthæum commutatur his verbis, qui pascet. Ergò inter utrumque, ob additionem, detractionem & mutationem hanc, discordia apparet. Sed negatur consequentia, quia hæc varietas in verbis, nullam in re ipsa discordiam parit: Nam rei habita est ratio, non verborum. Apud Matthæum enim vocem mihi, quod ad questionis ab Herode propositæ solutionem non requirebatur, sacerdotes omiserunt. Quod verò addiderunt ιησοῦς, id est, duxtor, illud per ellipsis quandom à Prophetæ omissum servata eadem sententia, paraphrasticè expresserunt. Quemadmodum à D. Kimchi in expositione additur עטוש Index. Etiam à Chaldaeo paraphraste specialius, ad pleniorem intelligentiam nomen Messiae insertum ostendinrus. Quodque ad vocem Israël, populum meum, adjecerunt, paraphrasis est veritati consistanea. Denique quod pro verbis illis, ut sis dominans, in Matthæo sit, qui pascat, eadem prorsus est sententia. Nam pascere, Metaphoricè pro regere ac dominari, accipi solere, etiam Scripturæ usus evincit, ut 2. Sam. 5. 2. & 1. Chron. 10. 2. Tu pasces populum meum Israël, & cap. 7. 7. Locutus ne sis ulli Sceptrorum, (hoc est, gubernatorum Israëlis) quibus præcepseram, ut pascerent populum meum Israëlem, quod 1. Chron. 17. repetitur. Propterea non est inter Prophetam Micham, & verba à Matthæo expressa, ulla dissensio.

Cœterum, quia Michæ prophetia illustre est de Messia seu Christo (ut etiam Judæos nobiscum agnoscere antea ostendimus) testimonium; non ingratum fore speramus, si genuinam sequentium ac connexorum verborum sententiam inquiramus.

Verba autem prophetæ sunt hæc: Et egressiones ejus à principio, à diebus seculi. Quæ variè ab interpretibus acci-

piuntur, ut ex Cyrillo Alexandr. ad Michæ cap. 5. apparet, cum ait: Egressiones itaque appellat, aut temporis expertem filii Dei ex Patre, in propria subsistitia, generationem; aut exhibitionem ejus in tempore futuram, quando caro factus est: aut etiam ex diebus seculi prefinita & constituta. Postiorem sententiam de præfinitione R. Salom. Iarchi & D. Kimchi, Jonathanem Chaldaeum Paraphrastem secuti, probant. Hieron. verò in suis ad hunc locum commentariis, priorem: ut in hac prophetia, non solum nativitas temporalis ex virginè matre, quæ filius hominis: sed etiam æterna, ex Patre, quæ filius Dei, distinctè his verbis significetur. Sic enim Hieron. Ex hoc parvo viculo egredietur Christus, qui est Dominator in Israël. Ac ne putas eum de genere David tantum esse, &c. Carnis assumptione divinam non impedit majestatem. De me enim natus est ante omnia secula, & seculorum conditor in tempore non tenetur, &c. Idcirco egressus ejus à diebus aeternitatis. Hæc ille rectissimè. Nam cum egressus è Bethlehem, futuram nativitatem ejus temporalem notet: Consequentæ analogia indicat, egressiones à principio, à diebus seculi, alteram, hoc est, à Patre nativitatem antecedentem à principio notare; ut significetur, eum, qui erat à principio, ut Joan. 1. i. Carnem, hoc est, (per Synced. partis pro toto) hominem factum, verl. 14. Idem deinde probant verba ista, à Principio & diebus seculi: quæ egressus seu nativitati è Bethlehem aptè tribui nequeunt: quæ à principio non fuit, nec à diebus seculi: sed futura à Prophetæ prædictur. Quod autem objicitur, actu quidem futuram, sed Dei præfinitione fuisse à principio: ineptum esse res ipsa ostendit. Nam nihil prorsus est futurum, quod non sit præfinitum: Ideoque, si hoc loco ea esset Prophetæ sententia, nihil omnino peculiare de Messia; nihil quod non ante omnibus ex prædictione futuri egressus, jam esset cognitum, pronunciaret. Neque hanc expositionem D. Kimchi (qui patrem suum Josephum, Christianos oppugnat, est secutus) argumenta diluunt. Cum enim Christiani hinc colligant, Messias debet esse à diebus seculi, idcirco esse Deum: objicit, illud falsum esse, ea de causa, quia Deus est ante dies seculi. Sed ratio vana est, quia hæc duo, à seculo & ante secula, probè possunt convenire. Nam Psal. 93. 2. de Deo dicitur, מְלָךְ אֶרְאָן מְשֻׁלָּחַ אֶלְעָלָה ut etiam expo- nit ad Psal. 93. 3. מְלָךְ עֲלָה מְלָךְ עֲלֵיתָר ante seculum, seipsum confutat. Eadem enim hic est apud Micham sententia. Deinde etsi præpositio וְ à terminum hic notaret, non antecessionem significaret; æternitas nihilominus notatur, hoc sensu: egressus à principio, scil. erant. Nam verbum substantivum à Prophetæ retinetur, quod citra controvrsiam intelligendum. Quo sensu Christianis dicitur, Joan. 1. i. In principio erat verbum, & 1. Joan. 1. v. 1. quod erat à principio. ut etiam de Filio sapientia Dei similiiter dicitur, Prov. 8. 23. à seculo principatum habu: hoc est, ut vers. 24. Ante principium, ante primordia terra. Denique etsi sensus esset, à Principio, à diebus seculi, hoc est, inde à condito mundo: Nikilominus divina Messiae natura & æternitas illius indicaretur. Nam si ille, qui post multa demum secula, imò circiter quatuor annorum millia est natus, etiam antea, inde à condito mundo & à fluentibus diebus seculi exstitit: merus homo esse non potest: sed verum æternumque Deum esse necesse est; cum ista duo nulli meræ creaturæ competant. Etsi enim Angeli fuerint inde à condito mundo & exiguo tempore in humano corpore divina dispensatione formato, Abrahæ aliisque apparuerint, animam tamen humanam nequaquam habuerunt: coque neque homines fuerunt: neque quisquam eorum, aut Bethlehemi natus, aut ullo modo natus: De animali verò irrationali multo minus, nisi quis cum ratione insaniat, dici poterit. Si quis excipiat, egressum è Bethlehem nativitatem quidem Messiae notare; sed egressum à diebus seculi nativitatis illius præfinitionem ac decretum significare; illud jam antea refutavimus. Ideoque in nova Biblio Gallicorum versione laudatissima, minus laudabile videtur, quod in notis hæc verba: Egressus ejus à principio à diebus seculi, sic exponuntur, hoc est, patesfactio ejus in carne

*carne, &c. Ordinata fuit per Dominum ab omni eternitate, aut quod oporteat eum egredi a Patre, ut se paterfasias hominibus. Quidam interpres referunt hanc vocem ad generationem aeternam. Hec ibi. Ac sane postrema exppositio optima: media inepta, quia verba a principio a diebus seculi repugnant: Prima vero aliena est, ob rationem ante allatam. Deinde quia sine necessitate, a significacione propria vocis sive verbii substantivi per ellipsis intellecti, ad impro priam atque insolentioram, contra rectam interpretationis normam, recedunt, cum vocem erant aut sunt, quæ certo per ellipsis intelligitur, non de actu sed de potentia; seu non de existentia, sed de illius præfinitione seu decreto exponunt. Quum satis appareat propriam optimè fluere, & cum Isa. 9. v. 6. convenire, ubi Messias vocatur puer natus & filius (nempe Dei) datus, cuius nomen Deus, & Pater seculi, hoc est, qui secula condidit, quemadmodum de Christo dicitur, Hebr. 1. 2. Sed objiciat aliquis, Michas non ait, *egressio ejus*: *Sed egressiones*. Ergo de una, æternaque generatione à Patre intelligi non potest. Quod argumentum movit quosdam eruditos interpres, ut per egressiones à diebus seculi, apparitiones varias filii Dei, Patriarchis factas exponant: unde sanè etiam Deitas illius per consequentiam probaretur. Sed licet hoc ingeniosum, non necesse tamen est, ut eo recurramus, sed potius, ut egressionem, de nativitate, tam in ultima quam prima Prophetarum hujus Parte accipiamus, servata analogia, quia est numeri pluralis non insolens (præsertim cum dignitas notatur) enallage: quemadmodum & Hebrei interpres, & Græci Latinique id agnoscent. Atque hæc de hujus loci, vers. 6. controversia.*

*Illustratio Versus 15. de C H R I S T I reditu
ex Ægypto.*

Prima hujus secundi capituli controversia, è vers. 6. de Prophetarum Michæ citatione expedita; altera jam succedit, orta ex vers. 15. de Christi ex Ægypto reditu: his herbis: *Et fuit istuc usque ad obitum Herodii, ut impletetur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, Ex Ægypto vocavi filium meum*: De cuius accommodationis veritate, olim controversiam movit apostata Julianus Imperator, Lib. 7. contra Christianos, quod Propheta de Israële loquatur; Euangelista contrà de Jesu. Ut Hieron. Hose. 11. 1. attestatur. Objectio est: Propheta de Israële loquitur ista verba: Ergo fallò in Jesu impletum esse afferitur. In quo nodo solvendo, doctissimi Interpres discrepant. Quidam enim negant antecedens; quod de solo Christo, non autem de Israële, ea verba sint dicta: id quod aliis non placet, quia circumstantiae de Israële agi ostendunt. Ac primum antecedentia verba, cum puer esset Israël, & dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum, ut Exod. 4. 22. quia filius meus primogenitus est Israël. Deinde consequentia quoque verba proxima, idem ostendere contendunt: quia iis idolatriam reprehendit, quia soli Israëli, non Christo convenient. Verum ad utrumque respondetur. Primum verba Prophetarum antecedentia aliter reddi, ut conjunctio 'D non quum seu quando, ut impropriè interdum accipitur, sed significacione propria accipiatur, scilicet quia Israël puer est, quem diligo, etiam ex Ægypto vocari, hoc est, vocare decrevi suo tempore, non Israëlem puerum; sed ut distinctè ait, filium meum. Ad consequentia vero quod attinet: verum esse, ea de Israële etiam loqui, & quidem oppositione quadam ingratitudinis & maleficiorum illius, & contrà beneficij divini; ut sit sensus, quod licet idolatria sua Israëlitæ ingratisimi Deum gravissime offendissent; & meriti essent, ut Christum exhibendum & fungendum suo tempore, in Ægypto relinquenter, & Israëlitæ desereret: Deum tamen non destitutum ipsos pro sua misericordia diligere, & ad ipsorum salutem ex Ægypto filium suum Messiam, ad eos docendos & servandos, revocare.

Atque hæc de prima objectionis solutione, per negationem antecedentis. Altera est negatione consequentia: *Etsi enim de Israële ista verba dicantur, inde tamen*

nequaquam sequi, ea non esse impleta in Christo. Sed de modo diversa sunt præstantium Theologorum judicia. Quidam respondent, quod Israëli accidit, deque eo à Propheta pronunciatur, in Christo impletum idem, non numero, sed specie; quod ut Israëlitæ olim ex Ægypto divinitus reducti sunt in terram promissam; sic etiam idem Christo evenisse. Nam quod dictum est, illud impleri, dici potest bifariam: vel cum quod de certo subiecto prædictum est, re ipsa evenit: vel cum res eadem genere alteri similiter accidit, ut convenientia rei significetur; ut hoc loco. idque similibus exemplis probant, ut Matth. 13. v. 14. *Impletur in vobis propheta Esaiæ: auditione audietis & non intelligetis*. Hic convenientia rei est, non autem ejusdem subiecti, & ibid. vers. 35. *Ut impletetur quod dictum per Prophetam, aperiam in parabolis os meum*, ubi simile est ejusdem rei exemplum, licet persona diversa. & cap. 15. v. 7. & 8. *Prophetavit de vobis Esaias dicens, appropinquat populus hic ore suo & labiis me honorat; Cor autem eorum procul abest à me*. Quibus verbis notari censem, quod Propheta, divino instinctu, in majoribus ipsorum similem hypocrisin condemnasset: nimirum consequentia ratione, cum idem genere vitium, in iis non minus quam in majoribus ipsorum extaret: ac propterea idem esset de utroque judicium. sic hoc in loco similitudinem esse in personis, Israëlem filium dictum ab Hosea, & Exod. 4. 22. *Filium primogenitum, gratia nimirum vocationis: Christum autem filium, natura generationis*. Deinde in adjunctis, deductionis in Ægyptum, & reductionis; Israëlem à morte quam famis attulisset, migratione in Ægyptum servatum: Christum similiter à morte, quam Herodes moliebatur, liberatum, & ex Ægypto, sublato illo periculo tandem reductum, non minus quam Israël in terram promissam.

Alter denique, negatione consequentia, solvendi modus est, qui ab aliis adfertur, simplicior & certis atque indubitatis exemplis magis confirmatus, & objectionibus adversariorum minus obnoxius: nimirum ut neque de solo Israële, neque de solo Christo, sed de utroque Prophetam loqui statuatur. De Israële quidem immediatè atque historicè, de populi Israëlitici jam olim ex Ægypto revocatione; mediatè vero ac prophetice de Christo, cuius ingressus & reditus, populi ipsius typo fuit à Deo adumbratus. Adeò ut hæc prophetia, non habeat sensus duos, historicum & propheticum, ut Pontificii de similibus locis perperam loqui solent: sed unum tantum sensum bimembrem, qui gradatim ac suo ordine, ut ostendimus, utrumque complebitur. Adeò ut si quis ad alterum tantum membrum accommodet, sensum quidem proponet; sed non integrum. id quod diligenter hoc loco & in similibus observandum. Cujus rei exempla sunt, ut Exod. 12. 46. *Oi ejus non communes*, dc agno Paschali immediate & historicè dicitur, quemadmodum res ipsa arguit: mediatè vero per hunc typum, de Jesu Christo, agno spirituali Paschate nostro adumbrato, 1. Cor. 5. 7. ut Joh. 19. 36. *Facta enim sunt haec, ut Scriptura impleteatur, Non confringetur os ipius*. Similiter, 2. Sam. 7. 14. *Prophetia de Salomone proximè, de Christo mediatè ac typicè adumbrato*, Hebr. 1. 5. proponitur. Sed objicitur: si Israël in reductione ex Ægypto in terram promissam, fuerit typus reductionis Christi: Ergo etiam in sua idolatria, quæ proximis verbis exprobatur. Atqui posterius absurdum est. Ergo & prius. Verum negatur propositio, quia utitur falsa hypothesi, quasi quicunque fuerunt typi Christi, simpliciter & in omnibus fuerint typi; cum typus, secundum id tantum sit intelligendus, quatenus res adumbrata & divina expositio admittit. Certissimum enim est, Davidem typum fuisse Christi: sed non simpliciter in omnibus; (alias etiam in peccatis) sed in certis quibusdam; Sicut & Salomon, qua rex Israëlis pacificus, & à Deo in filium adoptatus, typus fuit Christi, veri spiritualis regis Israëlis, & naturalis filii Dei, 2. Sam. 7. 14. & 1. Reg. 22. 9, 10, 11. & 1. Chron. 28. v. 6, 7. Non autem quantum peccavit, 2. Sam. 7. vers. 14. Ac propterea alienum non est, si Israël typus statuatur, ratione beneficij di-

vini, reductionis sc. ex Aegypto, & non maleficii idololatriæ.

Atque hæc de hujus loci vers. 15. genuina sententia, & veritatis illius assertione.

Illustratio Versuum 17, & 18.

Quemadmodum antecedenti versu 15. verborum Hœlæz citatio suas habet difficultates: Sic etiam vers. 17. & 18. Quibus Jeremiæ sententia, quæ extat cap. 31. 15. impleta dicitur. Cæterum difficultas, non tam in verbis, quam in recta sensus convenientia consistit. Verba enim Prophetæ sunt: *Vox in Ramah audita est, lamentatio, fletus, amaritudines. Rachel deflet filios suos, renuit consolacionem admittere de filiis suis, quia non sunt:* Matthæus autem eadem verba citat pauculis (sed sensu fideliter expresso) mutatis paraphrastice. Nam primò vocem Hebræam רָמַתְהָ retainuit, quæ ambigua est. Nam aut *excelsum locum* notat, ut Ezech. 16. 24. (unde quidam interpretantur *in excelso*) aut urbem sic dictam, in tribu Benjamin, Hierosolymis & Bethlehem vicinam, de qua Jos. 18. 25. & Jud. 19. 13. Atque ita acceperunt Lxx. Interpretes & Matthæus accommodatè. Mutatio autem paraphrastica est, quod pro voce *amaritudinem*, quam Lxx. Interpretes ὀδυγμὸν λυτόν aut ejulatum reddiderunt, Matth. similiter habeat, sed emphasi pluralis numeri magis expressa, ὀδυγμὸς τολὺς, quod Metaph. voce *amaritudinum* distincta à *lamentatione* & *fletu*, denotatur. Nam quod Jerem. verba, constructè accepta, transferunt vulgo *fletus amaritudinum*, id est, amarissimus, quasi Epitheton esset *fletus*; necessaria ratione destituitur, & Lxx. Interpretum ac Matth. versione aliter indicatur. In reliquis nihil est diversi, præterquam quod ellypsin copulae seu conjunctionis illius & tribus in locis, quemadmodum revera intelligitur, rectè supplet. Ad sensum vero quod attinet, de eo controversia est. Quæritur enim an Euangelista, hanc Prophetæ sententiam, fideliter exponat, cum de cæde infantum, ab Herode, Bethlehami & in omnibus illius finibus, perpetrata dicat; *Tunc impletum est, quod dictum per Jerem. Prophetam dicentem: Vox in Ramah audita est, &c.* Objicitur enim ab adversariis Matthæi, Prophetam loquuntum de calamitate Israëlitatum, quæ in destructione Judææ, cum in captivitatem Babyloniam abduicti sunt, accedit. Ergo id non est impletum tempore Christi exhibiti & Herodis. Verum ab eruditis Interpretibus bifariam respondetur. Ac primum, negatione antecedentis, Prophetam enim loqui non de veteri, sed de nova ac recenti calamitate, tempore Christi, quod Prophetæ, promissionibus rerum terrenatum allegoricis ac legalibus figuris, instaurationem Ecclesiæ per Christum & Euangelii præcones proponat, & præstantiam regni Christi describat. Postea vero, ne quis Ecclesiæ crucis expertem Christi adventu fore fallò existimet, calamitatem eo nato obventuram describit: quæ ex effectis consequentibus patheticè indicatur, nempe voce, *lamentis & ejulatu multo*, seu *amaritudinibus* supple animi, & per Prosopopœiam quandam Racheli mortuæ, in vicinia Bethlehemi sepulta, deploratio filiorum tribuitur. Deinde, ne nimium Ecclesia calamitate pronunciata consternaretur, consolatio subjicitur divinitus, vers. 16. *Sic ait Ierovah: Cobibe vocem tuam à fletu & oculos tuos à lachrymis.* Sed objicitur, eam consolationem pertinere tantum ad Judæos in captivitatem Babyloniam abducitos; Sic enim proximè additur, *quia est merces operi tuo, dictum Ierova, quod reversari sunt è terra inimici;* quo reverio è Babylone hostili terra promittitur; quod Bethlemitis & vicinis Christi tempore, non competit. Sed respondetur, propriè quidem non convenire, sed allegoricè: quod per liberationem è captivitate Babylonica & redditum in patriam promissam, significetur liberatio è captivitate, potestatis Satanæ & peccati: & reconciliatio cum Deo, ad patriam coelestem recuperandam; ut alibi etiam Scriptura loqui solet allegoricè.

Atque hæc de negatione antecedentis. Deinde altera

responsio est negatione consequentiæ: Etiam si Prophetæ ageret de calamitate sui temporis, non autem futura tempore Christi; rectè tamen dici posset impleta propheetia ac calamitas, non eadem quidem numero, sed specie: Quod quemadmodum vicinæ Bethlemiticæ ea calamitas olim accidit: Sic etiam renovata fuit Christi tempore, adeo ut simile sit exemplum. Quemadmodum Jacobi. 2. vers. 23. dicitur de Abrahamo, cum filium suum Isaac animo ac conatu sacrificasset: & impletum est, quod dicit Scriptura, credidit Abram Deo & imputatum est ei ad justitiam. Atqui hoc dictum est à Deo, Gen. 15. v. 6. Rom. 4. v. 22. antequam Isaac esset natus: ac propterea idem numero impleri non potuit: Sed similiter postea impletum est. Quippe cum fide obtulerit Isaacum, Hebr. 11. v. 17. similiter etiam, ut initio justificatus est.

Atque hæc de vers. 17. & 18.

Illustratio Versus 23.

MEmorabilis est in vers. 23. difficultas; cuius explicatio, ad rei intelligentiam & fidei confirmationem, adversus protertos Euangelii adversarios, necessaria est. Verba autem hæc sunt: *Et cum venisset, nempe in partes Galilæe, vers. 22. Habuavit in urbo, que dicitur Nazareth, ut impletetur quod dictum est per Prophetas, quia Nazarenus vocabitur.* De quibus verbis consensus est, Jesum ita vocatum, non solum ab Apostolo, Act. 2. v. 22. & 3. 6. 4. 10. & à Christo ipso Act. 22. v. 8. Sed etiam ab adversariis, Matth. 26. vers. 71. & diversa terminatione Nazarenus, Marc. 1. v. 24. & 14. v. 67. ut etiam ab Angelo, Marc. 16. v. 6. Dissensio vero est de Prophetarum citatione. Quætitur enim an rectè, an vero contra perperam sit instituta. opponitur enim hic nodus: Matthæus dicit, hoc dictum per Prophetas, & tamen in Scriptura nullibi extat; Ergo malè hoc afferit. In quo nodo expediendo, & olim, & nostris temporibus, à Theologis plurimum laboratum est; quorum sententias strictem persequemur. Solutio- nis enim modus duplex adferri solet. Primus est negatione antecedentis: Extate enim in Scriptura; sed quoniam in loco judicia variante. Quidam Esai. 11. v. 1. cumque locum spectari sentiunt, ubi Christus vocatur ρι, hoc est, surculus è radicibus ejus, scil. Isaï, & occasione urbis Nazareth, quæ surculum notat, σταύρος sic Christum vocatum, ut Hieron. eam expositionem quorundam in Com- ment. Esai. 11. v. 1. recenset; Illudque, inquit, in Euange- lio Matthæi omnes querunt Ecclesiastici & nusquam inveniunt, ubi scriptum sit, quoniam Nazarenus vocabitur: Eruditæ Hebreorum de hoc loco sumptum putant. Hæc Hieron. Quid autem regetur, non dici dictum per Prophetam putà unum, sed per Prophetas, ideoque plures: facilè solvitur. Nam est enallage numeri non inusitata, prophetæ, pro uno è prophetis, seu Prophetæ. Quemadmodum ejus rei exempla illustria extant. Primum Joh. 6. v. 45. Scriptum est in Prophetis, quod tamen in solo Esaiæ scriptum. Sic Act. 13. vers. 40. quod dictum in prophetis, & tamen verba sunt, quæ adducuntur, solius Habakuki. Similis enallage numeri pluralis pro singulari, Matt. 27. vers. 44. Latrones pro uno è latronibus, seu pro latrone, Luc. 23. 39, 40. Alii vero non Esaiam citari existimant, nec caput illius undecimum spectari, sed Judic. cap. 13. vers. 5. quo in loco de Samson ab Angelo, dicitur, quia puer, Nazarenus Dei eris ab uero. Sed quidam tamen illud minus idoneum existimant, primum ob vocis diversitatem, quæ obstat vide- tur. Nam Nazareth, cujus occasione Christus dictus est Nazarenus, scribitur per γ litteram, ut ex Syro Testamento constat. Nazarenus autem Jud. 13. per literam γ: Quam difficultatem movit Hieron. Esai. 11. v. 1. & expressè Tremell. in notis ad Matth. Syriacum cap. 2. Veruntamen responderi potest, quamvis diversæ sint literæ, maximam tamen esse inter γ & ι affinitatem, ut non mirum sit eas interdum commisceri. Ut quemadmodum Hebraicè γι gluma vel palea minuta dicitur: Sic Chaldaicè non solum γι, sed etiam litera mutatione γι ut Chaldaeus paraphrastes, Psal. 1. v. 4. ea voce utitur. Ac propter ea Naza-

Nazareus & Nazareth potuit modo per *Tzadi*, modo per *Zan* scribi ac pronunciari. Sed secundo loco objicitur, hæc non posse inter se convenire: Nam esto, Nazareth etiam per i potuerit scribi & pronunciari, (quemadmodum Græci pro ον, qua litera carent, οντα ponunt,) atque ita cum voce Jud. 13. Nazareus conveniat, sensus tamen obstat omnino videtur. Nam Nazareus dictus fuit, quia ratione educationis puerilis Nazareth habitavit, unde Jesus à Nazareth, Joh. 1. v. 35. & Act. 10. v. 38. appellatur. Ergò male dicitur in eo impletum, quod à Prophetis dictum: *Nazareus vocabitur*. Nam Jud. 13. sensus non est, Nazareus erit, hoc est, à Nazareth educatione ortus: sed separatus erit ac sanctificatus, peculiariter ritu, ad cultum Dei, ut res ipsa arguit. Verum nodus solvitur, Christum sic dictum ab urbe Nazareth, non ratione consilii hominum, quod ipsum ea occasione ita appellarent: sed ratione consilii Dei, ita dirigenis præter corum propositum, etiam revera Nazareum dictum, quod Deo esset separatus ac consecratus. Quemadmodum similis locus, diversæ sententiaz, sub iisdem verbis, ratione hominum & Dei occurrit, Joh. 11. vers. 50. Nam Caiphas Pontifex de Christi morte sic ait: *Non consideratus, conducere, ut unus homo moriarum pro populo* & non tota gens pereat: Subjicit autem Euangelista. *Hoc à seipso non dixit, sed cum esset anni illius sacerdos summus, prophetavit, fore ut Iesus moreretur pro populo, & non solum pro populo, sed etiam ut liberi Dei diffiseri in unum congregarentur.* Atqui res ipsa docet, non eam fuisse mentem Caiphæ hostis Christi: Sed nihilominus factum est, ut quod malo animo & consilio aliter intelligebat ac pronunciabat, Dei tamen, sic linguam dirigenis, consilio; id enunciaret: quod alio sensu esset verissimum, quem Deus notare voluit iis verbis. Sic hoc in loco, si hominum, nomen Nazarei vulgo tribuentium, mentem consideremus; significatum est Nazareth educatum; si vero Dei, hoc ipsum gubernantis consilium, quis spectet, alio potissimum sensu ita fuit appellatus. Idque vocis ambiguæ attributione Deus innuere voluit. Quod autem à nonnullis objicitur, dici, non à Propheta sed à Prophetis: Illud jam ante solvimus, demonstrato usu talis enallages pluralis pro singulari. Id quod etiam Syrus interpres agnoscit, cum singulari uirut *Θεος in Propheta*. Deinde non mirum, ut à nonnullis observatum, si liber Judicum, à prophetis diversorum temporum, qui illum librum auxerunt ac conscripserunt, dicatur *propheta*, hoc est, multorum prophetarum liber. Quamvis nonnulli & illud addant, posse etiam aliter, à Prophetis dictum affirmari, per Mosen prophetam, qui in libro Numer. cap. 6. de Nazareis egit generatim, deinde per Prophetam in libro Judicum cap. 13. qui sigillatim de Nazareo Samson agit. Sed postrema difficultas obtendi solet, nempe liber Judicum loquitur de Samson: Ergo non de Iesu Christo. Verum negatur consequentia, quia hæc non sunt opposita, sed composita. Nam de utroque loquitur; de illo, primum ac proximè; de Christo vero, secundo loco ac mediately, quod per typum Samsonis fuerit adumbratus. Nam quod regeritur ab erudito Interpretate, Christum ea fecisse quæ Nazareis erant interdicta, bibisse vinum, mortuos accessisse & attigisse, & comam non aliuisse, ut ex 1. Corinth. 11. v. 14. & communis Judæorum usu appetat: illud infirma nititur hypothesi: Nazareus enim non est unius generis, sed alius ceremonialis, alius eo adumbratus. Nec enim Christus fuit Nazareus ceremonialis, aut voto libero, ut Numer. 6. aut necessario, ex Dei mandato, ut Samson, Jud. 13. Sed spiritualis, externaque ceremonia adumbratus, utpote qui segregatus à peccatoribus, totum scel Deo perpetua sanctitate consecravit, Heb. 7. v. 26. Quod autem Jud. 13. dicitur *erit*, hic vero apud Matthæum *vocabitur*: verbi differentia est tantum, sed sensus idem. Nam per Meton. adjuncti consequentis pro subiecto suo antecedente, verbum illud *vocari*, pro esse *sæpè* in S. literis usurpatum, ut Matth. 5. v. 9. *Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur*, hoc est, erunt, ita ut ab aliis pro talibus celebrentur, & Isa. 56. v. 7. & Marc. 11. 17. *domus precationis vocabitur*, hoc est, erit & agnosceretur.

Hæc de primo solutionis nodi objecti modo nempe ne-

gatione antecedentis. Alter vero est negatione consequentiaz; quamvis enim hoc in Scriptura sacra, non inventatur, non propterea male citari à Matthæo, rectè concluditur: quia non ait, *scriptum est*; sed *dictum est*. Multa autem dicta à prophetis, quæ ab iis non sunt scripta. Sed objiciat aliquis. Atqui unde scire hoc potuit Matthæus? respondemus ex Spiritu S. cuius instinctu scriptis, revelatione. Quemadmodum Judas Apostolus in epistola sua, Henochi prophetiam recitat, quæ tamen nullibi in Scriptura posita, neque ab ipso Henocho scriptam esse probari potest. Deinde scire potuit traditione, à Patribus accepta, ac vulgo non ignota. Quemadmodum Paulo nota fuerunt Magorum, Mosis adversariorum in Ægypto, nomina, Jannes & Jambres; ut docet 2. Tim. 3. vers. 3. Licet enim ea, neque à Mose, neque à prophetis essent scripta: dicta tamen fuerunt proculdubio, & per traditionem continuatam Judæis non ignota; ut ex Chaldaea Jonathanis paraphrasi, Exod. 7. constat, in qua nomina illa recensentur, Jannes & Jambres; Atque illa traditione Paulo nota esse potuerunt, (utpote Judaica disciplina accuratè imbuto,) & potissimum Spiritus S. declaratione, cuius instinctu epistolam illam animo concepit ac scriptis. Deinde etiam si Matthæus dixisset, *scriptum est*: Nihilominus verè dictum esse potest, licet in sacra Scriptura non inventatur: quia multa prophetarum scripta, partim hominum incuria, partim injuria temporum intercederunt: è quibus sententiaz quædam, vulgo notæ ac residuæ fuerint per traditionem: qualis & hoc loco apud Matthæum esse potuit, quam Spiritus S. ei dictando, veram esse ostenderit. Atque hoc sensit Chrysost. cum ait: *Quis Propheta hoc dixerit, ne superfluum laborem sumas, neque fueris curiosus; multa enim ex propheticis periere monumentis.* Sic etiam Theoph. *Quis, inquit, Propheta hoc dixerit non inveniatur nunc; per negligentiam enim Iudaorum multi libri desiderantur, & ob continuas captivitates.* Deinde antecedentem responsionem addit, cum ait: *Fortassis absque Scriptura, ἀγέρως hoc dicebatur apud Iudeos.* Sed objiciat aliquis: si libri aliqui prophetarum perierint; Ergo non omnia ad salutem necessaria, Scriptura sacra continentur. Verum negatur consequentia: quia quæcumque ad salutem necessaria sunt, iis scriptis quæ supersunt sufficienter continetur, Johan. 5. v. 39. 2. Tim. 3. v. 15, 16, 17. quemadmodum Paulus ait, Act. 20. vers. 27. Se omne Dei consilium annunciasse, idque comprehensum esse scriptis Mosis & prophetarum extantium testatur, A& 26. v. 22. Nam Canon perfectus Vet. Testamenti quinque libris Mosis primùm est constitutus: reliqui vero Prophetarum libri, ad expositionem & claritatem majorem accesserunt, non autem ad doctrinæ salutaris, quasi imperfectè traditæ, perfectionem. Quare quosdam libros prophetarum non extare agnoscimus, ut Josu. 10. v. 13. citatur *liber relli*, ut etiam 2. Sam. 1. 18. alius (ut circumstantia temporis ostendit) eodem titulo. & libri Semajæ Prophetæ & Edonis, 2. Chron. 12. vers. 15. & 13. 22. & liber Chronicorum Regum Israëlis, 1. Reg. 14. v. 19. & alter Regum Judæ, vers. 29. Nec enim illi, de libris Chronicorum extantibus, intelligi possunt; quandoquidem hi, libri Rcgum non antecederunt; sed iis diu postea successerunt; & post redditum Judæorum à captivitate Babylonica, (& quidem per Esdram ut vulgo censetur) sunt scripti. Idque inde liquet quod in genealogia, 1. Chron. 3. v. 19. Serubabel, (qui post captivitatem Babyloniam vixit,) imò & posteri ipsius recensentur. Etsi autem libri hi & nonnulli alii perierint; inde non sequitur, aliquid de dogmatis ad salutem necessariis petuisse: cum omnia ea, ut ante ostendimus, scripta comperiantur in iis, quæ extant, & Dei providentia, ad salutem Ecclesiaz conservata. Sed objici potest adversus hanc solutionem: Si hæc sententia, nempe Nazareus vocabitur, nullibi in Scriptura reperitur; Ergo non omnia, ad salutem necessaria, in ea conservata sunt, quandoquidem in perditis prophetis, quædam extiterint, quæ non extant in sacra Scriptura & tamen credenda sunt. Sed negatur consequentia & ratio illius est invalida. Quamvis enim id credendum sit relate, seu quatenus illud à Matthæo est revelatum, & inde nobis

cognitum, non tamen absolutè: quia non est dogma fidei, sed tantum quædam circumstantia ad illius pleniorum explicationem pertinens. Nam sine cognitione illius, salus esse potest, siquidem duabus de causis hanc sententiam, *Nazaræus vocabitur*, Matthæus recenset: quarum prima est, ut consoletur pios adversus scandalum ex nomine Nazaræi à Judæis arreptum, quasi non Bethlehem, sed Nazareth esset natus, ideoque neque Messias esse posset, Joan. 1. v. 47. & 7. 41. & 42. Contra enim Euangelista occasionem nominis esse, ostendit quod Nazareth non natus, sed tantum educatus. Deinde altera etiam causa est, ut ad confirmationem fidei in Jesum Messiam inserviat, videlicet, ut sit membrum aliquod particulare, integræ & universalis hujus demonstrationis, omnia quæ de Messia prædicta sunt, in Jesu esse impleta, ideoque Jesum esse Messiam. Quo etiam illa nominis Nazaræi appellatio de Messia prædicta, ipsi conveniens pertinet. Sed cum prædicta à Prophetis de Messia, quædam illi sint propria solique convenientia; ea per se quoque sunt rationes validæ, ad illud probandum; quale est nativitas è virgine ex Esa. 7. Matth. 1. Alia verò non sunt propria, eoque nec per se ad probandum sufficiunt, quale est Matth. 2. quod Béthlemi natus, quia id cum multis ipsi commune. Sic etiam quod Nazaræus vocatus. Ideoque non per se argumentum solidum constituit, (nec in eum etiam finem adducitur,) sed reliquis junctum. Quare inde satis liquet, quod Jesus Nazaræus esset vocandus, non pertinere ad dogmatis fidei constitutionem; sed tantum expositionem ac probationem, & quidem non universalem, nec per se, sed tantum particularem & reliquis junctam.

Atque hæc de diversis vindicationis sententiæ Matthæi cap. 2. 23. modis, quibus veritas ac fides illius in Prophetis de Jesu, Nazaræi nomine appellando, asseritur. Ut autem, quid in hac probabilium solutionum varietate, videatur maximè consentaneum, exponam: aptissimam arbitror secundam illam negatæ antecedentis propositionis solutionem, quod locus à Matthæo citatus extet, Jud. 13. v. 7. Ubi Samsoni attribuitur propriè: metaphoricè verò ac mediætate futuro Messia, per Samsonem, typo propheticō, adumbrato; ut antea pluribus ostendimus. Ac sanè, præterquam quod Nazareatu suo typus fuit Christi, in multis etiam aliis rebus, non humana, sed divina potentia præstitis, similitudinem habuit Christi. Adcò ut, licet non sit necessarium, verisimile tamen videatur, etiam in iis fuisse typum. Ut ut sit; prima similitudo est in conceptione, utrumque miraculosa, ac divinitus promissa: Samsonis quidem è matre sterili, Jud. 13. v. 3. Christi vero è virgine Matth. 1. Altera in fine conceptionis: Samsonis quidem, ut inciperet liberare Israëlem de manu Philistinorum, Judic. 13. v. 5. Christi verò ut liberaret omnino populum suum, Israëlem Dei, Galat. 6. v. 16. seu Ecclesiam suam à peccatis, Matth. 1. & salutem conferret ab hostibus nostris & è manu omnium corum, qui nos oderunt, Luc. 1. v. 71. Diabolo ac mundo foris, carne verò intus. Tertia est in utriusque appellatione: Nomen prioris est Samson, Hebreis Simson, Jud. 13. v. 24. quod solem notat: & sanè in tenebris calamitatum recip. Israëlitæ, ab hostibus oppressæ, Solis instar exortus est: Christi verò appellatio, *Sol justitia*. Mal. 4. 2. *Oriens ex alto, ut appareat in, qui in tenebris & umbrâ mortis sedent, ad dirigidos pedes eorum in via pacis*, Luc. 1. v. 78. & 79. Quarta est in vita seu rebus per Dei potentiam extraordinariam gestis. Primum enim; ut Samson Spiritus Dei robore, occurrentem leonem sœvum ac rugientem in frusta discerpit, Jud. 14. 5, 6. Sic Christus Diabolum quasi leonem rugientem, 1. Petr. 5. 8. divina vi superavit, Gen. 3. v. 15. cum epist. Heb. 2. v. 14. Joh. 14. v. 29. & 12. 31. Et ut Samson vi divina, deinde solus hostes Philistæos gravi plaga afficit, Judic. 15. v. 8. ac deinde mille viros occidit asini maxilla, vers. 15. Sic Christus hostes, mortem ipsi intentantes evasit, eosque repressit, Luc. 19. v. 30. & postea in terram verbo prostravit milites adversarios, Joh. 18. v. 6. Quinta, ut Samson hostes suos à quibus detinebatur, morte sua occidit, Judic. 16. 27. & 30. Sic Christus per mortem abolivit eum qui mor-

tis habebat imperium, hoc est, Diabolum, mundumque ac carnem quoque superavit, Hebr. 2. v. 14. Colloff. 2. v. 14, 15. Rom. 6. v. 6. & 8. v. 3. Denique, ut Samson vivus, ab hostibus, in urbe Gaza, portis custoditis inclusus, fores portæ cum duobus postibus, vi divina adjutus, arrepis, salvus egressus est: Sic Christus mortuus ac sepultus & ab hostibus Sacerdotibus primariis sepulchro obsignato & apposita custodia conclusus, Matth. 27. 64. & 66. remoto lapiде, resurrexit, atque evasit, Matth. 28. v. 2. & 6. Quæ similitudines, etsi non ad certam confirmationem doctrinæ de Christo pertineant, ad illustrationem tamen optimè convenire appetit. Atque hæc de illustris illius loci, de Christo Nazaræo vocando, explicacione. Cui, quasi utilis *Corollaris loco*, visum est adjicere locum Athanasii de perditis nonnullis Prophetarum libris; partim ut ea, quæ de hac materia antea diximus, illustrerentur amplius; partim ut in Doctorum veterum & recentiorum scriptis, majore cautioне & errore minori prudenter versemur. Eum autem locum Wolgan. Musculus, insignis Theologus, in suis ad hanc Matthæi sententiam, commentariis recenset: qui inter opera Athanasii Latina, ejus tempore nondum extabat: sed in editione postrema Commelini Tom. 2. in fine Synopsis S. Scripturæ pag. 136. ponitur, sed Latine tantum his verbis: *Nathan, inquit, & Addo & Achia Silonita, & Semei, & Iehu, scripti libri, in libro Regum referuntur. Sunt autem isti propheta ex iis, qui prophetias suas literis mandarunt, quæ tamen non inveniuntur. Psalmorum Davidis trium millium numerum fuisse in Paralipom. scribitur: è quibus tamen 150. tantum ab amico Ezechie regi selecti; reliqui verò absconditi sunt. Quinque millia Paræmiarum à Salomone edita esse, Scriptura in Paralipomenis tradit: nunc verò non sunt nisi Ecclesiastica illa & Canticum Cantorum; ex pluribus, quæ mystica sunt, selectas esse scriptum est. Quin & 5000. Cantorum Salomonu fuerunt. Et locutus est de arboribus à Cedro qui in Libano est ad Hysopum usque qui è muro nascitur. Locutus est etiam de jumentis, de volucribus, de reptilibus & piscibus. Et hac tamen nusquam in Hebreis literis reperiuntur. Josephus prophetam Ezechielem duos prophetarum libros scripsisse narrat. Nos verò jam unum duntaxas inveniri scimus. Itaque hac omnia per impiorum Indorum ameniam & incuriam periisse manifestum est. Hæc ille. Quæ sanè, aut Athanasii viri doctissimi esse non videntur, aut saltum miris modis depravata. Nam ut pauca tantum attingam; vanum est in Paralipom. scribi, Davidem tria Psalmorum millia edidisse; immò nullibi in S. Scriptura id existat. Deinde Salomonem scripsisse 5000. Paræmiarum, ac deinde in Paralipomenis tradi, utrumque falsum est. Nam 3000. tantum recensentur & quidem tantum, 1. Reg. 4. v. 32. Ac mirum sanè est à doctissimo Musculo tam fœdos errores non esse indicatos. Cœterum quod de duobus Ezechielis libris dicitur, illud extat apud Joseph. Antiquit. lib. 10. cap. 6. Verùm per duos illos libros videtur omnino intelligere duas illius distinctas partes, ut primus liber sit ab initio & finiatur, cap. 39. alter verò à cap. 40. ad finem: ubi de collapsæ Ecclesiae per Christum restauracione agit. Quemadmodum me legere hanc conciliationem memini probè, sed author excidit. Idque etiam inde probatur, quod Josephus contra Appionem lib. 1. solummodo viginti duos libros recenscat, ideoque quæ de libris Ezechielis dicit, numero non convenienter.*

D E C A P I T E III.

IN Euangeliō Matthæi, duo præcipue tractantur. Primum est Christi persona: alterum illius attributa. Ac persona describitur, partim à majoribus, unde ortus, nempe Abraham & Davide: partim à matre, è qua conceptus ac natus, virgine Maria, cap. 1. Personæ verò attributa reliquo opere explicata, sunt tria: vita, mors & resurrectione. Vita autem declaratur, cum privata, tum publica; privata est, quam inde ab infantia ad ministerium usque transfigit. Cujus adjuncta recensentur à Matthæo tria, regiæ illius majestatis sub humili specie latentis, à Magis adoratio: & consequens ab Herode persecutio; & inde fuga in Ægyptum; & redditus atque habitatio Nazarethæ, ac Naza-

Nazari nominis origo cap. 2. Reliqua de infantia Christi, ut curiositati nostrae occurritur, prætereuntur: pauculantum, Luc. 2. recensentur, quæ ad doctrinam idoneam. Publica vero Christi vita est, quam in ministerio suo traduxit, ac duobus membris explicatur, præparatione ad ministerium, & executione illius. Præparatio illa est bi-membris: Una enim est divina excellentia illius declaratio, capite tertio. Altera est, de tentatione Satanæ, Victoria, cap. 4.

Divina autem excellentia Jesu declaratio est duplex, mediata & immediata. Illa est, per Joannis Baptiste ministerium: qui & testimonium excellentia munera ipsius exhibuit, & ad officium resipiscientia, ac fidei, in Christum, doctrina ac baptismo viam stravit. Testimonium autem, partim prædicatione, apud populum de Jesu Messia; partim compellatione ipsius Jesu continetur. Nam prædicavit primum generalius adventum regni cœlestis Messiae exhibiti, coque ad resipiscientia officium excitavit, vers. 2. Deinde specialius regis Christi potestatem ac potentiam in baptismo Spiritus Sancti & ignis vers. 11. & in judicio universalis exercendo, vers. 12. Atque hæc de mediata excellentia Jesu declaratione divina. Immediata vero est, quæ ab ipso ete Deo est sine hominum ministerio. Quæ partim in facto, nempe in apertione cœli & Spiritus Dei, sub specie columbae, super Christum descensu, (quo muneri suo est inauguratus) vers. 16. partim in elogio patris, de persona Jesu divina vers. 17. consistit.

Hæc strictim de primariis hujus capituli membris. Reliquum est, ut quæstiones nonnullas, quæ moveri solent, expendamus.

Quæstio I. ex vers. 1. de nomine Iohannis Baptiste.

Iohannem hunc, Zachariæ senis sacerdotis & Elizabethæ sterilis naturâ, Luc. 1. v. 7. sed Dei gratia fecundæ, filium esse vers. 13. constat. Et ut ab Apostolo Johanne distinguetur, à baptizandi munere, ipsi primum imposito, Matth. 3. 6. & 11. Baptistam dictum esse, Matt. 14. 2. & 8. &c. cap. 16. v. 14. Deinde non humano consilio, sed Dei, per Angelum, iussu, Luc. 1. v. 13. à parentibus suis ita nominatum, Luc. 1. 60. & 63. Tertio non temere, sed peculiaris rei significandæ gratiâ, illud impositum: ut Dei sapientia requirit, & usus in similibus nominibus, divinitus impositis, ostendit: ut nomen Abraham, Genes. 17. v. 5. Sara v. 15. & 16. Isaac v. 17. Israël Gen. 32. v. 28. Sic nomen Jesu & Immanuel, Matth. 1. & alia, certæ rei significandæ sunt indita à Deo. Præterea & illud etiam certum, nomen Ἰωάννης, Græcè esse idem quod Hebraicè יְהוָנָן 2. Reg. 25. v. 23. & Syris hoc loco יְהוָנָן: Denique originem illius esse à יְהוָה gratis dare. Sed de figura vocis & significatione eruditorum sententiæ variant. Nam primum quidam figuræ simplicis esse censem, ut jod sit litera formativa: Sed de significatione non idem censem. Sunt enim nonnulli, qui passivè gratiosum seu gratum & acceptum notari putant: idque videtur Angelus indicasse, Luc. 1. v. 13. & 14. Vocabis nomen ejus Iohannem, & erit tibi gaudium & exultatio, & multis de ejus nativitate gaudebunt. Quemadmodum etiam Christus ait, Johan. 5. v. 35. Ille erat lucerna ardens & lucens; vos autem voluistis ad tempus exultare in luce ejus. Alii vero activè interpretantur, gratiam conferens, hoc est, gratia præco. Nam quod Luc. 1. 14. de gaudio dicitur, illud non ut etymon seu nominis Joannis ratio: sed ut nativitatis illius & prædicationis gratia fructus denotatur. Quemadmodum Luc 2. v. 10. similiter de Christo enunciatur. Denique sunt, qui utramque nominis rationem conjungunt, & quoddam gratiosus esset; & gratia præco ac minister, ut Luc. 1. 76. & 77. Idecirco isto nomine appellatum. Veruntamen quamvis hæc duo Joanni re ipsa convenire, atque ita hæc inter se consentanea agnoscantur: non propterea tamen possunt in Etymologiâ ita concurser, ut eadem vox, eadem derivatione, à sua radice, & active, & passivè simul accipiatur. Etsi enim quædam vo-

ces, à radice sua deflexæ, modò passivè, modò activè disjunctim accipientur: non tamen simul ac conjunctim, variâ significatione, eidem subiecto tribuuntur. Alii vero non simplicem sed compositam vocem statuunt, ex יְהוָנָן & יְהוָה, ut יְהוָנָן sit contrâctè pro יְהוָנָה quod extat, 1. Chron. 26. 3. Jonathan pro Jchonathan & Josedek pro Jehosedeck, & similia multa. Atque ita sensum esse putant Iehova gratiam præstâb. Quæ expositio uberior est, & lingua Hebreæ genio magis apta, & finem ministerii Joannis Luc. 1. v. 77. & 78. egregie exprimens.

Quæstio II. ex vers. 4. de Iohannis Victu, seu quid acrius notent.

Iohannis Baptiste cibus describitur à Matthæo duplex, vers. 4. ut victus illius austertas indicetur, nempe acrius & mel agreste. Qua de causa adversus Phariseos dicitur, Matt. 11. v. 18. Venit Ioannes neque edens neque bibens, & dicunt, demonum habet; hoc est, quod solito cibo & potu communi non uteretur: ut Luc. 7. v. 33. exponitur, venit Ioannes Baptiste neque panem edens, neque vinum bibens & dicit, demonum habet. In quo cibo Joannis, extra controversiam est, quid sit mel agreste: nempe quod sine hominum cura, in agris ac desertis, ab apibus proferebatur; utpote cum in Iudea adeò copiosæ sint apes, ut etiam in petris, cavernis, cavis arboribus, agrilique mellifificent; qualis mellificationis apum in cavata petra, Homerus meminit. Iliad. β. versu 88. Quo pertinet illud Mosis, Deut. 32. 13. datque ei fugendum mel è petra, & Psalm. 31. Etiam melle ex petra satiare te. Et 1. Sam. 14. 25. dicitur in sylva fuisse mel in superficie agri, & vers. 26. de sylva dicitur, ubi ecce fluxus mellis erat. Hæc de melle certa sunt. Sed de priori disceptatur, quid scil. hoc loco significant acrius. Hac enim de re duplex est interpretum sententia. Nam primum plerique locustas interpretantur. quod ex quatuor locis, (quibus in Nov. Testam. occurrit) in duobus hoc citra controversiam significat: ut Apoc 9. 3. & 7. undè & locus Matt. 3. 4. & Marci idem repetentis, cap. 1. v. 6. similiter exponitur. Cui expositioni, usus & usus locustarum, convenit: siquidem אַרְכָּת locustæ (quam vocem 1 x x. plerumque acrius verterunt) inter cibos Iudeis licitos recensentur, Levit. 11. 22. Plin. etiam tribus in locis, similis usus meminit. Nam Lib. 6. cap. 30. naturalis hist. ait: Pars quadam Αἰθιοπum locustis tantum vivit, fumo & sale duratis in annua alimenta. Deinde Lib. 7. cap. 2. de quadam Indorum gente ex Agatarchide, locustis eos ali assedit. Denique delocustis, Lib. 11. cap. 29. sic ait: Parthis & he (nempe locustæ) in cibo grata. Sic Eustath. in Homeri Odyss. Lib. 9. ex historia refert, Αἴθιοπες Macrobios locustis vixisse, & viso pane, stercori comparasse. edit. Rom. p. 1593. Atque hæc prima est expositio, ut acrius locustas notent, ab effectione suis, sic dictas, ut Etymolog. magnum inter alia testatur, παρὰ τὸ αὐραῖς τῶν αἰγαλίων τὴν φυτῶν σημεῖον, quod summitates spicarum & plantarum depascant. Alii vero acrius exponunt non locustas, sed αἰγαλίαι, hoc est, τὰ αἴρα τῶν δέρδην. Σγύς enim, priscis quamvis arborem notabat, ut Scholiares Aristophan. in comediam ιππέis dictam, pag. 227. edit. Basilien. & Etymolog. magnum in voce Σγύπας pag. 288. edit. Commel. testatur. Atque ita exposuit primus (ut videtur) Nicephorus Callistus, histor. Eccles. Libr. 1. 14. ubi de Iohannis Baptiste victu, in diserto loquens, ait: Ibi tenerioribus arborum frondiumque summitatibus pro cibo, &c. utebatur. Theophylactus idcirco ait in Comment. ad hunc locum, quodam vocem acrius exponere τὰ αἰγαλίαι τοι ὅπωρα αἰγαλίαι summitates arborum, sive fructus agrestes. Sed prior expositio ob vocis significationem usitatam ac certam & rei convenientiam sive locustarum in cibis tenuioribus usum, communis consensu meritò præfertur. Altera vero ob significationis novæ, quam attribuunt, insolentiam (quam etiam in Thesauro Græc. ling. perstringit Henr. Steph.) minimè convenient: quandoquidem conjectura Nicephori potius, quam ullo bonorum authorum usu aut indicio nitatur.

Hæc de austerritate viætus Joannis : cui altera in amictu consentit, nempe vestimento è pilis Camelorum & zona pellicea circum lumbos, vers. 4. Cujus austerritatis universæ causa consideranda est, efficiens & finis. Efficiens fuit Dei voluntas ac directio, Luc. 1. v. 15. *Erit enim magnus in conspectu Domini, & vinum siceramque non bibet, & Spiritu S. implebitur etiam ab utero matris.* Finis vero austerioris illius vitæ fuit duplex; proximus quidem, imitatio Eliæ in amictu, 2 Reg. 1. 8. Etsi enim viætus similitudo non appetet, illud non obstat; sufficit enim in amictu fuisse, & quod uterque extraordinario quodam modo in deserto sit veratus, in primis vero, quod simili spiritu pietatis, zeli atque invictæ constantiæ, collapsum Dei cultum, restituerint, & regibus Hypocritis sese opposuerint; Elias Achabo & Je-sabeli, Joannes vero Herodi Matth. 14. v. 4. Luc. 1. v. 17. & ipse præcedet coram eo cum spiritu & potentia Eliæ, ut converterat corda patrum ad filios & rebelles ad prudentiam justorum, ut paret Domino populum instrutum, unde Mal. 4. v. 5. Elias propheta, metaphoricè, ob similitudinem fuit appellatus: *Ecce, inquit, ego mittam vobis Eliam prophetam & convertere cor patrum ad filios.* Hinc Christus de Joanne, Matth. 11. v. 14. *Et si vultu recipere, ipse est Elias qui venturus erat.* ubi obiter notandum conjunctionem ei Si, exponi forte posse an, ut interdum & in Hebreis & in Græcis interrogative usum patetur. Et cap. 17. v. 12. *Elias jam venit, & non agnoverunt eum.* Neque obstat, quod ipsem Joannes Baptista rogatus, an esset Elias, se esse negavit: quia non Malachia prophetam respicit, qua metaphorice Elias dicitur: Sed mentem & errorem interrogantium Pharisæorum, qui propriè personam Eliæ expectabant & intelligebant, Matth. 17. v. 11, 12. Itaque non absolute, sed relate, ad interrogatum mentem, Eliam etiam se negat.

Hæc de proximo, austerioris vitæ Joannis, fine. Remotus vero fuit populi, per novitatem vitæ ejus & imitationem Eliæ, præparatio. Nam ut nova ista vitæ austerritas, improborum Pharisæorum invidiam, Luc. 7. v. 33. sic contra populi admirationem & attentionem commovit. Unde Christus Matth. 11. v. 7, 8. ad turbas de Joanne ait, *quid existis in desertum spectare? arundinem que agitatur a vento? sed quid existis? ut videretur hominem mollibus vestibus amictum?*

Atque hæc quidem ad versus quarti illustrationem.

Quæstio IIII. ex vers. 6, 9, 14. de Baptismo Iohannis.

Celebris est, inter nostros & Pontificos, de baptismo Joannis controversia, duabus in primis questionibus constans. Quarum prima est de genere illius: altera vero de vi & efficacia ejusdem. De genere enim queritur, an fuerit Sacramentum: & comparatè de specie, an idem cum baptismo Christi. Nostri utrumque affirmant: Pontificii utrumque negant; ut inter alios Bellar. Tom. 2. de Baptism. Lib. 1. cap. 20. Cujus rationes ad veritatis confirmationem paucis diluemus.

Prima est: Baptismus Joannis ab ipso institutus est; non erat ergo Sacramentum, præsertim novæ legis. Consequentiam probat, quia nullus homo, purus, sacramenta instituere potest. Antecedens vero, quia in Scriptura passim vocatur baptismus Joannis, Matth. 3. v. 7, 21, 25. Verum respondetur, antecedens esse falsum, & rationem illius infirmam. Joannis enim baptismus dicitur, non quia author fuit illius, ut adversarius ait; sed quia fuit primus minister. Quemadmodum lex Mosis dicitur, non autem lex prophetarum aliorum, quod scilicet per eum primum lata sit: non quod author, sed quia fuit primus minister. Nam quod objicit Jesuita, posse eadem ratione baptismum Christi, vocari baptismum Petri & Pauli, quod Scriptura cavit: illud dissimile est, quoniam filius Dei, homo factus, imperavit suis Apostolis ut baptizarent, neque ipsi primi baptizarunt, ut Joannes fecit. Deinde Joannis baptismum non ab ipso, sed à Deo institutum esse docetur, Ioan. 1. 33. *qui misit me ad baptizandum aqua, dixit mihi, & Matth. 2. v. 25.* *An iohannis baptisma è cælo erat, an vero ex hominibus?* &

Luc. 7. v. 30. vocatur *consilium Dei*, & Matth. 3. vers. 15. susceptio illius baptismi, *justitia* dicitur. Quæ omnia sole licet clariora, Bellarm. obscurare conatur: sed non sine contradictione sui argumenti. Agnoscit enim primum cum Aug. libr. 5. de baptismo, cap. 9. & 13. & Tertul. de bapt. baptisnum Joannis à Deo fuisse institutum, sed mediante Ioanne. Ergò falsum agnoscit antecedens argumentum, quo asseruit baptismum Joannis ab ipsomet institutum: item Ioannem non ministrum tantum fuisse baptismi, sed etiam authorem. Nam quod excipit, Deus solum in genere inspiravit & inspiratione illa mandavit ut baptizaret: sed ritum in particulari, quo baptizandum esset, ipse Ioannes instituit, non à Deo præscriptum accepit: illud vanum est, & ab omni Scripturæ usu atque indicio alienum figuramentum: imò ei repugnans: quia Christus quæstione sua, Matth. 21. v. 25. disjunctivè interrogat, an baptismus Joannis esset è cælo, an vero ex hominibus: quo ostendit non posse dici, & è cælo in generali, & ex homine in particulari, ratione ritus, ut adversarius contendit. Deinde cum receptio baptismi, suis ritibus administrati, sit Dei consilium, Luc. 7. v. 30. & justitia, Matth. 3. vers. 15. Ergò non Ioannes instituit, sed Deus.

Quare confutato primo argumento, alterum expendamus: hoc autem est hujusmodi: Ioannes non baptizavit, in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti: non igitur est idem Sacramentum cum baptismo Christi: Antecedens probatur, quia Scriptura hoc nullibi tradit. Sed negatur antecedens & rationis allatæ consequentia. Nam & Christus Iohannis 3. v. 26. dicitur baptizasse, & quidem plures quam Ioannes, cap. 4. v. 1. nempe per discipulos suos, vers. 2. 1. & tamen nulla omnino fit mentio formulæ baptizandi in nomine Patris, &c. quæ tamen certo negari non potest. Si excepterint, Christum postea ita mandasse, Matth. 28. vers. 19. indeque colligi, eandem formulam antea ab ipso servatam: quidni similiter, de Ioannis baptismo, colligi poterit: cum nulla prouersus in ritibus aut formula baptismo Iohannis & Christi differentia recensetur.

Sed tertium profertur argumentum hujusmodi: Baptismus Christi est Sacramentum Nov. Test. baptismus Iohannis non est Sacramentum Nov. Test. ideoque non est baptismus Christi; sed Assumptio falsa est, & probatio illius infirma. Nec enim Ioannis ministerium ad Vetus Test. pertinuit ut Bellar. Tom. 2. de Sacram. Lib. 1. c. 14. afferit, sed ad Novum. Etsi enim Christus Nov. Test. sit author, illud tamen à prædicatione illius, qua per se docuit, non primum cœpit: sed à prædicatione Ioannis, per quem tanquam præcursorum suum, Spiritus sui instinctu, & docuit & baptisnum instituit in Iudea: quem postea etiam ad omnes gentes propagavit. Matth. 28. *Lex enim & Prophetæ usque ad Iohannem,* Matth. 11. v. 13. *Ab illo tempore regnum Dei annunciatum,* Luc. 16. v. 16. Ipse enim adventum Messiae, regnumque illius, & salutem per ipsum agnoscavit, & coram Christum, accedentem ad se, demonstravit, & agnum Dei esse docuit, qui tollit peccata mundi, Joan. 1. v. 29. Hinc initium Euangelii Jesu Christi dicitur, narratio de Ioannis ministerio, Marc. 1. & 2. & Luc. 3. v. 18. Baptista Iohannes euangelizasse populo assertur.

Sed quartum objicitur argumentum: baptismus Christi iterari non potest: Atqui Iohannis baptismus potuit iterari, ut exemplum, Actor. 19. docet; ubi baptizati à Ioanne, à Paulo deinde baptizati dicuntur, vers. 4. Atque hoc præ ceteris est speciosum, & multos insignes interpretes torcit: sed Clariss. Beza solutio ex D. Philippi Marnixii, ut ait, indicio, expedita est. nempe Actor. 19. hoc non dici, quod objiciunt, de discipulis illis Ephesini baptismo Iohannis tintis, quod in nomen Christi baptizati sint à Paulo: sed de Iohannis auditoribus, quod illi ab eo fuerint baptizati, in nomen Domini Jesu. Non enim ea sunt verba Lucae de Ephesini, sed verba Pauli de auditoribus Iohannis, quemadmodum relatae voces, *whi, quidem, & dñe, vero* vers. 4. demonstrant. Iohannes quidem baptizavit baptismo resipiscientia; duens populo ut crederent in eum, qui venturus erat post ipsum, hoc est, in Christum Iesum (nempe baptizatum)

rum ipsos Spiritu sancto & igne, Matth. 3.) Qui vero audi-
veras, nempe Iohannem illa dicentem, *Baptizati sunt in
nomen Domini Iesu*. Deinde sequuntur verba Lucæ, qui
narrat vers. 5. Paulum iis (nempe discipulis Ephesiniis,
quos alloquebatur) imposuisse manus, & venisse in eos
Spiritum sanctum, & locutos linguis, ac prophetasse:
quemadmodum Act. 8. 15, 16, 17. Samaritani primùm
à Philippo sunt baptizati: sed missis deinde Petro & Io-
hanne Apostolis, impositione manuum acceperunt Spiritu
sanctum. Atque hæc genuina solutio est. Nonnullis
tamen responsio hæc placet, quasi hi discipuli, non à Ioan-
ne ipso, rectè, sed ab imitatoribus ipsius, perperam essent
edocti ac baptizati: quia etiam ignorabant an esset Spiritu
sanctus: quod tamen Iohannes clarissime docuerat, &
Christum ipsos Spiritu sancto baptizaturum promiserat.
Ideoque antea malè baptizatos, postea bene baptizatos à
Paulo. Veruntamen hypothesis illa de baptismō, Iohan-
nis nomine ab aliis administrato, mera est, sine ullo Scrip-
turæ indicio, conjectura. Deinde & ratio illius aliena;
Nec enim ignorasse dicuntur, an esset persona Spiritus san-
cti (quemadmodum obtenditur) sed an dona illa extraor-
dinaria (quæ Spiritus sanctus metonymicè dicuntur) essent
collata. Respondent enim discipuli illi Ephesini eodem
sensu, quo rogati erant à Paulo dicente, *an postquam credidisti, accepisti Spiritum sanctum*, id est, promissa illa creden-
tibus extraordinaria Spiritus sancti dona, ut Ioh. 7. v. 39.
Hoc autem dixit de Spiritu S. quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Deinde cum & discipuli dicantur, hoc est,
Christiani, & credidisse in Christum: quis credat eos
non credidisse, neque scivisse Spiritum sanctum? Sed
objicit Bellarm. Tom. 2. de baptism. lib. 1. cap. 22. Ma-
rcus dixit cap. 1. v. 5. universos Hierosolymitas à Iohanne
baptizatos: Atqui ex illis tria millia, Act. 2. v. 11. &
postea quinque millia, Act. 4. v. 4. ab Apostolis bapti-
zatis. Sed falsum est, Marcum dicere universos Hieroso-
lymitas: tantum enim indefinitè dicit, Hierosolymitas.
Et non omnes eos à Iohanne baptizatos testatur Lucas,
cap. 7. v. 30. Deinde non eisdem, sed diversos esse, qui
à Iohanne Baptista & ab Apostolis baptizati dicuntur,
contraria attributa evincunt. Nam baptizati à Iohanne
penitentes fuerunt, & credentes in Christum, Act. 19.
v. 4. Sed baptizati ab Apostolis, ante concionem eorum,
nondum erant credentes in Christum; sed Christi hostes,
qui ipsum crucifixerant, Act. 2. v. 33. & 36. nempe suo
jussu, Matth. 27. v. 20, 22, 25. & per prædicationem Apo-
stolorum conversi sunt ad fidem in Christum, Act. 2. 37.
& 41. & 44.

Atque hæc de prima quæstione & Pontificiorum refu-
tatione, qui baptismum Iohannis, non fuisse reverè eun-
dem atque Christi baptismum; immo nec Sacramentum
fuisse contendunt. Altera est, de vi & efficacia illius, ut
Bellarm. distinguit, sed tamen eodem omnino pertinens,
& quintum argumentum constituens, hoc modo: Bapti-
smus Iohannis, non habuit eandem vim & efficaciam,
quam Sacramentum baptismi Christi: Ergo non fuit
idem. Antecedens etiam extat in Concil. Trident. Sess. 7.
Can. 1. de baptis. Si quis, inquit, dixerit, *Baptismum Iohanni
habuisse eandem vim, cum baptismo Christi, anathema sit.* Sed
negatur antecedens; neque illud ex Sacris literis demon-
stratur. Nam quod objiciunt, Iohannem sui baptismi vim
distinguere ab efficacia Sacramenti baptismi Christi, illis
verbis, Marc. 1. vers. 8. *Ego quidem baptizavi vos aqua: Ille
vero baptizabit vos Spiritu sancto & igni:* illud speciem ali-
quam habet veri, sed veritate destituitur. Nam verba illa
sunt Joannis: sed eorum interpretatio Pontificia, falsa est:
ludit enim fallacia homonymias. Nam in priori membro
vox baptizare propriè; in posteriori vero metaphorice ac-
cipitur. Verum ea metaphora bifariam exponi potest:
Quidam enim de regeneratione seu sanctificatione per
Spiritum sanctum ordinaria accipiunt; ut distinctio sit in-
ter externum Iohannis ministerium, qui signum tinctiois
aqua conferat: & inter conjunctam internam Christi Do-
mini efficaciam: quod regenerationem per Spiritum san-
ctum significat.

Etum signo externo significatam efficiat. Qualis ministeri
apostolici & efficaciae Dei illi conjunctæ distinctio tra-
ditur, 1 Cor. 3. v. 5, 6, 7. Sed objicitur: verba obstat: Ioh-
annem enim de suo ministerio dicere: *Ego baptizavi, in
tempore præterito, Marc. 1. v. 8. & apud alios Euangeli-
stas, Matth. 3. v. 11. Luc. 3. 16. in præsenti, ego baptizo vos
aqua: de Christo vero semper in futuro, ille vos baptizabit.*
Contra vero. 1 Cor. 3. utimque de eodem tempore præ-
terito dicitur: *Ego plantavi, Deus dedit incrementum;* adeo
ut ea fuerint conjuncta, non disjuncta. Verum responderi
potest, futurum tempus, interdum continuationem rei,
non autem futuram illius inchoationem notare, quemad-
modum Ioh. 14. v. 20. dicitur, *Qui diligit me, diligetur à
Patre meo, & ego diligam eum & manifestum me faciam ei.*
Neque etiam semper de Christo in futuro dicitur, qui ba-
ptizabit, sed etiam in præsenti, Ioh. 1. vers. 33. *Hic est qui
baptizat Spiritu sancto.*

Secunda expositio est, baptizare Spiritu sancto & igni,
per metaph. donorum extraordinariorum per Spiritum
sanctum effusionem, Act. 2. v. 17. denotare: idque con-
stat, ex divina interpretatione, primum ipsius Christi,
Act. 1. vers. 5. *Nam, inquit, Iohannes baptizavit quidem
aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Deinde ex repe-
titione Petri, Act. 11. v. 15. *Memini autem illum dicti Do-
mini cum diceret, Iohannes quidem baptizavit aqua, vos vero
baptizabimini Spiritu sancto.* Quo etiam pertinet promissio
Christi, Ioh. 7. v. 38. & 39. *Qui credit in me, sicut dicit Scrip-
tura, flumina aqua viva fluent ex ventre ejus: hoc autem dixit,
de Spiritu quem accepturi essent credentes in eum: nondum enim
erat Spiritus S. quia Iesus nondum erat glorificatus.* Nam quod
excipit Bellar. his verbis: *Quod autem attinet ad verba Christi
& Petri, non est certum, eodem sensu illa verba dicta fuisse, à
Iohanne Baptista & Christo: Volete enim Dominus alludere ad
verba Iohanni, & tamen in alio sensu illa proferre: Illud, inquam,
non est solidè respondere, sed in re sancta ludere indignè;* cum manifestè appareat, iisdem verbis, rem eandem, nem-
pe baptisimi Iohannis & Christi distinctionem proferri.
Alii denique utrumque metaphoræ modum simul com-
pleteuntur: quod Christus baptizet Spiritu sancto & igni
bifariam. Primum ordinariè: cum gratiam Spiritus sancti
(quo Spiritu, tanquam igne purgamus) quatenus Dei fi-
lius confert: atque ita dici de Christo, Ioh. 1. v. 33. *o bap-
tizat qui baptizat,* quod illud jam præstaret in auditoribus
Iohannis. Secundo extraordinariè, post ascensionem, im-
missio in Ecclesiam Spiritu sancto, qui & aqua & ignis in-
star, eos repurgaret ac scientia illustraret: cui etiam rei
significandæ linguarum ignearum species inserviit. Atque
hæc uberrima & maximè recepta est expositio. Nam hæc
duo, sub eodem genere, donationis Spiritus sancti & ignis,
continentur. Quamobrem quod Baptista dicit: *Ego baptizo
vos aqua: Ille vero baptizavit vos Spiritu S. non distinxit
baptismum Iohannis à baptismi Christi Sacramento:* quasi
ille baptismus fuisse separatus à Spiritus sancti gratia: hic
vero eam contulisset; sed distinguit in baptismo Iohanni
ministrum, à Christo Domino: quod ille externum
ministerium in baptismo adhibeat: sed interna ac con-
juncta gratia Spiritus sancti tinctio aquæ significata,
à Christo Domino tribuatur, atque etiam extraordinaria
illa Spiritus gratia conferatur, ut antea ostendimus. Hac-
tenus de tertia quæstione.

*Quæstio IV. ex vers. 13. & seqq. de Christo,
à Iohanne baptizato.*

DE Baptismo, quem Christus, à Iohanne suscepit, tri-
ab Euangelista recensentur: antecedens rei, res ipsa,
& consequens illius. Antecedens constat Christi ad Ioh-
annem accessu, & inde orta inter utrumque controver-
sia. Accessus autem, & opportunitate sua, & fine descri-
bitur, vers. 13. opportunitas autem, tempore & loco idoneo declaratur. Tempus quidem idoneum cum ait, *Tunc:*
hoc est, postquam illustre illud, quod præmissum est testi-
monium, de Christo proposuisset & confirmasset. Propo-
sitio fuit Christum, licet Iohannem sequeretur, nihilomi-
nis

nus ipso esse validiorem, adeo ut ipse indignum se agnosceret, qui illius folcas portaret: hoc est, vilissimum ministerium praestaret. Confirmatio vero à divinis potentia Christi effectis petita est: nempe quod esset baptizatus Spiritu sancto & igne: & quod mundum universum esset ultimo dic judicaturus: Electos primum à reprobis segregando: Deinde illos quidem, instar tritici, in horreum cœlestis, congregando, hosce vero, ut paleam inutili, igne inferni inextinguibili exurendo, vers. 12. conferantur loca similia, Matth. 13. v. 37. ad 42. & 47. ad 51. Quo testimonio de Christo perhibito, opportuno tempore Joannem accessit. Locus vero opportunus etiam adjicitur, *Jordanus*: in quem venit ac descendit, quod Johannes ibi esset & in eo, vers. 5. baptizaret accedentes. Finis vero illius accessus indicatur vers. 13. *ut baptizaretur*, nempe eo tempore & in Jordane & à Joanne. Hæc de accessu Christi ad Joannem: orta vero inde controversia est hæc, an Christus esset à Joanne baptizandus. Ea autem bimembbris est, siquidem Ioannis oppositionem, & illius à Christo refutationem complectitur. Oppositio Ioannis quæ *prohibitio* dicitur, partim facto contigit, quod scilicet offerentem se baptismu Christum, non baptizarit: partim sermone, qui duabus constat partibus, propositione & conclusione. Illa rationem habet facti, *Ego opus habeo ut a te baptizer*, nempe Spiritu sancto. Hæc vero indignitatem baptismi, emphatica interrogatione, describit, *Et tu venis ad me?* nempe ut baptizeris, vers. 14. Cui oppositioni Ioannis, alterum controversiarum membrum attextur, nimirum illius à Christo refutatio: qua primum facto Joannis opponit contrarium mandatum, *omite nunc me*, hoc est, prohibere à baptismi desine: deinde rationi Joannis aliam rationem similiter opponit, qua Joannis consequentiam infirmat; & suum mandatum probat, his verbis: *Ita enim decet nos implere omnem iustitiam*, vers. 15. Ubi *Iustitia* quidem nomine, debitam mandato Dei obedientiam, intelligit: *nos vero implere*, nihil aliud est, quam si expressisset, ut ego & tu eam non minus quam reliquam exequamur: Ego me baptizandum tibi offerendo, tu vero me baptizando. Unde liquet, τὸ ὄπερν δέκεν, hoc loco non decorum simpliciter notare, quasi baptismus non fuerit ei necessarius, ut quidam observant; sed officium debitum. quemadmodum etiam in Sacris literis plerumque in usu est, Eph. 5. v. 3. 1. Timoth. 2. v. 10. Tit. 2. v. 1. Hebr. 2. v. 10. 7. v. 26. Quibus in locis pro convenientia necessaria usurpatur: eti pro decoro generalius semel, 1. Cor. 11. v. 13. accipiatur: Et officium in Christi verbis significare, *Iustitia* vox evincit. Baptismus enim Joannis, erat à Deo institutus toti Ecclesiæ: adeò ut ejus neglectus, consilii (hoc est mandati) divini rejectio nominetur, Luc. 7. v. 30. Ac propterea in baptismu hoc, non personæ dignitatem aut indignitatem, sed Dei mandatum esse spectandum & observandum docet Christus. Atque hæc de rei ipsis, hoc est, baptismi à Christo suscepit antecedente: cui secundo loco (Joanne à Christo monito ac persuaso) res ipsa seu baptismus accessit. Nam & Christum prohibere à Baptismo suo desit, vers. 15. eumque baptizavit vers. 16. Ceterum, licet de re & jure hujus baptismi, τὸ ὄπερν seu veritas, ex Euangelistæ narratione & Christi assertione sit certa, nempe quod baptizatus sit: & quidem ut omnem iustitiam seu obedientiam erga Dei mandatum impleret: οὐτὶς tamen, seu ratio hujus mandati, & cœla specialis est obscurior; quod mandatum hoc fini baptismi repugnare videatur. Sic enim objicitur: Cui res signo baptismi significata, prorsus non convenit, illi nec signum baptismi, jure tribui potest. Nam aliás falsum esset signum ac sigillum. Atqui Jesu Christo res, signo baptismi significata, non convenit: Ergo nec baptismi signum. Assumptio probatur, quia ut signum baptismi est ablution corporalis per aquam: sic res significata est ablution seu purgatio spiritualis à peccatis, Eph. 5. 26. cum ratione maculae; tūm ratione pœnæ meritæ. Quæ ablution primum fit Dei beneficio, quod promittitur: Deinde hominis officio, quod exigitur. Beneficium Dei est absolutio, partim per Spiritum sanctum, partim per sanguinem Christi. Illa est regenera-

tio seu vitiosæ naturæ, per virtutum, fidei, speci, ac charitatis donationem, sanctificatio: qua insita seu innata peccati macula, paulatim abluitur, 1. Cor. 6. v. 11. Tit. 3. v. 5. Hæc vero est peccatorum seu pœnæ iis debitæ, merito passionis & mortis Christi, remissio, 2. Cor. 6. 11. & 1. Joh. 1. v. 7. Hebr. 1. v. 3. Officium vero ablutionis humanæ, baptismu significata, est quotidiana nostri à peccati reatu, & reliquis, per fidei & resipiscientiae exercitium repurgatio, Actor. 15. 9. Jacob. 4. v. 8. Matth. 3. 9. Rom. 6. v. 4. Atqui neutrum horum Jesu Christo convenit. Non enim ablution à peccatis, per Dei beneficium: quia sanctus est genitus, ac vitiosæ naturæ prorsus expersus; ideoque regenerari non potuit; nec etiam remissione peccatorum ablui: quia iis omnius & absolutè caruit. Deinde nec ablution, per officium suum Christo adfuit: quia nec fide remissoris peccatorum, nec vita resipiscientia opus habuit: quandoquidem cum sanctitate naturæ illius, perpetua vita innocentia, & sanctitas fuit conjuncta, Philip. 2. v. 8. Hebr. 4. v. 15. & 7. v. 26. Ac propterea cum spiritualis ablution à Christo abfuerit (utpote natura, Luc. 1. v. 35. & vita perfectissime sancto, Joh. 8. v. 29) corporalis ablution, ad spiritualem illam ablutionem significandam & ob-signandam à Deo instituta, Christo tribui non potest. Hæc difficultas non exigua prima fronte apparet: quam nonnulli tollere conantur, negatione assumptionis syllogismi ante positi: Idque hac ratione; Quod licet Christus, in se consideratus, nullum habuerit peccatum, nec à proprio peccato ablui potuerit; in nobis tamen habuisse peccata, quæ fuerint ablenda: ac propterea dictum esse putant, 2. Cor. 5. 21. *Fecit, ut qui non novit peccatum, pro nobis esset peccatum, ut fieremus iustitia Dei in eo.* Sed hæc solutio consistere non potest. Id quod vocis distinctione clarius evadet. Peccatum enim propriè acceptum, circa controversiam, ἀρούρι, hoc est, legis divinæ transgressio est, 1. Joh. 3. v. 4. & per Synechdochen generis pro specie, peccatum dominans, ibid. vers. 9. designat. Neutrum autem ullibi in S. literis Christo attribuitur, neque etiam sancte, Sancto sanctorum tribui potest. Nam sive dicant, eum immediate in se, sive mediately in nobis habuisse peccata, seu inobedientiam erga Dei legem: inde necessario sequetur fuisse peccatorem. Nam modus mediatus, & immediatus, peccati genus quidem dividit, non autem tollit, sed contrà statuit. Deinde peccatum impropriè, per Meton. duplum usurpatur. Quarum prima est, cauæ efficientis pro effetto: ut pœnam peccato debitam significet. Atque ita Christo peccata nostra ascribuntur, Esai. 53. v. 5. & 1. Petr. 2. v. 24. cum ait: *Qui peccata nostra pertulit corpore suo super lignum; ut peccatis mortui iustitia viveremus.* Ubi per elegantem antanaclasis peccata priori loco impropriè pœnam peccatorum, posteriori vero iustitiam notant: ut oppositio iustitiae demonstrat. Neque etiam remissio peccatorum, (quæ nihil aliud est, quam pœnæ peccatis debitæ omissione ac condonatio,) Christo ascribi potest: quia pœnas, nobis debitas, pertulit, ac plenissime Dei iustitiae satisfecit. Ideoque remissio ac condonatio locum non habet in Christo. Altera vero in vocis peccati usu Metonymia (quæ ex priori oritur) est adjuncti pro suo subjecto: nempe ut peccatum, non pro pœna peccati, sed pro obnoxio illi pœnæ accipiatur. Atque ita Christus 2. Cor. 5. 21. factus à Deo pro nobis peccatum dicitur: quod pœnis peccatorum pro nobis ut sponsor fuerit subjectus. Quemadmodum etiam victimæ, quæ mactabantur pro peccatis, peccata passim apud Mosen & Prophetas appellantur. Quamobrem ex hisce, quæ haec tenus dissenserimus, sat, ut arbitror, intelligi potest, solutionem primam, quam expendimus, qua dicitur Christus in nobis habuisse peccata & ablutionem peccatorum, esse alienam, ac Christi sanctitati injuriam. Altera vero solutio est, in ea re convenientis, quod assumptio (qua asseritur, rem baptismi signo significatam, Christo prorsus non competere) negatur; sed causa ac distinctione alia: nimirum, quod quamvis specialis baptismi significatio, Jesu Christo non conveniat: generalis tamen, eidem optimè quadret: Ea autem est, fœde-

sæderis cum Deo, & communionis Ecclesiæ significatio & obligatio; quod videlicet Deus, fuerit ejus Deus ac salutis dator: ipse vero ad perpetuam obedientiam gratitudinem, ei præstandam, oblitus & Ecclesiæ communioni adjunctus. Deinde licet ablution à peccatis, in ordinatio Ecclesiæ baptismus, sit specialis res significata: ea tamen non est res significata, in extraordinario capituli Ecclesiæ Iesu Christi baptismus, quemadmodum sanctitatis illius perfectio evincit, quæ ut peccatis contraria est omnino: sic etiam ablutionem à peccatis neutiquam admittit. Idemque etiam ex eo deducitur, quod baptismus Christi, licet peccato carentis, justitia Dei appellatur. Atque eadem est in reliquis sacramentis, à Christo perceptis (nempe circumcisione, Paschate, cœna Domini) ratio. Quæ Sacraenta communia ac generali modo, ac fine, consonantè suæ sanctitati perfectissimè observavit: non autem speciali, qui Ecclesiæ ipsius ute pote peccatis obnoxia, est propria. Atque hoc modo difficultas proposita, sine Scripturæ & sanctitatis Christi lassione, commodissimè expeditur. Cœterum observandum est, quod à quibusdam interpretibus, Christum idcirco baptizatum esse, dicitur, ut baptismum nostrum in se sanctificaret: illud videtur obscurius. Nec enim eam rationem è Scriptura probant; neque etiam sanctificatione baptismus habebat opus: quandoquidem ab institutione Dei mandantis, suam habeat sanctitatem, & pars esset justitiae, etiam à Christo implendæ: quemadmodum adversus Joannem baptizare recusantem, ipsem efficeruit. Certum quidem est, baptismus, ex Christi eum percipientis facto, non exigua accessisse commendationem, & apud nos fideles universos eo majori esse debere in pretio, quod ipsem efficeret filius Dei ac Dominus noster eum nullo modo sit designatus, sed lumenplexus: Veruntamen hæc utilitas, à baptismus Christi promanans, à fine rei destinato videtur distinguenda.

Atque hæc de illustri hac quæstione, uti speramus, sufficient.

• Illustratio Versuum 16, & 17.

Explicata de baptismus à Christo suscepso, difficultate, superest, ut strictim de illustri consequente illius agamus. Quo testimonium de Iesu Christo divinum, partim in facto, partim in sermone consistens, describitur; primum ab adjuncto tempore, quando contigit, & loco unde testimonium processit; deinde à forma sua. Ac prius indicatur his verbis, vers. 16. *Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua.* Quibus tempus quando accedit explicatur: locus vero unde processit testimonium utrumque subjicitur seqq. verbis: *Et ecce aperti sunt ei cœli.* ubi initio vox Ecce rem observandam notat, quod vero aperti dicantur ei cœli, rem observandam declarat, objecto observationis, & fine objecti. Objectum est *aperto cœli.* Qualis autem ea fuerit; propria an vero impropria: seu re ipsa, an vero specie quadam; dissident interpretum judicia. Chrysost. enim propriè accipit: Hieron. vero contrà impropriè exponit, quod non re ipsa illud acciderit: sed specie tantum seu visu. Priorem sententiam probat doctiss. Calvinus, quæ etiam videtur magis consentanea attentioni & observationi, quam Euanglista per vocem Ecce requirit: & quia Marcus cap. 1. v. 10. exponens id quod Matthæus dicit, *apertos cœlos,* ait ἦλθεν τοῦτο εἰς τοὺς οὐρανούς, *Fissos cœlos.* Deinde, quia simile exemplum occurrit in historia Stephani, Actor. 7. 56. *Video cœlos apertos & Filium hominis flantem à dexteris Dei.* Nam quod objicitur à nonnullis, Stephani solum vidisse, ideoque non recipia apertos cœlos: alioqui & reliqui omnes vidissent: Illud inquam minimè consequitur. Quia peculiari gratia aciem oculorum Stephani ita potuit Christus accuire, ut ipsi conspicui essent cœli aperti: aut etiam aliorum oculos sic continere, ne viderent. Quemadmodum simile exemplum in conversione Pauli apparent. Nam ipse quidem vocem Christi audiuit loquentem; qui vero cum ipso erant, vocem non audiverunt, Act. 22. v. 8. & 9. Quod & opponitur, etiam

cœlos ita interdum dici claudi, qui tamen ante non fuerint aperti, Deut. 11. v. 17. *Clandat cœlos ne non sis pluvia:* Illud homonymia ludit: quia cœli vox pro aëre accipitur à Mose, quia aët aperitur cum nubes in pluviam resolvuntur: clauditur vero, cum pluvia retinetur. De cœlo autem tertio sermo non est.

Cœterum sinis & hoc est, cui cœli illi aperti sunt, declaratur cum dicitur auctor Ipse: quod quidam insignes Interpretes de Joanne exponunt: alii vero de Christo; quia antecedentia verba Christum intelligi demonstrant. nec enim de Johanne, sed de Ipso loquuntur. Christo autem aperti sunt cœli: quia ad ipsius preces, Luc. 3. v. 21. & propter inaugurationem illius, ea apertura facta est: ut testimonium cœlestis esse ostenderetur: quæ ratio simplicissima ac verissima aperti cœli. Quod autem nonnulli causas adferunt alias, primum ut indicaretur cœlestia Christum doctrum: Deinde per incarnationem suam & sanguinem humana cœlestibus conciliaturum, Eph. 1. v. 10. & Coloss. 1. 2. Denique Christum esse, qui cœli januis reseratis, aditum ad cœlum & thronum gratiæ fecerit: illæ causæ minus aptè huic loco videntur accommodari. Atque hæc de adjuncto cum tempore quando, tum loco unde testimonium divinum Christo perhibitum. Forma vero testimonii est duplex, apparitio Spiritus sancti & sermo Patris. Illud hisce verbis indicatur, & vidit Sp. Dei descendenter tanquam columbam & venientem super ipsum. Quo primum objectæ apparitionis Spiritus sancti adjunctum: deinde vero ipsa apparitio describitur. Adjunctum notat illius certitudinem cum dicitur & vidit. Sed quisnam videt, disquiritur. Quidam enim interpretantur de Baptista, quoniam Joh. 1. v. 32. ait, *Conspexit Spiritus sanctum descendenter quasi columbam de cœlo.* Sed non sequitur; Johannes vidit, Ergo Christus non vidit: immo uterque, tam Baptista, Joan. 1. v. 32. quām Christus; immo & populus præsens, cujus etiam institutioni inserviit. Deinde cum precaretur, tempore apparitionis illius, (ut Luc. 3. v. 21. ostenditur) in cœlum intentos habuisse oculos sati colliguntur: atque inde vidisse descendenter Spiritum. Atque hanc expositionem antecedentia ostendunt. Nam de eodem, cui cœli aperti dicuntur, etiam dicitur; & vidit. Atque hæc de Spiritus S. apparitionis adjuncto sive certitudine, quod Christus eam vidit. Apparitio vero his verbis describitur, *Spiritum Dei descendenter quasi columbam & venientem in auctor.* Ubi observandum quod *Spiritus Dei vox accipitur non propriè, sed impropriè.* Non propriè: quia alias descendisset propriè de cœlo, ut hic de Spiritu narratur: id quod alienum est à divina illius essentia, quæ infinita est. Nam cœlum & terram implet, Jerem. 23. 24. & Psal. 139. v. 5, 7, 8, 9. ac propterea loci mutatio, qualis est descensus, (nempe è superiori loco in inferiorem processus) ei convenire non potest. Impropriè vero per Metonym. Subjecti pro adjuncto, signum Spiritus Dei notat: idque explicatur seqq. hisce verbis: *quasi columbam.* Ubi quæstio oritur, an hæc revera fuerit columba, an vero tantum similitudo quædam. Nonnulli prius affirmant, fuisse columbam à Spiritu sancto è nihilo formatam, ad præsentem usum: qualia fuere ea corpora, quibus & Filius Dei & Angeli duo ipsi adjuncti, ad tempus, apparetur, Gen. 18. v. 2. Atque ita sensit Tertull. Sed uti videtur, hypostaticam unionem Spiritus & columbae perperam statuens: ut à nonnullis etiam est observatum. Sic enim libro de carne Christi, cap. 3. Qui, (inquit) *Spiritus cum esset, tam vere erat & columba, quam & Spiritus:* nec interficerat substantiam propriam, assumpta substantia extranea. Sed queras, corpora columbae ubi sit, resumpto Spiritu in cœlum; æquæ & angelorum. Eadem ratione interceptum est, quæ & editum fuerat. Si vidisses cum de nihilo proferebatur, scires, cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visible, nec finis. Tamen corporis soliditas erat: quo momento corpus videbatur, non potest non fuisse, quod scriptum est. Hec ille. Alii vero non fuisse corpus solidum, sed tantum similitudinem fuisse statuunt, quia dicitur *videbatur quasi columbam.* Verum responderi potest ratione Spiritus S. significati per columbam sic dici, ut explicetur apparitio per signum. Et Luc. 3. dicitur descend-

descendisse non simpliciter species, sed corporali species: ut species dicatur quod oculis fuerit objecta: Corporalis verò, ut à phantasmate distingueretur. Cæterum hæc columbae species Spiritui sancto significando, ob similitudinem inter utrumque, fuit adhibita. Columba enim natura est simplex (unde Math. 10. v. 16. monet Christus: *Estate simplices ut columba*) & mansueta: non fera ac rapax; quæ virtutes in Spiritu sancto & in Christo, qui eo donatus fuit, extiterunt conspicuæ, 1. Petr. 2. 22. & 23. Matth. 11. v. 29. & 12. 19. & 20. Unde Tertull. de Baptismo cap. 8. columba figurâ delapsa in Dominum ut natura Spiritus S. declararetur per animal simplicitatis & innocentie: quod corporaliter ipso felle careat columba. & August. Tom. 3. Lib. de agone Christiano ait, significare innocentiam & amorem spiritualem, quod in columbae specie visibiliter figuratum est. & Tertull. de Monogamia, cap. 8. Cum ad simplicitatem, inquit, columba provocat (nempe Christus Matth. 10. v. 16.) avis non tantum innocua, verum & pudica, quam unam unus masculus novit. Theophyl. verò præterea etiam munditiae similitudinem addit Spiritui sancto consentaneam. Sic enim ait: *ωτει πειρασθεὶς οὐ, δέ το ἀκαρον καρπον, καὶ οὐτι καθαρότατον εἰνι οὐ πειρασθεὶς. καὶ εἴ τα δυσωδία εἰνι, εἰ πλεύει*, hoc est, quasi columbam vero, propter innocentiam & mansuetudinem, & quia mundissima est columba, & ubi malus odor est, non permanet. Cui illud Ovidii consentit,

Afpicis ut veniant ad candida testa columba;

Suscipiat nullas sordida turris aves.

Hisce denique quidam fœcunditatis convenientiam quoque spectari arbitrantur: quod ut fœcundissima est columba: Sic Spiritus sanctus uberrimus omnium bonorum author, 1. Cor. 12. v. 6. Atque hæc de Spiritu & apparitionis illius modo, nempe quod specie columbae descenderit. In descensu verò notantur termini duo. Primus, à quo, seu unde initium motus, nempe cælum, ut Johan. 1. v. 32. exprimitur, quod idcirco fuit apertum: alter terminus, ad quem ac principium quietis, est Christus, quod exprimitur his verbis: *ἐπ' αὐτὸν*. Sed de voce αὐτὸν partim interpretum consensus, partim dissensio est. Consensus quod Christum notet. Dissensus autem est de modo. Quidam enim αὐτὸν idem valere hoc loco, per enallagen pronominis relativi, pro reciproco, quod iāutō: vel per *καὶ τον*, αὐτὸν, cum spiritu aspero: ac vertendum super se, ut ad Christum, de quo sermo, reciproce referatur. Quemadmodum Hieron. Matt. 1. & vulgata versio, multique alii interpretantur. Alii verò relativè exponunt super ipsum. Sed alii dubiè arbitrantur: alii certò asserunt, Dubiè arbitratur Erasmus, cum ait: *Venientem super se*. Ex Græco sermone non liquet utri sint aperti celi, Christo an Ioanni, tum utriderit columbam descendenter. (Hic notandum est, quod Erasmus ait, ex Græco sermone non liquet.) Atque ex Euangelista verbis magis videtur ad Christum referri, quam ad Iohannem, nisi quod sequitur *ἐπ' αὐτὸν*, quod interpres vertere debisset, super eum sive super ipsum. Alioqui si super se sentiendum erat, dixisset, *ἐπ' αὐτὸν*. Certò verò asserit Clariss. Beza cum ait, *Ei, αὐτῷ Iohanni sc. Novam enim periodum incipio ab his verbis καὶ id, quamvis etiam ad Christum hoc referri possit, si in αὐτὸν accipias pro ἐπ' αὐτὸν, id est, super se, ut habent aliquot veteres Codices Latini & Aug.* Sed in Græco inusitata est hec enallage. Verum hisce opponimus usum & autoritatem. Nam l. x. x. Interpretæ (ut Romana editio ex antiquissimo exemplari expressa ostendit) frequentissime relativo αὐτὸς pro reciproco iāutō: utuntur. Nam, ut plurima omittam exempla, 1. Sam. 17. v. 40. *Ἐλασθ τὸ βαστνεῖαι αὐτὸς καὶ χειρὶ αὐτὲ, accepit baculum suum manusua*. Ubi bis reperitur, & vers. 43. *Ἐτις δροῖς αὐτῷ, per Deos suos, & vers. 49. τὸ χειρὶς αὐτὲ, manum suam, & cap. 24. v. 7. & 8. Γοὺς ἀνθρακὶς αὐτὲ viros suos*, & in Nov. Testam. Joh. 1. 47. *Vidit Iesus Nathanaëlem venientem ἀπὸς αὐτὸν, & Apoc. 9. 11. ἔχοντις ἐπ' αὐτὸν βαστίου, habent supra se regem*. Nam quod post Stephanum Beza legit *ἐπ' αὐτὸν*, illud à correctoris opinione, non autem ab antiqua Scriptura esse, inde apparet, quod accuratissima, citra controversiam, editio Complutensis *ἐπ' αὐτὸν* ponit: & Græci Apocalypses Interpretæ Andreas Cæsariensis. Chrysostomi comment. in

epistolas Pauli, edit. Commelin. & Aretas Oecumenio additus, similiter legunt. Quemadmodum etiam editio Haganoënsis Gerbelii anno 1521. & Oecolampadii Basiliensis, & Colinæ editio Græca Parisina, 1534. ex antiquis codicibus eandem lectionem sequuntur. Atque ita conveniet hæc lectio *ἐπ' αὐτὸν* cum Hebræa locutione *Ιγγῆ*: quæ modo relative, *super ipsum*: modo reciproce *super se*, denotare solet. Neque tamen Hebraismus erit: quia & Græcis authoribus in usu esse à Græca lingua peritissimis est demonstratum, exemplis illustribus. Nam in epistola Basiliï Magi, quam meditationibus Grammaticis Clenardus illustravit, legitur ex Matth. 16. v. 22. *tollat crucem αὐτὸν suam* (etsi correctores αὐτὸν legant in Matthæo) Clenardus verò exponens ait; crebro reperiatur αὐτὸν pro αὐτῷ, quod per *καὶ τον* dicitur, pro *ἐπ' αὐτὸν*. Sic Clemens Alexandrin. Pædagogi. lib. 2. pag. 85. edit. Commel. *ο γὰρ αἱματάνων, ταῦτα ὅσον αἱματάνων, χείρων καὶ αἱμότερον αὐτὸς αὐτὸν pro αὐτῷ, hoc est. Qui enim peccat, quatenus peccat, deterior & vilior ipse scipso. & idem in Protreptico, pag. 20. *αὐτὸς αὐτῷ πειπειρατησι, ipse scipso confoditur*. Quæ loca etiam in Indice Græco doctiss. Sylburgius observavit, & manuscriptorum fide dignorum autoritate probavit. quibus consentanea scribit ac probat de usu relativi αὐτὸς in Græca sua Grammatica Syntaxi, pag. 304. Relativum, inquit, *hoc cum reciproco sape commutatur*. Ut enim apud Iones & Poëtas frequenter εἰ, οἷ, εἰ leguntur pro αὐτῷ αὐτῷ, sic vice versa in communis lingua, Palæophatus: *ἀργεῖος πολιτεύον αὐτοῖς τὸν ἄργαν ιγγεῖται*, hoc est, Argivi rusticem sibi Iunonem ducebant, αὐτοῖς pro ορίον. itidemque in compositione αὐτοδιδακτον αὶ scipso doctis, φιλαυτον amans sit. Idemque Henricus Steph. in thesauro ad vocem αὐτὸς ait: *αὐτὸν pro ἑμαυτῷ vel σεαυτῷ vel iāutō*; itidemque in cæteris casibus & αὐτῷ pro iāutō. Quæ repetit Scapula, atque, pro quo sunt qui malunt scribere αὐτῷ & αὐτῷ cum spiritu aspero. Quod diligenter observandum: Nam sèpius contra veterum codicum fidem, vitiosa crisi, tenuem spiritum recentiores nonnulli in asperum permutarunt: quod etiam in Nov. Testamento accidisse collatio demonstrat: & in loco Apoc. 9. jam antea ostendimus. Hisce accedit Gretzerus in Græca Grammatica Syntaxi, cap. 6. reg. 10. Relativum, inquit, αὐτὸς ponitur interdum loco reciproci. Nazianzenus ὁγών εἰ τὸ τὸ δῆμον κινοντις ἐπ' αὐτὸν pro ἐπ' αὐτὸν, videns sicutur motum populi contra se: *καὶ ἔχοντις ἐπ' αὐτὸν βασιλέα*, Apoc. 9. pro ἐπ' αὐτὸν, & habent suum regem, seu & habent supra se regem. Item, *hæc relativi in locum reciproci substitutio efficit aliquando orationem ambiguam*, ut notat Budæus: *οὐ γὰρ αὐτὸν βασιλεὺν ἔχεις & ἀντὶ τῶν τριῶν ἔχεις εἰσὶ τοῦτος τοῦδε αὐτὸς*, 1. Cor. 15. 25. ubi dubites (inquit Budæus) suis an ejus intelligere debas. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Locum etiam illum Apocalypses ad enallagen illam αὐτῷ pro iāutō probandum, in sua Syntaxi erudita, posuit Martin. Cruserius. Quibus omnibus addo locum certum, Hebr. 6. vers. 7. *γὰρ γὰρ οὐ τοῦτο τὸ ἐπ' αὐτὸν πολλάκις ἐχόρηψον νέτορι*. Nam terra qua imbreui sèpius in se venientem biberit. Atque ita etiam legit cum aliis Robertus & Henric. Steph. Beza, Casaubonus. Denique si rem spectemus, quid clarius esse potest verbis Marci cap. 1. v. 10. & statim ascendens (nempe Jesus) ex aqua, vidit findi cælos & spiritum quasi columbam descendenter, *ἐπ' αὐτὸν*: ubi aperte is qui ascendit ex aqua, is autem est Jesus, vidisse dicitur, spiritum Dei descendenter super ipsum, hoc est, scipsum. Nam super Iohannem, aut alium, non descendit Spiritus, sed super Christum tantum. unde necessario evincitur αὐτὸν sumi reciproce pro iāutō, aut per *καὶ τον*, αὐτὸν. Idque Erasmus non nihil movit, cum Matth. 3. ait: *At Marcus, qui Mattheum rededit in compendium, aliquanto etiam obscurius facit, & nisi res ipsa loqueretur & obstarent hac duo verba, ἐπ' αὐτὸν, prorsus intelligeremus Christum vidisse, non Iohannem*. Hæc ille: Atqui *ἐπ' αὐτὸν* non obstat, ut multis antea demonstratum est; neque etiam res ipsa, ut opinatur. Nam quod ait; non referebat, ut Christus hac videret, quæ fiebant propter Iudeos, quo evidenti signo intellegent, ipsum esse Messiam, non Iohannem, ad quem alioqui vox patris*

patrū missa videri poterat ; nisi columba palam designasset Iesum. Illud inquam alienum est. Nam Christi vultus & Judæorum non sunt opposita. Apparuit enim Spiritus sanctus non solum propter Iudeos, & Baptizatam ; sed etiam propter Christum : quia precabatur Deum patrem, Luc. 3. v. 21. idoque more suo in cœlum suspiciens, Iohann. 1. vers. 41. Nec dubium etiam esse potest , pro impetrando Spiritu, ipsi per prophetas promisso , fuisse precatum. & Pater ipsum etiam compellasse dicitur à Marco , cap. 1. v. 11. *Tu es filius meus.* Quare ex hisce omnibus concludimus , verendum esse it' àutor super se. Sed quis finis sit illius de scensus Spiritus, specie columbæ , & mansionis (ut Iohann. 1. v. 32.) super Christum , paucis explicandum est. Primarius autem fuit , ut notaretur , Iesum esse promissum Messiam ; utpote qui & quatenus Deus baptizaret Spiritus sancto : & quatenus homo , eo esset plenissimè donatus , ad munus suum exequendum. Prius indicatur Ioh. 1. v. 32. Tunc testans est Iohannes , dicens , *Confixi Spir. descendente in quasi columbam de celo , & mansi super eum , & ego non norau eum , sed qui misse me , ut baptizarem aqua , ille nubis dixerat , super quem videris Spir. descendensem ac manentes super eum , hic est , qui baptizat Spir. S. : Ego igitur vidi ac testor illum esse filium Dei.* Alterum de Christo , promissionibus propheticis prædictum , Esa. 11. v. 2. Super quo quiescit Spir. Ichovæ , Spir. consilis & potestie , Spir. scientia & reverentia Ichovæ , & c. 42. v. 1, 2, 3. quam sententiam sic recitat & exponit Matth. 12. v. 17. ad 22. *Ecce puer meus , quem elegi : dilectus meus , in quo acquiescio (aut quo delectatur) anima mea , ponam Spiritum meum super eum . &c. arundinaria quassata non confringet , &c. In eius nomine gentes sperabunt. Denique c. 61. v. 1. Spiritus Domini super me , propterea quod unxit me : ut euangelizem pauperibus , misit me ; ut sanem contritas corde ; ut producem captiuos dimissionem & eacu visus recuperationem , & confractos emittam in libertatem ; ut predicem annun. Domini acceptum.* Idque Christus repeatit, Luc. 4. v. 18, 19. & 21. de se exponit. Atque hanc Spiritus sancti acceptance re quirebat munera propheticæ ac mediatorii ratio. Quamvis enim abunde Spiritus sancti donis esset ante baptismum instructus ; ut privatam vitam sanctæ & sapienter institueret : post baptismum tamen ad publicum munus inaugu ratus , plenissimè donis ad illud necessariis fuit à Spiritu sancto ornatus ac perpetuò directus : id quod memoratis hisce prophetiis exprimitur , & signo descensus Spiritus Sancti , specie columbæ , super ipsum , fuit significatum : Hisce addit Theoph. simile , cum ait : *sed & tempore Noë columba indicavit solutionem diluvii ramum oleæ ferens ; & hic Spiritus sanctus significat solutionem peccatorum : ixēt καρπὸν ἀλαζόνα , ἐταῦθα ὁ ἄλαζος , ibi ramus oleæ , hic vero misericordia Dei :* Idemque tradit Tertull. de bapt. cap. 8. & arcam Noë figuram fuisse Spiritus sancti , ac pacis , cuius oleæ ramus signum esse solet. Verum utrum simile sit commune ; figuram tamen fuisse propheticam probari non potest.

Atque hæc de primo divino , è cœlis, de Jesu excellētia, testimonio, quo declaratum est , ipsum esse Christum : nempe Spiritus sancti super eum descensu ac mansione. Alterum est sermo patris : de quo Matth. cap. 3. v. 17. ait & *Ecce vox è cœlo dicens : Hic est filius ille meus dilectus , in quo acquiesco , ubi & præfatio de sermone, deinde sermo ipse describitur. At præfatio primum dignitatem sermonis indicat , cum ait, Ecce ; ut rem observandam significet. Deinde originem admirandam, quod vox è cœlo , nempe extitit , Marc. 1. vers. 11. Luc. 3. v. 22. Sermo vero est: *Hic est filius &c.* In quo prius membrum seu subiectum , de quo loquitur , indicatum voce hic , quasi intento dito. Iesum notat , utpote super quem descendebat ac quietebat , columbæ specie , Spiritus sanctus.*

Attributum vero seu id quod de hoc Jesu dicitur , reli quis verbis continetur , quæ priori loco personam ; deinde vero adjunctum illius declarant. Ac personam quidem ab altera natura , cum dicitur , οὗτος με , ille filius meus : nempe æterna generatione , non autem creationis , neque adoptionis gratiæ ; sed proprius Rom. 8. v. 32. unigenitus , Iohann. 1. v. 14. ut qui Spiritu sancto baptizat : quod nemo

poteat , nisi verus Deus , & ordine personarum Spiritu sancto prior. Adjunctum verò est dilectio & approbatio simplex atque absoluta , quæ indicatur cum additur , *dilectus , & expressus , & εὐδόκησα.* Quæ sic exponit Theoph. τέτιγι ἐν ἀραιωματι , ἐν ἀραιωματι , hoc est , in quo acquiesco , quo delector : ut de eodem Christo prædictum est à prophetâ Elia cap. 42. v. 1. *רְצַחַנְתִּי נָשָׂא* supple *נָשָׂא* hoc est , de lectora est anima mea in eo : ut ex antecedenti liquet : quem admodum Matth. 12. v. 17. recitat eis ἐν τούτοντι λύχνῳ , hoc est , quo delectatur anima mea. Qualis etiam sententia , quam Pater protulit , in illustri Christi apparitione , Matth. 17. v. 5. *Hic est filius ille meus dilectus , & εὐδόκησα.* Nam ut τούτου activè sumptum propriè bonum ducere seu approbare ; sic etiam quia probatis delectamur , hisque bene volumus , inde per metonym. causæ efficientis pro effecto , delectori designat. Quapropter à lxx. Interpretibus Græcis ea vox ponit sole pro verbo Hebreo *τίγρατ* Psalm. 45. v. 4. τούτους εἰς αὐτοὺς & Psalm. 147. v. 11. & 12. & Psal. 149. v. 9. Similiter quoque eadem voce Græca lxx. Interpretes utuntur pro Synonymo prioris Hebrei verbi *τίγρατ* ut 2 Sam. 22. v. 20. *כִּי תִּגְדֵּל delectatur me , τούτους εἰς αὐτούς.* Sic etiam hoc in loco Matthæi delectus , quo delector. Id autem intelligendum est non comparatè , neque secundum quid , ut de hominibus : sed absolute ac simpliciter , cùm ratione personæ totius , ratiōne qualitatuarat sanctitatis perfectæ ac perpetuæ ; unde Syncedochicè ratione hujus excellentiæ vocatur ab Apostolo Paulo , *dilectus ille , propter quem Pater , nos fideles , naturā filios iræ , in gratiam recipit ac diligit , Ephes. 1. v. 6, 7.* Verum scrupulus aliquis hoc in loco occurrit : quandoquidem Matthæus à Marco & Luca prima fronte videtur dissidere. Siquidem Matthæus ait , vocem hanc Patris fuisse hujusmodi : *Hic est filius meus dilectus.* Marcus vero cap. 1. v. 11. cum Luca , cap. 3. v. 22. hæc ponit verba : *Tu es filius meus dilectus.* Sed hæc duo , quæ videntur dissentanea , eo conciliantur , quod alter sensum , alter verba ipsa expresserit : sive enim in tercia persona dicatur : *Hic est filius meus ; sive in prima , tu es filius meus ; utrumque tamen non aliud , quam Jesus Christus intelligitur.* Neque illud est insolens , ut in re censione dictorum sensus habeatur ratio , non autem singula verba enumerentur. Neque etiam magnopere refert scire , uter verba ipsam expresserit Matthæus , an vero Marcus cum Luca. neque illud adeo certum est. Interim quidam Marcum & Lucam verba expressisse judicant , idcirco quod ea similiter recitent. Veruntamen inter eos etiam hoc est discriben , quod Marcus cum Matthæo habet εἰς ἐν quo ; Lucas vero in secunda persona relatè ad Christum εἰς εἰς in te. Quamvis non videatur alienum , si dicatur , Matthæuni ipsa verba recensere : quandoquidem alibi Pater , Matth. 17. v. 5. Marc. 9. v. 7. & Luc. 9. v. 35. & 2 Petr. 1. vers. 1. iisdem usus sit verbis : quamvis fieri etiam potuerit , ut utrumque ordine sit dictum , repetitio ne , ad confirmationem majorem.

Atque hæc de vers. 16. & 17. unde orthodoxi Patres & posteri Theologi , non immerito , tres Deitatis personas & quidem inter se distinctas , non solum ex baptismo nostri institutione in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti : sed etiam ex baptizati Christi Spiritu sancto donati & testimonio Patris ornati historia demonstrant.

D E C A P I T E IV.

De Christi à Satana Tentati Victoria:

Postquam Euangelista Matthæus privatam Christi vi tam exposuit , ad publicam in munere propheticō occupatam accedit , cuius describit præparationem , & executionem. Præparatio inaugurationem & concertationem cum Satana viætricem compleatitur. Inauguratio autem miraculo facta est dupliciti , primum Spiritus S. super ipsum specie columbæ descensu ac mansione exteriori , Matth. 3. cum interiori gratiæ plenitudine , qua inunctus est , conjuncta , Luc. 4. v. 1. Concertatio vero cum Satana , hoc quarto capite Matthæi , pugnâ & Christi victoriâ constans describitur. Cu jus

jus scopus est, ut agnoscamus & credamus Iesum esse Christum, qui secundum promissionem, Gen. 3. caput serpantis esset contritus: Cujus rei hoc præludium est. Nam ut primus Adam è terra terrenus, 1 Cor. 15. v. 45. & 47. à Satana tentatus succubuit, Gen. 3. sic contra Iesum secundus Adam ac Dominus è cœlo, 1 Cor. 15. vers. 45. & 47. eundem concertatione crebra devicit. Ceterum in hac concertatione recensentur primum rei antecedentia, deinde res ipsa, seu modus & eventus. Rei antecedentia vers. 1. sunt duo: causa impellens certaminis, & adjuncta. Causa est Spiritus. Nam *subductus* dicitur ἐνδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ Σpiritu, aut potius, *ab illo Spiritu*, κατ’ ἵζοχλω, & relatè ad capitii tertii vers. 16. nempè, Sancto, quo plenuserat, ut Luc. 4. 1. *Iesus autem Spiritu sancto plenus, reversus est à Iordanē, & actus est per eum Spiritum.* Cum autem actus ille accidere potuerit vel interno instinctu ac jussu; vel externo raptu: posterius magis consentaneum appetet: primum ex Matthæo, quia ait ἀνέβηντον *sublatus* est. Nam quod vir eruditus ait, *prepositione videtur notari situs deserti: quod situm sit hoc, loco altiore, quam Iordanē fluvius:* illud minus convenit: quia præter Matthæum expressius id exponit Marcus cap. 1. v. 12. ἐκσάλητοι αὐτῷ, hoc est, ejicit ipsum: quemadmodum Actor. 8. v. 39. Spiritus Domini Philip-pum ab Eunuchi præsentia alio abripuisse dicitur: Sic hoc in loco, *ejectus*, metaphoricè subitum raptum notat. Spiritum autem causam fuisse certaminis, à fine raptus ostenditur: *ut tentaretur à Satana.* Ad cuius loci & aliorum multorum intelligentiam commodiorem, paucis ac distinctè quid *Satanas*, quidque *tentatio* notet, explicandum. Satanas autem à Syriaco σατανᾶς, addito Sigma, à Græcis dicitur. Hoc autem idem est quod Hebræum (unde oritur) Σατᾶν, 2 Cor. 12. v. 7. Quæ vox Hebraicè, ut quidam volunt, *apostatam* significat: ut expressè Irenæus afferit adversus hæreses, lib. 5. & Theodor. serm. 3. contra Græcos: quasi oriretur à radice וָיַע vel נִפְנַע declinare. Sed obstat derivationis analogia: deinde vocis in sacriss literis significatio: qua perpetuò *adversarium* atque inimicum notat, nullibi *apostatam*. Deinde etyma indicatio seu etymologia satis clara est Zach. 3. v. 1. וְנִפְנַע מְכֹר שְׁמַעַן הַנִּפְנַע hoc est, *Satan faber ad adversandum ei.* Quare propriè *adversarium* notat generatim, ut 1 Reg. 5. v. 4. Non est וָיַע hoc est, *adversarius, hostis, qui adversatur:* ubi vulgata versio minus aptè Hebræam vocem retinens vertit, Non est *Satan*, & 1. Reg. 22. v. 21, 23. Impropriè vero, modo per Synecdochem, modo per Metaphoram accipitur. Per Synecd. primum speciatim dæmonium notat: quod Dei gloriae, & salutis humanæ, maximus ac perpetuus sit adversarius, 1. Pet. 5. vers. 8. cumque inter dæmonia Princeps eorum excellat: Satanæ vox singulariter, per Synecdochem strictiorem, pro eo usurpatur frequentissime. Utriusque significationis exemplum extat in Christi verbis, Matth. 12. v. 26. Si *Satanas Satanam ejicit*, hoc est, si princeps dæmoniorum ejicit dæmonia, ut vers. 24. (cui hæc verba respondent) antecessit: qui *Satanas princeps et iam diabolus* appellatur, ut Apoc. 12. v. 9. ubi à subditis suis Angelis distinguitur: ut etiam Matth. 25. v. 41. & Apoc. 20. v. 2. Serpens antiquus, *Diabolus* & *Satanas* nominatur. Serpens antiquus, quod serpente quasi larvâ usus, Genes. 3. astutia sua primos homines seductos, 2. Cor. 11. v. 3. Peccati veneno infecerit, & interficerit, Johan. 8. v. 44. Diabolus, hoc est, calumniator per Synecdochem generis, ac κατ’ ἵζοχλω, insignis ille præ ceteris omnibus; quia primum Deum apud homines, Gen. 3. v. 4, 5. Deinde homines partim apud Deum, Job. 1. v. 11. Apoc. 12. v. 10. partim apud homines calumniatur: tanquam mendax, & mendacii pater, Joh. 8. v. 44. Satanas denique, hoc est, adversarius: ut ante exposuimus. Secundò Satanæ vox per Metaph. ex hac Synecdoche (qua Diabolum notat) ortam, similem Satanæ designat: quemadmodum Christus Petrum, imprudenter, & acrius, contra officium, dictis ipsius adversantem, Matth. 16. v. 23. ita appellat: *ab errore à me Satana, scandalo es mihi.* quo in loco vox *Satanas*, non generatim *adversarium* significat, ut in Hebræo contextu saepius accipitur: quia alijs Euangelista Hebræam

vocem, præter morem interpretationis, non retinuisset: sed Græcam posuisset. Neque etiam Diabolum intelligit Christus: quia hoc veritati repugnaret: sed Satanæ similem, nec simpliciter tamen: quia malus animus, & malus finis Satanæ consuetus, defuit: sed secundum quid, ratione mediæ tantum, seu dehortationis à cruce subeunda: qua, imprudente zelo impegit. Atque ita ut arbitror, satis appareat, quibus modis & vox *Satana*, qua in temptationis Christi historia utitur Marcus cap. 1. v. 13. & vox *Diaboli*, quam habet Matthæus cap. 4. v. 1. accipiatur. Ideoque pauca jam etiam de temptationis voce, & re ipsa, ad majorem hujus loci & aliorum multorum lucem, adjungemus, τείχειν, qua voce utitur Matthæus, Hebræis ΠΝΩJ, Latinis tentare, est propriè τείχειν λαυδάειν, hoc est, experimentum capere: ut Hesychius eruditè, expressa etymologia, declarat. quemadmodum & L x x. Interpretes Græci, vocem Hebræam ΠΝΩJ tentavit, τείχειν ἔλασται, Deuter. 28. v. 56. interpretantur, ut etiam Latinè in Cicerone, experiar ac tentabo omnia, συνανύσσειν conjunguntur.

Tentatio autem, qua alicujus experimentum capit, sive ore, sive opere, alia est ἀδιάφορος seu media: alia διάφορος seu extrema. Media ea est, quæ in utramvis partem libera ac licita, hoc est, ut in ea nec virtus: nec vitium consistat: qualis Deut. 28. v. 56. *qua non tentarat, plantam figere super terram*, & 1. Sam. 17. vers. 39. David de armis quarum erat insuetus ait, *non tentavi*. & 1. Reg. 10. v. 1. *venit ut tentaret eum anigmasibus.* Extrema vero tentatio est, in qua, aut virtus inest, aut vitium; ideoque alia bona est, alia mala. Bona est, quæ omnino rectæ rationi consentanea, hoc est, quæ à bono principio, seu animo recto, licto medio, ad finem bonum collimat. Hæc autem pro causæ efficientis diversitate, aut divina est, aut humana. Divina est, qua Deus hominem explorat, ut prodat qualis sit. Non propter se, quasi ignarus esset Deus, ut cognoscat: Est enim omnium gnarus; sed hominum causa: ut tentato, aut aliis etiam, innotescat. Atque ita recte, tam pios, quam impios tentare dicitur. Impios, ut Israëlitas variis modis tentasse dicitur, ut illi patefacerent, quoniam essent erga Deum animo, ut Exod. 15. v. 25. & 16. v. 5. & 20. Deut. 8. v. 2. & cap. 13. v. 3. Pios vero, ut Abramum: quem tentasse traditur, cum latentem illius fidem, & timorem Dei insignem, gravissimo mactationis filii mandato proposito, examinavit; ut iis patefactis Ecclesiæ imitationi inserviret. Genes. 22. v. 1. & 22. Hebr. 11. v. 17. qualem etiam temptationem David requirit, Psal. 26. v. 2. *Proba me, tenta me, funde renes meos, & cor meum.* hoc est, instar auri igne fusi, examina meam sinceritatem. Quia vero res adversæ, & persecutio[n]es à Deo immisæ, ut ignis aurum, sic fidem & obedientiam hominum erga Deum probant, 1. Petr. 1. v. 7. idcirco per metonym. effecti pro efficiente, tentationes appellantur. quemadmodum Luc. 8. v. 13. *Tempore temptationis,* hoc est, afflictionis, & persecutionis, ut Matthæus in eadem sententia exponit cap. 13. v. 21. Sic etiam Luc. 22. v. 28. Act. 22. v. 19. Jac. 1. v. 2. & 3. & expressæ eleganter metaphora, τύρωσις ἀπὸ τείχους μὲν θυμόν, οὕτῳ ad temptationem facta, hoc est, afflictio ad experimentum probitatis appellatur, 1. Petr. 4. v. 12. Hæc de tentatione divina. Humana vero tentatio bona est, quæ ab homine recte quis exploratur. Ea autem est ratione objecti sui duplex: nempe vel Dei tentatio, vel hominis. Dei, ut in exemplo Gedeonis, qui signum velleris primum humili, Judic. 6. v. 37. deinde contra siccii à Deo petuit, vers. 39. ubi ait ΠΝΩJ tentem queſo hic vice vellere. ubi infirmitatis suæ conscientia, ac studio parandi Deo, (& ut videtur instinctu illius) ac fidei lux confirmationem, & obedientiam alacriorem, in re periculissima, signum ab ipso petuit, & impetravit. Atque ita Deus se tentari, seu rei promissæ signum postulari à se, Achabo mandavit, Esai. 7. v. 11. quod perversè rejectit dicens vers. 12. *Non petam, neque tentabo Iehovam:* quo aperta contumacia peccavit: sive incredulitate id factum sit, quod fidem promissione divinæ derogarit: sive malitiosa hypocrisi, quasi omnis tentatio Dei, etiam ab ipso imperata, esset vitiosa. Deinde vero hominem recte tentat:

tentat: cum aut alium, aut sese recto animo, rectaque via seu licito modo, ad bonum scopum, examinat. Alium quidem, sive is sit probus, sive improbus. Probus, ut quum Joh. 6. v. 6. Christus dicitur Philippum tentasse. Improbus, ut de pseudoapostolorum temptatione, Apoc. 2. v. 2. ad Angelum (hoc est, legatum seu pastorem) Ecclesiæ Ephesinae dicitur: *tentasti*, hoc est, examinasti eos, qui se dicunt esse Apostolos & non sunt, & invenisti eos maledicentes. Scipsum vero quis recte tentat, cum fidem suam, & obedientiam, an sincera sit, perpendit diligenter, & ad Dei verbum examinat: de qua etiam Apostolus, 2. Cor. 13. v. 5. *Vos ipsos tentate, an sitis in fide: Quibus eodem sensu subjicitur; Vos ipsos probate.* Atque haec quidem de temptatione bona, tam divina, quam humana: quæ, ut antea ostendimus, à bono principio, seu ex probo animo, licito medio, ad bonum finem tendit.

Mala vero est, in qua vel omnia, vel aliquid saltem horum deficit. Eaque ratione causæ efficientis, seu tentantis alia est Humana, alia Diabolica. Nam causa illius malæ temptationis Deus esse non potest: quia solus assumere bonus est. Nullus enim, ut Christus ait, bonus, nisi unus, semper Deus, Marc. 10. v. 18. *Quia lux est, nec nulle in eo sunt tenebra*, 1. Johan. 1. v. 5. Nec in eo nulla est mutatio, Jac. 1. v. 17. quocirca Jac. 1. v. 13. dicitur: *Nemo, cum tentatur, dicas se à Deo tentari. Nam Deus tentari malum non potest, nec quenquam tentat.* Verum objicitur: Quicunque nos inferre potest in temptationem malam, ille potest esse causa efficiens illius: Atque Deus nos potest inferre in temptationem malam: Ergo causa illius efficiens esse potest. Propositio firma videtur, quia illatio in temptationem, efficientiam, & quidem causæ principalis, notat. Assumptio probatur ex Matth. 6. v. 13. *Ne nos inferas* (sic enim Græcè est εἰσορίζεις, non autem inducas) in temptationem: quo indicatur Deum interdum hoc facere, aut saltem posse: alias iniquè ac frustra illud petetetur, si ejus rei periculum, ac potentia abesset. Sed negatur propositio: quia illatio in temptationem est duplex: propria, & Metaphorica. qui proprie dicitur inferre in temptationem, ille causa est: quia potentia, & mandato ad peccata solicitandum tentatori tradit: qui vero Metaphorice dicitur inferre in temptationem, quod ea agat, quæ similitudinem aliquam habent cum illatione propriæ, ille causa efficiens dici non potest. Priori modo Deus inferre in temptationem non dicitur: quia nullam vim nullumque mandatum ad temptationem adhibet: sed secundo tantum modo, quia bona tantum sua ab ingratis justo consilio aufert, unde certò, licet non ablationis illius vi, sed à causa aliunde procedente, consequatur temptatione mala, similitudine effecti è sua causa procedentis: sed diverso modo. Nam temptationis causa propria intus est caro, Jac. 1. v. 14. foris vero mundus & mundi princeps Satanas: quorum temptationes vitiosas Deus coerget; intus quidem, collatis spiritus sancti donis, quibus caro reprimitur: foris vero parentia sua, qua providentia sua fræno Satanæ, & mundi tentare studentis, conatus cohabet: cum vero suam illam gratiam adjuvantem, intus & foris, ab ingratis, suo modo, & ad tempus subducit, Metaphorice in temptationem inducere aut inferre dicitur: quod sc. eam gratiæ subductionem temptatione mala consequatur: sicut effectum, posita agente ac sufficiente causa, sequitur. Itaque convenientia est inter causam hanc efficiens, & Deum, in antecessione & adjuncta consecutione: quod ut tentantis actio est temptationis antecedens, & ea polita effectum sequitur: sic etiam gubernatio Dei gratiam suam subtrahentis, antecedens est: eaque posita, temptatione oritur. Sed in eo differentia consistit, quod à tentantis efficaciam temptatione promanat: eo quod causa illius est: sed actio Dei gubernantis vi sua temptationem non efficit: sed eam tantum ut adjunctum antecedit. Quamobrem temptatione vitiosa, seu mala, ratione causæ efficientis, seu tentantis, est tantum humana, & Diabolica. Humana ratione objecti, seu ejus qui tentatur, alia est Dei, alia hominis. Dei ab homine temptatione mala, imprimis vel diffidentia, vel confidentia nimia contingit. Diffidentia, ut cum contra promissiones Dei, præsentiam, aut potentiam

illius in dubium vocando, explorant, quid sit facturus: præsentiam quidem, ut Exod. 17. v. 7. de Israëlitis dicitur, tentaverunt Iehovam dicendo: *Estne Iehova in medio nostri, aut non:* Potentiam vero; ut de iisdem David, Psalm. 78. v. 18. Tentaverunt Deum, & dixerunt, an posset Deus instruere mensam in hoc deserto, & 1. Cor. 10. v. 9. Ne tentemus Christum, sicut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt. Confidentialia vero nimia tentatur Deus, cum promissorum divinarum abusu, neglecto ordine & officio divinitus præscripto, auxiliis divini experimentum temere sumitur, ut Deut. 6. v. 16. Matth. 4. v. 7. & Act. 15. v. 10. Hominis vero ab homine temptatione mala, vel est alterius vel sui ipsius. Alterius, ut cum Pharisæi Christum sapientem tentasse dicuntur, Matth. 16. v. 1. 19. v. 3. & 22. v. 35. hoc est, ex odio illius, insidiosis questionibus explorasse, quid dicturus esset: ut ex responsionibus ejus captionis & accusationis materiam arriperent, Joh. 8. v. 6. Matth. 22. v. 15. & 18. Sui ipsius vero temptatione mala est, cum quis ab insita vitijsua concupiscentia seducitur, ut Jacob. 1. v. 14. *Unusquisque tentatur, dum à propriâ concupiscentia abstrabitur & inescatur.* Ubi à pescatoribus objecta cœca pisces alienigenis ad hamum, ac illectos perdentibus, elegans Metaphora observanda.

Atque haec de mala temptatione humana, qua quis vel Deum, vel hominem, & quidem alterum, vel seipsum tentat. Diabolica vero temptatione primaria est, ut quæ pro deplorata ac perpetua Diaboli malitia, semper mala est, & humanæ temptationis malæ origo, 2. Cor. 11. v. 2. & 3. cum 13. & 14. Joh. 8. v. 44. Ephes. 2. v. 2. Ea autem est qua homines, ex sua malitia Joh. 8. v. 44. & 1. Petr. 5. 8. pravâ suggestione explorat: ut eos seductos perdat, 1. Petr. 5. v. 8. Suggestio autem illius aut interna est, aut externa. Interna, qua internum hominis sensum seu phantasiam pravis objectis afficit; ut eo modo ac via mentem animumque turbatum, à vero justoque avertat ad peccatum, ut Act. 5. v. 3. Luc. 22. v. 3. & 4. & 2. Cor. 4. v. 4. Nec enim immediate in mente aut voluntate operatur: quia ea Deus solus novit, 1. Reg. 8. v. 39. & homo ipse, 1. Cor. 2. v. 11. sed tantum mediate per phantasiam. Suggestio autem illa, pro objecti leu hominis tentandi ingenio, affectibus ac conditione variatur: quæ insidioso observans, opportune laqueos suos accommodat ac necit, & idonea rerum & sermonum ad peccatum objecta suggerendo, tentat: ut Judam furem Johan. 12. v. 6. vendendi Christi pretio objecto Luc. 22. v. 3. & 4. & Matt. 26. v. 15. ad proditionem allexit atque adduxit. Sic divitiarum avidos, objecta earum impetrandarum, per fas & nefas, commodate, tentat & illaqueat, 1. Tim. 6. v. 9. Sic superbos honorum, & libidinosos voluptatum occasione objecta allicit: denique ut hominem affectum, aut variis modis & occasionibus, ac temporibus affici posse conjicit: Sic objecta ad peccatum idonea opportunè suggestit ac tentat: ut Hieron. ad Matth. 15. ostendit & ait: *Diabolus adjutor & incensor malarum cogitationum potest esse: auctor esse non potest.* Atque haec de interna temptationis Diabolica suggestione, qua phantasiam afficit. Externa vero est, quam exerto sensui objicit. Qualis fuit Eva temptatione, cum eam insidiosis ac falsis verbis, & fructus vetiti elegantia occurrante, ad legis divinæ transgressionem provocavit. Ac talis etiam est, qua Jesum tentavit, sed contrario eventu.

Porrò Diabolus ab hoc indefesso pravæ temptationis studio ὑπεράγω, hoc est, (participio loco nominis posito) tentator appellatur, Matth. 4. v. 3. & 1. Thess. 3. v. 5. cumque temptatione illius sit frequentissima ac maximè noxia, Syncedochicè ac κατ' εξοχήν, temptationis voce non raro intelligitur, ut Matth. 6. v. 13. & 26. v. 41. & 1. Tim. 6. vers. 19.

Hæc de Diabolo seu Satana & temptatione sufficere arbitramur; unde intelligitur finis Christi à Spiritu rapti, nempe, ut tentaretur à Diabolo, Matth. 4. v. 1. Exploratione externa illius: ut sequens narratio demonstrat. Sed scrupulus hic occurrit hujusmodi: omnis temptatione Diaboli est mala: Ergo Christus non potuit à Spiritu sancto justè transferri in desertum, eo fine, ut tentaretur à Diabolo.

Quidam idcirco concedunt, non eo sine translatum; quia Matth. utitur voce *īva, nū:* quæ licet sāpē causæ efficientis propositum finem; interdum tamen occasionis antecedentis eventum consequentem notat, ut Apoc. 13. v. 13. *Editque signa magna, īva,* hoc est, *adeo ut etiam ignem faciat ē cælo descendere.* Verum aptius negatur consequentia. Etsi enim tentatio hæc aetivè sumpta, quatenus Diabolus eam male obtulit, sit vitium; passivè tamen accepit, quatenus Christus illam fieri tulit, ac sine minima inclinatione constanter rejecit ac superavit, virtus est ac pia fortitudo; quemadmodum indigna Christianorum persecutio, qua infertur, iniqüitas & peccatum est: quatenus verò patienter ac constanter perseruit, obedientia est Deo grata, Matth. 5. v. 19. & 2. Thess. 1. v. 5, 6, 7. & 1. Petr. 2. v. 19, 20, 21, & cap. 3. v. 14. Apoc. 3. v. 10, 11, 12. Atque hoc modo, ad probandam Jesu fidem & obedientiam Spiritus sanctus adversario Diabolo, ut tentaretur ab eo, ipsumque sine ulla laſione sui superaret, recte objecit: ad consolationem Ecclesæ, quæ ex hac tentatione alisque quas pro nobis pertulit & superavit, promanat. Nam quatenus Jesus Dominus noster tentationem à Satana & mundo, sine ullo peccato suo, pertulit, exemplum est nobis servis suis patientiæ, & remedium impatientiæ, Hebr. 12. v. 2. & 1. Petr. 2. v. 21. & 3. v. 17. & 18. Matth. 16. v. 24. Deinde fulcrum est spei Christianæ, quod pro nobis tentationes paſſus eas superavit: ideo & misericors erit erga nos in temptationibus nostris, & ex iis liberare poterit ac liberabit, Hebr. 2. v. 17, 18. & 4. v. 15. & 16. Porro præter hunc raptus finem, adjuncta etiam temporis & loci indicantur. Tempus, cum dicitur; *Tunc;* & ut Marcus exponit, cap. 1. v. 12. *statim,* nempe simul ac Spiritus sanctus super ipsum descenderat, & vox Patris audita. Locus verò, unde à Spiritu Dei sursum per aërem alio abreptus, est ripa Jordanis: ut tempus raptus ostendit; quia in ea tunc erat, Matth. 3. v. 16. deinde locus, quo raptus fuit, vocatur *desertum:* hoc autem non aliud hic intelligitur, quam ab hominibus omnino secretum: ideoque dicitur, *versatus inter ſeruas,* Marc. 1. v. 13.

Atque hæc de concertationis Christi adversus Satanam antecedente cùm causa, tum adjunctis. Causa fuit Spiritus Sanctus, qui in eum finem Jesum transtulit, & in arenam adversus tentatorem Satanam produxit. Adjuncta verò antecedentia modo exposuimus, nempe tempus, quando cœpit, inde ab accepto Spiritu & Patris testimonio: locus verò ubi certatum est, est Desertum. Quare ad ipsam concertationem & eventum illius paucis illustrandum procedamus.

Cæterum quamvis hæc concertatio dies *quadragesima*, (ut Marc. 1. v. 13. Luc. 4. v. 2. declaratur) durârit: illius tamen postremus & quidem acerrimus conflictus tantum recensetur, Scriptura more, Johan. 20. v. 30. & 31. & 21. v. 25. quod ad nostri institutionem & consolationem sufficiat. In quo triplex concursus accedit, quorum singuli oppugnatione ac tentatione Satanæ, & invicta Christi repugnantia constant. Et oppugnatio quidem partim operata arte, partim aperto Marte instituta est. Nam Diabolus primo & secundo concursu serpentinâ usus astutia, Christum ad defectionem à fide: tertio verò leonina impudentia, ad universalem à Dei cultu defectionem solicitat. Christi verò repugnantia clypeo fidei, & gladio verbi divini, (tanquam armatura tutissima Ephes. 6. v. 16. & 17.) Satanam repellit ac devincit. Fidem autem Christi Satanas bifariam oppugnat. Nam primo conflictu ad defectum illius: Secundo verò ad excessum subdolè provocat: irrito utrumque conatu. Ac prioris conflictus primum proponitur circumstantia: cùm temporis, tum occasionis; deinde verò modus. Ac tempus exponitur à Matth. v. 2. *Postquam jejunasset 40. dies & quadragesima noctes,* hoc est, post 40. dies temptationis & jejunii exactos, Luc. 4. v. 2. Ex quo jejunio Pontifici inepte omnino ac superstitionis jejunium suum quadragesimale, atque annum probare nituntur. Nam etsi Christi actiones, secundum legem Dei nobis cum illo communem editas, imitari debeamus: miracula tamen nec imitari debemus, nec possumus. Nec

Pontificiorum jejunium quadragesimale Christi jejunio convenit, sed in multis ab eo dissidet. Christi enim jejunium factum est sine ulla esurie, Matth. 4. v. 2. deinde non arbitrio humano; sed divinæ omnipotentiaz miraculoz ideoque, tertio, non religionis seu cultus Dei opinione susceptum: sed quia satiatus divinitus victum non desiderabat. Quartò abstinentia ab omni cibo, Luc. 4. v. 2. Denique non quotannis, sed semel tantum. Contra vero Pontificiorum quadragesimale jejunium cum fame aliqua intercedente, atque esu levanda est conjunctum: deinde, non vi divina, sed humano instituto ac viribus naturalibus; tertio, non satietatis sensu, sed cultus Dei opinione: quartò, non ab omnibus cibis perpetuò abstinent, sed à solis carnibus ac similibus, atque interim pisces indies & vinum səpius variaque bellaria absunt; denique, non semel tantum, sed quotannis jejunium illud supposititum ob-servant. Quare inepta omnino est ac mere superstitione κακοθελίᾳ, quæ occasione à Patribus multis patulatim à Scriptura simplicitate ad humanas traditiones declinantes, accepta, in ἔθελος προστέλλειν ac superstitionem rigidam degeneravit: qualem Christus, Matth. 15. v. 9. rejicit, & Apostolus damnat, Col. 2. v. 22. & 23. & 1. Tim. 4. v. 3. Quod autem Christus quadragesinta dies à cibo abstinerit ante promulgationem Euangeli, in eo similis est Mois, cui ante promulgationem legis idem evenit. Exod. 34. v. 28. & Elias Prophetæ, 1. Reg. 19 v. 8. Sed in hoc dissimilis est, quod Moses & Elias non sua personæ virtute insita, sed externa & aliena, nempe Dei: Christus verò virtute sua interna, nempe divinæ naturæ, confirmatus, non edit. Atque hæc de prima, primi conflictus Satanæ, & Christi circumstantia, nempe tempore: altera est occasio, quæ est consequens post jejunium famæ, quæ in fine vers. 2. ita indicatur: *postea esuruit.* Modus verò conflictus, ratione oppugnantis Satanæ describitur, vers. 3. & quum venisset ad eum tentator, dixit: *Si filius Dei es, dic ut illi lapides panes fiant.* Quo Diaboli (qui tentator κατ' ἔχοντα dicitur) factum, & tentatio continetur. Factum est quod ad Christum jam esurientem, captata opportunitate, acceſſerit, unde colligitur, quod licet 40. diebus tentarit, Luc. 4. v. 2. Tamen non continuè, sed per sua intervalla id perpetrasse. Nam quod clariss. Musculus, & ante eum Cyprianus serm. de jejunio & temptationibus, hanc primam accessionem & temptationem statuit, quasi quievisset toto jejunii tempore: illud Euangelistarum verbis, Luc. 4. vers. 2. & Marc. 1. vers. 13. minimè convenit. Rectius verò Hieron. Tom. 6. Comment. in Habac. cap. 3. ubi de Diabolo ait, *qui quadragesinta diebus tentavit eum in soliditate.* Tentatio autem hæc est, quâ Dei patris de filio suo testimonium in dubium vocando, Jesum à fide in illum, ad diffidentiam ac desperationem, objecta insidiosè cibi inopia, seducere molitur. Sensus autem latens est: *Si es es filius Dei,* (ut vox è cælo testata est, & tu credis,) in hoc deserto, fame & cibi inopia laborans dices: (hoc est, per Synecdem ediceres seu juberes ac præstares) ut hi lapides fierent panis: ne scil. inedia moreteris, sed vivere posses. Nam hanc esse Satanæ mentem, etiam Christi responsio ei opposita ostendit. Atqui tu hoc non dices, nec fiet: Ergo non es filius Dei. Ratio consequentiæ propositionis est: quia Deus pater esse non potest, si tibi, translato à se in hoc desertum sterile, panem petenti, lapides tantum objiciat, Matt. 7. v. 9. & non potius ad vitam conservandam efficiat, ut illi in panes convertantur. Quam propositionem sub forma mandati breviter omnino proponit; sed illius probationem, ut & assumptionem, atque conclusionem, ut fallat, subdolè omittit. Qualis tentandi ratio in rebus adversis, ad fidem erga providentiam ac promissiones Dei expugnandam, Satanæ familiaris est ac valde periculosa: adeo ut etiam Davidem penè subverterit, Psalm. 73. v. 2, 3. 13, 14. Quod autem Cyprianus serm. de jejunio & temptationibus statuit Diabolum ignorasse, Christum esse Dei filium proprium, & in eum finem tentasse, ut certitudinem illius inquireret, alienius est. Nam quis credit prophetias de Christo filio Dei, & de Jesu filio Dei testimonia divina ipsi fuisse ignota, aut de veritate eorum dubitasse?

Cæte-

Cæterum huic tentationi Satanæ subjicitur altera primi hujus conflictus pars, Christi sc. repugnantia, de qua his verbis, v. 4. *At ille respondens dixit, scriptum est, Non è solo pane &c. ubi observanda sunt, primum arma, quibus Christus repugnat; & modus quo iis utitur. Arma sunt clypeus fidei erga Scripturam, & gladius Scripturæ adversus Satanam. Modus autem quo iis utitur, est fidelis citatio Scripturæ, & expressio idoneæ sententiaz. Citatio est, cum responderet, scriptum est, hoc est, κατ' ιζωχλω, per Prophetam, in Scriptura Sacra, ut alibi etiam loqui solet, Matth. 11. v. 10. & 21, 13. & 26. 24. & 31. quo fidem suam de Scripturæ sacræ veritate, cui initiatur, rectè indicat: quia ea est omnium virtutum, seu fidei in Deum, & bonorum operum, perfecta norma, Deut. 5. v. 32. & 33. Sententia autem idonea quam exprimit, extat Deut. 8. v. 3. in fine illius. Integer verò est: *Affixit enim te, & fecit ut esurire, sed cibavit te manna, quod non cognoveras, neque majores tui: ut notum facheres tibi, non solo pane vivere hominem, sed omni eo, quod prodit ex ore Iehova vivere hominem.* Unde apparet hoc Scripturæ dictum esse instar gladii, quo objectum à tentatore telum dissecat ac prosternit. Satanæ enim objecerat, si esset filius Dei, dicturum ut lapides fierent panis: quod scilicet non posset vivere. Contra verò Christus his verbis docet, falsam esse temptationis Satanæ consequentiam; nec enim sequi, si filius Dei sit, opus esse, ut lapides fierent panis: & hypothesis in temptatione intellectam, falsam: quasi homo solo pane viveret: cum Scriptura Sacra per Prophetam, contrarium afferat. Docet enim non solo pane, ut cibo ordinario, hominem vivere: sed etiam, cum Deo placet, cibo extraordinario, & ut Moses loquitur *omni exiū orū Iehova*, & ut Christus exponit, *omni verbo prodeunse ex ore Domini*. ubi voce verbi (per metonym. adjuncti pro suo subjecto) res verbo significata intelligitur, ut Exod. 29. v. 1. & passim eo sensu usurpatur.*

Cæterum hujus extraordinarii victus exemplum à Mose eodem versu præmittitur: quod Israëlitæ (ad sexcenta circiter virorum, præter mulieres & parvulos, millia, Exod. 12. v. 33.) non pane ordinario: sed Manna cœlitus defluente Deus annos 40. in deserto paverit, illique viventer: & Christus post Mosen & Eliam, 40. dies, vi divina, sine pane aut cibo ullo, ante satiatus. Deinde pane etiam Eliam, sed Angeli ministerio, non industria humana procurato aluit, 1. Reg. 19. v. 5, 6, 7. & pane ac carnibus indies mane & vesperi à corvo, licet natura voraci delato, aluit, 1. Reg. 17. v. 4. & 6. & pane à vidua Sareptana altus est Elias, sed extra ordinem farina & oleo, Dei omnipotentia, neutquam imminutis. Denique Christus aquam in vinum commutavit, ut nuptialis convivii defectum curaret, Joh. 2. v. 9. 11. & quinque panibus, ac duobus piscibus, divina sua virtute auctis, quinque viorum millia, absque mulieribus ac puerulis pavit ac saturavit, ut nihilominus duodecim fragmentorum cophyni pleni superfuerint, Matth. 14. vers. 17. ad 22. & postea septem panibus & paucis pisciculis similiter quatuor viorum, absque mulieribus ac parvulis, millia ad satietatem aluit, ut etiam septem sportæ residuis fragmentis fuerint impletæ, Matth. 15. v. 32. ad 39. Quæ duo miracula uno complexu memorantur Matth. 16. v. 9, 10. unde etiam appetit falsitas tacitæ assumptionis, atque hypothesis Satanæ: quasi Christus non posset, suo dicto seu mandato, lapides istos in panes commutare: potuit enim ut naturæ illius divinæ omnipotentia, & exempla similia mutationis aquæ in vinum, & panum ac pisciculorum incrementum evincunt: Sed tamen Satanæ tentatori, ex odio Christi & pravo fine imperanti, patere justissimè recusavit: quod alia ratione ac fine esset pascendum: Et ut Hieron. ad hanc sententiam ait: *Sic respondit Dominus, quia propositum erat ei humilitate Diabolum vincere, non potentia.*

Hæc de primo modo quo fidem Christi oppugnans Satanæ est usus, nempe ut ad fidei defectum seu ad diffidentiam ac desperationem seduceret: Sed à Christo per fidem & Scripturam resistente est confutatus: Id quod in primo conflictu accidit.

Alter verò modus est, quo ad fidei excessum, seu su-

perbam ac temerariam confidentiam adducere, Satanæ molitus est, secundo conflictu, de quo vers. 5, 6, 7. agitur: ut quum prima ad sinistram oppugnatio facta esset irrita: altera tamen ad dextram aggressio succederet. Verum difficultas hic emergit, de hujus temptationis h. e. conflictus ordine, & Euangelistarum consensu. Nam Matth. eum secundo: Lucas verò tertio: & tertium Matthæi Lucas secundo loco recenset: ideoque ex hac diversitate dissensio esse videtur. Sed nodus hic eo solvit, quod ut profana; sic etiam sacra historia interdum promiscuè seu ordine neglecto, rem gestam narrat. Etsi enim aliqua diversitas sit, nulla tamen est oppositio, nulla dissensio, idem uterque narrat. Et ut Lucas in primo conflictu cum Matthæo ordine convenit: sic in secundo & tertio diversum, ut interim tamen nullo modo indicet, eo ordine, quo narrat, rem gestam contigisse: sed Spiritus sancti ductu scribens promiscuè rem ipsam recenset: ideoque dissensio non est. Quemadmodum etiam dum è Veteri Testamento dicta citantur, verborum tamen ordo interdum invertitur sine sensus injuria, qui solus tum spectatur. Cæterum uter eorum, Matthæus an Lucas, rei gestæ ordinem servavit, diversa sunt judicia. Quidam enim Lucam ordinem servasse arbitrantur: sed plerique alii rectius statuunt, hoc à Matthæo fieri: quemadmodum ex descriptione illius apparet. Prima enim ratio est materiae convenientia: quia prima & secunda apud Matthæum temptationem, eandem partem cultus Dei, nempe fidem oppugnat: sed modo tamen diverso: Prima temptatione ad illius defectum seu diffidentiam: secunda verò ad excessum ejusdem seu confidentiam nimiam alliciens: tertia verò universum Dei cultum evertere conatur. Secunda ratio est à vocibus, quæ rei gestæ connexionem & ordinem indicant ac definiunt. Nam de secunda temptatione dicitur vers. 5. *Tunc assumit eum; tunc, hoc est, simulac ad primam temptationem data esset illa responsio, quam versu antecedente descripscerat:* de tertia verò temptatione ait vers. 8. *Rursum assumit eum: id quod secundam assumptionem notat relatè ad antecedentem, quam primam fuisse etiam ista relatione indicatur: Denique temptationem hanc ordine secundam fuisse sequentia etiam comprobant. Nam tertia temptatione ac secunda assumptione narrata, subjicitur vers. 11. Tunc omittit eum Diabolus.* Nam vox illa *Tunc*, non aliò, quam ad proxima Christi in montem assumpti verba (quibus tertiam temptationem rejecit ac confutavit) referri potest. Quare ordine hujus conflictus secundi, à Matthæo narrati, demonstrato, ad rem ipsam seu oppugnationem Satanæ & repugnantiam Christi accedamus. In oppugnatione autem duo notantur, Satanæ factum, temptationem antecedens, & ad eam idoneum: Deinde tentatio consequens. Factum autem narratur vers. 5. *Tunc assumit (id est, per enallagen præsentis pro præterito assumit) eum Diabolus in sanctam urbem, & statut eum super pinnam templi.* Quod factum duobus constat membris: primum est, assumptione in urbem sanctam: alterum est constitutio super pinnam templi. Ac de utroque communis quæstio exoritur, an hæc assumptione seu translatio (ut etiam altera vers. 8.) & constitutio sit propriè, an vero impropriè per metaphoram intelligenda. Quidam enim posteriorē sententiam probant, factam illam assumptionem ac constitutionem, non loci mutatione, sed visione quadam. idque illustrant exemplo Ezechielis, qui dormisse dicitur super latus sinistrum dies trecentos nonaginta, & supra dextrum, quadraginta, cap. 4. v. 5, 6. & è Chaldaea visionibus Dei adducetus in terram Israël, & dimissus in montem valde excelsum, cap. 40. v. 2. denique elevatus à Spiritu atque introductus in templi atrium interius, cap. 43. v. 5. Atque ita Christum quoque non propriè assumptum, corporis, è deserto, in alium locum translatione; sed tantum visione atque imaginatione: qua factum, ut illud Christus putari ita esse: & quidem exhibita visione, non à Satana, sed à Spiritu Christi, ut Cyprian. serm. de jejunio & temptationibus ait: *Suo itaque Spiritu eum credendum est dulium & in desertum & super pinnam templi.* Sed repugnat hac in re apertis Euangelistæ verbis, qui disertè ista Diabolo attribuit,

buit, hoc modo. *Et assumpsit eum Diabolus*, vers. 5. & 8. Idcirco alii visionem factam statuunt, non ut in Prophetis à Spiritu Dei, sed à Diabolo per illusionem sensuum, quia Jesus sibi visus est ita transferri, & collocari, modo super pinnam templi; modo super montem. Prima tamen sententia, quæ propriè rem gestam exponit statuit, magis videtur consentanea: Christum revera, è deserto, à Satana, in pinnam templi, per aërem translatum: quam etiam sequitur author imperfecti operis Comment. Chrysostomo adscriptorum in Matth. Rationes autem hæ sunt: Primò, quia historia narratur: nec à propria significazione reddendum, in explicatione, nisi ratio necessaria obstat, ut citra controversiam est. Atqui nulla appareat necessaria: et si nonnullas opponant, quarum primariæ sunt duæ, quæ aliquam habent speciem verisimilem, petitæ ex Luc. 4. v. 5. Prima autem est, quod in Christi conspectu ostenderit Satanæ *omnia mundi regna*: altera verò quod id præstiterit *puncto temporis*. Quorum prius fieri non potuit: Posteriorius verò multò minus. Sed hoc negatur, imò utrumque fieri potuit: Si verba Euangelistæ rectè exponantur. Nam *omnia regna mundi* intelligi possunt non absolute, sed relativè ad illum montem, id est, *omnia regna in circuitu posita*: quemadmodum, 2. Chron. 20. v. 29. & *sicut pavor Dei, super omnia regna terrarum, cum ista audiuerint*, hoc est, regna circumiecta, ut in simili ejusdem libri sententia exprimitur, 2. Chron. 17. v. 10. Deinde vox *omnia* non semper singula notat universaliter; sed interdum per Synecd. *multa* designat, ut Dan. 2. v. 38. Nebucadnezar traditur habere potestatem in *omnia*, in quibus habitant filii hominum, & bestiæ agri & *omnia* sub ipsius ditione esse. Denique Diabolus *omnia regna* ostendisse Christo dici potest, quod quædam, ratione terrarum, ut vicina (quemadmodum Mosi terram promissam è monte Nebo, Deus monstravit, Deut. 34. v. 1, 2, 3.) Reliqua verò remotiora, ratione situs, quem indicarit. Quod verò dicitur secundo argumento ostendisse *puncto temporis*, sententia proposita non obstat: quia verba ea non strictè sunt accipienda; sed per consuetam omnibus linguis hyperbolèn, ac tritum sermone proverbium, quando breve tempus comparatione aliqua longioris denotatur: ut Erasmus in adagiis, Chil. 2. cent. 2. adagio 70. (ex Terentio & Cicerone & eleganti Plutarchi *περὶ ταῦτων ἀγωγῆς* sententia, *τοιμὴν χρόνον τῶς ἐστιν οὐ πίστις*, hoc est, tota vita est *punctum temporis*) demonstrat. Ac plura similia apud bonos autores occurunt. Ut etiam in Scriptura, Esræ cap. 9. vers. 8. *Nunc exiguo momento* (*ψήφῳ τυχόντος*) *falsa est nobis gratia*, hoc est, brevi tempore exacto. Atque ita pauci anni intelliguntur comparati cum longo præcedentis mileræ spatio. Quocirca nihil omnino hic est absurdum, si regna mundi *puncto temporis* ac momento demonstrata narretur propriè. Ac propterea quod doctiss. Scholiares verba hæc, *puncto temporis*, apud Lucam, cap. 4. v. 5. cum voce prima, nempe assumit, construenda conjicit: non est opus, neque etiam constructionis cohærentia hoc admittit.

Hic jam duabus rationibus, pro assumptione per metaphoram de sensuum Christi illusionem ac visione imaginaria confutatis: reliqua facilius diluuntur. Nam quod objicitur, primum absurdum esse, Christi excellentiam hoc tulisse, ut Diabolus eum pro arbitrio in varia loca transverheret, illud negamus: quia factum illud non solo Diaboli arbitrio contigit, quasi Christus ab eo contra voluntatem vi coactus esset ac raptus: sed Deo, ad majorem Christi victoris gloriam, concedente, Christoque in eundem finem indulgente: quemadmodum, quod est longè maius, corporis sui præditionem, violationem variam, ac crucifixionem, Satanæ suos ministros adhibenti volens permisit, Luc. 22. v. 3. & 4. Johan. 13. v. 27, & 14. 30. ut nos servaret, & ita gloriösè de Satana triumpharet, Hebr. 2. v. 14. & 15. Col. 2. v. 14, 15. deinde si corporis Christi, sine ulla prorsus lassione, translatio, ob indignitatem credenda non est, multo sanè minus credendum, Satanam potuisse (uti statuunt) illudere omnibus Christi sensibus externis, & internis, ut in deserto existens se transferri & collocari existimaret. Altera objecta ratio est,

quod talis corporalis translationis à Satana factæ alia exempla in sacris literis non occurunt; ideoque eam non contigisse Christo, sed negatur consequentia: quia non necesse est, ut omnia, quæ in sacris literis narrantur, habeant similia ibidem exempla: cum certum sit non pauca esse singularia. Imò talis etiam sensuum Christi & phantasiaz illusio (quam statuunt) exemplo simili in sacris literis destituitur. Denique objicitur, omnia in sacris literis scripta ad utilitatem nostram. Atqui nulla inde est utilitas, si Christi corpus è deserto per aërem in pinnam templi, & postea in montem sublimem transvectum describatur: Sed negatur hæc assumptio: quia utilitas est, insignis consolatio ac confirmatio Christianorum ex Christi tentatione & victoria illius promanans: primum cum Dei filius Christus ac Dominus noster ad tempus Satanæ rapienti fucrit permisus à Patre: inde sequitur nos non debere indignè, sed patienter ferre, si Deus in nostra corpora aut bona aliquid potestatis Satanæ concedat. Deinde cum Christus pro nobis illam raptoris Satanæ temptationem patienter tulerit ac tandem victor evasit: hinc certa spes oritur pro sua clementia etiam nobis à Satana tentatis opem laturum, Hebr. 2. v. 17, 18. 4. v. 15. Nam quod excipitur hic locis Christum per omnia nobis similiter tentatum dici: atqui similis nobis non est; quod non re ipsa transferamur: id facile solvitur. Nam similis tentatio genere convenit, et si non ratione singulorum modorum. Nam ita Christus neque nobis etiam similiter per omnia passus dici possit, cum certas tentationes seu modos particulares accidisse Christianis constet, quibus Christus non fuit obnoxius.

Atque hæc ad quæstionem de modo facti Satanæ, cùm in translatione, tūm in collocatione, nimirum, eum fuisse proprium, vera loci mutatione; non verò metaphoricum atque imaginarium illusione Satanæ peractum: nunc superest, ut de loco facti pauca dicamus. Locus unde translatus est dicitur *desertum*; quo verò translatus est & collocatus, communis quidem est *urbs sancta*, proprius verò *πλεύραι τοῦ templi illius*. Quid urbs sancta notet, caret controversia, nempe Hierosolymam, quæ per peripherias ita appellatur, Matth. 27. v. 53. quod templo & cultui divino præ ceteris omnibus urbibus fuerit consecrata. Unde etiam Psalm. 48. v. 2. *civitas Dei nostris, mons sanctitatis &c* vers. 3. ut etiam Matth. 5. v. 35. *civitas magni regis*, hoc est, Dei, appellatur. Sed quid *πλεύραι* sit, exponendum. Ac primum illud controversia caret, propriè esse *parvam alam*, & inde per metaph. variè ad ea, quæ aliquam habent extantis alæ similitudinem transferri: unde Hesychius *πλεύραι, ἀκρωτήειον*, hoc est, extremitatem ac *summam partem* exponit. Sed quomodo ab Euangelista usurpetur, diversa est interpretum sententia. Quidam spectata turrium & templorum nostrorum similitudine, vertumnum, venti flatus indicem notare conjiciunt. Sed minus aptè: quia in summo templo Hierosolymitano nihil tale fuit; ut ex descriptione fabricæ templi & tecti liquet, neque quicquam ab antiqua institutione mutatum Christi tempore, ullo probatur documento: ac propterea mirandum est doctiss. Marloratum, hanc etiam sententiam secutum. Alii verò accommodatè ad templi structuram pinnam illius seu ambitum ac loricam tecti interpretantur, quod alæ instar in extremitate tecti circumquaque extaret: quemadmodum de ædificiis omnibus (quæ plato tecto & ambulationi idoneo in Iudea construebantur) Deus præcepit, Deut. 22. v. 8. *Cum edificas domum novam, tum facito loricam ad tectum tuum: ut non imponas reatum sanguini domui tua*, si decidat aliquis. Unde apparet Satanam hanc Christi in urbem sanctam translationem & collocationem super templi pinnam (tanquam tentationi suæ maximè idoneam) delegisse. Primum, quia templum summo montis Moræ vertici erat impositum, & pinna summitas erat templi ac tecti: locus hic ac statio sublimis præcipitationis suadendæ occasio fuit speciosa. Deinde cum civitas metropolis esset terra sanctæ, Deique cultui cum templo consecrata: idcirco hoc Christum transtulisse apparet: quod ad superbam confidentiam excitandam reliquis locis videretur opportunitas:

etunior: quippe hæc præcipitatio futura erat non in hominum obscurorum ac paucorum præsentia: sed in maxima populi Judaici turba.

Atque hæc de præcedenti secundæ tentationis facto: cui tentatio verbis instituta subjicitur, qua Christum oppugnat vers. 6. & dixit, &c. Quæ tentatio constat suasione, & confirmatione illius. Suasio est: *Si filius es Dei, jace te ipsum deorsum: ut scilicet hic in urbe sancta, in frequenti populi Dei Messiam expectantis, conflitu, hoc facto, tuam erga Deum patrem tuum fiduciam, quod illius sis filius, demonstras.* Hanc enim esse sententiam, ex confirmatione adjuncta, & Christi etiam refutatione colligitur. Confirmatione autem hujus suasionis indicatur his verbis: *Scriptum est enim &c.* quibus declaratur, unde confirmatio sit petita, deinde quænam ea sit, unde petita sit, ita indicatur: *Scriptum est enim.* Utitur autem Scriptura sacra subdolè: quia in Angelum lucis se transformans, 2. Cor. 11. vers. 14. & Christum Scripturæ pugnantem ac vincentem imitatus eandem prætendit. Quænam autem sit è Scriptura confirmatione, subjicitur his verbis; *quia Angelus suis mandabit de te, & tollent te in manus, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum,* Psalm. 91. v. 11. & 12. Qua in re fraus manifesta appareat, si quis verba Psalmi, & Diaboli inter se conferat. Nam voces nonnullas in medio positas, & ad rectam rei intelligentiam necessarias, perverse omittit, quod scilicet suasioni propositæ repugnantes, non ignoraret, quippe post ea verba, *quia Angelus suis mandabit de te,* additur, *ut te conservens in omnibus viis tuis.* Viæ autem tuz nihil aliud sunt, quam progressus & actiones vocationi atque officio congruentes: ideoque ei contrarium erat, neglecta via legitima & officio suo, scipsum de summo tecto dejicere: id quod Satan sententia hujus prætextu suadebat. Atque ita suasio eadem non stabilitur, sed revera revertitur. Quibus accedit, quod ut ante ostendimus, pinna sive lorica templi, ut reliquorum ædificiorum, erat structa, non ut quis in ea cum periculo viæ insisteret, multò minus, ut quis se de ea dejiceret: sed contra ne quis delaberetur; sed ut tuto posset sine periculo in tecto consistere.

Hæc de secunda tentatione Satanæ, qua Christi fidem oppugnavit: sequitur Christi repugnantia; qua respondens eam confutavit ac devicit. Modus autem generalis illius, est Sacrae Scripturæ citatio, cum ait, *Rursum scriptum est:* quibus verbis non opponit Scripturam Scripturæ: sed eam exponit ex alio loco, & Satanæ fraudem atque impietatem demonstrat. Particularis enim modus est oppositio sententiarum, ex Deut. 6. v. 16. *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Ideoque non licet Christo, ut neglectis suis viis ac mediis, è templo descendendi divinitus oblatis, superba confidentia, Dei auxilium, non necessaria præcipitatione exploraret.

Atque hæc de primo & secundo Satanæ, & Christi conflictu: in quorum utroque fidem Christi tentator oppugnavit. In priori quidem ad defectum illius seu diffidientiam: in posteriori vero ad excessum ac superbam confidentiam sollicitavit: sed irrito utrumque conatu. Sequitur nunc tertius ac postremus conflictus, ubi de universa Christi religione concertatur. Cujus prior pars est Satanæ oppugnatio. in qua observanda est præparatio occasionis illius, & oppugnationis modus. Præparatio constat facto dupli, translatione, & ostensione. Illa indicatur his verbis: *Rursum transfert eum Diabolus in montem sublimem valde.* Cujus translationis terminus à quo, est pinna templi, quemadmodum connexio tentationum, cum ait, *rursum assumis, ostendit: terminus vero ad quem translatus est, mons sublimis valde: quem, Scriptura tacente, definire velle, temerarium est: inquirere vero curiosum.* hoc tantum ex seqq. constat, idoneum fuisse regnis mundi diversis demonstrandis & tentationi consequenti. Hæc de translatione priori scilicet. Satanæ facto. Posteriori vero declaratur his verbis, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum: quomodo autem id fieri potuerit, in primæ translationis expositione declaravimus. Atque hæc de Diaboli facto dupli, quo & idoneum tentationi postremæ locum, ad regna mundi ostendenda delegit; & ea inde Christo o-

stendendo, superbie & avaritiae accendendæ somitem, ad apostasiam objecit. Oppugnatio vero hoc factum consequens est sermo ad Christum, quod indicat Euangelista cum ait; *dicitque ei.* Quis autem sermo fuerit, ita describit: *Hec omnia tibi dabo, si procedens adoraveris me.* Quibus verbis promissionem, & conditionem annexam complectitur. Promissio est: *Hec omnia tibi dabo, quo innuit, se habere eam potestatem: idque etiam rationis loco expressit, ut Lucas plenius hoc recenset cap. 4. v. 6. Tibi dabo potestatem banc, & gloriam illorum; Nam mihi tradita est, & cuncte volvam, do eam.* Sed vana est impudentis impostoris missio, & falsa ratio: Solus enim Deus hanc retinet sibi potestatem, qui solus est Dominus universæ terræ, & regna pro arbitrio distribuit: ut saepius Scriptura testatur. Nam quod obtendi posset, Diabolum vocari principem mundi, Johan. 12. vers. 21. & 14. v. 30. illud ad rem præsentem minimè pertinet. Nam mundus hoc loco metonymicè homines, & quidem infideles, ut 1. Johan. 5. v. 4. quia Diaboli suggestioni serviant, Ephes. 2. v. 2. & 6. v. 12. non autem Regna mundi designat; quia Diabolus nec Jobo quicquam sine speciali Dei permissione potuerit, Job. 1. nec dæmones etiam porcos invadere, nisi impetrata prius à Christo venia, potuerunt, Matth. 8. v. 31. & 32. Quare falsa est hæc Satanæ missio: *Hec omnia tibi dabo: quia nec erat in ejus potestate ea dare; nec Christus Dei filius omnium creator ac possessor ea potuit accipere: conditio vero promissioni annexa summa etiam est impietatis, & effrontis impudentiae, cum ait, si procedens adoraveris me.* Quo in loco duplicità à Christo honorem postulat: primus est, quo petit, ut Christus coram ipso se prosternat, seu procedat; ut ea ratione Satanam ipsum, honore dignum, & cui servire paratus esset, ostenderet. Qui mos prostrationis in civili etiam, & honesta salutatione erat in usu, Genes. 18. v. 2. & 19. v. 1. & 23. v. 7. Qui honor Satanæ nullo modo, nec ipsius, nec Christi ratione convenit. Non ipsius; quia capitalis ac perpetuus est gloria Dei, justitiae ac salutis humanæ adversarius: ac propterea non amore, & honore inde promanante, sed odio, & detestatione omnium dignissimus est. Nec Christi etiam ratione: quia omnium creaturarum est Dominus & creator: ideoque ipse ab omnibus honorandus. Hæc de primo honore. Alter vero honor est προσκύνησις adoratio, hoc est, religiosa veneratio. Nam ut vox οὐωεῖ propriæ osculari notat: sic προσκυνεῖ quasi ad osculari, pro codem usurpatur. unde etiam pro venerari accipitur: quod ille vulgo mos esset adorationis, ut Ludovicus Cælius antiquarum lectio: lib. 10. cap. 8. ait: *Plinius, in adorando, inquit dextram ad osculum referimus. Et in apologia item Apulejus: si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admovere.* Quibus addi potest ex Hier. Tom. 6. comment. in Hose. cap. 13. v. 2. ad verba illa: *sacrificant hominem, vitulos osculantur, sic interpretatur, vitulos adorantes.* & in comment. ad eum locum, pro eo (inquit) quod iuxta Symmachum, & Theodosionem vertimus adorantes, Aquila interpretatus est ραταριζόντες, id est, de osculari. Qui enim adorant, solent osculari manum suam: quod Iob fecisse se negat, dicens (nempe cap. 31) si osculari sum manum meam apponens ore meo: & hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur. Idem Tom. 5. in Ezech. 8. ad verba ista: *applicat ramum ad naras suas, sic ait: ne per hoc eos idola adorare significet.* Denique & Iob inter caseras virtutes etiam hoc habuisse se dicit, quod numquam aspiciens cælum & solem & lunam & astral fulgentia, osculatus sit manum suam, id est, adoraverit creaturem. Hactenus Hieron. quibus accedit denique locus memorabilis, 1. Reg. 19. v. 18. *Omnia genua qua non curvaverunt se Baali & omnes quod non osculatum est eum, quem locum LXX. Interpretes sic reddunt πᾶς γόργος δέ & προσκύνων ἀνθρώπος. Quam significationem vocis προσκυνεῖ pro osculari, Lexicographi etiam diligentiores, quantum observare potui, negligisse videantur.*

Cæterum de hoc venerationis osculo, memorabilis ac memoratus à Pithzo est Apulci locus de asino aureo, lib. 4. admoveentes, inquit, oribus suis dexteram, priori digito in eam pollicem residente, ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosissimam adora-

adorationibus venerabantur. Atque hic unus est ac frequentior in superstitione veneracione osculandi modus. Alter vero est, cum ipsum idolum osculantur, qua de re doctiss. Drusius ad Hosea cap. 13. v. 2. Mos, inquit, osculandi usitatus erat in cultu divino: osculabantur autem manum auctos, manum inquam non idoli, sed suam (de quare fuisse differimus in nostris observationibus) contra de osculabantur os idoli, quod verbum נְשָׁמַת quando absolute ponitur, perpetuo significat; ut Aben-Ezra notavit. 1 Reg. 19. v. 18. Reservavi mihi septem millia, quorum os Baalem non est osculatum. Hac ille, ubi tamen vulgata versio aliter accipiens, paraphrasi quadam ita reddit, adoravist eum, osculans manum. Ut autem constet, etiam idolo oscula appressa interdum, audiendus est Cicero in Verrem (ut hujus loci meminit Marcellus Donatus ad Suetonii Tiberium, cap. 34.) ubi de statua Herculis agit: Ritus, inquit, ejus & mentum paulo attritus, quod in pregiis ac gravitationibus non solum venerari eum, sed & osculari solent: Hac Cicero actione sexta in Verrem. Verum praeter hanc significationem vocis προσκυνεῖν, & ritum: certum est, frequentissima catachresi usurpari, pro corporis totius in terra prostratione, coram aliquo, reverentia causa. Atque ita à LXX. interpretibus Græcis vox Hebræ נְשָׁמַת perpetuo redditur. Ea autem prostratio, adoratio vulgo nuncupatur, estque vel civilis Gen. 33. vers. 3. & 1. Sam. 20. v. 41. & 2 Sam. 1. v. 2. Matth. 18. v. 26. ad honorem civilem: vel religiosa, ad cultum divinum pertinens. Quare autem potest qualem προσκυνήσαι seu adorationem Satanam hic poscat; propriamne, quæ osculo fiat; aut impriam, quæ totius corporis coram ipso reverenti prostratione exhibeat: ac sanè cum Diabolus prioris, in cultu falsorum Deorum & idolorum, citra controversiam sit author, & eam etiam, ut ferunt, à sagis suis exigere soleat; eam hic intelligendam videri possit. Sed obstat Lucas cap. 4. qui pro eo quod apud Matthæum est προσκυνήσαι μοι adoraveris me, habet εὐτέλην με coram me, ideoque de veneratione sine osculo intelligendum, & quidem non civili sed religiosa. Quæ prostratio corporis coram eo fieri non potuit, nec ratione finis generalis, ut amoris & honoris esset testificatio, (qualis Gen. 23. v. 4. Exod. 18. v. 7.) quia Satanam capitalis est Dei hostis, ad cuius caput conterendum, Genes. 3. v. 15. Hebr. 2. v. 14. & ad opera illius destruenda 1 Johan. 3. v. 8. missus erat Christus; neque etiam multo minus ratione finis specialis, ut tanquam omnium regnum Dominus agnoscetur, & adea ab ipso impetranda, hanc prostrationis coram eo veneracionem exhiberet. Quo modo Deo soli, universæ terræ Domino, Esai. 37. v. 16. & Zach. 4. v. 14. & soli regnum, pro arbitrio suo, donatori, Daniel. 2. v. 23. gloriam detrahens, eam impudenter atque impie sibi adscribit. Atque haec de conflictus tertii inter Diabolum & Christum parte prima, nempe oppugnatione Diaboli.

Altera vero est Christi repugnantia vers. 10. Tunc dicit ei Iesus &c. qua in responsione duo continentur, mandatum & confirmatio illius. Mandatum est, abi vel apage Satanam, quo indicatur, & cui & quid mandet: is cui mandat est Satanus; quo tentatoris nomen à moribus ortum & insita improbitate, recenset opportunè; quod ut adversarium τοτε ξένον notat, quod Dei & Christi justitia, ac salutis humanæ sit adversarius: sic hac postrema tentatione, illud maximè, atque impudentissime demonstravit, cum sui adorationem à Christo Filio Dei adorando postulavit: ideoque nomen hoc, in utraque priori repugnantia, consulto tacitum, hoc loco exprimit: ut & notum sibi esse tentatorem ac fallere non posse indicaret: Et causam etiam generalem innueret, cur ipse à Christo non esset ullo modo honorandus, nedum adorandus. Quod ut ille erat adversarius Christi injustè: sic Christus justè à Deo ipsi esset oppositus inimicus ac concultur, Genes. 3. v. 15. Quid autem mandet, indicat vox ὑπαγεί abi, subducito te, qua pro imperio à se abire juber, eoque nec adoraturum se coram eo; nec ipsum adoratione dignum, ostendit. Confirmatio vero gravissima subjicitur seqq. quibus indicat primum, unde rejectionis Satanæ & adorationis illius rationem petat, cum ait: Scriptum est, nempe τοτε ξένον

(ut ante vers. 4. & 7. in Scriptura sacra.) Deinde qua parte ac sententia illius, subjicit, cum ex eodem capite Deut. 6. v. 13. unde secundæ repugnantiae dictum protulit: sic ait: Dominum Deum tuum adorabis & ei soli servies. Ideoque hic honor Satanæ tribui non potest. Verum scrupulus hic occurrit, quod Christus in sententia Mosis citanda, partim aliquid mutavit, partim addidit. Mutavit, quia pro eo, quod Moses in primo sententia membro ait: τοτε ξένον / Christus ponit adorabis, προσκυνήσαις: & in secundo vocem soli quod in Mose abest, apponit: ideoque objici posset, non fideliter Scripturam citari. Verum negatur consequentia, quia in illa diversitate vocum summus est rei consensus: & quod recitat Christus, illud re ipsa seu sensus ratione, Mosis verbis intelligitur ac significatur. Nam timere Deum hoc loco etiam adorationem ac reverentem veneracionem illius complectitur: ut etiam religiosus cultus universus per consuetam synecdochem, timoris Dei appellatione saepius denotatur: ut quod Esa. 29. vers. 13. Timor vocatur, à Christo Math. 15. vers. 9. σέβεσθαι religiose colere explicatur. Et timor Dei Gen. 20. 11. cultum Dei notat, unde LXX. sensu expresso θροτεσθαι, & Prov. 1. v. 7. θροτεσθαι rectè interpretantur. Quod autem ad verba illa, servies illi, vocem soli addiderit Christus: in eo nulla prorsus est corruptela: sed paraphrastica genuini atque indubitate sensus interpretatione. Proximo enim versu à Mose additur explicatio: Non ambulabis post Deos alienos, è dis populorum, qui in circuitu tuo sunt: quia Deus zelotes Iehova Deus tuus. Si enim non alienis dis serviendum: Ergo soli Deo. Si non, quia zelotes; Ergo gloriam suam alteri tribui non vult, Esa. 42. v. 8. & Deut. 5. v. 9. alias adorari, aliis servire disertè vetat: quia Dominus Deus est ac zelotes. Quare ut LXX. Interpretes paraprasticè hanc vocem soli huic loco explicando addiderunt; sic & Christus eandem tanquam sententia Mosis re ipsa comprehensam diserta declaratione expressit. Servitus autem haec non tollit ordinem œconomia & politia inter Dominum & servum, neque officia servitutis eo pertinentis excludit: quia religiosa servitus hic intelligitur, qua nos toto animo & corpore ad leges Dei tanquam summi Domini ac legislatoris observandas, dirigimus.

Atque haec de Mosis & Christi conciliatione, unde Satanam à Christo solidè confutatum esse appareret, quod idem ad Pontificios (qui Angelos & Sanctos demortuos, imò & statuas atque imagines adorant, iisque serviunt) confutandos valet. Nam quod excipiunt, servitatem λατρείας prohiberi, non autem θλείας: inepta est ratio. Nam apud Hebreos, unde haec sententia deprompta est, una vox est servitus ΤΟΥ: quæ generalis est, & pro subjecti atque objecti ratione, modo religiosa, modo profana servitus est, ut Deut. 28. v. 47. Propterea quod non servieris Iehova Deo tuo, &c. hoc est, mandata ejus ad religionem ac cultum Dei pertinentia, non servaris, & v. 48. Propterea servies inimicis tuis, ubi servire tam de Deo quam de hominibus citra vocis discrimen dicitur. Deinde si voces ipsas spectemus, servitus major est ac plenior, quæ θλείας, quam quæ λατρείας, voce propriè accepta notetur, ut enim τὸ λατρεῖον merces, & λατρεῖα, ut exponi solet, est, μάδην διλένειν mercere serviens, mercenarius famulus; sic λατρεία mercere servio: etsi generalius, deinde usurpetur: Contra vero vocem θλείας, servum, qui totus in potestate Domini est, notare certum est: etiam si saepe generalius usurpetur, ac propterea satis liquet, si vim vocis spectemus, majorem esse servitutem θλείας quam λατρείας. Ac quamvis cerebrimus vocis λατρείας, cum de cultu Dei agitur, in Nov. Testam. sit usus: idcirco tamen dignorem esse λατρείας, quam religiosam θλεία, atque ut volunt alterius generis: illud nullo modo sequitur. Nam quemadmodum idolatria vetatur: sic etiam religiosæ θλείæ iis, qui non sunt Deus, disertè prohibetur: quemadmodum Gal. 4. v. 8. οὐδεὶς τοὺς μὴ φύσῃ θεοὺς, servi filii iis, qui naturā non sunt Dii: quod quis neget, idem prorsus valere, atque οὐλατρεύει, quemadmodum etiam pro una voce ΤΟΥ servire promiscue modo θλείæ, modo λατρείæ LXX. usurparunt, & prius quidem frequentius, ut Deut. 28. v. 47. q̄tia noa ἐλά-

ιλαρησες Κυριων servitii Domino : vers. 48. λατρευτησες τοις
θεοις ου servies hostibus tuis . & 2 Chron. 12. v. 8. erunt ei,
Ουαβ' Serui, & dignoscet servitatem meam , & servitatem
negorum , ubi eadem vox Ιερουαλημ : pro qua LXX utroque
loco habent vocem θεοείτε. Quare cultus religiosi , in
λατρεια Deo debitam & θεοείτε Sanctis , imò υπερθεοείτε
virgini Mariæ convenientem , distinctio inepta & impia
apparet : cum religiosam προσκύνην adorationem & glo-
riam Deo soli debitam creaturis communicent : cum con-
tra religiosa & adoratio & servitus soli Deo , Christo judi-
ce, conveniat ; ideoque cum Joannæ viso Angelo, quem,
ut videtur , Christum existimaret, humilius se prosterne-
ret ; Angelus Apoc. 19. v. 10. προσκύνην à se rejicit , cau-
samque reddit, quod esset conservus : ideoque non ut Do-
minus adorandus ; ac subjecit : Deum adora.

Atque hæc de tertia Christi adversus Satanam repugnancia ac victoria ; cui ab Euangelista deinde subjicitur eventus , ad Christi gloriam pertinens duplex. Quorum primus est Satanæ devicti recessus. Alter est Angelorum bonorum accessus ac ministerium : Ac prius ita indicatur, Tunc omittit eum Diabolus . Tunc autem refertur ad Christi mandatum proxime antecedens , quo cum abire jussit : Omissio autem hæc intelligenda est non perpetua , sed ad tempus. Hoc enim indicatur , Luc. 4. vers. 13. & finita omni tentatione Diabolus abscessit ab eo ad tempus , aut potius ad oportunum tempus usque raps . Tempus autem illud in primis fuit , cum per Pharisæos aliosque crebrius tentavit , deinde per Judam prodidit , & per Sacerdotes in crucem tandem egit , ubi calcaneum Christi (infimum personæ) seu corpus ipsius , illæla anima , confregit , Joh. 14. v. 30. sed capitis contritione devictus est , Gen. 3. & imperium tyrannicum illius abolitum , Hebr. 2. v. 14. 15. Coll. 2. v. 15. Alter verò ; conflictus Christi & Satanæ , eventus ita describitur : Ecce Angeli accedebant & ministrabant ei ; quæ mutatione cum fuerit admiranda , idcirco præmittitur vox , ad magnitudinem rei observandam , Ecce . Quale autem hoc ministerium fuerit . non exprimitur : sed circumstantia tamen famis Christi hoc videtur indicare : quod quemadmodum Eliz. per ministerium Angeli , panis & aqua delata sunt in desertum , 1 Reg. 19. v. 6. ita & simile ministerium Christo eludenti præstitum , verisimile est . Quemadmodum , cum angustia animi gravissima afficeretur in horto , visus est Angelus ipsum corroborans , Luc. 22. v. 43. & Petrum angelus è carcere solutis vinculis eduxit , Acto. 12. v. 7, 8, 9, 11. Ita & angelos ministrasse Christo victimum opportunè , cum fame laboraret , & illius occasione , deficiente cibo , in deserto , à Satana esset tentatus , verisimilimum est . Cui & illud addi posset : etiam è sublimi monte , in quem à Satana erat translatus ab Angelis reiectum : ut ministerium suum propheticum , jam Satana devicto , inter homines aggrederetur . Veruntamen quia Luc. 4. v. 14. dicitur : Et reversus est Iesus per parentiam Spiritus in Galileam ; inde apparet , quemadmodum à ripa Iordanis primum sublatus est in desertum , à Spiritu sancto , Matth. 4. v. 1. sic ab eodem , finita omni tentatione , inde relatum.

Atque hæc de Christi & tentatoris Satanæ confliktu: & eventu hujus ignominioso, illius vero glorioso: .

*Illustratio C A P I T I S V.
Euangelista Matthai.*

Eximia est ac celeberrima illa Christi concio, quæ tribus capitibus, quinto, sexto & septimo continetur; quæ antecedentibus suis circumstantius, & forma atque effetto consequenti, populi admiratione, cap. 7. v. 28, 29. describitur.

Antecedentes autem circumstantiae recensentur tres, auditores, locus, & gestus concionantis.

Auditores, qui auscultarint, fuerunt duplices, turbæ multæ confluxus & discipuli selecti. Prius indicatur vox ἔχεις : quam interpres elegantiores *turbam* reddunt : quod *turbas* dicere vereantur, quandoquidem in plurali, tantum pro tumultu accipi observatunt : vulgatus tamen interpres *turbas*, si minus Latine (ratione significationis

usitatæ) magis certè appositiè transstulit. Nam non una turba notatur, sed multa, seu variæ turbæ ex diversis locis ad eum confluxus, quemadmodum cap. 4. v. 25. disertè exprimit. Cujus confluxus ac consecutionis causa fuit Christi doctrina & miracula, partim visa, partim fama cognita, ibid. v. 23. & 24. Hoc autem turbæ multæ Christum consecutæ visum studium, occasio insignis hujus concionis extitit, quemadmodum dicitur: *Cum ridisset autem turbam* (aut potius turbam multam ὅχλος.) Nam messis erat multa, operarii verò, nempe fidi, erant pauci: quemadmodum in simili tuba, Matth. 9. v. 37. exprimitur: *Et Christo hominum pescatori,* Matth. 4. v. 19. eorum quasi piscium copia, retis prædicationis Euangelii jacendi, insignis erat opportunitas: quam Christus (ad euangelizandum missus à patre, Esa. 61. v. 1, 2. & Luc. 4. v. 18. & qui eo erat zelo, ut cibus ei esset, opus à patre mandatum exequi) minimè neglexit. Reliqui autem auditores, præter turbam multam, fuerunt scelerati ipsius discipuli, seu apostoli nonnulli, qui κατ' ιξοχων δισκιους hoc loco appellantur: qui Christum idcirco accesserunt propius, ut omnium dictorum & factorum illius futuri tandem testes fideles.

Altera verò circumstantia est locus , nempe mons. dicatur enim; *visa multa turba, ascendit in montem*: Cujus causa fuit, ut sine impedimento, à turba & quasi ex altiori suggestu , melius , à tanta turba audiretur. unde vulgo ex August. hæc concio *Sermo Domini in monte* nominatur. Gestus autem est duplex ; corporis & oris. Corporis, quod sedit. Nam statio in loco declivi minus apta. Similia exempla sunt , etiam Matth. 13. vers. 3. ubi dicitur, quod Christus in navi sedit ; tota autem turba in littore astabat : ut ea discretione melius audiretur, & Matth. 26. vers. 55. *quotidie sedebam in templo docens*. Ac mos ille fuit docentium apud Judæos, ut sederent , ut etiam Matth. 23. v. 2. dicitur , Scribas & Pharisæos sedisse super cathedram Moses. Dissimile verò exemplum , ut in re libera est , Joh. 7. v. 37. *Stetit in templo clamans, si quis sit, &c.* Alter verò gestus est oris apertio , cum dicitur ἐν ἀνθρώπῳ τὸ σόμα , & cum aperuisset os : quæ loquendi formula cum Hebreis sit valde familiaris , quidam pleonasnum Hebreum stant , ea de causa , quod nemo loqui possit nisi ore aperito : alii verò contra non pleonasnum , sed emphasis esse , hoc loco ac tempore accommodatam censem , & quidem bifariam. Nonnulli enim clamorem seu sonoram vocem, qualis fuit Joh. 7. v. 37. notari putant , ut à multis astantibus rectius intelligeretur ; alii verò initium sermonis à continuatione distinctum significari arbitrantur : ut illud apud poëtam , *in voces ora resolvit*. Quod sane videtur huic loco maximè consentaneum. Hæc de concessionis circumstantia seu auditoribus, loco, & gestu.

Concionis verò forma sequentibus declaratur ; ac primum universè indicatur; deinde particulatim exprimitur. Indicatur autem universè cum dicitur, *docebat eos*, hoc est, non solos discipulos selectos atque sibi proximos , sed omnes etiam auditores , ut ex. c.7. v.28. in descriptione eventus concionis, seu effecti , clarissimè appetet. Ceterum quæstio hic exoritur. Cum Lucas cap.6. multa promiscuè, quæ hac concione continentur, recenseat ; an eadem sit concio cum hac, quam Matthæus describit. Quidam insignes interpres eandem esse arbitrantur : alii verò similem quidem esse agnoscunt , sed aliam tamen statuunt : quod certum sit, Christum eandem doctrinam variis concionibus pro sua sapientia variè tractasse. Argumenta autem pro hac sententia, quæ minus habet difficultatis , & explicatiō appetet, sunt multa ; quæ profertur primum à loco, Matthæus vers.1. Christum in monte concionatum asserit : Lucas verò cap.6. v.17. concionem quam recenset in loco campestri habitam testatur. Deinde à gestu , Nam Matthæus sedentem , Lucas verò stantem docuisse tradit ibid. Denique à tempore , cuius inter Matthæum & Lucam differentia. Nam Matthæi concio fuit ante sanationem leprosi , Matth.8.v.1. & ante vocationem Matthæi cap.9. Lucæ vero concio habita est post sanationem illam leprosi , Luc.5.12. & ante Matthæi

vocationem, Luc. 6. v. 13. & 17. Ac propterea non est cur multum laboremus, ut utramque concionem inter se omnino conciliemus: quandoquidem similes quidem sunt inter se, non autem una eademque concio. Quamobrem hisce prius expeditis consequens est, ut primam partem hujus concionis succinctè illustrare conetur.

*Paradoxorum Christi, de hominis beatitudine,
Explicatio.*

ANequam autem ad doctrinam Christi accedamus, paucis circumstantia illius duplex, nempe occasio & scopus, indicanda. Occasio fuit commune plurimorum vitium & bonorum inde impendens periculum. Vitium autem fuit, partim mentis error, seu varia ac falsa, de vera beatitudine hominis, in hac vita, opinio: partim animi consequens depravatio, seu studia ac facta perversa, ex errore illo, prophanantia. Periculum verò inde metuendum fuit, fore ut (nisi occurreret huic vitio) etiam boni, infirmiores in primis, contagione illius inficerentur. Scopus verò Christi est; ut (quemadmodum fidi ac summi Prophetarum officium requirebat) auditorum saluti confuleret, & vitio atque periculo occurreret: ut & errantes corrigerentur, & reliqui in officio continerentur. Atque hæc de doctrinæ hujus primæ circumstantia.

Doctrina verò ipsa est medium destinatum & accommodatissimum ad scopum illum propositum obtainendum. In ea enim genuinam ac veram de hominis beatitudine sententiam erroribus hominum communibus oppositam, octo paradoxis atque aphorismis, ad doctrinam & consolationem bonorum complectitur. Quorum singula paradoxa propositione & ad majorem intelligentiam ac consolationem, confirmatione constant.

Ac primum paradoxum describitur vers. 3. Propositio est, *beati pauperes spiritu*: Confirmatio verò quoniam ipsorum est regnum cœlorum. ac propositionis subjectum est circa controversiam, *oi πλωχοι πνεύματι, pauperes spiritu*: attributum verò *παράδεισοι beati, supple sunt*: ut articulus aperte, pro Græca lingua usu, subjectum distinguit: quemadmodum Joh. 1. v. 1. Καὶ Ἰησοῦς ἦν ὁ λόγος, & sermo erat Deus. Sic in aliis similibus. Verum quandoquidem de subjecti hujus accommodato sensu, inter eruditissimos interpres controversia est: idcirco, ut eam & melius intelligamus, & accuratius expendamus, pauca ante rem, de vocis πλωχοῦ origine & significatione præmittenda. Origo est à verbo πλωσσω, hoc est, *expavisco, timore percussus sum*: unde πλωχοῦ pavidum, & inde metonymicè, *leporum*, animal pavidum notat. Significatio verò πλωχοῦ in sacris literis alia est propria, alia impropria. Propria est qua egenum notat: quod egestas timidos ac pavidos reddere soleat: quemadmodum contrà divitiae, fiduciae illex, audaces. Egenus autem intelligitur sive re sit nulla, ac mendicus: ut Lazarus πλωχος, Luc. 16. v. 20. nominatur: sive re tenui, qui nivis pauper dicitur: ut Christus suos discipulos, Luc. 6. v. 20. appellat: qui egeni distinctè πλωχοι τῷ κόσμῳ τέττα pauperes hujus mundi, Jac. 2. v. 5. dicuntur: quibus oppositi sunt divites in hoc seculo seu mundo, 1 Tim. 6. v. 17. Impropriæ vero significatio est metaphorica, qua propter similitudinem quandam, à re corporea, ad spiritualem translata, similem pauperi significat. Pauperes enim primum opibus externis destituuntur: deinde ex inopis ac suæ infirmitatis conscientia, & quod aliorum opus habeant auxilio, humiles esse solent, ut Prov. 18. v. 28. dicitur: *Supplicationes loquitur pauper, dives verò loquitur dura*. Atque hinc similitudinis prioris, nempe inopis, ratione, virtutibus (quaè quasi spirituales sunt opes) destitutum seu virtutum egentem indicat, quemadmodum Apoc. 3. v. 17. Nam dico, *ditatus sum & nullum egeo, neque nosli te esse erumnosum & miserabilem & πλωχὸν, egenum seu pauperem*. Cui egeni opponitur dives, vers. 18. *Consulo tibi, ut emas à me aurum ut dires fias*: nempe, sicut Lucas cap. 12. vers. 21. exponit, in re simili, dives apud Deum & Jacob. 2. v. 5. *dives fide dicitur*. Similitudine verò posterioris seu humiliis conditionis pauperis, pro eo, qui ex conscientia defectus ac quasi pauper-

tatis spiritualis, quod nihil à se habeat, præter miseriam (cum peccati, tum reatus ac meritæ condemnationis) omnina verò quæ habet bona, à Dei misericordia acceperit, 1 Cor. 4. v. 7. animo humili est; quo modo impropriè pauper intelligitur Esa. 61. v. 1. *Ad euangelizandum pauperibus, & Matth. 11. v. 5. & pauperibus euangelizatur & Luc. 4. v. 18. ad euangelizandum pauperibus misit me, & Ela. 66. v. 2. ad quem autem respiciam nisi ad pauperem & contritum spiritu; & trementem ad sermones meos? pauperem*, id est, humilem ut seqq. etiam exponunt, & Ela. 5. 7. v. 15. *Habitabo cum contrito & humili spiritu, & Psalm. 51. v. 19. Sacrificia Dei sunt spiritus fractus, cor fractum ac contritum Deus non deficies*. Atque hæc de significatione vocis *pauperis*. Quare ad senium illius ut accedamus; in subjecto primi hujus paradoxi, quidam propriè interpretantur vocem πλωχοῦ; quia Luc. 6. v. 20. eandem esse concionem censem, ubi propriè accipitur, ac propterea, hoc etiam in loco, ita accipi debere statuunt. Alii verò contra, ut diversam concionem Matthæi ab ea, quam Lucas haberet, esse judicant: sic etiam metaphorice, ut sèpè accipi ostendimus, consideratione circumstantiæ, exponunt: quia Christus non solum dicit *pauperes* ut Luc. 6. sed addit *vocem spiritu*; qua metaphoram esse declarat. Nam quod excipiunt, esse ellipsis: *Pauperes spiritu*; pro, *pauperes*, *qui spiritu pauperes sunt*, hoc est, non quosvis pauperes, sed qui etiam spiritu sunt pauperes, esse beatos: quam insolens sit hæc ellipsis, & à constructione usitata recedens, quis non videat? Nec enim dicitur, *oi πλωχοι oi πνεύματι supple eiοι πλωχοι*, pauperes qui spiritu, supple, sunt pauperes. Et quid si etiam ita diceretur: eadem tamen ratione vox *pauperes* utriusque esset accipienda, per quandam expositionem: Neque ulla ratio solida occurrit, cur significatio hæc esset varianda. Quamobrem *pauperes spiritu*, similitudine quadam, rectè intelliguntur, qui spiritu seu anima sunt demissi, & ut Theologi loqui solent, humiles; & quidem κατ' εἰσοχήν sicut dicti, scil. qui ex agnitione partim suæ misericordiæ (seu peccati ac condemnationis iis meritatæ) partim potentiarum diuinæ, ac misericordiæ, animo sunt demissi, (Psal. 51. v. 19. & 131. v. 1. & 2.) & ad serviendum Dei voluntati & proximi saluti sunt propensi, 1 Petr. 5. v. 5. Phil. 2. v. 3. & 4. Atque hosce humiles κατ' εἰσοχήν dictos vocē *pauperum* intelligi, in propositionis primi paradoxi subjecto, ex attributo, atque confirmatione illius, constat.

Attributum enim est, *beati, supple sunt*, hoc est felices; nec enim speciatim, pro beatitudine æterna re aut spe prædicto, ut Psal. 32. v. 1. Rom. 4. v. 6, 7, 8. sed generatim pro beatitudine seu insigni bono prædicto accipitur: ut confirmatio in hoc & in sequentibus aphorismis, specie beatitudinis allatâ, evincit: quemadmodum in Sacris literis fieri consuevit: ubi aliquis *beatus* generatim ob diversam beatitudinis speciem (ut ob bona spiritualia aut corporalia, temporalia aut æterna) pronunciatur; ut Psal. 127. v. 5. qui liberis abundat *beatus* dicitur. Ratio autem à bono externo, nempe subsidio adversus inimicos ab iis futuro, assertur. Sic Matth. 13. v. 6. *beati sunt oculi vestri, quia vident; & aures vestrae, quia audiunt*. Ratio autem est à speciali beatitudine seu insigni bono petita; *quia multi Propheta & justi desiderarunt videre quia videntis, & non viderunt*. Sic Psal. 1. v. 1. *Beatus vir qui non ambulat in confilio improborum*, hoc est, *felix est*: Rationes verò sequentes à speciebus felicitatis id probant. Prima felicitas est bonorum operum in hac vita fertilitas vers. 3. altera verò est consequens vita æterna, vers. 6. sic hoc in loco *beatus* generatim accipitur: sed speciatim confirmatione probatur, quæ huic propositioni subjicitur, *quia ipsorum est regnum cœlorum*. Syllogismus integer, quo Enthymema hoc absolvit potest, est hujusmodi: *Quorum est regnum cœlorum, illi sunt beati: pauperum spiritu est regnum cœlorum*: Ergo pauperes spiritu sunt beati. Propositio est certa, quia regnum cœlorum est bonum eximium, ac propterea beatitudo quædam: & ea prædictus, *beatus*. Veruntamen quia *regnum cœlorum* diversa significatione in Sacris literis usurpatur, & habendi modus diversus: idcirco distinctio illius, ad loci illustrationem, præmittenda. Nam ut de primo agamus,

Regnum

Regnum cœlorum dicitur bisatiam : nempe ut *cælorum vox*, vel *subjectum locum*, vel *modum notet*. *Locum* quidem, ut sit regnum quod in *cælo* est ; atque ita accipitur *pro* *eterna ac glorioſa piorum vita*, qua devictis omnibus hoſtibus, Diabolo, carne, mundo, morte, in *cælis* perfruuntur : unde etiam metonymicè & per appositionem grammaticam, *regnum cœlorum*, id est, *cælum*, quod regni illius est *sedes*, dicitur : unde intrare in *regnum cœlorum*, Matth. 7. v. 21. & Actor. 14. v. 21. usurpatur ; & *multi ab ortu & occasu accubituri* dicuntur in *regno cœlorum*, Matth. 8. v. 11. hoc est, in *cælo*, quod regni Dei & Ecclesiæ *sedes glorioſa*. Atque ita dicitur de regno piorum, 2. Tim. 2. v. 12. *Si toleramus, etiam cum eo regnabimus*, hoc est, *gloriz cœlestis & æternz erimus participes*. Ideoque vulgo *regnum cœlorum & vita æterna in cœlis*, *regnum gloria* appellatur : quod in gloria illa, hoc est, *vita æterna glorioſa* consistat, & à Petro 1. epist. 5. v. 4. *Immacensibilis gloria corona*, & cap. 1. v. 4. *hereditas qua nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cœlis servata* dicitur. Deinde regnum *cœlorum* interdum dicitur non ratione *subjecti loci*, in quo est : sed ratione modi, quo est. Atque ita Ecclesiæ, per Dei filium Jesum Christum, hominem factum, *cœlestem regem*, gubernatio ac regimen, *regnum cœlorum*, hoc est, *cœleste*, non *mundanum*, Johan. 18. v. 36. appellatur. Nam & rex *cœlestis*, è *cœlo missus* : & *regnandi modus cœlestis*, prædicatio Euangelii, & efficacia illius spiritus, quibus potentissimè Ecclesiam Judæorum miserè collapsam restauravit, & nova gentium omnium vocatione amplificavit, & adversus hostes tuetur : de quo regno Matth. 3. 2. dicitur, *appropinquavit regnum cœlorum* : quod jam tempus esset, quo filius Dei patefactus in carne esset Ecclesiæ instaurazione & collectione regnaturus, Luc. 19. vers. 11. 27. Quod quia annunciatum Euangeliō ; ideo Euangeliū regni Dei, hoc est, de regno Dei, quo per filium regnat, nuncupatur, Marc. 1. v. 14. Atque ex hac significatione duplex alia per Metonym. promanat : prima est per Meton. adjuncti pro *subjecto*, circa quod versatur hoc regnum seu regimen Christi, cum pro Ecclesia Christi, in qua regnat, usurpatur, atque ita dicitur Matth. 5. 19. *minimus vocabitur in regno cœlorum*, hoc est, in Ecclesia: quemadmodum eodem sensu, *regnum Christi* dicitur Matth. 13. v. 41. *Colligit ex regno suo omnia scandala*, hoc est, ex Ecclesia : ut circumstantiæ loci evincunt. Atque ita qui in Ecclesia Dei sunt hypocritæ, quales Judæi vulgo, Matt. 8. v. 12. *Fili regni dicuntur*, secundum quid : quod ad Ecclesiam visibilem pertineant, ratione externæ vocationis, per Euangeliū, & externæ communionis verbi & Sacramentorum : alii verò simpliciter *fili regni* appellantur, quod in Ecclesia sunt & simul ex Ecclesia, seu viva illius membra, per prædicationem verbi & internam Spiritus sancti regenerantis efficaciam, ut Matth. 13. v. 38. *Bonum semen sunt filii regni*. Secunda significatio metonymica est, cum *regnum cœlorum*, pro instrumento illius, nempe doctrina Euangelii usurpatur, quemadmodum Matth. 13. v. 31. *Simile est regnum cœlorum grano sinapi*, & vers. 44. *Simile est regnum cœlorum theſauro abſcondito*, hoc est, doctrinæ Euangelii, per quam rex *cœlestis* Christus regnum Ecclesiæ suæ colligit, ac regnat, & per quod regnum in *cælis* Ecclesiæ parat, ut Rom. 1. v. 16. *Euangeliū potentia Dei* dicitur, (hoc est, potens Dei instrumentum) *ad salutem*. Hisce igitur de regni *cœlorum* significationibus explicatis, & cum hujus Christi sententiæ circumstantia collatis, duæ significationes accommodari possunt : nempe ut *regnum cœlorum*, vel quod in *cælis* est, seu *vita æterna glorioſa*, intelligatur ; vel Euangelii doctrina, per quam Christus & hic regnat in nobis, & nos ad regnum in *cælis* deducit. Ac posteriori modo non male convenit sententiæ jam allatae ex Esai. 61. v. 1. & Luc. 4. v. 18. *Ad Euangelizandum pauperibus misit me*. Veruntamen prior expositiō posteriorem hanc includit, ac supponit necessariō. Nam quorum est regnum gloria in *cælis*, iis etiam Euangeliū doctrina (ut instrumentum ad id necessarium) tradita est, & tradetur in terris : contrà vero multis Euangeliū doctrina convenit, atque ex voluntate Dei prædicatur,

qui eam tamen adversantur, Johan. v. 11. Quibus propterera regnum in *cælis* minimè convenit, Act. 13. v. 4. Ac propterera uberior est prior expositiō : Cui rationi deinde accedit, quod similiter regnum *cœlorum*, quod vers. 10. promissum, declaretur verl. 12. non quod sit Euangeliī doctrina in terris, sed merces multa in *cælis*.

Aque hæc de regni *cœlorum* significatione & sensu hoc in loco. Quod vero additur *est eorum*, (nempe pauperum spiritu seu humilium) hoc est, ad eos pertinet, ut Luc. 18. v. 6. hoc intelligendum est non ratione possessionis, quæ in *cælo* primum obtinetur : sed ratione *hæreditatis*, in terris, & quidem non merito, nec dignitate operis acquisita (quia humilitas etiam sanctissimorum hominum, & debita Deo est, & imperfecta ob carnem, & sapientia ob varias tentationes interrupta) sed per Dei gratiam donata : Primum prædestinatione æternâ, ad regnum Matth. 25. v. 34. & 2. Tim. 1. v. 9. Deinde temporali promissione facta humilibus hisce, qui scil. ex agnitione suæ misericordiæ, & fide misericordiæ divinæ nihil boni sibi, omnia verò Deo accepta tribuunt, & ad serviendum illius mandatis ac gloriæ, & bono proximi, propense ac lubentes se subjiciunt : quales promissiones etiam sunt, Esai. 57. v. 15. Psal. 51. v. 19. Matth. 23. v. 12. Luc. 18. v. 14, 16, 17. & 1. Petr. 5. v. 6. Jacob. 4. v. 10.

Atque hæc de primo Christi paradoxo : unde etiam reliqua (quæ eodem omnino attributo, & partim ratione convenientiū) facilius intelligentur : ac propterera, strata jam, in primi paradoxi explicatione, via, in reliquis futuri sumus breviores. Secundum autem de beatitudine hominis, in hac vita, paradoxum vers. 4. hoc modo describitur: *Beati qui lugent*, quoniam ipsi consolationem accipient. Cujus propositione est *beati qui lugent*, & subjectum ejus sunt οἱ πινθαρτες, convenienter iis, quæ de primo paradoxo diximus. Quæ vox à πινθω lugeo, ut hoc à πινθη derivatur. quod primum propriè *mærem ac dolorem animi ob mortuum* designat : unde Etymologicum magnum ait : πινθη κυειως δη τῶν κατοχομένων, τοῦτο ἡ βαθυτάτη εἴρησιν ιπ' αὐτοῖς λύπης, hoc est, πινθη propriè in mortuis, ab eo, quod in profundissimo fit propter eos dolor. Atque hoc sensu accipitur à L x. Interpretibus, Ecclesiastis, 7. v. 3. οἱ πινθες. Impropriè verò accipitur primum per metonym. subjecti, pro adjuncto signo luctus, ut L x. Genes. 50. v. 11. *Viderunt incole terre, τὸ πινθη luctum*, hoc est, signa luctus, seu ritus. Secundò per Synecdochen speciei pro genere accipitur, nempe pro gravi animi dolore Esth. 4. v. 3. *Iudæi erat γένος luctus magnus*, vehemens animi dolor, L x. verò habent πινθη, ut cap. 9. v. 22. δότο τοῦ πινθης eis χρηστή, à luctu in gaudium, & Jacob. 4. v. 9. *Risus vester convertetur eis πινθη in luctum*. Sic Prov. 14. 13. τελευτῆς χρηστοῖς πινθης ἐξεχεται. Extrema gaudiis in luctum abeunt. Atque hinc πινθω similiter propriè lugeo ob mortuum, ut Genes. 37. v. 35. *luxit filium L x. εἰνδης & vers. 34. descendam ad filium πινθω lugens*. Hinc deinde impropriè sumitur, primum per Metonym. subjecti, ut mærem animi, ob mortuum, signis testari significet, ut Matth. 9. v. 15. *An possunt filii thalami lugere quamdiu sponsus cum iu est?* dies autem venient, cum autetur ab eis sponsus, & sum jejunabunt. Ubi luctus signum (inter alia quæ Esth. cap. 4. v. 3. recententur) ponitur, & vox πινθω exponitur. Sic 2. Sam. 14. v. 2. πινθω, lugere, hoc est, lugere te simula, & inde veſtem lugubrem. Atque hinc per Metaph. πινθω lugere terra dicitur, frugibus perditis squallida, Joël. 1. v. 10. Secundò per Synecdochen speciei pro genere usurpatur pro *vehementer dolere*, ut Est. 10. v. 6. *ἐπινθη, lugebat enim transgressiones eorum*, & Amos. 8. v. 8. *Ingebit πινθως omnis habitator*, 1. Cor. 5. v. 2. & non potius ἐπινθητε luxisti. Atque hoc modo non propriè pro lugentibus mortuum : Sed Synecdochica significatione, pro mære animi magno affectis, hoc in loco usurpatur, vox πινθω lugentes : & quidem non generatim quivis, sed κατ' ἐξοχων certi intelligentur, ut attributum & ratio adjuncta demonstrant. Nec enim quivis lugentes, beati : nec quivis eorum consolationem accipiunt : sed tantummodo quidam eorum. Verum qualesnam hi sint, diversa est interpretatio sententia Quidam

Quidam enim de iis, qui ob pietatem oppressi lugent: quæ sententia uti consentanea est analogia fidei, seu puriori doctrinæ, quæ sacræ literis traditur; ita non videtur latus analoga ac conveniens orationis contextui. Nam cum Christus hic statuat, uti apparet, diversos aphorismos, unus repeteretur mixtum, ac minus commodè. Nam de talibus agetur vers. 10. ubi beati pronunciantur, qui persecutionem patiuntur. Alii igitur accommodatius, distinguunt, de iis, qui peccata lugent, ex serio eorum odio & amoris Dei zelo, exponunt. Verum quidam, lugentes, ob peccata aliena, hoc loco intelligunt: quemadmodum Hieron. in Comment. ad Matth. cap. 5. *luctus, inquit, hic non mortuorum ponitur communi lege natura, sed peccatis & virtutis mortuorum.* Sic flevit & Samuel Saulem, (1. Sam. 15. & 16.) quia pænitueras Deum, quod unxit eum regem super Israël. Sic & Paulus flere ac lugere se dicit eos, qui post fornicationem & immunditiam non egerant pænitentiam, 2. Cor. 12. v. 21. Alii verò, ut Chrysost. & Theophyl. aptius ob peccata sua inprimis, deinde & aliorum lugentes (nempe ex sancto amore justitiae & odio injustitiae) interpretantur: de quibus Esai. 61. v. 1. & 2. qualis inter alios fuit Petrus, post Christum abnegatum, peccata sua amarè deplorans, Matt. 26. v. 73. Peccatrix, Luc. 7. v. 44. Christi pedes lachrymis irrigans; & auditores Petri, Act. 2. v. 37. & Ecclesia Corinthiaca, 2. Cor. 7. v. 9, 10. Atque hæc de secundi paradoxi subiecto: attributum verò est idem quod in primo, scil. beati, supple sunt, hoc est, felices, ut antea exposuimus. Cujus attributionis & *μακαρεῖστης* veritas, non solum ex authore sententia, Christo, *in cuius ore nullus dolus*, 1. Petri 2. v. 22. sed etiam ex subjecti ipsius natura atque honestate eluet. Nam cum omnis ille sit felix, qui bono insigni præditus: & luctus, ob Deum peccatis offensum ex serio amore justitiae ortus, insigne bonum sit, eoque lugentes, de quibus hic agitur, sint eo prædicti: eodem etiam felices esse apparet. Veruntamen præter hanc insitam propositioni huic rationem ab honesto, ad veritatem illius plenius firmandam & hoc officium amplius commendandum, confirmatio additur à bono utili consequente desumpta, hisce verbis; *quoniam ipsi consolationem accipient.* Etsi autem consolatio generatim vocari soleat oratio, aut res aliqua ad dolorem animi graviorem tollendum adhibita: hoc tamen in loco non quævis intelligitur: (quia humana consolatio sæpe vana ac fallax, Zach. 10. vers. 2. aut alioqui inutilis, minimèque accepta, Matth. 2. vers. 18. Genes. 37. v. 35.) sed consolatio divina, vera & efficax, quæ à Deo omnis solidæ consolationis authore, 2. Cor. 1. v. 4. promanat: eaque partim in hac vita, partim in altera contingit, ut Chrysost. rectè obseruat. Nam in hac vita consolatio constat, partim externa, Scripturæ Rom. 15. v. 4. & in primis Euangeli (jucundissimi illius, Luc. 2. v. 10. de gratuita, per Christum servatorem, peccatorum remissione, nuntii) prædicatione: partim interna, Spiritus sancti consolatoris efficacia: qua fidem confirmat, & remissionis peccatorum gratiam, in cordibus sanctè lugentium, obsignat: de qua re locus est memorabilis, Esai. 61. v. 1, 2, 3. *Ad Euangelizandum pauperibus misit me, ad obligandum fræctos animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vincit aperturam erga tuli, ad proclamandum annum acceptum Ichova, & diem ultionis Dei nostri, ad consolandum omnes lugentes,* &c. & Johan. 14. v. 16, & 17. Rom. 8. v. 15. & 16. & 2. Cor. 1. v. 21. & 22. Matth. 11. v. 28. & 29. Alioqui verum etiam est, eos non solum, qui ab hostibus Euangeli, persecutionibus variis ob veram religionem, afflicti lugent; sed etiam eos, qui castigationibus divinis, aut exploratione paterna, egestate duriori, aut morbo graviori pressi, Psalm. 6. v. 7. aliave calamitate affecti, cum fide ac patienti spe lugent, consolationem à Deo in utraque vita accepturos: in hac quidem mali ablatione, Jacob. 5. v. 11. vel levamine, 1. Cor. 10. vers. 12. Psalm. 34. v. 19. & 20. & patientiæ invictæ, ac spci per Scripturam, Rom. 15. vers. 4. & per Spiritum sanctum, 2. Cor. 1. v. 3, 4, 5, 6, 7. confirmatione: in altera verò æternæ liberationis ab omnibus malis, & gaudii inenarrabilis, atque æterni, per resurrectionem gloriosam, &

vitam æternam in cœlis donatione. Quo pertinet illud ad ditem epulonem dictum, *Memento te bona tua recepisse in vita, & Lazarum similiter mala; nunc autem hic ἀπογείται consolationem habet; tu vero cruciaris.* & Apoc. 21. v. 4. *absterrurus est Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors amplius non existabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.* De qua etiam re agit Christus in diversa ab hac concione, Luc. 6. vers. 21. *Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis:* alloquitur autem fideles suos auditores, & contra vers. 25. *Va vobis qui nunc ridetis:* (nempè in peccatis & mundanis cupiditatibus) *quia lugebitis & flebitis, nimis post hanc vitam.* Hoc igitur etiam verum est, persecutionibus humanis, & variis ærumnis à Deo affectos, atque lugentes, cum fide ac patienti spe, suam consolationem accepturos: quia tamen, ut antea ostendi, de persecutionibus distinctè postea, in postremo paradoxo agitur: satius est, ut hoc loco ob peccata sanctè lugentes, aut generalius omnes piè lugentes, extra humanas, religionis odio, persecutions, (de quibus vers. 10.) intelligamus. Nam hæc duo, lugere ob peccata; & lugere ob ærumnas reliquas divinitus immisñas, non sunt dissentanea, sed consentanea, & sub eodem sancto luctu comprehensa communiter: & utrique luctui promissa est consolatio, quæ hic fit verbi, & Spiritus gratiæ; postea verò cœlesti gloria. Atque hæc de secundo paradoxo, de hominis, in hac vita, beatitudine. Tertium verò est hujusmodi vers. 5. *Beati mites, quoniam ipsi hereditate terram possidebunt.* De cuius ordine rectè controversia est. Nam quidam ordinem hic esse inversum, non quidem Euangeliæ, sed posterorum desribentium vitio existimant: Alii verò id merito negant, ordinem autem inversum vel ratione antecedentis, vel ratione sequentis diversè arbitrantur. Ratione quidem antecedentis, quod hunc versum non quintum, sed quartum esse debere: & contrà quartum oportere esse quintum statuunt: id quod inde probant, quoniam non solum vulgata versio Latina, quæ antiqua est; sed etiam Hieron. in Commentariis & contextu, Matthæi quinto, ita legat. Cui etiam addi potest, quod August. Oper. Tom. 4. in explicatione sermonis Domini in monte, similem cum Hieron. ordinem servet. Veruntamen ratio infirma est: quia Latina versio citra controversiam rivus est: Græcus verò contextus fons est: ad quem in rebus dubiis recurrendum, illiusque judicio standum. Atqui constat, ex manuscriptorum codicum consensu, & editione Roberti Stephani, & ex Græcis Patribus, Chrysost. & Theophyl. quod sententiam de lugentibus, alterâ de mitibus, priorem constituunt. Deinde idem etiam appareat ex vetustissima versione Syriaca, quæ etiam Græco contextui convenit. Denique ex Latina etiam versione tempore Tertulliani: quæ eundem servavit ordinem cum contextu Græco: siquidem lib. de patientia cap. 11. convenienter Græcis exemplaribus, hasce duas sententias similiter recenset. Deinde Leo Romanus Episcopus antiquus Homil. in festum omnium sanctorum, in expositione cap. 5. Matthæi, eodem ordine, has duas sententias, vers. 4. & 5. ponit, atque exponit. Denique in Latina vulgata editione codicis Complutensis laudatissimi eodem modo legitur. Quare hinc satis liquere potest, librariorum transcribentium negligentiâ in Latinam versionem, hanc ordinis, à Græco contextu, diversitatem accidisse. Atque hæc de prima, quæ obtenditur ordinis vers. 4. & 5. quasi præpostere positi perversione: quam ut doctiss. Piscator non sequitur; sic aliam ipse statuit. Cujus sententia cognoscenda, & ad textus Matthæi in ordine integratatem, & genuinam lectionem necessariò examinanda, ne autoritate à recto declinemus. *Hic, inquit, versiculus cum sequente trajelus est.* De cuius trajectiois origine sic conjicit: *videatur autem trajectio illa per descriptorum aliquem illata eis è similitudine terminorum versiculi quarti & sexti: uterque enim desinit in διορται.* Itaque cum descriptor versiculum quartum absolvit, cum deberet ea continuare quæ nunc habentur vers. 6. reflexit oculos in illius finem, qui cum sit similia fini vers. 4. perrexit ad vers. qui nunc est quintus: quo scripto, cum animadvertisset versi-

versiculum unionem qui nunc est sexto, à se præteritum, subiectis
quinto, qui debet præcedere. Verum hæc sententia
communi omnium tamen Græcorum codicum atque exemplarum, & Syri interpres, & patrum Græcorum, quam
versionis Latinæ & Latinorum patrum consensu confutatur:
& conjectura de erroris origine, scipiam variarum hypotheciarum fictione aliena involvit atque evertit. Nam ut alia
oritur, nec unus descriptor existit: sed plurimi toto
orbe: nec si unus tantum suisset, ullo modo credibile est,
ad eo non solum negligentem, sed etiam impium existisse,
ut hoc versu uno præpostere scripto, & errore suo animo
adverso, maluerit sciens progrediendo sacri codicis or-
dinem corruptum servare, quam male scriptum versum
expungere, suoque deinde loco adscribere. Nec quæ de oc-
casione erroris, ex termino simili dñctorum conjiciuntur,
ullam habere verisimilitudinem quis non videat? Quare
bis omissis, argumentum ex materia sumptum expenda-
mus, quo træctionem atque ordinis genuini mutationem
factam esse probare conatur: *Etenim* (inquit in Scholiis)
ex re ipsa planum est vers. 6. cohædere cum tertio & quarto. Sed
negatur primùm consequentia: quia sititur hypothesi lu-
brica atque infirma, quasi in sententiarium, Dei verbo pro-
positarum, positione, semper materiæ convenientis in or-
dine haberetur ratio. Certum enim est, doctrinam Sacrae
Scripturæ sèpè promiscuè tradi: Deo rem ipsam, non au-
tem ordinem illius observante: in primis vero quando
aphorismi, seu distinctæ sententiae generales proponun-
tur: quemadmodum in Proverbii Salomonis appetet.
Ideoque à doctissimo Mercero subinde indicatum, non
paucâ loca minus recte à nonnullis exposita, quod mate-
riæ connexionem nimis anxie affectarint. Sic etiam in hac
ipsa concione Christi doctrina ab ipso promiscuè, prout
ipsum placuit, proposita. Nam primum in hisce octo apho-
rismis, postremus de persecutione ob justitiam patienti-
bus, ad primam tabulam, & tertium mandatum: Septi-
mus vero ad secundam tabulam, & sextum mandatum per-
tinet. Deinde ipsem Dominus Piscator, sua sententia
idem probat, cum versu octavo castitatem, nono vero pa-
cem commendari statuit: cum tamen primus ad septi-
mum, posterius vero ad sextum Decalogi mandatum spe-
taret. In vindicatione vero genuinæ legis sententiae, ordi-
nem similiter neglectum à Christo, rem tantum curante,
aperte videmus. Nam in ea primum agit de secunda ta-
bulâ, & quidem præcepto sexto vers. 21. & de septimo,
vers. 27. Deinde vero præpostere de prima tabula, &
præcepto Decalogi tertio, vers. 23. ac rursus denique re-
labitur ad secundam tabulam & præceptum sextum, vers.
38. Ad hæc, in eadem concione cap. 6. doctrinam de
Eleemosyna ad secundam tabulam & octavum præceptum
pertinente agit primum: deinde vero subjicit alteram de
oratione, seu preceptione, quæ ad primam tabulam ac ter-
tium illius mandatum refertur. Imò Marc. 10. v. 19. pro-
miscuè Decalogi præcepta recenset, ac partim expositio-
ne in scripto, cum ait, *nostri præcepta, non mæchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, nec damno afficio, honora patrem & matrem.* Et Paulus Rom. 13. v. 9. *Non mæchaberis, non occides, non furaberis.* Quare ex hisce
perspicuè appetet, Christum & Apostolos, in suis propo-
nendis doctrinis, ordinem rerum non semper observasse,
sed sèpe commiscuisse, ac rem ipsam solam curæ habuisse.
Ideoque non sequitur, sententiarium à Christo proposita-
rum connexio, ratione materiæ, erit aptior, si sextus ver-
sus cum quarto conjungatur, quæ si quintus: Ergo illa
est genuina lectio: usitata vero quæ differt ab ea, corrupta
ac vitiata. Atque hæc de prima solutionis objecti argu-
menti, per negationem consequentiae, ratione: quæ suffi-
cere posset: Altera tamen accedit ad majorem ordinis
Græci contextus vindicationem, nimurum negatione antecidentis: neque enim (ut obtenditur) ex re ipsa pla-
num est, versiculum sextum cohædere cum quarto, quin-
tum vero minimè. Nam contra constat experientia per-
petua, paupertatem spiritus & luctum mites ac mansuetos:
superbiā vero Spiritus & mundi gaudium immites ac fe-
roces reddere: ideoque si ordo sit spectandus ac necessa-

riò servandus, effectum suæ causæ hoc loco accommo-
datè subjicitur: quemadmodum & apud Apostolum
πρότερη ταπετροφορίων, lenitas animi, humilitati subnecti-
tur, Eph. 4. v. 1. Col. 3. v. 12. Sed videamus adversariæ
sententiae confirmationem, qua probare conatur, versum
sextum conjungi debere cum quarto: quintum vero mi-
nimè: sed cum sequentibus. Ea autem est hujusmodi,
quod (ut ait hujus sententiae author) tribus istis versiculis ter-
tio, 4. & 6. ordine indicentur tres gradus affectionum animi, ad
justificationem, (qua beatitudinis initium est) necessariarum (que
affectiones sunt paupertas spiritus, luctus, esuries, & situs justitiae)
Mansuetudo autem, cuius hic fit mentio, est in numero illarum
affectionum, quæ ex fide (qua homo justificatur atque beatificatur)
nascentur. In quo numero etiam virtutes sequentes videl. Misericordia, v. 7. Castitas v. 8. Stetidum pacis atque concordie, v. 9.
Hæc ille. Verum quæ hic dicuntur de tribus affectionum
gradibus ante justificationem necessariis, quasi pauperes
Spiritu, lugentes, & esurientes justitiam, de nondum justifi-
catis dicerentur: ut restrictio hæc non probatur: sic
contrarium ex loci circumstantia demonstrari potest.
Nam quicunque sunt beati, & quorum est regnum cœlorum,
illi sunt justificati: pauperes spiritu, de quibus hic
agit, sunt beati, & eorum est regnum cœlorum: Ergo
pauperes spiritu de quibus hic agitur, sunt justificati: Eadem
sequentium, nempe lugentium, & sitiens justitiam,
est ratio: quia beati pronunciantur & regni cœlorum
hæredibus subnectantur. Deinde si, ut author hic
ait, justificatio sit initium beatitudinis, & fide nos justifi-
cemur & beatificemur, & pauperes lugentes & sitiens
justitiam sint beati: quomodo justificatos negabit? Nec
enim dicitur, erunt beati. Nam & confirmatio beatitudinis addita hoc ostendit, & confessio Scholastis: sic enim
ait, *Beati, subandi eiō sunt.* Quod vero in Scholiis exponit,
ipsorum est regnum cœlorum, si scilicet reliqua quæ sequuntur accesser-
int, item consolationem accipient, si scilicet accesserit tertius ille
gradus, ut nimurum esuriant, ac sitiens justitiam: quis inquam
non videat, hisce modis, aphorismos hosce generales &
absolutè de beatitudine positos, & distincta ratione con-
firmatos immutari, atque enervari? Primum cum propo-
sitionis subjectum (nempe pauperes spiritu & lugentes)
in angustiam redigitur, & beatitudo de iis asserta incerta
reditur. Nam si pauperes spiritu tantum eos notent, qui
agnoscunt paupertatem suam spiritualem, quod natura
destituti sint vera justitia, qua possint placere Deo, ut
Scholastes definit sua expositione; falsum est, omnes pau-
peres spiritu esse beatos. Nam & reprobis multis illud est
comune, qui agnoscunt suam injustitiam, ut Judas
Matth. 27. v. 4. Sed desperant ac miseri sunt. Eadem est
lugentium ratio. Nam si luctus intelligitur (ut exponit)
propter injustitiam illam agnitam: non omnes ita lugen-
tes sunt beati; sed quidam eorum miseri, qui pereunt,
2. Cor. 7. v. 10. ubi etiam observandum, hunc interpre-
tem non satis sibi in expositione consentire. Nam ad vers.
4. in Scholiis ait, *qui lugent* [intelligo de luctu propter injusti-
tiam (cujus modo facta mentio) agnitam, de quali luctu loquitur
Paulus, 1. Cor. 5. v. 2. (verba autem sunt: *Et vos inflati
estis & non potius luxurians*) & 2. Cor. 12. vers. ult. (Verba
autem sunt: *Et lugeam multos eorum qui peccarunt:*) atqui
hisce duobus citatis locis aperte de justificatis agitur, nem-
pe de Ecclesia Corinthiaca, & Paulo Apostolo. Deinde
de luctu ob aliena peccata. Sed hæc hallucinatio ferri pos-
set: sed illud est gravius erratum, quam quod bona fide
dissimulari possit, ob seductionis periculum, quod in hisce
aphorismis octo (qui à vers. 3. ad 13. continentur) procrean-
tes beatitudinis causas, & titulo præmisso declarat, & in ana-
lysi inculcat: quarum causarum tres sint hominis beandi
gradus, nempe paupertas spiritus, luctus, & famæ ac sitis
justitiae, quæ justificationem antecedant: quatuor vero
reliquæ justificationem, quæ beatitudinis initium, sequan-
tur; id quod analogiæ fidei aperte repugnat. Nam nullæ
hominum affectiones ac præparationes, nullaque opera
fidem antecedentia, justificationis causa, nedum pro-
creantes esse possunt: imò nec fides ipsa causa illius est
procreans (cum ea laus soli gratia Dei, ac merito Chri-
sti,

sti, & efficacia spiritus Sancti competit, Rom. 3. v. 24. & 28. Ephes. 2. v. 8.) Sed tantum instrumentalis. Neque fidei cause procreantes, paupertas spiritus, luctus & sitis iustitiae dici possunt: quia fides est merè gratuitum Dei regenerantis donum, Ephes. 2. v. 8, 9, 10. & 1. Pet. 2. v. 22, 23. neque etiam vita æternæ, quæ beatitudinis complementum, cause procreantes, mansuetudo, mundities cordis, pacis studium, persecutionis tolerantia, sine gravissimo errore statui possunt: cum vita æterna merè sit gratuita, Rom. 6. v. 23. non autem ulla affectionis nostræ, aut operis nostri effectio procreata. Ideoque & mirandum, & dolendum, in tam gravem errorem, in hujus capituli explicatione, si loquendi modum spectemus, virum doctissimum incidisse: quem errorem, tanquam scopulum, meritò indicandum, pro officiis fidei, existimavi: præsertim cum alibi contrà ac sanctius scribat. Ac propter ea genuinum, ut tandem concludam, hujus de misib[us] aphorismi ordinem, in omnibus omnino exemplaribus observatum, à corruptela falsò objecta vindicatum satis existimo.

Quocirca ad rem ipsam, seu tertium de beatitudine paradoxum succinctè explicandum procedemus. Cujus propositio est: *beati oī ἀπατεῖς, hoc est, mites*, (ut Tertull. etiam in libr. de patientia cap. 11. rectè interpretatur) à ἀπατᾷ singulari, cui Synonymum est ἀπάτη. Accipitur autem; ut Latinis, *mitis*, ac *lenis* bifariam. Nam propriè ad rem corpoream pertinet, atque *aspero* opponitur. Unde teste Henr. Stephano in thesauro apud Galenum, τὰ ἀπατέα κλύσματα, *lenes clysteres*, & ἀπατία φωνῇ leni voce & similia dicuntur. Atque inde, per metaphoram, à propria significazione, ob similitudinem quandam, à re corporea ad animam transfertur, & *mitis* ac *mansuetum* notat. Nam ut mitia ac lenia corpora, nec aliis admota nocent: nec ab aliis tacta, eos lèdent: sed cedunt; sic & animo mitis ac mansueti, quiete atque indulgentia sua, ab asperitate & ira immoderata sunt alieni. unde exegesi quadam eodemque sensu, 1. Pctr. cap. 3. v. 4. ἀπάτη ἡ πονχία ἀπίμωτη, *mitis* ac *quieti spissiti* conjunguntur. Ac consentaneè Aristoteles Ethic. Nicomach. lib. 4. cap. 5. βελτιταγαρὲ ὁ ἀπάτη ἀτάραχη εἴναι, ἡ μὴ ἄγαδη ἵππος τὸ πάθος, ἀλλὰ ὡς ἡ ὁ λόγος τῆς, ὅτῳ ἡ δηλοῦται τοῖς ἡ δηλοῦται τοῖς τρόποις τοῖς τρόποις, *hoc est*, *vult enim mitis imperturbatus esse*, & non abripi animi commotione, sed quemadmodum ratio ordinari, eo modo & iis de causis, & tanto tempore indignari. Et ut de indulgentia mansueti ibid. Aristotel. ait: *καὶ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ ἀπάτης*, *αλλὰ μᾶλλον συγνωμονικὸς*: non enim ad ulciscendum pronus est mansuetus, sed potius ad ignoscendum propensus. Sic etiam in sacris literis μαρτυρίᾳ, ad iram tarditas, & aliorum tolerantia, ac condonatio, tanquam effecta mansuetudinis, eidem in hortationibus, ab Apostolo subiectantur, Col. 3. vers. 12. & 13. Eph. 4. v. 2. Mansuetudo autem de qua hic Christus loquitur, non generalis, & Ethnicis quibusdam communis; sed specialis intelligitur, ea scil. quæ ex vera fide, & serio Deo obediendi studio ac charitate proximi procedit: ut ex attributa beatitudine & ex Psal. 37. unde hæc sententia petita est, constat. Cujus mansuetudinis exemplum excellens fuit Moses mortalium omnium sui ævi, Deo teste, mitissimus, Num. 12. v. 3. Sed excellentissimum est Christus, Mose, ut omnibus virtutibus, sic etiam mansuetudine longè superior, Matth. 11. v. 19. & 21. v. 5. 1. Petr. 2. v. 21. & 22. v. 23. Cæterum mansuetudo hæc Christiana in rebus nostris, zelum gloriae Dei, ac iustitiae, & sanctam adversus violationem illius iram non excludit; ut ex Mose, Exod. 32. v. 19. & Num. 16. v. 15. & Christo, Marc. 3. v. 5. Matth. 21. v. 12. appetet.

Atque hæc de subjecto propositionis hujus tertii paradoxi, de quo Basil. Magnus, in ὁροῖς κατ' ὑπογραφὴν, seu definitionibus contractis, quæst. 191. ait: *τίς εἰσιν ὁ ἀπάτης; απατάδετης ἢ τις χειροτονεῖς ἀπὸς ἐναργεστοῖς θεοῖς σπερδαλούσσων*, *hoc est*, quis est mansuetus? qui firmus est in judicis eorum quæ ad placitum Dei studiose aguntur. Hæc ille. Quæ quam aptè dicantur, nondum assecurari possum. Attributum vero quod subjecto convenit, commune est cum antecedentibus, *beati supple* sunt.

Confirmatio vero propositionis, ab utilitate petita est,

quia hereditate terram possidebunt, quæ promissio repetita est, ex Psal. 37. v. 11. Mites hereditate possidebunt terram. Quid autem *terra* nomine designetur, primum est considerandum, deinde quid sit, possidere hereditatem. Terram enim quidam propriè interpretantur: alii verò impropiè. Propriè, ut sit promissio boni ac felicitatis temporalis. Impropiè verò vel omnino, ut per metaphoram cœlum tantum notet: vel partim, nempe ut propriè quidem terram, sed impropiè simul ac præcipue, per metaphoram, cœlum significet. Primam sententiam ex Græcis Chrysost. & Theoph. & ex Latinis Aug. Tom. 4. Libr. 1. de sermone Domini in monte proponunt. Alteram verò Origenes Homil. 26. in Numeros, quæ sequitur Hieron. ad Matth. cap. 5. Postrema denique à D. Piscatore proponitur. Verum secunda expositio ea de causa non convenit: quia *terra vox*, neque usu communi, neque in Scriptura Sacra, ullibi cœlum notat. neque causa ulla est, cum Christus aliquoties in his aphorismis, regni cœlorum meminerit, cum metaphora illa prorsus insolente (nempe terra voce pro cœlo) uteretur. Nec causa afferri potest, cur à propria significatione hoc in loco recedatur. Nam quod Orig. & Hieron. aliique nonnulli è Psalm. 27. v. 13. proferunt, nisi crederem videre bonum Dei in terra viventium; nihil ad rem facit: Primum quia non dicitur in Psalm. terra simpliciter, ut hic: sed terra viventium. Deinde *terra* etiam viventium non notat metaphoricè cœlum: sed propriè terram, quæ à viventibus incolitur; atque ita à terra mortuorum ac sepulchris diversa distinguitur. quemadmodum Psalm. 115. v. 16, 17, 18. *Non qui mortui sunt landant* Τῷ: neque ulli descendentes in silentium: *Sed nos benedicemus* Τῷ. Atque ita accipitur etiam perspicue, Psalm. 32. v. 7. *avellet te à tensorio, & eradicabit te ex terra viventium*: Eodem sensu Psalm. 42. v. 5. & 6. *Non est qui curet vitam meam: clamo ad te Iehovah, dicens: Tu es receptus meus, portio mea, in terra viventium*, hoc est, in hoc mundo, & Esai. 38. v. 10. & 11. *Dicebam non sum visurus Iah, Iah in terra viventium: non intuebor hominem amplius*: *Prior residuo annorum meorum: dicebam, non sum visurus Iah, Iah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi*; quæ omnia sunt periphrasis mortis. & de Christi morte, Jes. 53. v. 8. *Exscinditur è terra viventium*, & Ezech. 26. v. 20. *Reponam decus in terra viventium*, & cap. 32. v. 23. *quod terrorem in diderant terra viventium*, & 24. *qui descenderunt propositi in imas partes terra, qui in diderant terrorem suum terra viventium*. idemque repetitur vers. 25, 26, 27. & 32. In quibus omnibus aperte *terra viventium* ea, in qua homines vivunt, distinctè à sepulchro intelligitur, neque alia loca sunt, ubi illa phrasis occurrit. Quare cum *terra viventium*, neque in sacris literis, neque Hebreæ, aut Græcæ linguis usu, per metaph. cœlum notet; insolens illa ab Origene, aliquaque post ipsum proposita significatio verisimilitudine caret. Et consequenter tertia, quæ idem in se complectitur: & hoc præterea habet incommodi, quod unius ejusdemque vocis semel tantum positæ, & propriam, & impropriam sive metaphoricam significationem, non gradatim, sed simul statuit. Aptius autem diceretur esse Synecdochen partis pro toto: quod ut in Vet. Testament. promissiones rerum spiritualium ac cœlestium, non raro promissione bonorum corporalium simul intelliguntur; sic hoc in loco. Cæterum hinc appetet, cum nulla causa justa subfit, cur à propria significatione ad impropriam, Metaphoram, aut Synecdocham transeamus: idcirco primam expositionem esse præferendam. Neque tamen obstat, quod objicitur, alienum fore, si inter promissiones regni cœlestis, & bonorum spiritualium, una de bono terreno ac corporali esset inserta: quia nihil est incommodi: quandoquidem ad consolationem fidelium, utraque bona, tam corporalia, quam spiritualia, modo conjunctim, modo disjunctim pietati sunt promissa, 1. Tim. 4. v. 8. *pietas ad omnia utilis, habens promissionem vita presentis, & futurae*. Et Christus in eadem hac concione cap. 6. v. 11. inter bonorum spiritualium petitiones, medium, de donatione panis nostri quotidiani, peti mandavit: & regnum Dei primum quærentibus, reliqua nempe corporalia adjicienda promisit, v. 33.

Atque

Aeqne hæc de terra significatione hoc loco: hereditate verò eandem possidere notat vitam in terra longam, (quæ sit quasi hereditas) & pacatam, ut Ps. 37. unde hæc sententia deprompta est, diserte explicatur, v. 11. Mites hereditate possidebunt terram, & delectabuntur multitudine pacis, & v. 9. Magni excedentur; expectantes verò Iehovam ipsi hereditate possidebunt terram; & vers. 22. Benedicti ejus ipsi hereditate possidebunt terram; sed maledicti ejus excedentur, & vers. 34. Expellit Iehovam, & custodi viam ejus, & exaltabit te ad possidendum hereditatem terram: dum exceduntur improbi, videbis.

Cæterum quia hæc promissio est boni corporalis, non autem ad salutem necessarii, imò interdum noxi: idcirco cum conditione intelligenda, quatenus Dei gloria, & salutis nostræ ratio (cujus prima cura ac summa est apud Deum, & apud nos esse debet) ferre potest. Alioqui plerumque, ut experientia omnium temporum evincit, ferociis ac crudelibus & sanguinariis è medio sublatis, mites supersunt: ut Ps. 37. pluribus etiam ostenditur. Et, si interdum ad veritatis divinæ gloriam afferendam, & salutem ipsorum procurandam, aliter eveniat: accedunt tamen, ac substituuntur bona spiritualia, quæ hereditatem terræ sua præstantia non solum compensent, sed etiam superent; qualia sunt tranquillitas conscientiæ, ex fide in Deum procedens, spes atque expectatio læta auxiliï divini salutaris, & vita æternæ certò promissa: animus deniq; sua sorte contentus, qui cum pietate magnus est questus, 1. Tim. 6. v. 6. Quibus bonis fideles ac mites, per Spiritus Sancti consolationem donantur, ac fruuntur: quemadmodum Paul. de se ait: Phil. 4. v. 11, 12, 13. *Fgo enim didici iis, in quibus sum, ut meus contentus esse. Novi autem deprimi: novi etiam abundare: ubique & in omnibus initiatus sum: & ad saturatorem & ad esuritionem: tum ad abundantiam, tum ad inopiam: omnia valeo per Christum qui me corroborat.* & 2. Cor. 6. v. 9, 10. *Vt morientes & ecce vivimus: ut qui castigamur, nec occidimur: ut dolentes, semper tamen gaudentes: ut pauperes, sed multis dantares; ut nibil habentes, sed omnia possidentes.* Quare fideles sunt beati, quia terram hereditate possidebunt; aut compensatione salutari, meliora bona obtinebunt.

Hæc ad paradoxi tertii de beatitudine hominis sententiam. Quartum verò est vers. 6 Cujus propositio Beatis esurientes ac sitiens justitiam. Confirmatio verò, quoniam ipsi saturabuntur. Propositionis subjectum est, esurientes ac sitiens justitiam. De cuius genuina sententia interpretum judicia bisariam differunt; cùm ratione adjunctæ esuriei ac sitis; tum etiam ratione objectæ justitiae, circa quam versantur. Primum enim quidam esurientes ac sitiens propriè, ut 1. Cor. 4. v. 11. & 2. Cor. 11. v. 27. Hebr. 11. v. 37, & 38. accipiunt; & quidem ea de causa, quod arbitrantur eandem concionem eandemque hanc sententiam, quæ hic positur, Luc. 6. v. 21. descriptam, ideoque inde expositionem peti debere; ubi apparet absolute dici, *Beati qui nunc esuritis, quia saturabitur.*: Deinde quia esurientibus ac sitiens saturos opponit, quibus vñ denunciat: ideoque non saturos justitiam, sed cibo & potu affluent designat. vers. 25. Verum diversa utrumque sententia est, ac diversa Lucæ 6. & Matth. 5. ac sequentibus concio: quemadmodum initio hujus capititis pluribus rationibus ostendimus, quibus deinde accedit objectum circa quod hi esurientes & sitiens hoc loco Matthæi versari dicuntur, nec enim absolutè dicitur esurientes & sitiens; nempe cibum & potum, sed justitiam: quæ cibus non est nec potus propriè. Neque ut excipitur, fingenda hic est ellipsis præpositionis *de*: quasi sensus esset *de rū de rebus*, propter justitiam, hoc est, ut exponunt, qui propter esurient & sitiens, quod illis jus suum non tribuatur, est quia justi sunt: talis enim ellipsis insolens est, neque exemplis ullis demonstratur. Deinde esurire propter justitiam, quod exponunt, quod illis jus suum non tribuatur, minus convenit: Nam hi potius dicerentur esurire propter injustitiam: Ea enim in eo posita est, quod jus non tribuatur. Quod verò additur, aut quia justi sunt, id etiam alienum est: quoniam hoc modo, distinctum, hoc paradoxum à reliquis, cum postremo vers. 10. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam,* confunderetur.

Quamobrem aliū accommodatus, esurientes & sitiens, hoc loco metaphorice accipiunt, de ardentis desiderio, ut objectum, circa quod versatur, additum, nempe justitia, evincit, & Sacra Scriptura hanc metaphoram crebro usurpat, ut Psal. 42. 2. & 3. *Sicut cervus glotinat ad alveas aquarum, sic anima mea glotinat ad te Deus. Sicut est anima mea Dei, & Psalm. 63. v. 2. o Deus, Deus meus es tu, tempesti: te requiro, sicut est tu anima mea, & Esa. 55. v. 1. Qui quis sit, venite ad istas aquas, Ioh. 7. v. 37. Si quis sit, veniat ad me & bibat: Apoc. 22. v. 17. Qui sit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vite gratis.* Quamobrem ex hisce perspicuum est, esurientes & sitiens, propter objecti circumstantiam, propriè accipi non posse, sed impripiè per metaphoram usurpari, ejusque metaphoræ exempla similia in sacris literis extare illustria.

Sed altera jam de vocis justitiae significatione controversia est. Quidam enim de justitia Dei, aliū vero de justitia hominis intelligunt. Qui de justitia Dei interpretantur, illi non essentialē, sed judiciale, quæ præmia bonis, pœnas malis distribuit, exponunt: ut sensus hujus subjecti sit, qui vehementer desiderant, ut causa ipsorum (qui indignè ab aliis oppressi jure suo fraudantur,) à Deo justo judice vindicetur, ut Luc. 18. v. 6, 7, 8. *Ait autem Dominus: audite quid judex ille injustus dicat; Deus autem non vindicabit electos suos clamantes ad ipsum die ac nocte, etiam si iram differas super ipsis?* dico vobis vindicabit eos cit. Hæc autem vindicta fit, partim in hoc seculo, ut Psal. 37. v. 4, 5, 8. partim in altero, Mal. 3. v. 16, 17, 18. & 2. Thes. 1. v. 5, 6, 7. Quæ expositio analoga est fidei, & contextui, & scopo etiam Christi (qui paradoxa proponit,) consentanea. Nam mundus illos miseros judicat, qui oppressi ab aliis sunt & jus suum à judicibus non assequuntur: quales sunt pauperes, viduæ, pupilli. Luc. 18. v. 3, 4. Esa. 1. v. 23. Sed ad Deum solum refugiunt, ut Mal. 2. v. 17. & 3. v. 14. & 15. quod præjudicium bonos etiam, & insignes viros interdum perturbat, ut Psalm. 37. & Psal. 73. & Jer. 12. v. 1. & 2. apparet. Altera tamen expositio est aliorum, qui de justitia non Dei judicis, sed hominis exponunt. Ea autem, ut res sit illustrior, distinguenda est paucis: alia enim imputata; alia inhærens dici solet. Imputata est justitia Christi mediatoris; 1. Cor. 1. vers. 30. Phil. 3. vers. 3. quæ est solutio debiti totius nostri erga Deum, ut & liberaremur à maledictione legis, & vitam æternam consequeremur. Quæ solutio duobus constat; prius est perpetuo maledictionis, seu universæ pœnæ nobis ob transgressionem Legis Deo debitæ, secundum sanctiōnem illius ac comminationem, Deut. 27. v. 27. Cujus perpetuationis solutæ vi à debito maledictionis liberamur, Galat. 3. v. 3. Rom. 8. vers. 1. Posterior; est universæ obedientiæ Deo à nobis ad salutem obtinendam debitæ, Levitic. 18. vers. 5. observatio. Cujus vi perfectè justi & hæredes, ac tandem possessores vitæ æternæ constituiuntur, Rom. 5. v. 17, 18, 19. & 10. vers. 4. Phil. 3. v. 8. Quæ solutio cum debitæ pœnæ perpetuatione: tum obedientiæ ad vitam debitæ observatione, quoniam in mortis voluntaria tolerantia maximè eluxit, idcirco synecdochice justitia illi ascribitur, 2. Cor. 5. vers. 20. Quæ justitia instrumento fidei (qua Christo unimur, ejusque bonorum simus participes) acquiritur, & imputatur, unde justitia fidei dicitur, Rom. 4. vers. 11. & quia à Deo donatur, ut ἡ ἔργων, justitia Dei, Rom. 10. vers. 3. appetatur.

Hæc de imputata justitia. Nam quod Scholia stauit, justitiam imputatam nihil aliud esse, quam remissionem peccatorum, illud alienum est. Nam justitia est virtus, remissio peccatorum non est virtus: Deinde remissio peccatorum est consequens justæ solutionis debitæ pœnæ effectum, non autem ipsa solutio: denique ut alia multa omittam, remissio peccatorum nihil aliud est, quam pœnæ peccatis debitæ omissione ac condonatio: quæ hominem injustum non constituit perfectè justum, & hæredem vitæ æternæ; sed à reatu mortis liberum. Ac quamvis individuo nexu remissio peccatorum, & imputatio obedientiæ seu perfectæ justitiae sint conjuncta: ideoque

ex priori alterum recte concludi possit: cum eo tamen confundi non debet.

Altera justitia, nempe inhærens est animæ per Spiritum sanctificantem ac regenerantem sanctitas inchoata, in hac vita; post hanc vero perfecta, Rom. 6. v. 13, 16, 18, 19, 20.

Hæc de justitia hominis. ut autem ad rem ipsam accommodemus: quidam de una tantum justitia, eaque vel imputata, vel inhærente: alii vero de utraque expoundunt: quod videtur accommodatus; quia sententia redditur uberior, ac locupletior; cum generali *justitiae* voce utraque intelligi queat: neque ulla causa justa appareat, cur speciatim interpretetur. Ac prioris *justitiae* sitis seu desiderii exemplum in Davide extat insigne, Psalm. 133, vers. 2, 3, 4: Posterioris, Psalm. 119. v. 5. & 20. &c. utriusque autem Psalm. 51. Prioris quidem, vers. 3. 4. & 9. Posterioris vero vers. 12. & 13. & in Paulo Rom. 7. vers. 24. Quæ expositio de justitia hominis & fidei analogia & hujus concionis circumstantiis etiam convenit, non minus quam prima, de justitia Dei judicis ac vindicis: Eaque tanquam uberior ac magis distincta à reliquis aphorismis, videtur preferenda. Nam quod à nonnullis objicitur, Christum hic paradoxa divina, opinionibus hominum hujus mundi repugnantia, tradere: non fore autem paradoxum, si desideret quis justitiam suam, eoque nomine dicatur *beatus*: cum multi hoc etiam laudent. Respondemus; desiderantes justitiam Christi crucifixi esse beatos, mundo paradoxum est simpliciter ac ridiculum, partimque odiosum, Rom. 10. v. 3. & 1. Cor. 1. v. 18. & 23. Desiderare vero justitiam, et si probent nonnulli infideles, eam tamen à Deo propter meritum Christi & per Spiritum sanctificationis desiderare, non beatum; sed miserum, atque inutile, imo vitiosum censent omnes infideles. Quare manet paradoxum.

Atque hæc de propositionis quarti paradoxi subjecto, scil. *esurientibus ac sicutientibus justitiam*. Attributum est *beati*, supple sunt, hoc est, felices, quod initio exposuimus.

Confirmatio vero propositionis est, *quoniam saturabuntur*, ubi per cœptæ allegoriæ continuationem, desiderata justitiae consecutionem, *saturatio* metaphora intelligit. Deus enim viva fide desiderantibus justitiam, primum Christi, eam donat, & per Spiritum Sanctum in cordibus obsignat, Rom. 5. v. 1. & 8. v. 15. 16. Esai. 55. v. 1. Apoc. 3. v. 18. deinde suam desiderantibus justitiam, candem per Spiritum Sanctum inchoatam paulatim in hac vita auget: in morte vero perficit, Rom. 7. v. 24, 25. Quia in hac vita nemo peccati omnis expers, 1. Ioh. 1. v. 8. & in cœlum nihil ingreditur immundum, Apoc. 21. v. 27. Hebr. 12. v. 23. Ideoq; dum animæ frideliū vinculis corporis morte solvuntur, à corpore peccati liberantur.

Hactenus quartum paradoxum, cui quintum succedit. vers. 7. Cujus propositio est, *Beati misericordes*. Confirmatio illius; *quoniam ipsi misericordiam consequentur*. Propositionis subjectum sunt *misericordes*, qui misericordia sunt prædicti. Misericordia autem generatim est amor erga miseros, qua ob miseriā eorum dolemus, & pro virili ab ea liberare conamur: Speciatim vero ea hic intelligitur, quæ ex vera fide & amore Dei promanat, & ad verbi divini normam regitur, & ad gloriam ipsius tendit: ut à communi etiam infidelibus non paucis misericordia, discernatur. Qualem hoc loco intelligi attributum beatitudinis & addita ratio satis indicat: officia autem misericordia in descriptione ante posita sunt duo: primum *supradicta*, hoc est, commiseratio, 1. Petr. 3. v. 8. qua ob aliorum miseriā ac dolorem, unā dolemus. de qua re Rom. 12. v. 15. *Gaudete cum gaudientibus, & flete cum flentibus*. Alterum officium est auxilium, quo miseri, pro virili nostra, à miseria liberentur. Auxilium autem est, partim per seipsum & immediatum, cum verbis factisque succurrimus, Matth. 25. v. 35. & 36. Jac. 2. v. 15. & 16. partim mediatum, cum id per alios commendatione præstamus: partim precibus apud Deum liberatorem: partim hortatu ac rogatu apud homines, qui juvare valeant: ut Paulus præstitit, 2. Cor. 9. v. 5. & 10.

Atque hæc de subjecto: attributum est ut in antecedentibus, *beati* sunt.

Confirmatio vero illius est, *quoniam misericordiam consequentur*, nimirum à Deo, partim in hac vita, cum immediate sua gratia ac potentia providentiae suæ, quæ miseros liberat: tum mediately per homines instinctu Spiritus commotus: plenissimè vero in altera, 2. Cor. 9. v. 6, 7, 8. Matth. 25. v. 34, 35. Jac. 2. v. 13.

Hæc de quinto paradoxo: cui sextum additur, vers. 8. cuius propositio est, *Beati mundi corde*. Confirmatio vero, *quoniam ipsi Deum videbunt*. Subjectum autem propositonis est: *mundi corde*. *Mundi* autem hoc loco citra controversiam dicuntur, non propriè: de immunitate à corporalibus sorribus: sed metaphoricè, quemadmodum vox *cordis* adjuncta, definit, & attributum beatitudinis ac confirmatio illius demonstrant: quæ ad munditium corporalem pertinere nequeunt. Deinde illud etiam certum est, mundum corde ac sceleris purum non intelligi, qui inhærente justitia perfecta sit prædictus: quia ea in nobis tantum est inchoata in hac vita, ob carnis adversus Spiritum repugnantiam, Gal. 5. v. 16, 17. Idque assertit Salomon, Prov. 20. v. 9. *Quis potest dicere, purificari cor meum, mundus sum à peccato meo?* quia in se ac simpliciter mundum intelligit: quemadmodum idem dixit, 1. Reg. 8. v. 46. *Non est homo qui non peccet*. Veruntamen in eo controversia est, quinam hoc loco dicantur *mundi corde*. Et enim accipi potest ea descriptio vel generatim, vel speciatim. Generatim quidem ut justi intelligentur, quorum corda, imputatione *justitiae Christi*, per fidem, sunt purgata. Actor. 15. v. 7. & deinde per Spiritum sanctificationis inchoatè ab inhærentibus peccati dominantis sorribus mundati sunt, atque iis modis corde sceleris puro ac virtutibus prædicto sunt ornati. Quomodo dicitur, Psal. 51. v. 12. *Cor mundum crea in me Deus, & Spiritum rectum innova in medio mei*, quomodo non male conveniret cum antecedenti. Nam ut ibi dicti sunt *beati*, qui esuriunt ac sitiunt justitiam: Sic hoc in loco qui eam sunt assecuti. Veruntamen hoc modo incommodè sententia hæc etiam antecedentes complectetur. Nam talis cordis puritas generalis est virtus: reliqua vero officia hisce aphorismis proposita ac commendata ad speciales ac distinctas virtutes pertinent. Quamobrem si analogiam contextus diligenter spectemus, accommodatus est, ut de speciali ac distincta virtute interpretetur, nimirum de sinceritate animi ac simplicitate, ut Augustin. lib. 1. de Sermon. Domini in monte, aliqui non pauci exponunt: quæ est aut generalis, cuiusvis hominis veritas, qua ab hypocrisi seu fallendi studio alienus est: aut specialis, hominis fidelis, quæ ex vera fide & amore Dei ac proximi orta; qualis hoc loco intelligitur: quemadmodum attributum beatitudinis, & promissum præmium solis fidelibus conveniens, perspicue demonstrat. Ejus autem veritatis objectum circa quod versatur, est cultus Dei, & conversatio humana, & hac virtute prædictis cor mundum seu purum in sacris literis tribuitur, ut Psalm. 24. vers. 4. *Innocens manibus, & purus corde, qui non offert ad vanitatem animam suam, neque jurat ad fraudem:* & Jac. 4. v. 8. *Purificate corda vos duplices animo*. Ubi manifestè animi puritas dupli, hoc est, fallaci animo, opponitur ac simplicitas commendatur. & 1. Tim. 1. v. 4. *Finis præcepti est charitas ex puro corde*, hoc est, animo sincero, & 2. Tim. 2. v. 22. *Qui invocant Dominum ex puro corde*. Quod vero Scholiastes, eruditus, cor mundum, oppositè impuris libidinibus, castum exponit, sententia quidem pia est, sed antecedente angustior, & phrasij Scripturæ non tantopere conveniens. Nam quod ait, hanc munditium à Paulo appellari *deseruit*, cum ait 1. Thessal. 4. v. 3. *Hec est voluntas Dei sanctificatio vestra, ut abstineatis à scortatione*, non simpliciter admitti potest. Nam licet scortatio sit quædam impuritas sanctificationi opposita: latius tamen hæc vox apud Paulum patet: quia sanctificatio, eo in loco, ab Apostolo, non solum scortationi ac similibus fœdis libidinibus; sed etiam fraudibus atque injuriis opponitur, ut vers. 6. & confirmatio illius vers. 7. demonstrat. Quamobrem

obrem hoc loco mundi seu puri corde aptius intelliguntur, qui in Dei cultu, & humana conversatione animo sincero sunt praediti. De qua re Christus Matth. 10. v. 16. *Ego prudenter ut serpentes, & sinceri seu simplices ut columbae.* Quæ sinceritas ac simplicitas perperam à fallaci mundo misteria censetur, & ea praediti quasi miseria traducuntur atque irridentur. Ac propterea illis Christus, ad fidelium consolationem, in attributo propositionis hujus, beatitudinem adscribit, cum ait *Beati sc. sunt, hoc est, felices.*

Atque haec de propositione: confirmatio vero illius, est, à beatitudinis specie excellentissima, quoniam ipsi Deum videbunt. Nam ubi haec sinceritas est; ibi etiam viget sanctificatio, quæ videndi Dei conditio ac via necessaria, quia sine ea nemo videbit Deum, Hebr. 12. v. 14. Visio autem Dei duplex in sacris literis proponitur, una oculis corporis: altera oculis mentis seu intellectus. Prima est varia: sed præcipua est illa, qua facies illius, hoc est, gloriosissima Dei species, qua sese exterius patefacit conspicitur (nec enim essentia illius videri potest: quia corpus non est, quod solum visibile, sed Spiritus, Ioh. 4. vers. 24. Hinc t. Ioh. 4. v. 12. *Deum nemo spectaverit unquam*) de qualvisione dicitur, Exod. 33. v. 20. Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo & vivet. & vers. 23. *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* An autem in cœlis, talis etiam sit Dei facies videnda: an vero ea tantum, qua in filii corpore gloriose conspicitur, non curiosè inquirimus; et si locus ille Exodi, illud quodammodo videtur innuere. Altera vero visio est oculis mentis & cognitionem notat; quæ Dei visio duplex, una est hujus vitæ, eaque imperfecta. Nam ex parte cognoscimus. 1. Cor. 13. v. 9. & quasi in speculo videmus, de qua re 2. Cor. 3. v. 17. Nos autem omnes recte facie gloriam Domini ut in speculo intuentes. Ioh. 14. v. 9. *Qui videt me, vides patrem,* & 3. epist. Ioh. v. 11. *Qui male facit, non vides Deum, id est, cognovit.* Altera cognitionis visio est perfecta 1. Cor. 13. v. 10. & 12. *Videmus enim nunc per speculum & per enigma; tunc autem coram; nunc cognosco ex parte, tunc vero cognoscam prout cognitus sum.* Quæritur autem, an essentiam Dei simus in te visuri, seu ipsammet cognituri in cœlis. Ac Scholastici quidem hoc tinentur: alii verò cum Patribus plerisque negant, freti autoritate, 1. Tim. 6. v. 15. *Deus habitat in luce inaccessa, quam nemo hominum vidit, neque videre potest.* Deinde ratione, quod nemo norit quæ Dei, nisi spiritus Dei, 1. Cor. 2. v. 10. & 11. Secundò quia essentia Dei citra controversiam infinita est: ac propterea à finito intellectu videri non posse, nec hominum nec Angelorum; et si faciem Dei perpetuo videre (hoc est, illustrem Dei notitiam habere, ac gloriam illius cognoscere) dicantur, Matth. 18. v. 10. Nam quod Scholastici excipiunt, essentiam Dei non posse quidem comprehendendi, quia infinita est, posse tamen apprehendi: in eo valde impeta contradictione impingunt. Nam comprehensionis seu simplicis perceptionis, & apprehensionis seu perceptionis secundum quid, distinctio, rei tantum finitæ convenit, in qua totius & partis esse potest distincta ratio: sed infinito ac simplicissimo accommodari non potest. Sed tamen duo insignia (ut ipsi arbitrantur) huic rei firmandæ adferunt argumenta, quibus visionem seu immediatam cognitionem essentia Dei demonstrari censem. Primum autem est ex illo loco, cuius meminimus. 1. Cor. 13. v. 12. *Tunc verò cognoscam sicut cognitus sum, nempe à Deo,* unde sic disputant: Deus nos perfectè cognoscit, nostramque essentiam ut condidit ac gubernat, sic penitissimè etiam videt. Ergo & nos ipsam Dei essentiam perfectè cognoscemus. sed negatur consequentia, quæ nititur falsa hypothesi: quasi inter Dei notitiam præsentem, quæ nos novit; & nostram futuram, qua illum cognoscemus, statueretur æqualitas; cum sit tantum similitudo *τούτης sicut.* Si regatur, similitudinem nihilominus esse in cognitionis utrumque in Deo, & in nobis perfectione; ut vers. 10. *Cum venerit perfectum, tunc quod ex parte est abolebitur.* Damus; sed perfectio nihilominus est inæqualis: Deus enim cognoscit perfectione sua infinitæ na-

turæ immensa: nos vero ipsum cognoscemus perfectione dimensa, pro finitæ naturæ nostræ modulo: quia perfectio pro subjecti ratione intelligi dicitur. Sed alterum argumentum ex loco, ut existimat, longè expressiore addunt, nempe ex 1. Iohan. 3. 2. *Filiī Dei sumus, sed nondum patefactum est, quod erimus; scimus autem fore, ut cum patefactus fuerit, similes ei simus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Unde ita concludunt: nos videbimus Deum sicuti est. Ergo ipsam essentiam illius in se videbimus. Verum responderi potest, primum negatione antecedentis. Non enim dicitur: videbimus Deum, sed *eum*, non *deum* sed *āvōnē.* Si autem rursus excipiatur, non de alio, quām de Deo vocem illam *eum* posse intelligi, quia pronomen est quod suum nomen antecedens requirit, ad quod referatur, neque aliud ullum quam Dei nomen antecedere: respondemus vocem *āvōnē*, non semper ad nomen expressum referri, sed interdum ad intellectum *τοῦ ζοχλω*, ob excellentiam. Quemadmodum etiam de Pythagora olim dictum à discipulis, *ἄνθροπος ipse dixit*, ob præstantiam. Sic Ioannes vocem *āvōnē* & *εκτινάστη*, eo modo usurpat. Prius quidem, cap. 2. v. 28. *Neque pudebamus coram eo in ejus adventu,* quod licet Christi non sit expressa mentio, ad ipsum tamen ad judicium venturum necessariò refertur: utrumque verò cap. 3. v. 5. & scitis illum patefactum esse, ut peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse; & vers. 6. cum 8. ter, & semel vers. 7. vox *āvōnē* sine antecedentis expressione, sed *τοῦ ζοχλω* intellecta de Christo usurpat. Secundò circumstantia etiam idem suadet, quia dicitur, *cum patefactus fuerit:* atqui ea patefactio non Dei essentia, sed Filio, qui semel patefactus est in terris, ut vers. 5. dicitur, & rursus patefiet die ultimo, convenient. Si quis tamen rigidè urgere velit, dici posset, verba illa *τὰς εαρεποθῆς*, non esse ad Deum, nec etiam ad Christum referenda: sed ad id quod erimus, *τὴ διδύμα*: quemadmodum ea verba antecedunt: ut non vertamus, *cum patefactus fuerit*, ut noster interpres: sed *cum patefactum fuerit*, supple, *id quod erimus.* Quod autem dicitur cap. 2. v. 28. Rationem esse, cur ad Christum referri debeat, quia antecedens hoc docet, nempe *āvōnē*, & sequentia de ipsis advenit, evincent: damus ita posse verti, sed necessariò debere verti, probari non potest: præsertim cum de Christo exponi possit; & antecedentia & consequentia, si non necessariò demonstrant, indicant tamen. Ac propterea solidum argumentum esse non potest: præsertim cum maneat illa solutio, vocem *āvōnē* ad Christum referendam, cui similes futuri sumus in gloria, eumque ut verum Deum patefactum in carne visuri. Similes loci sunt de similitudine gloriæ Christi, & Christianorum, Phil. 3. v. 21. Col. 3. v. 4. 1. Cor. 15. sub finem. Deinde etiamsi ad Deum referretur, negaretur tamen consequentia: quia *videre ipsum sicuti est*, cognitionem tantum claram, quod *videre faciem* dicitur, notaret, oppositam cognitioni hujus vitæ in ænigmate. Quare visio Dei promissa mundis corde ea est, qua primum corporis oculis videbunt Deum in Christo reluentem, ut Job. 19. 25. & 26. Deinde oculis mentis, quæ Deum illustri ac supra omnem hujus mundi cognitionem notitia Christiani cognoscent: quæ notitia captu nostro, in hac vita, longe superior: sed infinita Dei essentia inferior. Nam quod objicitur: si ita est, non erimus beati: quia non satisfiet desiderio videndi Deum: id facile solvitur. Nam tale desiderium videndi Dei essentiam immediate, in cœlo non erit, ubi nihil *αδύτων* optabitur: quia illud ex ignorantia infinitæ Dei essentia oriretur, quæ ignorancia in perfectione aberit. Atque haec de sexto aphorismo.

Septimus vero vers. 9. continetur, cuius propositio est, *Beati pacifici;* confirmatio verò *quoniam filii Dei vocabuntur.* Ac propositionis quidem subjectum est *pacifici*, scilicet qui pacem faciunt, sive conciliant. Pax autem mutuam innocentia concordiam notat, conditionibus suis instructam, sive ea sit privata, sive publica. Eaque rursus vel justa est, vel injusta. Justa, cuius causæ ac conditions rectæ rationi ac Dei verbo consentaneæ sunt: injusta, cuius causæ aut conditions contrarie. Justam autem Scriptura commendat:

mendat: atque ita vel pax propriè accipitur de mutua inter diversos concordia. Eaque pax pro subjectorum ratione duplex statuitur, una est hominum cum Deo: cuius causa est justificatio, Rom. 5. v. 1. Nam quemadmodum peccatum homines Deo exoscos reddit; sic contra, iustitia Christi imputata, gratiam ac pacem cum Deo conciliat; ibid. Condicio vero est obedientia fidei, & charitatis Deo debitorum quæ pacem illam fovent. Altera vero est hominum cum hominibus, quando ex amore Dei & proximi mutuam innocentiam, patientiam ac beneficentiam amant, ac justè collunt: quæ præcipitur, 1. Pet. 3. v. 11. Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam, & Hebr. 12. v. 14. Pacem persequimini in omnibus. Condicio autem iustitiae generatim innuitur, Rom. 12. v. 18. Si fieri potest, quantum in vobis est, hoc est, quantum jure potestis, bonaq; conscientia, & usque ad aras, cum omnibus hominibus pacem colentes. Cui etiam paci opposita est interna dissensio & inimicitia, Eph. 2. 14, 15. & externæ verborum & factorum offendit, 1. Cor. 14. v. 33. Rom. 12. v. 18, 19. 1. Pet. 3. v. 11. Atque hæc de pace propriè dicta quæ inter diversos existit: Impropriè vero accepta metaphorice dicitur, animi ex fide gratia Dei, & spe salutis æternæ tranquillitas: cum animus terroribus ac tristitia non conflictatur, sed tranquillus est ac latus, ut Ioh. 16. v. 33. Hæc dico vobis, ut in me pacem habebitis, in mundo afflictionem habebitis, & Rom. 15. v. 13. Deus autem spei impleat vos omni gaudio, & pace, credendo, ut vos abundetis spe per virtutem Spiritus Sancti. Hujus autem iusta pacis triplicis author est Deus per Christum, unde Deus pacis appellatur, Rom. 15. v. 33. & 1. Cor. 14. v. 33. & 2. Cor. 13. v. 13. & Christus Princeps pacis, Esa 9. v. 6. & pax nostra, id est, metonym. pacis author dictus, Eph. 2. v. 14. & 15. quod etiam docetur, Rom. 5. v. 1. Secunda vero causa, sunt homines, præcipue quidem Euangeli præcones, qui Euangeliabant pacem cum Deo, Rom. 10. v. 5. & ad pacem cum hominibus doctrina, & hortationibus extimulant: & variis consolationibus pacem ac tranquillitatem animi conciliant; & exemplo ad pacem præuent. Deinde reliqui omnes fideles, qui innocentia, tolerantia, ac beneficentia, ex fide & amore erga Deum, & dilectione proximi, pro suæ vocationis ratione, odia ac dissidia injusta, sive adversus se, sive inter alios, & adversus Deum, tollere pro virili student. Atque hi demum hoc loco intelliguntur in propositionis aphorismi hujus subjecto, Pacifici: qui attributo antecedentibus aphorismis communi addito, commendantur, cum Beati dicuntur, hoc est, felices.

Confirmatio vero hujus propositionis atque attributionis est, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. Quo in loco, ad pleniorum intelligentiam illius, primum observandum, quid Filius Dei; deinde quid vocabandi vox, hoc loco significet: quia utrumq; non uno modo, sed variè usurpari solet. *Filius enim Dei* dicitur, vel propriè, vel impropiè. Propriè ac generatione, qui naturæ & essentiæ Patris sui communicatione Filius est: quomodo solus Christus Dei Filius est: unde unigenitus, & proprius Filius, Rom. 8. nominatur: ut qui patri opus est, unum cum Patre, Ioh. 10. ac verus Deus, 1. Ioh. 5. v. 20. Ioh. 1. v. 1. Impropiè vero Filius Dei dicitur, per metaphoram, is, qui similitudinem habet proprii filii Dei. Nam ut proprius Filius habet imaginem Patris essentiale: sic impropiè dictus non natura ac generatione talis est: sed accidente Dei beneficio, quo imaginem Dei habet accidentaliter (quæ in veritate, sanctitate ac iustitia in primis consistit) eamque vel ante lapsum creatione insitam: ut Adam, Gen. 1. 27. qui ideo in genealogia Christi, *Filius Dei* dicitur, Luc. 3. v. 38. & Angeli, qui simili ratione *Filius Dei* Job. 1. appellantur: vel post lapsum hominum, recreatione (sæu renovatione, & ut Scriptura appellat metaphorice regeneratione) restitutam. Atque ita credentes *Filiis Dei*, & ex Deo nati, Ioh. 1. & 1. Ioh. 3. v. 1. appellantur, unde rursum, per catachresin, metaphorice *Filiis Dei* dicuntur, qui hisce regeniti sunt similes tantum, non autem renati: nempe hypocrite, qui non fidem veram ac vivam sed fictam habent, & ad externam tantum Ecclesiæ societatem vocati sunt, atque inter renatos Dei filios versantur: verbum Dei similiter audiunt, sacramentis communicant; & honestate

vita externea se commendant. Quia catachresi *Filiis Dei*, Gen. 6. v. 2. oppositi liberis reliquorum hominum ab Ecclesia alienorum intelliguntur, & *Filiis* etiam *regni*, hoc est, Ecclesiæ, in qua Christus regnat, Matth. 8. v. 14. dicuntur: qui quidem sunt inter filios Dei in Ecclesia; sed non ex filiis Dei genuinis, & vivis Ecclesiæ membris, 1. Ioh. 2. v. 19. Atque hæc de vocis filiorum Dei distinctione. Hic autem intelliguntur *Filiis Dei* non naturâ: quia id Christo proprium est: sed gratiâ seu beneficio imaginis Dei, & quidem non creatione inditæ. (Nam ea per lapsum exciderunt omnes, & amissa imagine mortui facti sunt peccatis, & iræ Filii, Eph 2.) Sed accidente regeneratione per imaginis Dei restitutionem: non autem per solam vocationem externam, renatis filiis similes: Nam tales non sunt beati, ut hic de filiis Dei asseritur; sed miseri. Hæc de primo, nempe filiorum Dei significatione, huic loco conveniente. Ad secundum vero quod attinet, nempe quod additur, vocabuntur: observandum est, quod, cum quis filius Dei, ac regenitus vocari possit verè vel falso; prius hic intelligendum, non posteriorius: illud enim beatum est; hoc vero miserum. Vocans autem hoc loco accipiens est Deus, & Ecclesia: Nam mundus non ita vocat; quia non novit eos, 1. Ioh. 3. v. 1. *Videte qualem charitatem dederit nobis pater, nempe ut filii Dei vocemur, propterea mundus non novit vos, quia non novit eum.* Ceterum hæc *vocatio* Synecdoch. agnitionem, & rei veritatem simul complectitur, ut. Rom. 9. v. 26. & erit, in quo loco dictum erat ius, non populus meus es tu, ibi vocabuntur filii Dei viventis: Sic Matth. 5. v. 19. *Minimus &c. Item magnus vocabitur in regno: vocabitur, hoc est, verè censebitur atque erit. Ratio autem, cur pacifici vocabuntur, ac verè censemebuntur, Dei filii, est: quia pacis hominum cum Deo, & cum hominibus conciliatio effectum est proprium filiorum Dei, atque imaginis Dei, cuius gratia filii illius appellantur.* Deinde quia imitatio est Dei, qui Deus pacis est ac dilectionis, 1. Cor. 14. v. 33. & 2. Cor. 13. v. 13. Vnde filii dignoscuntur: quemadmodum Joh. 8. v. 39. *Si filii Abramæ essemus, opera Abramæ faceremus, & vers. 42. Si Deus pater vester es, diligenteris me. Ego enim à Deo profectus sum, & vers. 44. contra ait, Vos ex patre Diabolo es, & cupiditates patris vestri vultis implere.* Sic Matth. 5. v. 44. & 45. Imitationem patris filiorum notam esse ostendit Christus, precamini pro iis, qui vos infestant & persecutur vos, ut sitis filii patris vestri, qui est in cælis, facit enim ut sol suus oriatur super malos ac bonos. Atque hæc de septimo aphorismo.

Octavus vero, qui est ultimus, continetur per *debet* seu sententia generali, vers. 10. & traductione ad hypothesin, sive accommodatione ad auditores particulari, repetitur, atque illustratur vers. 11. & 12.

Propositio est, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Confirmatio, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Propositionis subjectum duobus constat membris, ad juncto fidelium, & occasione illius. Prius *οἱ θεωροῦσιν* illos quos persecuntur, seu qui persecutionem patiuntur. Persequi autem propriè ac communiter est magna contentione insequuntur asperguntur, sive hostes, sive feram, sive quid aliud. In Nov. vero Test. bifariam usurpatur, in bonam partem, aut in malam. In bonam, propriè quidem Luc. 17. v. 23. Si opinionem scil. spectemus: metaphorice vero (persecutione corporeâ ad animi studium ac conatum seruum translata) virtutem aut salutem obtinendi studium notat, ut Rom. 9. v. 30. & 1. Tim. 6. v. 11. & 2. Tim. 2. v. 22. *Persequi iustitiam* & cap. 12. v. 13. *Hospitalitatem persecuti, & cap. 14. v. 19. Que pacis sunt persecuti & similibus locis,* 1. Cor. 14. v. 1. Phil. 3. v. 12, 14. & 1. Thess. 4. v. 15. Heb. 12. v. 14. & 1. Pet. 3. v. 11. In malam vero partem accipitur in reliquis locis, nimirum pro insectatione alicujus, ex odio, ut ipsi vel ejectione, vel apprehensione noceatur: & quidem *εἴπερ οὐ πρὸ ea insectatione, quæ ex odio religionis veræ, & obedientiæ erga Deum promanat, ut Act. 7. v. 52. Quem Prophetarum non persecuti sunt patres vestri & occiderunt?* Gal. 6. v. 12. Ne ob crucem Christi persecutionem patientur, Phil. 3. v. 6. Secundum zelum (nempe errantem; Act. 22. v. 3.) *Persequens Ecclesiam, Act. 22. v. 4. Hanc viam persecutus sum ad mortem.* Atque hoc modo etiam hoc in loco accipitur, id que

que occasio adjecta ad maiorem claritatem, & in persecutio-
ne consolationem exprimit, cum ait, propter *Justitiam*.
Justitiam autem non intelligit imputatam Christi: nec vir-
tutem justitiae inhærentem: quia utraque persecutoribus
est ignota: sed justitia hujus inhærentis opera, per meto-
nym. usitatam, qua virtutum nomina pro effectis suis sèp-
sime usurpantur. Ea autem sunt primum confessio veræ
doctrinæ, & falsæ confutatio: & conversatio in vero cultu
Dei externo, & officiis erga proximum præstandis, verbo
Dei conveniens. Quæ justitia (hoc est, justa opera) per se
quidem amorem & amplexum omnium promeretur: sed
hostium Ecclesiæ, vel zeli imprudentis, vel impudentis ma-
litiae vicio, in occasionem persecutionis arripitur. Vnde pii
interdum innocentiae suæ, in hac re conscientia freti, & car-
nis imbecillitate mori, persecutionis patientiam miseram putan-
t, ideoque impatientius ferunt, Psalm. 37. & 73. & hostes
etiam Ecclesiæ eos miseros propterea judicant: Contra ve-
ro Christus eosdem in hoc postremo parodoxo, adjecto ad
hoc subjectum attributo, adversus hoc præjudicium per-
versum consolatur, cum *Beatos* pronunciat. Similis est ge-
neralis sententia, 1. Petr. 2. v. 19. & 20. & cap. 3. v. 14.
expressionis; *Si quid patiamini propter justitiam, beati*. De qua
etiam re, Jac. 1. v. 2, 3.

Hujus autem propositionis confirmatio, non solum in
subjecto latet: quia tolerantia persecutionum, ob cultam
justitiam, est laudabilis virtus, ac fortitudo Christiana, Deo
grata, 1. Pet. 2. v. 19, 20. Sed etiam expressa subjicitur,
petita ab adjuncta utilitate summa. *Quoniam ipsorum est re-
gnum cœlorum*, hoc est, vita æterna, ac gloria in cœlis.
Hæc enim justitia, & ejus nomine persecutionis tolerantia,
via est regni, non causa regnandi. Act. 14. v. 22. *Per varias
enim afflictiones oportet nos ingredi in regnum cœlorum*, 2. Tim.
2. v. 11. & 12. *Fidus est sermo, si una patiamur, una vivemus:
si toleramus, etiam una regnabimus*, Jac. 1. *Beatus vir qui
toleras tentationem: quoniam cum probatus erit, accipiet coro-
num vitæ*. Sed objicitur insignis locus, ut probetur hanc
Christianam patientiam esse non solum viam regni, sed etiam
causam efficientem regnandi: quia 2. Cor. 4. v. 17. *Oppres-
sio enim nostra, quæ momentanea & levis est, excellentis glo-
rie pondus, quod æternum est, in nobis efficit, dum non conside-
ramus ea que videntur, sed quæ non videntur: quæ enim viden-
tur sunt temporalia, at quæ non videntur sunt æterna*. Quibus
verbis tolerantiam oppressionum efficere æternum gloriae pon-
dus asseritur: ideoque vitæ æternae gloriose causam statui
efficientem. Verum negatur consequentia, quia nititur lu-
brica hypothesi, quasi metonymice per *gloriam*, vita æterna
gloria in loco intelligeretur; cum contra potius gloriandi
materialiter perpetuam de felicitate futura notet, quæ in
oppressionibus comperitur, ut Rom. 5. v. 2. *Gloriamur
sub spe glorie Dei, neque id solum, sed etiam gloriamur in af-
flictionibus*. Idque etiam circumstantia loci objecti ostendunt,
cum dicitur, *in nobis efficit*; non autem efficiet. Deinde
causam addit gloriacionis, quod æterna bona spectarentur,
quæ immensa: Deinde etiamsi hypothesis adversario-
rum esset vera, ne hac quidem ratione causam obtinerent;
quia vox *efficiendi* in sacris literis metaphoricæ frequenter
usurpatur, non pro causam esse, sed occasionem.

Atque hæc de aphorismo octavo, per thesin generatim
proposito, ac confirmato; cui deinde subjicitur illius re-
petitio, qua thesis hypothesi, seu universalis sententia
particulari ad auditores accommodatione ac compellatione
eorum illustratur. Ac primum propositio aphorismi repro-
nitur & amplificatur vers. 11. ubi subjecti pars prima ampli-
ficatur: nam non solum ait: *cum persecuti fuerint vos, quod
ad corporis & bonorum afflictionem pertinet: sed etiam
quæ ad famæ & honoris lassionem pertinent, adjungit; quæ
in duo distribuit: in convicia, quibus scil. piorum religio
variè traducitur: & in mendacia, adversus personas Chri-
stianorum propriè effusa, quibus quodvis mali ac sceleris
ipsis affingunt, ut & ipsorum animis ægrè faciant, & com-
muni hominum odio exponant. Alterum vero subjecti
membrum, nempe occasio persecutionis à potiori illustra-
tur. Nam ut in aphorismo statuit *justitiam*: Sic hoc loco pro-
ea *Christum* substituit: quod ex*Christi* odio eos, qui fidei in*

ipsum professione, & vita secundum mandata illius institu-
tionis justitiam colerent, persequerentur, unde Act. 9. Saul,
Saul, quid me persequeris? Ioh. 15. v. 19, 20. Matth. 10. v. 25.

Hæc de subiecto. Attributum autem est idem atque in
aphorismo, sed ad auditorespios accommodatè *beatis eritis*.
Confirmatio vero propositionis, Primum amplificatur hor-
tatione ad consolationem institutâ, *gaudete & exultate*, hoc
est metaphoricè, summopere gaudete, nempe si persecu-
tionem & famæ lassionem illam patiamini, propter Christum,
ut Jac. 1. v. 2. *Pro summo gaudio ducite, quo:ies in tentatio-
nes varias incideritis*. Hoc autem gaudium intelligendū, non
qua afflictiones ab adversariis impiè inferuntur, & damna
illata sentiuntur: ea enim causa doloris: sed quatenus pro-
pter Christum perferuntur: in quo & virtus est patientia,
& honor apud Deum & Ecclesiam. Patientia enim est justa
gaudii causa, ut Act. 5. v. 41. de Apostolis propter Christum
flagellatis dicitur, *ipsi igitur gaudentes profecti sunt,
quod digni habiti essent, qui pro nomine Christi contumelia affi-
cerentur*. Quibus accedit effectum, quod ad profectum pa-
tientia faciant afflictiones, & virtutum inde consequen-
tium, Rom. 5. v. 3, 4, 5. Jac. 1. v. 2, 3. & 1. Petr. 1. v. 7, 8. Atq;
ita sint *mercedem uabuila*: ut hoc Proverbium etiam Christo
afficto accommodatur, Heb. 5. v. 8. *euæ 7, 23. Et etsi
væculu, ex iis quæ passus est obedientiam didicit*. Veruntamen,
hisce hoc loco omisit, Christus hortationem ad gaudium,
& exultationem in persecutionibus, & famæ lassione pro-
pter Christum, bifariam confirmat: Primum quidem ab
utilitate alia, ac sublimiore: Deinde ab exemplo propheta-
rum. Ab utilitate quidem consequente, nempe regno co-
lorum: quod simili quadam illustrat, cum ait, *quoniam mer-
ces vestra multa est in cœli*. Ubi regnum cœlorum, cuius in
aphorismo meminit, seu vitam æternam gloriosam in cœ-
lis, vocat *mercedem* & quidem *multam*. *Mercedem*: quod ut
merces operæ ac laboris absoluti consequens est pretium,
Jac. 5. v. 4. Sic etiam operum justitia, & propter dām pa-
tientia persecutionum præmium, ac quasi merces est re-
gnum cœlorum, cuius præstantia amplificatione describi-
tur: cum non solum *merces* vocatur, sed etiam *multa*: quia pro
levi ac brevis temporis afflictione, ineffabilem animæ
corporisque beatitudinem, & quidem æternam, consequi-
mur, 1. Cor. 2. v. 9. & 2. Cor. 4. v. 17, 18. & 1. Pet. 1. v. 4.
Quæ justissima est exultationis (dolorem ex sensu persecu-
tionum superantis) causa, 1. Pet. 1. vers. 4, 5, 6, 7. Unde
justi afficti à mundo dicuntur *exultare gaudio ineffabili &
glorioso*. ibid. vers. 8. Sed interim oritur hoc loco difficultas.
Nam Pontifici hinc colligunt, justos vitam æternam operi-
bus præmereri: Omnis merces, inquit, operanti data, me-
rito operum tribuitur, atque acquiritur: Vita autem æter-
na est merces operanti data: Ergo merito operum tribuitur
atque acquiritur. Verum negatur propositio: merces enim
alia est merita, alia gratuita. Merita est, quæ sic propriè di-
citur, & operibus jure ipsorum debetur, ut in parabola
mercede conductorum, Matth. 20. v. 4, 13, 14. alia gratuita,
quæ ex gratia ac mera liberalitate datur, ut Matth. 13. v. 9,
12, 14, 15. Vita autem æterna merces non est propriè dicta:
non est operibus merita, sed gratis data merces. Primo quia
omnia opera bona, sunt à nobis Deo, summo bono, & Do-
mino creatori nostro, ac per Christum redemptori, debita
obedientia: ac propterea per se nihil iis à Deo jure debe-
tur mercedis, Luc. 17. v. 9, & 10. *Sic & vobis eum omnia
feceritis, quæ mandata vobis, dicite servi inutiles sumus: nam
quod debebamus facere, fecimus*. Deinde non omnia opera
bona mandata præstamus. *Nam in multis labimur omnes*,
Jac. 3. v. 2. Ideoque ob lapsus debetur non vita, sed morte:
*Maledictus enim qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt
in libro legis*, Deut. 27. v. 26. Tertiò opera bona etiam
sunt imperfecta in se, ob contagionem carnis repugnantis
adversus spiritum, Gal. 5. v. 17. Ideoque ob defectum
digna sunt non vita æterna, sed morte: quia Rom. 6.
vers. 23. Stipendium peccati mors, & Deut. 27. v. 26.
Quarto opera bona non possunt mereri vitam æternam:
quia id quod meretur mercedem par esse meredi debet:
atqui non sunt parcs afflictiones præsentis temporis futuræ
gloriarum in nobis revelandæ, ut afferitur, Rom. 8. v. 18.

& 2. Cor. 4. v. 17. & 18. Ergo merito seu jure iis non debetur. Veruntamen excipiunt adversarii: Esto; vitam æternam simpliciter seu omnino non mereantur; merentur tamen secundum quid, seu partim: quemadmodum si quis mille Philippicos deberet, & decem persolveret, minueretur debitum: Idque ex Matth. 20. probari posse videtur: quia merces data iis, qui unam tantum horam in via laborarant, et si per gratiam æqualis fuerit iis, qui duodecim diei horas laborarant: nihilominus vocatur justa merces, vers. 7. & 8. Nam licet denarius integer, ut operæ totius dici merces, non deberetur: unius tamen horæ laborem duodecim denarii partem erant meriti. Uncle etiam sequi videtur, Christianos suis operibus bonis licet imperfectis partem aliquam gloriae cœlestis mereri. Sed negatur consequentia: quia similia non sunt eadem: & hic est differentia manifesta. Nam mercenarii opera corporalis non est jure necessaria, ac debita ei, à quo postea conductitur, sed arbitraria: non naturæ obligatione, sed voluntario cum conducente contractu debita: ac propterea non semper debita: sed tantum pro ratione mensuræ temporis pacti. Deinde si operam non præstet, à mercede quidem excidit promissa: sed poenæ non est obnoxius: Contra verò nostra bona opera non sunt arbitrio nostro libera; sed jure creationis & redemptionis omnino Deo debita; ac semper, & quidem si vel tantillum desit, non solum mercede excidimus: sed etiam poenæ maledictionis lege statutæ sumus obnoxii, Deut. 27. v. 26. Quare nihil parabola ad meritum particulare statuendum conducit. Sed pressius hoc modo objicitur: *Quod nobis reddetur à Deo, justo judice, & ut corona justitiae, illud meremur.* Atqui vita æterna reddetur ut corona justitiae à Deo justo judice: Ergo eam meremur. Assumptio extat, 2. Tim. 4. v. 8. Verum negatur propositio. Corona enim justitiae nostræ est gratuita, non merita: quia certamen justitiae, ut ante ostendimus, Deo debitum. Deinde Deus quidem dabit, ut justus judex: sed non merito nostro: verum secundum pactum ac promissionem Euangeli gratitudinam, Matth. 10. v. 22. *Qui perseveraverit ad finem, salvus erit:* Quia promissione Deus gratis sese obligavit: adeò ut justitia Dei in corona reddenda, non merito nostro, sed Christi Domini nostri, & gratuita Dei, quod Christum dedit, promissione, qua se nobis debitorem fecit, nitatur. Nam nostri ratione dicitur, Rom. 6. *Stipendiū peccati mors, donum vero Dei vita æterna per Dominum nostrum Iesum Christum.* Idque vel inde etiam liquet, quia vita æterna hæreditas est, fluens ex dono fidei, & adoptionis per fidem gratiâ, Ioh. 1. & Rom. 8.

Sed contra proferunt locum, 2. Thess. 1. v. 5. *Quæ res est manifesto indicio justi judicii Dei, ut digni censemini regno Dei, pro quo etiam patimini.* Si digni, inquit, regno: Ergo mei emur. Verum non sequitur: digni enim sumus, hoc est, idonei, non merito nostro & insita dignitate; sed donata in Christo ac propter Christum: quia omnia opera nostra sunt imperfecta, eoq; exclusione regni digni per nos; sed regno Dei digni sumus per & propter Christum, cui fide uniti sumus: & cuius gratiâ defectus operum nostrorum condonantur, & opera grata sunt, Heb. 13. v. 20. & 1. Pet. 2. v. 5. Cuius merito vitâ donamur æternâ, ut vers. 12. doceatur. Quare regnum cœlorum non merita, sed gratuita merces, ratione suæ originis: et si per accidens promissionis Dei indebitæ debita, non autem jure patientiæ nostræ, aut bonorum operum aliorum.

Hæc de prima causa gaudii in persecutionibus. Altera ratio est ab exemplo patientiæ priorum prophetarum, & felicis eventus, quorum conditioni sociari gloriosum est.

Illustratio Capitis Quinti Versus 13, & sequentium eum.

Explatis octo de beatitudine hominum aphorismis, ad consolationem adversus mundi præjudicia perversa, à Christo propositis, non alienum videtur, si paucis sequentem, versu 13. & tribus sequentibus, propositam hortationem insignem perstringamus. Cujus occasio videatur fuisse

hypocrisis communis quæ inter Judæos, cum doctores, tum discipulos, grassabatur: qui neque in se erant sapientes, ac sinceri Dei cultores: nec aliis ad eam rem sermone & exemplo præbant; sed contra imitationis sui vitii, ac contagionis periculum creabant bonis; unde scopus videtur esse, ut huic malo primum generatim occurrat, suosque discipulos ab eo arcat. Ad quem scopum idonea est ac commodi directa hortatio duplex, una obliqua, altera recta; utraque tamen ejusdem materiæ, licet tractandi modo differant. Ac prima, quæ obliqua, proponitur vers. 13. eaque constat propositione hortationis, deinde apposita confirmatione. Propositio est: *Vos etsi sal terra.* Cujus subjectum indicat, quosnam Christus hortetur: attributum vero ad quid hortetur, innuit. Ac quosnam hortetur denotat, quando ait: *Vos.* Quæ vox citra controversiam præsentes auditores ac discipulos indicat. Quos quidam solos Apostolos intelligunt, quod præcæteris ad eos hæc spectet hortatio: alii vero etiam reliquos fideles auditores compellati censent. Quæ expositiæ copiosior est, ut quæ priogem etiam includat; & Apostolos in primis, reliquos vero deinde simul intelligat: id quod etiam verbis Christi probe convenit. Ad quid autem hortetur discipulos fideles innuit, cum ait, *etsi sal terra;* quo & beneficium vocationis divinæ, & officium indicando, obliquè ad officium præstantum excitat. Nam hic finis esse solet beneficii, & sua vi etiam eo pellicit. Beneficium vocationis indicat, cum eos *sal* vocat metaphoricè, ob similitudinem cum sale elegantem. Primum ratione sui: deinde ratione usus & effecti. Nam *sal* insitam habet acrimoniam, qua sapidum est ac simul durabile; unde durabilità sali comparari in sacris literis solent. Quemadmodum *pactum salis*, Num. 18. v. 19. hoc est, salis instar, aut sale conspersi ratione incorruptum ac perpetuum dicitur. Deinde effecta extra se habet similia. Nam cibos conditos sale conservat à putredine, ut durent; deinde gratos sapore suo reddit. Hinc Job. 6. v. 6. *An comedetur insulsum sine sale?* atque hinc etiam fideles *sal* vocantur, quod & in se & in officio erga alios, atque effectis suis, sali sint similes. Nam etsi nature vitiositate, per lapsum acquisita, sint insulsi, seu insipientes ac corrupti, Tit. 3. v. 3. Divino tamen vocationis beneficio donati sunt salis instar: ut pote à corruptione errorum, ac scelerum alieni, & Deo grati; in qua re, vera sapientia notitiam religionis ac studium illius complectens consistit. Deinde officium & effectum, eorum est, ut alios oratione & vita suæ incorruptæ ac sanctæ, quasi sale, condiant, & adversus errorum ac vitiorum putredinem conservent: quod officium indicatur hinc, cum non solum *sal* vocantur, puta in se; sed etiam *terra*, hoc est per metonym. hominum aliorum in terra, qui opus habent sale hoc spirituali. Atque ita officium indicando, hortatur tacite seu consequentiæ vi, ad incorruptionem, non solum in seipsis, exercitio fidei & charitatis servandam: sed etiam in aliis hominibus, sermone & opere sancto procurandam, saliendo veritatis integræ propositione, & diuinis factisque ad ædificationem proximi utilibus: quod, ut sacrificia Deo grata sale condienda; ut Marc. 9. repetitur: sic & nos, ut Deo simus grata hostia. Ac de priori expresse agitur, Marc. 9. v. 50. *Habete in vobis ipsi sal:* quod etiam typus sacrificiorum fuit adumbratum ac præceptum; *omnem autem oblationem muneric tui sale salito:* neque cessare finito sal fæderis Dei tui, à munere tuo: *Cum omni oblatione tua offerto sal,* Levit. 2. v. 13. quo denotatum ut nos simus hostia Deo grata, sale sapientiæ veræ, seu sanctitatis, notitiae, & obedientiæ Dei, debere condiri: ut hostia sit sancta, Deoque grata, & à corruptione mundi insulsi aliena, Rom. 12. v. 1. Idque etiam Christus spectavit atque indicavit, Marc. 9. v. 49. *Quisque igne salietur, & omnis oblatione sale salietur;* ubi per ignem afflictiones intelligit, ut Luc. 12. vers. 49. quibus, ut aurum igne: sic fides in Christum sincera, 1. Pet. 1. v. 7. & Sanctitas, Hebr. 12. v. 10. & 11. à corruptione purgata, conservantur. De posteriori vero seu effecto hujus salis spiritualis dicitur, Col. 4. v. 5, 6. *Sapienter vos gerite erga extraneos, opportunatatem redimantes.* Sermo uester semper sit sale, (id est, sapientia) conditus, ut sciatis quomodo oportet vos unicuique uniuersis respondere: ut interpretes hunc locum

cum reddere solent: videtur tamen aptius, quia genera-
lius, ut pro *loqui* accipiamus: quemadmodum ea vox ex
Hebreæ vocis, *Vix* usu ita interdum usurpatur; ut Matt.
11. v. 25. Marc. 9. v. 5. & 12. v. 35. Joh. 2. v. 18. Qui
sermo Sale conditus pluribus, Coloss. 3. v. 16. & 17. illu-
stratur. Cœterum in eo etiam timilitudo cum sale existit,
quod ut in ejus usu, adhibenda prudentia, & idoneus mo-
dus: ut pro subjecti saliendi ratione, quidam cibi nimirum
solidiores copiosiore sale condiantur, ut penetret: alii vero
teneriores, parciori: ne nimia acrimonia læsi consuman-
tur: Sic etiam in divina sapientia usu, & reprehenzionum
sale condiendis, duriores ac pertinaciores, copiosius, &
acrius, docendi ac reprehendendi, Tit. 1. v. 13. alii verò
parcius, nempe teneriores, Gal. 6. v. 1. ne iis læsis atque
offensis, gravius, pax violetur: unde Marc. 9. v. 50. Non
solum, ait Christus, *babete salem in vobis*, sed etiam addit,
& pacem *babete inter vos*: qua prudentia adhibita utrique
ab errorum ac vitiorum putredine conserventur. Atque
hæc de obliquæ hortationis propositione, qua officium
indicando, ad illud præstandum, consequentiæ ratione in-
vitat: ut in se sapientiam habeant, & in aliis recto usu illius
promoveant.

Confirmatio vero hortationis est, qua officium fideliū, quatenus sal sunt in se, ne sua negligentia ac vicio sapientiae ac pietatis studio deficient, ratione probat ab infelici eventu triplici: & quidem continuata eleganter per allegoriam metaphora. Prima ratio est, quia si sal insulsum fuerit, quomodo salietur? nempe ipsum: ut res ipsa, consequentia & collatio, Marc. 9. v. 50. demonstrat. Ubi primum observanda est vox Graeca μερισθι, quæ, infatuatum fuerit, propriè notat; sed per metaphoræ rioris modum, insulsum fuerit, significat. Nam ut insulsum pro insipiente, in quo non est, ut Poëta quidam loquitur, mica salis, seu sapientiae, per metaphoram, à re corporeā, ad spiritualem, deductam, ac consuetam, dicitur: Sic rariole, ac reciproca à re spirituali, ad corporalem, metaphoram, infatuatum esse, pro insulsum esse, ut (Marc. 9. v. 50. difterè exprimitur, εἰς ἀστακὸν γένεται;) hoc loco usurpatur. Quemadmodum apud Græcos ipsa pro νοῦ, & vice versa, νοῦ interdum pro άγει accipitur. Ceterum ad sensum loci quod attinet, docet Christus, quod ut sal, si vitiosum atque insulsum reddatur, aliunde saliri ac condiri nequeat; sic etiam fideles, si amissa spirituali sapientia, fiant salis corrupti instar, aliunde saliri seu sapientia donari nequeant. Id quod non de particulari defectione, sed de universalī apostasia, quæ reparari nequit, intelligendum; quæ verè fidelibus nunquam contingit. Nam eti ratione sua imbecillioris potentiae, & adversæ potentiae hostium, cum carnis intus, tum mundi, & principis mundi Saranæ, foris, ni adesset Dei gratia, contingere posset; per accidens tamen certum, à Deo destinatum, ac promissum, nempe conservationem divinam, Joh. 10. v. 29. I. Pet. 1. v. 5. nunquam fit. Si quis autem objiciat; si certa conservatio est, ergo inutilis est hortatio, quæ periculum ostendit, & ad officium stimulat, ne periculo pereatur: Negatur consequentia. Nam periculum revera est ratione nostri, id quod indicatur: periculum vero tollitur conservatione Dei, I. Pet. 1. v. 5. partim per Spiritum Sanctum, qui in nobis, & carnem coercet, & spiritum seu fidem ac charitatem à Spiritu Sancto acceptam, confirmat, & extra nos tentationes mundi & Saranæ reprimit, ac temperat ne superemur, I. Cor. 10. vers. 13. partim verbo suo nos officii monet; vitiis arguit; & variis rationibus, & inter ceteras, præmiis minusque in officio retinet; & ubi opus, castigatione ad sanctiorem vitam revocat; ne insulsi facti cum mundo pereamus, I. Cor. 11. v. 30. 31, & 32. Heb. 12. v. 9, 10, 11. Quare doctrina hortationis ad perseverantiam, in sapientia ac sanctitate, conservationi Dei non est adversa: sed modus illius ordinarius, quo divinitus conservamur.

Hæc de prima ratione Altera vero, cur serio fidelibus
danda sit opera; ne, qui Dei beneficio salvi sunt, hoc est, sa-
pientia, seu notitia veræ religionis, & amore illius donati,
sua negligentia, aut maleficio eam omittant, his verbis
indicatur, ad nihil vales amplius: Sic fidelis, qui insulsus

43

seu insipiens factus fuerit, non erit sal terræ, hoc est, alios
sale sapientia, quo caret, condire atque erudire non poterit.
Tertia ac postrema ratio est à consequente pena, quæ
indicatur, cum additur, nisi ut abiciatur foras & conculce-
tur ab hominibus, hoc est, quemadmodum sali insulto pro-
priè hoc accidit; sic sali metaphorico, fidelibus, si insulti
reddantur, eveniet, ut à Deo rejiciantur, ac tandem con-
demnentur, Luc. 12. v. 47. Apocal. 2. v. 17. qua de re
locus memorabilis extat, Hose 4. v. 6. Exscindetur populus
meus: eo quod scientia careat: quia tu scientiam sprevisti, spre-
nam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi: quia oblitus es legis
Dei tui, obliviscar filiorum tuorum ego quoque. Nam si Matth.
25. v. 30. Servus qui talentum Domini servarit, & eo ad
Domini voluntatem, ac commodum non sit usus, in exte-
riores tenebras ejicetur: multò justius, qui præterea ta-
lentum amiserit.

Atque hæc de prima eaque obliqua hortatione. Altera
verò quæ recta atque expressa, sequitur, & vers. 14. 15. &
16. continetur enthymemate insigni, cuius antecedens pro-
ponit Dei beneficium, seu conditionis fidelium, per Dei
gratiam, dignitatem, vers. 14. & 15. consequens vero officii
eorum executionem inde concludit vers. 16. Ac dignitatem
quidem conditionis fidelium, tribus diversis atque elegan-
tibus metaphoris, sed ad eundem scopum spectantibus, cum
antecedenti hortatione describit. Comparat enim eos *luci*,
& *monti*, v. 14. & *lucernæ*, 15. Primum indicat, cum ait: *Vos*
estis lux mundi. Vbi subjectum *vos*, ut in prima hortatione,
communiter de vere fidelibus accipitur. Nam quod de ver-
bi ministris Apostolis non pauci exponunt, huic loco minus
convenit: quia Apostoli dicti, nondum ad prædicationem
Euangelii erant vocati, sed prius Christi institutione eri-
cti, postea vero mittendi cap. 10. Attributum vero fi-
delium est *lux mundi*, hoc est, similes luci mundi: luci, hoc
est, metonymie luminari, seu substantiæ lucideæ. Luminare
autem mundi propriè dictum præcipue est duplex: magis
ac diurnum, Sol, minus seu nocturnum, Luna, ut Gen. 1.
v. 16. exprimitur: quorum illud luce sua lucet, eoque *v. 17.*
Lux mundi bujus, Joh. 11. v. 9. vocatur; hoc verò
(ut eclipses ostendunt,) aliena à sole accepta: Ita lumi-
nare mundi impropriè dicendum per metaph. est duplex: ma-
gis quidem, Christus, qui luce sua lucet, ut verus cum pa-
tre Deus, & author lucis, qui luce notitiæ, justitiae, ac vi-
ta cum naturalis, tum spiritualis, homines mundi illumi-
nat, Joh. 1. v. 4. & 9. & cap. 8. v. 12. Matt. 11. v. 27 Joh. 16.
v. 13. & 14. Ideoque *lux mundi* *v. 15.* *lucis*, Iohan. 8. v. 12.
& 9. v. 5. & *lux illa*, Joh. 1. v. 8. & *lux vera*, vers. 9. dis-
tinctè à creaturis, & *Sol justitiae*, Mal. 4. v. 2. nominatur.
Luminare verò minus, est Christianus quisque seu fidelis,
qui lumen instar à suo sole Christo, donatur lumine notitiæ
Dei, & justitiae: Nam natura sumus alioqui in tenebris i-
gnorantia & injustitia ac reatus, quo respectu tenebrae ap-
pellamur. Sed Christi nos per spiritum illuminantis ratione,
à tenebris illis liberati sumus, non perfectè, sed inchoatè:
ac tandem morte plenè liberandi. Nam ut ex parte cogni-
scimus, 1. Cor. 13. v. 9, 10. Sic in nobis justi sumus ex par-
te, ob carnis adversus spiritum repugnantis, reliquias Gal. 5.
v. 17. Hujus autem illuminationis gratitiae ratione, qta à
Christo, notitia Dei, & justitia illustramur, dicimus con-
versi à tenebris ad lucem, Act. 26. v. 18. & 1. Pet. 2. v. 9.
& *lux*, Ephes. 5. v. 8. Eratis enim olim tenebrae; nunc autem
lux in Domino, hoc est, per Dominum Jesum Christum. Eo-
que sensu de fidelibus suis auditoribus ait Christus; *vos*
estis lux: quo dignitatem eorum beneficio vocationis ac-
ceptam, indicat absolute in se: relatè vero cum addit, mun-
di, hoc est, metonym. hominum, qui in hoc mundo seu
terra vivunt: quo dignitatem officii exponit, seu usum ac
finem acceptæ lucis, seu gratiæ regenerationis: qua, noti-
tia veri Dei, & inchoata justitia donati erant, ut enim *lux*
mundi propriè est, qæ data est ad illustrationem mundi:
sic & fideles dicuntur *Lux mundi*; quod dati esse lucis
instar hominibus, ut iis præluerent: & notitia, ac justitia
fuit patesfactione, inservient: ut ab iis illustrati, non im-
pingerent ac perirent: Matth. 15. v. 14. Iohan. 11. v. 10.
sed cognita recta veritatis ac justitiae via, in ea incede-

rent, & ad regnum cœlorum tenderehi ac pervenirent.

Atque hæc de prima metaphora, qua Christus fidelium auditorum suorum, ex Dei beneficio, dignitatem describit. Altera vero est, qua *urbis in monte positæ* comparantur: quæ latere non possit, sed conspicua est: quo notatur fideles divina vocatione, à mundo secretos, & quasi enectos supra reliquos homines, ut latere non possint: sed dicta factaque eorum sint conspicua, & ab hominibus observentur; quomodo Ecclesia Christiana, *Esa. 2. v. 2.* *Mons extensus super reliquos montes nominatur.* Tertia metaphora est *v. 15.* qua *lucernæ* comparantur, quod ut *eam non accendunt ut subter modium ponant, sed in candelabrum, ut splendeat omnibus qui sunt in domo:* Similiter fideles à Deo luce notitiae, ac justitiae esse accensos ac donatos, non eo fine, ut lateant, & inutiles sint proximo; sed ut iis prælueant in domo Dei, ac mundo; ut eorum opera homines illustrati, officio suo, sine offensa, rectè perfungantur.

Atque hæc de Enthymematis à Christo propositi antecedente, quo fidelium dignitatem descripsit, quod sint, quasi *lux mundi, civitas monti superstructa, ac conspicua, & lucerna.* Consequens verò quod ex hac antecedente dignitate, atque officio concludit, est hortatio ad executionem officii; quam primum proponit: deinde à finibus illustrat spectandis.

Hortationis propositio est; *sic splendeat lux vestra coram hominibus:* hoc est, vocati estis à Deo, ut sitis lux mundi: Ergo luce vestra splendere debetis coram mundo seu hominibus, *1. Joh. 1. v. 6, 7. & cap. 2. v. 9.* Hoc autem fit primum doctrinæ, ad institutionem fidei & charitatis, & reprehensionem errorum, ac vitiorum, & consolationem adhibitæ, deinde vitæ sanctæ exemplo, ut *Phil. 2. v. 15.* *Ut sitis irreprobis & sinceri filii Dei inculpati, in medio nationis pravae ac perversæ, inter quos homines splendetis, ut luminaria in mundo, sermonem vestæ prætendentes,* *Ephes. 5. v. 8.* Eratis olim tenebræ; nunc autem lux in Domino: ut filii lucis incidite. Nam fructus spiritus est in omni bonitate, justitia, & veritate, probantes quid sit acceptum Domino; & non communione habete cum operibus illis infrigeris tenebrarum, sed potius etiam arguite, &c. Omnia dum arguantur à luce, manifesta fiunt, lux enim illud est, quod omnia reddit manifesta; *Sic. 1. Thess. 5. v. 5. & 6.* Omnes vos filii lucis estis, ac filii Dei; non sumus noctis, neque tenebrarum, nempe igitur ne dormiamus ut reliqui, sed vigilemus & sobrii simus, & v. 8. At nos qui sumus diei, sobrii simus, induiti thorace fidei, & pro galea spe sanitatis.

Hæc autem officii, in splendendo coram hominibus, propositio, à finibus in eo proponendis illustratur; quorum primus est proximi ædificatio ac salus: alter est, Dei lucis illius authoris gloria. Ac de priori ait: *Vt homines videant vestra bona opera.* Opera autem ea serviant, partim fidelibus, qui iis visis ac perceptis ad imitationem sanctam excitantur. Quale exemplum, *Phil. 1. v. 14.* partim infidelibus, ut illorum, adversus fideles vitamque eorum, maledicta reprimantur; & eorum aliqui, ea via ad auditionem Euangelii invitentur; atque ita ex auditu, Deique gratiæ ad fidem & resipiscientiam convertantur: qua de re illustres duo loci, *1. Pet. 2. vers. 12. & cap. 3. v. 1. & 2.*

Atque hæc de primo lucis splendentis seu bonorum operum faciendorum fine: Alter est gloria Dei, seu lucis ac bonorum operum authoris, agnitione ac celebratio, ut *1. Pet. 2. v. 12. Conservationem vestram habeatis honestam inter gentes, ut pro eo quod loquuntur adversus vos, velut maleficos, ex bonis operibus quæ spectarint, glorificant Deum in die visitationis.* Unde jam facile solvit contradictionis species objecta ex *Matth. 6. v. 1.* *Attendite ne eleemosynam detis coram hominibus, ut spectemini ab iis:* quia non simpliciter prohibet dationem eleemosynæ coram hominibus: sed superba, quæ oritur non ex sincero Dei & proximi amore, nec ad cultum & gloriam Dei; sed ex perverso sui amore, ad vanam ostentationem ac gloriam ab hominibus captandam, ut versus secundus demonstrat. Eleemosynam vero aliaque bona opera publicè facere, animo humili, ex amore Dei & proximi, & ad proximi ædificationem, seu, in notitia Dei & in obedientia erga ipsius, profectum, & Dei

gloriam, non prohibetur; sed jubetur. Nam de ædificatione dicitur, *Rom. 15. v. 2.* *Unusquisque nostrum placet proximo in bonum, ad ædificationem, & 1. Cor. 14. v. 26.* *Omnia ad ædificationem fiant, & Ephes. 4. v. 29.* Nullus sermo putidus ex ore vestro egreditur: Sed si quis est commodus ad ædificationis usum, ut gratiam auditoribus adferat. De gloria vero Dei quærenda, *1. Corinth. 10. v. 31.* *Omnia in gloriam Deis facite, & ad eam celebrandam, bonis piorum operibus alios excitari perspicuum, ut ex publica Corinthiorum eleemosyna, 2. Cor. 9. 12, 13. appareat.* Atque hæc ad hujus loci illustrationem: in quo dupli hortatione, notitiae ac cultus Dei in nobis conservandi, & apud alios exercendi studium commendatum.

*Doctrina Matthei Quinto, vers. 21, & 22:
propositæ, Illustratid.*

A Ntequam de re ipsa agamus, pauca de circumstantiis, occasione & scopo, præmittenda. Occasio autem est legis à Scribis & Phariseis violatio, & periculum inde dependens. Violatio autem fuit gemina: una, qua male docendo sententiam illius corruerunt: altera, qua per fucatam justitiae speciem, mandata legis sunt transgressi. Periculum vero inde dependens erat à contagionis in discipulos Christi propagatione. Scopus vero Christi est, occurrere periculo. Medium autem ad hunc scopum adhibet primum universale; deinde particulare. Universale *vers. 20.* cum justitiam Scribarum & Phariseorum mutilam esse docet, & majorem ea requiri ab auditoribus, *ut in regnum ingredientur,* hoc est, non in Ecclesiam; quia in ea jam erant; sed in cœlum, ut vita fruantur æterna. Particulare verò medium est detectio corruptæ justitiae ab iis Scribis & Phariseis: primum in expositione legis, *cap. 5. v. 21. & seqq.* deinde in observatione illius fucata, *cap. 6.*

Verum controversia hæc exurgit, an hic sit scopus genuinus, Pontificii enim (ut etiam Anabaptistæ,) veterum Patrum authoritate, & rationibus quibusdam moti, alium statuunt: nimurum legis Decalogi correctionem, quasi perfectiorum doctrinam tradat, novamque legem, veteris loco proponat. Alii verò contraria, non decalogi Doctrinam corrigi: sed vitiosam illius expositionem à Scribis & Phariseis traditam confutari. Ratio prima est quia Christus disertè *vers. 17.* testatur: *cusa ait: ne existimate, me venisse ut dissolvam legem & prophetas, non veni ut dissolvam, sed ut implam.* Atque si contraria doceret, eam dissolveret, non impleret. Altera ratio est, quia *qui solverit unum ex minimis bisce mandatis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cœlorum,* *vers. 19.* Atque Christus non minimus est, sed maximus. Ergo non solvit, nec solvenda docuit. Tertia est à coherentia. Nam quod *vers. 20.* dixit, non posse discipulos suos in regnum cœlorum ingredi, nisi justitia eorum sit major quam Scribarum & Phariseorum: id *vers. 21. & seqq.* probat; quod justitiam lege præscriptam suæ expositionis traditione ipsi mutilarent, & maximum justitiae partem omiserint, dum synecdochice dicta propriæ ac strictæ accipiunt: unde vana justitiae opinione, se & auditores suos corruerint. Atque hæc rationes tres ex antecedentibus petitæ sunt, quibus accedunt aliae ex hoc loco & seqq. ac primum ex sententiæ quas Christus corrigit, propositione. Ratio quarta, quia si legem corrigeret, tum diceret, Auditis quod scriptum est, aut quod lex dicit: sed contra ait, Quod dictum est à veteribus. Quinta ratio, quia dicta, quæ Christus corrigit, ea partim à lege non ita traduntur: ut quod *vers. 21.* ad verba legis; non occides; addiderunt, *Quisquis autem occiderit, tenebitur judicio:* quasi externum tantum homicidium, non etiam internum, odium, ira & odiosa convitia, prohiberentur, partim quod sententia legi ac prophetis contraria proponitur, quæ ratio sexta: Nam *vers. 43.* *Diliges proximum tuum, ex lege quidem sumptum: additum vero, & odio habebis inimicum tuum,* legis sententia omnino aduersum: Nam *Levit. 19. v. 17. & 18.* dicitur: *Ne odio habebis fratrem tuum in corde tuo: Liberere corrispto proximum tuum: neque ferti in eo peccatum; ne ulciscitor, neque iram asservato in populares tuos: sed diligito proximum*

proximum tuum sicut te. Sic inimicis etiam beneficiendum mandatur, Exod. 23. v. 4 & 5. & Prov. 25. v. 21. ut Rom. 12. vers. 20. in eandem sententiam citatur. Deinde septima ratio est, quod ex oppositione sententia Christi constat, non adversam ab eo: sed consentaneam legi Decalogi doctrinam, rectamque illius expositionem adserri. Nam temeraria in fratrem ira & maledicta, vers. 22. repugnant legi charitatis, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: ut charitatis naturam etiam Apostolus describit, 1. Cor. 13. v. 4. ad 8. & particulatim id ipsum synecdochice sub homicidio prohibito continetur: quam Synecdochē Scriptura alibi exponit, & perfectio Decalogi, unde lex pendet, & prophetæ, Matth. 22. v. 40 evincunt. Deinde idem etiam probatur ex vers. 28. Nam Christus docet aspectum mulieris libidinosum ac concupiscentiam illius esse vitiosam, ac prohibitam tanquam adulterium cordis: Hoc autem eadem legis perfectione continetur. Nec enim diligit proximum ut sese, qui injustè alterius mulierem concupiscit, & ejus causa libidinosè eam aspicit. Deinde quia ita exponitur etiam Jer. 5. v. 8. & Job. 31. v. 1. ubi ait, *Fœdus pepigi cum oculis meis, & quid advertisem ad virginem?* & Prov. 23. vers. 33. ubi immoderati vini virtus recensens ait: *Oculi tui intuebuntur extraneas, & cor tuum loquetur,* (hoc est, cogitabit) *perversa.* Cumque decimo legis Decalogi præcepto, concupiscentia uxoris proximi simplex, seu non conjuncta cum voluntatis assensu, ut virtiosa prohibeatur: Multò magis concupiscentiam cum voluntatis assensu compositam ac conjunctam, quæ libidinoso aspectu sese exerat, prohiberi, & quidem ubi adulterium prohibetur, necessariò consequitur. Nam hoc vitium ad nullum aliud præceptu*m* propinquius referri potest. Imo licet sapientiores Ethnorum, primos concupiscentiæ motus indeliberatos virtuosos esse non ita agnoverint; (quod p*ii* ex decimo præcepto cognoscunt) accedente tamen voluntatis assensu virtuosos agnoverunt: ut Seneca in declamat. (quemadmodum Beza annotat) ait, *incesta est, & sine stupro, quæ stuprum cupit.* Eademque sequentium Christi sententiarum est ratio. Octava autem ratio est, quod Christus rogatus de operum ad vitam æternam justitia, à juvē, non perfectior rem aliquam; sed Decalogo præceptam commendarit, Matth. 19. v. 18. & 19. Nona denique ratio est, quod perfectior justitia insita fingi non potest, quam ut Deum diligamus ex tota cogitatione, corde & omnibus viribus, & proximum ut nos ipsos. Atque hæc summa est justitia Decalogo præscriptæ. Matth. 22. v. 36. & 37. Rom. 13. v. 9. & 10. Quæ partim Deut. 6. v. 5. partim Levit. 19. v. 18. proponitur.

Atque hactenus rationes attulimus, quibus probatur, Christum non corrigerere hoc loco doctrinam Decalogi: sed perversam Phariseorum expositionem: qua Synecdochice in Decalogo dicta, propriè ac strictè (contra perfectionem legis alibi à Mose & Prophetis expositam) interpretabantur: Imo in nonnullis contrariam sententiam inepta consequentia affinxerunt; reliquum igitur est, ut ad maiorem veritatis hujus sententia confirmationem, ea quæ ab adversariis objiciuntur, expendamus. Contendunt enim Christum non legem interpretari: sed novam condere legem ac doctrinam. Idque probare conantur certis quibusdam argumentis: quorum quædam ex recitatione doctrinæ, quam Christus corrigit, alia ex Christi correctione ducuntur. Primum autem est ex vers. 21. audistis ἐν ἡμέραις ἀρχαῖς, audistis quod dictum est antiquis, id est, tempore Mosis: ideoque ad Phariseos non pertinet, qui tunc non extabant. Sed antecedens negamus. Nam ἐπέδει τοῦ ἀρχαίου ab antiquis sive veteribus, ut recte Dominus Beza observat. Quam formam Horat. imitatus, ait: *Prima dicta mihi, (hoc est, à me) summa dicende Camena.* Deinde esto, valeat ista versio, quam vulgatus sequitur: inde tamen non probatur, *dictum antiquis*, significare debere, iis qui tempore Mosis vixerunt. Nam hec Scripturæ facit mentionem, nec Mosis. Non enim ait: *Scriptum est:* neque *dictum à Mose:* sed simpliciter, *dictum.* Deinde ἀρχαῖς antiquis eum notat, qui diu fuit, eti centurie anno-

rum non antecesserint. Nam *antiquus*, minori variè opponitur, quemadmodum Act. 21. vers. 16. Mnaso Cyprius vocatur ἀρχαῖος μαθητής, *antiquus discipulus* oppositè novitiis, ut qui talis diu fuerat, non recens: Sic etiam hoc loco, *dictum antiquis*, hoc est, majoribus vestris traditum: ut ostendat doctrinam illam corruptam, non recentem esse, sed antiquam. Nam quod regeritur, Phariseos non suisse diu ante Christi tempora: illud huic antiquitati non obstat, quo minus illi, qui auditores Christi antecesserunt, eorum tanquam minorum ratione, *antiqui* dicantur. Deinde hoc constat ex Josepho Antiquit. Judaic. lib. 12. cap. 9. Secundam Phariseorum ortam tempore Demetrii regis Syriæ, & ducis Judæorum Jonathæ, plusquam 140. annis antè Christum. Denique eti antiquitas major requireretur: non sequitur tamen, Phariseos horum errorum authoris primos extitisse; cum potius communis iis fuerit cum Scribis, seu legis doctribus, quorum ordo antiquissimus, & doctrina, post Prophetarum tempora, paulatim vitiata. Sed alterum urgent argumentum; Christus, inquit, multa corrigit, quæ tamen constant, non à Pharisæis introducta; sed in lege proposita: quale est primum illud vers. 33. *Non perjerabis*, Levit. 19. v. 12. Nec Pharisei id corrumpebant: Quod autem additur, *Sed redde Domino juramenta tua*, hoc est, quæ juraveris: extat pluribus, Num. 30. vers. 2. Verum respondet, hæc duo nullibi in Scriptura conjungi, sicut hoc loco conjuncta sunt adversative: unde colligitur, hæc verba ut Scribarum & Phariseorum referri: qui conflata sententia ex Levit. 19. & Num. 30. Doctrinam præcepti tertii exponentes, ita mutilabant, in quo prohibetur assumptio nominis Dei vano, seu in vanum, hoc est, sive inutilis ac non necessaria sit; sive etiam falsa: in juramento aut extra: quam generalem sententiam angustius interpretati sunt; quasi in Decalogo, (ut etiam nonnulli Pontificiæ eos sequuntur hac in re,) perjurium tantum prohibetur, & quidem non omne. Nam si quis obliquè jurasset, nempe per templum, aut altare, nihil esse, non esse debitorem solvendi promissi; sin vero per aurum templi, aut per donum super altare juraret, debitorem esse, Matth. 23. v. 16. & 18. Leviora verò & obliqua juramenta per creaturas, non fuisse prohibita Dei lege, ex Scribarum & Phariseorum doctrina; potest colligi, ex Christi oppositione cap. 5. Matth. vers. 34. 35. 36. & simili exemplo, Matth. 23. modò recitato. Alterum exemplum objectant, ex vers. 38. audistis dictum, *oculum pro oculo, dentem pro dente*, quæ non sunt Phariseorum, sed Scripturæ verba, Exod. 21. vers. 24. Verum est esse Scripturæ verba, sed perversæ à Scribis & Phariseis vulgo proposita, & exposita, atque accommodata: quasi iis vindicta privata concederetur; cum ea tantum ad publicam per judices vindictam ac talionem pertinerent. Nam quod objicitur, à Christo opponi vers. 39. non esse resistendum malo: & cedenti unam maxillam, alteram obiciendam: & contendere iudicio volenti, ut tunicam eriperet, etiam pallium præbendum: item v. 44. dictum, *Diliges inimicum tuum.* Hæc autem inquit nullibi à Mose, aut prophetis tradi: ideoque novam esse legem; non veteris contra Phariseorum corruptelas expositionem. Verum negatur antecedens. Nam licet totidem verba non extent in Vet. Testamento: Sensus tamen idem traditur: Nam Christus comparatè hic loquitur, ut priusquam injuriam nobis illatam, per nos vindicemus, satius esse eam ferre, quam referre: imo etiam beneficio inimicos afficiendos: id quod etiam docetur locis initio à nobis memoratis, Levit. 19. v. 17, 18. Exod. 23. v. 4. & 5. & Proverb. 25. v. 21. Nam quod objicitur, Israëlitis quidem præceptum, ut inimicis Israëlitis benefacerent; quod hi essent fratres; non autem aliis; ut quod Exod. 23. v. 4. & 5. Auxilium inimico præstandum præcipitur, illud in simili sententia dicitur, Deut. 22. v. 1. & 4. de fratre seu Israëli. Ad id respondemus. Esto; In Exodo tamen, & in Proverbis generatim inimicus nominatur: eademque peregrinorum & Israëlitarum hæc ratio fuit, ut Deut. 10. v. 19. docetur. *Vos ergo amate peregrinos.* Neque, ut putant, obstat; quod Deus, Deut. 25. v. 19. memoriam Amalek deleri præcepit: Nam non est illud, quod probandum erat.

privata

privata authóritate vindicare: sed Deo publicè jubente, eis judiciis exercendis, tanquam milites Duci suo inservire.

Sed unum adversariorum Pentecostis superest ex vers. 31. & 32. Hujus quinti capituli Matth. argumentum, quod Christus primum proponit sententiam corrigendam hoc modo: *Dictum est autem, Quisquis dimiserit uxorem suam, det ei libellum discessonis*: Cui opponit correctionem suam: *Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit uxorem suam, extra rationem scortationis, facere, ut ea mæcetur, & eum qui dimisam duxerit, mæcbari*. In quibus verbis proposita primum sententia, non est à Pharisæis, sed à Mose tradita, Deut. 24. v. 1. Huic autem Christus oppositam correctionem statuit: ac propterea concludunt, non Pharisæorum doctrinam, sed Mosis ipius, nova lege corrigi. Sed negatur primum antecedens: quamvis enim verba sint Molis, ita tamen proposita fuerint à Pharisæis alio sensu accepta, atque exposta: quasi per se licitum esset uxorem pro arbitrio ac sine peccato, dato libello repudii, dimittere: quemadmodum apparet ex Matt. 19. vers. 19. ubi tentantes Christum Pharisæi quærunt, *Licetne homini dimittere uxorem suam quavis ex causa?* Deinde rogati à Christo, quid mandasset ipsi Moses, Marc. 10. v. 3. responderunt, *Moses permisit scribere libellum repudii, & dimittere*, vers. 4. Contrà verò Moses non permisit lege morali, seu Decalogi, sed tantum politica; & quidem non probans, sed solummodo tolerans, propter duritiem cordis Israëlitarum, Matth. 19. v. 8. Deinde non absolutè quavis de causa (ut Pharisæi statuebant) sed tantum ea conditione, primum si ob rem turpem in ea inventam displiceret: Deinde ut libellum repudiari daret: denique ut non liceret unquam reducere repudiatam, si alteri nupisset. Causa verò illius additur Christi dictis consentanea: quod repudiata hoc modo sit polluta; & res abominanda coram Deo, ut à Mose. Deut. 24. expresse docetur. Si autem per se licitum fuisset uxorem repudiare: non polluta fuisset altero matrimonio. Ideoque hinc apparet, Mosen sic tolerasse, seu poena politica non puniisse, ut interim gravissimè improbaret; idemque Christus docuit oppositione sua, & demonstravit ex prima conjugii institutione, Matth. 19. v. 6. Nam quod objicitur, non solum Mosen tolerasse: sed etiam Deum probasse, Mal. 2. v. 16. *Cum odio habueris dimitte*: respondemus, nos quidem agnoscere, eandem Mosis & Dei sententiam: Nam Moses Dei instinctu leges politicas proposuit ac descriptis, tanquam Propheta Dei, & fidelis fuit in tota Dei domo, hoc est, Ecclesia Israëlitica, ut docetur Hebr. 3. v. 5. Sed Deum probasse repudium, uti objectant, illud non constat ex Mal. 2. duabus de causis: Primum, quia verba illa, quæ adducunt, aliter possunt exponi, nempe, *quia odio habens, (supple est) dimittere*, hoc est, dimissionem, *ait Iebova*. Et sic clariss. Interp. Tremel. & Junius reddiderunt hoc modo, *sibi odio esse dimissionem*; ut *pro quod accipiat*, quemadmodum sèpè fit. Deinde esto, valeat objecta verso, quam probabilem omnino existimo; quia antecedentia Malachia verba non loquuntur de dimissione uxoris; ideoque ad scopum hæc versio non videtur pertinere; sed de polygamia impura, quod scil. præter uxorem legitimam & quæ una consenuisset, ejusdemque esset religionis veræ, ea despecta, aliam etiam deducerent, & quidem idolatriæ addictam vers. 11. Nihilominus tamen inde non sequitur, Deum repudium absolutè tanquam licitum probasse: sed comparatè, cum atroci illa in uxorem injuria, repudium ut minus malum induluisse: iis scil. conditionibus, quibus antea per Mosen, Deut. 24. v. 1, 2. lege politica, ob duritiem cordis ipsorum tolerarat; quam politican tolerantiam Christus, Matth. 19. v. 8. docet, non esse factam, ut peccatum seu Decalogi transgressio esse desierit. Nam ab initio, in prima illa ac perpetua conjugii instituti lege, ante lapsum, non ita fuisset: & quæ Deus conjunxit, non esse divellenda. Et simul politican illam tolerantiam, quæ duratura erat ad Messiam, ipse jam exhibitus abrogat, tanquam rex Ecclesie, à patre datus, qui Decalogi observationem, neglecta Judæorum duritie, diutius non ferenda, imposterum stabilivit.

Sed hisce, quæ à Pontificiis objiciuntur, Anabaptistæ aliud argumentum adjiciunt ex hoc capite quinto, v. 33. & 34. Certum, inquit, est, perjurium lege Mosis vetitum; sed tamen juramentum probatum: ut vers. 33. etiam recitatur: imò disertè imperatum, Deut. 6. v. 13. *Deum tuum timeto, & per nomen eius jurato*. Contra verò vers. 34. Christus hoc prohibet, dicens: *Ne juretis omnino*: Ergo Christus, veteri lege abrogata, novam dedit. Respondemus ad antecedens, hæc non esse contraria, ut obtenditur: sed convenientia. Nam Moses juramentum verum ac necessarium præcipit: Christus vero legis Decalogi præcepto tertio consentaneè, leve ac falsum prohibet. Quale erat apud Judæos, eo tempore, ex gentilium (ut videtur) imitatione, obliquum, per cœlum, terram, caput ac similia, juramentum: quo leviter ac falsò jurantes, se non esse reos perjurii à Deo prohibiti, perperam arbitrabantur. Sed duo rursus objiciunt. 1. quod Jacobus, cap. 5. v. 12. repetitè hac Christi sententiâ addit, *neque ullum aliud juramentum*. Agnoscamus: sed hoc non absolutè (ut Anabaptistæ existimant ac contendunt) verum ad materiam subjectam relatè dicitur; nempe de omnibus juramentis ejusdem cum antecedentibus modi, seu de universitate non generis sed speciei, de qua agitur. Qualis vocis hujus est usus, Joh. 10. v. 8. *Quotquot ante me fuerunt, sunt fures*: Ergone Prophetæ & Johannes Baptista? 1. Cor. 10. v. 23. *Omnia mibi licent*; an igitur etiam homicidia? & cap. 5. v. 22. *Omnibus omnia factus sum*; an ergo idololatra? sic hoc in loco universalis particula, ad speciem, de qua agitur, restringenda: hoc est, neque ullum aliud juramentum, supple simile, leve ac falsum: quale etiam erat, quod docebant Pharisæi, quisquis jurasset per templum, aut per altare, nihil esse; hoc est, si quis ita jurando aliquid promisisset, non debere præstare; ideoque levi hujusmodi juramento fallere non esse perjurium, Matth. 23. v. 16, 18. Sed & alterum urgent, quod Christus (ut & Jacobus cap. 5.) Matth. 5. v. 37. dicat: *Esto autem sermo vester, etiam, etiam, non, non, quod supra hæc redundat, à malo est*, id est, (ut & nostri nonnulli expounderunt,) quod affirmatis nudè affirmetis, quod negatis nudè negetis. Verum bifariam respondetur, primò sermonem hic pro subjecta materia, ac consuetudinè Judæorum leviter jurantium, intelligi familiarem, in quo non necessaria sunt juramenta, neque utilia: ideoque illa prohibere, cum essent in usu vitioso, ac licita judicarentur; non autem omnem sermonem, ut postea liquebit, & ipsius Christi usus, qui præter etiam & non, alia quoque ad confirmationem nonnunquam adhibuit, ostendit. Altera responsio est, sensum hujus loci esse, in omni sermone veritatem esse servandam, ut sermo noster (sive affirmemus, sive negemus) sit rei dictæ consentaneus, ac constans; quod supra hæc redundat, hoc est, quod aliter est, quam dicitur, ac modo affirmatur modo negatur, à malo illo, scil. Diabolo est, nempe mendacii auctore, Joh. 8. idque ex repetitione sententiae hujus, Jacob. 5. v. 12. clarius apparet: *Sit autem verbum, rō rei, rei, & rō ī, ī, illud etiam, etiam, & illud non, non, hoc est, sermo vester, ne sit falsus, ut modò affirmetis, modò negetis, sed sit constans ac verus, ut 2. Cor. 1. v. 17. Numquid levitate sum usus, aut num que delibero secundum carnem delibero, ut sit apud me etiam, etiam, & non, non?* hoc est, modo fortiter affirmem, modo ut negem, & vers. 18. *Quia sermo noster apud vos non fuit, etiam & non, hoc est, inconsistens ac inter se dissentaneus*. Hanc autem genuinam esse Christi mentem, quod levia ac falsa juramenta prohibeat, non autem necessaria ac vera, ex sacris literis solidè demonstratur. Ac primum arguento tripartito ab exemplis sanctis. Nam quod in Nov. Testamento à Christo & Angelo sancto, & Apostolo Paulo, ex divino instinctu est usurpatum, illud non est à Christo absolute prohibitum, & à malo ortum. Atque juramentum est in Nov. Test. à Christo, & Angelo sancto & Apostolo Paulo usurpatum: Ergo illud non est absolutè ab eo prohibitum. Propositio manifesta est; aliás Christus, Angeli sancti & Paulus Apostolus ex Spiritu sancto loquens, peccassent: eorumque sermo à malo, hoc est, Diabolo fuisset ortus: *quod cum sit absurdissimum, fieri non potuit. Assumptio autem*

autem probatur, primum de Christo; non quidem quod usurparit sive formulam assertio: *Amen, amen*: Nam illud non esse juramentum simplex, nendum duplex, alias ostendimus: sed quod adjuratus a praeside Synedrii Pontifice Maximo, per Deum viventem, ut diceret, an esset Christus ille filius Dei, hoc est, ut sub juramenti religione veritatem rogatus testaretur, paruit, ac juramentum ita firmavit, Matth. 26. v. 63. & 64. Quidam addunt locum, Marc. 8. v. 12. *Amen dico vobis, si dabitur nationi isti signum,* & juramentum esse putant per ellipsis, seu defectum tacite imprecationis consuetum: ut Psalm. 95. v. 11. & Heb. 3. v. 11. *Juravi in ira mea, si introibunt in quietem meam.* Sed dici potest, coniunctionem Graecam a (ut apud Hebrewos ejusdem sensus, vox οὐ) crebro apud Graecos pro an usurpari, ut negationi inserviat; atque ita exponi potest locus ille, Marc. 8. *An dabitur signum?* id est, non dabitur: Quemadmodum in ejusdem sententiae propositione, Matth. 12. v. 19. exponitur. Huc accedit, quod non solum apud authores bonos Graecos, sed etiam in Nov. Testamento crebro a pro an usurpetur, ut Matth. 12. v. 10. & cap. 19. v. 3. οὐ ξένη, an licet & cap. 26. v. 63. οὐ οὐ, an tu; & 27. v. 49. & alibi saepius.

De Angelo quoque sancto jurante idem liquet, *Apost. 10. v. 6. Juravit per eum, qui vivit in secula seculorum.* Denique de Apostolo Paulo documenta sunt illustria, in epistolis Spiritus sancti instinctu scriptis. Ac primum, 2. Cor. 1. v. 23. *Tetram in uoco Deum in animam meam;* ubi & testem Deum invocat, & simul ut judicem; quia in animam suam, hoc est, ut eam puniat, si falsum dicat. Quod expressum esse juramentum negari non potest ullo jure: ut definitio illius evincit; quia juramentum per Deum nihil aliud est, quam illius in testem occultae veritatis, & in judicem ac vindicem mendacii invocatio. Deinde Thess. 5. v. 27. ait Paulus, *adjuro vos per Dominum, ut reciteretur haec epistola omnibus sanctis fratribus:* quibus similia, etsi non tam plena illa sunt exempla, quibus Deum vocat in testem, Rom. 1. v. 9. Philip. 1. v. 8. Nam licet objici queat, etiam homines citari in testes, non minus quam Deum, & una cum Ueo, ut 1. Thess. 2. v. 10. *Vos testes estis, & Deus,* nec tamen propterea per Thessalonicenses jurat, ideoque nec per Deum: responderi potest, diversam esse rationem: Deus enim non solum est testis quorundam, ut homines; sed omnium absolutè; quia omniscius. Deinde idem qui testis, est etiam judex summus ac mendacii vindicta: ideoque qui Deum dictorum testem citat, judicem etiam intelligit, etsi illud expresse non enunciet.

Atque hæc prima liciti Christianis juramenti ab exemplis sanctis demonstratio. Altera vero est à testimonio prophetæ divinæ, de juramento licet à Christianis observando, Esa. 45. v. 3. *Per me juravi, prodidi ex me justum verbum, quod non revocabitur; mihi incurvabitur omne genu, omnis lingua jurabit,* illud de cultu Dei, in Christo filio, paraphrasticè citatur, Rom. 14. v. 11. ubi pro jurare ponit Apostolus confiteri: ut ostendat vocem jurare, (quæ species confessionis ac laudis Dei) Synedochicè pro juramento, & reliquis confessionibus Dei, quibus colitur, debere accipi.

Tertia demonstratio est à definitione juramenti hoc modo: Invocatio Dei in veritatis occultæ testem ac judicem omniscium, justum & omnipotentem, qua dissensibus occurritur; est Christianis licita. Nam ita & gloria Dei ut omnisci, & justi, & omnipotens celebratur, & edificatio proximi promovetur. Atque juramentum in Vet. Testamento probatum, nempe quod veritate, jure & justitia præstitum, Jer. 4. v. 2. est tale. Sic enim juramentum citra controversiam definitur, & exempla juramenti legitimi hoc demonstrant & Apostolus, Hebr. 6. v. 18. attestatur. Ergo juramenta in Vet. Testamento probata, sunt Christianis licita.

Quare ex hisce omnibus, cum rationibus, pro Ecclesiærum nostrarum sententia propositis; tum oppositorum à Pontificiis & Anabaptistis argumentorum refutatione, aperte constat, Christum in hoc cap. 5. Matth. non hoc agere, ut legem Decalogi per Mosen, à Deo traditam, no-

valege mutet; sed ut falsam Phariseorum in Decalogi expositione doctrinam confutet; & ab ea auditores suos, ne seducantur, deterreat. Antequam vero vers. 21. & 22. paucis declarem, tollenda Pontificiorum est exceptio adversus rationem, quæ à nostris ex vers. 19. & 20. proferri solet: quod Christus majorem, quam Scribarum ac Phariseorum, justitiam requiri ad ingressum cœlorum affirmet, hoc est, majorem quam illi & docebant & exercebant. Objiciunt enim hæc à Christo dici, non ut doctrinam eorum, sed ut vitam reprehendat: idque inde probare conantur, quod Matth. 23. v. 2. & 3. dicat: *Super cathedram Mosis sedent Scribe & Pharisæi, omnia quæcumque dixerint vobis scranda, servate; sed secundum operæ eorum ne facite; dicunt enim & non faciunt.* Verum negatur consequentia. Nam hisce verbis, quod obtendunt, non probatur; siquidem quod dicitur, *omnia quæ dixerint vobis servanda servate,* hoc in loco vox *omnia intelligenda* non absolutè: sed relatè; quæ scil. ex Mose petita: quemadmodum præcepta illius expressa proponebant, non autem quatenus expositione sua corrumpebant. Nam Christus Matth. 16. v. 11. & 12. à fermento doctrinæ Phariseorum abstinendum præcepit, & cap. 15. v. 3, 4, 5. demonstret & exprobrat eos sua doctrina Dei mandata violare, ideoque vers. 14. relinquendos esse monet, tanquam cœcos cœcorum duces: &, ut alia omittam, eo ipso capite 23. v. 16. eosdem duces cœcos vocat & suis dictis corrumperisse doctrinam de juramento demonstrat. Quamobrem, exceptione hac confutata, ad loci Matth. 5. v. 21, 22. explicationem brevem accedamus. In quo continentur primum propositio doctrinæ Phariseorum de sexto Decalogi præcepto imperfectæ: deinde doctrinæ Christi oppositio; qua imperfectionem illam arguit. Propositio est vers. 21. *Audistis, &c.* In qua observanda præfatio Christi, & Scribarum ac Phariseorum doctrina. Præfatio describit primum Scribas ac Phariseos: deinde eorum auditores. Illos quidem, cum vocat eos ἄρχαις antiquos, qui diu docuerant, ac fenes, τοὺς ἀπόλυτους vocationis & ætatis: qui eodem sensu ἀπόλυτοι Seniores per excellentiam vulgo dicebantur, ut Matth. 15. v. 2. Auditores vero eorum indicat, cum ait: *Andistis dictum ab antiquis,* seu senioribus illis: quo ea, quæ propositurus erat, à conscientia eorum probat. Doctrina vero à Phariseis tradita continet primum repetitionem veram verborum legis, nempe præcepti sexti; *Non occides;* deinde imperfeçtam illius expositionem, ab homicidii poena, quod quis quis occiderit, tenebitur iudicio, nempe capitali. Quæ verba Scribarum & Phariseorum non extant quidem in Mose, sed sententia Levit. 24. v. 17. Verum in eo discrimen, quod Moses ibid. non exponat præceptum sextum: quasi eo tantum homicidium externum prohiberetur: neque poenam universam; sed tantum politicam. Cocontra vero Scribas & Pharisei legis politicæ sententiam cum Decalogi verbis confusè conjungentes, doctrina sua sententiam illius corrumpebant; quasi lege illa, *Non occides,* externum tantum homicidium prohiberetur, quod à Magistratu punitur. Quare huic propositioni imperfectæ, Christus vers. 22. suam doctrinam opponit. Quæ oppositio præfationem, & legis perfectiorem expositionem complectitur. Ac præfatione primum sua dicta antiquorum seu presbyterorum dictis opponit, cum ait, *Ego vero dico vobis:* hoc est, Ego qui summus sum Propheta, ab omnibus audiendus, Deut. 18. v. 15. & Act. 3. v. 22, 23. Matth. 17. 5. Qui non veni ut legem dissolvam, Matth. 5. v. 17. Sed impleam: & ut dissolventes confutem, vers. 19. & 20. Deinde quibus dicat ostendit, cum ait, *vobis,* hoc est, auditoribus meis, qui antè legem corruptentes antiquos Scribas & Phariseos audivisti, & jam mei facti eitis discipuli. Cui subjicit Christus expositionem perfectiorem: ut illos à corruptela Phariseorum, ad rectam intelligentiam justitiae lege traditæ, magis magisque adduceret; & ut justitiae secundum mentem legis majori, quam Phariseorum erat, operam darent. Hæc autem expositio tria indicat vitia dispergia, & triplici poena distincta; quæ homicidii nomine simul fuerunt prohibita, & à Phariseis omittebantur. Quicunque

rum primum est internum vitium : reliqua verò duo externa. Internum est *ira*, non simpliciter, sed temeraria: quam indicat, cum ait, *quicunque irascitur fratri suo temere*. Nam *ira* est duplex, una recta, altera prava. Recta est, quæ ex amore Dei & proximi oritur & recto secundum vocationem modo temperata, ad gloriam Dei, & proximi redificationem tendit: quæ plerumque *zelus*, nempe prudens, appellari solet; qualis in *Vet. Test.* (inter cœteros) in mortalium sui temporis, *Num. 12. v. 3.* mitissimo Moysè describitur, *Exod. 16. v. 26. & 32. v. 19.* & in Novo Testamento in Christo omnium absolutè mitissimo, *Marc 3. v. 5.* Alia *ira* est prava, quæ à recte ira declinat descriptione: cùm vel causa iniqua est, vel modus. Ideoque hæc vox *temere*, à Christo recte additur ad distinctiōnem. Nam quod Hieron. in *Comment.* ad hunc locum ait: *qui irascitur fratri suo; in quibusdam codicibus additur, sine causa, ceterum in veris definita sententia est, ira penitus tollitur, &c. Radendum est ergo, sine causa. Nam ira viri iustitiam Dei non operatur* *Jacob. 1. Id inquam temerarium est: quippe exemplaribus Græcis confutatur, ut ex Chrysost. vocem illam legente & exponente patet, qui ait: non ergo ipsum irasci malum; sed importune irasci.* Et *Isidorus Pelusiota epist. lib. 4. ep. 111.* Similiter legitur. Et *Syrus* interpres antiquissimus, & exemplaria omnia Græca manuscripta Rob. Steph. nec iram omnem sed immoderatam & injustam, iustitię Dei ad versari convenienter Jacobi sententiæ, quæ ad hanc pertinet, exemplis Mosis & Christi antè confirmavimus. Et ipse Hieron. verba illa, *Eph. 4. Irascimini, & nolite peccare, Tom. 9. Comment.* in epistolam illam exponit hoc modo: *Ira non inebriet mentem, sed veritas dispensem; nec tuam injuriam, sed fratri animadverte peccatum.*

Atque hæc de interne ac primo vitio, quod Christus præcepto etiam sexto contineri recte docet, tanquam originem homicidii. Ac recte hoc loco Chrysost. πίστα γὰς τὸ φῶν ὁδούς, hoc est, *Radix enim cædis, ira.* Reliqua verò duo vitia sunt externa ira effecta, nempe convitia, in fratrem seu proximum, dicta. Quorum prius est levius; posterius verò gravius. Levius est, *πάκα*; quæ vox non est Græca (licet Hesychius eam in Lexico suo ponat, & exponat, ut multa alia non Græca: partim Hebræa, partim Latina) sed Hebræa corrupta, hoc est, ad Syram linguam inflexa: quali post captivitatem Babyloniam ad Christi tempora utebantur: ut vox *Abba*, *Rom. 8. v. 15. Golgotha*, *Joh. 19. v. 17. Talitha*, *Marc. 5. v. 41.* & similia etiam ostendunt. Ad significationem verò quod attinet, quidam inconditam hominis indignantis vocem esse putant, qualis apud nos (ut id obiter dicam) esse solet vox *Ets.* Atque hoc videtur Chrysost. & ex eo Theophylactus spectasse, cum simile esse dicunt, ut si quis dicat per contemptum, οὐλαζειν, hoc est, *abi tu.* Alii verò aptius significatam vocem, sed diversè statuunt. Quidam à voce *Syra*, פָּרָק & contracte קָרְךָ id est, *spuere*, ut in *Testamento Syro*, *Matth. 27. v. 30. קָרְךָ spuebant*, deducunt. Hinc Theophilus ait, quosdam dicere Syriacē significare κατάπυσσον despudendum, id est, abominandum: id quod nonnulli sunt secuti. Sed duo videntur obstare. Primum res ipsa: quia ut Beza recte observat, hoc convitium esset atrocius quam sequens: quod non convenit. Nam ex minori adjuncta poena minus esse, quam sequens, (cui major poena denunciatur) constat. Alterum est quod tum potius dicendum esset נַקְרָה, quam *Raca*: nisi forte probari queat, Syris non solum in usu esse פָּרָק & קָרְךָ sed & יְרָךְ, ab Hebræo קָרְךָ & יְרָךְ *spuere*. Alii igitur vocem *רַקְנָה* *vacuum* exponunt, ut Hieron. *Matt. 5. Hoc verbum, inquit, proprium Hebraeorum est. Raca enim dicitur* κατάπυσσος, id est, manus aut vacuum, quem nos possumus vulgariter *injuria*, absque cerebro nuncupare. Hæc Hieron. Et interpres *Syrus* habet נַקְרָה, ad quam vocem, in notis suis, doctiss. Tremel. ait: *Hanc vocem objurgantis in Talmudicis libris, præsertim autem in libro בְּרִכּוֹת* & in libro *Sanbedrin Cap. פְּלִנָּה*, legi semper ita scriptum, נַקְרָה vel נַקְרָה & sonat vacuum, subaudi judicio, ratione & cerebro, venitque רַקְנָה quod eriam Hebraicē significat evanescere. Atque hæc de primo convitio leviori. Alterum verò gravius est μωρός, quæ vox ut *Etymolog.* magnum tradit, derivatur ex μωρός, non, & σωρός,

id est, *cura*, quasi qui nihil curat, vel à ωρὶ & σωρῷ, qui non videt quod utile. Et primum generatim prudenti opponitur, ut *Matth. 7. v. 24. & 26. & 25. v. 2, 3.* & *Sapienti 1. Cor. 1. v. 27.* & *fatuum ac stultum* notat. cumque stultitia sit gemina; una quidem, quæ innocens ac privativa dici solet; quæ prudentiæ defectus est, altera verò nocens ac positiva; qua quis perversa sapit, ac probat: ut in primis de philosophis & sophistis gentilium accipitur, *Rom. 1. v. 26. Cum profiterentur se esse sapientes, λυπησθέντες*, hoc est, *stulti facti sunt.* Quales fatui improbi Synecdochicè hoc loco intelligendi sunt, voce generali speciatim restricta, ut distinctio aperta à voce antecedente nempe *Raca* evincit. Nam *Raca* vacuum prudentia ac sapientia: μωρός verò amplius hic notat, ut exempliōre poena declaratur. Atque hæc de secundo convitio, nempe tertio vitio; quod homicidii mentione: (per Synecdochē partis pro toto) sexto Decalogi præcepto prohiberi ostendit: eaque ratione, non legem Dei, (quam exponit) sed fermentum Phariseorum corrigit, & iustitiam eorum mutilam ostendit. Nam in *Vet. etiam Testamento* non minus, quam à Christo prohibita est ira temeraria, ut *Eccles. 7. v. 9. & 10. v. 10.* & convitia ex ira temeraria, ac contemptu iniquo proximi orta, *Prov. 11. v. 12.* & utrumque generatim vetatur in summa legis secundæ tabulæ. Nam proximum non diligit sicut seipsum; qui temerè ei irascitur aut convitiatur. Sed adversus dicta obijici potest, Jacobum apostolum, cap. 2. v. 20 dicere, *homini vacue seu vane*: quod est ἡλίος. Deinde Christura Matthæi 23. vers. 17. & 19. Phariseos increpantem dicere, μουσικὴ πολεῖ, *stulti & caci.* & *Luc. 24. vers. 25.* Discipulos suos ἀνθρώπους amentes vocat: ut etiam Paulus Galatas cap. 3. vers. 1 & 3. Ergo legem suam reipsa solvit; sed negatur consequentia, quia hæc dicta sunt, non ex temeraria, aut falsa ira, & vindictæ privatæ studio, ac malevolentia in homines; sed verè ex sapienti zelo, odio vitiorum & amore iustitiae, pro officio prophetæ, à Deo demandato, ad reprehensionem ac correctionem peccantium, & auditorum cautionem ac salutem. Ideoque facta Christi à verbis ipsius minime dissident: idemque de similibus ac gravioribus quoque accusationibus Christi, & aliorum intelligendum.

Atque hæc de tribus vitiorum gradibus, à Scribis & Phariseis, in sexti præcepti explicatione, omissis: quibus gradatim etiam poenam triplicem adjungit, & quidem divinam ac spiritualem, sed allegoriâ seu metaphorâ à poenis corporalibus *judicii*, *Synedrii & gehennæ ignis* desumptâ. Quæ ut variè exponuntur, sic brevitas causa, quod maxime videtur consentaneum, proponemus. Observandum igitur, quod *Judicum* apud Hebræos ordo fuerit triplex: infimus, medius & summus, ut in *Talmude libro Sanbedrin cap. Dine Mammonot*, initio illius traditur. Infimus ordo *judicum*, quem *Sigonius de republica Hebraeorum lib. 6. cap. 5. præterit*, fuit trium virorum: qui non de capitalibus, aut gravioribus; sed de pecuniariis ac levioribus litibus judicabant. Medius verò ac summus de capitalibus. Ac medius quidem in singulis civitatibns erat viginti trium virorum, & *Synedrium* minus dicebatur: de quo Christus *Matth. 10. vers. 17. Tradent vos in Synedria.* Summus verò *judicum* ordo ac senatus erat in urbe regia, præcipue Hierosolymis: eratque septuaginta & unius virorum, & *Synedrium* majus, ac εβδομήντα *Synedrium* appellatur, à *judicium* maximo numero, dignitate & autoritate maxima. Ad quod *Synedrium* ea referebantur, quæ in minori *Synedrio* non poterant recte expediri: ut *judicia de rege*, falso propheta, tribu, aut civitate aliqua. Hinc igitur Christus, prius, similitudine ducta, non ab infimo *judicio*: sed à medio (quale à *Scribis* intelligebatur, cum dicerent, *reue erit judicio*, nempe *Synedrio* minori, εβδομήντα, in quo de homicidio judicabatur, ut causa capitali) *iram temerariam* *judicio* ac *condemnationi* *divinæ* esse obnoxiam: deinde *convitium* ex ea *ira* ortum levius: id est, *vacue ac vane teneri* *Synedrio*, id est, majori poena dignum docet: quemadmodum poena, quæ à *Synedrio* majore inferebatur, eam quæ à *Judicio* seu *Synedrio* minore infligebatur, gravitate, si non cruciatus, adjunctæ saltu in ignominia magnitudine, superbat. Tertia denique poena vitii tertii ac gravioris convi-

virtutis (quō si uerius *stultus* nominatur ex ira temeraria) dicitur obnoxium reddere *gehennæ ignis*: ut pœna maxima adumbretur. Nam et si pœnae inferni sint duratione pares; intentione tamen, ac gravitate dispare existent, Mat. 10. v. 15. Hic autem similitudo petitur ab ea pœna, qua infantes, ab idololatri Judæis, solebant olim, superstitionis, ac crudeli trajectione per ignem comburi. *Gehenna* autem corrupta vox per apoc̄open, ut Syris *gibanna* deducitur hoc loco ab Hebreo *Gebinnom*, hoc est, *Vallis Hinnom*, de qua voce Jos. 15. 8. Qua de re operæ pretium puto, si verba Hieron. adducam ex tom. 10. ac comment. in Matth. 10. *Idola* (inquit) *Baal* fuisse, juxta *Jerusalem*, ad radices montis *Morib*, (in quibus *Siloa* fluit) non semel legimus. *Hec* vallis & parva campi planities irrigua erat, & nemorosa, plenaque delitiosa, lucisque in ea idolo consecratus erat. In tantam autem densitatem populus Israël venerat, ut deserta templi vicinia, ibi boyles immolaret, & rigorem religionis delicie vincerent, filiosque suos dæmonis incenderent vel iniuriarent, & appellabatur locus ille *Gebennom*, id est, vallis filiorum *Herion*. *Hoc* regum volumen, (2. Reg. 23. v. 10) & *Paralipomenon* (Lib. 2. cap. 28. v. 3.) & *Jeremias*, (cap. 7. v. 30. & 32. v. 35.) *Scribunt plenissime*, &c. *Futura ergo supplicia & pœna perpetuae bujus loci vocabulo denotantur*. Hactenus recte Hieron. sed quod subjicit, minimè est admittendum, cum ait: *Duplicem autem esse Gebennam*, nimirum ignis & frigoris, in *Job plenissime legimas*. Nec enim Jobi verba, c. 24. v. 19. quæ spectantur, id statuunt: nemp̄ siccitas etiam aestus rapiens aquas nivis: *sepulchrum*, (vel *infernus* Ἐλάσσων) eos qui peccarunt: *Sensus enim clarus est*, quod ut terra sicca & calor, sive aestus, aquas nivales quasi rapiunt, ac consumunt: Sic sepulchrum aut *infernus* peccatores. Quare protasis similitudinis cum sua apodoli perperam, & contra fidei analogiam confunditur. *Sacra enim Scriptura aperte docet*, ignem inferni esse commune supplicium omnibus damnatis. Ut autem ad rem ipsam redeamus, *gehenna ignis*, id est, ignita, metaphorice, apud Judæos fuit, atque est in usu, pro inferno: quemadmodum contra hortus *Eden*, seu *Paradisus*, pro cælo. Sic etiam Christus, ut consueta metaphora *Paradisum* pro cælo usurpavit, cum diceret, *bodie mecum eris in Paradiſo*: sic etiam *gehennam ignis* Matth. 18. vers. 19. Pro inferno appellavit: & absolute *gehennam* Matth. 5. v. 29, 30. & 10. v. 28. Hoc tamen in loco cum ait, *obnoxius erit gehennæ ignis*: non generatim, sed distinetè ac speciatim, pro maximis illius pœnis accipit: ut comparatio cum antecedentibus minoribus inferni suppliciis evincit. Nam quod nonnulli judicio & Synedrio obnoxium esse, propriè accipiunt, quasi de temporalibus & corporalibus pœnis inteligerentur; gehennæ autem ignis obnoxium esse, pœnas æternas generatim notaret: illud minimè convenit; siquidem inde sequeretur, iram temerariam & convitum pœnis, puniendum pœna capitali externa: qualis iudicio Synedrii minoris, & a Synedrio majori inferebatur: Deinde Christum leges politicas hic etiam tradere, & quidem rigidiores quam per Mosen datae erant: Quæ prorsus aliena. Et res ipsa ostendit, cum pœnarum inferni, pro peccatorum disparitate, gradus, non possint propriè exponi, Christum prudenter similitudine à iudicio & Synedrio ducta, primos gradus duos adumbras: tertium verò gehennæ ignis per Synecd. generis pro specie, indicasse.

Atque hæc ad loci hujus, Matth. 5. v. 21. & 22. explicationem necessariam, & difficultatum reliquarum hujus capituli solutionem sufficere speramus.

Cœterum non alienum videtur, si hac occasione sermonis Christi, paucis de idololatrico, ac crudeli in gehenna cultu agamus.

De Trajectione Superstitionis liberorum infantum per ignem, in Gebinnom, sive Gehenna,

Crebra apud Prophetas trajectioñis sive transmissionis filiorum & filiarum infantium per ignem mentio est: Quid autem ea significet, non eadem est inter Hebreos, neque etiam inter Christianos sententia. Locus autem de ea re insignis est, quo illa superstitione vetatur, Deut. 18:

v. 16. *Ne inventor in te, qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem*, ut vulgo interpretantur: סְבִרֵבָנָה. Sed simplicissimum tamen est, in ignem. Quæritur autem hoc loco, quid hæc traductio designet; quidam lustrationem, hoc est, purgationem intelligunt; atque ita hoc loco & alibi exponit vulgata versio. Atque ita existimant nonnulli, fñorem fuisse, ut inter duos ignes, aut per ignem infantes raptim trajicerent; atque ita, ut non necarentur, sed vivi idolo consecrarentur; quemadmodum vulgata versio, Lev. 8. v. 21. *De semine tuo non dabis*, ut consecretur idolo Moloch: Hebraicè תְּבַנְתָּלְכָנְךָ est, ad transire faciendum, hoc est, ut transmittas Molecho; quod erat Ammonitarum idolum, & 2. Reg. 16. v. 3. *Achaz filium suum transmisit in ignem*: ubi vulgata versio habet, filium suum consecravit, transferens per ignem. Idemque de Israëlitis, 2. Reg. 17. v. 17. traditur; & cap. 23. v. 10. de Josia dicitur: *Polluit etiam Topheth, quod est in valle filii Hinnom, ne transmitteret quis filium suum aut filiam suam in ignem Moloch*: ubi vulgata versio habet, ne consecraret per ignem Moloch. Alii verò contra statuunt hanc trajectioñem notare combustioñem. Atque ita A. Ezra Levit. 18. v. 21. *Non dabis de semine tuo Moloch*, exponit תְּבַנְתָּלְכָנְךָ ad comburendum: Sed ait quosdam exponere de transmissione super ignem, qua siebat, ut quidam infantes ea non morerentur, alii verò morerentur. Kimchi verò idoli Molech brachiis inditos infantes fuisse combustos tradit in comment. suis, 2. Reg. 23. v. 10. & Rabbi Nathan similiter in lexico Thalmudico suo, quod Baal haruch, vocat, in voce בָּאֵל, Sic & Fagius ad Chaldaeam paraphrasin Onkelosi, Levit. 18. v. 21. & Tremell. ad hunc locum, Matth. 5. in notis, in Syriaco Testamento, combustos fuisse filios asserit. Quæ sententia maximè consentanea videtur, infantes non simpliciter consecratos idolo, trajectioñe per ignem; sed combustos trajectioñe in ignem; idque non solum auctoritate insignium auctorum sic existimamus; sed etiam imprimis hoc argumento. Talis traductio in ignem intelligitur locis citatis, qualis in usu fuit gentibus profanis, quas ejecit Deus ē terra promissa, ut docetur Levit. 18. v. 21. cum 24. & Deut. 18. v. 9, 10, 12. 2. Reg. 16. v. 3. Atqui hic fuit profanarum illarum gentium usus traductionis in ignem, ut infantes, filios suos & filias, non per ignem transmitterent; sed in ignem comburéndos mitterent, ut demonstratur, Deut. 12. v. 30, 31. *Ne exquiras de Dīs earum (gentium) dicendo, quomodo coluerunt gentes istae Deos suos; sic & faciam ego quoque*. Ne sic facito Febovæ Deo tuo. Nam quicquid abominationis est Febovæ fecerunt Dīs suis. Nam & filios suos, & filias suas dīs suis comburunt igne. Ergo trajectio in ignem combustionem notat. Atque ita etiam videmus illud fuisse in usu, etiam Sepharvæis, qui in ditionem Israëlitarum fuerunt missi coloni, 2. Reg. 17. v. 31. & Sepharvæi comburebant filios suos igne Adramelecho, & Hanamelecho Dīs Sepharvaimorum.

Atque hæc de ista quæstione, ad multa S. Scripturæ Vet. Test. loca melius intelligenda, sufficere arbitramur,

ē C A P . VI. *De Oratione Dominica:*

Qum Dei invocatio alia sit oratio, quâ aliquid ab ipso petitur: alia gratiarum actio, quâ ob dona laudatur; prioris perfectissima formula est à Domino nostro Iesu Christo tradita. Vnde oratio Dominica dici solet; quæ quantum substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus, ut recte Tertull. qui & illud addit, in ea breviarium totius Euangeli contineri, lib. de oratione cap. 1. Ea autem describitur primum Matth. 6. v. 9. deinde Luc. 11. v. 2. Re quidem utrumque eadem, sed occasionis, loci & temporis circumstantia diversa. siquidem Matth. 6. Christus primum ultro eam præscripsit communiter suis auditoribus ac discipulis, in concione illa nobilissima, in monte habita, quæ cap. 5. 6, & 7. recensetur: Luc. verò 11. v. 1. postea alio in loco, cum precatus esset, ac rogatu cuiusdam e discipulis, eandem formulam, pauculis verbis immutatis, & omissa conclusione repetit. Constat enim Dominica apud Matthæum oratio, non solum præfatione & propositione, sed etiam conclusione.

Præfatio quis oretur declarat, à benevolentia, cum *Patrem*; & ab omnipotencia exaudiendi, cum *cælestem* nominat. Propositio *quid orandum* sit sex petitionibus notat, & duas partes quasi tabulas complectitur. Prima est precatio boni. Secunda est deprecatione mali. Precatio boni, quatuor petitionibus constat. Nam tribus prioribus bonum spirituale triplex: quartâ vero bonum corporale petitur. Ac spirituale bonum est summum, vel summo subordinatum. Summum est *sanctificatio nominis Dei*, quo tanquam ad finem ultimum omnia referenda: de qua re petitione prima. Subordinatum bonum est, primum, *adventus regni Dei*, quo Ecclesiam regit; in hac quidem vita, per gratiam; post hanc verò vitam, per cœlestem gloriam: de quo petitione secunda. Alterum bonum subordinatum est obedientia Deo Regi, in regno gratiæ, præstanta, imitatione obedientiæ, quæ in cœlo est: de quo petitione tertia. Corporale verò bonum per Synecd. indicatum, est *panis quotidianus, bodi: dandus*, petitione quarta. Atque hæc de precatio boni, cum spiritualis, tum corporalis; cui additur altera parte, ac quasi tabula secunda hujus orationis, deprecatione mali duplicitis, primum præsentis, deinde futuri. Præsens malum est debita peccatis nostris pœna, quam deprecamur petitione quinta, de *remissione debitorum nostrorum*, hoc est, peccatorum, ratione pœnæ, Luc. 11. Futurum malum est *tentatio Diaboli*, qua ad peccata solicitat, petitione sexta, *ne nos in eam inducat, sed ab ea liberet*. Atque hæc propositio petitionum sex: cui subjicitur ad confirmationem conclusio: Hæc enim à Deo peti, quod *illius sit potentia, & regnum, eoque potestas præstandi; & gloria, in secula, quod ad eam omnia petita tendant*; idque addito *amen* finitur.

Atque hæc strictim de orationis Dominicæ distinctione dicta sunt. Ad cuius illustrationem quædam expendenda. Ac primum de præfatione quæratur, an vox *Pater noster*, notet Deum communiter, seu tres personas, Patrem, Filium, Spiritum Sanctum, an verò primam tantum. Quidam prius, alii posterius probant; in eo tamen utrumque consentiunt, adorationem tribus personis convenire æqualiter, propter unam eandemque Deitatem: Deinde commune ius esse, quod nos regenerant, & adoptarent in filios, eoque Pater noster communi ratione nominari queant. Sed in eo quæstio versatur, utra sententia sit convenientior huic loco: qui priorem sequuntur, hac ducuntur ratione, quod ea sit uberior, ut quæ alteram etiam includat. Nam si tres personæ Patris nostri appellatione intelligentur, etiam prima persona (etsi non sola) intelligitur. Pro altera verò sententia, ratio est prima, quia in omnibus aliis Nov. Test. locis *Pater noster* perpetuò de prima persona usurpatur: quæ & *Pater Christi cælestis*, Matth. 18. v. 35. & *pater noster cælestis*, Matth. 5. v. 48. nominatur; Christi quidem natura; noster verò gratiæ, quemadmodum Ioan. 20. v. 17. *Ascendo ad Patrem meum, & patrem vestrum*. Sic & *Pater noster*, à Christo Filio distinguitur, in solenni illa ac frequenter precatione, ac voto: *Gratia vobis, & pax, à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*, Rom. 1. v. 7. 1. Cor. 1. v. 3. & 2. Cor. 1. v. 2. 3. *Gratia, & pax, à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo; benedictus Deus, ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater inquam ille misericordiarum, & Gal. 1. v. 3, 4. Eph. 1. vers. 2, 3. Col. 1. v. 2, 3. Phil. 1. v. 2. & 4. v. 20. & 1. Thess. 1. v. 1. & 2. Thessal. 1. v. 1, 2. & 2. v. 16. & 1. Timot. 1. vers. 2. Philem. v. 3. Hinc etiam unus Pater uester in celis, ait Christus, Matth. 23. v. 9. & Paulus Eph. 4. v. 5. *Unus Dominus &c. & v. 6. Unus Deus, & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus vobis*. Quæ appellatio primæ personæ tribuitur, ob excellentiam, non essentiæ, sed ordinis personalis ratione. Neque ullus in Nov. Test. locus appetat, qui expressè tres personas simul; aut distinctè Filium, aut Spiritum Sanctum Patrem nostrum vocet. Altera ratio est, quia ita Christus ipsemet interpretatur, quem Patrem nostrum intelligat, nempe suum etiam (etsi diverso modo, ut ante exposuimus) Joh. 15. v. 16. & 16. 23. *Quicquid petieritis Patrem, in nomine meo, (en quomodo à se distinguat) dabit vobis*: Ubi distinctè satis patrem nostrum orandum à se distinguit, & suum esse declarat; ut cap. 15. v. 15. & cap. 16. v. 26, 27,*

& 28. ostendunt. Huc etiam pertinet, quod Paulus, *Patrem*, quem invocamus, *Abba à Pater*, à Spiritu Sancto distinguat, Rom. 8. v. 14, 15. Atq; ita & hanc expositionem priori (licet ea in se sit pia ac ferenda) tanquam aptiorem prætulit Catechesis Palatina, ac nostra. Nam in expositione petitionis secundæ ad quæstionem 123. dicitur, adveniat regnum tuum, hoc est, *rege nos verbo, & spiritu tuo*. Ergo Pater noster alias est à Spiritu suo. Idque eodem modo dicitur, ut à Davide Ps. 51. v. 12. & 13. *Cor mundum crea mihi Deus, & Spiritum rectum innova, &c. ne projicias me à facie tua, & Spiritum Sanctum tuum ne auferas à me*: Deinde in sexta petitione, ad quæst. 127, dicitur: *Tu nos sustentes, Spiritus tuus robore firmes*. Ubi manifestè Pater noster, quem oramus, distinguitur à Spiritu suo, & alium esse Spiritum ab illo Patre nostro ostenditur. Sic etiam accipit Ecclesia nostra in sacra cantione, orationis Dominicæ, in petitione secunda.

Den Trooster soet / gheest ons / die Christus ons toeseydt. Ubi Pater noster, qui oratur, distinguitur à Spiritu suo, & à Christo. Sic etiam in conclusione dicitur: *Want uð Vader is dat lijch etc. Met Christo uwen Sooen alleen / en den Heilighen Gheest ghemeen*. Ubi sole clarius, Pater noster, qui in oratione Dominicæ vocatur, & invocatur, à Christo filio unico, & à Spiritu Sancto aliis statuitur. Idemque eadem ratione distinctè declaratur in universis precationum formulis, publicè receptis; & post Catechesin Belgicam adjunctis, antc, & post concionem, in cœnæ, & baptismi administratione, & universa liturgia sacra, ubi etiam expresse satis indicatur, *Patrem nostrum*, in oratione Dominicæ primam Deitatis personam, à Filio, & Spiritu Sancto distinctam intelligi: adeo ut hæc sententia, sine aurium multarum offensione, & contradictione, in nostris Ecclesiis, refutari non possit. Hisce accedit consensus Patrum. Nam primum Tertull. Libr. de oratione Dominicæ, cap. 2. ait; *Item in Patre Filius invocatur, ego enim, inquit, & Pater unum sumus*. Idemque declarat, cap. 3. & lib. contra Præxam, cap. 23. expressè ait: *Pater noster qui es in celis de Patre, ut à Filio suo distinguitur, distinguendum*. & Orig. *πατέρων*, de principiis, Lib. 2. cap. 4. sub initium. Deinde Cyprianus de Oratione Dominicæ, sectione 8. *Quanta autem, inquit, Domini indulgentia, &c. qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, ut Deum Patrem vocemus, & ut est Christus Dei Filius, sic & nos Dei filios, nuncupemus*. Quartò Athanas. in epistola de Synodi Nicenæ decretis, sub finem. Præterea Chrysost. Tom. 4. Homil. 2. in Symbolum: *Vide te, inquit in Patre, quod dixisti & in capite orationis, Pater noster qui es in celis, hoc dicitur in symboli confessione, credo in Deum Patrem, &c.* Denique August. Tom. 10. Serm. 126. de tempore ait, *Nam quando nos terrestres, & miseri, & imbecilles & inutiles servi auderemus, vultum levantes ad celum, dicere, Pater noster, nisi ipse per suum nobis unigenitum, banc fiduciam præstisset*.

Quare hisce omnibus consideratis Patrem nostrum de prima persona, in orationis Dominicæ præfatione, aptius explicari appetet.

Illustratio versus 11. *De Tane inuic.*

Magna est, inter priscos Patres, non minus, quam inter quosdam recentiores Theologos, ac Philologos, de petitionis quartæ sensu in oratione Dominicæ, sententiarum discrepantia. Nam primum quæritur, quid panis hoc loco designet. Deinde quid *inuenit* sit. Nam ad prius quod attinet, quidam panem propriè seu sine metaphora accipiunt; ut Chrysost. in Matth. Homil. 20. alii verò impræcipiè per metaph. exponunt, ut Athanas. Tom. 1. de humana natura Christi, editione Commel. pag. 474. de Spiritu Sancto. *Spiritum inquit, vocat Panem cælestem, dicens panem nostrum inuenit da nobis bodiæ*. Alii verò Christum, seu corpus Christi; quia dixit. *Ego sum Panis vivus, qui de celo descendit, & Panis quem ego dabo pro mundi vita*; ut Hier. Mat. 6. exponit & Aug. etiam Tom. 4. de Sermone Domini in morte Lib. 2. hanc sententiam recenset: quam tamen non probat, sed refutat, & suam (quæ tertia est hoc loco) adferens, præcepta

cepta divina expónit, cum ait, *ref. at igitur, ut quoridam non Panem accipimus, spiritualēm, praecepit sc̄. divina, que quotidiū oportet meditari, ac operari.* Nam de ipsis Dominus dicit *operari non escam, quæ non corruptitur.* Alii verò primam sententiam quæ proprium Panem, ac cibum corporis interpretatur, & eam quæ de corpore Christi impropriè accipit, proponunt, & utramque probabilem statuunt; quemadmodum Tertull. lib. de oratione cap. 7. & Cypri. de oratione Dominicā, Sect. 13. Nostra verò Ecclesia in Catechesi, primam meritò sequitur. Ratio autem patet, à certissima regula interpretationis recte deducta; quia à propria significazione verborum non est recedendum ad impropriam, nisi ratio contraria necessariò hoc exigat: atque nulla hic est omnino ratio necessaria, quæ hoc suadeat. Nam propria significatio hoc loco accepta, orationis Dominicæ ordinis, perfectioni, ac analogiæ fidei, probè consentit. Ordini, ac perfectioni, quia (ut Tertull. lib. de oratione cap. 6. ait) *quam eleganter divina sapientia ordinem orationis instruxit?* ut post cœlestia, id est, post Dei nomen, Dei voluntatem, & Dei regnum, terrenis quoque necessitatibus petitioni locum faceret. Nam & edixerat Dominus, *querite primum regnum,* & tunc vobis etiam hæc adjicientur. Analogiæ vero fidei etiam consentire inde appetet, quod non solum, Prov. 30. v. 9. Sapiens similiter precetur, *ale me Pane p̄d id est, portionis mibi statutæ,* hoc est, convenientis, seu ut alii interpretantur demensi mei; sed etiam Paulus 2. Cor. 9. v. 10. idem Corinthiis precatur, cum ait, *Porro qui suppeditat semen ferenti, Panem vobis ad escam suppeditet.* Deinde panem, hoc est, Synecdochicè, omnia vitæ corporalis necessaria, indies à Deo precari, est opus fidei, erga Deum, tanquam datorem bonorum omnium, Jac. 1. v. 17. non solum spiritualium, sed etiam corporalium, Psal. 127. & 128 & fiducia non in bonis nostris aut industria nostra, sed in Deo omnipotente, ac benigno Patre collocata, 1. Tim. 6. v. 17. Denique exercitium est obedientiæ Deo debitæ, qui sua bona peti vult, & parentibus se daturum promisit, Matth. 7. v. 7. Quæ verò huic sententiæ ab August. Tom. 4. de Sermone Domini in monte Libr. 2. objiciuntur, eandem non infringunt. Primum enim est hujusmodi: *Cur, inquit, oremus pro his adipiscendis, quæ sunt huic vitæ necessaria, veluti est victus, & tegumentum, cum ipse Dominus dicat, nolite solliciti esse quid edatis, vel quid inducamini. An potest quisquam de eare, pro qua adipiscenda orat, non esse sollicitus, cum tanta intentione oratio dirigenda sit?* Sed negatur consequentia. Licet enim Christus solitudinem victus prohibeat, ea tamen non generatim de quavis, sed speciatim de anxia atque incredula intelligitur, quæ ex providentiæ divinæ, & paternæ Dei erga nos benevolentia diffidentia promanat. Qualis est in iis, qui plus divitiis, quam Deo fidunt, & à sua cura atque industria plus quam à Dei providentia paterna, dependent, ut ex vers. 24. & seqq. in primis vers. 30. 31. & 32. constat. Alioqui enim cura, ac prvidentia humana, ex fide providentiæ, & voluntatis divinæ, & agnitionis officii nostri orta, necessaria est: & neglectus illius vitiosissimus: adeò ut Paulus 1. Tim. 5. v. 8. dicat: *qui vero suis, ac præcipue domesticis, non providet, fidem abnegavit, & est infidelis deterior.* Ideoque non solum Joseph, cura prudenti, Ägypto panis copiam procuravit imposterum necessariam: sed etiam Christiani Ecclesiæ Antiochenæ, famis obventuræ per Prophetam Haggi certiores facti, collecta sua, pauperi Ecclesiæ Hierosolymitanæ sollicitè prospexerunt, per Pauli & Barnabæ legationem Actör. 11. vers. 28, 29, 30. eandemque curam Paulus adhibuit alibi 1. Cor. 16. v. 3. Gal. 2. v. 9, 10. Quare prima Augustini ratio omnino infirma: nec altera firmior, his verbis: *Et illud quod ait, querite primum regnum Dei, & hæc omnia apponentur vobis; non ait utique, querite primum regnum Dei, & deinde ista querite; sed hæc omnia, inquit, apponentur vobis, scil. etiam non querentibus: quomodo panem recte dicatur non querere aliquis, quod ut accipiat, intensissimè Deum precatur, nescio utrum inveniri queat.* Sed solutio non est difficultis; Christus enim hoc loco ordinem querendorum ostendit, nempe ut prima cura sit regni Dei & justitiae illius, seu obedientiæ Deo debitæ: non autem corum, quæ ad corporis sustentationem requiruntur,

ut præpostere ac perversè vulgo fieri solet. Atque ita confirmat ac repetit, quod in oratione Dominicā docuerat, petere utrumque: priori quidem loco, ante reliqua, nempe adveniat regnum tuum, & fiat voluntas tua; Postea vero, *panem nostrum da nobis;* & quamvis promittat Christus, quærentibus regnum, & justitiam illius, reliqua adjicienda: petitionem tamen reliquorum non excludit: immo sua dona parentibus dare vult, & petenda præcipit; ut postea ostendit Matth. 7. v. 7. & 8. Deinde relatio, quæ Christus hic utitur, cum ait: *regnum Dei querile primum,* demonstrat reliqua secundo tamen loco petenda; ut quæ regnum primum quærentibus danda, sed non (ut Augustinus objicit) sine precibus; nam ut citra omnem controversiam Deo debentur gratiae pro paterna liberalitate, qua vitam nostram sustentat; sic necessario etiam hunc honorem ipsi debemus, ut hoc beneficium ab eo profici agnoscamus, & supplici oratione ab eo, tanquam patre nostro, petamus. Quare rationes Augustini adversus propriam panis, pro corporis cibo, hoc loco, significationem, sunt invalidæ. Qui madmodum etiam quod Erasmus (qui de pane cœlesti, quo anima nutritur accipit) ait: *Nec enim in preicatione tam cœlesti Christus de hoc opinor loquistur pane, quem à suis parentibus accipiunt gentes:* Illud inquam, ut recte Clariss. Beza notat, omnino repudiandum. Quippe, si quis observet, duplex hic est vitium; primum antecedentis, deinde consequentiæ. Antecedentis: quia primum, parentes etiam gentiles non dant panem, ut causa principalis; sed ut instrumentalis tantum: Deinde non simpliciter, sed secundum quid tantum; quia per Synecdochēn panis tiominè omnia vitæ sustentandæ subsidia necessaria Christus complectitur; parentes autem, ut ministri Dei, tantum partem eorum suis liberis; Deus vero & parentibus & liberis omnia largitur, & pacem, bonam valetudinem, fertilitatem soli, opportunum solis splendorem, & pluviam tempestivam solus donat: & cum placet, immissa sterilitate, aut vastatione varia per animata aut inanimata, à parentibus & liberis ausert; Ideoque cā obortā, solemnī parentum ac liberorum supplicatione, orandum præcepit Deus Jocel. 2. v. 15, 16, 17, & gratias deinde agendas pro pane seu frumento impetrato v. 23, ad 27. Consequentia etiam est infirma; nam etiam bona, quæ Deus per ministros donat, parentes aut alios, nihilominus ab eo petenda, tanquam auctoře ac domino. Quamobrem cœlestem hanc preicationem non dedecet, ut Deo gloriam tribuamus quotidianam, in precibus, quod ipse sit non solum spiritualis vitæ author, quæ redemptor per Christum: sed etiam corporalis, quatenus & creator, ac providentia sua omnium animalium auctor; & quatenus per filium redemptor non solum animæ, sed etiam corporis, 1. Cor. 6. v. 20. Ideoque & Paulus 1. Tim. 4. v. 3. ait: *cibos Deus creavit ad participandum cum gratiarum actione fidelibus.* & v. 5. de cibo ait: *sancificatur enim per verbum Dei, & preces.*

Atque hactenus de significatione panis, quem in oratione Dominicā à Deo patre nostro dari petimus. Quid vero sibi velit, quod addit, īnōn, examinandum superest; si quidem de hujus vocis origine, & recta hoc loco significatione, inter Theologos, non solum veteres sed etiam recentiores, & inter Philologos ipsos, diversa sunt judicia; adeò ut vir doctissimus, ac pietate insignis, Doctor Scultetus in exercitationibus Euangelicis lib. 2. cap. 31. de hac difficultate differens, dicat: *Et Grammaticorum, & Theologorum carnificina hactenus fuit vocabulum īnōn, ab hac ut utrosque liberem operam dabo.* Hæc ille. Difficultas autem eo maior, quod illa vox non alibi, quam apud Matth. cap. 6. & Luc. cap. 11. in oratione Dominicā, & apud interpretes, ac lexicographos posteriores, inde petentes repertiatur: quemadmodum in primis à doctissimo Angelo Caninio, in fine grammaticæ Syriacæ, Assyriacæ, & Thalmudicæ, in tractatu de locis Novi Testamenti Hebraicis, cap. 14. de pane quotidiano asseritur: *ne legi quidem apud illum authorem, nisi sacros.* Ad originem vero quod attinet, ea bisariam statuitur; quidam enim verbale esse tradunt, alii nomen compositum. verbale quidem ab īnōn post venio, sequor, ut hoc ab īnōn cum significat ē, venio. Unde infinitum īnōn, & participium

τὸν ex quo ἵνα subiens, post veniens, succedens, sequens, ut apud Euripidem Iphigenia in Aulide vers. 651. ἵνα σέροια, subiens vel proxime futura absentia. μέσοις pro ἵναις. Quæ vox, ut loco jam adducto, accipitur absolutè ac tantum adjective: ut etiam Actor. 23. vers. 11. τῷ δὲ ἵποσθυτι, sequenti verò nocte, & Actor. 7. vers. 26. τῷ δὲ ἵποσθημέσῃ, sequenti vero die. Atque hinc interdum relatè ad vocem οὐδεὶς per ellipsis accipitur, ut Act. 16. vers. 11. τῷ δὲ ἵποσθημέσῃ sequenti vero supple die, ut etiam Actor. 20. vers. 15. & 23. vers. 18. Atque hoc etymon probasse apparet Athanasium in libro de humana naturâ Christi pag. 474. Editione Commelin: τὸν ἵναιον ἀρτον ταῦτα τὸν μέλλοντα, panem ἵναιον, hoc est futurum. Et Antesignanus ad Grammaticam Græcam Clenardi, ubi de verbalibus agit, pag. 128. editione Wechelii anno 1580. qui sic ait: ab ἵναιον, proxime sequens dies, fit ὁ ἵναιον· craftinus, quotidianus. Idque etiam olim secutum est Euangelium Hebraicum, ut Hieronymus Math. 6. testatur: in Euangeliō, inquit, quod appellatur secundum Hebreos, reperi τὸν πότιον, quod dicitur craftinum, idemque sequitur Erasmus annotationibus ad Matthæi cap. 6. & doctiss. Piscator, & Angelus Caninius capite ante citato, qui ait: quod cum Græcus Matthæi, ex Hebræo illo interpres, vocem illam Syriacam רַמְלָה nulla voce Græca posset exprimere, & sciret τὸν ἵναιον, pro postridie ab omnibus accipi, nomen novum, aptum tamen, servata analogia formasse, ἵναιον. Sed in eo aliena primum est hypothesis illa, quod Euangelium Matthæi scriptum sit Hebraicè; deinde & altera quod Hebræum illud exemplar Euangelii, cuius Hieronymus meminit, fuerit genuinum Matthæi exemplar. Hæc enim duo à verò omnino dissentire perspicuis demonstrationibus in libello de genealogia Christi, ad calcem operis, ostendimus. Deinde in hoc etymo statuendo analogiam, nec Antesignanus, nec Caninius, insignes licet Grammatici, etiam Græci, observasse videntur: nam ut Doctiss. Pasor in suo Novi Testamenti Lexico notat (cum de voce ἵναιον, & ἵναιον eruditè differit) in lingua Græca à participiis adjectiva nomina non derivantur. Ac sane usus idem confirmat, adeò ut ne à diligentissimis quidem Grammaticis ulla regula, aut exemplum tradatur. Si quis forte objiciat, ab ἵναιον volens derivari ἵναιον voluntarius; verum est & ἵναιον ab ἵναιον etiam formatur; sed hæc non sunt participia, sed potius nomina, quæ participiorum formam imitantur, ut Doctiss. Sylburgius in Grammatica Græca pag. 35. & 262. declarat. Quod vero in exercitationibus Euangelicis, & θεωρίαις & ἵναιον ab ἵναιον innuitur derivari, analogiæ Grammaticæ repugnat. Nec enim ἵναιον sed ἵναιον in usu est: neque hoc sensu participium ἵναιον exstat; nec si in usu esset, adjectivum inde formaretur, ut ante ostendimus. Alii igitur ἕναιον (ut ἕπονται & ἔπονται & ἐπέντονται) non esse verbale, sed compositum censem (ut Clariss. Beza, & Henricus Steph. in thesauro) ex ἕπει & ἕποια: quemadmodum ex ἕπει & ἕποια, ἕπειον ac proximè ex ἕπειον, & ex ἕπει & ἕποια, ἕπειον potestati subjectus: quemadmodum Sylburg. in Grammatica pag. 262. docet, & Dominus Pasor in Lexico Nov. Test. Atque hanc compositionem Theophylactus Græcus etiam expresse in Commentariis ad hunc locum monstravit, & Hieronymus ad hunc locum, & vulgata versio illi attributa: ita tamen, ut vocem ἕπει, non ut reliqui, pro ad, sed pro super, minus commodè accipiat. Verum adversus hanc compositionem vocis objicit Caninius, in loco ante indicato, eam esse contra Græcas linguæ analogiam, quæ postulareret ἕπειον, non autem ἕπειον, quem secutus exercitationum Euangelicarum author, ait: Error, & non intellecta origine Grammatica ortus, ἕπειον, ab ἕπει, & ἕποια, compositum nomen esse crediderunt; quod si verum esset, ἕπειον, non ἕπειον disendum fuerat. Sed error hic omnino nullus: Nec enim analogia compositionis obstat, cum ea non sit sola hæc, ut vocis ἕπει iota ante vocalem compositæ vocis, detrahatur, sicut ἕπειον dicitur non ἕπειον; sed etiam altera, ut interdum maneat: quemadmodum ex ἕπει & ἔργον, ἕπειον, ἕπειον, perjurus & ἕπειον, perjurium: & ex ἕπει & ἕπειον, ἕπειον, fit primum ἕπειον, & deinde ἕπειον.

ab ἕπειον, unde ἕπειον inspector, ut usus bonorum authorum, & lexicographi demonstrant. Quod adeo clarum est, ut etiam loco citato Caninius hoc agnosceret tandem cogatur, cum ait: quamvis igitur demus ab ἕπειον, dici posse ἕπειον, ut ἕπειον ab ἔργον, significatus ipse verbi Syriaci, quod Gbris̄tus uetus est, repugnat. Quæ verò de voce Syriaca dicit, rectè refutat D. Scultetus in exercitationibus Euangelicis. Quare demonstrata recta origine vocis ἕπειον, de significatione genuina agendum paucis. Eam autem cum suo etymo expressit succinctè Theophylact. cum ait ἕπειον τὸν ἕπειον τὴν ἕπειον, καὶ εὐσῆπον ἡμῖν ἀνταρκτὸν h. c. ἕπειον dicit, qui ad effientiam, & constitutionem nostram sufficiens; ubi videtur, effientiam pro vita, quâ sumus, accipere: quemadmodum Aristotel. Metaphys. lib. 4. cap. 5. necessarium, inquit, dicitur, sine quo, ut causa adjuvante, non contingat vivere, ut respirare, & alimentum animali necessarium; impossibile enim est αἴτη τὸν τὸν τὸν, sine iis esse, ubi quod prius vivere dixit, postea esse vocat eodem tensu. Atque hanc etymologiam, & sententiam ante Theophylactum, Basilius Magnus (ut etiam rectè doct. Beza obseruavit) in Asceticis ad questionem 252. proposuit: τὸν ἕπειον ἄρτον, τύρον τὸν τὸν τὸν ἕπειον ζεῦ τῷ ἕπειον χειρὶ μελοντα, hoc est, ut Musculus interpretatur, qui ad quotidianam viæ sustentationem, substantie nostræ conductit. Chrysost. verò sensum exprimit: τὸν ἄρτον τὸν ἕπειον, τύρον τὸν τὸν ἕπειον, panem, ἕπειον, hoc est, diarium, sive diurnum; & Suidas, ἕπειον ἄρτον ἕπειον, τύρον, hoc est, ἕπειον, panis, qui ad effientiam nostram aptus est, aut diurnus vel quotidianus. Nam vox illa; ἕπειον alterutrum notat, ut Henricus Steph. in thesauro demonstrat. Latini patres idem etiam spectarunt, quando quotidianum verterunt, ut initio, cum de pane agerem, ex Tertull. Cypriano, & August. ostendi, & sic vulgata versio, Luc. 11. 3. Non supersubstantiale, ut hoc loco, sed quotidianum interpretatur. Quæritur autem an fatis rectè. Quidam ita censem, ut Beza: Vetus, inquit interpres fatis commode quotidianum vertit. (sc. Luc. 11.) quum sic vocare, quod vulgatum & usitatum est, soleamus. Alii verò negant, primum quod Græci Interpretes ipsi non verterint καθημετά: attamen homo Græcus Lexicographus Suidas, secundo loco, ut modo ostendi sic exponit. Altera ratio est, quod Ταῦτα, esset vix tolerabilis: quia Luc. 11. pro καθημετά, hodie, ponitur τὰ καθημετά. Si igitur inquiunt, ἕπειον est καθημετά; dicendum fuerit otiosa & odiosa repetitione, panem nostrum quotidianum da nobis quotidie. Sed dici potest non esse otiosam repetitionem: quia καθημετά Græcè etiam notat diurnum, diarium, seu dies convenientem; atque ita forte per catachresin, latina illa vox quotidianum, imitatione Græcae vocis, initio usurpata. Atque ita simile erit illi Danielis 1. v. 5. dede ei rex בְּרִית־יְהוָה rem diei (id est, victimum diurnum) in die suo, hoc est, quotidie, singulis diebus. Et eadem phrasis etiam extat Jerem. 52. vers. ult. Aut etiam dici potest, cum Clariss. Beza, panem quotidianum, pro vulgari, ac consueto accipi; ut scil. à delitiis ac superfluis distinguitur ut 1. Tim. 6. vers. 8. Habentes victimum, & amictum, ea nobis sufficient. Quemadmodum à philologis καναnananana

cum viderit hoc loco dubium, quomodo conciliari possint
March. & Lucas: cum ille habeat, *da hodie*: Lucas vero *da nō iūs* supple *īasū*, id est *singulus diebus*, quotidie: &
ut Syrus recte vertit, *omni die*: Sed responderi potest primò
cum Beza, ut *quotidianum*, *vulgarem* notet: & Luc. 11. nō
al' iūs sine ellipsis, scilicet in diem, id est, quanto in hunc
diem opus est: atque ita idem erit, cum voce *hodie*. Cui vi-
detur simile illud Luc. 19. 17. de Christo; & *docebat nō iūs*
īasū (id est, per diem seu die illo) *in templo*; ut oratio sit
perfecta, ac sine ellipsis vocis *īasū*. Nam quod communiter
interpretes exponunt, per ellipsis potius *īasū quotidie*, il-
lud sequentibus non videtur satis cohædere: sequitur enim
Sacerdotes vero & *Scribē* querebant eum perdere, nempē eo
aīc. Deinde esto, valeat communis interpretatio, & sit ellip-
sis *nō iūs* scil. *īasū*. *Quotidie*: diversitas erit inter
Euangelistas, non contradic̄tio. Nam qui petit panem ho-
die, non excludit panem sequentibus diebus, à Deo dandum:
& qui panem dari postulat singulis diebus, hodie etiam dan-
dum includit. Neque obstat quod Christus sollicitudinem
crastini prohibet. Nam de incredula & immoderata solum
cura agit: quemadmodum antea demonstravimus. Ac vi-
detur Christus hac diversitate voluisse docere, & hodie &
singulis diebus à Deo patre nostro, panem diurnum, ac ne-
cessarium expectandum, ac petendum.

Atque hactenus de pane *īasū*.

De Orationis Dominicæ petitione quinta.

PEtitio orationis Dominicæ quinta, constat propositio-
ne, & confirmatione. Propositio est: *Remitte nobis debita nostra*. In qua indicatur petitionis objectum, & sub-
jectum, seu de qua re & quidnam petatur. Ac prius quidem
sunt *τὰ δεσμά τα ἡμῶν*, id est, debita nostra. *Debitum* autem
propriè est *τὸς alienum*, quod alicui reddi debet, ut Matt. 18.
v. 30. & 32. *ubi δεσμὸι & τὰ δεσμά μου* appellatur. Impropriè
vero per metaphoram, vel per metonymiam usurpatur. Per
Metaphoram primum bisariam: vel in bonam enim vel in
malam partem accipitur. In bonam, ut officium præstan-
dum notetur: quod scil. quemadmodum debitum credito-
ri reddendum; sic & officium ei, cui obstrictus quis est, tri-
buendum, atque ita Rom. 13. v. 7. ubi prius significatione
propria, posterius metaphorica accipitur; sic enim ait: *reddite igitur omnibus τὰς δεσμὰς debita: cui tributum tributum*, &c. (en
proprium debitum) *cui timorem timorem*, &c. en metaphori-
cum: unde ad officium debitum obstricti *debitores* etiam vo-
cantur, ut Rom. 1. v. 14. c. 8. v. 12. In malam verò partem
debiti vox ob similitudinem quandam translata, notat peccatum:
quod sicut debitum ad æris solutionem, aut ejus
defectu ad pœnam obligare solet. Matth. 18. v. 25. & 34. Sic etiam peccatum reum efficiens, debitæ pœnæ obno-
xiuum reddit: quia stipendium peccati mors, Rom. 6. v. 23.
& 1. Cor. 15. v. 56. Quæ significatio *debiti*, pro peccato,
non Hebrææ, neque Græcæ lingua, sed Chaldææ & Sy-
riacæ (ut ab eruditis recte observatum) familiaris. Qua po-
tissimum lingua, ut Christus locutus est, sic vocem illius
imitatus Matthæus, Græcè *ἰράλημα* debitum, pro peccato
usurpavit: Lucas vero *ἀναπτίς* cap. 11. vers. 4. eodem sen-
su posuit, sine dubio, ut à Christo in repetitione orationis
Dominicæ factum. Nam & Christus Matth. 6. v. 14. & 15.
quod antea v. 12. *ἀπειλήμα* dixerat, *τὰ παρεπόματα*, lapsus,
hoc est, peccata appellavit. Atque inde etiam *ἀφελέμα* de-
bitores pro peccatoribus dicti sunt, Matt. 6. v. 12. & Luc. 13.
v. 4. *Putatis debitores fuisse præ omnibus*, id est, peccatores:
Quemadmodum ex re ipsa, & v. 2. apparet. Similitudo au-
tem debiti, & peccati, Matth. 18. v. 27. & 35. in parabola
Christi explicatur. Atque hæc de significatione metaphorica,
qua aut officium aut contra officium violationem seu pec-
catum (ob diversi debiti similitudinem ante explicatam)
notat. Unde altera impropria oritur peccati duplex signi-
ficatio, per metonymiam; primum efficientis, pro effecto:
nempe ut non ipsum peccatum, sed pœnam peccato debiti-
tam designet: quemadmodum Zach. 14. 9. *Hoc erit Ἀgy-psi peccatum, & omnium gentium peccatum*, id est, pœna peccati:
& de Christo dicitur Isa. 53. v. 12. *Peccatum multorum tulit*. & 1. Pet. 2. 24. *Similiter, qui peccata nostra pertulit*. Sic

etiam Hebr. 9. v. 28. *apparebit sine peccato*, hoc est, pœna
peccati. Altera hinc procedens metonymia, est a *hunc* pro
subjecto, ut pœnam peccati ferentei seu hostiam pro pec-
cato notet; ut Levit. 3. v. 9. *aspergito de sanguine illius pec-
cati*, id est, hostia pro peccato: *item peccatum est*, hoc est,
hostia pro peccato, & 2. Cor. 5. v. 21. *Eum*, qui non norat
peccatum (notitia scil. experientiae suæ, id est, qui nullius
peccati sibi erat revera conscientia) *pro nobis fecit peccatum*, h. e.
hostiam pro peccato, seu pœnam peccati nostri ferentem.

Hæc de vocis *debiti*, & *peccati* significatione, cum pro-
pria, tūm impropria. Hoc autem in loco Matt. non propriè,
ut perspicuum est: sed impropriè accipitur: & quidem per
Meton. priorem, ut pœnam debitam peccatis notet. Atque
ita intelligitur, de qua re petitio quinta instituatur: ut al-
terum membrum, nempē id quod petimus ostendit. Hoc
autem est *remissio* illius, cum dicitur, *Ἄφει ἡμῖν, dimittite aut re-
mittete nobis*, hoc est, condona: ne à nobis exige, consueta
metaphora, à rerum, quæ vinculo astrictæ tenebantur, di-
missione ac liberatione; quemadmodum Ioh. 20. v. 23. *re-
mittere peccata, & ea retinere*, & Matt. 18. v. 18. *solvere &
ligare*, eodem sensu opponuntur. Atque hinc constat, de-
bitorum seu peccatorum remissionem nihil aliud esse, quam
pœnæ peccatis debitæ omissionem, seu condonationem: &
remittete nobis debita, seu peccata, notare, ne pœnæ ob peccata
debitæ solutionem, seu satisfactionem à nobis exigas: sed
clementer condones. Cæterum observandum est, remissio-
nem peccati esse duplicem: unam universalem, alteram par-
ticularem, universalis est, quā omnia peccata, seu pœnæ o-
mnibus peccatis debitæ, ac solvendæ, condonantur. Qualis
quam hic petimus, qua omnis satisfactionis pœna, tam tem-
poralis, quam æterna, vivâ fide præditis, propter solutio-
nem ac satisfactionem perfectam Christi, condonatur:
Rom. 3. v. 25. Nam *sanguis Christi purgat nos ab omni pecca-
to*. Hebr. 9. versu 26. Tit. 2. versu 14. 1. Joh. 1. versu 7.
& 9. & Acto. 13. versu 38. & 39. & Jerem. 31. versu. 34:
& Hebr. 8. versu. 12. & 10. versu 17. Rom. 8. versu 1.
Particularis vero remissio est alicujus pœnæ corporalis in
hac vita inferendæ omissionis. Qualem petiit & obtinuit Pha-
rao, à Mose, & à Deo. Exod. 10. versu 16. & 17. & Israë-
litæ hypocritæ, ac foedifragi, Psal. 78. versu 35. & 37. &
Achabus 1. Reg. 21. versu 24. Qualis particularis remis-
sio, orta à lenitate Dei erga reprobos, justum illis judicium
futurum non abstulit, sed distulit: quod ea lenitate abuten-
tes post hanc vitam debitas pœnas amplius luant, Rom. 2.
versu 4. & 5. Hac autem petitione quinta non intelligitur
particularis remissio ob generalem Dei misericordiam:
sed universalis, quā ex speciali erga fideles solos miseri-
cordia, propter Christi nati ac donati solutionem, pœ-
nas omnes, peccatis ipsorum luendis debitas, credenti-
bus ac pœnitentibus condonat. Quod autem Scholia festi
eruditus ad hunc Matthæi locum ait: *Christus nomine re-
missionis divine, hoc loco per Meton. subjecti intelligit,
sensum illius in animo nostro, qui est sensus fidei*; illud omnino
alienum est. Nam talis significatio ex nullo Scripturæ lo-
co probari potest; neque etiam ex bonorum authorum
loquendi modo: immo omnia loca in quibus ea phrasit ex-
stat; aliam expositionem flagitant: quemadmodum induc-
tione eorum colligi potest. Deinde hac ratione petitio re-
missionis pœnæ peccatorum ex oratione Dominicæ impru-
denter tollitur. Nam qui sensum seu fidem illius petit,
eam jam factam statuit. Quare initio longè melius exposuit,
cum dixit, *remitte id est condona, noli à nobis postulare per solu-
tionem aut satisfactionem*. Quod autem postea subjungit,
*Quanquam hic potissimum petimus, ut cordibus nostris per Spir-
itum Sanctum persuadeat, quod nobis remiserit peccata nostra per
Christum: ut percipitur ex annexa ratione & addita post explica-
tione: illud inquam primæ expositioni non convenit*. Nam
quo modo quæso remissio peccatorum & condonationem
pœnæ eorum, & simul ac potissimum persuasionem illius
denotabit? Deinde an remissio peccatorum facta (ut hic
statuit) peti poterit? cum omnis sapiens petitio objectum
habeat rem futuram, non autem præteritam. Neq; sequens
ratio aut expositio, à Christo addita, ullo modo hoc probat:
quia similiter remittere peccata, pœnam seu vindictam non

exigere seu condonare citra controversiam significat: cum dicitur, *sicut remittimus debitoribus nostris*: non autem significat, ut alteri persuadeatur pœnam seu vindictam ipsi remissam. Quare in eadem petitione declaranda, *Luc. 11.* insolentem hanc explicationem benè ac prudenter author ille omisit, & communem tantum sententiam rectè proposuit: *tum ait, remitte nobis debita, id est, noli nos punire propter nostra peccata*: & peccatorum remissionem ait per Meton: efficientis significare omissionem pœnae. Quibus apte dicitis accedunt Synonyma in sacris literis varia, ac periphrases diversæ quibus remissio peccatorum non aliter describitur: cuiusmodi sunt, *non imputare peccata scilicet ad pœnam, tollere, ea non observare, non visitare, non intrare cum peccatore in judicium*, & similia sœpè in sacris literis obvia. Quare remissio peccatorum est pœnae iis debitæ omissionis, seu condonatio.

Veruntamen de hujus amplitudine inter pontificios & orthodoxos contraria est assertio, ac controversia. Nam Orthodoxi sentiunt, remissionem hic peti, & à Deo obtineri, pœnae peccatorum universæ, (non solum æternæ, sed etiam temporalis) Dei judicio, secundum legis condemnationem, debitæ. Contra verò Pontificii statuunt: quemadmodum liquet ex Concilio Trid. Sess. 6. canon. 30. Si quis inquit post acceptam justificationis gratiam, cuilibet peccatori penitenti ita culpam remitti, & reatum æternæ pœnae deleri dixerit, ut nullus remaneat reatus pœnae temporalis exsolvenda, vel in hoc seculo, vel in futuro in purgatorio, antequam ad regna cœlorum aditus patere possit, anathema sit; & Bell. tom. 3. controv. 3. de bonis operibus lib. 1. cap. 6. Deus cum nobis peccata dimittit, condonat injuriam, atque ad amicitiam suam nos reconciliat, neque experit pœnam æternam: (quam sine summo exitio luere non possemus) requirit tamen ut tempore satisfactionem minimè negligamus. Hac ille. Satisfactionem autem hanc duplē statuerunt; unam per nos: idque aut in hac vita, aut per cruciatum in purgatorio post hanc vitam: alteram pro nobis per alios, quorum satisfactionio, pro peccatoribus hic pœnitentibus aut in purgatorio cruciatis, sublevandis succurrat, ut ex Greg. de Valentia in opuscul. Theologico, libro de indulgent. cap. 1. aparet.

Cæterum ab hac satisfactione, viventes, Papæ beneficio, & interdum mortuos, per indulgentiam posse liberari, atque ita peccatorum pœnas temporales vel universas, vel partem earum, pro Papæ potestate, atque arbitrio, certis observationibus præscriptis, condonari affirmant. Indulgentiam verò Gregorius de Valent. loco memorato, definit hoc modo; *Indulgentia Ecclesiastica est relaxatio pœnae temporalis, iudicio divino, peccatis actualibus, post remissam culpam debitæ, per applicationem superabundantium Christi & Sanctorum satisfactionum facta, extra sacramentum, ab eo, qui legitimam ad hoc autoritatem habet.*

Hisce ad intricatae Pontificiorum sententiæ explicacionem præmissis, argumenta eorum primaria expendemus, quibus probare conantur, homini remissis peccatorum pœnis æternis, propter unius Christi satisfactionem, pœnas tamen temporales non esse remissas: sed eas ab homine, per se, aut per alium exsolvendas: nisi scilicet indulgentia Papæ accesserit. Primarium autem, quod adducunt, est Davidis exemplum geminum: primum est *2. Sam. 12.* ei enim verè pœnitenti versu *13.* remissis peccatis, pœna adhuc inficta fuit, filii mors. versu *14.* Sed negatur consequentia, quia hæc non fuit pœna satisfactionis, à severo judice inficta: sed pœna castigationis paternæ, ex amore salutis illius, ut corrigetur, ac sanctior redderetur, *Hebr. 12. versu 6. 9. 10. 11. & 1. Cor. 11. versu 32.* & blasphemia hostium ea castigatione reprimetur: & scelera hujusmodi Deo improbari constaret: sicut ex versu *14.* aparet. Sed rursus objicitur, pœnam talionis, quam Deus Davidi ante resipiscientiam, comminatus erat, de violan- dis ipsius uxoribus, versu *11.* nihilominus post condonata peccata, immisam. *2. Sam. 16. versu. 22.* Verum eadem solutio est; res quidem mansit, sed finis mutatus. Nam pœna irati judicis metata est in castigationem benevoli patris.

Alterum Davidis exemplum petitur ex *2. Sam. 24.* quod Davidi, post resipiscientiam, & petitionem remissionis peccatorum versu *10.* ideoque impetrationem illius, tamen poena temporalis divinitus inficta, versu *12. & 13.* Sed eadem responsio est. Nam pœna ea non fuit satisfactionis, sed castigationis; ad correctionem illius, & exemplum aliorum: ut peccati illius imitationem, castigatione conspecta, vitarent, & ut gloriae Dei, apud hostes, per famam peccati, læsæ, consuleretur: ne ea peccata Deo quasi probanti ascriberent. Atque eadem Augustini in similibus objectionibus, (quas etiam Pontificii afferre solent, ut ex Gregor. de Valent. de indulg. cap. 1. liquet) solutio, tom. 7. de peccatorum meritis lib. 2. cap. 33. & 34. ubi duo ex Gen. 3. adversariorum nostrorum argumenta ponunt. Primum est; mors pœna peccati est, & tamen in hominibus etiam fidelibus, quibus peccata remissa sunt, ea nihilominus manet. (cui addunt Pontificii & illud ex eodem cap. in sudore vultus, panis esum) deinde partus mulierum cum dolore licet pœna sit peccati, in piis etiam mulieribus, Deo per remissionem peccatorum reconciliatis, permanet, eamque ferunt. Solvit verò hæc argumenta Aug. cap. 34. cum ait: *ante remissionem esse illa, supplicia peccatorum, post remissionem autem certamina, exercitationes que justorum, item mortem, inquis corporis, propter hoc peccatum Deus homini inflixit, & post peccatorum remissionem, propter exercendam justitiam, non admetit.* Hæc ille. Quare Deus peccata remittit non partim, sed omnino: ut *1. Ioh. 1. Christi sanguis nos purgat ab omni peccato;* & ea confitenti, ac remissionem petenti per veram resipiscientiam ac fidem omnino remittit: quemadmodum etiam universè promittit; *quicquid petieritis à Patre meo, in nomine meo, dabit vobis.* Ioh. 16. v. 23.

Atque hæc de petitionis quintæ, in oratione Dominicæ, parte prima, nempè propositione. Altera verò est confirmationis his verbis *αὶ οὐκ ἔστιν ἡμῖν remittimus debitoribus nostris:* id quod à Christo apud *Lucam cap. 11.* in orationis Dominicæ formula (Math. 6. publica concione proposita) privatim repetita, Apostolis hoc modo tradit, εἰς τὰς. Nam & *ipsi remittimus omni debitori nostro:* unde videtur apud Matthæum similiter vertendum, *Nam & nos:* ut expressius cum *Lucæ* verbis conveniat, siquidem vox Græca αἰς, quæ propriè ut significat, inter alias significationes (quas triginta Henricus Steph. in thesauro suo enumerat, ac probat) etiam pro conjunctione ἐν sive γὰς quia, nam, usurpatur: quemadmodum Steph. ibidem exemplis aliquot ex Homer. & Thucyd. demonstrat. Quibus addo duo loca insignia, primum *Aeschylus* in *Persis* edit. Henr. Steph. pag. 138. *αὶ ταῦτα γένεται τοτεγμά,* hoc est, quia omnia facta sunt: quemadmodum Scholiares doctissimus ait, τὸ αἰς, αἴτι ὁ ἐν γένεται τοτεγμά, id est, αἰς, pro quia & pro valde. secundus locus est Sophoclis in *Electra* edit. Henrici Steph. pag. 132. *αὶ τὸ αἴς ἡ δένη τὸ ἱμάτιον τὸ τρωῶν.* Quem versum doctissimus Camerarius ita transtulit; quia scilicet *nibsl meorum malorum mibi notum fuit.* Et Triclinius Græcus Scholiares primarius ad eum locum, ait, quidam dicunt αἰς αἴτι τὸ ἐν. alii vero dicunt αἰς pro ὄλεσ, quod & melius. Ubi sic usurpari apud Græcos & hoc loco à quibusdam ita exponi, agnoscit: et si aptius putet, ut hoc loco, pro revera accipiatur. Idemque ab Eusth. in Homer. duabus in locis diferte afferitur. Quo etiam ab Homeri interpretibus referri solet, *Iliad. a versu 182.* *αὶ οὐκ ἔστιν τας, quoniam à me aufert.* Quare hinc constare satis arbitramur, vocem αἰς & Poëtis & aliis etiam authoribus Græcis interdum οἰλα & γὰς quia, quoniam, significare; ideoque cum pro αἰς Lucas habeat γὰς, consentaneum videtur, ut ita apud Matthæum in eadem petitione reddamus. Sin verò vocis αἰς propriam significationem retineamus, similitudo, non autem paritas indicabitur remissionis nostræ, & divinæ: & confirmationem non expressam ac directam (ut antecedens explicatio) sed implicitam, atque indirectam, positione conditionis requisitæ, innuet, nixam non merito aut præstantia remissionis nostræ, (ea enim imperfecta) sed gratuita Dei promissione, ut Christus postea exponit v. 14. *Nam si remiseritis &c.* quibus ostendit, conditionem remissionis divi-

divinitus certè impetrare, eam esse, ut nos aliis, qui nos offendere condonemus: eaque conditione posita, per fidem orationem similem à Deo gratiam obtenturos. Atque hæc strictim ad hujus loci intelligentiam dicta.

C A P I T U S U N D E C I M U S
V E R S U M 20, 21, & 22. I l l u s t r a t i o .

MEmorabilis & explicatu dignissimus est hic locus Matth. cap. 11. vers. 20. 21. & 22. descriptus, partim ob rei, quæ ibi continetur gravitatem: partim ob indignam Pontificiorum & Novatorum perversitatem: qui eo ad suum Semipelagianismum, & liberi arbitrii in conversione ad fidem, cum gratia Dei *sw̄s̄ȳs̄* ac concursum abutuntur.

Constat autem hic locus præfatione Matthæi, & oratione Christi. Præfationis Matthæi scopus est, facilior verborum Christi intelligentia. Medium verò ad eum scopum tendens, est explicatio temporis, & materiæ seu summæ verbis Christi comprehensæ. Ac tempus indicatur cum ait: *Tunc id est, postquam Iohannes ad Christum discipulos misisset, & ipse Iohanne commendato contemptum illius, & Christi, populo exprobasset. unde colligitur, narrationem Lucæ cap. 10. vers. 12. 13. 14. 15. similem quidem esse, sed non eandem.* Nam Christi oratio apud Matthæum habita est, postquam Christus, Apostolos ad prædicandum Euangeliū mittendos, de officio & eventu monuissest; id quod Matth. 10. ad finem usque describitur. Quibus dēinde post discessum eorum succedit oratio, de Iohanne Baptista, & indigno populi contemtu, cap. 11. 1. 2. &c. Contra verò oratio Christi quam Lucas describit huic similem, accidit ante illam Apostolorum legationem, ut vers. 11. & 16. quibus includitur, demonstratur.

Materia verò seu summa orationis Christi indicatur: *capit exprobrare urbibus, in quibus editæ erant plurime virtutes ipsius, quod non ualuerat.* quibus verbis quidnam præcipue in sequenti Christi oratione contineatur, indicat Matthæus generatim primum; deinde exponit speciatim. Ac prius quidem est exprobratio: nam Christus probro increpat urbes, nempè tres, Chorazin, Bethsaida, & Capernaum, sitas in Galilæa, ad lacum Tiberiadis. Speciatim verò exprobratio declaratur 1. propositione collata ipsi à Christo gratiæ; deinde ingratitudinis ipsorum oppositione. Gratia autem est, quod in eis editæ fuerant ejus *sw̄s̄ȳs̄*, & quidem plurimæ. *Sw̄s̄ȳs̄* autem (quasi dices *potentias*, *vires*, &, ut vulgo transferunt ambiguè, *virtutes*) miracula significant, per metony. efficientis pro effecto suo, quia ea sunt extraordinaria & miranda potentia divina opera; ut quæ humanæ naturæ vires superant. Quæ Christus ut verus Deus non aliena, sed sua æterna potentia efficit. ut Luc. 9. v. 19. Marc. 16. v. 20. Atque ita observandum est discrimen inter Christi, & Apostolorum miracula perspicuum: Nam licet Apostolis potestatem edendi miracula dederit, Matth. 10. v. 8. potentiam tamen suam, qua propriè facta miracula, iis non indidit, neque communicavit: sed externum ministerium loquendi, & externa signa adhibendi tradidit: quibus suam efficaciam (ut solus miraculorum author) addidit. idque appetet etiam ex Actor. 3. vers. 6. Petrus enim claudum sanans dicit; *in nomine Iesu Nazarei, surge, & ambula.* ubi præceptum quidem miraculi, est Petri (qui Christo, de miraculis per Apostolos fecuturis, Marc. 26. v. 17. credidit) sed miraculi propria effectio, nec omnino, nec partim à Petro; sed à Christo solo processit: quemadmodum diserte populum admirantem ipsem monet, vers. 12. *Quid miramini super hoc, aut quid intentos oculos in nos habebitis, quasi propria vi, aut pietate efficerimus, ut hic ambularet, & vers. 16. & per fidem in nomen ipsius, hunc quem conspiciatis ac nostis, confirmavimus nomen ipsius: fides, inquam, quæ per ipsum dedit isti integratatem hanc coram omnibus ipsis.* Quibus Christus miraculi solus author, fides verò erga promissionem Christi, de fecuturis, Apostolorum ministerio, miraculis, causa impetrans statuitur. Ac propterea ex miraculis à Christo editis, in primis quæ omnium crea-

turarum seu hominum, at quo Angelorum vires superant (qualis resurrectio mortuorum, potentia visus penitus ablatæ restitutio, & similia) merito concluditur, cum e se verum Deum: non quia miracula illa edidit: sed quia eo modo: quod scilicet vi sua Deitatis, tanquam auctor; contra verò ex miraculis Apostolorum hoc concludi non potest, quia illi fuerunt eorum quidem causa impetrans, ac fide miraculorum promissori: m impetrans: sed non propriè efficiens. Ideoque cum divisa atque infinita potentia, qua miracula effecta sunt, iis non fuerit insita, nec communicata, sed à Christo vero Deo accesserit, (cui miraculorum, vi sua, effectio convenit, Marc. 16. vers. 20. Hebr. 2. vers. 4.) propterea Apostoli authores miraculorum non fuerunt, sed tantum ministri: ideoque nec causa instrumentalis aliter quam improprie per metaphoram, appellantur. Nam instrumenta, propriè sic dicta (sive naturalia, sive artificialia) etsi non sint causæ effecti sui soli, nec principales, adjuvantes tamen, insitaque sua vi ad efficiemtiam illius aliquid conferunt emolumenti: ut securis ad sectionem arboris vim suam exerit, quamvis homo secans, eaque utens, sit causa principalis. Instrumenta verò impropriè dicta sunt adjuncta quædam antecedentia, quæ similitudinem quandam habent cum instrumentis, quod videlicet eorum instar, effectiōnem, ut requisita conditio antecedant, eamque certò consequentem habeant. ita fides nos Christo unit, ac justificat, ut causa instrumentalis non propriè seu per se insita sua vi (ut naturalis & artificialis) sed impropriè ac supernaturalis, quæ ex promissionis Dei vi, ea beneficia impetrat ac consequitur, virtute Spiritus Sancti. Sic etiam in edendis miraculis Apostoli fuerunt instrumenta eorum, non propriè sic dicta, natura, aut arte, sed ita vi, quasi vim insitam ad effectiōnem eorum una cum principali causa requisitam, ac concurrentem habuissent: sed impropriè, ut instrumenta supernaturalia, quod secundum promissionem, de miraculis per ipsos futuris à Christo factam, credentes, suo ministerio, ac fide, ea ab ipso impetrarint.

Atque hæc de gratia tribus urbibus collata, nempè virtutibus seu miraculis, in iis, à Christo editis, & quidem non paucis, sed (ut ad amplificationem gratiæ additur) plurimis, qualia etiam vers. 5. hujus capituli recensentur.

Ingratitudo verò urbium earum, hoc est incolarum, exprimitur ab Euangelista, cum ait, *δια μετενομασιν, quod non egissent penitentiam:* quemadmodum vulgata latina versio exponit; *vel non resipiuerint;* ut noster interpres Beza translatis. Cujus vocis origo, ac significatio distinctè nonnulli explicanda est hoc in loco; ut sententia Euangelistæ, & Christi, eo melius intelligatur, & à corruptela Pontificiorum & Novatorum clarius vindicetur.

Nō, & contractè *mentem*, & indè per Netonymiam subjecti pro adjuncto *sententiam mentis* notat. undè verbum *mea mente agito*, hoc est, cogito, aut intelligo, & cum præpositione *mea* hoc est, *post aut trans mentem*, hoc est, ut Henricus Stephanus in Thesauro exponit, *post intelligo*: atque ita opponitur voci *mentis*, hoc est, *ante rem intelligo*, seu *prævideo* (quemadmodum idem ex Platōnis Gorgiā & Xenophonite probat) aut *mentem*, hoc est, *sententiam muto*, sicut idem Stephanus ait: Veruntamen ejus significationis exemplum ullum nec ipse adserit, nec alibi haec tenus inveni: Videtur tamen innui in libro Sapientiæ cap. 12. vers. 10. *dabas nō μητρολας locum penitentiae* (ut interpres transtulerunt communiter; aut forte, *mutationis sententiae*) *non ignorans, pravam esse generationem eorum, & infinitam eorum malitiam, nec multam eorum rationacionem, διπλάσια ἡ λογισμὸς αὐτῶν in seculum.*

Ab hac propria significatione oritur impropria; quæ longè frequentior est, ut per Metonymiam causæ efficientis, pro effecto suo, *pænitere*, vel *pænitentiam agere* significet: quod est, ex conscientia peccati minus ante considerati, mutata jam sententia, dolere. Quomodo *μετίνω* frequentissimè apud Græcos authores pro *pænitentia* usurpatur; qua do re eleganter Ausonius in epigrammate, de occasione & *pænitentia* ait;

Quæ tibi juncta comes? Dicat tibi. dic rogo, quæ sis?

Sum Dea, cui nomen nec Cicero ipse dedit.

Sum Dea, quæ facti, non factique exigo pœnas.

Nempe ut pœnitentia, sic Metanæa vocor.

Laetantius autem Christianarum Institutionum lib. 6. cap. 24 ait, *υιλαροῖς dicunt quād nos Latīnē possūmus resipiscētiam dicere; Resipiscit enim ac mentem suam quasi ab insania recipit, quem errati piget, castigatque seipsum dementiae, & confirmat animum suum ad rectius vivendum.* Veruntamen *υιλαροῖς, & υιλαρίᾳ* Græcis per se generatim, pœnitere, & pœnitentiam notat; sive sit mali, sive boni; ut etiam exempla apud Henricum Stephanum in Thesauro adseruntur, aliaque in bonis authoribus occurunt: frequenter tamen de secundo modo intelligitur. Convenit autem significatione cum verbo *υιλαρίᾳ*, quemadmodum ex bonorum authorum usu constat; qua de re locus memorabilis Plutarchi, *τεῖ διδύμιας: οὐ σύντις, οὐ τούτων δεινές ιγασμένες, οἷος ἔλατος οὐ σαρκί, τὴν φυχὴν τεῦ μηλαμένων αἰματούσας τὸν, καὶ τύπαντας ἐπαπλεότες; ταῦς μὲν γάρ αἱλαρίας άγαρτος οὐ λόγος, τεῦ δὲ υιλαροῖς αὖτος ιγασθεῖται δικονομίας οὐρανού τῆς φυχῆς, καὶ κολαζούσας οὐφέντης, hoc est: Conscientia qua conscius mibi sum perpetratorum scelerum, ut ulcus in carne, in anima pœnitentiam cruentantem perpetuā ac vellecātētē relinquit.* Alias enim tristitias auferit ratio: pœnitentiam verò ipsa efficit, quæ à seipso cum pudore animæ mordetur ac punitur. Atque hac significatione hujus vocis usus frequens est in sacris literis, quemadmodum Jerem. 4. v.28. & cap. 31. v. 19. *pœnitentia me ἀποκατέστη:* Lxx. interpres utroque in loco vertunt *υιλαρίας*. Sic etiam in Novo Testamento, Luc. 17. v. 4. *Si dicat υιλαρία pœnitet me, remitte ei, ut recte vulgata versio: minus verò aptè noster interpres Latinus transtulit, resipui, & vers. 3. si υιλαρία, pœnitentiam egerit, & Hebr. 12. v. 17. dicitur de Esavo, υιλαρίᾳ, id cīt, pœnitentia locum non inventit, quemadmodum interpres communī consensu ita exponunt, & res ipsa flagitat. Atque ita in hac præfatione Matthæi accipitur hæc vox; ut Christi oratio ei subjecta ostendit. cuius scopus est, occurrere scandalō: ne auditores exemplo hujus impœnitentiæ seducerentur; sed ut hac oratione in timore Dci, & officio continerentur.*

Partes autem illius sunt duæ, comminatio & confirmatione illius. Et comminatio quidem est hæc: *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida.* quæ indicat primum objectum, deinde modum, seu quibus, & quid comminetur. Illi autem, quibus minatur, sunt duæ urbes vicinæ, in Galilæa, ad lacum Tiberiadis, Chorazin, & Bethsaida; quibus Mētonymicè habitatores earum, hoc est Chorasini & Bethsai-dani intelliguntur. Quod verò minatur, est miseria, quam designat Christus, cum ait; *væ oī, væ tibi.* Quæ vox *væ* apud Lxx. interpres Bibliorum & in Novo Testamento extat. ut etiam H̄enr. Steph. in Thesauro annotavit, sed usum illius apud alios authores, nec ipse, nec ali osten-dunt; puram tamen Græcam vocem esse, vel illud indicat, quod *Væ* latinum inde derivatum. Hæc autem vox, primum ac propriè est interjectio, miseriæ suæ 1. Sam. 4. vers. 7. 8. vel alienæ, Jerem. 34. vers. 5, index: deinde impropriè per *άιλιποιεῖς* loco nominis indeclinabilis posita, miseriā notat, ut Apoc. 9. v. 12. *væ unum abiit, duo adveniunt, & cap. 11. versu 14. secundum væ, tertium væ,* hoc est miseria; atque ita opponitur felicitati, ut Ecclesiastis cap. 10. vers. 16. cum 17. & Luc. 6. vers. 20. cum 24. collato. Misericordia autem hæc vel temporalis est: ut Luc. 21. 23. *væ prægnantibus!* vel æternæ: ut Esai. 5. vers. 11, 18. 20. 21. 22. ubi *væ* denuntiatur ebriosis, aliisque improbis hominibus. & 1. Cor. 9. v. 16. *Væ mibi (supple erit) nisi Euangelizem.* & Matth 23. v. 13. & seqq. sèpissimè inculcatum illud: *Væ vobis Scribe & Pharisei!* atque ita hoc loco *væ* miseriā, & quidem æternam notat: ut ex altera orationis Christi parte, nempe confirmatione, à pœna, in die judicii ferenda, constat. Confirmatione autem est Enthymematica, cuius & antecedens & consequens comparatione minoris amplificatur. Antecedens autem rationem continet miseriæ, causa efficiente, nempe Chorazinorum & Bethsaidagorum impœnitentia, quam compa-

ratione cum minori impœnitentiâ Tyriorum & Sidonio-rum, (hominum à vera religione, & à republica Israëlis alienorum) amplificando non exprimit, sed satis innuit, cum ait: *Nam si in Tyro &c.* Summa autem sententia Christi est; vos Judæi Galilæi, hominibus Ethnicis, Tyriis & Sydoniis, deteriores estis. Nam miraculis illis quæ inter vos edita sunt, non estis ad pœnitentiam adducti: Contra verò si Tyriis & Sidoniis ea accidissent, pœnitentiam egissent olim, cum *sacco & cinere*, hoc est, suum ob pecata dolorem, ac luctum solenni more suissent testati. Nam in majori animi luctu in illis in primis regionibus hoc erat usitatum, ut saccum induerent 2. Sam. 3. v. 31. & 1. Reg. 20. versu 31. & 32. & præterea interdum in cinere quoque federent. ut Esth. 4. versu 3. quo de ritu & apud Græcos ex Homer. & Plutarcho nonnulla in major. annotat. à Beza proferuntur. Hæc autem *υιλαρία* seu pœnitentia Tyriorum, posita miraculorum illorum conditione, futura, intelligitur hujusmodi, quæ communis est electis & reprobis, credentibus in Christum, & non credentibus: qualis fuit Ninivitarum cum *sacco* pœnitentia. Jon. 3. versu 6. & 11. qui *υιλαρίας pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ*, Matt. 12. v. 41 quæ non ex fide in Christum orta (nam ea ex auditu Euangeli, Rom. 10. versu 16. & 17. quo caruerunt) sed ex fide comminationis, à Deo, per Jonam, propositæ, Jon. 3. versu 5. & 6. qualis etiam pœnitentia Achabi, cum *sacco*, describitur, comminationibus Dei per Prophetam excitata, 1. Reg. 21. 27. sic hoc in loco pœnitentia Tyriorum intelligitur futura, non ex vi-va in Christum fide: sed ex omnipotentiâ Dei creato-ris, in miraculis seu virtutibus Christi, sese patefacientis, cognitione ac timore pœnæ: qualis pœnitentia, ante si-dem in Christum requiritur, & interdum sine ea conse-quente existit, & à fide diserte distinguitur, ut Marc. 1. v. 15. *υιλαρία pœnitentiam agite, & credite Euangeli.* & Actor. 20. vers. 21. *Testificans in Deum pœnitentiam. υιλαρία, & fidem in Iesum Christum.* denique Hebr. 6. v. 1. *Non jacientes rursum fundamentum υιλαρία pœnitentia ab operibus mortuis, & fidei in Deum.* Atque hæc prima pœnitentia, quæ nondum credentium & ex fide in Deum creare omnipotentem mundi judicem oritur: & à se-cunda, quæ credentium in Christum, distinguitur. Nam ut hæc à fide in Christum Servatorem procedit, & certa est ad salutem via, 2. Cor. 7. v. 10. sic illa prior est prævia 2. Tim. 2. v. 25. & partim à Deo, partim ab hominis volun-tate procedit, ut & Achabi & Ninivitarum exempla evin-cunt: atq; ita originis suæ ratione, à fide in Christum (quæ merum Dei donum est, Ephes. 2. v. 8. 9. 10.) distingui-tur. Quod autem de futura hac Tyriorum, posita illa conditione, pœnitentia asserit, illius veritas ex indefinita divinæ ipsius naturæ præscientia constat, qua novit, quid-nam, quo posito antecedente, fuisset secuturum, etiamsi neutrum evenerit. Nam posita ea conditione alterutrum fuisse eventurum, ut aut pœnitentiam agerent, aut non agerent, omnibus notum est, ex principio illo, quod duo opposita non possunt simul esse vera; sed utrum eorum fuisset futurum, cum res fuerit contingens, solus prævi-dit, qui infinita suæ scientia omnia videt, nec solum ne-cessaria, sed etiam futura contingentia certò prædictit. Si-milis autem locus est Ezech. 3. v. 6. 7.

Hisce jam expositis non difficulter Pontificiorum & No-vatorum nodus, quem hic necesse conantur, dissolvitur. Probare enim hinc student, Deum, homines, ad fidem in Christum, convertere, non gratia merè perficiente, sed suffi-ciente, quæ demū quando accesserit liber humanæ vol-untatis assensus, fidem efficiat: ita ut duas statuant fidei justificantis causas, Dei gratiam sufficientem, & hominis voluntatem liberè concurrentem. Idque ex hoc loco ita firmari statuunt; quod ea gratia, quæ oblata fuit Galilæis urbibus, seu incolis earum, fuerit sufficiens ad credendum in Christum, & tamen non crediderunt. Sufficiemt autem fuisse inde colligunt, quod Tyrii & Sydonii, Christo teste, si ea iis fuisset data, in ipsum credidissent. Verum negamus Galilæis gratiam collatam fuisse sufficientem, ad credendum in Christum: Sed ad pœnitentiam agendum potuisse

potuisse sufficiere agnoscimus , ad quam virtutes illæ seu miracula Christi erant idonea , nisi voluntatis eorum prævitatis tanta obstitisset, quanta non fuit in Tyriis & Sidoniis : ad fidem vero non sufficiebat : quia ad eam in primis requirebatur doctrinæ Euangelii revelatio, non solum externa, Rom. 10. v. 17. quæ ipsis adfuit : sed & interna per Spiritum regenerantem, Matth. 11. v. 25. 26. 27. & 16. 17. Ioh. 6. v. 44. & 65. Eph. 2. v. 8. 9. 10. & 1. Petri 1. v. 21. 22. & 23. quæ interna gratia ipsis defuit. Ideoque Christus non ait, si in Tyro &c. credidissent in me : sed penitentiam egissent in sacco & cinere. Ea enim miracula , seu virtutes Christi, instrumenta erant, ad considerationem omnipotentiae Dei judicis , & ad peccatorum conscientiam, Deique metum ac penitentiam in Tyriis & Sidoniis, non adeo pravis, excitandam, idonea ac sufficientia ; immo si ea miracula evenissent, efficientia ; ut Christus testatur. Quare sententia hæc Semipelagianorum errori nequaquam patrocinatur.

Atque hæc de Enthymematis antecedente, prima scilicet confirmationis parte, qua Christus ab impenitentia gravitate, justitiam ac veritatem comminationis misericordia probat. Consequens vero, seu altera pars, est propositæ comminationis conclusio, ad illustrationem, & amplificationem illius, per comparationem pœnae minoris Tyriorum & Sidoniorum, quod scilicet horum conditio, in die extremi judicij sit futura tolerabilius, quam Chorazinorum & Bethsaidanorum : quo indicat illud, quod in antecedente non expressit, nimirum impenitentiam ipsorum fuisse majorem. Nam quamvis in die judicij universalis, pena damnatorum omnium futura sit, animæ simul & corporis, duratione temporis æqualis : quia communiter erit æterna: ratione tamen gradus, seu gravitatis pœnae, erit inæqualis, peccatis inæqualibus respondens : quemadmodum justitiae divinæ & meriti peccatorum ratio exigit, Luc. 12. vers. 46. & 47. & 2. Cor. 5. vers. 10.

Cæterum observandum est, vocem πληρῶς quæ præter seu preterquam primo notat, ut Marc. 12. 32. Ioh. 8 vers. 10. deinde verum veruntamen, Matt. 26. vers. 39. ut Hensyehius rectè exponit πληρῶς, ἐπειδὴ, οὐσια, hoc est, πληρῶς significat πληρωμα, veruntamen; accipi deinde, Ephes. 5. vers. 33. pro itaque, ut ex re ipsa Beza vertit, & Henricus Stephanus in Thesauro suo idem approbat. Atque hoc modo voce illa hic accepta erit directa conclusio, itaque dico vobis: si vero ut vulgata versio, quæ veruntamen transtulit, accipiatur, erit obliqua conclusio hoc modo: Tyri quidem, si ea miracula apud ipsos fuissent facta, quæ apud vos impenitentes, penitentiam egissent: veruntamen, ut tolerabilius eorum est culpa, ita tolerabilius quoq; eorum erit in die judicij conditio quam vestra. Beza vero hoc vertit, quis etiam.

Atque hæc de sententiæ hujus explicatione breviter dicta; unde similis Christi, de Capernaumis sententia; vers. 23. & 24. comprehensa, facile intelligitur.

Illustratio Versuum 25, & 26. ex Matth. XI. Capite.

Praeclaræ omnino ea est Concio Christi, quæ Matth. 11. inde à vers. 4. ad finem usque continetur. In ea enim primum est descriptio præstantiæ officii, partim Iesu Christi; partim Iohannis Baptizæ: cui deinde subjicitur gravissima exprobratio adversus ingratos duplex: primum incredulitatis Judæorum plurium malitiosæ; deinde trium urbium Chorazin, Bethsaidæ, & Capernaumi impenitentia magnitudo. Cui tertio loco jam subjicitur inserta Christi ad Patrem oratio succincta. Cui postremohortatio, ad fidem auditorum, in conclusione concionis adjungitur. Orationem autem Christi ad Patrem Euangelista describit vers. 25. & 26. duabus partibus: præfatione sua, & subjecta propositione orationi Christi.

Præfatio autem Matthæi tempus declarat orationis illius habita, cum ait ἡμέρα τοῦ κυρίου, in illo tempore, aut potius opportuno tempore, nempe cum antecedentem de incredulitate multorum, & impenitentia, reprehensionem promisisset, hæc locutus, dixit Christus. Nam vox respon-

dens, non propriè accipitur, ut orationem habitam ad interrogata significet, (non enim præcessit illa hujus rei interrogatio) sed impropiè, per Hebraismum, hoc est, phrasis Hebræ imitatione, in Euangeliis consueta, generatim pro locutus est, accipitur. Causa autem hujus prefationis est, quod Christus in oratione sua, quæ hic subjicitur, Judæorum compellatione interrupta, ab auditoribus paulisper ad Deum Patrem sermonem convertit: unde statim in sequentibus ad auditores redit: ideoque ne quis alio tempore hæc à Christo dicta suspicetur, ejusdem omnino concionis parenthesis esse docet.

Orationis autem Christi interjectæ occasio est, quod exprobratio incredulitatis malitiosæ Judæorum plurimorum, & contraria laus eorum qui crediderant vers. 19. ita potuisset accipi, quasi discrimin illud inter utrosque à libera voluntatis humanæ inclinatione processisset; ideoque credentes, qui filii, hoc est, morigeri discipuli, sapientia vocantur, potuissent de se gloriari, & alii gloriam iis tribuere.

Scopus autem Christi est, ut huic injustæ atque impioræ arrogantiæ tempestivè occurrat, & Deo suam gloriam hac in re attribuat. Medium enim ad hunc scopum idoneum est, hæc Christi oratio: quæ constat duobus membris, nimirum exordio, & propositione. Exordium denotat objectum & materiam generalem: seu, ut clarius exprimam, ad quem oratio dirigatur, & quid summatim ea contineat:

Eum autem ad quem oratio dirigitur, describit primum à persona, cum ait Pater, nempe cuius sum filius proprius Rom. 8. atque unigenitus, Ioh. 1. quemadmodum v. 27. satis perspicue declaratur: Deinde ab adjuncta potestate cum ait: Domine cœli & terræ, nempe creationis jure: cuius potestatis meminit in eum finem, ut sit fundamentum ac ratio præstructa eorum, quæ deinde subjiciet. Quum enim nulli omnino sit obstrictus, Rom. 11. v. 35. & 36. Quis prior dedit ei & retribuet ipsi? nam ex eo, per eum, & in eum sunt omnia: Idcirco de suo potest facere, sive ulla injuria, quod velit, bonaque sua dare aut non dare pro arbitrio, Matth. 20. v. 25.

Materia autem generalis seu summa orationis indicatur, cum ait, εἰς μολογίαν, id quod propriè significat confiteor, ut Matth. 3. v. 6. εἰς μολογίαν τὰς ἀμφὶς ἀντοῖ confitentes peccata sua, & Jacob. 5. v. 16. Deinde impropiè per Synecdoch. generis pro specie accipitur, in sacris quidem literis, pro confiteri laudem alicuius seu laudare, ut Rom. 14. v. 11. omnis lingua Deo εἰς μολογίαν confitebitur, pro laudabit, celebrabit, & cap. 15. v. 9. Propterea te in gentibus εἰς μολογίαν, confitebor, hoc est, laudabo. Atque ita, hic secundus Hebraismus occurrit observandus. Nam verbum Παντὸς apud Hebræos, in conjugatione hiphil Παντὸν, quod propriè ac generatim confiteri significat, sive ad laudem, sive ad vituperium: frequenter per Synecdoch. generis, pro laudare ac celebrare usurpatum: ut Genes. 49. v. 34. Psalm. 6. v. 6. & 9. v. 2. Confitebor Παντὸν (id est, laudabo) Iebovam tuto corde meo: Explicatio autem sequitur, narrabo omnia mirabilia ejus. Cui secundæ significationi tertiam addit Pagn. in thesauro Hebrææ lingua majore, ut sit gratias ago, similiter per Synecd. generis pro specie. Nam gratiarum actio est beneficii accepti confessio, ac celebratio. Veruntamen hujus significationis exemplum idoneum sedulo licet querenti, nondum mihi occurrit. Neque obstat quod Pagn. ibidem in radice Παντὸν illud Psalm. 72. v. 2. Παντὸν confessi sumus aut laudavimus, gratias agimus, exponit. Nam priorum durarum significationum exempla sunt obvia, quod de tertia nondum ostensum est, neque sane hic locus hoc requirit, ut vel ipse Pagn. ostendit, qui tres significationes dubiè proponit: Optimè autem fluit secunda significatio, laudavimus pro laudamus, celebramus: quemadmodum Tremell. & Jun. eruditè veterunt, & l. xx. Interpretes, εἰς μολογίαν trastulerunt. Neque etiam iidem l. xx. Interpretes vocem Græcam εἰς μολογίαν similiter, ullibi pro gratias ago posuerunt: neque ullus locus ex Nov. Test. adferetur, ubi ita accipi necesse sit. Hoc autem in loco Matthæi εἰς μολογίαν est Interpres vulgatus, & alii, Confiteor tibi exponunt: quæ significatio

ficiatio videtur huic loco maximè idonea. Primum, quia propria est; deinde, quia nulla obstat ratio necessaria cur impropiam statuamus. Ac rectè doctiss. Beza in annotationibus suis exponit *agnosco coram te*; quod verò addit, aut gratias ago, ut recte Erasmus: hoc dicitur quidem, sed quomodo probari possit, non video. Similiter Henric. Steph. in appendice sui Thesauri in voce ἔξομολογίας ait, *juxta enim Hebraicum idioma hic ἔξομολογία est publicè agnoscere, ac profiteri: cuiusmodi professiones publicæ, quoniam conjunctæ sunt cum laude ejus quem nos agnoscere profitemur, factum inde est, ut ἔξομολογία aliquando accipiatur pro gratias ago.* Matth. 10. ἔξομολογίας οὐ, *gratias tibi ago, laudes tibi dico, te prædico.* Hactenus ille. In quo confusio est duarum significacionum diversarum. Nam *laudare*, & *gratias agere* inter se differre, perspicuum ac certum est: quod illud latius, hoc verò angustius pateat. Deinde quod *confiteri* Hebraicè *gratias agere* notet, asseritur quidem, sed hactenus nondum probatum certis documentis. Quare *confitendi* significatio propria simplicissimè huic loco convenit, quod liberè & apertè Christus, quid de patris actionibus sentiat, profitetur.

Atque hæc de Exordio, quo generatim confessio, à Christo coram patre facta, continetur, propositio verò ei subjecta speciem confessionis exponit: qua rationem reddit illius differentiæ, quod viso Christo, auditaque illius doctrina, quidam non crediderunt, alii verò crediderunt. prioris ratio redditur his verbis, *quod bæc abscondens à sapientibus, & intelligentibus.* Quo in loco per vocem *bæc* intelligit mysteria regni cœlorum, seu doctrinam Euangeli ab ipso propositam: ut res ipsa ostendit. Abscondisse autem ea dicitur Deus, non propriè, quasi jam ante ea fuissent revelata ac nota: sed metaphoricè, similitudine quadam: quod scilicet ea ignota non patefecerit. Cæterum hujusmodi absconsio est duplex: una externa, qua aut Doctrina Euangeli non proponitur omnino: vel obscurè parabolis involvitur, ut non possit intelligi. de qua re Matth. 13. v. 10. 11. Christus enim rogatus à discipulis, quare per parabolas loqueretur eis, respondit, *quia vobis datum est noſſe mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum:* idque factum esse, ob contemptum ante audi Euangeli, vers. 13. exponitur, *quisquis enim non habet, etiam quod habet,* (id est, quod putat se habere, Luc. 8. 18. sc. firmiter) auferetur ab eo: quemadmodum Matth. 25. 28. talentum ab eo ablatum traditur, qui illius usum neglexerat. Interdum etiam abscondi dicitur doctrina, non exterius, sed interius, (qua altera absconsio est) & quidem bisariam. primum cum doctrina non intelligitur, licet clarè proposita, idque vitio, atque errore præjudicii: quemadmodum Apostolis Christi clara illius de passione, & morte doctrina non fuit intellecta, Luc. 18. 34. idque ea de causa, quod regni mundani opinio oculos mentis ipsorum obfuscārat. Alter modus est, quo Euangeli doctrina perspicuè prædicata, intelligitur quidem ratione sententiæ: sed veritatis notitia, per Spiritum S. regenerantem donata, deest: adeò ut, intellecta doctrinæ sententiæ, veritas tamen illius sit velata atque ignota: quomodo dicitur Luc. 19. v. 42. *Si tu noſſes etiam, & quidem hoc tuo die, qua ad pacem tuam sunt; nunc vero abscondita sunt ab oculis tuis.* id quod exponitur vers. 44. *eo quod non noveris opportunum tempus visitationis tue.* Qualis absconsio hoc loco intelligitur; Nam Christus aperte ac clarè cum alibi, tum hoc capite, sese Messiam esse docuerat, ac demonstraverat: adeo ut occulta non esset doctrinæ sententia, sed veritas illius. De qua intelligentia 1. Cor. 2. vers. 14. agitur: *Animalis homo, non percipit ea, quæ sunt Spiritus.* Nec enim Paulus loquitur de intelligentia sententiæ, sed veritatis illius. Nam sensum saepius increduli accuratius intelligunt ac percipiunt, quam plerique credentes: ut experientia evincit, & oppugnatio vera sententiæ Scripturæ.

Porrò hujusabsconsionis, seu non revelationis Euangeli internæ subjectum, statuuntur *sapientes & intelligentes*, hoc est, in Sacris literis, & multarum rerum scientia versati: quales fuerunt primores sacerdotes, legis doctores,

Scribæ & Pharisei, eorumque eruditii discipuli, ut Joh. 7. vers. 48. *Num quis ex primoribus credit in eum, aut ex Pharisæis?* Hoc autem indefinitè dicitur à Christo, ac de plenisque, non autem universè ac definitè de singulis. Nam Nicodemus Joh. 3. vers. 2. & 7. 50. in Christum credit, & cum eo Joseph Arimatæus, Joh. 19. vers. 38. 39. Neque propterea tamen Deus incredulitatis author statuitur, cum Euangeli mysteria, non revelando, abscondisse dicitur: quia incredulitatem in hominibus non efficit: sed ipsorum virtus ortam & in iis inventam, sine ulla injuria relinquit, ut qui ad fidei beneficium dandum nemini sit obstrictus, Matt. 10. vers. 15. Rom. 11. vers. 35. & 36.

Atque hæc de ratione prioris partis, cur scilicet auditorum Christi pars una non crediderit. Posterioris verò, nempè quod quidam alii ex iis crediderint, ratio additur, cum ait, *& ea revelârîs infantibus.* quomodo partim fidei originem, partim subjectum declarat.

Origo est revelatio Dei Patris, nempè per suum filium, Matt. 11. vers. 27. virtute Spiritus S. 1. Cor. 2. vers. 10. & 2. Cor. 4. vers. 13. Eph. 1. vers. 17. 18. Hæc autem revelatio non externa tantum, sed ei conjuncta interna intelligitur: quæ rursus duplex est: una fidei generalis ac mortua; altera specialis ac vivæ. Prior est, qua mens cognitione veritatis Euangeli per Spiritum Sanctum illuminatur. Sed ad fructum fiduciae seu spei salutis per Christum, & charitatis Dei proferendum est inepita: qualis partim in hypocritis 1. Tim. 2. vers. 19. partim in iis, qui in Spiritum Sanctum peccant, Matth. 12. vers. 32. Hebr. 6. vers. 4. 5. 6. 7. Hæc prior non intelligitur hoc loco: ut collatio scopi vers. 19. ostendit. Posterior vero est, qua Euangeli veritas per Spiritum S. non tantum illuminantem, sed etiam regenerantem, revelatur, donata vivæ fidei virtute, quæ adjunctam habeat cordis in Christum fiduciam, & charitatem, ideoque per eas est efficax, Eph. 3. v. 12. Gal. 5. vers. 6. & 1. Tim. 1. vers. 5. de quali revelatione dicitur, Luc. 2 vers. 32. *Lux ad revelationem gentium, & Matt. 16. vers. 17. Caro & sanguis non revelavit tibi, sed pater meus, qui est in cælis, & Esai. 53. vers. 1. cum Joh. 12. vers. 38. quis credit auditui nostro, & brachium Domini, cui revelatum est? ac talis revelatio & ὁ Χριστὸς accepta, hoc loco intelligitur.*

Subjectum autem, cui illa revelatio facta, oppositè, subjecto absconsionis mysteriorum fidei, exponit Christus, cum ait, *infantibus*, quos non propriè sic vocat, ut 1. Cor. 13. vers. 11. Nam illi citra controversiam, per ætatis imbecillitatem, ad eam sunt inepti: sed impropriè, per metaphoram, ac comparatè cum Sapientibus ac Literatis, rudes atque indoctos notat. ut Rom. 2. vers. 20. *eruditorem insipientium, magistrum infantium, & Eph. 4. vers. 14. ne si quis amplius infantes.* Heb. 5. vers. 13. *rudis est sermonis justitiae, infans enim est.* cui vers. 14. opponit *adultos, qui propter habitum sensus habent exercitatos ad discretionem boni & mali,* 1. Cor. 14. vers. 20. *Ne estote fueri* (aut infantes) Græcè *νηπίοις, intelligentia.* Tales autem comparatè cum doctis, & longo usu institutis, erant fideles Christi auditores, ut Joh. 7. vers. 48. & 49. *Num quis ex primoribus aut ex Pharisæis in ipsum credit?* sed turba bæc, quæ non novit legem, execrabilis est, & Act. 4. vers. 13. de Petro & Johanne Apostolis dicitur, *cumque percepissent, eos esse homines illiteratos, & idiotas.*

Cæterum ut in priori parte, sapientes indefinitè de plenisque: sic hoc in loco *infantes*, non universè ac definitè, sed indefinitè, ac de majori fidelium parte intelliguntur. Nam ut ante ostendimus, quidam eorum fidelium non fuerunt infantes, seu illiterati, sed literati: ut Nicodemus, Phariseus ac doctor populi, Joh. 3. vers. 1. & 10. & Josephus Arimatæus Senator, Luc. 23. vers. 50. ut postea Paulus in Scholis egregie cruditus. Actor. 22. vers. 3.

Atque hæc de differentia, cur quidam auditorum Christi in ipsum non crediderint, alii vero crediderint: nimirum quod illis Deus Euangeliū Spiritu suo Sancto, donatione fidei non revelari: hisce vero revelari, ac fidem dederit. Id quod Christus illustrat, expositione causæ impulsivæ efficientis, utriusque communis cum ait, vers. 26.

Etiam

E:iam Pater, quia ita placuit tibi, nimirum illis non revelare, hisce vero revelare; Quo ostenditur, fidei causam esse, non voluntatem humanam, sed Divinam: ut etiam alibi dicitur, Joh. 6. v. 44 Nemo venit ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum & vers 45. quisquis audivit, ac didicis à Patre meo, ad me venit, & 65. Nemo potest venire ad me: nisi ei datum fuerit à Patre meo, & Act. 13. v. 48. crediderunt, quotquos erant ordinati ad vitam æternam. & Rom. 9. v. 18. misericordia cuius vult &c. Ephes. 1. vers. 9. patefacto nobis mysterio voluntatis sua, secundum suam iudicior. & cap. 2. versi. 8. 9. 10. gratia servati estis per fidem: idque non ex vobis; Dei donum est: non ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipsius sumus opus, creati. (hoc est regenerati) per Christum, ad bona opera, &c. Finis autem hujus gubernationis divinæ & decreti, quod sapientibus plerisque fidem non dederit, & illiteratis dederit, alibi explicatur, 1. Cor. 1. nempè ut omnis humanæ gloriationis materia eo melius tolleretur.

Atque hæc de genuina hujus loci sententia strictum dicta: idemque prima fronte videtur statuere, Bell. de gratia & lib. arb. lib. 2. cap. 12. cum ait: fides autem donum Dei, quod non omnibus datur, sed iis tantum, quibus eam Deus dare voluerit: quod probat ex Epistola ad Philip. 1. cap. 1 v. 29. vobis donatum est &c. ut in eum creditis: & sententiam eorum Pontificiorum, qui docent fidem à Deo iis donari, quos ex bono usu liberi arbitrii dispositos esse videret, jam olim in Pelagianis, (qui gratiam secundum merita nostra dari tradebant) damnatam asserit: ideoque ait, proinde nemo credit nisi à Deo doctus, id est, tractus ac persuasus: idque probat ex hoc loco Matth. 11. confiteor tibi &c. & Nemo novit filium nisi pater &c. additique non agi hic de revelatione externa, sed de interna illa revelatione, quæ persuadet fidem: quæ non datur omnibus, sed quibus placitum est ante Deum, de qua etiam dicitur, Matth. 16. v. 17. Beatus es &c. quia non revelavit tibi, &c. Item donum Dei ipsum velle credere & reip̄a credere, quod non habent nisi qui credunt, quoniam eis solus Deus dignatur ita suadere, ut persuadat. Hæc Bellarm. videtur omnino sanctè statuere: verumtamen profana & Semipelagiana pontificiorum latet sententia. Quod ut melius intelligatur, quædam de consensione, & dissensione inter pontificios & nostros tradimus: ut obscuritas sententiæ pontificiæ illustretur, & nostræ sententiæ veritas confirmetur.

Ac 1. in hisce aphorismis est consensus utrumque.

Primus est; fides in Christum est duplex: habitualis (eo que qualitas permanens) & actualis; ideoque actio transiens.

Secundus; Et habitualis quidem est fidei virtus, à Deo, per regenerationem, infusa, qua homo habilis est, ad credendum in Christum. Cujus fidei homo quidem subiectum est: quia ei divinitus illa inditur: sed non est causa cooperans, nec impulsiva promerens; utpote quæ merè gratuitum est Dei donum, Eph. 2. v. 8, 9, 10. ideoque vulgo hoc sensu solet, homines cum fide donantur, habere se merè passivè.

Tertius est. Actualis verò fides est ipsa credendi actio; cuius causa efficiens est duplex: Prima ac remota, & secunda ac proxima. Prima ac remota est Deus, Pater, Filius, Spiritus S. Phil. 1. v. 29. Vobis datum est non solum in ipsum credere, & 1. Petr. 1. v. 21. Qui per ipsum creditis. Secunda verò ac proxima est homo credens. Nam ut Deus ipsemet in nobis non credit; sed per Spiritum Sanctum efficit, ut credamus, sic nos credimus, seu actionem credendi auxilio Dei, nos proximè producimus, ut 2. Cor. 4 v. 13. Et quia habemus eundem Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, credidi & ideo locutus sum, nos quoque credimus, quamobrem et iam loquimur. Atque hoc sensu dici solet, ratione fidei actualis, seu actionis credendi, hominem sese habere non merè passivè, quasi tantum esset subiectum operationis divinæ: sed partim passivè, quatenus Deus illum in eo operatur; partim activè quatenus homo cooperatur; alioqui homo non crederet: credere enim (citra ullam controversiam) est proxima credentis actio.

Quartus est. Hominis virtute fidei infusa donati, credendi actionem seu fidem actualem illius Deus operatur

bifariam: Primum, quatenus est virtutis fidei date authō & conservator; qui enim causa est cause, idem etiam est causa effecti illius: Secundò quatenus ad actionem fidei concurrit auxilio suo, quo & malum obstat, nempe tentationes, cum carnis intus: tum Satane & mundi foris frænat, atque aufert; & contra bonum consert, exterius prædicationem Euangelii; fides enim ex auditu, Rom. 10. v. 17. interius verò Spiritus sui gratia mentem illustrando, ad attentionem & amplexum Euangeli excitat ac permoveat. Eph. 1. 17, 18. Atque hæc de generali consensione.

Dissensio verò maxima est in speciali explicatione. Nam ad fidem habitualem, seu virtutem fidei quod attinet, eam pontificii statuunt, primum in Baptismo, per regenerationis gratiam infundi, & quidem tam infantibus, quam adultis, ut liquet ex Concil. Trident. Sess. 6. cap. 7. Contra verò nostri hoc meritò negant, ac fidem ante baptismum adultorum, auditione Euangeli, virtute Spiritus Sancti infundi: baptismo verò (prout sacramentorum natura postulat) excitari, ac confirmari: quatenus signum ac sigillum est gratia Dei: nec propriè, sed impropriè per consuetam metonym. (subjecti scilicet pro adjuncto seu rei signatae pro signo) luxurium regenerationis, Tit. 3. appellari. Deinde Pontificii fidem actualem, qua primum actu credimus, statuunt non esse effectum fidei infusa; sed precedentem dispositionem, ac præparationem: quemadmodum Concil. Trid. Sess. 6. cap. 7. docet, & Bellarm. de gratia & lib. arbit. lib. 1. cap. 2. Atque hanc primam fidem actualem, seu credendi actionem esse ante baptismum, & regenerationem: eaq; hominem nec peccatorum remissionem, neque adoptionem ad vitam æternam consequi: Concil. Trid. Sess. 6. cap. 7. Contra verò nostri illud ex sacris literis probari posse negant: & fidem actualem non solum post baptismum, (quod adversarii etiam agnoscunt) sed præterea ante baptismum, ex fidei infusa habitu, seu ex virtute fidei, (ut fructum ex arbore, flumen è fonte, & motum vitalem à vita) procedere: eaque hominem remissione peccatorum donari, & in hæredem vitæ æternæ adoptari, Scriptura præeunite, statuunt: quemadmodum Actor. 10. v. 43. generatim dicitur, huic omnes prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum acceptum quemurvis, qui crediderit in eum. Idque exemplis clarissimis etiam demonstratur. Qualia inter cætera sunt hæc; primum Cornelii centurionis & piorum illius comitum, in quos, Euangilio Petri auditio credentes, nondumque baptizatos Spir. S. illapsus, Actor. 10. v. 44. & Actor. 11. v. 17. Deinde Zachæus idem docet, qui ante Baptismum, in Christum credens, salutis particeps, & filius Abrahæ factus, affirmatur. Luc. 19. v. 9. præterea Latro in cruce, nondum baptizatus in Christum credens, vitæ æternæ promissionem & possessionem obtinuit. Luc. 23. v. 42, 43. denique Paralyticus ante baptismum credenti, cum suis bajulis, in Christum Servatorem, non minus, quam misericordem miraculorum authorem, sua potentia, remitti peccata, à Christo asseritur. Matth. 9. v. 2. Videns Iesus fidem eorum, dixit, Confide fili, remittuntur tibi peccata. quo loco ineptè Concil. Trid. Sess. 6. cap. 6. non ad fidem justificantem, & fiduciam inde promanantem, sed ad præparationem ac dispositionem illius, in prima fide actuali, probandam, abutitur. Nam cui peccata remittuntur, ille, citra controversiam, fide justificante præditus est: atque huic paralyticus credenti in Christum peccata remittuntur. Ergo fide justificante præditus. Denique quemadmodum Abrahamus ante circumcisionem, primum scilicet Veteris Testamenti Sacramentum, (cui Baptismus successit) credidit, & justificatus est, & postea accepit circumcisionem, signum ac sigillum justitiae, qua donatus antea in præputio fuerat: similiter & credentes in Christum, eodem modo justificantur ante baptismum, per fidem: & in baptismo deinde signum ac sigillum regenerationis, ac justitiae fidei antea obtentæ accipiunt, tanquam genuini Abrahæ spirituales filii: Rom. 4. v. 9. ad 14. & 13. vers. 24. Quod autem Concil. Trid. Sess. 6. cap. 6. ait, de hac dispositione scriptum est, accedensem ad Deum oportet credere, quia est;

*Et, & quod requirentibus se remuneratur; illud omnino vanum est: quia hoc loco Hebr. 11. 6. non agitur ab Apostolo de antecedente ad vivam fidem ac justificationem præparatione: sed de viva ac justificante fide; quemadmodum res ipsa satis demonstrat; loquitur enim de fide qualis Henochi, quam vivam fuisse, ac justificantem constat, quod ad Deum assumptus ac servatus. Deinde agit de fide, qua placetur Deo, ideoque de justificante, qua sola Deo placemus, pacem habentes cum Deo, Rom. 5. v. 1. præterea de ea etiam fide disertè loquitur, qua acceditur ad Deum: quod fit, cum accessum habemus ad illius gloriam, ut Rom. 5. v. 2. per quem habemus accessum, per fidem, in hac gratiam, in qua sumus; unde sequitur etiam accessus non solum per preces fideles, in terris; sed etiam tandem ad illius gloriam in cœlis: de quo etiam ad Deum accessu Ephes. 2. v. 18. & 3. vers. 12. agitur. Quartò de tali fide agitur, qua Deus requiritur, hoc est, vera pietate collitur, quod fidei vivæ solum convenit. Denique de ea fide agitur, qua creditur in Deum, requirentium, ac verè collentium ipsum, remuneratorem, *ωδανοθριν*, reddentem mercedem, nempè vitæ æternæ in cœlis, Matth. 5. v. 12. ideoque de viva ac justificante fide agitur.*

Porrò de fidei actualis primæ causa efficiente remota, rursus dissensio est. Eam Pontificii statuunt duplēcēm, gratiam seu auxilium Dei speciale, & deinde liberam hominis nondum regenerati voluntatem, quæ vult credere. Contra verò nostri hanc secundam causam duplēcēm nomine negant. Primò, quia voluntati non regenerata (quam Spiritus S. ad bonum spirituale volendum, omnino ineptam tradit, Gen. 8. v. 25. Rom. 8. v. 7. 2. Cor. 3. v. 5. Ephes. 2. v. 1. & 4. v. 18.) optimam pietatis actionem, nempè Euangelium diligere, ac velle credere, idque menti imperare attribuunt: & quidem ita voluntatem esse libera (teste Bellarmino de gratia & libero arbitrio lib. 6. cap. 15.) ut homo credit si vult, & si non vult, non credit. Secundò quia fatentur quidem, credere in Christum, esse mentis actionem, sed à voluntate imperatam fingunt: id quod merito rejicimus: quia illud nec solida ratione, nec sacris literis probari potest. Nam ut in genere assensio veritatis, ac fides, ratione rei insita, vel autoritate dicentis tanquam veracis nititur: non autem ab amore veritatis, & imperio illius dependet: sed contrà amorem veritatis, assensio illius, tanquam objectum movens antecedit: sic etiam veritatis Euangeli cognitio, & assensus à revelatione & illuminatione veracis Spirit. S. omnino dependet. Eph. 1. v. 17. 18. per quem etiam *charitas Dei effusa in cordibus nostris* dicitur. Rom. 5. v. 5. hoc est, Charitatis Dei erga nos notitia, ac fides: Ex qua per eundem Spiritum (qui animum, seu volendi potentiam, charitatis virtute, per regenerationem induit) charitas actualis Dei oritur: quemadmodum fides quæ charitatem excitat, per eam efficax dicitur, Galat. 5. v. 6. eoque modo voluntas regenerata, sequens fidem mentis, eam diligit & approbat: non autem eam antecedit, & imperat. Imò tantum abest, ut voluntas hominis, sit causa imperans atque efficiens fidei assensum libera electione, aut assensum libera rejectione, ut etiam fide justificante donati, tentationibus interdum gravioribus pressi, & in fide infirmi, licet maximè desiderant ac velint, eum tamen fidei defensum excutere non possint, nisi nova Dei gratia eis succurratur: quemadmodum in lucta carnis adversus Spiritum, experientia demonstrat. Sed nihil est, quod specie quadam objici posset, quam quod Ioh. 5. v. 40. dicitur. *Non vultis venire ad me, ut vitam habeatis*: unde videtur posse colligi, fidem à libera voluntate, tanquam à causa efficiente, dependere. Verum negatur Consequentia; quia illis verbis, non declaratur causa efficiens fidei, neq; etiam origo incredulitatis: sed incredulitas à suo consequente amplificatur. Nam ut Iudei eo loco exprobratur, quod non credebant in Christum, v. 38. sic origo illius erat, quod Mosis de Christo Prophetiam non intelligerent v. 39. ideoque sententia illius genuinæ non credebant, vers. 46. eaque statuitur causa efficiens, cur in Christum non crederent, vers. 47. Consequens vero effectum illius ignorantia & incredulitatis erat voluntas mala, incredulitatem illam diligens, & Chri-

stum odio habens. Nam malam intentionem secutus malus animus. Quod autem vers. 44. dicitur, *quomodo vos potestis credere, cum gloriam alii ab aliis captetis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non queratis*; illud non ostendit voluntatem esse causam efficientem impotentiae credendi: sed effectum, atque argumentum incredulitatis, unde ea rectè concluditur. Nam gloria, quæ à solo Deo est, neglectus, & captatio gloria ab hominibus, effectum & indicium est certum, pravi judicij & incredulitatis mentis; ut quæ pluris bona terrena ac fluxa, quam æterna æstimet: quæque propterea in Deum requirentibus se remuneratorem, Heb. 11. v. 6. non credit. Quamobrem hic locus adversariis minimè opitulatur: neque probat, liberam voluntatis electionem & imperium, actionis fidei, aut oppositæ incredulitatis, esse causam efficientem.

Altera verò dissensio est, de gratiæ sive auxiliis ad credendum necessariis, explicatione. Primo enim Bell. de gratia, & lib. arbit. lib. 1. cap. 2. & 11. 12. 13. gratiam hanc statuit duplēcēm: sufficientem tantum, qua homini omnia necessaria suppeditantur, ut possit velle credere, ac credere, nec tamen credere velit: & efficacem, quâ iisdem suppeditatis necessariis, homo reipsa velit credere, ac credit. Cuius distinctionis fundamentum est, quod fidem à liberi arbitrii, seu à voluntatis humanæ assensu ac conditione suspendunt. Contra verò nostri sufficientem illam gratiam negant; & solam efficacem agnoscunt. Nam quod Bell. objicit, auxilium Dei verè sufficiens ad fuisse nonnullis, qui tamen conversi non sunt, & per hoc, auxilium illud efficax non fuisse; non rectè, loco citato cap. 13. & alibi, ex sacris literis probat. Nam ex Veteri Test. duo profert testimonia, 1. ex Esa. 5. v. 3. 4. *Habitationes Ierusalem, & viri Iudei, judicate inter me, & vineam meam, quid est quod ultra debui facere vineæ meæ, & non feci ei?* &c. an quod expectavi, ut faceret uvas, & fecit labruscas? Sed negatur 1. antecedens. Nam Esaias non ait, *quid est quod ultra debui facere vineæ meæ & non feci*: sed *quid faciendum ultra יונשׁל מִן*. quibus verbis non de præterito, sed de futuro opere agit, scilicet quidnam pro illa ingratitudine populi (quem vineæ nomine designat) faciendum Deo: ut sequentia demonstrant, quæ responsionem continent versu 4. *& nunc scire vos faciam, quid facturus sim vineæ meæ*: quæ apodosis pœnas futuras referens, protasis declarat: sicut Ezech. 5. v. 9. *facturus enim sum in te, quod non feci*. Similis locus est Matth. 21. v. 40. & 41. ubi postquam Christus vineæ agricolas ingratos in Dominum, & crudeles in filium illius, descripsit, querit, cum igitur advenerit Dominus vineæ, *quid faciet illis agricolis?* dicunt illi, *malos male perdet*. sic hoc in loco dialogismus: hoc tamen ordine, quod judicium querit Deus, & ad questionem ipse deinde respondet. Secundò quamvis verum esset antecedens, ac concideretur solita versio, infirma tamen esset consequentia: quia hic ageretur, non de omnibus, quæ necessaria erant absolute, ad bonos fidei & charitatis fructus proferendos; sed relatè, hoc est, de omnibus iis, quæ ad culturam vineæ necessaria, ut versus 1. & 2. & 6. demonstrant: non autem de iis, quæ ad malam vineæ naturam in bonam commutandam, ad fructus proferendos necessaria: sed quæ ad ejus vineæ vitiositatem convincendam, contra solitam innocentia gloriationem sufficiebant. Quod autem excipit Bell. *quorū diceret Dominus; Expectavi ut faceret uvas*, si non dedisset ei facultatem germinandi, & omnia necessaria ad proferendas uvas? Resp. negando consequentiam: quia haec non dicuntur propriè, sed parabola continuata per metaphoram, & *אָדֹם וְתְּרוּמָה*, similitudine à terrenis vinearum dominis petita: ac denotari patientiam Dei in Iudeis ingratis, ac malignis tam diu tolerandis. Denique licet Iudei non potuerint naturam suam vitiosam mutare, per illam Dei culturam externam, (qua partim religionis & reipubl. leges, ac Sacerdotes earum doctores: partim reges defensores attribuit) nihilominus tamen potuerunt ea adjuti, externam præstare obedientiam, abstinentia ab externis illis, ac gravibus sceleribus, quæ in iis Esa. 5. accusantur, ut injustitiā in judiciis, vers. 7. & 23. avaritiā in bonis iniquè augendis, vers. 8. ebrietate vers. 11. luxu vers. 12.

vers. 12. profano comminationum vcrs. 19. & dextræ Dei contemptu , vers. 21. & 24. Ad hanc inquam externam disciplinam, sufficiebat externa illa Dei cultura ; non autem ad internam, per veræ fidei, & charitatis actiones, conversionem : de qua re controversia est.

Atque hæc de priori testimonio : Cui alterum à Bellar. de gratia, & lib. arbitr. lib. 1. cap. 11. & 12. & lib. 2. cap. 12. adjicitur. ex Ezech. 3. vers. 6. *Si ad populum ignorare lingue mitterem te, audirent se: dominus autem Israël noluit audiire te, quia noluit audire me.* Sed negatur consequentia: quia hic locus non agit de gratia sufficienti , ad credendum in Christum, aut diligendum Deum; neque enim de obedientia, sed de audientia verbi Dei differit : quod Judæi peccatis addicti, & à Deo aversi, minas & hortationes Prophetæ patienter audire detrectarent, & duriter eas rejicerent: ad eo ut terrori essent Prophetæ. vers. 9. ipsumque affligerent, v. 25. ut etiam Jeremia accidit , cap. 6. illius v. 10. & cap. 11. vers. 21. Contra verò ostendit gentes audientiam Prophetæ, si ad eas mitteretur, præstituros : ideoque Judæos esse deteriores magisque impios, quam gentes, ostendit : ut etiam cap. 5. vers. 6. dicitur, *mutavit jura mea in improbitatem, plus quam gentes ipsæ, & statuta mea, plus quam regiones, quæ circumstant eam. Nam jura mea preverunt, & in ipsis statutis meis non ambulaverunt.* Deinde etiam si de obdientia gentium per Prophetam futura ageretur ; ea tamen non simpliciter & absolutè , sed secundum quid, & comparatè esset intelligenda : quod ad pœnitentiam scelerum (ut Ninevitis accidit) potuissent commovere, Prophetæ sermone , potius, quam Judæi in sceleribus contumaciores, qui minas & hortationes Prophetæ continebant , ipsumque persequebantur.

Quare hæc duo Veteris Testam: loca nihil pertinent ad probandam gratiam sufficientem , ad actiones veræ fidei, & charitatis proferendas, nec tamen efficacem? Quemadmodum etiam neque ea , quæ è Novo Testamento adducuntur , quorum primum est, quod Bell. de gratia & lib. arbitr. lib. 1. cap. 11. & 12. ex Matth. 11. 12. de Tyriis & Sydoniis afferit : sed illud, jam antea, in illius loci explicatione , solutum.

Secundum igitur quod afferit Bell. de gratia lib. 1. cap. 11. est ex Matth. 23. v. 37. *quoties volui, &c. & nolusi.* Verum hujus argumenti solutionem, Deo favente, ubi ad caput illud pervenerimus plenius explicare, & à corruptelis vindicare conabimur.

Tertium quod objicit eodem loco, est Act. 7. vers. 51. *Vos semper Spiritui S. restitistis.* undè Bell. ita concludit : *Illud sat is apercè significat, quibusdam inspirari bona desideria, & ita inspirari, ut converti possint, & tamen eos nolle converti.* Sed negatur consequentia. Nam quod ait: *si non inspirabantur Iudeis illis bona desideria, quomodo resistebant Spiritus Sancto?* id nititur falsa hypothesi, quasi illo tantum modo Spiritui S. resisti possit : cum contra generatim duplex sit modus: unus, quo Spiritui S. per Prophetas loquenti, 2. Pet. 1. v. 21. ideoque externo illius operi resistitur: quomodo revera patres Judæorum restiterunt, 2. Chron. 36. v. 15. 16. alter est quo internæ Spiritus S. operationi resistitur, qualis etiam est cum cognitæ per Spiritum S. Euangelii veritati, mundi amore, odiosè ac pertinaciter resistitur: Quale peccatum in Spiritum S. in Scribis & Pharisæis nonnullis à Christo reprehenditur, Matth. 12. v. 32 ubi tamen nullum boni desiderii indicium extitit , & quamvis in quibusdam auditio Euangeli, levis quidam ac brevis desiderii affectus excitetur, Matth. 13. v. 20. radice tamen fidei caret. v. 21. eoque ad fidem rectam non sufficit. Ceterum ad primum resistendi modum referendum est , quod Actor. 7. v. 51. dicitur, ut historia arguit: vocantur enim *duri cervice, & incircumcisæ corde, & auribus,* qui scilicet ne audire quidem reprehensiones divinas, à Spiritu Dei, per Prophetas, sustinuerent ; ut etiam exponitur vers. 52. *Patres vestri quem non persecuti sunt, & occiderunt ex prophetis?* Denique experientia etiam demonstrat. Nam Stephano per Spiritum S. loquenti v. 55. restiterunt Judæi, v. 54. & 57 ut & alibi, Actor. 13. v. 45. & 46. Hæc ad hujus loci, Matth. 11. illustrationem ampliorem, dicenda duximus.

*Difficultates Cap. xxi. Matthæi. seu Explicatio
Loci & Sententie Matth. 12. v. 31. & 32.
De Blasphemia in Spiritum Sanctum.*

Insignis hæc Christi sententia, & scientiæ, & conscientiæ instruentæ gatia , illustrationem desiderat. Scientiæ quidem, ob rei difficultatem: quæ prima fronte occurrit, ob varia interpretum judicia. Conscientiæ verò, quia multi insirmores Christiani temptationibus pressi, hujus dicti minus intellecti consideratione, ad desperationem penè rediguntur : quemadmodum experientia in Ecclesiastico consolandi officio exercendo sapissimè demonstrat: Quarè meretur hic locus explicationem genuinam. In quo observabimus primum rei circumstantiam , deinde rem ipsam. Circumstantia autem est duplex, occasio scilicet & scopus hujus loci. Occasio autem prima fuit atrox, ac malitiosum Pharisæorum convitum, qui auditio populi, ob miraculum Christi (quo dæmoniacum, mutum, & cæcum sanarat) sermone, *nunquid hic est filius David?* vers. 23, dixerunt contra conscientiam, ex malitioso adversus Christum odio, ejecti dæmonii authorem, non esse Deum , sed dæmoniorum principem Beelzebub , vers. 24. Altera verò orationis Christi occasio fuit, periculum seductionis auditorum, & majoris in Pharisæis audaciæ, ex silentio Christi orituræ. Scopus autem fuit périculi, seu mali metuendi correctio, ut & populi de Christo recta opinio (quod sit Davidis filius, id est, Messias) non subverteretur à Pharisæis : sed à Christo confirmaretur : & ut Pharisæorum impudens maledictiæ aliquo modo refrænaretur. Medium autem ad hunc scopum ordinatum est Christi oratio : constans refutatione maledicti Pharisæorum, vers. 25. & seqq. & comminatione gravissima adversus illud : quæ comminatio constat propositione, vers. 31. & illius expositione vers. 32.

Propositio est; *propterea dico vobis,* (hoc est, ob impium illud maledictum) *omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus;* *blasphemia verò in Spiritum Sanctum non remittetur.* In qua propositione maledicti Pharisæorum gravitatem simul, & pœnam describit, & oppositione quadam reliquorum maledictorum exaggerat. Constat enī ea oppositio affirmatione, & negatione. Affirmationis subiectum, seu res de qua affirmat, est *omne peccatum & blasphemia.* Quæ verba bifariam exponi possunt: primò, ut genus & species copulentur expositionis causa , ut sensus sit, omne peccatum blasphemia: aut secundo modo , ut diversa connectantur, peccati voce speciatim accepta: ut scilicet peccatum reliquum, quod non est blasphemia, intelligatur ex distinctionis ratione: quemadmodum similis loquendi modus, apud bonos authores in usu est. Quemadmodum cum in qualitate explicanda , Aristoteles conjungit ut diversa, *habitum, & dispositionem* scilicet speciatim acceptam, ac distinctè, quæ non est habitus; Nam aliás sine hac distinctione generatim, & propriè, non syncedochice voce accepta, omnis etiam habitus est dispositio. Quod autem non indefinitè dicitur peccatum, nec definitè aliquod peccatum ; sed *omne peccatum:* illud intelligendum quidem universè (qui enim omnia dicit, ut ajunt, nihil excludit) sed hæc universalitas, pro frequenti Sacrae Scripturæ usu , est genere, non individuorum seu singularium: quemadmodum attributum certò demonstrat. Nam alioqui sequeretur nullum omnino peccatum puniendum; ideoque sensum rectè Beza ita expressit, *quodvis peccatum.* Eademque ratio est, cum additur, & blasphemia supple, omnis, id est, omnis generis seu quævis: quod tamen adhuc intelligendum cum exceptione, blasphemia in Spiritum Sanctum; ut sequentia demonstrant, id est, omnis alia blasphemia.

Hæc de subjecto. Attributum verò describit suum subjectum, ab adjuncto remissionis, cum additur, remittetur, hoc est, pœna ejus omittetur , non punitur , (quemadmodum Matth. 6. in oratione Dominica pluribus exposuimus) ac intelligendum non de omnibus hominibus: nam reprobus peccata nequaquam remittuntur: sed quibusdam: quales sunt soli electi. Ac sensus est; Nullum peccati genus (excepta in Spiritum S. blasphemia) cuius remitti exempla non eveniant: quemadmodum & in Sacris literis;

collatio singulorum mandatorum utriusque tabulæ , cum peccatis eorum, qui conversi ac servati sunt , demonstrare potest.

Atque hæc de affirmatione, primo scilicet propositionis seu oppositionis membro , quod ad amplificationem alterius adducitur. Negatio verò quæ altera oppositionis pars, consequitur hoc modo: *Blasphemia verò in Spiritum S. non remittetur*, ubi subjectum est *blasphemia in Spiritum*. S. quæ verba paucis illustranda. *blasphemia & blasphemæ* ab Etymologico magno, deducitur à *blasphæma*, noxa, & *fama*, ut famæ nocumentum ac læsionem notet. Alii à *blasphemæ*, noceo, & *fama* derivant ; quod etiam videretur Henrico Stephano in Thesauro &c. Vox autem hæc sumitur propriè, aut impropriè. Propriè quidem , & generatim , pro convitio seu maledicto quovis , sive in creaturas , ut Angelos, Jud. vers. 9. homines, Eph. 4. vers. 35. sive in creatorem, Apoc. 13. vers. 6. *blasphemiam*, (en genus) *contra Deum*, (en differentia illud ad speciem restringens.) Impropriè verò sumitur, per Syncedochen generis pro specie, cum maledictum adversus Deum notat, *l' i&g;oxi*, quod illud maledictum sit maximum , quod in Deum fertur; qualis *blasphemia Christo objecta*, Matth. 26. vers. 65. *audistis blasphemiam*. & Luc. 5. vers. 21. *bis loquitur blasphemiam*, & Joh. 10. vers. 33. *propter blasphemiam* &c. Hic verò (ut etiam in primo oppositionis membro , *omnis blasphemia*) propriè ac generatim sumitur, & cum dicitur , *blasphemia*, genus notatur : id quod addita differentia ab objecto, cum dicitur *Spiritus*, hoc est in Spiritum Sanctum, ad certam speciem restringitur. Nam verba illa, *blasphemia Spiritus*, nihil aliud notant, quam objectum , non autem causam effientem.

Atque hæc de voce, reliquum est ut de re nonnulla dicamus.

Rem verò ipsam, succinctè, proposita , atque explicata descriptione, complecti conabimur. Sic autem non incommodè, ut videtur, describi potest; *Blasphemia in Spiritum S. est impietas reproborum, quæ ex perverso sui amore, & destinato Euangelii ac Christi odio Spiritum Sanctum de Euangelii veritate, ac Christo testantem, contra conscientiam maledictis oppugnant: ut gloriam Christi opprimant, & cupiditatibus securius inserviant*. In qua descriptione primum genus statuitur illius, nempe *impietas*, hoc est, immediata contra Deum injustitia. Nec enim mediata est, quæ secunda tabulâ vetatur, quæ obedientia Deo debita, per injuriam in proximum violatur, quæ distinctè à *sanc<tilde;tate* posita , syncedochicè *injustitia* dicitur, Luc. 1. v. 75. Eph. 4. v. 24. qualis est *injustitia*, homicidium, adulterium, furtum, falsum testimonium , ac similia: quæ quoniam remitti possunt, & remissa esse in multis constat, hoc loco intelligi nequeunt; sed peccatum , quod directè , ac proximè contra religionem ac Deum committitur: quemadmodum huic generi addita, ex causis suis, differentia demonstrabit. Prima autem causa nempe efficiens, est vel *impulsiva*, seu agentem excitans ac movens; vel mota atque agens. *Impulsiva rursus duplex est, remota, & proxima*. Remota ac quasi fons est *paup<tilde;ria*, seu perversus sui amor , quo quis suas cupiditates pravas magis quam Christum ejusque Euangelium diligit. Propinqua verò efficiens *impulsiva*, ex priori orta , est Christi, & Euangelii odium destinatum. Quia enim suis cupiditatibus, avaritiæ, superbiæ, hypocrisi, aliisque vitiis, quibus adicti sunt, omnino atque aperte repugnare sentiunt, idcirco destinata militia oderunt: ut Christus testatur , Joh. 3. v. 19. *Hæc est condemnatio, quod lux venit in mundum, sed dilexerunt homines magis tenebras quam lucem, quia opera eorum sunt mala. Qui enim perversus agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius, & cap. 7. v. 7. Mundus autem me odit, quia testis de eo opera illius esse mala*: Qualis *paup<tilde;ria*, & indè promanans Christi & Euangelii odium , in Scribis & Phariseis illis in Spiritum Sanctum blasphemis appetat, Matth. 12. v. 24. & 33. & 21. v. 38. cum 45. & 46. Causa verò *impulsiva*, atque agens propria, sunt *reprobi*, seu non electi ad vitam, & ad justam condemnationem destinati: quia ab iis solis, etsi non omnibus, hæc impietas perpetratur: non autem ab electis ac vere fidelibus: quia attributum hujus

impietatis, quod scilicet ea non remittatur, electis non convenit: quia quos Deus prædestinavit, atque elegit ad salutem, eosdem vocat ad veram vivamque fidem, & justificat ac glorificat, Rom. 8. v. 29. 30.

Atque hæc de causa efficiente, cùm movente agentem, tum agente. Altera verò causa seu materia proprie dicta, (nempè ex qua res est,) hic non traditur: quia accidentis est non substantia, cui soli materia ea convenit: sed impropriè per metapho. sic appellata: nempe objectum circa quod hæc impietas versatur. Hoc autem est Spiritus Sanctus & quidem *l' i&g;oxi*, de veritate Euangelii testans, unde *blasphemia in Spiritum Sanctum* vocatur. Cœterum testatur ille duobus modis: Primum doctrinæ Euangelii revelatione, atque illuminatione mentis per cognitionem illius, Hebr. 6. v. 4. deinde miraculis per Christum editis, Mat. 12. v. 28. Joh. 5. v. 36. Nam generatim loquendo, cum Spiritus Sanctus sit æternus una cum Patre & Filio Deus, omnisque boni legislator, omne peccatum est in Spiritum Sanctum. Hic autem specialis impietas intelligitur. Forma verò est adversus hoc Spiritus Sancti testimonium , non solum ex odio destinato, sed etiam contra conscientiam blasphemia. Nam alterutrum, aut odium illud, aut conscientia reluctans, si desit, peccatum hoc in Spiritum Sanctum (in hac sententia à Christo appellatum) dici non potest: quia etiam electis, prius quidem ante fidem : posterius vero post fidem accidere potest. Nam ante fidem Paulus Apostolus ex odio destinato Christum, & Euangelium atque Ecclesiam persecutus, blasphemus fuit: sed non contra conscientiam; verum per ignorantiam : ideoque misericordiam à Deo obtinuit, 1. Tim. 1. v. 13. 14. Post fidem verò infirmi quidam contra conscientiam blasphemi fuerunt, non ex odio Christi, & Euangelii, sed metu coacti à Paulo infidelis, Actor. 26. v. 11. Ideoque nec Paulo, nec iis, qui ab eo, è Christianis ad blasphemiam coacti sunt , specialis in Spiritum Sanctum blasphemia (quæ hic intelligitur) tribui potest. Id quod etiam consequens eventus in Paulo demonstravit, 1. Tim. 1. 13. 14. *Qui prius eram blasphemus, & persecutor, & injurious, sed mei misertus est, nam ignorans hoc faciebam per incredulitatem, superabundavit autem gratia Domini nostri, cum fide, & dilectione in Christo Jesu*. Contra verò hujus blasphemie exemplum est in Christi hostibus, sacerdotibus, scribis ac phariseis, non quidem in omnibus: sed in quibusdam. Non in omnibus inquam: quia Petrus Apostolus quosdam eorum, indefinitè loquens, excusat, cum ait, Actor. 3. v. 17. *Et nunc, fratres, scio vos per ignorantiam fecisse, sicut & primores vestros, scil. nonnullos*. In quibusdam verò, nam tales fuerunt sacerdotes illi, & pharisei quos Christus describit nomine Agricolarum, Mat. 21. v. 38. *Agricola, inquit, viso Filiō, dixerunt inter se, iste est bæres, venite trucidemus eum, & obtineamus bæreditatem eius*: quod de se dictum, tandem illi intellexerunt v. 45. & eo nomine studuerunt Christumprehendere v. 46. Tales etiam fuerunt hi, quos Christus hoc in loco Matthæi increpat: qui licet per Spiritum Sanctum , cum revelatione atque illuminatione mentis, tum miraculis per Jesum editis, scirent, hunc esse Christum Spiritu Sancto actum: nihilominus ex odio illius, audita populi confessione de Christo , filio illo Davidis, (hoc est, Messia ex Davide promisso) commoti, in Spiritum Sanctum fuerunt blasphemi , contra conscientiam: dum miraculorum illius per Christum editorum authorem esse statuunt Diabolum, de Christo dicentes; *Spiritum impurum habet*, Marc. 3. v. 30. & *Beelzebul habet*, & per *Principem demoniorum ejicit demonia*, Marc. 3. v. 22. & Matth. 12. v. 24. Eoque modo Spiritum Sanctum , horribili blasphemia , contra conscientiam , impurum Spiritum & Beelzebul, dæmoniorum principem, hoc est, Diabolum appellant. Qualis etiam blasphemia innuitur quidem ab Apostolo, Hebr. 6. v. 5. 6. exprimitur verò cap. 10. In primis verò vers. 29. *Quanto, putatis, acerbiore supplicio dignus censemur, qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fæderis, & & i&g;oxi, per quem sanctificatus fuit, profanum duxerit & Spiritum gratiae consumelia afficerit?* Verum objiciat aliquis, hic causa efficiens propria ante posita confutatur, ac docetur peccatum in Spiritum Sanctum non

non esse reprobis proprium : sed etiam fide prædicta, qui electi sunt, commune : Primum quia hoc loco blasphemus in Spiritum Sanctum dicitur *per sanguinem fæderis* (hoc est, Christi, qui ad novi fæderis confirmationem fusus Matth. 26 v. 28.) *sanc&tificatus* : quæ sanctificatio fidelibus atque electis propria, à nostris Ecclesiis statuitur. Hujus nodi prima fronte difficultioris, solutio est duplex: prima per negationem consequentia, idque bisariam. Quidam enim sanctificatum dici, non propriè ratione veritatis rei : sed impropiè ratione opinionis hominum, id est, per quem videbatur sanctificatus, *πρὸς οἶκον*, metonym. subjecti, ut eruditus Scholastes exponit. Verum ad hujusmodi metonymiam, quam vocat, aut potius metaphoram (ut sanctificatus, pro eo qui similis est sanctificato, ac talis videtur accipiatur) non temere ; sed tantum cum necessitas cogit, procedendum, quæ hic abest ; alioqui vix quicquam erit in sacra Scriptura certum. Altera igitur solutio est, per *sanguinem*, vinum Cœnæ intelligi : per meton. in Sacramentis usitatam : quemadmodum poculum, id est, vinum Poculi, sanguis Christi, Matth. 26. 28 appellatur, & sanctificationem, hic non internam, sed externam, qua per vini Cœnæ usum à mundo quis segregatus est, ac Deo consecratus, intelligi. Verum quia & hæc solutio, à propria significatione, ad impropriam eamque duplum, sine necessitate recedit, & sanctificationem non ut sanguinis effectum, hoc in loco intelligit ; idcirco alia omnino adhibenda est solutio, negatione scilicet antecedentis : quod olim adversus Arminium, hunc locum objecit, publicè respondimus : Nam verba illa *εἰ πάτερ γένεσιν περ quem sanctificatus fuit*, non pertinent ad blasphemum, sed ad Dei filium, cuius sanguis est sanguis Novi fæderis, Matth. 26. vers. 28. quo novum fœdus sanctum : per quem ipse Christus fuit sanctificatus, hoc est Deo in hostiam expiatoriam consecratus, ut Johan. 17. vers. 19. ait : *Ἐγὼ εἰς τὸν θεόν με ἤγαγον*, id est, ut etiam rectè Piscator exponit, offero me tibi in sanctam victimam. Qui locus cum hoc præsenti egregie convenit, *εἰ πάτερ γένεσιν*, hoc est, *per quem sanctificatus fuit*, (non autem fuerat, ut Beza transtulit) ut ad filium Dei, cuius in antecedentibus meminij, referatur. Eoque modo hujus impietatis magnitudo describitur, ab objecti, quod per eam lreditur, præstantia, quod videlicet sit sanguis novi fæderis : deinde quod per eum Christus Dei filius sit sanctificatus, seu in hostiam Deo consecratus : ideoque gravissimum esse peccatum, quod tam pretiosum sanguinem, communem, hoc est profanum duxerint. Sed altera ratio ne instant adversarii, & objiciunt quod de blasphemio (de quo hic loquitur Apostolus) dicatur, & *Spiritum gratiae contumelia afficerit*. Ergo inquiunt, intelligitur, acceptissimam gratiam ; eoque justificatum notari. Verum negatur consequentia : quia *Spiritus gratiae* scilicet author, contumeliam objectum esse potest ; etiamsi contumeliosus illius non fiat particeps : quemadmodum Actor. 3. vers. 15. qui Christum authorem vitæ dicuntur occidisse, illi tamen nec Christi, nec vitæ, erant participes ; nec Diabolus Spiritum veritatis contumeliam afficiens, veritatis illius habet communionem. Deinde esto, licet diceretur, *Spiritus gratiae acceptæ* ; ea tamen non esset de gratia justificationis necessario intelligenda : sed potius de gratia cognitionis veritatis Euangelii, per illuminationem Spiritus Sancti ut vers. 25. ostendit, & Hebr. 6. vers. 6. Nam gratiæ vox (quæ propriè gratuitam, seu immeritam benevolentiam notat) per Metonym. efficientis, pro suo effecto, idem est, quod donum, seu beneficium gratuitum : *χρέος πρὸς χρείαν* : ac deinde pro ratione rei varia, de qua agitur, variè specialius accipitur, ut Ephes. 4. vers. 7. Sed unicuique nimis data est gratia, pro mensura donis Christi : ubi gratia non justificationem notat ; sed dona ad Ecclesiæ ministerium collata, ut sequentibus ministrorum Euangeli gradibus exponitur. Quemadmodum & 1. Petr. 4. vers. 10. 11. ut quisque accepit donum, ita alii in alios subministrantes, ut boni dispensatores varie Dei gratiae : *Si quis loquistur, ut eloquia Dei* : si quis ministret, tanquam ex viribus, quas suppeditat Deus. ubi gratiæ vox, non notat gratiam

justificationis, electis ac verè fidelibus propriam, (de ea enim non agit) sed dona ministerii, quæ etiam reprobis communicantur : sic hoc etiam in loco *gratia* pro subiecta materia convenienter accipi debet. Sed tertio obiecti potest, adhuc majori veritatis specie, hoc modo : Apostolus hoc loco Hebr. 10. vers. 26. se annumerat iis, de quibus agit, dicens : *voluntarie enim peccantibus nobis, post acceptam cognitionem veritatis non adhuc pro peccatis relata est hostia* : atque Paulus citra controversiam erat fidelis & electus. Ergo & illi, quibus se annumerat. Sed negatur consequentia, nempe Paulum scipsum annumerare. Neque enim illud ex eo sequitur, quod dicit *nobis* : quia ea vox *nos* interdum Syncedochice accipitur, ac secundum quid, non autem simpliciter sed pro aliquo ex nobis, hoc est, ex cœtu visibilis Ecclesiæ, quem alloquitur, in quo non solum verè fideles, atque electi, sed etiam hypocritæ ac reprobis, qualis Syncedochæ perspicua est, 1. Petr. 4. vers. 3. *Sat enim est nobis, quod anteacto vitæ tempore libidinem gentium patraverimus, incedentes in protervis cupiditatibus, vincentiis, confectionibus, compotationibus, & nefariis idolatriis* : quam gravissimam impietatem, ac sclera Petro Apostolo verè tribui non posse omnes agnoscunt. Sensus igitur est, *nobis*, id est, nostrum parti, seu quibusdam nostrum ; quales fuerunt quidam ex Judæis dispersi, per varias Asiac provincias, quibus scribit : qui cum inter gentes versarentur, earum contagione, ante conversionem, hisce vitiis servierunt ; ut sequentia Petri verba ostendunt, quæ non sibi, sed illis accommodat, eoque modo Syncedochen declarat. Eodemque modo Paulus, Tit. 3. v. 3. *Eramus quondam & nos amantes, rebelles, errantes, servientes cupiditatibus, ac voluptatibus variis, in malitia, & irvidia degentes, odiosi, aliū alios odio prosequentes* : Ubi in illis verbis *eramus nos* syncedochæ est, ac secundum quid accipi debet vox ista *nos*, hoc est, pars nostrum. Nam Paulum ante conversionem talem non fuisse, ipsomet demonstrat, Actor. 22. vers. 3. & 23. 1. Phil. 3. v. 6. Denique, ut primam & reliquas objectiones simul confutemus, Esto ; loquatur, Paulus de electis ac fidelibus : inde tamen non sequitur, ullos eorum esse causam efficientem hujus blasphemie, seu peccatum hoc speciale in Spiritum Sanctum committere, de quo quæstio est, & quod adversariis probandum. Ratio autem negationis est, quia Apostoli oratio non est categorica seu absoluta, sed hypothetica seu conditionalis, Hebr. 6. v. 6. & hoc loco similiter, ut ex vers. 26. constat, *peccantibus nobis*, hoc est, ut Beza sensum rectè expressit, *si peccaverimus*. Veritas autem enuntiationis hypotheticæ, (uti notum est) consistit tantum in connexionis seu consequentiæ, non autem in partis utriusque, vel unius veritate : quia vera esse potest enuntiatio, ut interim ultraque pars sit falsa : ideoque ex ea antecedentis, aut consequentis veritas vitiosè concluditur, exempl. gratiâ Johan. 8. v. 55. *Si dixero, quod non norim ipsum, ero similis vestrum, mendax*. Hæc Christi sententia verillima est, & tamen utrumque tam antecedens quam consequens falsum. Nec enim Christus id unquam dixit : nec mendax fuit : imò neque esse potuit. Sic etiam in Pauli enuntiatione : si de verè fidelibus accipiatur, ex conditione posita in antecedenti, veritas illius facti, inepte concluditur. Nec sequitur, si voluntariè peccaverimus, nempe in Spirit. Sanctum, nulla est hostia reliqua. Ergo ita peccamus. Sed excipitur : si hoc fieri non potest, aut nunquam fit : Ergo frustra ac sine ulla utilitate hæc comminatio ponitur. Verum negatur consequentia : primùm quia si fieri non posset ullo modo, amplificationi ac confirmationi à re majori inserviret, ut Obadiæ vers. 4. *Si inter stellas poneres nidum tuum, inde dejicerem te* ; atqui antecedens fieri non potest > conditio tamen ea posnitur, ut probetur, multo facilius è petris ac rupibus, in quibus degebant Idumæi, ac quibus confidebant, in terram posse dejici. Sic etiam : si verè fideles ita peccarent, ut ab agnita veritate, pertinaci odio deficerent, ac fierent blasphemi in Spiritum Sanctum, ita punirentur ; igitur magis alii, aut saltem etiam alii. Deinde non dicimus absolutè esse impossibile, ut viva fide prædicti ita peccent :

rent: sed tantum relatè, & ex hypothesi. Nam si ipsos per se spectemus sine Dei auxilio, sanè temptationibus, partim internis suæ carnis, partim externis Satanæ, ac mundi, ad hoc peccatum adduci possent, Matth. 26. vers. 41. Luc 22. vers. 31, 32. Sin verò Dei conservantis gratiam multiplicem, conjunctam verè fidelibus, ac perpetuam, spectemus; impossibile est, Ioh. 10. vers. 29. & 1. Pet. 1. vers. 5. Atque hoc pacto in nostris Ecclesiis impossibilem hanc defectionem statuunt. Itaque per se ratione virtutum nostrarum possibile; per accidens verò gratuiti Dei auxilii, impossibile est, ut verè fideles hanc specialem in Spiritum Sanctum blasphemiam committant. Sed rursus initant: Si ratione conservationis Dei certissimæ est impossibile; Ergò inutiles sunt hortationes ad peccatum illud vitandum; & vanæ comminationes, si committerent. Verùm iterum negatur Consequentia. Nam sub auxilio Dei conservante, & efficiente, ne potentia ita peccandi in actum prorumpat, continentur etiam tanquam modi quidam, & instrumenta utilia à Deo ordinata, hortationes ad officium, & comminationes pœnæ violanti officium propositæ. Quare perperam hæc duo, totum, & partem illius, opposita esse objiciunt. Totum enim est auxilium Dei conservans: pars autem illius una est hortatio & comminatio, quibus Deus utitur, præter refrænationem temptationum, ne vires nostras superent, 1. Cor. 10. & incrementum donorum, Christi intercessionem, & preces nostras, aliaque similia. Atque hæc de occurrente difficultate ex loco Hebr. 10. (ubi de blasphemia seu contumelia speciali in Spiritum Sanctum differitur) in explicatione formæ hujus peccati diximus.

Finis verò illius blasphemiae est duplex. propinquus, oppressio gloriæ Christi: id quod partim ex causa efficiente impulsiva in initio explicata; partim ex narratione blasphemie, Matth. 12. vers. 24. apparet. Remotus verò finis est, ut oppressa Christi gloria (quæ cupiditatibus eorum obstat) securius cupiditatibus inservient. ut enim Diabolus Deum, licet Summum Bonum esse norit, nihilominus tamen odit, non sub specie ac consideratione summi boni; sed sub specie mali, tanquam cupiditatibus ipsi propositis, adversarii: ita etiam Diabolum imitantes, blasphemie hi in Spiritum S. eti Christum Dei filium, ac summum bonum esse non ignorent: similiter Spiritum S. de Christo testantem; oderunt tamen, quatenus sub specie mali seu fini ipsorum, ac cupiditatibus propositis, adversarium concipiunt.

Atque hæc de descriptione blasphemie in Spiritum Sanctum & expositione illius: unde comminationis à Christo propositæ subjectum intelligi potest. Attributum verò est pœna merita, quam indicat cum ait, non remittetur, hoc est, punietur, quemadmodum contrà peccati remissio est ab obligatione ad pœnam liberatio, ac pœnam omissionis; ut in explicatione orationis Dominicæ pluribus exposuimus, idque in repetitione hujus comminationis deinde exponitur, distinctione, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro. Vnde Pontificii purgatorium suum probare conantes, ita concludunt: Ergò quædam peccata remittuntur in hac vita, quædam non in hac, sed post hanc vitam: non autem in cœlo, nec in inferno damnatorum ea remissio fit. Ergo in purgatorio. Sed negatur Consequentia, quia sensus est, Non remittetur unquam in seculo, ut exponit Marc. cap. 3. vers. 29. non habet remissionem in æternum, sed obnoxius est æterno iudicio, id est, condemnationi. Distinctio igitur est non remissionis diversæ, sed durationis illius seu æternitatis, divisæ in hoc seculum, & in futurum, ad majorem rei evidentiam & terrorem. idque eo clarus est, quod Pontificii nituntur falsa hypothesi, quasi hoc seculum tempus vitæ cuiusque notaret: Futurum verò seculum tempus post cuiusque mortem, & quidem ante ultimum iudicii diem. Nam tum temporis, ut fatentur, nullum erit amplius purgatorium, nulla reliqua remissio peccatorum. Atqui sacra Scriptura tam p̄phasum harum significationem non agnoscit. Hoc enim, seu præsens seculum oppositum futuro, est tempus ad ultimum diem, quo seculum hoc consummatur; Futu-

rum verò seculum ab ultimo die fluet, unde terminus illius à quo, consummatio seculi dicitur, Matth. 13. v. 39 40, 49. & 28. v. 20. & Luc. 20. v. 34. Filiū hujus seculi uxores ducunt, & nuptum dantur (hoc est, qui ante finem, & consummationem hujus seculi erunt, illi nubent, &c. ut Luc. 17. v. 26. & 27.) quibus opponuntur v. 35. Qui verò digni habiti fuerint, ut consequantur illud seculum, & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt uxores, neque nuptum dantur. Eodem sensu Marc. 10. vers. 30. Istud seculum, & seculum venturum, & Eph. 1. v. 21. hoc seculum & futurum opponuntur. Quare vana est Pontificiorum de hoc, & futuro seculo hypothesis. Deinde etiamsi his verbis, non remittetur in hoc seculo, neque in futuro, notaretur distinctio, & hoc seculum hujus vitæ tempus, & futurum post hanc vitam significaret: inde tamen purgatorium minimè probaretur: quia cum non remitti peccatum, sit pœna obnoxium esse, ac puniri; sensus erit, fore ut & in hoc seculo & in futuro puniretur: quemadmodum etiam revera fit. Nam pœna hujus seculi est merita desertio à Deo, qua ipsis pœnitentia fidelis nunquam donatur, ut Hebr. 6. v. 4, 5, 6. & plerumque excæcantur, seu luce cognitæ veritatis ob ingratam malitiam privantur, Ioh. 12. v. 39. & 40. 2. Thess. 2. v. 10, 11, 12. Causa autem est hæc pœna, quod nunquam peccatum hoc remittatur, & peccatum ad mortem, idcirco εξοχώ nominetur, 1. Ioh. 5. v. 16. non simpliciter, ac tantum, quod mortem mereatur, (hoc enim omni peccato convenit, Deut. 27. v. 26. Rom. 6. v. 23.) sed quod semper mortem æternam inferat. Ad cognitionem verò hujus peccati in Spiritum Sanctum specialis, quod attinget, ea est duplex, una divina, altera humana. Divina est, quæ per revelationem Dei: Humana verò, quæ per effecta hoc peccatum committentis contingit: qui duo modi Apostolorum temporibus fuerunt in usu, de quibus (saltem de priōri) agitur, 1. Ioh. 5. vers. 16. 17. Si quis viderit fratrem suum peccare peccato, quod non est ad mortem, petet à Deo, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem. Et peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget: omnis iniqüitas peccatum est, sed est peccatum, quod non est ad mortem, hoc est, eti omnis iniqüitas sit peccatum, non tamen omne peccatum mortem certò infert. Ac prior quidem cognitionis modus, cessante prophetia, seu divina post Apostolos revelatione, similiter cessavit. Alter vero post eos tantum supereft, quia effecta illius peccati propria esse non desinunt. Et illa quidem cognitione vel est ipsius peccantis, qui mentem animumque suum solus novit, 1. Cor. 2. vers. 11. Judicemque habet conscientiam; vel alterius, de peccante, ex effectis illius propriis; quæ cum rariora sint, rarer etiam est cognitione: nec temerè judicandum, nisi agnitiæ veritatis Euangeliæ, & odii adversus eam destinati ac pertinacis documenta, ac blasphemie manifestè appareant. Qualia fuere in Juliano Imperatore apostata Constantini Magni genero, & ex fratre nepote, qui (ut narrat Socrat. Hist. Eccl. lib. 3. cap. 1. ut etiam Theodore. lib. 3.) cum ab initio Christianus esset, ac tandem Libanii sophistæ, Ethnici, scriptis lectis, & accidente Maximi philosophi hominis Ethnici, ac Magi institutione, corruptus, eos imitari coepisset, & ut malam Constantii Imperatoris de se suspicionem tolleret, monasticam vitam simulavit; & in Ecclesia Nicomedensi lector designatus est, caque fraude, pietatis fide facta, tandem Imperator creatus est, & publicè deinde Ethnicismum est profensus, & variis modis (ut mandatis, promissis, minis, pœnis & scriptis libris contra Euangelia) Christianos oppugnavit, & Christum ac Christianam religionem scriptis, dictisque blasphemis, proscidit, dæmonesque invocavit, magicasque impietates coluit, ac tandem Christianorum perniciem meditans, in prælio cum Persis inito sagitta, incerto authore lethaliter percussus, sanguine ex vulnere suo manu impleta, in aërem sparso, blasphemò ore exclamavit, Visisti Galilæe, ut Theodo. hist. Eccl. lib. 3. cap. 25. recenset. Alterum exemplum hujus perniciosi peccati in Spiritum Sanctum recens, attribui solet Francisco Spiro causidico Italo, cuius historiam Johannes Stedan. commentar. de statu religionis, lib. 21. anno 1548. recenset.

recenset. Veruntamen, quia Euangelii veritatem Spira aboegavit metu periculi, & amicorum de ipso solicitorum, & liberorum persuasione, non autem ex odio destinato adversus veritatem Euangelii; idcirco peccatum illius abnegationis, non fuit peccatum in Spiritum Sanctum, de quo Christus loquitur: quamvis secuta sit horrenda desperatio, ex ignorantia peccati in Spiritum Sanctum definitionis; quod illud non aliud esse, quain notæ veritatis voluntariam, (licet tantum periculi metu factam) abnegationem existimaret: idque ut videtur, ex Christi verbis, Matth. 12. & in primis Apostoli, Heb. 6. & cap. 10. non satis intellectis, per temptationem Diaboli, & conscientiaz terrorem processit: adeò ut diceret, promissiones de Dei misericordia ad se nihil pertinere, & quod agnitam veritatem abjurasset metu periculi, destinatum se cruciatus æternis, atque illos se animo jam persentiscere, atque videre: neque Deum amare posse, verum horribiliter odiisse dicebat: in eoque persistebat, & miser in eo statu ac desperatione vitam finiit: ut Sleidanus recenset. Verum Wolffga. Musculus in Locis communib. de desperatione, hujus exempli meminit; sed se Franciscum Spiram pro reprobo prouersus habere non posse ait, ex historia edita de iis, quæ cum ipso Padua acta, quodque quomodo se postea gesserit, & quis illius exitus fuerit ipsum fureret: Hæc scripsit Anno 1560. post edit. Sleid. hist. in qua de exitu ejus agitur, quem aut nondum legerat, aut illius non meminerat.

Atque hæc de blasphemis in Spiritum Sanctum.

Illustratio Versus 40. Matth. 12.

In signis est Jonæ & Christi comparatio, quæ vers. 40. hujus capituli proponitur his verbis: *Sicut enim Jonas fuit in ventre ceti, tres dies & tres noctes: ita erit filius hominis in corde terræ tres dies, & tres noctes.* Ad cuius commodiorem intelligentiam, consideranda est primum rei circumstantia, deinde res ipsa. Circumstantia est occasio, rei, & scopus. Occasio autem vers. 39. est remota, vel propinquæ. Remota est petitio hæc Scribarum & Phariseorum; *Magister volumus ex te signum videre.* Propinquæ veræ est bimembbris Christi responsio, sed altera sui parte obscurior. Prior autem est potentium accusatio: altera est petitionis recusatio. Accusatio hæc est: *Natio malitiosa,* (Nam non simpliciter est mala, sed talis quæ alii sua malitia est molesta) & *adulterina, signum requirit.* Qua ratione ostendit, illorum malitiam non esse sibi ignotam, quod scil. petitio eorum à mala origine, medioque, ad finem malum, tenderet. origo enim mala fuit, quia non ex discendi studio; sed ex contumaci adversus Christum odio, processit. Nec enim ad fidem Christo faciendam, apud eos signis ullis erat opus; cum Christus ea abunde edidisset, ipsique vidissent, & invidentes acerbissimis atque horrendis blasphemias proscidissent. Deinde medium etiam modus petitionis malitiam habuit: quia simulationis larva eam subdolè tegere sunt conati, quando Christum (quem apud populum, quasi dæmonem agitatum accusarant) nunc *Magistrum*, quasi benevolentia & honoris illius studio ducerentur, nominant. Finis denique fuit malus, nimirum ut Christum tentarent, & aliquam traducendi ansam captarent: quemadmodum Matth. 16. vers. 1. in simili exemplo factum est. Huic porro accusationi subjicitur consequens recusatio petitionis; & *signum non dabitur ei.* Causa autem illius, non est simpliciter petitio signi tantum. (Nam Gedeon firmans suæ fidei signum petens divinitus impetravit. Jud. 6. vers. 37, 39. & Ezechias similiter 2. Reg. 20. v. 10. & contra Achasus oblatum signum recusans increpatur graviter, Esa. 7. vers. 11, 12, 13.) sed causa fuit potentium signum malitia modò explicata: id quod Christus etiam indicavit, cum Scribas hosce & Phariseos idcirco *malitiosam & adulterinam nationem* nominavit.

Huic tamen petitio signi negationi, aliud ejus loco futurum prædictit Christus, cum ait εἰ μή, οὐδὲ σημεῖον ἔχει Ἰωνᾶς πρόφετος ἡμῖν: hoc est, quia filius hominis est, nempe promissus Mellias, ad cuius officium, tanquam Regis, hoc judicium pertinet. Et licet non esset hoc versu Ioh. 5. is sensus. sed simpliciter *filius hominis* denotaret hominem: dici posset declarari, ad filium Dei, de quo ante actum est, judicium pertinere, quia filius hominis est;

ut diversum, non autem exceptum aliquod notetur. Nam Christus non dixit generatim, non dabitus ullum signum. (Nam plurima postea edidisse certissimum est ex Matth. 14. & seqq.) sed de uno signo, & quidem tum petitio loquitur; quod quia singulare erat, exceptionem non admittit. Atque hanc interpretationem, ut res ipsa suadet, sic vocum usus optimè fert. Nam quemadmodum vox, nisi, apud optimos latinx lingue authores pro sed, frequenter usurpari notum est: sic etiam εἰ μή apud Græcos (quos latini sunt imitati) est in usu, ut t. Cor. 7. v. 13. εἰ μή, sed, ut unicus partitus est Deus, & cetera incedat. Gal. 1. v. 7. quod (scil. Euangelium) non est aliud, εἰ μή, sed, qui-dam sunt, qui vos turbant. Ac similiter Synonymum εἰ μή Gal. 2. 16. & Rom. 14. v. 14. Nihil est impurum per se, εἰ μή, sed εἰ qui existimat aliquid impurum esse, εἰ impurum est. Apoc. 21. v. 27. Non ingredieris in eam ullam impurum, &c. εἰ μή sed illi, qui scripti sunt in libro agni. Sic etiam intelligendum est illud, Ioh. 17. v. 12. quos didisti mibi ego custodi, & nemo ex iis periret, εἰ μή sed filius perditionis. Nec enim hoc loco est exceptio, ex datis Christo, quorum meminit: sed oppositio; quippe, quos didisti mibi, & filius perditionis; hoc est, perditioni destinatus atque obnoxius, si rem spectemus, sunt inter se opposita. Nam dati à patre Christo: hic sunt Apostoli non simpliciter, quatenus Apostoli: sed qua electi ac vocati ex mundo ac fide donati; ut toto reliquo capite hæc significatio usurpatur, ut vers. 2 & 6. & 8. & 9. & 11. quibus locis omnibus non intelliguntur quia cuncte dati sunt in Apostolos; sed qui dati sunt, prædestinatione & vocatione ad fidem: quemadmodum attributa horum datorum evincunt: qualia sunt conservatio, oratio Christi pro iis, sanctificatio & salus. Deinde idem ostendit oppositio mundi (hoc est, cœtus reproborum;) pro quo nostra orat, vers. 10. ideoque diversa significatio v. 12. non nisi inceptè omnino fingi potest. Senitus igitur hujus loci convenienter huic significationi erit; signum petit: sed non dabitus ei, quod jam petit signum; sed aliud dabitus ei, nempe signum illud Jonæ prophetæ. Quod quia obscurius non nihil, lucem explicationis desiderabat.

Hæc de loci occasione. Scopus vero est obscurioris illius dicti illustratio; ut res ipsa ad scopum accommodata comprobatur.

Hæc enim v. 40. proposita à Christo comparatio, declarat signum Jonæ prophetæ non esse intelligendum proprie, de signo ac miraculo quod Jonæ accidit: sed de simili signo in Christo exhibendo. Hæc autem comparatio similitudinis non contracta est, ut vers. 29. sed partibus suis propositione & redditione explicata: quarum prior simile illustrans: posterior simile illustratum complectitur.

Propositio est: *Sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tres dies & tres noctes.* De qua re agitur, Ion. cap. 1. vers. 17. Tres autem dies, & tres noctes, periphrastice tres dies (quorum singuli 24. horis constent ut Gen: 1.) denotant: sive simpliciter sint tres integri: sive secundum quid, non integræ, ut hoc in loco redditio ostendit, cum Christus ait: *ita erit filius hominis in corde terræ, tres dies & tres noctes.* Quibus verbis, & is qui comparatur cum Jona, & res in qua comparatur, ostenditur. Qui comparatur est ille *filius hominis*, quo Synecdochice τὸ οὐρανόν certo Christus designatur, ut Matth. 16. & alibi. Cujus nominis ratio est, ut quidam volunt, petita ab excellentia humilis conditionis illius, quæ hoc modo notetur: de qua re Phil. 2 v. 7. Videtur tamen aptius esse, ut excellentia dignitatis officii ea periphrasi intuatur; ut sepsus sit, ille promissus ab initio hominis filius, scilicet semen illud mulieris & Abrahami, filius Davidis, Messias promissus, quod omnino videtur declarari, Ioh. 5. v. 27. & potestatem dedit ei, et iam judicium exercendi, δικαιοσύνης: hoc est, quia filius hominis est, nempe promissus Messias, ad cuius officium, tanquam Regis, hoc judicium pertinet. Et licet non esset hoc versu Ioh. 5. is sensus. sed simpliciter *filius hominis* denotaret hominem: dici posset declarari, ad filium Dei, de quo ante actum est, judicium pertinere, quia filius hominis est;

hoc est, verè dicitur & est, ideoque Messias ille, ad quem iudicium pertinet. Id autem quo Christus comparatur Jonæ, est sepultura & duratio illius. Et illa quidem metaphorica periphrasi hoc modo describitur: *erit in corde terræ*, hoc est, intra terram (ut cor in corpore) sicut *cor* alibi usurpatum. Quemadmodum Ezech. 27. v. 40. *Tyrus* dicitur *in corde maris sita*, quæ tamen non in medio extorta, sed non procul à continente distabat: unde ab Alessandro Magno obsessa, tandem terræ conjuncta est. Sic hoc in loco *in corde terræ* nihil aliud notat, quam in terra, sive intra terram. Ideoque inepti sunt Pontificii, qui hinc colligunt ac contendunt, Christum anima sua descendisse in infernum. Nec enim sequitur, Erit in corde terræ: ergo secundum animam: nec sequitur, in corde terræ; ergo in inferno: quia *cor*, ut ostendimus, non medium speciatim; sed internum spatum qualecunque metaphoricè designat. Nam quod objicere solent Christum non in corde terræ sepultum, quia positus est in sepulchrum è petra excisum, Matth. 27. vers. 6. illud inquam non sequitur: quia hæc non sunt opposita, sed consentanea: quia terræ nomine petra tanquam pars illius meritò comprehenditur. Duratio autem sepulturæ describitur: *Tribus diebus, & tribus noctibus*, hoc est, ut ante ostendimus, per periphrasim tribus diebus (qui singuli 24. horis constant) Synecdo. acceptis: quemadmodum Christus exponebit, Matth. 16. v. 21. & 17. v. 23. Cum ait, *tertia die resurget*. Deinde historia Evangelica idem demonstrat. Nam primi diei tribus horis: & secundo die integro, à vespera ad vesperam sequentem: & tertio die à vespera, ad priam matutini temporis partem, hæsit in sepulchro, ac tum resurrexit. Quæ verba ut plenius ac planius cum antecedentibus intelligantur, breviter similitudinem Jonæ, & Christi distinctè describemus.

Ea autem indicatur Jonæ nomine, adjunctis, & effectis consequentibus. Nomine, quia vocatus fuit *Iona*, hoc est, (ut Hebræa vox sonat) columba: Christus vero re ipsa moribus est columba instar Matth. 10. v. 16. sincerus, atque innocens, mitis & humilis, Matth. 11. v. 29. quod etiam à Deo fuit indicatum, quando in baptismo illius Spiritus Sanctus super ipsum quasi columba descendit, ac mansit, Matth. 3. v. 16. Ioh. 1. v. 32. Altera similitudo posita est in adjunctis, cum miseria, tum liberationis. Et in miseria quidem prima similitudo, quod Jonas fæse ultrò è medio tollendum obtulit: ut navis, maximis fluctibus agitata, ac periculo submersionis obnoxia, non periret: sed servaretur. Jon. 1. v. 12. eoque in mare projecto, sedata tempestas, ac navis servata, vers. 15. Sic Christus ultrò fæse lubens morti exposuit, Ioh. 18. v. 11. Eph. 5. v. 2. & v. 25. 26. ut Ecclesiam suam, ob peccata iræ Dei & exitio aeterno obnoxiam servaret. Ioh. 6. v. 51. & 10. v. 15. eoque morte à Judæis & gentibus affecto: Judæorum & gentilium Ecclesia, ab exitio servata est, Acto. 20. v. 28. Jo-han. 11. v. 50, 51, 52. Apoc. 8. v. 9.

• Altera in miseria utriusque est similitudo; quod ut Jonas, in mare ejectus, & à ceto deglutitus, in ventre illius, ac corde maris, tres dies ac tres noctes, sine corruptione hæsit, Jon. 2. vers. 3, 4. Sic Christus morti traditus & sepulchro concluso ac obsignato, Matth. 27. vers. 60. quasi absorptus, tres dies & tres noctes, in corde terræ, Matth. 12. v. 40. corruptionis expers, Act. 2. v. 24, 27. mansit. In liberatione vero est similitudo, quod ut Jonas à Deo liberatus, è ventre ceti die tertio salvus est emissus, Jon. 2. v. 11. Sic Christus aperto divinitus sepulchro, à morte liberatus, tertio die resurrexit, Luc. 24. v. 2, 5, 6, 7.

Atque hæc de similitudine quæ in miseria, & liberationis adjuncto appetit. Postrema similitudo in effectis consistit. Nam ut Jonas è Ceti ventre, quasi à morte liberatus, Ninevitas adiens, iis fuit signum Luc. 11. iisque prædicavit Dei verbum, fore scil. ut post dies quadraginta, Nineve subverteretur, nisi scil. (ut Dei mens erat) pœnitentiam agerent: Sic Christus Judæis primum per se, divinum Euangeliū verbum prædicavit, & ob neglectum illius, ac pertinacem rejectionem, brevi futuram Hierosolymæ, urbis, & populi, subversionem prædicti, Matth. 21.

v. 43. c. 23. v. 38. Datoque circiter 40 annorum ad pœnitentiam spatio, & prædicatione Apostolorum, Primoribus Judæorum, ac plerisque non correctis, sed ferocioribus evadentibus, tandem subversio urbis, & horrenda incedulorum Judæorum pœnices, per Vespasianum & Titum Imperatorem Romanum consecuta est: Credentes vero Christi monitu securi, Matth. 24. v. 15, 16 & ultra Jordanem, in urbem Pellam fæse recipientes, ut hist. Eccl. docet, sunt servati.

Atque hæc de Jonæ & Christi similitudine, vers. 40.

Vindicatio Sententia Matth. 12. vers. 43, 44. & 45.

Quandoquidem hujus loci explicatio non nihil videtur habere difficultatis, & doctrinæ de perseverantia sanctorum adversarii, ad oppugnandam eam, hoc loco solent abuti: non importunum fore arbitramur, si genuinam illius sententiam distinctè exponamus; & objectæ difficultatis solutione vindicemus: & primum à re circumstantia, occasione scil. & scopo, ad rem ipsam aditum præparemus. Occasio autem est antecedens Christi, vers. 41. & 42. oratio, qua primum, Scribarum & Phariseorum, post cognitum Christum, pœnitentia expertem malitiam, oppositè Ninevitis, & reginæ Austræ, monstravit; deinde pœnam in futuro seculo ipsos secuturam, prædixit. Scopus autem est hujus prædictionis amplificatio. Nam ad eum Christi verba vers. 43, 44. & 45. tanquam idoneum medium destinata, diriguntur. Quorum summa est, quod præter prædictam judicii ultimi pœnam, in futuro seculo solvendam, aliam etiam in hoc seculo experientur; atque ita aptissime declarat Christus, id, quod ante dixerat generius, vers. 35. *Blasphemiam in Spiritum Sanctum neque in hoc, neque in futuro seculo remittendam*, hoc est, in utroque puniendam. Ceterum illud hoc loco non absolvè, sed ad maiorem rei evidentiam ac pondus comparatè exponitur: ut adversariis Christi, ad tergorem meritum, & discipulis, ad salutarem cautionem inserviat. Comparatio autem est non paritatis, sed similitudinis, constatque propositione, ac redditione: quarum illa longior, hæc brevior existit. Propositio, simile illustrans complectitur his verbis vers. 43. 44. & initio 45. *Cæterum cum impurus Spiritus exierit ab homine, &c.* Quod simile quidam tanquam parabolam, à re nunquam facta, sed facta, docendi gratia de promtam, esse censem: alii vero contra arbitrantur, à re interdum facta similitudinem defumptam: idque magis videtur consentaneum: cum nihil hic recensetur, quod non interdum usu possit evenire: deinde simili etiam exemplo, ex Ioh. 5. illustrari potest, postquam Christus ægrum, qui annos 38. laborarat, sanavit; ita ipsum, ut vers. 14. traditur, admonuit: *Ecce sanus factus es, ne amplius pecca, ne quid deterius tibi accidat*: sic hoc in loco similiter dicitur; cum is, qui à dæmonie liberatus est, ingrato liberationis contemptu, virtutibus vacuus, amplius peccat, ac dæmoni inservit, rursus postea justo Dei vindicis judicio, dæmoni permittitur, & deterior illius viri conditio est, quam antea fuerat. Ac causa justa, cur hoc exemplum à dæmonie obsecso potius Christus produxerit, quam aliud simile, duplex apparat. Una, quod propria corporis à dæmonie obsecso, similitudine concinna cum metaphorica obsessione animæ, qua dæmonis suau aguntur, Eph. 2. v. 2. conveniat. Altera causa, quod simul & Phariseos simili hoc terret; & sanitum à se dæmoniacum v. 22. periculi ac pœnæ alioqui imminentis metu, ad officium extimulat, ut Ioh. 5. v. 14. in simili re factum.

Porrò ut ad propositionis hujus distinctam explicacionem procedamus, ea complectitur primum subiectum similitudinis, deinde modum: seu quis sit similis, & quæ in re. Subiectum est homo, non universè omnis, sed particulatim aliquis, ut res ipsa declarat. Modus vero similitudinis est accidentis conditio illius triplex, præterita, præsens, & futura. Ac præterita quidem est ab impuro Spiritu obsecso. *Impurus autem Spiritus*, periphrasi in sacra Scriptura frequenti, dæmonium notat; ut Matth. 10. v. 1.

Dedit

Deder ita potestatem adversus Spiritus impuros, id quod v. 8. exponitur, Daemonia ejicere. Et quod Marc. 1. v. 23, 26. dicitur, *Spiritus impurus, illud Luc. 4. v. 35. Daemonium, & vers. 33. Spiritus demonii impuri exponitur;* quæ impuritas metaphorica, hoc est, malitia, opposita angelorum bonorum seu spirituum electorum sanctitati, non est à creatione Dei: qui omnia bona fecit, Gen. 1. v. 31. sed à voluntaria eorum à sanctitate naturali, declinatione, & lapsu, 2. Pet. 2. v. 4. Jud. v. 6. Hominis autem ab impuro Spiritu obsessio indicatur relata. Primum cum exitus illius sit mentio, v. 43. & absolute, cum homo illius dominus vers. 44. appellatur. Cuius obsessionis ac potestatis impuri Spiritus origo, non est à naturali, sive jure illius, sive subjectione hominis: sed à merito lapsus, & peccatorum hominis, & à Dei judicis & providentis justa dispensatione: qua hominem dæmoni, non libera potestate illius, sed definitis modis, & terminis, (quos dæmon egredi non potest, Job. 1. vi 12. & 2. v. 8. Matth. 8. v. 31, 32.) obsidendum tradit. Atque hæc de conditione hujus hominis præterita.

Præsens conditio est duplex, nempe collata homini à Deo gratia, & relata ab homine ingratitudo. Gratia autem à Deo collata, est ab illa obsessione liberatio, quæ declaratur his verbis: *Cum impurus Spiritus exierit ab homine:* quo & ante ingressum ipsum, & egressum designatur. Nec enim exire aliud est, quam illud, quod ante inerat, inesse definere. Coeterum hic exitus Spiritus impuri non est voluntarius; sed invitus, & Dei potentia coactus, ut ex seqq. etiam constat: qualis illius Spiritus impuri ratio, quem Christus ejecisse hoc cap. 12. v. 22. recensetur. Relata vero hujus hominis ingratitudo, describitur per allegoriam, similitudine ab iis petita, qui hospites expectant: ut enim illi conclave sua, si ab aliquo occupentur, vacua reddere, & versare atque ornare solent, ut apta & grata sint iis adventantibus: sic hoc in loco, homo ab obsidente dæmonio liberatus, virtutibus vacuus, & peccatis suis ad excipiendum dæmonem idoneus, & præparatus, proponitur. Nam licet peccata per se sint quasi fôrdes & fôditates; spiritibus impuris tamen, ob pravitatem eorum, sunt instar nitoris & ornamenti, quo delectantur: quemadmodum lütum & fôrdes porcis delitiae sunt.

Et hæc de præsenti conditione. Futura verò est Spiritus impuri primum redditus; deinde obsessio altera hominis illius deterior. Et redditus quidem exponitur occasione, & causa efficiente. Occasio est, quod ejectus spiritus impurus, querens alium, quem obsideat, non inveniat: id quod per metaphoram, ab homine in exilium terræ aridæ, & desertæ relegato, qui frustra locum ubi quiescat, querit, declaratur: quod dæmonii; ex homine ejectio sit instar exilii, & loci aridi & deserti. Causa verò est dæmonii de redditu, ad eundem hominem rursus obsidendum propositum, id quod vers. 44. ita describitur: *Tunc dicit (hoc est, cogitat, & statuit per metaphoram usitatam) revertar in domum meam, unde exi.* Redditus autem (qui ad propositi executionem principium est) indicatur, cum dicitur, & cum venit, &c. Obsessio verò hominis deterior describitur, ab occasione movente & modo. Occasio movens est, quod inventit hominem, quem antea obsederat, quasi *domum vacantem, versam, & ornatam*, hoc est, & à virtutibus, & sancta sollicitudine eum vacuum, & peccatorum suorum studio, dæmonio excipiendo idoneum. Modus autem est, v. 45. quod spiritus impurus assumptis septem, hoc est (per Synecdo. speciei pro gen.) multis spiritibus, quam ipse sit pejoribus, cum iis hominem occupet, fiatque conditio ultima deterior prioribus. Cui simile est illud, cuius ante memini, Joh. 5. v. 14. *Ecce sanus factus es, ne amplius pecca, ne deterioris tibi fiat.* Quod autem hic de spirituum impurorum deteriori obsessione dicitur, illud intelligendum non est, quasi illud ab eorum arbitrio, & libera potestate penderet: sed quod Dei justo judicio, quatenus ipsi placet, hoc illis permittatur. Nam cum ne in porcos quidem eam habeant, sine ventia, potestatem, Matth. 8. v. 31, 32. multò minus in homines.

Atque hæc de prima comparationis hujus parte, nempe propositione, qua simile illustrans plenius est descriptum.

Altèra pars est redditio in fine v. 45. cum dicitur: *ita erit erit nationi huic malitiosæ.* In qua redditione subjectum est, *natio hæc malitiosa,* quod licet à multis interpretibus, de Juddorum populo (cujus maxima pars erat hujusmodi) exponatur: alii tamen accommodatius, hoc loco, de Scribis & Pharisæis, in Christum, & Spiritum S. blasphemis dici interpretantur. Nam eos ita ante vocavit, v. 39. & postea vocat Matth. 16. v. 4. & quasi intento in præsentes digito indicat, cum non solum ut antea dicit, *καὶ τοὺς ἡθῶν της οἰκουμένης μαλιτίοις:* sed τὴν οἰκουμένην, τὴν της οἰκουμένης μαλιτίοις: Denique cohærentia orationis Christi, cum antecedentibus, ad eosdem hæc referri, declarat Atque hæc de subjecto, cuius attributum est: *ita erit, id est, (ut proximè, antecedentia ostendunt)* postrema ejus conditio deterior erit prioribus; quod scilicet ob ingratitude, & malitiam in Deum (cujus gratia notitiam Christi accepant) justo judicio notitia eâ essent privandi, & suis cupiditatibus, & efficaciaz Satanæ tradendi. Quemadmodum Deus, eos, qui ingratâ, contra conscientiam, pertinaciâ peccant, punire solet, Rom. 1. v. 21. 24. 2. Thess. 2. v. 10. 11. Joh. 12. v. 40. Atque hæc de loci hujus explicatione, unde facilius sequitur illius adversus perseverantiam sanctorum hostes vindicatio. objiciunt enim hoc modo: Ille homo è quo Spiritus impurus hæc ejectus dicitur, liber est, atque vacuus ab omni potestate Satanæ, purgatus à fôrdibus peccati, & ornatus virtutibus: & tamen conditio illius postrema deterior fù prioribus. Ergò verè sanctificati & fideles deficiunt. Sed negatur antecedens. Neque enim de ejectione spiritus impuri ex anima agitur: Sed ex corpore; nec de vacatione ab omni spirituali Satanæ potestate: sed ab obsessione qua corpori nocet: nec de purgatione à peccato, & ornatu virtutum: sed de bonorum, quæ Dæmoni ingrata remotione, & actionibus malis, ipsi gratis instructione hominis, sermo est: ut in explicatione ostendimus: idque etiam redditio similis illustrati, subjecta, evincit. Nam comparat nationem illam malitiosam illi qui ab impuro spiritu est liberatus, atqui malitiosam esse & à malitia purgatam & virtutibus ornatam, non sunt similia: sed aperte contraria. Quare quæ objiciunt, infirma & aliena sunt: cum non negatur de verè per regenerationem sanctificatis, seu viva fide & charitate donatis: sed in utraque comparationis parte sermo est de non renatis. Et in propositione quidem loquitur Christus de eo, qui ab obsessione dæmonis corporali beneficio affectus, ingratus, non Deo sed peccatis inservit: in redditio verò de Scribis & Pharisæis, qui per legem ab impuritate idololatriæ, & per Euangeliū, illuminatione Spiritus S. ab ignorantia Christi, ad notitiam illius adducti, ipsum, ingrati & diabolo servientes, Ioh. 8. v. 44. blasphemis impetrabant. Ideoque ut illius à Dæmonis obsessione liberati, sic & horum Scribarum postrema conditio prioribus deterior futura, ut 2. Pet. 2. v. 20. 21. 22. statuitur. Quare frustra ex hoc loco perseverantiam sanctorum (qui Christi sanguine & spiritu regenerationis sunt sanctificati) adversarii oppugnant: quia de hisce neque propositio, neque redditio quicquam loquitur.

Ex Matth. Capite XV. Illustratio Sententie Christi vers. 5.

In ter eas Christi sententias, quæ variè ob difficultatem, quæ appetit, exponi solent, postrema non est quæ Matth. 15. v. 5. (ut & Marc. 7. v. 11, 12.) continetur: his verbis: *quicunque dixerit patri aut matri, &c.* quocirca explicare conabimur: & brevi analysi, cohærentiam cum antecedentibus, & sequentibus præmittemus. Hoc autem capite ad versum usque 12. describitur certamen Scribarum & Pharisæorum cum Christo, constans oppugnatione Christi v. 1. & 2. & propugnatione Christi, v. 3. & seqq. Et oppugnationis quidem exponitur, primum, circumstantia temporis, & loci: deinde modus illius. Tempus est, *tunc* cum scilicet Christus plurima ederet miracula, Mat. 14. v. 35. 36. & Marc. 6. v. 56. Locus verò duplex notatur 1. unde venerint Scribae & Pharisæi, nempe Hierosolymis. v. 1. & Marc. 7. v. 1. & quidem Hierosolymitani, hoc est,

Hiero-

Hierosolymis degentes, Matt. 15. v. 1. deinde ubi Christum oppugnare cōperint, indicatur, nempe in Galilaea, in qua miracula ista ab eo fiebant, ut ante ostendimus, idque illis verbis indicatur, *accedunt ad Iesum*. Modus autem opugnationis primum generalis declaratur, quod scilicet non factis, sed verbis Christum sunt aggressi; quod indicans Euangelista v. 1. ait: *dicentes: Particularis vero modus v. 2. describitur hoc modo: quare discipuli tui, &c.* in quibus verbis, injusta eorum criminatio est, qua discipulos aperte, & Christum obliquè accusant. Constat autem propositione ac confirmatione.

Propositio est objectio facti, & qualitatis; factum ita ex-primitur: *discipuli tui transgreduntur traditiones seniorum: qualitas vero cum queritur, quare: quæ interrogatio hoc loco est indignationis nota, quasi dicerent: nullam justam rationem reddere poteris: ideoque & illi peccant, qui hoc faciunt: & tu, quia tui sunt Discipuli, & te ferente hoc faciunt. Confirmatio vero est, Non enim levant manus suas, cum edunt panem; quæ verba non sunt intelligenda, de communi gentium, & ad honestatem civilem pertinente, manuum lotione: sed de propria Judæis, & superstitiosa ex traditione doctorum, quæ plenius Marc. 7. v. 2. 4. recentetur. Ad cuius rei illustrationem, consulendi sunt viri doctissimi Joseph Scalig. in Elencho Serarii cap. 7. & Johann. Drus. annotat. in Novo Testamento seu præteriorum parte prima ad Marc. c. 7. v. 3. ubi de modo lotionis, quæ πνυμα fieri dicitur, ex Judæorum scriptis disseritur.*

Hæc de oppugnatione Christi, à Scribis & Phariseis facta. Cui deinde subjicitur propugnatio, quæ altera certaminis hujus pars. Cujus modus 1. generalis proponitur, quod etiam verbis, ut adversarii, non autem factis sit usus, quod indicatur his verbis: *at ille respondens iis dixit. Deinde particularis modus subjicitur: quo accusationem Scribarum & Phariseorum confutat: non negatione facti, sed qualitatis objectæ. Nam primum Christus, universalem eorum sententiam, quæ accusatio objecta nitebatur, diluit accuratissimè à v. 3. ad 9. Deinde particularē, quæ discipulorum esum attinebat. v. 11. & 12. & quidem sermone ad populum converso. Universalis autem sententia erat: qui seniorum traditiones transgrediuntur, illi certò peccant: hoc vero falsum esse docet Christus, quod traditiones eorum partim impia esse. v. 3., 4. 5. 6. partim vanæ, v. 7. 8. 9. Et impias quidem esse nonnullas, docet justa gravique recriminatione, quæ constat propositione v. 3. Confirmatione, v. 4. & 5. & conclusione vers. 6. Propositio autem est: *quare & vos transgredimini mandatum Dei, per traditionem vestram?* In qua propositione accusationem factam à Scribis & Phariseis, in eos retorquet, simili modo sermonis; nam & factum objicit, & qualitatem illius. Factum simile quidem in genere facto discipulorum, quod ut discipuli erant transgressores mandati: sic quoque Scribæ & Pharisei; Quam similitudinem indicat cum ait: *et ipsi, & vos transgredimini.* In specie vero dissimile omnino ostendit, ratione causæ efficientis mandati: quod Scribæ Dei mandatum transgredierentur, in quo impietas consistit: contra vero discipuli mandatum & traditiones hominum tantum. Qualitatatem idcirco facti innuit interrogatione, *quare: quasi diceret: nulla causa subest justa: sed impia inobedientia est,* vers. 3. Cujus propositionis confirmatione, est oppositio mandati Dei specialis v. 4. & transgressionis illius, per traditionem Phariseorum v. 5. Mandatum autem Dei speciale, proponitur à Christo duplex, commune, ac perpetuum, nempe quintum Decalogi preceptum, Exod. 20. Nam, inquit, *Deus mandauit dicens, Honora patrem &c.* deinde proprium Judæis, & politicum, Exod. 21. v. 16. *qui maledixerit patri, aut matri, morte morietur.* Cui mandato duplice opponitur Phariseorum, per traditionem contrariam transgressio, v. 5. cum ait: *vos autem dicitis, quicunque dixerit patri aut matri &c.* de cuius antecedentis in primis, & deinde de consequentis gentiū sensu, multæ & veterum & recentiorum discrepantes sunt sententiae: ex quibus, brevitas causa, præcipuas expendimus. Ad antecedens autem subjectum enuntiationis quod attinet: *quicunque dixerit dominum &c.* obser-*

vandum est primum vocem iā usurpari hoc loco pro a, potentiali, ut loquuntur, particula; ut alibi s̄epius, Mat. 5. v. 19. *de iā ἐν λόγῳ, quicunque igitur solverit, & cap. 8. v. 19. ὅτι ἐὰν αἴσχυνθεὶς quicunque abieris, & cap. 10. v. 14. ὅτι μὴ δίξεις τοις ἑμῖν quicunque non receperit τοις, & v. 36. ὅτι λαλῶν quod locuti fuerint. & cap. 16. v. 19. ἢ ὅτι δύεις, & quicquid ligaveris &c.* deinde etiam observanda est constructio vocis ἀρενθῆς, cum accusativo ὃ pro dativo ὁ per ellipsis vocis τοις, quemadmodum Matth. 16. v. 26. *τοὺς οὐκ εἰπεῖται ἀθέους Θεού, Marc. 5. v. 26. μηδὲ ἀερανθεῖα &c.* ut 1. Cor. 13. v. 3. *εἰδὼς ἀερανθεῖαν.* deinde & illud certum, quod hic dicitur δάσεις à Christo appellatum Corban, ut Marc. 7. *Corban, hoc est, donum, expressè dicitur;* qua voce donum Deo consecratum designatur. De re vero controversia est. Quidam enim hæc filii ad parentes verba, expoununt de opera fraude, & pietatis, ac benevolentia quadam simulatione, hæc dici censem: alii vero de aperta honoris debiti, cum indignatione & ira, negatione, interpretantur. Ac priorem sententiam quidam sic sequuntur, ut vox δάσεις, *donum,* sit enuntiationis hujus subjectum, & ὅτι εἰς ἡμῖν, ad subjectum etiam pertineant: ut sit sensus, donum quod à me offertur, tibi proderit. ut sit prætextus, cur parenti opem non ferat filius, quod pro salute & felicitate non solum sua; sed etiam parentis sacrificium obtulerit: ideoque tantudem esse, ac si in usus illius contulisset. Quam expositionem secuta est Genevensis Gallica editio Novi Testamenti. Alii vero subjectum statuunt diversum nempe ὅτι εἰς ἡμῖν ἀερανθεῖαν quo à me juvari possis, ac depositis: ut sit prædicatum, *Corban, donum est Deo:* Ideoque cum Deo consecratum sit, non licet tibi hoc conferre. Atque ita Chrysost. ad hunc locum de Scribis & Phariseis loquens explicat, cum ait: *Docuerunt juvenes pierates simulatione contemnere parentes. Quinam & quoniam modo? Si quis parentis diceret filio, da mibi hanc ovem quam habes, aut vitulum aut aliud bujusmodi &c. dicebat δάσεις δι τὸν τῷ θεῷ, δι τὸν δικαῖον ἐπιβαλλεῖς, donum hoc est Deo, quo ex me juvari vis.* Sic etiam Theophylact. ait: *Christus docet, eos legem Dei transgredi: docebant enim liberos nihil dare parentibus: sed offerre, quæ haberent, in gaudyplacium templi: & post pauca verba subjicit: Pharisei igitur suadentes liberis, nihil dare parentibus, sed offerre ea in thesaurum templi, docuerunt eos dicere, donum est, hoc est, Deo oblatum est δι Pater, quo à me juvari queris.* (Hinc apparet ex Theophyl. antecedentem vocem nihil, item, quæ haberent intelligi, ab eo, non absolute; sed relativè ad ea, quæ à parentibus ad subsidium eorum petebantur, ut etiam sequens partitionis mentio indicat) *& ita ipsi partiebantur cum liberis pecunias, & parentes descrebantur, senili alimento defituti. Idem autem etiam fæneratores faciebant: Si quis enim alicui pecunias ad usuram dedisset: deinde difficilis esset debitor, nec debitum redderet, dicebat fænerator ad illum iniquum debitorem, Corban est, quod mibi debes, id est, bonum Deo oblatum. Debitor igitur ex illo tempore quasi Deo debens, etiam invitus solvebat. Eodemque modo hunc locum Marc. 7. similiter exponit. Ac quamvis in hac expositione vox δάσεις per ellipsis verbi substantivi, est, prædicatum statuatur, cum tamen præcedat ordine verborum suum subjectum: in eo nihil est absurdum: quia hæc inversio ordinis non est insolens: sed in Sacra Scriptura frequentissimè occurrit. Nam ut omittamus quod Matt. 5. vers. 3. ad 11. usque octies prædicatum μακάρων suis subjectis proponitur, hoc ipso cap. 15. frequenter conspicitur, ut vers. 7. *Prophetavit de vobis Esaias, & v. 8. appropinquat mihi sic populū, & v. 22. miserere mei Domine, & 28. magna (supple, est) fides tua, & 30. & accesserunt ad eum turba multa, ἔχαοι πνεύματα.**

Atque hæc de primo expositionis hujus loci modo, quo fraude operta, & sub benevolentia, & cultus Dei specie, honorem parentibus suis liberi subtrahebant; idque, ut vox δάσεις vel sit subjectum, vel præditatum. Alter vero modus est, quo locus hic declaratur ab aliis, ut verba hæc à filio, subsidia parenti postulanti, denegante, aperta indignatione dicta fuisse intelligentur. Idque ex priscis Judæorum traditionibus (quæ in Thalmudis tractatu de jurejurando, & votis continentur) probant tres viri insignes, & linguarum Orient-

Orientalium & Thalmudis callentissimi. Quorum verba, ut
observatu dignissima, & quod libri eorum vulgo non sunt
in promptu, non ingratia fore, si proponamus, confidi-
mus.

Primus est Paulus è Iudeo factus Christianus, & tan-
dem in Hispania Episcopus Burgensis: in Additionibus
ad glossam Nicolai de Lira, Matth. 15. Ad istum, inquit,
pugiam bene intelligentem, recurrentem est ad traditiones Pba-
riaricæ, seu Thalmudicas, quas Christus intendebat in proposito
reprobare, ad cuius evidentiam scendum, quod circa materiam
votorum, unus liber à Talmudicis est compositus, qui intitula-
tur id est, vota: In quo unus error talis est: Tradunt
enim quod sicut quislibet potest bona sua consecrare Deo, sic, quod
facta hujusmodi consecratione per votum, postea non licet alicui
utib; bonas uti, nisi in Dei obsequium, scilicet in servitio alta-
ris vel templi, vel hujusmodi: sic quislibet potest consecrare bona
sua singulariter, hoc est respectu unius personæ tantum, verbi
gratia, si quis dicat alicui proximo, volo seu voveo quod bona
mea sint consecrata respectu tui; tunc dicunt, quod illa bona sint
consecrata respectu illius hominis tantum: sic quod nullo modo
ius uti possit; ac si essent simpliciter Deo consecrata. Dominus
tamen illorum bonorum & alii homines quicunque, possint uti
talibus bonis ac si non essent consecrata, sed mere propria (aut
ut lectio ad marginem habet, profana.) Votum autem hu-
jusmodi secundum eos multipliciter ostenditur, & spe-
cialiter cum verbis significantibus aliquam rem consecratam, ut
si dicat aliquis, sicut templum, sic est res mea: Tunc res illa est
consecrata, tanquam templum: similiter si dicat, sicut altare,
vel sicut corbona, vel hujusmodi: similiter si quis dicat, Munus
sit, vel est, talis res, idem est judicium: intelligitur enim de
munere Deo oblato. Ex quibus inferunt, quod dicat quis patri
suo, munus quocunque ex me tibi proderit: tunc pater nullo
modo potest uti aliquo bono filii suis, et iam filio volente & patre
in necessitate existente. Et hoc ideo, quod secundum traditionem
suam prædicta omnia bona filii sui sunt consecrata, respectu pa-
tri. Quibus post pauca subjicit: Cujus sensus est, quod filius
vovet, ut sit tanquam munus altari & consecratum, quicquid sit
(videtur redundare scriptorum vitio vox ista, aut deesse
vocabulum quod) de bona suis patri proderit, & sic filius taliter
vovens, nullo modo potest prodeſſe patri secundum eos; quod est
de directo contra præceptum divinum: & hoc est, quod legitur
Marc. 7. quocunque ex me tibi proderit: & ultra non di-
mittit is cum quicquam facere patri suo aut matri. Hæc ille.

Alter vero est Andreas Masius, vir in linguis Orientalibus versatissimus, & qui ad Bibliorum Regiorum appa-
ratum, Grammaticam, & Lexicon linguae Syrae conscrip-
tit, qui in doctissimis in Josuam commentariis anno 1574.
editis ad capitulis sexti v. 19. eruditè sic ait: Res enim Deo
devotæ (quas Græci ἀραδιουλα & ἀρασιουρα vocant) tam
ea sunt, que in locis sacris dicantur, quam ea, que adolescentur
atque abolentur. Hebrei ipsas posterioribus temporibus vocave-
rant ωρες, & elisa durioris soni litera קְבָנָה Coban:
eadem notatione scil. qua Græci ἀραδιουλα dicunt. Est enim
כְּרָב offerre, unde extat apud Hebreos doctores (tractatu deju-
rejurando & votis) hæc jurandi aut vovendi potius, solennis
formula טוֹרֵת קְבָנָה בְּלַי hoc est, anathema & res de-
vota esto, quicquid illud sit, quo ego tibi prosim, aut quam tu
utilitatem ex me capias; quo voto cum quis apud aliquem usus
est, quamvis necessitudine obligatum atque adeo erga suum ipsius
parentem, nefas esse statuunt Rabbini, illum ullo beneficio, aut
officii genere juvare: ne, quod Deo devorvit, videlicet, id hu-
manis commodis serviat. Atque hæc ipsa est illa traditio, quam
citatis, danmatque Christus apud Matthæum & Marcum,
tanquam Mosis legi adversantem, à nostris Interpretibus for-
mulæ illius ignoris adhuc parum bene (ut mihi videtur) ex-
plicata, sive Græcis sive Latinis, nam in Syriacis Euangeliis
dulcior apparat sententia. Haecenius Masius.

Tertius author est, Benedictus Arias Montanus, itidem
in linguis Orientalibus & Thalmude exercitatissimus, qui-
que maximam in Bibliis Regiis Tetraglottis, edendis, &
apparatu instruendo, navavit operam. Is enim in elucida-
tione quatuor Euangelistarum, apud Plantinum excusa,
anno 1575. ad hunc locum Matth. 15. ad ista verba: Vos
autem dicitis, sic ait. Inter alia argumenta libri traditionum

(intellige Thalmuden) est argumentum de voto. multis par-
tibus & questionibus disputatum, integro volumine. In voto-
rum autem generibus duo sunt principia: quorum alterum a
bujus loci explicationem facit: ut quis jurejurando ac vorendo
neget, se alium juraturum, vel amicum, vel patrem, vel uxo-
rem, vel virum, &c. Appellatur autem hoc votum נֶדֶר נְאָה Nedar-Hanaah: Latinè ad verbum votum uilitatis,
vel commoditatis. Cuius multæ sunt species pro circumstantiis
verborum: pro materia, quæ praestanda adjuratur. Est autem
augustissimum in hoc genere votum, si quis dicat se alii
id est, commoditatem omnem abnegaturum. Forma concipiendi
voti hujusmodi est vel simplex, sine juramento, in hunc mo-
dum מִנְמָר אֲנִי קָוָה id est, voveo ego (sive consecro ego) si.
Nam huic orationi & conjunctioni conditionali si, addebatur
verbum pro arbitrio vorantis. Atque hoc erat votum simplex,
firmum tamen. Erat autem aliud firmissimum, & omnino in-
solubile, cui praeter concepta verba adjungebatur juramentum,
&c. Igitur his præcognitus facilis locus hic exponetur, si Græca,
similis cum Latind, conferatur leſlio. Nam quod Græcè sic ad
verbum legitimus, δέογε οἶας ιτινόν, sic latinè ad ver-
bum lego, & dispingo, munus, quod si ex me juveris; mani-
feste ostenditur votum חַנְאָה conceptum & pronunciatum, ad-
versum parentes, adjuncto juramento per Munus, juxta traditio-
nem gravissimo, quod ejusmodi esse solet קְרָב שָׁתְּחַתְּנָה
(videtur potius legendum נְתָנָה) quod ita explicant.
מִנְמָר שָׁהָרָה נְאָה id est, ad verbum οἰα
(οἴη σοι γεγενηθεῖσαι αὐτῷ, quocunque ex me juveris,
(sive ut habet vetus Interpres, quocunque ex me tibi proderit,
vel profuerit) interdictum tibi est. Latine vero jam aperta est
oratio, si post vocem Munus, dispungamus: significat enim ille
Hebraismus concisus, idem ac si dicatur, sanctum munus juro
me esse damnatum, si quicquam proficiatur ex me quod tibi
proficit. Hæc est traditio quam Christus allegabat disertis, us
diximus, verbis, ac satis diffuse in illo libro descripta & repe-
rita. Haecenius Arias Montanus.

Quare variis jam propositis doctissimorum, veterum &
recentiorum, de hujus loci sententia, interpretationibus, eas
examinare, & quænam videatur maximè consentanea, ex-
plicare conabimur. Ac primum ea sententia, quam initio
recensuimus, qua statuitur enuntiationis hujus subiectum
esse donum, quod ex me (supple erit) prædicatum vero ju-
veris; non videtur satis convenire. Nec enim re ipsa, nec
ulla specie illa inter se pugnabant, offerre dona, ut pro-
dissent non minus parenti quam filio; & simul parenti
opem ferre: quia utrumque lege Dei probatum: neque
etiam ex Thalmude (in quo veterum Pharisaicarum tra-
ditionum farrago continetur) aut ullis Judæorum scriptis
hoc probatur, ab hujus sententiæ authoribus: & Paulus
Burgensis Judæorum, & Christianorum sui avi doctissi-
mus, contrariam Judæorum sententiam esse tradit, & ex
Mose Maimonide comprobatur, in Additionibus suis ad
glossam Lyræ Matth. 15. Neque sanè credibile est, Judæos
ita fuisse impudentes, ut si quis patri dixisset; Ex meo do-
no, quod Deo offeram, tu etiam utilitatem seu benedictio-
nen Dei percipies, propterea prohiberent, tanquam ne-
fas, nullum subsidium patri conferre: quemadmodum
Marc. 7. prohibitum demonstratur. Nam in illis filii ver-
bis, nullum juramentum, nullum votum, si ita accipian-
tur, ut exponunt, appareat, nihilque quod ullam habeat
causæ rationem, aut speciem illius, cur honor parentum,
quasi illicitus filiis prohiberi potuerit. Ac propterea quod
doctissimus Tremell ad Nov. Testam. Syriacum, Matt. 15.
v. 5. ait: significat bac excusatione, externo Dei cultu abunde
satisficeri, patrio honori, ut qui Deo aliquid obtulerit, nihil am-
plius parentibus debeat, illud inquam minus convenire vi-
detur. Quare aptiores expositiones sunt reliquæ, quæ spe-
ciosum prohibiti honoris, ac neglecti erga parentes præ-
textum continent, ac vocem δέογε donum prædicatum esse,
reliqua vero, nempe; quocunque à me juriari posse, subje-
ctum esse statuunt. Etsi enim hæc præpostera sit constru-
ctio; non tamen est contra Hellenismum, neque insolens;
sed in Sacra Scriptura usitatissima, ut antea demonstravi;
& exempla passim in ea sunt obvia. Et Chrysost. & Theo-
phyl. Græci disertissimi, eodem modo construunt &
expo-

exponunt, ut ex ante dictis & citatis ex iis appareat.

Itaque primum probabilis est Chrysost. & Theophyl. sententia, ut sit excusatio omisi honoris erga parentem, pietatis simulatione, quod id esset donum seu consecratum Deo. Nec enim consecrata Deo licebat in usus illius, eoque, neque parentis conferre. Sed tamen altera expositio, ut sit, non excusatio, sed aperta recusatio honoris ac subsidii conferendi, cum indignatione quadam, sub cultus Dei specie, maximè videtur verisimilis, & quidem ut sit votum: quemadmodum ejus usum fuisse apud Judæos, ex Thalmude probatur: ut (quemadmodum tradunt Paulus Burgensis, & Andreas Masius) sensus hic sit; *id quo à me juvari posse, donum esto*, hoc est, Deo devotum: ideoque Marcus cap. 7. vocem, qua Christus usus est, *Corban*, expressit, quod pro sacrato dono usurpatur. In quo voto approbato à Pharisæis violatur utrumque Dei mandatum à Christo propositum: religiosum quidem de honorandis parentibus: cum filii, honorem subsidii se parentibus exhibitueros, voti religiosi specie negarent: politicum vero cum spreta lege divina, de poena civili ac capitali ei inferenda, qui parenti malediceret, obliquè hoc præstarent: quando cum indignatione, & ira, in eos, sub voti servandi prætextu, opem se ius nunquam laturos assererent. Quod autem Arias exponit, *sancutum munus juro, me damnatum esse, si quicquam proficiatur ex me, quod tibi profit*; ut hoc modo sit irati in Patrem filii non simplex votum, sed juramentum: illud non videtur satis consentaneum. Primum, quia traditio Pharisæorum, quam ipsem ex Thalmude ac Judæorum interpretatione ponit; *quodcumque ex me tibi profuerit, interdictum tibi est*, aperte cum Paulo Burgensi, & Masio convenit: & votum, non autem juramentum est. Deinde, aliam habent, quam ipsius expositio, constructionem & sententiam. Nam ita oratio plena est: excepta nōtissima verbi substantivi ellipsi, donum (supple) esto; ideoque cum Deo consecratum sit, & mihi nefas dare tibi: & tibi accipere. Contra vero Arias Montani expositio ellipses habet non necessarias. Nam pro voce *donum aut munus*, ponit ista, *sancutum munus juro, me esse damnatum*. Deinde obstant etiam verba Christi: non enim dicit *δέος οὐδὲ δικαιοσύνης* *quocunque juvari posse*. Nam si εἰσι, non pro ἀρ., sed pro *si* accipiatur, tum pronomen οmninò erit superfluum. Ceterum causa, quæ ad hanc alienam interpretationem, prætermissa rectâ, virum doctissimum adduxisse videtur, ea est, quod Josephus in medio libri primi, contra Apionem, Theophrastum de legibus citans, ait: *dicit enim quod prohibent Tyriorum leges, peregrinis juramentis jurare, inter quæ, cum quibusdam aliis, & juramentum dictum Corban enumerat. Apud nullum autem inventur hoc juramentum præterquam apud solos Iudeos. Significat autem (ut si quis ex Hebreorum dialecto interpretans diceret) δέος οὐδὲ donum Dei. Quo loco strictum recitato, illustrissimus Josephus Scaliger de emendatione temporum in appendice, seu notis in fragmenta pag. 25. ait. Et iste locus Theophrasti pulcherrime interpretatur locum Matth. 23. v. 18. immò sine hoc loco Theophrasti ille Matthæi non intelligeretur. Sed licet juramentum aliquod fuerit Judæis solenne, per Corban seu donum Deo oblatum: ideoque metonymicè à Judæis Corban dictum: inde tamen non est statuendum, Matth. 15. & Marc. 7. similiter intelligi oportere, ut ex antecedentibus rationibus, quas attulimus ex usu Judæorum, & ex verbis Christi appareat. Contra vero, rectè à Paulo Burgensi, & Masio, votum statui, & quidem per enuntiationem non imperfectam sed perfectam, ex antiquis Judæorum traditionibus, Thalmude & interpretum Judæorum expositione, traditis, & ante memoratis constare potest. Nam quod vir illustrissimus eam rejicit, quasi præpostera esset contra Hellenismum interpretationem, deinde quasi adeo obscura esset, ut à nemine intelligi queat: iis jam antea ex superioribus testibus gravissimis, & explicatione perspicue satisfactum arbitramur. Quod autem ipsem ita exponit, in Elencho Serarii cap. 9. δέος, δικαιοσύνης πάτερ οὐ παῖς εἰσεδρός, donum quod à me profectum tibi profuit, omni erga te honore me liberat: illud Masii expositioni præferri debere non videtur. Primum,*

quia Pauli Burgensis & Masii expositio, sententiam perfectam (subjecto suo & prædicato constantem) servat; hæc vero sine necessitate ulla, imperfectam: ut in qua solum ponatur subjectum: prædicatum vero longiore ellipsi supplendum, statuit. Deinde Masii sententia nititur consuetudine, ac traditione Judæorum veteri: hæc vero authoritate veterum omnino destituitur.

Hæc de orationis antecedente: *vos autem dicitis, si quis dixerit, quodcumque ex me tibi prodeesse posset, donum (supple) est, aut esto*. Consequens vero εἰσι, & μὴ πάτερ patrem suum, aut matrem suam. Quæ verba bifariam exponi possunt. Primum ut sit oratio conditionalis, & imperfecta, ad quam supplendam, initio vox εἰσι, & in fine, *in sonerit* addatur. Quemadmodum Clarissimus Beza interpretatur, (quem etiam nonnulli viri doctissimi sequuntur) qui verba εἰσι, μὴ πάτερ τὸν μὲν πάτερν εἰτε τὸν μὲν πάτερν εἰτε τὸν πάτερν sic reddit Latinè, et iam si nequaquam honoraverit patrem suum, aut matrem suam, *in sonerit*. Secundo exponi potest, ut sit oratio perfecta, & à conditione absoluta, & libera, hoc modo; *etiam nequaquam honoret*, id est, nequaquam honorato ille: ut Christus non sua, sed Pharisæorum verba, & mandatum recitare intelligatur, ad sententiam cæptam absolvendam: scilicet ut aoristus subjunctivus (qui circa omnem controversiam futuri habet significationem) non conditioniter, sed absolutè, & quidem pro imperativo, hoc loco accipiatur. Quam modi enallagen, ut Latini imitantur: sic literarum sacrarum, & bonorum authorum Græcorum usus frequens comprobatur, ut Matth. 5. v. 17. μὴ τούτοις ne existimat & vers. 36. μὴ οὐδεὶς ne jures, seu ne jurato, & cap. 6. vers. 2. μὴ αὐλαίας ne buccinato; & vers. 5. μὴ εἴσι, vel ne esto & vers. 13. μὴ εἰσιτήγας ne inferas, id est, ne inferto. Sic etiam elegantes, ac prisci authores Græci: ut primum Theognis, μὴ οὐδεὶς αἰθέρων ποίεις nullus hominum persuadeat, hoc est persuadeto p. 10. editio. Lipsiæ anno 1603. opera Wolfgang. Seber. idem μὴ εἴσι &c. Στολέσης ne unquam perdas id est perdit, pag. 26. Hunc secutus Isocrates in oratione ad Dæmonicum, non procul ab initio; μὴ οὐδεὶς οὐδεὶς δικιε, nulli calamitatem exprobrato: & sub orationis finem, εἰ μὴ δαυμάσῃς, neque mireris, id est, ne admirator. Si quis autem objiciat aliam, quam in locis citatis, apud Matthæum esse orationis formam; quod non simplex sit, sed geminata prohibitionis vox εἰ: illud inquam nihil orationis formam mutat, et si prohibitioni, negationis ge minatione, addatur pondus.

Nam quemadmodum aoristo subjunctivo eo modo absolutes pro futuro indicativo utitur Matth. 5. v. 26. εἰ μὴ εἴσιτης nequaquam exhibis: sic eodem modo, pro imperativo accipitur, Gal. 5. v. 16. εἰ μὴ πάτερ patrem perficiatis, hoc est, ut rectè Beza, ne perficite, sic hoc in loco Matthæi, εἰ μὴ παῖς, & nequaquam honoret, hoc est, nequaquam honorato ille. Atque eam esse, & horum verborum sententiam ex Marc. 7. v. 11. colligi potest: *Corban, hoc est, donum, quodcumque ex me tibi prodeesse posset, & non amplius permittitis eum quicquam præstare patri suo, aut matris suo*. Hinc enim appetat, post ea filii verba, ei à pharisæis fuisse interdictum parenti ullam opem ferre: quod interdictum exprimitur apud Matthæum his verbis, *etiam nequaquam honoret seu honorato ille*. Si quis autem id minus convenire existimet ob copulam præmissam: non enim ita sonare verba, si quis dixerit donum est, εἰτε nequaquam honoret: sed εἰ, & nequaquam honoret: quæ copula hoc sensu posita omnino foret superflua atque inanis; ad illud negatione respondet: Nam vox ista, εἰ, seu etiam posita, emphasis & vim suam habet, scil. ut antecedentis dicti, à filio, consequentiam necessariam declarat; quemadmodum non inanis est copula hæc, si judex ita discernat; si promisisti, etiam solvas: si es confessus te crimen illud petrasse, etiam peccatum perferas.

Quamobrem, ut tandem concludam; expositio sententiae videtur hæc commodissima: *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matris, quodcumque ex me tibi prodeesse posset, donum est aut esto; etiam nequaquam honoret patrem suum aut matrem suam*: Sic enim oratio non imperfecta, sed perfecta statuitur: & quidem traditioni Pharisæorum anti-

que

quæ in tabula Thalmudis relatæ, conveniens cum eam Iudei prisci agnoscant: sensu denique non intricato, non obscuro, sed perspicuo, (si quis diligentius attendat) & cum Græcæ linguae usu congruente. Nam verbi substantivi ellipsis adeò trita est, ut vix ellipsis censeretur. Quod autem donum, pro dono Deo consecrato accipitur, ne omnes agnoscunt, in eo non est oratio elliptica; (ut quidam vir doctissimus censet) sed synecdoche generis pro specie, quæ ut esset clarius Marc. 7. v. 11. vocem, qua Christus est usus, scilicet ὁ βασιλεὺς expressit. Quæ, si etymon spectemus, generatim donum notaret, sed in sacris literis pro dono solummodo, quod Deo consecratum, accipitur, & vox Dei rarissime additur: ut Levit. 23. vers. 14. Corban Dei vestri, & Num. 9. v. 13. & 31. v. 50. ὁ βασιλεὺς Iehovæ. Atque ita quoque exposuit Origenes Tom. 2. in Matth. 15. Etenim si Deus dicit: Honora patrem & matrem, traditio ex adverso dicebat, eum non debere honorare patrem aut matrem, deo; qui, quod datum erat parentibus, consecravit Deo, quippe Corban: palam est, Dei præceptum de honore parentibus exhibendo, per traditionem Pharisæorum & Scribarum aboleri, que dicit non amplius oportere honorare patrem & matrem dono, eum, qui semel Deo consecravit, quod parentes solent accipere. Quod autem Ptolomæus hereticus in epist. ad Flor. teste Epiphanio hæres. 13. aut 33. editionis Græcæ, pag. 99. hunc locum ita citat: οὐ γάρ τοι δέπ, iis verbis non indicat aliam lectionem (ut Camerarius opinatur,) sed recitationem sensus, non verborum: quædam enim omittit, ut γέ & μὲν; quædam verba mutat, atque addit, hoc modo, γέ θεούτων τούτους, hæc est mutatio: Matthæus enim habet τίνει λόγων τοῦ θεοῦ: οὐ τίνει τούτους θεούς & τούτους, (hoc addit) pro τούτων. Quemadmodum postea Epiphanius in refutatione Ptolomæi, sensum, non autem verba recitans, ait: pag. 101. Sermo qui à Servatore dictus est: si quis dixerit Patri suo ωρθαῖς, οὐ αἰσχύνεται τοῦτο εἰναῖς, nil commodi ex eo percipiet scilicet Pater ē Filius. Id quod etiam minus attendit latinus Interpres, qui verba ex Marco recensens, interpretatur (ὁ βασιλεὺς, hoc est, donum) quodcumque ex me in tuum cedes commodum.

Atque hactenus hujus loci difficilioris illustratio per texta: unde, quid de aliis interpretationibus à nobis præteritis, censendum sit, facile poterit judicari. Quales sunt tres in primis: quarum prima ita recenset à Chrysostomo, ac rejicitur, Nonnulli etiam, inquit, aliter exponunt, donum quodcumque ex me tibi proderit: (id est, honorem tibi non debeo, sed dono gratis, si ego te honoravero.) Verum bujusmodi consumelice Christus nullam fecisset mentionem. Altera alienior est August. Tom. 4. Quæstio. Euangelicarum lib. 1. sect. 16. qui sic ait: Munus, quodcumque ex me, tibi proderit, id est, munus quod offers causa mei, ad te jam pertinebit. Quibus verbis filii significant, jam non sibi opus esse parentum pro se oblatione: quod ad eam ætatem pervenissent, ut possent jam ipsi offerre pro se: in hac videlicet ætate constituti, ut possent parentibus suis hoc dicere; & cum hoc dixissent, negabant Pharisæi reos esse, si parentibus suis non praestarent honorem. Postrema sententia & interpretatio est, quam secundo loco recenset Hieron. tom. 9. ad cap. 15. Matth. Potest autem & bunc babere sensum: Munus quod ex me est, tibi proderit. Compellitis, inquit, filios, ut dicant parentibus quodcumque domum eam Deo oblaturus, in tuos consumo cibos, tibi que prodest & pater & mater: ut illi timentes acciperent, quod Deo mancipatum videant, inopem magis velint ducere vitam, quam comedere de consecratis. Hæc interpretatio ut minus commoda; sic prior, quam Græcis Patribus consentaneam tradit, magis congruit. Docuerunt, inquit, per eos filios, ut si quis ea, quæ parentibus offerenda sunt, vorare voluerit Deo (qui verus est pater) oblatione Domini præponatur parentum munieribus: vel certe ipsi parentes, quæ Deo consecrata cernebant, ne sacrilegi crimen incurserent, declinantes, egestate conficiebantur. Atque ita siebat, ut oblatione liberorum, sub occasione templi, & Dei, in sacerdotum lucra cederet. Hæc pessima Pharisæorum traditio de alia veniebat occasione. Multi habentes obligatos ære alieno, & nolentes sibi creditum reddere: delegabant sacerdosibus, ut pecunia exacta, ministeriis templi, & eorum usibus deserviret. Hæc Hieron. Quam utramque Hie-

ron. sententiam, Beda in Marc. cap. 7. iisdem prorsus verbis transcripsit.

Explatio dicti, Matth. 16. v. 24.

A Ntequam memorabilis, & celeberrimi hujus loci sententiam genuinam exponamus, ad faciliorem illius notitiam, occasionis & scopi illius circumstantiam paucis declarabimus.

Occasio autem gemina est, colloquium Petri & Christi antecedens, & periculum inde consequens. Ac colloqui quidem pars prima est privata; nam Petrus reverenter causa Christum assumit, hoc est, à reliquis eum abduxit non nihil: ne dicta ipsius alii præter Christum audirent. Modus autem alloquii illius est, temeraria dictorum Christi, à Petro instituta, reprehensio: qua Christum, ex imprudenti illius amore, à debita morte subeunda, quasi ea re immisus in se esset futurus, avertere conatur v. 22. Altera vero pars est Christi reprehensio, & quidem publica: qua conversus ad discipulos, perperam reprehendentem Petrum, contraria sententia graviter reprehendit, Marc. 8. vers. 33. idque in eum finem, ut non solum Petrus, sed etiam reliqui auditores, eo modo cautiiores redderentur. Reprehensio autem mandato, & accusatione constat. Mandatum est ut post Christum abeat: non autem ipsi impotuna & indigna reprehensione, & dehortatione præbeat. Accusatio autem primum proponitur, cum Satanam, hoc est, adversarium vocat: deinde veritas & justitia accusationis, confirmatione exponitur: deducta à propriis adversarii effecto, cum externo, tum interno. Externo quidem, quod Christo esset scandalo: seu in via, atque obedientia subeundæ mortis, divinitus imperatæ, rectè procedenti, esset obstaculo, ab eaque avertere, & ad lapsum adducere imprudenter conaretur. Interno vero, quod carnali de morte Christi judicio abreptus, Dei & Christi sapientia, & voluntati contraria sentiret; eoque modo externi effecti, seu temeraria ac vitiosa reprehensionis, & dehortationis fontem indicat Christus. Hæc de Colloquio antecedente. Periculum vero consequens erat offensa, & perturbatio discipulorum: cum Petri, hondum rem intelligentis, tum reliquorum, ob acerbiam hanc increpationem, metuenda. Communis enim erat eorum de Christi & Christianorum conditione error; si quidem regnum Christi non solum spirituale, sed etiam mundanum fore, ex recepta Judæorum opinione, perperam sentiebant: ideoque neque ea, quæ à Christo, de morte, ex mandato Patris, & officio suo subeunda, fuerant subinde prædicta, intellexerunt, Marc. 9. v. 22. neque ea, quæ de persecutionibus, iis, aliquæ credentibus, obventuris proposuerat monita, Matt. 5. & 10. & alibi, rectè capiebant: sed mundani Christi regni opinione quasi excepserat, mundanam in eo felicitatem, & insignes præ altis dignitates sibi sperabant, & affectabant. Aded ut etiam post recentem mortis suæ à Christo prædictionem, de principatu inter se disceptarent, Marc. 9. v. 34. & Matth. 18. v. 1. Imo Petrus ipse post gravem hanc increpationem, & luculentam institutionem, Christo, ad mortem sapientissime prædictam, & Cœnæ Sacramento obsignatam, jam parato, eam nihilominus inveterata opinionis recordatione, & imprudenti Christi amore abreptus, gladio feriens, avertere conatus est, Joh. 18. v. 10.

Atque hæc de occasione hujus dicti. Scopus vero Christi fuit, ut huic Petri, & discipulorum offensæ & huic gemino, de Christi & discipulorum illius conditione, errori occurreret & mederetur.

Medium vero & remedium ad hunc scopum destinatum, & idoneum, est hic versus 24. Tunc Iesus, &c. Constat autem præfatione Euangelista, & Christi doctrina. Ac præfatio quidem tempus, & objectum doctrinæ Christi; seu quando & quibus eam tradiderit complectitur. Tempus indicatur, cum ait, Tunc, nempe post patefactum Petri errorem, & acrem illam à Christo subjectam increpationem; nam tum maximè erat tempestivum, ut error ille perspicua doctrina corrigeretur. Objectum vero; seu illi;

illi, quibus Christus hanc doctrinam tradidit, sunt discipuli; *dixit inquit discipulis*. Nam licet error Petri, ratione sermonis ipsius, quo Christum reprehenderat, esset proprius; ratione tamen opinionis atque effectus animi erat reliquis discipulis (ut ante ostendimus) communis; ac propterea non solum Petro, sed etiam reliquis commune erat adhibendum remedium. *Discipulorum autem nomine, non tantum Apostolos* (ut saepius *v. 37. 38. 39.*) accipi solet, praesertim cum ab aliis Christi discipulis distinguuntur) sed etiam reliquos doctrinæ Christi sectatores intelligit: quemadmodum in Marcus cap. 8. v. 34. exponit: *Et cum ad vocasset turbam cum discipulis suis, dixit illis, Ecce ubi specialius, per discipulos, Apostolos intelligit; quia à turba, quæ etiam Christum sectabatur, distinguuntur; inter quos discipulos, & Petrum quoque complectitur, ut Luc. 9. v. 23. indicatur; dixit autem ad omnes. Cum enim communis omnium, de conditione Christi, & Christianorum, esset error, eos communis doctrina (ut ante ostendimus) erudire & corrigere studens, omnes compellavit auditores.*

Atque haec de præfatione Euangelistæ. Doctrina vero Christi sequentibus verbis continetur: *Si quis vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Quibus verbis legitimos suos discipulos, ab officio describit, enunciatione hypothetica. Cujus antecedens est, *si quis vult post me venire, hoc est, per Synecdo. generis pro specie, meus esse discipulus: quia hoc moris est, ut discipuli præeuntem magistrum sequantur, ut Matth. 4. vers. 19.* Jesus vocans in discipulos Petrum & Andream, dixit; *venite post me, & Actor. 20. v. 30. Ut discipulos post se abstrehant.* Consequens vero est, *abneget seipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me:* quo modo officium discipuli Christi proponit, primum absolute; deinde comparatè secum exponit.

Officii autem propositio constat abnegatione sui ipsius, & tolerantia crucis mandata: prius indicat, cum ait; *abneget seipsum.* Id autem non propriè, sed impropriè intelligendum. Non propriè, quia veritati id repugnaret; illud enim nihil aliud esset, quam negare se esse quod est. Quemadmodum Petrus abnegavit seipsum, & Christum quoque cum se illius discipulum esse, eumque nosse negavit, Marc. 14. v. 66. 67. Luc. 22. v. 34. Atque ita, ut Deus, qui verax est, ac fidelis, seipsum negare non potest, 2. Tim. 2. v. 13. Sic eadem ratione, neque hoc præcipere propriè homini potest. Impropriè vero per metaphoram, & similitudinem quandam, ab iis deductam, qui aliquem nosse pro suo, ac communionem illius habere serio abnegant (quales Judæi; qui Christum Actor. 3. v. 13. 14. Joh. 19. v. 15. & Israëlitæ qui Mosen abnegasse dicuntur, Actor. 7. v. 35.) negligere, atque aversari significat: quemadmodum, Tit. 2. v. 12. *abnegantes impietatem eodem sensu dicitur.* Ceterum seipsum Christus abnegare seu aversari jubet non simpliciter; sed secundum quid, & quidem non quatenus homo sanctitate & justitia præditus eamque exercet: hoc enim Deus non vetat: sed lege præcipit; sed quatenus Dei mandato adversatur. Hoc autem sit duobus modis, per se, vel per accidens. Per se aduersatur homo, Dei mandato, carne seu vitiositate innata, quæ in mentis cœcitate, seu etrore, & cordis obdurate, seu affectuum, & voluntatis pravitate consistit. Eph. 4. v. 18. quarum dominium in incredulis: reliquæ vero in credentibus supersunt, quæ cum Deo, & legi ipsius aduersentur per se, Rom. 8. v. 7. 8. & pugnant adversus Spiritum, hoc est, fidei, spei, charitatis sanctitatem, per Spiritum regenerantem insitam, Gal. 5. v. 16. Idcirco earum abnegatio, ut omnino necessaria ibid. præcipitur, Galat. 5. v. 16. & Rom. 12. vers. 2. Ephes. 4. v. 21, 22, 23. & Tit. 2. v. 11, 12. Per accidens vero homo aduersatur mandato Dei, quando id, quod à Deo jussum & bonum est, agit, sed non bene: vel quod per se medium & liberum est, sed contra Dei universale vel particulare interdictum fit; vel ratione circumstantiæ, vel omnino. Prioris exemplum est: diligere parentes & sanguine junctos, vitamque suam, res bona & iusta est divinitus: sed *Si quis circumstantiam neglegat, seu ordinem modumque*

excedat, ac prius & magis eos amet, quam cœlestem parentem & vitam æternam; ratione circumstantiæ fit malum, non benè faciendo; quod alioqui in se est bonum, ut Matth. 10. v. 37. 38. & 16. v. 25. & propterea eo respectu abnegandu[m] & odio habendum, Luc. 14. v. 26. Atque ita Abrahamus rectè amavit filii sui Isaaci vitam; sed Deo vita & necis Domino mactationem illius jubente, amorem filii in ordinem redigit, ac Dei amori postponens, ei renunciavit, Deoque paruit, Gen. 22. v. 12. Heb. 11. v. 17. Posterioris & quidem ratione primi modi exemplum est hujusmodi: Cibus naturæ idoneus, ad eum latus fuit ac liber ante Mosen; sed per accidens legis, Israëlitæ latæ, de discrimine ciborum, ejus desiderium & usus in prohibitis cibis erat vitiosus: ideoque abnegari debebat.

Alterius exemplum est Abrahams obedientia, quicunque patriæ & sanguine junctorum præsentiam amare ei liceret: Deo tamen desertionem eorum imperante, res licita facta est illicita; ideoque amori illi, ob particulare præceptum divinum, erat renunciandum, Deoque, ut fecit, parentum, Gen. 12. v. 1. & Heb. 11. v. 8.

Atque haec de abnegatione nostri. Alterum officium est crucis tolerantia. *Tollere autem & ut Matth. 10. v. 38. accipere, & Luc. 14. v. 17. portare crucem,* metaphoricè persecutions, ab adversariis, pietatis odio inflictas, ad Dei gloriam patienter perferte delegnat, similitudine à Christo ducta, qui à Judæis religionis odio afflictus, crucem impositam portavit, Joh. 19. v. 17: *Quod autem additur suam, illud non causam efficientem, sed officium notat, hoc est, non quam immitterit quis sibi accersit, aut sua improbitate meritus, 1. Petr. 3. v. 17. aut temeritate, cum sine officii læsione declinare posset ac deberet, Matth. 10. v. 23. Actor. 8. v. 24. 25. incurrit: sed contrà quam Deus vult, hoc est, officii necessitas seu obedientia Deo præstanda postulat: cum scilicet persecutionis tolerantia, sine pictatis violatione, vitiarum non potest, 1. Pet. 2. v. 19. 20. & 3. v. 17.* Atque haec de propositione officii absoluta. Cui subjicitur expositio comparata his verbis; *& sequatur me, id est, meum exemplum.* Nam Christus primo seipsum abnegavit, non ratione mali & vitiositatis, quia omnino caruit: sed ratione boni sui temporalis, seu vita, & quietis temporalis, cuius voluntatem seu amorem abnegavit, cum voluntati Dei, & amori illius se subjecit, Matth. 26. vers. 42. deinde crucem pertulit; cum hora ipsius adsciscit, secundum Dei voluntatem, atque ita exemplo suo nobis prævivit, & ad imitationem sui provocavit, 1. Pet. 2. vers. 21. & cap. 3. vers. 17. 18. Hebr. 12. vers. 1. 2. 3.

Atque haec de hujus loci explicatione.

Capitul Vicesimi Matthæi, à vers. 1. ad 17. Etiamen.

Quoniam de genuina orationis Christi Matth. 20. vers. 1. ad 17. sententia, & veteres & recentiores Theologi, cum Orthodoxi, tum alii, magna opinionum varietate, inter se dissident: & Pontificiū in primis, ad suos, de operum meritis, errores fucandos abutuntur: idcirco opportunum, atque opera pretium fore existimavimus; si, quid maxime veritati consentaneum videatur, paucis, à rei circumstantia, ad rem ipsum progræssi, exponamus.

Circumstantia rei est occasio, & scopus illius. Occasio autem est duplex: prima est Apostolorum, aliorumque Christianorum, propter Christum, seu præstatam Deo obedientiam, sua commoda negligentium, inservit: partim fiduciæ sui, ex officii præstiti conscientia ortæ: partim elationis animi, qua se aliis comparantes primas ambient. Idque primum cap. 19. indicatur: ubi postquam Christus juveni opulento atque avaro, si sua bona pauperibus daret, Christumque sequeretur, thesauros in cœlo promiserat, v. 21. Petrus dixit: *Ecce reliquimus omnia, & secuti sumus te, quid ergo eris nobis?* v. 27. deinde uterque ille & fiducia sui, & elationis animi nœvus, in Apostolis etiam postea habet: ut ex Jacobo & Johanne cap. 20. v. 21. & 22. & ex omni-

omnibus , Luc. 22. v. 24. apparuit. Altera occasio est Christi, ad Petri interrogationem, responsio; in qua, primum quidem, promissionem, cum de gloria Apostolis die ultimo eventura, v. 28. tum de eorum , qui ipsos imitarentur, vita æterna, proponit: deinde vero , ut timorem Dei ac modestiam doceret , ac contraria illa vitia corrigere, subjicit hanc sententiam : *multi autem primi erant ultimi; & multi ultimi primi.* Atque haec de occasione orationis Christi , Matth. 20. à vers. 1. ad 17. Scopus vero est hujus propositæ sententiaz, ad immodestiam, & elationem amplius reprimendam, illustratio: ut ex initio & fine hujus orationis, constat. Ex initio quidem quia illud cum antecedente aptè connectitur, cum dicitur *Simile enim.* Ideoq; à doctissimo Bucero rectè observatum, sedecim hujus capitatis versus priores ad cap. 19. suis referendos: non autem uti factum , ab eo incommodè separandos. Ex fine vero : quia vers. 16. Christi oratio, de qua agimus, cùdem prorsus sententiæ apertè repetitæ, concluditur.

Ad rem ipsam verò quod attineat, ea est medium, ad scopum propositum , seu illustrationem illius sententiaz, validè idoneum. Nec enim haec similitudo defecta est, (quælis Matth. 13. ad vers. 9. turbis tradita , cuius apodolis apud eas consultò supprimitur) sed perfecta : utpote quæ protasis simul , & apodosis gemina constet: seu non tantum generali redditione, ut Matth 13. vers. 24. & 31. 32. 33. & 44. 45. nec solum speciali, ut Luc. 15. vers. 1. cum 7. 8. & 9: sed utramque, generalem quidem initio: specialem verò in fine (ut Matth. 13. vers. 45. cum 49. & cap. 22. vers. 1. cum 14.) complectitur. Generalis enim apodosis est hoc loco: *Simile enim regnum cœlorum:* quæ habet subnexam protasis, seu simile illustrans , cum additur: *patrifamilias, qui existit prima luce, ad conducendos operarios in vineam suam,* &c. ad vers. 16. sensus autem est: Quod dixi, multos primos fore ultimos, & contra ultimos primos; ea in re regnum cœlorum simile est vineæ illi , ad quam colendam operarii vocati, & primi in opere , ultimi facti sunt in mercede, id quod explicatè vers. 16. concluditur. *Regni autem cœlorum nomine* hoc loco, ut circumstantiez demonstrant, Ecclesia Christiana (in qua Deus verbo suo , & Spiritu regnat) intelligitur: quæ vineæ cujusdam patrifamilias comparatur. Nam quamvis dicatur regnum cœlorum simile patrifamilias conducenti operarios in vineam : hypallage tamen est , ac sensus , simile est vineæ, in quam patrifamilias operarios conduxit. &c. Quælis hypallage alibi etiam à Christo usurpata: ut primum, Mat. 13. v. 24. *simile est regnum cœlorum boni seminantis,* *filii bonum,* hoc est , Ecclesia Christiana, (quæ filii regni vers. 28. & regnum Christi dicitur vers. 41.) *similis est semini bono* ut v. 38. exponitur, quod homo Christus v. 37. seminat. Deinde ibidem vers. 45. *regnum cœlorum simile est boni mercatori,* *querenti,* & *ementi pulchras margaritas:* hoc est, Euangeliū regni simile est pulchris margaritis , quas mercator querit , & emit. Ecclesia autem vineæ ob egregiam ac variam utrimque similitudinem, frequenter in Sacris litoris comparatur, ut Psal. 80. vers. 9. Esai. 3. vers. 15. & 5. vers. 7. Jere. 2. vers. 21. Matth. 21. v. 33. Luc. 13. vers. 7. quemadmodum etiam hoc loco.

Atque haec quidem de generali prima apodosi ; cui subiecta cohæret protasis ; quæ parabolam, seu simile , illustrans Ecclesiæ statum, continet. Antequam autem de ea, atque de apodosi speciali agamus, præmittenda est erudita, & à Pontificiis non minus , quam à nostris probata de parabolis regula, quam Chrysostom. hom. 64. editio. Græc. in comment. ad hunc locum ita præscribit: εἴ δὲ καὶ τὰ τὸ τοῦ θεοῦ βολεῖς τῷ λέξιον μετρύασθαι; αὐλαὶ τὸ σκοτίῳ μεθεταῖ, διὰ τὸ τελεῖσθαι, τὸν δέσποτον, ἢ μηδὲ πλυνθεγμονῶν μετρήσθαι. hoc est, Non oportet , omnia , quæ in Parabolis sunt, secundum dictionem curiosè agitare; sed scopum propter quem composita est , edictos , hinc decerpere; nec ulterius aliena tractare. Hæc ille rectissimè: alioqui multa , sæpè incepta, & falsa orientur. Nam in parabolis similitudo interdum est universalis in omnibus dictis, qualis prima Matth. 13. vers. 3. ad 9. quemadmodum apodosis tandem expedit, vers. 18. ad 23. Deinde altera vers. 47. ad 51. Alia

verò est particularis , quæ in aliquibus tantum partibus consistit; ut in parabola iniqui dispensatoris, Luc. 16. prudentiæ in amicis comparandis: non autem injustitiæ ab eo adhibitæ , similes nos esse debere, ibidem statuitur. Nam quod Mammona iniquitatis, eo in loco, piis etiam attribuitur, causa non est, quod ipsi (nam contrarium v. 13. traditur) sed quod maxima hominum pars, quæ à justitia aliena , qualis etiam dispensator iste, divitias plerumque iniquitate comparare soleat. Quamvis autem in parabolæ sive similis illustrantis descriptione, plura interdum contineantur, quam rei illustrandæ conveniat: non est aliquid: quia ad parabolam circumstantiis quibusdam ornandam id spectare extra controversiam est. Idque etiam in profanis oratorum, & poëtarum similitudinibus comperitur. Deinde ut parabola similibus interdum dissimilia quædam habet adjuncta; sic plura nonnunquam ad eundem ornatum similia continent, quam ad orationis scopum spectant; ac propterea eorum ad rem propositam illustrandam accommodatio in apodoli omittitur: seu nihil in apodosi continetur, quod iis respondeat. Quemadmodum, ut his præmissis , ad protasis seu parabolam à Christo hoc loco propositam redeamus, utrumque in ea observari potest. Nam, ut vineæ , & regni cœlorum seu Ecclesiæ operarii , inter se comparantur: de illis tamen (nempè vineæ operariis) quædam dicuntur, quæ hisce ita tribui jure non possunt. Cujusmodi sunt primum ratione vocationis , quod operarii vineæ in foro se fistant desiderantes , & expectantes vocantem, vers. 1. 2. & 6. 7. Operarii vero Ecclesiæ, non quærentes neque exspectantes, evocantur, Joh. 6. vers. 44. Ephes. 2. vers. 8. 9. Rom. 10. vers. 22. Deinde ratione vitorum , in operariis primò vocatis. Qualia recensentur, post mercedis distributionem, primum arrogantia, seu ex dignitatib; suæ opinione, supra reliquos elatio, vers. 10. & 12. Deinde murmuratio, ac querela de injuria, adversus patrem-familias instituta vers. 11. & 12. cum 13. Præterea invidia vers. 15. quæ omnia opera ab operariis Ecclesiæ , in universali mercedis omnium distributione, quæ ultimo die continget, prorsus aliena esse , certissimum est. Deinde quædam etiam huic parabolæ insunt, quæ si rem ipsam spectemus similia sunt: sed tamen , non ut similia , in hac comparatione spectantur: sed tantum, ut adjunctæ ad parabolam ornandam circumstantiaz: non autem ut intentæ similitudinis illius partes, & apodosin illustrantes, adhibentur. Quale etiam illud est, quod non solum primi operarii , qui sub initium dici , & ultimi , qui sub finem illius vocati sunt, recensentur: sed etiam alii , qui inchoato die gradatim, quadrante diei inter se distantes , (puta hora tertia, sexta, nona,) sunt advocati: quorum tamen nulla in apodosi habetur ratio: quamvis (ut à diversis interpretibus rectè observatum (cum operariorum Ecclesiæ vocatione , operâque, convenientia insit satis concinna. Nam ut horarum illarum quinque, nempè primæ, tertæ, sextæ, nonæ, undicimæ intervallis , operariorum vineæ vocatione & opera distinguitur: sic & operariorum Ecclesiæ vocatione quinque spatiis dispescit solet. Quidam enim à pueritia; alii ab adolescentia; alii à virili ætate; alii à senectute; alii ætate jam decreta, seu sub vita finem, ad Ecclesiæ, suæ operâ, sancto exemplo inserviendum, evocantur.

Atque haec de protasi , seu parabola. Apodosis vero (ad quam illa tanquam scopum suum genuinum spectat) subjicitur vers. 16. præfixa voce τοις sic , communis scil. apodosos protasi cohærentis , cique respondentis, nota , ac vinculum. Quæ apodosis, hoc in loco primum proponitur, deinde adjuncta ratione confirmatur. Constat autem duobus membris , quorum primum est: *ultimi erunt primi;* alterum vice versa , & *primi (suppleerunt) ultimi.* Quinam autem *ultimi,* & quinam *primi,* intelligentur , Interpretum sententiaz maxima varietate inter se discrepant; ut autem brevitati consulamus, quænam genuina videatur sententia, exponemus. Ac primum generaliter hoc constat, eadem Christi dicta , quæ in fine capit. 19. allata, hoc in loco (licet ordine inverso) repetit; & parabola præmissa illustrari: quemadmodum reddi-

tionis nota *τοις, σικ, vers. 16.* & v. 1. vox enim, cum eadem antecedenti sententia, parabolam ei connectens, ut antea ostendimus, evincit. Ac propterea eundem utrumque sensum esse necesse est. Atque perspicuum est cap. 19. agi de solis verè fidelibus, qui Christo vocanti parent; eique, fidei, & charitatis, ac tolerantiae crucis operibus, in Ecclesia militante, inserviunt, ad finem vitæ: quique & in hac vita, Dei beneficia; & post hanc, vitæ æternæ hæreditatem consequuntur: ut antecedentes versus 27. v. 28. & 29. demonstrant: quemadmodum etiam in parola, quæ cap. 20. ad eam rem illustrandam, subjicitur: omnes operarii in vineam conducti opera imperata fecisse, omnesque mercedem promissam recepisse, statuunt. Deinde & illud quoque clare apparet, inter hosce fideles operarios Christum secutos, licet iis vita æterna sit communis, aliquod tamen, hac in re, fore inter eos discriminatur. Id quod ostenditur, primum vers. 30. *Multi autem primi erunt ultimi; & ultimi primi,* hoc est, omnes quidem hi fideles, de quibus actum, æternæ vitæ erunt hærides: sed non omnes eadem erunt dignitate; multi enim eorum, qui primi ratione vocationis, (seu qui diutissim Christo servierunt) in vitæ æternæ hæreditate erunt ultimi; non quidem ratione temporis: quia omnes illi simul ea donabuntur, Matth. 25. vers. 34. & 46. & 1. Thess. 14. vers. 14. 15. 17. Sed ratione honoris, seu gradus gloriæ: & vice versa, multi qui vocationis & officii præstiti duratione sunt ultimi, (quales sunt, qui sub vita suæ finem vocantur,) illi erunt, inter vitæ æternæ hærides primi: seu excellent ratione gradus gloriæ cœlestis. Cujus discriminis occasio est: quod licet operis duratione primis sunt minores: majores tamen animi demissione, seu ut vocant, humilitate extiterunt: quod etiam in parola non obscurè innuitur, cap. 20. vers. 10. Causa verè est Dei summi domini, nullique quicquam debentis, Roman. 11. vers. 34. gratia liberrima, qui omnibus verè fidelibus donat vitam æternam, æqualem duratione, inæqualem verè gloria, 1. Corinth. 15. v. 41. 42. 43. Gloriamque majorem iis, qui ex consideratione infirmitatis suæ, & gratiæ Dei, perpetua animi demissione prædicti; operibus fidei, spei, charitatis, Deo, & Ecclesiæ, bono exemplo inserviunt. Nam licet eorum humilitas sit imperfecta, ob carnis spiritui repugnantis contagionem: eam tamen, imperfectione propter Christum condonata, acceptam habet: & in cœlo gratis coronat: ac minore animi demissione prædictis, licet diutius vocatis, & labore functis, præfert. Ut enim Deus humilibus dare gratiam solet 1. Petr. 5. vers. 5. Sic humilioribus majorem. Si quis autem objiciat, Apostolorum operibus bonis conjunctam fuisse aliquam arrogantium, (ut initio probavimus,) nihilominus tamen in vitæ æternæ honore, reliquis Christianis præferendos, promittitur Matth. 19. vers. 28. Respondemus, arrogantiam illam initio adfuisse: sed misso tandem Spiritu Sancto & afflictionibus variis, in hac vita, fuisse correctam: ne honore promisso excluderentur. Quemadmodum etiam 2. Corinth. 12. vers. 7. Carni, hoc est, corpori, Pauli datus dicitur, aculeus, nempe Angelus Satan, qui colapbos ei subire de infigeret, ne revelationum excellentia, scilicet animi superbia supra modum efferret. Hæc de genuina vers. 30. cap. 19. sententia. Unde liquet eandem esse repetiti hujus bimembri dicti cap. 20. vers. 16. rationem: ut etiam parola ostendit. Nam in ea primi operarii illi dicuntur, vers. 8. & 10. qui prima luce vocati, totum diem operando, in vinea, occupant, officiumque, ad quod vocati erant, non minus quam reliqui fideliter persecerant, vers. 1. & 12. quibus similes statuuntur in apodosi sive accommodatione parabolæ vers. 16. *primi illi,* de quibus cap. 19. vers. 30. ingerat, & hujus capituli vers. 1. innuerat, cum regnum cœlorum, hoc est, Ecclesiam, simile ait vineæ, in quam operarii conducti imperata opera exequuntur: ideoque hic similiter in regno cœlorum, seu Ecclesia, esse operarios fideles in officio præstanto, de quibus intelligenda apodosis. Atque hoc sane in loco, videtur, hoc indicatum ipsa phrasí. Nam in propositione hujus dicti cap. 19. v. 30. enuntiationum sub-

jectis non adjecit Euangelista articulum: hic verò adjecit, dicendo *τοις καὶ ὄντις* item *τοις καὶ ὄντις* ad rei demonstrationem, hoc est, illi ultimi, item illi primi, nimirum de quibus antea actum, cap. 19. v. 30. utpote cum eadem sententia ibi posita hic repetatur, & concludatur. Sensus autem est: quemadmodum inter eos operarios, qui in parola dicuntur, à Patre-familias in vineam, dispari tempore vocati, & in ea ad finem diei fideliter operati, licet inter se mercedem acceperint æqualem: ultimi tamen, qui sub finem diei vocati, primis (qui prima luce conducti, totumque diem, gravem ac fidelem operam impenderant) honore sint prælati, ac in mercedis distributione primi facti: Sic inter eos, qui ad Ecclesiam vocati, eique fidei, spei, & charitatis operibus inserviunt, ac vitæ æternæ mercede donabuntur, ea est differentia, quocum multi ultimi, (scilicet qui sub finem demum vitæ vocati) erunt dignitate, & gloriæ gradu primi. Atque hoc modo apparet, id quod cap. 19. vers. 30. propositum erat, adhibita parola commode illustrari, & in apodosi concludi. Sed huic expositioni omnino obstare videtur hujus apodosis confirmationes: *Multi enim sunt vocati, pauci verè electi.* Unde plerique statuunt, in antecedenti apodosi, discriminem adferri, non inter servandos, sed inter vocatos, per Euangelium, ad externam Ecclesiæ societatem: quod primum, ex iis vocatis multi sint reprobi hypocritæ, qui à pueritia in Ecclesia educati, ad fidem mortuam adducti, & professione Christi, externaque pietatis, ac tolerantiae crucis specie, commendati, tandem deficiunt; unde primi dicuntur facti ultimi, hoc est, nulli, seu nullum in cœlo locum habituri. Deinde, quod eorundem vocatorum per Euangelium, pauci sint electi, scilicet qui viva fide donati: quæ vocatio secundum propositum, scilicet salutis dandæ appellatur, Roman. 8. vers. 28. & vocatio prædestinationum, vers. 30. quemadmodum fides ea electorum dicitur. Tit. 1. vers. 1. Actor. 13. vers. 48. Ideoque de iis rectè dictum censem, quod ultimi (hoc est, qui tardius à vitæ suæ præstigiis fcleribus, ad poenitentiam, & vivam in Christum fidem convertuntur) futuri sint in cœlesti gloria primi. Quales fuisse ajunt, quosdam publicanos, & meretrices resipiscentes, qui sacerdotes & presbyteros in regnum Dei præcedere affirmantur, Matth. 21. vers. 31. Vedit autem hanc difficultatem, doctiss. Calvinus, dumque illius occasione, plerosque interpres constrictos atque impeditos, à genuina parabolæ & apodosi illius sententia, variè abire, animadvertisit: nodum hunc non solutioñe, sed sectione expedire minus rectè conatur; ut res ipsa evincit. Nam refectione hujus sententia, qua utitur, fieri non potest justa ratione, Nam quod ait in comment. ad hunc locum: *Itaque minimè quadrat, quæ à quibusdam insertur sententia: multi vocati, pauci verè electi.* In eo inquam duplex appareat hallucinatio. Prima est, quod eam sententiam hoc loco non à Christo sed à quibusdam insertam ait: cum contrà omnium codicum, tam manuscriptorum Roberti Steph. & aliorum; quam excusorum, & Syriacæ interpretationis antiquissimæ, & patrum Chrysost. Hier. Theophyl. consensus unanimis, eam lectionem confirmet. Altera hallucinatio est, quod ait, hanc sententiam minimè quadrare; nimirum antecedentibus. Nam contrà si genuina, ut modo ostendimus, est Christi sententia, orationi propositæ convenire, ac quadrare necesse est. Origo autem & hujus opinonis, & aliarum diversarum (ut omnino videatur) hæc est, quod electi à Christo, & Apostolis per Syncedochen sèpius de electis ad vitam accipiantur, & vocati illis oppositi, de reprobis: quemadmodum hæc sententia totidem verbis extat, atque intelligitur Matth. 22. vers. 14. sed inde non satis rectè colligunt: Ergo & hoc loco voces *vocatorum* & *electorum*, (quæ diversis in locis pro ambiguitate earum diverse accipiuntur) eodem modo intelligendæ: habenda enim est ratio rei, de qua agitur, & circumstantiarum illius. Christus enim loquitur de verè fidelibus, qui ad opera fidei, & vitæ æternæ hæreditatem vocati, eam consequuntur: quorum ultimi erunt primi, & primi ultimi: cap. 19. vers. 30. deque iis, qui vocati ad mercedem

cedem vītā ēternā, eam omnes cōsequuntur, ut ibid & in protasi hujus similitudinis seu parabola indicatur: ideo de solis electis ad vitam ēternam agitur. Cum verò inter hosce vocatos, & servandos, in gloriā sit discriminē; quod ex eorum numero, relictis mediis, primisque, ultimi ad eum honorem evēhantur, ut inter omnes illos fiant primi: quis non videat, jam optimè hic causam reddi, cur ultimi fiant primi; & primi contra, non fiant primi, nec mediis: sed ultimi: quod scil. hoc fiat, quia multi quidem sunt ad vivam fidem, & hēreditatem vītā ēternā vocati: sed pauci corum, ad eum honorem à Deo sint electi, ut in communī vītā ēternā consecutione gloriā gradu sint primi? Atque ita hanc sententiam, cum superiori apodosi, probē consentire, ac quadrare, tanquam causē discriminis illius expositionem appetat: quod illud scil. non à meritis eorum, sed à libera, ac liberali Dei electio-ne dependeat, ut ultimi multi, primis, gloriā excellētia, præferantur. Ac quamvis dilucida hēc solutio decesset: de conciliatione tamen non esset desperandum. Dici enim posset, vocem hanc *yāg, nam, enim*, non indicare hoc loco probationem sententiæ antecedentis: sed esse tacitæ objectionis solvendæ notam: quæ frequenter in occupationis figura usurpatur, ut communis omnium linguarum usus demonstrat. Ac si hoc in loco diceretur: Non est cur cuiquam mirum illud videatur, quod ex votatis verè fidelibus ac servandis, ultimi reliquis præteritis deligantur, ut gloriā gradu primi fiant: cum majus etiam discriminē appareat inter vocatos communiter ad cognitionem Christi, & externam Ecclesiæ societatem: quamvis enim multi sint, pauci tamen eorum ad vitam ēternam sunt electi. Quod autem plerique *vocatos* de iis intelligunt, qui vocatione electis & reprobis communi, votati sunt; & *electos* de iis qui ad vitam ēternam electi sunt, hoc loco interpretantur: illud scopo, & parabolæ adversatur. Nam operarii votati in vineam illam, qui similes sunt votatis in Ecclesiā, vers. 1. omnes opera imperata percerunt, & mercedem omnes acceperunt æqualem, ideoque reprobi hypocrita iis designari nequeunt. Deinde voces ipsæ in apodosi idem demonstrant. Nam primi vocatione dicuntur futuri ultimi, ratione mercedis vītā ēternā. Ergo ea non carebunt: sed eam habituri dicuntur. Nam ultimus in mercedis distributione, ab iis, qui eam accipiunt, non excluditur: sed in eorum numero continetur, quamvis omnibus postpositus. Nam quod doctiss. Scholia st̄ de verbis illis: *Erunt ultimi*, ait: *Est Syncedo. gemina, prior speciei pro genere, ultimi, id est, penè nulli, pro nulli: Posterior generis pro specie, nulli pro priors nul-lī: Illud omnino alienum esse appetat.* Nec enim usus sacræ Scripturæ eam significationem admittit: nec si admitteret, ulla esset Syncedoche, nedum gemina: sed metaphorā potius dicenda; denique rationibus antecedentibus diluitur.

Atque hēc quidem ad difficultioris hujus loci expositionem: reliquum est, ut eundem à Pontificiorum imputo abuso vindicemus. Si quidem inter alios Bellarm. controv. Tom. 2. de p̄nitent. lib. 4. cap. 8. bona fidelium opera vitam ēternam propriè mereri, ex hoc loco; v. 8. *Vox operarios, & da illis mercedem, his verbis contendit: Vox mercedis & nomen operariorum, & pactum cum operarius ex denario diurno, non permittunt nos aliter hunc locum expone-re, quam de meritis propriis dictis, quibus ex justitia merces debetur, denarium autem illum diurnum, qui pro mercede ponitur, communis consensu Patres esse docent vitam ēternam.* Hēc ille. Sed negatur consequentia: quia non omnia quæ in parabola continentur, tanquam rei explicandæ similia, adducuntur: ut ipsemet Jesuita, Tom. 1. de sanctorum beatitud. l. 1. cap. 2. §. atque hinc; cum Chrys. de hac parabola differens, ait: *Parabolas non oportere ex omni parte quadrare, sed solum considerandum esse scopum.* Ut etiam ex mūr-muris, oculi mali, & mercedis operariorum non simul, sed successivè distributæ, narratione demonstrat. Ac subdit; so-luimus ergo ex illa parabola de operariis habemus, minori tempore patres Nov. Test. laborasse, quam fecerunt patres Vet. Testamenti; & tamen ad eandem beatitudinem pervenire; vel certe, eos.

qui convertuntur in senectute, breviorem laborem habere, quād eos qui in adolescentia: & tamen posse non minus præsumum ad-pisci. Unde sequitur, si, ut ait Bellarm. hoc solum hic habemus, vanas igitur sunt ea, quæ de merita bonis operibus vi-ta ēterna, (quæ ad scopum, ut apodosis docet, non perti-ent) concludit. Deinde negatur etiam consequentia id-circo: quod etsi similitudo sit, non tameh in omnibus. Nam parabola hic est, non autem (ut *Esa. 5. v. 1.*) allegoria; sicut hēc duo perperam confundere solent Pontificii. Nec similitudo ulterius trahenda, quam rerum ipsarum, quæ comparantur inter se, natura patiatur. Quamvis enim Ecclesia suos habeat verè fideles operarios ut huic vineæ hoc loco attribuitur, & generatim in nonnullis inter se similes sint: sic speciatim tamen in multis dissimiles esse, res ipsa evincit. Similes autem esse agnoscimus, cum in ipsorum vocatione, tum in executione eorum, ad quæ votati sunt. In votatione autem convenient partim ratio-ne votantis, quod liberum, & patrifamilias, & Deo fuerit, vocare aut non vocare: partim ratione vocationis, quod nec vineæ hujus, neque Ecclesiæ operarii, sine vocatione, ad opera accesserint vers. 1. & 2. & seqq. partim denique in vocationis eorum modo bimembri, nempe postulatio-ne operis ad finem præstandi, & promissione certa mer-cedis reddendæ, ut in vinea vers. 2. sic in Ecce-sia, Mat. 10. vers. 22. Heb. 10. vers. 36. & 39. operantibus. Secundo similes sunt in executione vocationis, partim ratione po-stulationis operum, quæ operarii utrinque præstant ad finem: ut enim de operariis in vinea vers. 8. sic de ope-raris in Ecclesia, Joh. 10. vers. 17. 28. Phil. 1. vers. 6. & 2. vers. 13. affirmatur: partim ratione mercedis à Domino utrumque operariis redditæ; ut de vineæ Domino, vers. 8. & 9. de Ecclesia verò Matth. 5. vers. 12. & 10. vers. 41. & 42. & 1. Cor. 10. vers. 8. Apoc. 11. vers. 18. docet. In hisce igitur, inter utrosque cum vineæ, tum Ecclesiæ, o-pe-rarios, similitudo reperitur, ut res ipsæ, & Scripturæ, suis locis cum hac parabola comparatis, ostendunt. In multis verò sunt dissimiles, tam in vocatione, quam in executione. Nam in vocatione differunt primum, si vo-catos spectes; quia operarii vineæ sese ad vocationem ul-trō suisque viribus præpararunt, locoque ac tempore idoneo se stiterunt, & vocationem desiderartunt atque expe-ctarunt, vers. 3. & 7. Contra operarii in Ecclesia sese non præparant propriis viribus, nec vocando sese ultrō sta-tuunt, nec vocationem desiderarunt, neque expectarunt; sed eam non quærentes vocantur, Rom. 10. v. 20. Eph. 2. vers. 8. 9. 10. Deinde in modo vocationis discrepan-ia est, cum ratione postulationis operum, tum ratione promissionis mercedis. Nam ab operariis vineæ obedien-ia postulatur, non absolutè, quasi imperii alicujus jua-re; sed libera conductione, ac mercedis promissæ inter-cessione vers. 2. Contra verò Deus ab Ecclesiæ operariis, tanquam Dominus à suis servis, creationis & redemptionis jure, opera exigit, Mal. 1. *Si ego Dominus & 1. Corinth 6. vers. 20.* ideoque mercedis promissio, operariis vineæ à Domino facta, fuit necessaria, ad opera eorum justè pe-tenda: quia alijs ei non erant obstricti: contra verò pro-missio mercedis, à Domino Ecclesiæ facta, non est neces-saria, ad opera obedientiæ justè exigenda Luc. 17. vers. 9. & 10. Sed mere gratuita, 2. Tim. 1. vers. 9. Secundò in exe-cutione vocationis bimembri, videlicet cum in vocato-rum obedientia, secundum postulationem præstata, tum in mercedis à Domino secundum promissionem redi-tione, maximum discriminē eluet. Nam obedientia vo-ca-torum operariorum in vineam, primò fuit libera, licebat enim ipsis vocationem propositam amplecti, vel rejicere; quia patrifamilias non erant subditi. Contra verò fidelium obedientia, jure, quod Deo Domino debetur, necessaria. Deinde obedientia operariorum in vineam, propriis ipso-rum, non autem Domini viribus fuit præstata: contrà operariorum in Ecclesia obedientia, non nativis ac pro-priis, sed à Domino acceptis viribus præstat, Ioh. 15. v. 5. 2. Cor. 3. v. 5. Phil. 2. v. 13. Deinde obedientia operario-rum in vinea fuit perfecta, & simpliciter, ac per se ac-cepta. vers. 8. & 12. Contra vero fidelium operariorum

obedientia (ob carnis adverius Spiritum repugnantis contagionem, Rom. 7. v. 23. Gal. 5. v. 17.) imperfecta est, 1. Joh. 1. 8. & Jac. 3. v. 2. Ideoque non simpliciter ac per se, sed per accidens gratiae, propter Christum fide apprehensum, grata, Heb. 13. v. 21. & 1. Petr. 2. v. 5. ut enim Deus, quod in nobis efficit bonum, id agnoscit: sic accedenti à carne nostra contagioni (quae poenam meretur, Deut. 27. v. 26.) propter Christum mediatorem clementer ignoscit, 1. Joh. 2. v. 1. & 2. Deinde obedientia operariorum in vineam vocatorum non fuit per se debita, (quia servi patris familias non erant, nec per se obligati ullo beneficio) sed tantum per accidens initi pacti, de mercede, opere peracto ab eo recipienda, v. 2. 4. & 7. Contra vero obedientia fidelium in Ecclesia, Deo, qui vocavit, per se debita: quia per se jure imperata; iut autem ostendimus: quia Deus summum bonum, & creationis ac redemptions beneficio, eam meritò flagitat, eoque nec quicquam eā fideles merentur, Luc. 17. v. 9. & 10. Deinde in mercedis redditione differentia est, quod operariis in vinea, propter obedientiam propriis suis viribus, liberoque tantum pacto, ac perfectè praestitam, merces merito ipsorum data, secundum justitiam distributivam; partim simpliciter, ut primis vocatis, qui totum diem operati v. 2. & 13. & 14. partim secundum quid, ut reliquis, qui tantum parte quadam diei in vinea operam impenderant: quibus pars mercedis justa, pro ratione temporis impensi v. 4. 5. 7. data merito; quod videlicet per se ad nullam operæ partem erant obligati: reliqua verò pars mercedis, quā prioribus, acceptione integri denarii, facti sunt pares, ex mera gratia processit, v. 9. & 15. Contra verò fidelibus (qui vera fide, spe, charitate, operibus patescant, ad Ecclesiæ ædificationem, Deo vocanti operam impenderunt) merces vita æternæ non ex parte: sed merè gratuita per Christum Rom. 6. v. 22. attribuitur: quia, ut ante ostendimus: Primum obedientia eorum non à propriis viribus; sed à Dei gratia regenerantis, ac sanctificantis beneficio, ac gratia oritur. Deinde quia debita est, Luc. 17. v. 9. 10. Tertiò quia imperfecta: ideoque per se mercedem non meretur vita æternæ: fed condemnationis, ex lege, Deut. 27. v. 26. Quartò quia opera fidelium imparia sunt gloriæ revelandæ, Rom. 8. v. 18. Denique quia ea grata sunt Deo non simpliciter, ac per se: sed, ut modo ostendimus, per accidens gratiae Dei, qui bonorum operum defectus propter Christum fide apprehensum, condonat.

Quod autem objicitur, mercedem operariorum, utrumque, & vocatorum in vineam, v. 4. & 5. & 7. & operariorum Ecclesiæ Heb. 6. v. 10. dici justam, ac propterea utrumque meritam: infirma est consequentia: quia etsi genere convenient, quod merces utraque sit justa atque debita: specie tamen justitiae ac debiti differunt. Quia primis vineæ operariis jure dignitatis operæ perfectæ (ad quam ex solo pacto liberè fuerunt obstricti,) merces fuit debita, & par labori, ideoque merita: Contra verò operariis in Ecclesia fidelibus datur merces non jure operum, & obedientiæ præstitæ dignitate, (quia debita, & imperfecta) sed jure promissionis Dei gratuitæ, qua fidelibus piè viventibus propter Christum vitam promisit æternam: Eodemque modo solvit hoc affine argumentum: Merces quæ datur justitiae fidelium, à Deo justo judge, ea est merita: Atqui vita æterna est merces justa fidelium, quæ datur à Deo justo judge, 2. Thess. 1. vers. 5. 6. 7. & 2. Tim. 4. vers. 8. Ergò vita æterna est merita. Negatur enim propositio. Nam Deus ut justus judex mercedem tribuit diversis modis, nempe vel absoluto jure; vel relato tantum. Absoluto quidem, cum & dignitas operum & veritas sententia verbo Dei latæ eam exigunt: quo modo infidelibus injustitiae operariis merces mortis æternæ debita, & jure dignitatis peccati, cuius stipendum est mors, Rom. 6. vers. 23. & jure sententiae, Dei verbo, cum legis Deut. 27. vers. 26. tum Euangeliæ, Marc. 16. vers. 16. & Matth. 7. vers. 23. promulgatae: adeò ut perspicue gemina justitia in ea mercede appareat: relato vero jure, Deus ut justus judex mercedem tribuit, cum non spectat, quid operibus per se jure debeatur: sed quid iis ex gratia promiserit, atque

ita debitorem sese mercedis statuerit. Quomodo Deus tanquam justus judex, vitæ æternæ mercedem ac coronam, fidelibus justitiam exercentibus, dabit: quia eam, ob promissionem gratuitam, iis rectè operantibus factam, jure veritatis, ac fidei suæ inviolabilis, Tit. 1. v. 1. Heb. 10. v. 23. & 6. v. 17. & 18. debet, Marc. 16. v. 16. Rom. 6. v. 23. non autem jure dignitatis operum Justitiae, quæ debita, & imperfecta sunt. Ac propterea quia merces malorum operum, à justo judge non solum jure veritatis comminationis illius, sed etiam jure dignitatis operum tribuetur: idcirco merita est: Contra verò bonorum operum merces, non jure ipsorum, quia Deo debita, & imperfecta, ut monuimus: sed solo jure fidelis promissionis gratuitæ divinæ, fidelibus datur: ideoque non merita: sed immerita, ac merè gratuita merito dicenda est. Ac propterea frustra Bellar. aliquie Pontificii hanc parabolam arripiunt, ut vitam æternam propriè bonorum operum meritum esse concludant: cum contrà nullum in apodosi seu accommodatione parabolæ illius sit vestigium: & ipsa etiam parabola aduersetur: ut quæ exceptis primis operariis, reliquis omnibus partim ex mera gratia mercedem datam demonstrat. Quod autem postrem excipiunt, operariorum in vinea, qui primis accesserunt, sed tardius, merces ex parte merita est operibus eorum: Ergo similiter merces operum fidelium merita; Negatur Consequentia: quia heterogenea confunduntur. Nam opera illorum operariorum in vinea non fuerunt debita: ideoque, pro ratione magnitudinis eorum, conveniens merces fuit debita. Deinde opera eorum fuerunt perfecta. Etsi enim parte dici tantum præstata: nihil tamen illis adsuit virtutis, quo contaminarentur, ac privarentur mercede; neque etiam ad totius diei opera fuerunt vocati atque obstricti. Contra verò operarii Ecclesiæ opera præstant debita Deo: & imperfecta: & quidem tribus modis: primum, quia non omnia, quæ debent, præstant (nam in multis impinguimus omnes, Jac. 3. v. 2.) sed quædam tantum. Secundo quoque non omnino, hoc est, non eo perfectionis gradu, quo debemus: quia non ex toto corde, tota anima & omnibus viribus, ut lex prescribit: denique non semper. Ac propterea ob hanc imperfectionem trifariam, merentur mortem, non autem vitam æternam, si per se considerent, sine gratuita Dei condonatione propter Christum, Deut. 27. vers. 26. Maledictus quis non manserit in oneribus, quæ scripta sunt in libro legis, ut ea faciat; quemadmodum etiam Apostolus ad Galatas exponit.

Atque hac ratione, explicata jam genuina insignis hujus loci Matth. 20. v. 1. ad 17. sententia, eaque adversus Pontificiorum, ad operum bonorum merita stabilienda, abusum vindicatâ, finiemus.

Digressio de vocis mundi distinctione.

QUANDOQUIDEM magna est vocis mundi in Sacris literis ambiguitas, ejusque occasione, non pauci ad errores suos fucandos, &pios à veritate avertendos, aut perturbandos saltem, abutuntur: eaque vox apud Matthæum jam antea cap. 4. v. 8. & 5. v. 14. & 13. v. 33. & 38. & cap. 16. v. 26. & 18. v. 17. & in sequentibus cap. 24. vers. 21. 25. 34. & 26. vers. 13. occurrit: non alienum fore existimavi, si ad horum locorum commodiorem intelligentiam, distinctionem illius proponerem: ut sententiarum Scripturarum veritas sit illustrior, & adversarium fraudes detegantur commodius, iisque qui id officiū à nobis expectant, hac opera communiter inserviamus. Quod & prophanicis, & Sacris Nov. Test. scriptoribus dicitur, à Latinis mundus appellatur. Quæ vox propriè ornatum notat, ut 1. Pet. 3. v. 3. in palliorum amictu, id est ornatus. Deinde impropriè per tropum Metonym. adjuncti pro suo subjecto, universam cœli, terræ marisque & rerum iis comprehensarum, structuram ornatissimam notat (ut & mundus à munditie similiter dicitur) quemadmodum Matth. 13. vers. 35. in tabernaculo fundatione seu origine mundi, & similiter Joh. 17. vers. 24. & 1. Pet. 1. v. 20. Unde primum, per metapho-

vaphoram, à rerum mundi copia traductam; multitudinem notat, Jacob. 3. vers. 6. mundus iniquitatis, ut Oecum. tradit; et si quidam ornamentum exponant. Deinde per Synecdochem totius pro parte, mundi partem maiorem, aut minorem significat. Majorem quidem, cum pro cœli, solique, marique opificio à rebus comprehensis distincto usurpatur, ut Actor. 17. v. 24. Deus qui fecis mundum, & omnia que in eo sunt. Minorem verò, cum pro terra accipitur, ut Matth. 4. v. 8. ostendit ei regna mundi & 26. vers. 13. Euangelium prædicabitur in toto mundo, Johan. 16. v. 28. veni in mundum, & iterum relinquo mundum, hoc est, terram. Ex qua angustiori significatione, alia per Metonym. subjecti continentis pro contento promanat, ut homines qui sunt in mundo significet. Idque non solum frequenter: sed magna etiam varietate, vel indefinite, vel definitè usurpatur. Indefinitè quidem pro hominum cœtu, ut Matth. 5. vers. 14. vos estis lux mundi, id est, hominem, Johan. 7. v. 4. pater fac te ipsum mundo, id est, hominem cœtui. & Ioh. 12. vers. 19. mundus post eum abiuit, quod clarissimus Beza vertit, turba eum sequitur. Definita verò significatione pro cœtu hominum, vel universali, vel particulari accipitur: pro universali quidem; ut Rom. 3. vers. 19. & totus mundus reus fiat Deo, id est, universi homines, meri scilicet (nam Jesus dicitur & excipitur, Hebr. 4. vers. 15. & 7. vers. 26.) omnes enim peccaverunt: vers. 23. Pro particulari verò hominum cœtu, per Synecdochem, nempe καὶ ἔξοχων, numeri, vel dignitatis, interdum majorem, interdum præstantiorem hominum partem designat: Majorem quidem, quando pro infidelium hominum cœtu, idque vel generatim; vel speciatim accipitur. Ac generatim cœtum hominum tam ex electis, quam ex reprobis constantem significat, ut Johan. 15. vers. 19. ex mundo non es sis (id est, ex infidelium hominum turba) sed ego elegi vos ex mundo, propterea odis vos mundus. Ergo discipuli Christi fideles antè fuerant pars illius mundi; unde à Christo electi, seu aliis relictis, per vocacionem à Christo exempti. Et Eph. 2. v. 2. in quibus (scilicet peccatis) olim versati estis, secundum seculum (id est, vitam) bujus mundi, id est, infidelium hominum: quorum cœtus universus, relate totus mundus eodem sensu vocatur. 1. Ioh. 5. v. 19. Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo jacere, ubi ex Deo natorum seu renatorum oppositio, de non renatis, seu de infidelium mundo, agi declarat: Speciatim verò mundus non infideles omnes communiter; sed ex iis reprobos tantum significat; ut Ioh. 17. vers. 9. Non oro pro mundo, sed pro iis quos dedisti mibi, ubi mundus pro reprobis perspicue accipitur, ut oppositio negationis adjuncti, quod scilicet pro eo non orat (eoque sacerdos pro iis ac mediator non sit) demonstrat: deinde oppositio consequens id evincit, nempe, sed pro iis, quos dedisti mibi, hoc est, electis & servandis, ut Ioh. 6. vers. 37. Similiter 1. Cor. 11. v. 32. sed cum judicamur (id est, punimur) à Domino erudimur, ne cum mundo judicemur (id est, puniamur ac condemnemur) unde etiam apparet, mundum damnandorum, eoque non electos, sed reprobos, (qui soli condemnantur) intelligi. Eodemque sensu mundus impiorum, 2. Petr. 2. v. 5. καὶ ἔξοχων appellatur, & mundus quem dannavit Noë, Hebr. 11. v. 7. cœtus ille hominum reproborum nominatur, qui in impietate sua, diluvio periit. 1. Petr. 3. vers. 19. 20. Atque hæc de significatione mundi, qua ob excellentiam quantitatis seu numeri, pro majori eorum parte, pro infidelium cœtu, generatim: aut speciatim, pro reprobis accipitur. Altera Synecdoche est, qua mundus seu cœtus hominum ob excellentiam qualitatis, seu dignitatis, pro præstantiori hominum cœtu, nempe electis ad vitam æternam, sumitur, ut Johan. 17. v. 21. ut mundus credat me à te esse missum, & vers. 23. ut cognoscat mundus me à te missum esse, reque eos diligere, sicut me dilexisti, ubi aperte Christus orat, pro inde mundi: unde sequitur contrarium esse reproborum mundo, pro quo Christus non orat, & qui in Christum non credit, vers. 9. Deinde pro electis jam fidelibus accipitur. 2. Cor. 5. vers. 19. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans iis peccata.

ipso: ubi mundus electorum quidem sed non omnium (nam pars eorum erat adhuc infidelis, immo pars nondum nata) verum fidelium intelligitur, ut adjunctum reconciliationis, & non imputationis peccatorum; quæ per fidem tantum obtinetur, Rom. 3. vers. 28. & 5. vers. 11 aperte demonstrat: interdum verò distinctè à Judæis fideles gentium reliquarum Synecdochicè notat, ut Rom. 11. vers. 12. quod eorum (scilicet Judæorum) ruina est opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia gentium, & vers. 14. si abjectio eorum est reconciliatio mundi, ubi aperte mundus Judæis opponitur, & nomine gentium exponitur: quemadmodum etiam, quod iis opulentia nempe Spiritualis gratia Dei, & reconciliatio attribuitur. Unde appareat fideles reliquarum gentium intelligi.

Atque hæc de vocis mundi in Sacris literis significatione varia, ac distincta: quæ ad multa Sacra Scripturæ loca, etiam alia, quam retulimus, intelligenda conducent, si rei circumstantiae cum hisce dictis conseruantur. Id quod exemplis nonnullis fiet illustrius: primum enim Ioh. 3. v. 16. sententia est celeberrima: ita enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit, ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. De cuius mente controversia est satis nota, quid scilicet voce mundi hoc loco intelligatur. Quidam enim, in primis Ecclesiæ Orthodoxæ adversarii, vocem mundi singulos homines, etiam reprobos notare statuunt; atque ita ex hoc loco, salutem per Christum partam, ad eos non minus, quam ad fideles, atque electos pertinere contendunt. Alii contraria hoc merito negant, & mundi vocem, quia ambigua est, aliter accipi posse, immo ex Sacra Scripturæ analogia aliter debere intelligi, variis rationibus probant. Primum enim illud ex mundi adjuncto, quod ei hoc loco attribuitur, nempe dilectione. Dei salutari, constat: dicitur enim sic Deus dilexit mundum: quæ dilectio reprobis, qui in incredulitate atque impietate permanent, non convenit: si quidem, super eos ira Dei manet, Joh. 3. vers. 36. Deinde Christus eosdem nunquam agnoverit, Matth. 7. vers. 23. nec pro mundo reproborum orat. Joh. 17. v. 9. ideoque nec ita à Deo dilecti sunt, ut Christus iis datus sit Servator. Præterea quos Deus justo judicio ante Christum natum, ac donatum, exitio certo destinavit; iis servandis Christum postea non dedit. Hæc enim sunt opposita, quæ in Deum non possunt cadere. Tales autem sunt reprobri, Matth. 25. v. 41. & Judæ vers. 4. Ergo reprobis servandis Deus Christum non dedit. Denique quos Deus ante Christi donationem mortuos damnarat, & exitio æterni inferni irrevocabili tradiderat: ad illos servandos Christum dare non poterat; quia falsus esse non potest, sibique contrarius. Atqui Deus maximam reproborum partem jam ante Christi donationem mortuam æterni inferni exitio tradiderat ac damnarat. Ergo ad eam servandam Christum dare non potuit. Secundum ex antecedentis sequenti expositione idem colligitur, quia mundi dilectio & Christi donationem ad credentes restringuntur. Quocirca mundus hoc loco singulos mundi homines significare non potest: Quosnam autem Christus significet voce mundi, servata fidei analogia, duplex est expositio. Prima est, ut mundus electorum, seu ordinatorum ad vitam æternam intelligatur, ut Joh. 17. v. 21. & 23. hos enim Deus ab æterno dilexit, iisque filium suum donavit Servatorem, & hosce quoque, ex universo mundo vocatos ad fidem, exitio existit, ac vita æterna donat. Veruntamen huic expositioni adversarii objectant sequentia verba: ut quisquis crediderit: quæ omnino repugnare dictis statuunt, idque eo probant; quod mundi cuius est facta mentio, divisione quædam indicetur, nempe in eos qui credunt, & non pereunt, sed habent vitam æternam: & eos qui non credunt, ac pereunt, vita æterna destituti. Ac propterea colligunt mundum debere intelligi, non tantum electorum ac servandorum: sed universum prorsus, eoque etiam reproborum & pereuntium. Verum responderi potest, illa verba, ut quisquis credit, non indicare divisionem: sed esse expositionem dilectionis, & finis Christi, electorum mundo donati: nempe ut nullus eorum credens pereat, sed habeat vitam æternam:

nam : Eoque modo via ostenditur, qua à perditione, cui per lapsum sunt obnoxii, liberentur : nempè per fidem in Christum. Nam ante fidem sunt exclusi à vita æterna , & perditi ratione amissionis imaginis Dei , seu veræ cognitionis Dei ac justitiae : deinde dominii peccati , ac tyrannidis Satanæ ; & merito peccati , rei mortis æternæ; unde perditi ante fidem appellantur, Matth. 10. vers. 6. & 18. vers. 11. fide autem in Christum ipsis datum , à perditione liberantur , & vitam æternam consequuntur : primum ratione initii seu vocationis , sanctificationis , justificationis , ac pacis cum Deo : deinde ratione complementi ; hereditate quidem in hac vita : post hanc verò possessione perfecta. Quare hinc apparet , non esse divisionem electorum & reproborum : sed distinctionem electorum ; quâ ut prima ac perdata illorum conditio indicatur ; sic altera salutaris ac beata ex Dei dilectione , Christique donatione procedens, explicatur. Quamobrem rectè hoc loco , ut & alibi mundus electorum intelligitur. Atque hic primus solutionis modus. Alter verò deinde est , ut concessa , licet non necessaria divisione , quam obtendunt , vocem mundi non propterea singulos , qui sunt in mundo , tam reprobos quam electos notare : sed indefinite homines , seu genus humanum ; non autem definitè singulos generis , sed secundum quid : ut expositio vocem indefinitam declarat : ita enim Deus dilexit mundum , id est , homines , quod cum posset universos perdere , Christum dederit , ut credentes in eum , vita donaret æterna : ideoque hæc dilectio mundi , & Christi donatio non ad singulos mundi simpliciter : sed secundum quid , ad credituros refertur.

Atque hæc de primo , eoque celeberrimo exemplo , quo usus distinctionis significationum mundi , perspicue demonstratur : alterum exemplum est , in affini ac simili Apostoli Johannis de Christo sententia , .1. Joh. 2. vers. 2. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris : nec pro nostris solum , sed etiam pro totius mundi : unde iidem (quos ante confutavimus) adversarii , qui Christi Servatoris dati & mortui gratiam universalem esse docent , ad errorem suum fucandum , sic disputant : qui pro totius mundi peccatis est propitiatio , ille pro singulis hominibus tam reprobis incredulis , quam electis creditibus est propitiatio pro peccatis. Nam qui totum dicit , nullam partem illius excludit : Atqui Christus , teste Johanne , est propitiatio pro peccatis totius mundi. Ergo pro singulis hominibus , tam electis quam reprobis. Sed negatur propositione , quia nititur falsa hypothesi , quasi totus mundus tantum universalem hominum cætum designaret in Sacris literis: Cum contra interdum particularem , ac certi generis significet : quemadmodum ex 1. Joh. 5. vers. 19. initio demonstravimus , mundum infidelium ibidem intelligi: & quidem totum mundum vocari , quod ex intellecto , mundi voce , infidelium cœtu , nullus eorum eximatur : sic contra mundus interdum de cætu infidelium usurpatur , ut ex 2. Cor. 5. v. 19. Ioh. 17. v. 21. 23. ostendimus. Atque ita totus mundus in hac Johannis Apostoli sententia rectè accipi potest , ut nullus fidelium excipiatur. Nam citra omnem controversiam , quæ hic dicuntur ad fideles pertinent , quorum Christus est advocatus , qui pro iis apud patrem intercedit , eorumque peccata , sui sacrificii merito , & applicatione , per fidem expiat. Hebr 9. vers 23. 24. Neque ratio est ulla justa , cur ad reprobos , atque incredulos etiam referatur. Sed objiciat aliquis : si totus mundus plures in hac sententia Johannis complectitur , quam electos ac fideles , tum non solos eos notat: sed etiam non electos ac reprobos. Atqui totus mundus hic plures complectitur , quam electos ac fideles : Ergo etiam propterea non electos ac reprobos. Propositionem certissimam esse agnoscimus : Sed assumptionem negamus. Verum , inquiet , ea probari potest , ex oppositione ista , non pro nostris solum , sed etiam pro totius mundi . Nam si hoc loco peccata nostra , electorum ac fidelium peccata significantur : totius mundi peccata significabunt , tam electorum ac fidelium , quam non electorum ac infidelium: Nam hoc modo totus hic mundus , parti illius , satis aperte opponitur. Atqui hoc loco peccata nostra significant electorum ac fidelium peccata : nam talis erat Johannes , qui

hic loquitur , & illi quibus scribit , quos secum complectuntur , cum ait *duas in nos peccata nostra*. Ergò peccata totius mundi , significant non tam electorum ac fidelium , quam non electorum atque infidelium , ut diversitas constet. Sed negatur consequentia propositionis. Nam ad veritatem illius , deest vox omnium , hoc modo : Si peccata nostra , hoc loco omnium electorum , ac fidelium peccata significant &c. quâ voce additâ consequentia firma erit: sin verò de parte fidelium intelligatur , prorsus infirma est. Nam pars tantum fidelium , à toto mundo fidelium seu universo eorum cœtu , rectissimè hoc loco distingui potest. Si priori modo corrigatur propositione , additâ voce omnium , vera quidem erit: sed eadem vox omnium etiam in assumptione est supplenda , quæ hoc modo erit falsa. Nec enim Johannes hic loquitur de universis fidelibus , initio , cum ait , non solum pro peccatis nostris : sed tantum de fidelibus Judæis , quibus scribit , & sese annumerat : Quemadmodum illud colligitur & rectè probari solet ex vers. 7. hujus capituli , fratres , novum mandatum non scribo vobis , sed mandatum vetus , quod habuistis ab initio; hoc enim aperte de Judæis dicitur : quia ipsis lex charitatis Dei , & proximi , initio tradita per Mosen , eamque ab ineunte ætate percepérant : de gentilibus autem hici non potest , quibus ea non erat tradita ab initio. Deinde etiamsi fideles Judæi , non intelligerentur tantum ; nihilominus tamen universitatem fidelium non designaret : sed partem eorum , nempè qui tum temporis cum Johanne extabant ; à quibus distingueretur totus fidelium cœtus , ab initio mundi ad finem usque futurus: seu quivis omnium temporum fideles : quomodo gratia Christi amplitudo illustratur , unamque ac communem esse omnibus omnino fidelibus declaratur : ut nulla temporum , nulla nationum , ætatum , conditionum , sexus , Gal. 3. v. 27. 28. 29. Apoc. 5. v. 9. sit distinctio , Rom. 3. v. 23. Quare hinc apparet vox totius mundi , non necessario , ut adversarii contendunt , universalē mundum , seu singulos omnino homines tam reprobos quam electos intelligi: cùm de toto fidelium mundo accipi possit : deinde non posse de reprobis , sed debere de electis ac fidelibus accipi , ex totius mundi attributo etiam evincitur. Hoc autem est , quod Christus fit propitiatio pro eorum peccatis : id quod fidelibus solis convenit : iis enim solis Deus propitiatus redditur , ac peccata remittit , Rom 3. v. 25. & 5. v. 1. Reproborum verò peccata (quia in impietate , atque incredulitate perseverant) non expiantur: quia , ut ante monuimus , Christus eos non novit , Matt. 7. v. 23. Pro iis non orat , Joh. 17. v. 9. sed ira Dei manet supra eos: Joh. 3. v. 36. eique sine fide placere non possunt. Heb. 11. v. 5. & Marc. 16. v. 16. Nam Christus est propitiatio per fidem. Qua de re memorabilis est Apostoli definitio Rom. cap. 3. v. 22. 23. 24. 25. Justitia inquam Dei , per fidem Jesu Christi , in omnes & super omnes credentes : non enim est distinctio , omnes enim peccaverunt , ac deficiuntur gloria Dei : justificantur autem gratis , ejus gratia , per redēptionem factam in Jesu Christo , quem proposuit Deus in aeternis propitiatorium , per fidem in sanguine ipsius. Quo etiam pertinet , Heb. 9. v. 15. & 24. & 10. v. 14. 17. Quare merito concludimus , perperam ab adversariis disputari , cum totum mundum hoc loco singulos homines denotare statuunt : cum totus mundus interdum universalis , interdum particularis infidelium aut fidelium denotetur , prout circumstantia locorum evincunt. Deinde in hac Johannis sententia illustri , non posse de toto mundo hominum universali (hoc est , ex omnibus electis & reprobis constante) intelligi : sed de toto mundo hominum particulari , & quidem fidelium tantum , qui omnes omnium temporum , ætatum , sexuum , gentium , conditionum fideles , sine distinctione (ut ante probavimus) complectuntur. Atque ita usum doctrinæ , initio , de mundi significatione varia , propositione , allatis duobus , illustrum ac controversorum locorum , exemplis , declaratum satis speramus.

Digref.

Digressio Altera De usu vocis OMNIS.

Quoniam vox *omnis* diversis modis, in Sacris literis, usurpari solet, & ejus neglectu, Sacrae Scripturæ loca nonnulla ab adversariis veritatis, ad errores suos stabilierdos, & cæ, quæ de Christo fidelium tantum servatore, jam diximus, infringenda adducuntur: non alienum fore existimavi, si antecedentibus illustrandis, & præmuniendis, de significatione vocis *omnis* pauca subnecterem. Quædam enim sunt quæ videntur adversariis prima fronte patrocinar. Cujusmodi sunt sententiaz 2. Cor. 5. vers. 15. *Si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, ut qui vivunt ēc. & 1. Tim. 2. v. 4. Quis omnes homines vult servari, & ad cognitionem veritatis venire, & v. 6. qui (nempe Christus) dedit semetipsum, redemptionis pertium pro omnibus, & 2. Pet. 3. v. 9. patiens est erga nos, nolens ullos perire, sed omnes ad resipiscientiam rendere.* Ergo, inquiunt, Christus Servator est absolutè singulorum hominum, tam reproborum, quam electorum. Sed negatur Consequentia: quia nititur falsa hypothesi, quasi vox *omnis* semper notaret singulos absolute: cum contraria, pro rei subjectæ, de qua agitur, ratione, diversè accipitur. Interdum enim idem est quod totus, Marc. 2. v. 13. *omnis turba, id est, tota, nam de una tantum agitur, & Matth. 27. vers. 25. omnis populus, & 8. vers. 32. omnis grec, id est, totus:* Nam unus tantum erat, non plures. Deinde interdum singula bifariam notat, nempe vel genera, vel individua. Genera, ut Gen. 7. v. 2. *omnia animalia, id est, omnis generis, & Luc. 11. v. 43. Decimatis omne oves, id est, omnis generis, non singula:* ea enim decimari non poterant. Individua vero: *Ut omnis, qui credit, non pereat, sed habeat vitam eternam, Joh. 3.* Denique, per metaphoricam hyperbolam, pro plurimis, qui sint instar omnium, accipitur, Joh. 3. v. 26. *Omnis veniunt ad eum: quod de singulis intelligi non potest, sed multis, & Joh. 11. v. 48. Omnes in eum credentes.* Hisce jam positis, solutio objectionis propositæ firmatur, nempe rectè negari consequentiam, quia vox *omnis* non semper absolute accipitur, sed sèpè relata ad suum genus, ac subjectum, de quo agitur: sic etiam in locis citatis. Nam 2. Cor. 5. v. 15. Omnes intelliguntur, non absolute, sed relata ad fideles, de quibus loquitur vers. antecedente 14. *Charitas Christi constringit nos, & v. 16. Itaque nos, & v. 17. Si quis est in Christo, &c. Ecce, nova facta sunt omnia & vers. 18. Omnia facta sunt ex Deo;* quod de fidelibus, merito mortis Christi renatis, & renovatis dicitur. Sic 2. Petr. 3. v. 9. *Omnès, electos notat, quod indicat initium, patiens est erga nos, nolens ullos, (scil. nostrum de quibus agit) perire, sed omnes, scil. nos electos, &c.* ut connexio demonstrat. Denique 1. Tim. 2. v. 4. *Omnès, non singula hominum, sed genera omnia notat; ut circumstantia loci satis ostendit; ideoque quosvis notat, ut v. 1. ut fiant deprecationes, & gratiarum actiones pro omnibus,* id est, omnis generis ac conditionis hominibus, non singulis individuis: alioquin etiam preconditum esset pro peccantibus in Spiritum Sanctum; id quod absurdum; cum iis peccata non condonentur. Idque etiam sequentia docent, cum dicitur: *pro regibus & omnibus, id est quibusvis, in eminentia constitutis:* ut ostendat non solum pro subditis, sed etiam regibus & magistratibus preconditum, citra status discriminem: sic vers. 8. ibidem vox *omnis* accipitur: *volo vos precari in omni loco, hoc est, non in singulis locis individuis; nam illud fieri nequit: sed singulis generibus, hoc est, in quibusvis: atque ita discriminem intelligentium preceptionis Christianæ, & præfæcæ Judaicæ, quæ certo loco erat astricta.*

Atque hæc strictim de voce *omnis* & eorum locorum intelligentia: quibus addi potest, illud argumentum non posse intelligi de singulis hominibus, quasi Christi morte redemptis. Nam pro quibus Christus mortuus est, illi condemnari non possunt, ut Pauli demonstratio, Rom. 8. v. 34. evincit, *quis est, qui condenmet, &c.* Atqui reprobantur certo. Ergo pro iis Christus non est mortuus. Propositio etiam inde certa est, quod Deus non pos-

sit justè exigere satisfactionem poenæ æternæ condemnationis ab iis, pro quibus Christus semel legi satisfecit. Hisce jam expositis, succurrit mihi locus, ad ea, quæ de mundo diximus, significata illustranda, Rom. 4. v. 13. *Non enim per legem promissio cessit Abram, aut semini ejus, ut heræs esset mundi, sed per justitiam fidem.* Quæritur enim quid per vocem mundi, hoc in loco intelligatur. De qua re duplex est sententia: Prima est, ut *mundus* denotet fideles totius mundi, seu omnium gentium: quorum pater est Abrahamus constitutus promissione divina, v. 17. Quæ sententia fidei quidem est analoga: sed tamen si quis rem penitus intropiciat, circumstantiis hujus loci non videtur satis convenire. Primo, quia vocatur heræs: atque insolens est locutio; si pater heræs filiorum suorum vocetur: interim agnosco excipi posse, vocem *herædis mundi*, posse accipi, ut mundus non significet eum, à quo hereditas, sed in quo hereditas consistit: quemadmodum Christus, Psalm. 2. jubetur petere à patre, eique promittitur hereditas gentium, hoc est, possessio earum, à Deo quasi jure hereditario danda. Idcirco altera ratio solidior addenda, quod heræs non de solo Abram dicatur, sed etiam semini postea tribuatur eadem hereditas. Atqui nemo sui ipsius heræs esse potest. Denique quia hereditatis communis Abram, & seminis ejus causa statuitur justitia fidei. v. 13. quæ cœli & vitæ in eo æternæ hereditas acquiritur. Quare altera afferri solet expositio, magis huic loco consentanea, nimis ut peculiari significatione, *mundi* voce, per metonym. signi pro re significata, cœlum ipsum, parte mundi, terra scil. promissa, cœli typo, adumbratum, denotetur:

Brevis, sermonis Christi, de Nuptiis habiti,
& Matth. 22. à v. 1. ad 15. usque,
descripti, Illustratio.

Celeberrima est, ac diligentiori consideratione dignissima, hæc præposita sermonis Christi, *de ruptiis filiis Regis, & ad eas invitatiis, narratio:* partim ob copiosam doctrinæ, quam complectitur, utilitatem: partim ob difficultatem, quæ in partium illius genuino sensu, & connexione, consistit. Quocirca non alienum nec ingratum fore arbitramur, si, ad doctrinæ hujus eximiæ illustrationem, succinctam illius explicationem adjiceremus. Hoc enim modo, & huic parabolæ facilius intelligendæ, & similibus tractandis aliquid commodi accessurum, speramus.

Sublimis omnino est Sacrae Scripturæ, de Rejectione Ju-dæorum, & vocatione Gentium, doctrina: ad justitiam, & misericordiam Dei, & officium pietatis cognoscendum, necessaria. Itaque ea primùm à Prophetis, & à Mose, Deut. 32. v. 21. Et ab Esaia cap. 10. v. 22. prædicta; quemadmodum Rom. 10. v. 19. & 9. v. 27. declaratur. Deinde vero à summo Prophetâ Jesu Christo, eadem doctrina repetita, atque inculcata sèpè: In primis vero paulò ante passionem ipsius. Quum enim Principes Sacerdotum, & Seniores populi, ei inique litem movissent; de autoritate, quæ in templo populum docebat, Matth. 21. v. 23. Hac occasione justissime parabolis usus, non solum illorum incredulitatem, v. 32. & in ipsum crudelitatem, v. 33. Sed etiam poenam ipsis imminentem, v. 43. proposuit duplē. Nam, quod ab iis auferendum esset regnum Dei, hoc est, Deus illis ablaturus esset verbi sui, & Spiritus regimen, ita ut Ecclesia Dei esse desinerent: Altera vero, quod regnum Dei dandum esset genti, quæ illius latura esset fructus: hoc est, fore ut gentes, Dei verbo, & Spiritu vocati, regerentur, atque obedientiæ fructus Deo, regeniti, idoneos proferrent. Quum vero, hac sententiâ Christi adversarii, sacerdotes & Pharisæi essent exacerbati, v. 46. & pii infirmiores potuerint offendit: idcirco Christus utriusque incommodo studuit: ut & pios erudit & confirmaret, & adversariorum suorum impietatem justamque poenam amplius demonstraret. Modus vero ad hunc scopum idoneus ac destinatus, est novus Christi sermo, quem præmissis duabus parabolis adjunxit, qui cap. 22. ad versus usque 15. narratur. Quæ narratio continet, primum Euangelistæ Matt. præfationem; deinde Christi sermonem.

Præfatio, ad Sermonis Christi meliorem intelligentiam pertinet: ac circumstantiam, & genus illius exponit. Circumstantia sermonis est tempus quando, & personæ quibus est habitus. Tempus autem notatur cum ait: *Tunc respondens Jesus, hoc est, cùm ea dixisset, quæ ante cap. 21. explicata, ipsumque studeant prehendere.* Respondisse autem dicitur, hoc est, sermonem exorsus: ut familiaris hic est Hebraismus, Matt. 11. vers. 25. Marc. 12. vers. 35. Luc. 14. vers. 3. & alibi. Personæ deinde quas Christus allocutus est indicantur, cum dicitur: *locutus est eis, nempe quorum cap. 21. vers. ultimo proximè antecedente meminit Euangeliista.* Nec enim aliud est antecedens, ad quod referri potest vox *eis*: ut etiam altero præfationis membro (quo genus sermonis Christi relatè exponitur) ostenditur, cum ait: *rursum locutus est iis per parabolæ.* Nam vox *rursum* relatè indicat, ante locutum esse per parabolæ: quemadmodum revera duas cap. 21. sacerdotibus similes proposuit; Id quod observandum est idcirco, ne cum multis interpretibus temere hanc parabolam cum ea quæ Luc. 14. vers. 16. & seqq. describitur, confundamus. Quamvis enim ea similis sit, eadem tamen non est: sed diversa, ut circumstantæ temporis, loci, vocantis & vocatum evincunt. Cæterum quid parabola sit, & quare Christus parabolæ sit usus, explicandum. Ad prius quod attinet, vocis illius origo & significatio observanda. Origó autem est à verbo *metaphætēma*: quod ut *adjicio* & *appello* Act. 20. vers. 15. notat: sic inde translata significatio, per metaph. pro *conferre* ac *comparare* usurpatum, quod aliquid cum aliquo collaturi, id illi admovere plerumque soleamus, ut rectè Henricus Steph. in Græc. ling. thesauro observavit: undè nomen, *metaphætēma* derivatur, quemadmodum Marc. 4. v. 30. *Tísi òμενον τὸν βασιλεῖαν τὸ θεῖον τὸν μεταβολὴν παραβολὴν εἴπειν:* Cui assimilabimus regnum Dei, aut qua collatione conferemus illud, ut Dominus Beza rectè transfert, Ciceronem fecutus. Quemadmodum Quintilianus Institut. Orat. lib. 5. cap. 11. ait. *Nam ἀδεβάνη (quam Cicero Collationem vocat) longius res que comparantur repetere solet.* Ex qua vocis *metaphætēma* origine, propria illius significatio est, oratio, quæ rei alicujus conferenda similitudinem, diversis membris constantem complectitur. Quo sensu dicitur Matt. 13. vers. 10: *quare per parabolæ loqueris? & vers. 24-31. alias proposuit parabolam.* Impropria verò significatio est, quæ à propria, per tropum aliquem, deducta est, primum enim (quod minus vulgo observatum est) per Meton. adjuncti signi pro subiecta re significata, notat parabolæ significationem, ut Matth. 13. vers. 18. *Vos autem audite parabolam ejus qui seminat,* hoc est, parabolæ significationem & expositionem: quemadmodum sequentia hoc manifestè demonstrant. Deinde per Metaph. bifariam accipitur. Nam ut in Parabola & similitudo est, & inde consequens orationis elegancia existit: sic interdum, prioris ratione, ea vox generatim similitudinem significat, Heb. 11. vers. 19. vel speciatim simile Propheticum seu typum atque exemplar, rei alicui simili designandæ, divinitus destinatum significat: quemadmodum Heb. 9. vers. 9, tabernaculum vocatur *metaphætēma*, hoc est, typus nempè cœli eo adumbrati: ut v. 8. & 11. declarat. Pro qua voce, *metaphætēma signum* seu exemplar, & *exemplar ex aduerso respondens*, eodem sensu substituit ibid, vers. 23. 24. a posteriori vero, sive ab elegantia quæ parabolæ inest, orta est altera significatio: non quidem in Novo Testamento: sed in LXX. Interpretum versione frequens, nimirum ut sententiam, seu breve ac sapiens dictum, vel generatim quodvis: vel speciatim vulgo tritum, seu proverbium designet. Quemadmodum Hebræa vox *לְבִזְבֹּחַ* (quam LXX. *metaphætēma* interpretantur) utrumque notat. Exemplum autem prioris est 1. Reg. 4. v. 32. cùm Salomonis tria parabolarum, id est, sententiæ millia adscribuntur, & liber sententiæ Salomonis *metaphætēma* cap. 1. v. 1. & vulgo vocis quadam abusione, *proverbia* appellantur: Posterioris verò exemplum est, 1. Samuel 24. v. 15. ubi *metaphætēma ἐξχαιρίσας*, vetus proverbium dicitur: *ab improbis prodit improbitas.* Denique non solum pro brevi sententia, sed etiam pro longiore (ut Hebræa vox *לְבִזְבֹּחַ*) ab iisdem

usurpatur, ut Num. 23. vers. 11. seq. & vers. 22. cum seqq. Atque hæc de vocis hujus origine ac significatione. Ad rem verò quod attinet: Parabolæ à Christo propositæ, & alibi in Scriptura comprehensæ, vel omessa, vel adjuncta expositione apud auditores tractantur. Prioris modi exempla sunt, Matth. 13. parabola seminaris vers. 1. ad 9. usque: deinde altera zizaniorum v. 24. ad 37. Omissæ autem expositionis causa interdum est claritas parabolæ: quod ex antecedentibus similis argumenti, parabolæ expositis, facile intelligi possint. Qualis est parabola filii prodigi, Luc. 15. vers. 12. cuius significatio ex vers. 7. & 10. satis manifesta. Deinde verò cum parabolæ inest obscuritas, tum pro auditorum conditione diversa, omissæ expositionis causa quoque est diversa. Nam ratione reproborum & ingratorum, origo seu causa movens, fuit impia eorum ingratitudo, & justa Dei judicis per Prophetas patefacta voluntas: qua eos mysteria Euangelii celare voluit, ut Christus pluribus, Matth. 13. demonstrat, v. 11. ad 16. Finis verò fuit justa eorum poena, v. 12. 13. Ratione verò electorum, & piorum, origo quidem seu causa movens omissæ expositionis fuit benigna ac gratuita Dei ac Christi voluntas, iis seorsim exponenti, ibid. v. 11. 12. Finis verò fuit, ut in iis seriam considerationem excitaret, id quod indicat vers. 9. cum ait: *qui autres babet ad audiendum, audiat:* partim ut ad desiderium & petitionem expositionis à Christo, eo modo invitaret: quemadmodum evenitus petitæ ac impetratæ expositionis, primum parabolæ seminaris (ut ex Marc. 4. vers. 10. 14. & seqq. constat) & zizaniorum ut Matth. 13. v. 36. 37. ostendit. Atque hæc de parabolis sine expositione primum propositis. quæ verò adjunctam habent expositionem, ea est aut simplex, aut duplex expositiæ. Simplex quidem, cum vel initio tantum: vel in fine adjungitur: duplex verò, cum utrinque id fit. Cum autem initio id fit, tum declaratur partim orationis genus: videlicet quod non sit historia seu narratio propriè intelligenda, sed similitudo: partim primarium parabolæ objectum, seu illud ad eius similem conditionem declarandum parabola adhibetur. cuius exempla sunt, Mat. 13. ubi Regnum Dei simile dicitur vers. 24. homini seminanti: & vers. 31. grano sinapis: vers. 33. fermento, & 44. thesauro occultato, denique vers. 45. negotiatori. Cum verò in fine parabolæ expositiæ auditoribus adjungitur, id fit vel immediate, ut in plerisque: vel mediate in nonnullis: & quidem interposito, vel loquentis, vel auditoris, vel utriusque sermone, quæ ad judicium de re per parabolam narrata, pertineat. Primi autem modi exemplum est in parabola Dei, per Nathanem Prophetam, Davidi, de ovicula raptu proposita, 2. Sam. 12. v. 5. 6. Secundi exemplum est Esaï. 5. in parabola de vinea, v. 3. 4. Tertiū verò modi exemplum manifestum est in parabola de vinitorib. Mat. 12. v. 40. 41. Cærerum quoquæ modo expositiæ in fine parabolæ, immediate aut mediate ponatur: aut etiam postea aliis indicetur: ea non est generalis, sicut illa quæ initio ponitur: sed specialis, ut quæ rem parabola illustrandam, de subiecto aliquo, & à loquente intentam complectitur. Id quod fit bifariam: vel ratione omnium partium parabolæ (quando scilicet allegoria est, in qua non duæ res inter se comparantur: sed continuata metaphora per similitudinem una res tantum indicatur) vel ratione quarundam tantum partium: sicut in parabola propriæ dicta, in qua distinctè duæ res inter se comparantur. Prioris autem modi exemplum est parabola seminaris, Matth. 13. v. 1. ad 9. quæ omissa apud populum declaratione, postea discipulis seorsim in suis partibus singulis exposita est. vers. 19. ad 24. Quælis etiam parabola illa modo indicata, de ovicula raptâ, 2. Sam. 12. Posterioris verò modi exempla sunt in plerisque expositiæ parabolis in quibus non singula suam habent res similis declarandæ significationem: sed nonnulla tantum reliqua verò ad ornatum parabolæ inseruntur, ideoque eorum applicatio in subiecta expositione omittitur. Nam primum illud in parabola humana Joathami, ad Sichemicas de arboribus Regem electuris apparuit, Jud. 9. v. 8. ad 16. ubi pleraque, quæ in medio posita, ad parabolæ elegantiam, & ad majorem attentionem inserta sunt, ideoque in apodosis,

spodosi, hoc est, redditione (quæ eidem ut protasi, accommodatur, & expositionem continet) tantum sit collatio cum prima parabolæ parte, proposita vers. 10. initio, & in fine parabolæ vers. 15. quemadmodum versus decimus sextus, eosdem tantum exponens perspicuè demonstrat. Alterum exemplum est in parabola divina Christi, de dispensatore iniquo, cum piis (tanquam bonorum à Deo acceptorum dispensatoribus) collato, Luc. 16. quæ non simpliciter, ratione singularum partium: sed tantum secundum quid, ratione quarundam, similitudinem continet. Quæ enim de malitioso illius consilio, deque infidelia ac fraudulenta in dominum injuria narrantur: ea ad ornatum & attentionem majorem tantum parabolæ inscruntur, non autem ad similitudinis perficiendam pertinent: sed tantum eo spectant, ut prudentia illius, & diligens cura ac opera prompta ad vitæ suæ conservationem adhibita indicetur: atque eatenus tantum à Domino ipsius iniqui dispensatoris probata narratur: quam prudentiam etiam Christus, absoluta parabola, subjuncto corollario generali, indicat comparatè, cum ait: *filios bujus seculi prudentiores esse filii lucis in suo genere*: ut eo modo parabolæ allatæ, primò occasionem indicaret, esse imprudentiam multorum piorum: deinde necessitatem rei, significatæ per apodosin, hortationis modo, exponit: quæ altera sui parte, infidelitatem ac idjuriam in Dominum Deum manifeste reprehendit. Alterum exemplum est in parabola inventi ab homine thesauri, Matth. 13. In quo ardens illius desiderium, & acquirendi rebus omnibus postpositis studium; ac prompta opera, ad collationem officii nostri erga Euangelium pertinent: injuria verò illius, in acquirendi thesauri modo, per occultationem ac silentium inventionis apud Dominum illius, ad ornatum narrationis non ad similitudinem officii nostri indicandum inferitur: quia justissimus Christus, injustitiam probare, ac commendare non potest. Sic in non paucis parabolis circumstantiæ etiam narrantur nonnullæ; quæ licet injustitiam nullam continent, ad scopum tamen non pertinent: sed tantum ad parabolæ ornatum & ad attentionem majorem: ideoque inepta esset argutia, si quis eas quasi similitudinem à Christo intentam interpretaretur: *Quemadmodum si quis Matth. 13. in parabola grani sinapis proposita, in explicandis volucribus & ramis vers. 31. occuparetur: aut in parabola fermenti, in tribus satis vers. 33. mysterium quereret: aut Luc. 15. v. 4. in parabola ovis perditæ, in nonaginta novem reliquarum ovium numero & similibus argutari vellet, à scopo Scripturæ incepit aberraret.* Ideoque videndum in parabolarum expositione, ne in fidei seu doctrinæ sacris literis explicatae ac fide percipiendæ analogiam impingatur: Deinde ut in expositione Christi, quantum expressa est, acquiescamus, & id quod ex illa ac antecedentibus & consequentibus recta ratione colligitur, proponamus. Denique quemadmodum non omnia quæ in parabolis continentur, in expositione parabolæ in Scriptura exposita sunt, neque exponi à nobis debent: sic etiam non omnia quæ similia sunt in parabola, & ad expositionem plenam sunt conferenda, in expositione illius semper exprimuntur: sed saepius primaria tantum capita, ex quibus reliqua, examine adhibito, non difficulter colligi, intelligi ac explicari possunt. Quemadmodum parabola de vinea, Esa. 5. v. 7. exponitur tantum ratione beneficii Dei in Judæos collati, & contra ratione ingratitudinis atque improbitatis ab iisdem relatæ: Pœna verò expositio omittitur, quæ tamen à Deo, per parabolam certò ac citra ullam controversiam significata est; idque ex natura peccati, quæ pœnam tanquam suum stipendum atrahit, & ex ipsa parabola faciliè intelligi potest. Sic in parabola ovis perditæ, Luc. 15. in expositione, tantum amicorum & vicinorum gaudium, ex inventa ove perceptum indicatur v. 7. officium tamen & opera fidelis à Domino in ove sua querenda, est vera & intenta similitudo: ut officium Christi, & operam fidelem illius in peccatoriis querendis quasi perditis, & ad resipiscientiam reducendis notet: quemadmodum parabolæ occasio clarè satisficerat. Ea enim erat duplex; Primum quod Chri-

stus peccatores non fugeret, sed doceret, converteret, ac conversos susciperet & cum iis conversis ederet. Deinde quod Pharisei & Scribæ, quasi id omnino illicitum esset, idcirco offenderentur atque obmurmurarent, v. 2. In parabola autem declaranda, per primam illius partem de recta quæsitione & inventione ovis perditæ, suam justitiam tuetur: Deinde per narrationem justi gaudii ob perditæ ovis inventionem, injuriam Phariseorum refutat: & tamen primum illud collationis membrum, per parabolam certò indicatum, in apodosi seu expositione parabolæ omittit, & alterum tantum membrum declarat. Id quod propter ea videtur factum, quod prius ex occasione parabolæ intelligatur; deinde quod etiam ex posteriori necessario coheretur. Quod enim in cœlo gaudium excitat, illud bene fit, & in terris gaudio, non autem offensa neque obmurmuratione dignum. Atqui peccatorum à recta justitiae via aberrantium ad resipiscientiam reductio (qualis à Christo fiebat) in cœlo gaudium excitabat. Ergo ea bene fiebat; & gaudio, non offensa neque obmurmuratione erat digna. Atque hæc de parabolæ voce & natura illius, atque tractationis ejusdem in Sacris literis varietate, idcirco plenius explicare conati sumus, partim ut honestæ petitioni & auditorum utilitati communis inserviremus; partim etiam quod hunc de parabolis locum communem, & cognitu necessarium ad sacrarum literarum intelligentiam & explicacionem, nondum explicatum invenimus. Ex hisce igitur facile intelligitur, quid Matthæus cap. 22. in narratione sermonis Christi de nuptiis sibi velit, quando in prefatione parabolæ præmissa, post circumstantiam, cum temporis, tum personarum primò propositam, deinde genus orationis ostendit esse parabolam. Hoc enim notat orationem; quæ rei alicujus conferenda similitudinem diversis membris constantem, complectitur.

Unum verò tantum supereesse videtur; nempe ut declaretur, quid sit, quod ait, *Cristum latum est nō legem, per parabolas*: Cum tamen ex sequentibus sit certissimum, unam tantum proponi parabolam; adeò ut contradicatio quædam prima fronte esse videatur. Cujus nodi propositi solutio duplex esse potest: una ut Phrasis hæc, in parabolis; pro parabolarum modo seu parabolicè accipiatur: quemadmodum Marc. 12. v. 1. eam phrasin ita exponendam existimat noster Interpres; quamvis initio responderit; et si unam tantum parabolam in Marcis memoret, multas tamen alias quas omisit indicare à Christo propositas, cum ex Matthæo id perspicuè constet. Quæ sane in eo Marci loco; priori aptior videtur esse responsio; quia propriam phrasis significationem retinet, & citati similiter à Matthæo explicatae, omnino consentanea est: Altera solutio est, esse numeri pluralis pro singulari enallagen, in sacris literis, minimè insolente: ut vel ex ipso Matthæo probari potest. Nam cap. 27. v. 44. ait *exprobabant ei latrones*, ubi clarissime unus latro intelligitur: quemadmodum disertè in eadem historia exprimit Lucas, qui unum fuisse tradit, cap. 23. v. 39. Sic etiam in eodem Matthæo, & in eadem phrasi eadem occurrit enallage, cap. 13. v. 10. *Cur in parabolis loqueris?* & v. 13. *Propterea in parabolis loqueris*, hoc est, parabolæ; quia unica tantum parabola seminaris citra controvensionem intelligitur. Atque hæc de prima parte narrationis sermonis Christi, Matth. 22. nempe prefatione illius, à Matthæo ad illustrationem proposita v. 1.

Altera verò est Christi parabola, quæ reliquis versibus à 2. ad 15. continetur. Estque ejusmodi ut expositionem illius generalem initio tantum proponat, non autem in fine. Constat enim primum propositione generali, quæ collationis materiam primariam, seu res quæ inter se comprehenduntur suis modis indicat; & particulari descriptione illius; propositio autem his verbis exprimitur v. 2. *simile est regnum cœlorum homini Regi, qui fecit nuptias filio suo.* Cujus membra sunt duo: primum est subjectum, quod indicat rem illustratam seu quæ per parabolam declaranda intenditur. Secundum verò est attributum illius, quo simile illustrans, seu rem eam declarans continetur: Subjectum est *Regnum cœlorum*: quod quia non eodem modo in Sacris literis usurpatur; idcirco distinctio ad meliorem illius intelligentiam.

telligentiam, paucis præmittenda. Interdum enim Regnum gloriae in cœlis, Matth. 5. vers. 20. intelligitur: interdum vero Regnum gratiae in terris: quod cœlorum dicitur, non ratione loci in quo est: sed ratione modi quo est, nemirum non mundanum, sed cœlestes: Atque ita notatur Regnum Dei, quo Ecclesiam verbo suo & Spiritu regit: ut Matth. 20. v. 1. unde per Synecd. generis pro specie excellentiori, Ecclesiae, per Christum Regem illius & Apostolos renovationem, & ex omnibus gentibus amplificationem designat: ut cum regnum cœlorum approximare dicitur, Matth. 3. v. 2. & Marc. 1. vers. 14. 15. Interdum vero aliter bifariam accipitur per Metonym. primum adjuncti pro subjecto, in quo illud regnum exercetur: & Ecclesiam notat, in qua regnat, Matth. 13. v. 41. deinde vero per Metonym. effecti pro causa efficiente instrumentalis, Euangelium notat, per quod regnat, Matt. 13. v. 33. Ceterum, rebus diligenter persensis, hoc in loco, regnum cœlorum, regimen Dei, quo Ecclesiam suam colligit ac regit, commodissime designat: quemadmodum consequentium collatio ostendit. Attributum enim illius (quæ secunda propositionis pars est) ita exprimitur, *simile est homini Regi, qui fecit nuptias filio suo;* Quo indicat primum Christus, se non historiam, sed similitudinem & duarum rerum collationem asserre, ab homine rege terreno, ad Deum Regem cœlestem indicandum: deinde ostendit, qua in re ea similitudo consistat, nempe in nuptiis filio factis: quæ aptissima est collatio. Nam ut hic homo Rex dicitur; eoque regnum habere ac subditos indicatur, quos regebat, & modum quo regebat: ita Deus rex est, qui regnum habet non solum universale in omnes creaturas, eas communiter sua sapientia atque omnipotencia regens Psal. 147. vers. 8. 9. Sed etiam particulariter, quo Ecclesiae suæ rex est peculiariter, eam gratia sui verbi & spiritus amanter colligens, & ad salutem regens ac ducens, Esai 33. v. 22. Deinde ut homo Rex (cui Deus confertur) dicitur habuisse filium, cui nuptias fecit: ac per consequentiam necessariam, cui ut sponso sponsam desponsarat & conjugio adjunxerat: sic etiam Deus Pater habet filium suum unigenitum Jesum Christum, cui Ecclesiam desponsavit, & per ministerium verbi Euangelii sui, & per fidem illius, 2. Cor. 11. v. 2. spirituali conjugio conjunxit atque univit. Eph. 5. v. 32. unde sub typo Salomonis Christus *silius regis* vocatur, Psal. 72. vers. 1. cuius etiam cum Sponsa Ecclesia conjugium Psal. 45. & Cantico canticorum typicè describitur. Nuptiale autem convivium ei hic in terris, Joh. 3. v. 29. instituit Pater, gratiae justificationis, pacis cum Deo & gaudii per Spiritum Sanctum inde promanantis: Cui ultimo die accedit nuptiale convivium, gloriae ac gaudii æterni in cœlis: de quo Matth. 25. v. 1. cum 5. & 10. & Apoc. 21. v. 2. De priori autem nuptiali convivio, non de posteriori à Christo hic agi, ex ipsa parabola satis constat: et si non pauci de posteriori interpretentur. Nam in cœlestis convivii nuptialis mensa assiduebunt soli verè fideles: in hoc vero etiam hypocritæ, ueste nuptiali destituti & è nuptiis ejiciendi: quorum neutrum cœlo convenit. In quod sicut nullus impurus ingreditur: Apoc. 21. v. 27. sic nullus qui in cœlum ingressus est, inde ejicitur, sed in æternum permanet: quia vita æterna ac beata fruitur. Ac propterea hinc perspicue liquet, hoc in loco non agi à Christo de convivio nuptiali ipsius & Ecclesiae triumphantis, (de quo Apoc. 19. v. 7. 8. 9. sermo est) sed militantis. Atque hæc de prima hujus parabolæ parte nempe propositione: quæ collationem statutus regni cœlorum in terris, cum nuptiis ab homine Rege filio suo factis summatim continet.

Altera vero parabolæ pars, est particularis nuptiarum illarum, ad Christi scopum directa descriptio. Quæ quidem particularem expositionem subjunctam non habet: sed ea ex analogia versus primi & secundi colligi potest; & suis partibus breviter adjicere conabimur. Ea autem parabolæ pars particularis, nuptiarum illarum conditionem indicat. Narrat enim convivarum ad nuptias vocationem, & eventum illius. Vocatio autem illa, pro diverso vocationum genere distribuitur: alia enim est invitatorum, qui

Judæos: alia non invitatorum, qui gentiles notant, vocatione.

Judæorum autem vocatio duplex, indicatur idoneo simili. Prima quidem v. 3. *Et misit servos suos, qui vocarent invitatos ad nuptias.* Quamvis autem non subjiciatur, servos missos mandatum vocandi executos: illud tamen evenus descriptione postea indicabitur. Hisce autem verbis, similitudine apta, vocatos Judæos, & vocationis modum describit. Judæos enim vocat καληνεις vocatos, id est invitatos antea. Quemadmodum enim justo tempore ante Regum nuptias convivæ invitari solent, ut illi fese ad eas tempestivè queant præparare; removendo scilicet omnia impedimenta: & parando uestes nuptiales, seque ad eas rectè exornando: postea vero paulò ante nuptias vocari solent, ut opportunè adsint: ita etiam Deus Judæos ad Christi filii sui nati communionem vocaturus, prius Scriptis Mosis & Prophetarum, de Christo & officio accessus ad ipsum per fidem, invitavit, Joh. 5. v. 39. 46. 47. & Act. 3. vers. 23. 24. & 10. vers. 43. Deinde per suos servos, Spiritu Sancto afflatos, Johannem Baptistam, Luc. 1. vers. 76. & Joh. 1. vers. 6. 7. 8. 23. & discipulos Christi, primum duodecim Apostolos, Matth. 10. v. 5. 6. 7. deinde lxx. alios, Luc. 10. v. 1. & 9. prædicatione Euangelii, ad Christi atque Ecclesiae illius communionem, per fidem obtinendam vocavit. Nam licet vera sit sententia, quæ hæc de vocatione Judæorum primum facta per Prophetas interpretari soleant, non satis tamen videtur huic loco convenire: primum, quia Judæi ante invitati dicuntur: atqui ante Mosen & Prophetas quomodo Judæi invitati ad Christum dicentur? cum ea vocatio per illos fuerit prima, eoque aliam invitationem non sequatur? deinde quia regnum cœlorum regimen Ecclesiae renovatæ per Christum: aut Ecclesiam per eum renovatam, in qua regnat verbo & Spiritu: aut Euangelium Christi exhibiti designare solet: nullibi vero ad tempora ante Christum exhibitum referri probatur: ac propterea prior explicatio videtur præferenda. Atque hæc prima est Judæorum, per Euangelium, de Christo nato, ad fidem & communionem Christi atque Ecclesiae illius vocatio: quæ ut eximium est Dei beneficium, erga Judæos & omni acceptione dignissimum, 1. Tim. 1. v. 15. ita eventus illius contrarius narratur: nempe maleficium Judæorum: quod vocationi gratuitæ ad cœlestes nuptias obedire noluerint: id quod in fine vers. 3. ita indicatur: *sed noluerunt venire*, nempe ad nuptias filii Regis. Id quod intelligendum, non de singulis, sed plerisque Judæis; ut historia Euangelica demonstrat. Quidam enim ad Euangelium Christi audiendum, & Ecclesiae communionem accesserunt, partim per externam fidei professionem: partim etiam per internam, per fidem vivam; maxima tamen populi pars, cum sacerdotibus ac populi primoribus, à Christi confessione fuit averfa: id quod hac vocatorum contumacia adversus vocationem Regem per servos suos indicatur. Atque hæc de prima vocatione Judæorum & eventu illius, nempe vocationis refectione.

Secunda vero vocatio post mortem & ascensionem Christi, per Apostolos & Apostolicos viros instituta est: quæ simili iteratæ à Rege vocationis convivarum, & eventu illius describitur. De priori dicitur vers. 4. *Rursus misit alios servos dicens: dicit vocatis, ecce &c.* ubi per servos designantur simili idoneo imprimis Apostoli: qui à Christo primum missi ad Judæos, ad communionem Christi vocandos, Act. 1. v. 8. Quod autem hic in parabola servi alii dicuntur missi, & Apostoli, ut ante monuimus, ad primam etiam vocationem fuerint missi: illud expositioni allatæ non adversatur; quia circumstantia tantum est parabolæ, quæ ad rem significatam non pertinet. Quamvis etiam servi alii dici possint non ratione substantiae sive personæ: sed ratione qualitatis: quod Spiritus Sancti cœlitus dimissi donis copiosè instructi, alii longè fuerint, quam prius. Denique alii etiam præter Apostolos, divinitus accepto Spiritus Sancti dono, ad Judæos fuerunt adhibiti. Quales inter alios Stephanus, Paulus, Barnabas, &c. Horum autem servorum aliorum missio seu lega-

legatio , à re convivis annuntianda describitur duobus membris : quorum prius est beneficium regis ; quod prandium paratum sit , hoc est , convivium illud nuptiale , ut specialius indicatur : quod tauri & altilia mactata sint , & omnia parata . Alterum est officium vocatorum , quo vocantis responderent beneficio , his verbis : *venite adnupias* Beneficium autem illud videtur notare , Christum in cruce mactatum , adeò ut consummata sint & parata omnia ; ut Judæi ejus carnem ederent ad animæ recreationem & salutem , Joh. 6. v. 54. 55. Quamvis autem non exprimatur , servos hac legatione esse perfunctos , illud ramen (ut in prima legatione ad vocandum , monuimus) consequente eventu primo indicatur . Eventus enim legationis exactæ seu præstitæ duplex hoc in loco statuitur ; Primus quidem est , iusta in gratiæ ad communionem Christi vocationis rejectione inobedientia : alter est justa à Deo Rege , per regem terrenum adumbrato , pœna . Injusta autem hæc inobedientia , gradibus suis differens , alia facta est contemtu solo : alia vero etiam crudelitate in servos Regis adjuncta . Contemtu solo contigit : quod quidam dona corporalia spiritualibus , & mundana cœlestibus præposuerunt , ac curarunt . Id quod v. 5. hoc simili indicatur : *illi autem cum hoc neglexissent* , (nempe vocationem iteratam patientis ac benignissimi Regis) *abierunt* : *aliis qui leui in agrum , alius in mercaturam* Altera vero adversus secundam ad nuptias filii regis benignissimam vocationem inobedientia , est reliquorum vocatorum malitia stupenda : quod non simpliciter ut alii , ingrato contemtu eam neglexerint : sed etiam crudelitatem in legatos ac vocantis Regis servos adjunxerint . Quæ duplex recensetur , nempe eorum apprehensio , & in apprehensos violentia seu crudelitas : quæ contumeliis & trucidatione indicatur . Quo simili Christus designat crudelitatem quam primores Judæorum eorumque sectatores erant perpetraturi in servos ac legatos Dei , videlicet Apostolos aliosque , qui ipsos amanter , Dei nomine , per suavem prædicationem Euangelii , ad Christi & Ecclesiæ communionem erant vocaturi . Quemadmodum ea crudelitas perspicue declaratur , diserta Christi prædictione , Matth. 23. 34. & Joh. 16. v. 2. & prædictio nis illius complemento , multis exemplis , in Actis Apostolorum descripto : ut cap. 4. v. 3. 5. 18. 40. & 7. v. 57. 58. & 12. v. 2. 3. Atque hæc de secundæ seu iteratæ vocationis Judæorum ad Christum eventu primo , neinpe iusta eorum ac malefica inobedientia , qua quidam vocationem contempserunt ; reliqui vero etiam in vocantes Dei servos Apostolos crudelitatem exercuerunt . Alter est iusta ac crudelis hujus inobedientiæ justa à Deo pœna : cuius describitur primum Occasio , deinde Species duplex . Occasio ita exprimitur . *Cum autem hoc audisset Rex* : quo per similitudinem quandam Dei cognitionem indicat : qua contemtum Judæorum adversus benignam vocationem ad Christi communionem , & in Apostolos legatos ac vocantes crudelitatem novit ; non autem cundem cognitionis modum . Nam Reges mortales , ea , quæ legatis ipsorum evenerunt , ex relatione aliorum ac sua auditio ne primum norunt : quia ab iis absuerunt : Contrà vero Rex cœlestis , quoniam ubique intime præsens est : & scientia ejus infinita , per se omnia pernoscit penitissime : nec est ulla creatura , quæ non conspicua sit coram ipso , sed omnia nuda & patentia oculis ejus , Heb. 4. v. 12. Hec de occasione pœnae . Species vero ejusdem est duplex : Prima quidem ira cœlestis Regis in Judæos , vocationem secundam contemptim & crudeliter aversantes , quæ ira simili regis terreni ita significatur , *iratus est* , nempe primum ob spretam primæ vocationis patientiam , & benignitatem , in secunda inobedientium convivarum ad nuptias filii vocatione : deinde ob crudelem legatorum vocantium occisionem ac trucidationem : Nam reges terreni adversus hujusmodi inobedientiam , & mandati ac Majestatis suæ læsionem justè irasci solent , hoc est ita commoveri , ut illud crimen punire velint : quemadmodum exemplum iræ Regis Ahasueri adversus Reginam Vashti , ad convivium regale vocatam , ac contumaciter recusantem , ostendit , Esth. 1. v. 12. Sic etiam Deus Rex cœlestis iratus ostenditur , quod Judæi

secundò ad Filii sui & Ecclesiæ communio rem , per Eum angelum benignè vocati , id contempserint : & vocantes Dei servos ac legatos Apostolos apprehensos contumeliis ac morte affecerint . Ceterum ira & homini Regi , & Deo tribuitur , simili , sed non eodem modo . Nam in homine propriæ est dolentis animi , ob injuriam (recipia aut opinione) acceptam , affectus vindictæ cupiens : in Deo vero ira per Metaph. simili ab hominibus petito , non dolorem animi , neque ullam perturbationem illius (quia naturæ divinitæ , quæ immutabilis ac beata permanet , perfectioni repugnat) sed justam de mandati sui violatoribus punientis voluntatem designat . Altera vero pœna species , est iusta iræ Regis effectum geminum : prius quidem est immissio hostilium exercituum ipsi servientium ; posterius vero est homicidarum illorum consequens perditio & urbis eorum incendium . Quo simili , justam , à Deo ad iram provocata , in hostes suos Judæos & Apostolorum homicidas imminentem pœnam perspicue satis significat : Nam ut ira Regis nuncius mortis , Prov. 16. v. 14. ut exemplum regis Ahasueri in Hamanem irati , Esth. 7. v. 7. 8. 9. ostendit , & Davidis in Ammonitas ; qui ob violatos ipsius ad consolationem Regis missos legatos , justè iratus fuit , adeò ut missis exercitu , urbem eorum regiam obsidere & destruere jussit , 2. Sam. 10. v. 2. 4. & cap. 11. v. 1. 25. Sic etiam Deus ob lenitatis , ac benignissimæ ad nuptias Filii sui vocationis contemtum , & trucidationem suorum Apostolorum vocantium , Judæis justè iratus ; in locum illorum legatorum ac speciosorum pedum Euangelizantium pacem , Euangelizantium bona , Rom. 10. v. 15. hostiles ac perniciosos Romanorum , sub Vespasiano & Tito exercitus , libri tanquam summo & omnipotenti Domino subditos , occulta providentia regens , homicidis illis Judæis immisit , ipsosque fame , pele , gladio perdidit : urbemque eorum Hierosolymam , regionis caput , incendit ac diruit . Quemadmodum Daniel olim eam populi perditionem & urbis excidium ac desolationem longè antea prophetavit , cap. 9. v. 26 : & Christus etiam paulò antè prædictis , non solum hâc , sed etiam aliis concionibus : Nam populū Judæorum perditionem alia parabola , Luc. 19. v. 14 & 27. prænuntiavit : & ibidem v. 42. ad 45. urbis & populi horrendum exitium , sine parabola , aperte ac distinctè declaravit ; quemadmodum cap. 21. v. 20. exercitus Hierosolymam cincturos , & desolationem illius , & v. 24. trucidationem populi , & superstitionem captivitatem & dispersionem explicavit . Quo etiam spectant Christi dicta , Matth. 23. v. 38. & 24. v. 2. & 15. & 21. A qua populi contumacis , adversus Christum , perditione , clementer Ecclesiæ fidelium conservata est : & quidem opportune , simul ac Romanorum exercitus in terram sanctam pervenisset , erepta fuit , secundum Christi admonitionem , Matt. 24. v. 15. 16. quemadmodum præterea Eusebius hist. Eccles. lib. 3. cap. 5. de parte Ecclesiæ Judaicæ maria , quæ Hierosolymis erat , ait : *populus Hierosolymitanæ Ecclesiæ oraculi cuiusdam indicio* , (quod probatoribus per revelationem traditum fuerat) *antequam bellum oriretur* , ex ea civitate migrare & oppidum quoddam trans Jordaniem (quod Pellam nominant) in habitare jussus est : *in quod qui in Christum crediderunt , relictis Hierosolymis commigrarunt* . Atque hactenus primum vocationis hominum ad Christi communionem genus , in parabola de nuptiis propositum ; exponere conati sumus . ut autem vocatio illa est duplex : sic duplex vicissim eventus . Prima vocatio est , quæ iis ; jam ante , per divina eloquia (ipsis credita , Rom. 3. v. 2. & singulis Sabbathis lecta) invitatis contigit , Christo exhibito ac vivente : cuius eventus fuit ingratus & contumax vocationis contemtus . Altera post Christi mortem , resurrectionem , ascensionem , per Apostolos & alios Dei servos facta est : eventus vero insolitus fuit , primum inobedientia : partim quorundam qui vocationem (mutidi amore seducti) spreverunt : partim aliorum , qui crudeli odio illius , vocantes Dei Apostolos apprehenderunt ; & apprehensos contumeliis ac morte affecerint : Secundus eventus est hujus inobedientiæ ac crudelitatis pœna , nempe Dei ira & populi atque urbis excidium .

Porr̄

Porro huic Iudeorum (ante per scripta Prophetarum invitatorum) vocationi, & eventui illius exposito, adjungitur deinde descriptio vocationis eorum, qui antea non erant invitati, hoc est, reliquarum gentium, quae in locum ingratorum ac rejectorum Iudeorum successerunt. In qua; simili à rege terreno continuato, significatur vocationis hujus modus atque eventus. Modus est mandatum vocationis à Deo servis ipsius datum, & fidelis illius mandati per servos executio. Ad mandatum quod attinet, illius primum indicatur causa: deinde forma. Causa vero est duplex: Prima quod nuptiae paratae essent, ut v. 4. dicatum, quod prandium paratum esset, tauri macrati & omnia parata; quod significat, Christo (qui non solum convivii nuptialis sponsus, sed etiam cibus est) paschate nostro jam macrato, ad epulas illius jam accedendum esse, 1. Cor. 5. v. 7. non solum Iudeis, sed etiam gentibus. Nam ut ante Christi macerationem hoc erat Iudeorum privilegium, seclusis ab ea vocatione gentibus, Matth. 10. v. 5. 6. Act. 14. v. 15. Eph. 2. v. 12. Sic contrà per Christi macrati in cruce sanguinem, discrimine sublato, gentes non minus, quam Iudei, erant vocatae, Eph. 2. v. 13. 14. 15. 16. Matth. 28. v. 19. Actor. 13. v. 46. &c Altera causa mandati de vocatione gentium, est Iudeorum, ob contumacem inobedientiam indignitas. Quae ita adumbratur altera v. octavi parte; sed qui vocati erant, non erant digni: ut Matth. 23. v. 43. Actor. 13. v. 46. 47. indicatur. Nam quemadmodum, ut ex historia Estherae patet, regina Vashti rejecta ob suam contumaciam, quod ad regis Assueri convivium se sistere nollet, ei Esthera in reginæ locum clementer substituta: ita Iudeorum Ecclesia à Deo ob contumaciam rejecta, ac gentes clementer vocatae in eorum locum; ut Paulus Rom. 11. per rejectionem Iudeorum, salutem gentibus obtigisse declarat. Mandatum vero Dei ex hisce duabus causis per vocem Ergo conlsum exprimitur his verbis, v. 9. *Ite ergo ad compita viarum, & quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias:* Quo vocatio gentium, similitudine quadam, in hac parabola designatur. Nam ut hi omnes, qui in viarum compitis inveniendierant, distinguuntur ab iis, qui invitati prius à rege, & deinde bis ab eodem vocati ad nuptias contumaciter ac crudeliter venire recusarunt: & hisce Iudei denotati sunt: ut antea ostendimus: sic contrà illis omnibus, qui promiscue in compitis viarum invenirentur, gentes reliqua præter Iudeos intelliguntur: quas antea præteritas, nunc vocari ad nuptias, hoc est per Apostolos aliosque servos suos Euangelii prædicatione, ad fidem & communionem cum Christo ac Ecclesia vocari mandavit, Matth. 28. v. 19. Act. 13. v. 46. 47. Cui mandato convenit fidelis illius per servos Dei executio: quae ita in parabola v. 9. describitur; & egressi servi illi in viam, congregarunt omnes quos invenerunt, malos pariter ac bonos. Quo significatur Euangelii prædicatione congregari ad Christi & Ecclesiæ externam communionem, non solum bonos, hoc est, verè fideles; sed etiam malos, hoc est, per synecdochem generis pro specie, hypocritas, fucatos fideles, qui externa professione & sacramentorum communione, veram fidem, ac pietatem simulant: quemadmodum in parabola Sageæ, pisces omnis generis colligentis, tales describit Matthæus cap. 13. vers. 47. 48. 49. Nec enim apertos ac palam malos Apostoli, aut ulli sancti Euangelii præcones congregare, & Ecclesiæ communioni per Sacraenta aggregare potuerunt aut congregarunt: quod tales à communione Ecclesiæ, tanquam pestis illius, sint arcendi; sed congregarunt opertos ac tectos: quos, quia sub ovina pelle sunt lupi, & sub externa fidei & vita Christianæ specie internam fraudem, ac impietatem tegunt, (atque ita verè bonis exterius pares, immo interdum superiores apparent) idcirco ab Apostolis aliisque Euangelii præconibus dignosci non potuerunt, atque hinc omnes ex lege charitatis (quae interna cordis arcana Deo relinquens, ex rebus externis in optimam partem judicat) eos malos sibi ignotos, pro bonis & verè fidelibus habet, donec latentem hypocrisim videant: ut eos non ex Christi Ecclesiâ, sed in Ecclesia tantum fuisse sentiant. 1. Johan. 2. vers. 19. quales

fuerunt Simon Magus, Hymenæus, Philetus, aliquique plurimi. Atque haec de gentium, ad Christi & Ecclesiæ externam communionem, vocatione. Cujus eventus (continuata vocatorum ad nuptias hominis regis similitudine) describitur duplex: nempe obedientia vocatarum gentium, quae sese Christi & Ecclesiæ communioni adjunxerunt; & consequens Dei de illis judicium. Ac prius quidem hisce verbis v. 10. designatur: *& impletæ sunt nuptiae,* (hoc est, nova significatione per Meton. adj. pro subjecto, convivii nuptialis locus) *convivis.* Quo adventu & discubitu in regis terreni nuptiis; accessio ad Ecclesiæ communionem, à gentibus vocatis facta adumbratur: *Quæ accessio partim digna est quorundam, partim indigna aliorum.* Digna est, quae vocationi conveniens, externam simul & internam obedientiam complectitur. Indigna vero est, quae simul juncta ac mandata à Deo perperam separans, in sola externa fidei (cum oris, tum vitae Christianæ indicis) professione & Sacramentorum cum Ecclesia participatione consistit. Quemadmodum autem prædicatio Euangelii, quae gentes vocantur, ad finem usque mundi durabit, Matt. 28. v. 19. 20. sic etiam earum ad Christi & Ecclesiæ communionem accessio, eo usque duratura, ac tum demum plenæ erunt nuptiae convivis. Haec de primo vocationis gentium eventu. Secundus vero est Dei vocantis de iis judicium, plenis jam nuptiis futurum. Id quod describitur bisariam: primam quidem ab antecedente ad illud præparatione: Deinde à consequente præparationem judicis Dei sententia. Præparatio autem constat lustratione convivarum, & eorum examine. Lustratio notatur v. 11. *Ingressus autem rex ut spectaret convivias, vidit illic hominem non induitum ueste nuptiali.* Quo simili, à rege terreno deducto, perfectissima Dei judicis scientia adumbratur, non autem singulis similibus circumstantiis respondet: quia nec ingens, cum Deus ubique sit, nec lustratio ad notitiam comparandam in Ecclesia congregatorum ei necessaria: nam cœlum & terram implet, & corda scrutatur omnia, omniaque in universum habet plenissimè cognita, ut supra etiam ostendimus: Ideoque licet Dei, in Euangelio prædicando servi, hypocritas à verè fidelibus, Christi & Ecclesiæ membris (quia corda eorum ignorant) discernere nequeant; Deus tamen cernit omnes, ac indignos ab indignis discernit accuratissimè. Indigni autem describuntur, qui ueste nuptiali parent. Ea autem Christus per fidem vivam (quae per charitatem efficax, Gal. 5. v. 6.) apprehensus intelligitur, quem fideles induunt, Gal. 3. v. 27. Nam ut Christus & Sacerdos, & victima, & altare, imo & templum; utpote quod iis fuerit adumbratus, diverso respectu vocatur: Sic hoc in loco & sponsus est, & clausus, & uestis, distincta aptaque comparatione. Hic enim uestis instar, nuditatem nostram ac vitiositatem sua justitia tegit: & perfectione suæ justitiae ac grato ornatu atque optimi odoris suavitate, quasi uestis nuptialis Deo acceptos reddit & benedictionis illius participes: quemadmodum uestitu Esavi primogeniti ornato & suave oleni indutus Jacobus, benedictionem à patre suo Isaaco obtinuit. Quod autem hic rex dicitur in nuptiis vidisse hominem non induitum ueste nuptiali: eo non unus tantum intelligitur, (ut res ipsa, & finis parabolæ à Christo positus demonstrat) sed illius exemplo reliqui etiam (quasi specimine totius positio) designantur omnes. Haec de prima antecedentis præparationis ad judicium parte, nempe convivarum vocatorum & vocationi parentium lustratione, & indigni convivæ observatione. Altera vero pars, est examen illius à rege institutum, v. 12. constans regis quæstione, & indigni convivæ silentio. Quæstio est haec, *amicæ quomodo buc intraisti, non habens uestem nuptialem?* In qua quæstione indicatur is à quo quærerit, & quid quærat. Illum autem indicat, cum ait in ipsa quo socium vocat singulari clementia, quod benignè in societatem convivii nuptialis esset vocatus, ac propterea debuerit grato animo ad convivium regis nuptiale dignè accedere. Quid autem ab eo quærat, est his verbis expressum, *quomodo buc venisti, non habens uestem nuptialem?* quibus officium ab eo violatum ostendit, & causam illius quærerit. Quo nulla Dei ignorantia, neque

neque etiam propriè quæstio seu interrogatio designatur (qualis tamen à Deo instituta ad Adamum & Èvam, Gen. 3.) Sed simili à rege terreno, Dei voluntas , declaratur quod quemadmodum novit, quinam fucata sint Christi & Ecclesiæ membra : sic etiam hypocritas illos, ut indignos sua gratia, averseretur:

Alterum examinis membrum , examinati silentium est, illius nimirum hominis , qui sine veste nuptiali ad nuptias regis erat ingressus ac discubuerat cum aliis: quo simili notatur, fore ut hypocritæ, qui in Ecclesia jam latent , & Ecclesiæ ignosunt , patefiant in judicio ultimo , & propria conscientia sceleris sui convincantur. Atque hæc de examine , secunda videlicet præparationis ad judicium parte; Cui deinde sententia Judicis adversus læsæ majestatis regis convictum , mandato comprehensa succedens describitur vers. 13. 14 cum dicitur, *Tunc dicit rex , &c.* Quibus parabolæ verbis futura hypocritarum condemnatio describitur , & ratione addita à Christo declaratur. Condemnatio describitur bisariam : primum quidem à circumstantia gemina: Deinde à modo poenæ inferendæ. Circumstantia autem prima est temporis, nempe *Tunc*, hoc est, eo tempore, de quo proximè meminit , videlicet , cum plenæ erunt nuptiæ convivis vers. 10. (ut in simili parabola dictum , cum sagenæ plena erit , Matth. 13. v. 48.) id est, cum vocatio ad Christi & Ecclesiæ communionem, per prædicationem Euangelii finem habebit , & hypocritæ à Deo patefient omnibus , ac convincentur , vers. 11. & 12. nimirum, quando illos Deus per Christum judicem, quasi hœdos ab ovibus separatos , ad sinistram collocabit, Matth. 25. v. 33. eosque convincet ex malis effectis , quod non habeant communionem cum ipso per fidem vivam, eoque non sint ex ovibus ipsius & veris Dei filii (qui soli sunt hæredes Dei & cohæredes Christi Rom. 8. vers. 17.) ibid. vers. 42. & seqq. Altera verò circumstantia sententiæ condemnationis, sunt causæ execuentes illius , quæ ita indicantur : *dixit rex ministris*, quo simili ministrorum terreni regis , adumbrantur Angeli Dei, qui sunt Spiritus ministratorii , non solum ut bonos seu fi deles Dei servos tueantur , Heb. 1. & Psalm. 34. Sed etiam ut in hypocritarum condemnatione Deo serviant: quemadmodum Christus explicat in parabola primum zizaniorum Matth. 13. vers. 39. 40. 41. secundò in parabola sagenæ dejectæ in mare , ibid. vers. 49. Atque hæc de gemina circumstantia, cùm temporis quando, tum causarum instrumentalium , seu eorum quibus executionem condemnationis hujus mandabit: quod scil. ultimo die , & quidem per Angelos sanctos illud fiet. Modus autem poenæ , mandato judicis præscriptæ , ultima parabolæ hujus parte , apto simili adumbratur his verbis: *Ligatis manibus & pedibus , &c.* Is autem modus constat ligatione , & in tenebras exteriores dejectione. Solebant enim puniendi ligari primum, ne evadere possent : & deinde in carcerem detrudi , ut exemplo Simeonis ostenditur. Gen. 42. v. 19. 24. *Tenebrae enim exteriores* hoc in loco, per metonym. adjuncti pro subjecto loco , carcerem notant , quod in eo tenebræ esse ad horrorem soleant: exteriores vero dicuntur, quod sint extra aliorum hominum , utpote in luce versantium , spatiū secretæ , atque horribiles , ut adjuncta earum descriptio (nempe: *Illuc erit fletus & stridor dentium*) declarat. Quibus similitudine quadam, condemnatorum hypocritarum per Angelos Dei apprehensio firma , & in infernum quasi carcerem perpetuum ac cruciatus æternos illic sustinendos dejicit explicantur: ut Christus ostendit, Matth. 13. vers. 41. 42. 49. 50. Cui etiam consentit dictum Christi de Iudeorum (filiorum regni , hoc est, Ecclesiæ, secundum quid ratione externæ vocationis,) poena tali simili exposita, Matt. 8. vers. 11. 12. opposita prius Ecclesiæ gentium conditione felici ac beatitudine cœlesti, cum ait: *Dico vobis, multos ab occidente & oriente venturos & accubituros cum Abram in regno cœlorum: Filios vero regni ejectum iri in tenebras exteriores,* (hoc est, quæ extra regnum Dei in coelis, erunt, ubi mera ac perpetua lux ac felicitas) *illuc erit fletus ac stridor dentium.* Cæterum quia Ecclesia è gentibus collecta, occasione para-

bole, de rejectione & exitio populi Judaici : & unius ex gentium Ecclesia ob vestis nuptialis defectum, condemnatione, potuisset carnis suæ tentatione contra Iudeos superbè gloriarī (ut Rom. 11. malum illud Apostolus innuit, & corrige re multis studet,) quod illis essent longè præstantiores: Deinde quia verè fideles veste nuptiali induiti gloriam sibi potuissent arrogare, quasi suis viribus ac virtutibus vocacionem non rejecissent, sed amplexi essent, atque ita Iudeis ob dignitatem essent prælati: Idcirco utrique malo Christus occurtere voluit his verbis: *Muli enim sunt vocati: pauci verè electi.* Quibus ostendit primum , causam cur quidam ex gentium Ecclesia credituri sint in Christum eumque amplexuri, non esse, ipsorum præ Iudeis præstantiam; sed Dei electionem gratuitam : qua ipsis ab æterno efficaciter vocando fidem donare & Christo unire decrevit. Ac propterea rationem nullam esse, cur de scipis hac in re glorientur; sed de Dei gratia , quia fides non ex nobis, sed Dei donum est, Ephes. 2. v. 8. ex gratuita electione ad salutem, tanquam medium eo destinatum à Deo , promanans, 2. Thess. 2. vers. 13. 14. 2. Tim. 1. vers. 9. unde etiam fides electorum vocatur. Tit. 1. v. 1. quod iis, non autem reprobis donetur. Deinde etsi Ecclesia gentium in Iudeorum locum successerit : non omnes tamen servatum iri : nam vocatos multos , sed ex vocatis iis paucos electos, ut per fidei & unionis Christi donum serventur. Ideoque quod de unius ex vocatis è gentibus damnatione dictum est, illud non de unico tantum homine intelligendum ; sed de tota hypocritarum multitudine, sub unius exemplo adumbrata. Atque hæc de parabola nuptiarum regis , qua vocatio Iudeorum & gentium , & utrique respondens eventus explicatur.

Vindicatio Sententia Christi, que habetur Matthæi cap. 23. v. 37. Jerusalem, Jerusalem, trucidatrix Prophetarum , &c.

SI quæ in Sacris literis memorabilis extet sententia , qua Semipelagiani , Pontifici & Novatores suum , de liberi arbitrii viribus , & fidei origine, errorem tueri conantur: ea imprimis est , qua Christus Matth. 23. longam impietatis Scribarum & Pharisæorum reprehensionem ac comminationem, tandem finiens, v. 37. sic ait: *Jerusalem, Jerusalem, trucidatrix Prophetarum , & lapidatrix eorum , qui ad te ipsam (αὐτὴν προ οὐαλήν) missi sunt: quoties volui congregare liberostuos , quemadmodum gallina congregat pullos suos , sub alas, & noluerunt?*

Ex hoc autem loco ita argumentari solent: Si illi quos Christus se serio convertere voluisse , atque affectu magno vocasse dicit, nihilominus tamen vocanti parere noluerunt: Ergo fidei origo non est à solo Deo vocante , & regenerante: sed etiam à libero voluntatis humanæ concursu. Atqui verum est prius, ut hæc Christi verba testantur: voluisse eum congregare Ierusalem, eos tamen noluisse. Ergo verum est & posterius.

Sed primum, ut propositionem hoc loco non distinguamus: quia robur argumenti in assumptione consistit: eam probari ex hac Christi sententia negamus. Nec enim Christus dicit, quod illi, quos per internam Spiritus regenerantis efficaciam vocare voluit, congregari noluerint: sed tantum quod *Jerusalem*, hoc est, primores urbis , quales fuerunt Sacerdotum principes & Doctores, Scribæ & Pharisæi, patres dicti, obstiterint, quomodo Christus *ipsorum liberos*, hoc est, subditos , & discipulos congregaret: id quod tamen, invitis etiam illis, à Christo factum. Hanc enim genuinam esse sententiam , oppositione relatorum , nempe *Jerusalem*, & liberorum illius, ostendit. Deinde conexio cum antecedentibus, quemadmodum enim initio , reprehensionem & comminationem , adversus Scribas & Pharisæos v. 13. incepit: *væ vobis Scribæ , & Pharisæi , hypocritæ , quoniam clauditis regnum cœlorum coram hominibus: vos enim non intratis, nec intrau-*

troeuntes finis introire: sic hoc loco, eandem concludit, amplificatione quadam, ut etiam principes populi ac sacerdotes comprehendat, qui simul cum Scribis & Pharisæis, ut patres populi, impio conatu vocationem & congregationem eorum variis modis, impedire sunt conati: partim diversis & atrocibus calumniis adversus Christum, & doctrinam, & opera illius; & eos qui Christum sequebantur: partim excommunicationis terrore, quo à libera Christi cogniti confessione, & publica audizione absterruerunt.

Sed adversus hanc genuinam expositionem Novatores objiciunt: Primum, Jerusalem in nullo alio sacrarum literarum loco, sensu hoc accipi, ut primores populi notet; ideoque hoc loco non posse de iis explicari. Sed negatur consequentia: quia nititur falsa hypothesis, quasi necesse esset, ut omnes omnium vocum sacræ Scripturæ significationes, multis in locis extarent; cum contraria fieri possit, ut uno tantum in loco, circumstantiis illius hoc postulantibus, usurpetur vox aliqua. Exempli gratia: *Mundi* vox Rom. 11. v. 12. 15. certissimè notat gentes omnes mundi, præter Judæos, seu fidelium omnium gentium cætum: quemadmodum distinctio Judæorum incredulorum ibidem evincit. Neque alibi tamen hæc Synecdoche reperitur. Deinde Ecclesiæ vox pro primoribus Ecclesiæ, Matth. 18. vers. 17. ut circumstantiæ demonstrant, certò accipitur, (*dic Ecclesiæ*) & tamen alibi, eo sensu, in sacris literis, non observatur. Sic hoc in loco, nomen *Jerusalem*, per Metonym. incolas illius; ac deinde Synecdochice, non omnes; sed primores eorum (inter quos etiam erant Pharisæi, & Scribæ) notat, licet eò tropo alibi non reperiatur; quod circumstantiæ hanc significationem, in hac Christi sententia flagitent; alibi verò nequaquam. Neque etiam alienum est ab usu communii, ut à civitate factum dicatur, quod à solis primoribus, seu senatu illius, ut patriæ patribus, factum. Idque amplius ex Novatorum absurdâ expositione confirmatur, ad quam confugere coguntur; qui vocem Jerusalem, hoc loco, accipi, pro ipsa urbe, & civitate affirmant, quæ matris instar, ut ajunt, cives & habitatores suos omnes, velut liberos, gremio & sinu suo fovebat, & complectebatur, idque probare contendunt ex Luc. 13. v. 34. ubi statim immediatè, post verba illa: *non contingit prophetam perire extra Jerusalem*, id est, extra urbem illam (quæ eo nomine vocabatur) subjunguntur hæc verba: *Jerusalem, Jerusalem &c*. Siquidem infirma est hæc consequentia: nititur enim falsa hypothesis, quasi ejusdem verbæ repetitio semper eundem sensum postulareret; cum contraria pro circumstantiarum ratione, sæpe diverso sensu accipiatur; quemadmodum illustria exempla demonstrant: ut Joh. 3. v. 17. *Filius hominis non venit in mundum, ut judicet mundum*: ubi in priori loco *mundus* terram: posteriori verò homines notare, aperte constat; & Rom. 2. vers. 25. 26. *Circumcisio tua, facta est præputium, si præputium iura legis servaverit, præputium illius pro circumcisione reputabitur*: ubi primo & ultimo loco *præputium* propriè: medio verò loco, metonymiæ, pro *præputiato* (ut effecti circumstantia evincit) accipitur. Sic etiam 2. Cor. 5. v. 21. *Eum, qui non norat peccatum, pro nobis fecit peccatum*: ubi priori loco peccatum propriè; secundò verò per Metonym. in Mose frequentissimam, hostiam pro peccato designat: ut circumstantiæ evincunt. Atque ita alia plurima in sacris literis occurunt non minus, quam in profanis, quæ acuminis quadam specie, in eadem sententia, diversa significatione usurpantur. Quæ acceptio unius vocis repetitæ, diversa significatione etiam in hoc loco comperitur; quemadmodum 2. Chron. 35. v. 34 *Deduxerunt eum Ierusalem*, id est, in urbem, & *mortuus est, & sepultus est, in sepulchro majorum suorum*; & totus *Juda, & Ierusalem*, (id est, habitatores illius), *luxerunt eum*. & Matth 2. v. 1. *Venerunt Hierosolymam*, (id est, in urbem) & v. 3 *tota Hierosolyma*, id est, habitatores urbis illius. Atque ita etiam, 1. Cor. 12. v. 12. & post v. 27. *Christi* nomen ponitur: in priori quidem; *ita & Christus*, pro Ecclesia Christi, quæ spirituale ipsius corpus, v. 27. & quidem, ut nullo alio Scripturæ loco, eo modo usurpetur: quod etiam ad solutionem objectionis primæ, ante allatae, ac confutatæ pertinet: Posteriori verò: *Vos estis corpus Christi: Christi vox propriæ, de persona illius dicitur*. Præterea cum Jerusalem, ur-

bis habitatores sæpe notet, per metonym. (ut exempla modo allata à nobis docent, & 2. Reg. 18. v. 22. *Edixit Iude & Ierusalem*, id est, Hierosolymitanis.) Sic & hoc in loco Matth. 23. non diversa significationis species est; sed eadem significatio, ut Hierosolymitanos notet Scripturæ more: hoc tamen discrimine, quod non omnes, sed dignorem eorum partem: quia circumstantia oppositorum liberorum (id est, per metaphoram subditorum) ad patres eorum, hoc est, primores, (ut à Paulo Act. 22. v. 1. appellantur) necessariò restringit: ut in aliis vocum significationibus similiter fieri solet; ut etiam ex iis, quæ de vocis *Mundi* usu antea proposuimus, perspicitur. Quare falsa est adversariorum hypothesis, quasi ejusdem vocis repetitio semper eodem sensu fieret: ideoque malè inde colligunt: cum in hac sententia, apud Lucam, eodem sensu polita, quo apud Matth. præcedat vox *Ierusalem* pro ipsa urbe accepta, hic similiter de ea accipi. Nam circumstantiæ ratio aliter docet. Altera deinde est absurditas adversariorum, quod hac vocis Jerusalem pro ipsa urbe expositione, scopum suum, seu sententiam probandam omnino evertunt. Nam si Jerusalem significat urbem propriè, à liberis, hoc est, habitatoribus omnibus (ut volunt,) diversam: Ergo Christus de ea non ait, *Ego vobis vos congregare*; quia hoc disertè de liberis ejus tantum dicitur. Deinde repugnat etiam attributis hoc loco Jerusalemi effectis, nempe nolle liberos suos à Christo congregari: id quod urbi ipsi nullo colore tribui potest: Primoribus verò optimè. Denique non urbem ipsam, sed habitatores illius homines significari, sequentia ostendunt: *Relinqueretur deserta domus vestra*, quo notatur destructio ædium, quarum erant domini, quasque inhabitabant: Deinde quod Christum videbunt, & vel inviti (ut dæmones, Matth. 8. v. 29.) Christi præstantiam confitebuntur. Quæ non nisi ineptissimè ad urbis structuram inanimem referri possunt. Et in quamcunque formam se verterint adversarii, illud clarum manet, Jerusalemi liberos quos Christus voluit congregare, & Ierusalem, quæ noluit congregari, esse diversos: idque etiam adversarii, cum Jerusalem urbem exponunt, agnoscere coguntur, quia diversam à liberis agnoscent. Ac propterea falsum est, quod concludunt, Christum hic dicere, eos quos voluit congregare, eosdem noluisse congregari. Ideoque quamcunque præterea adversarii adferunt, mera sunt effugia, aliena à scopo, nihilque probant. Quale est, quod objiciunt, hoc in loco esse prosopopæiam; sed nullo argumento idoneo probant. Et quid si ita esset, hoc tamen permaneret firmum, eosdem quos Christus voluit congregare, & qui congregationem noluerunt, esse diversos. Prosopopæiam autem frustra ex Luc. 19. v. 41. 42. probare co[n]tantur, cum ajunt, ibi dicitur Christus, cum appropinquaret urbi Hierusalem, ea visa, flevisse, ac dixisse, O si vel tu noſſes, hoc saltem die, quæ ad pacem tuam faciunt, &c. Verum nulla est hic prosopopæia. Nam vox *urbis* vers. 41. Synecdochice urbem cum incolis suis designat, ut attributa demonstrant: quorum pars quædam, ad incolas seu habitatores illius; pars ad urbem ipsam; pars denique ad utrosque pertinet. Nam ignorantia eorum, quæ ad pacem pertinent, ad incolas spectat, vers. 42. Dejectio in solum, ad utrumque; Primò ad urbem ipsam: secundò, ad liberos seu incolas; ut simile indicatur. Ps. 137. v. 9. & rursum lapidum destructio ad urbem ipsam refertur. Causa verò illius, Luc. 19. v. 44. est ignoratio visitationis suæ v. 43. quæ ad incolas pertinet. Atque hinc appetet, destructio[n]em, & urbis, & populi, à populi incredulitate oriri: non autem urbi calamitatem denuntiari, Matth. 23. & Luc. 19. quasi ipsa exitii sui, & suorum esset causa. Hoc enim veritati adveratur; ac propterea vana est, quam hoc loco fingunt, prosopopæia.

Sed alia ratione, & via, ad solius gratiæ Dei efficacem perfectionem oppugnandam, & concursum liberi arbitrii, in conversione ad fidem, probandum, hoc loco abutuntur: si primores (inquit) urbis Jerusalem, eos quos Christus serio, & cum proposito congregandi, id est, salvandi vocavit, impedierunt, quo minus vocationi parerent, & regni cœlestis participes fierent: Ergo cum Deus intendit serio convertere homines, ea efficacitate gratiæ non

non utitur, quia posita non possint non converti. At verum est prius ex hoc loco. Ergò & posterius. Verum ut de propositione distinguenda in impedimentum secundum quid, & impedimentum simpliciter, nihil dicam: falsa est assumptio; quia etiā impedierunt quosdam eorum, ne publica confessione ac Christi auditione simpliciter vocationi parerent: ut Nicodemus exemplum ostendit. Ioh. 3. v. 2. & parentes cæci nati, Ioh. 9. v. 22. similiter fuerunt repressi à publica confessione: nihilominus tamen quos Christus convertere intendit, eos congregavit eis invitis; etiā eorum internæ, per fidem, ad Christum congregatio-
nis, externa patefactio, ad tempus fuerit impedita, ut Matth. 23. v. 13. *Ingredientes non finitis introire*, hoc est, maledictis in Christum, & dehortatione, Ioh. 9. v. 16. & 10. v. 20. & excommunicatione eorum, qui ipsum confiteren-
tur, v. 22. impedire & à fide à vertere studetis. Ergò Christo volenti congregare populum, illi contra hoc noluerunt, & impedire conati sunt: & tamen Christus iis no-
lentibus, congregavit: ut experientia demonstrat, Ioh. 9. v. 20. 21. ut etiam ipsi principes sacerdotum, & pharisei in synedrio suo aperte agnoscere coguntur, Ioh. 11. v. 48. Si ita finamus eum, (inquietum) omnes credent in eum. Quemadmodum etiam quo magis impedire conati sunt Apostolos, post Christum, ne Ecclesiam congregarent verbi su præ-
conio; eo magis congregata est, atque excrevit, Act. 4. v. 27. 33. & 5. v. 42. Neque illud negligendum est, hoc in loco nullum aliud effectum Jerusalemi, adversus Christum congregationem volentem, adserri, quam quod noluerint: ac propterea, ut impedivisse eam congregationem probent, ex hoc loco non obtinebunt.

Atque hæc tenus, objectionis adversariorum initio positi, minorem falsam esse ostendimus. Deinde quid si ea esset vera, atque ita verba sonarent, *Ego volui te congregare, & tu noluiisti congregari*: inde tamen non sequeretur, primam hominis conversionem ad fidem (seu qua homo primum fide donatur) non fieri sola Spiritus Sancti regenerantis efficaciam, sed etiam accidente ad eam libero voluntatis assensu: adeò ut si homo velit, credit; si nolit, non credit: Ideoque conversionem fieri, sufficiente quidem Dei gratia, non autem perficiente sola. Hæc enim mens est adversariorum genuina. Ratio autem cur hoc non sequatur, est quia ambiguitate vocis voluntatis abutuntur. Nam voluntas, aut decreta voluntatis, seu certam animi de re futura intentio-
nen, ac propositum notat: quemadmodum Esa. 46. v. 10. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*, & Ps. 115. v. 3. *Omnia quæ voluit, fecit*, & Ps. 135. v. 6. atque hac voluntatis significatione, quoscumque voluit Christus con-
gregare, & servare, eos congregavit & servavit. Deinde vox *velle interdum notat non decretum*, seu animi de re destinata, & voluntatis propositum: sed approbationem, qua aliquid gratum habet, tanquam bonum, ut Ps. 5. v. 5. *Quia Deus non volens improbitatem*, id est, non approbans. Sic Col. 4. v. 12. *Ut sis perfecti, & completi in omni voluntate Dei*, id est, omni obedientia, quam Deus probat, & gratam habet, & Rom. 12. v. 2. *ut probetis quæ sit voluntas Dei*, hoc est, quod Deus probat, & gratum habet. Cujus voluntatis seu approbationis boni, signum est mandatum officii, unde vulgo distinctione quadam vocis, *voluntas signi* nominatur. Sic Matt. 7. *Qui fecerit voluntatem patris mei*, & Hebr. 10. v. 9. *Ut faciam voluntatem tuam*, id est, mandatum. Atque hoc modo voluntas Dei non semper fit, sed ei frequentissime hominum voluntas adversatur, ut Matt. 7. v. 21. Luc. 12. v. 47. Sic etiam Deus probat hominum conversionem, tanquam bonum, utpote officium debitum, idque mandat, & gallinæ glocitantis, pullosque advocantis instar, vocat suo verbo exterius: interius vero in solis electis, fidem per Spiritum Sanctum regenerantem donando, efficaciter congregat. Atque hoc modo dici posset Christum mandasse, ac probasse, congregationem multorum, quos verbo vocavit, etiā eos efficacia interna Spiritus non congregarat.

Sed excipiunt, internam Spiritus Sancti gratiam ad fidem sufficientem, non solum iis, qui congregantur & conver-
tuntur, dari: sed etiam iis, qui non convertuntur: quia scil. contempta gratia illa sufficiente, nolunt converti: Id-

que probare conantur ex Act. 7. v. 51. *duri cervice, & in- circumcisii corde, & auribus, vos semper Spiritui illi Sancto resi- stistis, sicut patres vestri, ita & vos*. Sed negatur consequen-
tia: quia Spiritui Sancto resistit bifariam. Primus exte-
rius operanti per verbum, quo per Prophetas & Aposto-
los loquitur, ut Matth. 10. v. 40. *Qui vos rejicit, me rejicit*, ait Christus: Ita qui Prophetis resistit, & Apostolis, Spir-
itu Sancto per eos loquenti, similiter resistit, eumque reji-
cit. Secundò interius ratione notitiae veritatis, per Spiritus efficaciam, menti inditæ. Priori tantum modo quidam re-
stiterunt: quales qui ignorantia peccarunt, ut Act. 3. v. 15. 17. Alii verò utroque modo Spiritui Sancto, & per verbum docenti, & internam notitiam veritatis donanti, contra conscientiam, impiè restiterunt; & multi eorum sine resi-
piscientia hoc agentes, contra Spiritum Sanctum peccarunt, quemadmodum ex Pharisæis, Matth. 12. v. 24. 31. & 21. v. 38. & 28. v. 14. 15. & Act. 4. v. 16. 17. apparet. Unde manifestè liquet, non sequi: hi Judæi (qui accusantur à Stephano. Act. 7.) restiterunt Spiritui Sancto. Ergò pro-
priæ Spiritus Sancti, regenerationem intendentis, gratiæ restiterunt: quia de vocatione communi Spiritus Sancti ad cognitionem veritatis, accipi potest, & debet. Nam quidam tantum, hoc in loco, verbi ex instinctu Spiritus Sancti præ-
dicationi, restiterunt, ignorantes veritatem: qualis zelus in multis Judæis fuit, de quibus Apostolus, Rom. 10. v. 2. 3. *Testor enim de ipsis eos zelum Dei babere, sed non ex no-
titia. Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam
studentes constituere, iustitiae Dei non sunt subjecti*. Alii vero eorum, scientes veritatem, impia contumacia ei restiterunt: ut de iis etiam quos alloquitur Stephanus, dicitur Actor. 6.
v. 10. 11. *Non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui, quo loquebatur: ubi resistere non pro adversari, propriæ: sed syn-
ecdochicè, pro obſistere, & ſubliſtē, ſeu ſuperare po-
nitur: ut in ſimili loco, Luc. 21. v. 15. Restiterunt tamen Stephano propriæ: ut ex ſubornatis ab iis falsis testibus, & ex Stephani pertractione ad tribunal ibid. liquet. Nam v. 11. additur: Submiferunt viros, dicentes: audiriimus ipsum loquenter verba blasphemæ, contra Moſen & Deum. Atque hoc modo ſatis indicatur, cum Stephano prædicanti Euangeliū, instinctu Spiritus Sancti, restiterint, hoc eſt, ad-
versati ſint, propter ea recte dici eos restituisse Spiritui Sancto. Atque hoc modo, cap. 7. v. 5. objicitur Judæis: *Vos ſemper refutatis Spiritui Sancto* (aut potius *adverſari in irru-
tis in eum*, videlicet Spiritum Sanctum, quemadmodum leones in jumentis proſternendis ſolent) ut & patres vestri, ſic & vos. Idque exponitur verſu proximo, quod prophetis (ſeu à Spiritu Sancto afflati,) aduersati ſint: dicitur enim *quem prophetarum non perſecuti ſunt patres vestri, & obſtiterunt eis, qui prænunciaverunt adventum bujus iusti, cuius vos nunc pro-
diſtores, & trucidatores facti eſtis?* Quamobrem nihil ex hoc loco aliud colligi potest, quam quod in prophetas, & Christum Spiritu Sancto actos, ac veritatem docentes, ſerarum more irruerint, non ſolum verbis contradicentes, ac maledictis impetentes, ſed etiam perſequentes & occidentes, ut Matth. 23. v. 34. 35. idque à quibusdam ignorantia, ut à Paulo, Actor. 7. v. 58. & 26. v. 10. & 1. Tim. 1. v. 13. ab aliis verò contra conscientiam, ex mera improbitate fa-
ctum; ut modò ostendimus. Quare hinc nullo modo con-
cludi potest, hominem, in quo Spiritus Sanctus converſio-
nen operari ſua gratia intendit, tantamque conſert, quam-
tam iis adhibet, quos convertit, nihilominus voluntate ſua poſſe converſionem impedire: idque hoc etiam loco factum.*

Nam quod regerunt, illud inde probari, quod illi Spiritui Sancto restituisse dicuntur, cujus voluntas eſt Sanctificatio nostri, 1. Thess. 4. v. 3. Negatur consequentia: quia ho-
monymia ludunt. Nam voluntas hoc loco significat rem Deo placentem, quam approbat, ac mandat: idemque cum eo, quod verſ. 1. placere Deo, & verſ. 2. mandatum per Do-
minum Iesum dicitur; non autem significat rem, quam vult decreto, hoc eſt, decrevit efficere. Nec enim juvat,
quod ajunt, inde probari, quia conſeruntur cum patribus, quibus tribuitur illud, quod dolore afficerint Spiritum Sanctum. Consequentia enim infirma: quia per Metaph. quæ *adrogemur adiuva* vocatur, dolore offiſces, nihil aliud eſt, quam ingrata

ingrata ipsi præstare, ac facere contra mandata divina, quæ voluntatis approbantis sunt signa. Atque eo modo *exacerbasse Spiritum Sanctum* dicuntur Psal. 106. v. 32. & *rebellasse Deo, & dolore affecisse Spiritum S. ejus.* Esai. 63. v. 10. quod mandatis Spiritus S. per Mosen datus, & variis Dei operibus conspectis, noluerint tamen parere. Denique quod ex Act. 7. v. 53. objiciunt, ultimum argumentum hoc, quod dicatur, non servavisse legem: illud nihil omnino probat, sed tantum dicta à nobis confirmat: quod videlicet legi, ipsis, à Deo, assistentibus Angelis, exterius latæ, non paruerint, atque ita inobedientia sua mandatis Dei restiterint. Quod autem ajunt, inde concludi, scopum fuisse, ut eam servarent; si de reprobis loquantur, falsum est; Deus enim præsciebat certò non parituros: sed scopus fuit, ut officium doceret, & peccati & reatus mortis eos convinceret, Rom. 3. v. 19. 20. Electos verò præterea (seu præter hunc usum communem) dato Spiritu regenerationis, ad obedientiam, sua lege, tanquam vitæ norma, gradatim deduceret, ut Psal. 19 & 119. copiosè traditur. Ac propterea quod ajunt, certum esse, Spiritum Sanctum à parte sua egisse id omne, quod ad conversionem illorum, & Patrum necessarium, & sufficientissimum erat, id inquam vanum est. Neque illud ex eo rectè probant, quod vi veritatis à Stephano per Spiritum Sanctum loquente fuerint convicti, Act. 7. v. 10. quia ad conversionem major requirebatur gratia: nempe cordis, hoc est, animæ circumcisio, qua caruissile hic dicuntur v. 51. non minus, quam patres eorum, Deo immorigeri, Deut. 29. v. 4. Nondum dedit Deus Iebova mentem ad cognoscendum (scilicet, ut oportet, vera fide, per charitatem efficaci) & oculos ad videndum, & aures ad audiendum, usque in diem hunc & cap. 30. v. 6. contraria promissio Euangelica idem indicat: Circumcidet Deus tuum animum & animum semini tui, ad diligendum Iebovam Deum tuum. Ideoque quod de Judæorum, à Stephano convictorum, notitia veritatis ajunt: quod eâ actione nulla major, nec excellentior à Deo fieri, nec ab homine, (salva mandati divini veritate) requiri poterat: in eo se produnt: ut & in superioribus: quod gratiam operationis divinæ, in hominis conversione, universam ac sufficientissimam, in cognitione veritatis solum statuunt: id quod apertè falsum est: quia ad conversionem ea cognitio non sufficiebat: sed præterea necessaria erat actio regenerationis per Spiritum Sanctum, seu donationis virtutis fidei, & charitatis, Ioh. 3. v. 5. & donatio Christi, ac tractio à Patre ad Christum, sine qua nemo potest ad eum venire, ac credere, Joh. 6. v. 65. 70. & contrà quicunque Christo à Patre donantur, & ad eum trahuntur, illi certò ad Christum veniunt v. 37. 40. 45. Verum objiciunt rursus: Si non potuissent hi Judæi credere sine speciali Spiritu Sancti gratia: Ergo ridicula est hæc querimonia, quod resisterent semper Spiritui Sancto: quemadmodum si cœci reprehenderetur, quod libros sacros non legeret; & mortuus, quod non surgeret. Sed negatur Consequentia, & exempla, quæ objectant, sunt heterogenea & aliena: quia resistere Spiritui Sancto, non significat simpliciter non parere fide & obedientia Deo debita (quæ ob vitiositatem naturæ in ipsis necessaria erat, non arbitraria) sed voluntaria, liberaque improbitate, Dei verbo reluctari: quam contumaciam peculiarem contra Prophetas, potuissent coercere. Talis enim fuit repugnantia, quæ externis corporis instrumentis: ore in primis, & manuum opere fuit occupata, nam de veritate convicti, & conscientia movente potuissent linguam à maledictis, & manus ab injuria abstinere. Quia citra controversiam, externa illa opera in voluntatis potestate consistunt ordinariè. Ideoque alia cœci illius, & mortui objecti ab adversariis ratio. Ac propterea hi non reprehenduntur: quia hoc præstare, ut unus legat, alter per se resurgat, simpliciter illis fuit impossibile, & ad illud non fuerunt obligati; illi vero reprehensione digni, ut ante ostendimus. Verum rursus objiciunt: Si fides sit Dei regenerantis solius opus, ut ante monuimus: Ergo ineptè ea homini præscribitur. Distinguo antecedens, fides enim aut habitualis est, aut actualis. Habitualis est virtus menti inhærens, qua habiles seu idonei sumus ad credendum in Christum, quæ solius Dei donum est, qui per Spiritum sanctifican-

tem, eam in nobis, sine nobis operatur, Eph. 2. v. 8. 10. eamque ut debitam ab hominibus rectè exigit: quia initio homines imagine Dei donati, apti erant ad omne verbum Dei credendum: sed eam potentiam vitio suo excusserunt, ideoque iure suo Deus non excidit: sed justè mandat: ut peccati, & condemnationis meritæ convincat. Actualis vero fides, est à Deo tanquam à causa principali, utpote qui virtutem fidei electis dat, qua ad actionem fidei sunt idonei, & verbo suo & ope Spiritus S. eorum animum ad actionem fidei excitat, & adjuvat: ab homine verò fideli est, tanquam à causa proxima, non quidem ex vi naturali per generationem, sed vi supernaturali per regenerationem acceptæ: ideoque solius Dei actio dici non potest, sed Dei & hominis habitu fidei donati. Nam primum Scriptura quidem actionem credendi Deo, ut primæ causæ attribuit, à quod ea mediata est, Phil. 1. vers. 29. quia vobis datum est, in negotio Christi, non solum in eum credere, sed & pro eo affligi: ubi obiter observandum, vocem ιχαῖδην potius vertendam, gratis datum, aut ut vulgariter interpres habet, donatum: deinde n̄ ὡρὴ χειρὶ. quod noster interpres reddit, in negotio Christi, aptius videtur, ut n̄ pro rū accipiamus: quemadmodum apud Græcos valde frequens: ut hæc sit interpretatio, vobis gratis datum est illud, pro Christo, h.e. ad honorem Christi, ut 2 Thes. 1. 11. 12. Deinde actio fidei etiam homini fideli tribuitur, & quidem immediate seu proximè: non autem Deo immediate. Deus enim non credit in homine fideli: sed virtute Dei, homo fidei donatus, ipsemet credit: Ac propterea ipsi dicitur datum credere, Phil. 1. v. 29. credere autem est actio virtutis fidei. Ac propterea, sicut hæc duo, Deus & Homo, in charitatis obedientia Deo præstanta, concurrunt suo ordine: ut Phil. 2. v. 12. & 13. hæc duo connectuntur ab Apostolo, cum ait: Cum timore, & tremore salutem vestram ipsorum confidite: Deus enim est is, qui efficit in vobis & velle, & perficere pro suo placito: sic etiam in actionis fidei obedientia, eadem est durum illarum causarum ratio. Deus enim ut monui, prima; homo verò proxima causa illius, statuitur in Sacris literis: quemadmodum 2. Cor. 4. v. 13. Et quia habemus eundem Spiritum fidei; secundum illud, quod scriptum est, credidi, & ideo locutus sum: nos quoq; credidimus. ubi fides actualis, & Spiritui, & homini fidei tribuitur, ordine distincto. Idemque in principiis Epistolarum Pauli clarè docetur, in gratiarum actione, pro Ecclesia, apud Deum: in qua hæc duæ causæ conjunguntur disertè: quemadmodum 1. Thes. 1. v. 2. & 3. Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, &c. indefinenter memorantes opus fidei vestre & laborem Charitatis, & patientiam spes vestre in Domino nostro Iesu Christo. sic 2. Thess. 1. v. 3. 4. Eph. 1. vers. 15. 16. & alibi. Ac propterea Deus non est solus fidei actualis causa efficiens, sed etiam homo fidelis. Deus enim causa est remota, ut qui vires regenerando, seu per Spiritum Sanctum fidei habitum donando, ad actionem fidei simul excitat, atque adjuvat: partim carnis, Satanæ & mundi tentationes adversas coercendo: partim verbo, & Spiritus efficacia juvando: homo verò causa est proxima: adeò ut rectè dici queat, Deum solum esse causam primam, virtutem seu habitum fidei donando: hominem verò solum esse causam proximam. Nam ut Deus solus virtutem seu habitum fidei dedit; sic homo fidelis solus credit. media verò causa primaria, est Deus, gratiæ defensionis, contra tentationes, ut ante monui, & adjumento suo: homo verò fidelis causa secundaria est, ut qui etiam, à Deo adjutus, ad actionem fidei, Euangelii meditatione, & precibus recto iudicio se se excitat; quæ diligenter sunt observanda. Neque tamen, ut adversarii contendunt, primum fides actualis in voluntate residet, sed in intellectu. Nam quod Rom. 10. dicitur, corde creditur ad salutem: inde non sequitur voluntate credi: quia etsi vox cordis, interdum pro subjecti ratione, in primis quando distinguitur ab intellectu, voluntatem notet, ut Matth. 22. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, tota anima, & tota cogitatione tua: per se tamen positum cor, metaphorice animam notat, Matt. 25. v. 19. Ex corde enim exēunt cogitationes prævaricæ, (hoc ad intellectum pertinet) cædes, adulteria, &c. (hæc ad voluntatem) Sic etiam Rom. 10. non men

men cordis, ori oppositum; animam notat: & quidem secundum intellectum. Sicut etiam Esai. 6. v. 9. (quod etiam Ioh. 12. v. 40. & Act. 28. v. 27. repetitur) cor sapientis, & intelligens, id est, anima, secundum intellectum: Et ut Rom. 10. v. 1. *Placitum cordis mei*, animam notat vox cordis secundum voluntatem: sic v. 6. *ne dixeris in corde tuo*, animam secundum intellectum significat, & notat. & cap. 16. vers. 18. *blandiloquentia seducunt corda*, id est, mentem, & 2. Corinth. 4. vers. 6. *Splenduit in cordibus nostris*, (hoc est, mente nostra) ad illuminationem cognitionis in facie Iesu Christi. & Matth. 9. v. 4. *quid cogitat in malo in cordibus vestris*, hoc est, in mente. Deinde, neque etiam fides actualis, ut adversarii contendunt, dependet à libera voluntatis electione, quasi hominis fidelis voluntas liberè posset efficere, ut ille crederet, aut non crederet: aut etiam contrarium crederet: quia credere ab habitu credendi, seu à virtute fidei procedit certò: adeò ut si voluntas, carnis repugnantis adversus Spiritum vitio, interdum adversaretur, fidem tamen excutere non posset prorsus. Quemadmodum enim, qui scientia praeditus est, conclusionibus ob demonstrationes è principiis, per se fide dignis, fidem adhibet: velit nolit, credit, veritate convictus: sic etiam fidelis luce veritatis divinæ, ac demonstratione Euangelii à Spir. Sancto illustratus, certò credit: nec fides ejus à voluntate orta est, nec ab ea prosus tolli potest, ut quæ divina revelatione nitatur.

Hicce jam expositis, quædam quæ huc etiam adducunt adversarii argumenta, strictim proponemus, & diluemus. Ac primum objiciunt locum Esai. 65. v. 2. 3. *Expandi manus meas, toto die, ad populum perversum, qui gradiente per viam non bonam, post cogitationes suas: ad populum qui irasci faciunt me in faciem meam semper*, unde concludunt: Ergò Deus intendit convertere hunc populum, & gratiam sufficientem ad fidem & charitatem ipsis obtulit: & tamen rebellione sua non sunt conversi. Sed negatur consequentia, nam manus extensio per Metaph. ab hominibus, qui aliquos serio vocant, deductam, non internam ac sufficientem ad fidem & charitatem gratiam: sed externam prædicationem significat: qua placitum sibi poenitentiae officium, per Prophetas præcipit: cui non solum non paruerint: sed etiam libera ac proterva contumacia exterius rebellarint. Nam via non bona, qua gradiebantur, (ut & majores) fuit publica, variaque idolatria v. 3. 4. & 7. & profusa exteriorum scelerum licentia, (ut cap. 1. & 2. & aliis indicatur) & Prophetarum contemptus protervus. Qualis etiam fuit Israëlitarum, 2. Reg. 17. vers. 13. ad 18. A qua scelerum exteriorum licentia abstinere potuissent; eoque poenas iis merito comminatur. Sed speciosus objicitur sententiam Ezech. 18. vers. 31. *abjecite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, & facite vobis cor novum, & Spiritum novum. Cur enim moriemini à Domino Israël?* unde concludunt: Deus præcipit domui Israël, ut faciant sibi cor novum; Ergò Deus solus non est causa primæ conversionis, sed homo quoque Deo subordinatus, sua voluntate libera, etiam concurrit, ut si velit convertatur: si nolit, non convertatur. Sed negatur Consequentia: quia Propheta hoc loco non agit de prima hominum à Deo omnino aversorum conversione: sed de lapsorum resipiscientia: quando fides & Charitas ad tempus impedita affectibus carnis, ac sopita, verbo Dei & auxilio Spiritus S. excitatur. Nam cordis novi effectio duplex est, prima & primaria consequens. Prima est respectu initii, cum quis fidei & charitatis virtutibus prorsus carrens, iis per regenerationem divinitus donatur. Quæ cordis novi effectio prima, à solo Deo est, Ezech. 36. vers. 26. *Dabo vobis, inquit cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum*, hoc est, molle ac ductile, tractanti Deo obsequens, non autem vitiosum. Alia deinde primam consequens, cordis novi effectio, est ratione incrementi illius, seu renovatio consequens, qua habitus virtutum languidi augmentur ac firmantur. Cujus causa primaria est Deus, ut Jerem. 31. v. 18. 19. ab Ecclesia Israëlitica conversa dicitur: *converte me* (nempe amplius) & conver-

tar, quia tu es Iesova Deus meus, nam postquam conversus fuero, paciferas me: sic Ps. 51. v. 12. David ait: *Cor mundum credi mihi Deus, & Spiritum regnum innova in medio mei*: ubi non de prima, sed de secunda conversionis gratia loquitur, & aenamini sui non prima regeneratione, sed renovatione: Nam jam conversus erat ad Deum citra controversiam, cum hunc Psalmū scriberet, verèque resipicebat: & augmentum virtutum animi à Deo postulavit, quæ lapsu in homicidium, & adulterium, erant imminutæ. Secundaria vero hujus innovationis causa est homo renatus, quando exercitiis fidei, & Charitatis, hasce virtutes, Dei ope confirmat, atque auget: id quod indicat Apostolus fidelibus Ephesiniis, corde novo donatis, & renatis, cum ait: Ephes. 4. v. 23. 24. *Renovari verè spiritu mentis vestræ, & induere novum illum hominem, qui secundum Deum conditus est, in iustitia & sanctitate veritatis*. Cujus efficiendi modum actionibus variis sanctis, describit, sequentibus. Atque ita etiam Ecclesia tempore Ezechielis prolapsa in peccata, Ezech. 18. v. 31. ad eorum abnegationem, & cordis, per bonorum operum exercitia, renovationem provocatur. Secundo respondetur, quamvis Propheta hæc de non renatis pronuntiaret, infirma tamen esset, consequentia: quia non sequitur: Deus præcipit, ut cor novum sibi faciant: Ergo illud etiam possunt prestatre, precepta enim hominum officium, non autem efficaciam: seu quid debeant, non autem quid valeant, designant. Quod vero objiciunt rursus, illud pugnare cum sapientia, & justitia Dei, nempe mandare impossibilia: negamus universaliter esse verum. Nam aliquid impossibile est, aut per se, & absolute: aut per accidens, & relate, ad certum statum, ac tempus. Quid priori modo impossibile, sapienter & justè non præcipitur: quia ad id, quod per se & absoluè impossibile, nemo obligatur. Quod vero posteriori modo impossibile est, illud sapienter & justè præcipi potest. Quemadmodum cor novum, hoc est, purum habere, homini non per se, & absolute impossibile est, (nam ante lapsum homo, ut ad imaginem Dei creatus, ac iustitia originali donatus, illud habuit, & Deo ad tempus exhibuit) sed per accidens, nempe hominis lapsus vitio, impossibile est, in illo vitioso naturæ statu. Ideoque Deus jure suo exigendi cor novum, quod homini dederat, & homo suo vitio perdidit, non extitidit: quo circa justè præcipit & sapienter, partim ut reprobos suæ culpæ & condemnationis justæ convincat: partim ut electos, hoc instrumento mandati, officium edoctos, interna per Spiritum sanctificatione additâ, ad officium adducat? Quare cum non-renati sint impotentia suæ, in novo corde sibi faciendo, authores; sequitur eos nec à culpa, nec à pena, per eam merita, posse excusari: nec Deum, ullo modo, hoc impotentia hominis prætextu, insipientia, aut injustitia accusari. Sed excipiunt amplius: Impotentia illa cordis novi exhibendi contracta quidem est ab homine, merito culpæ primi lapsus: adeò ut sit causa quidem impulsiva promerens eam, sed non efficiens proximè. Deus enim ut justus judex, eam tanquam penam, proximè intulit, quod hominem ingratum & contumacem imagine Dei seu iustitia originali donata merito privavit: unde concludunt, Deum, cum sit justissimus, non posse homini mandare, ut id faciat, ad quod faciendum ipse cum ita potentem reddidit: & propter id punire. Verum primùm antecedens non probant adversarii, Deum ut justum judicem ita punivisse hominem proximè ac per se: verum enim est Deum comminatum esse, quo die comedens, morietur: quo etiam mors spiritualis, seu privatio iustitiae originalis quasi vita cūjusdam animæ intelligitur, ut Eph. 2. vers. 1. ea carentes mortui in peccatis dicuntur: sed tamen ipsem hominem peccans, eam iustitiam suo lapsu violando, illam excusit: quemadmodum contra eandem, si in officio persistisset, conservasset: adeò ut ipse homo suæ etiam poenæ non solum fuerit causa promerens, sed etiam iusto Dei iudicio inferens imprudenter. Quemadmodum de gentilibus seipso suis peccatis punientibus simile quid traditur: Rom. 1. vers. 27. Deinde quid si antecedens probare possent, consequentia tamen est falsa: quia idem diverso respectu potest simul esse peccatum in se, & poena peccati antecedentis; sive poena iudicis Dei, (seu ab ipso inflata)

ficta (& culpa iudicati hominis, pœnam aliam promerens: Sicut privatio in homine peccante cognitionis Dei, activè sive respectu Dei infangentis est justa pœna; Passim verò seu quatenus homo privatus est cognitione illa quam habere debebat, & quam suo merito perdidit, est injusta culpa, ideoque pœnam aliam promerens. Quemadmodum Christus præcipit Judæis officium, Joh. 12. v. 36. *dum lucem habetis, credite in lucem, ut sitis filii lucis.* & tamen v. 37. dicitur, *non credebant in eum:* idque prædictum esse dicitur ab Esaja v. 38. *neque poterant credere,* quia v. 38. ad 42. dicitur: *Deus excœcarat oculos eorum, & corda eorum ne viderent oculis, & intelligerent corde, & converterentur, & sanaret eos:* ubi expreſſè quod ipsis impossibile erat, nempe credere, à Christo præcipitur, & quidem impotentia causa statuitur, excœcatio à Deo facta, antecedentis incredulitatis merito; & pœna consequens, ne intelligant, ne serventur, &c. Sic Deus Rom. 1. gentilium sapientes, quia notitia Dei à Deo acceptâ, non ad gloriam Dei erant usi, v. 18. & 25. propterea tradidit cupiditatibus cordium ipsorum, v. 24. & fœdibus affectibus. Ideoque traditio activè judicis Dei punientis, opus justum fuit: cum frœnum affectuum fœdorum, & cupiditatum cordium, quo eos Deus compesciebat, ab ingratis & impiis abstulit. Traditio verò passim; qua effrœnatæ sunt cupiditates pravæ, & fœdi affectus laxati, est hominis, meriti ratione, injustitia, quæ pœnam meretur; adeo ut diverso respectu idem sit pœna simul à Deo, & culpa ab homine. Hinc v. 28. hæc complexus Apostolus ait: *Et sicut non visum est eis, Deum in notitia retinere, tradidit eos Deus in mentem reprobam;* ut facerent que minimè conveniebant. Sic etiam 2. Thess. 2. vers. 10. 11. 12. pro eo quod amorem veritatis non receperunt, ut salvi fierent: propterea igitur mittet illus Deus efficaciam deceptionis: *ut credant mendacio: ut damnentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed acquererunt in injustitia:* ubi aperte idem, & pœna (ob veritatem non amatam) esse dicitur ratione Dei inferentis, & culpa ratione hominis eam meriti, & habentis: ac denique consequens eam pœna indicatur. Immittit autem Deus ingratis veritatis notæ contemptoribus efficaciam deceptionis; primum cum auſert. donum notitia veritatis: deinde cura frœnum providentia, quo deceptorem Satanam coērcebat, laxat & tentare finit. Eaque veritatis notæ privatio activè, ut à Deo est, tanquam justo judge, pœna est: passim verò; ut in homine est ipsis vitii merito, peccatum est, utpote legi Dei repugnans. Denique præcipitur Israëlitis Deut. 6. vers. 5. *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex omnibus viribus tuis,* & tamen hoc præstare erat ipsis impossibile (Rom. 8. v. 3. & Prov. 20. v. 9.) ob privationem imaginis Dei, post lapsum: nec impotentiam illam Deus adhuc ab iis abstulerat, Deut. 29. v. 4. *Nondum dedit vobis Jebova mentem ad cognoscendum, & oculos ad uidendum, & aures ad audiendum, usque in diem hunc.* Illa tamen impotentia, ac defectus amoris perfecti Dei, peccatum fuit: quia legi divinæ repugnabat; ideoque pœnam etiam merebatur. Ac propterea vanum est, quod toties adversarii inculcant, idem non posse simul & pœnam esse, & peccatum pœna dignum. Quinimo in ipsis verè fidelibus, et si fit per donum sanctificationis imminuta illa impotentia, & inchoata obedientia illius amoris Dei, impossibilis tamen est ratione perfectionis, quam lex requirit, idque oritur ex reliquis impotentia, ex privatione imaginis Dei, ob carnem repugnantem Spiritui, Galat. 5. v. 17. quam impotentiam ab homine esse, ut promerente: sic à Deo judge puniente, adversarii ipsimet agnoscere coguntur. Hanc autem residuam impotentiam esse peccatum, certò inde constat, quia legi Divinæ, Deut. 6. v. 5. contraria est. Ideoque ut stipendium peccati mors est, Rom. 6. v. ult. Deut. 27. Sic hæc impotentia licet sit primi lapsus pœna: nihilominus quatenus peccatum est, (utpote lege prohibitum, quæ contrarium mandat) suam etiam merebatur pœnam: sed ea in verè fidelibus, propter Christum mediatorem, condonatur, qui nos liberat ab omnibus peccatis, 1. Joh. 1. v. 7. Quare ex hisce jam satis constare potest, mandatum illud Ezech. 18. v. 31. ad Ecclesiam Ju-

daicam, ut cor novum sibi faciat, non probare primam cordis renovationem, non à solo Deo: sed partim etiam à libera voluntatis humanæ cooperatione oriri. Sed alium, è Joh. cap. 5. v. 34. locum objectant, *Hæc dico vobis, ut salvemini & v. 40. Non vultis ad me venire, ut vitam beatam,* unde ita argumentantur. *Hic locus inquit, manifeste indicat, scopum Christi fuisse salvare eos, quos alloquebatur, & Secundò medium ad scopum illum assequendum, à Christo adhibitum fuisse.* Tertiò eos quibus medium illud propositum fuit, potuisse velle, immo voluisse contrarium, tum medio ipsis, tum es quod per medium illud Christus intendebat. Unde colligitur evidenter, fieri posse, ut is, quem Deus serio salvare, & per media idonea ad salutem adducere vult, tamen non vult servari, & medium quod ad salutem dicit, amplecti. Hæc illi.

Sed negatur antecedens, 1. Ratione primi membra. Nec enim hic scopus fuit absolutus, ut adversarii intelligunt, sed conditionalis: si crederent, ut v. 24. ejusdem cap. *qui sermonem meum audis, & credit in eum, qui misit me, babet vitam æternam.* Sic Christus hoc in loco ait: *Hæc dico vobis, ut salvemini, scil. si credideritis.* Nam qui non crediderit, condemnatur, Marc. 16. Deinde secundum etiam membrum falsum est, quod ajunt à Christo ad scopum illum assequendum medium fuisse adhibitum, nempe quale adversarii intelligunt, scil. sufficiens, quod hic subdolè tacent, postea verò reponunt. Nam agnoscimus quidem externum Johannis Baptistæ, v. 33. testimonium & Christi prædicationem atque opera v. 36. fuisse medium, sed non sufficiens, ad salutem: quia interna gratia donationis fidei defuit: immo quod amplius est, etiam notitia Deitatis Christi, nam v. 18. dicitur, *quærebant Christum occidere, quod Deum diceret esse proprium suum patrem, seipsum & qualiter faciens Deo;* Deinde si gratiam sufficientem Christus iis præbuisset, potuissent credere. Atqui Christus, v. 44. hoc negat; quomodo inquit, *potes- sis vos credere cum gloriam alii ab aliis capitis, & gloriam que à solo Deo est, non queratis?* quo ostendit eos ex effectis, dono fidei & regenerationis esse destitutos: ideoque non posse credere, nisi renoverentur à Deo. Qua de re memorabiles sunt hæ sententiae Christi, Joh. 3. v. 5. *Nisi quis fuerit renatus ex aqua & spiritu, &c. & cap. 6. v. 43. & 44. Ne murmurate inter vos, nemo potest venire ad me, &c. & v. 64. 65. Sunt quidam ex vobis qui non credunt &c.* Propterea dixi vobis, neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo. Et rursus v. 36. 37. *Sed dixi vobis, vos vidistis me, & non creditis.* Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & ve-nientem non ejiciam foras. & v. 45. *Omnis igitur, qui audivit à Patre meo, & didicit, venit ad me, &c.*

Quare adversarii falsò ex hoc loco Johan. 5. ita tandem concludunt: *Vnde necessariò sequitur, Deum aliquandò vere, & seriù intendere salutem quorundam, mediaque ad finem illum sufficientia illius largiri: & tamen non obtinere actu, & re ipsa eum finem, quem per media illa obtinere intendit.* Contrà verò ex hoc loco sic ratiocinamur: Quibus Deus non dat sufficientia ad salutem media, eorum salutem, ut finem suum destinatum, non intendit. Atqui Deus per filium suum Iesum Christum Ioh. 5. Judæos hosce alloquens, iis media ad salutem sufficientia non dedit: Nec enim fuerunt regenerati per Spiritum Sanctum, sine qua re nemo servari potest, Johan. 3. immo quod amplius est, non habuerunt notitiam Deitatis Christi, ut ante demonstravimus. Ergo salutem eorum ut finem suum destinatum non intendit. Adhæc, quos sciebat Christus, nec credere, nec credere posse, eorum salutem non intendit, ut finem destinatum: alias repugnasset sibi ipsi, qui solos credentes servandos docuit ac voluit. Atqui Judæos hosce, Ioh. 5. nec credere v. 38. immo etiam incredulitate sua delectari, & nolle credere v. 40 nec posse credere, vers. 44. sciebat. Ergo eorum salutem Christus, ut finem destinatum, non intendit.

Sed rursus ad locum, Luc. 7. v. 30. configunt. *Phari-sæi & Legi Interpretes aspernati sunt consilium Dei contra se metipos, non baptizati à Johanne.* Verū inde probari non potest, uti statuunt, Deum hunc finem intendisse, ut hi Pharisæi per Joannem resipiscerent; & media sufficientia ad salutarem resipientiam ipsis dedisse. Neque etiam *consilium* hic impropriè, propositum Dei de fine designat, ut falsò

¶ statuunt adversarii: sed propriè mandatum Dei, per Johannem propositum, quo resipiscientiam & baptismum prædicavit, ac consuluit, argumento ab utili, remissione peccatorum, Marc. 1. v. 4. & à necessario ex hypothesi, ad fugam exitii, Matth. 3. v. 8. & 10. atque ita rejecerunt, ut dicitur, consilium Dei per Johannem. Idque indicatur etiam cum additur non baptizati à Johanne. Quæ propria vocis consilii significatio in lacris literis frequens observatur; Quemadmodum Paplus dicit Act. 20. *Sece annuncias se ante Dei consilium*: quo non æternum Dei decretum: sed doctrinam divinam intelligit, quæ officium præcipit, ac suadet. Et Apoc. 3. v. 18. *Consolo tibi, ut emas tibi aurum, igne exploratum, ut discas, & Prov. 1. v. 24. 25. quia vocavi, & renuius; extendi manum meam, & non est attendens: & amovisti omne consilium meum, & increpationem meam.* Ubi etiam consilii vox mandata ac doctrinam aperte notat. & v. 30. *Non voluerunt consilium meum, foreverunt omnem increpationem meam.* Ea autem voce consilii Dei, indicatur, rem, quam mandat, & consultit esse bonam in se, & eam velle Deum voluntate approbante, ut bonum ac debitum sibi officium: non autem velle semper voluntate propositi, finis, ac decreti. Hæc enim decreti voluntas, semper fit, Esa. 46. v. 10. *Consilium meum stabit, &c.* Ideoque consilium illud irritum fieri non potest: Sed executioni mandatur. Quem enim finem sibi Deus proponit ac decernit: illum assequitur: quia omnisciens, ac sapiens, & omnipotens; ac propterea si hic finis fuisset Deo propositus, vocando Pharisæos hosce pet Johannem, quos præsciebat certò vocationem contempturos: neque hic fuisset finis, ut eos officium diceret, & simul contumaciæ convinceret, sed ut adversarii volunt, ut resipiscerent: Ergo sequetur, Deum insipienter sibi aliquid proposuisse: quia omnino frustra: Id autem absurdum, & sapientiæ illius adversum.

Verum unum superest argumentum, quod objiciunt, ab absurdo uti putant, deductum, idque fortius stringere gloriantur, hoc modo: Qui non poterant non, propter impotentiam (ex sola Dei punitione sibi inhærentem) aspernari prædicationem externam, illi ex illa rejectione poenam aliquam graviorem attrahere non poterant: At hi non poterant non aspernari externam prædicationem, propter impotentiam ex punitione divina inhærentem: Ergo illi ex illa rejectione poenam aliquam graviorem attrahere non poterant. Sed negamus propositionem. Nam quod ajunt, *Major clara est, quia pena poenam non meretur: verum est, scil. quatenus poena est à Deo inferente: sed quatenus in homine promerente est culpa, poenam meretur consequentem; quia est defectus, legi divinæ, de perfecta obedientia præstanta à nobis, repugnans.* Quod autem addunt: nec actus punitionem necessariò consequens, novum reatum potest inducere; illud apertè jam antea allatis Scripturæ testimoniis perspicuis confutavimus. Nam Joh. 12. v. 39. & 40. Judæi non poterant credere; quia Deus eorum oculos iustè excœcaverat, & tamen exitio puniuntur: & refectioni Christi hanc poenam consecutæ, eorum virtio, poenam minatur, v. 48. *et ait Iesus ipse, qui rejicit me (ubi eadem vox quæ in objecto loco, Luc. 7. 30) & non recipit sermones meos, habet iudicantem ipsum; sermo quem ego locutus sum, ille iudicabit eum ultimo die.* Deinde assumptio etiam non est simpliciter vera. Nam ad Iacobis rejectio seu aspernatione prædicationis externæ est duplex: una privativa, alia contraria. Privativa, cum quis non obedit cum obedire debet: sed tamen se ei non opponit, factò contrario exteriori. Priori modo prædicatio à nonnullis rejicitur, cum eam audire negligunt; aut si audiant, non ex animo parent: quales fuerunt Capernaitæ, Joh. 6. Posteriori vero, cum prædicatio odiosè rejicitur, idque vel zelo imprudenti, Rom. 10. v. 1. vel impudenti malitia, qua prædicationem audire, & examinare ad Dei verbum nolunt, eamque prohibere, & alios ab auditione absterre conantur: quales fuerunt hi Judæi: qui etiæ privati erant post lapsum potentia credendi, vera fide, prædicationi Iohannis, & salutari resipiscientia parendi: habebant tamen potentiam naturalem accedendi Johannem, & prædicationem illius audiend

di, & ad sacras literas sibi concreditas, & familiares; examinandi, & petendi à Iohanne explicationem: denique potentiam compescendi linguam à maledictis; qua tamen potentia quam habebant, ex mera ac voluntaria malitia uti noluerunt, cum possent. Ideoque ut fidei vivæ privatione merebantur poenam æternam: sic accessione voluntariæ suæ contumaciæ poenam graviorem sunt promeriti, coque nomine à Christo etiam reprehenduntur, quod consilium Dei, hoc est, mandatum illius, per Iohannem Baptistam, malitosè rejecerint. Nam ipsi baptismum Iohannis publicè reprehenderunt, Ioh. 1. vers. 21. & austeritatis vitæ illius sanctæ occasione, dixerunt, *habet dæmonium*, Luc. 7. v. 33. Ac propterea falsum esse apparet, quod adversarii, eos publicè & palam Iohannis baptisma, sive doctrinam, quam baptizando representabat, improbase, & sic quantum in se esset, annihilasse, constare, audacter negant. Nam quamvis, ut objiciunt, Matt. 21. vers. 25. in templo, rogati, à Christo, de baptismo Iohannis, utrum è cœlo an ex hominibus esset, non ausi fuerint dicere, ex hominibus esse, metu populi: Inde tamen non sequitur, nunquam ausos fuisse Iohannis baptismum publicè improbare: cum & publico neglectu auditionis illius, atque reprehensione, & impio maledicto ipsum impetrerint, ut modo ostendimus: & Matth. 9. v. 11. 18. idem declaratur.

Quod autem diu postea in templo non ausi fuerint similiter maledicere, metu populi, ut objiciunt: ratio differentiæ est evidens: quia tum temporis populus Christum audiens, ab eo pendebat, hoc est, totus ei erat addictus. Ideoque cum Christum perdere studerent Pharisæi, impediti sunt, Luc. 19. v. 47. 48. Sic cap. 20. similiter populum, Christum avidè audientem & Iohannis observantem, metuebant. Nam v. 6. dicitur, *si dixerimus. Ex hominibus, unusversus populus lapidabit nos; persuasus enim est Iohannes esse Prophetam.* Quemadmodum postea cum Christo manus injicere vellent, v. 19. metu populi illius, abstinuisse dicuntur. Non mirum est igitur, non metuisse antea Iohanni maledicere, ubi inter sibi addicatos, aut omnino, aut partim sine eo periculo versati sint; cum pro circumstantiis; aliter, atque aliter affecti fuerint, ut Matth. 22. v. 34. 35. Pharisæi primum tentarunt Christum sua quæstione: sed solutione data, & alia à Christo quæstione proposita ipsis, cui respondere nequibant, non sunt ausi eum amplius interrogare, vers. 46.

Verum inquiunt, si consilii vox hoc loco, Luc. 7. propriè acciperetur, tum aliquid boni ex eo ad Pharisæos potuisse provenire: Atqui non potuit ex nostrorum, ut contendunt, sententia. Ergo consilium propriè non intelligitur. Sed negatur assumptio: Hoc enim potuisse bontum ad eos provenire, ut si voluissent, ut poterant, externam præstissem obedientiam; & ita poenæ eorum fuissent minores; quemadmodum contra voluntariæ ipsorum contumaciæ, auctis peccatis, poenæ factæ sunt majores. Ac propterea adversariorum argumentum non stringit, nec solutionem allatam infirmat.

Quamobrem aliud jam examinandum est argumentum ex Esa. 5. cuius vim tantam esse gloriantur, ut illud judicent irrefragabile. Cujus hæc summa est: Si Deus Judæis omnia adhibuit necessaria auxilia, eo fine, ut pietatis & justitiae officia præstarent, & tamen Judæi ea non præstiterint; ergo gratiæ suæ operationibus, conversionem Judæorum, non operatus est, (ut loquuntur) irresistibiliter. Atqui Deus Judæis omnia adhibuit necessaria auxilia, eo fine, ut pietatis & justitiae officia præstarent: Ergo Deus non peregit gratiæ suæ operationibus conversionem Iudæorum irresistibiliter. Sed primùm in hac argumentatione est stupenda ignoratio Elenchi; quia consequens propositionis quod deinde concludunt, ad rem non facit: nec enim contradicit nostræ sententiaz; imò idem sentimus, nec aliter sentire vel stupidissimus potest: quia apertè Esajas testatur, Judæos non fuisse conversos; ideoque Deum conversionem in iis non peregit. Conclusio autem hæc esse debebat, aut ejusdem sententiaz: Ergo Deus, primæ conversionis hominum, ad vivam fidem & charitatem, non solum est causa;

sed ad eam voluntatis (quæ gratiam amplecti aut rejicere potest) libera electio accedens requiritur. Deinde fallacia est homonymia medii termini. Nam officia pietatis , & justitiae in propositione sumuntur simpliciter , ratione obedientiae internæ , simul & externæ ; in assumptione vero secundum quid , ratione externæ obedientiae ; de qua Propheta ait , qui aperta Iudæorum illorum peccata , idolatriam , ebrietatem , comminationum divinarum illusionem , proximi variis injuriis oppressionem reprehendit , à quibus abstinere potuissent ; & à Deo variis , in conservatione Reipublicæ & Ecclesiæ , beneficiis corporalibus affecti , & verbo Dei de voluntate illius edocti , & ad officium , hortationum , promissionum & comminationum stimulis excitati , potuissent publicam pietatis & justitiae disciplinam exercere ; quod cum non fecerint , sed ingata & contumacia malitia in sceleribus illis perdurarint ; minatur Deus publicas poenas : quas Deus interminatus omittere solet , cum ad cognitionem miseria suæ , & externam ac publicam contumaciam scelerum confessionem , & omissionem , adducuntur , quemadmodum exemplis Israëlitarum , Psalm. 78. v. 39. & Achabi , 1. Reg. 21. v. 26. ad finem usque apparet. Talem etiam conversionem publicam potuissent praestare Judæi hoc loco : & ad illam sufficientia media collata ipsis divinitus fuerant , quibus adjuti parere , & poenas externas & temporales (de quibus Propheta Esaias agit . v. 5. & 6. & 13. & 15. 26.) evitare. Quod autem contendunt adversarii media ad primam , & salutarem conversionem , & ad internam & externam pietatem præstandam sufficientia (hoc est , ut ipsimet definiunt necessaria) Judæis esse præstata , illud probare conantur.

Primum, quia eam Deus exspectavit, & speravit. Imo de ea (inquam) non agitur: Sed de publica populi disciplina, & conversione à publica scelerum licentia. Deinde expectatio qua Deo hoc loco tribuitur, non denotat spem propriè: sed Dei patientiam in toleranda populi contumacia; qua tempore dato, ad resipiscientiam provocavit, ut Rom. 2. v. 4. 5. Nam Deus omnisciens præscivit, certissimè fore, ut hi Judæi non converterentur: Ideoque non expectavit conversionem eam, sperando; quia affectus non cadunt in Deum: Deinde quia spes fuisset non solum vana; sed etiam cum præscientia vanitatis conjuncta: qua omnia indignissima Deo. Quare quod in ea expectatione vim argumenti sitam esse afferunt, inde imbecillitas ejus constat.

Sed addunt secundò, in eo etiam robur argumenti consistere, quod Deus de Judæis conqueritur, & eo nomine pœnas populo suo denuntiat. Sed indè non sequitur : Ergo potuerunt internam & salutarem non minus, quam externam obedientiam præstare ; quia de externa & publica imprimis obedientia, ad externas publicasque pœnas evitandas, hic agitur.

Sed tertium urgent, quod dicatur, *quid erat faciendum vineæ meæ, quod non fecerim ei?* Ergo, inquiunt, omnia ad salutarem conversionem necessaria, & bonos fructus internos non minus quam externos proferendos præstitit. Verum solutio duplex. 1. Negatione antecedentis, quia textus Hebreus est propriè sic reddendus: *quid faciendum vineæ meæ?* ut ipsi adversarii coguntur agnoscere, non autem *faciendum erat*, de præterito, sed de futuro. Nam vox *¶* quæ sequitur, accipi potest, non solum pro *amplius*: sed etiam (ut rursus adversarii agnoscent) pro *deinceps*, & ita accipi oportere hoc loco, ostendit quæstionis, & responsionis convenientia. Nam postquam per parabolam beneficia Dei, & ingrata maleficia Judæorum proposuit, ad Judæorum (quos mutato nomine descripsérat) iudicium provocat, ac postulat, vers. 3. & quæstionem proponit, vers. 4. *quid faciendum deinceps vineæ meæ?* ac v. 5. Responsionem ipse Deus subjicit, cum ait: *Nunc offendam vobis, quid ego facturus sum vineæ meæ?* Similis locus extat Matth. 21. in parabola agricolarum improborum, quibus paterfamilias vineam suam, sepe munitam elocarat; de quibus querit Dominus noster Jesus Christus, vers. 20. *Cum igitur venerit Dominus vineæ, quid facturus est agricultoris istis? dicunt ei, (Pharisei) malos male perdet.*

Et quae modo parabolam de se, mutato nomine, narratam, ignorantes, seipso condemnarunt imprudentes: ut David audita Nathanis de ipso dicta, sed non intellecta parabola, 2. Sam. 12. v. 5. 7. Hic vero Deus, in hac prophetia, parabola narrata & quæstione habitatoribus Ierusalem, & Judæis reliquis proposita, ipsemet respondet, de eo quod facturus erat, non quod fecerat. Sed tria objiciunt adversarii. Primo non esse verisimile judicium Judæorum postulari, super re ipsis ignota, & quam Deus illis postmodum notam fecit, sc. se punire velle: Secundo quia verba hoc non videntur ferre: quia additur immediate, & non feci ei. Tertio, quia post quæstionem illam immediate repetitur querela de non editis fructibus, vers. 2. proposita: idque per voculam γεράνιον quare, ut justam querelam ostendat. Sed respondemus ad primam objectionem, non quæri judicium de re ignota Judæis: Nam ex parabola beneficium Dei, & maleficium Vineæ, satis nosse poterant, quid faciendum esset Deo justo iudici: quemadmodum Judæi in simili quæstione, Matth. 21. (Quid facturus est agricolis istis?) cognoverunt. Idque eo magis his Judæis notum esse potuit, quia additur, & non feci ei, quo ostendit Deus, se non consuetas pœnas, sed insolitam ruinam illaturum, cum sc. per Chaldaeos in primis vastavit regionem, & urbem Ierusalem, & populum captivum in Chaldaeam transtulit: quod ita factum antea non erat universo populo. Et ne fore diceretur à Judæis, ut adhuc expectaret ad tempus, dum vinea uvas ferret: quemadmodum Domino vineæ, dicenti ad vinitorem, ut sicum quæ fructum non tulerat, excinderet, vinitor respondens petiit, ut eo adhuc anno eam permitteret, donec sodisset circa eam, & fimum adiecisset, ut nisi tum fructum ferret, eam excinderet, Luc. 13. v. 6. ad 9. ne quid inquam hoc loco simile judicaretur, Deus per αἰγαλούς, seu per Metaphor. ab hominibus rei alicuius penitentibus deductam, ut Gen. 6. v. 6. conqueritur, quasi nimis diu expectasset, scil. ratione meriti Judæorum, cum ait: quare expectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas? Ideoque post longam patientiam contumaciā improbablē lassam, expectationi non esse locum ostendit: quare ipsemet ad quæstionem respondet, & quid deinceps facturus fit, indicat. Quamobrem exceptiones illæ tres objectæ solutionem allatam, qua antecedens negavimus, non infirmant. Secundo etiamli antecedens esset certum: ac Deus per Esaiam dixisset, quid faciendum erat amplius vineæ meæ, & non feci ei? ac de beneficiis præteritis ageretur: consequentia tamen esset infirma, quam inde deducunt. Nec enim, ut ante ostendimus, hic agitur de prima conversione salutari, interna simul & externa, deque mediis omnibus ad eam necessariis; sed de publica atque externa (ad publicas & externas pœnas vitandas) conversione, ab idolatria, aperto verbi Dei contemptu, ebrietate, & proximi per varias injurias oppressione, ut sequentia demonstrant: ad quam publicam conversionem ipsos Deus, multis beneficiis in eos collatis, idoneos reddiderat: illi tamen voluntaria contumacia, in primis illis sceleribus perdurarunt. Deum autem non omnia hisce Judæis lapsis, & contumaciis tribuisse necessaria media, ad salutarem conversionem, seu vivam fidem & charitatem, inde constat; quod eos per Spiritum Sanctum non regenerat; nec cor lapideum ab eis abstulerat, neque cor carneum, (hoc est, molle, ac Deo cedens, atque obtemperans) dederat; quod tamen ad salutarem conversionem medium erat necessarium, Ioh. 3. v. 5. 6. Ez. 36. v. 25. 26. Eph. 2. v. 10. Nam quicunque natus est ex Deo, non facit peccatum, (scil. dominans) quia semen ejus (scil. Dei) manet in ipso, & non potest peccare, quia ex Deo natus est, 1. Ioh. 3. v. 9. Sed Iudei contumaces, qui Esa. 5. arguuntur ac describuntur, potuerunt peccare, ac se peccatis mancipare; atque revera manciparunt. Ergo non fuerunt ex Deo nati. Item: quicunque natus est ex Deo, vincit mundum sua fide, 1. Ioh. 5. vers. 4. Atqui hi Iudei non vicerunt mundum sua fide: Ergo non fuerunt ex Deo nati; ideoque non habuerunt tum omnia media necessaria ad salutarem conversionem, & internos externosque fructus bonos proferendos; sed quantum ad scelerum suorum cognitionem,

nem, & externam obedientiam (quæ etiam in non renatos cedit,) sufficiebat. Denique, etsi sermo hic esset, non solum de externis publicisque, sed etiam de internis fructibus bonis proferendis, & simul etiam Deus dixisset, quid faciendum erat amplius vineæ meæ & non feci in ea? inde tamen non sequitur, Deum Judæis lapsis omnia media necessaria, (ut adversarii volunt) ad honos fructus internos externosque proferendos, tum contulisse: sed quantum ad gratuita Dei beneficia demonstranda, & ingratam Judæorum malitiam convincendam, justèque puniendam, sufficiebat: quia primum Deus initio eos, (ut & universum genus humanum) in Adamo sic crearat, cum vera sanctitate, ac justitia habituali, ut tum possent bonos omnino fructus proferre: sed eam potentiam sui lapsus culpa excusserunt. Deinde etsi non potuerint post lapsum edere fructus bonos internos, ex viva in Deum fide, & charitate promanantes; quia non erant renati; potuerunt tamen edere fructus bonos secundum quid, ratione externi cultus Dei, & justitiae externæ: provocati Dei beneficiis, primum Ecclesiasticis, vocatione externa ad Ecclesiam, per veram, de Deo, & officio hominum erga Deum, doctrinam, & per stimulos, ad officium præstandum, nempè per promissiones & minas varias Prophetarium: Secundò beneficiis politicis, per constitutionem, conservationem, & locupletationem Reipublicæ in terra divinitus data, admirandam: quibus beneficiis adjutæ etiam profanae gentes, ad externam obedientiam potuissent adduci: ut vel Nini-vitarum exemplum testatur. Ideoque mercè fuit voluntaria Judæorum malitia, quod externos illos fructus non ediderint: justèque Deus eos potuit accusare ac punire, non solum, quod internis bonis, per excussionem imaginis Dei, seu justitiae originalis, carerent, ex vitio, per primum peccatum, in Adamo contracto: sed etiam quod exterius fructibus bonis fuerint destituti, quos tamen illis Dei beneficiis affecti, potuissent proferre: Proferre autem voluntaria contumacia noluerunt.

Verum postrema supereft adversariorum objectio duplex, qua hanc responsionem elevare conantur; quarum prima fidem spectat hoc modo: Quas vires (inquiunt) Adamus à Deo ante lapsum non accepit, eas lapsu suo non amisit: ideoque neque posteri ipsius in ipso. Atqui vires credendi in Christum, Adamus à Deo ante lapsum non accepit; Ergo etiam eas non amisit, ac propterea neque posteri illius in ipso. Propositionem veram esse agnoscimus, sed falsa est assumptio. Nam quod ajunt Christum redemptorem ipsi tunc suisse omnino ignotum: quia primum post lapsum revelatus est; ideoque non potuisse credere in Christum: Damus, non potuisse actu credere ante revelationem: habuit tamen potentiam, quâ, si Christus suisset ipsi verbo Dei revelatus (ut hominibus lapsis contrigit) haud dubiè credidisset. Nam quemadmodum Deus Abraham futuram posterorum post aliquot annorum centurias, servitutem miserrimam, & secuturam tandem per Dei gratiam liberationem, patefecit, Genes. 15. v. 13. 14. Cui Abrahamus fidem adhibuit: Sic etiam, si Deo placuisset, Adamo revelare, fore ut laberetur in peccatum, & mortis reatum; & deinde fore, ut filium daret redemptorem, omnibus verè in ipsum credentibus, Deo credidisset: quia imagine Dei donatus, & vitii omnis expers, omne Dei verbum sibi revelatum potuit credere. Ideoque ut dixi, si Deus ei revelasset futurum ipsius lapsum, ac miseriam, & secuturam per Christum redemptionem, potuisset sanè credere: Ac quamvis actu non crediderit: non propterea tamen potentia illius (ut objiciunt) fuit frustra: quia ut illa in actum duceretur, (pro potentiarum natura,) requirebatur objecta revelatio Christi; quemadmodum visu prædictus habet potentiam videndi omne subjectum visibile, & per consequens regem quoque Persarum, etiam si actu nunquam videat. Nec tamen frustra est ea potentia videndi; primum quia ea non ad illud tantum objectum restringitur: sed ad omnia visibilia objecta extenditur, quorum quædam etiam percipit. Deinde, quia ut ad actum suum ea potentia ducatur, objecti visibilis præsentia requiritur. Sic etiam Adam ante lapsum habuit poten-

tiam, seu vires credendi omni verbo Dei, tamen de Deo creatore, quam de Deo per Christum redemptore: quorum prius quidem ei fuit revelatum, atque ita actu credit: posterius vero ante lapsum non fuit revelatum: ideoque actu non credit: Idque non ob defectum potentiae credendi: sed propter absentiam objectæ revelationis Christi, per verbum, quæ necessaria erat, ut potentia illa in actum dederetur.

Atque hæc ad primam objectionem contra amissam in Adamo credendi potentiam. Altera vero, contra amissionem virium, & potentiae à peccatis resipiscendi, objectio, cui plurimum fidunt adversarii, hæc est: Quod Adam à Deo ante lapsum non accepit, illud suo lapsu non amisit; atqui vires, quibus à peccatis potuisset resipiscere, ante lapsum à Deo non accepit; Ergo eas lapsu non amisit; & per consequens neque posteri in illo. Propositio certa est: Assumptionem autem eo probant; quia si Adam eas vires accepisset, non opus habuisset novis post lapsum viribus, ut resipiseret. Verum negatur Assumptio, & probationis consequentia: quia vires tales accepit, quibus servatis potuisset resipiscere; sed lapsu eas amisit, cum originalis justitiae habitu, (quo manente, potuisset ab actuali lapsu resipiscere,) privatus est: ideoque nova Dei gratia ad resipiscientiam requirebatur. Quare hoc loco Esa. 5. satis perspicue, uti speramus, adversus abusum adversariorum vindicato, ad alium procedamus.

Nam novum argumentum desumunt ex Ezech. 12. v. 2. *Fili hominis, in medio domus rebellis habitas, qui oculos habent ad videndum, & non vident, aures ad audiendum, sed non audiunt; quia domus rebellis sunt.* Unde sic colligunt: Si fieri potest, ut Deo nos ad conversionem vocante, habeamus quidem aures ad audiendum, tamen ex inobedientia non audiamus: oculos habeamus ad videndum & tamen non videamus: consequens est, conversionem non fieri à Deo in nobis, per vim irresistibilem. At illud fieri potest fitque reipsa. Ergo conversio non efficitur per vim irresistibilem. Verum priusquam respondeamus, observandum est in conclusione omissum, in nobis: Deinde obscuritate captata, statum questionis involvunt, cum vim irresistibilem ponunt, pro actione Dei omnipotente, quæ non solum ad conversionem salutarem sufficit, sed eandem etiam potenter efficit, ut Eph. 1. v. 19. 20. dicitur. *Et quæ sit excellens illa magnitudo potentie ipsius, in nobis, qui credimus, pro operatione fortis roboris ipsius, quam exercuit in Christo, cum excitavit eum ex mortuis.* Resistere enim, (eoque & irresistibile) bifariam accipi potest; vel propriè, ut adversari notet generatim, etiamsi eum, cui quis adversatur, non superet, ut Act. 13. vers. 7. 8. quarenci Sergio audire sermonem Dei à Paulo & Barnaba, restituit iis Elymas; sed conatu irrito, vers. 12. ut & 2. Tim. 3. vers. 8. Deinde resistere per synecdoch. speciatim notat resistendo superare, atque impedire, ut Luc. 21. v. 15. Act. 6. v. 10. Rom. 9. v. 19. Deinde ambiguitas est, in voce *nos*. Nam aut potest referri ea vox ad fideles, qui revera jam conversi sunt: aut ad homines indefinitè. Priori modo si accipiatur, assumptio erit falsa: nec enim de fidelibus agitur à Propheta, qui convertuntur. sed de infidelibus qui non convertuntur. Sin vero secundo modo accipiatur, negatur propositio: Secundo autem modo accipi, exponunt tandem adversarii: *Nos, inquiunt, contendimus, multos, quos interna actione ad conversionem Spiritus vocat, & disponit, hoc est, in quibus interne, ut se convertant, operatur, posse, nolle se convertere;* adeoque etiam posse actu non converti: quia hic de Israëlitis dicitur, quod aures ad audiendum acceperint, ut se converterent, audire tamen, & videre noluerint. Hæc illi: quo sensu falsa est propositio Nam quamvis multi ad conversionem vocentur, & aures habeant ad audiendum, & tamen non audiant; non propterea tamen sequitur, conversionem non fieri in iis, qui convertuntur, omnipotente Dei actione, & ut loquuntur, per vim irresistibilem: quia plura ad conversionem sunt necessaria, & plura à Deo adhibentur in iis, quos convertit, quem vocatio, & orta inde attentio & intelligentia, quæ auditu & visu hic notantur: quia præterea requiritur regeneratione, seu donatio cordis novi, & ablatio cordis lapidei: ut

dei: ut in superioris objectionis solutione demonstravimus. Sed excipiunt adversarii: oculos habere ad videndum, aures ad audiendum, gratiam regenerationis ac conversionis, qua possunt converti, significat: ut etiam nostri exponunt, Deut. 29. v. 4. *Sed non dedit vobis Iehovah cor ad sciendum, & oculos ad videndum, & aures ad audiendum usque ad hunc diem.* Sic etiam Ezech. 12. accipi debere contendunt. Verum respondemus non sequi: quia phrasis eadem quidem est, sed sensus diversus ob diversas loci circumstantias. Nam Deut. 29. Verba illa non possunt accipi propriè, de attendendi & intelligendi potentia, atque scientia simpliciter: sed synecdochicè, de ea auditione, visione, ac notitia, quæ conjuncta cum vera fidei, & charitatis obedientia: nam præcedentia hoc demonstrant, v. 2. & 3. *Vos vidistis omnia, quæ fecit Iehovah ante oculos vestros, in terra Egypti, probationes illas maximas, quas viderunt oculi tui, signa & prodigia illa maxima.* quibus proximè subjungitur: *Sed non dedit vobis Deus, &c.* Similia etiam loca de visu, & auditu operum, & verborum Dei extant, Deut. 4. v. 2. 9. 11. & 7. v. 18. & Exod. 19. v. 16. & 20. v. 19. Ac propterea non propriè, sed synecdochicè verba Mosis, Deut. 29. accipienda esse, res ipsa demonstrat. Hoc vero loco Ezech. 12. v. 2. alia ratio est, quia de visione, & auditione, cum obedientia conjuncta, intelligi non posse liquet: quia vocantur discretè rebelles. Ideoque oculos ad videndum, & aures ad audiendum habere nihil aliud hic notat, quam ex institutione verbi, facultatem habere ad audiendum illud, attente, atque intelligendum officium: sed tamen contumaciter, ac contra conscientiam rebellarunt; quemadmodum iis exprobratur, Ezech. 3. v. 7. *Domus Israel non cupit audire te, quia ipsi non cupiunt audire me.* Nam tota domus Israel duri fronte, & duro corde sunt, & cap. 5. v. 6. *Mutavit judicia mea in improbitatem, magis quam gentes, & statuta mea magis quam terræ, quæ in circuitibus ejus sunt, quia judicia mea reprobaverunt, & in statutis meis non ambulârunt.*

Sed quod dicimus, ad rectam obedientiam, & fructus resipiscientiæ bonos proferendos, requiri regenerationis gratiam, qua Deus det cor novum; objiciunt: talem nihilominus posse non ambulare in statutis Dei. Quando enim dicitur. Ezech. 11. v. 19. *Deum daturum eis cor, ut in statutis ejus ambulent: explicandum, ut finis tantum dationis exprimatur: ut autem eum finem certò obtineat, Deum omnipotente actione effecturum, id verò non dicitur.* Hæc illi. Verum in hac exceptione, adversarii, in angustias redacti, insignem produnt immodestiam; & quod aures habeant ad audiendum, sed audire recusent Scripturæ sententiam: siquidem ex prophetæ verbis apparet, obedientiam non tantum ut finem: (quemadmodum asserunt) sed etiam ut effectum Dei, ex novo corde secuturum, denotari: idque probatur primum ex verbis antecedentibus, præcedente v. 18. *amovebunt, (inquit) omnia detestabilia ejus, omnesque abominationes ejus ab ea.* Quibus verbis ambulaturos in statutis Dei, prædictur. Causa autem hujus effecti ita describitur vers. proximo 19. de quo inter nos agitur. *Nam, inquit, Dabo ipsis cor unum, & Spiritum novum ponam in medio vestri, & amovebo cor lapideum à carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in statutis meis ambulent, & judicia mea custodiant, & faciant ea;* & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus; Ideoque conjunctio illa, ut, eventum & effectum denotat, ut alijs sollet, 2. Cor. 1. v. 17. & 7. v. 9. Apoc. 8. v. 12. quia causa redditur præcedentis, ac propositæ vers. 18. obedientiæ. Idem secundò patet ex hoc vers. 19. Nam in illis quibus Deus dat cor novum, & Spiritum novum, & amovet cor lapideum, & dat cor carneum, hoc est, molle, in illis inquam efficit certò obedientiam. Nam sublata causa, tollitur effectus. Causa autem cur obedientiam multi vocati non præstent, sed sint rebelles: est cordis eorum duritia: quæ fuit in Judæis, quod Ezech. cap. 12. v. 2. (de quo disceptatur inter nos, & adversarios) Deus perstringit. & cap. 2. v. 3. 4. 5. *mitto ego te ad filios Israelis* (sic Judæos intelligit hoc loco,) *ad gentes rebelles, quæ rebellarunt contra me, qui ut patres ipsorum defecerunt à me, usque ad hunc ipsum diem;* & *ad filios duros facie, & obfirmatos corde ego mitto,* &

cap. 3. vers. 7. *Domus Israel non volunt audire te, quia non volunt audire me:* Ecce inobedientiam eorum indicat Deus; causam verò declarat proximis verbis, *quia tota domus Israel, sunt obfirmati fronte & duri corde.* Præterea idem etiam probatur ex connexa promissione: quorum enim Deus est Deus, & quos Deus pro suo populo, regenerans agnoscit, illi non sunt rebelles; sed obedientes, & Deo grati ac peccatorum eorum non recordatur amplius, Jer. 31. v. 31. ad 35. & Heb. 8. vers. 10. 11. 12. At omnes illi quibus Deus dat Spiritum novum, & cor carneum, eorum etiam Deus est, & illos Deus pro suo populo agnoscit. Ergo, illi non sunt rebelles sed obedientes, & Deo grati, ac peccatorum eorum non recordatur amplius. Ideoque illa verba, *ut in præceptis meis ambulent,* non finem tantum: sed effectum Dei eventurum notant. Idem denique clarissime Ez. cap. 36. (ubi eandem omnino promissionem Israëlitis, hoc est, Judæis factam repetit,) demonstrat, vers. 25. 26. 27. 28. *Et aspergam super vos aquas mundas, & mundabimini וְתִהְרָתֶם ab omnibus impuritatibus vestris. & ab omnibus stercoreibus vestris,* hoc est, (ut interpretantur,) stercoreis diis, mundabo vos. En expressè Deus dicitur facere, ut in statutis ipsius ambulent: hoc enim mundare est à sordibus peccati, liberare mentem, animum, actionesque. Causa deinde subjicitur proximis verbis: *Et dabo vobis cor novum, & Spiritum novum dabo in medio vestri, & amovebo cor lapideum à carne vestra, & dabo vobis cor carneum:* & *Spiritum meum dabo in medio vestri, & faciam, quod in statutis meis ambulabit, & erit mihi populus, & ego ero vobis Deus.* Idemque demonstrat perspicue versus proximus 29. *Et servabo vos ab omnibus impuritatibus vestris:* ubi expressè obedientiam Judæorum futuram, effectum Dei certum statuit. Quare ex hisce satis superque liquet, Deum non solum cordis novi donationem promittere, sed etiam obedientiam, tanquam cordis novi fructum in conversione efficere. Ac propterea Deus non solum gratiam sufficientem ad conversionem, in iis quos convertere intendit, præbet: sed etiam efficientem. primum, quatenus dat Spiritum novum, & cor novum, & cor lapideum amovet; deinde quatenus verbo excitat ad obedientiam, & Spiritu Sancto adjuvat; partim adversarios refrænando sua potentia: externos quidem, mundum improborum, & mundi hujus principem Satanam: internum verò carnem, seu vitiositatem insitam; partim confirmando fidei & charitatis habitus, sanctis motibus. Cœterum discrimen hic est observandum in modo operationis divinæ, in regeneratione, & in effectione novæ obedientiæ. In priori enim operatur Deus omnipotente actione; cum id quod prædicatione verbi novum cor præcipit, ipsem solus efficit, Eph. 1. v. 19. & 2. v. 8. 9. 10. In posteriori utitur, partim vi omnipotente, quatenus immediate Satanam tentatorem providentiæ suæ fræno coërcet, ne gravius tentet: partim vi potente, sed finita, quatenus mediate per Spiritum novum, & cor novum, seu fidei & charitatis habitus donatos, & conservatos, & deinde per sanctos menti animoque inditos motus, ut obedientiam præstemus, excitat, ac perducit. Ac propterea subdolè adversarii statum controversiæ corruptunt, cum ajunt, Deum non dicere, se omnipotente actione effecturum, ut in statutis ipsius ambulent. Ita enim perperam regenerationis, & novæ obedientiæ, seu bonorum operum effectiōnem confundunt, quasi eundem utriusque efficiendi modum statueremus.

Cœterum quia ad argumenti ex Ezech. 12. v. 2. petiti ac pluribus jam confutati confirmationem, similia loca adferunt, ex Zach. 7. vers. 11. & Esai. 6. v. 2. Item Mat. 13. v. 14. & Actor. 28. v. 25. 26. idcirco paucis adversariorum error confutandus. Primus enim locus, Zach. 7. v. 11. 12. hic est: *Sed renuerunt attendere, & præbuerunt bumerum declinarem, auresque suas aggravârunt, ne audirent, & cor suum posuerunt ut adamantem, ne audiret legem ipsam, & verba quæ mittebat Iehovah exercitum, Spiritu suo per prophetas.* At frustra, inquietunt, instituitur talis querela adversus populū, quorum cor Deus potuit per Spiritum suum emolire, ut atten-

uit attenderent. Sed negamus consequentiam; quia Deus conqueritur de publica protervaque legis suæ, & Prophetarum, (quos ad penitentiam vocantes audire recusabant,) refectione, à qua abstinere non minus, quam Ninivitæ poterant. Nec enim hoc loco de interna ac salutari ad Deum conversione agitur; sed de externis erga proximum officiis, & abstinentia à nocendi proposito, ut vers. 9. & 10. antecedentes proximè ita declarant: *Sic locutus fuerat Februa exercitium dicendo, iudicium verum judicate, & benignitatem, & misericordiam facite quisque cum fratre suo: viduamque aut pupillum, peregrinum aut pauperem, ne opprimitis, & malum quisque in fratrem suum ne cogitate, in corde vestro.* Quis hinc concludat? Potuerunt ab illo scelerato nocendi proposito, & istis externis maleficiis abstinere, & externam disciplinam (Dei beneficiis variis, ac conspicuis, & legis institutione ac prophetarum hortatu, promissis, minisque excitati) exercere; Ergo habuerunt sufficientem, ad salutarem conversionem gratiam. Nam quamvis Deus per Prophetarum prædicationem, interdum hypocritas externa sanctitatis specie superbos, & interni cultus Dei contemptores, acriter reprehendat: plerumque tamen adversus aperte sceleratos querelam instituit, minasque de publicis pœnis proponit, ut eorum voluntariam contumaciam, & pœnarum secutarum justitiam demonstret, & hac ratione electos suos (quasi triticum in paleis latentes) à contagione illorum avertat. Atque hæc de primo loco.

Alter verò est ex Esai. 6. v. 9. Cujus sententia periphrasis repetitur Matth. 13. v. 14. & Actor. 28. v. 25. 26. quibus, inquit, locis Esaias expresse dicit, *Judeos oculis connivendo, auribus graviter audiendo, cor suum incrassando, impediisse suam conversionem, cordisque sui sanationem Voluit itaque Deus eos convertere, & sanare: illi impedire, quod Deus effectum dare voluit. Noluit itaque Deus id operari irresistibiliter. Sed negatur consequentia. Nam loca illa Matthæi & Pauli actor. 28. tantum testantur de contumacia Judæorum, quod illi noluerint converti, & ita servari, quod scilicet notam veritatis doctrinam rejicerent. Deum autem voluisse (hoc est, approbasse ut debitum officium) conversionem, verum est: voluisse verò, hoc est, decreuisse, ac tanquam finem destinatum sibi proposuisse, & intendisse, ut adversarii tradunt, hoc falsum est. Deus enim omniscius, sapientissimus, atque omnipotens, quicquid vult suo proposito, illud assequitur, Ephes. 1. vers. 11. Esai. 46 vers. 10. Si ergo hoc loco ita voluisse, tum necessaria omnia media, ad conversionem (nempe fidem vivam, & resipiscientiam) per regenerationem dedisset, & potuissent credere & resipisci. Sed media illa necessaria iis non sunt data: nec illi potuerunt credere: non solum ob innatam vitiositatem: sed etiam, quia Deus illos magis excoecarat justo suo iudicio: partim quod èa notitia officii, quam habuerant, & quam contempserant, eos privavit: partim quod Prophetam ad eos miserit, cuius rectæ doctrinæ odio exacerbati, se magis magisque opponendo, excæcrarunt, atque obdurarunt: quemadmodum Esaiæ verba, & Johannis interpretatio demonstrant. Sic enim ait Esai. cap. 6. v. 9. & 10. *Dic populo isti, audite audiendo & non intelligitis, & videte videndo, & non cognoscetis: fac pingue cor populi bus, & aures illius aggrava, & oculos clade ne videant oculis suis, & auribus suis audiant, & sanem eos:* Quorum verborum sententia, paraphrastice explicatur à Johanne cap. 12. vers. 39. 40. 41. *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias, Excoecavit oculos eorum, & obduravit corda eorum, ne videant oculis, & intelligent corde, & convertantur, ac sanem eos.* Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam ejus, & locutus est de eo. Haec tenus Johannes. Nam quamvis cognitæ veritatis contemptus, sit sufficiens causa, cur quis non convertatur, ac servetur; sed à Deo justè puniatur, privatione cognitionis, & traditione in mentem reprobam, seu iudicij expertem, & in potestatem Satanæ, 2. Thess. 2. v. 11. & 12. Cognitio tamen privationem illam antecedens, non sufficit, ut quis se convertat ac servetur, sed requiritur præterea regeneratio, seu Spiritus novus, cor novum, & ablatio cordis lapidei. Ezech. 3. & 36. hoc est, sanctificatio mentis, per vivæ fidei; & voluntatis, per sinceras charitatis*

habitum: & adjunctum Spiritus Sanctis auxilium, ut inde possint actu credere in Christum, & Deum ac proximum rectè amare & interius atque exterius in statutis Dei ambulare; sine qua regeneratione, hoc fieri non potest. *Nisi enim quis renatus fuerit ex Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei, Joh. 3. v. 5. quisquis autem renatus fuerit, vincit mundum fide, 1. Jol. 5. vers. 4. non peccat (scilicet peccato dominante) sed servat seipsum & malus ille non tangit ipsum, quominus scilicet servetur: seu non laedit lethaliter: Quo etiam spectat illustris locus 1. Joh. 3. qui natus est ex Deo &c. Quæ sententia adeò clara est, ut eam adversarii partim agnoscere cogantur: partim verò distinctione quadam elabi conantur. Agnoscunt enim cum ajunt hoc modo: *fatemur requiri cor novum, & ablationem cordis lapidei, ad conversionem: fatemur etiam Israëlitas, de quibus Ezech. loquitur, non habuisse cor novum, id est, cor quod conversione sit.* Ex qua adversariorum propositione, & assumptione, conclusio necessario sequitur: Ergo Israëlitæ illi, de quibus Ezech. 12. vers. 2. loquitur, non habuerunt à Deo quicquid requirebatur ad conversionem. Elabi verò conantur cum ajunt, *sed ideo universè perperam negatur: eos habuisse conversionis gratiam.* Sed in eo ambiguitate ludunt. Nam si gratiam conversionis intelligent, quæ ad conversionem actualem sufficiat, (ut status controversiæ flagitat) tum negant quod modo fassi sunt: sin verò gratiam, quæ ad conversionem non sufficiat, intelligent, à scopo inepte aberrant: Illud enim extra controversiam est, conversionis actualis principium esse situm in cognitione veritatis salutaris; idque non solum iis omnibus qui sunt conversi, donatum: sed etiam multis aliis, qui ad conversionem non perducuntur: quosque Deus non convertere omnino decrevit: alioqui quod decrevit, exequeretur: neque enim temerè ac frustra quicquam decrevit. Antequam verò finiamus hujus loci Ezech. 12. tractationem, expendendæ sunt adversariorum distinctiones, quas communisuntur, ut effugiant vim argumenti, adversus ipsos ex Ezech. 3. & 36. petiti, ubi de novo corde in conversione salutari agitur. Prima autem distinctio est gratiae conversionis: deinde altera Spiritus regenerantis: quas cum prolixè & obscurius proponant, clarus ex ipsorum mente exponemus, ac discutiemus. Gratiam enim conversionis statuunt duplex, unam quidem perfectam, ac plenam, alteram verò inchoatam tantum, ac imperfectam seu non plenam. Perfecta ac plena est, inquit, qua Deus conversionem in homine efficit: illaque rectè dicitur, non esse, nisi ubi ablato corde lapideo, novum in homine, id est, carneum, fecit. Inchoatam verò statuunt, qua Deus hominem non plenè ad fidem, & resipiscientiam convertit: sed illius principium donat, vires scilicet sufficietes ad credendum: quod ut ajunt, ubicunque prædicatur verbum, ibi in cordibus eorum omnium, quibus verbum Dei prædicatur, Deum adesse Spiritu suo, & internè, ejus operatione, sufficietes vires suffundere, ad apprehendendum illud verbum prædicatum, ut se convertant.*

Verum hæc distinctio conversionis, & cordis novi, in hac materia vana est: nec enim ex Sacra Scripturæ usu ea deprompta est, de quo usu agitur in locis, quæ adversariis opponuntur, Ezech. 3. & 36. & Jerem. 31. cap. quæ cor novum, quod revera talc est, describunt, quodque lapideum non est: sed cordis lapidei ablationem includit: quo corde novo, in statutis Dei, Deo efficiente, ambulant: quemadmodum antea demonstravimus. Et quod in Novo Testamento nova creatura, 2. Cor. 5. v. 17. & Gal. 6. v. 15. & *novus homo qui secundum Deum,* (id est ad imaginem Dei) conditus est, in iustitia & sanctitate, Eph. 4. v. 24. Col. 3. vers. 10. & *spiritus etiam,* Gal. 5. vers. 16. 17. appellatur: ideoque habitualis iustitia, & sanctitas notatur, cuius effecta ac fructus sunt internæ, ac externæ bonæ actiones Gal. 5. vers. 22. Cui novo cordi, novæ creaturæ, ac novo homini, ac Spiritui, opponitur *cor lapideum,* Ezech. 3. & 36. *homo vetus,* & *caro,* hoc est, peccatum originale, seu vitiosæ, atque inhærentes, agnataeque qualitates prævæ, quæ à suis actionibus vitiosis distinguuntur, ut Col. 3. v. 9. Galat. 5. v. 19. Neque ullo alio in loco conversionis salutaris, & cor novum in sacris literis, pro sola cognitione veritatis (quæ fides

fides historica vulgo dici solet) accipitur, neque eam sufficientem esse gratiam, ad fidem vivam credendum, Deumque recte colendum, ullibi traditur: sed contraria regeneratio ad eam rem (ut ante multis demonstravimus) necessaria est: qua regeneratione, virtutum fidei, & charitatis habitibus donentur, ut habiles atque idonei sint, ad vivas fidei, & charitatis actiones producendas. Ideoque falsum est, quod ajunt, vires sufficientes, quibus credere possint, a Deo dari omnibus iis, quibus Euangelium praedicatur. Quod inde etiam confutatur, quia Scriptura docet, Joh. 12. v. 39 quosdam non potuisse credere, qui tamen a Christo Euangelium audiebant, & miracula ejus videbant. Nam quod ajunt, phrasin illam non posse accipi absolutè: sed pro eo, quod est ab animo alienissimum, hoc est, ut alii tradunt, valde difficile: id inde refutatur, quia dicitur ibidem, quod Deus oculos eorum excæcarat: eaque causa statuitur, cur non potuerint credere, quod scilicet cum veritate cognita, contra conscientiam, prædicationi Christi adversarentur, seque ita excœcarent quodammodo: hinc inquam, Deus justo judicio eos privarit ea cognitione, ac propterea multo minus potuerint credere. Sed aliud effugium jam querunt, Non agitur inquit, eo loco Johannis 12. de iis, qui primitus vocabantur ad Euangelium audiendum, sed qui jam dudum vocati fuerant, & diu multumque Deo vocanti restiterant, eaque ratione animum ita obfirmaverant, ut de ipsis verbis dico potuerit, quod non potuerint credere. Si enim is, cui nova potentia semel data est, abutatur eadem, & male agendo novum peccandi habitum sibi comparet, & quasi secundo se impotentem reddat: non dicimus ei semper novas rursus vires a Deo dari, ut singulis momentis credere possit quando velit; sed tantum ei, qui spreti Euangelii nondum reus est, antequam pœna Euangelio denuntiatæ mancipetur, vires a Deo sufficientes primùm dari afferimus, quibus credere, & sic pœnam denuntiatam evadere possit. Sed hoc effugium nihil juvat adversarios: primùm quia jam ante ostendimus, solam notitiam veritatis non esse sufficientem, ut viva fide credatur; & fructus boni proferantur: quemadmodum Christus docet, Matth. 13. v. 20. ex iis, qui cum gaudio verbum accipiunt, sed radice carentes fructum ferre non potuerunt. imo v. 19. quidam sunt, qui audiunt sermonem dergno illo (hoc est Euangelium) & non intelligunt, & venit ille malus, & rapit quod satum est in corde ipsius, hoc est, mente. Ergo non omnibus qui busprædicatur Euangelium primùm, intelligentia illius, multò minus sufficientia ad credendum media, donantur. Præterea cum Judæis multis Euangelium primùm prædicatum fuerit, cognition tamen Euangeli, hoc est, veritatis illius notitia, iis non est data, multò minus sufficiens gratia ad credendum. Nam Rom. 10. v. 1. ait Apostolus: testor de ipsis eos Zelum Dei habere, sed non ex cognitione: nam ignorantes Dei justitiam, & propriam justitiam studentes constituere, justitiae Dei non fuerunt subjecti. Quare hinc concludimus, distinctionem illam conversionis, & donationis cordis novi, in perfectam seu plenam, & in inchoatam, non pertinere ad argumentum solvendum ex Ezech. 3. & 36. & Jerem. 31. quo demonstravimus promitti a Deo cordis novi donationem, & lapidei ablationem, ad conversionem salutarem necessariam, quæque conjunctam habeat remissionem peccatorum, & pacem cum Deo, Jer. 31. v. 33. 34. & liberationem ab omnibus impuritatibus, Ezech. 36. vers. 29. ideoque & vivam fidem promitti, sine qua haec non possunt existere, Rom. 5. v. 1. Heb. 11. v. 6. 1. Tim. 1. v. 5. Jacob. 2. v. 19. 20. Atque hoc etiam modo altera adversariorum distinctio tollitur, quæ verbis diversa, eodemredit, cum ajunt: Spiritus regenerationis duobus modis dicitur, vel quatenus regenerat, hoc est, ad regenerandum in homine operatur: vel quatenus jam regeneravit, & opus suum, hoc est, regenerationem perfecit, id eoque ejus dicuntur facti particeps, vel ii, qui regenerantur: vel ii qui adhuc regenerantur. Verum quod statuunt Spiritum S. ad regenerandum in iis etiam operari, qui nunquam regenerati sunt, quia Spiritum regenerantem impediunt, falsum est. Nec enim Spiritus Sanctus finem sibi proponeat ac decernit, quem non assequatur: quia sapiens atque omniscius frustra non agit: & regeneratio, opus ipsius integrum est, non partim ab ipso, partim ab homine proma-

nans: neque regenerare volentem homo impedire potest: quia regenerando aufert cor lapideum, Ezech. 3. & 36.

Atque haec de hujus loci Ezech. 12. vers. 2. contra adversariorum perversionem vindicatione. Atque ita expendimus eas objectiones, quas vario abusu Scripturæ, ab illius authoritate, ac sententiis depromunt. Superfunt aliae à rationibus ductæ; quæ etiam ad pleniorem hujus materiæ intelligentiam, & ad fraudes adversariorum retegendas, examinande.

Quarum prima haec est: Actus obedientiæ non potest esse is, qui producitur ea efficacitate, qua positæ, non potest non existere actus. At actus quem Deus in conversione nostri, in nobis producit, est actus obedientiæ. Ergo ille non producitur ea efficacitate, qua posita non potest non existere actus.

Verum ut de majori nihil dicam (quam falsam esse Angelorum, Psal. 103. vers. 21. obedientia evincit) paralogismus est ignorantis elenchi: quia aberrant a scopo: concludunt enim, non ejus, quod statuimus, oppositum (ut in vero Elencho fieri debebat) sed quod controversia caret. Nam quamvis conversionem ad fidem, & charitatem habitualem fieri omnipotente Dei actione, qua ab eo solo in nobis, sine nobis (hoc est, sine actionis nostræ concursu) cor lapideum aufertur, & novum datur (cum Ezechiele cap. 3. & 36. & Apost. Ephes. 1. & 2.) statuimus: actualem tamen fidem & charitatem (hoc est, actionem credendi in Christum, & Deum amandi) non dicimus fieri immediatè, omnipotente Dei actione: sed mediataè quatenus homines habitibus fidei, & charitatis, a se, ad credendum & amandum Deum, factos habiles, atque idoneos, verbo suo exteriorius docendo, & Spiritus efficacia interius confirmando, excitat accommodatè, ad fidei & charitatis actiones producendas. Ac quamvis Euangeliō primū proposito, ad fidei & charitatis actiones excitet, & ea propter carnis reliquias, & tentationes Satanæ & mundi possint non existere; Deus tamen ita gubernat sapienter, ac potenter renatos, eosque confirmat, ut fidem & charitatem habitualem exerant, hoc est, ut revera credant in Christum, & Deum diligant. Neque enim ut adversarii nobis affingunt, actiones fidei & charitatis soli Deo adscribimus, quasi ab ipso solo nobis imprimerentur omnipotente illius actione: sed, quemadmodum habituum fidei, & charitatis, Deum solam esse causam: homines verò tantum subiectum statuimus: sic contra actionum fidei & charitatis duas causas agnoscimus, subordinate, ut supra ostendimus: primam quidem ac remotam Deum, partim quatenus habitus illos nobis indidit regeneratione, quibus habiles atque apti sumus, ad actiones fidei & charitatis edendas: partim quatenus verbo suo, & Spiritu nos adjuvat, ac confirmat: secundam verò ac proximam causam, esse hominem renatum: non enim Deus credit in nobis, sed nos credimus virtute Dei, qui & vires ad illud dedit regeneratione, & verbi & Spiritus sui auxilio. Credere enim actio est immediata creditis hominis. Ceterum hic observandum est: quod illam actionem fidei quam in prima conversione Deus intendit, ac destinat efficere, certò etiam efficiat; verum, si quando postea officii nostri (nempe auditionis, & meditationis verbi, usus sacramentorum & invocationis Dei &c.) negligentiæ peccemus; non semper proposito Euangeliō sequitur fides actualis; sed interdum Deo, Spiritus auxilium ad tempus ab ingratis subducente, & carnis, Satanæ & mundi temptationibus habenas laxante, fidei actiones impediuntur: & dubitationes fidei adversæ oriuntur. Veruntamen Deus pro fideli sua clementique fœderis novi promissione, nobis ad tempus ita castigatis, succurrit, ne succumbamus, & temptationes temperat, ac Spiritus auxilio confirmatos, victores reddit, cuius rei exemplum in Davide Psalm. 51. & clara assertio divina est, 1. Cor. 10. 13. Tentatio vos non cepit nisi humana, fidelis est autem Deus &c. Deinde & illud non est prætereundum, quod ut propositio Syllogismi objecti ad rem propositam non facit; eamque falsam esse, exemplo obedientiæ angelorum ostendimus: falsa est etiam illius ratio, quam ei firmam dæ adjungunt, cum dicunt: quod actus obedientiæ sit actus voluntatis liberæ ab ipsa (quatenus principium electionis est) elicitus. Nec enim, quod falso hic statuunt, omnis obedientiæ actus ad voluntatem pertinet.

pertinet : sed quidam ad intellectum , idque inde liquet , quia virtutes harum facultatum sunt distinctæ , ideoque propriæ utrumque sunt actiones , obedientiæ divinitus imperatæ : ut enim vivæ fidei habitus , virtus est mentis : sic obedientiæ fidei , qua actu credimus , est mentis actio . Nec enim in voluntate est , ut in subjecto : neque à voluntate , ut causa efficiente : sed in mente ; ut subjecto suo , & à fide habituali illius promanans ; ut supra ostendimus . Quam fidei obedientiam actualē , ut mentis conscientia rectam iudicat ; sic consequens voluntas (charitatis habitu donata ac renovata) eandem , ut bonum debitumque Deo officium amat , eaque delectatur , ut enim mens regenita credit ; sic voluntas quatenus regenita , actioni fid ei non adversatur , ullo odio : sed eam diligit , & carnis cupiditates Spiritui repugnantes , Galat . 5. vers . 16. Dei ope accedente reprimit , ac superat ; quia non caro , sed Spiritus in renatis (hoc est , vivā fide & charitate habituali præditis) dominatur , Rom . 6. vers . 4. 5. 6. 14. & 1 Ioh . 3. vers . 9. & 5. vers . 18. Quare à vero aliena est adversariorum sententia , qua ajunt , Quod voluntas , actus fidei causa proxima , immediata , & physica sit . Hanc autem intelligunt quæ Ethicæ opponi solet , quæ mediata , & suasionibus constat . Nec enim voluntas vi naturali insita , sed regenita , ut volunt , immediate credit . Regenita autem voluntas , non est causa efficiens actus fidei : sed causa amans illum actum fidei , & ad verbum fidei porrò audiendum movens . Deinde multo magis à vero recedit , quod dicunt , actum obedientiæ fidei , à voluntatis libera electione oriri : quasi in potestate illius sit , viribus jam ad credendum sufficientibus à Deo acceptis , credere vel non credere ; cum credere sit mentis actio ; voluntatis autem velle : non credere . Atque hæc ad primæ objectionis à ratione petitæ confutationem suffictura speramus : quibus illustrandis ac firmandis etiam responsiones nostræ ad superiora argumenta inservient . Sequuntur nunc duo reliqua argumenta , à duobus enigmib⁹ (ut gloriantur) absurdis : quæ ex sententia nostrarum Ecclesiarum , ut objiciunt , consequantur , deprompta .

Primum est , quod ex ea sequeretur , quod non alii converti possint , quam qui actu & re ipsa convertuntur , ubi observandum , conversionem hic debere accipi , non de notitia Euangelii , & pœnitentia quadam , atque externa disciplina , ad quam pertingere potuissent non pauci , et si ea caruerint ; sed de conversione ab incredulitate , & peccati dominio , ad vivam fidem , atque salutarem resipiscientiam : de hac enim re inter nos controversia est . Negamus autem illud esse absurdum , quod non alii quam qui ita convertuntur (hoc est , viva fide , & salutari resipiscientia Euangelio obediunt ,) converti possint . Nam , quod objiciunt , hoc absurdum esse ex eo colligi , quia alioqui omnes illi , qui non convertuntur , frustra , id est , nullo fine vocarentur ad salutem . Nec enim finis esse potest , ut salventur , quia alijs eandem circa illos efficacitatem Deus adhiberet , quam circa electos . Qui enim vult finem , vult media ad finem certò ducentia . Respondemus primum ; quotquot vocantur ad salutem , non proximè , nec absolutè : sed primum ad fidem & resipiscientiam , eaque conditione , ad salutem vocantur . Marc . 16. vers . 15. 16. Rom . 10. v. 8. 9. 10. Ideoque non propterea necesse est , ut vires credendi reprobis non minus , quam electis Deus tribuat . Finis enim Dei vocantis electos (quos solus Deus novit , non autem ministri Euangelii) destinatus est , ut eos servet : quam ad rem prædicationi Euangelii addit operationem Spiritus Sancti , qua virtutem fidei donat , & ut in Christum credant actu efficit . Eaque gratia ab electione ad vitam fluens , ius est propria : non autem reprobis communis . Johan . 6. vers . 37. 44. 65. Actor . 13. vers . 48. Rom . 8. v. 29. & 30. Neque propterea tamen reproborum à Deo vocatio , frustra est , hoc est , nulla utilitate , nulloque fine instituta : quia utilis est diversis modis . Nam inter eos qui vocati sunt , & ad cognitionem Euangelii adducuntur , quidam minus mali sunt : qui ea vocatione , ab idolatria ac scelerum licentia , ad externam Ecclesiæ societatem & vitæ honestatem , ac probitatem se componunt : eaque modo , secundum quid , ac pro viribus Euangelio obediunt : unde

sit , ut quamvis illis non sit datum , ut viva fide credant , tamen imminutis sceleribus poenæ gradus post hanc vitam minores sint futuri in inferno , Matth . 11. 22. & 24. In iis vero qui malitiosi sunt , ut cognita Euangeli veritate , eam nihilominus oderint , aut contemnant & in peccatis suis pertinaciter procedant , utilis tamen est vocatio illorum : partim ut amplius retegatur eorum contumacia ac malitia ; partim ut Dei gloria illustretur . Primum quidem benignitatis ; quod eos Euangeli vocarit , & veritatis illius notitia donarit : quæ adjuti , potuissent minus peccare , ac secundum quid Euangeli obedire : nempe pœnitentiæ scelerum , ex consideratione foeditatis illorum , & justi judicij Dei : deinde auditione verbi , & vitæ honestate . Deinde ~~magis~~ ^{modus} , hoc est , lenitatis Dei gloria ; in illorum , contra conscientiam , malitia ac contumacia , ad versus Euangeliū , diu in hac vita perferenda . Denique utilis est hæc vocatio , ut gloria justitiae Dei , ob contumaciam eorum , in iis puniendis exercendæ , clarius patefiat . Qua de re sequentia Scripturæ dicta testantur , Ioh . 9. vers . 39. Ego ad judicium veni in hunc mundum , ut non videntes videant , & videntes cœci flant & cap . 3. vers . 19. & 20. Hoc est judicium mundi , quod lux venit in mundum , & dilexerunt homines magis tenebras , quam lucem : erant enim opera eorum mala . qui enim mala operatur , odit lucem , nec venit ad lucem : ne redarguantur opera ipsius . Sic cap . 7. v. 7. Me odit mundus , quia testor ejus opera esse mala , & 15. vers . 22. si non venissim , & non locutus essem eis , peccata non haberent , (scilicet non absolutè , sed comparatè , hoc est , tam magna) nunc verò non habent quod praetexant peccato suo , & vers . 24. Si opera non fecissim inter eos , quæ nemo alius fecit , peccatum non haberent : nunc autem & viderunt & oderunt , tum me , tum patrem meum , Rom . 2. vers . 4. 5. An copiam benignitatis , & tolerantiae ac lenitatis Dei contemni , ignorans benignitatem Dei ad pœnitentiam te ducit sed pro dixit & corde penitente nescio , thesaurizasti tibi ipsi iram , in diem iræ & pœnæ justi judicij Dei . Atque hæc de utilitate vocationis , cum minus malorum ; tum malitiosorum , ac contumaciam eorum , quibus per Euangeliū , & virtutem Spiritus datur notitia veritatis Euangeliū . Eorum vero vocatio , qui Euangeliū prædicatione ad notitiam veritatis illius non adducuntur , non est etiam frustra : quia utilis est , partim ut communis hominum vitirositas eo magis patefiat : cum eam , scilicet suo vitio , in Adamo amissa Dei imagine , acquisiverint : partim ut propria ipsorum ac voluntaria inobedientia convincatur , ad majorem Dei in iis puniendis , justitiae declarationem : quod videlicet Euangeliō vocati , illud attentè audire : aut eo auditio , sacras literas examinare (ut debebant Ioh . 5. vers . 39.) recusarunt , Rom . 2. vers . 3. aut ad pœnitentiam scelerum , doctrina Euangeliū de justitia & judicio extremo stimulati , eam sine metu ullo contemserunt , ut Actor . 17. vers . 31. & 32: aut metu brevi inde affecti , in sceleribus suis nihilominus perfisterunt , Actor . 24. vers . 24. 25. & 26. Quare in nullis Euangeliō vocatis , & tamen viva fide destitutis (etiam si in ea vocatione vires sufficiens ad credendum non acceperint) vocatio divina frustra instituta dici potest . Nam in omnibus vocatis (sive fide historica , ut vocant , hoc est simplici veritatis Euangeliū cognitione donentur : sive ea non donentur) suam tamen habet utilitatem partim communem , partim propriam . Nam (ut claritatis causa , ac memorie facilioris , summatim pluribus ante explicata , nunc concludam) primum in iis qui cognitione Euangeliū prædicti sunt , si malitiosè contumaces sint , & Euangeliū adversentur ; interna eorum malitia amplius innotescit : in iis vero qui sunt minus mali , nec contumaces , sed dociles se præbent , & peccatorum Euangeliū doctrina convicti ad pœnitentiam , & vitæ honestatem , externaque Dei cultum pro virili adducuntur , imminutis hoc modo peccatis , ac vitiorum cursu pristino , minus ac mitius , quam reliqui , nempe contumaces , ob fidei defactum punientur . In iis vero ; qui cognitione ea Euangeliū non donantur : vocatio tamen utilis est , ut eorum voluntaria ac libera partim negligenter Euangeliū , partim improbitas adverterit illud , ut paulo ante ostendimus , pleniū patefiat , ad majorem , justitiae Dei ipsos punientis , decla-

declarationem. Communis verò vocationis eorum omnium, sine vivæ fidei donatione, utilitas duplex est: una quod ea ratione gratia Dei vocantis electis specialis (quod scilicet non solum cognitione Euangelii; sed vivā etiam fide, per regenerationem Spiritus Sancti donentur) comparatè cum reproborum vocatione, amplius declaratur, ad majorem in illis gratitudinem excitandam, ut Matt. 11. v. 25. 26. 27. & cap. 13. v. 11. & Joh. 6. v. 43. 44. & 65. & cap. 10. v. 26. & 27. Rom. 9. v. 22. & 23. Philip. 1. v. 28. 29. unde *fides non omnium*. 2. Thess. 2. v. 2. quod non omnibus detur, sed *electorum* dicitur, Tit. 1. v. 1. *quia quos prae destinavit, eos etiam vocavit*, Rom. 8. v. 30. hoc est vocatione efficaci, quæ efficit id, ad quod vocat, nempe fidem vivam, 2. Thess. 2. v. 13. & 14. quæ *vocatio secundum propositum*, (nempè salutis conferendæ) vocatur ibidem Rom. 8 v. 28.

Altera utilitas est, quod eo modo insita hominibus vitirositas, qua ad vivā fide credendum sunt inepti, ipsorum in primis conscientiis patefiat, & partim etiam aliis, qui ex certis effectis eos in incredulitate morientes, non raro experiuntur. Nam quamvis illud (ut adversarii objiciunt) ex universalis Scripturæ de reprobis sententia non cognoscatur: particulari tamen experientia, reprobi in seipsis, & alii in nonnullis eorum, ordinariè cognoscunt. Nam extraordinarie de nonnullis particularibus reprobis, illud in Sacris literis declaratum constat. Atque ita apparet, universalem illam de reproborum incredulitate, in Sacris literis sententiam, particularem ejusdem experientiam minimè tollere: sed ab ea (utpote subordinata) amplius illustrati. Verū aduersus ea, quæ de credendi in Christum potentia, in Adamo amissa, ante diximus, objiciunt adversarii: Adamum eam non habuisse potentiam, neque habere potuisse; ideoque à posteris in ipso amissam dici non posse, id quod hac ratione aperte demonstrari contendunt: Qui nulla habebat peccata, ille non habebat potentiam verè credendi remissionem peccatorum per Christum: quia aliis habuisset à Deo potentiam credendi mendacio; quia ubi verè creditur remissio peccatorum, ibi verè fuerunt peccata. Atqui Adamus in statu integritatis nulla habebat peccata. Ergo Adamus in statu integritatis non habebat à Deo potentiam verè credendi remissionem peccatorum per Christum. Sed negatur hoc loco propositio, & ratio illius. Nam quamvis Adamus in statu integritatis non haberet potentiam verè credendi remissionem peccatorum præsentium, quia iis carebat; de qua re agunt adversarii; potentiam tamen habebat, qua idoneus erat, ut crederet remissionem futurorum peccatorum. Etsi autem actu id tum non crediderit: inde tamen non sequitur credendi impotentia: sed objecti, ad potentia illius actionem necessarii, hoc est, revelationis Euangelii absentia. Nam si (ut supra ostendimus) Deo placuisset, Adamo futurum lapsum illius, & consequentem gratiam redemptionis per Christum revelare, potuisset actu credere. Quia cæcitas mentis, quæ causa incredulitatis, aberat, & imagine Dei præditus, poterat omni Dei verbo ipsi revelato, ac credendo, & per consequens etiam Euangelio (si ei fuisset à Deo revelatum) credere. Atque ita in hac credendi actione, non mendacio, sed veritati credidisset. Quare corruit adversariorum obiectio. Verū ad aliud effugium se convertunt: primum enim excipiunt. *Esto ramen, statuasur hominem quemlibet, etiam potentiam in Cbrisum credendi habuisse, & amisse; nondum sequitur inexcusabilem eum reddi, cum non facit id, quod sine potentia illa fieri nequit: quia ad impossibile nemo obligatur.* Reponsio est, & propositionem, & rationem illius esse fallam. Nam verum quidem est, ad aliquod impossibile nempè ad illud quod alicui impossibile est per se, sine sua culpa, eum non obligari; Sed ad id quod non per se, sed per accidens amissionis potentia, sua culpa, alicui impossibile est factum, rectè obligari potest; idque apud Deum obtinere, Scriptura demonstrat. Nam certissimum est, observationem perfectam legis esse impossibilem homini post lapsum, & per lapsum, propter carnem, Rom. 8. v. 3. seu innatam peccati originalis vitiositatem: *quia ut non percipit homo animalis ea, quæ sunt Spiritus Dei.* 1. Cor. 2. sic et-

iam intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum; legi enim Dei non subjicitur: *Nam ne potest quidem*, ut Rom. 8. expressè docetur: & tamen ad perfectam illius legis observationem omnes homines nihilominus sunt obligati: quia eam Deus Decalogi lege perpetuâ, & expositione illius repetita sepius, præcepit, & transgressionis illius, omnes arguit, Rom. 3. vers. 20. *ut omne os obturetur, & totus mundus obnoxius fuit iudicio Dei*: idque secundum sententiam legis, qua transgressioni illius condemnationem denuntiat, Deut. 27. v. 26. Quare universaliter verum non esse, quod objectant, ad impossibile nemo obligatur, clarissime appetit. Idque etiam ratione Euangelii, ita probatur. Si Judæi illi (de quibus Joh. 12. agitur) non potuerunt credere, & quidem ea etiam ratione, quia excœcavit Deus oculos eorum, & tamen obligati fuerunt ad credendum, & puniti etiam ob incredulitatem; Ergo falsum est neminem ad impossibile obligari. Atqui verum esse prius, traditur à Johanne cap. 12. de credendi quidem impotentia (non prima, sed aucta, ob cæcitatem immissam, seu privationem notitiae Euangelii datæ, qua erant abusi) v. 39. & 40. obligationem verò ad credendum ostendit mandatum illius vers. 36. & transgressionis mandati seu incedulatatis accusatio vers. 37. ubi etiam observandum est ex Esaï. 53. vers. 1. in eodem loco Johannis causam etiam reddi, cur multi non credant, quod scilicet *Brisium Dei* (hoc est per Metaph. potentia Dei ad salutem, hoc est, potens instrumentum, Rom. 1. v. 16.) *is non sit revelatum*; cum illud speciale sit, non universale ac commune, Dei Euangelio vocantis, beneficium, ut Matth. 16. vers. 17. Petro Apostolo à Patre fuit revelatum Jesum esse Christum ac Dei filium; cum tamen plerique Euangelio vocati, utrumque & Jesum esse Christum, & filium Dei ignorarent; ut ibidem vers. 14. & 15. appareat. Quocirca falsum est, quod adversarii universaliter objiciunt, ad impossibile neminem obligari. Neque juvat illa restrictio, *quod ex persona antecedente positiva, impossibile est*: ut de obedientia legis & Euangelii naturali, post lapsum modo demonstravimus. Quo etiam spectat illud Christi Joh. 6. vers. 44. 45. *Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Scriptum est enim in Prophetis; Et erunt omnes docti à Deo: omnis igitur qui audierit à patre, & didicit, venit ad me:* atqui non omnes, quibus Euangelium primum prædicatur, veniunt ad Christum, hoc est, credunt in Christum: Ergo non omnes illi, quibus Euangelium primum prædicatur, trahuntur à patre. Ideoque neque venire possunt ad Christum, & vers. 60. ait Christus Capernaïtis, aliisque auditoribus: *Sunt quidam ex vobis, qui non credant*, & vers. 65. *propterea dixi vobis, nemo potest venire ad me, nisi ei datum fuerit à patre meo:* ideoque impossibile ipsis fuit, credere, quod necessaria ad fidem tractione, & virtutis fidei donatione, carerent; & tamen ad fidem fuerunt obligati; quia Christus illis fidem mandavit vers. 29. *Hoc est inquit opus Dei* (quod scilicet præcipit) *et credatis in illum, quem ille misit:* & tamen nōrat Christus (cum fidem mandarat) ab initio, eos nec credituros, nec posse credere vers. 64. & 65. Non posse autem credere, quod primi lapsus vitio, ac culpa impotentes essent, & potentia nova, à Deo iis non esset data. Neque temerè tamen mandat: ut ex diversis causis vocationis reproborum, in antecedentibus ostendimus.

Hicce jam confutatis, opportunum omnino videtur, ut adversariorum ulcera ac blasphemiarum retegantur, & paucis gloriam Dei & veritatem Euangelii vindicemus. Sic autem argumento ab impossibili proposito (quod modo refutavimus) subjiciunt: *Et certe, inquisunt: num justus Deus hominem in eternam condemnationem abiecere possit, qui primum reus constitutus est peccati, quod in propria persona non commisit, sed quod ipsius est, per solam imputationem divinam: deinde qui propter hoc peccatum sic imputatum, à Deo punitur impenitentia omnis credendi in Cbrisum, & per consequens mortem evadetur.* Tertiū cui mandatur fides, quam propter inflictam impenitentiam exercere non potest: quamque exercendo, falsum crederet: & quam nō exerceat, graviori condemnationis addicendus sit. *Quarto cui mandatum illud fidei servit ex prima Dei intentione, ut per hoc non erret, sed induretur.* Quanto qui per hanc ipsam

ipsum processum, & administracionem divinam non credit: Theologorum (S. r. p. uras rect. examinantium) conscientias judicandam relinqueruntur. Nobis non tantum excusabilis bujusmodi homo; sed etiam, qui cum homine ita agit, tyrannus saevissimo Ptolomeus tyrannus, & truculentior futurus esse videbitur. Anima nostra transire sit in cœtu talium.

Hactenus adversariorum argumentorum congeries, & in conclusione animi ulcera, ac venenum. Quare argumenta objecta ordine breviter percurremus: quia jam antea in variorum argumentorum solutione copiosius egimus. Primum autem quod statuunt, Deum justè hominem in æternam condemnationem abjecere non posse, qui primò reus constitutus per solam imputationem divinam: in eo si suam proponant sententiam, falsa est: si nostram, caluminia. Nec enim qui damnantur, per solam imputationem divinam rei constituuntur: sed sua culpa, quia in Adamo, ut in principio, ac radice generis humani fuerunt, & in eo peccarunt: ut Scriptura testatur, Rom. 5. v. 12. Deinde, quod secundo loco dicunt, qui propter hoc peccatum sic imputatum, à Deo punitur impotentia omni credendi in Christum, & per consequens mortem evadendi: illud inquam justitiam condemnationis divinæ non confutat. Nam causa promerens hanc impotentiam, non est divina imputatio peccati: sed liberum hominis peccatum, quod justa imputatio illius, & poena consequitur: ut jam suprà multis ostendimus. Quod præterea tertio loco subjiciunt, *ut injustum, quod mandatur fides, quam propter inflictam impotentiam exercere non potest; & quam ni exerceat, graviori condemnationi addicendus sit: Respondetur, non injustum esse, ut Deus fidei obsequium ob homine exigat, qui sua voluntaria culpa ejus præstandi impotentiam sibi acquisivit: quemadmodum superioribus ex lege, & Euangelio, fuisus demonstravimus. Quod verò in hac tertia injustitia objecta specie, interserunt adversarii, quamque (scil. fidem) exercendo falso crederet, illud negamus. Veruntamen, ut res sit clarior, paulò plenius illustranda est. Sic enim probare solent: Quibus Christus sua morte peccatorum remissionem non acquisivit, illi non possunt sine mendacio credere Christum sua morte ipsis eam remissionem acquisivisse. Atqui reprobis &c. Ergo &c. Propositione clara est: quia quod falso est, sine mendacio credi non potest esse verum; quia crederetur ac judicaretur aliter, quam res ipsa est. Assumptionem probant ex hypothesi nostrarum Ecclesiarum & communis sententia, quæ etiam Synodo Nationali definita; qua statuitur, Christum mortuum esse quidem pro omnibus & singulis hominibus electis: non autem pro reprobis; unde conclusionem, ut invictam à nobis concedendam statuunt. Similiter hoc modo ratiocinantur: Quibus peccata propter Christum non sunt remissa: illi non possunt sine mendacio credere in Christum. At reprobis non sunt propter Christum peccata remissa. Ergo, &c. Propositionem inde probant quia credere in Christum nihil aliud est, quam certò statuere ac fidere, sua peccata propter Christum sibi esse remissa; quod videlicet fiducia remissionis peccatorum per Christum obtentæ, sit forma fidei, sine qua fides non est, & per quam propriè fides est. Assumptio autem ex hypothesi nostra & communis Ecclesiarum nostrarum sententia, uti volunt, probatur: unde firmam conclusionem esse contendunt. Sed ad primum syllogism. respondemus, in eo esse fallaciam ignorationis elenchi. Nam probatur non illud, quod à nobis negatum; sed id, quod asserimus: ut enim à nostris Ecclesiis statuitur, Christum tantum mortuum pro electis, in Christum viva fide creditur, non autem pro reprobis: sic etiam reprobis non esse credendum, Christum pro ipsis mortuum. Nemo enim ad credendum falso obligatur: neque Scriptura falso credendum præcipere potest: quia sancta ac vera est. Sed objiciunt nonnulli: fides in Christum, quæ Euangelio ad salutem præcipitur, à Paulo definitur eodem objecto, Gal. 2. *Vivo per fidem filii Dei, qui &c.* Verum negamus, eo in loco à deo definiri: sed fidei vivæ objectum consequens denotari agnoscimus. Describit enim suam fidem, quam jam habebat: qui enim fidei vivæ probè sibi conscientis est, ille inde merito colligit, Christum pro se mor-

tuum. Nam notitia ac fiducia dilectionis, ac mortis Christi pro nobis, fidem non antecedit: sed ejus sensum consequitur tanquam fructus. Ideoque Paulus ut electionis sue, & vivæ fidei sibi fuit conscientis: sic ex eadem verè hoc statuit, Christum pro se mortuum: non autem docet hoc communis esse omnibus, quibus Euangeliū prædicatur.

Ad alterum verò Syllog. quod attinet, negatur propositione illius, & ratio quam ei firmande adducunt. Nec enim verum est, credere in Christum, nihil aliud esse, quam certò statuere, sua peccata propter Christum esse remissa. Nam quod ajunt, fiduciam peccatorum propter Christum remissorum, esse fidei formam: id Sacris literis doceri, non agnoscimus; sed contrà, eam consequentum esse fructum, idque res ipsa demonstrat. Nam si remissio peccatorum est effectum fidem in Christum consequens: Ergo fiducia remissorum peccatorum, (quæ antecedentem remissionem eorum, ut objectum suum præsupponit) multò magis sequitur: At verum est illud ex Rom. 3. vers. 22. 25. cap. 15. vers. 1. Ergo fiducia remissionis peccatorum multò magis fidem consequitur: ideoque causa ac forma fidem constitutens rectè dici non potest. Idque hoc etiam modo constat: Quod reprobis non minus quam electis mandatur, illud non est propriè fiducia peccatorum sibi remissorum per Christum: at credere in Christum, non minus reprobis quam electis mandatur: Ergo. Propositione clara est: quia reprobis peccata nunquam remittuntur: propterea que non possunt etiam verè credere, ea sibi esse remissa: Deinde cum Christus non sit mortuus, ut pro reprobis peccatorum remissionem acquireret: illis nunquam sunt remissa peccata: quia non est in alio salus, neque aliunde peccatorum remissio, quam merito mortis illius obtinari potest: ac præterea cum reprobis propter Christi mortem peccata nunquam remittantur: nunquam verè possunt id credere, eique remissione fidere.

Atqui credere in Christum jubentur ex officio: non igitur credere in Christum, propriè loquendo est fiducia remissionis peccatorum. Neque tamen cum jubentur credere in Christum, falso jubentur credere, sed verum. Fides enim quæ ad remissionem peccatorum obtainendam præcipitur, est agnitus veritatis Euangelij de Iesu Christo filio Dei Ioh. 20. v. 31. omnium vivæ fide credentium servatore, Ioh. 3. v. 16. charitatis effectiva, Gal. 5. v. 6. quæ fides vivæ (mortua opposita, Jac. 2. vers. 20. & 26.) rectè appellatur. Ex cuius fidei vivæ sensu ac conscientia, oritur certa remissionis peccatorum notitia, in mente, & ex ea fiducia illius, in corde: quatenus cor pro voluntate accipitur. Euangelium enim passim, uti notum est, propositionem universalem hanc suggerit: quicunque fide per charitatem effectiva præditus est, ille habet remissionem peccatorum. Conscientia autem credentis assumptionem singularem subjicit: Ego fide per charitatem effectiva, sum prædictus. Unde certam conclusionem colligit; Ergo ego habeo remissionem peccatorum, unde voluntas regenerata fiduciam concipit. Atque hinc fidei effectum ea statuitur, Eph. 2. vers. 12. *In quo habemus libertatem, & aditum cum fiducia, per fidem ipsius, scilicet Christi, ut objecti, hoc est, per fidem in Christum.* & 2. Corinth. 4. v. 13. 14. *& quia habemus eundem Spiritum fidei, secundum illud, quod scriptum est: Credis, & ideo locutus sum, nos quoque credimus, quamobrem etiam loquimur, scientes fore, ut qui excitavit Dominum Jesum, nos quoque per Jesum excitem, & sisstat vobiscum.* Sic Christus Marth. 9. vers. 2. credenti in ipsum paralytico, dicit, *Confide (θάγου) fili, remittuntur tibi peccata.* Quare hisce jam expressis, satis liquet, vanum esse, quod in tertio objectorum membro, adversarii exprobrabant, quod reprobi credendo in Christum (ex nostrarum Ecclesiarum hypothesi) falso credent. Nam credere remissa sibi peccata, ut ostendimus, ad essentiam fidei constitutendam non pertinet: sed effectum illius est consequens: unde in voluntate fiducia promanat. Quod autem quartò objiciunt, mandatum illud fidei reprobis inservire, ex prima Dei intentione, ut per hoc non credant, sed indurentur: illud negamus. Nam jam antè ostendimus, quosdam, qui non sunt contumaces, & rebelles, sed æquiores, hoc mandato, ope

Spiritus Sancti accedente, adduci ad fidem generalem, simplicis notitiae veritatis Euangelii: quam historicam vulgo vocant: quæ inservit iis, non ut indurentur: sed ut quodammodo emoliantur: & ad pœnitentiam scelerum pristinorum adducantur: & peccata eorum atque pœnæ immittuntur. Ad contumaces verò quod attinet, injustum non est, si Euangelium iis proponatur; ut detecta illorum impietate, & in conscientia sua amplius de ea convicti, suo merito, justoque Dei judicio, ea occasione indurentur. Quemadmodum Pharaon Dei mandato sancto, rectaque gubernatione, suo vitio, justoque Dei vindicis proposito induratus demonstratur, Exod. 7. v. 3. & 9. v. 16. & Rom. 9. v. 17. & 18. Quod denique quinto loco subjiciunt adversarii: eum qui per hunc ipsum processum, & administrationem divinam non credidit, justè puniri non posse: in eo nihil adferunt novi à superioribus quatuor objectis: & hypothesibus falsis nituntur ante consutatis. Nam primùm Deus tali simpliciter processu non utitur: quia falsum credere non præcipit: ut tertio membro objecerunt: noque per reliquum processum (quatenus eum exposuimus secundum Scripturas) Deus causa est, cur non crediderint: sed ipsim et suo vitio, aut simplici, quod scilicet in Adamo peccantes, credendi potentia sese privarint; aut duplici, scilicet quod ad id accesserit contumacia voluntaria: ut suprà pluribus probavimus.

Atque ita satis consutatam hanc adversiorum farraginem objectionum arbitramur.

Veruntamen quia adversus ea, quæ de forma fidei objecta ab adversariis diximus, eam non esse propriè fiduciam obtentæ remissionis peccatorum: Scrupulus aliquis ab attentis nonnullis auditoribus est motus, non quidem ratione argumenti, quo usi sumus: sed ratione diversæ formæ fidei à nobis propositæ; idcirco, ut eum plenius eximam, utile fore omnino, ac necessarium existimo, ut rem ipsam penitus, sed succinctè tamen, expendamus. Nobis enim hac in re, sola veritatis illustratio, & adversiorum refutatio, cum timore Dei spectanda. Scrupuli moti sententia hæc est: Si effectivum esse charitatis, sit forma fidei, nullus in ea erit Christi respectus: id quod à natura fidei in Christum alienum. Sed negatur Consequencia: quia Charitas, cuius fides effectiva dicitur, non solum fertur in Deum creatorem: Sed etiam redemptorem, per Christum. Sed rursus excipi potest: Si effectivum esse charitatis, sit fidei forma, tum illud justificationis erit causa: Atqui citra controversiam justificationis non est causa: Ergo nec fidei forma. Propositionis ratio hæc est: quia operatio rei à formæ illius vi promanat: ideoque etiam justificatio fidei, à forma fidei promanat. Verum negatur propositionis consequentia, & ratio illius: quod vide licet eam non demonstret: quia particularis est, non autem universalis: seu de quibuscdam, non de omnibus operationibus vera. Nam operatio est vel naturalis, vel supernaturalis: operatio naturalis à vi formæ suæ oritur: non autem omnis supernaturalis: qualis ea etiam est, quæ à sua causa procedit, non per se, vi interna: sed per accidens, vi externa. Quemadmodum miracula edere, opus est supernaturalis; quod modò per se, modò per accidens efficitur. Nam ut Christus ratione divinitatis suæ operantis, miracula fecit per se, vi interna, Luc. 6. vers. 19. & Joh. 5. vers. 17. 19. Sic contra, cum Apostoli miracula ediderunt, non vi sua, ac potentia formæ suæ, ea effecerunt, Actor. 3. vers. 12. sed accidente potentia Christi qui ad fidem Apostolorum, & nominis Christi (secundum promissum Marc. 16. vers. 17. 18. 19.) invocationem, ea propriè efficit, Marc. 16. vers. 20 & Actor. 3. vers. 16. sic etiam justificatio est effectum fidei, tanquam instrumenti supernaturalis, & per accidens: quia non per se, interna illius vi justificamur: sed per accidens promissionis divinæ gratuitò credenti factæ, Marc. 16. v. 16. Adeò ut propriè Deus causa efficiens; fides verò causa impetrans dici queat: quod videlicet ea justificatio, non à fidei dignitate aut efficacia propria: sed à mera gratuita Dei promissione, & efficacia oriatur. Sed esto, dicat aliquis; sit justificatio fidei operantis effectum, tantum per accidens: saltem erit etiam effe-

ctum tale fidei, quatenus ea effectiva est Charitatis: aut tautum quatenus est agnitus Jesu Christi, filii Dei, Servatoris fidelium. Atqui justificatio non est effectum fidei tantum, quatenus est talis Christi agnitus. Ergo justificatio etiam effectum fidei est, quatenus est effectiva Charitatis: Si negetur assumptio (ut verè negatur) tum ea videtur hoc modo probari: quia aliás sequeretur reprobus, etiam fide sua, quæ huic similis est, justificari. Negatur Consequencia: Quamvis enim etiam talis fides agnitus Jesu Christi in quosdam reprobus cadat: ac generali hac forma fidei, cum electis conveniat: Speciali tamen differt: nempe quia fides eorum non est effectiva charitatis Gal. 5. v. 6. Ideoque species illa fidei non est, quæ justificat, Jacob. 2. vers. 14. & 17. Sola enim illa agnitus Jesu Christi justificat, quæ est effectiva charitatis: Etsi forma generali sua, non autem speciali justificet. Forma enim specialis ratione justificationis, est tantum conditio, in fide justificante requisita; non autem justificationis efficiens, & ut clarissime dicam, agnitus illa Christi filii Dei Servatoris fidelium sola justificat: etsi ea non sit sola, & à forma sua separata: sed habet vim effectivam charitatis connexam, quæ vis non est curatrix, seu causa cooperans ad justificationem, sed res necessaria, ad vivam fidem justificantem constituendam. Fidei enim justificatio, ut ante ostendimus, non oritur ex vi formæ fidei specialis, aut generalis: sed ex Dei libera ac gratuita promissione, vivæ fidei facta: & quidem, quatenus viva fides credit Jescum esse Christum, Filium Dei, servatorem viva fide præditorum, Joh. 20. vers. 31. & Act. 8. vers. 37. Rom. 10. vers. 9. & 10. Neque necesse est, ut quicquid justificationem antecedit necessario, propterea causa sit illius: alioqui pœnitentia fidem necessariò antecedens, & justificationem, etiam causa justificationis esset, non minus quam fides: sic etiam vis effectiva charitatis, ad fidem justificantem constituendam necessaria est; etsi fides non eatenus justificet; sed quatenus est agnitus Christi, servatoris fidelium, ut antea explicavimus. Atque ita hanc de fidei forma sententiam, difficultatum solutione, clariorem redditam speramus. Ut autem ad reliqua adversiorum argumenta procedamus: quia iis responderi à nostris solet, proposito mandato fidei in Christum reprobus reddi inexcusabiles, quod Euangelium sibi non esse prædicatum, aut fætus innocentes esse obtendere nequeant: idcirco nova quædam, uti vocant, argumenta opponunt: quæ ad pleniorum veritatis defensionem, & errorum confutationem (ne quis hæreat scrupulus) etiam sunt expendenda.

Sed altero inquiunt argumento probamus, Deum non posse reprobis (quos vocant) offerre gratiam suam, & salutem eum in finem, ut inexcusabiles eos reddat: quia si eum in finem Deus offerat gratiam alicui, quem gratiæ partipem facere non vult, ut omnis ipsi excusatio extimatur: jam non est, respectu illius votati, verbum prædicatum sermo gratiæ & vita, ex propria, & prima Dei intentione: sed est sermo mortis & condemnatus. Hæc illi. Sed respondemus, primùm, adversarios, & in præmissa conclusione, & in argumenti antecedentis propositione, ei probandæ subjecta, statum controversiæ malæ fide corrumpere. Nec enim nostri statuunt Deum offerre reprobis gratiam absolute, sed sub conditione fidei: atque ita, quemadmodum offert cum conditione, sic etiam cum conditione vult, neque oblatio voluntati ullo modo repugnat. Quare corrigenda est conclusio hoc modo; Deum non posse reprobis offerre gratiam, conditione fidei, ut eos magis inexcusabiles reddat. Deinde similiter corrigendum propositionis illius hypotheticæ antecedens hoc modo: Si Deus alicui, quem gratiæ sine fide partipem facere non vult, gratiam conditione fidei offerat, ut omnis excusatio ei admatur. Hisce jam expositis, Consequentia, quam adversarii necunt, partim vana est: partim etiam infirma. Vana autem est, & à disputatione aliena; quandoquidem id probare conantur, quod ultrò statuimus; nempe, quando Euangelium hominibus reprobis prædicatur, finem illius à Deo intentum, eum non esse, ut eo verbo Euangeli vitam æternam iis conferat; sed ut officium illorum ostendat; & officii præstiti, ac vita connexionem certam. Neque propterea tamen (ut exprobrare solent) reprobos hoc pacto

hoc pacto simulatione falsa deludit; sed verè viam vitæ docet & debitum officium iūs imperat: imò verò, quod absurdum statuunt (quamvis, ut ostendimus, absurdum non sit) ex ipsorum etiam adversiorum sententia idem necessario consequitur, ut res ipsa demonstrat. Nam cum Deus Euangelium proponit, & gratiam conditione annexa fidei iūs offert, quos tamen antea præscit certò nunquam credituros, sed Euangelium perpetuò rejecturos: finis illius prædicationis nullo modo esse potest collatio gratiæ justificationis, & vitæ æternæ; quia alioqui Deus sapientissimus, frustrè ac temerè contra omnis sapientiæ legem ageret. Nullus enim finis ab aliquo sapienter proponi potest, atque intendi, quem nunquam sese assiceturum certò prænovit; hoc enim vanum ac stolidum omnino esse, communī sensu cognoscitur. Deinde consequentia etiam partim infirma est: quia ex antecedente illo non sequitur, verbum prædicatum reprobis, esse sermonem mortis & condemnationis, hoc est, ut adversarii sese exponunt, cuius finis & effectum est mors & condemnationis: & cuius efficiens sit verbum prædicatum, tanquam medium efficax ad id ordinatum. Quia etsi Deus conditione fidei proposita, reprobis offerat gratiam: neque tamen gratiam ipsis incredulis velit dare: inde tamen non sequitur, finem à Deo intentum esse mortem, & prædicatum verbum oblatamque conditione fidei gratiam, esse medium, mortem & condemnationem efficiens, quia mors non sequitur Euangelium & oblationem gratiæ per se, vi illius: sed per accidens, vitio incredulitatis reproborum. Neque Deus eam mortem per se, ut finem intendit: sed justitiæ suæ, in ea, merito incredulitatis inferenda, patesfactionem: quia mors per se malum est: ac propterea finis Dei, summi boni, esse non potest: nec morte delectatur: neque etiam prædicatum Euangelium tanquam medium efficiens mortis sibi proposuit atque intendit. Alio tamen modo, quād adversarii hic intelligunt, ac sese exponunt, verè dici potest, verbum prædicatum, etsi ex Dei intentione, scopus illius non sit mors: reproborum tamen eorum, qui pereunt, ratione, esse eventum. Atque hoc sensu revera verbum prædicatum reprobis est verbum mortis, ac condemnationis: quemadmodum idem Apostolus disserit demonstrat. 2. Cor. 2. v. 15. 16. *Nam Christi bonus odor sumus Deo: in iis qui servantur, & in iis qui pereunt. his quidem odor mortis ad mortem: illis verò odor vita ad vitam: ubi diligenter observandum est eventum utrumque intelligi; non verò effectum.* Nam quamvis vitæ, ratione prædicati à Paulo Euangelii, fuerit effectum in iis, qui servantur fidelibus: hoc tamen in loco non ita consideratur: sed tantummodo, ut consequens illius eventus. Quemadmodum altero membro, mors non est effectum odoris Euangelii, in iis qui pereunt: sed tantum eventus, ex contemptu Euangelii, non ex vi Euangelii promanans. Sed secundo objiciunt. Quibus verbum suum Deus prædicari vult, ut occasionem ab ipsis habeat, justitiam suam vindicatricem exercendi; illis ea intentione prædicari vult, ut sit verbum condemnationis, non ut sit verbum gratiæ, & salutis. Atqui Deus vult verbum suum prædicari, eum in finem reprobis, &c. Ergo. Respondemus primò, distinctione antecedentis partis propositionis, *quod justitiam vindicatricem exercere alicuius occasione*, vel simpliciter, vel secundum quid accipi possit. Priori modo non convenit rejectioni Euangelii à reprobis. Nam ante Euangelium, ab iis auditum, nedum rejectum, Deus justitiam habet causam exercendi justitiam suam vindicatricem, ob peccatum in Adamo commune, & propriam atque innatam singularem vitiositatem, culpa ipsorum acquisitam: post Euangelium vero rejectum, non primum redditur homo justitiæ vindicatrix obnoxius: sed tantum ratione majoris gradus illius obligationis, ob culpan accendentem novam ad veterem atque antecedentem. Quibus jam explicatis, negamus hypotheticæ propositionis consequentiam: Nec enim ex antecedente consequens necessariò sequitur. Nam quamvis Deus intendat justitiam suam vindicatricem in iis, quos prædicatum Euangelium rejecturos præscit, exercere: non propterea tamen verbum prædicatum, ex intentione Dei, est verbum condemnationis, scil. efficiens, ut adversarii in-

telligunt. Nec enim Euangelium condemnationem efficit unquam: sed reproborum inobedientia, qua rejiciunt Euangelium, causa est per se. Ideoque condemnatio effectum non est Euangelii; sed tantum, per reproborum culpam, consequens adjunctum. Ideoque condemnatio non intenditur, ut sit Euangelii effectum; quemadmodum paulò ante ex 2. Cor. 2. demonstravimus.

Veruntamen rursus hisce occurrunt adversarii hoc modo: *Qui verbum suum iūs prædicati carat, quibus gratiam nullam facere, ne potentiam quidem credendi (quam ipse per pœnam iūs eripuisse dicitur) restituere vult; unde fit, ut iis, quibus verbum prædicatur, non possint non verbum prædicatum rejicere: ex illius intentione, verbum prædicatum est verbum, non gratiæ, sed condemnationis.* Atqui Deus, cum verbum suum curat prædicari reprobis, curat prædicari iūs, quibus gratiam nullam facere, & ne potentiam quidem credendi, (quam ipse per pœnam iūs eripuit) restituere vult; unde illos rejicere verbum necesse est. Ergo, &c. Respondemus primùm ad propositionem, distinctione antecedentis: quia nolle gratiam facere, accipi potest, vel absolute sive crederent, sive non crederent: vel ob incredulitatem. Priori modo non statuunt nostri. Nam Euangelii doctrina universalis ac constans est, *quicunque crediderit, salvus erit.* Marc. 16. v. 16. Sed secundo modo; ut ibidem docetur, *qui non crediderit, condemnabitur.* Deinde, quod addunt, *unde fit ut iis, quibus verbum prædicatur, non possint non rejicere:* si vocem illam, (*unde*) statuant propriam primamque causam; tum falsò illud nobis affingunt. Nec enim causa illius prima, ac propria, est Deus, per suam pœnam; sed homo reprobis, per suam culpam, ac meritum atque effectum. Ideoque non Deo, sed homini vitium ascribendum. Denique rejectio Euangelii est duplex; una simpliciter; altera vero secundum quid. Simpliciter enim rejiciunt Euangelium illi, qui primùm penitentia doctrina contempta, in pristinis suis vitis hærent & acquiescent; deinde non credunt, Jesum Christum esse Filium Dei, servatorem viva fide præditorum: denique, ad Dei in Christo servatoris charitatem, sunt inhabiles, quales plurimi Euangelium rejiciunt. Alii verò secundum quid tantum, quales illi, qui penitentia ex lege concepta, ac Dei judicis justitia; deinde eatenus credunt Euangeliō, ut statuant Jesum esse Christum, Filium Dei, Servatorem viva fide credentium; & quidem non suis viribus, sed Spiritus Dei, communis secundum quid, cum electis gratia, nempe illuminationis mentis: sed ad Dei, in Christo redemptoris, charitatem (sub qua etiam fiducia salutis continetur) sunt inepti. Qui à contumacibus Euangelii rejectoribus sunt distinguendi. Hisce jam explicatis, in antecedenti, ambiguis, negamus consequiam propositionis. Nam verbum prædicatum non est propterea ullo modo, neque ex intentione Dei (ut adversarii obtendunt) neque contra intentionem illius, verbum condemnationis scil. effectivum, ut perpetuò intelligunt, sicut modo ostendimus. Nam per se est verbum salutis; sed ad salutem requiritur fides, Rom. 1. v. 17. cui accedit consequens reproborum, ob rejectionem illius, condemnationis. Quamobrem confidenter nimis dicunt adversarii, *ratio majoris ex terminis liquet.* Nam termini partim, ut demonstravimus, sunt ambiguë, partim etiam falsi, connexio verò eorum infirma.

Sed objiciunt, *Si verbum gratiæ per accidens, ipsis reprobis est verbum condemnationis: Ergo iūs per se, est verbum gratiæ, & salutis.* Atquis hoc absurdum. Ergo & illud: Respondemus 1. Esse ignorantem elenchi, quia verbum gratiæ, hoc est, quod gratiam annunciat, infidelibus nullo modo, neque per se, neque per accidens, vera causa est condemnationis; ut adversarii intelligunt. Nam phrasis illa, *causa per accidens*, vel propriè accipitur: vel impropriè. Propriè quidem, cum præter intentionem efficientis, aliquid ab eo sit; quemadmodum fodens agrum culturæ tantum causa, li- eruat fodiendo thesaurum, eumque inveniat, effectum quidem est fossoris, apertio thesauri, & inventio illius: sed quia accidens antecedens fuit depositio thesauri, fossori ignota, & quia non eo fine fodit, (etsi fossione, ut causa efficiente invenit) idcirco dicitur causa per accidens. Secundò impropriè per metaphoram, ac similitudine consequentis e- ventus,

ventus, causa per accidens sumitur pro occasione, effectum aliquod non effidente, sed antecedente, cuius abusu, ac virtutis alterius efficacia, sequatur effectum. Atque hoc modo, multi nostrum dicunt, Euangelium prædicatum, reprobis esse causam condemnationis per accidens, hoc est, occasionem, cuius abusu ac contemptu, merito inobedientiae suæ, ac contumaciam, reprobi condemnantur. Deinde ad propositionem quod attinet, negatur consequentia. Nam quamvis Euangelium sit occasio condemnationis reprobis lapidis, per accidens vitii ipsorum: quod scilicet & impotentiam credendi, & contumaciam suæ sint authores: non inde tamen sequitur, Euangelium post lapsum iis prædicatum, esse per se, ipsis verbum gratiae, & salutis effectivum. Nam quod objiciunt: *Id quod per accidens alicui inest; illud potest ei non inesse;* falsum est: si enim propter accidens inseparabile, aliquid alicui insit; illud non potest ei non inesse, ut si cæcitas alicui insit per accidens, non potest ei non inesse. Quare corrigenda est ratio: *potest inesse, aut potuit non inesse;* atque ita nihil efficiet. Sic enim reprobis per accidens culpa lapsus, & amissionis imaginis Dei, inest impotentia credendi Euangelio; unde tamen non sequitur, posse iis non inesse: quia licet ratione omnipotentiae Dei, accidens illud tolli possit: non potest tamen ratione decreti Dei, nec ratione virium naturæ; sed potuit non inesse, si non fuisset lapsus, neque impotentiam sibi peperisset credendi Euangelio.

Sed excipiunt iterum: *Esto, impotentia sit in iis reprobis, per accidens, propter culpam eorum: ita tamen est in ipsis, ut inflitta sit iis ab ipso Deo. Etenim impotentia non sequitur culpam, ut causam, ex qua emanat physicè, velut calor ex igne: sed ut meritoriam causam, propter quam, à Deo, gratia supernaturali privari homo meritus fuit: unde impotentiam deinde fluere necesse erat.* Ex quibus alias concludere solent. Ergo cum impotentia credendi sit ab ipso Deo, inde sequi, nisi ipse impotentiam illam in homine tollat, & potentiam credendi restituat, non posse hominem jure condemnari: sed Deum, & Euangelium causam fore condemnationis efficientem. Verum ad antecedens quod attinet, prior illius pars ponitur quidem quasi certa; sed non probatur. Nam quamvis homo fuerit suo peccato meritoria causa privationis justitiae originalis, & per consequens potentiam credendi omni Dei verbo: nihilominus etiam fuit causa efficiens illius, quatenus, quasi veneno peccati sui, originalem justitiam expulit: quod Dei ordinazione ita esset data, ut sanctis operibus servaretur: Legis vero transgressione periret. Nam si homo habitum virtutum moralium, crebris actionibus, rectæ rationi consentaneis, acquisitum, perdere potest vitiis actionibus crebro iteratis: & si vitam corporis sibi potest adimere: quidni potuit etiam ex Dei ordinatione, & comminatione, *qua die comedieris, &c.* sibi adimere originalis justitiae vitam, atque habitum. Nam per unum hominem peccatum intravit, &c. Rom. 5. v. 12. Peccando pœnam privationis justitiae meritus est, eamque sibi justo Dei judicio imprudens intulit; ut de peccatis gentilium simile quid asseritur, Rom. 1. v. 27. 28. quod ob impietatem dati à Deo in reprobam mentem, pœnam inferant sibi, & ferant. Deinde, esto (quod tamen probatum non est,) homo sit tantum causa meritoria privationis justitiae originalis, eoque modo potentiam obedienti Deo: inde tamen non sequitur, Deum propriè esse causam impotentiam, & hominem non posse ob impotentiam condamnari. Nam Deus est causa potentiam, homo causa impotentiam, quia suo merito eam impotentiam acquisitam, vit: Deus vero ut justus judex, potentiam, propter hominis culpam, illi abstulit, & hominem in sua imponentiam reliquit. Sed exemplum urgent politicum à iudiciis humanis desumptum: si judex ob meritam culpam aliquem excecasset, non posset ab eo justè exigere ut videaret; & quidem pœna capitis proposita, nisi videret. Sic etiam cum Deus hominem obedienti potentiam privarit, non potest ab eo exigere, ut obediatur: & si non obediatur, justè punire: nisi potentiam obedienti ablatam restituerit. Sed negamus hæc comparata esse paria: ad videndum enim homo non est absolutè obstrictus, nec legibus etiam magistratus: sed ad obediendum Deo, homo est natura, & ab-

solutè obstrictus. Deinde differentiam inter humana & divina judicia justa, ex superioribus constare satis arbitramur. Nam illud inter nos, & adversarios controversia caret, hominem sua culpa amississe potentiam servandi perfectè legem Dei: deinde Deum eam potentiam in hac vita nullis hominibus infidelibus (imò nec fidelibus) restituere: & tamen lege sua, eam obedientiam, additâ condemnationis transgressoribus pœna, præcipere; & quidem justè: justeque infideles propterea condemnare, Deut. 27. v. 26. Rom. 3. v. 19. Deinde iis, qui ob cæcitatem quoque promeritam, sua culpa, & à Deo inflictam, non poterant credere, Ioh. 12. v. 39. & 40. mandatur tamen ut credant, vers. 36. & reprehenduntur, quod non credent, vers. 37. & exitium eorum justum declaratur, vers. 40. ut supra etiam ostendimus. Ac propterea falsum est, quod toties inculcant adversarii, Deum non eos justè ob inobedientian punire, qui suo merito obedienti potentia sunt privati. Deum enim justè id posse ex lege & Euangelio demonstravimus, ubi interim observandum est, præter impotentiam parendi legi & Euangelio, esse in reprobis actus obedientiam contrarios, ac voluntarios: à quorum multis, vel omnino, vel partim poterant abstinere: Et quamvis potentia credendi, ac viva fide destituantur, fide tamen historica donata, ea poterant non ita abuti, quemadmodum solent; & ea carentes, poterant prudenter *τρέπειν*, nec contraria Euangelio (utpote argumentis necessariis destituti) credere, sed assensum sustinere.

His jam refutatis, tertia probatio quam adferunt spectanda. Cui, inquiunt, eo fine offertur verbum ut rejiciat illud, & respiciat; ei non potest adimi excusatio, cum illud rejicit. At qui cui eo fine offertur verbum, ut per eam oblationem excusatio omnis adimitur, ei offertur eo fine, ut rejiciat. Ergo ei non potest adimi excusatio, cum illud verbum rejicit. Verum falsa est assumptione; quamvis enim Deus offerat, eo etiam fine reprobis Euangelium, ut eò magis inexcusabiles reddantur: non propterea offert eo fine, ut rejiciant: hoc enim peccatum est. Deus autem peccatum non intendit: quia malum est, legi ipsius repugnans: id quod summè bonus approbare non potest: sed ut prava ac latens rejiciendi Euangelii in reprobis propensiō patefiat; & ut rejectionem verbi, ab iis fieri permittat: atque ita magis inexcusabiles reddat, ad justitiae suæ, in iis magis excœcandis, & merito puniendis illustrationem. Quemadmodum, Joh. 12. v. 37. 38. 39. & 40. & 2. Thess. 2. v. 10. 11. 12. docetur. Nam quamvis hisce in locis, excœcationis finis videatur statui, reproborum ignorantia, & impenitentia, Joh. 12. vers. 40. & credere mendacio. 2. Tess. 2. vers. 11. revera tamen finis non statuitur; sed eventus justo Dei judicio permisus, denotatur. Nam quod dicitur hic (2. Thessal. 2.) *ipsi mittere efficaciam erroris, ut ipsi credant mendacio;* hæc missio metaphoricè permisso est: non otiosa tamen, sed judicialis, qua privat Euangelii contemptores sua notitia, & Diabolo mendaciū authori, ac seductori, illiusque instrumentis habendas laxat, ut ita permittat eos credere mendacio ac justè deinde puniat. Nec enim Deus fidei mendaciorum est author: quia illius justus est ultor: author autem illius eset, si finis Dei eset ut crederent mendacio. Ex quibus omnibus satis liquit, finem oblati à Deo reprobis verbi Euangelii, non esse, ut illi rejiciant, sed tantum eventum; quem Deus permittere vult, bono gubernationis modo, ad bonum finem, ut eo magis inexcusabiles reddantur. Quare rectè à nostris dictum, Deum verbo Euangelii non offerre gratiam suam cuiquam, eo fine, ut eam rejiciat: nec absolute, sed sub conditione fidei, & resipiscientia. Sed adversarii regerunt, hoc modo: 1. *Qui offert gratiam suam sub conditione, per se, siue ex pena ab eo ipso, qui offert, jam ante inflictam, impossibili eis quibus offertur: ille offert illis gratiam, eo tantum fine, ut rejiciant.* Atqui Deus offert gratiam sub conditione, per se, ex inflictâ ab ipso pena, impossibili reprobis, quibus offertur. Ergo eo fine offert, ut eam rejiciant. Respondemus, assumptionem esse falsam: nec enim per se conditio gratiae est impossibilis, sed per accidens vitii reproborum, quod lapsus sui culpa potentiam conditionis præstandit, amiserint: ut supra ostendimus. Ideoque falso (quasi

sò (quasi essent eadem ,) componuntur ista; per se impossibile, & ex pena inficta. Nam quod impossibile reprobis poenam, illud per accidens culpæ eorum , propter quam inficta pena , est impossibile. Deinde impotentia hujus causa prima, ac præcipua, ex qua oritur, est hominis culpa; Ideoque non ex Deo , sed ex homine est. Hic enim origo est, qui causa & amissionis potentia credendi prima , & rejectionis Euangeli sola. Ea enim effectum est hominis, non Dei. Sed secundum syllogismum objiciunt hujusmodi: qui offert gratiam suam, eo fine , ut in iis , quibus offertur, principalem suum finem ab æterno constitutum assequatur, ille offert, ut rejiciatur. Atqui Deus offert reprobis eu fine gratiam, ut in iis principalem suum finem ab æterno constitutum assequatur. Ergo. Respondemus, propositionem esse falsam Nam certum est electis offerri Dei gratiam, ut principalem finem assequatur : & tamen non offerri , ut rejiciatur, caret controversia. Quare corrigenda est propositio: Si Deus offert gratiam suam reprobis eo fine, ut in iis principalem suum finem ab æterno constitutum assequatur, offert ut rejiciatur. Atqui ita rursus propositio est falsa. Nam quod ajunt, prædicationem verbificatione reproborum esse medium tendens ad declarationem justitiae Dei vindicatrix: Verum est. Sed quod inde colligunt, vanum : Sic autem inferunt: qui finem illum principalem suum assequi non potest in reprobis, nisi ab ipsis verbum rejiciatur, ille cum offert verbum & gratiam suam iisdem, ut finem istum suum assequatur, ideo offert, ut rejiciatur. Atqui Deus finem istum suum principalem assequi non potest in reprobis, nisi si verbum rejicerent. Ergo. Negatur propositio: quia in prima Logices principia, nempe finis definitionem impingit. Nititur enim hac falsa hypothesi, quod omne id, fine quo efficiens finem suum principalem assequi non potest, sit finis: cum contra finis sit causa, cuius gratia res est: ideoque bonum est, & via sua causam efficientem, ut ipsum assequatur, ad efficiendum movens. Alioqui si adversariorum hypothesis vera esset; quandoquidem chirurgus vulneratum curans finem suum principalem, in eo, sine illius dolore, assequi non possit: illius curæ finis esset, ut vulneratus dolore afficeretur. Breviter: accidentia subjecta, & adjuncta varia saepe sunt hujusmodi, ut sine iis finis principialis obtineri non possit; & tamen inde non sequitur, ea etiam esse finem, hoc est, causam cuius gratia (seu propter quam intentam) efficiens operatur. Et jam ante demonstravimus, Dei, verbum Euangeli offerentis, finem esse non posse, rejectionem Euangeli; quia nullus sapientis, ac julti finis, est malum: multò minus Dei summi boni & sapientissimi. Sed illa rejectio à reprobis est accidens objectum, circa quod Deus versatur, illud decernendo permittere & regere. Ideoque non rejectio illa, sed permissione ac gubernatio illius justa, finis est Dei Euangeli offerentis, principali, atque ultimo fini, nempe justitiae vindicatrix patefactioni inserviens. Quare prædicati reprobis Euangeli finis dici non potest, ut ab iis rejiciatur: Ideoque nec Deus accusari, ut causa illius: nec reprobi à culpa sua excusari possunt.

Sed objicitur, reprobum suam verbi divini rejectionem excusare posse, ex nostrorum sententia, hoc modo: Qui facit quod Deus vult, ille non peccat: Ego Euangeliū rejiciendo, facio, quod Deus vult. Ergo ego Euangeliū rejiciendo non pecco. Respondemus, fallacia est homonymias. Nam vox velle, aut amare notat, Psalm. 5. v. 5. Deus non est volens improbitatem, hoc est, non amat, seu odit: Cujus amoris Dei signum est mandatum officii nostri, unde vulgo illud voluntas signi vocatur. Hoc sensu, quod Deus vult, non semper fieri, illud sole clarus est. Atque hoc modo verum est, qui facit quod Deus vult, (hoc est, amat ac præcipit) ille non peccat. Atque ita vera propositione existente, assumptione erit falsa. Nam qui rejicit Euangeliū, facit quod Deus non vult, sed quod odit ac prohibet. Secundò vox velle sumitur pro decernere: idque vel efficere vel fieri permittere ac regere, Esa. 46. v. 10. Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fieri, hoc est, quicquid decrevi. Atque hoc sensu accepta propositio est falsa. Quia qui facit, quod Deus vult, hoc est, decrevit non efficere, sed permittere ac justè regere, ille peccat. Nam decretum ac voluntas per-

missionis habet objectum suum peccatum, circa quod versatur. Atque ita assumptio: Ego rejiciendo Euangeliū, facio quod Deus vult, scil. permittere, vera est. Neque hac distinctione voluntates duas in Deo contrarias, (ut falso objicitur) statuimus, quasi esset divisio generis in suas species; sed tantum vocem ambiguam, in sua significata, ex Scripturæ usu, adversariis non ignoto, distinguimus. Voluntas enim interdum amorem, interdum decrementum, & quidem vel effectus boni, vel permissionis mali notat. Unde clare dici posset, distinctione vocis ambiguæ in sua significata; voluntas alia est amoris, alia decreti: Et quidem decreti effectus, aut permissionis. Quare impiorum illa ab adversariis objecta excusatio, vana est & impia. Cui rei illustrandæ Christi crucifixio inservit, de qua Act. 2. v. 23. Hunc definito consilio, & præscientia Dei deditum, cum accepisset, manibus iniquis affixum, interemptis, & cap. 4. v. 27. Congregatis enim sunt verè adversus sanctum filium tuum Jesum, quem unxiisti, Herodes, & Pontius Pilatus cum gentibus, & populis Israel, ut facerent quæcunque manus tua, & consilium prius definierat facienda. Ubi interemptores Christi dicuntur fecisse, quæ Deus pro sua manu, hoc est, potestate, & definito consilio statuerat: & tamen à scelere non excusantur, sed accusantur ejus nomine. Ac quamvis sua providentia Christum iis tradiderit Deus: hoc est, potestati hostium permiserit: tamen alienus est à culpa: illi vero meritò culpandi. Hinc Christus Joh. 19. v. 11. ait Pilato: Non haberes potestatem adversus me, nisi tibi datum esset supernè: propterea qui me tradidit tibi, (nempe synedrium Judæorum) majus peccatum habet: utrique igitur peccarunt, sed Pilatus minus. Nam quod adversarii voluntatem decreti, cum omnipotente voluntate, (ex nostrorum ut statuunt sententia) confundunt: in eo sane non imperitiæ, sed calumnia impingunt. Nam verè à nostris dicitur, quod Esa. 46. continetur, consilium Dei stabit & omnis voluntas illius (sc. decreti) fiet: sed modus præfinitus, non est semper omnipotens vis: sed sapientius gubernatio sapiens, & suo modo potens. Ut enim ab æterno Deus prænovit perfectissimè omnes omnium rerum possibilium consequencias, seu quo antecedente, sive causa, sive occasione, certo aliquid sit consecuturum: ita eum ordinem decreto præstituit seu præfinivit, quo res decreta evenit; idque in decreto permissionis ac gubernationis peccati appetit. Nec enim vi omnipotenti, immò nulla vi, id decrevit efficere: sed sapienti ac justa occasionum gubernatione, permettere in bonos fines. Sic libera voluntatis electione, sine ulla Dei cooperatione, in scelere, hostes Christi ipsum interemerunt. Nec solum in malis permittendis; sed etiam in bonis cooperandis, Dei agendi modus non est semper omnipotens, ut necessitate efficientis effectum procedat: sed saepe sic suo modo potens est, ut effectum certò quidem, sed contingenter oriatur, hoc est, ut libera voluntate hominis potuerit non oriri. Exempli gratia: Deus bonum opus, puta elemosynam pauperibus dandam, hominibus piis ac misericordi animo prædictis, objecto pauperum aspectu miseriabilis, & suauitati verbi, excitat ad officium: quod lubentia animo, sed tamen libero præstant (ut etiam interdum præter officium negligant) idque eo modo contingenter agenti, certo pios illud præstituros, Deus ab æterno prænovit ac decrevit. Quia omnia facit secundum consilium voluntatis sue, Eph. 1. v. 14. Quare non quicquid Deus decrevit, idem omnipotente modo, efficientis constituit. Verum rursus adversarii, ex nostrorum de vocatione reproborum ad salutem sententia, objiciunt, inde sequi scil. Si Deus non det iis potentiam credendi, quibus hoc præcipit, ut credant, ipsum simulat: agere. Videtur enim, inquit, intendere salutem eorum, atque idcirco eos vocare: cum tamen eos reprobarerit, ac proinde salutis participes fieri noluerit. Sed negatur consequentia: quia non vocat primum ad salutem, nec absolute; sed primum ad penitentiam & fidem; deinde ea conditione, non alia, ad salutem, quam si credant. Hac enim conditione promisit tantum. Ideoque cum constans illa sit Dei voluntas, ut quicunque crediderit, servetur; quicunque non crediderit, condenetur, Marc. 16. in hac vocatione agit verè, non simulat. Sed inquit, binc colligitur fidem esse conditionem in Euangeliō requiri.

lio requisitam, non promissum. Nam si promissum esset, crederent tam reprobi, quam electi. Verum nihil ad rem. Nam in vocatione, cuna homines jubentur credere Euangelio, & credentibus promittitur salus, communis est ratio tam electorum quam reproborum. Sed praeter hanc promissionem salutis conditione fidei, Euangelii doctrina etiam præterea docet, hanc fidem & salutem esse donum Dei, Eph. 2. v. 8. 9. 10. quod solis electis detur, Joh. 6. v. 44. & 65. & 10. v. 26. 27. Rom. 8. v. 30. Tit. 1. v. 1. Sed urgent amplius; *fidem ut conditionem fidelibus proponi, & a Deo ipsis promitti: simul stare non posse.* Si enim conditio proposita est, postulatur: *si promissum est, non potest postulari, aut frustra etiam postulatur.* Sed negatur præmissa propositio. Nam ista duo optimè convenire possunt. Conditio enim ostendit officium hominis, non autem potentiam illud præstandi: promissio verò docet, unde potentiam illam consequantur. Sic ab electis postulatur non minus quam à reprobis, ut credant in Christum: quia hoc officium est eorum commune. Sed cum præstare id non possint, communis lapsus primi vitio, in electis Deus se effecturum promittit, ut Joh. 6. v. 37. & 44. & 45. Ezech. 36. v. 25. 26. 27. *Dabo vobis cor novum, & Spiritum novum ponam in medio vestri, & amovebo cor lapidatum e carne vestra, & indam vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in statu meis ambuletis.* Unde apparet, Deum ab electis, qui convertuntur ab eo, non solum postulare ut officium faciant: (prout passim ad id hortatur,) sed etiam promittit, se Spiritu suo Sancto id ipsum effecturum. 1. Regenerando spiritum & cor, hoc est, mentem & voluntatem: donatione scil. habitum fidei, & charitatis, quibus homines novi & habiles electi redduntur ad credendum, & diligendum: deinde effecturum ut ea ratione, adjuvante Spiritu, etiam actu credant ac diligant. Hæc enim duo primaria sunt Dei statuta. Quemadmodum etiam Hebr. 8. v. 10. 11. 12. idem promittitur ex Jer. 31. in novi fœderis descriptione. Imò & adversarii, hac in re, scipios confutant: Fatentur enim Deum conditionem fidei ad salutem postulare, & tamen promissionem accidere agnoscunt, cum ajunt: *Neque tamen negamus, Deum à parte sua promittere, se effecturum quicquid necessarium est ad fidem, quam postulat ac præscribit, ingenerandum.* Ergò inquam conditio, & promissio simul stare possunt. Quamvis, quod hic de Dei promissione agnoscunt, ut electorum ratione est verum: sic reproborum respectu (quibus commune esse passim tradunt adversarii) falsum est. Exceptio autem qua huic contradictioni suæ mederi conantur, hæc est: Sed, inquit, quod Deus promittat, se immediate, & vi omnipotente, effectu-
rum fidem in iis, a quibus eam postulat: id ab omniratione nobis alienum videtur, & cum natura conditionum consistere non posse. Vrùm, primum est ex parte, fallacia ignorationis elenchi: quia statum controversiæ corrumpunt. Nam fides vel habitum notat, quo ad credendum habiles sumus, atque idonei: vel actum illius. Et fidei habitum quidem fieri à Deo, vi omnipotente, non autem mediata per nos, hoc est vi nostra, statuimus, ex Eph. 1. v. 18. 19. & formulis novi fœderis, Ez. 36. & 31. & Joh. 6. & cap. 10. & Rom. 8. Alioqui, si immediatum opponatur prædicationi Euangelii, tanquam antecedenti necessario, quo posito Spiritus Sanctus fidem solus ingenerat: falsum est, nos statuere Deum immediatè efficere. Fidem verò actualem, seu fidei actum *τίμησεν*, non fieri immediatè, vi omnipotente: sed mediata per hominem, fidei virtute donatum, & Dei verbo ac Spiritus auxilio excitatum, ut proximam & immediatam causam. Non enim dicimus, Deum credere, sed hominem fidei habitu præditum. Quare hunc credendi actum Deus & mandat homini verbo exteriori, & interiori per suum Spiritum donando fidei habitum, ad credendum, idoneum reddit; & auditio verbo, suoque auxilio ad credendum actu excitat. Et ut de fidei virtute, seu habitu agamus, absurdum etiam non est, Deum illam electorum ratione postulare, & simul in iis eandem immediatè efficere. Postulatio enim seu præceptio notat, ac docet officium quod Deo debent, non autem quid præstare valeant: promissio verò ut antea monui, undenam illud promanet, declarat. Quemadmodum post Lazarum mortem, Christus promiserat suscitionem illius, Iohan. 11.

vers. 23. & cum ille per se non posset Christum audire, nec surgere, utpote vita carens: Christus tamen simul & exteriorius prodire Lazarum jussit, v. 43. & vitam interius dedit, ac vires, ut audire & secundum promissionem prodire posset, eoque modo mandato parere, v. 44. Quemadmodum etiam paralyticus omnino impotens, per se, Matth. 9. v. 6. exteriorius jussit Christus, ut lectum tolleret, & abiret domum, & simul interius, vi sua divina, valetudinem & vires restituit, quibus potens factus, Domini mandato paruit, v. 7.

Atque hæc ad primi absurdum, adversus orthodoxam de conversionis gratia doctrinam, refutationem. Alterum verò enorme (ut vocant) absurdum, quod objiciunt, est hujusmodi: *Si ad conversionem dominus requiritur actio quædam irresistibili gracie divinae, non poteris quisquam ante converti quam re ipsa convertatur.* Atque consequens est absurdum. Ergo & antecedens. Respondetur negatione assumptionis: ideoque ut eam probent adversarii, sic disputant: *Quo posito suppeditatur quibusdam materia ad securitatem, negligentiam, contemptum & fastidium mediorum, quæ Deus adhibere solet, ad gignendum, efficiendumque conversionem (uti sunt prædicatio verbi, &c.) quibusdam verò materia perpetuarum dubitationum: illud absurdum est.* Atque posito, neminem ante converti posse quam re ipsa actu convertatur, id sit: Ergo, &c. Verum rursus merito assumptio tanquam falsa negatur. Nam quod a-junt, minor ex terminis liquet: Illud ratione utriusque membra vanum est: & neutrum ab adversariis solidè probatur. Objiciunt quidem ratione primæ partis hoc pacto: *Si ante illam gratiae irresistibili actionem, non potest homo converti & illud posita statim necessaria convertitur: Ergo non necessaria, immo inutilis est omnis cura de mediis.* Atque verum est prius. Ergo, &c. Verum antequam respondeamus, tollenda est ambiguitas. Conversionis enim gratia est duplex, habitualis, & actualis. Prior est, qua homo virtute Spiritus Sancti regeneratur: seu fidei & charitatis virtutibus donatur. Altera est actualis, qua homo jam regenitus, Dei verbo, & Spiritus auxilio, virtutes illas, actu credendo, & diligendo, exerit. Si habitualis intelligatur, damus, ei gratiæ resisti non posse, eamque non solum certam sed etiam necessariam esse: Sin vero de prima conversione actuali sit sermo; eam certam quidem esse agnoscamus: quia Deus in eum finem convertit, mentem fidei, & cor charitatis virtute imbuens, ut in actum ducatur: Sed necessariam esse eam operationem negamus. Quia neque necessitate interna, neque externa, sive coactione peragitur. Ac quamvis ei resisti possit & impediri per carnis reliquias, & Satanæ mundique tentationes: ea tamen Deo sapienter, verbo & Spiritu protegente, & adjuvante, non impeditur. Hisce jam distinctis respondemus propositionis consequentiam esse falsam, quia subordinata non pugnat. Nam medium prædicationis Euangelii ad conversionem utramque ordinariè necessarium est; ad habitualem quidem, quoniam licet solus Deus, propriè regeneret, sine cooperatione humanæ voluntatis, (quod volunt adversarii) verbi tamen prædicatio ad eam requiritur, ordinariè, ut antecedens medium efficax ad intelligentiam sensus Euangelii, & ut antecedens adjunctum necessarium, cui Spiritus Sanctus convertere volens, vim regenerationis, in electis ad vitam æternam, conjungit. Unde Euangelium ministerium *Spiritus* dicitur, 2. Cor. 3. v. 8. qui Spiritus, cum Euangelium ab electis auditur, ac sensus illius ex verborum perspicuitate, & attentione intelligitur, eosque convertere intendit, fidem habitualem, erga Euangelium, vivam (qua & veritatem Euangelii intellecti agnoscant, & ad charitatis opera proferenda sint idonei) in iis creat, Eph. 2. v. 8. 9. 10. secundum Novi fœderis promissionem, Jerem. 31. v. 33. Hebr. 8. v. 10. & Ezech. 36. v. 26. 27. Atque ita etiam traditur 1. Petr. 1. v. 23. *Renati non ex semine corruptibilis, sed ex incorruptibili, per sermonem Dei vivi:* Ubi sermo Dei (id est, τὸ ἀρχαῖον, Euangelium v. 25.) medium, ac via statuitur regenerationis: Cujus quasi semen est Spiritus Sanctus, seu efficax operatio, qua regenerat, ut 1. Joh. 3. v. 9. *Qui natus est ex Deo, peccatum non perpetrat, quia semen eius in ipso manet:* Ut utrumque ad Spiritum Sanctum eruditè, & aperte à Clarissimo Beza refertur. Nam quod alii nonnulli insignes interpres, ad Euangelium accommodant: illud non vi-

non videtur satis constructioni orationis Petri convenire. Non enim expositione quadam ait, *ex semine, ex verbo*: sed distinctè, *ex semine, per verbum*. Sin verò de verbo accipereatur, metaphora esset, qua antecedenti rei adjuncto necessario, rei effectio, per similitudinem antecessionis & eventus, tribueretur, ut 1. Cor. 4. v. 15. *Per Euangelium ego vos genui*, hoc est, Euangelium vobis prædicavi: quo auditio, virtute Spiritus Sancti estis regeniti. Atque ita intelligendum quod nostri Doctores, prædicationem Euangeli, regenerationis instrumentum vocant: scil. non propriè: Nam propriè instrumentum est revera causa ministra, principalis inserviens: sed impropriè, ex usu Scripturæ; quo per metaph. antecedenti adjuncto necessariò, eventus consequentis effectio, tribui solet, ob similitudinem, ut ante diximus, quam cum causa habet. Quare licet conversio habitualis omnipotenti Spiritus Dei gratiæ efficiatur; non propter ea tamen prædicatione & auditio verbi Euangeli ad eam est inutilis, ut adversarii objectant: immò necessaria, tanquam antecedens adjunctum, quod ad illam Spiritus Sancti regenerantis gratiam, ex ordine divinitus instituto requiritur. Ad conversionem verò actualem quod attinet: eadem verbi prædicatione, & auditio necessaria est, ut fidei & charitatis habitus, regeneratione donati, ad actiones credendi, & diligendi promoveantur. Hoc enim modo, non solum prædicati Euangeli auditio, est antecedens adjunctum necessarium, ut de conversione habituali ostendimus: sed etiam revera efficax instrumentum, ad fidei & charitatis opera (doctrinæ de Christo propositione, & hortatione promissionum stimulis accedentibus) excitanda ut Rom. 10. v. 14. *quomodo credent de quo non audierunt & v. 17. fides igitur ex auditu, auditus per verbum Dei & 1. Cor. 3. v. 5. quid igitur Paulus, quid Apollo, nisi ministri per quos credidistis, & cuique prout Dominus dedit.* Nam Pauli prædicatione, non solum fuit antecedens, quo posito consecutum, ut Corinthii crederent: sed etiam revera efficax antecedens, seu causa efficiens instrumentalis, idonea, ad actionem virtutis fidei excitandam: quemadmodum causa principalis fuit Spiritus Sanctus, quatenus habitum seu virtutem fidei immanentem dederat, & eam ad actionem proferendam, suo auxilio promovebat, ut 1. Cor. 3. v. 6. 7. *Ego plantavi, Apollos rigavit: sed Deus dedit incrementum. Itaque neque is qui plantat, est aliquid (nempe principale) neque qui rigat, sed Deus dans incrementum. Quæ non absolutè, sed comparatè dicuntur, ut v. 9. ostenditur. Nam Dei sumus administrati: Dei arvum, Dei adficium estis.*

Veruntamen adversus ea, quæ de conversione habituali diximus, alia quædam sunt, quæ objiciuntur ab adversariis: et si nulla harum distinctionum facta mentione. Ajunt enim hæc implicare manifestam contradictionem, *si irreſistiſibilis, si reſistiſibilis conversionem in voluntate hominis effici, per media exterma*. Sed primum hypothesi nituntur falsa: quasi conversio ad fidem & charitatem, tantum haberet locum in voluntate: cum ut alias ostendimus, fides ad intellectum, charitas ad voluntatem convertendam pertineat. Deinde negamus in hisce contradictionem esse: quia immediata efficere accipi potest bifariam, vel ut significet proximè: ut sensus sit, quod inter efficientem Dei vim, seu actionem & effectam conversionem, nulla media, sive voluntatis liberè eligentis, ut adversarii contendunt: sive alia actio intercedat: vel ut immediata accipiatur, relatè ad media antecedentia: quo modo nostri non accipiunt: sed priori modo. Ac propterea contradictione non est: sed adversarii, homonymias sophismate ludunt, non ignorantia: sed fallendi studio: ut imprudentes ipsi demonstrant, cum dicunt, *si irreſistiſibilis, si immediata conversionem efficere*. Nam cum hæc duo tanquam Synonyma proponant, & vim irreſistiſibilem intelligent eam, quam operantem voluntas humana impedire non potest: satis appareat, nullam esse contradictionem: quia immediata actio, priori modo, media tantum sequentia, seu inter vim efficientem conversionis, & ipsam conversionem intercedentia, excludit. Si quis objiciat non posse dici media antecedentia: solutio est in promptu. Nam si absolute illud accipiamus, verum est: sin relatè, falso: hoc enim modo idem potest esse & antecedens me-

dium, & consequens, pro relatione terminorum diversa. Nam ut medium est ac dicitur propriè quod inter duo extrema existit: sic si in conversione hominis habituali (quæ mens, fidei, & voluntas, charitatis habitu donato, convertitur) Deum spectemus, ut causam convertentem, atque extremum primum, seu terminum à quo: & actionem Dei, qua convertit, ut effectum illius, atque extremum secundum, seu terminum ad quem: tum horum extremorum ratione, Euangeli prædicatione est medium, ratione quidem prioris extremiti, consequens: ratione verò secundi, seu actionis ac gratiæ conversionis est antecedens medium, & quidem adjunctum ex ordinatione divina necessarium, ac metaphorice instrumentum: non autem propriè loquendo est causa efficiens, quia vis tota conversionis à Spiritu Sancto procedit: Ideoque jam satis clarè patet, ut arbitramur, vanitas Sophistica adversariorum, cum dicunt: *immediata enim actio medium excludit*. Nam verum quidem est, de actione immediata absolutè, hoc est, quæ nec antecedens, nec consequens habet medium: falso verò est de actione immediata ratione medii consequentis, seu inter illam actionem & effectum intercedentis. Immediata enim actio, hoc est, proxima, seu inter quam & effectum, nullum intercedit medium, habere potest medium antecedens, quod inter agentem Deum & actionem illam intercedat: atque ita una eademque actio, uno modo erit extremum primum: altero vero modo extremum secundum. Ac propterea diversa hæc relatio, omnem contradictionis speciem tollit. Unde perspicue adversariorum objectiones propositæ diluuntur. Quemadmodum & illa similis, quæ ex verbis Apostoli 1. Cor. 3. v. 9. profertur. Se, inquit, appellant ministros, per quos crediderant Corintii. At si fides est effectum operationis divinæ, & immediata, irresistiſibilis: falso est, illos ministros fuisse, per quos crediderant. Negatur Consequentia: quia Apostolus non loquitur de fide habituali, cuius causam immediatam, hoc est, proximam (non autem antecedenti medio carentem) nostri statuunt, actionem Dei regenerantis: sed de fide actuali, Apostolus ait, *per quos credidistis*: Credere autem actio fidei est habitualis, quæ per Meton. efficiens, pro effecto, fides, & fides actualis appellatur, cuius causa immediata, hoc est, proxima, non est Deus, nec Dei actio: sed homo fidelis, seu fide habituali donatus, ut supra ostendimus: alias non homo fidelis, sed Deus in homine crederet: quod perquam absurdum est. Ac probatio quam adjiciunt adversarii, cum ajunt, *immediata enim operatio ministerium excludit*: ex anteposita distinctione vanitatis convincitur. Unde etiam facile nodus questionis, ab iis, adversus nostros, propoſite solvitur: *Explicit, inquit, quæ ratione intelligat, externam prædicationem medium esse conversionis, non ut causam, sed ut instrumentum: eo tandem, velit nolit, dilabetur, ut prædicationem externam dicat concurrere, ut medium, ad representandum sensum eundem, quem antea immediata sine prædicatione impressit Spiritus: id est, neutquam, nec ad sensum nec ad consensum, per se producendum, in voluntate, concurrere: quod est totum ministerium extinare, & curam ac solicitudinem omnē de mediis irrita reddere*. Hactenus illi. In qua nimis confidenti questione, ac gloriatione inani, 1. observandum est, sensum ac consensum, (qui actio est mentis propria) voluntari, pro more suo, incertissime attribuere. Consentire enim, seu tanquam verum agnoscere, & velle, duo sunt quæ subjecto & genere differunt. Deinde confundunt etiam fidem habitualem, & actualem. Deinde falso nostris affingunt, quasi dicent, fidem impri- mi (sive habitualem, sive actualem) à Spiritu Sancto ante prædicationem Euangeli, cujus contrarium à nostris, cum Scriptura, traditur: ut antea explicuimus. Non concurrere autem Spiritum Sanctum cum hominis operatione, ad fidem habitualis effectu, tanquam *ovatis* seu conjunctas causas, verum quoque esse demonstravimus: quia solus Deus causa est illius efficiens; Sed tamen præcedente Euangeli prædicatione, ut medio destinato, & quasi instrumento; non autem propriè accepto: ac si insita sua vi ad efficientem fidem habituali concurreret: Spiritum tamen Sanctum cum homine concurrere, ad fidei actionem, seu fidem actualem, non negamus: quia remota ac primaria quidem actionis credendi causa, est Spiritus S. tanquam author habitus

bitus fidei, & prædicationis Euangelii: denique auxiliū, quo & defendit hominem regenitum, ab adversariis tentationibus, & simul confirmat. Secunda verò ac proxima actionis credendi causa, est homo fidei habitu à Deo præditus. Euangelii vero prædicatio non solum antecēdens illius est necessarium, ex ordine divinitus instituto; Sed etiam propriè instrumentum: utpote quod vi insita, hominem habitu fidei prædictum, excitat ac stimulat, ad fidei actionem exercendam, ut suprà declaravimus. Ideoque ministerium verbi hac nostrorum doctrina, ut adversarii falso exprobrant, non exinanitur, neque cura ac solicitude omnis de mediis irrita redditur: sed contrà stabilitur, ut quod medium sit à Deo ad fidem, cum habitualem tum actualem efficiendam, ordinariè institutum. Quare ex hisce satis liquere arbitramur, profyllogismi adversariorum (quo absurdum è nostrorum sententia enorme sequi contendunt) assumptionem, ratione primæ partis (quasi prædicationis Euangelii contemtus materia suppeditaretur) esse falsam. Quemadmodum etiam, & alteram esse vanam, probationis illius, ab adversariis allatae, examen, fidem faciet: Siquidem altera pars probanda est hæc: *Si nemo potest converti, antequam re ipsa convertatur, hoc est, (ut initio exposuerunt) Si ante illam gratiæ irresistibilis actionem, non potest homo converti: eo posito, directe suppeditatur quibusdam materia perpetuorum dubitationum.* Probatio verò quam adferunt, duobus constans membris, hæc est; quia tum ante, tum post conversionem, dubitandi justa causa dabitur. Ante conversionem, quia qui certus non est, ex ipsa vocatione, an vocetur à Deo, eo fine ut salvus fiat; an eo tantum fine, ut ipsi omni excusationis ansa adimatur: ille dubius relinquatur necesse est. Respondemus, illud est alienum à re proposita. Non enim alteram minoris profyllogismi partem probant: sed aliud, quod non nisi per ambages, & obliquam quandam consequentiā ad rem potest accommodari. Deinde ut obiter nihilominus respondeam: Dei vocatio externa, per prædicationem Euangelii, non suppeditat materiam dubitationis: quia vocatio ad salutem, etiā sit conditionalis, (ut quæ cum conditione fidei vivæ eam promittat) est tamen verissima, cui tutò votati innitantur. Nam quod excipiunt, hujusmodi certitudo non sufficit ad hoc, ut quis certus sit, se à Deo vocari, eo fine ut salvetur; an eo tantum fine, ut ~~avemad~~ reddatur. Respondemus, vocantis Dei finis est, ut omnes & solos vocationi obedientes seu credentes servet. Quemadmodum Marc. 16. v. 15. 16. non autem omnes absolutè, etiam non credentes. Ac propterea etiam nemo vocatus per Euangeliū, jure potest certò statuere, se vocatum ad salutem indubitatò obtinendam, nisi prius fide viva sit prædictus; neque propterea tamen Deus, ut obtendunt, simulatè agit, cum eos, qui in incredulitate nihilominus permansuri sunt, vocat: quia vocatione revera viam salutis & officium docet; licet ad illius præstationem viri solis electis suis, promittat ac conferat. Deus enim suo verbo nominatim non revelavit, exceptis paucis, quosnam elegerit, ac fidei virtute donare (ut medio ad salutem efficaci) decreverit: neque quosnam non elegerit, sed in incrédulitate relinquere statuerit: qua ratione votatis nulla occasio suspicionis suppeditatur, quasi Deus simulatè ageret. Nam vocatio seria ac vera est, hypothetica prepositione nixa; si credideris, servaberis: & ad finem destinata rectum: salutem quidem, si vocatus creditur, sive crediturus: sin vero non crediturus, ad ampliorem nobidentiæ ipsius, & in ea punienda, justitiæ Dei patefactionem. Verùm ad alterum probandum procedunt adversarii: nempe eandem dubitationum materiam relinquī, post conversionem: quia conversi, quantisper non sentiunt vim talēm irresistibilem, dubitandi causam habent, an verè conversi sint nec ne. Verum quia hoc à nostris negari non ignorant; hoc modo probare conantur; quod alias qui conversi sunt operationem Dei sensissent, qua efficax vel quod effet efficax & irresistibilis operatio. Respondemus autem, sentiri aliquid posse bifariam: vel immediatè per se, vel mediatè per suum effectum aut adjunctum proprium. Lazarus mortuus, à Christo vita donatus, eam donationem non immediatè sensit: sed mediatè, ex motu & actione vitali, Ioh. 11. Sic Sauli cor Deus mutavit, & ille mutatus est in alium vi-

rum. 1. Sam. 10. v. 6. & 9. quam tamen mutationem non perse, & immediatè: sed mediatè ex effectis, prophetia, & heroicis motibus ad regendum idoneis, cognovit. Sic etiam regenerationem sui, seu ad fidei & charitatis habitum conversionem (quæ sine cooperatione virium humanarum, intellectus aut voluntatis, à Dei Spiritu peragitur) immediatè nemo cognoscit: ut & Christus quodammodo innuit Ioh. 3. vers. 8. Sed ex effectis & adjunctis propriis sentitur. Effecta sunt fides actualis viva: & charitatis actiones: Ac propterea non opus est, ut immēdiatè conversionem habitualem sentiant conversi, ut se conversos esse sciant immediatè, & à dubitatione illius sint liberi, ut adversarii obtendunt. Quemadmodum enim ex bonis fructibus arbor bona certò cognoscitur: sic regeneratio ex bonis ac propriis ipsius fructibus, quos in se conversi sentiunt: quemadmodum Johannes Apostolus in prima Epistola copiosè docet, ut cap. 2. v. 29. *Nostris, quicunque exercet justitiam, ex ipso natum esse.* Similiter cap. 3. vers. 7. qui exercet justitiam justus est, sicut ille justus est, & vers. 14. *Nos scimus nos translatos esse à morte ad vitam, quia diligimus fratres nostros, & v. 19. per hoc, nempe dilectionis opera, cognoscimus nos esse ex veritate, & coram ipso reddimus secura corda nostra.* Et v. 13. & 14. bæc est igitur doctrina ejus, ut credamus nomini filii ejus Iesu Christi, & diligamus alii alios, sicut mandavit nobis. Nam qui servat ejus mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc novimus eum habitare in nobis, nempe ex Spiritu quem nobis dedit, & cap. 4. vers. 13. per hoc cognoscimus nos in eo habitare, & ipsum in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis. & cap. 5. vers. 4. *Quicquid natum est ex Deo, vincit mundum;* & bæc est victoria quæ vicit mundum, fides nostra, Ex vers. 10. & 11. qui credit in filium, babet testimonium in seipso, &c. Est autem hoc testimonium, nempe quod vitam æternam dedit nobis Deus: & bæc vita in filio est. vers. 19. & 20. *Scimus nos ex Deo esse,* & totum mundum in malo jacere: *Scimus autem filium Dei venisse,* & dedisse nobis mentem, ut cognoscamus illum qui verax est: sumus in illo verace, filio ejus. &c. Et Rom. 8. vers. 13. 14. *Si Spiritu actiones corporis mordificari, vivetis.* Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ii sunt filii Dei. & v. 16. ipse Spiritus testatur unā cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei. Quare ex effectis regeneratio cognoscitur. Quod autem rursus excipiunt: *Sed ita est, tum omnino qui convertuntur, sentiunt & experientur se irresistibili* (hoc est, omnipotente) *Dei gratia regenitos:* agnoscimus: quia nemo regeneratur (seu fidei & charitatis habitu donatur) à Deo, quin eadem gratia, ad vivæ fidei & charitatis actiones ducatur; unde certo se regenitum novit. Sed quod addunt, & per consequens, qui eam non sentit, conversum non esse: ac proinde causam babere dubitandi, an sit conversus ad illud respondemus: sentire accipi posse vel absolute vel relatè. Qui absolute, seu nunquam sentit ex fructibus conversionem habitualem, conversus non est: qui verò post primum sensum, postea interdū non sentit, carnis scilicet & Satanæ tentationibus ad tempus impeditus, conversus tamen esse non desinit. Quemadmodum enim ignis sub cineribus densioribus latens non sentitur: & tamen extinctus non est, sed cinere amoato, vires suas exerit: sic etiam in lucta spirituali, idem conversis interdum accidit: quando Deus Spiritus sui gratiam (quæ tentationes carnis, Satanæ & mundi graviores frænat,) interdum ad tempus subducit; ut vel castiget, vel probet, atque ad majorem humilitatem, & timorem Dei excitet. Tum enim tentationis vi impediti, ad tempus de conversione sui, interdum dubitant. Sed nec ea dubitatio, ex vitio doctrinæ, de habituali, per solam Dei gratiam, conversione oritur: sed ex infirmitate carnis: Matt. 26. vers. 41. nec perpetua est, sed ad tempus tantum: quia Deus non permittit tentari suos, supra vires (scilicet ut pereant) sed unā cum tentatione evasionem largitur, 1. Cor. 10. v. 13. Cum discussa tentatione, fidei vivæ actionem, in iis rursus, suo verbo, & Spiritu opitulante, excitat, ut Psal. 51. vers. 12. 13. 15. Atque ita absurdì enormis exprobratio & probationes illius (quibus adversarii erroris sui probationem concludunt) confutatae.

Reliquum jam est, ut Orthodoxorum fundamenta (quibus sanam de conversionis gratia doctrinam tacentur) ab adver-

adversariorum objectionibus vindicemus. Prius tamen ad clariorem rerum intelligentiam observandum est, conversionem hominis, citra controversiam esse duplicem: unam habitualern, alteram actualem: & illam quidem, qua habitus fidei & charitatis efficitur: hanc verò qua credendi, & Deum redemptorem per Christum diligendi actiones producuntur. Quemadmodum fides & charitas, vel propriæ virtutes immanentes, vel impropiæ actiones earum transientes notant. Sed de ordine, & efficiendi modo controversia est. Nostri ordine præcedere conversionem habitualern, ad fidei & charitatis virtutes, statuunt; sine qua non simus idonei ad actiones fidei & charitatis exercendas: Contra verò adversarii, actualem conversionem præcedere contendunt. Nostri deinde docent, causam solam conversionis habitualis (seu qua in homine fidei & charitatis habitus efficitur) esse Deum suo Spiritu regenerante: medium verò antecedens & ordinarium adjunctum, esse Euangeli prædicationem, & sensus illius ex eo percepti intelligentiam: Actualis vero conversionis causam principalem esse Deum: proximum verò hominem, fidei & charitatis virtutibus à Deo donatum, ac renatum, carumque potentiam agentem, verbo Dei excitatum, & Spiritu S. adjutum. Contra verò adversarii contendunt, conversionem habitualern ex crebris antecedentibus credendi & diligendi actionibus acquiri: actualem verò conversionem, partim à Dei gratia sufficiente: partim à naturali liberæ voluntatis potentia & electione oriri docent, adeò ut, à Deo, omnibus iis collatis, (quibus conversionis causa esse solet) liberum sit hominis voluntati credere in Christum ac Deum redemptorem diligere, vel non credere nec diligere Deum, idque etiam à multis fieri.

Hicce jam præmissis, ad fundamenta nostrorum procedemus vindicanda, quæ adversarii adducunt: & in tres classes distinguantur. Prima est, quod in Sacris literis peccator convertendus, vel ante conversionem suam, ita describatur, ut nihil in eo sit, quod ad conversionem facere, aut conferre quicquam possit; hoc est, conversionis primæ *animalis*, seu causam cooperantem, non esse ullas naturales hominis non renati vires. Ad quod probandum, ut res sit clarior, prius magis propria Scripturæ dicta adducemus, ex quibus deinde metaphorica facilius cognoscentur. Ac primum de conversione ad fidem, deinde de conversione ad charitatem. Etsi enim hæc sint conjuncta, distinctiona tamen sunt suis subjectis. Ad prius pertinet locus 1. Cor. 2. v. 14. *animalis autem homo non caput ea, quæ sunt Spiritus Dei, sunt enim ei stultitia; nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.* Qui locus est memorabilis, ideoque in eo detorquendo, valde laborant adversarii. Ac primum distinctione utuntur. Primo, inquiunt, si per animalem sive *ψυχικὸν hominem*, mere naturalis homo. Et omnis divinæ cognitionis expertis, intelligatur: perque cognitionem & dijudicationem, theoretica tantum intelligentia sive speculatio divinæ voluntatis, certum esse agnoscimus, hominem animalem non percipere, nec percipere ea posse, que ad spirituali cultum Euangeliu revelatum pertinent. Si verò per animalem, homo intelligatur sensibus suis planis: & omnino, instar bruti animalis, ut in Epistola Iudea legitur, mancipatus, Spiritum non habens: per cognitionem autem cognitionis practicae sive approbatio eorum quæ Euangeliu continentur, & à Deo patefacta sunt: certum est, talem non percipere nec cognoscere ex se, id est, suopte judicio approbare non posse, ea quæ Euangeliu continentur. Cæterum ex eo non recte concluditur, animalem hominem, cum ei per Euangeliu patet, & revelatur Dei voluntas, non adipisci à Deo potentiam, qua possit Dei voluntatem clare patefactam intelligere, & reliquo animali genere vivendi, spirituali vivendi rationem sequi, probare & insistere. Verum aliena est præmissa distinctione, & consequentiæ negatio. Nam ad distinctionem quod attinet, ea est duplex; una vocis hominis *ψυχικός*: altera perceptiois eorum quæ sunt Dei, seu quæ ad salutem pertinent. Ac prima distinctione vitiosa: quia non tam latè patet, quam sententia Apostoli: sed angustior est longè. Apostolus enim universaliter loquitur, de homine *ψυχικῷ*, animali seu naturali, qualis jam post lapsum naturam corruptam existit: anima quidem rationali prædictus, sed interna ac spirituali Dei revela-

tione nondum illustratus: opponitur enim spirituali, qui à Spiritu Sancto veritatis Euangeli notitia donatus, ut de rebus spiritualibus ad salutem pertinentibus rectè possit judicare. ut v. 10. & 12. 13. & 15. Talis autem revelatio veritatis Euangeli, vel est fiduci generalis nudæ ac mortuæ: vel specialis ac vivæ. Priori modo reprobis ac damnandis quibusdam convenit. Quales primù illi, qui in Spiritum Sanctum peccare dicuntur, qui scilicet cognitam Euangeli veritatem, per internam revelationem Spiritus Sancti ad verbum accedentem, eam, suarum cupiditatum amore duci, contra conscientiam, odio destinato oppugnant, Mat. 12. v. 20. 21. 38. deinde multi in Ecclesia Christianis veris immixti hypocritæ; qui vel sub veritatis professione latent, Matth. 7. v. 25. vel ab ea deficiente se produnt, 1. Tim. 4. v. 1. Contra verò adversarii sua distinctione particulariter de duobis tantum modis hominum animalium loquuntur. Primus est eorum, qui (ut ajunt) omnis cognitionis divinæ expertes; quales sanè Apostolus, hoc loco, ea circumstantia, non intelligit: sed eos quibus Euangeliu prædicatur, & à quibus intellectum est, etsi non creditum, ut sequentia demonstrant. Nam verbis illis: *animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, subiicitur, stultitia enim ei sunt*, ut etiam 1. Cor. 1. v. 18. 21. 22. 23. docetur. Quamvis enim gentiles Deum non nosset plenè, nec salutari usu, 1. Cor. 1. v. 21. aliquam tamen habuerunt Dei notitiam, Rom. 1. v. 19. 20. 21. Judæi quoque principes, licet Dominum gloriae non cognovisse dicantur: quod non crediderint eum esse verum Dei filium ac Messiam: 1. Cor. 2. v. 6. intellexerunt tamen doctrinam Euangeliu de Jesu Christo Dei filio, eaque de causa ipsum condemnarunt, Mat. 26. v. 63. 64. 65. Deinde, quod secundo loco *homines animales* accipiunt, ut in Epistola Iudea vers. 19. *τοῦ ξένου*, pro hominibus impiis, atque impudentiæ sceleratis, qui doctrina libertatis Christianæ, 2. Pet. 2. vers. 19. ad Magistratum contemptum, & luxum, & libidines abutebantur: ita ad paucos tantum animales pertineret, quomodo generalis hæc Apostoli sententia restringi non potest. Quare prima hæc distinctione hominis *ψυχικὸς* vitiosa est: partim quia aliena, partim quia angustior. Altera vero distinctione est cognitionis & perceptionis, quod una sit theoretica tantum intelligentia, aut speculatio divinæ voluntatis; altera verò sit cognitionis practica, sive approbatio eorum, quæ Euangeliu continentur. Atque hominem *ψυχικὸν*, priori modo ipsorum acceptum, non percipere, nec percipere ex se posse ea, quæ ad spiritualem Dei cultum, Euangeliu revelatum pertinent, certum esse, sese agnoscere testantur. Ubi observanda est adversariorum sententia. Nam ex se se intelligent sine prædicatione Euangeliu: ut postea clarius patefaciunt: quod prorsus à verbis Apostoli alienum est. Nam ille loquitur de Euangeliu prædicati & intellecti perceptione: quia veritatem illius non agnoscunt, sed Euangeliu iis stultitia esse dicitur. Deinde si homo animalis secundo ipsorum modo intelligatur, nempe qui sensibus suis plenè & omnino, instar bruti animalis, mancipatus, Spiritum non habet: certum est, si de cognitione practica, sive approbatione eorum, quæ Euangeliu continentur, & à Deo patefacta sunt, agitur; talem non percipere nec cognoscere ex se, id est, suopte judicio approbare non posse. Quomodo partim, quod è Scriptura à nostris concluditur, confirmant prima frontes: sed fraus latens postea patefiet. Atque hæc de distinctionibus. Ad negationem verò consequentia quod attinet, sic ajunt: *ex eo non relte concludatur animalem hominem, cum ei per Euangeliu patet, & revelatur Dei voluntas, non adipisci à Deo potentiam, qua possit voluntatem Dei clare patefactam intelligere: & reliquo animali genere vivendi, spirituali vivendi rationem sequi, probare & insistere.* Respondemus autem primò, in hac bimembri conclusione prius membrum falsò nobis attribui: docemus enim distinguendam intelligentiam sensus Euangeliu, ab assensu veritatis illius. Ad prius enim non necessariam esse vim supernaturalem, ac potentiam aliquam internam Spiritus S. sed sufficere externam Euangeliu clarè propositi prædicationem, & attentam hominis, etiam animalis, ingenio valentis, considerationem: Quemadmodum etiam incredulorum Judæorum & gentium

lum experientia evincit, qui Euangelii (de persona, officio & beneficiis Christi) doctrinam intelligentes, eandem Scriptis suis oppugnarunt. Quamvis interim à præjudicio occupatis ac minus attentis, prædicatio Euangelii perspicua, peculiari vitio non intelligatur. Matth. 13. v. 10. Imo & aliqua ex parte conversis Apostolis ad tempus illud accidisse dicitur, Luc. 18. v. 32. 33. & 34. De intelligentia autem sensus Euangelii non est controversia: neque eam, ex hoc Pauli loco, ab omnibus hominibus animalibus absesse concludimus: sed de perceptione veritatis Euangelii, seu assensione erga Euangelium, quæstio est. Atqui hanc Apostolus hominis animalis viribus naturalibus detrahit & Spiritui Sancto adscribit, 1. Cor. 2. vers. 12. 13. 14. Ideoque meritò concludimus, omnem veritatis Euangelii assensionem generatim à vi non naturali, sed supernaturali ac spirituali procedere: falsoque ab adversariis statui, naturales voluntatis humanæ vires, causam esse cooperantem, ad perceptionem veritatis Euangelii, & cum Spiritus operatione concurrere: ut interim taceam, voluntatem ne quidem renatam, causam fidei rectè dici posse: ut quæ ab ea non oriatur. Ad alterum verò membrum conclusionis quod attinet, illud obscurè ponitur, cum dicunt: *ex eo non rectè concludi, revelato Euangelio hominem animalem, non adipisci à Deo potentiam, qua possit relicto animali genere vivendi, spirituali vivendi rationem sequi, probare & infistere*: cum clare ex nostrorum sententia, quam oppugnant, dicendum esset, non posse Euangelii veritatem cognoscere: nempe ratione virium naturalium. Nam Spiritui S. per illuminationem mentis, vires præbente, id fieri posse, ac fieri re ipsa, oppositione spiritualium apud Apostolum demonstratur. Ineptè igitur argutantur, cum rationibus suis, conclusionis ab ipsis allatae, contrarium probare student. Prima enim est, quod quibusdam hominibus animalibus potentiam credendi dari nostri afferant. Sed hæc ratio nihil ad rem: quia nemo nostrum negat, quibusdam hominibus animalibus potentiam dari credendi fidei generali, seu assentiendi Euangelio: Sed contraria statuunt. Deinde quod adversarii, quasi ex nostro rumpent sententia excipiunt, *at illi sunt electi*: ineptè dicitur. Nam cognitione veritatis Euangelii, seu fides generalis aut est viva, aut mortua, Jacob. 2. Vivam seu per charitatem efficacem electis solis convenire, ex Sacris literis nostri tradunt: mortuam verò quibusdam reprobis: & hæc non minus, quam illa, ex Spiritu Sancti potentia, atque illuminatione procedit. Atque ita secundum quid, ratione notitiae veritatis Spiritum habent, ac spirituales sunt: et si maxima ex parte sint animales, ac carnales. Deinde quod attinet ad verba illa, *at illi sunt electi*, respondent quidem, sed ita ut contradicunt mera sententia ipsorum. At, inquiunt, hoc est *ratio neobitarum: nisi electi ad gratiam dicantur. At nos statuimus, in omnibus, qui vocantur, id est, ad gratiam eliguntur, potentiam credendi, & assentiendi dari à Deo.* Hæc adversarii. Atqui electi à nostris intelliguntur etiam ad gratiam fidei & justificationis, tanquam salutis medium. Et agnoscimus eis omnibus, qui ita vocantur, id est, ad gratiam eliguntur, potentiam credendi & assentiendi Euangelio dari à Deo. Quare omnino imprudentes adversarii, dum sententiam oppositam confutare student, eandem, suæ sententiae repugnantes, suo testimonio confirmant. Altera ratio etiam inepta est hujusmodi, *quod de his expressè dicitur, quod verbum Euangelii pro stultitia babeant, sicut pro offendiculo Iudei, 1. Cor. 1. at Euangelium stultitia, & offendiculum esse nequit isti, qui cognoscere non possunt, cum illis revelatur Euangelium, quid sit & quid sibi velit.* Vera hæc quidem agnoscimus, & conclusionis ab adversariis nobis attributæ, prius membrum probant: sed cum in ea re ignoratione elenchi peccent, & nostris falso tribuant, quod negemus animalem hominem posse Euangelii clarè propositi sensum sua industria intelligere: ineptè in eo confutando occupantur. Tertia ratio est hujusmodi: *quia, si ex eo impotentia percipiendi ea, que Dei sunt, concluderetur, quod dicatur aliquis non percipere, que Dei sunt: tum de ipso Petro Apostolo jam regenito, dicendum foret, quod non posset intelligere ea que Dei erant; quia de illo dicitur, quod non saperet illa, que sunt Dei: sed que hominum erant, Matt. 16. v. 23.* Sed negatur Consequentia, 1. quia de

homine animali simpliciter hoc dicitur oppositè spirituali: & Euangelium ei stultitia esse dicitur: Contra verò hoc de Petro dicitur secundum quid, ratione mortis Christi, quam brevi futuram ac destinatam (præjudicio communi Judæorum occupatus) nondum intelligebat. Deinde non solum dicitur ab Apostolo de hominis animalis actu, *non percipit: sed etiam de potentia illius, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur*: quo demonstrat, cognitionem illam non ab humanis, sed à Spiritu Sancti viribus ac gratia procedere. Sed adversarii excipiunt, *illud non obstat, quod dicitur eum non posse cognoscere: quia si de nuda scientia intelligatur, certum est, inquiunt, hominem non posse sine Spiritu Dei, id est, revelatione quæ per verbum fit, mentem Domini intelligere, uti est versus ultimo: Si de scientia approbationis accipiatur, certum est, rectissime dici, non posse percipere aliquid, vel approbare rem aliquam, qui alienissimo animo est, à re aliqua percipienda et si fieri possit, ut eam approbaret, & opinione prava deserta, eam amplectetur, auxilio divinae gratie: quæ in principio, nulli denegatur, qui ad communionem divinorum bonorum vocatur.* Hæc illi: quæ etsi ex superiori distinctionis examine, diluuntur; ut veritas tamen magis illustretur, & adversariorum errores clarius confutentur, paucis ea expudemus. Nam ad prius membrum quod attinet, de intelligentia mentis Domini per prædicationem Euangelii: de ea Apostolus non loquitur. Sed de scientia qua non solum Euangelium intelligitur, sed etiam rectè dijudicatur, ac veritas illius cognoscitur: quemadmodum versus 12. 14. & 15. demonstrant. Ac propterea perperam ab adversariis citatur versus ultimus; quia ille de cognitione mentis Domini loquitur, quæ non solum in illius intelligentia, sed etiam in scientia atque assensione veritatis versatur: *quis, inquit, Apostolus novit mentem Domini? nos autem mentem Domini habemus.* Quo dico, *nos*, distinguit ab hominibus merè animalibus; quorum tamen plurimi sensum Euangelii prædicti intelligebant: sed (quod Spiritualibus Apostolus tribuit) non erant *interius docti à Spiritu Sancto, Spiritualibus Spiritualia conjungentes*. v. 12. nec *Spiritualiter omnia dijudicantes*, v. 14. & 15. utpote, *qui non acceperant Spiritum, qui ex Deo est, ut scirent quæ nobis Deus est gratificatus*, vers. 12. Deinde neque hoc prætereundum, quod ineptè ac falso adversarii intelligentiam sensus, *scientiam* vocant: quæ tamen sine veritatis rei scitæ certitudine, esse non potest. Neque excusat quicquam, quod additur, *nuda*: ea enim præx in tantum excludit approbationis, ex adversariorum sententia; quæ tamen approbatio rei intellectæ, nisi adsit, scientia non est. Denique quod addunt de homine animali, eum non posse sine *Spiritu Dei*, id est, *revelatione, quod fit per verbum, mentem Domini intelligere*; si verba illa, *Spiritum Dei & revelationem per verbum*, tanquam Synonyma accipient, ut sensus sit, sine prædicatione ac revelatione Euangelii externa, quæ à Spiritu Sancto habet originem, ut qui docet acmittit Euangelii ministros: tum omnino alsenum hoc est à scopo. Nam ipsi adversarii fatentur (ut ante ex ipsorum verbis ostendimus) Apostolum loqui de iis, quibus Euangelium stultitia est, quique propterea Euangelium ita prædicatum intellexerunt, quid sit & quid sibi velit. Sin vero tanquam diversa statuant, ut sensus sit, sine revelatione interna Spiritus Sancti, conjuncta cum externa Euangelii revelatione seu prædicatione, non posse hominem animalem intelligere sensum Euangelii: tum inquam Scripturæ Sacrae & experientiæ, imò suæ confessioni ante propositæ repugnant. Quare hoc primum distinctionis membrum, à scopo & verbis Apostoli, de quibus agitur, alienum est omnino aut falso. Alterum verò partim verum, partim falso. Verum primum est, quod dicunt: *Si de scientia approbationis agatur, certum est, rectissime dici, non posse percipere aliquid, vel approbare rem aliquam, qui alienissimo animo est à re aliqua percipienda* Deinde quod agnoscunt, fieri posse, ut eam probaret, & opinione prava deserta eam amplectetur auxilio divinae gratie. Hæc duo rectè nobiscum profitentur: Sed tamen in secundo latet anguis in herba: Subest enim fallacia in auxiliis divini definitione; eo enim intelligunt auxilium non perficiens, sed sufficiens: ut homo eo præcedente, naturalibus liberi sui arbitrii viribus possit illud, vel reddere irritum

irritum & non affectari Euangelio: vel cum eo cooperari, & assensum seu approbationem Euangelii perficere. Falsum vero est quod attextunt hæc verba: que (scilicet gratia auxiliū divini) in principio nulli denegatur, qui ad communiam dranorum bonorum vocatur: quo, veritati adversarios repugnare, ex iis, quæ ab initio hujus controversiæ differimus, appetit. Quemadmodum etiam Apostolo Paulo, imo & suis dictis diligenter contradicunt. Nam si homini animali Euangelium prædicatum, & intellectum, nihilominus est stultitia ante conversionem, & in plurimque manet opinio stultitiae: quomodo datur omnibus gratia auxiliū divini, qua Euangeliū possint probare, & quidem quod amplius, animalibus seu naturalibus voluntatis libere eligentis, viribus? Cur autem addant, in principio: ex supra dictis patet. nam illud est fugium eit adversariorum: ut eo argumenta illa eludent, quibus ex Scriptura docetur, multos non potuisse credere, Jo-han. 12. vers. 39. & alibi, quod suo loco ante confutavimus.

Atque hæc ad vindicationem argumenti Orthodoxorum, ex 1. Cor. 2. v. 14. quo probatur, hominem, viribus suis animalibus seu naturalibus non esse causam cooperantem fidei, atque assensionis Euangelii.

Alterum est ex 2. Cor. 3. vers. 5. ubi Apostolus ait: *Nos idoneos non esse ex nobis ipsis, ad cogitandum quicquam (scilicet boni) velut ex nobis ipsis: sed quod idonei sumus, ex Deo est.*

Ex quo loco nostri sic differunt: Qui ex seipisis non sunt idonei, ad cogitandum quicquam boni, velut ex se ipisis: sed quod idonei sunt, ex Deo est: illi multò minus ex seipisis, velut ex seipisis idonei sunt ad actum credendi & assentiendi Euangelio: Atqui nos fideles, teste Apostolo, sumus tales. Ergo multò minus sumus idonei, ex nobis ipsis; velut ex nobis ipsis, ad actum credendi, & assentiendi Euangelio: Sed quod idonei sumus, id ex Deo est. Ideoque falsum est, quod adversarii statuant, ad actum credendi & assentiendi Euangelio nos idoneos reddi, partim auxilio gratiæ Dei: partim animali, seu naturali liberi arbitrii potentia. Nam ex nobis velut ex nobis, idoneos esse: & quod idonei sumus, id ex Deo esse, non autem ex nobis velut ex nobis, manifestè hic sunt opposita. Nam idoneos esse, nobis quidem tribuitur, tanquam subiecto, sed origo illius potentiae à Deo est, nobis verò derogatur. Atque hæc vis est argumenti. Adversarii verò strictim tantum locum à nostris objectum: & ad eum excipientes, primùm: *in textu, inquietum, non legitur vox boni: sed dicitur, non sumus idonei à te, supple dignum, aut par tam grandi & gravi ministerio.* Sed respond. vocem boni non exprimi quidem, sed tamen intelligi. Nam quicquid est, illud aut est extremum, (nempe bonum vel malum) aut medium, quod neque bonum, neque malum. Hic autem neque malum, neque medium intelligi potest: quia ad utrumque ex nobis ipsis, à natura sumus idonei: Ergo ut vera sit oratio Pauli, bonum intelligitur. Quod etiam inde colligitur, quia id ex Deo esse dicitur. Deinde quia sententia universaliter à Paulo proponitur, ideoque universaliter etiam accipi debet: nili ratio necessaria eandem restringat: quæ ratio hoc in loco omnino abest, neque ab adversariis profertur. Nam quod objiciunt, *Apostolum loqui de ministerio suo, quo Corintios ad fidem Euangelii adduxerat, & quasi Epistolam suam fecerat, scriptam non atramento, sed Spiritu Dei vivi, ante v. 2. & 3. &c. id est, fecerat prorsus spirituales homines:* fatemur in antecedentibus, Apostolum loqui de suo ministerio, & fructu illius: Sed inde non sequitur. Ergo sententia hæc: *non sumus idonei &c.* quæ universaliter proposita est, non est universalis: sed particularis: cum contra constet, universalē particularē includere, & fortius etiam ad scopum probandum pertinere. Deinde contra sequentia ostendunt sententiam hanc universaliter positam etiam esse universalē, non particularē: quia à particulari aperte distinguitur. Nam ut versu hoc quinto (de quo disceptatur) dictum est: *sed quod idonei sumus (scilicet ad cogitandum quicquam) id ex Deo est:* sic particulari ac distincta senten-

tia subjicitur vers. 6. qui etiam fecit nos idoneos ministros Novi Testamenti, non literæ, sed Spiritus: ubi vox illa etiam, ostendit, non solum idoneos factos, ad aliquid, supple boni spiritualis cogitandum; sed etiam particulare hoc bonum ministerii. Idque ex eo quoque appetit, quod alias inanis foret omnino Tautologia, si ex adversariorum sententia sensus esset: quod idonei sumus ad Euangelii ministerium, id ex Deo est: qui etiam facit nos idoneos ministros: unum enim idemque repesteretur. Deinde observandum est, quod adversarii de Paulo dicunt, *quod Corinthios quasi suam Epistolam fecerat, scriptam non atramento, sed Spiritu Dei vivi,* &c. id est, fecerat prorsus spirituales: illud disertè ab Apostolo 1. Cor. 3. v. 1. negatur, cum ait: *non potui loqui vobis, ut spiritualibus, sed locutus sum vobis, ut carnalibus, id est, ut infantibus in Christo.* Deinde Paulus quidem se ministrum Euangeliū & conversionis eorum nominat: ob Euangeliū prædicationem, qua fidei objectum (scilicet doctrinam de Christo) proposuerat perspicue, ut eam intelligerent: sed vim conversionis, ad veritatem Euangeliū prædicati atque intellecti, cognoscendam, Spiritus Sancti illuminantis mentem actioni internæ attribuit, non suæ, cum ait, *Corintios esse Epistolam à se quidem subministratam, sed inscriptam Spiritu Dei vivi in tabulis non lapideis, sed cordis carneis.* ut Ezech. 36. vers. 26. 27. & Jer. 31. vers. 33. & Hebr. 8. vers. 10. & cap. 10. vers. 16. Quam vim Spiritus Dei non esse communem, omnibus iis, quibus Euangeliū initio proponitur (ut ad locum 1. Cor. 2. v. 14. ante examinatum afferunt adversarii) Apostolus hoc loco 2. Cor. 3. v. 14. & 15. declarat, cum de Judæis incredulis (quorum plerique Euangeliū audierant) ait: *itaque occalluerunt mentes eorum; Nam usque ad diem bodiernum, in lectione Veteris Testamenti, manet non reiectum velamen: quod per Christum tollitur. Sed ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordis eorum impositum est: postquam autem conversum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.* Præterea ipsimet adversarii veritatis claritate coacti, ita porrò respondent: *Secundò concedimus etiam lubentes, nos ex nobis ipsis idoneos non esse ad cogitandum, id est, excogitandum & inveniendum illum bonum, scilicet spirituale & salutare: sed potentiam supernaturalem nobis à Deo, ex gratia, ad spiritualia intelligendum, volendum ac faciendum subministrari.* Tertio ad actus etiam graves & ministerium Apostolatus obeundum, speciale rerum multarum revelationem, & inculcationem necessariam fuisse. *Ad gerendum etiam munus tam difficile, Spiritus singularem assistentiam, & corroborationem similiiter requisitam fuisse.* Hæc illi: quæ si sincerè intelligent sententiam suam de animalibus, seu naturalibus liberi arbitrii viribus, ad Euangeliū prædicato assentiendum, cum supernaturali Dei gratia concurrentibus, subvertunt: ac sibi contradicunt. Sed fraus in sermonis ambiguitate latet. Nam potentia supernaturalis, à Deo ex gratia data ex adversariorum mente, primùm est prædicatio Euangeliū, sine qua doctrina de Christo à nobis intelligi non potest: quia prorsus ignota, nisi à Deo per verbum reveletur. Secundò loco, potentia etiam supernaturalis est ipsis Dei sufficiens auxilium, quo voluntas hominis adjuta, pro libertate naturali, doctrinam de Christo prædicatam, & intellectam, assensu suo, ut veram amplectatur aut quasi falsam rejiciat. Nostri contrà Scripturæ ductu assensionem Euangeliū non à potentia naturali, secundum quid, sed à supernaturali omnino oriri statuant. Atque hæc ad antecedens argumentationis, quod ex 2. Corinth. 3. vers. 5. petitum. Ad consequens verò quod inde deduci solet, sic excipiunt. *At verò ex eo non concluditur, necessarium fuisse, ut Deus actum etiam ipsum, tum fidei, tum functionis Apostolicæ, in iis, ea vi efficeret, quæ posita non possent non credere, & ministerio recte fungi: sed contrarium potius; quia de idoneitate, sive aptitudine tantum diserte textus loquitur.* Verum respondemus, eam non esse argumenti, quod adduci solet, conclusionem: sed hanc (ut suprà posuimus, & postea in sequentibus adversarii agnoscunt.) Ergo multò minus sumus idonei, ex nobis, velut ex nobis ipsis, ad actum credendi & assentiendi Euangeliū: & per consequens, falsum est, quod adversarii contendunt.

contendunt, ad actum credendi, & assentiendi Euangelio, nos esse idoneos, partim auxilio gratiae Dei, partim animali, seu naturali liberi arbitrii potentia: hoc est, partim non ex nobis, partim ex nobis ipsis, id quod Apostoli sententiae, (cum ait, *non sumus ex nobis ipsis, velut ex nobis ipsis, ad quicquam supple boni spiritualis idonei;*) aperte repugnat, ut particularis affirmans universalis neganti. Sed excipiunt adversarii, *Hoc non repugnat, (inquit) iis que diximus.* Ad actum enim tum cogitandi, tum credendi prærequisiri idoneitatem, seu aptitudinem, à Deo ipso, in nobis productam, ad cogitandum & credendum nos non inficiamus, cum in textu dicitur: *contrarium dicatur.* Verum hac confessione repugniam non tollunt: quia aptitudinis causas fingunt duas, ut ex statu controversiae liquet: Primam quidem Dei gratiam supernaturalem sufficientem, ac præcedentem: alteram vero animalem, seu naturalem liberi arbitrii potentiam: cum Scriptura sententia, de qua agimus, expresse homini eam omnino, detrahatur, ac Deo opposite ascribat. Verum alterum addunt commentum: Secundò, inquit, *actus cogitandi hic significat actum excogitandi, prout ex verbis textus apparat,* οὐ γάρ οὐδὲ εἰς ιατρού. At vero actus excogitandi plus in se habet, quam actus intelligendi & credendi. Difficilis enim est excogitare, & invenire primum aliquid, quam rem inventam, & excogitatum intelligere, & percipere, ubi clare proponitur: Itaque argumentum à minori ad majus, quod ex hoc loco desumus solet, nullius momenti est, & falsæ hypothese innixum. Hæc adversarii, in quibus suis modò dictis fatis aperte contradicunt. Nam si verum est, quod ante dixerunt: *Ad actum tum cogitandi, tum credendi, prærequisiri idoneitatem, seu aptitudinem à Deo ipso, in nobis productam, ad cogitandum & credendum, nos non inficiamus: cum in textu contrarium dicatur.* Si inquam hæc vera sunt, (uti re ipsa vera sunt) quomodo conantur hic contrarium probare, quasi Apostolus sub cogitatione, non actum credendi: sed aliquid amplius nobis derogaret? Deinde vana etiam est probatio, quam ex significatione vocis ἀνθεκτικῶν adducunt, quasi non significaret cogitare; sed excogitare, & invenire primum: prout sine ullo authore, sine ullo exemplo confidenter nimis asserunt. Nam ἀνθεκτικῶν idem est quod οὐδεὶς, ut ait Hesychius in suo lexico, hoc est, λέγω i. e. dico: quemadmodum vocem οὐδεὶς suo loco exponit, inde metaph. notat generatim cogitare, arbitrari, putare: ut Hesych. exponit, ἐνθεκτικῶν. Unde per Synecdo. rationem subduco, computo, item imputo, 2 Cor. 5. vers. 19. aut passim imputor, Rom. 4. vers. 3. & alibi. Denique per metaph. à rationibus nummariis, quasi subductis omnibus colligo, seu ~~factuo~~, Rom. 3. v. 28. & 8. v. 18. λέγων vero significare, invenire primum aliquid, ut adversarii exponunt, non facile ejus probationem invenient, neque in Scriptura, neque in veteribus Grecorum hominum Lexicis, neque in accuratissimo Henrici Stephani Graecæ linguæ thesauro, quicquam hujusmodi comperient: sed contraria, quæ à nobis proposita sunt, luculenter etiam confirmantur. Quamobrem ineptè adversarii in voce λέγων vero effugia querunt; cum ex communi interpretum consensu, & re ipsa, cogitare, significet: & frequenter Scripturæ usu ita accipiatur, ut Marc. 11. vers. 31. Act. 19. v. 27. & 1. Cor. 4. v. 1. & 13. v. 5. & 2. Cor. 12. vers. 6. Neque causa redditur, ab adversariis justa, cur ab hac significatione sit recendum; præsertim cum jam antea adversarii, ut ex ipsorum verbis ostendimus, rem ipsam concederint. Perstat igitur nostrorum ex 2. Cor 3. vers. 5. contra adversariorum, de cooperacione naturalium liberi arbitrii virium, in conversionem hominis, ad fidem, argumentum.

Quum non simus ex nobis ipsis, velut ex nobis ipsis idonei, ad quicquam boni, scil. spiritualis cogitandum: multo minus ad assentiendum, & credendum Euangelio. Quod enim obtendunt λέγων vero, majus seu difficilis esse quam credere Euangelio; falsa nituntur hypothese significationis vocis illius, ut modò ostendimus. Ac propterea quod nobis exprobrant, argumentum illud à minori ad majus nullius esse momenti, & falsæ hypothese innixum:

illis ipsis merito competere apparet.

Atque hæc ad secundi argumenti primæ classis ex 2. Cor. 3. v. 5. petiti vindicationem diximus. Consequens est, ut ad alia etiam procedamus.

Tertium argumentum est, ex Luc. 6. v. 18. & similibus locis. Qui mente sua sunt cæci, & tenebræ, seu omnino obtemerati, respectu lucis doctrinæ Euangelio traditæ; illi non habent in se vires ullas, quibus esse possunt causa cooperans assensionis Euangelii, ac fidei. Hæc enim sunt opposita. Tales autem sunt omnes non regeniti, ante conversionem: ut probat Scriptura, Matth. 4. v. 16. Joh. 1. v. 5. Luc. 6. v. 18. Act. 28. v. 18. Eph. 4. v. 18. & 5. v. 8. 1. Pet. 5. v. 9. Ergo ante eam, non habent in se vires ullas, quibus esse possint causâ cooperans assensioni Euangelii ac fidei.

Adversariorum responsio primum posita est in explicazione phrasis; cum inquit, *homines irregeniti dicuntur cæci, in tenebris positi, &c.* Si metaphoram banc vocem vertas in propriam, aliud nibil denotabit quam rerum diuinarum, & voluntatis salutiferæ ignoros, & nescios: ac proinde etiam à timore Dei alienos. At ex eo nibil aliud concludi potest quam eos indigere clara veritatis propositione, ut scientiam consequantur. Imo vero, inquam, propria cœcitas non solum videndi actum; sed etiam videndi potentiam tollit. Atque ita metaphoram quoque intelligendam, hominis animalis, seu naturalis, non regeniti descriptio evincit, locis jam ante citatis, 1. Cor. 2. vers. 14. *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim ei sunt, neque cognoscere potest: Quia spiritualiter disjudicantur.* & 2. Cor. 3. v. 5. *Non sumus idonei ex nobis ipsis ad cogitandum quicquam (sc. boni spiritualis) velut ex nobis ipsis: sed quod idonei sumus, &c.* Ideoque ut scientiam Euangelii, non renati consequantur, non solum indigent clara veritatis propositione: Sed etiam interna oculorum mentis illuminatione, seu fidei donatione: ut visu illius, veritatem, clare, prædicatione Euangelii, oblatam, cognoscant: adeò ut, quemadmodum cœcis ut actu videant, non sola lux oblata sufficit, sed videndi etiam potentia restituta requiritur: Sic etiam se habet in hominis non renati cœcitate spirituali. Quia Euangelium prædicatum, & intellectum ab homine animali, percipi non potest, seu verum agnoscit: nisi à Spiritu Sancto cœcitas, donatione lucis fidei interna tollatur. Nam quod adversarii objiciunt: *Si ita argumentum formetur, tum præcisè ex proprietate vocis formabatur: unde concludetur, omnes eos, qui cæci dicuntur in Scripturis, non tantum intelligendi potentia opus habere: sed ne posse quidem intelligere: ac proinde nova semper intelligendi potentia opus habere: quod falsum esse evincit clare locus Apoc. 3. v. 17. ubi fideles Laodicenses cæci esse discuntur; non quia nullo modo possent intelligere Euangelium: credebant enim jam Euangelio,* & illud profitebantur: *sed quod negligentes erant, in officio faciendo.* Respondemus autem primò, inepitè ac falso intelligentiam Euangelii, cum fide illius confundi. Prius enim, auditio Euangelio, naturales hominis vires non excedit: sed ex Euangelii claritate, adhibita industria, intelligere potest, quænam illius sit sententia, seu quid sibi velit, ut supra demonstravimus, & adversarii agnoscent. De posteriori vero solum controversia est, an homo suis viribus naturalibus Euangelium intellectum verum agnoscere, ac credere possit. Deinde ad rem ipsam quod attinet, negatur consequentia: quia non simpliciter ex voce argumentamur; quasi cœcus, in Scriptura, metaphorice semper significaret potentiam credendi Euangelio omnino destitutum: sed cum de homine non renato, & velut ex seipso considerato, agitur: idque secundum expositionem Scripturæ sacræ, quæ de homine naturali ante conversionem loquens, cœcum mente ita describit: ut non solum ipsis admittat credendi actum, sed etiam potentiam naturalem credendi: ut supra demonstratum. Idque veritatis vi, (lacet ei reluctantur hic adversarii) postea etiam fateri coguntur: Sic enim ajunt: *Sed esto, & nos supponimus, à Deo potentiam assentiendi & credendi, concedi iis, qui vocantur.* Ergo inquam frustra conati sunt, ante dictis suis probare, cum non renati cœci vocantur, propterea potentiam videndi iis non derogari. Quod vero subjiciunt, *At queritur*

qui erit ut de ipso actu visionis, an Deus illum ita efficiat in homine, cum Deus auctu videntem illum videre facere vult: non posse: nolle videre, sive exempli gratia oculos mentis jam apertos iterum claudere ad conspectum lucis, id est, veritatis. Sed respondemus primò, adversarios inepte hic tergiversari: quia à scopo questionis, ab ipsiis metu initio proposito, sophistarum more, declinant ad aliud, de quo hic non disceptatur: ideoque causa sua infirmitatem prodere. Nam cum antea tres classes fundamentorum sententiae nostrorum proposuerint examinandas, ac confutandas; sic de prima classe ab initio loquuntur: *Prima est, quod in Scripturis sacris peccator convertendus, vel ante conversionem suam, ita passim describatur, ut nihil in eo sit, quod ad conversionem ipsius facere ac conferre quicquam possit.* Quo in loco adversariorum notanda est vox possit. Cujus rei probandæ argumenta nostrorum è Scriptura subjiciunt, inter alia; quod homo ante conversionem, in sacris literis cœcus vocetur. Quare hinc aperte conspicitur, questionem esse de potentia videndi, & potentia ad conversionem valente: non autem de actu solo videndi, ut adversarii fingunt. Cujus autem viribus potentia videndi derogatur, ei etiam actus necessariò derogatur: quia is non nisi à potentia videndi procedere potest ac procedit. Quare questione est, ac manet, *An homo non renatus suis viribus naturalibus, esse possit, aut sit, causa cooperans conversionis sua, ad fidem.* Adversarii affirmant, nostri negant. Idque ex eo etiam probant, quia cœci instar, omni videndi (hoc est, credendi Euangelio) potentia naturali destituuntur. Quæ igitur ab adversariis aberrantibus à scopo præfixo, proferuntur, ea merito omittemus. Hoc tantum observato, quod iterum eorum effugium inane ostendit, quod exempli gratia ponunt, quasi hic de hujusmodi re quereretur, *An homo oculos mentis jam apertos, iterum claudere possit, ad conspectum lucis, id est, veritatis:* In quo vanitatem suam produnt adversarii, dum statum questionis pervertant. Questione enim est, ut ex ipsorum verbis ostendimus, de peccatore ante conversionem, ideoque de cœco, qui lucis conspectu caret. Contrà vero hic fingunt adversarii, queri de eo, qui jam habet apertos oculos mentis, & conspectu lucis veritatis prædictus est, hoc est, secundum quid conversus à tenebris ignorantiae Euangelii, ad lucis veritatis illius notitiam. Quare reliquis, quæ præter scopum adversarii adferunt, neglectis, & alibi partim tractatis, reliqua expendemus. Objiciunt enim adversus descriptionem illam hominum non renatorum, quod tenebrae appellantur: ut Joh. 1. vers. 5. Judæi tenebrae vocantur, quæ non comprehendenterunt Lucem: Respondent autem, nihil aliud notari, quam quod fuerint homines mundani, partim suis præjudiciis, partim suis affectibus, studiisque carnalibus, toti maucipati, qui non aliter vivebant & agebant, quam si omni prorsus diuinæ voluntatis cognitione destituti essent. Respondemus, hanc exceptionem & expositionem veritati repugnare; etsi enim quidam fuerint hujusmodi: id tamen de bona Judæorum parte dici non potest, quia zelo Dei, etsi non secundum scientiam, fervebant, & operum suorum justitiam statuuntur, ut Apostolus de iis, Rom. 10. vers. 1. 2. & 3. disertè attestatur. Johannes autem non de paucis, ut ἐξολοκλετη: sed de plerisque loquitur, ut etiam vers. 11. generaliter dicit, ratione incredulorum Judæorum: *Ad suos venit, & sui eum non acceperunt.* Sed addunt adversarii: *Sic non comprehendisse lucem dicuntur, non quod beneficio lucis, & gratie concessæ comprehendere non potuerint, id est, non potuerint credere Euangelio, quod est verbum, & doctrina lucida, & splendida, tenebrarum, id est, impuritatibus omnis expers, ut 1. Joh. 1. vers. 4. legere est; sed quod noluerint, aut non curaverint credere ei & obedire.* ut Joh. 3. v. 19. exponetur. Verum ut adversarii actum credendi Judæis illis desuisse, non autem potentiam illius statuunt; sic contrà refutantur, eo ipso, quod teñeras dici, (hoc est, omnino obtenebratos) agnoscunt; ac propterea caruisse mentis luce concedunt: ideoque videndi seu credendi potentia. Nam quod regerunt, *Euangelium esse doctrinam lucidam, & splendidam:* fatemur. Sed ea videri à cœcis, & obtenebratis mente non potest. Idque etiam Apostolus Johannes cap. 1. citato satis declarat. Nam ut

vers. 14. dixit: *ad suos venit, & sui eum non acceperunt.* Et vers. 12. alios contra, qui acceperunt, definivit, qui credunt in nomen illius, id est, filii Dei: exponit deinde, unde fides illa oriatur, seu à qua potentia procedat, v. 13. qui (inquit) non ex sanguinibus, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt. Ac propterea ostendit neminem posse credere, nisi ex Deo sit genitus: ut de ea re postea erit agendum. Deinde qui non habuerunt notitiam Christi, & Euangelii, illi non potuerunt credere. Tales autem fuerunt plurimi Judæi, ut Actor. 3. vers. 17. cap. 13. vers. 27. dicitur. Quod denique adversarii objiciunt, ex proprietate vocis tenebrarum, hoc non posse colligi, potentiam ad credendum iis desuisse: quia alios sequeretur, cum fideles vocentur lux in Domino, etiam illos, nulla ignorantia, nullo errore, nulla macula aut peccato laborare: *In modo ne quidem errandi aut peccandi potentiam in iis locum habere posse.* Respondemus, argumentum à nostris non duci, à sola vocis proprietate: scimus enim aliquid posse dici, hoc modo simpliciter, vel secundum quid: sed ratione expositionis vocis metaphoricæ, in sacra Scriptura; quæ hominem, ratione lucis spiritualis doctrinæ Euangelii, cœcum, & prorsus obtenebratum statuit ratione oculorum mentis: ut sine visus, in mente, per Spiritum Sanctum restitutione, actu videre, & credere non posset: ut jam antea ex. 1. Cor. 2. v. 14. & 2. Cor. 3. v. 5. aliisque similibus Scripturæ dictis demonstratum. Quare argumentum à nostris (ex cœcorum & tenebrarum epithetis, secundum Scripturas intellectis) petiti firmitas appetit.

Quartum argumentum ex Matth. 8. v. 22. & similibus.

Qui vitæ spiritualis seu justitiae salutaris respectu, omnino sunt mortui, illi ad vivificationem sui, & ad actiones vitæ spiritualis seu ad conversionem ad fidem, & charitatem suam, & actiones earum, nihil virium habent, quibus possint cooperari. Atqui omnes homines peccatores, ante sui conversionem, respectu vitæ spiritualis, seu justitiae salutaris, sunt omnino mortui. Ergo nulli homines peccatores, ante sui conversionem possunt suis viribus cooperari, ad sui vivificationem, seu conversionem ad fidem, & charitatem, & opera earum. Propositionis negativæ veritas, ex aperta subjecti, & attributi oppositione privativa, constat. Assumptionem probant loca sacræ Scripturæ. Nam non conversi ad fidem, seu increduli peccatores, idcirco mortui, Matth. 8. vers. 22. dicuntur: *sine ut mortuis,* (hoc est, vita fidei & charitatis privati) *sepeliant suos mortuos* (hoc est, vita corporis caslos) & 1. Pet. 4. v. 6. Propterea quoque & mortuis (hoc est, incredulis, ac vita spirituali destitutis) *prædicatum est Euangelium:* *ut damnarentur quidem secundum homines, carne;* ut reverent autem secundum Deum, Spiritu, & Ephes. 2. v. 1. *& vos cum effetis mortui, offensis, & peccatis, & v. 5. Cum offensis mortui effetis, unde vivificavit cum Christo, &c.* Ut autem huic arguento respondeant adversarii, primò generatim de metaphoricis vocibus, non aliter quam res, & scopus requirunt, exponendis, multa quæ sunt extra controversiam, differunt. Et deinde ex ea, quod homo peccator ante conversionem mortuus peccatis dicitur, à nostris concludi objectant: *Ergo inepitus est ad sui conversionem:* Ergo novæ vires, & nova potentia ei danda est qua converti possit: Ergo non tantum potentia, sed etiam auctus conversionis a Deo est. Deinde ad singula hæc respondent; concedimus. Sed interim sub specie consensus, conclusionem pervertunt. Conclusio enim est ea, quam ipsi met adversarii nobis attribuunt initio, nempè hominem peccatorem ante conversionem sui, nihil in se habere, quod ad conversionem ipsius facere aut conferre quicquam possit, hoc est, non esse causam Deo cooperantem: sed vires conversionis esse supernaturales, à quibus solis ea procedat: ac propterea non etiam à naturalibus liberi arbitrii viribus, ut adversarii ostendunt: quasi Deus sufficientem ad conversionem gratiam daret; sed ut ea existat, seu ut homo convertatur, concurre debere naturales, liberi arbitrii vires, Deo cooperantes. Unde satis liquet adversarios sophistarum more, statu controversiæ corrupto, causæ suæ imbecillitatem detegere. Sed spectanda sunt sequentia. Nam attribuunt nobis præter præpositas conclusiones etiam hanc: *Ergo homo non magis impedire potest conversionem*

suis, quam is qui mortuus est sui ex mortuis resuscitationem. At inquam his verbis, rursus adversarii à scopo status controversiae aberrant: hoc enim à nostris probandum proponitur, *peccatorem nil conferre virium naturalium ad sui conversionem:* ideoque quæstio est, non de potentia resistendi Deo, conversionem operanti: sed de potentia ad cooperandum conversioni. Hanc negamus: illam concedimus, quia carnis cogitatio inimicitia est adversus Deum: adeò ut reliquæ illius, etiam in renatis, resistant, ac repugnant spiritui, Galat. 5. vers. 17. Sed quamvis insit talis potentia vitiosa peccatori convertendo: ea tamen, à Deo, destinata conversionem operari volente, superatur: dum carnem seu vitiositatem naturalem, cui auditum Euangelium stultitia est, Spiritus sui regenerantis potentia, bona parte tollit: & cor novum ac Spiritum novum largitur, ut Ezech. 36. vers. 26. 27. 29. & Jerom. 31. & inde, Heb. 8. vers. 10. Tit. 3. vers. 3. 4. 5. 6. de qua re pluribus supra in refutatione superiorum egimus. Deinde quod ajunt: *En hac ratione in proprietate vocis mortui, totum præsidium argumenti positum habent:* Illuc aperte falsum est. Nam vis argumenti posita est, ut ostendimus in similitudine, seu convenientia mortui, ratione vitæ corporis propriæ, & mortui ratione vitæ spiritualis metaphorice: quemadmodum similitudinem sacra Scriptura exponit. Ea autem est hæc, quod ut mortuus propriè ad vivificationem sui cooperari non potest, nec actiones vitales edere, quia vita corporali destituitur: Sic etiam peccator convertendus, ac spiritualiter mortuus, vita spirituali imaginis Dei, seu justitiae ac sanctitatis, omnino privatus, non potest actiones ultimas vitales justitiae ac sanctitatis edere, ut de viribus naturalibus, 1. Cor. 2. v. 14. & 2. Cor 3. v. 5. disertè traditur. Et Ephes. 2. vers. 2. Homines convertendos, *mortuos peccatores* vocat, non moribus tantum: sed naturâ etiam: unde *natura filios iræ*, id est ob vitiositatem naturæ, iræ Dei obnoxios asserit. Et v. 8. *Fidem non ex nobis, sed Dei donum esse: non ex operibus, ne quis glorietur.* Cujus rationem reddens ait: *Ipsius enim opus sumus, creati per Christum Jesum, ad bona opera, quæ preparavit, ut in iis ambulemus.* Quocirca quod adversarii objiciunt, ineptè hoc à nobis fieri quod totum præsidium argumenti in proprietate vocis *mortui* ponamus: ipsis met contra ineptè falsa nituntur hypothesis; quia non absolutè vocis proprietatem, sed expositionem Scripturæ spectamus, & eatenus vocem illam accipimus: atque ex ea, sic expolita, solide argumentamur. Quare paralogismo elenchi impingunt adversarii. Interim tamen non inutile erit, si argumenta ipsorum non nihil ad clariorem veritatis defensionem expendamus. Primum est hujusmodi: *Si conversionem hominis Deus eodem modo efficit, quo mortuum suscitat:* Ergò Deus non mandaret nec prescriberet homini: ut se convertat, & resurgat à mortuis, sub seria promissione præmii excellentissimi, & comminatione pœnae atrocissimæ. Atqui Deus prescribit, & mandat, sub seria promissione vitæ æternæ, & comminatione æternæ mortis homini, ut se convertat & resurgat ex mortuis. Ergo. Minor est in Epist. ad Eph. 5. v. 14. *Excitare qui dormis, & surge ex mortuis, & illucescer tibi Christus.* Ratio majoris, ex figura petitur, quia stulte prescriberetur mortuo sub comminatione pœnae æternæ, & promissione præmii maximi, ut ex morte & sepulchro resurget. Sed respondemus, primò supplendam & exponendam esse conclusionem adversiorum; ea autem plena est hujusmodi: *Ergo conversionem hominis Deus eodem modo non efficit, quo mortuum ex morte suscitat.* Ad sensum verò quod attinet; si verba illa, scil. *eodem modo*, pro absolutè, & omni modo intelligent; tum paralogismum elenchi, ut dictum est, committunt. Nec enim dissentaneam à sententia nostra, sed consentaneam conclusionem inferent. Nec enim nostri id statuunt, quod adversarii negant: Agnoscamus enim differentiam non nullam esse inter mortuum propriæ, seu vita corporali destitutum, & mortuum Spiritu metaphorice, seu vita imaginis Dei ac justitia privatum. Nam prior non est obligatus ad suscitationem sui: ideoque ei mandari suscitatio, proposito obedientiæ præmio, & inobedientiæ pœna, jure non potest. Posterior verò ad sui vivificationem & actiones vitæ est obligatus: quia à Deo, in creatione, imagine

ipsius seu vita spirituali justitiae, donatus, eam servare, caque Deum, ut summum bonum & creatorem suum beneficium, ac Dominum, vita spirituali colere; ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus est obligatus: & ab eo vinculo, imaginis ac justitiae per lapsum amissione, minimè liberatur: Sed nisi obedientiam illam præstet, iram Dei subire tenetur, ut in superioribus suo loco, pluribus est demonstratum. Sin vero illa verba, in conclusione, nempe *eodem modo* adversarii intelligere velint, ut à Scripturæ & nostris exponuntur, nempe, eodem modo; non absolute & universaliter; sed certo modo; eodem videlicet, quod mortui propriæ, & peccatores ante conversionem mortui metaphorice, eodem modo certo suscitentur: Primum, quod neutrius potentia naturali insita, sed sola Dei omnipotenti suscitentur ac vita donentur; sum in eo sententiam nostrarum Ecclesiarum agnoscimus, & quidem (ut antea ex Ezech. 36. Jer. 31. & utraque ad Corinth. probavimus) Scripturæ consentaneam. Quod etiam Apostolus, Eph. 1. 19. & 20 declarat: cum ait: *Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiae ipsius, in nobis, qui credimus, pro efficacitate fortitudinis roboris,* (id est, fortitudinis robustæ, per Hebraicum) *ipsius, quam exeruit in Christo, cum excitavit eum ex mortuis.* Deinde eo etiam modo convenienti utrique illi mortui propriæ, & impropriæ, nimurum quod quamvis per se utrique sint omnino impotentes, ad actiones vitæ suæ edendas: quod nihilominus tamen nec frustra, nec insipienter, iis, quos Deus vivificare vult, mandetur ab eo, ut suscitentur à mortuis: quandoquidem simul cum mandato externo, reddens per divinam suam potentiam, vitam internam, idoneos ac potentes efficit ad mandato parendum: ut exemplo Lazari patet, Johan. 11. Nam ut vers. 43. Christus præcepit, ut foras prodiret mortuus: sic vers. 44. obedientia præcepti exprimitur, cum subjicitur: & *mortuus ille* (aut potius qui mortuus fuerat) *exivit.* Quale etiam exemplum Luc. 7. vers. 14. 15. Sic eadem hac ratione hominibus vita spirituali parentibus, atque ita mortuis, officium mandatur à Deo per verbum, ut surgant: seu actiones vitæ spiritualis, fidei & charitatis exerceant, & simul in electis interius per Spiritum Sanctum regenerando, & sanctificando mentem ac voluntatem, seu fidei & charitatis virtutes, tanquam vitam spiritualem donando, idoneos ad actiones vitales edendas reddit. Atque hac in re convenientia est; hæc spectantur à nostris: & hujus contrarium erat adversariis concludendum. Quare ut ad antecedens strictim accedamus, si in propositionis antecedente, verba illa: *eodem modo efficere*, intelligantur absolute, & simpliciter, eo profus modo: (ut probatione subjecta, & à nobis modo relata, sese intelligere exponunt) tum paralogismo elenchi ineptè ludunt, neque nostram sententiam, sed suum figmentum oppugnant: Sin verò ea verba (nempe *eodem modo efficere*) accipere velint, quemadmodum ex nostrorum explicatione debebant, ut rectè differerent, tum falsa erit propositio. Nam licet mortuus corpore & mortuus Spiritu, seu ratione imaginis Dei, ac vita justitiae, eodem solius supernaturalis potentiae Dei, non autem naturalium virium modo, vivificantur & actiones vitæ suæ edant: inde tamen non sequitur: Ergò Deus non mandaret homini, sub comminatione, & promissione, ut se convertat, & resurgat à mortuis; quia etsi peccator ante sui conversionem non possit resurgere à mortuis, ac se convertere suis viribus: juste tamen & sapienter Deus hoc ei ita mandat: quia hoc est hominis officium, qui vires illas in creatione à Deo accepit, ut obedire posset, & suo vitio perdidit: Sed Deus jus suum ea ratione nequaquam perdidit. Ideoque mandando declarat hominis officium, quod sibi debetur: non autem hominis efficaciam seu parendi vires. Eas enim in convertendo non invenit, sed in eo quem convertere destinavit, efficit: cum vitam spiritualem per regenerationem donat, atque ita hac vita donatum ad actiones vitæ illius, idoneum reddit, & adjuvat; partim exterius verbo, per declarationem officii, & stimulum promissionis, & comminationis excitando: partim interius, Spiritu suo Sancto tentationes frenando, & motibus sanctis firmando, ad actiones vitæ

spiritu-

spirituales edendas promovet. Quemadmodum Lazaro mandavit, ut surgeret, externa voce: & interius vita donanda, ut mandato pareret, effecit, ut ante monuimus. Quod enim objectant adversarii, *mandatum hoc, non fuisse propriè d:um mandatum; quia comminatione, & promissione non fuit sanctum*: illud inquam vanum est. Nam mandare propriè est generatim aliquid alicui præscribere: sive conditio promissionis præmii, & comminationis pœnæ adsit, vel absit. Hoc enim ad mandandi significationem nihil pertinet. Sic Christus obedientiam prodeundi foras, & per consequens ante surgendi à Lazaro postulavit; & Lazarus Christi potentia, vita donatus, illud præstanto obedivit: ac propterea mandatum non fuisse propriè, quonam pudore negant adversarii? Quod deinde secundo loco addunt, *mandato huic, (nempe ut surgeret, quemadmodum ante ab adversariis propositum) non abediebat propriè Lazarus, cum revivericeret: non magis quam infans, cum nascitur, aut mundus, cum crearetur*. Respondemus, elenchi paralogismo rursus, ut antea sèpius, ludere adversarios, cum vocem *surgendi*, cum voce *reviviscendi*, seu *recuperandi vitam* confundunt: quasi scilicet nostri, ea pro Synonymis haberent, aut necessariò habenda essent: cum contra hæc duo inter se, ut effetum & causâ illius, manifestè differant. Nam vivificatio Lazarī actio fuit potentiae divinæ Christi, non Lazarī: eamque ei non mandavit: quia Lazarus ad id non erat obligatus, nec etiam idoneus: sed surgendi actionem, ac prodeundi foras (ad quam vivificando idoneum reddiderat) ipsi mandavit: & ipse jam vita donatus, mandato obediens, eandem surgendo præstitit. Quod autem à nostris dicitur, *quod mandando Deum efficiat, ut se convertant homines*: Adversarii adjiciunt, nostros dicere, *mandando, Deum non posse efficere, ut mortuus peccatis convertatur, quia mandare, tantum actus externæ gratie est, quæ per se, ad conversionem ut causa non magis facit, quam lux ad cæcum illustrandum*. Respondetur adversarios, eodem elenchi paralogismo, impingere. Nostri enim loquuntur de conversione actuali, quæ est jam conversione habituali donati: ut verba jam proposita ostendunt; nempe *ut se convertant homines*. Cujus actionis instrumentalis est mandatum, ut ante ostendimus. Contra verò adversarii opponunt, quasi huic repugnantem, aliam nostrorum sententiam, quæ de conversione habituali agit, quæ mortuus in peccatis convertitur. Cujus conversionis causam efficientem, propriè Deum solum nostri statuunt: non autem mandatum Dei; quod tantum est antecedens, adjunctum, in iis, qui vita spirituali, seu habituali conversione à Dō donantur, hoc est, regenerantur. Impropriè verò per metaph. ob similitudinem adjuncti proprii, cum causa instrumentali efficiente, mandato ac doctrinæ Euangelii, quasi causa instrumentali, regeneratio nostri, I. Pet. I. v. 23. & ministro Euangelii, apertio oculorum, conversio à tenebris ad lucem, & à potestate Satanae ad Deum Act. 26. v. 18. tribuitur. Et quia in convertendis conjunctam habet Spiritus Sancti efficaciam, qua vita spiritualis à Deo donatur; idcirco Euangelium etiam *ministerium Spiritus, qui vivificat*, 2. Cor. 3. v. 5. 8. appellatur, non autem quasi in omnibus, quibus Euangelium illud primum annunciat, eadem vis adesset; ut adversarii falsò statuunt. Nam aliqui ratione insitæ externo Euangelii mandato potentiae, non magis mortuo in peccatis ad vivificantum est efficax per se, quam lux externa ad internam videndi oculorum potentiam cœco dandam: sed ut lux, visu redito, ad actionem videndi est efficax: sic lux Euangelii homini per conversionem habituali, visu spirituali donato, ad actum videndi efficiendum, cooperatur. Sed rursus excipiunt adversarii, *imò eo ipso, quod Deus mandat, sub promissione præmii, & comminatione pœne, ut homo se convertat, non potest velle efficere conversionem ex efficacitate; quæ vis sua effectum necessariò fortis*. Verò respondemus, si conversionem actualem intelligent, elenchi paralogismus est: nam licet nostri dicant, in iis, quos Deus primum conversione habituali donavit, quod hoc in eum finem fecerit, & eò etiam dirigat, ut homo actu convertatur certò: non tamen statuunt, necessariò: ut suo loco ostendimus. Verò si de habituali accipiunt, sententia adversariorum falsa est: neque rationes

corum, quas adducunt, firmæ sunt. Prima enim est: *quis (ut inquit,) Deus eodem tempore velle, ut homo se convertat, & noller. Ratio est, (ut addunt) quia si Deus ipse ea potest vellet hominem convertere, hoc ipso nollet hominem se convertere: quia utrumque simul velle non potest; velle enim ut unus idemque effectus, uno eodemque tempore, à duabus totalibus causis dependeret*. Respondemus, sophisma esse homonymias, in voce *volendi*. Nam *velle*, aut *amare*, seu *approbare* notat: & per metonym. subjecti signati, pro adjuncto signo, *mandare*, aut decernere. Atque ita, pro diversa illa significatio vocis, Deus, sine ulla contradictione, Idem potest *velle*, & non *velle*. Sicut vult, id est, ut bonum probat & mandat conversionem peccatoris, Ezech. 33. v. 11. & tamen plurimorum peccatorum conversionem non vult, hoc est, non decrevit: sed contra decrevit, in peccatis suis eos relinquere: quemadmodum revera reliquit: ut omnes gentes ante Christi, & Apostolorum tempora, sivit ambulare in viis suis. Act. 14. v. 16. ut igitur hæc ad objectionem accommodemus: optimè hæc convenient, ut Deus dicatur, eodem tempore, posse velle, approbando, scilicet & mandando officium, ut homo se convertat: & tamen non velle, hoc est, non decernere, ut homo hoc efficiat: alioqui sequentur, nullam posse esse inobedientiam: quia Deus *impietatem non vult*, Psal. 5. v. 5. hoc est, non amat, sed odit, v. 6. & tamen impietatem decrevit, seu vult: non quidem efficere, sed justè permettere ac regere: ut experientia probat, ut etiam I. Sam. 2. v. 25. dicitur: *Filiī Eli non audirent vocem patris sui, quia voluit Dominus occidere eos*. Ad eos autem quod attinet, quos Deus ipse regenerat, eorum regenerationem à se fieri vult, hoc est, decrevit: *omnia enim facit secundum consilium voluntatis suæ*, Eph. 1. v. 11. Atque hoc sensu ab homine convertendo ea fieri non vult: quia hoc non decrevit. Alio tamen sensu, ab eodem hoc fieri vult, hoc est, tanquam officium probat, ac mandat; ut homines, quid debeant, norint: imò ut aliás ostendimus, etiam à verè fidelibus, in hac vita, non minus, quam ab infidelibus vult Deus amorem ex toto corde, tota cogitatione, & omnibus viribus: quia hoc probat & mandat! & tamen hoc ipsum Deus non vult, hoc est, non decrevit, in iis sua potentia efficere; neque etiam decrevit ut ab iis fieret. Hoc enim in hac vitâ à fidelibus, ob carnis reliquias, adversus Spiritum reluctant, & quia nemo peccato caret, fieri non potest. Quare hinc etiam appetat, adversarios ambiguitate vocis *volendi* abutentes, fructu veritati reluctari: dum hæc duo inter se convenire posse, impossibile esse objectant. Sed alteram adjiciunt rationem hujusmodi: *quod ipse Deus per actionem insuperabilem operari vult in homine, illud non cadit sub actum hominis: at quod mandatur, cadit sub actum hominis*. Ergo. Propositionem majorem, quæ controversa non est, operose probant adversarii: Minorem verò quæ falsa est, quasi certissimam, ac confessam, ne verbo quidem firmare conantur. Nam mandata officium notant; non autem semper vires eorum, quibus mandatur, ut jam antea ostendimus: Idque vel ex illo etiam evincitur, quod Christus, Joh. 12. vers. 36. Fidem auditoribus incredulis mandat, cum ait, *dum lucem habetis, credite in lucem*, & tamen Euangelista non solum ait, v. 37. *Eos non credidisse in ipsum*. Sed etiam v. 39. subjicit, non potuisse credere in ipsum. Tertia etiam ratio invalida est, cum ajunt: *quia ridicula foret promissio præmii, & pœnae comminationis*. Nec enim pro argumento serviret, quo moveri posset homo ad conversionem: nec pro instrumento, quo conversione quæ mandatur effici potest. Verum negamus ridiculam fore promissionem præmii, & comminationem pœnæ: quia Deus mandando officium, promissione sua eventum obedientiæ illius felicem: & comminatione in obedientiæ infelicem docet generatim: Speciatim verò electos convertendo suo Spiritu, ad officium reddit idoneos, & salutis promissæ capaces. Neque enim ad conversionem habituali seu regenerationem, tanquam arguento movere vult peccatores, ut seipso convertant, seu vivificant; hoc enim solius Dei opus: et si sit hominis officium, Deo debitum: ideoque mandatum Dei, ad hanc rem ut homo seipsum regeneret, instrumentum non est propriè loquendo: (ut supra pluribus à nobis declaratum) sed tam-

tum impropriè ac Metaphoricè, ut adjunctum antecedens: cui in convertendis electis, certò à Spiritu Sancto regeneration accedit. Quod autem ad actualem conversionem (seu credendi & Deum diligendi actionem) attinet; ad eam excitandam, mandatum Euangelii, promissione & comminatione adjuncta, inservit, & revera illius instrumentum est efficax. Ac propterea infirmitas etiam hujus rationis elucet. Atque hæc de rationibus tribus, quibus adversarii nostrorum, adversus primum ipsorum argumentum, responsionem refutare nituntur; quo argumento probare conati sunt, Deum conversionem hominis, non eodem modo efficere quo mortuum suscitet. Secundum autem argumentum, quo idem probare moluntur, est hujusmodi: *Si actus conversionis sive conversio à solo Deo producente, & efficiente dependeret, uti resuscitatio mortui à resuscitante: jam actus conversionis, vel conversio ipsa, homini converso ab ipso Deo tribui nullo modo posset; nedum præmium aliquod respectu actus illius homini converso tribui. At qui tribuitur homini converso actus, & præmium respectu actus illius ei à Deo dandum dicatur. Ergo.* Respondeatur, distinctione propositionis, Conversionem quatenus habitus est, à solo Deo fieri, qui virtutes fidei & charitatis regeneratione per Spiritum Sanctum solus efficit; atque ita homini non renato minimè tribuitur; quia privatus vita Spirituali justitiae, ejus à Deo infundendæ, subiectum quidem est: sed causa cooperans esse non potest. Atque ea in re, impotentiam mortuo similis est. Atque ita intellecta propositio confirmatione opus non habet. Sed assumptio tum est falsa. Sin vero conversio intelligatur actuallis: seu actiones virtutum fidei & charitatis; tum est sophisma elenchi, nec enim concluditur sententia nostræ contradicens: quia Deum statuimus, actualem in nobis conversionem efficere, non eo modo quo suscitationem mortui: quasi solus ipse efficaret. Nam causa prima quidem est ac principalis atque etiam adjuvans: sed homo causa cooperans proxima: quia actualis conversio est actio Dei & hominis, non mortui in peccatis, sed suscipit ac conversi, seu vita spirituali à Deo jam donati; cuius vitæ vi & à Deo adiutus, actiones vitales credendi & diligendi Deum edit. Quare vanum omnino est, quod ad hæc adversarii respondent: *Hæc est, inquiunt, ignorandam Contraremstr. Theologia. Imò constans est omnium nostrorum sententia. Nam Catechesis Ecclesiarum nostrarum, ad quæst. 8. responsione, regenerationem, qua ad benè agendum reddimur idonei, ut causam, aperte distinguit à bonis actionibus, ut effectis consequentibus. & quæst. ac responsi. 43. conjuncta cum 45. & responsi. 70. & 87. Ex quibus locis doctrinæ Ecclesiarum nostrarum, quam adversarii à tenēris didicerunt, ac diu docuerunt, perspicuè etiam appareat, calumniam esse quod ajunt, quosdam nostrum pressos argumentis pluribus, buctandem venire compulsoſ. Quis enim nostrum hanc doctrinam toties inculcatam in Catechesi, & ex verbo Dei petitatam negavit? & quomodo credibile est, quenquam dixisse Deum in nobis fidei actionem efficere, ut vitam in mortuo efficit; cum sole clarus sit, hominem credere in Christum, ac Deum per Christum Redemptorem diligere: idque omnes fateantur: quo modo solum Deum illius actionis causam efficientem, excluso homine, vocabunt? Hoc igitur non est controversum, an homo credens in Christum, & Deum ut Redemptorem diligens, actionum harum etiam sit causa efficiens: sed de viribus quæstio: an actiones illæ ex naturalibus voluntatis liberæ eligentis viribus, (ut adversarii volunt) efficiantur. An vero ex supernaturalibus Spiritus Sancti viribus, habitum justitiae seu fidei, & charitatis indentis, & ad actiones earum adjvantis, oriantur tantum. Ut enim Lazarus (quod alias monuimus,) mortuus, à solo Christo vero Deo vivificatus est: non autem ad vitam suam est cooperatus; quod viribus esset destinatus: vita tamen donatus vi illius vitæ jam acceptæ, & mandati Christi instrumento, surgendi & prodeundi actionis causa fuit: Eodem modo se habet in vivificatione seu regeneratione spirituali nostra, & vitalibus (seu fidei & charitatis) actionibus. Illius enim Deus solus est effector; harum vero Deus ut vitæ, tanquam principii author, & ad actiones vitales excitandas adjutor, causa earum est princi-*

palis: homo vero vita spirituali jam donatus à Deo, & auxilio illius præcunte ac comitante, illius viribus, actionem vitæ proximè producit: seu credit in Christum, & Deum suum redemptorem diligere. Ceterum Adversarii obsecrantur: *Sed tamen nibil ipsos jurare potest, inquiunt, ipsorum levitas ratio est: quia dato, sed non concessso, fidem in primo instanti conversionis, ut habitum infundi; quereretur nibilominus semper, annon homo verè conversus & regeneratus dicatur, quod habitum illum habeat?* Respondeatur autem, eo modo conversionem esse verè: non tamen simpliciter, sed secundum quid, ratione scilicet habitus: nondum vero ratione actus ex eo promanantis: qui actus seu quæ actio finis est habitus illius, atque effectum consequens. Eoque modo diluitur id, quod adversarii excipiunt; si concedant (inquiunt) *jam necessariò sequitur, actum illum non mandari: nec ex mandato necessarium esse, ad hoc ut homo convertat se: quia conversio absoluta ac perfecta jam est.* Hoc inquam responsione data diluitur. Nam ut mandatum conversionem antecedit; sic utramque & habitualē & actualem ut officium hominis prescribit: ut eo modo perfecta sit & absoluta conversio, si partes spectemus. Et illam Deus ex gratia regenerando solus efficit: hanc vero in homine & cum homine renato cooperatur. Ac properea quod refutare conantur: si negamus hominem verè convertum dici, eo ipso quod habitum illum habeat, illud alienum est: quia talem verè convertum agnoscimus: sed conversionem absolutam ac perfectam negamus: quia actus ad eam rem requiruntur. Imò ne ipse quidem habitus conversionis ratione graduum absolutus ac perfectus est ratione sui: sed inchoatus tantum, ac paulatim absolvendus; quia carnis seu vitiositatis nativæ adversus Spiritum repugnantis, reliquæ in conversis illis (seu fidei, & charitatis virtutibus donatis) hærent, Rom. 7. Gal. 5. Quare hæc frustra ab adversariis dicta. Non abs tamen erit, si probationem eorum, quæ obliquè partimque nostros attingit, paucis expendamus. Si negent, inquiunt, *jam necessariò sequitur, actus illos, vel fluere necessario necessitate consequentis ex habitu illo; vel libere ita produci, à voluntate habitu illo informati, ut possit eos non producere.* Si illud dicatur, eadem manet difficultas: *Si hoc, tum evertitur dogma eorum de absoluta ignorandam electione, ex ipsiis Contraremstrantium principiis.* Resp. ad propositionem, quoniam antecedens illius concedimus, consequentia nos non attingit. Sed ad consequens quod attinet, agnoscimus membrum illius primum, nempe actum conversionis (id est, actualem fidem & charitatem) non fluere necessitate consequentis, ex habitu illo, hoc est, ex fidei & charitatis virtutibus: sed persuasione verbi, & auxilio defendantे & firmante Spiritus Sancti. Alterum vero membrum ex parte falsum est: neque etiam sequitur ex antecedente; ideoque consequentia nulla. Falsum autem esse, ex parte inde constat: quia primæ partis conversionis, seu habitus fidei subjectum non est voluntas; ideoque eam non informat; sed subjectum habitus fidei est intellectus; ac propterea voluntas dici non potest, actionem fidei libere producere: cum illius non sit actio credere. Quod vero ad charitatis habitum attinet, illum in voluntate (seu rationali appetendi potentia) esse, eamque informare, ut accidentis suum subjectum, & actionem illius libere producere, verum est. Neque propterea tamen (ut objectant) *dogma nostrorum de electione certa,* (quam ambigüè ac captiosè adversarii *absolutam vocant*) evertitur: neque syllogismo suo, quem adducunt, illud demonstrant, hoc pacto: *Qui se libere (inquiunt) habet ad medium electionis executionis definitum: ita ut possit illud producere, & non producere, is potest non salvatori.* At qui se libere habet, ad actus illos, quibus conversio perficitur & absolvitur, vel sine quibus conversio hominis absoluta non est, ita ut possit eos producere; ille se habet libere ad medium electionis executioni definitum. Ergo. Sed respondemus ignoratione elenchi, adversarios à re proposita declinare. Probandum enim erat, posita conversione actuali libera, dogma nostrorum de electione certa reverti; eo vero reliquo, probant, conversionis habitu donatum, posse non salvare: quod ambigüè dicitur, nempe vel per se considerando, vel per accidens: Si per se consideremus tantum, agnoscimus hominem convertum posse non salvare: quia

quia habet in se causam illius efficientem, nempe carnem (seu reliquias vitiositatis nativæ) repugnantem Spiritui, Gal. 5. seu fidei & charitati à Spiritu Sancto donata: adeò ut licet Spiritus sit carne solà potentior in renatis: Si tamen accedat externa Satana & mundi tentatio, Spiritus succumberet, nisi auxilium Dei accederet: atque ita homo consideratus, & posset perire & periret, Matth. 26. v. 41. Luc. 22. v. 31. & 32.

Per accidens verò destinati, promissi, atque accendentis tempestivè auxilii divini exterius per verbum & castigatores: interius verò per refrænationem temptationum, & confirmationem Spiritus fieri non potest, ut vere conversi non salventur. Quo respectu dicitur Matth. 24. v. 14. *Si fieri posset, etiam electi seducerentur: sed propter electos (ne scilicet perireant) contrahentur dies: ut traditur v. 22. scilicet afflictio-*nis, ne illæ graviores sint, quam ut ferre valeant, ut 1. Cor. 10. v. 13. & 11. v. 32. Matth. 26. v. 41. Luc. 22. v. 32. & electos potentiz suis præsidio conservat, per fidem ad salutem 1. Pet. 1. v. 5. & quasi in manu sua potentissima, adversus raptore, carnem, Satanam, mundum retinet, ac tuetur, Joh. 10. v. 28. 29. Quare verè conversus per se, ratione vi-riuum, quas in se habet, posset, à carnis, Satanæ, mundi tentationibus superari, ac perire: per accidens verò gratiæ conver-sus promissa, seu potentiæ Dei conservantis, non potest peri-re: & quia ea gratia certò adest, idcirco etiam nunquam pe-rit. Unde quoque apparet, falsò ab Advers. dici: Secundò even-tiuncur dogma de perseverantia. Nam quod ajunt illi: *Si fieri posset us actus omnes fidei, & spei cessant: jam fieri potest, ut homo totaliter excidatur: quis habitus fidelem non facit. Actus autem omnes cessare possunt, immo sæpius cessant: quo modo ergo fidelis manet semper fidelis?* Hæc illi. Verum in propositione secundè hujus objectionis est idem error elenchi, qui in antecedente con-victus. Nam relatione ac respectu ad hominis conversi vires, per se consideratus homo, ille sine gratia Dei adjuvante, totaliter excidere posset: sin vero relatione & respectu ad Dei auxilium, per accidens gratiæ promissa ac presentis, consideramus hominem conversum, totaliter excidere non potest, ob sapientem non minus, quam potentem Dei operationem. Deinde falsa est etiam Consequentia: quia licet omnes actus fidei & spei possint cessare, non inde tamen sequitur, posse totaliter excidere; quis habitus, cessante actu, nihilominus manet: ut noctu, cum homo dormit; aut interdiu, cum aliud agenti, Euangelium cogitationi illius non objicitur, tum sanè omni actu fidei caret: & tamen virtute fidei prædictus ac fidelis est: quæ fides objecto Euangeli propenso actionem fidei producit. Nam quod propositionis illius conse-quentiam, eo probare nituntur, *quis habitus fidelem non facit*, illud vanissimum est. Nam appellatioñes hujusmodi du-rantes, ab habitu desumi solere ac debere, & communis Do-ctorum sententia & res ipsa evincit. Nam habitus manent & sunt principia actionum: actio autem transit ac perit; id coque denominaciones, quæ durationem rei denotant, non propter actionem, sed propter habitum tribuantur: ut ju-stus non ab actione justa transeunte, sed à virtute justitia permanente nominatur: quemadmodum etiam liberalis, for-tis, frugalis: sic etiam fidelis qui virtute fidei prædictus: cuius virtutis signum & argumentum est actio fidei propria, seu ipsum credere. Quare quod objiciunt: *actus omnes cessare possunt, immo sæpius cessant: quo modo ergo fidelis manet fidelis?* Resp. actiones fidei, ad tempus quidem sæpè cessant, habitus tamen permanet: ideoque verè ab eo habitu, seu à virtute fidei durante, fideles, id est, virtute fidei prædicti nominantur. Quemadmodum ab actione credendi, cum jam credunt, credentes rectè dicuntur: sed actione credendi præterita, atque absente, credentes propriè dici non possunt: licet impropriè interdum nomen actionis significativum, pro nomine qualitatis atque habitus indice accipiatur. Deinde adversariorum dicta in ipsos merito retorquemus. Nam si cessante omni actu fidei, fidelis esse definit fidelis; (ut ad-versarii statuunt) Ergo uno eodemque die, homo conversus interdum erit fidelis eoque justificatus, & Christi mem-brum atque hæres vitæ æternæ: videlicet cum de Euange-lio cogitat illi crederet: Sæpius verò (nempe noctu, somno, aut interdiu cum aliis rebus occupatus, de Euangeli non cogitat, eoque actus credendi cessabit) erit infidelis, ac pro-

pterea à justificatione & Christo, ac vita æterna alienus, & sub ira Dei constitutus: similiter si ab actu fidei, fidelis di-catur, & eo cessante, non sit fidelis. Ergo omnes illi, qui aut casu subito opprimuntur, de Euangeli minime cogitantes: aut in extremo vitæ, deficientibus sensibus ac viribus & co-gitatione (ideoque & actu fidei) moriuntur, à salute ex-cludentur. Quotusquisque autem est, cui hoc non accidit? Quare ex his apparet, adversariorum objectionem omnino esse vanam, dum ab actu fidei: non autem ab habitu virtutis fidei, hominem fidelem esse ac vocari contendunt. Idque clarius etiam evadet ex eorum, que porro urgent adversarii, examine. Sed (inquit) ut pressius adhuc respondeamus: nullo fundamento initiar, quod quidam Contraremonstrantes asserunt, *Deum in homine convertendo primò operari habitum, & quidem irresistibiliter.* Sed primum statum questionis (cujus antea meminerunt) hic confundunt aduersarii. Nec enim hic queritur, de modo operandi habitum, an si fiat insuperabili Dei vi; sed de ordine illius, an prius habitus, quam actus efficiatur à Deo. Deinde falsum est, quod statuunt, *quosdam nostrum in ea esse sententia: cum constans sit ac communis, ut ex locis Catecheses Ecclesiarum nostrarum antea demonstravimus.* Denique quod objiciunt *banc sententiam nullo nisi fundamento*, falsum est. Nam fundamentum hoc invictum est: omnis causa suâ naturâ prior est suo effectu. Atqui Scriptura teste, conversionis habitus est causa: actus, vi conversionis illius, effectum. Ergo conversionis habitus prior est natura conversionis actu. Asumptio extat iis in locis, ubi describitur conversionis habitus, seu permanens qua-litas renovationis nostræ, ut in formula novi foederis pro-missi, Ezech. 36. v. 26. 27. *dabo vobis cor novum, & Spiritum novum dabo in medio vestrum: & amorebo cor lapideum è carne vestra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum dabo in medio vestrum, & faciam, quod Hebraicè וְנִתְּנֵה in statutis meis ambulabitis & judicia mea custodietis & facie-tis;* Quibus verbis duo inter se distinguuntur suo ordine; primum est donatio cordis novi & Spiritus novi, quæ soli Deo tribuitur: deinde actio illius statuitur, in statutis Dei ambulare: id quod & Deo tribuitur, & homini renovato. Deo ut cause p̄mæ; cum dicitur, *faciam:* homini verò corde & Spiritu novo jam donato, cum ait: *quod in iis ambulabitis & judica mea custodietis & facietis ea.* Cor autem nouum, & Spiritum novum non actionem, quæ transit: sed qualitatem manentem atque habitum renovationis denota-re, ostendit, præter phrasim ipsam, primum oppositio con-trarii, nempe *cordis lapidei*, quo non actio transiens, sed qua-litas permanens, seu habitus vitiosus peccati originis deno-tatur. Ideoque & *cor novum, cor carneum*, (id est, molle atque admittens impressionem verbi Dei) & *Spiritus novus*, non actionem, sed habitum renovationis & imaginis Dei, seu habitus sanctitatis inhærentis restitutionem delignant. Deinde effecta idem demonstrant; primum enim est, *cordis la-pidei oblitio*: quam actioni transiunti tribui non posse per-spicum est: una enim actio hominis bona abolere non po-test habitum vitiosum acquisitum, multo minus innatum, qui pertinacius inhæret. Secundum effectum idem compro-bat, nempe *facere Dei statuta*: quæ à corde novo, tanquam effecta à causa sua præcedente, clarè satis distinguuntur. Secundò idem etiam Apostolus testatur, Eph. 2. v. 9. *ipsum enim opus sumus, creati per Christum Jesum, ad bona opera, quæ preparavit Deus, ut in iis ambulemus:* quibus verbis, habitus conversionis, creatio à Deo per Christum, ut principium & causa statuit: finis verò & effecta, bona opera: quæ credendi & diligendi actionibus continentur. Neque hic ex-cipi potest, *creationem quidem banc precedere multa bona o-pe-ra, sed non omnia*: Imo contrà Apostolus antecedentia omnia nostra bona opera excludit apertè: quia scopus illius est, probare præcedens, suum dictum, vers. 8. & 9. nempe fidem Dei donum esse, non ex operibus, ne quis glorietur: cuius rationem proximè hanc subjicit, *ipsum enim opus sumus, creati per Christum, ad bona opera:* quo perspicue docet, nulla bona opera hoc opus Dei, seu creationem per Christum antecedere; sed ea inde promanare. Denique ut alia omit-tam, Gal. 5. vers. 16. ut caro à suis concupiscentiis: sic Spi-ritus seu conversionis habitus à sua ambulatione, seu actio-nibus,

nibus, ut causa ab effecto posteriore distinguitur. & v. 19. ut caro, à suis operibus: sic Spiritus seu regenerationis gratia, à suis fructibus, charitate, fide, (nempe actuali) aliquis distinguitur. Per Spiritum autem non actionem transseunt: sed ut principium actionum immanens describi, res ipsa arguit Quemadmodum vitam spiritualem, ab actione illius vitali etiam disertè distinguit, vers. 25. *Si Spiritu vivimus, Spiritu etiam incedamus.*

Quare inani confidentiâ adversarii afferunt, nullo fundamento nisi nostros, afferentes, Deum in homine convertendo, primò operari habitum. Quod autem porro rationi manifestæ repugnare afferunt, illud solidè non demonstrant: ut ex propositi ab adversariis Syllogismi examine apparebit, qui est hujusmodi: *Quod primò & rigide Deus ab homine exigit, ad salutem obtinendam, & p̄nam evadendam: illud primo Deus in homine operari vult, & ad id primum gratia concurrit: atqui non habitum fidei & conversionis Deus primò & rigide exigit ab homine ad salutem obtinendum, & p̄nam evadendam: Ergo non habitum, sed actum primo operatur, & ad actum gratia Dei primum concurrit.* Majorem præterimus, & assumptionem utpote falsam negamus. Interim tamen observandum, propositionem majorem ab adversariis vero argumento minimè firmari. Nam quod ajunt, *majoris veritas manifesta est; quia illud primo operatur Deus, quod ad salutem obtinendam necessarium est & sufficiens, at vero id quod Deus primo rigide postulat, illud ad salutem obtinendam necessarium est.* Ergo. In hoc Syllogismo falsa est propositio. Nam justificatio ad salutem est necessaria, ac sufficiens: & tamen eam non primò operatur Deus: sed fidem, quâ deinde justificamur. Ergo non quicquid ad salutem necessarium ac sufficiens, id primò operatur Deus. Hæc enim est recta subjecti & attributi dispositio; quam adversarii, si ordinem verborum spectemus, invertunt. Deinde assumptio imperfetè posita: quia vox omessa quæ supplenda. Nam medius terminus ex propositione perficiendus est hoc modo: *at quod Deus primo ac rigide postulat, illud ad salutem obtinendam necessarium est & sufficiens,* unde patet, assumptionem esse falsam. Nam Deus primò & rigidè postulat auditionem sui verbi, ut antecedens conversionis necessarium, Rom. 10. vers. 14. *quomodo credent nisi audierint?* & tamen ad salutem obtinendam non est sufficiens. Matt. 13. v. 19. ad vers. 23. ut & Luc. 11. v. 28. dicitur, *beati qui verbum Dei audiunt, & observant illud:* qua conjugatione notatur à Christo, auditionem verbi, sine observatione non solum non sufficere, sed etiam esse inutilem; ut expressius docetur, Heb. 4. v. 2. *Etenim Euangelizatum nobis est, quemadmodum & illis, sed sermo auditus non profuit iis; quia non commixtus erat fide in iis qui audiverant.* Quamobrem prosyllogismum hunc quo Syllogismi propositi ab adversariis propositio major firma, vitiosum omnino esse, & propositio sua & assumptione appetit. Quod autem attinet ad anticipationem objectionis, quam à nostris adversus majorem Syllogismi objici posse censem adversarii: & quod respondent, omitto; quia jam supra rem eam expendimus, & quæ hic repetuntur, confutavimus. Minorem igitur negatam quo modo porrò probent examinandum. *Minor, inquiunt, probatur hoc modo: quod in fædere primo ab homine exigitur, id primo ab homine Deus exigit ad salutem: at actus fidei, non habitus (nisi quatenus per actus comparandus est) in fædere primò ab homine exigitur.* Ergo. Resp. ut illud quod probandum est, rectè probetur ac plenè, assumptionem oportet pleniorem fieri: & saltē ad voces illas; *nempe actus fidei, addendum erat, & conversionis:* ut etiam hoc distinctè ad actus charitatis referatur; atque ita de tota conversione (de qua in Syllogismo egerunt) intelligatur. Resp. autem assumptionem esse falsam, neque eam firma ratione ab adversariis probari. *Verum, inquiunt, minor probatur ex fæderis Euangeli confidatione, in quo perpetuo legitur, ambulate coram me, resipisci te, & credite Euanglio, convertimini, &c.* Verum minorem probari negamus; quia & propositio non est vera, quod perpetuò ita legitur *Ambulate,* quasi nunquam expresse etiam habitus conversionis præciperetur: nam contrarium postea liquebit. & falsa etiam est Consequentia: Nam verum est, hæc esse prædicationis Euangeli mandata, eaque

conversionem actualem notare: sed non solam, seu ab habituali sive inhærente virtute, fidei & charitatis separata: sed cum ea, & ex ea procedentem. Nam ex novi fæderis formula, jam ante ex Ezech. 36. Ephes. 2. & Gal. 5. demonstravimus, primum fæderis servandi officium ab homine debitum ac mandatum, esse Dei beneficium: scilicet quod cor novum donat, unde actiones bona (seu fidei actualis & charitatis opera) Gal. 5. v. 22. promanant. Hæc enim Spiritui seu regenerationis per Sp. S. dono, Gal. 5. tribuuntur. Quo etiam pertinet illud Ioh. 1. vers. 12. ubi, quemadmodum in filios Dei adoptionem, fidei, velut instrumento, ascribit: sic causam illius vers. 13. generationem ex Deo statuit. ut & cap. 3. vers. 6. *quod natum est ex carne, caro est; quod natum est ex Spiritu, Spiritus est.* & vers. 3. *Nisi quis renatus fuerit deus, non potest videre Regnum Dei.* Hoc autem est hominis officium & ei præcipitur, ut Eph. 5. v. 14. *Excitare qui dormis & resurge a mortuis, & illucesces tibi Christus.* & Deut. 10. v. 16. *Circumcidite ergo præputium cordis vestri, (ecce mandatum habitus conversionis) & cervicem vestram ne obdurare amplius (en actum conversionis consequentem præcipit) quemadmodum utriusque Deus author statuit, prioris quidem solus: (ut Rom. 2. v. 29. & Coloss. 2. v. 11. 12.) posterioris verò Deus, cum homine renovato; ut apparent Deut. 30. vers. 6. *Circumcidet Febova Deus cor tuum & cor seminis tui,* (ecce habitum conversionis) *ad diligendū Febovam Deum tuum, ex toto corde tuo, & tota anima tua;* en conversionem actualem, ex habituali manantem. unde apparent, cum opera Charitatis præcipiuntur, etiam charitatis virtutem unâ intelligi; ut antecedens ac conjunctum officium necessarium, ex quo effecta postulata procedant. Ac propterea cum præcipitur dilectio Dei, seu ut diligamus Deum, additur *ex tota anima, & omnibus viribus:* quo disertè sanctificatio interna animæ inhærens, & charitatis virtus tanquam actus dilectionis origo intelligitur. Quare ut paucis concludam, mandato conversionis actualis, (seu actionum fidei & charitatis) habitualis etiam conversio (seu virtus fidei & charitatis) simul, & quidem ut antecedens causa necessaria includitur; quia sine ea actus (ut ostendimus) esse non potest. Sed adversarii alia rursus via urgent, cum ajunt. *Huic rationi adjungi altera potest: quod Scriptura ipsi homini mandat, Ezech. 18. ut facias fibi cor novum & Spiritum novum.* Esa. 1. v. 16. *ut se te lavet & mundus sit.* Sed negatur Consequentia: quia ex hisce verbis non probatur negata minor, quasi scilicet Deus non habitum, sed actum fidei & conversionis, primò & rigidè ab homine exigeret ad salutem: quia verba Ezechielis de habitu conversionis agunt. Quod autem dicitur, *facite; illud non effectum hominis, nec potentiam illius præsentem:* sed officium tantum designat. Quod verò Esa. 1. v. 16. præcipitur hominibus prorsus sceleratis, *lavate vos;* illud ad utrumque officium & habitum, & actum (seu ad animæ & actionum purgationem) generatim pertinet: & similiter officium, non efficaciam neque potentiam hominum scelerorum demonstrat. Quare frustrè adversarii gloriantur, cum addunt: *boc argumentum imprimis validum est, si per cor novum intelligatur fidei habitus: ut auctores isti volunt, quasi scilicet indicaretur istis verbis, habitum fidei & charitatis, hominum crebris actionibus primum acquiri, quia dicitur, facite: quod minimè sequi ostendimus.* Habitum enim Deus in omnibus præcipit, tanquam officium, & in solis electis efficit, ut merum solius Spiritus beneficium. unde alterum etiam oritur beneficium, quod corde novo donati, adjuvante etiam Deo, in statutis illius ambulant, ut Ezech. 36. & aliis locis antè propositis, plenus explicatur. Atque hoc modo secundum adversariorum argumentum concidit, quo probare conati sunt ex eo, quod non conversi, *mortui, & mortui in peccatis dicuntur in Sacris literis,* atque exponuntur, concludi non posse, eorum ad bonum Spirituale, impotentiam. Nam hunc statum controversia postea agnoscunt: et si eum mirificè (ut ex ante dictis cognosci potest) depravârint.*

Quocirca ad tertium, quod adferunt argumentum transeamus, hujusmodi: *Si ex proprietate vocis quod homo convertendus mortuus dicatur in peccatis, solide colligitur, eum nihil possit.*

bis pote conferre ad sui conversionem : Ergo non minus solide, ex ejusdem vocis proprietate colligetur hominem regenitam peccare non posse, neque quicquam conferre posse ad peccandum: quia ille in Sactis literis dicitur mortuus peccato, mundo crucifixus &c. ubi enim eadem ratio militat, ibi idem ius: at qui hoc ex ipsorum Contrarem est: sensu absurdum. Ergo. Verum respondetur ad propos. 1. In illius antecedente esse Sophisma ignorations elenchi. Nec enim, ut supra ostendimus, ex sola vocis mortui proprietate nostri id colligunt; sed simul ex conjuncta in Sacris literis expositione multiplici: quæ tradit, ut in preceptis Dei ambulemus, auferendum prius cor lapideum, ac dandum divinitus cor carneum, hoc est, molle & idoneum ad Dei verbi impressionem excipiendam, & Spiritum novum, Ezech. 36. & hominem ante regenerationem esse carnem, Joh. 3. animalem hominem non percipere ea, quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim sunt ei: nec potest cognoscere: quia spiritualiter dijudicantur, 1. Cor. 2. v. 14. adeò ut etiam de conversis ac verè fidelibus, si ratione potentiaz sue naturalis, per generationem, non autem supernaturalis, per regenerationem considerentur, dicatur, non sumus idonei ex nobis ipsis, velut ex nobis ipsis, sed leviter spirito, seu quod idonei sumus, ex Deo est, 2. Cor. 3. v. 5. Nam cogitatum carnis inimicitia est adversus Deum: legi enim Dei non subiicitur: neque enim potest, Rom. 8. v. 7. & Ephes. 2. cum fideles mortuos in peccatis, v. 1. & natura filios iræ, v. 5. hoc est, ob vitiositatem innatam, à vita Dei alienos & iræ Dei obnoxios vocasset: opponit vivificationem cum Christo, v. 5. & creationem ad bona opera: Deique opus appellat v. 10. Ex quibus omnibus satis appetat, mortuos dici infideles, quod mortuorum instar, vita spirituali imaginis Dei destituti, impotentes omnino sint, ad ullum opus bonum, nisi vita spirituali, per regenerationem donentur: ut actiones Spiritus proferant: quemadmodum antea probavimus. Atque hæc de propositionis Syllogismi objecti vitio, nempe ignorations Elenchi sophisme. Sin verò adversarii antecedens intelligere velint de collectione, seu conclusione ex proprietate vocis mortui non sola; sed conjuncta cum expositione Scripturæ; tum falsa erit Consequentia; quia diversa est in Sacris literis vocis mortui, & mortui peccato metaphorice accepti expositio: ut vel simpliciter, vel secundum quid usurpetur, prout subiecti nempe fidelis, & infidelis diversitas: aut relatio ejusdem fidelis diversa, hoc exigit. Quemadmodum in re præsenti, de qua agimus; infideles dicuntur in Sacris literis mortui, ut 1. Pet. 4. v. 6. propterea quoque euangelizatum est mortuis; ut damnarentur quidem secundum homines carne, viventem autem secundum Deum Spiritum; id quod simpliciter intelligendum esse, Scripturæ expositio evincit; quæ docet expressè homines infideles ratione vitae spiritualis, esse mortuos & mortuos peccatis, non secundum quid tantum, sed simpliciter: quia ad nullum bonum spirituale idoneos esse, 1. Cor. 2. aliisque locis antepositis aperte declaratur. Fideles verò mortui dicuntur peccato, pro diversa ratione seu relatione, modò secundum quid, modò simpliciter: Nam ratione sui, & qualitatis insita, mortui dicuntur peccato, Rom. 6. v. 11. quod in ipsis peccatum originis antea vixerit, ac plane viguerit, iis dominando, Rom. 6. v. 17. & 20. & 7. v. 5. postquam verò per efficaciam Spiritus regenerantis, vita justitiae donati sunt, peccatum in iis non simpliciter, sed secundum quid, majori scilicet ex parte, quasi lethali vulnere accepto abolitum, & dominium illius in hominibus regenitum eruptum: unde mortui peccato, viventes Deo, Rom. 6. v. 11. & ex mortuis vivi dicuntur, v. 13. & quod peccatum iis non dominabitur, v. 14. & liberati à peccato, v. 22. Non autem simpliciter, sed secundum quid ita mortuos peccato dici, Scriptura demonstrat: quia regeneratione ac vita Spiritualis, seu justitia, in nobis inchoata est: suosque indies habet progressus, non autem perfecta est: sed paulatim perficienda: quia insunt adhuc reliquæ carnis, quæ repugnant adversus Spiritum seu regenerationis donum, hoc est fidei & charitatis virtutem, Rom. 7. & Gal. 5. v. 16. Dico verò Spiritu ambulate, & carnis concupiscentiam ne perficie: quo ostendit Apostolus carnem in verè fidelibus reliquam adhuc inesse, & concupiscentias pravas excitare: quibus sit obsistendum Spiritu, seu fide &

charitate. Et. vers. 17. Caro enim concupiscit adversus Spiritum, Spiritus autem adversus carnem; bæc autem inter se opposita sunt, ut non quæcumque volueritis, ea faciatis, & Ephes. 4. vers. 22. officium fidelium declaratur, deponere quod ad pristinam conversationem attinet, veterem illum hominem. Ergo si deponendus, suo modo inest, & vers. 24. & induere novum hominem, qui secundum Deum conditus est, adjustitiam & sanctimoniam veritatis: Quia igitur novus homo in verè fidelibus, secundum Deum est conditus; Ergo regeniti sunt, ac vita spirituali donati: & quia adhuc induere novum hominem jubentur, (hoc est, justitiae & sanitatis exercitii ac precibus fidelibus dare operam, ut quod opus regeneracionis, seu fidei & charitatis Deus in iis cœpit, illud, gratia Dei rectè utentibus, secundum promissionem, babenti dabitur, magis magisque perficiat) inde appetet, vitam spiritualem in verè fidelibus nondum esse perfectam: ac propterea neque mortuos peccato simpliciter seu perfectè, si in se considerentur; sed secundum quid, quod peccatum scilicet majori ex parte sit abolitum, & dominium illius (licet repugnantia superfit) ablatum, ne amplius dominetur. Rom. 6. Deinde verò si fidelis mortuus peccato dicatur, ratione originis habita, nempe meriti Christi, tum simpliciter mortuus peccato dicitur, hoc est, quod Christus morte sua id sit promeritus, ut Deo reconciliati à pœna vitiositatis naturæ, per restitutionem imaginis Dei, virtute Spiritus regenerantis, à peccati dominio & inhaesione omnino liberaremur, servato gradu & ordine: Hæc enim promissa est gratia novi fœderis, Ezech. 36. Jer. 31. Hebr. 8. non solum iustificatio, sed etiam sanctificatio, Hebr. 10. v. 15. 16. Cujus fœderis & beneficiorum causa est Christus sua morte, v. 10. 11. 14. & 2. v. 11. & 7. v. 22. & 9. v. 14. 15. Ioh. 17. v. 19. pro iis sanctifico me ipsum (id est, in sacram victimam consecro) ut & ipsi sanctificati sint per veritatem. ut v. 17. sanctifica eos per veritatem tuam, sermo tuus veritas est. ubi Deus tanquam causa principalis; verbum Dei ut instrumentalis; & Christi in cruce oblatio, ut causa promerens nostræ sanctificationis statuitur. Hinc Rom. 6. vers. 6. illud scientes veterem illum nostrum hominem cum eo crucifixum esse, ut enervetur corpus peccati, ne postbac nos serviamus peccato. Quod autem regerunt adversarii, meritum tollit reatum, non ipsum dominium peccati & peccandi potentiam: nullam omnino Scripturæ autoritatem, nullamque rationem, ad id probandum, adferunt: & contra claram sacrae Scripturæ definitionem, locis ante citatis expressam, & argumenta illius solida, meriti Christi efficaciam, altera sui parte encrvant. Quod autem illud inculcant: Si jam mortui peccato, id est, plenè, renovati sunt (fideles scilicet) proinde peccare amplius non possunt: negatur Consequentia; quia ut antè demonstravimus, mortui sunt fideles peccato & renovati simpliciter, seu plenè ratione meriti Christi: ratione verò effectio illius per Spiritum Sanctum fideles mortui sunt peccato, & renovati in hac vita tantum secundum quid, ratione initii & quotidiani incrementi: in morte verò simpliciter ac perfectè renovantur, cum à corpore mortis omnino liberati per Christum, Rom. 7. v. 24. in cœlum (in quod nihil immundum ingreditur, Apoc. 21. v. 27.) transferuntur. Ideoque illud, quod adversarii postea inculcant: Si mortui sunt, non dicuntur adhuc mori: alsoqui enim essent, & non essent mortui: illud inquam nullius esse momenti appetat; quia hæc non sunt opposita, sed tantum diversa; quia diverso respectu dicuntur, ut ostendimus. ideoque suis exceptionibus frustra conati sunt argumentum nostrorum eludere à vocis mortui, & mortui in peccatis, Ephes. 2. appellatione & expositione, ad hominis infidelis ad bonum spirituale impotentiam probandum, desumunt. Quare quod porro objectant, operæ premium est, ut expendamus. Hæc ita breviter, inquit, disputavimus, tanquam si Pbrasim bæc, mortuum esse in peccatis, procul omni dubio significaret incepit iudicem & impotentiam hominis ad bonum spirituale. Sed falsa est hæc oratio, & mera contradictione. Nam haec disputarunt adversarii quasi hæc phrasis illud procul omni dubio non significaret: ut ex objectionibus supra allatis & confutatis perspicue apparet. Deinde altera rursus contradictione, causæ suæ iniquitatem produnt, cum addunt hæc verba: quod et si concedi possit.

posset & non illubenter concedimus: tamen nibil obstat, quominus alio longe sensu accipiatur. Atqui si concedi potest, illam hominis ante conversionem, ad bonum spirituale, impotentiā, illa phrasē mortui in peccatis, procul omni dubio significari: & non illubenter concedunt: quomodo igitur contrarium hactenus probare conati sunt: & quomodo si bi non contradicunt, dum subjiciunt, tamen nibil obstat, quominus alio longe sensu accipiatur? nam ista duo dicta, nempe procul omni dubio significare, & nibilominus alio longe sensu accipi posse, ut opposita se mutuo tollunt. Sed significacionem spectemus, & quem alium sensum intelligent. Id autem declarant his verbis: ut significet eum, qui reus mortis & condemnationis est, propter peccata sua; sic enim disertè dicitur Ezech. 18. v. 24. morietur enim in peccatis suis, id est propter peccata sua, hic punietur, & tandem æterna morte afficietur. Verum respondetur, illud nihil ad rem præsentem pertinere; agitur enim de sensu phrasis, mortui in peccatis, loco citato Eph. 2. v. 1. Deinde locus Ezech. non agit à morte præterita, aut præsenti, quæ per conversionem tolli potuit: sed de futura, cum temporali, tum æterna, quæ tolli non potest: sed excipiunt ulterius: eo sensu accipiendo esse phrasin, Eph. 2. v. 1. non obscurè demonstrari potest ex Conseqq. v. 2. 5 & 6. ubi mortui in peccatis dicuntur illi, qui in illis ambulaverant, &c. Resp. 1. certum esse, quod iudicuntur fuisse mortui peccatis & in illis ambulavisse: eaque ut consentanea quidem proponi, sed tamen tanquam diversa. Prius enim causa est; posterius verò effectum illius. Nam ex morte spirituali, seu carne, hoc est, peccato originis (quod vitæ spiritualis, seu justitiae originalis privatio & ad offensas ac peccata propensio) opera injusta, quæ ambulare in offensis, & peccatis, Apostolus appellat, sequuntur; ut etiam indicatur his verbis v. 3. nos omnes conversati sumus in cupiditatibus carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: quibus verbis, ut caro à suis cupiditatibus, & cogitationibus: sic etiam utraque à factis (tanquam causa, & effecta) distinguuntur. Deinde vero negamus consequentiam: neque eam probant, cum dicunt: at si mortuum esse in peccatis est idem, quod in peccatis ambulare, non satis commod: v. 2. subjiciuntur illa verba, in quibus ambulastis: at inquam, jam antea ostendimus, ea non esse idem, sed diversa. Nam mortui dicuntur in offensis & peccatis propter peccatum originis, quod uiri diximus, vitæ spiritualis, seu justitiae originalis privatio est; atque offensarum & peccatorum omnium habitualium quasi hydra, & congeries: & simul a Etualium peccatorum fons. Sed alteram rationem objiciunt hujusmodi: deinde mortuum esse opponitur τῷ vivificari cum Christo, & suscitari cum eo, & collocari in cælis, imo (ut in parallello loco, Col 2. v. 2. & 13. videre est) τῷ condonari peccata. ibi enim legitur, vosque mortuos in peccatis, præputio carnis vestræ, cum eo vivificavit, vobis condonatis omnibus peccatis: quæ omnia, inquit, satis argunt, per mortuos in peccatis, designari reos mortis, ac condemnationis; ac proinde à sp̄e omni vitæ immortalis alienos ac seclusos. Verum respondemus, opponi quidem mortuos peccatis, vivificationi una cum Christo, Ephes. 2. hanc autem notare nostri regenerationem ac sanctificationem, res ipsa ostendit, ut Rom. 6. v. 4. Sepulti igitur sumus unda cum eo, per baptismum in mortem: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam patris: ita & nos in novitate vitæ ambulemus, & v. 6 illud scientes, veterem illum nostrum hominem, cum eo crucifixum esse, ut enervetur corpus peccati, ne post hac nos serviamus peccato, & v. 11. Colligite vos ipsos tum mortuos esse peccato, tum verò viventes Deo, per Christum Jesum Dominum nostrum. Deinde responderi potest, etiamsi vivificatio, Eph. 2. citra controversiam designaret liberationem à mortis æternæ reatu: non propterea tamen hoc solum notaret: sed generatim liberationem à morte spirituali, cum culpæ, tum pœnæ peccati: ut sanctificationem & justificationem complectatur, seu vitam gratiæ Dei, & vitam justitiae. Atque ita perficit adhuc oppositio, mortuos in peccatis, seu vita justitiae destitutos vivificari à Christo, donatione vitæ justitiae & gratiæ, seu justificationis atque hæreditatis vitæ æternæ. Neque illud sequentibus adversatur, quibus utrumque beneficium describit Apostolus: justificationem quidem, cum gratia servatos docet, v. 5.

& 8. & regenerationem seu sanctificationem v. 10. cum ait: nam ipsius opus sumus, creati per Christum Jesum (hoc opponitur mortuis in peccatis, v. 1.) ad opera bona, quæ præparavit Deus, ut in iis ambulemus; hoc opponitur ambulanti bus in peccatis, v. 2. Ac propterea utrovis modo vivificandi vox accipiatur, aut speciatim pro sanctificatione, aut generatim pro vitæ spiritualis donatione, nempe sanctificatione & justificatione: perstat sententia, atque expositio à nostris posita, de mortuis in peccatis. Quamobrem ex hujus loci Eph. 2. circumstantiis sententia nostrorum non infirmatur, sed confirmatur; quemadmodum etiam ex loco parallello quem objiciunt. Col. 2. v. 13. Quod enim adversarii contendunt, in eo opponi mortuos in peccatis, τῷ condonari peccata: illud meritò negamus. Nam disertè Apostolus opponit eos τῷ vivificari (ut etiam Ephes. 2.) Hoc autem aperte distinguit à condonatione peccati. Nec enim dicit, cum eo vivificavit, hoc est, condonavit vobis omnia peccata: sed vivificavit χαράσσω, cum condonasset, seu condonatis vobis omnibus peccatis. Nam mortis Christi fructus duo statuuntur, meritum condonationis peccatorum, & vivificationis seu regenerationis, quæ ex merito condonationis peccatorum & reconciliationis cum Deo, ut effectum è sua causa promanat. Nam Deo, per mortem filii, electis reconciliato, regeneratio ac vivificatio per spiritum in illis oritur, ut supra ex fœderis Dei formula, & illustribus Scripturæ dictis, contra adversarios meritum Christi mutilantes ostendimus. Quæ vivificatio in nobis, describitur ab Apostolo, suis membris, circumcitione Spirituali per Christum, qua corpus peccati exiit, v. 11. & resurrectione spirituali, per fidem efficaciam Dei, qui excitavit Christum à mortuis, v. 12. quam vivificationem deinde exponit v. 23. à sua causa, condonatione peccatorum.

Atque hæc ad exceptiones adversariorum (quibus pri-
mum nostrorum fundamentum generale infringere conantur) confutandas pertinent: unde etiam appetit, quam se-
pè, & contradictione & elenchi ignoratione sese implicat;
à quo sophismate, ne in conclusione quidem, sibi tem-
perare potuerunt; cum fundamentum nostrorum primum
prosorsus invalidum esse concludunt, ad stabiliendam thesin, qua
irresistibilis actio Spiritus in voluntatem ad actum fidei &
conversionis, necessaria esse statuatur: cum tamen primo funda-
mento nobis probandam, initio, ipsimet adversarii hanc
thesin, non aliam proposuerint: quod scilicet in sacris literis
peccator convertendus, seu ante conversionem suam ita passim
describatur, ut nibil in eo sit, quod ad conversionem ipsius facere
aut conferre quicquam possit. Ideoque à scopo aberrant, quod
de irresistibili Spiritus actione loquuntur; & eam, non in
actu fidei & conversionis reliquæ, seu charitatis acta: sed in
habitu utriusque statuimus: neque actum fidei ad volun-
tatem referimus, sed ad intellectum: ut supra satis ostendimus.

Quocirca ut primo fundamento generali multis argumen-
tis gravibus instruto) impotentia hominis peccatori-
ris ante conversionem ipsius, demonstrata est: Sic secundo
fundamento generali, potentiam conversionis esse à solo
Deo, non à viribus partim (ut adversarii contendunt) na-
turalibus, voluntatis liberè eligentis. Cum autem conver-
sio hominis peccatori sit vel habitualis (qua quis fidei &
charitatis virtutibus, per regenerationem, instruitur) vel
actualis, qua quis actu credit & charitatem exercet; utriusque
efficiendæ potentiam, à solo quidem Deo oriri: sed ef-
fectionis modum diversum statuimus. Quod scilicet omni-
potenti sua vi, habitualem conversionem operetur solus,
adèò ut fieri non possit, ut, Deo eam operante, homo non
convertatur: actualis verò conversionis diversa est ratio.
Eam enim Deus non vi omnipotentiæ suæ immediata, sed
mediate operatur: cum partim per verbum Euangeli exteri-
us: partim per Spiritus sui auxilium interius, virtutes
fidei & charitatis (à fœctione habituali infusas) excitat, & confirmat ad actiones fidei & charitatis producendas.
Inter auxilia autem quæ Spiritus Sanctus confert, contine-
tur etiam benigna & sapientia ac potens tentationum carnis,
Satanæ, mundique refræatio, ne actiones earum virtutum
(quod aliâ fieret) arceantur: ut supra ostendimus.

Hisce

Hilce jam positis (ut tenebris adversariorum discutiantur) videndum, quam bona fide, nostrorum argumentorum, secundiamenti, summam Syllogismo includant: & quam recte respondeant. Syllogismus autem ab iis ita proponitur.

Cui in conversione hominum tribuitur, quod creet & faciat in iis cor novum, quod regeneret illos, quod excitat ex mortuis, quod virificet & illuminet eos, quod oculos & corda eorum aperiat, quod det illis resipientiam & fidem, & trahat illos, & circumcidat corda eorum: illi talis operatio tribuitur, quod posita non potest non existere hominis conversio ex intrinseca operationis vi & potentia.

A qui Deo in conversione hominum bi aetus & similes plures tribuuntur. Ergo &c.

Hic est syllogismus; in quo observandum est, primò, in assumptione conversionem habitualem à nostris, non actualē intelligi; deinde illa effecta, quæ Deo tribuuntur, intelligenda non propriè, sed per metaphoram: nec simpliciter, sed convenienter expositioni Scripturæ in illis locis ac similibus. Ac propterea quod primum adversarii probare conantur, proprietatem barum vocum absurdè urgeri: alienum est. Hoc enim urgemos hisce locis, ubi hæ lententiae extant (ut Ezech. 26. & similibus) doceri conversionem habitualem, à solo Deo, omnipotenti vi oriri: non autem singularum vocum metaphorâ, similitudinem absolutam, in omnibus, notari. Secundò verò objiciunt: *Si efficacitatem Dei omnipotentem, in convertendo, illis phrasibus demonstrari statuamus, non poterit dici in Scripturis, peragere in conversione (Deum,) hoc per ipsos homines: quia his irresistibilis & omnipotens bujusmodi agendi ratio tribus nullo modo potest.* Atqui passim legitur in sacris literis, quod homines (quorum ministerio Deus in conversione aliorum utitur) aperiant oculos eorum, qui in tenebris sunt, Act. 26. v. 28. quod gignant eos in Iesu Christo, 1. Cor. 4. v. 15. quod cogant siue dirayzal uero alios, ut ingrediantur, Luc. 14. v. 23. quod salvent homines, 1. Tim. 4. v. 10. Ergo Respondemus primò, ad propositionem, distinctione consequentis. Nam aliquid dici potest Deus per homines agere bisariam, nimirum vel propriè, ut homines sint causa efficiens subordinata: atque ita propositionem concedimus: vel impropriè, per metaphoram, ut per homines intelligatur Deus agere, ut adjuncta tantum, utque actiones eorum non sint propriè operis causa efficiens instrumentalis, sed tantum antecedentia adjuncta, quibus politis, secundum promissionem suam, Deus solus sua potentia promissum opus propriè efficiat. Quomodo miracula dicuntur facta per Apostolos Act. 2. v. 43. & Rom. 15. v. 18. 19. Christus miracula per Paulum fecisse dicitur: non quod Pauli vi facta sint, sed per potentiam Spiritus Dei conjunctionem illius prædicationi, v. 19. Neque Apostolorum reliquorum potentia aut pietate, Act. 3. v. 12. sed Dei, qui secundum promissionem (de miraculis ad Euangelii confirmationem futuris, Marc. 16. v. 17. Act. 2. v. 19.) fide ab Apostolis perceptam, Act. 3. v. 16. ea ad Christi gloriam edidit, v. 13. ideoque per Apostolos ea fecisse dicitur metaphoricè, ob similitudinem consequentis: quod ut effectum causam suam sequitur: Sic Apostolorum dicta aut facta, tanquam adjunctam ac præcedentem occasionem subordinatam, secuta sint miracula: non autem insita eorum, aut verbis, aut factis efficacia. Si hoc modo propositio intelligatur metaphoricè, & conversionem per homines Deum eo sensu peragere, tum falsa est. Nam verissimè, pro significatione diversa, & Deus peragere dicitur propriè, ac solus: quod tamen homines etiam agere dicantur impropriè per metaphoram: quod sint non propriè, sed quadam similitudine, instrumenta operum Dei: non verò significatione propriæ.

Quemadmodum in sacris literis occasio antecedens (tam in malis quam in bonis) non raro aliquid agere dicitur, non quod sit revera causa: sed tantum antecedens adjunctum, quo posito, alterius vi effectum consequitur. Unde etiam impropriè vulgo *causa per accidens* dicitur. Nam propriè loquendo causa per accidens dicta, verè causa est efficiens, sed præter scopum efficientis. Ad assumptionem verò quod attinet: Verum est, Deum ministerio alio-

rum uti, ad conversionem: eamque in sacris literis, à Deo, per eos effici, assertur: sed diverso modo: habitualem quidem impropriè quia homines tantum sunt illius occasio & antecedens conditio; quod prædicato Euangelio resipientiaz & fidei, Deus Spiritu regenerante, virtutem fidei & resipientiaz animis electorum indat, ut habiles sint ad parendum Euangelio: actualis verò conversionis sunt causa instrumentalis. Nam ut Euangelium prædicatum, in electis, conjunctam habet à Spiritu Sancto donationem virtutum fidei & charitatis: sic illæ donatæ, statim ad actum credendi, & diligendi, juvante Spiritu, per Euangelium prædicatum excitantur: Atque utroque modo, sed distincta acceptione phrasis, Deus conversionem per homines peragere dicitur. Atque ita Paulus se 1. Cor. 4. v. 15. Corinthios fideles genuisse dicit per Euangelium: non propriè: sed impropriè: quod scilicet prædicato Euangelio ab ipso, Deus fuerit simul in iis, per Spiritum regenerationis, efficax. Eodemque modo dicitur *aperuisse oculos eorum, qui in tenebris sunt*, Act. 26. v. 28. Nam Paulus suo verbo lucem quidem Euangelii exterius prætulit: sed internam lucem, seu visum oculorum mentis, cœcis restituere non potuit; ut ea ratione externam Euangelii lucem prædicatione oblatam viderent, hoc est, ut intellecti Euangeli veritatem cognoscerent: sed illud opus fuit Dci proprium. Quo sensu Apostolo Petro (licet per prædicationem Johannis Baptiste & Christi edocto, & Euangelio exterius revelato) dicitur: *quod caro & sanguis, hoc est, homo ei non revelarit: sed pater celestis*, Matth. 16. v. 17. Quod porrò exceptioni suæ firmandæ obtendunt, ex Luc. 14. vers. 23 *quod cogant, & rayzal uo alios ut ingrediantur*: illud à re proposita alienum est: nihil enim hoc loco aliud docet Lucas, quam homines, Euangelii prædicatione, externæ vocationis, ad visibilem Dci Ecclesiam, esse ministros, per quos Deus primum intelligentiam Euangelii, operatur: & donata per Spiritum Sanctum notitia veritatis habituali, ad actum illius & professionem, in Dei Ecclesia, prædicationis doctrina ac stimulis excitat. Denique non obstat quod ex 1. Tim. 4. v. 16. proferunt, *quod homines salvent*: illud enim non de habituali conversione ac fide, quam Deus solus regeneratione per Spiritum Sanctum propriè efficit: sed de actuali fide, & salute consequente intelligendum: quod illius efficiendæ, & confirmandæ, prædicatione Euangelii, sint instrumenta. Quamobrem confutata jam satis adversariorum exceptione secunda, ad tertiam procedemus. Ea autem est hujusmodi: Tertiè, inquit, *quia alioquin actiones illæ passim ipsis hominibus, quos Deus convertere vult, non possent ab eo præscribi & mandari sub pena comminatione, videlicet faciant sibi homines cor novum, ut circumcidant corda sua, ut excitantur à mortuis, ut accipiant gratiam, nisi aeternum puniri velint: Si inquam actiones illas Deus ipse secundum proprietatem verborum, & phrasum metaphorarum producat in hominibus*. Hæc illi. Negamus verò consequentiam, quia ut supra demonstravimus, Deus hominibus nondum conversis mandat officium debitum: ut Deum non solum diligant, seu colant actu: sed etiam habitu, nempe ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus, Deut. 6. & non præstantibus maledictionem justè comminatur, Deut. 27. quod impotentiae suæ homines sint authores: ideoque Deus neque jure mandandi, neque puniendo excidat. Quod autem ipsem cor novum (quod hominibus justè mandat) in electis efficit, mera gratia est, ad salutem eorum collata.

Sed quartam addunt rationem: *quia alioquin, inquit, actiones illæ ipsæ, quæ per istam omnipotentem efficacitatem, à Deo in conversione hominum effici creduntur, in eis tribuerentur ipsis, qui convertuntur. Atqui passim in Scripturis tribuitur illis qui convertuntur, quod se convertant, cor suum circumcidant, sibi faciant novum cor, & Spiritum novum, se ipsos servent, se ipsos mortificant, novum hominem induant, scribant in tabulis cordis sui, & similia alia infinita.* Respondemus autem assumptionem in hoc syllogismo esse falsam, neque ullo Scripturæ loco probari ab adversariis. Nec enim ius qui convertuntur (hoc est, hominibus nondum conversis, in prima sui conversione, ac cordis renovatione, de qua hic agitur) ea tribuuntur effecta, quæ ab adversariis recensentur: quando-

quandoquidem falsa nituntur hypothesi. Nam hominibus ante conversionem ipsorum mandatur quidem, ut se ex toto corde ad Deum convertant, cor circumcidant, &c. Sed talibus verbis neque effectum, neque efficacia operis illius ipsis tribuitur: sed tantum officium seu debitum illorum indicatur: & ut impietatis suæ convincantur, justè ac sapienter exigitur. Quod autem quidam dicantur *seipso mortificare, novumque hominem induere*, illud non dicitur de iis, qui nondum sunt conversi: sed de iis, qui conversi sunt: ideoque non de prima conversione, sed de primæ incremento: ut exhortatione ad Eph. 4. 22. 23. 24. apparet. Quod autem jam conversis, & corde novo per regenerationem donatis, incrementum illius tribuitur, in ea re Deo, omnipotenti sua actione efficienti, nihil derogatur. Nam verè conversi, dum officium faciunt, (hoc est, fidei & charitatis operibus, carnis suæ cupiditatibus resistunt, Deumque pro renovationis incremento precantur) illud incrementum, secundum promissionem *habentia dabitur*, Matt. 13. v. 12. & secundum fœdus gratuitæ vocationis ad fidem, & salutis hæreditatem, à Deo impetrant, 1. Thesl. 5. v. 23. & 24. Adeò ut, quemadmodum Spiritum, & cor novum Deus solus in non conversis inchoat: sic solus in conversis officium facientibus, vi sua, secundum gratuitam promissionem, conservet, augeat ac perficiat. Ideoque hoc opus soli Deo tribuitur propriè: quia vi sola illius efficitur: conversis verò adscribitur impropriè tantum, ac per metaph. ob similitudinem quandam cum causa effidente; quod scil. illorum pietas ac preces sint adjuncta propria confecutionis incrementi Spiritus, & cordis novi, per Dei gratiam, à quo promanat: quemadmodum contra negligentibus officium pietatis & precum, & prolabentibus in peccata graviora hominibus conversis, ac regeneratis, Deus cordis novi donum imminuit, & Spiritus sui auxilium ad tempus subducit, ut ingratos filios castiget: contraque castigatis & serio resipiscientibus restituit ac confirmat. Quemadmodum utrumque Davidi accidisse sacræ literæ testantur, ut Psalmt. 51. v. 12. 13. 14. dicitur: *Cor mundum creâ mibi Deus, & Spiritum reclusum innova in medio mei. Ne projicias me à facie tua, & Spiritum Sanctum tuum ne auferas à me. Redde mibi gaudium salutis, & Spiritu voluntario sustentes me.* Ac propterea ex hisce satis liquet, assumptionem adversariorum esse falsam: partim quia neque effectio neque efficacia cordis, & Spiritus novi, ullibi in sacris literis, homini, ante conversionem ipsius, tribuitur: sed tantum officium illius: partim quia ubi homini illud tribuitur, sermo est non de nondum converso, sed de converso. Deinde tribuitur ei non propriè (ut Deo convenit) sed impropriè ac per metaphor. qua adjunctum antecedens proprium conversionis notatur. Postrema porrò ratio adversariorum quinta hæc est: *quia verbo (inquiunt) quod instrumentum Dei est, illæ actiones & effecta earum passim, in Scripturis tribuantur.* Atqui si proprietas eorum verborum presé attendatur, impossibile est, ut actiones illis designatae, per verbum tanquam per instrumentum peragantur: cum actiones illæ omnes irresistibiliter fiant; verbi verò actio tota moralis, & proinde resistibilis sit. Ex quibus evidenter colligimus, invalidas esse omnes illas argumentationes, quæ ex proprietate vocum, & phrasibus istiusmodi præcisè defumuntur. Respondemus autem, hoc ultimum adversariorum argumentum cum secundo concurre: ac propterea, eo jam confutato, verbo tantum perstringemus: nempe negari consequentiam illius; quia illas actiones conversionis habitualis, seu regenerationis (nam de effectis regenerationis non agimus) ut verbi præcomibus, Actor. 26. v. 28. & 1. Cor. 4. v. 15. tribui impropriè per metaph. jam antè demonstravimus: Sic etiam verbo, Jac. 1. v. 18. & 1. Petr. 1. v. 23. impropriè adscribitur: Propriè verò Spiritui Sancto, sanctitatis animæ inhærentis ac permanentis, (seu fidei & charitatis) tanquam seminis incorruptibilis, authori, 1. Pet. 1. v. 22. Tit. 3. v. 5. Unde fideles ex Deo nati, Joh. 1. v. 13. & 1. Joh. 3. v. 9. & ex Spiritu, Joh. 3. v. 6. Ac propterea non sequitur, regeneratione impropriè tribuitur verbo: Ergò cum propriè tribuitur Deo, non significat omnipotentem actionem. Nam ut Spiritus venti, libero & efficaci motu pertumpens spirat: Sic & Spiritus

Sanctus, Joh. 3. v. 8. Ceterum observandum est, quomodo adversarii subjiciant causam, cur Deo regenerationis hominum tribuatur: eam autem ita declarant: *quod usitatum sit, ac familiare ubique gentium ut nobilia semper effecta, cause primæ principali accepta referantur: adeò, ut omnium reliquarum intermedium, ab illa dependentium ratio fermè nulla habeatur, ut autem singularis illa excellentia clare indicari possit, binc est, quod voces exquisitissime adhiberi soleant, ad istam ἡξοχων, & præstantiam quasi digito indicandam.* Ex qua adversariorum expositione liquet, eos statuere Deum regenerationis nostræ causam esse non solum: sed primam ac principalem: ideoque τὴν ἡξοχων ipsi tribui: Liberam verò voluntatis humanae electionem esse causam secundam ac proximam; adeò ut, Deo tanquam principali causæ regenerare volenti, & ea omnia operanti, quæ in hominibus regenerationis adhucuit, opera, nihilominus liberum esse hominis voluntati, gratiam illam Dei, vel amplecti vel omnino rejicere; & à nonnullis recipi liberè, ab aliis verò liberè rejici: atque ita conve[n]tionis gratiam, qua homo regeneratur, revelatione Euangeli, & donatione, non habitus fidei, & charitatis; sed motionis bonæ, in anima, transeuntis, seu auxili sufficiens, non autem perficiens definiunt: libero verò hominis arbitrio hanc laudem adscribunt, ut causa regenerationis sit perficiens. Verùm quia sacra Scriptura regenerationis gratiam non actione Dei transeunte: sed habitu seu qualitate permanente ac semine manente, 1. Joh. 3. definit, & aliis locis passim; Deumque illius non solum sufficientem, sed etiam perficiensem causam esse tradit: idcirco loca illustriora cludere suis exceptionibus conantur, quæ à corruptis & effugientibus illorum sunt vindicanda.

Primus autem locus memorabilis extat, Ezech. 36. v. 26. quem adversarii ut corrumpant, nobisque hoc argumentum cripiant, sic primum proponunt: *Dabo vobis cor novum, & Spiritum novum dabo in medio vestri, & auferam cor lapideum à carne vestra, daboque vobis, &c.* Ad quem locum adversarii respondent: ex eo argumentum solidum, pro modo operationis irresistibili, peti non potest, ob rationes hæc manifestissimas. 1. *Quia missio hæc dirigitur ad totum populum captivum, vel eos ex populo, qui istis temporibus, quibus missio hæc à Deo implenda erat, victuri essent.* At verò illi toti populo irresistibilis gratiae operatio, missa non est, fatentibus Contratemonstrantibus: Ergo. Respondemus vero, & propositionem & assumptionem esse vitiosam. Propositionem quidem; quia non est sufficiens disjunctio. Nam 1. quidem missio hæc non pertinet ad totum populum: quia illi, quibus missio hæc fit, per Prophetam, à Deo, congregati sunt, ex omnibus gentibus, & reducti in terram suam, v. 24. v. 28. Deinde mundati sunt à suis iniquitatibus, & Spiritu, ac corde renovati, & ad cultum Dei adducti vers. 25. 26. 27. & 33. Quorum neutrum toti populo convenit: cum non omnes reversi sint in patriam, neque omnes ab omnibus iniquitatibus suis mundati. Deinde non pertinet etiam ad omnes eos, qui isto tempore, quo missio hæc à Deo implenda erat, victuri erant: quia neque hi omnes reversi sunt in terram missam; sed ad solos reduces spectat: imò denique neque ad omnes reducens; quia in omnibus illis missio hæc non fuit impleta. Quare corrigenda propositio hoc modo: *Promissio hæc dirigitur vel ad totum populum captivum Iudeorum, vel ad reducendos e captivitate in patriam electos ad sanctitatem & salutem.* Atque ita correcta propositio vera erit: aliás generatim posita, falsa est. Assumptio vero etiam vitiosa est: quia quatuor constat terminis syllogismus. Partem enim tantum argumenti disjunctivi, ex propositione assumit hoc modo: *At vero toti illi populo irresistibilis gratiae operatio missa non est: addendum erat, neque illi ex populo, qui istis temporibus, quibus missio hæc à Deo implenda erat, victuri essent;* hæc est enim altera pars argumenti in propositione præmissi. Et quia nihilominus propositio, ut ab adversariis proponitur, mutila est, ut antè ostendimus, sic ex ejus correctione hæc esse debebat assumptio: *atqui hæc gratia irresistibilis, nec toti populo, nec parti illius reducendæ in patriam, & ad sanctitatem ac salutem electi à Deo missa est.* Atque ita falsa est, ratione negationis secundi membris. Quamvis enim hæc missio non pertinet ad totum populum:

pulum: pertinet tamen ad partem illius: nempe ad electos ad salutem, in patriam reducendos. Quia Scriptura docet, regenerationem (quæ cordis lapidei ablatione, & Spiritus ac cordis novi, seu virtutis fidei & charitatis donatione constat, vitæque sanctitatem parit: & de qua hic agitur. vers. 26. ad 30. usque) esse Dei opus, & electis proprium: quia quicunque salutem æternam consequuntur, illi sunt ad eam electi: atqui & soli & omnes regeniti à Deo, salutem æternam consequuntur: Solis inquam, quia, nisi quis fuerit regenitus, non poteris vider regnum Dei, neque ingressi in illud, Ioh. 3. v. 3. 5. Omnes verò: quia quicunque natus est ex Deo, peccatum non facit: quia semen ejus in ipso manet, & non potest peccare: quia ex Deo natus est, i. Ioh. 3. v. 9. Tales autem in quibus semen regenerationis manet, & qui non faciunt peccatum, nec possunt peccare, scil. peccato dominante, illi certo servantur, Rom. 8. v. 1. 3. & regeneratis salutem æternam destinatam, & dandam esse, i. Pet. 1. v. 3. 4. 5. disertè tradidit his verbis: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia, regenuit nos in spem viri amarum per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hereditatem, quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in celis servatam: qui potentia Dei custodimur, ad salutem quæ parata est patetis ultimo tempore.* Quo in loco, ut regenerationis author statuitur Deus: sic ejusdem consequentia adduntur, i. Spes viva; ea autem non pudenit, Rom. 5. v. 5. hoc est, non vana est (qualis pudorem habet comitem) sed salutem speratam assequitur. Unde *pro saevi facti dicimus*, Rom. 8. v. 24. Deinde hæreditas in celis, ut finis regenerationis. Præterea docetur eam hæreditatem servatam, hoc est, tutam ac certam. Denique non solum hæreditatem seu salutem in celis servatam regenit: sed etiam regenitos servari, ac custodiri ad salutem, Dei potentia (Dei potentia autem invicta & constans est in suis servandis, Ioh. 10. 19.) & quod regeniti reportent finem fidei suæ, salutem animarum, v. 9. Quare ex hisce omnibus concludimus, cum hoc loco Ezech. describatur, cum regenerationis tum sanitatis vitæ, populo Juðorum facta promissio: eam non ad totum populum (totus enim non est sanctificatus, nec servatus) sed ad partem illius, nempe electos ad salutem (qui soli regenerantur ac servantur) pertinere: & quidem (ut circumstantia promissionis reditus in patriam evincit) ad electos reducendos è caputitate in patriam. Unde perspicue appetit vanum id esse, quod adversarii primò respondent, hoc modo: *Dato sed non concesso, id verum esse (neque enim ullo arguento vel verisimili id probari potest, &c.)* Nam solidè inquam contrarium jam demonstravimus. Sed quid eo concesso, nihilominus concludant adversarii expendendum: ajunt autem, *ex isto fundamento sequi, non contineri bisce verbis ullam singularem promissionem beneficij alicujus novi, quod populo huic suo Deus faciat: promissio enim illa de fide danda, non minus ad electos, qui tum temporis erant, quam ad eos, qui futuri abducerant, pertinebat: & quidem tam ad gentiles quam ad Iudeos.* Respondemus autem, begeficium dici posse novum vel simpliciter & absolute: vel secundum quid & relata. Priori modo regenerationis electorum, per Ezechielem promissa, novum beneficium non est: quia omnibus ad salutem æternam electis, inde ab initio, commune est; atque eo modo neque singularis hæc est promissio: posteriori vero modo rechè novum dicitur secundum quid, ratione circumstantiarum amplioris gratiae, & quidem relatione, hoc est, comparatione instituta, populi Judaici liberati, cum captivo ac liberando. Neque enim adhuc omnes eo tempore Ezechielis, ad regenerationem & vitæ sanctitatem electi, conversi erant, ac novo Spiritu novoque corde donati: sed tandem renovandi promittuntur: quemadmodum etiam in conversis renovationis gratia futura erat uberior. *Quemadmodum illud Esra & Nehemia, præ ceteris, pio ac ferventi religionis studio procuratum esse, libris eorum demonstratur.* Quare prima hæc exceptio corruit.

Altera vero est hujusmodi, quia (inquit) in loco huic parallello, Ezech. 11. v. 19. (legendum vers. 21.) manifestum signum reperitur, fieri posse, ut stante illa promissione, in Deo iusta promissionem illam jam indente cor, & Spiritum

novum tribuente, nihilominus tamen aliqui cor contaminationum retineant, & ad Deum suum, ex animo suo, se non convertant. At, inquam, qua ratione apertius & Dei verbis & sibi ipsis contradicere possent? Nam 1. Deus expressè, cum Spiritus & cordis novi promissione, primum ablationem cordis lapidei, hoc est, contumacis, Deoque resistantis, (ut lapis sua duritie) & donationem cordis novi, & carni, hoc est mollis, ac Deo obedientis, (opponitur enim non Spiritui, sed lapideo ac duro) conjungit: quæ beneficia è diametro cordi contaminationum repugnant. Deinde Deus etiam cordi novo promisso adjungit etiam purgationem vers. 25. & aspergam super vos aquas mundandas, & mundabitini ab omnibus contaminationibus vestris, & v. 29. similiter: *Servabo vos ab omnibus contaminationibus vestris.* Unde aperte sequitur, falsum esse, & huic doctrinæ Ezech. 36. cap. repugnans, quod adversarii objiciunt, quod Deo, juxta promissionem illam, jam indente cor novum & Spiritum novum tribuente, nihilominus tamen aliqui cor contaminationum retineant, & ad Deum suum, ex animo, se non convertant. Quod ut probandum est adversariis; ita in ea re ex Ezech. 11. vers. 21. confirmanda, errores committunt insignes. Etenim hæc prima est eorum ratio: *Statim enim inquit, post recitatam, substantia proorsus eandem cum ea, quæ bic (intelligunt Ezech. cap. 36) repetitur, promissionem, subiungit Deus proxime, per particularam quæ copulariu est, banc contaminationem: Et quorum cor ambulat ad cor contaminationum eorum & abominationum eorum, viam eorum dabo in caput eorum dixit Jeborab: Ex quo appetet præcedentem promissionem illis tantum factam esse, quorum cor non ambulat, &c.* In qua confirmatione infirma, primus error existit, ac se prodit sophisma ignoracionis elenchi: quia à scopo omnino aberrantes, aliud proorsus probandum proponunt, aliud vero concludunt; immo (quod amplius mirandum) contrarium. Probandum enim erat, Deo cor & Spiritum novum indente, juxta promissionem illam Ezechielis 36. (ac propterea cor lapideum auferente, & à contaminationibus mundante, ac servante, & faciente ut in præceptis ejus ambulent,) nonnullos tamen eorum nihilominus retinere cor contaminationum: quam contradictionem aper tam, nova contradictione probationis loco augent: cum asserunt, ex parallelo loco Ezech. 11. apparere, præcedentem promissionem, illis tantum factam esse, quorum cor non ambulat ad cor contaminationum eorum. Ergo inquam, huic perspicue contradicit, quod ante posuerunt, & probandum statuerunt, nempe secundum promissionem illam jam Deo indente cor, & Spiritum novum, retineri nihilominus à nonnullis eorum cor contaminationum, vetus scil. ac novandum. Atque hæc de priori adversariorum errore.

Alter vero est falsæ consequitæ; neque enim, ut objectant, ex sententia Ezech. 11. v. 21. probatur, promissionem illam cordis novi, & ablationem cordis lapidei, &c. illis tantum factam esse, quorum cor non ambulat ad cor contaminationum: quasi scil. hominum sanctæ actiones præcederent novi cordis donationem à Deo, & cordis lapidei ablationem: Contrarium enim docet Propheta. Nam expressè distinguit eo in loco, cap. 11. Judæos in terram Israëlis reversuros, in convertendos, & non convertendos. Ac convertendos ita describit, primum à vita ipsorum mundatione, vers. 18. & *venient illuc, & amorebunt omnia detestabilia ejus (scil. terræ Israëlis) omnesque abominationes ejus ab ea.* Cujus actualis conversionis ac mundationis vita ipsorum causam proximè Propheta subiungit; nempe efficientem Dei gratiam, qua cor unum, & Spiritum novum ius inderet, & cor lapideum amovebit, ac donabit cor carneum, (hoc est, molle ac docile) ut in statutis ipsius ambulent, & sint ipsius populus, & ipse sit eorum Deus, vers. 19. & 20. quemadmodum etiam plenus, Ezech. 36. explicatur. Quare cum ambulatio in statutis Dei sit finis, & effectum ablationis cordis lapidei, & donationis cordis novi, inde luculenter appetit, antecedens illius objectum, (quod adversarii colligunt) dici non posse. Huic porro convertendorum Judæorum descriptioni vers. 18. 19. & 20. opponit Propheta descriptio-

nem non convertendorum v. 21. ab effecto contrario priori & eventu illius. Effectum est *cordis ambulatio ad cor detestabilium eorum* (de quibus v. 12.) & *abominationum eorum*: eventus verò est, quod *viam eorum*, (hoc est, mercedem, ac poenam viæ eorum, seu vitæ improbabæ) in capite eorum reponet. Unde satis constat, hinc non probari, bonas hominis actiones præcedere ipsam regenerationem seu cordis novi donationem, & cordis lapidei ablationem: quod adversarii contendunt temerè. Sed ad aliud argumentum majori confidentia procedunt: *Quod (inquiunt) ex eo solidissime confirmatur, quod Scriptura Vet. Testamenti passim promissiones divinas, de dando populo suo cor unum, & de circumcidendo corde populi sui (que unum & idem sine dubio significant, quod hæc de qua agitur) sub conditione hac facere solet: Si conversus fuerit populus ad Jebovam Deum suum, & obediatur voci ejus, tum circumcidet Jebova cor populi ut diligat Jebovam toto corde suo*, Deut. 30. v. 2. 3. 4. 5. 6. Levit. 26. v. 38. 39. &c. Hæc illi. Respondemus autem, nihil hoc facere ad locum, Ezech. 11. & 36. quia diversa est utrumque promissionum ratio. Ezechiel enim loquitur de iis, qui omnino erant incircumcisæ corde: utpote quod lapideum erat, qui abominationibus scatebant atque impuritatibus; iisque promittit cordis lapidei ablationem, & novi donationem: ut verba ipsa expresse attestantur. Contra vero Moses, Deut. 30. de conversis ad Deum agit, ut vers. 2. dicitur, & (nempè *quam ex v. 1.*) *conversus fueris ad Jebovam Deum tuum, & auscultaveris voci ejus, in omnibus, que ego præcipio tibi bodi, tu & filii tui ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, hoc est, sincerè, ut interdum hæc phrasis non absolutam perfectionem; sed relatè sinceritatem notat: ut totum cor, dupli corde, hoc est, insincero ac fallaci opponatur. Ideoque non loquitur de iis, qui habent cor lapideum & impurum, sed de regenitis, novoque corde à Deo donatis ac circumcisæ Spiritu inchoatè, secundum omnia Dei mandata sincerè, et si non perfecto gradu. Ac propterea Deus hujus gratiæ continuationem & incrementum iisdem pollicetur v. 6. & *circumcidet Jebovam Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ad diligendum Jebovam Deum tuum, toto corde tuo & tota anima tua, ut vivas*. Quemadmodum etiam David jam ad Deum conversus, & ei reconciliatus fide & resipiscientia, citra controversiam, corde novo erat prædictus, in preicatione, Psalm. 51. nihilominus tamen illius in se creationem à Deo, non initii, sed augmenti ratione precatur, v. 12. Quare hic locus, Deut. 30. nullo modo probat bonas hominis actiones, esse primæ conversionis & regenerationis conditionem antecedentem, ut adversarii volunt. Alter verò Livit. 26. v. 38. &c. quem adjiciunt omnino est alienus. Nam Deus poenam Israelitis ob peccata minatur, v. 39. & resipiscientibus ac peccatorum veniam orantibus vers. 40. & 41. poenarum liberationem pollicetur, v. 43. 44. 45. non autem docet conversionem eorum actualem esse conditionem, quæ præcedat primam cordis à Deo circumcisionem, ac regenerationem. Eademque prorsus est ratio sententiae Jerem. 29. vers. 10. 11. 12. 13. 14.*

Quod autem tandem objiciunt ex Jer. 24. v. 4. 5. 6. 7. Contrarium docet. Nam vers. 7. dicitur, *Dabo iis cor, ad sciendum me esse Jebovam: eruntque mibi populus, & ego ero iis Deus: quia revertentur ad me, in toto corde suo: quo nihil aliud traditur, quam quod postea distinctè, cap. 32. vers. 38. 39. 40. erunt mibi populus, & ego ero iis Deus, & dabo iis cor unum, & viam unam ad timendum me, omnibus diebus, ad bonum ipsorum, & filiis ipsorum post ipsos, &c. & timorem mei dabo in corde ipsorum, ut non recedant a me, &c.* Unde apparet conversionem ad Deum & obedientiam, esse donationis cordis novi à Deo effectum: ac propterea vanissimum est, quod adversarii jaçant: *Id ex eo solidissime confirmari, quod Scriptura Vet. Testamenti passim promissiones divinas, de dando populo suo cor unum, & circumcidendo corde populi sui, sub conditione hac facere solet, si conversus fuerit populus ad Jebovam Deum suum:* Cum contra hæc actualis conversio, seu bona opera consequens effectum regenerationis, ac circumcisionis cordis primæ statuatur disertissimè, Ezech. 11. & 36. & Jerem. 32. & alibi. Quemadmodum & ex circum-

cione cordis aucta, operum quoque bonorum augmentum promanare traditur, Deut. 30. v. 6. ut & initium bonorum operum, & progressum ex regeneratione oriri constet. Hæc de secundo adversariorum argumento.

Tertium verò est: *quia idem actus faciens cor novum præcipitur a Spiritu Sancto homini, tum eadem plane pbrasi, Ezech. 18. v. 31. Facite vobis cor novum: tum synomis, Psal. 95. v. 8. Nolite obdurare corda vestra, Jerem. 4. v. 4. Circumcidite vos Jebovæ & auferite præputia cordis vestri, viri Jebovæ, 1. Chron. 22. v. 19. Præbete nunc cor vestrum, & animam vestram ad requirendum Deum, &c. Jerem. 4. v. 14. Læta a malitia cor tuum Jerusalem, ut salvia fias, & similibus alius infinitis, &c.* Respondemus autem consequentiam esse invalidam. Nam quamvis à Spiritu Sancto idem actus faciens cor novum præcipiat homini, inde tamen non sequitur, illud effectum esse hominis, sed tantum officium, quod Deus Jure suo exigit: et si sua injuria homo sese id faciens potentia privârit.

Sed quartò objiciunt experientiam, quod ea non docuerit, *banc promissionem impletam esse post reductionem populi in terram Canaanæam: nec temporibus ipsius Messiae, ita ut magna, immo multò maxima pars Judæorum* hac ratione ad Deum conversa sit: *quoniam contraria omnia evenisse, quia obduratio Israëli obigit, ita ut reliquæ quædam tantum servatæ sint; in quibus, suo tempore populus quasi redintegrabitur. Quod signum est promissionem absolutam non esse habendam. Etenim si absoluta promissio talis intelligeretur, impletam, sine dubio, eam fuisse experientia docuisse. Respondemus, propositionem hanc postremò positam esse veram: assumptionem verò initio præmissam esse fallam. Nam revera experientia præmissionem Ezechielis impletam docuit, partim post reductionem populi in terram Canaanæam: partim atque in primis temporibus Christi & Apostolorum, non quod maxima populi Judæorum pars sit conversa: sed quod magna, licet ea comparatè cum maxima, reliquiarum nomen obtineat. Et perspicuum est, post liberationem Judæorum à captivitate Babylonica eos nunquam ita idolatriæ fuisse addictos, ut ante. Deinde præmissio hæc pertinet ad electos futuros, magno numero, Rom. 11. vers. 24. 25. 26. Nam quod regerunt, *omni tempore & hoc ipso etiam quo promissionem banc faciebat, suos habebat, qui ipsum ex animo colebant, & diligenter.* Verum id quidem est, sed si comparemus statum Ecclesiæ ante captivitatem & in ea, cum statu post captivitatem; item ante Christum exhibitum, & post eum exhibitum, quam plurimi, admirandâ Dei potentia ac gratiâ, ad verum Dei cultum (à quo ante erant alieni:) sunt conversi, ut primum historia Esræ, & Nehemias, cum secundo Lib. Regum comparata; Deinde Euangelia, Matth. 3. vers. 5. & 4. vers. 16. atque Acta Apostolorum cap. 2. vers. 41. & 4. vers. 4. ostendunt. Paulus denique Hebr. 8. v. 8. 10. 11. 12. 13. & 10. v. 15. 16. 17. Rem præmissam impletam partim, ac tandem implendam plenus, Rom. 11. v. 25. 26. 27. testatur. Quare frustra querunt adversarii, *quid igitur singulare promitteretur?* Nam licet non sit absolutè singulare: comparatè tamen singulare esse apparet beneficium, quod promittitur à Prophetâ. Deinde quod colligunt hoc modo: *Ex quibus omnibus liquet, pbrasi hac metaphorica, dabo iis cor novum, non denotari eam operationis divina efficaciam, qua posita non possent non resipiscere, & se convertere Judæi; sed talem cui resistere, & voluntariam contumaciam opponere semper poterant: illud inquit non liquet ex ante dictis: & simul statum questionis hoc modo perturbant.* Nostri enim afferunt, cor novum & Spiritum novum omnipotenti Dei gratiâ dari, adeò ut operationem illam gratiæ divinæ, is, in quo eam Deus operatur, impediire nequeat. Idque Deus apud Ezechielem aperte demonstrat, cum ait, *auferam cor lapideum & dabo cor carneum*, hoc est, non durum, ac resistens Dei voluntati: sed molle, docile, ac obediens. Deinde ea datione adjunctoque Dei auxilio, hominem ita regi, ut licet carnis reliquæ, post regenerationem, Spiritui resistant, Galat. 5. vers. 17. non tamen dominentur, Roman. 6. vers. 14. sed domentur; & homo renatus certissimè ad obedientiam erga Deum addicatur, ut ibidem Ezech. 36. vers. 27. subjicitur, & *Spiritus**

Spiritu meo dabo in medio vestrum, & faciam quod in statu-
ta mea ambulabis; & iudicia mea custodiens, & facies ea.
Quare mera verbi Dei corruptio est, cum dicunt: *Sensus enim
loci est, Deus à parte sua tot ac tanta facturum circa populum
suum, longo captivitatis tempore fractum, & supplicem factum,
per que non tantum in officio contineri possent, sed certo certius
(nisi planè refractoris esse velint, & nova rebellione Deo suo bene-
faciori se opponere) in officio continendi essent: Atque ita adver-
sus gratiam regenerationis dubiam, & à libero voluntatis
humana arbitrio suspensam tradentes, Scripturæ manife-
stè contradicunt.* Nam Deus hoc Ezechielis loco Spiritum novum, & cor novum, (eoque rectam intelligentiam & voluntatem) se daturum promittit: & ablaturum cor lapideum, ac daturum cor carneum, & facturum quod in mandatis illius sint ambulaturi: ideoque non potentiam, ac sufficientem solum, sed etiam efficientem & perficien-
tem gratiam afferit: quam adversarii contra negant. Nam quod excipiunt contra vocem dandi: *quod dare aliquando
dicitur ille, qui quantum in se est dat, et si fieri possit ut non
sequatur eventus, ut ex Deut. 29. vers. 4. manifestum est,* & Iohann. 6. vers. 32. 34. Illud sanè nihil ad hanc rem per-
tinet. Primo, quod ex illo Deut. loco non est manifesta, ut gloriantur, ea vocis dare significatio: Sic enim ait Moses. *Et non dedit vobis Deus cor ad sciendum: ubi dedit nihil aliud quam participes fecit, significat.* Et Ioh. 6. vers. 32. offerre quidem; sed Ioh. 6. vers. 34. *Da nobis hunc panem, conferte, ac participem reddere aperte significat.* Deinde hæc consequentia, *dare interdum significat offerre, licet ab alio non acceptetur: Ergo ex hac promissione dandi cor novum, non potest vera communicatio atque effectio concludi, merito negatur.* Nam loci Ezechielis circumstantiae dationem talem describunt, qua Deus indit domum revera: quemadmodum demonstrant ista, *aferre cor lapideum, facere quod in precepto Dei ambulent, & mundare ab omnibus impuritatibus,* vers. 25. 29. quæ omnino cum nova rebellione (quam accidere posse, & interdum accidisse contendunt,) perspicue pugnant.

Atque hoc modo vindicato, adversus Adversiorum exceptiones, Orthodoxorum pro merita gratuita regeneratione, ex loco Ezech. 36. argumento, ad alterum procedimus.

Secundus enim locus (ut ajunt adversarii) est, Ioh. 6. v. 44. nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum; Unde Orthodoxi contendunt, gratiam conversionis ad fidem, non esse solum sufficientem, (ut adversarii volunt:) sed etiam sua potentia invicta proficientem: Ideoque non ab ancipiti liberi arbitrii sententia pendentem, ut adversarii statuant. Ad quod respondent:

1. *Id probari non posse ex hoc loco; si vœ proprietas vocis tra-
bendi consideretur, si vœ rei ipsius (pbrasi ista, quem Pater tra-
xerit significatæ) natura. Nam si proprietas vocis consideretur,
ea in rigore significat motionem violentam. At eam in conver-
sione adhiberi nolunt Contraremonstr. quanquam si consequenter lo-
qui velint, eam admittere cogantur. Si rei natura consideretur:
qua tractio Patris significat actionem aliquam in homine pro-
ductam & effectam, antequam venire possit ad Christum, &c.
At si illa actio est ipsa actualis conversio, (ut Contrarem. vo-
lent,) jam dicetur necessum esse, ut homo prius conversus actu-
sit, antequam venire possit ad Christum: quod absurdum est.
conversus enim est homo antequam posset converti.*

Hæc adversiorum prima, eaque bimembri ratio: sed utrinque infirma. Nam primo negamus trahere proriè significare motionem violentam. Nam violentum immo-
deratam vim notare, & vocis à violo etymologizare; & usus communis bonorum authorum testatur: Idque etiam re-
tè à doctissimo Giphanio ad 3. Ethic. Arist. cap. 1. ob-
servatum; quod Deo tribui non potest, à quo omnis im-
moderata actio ac vis (utpote semper rectissime agente)
omnino absit. Trahere autem generatim potentem actionem notat: quæ propriè verfatur circa rem corpoream,
sive inanimatam, ut Iohann. 18. vers. 10. & 21. vers. 6. & 11.
sive animatam, Actor. 16. v. 19. 21. v. 30. Unde, ab hac corporali potenti, ac majori vi & operatione, per metaph. ad animata trans fertur, ut Ioh. 6. v. 44. & 12. v. 32. *Omnia tra-*

*bam ad me ipsum: quo non violentam actionem, sed invi-
tam notari agnoscimus, à qua tractus excludatur: ut qui
trahitur, non trahat. Hæc autem tractio regeneratio est,
qua Deus homini Spiritum novum, & cor novum, ideo-
que habitum ac virtutem vivæ fidei donat; atque ita ido-
neum reddit ad actionem credendi, eamque suo verbo, &
Spiritus sui auxilio suaviter excitat, atque ex homine re-
nato producit. Ideoque verum est, hanc tractionem Pa-
tris ad Christum, in homine antecedere ordinem adventum
ad Christum, hoc est, credendi in homine actionem: ea
enim ex tractione illa, seu regeneratione atque habitualis
fidei donatione procedit: neque ullum est hac in re (ut
objiciunt) absurdum, quasi homo esset conversus, ante-
tequam posset converti. Nam conversio habitualis, seu do-
natione novi Spiritus & novi cordis, ordine, non tempore,
primam conversionem actualē, ut causa suum effectū,
ac potentia suam actionem præcedit. Quemadmodum et-
iam Ezech. 36. illa ita distinguuntur, eodem ordine; ut
etiam supra demonstravimus pluribus; atque ex epist. ad
Ephes. cap. 2. vers. 10. liquet. Ideoque hæc confusio habitus
seu virtutis fidei, & actionis illius, in adversiorum obje-
ctionibus, observanda, qua passim ac subdolè statum con-
troversiæ corrumpendo, fallere conantur. Hæc ad primam
objectionem.*

Altera vero est hæc: *Quia tractio Patris talem significat
actionem, qua fit, ut quis veniat ad Christum. Atque ut quis
irresistibili actione trahitur, non potest dici venire ad Christum;
neque enim qui trahitur, venit. Respondemus, propositionem
qua verbis Christi nititur agnoscimus; assumptionem
vero negamus & probationem illius: cuius causa est, quod
adversarii, Iohann. 6. tractionem Patris, cum adventu ad
Christum, quasi idem essent, confundant: cum ea inter-
se, tanquam causa efficiens & effectum, ut modo ostendimus,
distinguuntur. Tractio enim Patris ad Christum, est
donatio habitualis fidei: qua fit actione Dei omnipotenti,
ideoque non solum invicta, & insuperabili, sed etiam (ut
post Socinum loquuntur adversarii) irresistibili: quia id,
quod aliás resistere posset, nempe cor lapideum aufert, &
dat cor novum, seu novas bonasque animi qualitates: adeò
ut in hac conversione habituali, homo qui convertitur, nec
sit causa efficiens: nec officiens & resistens: sed patiens tan-
tum subjectum, ut in aliis etiam habitibus infusis divinitus
accidit: ut 1. Sam. 10. v. 6. *irrueruntque super te Spiritus Ieho-
va, ut prophetes cum eis, & mutaberis in aliud virum:* cum
scilicet heroicis ac regiis virtutibus donaberis, &c. Venire
autem ad Christum est tractionis illius effectum. Quum enim electis ac convertendis Deus verbum Euangeli exte-
rius prædicat, suo etiam Spiritu Sancto interius virtutem
fidei vivæ efficit, hominemq; eo modo ad actu credendum
verbo Euangeli objecto adducit. Nam ut actio credendi
non excitatur vi omnipotente: sed ei à carnis reliquiis re-
sistitur, Rom. 7. vers. 23. & 8. vers. 7. Gal. 5. vers. 17 (ac
propterea irresistibilis actio hæc dici non potest) sic tamen
ne caro, à mundo & mundi principe Satana adjuta, ita ver-
bo & Spiritui seu dono regenerationis habitus fidei resi-
stat, ut supereret: propterea accedit conjunctum Spiritus Dei
auxilium, quo & tentationes carnis repugnantes Spiritui
refrenat, Matth. 26. vers. 41. Luc. 22. vers. 31. 32. 1. Cor. 10.
vers. 13. & verbi objecto assistens actionem credendi eli-
cit. Quare hæc secunda objectio sententiam nostrorum
minime confutat: Quemadmodum nec tertia firma est;
cum addunt: *Tertio, quia alioquin dicendum foret, Christum
indicare voluisse, causam, per quam fieret, ut illi de quibus lo-
quitur, murmurarent, & increduli manerent, fuisse quod
Deus Pater illos ad fidem aut trahere non vellet, aut actu non
pertraheret; ac proinde non culpa ipsorum fieri, quod non crede-
rent: sed defectu voluntatis & gratiae divinae.* Verum nega-
tur hoc loco Consequentia. Nam licet ea ratio sit, cur di-
cantur non credidisse: quod credere illi solum valerent,
qui à Patre regenerantur, ac virtutem credendi accipiunt;
causa tamen per quam sit, ut non credant, non est defectus
tractionis Patris: sed hominis vitium insitum: quod ima-
ginem Dei sua culpa excusserit, & inde fiat, ut animalis ho-
mo non percipiat ea, quæ sunt Spiritus Dei: sed stultitia sine
L 2 ei, &c.*

ei, &c. 1. Cor. 2. vers. 14. adeo ut etiam ipsi regeniti, non sint apti à seipisis quicquam (scilicet boni) cogitare , tanquam ex seipisis ; sed aptitudo nostra ex Deo sit , 2. Cor. 3: vers. 5. ut qui & virtutes donat , & actiones virtutum suo verbo , adjunctoque auxilio Spiritus S. excitat , atque per hominem efficit ; adeò ut Deus solus sit causa potentiae credendi in Christum : actionis vero causa non sola nec proxima , sed remota : utpote qui potentiam credendi dedit : & auxilio suo eandem verbo excitat , & ad actiones producendas adducit : homo vero renatus seu habitu & potentia credendi donatus , à Deo , causa est proxima ; qua homo credit ; non autem Deus : credere enim actio est creditis: Ergo ab homine credente est actio credendi : sed non ex seipso, ut 2. Cor. 3. vers. 5. hoc est , non vi naturali , aut acuminis mentis aut liberæ voluntatis , aut etiam institutionis humanæ : Sed origo ac vis est *in animo* aptitudo ex Deo : qui fidei habitualis dono hominem habilem aptumque ad credendum reddit. Ideoque fides habitualis (quæ virtus est in animo habitans & permanens , 2. Tim. 1. v. 5. utpote per quam Christus inhabitat in cordibus nostris , Ephes. 3. vers. 17.) non sola dicitur donum Dei , ut re ipsa Apostolus docet , Ephes. 3. vers. 16. 17. sed etiam ipsa actio credendi , ex ea fide habituali , ut ex nova creatura promanans , Eph. 2. v. 8. 9. 10. Phil. 1. v. 29. similiter appellatur. Quemadmodum etiam ut charitatis virtus donum Dei statuitur. Eph. 3. v. 16. 18. Sic etiam actiones illius , nempe amare seu bonum velle , & operari , Phil. 2. v. 13. Deo meritò tribuuntur. Nam licet homo amet seu velit bonum , & efficiat : & à natura habeat vim volendi , & efficiendi : quia tamen natura post lapsum corrupta est , & à bono avara , Rom. 8. v. 6. 7. & ad malum tantum propensa , Gen. 8. v. 21. vis bonum volendi ac faciendo est à sola Dei regenerationis gratia : qui Deus ut regeneratione novi hominis , fidei virtutem menti , sic etiam charitatis habitum voluntati infundit: quo habitu habiles atque apti sumus ad actiones charitatis perficiendas ? Quemadmodum Gal. 5. v. 22. oppositè carni , *Spiritus* (hoc est , sanctitatis , per regenerationem à Sp. S. acceptæ) fructus dicuntur *charitas & fides*, hoc est , fidei & charitatis actiones : nam habitus hi , voce *Spiritus* , quod à Spiritu Sancto sint , per Metonymiam continentur.

Sed quarto objicitur ab adversariis , sententiam nostrorum in bujus loci , usu non posse confitere : quia , ut ajunt , bæc ipsa tractio exponitur vers. seqq. per audire à patre & discere : ita quidem ut si quis primo audiret à Patre , & didicisset , venire dicatur ad Christum. Sed negatur Consequentia : quia hac ratione indicatur , Deum esse , qui Euangelium per ministros suos proponit , ut electi audiant , simulque virtute Spiritus interna , atque omnipotente conjunctâ , fidei habitum in iis efficit , objectoque Euangeli , fidei actionem docet eamque promovet : unde fides actualis , seu venire ad Christum procedit. Atque hoc modo , Deus Electos docere dicitur , & hi discere , cum doctrinam suam mentibus eorum indit , eandemque cordibus inscribit , Heb. 8. v. 10. atque ita idoneos reddit , ut veniant ad Christum. Neque , ut ajunt adversarii , ea in re quicquam est absurdum , quod à nostris dicitur , neminem , nisi fide donatus sit , venire posse ad Christum : siquidem , cum rationem addunt hanc ; quia sensus bic foret ineptus : quod nihil aliud notaret , quam quisquis jam credit vel crediderit in me , ille credit in me , vel credere in me potest ; in eo , inquam , homonymia ludentes , falsam negant consequentiam : quia fides vel propriè habitum seu qualitatem mentis durabilem : vel actionem illius transiuntem impropriè notat : hoc est , vel virtutem qua quis ad credendum idoneus est , vel actionem creditis ex ista virtute promanantem. Quemadmodum reliqua bonorum habituum , ac virtutum nomina , propriè qualitatem manentem significant ; impropriè vero per Metonym. causæ efficientis pro effecto , actiones earum notant. Quare cum fides propriè loquendo & credere , inter se tanquam habitus & actio illius differant , fide donatum esse , & credere non sunt idem , sed diversa : ac doctè dicitur , non autem ineptè (ut objectant) nemo potest venire ad Christum , seu credere , nisi fide seu virtute , qua idoneus reddatur ad credendum.

Quod autem porrò addunt adversarii , Quare necessum omnino est , ut tractio bæc Patris aliud nihil notet , quam dispositionem illam animi , quæ Patris cœlestis indelem æquitatis & justitiae amantem , vel ab improbitate alienam refert ; ut plane conveniat cum reliquis p̄brasibus , quæ p̄fam , in primis apud Jobannem occurront , Qui ex Deo est , verba Dei audit , Joh. 8. v. 47. Ad hæc inquam respondemus . I. Adversarios , ut confutatione præcedenti ostendimus , ex falso antecedente male concludere , primam tractionem hanc Patris , nihil aliud esse , quam dispositionem : cum revera sit habitus permanens. Est enim regenerationis ex Deo pars : ut vel ipsi agnoscent , cum locum Joh. 8. v. 47. qui ex Deo est , verba Dei audit , plane convenire assertunt : Quamvis , (ut obiter hoc dicam) natum esse ex Deo , non fidem solam , sed etiam charitatem , tanquam partes suas , ut duo novi hominis membra complectitur. Quemadmodum Eph. 3. v. 16. novus homo proponitur , & vers. 17. 18. in hæc duo dividitur : quemadmodum etiam definitur Col. 3. vers. 10. renovatione ad agnitionem secundum imaginem ejus qui condidit ipsum. & Eph. 4. v. 24. justitia & sanctitate veritatis : quæ ad charitatem pertinent , ut agnitus ad fidem. Natum autem ex Deo non esse dispositionem , seu qualitatem levem , ac facile mobilem , sed perdurantem , ideoque habitum , demonstratur , I. Joh. 3. v. 9. Nullus (rās : per Hebraismum est universalis negatio , nullus : non autem particularis , pro quidam non , ut Græcis & Latini) natus ex Deo peccatum facit ; quia semen ejus in ipso manet ; & non potest peccare ; quia ex Deo natus est . unde constat primum , cum tractio Patris , & natum esse ex Deo , ut adversarii profiterentur , convenient , nativitatem ex Deo (seu habitualem conversionem ad fidem & charitatem) non sequi , & acquiri ex crebris actualis fidei & charitatis actionibus , ut adversarii passim contendunt : sed eas omnino præcedere : quia nisi Pater traxerit , nemo potest venire ad Christum ; item quia ut Joh. 8. vers. 47. dicitur , qui est ex Deo (supple natus) verbum Dei audit ; sic etiam ibidem subjicitur , propterea vos non creditis (in textu est auditus) quia ex Deo non es ; quo declaratur , nisi quis renatus fuerit ex Deo , verba Dei non audire , hoc est , non obedire fidei , seu non credere : ut altera pars versus exponit , cum dicitur , vos non creditis : nam eos propriè loquendo audivisse verba Dei , Christq docente , certissimum est , ut vel ex vers. 45. & 46. constat . ideoque regenerationem non acquiri longo usu obedientiæ fidei : sed obedientiam , qua Christo creditur , ex regeneratione ex Deo oriri designatur. Secundò etiam hinc sequitur , cum natus ex Deo (hoc est , tractus à Patre , ut hæc inter se convenire adversarii agnoscent) I. peccatum non faciat ; deinde quia semen ejus manet in eo : 3. nec peccare (scilicet peccato dominante) possit ; 4. denique quod ideo peccare non possit , quia ex Deo natus : Ex hisce cunctis & singulis sequitur , falsum esse quod adversarii statuunt , hominem qui à Patre trahitur seu natus est ex Deo , nihilominus posse non converti , ac sàpè etiam non converti (eoque peccare) seu tractionem illam esse tantum gratiam non proficientem actionem fidei , sed tantum sufficientem , cui homo ita tractus nihilominus resistere possit : & sàpè resistat , ita ut non veniat ad Christum : ut in hujus etiam loci , Ioh. 6. examine Adversarii tradunt . præterea ut in eo errant , quod tractionem hanc non habitum , sed dispositionem esse affirmant : sic etiam secundo loco , quod eam non intellectui ; sed animo seu voluntati (cum dispositionem animi vocant) adscribunt : qua (ut loquuntur) *indolem Patris cœlestis* , & *naturam æquitatis & justitiae amantem* , vel ab improbitate alienam refert : cum tamen fidei & habitualis & actualis subjectum sit mens seu intellectus : non voluntas : quemadmodum contraria , charitas non in mente , sed in voluntate existit : & justitiae amor habitualis , non est causa fidei habitualis ; sed hæc duo membra regeneratione , atque animæ sanctificatione simul donantur , ut antea ostendimus : fides vero habitualis causa est actionis fidei , atque etiam eo modo per charitatem efficax , Gal. 5. v. 6. quod carnem ad actiones amoris Dei , & proximi promovet . Sed fidei actualis causa est proxima : actionis vero charitatis remota . Quod autem loca , Ioh. 7. vers. 17. & 3. v. 20. (quasi eadem significarent) adjungunt , omnino à scopo

no à scopo suo (qui est probare Patris traditionem esse dispositionem) aberrant : quandoquidem Christus, in hisce duabus sententiis, non de dispositione (qua qualitas est) sed de actionibus volendi facere voluntatem patris & operam dandi veritati, diserte loquitur : qua actiones etiam ex gratia regenerationis oriuntur.

Arque hæc ad vindicationem argumenti Orthodoxorum ex Ioh. 6. v. 44. à corruptelis & effugis, qua ab adversariis proponuntur.

Tertius denique locus excutiendus, ejusque genuina similiter sententia asserenda. is autem locus est, Actor. 11. vers. 18. nempe ergo Deus gentibus etiam dedit resipäsentiam ad vitam, quem etiam sibi objiciunt adversarii : cui addimus reliquos duos, Act. 5. v. 31. bunc Deus principem & servatorem ex eis dextra sua, ad dandam resipäsentiam Israëli. deinde 2. Tim. 2. v. 25. cum lenitate erudiantem eos, qui contra animo sunt affecti, ecquando det iis Deus resipäsentiam, ad cognitionem veritatis.

Ad primum quidem respondent, eum non probare nostrorum tamen, sive proprietas vocis dandi, sive loci ipsius sententia consideretur. Ac prius eo probare conantur, quod dare aliquis aliquid propriè nemo dicitur, nisi cum relatione ad accipientem, sive in actu accipiat sive accipere saltem potuerit, immo etiam ex officio accipere devuerit.

Sed negamus dationem, cum relatione ad talē activam acceptancem, propriè dici : sed potius per Synecdoch. generis pro specie Generalis dationis vox est, etiam ubi subjecti illius, cui accidit, nulla, nisi passiva receptio est, ut Actor. 17. v. 25. de Deo dicitur, *dans omnibus vitam & balitum & omnia.* & Ioh. 14. v. 16. *dabo vobis alium Consolatorem.* De donis etiam à Spiritu Sancto insulis, quorum subjectum quidem recipiens est homo, sed non causa cooperans, 1. Cor. 12. v. 7. 8. *unicuique vero datur declaratio Spiritus ad utilitatem, nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, &c.* quaenam propriè etiam dici, res ipsa ostendit; ac dona Dei, quaenam in nobis, sine actionis nostræ concursu, operatur, non minus dari, ac revera dona esse, sed etiam magis & absolutius. quam ea, quaenam actione nostra accipiuntur. Alias verò significaciones vocis dandi, quas proferunt omittimus: quia non ex sola & separata voce argumentamur: sed simul ex subjectæ materiæ circumstantiis. Quamobrem quod adversus hanc objiciunt, expendum. Ajunt enim, *sententiam loci nihil habere, quod nobis faciat: neque enim hic personarum certarum rationem haberi, quibus dation dicatur donum resipäsentie: sed tantum totius cuiusdam communitat in genere, cui à Deo, ex pura gratia, beneficium datum esse agnoscitur, propter quod in ea reperti fuerint, qui Euangelio crediderunt, quod sine speciali gratia, & auxilio Dei fieri non potuit. Neque enim dicitur propriè in textu, huic aut illi inter gentes, sed gentibus, id est, populo gentilium gratia facta à Deo. id quod duobus indicis demonstratur. 1. quia iis Euangelium, sicut hactenus Iudeus prædicabatur. 2. quia interfuerunt, qui prædicationi Euangeli fidem adhibuerant & respuerant, Deo que etiam gratia eo nomine declarati fuerant.* Hæc adversariorum verba eo plenius posui, ut admirabilis eorum tergiversatio, & immodesta Scripturæ depravatio clarius pateret. Nam non solum gentium sed etiam certarum personarum rationem (contra atque contendunt adversarii) haberi hoc loco res ipsa evincit. Nam ex verbis etiam Petri, vers. 17. (*postquam igitur par donum dedit iis Deus ut & nobis, cum credidissimus in Dominum nostrum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deum possem prohibere?*) manifestè appareat, de singularibus, certisque personis (Cornelio scilicet & comitibus illius, ut etiam Act. 10. v. 44. 47. 48.) propriè dici. Quia positâ ac concessa, de certis gentilibus hypothesi antecedenti, concludunt, ut vers. 18. traditur: *His autem auditis quieverunt, & glorificaveré Deum, dicentes, Ergo sane (Græce ἀληθινή) & gentibus Deus resipäsentiam dedit in vitam.* Quo in loco, per gentes, Synecdochice homines gentiles quidam intelliguntur, ut cap. 10. v. 45. Judæi dicuntur obstupuisse, quod etiam in gentes, (id est, in Cornelium & comites illius gentiles) effusum esset donum Spiritus Sancti. Sic cap. 11. v. 1. audiverunt Apostoli & fratres, qui erant in Iudæa, gentes etiam receperisse

sermonem Dri. qua vox gentium non de populo aliquo universo: sed de iisdem omnino intelligitur, & v. 3. *I'ri præcipuum habentes ad quos Petrus esset ingressus, similiter vocantur.* Deinde, quid si etiam vox gentilium, cap. 11. v. 18. non gentiles personas singulares certò notaret, sed populum: nihilominus tamen de gentilium populo intelligeretur, non simpliciter, sed secundum quid: ratione quorundam singularium: idque ex hypothesi, de Cornelii & sociorum illius conditione, à Petro narrata, & ab auditoribus approbata concluditur. Approbatio enim his verbis: *Hū autem auditis quieverunt & glorificaverunt Deum.* Conclusio verò sequentibus, nempe dicentes, *Ergo etiam gentibus Deus resipäsentiam dedit in vitam.* Quare reponsio hæc adversariorum corruit, & genuina sententia nostrorum adhuc perstat.

Sed alia via effugere conantur adversarii, & quidem vox gentium pro quibusdam accepta, cum ajunt: *quoniam dedisse etiam resipäsentiam gentibus dici possit Deus, quia beneficio divino adductæ erant ut resipescerent & doctrinæ de Jesu Christo crederent.* Quicquid enim boni efficiunt in hominibus, quoquaque tandem modo efficiatur, id à Deo dari dicitur, sive efficiatur à Deo immediatè, sive per verbi ministerium, sive per miracula, sive per afflictiones, sive per benedictiones, sive per exempla, sive alia quoquaque ratione. In qua adversariorum exceptione, dum fatentur, dici posse Deum dedisse resipäsentiam gentibus, quia beneficio divino adductæ erant, ut resipescerent, & doctrinæ Christi crederent; in eo, inquam, prima fronte, cum nostris consentiunt: sed addita beneficij Dei, seu vocis dandi distinctione, frustra elabi conantur. Nam Deus hoc loco dare dicitur resipäsentiam, & quidem non quovis modo: sed ex gratia, & oppositè naturalibus hominum viribus, ut Scripturæ analogia partim alibi demonstrat; partim in loco parallelo (quem adduximus jam ante) indicatur, 2. Tim. 2. v. 25. 26 *ecquando det eis Deus resipäsentiam, ad agnitionem veritatis, ut ad solrietatem redant, ex Diaboli laqueo à quo captivi detinentur:* quibus verbis declaratur status impotentiarum eorum, qui à Deo convertuntur: nimur quod sint primo instar ebriorum; deinde quod laqueo diaboli sint capti; ideoque liberari sola vi divina, quaenam sobrietatem animi dat, & à laqueo Satanæ eripit, seu à potestate Satanæ eximit. Quemadmodum etiam hoc graviter explicatur, Col. 1. v. 12. 13. *gratias agentes Deo Patri, qui idoneos nos fecit,* &c. quo satis declaratur, ad eam rem ex nobis ipsis non esse nos idoneos: nec liberationis è diaboli laqueis adjutores: sed Dei gratuita potentia, atque invicta hoc fieri. Sic Ephes. vers. 19. 20. *quaenam sit excellens magnitudo,* &c. & cap. 2. vers. 8. 9. *gratia enim servat estis* &c. ubi primum fides Dei donum esse dicitur, & modulus donationis oppositione nostrarum virium explicatur, nempe non ex nobis: atque etiam modi operationis finis, ne quis glorietur, hoc est, ne quis salutis & fidei laudem suis viribus ullo modo adscribat. Præterea fidem non ex nostris operibus, sed ex Deo solo esse probat Apostolus, cum addit v. 10. *ipsius enim opus sumus, conditi in Christo Jesu* (hoc est, per Christum) *ad opera bona, quaenam preparavit Deus, ut in ipsis ambulemus.* quibus verbis demonstratur, originem bonorum operum, esse à Dei regenerantis efficacia: Ac propterea resipäsentia ac fides, hominum quidem sunt: sed non ex humana ac naturali vi adjuvante; sed ex sola vi divinitus accepta procedunt; quia & regeneratio (seu fidei & charitatis habitus) ex solo Deo est, & à solo Deo est. Ex solo Deo quidem; quia vis effectiva ex solo Deo oritur; à solo Deo verò, quia solus regenerat, non partim homo. Effecta verò regenerationis, seu resipäsentia & fidei opera, ex solo Deo etiam sunt. 2. Cor. 3. v. 5. & 1. Cor. 2. v. 14. Sed non à solo Deo; sed etiam ab homine, & quidem, ut causa proxima. Nam actio credendi est hominis, qui credit: sed vis, atque aptitudo, qua iste credit, non est naturalis liberi arbitrii (quasi arbitrii fidei) facultas; sed gratia & potentia divina, quaenam regenerando hominem idoneum ac potentem ad credendum reddidit: qua potentia homo jam donatus, credere potest, ac re ipsa objecto Euangelio credit. Ne verò carnis (à mundo & Satana firmata) temptationibus vis illa virtutis fidei impediatur, quo-

minus auditio Euangeli actionem fidei proferat, idcirco Deus suo auxilio succurrit; cum primum potentia sui Spiritus tentationes illas refranet; & deinde virtutem fidei regeneratione datam corroborat. Ex quibus, facilius, ea quae ab adversariis coronidis loco subjiciuntur, dilui possunt. *Quod autem, inquit, hic datio intelligatur talis, que non immediata, nec irresistibiliter, sed per ministerium hominum facta sit, historica indicat: quia per Petrum ad fidem vocatus fuit Cornelius: cuius facti occasione, haec hoc loco narrantur.* Atqui per Petrum Deus resipiscit iam dare Cornelio irresistibili aut invincibili operatione non voluit, nec potuit: quia hominis actio immediate non pertingit usque ad voluntatem ipsam, ut ei imprimere possit actum illum, quem Dei nomine ab illo cui impri-meret, postulat, &c. Sic de Apostolis dicuntur, quod suaserint ea, quae ad regnum Dei pertinent, Act. 19. v. 7. que profectio agendi supervacanea prorsus, & ridicula fuerit necesse est, si actum ipsum credendi Deus ea efficacitate operabatur, qua posita non poterant non credere. Hæc illi.

Resp. autem paucis, Sophisma esse Elenchi: nec enim actum ipsum credendi dicimus Deum operari irresistibili atque invincibili sua potentia, primum quia resistit caro nostra, Gal. 5. v. 17. & cum mundo Satanas, Luc. cap. 22. v. 31. suis temptationibus: sed eas invincibili Spiritus sui potentia refranet, Luc. 22. v. 32 & 1. Cor. 10. v. 13. 1. Joh. 4. v. 4. eademque potentia datam per regenerationem credendi vim, seu fidei habitum conservat; ut Eph. 3. v. 16. 17. dicitur, ut *det vobis secundum divitias gloriae suæ, ut potentia roboremini per Spiritum ipsius, in interiore homine, ut habitet Christus in cordibus vestris,* & Col. 1. v. 11. Potentia omni facti potentes secundum robur gratiae ipsius, ad omnem tolerantiam, & 2. Thess. 3. v. 3. *Fidus est Dominus, qui stabiliet vos & custodiet a malo,* & 1. Pet. 5. v. 10. Deus omnis gratiae (scilicet author) qui vocavit vos, &c. vos perficiat, stabiliat, roboret, fundet, & cap. 1. v. 5. qui potentia Dei custodimini per fidem ad salutem. Atque ita Deus primum temptatione, quæ resistit, per Spiritus sui vim refranata, hominem fidei virtute donatum ac firmatum, simul etiam verbi sui prædicati instrumento, ad actionem credendi suaviter excitat atque adducit, suaviter, inquam, quia Euangeliu in se nihil suavius est: ut quod gratuitam salutem creditibus in Christum promittit. Deinde quia fidei habitus (quo ad credendum propensi reddimur) hoc objecto Euangeliu gratissimo ad credendi actionem producendam pellicitur. Ideoque actionem ipsam credendi, nec irresistibili, nec invincibili Dei potentia effici appetit; licet invincibili potentia contrarias ac resistentes carnis tentationes refranet. Ad habitum vero fidei quod attinet, eum & invincibili & irresistibili potentia efficit: Invincibili quidem, quia vinci non potest virtus illius omnipotens: *potentior enim est qui in nobis est, quam qui in mundo,* 1. Joh. 4. v. 4. & excellens est ea magnitudo potentie ipsius in nobis, qui credimus pro efficacitate fortis roboris ipsius, Eph. 1. v. 19. Ea autem efficacitas est, qua cor novum dat, Ezech. 36. Irresistibili vero, quia simul afferit cor lapideum, ibid. quod resistere alias potuisset, ut supra pluribus declaratum.

Sed querat aliquis, Annon Euangeliu etiam sit medium regenerationis, eoque habitus fidei, ut actionis fidei est citra controversiam. Resp. medium propriè esse, quod inter duos terminos (à quo & ad quem) intercedit. Sed medium hoc est duplex, vel enim intercedit tanquam accidens adjunctum, consequens terminum à quo, & antecedens terminum ad quem: vel intercedit ut causa termini ad quem; atque ita breviter, medium vel est accidens adjunctum, vel est causa: utroque autem modo, sed distinctè Euangeliu medium est fidei; habitualis quidem, tanquam medium per quod intercedens Deus eam sola sua potentia operatur. Nam intelligentæ doctrinæ de Christo, Euangeliu instrumentum est: sed virtutis fidei, qua quis possit actu credere, causa sola est Deus: Euangeliu vero tantum adjunctum medium, per quod tanquam viam, Deus fidem habitualem donat: quo sensu Euangeliu dicitur *ministerium Spiritus*, 2. Cor. 3. v. 8. & *regenit nos ex semine incorruptibili per sermonem Dei vivi.* 1. Pet. 1. v. 23. Jac. 1. v. 18. Actualis vero fidei Euangeliu prædicatum

& intellectum est medium, & causa, seu medium effectivum: medium quatenus inter Deum causam efficientem, & inter fidei actionem intercedit: causa vero quatenus fidei actionem, (ut instrumentum idoneum) ex fide habituali (Deoque cooperante) doctrinæ sua ac suasione elicit. Atque hinc fides ex auditu Euangelii esse traditur, Rom. 10. v. 17.

Atque haec tenus gratiæ divinæ, in fide danda, operationem, contra adversarios asseruimus.

Illustratio Loci Matth. 24. vers. 15.

Cum magna sit, in celebris hujus sententiae expositione, tam priscorum, quam novorum interpretum varietas; non abs re futurum existimamus, si eam paucis explicemus, & quid maximè videatur vero consentaneum, demonstremus.

Ac primò verba Christi, quæ extant v. 15. & 16. obser-vanda. Cum ergo, inquit, *videritis abominationem desolationis dictam à Daniele Propheta, stantem in loco sancto,* (qui legit, ille animadvertis) tum qui in Judea fuerint, fugiant in montes: Quibus parallela extant apud Marc. & Lucam. & Marcus quidem pro illis verbis, *in loco sancto*, ait, ubi non oportet: Lucas vero cap. 21. v. 20. sic refert. Cum autem videritis *Jerusalem cingi ab exercitibus, tum agnoscite appropinquare desolationem illius;* tunc qui in Judea sunt fugiant in montes. Atque haec sunt Christi verba, de quibus duo potissimum queruntur. Primum, ex quo Daniel capite ea sint desumpta. Quidam ex cap. 12. v. 11. plerique vero aptius paulo ex cap. 9. v. 27. petita statuunt. Nam quod objicitur cap. 9. de temporibus Antiochi, & desolatione abominabili per eum perpetrata agi (de qua Joseph. antiquit. lib. 12. cap. 7. ait: quod vastata urbe, in templo ara posita, porcos mactavit) illud circumstantiis loci minimè consentit. Nam post Christi adventum & mortem, haec futura desolatione statuitur: non autem ante illius adventum. Altera, quæ sensum loci attingit, controversia difficilior est, quidnam scilicet *abominatione desolationis* significet? quidam enim ad rem: alii vero ad homines significandos pertinere censem. Ad rem quidem bifarium. Sunt enim primò, qui abominationem desolationis, pro desolatione abominanda, per hy-pallagen Hebraeorum interpretantur: ut 2. Thess. 2. v. 11. *operationem erroris simili Hebraismo, pro errore operante, seu efficaci.* & Apoc. 17. v. 11. *damnatio meretricis* pro meretrice damnata. Sed hoc non satis consentit cum verbis Christi. Is enim loquitur de signo futuræ, atque instantis desolationis: ut Lucas disertè exponit: *tunc agnoscite &c.* hæc autem interpretatio de visa, ideoque prælenti desolatione: quæ duo inter se non convenient. Altera vero ad rem relata interpretatio est hæc: abominationem desolationis Metony: significare rem abominandam, quæ desolationem adserat: atque ita, Scripturæ more appellari idola ab adjuncto, quod sint abominanda. Atque ita quidam de imagine aut etiam statua Cæsaris exponunt, eamque quidam Tiberii à Pilato in templo positam, ajunt: ut Euseb. de demonstratione Euangeliæ lib. 8. demonstrat. 2. ex Dan. 9. affirmat, Pilatum noctu in templum imaginem Cæsaris intulisse: additque Philonem id confirmare, qui ait, Regias imagines Pilatum noctu in templo dicasse. Eusebium in hac narratione de Pilati facto sequitur Theodoretus com. in Dan. cap. 12. Sed hæc sententia similiter à recto aberrat: quia hæc narratio primum falsa est, errore, ut credibile, memorie Eusebii. Nam Joseph. antiquit. Jud. lib. 18. cap. 4. tradit, Pilatum signa militaria, imaginæ Cæsaris insignita, in urbem intulisse: non autem statuam ullam: neque etiam in templum. Deinde etiam incepta est expositio. Nam Christus loquitur de futura post mortem suam urbis & templi desolatione: hæc vero abominatione Pilati, quam obtendunt, jam acciderat Christo vivo, ante hanc concionem: ut colligitur ex Josephi de Bel. Juda. lib. 2. cap. 8. aliâs cap. 14. *Missus inquit à Tiberio in Judeam Pilatus, cum curandam accepisset Regionem, nocte intempesta, operatus in Hierosolymam intulit imagines Cæsaris.* Quas Josephus, quia in militaribus signis seu vexillis erant depictæ (ut ex antiquit. lib. 18

lib. 18. cap. 4. ante ostendimus) omnia, id est, signa vocata: idque minus apposita interpres statuas vertit. Deinde quod Euseb. idem à Philone confirmari ait, alterum, ut videtur, memoris vitium. Nam Philo in lib. suo de legatione ad Cajum Caligulam (qui imaginem suam in templo colloca- ni, leque pro Deo haberi jubebat) Pilatum ait auratos clypeos dedicasse, eosque nulla insignitos imagine, nec habentes quicquam vetitum : Deinde non in templo, sed in Herodis regia. Neque hoc in loco, neque alibi in Scriptis illius, imaginis Cæsaris in templo à Pilato præside positæ ulla extat mentio. Quare hæc Eusebii sententia consistere non potest: ideoque nec Clarissimi Bezzæ, qui in suis ad hunc locum Matth. annotationibus, Eusebium, ut videtur secutus, ait: sic autem designat Propheta profanationem templi, colloca-ta ibi aquila & multis patratis, que per legem non licebant: unde etiam max secutum est & templi & urbis excidium, ut ex historicis pater. At inquam, contrarium patere jam ante ostendimus. Nam quod Herodes supra majorem templi portam aquilam auream dedicarit, illud non solum ante Christi concionem accidit: sed etiam ante Christum natum: ut ex Josepho appareret, Antiquit. lib. 17. cap. 18. nec alterius aquilæ meminit. Neque etiam post signa militaria, à Pilato cum imagine Cæsaris impressa, mox secutum est & templi & urbis excidium: sed anni plus quam 40. intercessere: ut ex collatione Joseph. de bell. Jud. lib. 2. cap. 8. comparatâ cum Luc. 3. v. 1. 2. appetat.

Secundo porrò loco Chrysosth. quoque comment. in Matth. 24. homil. Lat. 76. Græc. 75. (ut etiam Theoph. similiter) abominationem desolationis de statua quidem Cæsaris explicat: sed alia quam Tiberii, ac posteriori, nempe de statua Titi, qui eam, ut ait, desolata urbe ac subverso templo intus statuerit. Sed illud primum non videtur credibile: Nam cum Joseph. captæ urbis & templi fuerit spectator, ac descriptor fidelissimus, & accuratissimus, nullam tamen positæ in templo aut loco illius, statuæ Titi mentionem facit. Deinde etsi id factum probari posset, consequentis tamen desolationis indicium, de quo Christus loquitur, esse non potuit. Atque hæc de secunda etiam statua Titi sufficient, ut inde cognoscatur, eam per abominationem desolationis non designari.

Tertia verò statua, ab aliis hac voce intellecta, nempe Adriani Imperatoris, longè post templi desolationem erectora est Hierosolymis; ideoque multo minus abominationem desolationis dici potest. Nam ut alia dicta omittam, abominatione de qua & Christus & Daniel loquuntur, non est accidentis desolationis factæ; sed futuræ efficiens causa: ideoque à Christo, ut signum proponitur, quo præmoniti discipuli desolationem instantem effugerent: ut ex Matt. & Luc. verbis constat, idemque Daniel etiam demonstrat, qui cap. 9. v. 27. ait, & per alam, (id est, exercitum) abominationem desolantem.

Quare alii abominationem desolationis non de re aliqua, (sive ipsa desolatione, sive imagine Tiberii, aut Titi aut Adriani) intelligunt: sed vel de singulari homine abominando: vel hominum cætu interpretantur. Qui ad hominem singularem referunt, Antichristum interpretantur, ut Ireneus contra hæres. lib. 5. Hilarius Comm. in Matth. 24. & Hieronym. similiter in Matth. 24. quamvis hic in ea sententia proposita non plane acquiescat: sed postea repetita ea, alias etiam jam confutatas (quasi probabiles) similiter apponat his verbis: potest autem quod dicitur abominationis desolationis, stans in loco sancto, simpliciter aut de Antichristo accipi: aut de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo; aut de Adriani Equestris statua, quæ in ipso sanctorum loco usque in presentem diem stetit. Abominatione quoque, secundum veterem Scripturam idolum nuncupatur, & idcirco dicitur desolationis, quod in desolato templo atque destruô idolum positum. Verum hæc de Antichristo expositio à sententia Christi scopo, & circumstantiis aberrat: Christi enim scopus est discipulos præmonere, ordine, de urbis & templi primùm, deinde de orbis in suo adventu excidio; & quidcm convenienter duabus discipulorum questionibus, cap. 24. vers. 3. Ac prius prædixerat cap. 23. vers. 38. Ecce relinquitur vobis domus vestra igne & desolata seu deserta, & cap. 24. v. 2. de templo ait, non

relinquetur hic lapis super lapidem, qui non diffilvatur. Deinde hujus desolationis proponit signa; ac primum remota, ea- que partim communia: ut calamitates varias ab hominibus aut à Deo infligendas: partim propria, Ecclesiæ per falsos Prophetas, & persecutores afflictionem; deinde propinquum desolationis signum, nempe cum viderint (hoc est, cum noverint) abominationem desolationis, stantem in loco sancto; ut auditores Christi commopefacti eam evadere possent: quæ ad Antichristi adventum, longe post futurum, non pertinent.

Quocirca reliqui interpres hanc abominationem desolationis non de uno homine Antichristo: sed de hominum cœtu exponunt, & quidem bifariam. Quidam enim, ut Tostatus ad hunc locum, de Zelotis, hoc est, Judæis seditionis & sceleratis, qui Zelum libertatis patriæ prætexentes, templo occupato ac cæde polluto, inde (tanquam ex arce) rapi-nis ac cædibus horrendis grassantes, multa millia è populo trucidantes, urbem afflixerunt, ut de iis narrat Joseph. de bell. Jud. lib. 4. cap. 5. & 7. & lib. 5. cap. 1. Qua etiam de re cap. 2. ait: *Vetus quidam sermo cerebatur, tunc demum civitatem captam iri, sancta etiam flammis exurenda esse lege belli, cum sedis fuisse exorta, Deique famam propriæ manus ante violassent, quibus Zelotæ nibil de eorum fide dubitantes, ministros se præbuerunt.* Quæ sanè expositio antecedentibus longè verisimilior, & Christi verbis paulò accommodatior. Nam hæc abominatione, desolationem ac destruc-tionem urbis, populi ac templi, per Romanos factam, anteces-fit, signumque fuit imminentis desolationis clarissimum. Quam sententiam etiam sequitur è nostris Theologis Lambert. Danæus Comm. ad hunc locum Matth. Verum quia hæc Zelotarum seditionis impietas ac crudelis violentia non fuit causa efficiens, desolationis totius urbis ac populi, & subversionis templi (de qua re Christus apertè agit) sed tan-tum antecedens illius indicium: propterea reliqui interpres abominationem desolationis, id est desolantem (ut ante exponi debere ex Daniele demonstravimus) aptissimè de exercitu Romano, à quo Jerusalem destruxta, interpretantur. Ac primum quidem orig. tract. 29. in Matt. 24. & Chrysost. à priori sua jam ante proposita sententia declinans hom. 24. ait: *Tunc qui in Iudea sunt, ad montes fugiant. Tunc; quando? quando hæc fient? quando abominatione desolationis stabit in loco sancto, unde mibi videtur exercitus dicere.* Et Aug. Tom 2. Epist. 80. ad Hesych. eruditè declarat, ac probat eandem sententiam hisce verbis. *Lucas verò ut ostenderet, Tunc factam fuisse abominationem desolationis, quæ à Daniele prædicta est, quando expugnata est Jerusalem, hæc eodem loco Domini verba commemorat: Cum autem videbitis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote, quia appropinquavit desolatio ejus.* Apparet itaque *Tunc ibi positam desolationis abominationem, de qua duo illi Euangeliæ (Matt. & Marc.) locuti sunt;* &c. Lucas ergo patefacit, quod esse posset incertum, non ad seculi finem, sed ad expugnationem Jerusalem pertinere, id quod dictum est de abominatione desolationis. Atque hanc interpretationem secuti sunt in Commentariis suis in Matth. 24. Theologi insignes Bucerius, Musculus, Aretius, Junius, Piscator. Idque non immerito, quia & Danielis & Christi verbis optimè convenit. Nam exercitus Romanus Titi Imperatoris Hierosolymam obsidentis, rectè vocatur abominatione, hoc est, Metonym. abominandus, quia ex hominibus abominandis constabat: scilicet profanis, & idolorum cultoribus, quos Deus, hominesque pii eo nomine abominantur, atque aversantur: ut Prover. 15. v. 9. abominatione (id est, abominanda) *Iehovæ est via improbi, &c.* cap. 29. vers. 27. *abominatione justorum* (id est, abominandus justis) *vir iniquitatis.* Deinde hic exercitus desolationem urbis, & populi antecesvit, & revera effecit. Denique Lucas etiam illud declarat, ut ex Aug. ostendimus. Nam pro verbis illis obscurioribus Matth. (nempe cum abominationem desolationis videritis stantem in loco sancto) Lucas clariora hæc posuit, *Cum videritis Jerusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare desolationem ejus.* Et Danielis verba idem quoque indicant, cum illam abominationem desolationis vocat alam abominationum desolantem, hoc est, exercitum Romanorum idololatra-

rum abominandum, ac vastatorem. Quemadmodum ala (ut recte Clar. Junius observavit) etiam in Sacris literis, Metaph. pro exercitu, Esai. 8. v. 8. usurpatur: quod scilicet ut ala avium se expandit, sic etiam exercitus. Cujus interpretationis veritas, ex Contrariarum objectionum examine ac confutatione reddetur illustrior.

Prima est contra interpretationem ipsam, petita ex Scriptura verbis, cum Danielis, tum Christi. Illius quidem, & erit in templo abominationis desolationis, ut Hiero. & vulg. versio interpretantur. Christi vero abominationis desolationis stantem, in loco sancto: unde concluditur, non posse intelligi de exercitu Rom. obsidente urbem Jerusallem, ac stante extra templum, atque urbem in loco profano. Sed negatur prima pars antecedentis. Nam Daniel templi non meminit, & Hier. versio, non Hebreæ Danielis verba sequitur, sed LXX interpretum paraphrasin. Deinde hæc etiam verba potius transferenda sunt, adversus templum, non autem in templo, nam in cum accus: non in sed ad, vel adversus notare certissimum est. Quod verò Christus ait abominationem desolationis stantem in loco sancto, non propterea inde sequitur, templum debere intelligi. Nam sanctum pro varia relatione variè accipitur: ut templum sanctum dicitur per excellentiam comparatè cum urbe Hierusalem: & hæc propter templum (in quo sacra peragebantur) in ea comprehendens, respectu regionis urbs sancta nominatur. Sic etiam Iudæa, populo sancto, & sancto Dei cultui consecrata, terra sancta comparatè cum regionibus gentium profanis, in quibus idolatria vigebat, communii usu nominata est: ut 2. Maccab. 1. v. 7. etiam appellatur. Quare non mirum, si pars terræ sanctæ, & quidem pomærium urbis sanctæ Jerusalæ, locus sanctus appelleatur, Matth. 24. ubi abominationem stare non decbat, Marc. 13. v. 14. utpote sanctitati repugnantem. Hæc prima objectio.

Altera verò est adversus probationem ex Luca allatam, quod inde non sequitur idem esse abominationem desolationis, apud Matth. & Marc. & exercitum cingentem seu obsidentem Hierosolymam, apud Lucam. Hæc enim duo diversa esse, non eadem statuunt: abominationem enim desolationis stantem in loco sancto (de qua Matth.) in Zelotis præcessisse: obsidionem verò (de qua Luc.) post secutam: quemadmodum Euangelistæ non raro in eadem historia variant, ut quæ tradita ab aliis Euangelistis omittant, & omissa (ad pleniorum rerum notitiam) recenseant. Resp. Agnoscamus diversa, (non autem adversa) interdum in Euangelistis describi: sed in hac Christi prædictione idem à Matth. descriptum, jam antea ex eo ostendimus: quod eadem utrimque circumstantæ (nempe consilium Christi de fuga celerrima) hoc demonstrant. Nam si ad evitandam desolationis calamitatem, subita fuga (Zelotis seditiosi in urbe & templo impiè grassantibus) à Christo mandata: tum sane superflua esset admonitio de fuga postea demum maturanda, cum Jerusalem ab exercitu Romano cingi videretur. Deinde Zelotas seditiosos non posse per abominationem desolationis, hoc est, desolantem intelligi, jam antea ostendimus: quod urbis & templi desolatio, seu vastatio, & exitium non à Zelotis, sed ab exercitu Romano processit, ut etiam à Daniele, cap. 9. v. 26. prædictum est: Et urbem, & sanctuarium perdet populus ducis venturi, hoc est, Titi Romanorum ducis exercitus. Quod autem postremò (ut vim argumenti ex Luca petiti effugiant) objiciunt nonnulli, Lucam quidem exercitum Romanum atque obsidionem Hierosolymæ intelligere, sed tamen non de ultima obsidione per Titum, sed de priori per Syriæ legatum Cestium loqui; illud alienum est; Nam 1. obsidio de qua Lucas agit, signum fuit proximæ instantis desolationis, hoc est, interitus urbis & templi; deinde causa fuit justa & à Christo proposta, cur ad eam evadendam opus esset subita, ac moræ experti fuga. Quorum neutrūm obsidioni Cestii convenire historia evincit. Nam ea diu antecessit urbis & templi desolationem, idcoque fugæ tam celeris de qua Christus agit, nulla erat necessitas. Denique obsidio de qua Lucas loquitur, causa fuit illius desolationis: id quod de Cestii obsidione dici nequit, quæ neque templum, neque urbem desolavit; sed contra exercitus illius deserta obsidione,

Judæis casus ac profligatus: ut Joseph. de bell. Jud. lib. 2. cap. 24. describit. Ac quamvis post Cestii casus adversos (ut Joseph. ibid. cap. 25. testatur) nobilium Judæorum multi, velut è navi pestum itura è civitate enatabant, & desolatio sit postea consecuta, ea tamen non à Cestii, sed à Titi exercitu effecta, cui omnia, quæ ex Luca allata, ad amissim conveniunt. Nam præter captivorum toto bello nonaginta septem millia, & urbis & templi destructionem, undecies centena millia Judæorum peste, fame, incendio, aliisque horrendis mortis generibus Hierosolymis perierunt, ut Joseph. de bell. Jud. lib. 7. cap. 17. expressè declarat: à qua calamitate Hierosolymita Ecclesia, ante bellum Titi dividitus monita, in urbem Pellam, trans Jordanem sitam migrans, servata est, ut Euseb. hist. Eccles. lib. 3. cap. 5. recenset. Quare ex hisce omnibus liquet per abominationem desolationis, Matth. 24. Romanorum, Tito duce, exercitum Jerusalem obsidentem designari; unde genuina loci sententia cognoscit poteſt.

Appendix loci Explicati.

Quandoquidem Joan. Calvini eximiæ Theologi Comentarii in Euangelistas, apud omnes veritatis amantes maximo sunt in pretio, & eruditiorum manibus non immerito præ ceteris teruntur ac probantur; aliamque hujus loci interpretationem in iis proponit, eamque quæ à nobis tradita & asserta est, rejicit ac refutare conatur; ac præterea eundem aliis omissis secutus sit & expresserit vir egregius Marloratus; non alienum neque ingratum fore speramus, si quasi laciniam, breve illius examen adjungamus: ut genuina sententia eò sit illustrior, & ab objectis difficultatibus amplius expediatur. Idque ed fiet commodius, quod insignis authoris dicta priora posterioribus atque aptioribus conferemus: quod ut mora examinis judicium acuit; sic *סְדִירָה וּבָרְכָה מִשְׁמָרָה*. Sententia autem illius pars prima est de verbis Danielis, quæ à Christo citantur: ait enim eos falli qui ex Dan. 9. hoc testimonium à Christo petitum esse tradunt. Ratio autem illius duplex: una, quod eo in loco, verba ista, *abominationis desolationis* non extitit. Respon. Fatumur, sed consequentiam negamus: quia in locis prophetarum citandis nec Christus, nec Apostoli, Christi Spiritu directi, in omnem veritatem, eadem semper verba eorum recitant, sed sèpè sententiam tantum exprimunt, id quod sufficit, quemadmodum hoc in loco factum est. Nam Danielis verba sunt *כָּנָן שְׁקָעֵץ מִשְׁמָרָה* id est, *ala abominationum desolantem*. Christus verò pro *ala* (hoc est, exercitu) *abominationum*, eodem sensu *abominationem desolationis*, id est, desolantem, trito Hebraismo posuit, & exposuit per exercitum cingentem Jerusalem, ut ex Luca colligitur. Atque eodem modo LXX. Interpretes antea reddiderant. Neque mirum esse debet, si per enallagen numeri, pro abominationum voce, abominatione ponatur. Quare hæc ratio minime obstat, quemadmodum nec altera quam adjungit, cum ait: *Certum est Angelum, non de ultima vastatione, (cujus bic Christus meminit) differere, sed de temporali dissipazione per Antiochum, sed cap. 12. de finali*. Verum hæc objectio à nobis initio refutata est, & ab ipsomet Calvinio, re melius postea considerata, contrarium laudabili candore statutum. Nam ut ex præfationibus illius liquet, Commentarios in Euangelistas scripsit. 1555. in Daniel. vero 1561. in hisce autem sic ait: cap. 9. *Alii sequuntur Graecam versionem, quam Christus citavit, Matth. 24. & alias locis, quamquam videtur potius respicere ad 2. cap. sed quoniam utroque loco eandem abominationem designat, (nota bene) ego in ea parte non insisto. Ubi obiter tamen observandum, sententiam Danielis cap. 12. de abominatione desolationis, hoc est, desolante: non autem de ea quæ per Titi exercitum accidit (de qua Dan. 9.) agi, sed de priore per Antiochum Epiphanem; ut tempora designata dierum 1290. indicant, quæ à vastatione templi per Antiochum ad mortem illius intercesserunt, ut clarissimi Theologi Junius & Piscator recte observarunt. Atque hæc de Danielis verbis, à Christo citatis. Altera verò pars sententia Calvinii, sensum verborum Christi spestat, cum ait, *Locandam in templo abominationem esse, quæ si-**

quæ signum sit ultimæ desolationis. Verùm illud jam constitutius antea. Christus enim Daniëlem secutus, loquitur non solum de abominatione quæ signum sit, sed etiam causa efficiens desolationis, ut ex Daniële probavimus.

Illustratio Sententia Matth. 24. v. 24.

INsignis, difficilis, ac dignus vindice nodus, in hoc loco duplex occurrit: Quæstio enim prima est, de miraculis: altera de seductione.

Prima quæstio est. An hæc miracula à falsis doctoribus edenda, propriè sic dicantur, an verò impropriè. Quidam impropriè, per metaph. quod veris similia sint, dici tradunt, ac simpliciter esse falsa: hoc est, ratione cùm finis, tum etiam rei ipsius: utpote, quod ad homines fallendos, seu à veritate seducendos fiant: & quod speciem habeant fallacem, seu non revera id sint, quod videntur, sed meræ prestigia. Idque probare conantur bifariam. 1. Scripturæ authoritate; deinde ratione. Illa est ex 2. Thess. 2. v. 9. ubi de Antichristi miraculis dicitur, hoc modo: *Cuius adventus est ex efficacia Satanae, cum omni potentia & signis, ac prodigiis mendacii, id est, mendacibus.* Ratio verò est, quod miracula sint opera infinitæ potentia Dei propria, Psal. 7. v. 18. & ad veritatem testandam edita: Johan. 5. v. 36. Marc. 16. v. 20. Ideoque Satanæ, & instrumentis illius adscribi non possint: quod Deus gloriam suam alteri non tribuat, Esa. 48. v. 11. Nec mendacium suo testimonio approbare possit, qui est ~~etiam~~. Tit. 1. v. 2. Ideoque miracula tantum vocari per catachresin seu vocis abusionem metaphoram: quod videlicet speciem tantum miraculorum, non autem rem ipsam habeant. Alii verò aliter sentiunt; quorum sententiam adhibita distinctionis luce illustrare, & ab aliis omisso nonnihil supplere conabimur. Primum enim falsorum doctorum miracula omnia sunt suo modo falsa, videlicet ratione finis, qui est fallere, seu à veritate salutari, rectoque Dei cultu, seducere. Ratione verò rei, quædam falsa, quædam vera: quædam denique mixta, seu partim falsa, partim vera. Falsa re sunt ea, quorum res aliud est, & aliud videtur: ut cum Diaboli prestigiis, fallax rei species oculis vel phantasiaz objecta, homines fallit. Vera re sunt ea, quorum res falsorum doctorum atque universæ naturæ humanæ ordinem ac vires excedit & superat: qualia miracula describuntur; Deut. 13. v. 1. 2. *Cum surgens in medio terræ, &c.* Quo in loco prædictioni signi eventum illius convenire, coque verum re ipsa signum esse denotatur, et si falsum habeat finem. Mixta verò sunt, quorum res partim falsæ, partim verae sunt, qualia fuerunt Magorum Ægyptiorum miracula. ut conversio baculorum in dracones, Exod. 7. v. 14. 15. ubi baculi conversio fuit specie tantum, non re: dracones verò non sola specie, sed etiam re ipsa, quod scilicet baculi per operam Diaboli, celeritate incredibili ac sensum spectatorum fallente fuerunt ablati, & vi ejusdem dracones subito aliunde substituti, quos Mosis draco revera deglutivit. Nam quod insignes aliqui interpretes illud de prestigiis evanescentibus exponunt, non videtur Mosis verbis, nec Dei gloria consentaneum: alias enim divinum Mosis in dracone miraculum fuisse etiam hac in parte illusio. Neque hic rectè statuendæ sunt prestigia, cum nulla prorsus sit necessitas, quæ hoc urgeat: quandoquidem hæc res naturales Diaboli vires minimè superat, ut similia eorundem miracula sequentia (nempe aquæ in sanguinem conversio, ibid. vers. 25. & ranarum in terram Ægypti productio, cap. 8. vers. 6. 7.) idem arguunt: ac rectè August. de Trinit lib. 1. cap. 7. & 8. Magorum Ægyptiorum dracones, sanguinem, ranas, revera fuisse indicat. Neque enim ad meras prestigias, atque externam tantum sanguinis, & ranarum speciem ea referri queunt: quia Diabolo non fuerunt difficultia. Etsi enim sapientia, Deo illius potentiam refrænante, eam exequi non valeat, Exod. 8. v. 18. Luc. 22. v. 31. Deo tamen alias permittere, suas vires exerit, ut Job. 1. & 2. Marc. 5. v. 12. 13. ostenditur. Neque obstant prima sententia argumenta. Nam ad Scripturæ authoritatem quod attinet. 2. Thess. 2. v. 9. ea prodigia mendacia dicuntur generatum, ratione finis:

quod mendacio firmando fiant. Ac licet inter ea quædam sint, simpliciter mendacia, seu non solum ratione finis, ut fallant, edita: sed etiam ratione rei, quod non id sunt quod videntur esse, sed meræ prestigia: priora tamen à Paulo postissimum intelligi, nempe quæ secundum quid, seu ratione finis mendacia sunt, non autem ratione rei, appareat ex antecedentibus illis verbis, *cum omni potestia*, hoc est, omnibus Satanæ viribus: quæ de meris prestigiis (in quibus exigua omnino potestia consistit) verè dici nequeunt. Quare hæc Pauli autoritas sententia à nobis proposita minime adversatur: quemadmodum nec ratio, quæ obtendi solet: Nam miracula quædam agnoscimus esse potentia infinita propria: qualia sunt mortuorum suscitatio, & naturalis videntiæ & audiendi potentia extinctæ restitutio: quæ Deo creatori convenient, cuius solius viribus, à naturalis potentia privatione ad habitum datur regressio. Quædam tamen non sunt potentia infinita propria: sed potentia finita communia: ut pestis, ulcerum, ignis, pluviae, & grandinis per Monstrum miracula, Exod. 9. v. 3. 10. & 23. Illa enim dæmonis potentiam non excedere, ex iis, quæ, Deo permittente, contra Jobum perpetravit, monstratur, Job. 1. v. 12. 16. 19. & 2. v. 6. 7. Talia etiam fuerunt quædam Christi miracula: ut quod febrim ex tempore sanavit, Matth. 1. v. 15. & ventum sedavit, v. 26. quæ humanas quidem vires excedunt, sed Satanæ non superant. Quod autem Psalm. 72. v. 18. de Deo dicitur: *facit mirabilia filius*, illud non absolute de omnibus miraculis, sed particulatum pro subjecta materia (de qua in antecedentibus illius loci agitur) de admiranda Ecclesiæ, per Christum, Salomone adumbratum, salute, & adversus Diabolum & mundum conservatione, intelligitur. Neque etiam omnia miracula, sed sola divina, veritatis sunt testimonia. Neque ea in re Christi miraculis authoritas sua detrahitur, quasi ex iis non constaret ipsum esse Christum. Nam miracula ipsius præcipua, fuerunt potentia infinita propria: reliqua verò de futuro Christo per Prophetas simul prædicta, & cum divini Euangeli doctrina conjuncta, & ad gloriam Dei facta sunt: unde Jesum esse Christum verè probatur Matth. 11. vers. 3. 4. 5. Quare ea demum miracula, de quibus egimus, vera esse concludimus, si rem spectemus, et si finis ratione omnia falsa: Ideoque cum à vera doctrina sint aliena, & ad mendacia firmanda pertineant, facillimè à divinis miraculis illis quæ Angelicam potentiam non superant, distinguuntur & cognoscuntur.

Hæc de prima quæstione, orta ex vers. 24. initio. Altera seductionem spectat, & ex fine versus promanat. Verba autem Christi de pseudoprophetis (magna signa & prodigia seu miracula edituris) sunt hæc: *οὐτε πλεῖστοι, τί θανάτοι, οὐτε ζητήσεις*: de quorum interpretatione, ante rem ipsam, quædam præmittenda. Ea enim est duplex: una Latini Veter. Interpret. atque etiam Hier. hoc modo: *Ita ut in errorem inducantur, (si fieri posset) etiam electi.* Verùm obstat ad accuratam versionem statuendam, vox πλεῖστοι: quæ vox non passim, sed activam solum habet significacionem. *Πλεῖστοι* enim est tantum *in errorem induco* seu *seduco*: ut bonorum Græcorum authorum & Scripturæ sacræ, ac LXX. Interpretum usus demonstrat, non autem *in errorem inducor*, aut *seduccor*. Altera igitur expressior est translatio, à nostro interprete D. Beza proposita, hujusmodi. *Adeò ut seducant, (si fieri posset) etiam electos;* Vel ut Clarissimus Piscator aptius reddit, *adeò ut seducturi essent, &c.* Tertiam verò ab utraque in vocis *πλεῖστοι* declaratione discrepantem, ac vulgo præteritam addi posse arbitramur hanc nimirum, *ad seducendum, si fieri posset, et iam electos.* Nam vox *πλεῖστοι*, id est, *ut*, licet saepius pro *ita ut* vel *adeò ut*, per ellipsis, pro *in πλεῖστοι*, *ita ut* accipiatur, atque eventum consequentem notet, non causam: non raro tamen finem significat, ut Matt. 15. v. 33. *Unde nobis in deserto tot panes πλεῖστοι χρήσονται*, hoc est, *ad saturandum turbam tantam*, ut optimè Doct. Henr. Steph. ad oram hujus loci in Testamento suo Græco minore interpretatur. Deinde Roman. 7. v. 6. *Nunc autem liberatis sumus, &c.* *πλεῖστοι δεδημητημένοι, ut serviamus*, ubi vox *πλεῖστοι* pro *ita*, id est, *ut* (quemadmodum Oecumenius rectè exponit,) finem indicat, idemque est, quod *πλεῖστοι*, v. 4. & *πλεῖστοι*, v. 5. Idque scopus Apostoli demonstrat, qui est, ut serviamus

mus Deo ac justitiae: argumentum autem allatum est beneficium liberationis, ut ex cap. 6. v. 18. & 22. & 7. v. 4. perspicuum. Denique hanc interpretationem convenire huic loco ex Marci expositione in ejusdem sententiae descriptione apparat. Nam pro eo quod Matthæus habet, ἀπόλαυσον, ponit τὸν τὸν πολεμαντίν, ad seducendum.

Hæc de interpretatione: ad rem verò quod attinet, si pro adeò ut accipiamus, & ad eventum referamus, sensus erit, miracula magna pseudoprophetas edituros, adeò ut non solum reprobos, sed etiam (si fieri possit) electos essent seducturi. Quo in loco observandum, quid vox electi, deinde quid seducere hoc loco significet. Ad prius quod attinet, non quivis universè, sed electi à Deo ad vitam æternam ἐξ οὐκ intelliguntur: quemadmodum etiam antea, vers. 22. & post v. 31. Marc. 13. v. 20. 2. Thess. 2. v. 13. Cum autem hi electi, sint vel vocandi ad fidem, vel vocati: de prioribus hic non agitur. Nam tales à pseudoprophetis non raro seduci (quod de electis hisce hoc loco negatur) experientia & vocatio eorum ab erroribus, sacris literis confirmata demonstrat. ut 1. Petr. 2. v. 22. Eratis enim omnes ut oves errantes, &c. Ideoque de electis vocatis, seu fidelibus hic agi appetat: quales fuerunt etiam Christi discipuli, quibus Matth. 24. videte, ne quis vos seducat. Seducere autem propriè est à recta via abducere, ut Deut. 27. v. 18. Male-dictus ὁ λύσας errare faciens, seu seducens cæcum in via. Unde per metaph. eleganti similitudine ab actione corporis deducta, decipere animum significat, seu à recta veritatis, ac justitiae doctrina à Deo tradita, ad errores avertere: ut 2. Petr. 2. v. 15. De seductis, expressa metaphora dicitur, qui relicta recta via, erraverunt, secuti viam Balaam. & Psalm. 119. v. 10. Improbi posuerunt mihi laqueum, sed à praecipiis tuis non aberravi. Atque ita hoc loco seducere intelligitur à recta, veraque Christi doctrina, tanquam via salutari & ad vitam tendente, ad pravam, falsamque, & ad exitium ducentem abducere. Ceterum hæc seductio duplex est: Prima, secundum quid, & a tempus tantum; secunda simpliciter, & semper. Prior hoc loco non denotatur; quia electos fideles ita seduci posse, ut ad tempus, & in nonnullis à recta veritatis & justitiae doctrina, diaboli arte, & humana imbecillitate seducantur, certum est: sed non penitus à recta via declinant: neque in errore persistunt, sed in viam reducuntur rectam; ut exemplum Davidis demonstrat, Psalm. 119. v. 176. erravi, (lxx. habent ἀνάνδιον) sicut ovis perdita, quæ servum tuum. Quemadmodum etiam electi fideles Galatæ, à pura Euangelii doctrina ad errorem, de circumcisione, & ceremoniis legis observandis, à falsis doctoribus seducti, non tamen à fundamento Christo abstracti: quia à primariis religionis capitibus non defecerunt, neque in errore eo perfiterunt: ut ex Epistola ad Galatas, quos adhuc fratres Paulus agnoscit, & ex Ecclesiistarum Galatæ propagatione cognoscitur. Quælibet cum hic agatur de seductione, quæ electis accidere non potest, idcirco altera intelligenda est: nempe qua quis Christum deserit, seu à primariis doctrinæ de Christi persona, officio ac beneficiis dogmatibus, ad contrarios errores abducitur: talem enim intelligi hoc loco res ipsa arguit. Nam seductionis hujus objectum statuuntur quidem communiter omnes vocati ad cognitionem, tam electi, quam non electi: atque indicatur, scopum ac conatum pseudoprophetarum esse, ut utrumque seducant. Id quod vox illa relationem notans, nempe (etiam) designat. Deinde eventus discrimen, oppositione quadam, & ratione illius, demonstrat: quod scilicet seducendi sint non electi, contra verò electi seduci non possint. Nam cum Christus ait, ut seducerent aut ad seducendum etiam, si fieri posset, electos, eo modo ostendit, non electos posse seduci, ac seducendos, sed illud (etiam, hoc est, unum cum illis) non accidere electis ob privilegium ipsorum, quod scilicet seduci non possint: quemadmodum in simili re, Apoc. 13. v. 8. Adorabunt eam. &c. & 2. Thess. 2. v. 9. 10. de Antichristo ac seducendis ab eo reprobis (qui peripherastice, illi qui pereunt, vocantur) distinctè ab electis dicitur: Cuius adventus est secundum efficaciam Satanæ, &c. De electis verò, quod non possint simpliciter, neque secundum quid, ad finem & exitium seduci, docetur, 1. Joh. 3.

v. 9. Quisquis natus est ex Deo, &c. Verum quæstio hic oritur explicazione dignissima, quonam sensu hic dicatur, si fieri possit: & quomodo conciliari hoc Christi dictum possit cum antecedenti ipsius ad discipulos hortatione, aliisque Scripturæ sententiis similibus. Nam hoc eodem cap. 24. v. 4. & 5. ait, videte ne quis vos seducat; multi enim &c. Unde hæc struitur, atque objicitur ratiocinatio. Quos Christus hortatur, ut videant ne à pseudoprophetis seducantur, ii ab illis seduci possunt: atqui electi sunt, quos Christus hortatur, ut videant, ne à pseudoprophetis seducantur. Ergo electi à pseudoprophetis seduci possunt: Id coque cum vers. 24. contrarium statuat, dissentire videtur. Propositio hac ratione probatur, quod stultum sit hortari aliquos ad accuratam vitationem ejus rei, quæ ipsis fieri non potest: & consequenter ubi nullum est omnino periculum; neque ullus esse potest curæ, ac cautionis humanæ fructus. Ideoque hæc stultitia in neminem sapientem: nemum in Christum sapientissimum, summaque sapientia semper agentem, cadere potest, ut hortetur ad id cavidum, quod fieri non potest. Assumptio autem liquet ex Christi hortatione modo proposita: Nam hortatur discipulos suos Apostolos, ut vers. 3. & 4. appareat, qui omnes excepto Juda Iscariote fuerunt electi, Joh. 17. v. 9. 12. Eodem etiam pertinent similes Scripturæ sententiæ. Solutio verò hujus nodi in conciliatione sententiarum Christi, (diversarum, sed non adversarum) in distinctione consistit. Utrumque enim distinctè verum est: Electos & seduci omnino posse, & non posse, diverso respectu, qui contradictionem tollit. Posse quidem si per se tantum, hoc est, sine concurrente Dei auxilio, considerentur. Nam quamvis in iis Spiritus dominetur, ideoque sola carne repugnante, sit potentior: tamen si accederet Diaboli & mundi tentantis potentia varia, & recederet Dei tuentes ac confirmantis gratia, non solum possent electi seduci, sed etiam revera seducerentur. Non possunt verò seduci per accidens proprium auxilii divini, quod ipsis electione ad vitam æternam est decretum & Christi morte partum, & Spiritus Sancti efficacia interna, externaque præstatur. Ac properea licet per se tantum considerati, seduci possint electi; ratione tamen accidentis auxilii Dei, non possunt: quia accidens illud est proprium, quod electis fidelibus promissum à fidei Deo, semper adest, Joh. 10. v. 28. Non peribunt in æternum, nec rapiet quisquam e manu mea, &c. & 1. Petr. 1. v. 5. Virtute Dei custodimur, &c. Auxilium autem Dei est duplex: defensio à malo, & conservatio in bono, ut 2. Thess. 3. v. 3. distinctè indicatur: est Dominus qui stabilit vos, & tuebitur à malo. Defensio autem est, quod seductores, Satanam, & pseudoprophetas refrerat occulto gubernationis suæ frēno, ne omnes suas vires, quando, atque ubique volunt, ad electos seducendos, exerceant: sed tantum, quantum, quando, & ubi Deo ad suos probandos atque exercendos videtur commodum, 1. Cor. 10. v. 13. Alterum auxilium est electorum fidelium in bono confirmatio, partim externa, partim interna. Externa est per verbi Dei doctrinam; cum prædicatione illius, & veritatem docet, & variis hortationum, & reprehensionum stimulis adjunctis, ad amorem illius & errorum odium ac fugam extimulat. Quo pertinet Christi hortatio, Matth. 24. v. 4. & Act. 14. v. 22. de Paulo & Barnaba dicitur, confirmasse eos, animas discipulorum, hortantes ut permanerent in fide, & cap. 15. v. 32. Judas quoque & Sylas cum essent & ipsi Prophetæ multo sermone &c. Sic v. 41. de Paulo additur, quod confirmavit Ecclesiás: Denique Rom. 1. v. 11. Expeto enim videre vos; ut aliquod impertiari vobis donum spirituale, ut vos stabiliamini. Nam ut fidei origo est ex auditu prædicationis Euangeli, Rom. 1. v. 16. & 10. v. 17. Sic etiam confirmatio ejusdem. De reprehensione vero dicitur, Tit. 1. v. 13. Redargue eos præcisè, ut sani sint in fide. Interna vero electorum adversus seductionem à Deo confirmationis est efficacia Spiritus Sancti, qua cognitionem veritatis, & fidem datam servat atque auget, ut seductores vincent: ut 1. Cor. 1. v. 8. qui Deus, etiam confirmabit vos, &c. & 1. Thess. 3. v. 13. ut (nempè Deus) corda vestra stabiliat, &c. Ceterum huic, & defensioni à malo, & confirmationi in bono inservit cum primis (tanquam medium à Deo ordinatum)

natum) precatio cum Christi, tum Christianorum electorum pro se aliisque electis. Nam ad defensionem à malo pertinere primum precationem Christi docetur, Luc. 22. v. 31. 32. *Sicut etis apperit, &c.* & Johan. 17 Christus orans pro electis fidelibus, ait v. 11. *Pater sancte serua eos, &c.* & v. 15. *Non rogo ut tollas, &c.* & v. 20. *Non tantum autem precis, &c.* Hoc autem precibus Christi impetrari, quod petis, generatim agnoscit, ac de Christo confessus est rectissime Martha, Joh. 11. v. 22. Et Christus ipse attestatur idem vers. 42. De Christianorum verò electorum prectione efficaci similiter loquitur Christus, Joh. 16. v. 23. atque etiam auxilium Dei in refrananda tentatione Satanæ, solenni oratione peti jussit, Matth. 6. v. 13. *ne nos inferas in temptationem,* (hoc est, ne Satanæ tentatori habendas laxa) *sed libera, &c.* & 26 v. 41. *Vigilate, &c.* Ad confirmationem verò in bono à Deo impetrandam, pertinet etiam precatio, primum Christi, Johan. 17. v. 17. Deinde Christianorum electorum, à Christo prescripta ac mandata, pro ipsis, & aliis electis oratio, Matth. 6. *Adveniat regnum tuum,* item *fias voluntas, &c.* & 1. Pet. 5. v. 10. Ita precatur Apostolus pro Ecclesia; *Deus omnis gratia, qui vocavit vos ad eternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, & perficiat vos, stabilit, roboret, fundet.* Hisce autem causis ac modis, conservationis fidelium à seductione & exitio, expositis, solutio argumentationis proposita facilis est. Negatur enim consequentia conclusionis syllogismi. Nam quamvis electi seduci possint, non propterea tamen sequitur contrarium à Christo tradi, cum seduci posse negat: quia hæc duo diverso respectu dicuntur. Nam fideles imbecillitas suæ ratione, absque auxilio Dei, seduci possunt: sed ratiope auxilii divini ipsis semper accendentis, seduci non possunt. Sed objicere rursus solent; si per accidens proprium potentia auxilii divini defendantis ac confirmantis electos fideles, fieri non possit, ut seducantur à fide in Christum: Ergò hortationes, ut videant ne quis ipsos educat, sunt inutiles & prorsus inanes. Verùm negatur consequentia: quia hortationes, ut ostendimus, sunt media potentia divina externa, & modus quidam quo electi excitantur, ut videant, hoc est, prospiciant, ne pseudoprophetæ eos seducant: quo scil. ad Scripturam diligenter legendam, atque audiendam: & ad eam tanquam ad lapidem Lydium examinandam, noscendam ac fugiendam, seductorum doctrinam adducuntur, i. Joh. 4. v. 1. 2. & 4. Quo etiam pertinet hortatio Christi Matth. 7. v. 15. 16. *Cavete vobis, &c. & fructibus eorum cognoscetis eos.* Fructus autem intelligit prophetiam eorum falsam, seu falsa religionis dogmata, & facta iis consentanea: ut quod gregi Domini, luporum rapacium instar, non parcant, sed quod euim à vera religione ad falsam avellere, ac perdere satagant. Ideoque ut hic Christus, sic etiam Paulus, Actor. 20. v. 28. 29. 30. hortatur Presbyteros, ut attendant seipso & totum gregem, quod lupi graves non parcentes gregi, essent in eos ingressuri, & ex ipsismet exorituri, qui loquantur perversa & discipulos post se abstrahant. Ut igitur rem concludam paucis: Electi si per se, remoto Dei auxilio considerentur, seduci possunt à vera religione in exiguum: sed per accidens proprium auxilii divini accendentis perpetuè, non possunt. Cujus auxilii divini externi pars aliqua est hortatio ad fugam seductionis: quia hæc etiam inter cætera media utitur Deus, ut electi qui per se seduci possent non seducantur. Quamobrem ut Christus hortatione ad cautionem seductionis, seduci posse per se ostendit: sic in hac sententia, quod fieri non possit, ut seducantur, respetu accendentis gratia Dei adjuvantis, quæ electis fidelibus propria, intellexit.

*De Mundi interitu ex Matib. 24. vers. 35.
Dissertatio.*

MEmorabilis, & explicatu dignissima est de mundi interitu controversia, utpote de qua discrepantes sunt Theologorum sententiae. Ac propterea opportunum atque utile fore arbitramur, si eam ad clariorem verborum Christi, Matth. 24. 35. *Calum & terra præteribunt,* intelli-

gentiam, paucis examinemus. Quod ut fiat distinctius, à consensione exorsi, ad dissensionem procedemus. Consensio autem est, partim in subjecto verborum Christi, partim in attributo. In subjecto quidem ratione sensus vocum, *cœli & terræ:* Primum, quod cœlum non invisibile ac sumnum, (quod *cœlum calorum*, 1. Reg. 8. & tertium 2. Cor. 12. v. 2. dicitur) intelligatur: quia illud est duratura in æternum beatorum sedes, Matth. 25. v. 34. 46. Joh. 14. v. 2. 3. & 2. Cor. 5. v. 1. Sed visibile solum, & quidem duplex, æreum & æthereum. Deinde terram hoc loco, ut alibi sèpè, per synecdochen partis primariae, pro toto, mare etiam complecti, ac totum terræ marisque globum designare. In attributo verò; nempe *præteribunt*, consensio est ratione veritatis: quod cœlum & terra reverè interibunt. Nec enim pii Theologi in dubium vocant, an hoc sit futurum (ut de profanis irrisoribus futuris prædictum, 2. Pet. 3. v. 3. 4.) quia Christi & Scripturæ dicta vera esse ac divina agnoscant. Dissensio verò est tantum de modo interitus: cuius dissensionis occasio est, quod modus ille in quibusdam Scripturæ locis non tanta claritate, quanta ipsismet interitus exponatur. Quæstio autem est, an cœlum & terra secundum quid, seu partim, hoc est, ratione accidentium tantum interibunt: an verò simpliciter seu omnino, hoc est, ratione simul & accidentium & substantiarum sint in nihilum redigenda? Priorem sententiam plerique sequuntur, non solum recentiores Theologi, sed etiam præstantissimi veteres Patres; ut Orig. Chrysost. Basil. mag. Cyrill. Alexan. Theodor. Oecum. Ambr. Hier. August. Posteriorem verò pauci olim & nonnulli nostra memoriam magis probant. Nos verò priorem, ut veritati maximè consentaneam meritò amplectimur: ut ex confirmatione illius, & ex argumentorum adversariæ sententiæ confutatione apparebit. Confirmatio autem partim ex Vet: partim ex Novo Testamento extruitur. Ex Veteri enim imprimis occurrit, Ps. 102. vers. 26. 27. ut Apostolus, Hebr. 1. vers. 10. 11. 12. interpretatur: *Tu initio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: ipsis peribunt, tu autem permanes;* & omnes ut vestimentum veterascunt, ac veluti amictum circumvolves & mutabuntur. unde primum argumentum, hoc est; Quæ præteribunt mutatione, vestis instar, eorum substantia ac materia manebit, non autem in nihilum redigetur: hæc enim sunt opposita: quia mutationis omnis terminus est mutatum, ideoque aliquid à priori diversum, non autem nihilum. Atqui cœlum & terra præteribunt mutatione, ut Psalmes ait. Ergò eorum substantia ac materia manebit, non autem in nihilum redigetur. Sic etiam Origenes. *ποιησάς,* lib. 1. c. 6. & Basil. & Theodor. in Psalm. 102. differunt & Hieron. in Esa. 66. eundem locum Psalmi exponens ait: *In quo perspicue demonstratur, perditionem & interitum, non abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare in melius.* In Novo verò Testamento rationes perspicuae suppeditantur. Primum, Rom. 8. v. 19. ad 23. *Etenim creaturæ, (id est, mundi conditi) exerto capite observatio, exspectat revelationem filiorum Dei. Nam vanitati creatura subiecta est, non sua sponte, sed propter eum qui subjecit eam.* Sub spe quod & ipsa vindicabitur ex servitute interitus in libertatem gloriae filiorum Dei. Scimus enim creaturam unda suspirare, & unda parturire usque ad hoc tempus. In quâ descriptione mundi creati certum est (ut Chrysost. Oecumenius, aliquique rectè observarunt) per prosopopæiam (similitudine quadam, quæ à persona humana deducitur,) describi conditionem illius, præsentem quidem miseram, futuram verò felicem: unde hoc argumentum universale oritur. Cujus conditio jam misera, ultimo die futura est à miseria immunis, ac felix: illud non omnino interibit, seu in nihilum non redigetur, sed in melius mutabitur: Atqui mundus est, cuius conditio jam misera, ultimo die futura est à miseria immunis, & felix: ut Apostolus pluribus hoc loco demonstrat. Ergò mundus non omnino interibit, seu in nihilum non redigetur, sed in melius mutabitur; ut totum hunc locum rectè Chrysost. de mundi non abolitione, sed restauratione exponit. Particularia verò argumenta sunt multa. Primum enim est hujusmodi: *Quod quis cupidè, & quasi exerto capite rectè exspectat, illud eo præsente, non prorsus interibit: alioqui contra*

contra naturam (quæ bonum suum appetit perpetuò) apeteret tempus sui interitus, & redactionis in nihilum. Atqui mundus cupide, & quasi exerto capite exspectat revelationem filiorum Dei, v. 19. quæ ultimo demum die futura. 1. Joh. 3. v. 2. Ergò mundus, præsente revelatione filiorum Dei, ultimo die, non prorsus interibit. Alterum argumentum est; quod vanitati subjectum est, ac rectè sperat vindicationem sui ex servitute corruptionis; illud non prorsus interibit, seu in nihilum non redigetur, sed è misero in felicem statum mutabitur. Nam cum spes, sit læta boni futuri expectatio, objectum ejus, cum recta est, malum esse non potest: multoque minus universalis interitus: neque vindicatio à vanitate & corruptione, cum redactione in nihilum potest consistere; nihilum enim summa est vanitas. Atqui mundus vanitati subjectus rectè sperat vindicationem sui à corruptione v. 20. 21. Ergò mundus non prorsus interibit, sed è misero in felicem statum mutabitur. Terrium vero argumentum est; quod requiritur ad libertatem gloriae filiorum Dei, illud futurum est, scil. ne gloria illa sit imperfecta. Atqui liberatio mundi à vanitate corruptionis requiritur ad libertatem gloriae filiorum Dei: v. 21. Nam ut mundus propter hominem conditus: sic propter hominem in peccata lapsus, vanitati corruptionis ad hominem puniendum, obnoxius factus est, v. 20. adeò ut & terræ fœcunditas, & cœli ad terræ ubertatem vires, sint non nihil imminutæ ad dedecus, & pœnam hominis: sic ad libertatem ac gloriam plenam illius mundi redintegratio requiritur. Ideoque rectè Cyrill. Alex. comm. suis in Esa. 34 ait: *liberandam verò esse creaturam, divinus etiam Paulus ait, à servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.* Ideoque mundus non penitus abolebitur: nam universalis interitus, liberationi à corruptione, adversatur. Quartum denique ex hoc loco argumentum est; quod una nobiscum rectè suspirat, ad liberationem sui, & una nobiscum parturit: illud liberabitur à sua miseria, ideoque non redigetur in nihilum, sed in melius liberatum, mutabitur. Atqui mundus una nobiscum parturit, &c. v. 22. 23. Ergò liberabitur à sua miseria, eoque non in nihilum redigetur. Alter Nov. Testam. locus est, Matth. 24. v. 29. 30. *Statim autem post oppressionem dierum illorum, sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent ē cœlo, &c.* Unde hoc modo in suis comment. Matth. 24. v. 35. argumentatur Hieron. ad ista verba: *cœlum & terra transibunt; verba autem mea non præteribunt.* Subjicit enim: *cœlum & terra transibunt immutatione, non abolitione: alioquin quomodo sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent: si cœlum in quo ista sunt, terraque non fuerit.*

Alterum deinde argumentum hinc deducimus hoc modo: Quod post suum interitum adhuc supererit, illud non prorsus in nihilum redigetur: hæc enim sunt opposita, superesse, & nihil esse. Atqui cœlum & terra post suum interitum adhuc supererunt. Ergò non prorsus in nihilum redigentur. Assumptio demonstratur verbis Christi, quibus docetur, post hanc obscurationem solis & lunæ, & stellarum (scil. secundum quid) casum, & virium cœli concussionem v. 19. quæ interitum mundi notant, (ut etiam Apoc. 6. vers. 12. ad 15. describitur) nihilominus tamen cœlum, terram ac nubes superfutura, Matth. 24. vers. 30. Nam ille interitus antecedet proximè Christi adventum ad judicium, quo adveniente, ut cœlum, terra ac nubes, teste Christo; sic etiam aëris supererit: ut Paulus 1. Thess. 4. v. 17. tradit, cum ait, *Deinde nos vivi, &c. rapiemur simul cum iis in regnæ nubibus* (quasi cum triumphali ut Christus, Act. 1. hinc vulgata versio *in nubibus*, nostri verò interpretes *in nubes* non tam commodè) *in occursum Domino in aërem: & ita semper cum Domino erimus.* Quibus argumentis ut alia omittemus, quæ post Orig. aliquaque ab Hieron. in Matth. 24. & in Esa. cap. 51. & 65. adducuntur) coronidis loco hoc subjiciemus clarissimum: Si in mundi interitu nihil superevit, præter cœlum beatorum, ut nonnulli volunt, adversus quos differuimus: evidentissimè sequitur, post mundi interitum, omnes dæmones, omnesque condemnatos, imò infernum quoque, aut fore cum Christo, & beatis in cœlo; aut fore, ut omnino in nihilum simul redigantur. Atqui

consequens utroque suo membro absurdissimum est: quia maledicti non cum Christo erunt in cœlo, sed à Christo reiecti abibunt in ignem æternum cum Diabolo & angelis ejus Matth. 25. v. 41. 46. & in cœlum nihil quod inquit, aut abominandum patrat, ingreditur, Apoc. 21. v. 27. Matth. 5. v. 20. & 7. v. 21. 23. sed soli electi & pii, cum Christo, cœlo fruentur, Matth. 7. v. 21. & 25. v. 34. 46. Ergò etiam antecedens absurdum, nempe in mundi interitu, nihil superfuturum præter cœlum beatorum. Atque hæc ad confirmationem prioris de mundi interitu sententia: quam etiam probat Ambrosius, libr. 5. epistolarum, epist. 2. cum præter alia sic ait: *Cœlum & terra præteribit, postea autem & sol & luna & cætera stellarum lumina requiescent in gloria filiorum Dei.* Quam sententiam, secundæ ac contrariae opinionis confutatio amplius illustrabit. Quidam enim statuunt cœlum visibile, & terram interitura simpli- citer, hoc est, & substantiaz, & accidentium respectu, in nihilum redigenda: quod partim Scripturæ authoritate, partim rationis consequentia, probare conantur. Scripturæ autem authoritas prima est ex 2. Petr. 3. v. 7. *Qui vero nunc sunt cœli ac terra, &c. & v. 10. Veniet autem sicut fur in nocte dies ille Domini, quo &c. & v. 12. Expectantes & proprantes ad adventum diei, in quo cœli conflagrantes solventur, &c.* Unde hoc modo ratiocinantur: *Quæ ultimo die cum stridore præteribunt, & æstuantia solventur, atque exurentur, ea peribunt omnino & substantiaz & accidentium respectu; atqui cœli ultimo die, &c.* Ergò ea præteribunt omnino, ac substantiaz atque accidentium ratione in nihilum redigentur. Sed negatur propositio, eamque merito invertimus & retorquemus. *Quæ exurentur, & liquefiant, eorum substantia non redigetur in nihilum: sed mutabitur eorum conditio: quemadmodum aurum igne ustum liqueficit, non autem perit; sed expurgatur, & renatur; sic etiam cœlum & terræ accidet, unde postea additur v. 13. *Sed cœlos novos, &c.* Idque etiam non male à priscis Patribus observatum, ut Cyrill. Alex. in comment. Esa. 34. ait: *mundi consummationem adducit in medium & inquit, convolvetur quasi liber cœlum, instar foliorum stellarum cadent: sicut etiam discipulus Servatoris dixit de extremo die; quia in ea cœli, procellæ in morem, transibunt, & elementa æstuantia solventur, terraque & quæ in ea sunt opera, exurentur omnia. Et novos cœlos, & novam terram juxta promissionem ipsius expectamus. Igitur illud, convolvendos esse cœlos & casuras stellarum, bujus universalis renovationem potest ostendere, liberandam verò esse creaturam divinus etiam Paulus ait, à servitute corruptionis in libertatem filiorum Dei.* Similia habet Hieron. in Esa. 51. & 65. Sed scrupulus hic exiguis est. Objicitur enim: cœlum novum & terra nova hic sunt intelligenda, in quibus (ut additur) justitia habitat. Atqui hoc tantum convenit cœlo beatorum. Ergo cœlum beatorum est illud cœlum novum & terra nova. Sed resp. primò, propositionem esse falsam; quia nititur constructione non necessaria, quasi verba illa, *in quibus*, ad cœlum & terram essent referenda, tanquam justitiaz memorata subjectum: cum potius ad vocem *nos* in verbo *expectamus* inclusam, per ellipsis usitatissimam pertineat: expectamus nos in quibus justitia habitat. Idque etiam ostendit verbum *habitas*, quod ad nos seu fidèles rectè pertinet, non autem ait habitabit. Neque Phrasis illa infrequens est. Nam ut Paulus negat *in carne sua habitare bonum*. Rom. 7. v. 18. sic contra in Lode dicit *habitasse fidem*, 2. Tim. 1. v. 5. Denique insolens est, ut cœlum summum vocetur cœlum novum & terra nova: neque veritati consentit: nam cœlum beatorum renovationis expers idem omnino permanet. Quod autem vulgo eruditæ interpretes verba illa *in ðis*, ad cœlos novos tantum referunt: id quidem ferre potest constructio; sed non commodè satis fert res ipsa. Nam cœlum novum distinctè à terra nova, cœlum renovatum, non summum notare agnoscunt: ideoque ad aëreum & æthereum pertinet, sed quomodo quæso in eo justitia habitare aut habitatura esse dicitur? Quare prior solutionis magis est consentanea. Altera Scripturæ authoritas, quæ pro universalis mundi abolitione obtenditur, est Joannis Apostoli Apoc. 20. v. 11. *& vidi ibronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, à cuius conspectu fugit terra**

terra & cælum, quorum locus non est inventus. Deinde cap. 21 v. 1. *Vids cælum novum & terram novam, primum enim cælum & prima terra prætererat, & mare non amplius (in proposito) erat.* Ex qua authoritate ita disputant: Quæ à conspectu Christi ultimo dic judicaturi fugiunt ac prætereunt: & quorum locus non est inventus: quæque non erunt amplius: illa omnino interibunt, seu in nihilum redigentur. Atqui cælum, terra, mare sunt hujusmodi, ut Johannis verba testantur. Ergo ea omnino interibunt, atque in nihilum redigentur. Verum negatur propositio; quia illa non est universaliter vera. Nam quæ prætereunt ac fugiunt, & loco omnino destituuntur, neque sunt amplius simpliciter & absolute, illa prorsus interire, certum est: quæ verò tantum secundum quid & relè talia sunt, illa non prorsus, ac substantia sua ratione, intereunt; quale est cælum, cuius vires concutientur, partesque illius (quas Petrus elementa vocat) stellæ liquefiant ac pristino loco deserto decidunt, Matth. 24 vers. 29. & mare resonabit, ac fluctibus agitabitur, Luc. 21. v. 25. Ideoque non simpliciter & absolute non esse, & locus eorum non amplius inventus, sed tantum secundum quid & relè ad conditionem pristinam, Scripturæ more dicuntur: ut Psalm. 37. v. 16. de improbo dicitur: *deinde priesteris, & ecce non erat amplius: nam quæ si vi eum & non inventus est. & v. 10. & abduc paululum, planè non erit improbus: quod si consideraveris locum ejus, etiam non erit.* Atqui certissimum est improbum quidom interire, sed non in nihilum redigi; & locum pristinum relinquere non autem omnem absolute. Sic etiam cælum, terra, mare, interitum mutationis sentient, non autem abolitionis: id quod non solum ex Matthæo & Paulo (ut ante ostendimus) sed etiam ex eadem Apocalypsi liquet. Nam interitus mundi, quem Johannes Apoc. 20. v. 11. describit, antecedit judicium ext̄remum, ut v. 12. etiam exp̄sē docet: & mortui in conspectu Christi veri Dei stare dicuntur postea: quod citra controversiam non futurum est in cœlo beatorum, sed extra illud in mundo visibili: ideoque non interitum in nihilum solidè concluditur. Quod etiam clarius indicatur in descriptione pleniori interitus mundi, Apoc. 6. v. 12. usque ad finem: *Ecce terra motus magnus factus est, & sol factus est niger, ut siccus cilicinus: & luna tota facta est, ut sanguis: & stellæ & cælo ceciderunt in terram, sicut fucus abicit grossos suos, cum vento magno concutitur, & cælum abcessit sicut liber qui convolvitur, & omnes montes & insule suis locis motæ sunt, & reges terræ &c. abscondentes se in speluncis &c. & dixerunt montibus, & petris, Cadite super nos à conspectu ejus, qui insidet throno, & ab ira agni. Quibus verbis perspicue docetur mundi interitum futurum ante judicium ultimum: & tamen post eum interitum speluncas & petras montium, licet suis locis commotæ fuerint, nihilominus fore, ut extent. atque ita appetet, neque Apocalypsis authoritatem, cæli, terræ aut maris abolitionem, sed mutationem tantum confirmare.*

Verum argumentis ab authoritate Scripturæ petitis addunt postremum à ratione consequentis absurdum deductum hujusmodi: Si cælum hoc & terra non interibunt penitus, sed renovabuntur: Ergo Deus faciet ea, quorum nullus erit usus; quia in cælum beatorum recepti, ac perfecta gloria donati iis non habebimus opus. Atque consequens est absurdum; quia Deus nihil facit frustra, utpote sapiensissimus. Ergo cælum & terra interibunt penitus, non autem renovabuntur. Sed negatur propositio; quia cæli & terræ renovatio non erit frustra, sed utilis ad libertatem gloriarum filiorum Dei, teste Paulo Rom. 8. vers. 21. deinde ut sit cœlestis aula vestibulum ornatissimum, & hominibus glorificatis omnipotentiæ sapientiæ ac bonitatis Dei ad eorum gloriam exercitæ, theatrum jucundissimum.

Quare merito ex hisce omnibus concludimus, cæli, terræ, marisque interitum non esse simpliciter, & absolute redactionem in nihilum, sed in melius mutationem. Verum cum in aquis & terra sint etiam animalia bruta, quæque possit, quid de iis sit sentiendum; an ea etiam sint immutanda cum cælo & terra in melius, an vero prorsus interitura. Prius enim videtur statui, Rom. 8. v. 20. 21. ubi de creaturæ liberatione à servitute corruptionis ultimo die differitur: ani-

malia autem bruta creature esse controversia caret. Verum est, animalia bruta etiam esset creature, generatim voce accepta: non autem spectat per Synced. qua utitur hoc loco Paulus, creature nomine non quavis complectens: sed cælum & terram designans: ut attributa in descriptione illius demonstrant. qualis est, quod vanitati ac corruptioni sit obnoxia, non propter se, sed propter hominem, qui peccato suo hoc ipsum promeritus, et ratione est punitus, v. 29. & Gen. 3. v. 17. 18. *Maledicta est terra propter te, cum mollescia comedito ex ea omnibus diebus vitae tue & spinam & carduum proferat tibi.* unde etiam colligitur satis, vires cœli ad terram secundam reddendam suile similiter imminutas. Sed bruta animalia propter hominem redditæ vanitati subjecta ac corruptioni obnoxia, nullibi traditur in Sacris literis. Deinde cum Petrus Apostolus 2. Epist. cap. 3. docet, Terram & opera quæ in ea, exurenda esse; videntur & bruta ut Dei opera, & urbes aliaque ædificia, & opera humana contineri, neque æternitas brutis ullibi in Sacris literis promittitur. Quomodo autem ea sint interitura, an in nihilum, an verò potius in sua unde desumpta sunt elementa (quæ mutabuntur deinde in melius) sunt redigenda, Scriptura Sacra tacente non definimus, neque multis indagamus: et si posterius magnis probabile videatur, ut nihil creatum in nihilum redigatur: sed in sua principia ad integratam universi mundi, resolvatur. De exustione etiam terræ qualis & quanta futura sit, cum Deus id nos celare voluerit, non inquirendum curiosè arbitramur. Si cui tamen placeat audire, quid de hoc Petri loco, & terræ conflagratione, Aug. de Civitate Dei lib. 20. vers. 18. sentiat; verba illius coronidis loco attexam: *Qui autem nunc sunt, inquit, cæli & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservandi, in diem judicii, & perditionis hominum impiorum. Proinde qui cæli, & qua terra, id est, qui mundus pro eo mundo qui diluvio periret, ex eadem aqua repositus est: ipse igni novissimo reservatur in diem judicii & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum propter magnam quandam commutationem, non dubitat dicere perditionem futuram, cum tamen eorum, quamvis in æternis pennis, mansura sit natura. Querat forsitan aliquis, si post factum judicium, mundus iste ardebit.* (notanda est hoc loco August. hallucinatio: nam mundi interitus ante judicium factum, immo inchoatum eveniet, ut initio ex Matth. & Apoc. jam ante perspicue demonstravimus.) antequam pro illo cælum novum & terra nova reponantur eo ipso tempore conflagrationis ejus; ubi erunt sancti: cum eos babentes corpora, in aliquo corporali loco esse necesse sit? Possimus respondere, futuros eos esse in superioribus partibus, quo ita non ascendet flamma illius incendi, quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis merunt corpora, ut illic sint ubi esse voluerint: Sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent, immortales atque incorruptibles facti: sicut virorum trium corruptilia corpora atque mortalia in camino ardenti vivere illæ sapienterunt. Hactenus Augustinus.

Illustratio Sententia Christi Matth. 24. v. 30.

Explícata jam plenius superiori de interitu mundi controversia, strictim vers. 35. indicata: uberior verò vers. 29. expressa: Consequens est ut ad insignis versus 30. illustrationem procedamus. Verba autem hæc sunt: *Tunc apparabit signum filii hominis in cælo, &c.* Ex quibus hæc oritur vetus quæstio, quidnam signum filii hominis (id est, Christi) significet. Nam quidam per appositionem Grammat: sive expositionem; signum, & filium hominis idem notare: alii verò diversum existimant. Idem esse censet Clar. Piscator, *Id est, (inquit) ipse filius hominis, tanquam signum certissimum adventus sui ad judicium.* Syntaxis est qualis in illo: *acceptum Abraham signum circumcisionis, Rom. 4.* Alii verò diversum statuunt: & quidem bifariam, vel de interno, vel de externo signo interpretantur. De interno, quod scilicet in ipso Christi corpore futurum: nempe de clavorum in pedibus, manibus, & lanceæ in latere foraminibus exponunt: quæ etiam post resurrectionem tanquam signa Christi permanescunt, & Thomæ demonstrata, Johan. 20. vers. 27. Idque inde videtur probari, quod dicitur Zach. 12. v. 10. & Ioh. 19. v. 37. *videbunt in quem fixerunt.* & Apoc. 1. v. 7. *Eccō M*

venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, &c. De externo vero signo alii exponunt duobus modis. quidam de figura crucis, que in aere quasi vexillum regium sit apparitura, ut fideles consoletur, & infidelibus crucis suae hostibus terrorem incutiat. Quo etiam referunt quod Constantinus Magnus signum crucis ex lucis splendore figuratum, in ipso celo soli imminens, manifeste aspexisset, cum hac inscriptione: *in hoc signo vinces*: idque ab Imperatore, sibi juramento firmatum, privata ratione, narrat Euseb. de vita Constantini cap. 22. quam sententiam non pauci Patres sequuntur. Alii de admirabili maiestate Christi, quae adventus ad judicium signum sit futura clarissimum, exponunt. Nam ut primò advenit humilis, ut judicaretur ac pro nobis condemnandus: sic secundò venturus ad judicandum sublimi gloria ac maiestate admiranda conspicuus, omniumque Angelorum satellitio stipatus, Matth. 28. vers. 31. & in nubibus throno insidens sublimi, Matth. 24. vers. 30. Nam ut nube quasi triumphali curru in celum est subiectus: sic eodem ipsum redditum, ad conspicendum, ab Angelo est praedictum. Actor. 1. vers. 11. ut signum adventus Christi. Huc etiam pertinet Apoc. 16. v. 16. quod de reprobis dicitur, inde Christum cognovisse cum horrore: *Et dixerunt montibus & petris, cadite super nos, & abscondite nos, &c.* Hinc etiam hoc signum proposuit suis hostibus Christus Matth. 26. v. 64. *Videbitis filium hominis sedentem ad dextram potentie, venientem in nubibus cœli*. Atque hoc etiam modo, hoc loco de quo agimus Mat. 24. v. 30. Nam signum filii hominis, addita sequentibus verbis expositione, ita declaratur. Atque haec sententia videtur maximè consentanea.

*Explicatio Sententiae. Matth. 24. v. 36.
& Marc. 13. v. 32.*

Quoniam de hoc loco discrepantes sunt veterum & recentiorum Theologorum sententiae: & res ipsa momenti est non exigui, sed ad doctrinam de persona Christi melius intelligendam plurimum conductit: idcirco illius examen breve instituentes, primum verba proponemus. Matthæi autem sunt haec: *De die autem illo & hora nemo scit, neque Angeli celorum; sed Pater mens solus*. Marci vero *De die autem illo, & hora nemo scit, neque Angeli qui in celo, neque Filius, nisi Pater*. Hieronymi vero in suis ad locum hunc Matt. commentariis, duplum esse lectionem indicans, sic ait: *In quibusdam Latinis codicibus additum est, neque Filius, cum in Graecis & maxime Adamantii & Pierii exemplaribus hoc non habeatur a scriptum*. Similiter Athanas. in disputatione habita in Concilio Niceno contra Arium Edit. Commel. Graeco-lat. pag. 97. objicienti haec verba Ario respondet: *Et in Matthæo non refertur: neque Filius novit diem illum: & ceteri Euangeliste omiserunt ipsum rei mentionem; & Marco autem solo relatum est, neque filius novit diem illum*. Hisce accedit Graecorum omnium codicum consensus; ut ex Roberti Stephani præstantissimo Testamento Graeco majori forma excuso, & sedecim exemplarium manuscriptorum collatione, & variarum lectionum annotatione instructo, aliisque apparet. Quemadmodum etiam verba illa, nec Syrus interpres neque Theophyl. agnoscit. Chrysostomus vero ita legit hisce verbis adjunctis atque exponit: & ante Chrysost. Origenes in Matth. cap. 24. tractatu 30. eadem habet verba, *neque filius*: & in expositione repetit saepius ac declarat. unde apparet olim fuisse variam lectionem hujus loci. Et Eras. quidem in annotat. suis Matth. 24. hanc Origenis lectionem genuinam esse arbitratur. Ratio autem illius infra: *ma haec est, Cum Marcus, inquit Epitomen scripsit Matthæi, consentaneum est eum haec non addidisse de suo: proinde sufficor inquit, hoc à nonnullis subtractum, ne Arianus effet ansa confirmandi Filium esse Patre minorem, qui nobiscum aliquid ignoret*. Sed quod ait Marcum epitomen scripsisse Matthæi (etsi non pauci ita loquuntur) merito negamus: quia licet sit brevior, ejusdem tamen Spiritus S. instinctu Euangeliū scripsit: non autem breviarium ex Matthæo descriptum: hoc enim Sacra Scriptura Majestati, quae tota deversus est, 2. Timot. 3. repugnat. Deinde etiamsi epitomen scripsisset

Matthæi; quod falsum: inde tamen minimè sequeretur, omnia verba utrumque convenire, nec quicquam extare posse in Marco, quin similiter in Matthæo extiterit: quia nil vetat quominus sensu servato, ex vi illius intellectum exprimatur. Siquidem ut alia omittamus, in hac eadem Christi concione, pro eo quod Matth. ait cap. 24. v. 42. *vigilate igitur*, Marcus amplius habet; haec nimurum, *Videte & vigilate, & orate*. cap. 13. v. 33. Deinde quod Eras. suspicatur ē Matth. has voces: *neque Filius*, ab Orthodoxis subtractas (nam hos intelligit, quia Arianis opponit) ut Arianis ansa deitatem filii oppugnandi præriperetur, illud omnino indignum ac temerarium est: cum ex conjectura levi, nulla autem gravi ratione sacrilegium Orthodoxis tribuit. Nam si illud fuisset eorum studium, in Marco eadem verba, ibidem occurrentia, non reliquisset integra. Contra vero credibile potius est, Origenem ea verba (*neque filius*) in suis in Matth. comment. adjecisse ex Marco, atque Chrysostomum, tanquam admiratorem, atque imitatorem *Origenis* summum, eundem esse fecutum. Nam Graeca exemplaria, quæ Hieron. tempore extabant, & ea, quæ ab Adamantio & Pierio erant collecta, ut ostendimus, ea verba non habebant. Ideoque Theoph. qui ex Chrysost. commentariorum suorum opus, tanquam epitomen illius, citra controversiam contraxit, veterem lectionem sequitur, non Chrysostomum. Deinde Arius, ut impias quasdam Orig. de Filio Dei sentias est amplexus, & sui erroris pernicioxi fundamenta inde haufit: sic credibile est eundem ex iisdem Orig. commentariis hunc Matth. locum adversus Athanasium errori suo amplius fucando protulisse. Ideoque jure meritoque ut ante declaravimus, ab Athanas. ei respondentे, disertè negatum est, ea verba in Matthæo expressa: etsi in Marco extare agnoscat. Quod autem Latini Codices quidam, olim ea verba in Matth. sic habuerint, & Hilar. comment. in Matth. canon. 26. & August. tom. 10. de verbis Domini, sermone 21. ita legerint Latinè: id ex Orig. commentariis profluxisse videtur, quandoquidem pleraque ac meliora exemplaria iis cartuerint. Quod autem Erasmus objicit Hieron. in sua enarrationis progressu sequi hanc lectionem: nihil magnoperè ad rem facit. Siquidem hoc non ideo facit, quod genuina lectionem esse censeat: (Nam contrarium ante docuit) sed quod sensus esset verus, & re ipsa ac bona consequentia in Matthæi dicto contineri statuerit: quia Marcus ita exponit, dum Spiritus S. instinctu, eandem Christi concionem narrat: & quia Pater solus nosse diem judicii affirmatur à Matthæo.

Atque haec de genuina hujus loci lectione: ac propterea ad illustrationem illius procedemus. Ac primum de sententiæ hujus circumstantiis: deinde de sensu genuino, & assertione veritatis adversus Arianos agemus. Circumstantia autem hujus sententiæ est occasio illius, & scopus. Occasio est discipulorum Christi aperta quæstio, & opera ac latens animi curiositas. Nam ut quæstio ab iis proposita est de signo adventus Christi, & interitus mundi vers. 3. cui Christus accurata responsione respondens, satisfecit: sic virtuosa curiositate tacite desiderabant diem & horam illius adventus cognoscere: idque etiam inde colligitur, quod post Domini resurrectionem eodem vitio illo adhuc laborarent, ut ex diserta quæstione Actor. 1. v. 6. 7. apparet. Scopus vero est, 1. intempestivæ hujus curiositatis correctio; deinde officii stimulus, scilicet providentia, vigilancia, precum, & mandatorum Dei observatio; quemadmodum conclusio ex hujus sententiæ propositione, à Christo deducta Marc. 13. v. 33. & Matth. 24. v. 42. & 46. demonstrat. Medium autem ad hunc scopum destinatum; atque idoneum, est haec sententia Christi: quâ latenti ac tacita curiositati non expresse, sed argumenti positione prudenter occurrit: Nam quod nemo novit: neque Angeli quidem (& ut Marcus addit, neque Filius) nisi solus Pater illius cognitione non est postulanda. Atqui de die & hora adventus Christi nemo novit. Ergo illius cognitione non est postulanda. Atque hoc modo tacitam quæstionem anticipatione quadam, per contrariæ rationis assertionem, convenientissimè confutat Christus. Quemadmodum postquam à resurrectione ipsius expresse curiositatis hujus vitium quæstione

quaestione proposita declararunt Apostoli: Christus similiter expressa reprehensione contrariâ eos aperte repremisit, Actor. i. v. 7. Non est, inquit, vestrum, nosse ipsos temporum articulos, quis Pater in propria potestate posuit. Hactenus de circumstantia hujus loci, seu de occasione & scopo, quem ex ipsa sententiâ probavimus. Reliquum porrò est, ut ad sensum progrediamur, & omisiss facilioribus, verba illa Marci neque Filius, & Matthæi, sed filius Pater, ob suam prima fronte difficultatem & interpretum varietatem expendamus: ut ea ratione & multis veterum & recentiorum quorundam tricis, melius expediamur, & adversariorum Deitatis Christi argutias solidius diluamus. Cum enim Filius dicatur nescire diem judicii, inde concluserunt Ariani eum esse Patrem minorem: ac propterea non verum & æternum cum Patre Deum: quandoquidem Deus citra controversiam omniscius est, neque ullius rei in eum cadere possit ignorantia. Cujusmodi solutio generalis ac communis est Theologis Orthodoxis, alisque Deitatem Christi profitentibus, concessione quidem antecedentis: quia in Scriptura continetur: sed negatione consequentia. Deinde communis etiam est negatæ consequentia ratio generalis in distinctione vocis posita. Veruntamen in voce distingenda, & in distinctionis illius modo statuendo magna est discrepantia. Quidam enim sciendi, alii verò Filius vocem distinguunt: atque ita demonstrare conantur hæc duo, Filium non scire diem judicii, & tamen scire atque omniscium esse, non pugnare inter se ob diversam vocis acceptationem: et si primâ fronte secus videatur. Qui autem ad hanc solutionem distinctione vocis sciendi utuntur, inter se variant. Primum enim non pauci veterum, & in primis Augustinus Tom. i. de Genesi contra Manich. lib. i. cap. 22. verbis scire non propriè, sed impropriè per Metonym. exponit, pro scire facere: quali tropo Rom. 8. Spiritum Sanctum gemere dicit, & Deum interpellare pro nobis: quod nos gemere & orare faciat; & ait Augustinus, quia utiliser occultabat discipulis, nescientem se dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Verum hæc solutio licet à Pontificiis multis avidè arripiatur, infirma est: primum quia Filius hic se Angelis conjungit quod nesciat. Atqui Angelos revera ac propriè nescire (cum non sint omnisciū, nec ullibi ea notitia iis attribuatur) controversia caret: ideoque de filio similiter intelligendum. Deinde Christus se à Patre distinguit eo modo, quod diem illum nesciat, sed Pater sciat: ideoque si non scire, significet hoc loco, non scientem facere & occultare, tum etiam Pater nescire: quia eam notitiam non communicarat, sed suæ potestati reservarat, Actor. i. vers. 7. Deinde quamvis verba, quæ actionem notant Metonym. ita interdum accipiuntur: aliorum tamen quæ passionem indicant, diversa est ratio: neque illa vox non sciendi significatio, aut usu communi, aut Scripturæ probatur. Nam quod Augustinus Tom. 4. quæstionum 83. quæst. 60. ait: Sicut scire Deus dicitur, etiam cum scientem facit, sicut scriptum est, tentat vos Deus, ut sciat si diligatis eum; illud à re ipsa alienum est: quia Metaphoricè per virtutem tuas, dicitur quasi Deus hominum more experientiam caperet, atque ita rem cognosceret. Neque Bellarmini tomo 1. de Christo, lib. 4. cap. 5. probatio adjuvat, cum ait, Scriptura passim ita loquitur ut Gen. 22. nunc cognovi, quod timeas Deum. Nec enim ut asserit adversarius, ea verba significant nunc ostendi tibi, & aliis, quantum me colas: sed contra potius, nunc ostendisti mihi, quantum me colas, atque expertus sum, ac quasi cognovi. Quare hæc expositio non potest consistere. Ac propterea alii vocem Filius distinguunt (non autem vocem sciendi, quam propriè accipiunt) idque bifariam. Cum enim Christus sit filius hominis & simul filius Dei: nonnulli veterum Patrum, filium hoc loco priori modo intelligunt: quia non definite dicitur filius Dei, sed filius indefinitè. Atque hoc modo Gregorius Nazianzenus oratione trigesima sexta, seu secunda de Filio, ac quarta de Theologia ait: Ecce igitur dubium esse potest, quin horam quidem ut Deus cognitam habeat, ignoret autem ut homo? si quis partem affectabilem (intelligit autem naturam humanam visibilem) ab ea disjungat, quæ mente sola perspicere potest, (id est, divina). Nam quia absolute hoc

loco, ac sine relatione filii nomen ponit, nec adjungitur cuius, idcirco binc nobis ansa porrigitur ita existimandi: ut ignorantiam banc sensu maxime pio interpretemur, eamque humanitati non divinitati ascribamus. Qua in sententia Athanasius prævit oratione quarta contra Arianos edit. Commel. pag. 283. cum ait; Siquidem homo factus non erubuit, propter carnem ex natura istarum regum insciam, se ignarum fateri: ut ostenderet se ejus rei consicum, ut Deum, sed tamen carnaliter ignorare Quapropter non dictum est, ab eo, nec filius quidem Dei, ne divinitas ignorare videretur, sed simpliciter nec filius: ut filio hominis ista ignoratio remaneret. Quæ expositio si rem ipsam spectemus, analoga quidem est fidei S. literis traditæ: & mentem Christi de subjecto ignorantia fideliter exponit; eo tamen excepto, quod vocem filii non relate ad Patrem, pro filio hominis accipit: quod neque locutioni Scripturæ, quæ nullibi voce Filius sine adjunctione Dei vel hominis, aliter quam pro Filio Dei accepit; neque hujus loci circumstantia satis congruit. Nam si loquitionem spectes, nullibi ipsis filius, de Christo absolutè usurpatum, idem est atque filius hominis; sed ubique occurrit, filium Dei designat: si vero circumstantiam hujus loci attendas, vocis Patris (quem non alium, quam suum intelligit) relationem, idem comprobatur. Quamobrem alii accommodatus voce Filii, non Filium hominis, sed Filium Dei designari iudicant. Neque propterea hæc sententia favet Arianis: sed eorum argumentum solidè diluit: quia confundunt turpiter nomina personæ Christi, cum nominibus naturarum. Nam Filius Dei, non est nomen naturæ Christi: sed personæ, à divina natura (quam per æternam generationem à Patre habet) desumptum. Sensus autem est Filium Dei Patris, non scire diem ultimi judicii, non simpliciter ratione divinæ & humanae naturæ, sed secundum quid, ratione humanæ naturæ. Quæ Phrasis de Christo, (ut similes) communicatio idiomaticum dici solet; quæ est enuntiatio, in qua de persona Christi denominata ab una natura, prædicatur quod ei convenit secundum alteram naturam. Cujus Phrasis fundatum est duarum naturarum in persona Christi nūcio: propterea quod cum illa persona constet divina & humana natura, & utriusque attributa ei convenient, idcirco utraque verè de eadem pronuntiantur: non solum cum significatur Christi persona, nomine ab utraque natura desumpto: sed etiam ab una tantum: ut exempli gratia filius hominis descendat de cœlo, & in terra existens dicitur esse in cœlo, Joh. 3. v. 13. id est, Christus, qui est filius hominis, sed non secundum eam naturam, qua est filius hominis, sed secundum quod est Filius Dei, hoc est, non qua homo, sed qua Deus: quemadmodum contrà (ut ibidem traditur à Iohanne) ascendit in cœlum, qua filius hominis seu secundum humanam naturam. Similiter Filius pro nobis à Patre traditus, nempe in mortem, Rom. 8. sed non qua Filius Dei: sed quatenus filius hominis, seu secundum humanam naturam. Sic etiam hoc loco diem judicii nescit filius, hoc est, Christus qui est filius Dei: sed nescire dicitur, non secundum quod est Filius Dei (ita enim sapientia est Patris Proverb. 8. & 1. Cor. 1.) sed secundum quod est filius hominis, seu secundum humanam naturam, ut etiam Paulus distinguendo exponit hujusmodi locutionem, Rom. 1. v. 3: de Filio, inquit, ipsius facto ex semine David, secundum carnem. Atque hæc est genuina hujus loci sententia, & primi argumenti Arianorum, quod ex hac sententia arripiunt. solutio. Antequam vero ad alterum quod addunt, confutandum procedamus, ad majorem veritatis illustrationem, reique certitudinem, quasdam alias etiam magnorum quorundam virorum responses adjungemus. Quidam enim utuntur quidem generatim, ut Aug. distinctione vocis scire ac nescire, sed aliis tamen modis. Ac primum quidem Ambrosius in Luc. cap. 17. non absolutè, sed relate dictum arbitratur cum ait: horam novit, sed novit sibi, mibi nescit. Eodem etiam spectat Hieronymus in Matth. 24. Et eruditus Pontificius Ferus in Matth. cap. 24. similiter ait: sciebat: sed sibi, non nobis, hoc est, non accepserat mandatum, ut ea nobis manifestaret. & Bellar. Tom. 1. de Christo. lib. 4. cap. 5. respondet, nec Angelos, nec filium scire ad dicendum. Quæ responsio inepta, si rem spectes; sensus enim esset, Nemo novit, id

vit, id est, nemo novit aliis. Deinde Phrasit etiam repugnat: Nec enim *non scire* significat ex usu linguae non scire aliis, non scire ad dicendum. Præterea cum Pater solus sci-
re dicitur, sensus esset, solum scire nobis, solum scire ad dicendum, atqui hoc falsum: quia Pater noluit nobis dicere, Act. 1. vers. 7 sed occultum nobis relinquere. Quare hæc expositio nullius est momenti. Altera etiam vocis sciendi declaratio, nempe non scire id est nolle scire, similiter insolens & inepta est. Insolens; quia illa significatio nullo usu Scripturæ, aut bonorum authorum probatur. Inepta vero, immo & falsa: quia analogia Scripturæ adversatur. Sen-
sus enim esset, de die & hora illa nemo scit, id est, nemo vult scire (atqui Apostoli volebant scire) nisi solus Pater vult scire: atqui Pater scit, non autem vult scire. Ideoque gra-
viter ac verè illa interpretatio à Luthero, tanquam ineptum ac vanum commentum rejicitur, ut Bellar. libro ante cito-
to, etiam ex concione, de natali Domini in Marc. cap. 13.
de die illo &c. ita Lutherum dicentem adducit, *Intempesti-
vam narrationem quidam bic afferunt, dicentes; Filius nescit,
id est, noluit scire. Quid opus est istis commentis? &c.* plura autem si quis requirat, consulat Postillam Lutheri Ecclesiasticam de festis, in parte hyemali, in expositione loci Heb. 1. A qua recta Lutheri sententia, Ubiquitarii turpi-
ter recedunt, ut ex Luca Ofiandro, in Bibliis ad hunc locum appareat. Quare distinctione Filii, ratione naturarum in eo diversarum, optimè primum Arianorum contra Filii & Patris æqualitatem argumentum diluitur: videlicet quod quamvis Filius Dei secundum humanam naturam, in unitatem suæ personæ assumptam, non sciverit diem, nec horam judicii, cum hæc in statu humilitatis diceret: (quod scilicet ea scientia ad munus illius nondum requiretur) sciebat tamen secundum divinam naturam: utpote qui in Patre esset, Joh. 14. v. 10. unumque cum eo. Joh. 10. v. 30. & solus nosset Patrem, Matth. 11. v. 27. & in quo tota plenitudo Deitatis habitabat, Coloss. 2. v. 9. quique ut verus Deus, i. Joh. 5. v. 20. unà cum Patre, & Spiritu S. ultimum judicii diem, ab eterno decreverat, ideoque divina sua natura eum ignorare non potuit. Quocirca rectè Cyrill. Thesau-
ri lib. 9. cap. 4. ait: *Sicut ergo voluit, tanquam homo fame &
sati, cæterisque hujusmodi laborare: Sic etiam, ut homo diem illum
ignorat. Aliquando enim ut Deus; aliquando ut homo loquitur: ut
& Deum & hominem se verum ostendat.* Et paulò post; *diem
illum & horam & ignorat & scit: alterum ut homo, alterum ut
Deus.* Hæc ille. Antequam verò ad secundam objectionem Arii diluendam procedamus, observandum est, quod Ambros. lib. 5. de fide cap. 8. ad objectum locum ab Arianis, *de die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli cælorum,
nec Filius, nisi solus Pater,* respondet; *primum veteres non ha-
bent codices Græci: (scil. Matthæi) quod nec Filius scit. sed
non mirum si & hoc falsarunt qui Scripturas interpolaverent
divinas. Qua ratione autem videatur adjectum, proditur, dum
ad interpretationem tanti sacrilegii derruvatur.* Hactenus Ambros. Quare initio non temerè diximus, Erasmus in eo es-
se iniquiorem, quod depravationem hujus loci Orthodoxis ascribat, & corruptam Arianorum lectionem probet.

Porrò secundum urgent Ariani argumentum, ex sequen-
tibus illis verbis, *nisi solus Pater*, hoc modo. Si solus Pater novit diem judicii: Ergo nullus alius: ideoque neque Filius simpliciter; sed tam secundum divinam, quam secundum humanam naturam eum ignorat: quia si nosset, non igitur solus Pater nosset. Hujus autem nodi solutionem quandam adfert Aug. Tom. 1. de genesi contra Manichæ. cap. 22. & Tom. 4. quæstionum octoginta trium quæst. 60. & alibi cum ait: *secundum hanc figuram etiam Patrem solum
dixit scire diem ipsum, quia eundem Filium scire faceret.* At inquam ea solutio omnino & aliena est, & ut ante ostendimus, nititur falsa hypothesi, quasi *scire* significaret, *scire fa-
cere*: ideoque refutationem ampliorem non desiderat. Vera autem solutio est altera, nempe negatione Consequentiarum propositionis Arianorum, ac distinctione vocis, *nisi, & so-
lus*: quæ licet excludat alios, illud tamen fieri potest duobus modis: vel absolute vel relate tantum. Absolute quidem, cum omnes in universum citra ullum discriminem excludit; quomodo Deus dicitur solus nosse corda hominum,

i. Reg. 8. v. 39. & extendisse cœlos solus, Job. 9. v. 8. & Efai. 44. v. 24. quod ea nulli prorsus præter Deum con-
veniant. Relatè verò tantum, cum vox *solus* aut *nisi*, alios non absolute, sed certi generis excludit, nempe creaturas: ut Matth. 11. v. 27. *Nemo novit Filium nisi Pater: neque
Patrem quisquam novit, nisi Filius, & cuicunque voluerit filius revelare.* Qua sententia, notitia Filii, soli Patri: & Patris, soli Filio attribuitur: oppositè creaturis, non autem inter se. Nam nec Pater nec Filius seipso possunt ignorare, neque eosdem Spiritus Sanctus; qui scrutatur etiam pro-
funda Dei, 1. Cor. 2. v. 10. Sic etiam nemo novit ea, quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei ibid. v. 11. Pater tamen & Filius, ab ea cognitione minime excluduntur: sed creaturæ solæ. Omniscientia enim non est proprietas personalis Patris, nec Filii, nec Spiritus Sancti; sed essentialis Deitatis proprietas; ac propterea cum uni persona ex tribus attribuitur, exclusiva voce, *nisi*, aut etiam addita voce *solus*, creaturæ tantum excluduntur: ut hoc in loco, nullus, nempe è creaturis, novit diem judicii: ideoque nec Angeli, nec filius quatenus creatura est humana, sed Pater, qui oppositè creaturis, ac relatè ad eas solus nosse, non autem oppositè Deitati Filii & Spiritus Sancti asseritur: ut in similibus locis, Matth. 11. & 1. Cor 2. similiter intelligi ostendimus. Nam vox *nisi* excludit, sive addatur vox *solus* sive omittatur, neque est ullum in Phrasis sensu discrimen. Sic Rom. 16. v. 27. de Patre dicitur: *soli sapienti Deo sit gloria, per Jesum Christum in secula.* Nec tamen Filius, quatenus est Deus, ipsaque sapientia, Prov. 8. excluditur, quemadmodum demonstratur Apoc. 5. v. 13. *Seffori Throni, (id est, Patri) &
agno (id est, Filio) benedictio, & honor, & gloria, & robur
in secula seculorum.* & 1. Tim. 6. v. 16. *solus & auctor Rex regum,* & Dominus dominorum vocatur Pater: quod idem tamen Filio Dei attribuitur, Apoc. 19. vers. 16. Et 1. Tim. 6. vers. 17. Pater dicitur solus habere immortalitatem, & tamen Filius Dei i. Joh. 5. vers. 20. dicitur verus Deus, & vita æterna; & Johan. 5. vers. 26. *ut Pater habet
vitam in seipso: sic etiam dedit Filio* (scilicet per æternam generationem) *witam babere in seipso.* Denique Apoc. 15. v. 4. Pater dicitur solus sanctus, & tamen nec Filius, Sanctus Sanctorum, nec Spiritus Sanctus excluditur: sed creaturæ omnes, etiam Angeli, & humana filii natura: qui licet Sancti sint sanctitate temporali, atque accidente, finita; non tamen essentiali, æterna atque infinita: hoc enim essentialis divinæ proprium est. Quamobrem rectè responsum est adversus Arianorum argumenta, quæ ad inæqualitatem Deitatis Filii, & Patris probandam adducunt. Ad primum, scilicet quod Filius Dei sit nomen non naturæ, sed Persona Christi, à divina natura desumptum: cui per *κοινωνίαν i-
δομάτων* tribuitur quod ei convenit tantum secundum humanam naturam: Ideoque inde concludi non potest, filium Dei simpliciter nescire diem judicii: siquidem quæ homo nescit, quæ verò unus cum Patre Deus, eundem cognoscit. Deinde ad alterum argumentum: cum dicitur à Christo, nullum scire nisi solum Patrem, intelligi non absolute, sed comparatè ac relatè ad creaturas: quarum nulla, ne Angeli quidem, aut filius (nempe secundum humanam naturam) licet inter creaturas illi excellant, cum Patre norunt. Antequam verò eas objections, quæ huic sententiae opponuntur à Pontificiis, confutemus, non alienum fore existimamus, si Maldonati Jesuitæ, viri quidem docti, sed in nostros, Calvinum & Bezan in primis, perquam acerbæ, atque ini-
qui, interpretationem proponamus atque examinemus pauci, ut eo melius appareat quam miserè, atque indignè à Je-
suitis primariis illustris hæc sententia detorqueatur, ut suum de omniscientia humanæ naturæ Christi, inde ab initio ortus illius, errorem tueantur. *Animadverto*, inquit Mald. *nunc non solum negare Filium hominis diem judicii scire: sed
etiam affirmare solum Patrem scire: quo verbo non solum filium,
sed etiam Spiritum Sanctum videtur excludere.* Sed nisi fallor eodem modo Christus loquitur quo supra cap. 20. vers. 23. sedere autem ad dextram aut ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo. Itaque indicat, quod magis est, se non solum ut hominem, sed etiam ut Deum modo quodam diem judicii ignorare: non quod ignoret, sed quod non

non ipse sed si: cōfitemur scire: sicut non dixit quibus paratum est ad me, sed à Pātre meo, non quod non es iam ab ipso paratum ejus: sed quod regnum parare, id est, prædestinare, non ipsius, sed Pāter est qui fecit. Sic etiam Pātris est constitutere, quando sol vēndue sit mundus, quando dies iudicij futurus sit. Hoc est quod Ap̄. filius dicit, Act. 1. v. 7. non est vestrum nosse tempora, vel momenta, que Pater posuit in sua potestate. Propterea solus ipse scire significatur. Atque hic, nisi fallor, verus est sensus. Hęc Mālād. qui multis modis fallitur. Primum quod illis verbis nisi solus Pater, Filium excludi putet; deinde quod etiam Spiritum Sanctūm insolenti paradoxo, à notitia dici iudicij excludi existimat: quorum utrumque jam ante ex re ipsa, seu divina utriusque essentia omniscia, & ex locis similibus consutavimus. Tertiò fallitur, dicendo quod eodem modo Christus loquatur Matth. 20. Non est meum dare, sed quibus paratum est à Pātre meo. Nec enim eo modo excluditur abhōlute Filius (ut Jesuita perperam arbitratur) sed tantū secundum quid, quā homo. Quartò fallitur, quod altero paradoxo absurdo asserit, Christum etiam, ut Deum, modo quodam diem iudicij ignorare, non quod ignoret, sed quod non ipsius officium sit, scire. Ibi enim mera apparet, & phralis ipsius, & rei perversio. Phrasis quidem, cum nescire exponit (contra omnem recte loquendi usum) non esse officium scire; Rei vero perversio est: quia impium est dicere, Filii ut Dei, non esse officium, scire diem iudicij. Nam inde sequitur esse officium illius, non scire: atque ita officium illius per scientiam quam habet, & agnoscit adversarius, violabitur. Quintò fallitur cum ait, quod regnum parare, id est, prædestinare non ipsius, sed Pātris officium sit: hoc enim confessis Theologis principiis manifeste repugnat. Nam opera Dei ad extra sunt tribus personis communia: ideoque non minus Filius & Spiritus Sanctus præpararunt regnum, ac prædestinarunt quām Pater: etsi ad Patrem ut primam personam ordinis ratione soleat referri; non excludendo, sed includendo reliquas personas, quia una eademque communis est, earum actio. Qua de re recte Athan. Orat. 4. contra Arianos; Quod si jam definita est dies, & hora à Pātre, clarum est quod per Filium destinata: & novit ipse, quod per ipsum est destinatum. Idemque post nonnulla ait: Sic igitur interrogantibus discipulis de sine, pulchritudine dixit, neque Filius, propter carnem: ut ostenderet quod ut homo nesciret. Hominum enim proprium est ignorare. Et Cyrill. Alex. thesaur. lib. 9. cap. 4. Non oportet igitur propter banc vocem ignorationem Dei verbo inrere, sed potius misericordiam ejus admirari, quod non recusaverit propter nos ad tantam humilitatem descendere, ut omnia nostra, & ipsam etiam ignorantiam humanam susciperet. Sexto. In eo similiter fallitur Jesuita, quod ait Pātris esse constituere, quando solvendus sit mundus, quando dies iudicij futurus sit, quasi illud à Filii officio esset aliquid: cum contrā ut unum essentia est Filius cum Pātre: sic una eademque est voluntas & actio illius; ut quæcumque Pater facit, Filius faciat similiter, Joh. 5. v. 19. Septimo denique in eo fallitur, quod ex dicto Christi, Act. 1. v. 7. quod temporum momenta Pater in potestate sua posuerit, concludat eo significari Patrem solum ea scire: scil. non Filium: cū contra potestas Pātris, potestati Filii, qua homo quidem est, opponatur, non autem qua Deus. Hac enim ratione ut eadem est utrimque essentia, eademque proprietates, ac perfectiones essentiales: sic eadem necessario est potestas.

Sed objiciunt Pontificii, non posse de Filio secundum humanam naturam propriè, verè dici, nescivisse eum diem iudicii, quod in anima Christi fuerit omniscientia, inde ab ipsa creatione illius: idque ex sacræ Scripturæ tam propheticæ quam Apostolicæ autoritate probare conantur. Nam ex Prophetis Bellarm. Tom. 1. de Christo, lib. 5. cap. 2. citat testimonium Esaiæ 11. ubi de Christo dicitur: *Requiesceret super eum Spiritus domini, Spiritus sapientiae, &c.* Sed negatur consequentia: quia Spiritus sapientiae non est omniscientia, sed Scientia finita, ut humanae finitæ naturæ ratio indicat, & Scriptura, quæ eam sapientiam suos habuisse progressus, atque incrementa testatur, Luc. 2. v. 40. *Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, implebaturque sapientia.* Cuius argumenti vii vidit Bellarm. atque elabi co-

natur lib. 5 de Christo cap. 5. variis modis, sed frustis. Primum respondet vocem aliquando significare redundant, quod est idem quod ~~sanguis~~, quod secutus est interpres vulgaris, qui vertit plenus. Veruntamen abusione illam vocis asserit quidem Bell. sed non probat. Deinde antecedentia verba Lucæ interpretationem illam confutant, cum dicitur: crescebat, & corroborabatur Spiritu: non igitur jam inde ab initio conceptionis ac nativitatis, ut Pontificii contendunt, fuit plenè corroboratus. Altera vero responsio quam adfert, hæc est: dico, inquit, si legamus passus, implebatur, sensum hunc esse, quod sapientia tam increata, quam creatæ quæ in ipso erat, replebantur indies magis organa corporea & movebantur atque aptabantur ad opera excellentiora facienda. Sed quid inceptius fingi potest, quam statuere organa corporis impleri sapientia: cum sapientiae subjectum non sit corpus, sed sola anima? Tertiam itaque adfert responsionem; replebatur sapientia acquisita per experimentum proprium. Tametsi enim nihil ignoraret theorice, cum haberet infusam scientiam omnium rerum; tamen practice ignorabat illa omnia, que non fuerat expertus. Quomodo Paulus dicit, eum didicisse obedientiam, per ea que passus est, Hebr. 5. Sed respondemus verba Lucæ, non de acquisita per experientiam, sed de infusa per Spiritum Sanctum sapientia loqui, quam Spiritus ipsi infudit, & qua corroboravit: unde dicitur quoque, implebatur: ut sapientiam insitam crevisse appareat. Idemque deinde ostendit versus ultimus, Iesus autem proficiebat sapientia, & ianua, etate, aut potius statura, ac gratia apud Deum, & apud homines.

Quod autem Bellarm. ibidem cap. 5. ait: quod Christus profeccerit sapientia, opinione hominum quibus indies magis aperiebat sapientiam suam, alienum est. Nec enim loci circumstantiae hujusmodi expositionem admittunt, ut proficerre per abusionem vocis significet putari proficere: dicitur enim v. 40. Corroboration Spiritu, item, implebatur Spiritu, & vers. 52. Proficiat sapientia & etate, aut potius statuta. Atqui illa corroboratio ac statuta profectus dicitur ratione ipsius Christi, non autem ratione opinionis hominum. Deinde singat licet adversarius, Christum dici profecisse opinionem hominum: tamen argumenti hujus vim non evadet. Nam opinio illa aut vera fuit, aut falsa. Si vera, tum fuit rei consentanea: hoc est, revera Christus profecit sapientia, non minus quam opinionem hominum: id quod & multis inde probatur, quod postea subjicitur coram Deo & hominibus: Sin falsam dicat adversarius, blasphemus erit in Euangelistam, cum verba illius demonstrent, ipsum, ea quae scribit, narrare ac probare. Nam ut illud v. 40. Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu narrat tanquam verum, (nec enim sola opinione humana crevit, & corroborabatur Spiritu) sic quod sequitur, implebatur sapientia, simili modo conjunctim narrat. Et vers. 52. ait: Proficiat sapientia, & statuta, atqui statuta revera proficiebat, non sola hominum opinione. Ergo & sapientia similiter profecisse communi voce proficiendi, designat. Ac propterea Athanasius contra Arrian. orat. 4. pag. 230. crudite, ac distincte ita hunc locum exponit: ἐν οὐρανοῖς, ἐν οὐρανοῖς τε καὶ στέρεοῖς, αἱρετοῦσαν τὸν θεόν τοις οὐρανοῖς: hoc est, non sapientia, quatenus sapientia est, ipsa secundum seipsum, progressus fecit; sed humanitas in sapientia profecit. Et Cyrill. Alex. thesaur. lib. 10, cap. 7. Si ergo Christus, qui est sapientia, profecisse in sapientia scribitur, non ipsa profecto, sapientia enim in seipso proficere non potest (intellige infinitam, qualis Christus est) non ergo ipse: Sed humana proficiebat natura. Et paulo post ait, undique ergo patet, non sapientiam ipsum, in quantum est sapientia, sed humanam naturam in sapientia profecisse Generatim vero duo profert ibidem Cyrill. theorematum observatu digna: primum cum adversus Arrianos, qui objiciebant, hac distinctione, unum Christum dividi, sic ait: Unus profecit Dominus Jesus Christus, & non duo: & unus hypostaticus atque personaliter, in duabus naturis. Alterum theorema est: Sic igitur quae de Christo scribuntur intelligenda sunt, ut nequa Deitati conveniunt, humanitatis ejus attribuantur: nec quae humanitatis propria sunt ad Deitatem ipsius derogantur. Tertio loco accedit Theodo. dialog. 2. απόγνωση, ubi

M 3

verbis Eranistæ, quæ ipsemet approbat ac laudat, sic sententiam, Luc. cap. 2. v. 52. exponit: *Aestate enim corpus proficit, sapientia verò anima.* Denique Ambros. comment. in Luc. 2. de Christo ait: *qui secundum carnem utique sapientia Dei implebatur, & gratia.* Idemque explicatus lib. de incarnationis Dominicæ Sacramento cap. 7. ait: *Et Jesus proficiebat ætate, & sapientia, & gratia apud Deum, & homines.* Quomodo proficiebat sapientia Dei? doceat te ordo verborum; profectus ætatis, profectus sapientie, sed humana est. Ideo ætatem præmisit, ut secundum hominem credere dictum. *Aetas enim non divinitatis, sed corporis est.* Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientia hominis. Pluraque eodem pertinentia ibidem inculcat. Quare ex hisce satis appetet, quam vana sit Bellarmini jactatio, Tom. 1. de Christo lib. 4. cap. 1. quod ait: *Catholicorum communis sententia, semper fuit, Christi animam in ipsa sui creatione, repletam scientia, & gratia, ita ut nihil postea didicerit, quod antea nesciret:* & ait ita docere omnes Patres. Soluto igitur hoc ex Veteris Testamenti autoritate argumento, reliqua quæ ex Novo testamento adducit, breviter expendamus. *Christus,* inquit, *ab initio accepit gratiam sine mensura, Job. 3. v. 34.* Ideoque non potuit proficere. Negatur consequentia, Johannes quidem dicit, *non enim ex mensura dedit ei Deus Spiritum, sed ea phrasis non ex mensura seu sine mensura dare,* per metaph. significat, non parcè, sed affatim ac copiosè dare, consueta loquendi forma: ut in libro Judit. cap. 7. & non habebant ut biberent ad satietatem aquam die uno, quoniam in mensura dabant iis. & Apul. asino aureo lib. 4. *bordeum affatim, & sine ulla mensura largita est.* Sic Christo, qua homo, Spiritus copiosè datus. Nam Christianis quidem non omnia Spiritus Sancti dona: sed quædam tantum dantur, pro mensura donationis Christi, Ephes. 4. v. 7. *Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientie, alii verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum, &c. 1. Cor. 12. v. 7. 8. 9. 10.* Omnia verò hæc Spiritus Sancti dona, & copiosè quidem Christo secundum humanam naturam tradita, Esa. 11. v. 2. Inde tamen non sequitur, illa copiosa Spiritus Sancti dona fuisse infinita, ut augeri non potuerint: immò contrarium asseritur, Luc. 2. v. 40. corroborabatur Spiritu. Sed tertio pro infinita humanæ nature Christi sapientia objicitur illud Ioh. 21. v. 17. *Tu omnia nosisti.* Sed id dicitur secundum divinam Christi naturam, à qua humanæ ipsius naturæ omnia ad officium præsens pertinentia revelabantur. Denique objicit Bellarm. ibide locum Col. 2. v. 3. *In quo sunt omnes thesauri scientie, & sapientie Dei.* Sed negatur consequentia, quemadmodum ipsemet Bellarminus dum Lutheranos confutat, similiter facit: quia licet in Christo sint, non inde sequitur, ergo ratione ipsius humanæ naturæ: Deinde etsi ratione ipsius humanæ naturæ diceretur, intelligendum esset, inesse unione personali, non autem ut qualitatem in suo subjecto proximo. Quemadmodum ibid. Apostolus v. 9. ait, in Christo habitare totam plenitudinem Deitatis. Atque hæc ad illustrandam genuinam, Matth. 24. v. 36. & Marc. 13. v. 32. sententiam suffictura speramus.

Illustratio Locorum Quorundam Matthæi, è Capite 26.

Intra ea, quæ distinctam atque accuratam explicationem Matth. 26. disiderant, est etiam tristitia Christi & predictionis illius adjunctæ descriptio. De utroque enim & prisci Theologi & recentiores diversis sententiis inter se discrepant. Quas breviter proponere & excutere, ad genuinam Scripturæ intelligentiam, conabimur.

Quæstio 1. de Christi tristitia.

In quâ expendenda, primum occasio illius, deinde modus ac causâ: Occasio autem quæstionis oritur ex verbis, partim Matthæi, partim Christi, quibus tristitia hæc describitur: Quæ verba proponenda ac paucis explicanda; ut rei tractatio sit clarior. Verba autem Matthæi hæc sunt vers. 37. *Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & gravissime angit.* Græcè λυτρασας τὸν αἰσχυνόντα;

ut etiam Marcus, & assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum, cœpitque εἰπεῖν αὐτῷ αἰσχυνόντα, hoc est, expavescere, & gravissime angit: ut recte omnino noster interpres doctiss. Beza reddidit. vulgatus verò Latinus minus expressè αἰσχυνόντα in Matthæo vertit, cœpit mæstus esse. & dilutius adhuc in Marco tædere exponit. Hoc enim modo & verbi illius, & rei gravitatem enervat. αἰσχυνόντα enim, ut doctiss. Hesychius explicat, est ἀγωνία angor, seu cum gravis dolore luctor: ut de hac Christi tristitia, Luc. 22. v. 44. ait: *eum fuisse ἐν ἀγωνίᾳ, angore,* seu quasi luctæ cum dolore angustia. unde etiam Suidas ait, αἰσχυνόντα, λίαν λυτρασαν valde tristis sum, à nomine αἰσχύνων, qui quasi nimia doloris latitatem fatiscit, ac concidit, ut ex Eusth. in Homer. Henr. Stephanus fideliter in thesauro suo expressit. Atque hoc etiam ex Christi verbis constat, quibus tristitiam suam describit, quæ vers. seq. 38. Matth. 26. continentur: que madmodum etiam Marc. 14. v. 34. ηγιαντειστησαντος anima mea usque ad mortem. Nam primum ηγιαντειστησαντος non generatim tristem significat quemvis, ut vulgata versio reddidit: sed valde tristem: unde noster interpres posuit, *undi quaque tristis*, sed brevius ac concinnius *per tristis*, exponi potest. Quemadmodum propositio ηγιαντειστησαντος in compositione significationem augere solet; sic etiam in hac voce; ut Arist. 4. Ethicorum ait, οὐ οὐτε χαρὰς οὐτε τελείωσις ηγιαντειστησαντος, ut à Bud. in Græcæ linguae commentariis proponitur. Exstat autem sententia hæc cap. 3. hoc est, *neque in secundis valde letus erit, neque in adversis valde tristis.* Idemque ostendit, quod non otiosè, sed ad majorem validæ tristitiae amplificationem additur: *usque ad mortem*, hoc est, lethaliter: nec valdè tantum, sed etiam maximè tristem: quemadmodum hæc phrasis tali sensu in sacris literis usitata est, ut Esa. 38. v. 1. *agrotabat Ezechias usque ad mortem*, hoc est, lethaliter, gravissime: non autem, quod ea agritudo ad mortem usque duraverit: & Jon. 4. v. 9. dicitur Jonas fuisse iratus *usque ad mortem*, & Phil. 2. v. 30. *Nam propter opus Christi accessit ad mortem usque, & v. 27. agrotavit proxime mortem.* Atque hæc de Euangelistæ, & Christi verbis, questionis occasione. Modus verò illius hic est. Quæritur enim primum de hujus tristitiae Christi magnitudine: deinde de origine, ac causa commovente. Ad magnitudinem quod attinet, quidam existimant, hanc tristitiam fuisse tantum tristitiae aliquius gustum, & initium: quia de ipso dicitur *cœpit contristari.* Atque ita Origenes ait comment. ad hunc locum, *cœpit pavere, vel tristari, nihil amplius tristitiae vel pavoris patiens, nisi principium tantum.* Nec enim scriptum est, quia pavit vel tristatus est. Sed *cœpit pavere, & cœpit tristari.* Quando dixit: *tristis est anima mea usque ad mortem, quod ipsum tale aliquid significare videtur, tanquam si dicat, tristitia cœpta est in me, ut non omni modo signe fine gustu tristitiae, non semper, sed usque ad tempus mortis in me est: ut cum mortuus fuero peccato, moriar & universæ tristitiae, cuius principium tantum fuit in me.* Hęc Origenes. Cuius sententia, primum Euangelii verbis abutitur; quia, cum Matthæus ait de Christo *cœpit contristari*, initium temporis tristitiae illius, non autem tristitiae magnitudinem notat: quasi tantum esset tristitiae initium ac gustus, ut Origenes censem. Deinde iisdem quoque confutatur, cum testantur, Christum non solum contristatum fuisse, sed etiam gravissime anxiū; nec tristem tantum, sed per tristem & quidem usque ad mortem, hoc est, lethaliter seu gravissime ac mortis instar: ut David eo sensu, *dolores mortis*, Psalm. 116. v. 3. & alibi appellat. Idemque evincit tristitiae illius effectum geminum: Primum quidem deprecatio Christi vehementissima, de poculo passionis, & mortis horrendæ, Joh. 18. v. 11. auferendo, Matth. 26. v. 39. Alterum vero, quod, ut ait Lutæ cap. 22. v. 44. *in ea ζύων, sudor ejus erat, quasi grumi sanguinis, descendentes in terram.* Denique huc accedit consequens subsidii Angelici adjunctum: Nam ut ibidem v. 43. traditur, *vixit est Christo Angelus, e caelo corroborans ipsum.* Quæ omnia maximam atque eximiam quædam tristitiam, ac dolorem demonstrant: ideoque perpetram atque injuriæ in Christi passionem, non tristitiam, sed initium tristitiae ac gustum illius, nominat Origenes: ut in ejus sententia sequenda similiter impingit Hieronymus. Neque dictis obstat quicquam, quod Hieron. Tom. 2. in dialogo

dialogo adversus Pelagian. libr. 2. ait. *In quibusdam exemplaribus tam Græcus quam Latinus invenitur, scribente Luca, apparuit illi Angelus de cœlo, confortans eum, baud dubie Dominum Salvatorem.* Et si enim Hieronymus iis verbis indicet in quibusdam exemplaribus id absuisse, illud tamen aut descriptorum negligentia: aut forte imperita audacia factum: quod scilicet ea verba gloria Christi adversari, & ab adversariis illius inserta existimarent. Nam Hieronymus rectum agnoscit, cum ait: *Salvator in passione ab Angelo confortatur & Cristobulus meus, non indiges auxilio Dei,* Deinde consentaneum est officio Angelorum, qui ministerium Christi inde ab initio præstiterunt, ut Matth. 4. vers. 11. & alibi. Quare hæc prima Orig. & Hieron. sententia aliena est. Altera vero huic repugnans vera est, Christum scilicet non tantum initium, & gultum aliquem tristitia, sed ingentem, supra reliquos mortales, anxietatem fuisse expertum: ut argumenta supra posita evincunt. Atque hæc quidem de prima hujus questionis controversia: nempè de hujus Christi tristitia magnitudine. Altera vero est, de causa illius, ac primum queritur an libera, an verò necessaria fuerit. Prius asserunt Pontificii, quod Christus hac tristitia ratione naturæ suæ humanæ carere omnino potuerit: sed libera voluntatis suæ electione eam suscepit. Alii verò hoc meritò pernegant: quia ea tristitia fuit pars pœnae pro nobis debitæ, ac subeundæ necessariæ: ut decreti Dei firmitati, & prophetiæ veritati satisficeret, Luc. 22. v. 22. Matth. 26. v. 54. Ideoque Christus patienter quidem pertulit, sed non libera electione eam suscepit: quia gemino illo vinculo fuit obstrictus. Quo etiam pertinet, quod ait Luc. 12. v. 50. *Baptismo oportet me baptizari, & quo modo constringor (hoc est, angor) quo usque hoc perficiatur?* & Marc. 8. v. 31. & Luc. 24. v. 7. & 26. ubi necessitas hæc declaratur. Deinde cum tristitia causa generatim esse soleat mali præsentis sensus; vel futuri metus; vel denique utrumque: quænam harum fuerit disquiritur. Plerique enim metum mali futuri, causam esse statuunt; ac sane mirandam illius esse vim experientia multorum demonstrat; sed in eo definiendo dissident interpres. Nonnulli enim veterum patrum, Christum tristitia affectum, non sua, sed aliorum causa statuunt; & quidem partim ob futurum discipulorum in passione, & morte scandalum; partim ob Judæ proditoris, & Judæorum peccata, & futurum eorum ac templi urbisque Hierosolymæ horrendum exitium: ut Ambros. in Luc. cap. 22. ait: *Tristis videbatur & tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione.* Denique ait: *Percutiam pastorem & dispergentur oves: tristis enim, quia nos parvulos relinquebat, &c.* Neque diffat à vero, si tristis erat pro persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacrilegii pœnas daturos. Sic etiam Hieron. comment. in Matth. 24. Contristabatur, inquit, non timore patienti, qui ad hoc venerat, ut patetur, & ~~rum~~ timoris arguerat, sed propter infelissimum Iudam, & scandalum omnium Apostolorum & rejectionem populi Iudeorum, &c. Tunc ait illis tristis est anima mea usque ad mortem, &c. quæ contristatur anima est, & non propter mortem, sed usque ad mortem contristatur, donec Apostolos sua liberet passione. Hæc Hieron. Alii vero contraria statuunt tristitiam hanc Christi, & anxietatem gravissimam, hoc in loco, fuisse ortam, non ex miseria peccati ac pœnae aliorum consideratione, sed ex passione & mortis suæ horrendæ atque instantis animoque occurrenti metu: ut alia etiam similia loca Luc. 12. v. 50. & Ioh. 12. v. 27. 28. cum 23. & 24. ostendunt, & in depreciationis Christi explicatione, clarius apparet. Nam quod obtenditur, metum passionis & mortis, Christi potentiaz, & officio, ac sacris literis repugnare, alienum est. Nec enim potentiaz Christi adversatur: quia etsi quatenus Deus avertere poterat, potentiam tamen suam continuit: ut secundum decretum æternum & veritatem Scripturæ, humana natura assumpta, pro salute electorum omnium, pateretur ac moreretur. Deinde verum quidem est, cum milites ipsum essent capturi, Christum eosdem prostravisse ad brevem sermonem suum occulta divinae naturæ suæ operatione: sed in passione & morte, ut etiam hujus tristitiae tempore, hanc potentiam divinae Christi natura exerceste noluit: ut ita humana natura ad tempus deserta & subsi-

dio illo, pateretur, atque ita nos Deo reconciliaret. Unde eruperunt ei in cruce illa verba: *Deus mihi, quare me dereliquisti?* Neque officio etiam Christi repugnat: sed ei maximè consensit. Nam ut verus erat homo, nobis per omnia similis, excepto peccato: ita similiter lege naturæ, & lege Decalogi suam incolumentem, & vitam amavit: & contrarias pessimes, ac mortem horrendam eo respectu metuit, sine ullo desperationis aut excessus vitio. Neque etiam Euangelij historiæ repugnat. Quod enim objicit Ambros. Ceterum quæm̄ constanter se morti obtulerit, consequentia declarant, quandoquidem querentibus occurrit, illud inquam verum quidem est, sed inde sententia illius non confirmatur. Neque enim antecedens passionis metus, studium Deo parendi excusit sed sibi conjunctum habuit: & confirmatus ab Angelo, metum superavit, ac sese militibus constanter ac pacate obtulit. Quod autem Hieron. obtendit, Christum ad hoc venisse, ut pateretur, & Petrum timoris arguisse: utrumque agnoscimus: inde tamen non sequitur, Christum non metuisse passionem. Nam metus ille pars fuit passionis non exigua: & ex instantis passionis expectatione orta. Deinde Petri exemplum prorsus dissentaneum ist. Illius enim metus, quo Christi mortem metuit, cum inobedientia erga Deum conjunctus fuit, Matth. 16. vers. 22. 23. quemadmodum cum ipse mortis suæ periculum adeò immoderatè metuit, ut Christum abnegarit: Christi verò metus naturæ & rectæ rationi fuit consentaneus. Ac quamvis dixerit: *anima mea tristis est usque ad mortem*, inde tamen colligi non potest, ipsum non propter mortem fuisse tristem: hæc enim optimè possunt convenire: sive ea phrasis tristitiae durationem notet, ut Hieron. ac nonnulli veterum sentiunt: sive magnitudinem, ut ex usu Scripturæ accipiendam esse, jam ante ostendimus. Quare ex hisce appetit, alteram sententiam esse aptiorem, qua scilicet ab aliis statuitur, causam tam ingentis metus Christi, fuisse passionem & mortem horrendam, ipsi imminentem animoque objectam. Ceterum reliqua est tertia propositæ questionis, de causa tantæ tristitiae, & anxietatis Christi, responsio ac sententia: videlicet causam fuisse non solum imminentis passionis horrendæ metum, sed etiam præsentis sensum. Siquidem à Deo pœna nostra ei imposita est: antequam ut pecus ad mactationem duceretur, Esa. 53. vers. 6. 7. ac dolores inferni primum sensit: ut postea in cruce, cum exclamaret, *Deus mihi, Deus mihi, quare dereliquisti me?* & ut videtur, non multo miaores, ut præ animi dolore guttæ sanguinis in terram procidentes indicant. Idque ex depreciationis Christi sequentis examine clarius patebit.

Quæstio 2. De Christi precatione.

Quemadmodum tristitia Christi, Matth. 26. v. 37. & 38. descripta, variis interpretationibus agitatur: sit etiam Christi precatio v. 39. sequente, subjecta, quæ est hujusmodi: *Pater noster, si possibile est, transeat a me poculum hoc; veruntamen non ut ego volo, sed ut tu* & Marc. 14. v. 36. *Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi, transfer a me hoc poculum; verum non quid ego velim, sed quid tu?* Et Luc. 22. v. 42. *Pater si vis, ne quereras* (infinitum pro imperativo,) *transfer poculum hoc a me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Quæ precatio objectum, & subjectam materiam, seu quem, & quid preceretur, designat. Objectum, seu is, quem precatur, est pater prima Deitatis persona. Cui voci Marcus præmisit *Abba* vocem Syriacam, idem significantem; sive indicare voluerit, qua voce Christus sit usus, nempè *Abba*, quam additione Græcae vocis Pater interpretetur: sive quod eandem vocem, ad auxilium geminatam à Christo declarare studeat. Quemadmodum Syrus interpres accepit, qui ponit *Abba abbi*, *Pater*, *Pater mihi*: ut etiam idem interpres, Roman. 8. v. 15. pro *Abba pater* & Gal. 4. v. 6. quia oratio est multorum nomine, vertit *Abba Abbum*, id est, pater noster. Quod etiam similiter Tremell. ad locum Marci, sequens, ait: *Hæc amabilis Dei appellatio pluribus locis recurret*, Rom. 8. v. 15. Gal. 4. v. 6. Porro ingeminatio non solum in Hebreæ lingua, sed in quibusvis etiam linguis vehementiam notat; sicut etiam, quod ea simplex non est, sed aliquid additur, ut hic: *Pater, Pater mihi, vel noster*: quod melius fiducia declaretur.

Subjecta verò materia, seu id, quod Christus à Patre precatur, duabus constat partibus: diversis quidem, sed pro diuerso respectu, minime adversis, videlicet deprecatione, & approbatione. Deprecatio his verbis continetur: *Si fieri potest, transeat à me poculum hoc: quibus indicatur quidnam deprecetur: & quo modo.* Prius est, ut poculum hoc transeat ab ipso. Cum autem poculi vox sit ambigua, ut aut propriè aut impropriè accipiatur: illud citra controversiam constat, non propriè hoc loco, sed impropriè per metaph. appellari. Verum in explicatione illius cum generali, tum speciali, hoc loco diversa sunt interpretum judicia. Quocirca ad rei illustrationem, observato Scripturæ usu atque explicatione, paucis distinctione adhibita, illustrare conabimur. Nam *poculum* metonym. pro vino acceptum, inde per metaph. translatione duplici usurpatum. Prima enim est à Patrefamilias ac pocillatore sumpta, qui pro convivarum ratione, vinum ad necessitatem ac modelam hilaritatem, iis distribuit. Atque ita similitudine quadam, à poculo hujusmodi, sicut ac tristitiam discutiente, in bonam partem, vox ea accepta, Dei beneficia, quæ hominibus alendis ac recreandis tribuit, designat; ut Psalm. 16. v. 5. *Feborab est portio predii, & poculi mei,* hoc est, portionis illius author, seu bonorum eorum. Altera deinde translatio à vini potoribus, & poculo inebriante ducta; qui alias majoribus poculis exhauiendis, urgendo inebriant, adeo ut & mentis quædam insania, atque ignominia vomitus, ac nuditatis, consequi soleat. Atque ita similitudine quadam accipitur primum pro impia doctrina, ac peccatis, quibus homines à recta ratione, ac fide & cultu Dei seducti quodammodo inebriantur, atque impietate sua ignominiae fere exponunt: ut Apoc. 17. v. 4. De muliere (Antichristi figura) dicitur: *Habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione & immunditia scortationis ejus, & v. 2. Cujus scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.* Secundo accipitur pro afflictione gravi, divina, aut humana: quod ex ea (instar haustus poculi vini grandioris) animi perturbatio, bonorum denuoatio, & hominum contemptus oriatur. Cujus significacionis illustria in sacris literis extant testimonia, ut Psalm. 57. v. 9. *Nam poculum in manu Feborab, & vinum turbidum, est, & plenum mixtione, ex quo fundit; veruntamen feces ejus quas expresserunt, bibent omnes impii terræ, & Lament. 4. v. 21. O filia Edom, &c. Etiam ad te transibit poculum, inebriabis te, & nudabis te.* Deinde Ezech. cap. 23. v. 31. & seqq. locus est observandus, *Quod, inquit, in via sororis tue ambulat, ideo trado poculum ejus in manum tuam.* Sic ait Dominus Feborab, poculum Sororis tuae bipes profundum, & latum, & capacissimum, adrisum, & subfannationem, ebrietate & mærore repleberis, &c. Bibes illud & exsuges. Sic Habba. 2. v. 15. 16. *Væ potum prebenti proximo suo, addibent utrem tuum, & etiam inebrianti, ut intuearis nuditatemeorum.* Saturaris ignominia præ gloria, bibe tu quoque & retege præputium: & divertet ad te poculum dexteræ Feboræ, & vomitus ignominiosus ad gloriam tuam. Et Jerem. 25. v. 15. *Sume poculum istud vini, excandescientiam istam* (Junius per ellips. poculi ex antecedente vertit poculum aestus) *è manu mea: & bibendum dato istud omnibus gentibus, ad quas ego mitto te.* Ut bibant & concutiantur atque insaniant propter gladium, quem ego missurus sum inter eas. Sic in Novo Testamento, Apoc. 18 v. 6. *Reddite ei, sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplum, secundum opera ejus: in poculo quod propinavist, propinante eiduplum,* hoc est, ut reges terræ, pro propinato impiæ doctrinæ poculo, poculum afflictionis atque exitii, Antichristo bibendum vice versa redderent. Quare ex hisce satis liquere arbitramur, eam quæ vulgo obtinet, hujus vocis poculi ac phrasis *bibere poculum* interpretationem, non esse satis aptam; quasi à poculo amaræ potionis ægris tradito, & ingrato, similitudo esset deduxta, ad afflictionem gravissimam denotandam. Nam quamvis sensum pariat satis concinnum: Scripturæ tamen usu probari non potest, ut omnium locorum inductione non minus, quam eorum, quæ attulimus, illud demonstratur. Verum interim est, afflictiones gravissimas notari: sed non à medico poculo, sed à poculo vini inebriante metaphorâ deductâ. Quo etiam modo frequenter Christus eâ significatione *poculum* suum

appellat, ut Matth. 20. v. 22. *Potestisne bibere poculum quod ego bibiturus sum? & v. 23. Poculum quidem meum (id est, meo simile, non par) bibetis.* Joh. 18. v. 11. *Annon bibam ipsum poculum quod dedit mibi Pater?* Sic etiam hoc loco, Matth. 26. v. 39. *Transeat à me poculum hoc,* id est, gravissima passionis & mortis afflictio: quemadmodum interpretes generatim hanc sententiam agnoscunt; qui tamen in causa speciali hujus petitionis definienda, inter se plurimum dissentunt. Quaravìs enim generatim metum mali, ac tristitiam ingentem, de qua ante actum est, causam hujus depreciationis extitisse tradunt; alii tamen in speciali explicatione aliud tradunt. Quidam enim (ut de tristitia ante ostendimus) non de Christi: sed de aliorum passione, metum exponunt, ut Ambrosius in Lucam cap. 22. ut supra retulimus: & Hieron. ad hunc Matthei locum, qui ita ait: *Postulat, ut si possibile est, transeat ab ipso passionis calix, de quo supra diximus; postulat autem non timore patienti, sed misericordia prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum.* Unde & signanter non dixit: *transeat à me calix, sed calix iste, hoc est, populi Iudeorum, qui excusationem ignorantiae babere non potest, si me occiderit habens legem & prophetas, qui me quotidie vaticinantur.* Verum hæc sententia primùm Scripturæ autoritate destituitur, ideoque merito, quod ipse met Hieron. in comment. iisdem ad Matth. 23. ait: *Hoc quia de Scripturis non habet autoritatem, eadem facilitate contemnitur, qui probatur;* illud inquam ei reponendum. Deinde quia passionis Christi per se horrendæ gravitatem elevat, atque enervat. Sed multò adhuc indignius antè impegit Hilary. comment. ad Matth. cap. 26. *Pro bis, inquit, rogat, qui passuri post se erant, dicens, transeat calix iste à me: id est, quo modo à me bibitur, ita ab his bibatur, sine spesi diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis.* Quibus verbis (ut etiam alibi) passionem Christi reverè tollit. Quare alii sanctius sentiunt, poculum hoc loco passionem & mortem Christi designare; transitionem autem illius liberationem ab ea; eusque deprecatae passionis causam suisse horrendæ gravitatis illius metum, quod scilicet universæ omnium peccatorum electorum pœnæ onus ipsi esset perferendum, ut Esai. 53. v. 4. traditur, *dolores nostros bajularit, & v. 5. dolore afficitur ex defectiōibus nostris, atteritur ex iniuriatibus nostris: castigatio pacie nostræ imponitur ei, & v. 6. Feborab facit ut incurrat in eum pœna omnium nostrum.* Ideoque non solum corporis dolores ab hostibus, sed etiam pœnas inferni (quia nobis debitæ erant) animo ac corpore pertulit, à Deo infictas. Atque hinc Luc. 12. v. 5. ait Christus *baptismo oportet me baptizari, & quo modo constringor (seu angor) usque quod perficiatur?* & Ioh. 12. v. 27. & 28. (postquam mortis suæ antea meminisset v. 24.) commotus animo ait: *nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Pater conserva me ab hac hora; sed propterea veni in hanc horam.* Eodem etiam pertinet, quod Luc. 22. in tanta fuisse narratur tristitia atque angore, jam pallidi propinquior, ut sudorem instar grumorum sanguinis ipsi expresserit, & Angeli cœlestis adventu fuerit corroborandus, & in cruce exclamarit, *Deus mihi, Deus mihi, quare dereliquisti me?* Et Heb. 5. v. 7. dicitur de Christo: *Qui in diebus carnis sue, cum deprecationes & supplicationes apud eum, qui poterat ipsum servare à morte, cum clamore valido, & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ab eo ex metu;* Et licet vulgatus interpres pro sua reverentia interpretetur, nihilominus ex antecedentibus patet, Christum in cruce non minus quam in horto liberationem postulasse: non Judæorum causa (qui jam suam crudelitatem impiam in ipsum compleverant) sed sua: eandemque completa passione impetrasse, solutis à Deo doloribus mortis, Act. 20. v. 24. seu anima illius non reclita in inferno, v. 17. Verum duo in primis adversus hanc sententiam objiciuntur argumenta. Primum, quod fortitudini ac constantia; alterum, quod pietati illius aduersetur: cui tertium accedit, quod sapientia repugnet. Nam fortitudini aduersatur, quod eo modo multis Martyribus, (qui passionem ac mortem non sunt deprecati, sed intrepide subierunt) erit inferior. Idque urgent Augustin. Tom. 8. in Psalm. 21. exposit. secunda, cum ait: *Nisi forte putatis fratres, quando dixit Dominus, Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, mori cunctus! Non est fortior miles, quam Imperator. Sufficit servus,* n. sig.

*ut sit sicut dominus ejus: Paulus enim dicit miles regis Christi: compellor è diabolus, concupiscentiam babens dissolvi & esse cum Christo. Ille optat mortem, ut sis cum Christo, & ipse Christus tunc mortem? Inde erat illa vox: membrorum ipsius vox est, non capitis. Quo loco fundamentum erroris appetit doctrinæ de passione Christi: quod distinctione subvertitur. Negatur enim hæc consequentia: nempe martyres, ut Paulus, non timuerunt, sed desiderarunt mortem: Ergo Christus non deprecatus est suam passionem & mortem metu ejusdem. Illorum enim passio & mors fuit corporis tantum & inficta ab hominibus: Deinde habuerunt auxilii Dei in animis ipsorum confirmationem: contra verò passio Christi non fuit simplex, sed duplex; externa quidem ab hostibus: & interna dolorum inferni, quos Deus pro omnium nostrorum peccatis ipsi imposuit, Esa. 53. Deinde in ea passione ab auxilio Dei non fuit confirmatus, sed desertus, donec pro nobis patiente satisficeret, ut nos ad Deum adduceret, 1. Petr. 3. v. 18. Ideoque Christi passionis metus fortitudini illius debitæ non adversatur. Sed altera difficultas obtenditur, quod pietati Christi repugnet. Cum enim propterea natus esset, & novi fœderis Mediator datus, ut morte intercedente nos redimeret, Hebr. 9. v. 15. Idcirco officium ejus erat, ut mortem lubenter subiret: idque antea testatus est, Matt. 16. v. 21. oportere se multa pati, & occidi. Idemque postea cum caperetur à militibus, Petrum iis obstantem increpans, confirmavit his verbis, *Annon bibam poculum istud quod Pater mihi dedit?* Quare hæc passionis & mortis deprecationi pietati seu debitæ Deo obedientiæ repugnavit. Verum negatur consequentia: quia debita à Christo obedientia constabat amore Dei & sui ac proximi: utrumque autem rectissimè pro diversi objecti respectu ac consideratione, in hac depreciatione exercit. Nam quatenus Christus, mente sua considerabat horrendos illos cruciatus, quos partim jam præsentes anxiè sentiebat: partim imminentes prævidebat: eos ex amore sui ipsius recto (utpote à Deo naturæ insito, & secundâ legis tabula præcepto) tanquam naturali suo bono adversos, jure meritoque aversabatur. Amore nero Dei, in modo depreciationis demonstravit. Nec enim absolute cruciatus illos transire desideravit; sed relata ad naturæ bonum, & cum conditione voluntatis divinæ: ideoque amorem sui, amori Dei, tanquam primo ac maximo mandato, servans rectum ordinem, subjecit. Nec enim ait simpliciter, & absolute, *Pater transeat à me poculum hoc: sed, si possibile est,* nempe per tuam voluntatem: ut Lucas exponit; *Pater si vis.* Possibile enim est aliquid vel re, vel jure. Re; cum illa operandi potentiam non excedit: jure, cum ei consentit. Sic Galatis re quidem ipsâ possibile erat, ut oculos suos crutos Paulo darent: Sed jure non erat possibile: quia legis Dei jus repugnabat, Gal. 4. v. 15. Sic possibile erat Deo (si rem spectemus & cum ea divinas vires) passionis poculum à Christo auferre: quia ad id præstandum vires aderant: unde Christus ait, Matt. 26. v. 53. *Annon putas me posse nunc precari Patrem meum, & si sit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?* Sed tamen jure constantis æternæ Dei voluntatis, & veritatis prophetiæ ipsius, non erat possibile: ut Christus ibidem proximè v. 54. subjicit, *quomodo ergo implentur Scripturæ, quod sic oporteat fieri?* Nam Deus seipsum abnegare non potest, 2. Tim. 2. v. 13. Ideoque nec immutabile voluntatis decretum mutare: nec veritatem verbi propheticæ violare: quia immutabilis est, Jac. 1. & *et addit;* mentiri nescius, Tit. 1. v. 2. Eaque impotentia, vera potentia est: mendacio, & mutationi non posse esse obnoxium. Sed difficultas sese offert, quæ ex narratione Marci promanat, unde videtur Christus absolute passionem simpliciterque declinasse. Nam propositio illius est, Marc. 14. v. 35. *Precatus est, ut si possibile est, transire ab ipso illa hora,* hoc est, poculum passionis. Assumptio verò v. 36. *& dixit, omnia* (ideoque & horæ hujus ac poculi translatio) *tibi sunt possibilia.* Conclusio denique subditur: *transfer à me hoc poculum.* Sed negatur hanc syllogismi constructionem extare. Nam v. 35. continentur verba Marci, quibus sequentis preceptionis Christi, v. 36. sensum indicat: sed v. 36. Christi verba recenset: quæ rationem petitionis & petitionem continent. Ratio præmissa est, *omnia tibi possibilia sunt,* scil. si*

velis (ut Marc. 1. v. 40. dicitur, *si vis, potes me servare*) atque eo sensu hoc loco, *si possibile est,* scil. per tuam voluntatem, & ut Lucas exponit, *si vis.* Nam ut transferretur poculum, requirebatur non sola Dei potentia, sed etiam operum potentiarum directrix voluntas; quæ quidem potentiarum vires non imminuit, sed modum operandi definit. Verum rursus objicitur. Esto, non pugnet hæc Christi depreciation, cum pietate atque obedientia Deo debita: sapientiæ tamen adversatur. Petit enim à Deo sub conditione voluntatis illius, quod tamen per Dei voluntatem ac decretum possibile non esse optimè sciebat atque prædixerat: ideo frustra atque insipicter petit. Sed negatur consequentia. Et si enim voluntatem Dei optimè sciret: memoria tamen illius divinitus est obscurata, partim immisso præsenti dolore: partim objecta imminentis passionis horrendæ cogitatione, quæ animam Christi turbavit, (ut antea etiam professus fuerat, Joh. 12. v. 27.) & memoriam ad breve momentum sine virtute tamen avertit: quia pars ea fuit perpetuationis Christi pro nobis; & statim definitæ voluntatis Dei de passione recordatione, ab ea petitione destitut, & in illa voluntate Dei objecta animo acquiecit: ut altera preceptionis hujus pars, nempe approbatio demonstrat: cum ait, *veruntamen non ego volo, sed ut tu,* & ut Lucas cap. 22. expressius ponit: *Pater si vi transfer à me hoc poculum: veruntamen non moa voluntas, sed tua fiat.* Idque etiam ex repetitione hujus approbationis, in secunda preceptione & tertia appareat, Matth. 26. v. 42 cum 44. Rursus, inquit, secundò abit, & precatus est, *Pater mi, si non potest* (nempe jure, seu per tuam voluntatem) *boc poculum transire à me, quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.* Atque hac ratione appetit Christi depreciationm de poculo transferendo nec constantiæ debitæ, nec pietatis, nec sapientiæ officio repugnasse. Atque hactenus de tota Christi preceptione.

Difficultatis ex Matth. 27. v. 9. & 10. Examen.

Dignus est, citra omnem controversiam, vindice nodus in verbis Matth. 27. v. 9. *Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam, dicentem; Et acceperunt triginta argenteos pretium illius æstimati, qui æstimatus est à filio Israël, & dederunt eos pro agro figuli, sicut constituit mibi Dominus.* In cuius dicti explicatione admiranda varietate interpretes, cum prisci, tum novi certarunt. Duplex enim est quæstio; una de citato Jeremia Prophetæ: altera de recta prophetiæ sententia. Prima enim fronte in utroque impegnè videtur Matthæus Euangelista.

De Prima Quæstione, An rectè Jeremias Prophetæ hic citetur.

Occasio hujus quæstionis est ea difficultas, quod in Jeremia Prophetæ (cujus hic meminit Euangelista) nullibi hæc prophetia invenitur, sed apud Zacharium. Nam quod de agro à Jeremia jussu Dei empto cap. 32. traditur, citra omne dubium omnino ab hac re, quæ à Matth. narratur, alienum est: ac propterea in citatione illius error videtur manifestus. Quem nodum ut expediant interpretes, quidam excusatione; alii negatione utuntur. Excusatio autem adfertur duplex in primis: Quidam errorem Euangelistæ esse posse agnoscent: veruntamen non animi, sed memoria lapsi. Quemadmodum Erasmus ait in annotat. ad hunc locum: *Cæterum, inquit, et iam si fuisset in nomine duntaxat memorie lapsus, non opinor quenquam adeo morosum esse oportere, ut ob eam causam totius Scripturæ Sanctæ labascat auctoritas.* Verum ista excusatio principio Theologæ repugnat *autem ipsa, sic ait Dominus.* Quippe tota Scriptura divinitus inspirata, 2. Timot. 3. ideoque morositas non est, sed pietas, si quis in scribendo Apostolum nullo modo errasse afferat: cum Ecclesia superstructa sit super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, Ephes. 2. v. 20. Ideoque hic etiam appetet, alienum magis esse quod Aug. de consensu Euangelistarum lib. 3. cap. 7. ait, *Quid ergo intelligentiam est, nisi hoc factum esse secretiore consilio providentiae Dei, qua mentes Euangelistarum sunt gubernatae.* Potius enim fieri ut anima

animo Matthæi Euangeliū consibentis pro Zacharia, Jere-
mias occurrit: ut fieri solet quod tamen sine ulla dubitatione
emendaret saltem ab aliis monitus, qui ipso adhuc in carne vi-
vente, hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi sua, quæ
Spiritu Sancto regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio,
nomen Prophetæ, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit.
Ratio autem quam adfert Augustinus aliena est, quod ob
Prophetarum unum Spiritum & consensum, quæ ab uno
dicta, singulis tribui possint. Sic enim ait: *Cum igitur, &
quæ dicta sunt per Jeremiam, tam sunt Zachariae, quam Jere-
mie: & que dicta sunt per Zachariam, tam sunt Jeremie,
quam Zachariae; quid opus erit, ut emendaret Mattheus, cum
aliud pro alio sibi nomen occurrans à se scriptum relegisset.* Quam
excusationem commentus est August. quia antea in eodem
opere de consens. Euangelist. lib. 2. cap. 12. afferuerat, o-
mnem falsitatem abesse ab Euangelistis, non solum eam que
mentiendo promittit, sed etiam obliviscendo. Sed quam aliena
sit ab omni usu Scripturæ hæc excusatio, per se patet, nam
alioqui promiscuè, & alibi eadem adhiberi potuisset ratio.
Quare alii interpres non Euangelistæ, sed librariorum
seu describentium errorem statuunt; vel quod nimis ra-
ptim describentes Jeremiac prophetiam, hoc dictum negligenter
omiserint: vel esse in Euangeliō, negligentius ab ali-
quo descripto, στάσια καρίδα, seu descriptionis lapsus; &
pro Zacharia Jeremiam esse possum. Quos duos modos sol-
lutionis hujus nomi proponit Euseb. Cæsariensis. Episcopus
de demonstratione Euangelica lib. 10. destratione 7. edit.
Græc. edit. verò Latinæ 4. Nam quod in annot. ad hunc
locum, Beza Eusebium ait censere cum August. esse ἀπάγ-
θητικήν: in eo ipso ἀπάγθητικήν, bona cum ve-
nia dictum sit, commisit, ut verba Eusebii evincunt. Pri-
orem autem Eusebii solutionem non immerito ab aliis negle-
ctam appetit. Neminem enim invenio qui vitium in Jere-
miac codice negligentia commissum statuat; neque causa
justa subest. Alteram verò non pauci adducunt, ut ante
Euseb. Origenes in Matth. cap. 27. eam etiam producit, &
August. cum ait de consens. Euangelistarum lib. 3. cap. 7.
*si quis autem moverit, quod hoc testimonium non invenitur in
Scriptura Jeremiac Prophetæ, & ideo putat fidei Euangelistarum
aliquid derogandum: Primum non verit, non omnes codices Eu-
angelistarum babere, quod per Jeremiam Prophetam dictum sit,
sed per Prophetam. Possemus ergo dicere his potius codicibus esse
credendum, qui Jeremiac nomen non habent; dictum est enim hoc
per Prophetam, sed Zachariam, unde putatur codices esse men-
dosos, qui habent nomen Jeremiac: quia vel Zachariae babere
debebant; vel nullius; sicut quidam; sed tantum per Prophetam
dicentem, qui utique intelligitur Zacharias. Hoc autem ut
probabile ponit, et si aliud ipsi, ut ostendimus modo, pla-
cuerit. Placet tamen non paucis Theologis magni nominis:
sicut Calvinus, hoc loco; cum ait, *Quomodo Jeremiac nomen
obrepserit me nescire fateor, nec anxiē labore: Cert: Jeremiac no-
men errore positum esse pro Zacharia, res ipsa ostendit.* Et Wolf.
Musc. ait; *Apparet pro Zacharia positum Jeremiam à Scriba
forte, qui putaverit Euangeliam de Jeremia sentire, qui agri-
emi mentionem facit cap. 32. Nam glossa ordinaria admonet
in plerisque codicibus Latinus non baberi Jeremiam, sed simpliciter,
quod dictum est per Prophetam, dicentem. Sic etiam Beza
arbitratur alicuius imperitia, olim Jeremiac nomen adscri-
ptum, cum Euangelista, ut alibi sæpe, ita etiam hoc loco,
tantum scripsisset Ιερεμίαν τροπήν. In qua conjunctura se eo
quoque confirmari ait, quod in Syriaca versione vetu-
stissima, non ascribatur ullius Prophetæ nomen; & tamen
secundam addit conjecturam, quod in literarum compendiis facilè potuit ζων in ήν mutari. Quam conjecturam clari-
s. Piscator, & alii non pauci sequuntur. Veruntamen
quemadmodum hanc, Scribarum culpā, mutationem no-
minis, ut probabilem initio Aug. proposuit: ut antea o-
stendimus prolatis illius verbis: sic eam tamen non sequitur,
certasque rationes adducit, cum ait; *sed utatur ista defensio-
ne cui placet, mihi autem cur non placeat hæc causa est; quia &
plures codices (Latinos intelligit) habent Jeremiac nomen: &
qui diligenter in Græcis exemplaribus Euangeliū considera-
runt, in antiquioribus Græcis ita se perhibent invenisse, & nulla
fuit causa cur adderetur nomen, ut mendosus fieret.* Cur autem**

de nonnullis codicibus tolleretur, fuit itaque causa, ut hoc audax
imperitia faceret, cum turbaretur quæstione, quod hoc testimoniū apud Jeremiam non inveniretur. Hæc August. de cons.
Euangelist. lib. 3. cap. 7. Ac sanè cum Origenes antiquissimus author, in hujus nomi solutione comment. in Matth.
cap. 27. nullius varia lectionis faciat mentionem, quâ aliqui
potuissent commodè uti: an ulla tum fuerit codicum
diversitas in Prophetæ nomine, dubitari potest. Quare alii
nulla excusatione, sive memorie Matthæi; sive Scribarum
imperitiæ, usi, genuinam ac veram esse nominis Jeremiac le-
ctionem arbitrantur: sed bifariam. Quidam enim Jeremiam
eundem, cuius extat sub eo nomine Prophetia (quamvis in
ea non reperiantur hæc verba) intelligi opinantur: sed in
scripto apocrypho fuisse conservata: quod plura dixerit,
quam scripsit. Idque primum conjicit Orig. ad hunc lo-
cum, cum ait: *suspicio aut errorum esse Scripturæ (hoc est,
descriptionis, quod Euseb. ut antè ostendimus, Scriba
στάσια καρίδα vocat) aut esse aliquam secretam Jeremiac Scri-
pturam, in qua scribitur.* Et post nonnulla subjicit: *si autem
hæc dicens aliquis existimat se offendere, videat ne alicubi in se-
cretis Jeremiac hoc prophetatur. sciens quoniam Apostolus scriptu-
ras quasdam secretorum profert, sicut dicit alicubi (scilicet
1. Cor. 2. v. 9.) quod oculus non vidit, nec auris audivit; In
nullo enim regulari libro hoc positum invenitur nisi in secretis
Elie Prophetæ. Item quod ait sicut Iohannes & Mambres re-
sisterunt Moysi (scilicet 2. Tim. 3. v. 8.) non invenitur in
publicis Scripturis, sed in libro secretorum, qui suprascribitur
Iohannes & Mambres. unde aucti sunt quidam Epistolam ad Ti-
moteb. repellere, quasi habentem in se textum alicuius secreti: sed
non potuerunt, primam autem Epistolam ad Corintb. propter hoc
aliquem refutasse quasi adulterinam, ad aures nostras non perve-
nit. Hæc Orig. ubi obiter observandū, Latinum inter-
pretem pro Apocrypho sæpius secretum obscurius. vertisse,
deinde quod verba illa 1. Cor. 2. v. 9. in nullo libro regu-
lari, hoc est, Canonicō inveniri ait, non rectè afferitur.
Quamvis enim in editione LXX, interpretum non ita appa-
reat (id quod Originem movit) extat tamen Esai. 64. v. 4.
Hebraicè: ut Hieron. Tom. 2. de optimo genere interpre-
tandi, ad Pammachium, rectè observans ait: *sed sicut Scri-
ptum est, quod oculus non vidit. &c. solent in hoc loco, apocry-
phorum quædam deliramenta sectari, & dicere, quod de apoca-
lypsi Elie testimonium sumtum sit, cum in Esaja juxta Hebraicū
ita legatur. Ceterum conjecturam Orig. de apocrypho
Jeremiac firmat Hiero. cum ait in Matth. cap. 27. *Ligi nu-
per in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi
Hebreus obtulit. Jeremiac apocryphum; in quo hæc ad verbum
scripta reperi.* Alii verò in eo consentiunt, ab Euangelista
vocabem Jeremiac positam, Matth. 27. & quidem sine ullo
memoria vitio: quod scilicet hæc à Jeremiac sint dicta: sed
ab eo cuius sub Jeremiac nomine extat prophetia: sed
ab alio, qui ut Erasmus in annot. conjicit, ac multi sequun-
tur, binominis fuerit, Jeremias simul, & Zacharias appellata-
tus: in cuius Prophetia quæ hic recitantur, reipsa extant.
Nam plurimos olim suis binomines extra omnem contro-
versiam est. Atque hæc de variis hujus difficultatis solutio-
nibus. Reliquum est, ut de iis meam quoque sententiam
communicem. Primum igitur probabile videtur, culpâ Scri-
barum, Jeremiac nomen pro Zacharia possum: ac verisimili-
us est Clarissimi Bezae conjectura, cum errorem accidisse ex
veteri compendio scripturæ, ac pro ζων, ήν, hoc est, Zacha-
ria, Jeremiac lectum. Atque ita putarim salvo meliori judi-
cio, Apoc. 7. v. 6. similiter pro nomine γένος, Μανασσῆ (quasi
Μάνασση contractum legerit Scriba) obrepisse: quod primum
ex eo liquere videtur, quod v. 4. dicitur ex omni tribu
Israël obsignator mactatos recenseri: quod aliqui, tribu
Danis omissa, non constabit. Deinde quod cum v. 7. tribus
Joseph numeretur, illa Manassen cum Ephraimo simul
complectitur, atque inde apparent Manassis nomen redun-
dere: praesertim cum intervallo majore separatum à tribu
Josephi hoc loco numeretur. Nam quod Lyranus lib. de
Antichr. ait, propterea Danem omisum, quod ex ejus tribu
Antichristus esset oriturus, quod Gen. 49. *Dan coluber in
via* dicatur, ineptissima conjectura est, & proposita argu-
menta minime attingit. Secundo loco probabile etiam est,
nullum**

vulum hic esse apud Matthæum descriptionis errorem; sed vocem Jeremias esse genuinam, & quidem vel ut Jeremias, sub cuius nomine extat prophetia, intelligatur: vel Zacharias Prophetæ. Ac priori modo tollitur objecta difficultas, quod Matthæus dicat impletum esse, quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem; non autem quod scriptum est. Ideoque licet in scripta Prophetia non extet: inde tamen non sequitur, ab eodem non fuisse dictum. Plura enim Prophetæ dixerunt, quam scripsérunt. Scripsérunt autem ad Ecclesiæ usum perpetuum, quæ Spiritus Sanctus de legit, atque ipsis scribenda inspiravit ac direxit. Quemadmodum Euangelistæ Christi dicta & facta singula scriptis non tradiderunt: sed quæ saluti nostræ sufficerent, Deo inspirante, consignarunt, Joh. 20. v. 30. 31. & 21. v. 25. Sic dictum Christi memorabile, beatius est dare, quam accipere, quod à Paulo citatur, Actor. 20. v. 35. illud ab Euangelistis nullibi expressum est; et si ex similibus colligi queat. Deinde 1. Cor. 15. v. 6. Christum post resurrectionem simul ac semel esse visum plusquam 500. fratribus, & v. 7. quod postea visus sit Jacobo: quorum neutrum tamen ab Euangelistis describitur. Sic in Veteri Testamento quædam à Mose omissa, quæ in Novo tamen recensentur: ut 2. Tim. 3. v. 8. Magorum duorum, qui Mosis in Aegypto restiterunt, nomina Jannes & Jambres: ut Ionathanis dicta paraphrasis Chaldaæ Exod. 7. v. 11. eosdem ex traditione nominat: & Plinius histor. naturalis lib. 30. cap. 1. cum ait, *Est & alia Magices factio, à Mose & Janne & Jobape Iudeis pendens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem.* In quo ut impie Mosen Magum statuit: sic imperie & Magorum patriam & annorum calculum numerat. Si quis objiciat hæc omissa, ad historiam, non autem ad fidei dogma pertinere: ac propterea diversam esse rationem; Responderi potest, quæ hic narrantur à Matthæo, ad historiam quoque pertinere: neque fidei dogma constitutere, sed tamen ad circumstantiam prodictionis Christi pertinere. Deinde illustris illa Enoch, septimi ab Adamo, Prophetia, epistolæ Iudæ v. 14. ad fidei articulum de ultimo iudicio pertinens; nullibi tamen in Veteri Testamento traditur: sed ut sententiam traditione longa propagatam, & Apocrypho Henochi lib. 10, ut veteres indicant, insertam ac vulgo notam, Spiritus S. Apostolo Iudæ inspiravit, & ea ratione à falsis traditionibus secernendo, sanctificavit. Quod idem in hoc Testimonio Ieremiæ Prophetæ accidere potuit, ut quod traditione acceptum, libroque Hebræo apocrypho insertum, atque ita, ut vulgo non ignotum: per eundem Spiritum Matthæo dictatum, atque ut verum ad Ecclesiæ ædificationem declaratum sit. Quo etiam quidam referunt locum Matth. 2. v. 23. *Nazareus vocabitur;* qui ut existimant, nullibi extet in scriptis Prophetarum; Sed contrarium alijs explicuimus. Atque hæc, servata voce Ieremiæ, sententia prior verisimilis. Posterior vero (quæ etiam ordine tertia est) est, quæ statuit Zachariam Prophetam fuisse binominem, atque etiam Ieremiam dictum. Eamque expositionem tanquam simplicissimam & minimis difficultatibus obnoxiam, lubenter amplectimur. Nam licet Zachariæ alterum nomen, nempe Ieremias, in Veteri Testamento nullibi ei tribuatur; inde tamen non sequitur, eo caruisse, aut vulgo etiam id non fuisse traditione notum, & à Spiritu Sancto, hoc loco, libero delectu nominis positum. Neque homonymia (quasi erroris periculum esset) hic objici potest: quia verba Ieremiæ hic attributa, cum sint non ex altero Ieremia, sed ex Zacharia desumpta, eundem satis indicant, & ab altero Ieremia Prophetæ citra erroris periculum distinguunt. Quemadmodum idem ex aliis similibus ac perspicuis exemplis constat, in quibus pro nomine uno in Veteri Testamento posito, alterum ibidem omissum, pro arbitrio Spiritus S. in Euangeliō est positum: ut binomines fuisse ex circumstantiis appareat. Primum illustre exemplum est Matt. 23. vers. 35. ubi Zachariæ occisi Pater vocatur Barachias, qui tamen non eo, sed altero tantum nomine, Iojada in Veteri Testamento. 2. Chron. 24. v. 21. nominatur; de quo intelligendum esse alterum nomen Barachias, propria illius circumstantia evincit, nempe Filii Zachariæ cedès inter templum & altare; ut in Chron.

niciis traditur, & à Matthæo demonstratur. Alterum exemplum non minus perspicuum extat, Marc. 2. v. 26 ubi idem sacerdos vocatur Abiathar (filio suo Abiathari cognomini) qui 1. Sam. 21. v. 2. & seqq. tantum vocatur Achimelech, ut ejusdem omnino proprii facti, in Marco & Samuele, historia, nempe panis sacri, Davidi ab ipso porrectio, certò evincit. Atque ita nihil etiam absonum est, si Sp. S. similiiter è duobus Zachariæ Prophetæ nominibus, alterum Ieremias pro suo arbitrio delegerit (ut Matt. 23. & Marc. 2.) & adjuncta Prophetia propria Zachariam intelligi ac binominem fuisse, hoc nomine indicet. Atque hac ratione, satis clare, primam hujus loci, de nomine Ieremiæ Prophetæ difficultatem, expeditam arbitramur; scil. quod Zacharias Prophetæ designetur: Superest ut alteram de Prophetiæ & Matthæi convenientia expendamus.

De secunda Questione, an Zacharia Prophetia à Matthæo rectè citetur.

PROphetia autem extat Zachar. 11. v. 12. 13. hoc modo: *& dixeram illis, si bonum videtur in oculis vestris, date mercedem meam; si non, desistite: & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixit autem Iehova mibi, projice eos ad figurum, magnificentia pretii (id est, magnificentia pretium) quo aestimatus sum ab illis: & accepi triginta illos argenteos, & projecies in Domo Iehovæ, ad figuram. Matthæi vero verba quæ ille Prophetæ ascribit, hæc sunt: ἦλετο, & accepi triginta argenteos, pretium aestimati, quem aestimaverunt, à filiis Israël. & dederunt eos ad agrum figuli, sicut constituit mibi Dominus.* Hæc Zacharias & Matthæus Quæ inter se collata, primo intuitu scrupulum non exiguum lectori movent, quomodo scilicet inter se consentiant: id quod Hieron. quoque Comment. in Matth. 27. observavit, cum ait: *Hoc testimonium in Ieremias non invenitur, in Zacharia vero, (qui penè ultimus est 12. Prophetarum) quædam similitudo fertur: & quanquam sensus non multum discrepet, tamen & verba diversa sunt.* Unde ita objicitur; qui verba diversa & diverso ordine proponens Prophetiam citat, ille non fideliter eam citat. Atqui Euangelista Matthæus hoc facit. Ergo non fideliter. Sed negatur propositio: quia citatio non solum Prophetiæ, sed etiam cujusvis sententiae, aut narrationis fidelis esse potest duobus modis: unus est ratione rei & circumstantiæ expressæ: alter ratione rei ac sensus tantum, quæ non minus fidelis est, quam prior: quando scilicet in citatione non additur totidem verbis, & ordine eodem, hæc prædicta: quemadmodum hoc loco Euangelista ait, *Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetam:* non autem ait, quod dictum est totidem verbis & eodem ordine; hoc enim non spectat, nec spectare necesse erat; sufficit enim ei sensum seu summam rei, (ut saepè fieri solet) fideliter referre; id quod etiam fideliter præstigit. Nam primum ait: *accepi triginta argenteos,* quod idem est cum eo quod Prophetæ dixit, appenderunt mibi triginta argenteos, & ut post ait *pretium.* Si quis objiciat à Matthæo dici, *accepereunt,* non autem *accepi;* respondemus (ut doctè Dominus Piscator observat) *ἦλετο* ambigüe dici, & tam posse verti in singulari accepi, quam in plurali acceperunt. Idem quod Matthæus ait; *pretium aestimati quem aestimaverunt,* convenit cum Prophetæ verbis ironicas, *magnificum pretium,* quo *aestimatus sum ab illis.* utrumque enim intelligitur de estimatione venditi & empti à Judæis Dei Filii patefacti in carne. Verba autem sequentia apud Matthæum *à filiis Israël,* durius videntur coherere cum præcedentibus: sed constructione dupli ab interpretibus difficultas tollitur. una est ut cohererant cum voce *ἦλετο* atque ita clarior foret interpretatio, si ei conjungeretur in versione latina hoc modo, *Et accepi à filiis Israël triginta argenteos, pretium, &c.* Altera vero est, ut suo loco manens, cum proximo per ellipsis vocis *τίς quidam* connectatur: quem *estimatione* quidam è filiis Israel: quemadmodum Clarissimo Beza placet. utrumque autem probabile est, & Prophetæ sententiae consentaneum: sed secunda hæc constructio, verba prophetæ magis sequitur, *aestimatus sum ab illis* nempe Israëlitis: quod idem est passim cum

vè cum activa oratione Matthæi, *affimaverunt me quidam e filiis Israël.* Atque hæc de cohærentia versus noni Matthæi. Versus autem decimus est: *& dederunt eos ad agrum figuli;* pro quibus Prophetæ habet, *& projecti eos in domo Iēborœ ad figulum,* eodem sensu. Nam *dederunt*, impersonaliter, Phrali Hebreis usitata, pro datus est, ponitur, ut Luc. 12. v. 20. *auferent animam tuam*, id est, auferetur, & alibi. A Prophetæ enim projectum pretium in templo: & datum deinde ad figulum, ut eo pretio accepto, agrum traderet. Quem sensum confirmant verba sequentia, *sicut constituit mihi Dominus.* Nam ea convenienter cum Dei mandato, quo illud Prophetæ statuit faciendum, cum ait, *projice eos (argenteos scilicet) ad figulum,* id est in templo ad figulum, quemadmodum factum Prophetæ, quo Deo obtemperavit, consequens exponit. Quidam tamen putant, non legendum apud Matth. 20. id est, *dederunt*, sed *is vero dedi;* quod ita legerit Syrus interpres: & aptius conveniat Prophetæ verbis. Veruntamen quamvis hoc doctè dicatur, antecedens tamen solutio nodum etiam solvit, & præterea consensu omnium Græcorum codicum comprobatur: à quo sine necessitate, ad lectionem corrigendam non est recedendum. Cæterum reliqua est primaria difficultas, quomodo historia Matthæi de triginta argenteis acceptis conveniat cum Prophetæ verbis: in primis quod Zacharias narrat, se à Deo accepisse triginta argenteos, & in templo jecisse ad figulum. Atqui Matthæus narrat, id factum à Juda venditore Christi, & non ipsius ad emendum figuli agrum hoc fecisse, sed id consecutum per sacerdotes hypocritas ac superstitiones. Verum solutio ab interpretibus commoda affertur; id quod tandem futurum erat Filio Dei in carne patesfacto, non expressis omnibus circumstantiis narrari, sed summa rei per typum, ac similitudinem quandam Propheticè adumbrari. Deus enim apud Prophetam comparat se Pastor: quod ut pastor pro cura sua mercedem laboris requirere solet: sic fore ut ipse Filius Dei, homo factus, pro impensa sua opera (qua Judæos, verbi sui prædicatione, fideliter pavisset) quasi mercedem ac fructum laboris, resipiscientiam ac fidem reposceret: (ut in parabola vineæ, Matth. 21.) ipsos verò contra ingratos, odio acerbissimo, mercedis loco appensuros adversario ipsius Judæ proditori argenteos triginta. Deinde Judæ proditoris, factum, quo argenteos desperante poenitentia relatos in templo projectit: eo non fine, sed eventu, ut ad agrum figuli, pro eo emendo, deferrentur: illud per simile Prophetæ factum, fuit adumbratum. Neque enim necesse est, ut in hoc typo aut aliis singula minutatim convenient: sed tantum ut summa capita, quæ divinitus intenta ac proposita. Neque tales typi Prophetici sunt insolentes; qui vel extra visionem, vel in visione aliqua de rebus futuris contingunt. Ut in hoc ipso capite Prophetæ vers. 15. ostendit his verbis: *Tandem dixit mibi Iēborœ; sume tibi instrumentum pastoris stulti;* id quod typus fuit futuræ tandem stultæ gubernationis Judææ, ut rectè Clariss. Junius ibidem exponit, & versus ipse 16. sequens ostendit. Sic apud Ezechielem complures Prophetici rerum futurarum typi cap. 3. v. 1. de esu voluminis, & cap. 4. de urbis Hierusalem obsidione; & v. 4. 5. & 6. de cubatione in latus sinistrum trecentis nonaginta diebus, & in dextrum 40. multaque alia ejus generis recensentur. Sic etiam Hose. 1. v. 2. & seqq. jubetur Prophetæ à Deo, ut assumat uxorem scortationum, & natos scortationum, cum omnino scortetur hæc terra adversata Jehovam: Deinde Prophetam hoc fecisse, & ordine ternos liberos ita procreasse, ac nomina rem futuram Judæi designantia iis indidisse: id quod non propriè factum, quia justitia Dei repugnabat: sed in visione Prophetica populi sceleris sunt adumbrata. Sic etiam hoc in loco typo quodam, ac parabola Prophetica, id quod in venditione & emitione Christi erat futurum, ratione pretii triginta argenteorum, & usus illius pretii, fuit significatum: & summam rei è Prophetæ Matthæus fideliter retulit, et si neque eodem ordine, neque eodem verborum numero, nec singulis circumstantiis expressis. Ideoque Matthæus eum Prophetæ locum, cùm ait: *Tunc impletum est id, quod dictum erat per Prophetam fideliter retulit;* quia sensum illius summatis re-

etè expressit, nihilque protulit, quod non typo Propheticè fuerit significatum: quemadmodum ex collatione Matthæi v. 9. & 10. cum Prophetæ verbis atque sententia jam ante probavimus.

Atque hæc strictim, quemadmodum necessitas postulabat, ad hujus etiam secundæ quæstionis solutionem pertinent. Concludimus ergò verè scopum ac sensum Prophetæ Zachariæ expressum: ut quæ rei futuræ non propriam descriptionem continet; sed impro priam; quod scilicet typo ac Parabola Prophetica actionum Dei, & populi Israëlitici atque Prophetæ, adumbratur id, quod Filio Dei, à populi Judaici primoribus, & Juda similiter erat obventurum. Quemadmodum Joh. 19. v. 33. dicitur: Christi crucifixi crura non fuisse fracta: id quod v. 36. factum dicitur, ut Scriptura impleretur; *illius os non confringes.* Id quod primò atque immediate de agno Paschali dictum Exod. 12. Verum nihilominus etiam de Christo, mediata per agnum Paschalem (tanquam typum Propheticum, 1. Cor. 5. v. 7.) adumbrato, prædictum: adeò ut illorum verborum Exodi sensus sit bimembris: primum enim membrum est, agni propriè dicti Paschalis os non frangendum; alterum est, nec Christi eo agno adumbrati. Causa autem cur agni Paschalis os vetitum sit fangi, non alia fuit, quæ ut ea re integritas crurum Christi, divinitus destinata, hac similitudine ac typo significaretur. Unde etiam videmus in hujusmodi typis esse convenientiam partim similitudinis, partim generis: similitudinis, ut agni Paschalis propriè sic dicti, & Christi agni metaph. generis verò, ut adjunctæ occisionis, sine crurisfragio, utrumque communis. Sic etiam Deus Pater, Christi; & Prophetæ Jeremias, Judæ fuit typus, partim similitudine quadam accepte pecunia; partim projectione ejus in templo actione conveniente. Atque hactenus de difficultatis Matth. 27. v. 9. 10. Examine, Reliquum est ut quedam è capite ultimo discutiamus.

*Vindicatio genuina Sententiae Matth. 28. Ac
primum de modo Exitus Christi
è sepulchro.*

Christum à mortuis resurrexisse & è sepulchro exiisse caret controversia: sed quia modus exeundi non est expressus, de eo queritur an sepulchro omnino clauso atque obsignato permanente, per illud corpore suo penetrarit, nec ne. Prius enim contendunt Ubiquitarii: idque probari asserunt, primum rerum serie, quod nulla hic fiat mentio modi resurrectionis, sed tantum suscitati Christi: atque ad factam jam resurrectionem è sepulchro probandum, Angelum removisse lapidem ab ostio monumenti v. 2. & 6. Deinde à facto simili: nam Joh. 20. v. 19. per clausas fores corpore suo repente penetravit in conclave, & discipulis apparuit. Contra verò Orthodoxi hanc corporis Christi per clausum sepulchrum & obsignatum penetrationem meritò negant: quia talis penetratio dimensionum, corpori verè naturali ac solido omnino repugnat: deinde è nullo Sacra Scripturæ loco probatur. Nam historię resurrectionis series, (ut falsò obtendunt) hoc non demonstrat: quia exitus è sepulchro modi alii, naturę corporis integritate servata, esse possunt, quam per naturę solidi corporis repugnantem dimensionum penetrationem. Primus enim est, quod per quam probabile, per Angelum id esse factum, ut v. 2. dicitur: *Et ecce terræ motus factus est magnus.* Angelus enim Domini cum descendisset de caelo, & accessisset, devolvit lapidem ab ostio. Sed objicit Aegid. Hun. (ut etiam Lucas Osianus in Bibliis ad hunc locum recitat) non eo fine lapidem ab Angelo revolutum, ut resurgere posset Christus: sed hoc duntaxat consilio, ut vacuum sepulchrum ostendi posset: Et ratio, quam adducit, hæc est, quod in hac resurrectione declaratus fuerit Filius Dei cum potentia Rom. 1. Sed negatur Consequentia. Nam resurrectio Christi, de qua Paulus agit, est vivificatio illius: quam vi suâ divinâ effecit, ut Joh. 10. v. 17. & 18. cæque ipsum Filium Dei esse demonstravit: exitus verò è sepulchro est consequens resurrectionis à mortuis: quem efficere potuit primum mediata, per Angeli ministerium: ut *Angeli potentiae illius* vocantur, 2. Thess. 1. vers. 7. Ideoque potentiae Christi Filii Dei minime

minimè repugnat, si ad dominii sui ac potentie declaracionem, Ang. lo cœlesti usus sit, tanquam ministro suo, ad lapidem sepulchri amovendum, Deinde etsi Christus ante amotum ab Angelo sepulchri lapidem redivivus è sepulchro exivisset, quod tamen nullà ratione probari potest: inde tamen corporis illius per sepulchri clausi lapidem penetratio non necessariò sequeretur: quia potuit Christus divina sua potentia subito lapidem sepulchri (ut ad exitum viam patefaceret) removere, & rursus adhibere, ac sigillum integratitatem suæ restituere. Cujus rei ab Angelo quoque facta simile exemplum in historia liberationis Petri & Iohannis è carcere appetat, Actor. 5. vers. 19. Quo in loco narratur, Angelum, aperto carceris ostio, eos eduxisse: & v. 23. Carcerem nihilominus manè conclusum quam tutissimè inventum, & custodes astantes. Quare hoc Ubiquitiorum argumentum omnino infirmum est, & rectè vulgo traditur, Christum è sepulchro, lapide per Angelum remoto, exiisse.

Altera similiter adversariorum ratio nequaquam strigit. Nec enim (ut objicere solent) Iohan. 20. v. 19 assertit, Christum per fores permanentes clausas, suo corpore penetrasse: sed tantùm advenisse, τὸν θεόν κατέσκεψεν, foribus clausis, sive cum fores jam clausæ essent. Quibus verbis ab Euangelista declaratur tempus ingressus Christi: non autem modus: quasi fores mansisset clausæ, & per eas corpore suo penetrasset. Verba enim hæc sunt; *Et foribus clausis, propter metum Iudeorum, venit Christus, & stetit in medio:* non autem ait per clausas fores venisse: neque illud fuit necessarium. Potuit enim fores divina sea potentia subito aperire, ut Act. 12. v. 10. Angelo cum Petro procedenti, porta ferrea ultrò aperta, viam in urbem præbuit. Deinde etsi disputandi gratia daretur, manentibus foribus clausis Christum venisse in medium discipulorum: inde tamen non sequeretur, per eas fores solidas corpore suo solido penetrasse, quia alia via esse potuit, nempe ut paries vi divina illius fuerit apertus rursusque conclusus subito, ut minimè animadverteretur, ut de aperto carcere & concluso similianter antea ostendimus. Quare quod Ubiquitarii ex hoc loco velut simili, suam de penetratione lapidis sepulchri intentiam confirmare nituntur, omnino alienum est: quia antecedens eorum est falsa interpretatio, & consequentia quam inde deducunt, etiam infirma.

*Vindicatio Genuina Sententia Difforum Christi, Matth. 28.
v. 18. 19. 20.*

ATque hæc ad illustrationem Matth. 28. vers. 2. & 6. & genuinæ illius de exitu Christi è sepulchro sententiaz, adversus Ubiquitarios vindicationem suffectura speramus: Reliquum est, ut duos præterea eorum errores, de Omnipotentia & Omnipræsentia, humanæ naturæ communicata, confutemus, ac deinde Anabaptistarum contra pædobiptismum argumentum expendamus, ac diluamus. Vtrique enim falsis suis dogmatis patrocinium querunt, ex Apostolorum ad omnes gentes legatione, quæ Matth. 28. v. 18. 19. 20. describitur. Quæ descriptio duabus constat partibus. Prima est nova institutio ministerii Ecclesiastici apud omnes gentes exercendi. Deinde promissio præsentiaz Christi: ut eo stimulo quasi lubentius ac constantius officium peragerent. Institutio autem ministerii illius describitur à fundamento suo, seu causa efficiente, ac ratione primaria; deinde à ministerii partibus. Causa ac ratio institutionis, tanquam per idoneam præfationem, proponitur à Christo v. 28. *Data est mihi omnis iuris potestas in cælo & in terra;* unde v. 19. officium Apostolorum concludit. De cuius loci genuina sententia disceptatur.

Questio est; An ex hoc loco probari possit, Humanam Christi naturam esse omnipotentem.

UBiquitarii hoc affirmant: Orthodoxi verò negant: quod illorum fundamentum sit falsum, & argumentatio ex hoc loco perperam deducatur. Fundamentum qui-

dem falsum est, cum statuunt, quod per uniuersitatem personarum communicatae sunt humanæ naturæ, proprietates divinitatis: ut est omnipotentia, omnipræsentia, omniscientia, &c. ut totidem verbis D. Jacob. Herbrandus in Compendio Theologiae, loco, de Christo, asserit Hoc enim falsum est: quia proprietas communicari non potest. Nam proprium alicui esse seu soli convenire: & alteri communicari, seu non soli convenire, sunt manifestè repugnantia. Deinde proprietates haec divinæ sunt infinitæ, & ipsa Dei essentia ex communione omnium Patrum & Orthodoxorum consensu: ideoque humanæ naturæ Christi non sunt communicatae, quia ea nec infinita est, nec Deus Deinde argumentatio etiam adversariorum, qua ex hoc Matthæi loco errorum suum stabilire conantur omnino vitiosa est. Sic enim differunt: Cui data est omnis potestas in cælo & in terra, ei simul data est inhærens omnipotentia, ideoque est omnipotens. Atqui humanæ naturæ Christi (ipsomet teste) data est omnis potestas in cælo & in terra. Ergo humanæ naturæ Christi simul data est inhærens omnipotentia, ideoque est omnipotens. Verum negatur hujus Syllogismi & propositio & assumptio. Propositio quidem: primùm, quia nütitur falsa hypothesi, quasi, potestas esse non posset sine potentia eam exequendi: cum haec interdum sint separata, ut exempla illustria demonstrant. David enim Saulo Rege vivo, habuit omnem potestatem necessariam ad regnum, utpote à Deo per Prophetam Rex unctus: & tamen potestiam non habuit ante Sauli Regis obitum, sed tum demum eam est consecutus, nec tamen omnem initio: quia ad tempus, decem tribus Israëlitarum Sauli filio paruerunt. Sic etiam humana Christi natura, licet potestate Angelis fuerit superior in statu humilitatis ante mortem: potentia tamen fuit inferior, Hebr. 2. v. 9: ut etiam ab Angelis fuit corroborata: quemadmodum traditur Luc. 22. v. 43. & à Dei auxilio ad tempus (ut pro salute nostra pateretur) deserta Matth. 27. v. 46. Sed post resurrectionem, Angelis ei subjectis, ac glorificata, iis facta est superior, Eph. 1. v. 21. 22. Unde etiam patet vanam esse exceptionem, qua Ubiquitarii uti solent: Si potestas data destituatur sua potentia, tum frustra est: hoc enim non consistit. Nam licet frustra esset, si perpetuo sua potentia ad potestatis executionem destitueretur, frustra tamen non est, quæ ad tempus tantum ea caret: quemadmodum Davidis, & humanæ naturæ Christi exemplis modò demonstravimus. Secundò vitiosa etiam est propositio: quia non est universaliter vera. Nam omnis potestas intelligi potest, vel simpliciter & absolutè: quæ prorsus nulli subest, omnia autem sibi habet subjecta: alia verò relatione tantum, ut quæ potestati alteri subest, & omnibus sibi subditis præst. Ac prior potestas infinita est ac solius Dei propria: cui soli summa in omnia potestas & regnum competit. Posterior verò potestas est subordinata, atque finita: qualis humanæ naturæ convenit, ut quæ potestati divinæ naturæ infinitæ subest atque inferior existit. Ideoque omnis potestas non absolutè, sed relatè tantum humanæ naturæ convenit. Quocirca licet potentiam habeat glorificatus, ut potestatem suam exequatur; ea tamen omnis finita est, non autem eadem cum omnipotentia divinæ naturæ, quæ infinita est, ac propterea communicari naturæ finitæ non potest; quia Deo propria soli convenit, utpote essentia illius, non accidens, nedium commune. Atque hæc de propositionis vitio. Assumptio quoque falso laborat testimonio. Nam Christus non ait hoc loco Matthæi, humanæ meæ naturæ data est omnis potestas; sed mibi; quæ vox non naturalis, sed personam notat, ut Ioh. 8. v. 88. *antequam Abram efficeret, ego sum:* unde non sequitur, ergo secundum humanam naturam: Nam hoc aperte falsum est; sed secundum divinam, utpote quæ æterna, omnino verum est. Sed rursus excipiunt hic adversarii: Christo omnis potestas data, aut quæ Deus, aut quæ homo: non autem quæ Deus, potestas ei data. Ergo quæ homo. Assumptionem ita probant; qui habet per se omnem potestatem: & per se summum est bonum: nullius indigens: ille omnis potestas dari non potuit. Christus, quæ Deus, habet per se omnem potestatem, & per se summum est bonum, idque perfectissimum, nullius indigens. Ergo Christo, quæ Deus, omnis potestas dari non potuit. Sed respondemus,

Primi Syllogismi propositionem esse vitiosam: quia in ea non est sufficiens enumeratio. Nam disjunctio illa habet medium; omnis potestas Christo data est, aut secundum divinam, aut secundum humanam naturam; medium enim seu tertium est, aut secundum utramque. Nam Christo data est ab æterno omnis potestas absolute sumta, seu infinita, quatenus est Deus, per generationem æternam, qua Pater, filium generando, eandem singularem divinam essentiam, ac propterea omnem etiam infinitam potestatem ut Deitati propriam communicavit. Quo etiam sensu dicit Joh. 5. v. 26. *Ut Pater habet vitam in seipso, ita etiam Filius dedit vitam habere in seipso.* Deinde eadem potestas Christo, quâ filius Dei, in tempore data dici potest, per Metaphoram in similibus Scripturæ locis usitatam, quando aliquid dicitur fieri, cum incipit patefieri: ut alicubi monet Augustinus, quomodo nomen Dei sanctificari dicitur, non quod è profano fiat sacrum, sed quod tale patefiat, Mat. 6. v. 9. & sapientia à filii suis justificari, cum justa declaratur, ibid. c. 11. v. 19. & anima Dominum magnificare, cum magnitudinem illius patefacit, Luc. 1. Sic etiam Joh. 17. v. 5. loquitur Christus: *Glorifica me Pater ed glorid, quam apud te habui, antequam hic mundus esset:* hoc est, eam gloriam quæ carnis assumptæ atque afflictæ velo, ad tempus latuit, patefacto. Atque ita patefacta omnis potestas data dici potest, id est, datum esse declarata est: cum liberatus est ab humili naturæ humanæ statu, & Filius Dei declaratus est potenter, per resurrectionem à mortuis, Roman. 1. v. 4. Humanæ verò naturæ, ut antea ostendimus, data est à Deo omnis potestas, non absoluta, atque infinita: sed relata ad creaturas, ac finita: quod scilicet cœli, terræque, Angelorum & hominum Dominus sit constitutus. Itaque potestas Christo data bifariam, primum propriè seu ratione actionis: Deinde impropriè ac metaphorice ratione patefactionis illius. Propriè enim inde à nativitate data est illi ea omnis potestas, quia Christus seu unctus à Deo Patre in Regem, ac Dominum est evenctus, Psalm. 2. v. 1. 2. Actor. 4. v. 26. 27. Metaphorice verò per similitudinem data est patefactione: quia latens illius potestas, ac dominium in cœlo & in terra, resurrectione ac glorificatione declarata est. Quo sensu etiam dicitur, Jesus crucifixus à Deo factus Dominus & Christus Actor. 2. v. 36. non propria actione; nam talis erat ab initio, Luc. 2. v. 11. 26. sed impropriè seu patefactione, cum suscitatus est à mortuis, & amplius cum postea ascendit in cœlum, ac seddit ad dextram Dei, & Spiritu Sancto misso, & collectione Ecclesiæ ex omnibus gentibus omnis illius potestas magis magisque patefacta est. Quare inde etiam prosyllogismi adversariorum propositionem falsam esse appareat. Nam quamvis Filio Dei genito dari non potuit propriè omnis infinita potestas; quia genitus eam habet; potuit tamen ei dari, ac data est, etiam, generatione æterna, quâ Pater Filio suam essentiam divinam ideoque & proprietates essentiales communicavit, ut antè ostendimus. Atque hęc de prima inter Ubiquitarios & nostros ex Matth. 28. v. 18. quæstione.

Secunda Quæstio

Ex vers. 22.

An ex illis Christi verbis, Ego sum vobiscum omnibus diebus usque ad consummationem seculi, recte probari possit, Corpus Christi esse ubique?

Lutherus, & asseclæ illius affirmant; Orthodoxi vero merito negant; quia & occasio sententiæ illorum: & modus probandi sacris literis adversatur. Occasio enim quę eos movit antecedens ac prima, est error (ut vulgo vocant) de consubstantiatione: seu de corporis Christi, in pane & sub pane Cœnæ latentis presentia. Altera vero consequens, est commentum Ubiquitatis, seu omnipresentię corporis Christi, quo dum errorem priorem probare conantur, eundem gerinant. Ac de priori quidem memorabilis est ipsius Lutheri confessio, Tom. 2. edit. Witt. de captiv. Babyl. pag. 66. his verbis: *Dedit mihi quondam, cum Theologiam Scholasticam baurirem, occasionem cogitandi Dominus Cardinalis Cameracensis lib. sentent. 4. a-*

*cuttissimè disputans, multò probabilius esse, & minus superfluum miraculorum ponit, si in altari verus panis, & verum vinum non autem accidentia esse astringerentur; nisi Ecclesia determinasset contrarium: postea videns que esset Ecclesia, quæ hoc determinasset, nempe Thomistica, hoc est, Aristotelica, auctorior factus sum, & qui inter saxum & sacram hærebam, tandem meam conscientiam stabiliri, verum panem verumque vinum, in quibus Christi vera caro, verusque sanguis non aliter nec minus sit, quam illi sub accidentibus ponunt. Hęc ille. Cardinalis autem cujus meminit est Petrus de Aliaco, qui questionibus in sententias, lib. 4. quæst. 6. art. 2. ea proponit. De posteriori vero errore idem Lutherus de Eucharistia tom. 7. Sermone, de Sacramento corporis & sanguinis Christi pag. 337. sic ait: *Nam quamquam nusquam non sit Christus, in omnibus etiam creaturis: & ego illum in silice, in igne, in aqua. addo etiam in laqueo invenire possum; sicut certè inest etiam laqueo; citra tamen verbum illic querendus non est, nec vult ut in flammis, aut in fluctus me ipsum, de scopulo aliquo præcipitem, aut obstruendo collo literam longam ex me faciam.* Ex qua corporis Christi ubiquitatem (quod vulgo minus videtur observatum) etiam Christianorum ubiquitatem deducit, ibid. pag. 336. *Ego docendum prædico, Christum sedere ad dextram Dei Patris sui dominantem omnibus creaturis, peccato, morti, vita, mundo, inferis, & superis, diabolis & Angelis. Hac ubi credideris jam in corde tuo, Christum habes, ita sit ut tuum cor in cœlo sit, non in speciem, aut per somnum, sed plane veraciter; ubicunque enim locorum ille est, ibi te quoque esse necesse est.* Ut autem hanc ubiquitatem corporis Christi adversarii probent, hanc imprimis Christi promissionem, *Ego sum vobiscum,* urgent: sed modus argumentandi vitiosus hic est. Christus dicit: *Ego sum vobiscum omnibus diebus ad consummationem seculi:* Ergo Christus secundum utramque naturam nobis est præsens, & per consequens etiam suo corpore: ac propterea illud est ubique. Negatur enim consequentia: quia nititur falsis hypothesis; quarum prima est in explicacione vocis *ego:* nempe quod quęcunque Christus sibi sub voce *ego* tribuit, ea intelligi debere simpliciter, seu secundum utramque naturam, quod apertè falso. Nam quamvis nomen *Ego*, ut objectant, sit nomen personæ: & tota, hoc est, individua persona *marcas*, divina & humana natura constans, denotetur: inde tamen minimè sequitur, simpliciter, seu secundum utramque naturam esse intelligendum. Nam interdum quidem simpliciter secundum utramque naturam, pro attributi ratione communia accipitur; ut Johan. 8. vers. 12. *Ego sum lux mundi,* & Actor. 9. vers. 5. *Ego sum Iesus:* Sepius verò secundum quid, ratione alterius tantum naturæ, sive divinæ, sive humanæ intelligitur. Divinæ quidem; ut Ioh. 8. v. 58. *Antequam Abramum esset, ego sum:* & 10. v. 30 *Ego & Pater unus sumus,* id, est eadem essentia. Humanæ verò, ut Marc. 10. v. 38. *Potestisne bibere poculum, quod ego bibiturus sum & baptismō baptizari, quo ego baptizor,* Matth. 26. v. 39. *Veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.* Secunda falsa hypothesis est: in expositione phrasis (seu prædictati de subjecto *Ego*) *sum vobiscum;* qualis designaret tantum propriè essentię præsentiam; cum sepius per metaphoram auxilium designet: quemadmodum Genes. 48. v. 21. *Eritque Deus vobiscum,* & Exod. 10. v. 10. *Ita erit Jehovah vobiscum:* & Phil. 4. v. 9. *Deus pacis erit vobiscum.* Quę præsentiam non propria essentię est: nam ita citra discrimen, Deus est cum omnibus creaturis, utpote infinitus: sed de præsentia auxiliis, qua Ecclesiæ peculiariter adest: quemadmodum præsentis auxiliis destitutio, desertio dicitur: quo etiam modo Christus ait; *Deus mihi, Deus mihi, quid me deseruisti?* Deinde quod secundo, ex consequentia prima, Christus nobiscum est omnibus diebus, ergo secundum utramque naturam, colligunt. Deinde, ergo Christi corpus est ubique: similiter vitiosa est hęc consequentia: quia Christus potest merito secundum utramque naturam dici præsens. Primum quia præsentia essentię alicujus est duplex: immediata: sicut Deus, quia essentia illius est infinita, cœlum & terram implet, Ierem. 23. vers. 24. ac propterea immediate ubique præsens, essentia sua nobiscum est, Psalm. 139. v. 8. 9. 10. Actor. 17. v. 27. 28. vel mediata,*

mediata, per vinculum aliquod intercedens: quomodo caput praesens est omnibus membris: quia ab eo separatum non est, sed eadem anima & nervis cohaerens, unitur. Similiter Christus secundum humanam etiam naturam caput suæ Ecclesie, cum ea unum est, Ephes. 5. v. 31. & 32. Unione mystica per eundem Spiritum Sanctum. 1. Cor. 12. v. 20. & 27. qui Spiritus per fidem nos ipsi conjungit. Ideoque licet Christus sit in celo suo corpore, nos vero in terra, hoc tamen unionis vinculo conjunctus nobiscum semper est. Deinde ratione praesentiae auxili etiam adest nobis, quatenus & suæ apud Patrem intercessione, 1. John. 2. vers. 1. semper interpellat pro nobis, Romani. 8. vers. 34. & Hebr. 7. vers. 25. & orat Patrem, ut alium consolatorem det nobis, ut maneat nobiscum in eternum, Spiritum, illum veritatis. Deinde Ecclesiam descendit variis modis: ut cum hostes illius interdum è celo prosternit, ut Paulum Actor. 9. vers. 4. & 5. partim Angelorum ministerio curat, actuetur, Heb. 1. vers. 14. Actor. 5. vers. 19. & 12. vers. 11. Atque ita Christus est nobiscum suo auxilio, secundum utramque naturam, divina natura faciente quod suum est; nempe Spiritus sui efficacia ministros Euangelii idoneos efficiendo, vocando, consolando, & fidem ac charitatem per regenerationem in auditoribus operando, Ecclesiamque totam adversus tentationes atque insultus Satanæ & mundi defendendo: Deinde humana quoque natura faciente quod suum est, partim intercedendo apud Patrem, pro ministerii & Ecclesiae per Spiritum Sanctum propagatione, ac defensione; partim eam, ut ante monuimus, variis mediis, finita etiam sua virtute, Angelis & hominibus superiori, confirmingo. Nam corporis Christi in his terris immediatam praesentiam, & ubiquitatem non posse hoc loco intelligi, analogia fidei evincit, ut Christi dicta ac facta testantur. Dicta: ut Johan. 11. vers. 15. *Gaudeo propter vos, ut credatis,* quod ibi non fuerim, sed camus ad eum; & cap. 12. vers. 8. *Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me vero non semper habebitis:* & cap. 14. vers. 3. *Si ivero, parabo vobis locum, & rursus veniam, & assumam vos, ut ubi ego sum, & vos, sis:* & cap. 16. vers. 28. *Rursus relinquo mundum* (hoc est, terram) & proficor ad Patrem. Idemque facta declarant, quia cum Christus hisce verbis ministerium Euangelii instituit, & praesentiam suam est pollicitus, è terra per aërem susceptus est in celum, & sedit ad dextram Dei, Marc. 16. vers. 19. Nec in terra, sed ibi est in celo, Coloss. 3. vers. 1. 2. Atque ibidem manere oportet ad ultimum diem restitutionis omnium, Actor. 3. vers. 21. ac tum demum inde redditurus, Actor. 1. vers. 11. ut etiam articulus fidei continetur. Denique veritati corporis Christi ubiquitas adversatur. Nam cum ad veritatem corporis humani requiratur distinctio membrorum & capitis, (ut caput non sit in calcaneo, sed suo loco; nec calcaneus in capite, sed suo loco) ea prorsus tollitur, si corpus Christi statuatur ubique, & manifestam contradictionem implicat: ut Christi corpus non sit corpus, imo totum Euangelium de Christi corpore evertit. Nam si ex unione hypothatica oritur necessariò ubiquitas Christi corporis, (ut Ubiquitarii contendunt) inde sequitur, id non solum esse conceptum in Mariæ virginis utero, sed etiam (ne quid amplius dicam) in omnium foeminarum utero; imo non natum esse ex Maria virgine, quia nativitas est ex utero in quo erat, in lucem, ubi non erat, productio: quod ubiquitate corporis Christi positâ omnino negatur. Nam quod ubique est, illud è nullo loco egredi, nec in locum ullum pervenire potest: haec enim sunt repugnantia. Sic omnia humanæ naturæ Christi dicta & facta, non certis tantum locis, sed omnibus ubique contigissent; nec solum in Iudea fuisset crucifixus, nec in unico ligno, sed in omnibus ubique terrarum, imo cruci affigi (quia loci mutationem requirit) non potuisse: neque etiam à cruce auferri: nec sepulchro inferri ac concludi; neque inde etiam resurgere atque exire; ac falsa esset Angeli oratio: *existit, non est hic:* nec reliqua terra, per aërem nube subiectus ascendere potuisse in celum, nec inde redire: quia haec omnia loci mutationem, seu recessum ab uno loco &

accessum ad alium, necessariò notant, quæ ubiquitati repugnant. Nam quod objicare solent, modo naturali seu praesentia locali Christi corpus tantum esse uno in loco: sed modo cœlesti, ac praesentia supernaturali esse ubique seu omnibus in locis, illud contradictionem non tollit, sed confirmat. Fingit enim duos veri corporis propriæ in loco praesentiæ modos contrarios. Nam corpus Christi pro corporis naturalis, & quidem nobis per omnia similis ratione, pro triplici sua dimensione (id est, longitudine, latitudine, & profunditate,) & membrorum vera, ac necessaria, locis diversis positione (ut cerebrum sit in capite, non in corde, nec cor in cerebro) necessariò suo loco circumscribitur. Ideoque idem corpus (ac per consequens, omnia illius membra, atque articulos eorum) omnibus esse in locis, naturæ veri corporis humani, ut quæ distincta est ac finita, clarissime repugnat. Ac propterea modus, quem fingunt, supernaturalis ac cœlestis, mera sunt verba ac merum figuratum: quia non solum diversus est à natura, ac supra eam; sed etiam è diametro adversus naturam; quia idem corpus statuit finitum simul, ac circumscriptum suisque membris loci diversitate distinctum, & nihilominus contra infinitum & incircumspectum, nec suis membris loci diversitate distinctum: adeò ut exempli gratia, cor Christi non solum sit extra cerebrum in corpore medio, sed etiam simul modo cœlesti in cerebro, & singulis corporis membris, quod ubiquitas statuit, ut alia absurdam omittamus. Quare ex hisce satis apparet, ex illis Christi verbis: *Ego sum vobiscum usque &c.* non posse rectè concludi, corpus Christi esse ubique; sed contra, illud ab hac sententia alienum, & simul analogæ Scripturæ, & corporis veritati repugnare. Reliquum est, ut genuinam v. 19. sententiam, adversus Anabaptistarum perversiōnē vindicemus.

Quæstio est,
An infantum Baptismus ex hisce verbis queat confutari?

Ubi primùm extra controversiam est, infantes non Christianorum, Turcarum, Judæorum, aliorumque à professione Christi alienorum, non esse baptizandos: quod à fœdere Dei sint alieni: sed de baptismō infantum ex Christianis parentibus natorum quæstio est, an is ex hac Christi sententia queat confutari. Anabaptistæ quidem hoc statuunt, & pertinaciter propugnant: Contra vero Orthodoxi rectè hoc pernegant, & ad examen argumentationis illorum provocant. Ea autem hæc est; qui doceri non possunt, illi non sunt baptizandi: Ratio, quia doctrina præcedere debet baptismum, teste Christo, *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos.* Atqui infantes doceri non possunt, ob intellectus immaturi imbecillitatem: adeò ut ne discriben quidem dexteræ & sinistre suæ norint, Jon. 4. vers. 11. Ergò infantes non sunt baptizandi, ubi constructio, obiter observanda. Nam vox ιων, gentes, est neutri generis, & pronomen αὐτοῖς eos masculini: quia est, ut vocant σύρις, qua vocis synonymæ genus attribuitur, ut hoc in loco vocis λατ. Qualis constructio est Matth. 21. vers. 28. οἱ δὲ neutro genere, cum quo v. 29. οἱ masculino genere jungitur, & Galat. 4. vers. 19. παιδεῖτε τὰ παιδιά, ubi constructio refertur ad vocem synonymam παιδία. Respondetur autem negatione propositionis bisariam: Primum quia probatione è Scriptura sacra distituitur: Christus enim non ait, *docete, sed μαθητῶν*, hoc est, *Discipulos facite:* ut à quibusdam eruditis interpretibus observatum. Et sane ea voce hoc notari, inductione locorum Scripturæ, ubi ponitur, non minus quam etymo vocis constat: ut Matth. 27. vers. 57. οὐαδήτο τῷ ιστοι id est, οἱ μαθητæ suοι, erat discipulus Christi, ut Johannes, cap. 19. v. 38. De codem Jofephio Arimathæensi expavit. Deinde, Actor. 14. vers. 21. διεβιβλώσαντο τὸ τέλος ἀπειλεῖ καὶ μαθητῶντος Ιωάννης, cum euangelizasset illi urbi, & discipulos fecissent multos. Nam quod interpres, vulgatus & alii, docentes vertunt, illud huic loco minus convenit: quia vox μαθητῶντος tanquam consequens

sequens prædicati Euangeli, à prædicatione ipsa distinguitur Quamobrem vocis hujus uſus non est alias in Scriptura, quam ut significet, *discipulos facere*. Deinde ut Christus non dicit; *docete & baptizate, sed discipulos facite baptizantes, &c.* *Docentes eos servare, omnia que mandavi vobis*: Sic hisce verbis, faciendi discipulos modum, duobus gradibus definit, baptismus & doctrina Christi universa. Ac propterea si verba urgeantur Matthæi, seu ordo eorum, inde potius concludendum, baptismum debere præcedere doctrinam. Si forte objiciatur Marc. 16. verf. 25. & 16. dici, *Prædicate Euangeliū universæ creature (nempè humanae nati iō-χlū,) qui credidit, & baptizatus fuerit, salvus erit*; ac propterea inde sequi quod prædicatio & fides præcedere debent baptismum: illud minimè sequitur, nec solutionem datam infringit: quia Marcus alteram tantum partem faciendi discipulos breviter exprimit, cum ait, *prædicate Euangeliū*, hoc est, doctrinam de Christo, & hominum resipiscientia ac fide: Matthæus verò plenius ac distinctius utrumque modum faciendi discipulos gradatim proponit: nempè primum baptismum, quo infantes obligantur, disciplinæ, simulac capaces erunt, suscipiendæ: Deinde doctrinam Euangeli, quæ fidei in Christum & resipiscientiæ observationem exigit. *Quod autem à Marco dicitur, quis crediderit & baptizatus fuerit, ita ut credendi vocem baptismi præponat: inde tamen non sequitur, fidem necessariò debere præcedere: quia non semper verborum ordine, nativam rerum seriem, & ordinem Euangelistæ indicant, sed promiscuè; ut Euangelistarum in eadem re narranda ordinis diversitas crebra ostendit.* Deinde ne longius abeamus, idem ex ipso Marco cap. 1. v. 4. demonstratur, cum ait: *Baptizabat Jobannes in deserto & prædicabat baptismum resipiscientie.* Si objiciatur, eodem modo dici posse, et si apud Matthæum dicatur: *baptizantes in nomine Patris, &c. docentes observare, quæ præcepit vobis*, ordinem rerum necessariò inde non posse concludi, agnoscimus: at hoc sufficit ad probandum argumentum adversariorum non esse necessarium. Verum ut hæc responsio ad insolentem Anabaptistarum jactationem retundendam idonea est; sic altera deinde responsio, quæ adferri solet, solida: qua scil. etiam negatur propositio, quia ea non est universaliter vera. Quamvis enim vocem *uaditōnū* sumeremus cum plerisque, pro *docete omnes gentes, baptizantes illos*; tamen non juvat. Christus enim hic loquitur, non de infantibus; sed de adultis, qui doctrinæ sunt capaces; & quidem de incredulis à fœdere, & signo ac sacramento illius, (quo fœdus ob-signatur) alienis; qui propterea per doctrinam Euangeli, ad fidem in Christum erant adducendi, ut per eam fœderati facti, baptizarentur: Ac propterea in omnibus incredulis gentibus, tam Judæis, quam reliquis adultis, hanc rationem servarunt Apostoli: In Judæis quidem ad fidem conversis,

Actor. 2. v. 41. *qui libenter sermonem illius acceperunt, baptizati sunt.* In reliquis verò similiter, ut Actor. 8. v. 35. Äthiopi dynastæ primum Euangeliū à Philippo prædicatum est Dei iussu, & baptismum, eo auditio, postulant, post fidei in Christum professionem editam, baptismus est collatus verf. 37. Postquam igitur per fidem facti sunt Deo fœderati, baptismum suscepunt, fœderis & promissionis divinæ sigillum. Ac similiter, liberi ex iis nati, facti sunt fœderati Deo, ut Genes. 17. v. 7. *Ego sum Deus tuus, & seminis tui post te.* Ut enim ea causa fuit, cur Abrahamo adulto circumcisio, liberi illius & posteri infantes, etiam sunt circumcisi: sic eadem causa est, cur adultis parentibus ad fidem conversis, baptismus sit conferendus, & liberi eorum infantes etiam sint baptizandi: quemadmodum ex Apostoli Petri argumentatione ad Judæos adultos proposita, apparet, Actor. 2. v. 38. & 39. *Resipiscite, & baptizetur quisque vestrum in nomine Jesu Christi, ad remissionem peccatorum & accepientis donum Spiritus sancti.* Vobis enim & liberis facta est promissio: Ubi idem omnino argumentum baptismi recipiendi à Petro, commune adultis & liberis, statuitur. Sic enim plenus erit syllogismus: quibus promissio illa est facta à Deo, illi sunt baptizandi: vobis & liberis vestris facta est illa promissio. Ergo vos & liberis vestri baptizandi. Nam quamvis de adultis tantum concludat Apostolus: ob communem tamen rationem, necessariò de liberis etiam concludi potest ac debet. Ac propterea, ex hac Christi de gentibus sententia, *uaditōnū* omnes gentes, baptizantes eos, concludi non potest, infantum Christianorum baptismum confutari: Primum, quia ut ostendimus *uaditōnū* non necessariò hic (imò nullibi in sacris literis certò) significat *docete: sed discipulos facite.* Deinde licet illud non significaret, hic ordo tamem ad solos adultos, eorumque baptismum esset referendus: non autem absolutè universale baptismi subjectum definiretur: quemadmodum antea ostendimus. Veruntamen objici posset contra primam solutionem, Si ea recta esset, tum in adultis baptismus etiam præmittendus doctrinæ & fidei eorum, id quod citra controversiam omnino alienum est. Verum rursus negatur consequentia. Nam quamvis vox *baptizantes* post vocem *uaditōnū, discipulos facite*, priori ordine ponitur: *docentes* verò posteriori, non sequitur tamen, universæ in quibusvis eundem hunc ordinem observandum: quia hoc modo partes officii ministrorum Euangeli, proponuntur, quæ pro baptizandorum ratione diversa, diversum in praxi ordinem postulant: ut scil. in his, qui doctrinæ capaces sunt, doctrina & fides præcedat baptismum: in aliis verò, qui doceri non possunt per naturam, & quia parentibus Christianis nati, Deo fœderati sunt, baptismus, in signum fœderis illius, ad futuram fidem obligans, præcedat doctrinam.

Atque hæc adversus Anabaptistarum errorem dicta.

FINIS EXPLICATI

LOCORUM MATTHÆI.

FRANCIS-

FRANCISCI GOMARI

S.S. Theologie Doctoris & Professoris,

SELECTORUM, EUANGELII LUCÆ *Locorum, (Cap. 1. & 2.)*

ILLUSTRATIO.

RECLARE Irenæus aduersus hæref. lib. 3. cap. 1. ait: *Non enim per alios dispositionem salutis nostræ cognovimus, quam per eos, per quos Euangeliū p̄venit ad nos, quod quidem tunc præco[n]seruerunt, postea verò per Dei voluntatem, in Scripturam nobis tradiderunt, fundamentum & columnam fidei nostræ futurum.* Hæc ille. Ac propterea, in eō declarando, pro modulo nostro, operam nostram conferendam duximus. Nam ut in Matthæo antea versati sumus; ita simile studium in Lucæ Euangeliō (quod non pauca habet singularia) adhibere, nec inutile, neque ingratum fore speramus. Antequam verò telam illam exordiamur, nonnulla de titulo prætexenda. Siquidem duo in eo expendenda occurunt, *authoritas illius, & sententia veritatis.*

De Authoritate Tituli.

QUænitur an ea sit divina, an verò humana? Prius non nulli; Posteriori verò aliis non temerè statuunt: idque probari potest, ex maxima illa brevissimi in ipso limine tituli varietate, quæ in exemplaribus Græcis ad MSS. codices expressis, atque impressis, appareat: Quippe non solum in verborum ordine, sed etiam numero, inter se discrepant. Nam *Haganoensis editio* anno 1521. ita habet εὐαγγέλιον τὸν Λουκᾶν: ut etiam *Basiliensis Bebelii*, anno 1531. cum præfatione *Oecolampadii*: & *Novum Testamentum Roberti Stephani filii*, minori forma in 16. anno 1569. & *Plantini*. Contrà verò in aliis, inverso ordine & voce, n̄ addita legitur; n̄ τὸν Λουκᾶν διαγράψας: ut in laudabili illa *Henr. Stepb.* minori forma, editione 1576. Deinde etiam in reliquis inseritur vox ἀγιος, ut in illustri illa editione Complutensi τὸν Λουκᾶν ἀγιον διαγράψας: & in Nov. Testamenti *Roberti Stephani Patris* ad 16. MSS. codices collati editione, forma majori, & in *Parisensi* Simonis Colinae anno 1534. & in *Basiliensi* *Brillingeri* anno 1558. Quibus aliū ab hisce omnibus diversum, in *Syriac* versione, titulum adjungemus אָנָּבָלְעָן קְרַשְׁתָּא סְבָרָמָן דְּלוּזָן סְבָרָמָן *prædicationis Lucæ Euangeliæ*; quibus verbis etiam annexitur, qui locutus est & prædicavit in *Alexandria magna*. Ex qua multipli varietate tituli, ab opere secreti, satis constare potest, nullum ab Euāngelista titulum operi præmissum: alioqui in illa brevitate, tantam diversitatem, neque descriptores, qui in initio laboris diligentiores esse solent, neque Ecclesia unquam admisissent. Nam si genuinus aliquis ac divinus exstitisset titulus, sine impietate magna, ista verborum additio, detractio, & transpositio, nec fieri, nec ferri potuisse. Deinde si Euāngelista noster in altero suo *Actorum Apostolicorum* libro titulum non præfixit, quid mirum, si huic operi non præmiserit? Non præfixisse autem non solum ex codicū varietate, sed etiam ex editione *Compl.* quæ ex antiquissimis & præstantissimis exemplaribus expressa, patet. In qua hic titulus: οὐάξις τὸν Λουκᾶν τὸν ἀγιον Λουκᾶν. Quis autem credat Lucam Euāngelistam, pro sua modestia, tam insolenti Apostolis & Euāngeliis titulo, se se sanctum nominasse. Quare autoritas tituli Euāngelio huic præfixi, non divina est; sed humana: ut qui non à Luca; sed ab Ecclesia, illud Euāngeliū, ab aliis distinguente, promanavit; ut in reliquis libris sacris accidisse, alibi ostendimus. Cœterū in

tanta varietate, ut simplicissimum, sic antiquissimum hunc titulum initio memoratum abitramur, *Euāngeliū secundum Lucam*. Atque hæc de authoritate hujus tituli: sequitur:

De veritate Sententia illius.

QUum autem hæc veritas nihil aliud sit, quam tituli cum opere, cui præponitur, convenientia; ea, ob communem omnium consensum; non tam probationem, quam declarationem requirit: quæ in partium indicio atque explicatione consistit. Partes autem sunt duæ, prior libri *subjectum*, seu rem, quæ eo describitur, posterior *causam efficiēntem*, seu eum, qui descripsit, complectitur: *Subjectum* est Euāngeliū, seu de Christi nativitate, vita, (id est, dictis ac factis) & morte illius, ac resurrectione, historia, ut *Act. 1. v. 1. 2. scriptor testatur*, & scriptum etiam perspicue demonstrat. Quæ verò ad Euāngeliū vocem & naturam cognoscendam amplius requiruntur, ea *thesibus disputatio* plenè sunt exposita. *Causa* verò *efficiens* indicatur his verbis, κατὰ Λουκᾶν, hoc est, per *Lucam*, ut κατὰ secundum, pro *secundum* interdum usurpari constat: ut non primus author, sed primi minister indicetur: qui Euāngeliū Deo authore descripsit. *Quod* licet post antiquissimum Irenæi, lib. 2. cap. 11. interpretem, *secundum Lucam*, vulgò etiam transferatur, non satis Latinè dici videtur: cum talis vocis, *secundum* significatio, nondum, veterum authorum Latinorum exemplis, confirmata appareat. Ac propterea hoc considerasse videtur Cyprianus, cum vitata istius vocis insolenti abusione, Græcam ita retinuit, Euāngeliū καὶ *Matth.* καὶ *Lucam* &c. lib. 2. sect. 8. aduersus *Judæos*. Tertull. verò aduersus *Marcio*. lib. 4. cap. 2. sensum Latinè ac rectè exprimens, *Euāngeliū Lucæ* appellat ut etiam Ruff. in explic. Symboli. Nam ut Pauli, & aliorum Apostolorum Epistolæ, in eorum titulis, nominantur, non quod earum sint causa principalis (quod soli Deo convenit) sed ministra, quod per eos Deus illas tradidit: sic etiam Euāngeliū *Lucæ* & aliorum eadē ratione nominatur. quemadmodum & Christus libros Mosis *Marc. 12. v. 16.* & *Stephanus Actor 7. v. 42.* librum Prophétarum appellavit.

Ad *Lucam* verò Euāngelistam quod attinet, ejus descriptionem nobis exhibuit primum Hieron. tom. 1. Catalogi Script. Ecclesiasticorum Sect. 17. *Lucas* inquit *Medicus Antiochenus*, ut ejus Scripta indicant, Græci sermonis non ignarus, *Sectator* fuit *Apostoli Pauli*, & omnis peregrinationis ejus comes; scripsit Euāngeliū de quo idem Paulus; *Misimus*, inquit, cum illo fratrem, cuius laus est in *Fuangelio*, per omnes Ecclesias: & ad *Coloff.* salutat vos *Lucas medicus*: & ad *Timoth. Lucas* est mecum solus &c. Deinde Dorotheus Martyr Tyri Episcopus, in *Synopsi*, vitam *Lucæ* Græcè descripsit; quam Rob. Steph. in præfatione *Lucæ* exhibit: ejus hæc sententia est; *Lucas Euāngelista Antiochenus* quidem fuit genere; medicus verò arte. conscripsit quidem Euāngeliū procuratione Petri Apostoli: *Acta* verò Apostolorum procuratione Pauli: peregrinatus enim est cum Apostolis ac maximè cum Paulo. cuius etiam mentionem facit *Apostolus in Epistola*; *Salutat vos Lucas Medicus*: mortuus est Ephesi, & ibidem sepultus. Denique Theoph. quoque in præfatione sua ante Euāngeliū *Lucæ*, vitam il-

lius descripsit. Sed hec sufficiant. Quia in re, certum est ac circa controversiam, duobus locis, ab Apóstolo Paulo, Lucam Euangelistam commendari, Phil. v. 23. 24. *Salutante &c Aristarchus, Demas, Lucas, & oīrēpi uū adiutores mei.* & 2. Tim. 4. v. 11. *Lucas est mecum solus.* Sed an aliis duabus in locis Col. 4. v. 14. & 2. Cor. 8. v. 18. idem intelligatur, judicia doctorum variant. De prior Col. 4. v. 14. *Salutat vos Lucas medicus ille dilectus,* communis penè omnium sententia est, non alium, quam Euangelistam eundem intelligi, ut ex Hieron. & Doroth. antè ostendimus. cui Theodoretus & Theophylactus ad eum locum, aliquique Patres consentiunt. Contra verò doctissimus interpres, alium esse Lucam contendit. Ratio autem illius est, quod Lucas notior fuerit, quam ut opus esset tali indicatione; deinde quod splendidiore elogio fuisse insignitus; puta, coadjutoris, aut fidi saltem comitis, & certaminum participis: ideoque conjicit ipsum tum absuisse. Verùm ea rationis neutrius firmitas est, ut à communī consensu recedere debeamus. Nec enim idcirco statuitur Medici nomen fuisse additum, quasi id opus esset, sed liberè atque opportunè. Nam ut 2. Tim. 4. v. 11. solo nomine contentus Paulus, nihil addidit; sic contra Phil. v. 24. eadem libertate, coadjutoris vocem adjecit: sic hoc in loco vocem medici non importunè conjunxit: non quidem quod opus esset, sed ad gratiæ Dei commendationem. Nam ut Matth. 19. v. 3. sc Matthæum publicanum, ab ante acta conditione (ad misericordiæ Dei professionem) nuncupat; sic Lucam ex Medico corporis, à Deo in medicum animæ vocatum, commodè ad Dei laudem, à priori officio medicum vocat: quemadmodum de Luca Hieron. Tom. 9. in Comm. Epistolæ ad Philem, ait: *Quomodo Apostoli de Piscatoribus piscium, pescatores hominum facti sunt; ita de medico corporum, in medicum est versus animarum.* Deinde etiam non opus fuit, ut insigniori titulo insigniret, puta *Adjutoris*, quum id semel tantum adhibuerit: multo minus *comitis*, & *certaminis participis*, cum id nullibi adjungatur. Denique aliud etiam insigne elogium additum est *& aīam̄d̄, dilectus ille*, nimirum ob pietatem & fidelitatem, ac constantiam in Paulo comitando, adjuvando, & reliquis deserentibus, apud cum permanendo. Qua de re Irenæus advers. hæref. lib. 13. cap. 14. quali etiam periphrasi, inter Apostolos, insignitus est Johannes, Euangelii cap. 21. v. 7. *Discipulus ille quem diligebat Jesus.* Quare conjectura illa de duplice Luca apud Paulum, *Medico uno, & altero Euangelista, & illo cum ad Coloss. scriberet præsente, hoc verò tum absente, omnino infirma est;* neque ex ullo Scripturæ loco probatur. Ad hæc, cum Paulus, ubi certam Lucæ Euangelistæ mentionem facit, Demam ei conjugat, ut Philem. v. 24. Sic se à Dema desertum, conqueritur, eo tempore, quo Lucam fideliter permanere asserit, 2. Tim. 4. v. 11. & ante hanc desertionem, Lucam & Demam Col. 4. adfuisse indicat. Quare quomodo verisimile est, alium Lucam ab Apostolo designari? Concludimus itaque, non immerito, communem Patrum & aliorum Theologorum sententiam, in hujus loci explicatione, retinendam.

Supereft, ut etiam non nihil differamus de posteriori loco 2. Cor. 8. v. 18. *missimus autem una cum illo fratrem, cuius Laus est in Euangelio, per omnes Ecclesias.* Quæritur enim an hac periphrasi Lucas Euangelista, an verò alias designetur? judicia enim interpretum sunt diversa: Quidam veterum Patrum Lucam Euangelistam intelligunt, ut Chrysostomus testatur. Idemque postea asseruit Hieronym. Catalogo Script. Ecclesiasticorum in fine operis: & Theoph. 2. Cor. 8. & alii complures. Contra verò Chrysost. & Theodore. Barnabam describi arbitrantur: quam sententiam multi sequuntur. Sed tamen priorem non solum esse antiquiorem, sed etiam magis consentaneam, collatis argumentis, omnino existimamus; quia hæc descriptio commodissimè Lucæ Euangelistæ attribui potest, quoniam ei ad amissim convenire res ipsa indicat; Barnabæ verò nequaquam. Nam 1. hoc certum est, Lucam Pauli fuisse comitem & adjutorem constantem cum hanc Epistolam scriberet: ideoque ad Corinthios mitti potuit: Barnabas verò jam exacerbatus, antea à Paulo discesserat, Actor. 15. v. 39. neque ullibi Pau-

lo postea adfuisse scribitur. Neque obstat, quod 1. Cor. 9. v. 6. sui & Barnabæ meminit, quod gratis Euangelium annuntiarunt; hoc enim non dicitur de præsenti: sed deabsente, ratione antecedentis cum eo peregrinationis Actor. 13. v. 4. loquitur. Quemadmodum etiam de se & reliquis Apostolis, licet absentibus, agit, 1. Cor. 9. vers. 5. Deinde ille, de quo 2. Cor. 8. fit mentio, dicitur missus à Paulo: id quod Lucæ probè convenit, ut etiam antiqua & recepta Epistole illius subscriptio hoc testatur.

Barnabam verò à Paulo unquam missum, aut mitti potuisse, minimè probabile est: utpote, qui ob præclaras Spiritus Sancti dotes, maximi apud Apostolos fuit habitus, Actor. 11. vers. 22, 23, 24. neque re ipsa Paulo fuit postpositus, vers. 30. & cap. 12. vers. 25. & 13. 1. & 27. & 14. vers. 12, 14, & 15. 2. vers. 12, 25. Deinde quod additur; *fratrem illum, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias,* de Luca Medico intelligi potest, qui sicut propter Euangelium, cum Paulo prædicatum, multis Ecclesiis erat celebris (quod etiam de Barnaba dici potuit) per omnes tamen Ecclesiæ laudem illius viguisse, ob scriptum ac propagatum Euangelium, minimè dubitandum; id quod de laude Barnabæ dici potuisse, non videtur verisimile: ut qui non Euangelium scriperit, & nonnullis Ecclesiis adhuc ignotus esse potuerit. Neque enim obstat locus 2. Cor. 8. v. 19. qui Chrysostomum permovit, quo dicitur de eadem fratre, *Nec id solum, sed etiam suffragio delectus est, ab Ecclesiis, sociis peregrinationis nostræ, cum hac beneficia, quæ administratur a nobis ad Dei gloriam.* Nam ea Pauli verba Lucae rectè tribui potuerunt, quia cum esset fidissimus, ac compertus Ecclesiis, peregrinationum Pauli comes, ipsiq; charissimus, prudenter ab Ecclesiis ad Eleemosynam, quam collegant, Hierosolymam perferendam, delegari cum Paulo potuit: non minus quam longè antea, primam Ecclesia Antiochenam collectam suam pecuniam, per Barnabam & Paulum ibidem præsentes, Hierosolymam miserat: quod tempore deferendæ Eleemosynæ (de qua 2. Cor. 8. agitur) ob Barnabæ separationem à Paulo, aliasque quas antè attulimus rationes, fieri non potuit. Nec majoris sunt momenti rationes, quas profert Theod. Prima enim hæc est, quod Barnabas Antiochiae, ab Ecclesiæ Prophetis & Doctoribus, Spiritus Sancti jussu ad opus destinatum, cum Paulo missus sit. At inquam legatio & societas Barnabæ & Pauli, tempore & scopo, atque opere, ab hac legatione differt: quia illa facta est, ante Barnabæ à Paulo separationem, cum adhuc simul essent Antiochiae. Deinde nec ad deferendam eleemosynam ad Ecclesiam Hierosolymitanam missi sunt; sed ad ministerium prædicationis Euangeli extra Iudeam, ut operis executio, Actor. 13. & 14. & conclusio cap. 14. v. 25. & 26. demonstrat. Hæc verò legatio, de qua Paulus agit, in objecta sententia 2. Cor. 8. v. 19. post separatum à Paulo Barnabam, facta est; deinde non ad prædicandum Euangelium, sed ad ministerium perferendæ Hierosolymam eleemosynæ destinata, 2. Cor. 8. v. 19. Altera verò Theodorei ratio est, quod Barnabas fuerit Pauli, in legatione Hierosolymam, socius; eique & Paulo ab Apostolis pauperum Ecclesiæ Judaicæ memoria commendata. Verum hoc à Scopo alienum est, qui hic spectandus. Nam illa legatio facta est ante separationem, cum uterque esset Antiochiae, unde ad Concilium Hierosolymam missi, non autem ad eleemosynam deferendam, Actor. 15. v. 2. & ibidem pauperes suæ Ecclesiæ Jacobus, Petrus, Johannes Paulus & Barnabæ commendarunt, Gal. 2. v. 10. Ex quo non sequitur, eos illud simul, in commendandis & perferendis eleemosynis, postea præstitti. Neque hoc Paulus, de utroque, loco illo ad Gal. sed de se tantum subjicit, *quod etiam studi facere.* Nec immerito, quia cum ab hac legatione Antiochiam essent reversi, Actor. 15. vers. 30. & Petrus ve nisset Antiochiam, & non ob dogma, sed ob imprudentem simulationem (in quam etiam Barnabam pertraxerat suo exemplo) à Paulo esset reprehensus, Galat. 2. vers. 11. & 13. post aliquos dies, Paulus & Barnabas, oborta offensione, alter ab altero discessit, Actor. 15. vers. 36. 39. & 40. Quod vero quidem Silam notari conjiciunt, non est verisimile, quia etsi in multis Ecclesiis ejus fuerit laus celebris,

celebris, non tamen probari potest, quod in omnibus, ut de Luca 2. Cor. 8. dicitur: deinde licet initio Silas, cùm Paulus Corinthum venit, ei adfuerit, Actor. 18. v. 5. non tamen ibi cum eo manisse dicitur, cùm Paulus annum & sex menses ibi manserit, v. 11. Huc etiam accedit, quod neque postea ullibi inter Pauli comites recenseatur, cum illi tamen nominatim exprimantur v. 18. & Actor. 19. v. 22. & 20. v. 45. ac propterea Silam Paulo tum temporis non adfuisse, cum postea ad Corinthios, primam conscriberet Epistolam; multo minus cum secundam per fratrem (cujus laus in Euangelio dicitur fuisse per omnes Ecclesias) mitteret. Concludimus igitur hanc Pauli 2. Cor. 8. v. 18. & 19. sententiam de fratre illo, cuius laus in Euangelio, per omnes Ecclesias, non Barnabæ, nec Silæ, sed Lucæ convenire; nec de simplici Euangelii prædicatione, sed de Scriptione intelligendam: quo modo hæc Pauli sententia, ad Euangelii Lucæ divinam authoritatem commendandam pertinet: id quod plenius erat explicandum. Atque hæc de *tis-
tuli Euangelii Lucæ autoritate, & veritate.* Nunc, Deo propicio, de Euangelio agemus: ac primùm.

De prefatione Luca Euangelii.

Absoluta hujus libri inscriptione, sparsim librum ipsum explicandum aggrediemur. Quum autem universalis hujus operis *prefatione*, & *re tractatione* constet; à prioris, pro modulo nostro, examine, ob illumrem illius difficultatem atque utilitatem, ordiemur: quæ prioribus quatuor versibus continetur. Eaque in re, Lucas à reliquis Euangelistis differt; quod illi præfatione hujusmodi careant, & à re ipsa, initium sumant. Nam quod Matth. cap. 1. præmitit, *liber generationis Jesu Christi, Filii David &c. & Marcus cap. 1. Principium Euangelii Jesu Christi;* Præfationes quidem sunt, verum non universales totius operis, ut hic apud Lucam, sed particulares primæ partis, ut connexio sequentium declarat; hujus autem differentiæ origo non ab aliqua necessitate, sed à libera Spiritus Sancti voluntate dependeret. Nam ut ci placuit in reliquis Euangeliis hujusmodi præfationem omittere; sic hoc in loco liberè atque utiliter adhibere voluit; ut ex partium explicatione constabit.

Præfatio enim *occasione* & *causa* hujus libri complectitur.

Occasio autem est multorum, in Euangelii de Christo compositione, infelix, ac periculosus conatus: qui primis duobus versibus proponitur, & exponitur his verbis: *Quoniam multi aggressi sunt, componere narrationem eorum rerum, quarum plena fides nobis facta est, prout tradiderunt nobis, qui à principio avibus spectatores ipsi & ministri fuerunt uero;* quæ paucis explicanda. Ac 1. certum est, occasio, ad scribendum à Luca Euangelium datæ, authores à numero indicari, cum ait, *multi*: sed illud ambigitur, quinam intelligentur è voce. Plerique adversarios veritatis esse censent, qui malitia ac veritatis odio, ut hærefes suas stabilirent, sub Apostolorum nominibus Euangelia supposuerint. Verum hoc non est satis verisimile, quia alioqui Lucas eam malitiosam, noxiamente impietatem tam leviter non notasset; sed pro officio, & ad seductionis fugam necessariam, graviter accusasset. Quare alii non de malitiosis atque hæreticis accipiunt; sed de imprudentibus veritatis fautoribus, qui præmaturè atque imperito veritatis Euangeli propagandæ Zelo, movebantur. Occasio autem, ab illis data auctoribus, est conatus infelix in componenda Euangelii historia, sine Spiritus Sancti inspiratione ac directione. Idque descriptione hac notatur, cum ait: *componere narrationem eorum rerum, quarum plena fides facta est nobis,* (nempe ab Apostolis, ut sequentia exponunt) *prout tradiderunt, qui à principio spectatores ipsi, & ministri fuerunt uero.* Res enim quas Apostoli tradiderunt est Euangelium, Matth. 28. v. 19. 20. Marc. 16. v. 15. & 20. Conatus autem indicatur, cum ait: *ἐπιχείρους: ἐπιχείρουν enim propriè significat in manus sumere, seu manum admoveere, & inde conari seu incipere, aggredi.* Cum autem conatus sit duplex, vel felix quum ei propositus scopus respondet, eventu; vel infelix, cum nequaquam eventus succedit, talis hoc in loco intelligitur,

quemadmodum partim hac voce innuitur: quoniam effec-
tum conatus seu aggressionis reticetur: quemadmodum in reliquis duobus locis (ubi eadem vox tantum occurrit) Actor. 9. v. 29. *ἐπιχείρησαν conati vel aggressi sunt eum interficere.* & 19. v. 13. *ἐπιχείρησαν ὅρκον, conati sunt nominare,* irritus utrimque conatus designatur: partim vero oppositio Lucæ, hoc in loco id ipsum indicat, cùm rerum illarum, de quibus conati erant scribere, certitudinem non illis, sed sibi aliisque similibus attribuit: *non enim ait conatis &c. quarum plena fides facta est ipsis aut in ipsis, sed in nobis, id est, in animis nostris seu nobis: nec ait: prout tradiderunt ipsis, sed nobis; utrūque eos Euangelii Scriptores, à se, aliisque rectè institutis, segregans; ut qui res ad Euangelium pertinentes nondum rectè edoceti, temerario ausu describere aggressi essent.* Atque hæc de prima hujus punctionis parte, nempe *occasione scriptio* hujus libri.

Altera vero pars *causas scriptio* continet, efficientem ministram, & materiam subjectam, deinde formam externam, & cum objecto finem. *Efficiens causa*, à qua origo rei est, proponitur cum remota, tum proxima. Remota est, quæ ad scribendum movit, estque 1. doctrinæ Euangeliæ ab Apostolis traditæ v. 1. & 2. & à Luca animo accurate accepta cognitio v. 3. quæ vox ταξιδεύει hic notat. Nam ut propriè *consequi* significat, sic ab actione corporeæ ad animali translata, metaph. *cognoscere*, seu intellectu *consequi* generatim notat (sive res sit tacilis sive difficilis) ut etiam *consequi*, atque *assequi*, simili metaphorâ, Latinis dicitur. De qua significatione plura Budæ. in Comm. Græcæ Ling. & Henr. Steph. in Thes. exemplis illustribus comprobant. Quemadmodum etiam 2. Tim. 3. v. 10. accipitur. Unde ιπταγμένη & contrarium θυμογενεῖτην. Aristot. Eth. 2. cap. 7. Cœterum, ex hac Lucæ sententia, error eorum convellitur, qui Lucam unum, ex 70. Christi discipulis fuisse (quos Apostolorum discipulos non fuisse certò constat, quod Lucæ hic tribuitur) afferunt, ut Epiph. hæref. 20. deinde eorum etiam error, qui Lucam Pauli discipulum statuunt, ut Tertul. advers. Marc. lib. 4. cap. 5. & à Paulo genitum, id est, ad Christi notitiam conversum affirmant, ut Hieron. in Esai, cap. 60. sub finem. Deinde ad hanc ab Apostolis acceptam, accuratam ac universam Euangeliæ notitiam, additum *proxima causa efficiens*, scribendi propositum, cum ait: *Visum est etiam mis* (ut à multis illis factum, sed aliter) *scribere*, nempe ea omnia, quæ accurate de Euangeliō sum consecutus; hoc autem notari, ex connexione cum antecedentibus, & ex vers. sequente quanto apparent. Atque hoc modo scripti hujus causa altera, nempe *materia subjecta*, seu res quam describit, nimurum Euangeliū indicatur: & quidem non mutilem, neque alienis insertis corruptum, ut ab aliis factum, sed integrum & sincerum, cum ait *omnia*. Qemadmodum etiam cum tertiam causam nempe *formam externam*, seu tractandi modum indicat, voce κατὰ ὄρδινα, nam ἔξι adverbium ab ἔχοντι hæro derivatur, ut à doctissimis rectè observatum: sic ex propositione γι secundum & adverbio ἔξι, id est, ordinatum, compositum, propriè significat coherenter (ut etiam Clar. Beza notat) id est, ordine; ut etiam Actor. 18. v. 25. *ordinem autem*, si primarias Euangeliæ partes consideremus (puta *Prædecessorū Christi historiam*, ac *Christi conceptionem, nativitatem, vitam* (dictis factisque constantem) *passionem, mortem ac resurrectionem*) egregie observavit: licet historicorum more, in particularibus quibusdam, ordinem, sine rei jactura, nec inutiliter neglexerit: cum illud, ad scrutationem & collationem Scripturæ, sit instar stimuli. Atque hæc de hujus libri forma externa seu tradendi modo: Cui cum objecto finis postremo conjungitur. Objectum, seu is ad quem liber hic scriptus ac destinatus est, suo nomine, & dignitate, explicatur, *nomen est θεός οὐ*, quæ vox ex etymate, *Dei amantem* notat; unde, pro substantivo ac proprio nomine, interdum accipitur. Atque ita hoc in loco & Actor. 1. v. 1. sicut epitheton adjunctum evincit; non autem pro quovis Christiano, ut quibusdam etiam veterum placuit, intelligitur.

Dignitas vero hujus Theophili ex epitheto patet, cum *zegeus* vocat. quæ vox *fortissimum* seu *optimum*, & *dignitatem* *potentem*

pollentem notat, ac magistratum gerenti attribui solet. Quemadmodum praevidibus Romanis, ut Felici, Actor. 23. v. 26. & 24. v. 3. & Festo cap. 26. v. 25. quo modo etiam apud Romanos Candidati, *boni viri* (ut Seneca ostendit Epistolarum lib. 1. epist. 3.) & magistratum adepti, *optimates* olim dicti, ut Baronius annal. lib. 1. anno Christi 58. sect. 33. observat. Atque ita ex hoc epitheto colligitur, Theophilum suisse virum singularem, & quidem dignitate ac potentia praestantem; atque ut ex seqq. patet, in religione Christiana recte institutum: ideoque ut Acta Apostolorum, sic etiam Euangelium suum eidem prudenter inscripsit, ac misit, ut ad custodiam autographi, & ad Exemplarium ex eo propagationem sinceram inter fideles, ob pietatem ac potentiam, valde idoneum: adeo ut hoc modo, dum ad unum scripsit, ad omnes (ut Tertull. de similibus scriptis alicubi loquitur) scripsisse merito (si usum communem spectemus) dici possit: ut finis communis (licet unius meminerit) ostendit. *Finis enim seu causa, cuius gratia hoc Euangelium Lucas conscripsit, & ad Theophilum misit, exprimitur v. 4. cum ait, ut agnoscas earum rerum, de quibus natum sis, auctoritas.* Quæ dictiones, ad rei intelligentiam, paucis explicandæ. Ac prioris quidem origo est ab *in sono*, unde *in sonis* (ut Henr. Steph. in Thes. Græc. Ling. notat) propriè significat *in sono*, & per Synced. generis pro specie *dico, indico*, ut 1. Cor. 14. v. 19. & *in sonis voce disco*, ut generatim Actor. 21. v. 24. *nat. χριστου μει ου*, ut vulgatus reddit, *audiverunt de te*, Beza. *fama percepit de te*. In reliquis verò locis Novi Testamenti *τη̄ εξοχη̄*, ad primam in religione, viva voce, institutionem refertur: ut Actor. 18. v. 25. *κανγχιστος* vulgatus *edocet* Beza expressius *initiatus*. & Rom. 2. v. 18. Calat. 6. v. 6. in quibus locis melius *initiari*, aut *voce eruditiri* (ut etiam hoc loco) exprimeretur, quam à vulgat. & Beza factum est. Nam quod noster interpres, & alii transferunt, hic in hoc Lucæ loco, *auditione accipere*, illud tanquam nimis generale minus videtur convenire. Proprius accedit vulg. interpres, *de quibus eruditus es; accommodatus verò erit, de quibus voce eruditus es*. Hæc de prima dictione.

Altera deinde dictio consideranda est, nempe *αφαίλειν*: cuius origo est *ἀφάντων*, *Labi facio, evertō* (unde *αφάντη lapsus*) & per Metaph. *fallo*, sic inde compositum nomen ex privativa part. *α, αφαίλειν firmus*, & fallaci ac dubio opponitur. Actor. 2. v. 3. 4 & 22. v. 30. unde *αφαίλειν firmitas, α fallacia immunitas*: hinc vulgatus interpres & post eum Beza, *veritatem* hoc loco transfert, Erasmus verò *certitudinem*, codem ferè utrumque sensu. Atque hoc modo Lucas Euangelii sui viritatem, ac certitudinem à fallacibus multorum Euangeliis, quorum initio meminit, discriminat: nimirum ut eo Theophilus instructus, in percepta ab initio veritate, adversus fallacias aliorum præmunitus, constanter persisteret. Qui finis non solum Theophilum spectat: sed etiam omnes fideles, pro natura Euangeli, Johannis 20. v. 31. & totius Sacrae Scripturæ scopo, 2. Tim. 3. v. 16.

Atque hæc quidem de præfatione (quæ occasione, & causis libri constat) diximus. Quia verò duarum Græcarum vocum, videlicet *τὸν λόγον* v. 2. & *αφαίλειν* v. 3. significationem non satis explicuimus, sed ad finem distulimus: neque etiam descriptionis hujus Euangeli, cum tribus aliis collati, tempore, quicquam monuimus; illud jam non utiliter, ac ad pleniores ac certiores veritatis notitiam, examinari posse, ac debere, arbitramur.

De sensu vocis τὸν λόγον v. 2.

VOX τὸν λόγον Sermo, diversas habet in Sacris Literis significaciones, eaque occasione, hoc in loco, variè ab interpretibus explicatur. Quidam *de persona Christi*, ut Ioh. 1. vers. 1. & 14. & r. Ioh. 1. v. 1. & 5. v. 7. & Apoc. 19. v. 13. alii verò aliter: ac, plerique de Euangilio axponunt: quod similiter *κατ' εξοχη̄* ita appellatur, Actor. 8. vers. 4. & 11. vers. 19. & 14. vers. 21. & 16. vers. 8. quidam tamen generalius *rem* interpretari malunt, ut objecta quadam incommoda vitent facilius: ut sit idem, quod v. 2. *τεσιγνατα* Hebræorum more, *τριπλούς* *verbū* pro re usurpa-

tur: ut etiam vox *λόγος*, id est, rerum vers. 4. & cap. 2. vers. 15. *videamus τὸν λόγον* *verbū illud*, id est, rem illam dictam. Prima autem sententia est Patrum, ut Orig. & Ambros. ad hunc locum, & Athan. Oratione 3. contra Arianos; quam non immeritò amplectimur: ut rationes fidem faciunt: quia illa hujus loci circumstantiis ad amissim consentit: Reliquæ verò duæ iisdem repugnant. Nam revera Apostoli ab initio, quo Christus Propheticum hoc munus exercere coepit, ipsi adserunt, Ioh. 15. v. 27. & quidem illius *αὐτόν*, spectatores ipsi, qui suis oculis ipsum spectarunt, & ministri ipsius fuerunt Luc. 6. v. 13. Actor. 1. v. 3. & 4. vers. 20. & 10. vers. 39. & disertissime, 1. Ioh. 1. v. 1. contra verò Apostoli non fuerunt Spectatores sermonis Euangelii, neque etiam esse potuerunt: quoniam naturæ illius repugnat; sed fuerunt auditores, ac deinde præcones. Sed objicitur, *videre* per Catachresin *pro audire* non nunquam accipi: Quemadmodum Exod. 20. v. 18. & *populus videbat tonitrua, & lampades*; ac propterea etiam hoc in loco recte dici potest, Apostolos suisse spectatores Euangelii, pro eo quod est auditores. Verum hæc difficultas tollitur duabus modis. Primò, negatione Consequentia, quia licet verbum Hebraicum, ea significatione, in Exodo acciperetur, non propterea sequitur, in Græco verbo idem valere; multò minus in nomine composito *αὐτόν*, de quo hic quæstio est. Deinde negatur etiam antecedens: nec enim verum est Exod. 20. *Videre pro audire* usurpari per abusum vocis, sed per Synced. Speciei pro genere, pro *sentire* seu *experiri*. nam vox ea apud Mosem *videbant*, non solum de tonitruis, sed etiam de lampadibus similiter dicitur; tonitrua audiebant, lampades videbant, utraque verò communiter sentiebant id quod *videndi* oce per catachresin Syncedoch. notatur. quo etiam modo dicitur Ioh. 8. vers. 51. *mortem non vedebit in æternum*, & Luc. 2. v. 26. *videre mortem* pro *sentire* & *experiri*: quemadmodum etiam in alia sensus specie Luc. 9. vers. 26. *gustare mortem* simili Syncedochē dicitur. Quare firmum perit argumentum propositum, spectatores ipsos τὸν λόγον, non posse intelligi, auditores sermonis Euangelii. Neque eo excusari potest, si dicant: *vocem αὐτόν* ad miracula referri; *ἰπέται* verò ad Euangelium: quia illud, ipsa vocum constructione confutatur; quæ hoc modo convellitur. Nec enim ulla hic miraculorum, ad quæ relationem habere possint, facta est mentio. Sed constructione perspicua τὸν λόγον vox, ad utrumque, cum spectatores tum ministros refertur. Ideoque non Euangelium de Christo, sed ipsum Christum significat. Atque ita secunda hujus vocis interpretatio corruit. Quemadmodum & tertia; quæ *sermonem* per Hebraismum *rem* interpretatur; seu ea, quæ ab Apostolis tradita, & quorum fides facta, hoc enim cum Lucæ verbis non consentit. Nam primum dicuntur Apostoli suisse Spectatores sermonis: atqui Apostoli præcipuum rerum, quæ ab ipsis traditæ, & quarum fides ab iis facta est, non fuerunt spectatores: utpote *conceptionis*, *nativitatis*, *mortis* (nam solus Johannes adiuit, Joh. 19. v. 27.) & *resurrectionis* Christi, nec etiam doctrinæ Christi, quæ videri non potuit. Deinde Apostoli dicuntur suisse sermonis hujus ἵπεται ministri, id est, illi subserientes, ac causa adjuvans. Atqui neque rerum earum, quarum certa fides facta est per Apostolos, (quas sermone notari putant) Apostoli fuerunt ministri; quia sine eorum opera ac ministerio, Christus conceptus, natus, vixit, docuit, miracula suâ divinâ potentia edidit, passus est, &c. ac propterea per *sermonem* hoc in loco res, seu ea, quæ ab Apostolis tradita, intelligi nequeunt. Sed objicitur, neque primam etiam sententiam suâ carere difficultate; adeo ut etiam egregii interpres inter nos, eā commoti, non primam, sed secundam accipientes, nutrient atque hærent Agnoscamus sāne: sed ratio, quæ eos commovit, omnino infirma est; si quis, rectâ lance, accuratè expendat. Ea enim hæc est; quod præter hunc locum Luc. 1. nullus alius in utroque illius libro extet, in quo λόγος nomen, Christum significet: ideoque neque hic ita accipi posse. Verum negatur primò Consequentialia, quia nulla causa est necessaria, cur non possit aliqua vox una significatione, uno tantum libri loco usurpari: in reliquis verò omnibus aliud notare. Deinde contrà ipsa experientia Scripturæ, eam hy-

eam hypothetica confutat. Quod vel duobus illustribus exemplis demonstratur. I. Ex Matth. 8. v. 22. ubi mortui, Metaph. infideles, in prima parte sententiae, significant: in priori vero & reliquis Euangelii illius locis, aliter usurpatur. Alterum exemplum est ex ipso Luca, & quidem in eadem voce ἀλλα, de qua disceptatur. Nam cap. 16. vers. 2. rationem ac modum administrationis notat: non autem alibi in Euangelio: neque in Actis. Nam et si quod hic dicitur διδός τὸν ἀλλα. & Actor. 19. v. 40. εἰπεῖς αλλα. Phrasim conveniat, sensu tamen differt, quia prius Luc 16. rationem administrationis: posterius vero causam notat. Hisce addi potest, quod eadem ἀλλα vox à Luc. Actor. 20. v. 24. peculiari significatione usurpatur, cum ait, ἡλέτε λόγουνας ubi recessum seu curam notat, ut vulg. interpres, nihil horum veror. Eras. nihil me moveat, Beza nullius rei habeo rationem: nec ullibi præterea hac significatione utitur. imò in eadem Phrasi Actor. 1. v. 1. ἀλλα ἵπποναν οὐρανον, sermonem feci, per Syncd. generis pro specie, librum feci, denotat. nec tamen alibi, in Luca, eo sensu, ἀλλα vox existat. Quare objecta difficultas confutata est. Accedit deinde (licet non sit necessaria, sed ad ubiorem scripturæ intelligentiam accommodata) altera etiam responsio, negatione antecedentis: quia vox ἀλλα à Luca, in Actis, pro filio Dei, Christo, similiter accipitur, cap. 20. v. 32. commendo, inquit, vos Deo, & τῷ ἀλλα sermoni gratiae ejus, qui potest superstruere, & dare vobis hæreditatem cum sanctificatis omnibus. Nam quod, communis interpretum sententiæ, vulgo de Euangelio interpretantur: quod alibi etiam sermo gratiae, per periphrasis interdum vocatur, ut Actor. 14. v. 3. illud, ex hujus loci sententia, duabus modis, refelli potest: quia & adjunctum, & effectum sermoni gratiae attributum, ei adversatur. Adjunctum quidem, quia Sermoni gratiae, de quo hic agitur, fideles commendantur: Euangelium vero contra fidelibus commendatur, ut 1. Tim. 1. v. 18. cum 2. Tim. 2. v. 2. ac præterea sermo gratiae, hoc loco non Euangelium, sed Christum notat: ut hac ratione evincitur. Cui altera accedit ab effecto. Eſſetum enim sermonis gratiae hic statuitur, quod possit superstruere, & dare nobis hæreditatem &c. Id quod Christo omnino convenire, perspicue constat: ut potè qui nos (ut & totam Ecclesiam) super se, (ut vero Ecclesiæ fundamento Eph. 2. vers. 21. & 4 vers. 12.) struit, ac conservat, Matth. 16. v. 18. & dat nobis hæreditatem, id est, vitam æternam, cum sanctificatis omnibus, Euangelium vero nos non superstruit Ecclesiæ fundamento: sed instrumentum est Christi, quo nos sibi superstruit: neque hæreditatem illam nobis dat. Nam licet Euangelium, sit instrumentum fidei, per quam vita æterna datur: Christus tamen is est, qui eam nobis dat, Col. 3. v. 24. Ioh. 6. v. 33. & 10. v. 28. Neque obesse potest, quod hic vocetur sermo gratiae ejus; quia ita Christus ab effecto describitur, quod gratiae Dei causa sit. Quemadmodum etiam 1. Ioh. 1. v. 1. idem ἀλλα & ζωή Sermo vita citra controversiam nominatur; quod vita sit author, Hebr. 4. v. 9. quali etiam Phrasim, Deus omnis gratiae 1. Pet. 5. vers. 10. & Spiritus gratiae, Heb. 10. v. 29. vocatur: quod gratiae origo.

Merito igitur concludimus Lucam Euangelistam in hac præfatione vers. 2. voce ἀλλα, Christum designare. Ac præterea hac priori maximi momenti voce jam explicata, ac firmata sententia genuina, tribus etiam verbis agemus,

De voce ἀλλα

QVæ, ab ἀλλα supra, derivatur, & propriè ad locum pertinens, significat superne, sive a summo. Idque vel relate, pro a summa parte, ut de velo templi, Marc. 15. v. 38. deque Christi tunica Ioh. 19. v. 23. vel absolute (quod in Sacris Literis frequentius est) ἐπ' ἄξονα è cœlo seu à Deo, ut Ioh. 3. v. 31. ἀνάστη ἀπόχειρα, id est, quod superne venit, id quod in eadem periodo exponitur ἐπ' ἄξονα ἀπόχειρα, quæ è cœlo venit item Ioh. 18. v. 11. nisi tibi datum esset ἀνάστη superne, id est, è cœlo, à Deo, & Iacob. 3. v. 15. sapientia ἀνάστη superne: id est, cœlitus, id est, à Deo descendens: interdum vero, sed rarissime, pro ἀπόχειρα, à principio usurpatur, ut ad tempus referatur: quemadmodum Actor.

26. v. 5. ut qui noverint me ἀπόχειρα, à principio, aut à superiori tempore. vel pro denuò accipitur, ut vulgo reddi solet. Ioh. 3. v. 3. & 7. atque hæc de vocis hujus usu in Sacra Scriptura. Quonam vero sensu, hoc in loco, à Luca accipiatur, merito disquiri potest. Ac communis quidem omnium interpretum (quantum observare potuimus) sententia est, vocem ἀνάστη hic significare idem, quod ἀπόχειρα à principio, jam ante. Verum bonâ bonorum atque eruditorum venia, non temerè, neque novitatis ullius, sed solius veritatis studio, aliam interpretationem substituendam arbitramur: nempe superne, id est, cœlitus, seu à Deo. Rationes autem sunt hæc: Primum, quia hoc modo propria hujus vocis significatio, ut sit adverbium Loci, (convenienter vociis etymo, sive origini) retinetur: à qua secundum probatam interpretationis regulam, non est recedendum ad impropiam, ni justa causa obster. Contra vero communis interpretatione à propria significatione deflectens, per Metaph. ad tempus relata, pro superiori tempore, improppria est. Deinde, quia non solum prior, quam posuimus, significatio, longè frequentior est, quam altera; quæ semel tantum, ut Actor. 26. v. 50. occurrit: sed etiam prior sententia sensum efficit ubiorem. Nam si auferatur illud à principio, nihilominus hoc ex reliquis intelligetur: quia Lucas dicit, se omnia consecutum; ideoque & principium eorum: & ait, se scripturum ordine, quod sine principiū & consequentium cognitione, rectaque dispositione, fieri non potuit. Contrà cum additur vox, superne, id est, è supernis locis, novum accedit pondus ad commendationem hujus scripti. Id quod ex reliquis verbis, non ita demonstrari potest. Siquidem eo de notabitur divina hujus Euangelii authoritas, quod non solum accuratè totam Euangelii doctrinam, ab Apostolis traditam, sit consecutus, sed etiam supernè, id est, cœlitus ac divinitus Dei gratia inspirante ac dirigente: non vero humanus ac merā suā industria. Cumque res ipsa hoc flagitet, ut, quæ de notitia Euangelii, tradentibus Apostolis, accepta, deque scribendi proposito, à Luca referuntur, ea instinctu ac directione Dei, per Spiritum Sanctum interpretes intelligent, suaque explicatione verba ista, visum est mibi, suppliant. & Spiritui Sancto, ut Apostoli loquuntur. Actor. 15. Cur ergo non potius (cum vox ἀνάστη crebrius hoc significet) hoc etiam in loco, sine supplemento intelligendum? Quare cum hæc significatio vocis ἀνάστη, superne, id est, è supernis locis, sit propria; altera vero improppria. deinde hæc in Scriptura frequentior, altera vero rarissima: & hæc sententiam reddat ubiorem atque augustiorem; illa vero angustiorem: hæc denique cœlestem autoritatem (quæ Euangelio rectè convenit) exprimat; illa vero nequaquam: Idcirco speramus fore, ut justi rerum estimatores, non temerè nos, à communis interpretatione vocis ἀνάστη, recessisse: Sed eam, quam vox ipsa, & insigne rei momentum suggestit, esse amplexos, cognoscant. Quare hoc explicatio reliquum est, ut nonnulla adjungamus.

De Scriptioris Euangelii Luca, cum Mattheo & Marco collati, tempore:

Ioannis autem mentionem hoc loco præterimus: quia omnium veterum & posteriorum consensu, postremus inter quatuor Euangelistas (ut qui diutissime vixerit) Euanglium conscripsit, & præcedentium trium Euangelistarum scripta cognoscere, ac comprobare potuit; ut veritatis corruptoribus, ad majorem Ecclesiæ securitatem, occurreret: ideo de reliquis tribus tantum agimus collatione videlicet Lucæ, cum Mattheo & Marco instituta. Plerique autem veterum Patrum, Mattheum ante Marcum, & hunc ante Lucam Euangelium suum scripsisse, statuunt: adeo ut vel incititia, vel temeritate laborare videri possit, qui non iis assentiantur. Doctissimus tamen Beza in contrariam sententiam inclinat: Sic enim in annot. majo. ad. v. 1. ait: sed hoc forsitan ex hoc loco utcunque colligi potest, Lucam ante Mattheum quoque & Marcum banc suam historiam edidisse: quod sane non solum, ut verisimile, sed etiam verum omnino arbitramur. Primum quia (ut v. 1. demonstratum) ante Lucam, qui Evangelicam historiam componere aggressi sunt, eam non

non recte composuerunt. Matthæus & Marcus verò eam recte composuerunt. Ergo illi non ante Lucam Euangelii historiam composuerunt. Nam quod Mald. Jesuita objicit, verbum ἐνχεπινον propriè significare *aggreedi temerè*; sed generaliter *aggreedi suscipere manum ad opus admoveare*: id inquam non negatur, si absolutè verbum illud consideretur; Sed relatè ad hujus loci circumstantias, nempe subjectam oppositionem cognitionis, & Scriptionis Lucæ, speciatim accipitur. nam quamvis Lucas cum illis Scriptoribus, quorum meminimus, in genere operis, (quod ut illi, sic ipse Euangelium conscripsit) conveniat: in specie tamen differre indicatur: quod nimirum Lucas ea, quorum ipsi plena fides facta: & quæ ab Apostolis tradentibus omnia, & accuratè percepta cognovisset, ordine scripsit; alii verò Scriptores, quod ipse præstít, conati sint, non præstiterint: quemadmodum ex distinctione opposita, communis interpretationum consensus observavit, & finis scripti huus, agnitus certitudinis Euangelii vers. 4. demonstrat: ut postea clarius docemus. Neque enim, cum Scriptorum Euangelii meminit, eo modo, quasi exemplum, quod imitetur, proponit Lucas: sed contra, ut ad temerariam illam Scriptionem cœvendam præmuniat. Ac sancè παραδέξοι illud Jesuita iste commentus, non veritatis, sed calumniani nostrorum studio, quemadmodum hisce verbis ostendit: *quod si*, inquit, *bæc sententia, aliud nihil haberet commodi, tamen illud haberet, quod si eam sequeremur, facilissime heretici cuiusdam interpretari* (Bezam intelligit) errorem refelleremus, qui colligit ex his verbis, *primum omnium Euangelistarum scripsisse Lucam: quod et si omnis antiquitatis repugnet historiæ, tamen alio arguimento ex Scriptura sumto refutari non potest, quam quod hoc loco Lucas significet Matthæum & Marcum ante se Euangelium scripsisse*. Nolo tamen (ut monere soleo) opinionem meam, aut suspicionem potius, nisi non bene probatam (tam multis præsentim dissentientibus authoribus) lectorem sequi. Hæc ille. Cujus sententia non convenit quod Lucas ait: *Muli conati sunt: duo autem multi non sunt: nempe Matthæus & Marcus*. Deinde quod vers. 2. dicitur, prout tradidérunt nobis, &c. quo Apostoli ab illis, qui vcrf. 1. dicuntur conati componere historiam Euangelii, aperte distinguuntur. Cumque traditio hæc, ad prædicationem, non autem ad scriptionem referatur; ut res ipsa indicat & communis omnium consensus: inde etiam clarè cognoscitur, Apostolos tum temporis, Euangelia sua scripto nondum promulgasse, quos alioqui, ut à temerariis illis ac multis Scriptoribus distinguerentur, Lucas non fuisset præteritus. Denique si Matthæus & Marcus, ante Lucam, sua scripsissent Euangelia, Theophilus ad quem scripsit non opus habuisse ut eorum, quibus de doctrina Euangelii fuerat eruditus, veritatem seu certitudinem agnosceret: Nam jam antea ex Euangeliis Matthæi & Marci, si existissent, agnovisset. Atqui opus habuisse ex fine scripti, ad ipsum, à Lucâ, Euangelii, appareat: ac propterea Matthæus & Marcus non ante Lucam; sed Lucas ante eos, Euangelium scripsit. Sed obtenditur veterum Patrum consensus, qui uno ore omnes Matthæum Euangelistam primum conscripsisse Euangelium, asserunt. Verum ut rationes ex divinis Lucæ verbis ante allatas, narrationi Patrum simplici, omnique probatione destitute, non temerè præponimus: Sic eos unanimi consensu illud asserere negamus. Nam Tertull. hoc, non ut certum omnino, ascrit: sed ut verisimile proponit, adversus Marcio. lib. 4. cap. 4. Quum de Euangeliis Apostolorum ait; *quasi non & bæc à primordio fuerit, quemadmodum & Lucæ. atque hæc magis à primordio fuisse credibile est, ut priora quam Apostolica, ut cum ipsis Ecclesiæ dicata*. Deinde contrarium antiquissimus Irenæus indicat lib. 3. cap. 1. adversus hæreses, ubi ita inquit: *Matthæus in Hebraicis ipsorum lingua, Scripturam edidit Euangelii, cum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Ecclesiæ. Post verò horum excessum, Marcus discipulus, & interpres Petri, & ipse, quæ annuncianta erant perscripta nobis tradidit, postea & Fabannes, &c.* Vedit hoc Baronius Cardinalis: & dum ex eo testimonio sese extricare conatur, suis ipsem et laqueis amplius involvitur. Sic enim suam sententiam primum proponit Annal. lib. 1. anno Christi 41. sect. 15. Hoc

anno, inquit, *Matthæus Euangelista, primus omnium, ut author est Eusebius, Hebraico sermone Euangelium conscripsit. Sed quod ad tempus hoc spectat, his contradicere videtur Ireneus: Verba autem illius à nobis ante posita recenset, ac subjicit; Sed utra borum authorum sententia probetur ve-*rior, diligentius studio perquiramus. Si igitur Irenei verba, eo sensu quis putet accipienda, ut non nisi post Petri ac demum Pauli Romam adventum, Matthæum Euangelium scripsisse dicat, magna profecto sequentur absurdia. Siquidem Paulus non ante tertium Neronis annum, Romam accessit, anno scilicet Domini (secundum initiam à nobis rationem) quinquagesimo nono. Quod si, ex sententia Irenei, velimus, non ante dictum tempus, à Matthæo scriptum esse Euangelium; illud in primis, quod est in confessio apud omnes, negari opus esset: Matthæum primum omnium Euangelistarum scripsisse Euangelicam historiam. Siquidem non Marcus tantum, sed etiam Lucas ante Matthæum Euangelium scriptis mandassit: Quandoquidem (ut ex his, qua inferius, suis locis, dicentur apparebit) ante adventum Pauli Romanus uterque edidisse suum Euangelium, reperitur. At inquam illud, quod Baronius putat, absurdum non est, nimirum: Si potius Ireneus, Patrum penè antiquissimo, in historia de Euangeliorum Scriptoribus (quem etiam Andrad. orthodox. explicationum lib. 2. pag. 28. sequitur) quam aliis posterioribus credatur. Neque propterea sibi contradiceret, quod, (ut Baronius loquitur) *ipse (sicut alii) omnes Euangeliorum scriptores recensens primo loco Matthæum numerat*. neque enim sequitur, primum inter omnes numerat: ergo primum scripsisse censuit. Deinde neque hoc probatum est: nam lib. 3. cap. 1. tres tantum recenset, Matthæum, Marcus, Johannem, & ubi omnium Euangelistarum meminimus, lib. 3. cap. 11. promiscue recenset. Matthæum, Lucam, Marcum, Johannem. Postea verò primum Euangelium Johannis (et si Johannis nomen non exprimat) nominat, deinde Lucæ: tertio Matthæi: & postremo Marci. Quare hæc Baronii ratio corruit. Nec altera majoris est momenti, quam proximè adducit, ab absurdo petitam; cum ait: *Rursus & illud, quod omnes æquè affirmant, irritum reddetur ac falsum, nimirum, Matthæum antequam Apostoli in diversas orbis provincias proficerentur, Euangelium scriptis tradidisse, si quidem ante adventum Pauli Romam fuisse divisos per orbem terrarum Apostolos, nulla est dubitatio*: At inquam, quod illud absurdum sit, quomodo probabit? nam ejusdem est, cum antecedente, ponderis. Verum operæ pretium est, observare, quam ridiculè verba Irenei, ad suam sententiam tuendam, detorquere conetur: sic enim supradictis continuo subjicit: *Cæterum, quod ad Irenei sententiam cum dicit, tum à Matthæo Euangelium scriptum esse, cum à Petro & Paulo Romana Ecclesia fundaretur: non sic accipienda patamus esse verba, ut non nisi post Pauli Romam adventum id factum esse voluerit significare: sed potius intellexisse, ipso initio fundationis Romanae Ecclesie, à Matthæo Euangelium esse conscriptum*: Cum nimirum Petrus Romam accessit, & tandem molis erigende posuit fundamentum, *Quod factum est post quatuor annos, anno scil. secundo Claudi Imperatoris, Dominique quadragesimo quinto*. At inquam, quis adeo stupidus, ut credit idem esse, cum Petrus & Paulus Romam fundarent Ecclesiam, atque cum solum Petrus inciperet fundare. Hæc enim expositio sententia exponenda aperte contradicit. Deinde saltem illud, quod statuit antea Baron. Matthæum anno Christi 41. scripsisse Euangelium, hoc modo, ex verbis Irenei, falsi convincetur. Nam si primum scripsit (ut Baron. hic assertit,) quatuor annos post, anno 45. non igitur annos 4. ante, anno 41. ut paulo ante afferuit. Hisce proximè conclusionem, non minus viro docto indignam, atque inceptam, connectit, cum ait: *Nec enim sic Ireneum de Paulo meminisse credimus, quasi non ante Pauli Romam adventum Matthæus scripsit, sed communis potius (tum ipsius, tum ceterorum Patrum) usu loquendi cum de Romana Ecclesiæ fundatione fit mentione, Paulum aque ac Petrum nominasse: non quod Paulus eodem, quo Petrus tempore, Romam venerit, ac simul cum Petro fundamentum jecerit: sed quod desuper ædificaverit, ac denique eandem Ecclesiæ, unâ cum Petro, consecraverit*. Hæc ille. Sed quum tam perspicue tempus scripti Euangelii Matthæi, ab Ireneo designatur; nempe cum Petrus & Paulus Romæ

Romæ Euangelizarent, & Ecclesiam fundarent: quis credit, Baronium hoc revera non credere, & non potius, quæ in animo convictus credit, erroris antiqui, & Pontificis tuendi studio negare? neque talem interpretationem, quam fingit, aut Irenæi aut aliorum Patrum, ullo exemplo probat, aut probare poterit. Etenim ab Irenæo non simpliciter sit mentio Petri & Pauli, quod Romæ euangelizarint, & Ecclesiam fundarint, omissa temporis circumstantia, sed etiæ convenientia indicatur temporis illius, & editi Euangeli. Matthei. Quare malam causam pessimè Baronium defendisse, appareat. Atque illud etiam observandum, quod cum contendat Marcum scripsisse ante Lucam: illud ex hoc Irenæi loco perspicuè confutatur: Nam ut Irenæus Matthæum scripsisse asserit, tum cum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, (de qua re actum) subjicit: *Post verò borum excessum, Marcus etiam, quæ annunciatæ erant, perscripta nobis tradidit.* Quæ adeò clara sunt, ut Baronius responsionis inops, ea verbæ in tacta relinquere maluerit, quam perfidè fronte tergiversari. Atque hæc sufficere arbitramur ut constet probari non posse, Matthæum aut Marcum scripsisse Euangelium ante Lucam: sed contra Lucam ante reliquos Euangelistas: ob rationes, initio, ex ipso Luca, adductas. Cæterum quod non videtur vulgo animadversum, apud Eusebium Hist. Eccles. lib. 5. cap. 8. in Irenæo, loco citato, post mentionem Euangeli Marci, inserta sunt hæc verba: Λυκᾶς ἢ ἀνόικος Παύλος, τὸ εἰς εὐαγγέλιον καρπωθεὶς διαγένετο, τὸ βιβλόν κατέθηκεν: Et Lucas verò scilicet Pauli, Euangelium ab eo prædicatum libro dispositum. Quæ verba videntur potius Eusebio indita, quam in codice Irenæi defecta: ut codicum ab Erasmo, aliisque collatio ostendit: & si verè essent Irenæi, Baronii tamen sententiam, de Euangeli Matthæi anno 41. conscripto confutarent, ut antè demonstratum. Quibus non incommodè, quasi corollarium adjici poterit, Baronii, de Euangeli Luca, quasi à Propheta typicè prædicto, narratio. Sic enim ad annum Christi 58. sect. 34 ait: *Inter typica, ac symbolica illa quatuor Euangelistarum insignia, (que primum Ezechieli, inde verò Iohanni Euangeliste fuerunt divinitus demonstrata, & à Patribus divino plane Spiritu declarata) facies bos, ob ministerium sacerdotii, à quo Lucas Euangelium auspiciatur, ab omnibus ipsis tribuitur. cum aliquo (si licet sacris profana conjugere) antiqua voce, in Italia (ut author est Varro, de ling. Lat. lib. 6.) Bos, luca consueverit appellari.* Sic antea Bar. ad annum Christi 31. sect. 2. de quatuor Euangelistis loquens, ait: *Quorum admirabilem excellentiam atque præstantiam, Ezechiel propheta, sub quatuor animalium symbolis speciebus, in divina illa calitus offensa visione glorie Domini præcognovit.* Hæc ille, quæ partim falsa, partim ridicula. Falsa, quia in Ezech. visione cap. 1. animalia illa quatuor, contra disertam Dei ipsius explicationem, quæ Cherubim notare asserit, cap. 10. 16. & 20. de quatuor Euangelistis dici statuit. nam licet Irenæus advers. hæres lib. 3. cap. 11. (quem plurimi sequuntur) hoc affirmit: in eo veniam potius erroris, quam assensum rectæ explicacionis promeretur. Quemadmodum & primum illius argumentum, quo ibidem, nec plura esse, nec pauciora Euangelia, ex eo probat, quod quatuor sint regiones mundi, & quatuor principales Spiritus seu venti. Neque id sanè ulla verisimili ratione ex Ezechiele probari poterit, cum nec scopus prophetæ, nec animalium illorum distincta suis circumstantiis descriptio, Euangeliis quatuor accommodari queat, & Dei, ut ostendimus, expositio de Cherubim, aduersetur. Ideoque non solum è Patribus Theodor. in Ezech. Deo præunte, similiter exponit: sed etiam Pontificiorum interpret. primarii, Mald. & Mariana, idem neglecta vulgari sententia, statuunt. Nam licet ea sit antiqua, non tamen vera: ut quæ, ab antiquiore divina expositione, falsi convincatur. Ridiculum etiam est, quod ex Varrone refert, quasi Bos, luca, antiqua voce, in Italia consuerit appellari. Hoc enim non solum est à *ερεσίστορος*: sed etiam aperte falsum. Nec enim Varro de voce *luca* agit: (quasi ea bovem notasset) sed de periphrasi, nempè *luca bove*. Sic enim Varro ait: *apud Ennium: atque prius pariet locusta Lucam bovem. Luca bos, elephas: & explicatione se-*

quenti, originem periphrasis hujus, & vocem, *Luca*, adjectivum esse docet. Idemque Plinius naturalis histor. lib. 6. cap. 6. Similiter Elephantem, vocatum *bovem lucam*, id est, Lucanam, tradit: id quod adeò clarum est, ut etiam Mariana, i. cap. *Lucæ*, hunc Baron. errorem nominatum perstrinxerit: quare nobis vitio verti non potest, si non solum ineptum, sed etiam falsum hoc, *de bove luca*, commentum consumtemus. Hoc enim inter alia plurimum conductit: ut, quemadmodum ex antedictis sic ex hoc specimine, apparet: quam partim mala fide, partim quanta negligentia, in autoribus, non solum sacræ, sed etiam profanis adducendis, utatur. Ut ea cautione instruti, non temerè dictis illius fidem adhibeamus. Atque hoc modo absoluta Euangeli. *Lucæ* præfatione, ad tractationem, seu historiam Euangelicam, selectioribus locis, Deo favente, illustrandam, accedamus. Quæ cum primùm agat de Johanne Baptista, Christi præcursore: Dénide de ipso Christo; in priori quædam expendemus, quorum primum erit.

Sententia vers. 6.

Contra Origenis & Pontificiorum abusum defensio:

Quum Lucas Euangelium de Christo, à præcursore illius Johanne Baptista ordiatur, non immerito excellentiā parentum illius Zachariæ, & Elizabethæ, (ad maiorem sequentium intelligentiam, & Johannis, ac Christi Domini illius commendationem) primo loco describit. Ea autem excellētia, partim generis nobilitate, partim insigni justitia, declaratur. Ac prior quidem v. 5. posterior v. 6. his verbis exprimitur. *Erant autem justi ambo, in conspectu Dei, incidentes in omnibus mandatis & statutis Domini inculpati.* Quibus, Zachariæ & Elisabethæ justitia, cum habitualis ac sincera: tum actualis, tanquam fructus illius, atque index continetur. Habitualis quidem, quod *erant justi*, id est, justitia prædicti, eaque *coram Deo*, hoc est, sincera: quia Deus omniscius cordium scrutator, i. Reg. 8. externa specie falli non potest, i. Sam. 16. v. 7. Actualis verò est, quod *incidenter in omnibus mandatis, & statutis*, sive constitutionibus, *Domini inculpati*, id est, quod utramque legem, tam charitatis, quam ceremoniarum, sine fuso, inculpati observarint. Prior enim vox ἐπολαι & σκαίμα transferuntur: & à vulgato Interpret. Præcepta & ceremonie, Deut. 10. v. 13. & 28. v. 4. & 30, v. 10. Quibus duobus, ait triplicem legem (Decalogi. Ceremon. & Judic.) simul notandam, sæpe addi solet vox Hebreæ בְּשֻׁבָּד: quam vocem LXX. *κείμενα* vel *κείμενα* vertunt, Latini *judicia*, Deut. 5. v. 31. & 7. v. 11. & 8. v. 11. & 30. v. 16. Atque hæc strictim de sensu hujus loci: quem ut paulò plenius intelligamus, duplex illius, ad errores stabilendos, abusus indicandus, ac diluendus occurrit. Primus autem est Origenis, qui inter Patres celebris, non solum ob doctrinam; sed etiam ob indignam sacræ Scripturæ, per ineptas allegorias, & impura dogmata non pauca, depravationem Qualis etiam in comm. ad hunc locum perspicua est. ut autem speciosius hoc ageret, fundamentum distinctione quadam, præstruit, cum ait: *Absque peccato esse, in sacræ literis dupliciter intelligitur, ut sit alterum, nunquam omnino peccasse: alterum, peccare desisse.* Unde priori sensu fatetur Origenes, nullum esse absque peccato: de posteriori verò negat his verbis: *Si verò sic intelligent, hominem non esse absque peccato, ut negent quempiam, post vitia, ita se ad virtutem conferre, ut nunquam omnino peccet, falsa eorum sententia est.* Idque probare conatur ex Ephes. 5. v. 26. Christus, inquit, exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam; non quia Ecclesiasticus vir nunquam habuerit maculam, sed quia nequaquam ultra maculatur: non habentem rugam: non quod ruga veteris hominis in eo aliquando non fuerit; sed eam habere desierit. Atque eo etiam modo hanc *Lucæ* sententiam accipiendam statuit: *bæc*, inquit, *idcirco diximus, ut doceamus, posse hominem, ob id, quod peccare desierit, vocari absque*

absque peccato, & immaculatum. Unde & manifestissime de Zacharia & Elizabetba scribitur; erant justi ambo in conspectu Dei, &c. urgetque illa verba: *in conspectu Dei: ut pote qui corda solus videt, & justus est judex.* Hæc Origenis sententia: qui distinctionis sua membrum secundum exponens, sacrae Scripturæ clarissimis decretis è diametro adversatur; & dicta Pauli, & Lucæ perperam exponit. Nam ad prius quod attinet: falsam ait esse sententiam: si quis neget, quempiam à vitiis ad virtutem ita sc̄e referre, ut nunquam omnino peccet. Contra vero disertè pronuntiat Apostolus Johannes 1. ep. 1. Nec enim tantum ait, v. 10. *Si dicimus nos non peccasse, mendacem facimus eum:* quod Origenes agnoscit; sed etiam, quod Origenes negat ac damnat, v. 8. ait Apostolus, *Si dixerimus, nos peccatum non habere, nos ipsos seducimus, & veritas non est in nobis;* & Proverb. 20. v. 9. *Quis potest dicere, mundum est cor meum, parus sum à peccato?* & Eccles. 7. v. 21. Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, & non peccet; & communis Ecclesiæ totius, atque quotidiana precatio, Luc. 11. v. 4. & Jac. 3. v. 2. contrarium ostendit. Quamobrem Origenes Pauli, & Lucæ verba pervertit. Nam primò & verba Pauli & sensum violat. Verba quidem, quia Paulus non ait de Christo *exhibuit sibi, sed ut exhiberet, negavit, sisteret sibi.* Sensum vero etiam corruptit: quia, quod Paulus expressè loquitur de Ecclesia glorioſa, (qualis futura primum est in cœlis) illud Origenes detorquet ad Ecclesiam, cum infirmitate militantem in terris. Et glorioſa rectè dicitur, non habere maculam, nec rugam, nec quicquam ejusmodi; sed sanctam & inculpatam esse: militans vero veterum macularum ac rugarum habet reliquias. Quamvis enim ea exuſte veterem hominem, cum sanctis ipſiſus, & induiſſe novum Col. 3. v. 9. 10. affirmetur: utrumque tamen, non simpliciter, sed secundum quid; ſeu non omnino: sed majori parte intelligitur. Idque eo perspicue demonstratur: quod fideles jubentur adhuc deponere veterem hominem, & renovari Spiritu mentis ſuæ, & induere novum hominem, Ephes. 4. v. 22. 23. 24. & mortificare membra ſua terrena Col. 3. v. 5. vide etiam Rom. 12. v. 2. & 2. Cor. 7. v. 1. quod autem sine macula eſt simpliciter, illud purgari non potest, ſed totum purum eſt; & quod non eſt, illud deponi, exui, transmutari non potest; ſicut nec indui, id quo perfectè indui ſumus. Quare cum reliqua carnis ſeu veteris hominis adverſentur Spiritui, & Spiritus carni, Galat. 5. v. 17. Rom. 7. v. 23. & Caro tamen non dominetur, ſed Spiritus, Rom. 6. v. 14. & 18 idcirco patet Ecclesiam militante non eſt simpliciter, ſeu omni parte sine macula, & sine veteris hominis ruga. Ac propterea falſum eſt omnino, quod de Ecclesia militante affirmat Origenes, eam eſſe ſine ruga veteris hominis, quod eam habere deſierit. Neque illud, ut obſtendit, manifestissimè de Zacharia & Elizabetha scribitur, à Luca: neque etiam ex eius verbis recte concludi potest; quod ut clarius conſtet, ſyllogismo rem conſtrigemus. Quicunque justi ſunt coram Deo, & in omnibus illius mandatis, ac statutis incedunt inculpati, illi peccare deſierunt: atqui Zacharias & Elizabetha fuerunt tales: Ergo peccare deſierunt. Speciosa quidem, ſed vitiosa oratio, ob ſophisma amphibolia, in medio termino; qui diversis modis accipitur. Nam homo, justus coram Deo, & inculpatus dicitur, vel per ſe, vel per accidens. Per ſe, qui talis eſt propriæ justitiae jure; qualis ſolus Christus, Heb. 7. v. 26. *Christus dicitur Pontifex sanctus; innocens; impolutus; segregatus à peccatoribus;* & 9. v. 14. *qui ſe ipsum obtulit inculpatum Deo.* & 1. Pet. 1. v. 19. *Ut agnum immaculatum, & incontaminatum.* Per accidens vero justi coram Deo, & incedere in omnibus mandatis & statutis, inculpati dicuntur Christiani veri, ſeu verè fideles, nimirum per accidentem Dei, per Christum, gratiam, ſeu expiationem ac condonationem. Quia licet quis (per ſanctificationem, à Spiritu Sancto inchoatam) habuerit internam justitiam & externam, ſecundum omnia Dei mandata: non tamen eo perfectionis gradu, qui jure legis requiritur, id eſt, non ex toto corde, tota cogitatione omnibusque viribus, Matth. 22. v. 37. ob carnis adverſus Spiritum concupiſcentiam, Gal. 5. vers. 17. Idcirco ob hunc defectum, ſi hæc justitia fideliū per

ſe tantum ſpectetur, peccatum, ſeu legi transgressio eſt; ſed per accidens gratiæ Dei, hunc defectum, per fidem in Christum condonantis, justi coram Deo & inculpati dicuntur. Qua de re duæ ſunt memorabiles ſententiaz; una 1. Pet. 2. vers. 3. ubi fideles dicuntur eſſe *Sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales hostias, acceptas Deo,* per Jeſum Christum. Altera & quidem expreſſior eſt ſententia de Deo, Hebr. 3. v. 21. *Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandam illius voluntatem: efficiens in vobis, quod acceptum ſit in conspectu ſuo, per Jeſum Christum.* Nam licet bonum in nobis efficiat Deus, & eatenus probet: quia tamen illud carnis noſtræ rebellantis contagione inficitur, non niſi per & propter Christum, gratuita condonatione acceptum eſt. Neque cauſa eſt, cur quispiam excipiat: Deus (ut Apoſtolus ait) nos perficit in omni opere bono: ac propterea nihil in noſtris operibus eſt imperfectionis: quia Apoſtolus non loquitur de perfectione, ut appellant graduum, ſeu obedientia ex toto corde, tota cogitatione, & omnibus viribus intenta: ſed de perfectione partium; ſeu quod Deus Spiritu ſuo ſanctificante, carnis dominatu ſublato, obedientiam ſecundum omnia legi præcepta in nobis inchoet, non autem carnis reliquias penitus tollat, ſed per Christum condonet: ut ſequentia exponunt. Atque ita ut fideles per ſe conſiderati, à Deo jure legis culpari merito poſſunt: ſic non niſi per accidens gratiæ, culpam remittentis, justi coram Deo, & inculpati vocantur: ut Luc. 1. v. 74. 75. 76. Ut ſine metu, e manu inimicorum noſtrorum liberati, ſerviamus ipſi cum ſanctitate & justitia in iſuis conſpectu, cum Eos dies vita noſtræ. & 1. Cor. 1. vers. 8. *Deus etiam confirmit vos, uſque ad finem, inculpatos, in diem Domini noſtri Jeſu Christi.* Quare ex hiſce appetat, vanam eſſe ſyllogiſmi objecti conſequentiā: quia justum eſſe coram Deo, & inculpatum, in propositione, per ſe intelligitur, ex Origenis ſententia antea proposita; in assumptione vero ex Lucæ verbis proposita non per ſe, ſed per accidens gratiæ Dei per Christum, accipitur. Idque etiam ex vers. 20. conſtat, ubi peccatum incredulitatis Zachariae indicatur, ac culpatur ab Angelo Dei. Deinde Auguſt. tom. 1. Epistol. 95. *Quia ſacerdos erat Zacharias, peccatum habuisse docet: quod ſummi ſacerdotes quotidie pro peccatis propriis, tois uſque populi viuimus offerrent, ex Dei lege,* Hebr. 7. v. 27. Ideoque falſum eſt, quod Origenes Zachariam inculpatum fuſſe per ſe, ſeu justitiae propriæ perfectione, ac peccare defiſſe, contendit. Atque ut nonnullis dictis Ario viam stravit; ſic hoc exemplo Pelagianis præivit: de quibus Auguſt. lib. de hærel. cap. 88. ait; *in id etiam progrediuntur, ut dicant vitam iustorum iu hoc ſeculo nullum omnino habere peccatum, & ex biſ (nempe justis,) Eccleſiam Christi, in hac mortalitate, perfici; ut ſit omnino ſine macula & ruga, quaſi non ſit Christi Eccleſia, qua e in toto terrarum orbe clamat ad Deum: dimitte nobis debita noſtra.* Hæc Auguſt. Hoc igitur abuſu primo hujus loci plenius conſutato: facilius alterum diluemus; is autem eſt Pontificiorum. Cujus abuſu primò occasio & ſcopus; Deinde forma, ſeu modus conſiderandus eſt. Occasio qui dem eſt, Orthodoxorum adverſus Pontificios, de justificatione hominis coram Deo, ex operibus, argumentum hujusmodi: Nulli peccatores ex operibus suis justificantur coram Deo: omnes homines ſunt peccatores. Ergo nulli ex operibus suis justificantur coram Deo. Scopus autem eſt, ut ex hac Lucæ ſententia assumptionem conſutent, atque ita contrarium ſtabilant. Modus autem eſt oppositio hujus exempli, Luc. 1. vers. 5. quia Zacharias & Elizabeth dicuntur fuſſe justi coram Deo, incedentes in omnibus illius mandatis & statutis, inculpati. Verum negamus inde ſequi illos non fuſſe peccatores: quia non per ſe, id eſt, jure dignitatis justitiae corum propriæ, justi coram Deo, & inculpati dicuntur (ut antea demonſtravimus) ſed per accidens gratiæ Dei, imperfectionem bonorum operum propter Christum, condonantis. Quod adeo perspicuum eſt, ut ipſi met adverſarii hoc fateri conſtant; quemadmodum Thom. Staplet. in Antid. Euangelicis ad hunc locum ait: *Docet hic locus, justitiam bonorum operum coram Dea talem eſſe, & ſic in omnium mandatorum observatione confitere, ut a gravioribus tantum peccatis immunis*

missus sit; non quod iuris exacta observatio necessariò requiriatur, que cum nullis levioribus peccatis confitit. Hæc ille: unde appetet demonstrationem Orthodoxorum inconcussum perficere. Deinde hæc Lucæ verba in Pontificios retorquemus; Qui habent peccata, illi non sunt jure operum suorum justi coram Deo: Zacharias & Elizabeth fatentibus adversariis (ut est Concil. Trident. sess. 6. cap. 11.) habuerunt peccata; quod etiam ex Luca jam ante ostendimus de Zacharia: Ergo non fuerunt jure operum justi coram Deo. Neque distinctio valet, quam adducunt, inter peccata levia ac venialia, & gravia seu crimina & mortalia: quia generatim peccatum omne repugnat justitiae, quam Deus præcepit: quia est transgressio legis, 1. Joh. 3. vers. 4. & stipendum peccati mors, Rom. 6. vers. 23. Ac licet non omnia peccata sint æqualia: omnia tamen & legis jure, & merito suo, sunt mortalia, id est, mortem merentur, Deut. 27. v. 26. Gal. 3. v. 10. Sed creditibus in Christum, confidentibus, & resipiscientibus, ex Dei gratia, propter Christum, condonantur, 1. Joh. 1. v. 9. Ideoque David orans ait: Psal. 143. v. 3. *Ne venias in iudicio cum servo tuo: quia non eris justus coram te ullus vivens.* Quod autem Stapleton. Luc. 1. v. 6. responderet nostris; si nemo coram Deo justificabitur: Ergo nec per suam, nec per alienam justitiam, ipsi impunitam, nec per opera, nec per fidem aliquis justificabitur. Hoc inquam, vanum est effugium: quia David non potuit deprecari iudicium Dei per fidem: quia illud fit per Dei misericordiam ac gratiam, peccata, propter Christum, remittentem, Rom. 3. v. 24. ac beatus David prædicat, quibus remissa sunt peccata, Psal. 32. v. 1. 2. ideoque nec sapienter, nec piè, hoc misericordie, per fidem in Christum, iudicium, deprecari potuit; sed contrà pro eo precatus est; quemadmodum de omnibus sanctis ibidem testatur, Psal. 32. vers. 6. Judicium verò Dei, ex operibus hominis, declinavit recte, ac deprecatus est, ut est Psal. 130. *Si iniquitates observaveris fab, Domine quis stabit?* Et sicut de hoc iudicio verba Davidis quæ frustra corrumpere Stapleton. conatur, intelligenda esse Apostolus, Rom. 2. v. 20. 21. 22. & Gal. 2. v. 16. proponens, disertè ac perspicuè exponit. Præterea, ut initium sententiae, Luc. 1. v. 6 quo Pontificii abutuntur, in eos retorsimus: ita reliquum, iis refutandis, retrouemus hoc modo: Qui habent peccatum, illi suorum operum jure, non possunt dici justi coram Deo, nec incesisse in omnibus Dei mandatis, inculpatè: quia peccatum omne culpa est, & culpari ac reprehendi potest: at qui Zacharias & Elizabeth, (ut de his & omnibus sanctis agnoscunt Pontificii) habebant peccata. Ergo suorum operum jure, non possunt vere dici, incesisse in omnibus Dei mandatis, & statutis inculpatè. Cum autem verè dicantur ab Euangelista inculpati, quod intelligi cum non possit de jure operum: sequitur intelligendum ratione gratiæ Dei, condonantis imperfectionem operum, propter Christum. Nam quamvis Stapleton. *abundat inculpatum, sive irreprobensum, aut cum vulgat. interpr. sine querela,* hominum ratione, dici censeat; ut Phil. 2. vers. 15. & 3. v. 6. & 1. Thess. 2. vers. 4. accipitur; & in eo etiam Augustin. tom. 7. contra Pelagianum & Cœlestinum lib. 1. de gratia Christi cap. 47. & tom. 2. epistola 95. sequatur: ut & Bellarminus tom. 4. de amiss. gratiæ, lib. 1. cap. 6. Maldonatus tamen Jesuita generatim accipit; ut, inquit, *sensus sit, adeò diligenter Dei mandata, institutionesque servasse, ut nihil in eorum observatione desiderari, nihil neque apud homines, neque apud Deum reprobandi posset.* Unde inquam sequitur, cum agnoscat fuisse peccatores, non jure operum, sed Dei munere ac gratia, inculpatum dici, ut supra ostendimus. Ac licet ea sententia, quæ inculpatos apud homines expонit, sit probabilis, & adversariis nullo modo faveat; tamen non est necessaria: quia etiam alibi, ratione Dei, fideles in hac vita dicuntur inculpati, & ab eo tales confirmanti, ut Luc. 1. v. 74. 75. 76. & 1. Cor. 1. v. 8. de qua antea, & 1. Thess. 3. v. 13. dicitur, *ut corda vestra inculpata stabilit in sanctimonia coram Deo, & Patre nostro, in adventu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis, & ibid. c. 5. v. 23. Ipse autem Deus sanctificet vos totos, & integer uester Spiritus, & anima & corpus, inculpatè in adventum Domini nostri Iesu*

Christi serventur. Qualis sanctitas inculpata, sine conjuncta remissione peccatorum, propter Christum, esse non potest: Ideoque tales de fidelibus sententia, non aliter sunt accipiendæ quam per accidens gratiæ Dei, defectus condonantis. Quomodo etiam intelligenda sententia Hiskie, de sua justitia, quam objicere solent, Isa 38. v. 3. *Memento febroua queso, quod ambulaverim in veritate, & corde perfecto & bonum in oculis tuis fecerim, & tamen postea v. 7. Sua in Deum peccata confitetur.* Quemadmodum etiam, 2. Reg. 18. de eodem dicitur, v. 6. *& adhæsit febroue, non declinavit ab eo, custodivitque precepta, quæ præcepit febrouah Mosis;* & tamen v. 14. peccatum suum in iustitiae, in regem Assyriorum, agnoscit, & consequens etiam v. 16. in Dei templum iugulum fuisse, coram Deo, describit. Quare illa iustitia coram Deo, quæ ei attribuitur, non de jure operum per se accipienda, sed per accidens, ratione accidentis venia, defectus sc. peccati, intelligenda.

Atque ita, non solum Origenis, sed etiam Pontificiorum in hac celeberrima Luc. 1. v. 6. sententia corrumpenda, abusum detectum, ac confutatum arbitramur. Quamobrem ad alia illustranda procedimus. Primum,

De Missione Angeli ad Virginem M A R I A M.

Quemadmodum præcursoris Christi Iohannis Baptiste conceptionem admirandam, missio cœlestis Gabrielis ad Zachariam, & annuntiatio illustris, ac fidelis antecepsit, idque ab Euangelista, una cum eventu consecuto, hactenus explicatum: sic recto ordine, de Christo acturus, similia, eodem nuntio accidisse describit. Ac primò, missiōnem Angeli Gabrieli ad virginem Mariam, ad conceptionem & nativitatem Christi nuntiandam: deinde sidelem Angeli obedientiam declarat. In missione autem observanda est *causa illius efficiens*, (nam finis, seu nuntium, cuius gratia missio instituta, hic ad *νυνογενέα* vitandam, omessa, in executionis narratione explicatur) & *circumstantia*. Causa efficiens est Deus. *Circumstantia* est accidens temporis & loci: & persona cum missa, tūm ea, ad quam missa est. Tempus quando contigit, est mensis sextus, scil. conceptionis Iohannis Baptiste, ut v. 24. indicatur, *Post illos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultavit se mensibus quinque: ad quod refertur, quod vers. 26. sequitur, mense autem sexto.* Locus verò quo missio instituta, est urbs Galilæa Nasaretb. Persona deinde missa notatur primò appellatione officiū, *Angelus* id est, nuntius *Ἄγγελος*, cœlestis, ut Hebr. 1. v. 14. Deinde proprio nomine, cum additur, *Gabriel*; qui ante ad patrem Iohannis Baptiste fuerat similiter missus, Luc. 1. v. 11. & 19. Persona autem ad quam missus est, describitur, à conditione sua, & nomine. Condonatio est partim interna, quod virgo: partim externa, quod viro Iosepho, è domo, id est, genere Davidis, sponsata. Nomen verò est Gracē *Μαρία*, Latinè *Maria*. Atque hæc strictim de hujus loci analysi. Sequitur jam quæstio de nomine Gabriel, & Maria. Non enim inutilis est verborum concertatio, si quis nomina hæc nonnihil examinet: sed hoc partim ad diversa sacrarum litterarum dicta accuratius intelligenda: partim ad errores Pontificios communes clarius retegendum & confutandum conductit.

Ad 1. quod attinet, Certum est Angelum Gabrielem memorari Dan. 8. v. 16. & Luc. 1. 19. & 26. & vocem esse Hebræam, & quidem compositam. Sed de compositionis modo, & de nominis significatione diversa sunt judicia, quidam enim ex tribus vocibus constare putant **אֶלְגָבָר** & affixo pronominis primæ personæ. Atque ita in Appendice bibliorum Complut. in libro interpretationis nominum Hebraicorum tertio modo, *fortis meus Deus*, exponitur. Alii verò ex duabus tantum vocibus formatum judicant, ex **וְנַבֵּר** & **וְנַבְּרָא**: Ita ut in medio sit epenthesis, euphonizæ causa: ut in quibusdam aliis, ad suaviorem compositionem, fieri solet, ut in nomine **מֶלֶךְ עָדָה** ex **מֶלֶךְ** & **עָדָה** id est, interprete Apostolo, Hebr. 7. v. 3. *βασιλεὺς δικαιούμενος, rex justitiae.* Quæ sententia maximè communis. Sed in significatione exprimenda variatur. Primum enim Hieron.

Hieron. tom. 5. in Danielem, cap. 8. ait. *Gabriel enim in linguam nostram vertitur, fortitudo, vel robustus Dei.* Quem sequitur Complutensis nominum interpretatio, in secunda expositione sua hac: *Foritudo Dei.* Idemque tradit Theophilus Lebaeus in onomastico Theologico: ut etiam illustres quidam Danielis interppr. Verum obstat yocis נָבָר in sacris literis usus, quod nullibi *fortitudinem* notet, sed *virum*; licet (ut vox Latina *vir*) à viribus nomen habeat nempe à verbo נָבָר *fortem esse*. Quare alii non fortitudinem, nec *fortem* (qui נָבָר dicitur,) sed *virum* exponunt: atque ita quidem interpretatio Complut. prima est, *vir Deus*, ut sensus sit, Deus est *vir*, metaph. id est, *fortis*: quo tropo dicitur, Exod. 15. vers. 3. *Jehova vir belli*, id est, bellicosus. Deinde multi simplicius explicant, *vir Dei*, à virili specie, qua Angeli, ut ministri Dei, apud homines apparere solent. Unde etiam crebrò, à prophetis, idcirco *viri* appellantur, Genes. 12. v. 2. & 19. v. 10. Ceterum hoc etymo statuto, disquiritur an hoc nomen, *Gabriel*, sit proprium; an verò commune, seu an singularem personam; an verò accidens illius officium, cum aliis Angelis commune, significet? Prior sententia, (quam Hier. comment. in Daniel. cap. 4. aliique Patres tradunt) magis consentanea est, ob nominis unius ex duabus vocibus compositionem: qualis in nomine proprio sèpius adhiberi solet; in accidentis verò peripherali insolens est. Sed pro altera secunda sententia objicitur. Insolens omnino esse in sacris literis, ut ulli Angelo nomen proprium tribuatur. Cui argumento non opponemus Angelum Raphaëlem ex libro Tobiae, cap. 12. vers. 15. neque Jeremiælem ex libr. 4. Esra cap. 4. vers. 36. neque Uriëlem cap. 5. vers. 20. (quia libri hi sunt apocryphi. & fabulosi:) Sed cum Hieron. in Daniel. cap. 8. opponimus Archangelum Michaëlem: de quo Dan. 10. vers. 13. & 21. & in epistola Judæ, vers. 9. & Apoc. 12. v. 7. Nam quod insignes interpp. hac voce, non Angelum creatum; sed filium Dei intellegi statuant; illud, si quis diligenter expendat, suis rationibus manifeste evincunt. Quarum prima est, à nomine ipso petita מִיכָּאֵל id est, *qui sicut Deus*, qui honor soli Deo competit, Respondemus autem, interpretationem hanc meritò negari: quia vox Hebreæ, non est propriè nomen relativum (*qui nempe*) sed interrogativum, *quis*, sicut usus vocis demonstrat. Ac licet sic accipiatur ab interpp. Eccles. 7. vers. 14. ex ea tamen rarissima catachresi, statui non potest, ita in aliis vocibus, & in hac intelligi oportere: præsertim cum in similibus dictis, ubi Deus celebratur, vox יְהֹוָה interrogative semper accipiatur, Exod. 15. v. 11. יְהֹוָה quis sicut tu inter Deos, & Psalm. 35. vers. 10. *Jehovah* יְהֹוָה id est, *qui sicut tu*, & Psalm. 71. v. 19. & 89. v. 9. Esa. 44. v. 7. Jerem. 49. v. 19. & 50. v. 44. Neque Dei majestas lèditur, cum hoc nomen Michaël, id est, *qui sicut Deus*, Angelo tribuitur: quia est confessio Majestatis Dei, non autem alienatio illius à Deo. Quod inde etiam probatur, quod idem nomen Michaël, à piis parentibus ac laudatis suis filii crebrò impositum est; ut Num. 13. v. 14. & 1. Chro. libro sèpius, ut cap. 5. v. 13. & alibi 2. Cher. 21. v. 2. Esra 8. vers. 8. Alterum quod adferunt argumentum ob attributo principis populi, quo vocatur Dan. 10. v. 21. petitum simile, non stringit. Nam licet Christus sit jure summus, & absolutus populi Judaici princeps: huic tamen probè consentit, quod Angelus Michaël princeps populi illius, Dan. 10. v. 21. vocatur: quia hoc fit, quod populo Judaico, ad Filii Dei nutum, est institutus Princeps. & sic principatus etiam nomina Angelis tribuuntur, Ephes. 1. v. 21. Col. 1. v. 16. Quare argumentum hoc invalidum est; ut etiam postremum ex Apoc. 12. v. 7. quod Michaëlis & Angelorum ejus fiat mentio: Angeli autem Christo subdidi sint. Fatemur nos Christo subditos, tanquam summo Domino: Michaëli verò ut Archangelo, qui Christo subjectus est: quemadmodum adversarius Michaëlis Diabolus, & Angeli ejus ei opponuntur v. 9. Confutatis igitur hisce rationibus, quibus probare conantur, per Michaëlem debere Filium Dei Christum intelligi: contra superest, ut demonstretur, non solum non debere, sed etiam non posse ita intelligi. Primum, quia Michael vocatur Archangelus. epist. Judæ, vers. 9. Atqui

Archangelus disertè distinguitur à Christo, 1. Thess. 4. v. 17. Deinde quia Michael unus è numero Archangelorum vocatur, Dan. 10. v. 13. cum ait: *Michael unus Princeps primorum venit, ut me adjuraret.* Hoc autem de Filio Dei dici rectè non potest: ut qui non sit è numero Archangelorum, sed extra numerum eorum, Deus omnipotens ac creator. Neque excusari potest, si quis *unum pro primo* (ut interdum fit, Gen. 1. & alibi) accipi objiciat: quia eodem res redibit. Nam primus principum primorum, è numero & ordine eorum est. Præterea Angelus Gabriel, loco Danielis citato, facti sui difficultatem describens, ait: v. 21. *Ne unus quidem est, qui confirmet se mecum, nisi Michael Princeps vester.* Atqui si ea voce Filius Dei intelligeretur, inepta & illo indigna esset oratio: quoniam nullum majus auxilium, quam Filii Dei, cuius potentia infinita, excogitari potest. Denique quod in epist. Judæ v. 9. de Michaële dicitur, quod *non aësus fuerit Diabolo maledictum ingerere: sed dixerit, increpet te Deus:* id ad Dei Filium omnipotentem omnium Dominum ac judicem, referri indignum est. Nam licet talis increpatio (qualis Jehovæ adscribitur, Zach. 3. v. 2.) Filio Dei tribui possit; quo modo, non aësum fuisse maledictum ingerere, dici potest: *cum & Christus, Joh. 8. ipsi perspicue maledixerit, & judex sit dæmonum, quos ultimo die in æternum condemnaturus sit supplicium.* Quam obrem ex hisce satis patet, falsum esse, quod objicitur; nulli Angelo in sacris literis nomen proprium adscribi; ideoque perstat communis Patrum sententia, qua vocem Gabriel, singularis Angeli nomen proprium esse censent. Id quod etiam attributa duo, cum nomine Gabriel conjuncta, suis locis demonstrant, nempe *vir*, Dan. 9. v. 12. & *Angelus*, Luc. 1. v. 26. quia si Gabriel non persona nomen esset, sed officii communis aliis Angelis, nempe *vir Dei*, autologia esset inepta, *vir vir Dei*, si sensum consideremus, quem obtendunt. Porro observatu dignum est, quod idem Angelus Gabriel, olim à Deo missus, ad Daniel prophetam, ut tempus futuri adventus Christi, & salutem per eum pronunciaret, Dan. 9. Et deinde completo tempore, à Deo missus ad virginem Mariam, ut conceptionem Christi instantem, & nativitatem rectè secuturam annunciareret. Atque hæc de Angelo Gabriële, quibus pauca adjungemus.

De Nominis Mariae.

UT autem de hoc nomine paucis etiam agamus; eò nos provocat indigna Pontificiorum, ad superstitionem, translatio. In nomine autem spectanda est vox & significatio illius. Vox enim aut integra aut contracta est: Integra est in Græco Μαρία, in Nominativo, Accusativo & Vocabativo, Luc. 1. v. 27. 34. & 30. In genitivo Μαρίας Luc. 1. vers. 41. vel Μαρία Luc. 2. vers. 5. In Dativo Μαρίᾳ Actor. 1. v. 14. Contracta vero vox est Μαρία per apocopen ultimæ literæ μ. Ac licet Μαρία de sola Virgine Maria, in Euangeliis, & de alia pia muliere, Rom. 16. v. 6. dicatur: Μαρία verò de sorore Lazari Ioh. 11. v. 2. aliisque Marc. 16. v. 1. idem tamen nomen esse re ipsa, Syrus interpres declarat: qui sine discrimine, utriusque loco habet Μαρία. Hæc de voice ipsa. De significatione verò illius controversia est. Nam ad Patres quod attinet, Hieronym. Tom. 3. de nominibus Hebraicis in Exodo. *Maria*, inquit, illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut Smyrna, aut Stella maris. & ibidem de nominibus in Matthæo ait: *Mariam plerique affinavit, interpretari, illuminant me ipsis*, vel illuminatrix, vel Smyrna maris: sed misere nequaquam videtur. Melius autem est ut dicamus sonare eam, stellam maris, sive amarum mare. Sciendum Maria Syro sermone Domina vocatur. In quibus verbis postremis, error videtur observandus Hieronymi: nam Syris *Domina*, *Hera*, non vocatur Maria Μαρία sed Μαρία vel Μαρία (ut doctissimi hujus linguae lexicographi testantur) quæ vox à Maria diversa est, Ioh. 11. vers. 19. Deinde libro interpretationis nominum in Bibliis Complut. de eodem nomine hæc habentur: *Maria exaltata*, vel amaritudinis mare, aut Myrrha maris, sive dobxix, vel magistra maris, aut ex Syro & Hebræo, *Domina maris*. In qua varietate memorabilis

morabii est Pontificiorum abusus, quod Stellam maris interpretantur, & in suis idololatricis, ad Virginem Mariam, precibus, ita invocant, in Bonaventuræ opere, quo ea, quæ in Psalmis Davidis Deo tribuuntur propria, ad Virginem Mariam detorsit, ac Psalterium appellavit: id quod Constantiæ anno 1661. cum canticis aliisque precibus ac litanis, ab Episcopo Constantiensi probatum, & recusum est. Sic enim in Psalmo 66, vers. 4. *illumina me stella maris &c.* & in Litania ad Virginem Mariam, pag. 357. *Maria stella maris Maria porta celi &c. ora pro nobis.* Quem appellationis sicutum incrustare conantur duobus argumentis. 1. ex sententia Hieronymi ante proposita, qui Mariam *stellam maris* interpretatur. Sed negamus: quia error est ab imperitia aut negligentia descriptorum illius libri: quia legendum est, non *Stella*, (quæ Hebraicè בְּנֵבֶן dicitur) sed *Stilla*. Nam ut Dñs Hebræis mare, sic מִדָּה Esaï. 40. v. 15. *stilla* notat. Quo spectavit Chyträus, Comm. in Matth. cap. 1. quia ad vocem *Maria* ait, *Stilla maris*, vel *amarum mare*, vel *doctrix populi*. à מַרְאֵת & מַרְיָם. Nec alterum argumentum firmius est, quod nomen illud *Maria* compositum sit ex פָּאוֹר *luminare* & מִזְרָח *mare* ut Costerus conjicit: sic enim nomen esset פָּאוֹר מִזְרָח non autem כְּרִים. Ceterum ut & Pontificiorum error peculiaris, & vulgaris eorum, aliorumque (quos legere contigit) corrigitur: duo sunt statuenda. Primum est, כְּרִים suavioris pronuntiationis gratia, à Græcis LXX. interpret. (ut initio ostendimus) & in Novo Testamento Græco, & in Syra interpretatione poni pro Hebræo מִזְרָח. Quam vocem, ut suis vocalibus non mutatam Chaldaei paraphrastæ retinuerunt. Exod. 6. vers. 20. & 15. vers. 20. Sic LXX. interpretes exilem atque obscuriorem vocalem Chirick seu i breve, in a plenioris ac clarioris soni vocalem mutarunt, id quod Apostoli & Euangelistæ fecerunt. Quemadmodum in pluribus aliis à LXX. interpretationibus factum est, verbi gratiâ, Bileam, in Balaam: quomodo etiam Apostolus Iudas vers. 11. enuntiavit. Quamobrem cum Hebræorum vocem מִזְרָח & Græci LXX, interpretes & Syri mutarunt, in מִזְרָח, significatio illius non ex hac posteriori: sed ex priori sumenda: quia, litera, A, hic non est nativa vocalis, ad vocis primæ naturam pertinens: sed ḥāṭerūm nativæ vocalis vicem supplet, ad sonum suaviorem. Quia in re, primus interpretationum hujus vocis error communis consistit. Alter est, quod genuinam compositionem & significationem vocis כְּרִים (bona cum venia dictum sit, veritatis studio) non observarunt. Componitur enim ex nomine מִזְרָח i. e. rebellio proverb. 17. v. 11 (à verbo מִזְרָח fuit) & pronomine affixo מִ - eorum: quemadmodum vox integra כְּרִים extat Nehem. 9. vers. 17. in כְּרִים in rebellione sua, aut eorum: ut ex nomine מִזְרָח fructus & מִזְרָח eorum, Esaï. 37. vers. 30. componitur. Cur vero illud nomen, primum sorori Mosis impositum sit; non minus incertum est, quam cur frater Mosis, & illius, Aaron sit nominatus. Quare ex hisce appetat, Pontificios inepto errore deceptos, quod falso Marriam sive Mariam significare stellam maris contendunt, & hoc quasi imperio ei attributo, impiè, hoc titulo, Virginem Mariam invocare. Atque hæc quidem de Angeli Gabrielis, ad Virginem Mariam, missione. Sequitur deinde fidelis illius, per Gabriel, executio. Quæ in facti & sermonis imperati obedientia consistit: ita tamen, ut consequentes utrumque eventus, commodo ordine, interserantur. Factum autem est ingressus Angeli ad virginem versu 28. initio. qui non sensim, ut homines solent, sed repente, pro more & potentia Angeli: cui omnia pervia, tanquam Spiritui: id quod ex apparitione illius v. 19. colligitur: Cujusmodi etiam fuit accessus Angeli, Dan. 6. v. 32. & Actor. 5. v. 19. & 10. v. 3. & 11. vers. 13. & 12. v. 7. cum 10. collato. Sermo vero Gabrielis, salutationem ad Virginem Mariam & annuntiationem conceptionis & nativitatis Christi complectitur. Salutatio autem est sermonis initium, quo salutem alicui optamus, ad testandam & acquirendam benevolentiam. Qualis, hoc in loco, Angeli Gabrielis ad Mariam describitur, propositione, & expositione atque amplificatione constans. Propositio vers. 28. hæc est: χαῖστε χαιρετισμόν: quibus describitur virgo Maria, quæ salutatur, & modus salutationis.

Atque illud quidem Græcè est χαιρετισμόν: cuius origo est à χαιρε grata: unde oritur χαιρετισμόν sive acceptum facio, & χαιρετισμόν seu acceptus fio, unde χαιρετισμόν. de qua voce noster interpres ait: Heraclit. est γέραζης παρτικίπιον Lucas, novo vocabulo Græco, expressit. itemque etiam in annot. ad Eph. 1. v. 6. χαιρετισμόν ait, οὐχὶ στόχιον τοῦ φίδιον verbo, sicut etiam finitis alibi verbis i. e. χαιρετισμόν. Verum licet, ex profanis authoribus Græcis, usus earum vocum nondum appareat; non novam tamen, neque à Paulo fictam esse demonstrari potest, quia verbum χαιρετισμόν duodecies à LXX. interpretibus usurpatum, ut Num. 16. v. 7. Deut. 1. v. 6. & alibi. Sic etiam χαιρετισμόν usurpatum à Jesu Siracide Ecclesiastici cap. 18. v. 18. ταῦτα εἰσὶ χαιρετισμόν apud virum gratiosum, gratia prædictum. Ad sensum verò quod attinet, latini patres, & vulgata versio vocem χαιρετισμόν reddunt gratia plena, ut etiam Syrus interpres: quasi significaret gratiam inherentem, sive dona collata in Mariam; cum contra notet gratiam, seu gratitatem dilectionem, in Deo, erga Mariam. ut etiam Angelus postea exponit: invenisti enim gratiam apud Deum: sic etiam vox ea accipitur, Ephes. 1. v. 6. ad laudem gloriosæ sue gratiae, quæ nos sibi χαιρετισμόν gratos fecit in illo dilecto. Quippe qui ex ejus plenitudine omnes accepimus & gratiam pro gratia, Joh. 1. v. 16. neque sine Christo ad gratiam, neque ad gloriam Dei patet accessus, Joh. 14. v. 6. Actor. 4. v. 12. neque sine fide in illum possumus placere Deo, Heb. 11. v. 6. Marc. 16. v. 16. Atque hæc de salutate Mariæ descriptione, ab adjuncta Dei, erga eam, gratiæ. Formula verò seu modo salutationis est, χαιρε; quæ vox propriè significat gaudie, ut LXX. interpretes Lament. cap. 4. vers. 21. χαιρε (Hebr. וְשָׁלֵחַ) gaudie filia Edom. & Matth. 5. v. 12 χαιρετε gaudere. unde per Metonym. adjuncti pro subjecto, salvere, seu prosperum esse notat. Siquidem prosperitas gaudium patrit. Atque hoc modo χαιρε & χαιρετισμόν solennis ac communis est, apud Græcos, salutandi formula. De qua elegantissima ac lectu digna extat Luciani oratio, Tom. 3. de lapsu in salutatione. Quam formulam ac tropum Horat. (Græcos imitari solitus) expressit Epistolarum lib. 1. epist. 8. cum Celso gaudere, & bene rem gerere Albinovano, Musa rogata refer. Latini vero salve, & salutem frequentius usurpant: & in alloquio, etiam ave pro χαιρε usi sunt: quemadmodum Martial. lib. 5. epigram. 53. ait: Exprimere, Rufe, fidicule licet cogant, ave Latinum, χαιρε non potest Græcum. Quid autem Festus Pompejus ait, avere, nihil aliud, esse quam cupere, cum significet & gaudere: illud, inquam, si gaudere Metonymice acceperit, cum Horatio, verum est: Sin vero ut videtur, propriè intelligat, quasi verbum avere, & salvere, & gaudere (ut Græcis χαιρε) significaret, illud non est veritabile: quia nullo prorsus exemplo probat: neque tale, à diligentissimis Latinè Lingue magistris profertur. Porro, ut Græci authores profani, hac salutationis formula sunt usi, nempe χαιρε: sic etiam talis in Novo Testamento recensetur; ut fucata Jude proditoris Matth. 26. v. 49. χαιρε ιάκωβοι. Ave Rabbi, & militum cap. 27. v. 42. & sincera, Actor. 15. v. 23. & 23. v. 26. & Jac. 1. v. 1. 2. Ioh. v. 10. Sic hoc etiam in loco. At querat aliquis: quanam voce usus sit Angelus, cum Græcè non sit locutus? Resp. non usum voce Hebræa (sub qua & Syram, Scripturæ usu, Ioh. 5. v. 2. & 19. v. 13. 17. comprehendimus) quæ gaudere notat: ut ironice lament. 4. v. 21. וְשָׁלֵחַ gaudie filia Edom, quod LXX. vertunt χαιρε: quia ista vox non est, eo modo, salutationis formula Hebræis, qualem hic contineri res ipsa, & versus sequens demonstrat. Ideoq; consentaneæ significationi vocis χαιρε, cum Metonym. salvere significat, videtur omnino respondere solemini, in salutatione, voci וְשָׁלֵחַ pax: ut 2. Sam. 18. v. 28 & dixit Regi לְשָׁלֵחַ: pro quo tamen Regum usitator salutatio, sed eodem sensu וְשָׁלֵחַ rex: ut 2. Sam. 16. v. 16. & alibi sibi, id est, וְשָׁלֵחַ χαιρε prospere vivat. Atque ita vocem וְשָׁלֵחַ, 2. Sam. 18. v. 28. Et dixit Regi לְשָׁלֵחַ scilicet tibi sit, & Judic. 6. v. 23. וְשָׁלֵחַ pax tibi, & Esaï. 48. v. 22. non est לְשָׁלֵחַ pax (prosperitas, vera scilicet) improbus: LXX. transferunt χαιρε: quo sensu, in salutatione, vox ea adhiberi solet Hebræis. Atque ita quoque Syrus interpres χαιρε, in hac salutatione Gabrielis, locum וְשָׁלֵחַ pax tibi, recte transstulit. Atque ea salutandi,

tandi, Hebræo, Syroque more, formula à Christo indicata quod enim dicitur Matt. 10. v. 12. *Salutate eam* (scilicet domum) illud Luc. 10. v. 5. exprimitur *dicite pax huic domui*. Eoque modo usus est in salutatione ipsem Christus Luc. 24. vers. 36. *pax vobis*. At inquires, *pax*, seu salus, ac prosperitas quæ salutando optatur, absens est; Virginis vero Mariæ ea erat præsens: ut quæ corpore animoque salva ac prospera erat: ideoque Salutatio hæc non videtur ei rectè convenire. Verum respondetur, pacem seu salutem non optatam ab Angelo ratione initii, hoc enim aderat; sed ratione continuationis, & incrementi futuri. Sicut Apostoli eodem modo, fidelibus, spirituali salutatione, optant pacem & gratiam à Deo, Rom. 1. vers. 7. & alibi: non quatenus ea jam frugetantur; sed ratione augmenti futuri: ut exprimitur sensus Dan. 6. v. 25. *שְׁלָלֶכְנָן פָּסָחָךְ* *pax vobis multiplicetur*. 1. Pet. 1. v. 2. & 2. Pet. 1. v. 2. *gratia vobis, & Pax multiplicetur*. Atque hæc de salutationis Angelicæ propositione: Cui subjicitur *expositio & amplificatio*. Nam ut Virginem Mariam salutans Angelus, eam gratam (id est, acceptam) factam indicavit; eique salutem est precatus: sic causam illius efficientem, seudatorem utriusque, declarat: & peculiaris etiam beneficii adscriptione amplificat, cum ait: *Dominus tecum; benedicta tu inter mulieres*. Quæ utraque enuntiatio ob verbi substantivi ellipsis, imperfecta est: ideoque, pro temporis illius modo diverso, variè exponi potest ac solet: Id quod explicationem atque examen aliquod desiderat, Et ad prius quod attinet: de subjecto enuntiationis, seu voce, *Dominus*, dubium non est, Deum denotari. De attributo vero quæritur: quia verbum substantivum suppleri potest, vel ut affirmatio, vel ut optatio sit. Affirmatio rursus vel rei præsentis, vel future. Præsentis quidem, ut Judic. 6. v. 12. *Jehova tecum* (supple) est, quemadmodum versus proximus supplens hoc docet. Sic etiam 2. Samuel. 7. v. 3. Esai 41. vers. 10. Jerem. 1. vers. 8. Hagg. 1. v. 13. quod plenissimè expressit Christus, Mat 28.v.10. & Actor. 18.10. Futuræ vero rei affirmatio est hoc sensu: *Dominus tecum*, (supple) erit, ut Amos 5. vers. 41. *Querite bonum, sic Jehova Deus exercituum vobiscum* (supple) erit. & 2. Chron 20.17. id quod plenè dicitur, 1. Chron: 22. v. 11. & 16. Sic Gen. 48. v. 21. Optatio vero indicatur his verbis, cum intelligitur verbum, sit, ut Ruthæ 2. v. 4. *Jehova vobiscum* (supple) sit: est enim certa salutatio. Quod etiam in successus felicis voto plenè exprimitur, 1. Sam. 13. vers. 37. & 20. vers. 23. *Jehova sit tecum*. Cum autem hæc enuntiatio, *Dominus tecum*, cum ellipsis verbi substantivi, vel est, vel erit, vel sit, pro Scripturæ usu, diverso accipi possit: quidam tertio modo exponunt: ut sit salutationis formula. verum circumstantiæ hujus loci non satisconscient: nam plena salutatio, *χαιρε, salve antecessit*: quæ Hebræa salutationi, *pax tibi*, responderet: atque ita duplex salutatio poneretur: id quod in Sacris Literis insolens. Secundo modo aptius explicari pesset: *Dominus erit tecum*: ut sit promissio. Optimè vero convenient primus modus, *Dominus est tecum*, ut Beza transtulit. Cæterum observandum est, *Deum cum aliquo esse*, bifariam accipi. Primum, propriè ratione essentiae illius infinitæ, quæ cœlum & terram implet, Jer. 23. vers 24. & Psal. 139. v. 8. 9. 10. Actor. 17. v. 27. 28. atque ita omnibus creaturis adest. Secundò accipitur impropriè, per Metaph. pro favore atque adjuvare: quod qui alicui præsentes sint, ac se sistant, favere soleant, atque opem ferre: quoniamadmodum & Latinis eadem Metaphorâ, verbum *adesse* usurpari certum est. Huc pertinent ista loca, Esai. 41. vers. 10. Ier. 1. vers. 19. *ne timeas, quia ego sum tecum*. & Actor. 18.vers. 9. 10. *ne timeas &c. nam ego sum tecum*, scilicet favore & auxilio. Atque hoc modo, verba Angeli, *Dominus tecum*, hoc in loco rectè intelliguntur. nam inde gratia Mariæ Virginis facta promanavit, quod Deus cum ea esset, & gratam in Christo sibi reddidisset: unde merito ab eodem salus seu prosperitas salutatione Angeli petita. Cui expositioni adjungitur amplificatio descriptionis Mariæ salutatæ: quia ut gratam (id est, acceptam) factam, nempe à Deo appellavit: quod beneficium commune omnibus verè fidelibus, viris ac mulieribus, Ephes. 1. vers. 6: Sic proprium, ad

exaggerationem gratiæ beneficium adjungit, cum sit *Angelus*; *benedicta tu in mulieribus*. Cujus enuntiationis subjectum & attributum illustrationem aliquam requirit, ob diversas insignia authorum explicaciones. Nam primum vox *benedicere* propriè ad sermonem refertur, & vel *laudare* notat, ut Luc. 2. v. 28 *benedixit Deo*. (unde per antiphasin, *maledicere*, 1. Reg. 21. v. 10. & Iob. 1. vers. 11.) & Iacob. 2. vers. 3, *benedicimus Deo*, ac per Syned. generis pro specie, *gratias agere*: quod est laudare ob beneficia, ut Matth. 26. vers. 26. & Marc. 14. vers. 22. & Luc. 22. v. 19. *ἰαλούσις quum benedixisset*; quod Paulus 1. Cor. 11. repetens exponit *ἰαχεσίας, quum gratias egisset*; vel, denique *bona optare* notat, ut Matth. 5. vers. 24. *benedicite iis, qui execrantur vos*. & Rom. 12. vers. 14. & Luc. 24. vers. 51. Deinde hæc vox interdum non ad sermonem refertur, sed per Metonym. effect. pro effidente *benefacere* designat: quod scilicet beneficia laudem ac gratiam provocent, ac procreant: atque ita ut nos benedicimus Deo, cum eum laudamus, eique gratias agimus; sic contrà nobis Deus benedicere dicitur, cum beneficia laude ac gratiarum actione digna confert, ut Gen. 12. vers. 2. *Benedictam tibi*. & 22. v. 18. & Actor. 3. v. 25. *In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ*. & cap. 26. v. 12. Galat. 3. vers. 9. *benedicentur cum fidelis Abrabamo*. Ephes. 1. vers. 3. *Benedixit nobis*. Atque hinc *ἰαλούσις & benedictus*, bifariam accipi potest: vel à propria significatione, ut *laudatum* notet, ut Psal. 132. vers. 2. 1. Chron. 16. vers. 36. deinde à significatione Metonym: notat *beneficio affectum*, ut Ruth. 3. v. 10 *benedicta tu Jehova*. Sic Matth. 25. vers. 24 *benedicti Patris mei*. Atque hinc quidam in Angelica salutatione, vocem *ἰαλούσιν* interpretantur *laudata*, ut Jud. 5. vers. 25. *benedicatur præ mulieribus Iael*, id est laudata sit. Alii vero benedicta, id est, beneficio à Deo affecta, seu beata, felix, expnunt. Quæ expositio priori accommodatior: quia non solum (us prior) Mariæ Virgini convenit; sed etiam majoris est ponderis, ac cum seqq. optimè cohæret. Quænam autem benedictio seu beatitudo hic intelligatur, quæstio est. Quidam è Pontificiis de beneficio spirituali exponunt: quod Maria virtutibus illustribus à Deo donatis excelleret: alii vero loci hujus circumstantiis rectè consideratis, de singulari aliquo beneficio, ac beatitudine interpretantur: quod destinata esset à Deo, ut fieret *Mater Christi*. Nam ratione hujus beatitudinis, cum Maria concepisset, Elisabeth Spiritus Sancti afflatu dixit vers. 42. & 43. *benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui: & unde hoc mibi, quod veniat mater Domini mei ad me?* & vers. 45. *beata que credidisti: nam perficiuntur ea, quæ dicta sunt, &c.* Unde excitata Virgo Maria exultans Deum celebrat Servatorem suum, & causam reddit, vers. 48. *quia respexit humilitatem ancillæ sue; ecce enim ex hoc tempore beatam predicabunt me omnes gressus generationes*. Quod sanè, ut appareat, dixit ob filium Christum futurum, longè justius, quam Lea Gen. 30. v. 12. ob natum sibi filium Aser, dixit, *propterea beatam me dicent omnes mulieres*. Cæterum hujus beatitudinis magnitudinem, comparatione reliquarum mulierum declarat, cum non ait simpliciter *Benedicta seu fœlix es*, sed addit, *in mulieribus*, id est, felicissima mulierum: ut Cant. 1. v. 8. & 5. v. 9. 17. talis ferè phrasis extat, *pulchra in mulieribus*, seu inter mulieres, id est, mulierum pulcherrima. Cæterum ex hac comparatione conatur Iesuita Maldon. infringere propositam vocis *benedicta*, expositionem, hoc modo: Si Virgo Maria diceretur *benedicta seu beata*, ratione conceptionis ac nativitatis Christi, seu quatenus mater illius: tum ea ratione non posset dici omnibus aliis mulieribus beatior: quia major beatitudo est, Christum fide & Charitate concepisse, quam utero, ut Christus ipsem testatur, Luc. 11. v. 27. 28. Sed negatur Consequentia. Nam cum mulier illa solum illud externum Christi, in utero gestati & educati, beneficium (non habitâ vivæ fidei, & gratiæ Dei ratione) estimaret: Christus illud non negat, esse conditionem felicem, sed ei spirituale obedientiæ fidei, & gratiæ Dei donum præfert: in Virgine vero Maria utrumque extitit: cum spirituale beneficium (quod commune habuit

cura alius piis mulieribus, ut Elisabeta cap. 1. v. 6. & Anna Prophetisa, Luc. 2. vers. 36.) tum corporale, quod proprio Dei dono, Christi destinata ac facta sit mater: ideo revera fuit beata, id est, fœlix, quod per vivam fidem in Christum venturum, facta esset Deo grata, & quod promissioni Angeli de conceptione Christi crediderit. Deinde etiam, quod eundem Christum conceperit. Ac prior quidem beatitudo, id est felicitas, major erat, ut quæ ad salutem necessaria, & salutem adserens: quæ piis Deoque gratis mulieribus communis suit, & sine comparatione aliarum, voce præcedente *exhortatione*, *grata facta*, fuit indicata. Posterior verò minor quidem erat, nec ad salutem æternam sufficiebat: Sed tamen ut proprium ac singulare Dei beneficium commendatur, comparatione aliarum mulierum omnium, quibus illud non contigit: nec enim *beatum esse* semper notat, *τὸν ἔχων τὴν ἀετernoν μαρτυρίαν* (re aut spe) compotem, ut Psal. 32. v. 2. Rom. 4. v. 8. sed generatim *felicem*, seu bono aliquo insigni, sive spirituali, sive corporali præditum. Quemadmodum 1. Reg. 10. vers. 8. *beati vero stantes coram te*, & Psal. 127. v. 5. Beatus dicitur cui bonorum liberorum copia. & Luc. 10. v. 23. *Beati oculi, qui vident, quod vident*. & 23. v. 29. *Beata steriles*. qualis etiam corporalis beatitudo Virginis Mariæ, quod Mater Christi facta est, rectè attribuitur. Atque hæc de salutationis Angelicæ sententia, atque usu: ad cujus illustrationem, à contrario abusu ampliorem, sequitur, per Digressionem non importunam.

Succincta Angelii Gabrielis, & Pontificiorum, in Salutatione Virginis Mariæ,

O P P O S I T I O .

EA autem generatim in eo consistit, quod *Angelus Gabriel*, ea salutatione usus est rectè, secundum Dei voluntatem, & personæ opportunitatem. Cofira verò Pontificis perverse. Angelus enim recto principio, modo & fine eâ est usus. Principio quidem recto, quoniam ex Dei mandato semel: Pontificis contrà, sine Dei mandato quotidie. deinde Angelus recto medio ac modo: Quia Virginis Mariæ præsenti, in primo accessu, sapienter ac justè salutem, revera futuram optavit, eamque honore tituli convenientis honoravit: Contra verò Pontifici stultè, atque injustè salutem optant: cum certò sciant, eam salutem jam ante multa secula, in hac vita, fuisse inchoatam; & post hanc vitam, perfectam in cœlis, ipsi donatam: ac propterea stultè ei, hac salutatione Angelicâ optant, id quod revera jam habet: & rursum, necessaria Consequentia, eidem injustè detrahunt, id quod habet, ut salutationis natura evincit: *Salutatio enim est salutis seu prosperitatis optatio*. Quicquid autem sapienter optatur, non præsens, sed futurum statuitur. Ac propterea, dum Virginem Mariam honorare contendunt, eam indignè dedecorant.

Finis denique Angelii fuit rectus & pius, ut Deo obediret, atque ita eum glorificaret & ut Virgo Maria salutem optatam à Deo obtineret, eamque consolaretur, addita gratulatione gratiæ (seu immeritæ dilectionis à Deo acceptæ) unde *exhortatione*, id est, *gratiam nactam apud Deum*, vers. 28. appellat: Contra verò Pontificiorum finis est perversus atque impius. Perversus quidem, quia is non est, ut Virginis Mariæ salutem seu prosperitatem à Deo optent, (quod natura salutationis flagitat) sed contrà ut eam invocent, & salutem, ac bona quævis sibi aliisve, ab ea danda precentur: Quemadmodum preces eorum, & publicæ & privatæ perspicue demonstrant. Quam salutationem Angelicam idcirco precatioi Dominicæ ordinariè subnectunt: quemadmodum etiam libri precum à Pontificiis probati Doctoribus, ut *Hortulus anime*, aliisque abundè testantur. Quale est *Psalterium Beatæ Mariæ*, Constantiæ, minima forma editum, & ab Episcopo probatum pag. 237. & 264. & 265. Cujusmodi stultitia cum impietate conjuncta committitur, cum invocantes Rochum contra peccatum, ita salutant: *Ave Roche sanctissime*. item, *Vale Roche*. ibid. pag. 407. Atqui quid quæso absurdius fingi potest. quam ei (quem in cœlis beatum, & à peste liberatorem, ad salutem dandam invocant) salutem & salutinem optare? Nec finis Pontificiorum in abuso salutationis Virginis Mariæ, solum est perversus; sed etiam impius

in Dei Majestatem, & Christi unici servatoris gratiam ac meritum. In Dei Majestatem quidem, quoniam Scopus eorum est, ut Dei gloriam Virginis Mariæ communicent: quia ipsam salutantes invocare student: quæsi in cœlis constituta esset omniscia, cordium scrutatrix, & omnipotens, bonorum donatrix, quæ Dei sunt proprietates, soli ipsi convenientes, 1. Reg. 8. vers. 39. Rom. 16. v. 17. 1. Tim. 6. v. 13. Ideo ille solus invocandus, ut & illi soli serviendū Matth. 4. vers. 10. Deut. 6. v. 13. Et Act. 10. Petrus à Cornelio adorari noluit, rationemque solidam adjecit, dicens; *Surge, quia ipse ke no sum*; quæ disertè docet, hominem non esse adorandum: alioqui ratio illius, quod absit, esset vana. Similiter Angelus Dei Apoc. 19. v. 10. Joannem adorare se parantem prohibuit, dicens, *vide ne (supple feceris) rationemque addit hanc, conservus tu es sum*. &c. *Deum adora* Quo demonstrat, conservum non adorandum, sed solum Deum. Pontifici contra Mariam Virginem, quæ homo, & serva Dei, sive *ancilla*, Luc. 1. vers. 38. (non minus quam reliqui homines & servi Dei) horrenda idolatria adorant: atque invocando, Majestatem Dei violent. Quibus blasphemis sciatet, in primis, *Psalterium Beatæ Mariæ*, cuius antea meminitus; in quo, quæ Deo, in Psalmis attributa gloria propria, ad Virginem Mariam transferuntur. Ex quo, & annexis cantis, & precationibus, quam plurima exempla impietatis illius horrendæ colligere facile est. Deinde finis Pontificiorum in adoratione atque invocatione Virginis Mariæ est, ut ipsi gloriam Christi (quam Scriptura Christo propriam esse docet) communicent. ibidem in Litania Beatæ Virginis Mariæ pag. 116. *Maria ad vocata nostra: Maria propitiatorum universæ terra: Maria Dei & hominum mediatrix: Maria in qua omnia spes vitae, & virtutis*. & pag. 257. *Maria porta cœli: & pag. 204. sic placitum est unigenito filio tuo, Virgo sanctissima, ut maxima devotionis affectu te velis à nobis venerari*: NB. quis totius boni plenitudinem in te posuit: &c. Sic Ps. 2. & 80. & 81. &c. quam impietatem numerosam Epiphanius adversus hæreses, gravissimè damnat, hæres. 69. contra Antidico-Marianitas. Sit inquit in honore Maria; Pater, filius & Spiritus Sanctus adoresur. Mariam nemo adores: non dico mulierem, immo nego, virum: Deo debetur hoc mysterium. neq; Angelii cupiunt talem glorificationem. & paulò post ait: et si pulcherrima est Maria, & sancta, & honorata; at non ad adorationem, Hæc ille. Unde liquet, orationem illam de laudibus Beatæ Virginis Mariæ Bibliothecæ Patrum Tom. 7. falsò adscribi Epiphanio: quia illi è diametro adversatur, cum ait: *Conspicio eam ab Angelis adorari*. Cui impietati accedit totius orationis stylus & Materia: quæ non doctum Ephanius: sed indoctum, atque ineptum Monachum autorem arguit. Ideoque non bonâ fide eam orationem Baronius, tanquam genuinam Epiphanius (& ut vocat, luculentam) commendat, Annal. Tom. 1. in apparatu ad annales sect. 45. Hæc specimenis loco sufficient ad demonstrationem oppositionis salutationis Virginis Mariæ ab Angelo recte factæ, & Pontificiorum, stultè impièque ad invocationem detortæ. *Absoluta* igitur, digressione ad rem ipsam rediemur; & post salutationem Virginis Mariæ explicatam atque illustratam à contrario, succedit apparitionis Angelii, & Salutationis Virginis Mariæ ab eo factæ, *Eventus*. Is autem est animæ Virginis Mariæ motus, & sedatio illius per Angelum. Motus v. 29. proponitur duplex: *Cordis timor, & mentis dubia cogitatio*. Ac *timor* quidem, per Synecd. generis pro specie, notatur his verbis: *illa verò perturbata est*, timore scilicet, ut admonitus Angelii v. 30. *ne time*: & causa perturbationis adjuncta demonstrat. Ea autem fuit Angelii subitè atque inopinatè apparentis visus, & sermo. id quod ita describitur: *illa verò cum vidisset, perturbata est, in sermone ejus, id est, cum eam sermone compellaret*. Qum enim Angeli ministri sint Dei, ad priorum defensionem, & impiorum poenam: & piis, illustri vultu ac vestitu splendente, sese patefacere solcant, ut Læc. 24. v. 4: inde fit, ut eorum inopinatus atque admirandus conspicetus ac sermo, simulque peccatorum conscientia, subitura iræ Dei, ac poenæ timorem incutiat, ut Læc. 24. vers. 5. & cap. 1. v. 12. Daniel. 8. v. 16. 17. 18. Atque hæc de cordis Mariæ motu. *Mentis* verò *motus* fuit *dubia illius cogitatio*, seu disceta-

seu disceptatio: *qualisnam esset salutatio*. Cujus disceptationis causa fuit, quod salutatio esset insolita. Nam non solum communis erat salutatio, quā salutem seu prosperitatem ei optabat: sed etiam propria, propter adjunctionem laudem, quod *grata esset redditia*, & *Dominus cum ipsa*, & quod *benedicta esset inter mulieres*, id est, mulierum beatissima: ideoque qualisnam esset illius salutationis sensus, mente suā disceptabat, seu variè cogitabat. Nam quod verbum *λαλησαι* hoc in loco à vulg. interp. aliisque transfertur, *cogitare* illud non videtur hujus vocis, atque hujus loci vim satis plenè explicare. nam ut vox *λογισθειν* generatim est, *cogitare, estimare*: sic addita vox *λαλησαι* propriè vim specialem indicat, ac *diversa cogitare*, seu *disceptare* significat: quemadmodum Matth. 16. v. 7. 8. & 21. v. 5. Atque hæc de primo apparitionis, & salutationis Angeli eventu, nempe animæ Virginis Mariæ motu, timore nempe cordis & dubiâ cogitatione seu disceptatione mentis.

Alter verò *eventus* est *utriusque motus sedatio* per Angelum. Ac prioris quidem vers. 30. Timorem autem (ut fieri solet) ex vultu commoto, & silentio Mariæ, cognoscere potuit Angelus. Modus autem est, primùm dehortatio à timore, quæ his verbis indicatur: *Tunc dixit ei Angelus, ne timere Maria*. Deinde confirmatio hortationis additur: quod Deum haberet non iratum, sed propitium ac fayentem: ideoque nullam esse justam timendi causam. hoc enim notat, dicens: *invenisti enim gratiam apud Deum*: quo modo anceps epitheton *ναζαρευτὸν grata* seu *accepta facta*, in salutatione positum, clarè exponit: indicans à quo & apud quem grata esset redditia. Ac sensum noster interpres ita feliciter expressit, *es enim in gratia apud Deum*. Nam hæc phrasis *invenire gratiam* ex usu Sacræ Scripturæ, non semper propriè notat, eam quærendo suo studio ac labore, obtine-re: sed sàpe per Metaph. *invenire*, pro *alicui evenire*, generalius usurpatum. ut apud homines, Laban Iacobo ait, Gen. 30. v. 27. *Si nunc inveni gratiam in oculis tuis*: cum tam-en eam nec meritus esset, nec quæsivisset. contra Iosephus suā fidelitate & opera, dicitur invenisse gratiam apud suum Dominum, Gen. 39. v. 3. 4. Gratia verò ab homine apud Deum invenitur, id est, homini evenit, non solum gratis, seu sine illius merito, Ephes. 1. v. 6. sed etiam contra meritum: quia omnes peccaverunt, ac meriti sunt suis peccatis, iram Dei & condemnationem, Rom. 3. v. 23. 24. Hæc de modo sedationis tordis seu timoris Virginis Mariæ. Sequitur deinde *sedatio motus mentis illius*, nempe dubiæ atque anxiæ cogitationis de insolitâ atque obscuriore salutatione: Quā Angelus ipsam non solum gratam redditam: sed etiam benedictam inter mulieres, id est, mulierum beatissimam prædicarat, *Modus autem sedationis* hujus, est Angeli ad Virginem Mariam annuntiatio: quæ quidem proponitur v. 31. 32. & 33. sequentibus verò ex plicatur. *Annuntiatio* autem est promissio filii, Virginis Mariæ facta, cum an-nexo mandato, de nomine *Iesu* ipsi dando: deinde summæ excellentiæ filii descriptio. Quæ duo cum sint admiranda, idcirco præmissa voce demonstrativa, id est *Ecce*, ad maiorem attentionem, ac considerationem ordine propo-nuntur.

Promissio autem est v. 31. *Et ecce concipiens in utero & paries filium* Ubi vis conjunctionis, nempe γένεσις, quæ cum antecedente copulat, observanda hoc modo: *in gratia es apud Deum, & concipies &c.* id est, non solum in gratia es apud Deum: quod tibi commune cum aliis mulieribus sanctis: sed etiam (ut sequentia ostendunt) quod mater futura es Jesu Christi filii Dei: ac propterea merito mulierum omnium beatissima. Cui promissioni annexum est mandatum de nominis filii impositione, cum ait; *Et vocabis nomen ejus Iesum*; de qua re egimus in Matth. cap. 1. v. 21. Descriptio verò istius filii est à summa excellentia. Quæ generatim indica-tur, cum ait, v. 32. *bic erit magnus*, nempe ἕξακοντα præ omnibus; & speciatim exponitur, i. Ratione personæ: deinde ratione adjuncti regni. Ac personæ quidem: quia filii Virginis Mariæ excellentia declaratur, cum dicitur: *& Filius altissimi vocabitur*. Per *altissimum* autem, hoc in loco, Deus Pater, ex opposita relatione filii, intelligitur. Nam quia Deus suam in cœlo potissimum gloriam patefacit, idcirco

in eo esse, & habitare dicitur, tanquam summus Dominus: ideo *Deus altissimus*, Gen. 14. v. 18. & Heb. 7. v. 1. comparatè cum creaturis, Psal. 97. v. 9. & per ellipsis vocis Dei *altissimus*, Psal. 9. v. 3. Quod nomen cum absolutè sumitur, tribus personis commune est: quia unus essentiæ est Deus, licet trinus personis. Cum verò relatè ad Filium (ut hic *Filius altissimi* dicitur) Deus Pater altissimus intelligitur: id est, altissimi vox primam personam divinam, non autem Deum absolutè significat. Hoc enim absoluто modo, filius, ut potè verus Deus, Ioh. 1. 1. & 1. Ioh. 5. 20. non minus, quam Pater altissimus est. Filius autem altissimi, quod si phrasin spectemus bifariam quis dici potest, vel propriè, seu natura, is, qui à Patre ex ipsius substantia genitus est, eoque ejusdem est essentiæ; vel impropriè per Metaph. similitudine quadam, non naturâ, sed gratiâ: & quidem vel creationis, ut *Angeli boni*, Job. 1. v. 6. & *Adam* Luc. 3. v. 38. vel regenerationis, ut *fideles*, Luc. 6. v. 35. filii altissimi nominantur, & Joh. 1. v. 12. 13. Propriè autem Jesus Christus filius altissimi est, ac dicitur: *quia proprius Dei Patris filius*, Rom. 8. v. 32. & *unigenitus qui est in sinu Patris* Ioh. 1. v. 18. οὐκέτι, ejusdem essentiæ & potentiae cum Patre, Ioh. 10. v. 30. Quod autem additur, *vocabitur*: multi eam vocem, per Metonym. adjuncti pro subjecto, exponunt, erit: ut apud Esaï. 1. v. 26. *vocaberis civitas justi*, id est, eris. Et cap. 4. v. 3. *Residuus in Ierusalem sanctus vocabitur*, id est, erit. Quidam verò per Metonym. effecti pro sua causa, pro agnoscere accipiunt, ut Matt. 5. v. 9. *filii Dei vocabuntur*, id est, agnoscentur tales. Sed tamen nulla appareat gravis causa, cur à propria significatione hujus verbi declinemus: quum ea & locis illis Esaï. & Matth. citatis probe conveniat; & his Angeli verbis similiter *vocari*, pro vere *vocari*, commode accipi potest. Nam Jesus Filius Mariæ, ut etiam revera fuit Dei filius, in una persona; ita quoque vocatus fuit à Deo Patre, Luc. 3. v. 22. & 9. v. 35. & à Spiritu Sancto afflatis, Johanne Baptista, Ioh. 1. v. 34. & ab Apostolis Matth. 16. v. 16. Ioh. 6. v. 69. & 10. v. 30. & ab aliis verè fidelibus, Ioh. 1. v. 50. Act. 8. v. 37. Atque hæc de priori descriptione Jefu, filii Mariæ, ratione personæ suæ.

Altera est, ab adjuncto regno: cuius jus & regimen præ-dicit. Ac jus quidem in fine vers. 32. *dabitque*, inquit, ei, *Dominus Deus Thronum seu regiam sedem Davidis Patris ipsius*. Sedes autem Davidis, pro regno illius (per Metonym. adjuncti signi pro subjecta re significata) ut 2. Sam. 3. v. 10. accipitur, & illa per Metonym. similem, Ecclesiæ regnum Spirituale. Ioh. 18. v. 36. per Davidis externum regnum, adumbratum typo Propheticō, intelligitur: quemadmodum Psal. 132. v. 11. ut Actor. 2. v. 30. exponitur, quo etiam spectat Esa. 9. in illustrissima illa, de Christo *Ιανθίνα*, & regno illius, Prophetia v. 7. *ad multiplicandum principatum, & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus ad parandum illud &c.* Quemadmodum Christus Ecclesiæ rex promissus, Jerem. 30. v. 9. Da-vid rex vocatur, his verbis: *& servient Ieboræ Deo suo, & Davidi Regi suo, quem suscitabo eis.* sic Ezech. 34. v. 23. 24. & 37. v. 24. 25. Hose. 3. v. 5. *Davidem autem Patrem Iesu* vocat Angelus Gabriël, non quod ex eo proximè sit genitus: sed quod ex virgine Maria, quæ ex sanguine Davidis, longâ serie, erat orta. Unde Christus Psal. 132. v. 11. & Actor. 2. vers. 30. *fructus lumborum Davidis*. & Rom. 1. v. 3. *factus ex semine David, secundum carnem*, nominatur. Jus autem regni dependet à personæ majestate; quā filius Dei rex Ecclesiæ à principio: & quā filius hominis, factus est Rex, ex decreto, & donatione Parris, Psal. 2. v. 6. & 8. Atque hoc indicatur ab Angelo, quum ait, de hoc throno, id est, regno Davidis: *dabitque ei Dominus*. Atque hæc de regno Christi, ac jure illius.

Cui deinde *regiminis descriptio* adjungitur, v. 33. *regnabitque super domum Jacob, in aeternum, & regni ejus non erit finis*. In qua descriptione *populus regni*, & modus ac duratio regnandi observanda est. *Populus* autem vocatur, *domus Jacob*. Jacob autem filius fuit Isaacii, duodecim Patriarcharum Pater, à Deo ipso *Israël* vocatus, Gen. 32. v. 28. unde populus, ab eo ortus, vocatur *Jacob* & *Israël*, per Metonym. efficientis pro effecto, id est, *Jacobitæ*, & *Israëlitæ*.

Esaï. 14.

Ez. 14. v. 1. & eodem sensu *domus*, id est, familia *Jacob*, ut Ez. 2. v. 5. & *domus Israël*, Ez. 5. v. 7. Cum autem ille populus esset a Deo electus, ac segregatus in populum peculiarem, Deut. 14. v. 27. ad ipsum colendum; hinc, per Metaph. Ecclesia Christiana, ea periphrasi, intelligitur: quod ut Christus, *rex David* a Prophetis dictus est, quod *semini illius* esset promissus, & per Davidem, tanquam typum Propheticum adumbratus; & *tronos David* thronum seu regnum Christi spirituale, simili typo designat: sic etiam domus Jacob, id est, populus Dei, super quem David regnabat, fuit typus populi Christi, seu Ecclesie electorum, ipsi subjiciendae, cum ex Judæis, tum ex gentibus, Luc. 2. vers. 32. Atque ita Ecclesia Christi, *Israël Dei* vocatur Gal. 6. v. 16. & *genus electum*, ac *populus acquisitus*, 1. Pet. 2. v. 9. super quem Christus, regnaturus dicitur hoc loco. Id dum peregrinatus est in terris: deinde cum triumphat in celis. In terris quidem ordine differenti: & quidem pro diverso Christi statu. Nam, in humili statu, ad mortem usque, regnabat super Israëliticum populum solum, Matth. 15. v. 25. Abolita verò per mortem, diurna illa gentilium, a Christo & regno illius separatione, in statu gloriae cœlestis, ad dextram Dei collocatus, super utrosque tam gentiles, quam Judæos regnat, Act. 14. v. 15. 16. Joh. 11. v. 52. Ephes. 2. v. 12. 13. 14. & 3. v. 5. 6. Hæc de populo super quem Christus regnat: Modus dcinde *regnandi*, est *vocatio* a Christo in populum suum, ad gratiam in terris, & gloriam in cœlis obtinendam, Rom. 8. v. 30. & *vocati populi conservatio* ad salutem. *Vocatio* autem in populum Christi, fit partim exteriorius: partim interiorius. Exeriorius, quum per Evangelium, prædicatum leges fideli, & resipiscientiae, ac charitatis, quibusvis hominibus, tam reprobis, quam electis, inter se mixtis præscribit: & promulgatione gratiae ac salutis obedientibus: & comminatione iræ, ac condemnationis inobedientibus & regnum ejus aversantibus sancit, Marc. 16. v. 16. Joh. 3. v. 36. Luc. 19. v. 27. Interiorius vero per animæ sanctificationem, Spiritu suo Sancto solis electis, leges suas, menti & cordi eorum inscribit, Heb. 8. v. 10. id est, veræ fidei, & charitatis virtutes donat, & obedientes suis legibus efficit, Ezech. 36. vers. 26. 27. Atque hæc de vocatione populi, primo scilicet quo super eum Christus, in terris, regnat, modo. Alter verò est *populi bujus electi ac vocati conservatio*: qua in veræ fidei & charitatis obedientia, adversus hostes, carnem intus, & mundum infidelium, ac mundi illius Principem Diabolum foris, Spiritus sui potentia, defendit ad salutem, Matth. 16. v. 18. Joh. 10. v. 28. 29. v. & 16. vers. 33. & 1. Pet. 1. v. 3. 4. 5. 1. Joh. 5. v. 4. 5. Atque hoc modo regnat Christus supra populum suum, vocando efficaciter: & deinde in regnum æternum, per glorificationem animæ & corporis, adducendo. Alter modus est, quo super populum suum, nempè Electorum Ecclesiam, triumphantem in cœlis, regnat, non ut hic in terris, per vocationis & conservationis, adversus hostes, gratiam: sed subjectis omnibus hostibus nostris, per gloriam: qua Ecclesiam suam, maculæ omnis expertem, ac perfectè sanctam ac gloriosam, Deo Patri, ac sibi, in æternum, perfectissima charitate servientem, Ephes. 5. v. 27. Phil. 3. v. 20. 21. ac pro salute accepta celebrantem, sistet. Cujus præludium illustre extat, Apocal. 5. v. 9. Atque hæc de modo secundo, quo Christus regnaturus est. Duratio verò regni Christi indicatur ab Angelo, cum non solum ait: *regnabit*, sed addit: *et regne eius non erit finis*. Quibus infinita regni Christi duratio ostenditur, duplice quidem phras; sed eodem tamen sensu: & quidem ut posterior phrasis priori explicanda egregiè inserviat, ne quis perperam interpretetur. Nam in priori vox *alio*, variè accipi posset. *Alio*, enim propriè tempus sempiternum, ac termini expers notat; quasi *deus semper existens*. Et quidem vel absolute, ac simpliciter, quod utroque termino, id est, principio & fine caret: quo modo solus Deus *alius* & *æternus*, Rom. 16. v. 26. vel secundum quid, ac relatè tantum ad finem: & ita vita in cœlis, æterna, in inferno verò poena, seu mors æterna, Matth. 25. vers. 46. Unde per metaph. *alius*, continuum, ac longum tempus, principio & fine suo terminatum, variè notat; exempli gratia, tempus

usque ad annum Iubileum; spatium vitæ humanae: & sic tempus illud usque ad primum Christi adventum: quo modo ceremoniæ dicuntur duraturæ in æternum. Quare ut omnis tollatur ambiguitas, additur, hoc loco, explicatio genuina, his verbis: *Et regni illius non erit finis*: quo declaratur, fors illud in æternum, duratione infinita. Sed objicitur ex 1. Cor. 15. v. 25. *Oportet eum regnare*, usque quo omnes inimicos subjecerit pedibus ejus: quæ ex Psalm. 110. v. 1. petita, & Act. 2. v. 35. & Hebr. 1. v. 13. repetuntur. Ergo quando hoc factum erit, ultimo die judicij, tunc Christus non amplius regnabit: Ideoque non durabit in æternum, sed illi erit finis. Verum negatur consequentia, quia nimirum falsa hypothesis, sive fundamento significationis vocis, usque quo, seu donec: quasi non solum, eo modo, res antecedens affirmata, vel negata includeretur: sed etiam sequens continuatione rei excluderetur. Contra enim illud non cognoscitur ex hac voce, sed ex rei ipsius natura, aut ex Scripturæ sententia expressa, vel per loci circumstantias expositione: quemadmodum exempla perspicua evincunt, quæ rectè adferri solent, ut Genes. 28. v. 15. *Non deram te, usque quo perfecero id, quod locutus sum tibi*. Unde falsò concludetur, ergo postea deseruit. 2. Sam. 6. v. 23. *Et Michal filia Saul non fuit proles, usque in diem mortis*. Nec inde inferri potest. Ergo post mortem, &c. 1. Sam. 15. vers. 35. *Non perrexit Samuel invicere Saulum, usque ad diem mortis suæ*. Inde non sequitur, ergo post mortem suam perrexit cum invicere, sive invictus eum. Ioh. 5. v. 17. *Pater meus usque adhuc operatur*: Quod sequentem operationem excludere, citra controversiam, non potest. Sic Rom. 5. v. 13. *Visque ad legem peccatum erat in mundo*. & 14. *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen*. Atqui certissimum est, inde concludi non posse: ergo post legem peccatum non fuit in mundo: & mors post Mosem non regnabit. Utrumque enim falsissimum esse constat. Veruntamen rursus excipitur, ex antecedentibus Pauli verbis, 1. Cor. 15. vers. 14. Christus traditurus regnum Deo Patri, cum aboleverit omne imperium, & omnem potentiam, & virtutem; ideoque regnare ipse tum definiet. Nam tradere Patri regnum, & sibi retinere, sunt contraria. Sed negatur consequentia: quia nomine *regni* intelligitur, non regnandi potestas, sed Ecclesia, quam ut a Patre accepérat colligendam, defendendam, & glorificandam: sic, superatis omnibus hostibus, eam non peccato seu morti obnoxiam, sed gloriosam, Patri plenissimè subjectam sister. Adeò ut, sicut Pater, cum Filio regnum dedit, sibi regnum non ademit; sic nec Filius regno se exuet, cum Patri tradet. Licet modus regnandi futurus sit diversus: non per verbum, & gratiam conversionis, ac defensionis, adversus hostes in terris, sed per gloriam in cœlis, ut supra explicavimus. Nam Christum regnaturum sine fine, non solum Angelus Gabriel hoc loco expressè afferuit; sed etiam prophetae hoc disertè tradiderunt, ut Psalm. 45. vers. 7. sicut ab Apostolo, Hebr. 1. vers. 8. proponitur, cum ait: *Ad Filium autem (dicit) tronus tuus, Deus, in seculum seculi*. & Esa. 9. v. 7. *Amplitudini illius principatus & pacis non erit finis, in solio Davidis, & in regno ejus, stabilendo illud, & fulciendo, illud jure, & justitia, ab isto tempore in seculum usque*, & Dan. 7. v. 14. De Christo dicitur: *Et huic datus est dominatus, gloriaque ac regnum: ut omnes populi, nationes, & linguae ei serviant*: Cujus dominatus est perpetuus, qui non praeterit: & regnum ejus, regnum quod non corruptitur. Quare hæc tam illustria sunt, ac perspicua, de æterno atque infinito Christi regno, prophetarum, & Angeli Gabriælis, & Apostoli ad Hebræos testimonia, ut ea, quæ idem Paulus alibi tradit, contradicere non possint: sed alium convenientem habere sensum necessum sit. Sed postremò objici potest, ex 1. Cor. 15. v. 38. *Postquam verò subjecta fuerint ei omnia, tum & ipse Filius subjicietur ei, qui subjecit ipsi omnia, ut Deus sit omnia in omnibus*. Ergo Christus tum non amplius dominabitur: eoque non regnabit in æternum: sed tum regni illius erit finis. Verum negatur consequentia, quia Filius Dei, secundum divinam naturam, Patri subiectus esse non potest: quia secundum eam, illi est *quos omnes*, ejusdem omnino essentiaz, potentiaz, & majestatis, cum

Patre, Deus: sed intelligitur qua homo factus, & eatenus Patre minor ac subjectus, tanquam creatura creatori. Deinde consideratur syneccdochice, quatenus, tanquam spirituale caput ac Dominus, cum Ecclesia tanquam membris ipsius, unum mysticum corpus constituit, Ephes. 5. 30. 31. atque ita Christus (qui in unitate personæ, & Filius Dei, & Filius hominis est) ipsum cum Ecclesia simul significat, ut 1. Cor. 12. v. 12. *Sicut enim corpus unum est, & membra habent multa: Omnia autem membra corporis unius multa cum sint, unum sunt corpus: Ita & Christus.* Atque hoc modo Filius Dei, personam Christi *stavropti* notans, tali synecdoche, cum Ecclesia intellectus, ante subjectos omnes hostes, Diabolum, peccatum, mortem, nondum erat secundum quid, ratione suæ Ecclesiæ, Patri plenè subjectus: sed hoc demum erit, cùm se non solum secundum humanam naturam (quod semper fecit) sed etiam secundum Ecclesiam suam, sibi mysterio quodam unitam, per fidem, plena glorificatione illius, Patri subjectam exhibebit. Atque ita nihilominus perpetuò, super Ecclesiam, tanquam spiritualem domum Jacob, in æternum, sine fine, licet alio modo, regnaturus (ut Angelus Virg. Mariæ prænuntiavit) in æternum, caput Ecclesiæ suæ ac Dominus: quem Ecclesia, in æternum, Dominum agnoscat, & celebrabit, ac colet. Atque hæc de annunciationis ab Angelo ad virginem Mariam factæ propositione.

Sequitur deinde illius *annunciationis Expositio*: cuius occasio indicatur primū, deinde modus. *Occasio autem describitur v. 34. Dixit vero Maria ad Angelum, quomodo erit istud, quandoquidem virum non cognosco?* Quibus questio Mariæ, Angelo proposita, & ratio illius continetur. Questio est, *quomodo erit istud?* ubi observandum, de quo, & quid querat. Prius notatur, cum ait, *istud*, nempè quod Angelus dixerat v. 31. fore ut conciperet, & pareret filium: ut ratio sequens, & Angeli etiam responsio declarant. Posterior verò seu id quod querit, est modus conceptionis, cùm ait, *quomodo erit hoc?* seu ut vulgata versio, *fiet hoc?* Hoc autem querit, non incredulitate, ut Angelo contradiceret: quemadmodum Sara, Genes. 18. v. 33. & Zacharias, Luc. 1. v. 18. & 20. (quod tamen Gregor. Nyssenus de sancta Christi nativitate statuit) sed rem ipsam credit. 45. ubi dicitur, eam beatam esse, quæ credidit? quamvis fortè Greg. Nyssenus hanc vocem *credidit*, potuerit intellexisse, non ratione initii, cum hanc questionem proponeret: sed ratione consequentis assehus: quando explicatione Angeli auditæ, dixit: *fiat mibi, &c.* Causa autem cur probabile magis sit, eam etiam hanc questionem, non incredulitate, sed discendi studio proposuisse, hæc est: Quod alioqui Angelus Gabriel, non minus Mariæ, quam Zacharias Luc. 1. v. 20. incredulitatem exprobasset, aliquo saltem modo. *Modum* verò conceptionis ignorans, de eo, discendi studio, rectè querit. Cui questioni ratio subjicitur, *quoniam virum non cognosco*, id est, haec tenus à conjugati viri congressu immunis sum. Quam significationem vocis *cognosco*, rectè doctissimus Beza, Matth. 1. v. 25. explicavit. Coeterum Pontificii verba illa, *virum non cognosco*, de voto virginitatis, à Maria ante factu, interpretantur vulgo. Sic enim, inter alios Doctor Parisinus Johannes Gagnæus, ad hæc Mariæ verba, exponit, id est, *quamvis desponsata sim, deliberabi tamen apud me & constitui, nullius viri copulae adhærere.* *Dio enim inspirante decreverat in virginitate degere, præter sui populi morem, cui nulla major esset gloria, quam in Israël relinquere semen: at contra, non relinquere, ignoramus.* Et Maldon. *Virum non cognosco*, exponit, *non soleo cognoscere, nec possum: & quidem non natura, aut lege prohibente, sed voto.* Verum ista expositio nullo modo ex sacris literis probari potest: *virum non cognosco:* id est, non possum cognoscere, propter virginitatis votum; quum sit insolens, ac violentia, verbi *cognosco*, perversio. Deinde repugnat illud naturæ ac juri despensationis Mariæ: cuius generalis finis est cognitio mariti. Atque hinc doctissimus Calvinus nervose ait: *Perfidè passa fuisse marito collocari, sanctumque conjugii fædus, non sine Dei ludibrio, sprevisset.* Sed excipit contra Calvinum Maldonatus, *Paulus*, inquit, *vult conjuges orationis causa abstinere conjugio, 1. Cor. 7. vers. 5.*

non sprevit igitur Maria sanctum conjugii fædus, sed meliorens elegit partem, quæ auferri ab ipsa non possit, nec virum lufit, cui, declarato voto, consentientique in ejus observationem, nupisit. Verum, ut omittamus vanum illud, de Josephi consensu, figmentum: falsum omnino est, quod ait: Paulum velle conjuges abstinentia à congressu conjugali, ut verba illius diserta hoc demonstrant: *Ne, inquit, fraudate alii alios, nisi si quid ex consensu, ad tempus: ut vocetis jejunio, & precibus: & rursum simul convenite, ne tentet vos Satanus, propter incontinentiam vestram.* Quod autem objicitur Patrum quorundam sententia: ea non nititur sacra Scriptura: sed hominum opinione, ex antiqua & fabulosa narratione concepta: qua factum, ut hac in re, & in quibusdam aliis, patres antiquitatis specie decepti, vero fundamento, non aurum, sed stipulas superstruxerint: quales sunt stipulae, ea, quæ de hac re ex Greg. Nysseno, Serm. de nativitate Christi fabulosa recenset, inter alios, Baronius annal. tom. 1. in apparatu ad annales, Sect. 44. Nam initium illius, quod citat, est: *Audiri arcana, & occultam quandam historiam, talem de ea re prudentem narrationem.* Quibus Nyssenus non ait, se eam historiam, ut fide dignam, approbare: quemadmodum sanè nemo sanæ mentis jure probare potest. Nam ut omittamus figmentum illud miraculi, quo Annam (quam Christi matrem vocat) è sterili fœcondam, Dei gratia, & è viro gravidam esse factam tradit: quod nullo vero documento probari potest; quid quæso hisce verbis vanius esse comperitur? quibus de Anna sic loquitur: *Sanctum sanctorum ingressa, supplicat Deo, negligum beneficio privetur, que nihil in legem peccasset: sed ut master fieret, ac Deo, quod gigneretur, consecraret.* Ubi primò aperit hæc fabulosa histaria sacris literis repugnat: quando Annam Sanctum sanctorum ingressam ait: cum constet certò, hoc fuisse solius summi Pontificis privilegium, & quidem semel tantum quotannis, Hebr. 9. v. 7. & 25. quas nugas verus & suppositum proto-evangeliu Jacobi, (quod orthodoxographorum, tom. 1. extat in editione Basiliensi) recensens, cautius paululum, non in Sancto sanctorum, sed in horto supplicias Annam asserit: quamvis illius fœdior adhuc sit lapsus, cum virginem Mariam ait, educatam in Sancto sanctorum, & cibum ex Angeli manu sumisisse: quare hinc constat, quam falsa ac fabulosa illa sit, quam Gregorius Nyssenus narrat, historia: & quam indignè lectorum patientia abutatur Baronius, qui figura illa vanissima, & aperitè sacris literis adversa, quasi fide digna testimonia, adducere non erubescit. Quum ne ipsi quidem doctiores Pontificii, eam narrationis Nysseni partem, de Mariæ, ad perpetuam virginitatem, à matre facta consecratione, probent: sed ab ea, & inter se, dissentiant. Quare vana est eorum sententia, qui virginem Mariam, ante desponsationem, vel post eam, ante salutationem Angelicam, virginitatem, Deo vovisse; vel à matre, antequam nasceretur, ad eam fuisse consecratam, contendunt: cum ex sacra Scriptura nullo modo probari possit. Sed objicitur August. qui non traditionibus, sed Scripturæ verbi nititur, tom. 6. lib de sancta virginit. cap. 4. cum ait: *quomodo, inquit, fiet istud, quoniam virum non cognosco: quod profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante eovovisset.* Hæc ille. Sed negatur consequentia; quia sine ullo antecedenti tali voto, potuit modum, quem ignorabat, discendi studio, querere. Quum enim promissioni Angeli, de filii conceptione instantे (ut etiam eventus, v. 39. cum 42. 43. collato, ostendit) fidem adhibueret, ac sciret, se virum non cognovisse haec tenus: ideoque ordinario modo non esse intelligendum: recto modo, verum discere desiderat. Nam quamvis Esa. 7. Christi conceptio & nativitas ex virgine, prædicta esset, mirum non est, si perturbata rei admiranda magnitudine, de prophetia ista non cogitarit: aut cogitans, explicationem desideraret: quia modus ab Esaia, quo virgo paritura dicitur, ibidem non exprimitur. Neque id mirum in Maria, cum non desit simile admirantis Abrahams exemplum, qui audita Dei promissione, de Filio, sibi ex Sara nascituro, Genes. 17. v. 17. *Cecidit in faciem suam, & risit, dixitque in corde suo, an nato centum annos nascetur (Filius scil.) an etiam Sara?* an nata

an nata annos non agint a parere? quæ dubitationem aliquam, non de promissionis veritate, sed de rei promissæ modo designant. De qua re Athanasii memorabilis sententia, tom. i. edit. Græco-lat de sanctissima virgine Deipara, pag. 815. Quia, inquit, & hic bis sitat virgo, ut pote ad naturam respiciens, & de Josepbo cogitans, cui despontata erat, tale responsum dedit: quomodo fiet istud? quoniam virum non cognosco: & quandoquidem, inquit, O Angele virum non cognosco, tu autem per hoc adverbium, id est ecce, quod demonstrandi vim habet, ecce, inquis, concipies: quasi de tempore jam instanti mibi loqueris: quomodo istud fieri possit? Atque hæc de virginis Mariæ questione: quæ responsonis & expositionis Angeli occasio est.

Responsio autem, verba ante proposita, de Mariæ conceptione & nativitate Filii declarat & confirmat. Declarat autem conceptionis Mariæ modum, ac defensionem illius, & personæ Filii præstantiam ante positam plenius repetit. Modus autem est Efficacia Spiritus Sancti: quem modum ita recenset Lucas; & respondens Angelus, dixit ei, Spiritus Sanctus superveniet super te. Supervenire autem non propriè accipi debet: quia Spiritus Sanctus verus est Deus, ubique præsens, Psalm. 139. v. 7. Ideoque propriè loquendo, nec venit, nec abit. Sed venire dicitur metaphorice: quando operatione peculiari præsentiam suam patescit. Quumque cœlum sit gloriæ Dei locus præcipuus, inde descendere & supervenire dicitur; id quod etiam interdum externa signi, super aliquem, specie indicatur: ut super Christum, Matt. 3. v. 16. Johan. 1. v. 33. 34. descendisse dicitur Spiritus Dei, specie columbae. Et super Cornelium, & comites illius, Act. 10. v. 44. & Act. 1. v. 8. Recipietis virtutem, id est, potentiam, Spiritus Sancti supervenientis super vos: ut Actor. 2. eventus responderet. Quibus in locis agitur de donis, operatione Spiritus Sancti infusis: ut loci circumstantiæ ostendunt. Hic verò cum Angelus ait: Spiritus Sanctus superveniet super te aut in te, indicatur illius efficaciæ virginem concepturam: quia de modo conceptionis virgo quæsierat; quomodo id fiet? tum dixit ei Angelus: Spiritus Sanctus superveniet in te, i. e. Spiritus Sancti operatione hoc fiet, non autem generatione è sua substantia: quia alias esset Pater Christi, & humana Christi natura esset essentia divina; aut essentia divina, quæ immutabilis, mutata esset in naturam humanam: quæ omnia sunt absurdæ. Neque obstat, quod Matth. 1. v. 18. de Maria dicitur, inventa est uterum ferre ex Spiritu Sancto, quia, licet vox illa, ex, causam materialem notet, sèpe tamen causam tantum efficientem significat, ut Rom. 11. v. 36. & alibi. Neque etiam contrarium probat, quod apud Matthæum sequitur v. 20. quod in ea genitum ex Spiritu Sancto est. Ergò ex materiam hic notat, quia generatio ei tribuitur: generatio autem est, ex sua substantia productio similis. Negatur enim consequentia, & ratio addita eam non probat; quia licet generatio, propriè accepta, id notet; impropriè tamen efficere significat, ut apud Henr. Stephan. in thesauro Græc. ling. tom. 1. pag. 838. exempla videre licet. Theophrastus ait: τὸς θεῶν, quod ignis gignat. Et Isocrates in Panathenaico παῖς θυσίας, ἡ θυσίας τούτους ἀδιπάτει, urbes quægenerunt & afferunt tales viros. Plato Epist. βλαστών ιδρὺν ἢ οὐτέλων φύσην, voluptas damnum & tristitiam gignit. Sic etiam 2. Tim. 2. v. 23. γένεσιν μάχας. Gignunt, id est efficiunt, pugnas, Johan. 3. v. 8. Quisquis genitus est ex Deo. In quibus locis, neque vox Græca sa, id est, ex materiam notat, sed efficientem tantum: neque genitum, propriè è substantia sua productionem: sed generatim effectiōnem notat, citra controvēsiā: quia veritas orationis, propriam significatiōnem admittere non potest, quemadmodum etiam, in objecta Matthæi sententia ob plurima absurdæ, quæ aliás inde orientur, ut ante ostendimus. Ex Spiritu Sancto igitur genitum dicitur, quod operatione Spiritus Sancti, in Maria, & ex Maria effectum: non autem ex substantia Spiritus Sancti. Id quod etiam Menno Simonis, Anabaptistarum Princeps, in colloquio Wismariensi, agnoscit: nimurum non ex substantia Spiritus verbum carnem factum: quod aliás Pater esset Jesu Christi. Quia de re videri etiam poterunt ea, quæ Matth. 1. v. 20. & Johan. 1. v. 14. adduximus. Atque

hæc de declaratione modi, quo fieret, ut Maria conciperet filium: nimurum operatione ac formatione Spiritus Sancti, iis verbis indicata: Spiritus Sanctus superveniet in te:

Sequitur deinde declarationis altera pars, ad consolacionem virginis Mariæ pertinens. Quia enim ipsi gravida seu prægnanti futuræ (ob ignotam aliis, ex Spiritu Sancto conceptionem) periculum imminebat, suscipcionis adulterii, & dimissionis à Josepho (ut eventus docuit Matth. 1. v. 19.) & supplicii capitalis ex lege Deut. 22. v. 23. 24: Idcirco promissione defensionis Dei, periculorum cogitationi occurrit, his verbis: & θύεις, id est, potentia (vulgo ambiguè virtus) altissimi in tua oī inumbrabit te. De cujus sententia antecedente subjecto, & consequente attributo, diversæ expositiones extant. Antecedens enim subjectum est potentia Altissimi in quo, per Altissimum, Deum Patrem notari, certum est: sed quidnam, per potentiam intelligatur, disquiritur. Quidam enim Deitatis personam certam notari censent: & quidem, vel Filium, ut 1. Corinth. 1. v. 24. Christus Dei potentia & sapientia appellatur: vel ut Spiritum Sanctum significet, quæ θύεις, potentia similiiter vocatur, Luc. 24. v. 49. Donec induāmī virtute ex alto. Sed priori interpretationi obstat, quod attributo & circumstantiis hujus loci non satis videatur consentire: posteriori vero, quæ plerisque probat, obstat, quod ita statueretur inutilis ejusdem rei, clarioribus verbis propositæ, obscura repetitio. Utique denique obstat: quod, sine ulla ratione necessariâ, à propriâ vocis significatione, ad impro priam, receditur: Potentia enim, cum de Deo, sive absolute, sive Deo Patre dicitur, propriè non personam certam Deitatis, sed attributum illius proprium, nempè omnipotentiam, aut omnipotentem actionem, notare solet: ut Matth. 22. vers. 29. 1. Cor. 2. vers. 5. & 2. Cor. 4. vers. 7. Quo modo optimè, sine ulla prorsus difficultate, accipi potest: & (pro communi interpretationis regula) propria significatio, cum nulla justa causa impropriam postulet, servanda. Nec enim ulla obstat loci, aut rei circumstantia: & consequens enuntiationis, seu prædicatum egregie quadrat: hoc autem est θύεις οī. Quæ vox variè accipitur, primò quidem propriè, ut Matth. 17. vers. 5. Nubes lucida ἐποκίαι αὐτοῖς, obumbravit eos, & Actor. 5. v. 15. Umbra ἐποκίαι, obumbraret aliquem. Deinde metaphor. & quidem ex nominis θύεις, umbra, translata similitudine: ut enim umbra, eos, qui in ea sunt, adversus æstum tuetur: ut Jonæ accidit, cap. 4. vers. 5: sic pro eo, quod à malis, quasi ab æstu tuetur, similitudine qualiam, umbra vox accipi solet: ut Esa. 25. v. 4. De Deo dicitur, quod fuerit receptus ab inundatione, umbra ab æstu. & cap. 30. vers. 2. 3. recipiunt se in umbram Egypti. & Lament. 4. v. 20. In umbra illius vivemus inter gentes. Sic Dam. 4. v. 12. ubi, in visione, rex, arboris specie, designatur; dicitur sub ea bestias umbram captare. Atque ab hac umbræ significatiōne, verbum θύεις εἰς, obumbrare, metaph. accipitur, pro à malo, quasi æstu quodam defendere: ut Hebræam vocem Τίσθι τεγε, protegere, tueri. LXX. Interpret. Græci θύεις in obumbrare interpretantur, eadem, cum Angelo, hoc in loco, metaphora: sic etiam Psalm. 91. vers. 4. Adest in θύεις οī, obumbrabit te. & Psalm. 140. vers. 8. Febova Domine robur salutis meæ Τίσθι texisti caput meum, LXX. θύεις εἰς τὴν κιφαλὴν obumbrasti super caput meum. Atque ita etiam voce obumbrare, pro defendere utitur Virgilius Æneid. 11. in illis verbis: Et magnum reginæ nomen obumbrat, id est, ut doctissimus Servius explicat, sub audi Turnum, tuerit, defendit: & est translatio ab arboribus. Hæc Servius. Ex quo vocis umbra in sacris literis, & verbi θύεις in LXX. Interpret. usū crebro, & elegantia, facile percipi potest, eam significationem esse consuetam: deinde huic loco convenientissima est, ac sensum pariter ubiorem, quam communis ac vulgata expositio: quasi idem, quod in antecedente dictum, superveniat demonstraret: cum tamen hujus significationis nullum omnino proferatur exemplum. Denique eventus etiam præclare consentit. Nam cum, ob conceptionem, Josephus, adulterii suspectam haberet Mariam virginem; ac propterea dimittere vellet: potentia, Dei obumbrata, id est, defensa est, cum

cum per Angelum missum, de conceptione per Spiritum Sanctum, Josephus edocitus est; ac Iussus, citra difficultatem, Mariam ducere, Matth. 1. vers. 20. Quod autem Staphletonus, in antidotis Euangelicis in Lucam, haec verba Angeli exponens, ait: *ad hanc questionem respondet Angelus, offendens, quod loco virilis seminis, superveniet in eam, & illabetur Spiritus Sanctus, & loco virilis amplexus obumbrabit, & complexabitur illam virtus altissimi; illud inquam, purissima Scripturæ verba, impuræ similitudine, corrumpit: cum neque prima phrasis, Spiritus Sanctus superveniet super te; neque obumbrandi vox illam significationem habeat: neque illam ex Scripturæ usu neque ex bonis authoribus, probaverit.* Ideoque Jesuita Maldon. hujusmodi depravationem, hoc modo, non male accusat, ad hunc locum, cum ait: *Qui, nescio quid turpe, hoc loco, significare sumniant, non solum parum mibi religiosi, sed penè impudentes videntur. Hæc ille. Atque hoc modo, de conceptionis modo, & defensione illius, adversus pericula futura, actum.*

Cui accedit, *descriptionis Filii promissi, plenior repetitio.* Nam ut v. 32. significavit, Filium Mariæ vocandum Filium Altissimi: sic eam descriptionem, insertâ pleniori explicatione, utilissimè repetit, cum ait: *propterea τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ ex te sanctum, Filius Dei vocabitur.* Quibus verbis primùm subjectum descriptionis Christi, ante positæ: Deinde rationem attributi illius exponit. Ac subjectum quidem, cum Filium Mariæ repetit per iphrasi quadam, cum ait: *τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ οὐσία ἡ μὲν φύσις.* Quæ verba singula non nihil expendenda. Primum enim *τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ genitum seu natum*, id est, quod gignitur vel nascitur, non accipitur propriè, de tempore præsenti: nam nec natus, nec conceptus erat Mariæ Filius: sed per temporis enallagmen frequentem, in omnibus linguis, præfens, pro paulò post futuro usurpatum pro nascituro proximè, ideoque interpretantur vulgo, commodè, *id quod nascetur:* quod nihil aliud, quam filium notat. Nam licet *τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ* neutrum sit genus, sensu tamen masculino usurpatum, Scripturæ more: quemadmodum Joh. 3. vers. 6. *τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ, quod natum est,* bis ponitur pro *τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ*, qui natus est, & 1. Iohann. 5. v. 4. *πᾶς τὸ γένος τοῦ οὐρανοῦ,* idem quod cap. 3. v. 9. *πᾶς ὁ γένος τοῦ οὐρανοῦ*, quisquis natus. Ideoque Cyprianus lib. 2. testimon. adversus Iudeos num. 10. vertit. *Qui nascetur, Deinde verba illa εἰ σὺ εἶ τε, quidam,* non à Luca Euangelista, sed ab alio addita, putant: ut Erasmus in annot. ad hunc locum *quia*, ut ait: *εἰ νέκει in ullis Græcorum exemplaribus reperit; nec apud Theophylact. quidem; neque in antiquis codicibus Latinis.* Hæc ille. Ac sane quindecim manuscript. exemplaria Robert. Steph. ea non habent, nec libri Græci Novi Testamenti editi Hagonoæ, Basileæ, Parisiis, Lipsiæ: habet tamen (ut etiam Erasmus fatetur) editio laudata Aldi: Deinde Complutensis, ex antiquissimis ac præstantissimis manuscriptis edita: quæ tanti pretii est, ac momenti; ut Robertus Stephanus eam manuscriptis suis exemplaribus 16. annumerarit & primo loco ob excellentiam posuerit. Deinde Biblia etiam Regia, & ibidem è regione versio Syra, *qui nascitur ex te* Ac mirum profecto, quod in appendice ad Biblia Regia, in interlinearibus Biblii, in Luca, εἰ σὺ omissa. Huc accedit Græcus codex, quo usus Tertullianus, lib. 4. contra Marc. cap. 7. item codex Cypriani, lib. 2. testimoniorum contra Judæos num. 10. & Hieronymi, tom. 9. in translatione Euangelii Lucæ. Sic Athanasius tom. 1. epistola ad Epictetum, item contra hæreses, pag. 850. 882. Quare hanc lectionem vobis tot antiquorum ac probatorum Patrum testimoniis innixam, non alienam, sed genuinam esse, & descriptorum quorundam negligenter olim omissam, vel, ut clarissimus Beza loquitur, temerè aut malitia expunctam. Unde apparet, doctrinam, ea dictione indicatam, oppugnatam fuisse ab adversariis. neque mirum est, cum longo tempore, toto penè orbe, Arriani, aliquæ hæretici dominarentur, haec verba esse detracta; ac propterea restituenda, ut à Beza, & Casaubono, in Græco Testamento factum. Sensus igitur verborum, quibus subjectum, (nempè Filium Mariæ,) periphrasi quadam, repetit Angelus, est, *quod nascitur ex te*, id est, filius tuus, è tua substantia, superventus, (id est, operatione) Spiritus Sancti, nasciturus. Quemadmodum

Filius Dei dicitur *γένος τοῦ οὐρανοῦ, factus ex muliere*, Galat. 4: v. 4. & *factus ex semine Davidis, secundum carnem*, Rom. 1. v. 3. Hoc autem subjectum, ab adjuncto, declarat, cum vocat, *Sanctum*, à sanctitate perfectâ: qua peccati originis omnino expers, perfectissimo justitiae habitu fuit prædictus, Hebr. 7. vers. 26. & 1. Pet. 1. v. 19. Unde perfecta, ac perpetua ad mortem usque obedientia, seu justitia actualis promanavit, Phil. 2. v. 8. Origo autem primùm hujus absentiæ peccati est, quia non est conceptus potentia naturali, viri generantis, quo modo tantum peccatum originale, seu vitiositas naturæ, per lapsum corruptæ, propagatur in posteros. Iohann. 3. v. 6. & Rom. 5. v. 12. Deinde sanctitatis origo est Spiritus Sancti, sanctam humanam naturam, ex virginis Mariæ substantia, operantis, efficacia. Atque hæc de antecedentis, seu subjecti, descriptionis personæ Christi, repetitione periphrastica, & annexa declaratione, ab adjuncta sanctitate, his verbis, *Quod ex te nascetur sanctum.*

Sequitur *consequentia*, seu *prædicati*, de nascituro ex Maria Filio, reperiens, cum de filio Mariæ dicitur: *Filius Dei vocabitur: & illius declaratio à ratione, cum premititur propria, id est, propter illam, è Spiritu Sancto superventuro, operationem: quæ ex Maria virgine effectiōem humanæ naturæ Sanctæ, & efficiendo, conjunctionem illius, cum Filiō Dei, in unitatem personæ, continet.* Eaque causa est, cur Filius Mariæ sit, ac vocetur Filius Dei Patris: quia Filius Dei, per Spiritum Sanctum, naturam humanam sibi, ex cæ, formavit; & formando, in unitatem suæ personæ, asumpsit: ita ut unionis illius personalis, ut operis externi Deitatis, sit cum Patre (qui corpus ei aptavit Hebr. cap. 10.) & Spiritu Sancto, causa efficiens: solus verò filius illius subjectum est, adeò ut solus sit ac dicatur Immanuel *Θεός πατέρων*, *Deus pater factus in carne;* & Filius Mariæ, Filius Dei proprius verè vocetur, ea phrasis, quæ unionis duarum naturarum in unam personam index est, & communicatio idiomaticum, à Theologis, appellari solet, quæ est enunciatio, in qua, de persona Christi, ab una natura, nomine personali nominata, prædicatur, quod ei convenit secundum alteram naturam; exempli gratia, Iohann. 3. v. 13. Filius hominis dicitur esse in cœlo. Ubi Filius hominis personam Christi notat, appellatione personali, à natura unâ nempè humana, in concreto desumpta deque ea prædicatur, quod non secundum humanam naturam, sed secundum divinam conveniebat. Sic vicissim de persona Christi, à natura divina, nomine personali, denominata, quum Filius Dei vocatur, rectè prædicatur, quod ei, non secundum divinam, sed secundum humanam naturam solum convenit: Sic enim Filius, (nempè Dei Patris, ut relatio ostendit) diem ultimum ignorasse dicitur, nempè secundum humanam naturam. Marc. 13. v. 32. Atque ita etiam rectè dicitur Filius hominis, seu Filius Mariæ, est Filius Dei: & Filius Dei, est Filius hominis Ioh. 5. vers. 26. collat cum 27. utrumque enim est nomen personam Christi notans: unum quidem à natura humana, alterum verò à divina, quæ prædictus est, desumptum. Sic Filio Dei, Rom. 5. vers. 10. attribuitur mors, & cap. 8. vers. 32. dicitur pro nobis traditus, nempè in mortem, id est, Christus, secundum humanam naturam. Quem sensum Scripturæ veritas omnino requirit: & expositio illius distinctè in sacra Scriptura demonstrat, in similibus: quemadmodum Rom. 1. v. 3. videre est. Atque hoc modo Filius Mariæ, natus ex Maria, Filius Dei vocatur: quia Filius Mariæ, non naturam humanam singularem absolutè, sed personam Christi, humanâ naturâ præditam, significat. Ideoque cum sit nomen personæ, meritò id, quod personæ est, de eo prædicatur. Similis quodammodo enuntiatio de hominibus extat, in sacris literis. Nam ut homo constat carne, seu corpore, & anima: sic de persona humana, ab una eorum denominata, prædicatur, quod convenit secundum alteram: ut cum anima sumitur, pro anima prædicto, seu pro persona animata, (ut Genes. 46. v. 15. 18. 22. 25. & alibi) ei interdum tribuitur, quod convenit secundum carnem, seu corpus, ut Genes. 46. vers. 26. *Omnes anima, quæ ingressæ sunt, cum Iacobō in Egyptum.* & Levit. 17. v. 15. *Omnis anima, id est, persona animata, quæ comederit.* Quæ non secundum animam, sed secundum corpus, intellegenda,

Ligenda. Sic etiam de homine à carne denominato , ut personam humanam notet, dicitur, Isa. 49. v. 26. & Ezech. 21. v. 5. *Cōscies omnis caro, id est, homo, non secundum carnem, sed ael' ēmo* secundum aliud (ut Patres loquuntur,) nempe secundum animam. Quare cum Filius Mariæ sit appellatio personæ, nempe personam Christi notans: non mirum, si Filius Dei vocetur, nempe secundum divinam naturam. Quo modo etiam Filius Davidis, est Dominus Davidis, Psalm. 110. v. 1. Matth. 22. vers. 44-45. Atque hæc, de propositæ conceptionis Mariæ expositione.

Cui confirmatio adjungitur, ad confirmationem fidei Mariæ. Primo, ab exemplo similis miraculi facti : Deinde à Dei loquentis potentia. Exemplum est vers. 36. ubi præmissa, ad rei admirandæ attentionem, voce Ecce, ait : *Ecce, Elizabe:b cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & bic mensis & sextus ipsi, quæ vocabatur sterilis.* Quibus miraculi subjectum, modus & tempus notatur. Subjectum, seu persona, in qua miraculum factum statuitur, describitur nomine, cognitione, & qualitatibus. Nomen est Elizabeth, de qua ante vers. 5. uxor Zachariæ sacerdotis. Cognitione indicatur, quum dicitur, *cognata tua, Græcè οὐσίας.* Unde quæstio, de cognitionis hujus veritate, moveri solet. Cum enim Elizabeth, (ut vers. 5. dictum) esset ex genere Aaronis sacerdotali, ideoque ex Levitica tribu: Inde videtur sequi, Mariam cognatam illius, etiam fuisse ex eadem tribu, non autem ex tribu Judæ, & familia Davidis: neque etiam ullibi hoc, expressis verbis, in Novo Testamento affirmatur. Verum recte negari solet Consequentia; quia Elisabetha, ex tribu & familia Aaronis esse potuit, genere Paterno, & ex tribu Judæ, ac familia Davidis, genere Materno; atque ita cognata Mariæ, non absolutè, sed relatè ad matrem suam. Quod autem obtenditur Lex, Num. 36 v. 6. 7. 8. 9. de filiabus Zelaphheadi, ex qua sequi videtur, Elisabetha fuisse, simpliciter, ex tribu Aaronis, id est, Patrem & matrem ipsius; non autem ex tribu Juda: quod aliâs non potuisset nubere viro, ex alia tribu. Sed negatur Consequentia: quia illa lex tantum agit de filiabus, quæ fratribus carentes, idcirco hæredes erant paternæ possessionis, quæ nubere vetabantur extra familiam tribus paternæ: cuius sola ratio additur, ne possessionis è tribu in tribum averterentur. Quamobrem ubi filia, è tribu Juda, hæres possessionis non erat, non prohibebatur nubere viro, ex alia tribu. Quemadmodum Michal filia Saulis, è tribu Benjamin, non hæres (quia fratres habebat) nupsit Davidi viro piissimo, 1. Sam. 18. v. 27. sic etiam mater Elisabethæ, de qua agimus, è tribu Iudæ nubere potuit viro, ex familia Aaronis, si hæres non fuit: atque ita possessione, à tribu & familia Davidis, in aliam non fuit translatæ. Similia exempla sunt in Aarone, Exod. 6. v. 23. & Jojada, 2. Chron. 22. v. 11. Imò etiamsi Elizabeth fuisse hæres, viro, è tribu Levi, nubere potuisset: sed eâ conditione, ut hæreditas ad proximos ejusdem familie transiret: quia Levitæ ab omni hæreditate possessionis, in terra Canaan, Dei lege, erant exclusi, Deut. 18. v. 1. ideo hæreditas ad eos transferri non poterat. Quare si mulier, hæres possessionis Levitæ nupsisset, hæreditas ipsius redditura erat ad sanguine proximos. Deinde etiamsi Elisabeth virginis Mariæ cognata fuisse simpliciter, & absolutè, id est, non solum respectu Patris sacerdotis, sed etiam Matris ratione ex tribu Levi ac sacerdotali: inde tamen nondum posset demonstrari: Mariam Virginem non fuisse ex tribu Juda: quia fieri potuit ut esset ratione Patris sui, ex tribu Iuda, & familia Davidis; ratione vero Matris, ex tribu Levi, atque familia Aaronis. Quæ tribus cum caruerit hæreditate, sine violatione legis, potuit filia illius tribus, viro è tribu Iuda, vel alia nubere. Ac licet, ut objicitur etiam ab Anabaptistis, non disertis verbis exprimatur in Scriptura: Mariam Virginem fuisse è tribu Iuda & familia David: Consequentia tamen necessariâ id demonstratur; cum filius Virginis Mariæ, Iesus, filius Davidis vocatur, Matth. 1. v. 1. & Luc. 1. v. 32. & è semine Davidis secundum carnem, Rom. 1. v. 3. 2. Tim. 2. v. 28. ideoque matrem virginem ex eadem familia fuisse necesse est. Cœterum observandum, à viro doctissimo, ad hunc locum novam responsionem ad objectionem propositam,

ex voce cognata petitam, adferri: *nimirum vocem οὐσίας cognata, sum generalius, pro congenere, seu Israëlitica muliere, quæ ex Israële, communis Patriarcha duodecim tribuum, genus duceret: ut accipitur ea vox, Rom. 9. v. 3. & 4. Pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israëlitæ.* Quæ ingeniosa quidem est interpretatio: prima tamen, quam attulimus (quam idem secundo loco proponit) responsio, uti communis est, sic videtur, non non levibus de causis, preferenda: quia vox οὐσίας, & apud Lxx. Interp. & communis lingue Græcæ usu, propinquum cognatum, notare solet: non autem eum, qui à communis gentis authore remotius prognatus: quemadmodum etiam accipitur in Novo Testamento, excepto unico illo Rom. 9. v. 3. Deinde, quia Angelus cum Elisabetham nominat: ac plures essent, in populo Israëlico, eo nomine, dictæ: ob celebritatem illius; distinctè ad cognitionem illius, ait: *cognata tua.* Si autem ea vox tantum significaret cognatam ipsius, quæ ex eodem Patriarcha Israële esset orta, distinctio fuisse inutilis. Quum credibile omnino sit, plures, ex Israële ortas, vocatas fuisse Elisabethæ nomine. Denique cum cognatam inviserit Maria Virgo, & tres circiter menses, apud eam diverterit vers. 56. nullo modo credibile est, cognatam ejus ratione Israëlis, remotissimâ ac generalissima significatione: sed potius cognatam fuisse propinquam: ut potè cui tam familiaria, ac tam diurna propinquitatis officia sunt exhibita. Hactenus igitur dè illius, quæ in exemplum similis miraculi adducitur, descriptione: ex nomine nempe Elisabeth & cognitione Virginis Mariæ. Altera vero est, à qualitate, nempe concipiendi impotentia dupli: una ætatis, quod esset senex; altera naturæ, quod esset sterilis: ut antè à Luca vers. 6. propositum: & utrumque etiam hoc loco ab Angelo traditur: prius quidem, cum ait: *in senectute sua.* Posterior vero, dicendo, *qua vocabatur sterilis:* id est, non solum erat, sed etiam talis vere nota erat, & cum aliqua ignominia (ut Luc. 1. vers. 25. indicatur) *sterilis vocabatur.* Quo modo absolvitur descriptione subjecti, in quo miraculum factum erat.

Preditatum vero miraculum ipsum indicat, cum de vena & sterili, quæ vi naturæ concipiere non poterat, ait: *concepit filium:* & circumstantia temporis addita, illustrans, ait: *Et hic Mensis est sextus:* Cœterum miraculosæ hujusmodi, per Dei omnipotentiam conceptionis, exempla antiqua extant in Sacris Literis: quemadmodum in Rachele, Gen. 29. v. 35. cum 30. v. 22. in uxore Manoë cui stirili per Angelum Domini promissum est, fore ut conciperet & pareret filium. Iud. 13. vers. 3. & 5. denique in Sara, quæ sterilis naturæ Gen. 11. vers. 30. & senectute grandiori ad concipiendam prolem inepta Gen. 17. v. 17. & 18. v. 10. 11. 12. Tamen ex eâ Deus filium Ahrahamo promisit Gen. 17. 16. & 19. & promissum implevit, Gen. 21. vers. 1. Veruntamen, his antiquis miraculis præteritis, Angelus exemplum novi ac præsentis miraculi (ut eo magis Virginis Mariæ fidem erga conceptionem promissam stabiliret) adducit in Elisabetha cognata ipsius: quæ licet & naturæ, & senectutis impotentia, ad prolem concipiendam, esset inepta, Dei tamen omnipotenti gratiâ, fœcunda reddita filium conceperat.

Altera confirmationis ratio est, à Dei promittentis omnipotentia, v. 37. cum ait, *quia apud Deum non erit impossibile ullum verbum.* Quo in loco, *verbum*, bifariam accipi potest, sensu utrumque vero, vel per Hebraïsum, ut Luc. 2. v. 15. rem notet: atque ita generalis sit sententia: ut Iob. 42. v. 2. *כִּי־כַל חָכֶם quod omnia poteris.* & Marc. 10. v. 27. *omnia possibila Deo.* & Luc. 18. v. 27. vel ut *verbum*, significatione consueta, intelligatur: ut sensus sit: nihil impossibile, quod Deus dixerit. Quæ expositio proprietatem vocis retinet. Et huius sententię favere videtur *eventus* sermonis Angeli vers. proximo 38. constans primum responsione Mariæ Virginis, quâ audito Dei verbo credidit. Deinde Angeli, absoluta legatione, discessu. Prius enim notatur, cum Lucas ait. *Dixit autem Maria, Ecce Ancilla Domini, fias mihi κτι τὸ γῆua secundum verbum tuum.* quo se (præmisso ad majorem evidentiam adverbio demonstrandi, *Ecce*) ancillam Domini, eoque subjectam ipsi profitetur, & verbo Dei, per Angelum, audito) ut possibili, ob Dei potentiam, & futuro,

& futuro, ob ejus veritatem) omnino acquiescit : & effectum illius expectat. Atque ita Angelus ab ea discessit. Quomodo legatio Angeli Gabrielis, & annuntiatio Virgini Mariæ proposita, & colloquio exposita, una cum suo even-tu à nobis explicata est. Ad cuius rei pleniorum confirmationem, sequitur.

Erroris Anabaptistarum, quo abutuntur v. 32.

& 35. Confutatio.

Illustris est Angeli Gabrielis, in descriptione personæ filii Virginis Mariæ, oratio v. 32. *bis filius altissimi vocabi-tur & 35. propterea quod gignetur, vel nasceretur, ex te sanctum, filius Dei vocabitur.* Quam orationem, Anabaptistarum antisignanus Menno Simonis, ad suum errorem, de incarnatione Verbi, fucandum, obscurare, variis modis, est conatus. Quemadmodum in primis ex Wismariensi, illius & Martini Micronii, Orthodoxam sententiam eruditè defen-dentis, colloquio, perspicue appetet. In quo observandus primum consensus partium : deinde dissensio & examen illius. Consensus autem in hisce hypothesisibus præcipue ob-servandus. Primum in eo convenit, in Christo tantum u-nam esse personam. deinde in ea duas esse naturas, divinam & humanam, pag. 527. tertio Christum esse verum Deum & verum hominem, verumque Dei & hominis filium. Dis-sensio vero est in humana illius naturæ origine. Orthodoxi eam esse ex substantia Virginis Mariæ, si carnem spectemus, ortam : Contra Menno ait, carnem Christi ex substantia cœlestis Patris esse, qui est Pater Iesu Christi, etiam juxta humanam naturam, pag. 474 & 511. dicimus, iuquit, Pa-trem suum verbum, & semen ex sua substantia, in Mariam, tanquam in agrum preparatum seminasse, in qua sit factus ho-mo. Ratio autem illius prima ac primaria est; ex Joh. 1. v. 14. *Verbum caro factum* ubi per carnem, hominem re-ctè intelligit : sed factum perperam interpretatur, hoc modo pag. 538. illius colloqui, *Verbum carnem esse factum, per-inde ut aqua facta est vinum*, Job. 2. & Lotbi conjuncta est in statuam salis Gen. 19. Sed primum negatur consequen-tia : quia aliquid factum dicitur, non tantum mutatione in aliud : sed etiam alterius accessione, sive accidentis sive sub-stantiæ. Accidentis quidem ? quemadmodum Christus di-citur factus pro nobis maledictum, Gal. 3. vers. 13. & fa-cetus Pontifex. Hebr. 6. v. 20. Accessione vero substantiæ, ut Genes. 2. v. 7. & 1. Cor. 15. v. 45. (Adam, id est, cor-pus Adami) factus dicitur in animam viventem. Sic ver-bum factum est caro, id est, homo, accessione humanæ natu-ræ, ut Scriptura exponit, quum Philip. 2. v. 6. 7. de Chri-sto dicitur : *quum esset in forma Dei, ipse se exinanivit, for-ma servi assumpta.* & Hebr. 2. v. 16. *semen Abramæ assumptum*, id est, non in gratiam & communionem suscepit, ut ex Epistola Rom. 14. v. 1. & 15. v. 8. objicitur : sed in unitatem suæ personæ : ut antecedens versus 14. ostendit : quo disertè, non communio gratiæ, sed carnis & sanguinis, de-notatur : ut etiam v. 17. *unde per omnia debuit similis fratribus fieri.* Atqui nec similis factus esset nobis per omnia, nec frater noster, nisi ejusdem nobiscum esset generis homo, quamvis enim sit frater fidelium, ratione imaginis Dei, & hæreditatis cœlestis : tamen participatione carnis similiter hoc loco frater esse dicitur. Deinde Mennonis expositiō falsam reddit Johannis sententiam : cum attributum, seu prædicatum illius, factum est, exponit; ut aqua vinum facta, Joh. 2. hoc est, revera mutatum est. Primum enim subje-ctum illius sententiæ, nempe verbum, agnoscit ex Joh. 1. v. 1. esse verum Deum: inde necessariâ consequentiâ negat fuisse verum Deum, antequam caro factum est. Nam verus Deus est æternus, in æternum manet. Lam. 5. v. 19. non mutatur, Num. 23. v. 19. & Malach. 3. vers. 6. apud quem non est transmutatio, nec mutationis *ex-virginis*, adumbratio. Jac. 1. v. 17. Contra vero ex Mennonis sententia, ut aqua vinum facta, Joh. 2. vers. 9. & Lotbi uxori statua salis facta, Gen. 19. vers. 26. mutatione substantiæ unius in aliam; Sic verbum caro factum, per mutationem verbi in carnem : ac propterea verbum, ante illam mutationem, non fuit Deus; quia Deus mutari non potest. Secundò, Scriptura docet,

verbum esse Deum ab initio, Ioh. 1. v. 1. & postquam fa-cetum est caro, verbum esse adhuc verbum, 1. Ioh. 1. v. 1. & 5. vers. 7. & Apoc. 19. vers. 13. & esse verum Deum & vitam æternam, 1. Ioh. 5. v. 20. & permanere : ac licet coeli mutantur, semper tamen eundem esse, Heb. 1. v. 10. 11. 12. Contra vero expositio Mennonis, Verbum, postquam caro factum est, & Verbum & Deum permanere, consequentia necessitate, negat. nam si mutatum est Verbum ac verus Deus, in carnem, quum homo factum est (ut statuit:) Ver-bum & verus Deus esse desit : nam quod mutatum est in aliud, idem non permanet : sed aliud jam est, quam prius: ut aqua, cui comparat Verbum, quæ mutata in vinum, non amplius aqua fuit, sed aliud fuit, nempe vinum : & Lotbi uxori, mutata in statuam salis, desiit mulier esse uxor, quod erat prius. Denique cum una numero sit essentia divina, æterna & immutabilis; Patri, Filio, Spiritui Sancto com-munis : sequetur per hujusmodi essentia divinæ mutatio-nem, nec verum Deum antea extitisse : nec jam existare. Atque ita Deum, necessaria consequentia, Menno, cum suis, in depravatione hujus loci Iohannis, prorsus tollit. Quare hæc prima erroris illius ex Iohan. 1. v. 14. petita ratio, non solum invalida est, sed etiam prorsus impia : ut quæ Scripturæ S. & confessæ ab adversario hypothesi, de Christo vero Deo, omnino aduersetur. Sed alterum ex Angeli verbis, antè à nobis explicatis, Luc. 1. v. 35. rapit argumentum. Appellatur, inquit pag. 526. *filius Dei.* Ergo carnis sue originem habet à Deo Patre, aliás filius esse non pos-set. Verum hoc sequi, omnino negamus. Nam ex hypo-thesi quarta communi, ac confessæ à Mennone, Christus æternus est Dei filius, ex substantia Patris ab æterno genitus: propterea causa cur sit ac dicitur filius Dei, non est, quod carnis Christi origo sit ex substantia Patris : quia jam ab æterno erat filius Patris : ideoque dici non potest factus Dei filius in tempore, ex substantia Patris genitus (quod enim quis est, illud ipsum non fit : quod enim fit, nondum est) sed quia filius Dei æternus, humanam naturam ex Maria, operatione Spiritus S. formavit, ac formando, in unitatem personæ suæ assurgit : idcirco filius Mariæ, ob hanc unionem personalem, vocatur filius Dei : quia, filius Mariæ, nomen est, non absolutè humanam naturam signi-ficans; sed est nomen personæ, Christum, naturam humana prædictum, significans; quemadmodum suprà plenius ostendimus. Ideoque de persona Christi verè prædicari potest, quod ei, secundum utramvis naturam, convenit. Quod autem Menno objicit, pag. 508. *Christus est Dei filius.* Ergo Deus, etiam Pater ipsius est, secundum humanam naturam. Illud non sequitur : neque eo probat, quod ait : *nam nullus existit Filius absque Pare.* Respondetur : naturali potentia, omnis filius habet Patrem ; sed omnipotentia Dei fieri potest, & futurum esse prædictum est, Esaï. 7. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium.* Idq; impletum in Matre Christi, Virgi-ne Maria demonstratur, Matth. 1. v. 23. Luc. 1. v. 27. & 35. ideoque si Virgo concepit, ergo non est ex alterius semine, sive virili, sive alio. Quumq; filius sit genitus ex virginе, quæ mater illius vers. 43. cuius ventris fructus est ibid. vers. 42. idcirco. Christus adumbratus per Melchisedecum, cuius neque Pater, neque Mater idcirco à Mose recensentur, ut sit similis filio Dei, qui etiam revera sine Matre est, quatenus ab æterno, à solo Patre, ex substantia illius genitus : & sine Patre, quatenus ex Maria Virginem, sine Patre, in tem-pore genitus. Quare fallsum est, quod Menno ex naturalis potentia ratione urget : *nullus infans existit sine Patre:* cum ex sola Matre, Dei potentia existere posse, atque existere, Scriptura, ut ostendimus, doceat. Aliás, eodem modo ac-jure, concludi posset, nullus infans nascitur, naturali pot-entia, ex Virginem. Ergo Christus non est natus ex Virginem. Et quemadmodum Christus, filius Dei Patris propriè est, quia ex ejus substantia genitus : pari ratione est filius hominis, quia ex hominis, Mariæ scilicet substantiæ genitus. Sed objicit Menno; hac ratione, duas in Christo, contra Scripturam, statui personas : unam, ex hominis : alteram ex Dei substantia genitam. Negatur autem rectè sequi : quia unam statuimus personam, unum filium: duas vero na-turas, unione personali conjunctas. Una enim eademque Christi

Christi indivisa persona, & filius Dei est, & filius hominis est, ut & Menno fatetur: sed relatione diversa, pro duplicitate illius divina & humana, unde denominatur; prius relatione, vocatur Christus filius Dei, quod ex Dei substantia; posterioris verò relatione, filius hominis, quod ex hominis (puta Virginis Mariæ) substantia genitus. Error autem Mennonis est, quod personam & naturas: & nomina, personam Christi unicam notantia, cum nominibus naturæ confundat.

Sed objicit rursum; mulieres carere semine, ac propterea male à nostris dici: Christum esse ex semine matris. Id quod probare conatur ex Sacra Scriptura, 1. Cor. 11. v. 12. *Sicut enim mulier ex viro est: ita & vir per mulierem: non autem dicitur ex muliere.* Sed illud alienum est: quia Apostolus loquitur de excellentia viri supra mulierem, ratione primæ originis: quod mulier, *Eva* scilicet, è costa Adami, non autem Adam ex Eva, vers. 8. Deinde ratione finis creationis: vir enim creatus non est, propter mulierem: sed mulier creata est propter virum, vers. 9. quibus paritatem tamen, certo respectu, viri & mulieris, indicat: ne dicitis illis, mariti, ad superbiam & contemptum uxorum, abutentur, cum ait vers. 11. *Attamen neque vir absque muliere, neque mulier absque viro,* scilicet quod vir & uxor, ad propagationem generis humani, simul requirebatur. Hisce subdit vers. 12. *sicut enim mulier ex viro scilicet creata,* ut vers. 9. *ita & vir per mulierem,* scilicet vir est, quod idem, quod versu præcedente dixit: *neque vir absque muliere.* Mulieres verò habere semen, non solum ex Philosophis Aristotele, aliisque: & Medicis, Galeno aliisque demonstratum est: sed etiam ex Sacris Literis perspicue appetet; ut Levit. 12. vers. 2. *Mulier cum γένεται seminificaverit, & pepererit masculum.* quod sole clarius testimonium est. Cui simile extat Heb. 11. vers. 11. *Sara vim accepit, ad dejectionem seminis ius ratib[us] r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e[t]at[is]:* non autem *is o[ste]n-* *ad conceptionem seminis viri,* & Esai. 51. vers. 1. Ju-dæi dicuntur non solum *ex rupe excisi,* sed *ex caro forve effusi,* id est, allegoricè ex Abrahamo & Sara sterilibus v. 2. ideoque ex utriusque substantia. Eodem etiam refertur communis benedictio. Gen. 1. vers. 28. qua Deus eis (maria & feminæ) benedixit ac dixit eis, *crescite & multiplicamini, & implete terram.* Ubi crescere, seu fructum ex se facere, & multiplicari, tam mulieri, quam mari tribuitur. Quemadmodum ex uno grano plura multiplicatione oriuntur: sic ex mulieri non minus, quam viri semine, plures posteri multiplicatione propagantur. Quæ multiplicatio non potest esse simpliciter ratione totius personæ, sed ratione seminis, sicut Exod. 32. vers. 13. *multiplicabo semen vestrum sicut stellas caeli.* & Gen. 17. vers. 2. *multiplicabo te,* exponitur cap. 22. vers. 17. *multiplicabo semen tuum.* Præterea in prima promissione Messiae, Gen. 3. v. 15. *Semen mulieris nominatur, & contritum caput serpentis promittitur.* Cujus diserta explicatio de Christo. Heb. 2. v. 14. *Quoniam igitur pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter particeps factus est.* Deinde v. 17. ait: *unde debuit per omnia fratribus similis fieri.* Quare, ex hisce Scripturæ testimonii, perspicue demonstratum, mulieres non minus quam viros, habere semen. Deinde Christum carnem suam habere ex substantia humana, quam assumit, Phil. 2. vers. 6. 7. Heb. 2. v. 16. Et ne quis hoc cum Anabaptistis nonnullis, de assumptione in gratiam, & communionem, ut Rom. 15. vers. 7. interpretari posset, vocatur *semen Abramæ*, id est, Meton. filius illius, Matth. 1. vers. 1. & Gen. 2. vers. 11. Actor. 3. vers. 25. *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Et ad Gal. 3. vers. 16. ita exponitur: *Abramæ verò dicitur sunt promissiones & semini ejus.* Non dicit & seminibus ut de multis, sed ut de uno, & semini tuo, qui est Christus. Quemadmodum & Apostolus de se ait: *Se-men Abramæ sunt, & ego,* 2. Cor. 11. v. 22. id est, ex semine Abramæ. Præterea Christus est filius Iudei, Gen. 49. v. 10. unde Apoc. 5. v. 5. *Leo ex tribu Iudee dicitur est,* sic etiam Heb. 7. v. 14. *manifestum est ex tribu Iudea exortum esse Dominum nostrum:* Ad hæc Christus filius Davidis vocatur, Matth. 1. v. 1. quia ex illius semine genitus, ut Actor. 13. vers. 23. & 2. Tim. 2. v. 8. & Actor. 2. vers. 30. Christus

vocatur *fructus lumborum ipsius secundum carnem.* Sic etiam Christus *germen Davidis* vocatur, Ier. 23. vers. 5. & 33. vers. 15. & *radix Davidis* Apoc. 5. vers. 5. & *genus Davidis* cap. 22. vers. 16. quæ omnia clare demonstrant, Christum secundum carnem esse ex semine David. Ac similiter, quia David ex Patre Isai genitus, Ruth. 4. & Matth. 1. vers. 6. Sic Christus ex Davide ortus, vocatur *virga ex truncu Iusti, & surculus ex radicibus ejus,* Esai. 11. vers. 1. unde per Metonym. causa pro effecto ibid. v. 10. *radix Isai* (ut Rom. 15. vers. 12. ex Esata, de Christo dictum repetitur) sic dictus, quod sit ex radice illius: ideoque ex substantia illius: quemadmodum surculus è substantia radicis. Et quia Christus ex Abrahami semine, ex tribu Iuda, ex Isai, ex Davide, & ex patribus ortus est, propterea Rom. 9. dicitur generatim vers. 45. *quorum sunt Patres, ex quibus est Christus rex regnum secundum carnem,* vel quod ad carnem attinet) *qui est super omnes Deus benedictus in secula.* Unde copiosè & perspicue appetet, Christum carnem suam habere ex substantia humana, non autem divina; & ex humana substantia Virginis Mariæ, quæ ex Patribus illis orta; cuius ratione solum superiora de origine carnis Christi dicta, vera sunt, atque intelligi debent. Ac Christus non solum dicitur genitus in Virgine Maria, Matth. 1. v. 20. quod urgent Anabaptistæ; sed & ex ea, Matth. 1. v. 16. & Luc. 1. v. 35. & afflatus Spiritus S. Christus *fructus ventris ejus* v. 42. & Maria Mater Domini, vers. 43. & Christus filius ejus, v. 31. verè nominatur. Nam quod Menno objicit, fructum appellari, quod è substantia Patris, Verbum, aut semen Patris conceperit: quod Maria soverit, nutrīt, gestarit, ac tandem pepererit: quemadmodum ager semen aliunde injectum sovet, nutrit, ac tandem producit, & tamen fructus illius dicitur, etsi non sit ex illius substantia. Respondet, similitudinem illam non esse ex Sacris Literis petitam, neque rei, de qua agitur, convenientem: Sed similitudo desumpta est ab arboribus fructiferis, quæ ex sua substantia proferunt fructus, ut Psal. 128. v. 3. *Uxor tua ut vitis fructifera.* Quemadmodum antea ostendimus, Christum appellari *germen & surculum ex radice & truncu:* quæ substantia originem demonstrant. Atque ita etiam Gal. 4. vers. 4. dicitur filius Dei à Patre missus, *factus ex muliere.*

Sed rursus instat Menno alia via. Si, inquit, Christi caro esset ex carne Virginis Mariæ: Ergo Christus esset peccator: quia, post lapsum hominis, caro illius peccato obnoxia. Sed negatur Consequentia: quia hominis caro, per se considerata, creatura Dei est, ratione suæ essentiæ, & cunctus substantia illius est bona: sed per accidens propagationis peccati originis, vitiosa redditur: quæ peccati propagationis, tantum fit conceptione naturali ex viro & feminâ: & idcirco conceptio Christi, ne esset vitiosa, per Spiritum Sanctum supernaturali potentia supervenientem, è substantia Virginis Mariæ sanctè peracta est. Unde etiam dictum ab Angelo, *quod nasceretur ex te Sanctum:* atque ita Christus, natura humana suâ, omnino nobis est similis, excepto peccato, Hebr. 2. vers. 14. & 4. vers. 15. id est, quia non ex vitiosa substantia, sed ex substantia sine vitio, per potentiam Spiritus Sancti conceptus, ac natus est sanctus. Si autem (ut Menno nostris objicit) ex eo, quod Christum, secundum carnem, ex Mariæ substantia, ortum statuunt, recte sequeretur, ipsum statui peccatorem: tum à nostris merito retrorqueretur, simili ratione, ex Mennonis sententia (qua Christi carnem ex Matris substantia nutritam, atque etiam auctam statuit) similiter Christum esse peccatorem. Quare cum Consequentiam hanc infirmam esse agnoscat, priorem etiam illius infirmam esse, nullo jure, negare potest. Reliqua argumenta Mennonis (ut antea monuimus) ex eo sunt orta: quod personam & naturam non distinguat: & nomina personalia, seu quæ personam Christi notant; cum nominibus naturam, non autem personam notantibus, confundat. Quemadmodum cùm objicit: *filius Dei mortuus est.* Ergo caro, quæ mortua, est filius Dei. Ideoque ex substantia Dei Patris. Negatur verò Consequentia: Nam filius Dei est nomen personæ Christi: mortuus autem dicitur non secundum Spiritum aeternum, seu divinam naturam, sed secundum carnem: quemadmo-

admodum Christus dicitur, *mortificatus carne, sed vivificatus Spiritu*, 1. Pet. 3. v. 18. & *pannis pro nobis carne*, cap. 4. v. 1. Sic filius Dei non norat diem judicii, Marc. 13. v. 32. nempe secundum humanam naturam, non secundum divinam: secundum eam enim norat omnia. Sic filius Dei distinctè dicitur factus ex semine David, secundum carnem, Rom. 1. v. 3. non autem secundum divinam naturam ex eo factus. Quā etiam distinctione Christus dicitur, Acto. 2. v. 30. ex fructu lumborum Davidis secundum carnem. Sic filius hominis, nomen est personæ Christi, à natura humana personaliter denominati. Unde Joh. 3. v. 13. dicit Christus de se, *filius hominis, qui est in cœlo*, nempe, non secundum carnem, seu humanam naturam (Sic enim anima & & corpore tantum erat in terris) sed secundum divinam, qua ut verus Deus, cœlum & terram implet, Jerm. 23. vers. 24. Sed aliud præterea argumentum Mennonis (quo plurimum confidit, & discipuli illius: ac videtur speciocissimum) etiam hoc loco, ad pleniorum veritatis illustrationem, proponendum ac confutandum. Est autem hujusmodi: *Quicquid de cœlo descendit, illud ante erat in cœlo: Christi caro de cœlo descendit: Ergo erat in cœlo: & per consequens, non est facta è substantia Mariae*. Verum totum antecedens (seu, & propositio & assumptio) negari potest. Propositio; quia licet ea, si propriè *descensus & cœli vox accipiatur* (ut Apoc. 18. 1.) sit vera, impropiè tamen accepta, ut sensus sit, à Deo, qui in cœlis est, effectum esse, falsa est: ut Jac. 1. v. 17. *Omne perfectum donum superne est, descendens à patre lumenum*. & c. 3. 16. *Sapientia descendens superne*, id est è cœlo, à Deo, ut Johannis baptismus è cœlo, id est, à Deo esse dicitur, Luc. 20. v. 4. dona autem illa & sapientiam efficit Deus in terris: neque ea antè fuerunt in cœlis. Atque ita, licet caro Christi diceretur descendisse de cœlo; inde tamen non sequeretur, antè fuisse in cœlis, multo minus ex substantia Patris (quod Anabaptistæ sentiunt) sed sensus esset, carnem Christi à Deo tanquam causa efficiente, non autem ex Dei substantia factam. Deinde assumptio etiam falsa est. Neque enim, ut Menno, aliquique Anabaptistæ statuunt, ex eo probatur, quod Christus ait, Joh. 6. v. 51. *ego sum panis qui de cœlo descendit*: quandoquidem vox, *Ego*, personam Christi notat, qui descendisse dicitur è cœlo, secundum divinitatem: non propriè (quia ubique existens, cœlum ac terram implens, locum mutare non potest, eoque nec descendere propriè) sed impropriè, cum Deus patefactus in carne, 1. Tim. 3. vers. 16. assumtæ servi formâ, Phil. 2. vers. 7. Neque adversarium juvat, quod Joh. 3. vers. 13. dicitur, *qui de cœlo descendit, filius hominis, qui est in cœlo*: nam *Filius hominis* est appellatio personalis, nominans Christum, qui ex homine natus, nempe ex Maria Virgine: non autem abstractè & absolutè humanitatem Christi, ut adjunctum demonstrat: nam dicitur, *qui est in cœlo, & qui descendit è cœlo*: quod de persona Christi secundum divinitatem, non autem secundum humanitatem dictum. Eodem sensu, idem de persona Christi loquendi modus personalis est, Joh. 6. v. 62. *Si videritis filium hominis ascendenter ubi erat prius*. Cum enim *Filius hominis* sit nomen personæ Christi, constantis divina & humana natura, de eo rectè dicitur, quæ secundum hanc aut illam: aut secundum utramque naturam convenient. Sic filius hominis, secundum humanam naturam, verè ascensit in cœlum: & secundum divinam naturam, erat prius in cœlo.

Sed solitus hisce assumptionis probationibus: alia est reliquis speciosior: & quam, tanquam palmariam, obtendit Menno in Colloquio Wismar. & ejusdem factæ socius, Theodoricus Philippi, in Enchiridio doctrinæ Christianæ Belgico, fol. 66. 67. eosque secutus Petrus Colonensis, in colloquio Franeque. cum Ruardo Acronio, pag. 185. Probatio autem illa, uti objiciunt, clarè notatur verbis Christi, Joh. 6. v. 51. *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit, si quis ederit ex hoc pane, vivet in æternum*, & *panis quem ego dabo, caro mea est*, quam ego dabo pro mundi vita. Verum meritò hoc negatur, carnem Christi hoc loco dici descendisse de cœlo: & quod inde colligitur, falso nititur fundamento, nempe quod etiam panis, qui de cœlo descendit, est caro Christi. Ergò caro Christi non est ex substantia Virginis Mariæ. Antecedens enim in hisce Christi verbis minimè

continetur. Nam Christus de persona sua, ait: *ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit*. de carne verò non ait, & panis qui de cœlo descendit, caro mea est: sed distinctè ait, & panis quem ego dabo. Ideoque Theodor. Philippi in Enchiridio fol. 67. ita colligit: *Si Christus est panis cœli, & si panis cœli est caro Christi: sic etiam est impossibile, quod Christi caro facta sit ex semine Marie*. Sed assumptionem ponit, quæ neque hoc loco: neque ullibi, in Sacris Literis continetur: ac propterea textum orationis Christi pervertit. Quemadmodum etiam Petrus Colonensis, loco antè à nobis citato, folio 185. Sic enim (ut verba ejus ad verbum latine translatâ sonant) ait: Joh. 6. 51. *Si Christus ipse testatur, quod ipse panis vivus de cœlo venit, & quod ille idem Panis erat ipsius caro, non igitur potest ea esse ex substantia Marie*. In quibus verbis similis corruptio: Christus enim ait: & *panis, quem ego dabo, caro mea est*: non autem ille idem panis, qui de cœlo descendit, caro mea est. Christus enim secundum utramque naturam panis est, per Metaph. id est, similis panis: quod ut panis vitam corporalem conservat: sic Christus spiritualem: secundum divinam quidem naturam, ut causa principalis; secundum carnem verò seu humanam naturam, ut principalis inserviens. Ac prius indicatur hoc loco cum Christus de sua persona; secundum Deitatem considerata, ait: *Ego sum panis vivus, qui è cœlo descendit*. Nam Christus est verus Deus & vita æterna, 1. Joh. 5. vers. 20. qui à Deo Patre missus in mundum Ioh. 10. v. 36. factus ex muliere Galat. 4. v. 4. De carne verò loquens, distinctè ait: & *panis quem ego dabo, caro mea est*: quo ostendit non solum suam Deitatem esse panem, sed etiam carnem. Verum hoc discrimen ostendit, quod de persona dixerat: *ego sum panis, qui de cœlo descendit*. Hic verò distinctè, *panis quem ego dabo*, nam dicere carnem Christi descendisse de cœlo, illud & Sacris Literis, & fundamentis adversariorum aperte repugnat. Nam Sacra Scriptura docet, Sermonem, qui verus & æternus est Deus, Iohan. 1. vers. 1. factum carnem, vers. 14. per conceptionem Virginis Mariæ ex Spiritu Sancto, Matth. 1. vers. 20. & Luc. 1. vers. 31. 35. Idemque Menno, colloquii Wismar. fol. 13. pag. 2. ait: *Non sentio, quod caro Christi fuerit ab æterno, sed quod in plenitudine temporis, in Maria (in qua verbum caro factum est) principium suum habuit, ac propterea non è cœlo carnem detulit*. & Petrus Colon. Colloq. Franeq. pag. 159. & 160. & Theod. Philip. in Enchir. fol. 66. utrâque pag. Ergò, ante conceptionem illam, non fuit caro Christi in cœlo: ideoque neque ex cœlo descendit. Nam quod est, illud non fit, idem quod est: quia jam est: & quod fit illud nondum est id, quod fit. Fatetur autem Menno, & asseclæ illius, ut ante ostendimus, verbum carnem factum in Maria, ex Matth. 1. v. 20. *Quod in ea genitum ex Spiritu Sancto est*. Ac propterea fieri non potest, ut verbum carnem è cœlo detulerit. Deinde, ex eo etiam sequeretur, Verbum habere duas carnes, seu duplicem humanam naturam: unam in cœlo, antequam conciperetur in Virgine, & alteram deinde conceputam in virgine tum primum, cum Verbum caro factum est. Quæ absurdâ, à ratione ac S. Scriptura omnino aliena esse, perspicue apparere potest. Origo autem erroris est, ut allas & antè monuimus, quod Menno, & Mennonitæ personam Christi, & naturam illius humanam confundant, ut etiam divinam. Cujus rei illustre exemplum præbet Petrus Colon. Colloquio Franeq. pag. 192. in perversione loci Joh. 9. v. 37. & 38. *Cæcus, inquit, videbat Christum corporalem, palpabilem, visibilem, quod corpus ipse adoravit; quod si verum est (ut Ruardus ait) simul fuisse Mariæ carnem & substantiam, Dominus cæcum verbis bene reprehendisset, dicens: nihil præter Deum adorari debere: qua de re me rotunde declaro, quod intelligam, Christum fuisse Deum, & unigenitum Des Filium, quem cæcus adoravit; nec enim convenit, ut quis adoret id, quod è terra suam habet originem*. Hactenus ille, ubi primum Christum, & corpus Christi, quasi unum essent, confundit: cum Christus sit in una persona, verus Deus, & verus homo: id est anima & corpore prædictus: qui rectè adoratur, quia Deus: corpus verò Christi Deus non est, sed pars tantum nature humanæ; ac propterea non est Christus: ac falso ex Ioh. 9. afferit, cœcum adorasse corpus Christi. Nam vers. 38.

vers. 38. de cœco dicitur, ille verò dixit, credo Domine, & adoravimus, nempe Dominum, (id quod adversarius deinde agnoscere cogitur, cum ait: Christum fuisse Deum, & unigenitum Dei filium, quem cœcus adoravit) non autem dicitur, quemadmodum objicit, adoravit corpus Christi: nam Deus solus adorandus, Matth. 4. v. 10. ut adversarius hic rectè notat: ideoque quod non est Deus, non est adorandum; corpus Christi non est Deus: Deus enim est Spiritus, Joh. 4. v. 24. Spiritus autem carnem & ossa non habet, ut corpus Christi, Luc. 24. v. 39. Deinde Deus est ab æterno Rom. 16. v. 26. corpus Christi formatum in tempore, operatione Spiritus Sancti, Matth. 1. & Luc. 1. Denique, ut alia multa omittamus, Deus est invisibilis, & immortalis; 1. Tim. 1. v. 17. & cap. 6. v. 16. contra verò corpus Christi visibile & mortale, ac mortuum est. Ergo corpus Christi non est Deus. Ac propterea adversarius, corpus Christi, & Deum perperam confundens, Christum esse Deum, necessariâ consequentiâ, negat: licet verbis illud faciat. Nam quod objicit ex Joh. 9. v. 37. vidisti eum, scilicet filium Dei; verum est, nempe secundum carnem ab eo assumtam, quæ visibilis erat: non verò secundum essentiam divinam, quæ invisibilis, citra controversiam: Filius enim Dei, nomen est personam Christi notans. sicut filius Dei factus ex semine David: sed, ut addit Apostolus, distinctè, secundum carnem, Rom. 1. v. 3. Quoetiam modo intelligendum illud, quod objici solet, 1. Joh. 1. v. 1. quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, spectavimus, & manus nostræ palparunt de sermone vita. Ea enim verba, de sermone vita, qui homo factus est, dicuntur, quod visus auditus, ac palpatus sit, nempe, secundum carnem: non secundum essentiam divinam, quæ Spiritus est invisibilis, inpalpabilis. Quemadmodum contrâ, secundum divinam naturam, intelligendum, quod præmittitur: nempe, quod erat in principio, ut Joh. 1. v. 1. Nam cum sermo vita sit nomen personæ Christi, illi rectè attribuuntur, partim quæ convenient secundum divinam naturam, partim quæ convenient secundum humanam. Atque ita corrigit ejusdem erroris de corpore Christi repetitio adversarii Petri. Colon. colloqu. Leovardiens. pag. 194. hoc, inquit, corpus ante declaratum, confiteor indignus cum Petro, Mat. 16. v. 16. esse filium viventis Dei. Ubi manifesta falsitas, atque impietas appetit: nam Petrus Apostolus, de Christo, filio hominis, rogatus non ait: corpus tuum est filius Dei: quod aperte falsum & impium: Sed tu es, quod personam Christi significat. Filius etiam hominis non est idem, quod humana essentia: multo minus idem quod pars humanae essentiae, nempe corpus: sed personam Christi, ex homine, nempe Maria Virgine, natum, denotat: ac propterea cum persona sit eadem, non solum homo, sed etiam Deus, Dei filius, rectè Dei filius nominatur. Sicut filius hominis dicitur fuisse in cœlo Joh. 3. secundum divinitatem suam, non secundum humanam essentiam: quia secundum eam tantum erat in terra: quod nondum ascendisset ad Patrem Joh. 20. v. 17. Atque hæc ad confutationem Anabaptistarum: qui verbis Angeli, de filio Mariæ, Dei filio, ad errorem suum, de origine carnis Christi ex Patris substantiâ, fucandum, indignis modis abutuntur, ut autem selectis hujus Capitis locis, ad explicandum propositis, finem imponamus, brevis subjicitur

Versus LXXVII. ejusdem Capitis

ILLUSTRATIO.

PRæclarum omnino est Zachariæ, patris Iohannis Baptiste canticum, non solum propter autorem Deum, cuius Spiritu repletus prophetavit, vers. 67. Sed etiam ratione materiæ, seu ipsius Prophetiæ, quam proponit: qua primùm Dei redemptoris per Christum beneficium celebrat, vers. 67. ad 75. usque: deinde filium Iohannem, compellando describit, ab adjuncto Propheticō officio, & futura fidei illius executione, quod Domini Christi futurus esset præcursor, & suo ministerio (nempe prædicationis & baptismi) Domino viam esset paratus, vers. 76. eo fine, ut daret cognitionem salutis populo Christi, in remissionem peccatorum.

In quibus verbis ultraquæ pars declarationem aliquam desiderat. In priori autem observandum, quid sit cognitionis salutis, nempe æternæ: & quo modo eam Johannes daturus dicatur.

Cognitionis salutis duobus modis intelligi potest 1. ut salus sit subiectum cognitionis, seu rem cognitam notet: quemadmodum Phil. 3. 8. cognitio Christi & 2. Pet. 1. v. 2. agnitus Dei. Deinde ut cognitionis effectum significet, id est, quæ cognitionis salutis efficiens instrumentalis. ut Psalm. 18. v. 48. Deus salutis meæ, id est, salutis meæ causa efficiens. Prior explicatio usu Phrasis præfertur: & cum non generaliter, cognitionis salutis intelligitur, sed per Synecd. generis pro specie cognitionis viva, seu vera fides, quæ per Spiritum regenerantem datur & effectiva est Charitatis Gal. 5. 6. ac sola remissionem peccatorum, justificationem ac salutem consequitur. Quo modo etiam cognitionis usurpatur, Esai. 53. v. 11. cognitione sui justificabit justus servus meus multos. & Joh. 17. v. 3. bæc est vita æterna, ut cognoscant te, illum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum, quibus locis cognitionis viva, seu viva fides intelligitur, quæ ad vitam æternam citra controversiam, necessaria est. Marc. 16. v. 16. Sed quibus & quomodo Johannes Baptista daturus hanc cognitionem æternæ salutis vivam, seu fidem veram dicatur, non immerito queritur. Prius enim indicatur (nempe quibus) cum dicitur, populo ejus, nempe Domini Christi, id est, solis electis ad vitam æternam, quibus fides viva propria Tit. 1. v. 1. Actor. 13. v. 48. Joh. 10. v. 26. quos Christus etiam, ut populum suum distinctè appellatum, solos servat, Matth. 1. vers. 21. & Joh. 6. Cum verò cognitionem salutis daturus populo Domini, Johannes dicitur: disquisitur deinde, quomodo hoc fiat, ac verè de Johanne pronuntietur: quoniam hoc videtur Scripturæ adversari, quæ hanc datæ fidei gloriam soli Deo vindicat: ut qui solus hominem regenerat, & cognitionem salutis donat: Matth. 11. vers. 27. Nemo novit filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui filius voluerit revelare. & 16. v. 17. Joh. 6. vers. 44. Eph. 2. vers. 8. Phil. 1. vers. 29. unde videtur necessariò sequi, cum fides sit Dei donum non potuisse à Johanne Baptista dari. Sed negatur Consequentia, ob vocis dandi significationem diversam. Ea enim accipitur vel de causa principali, vel de causa instrumentalis & adjuvante subordinata, qui modi optimè inter se consenserunt. Cognitionis salutis, de qua hic agitur, seu veræ fidei causa efficiens est Deus per Spiritum Sanctum, unde Spiritus fides, 2. Cor. 4. vers. 13. ut author illius, vocatur, & Ephes. 1. vers. 17. 18. dicitur: ut Deus Pater det vobis Spiritum sapientie & revelationis, per cognitionem ipsius, illuminantis oculis mentis vestre. Sed tamen ad eam rem utitur instrumentis (seu causis subordinatis, suo modo adjuvantibus) duobus, proximo quidem verbo Euangeli, remoto verò Euangeli ministris. Et utrumque hoc instrumentum demonstrat Apostolus, Rom. 10. v. 14. Quomodo crederent de quo non audierint? Quomodo ergo audirent absque prædicante? En, præcones Euangeli causæ instrumentales fidei. & v. 17. Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Dei. En causam instrumentalem proximam, Sic 1. Cor. 3. v. 5. Quis igitur Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri Dei, per quos creditis, & ut cuique Dominus dedit. Ceterum inter dationem cognitionis salutis, id est, fidei vivæ à Deo, & dationem ab instrumentis Dei, nempe verbo Euangeli, & Euangeli ministris, maximum est discriben. Nam ea in re consideranda sunt duo, primùm intelligentia doctrinæ salutis: deinde agnitus veritatis illius, & quidem viva, seu charitatis effectiva. Prioris nempe intelligentia doctrinæ salutis causa prima, ac primaria est Deus: qui Euangeli (ut pote doctrinæ, naturæ prorsus ignorantæ) author, & Euangeli ministros instruit, ac mittit. Causa verò ministra, atque instrumentalis proxima quidem est verbum Euangeli: remota verò sunt ministri illius: ita ut Euangelium lectum aut prædicatum, & diligenter auditum ac consideratum intelligi possit etiam ab hostibus illius incredulis, ob claritatem doctrinæ illius, ratione capitum primiorum: ut experientia eorum hostium, in veræ Euangeli ac salutis doctrinæ propositione & oppugnatione evincit. Posterioris verò, seu assensus, per quem

per quem Euangelio tanquam vero quis assentitur, actio propria est Dei: id quod loca ante polita demonstrant: & Apostolus 1. Cor. 3. v. 7. indicat. neque is qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed Deus quis dat incrementum. Veruntamen, sicut assensus, quo Euangelii veritas agnoscitur (seu intelligentia veritatis illius: non autem intelligentia sensus) per Spiritus Sancti revelationem existit, ac communis est electis ad salutem, & multis reprobis, 2. Pet. 2. vers. 21. 22. Heb. 10. v. 16. sic, ne haec agnitio veritatis Euangelii sit mortua fides, atque inutilis ad salutem Jacob. 2. vers. 17. propterea requiritur, ut sit effectiva charitatis, Gal. 5. ut viva ac salutifera fides existat: quod etiam a Deo per Spir. Sanctum regenerantem tantummodo promanat, & electis proprium est; qualis fides hoc in loco cognitionis salutis Phrasit, per Synecd. intelligitur. cuius dandæ instrumentum, ac minister futurus statuit, suo nimirum, ut ostendimus, modo, Johannes Baptista; quemadmodum etiam eventus comprobavit. Nam quemadmodum prædicavit Euangeliū de Christo, Joh. 1. v. 29. & fidem in illum, Actor. 19. vers. 5. sic per eum crediderunt, Matth. 21. v. 32. Joh. 1. v. 37. & 42. Atque haec de primo hujus sententiæ explicanda membro, quo finis prior ministerii Iohannis Baptiste declaratur, nimirum, ut daret cognitionem salutis, id est, ad fidem in Christum, salutis authorem, inserviret.

Alterum vero membrum, secundum finem, ex priori oritur, describit, cum ait: ἵνα οὐτοις αἴματα λίωσι. Quod variè exponitur. Cujus occasio est propositionis ἵνα, id est in, diversa significatio. Nam vox ea accipitur sibi, vel pro Ἰησῷ, id est, per, ut 1. Cor. 12. v. 3. & 9. ut vers. 8. exponitur, & 2. Pet. 1. v. 13. vel eadem vox ponitur pro ἵνα, in, ad, ut terminum ac finem notet; ut Rom. 2. vers. 5. & 1. Thess. 1. v. 8. indicat enim ibi motum ad locum: ut etiam Hebr. 4. v. 11. Priorem significationem sequitur noster interpres in hoc loco, Luc. 1. v. 77. ut des cognitionem salutis populo ejus, ἵνα οὐτοις αἴματα λίωσι, per remissionem peccatorum: ut haec verba construantur tantum, cum proxima voce salutis, & sensus sit: quod salus per remissionem peccatorum contingat. Posteriorem vero vulg. versio retinet, in remissionem peccatorum, ut terminum ac finem notet: & construatur non cum voce salutis, sed cum cognitione salutis, id est, vivā fide: cujus finis, atque effectum instrumentale est, remissio peccatorum, Actor. 10. vers. 43. & alibi. Atque ita Luc. 3. v. 3. Johannes Baptista dicitur prædicasse baptismum resipiscientiæ, in remissionem peccatorum. Sub qua resipiscientia, per Synecd. fides erga Euangelium simul continetur: quemadmodum etiam Luc. 24. vers. 47. & Actor. 19. v. 4. Sic Petrus Actor. 2. v. 38. Resipiscite, & baptizetur quisquis vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum. Utraque interpretatio pia ac probabilis est: posterior tamen, ob loca, de ministerii Iohannis fine, jam adducta, videtur præferenda non immerito: præsertim cum prior interpretatione illa, non necessariam ellipsis statuat, τὸν σωματικὸν ἔστασιν, pro την εἰς ἀπόστολον, quæ per remissionem, supple est, posterior vero interpretatione simplex est, neque ellipsis illam requirit. Atque haec de interpretatione.

Supereft, ut succedat, ad majorem loci, de quo agimus aliorumque intelligentiam, remissionis peccatorum explicatio. Haec enim ad illustrem illam ac primariam, de justificatione hominis coram Deo, doctrinam, accuratius dignoscendam, multaque Scripturæ loca illustranda, conductit plurimum. Quod ut ordine, ac distinctè expendamus: duo, pro ordine illorum, consideranda, nempe, peccatum & remissio illius: quorum illud subjectum est, hoc vero illius subjecti adjunctionem. Ad prius quod attinet, initio vocis origo & significatio (quæ, ad rei notitiam, ac tollendam ambiguitatem, viam sternunt) præmittenda. Origo vocis peccati: unde proximè oritur, citra controversiam, est peccare: sed an hoc verbum sit primum, an vero aliunde ortum, merito disquiritur. Veteres enim Latinæ Linguae authores, (quantum hactenus observatum) prius statuunt, quum nullius etymi nominis meminerint. Quidam vero recentiores literarum restauratores, posterius sequuntur: sed diversam tamen originem definiunt. Perottus in laudatissimo Cornucopiae libro, peccare à pellicare, id est, cum pellice coire

seu adulterium committere, derivat: unde generalius, ait, de omnibus delictis, & erroribus dictum. Id quod probant & ex Perotto recensent Ambr. Calep. & Thesaurus Latinæ Lingue, seu forum Romanum Cœlii. Julius vero Cesar Scaliger vir acutissimus, de causis Lingue Latinæ, lib. 1. cap. 31. à nomine, pecus, geminata litera, c, peccare derivat; Id quod probat Beccmannus in eruditis Latinæ Lingue originibus: quod sit (ut ait) quasi in pecuniam indolem degenerare. Quidam vero alii, à nomine pecus quidem, sed proximè, à pecucare, per Syncopen: quasi pecudis instar aberrare. Veruntamen neque peccare, neque pecucare, priscis Latinæ Lingue authoribus nota. Neque etiam prior Etymologia Perotti videtur consentanea: nam licet hac parte sit superior, quod pellicatus Latina sit vox, quæ à pellico, citra controversiam, voce obsoletâ, deducitur; insolens tamen est illius in verbum pecco, deflexio, quasi duplex l, in c, mutaretur, quod autem peccare, pro adulterium committere, interdum accipitur à Poëtis, Syncedoche est generis pro specie: quare simplicius est, ut cum priscis autoribus, peccare thema esse, seu vocem primam, originis expertem, dicatur. Deinde ad significationem quod attinet; quidam idem notare censem, quod transilire lineas, obtento Ciceronis dicto paradoxo 3. cum ait: siquidem est peccare, tanquam transilire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est: quam longè progrediare cum semel transieris, ad augendam transiendi culpam nihil pertinet. Sed inquam primùm obiter notandum: pro verbo transilire, Lambinum notare ad oram libri loci citati, è veteri codice, transire; ut etiam Nizolius, ac deinde forum Romanum Cœlii legunt: & sequentes voces repetitæ ac conjugatæ, transieris, ac transiendi satis clarè comprobant. Deinde Cicero, iis verbis, nos exponit quid sit peccare: sed componit, seu comparat cum transitu linearum. Quare potius statuendum, peccare, propriæ significatione, nihil aliud esse, quam male, seu contra officium facere: & peccatum, male factum, seu contra officium factum: quemadmodum Ciceronis paradoxo 3. eleganti oppositione, appetat: recte facta (inquit) à virtutibus proficiuntur: peccata ex vitiis manant. Haec de Latina voce: quibus pauca tantum de Græcâ, & Hebræa addemus. ἄμαρτία & ἄμαρτυμα peccatum, Græcis ab ἄμαρτεω (pro quo in usu est ἄμαρταιω) aberro, sive à via, sive à scopo destinato: ut recte Henricus Stephanus ait, in Thesauro Græcæ Lingue, & exemplis multis demonstrat. Inde per Metaphoram peccare significat, quasi à via legi aberrare. Quam significationem in Novo Testamento semper obtinet, sic Hebræis οὐτοις quod aberrare notat propriè: ut Jud. 20. vers. 16. fundū jaciens lapidem ad capillum נַעֲמָן & non aberrabat. Quæ propria significatio, unico tantum illo loco, extat. secunda vero inde per Metaphoram orta est, peccare, quasi à via justitie ac legis propositâ aberrare. Ex qua significatione fit nomen οὐτοις & οὐτοις peccatum: cujus synonymum est γάρ propriè perversitas, iniurias. Sic Psal. 32. v. 2. pro quo Rom. 4. αἴματα ponitur. Sic γάρ defectio: quia peccatum à Deo defectio est: que tria conjuncta sunt, Exod. 34. v. 7. Atque haec de peccati voce & significatione. Quo modo strata jam est, ad rem ipsam seu definitionem peccati, via. Quæ definitio ex 1. Joh. 3. vers. 4. contractius produci solet: ἵνα οὐγλία ἐστοντα αἴματα λίωσι peccatum est legis (divinæ scilicet) transgressio. quemadmodum 1. Samuel. 15. vers. 24. חַטָּאת יְהוָה עֲבֹתִי אֶת־יְהוָה peccavi, quia transgressus sum os, id est, verbum Iehovæ ut LXX. ἀμέτεπον δὲ ταῦτα τὸν αἴρεσθαι κεῖται. & Dan. 9. vers. 11. אָבְרֹן הַוְרָתָךְ LXX. τὸν γένεσα τὸν ρεῦσθαι, transgressi sunt legem tuam. Unde periphrasis peccati est, Rom. 2. v. 23. transgressio legis & ἡ ἔξοχη Heb. 2. vers. 2. transgressio, dicta; quemadmodum peccator, transgressor legis, Jac. 2. v. 10. eleganti Metaph. ab illicita, ut videtur, terminorum transgressione, desumpta: quemadmodum αἴματα peccatum, expositione naturæ illius, αἴμα dicitur: ut liquet ex Jerem. 31. vers. 34. peccati eorum non recordabor amplius. Quod ab Apostolo Heb. 8. vers. 12. citatur, post verba illa, peccatorum illorum, addita explicatione γάρ τὸν αἴματα & transgressionum legis eorum, illustratur. Quamvis enim haec duo, peccatum & legis transgressio, eandem rem de-

rem declarant, modo tamen significandi differunt. *ἀρούρια* enim ab *ἀρούρῃ* deducitur: quæ vox ex particula *ει*, & nomine *νέα*, id est, *lex*, composita est, & ut à privativum vel absque notat, vel *adversus*: sic *ἀρούριον* dicitur, qui vel *absque* legi est, sive *ex-lex*, ut 1. Cor. 9. vers. 21. vel qui est *adversus legem* (ut idem sit quod *παρεργόντες*, unde *παρεργόντες legem transgrediens*, Actor. 23. vers. 3.) ut 2. Thess. 2. v. 8. & 1. Tim. 4. v. 9. ubi *justo* opponitur: ut 2. Pet. 2. vers. 8. opera *ἀρούρια*, id est, legi adversa, justitiae opponuntur. Atque ab hac secunda significatione, vox *ἀρούρια* non carentiam legis (quæ peccati expers esse potest) sed repugnantiam, ac transgressionem legis, seu inobedientiam significat. Ac propterea merito justitiae opponitur. 2. Cor. 6. v. 14. & Heb. 1. v. 9. & bonis operibus. Tit. 2. v. 4. Quod sicut justitiae norma, lex: sic violatio illius, injuria: & quemadmodum lex omnem justitiam, tam habitualem, quam actualem præcipit, Matth. 22. v. 37. & 39. sic generaliter omnis illius transgressio peccatum est, & *ἀρούρια*: licet per Synced. interdum pro specie una accipiatur, ut Rom. 6. v. 19. *sicut stolidis membra vestra ἦ αρούρια, οὐ αρούρια*. geminum exemplum est illustre, ubi priori loco peccatum habituale, seu originale; posteriori vero actuale è priori enatum intelligitur. Cœterum ut paulò plenius peccati definitio percipiatur, hoc modo à genere & differentia duplice describi posse, non incommodè, videtur: *Peccatum est actus, vel habitus malus, legi Dei repugnans, maledictionis reum constituens*. Genus autem est actus vel habitus malus: Differentia primum essentialis est *ἀρούρια*, seu repugnantia adversus legem, quæ differentia genitū propositum restringitur, & ab actu atque habitu malo, qui illegitimitas non est; sed aut naturalis tantum aut artificialis, distinguitur: sic etiam accidentalis differentia est effectum peccati proprium, quod reum maledictionis constitutus: id quod iusta Dei commissio, legi addita, perspicue demonstrat, Deut. 27. v. 26. *Maledictus qui non ὑπέσταβιλιας (id est perseveranter obseruet) verba legis istius, ut faciat ea*. Quod dictum non solum LXX. interpres, sed etiam Apostolus ita exposuit Galat. 3. v. 10. *Maledictus qui non permanet (ἴμενος) in omnibus que scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*. ideoque ut omnis peccans reus est mortis, seu ad poenam mortis ferendam obligatus: sic etiam ob Dei judicis justitiam vindicatrix, & comminantis veritatem; ut poenam illam peccator ferat, absolute necessarium est, Gen. 2. v. 17. Rom. 1. vers. 32. & 5. vers. 12. & 6. vers. 23. Jac. 1. vers. 15. Ac propterea, quæ Lucæ 11. v. 4. dicuntur *peccata*, eadem à Matth. 6. v. 12. *debita* appellantur: non quod ea debeantur; sed Metonym. quod peccantes poenæ debitæ obnoxios reddant: quemadmodum debita pecuniaria, eum, qui solvendo non est, ad poenam obligant, Matth. 18. Quæ debiti Metaphora etiam Dan. 1. vers. 10. Atque ita peccantes idcirco *debtore* appellantur, Luc. 13. v. 4. nempe poenæ mortis solvendæ: quales propriæ dicuntur *digni morte*, Rom. 1. vers. 22. & *reis gebennæ ignis*, Matth. 5. vers. 22. *ἴνοχοι res eterni iudicii*, id est, condemnationis, Marc. 3. v. 29. Atque hinc fit, ut *peccati vox* (ut etiam Synonymorum illius) per Metonym. duplum usurpetur. Prima est Metonym. causæ pro effecto, cum poenam peccati notat, ut Gen. 19. v. 15. *ne consumaris in iniustitate* (id est, poena iniustitiae) *bajus civitatis*. & 1. Pet. 2. v. 24. *peccata nostra sustulit in lignum*. Altera Metonym. ex priori orta, est adjuncti pro suo subjecto, cum sacrificium peccati, quod poenam peccati perfert, significat, ut Levit. 4. vers. 3. & vers. 33. ut etiam Psal. 40. v. 7. *peccatum noluisti* id est sacrificium (supple legale) pro peccato, seu pro solvenda peccati poena: *Quod Apostolus ad Hebr. 10. vers. 8. transtulit per ellipsis τοῦ ἀμαρτίας, pro peccato, scilicet θυσία sacrificium*. Qualis phrasis apud LXX. Levit. 6. vers. 30. *τὰ τὰ σὲ αμαρτίας & omnia* (scilicet sacrificia) pro peccato. Eadem Metonymia est 2. Cor. 5. 21. *fecit eum peccatum*, id est, sacrificium pro peccato, ad poenam peccati, debitam nobis, ferendam. Ea autem poena est mors prima, & secunda. Prima est vita corporis privatio per animæ ex eo migrationem, 2. Cor. 5. 8. 9. & 2. Pet. 1. v. 5. & 15. Secunda vero mors Apocal. 3. v. 11. & 20. vers. 6. sunt animæ & cor-

poris (ob infinitam Dei legislatoris, ac summi judicis; Gen. 18. vers. 25. & Jac. 4. vers. 12. Majestatem lœsam) cruciatus infiniti valore: aut compensatione quadam (ob finitam peccatoris naturam) duratione infiniti, seu æterni. Prioris exemplum est in Christo, Esai. 53. v. 4. 5. 6. & Galat. 3. v. 13. posterioris in reprobis omnibus Dan. 12. v. 2. Matth. 25. v. 41. Siquidem poenæ utriusque mortis perfectæ modus est duplex: aut per ipsum peccatorem; aut, Deo acceptante, per sponsorem, ac vadentem Christum. Ac prior quidem modus lege expressus Deut. 27. v. 26. posterior vero in lege suppressus, sive tacitus: sed ex Dei legislatoris mente intellectus: & Evangelio Christi, cum promissi, Gen. 3. v. 17. & 22. v. 18. Actor. 10. vers. 43. tum missi, revelatus, Galat. 3. v. 13. Heb. 2. v. 14. Actor. 3. v. 25. Cujus Christi perpetuæ mortis, est valoris infiniti: quia persona infinita est, *παντοποτης*, unde humanæ naturæ passæ dignitas accedit infinita: *Deus enim, qui Ecclesiam suo sanguine acquisivit*. Actor. 20. v. 28. *Qui per Spiritum æternum* (hoc est, divinam suam naturam) *seipsum obtulit in culpatum Deo, scilicet Patri*, Heb. 9. vers. 14. Hactenus de peccato:

Consequens est, ut de remissione illius agamus: à voce similiter exorsi. Ea autem Græcè est *ἀφεωνται*. Cujus origo est ab *ἀφεωνται*, pro quo in usu est *ἀφεωνται*: unde *ἀφεωνται dimitto, remitto*. Atque ex hoc nomen *ἀφεωνται dimissio, remissio*: & per metaph. *condonatio*, ob similitudinem, ut videtur, quandom, à captivorum è carcere, & vinculis dimissione ac liberatione. Quemadmodum allegoria tali (seu continuata quadam metaphora) peccatorum remissio describitur, Esa. 61. v. 1. *Ut prædicem captivis רְאֵר libertatem, & vim aperte apertionem carceris*. Id quod Luc. 4. v. 18. exponitur, ut *prædicem captivis ἀπελθων, dimissionem, & confractos emitam* è *ἀφεωνται*. Beza, *in libertatem*, id est, in remissionem: Erasmus per remissionem. Hebraicè vero pro *ἀφεωνται* (cum hoc condonare significat) propriè est verbum *לִפְנֵי* cui plena constructione addi solet, *peccati*, aut *iniquitatis* vox, ut 2. Chron. 6. v. 27. Exod. 34. 9. Jerem. 31. v. 34. & 33. v. 8. vel per ellipsis retinetur: & condonare peccata significat; ut Levit. 4. vers. 20. *טְמִימָה וְcondonabitur is*, scil. peccatum: ut expressè LXX. *וְאַפְלִתָּה אֶת־עֲוֹנָה וְremitetur is peccatum*. Sic etiam Lam. 3. v. 42. & Esa. 55. v. 7. Ex qua significatione nomen extat, *סְלִיחָה condonatio*, pro condonatio peccatorum, ut Psalm. 130. vers. 4. *apud te הַסְלִיחָה condonatio*, id est, condonatio peccatorum. Et Daniel. 9. vers. 9. *apud Dominum sunt miserationes חַדְשָׁה וְcondonationes*, id est, remissiones peccatorum. Denique Nehemia 9. vers. 17. *אֱלֹהִים סְלִיחָה* & *Deus condonationum*: quod LXX. exprimunt *διδάσκων τὰς ἀμαρτίας*. Quo etiam modo Græcè, *ἀφεωνται*, pro *ἀφεωνται τὰς ἀμαρτίας* accipitur, Marc. 3. vers. 29. *Non habet ἀφεωνται*, id est, remissionem peccatorum, in æternum. Et Hebr. 9. v. 22. *Sine sanguinis effusione non fit ἀφεωνται, remissio*, nempe peccatorum. Hæc etiam de remissionis voce.

Ad rem vero quod attinet: ut *remittere*, condonare significat: *sic peccata*, per metonym. effic. pro effecto, poenas peccatorum notat, ut rectè, cum aliis Theologis, Dominus Piscator, Luc. 11. v. 4. in scholiis agnoscit. Et sane usus Scripturæ idem comprobatur, diversis metaphoris, eodem sensu intellectis. Quales sunt *delere*, *aferre*, *tollere*, *non imputare*, *non recordari*. Post tergum aut in profundum maris projectare peccata, id est, peccatorum poenam non inferre, seu condonare: quemadmodum etiam apud Latinos remittere peccata; & poenas peccati remittere, eodem sensu usurpari solent. Remissio ergo peccatorum, est poenæ, peccatis debitæ, absolutio, seu condonatio. Quæ pro efficiens ratione, aut humana est, aut divina. Humana est, qua homo homini, jure mandati divini, Matt. 6. vers. 14. 15. peccati in se commissi, poenam condonat: ut fecit Joseph, Genes. 50. v. 16. 17. Divina vero peccatorum remissio ea est, qua Deus, ex misericordi gratia poenam peccatis debitam, condonat, quo modo inter se opposita sunt, Psalm. 89. vers. 8. *Dens tollens*, supple peccatum, id est, condonans & absolvens; & *vindicans*, id est, poenam pro peccato infensens. Porro hæc divina remissio aut particularis est, aut

universalis. Particularis est, qua partim, seu poenam tantum temporalem hominibus reprobis condonat. Quale exemplum illustre in Israëlitis rebellibus, ac praesentem pestem promeritis, Num. 14. v. 12. pro quibus, ut Moses orat, v. 19. Sic etiam Deus condonavit: non simpliciter, & absoluere: sed poenam temporalem tantum; non autem aeternam: quia increduli permanerunt, ac perierunt, Hebr. 3. v. 18. 19. & 4. v. 3. & quidem particulariter, de qua agitur, nempe praesentem pestis mortem: quam Deus non inflixit: non omnem tamen temporalem condonavit, quia aliam iis minatur, nempe poenam exclusionis ex terra promissa. Talis etiam antea fuit iisdem reprobis remissio peccatorum facta particularis, cuius Moses in loco jam citato meminit, cum ait: *condonasti populo ab Egypto, hic usque*. Qua de re etiam videre est, Psalm. 78. v. 34. 35. 36. 37. 38. Tale etiam exemplum in Achabo comperitur: cui Deus, licet non ex viva fide poenitenti, poenam, quam minatus ei erat, illius temporis ratione, condonavit: non autem absoluere, quia eam non abstulit: Sed in posteros ipsius distulit: neque omnem poenam temporalem reliquam ei condonavit, sed eam tandem intulit, ut 1. Reg. 21. v. 27. 28. Cujusmodi denique poenae temporalis remissiones extant frequentes, in improbis ac reprobis: quum meritas poenas Deus non infert: sed iis parcit, immo multis beneficiis afficit: id quod justitiae Dei primâ fronte non videtur consentaneum; adeo ut in Ecclesia Dei, non raro, ea re perturbentur, non tantum hypocritæ, Mal. 3. v. 13. 14. 15. Sed etiam interdum verè pii, Psalm. 73. v. 12. 13. 14. Jерem. 12. v. 1. 2. Sed tamen Deus nihilominus est iustus judex: Nam licet ad tempus, pro sua patientia ac lenitate iis parcat: suo tamen tempore, patientiâ divina abutentes, justè punit, ac tarditatem supplicii gravitate illius compensat, Psalm. 73. v. 17. idque vel in hac vita, Psalm. 37. v. 32. 35. 36. & Jерem. 12. v. 3. vel post hanc vitam, Mal. 3. v. 18. & 4. vers. 1. quo spectat Apostolus, Rom. 2. 4. & 5. *An copiam benicitatis ejus, & tolerantie, & uangelium, tarditatis ad iram, contemnit? ignorans quod benicitas Dei te dicit ad resipiscientiam? Sed pro duritia tua, & corde resipiscientiae experte, thesaurizas (id est, accumulas) tibi iram, in diem iræ, & patefactionis iusti judicis Dei.* Atque haec de remissione peccatorum particulari. Universalis est, quæ Deus, ex speciali gratia, omnibus ac solis hominibus electis, ac fidelibus, debitam, pro peccatis eorum poenam universam (tam temporalem, quam aeternam,) propter Christi sponsoris, ac Mediatoris ab eo dati, plenam passionis & mortis, pro iis, solutionem, per fidem in ipsum, condonat. In qua descriptione, *genus & differentia* observanda. *Genus*, (seu id quod ei cum particulari remissione commune est,) est poenæ, pro peccatis hominum debitæ, à Deo, ex gratia, condonatio. *Differentia* vero distinguens, subiecto, adjuncto, & causis propriis, continetur. *Subiectum proprium* sunt electi, Johan. 10. vers. 11. 16. & Rom. 8. v. 30. ut ex adjuncto, & causis etiam liquet. *Adjunctum* enim est remissionis magnitudo: quod poenam universam, temporalem simul & aeternam, simpliciter condonet; non autem temporalem tantum, nec partim, & ad tempus, ut, in particulari fieri solere, ante demum stravimus. Id quod illustria scripturæ dicta evincunt: qualia sunt Jer. 31. v. 34. *Condonabo iniquitatem eorum & peccatorum eorum non recordabor amplius*, hoc est, non puniam, per metaph. similitudine ab hominibus ac judicibus ducta, qui oblivioni tradita, ac ignota malefacta non puniunt. Quod similiter dicitur, Ps. 51. v. 11. *Absconde faciem tuam a peccatis meis: & altera metaph. declaratur, cum additur: & omnes iniquitates meas dele*: simili à debitorum è libro deletione, qui non exiguntur. Et Esa. 43. v. 25. Sic etiam cap. 44. v. 22. & 38. v. 17. & Neh. 7. v. 19. quibus in locis omnium peccatorum remissio, variis metaphoris, luculenter demonstratur. Id quod distinctè ex causis etiam remissionis illius, in descriptione antecedente positis, confirmari potest. Quarum causarum alia prima, alia secunda: *Prima* est, specialis, erga electos Dei, gratia; seu gratuita, erga electos, peccatores, ac mortis reos, dilectio, qua primò, Christum pro iis vadem, seu sponsorem (Hebr. 7. v. 21 cum 22.) & Mediatorem dedit, cap. 9. v. 15. & poenas, iis debitas, ipsi preferendas

imposuit, Esa. 53. v. 6. Rom. 3. vers. 24. & 5. vers. 8. & 2. Cor. 5. v. 21. Deinde propter ejusdem Christi satisfactionem poenæ dictæ, à peccatorum poenis absolvit. 2. Cor. 5. v. 19. *Secunda* vero causa efficiens remissionis universalis, est *principalis*, vel *instrumentalis*. Principalis est Christus perfecta poenarum, electis debitaram, per passionem & mortem solutione. Esa. 53. v. 4. 5. 6. 8. Siquidem Christus dedit *animam suam*, (id est, vitam,) λύτρον, redemptionis premium promulgas, Matth. 20. vers. 28. & quidem *ad lauagor*, id est, ex adverso respondens, seu *equale redemptionis premium*, 1. Timoth. 2. v. 2. quomodo vox ἀρτι, in nomine αὐλόποντος, id est, *equilibrium usurpatum*: Christus enim ad abolitionem peccati, per sacrificium sui ipsius, paterfactus est, Hebr. 9. v. 26. & sanguine suo aeternam λύτρωσιν, redemptionem natu, ibid. v. 12. in quo habemus, ἄπλυτον, redemptionem, per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum ex divite ipsius gratia, Ephes. 1. v. 7. Coloss. 1. v. 14. Nam licet ratione Christi (qui passione & morte suâ premium plenum persolvit) remissio sit merita: electorum tamen ratione, est ex mera Dei gratiâ: ut qui pro peccatoribus, atque ita suis hostibus, mortem promeritis, Christum sponsorem dedidit, Rom. 5. v. 8. & fidem, per quam Christi & remissionis peccatorum communicatio obtinetur, gratis donat, ut Ephes. 2. v. 8. Atque haec de causa remissionis peccatorum secunda principali, nempe eam promerente.

Instrumentalis vero, est fides viva; quæ agnitus est Iesu Christi, filii Dei servatoris, Ecclesiaz, per regenerationem Spiritus Sancti donata, charitatis (ideoque fiducie & spei) effectiva, Johan. 20. vers. 31. Actor. 8. v. 37. Ephes. 2. vers. 8. 9. Johan. 1. vers. 12. Galat. 5. v. 6. Jacob. 2. v. 17. Cujus fidei effectum (ideoque fide, naturæ ordine, posteriorius) est remissio peccatorum, Actor. 10. v. 43. & 13. v. 38. 39. Roman. 3. v. 24. 25. Galat. 2. v. 16. Ceterum adversus hanc universalem peccatorum remissionem, per fidem in Christum, satisfactione illius meritam, statuunt Pontifici, eam locum quidem habere, in prima remissione, quæ fiat per baptismum (ut concilium Trident. Sess. 14. cap. 2.) non autem in secunda remissione, quæ lapsis post baptismum datur: in qua poenitenti poena aeterna quidem condonetur, non vero poena temporalis: quæ homini hic, vel in purgatorio, luenda: quemadmodum ibid. Sess. 6. can. 30. statuitur: *Si quis post acceptam justificationis gratiam, cui libet peccatori poenitenti ita culpam remitti, & reatum aeternæ poenæ deleri dixerit, ut nullus remaneat reatus poena temporalis ex solvendæ, vel in hoc seculo, vel in futuro, in purgatorio, antequam ad regna celorum aditus patere possit, anathema sit.* Atque ita Bellarm. tom. 2. de penitentia l. 4. cap. 10. utramque & primam & secundam illam, quam statuunt remissionem, distinctè exponit, his verbis: *In baptismō non requiriatur satisfactio ex parte nostra, &c. ut tamen requiratur ex parte nostra opera laboriosa, quibus, pro reatu poena temporalis divina justitie satisfiat.* Hæc ille. Opera autem illa *laboriosa* declarat Concil. Trident. Sess. 14. cap. 13. nempe poenas à Deo inflatas patienter toleratas: vel à sacerdote injunctas; item sponte suscepas vel jeuniis, orationibus, eleemosynis, vel aliis etiam pietatis operibus. Sic etiam Bellarm. memorato lib. cap. 5. rationem adducit, *Siquidem, inquit, maxime conscientem est rationi, ut sic Deus, ex misericordia, peccata condonet, ut etiam justitiae, quoad ejus fieri potest, satisficeret velit.* Sed contra ab orthodoxis recte responderetur: respectu nostri peccata ex mera misericordia condonari: respectu vero Christi, sponsoris nostri, Deus illas poenas ab ipso exegit, & Christus, eas preferendo, plenissime satisfecit. Sed addit Jesuita: *Neque solvit argumentum, Christum pro nobis Deo Patri abunde satisficerisse.* Nam etiam si ad amicitiam Dei recuperandam, & poenam sempiternam evadendam, congruens fuerit, ut nobis Christi satisfactio applicaretur, cum nos tanto oneri omnino impares essemus, tamen ad expiandam poenam temporalem, per Christi gratiam idonei effecti, par erat, ut nos ipsi, qui Deum offenderamus, eidem, nostro labore satisficeremus. Hæc ille. In quibus verbis duo errores gravissimi continentur. Prior de Christi satisfactione: posterior de nostra. prior enim est, quod negat Bellar. Christum pro poenis temporalibus peccatorum, post baptismum à nobis commissorum,

missorum, satisficeret: cum contrarium Sacra Scriptura (ut supra demonstravimus) alferat, nimurum in Christum incarnisse iniquitatem (id est, iniquitatis poenam) omnium nostrum, Esai. 53. vers. 6. & Jerem. 31. v. 34. Hebr. 8. v. 12. condonabo iniquitatem eorum, & peccatorum eorum non recordabor amplius: si autem condonatis peccatis, ea punit, eorum recordatur: & ut Psal. 51. v. 11. David petit hoc modo à Deo: absconde faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele: Sic Esai. 38. v. 17. dicitur, projectisti post tergum omnia peccata mea, & Mich. 7. vers. 19. projecties in profundum mire omnia peccata. & Hebr. 9. v. 26. Christus ad abolitionem peccati &c. & Actor. 13. v. 38. 39. & 1. Joh. 1. v. 7. Ergo Christi satisfactio pro peccatis nostris integra est, & absoluta. Quare à Bellar. aliisque Pontificis violatur perfecta Christi satisfactio, cum illius merito temporalem poenam, peccatis nostris post baptismum debitam, deleri negant. Posterior error Bellarmini est de satisfactione nostra: quod laboriosis operibus nostris, pro reatu poenæ temporalis, justitiae Dei satisfiat: hoc enim similiter Sacris Literis adversatur. Primum, quia eo modo injustitiam Deo manifestè attribuit. Cum enim Christus, pro omnibus peccatis nostris, sua passione & morte, abundè satisficerit Dei iudicio, factus pro nobis peccatum, id est, hostia pro peccato, ut fieremus justitia Dei in eo, 2. Cor. 5. vers. 21. & nos redemerit ex maledictione, factus pro nobis maledictum, Gal. 3. v. 13. Nullaque sit condemnatio iis, qui sunt in Christo Jesu, id est, fidelibus, Rom. 8. v. 1. atque ita Dei justitiae plenissimè pro nobis sit satisfactum: Dei justitia non fert, ut poenam satisfactionis ullam, pro peccatis à nobis, exigat: quemadmodum creditor, debiti solutionem à Sponsore integrè præstatam, à debitore sine iustitia, exigere non potest. Secunda erroris demonstratio est, quia satisfactio, qua poenam temporalem, peccatis nostris debitam ferendo, justitiae Dei satisfiat, impossibilis est nobis: nam ea deberet esse omnis vitii expers, ac perfectè sancta: alioqui non tolleret poenam, sed merito eam augeret. Contra vero omnes actiones nostræ sunt vitio contaminatae, ob repugnantiam carnis (id est, vitiositatis reliquæ) adversus Spiritum Gal. 5. v. 17. Ideoque justitiae Dei, pro peccatorum expiatione, satisfacere non possunt: sed satisfactione Christi, per fidem apprehensam, expianda sunt, ut Deo placeant, Heb. 13. v. 21. 1. Pet. 2. v. 5.

Cæterum quia Pontificis (ex Concil. Trid. Sess. 6. Can. 30. & Sess. 14. Can. 13. sententia) summo consensu docent, post remissionem culpam id est peccatum, sèpe remanere reatum poenæ temporalis: idque perspicuis & illustribus Sacramentis Literarum exemplis demonstrari gloriantur: idcirco primaria quibus potissimum nituntur, paucis expendemus, ac diluemus. Duo autem in Davide proferunt exempla: Primum quidem 2. Reg. 12. 13. 14. ubi (ut ait Ballarm. tom. 2. Controvers. lib. 4. c. 2.) David post impetratam veniam adulterii atque homicidii, punitus est morte filii. Secundum exemplum est, 2. Reg. 24. ubi iudicium Davidi, ob numeratum populum, post peccatum remissum, poenitenti optio datur, ut eligat in poenam peccati, bellum, famam aut pestem. Sed respondetur, hasce afflictiones non esse propriæ poenæ judicis vindicantis, ad satisfactionem illatas; sed castigationes Patris, ad peccantis, & aliorum correctionem adhibitas: peccantis quidem, ut ea castigatione resipiscat ad salutem, 1. Cor. 11. v. 32. & Heb. 12. v. 10. 11. & data hostibus blasphemiarum occasio præcideretur, 2. Sam. 11. v. 23. Aliorum vero correctio, ut castigationis hujusmodi exemplo moniti, à peccatis iis imitandis absterrentur. Atque haec, pro instituti ratione, adversus Pontificiorum de remissione peccatorum errorem diximus. Superest illustris atque utilissima, ad rei propositæ declarationem, quæstio,

An remissio peccatorum sit tota fidelium, coram Deo, iustificatio, ad vitam eternam obtainendam?

Responderi autem potest duobus modis, pro duplice remissionis peccatorum significatione. Prima enim est à reatu, seu debita peccati poena, absolutio: quemadmodum supra, ex S. Literarum usu, ostendimus: & communis veter-

rum, ac recentiorum Theologorum, Matth. 6. v. 12. & Luc. 11. v. 4. expositio consentit. Atque hoc quidem modo remissio peccatorum accepta, non est tota fidelium, coram Deo, ad vitam æternam iustificatio. Hæc enim tantum est, qua perfectè justi, coram Deo iudicantur, justi autem perfectè non sunt, nec verè tales iudicari possunt, nisi totum Deo debitum persolverint. Debitum enim est duplex; unum per accidens peccati, nempe poenæ, ob legis divinæ transgressionem, perferendæ, Deut. 27. v. 26. Rom. 1. v. 32. & 6. v. 23. Alterum vero debitum est per se, nempe obedientiæ legi Dei, perfectè, ad finem usque præstandæ. Quorum debitorum solutio necessaria nobis est: prioris quidem, ad remissionem peccatorum, seu poenæ mortis debitæ absolutionem: Posterioris vero ad imputationem justitiae, ad vitam æternam. Ideoque Christus, qui se vadet ac sponsorem, pro nobis, obtulit, utrumque debitum persolvit: poenæ quidem ad remissionem peccatorum, Esai. 53. vers. 4. 5. 6. Ephes. 1. vers. 7. Obedientiæ vero universalis ad justificationem vitæ, Rom. 5. v. 17. 18. Secunda vero remissionis peccatorum significatio est, quâ, per Synecdochen pro toto, simul justitiae imputationem complectitur: quo modo. Psal. 32. v. 1. 2. usurpat: ut Apostolus Rom. 4. recitat, & Synecdochæ explicat. Recitat autem v. 7. & 8. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obiecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputat Dominus peccatum. Synecdochæ vero explicat v. 6. præcedente, cum ait: Sicut etiam David pronuntiat beatum illum hominem, cui Deus imputat justitiam absque operibus. Quibus verbis indicat, non solum remissionem peccatorum, seu non imputationem eorum, ad poenam: Sed etiam imputationem justitiae, seu utramque justificationis partem, positione prime, denotari. Id quod & ejus, cui remissa sunt peccata, attributum: & remissionis prima significatio, demonstrat. Attributum, quod ei, cui Deus non imputat peccatum, id est, cui poena peccati remissa est, conveniat beatitudo, beatusque sit. Atqui ad perfectam, ad finem, justitiam, & vitæ æternæ beatitudinem (de qua hic agitur) non sufficit remissio peccatorum (absque Synecdochæ accepta) id est, poenæ, peccatis debitæ absolutionis: sed etiam perfecta justitia, seu plena legis Dei ad finem, impletio: ut antea probatum est. Nec enim aliud quam ex fide justus, vivet, seu vitâ æternâ fruetur, Rom. 1. vers. 17. & perfecta justitia, seu plena, ad finem, legis obedientia, necessaria ad justificationem vitæ, Levit. 18. vers. 5. Rom. 5. v. 18. 19. Ac propterea cum remissione peccatorum beatitudo adscribatur; & justitiae imputationem, à qua dependet beatitudo, includat, ut Apostolus testatur: ut vera sit illius expositio: Synecdochæ esse necesse est. Neque excipi potest, remittere peccata, & non imputare peccata, sensu esse diversa; quia, ex usu Scripturæ suprà ostendimus, hæc duo, idem, licet diversis metaphoris, significare: ut etiam, cum Ambrosio, D. Paræus, Rom. 4. v. 7. confirmat: cum ait, tribus phrasibus (nempe remittere, tegere, non imputare peccata) idem dicit David: & paulò post, imputat Deus peccatum, cum puniat: non imputat, cum non puniat.

Sed objicitur: quicunque est non peccator, seu non iustus, ille est perfectè iustus, id est, universam Dei legem, ad finem usque, implevit. Is autem, cui remissa sunt peccata, non est peccator, seu, non iustus. ergo is, cui remissa sunt peccata, est perfectè iustus, seu legem Dei perfectè implevit. Verum totus hic Syllogismus est vitiosus: utraque enim & propositio, & assumptio, meritò negatur. Nam primum propositio nimirum falsâ hypothesi: quod non peccatorem esse, & perfecta legis impletione, ad finem iustum esse, necessariò atque immediate consentiant. Contrarium enim ex Adami, ante lapsum exemplo, demonstratur. Nec enim eo tempore erat peccator, quia non erat transgressor legis: & tamen nondum perfecta legis ad finem observatione iustus. Quia licet relate ad illud tempus, continuâ set justitiam, non tamen ad finem. Ac propterea, quemadmodum illi, tunc temporis, non debebatur poena mortis: quia nondum peccarat: sic nec ei debebatur præmium vitæ æternæ; quia in sua justitia cæpta, & ad tempus continuâ, non permanit ad finem. Quæ permanit, ad vitæ æternæ jus ac possessionem acquirendam, erat necessaria,

Deut. 5. v. 35. & 39. & 19. v. 9. & 27. v. 26. & Levit. 18. v. 5. deinde assumptio etiam veritati repugnat: cui enim remissa sunt peccata, is non definit esse peccator, sed reus poenæ, peccato debitæ: quemadmodum Matt. 6. v. 12. & Luc. 11. v. 4. remittere peccata, & Deo, & nobis tribuitur, eadem significatione generali: pro poenam peccati condonare. Quemadmodum quum iis, qui in nos peccarunt, peccata remittimus, eo ipso non judicamus esse justos: sic nos Deus, cum peccata nobis remittit, id est, poenam peccatorum condonat, eo ipso non justos, sed non reos, seu à poena peccati liberos, statuit. Quemadmodum humana remissionis peccatorum exempla particularia, idem docent. Quale inter cætera primum Josephi, qui Fratribus suis, scelerum poenas metuentibus, ac remissionem petentibus, Gen. 50. v. 17. peccata remisit: nec tamen eos non peccatores ac justo, judicavit: sed contra disertè peccata illorum indicasses traditur, v. 20. Alterum exemplum est Davidis, quem cum Simei ita precaretur, 2. Sam. 19. v. 19. ne imputet mibi Dominus meas iniquitates: neque recorderis, quæ inique egit servus tuus; hoc non petuit, ut non injustum judicaret: sed ne poenam mortis, peccatis meritam, exigeret, ut v. 21. intellectum: sic etiam David, ipsum exaudiens, poenam illam peccati condonavit, jurans: non morieris, v. 23. sed tamen hominem sceleratissimum, non judicavit justum; Sed tantum à poena absolutum. Similiter in remissione peccatorum à Deo, quum orantibus Israëlitis reprobis, in deserto, peccata remisit, à præsenti quidem poena absolvit: eos tamen propterea nullo modo statuit non peccatores: sed tantum non reos illius poenæ; quia peccata eorum nôrat, & disertè exprobrat, Psalm. 78. v. 36. 37. 38. Sic etiam quum Deus, propter Christum sponsorem nostrum, absque Synecdoche, dicitur peccata remittere, nihil est aliud, quæm poenas, peccatis nostris debitas, (quia Christus eas pro nobis pertulit, ac comminationi legis, Deut. 27. v. 27. satisfecit, Galat. 3. v. 13.) condonare; non autem judicare non justos, seu justitiam imputare, id est, universam totius legis, ad finem usque, impletionem attribuere. Quia poenæ, peccatis debitæ, perpeccio, non constituit justos, sed impunes, à reatu absolutos, non autem peccati expertes. Excipitur quidem, legem Dei perfectè impleri, duobus modis: vel obedientia, vel poena. Sed falso: quia legis impletio definitur, in sacris literis, perfecta omnium mandatorum illius, ad finem, obedientia (ut supra demonstravimus) non autem poenæ, pro inobedientia debitæ, perpeccio. Sicut generatim poenæ, pro peccatis, perpeccio, non est perfecta legis impletio. Quemadmodum qui ob commissum furtum, à magistratu, poenas furto debitas, & inflictas pertulit; eo ipso non fit, nec judicatur justus, seu immunis à peccato: sed liber à reatu, seu à poena peccato debita absolutus. Quemadmodum etiam, qui eruto alterius oculo, parem poenam passus est, secundum comminationem legis Exod. 21. v. 24. Ea tamen poenâ non factus est observator legis, quæ læsiōnem alterius prohibet; sed contrà injustus esse non definit, ut qui legem violavit, & violationis illius perpetuum, in alterius oculo, stigma, ac testem injustitiae suæ reliquit.

Sed ad assumptionem confirmandam, tandem quasi sacra anchora profertur: quod homines obligentur tantum ad obedientiam legis, vel ad poenam: ac propterea qui poenas, pro inobedientia erga legem, pertulit, legem perfectè impletivit. Verùm antecedens illius probationis manifestè religionis fundamento repugnat: Nam ut, citra controversiam, homines peccatores, per accidens peccati, obligati sunt ad poenam mortis: sic generatim omnes homines absolute ac perfectè, ad obedientiam legis Dei, indissolubili vinculo, sunt obligati: Deo enim obedientia ab hominibus perfecta necessariò debetur; ratione & ipsius Dei, & rei, seu ipsius obedientiæ. Dei quidem, quia & summum est bonum, Matth. 19. vers. 17. ideoque summè amandus: & summus ac perpetuus Dominus, obedientia perpetuâ collendus, Mal. 1. v. 6. Ideoque ab ipsius amore & obedientia (in qua legis impletio posita, Matth. 22. v. 37. & 40.) neminem absolvere potest, quia se ipsum abnegare non potest, 2. Tim. 2. v. 13. Rei verò seu obedientiæ ipsius ratione, homo similiter est obligatus necessariò ac semper: quia

in ea maxima hominis perfectio ac bonum, & primaria cum Deo similitudo consistit, Ephes. 1. vers. 24. Col. 3. vers. 10. 1. Pet. 1. v. 16. Adeo ut æterna naturæ & Scripturæ lege, ad eam appetendam ac præstandam, obstringatur. Ac propterea in homine peccatore utraque obligatio concurrit: *Ad poenam* quidem mortis, *per accidens* peccati, Deut. 27. vers. 26. *Ad obedientiam* verò legis, *per se*, cum Dei, tum rei seu obedientiæ ipsius ratione necessaria, ut modò demonstravimus. Quorum prioris solutio, ad maledictionem tollendam, pertinet, Deut. 27. v. 26. Posterioris verò ad necessarium officium præstandum, & ad vitæ præmium consequendum, Levit. 18. v. 5. Quod enim obtenditur, poena est impletio legis: Ergò ad justitiam sufficit: antecedens omnino falsum esse, supra abundè ostendimus. Nam poenæ perpeccio, comminatio, legi adjuncta, impletur, non autem lex ipsa, seu mandata de obedientia amoris Dei, & proximi perfecta ac perpetua. Ideò & ratio annexa, quæ affertur vana est; nimis quod dupliciter lex impletur, vel per obedientiæ perfectæ præstationem: vel, cum hæc est violata, per sufficientis poenæ perpeccionem. Nec verius est, quod additur: utraque satisfit justitiæ Dei: utraque igitur est legis impletio, & justitia & *saluaria*. Antecedens enim homonymia iudit. Nam perpeccio poenæ satisfacit quidem justitiæ Dei vindicatri, quæ poenam mortis, transgressoribus legis, comminatur: non autem justitiæ, à Deo, per legem, hominibus mandata; de qua controversia est: ideoque ea poenæ perpeccio non est impletio legis: non justitia, sed tantum meritum injustitiæ effectum. Neque duplex illa impletio legis ex sacris literis rectè probatur. Obtenditur quidem, de priori dici, 1. Joh. 3. v. 7. *Qui facit justitiam, justus est;* de posteriori Rom. 6. v. 7. *Qui mortuus est, justificatus est à peccato.* Sed posterius illud Rom. 6. v. 7. minime traditur. Id quod etiam D. Paræus, ad hunc locum, observavit, cum ait: *neque hoc vult, nempe Apostolus, nos mortuos peccato, non amplius peccare, sed peccato non amplius servire,* id est, *eius dominio exemptos esse.* Ac rectè sane: quia aliud est legem perfectè impleuisse, (de quo quæstio est,) & aliud justificatum esse à peccato, id est, (ut idem exponit) liberatum esse à reatu, aut dominio peccati. Similiter, quod Rom. 8. v. 3. dicitur, *Condemnavit peccatum in carne, ut justificatio legis, nō dñsaluaria sū r̄p̄a impletetur in nobis:* Illud, inquam, est alienum: quia dñsaluaria sū r̄p̄a, non impropriè, hoc loco, justificationem legis significat, (cum nemo à lege justificetur) sed propriè *jus legis;* & quidem non quatenus, suā comminatione adjuncta, poenam peccati justè exigit, Deut. 27. v. 26. (hoc enim non in nobis, in quibus nulla condemnatio, Rom. 8. v. 1. sed in Christo, pro nobis impletum, Gal. 3. v. 13.) sed quatenus tanquam justitiæ norma, obedientiam Deo debitam, suis mandatis, jure à nobis requirit. Hoc autem jus paulatim in nobis impletur, merito mortis Christi, Rom. 6. v. 6. & efficacia Spiritus sanctificantis; inchoatè quidem in hac vita; perfectè verò post hanc vitam, in morte: ut anima, plene sancta, celo donetur: in illud enim nihil immundum ingredi potest. Ap. 21. v. 27. Quod etiam Christus asseritur factus pro nobis peccatum, id est, sacrificium pro peccato, ut fieremus justitia Dei in eo, 2. Cor. 5. v. 21. quodque justificati dicimur Christi sanguine, Rom. 5. v. 9. per Synecdochem, tota Christi obedientia ad mortem, mortem autem crucis, intelligitur: in qua, justitia, lege mandata, à Christo præstata, continetur. Nam nec mortis perpeccio, nec sanguinis effusio, est perfecta justitia, lege mandata, (quia hæc est perfectus, ac perpetuus Dei & proximi amor) nec pars illius justitiæ; quæ passio non est, sed habitus, aut actio legi Dei conformis. Idque adeò clarum est: ut propterea, per Synecdochem, obedientiam Christi, in conditione humili, inde ab initio ad mortem usque preferenda, mortis & sanguinis vocibus notari agnoscant: quam obedientiam crucis, *obedientiam pafifivam* propterea, ineptâ phrasî, aut contradictione aperta, nominant: passivum enim est, quod passionem notat, non autem quod circa passionem versatur: ut ex ling. Latin. authoribus, & usu, constat. Iustitia autem de qua hic loquuntur, est obedientia actionis divinitus imperata: ac propterea activa dicenda esset. Verum cum obedientia illa, in perpetu-

sione subeunda, sit tantum pars obedientiae, legi debita, & quidem per accidens peccati: idcirco perfecta obedientia dicci non potest, qualis pro nobis praestanda erat, ad justitiam & vitam aeternam obtinendam, Levit. 18. v. 5, qualemque Christus pro nobis praestitit, quia per ejus obedientiam justi conseruantur mules Rom. 5. v. 19. nullus autem justus est, nisi qui perfectum mandatorum legis obedientiam habeat, Jac. 2. v. 10. seu perfectum Dei & proximi amorem, ad finem usque, servavit. Et ut ad vitam aeternam perfecta etiam justitia requiritur: sic donum justitiae Christi accipientes, regnabunt in vita per unum Iesum Christum, Rom. 5. v. 17. & per unius obedientiam est justificatio vestra, ibid. v. 18. Ideoque justitia illius nobis per fidem donata, absolute perfecta est; atque adeo ubique justi dicitur per Christum, & Christi habere justitiam, perfecta totius legis, ad finem, obedientia intelligatur, necesse est: quia particularis illa obedientia, seu voluntaria subjectionis actio, qua poenam patienter pro nobis tulit, per accidens peccati debita, justitia perfecta non est: imo si reliqua legis obedientia deficiat, ob hunc defectum, ne particularis quidem justitia erit, Jac. 2. 10. ac propterea nec justum constituere potest: sed universalis quoque obedientia ad justitiam requiritur, Deut. 27. v. 26. Levit. 18. v. 5. quae, sine perfecto Dei, & proximi amore, ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus, esse non potest, Luc. 10. v. 27. 28. & Matth. 22. v. 37. 38. 39. 40. Quare obedientia Christi, qua justi sumus, & a Deo justificamur, id est, justi judicamur, non est tantum obedientia particularis, in poena nobis debita, ob peccatum, perferenda; sed universalis totius legis obedientia. Vnde etiam sequitur, remissionem nostrorum peccatorum, sine Synecdoche, acceptam, id est, poenam pro peccatis nostris debitam absolutionem, ob Christi pro nobis passi & mortui satisfactionem, per fidem nobis imputatam, non esse totam justificationem, ad vitam aeternam consequendam, necessariam: sed etiam universalis legis, a Christo pro nobis praestitam justitiam, ad justitiam & vitam aeternam esse necessariam. Vnde merito communis Ecclesiarum Palatinatus, & Belgij Catechesis, ad quest. 62. ait: quod oporteat eam justitiam, que in iudicio Dei consistat, perfecte absolutam esse, & omni ex parte legis Dei congruentem. Ac propterea justitiam Christi, qua nobis imputatur ad justificationem, talem omnino distinctis verbis, eadem Catechesis explicat, atque inculcat, questione 60. & 61. Sic etiam in liturgia, Catechesi annexa, & solemnni Ecclesiarum Palatinatus & nostrorum usus, constantur approbata, in formula administrationis cœnæ: que omnibus ei communicaturis ad institutionem & consolationem, tam rudiorum quam doctiorum, perpetuo prelegi solet, eadem sententia, distinctè proponitur, sub initium. Secundò, inquit, perscrutetur quisque cor suum, &c. Idemque postea perspicue ac distinctè inculcatur his verbis: Iesum Christum, &c. iram Dei, &c. & omnem obedientiam divinae legis, & justitiam pro nobis impleuisse. Quæ sane dicta adeo clara sunt, ut quasi solaribus radius scripta videantur, adeo expressa, ac distincta, ut omnem dubitationis ansam præcident ac tollant. Quod autem excipitur, in quibusdam locis Catecheseos ejusdem, passioni & morti Christi non solum liberationem ab aeterna morte, sed etiam justitiam & vitam aeternam attribui: idcoque ex iis locis haec dicta exponi debere. Respondet: antecedens, sed recte intellectum, concedimus: nam passione & morte, per synecdoch. intelligitur tota Christi obedientia, cum in pena pro nobis perferenda; tum in justitia perfecta, legi debita, ac pro nobis ad salutem observanda: ut supra ostendimus ac demonstravimus. Ratio autem hujus synecdoches est: quia licet obedientia Christi, in passione & morte perferenda, non fuerit universalis justitia, lege mandata: sed tantum pars illius, per excellentiam tamen, pro tota obedientia, recte usurpatur: utpotè in qua primarius Dei, Heb. 10. v. 9. 10. & proximi amor, Rom. 5. v. 6. 7. Ephes. 5. v. 2. eluxit. Atque ita mirum non est in nonnullis Catechesis locis, que objectantur, synecdochen eam usurpari. Id quod apparet ex iis locis, que ante produximus; ubi Catechesis, distinctè, justificationis doctrinam tractat, & ex professo definit. Quamobrem objectionis consequentia recte

negatur: quia expressa ac distincta definitio non ex aliis locis, sed alia ex iis intelligenda, ut etiam justitia perfecta natura idem flagitat: quæ nec poena perpeccio est; nec obedientia particularis in poena perferenda, perfecta justitia dici potest: quia ad eam universalis totius legis observatio, ut ante ostendimus, requiritur.

Quod autem objicitur adversus synecdochen antè possum: talem non esse posse partis pro toto, ubi partes sunt planè inseparabiles: illud, inquam ex artis præceptis probari non potest: & exemplis, & Scripturæ usu confutatur. *Anima* enim & *caro*, sunt partes planè diversi generis, hominem constituentes: & tamen frequentissimè per Synecdochen, modò *anima*, modò *caro* totam hominem designat. Sic etiam nihil est absurdum, si particularis Christi justitia, in passionis & mortis illatæ obedientia consistens, pro universalis justitia, per synecdochen & τὴν ἡγεμόνην, usurpetur. Quemadmodum etiam vulgo, & apud philosophos, *justitia* vox, quæ particularem virtutem notare solet, interdum per synecdochen, pro universalis omnium virtutum complexu, accipitur, unde illud ab Aristotele laudatum, οὐδὲ πάντα τὰ στοιχεῖα δύναται: *Justitia vero comprehensio*, (vel *summatio*) *universa virtus* est. Universalis autem, lege mandata, justitia, habitum justitiae perfectum, & actiones omnes legi conformes, requirit; ut ex summa legis appetat. Nam in ea actiones quidem justitiae præcipiuntur, cum dicitur: *Diliges Dominum tuum, & proximum tuum*; habitus vero justitiae, cum dilectioni additur: *ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus*, Luc. 10. vers. 27. & 28. Quemadmodum etiam non solum actiones vitiosæ: sed etiam nature vitiositas, ut legi Dei repugnans, Rom. 8. v. 7. per legem prohibetur, Rom. 7. v. 7. Si contra, per eam prohibitionem etiam contraria naturæ sanctitas mandatur, ut sine eâ, actionum justitia, seu obedientia, legis Dei sit imperfecta. Quamvis enim naturæ justitia, ante lapsum fuerit Dei donum, non autem ratione suæ originis, mandatum hominis officium; ad eam tamen, ratione conservationalis illius, & usus, ad actiones bonas exercendas, fuit obstrictus: & quia homo per lapsum justitiam originalem excusit, eam Deus, jure suo, a nobis reposcit, ad perfectiōnem justitiae ac salutem; & in Christo pro nobis exhibitam per fidem donat. Quæ perfecta naturæ, & actionum Christi justitia, est instar vestis pretiosæ, & suaveolentis, primogeniti Esavi. Nam ut Jacobus frater illius eâ indutus auctoritus, non à maledictione (cui non erat obnoxius) exemptus est; sed primogenitura benedictionem, quæ destituebatur, obtinuit: sic etiam fideles, per passionis & mortis Christi poenam, a maledictione liberati: ejusdem, tanquam fratris ipsorum primogeniti, Rom. 8. v. 29. perfecta obedientię justitia, per fidem induiti atque ornati, benedictionem hereditatis cœlestis, a Deo Patre, consequuntur. Quæ duo meriti Christi beneficia, (nempè poenam pro nobis debite solutio, ad absolutionem ab ea; & impletę obedientię ad justitiam,) quum individuo nexus inter se coherent, mirum non est, si prioris positione, etiam posterius, per Synecdochen, (ut suprà ostendimus) una comprehendatur. Licet hec duo sint partes totius debiti, pro nobis soluti, toto genere differentes, ut natura eorum evincit. Nam, per poenam mortis, satisfit legis comminationi, ad liberationem a maledictione: per obedientiam vero implentur legis mandata, ad justitiam & vitam. Sic etiam, que ex hisce duobus distinctè dependent, nimirum remissio peccatorum ob poenam, pro nobis, a Christo sponsore, solutam: & justitiam, ob perfectam ejusdem pro nobis obedientiam, imputatio, sunt partes justificationis nostræ coram Deo: que inter se ad unum totum constitendum necessariò conveniunt; sed definitione tamen, atque etiam genere differunt. Ideoque, sine naturæ utriusque violatione, absque Synecdoche, pro eodem censi non possunt. Atque ita satis patere existimamus: remissionem peccatorum nostrorum, non esse totam justificationem nostram, coram Deo, ad salutem: sed tantum partem illius; quæ, a poena, peccatis nostris debitam, absolvimur; non autem ea pars, quæ, justitia perfecta Christi, nobis per fidem imputata, justi judicamur.

Cœterum, ut quorundam piorum, & eruditorum expectationi

tioni clarius satisfiat; ea, quæ ex scripto typis excuso & recuso incommoda opponuntur, paucis ordine expendemus: licet superioribus satis arbitremur sublata. Primum autem est; *Confundi hoc modo iustitiam personæ, & meriti Christi, quam Scriptura frequenter conjugit quidem, sed & manifestè distinguit, ut causam efficientem, vel sine qua non; & causam materialem iustitiae nostræ*, Esa. 53. *Servus meus justus, &c.* Hebr. 7. v. 26. 2. Cor. 5. v. 21. 1. Pet. 3. v. 18. Respondemus, nullam fieri hujusmodi confusionem, qualis objicitur: sed rectam universalis bimembris meriti Christi distinctionem, Prius enim membrum est poena passionis & mortis, qua liberationem à poena nobis est promeritus: alterum, verò est perfecta iustitia, seu legis obedientia, ad mortem usque absoluta, quâ nobis meritus est vitam æternam. Ideoque contrà non rectè iustitia meriti Christi, perfectioni pœnæ, (quæ propriè nec habitualis, nec actualis iustitia est) tribuitur. Neque etiam obedientia particularis, absolutè perfecta iustitia (cùm universalis non sit) dici potest: Ac quamvis perfecta Christi obedientia, seu iustitia, fuerit conditio necessaria, ut per pœnam ipsius, à maledictione absolveremur, Hebr. 7. (alioqui si voluntati Dei inobediens, eam pertulisset, peccasset: eoque modo pœnam ipsem sibi fuissest promeritus) nihilominus tamen obedientia universa Christi, nostra iustitia est, ad justificationem vitæ, Rom. 5. Quemadmodum etiam pœnæ mortis, pro nobis debitæ, per se, conditio fuit necessaria, ut obedientia sua vitam posset nobis acquirere; quia mortis pœna obnoxius, sine illius, per se, aut per sponsorem Christum, solutione, ex iustitiae Dei vindicantis, & absolutè comminantis jure, per obedientiam sequentem, jus vitæ æternæ obtinere non potest.

Secundum, quod objicitur incommode, est hujusmodi: *Distinctiones inter non iustum, & iustum esse: inter legem non transgreedi, & legem implere: inter non mortuum & vivum esse, plus habent subtilitatis, quam veritatis; quum, revera sint termini æquivalentes*. Verum ad illud jam ante responsum, in Adamo ante lapsum, eam distinctionem extitisse: ut qui non erat iustus, relatè ad id tempus: eoque nec morti obnoxius; sed tamen non fuit absolute justus, (quod intelligitur in quæstione,) seu non implevit perfectè legem: quia ad impletionem, & jus vitæ, ex pacto legis, permaneo in illa iustitia erat necessaria. Deinde nititur hæc objectio hypothesis non vera, & antè refutata: quasi scilicet remittere peccata notaret, judicare non habere peccata, non esse legis transgressor, non esse iustum: cùm ipsimet contra defiant, remissionem peccatorum esse à reatu pœnæ debitæ absolutionem: & remittere peccata idem, quod non punire: aliud autem est, liberum esse à legis transgressione; aliud, liberum à pœna, ob transgressionem debitâ: ideoque hæc merito distinguunt debent.

Tertium incommode obtenditur: *Si, passiva obedientia imputatione, nondum sumus iusti: sed tantum non iusti: quomodo verum illud: iustificati per sanguinem Filii ejus: reconciliati per mortem?* Sed antecedens hypothesis non rectè nittitur. Nec enim hoc dicitur; obedientia Christi, in perfessione & morte ferenda, imputatione, nos esse propriè non iustos: sed à pœna peccati absolutos: obedientia enim illa particularis fuit, ideoque non potuit iustum perfectè reddere. Quod autem sanguine filii Dei iustificari dicimus, Synecdochen esse supra ostendimus: quod, nec pœnæ debitæ per se iustum: nec etiam obedientia particularis, in ea perferranda, perfecta, seu universalis iustitia, sine contradictione, statui potest.

Quartum incommode est hujusmodi: *Si remissio peccatorum non est tota iustificatio: quomodo verum illud: beati quorum remissæ sunt iniquitates? & quomodo Apostolus ibidem pro eodem sumit, imputare iustitiam, & non imputare peccatum?* Ad illud jam supra ostendimus: hæc per Synecdochen intelligi, non solum posse, sed etiam necessariò debere, ex definitione remissionis peccatorum, & imputationis iustitiae, & ex beatitudine ei attributa.

Quintum est: *Si omissione obedientiae legis, & imperfectio sanctitatis nostræ, non expiantur passiva obedientia Christi; sed neesse est, illam quidem actuali Christi obedientia; hanc vero*

nativa sanctitate tegi. Quomodo rursus verum illud: Sanguis Jesu Christi purgat nos ab omni peccato: nisi forte imperfectio, & omissione illa non sint peccata? Respondemus autem, antecedens omnino esse alienum; nec enim hoc statuitur; sed agnoscimus peccata solum expiari sanguine Christi, id est, pœnam eorum debitam tolli, atque eo sensu tegi Christi passione & morte; ideoque quæstionem frustrè proponi: Sanguis enim Christi purgat nos ab omni peccato, 1. Joh. 1. vers. 7. id est, passio illius & mors remissionem peccatorum, vers. 9. id est, à pœna peccati absolutionem obtinuit merito suo: quod sanè aliud est, quam justum coram Dei tribunalí efficere.

Sextum est: *Si non passiva, sed activa obedientia Christi iustificamur: quomodo non est Christus frustra mortuus?* Sed frustra hoc etiam queritur: quia utrumque, & passio Christi utilis ac necessaria, ad pœnam peccati tollendam: & totius legis perfecta, ac perpetua obedientia utilis ac necessaria, ad perfectam iustificationem nostram. Ideoque nec frustra Christus mortuus; quia nos per mortem ipsius à morte liberavit: nec frustra obedientiam perfectam prestat; quia per eam, nobis, morte Christi expiat, vitam acquisivit: utrumque autem debitum, & pœnæ, & obedientiæ perfectæ, ut supra ostendimus, necessarium; neq; unum sine altero, ad justificationem & salutem sufficit. Ac properea frustra etiam queritur: *Quid enim neesse esset Christum mori, & moriendo meruisse remissionem peccatorum; si justè ac sanctè vivendo, jam meritus nobis erat iustitiam?* *Iustitia enim remissionem peccatorum necessario presupponit.* Respondemus enim, Christi passionem, & obedientiam, ab initio vitæ ad mortem usque, convenisse; ac licet passionis complementum, in morte positum, postremum tempore occupet locum, in ordine tamen justificationis, remissio peccatorum præcedit: imputatio verò obedientiæ iustitiae perfectæ succedit; quia ea remissionem peccatorum supponit, ut in fine objectionis dictum. Utrumque tamen, licet ordine differant, simul, à Deo iustificante, pergitur.

Septimum, quod objicitur incommode, hoc est: *Manifestum esse, omnem illam partitionem meriti Christi in duo, vel tria, &c. aut morti Christi, aut iustitiae Dei plurimum derogare.* Verum id merito negamus. Neque contrarium sequentibus rectè probatur, cum dicitur: *Nam duæ vel tres iustitiae nostræ partes: vel sunt tres perfectæ iustitiae Christi, satisfallentes legi per se singulæ; vel sunt totidem imperfectæ, ad unam perfectam conflandam concurrentes.* Si imperfectæ, annon aperte derogatur morti Christi? Si perfectæ, quomodo tres vel duas satisfactiones postulant, cum iustitia Dei non nisi unam requirat? Respondemus, iustitiam universalem, quæ requiritur, esse unam ac perfectam (ut quæ sit totius legis absolute, ad finem usque, obedientia) cuius partes sunt iustitia originalis, & actualis: quæ singulatim per se non sunt perfecta totius legis observatio: sed ad perfectam, seu universalem iustitiam constituendam, simul concurrunt. Neque eā ratione ullo modo, nedum aperte, derogatur morti Christi: quia mors Christi, quatenus eam Pater inflixit, fuit iusta Dei judicis, peccata nostra in spōnso punientis, actio: quatenus verò Christus eam passus est, per se iustitia (ut quæ vel habitus, vel actus est, lege Dei mandatus) dici non potest: quatenus verò Christus Patri obediens, eam mortem volens subiit, Ioh. 18. v. 11. Phil. 2. v. 8. Hebr. 10. vers. 9. 10. & se in sacrificium pro peccatis nostris obtulit Eph. 5. v. 2. Hebr. 10. v. 12. & cum vitæ passiones essent consummatæ, Ioh. 19. v. 30. animam suam in manibus Patris tradidit, Luc. 23. v. 46. ea obedientia non fuit tota, Deo debita, obedientia, sed pars illius excellens; ideoque à tota, quam lex requirit, & Christus præstitit, distinguenda. Quod autem Deus pœnam, peccatis nostris debitam, Christo imposuit, ut nos ab ea absolveret; & simul perfectam mandatorum obedientiam, ab eodem accepit, ad nostram iustitiam & salutem perfectam: eo ipso minimè iustus est, ut malè objicitur; quia ad utrumque & pœnæ, & obedientiæ debitum, eramus obligati: ac quemadmodum Adami obedientia ante lapsum, fuit etiam nostra: ut & lapsus illius noster quoque; & licet Adamus ipse in obedientia

zia perficitur ad finem, & ita nos cum illo; nihilominus tamen, ad obedientiam Deo præstandam, ipsimet suis eis suos obstricti: Sic etiam licet Christi obedientia sit etiam nostra: nihilominus nos ipsi etiam obedientiae debitores sumus: non quidem ut vitæ æternæ jus acquiramus (hoc enim solus Christus præstare potuit, ac præstitit) sed ad officium, Deo, Christoque perpetuò debitum, præstandum. Licet enim perfectè Deo obedire nequeamus, tamen per accidens gratiæ Dei, ob passionis & mortis Christi meritum, poena debita condonatur.

Octavum incommode ita proponitur: *Si pars justitiae nostræ querenda hic; pars ibi; pars in morte; pars in actua obedientia Christi; pars in nativa sanctitate Christi: quomodo non periculose distrabitur fides nostra, & labefactatur conscientia?* Respondeamus distinctione passionis & mortis Christi, & justitiae universalis, ut ante ostendimus, fides non periculose distrabitur, nec conscientia labefactatur: Sed rei veritas, & conscientiæ tranquillitas stabilitur. Quod autem justitia universalis, (quam lex, citra controversiam, mandat) cum originalem naturæ, tum actualem operum justitiam complecti dicitur, (quemadmodum contrà injustitia universalis, quam lex prohibet, originalem, & actualem injustitiam in se continet) quis quælibet hanc distinctionem verissimam & utilissimam non agnoscat? Quod autem justitia universalis ex parte tribuantur, in sacris literis, jam antea ostendimus ex Luc. 10. & Matth. 22. *Diliges Dominum Deum, &c.* Sic etiam Paulus distinguit veterem hominem à factis ipsis; & novum hominem, qui secundum Deum conditus est in justitia, & sanctitate veritatis, ab actionibus justis ac sanctis Col. 3. v. 9. 10. 12. 13. 14. & seq. Eph. 4. v. 22. ad finem capit. 1.

Nonum ac postremum incommode ita proponitur, atque exaggeratur: *Denique, quod unum me maxime hic impedit, nusquam legi Scripturas sic tripartiri aut bipartiri justitiam nostram.* Sed contrà merito dicitur, bipartitam esse justitiam perfectam (ut quæ necessariò duabus partibus, ad universalem legis impletionem, constet) ante primi incommodi propositionem, distinctè in Scriptura legi, ex Luc. 10. v. 27. & 28. & proximè ad antecedens incommode ex Col. 3. & Ephel. 4. perspicuè demonstravimus. Ideoque cum citra controversiam primum legatur, Christi justitiam esse nostram, 1. Cor. 1. vers. 30. & 2. Cor. 5. vers. 9. Deinde eam esse perfectam, ut qui venit, ut legem impleret, atque implevit, Matth. 5. v. 18. 19. ac Patri fuit obedientis usque ad mortem, mortem autem crucis, Phil. 2. vers. 8. & finis sit legis, ad justitiam omni credenti, Rom. 10. v. 4. perfecta justitia alia esse non potest, nisi universalis legis; quæ habituali, & actuali justitiæ perficitur. Cujus actualis justitia pars primaria quidem est Christi obedientia, (i. e. voluntaria subjectio) in poena pro nobis perferenda; neutinquam verò est tota actualis justitia, nedum universalis justitia; quæ ad justitiam nostram perfectam ac vitam æternam necessaria. Deut. 27. 26. Lev. 18. v. 5. Quod autem objectum est, *nusquam id etiam lego de actuali justitia.* (nempe ut ex antecedentibus liquet) esse justitiam nostram, aut partem illius justitiae; quis, inquam, hæc verba non miretur? Cum enim idem postea Christi ad mortem obedientiam aperte definiat, voluntaria demissione ad mortem usque, peccatis nostris à lege statutam, nonne perspicua contradictione est? Nam voluntaria demissio quid aliud est, quam actione voluntatis, sese Deo submittentis; sicut etiam hanc obedientiæ actionem declarat in seipso Christus, Matth. 26. v. 42. *Non mea, sed tua voluntas fiat.* & Hebr. 10. v. 9. *Ecce venio, ut faciam voluntatem tuam.* Quare obedientiam hanc non fuisse actualem, & tamen eandem fuisse voluntariam, seu ab actione voluntatis profectam, asserere, manifesta contradictione est. Deinde quis in sacris literis versatus verè dicere queat, se non legisse illud Rom. 5. v. 9. *Sicut per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi: ita per obedientiam unius justi constituti sunt multi.* Nam quod excipitur, illud de obedientiæ exinanitionis, & mortis tantum dici, quæ formæ servili assumptione & mortis obedientia continentur; illud, inquam, alienum est. Primum, quia formæ servili assumptione, non est humanæ naturæ Christi obedientiæ.

tia, (de quâ agimus,) sed propria actio, quatenus Filius Dei: nec enim humana natura se assumptis, sed assumpta est, quæ formæ servili continetur: Deinde obedientia, quam Apostolus hoc loco intelligit, absolutè ponitur, & absolutè intelligi debere, effectum, quod illi attribuit, demonstrat. Nam nulla particularis obedientia potest justum constituere, sed sola universalis, ut supra probatum: Obedientia autem illa in humiliatione, & passione, ac morte perferenda, est particularis, ac propter ea justum, coram Dei tribunal, (ubi perfecta & absoluta justitia requiritur) constituere non potest. Neque sanè inobedientia Adami, & Christi, inobedientia, ut morbus & remedium, (sicut objicitur) æqualiter opponuntur. Nam Christus longè plus boni nobis contulit, quam Adami peccatum abstulit. Nam Adami unus lapsus, secundum Dei comminationem, Genes. 2. vers. 17. inobedientiæ suæ mortem promeruit: (quia ad eam unius mandati transgressio sufficiebat, Deut. 27. vers. 26. Iac. 2. v. 10.) Sed jus vitæ æternæ, (quod solis in justitia ad finem perseverantibus adest: Adamo verò desuit) auferre non potuit. Christus verò Sponsor noster, sua obedientiæ, non solum volens, poenam peccato, in Adamo commisso, debitam pertulit: sed etiam proprii nostri peccati originalis, inde orti; & omnium actualium nostrorum supplicium persolvit: ut nos à merita tot nominibus poena absolveret. Deinde non solum nos ab universâ hac poena liberavit, sed etiam perfecta mandatorum Dei impletione, tanquam universalis sua justitia, pro nobis præstata, jus vitæ æternæ, (quod nec in Adamo habuimus, ideoque neque in eo amisimus) acquisivit: ut ibidem Apostolus Rom. 5. v. 17. *Etenim, si per unius lapsum mors regnavit per unum: multò magis qui redundantiam gratiae & doni justitiae accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum.* Vitæ autem illius æternæ & jus, & possilio, solis perfectæ justitiae præditis, competit, Deut. 27. v. 26. Levit. 18. v. 5. Ideoque justitia universalis Christi, quæ nobis ad salutem donatur, seu obedientia totius legis universalis intelligitur: Ideoque Apostolus non de sola particulari Christi obedientia, seu voluntaria passionis & mortis perpessione; sed de universalis obedientia loquitur; quæ sola perfecta justitia, ac sola vitam æternam producit. Quare cum hæc tam clare ac solidè in sacris literis tradantur, lecta ea sunt, sed quod minus intellecta à nonnullis, illud ex hypothesum falsarum principiis promanavit. Quales sunt in primis hujusmodi: poenæ pro peccatis debitæ perpessionem, esse legis totius impletionem, seu perfectam justitiam: Deinde homines peccatores obligari tantum ad poenam; vel tantum ad obedientiam: præterea, eum cui peccata remissa sunt, eo ipso cessare esse peccatorem; quæ omnia Sacris Literis adversari ex ante dictis appetit. Atque haec tenus de remissione peccatorum, ad veritatis illustrationem egimus: eamque sine synecdoche acceptam, non esse totam coram Deo justificationem probavimus: sed tantum partem illius; nempe à poena mortis æternæ, peccatis nostris debitæ, propter Christi satisfactionem, absolutionem: per Synecdochem verò acceptam, etiam justitiæ imputationem ad vitam æternam, simul complecti.

De Capite Secundo.

Quoniam haec tenus, in selectioribus locis primi capit. sumus versati in quo ea, quæ nativitatem Christi antecesserunt, nempe conceptio ipsius, & memorabilia illius adjuncta continentur) ac pro modulo nostro, expendimus: idem quoque institutum, in secundi capit. locis illustrioribus, prosequi conabimur. Quumque inter ea primum occupet locum nativitatis Christi descriptio, brevem illius declarationem (Deo favente) proponemus. Quia verò ea in re, prophetiarum de adventu Christi, cum ipso eventu, collatio, ad rectam intelligentiam, & fidei confirmationem, est necessaria: eoque cum primis Jacobi Patriarchæ prædictio, Genes. 49. v. 10. (*non recedet sceptrum, &c.*) pertineat, atque adduci communiter soleat: non abs re nos facturos arbitramur, si distinctam illius prophetiæ explicationem præmittamus: ut genuina illius sententia melius ac tutius percipia-

percipiatur, & justæ quorundam petitioni inserviamus. Si quæ enim prophetia in sacris literis extat, non solum diversis, sed etiam adversis veterum Patrum, & recentiorum Theologorum sententiis exposita, (ut de Judæis, pertinacibus ac subdolis Christi adversariis, nihil dicamus) hæc profectò, præ cæteris, excellit. Ac propterea dignissima est, ut aliqua, in illius illustratione, opera impendatur: ut ea ratione graves, quæ objectari solent, difficultates, facilius expediti: & Judæorum, aliorumque hominum profanorum corruptelæ, clarius ac solidius confutari, ac dilui possint. Quia verò admirandæ hujus expositionum varietatis, & corruptelæ occasio, est vocum Hebræarum hujus Prophetiæ, partim ambiguitas, partim ob raritatem earum obscuritas: idcirco operæ pretium esse videtur, ut ab earum explicatione exorsi, ad sensus indagationem, atque examen deinde procedamus.

Vocum autem harum, ordinè constructionis, prima est שְׁבָט: quæ propriè notat virgam, Prov. 23. v. 13. de pueru dicitur; cum percusseris eum טַבֵּשׁ בְּשִׁבְטָה virga, non morieris: & animam ejus ab inferno erues. vel baculum: ut Exod. 21. v. 20. Quum qui percuss'erit servum suum וְכ. בְּשִׁבְטָה virga וְמוֹרָא urim impròpiè verò per tropum usurpatur ac 1. quidem per Synecd. generis pro specie, sceptrum notat, seu baculum regantis, sive regis, ut Amos 1. vers. 5. & 8. & Esth. 5. v. 2. Deinde per Metaph. pro eo, quod virga aut baculo simile est: nam ut, quod interdum stylum seu calatum notat, Iud. 5. v. 14. & Psal. 45. v. 1. prætereamus; quod huc non pertinere constat; translatio frequentissima est, ut tribum Israëliticam notet: quod ut ex una stirpe, multæ virgæ oriuntur: sic ex uno Israële Patriarcha tanquam stirpe, multi populi distincti (quos tribus vocant) exorti sunt: qui 12. Israelis appellantur, Exod. 24. v. 4. Altera verò translatio à virga desumpta, afflictionis ministrum significat: quemadmodum Deus Senacheribo ait, Esai. 10. v. 5. וְשִׁבְטָה virga iræ meæ: quod scilicet eo quasi virga usus, populum suum affixerit: unde secundo tropo, per Meton. efficientis pro effecto, afflictionem significat, ut 2. Sam. 7. v. 14. sic Job. 21. v. 9. Psal. 125. v. 3. Deinde rursus per Metonym. adjuncti, partim signi pro re signata, regimen notat, ut Psal. 45. v. 7. Esai. 14. vers. 5. partim etiam, pro regimini subiecto, seu Rege, accipitur. Ezech. 19. v. 14. Sicut etiam Latinis apud Horat. mors sceptra, id est, reges lagonibus, id est, fossoribus æquat. Hæc de primæ vocis שִׁבְטָה significatione propria, & impropria.

Secunda vox facilior est, סֶרֶר à verbo סָרַר derivata, ac propriè est, discedere, recedere, ut Exod. 3. v. 4. 5. 2. Sam. 2. v. 21. impròpiè verò per Metaphoram, ad rem inanimatam transfertur: & inter cætera amo-veri, auferri, deficere significat, ut Ezech. 10. v. 1. Altera verò metaphorica significatio est, qua סֶרֶר peccare notat, relatè ad Deum, ut ducem sequendum, Ier. 17. v. 5. vel ad legem Dei, quæ quasi via est: ut Deut. 5. v. 32. 33. eaque elegans significatio est, sed ad hunc locum, citra controversiam, non spectat.

Tertia vox est, יְהֹוָרֶה quæ propriè nomen est filii Jacobi, Gen. 49. vers. 34. deinde impròpiè, per Metonym. vel causæ efficientis pro effecto, usurpatur pro populo Iudaico, ex illo procreato: ut cum Rex Iudæ, id est populi Iudaici vocatur passim in libris Regum: vel per Metonym. adjuncti pro subiecto, pro terra populi Iudaici, sive Iudæa, ut 1. Sam. 23. vers. 3. ut 2. Chron. 36. vers. 23. sed hæc significatio postrema, ut huic loco non quadrat: sic neque ab interpretatione ulla, ad hanc Prophetiam accommodari comperitur.

Quarta vox est מְחַקָּק à radice חַקָּק: quæ propriè est sculpere: ut Esai. 22. vers. 16. impròpiè verò primum per Metaph. pro scribere accipitur, Esai. 30. vers. 8. deinde per Metonym. adjuncti pro subiecto statuere, quod decreta seu statuta sculpi, vel scribi soleant: ut Jud. 5. vers. 9. in Pual, participium pro nomine, est מְחַקָּק scriptum, statutum: ut Prov. 31. vers. 15. per me reges regnant, seu scribunt, ut LXX. interp. & Valent. Scindlerus in lexico: aut ut alii malunt, statuant, decernunt, justitiam. Unde participium loco nominis positum מְחַקָּק Scriba, ex significatione propria: aut ex tropicâ, iudex, legislator, qui statuta condit. Quæ vox sexies extare comperitur: videlicet 1. hoc loco Genes. 49.

vers. 10. deinde, Num. 21. vers. 18 tertio, Deut. 33. v. 21. quartò, Jud. 5. vers. 14. quinto, Psal. 60. vers. 9. sexto, Esai. 33. vers. 22. Et prætereundum non videtur, quod D. Kimchi in Comm. in quatuor locis à nobis inter cætera memoratis (nempe Gen. 49. Num. 21. Deut. 33. Iud. 5.) ait, omnium illorum significatio est Scriptura, id est, Scriptam notant. Cujus explicationis utilitas, in sensu dignoscendo, magni est momenti. Atque hæc de quarta voce.

Quinta difficultas consistit in hac Phrasí מְבִן תְּלִין ad verbum, ex inter, vel in medio pedum ejus: בְּנִי enim aut adverbium est: atque ita frequentius est in usu, & inter notat: aut nomen, id est, medium (ut Esai. 44. vers. 4. בְּנִי חַצֵּר in medio graminis, licet alii, inter gramen, ut litera ב redundant, sed citra necessitatem) ut pluralis numerus pedes significat, impropriè verò (præterquam quod vices notat, quod huc non spectat) per Synecd. partis pro toto pedes cum cruribus & femoribus designat, ut 2. Sam. 9. vers. 13. glaudus utroque pede. Unde LXX. interpr. Gen. 49. vers. 10. כִּי τὸν μηρὸν αὐτοῦ, ex fæminibus sive femoribus illius, interpretantur: unde honestatis causa, per meton. adjuncti pro subjecto, à situ, sic appellari verenda arbitrantur. Idque spectasse videtur paraphras Chaldæa, Ionathani a scripta, cum exponit, ex semine ejus: & Hierosol. versio, ex filiis filiorum ejus. Atque huc à nonnullis refertur, quod Chaldæus Jonathan, id quod Hebraicè dicitur: מְשִׁינָּה urinas suæ. Reg. 18 v. 27. & Esai. 36. v. 12. honestatis causa reddiderit periphrasi, מְגַלְּדָה aquas pedum suorum: id quod Masorethæ seculi ad marginem hujus loci lectione posuerunt, מְגַלְּדָה מִתְּמִימָה, & harum vocum puncta (ut ita legeretur) supposuerunt vocū textus: quemadmodum etiam in voce præcedente, honestatis causa, sensum metonymicum, Jonath. Chaldæus מְפַקְתָּה excrementa sua, posuit: quod Masorethæ ad marginem Hebraicè seculi legendum monent, excrementa sua צְזָאתָה & puncta hæc voci contextus, ut antea, nimis audacter, supponunt, hoc modo, חֲרִידָה. Cæterum Scripturæ Sacræ usu nondum constat satis, pedes, pro viri verendis, usurpari. Nam quod afferunt ex Deut. 28. vers. 57. etiam (oculus ejus malignus erit, ex v. 56. id est, invidebit) in secundas ipsius, quæ prodeunt ex inter vel è medio pedum ejus: illud non de viro, sed de fœmina dicitur, & uterum notat, quem, honesta voce, interfeminium, Apulejum vocare tradunt: quod positus sit inter femina, hoc est, femora, quæ pedum nomine Synecdochicè continentur. unde fortè hic commodè verti posset, ex interfeminio: ideoque LXX. hic pro iis, femora, ut etiam Gen. 49. transtulerunt. Deinde per Metaph. (ex hac significatione Synecdochica, qua pedes & crura, ac femora notat, pro manantem) populum subditum distincte significat, in allegoria, Esai. 7. v. 20. Novacula ista, Rege Assyriæ, pilum capitii, & pilum pedum, & barbam etiam consumet. Ubi rectè doctiores interpres capitii nomine gubernatorem; pedum verò mentione relata, ei subjectos designari ostendunt: pilorum autem & barbae abscissione, facultatum spoliatio videtur denotari.

Porrò sexta vox nobis explicanda est, יְהֹוָשָׁע: quæ propriè significat usque, cui addi solet אָשָׁר aut כִּי quod, pro usque quo, seu donec: & interdum sine additione eorum. Estque continuativa dictio (ut rectè Marcus Marinus in Arca Noe) reique subiectæ, de qua agitur continuationem ad terminum adjunctum notat. An verò res illa ultra terminum additum tendat, vel non tendat, illud ex re ipsa, de qua agitur, & ex circumstantiis, cognosci potest, Gen. 6. v. 7. & 8. v. 5. & 46. v. 34. & 33. v. 14. Num. 25. v. 28. 2. Sam. 6. v. 23. Sic cum Genes. 29. v. 8. & alibi saepe. deinde cum כִּי Gen. 26. v. 13. Altera verò significatio vocis יְהֹוָשָׁע est seculum, eternitas, continua duratio, usque & usque; nomen scilicet ex adverbio natum, ut Esai. 9. vers. 6. & 67. vers. 15. & cum ל ad seu in: Proverb. 12. vers. 19.

Septima porrò vox est כִּי, & propriè significat, quia, vel quod, frequentissime verò, pro adverbio temporis quando, cum, pro כִּי אָשָׁר (quemadmodum Græcis ὅπερ, & priori, & hoc modo etiam usurpat) ut Deut. 4. v. 25. Exod. 12. vers. 26.

Octava vox est שֵׁלֶת : quæ alibi in Sacris Literis semper est nomen loci, seu urbis in tribu Ephraim , in qua erat arca Domini , post ingressum in Chananiam , Josue . 18 . vers . 1 . 8 . 9 . & 19 . vers . 51 . שֵׁלֶת sine Jod , & Jud . 18 . v . 31 . in domo Dei , quæ est in שְׁלֵת cum Jod . & Jud . 21 . v . 19 . שֵׁלֶת cum 1 pro שֵׁלֶת sine Iod . in qua urbe arca Dei mansit usque ad Heli Sacerdotem magnum , 1 . Sam . 4 . vers . 4 . 17 . Altera hujus vocis significatio , si originem spectemus , anceps est : quidam compositam esse , & quidem vel ex tribus vel ex duabus vocibus : alii verò simplicem statuunt . Qui compositam ex tribus sentiunt , secundam esse docent præpositionem שׁ , genit . aut dativ . notam . tertiam verò pronomen affixum & ה pro 1 positum quale exemplum est Gen . 13 . vers . 3 . אַחֲלָתִים tentorium ejus . Sed in prima voce definienda discrepant . Nam primum LXX . sic exponunt , ut legisse videantur , non שׁ sed שׁ pronomine præfixo , & contracto ex שְׁלֵת , qui , quæ , quod : ut Cant . 4 . vers . 2 . Sic enim LXX . interp . שְׁלֵת וְאַתָּה לֹא תַּשְׁלִיכְנָה דְבָרֶךָ , usque dum veniant , quæ ei reposita : ut editio Romana habet , & in notis suis ostendit , ita etiam legisse Clement . Alex . Orig . Euseb . Cesari . & Cyprian . Sed in hanc lectionem defectum irreplisse subjecti , de quo agitur , eruditè observans Mercerus monet , ac legendum שׁ וְאַתָּה לֹא תַּשְׁלִיכְנָה cui sunt ea quæ reposita sunt . Hæc ille . Sed aliam deinde lectionem Notæ editionis Romanæ indicant : quæ extat apud Ignatium , Irenæum , Tertull . (addo Theodoreum) nempe שׁ וְאַתָּה לֹא תַּשְׁלִיכְנָה cui repositum est : & utramque lectionem , eadem notæ ajunt , agnoscere Iustinum Martyr . cui adjungimus non solum Julianum Apostolam contra Christianos : sed etiam Cyril . Alex . Tom . 3 . contra Julianum lib . 8 . pag . 178 . deinde & Athanasium , sed diversis in locis : primam enim profert lib . de incarn . verbi Dei , edit . Græco - Lat . pag . 68 . Secundam verò in passionem & crucem Domini pag . 807 . Ac videtur secunda hæc lectio , utpote clarior , ac plenior , substituta : partim ob defectum illius vocis שׁ (quo subiectum orationis notatur) cui (id est , is cui) deinde ob Hebraismum pleonasmi pronominis antecedentis זֶה , Græcè redundantis : Sed apud Hellenistas Hebræos , Græcè loquentes , non insolentem . Græcos autem secuti sunt Paraphraſtæ Chaldaei , Onkelos , & Ierosolymitanus , qui similiter שׁ interpretati sunt , ac si idem esset quod שׁ pro שׁ . si- cut etiam Aben Esra testatur , Sunt (inquit) qui dicunt esse modo expositionis Chaldaicæ , secundum sensum שׁ quia illius . Sic enim explicant , quia illius est regnum . Sic R . Salomo , donec veniat Schilo , exponit , Rex Messias : quia regnum illius est . Fortasse occasionem & Græci & Chaldaei paraphraſtæ arripuerunt ex simili , de Messia regis adventu , promissione Ezech . 21 . vers . 27 . donec veniat שׁ נֶשֶׁר נֶשֶׁר cuius הַמְשֻׁטָּה est us . Verum hæc expositio Hebrææ voci non convenit : etsi enim שׁ pro affixo ponи non sit insolens : alienum tamen est ut sit loco & dagelch . Quare hæc prima vocis שׁ ex tribus compositio , minus apta est . Altera verò est ex שׁ (ab inusitata radice שׁ aut שׁ) square ut D . Kimchi in lib . Rad .) & שׁ , id est , manus ei , ut Psal . 76 . v . 12 . quam expositionem refert R . Salomo . Sed hæc expositio similiter in vocis Hebrææ vocalē impingit ; nec enim est שׁ sed שׁ . Deinde dictionem unam atque individuam in duas separatas , inepte , ac nimis temerariè dividit , in שׁ & שׁ . Denique orationem etiam destitutam suo subjecto , & simul obscurissimam reddit ; quis enim sensus illius donec veniat manus ei ? Quare expensis iis expositiōibus , quibus vox שׁ ex tribus composita statuitur : Sequitur jam eorum probabilis sententia , qui ex duabus vocibus compositam arbitrantur , nempe ex nomine שלֶת , id est , filius , & pronomine affixo 1 hoc est , ejus , ut ה sit pro 1 , filius ejus , ut Paraphrasis Chaldaica Ionathanis transtulit עַזְיר בְּנֵי partus filiorum ejus , id est , filiolus ejus . Atque ita Rabbini quidam (ut hic Aben Esra tradit) בְּנֵי filius ejus : & post hosce D . Kimchi in lib . radicum , qui statuit tres voces , idem significare שׁ , שׁ , & apud Rabbinos שלֶת (quod tamen David de Pomis , abortivus , embryo , exponit ex Hebreo נֶשֶׁר quod ea vox Eccl . 6 . v . 3 . in Targum reddatur) , שלֶת , id est , fetus abortivus : ut & R . Nathan in Baalharuch in radice שלֶת in Thalmude exponit .) Eas autem tres voces à tri-

bus diversis radicibus derivari significacione una, ut aliás in diversis ordinibus verborum fieri solet: ut דָם & דָמָם, & similia synonyma. שׁ autem filium notare colligit Kimchi ex significacione vocis שֶׁלַח in illis verbis בְשִׁלְחוּ (per paragogen pro שֶׁלֹּח) quod extat Deut. 28. vers. 57. & in secundas suas, quae prodeunt, &c. licet enim שֶׁלֹּח quietum aut saluum esse derivetur, & secundas (id est, ut Aben Esra hic definit, pelliculam, in qua fœtus in utero continetur, ac servatur) propriè designet: per Meton. tamen subjecti continentis pro adjuncto contento, problem notat: quemadmodum Onkelos translatis filiolum suum, quo etiam modo Ionathanem, Gen. 49. שׁ interpretatum ostendimus. Atque ita etiam Rab. Salomon בְנֵם קָצֵם filios parvos exponit: ac sancè circumstantiae antecedentium, hunc sensum necessariò flagitant. Nam distinctione שֶׁלֹּח non possunt propriè secundæ intelligi: quia secundis mater non potest invidere csum carnis (de quo tamen disertè agitur) quia elus solùm animali convenient. Quod non immeritò hic observandum. Ac propterea probabile est, vocem שׁ quoque filium notare, & sensum reddit commodum. Ut enim Messias jam antè in Genesi Semen, id est, filius, Abrabam, Isaaci & Jacobi, à Deo fuit nominatus: sic consequenti patrum ordine (ex quibus Christus oriundus erat) rectè filius Iude dicetur: quemadmodum postea filius David. Sed tamen aliqua est hic difficultas: Cum enim שׁ & שְׁלִיחָה Kimchi rectè statuat, è radicibus diversis oriri: quomodo ejusdem esse significacionis constabit? deinde cum idem Kimchi dicat 1. significare secundas, 2. filium è secundis ortum: quomodo viro secundæ convenient? Nam quod doctissimus Porchetus, in sua victoria contra Iudeos, cap. 2. quem secutus est Petrus Galat. de arca. Cathol. verit. lib. 4. cap. 4. in eo statuit mysterium, cum ait: nominatur Silo, id est, Messias à Matre, non à Patre, contra consuetudinem Sacrarum Literarum, denotatur ipsum esse de materia matris absque carnali patre; illud inquam multis valde arrisit: sed ut rectè à Forstero, viro eruditissimo, aliisque notatum, pronomen affixum ¹ eos refutar, quod masculini sit generis & ad Iudam referatur, non autem ad matrem. Ideoque D. Kimchi, & alii שׁ Schiloh exponunt non בְנָה filius ejus, scilicet mulieris, sed בְן filius illius Iude, de quo antè actum. Quamobrem, ad difficultatem tollendam, potius dicendum, primâ quidem significacione vocem שׁ significare Secundas: secunda verò significacione communiter filium: sive relatio fit ad Matrem, sive ad Patrem. Quum tamen Onkelos, Deut. 28. filiolum verterit: videtur statuisse שׁ non idem, sed aliud denotare; ac propterea aliter Gen. 49. vertisse. Antequam verò ulterius procedamus, non inutile nec ingratum fore existimamus, si varias Iudeorum hujus vocis expositiones, quasi in fasciculum breviter ab Aben Esra collectas, transferamus. Sunt inquit qui dicunt ad modum interpretationis Chaldaicae esse secundum sensum שלֹח: שׁ sunt qui dicunt ex derivatione Deut. 28. v. 57. sunt qui dicunt ex vocabulo antecessorum nostrorum benedictæ memoriae: וְאֵת, qui exponit illud de urbe, וְאֵת ex sicut sic scriptum Psal. 78. v. 60. וְאֵת reliquit tabernaculum חַלְלָה, וְאֵת postea vers. 70. elegit seruum suum David: וְאֵת hoc non est remotum; aut שֶׁלֹּח erit ut בְנָה filius ejus, וְאֵת pro, ut in medio אֶדְלָה tabernaculi suis (Gen. 9. vers. 21.) ex derivatione me תְּשִׁלְחָה cuius expositio est parere facies תְּוִילָה. Hactenus Aben Esra. Primam autem expositionem jam antè expendimus, & secundam, simulque tertiam & quintam; eo excepto, quod novum hic argumentum affertur, ex significacione verbi שׁ: sed alienum est, nec enim שׁ à verbo הiphil. parere facere, sed quietum esse, & per Antiphrasin errare: quod qui errat, minimè quietus sit. Quo etiam refiri solet. 2. Chro. 29. v. 11. ut Da. Kimchi ad hunc locum exponit, & Rab. Salomon, assertque similem verbi hujus apud Chaldeos usum. & 70. similiter vocem הַשְׁלָל transferunt וְאֵת errare facias. idemque res ipsa que citatur, evincit. Ac propterea optandum suisset, ut doctissimus concordantiarum Hebr. instaurator, in hac sua interpretatione

tatione recta, errare facias, fallas, acquievisset; & non postea, eodem loco repetito, aliam & alienam hanc expositionem premississet; Secundines, in secundina pones: quod ad cautionem tantum monendum est. Ad quartam expositionem, de urbe Silo, quod attinet, ea suo loco postmodum erit diluenda.

Hicce jam alter interpretationis modus succedit, eorum scilicet qui vocem Silo non compositam esse judicant, sed simplicem: idque diversis modis. Quidam enim lectionem rectam à Judæis, Christi odio esse corruptam, nempe mutato נ in נ: ac legendum נ שילו, id est, mittendus, ut versio vulgata legit: quæ Hieronymo adscribi solet. Quæ sententia est etiam August. Steuchi, Episcopi Eugubini in Comm. Genes. 49. vers. 10. Sed hoc minimè credibile est: sed potius versionis vulgatae authorem exemplar Hebraum habuisse vitiosum, cum נ loco נ: nam nec Patres ulli, qui Hieron. antecesserunt, aliter quam cum נ legerunt: ut nec ante Christi tempora LXX. interpretes, nec Chaldaeus Onkelos, ut eorum interpretatio evincit. Deinde licet superstitione quadam, in paucis vocibus, aliena puncta (sensum tamen non corruptentia) supposuerint; ipsum tamen Scripturæ Hebraicæ contextum consonantibus constantem religiosissimè intactum reliquerunt: ut à doctissimis viris rectè observatum. Adeo ut R. Saadias immenso & curioso labore (ad lectionis veritatem conservandam) quoties in Biblio singulæ alphabeti literæ extent, numerarit, & celebri suo carmine expresserit. Deinde Judæos hanc lectionem non corrupisse, Christi & Christianorum odio, inde patet: quia Chaldaæm paraphrasin (quæ expresse hoc loco de Messia exponit) non corruerunt: sed illibatam, magnâque cum reverentiâ, conservarunt, ac plerique fecuti sunt. Denique quia D. Kimchi, apertus Christianorum hostis, aliquie ante ipsum, vocem Silo interpretati sunt, filius ejus, scilicet Judæ: id, quod, ad peritonam Christi describendam, plus habet momenti, quam שילו, quæ vox generatim missum notat, sive ab homine, sive à Deo, & ad quævis ministeria missum. Neque etiam Siloah in Scriptura aliter usurpatur, quam de fonte Siloë, qui unicus fuit Hierosolymis, ut Hier. Tom. 5. in Jer. cap. 14. tradit: de quo Esaï. 8. vers. 6. Quem fontem Siloë, quidam (ut inter alios Cyril. in Joh. cap. 9.) Christi missi à Patre, ut Spiritualem nostram cœcitatem curaret, typum fuisse, ex nominis addita Joh. 9. vers. 6. interpretatione, missus, & ex eventu liberationis à cœcitate, conjiciunt. Atque eo accommodant, quod Genes. 49. v. 10. dicitur Siloh: unde videri potest, vulgatae interpretationis authorem, codicem habuisse vitiosum, cum Gen. 49. vertit mittendum. Eam autem interpretationem non esse Hieronymi puram, ac sinceram, verisimile est: quia de Siloah agens Ier. 14. nec Prophetæ Iacobi, nec Christi ullo modo meminit: ut nec alibi, nec etiam in Question. suis in Gen. 49. (ubi multa tamen minoris momenti observat,) ullam hujus lectionis varietatem indicat: multo minus à Judæis depravata, & Siloah legendum statuit. Altera verò de voce Silo sententia, quæ eam simplicem, & incorruptam statuit, derivatam vult à radice שילו quæ propriè quietum esse notat, ut Job. 3. vers. 26. שלוֹת נִשְׁתַּחֲוָה. Unde per metaph. prosperum seu salvum esse, Psalm. 122. vers. 6. שילוֹת Felices, seu salvi sunt diligentes te: & vers. 7. שילוֹת quies, pro salute seu felicitate accipitur. Unde etiam Silo secundum analogiam ac formam vocum קיטס suffit & שילוֹת cardans (ut Val. Schindlerus rectè observavit) derivatur, & felicem ac Salvatorem convenientissimè significat, ut omnes. Luc. 2. vers. 11. & Esa. 52. vers. 10. Christus salus metonym. id est, salutis author, (in quo solo est salus, Actor. 4. vers. 12.) nominatur. Quæ eruditæ declaratio videtur Forsteri in Diction. Hebraic. deberi, qui ad vocem Silo sic exponit, Salvator felix, quod ei scil. omnia adversus mortem, Satanam, mundum feliciter succedant, ac verti posse germanic, Wolfahrt. Quem fecutus est Avenarius in suo lexico Hebraico; & doctiss. Mercerus, commentar. in Genes. 49. ita expomit, tranquillus, felix, cui omnia prosperè succedant, doncta morte, Satan, mundo: & Sebalt. Castellio in biblii vertit Sospitor: & Valent. Schindlerus: Salvator, felix, cui feliciter omnia succedant, phisianus,

pacis & felicitatis author. Quam etiam sententiam post Hebraorum explicaciones recenset in suo Lexico clariss. Buxtorf. & Germanica Lutheri versio prima, Heldt. Uti etiam nostra Belgica vetus. Ac sanè, si quis omnia, quæ de vocis Silo origine ac significatione proferuntur, consideret, in reliquis omnibus non exigua est difficultas; in hac verò postrema expositione omnia egregie fluunt, ac quadrant Nam (ut ostendimus) 1. Radix שילו usitata est. 11. Formatio vocis analoga. 111. Significatio ipsa, Messia, (de quo agitur) attributo in Sacris Literis nomini ac beneficii, ad amissum congruit. Hoc unicum tantum videtur posse obtendi, nimurum eam vocem aliis Scripturæ locis non extare. Sed hoc nullius est momenti: quia non paucæ voces sunt, quæ semel tantum inveniuntur. Nam hoc idem probat nomen ab eadem radice שילו quietum esse deductum שילו quies: nam semel tantum extat, 2. Samuel 3. vers. 27. שילו in quiete. Deinde שילו Deuteronom. 28. vers. 57. & non alibi; imò שילו cujus nec radix extat, nec per se in Sacris Literis ullibi reperitur. neque enim est שילו cum affixo ה pro (ut quidam putant,) quia dicendum esset שילו, vel per anomaliam שילו: ut à פשׁחה linum, contractè dicitur פשׁחין meum, pro פשׁחין Hos. 2. vers. 9. Deinde quia verbum, cum ea voce constructum, οντος est masculinum, nempe נבָא, hoc refellit; alij enim dicendum fuisset נבָא. Neque etiam שילו שילו derivatur: quia Hebraicè masculina à foemininis minimè derivantur, sed contra foeminina à masculinis. Ac propterea postrema vocis שילו expositio, et si à priscis Patribus minimè sit explicata, meritè reliquis præferenda, atque amplectenda, veritatis studio. Supereft ultima vox explicanda קדרת: in qua plerique ut Jod esse statuunt radicale, ab inusitata radice derivant, nempe תְּדֵרֶת cum נ mobili, non autem quiescente & antecedente patach, non autem camets, ut utrumque male notatur, significare autem audire & obedire, ut Pagn. in thel. maj. Ling. Sanctæ ait: etiam Arabicè idem significare, teste R. Ionathane, & inde esse יקְהָת & forma contracta, seu in regimine קדרת (ut à דְּבָרָה est ratio, & contractè דְּבָרָה) sed ק habere dagesch, euphoniz gratia, ut Kimchi aliquè rectè observant; & significare auditum, obedientiam, & Kimchi ait, auditionem & acceptiōem mandati. Atque ita Onkel. Chald. Paraphrastes, audient, sive obedient, exponit; & paraphrasis Hierosolymitana, sensu expresso, servient ei omnia regna terræ: illam significacionem probat Kimchi, ex Proverb. 30. vers. 17. de qua voce Mercerus ad eum locum; & doctissimi Lexicographi. Alii verò Jod non radicale, sed formativum putant; sed diversa origine & modo, à קה (ut in mutetur in נ) derivant, id est, expectare, Psalm. 37. vers. 9. & 40. vers. 2. aut congregare, Genes. 1. vers. 9. Hinc à LXX. hic exponitur επεδονα, expectatio; à R. Salom. verò congregatio: alii rursum à נקְה purum esse derivant, ut purgationem notet: quod Messias purget peccata: ut ita dagesch in נ sit loco Nun. Sed obstat, quod נ in נ mobile non mutetur: ideoque non convenit radix נקְה. Denique alii à נקְה obtusum fieri, debilitari, de ferro propriè Eccles. 10. vers. 10. & metaphor. de dentibus, oblique, Jerem. 31. vers. 29. & sic Rab. Salomo, ex usu Thalmudis etiam exponi posse, ait: apud quos obtusio, debilitas gentium exponitur: & periphrasis, Jonathani a scripta, exponit, propter eum liquefiant gentes. Scd hæc interpretatio aliena est, quia non solum verbum Hebraum נקְה multib[us] in Sacris Literis de alio dicitur, quam de ferro, aut dentibus obtusis: neque liquefactionem, aut debilitationem hominum notat. Deinde quia eo modo singitur, Messiam venturum ad afflictionem, & perditionem gentium: cum contra in antecedentibus & consequentibus de prophetiis, vocatio earum ad obedientiam, & benedictio ac salus per Messiam promittitur. In antecedentibus quidem, Genesios 22. vers. 18. cum Galat. 3. vers. 16. Deinde Genes. 25. vers. 14. quæ benedictio obedientiam (frat quæ esse nequit) certò includit: Sic etiam consequentibus prophetiis explicatum est. 1. Per Mosen, Deut. 32. vers. 21. id quod de gentium, ad obedientiam erga

erga Christum, vocatione, exponitur, Rom. 10. vers. 19. Cui convenit deinde Esaiaz prophetia, cap. 65. vers. 1. 2. cum Rom. 10. vers. 20. In primis vero clarissima est, de conflitu omnium gentium, & obedientia earum erga Messiam, prophetia, cap. 2. vers. 3. 4. 5. seqq. & 42. v. 1. 4. 6. ut Matth. 12. v. 18. & Luc. 2. v. 30. 31. 32. & Esaia. 49. v. 6. ut Luc. 2. declaratur. Unde apparet alienam esse eorum Iudeorum expositionem, qui promissionem gentibus factam, de earum vocatione ad obedientiam, & per eam benedictione ac salute, in comminationem, de earum oppressione interpretantur. Quare prima hujus vocis **מִתְפָּרֵשׁ** expositio, pro obedientia, reliquis praferenda. Atque hactenus in vocum hujus gravissimae, ac celeberrimae prophetiae de Messia, declaratione, versati sumus: Consequens jam est, ut ad sensum illius (qui varie a Christianis, & Iudeis statuitur) examinandum, procedamus: ac primum de Christianorum sententiis.

Hi autem in eo consentiunt omnes, hanc prophetiam describere adventum Messiae, & adventus illius tempus: dissentient vero in circumstantia temporis definienda. Plerique enim statuunt, adventum Messiae promitti, ablatu[m] jam a Iudeis sceptro, id est, regno. Idque primum factum cum Herodes non Iudeus, sed Idumaeus, rex Iudeae constitutus est; quo regnante Christus est natus, Matth. 2. vers. 1. quam sententiam proposuit Origenes in Genes. 49. Homil. 15. quem plerique tam Graeci, quam Latini Patres & posteri eorum sunt secuti. Contra vero alii non ablato, sed manente ac stante sceptro **מֶלֶךְ** Christum adventurum, hac prophetiam tradi, statuunt: ita tamen ut in re ipsa consentientes, vocem **מֶלֶךְ** & **Juda**, diversa significatione, exponant. Quidam enim **מֶלֶךְ** non sceptrum, sed tribum interpretantur, quod eo sensu plerumque a Moysi accipiatur: & Iuda de Patriarcha Iuda: quod propria haec sit significatio, & huic loco probè conveniat: quam insignem explicationem debemus acceptam ferre doctissimis nostris interpretibus Tremellio & Junio, qui primi ita transtulerunt: *Non desinet tribus a Juda, neque legislator in medio pedum ejus, usque dum venturus erit filius ejus.* (Sic enim Silo interpretantur, ut supra ostendimus,) & in annot. sensum, ex collatione, ut ajunt, eventus, cum vaticinio, hoc modo, exponunt; *bic esse videtur sensus: non prius Iehudæ genus confundetur, & distinctæ tribus nomine amittet, neque prius regnum Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quam ex se, promissum humani generis Servatorem, qui lux est gentium, genuerit: Nam cum regnum decem tribus diu ante captivitatem Babylon. (ut Vaticinium, Esaia. 7. v. 8. docet) plane dissipatum fuerit, & populus esse desiderit: tribus tamen **Jude**, &c. manserit impermixta semper, usque ad exhibitionem Christi.* Hæc illi. Quam interpretationem candidè Dominus Piscator, in questione suis in pentateuchum, anno 1624. editis est amplexus, cum ait: *Magis probanda videtur versione nostrorum: vaticinii porr[em] sensus est, non desitum tribum Iude, neque etiam potestatem omnem imperandi ademptum iri, antequam venerit Christus in regnum suum: id quod factum est post ipsius ascensionem, die Pentecostes. Post autem hoc initium regni Christi ad dextram Dei, tribus Iude, omnisque in ea imperandi potestas, desita, per eversionem Hierosolymæ a Tito.* Secundo modo alii vocem **מֶלֶךְ** sceptrum, **Iudam** vero tribum Iude significare judicant: atque ita Athanasius accepit de incarnatione verbi adversus Iudeos differens, tom. 1. pag. 68. editio. Greco-Lat. cum ait: *Præsente igitur sancto sanctorum merito obsignata est visio, & regnum Hierosolymitanum desit: tam diu enim ungebantur reges donec ingredieretur sanctus sanctorum: & Moses quoque ad eumusque, Iudeorum sit iste regnum prophetat, dicens: non deficit Princeps ex Iudea, & Dux e femoribus ipsius, donec venerint que reposita sunt ei, & ipse erit expectatio gentium.* Sic etiam doctissimus D. Chytræus in narrationibus in pentateuchum, Genes. 59. ubi ad hunc locum ait: *Per spiculæ definit tempus adventus Christi Patriarcha Iacob, cum inquit: stante politia Iudaica, & durante ministerio docendi publico, Messiam venturum esse: Atque ita etiam, ante Messiam adventum non abolendum sceptrum, Chaldeus Paraphrastes Onkelos exponit: Non recedes exercens potestatem a domo Iudea, &*

Scriba ex filiis filiorum ejus usque in seculum, usque quo veniat Messias, quia ejus est regnum. Atque hæc sunt repugnantes, de circumstantiis temporis adventus Christi, sententia: que paucis, ad rei veritatem illustrandam, necessariæ expendendæ.

Ac prima quidem (quâ Messiam venturum promitti tradunt, cum sceptrum à Iuda fuerit ablatum) ita ferè omnium consensu recepta est: ut, qui eam non probarit, & tenuerit in antiquam, & communem doctorum sententiam impingere, & armis Ecclesiæ contra Iudeos detractis, in eam injurius esse videatur. Sed temerarius non est, qui antiquiore habet veritatem prophetarum insitam, & eventu comprobatam; neque injurius est in Ecclesiæ, qui, pro vitreis armis, sive fragilibus, adamantina, contra Iudeos subministrat: ut, ex lequenti examine, cognosci poterit. Nam communis illa sententia, si prophetiam Iacobi diligenter introspiciamus, ex ea nullo modo est derivata; sed negationis illius, *non auferetur, &c.* contraria affirmatio est; quod statuunt, auferetur sceptrum à Iuda, antequam veniat. Donec autem continuationem r[egi]i affirmatæ aut negatæ ad terminum appositum pertinentem designat: ut in vocis explicatione, supra ostendimus. Neque ullum, ex universa Scriptura, contrarium exemplum, ubi donec ad tempus resertur, hactenus adductum. Ut autem res sit clarior, similibus contradictionibus, illustrabimus 1. Quod Genes. 29. vers. 8. dicitur, *non possumus* (scil. ad aquare pecudes) *usque quo, sive, donec congregati fuerint greges:* Ejus contradicatio est; possumus antequam congregentur greges. Deinde 2. Sam. 6. vers. 13. *Non fuit ei proles, donec mortua est:* Cujus certè contradicatio est: fuit ei proles antequam mortua est. Sic in Novo Testamento, Matth. 1. vers. 25. *Non cognovit eam, donec peperit:* Contradiccio est illius: cognovit eam antequam peperit. Sic Matth. 5. v. 18. & v. 27. In hisce, & similibus omnibus, quis non apertam contradictionem agnoscat? Sic etiam: *Non auferetur sceptrum a Juda, donec veniat &c.* Et auferetur, antequam veniat, certa contradicatio est. Cujus prior pars est, quæ in Scriptura ponitur, ideoque vera est: posterior vero, quæ ei, communi ferè opinione, opponitur, vera esse non potest. Sed quia prophetarum veritas, in consensione illius, cum rei prædictæ impletione, constitit: ideoque, ex eadem, prophetarum sententia illustratur, ac dignosci solet: Secundò jam quoque eventum spectemus. Hujus enim minus recta observatio imprudentem illam contradictionem peperit. Siquidem spectata tribus Iudeæ, ante natum Christum, conditione, quod Herodes, non Iudeus, sed Idumæus proselytus, esset rex Iudeorum, inde conluderunt, sceptrum, (quod regnum interpretari sunt,) jam à Iuda ablatum, per Herodem M. Sed illud Scripturarum manifestè repugnat. Sceptrum enim regium omnino ablatum fuit à Iuda, capto rege postremo, Iechonia, ut Ierem. 22. vers. 30. dicitur: *Nullum ex semine ejus sessurum in solio Davidis, & dominaturum amplius in Judam.* Et Ezech. 21. vers. 26. De Zedekia ultimo Rege, *Tolle coronam: hæc futura non est:* quod repetitur & exponitur, vers. 27. *Hæc non futura est, donec venerit is cuius j[uris] ipsum,* (id est, Messias) *& tradam ei.* Quibus locis assertur de regno Iudeæ, illud tollendum, nec futurum, donec Messias (rex Iudeæ spiritualis) adveniat. Ac propterea, cum, inde à Zedekia rege capto, Iuda non habuerit regium sceptrum, seu regnum, illud ab eo postea auferri non potuit. ubi etiam observandum, cum propheta ait, de corona, (id est, regno per met. sign. adj. pro subj. significato.) *Ea non erit, donec veniat is, cuius est:* Contradiccio illius est: ergo erit, antequam veniat. At, inquit, Iuda habuit reges quinque, quorum postremus fuit, Antigonus, Aristobuli regis filius, qui regnum autoritate Iudeorum ac potentia ab Herode alienigena ablatum, possedit. Verum respondet: Iudam non habuisse reges exceptos; sed ex tribu Levi ac Sacerdotali: Ideoque non legitimos reges, qui (quod ad tribum Iudeæ pertinebat) regnum iustè usurpabant; quemadmodum etiam summum sacerdotium, contra legem à Deo institutam, invaserunt. Quare Herodes regnum, non à tribu

à tribu Iuda, sed à tribu Levi, seu ab Assamoneis Levitis, injustè regnum usurpantibus, abstulit. Ex quibus omnibus apparet: primam illam, de sceptri regii, ante Christum, per Herodem, ablatione, sententiam, & prophetiae contradicere; & eventu ipso confutari: Ideoque éam minimè probandam: Sed veritate comperta, meliori commutandam: quam & prophetia, & eventus probant: nimurum, sceptrum non auferendum ante Messiae adventum. Cumque duplex modus, in hac sententia explicanda, sit observatus: Prior quidem sensum habet insignem, & eventu prophetiae hujus consentaneum. Sed una tamen difficultas ei objecta comperitur: nimurum quod Patriarcha Jacob vers. 1. in prefatione suæ prophetiae; se ea prædictorum ait, quæ posterioribus temporibus essent evenitura: ideoque non filiis ipsius, sed eorum tribubus. Huic autem rationi addimus, idem ex ipsa prophetia demonstrari: quia res prædictæ in ea, non ipsis Jacobi filiis, sed tribubus eorum convenire, perspicuum est. Denique idem etiam demonstrat expositione Jacobi, vers. 16. *Dan judicabit populum suum, ut quevis tribuum Israëlis.* Deinde Mosis vers. 28. *Omnis istæ sunt tribus Israëlis duodecim, & hoc est, quod elocutus est eis Pater eorum, cum benediceret eis.* Quibus attente consideratis, per vocem Iudeæ, hoc in loco, non Patriarcham Iudam propriè: sed illius posteros, seu tribum Iudeæ intelligendam, demonstratur. Unde necessariò etiam sequitur, vocem Hebræam כבש non tribum in hac prophetia, sed sceptrum potius denotare: quia, si tribum notaret, inepta foret tautologia, hoc sensu; non auferetur tribus, à tribu Iuda. Nam quod vir doctissimus, in questionibus suis ad pentateuchum, ad questionem hanc; ultra recta versio, non desistet tribus à Iuda: aut non recedet sceptrum à Iuda, respondet, *vocabulum ipsum כבש utramque admittit; nec non Vaticinii sensus.* Veruntamen, quia vocabulum illud tribum sèpè significat; Sceptrum vero (id est, regiam potestatem) numquam quod sciam; magis videtur probanda versio nostrorum: Sed tamen invenitur vocabulum כבש eo sensu, Zachar. 10. vers. 11. כבש Sceptrum Egypti recederet. Et (ut alia omittam) Num. 24. vers. 17. Quemadmodum ipsem vir doctissimus, in eodem opere, ad eum locum, rectè exposuit. Deinde licet ea vox nullibi in Sacris literis regnum notaret; tamen pro regimine (quod hoc loco sufficit) accipi constat, ex Psalm. 45. vers. 7. *Sceptrum rectum, sceptrum regni tui.* Amos 1. vers. 8. כבש Sceptrum Ascalone. Posterior vero secundæ sententiaz modus (qui scil. כבש à Iuda, ante Christum natum, non ablatum statuit,) in duarum vocum diversa expositione, à priori modo differt. Nam כבש Sceptrum, de regimine; & Iudam, de tribu Iudeæ, intelligit. Ac sane, si quis accuratè rem expendat, comperiet hanc sententiam, ab omnibus antè memoratis incommodis, esse immunem: & verbis, atque explicationi prophetiae, & eventui illius, probè consentire. Nam cum, per sceptrum, intelligatur regimen: idque vel unius, nempe regis, vel principis; vel plurium, nempe Magistratus, ac judicium: illud hoc loco neque de regis, neque de principis regimine, verè exponi potest. Non de regis, quia illud, per Nabuchodonosor, capto rege Zedekia, fuit ablatum, sicut prædictum disertè, Ezech. 21. vers. 26. 27. ut antè ostendimus. Neque etiam, de regimine Principis, rectè accipi potest: quia illud à Iuda, per Assamoneos (alias Makkabæos) Levitas, ac Sacerdotes, ablatum; & ad tribum Levi, iisque translatum, ac propagatum. Nam quod multi Assamoneos suis feajunt, ex tribu Iuda, materno genere, ortos: ideoque sceptrum Principum à Iuda non ablatum: illud merè nimirum conjecturâ. Nam licet interdum Sacerdotes, è tribu Iuda, uxores (lege id non prohibente) duxisse constet: unde tamen illud perpetuò factum, aut Assamoneos id imitatos, probabitur? Deinde filii, non à tribu Matris, sed à tribu Patris, in Sacris Literis, censentur. Quemadmodum licet mater Eleazari, Sacerdotis summi, esset soror Nahason, Exod. 6. vers. 23. qui erat ex tribu Iuda, Matth. 1. vers. 4. tamen non pertinuit Eleazarus ad tribum Iuda; sed Levi tantum: nec Iudeis, sed Levitis Sa-

cerdotibus, à Deo accusus. Nam siis Pontifex esse non potuisse. Idque etiam perspicuè traditur, Heb. 7. v. 13. nullum ex tribu Iuda curasse altare: & vers. 14. *Palam est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum. Cujus tribus respectu nibil de Sacerdotio locutus est Moses.* Denique jus successionis in regimine, non pertinuit ad fœminas; sed ad mares tantum: (ut de regno docetur, Deut. 17. vers. 14. 15.) jus regiminis igitur à matre, quæ eo caruit, ad filium propagari non poterat.

Ad tertium verò gradum regiminis, quod attinet; nempe magistratus & judicum (quos Græci αὐτούς, Iudei verò corruptè voce Sanbedrin vocant) illud regimen, ante Christum, non est ablatum: et si variè Synedrium paulatim fit imminutum. Exemplum autem memorabile est, in politia, ac judicibus: postquam subacta Iudeæ, à Romanis, per Pompejum, tum primum (ut Iosephus conqueritur antiquit. lib. 14. cap. 8.) Iudei libertatem amiserunt, subjecti Romanorum imperio. Nam cum antea Synedrium summum esset tantum Hierosolymis: missio Româ Gabinio, potestas illius intiminata. Nam ut Iosephus eod. lib. cap. 10. testatur: *Constitutis quinque juridicis conventibus, in totidem æquales partes, totam Provinciam distribuit: ita ut alii jura peterent Hierosolyma, alii Gadara, Amathonte alii, quarti Hierochunte, quinti Saphora, quod est Galileæ oppidum: Sicque liberati Dominis sub Optimatum dominatione degebant.* Hæc ille. Postea verò cum Principatus Hircano, à Cæsare, esset redditus: restituta etiam Synedrii summi potestas. Objicitur quidem Sanhedrin seu judices summos, excepto Samea, omnes, paulò antè Christum, ab Herode, teste Iosepho occisos; ac propterea sceptrum, seu regimem judicum, (quod solum tribui Iudeæ supererat,) ante Christum esse ablatum. Verùm primum, antecedens non esse simpliciter verum, respondemus: quia Iosephus quidem antiquit. lib. 14. c. 17. unius Sameæ mentionit: sed postea tamen, seipsum exponens, lib. 15. cap. 1. Pollionem quoque ci annumerat. Deinde neque probari potest, paulò ante Christi nativitatem, judices illos esse occisos. Producitur quidem, ad primam ac communem sententiam probandam, & eam, quam genuinam esse ostendimus, confutandam, testis Philo de temporibus, qui (ut centuriaz Magdeb. cent. 1. libr. 1. recitant ac sequuntur) ita tradit: Herodem trigesimo anno sui regni, Sanhedrin Græcè αὐτόπειον, (id est, ordinarios judices LXX. ex domo Davidis, constitutos: penes quos summa authoritas, in cognoscendis, ac dirimendis controversiis, erat) occidisse: substitutis aliis, suo arbitrio, & quos in sua potestate futuros sciebat. Sed, inquam, testis ille, qui profertur, non est fide dignus: nec enim est verus ille Philo Judeus, sed alius quispiam suppositius: ut non solum à nostris viris insignibus nonnullis; sed etiam ante, à doctissimis Pontificiis, observatum, atque assertum. Ac tandem à Benedicto Pererio, in Comm. in Daniel. libr. 11. pag. 659. & 660. eruditè, ac multis argumentis, est demonstratum. Deinde, ad rem ipsam quod attinet: hujus testimonii objecti fallitas, ex Iosepho, solidè confutari potest. Nam antiquit. lib. 15. cap. 1. occisos, præter Pollionem, & Sameam, Judices ostendit, captis vi Hierosolymis. Id quod factum, non trigesimo Herodis anno, (ut Pseudo-Philo affirmat,) sed tertio (id est, non septem annos ante natum Christum: sed 36. circiter annos) ut ex Iosepho antiquit. lib. 14. cap. 26. coll. cum cap. ultimo, apparet: qui & initium regni Herodis, & occupationem Hierusalem, cum Judices occisi sunt, cum annotatione, cum Olympiadum, tum consulum Romanorum, describit. Atque hæc de falso enthymematis oppositi antecedente. Deinde et si illud verum esset, vitiosa nihilominus esset consequentia: quia licet illos judices summos omnes, & quidem eo tempore, quo obtenditur, occidisset: inde tamen non sequeretur: Herodem etiam judicum successionem sustulisse. Nam objectum etiam, ex Philone illo spurio, testimonium, (quo nonnulli decepti, primam sententiam, de ablato sceptro à tribu Iuda, tueri; & contrariam confutare student) alios ab Herode substitutos tradit. Sed quid opus est eo? Cum Herode

Herodes ipsem, agens de causa cœdis Hircani; longè post judices illos sublatos, Synedrium extitisse, fatetur; cum in suis commentariis scriperit: se literas Malchi, ad Hirca-num missis, Synedrio ostendisse; quemadmodum Josephus ex comment. illius recenset, antiq. lib. 15. cap. 9. eti a-lios aliam causam asserre adjungat: Synedrium tamen fuisse, quod Herodes afferit, nullo modo negat. Deinde ne-que causa fuit, cur judices alii non substituerentur. Nam quod judices illos priores occiderit, hoc factum est tantum ob offensam eorum, & conceptum inde ab Herode o-dium, & vindictæ studium: quod ortum fuerat; par-tim, quia ipsum antequam rex esset, tanquam cœdis reum, ad causam dicendam citarant: & probè norat, se, nisi ar-matis satellitibus fuisse stipatus, ac nisi Hircanus a-iis ob-stisset, capite magrandum: partim, quod cum po-stea, à Romanis, rex esset constitutus, eum admittere voluerint: eique Hierosolymorum urbem oppugnanti, Antigono adversario faventes, hostiliter repugnarunt: ut ex Josepho satis superque constat, Libr. 15. cap. 1. Quod enim obtenditur; Judices illos priores fuisse ex familia Davidis; posteriores verò iis substitutos, fuisse exteror profelytos: illud est commentum, priori simile, ac probo teste omnino destitutum. Ajunt quidem, idem ab He-rode, in Pontificis, pro arbitrio, abrogatione, & novi surrogatione, factum. Cavens enim ne quis illustrium crearetur Pontifex: idcirco Ananelo, viro obscuri & pe-regrini generis, familiariter noto, Pontificatum dedit: ut Josephus antiquitat. libr. 15. cap. 2. & 3. testatur. Sed respondeatur primum, per illustres, intelligi Assamonæos (qui diu, & Reges, & Pontifices, fuerant; & populi gra-tia pollebant) ne, si aliquem ex iis ad Pontificatum ad-mitteret, generis regii fiduciâ, regnum affectaret: ut Josephus libr. 20. antiquit. cap. 8. ait: *Herodes autem accep-to à Romanis regno, non amplius ex Assamonæo genere creavit Pontifices.* Deinde libr. 15. cap. 17. de Herode, pericu-lum ab Assamonæo genere metuente, ait: *Videns neminem superesse regii generis, præter Hircanum, utile ratus est, non amplius permittere, ut impedimento sit:* Aut (ut Latinus Interpres vertere maluit,) è medio tollere. Hoc autem pe-riculum Herodi non erat metuendum, à judicum Judæo-rum successione. Deinde Ananelus Pontifex, eti non es-set ex iis tribus ortus, comparatè cum Assamonæis, sed ob-scuri generis: nihilominus tamen è Pontificibus erat oriundus, eti extra Iudæam natus; ut Josephus antiquit. lib. 15. cap. 3. testatur. Neque etiam Herodes Pontifices, ut obten-ditur, ex proselytis, sed ex genere sacerdotum ortis, consti-tuit: Quemadmodum Josephus libr. 20. cap. 9. disertè affir-mat. Denique, quod observandum in hac controversia, etiamsi fingeretur, Herodem non solum judices summos, ex-cepto uno atque altero, occidisse; sed etiam successionem a-liorum sustulisse: imminutum quidem esset sceptrum ju-dicium, sed non ablatum: quia magistratus, ac judices infe-riores, Synedrio magno subditos, nec desecisse ante Chri-stum, nec auferri potuisse, sine totius reip. Iudaicæ confu-sione, atque exitio, perspicuum est. Quare sententiam ante positam, de sceptro regiminis judicum, à Iudâ, ante Christum natum, non ablato, demonstratam, & adversus exceptiones (quas haec tenus observare potuimus,) satis vin-dicatam, speramus. Alterum igitur supereft, ut subjicia-nus breve

*Examen errorum, quibus Iudæi recentiores,
Prophetiam Iacobi, Genes. 49.
v. 10. detorquent.*

Horum autem Judæorum spectandus est primum con-sensus, adversus Christianos: deinde inter eos, dis-sensio varia. Consensus est, 1. Messiam nondum venisse: neque hac Prophetia Iacobi illud significari: sed ex-pœctandum adhuc Messiam. Disensio verò est, in diversis depravatæ hujus Prophetæ modis. Quidam enim priora verba perperam interpretantur: alii verò posteriora. Ac priora quidem illi, qui בְּשָׁבֵךְ afflictionem: & פְּנִים exactorem, seu oppressorem exponunt, hoc sensu: non auferetur à tribu Iu-

da virga, id est, afflictio: neque exactor, atque oppressor, donec veniat Messias. Quo etiam modo antiqua illa Hispanica translatio Iudaica Ferrariensis, quæ Kimchio aatribui solet, interpretatur. Sed illud repugnat Prophetæ, multis modis. Ea enim continet benedictionem tribus Iudeæ: ut Gen. 49. v. 28 de tribibus singulis, testatur Moses: & antecedentia, vers. 8. 9. & sequentia vers. 11. 12. omnia aper-tam benedictionem continent. Contra verò afflictio per-petua, usque ad Messiam, quam hæc depravatio singit, ma-ledictio est continua. Deinde vocem פְּנִים falsò exacto-rem, seu oppressorem interpretantur, contra vocis significa-tionem: cum scribam, vel legistatem, notet. Nec solùm Prophetæ, sed etiam eventui ejus adversatur: nam, regnante Davide, Iudei floruerunt victoriis perpetuis, adversus hostes: & toto Salomonis tempore, in alta pace quieverunt felices. Denique universo etiam veterum Hebraeorum ma-gistrorum consensu contrario confutatur. Eandem autem objectionem vir doctissimus, sibi datam à quodam Rab. Francofurensi, suis in Genesin questionibus postremis, de-clarat: nimurum וְרַגְמָן, id est, castigationem hic ex Rabbini sententia significari. Respondisse autem se, vocabulum illud, hic significare sceptrum regium: quod vox קְרַבְנָה ostenderet. deinde non solum tribum Iudeæ, sub virga illa esse: sed omnes etiam tribus Israëli: hoc autem loco de sold tribu Iudeæ sermo-nem haberi. quibus inquit, addo nunc בְּשָׁבֵךְ pro virga, id est, af-flictione, nusquam (quod sciām) in Scriptura occurrere. Hæc ille. Cujus secunda responsio recta est, ut res ipsa & v. 28. ostendit: sed prima non convenit, ut supra demonstratum: nec tertia, ut exempla plura ejus significacionis vocis בְּשָׁבֵךְ antea, de vocibus agentes protulimus.

Posteriora verò verba alii Iudei pervertunt: ac primum nonnulli יְמִינָה eternitatem: & vocem יְמִינָה quando, seu, cum in-terpretantur: ut sensus sit: Sceptrum à Iude non auferetur in eternum, cum venerit Messias. Sed primò obstat S. Scri-pturæ usus, in qua יְמִינָה sequente proximè voce יְמִינָה nusquam eternitatem: sed usque significat: ut יְמִינָה idem sit quod יְמִינָה usque quod: ut Genes. 26. v. 13. עַד כִּי-גָדְלָה עַד id est donec creverit. Deinde has duás voces perperam in constructione dividunt. Nam ad illud, quod doctissimo Amando Po-lano, à Iudeo, objectum est, accentum Iethib sub voce יְמִינָה indicare, particulam hanc, ad constructionem præcedentis membra, pertinere: rectè respondit, illam, de accentu, ratio-nem esse falsam: ut exemplis demonstrat contrariis Gen. 2. v. 5. 11. & 3. v. 1. 3. 5. & 11. v. 10. Hæc ille. quibus addi-poteat, inter alia, Genes. 49. vers. 24. præterea contrarium etiam probat antecedens pausa seu accentus distinguens At-tach, in voce antecedente לְמִינָה: unde appetat, vocem se-quentem יְמִינָה, non cum antecedente, sed consequente יְמִינָה, esse construendam. Denique huc accedit paraphrasis Chal-dæa triplex. Nam Onkelos habet, non recedet &c. in eter-num, אֲלֹעַ עַד id est unquam. & deinde verba illa כִּי עַד exponit usque quod veniat: עַד רַמָּת' & Hierosolymitana, & Ionathanis exponunt: עַד יְמִינָה ad usque tempus, quo veniet. Neque proferunt ullam veterum Hebraeorum contraria expositionem. Quare hæc prima Iudeorum, in posterioribus hujus Prophetæ verbis, depravatio, subsiste-re non potest.

Altera est in voce Silo depravatio Iudeorum: quæ ad duo genera referri possunt. Primo, ut perfecta sit ora-tio; secundo, ut defecta. Qui perfectam statuunt: eorum quidam Silo Nebucadnezarem esse contendunt: quia ie-est, qui sceptrum à Iude primus abstulit, capto Zedekia, ultimo Iudeorum Rege; & populo è Patria in Babyloniam translato. Sed inepta omnino hæc sententia est: 1. quia sceptrum quidem regium abstulit; sed non Iudicum. de-in nulla ratio reddi potest, cur ille Silo vocaretur: nec enim filius ejus, supple Iude, fuit: neque etiam servator populi: sed oppressor. præterea quod additur in Prophetia; & ipsi erit obedientia gentium (quo voluntaria subjectio notatur) ei non convenit: quia vi populi coacti, ipsi subjecti sunt. Denique obstat universalis vetustissimorum Hebraicorum Doctorum, cum Paraphrasium Chaldaicarum: tum Rab-binorum, contraria expositi. Ac propterea alii deinde vocem Silo, non de Rege, sed de urbe Silo interpre-tantur.

tantur: & נָבָן non propria significatione ut *veniat*, notet: sed impropria per antiphrasin, & metaphoram quasi *interire*, hoc est, per arcæ Domini translationem, in alium locum, à Deo relinqui: ut Psal. 78. v. 60. *& reliquit tabernaculum Silo*: & v. 70. *& elegit servum suum Davidem*. Sed hæc interpretatione (quam Aben Efræ D. Kimchi in lexico tribuit; ipse verò cujusdam esse, atque etiam probabilem ait) probabilis non est: primum, quia vocis Hebrææ significationem alienam affert. Nam נָבָן impropriè per antiphrasin, pro *abire*, vel *subire*, & quidem de sole tantum usurpatur: nullibi vero pro *interire* accipitur. Deinde per translationem arcæ Domini, non periit Silo, sed mansit nihilominus, et iam sibi gloria illius eo modo perierit. Denique hæc sententia, si rem spectemus, vanissima est. Nam Sceptri Judææ finem statuit, ante illius initium: seu ablationem sceptri, ante collationem. Nam arca translatæ est è Siloh, sub Eli Sacerdote, ac judice populi, plus quam 50. annis ante regnum Davidis: qui primus è Juda, regium Sceptrum habuit. Nam ante id tempus habuit Rex Saul è tribu Benjamin: & ante hunc Judex Samuel regimen habuit, qui erat è tribu Levi. Quare hæc sententia mera depravatio est. Reliquæ verò interpretationes Judæorum, non perfectam, sed defectam orationem statuunt. Silo enim per ellipsis præpositionis ב, pro in Silo accipiunt. Deinde subjectum non esse Silo: sed subjectum deesse, idque diversè supplent. quidam enim de Saulo: alii verò de Jeroboamo exponunt: hoc est, antequam Saulus, vel Jeroboamus veniret, ungendus in regem, in Silo. Atqui præterquam, quod præter Scripturæ usum, collationem sine subjecto fingunt, (quod neque ex textu, neque aliunde probari potest) Saul non in Silo, sed in Misipa in regem unctus, 1. Sam. 10. v. 17. deinde ab eo sceptrum à Juda non est ablatum: quia id Juda nondum habebat, sed sub Davide demum: neque etiam Jeroboam in urbe Silo, sed in Sichem rex factus, ut 1. Regum. 12. colligitur. Deinde licet defectione decem tribuum à Roboamo, ad Jeroboam, sceptrum Judææ ex parte transiit, atque ita imminutum: non tamen ablatum penitus: quia post Roboam, Rex Iudææ esse non desit, sed regnum Iudææ continuatum usque ad captivitatem Babyloniam. Ac propterea Rab. Salomon Iarchi, & quidam Iudei posteriores, fiantur, Sceptrum tribus Iudææ, ad Messiam, Servatorem populi sui, duraturum, à Iacobo prædicti: sed nondum Messiam advenisse. Atque licet Iudea diu multum sit vastata, tamen in Babylone perpetuo haec tenus mansisse regium Iudææ sceptrum. Sed falsa est ea assertio: quæ neque ex Iosepho, qui antiquitates Iudaicas accuratè scripsit: neque experientiâ probari potest: Sed merum figmentum. Deinde per tribum Iudææ intelligitur populus, qui suam habuit politiam in Iudæa, inde à tempore Davidis: & quem populum Deus promiserat, se post 70. annos captivitatis, in patriam redueturum. Qui populus inde jam dispersus, & destruncta urbe Ierusalem, in varias regiones abductus, Rempubl. habere destitit. Atque hæc de erroribus Iudæorum. Quare hisce jam confutatis: finem hujus Prophetæ explicationi imponemus.

Narrationis Luca Euangelista, Capite Secundo,

De Nativitate Christi,

EXPLICATIO.

Quemadmodum olim Christi Servatoris, è Virgine, conceptio, & nativitas, divinitus per Prophetam, Esaï. cap. 7. v. 14. prædicta: sic etiam jam instantem utriusque eventum, in Virgine Maria complendum, Deus, per Angelum Gabrielem, ad eam missum, promisit: Luc. 1. v. 31. *Concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum*. Quorum impletio, ab eodem Euangelista Luca, enarratur. Conceptio quidem Christi c. 1. Nativitas verò cap. 2. septem prioribus versibus. Cujus narrationis observandus est, 1. Scopus, ad quem tendit: deinde modus, ad eum institutus. Scopus autem est idem, qui totius Euangeli Scriptis traditus est: nimur ut cognoscamus *Iesum esse Christum Salvatorem, divinitus promissum, & credentes vitam*

eternam per eum habeamus. Joh. 10. vers. 21. Modus autem narrationis ad hunc scopum directus, atque idoneus, est summa nativitatis Jesu Christi, à Luca descriptæ, & nativitatis Melissæ Servatoris, propriis suis notis, à Deo, per Prophetas, promissæ, convenientia. Quæ ex partium narrationis expositione, & Prophetiarum collatione facta, perspicue apparebit. Partes autem primariæ sunt *duæ*: quarum prima circumstantias nativitatis Jesu Christi: altera nativitatem declarat.

Circumstantiae in primis sunt *tempus quando*: & *locus, ubi* ea evenit. Tempus autem distinctis tribus, dispari claritate, gradibus, vers. 1. & 2. proponitur. Quorum *primus* generalior est, scilicet tempus imperii Cæsaris Augusti; de quo Augusto, Suetonius, in illius historiâ, consulendus. Verum, quia annos imperavit 56. specialius addicitur *secundus* temporis gradus, nativitatem Christi paulisper antecedens, nempe, *quum edictum à Cæsare Augusto prodit, ut describeretur tota civitas, supple pñ, id est, habitabilis terra*: nempe, per Synecdochen, pro magna illius parte, quæ Romano imperio erat subjecta: & inde, per Metonym. loci pro locato, homines regionum illarum. Descriptionis autem eorum mandatae finis, fuit notitia capitum, & tributi solutio consequens opportunitate. Hoc autem edictum factum dicitur, *in diebus*, (hoc est temporibus) *illis*, nempe, de quibus actum cap. 1. id est, post Johannem Baptistam natum. *Tertius* verò temporis nati Christi gradus, expressissimus est: quia tempus non antecedens, sed præsens designat vers. 2. cum descriptio illa, edicto promulgata, atque imperata, *præidente Syria Cyrenio*. Quem enim Latini scriptores Quirinum vocant, Tacit. Annal. lib. 3. pag. 130. edit. Par. Lipsii, & in notis 162. ille à Græcis, mutatâ parumper voce (ut in aliis etiam nominibus fieri solet) Cyrenius dicitur. Qui erat, à Cæsare Augusto, ad hanc descriptionem, legatus: ut hac in re, non autem absolute, Syria præsideret: quia præsidem suum habuit Quintilium Varum; ut recte in annotationibus, à doctiss. Beza observatum. Sub Syria autem annexa Iudæa simul intelligitur: ut etiam ex v. 3. constat. Neque huic descriptioni, jussu Cæsarist peractæ, adversatur: quod Herodes tum temporis Iudææ Rex fuerit, Matth. 2. v. 1. quia à Romanis, quasi precariò, regnum obtinuit: ut summam interim potestatem sibi reservarint. Porrò hæc descriptio, Cyrenio præsidente, vocatur *prima*: ut à secunda, quæ ab eodem facta, distingueretur. Prima enim fuit universalis, totius terræ, Romanis subiectæ vers. 1. scilicet cum Christus nasceretur, ac vivente Herode Magno, Matth. 2. vers. 1. Contra verò secunda descriptio, quam memorat Lucas Act. 5. vers. 37. & Ioseph. descriptio Antiquit. lib. 18. cap. 1. fuit particularis Syria & Iudææ: deinde post Christum diu natum, atque Herodis Magni obitum: immo etiam post filii illius Archelai, in Regno Iudææ, successionem Matth. 2. v. 22. & ejusdem relegationem, è regno, Vienam: quemadmodum Ioseph. antiquit. lib. 17. cap. 15. & lib. 18. cap. 1. & 3. diserte testatur. Quod discrimen primæ & secundæ descriptionis, rectissime à Beza, in annot. observatum: à plerisque verò ante, & post ipsum, interpretibus, non recte confusum appetit. Hæc de tempore nati Jesu Christi: quod cum circumstantiis promissi adventus Christi, per Prophetiam Jacobi Patriarchæ, Gen. 49. v. 10. probè consentit, cum ait: *non auferetur Sceptrum à Juda, &c. donec veniat Silo*, id est, Melissæ, Servator. Nam ut promittitur populi Iudaici, & Sceptri, id est, regiminis illius, conservatio, usque ad Christi adventum: sic revera utrumque, ad Jesu Christi nativitatem, permanxit. Sed post Christi mortem demum, & ob eam, à Judæis illatam, & pertinacem Euangeli rejectionem, utrumque esse desiit. Per Romanos enim vastatam Iudæam, & Jerosolymis dirutis, populus Iudæus, anæa suis familiis distinctus, dispersus, ac mirifice confusus factus est: & regimen magistratus sui antecedens amisit: de qua re Dan. 9. vers. 26. Matt. 23. vers. 38. & 24. v. 2. 15. quemadmodum etiam experientia à Iosepho pluribus explicata testatur. Verum objiciat aliquis: Christum naturam, cum Iudea, regno Herodis, & imperio summo Cæsaris Augusti, subiecta esset: ideoque sceptrum Iudæa, ante Iesum Christum,

Christum, fuisse ablatum. Sed hoc minime sequitur: quia licet scepterum summum, hoc est, regimen regis, capto Zedekia, per Babylonios, ablatum sit, usque ad Messiae adventum, Ezech. 21. vers. 26. 27. Et regimen medium, hoc est, Ducum, per Levitas Maccabaeos, & ab illis, per Romanos ablatum sit, tamen infimum regimen, per suos iudices, & magistratus (licet potestate paulatim imminuta) ad Christum usque relictum, experientia & historia Iosephi, ut etiam Evangeliorum, demonstrat. Neque obstat, quod Herodes superiorem, ac communem Iudeorum sententiam, Iudicum LXX. occiderit, duobus exceptis. Inde enim non sequitur, alios in eorum locum, è Iudeis, ad Reipubl. conservationem necessariam, non fuisse substitutos. Nam quod, de proselytis substitutis, ex conficto Philonis Iudei libro obtenditur, vanum est omnino: nulloque, fide digno, Scriptore probatur. Quare Iesus Christus, tempore prophetæ Iacobi convenienter natus est.

Quoniammodum etiam & loco destinato, Bethlehem Jude: quæ secunda est nativitatis Iesu Christi circumstantia. Cum autem Virgo Maria habitaret Nazarethæ, in Galilæa, Luc. I. vers. 26. Causæ due bimanae recensentur, quibus factum est, ut Iesus Christus Bethlehami nasceretur. Quarum prior, est obedientia Iosephi, & Mariæ erga Cæsarem: altera vero Mariæ prægnantis status.

Obedientia autem est, qua edicto Cæsar, ut quisque in urbe sua, id est, familiae sua, describeretur, obtemperarunt, quæ, ut vers. 3. aliorum Iudeorum simili obedientia, declaratur, his verbis: ibant omnes ut describerentur, quisque in urbem suam: sic etiam Iosephi, & Mariæ Virginis obedientia indicatur, profectione Bethlehemum: & causis illius.

Profectio quidem initio vers. 4. perspicue ita proponitur. Ascendit autem etiam Ioseph, à Galilea, ex Urbe Nazareth in Iudeam, in Urbem David, quæ vocatur Bethlehem. Ubi notandum profectionem hanc, ascensum vocari, eo quod Iudea altior sit, quam Galilæa. Deinde Civitatem David dici, non quam condidit (sicut arx Sionis vocatur, 2. Sam. 5. vers. 7. & 9.) Sed in qua natus, & educatus 1. Sam. 16. v. 1. & 18. Quod etiam hic distinctè explicatur, additâ voce, Bethlehem: quod Hebraicè significat domum panis, propter agrorum fertilitatem. Quoniammodum, eodem sensu, vetustiore nomine, Ephrata, id est fructifera (à verbo פְּרָתָה fructificare) vocatur, Genes. 35. v. 19. Ruth. 4. v. 11. Atque ita David dicitur filius viri Ephratæ Isai, 1. Sam. 17. v. 12. id est, Bethlemitæ: quemadmodum Isai vocatur ibid. cap. 16. v. 1. Veteres autem Theologi tradunt: Christum, panem vitæ, in Bethlehem, id est, loco panis convenienter natum: quod sanè similitudine quadam dici potest: non autem ac si esset Prophetici typi mystérium: quasi hic scopus fuisset inditi nominis, ut Christum ibidem nasciturum esse designaretur. Atque hæc de Iosephi & Mariæ Bethlehem profectione. Cui deinde causa, cum movens, tum finalis, adjungitur. Movens quidem v. 4. in finé illius; propterea quod esset ipse ex domo & familia Davidis, ortus. Ideoque Bethlehemum, ut in Urbem suam, unde familiæ origo, profectus est; quemadmodum alii omnes, in suam quisque urbem: ut vers. 3. indicatur. Finalis vero causa notatur v. 5. ut describeretur cum Maria desparsa sibi uxore, quæ erat prægnans. Unde ex priori horum verborum parte, appetat, profectionis Mariæ (non minus, quam Iosephi) necessitas: quod descriptio fuerit capitum, ex edicto Cæsar. Ex posteriori vero parte, obedientię magnitudo appetat, ex eo, quod cum esset prægnans, & partu vicina (ut sequentia ostendunt) iterque longum (circiter quatriuum) & anni tempore difficulti, suscepit: ut Cæsar, Domini sui, mandato obtemperaret.

Ceterum præter basce causas humanas profectionis Bethlehemum, ab Evangelista expressas, primaria efficiens ac cælestes, fuit Dei decretum, & providentia illius. Decretum enim erat à Deo, ut Christus nasceretur, non in Urbe Nazareth, (quæ Luc. 4. vers. 16. cum 23. patria illius, per Metaphoratum, quod ibi sit educatus, dicitur:) Sed Bethlehem: ut index decreti, Prophetia, Mich. 5. vers. 1. Messiam in ea Urbe nasciturum, prædictum, quod etiam Matth. 2. v. 5. & repetitur. Providentia vero Dei, hoc decretum, sapienti

sua directione, exsecuta est: quippe, ut rivi aquarum, cor regis in manu Iebovæ, quoconque vult, inclinat illud, Prov. 21. v. 1. Sic etiam & Cæsar Augusti animum inclinavit, ut co tempore, quo Maria virgo erat prægnans, descriptionem capitum mandaret, & Judæorum, in sua cujusque urbe, per agendam, statueret: & Iosephi ac Mariæ animos pios, ad obedientiam profectionis Bethlehemum, ut ibidem describerentur, inflexit: ut decretum suum, per Prophetam patefactum, adimpleret; quamvis instrumentum illius, Cæsar Augustus, hoc minimè sibi haberet propositum: neque etiam (ut verisimile) Josephus, neque Maria: alioqui non tam diu suum iter Bethlehemum, usque ad partum vicinum, & periculosum, ac per molestem hyemale tempus, distulissent: sed Dei providentia, rem totam, eo modo gubernavit. Atque hæc de prima causa, qua factum est, ut Iesus Christus Bethlehemi nasceretur: nempe Iosephi & Mariæ, erga edictum Cæsar, obedientia: qua Bethlehemum profecti sunt, ut ibi describerentur.

Altera vero est Maria Virginis prægnantis status, cum Bethlehemum pervenisset: qui vers. 6. indicatur: factum est autem cum essent illuc, completi sunt dies, quibus ipsa pareret, hoc est, mensibus novem à conceptione, pro coiuncti parentium natura, exactis, ut de Elisabetha dicitur Luc. I. vers. 57. Elisabetæ vero impletum est tempus pariendi. Atque hæc de prima hujus, de nativitate Christi, narrationis parte: nempe temporis, & loci circumstantiis.

Altera vero est, de ipsa nativitate; quæ. I. proponitur: deinde, ab adjuncta humili conditione, declaratur. Proponitur autem initio vers. 7. his verbis & peperit filium suum primogenitum. Primogenitum vocat Evangelista, non relate, ac distinctè à postgenito, sed absolutè: quod ante eum, è Maria nullus sit natus, quemadmodum usus vocis primogeniti demonstrat, Exod. 13. v. 2. 12. 15. Luc. 2. v. 23. ubi de primogenitis omnibus absolutè, sine aliorum succendentium, aut non succendentium ratione, Deo offerendis mandatum. Primogenitus enim propriè dicitur primū genitus, sive alijs postgenitus sit, sive non. Ut priori modo Esau primogenitus vocatur, Genes. 27. vers. 32. Iacob vero postgenitus: posteriori vero Christus, quatenus ab æterno à Patre genitus, primogenitus vocatur, Hebr. 1. vers. 6. & tamen est unigenitus à Patre, Ioh. 1. vers. 14. Sic etiam, quatenus homo est, filius Mariæ Virginis, primogenitus dicitur: quod primus, ex ea, natus: &, ut communis, ac plus Ecclesiæ consensus agnoscit, unigenitus. Neque enim credibile est, Iosephum pro sua pietate, ac reverentia, Mariam Virginem (utpote à Deo consecratam, ut Messias, virtute Spiritus Sancti, in ea, conciperetur ac nascetur) cognoscere ausum: quod impurè Helvidius olim contendebat. Neque obstat, quod dicitur, Iosephum non cognovisse Mariam, donec peperisset filium suum primogenitum Matt. 1. vers. 25. Nec enim aliud ex voce, donec, colligi potest, quam ante partum non cognovisse: unde non sequitur, ergo post cognovit: ut usus vocis donec, 2. Samuel. 6. vers. 23. & aliis in locis, demonstrat. Quod autem Christo fratres tribuuntur, Matth. 12. vers. 46. 47. & nominantur, cap. 13. v. 55. Iacobus & Ioses, & Simon, & Iudas, & sorores ejus: id non de fratribus, ex iisdem parentibus, proximè natis; sed de cognatis intelligitur. Quorum tres fuerunt fratres inter se, Iacobus filius Alphei, Apostolus, Luc. 6. vers. 15. distinctè à Iacobo Zebedei, minor dictus, Marc. 19. v. 40. & frater illius Iudas Apostolus, Lebbæus etiam dictus, cognomine Taddæus, Mat. 10. vers. 3. & distinctè à Juda Iscarioth, Iudas Iacobi, scilicet frater, vocatus, Luc. 6. v. 16. & Epist. Iud. v. 1. Tertius est Ioses, de quo Marc. 15. v. 40. Nam Maria (alia quam virgo) vocatur Mater Iacobi minoris; & Iose ibid. Quartus est Simon, qui etiam fuit Apostolus, Cananites, distinctè à Petro, dictus Matth. 10. vers. 4. qui Iacobo & Iudæ, fratribus, ordine subnectitur, Marc. 3. vers. 18. & à Luca cap. 6. vers. 15. Actor. 1. vers. 13. inter Iacobum & Iudam, fratres interponitur: unde, fratrem eorum fuisse, colligitur; denique quod Christus dicitur primogenitus inter multos fratres; Rom. 8. vers. 29. Per fratres multos, multitudo fidelium intelligitur; non propriè, sed impropre;

quia sunt ei cognati, ratione communis naturæ humanæ; & ratione imaginis seu sanctificationis, Hebr. 2. vers. 14. 17. & communis hæreditatis, Rom. 8. vers. 17. Hæc de nativitatibus Jesu Christi propositione: quæ ab adjuncto statu humili, atque abjecto declaratur, altera hujus 7. versus parte: *& fascias eum involvit; reclinavitque eum in praesepi: eo quod non erat eis locus in diversorio.* Humilis autem hic status describitur duobus quasi gradibus: ministerio matris puerperæ: & loci quietis vilitate. *Ministerium matris* est, quod Iesum filium, obstetricis ope destituta, ipsam curavit, fasciis involvendo, & involutum ad quietem reclinando. Id quod à puerpera recenti, sine gravi molestia, ac dolore, fieri non potuit. Nam etsi partus, in calidioribus regionibus, qualis Iudæa, non tam difficilis, quam frigidioribus: nunquam tamen dolore carere potest: ut naturæ ratio, & experientia universalis, probat: & comminatione certâ, Deus generatim mulieribus indixit Genes. 3. vers. 16. *in dolore paries filios tuos.* Ideoque vana est veterum quorundam, & Pontificiorum in primis, opinio: quâ Mariæ partum, sine dolore, factum: & sine molestia, hanc curam filio nato præstans, miraculo quodam, extra Scripturam, conficto, temerari statuunt.

Alter humilis status gradus est, in loci quietis vilitate: quod non in domo natus, sed in stabulo: nec in cunis, sed in praesepi repositus. Cujus ratio hæc redditur: *eo quod non erat locus in diversorio;* Ideoque factum id, non Mariæ virtus, sed necessitate, & hominum inclemensia: quod nullus è diversorio, neque ex vicinis, commiseratione ductus, locum cesserit. Qui status humilis nati Christi, generatim, à Prophetis predictus, Esai. 11. v. 1. & cap. 53. v. 2. Zachar. 9. v. 9. *Rex tuus venit &c. pauper,* pro quo citatur Matt. 21. vers. 5. *mansuetus:* quod mansuetudo paupertatis soleat esse comes. unde 2. Cor. 8. vers. 9. dicitur: *Cristus pro nobis pauper factus est, ut vos paupertate illius dites fieretis.* cui convenit etiam pauper Christi viventis status, Matth. 8. vers. 20.

Quare ex hisce omnibus, jam expositis, generalis hic usus meritò concluditur: Iesum esse Christum, promissum per Prophetas: quia omnia; quæ de Messia nativitate praedicta, eique soli convenient, in Iesu Christi nativitate, impleta sunt. Nam ut conceptus, ita natus è Virgine, desponsata quidem Iosepho: sed non cognita: ut Esai. 7. v. 14. predictum: eo tempore quo populus Iudaicus inconfusus ac distractus erat: & Pothia, seu regimen illius, licet imminentum, nondum tamen plenè ablatum: sed in suis magistris, ac judicibus, permanens, ut Gen. 49. vers. 10. predictum: & primùm post ipsius mortem, utrumque ablatum, Dan. 9. v. 26. 27. Et natus, in loco Bethlehem ut Mich. 5. vers. 2. denique in statu humili atque abjecto, Esai. 11. v. 1. & 53. v. 2. Zach. 9. v. 9. ac propterea in eum credendum, ut vitam æternam habeamus.

Præterea, historia nativitatis Christi, etiam ad opera fideli exercenda, Iosephi & Mariæ exemplo, Christianos extimulat. Nam 1. edicto Cæsaris, tanquam Domini sui, secundum 5. Decalogi preceptum (ut & reliqui Iudei v. 3.) paruerunt, egregia sua obedientia: sic etiam omnes, eadem communis lege obstristi, Cæsari, seu omni potestati superiori, subiecti esse debent, Matt. 22. v. 21. 1. Pet. 2. v. 13. 14. adeo ut nemo excipiatur, Rom. 13. v. 1. seq. ut ad hunc locum consentaneè Chrysost. ait: *omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit, etiam si Apostolus sis, sive Euangelista, sive Propheta, sive quisquis tandem fueris: neque enim potestatem subverti sit ista subiectio.* Hæc verè Chrysost. Quibus addatur, quod Iesus Christus, licet, qua filius Dei, esset Cæsaris Dominus, & ab omni subjectione liber: tamen, quatenus filius hominis, pro se, & Petro, tributum solvens, Cæsari obtemperavit, Matthæi 17. vers. 27. Ac propterea detestanda est Pontificis Romani inobedientia, atque injustitia: quod non solum se, & suos Ecclesiasticos, à potestate omni politica, omnino excipit; sed etiam omnem Politicam potestatem, omnesque homines, sibi subjectos esse debere, statuit: ut in extravag. epistolis communibus, de majoritate & obedientia, lib. 1. cap. 1. *unam sanctam, &c.* Bonifacius 8. Papa, ita concludit, ac decernit; porro, subesse

Romanum Pontifici omnem humanam creaturam, declaramus, dicimus, definimus, & pronuntiamus, omnino esse de necessitate salutis. Hæc Pontificis in Cæsarem inobedientia, ac rebello, Dei verbo, & obedientia Iosephi & Mariæ, erga Cæsarem, contraria: ideoque illam fugere ac detestari: hanc verò sequi, & imitari debemus. Quemadmodum etiam & alterum eorum fidei opus, nempe patientiam: qua partim Iosephus, & Maria Virgo, ut obedirent Cæsari, iter difficile, ac permolestum, & stabuli hospitium vilissimum; hominumque inclemensia, ac despectum, sine ullo murmurare in Deum, aut homines, rectè pertulerunt: sic & nos, in officio praestando, molestias, & injurias, patienter ferre: & hoc exemplum justum imitari debemus. Et ut Maria Virgo amorem suum erga Iesum natum, in eo, exercuit: quod, licet puerperio imbecillis esset, eum tamen non neglexit: sed, pro tenuitate sua, fideliter curavit: sic, suo-hoc exemplo, non solum damnavit crudelitatem earum matrum, quæ liberos natos ledunt, aut exponunt, aut negligunt: sed etiam dilectionem, ac curam maternam commendat.

Denique cum Christus, pro nobis factus sit pauper, & contemptus: ut nos, suâ paupertate, ditaret, 2. Cor. 8. v. 9. *æquo animo, cum Christo, & pro Christo, paupertas & contemptio hominum ferenda, ut cum eo regnemus,* Rom. 8. v. 18. 19. 2. Tim. 2. vers. 22. Hactenus explicatio & usus hujus historiæ nativitatis Christi.

De Nati Jesu Christi patefactione:

Quoniam, post nativitatis Christi historiam ab Euangelista traditam, illustris illius patefactio, ad eandem fidei, & operum fidei institutionem, proximè subnexa, describitur; ac solenni, annuoque festo enarrari solet: non abs re, nec ingratum fore arbitramur: si succinctam illius analysin, ac declarationem proponamus: ut honestæ quorundam petitioni obtemperemus. Ea autem patefactio est duplex, una quidem *divina*: altera verò *humana* inde orta.

Ac *divina* quidem, à vers. 8. ad 15. comprehensa, describit *personas*, quibus, & per quem, patefactio ea facta est: deinde *modum* illius.

Ac *personæ*, quibus primùm ea gratia indulta, designantur vers. 8. à communi, partim officio, partim effecto. *Officium* quidem, cum pastores vocantur, *effectum* verò, quod in eadem Bethlehemita regione, fideliter suo, in curando grege, officio fungerentur: cum excubantibus vigiliis noctis agendo, super gregem suum. Causa autem cur sapientibus, divitibus, ac potentibus hujus mundi, & Bethlehemi versantibus, neglectis, Christi nativitas hisce pastoribus primùm sit patefacta, hæc est: ut eo modo ostenderetur, Christi regnum in terris non esse mundanum, Ioh. 18. vers. 38. & communis Iudeorum error, qui contra sentiebant, confutaretur. Ideoque ut Iesum Christum, in statu humili & abjecto, nasci voluit Deus: sic eundem unicum, summum animarum pastorem, Ioh. 10. vers. 16. 1. Pet. 5. vers. 4. cap. 2. vers. 25. per Ezechielem cap. 34. v. 23. promissum, primùm humilibus ac pauperibus gregis pastoribus voluit patefieri. Quemadmodum etiam postea, ad eundem scopum spectavit Euangelium, per Christum pauperibus predicatum, Matth. 11. vers. 5. & 25. & per Apostolos, pauperum potissimum vocatio; ut Apostolus testatur, 1. Cor. 1. vers. 27. & Iacob. 2. vers. 5. *nonne Deus elegit pauperes mundi bujus, divisus fide?* quales etiam fuerunt hi pastores, Messiam expectantes: ut ex fidei illorum operibus, promptâ scilicet erga verba Angeli obedientiâ, confessione, ac celebratione Dei, viso paupere Christo, sequentibus indicatur. Hæc de personis, quibus Iesus Christus natus, primo loco patefactus est; nempe pastoribus, in regione Bethlehemi, gregem, fideliter, noctu curantibus.

Persona verò, *per quam* divinitus patefactio illa contigit vers. 9. indicatur: nempe, *Angelus*, id est, nuncius: & quidem non hominis, sed Domini, id est, Dei. Angelus autem, *τὸν ἄγγελον*, Spiritus cœlestis dicitur, ab officio suo (de quo Heb. 1. v. 14.) cœlitus à Deo ad Pastores hosce missus; ut Iesum Christum natum, iis, ad salutem, revelaret. Describitur autem *Angelus* ab apparitione admirandâ; & eventu illius.

illius. Apparitio autem admiranda primum generalius in-
natur, cum dicitur; *Ecce*. Specialius vero exponitur, par-
tum repente, & inopinato adventu, cum additur; *adisti-*
tu, hoc est, cum nihil minus expectarent: partim conju-
cta gloria Dei, (seu illustri fulgore, Dei presentie, & Ange-
li signo) quæ circumfulsist eos; ut hunc Angelum lucis, sive
caelestem; ac sermonem illius verum esse, ostenderetur: ac
Majestas Jesu Christi, sub humili atque abjecto humanae
naturæ statu velatam, revelaretur: ad fidem ac salutem
Ecclesie. Quemadmodum etiam primaria Euangelii my-
steria, in eundem finem, per Angelos Domini, patefacta
sunt: ut conceptio, & nativitas futura Christi, Luc. 1.
v. 26. 31. & facta primum conceptio; Matth. 1. v. 20. 21.
deinde nativitas, hoc loco: & resurrectio Matt. 28. v. 5. 6.
Ascensio denique in cœlum facta: & futurus, è cœlo, e-
iusdem Christi reditus, nempe ad judicium, Acto. 1.
vers. 10. 11. Eventus autem hujus apparitionis gloriose
Angeli est duplex: *primus* est magnus pastorum timor: or-
tus, partim ex imbecillitate naturæ: quæ, novis, ac repen-
tinis commoveri solet: partim ex imperfectione fiduciae in
Deum: quæ oriri solet, ex justitia, ac potentia Dei, &
peccatorum nostrorum conscientia: cum subito præsen-
tia divinitate, aut Angelorum, judicii Dei ministrorum signa,
inopinatè apparent, ut hoc loco. Qua de re, inter alia, ex-
empla sunt, Luc. 1. v. 12. 29. Marc. 16. vers. 5. Alter even-
tus, est consolatio adversus metum, ab Angelo proposita,
duplex: *prima* est dehortatio à metu vers. 10. *Tunc dixit ei*
Angelus, ne metuistis. qualia exempla, in simili metu, Luc. 1.
v. 13. 30. & Matth. 28. v. 5. Altera consolatio, est ratio
dehortationi subjecta ab utilitate insigni, quam suo adven-
tu afferat, cum ait: *ecce enim Euangelizo vobis gaudium magnum*, quod erit toti populo. Unde sequitur: pastores hosce
non debere metuere; sed contra tranquillo, lætoque ani-
mo esse. Quibus verbis, rationi præmittit vocem *ecce*: ut at-
tentos reddat, & præstantiam rei, observatu dignam, de-
notet. Ac deinde rationem ipsam proponit: quod *Euangeliz-*
et eis, id est, bonum nuntium afferat. Quod bisfariam de-
claratur: 1. ab effecto, scilicet gaudio inde consecuturo:
deinde à præstantia illius gaudii, quam describit, ab adjun-
cta magnitudine illius, cum ait: *gaudium magnum*: & ab
objecti amplitudine, nimurum quod erit, non privatum illo-
rum pastorum, eo tempore: sed commune τάπι τῷ λαῷ.
quod vulg. interp. reddit *omni populo*: Eraf. verò, ut & no-
ster interpres, *toti populo*, ut ad Iudæos referatur. Quamvis
autem utraque expolitio, & veritati, & hujus loci circum-
stantiis, sit consentanea: prior tamen, non immerito, vide-
tur præferenda: 1. quia propriam vocis τάπι significatio-
nem retinet: 2. quia sensum habet pleniorum: & gaudii
magnitudinem, de qua agitur, magis demonstrat. Nam li-
cet Euangelium Christi nati, & gaudium inde ortum, prius
quidem tempore, ad Iudæos pertineat, Matth. 10. vers. 5.
6. postea tamen communiter, ad omnem populum perti-
nuit. Matth. 28. vers. 19. Acto. 1. vers. 8. quemadmodum
Prophetis divinis olim prædictum, ut Genes. 22.
vers. 18. & 26. v. 4. Psal. 117. v. 1. collato cum Rom. 15.
vers. 10. quam etiam ob rem Propheta Aggeus, cap. 2.
vers. 8. Christum promissum, *omnium gentium desiderium*,
vocat. Unde etiam *Simon Justus*, viso Christo ait, Luc. 2.
vers. 30. 31. 32. *Viderunt oculi salutem tuam, quam parasti in*
oculis omnium populorum, lumen revelandum gentibus, & glo-
riam populi tui Israel. &c. Neque hinc tamen, universalis
gratiae salutis, per Christum natum, Patroni, probare pos-
sunt: eam, ad singulos omnium populorum, pertinere:
cum illud, de solis electis, ac fidelibus, ex omnibus populis
intelligendum sit, ut Rom. 4. vers. 16. 24. Apoc. 5. v. 9.
Quibus etiam solis, Christus patefactus, solidum afferat gau-
dium, 1. Cor. 1. vers. 23. 24. ac quamvis τάπι τῷ λαῷ im-
propriâ significacione (licet frequenti) idem quod ἡλός τῷ
λαῷ, notare concederetur: ex eo tamen, universalis ista
Christi gratia, quam tantopere obtendunt, nullâ solidâ
consequentia, probaretur, 1. *Quia tuus populus*, per Me-
teaph. consuetam, accipi potest, pro magna populi parte:
quemadmodum ipsem Lucas, eodem modo, hanc phra-
sin usurpat: cum in Euangelio cap. 19. v. 48. & 21. v. 38.

tum etiam in Actis cap. 2. vers. 47. ut res ipsa evincit. Deinde non solum ita exponi posset: sed etiam deberet necessariò; ad veritatem verborum Angeli retinendam: quæ alijs falsa esset: quemadmodum attributum populo gaudium magnum, perspicue demonstrat. Nec enim singulos è po-
pulo Iudæorum Christo patefacto, gavisuros: sed multos contra eum aversuros prædictum, Esai. 8. vers. 14. Sicut
hoc de Christo exponitur, à Iudæis rejecto, Luc. 2. v. 34.
Rom. 9. vers. 33. deinde Esai. 53. vers. 1. ut exponitur,
Ioh. 12. vers. 38. id quod similiter experientia docet, &
Euangelica historia describit, Matth. 2. vers. 3. 4. nato
Christo & nativitate illius audita, primores Iudæorum non
gavisos, sed perturbatos valde: sic cap. 21. vers. 38. & ali-
bi. Atque hæc de Angelo, per quem natus Christus, pate-
factus est pastoribus.

Sequitur jam patefactionis modus vers. 11. 12. proposi-
tus: & illius, per connexum aliorum Angelorum consensum
admirandum, confirmatio. Modus autem patefactionis
Christi nati, ut probatio antecedentis versus, connectitur:
& primum *Christum* describit; deinde *nativitatem* illius.
Christum autem describit, *tribus suis titulis*: quorum *primus*,
beneficium illius indicat, cum ait: *Serviator*, mimirum po-
puli sui, id est, Ecclesie, Matth. 1. v. 21. Luc. 1. v. 33. &
quidem solus, & perfectus, Acto. 4. vers. 12. *Secundus* ti-
tulus est, *Christus*, τάπι χριστός, hoc est, Messias, promissus
ad salutem: quo officium illius comprehenditur triplex.
Tertius titulus est *Dominus*, quo potestas illius, & imperium,
in Ecclesiam, declaratur. Atque hæc strictim de *Christi*
descriptione.

Altera est *nativitas*: quæ primum proponitur, cum
dicuntur: *natus est*. deinde exponitur, partim à fine, partim
à circumstantiis accidentibus. Ac *finis est*, cum ait: *vobis*,
id est, natus est vestro bono, ad salutem vestram: pro cre-
dientibus enim Christus natus, Esai. 9. v. 6. quales hi fue-
runt pastores: ut antè, ex fidei operibus certos ostendi-
mus; & sequentia monstrant. *Circumstantiae* autem indi-
cantur duæ, tempus & locus. *Tempus* nativitatis notat vox
bodie, seu hoc die, quæ vox ad rem propositam, non exi-
guum habet momentum. Quod ut melius percipiamus, ac
nonnullis Scripturæ locis lux accedit: *dies* significatio du-
plex observanda; quia interdum latius; interdum strictius
usurpatur. Latius quidem, quando tempus horarum 24.
(nempe ab uno solis occasu ad alterum) designat; ut
Gen. 1. v. 19. *Et fuit vespera*, & fuit manè, dies quartus,
quomodo dies, in hebdomadum, mensium, aliorumque
temporum numeratione, citra controversiam intelligi so-
let. Strictius vero *dies* vox accepta, oppositè nocti, usurpa-
tur; & secundam diei 24. horarum partem, tantum notat;
quemadmodum Genes. 1. vers. 14. *ad distinctionem facien-*dam inter diem & inter noctem**. Ac quævis, pro inéquali,
quatuor anni temporum, ratione, tempus diei, dispari ma-
gnitudine, varietur; unde pauciores, vel plures horæ diei
esse solent; apud Iudæos tamen, in duodecim horas æqua-
les, dividi solebat. Quemadmodum eo sensu, voce *dies*
Christus utitur, atque ita distinguit ac definit Ioh. 11. v. 9.
nonne duodecim sunt horæ diei? Hoc vero in loco, Angelus,
significatione latiore accipit; nec enim sole jam lucente,
Christus est natus; sed nocte: nimurum eo tempore, quo
Angelus pastoribus illis apparuit: id quod factum nocte
vers. 8. neque intelligi potest de die, hanc noctem præce-
dente; quia initium diei, latius accepti, non à Solis ortu
antecedente, sed ab occasu Solis ad alterum illius occasum
censetur; uti ex Scripturæ usu ostensum. Ideoque Christus,
non tempore diei, sed noctis natus est; quod indica-
tur voce, *bodie*. Id quod etiam ad difficultates declarandas,
quas & mater Christi puerperio sensit; & Christus infans
perpessus est, facit: quod hyberno tempore, & quidem no-
cte, quæ frigidior esse solet, nativitas accedit. Atque hec de
prima nativitas Christi circumstantia, nempe tempore,
quando natus, & patefactus.

Altera vero, est *locus*, in quo natus est; & quidem pri-
mò communis: deinde proprius. Communis ita indicatur
in urbe David, id est, Bethlehem: quemadmodum exposi-
tum supra vers. 4. Atque ita Prophetiam de familia, ac pa-
tria

tria Messie, vulgo nota Ioh. 7. vers. 42. hac periphrasi, ad fidem firmandam, in memoriam revocat. Cum autem hujus declarationis scopus fuerit: ut pastores, ea occasione invitati, Christum quererent, atque inviserent: neque tamen Christi inveniendi, clarum satis esset signum: idcirco Angelus Dei, preter hunc locum pluribus communem, proprium quoque, tanquam Christo nato soli convenientem adjungit: cum vers. 12. ait; *Hoc vobis erit signum, invenietis infantem, fasciis involutum, & jacentem in praesepi.* Quia vero ea humilis, ac abjecta prorsus, Christi conditio, indicata, potuissest Pastores offendere: quod ex communi Judæorum errore (à quo ne Apostoli quidem, aliquamdiu, fuerunt immunes) credebatur, regnum Messiae promissi etiam fore mundanum: idcirco, sapienti Dei providentiâ, adhibitum est salutare remedium. Nam proposito, ab Angelo, de humili ipsa Christi nativitate, Euangeli: Lucas Euanglista deinde annexam ostendit aliorum Angelorum confirmationem, vers. 13. Qua suis testimoniis, Euangeli, ab uno illo Angelo propositi, veritatem, ac excellentiâ, comprobant. Qua in re observanda est, accurata testimonia Angelorum descriptio: deinde testimonii modus. Angelos enim describit ab adjuncto duplice, nempe officio, & copiâ admirandâ. Officium est, quod sint ministri Dei, ei fideliter inservientes: id quod per Metaph. exercitus similitudine indicatur. Ut enim exercitus hominum, principi suo, atque imperio ejus subditus est, atque obtemperat: sic etiam Angeli omnes sunt ministrarii Spiritus, qui ministri causa mittuntur &c. Heb. 1. vers. 14. unde etiam similiiter, ut hoc loco, exercitus Dei, & ministri, qui faciunt voluntatem ejus, appellantur, Psal. 103. vers. 20. 21. Cumque omnes creaturæ Deo exercituum subsint, distinctè exercitus cœlestes nominantur: ut à terrenis distinguantur. Copia vero horum admiranda declaratur: non solum quod exercitus; sed etiam quod multitudo exercituum nominantur. Nam ut Daniel. 7. vers. 10. de Angelis Dei dicitur: *milles mille ministrabant ei, & myrias myriadum coram eo stabant:* Sic hoc in loco, singulari exemplo immensa Angelorum copia, à Deo missa cœlitus, ad Christi nati Euangeliū, ab Angelo uno propositum, & ad pastorum fidem confirmandam. Atque hæc de testimonia Angelorum descriptione.

Modus vero *testimonii* est duplex: primus in opere: posterior in oratione eorum consistit. Opus est accessus eorum admirandus, atque opportunus. Admirandus notatur: cum dicitur: & repente adfuit: opportunus, cum additur, *cum illo Angelo:* qua, cum Angelo, societate, consensum suum cum illo reipsa sunt testati. Oratio vero Angelorum (qua explicatus testimonium præbuerunt) proponitur: 1. generatim, cum dicitur: eos laudasse Deum: nempe ob Christi nativitatem, quam Angelus annuntiarat. Deinde speciatim, cum formalaudationis (brevis quidem, sed nervosa) recitatur: nimis quod dixerint vers. 14. *gloria in altissimis Deo, & in terra pax, in æternis iudicis.* Antequam vero ad hujus cantici Angelorum explicationem accedamus: quædam de lectione præmittenda. Ea enim observatur duplex: una est, & æternis iudicis. altera vero est, & æternis iudicis. Et utraque suis authoribus, ac fautoribus nixa: quemadmodum, post Erasmum, accuratè Doct. Beza in suis annotationibus maj. ad hunc locum annotavit. Quæ primùm distinctè proponenda, nonnullisque illustranda, atque augenda: deinde vero ea ad examen revocare conabimur.

Priorem autem lectionem probat, I. communis exemplarium Græcorum consensus; quem etiam Pontificii, alii que omnes, qui de hac re differunt, agnoscent. Deinde Patres Græci illustres; ut 1. Eusebius Cæsariorum de demonstratione Euangelica lib. 4. cap. 10. deinde Basilius Mag. in anaphora; quæ extat in bibliotheca Patrum, tom. 4. ex præstantissimi viri Andreæ Masii versione, ex antiquissimo codice. III. Greg. Naz. Orat. 2. in Pascha. IV. Chrysost. Col. 1. homil. 3. & Tom. 2. homil. 56. ad populum Antiochenum. Epiphanius etiam contra Ebioneos, à Beza citatur; sed nec in Græco exemplari; nec in Latina versione adhuc observavi. V. Andreas Hierosolym. sermone in nativitatem S. Mariæ, Bibliothecæ Tom. 7. cap. 1. VI. Nice-

phorus Calistus histor. Eccles. lib. 1. cap. 12. VII. Denique Theophylactus Luc. 2. vers. 2. Altera vero lectione est & æternis iudicis: quam proponit primum vulg. versio Latina, in hominibus bona voluntatis; deinde patres Antiqui, 1. Græci, Origenes. Tom. 2. Comm. in Luc. homil. 13. & Chrysost. Tom. 2. Sermone de nativitate Domini, & alibi. Præterea Origenem secuti Latini Patres, Cyprian. lib. de nativitate Domini; Ambros. lib. 2. in Lucam, Hieron. Tom. 1. Epist. ad Theodoram; & August. Tom. 5. de Civitate Dei. lib. 14. cap. 8. Utra autem lectione præferenda sit, disceptatur. Pontificii secundam genuinam esse contendunt, ob vulgatae versionis autoritatem (quam Concil. Trident. sancit.) Origenem & Latinos Patres secuti. Quemadmodum Jesuita Mald. ait, ad hunc locum: *Non dubito, multis fratribus auctoribus, affirmare, Græcos nunc codicis hoc loco esse corruptos, legendumque esse iudicias bona voluntatis: ut noster legit interpres, & rationem addit, quod aliâs non erit commodus sensus, si legatur, in hominibus bona voluntas.* Noster vero interpres modestius loquitur: sed nihilominus tamén, ad secundam tandem lectionem, inclinat, cum ait: *ad me vero quod attinet: quamvis, ut ante dixi, in omnibus exemplaribus, excepto illo meo vetustissimo, legimus iudicis, & ita sim, in contextu, interpretatus, tamen Origenis, Chrysost. veteris interp. auctoratem, ipsam denique rationem secutus, non recusem legere iudicis, & totam banc rationem, in duo tantum membra, partiri, hoc modo: gloria in (cœlis) altissimis Deo, & in terra pax, in hominibus dilectis seu placitis; neque enim hæc pax ad alios pertinet, quam ad eos demum, quos gratia sua dignatur.* Hec ille. Veruntamen, cum aliis interpretibus non immerito, primam lectionem præferendam, arbitramur; quia ea lectione, quæ communis omnium Græcorum exemplarium, quæ extant, consensu probatur, & veritati, locique circumstantiis convenit, recta est, ac retinenda. Hæc autem lectione, in qua iudicis continetur, communis omnium Græcorum exemplarium consensu, probatur; & veritati, locique circumstantiis convenit. Ergo ea recta est ac retinenda. Propos. controversiâ caret. Verum, adversus primum assumpt. membrum, objici potest exemplar antiquum, cuius meminit Beza: in quo legitur non iudicis, sed iudicis: sed illud & unicum est, & fidem non meretur: quia non est sincerum, sed ab antiquo descriptore, temerario ausu corruptum, quemadmodum exempli gratia vel genealogia Christi, Luc. 3. vers. 23. contra omnium codicum, & patrum, ac posteriorum Theologorum consensum, foeditissime interpolata, evincit: quemadmodum illius exemplaris verba, in annot. Bezae ad eum Lucæ locum, cum admiratione illius recensentur. Ac quamvis in Origine, latinè (nam Græca non extant) bona voluntas legatur: inde tamen non sequitur, eandem fuisse communem & antiquam codicum Græcorum lectionem: quia potuit audacia quadam critica, interpres judicasse alter scribendum, quam codex illius Græcus ferebat. Aut si ita legit: in suo codice, rectè dici potest: ut una hirundo non facit ver: sic neque unus codex communem consensum: præsertim, cum contra ante à nobis demonstratum sit, aliam lectionem proborum exemplarium extitisse: ut ex Euseb. Cæs. Basil. mag. Greg. Nazian. Chrysost. aliisque memoratis, ostensum. Neque mirum est, si, ut Latinus interpres, sic etiam Latini Patres, lectionem Origenis, ob doctrinæ illius admirationem, sint secuti: cum errorem illius, de humanarum virium dignitate sequerentur nonnulli: & hujus etiam lectionis occasione stabiliri perperam existimarent. Quemadmodum etiam ex Ambr. ad hunc locum appetat, qui Tom. 2. Serm. de Nativitate Domini, sic ait: *Videte quid dicat ipsa sententia, pax in hominibus bona voluntatis: non in quibuscumque hominibus, sed bona voluntatis hominibus: ut intelligas pacem Christi non debitis esse, sed meriti.* Quia in re Sacris Literis, de gratuita hominum vocatione, ac salute, ad eò manifestè repugnat: ut etiam Jesuita Mald. cavendum esse, afferuerit. Quod autem Chrysost. lectionem illam Origenis pluribus in locis sequi dicitur: illud ex Græco illius contextu nondum probatum: sed ex homiliis quibusdam Latinis, de quarum & authoritate, & fidi versione non satis constat: cum appareat, Patrum interpres Latinos, si quando,

quando occurrat Scripturæ testimonium productum, versionem vulgaram ejus loco ponere consueuisse sapius. Quemadmodum etiam quod producit Beza, Chrysost. in Matth. Hom. 37. id quidem in Latina versione, quæ tum extabat, sic legitur: sed in Græco Exemplari, quod postea primum in lucem, cum accurriore versione, prodiiit, ibidem omnia non additur *εἰς ἀρθρόν τινας ιὐδαιάς;* neque etiam *ιὐδαιά.* Sed opponitur receptæ lectioni ratio duplex, ad eam confutandam: una est à phrasí petita, altera à sensu. A phrasí, quod aliás copula, quæ secundo membro apponitur, ultimo loco poni debuisset, pro communi sermonis ratione, hoc modo: *gloria in altissimis Deo, in terra pax, & in hominibus iudea.* Sed illud non necesse est, quia per ellipsis copulæ, ante ultimum membrum, optimè phrasis constare potest: hoc modo: *gloria in altissimis Deo, & in terra pax, & in homines benevolentia, seu bona voluntas.* Quemadmodum etiam Syrus interpres copulam supplevit: quod & rectè à Beza annotatum. Atque ita sensus quoque, non ut obtenditur, incommodus erit, sed veritati Euangelii, & loci hujus circumstantiis, omnino consentaneus. Laudatur enim Deus, ab hac Angelorum multitudine, tribus modis. 1. ab adjuncto Dei; deinde à duobus illius effectis. Adjunctum est gloria, quæ Deo erat in altissimis, supple, locis, seu cœlo: hoc est, quod ab Angelis, & beatis animabus, gloria illi tribueretur in cœlo. Qualis etiam gloriæ, Deo, ab iisdem attributæ, descriptio illustris, Apocal. 5. v. 11. ad finem, continetur, Hujus autem glorificationis ratio annectitur: quod Christus esset in terra; quod secundum hujus hymni membrum: quod ita indicatur: *& in terra pax.* Quo modo Christus, per elegantem ac momentosam, effecti pro sua causa, Metonym. intelligitur: ut Ephes. 2. v. 14. *pax nostra* vocatur: & v. 17. explicatur ratio, quod *veniens Euangelizaverit pacem;* & Rom. 5. v. 1. quod *per eum pacem habebamus apud Deum;* sicut etiam Princeps pacis, Esai. 9. v. 6. dicitur: & quidem v. 7. *cuius pacis non erit finis.* Ceterum quod Christus hoc in loco impropriè ac per tropum, potius, *pax;* quam propriè pacis author, vel effectus vocetur: illud ad excellentiæ, ac perfectionem pacis, quam affert, indicandam, pertinet. Quemadmodum simili ratione non solum *σὺν* hoc est, ut Patres interpretantur, *Salvator,* ab Angelo, Luc. 2. v. 21. sed etiam simili tropo *κατίων,* id est, *salus à Spiritu S. per Simeonem,* v. 30. & per Esai. cap. 49. v. 6. *salus Dei, ad extremum terræ nominatur:* quod in nullo alio sit salus Actor. 4. v. 12. Sic & *pax nostra*, quod ab eo solo, *pax nostra* universa procedat. Cui nativitatæ Christi (ut pacis nostræ spiritualis authoris) rectè convenit: quod tum temporis, cum totius terræ descriptio fieret, *pax* esset externa, in tota terra, quæ Romanis subjecta: ut historiæ Romanæ testantur. Quod autem Matth. 10. v. 34. Christus ait: *non veni missurus pacem in terram, & v. 35. nam veni facturus, ut diffideat filius adversus Patrem suum:* illud sententia proprie minime adversatur. Angeli enim loquuntur, hoc loco, de pace cum Deo; Christus vero de pace cum hominibus infidelibus. Angeli Christum pacem, id est, pacis effectorem, propriè intelligunt: Christus vero faciendo verbo Metaph. utitur, similitudine quadam: quod ut causa antecedente, sequitur effectum: sic antecedente actione Christi, quæ Euangelium pacis prædicat, sequitur infidelium, adversus fideles odium, & persecutio: non vi actionis Christi bona; sed vicio infidelium, qui occasione illius, ad dissidium, & cædem fidelium, abutuntur: ac propterea non propriè: sed impropriè ea Christus efficere dicitur. Quod autem vulgo responderi solet: Christum pacis cum Deo, causam esse, per se: dissidiū vero hominum causam per accidens: illud sensu quidem recto, sed Phrasí minus recta dicitur: quia causa per accidens, est species causæ efficientis: ideoque revera causa. Quemadmodum si quis fodens, thesaurum inveniat; revera inventionis causa efficientis est, et si illud non spectarit, sed agriculturam. Hinc etiam rectè definiri solet causa per accidens, quando præter efficientis scopum, aliquid ab ea efficitur. Atque hæc de secundo hujus laudationis membro, ab effecto primo, nempe beneficio Dei. Cujus merito in cœlis ei tribuitur gloria, nempe, quod *pax,*

i. e. Christus pacis author, *esset in terra.*

Alterum Dei effectum, quod membro laudationis tertio denotatur, his verbis continetur: *εἰς αὐτούς πάντας οἱ θεοί, in homines benevolentia.* Benevolentia autem intelligitur Dei: qua electos suos, gratis, ita dilexit, ut Filium suum, pacis ac salutis authorem, pro eorum salute, nasci voluerit: ut Eph. 1. v. 5. & 6. de Deo dicitur: *Qui predestinavit nos ad adoptionem in filios per Jesum Christum in se, secundum dominum nostrum benevolum affectum voluntatis sue: ad laudem glorie gratiae ipsius,* quod nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto. Electos enim intelligi, quod hi solum truantur pace, non solum alii, sed etiam Iesuitæ celebriores agnoscunt. Quod autem *εἰς αὐτούς πάντας,* non *in hominibus,* sed *in homines* (ut non subjectum, sed objectum notetur) interpretamur: cum tamen in antecedenti, *εἰς υἱούς in altissimis:* ut etiam Synonymum *θεοῖς in terra,* subjectum delignet: ex eo, inquam, non sequitur, eodem modo in hoc secundo loco intelligendum. Quia ut aliarum; sic hujus præpositionis, *εἰς,* usus est diversus: qui, pro rerum, quibus adjungitur, ratione diversa, diversimode etiam est exponendus. Quemadmodum in antecedenti, per vocem *εἰς,* subjectum notari, res ipsa evincit: quia loco præponitur, in quo gloria est: hic vero homines non sunt subjectum, in quo *ιὐδαιά,* Dei benevolentia inest: sed objectum, in quod ea fertur. Atque ita *εἰς pro οἷς,* frequenti in Sacris Literis significatione, (etiam vice versa) usurpatur, ut citra controversiam, 1. Thess. 4. v. 7. & Hebr. 4. v. 11. Et in eadem etiam periodo, significatio diversa, extare comperitur, 2. Timoth. 1. v. 13. *εἰς τὸν γάγαρον, in fide, & charitate, τῷ εἰς Χερσόνεα, quæ est in Christum Jesum,* Utrumque enim in nobis est, non in Christo: sed ut ab eo est, sic etiam in eum tendit.

Quare commodo omnino est, & phrasis, & sensus ratione, proposita hujus laudationis Angelorum explicatio: quæ in cœlis gloriam Deo tribui assertur; & effecta Dei recententur, quæ gloriam illam merentur atque excitant, nempe beneficium Dei, quo *pax,* id est, pacis author, Christus, esset in terra, & in homines esset benevolentia Dei: è quæ beneficium illud procedebat. Cujus scopus est, ut pastores aliqui pii, ob Christi in terris nati beneficium, & benevolentiam Dei, Angelorum exemplo præente, ad gloriam Deo, in terris, tribuendam, excitarentur. Ceterum disquiri potest, cum hoc in loco sit, citra controversiam, verbi substantivi ellipsis: eaque esse queat, vel præsentis temporis, nempe *est:* ut sit affirmatio, (quemadmodum ante expluimus:) vel futuri temporis, ut suppletatur, *sit:* ut optatio notetur: quare priore potius, quam secundo modo exponatur? nempe hoc sensu: *gloria sit in altissimis, &c.* *Pax sit,* &c. Respondetur: Lucam, præmissâ rei summâ, priori modo intelligendum esse, declarare, cum ait: *Angelos laudasse Deum:* laudatio autem & optatio sunt orationes, quæ genere suo, differunt. Laudatio enim affirmatio est, & bona præterita, aut præsentia, aut utraque, celebrat: optatio vero affirmatio non est, nec boni præteriti, nec præsentis celebratio: sed tantum boni futuri apprecatio. Ac propter hæc angelorum oratio affirmata intelligenda. Interim, si quis distinctè querat: an non oratio possit esse partim optatio, ut initio, *Gloria Deo, supple sit, in altissimis:* partim vero affirmatio in seqq. duobus membris? Negatur: quia obstat copula, secundum membrum cum priori connectens, cum dicitur: *Et pax in terra;* per quam, cum eodem verbo, conjungitur. Atque ita, ut in priori verbum substantivum optationi inservit; sic etiam hoc in loco inserviret: atque ita etiam esset optatio: alioqui sensus idoneus non esset, gloria sit Deo in altissimis, & in terra *pax* est hominibus; nisi & pro etenim, seu quia, accipere, per ellipsis, velimus: ut ita quodammodo similis sit, Psalm. 148. vers. 1. 2. 3. 4. 5. *Laudate Deum ē cælis,* &c. Veruntamen obstat hoc loco insolentia significationis copulæ proposita, quæ rarissimè, pro etenim, in Novo Testamento usurpatur. Præterea hoc accedit, quod proposita explicatio, ac probata, simplicior est, atque usitata: quæ affirmationem etiam in primo membro statuit. Nec dubitari potest, quin, cum Angeli, in terras missi, Deum laudarint: etiam reliqui Angeli in cœlis eundem celebrarint. Denique rei illius affirmatio multo magis ad sce-

ad scopum pertinet, quam optatio: quia plus habet virium, ad fidem pastorum confirmandam; eosque ad similem laudationem provocandos: cum exemplum laudantium Angelorum proponatur, ad imitandum. Atque haec prima est, ac divina nati Jesu Christi patefactio, proposita per Angelum, & multitudine Angelorum accedente, ac Deum laudante, confirmata. Sequitur

Quæstio ex versu 23. An Christus Natus sit aperiendo Matris uterum.

Hac enim de re adversæ sunt sententiae: quas ad veritatem Scripturæ melius intelligendam, proponeamus primum; deinde paucis examinare conabimur. Pontificiū enim & Ubiquitistæ pernegrant: veteres quosdam Patres fecuti. Quorum Patrum mentem Erasmus, ad hunc locum, commode expressit ac repressit; imbecillitatem illius detegens, cum ait: *Iam olim pia credulitas, omnium animis infixit: Christum sine cordibus, sine nixu, ac labore parturientis, clauso virginis utero, prodidisse. Quæ sancti, ut sunt dictu planibilia, nec irreligiosa: ita certis Scripturarum testimonios doceri non possunt.* Hæc ille.

Alii vero contra sentiunt: ut etiam Patres antiquissimi; Tertull. lib. de carne Christi c. 23. *Quis, inquit, propriæ vulvam adaperuit: quam qui clausam patefecit?* Sic alia ibidem similia profert. Secundò Orig. tom. 2. in Lucam. Homil. 14. ait: *Matris Domini, eo tempore, vulva referata est, quo & partus editus.* Hisce consonant insignes Patres sequentes. 1. Ambrosius, Luc. 2. ad hunc locum, *Quia, inquit, omne masculinum, adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur: Verbis enim legis promittebatur Virginis partus.* Deinde in fine, ait, de Christo: *Hic est, qui apernit matris suæ vulvam, ut immaculatus exires.* Deinde Hieron. tom. 1. ep. ad Eustachium, de custodi. virginitate, ait, de Christo: *Cruentus egreditur: pannis involvitur.* Sic etiam tom. 2. adversus Pelagian. lib. 2. *Solus Christus portans vulvæ virginalis aperuit: quæ tamen clausæ jugiter permanerunt.* Intelligit autem Hieronymus ab eo tempore; ut ostendat, Virginem peperisse aperto utero; & rursus Theophil. ad hunc locum, de Christo ait, *αὐτὸς δὲ θεοφύλακας τὸν μητρὸν ἐπέδιψεν. Ipse enim adaperuit matricem virginis.*

Atque haec duæ, inter se, adversæ sunt sententiae: quarum posterior non immerito amplectenda; prior vero rei jicienda, gravibus de causis. Quarum prima est, (quemadmodum Erasmus recte observavit) quod ea Scripturæ testimoniis probari non potest. Deinde quia Scripturæ repugnat, Luc. 2. v. 22. ubi dicitur: *Cum impleti fuissent dies purgationis Maria secundum legem Mosis.* Unde sequitur; ergo ante illud tempus exactum, fuit impura, nempe secundum ceremonias legis, ob menstruorum fluxum, ideoque, aperto utero, Filium peperit. Deinde idem v. 23. affirmitur, cum causa redditur, quod Jesus Hierosolymam sit adductus: *Prout (inquit, scriptum est, in lege Domini: Omnis masculus αἰρόγει μήραν, aperiens matricem, sanctus Dominus vocabitur: id est, erit.* Quo demonstratur convenientia nativitatis Jesu, & masculi: de quo lex Dei loquitur. Si enim Christus non aperuit matrem: ergo neque obesus est secundum legem illam; atqui, secundum legem illam, obesus dicitur. Ergo matrem aperuit. Tertiò, universaliter mulieri parenti dolor debetur, ex comminatione Dei, Gen. 3. & eadem ratione, per consequentiam naturalem, infantibus nobis nascentibus, ex justitiâ comminationis Dei, ob peccata nostra, dolor in partu debitus: idcirco, ut Scriptura impleretur necesse fuit, ut mater Christi cum dolore pareret: & Christus sponsor noster, non sibi, sed nobis debitum partus dolorem perferret. Itaque qui contraria statuunt, veritati, & justitiæ Dei, Sacris Literis expressæ, adversantur; & dum Christum honore afficere student, aperte dedecorant: cum gratiam humiliationis Christi, qua dolores nostros pertulit, & poenæ, iniurianti nostræ débitas, persolvit, Esa. 53. v. 4. 5. 6. imponunt. Quod autem Cyprianus de-

nativit. Christi objicit, Mariam non fuisse obnoxiam dolori partus, de quo Gen. 3. quod concepisset sine culpa: nihil ad rem. Nam partus dolorem, non ob conceptionem; sed ob primum lapsum, Deus comminatus est. Denique eâ ratione fingunt miracula, Dei verbo, & corporis Christi veritati, contraria: cum Christus verum corpus, carne & ossibus, habuerit, & servarit, Luc. 24. v. 19. Cui contrarium est dicere: eum exivisse ex utero, illo manente clauso: solidum enim ac integrum, & illesum corpus manens, per solidem corpus, tale manens, penetrare posse, circa contradictionem, dici non potest.

*Historia De Circumcisione Christi
Luc. 2. v. 21. Declaratio.*

Quoniam solenni ritu, hæc historia, quotannis, post Natalem Servatoris in Ecclesiis nostris, explicari solet: eamque intactam præterivimus: non ingratum fore speramus, si illustrem hanc materiam, expectationi querundam obsecundantes, nonnihil examinare, atque ellustrare conemur. Quare ordinis ratio flagitat, ut primum communiter de circumcisione: deinde propriè de circumcisione Christi differamus. Ad prius autem quod attinet: à voce ordiemur: ut, ad rem ipsam clarius explicandam, via præstruatur.

Vox autem *circumcisio*, quam etiam l. x. x. Interpret. & Sacræ Nov. Testam. literæ στυλοῦ vocant; Hebraicè קְרִבָּה dicitur: pro quo singulari, per enallagen numeri, plurale קְרִבָּה usurpatur, Exod. 4. vers. 26. Origo autem unde derivatur, est מְלֵאָה: quod propriè quidem notat omnino resecare, seu amputare, quod Græcè στύλων circumcidere dicitur. Quemadmodum ita de herba, aut sceni resectione dicitur, Psalm. 90. vers. 6 *Mane florebis & mutabitur vesperi* לְלִבְנָה resecabitur & arescat. Improriè vero usurpatur primò per metaph. & notat perdere, interficere, ut Psal. 37. vers. 2. *Ut herba לְלִבְנָה* resecabuntur. Deinde per Synecdoch. genetis pro specie resecare præputium significat, Gen. 17. vers. 10. 12. ut etiam Græcè στύλων, ibid. apud LXX. & in Nov. Testam. Luc. 1. v. 59. cap. 2. v. 21. & aliis in locis, ubi occurrit perpetuò similiter usurpatur. Unde etiam στύλων, circumcisio specialiter accipitur: & per metonym. adj. pro suo subjecto, circumcisum interdum significat, ut Rom. 15. vers. 8. Galat. 2. vers. 7. 8. quæ Synecdoche, propria phrasi expressa, est circumcidere præputium, Gen. 17. v. 23. Exod. 4. v. 25. aut eodem sensu, genere præmisso, carnem præputii, Gen. 17. v. 11. Lev. 12. vers. 3. Præputium autem cui circumcisio accidit, est pellicula, sive cuticula, quæ summam membra virilis partem, seu glandem, tegit, ob cuius pellis, seu cintis resectionem, contemptim Judæus à Romanis Apella, & recutitus, quasi absque pelle, seu cute illa nudatus, appellari solet. De Latinæ vero vocis præputii etymo, Grammatici certant; Hebraicè autem vocatur קְרִבָּה, Gen. 34. vers. 14. à naturali suo usu, à verbo קְרַבְנָה quod Rabbini, & ipter illos Rab. Nathan, obturare, claudere, exponunt. Unde etiam קְרִבָּה Gen. 17. vers. 14. id est, præputiatus; quod l. x. x. non solù plerumque reddunt αἱρέσθαι, incircumcisus: sed etiam nova voce eleganti, & ad Hebraicam exprimendam necessariò formata, αἱρέσθαι, ut Jos. 5. vers. 7. Κρίβη præputiati. l. x. x. αἱρέσθαι. Unde ab iisdem nomen Gen. 17. vers. 11, derivatur αἱρέσθαι, (quod etiam Actor. 11. v. 3. Rom. 2. vers. 25. usurpatur) id est, præputium. Quemadmodum Etymologicum magnum ait: αἱρέσθαι, εἰ τὸ αἱρέσθαι. Quod recte post illum exponit Varinus, ὁ τὸ ἄρπαζον οἶκον, qui summum, (scil. membra virilis, seu glandem) tectum habet: ἄρπαζον, summum, & βάω tego, & βαστάζω, tectum designat. Unde constat, conjecturam viri insignis (qui putat vocem αἱρέσθαι, esse corruptam, è Græca pura & antiqua apud Aristot. αἱρέσθαι,) nequaquam convenire: Præsertim, cum Græci antiqui caruerint nomine, quo propriè præputium, seu pelliculam, quæ glandem tegit, notarent: ut ipsemet Aristot. de historia animalium, libr. 1. cap. 13. disertè testatur, de glande agens; cum ait:

*τὸν τετράγωνον δίπυλον, quem autem circa eam est cutis, nomine caret: & ut Gaza interpretatur, quam quem integrum curus, usque nomine. Ideoque Herodotus in Euterpe, delectu nominis proprii, pudenda circumcidere, pro cute eorum, dixit. Contraque ἀπόστολος, ibid. Aristoteles declarat, cum ait: *καὶ τὰ τέττα, (scil. δέξιαν, cuti, quem glandem tegit,) γένεται αἰρετοδια, hoc est, commune verò buic (scil. cuti,) & glandi est αἰρετοδια.* Quorum verborum sensum Gaza transtulit, hoc modo; *Totum tamen, quod ex ea parte glandeque constat, præputium est.* Ubi tamen obiter observandum, virum longè doctissimum, defectu vocis Latinæ, quem Græcam plenè exprimeret, per Synecdoch. partis pro toto, catabiles quadam, exposuisse: *præputium,* enim Latinè, prius tantum, nempè cutem glandis, quem præputari seu amputari solet, non etiam glandem, quam tegit, significat. Posteriores verò Græci, cutem illam, quem Aristotelis tempore, nomine carebat, *τύπλων* vocarunt: ut Dioscor. lib. 4. cap. 15. & Pollux Onomastic. lib. 4. cap. 36. & Hesychius. Deinde *τύπλων* idem etiam notare Henric. Stephan. ex Aristophan. demonstrat.*

A Pollice deinde loco memorato ἀπόποδια & ἀπότοξις definitur, τὸ τάδε επούχον, id est, *præputii prominens:* ita ut partem tantum præputii Polluci notarit: ideoque angustius apud eum, quam αἱρετοδια, accipitur, quem totum præputium (aptissime à L. x. x. Interpp. formata voce) designat. Atque hæc de circumcisionis & præputii voce ad pleniorē intelligentiam præmittendā dūximus.

Ad rem verò quod attinet, circumcisione præputii, propriè dicta, alia sacra est: alia non sacra. Sacra, quem à Deo imperata: de qua posterius agemus. Non sacra, quem à Deo non imperata: eaque vel superstitiosa; vel superstitionis expers. Superstitiosa est, quem, prava sacræ imitatione, ad superstitionem suscepit; estque vel gentilium, vel Judæorum post Christum quorundam. Quam, licet attingere sufficeret, in gratiam tamen accuratorum auditorum, brevem illius declarationem subiectemus: quod notitia illius non solum sit digna scitu; sed etiam, ad sacræ circumcisionis, à contrariis, illustrationem, conducat. Ac primum, de superstitiosa gentium quarundam circumcisione; quem à priscis authoribus memoria tradita, proponemus. Inter eos autem familiam ducit Herodot. qui in Euterpe, seu libr. 2. edit. Henric. Stephan. Græcè, pag. 65. & latine p. 45. sic ait: *Virilia alii talia relinquent, qualia natura sunt, præter eos, qui ab istis (scil. Αἴγυπτοις,) didicerunt: Αἴγυπτοι circumcidunt;* & paulò post, addit: *Virilia circumcidunt, munditiæ gratia: pluris facientes secundos esse, quam decoros.* Deinde eodem libro Græcè pag. 80. Latin. 56 *Soli omnium hominum Colchi, & Αἴγυπτοι, & Αἰθιοπes, ab initio statim pudenda circumcidunt.* Quod autem Herodotus subjicit: *Nam & Παιανιces, & Συρι, qui sunt in Palestina, didicisse id ab Αἴγυπτοι, & ipsi confitentur: Illud, inquam, vanum est: cum contra Αἴγυπτοi, cacozelia Israëlitarum, qui inde ab Abraham circumcisæ, & Αἴγyptiorum fuerant incolæ, ab iis didicerunt.* Porro Herodot. addit: *Siiri verò qui Fluvium Thermodontem, & Parthenium accolunt, & horum contermini Macrones, à Colchis, se super didicisse, ajunt.* Nec solus Herodotus: sed etiam Iudæus Josephus, contra Appionem libr. 2. ait, de sacerdotibus Αἴγυπτοi: *Circumciduntur omnes, & à porcinis carnis abſtinent.* Denique veteres etiam Theologi similia statuunt: ut Origenes contra Celsum libr. 5. *Circumcisionis,* inquit, *causa non eadem est Iudeis, quem Colchis aut Αἴγυπτοi: ac proinde non eadem Circumcisio.* Deinde Theodoreus in comment. ad Ezech. 20. v. 13. *Circumcisionem,* inquit, *Idumæi quoque habebant, qui ab Esau genus ducabant, & Iſmaelitæ similiter, Αἴγυπτi item, à Iudeis banc edictio obseruere studebant.* Quod per Prophetam Ieremiam Deus declaravit, cum dixit: *& visitabo super omnes circumcisos, &c.* De quibus etiam Hieronymus in comment. Jerem. 9. v. 25. sic enim interpretatur locum Ezech. 20. v. 13. *Multarum ex quadam parte gentium, (et maxime quem Iudeæ, Palestinaeque confines sunt,) usque bōdie populi circumciduntur, & præcipue Αἴγυπτi, & Idumæi, & Ammonitæ, & Moabites, & omnis natio*

Sarracenorū, quem habitat in solitudine, &c. Quod autem postea dicitur à Propheta, omnes gentes habent præputium; illud de reliquis, præter eas, quas memoraverat, gentibus, non incommodè, cum Theodoreto, intelligit. Denique ut Testimonium Epiphanius de circumcisione gentium præteremus, quod extat de Idumæis, hæres. 30. non omissis videtur, miranda Ambrosii de prophana gentilium quorundam circumcisione, narratio; Primum tom. 4. De Abraham Patriarcha, libr. 2. cap. 11. *Αἴγυπτοi, inquit, quarto decimo anno circumcidunt mares: Feminae apud eos, eodem anno, circumciduntur: quod eo, scil. anno incipiunt flagrare passio virilis, & faminarum menstrus sumant exordia.* Sed de hac narratione (nisi forte de suo, ut videtur, tempore, loquatur) non immerito, ob priscam historiam dissentientem, dubitari posset. Deinde vero idem, tom. 3. ep. 77. contra impios gentiles, antiquam circumcisionis Israëlitarum religionem contemnentes, differens, ait: *Sed etiam ipsarum (scil. gentilium) sapientissimi quique ita circumcisionem approbant, ut eleemos suos, erga cognoscenda & celebranda mysteria, circumcidendos putent.* Denique Αἴγυπτοi, qui & Geometriæ, & colligendis Syderum cursibus, operam intendent suam, impium judicant sacerdotem, quis nequaquam habeat circumcisionis insigne: *Nam neque magici carminis sapientiam, neque Geometriam, neque Astronomiam, judicant viam suam obtinere, sine circumcisionis signaculo, &c.* Hactenus Ambrosius. Ex quibus memoratis testimonii omnibus appetet; quandam præputii circumcisionem profanam, apud nonnullas gentes fuisse olim in usu: ut etiam apud Mahometanos. Atque hæc de primâ superstitiosa circumcisione, quem gentilium.

Altera verò est Judæorum: qui circumcisionem, post Christi mortem, ad salutem, necessariò observandam, contendunt. Quales fuerunt primùm quidam Christum profidentes, Acto. 15. vers. 1. Concilii Apostolorum decreto refutati, v. 24. & 28. & Pauli, Galat. 5. v. 2. sententia damnati. Deinde reliqui Judæi Christi hostes, & olim, & nostris temporibus, falso religionis prætextu. Nam quamvis circumcisione fœdus seculi, Gen. 17. v. 13. vocatur; inde tamen non sequitur, semper observandum; quia vox θεοῦ seculum, continuum quidem, & longum tempus natat, sed sèpius termino aliquo finitum: idque vel anno jubilæo, ut Exod. 21. vers. 6. *Erit ei servus in seculum,* hoc est, ad annum usque jubilæum. ut Levit. 25. vers. 40. vel tempore vitæ, quod morte finitur, ut Psalm. 75. vers. 10. *Annunciao in seculum,* id est, ad mortem usque. Sic & tempus continuum, ad Messiam usque, vocatur seculum: quemadmodum observatio festi Paschatis vocatur *statutum seculi,* Exod. 12. v. 17. 24. & lucernarum accentio, cap. 27. vers. 21. & similes ceremoniæ, *statuta in seculum* dicuntur, hoc est, perpetuò ad Messiam usque duratura; qui novum fœdus, novas ceremonias allaturus, ut Jeremias prædictis cap. 31. v. 23. Ut etiam, ex illius verbis, idem colligit, ac demonstrat Apostolus, Heb. 8. vers. 7. 8. 9. 13. nimis veteribus ceremoniis abolitis. De ritibus autem, quos Judæi in circumcisione, superstitiosè, & ridiculè observant, vide Sebastianum Munsterum, Josue cap. 5. in annotat. suis, ad Biblia Hebræo-Latina anno 1546. edita: & Buxtorfum seniorem, in Synagog. Iudaic. cap. 2. ubi inter alia tradit, circumcisionem non solum particulam præputii anteriorem, cultello, absindere: sed etiam, sanguinis fluxu paulatim sedato, unguibus suis (quos super pollice utroque acuminatos habet,) pelliculam pudendi puerilis truncatam, arreptam dilaniare. Hæc ille. Unde appetet, hanc dilacerationem, à Iudeis, circumcisioni superstitione adjungi: quia eam Deus non instituit; neque adhuc, tempore Cornelii Celsi, Romani Medici, in usu, fuisse, ex ea arte constat, quam libr. 7. cap. 25. tradit, de nova circumcisione formatione præputii, per attractionem, sectionem, & emplastra. Cujus formationis novi præputii causa invenitur duplex: impietas, vel error. Impietas quidem prima fuit, ante Christum, in Iudeis apostatis; qui, ut Antiochi illustris tempore, defectiōnem suam ad gentium idolatriam, amplius testarentur, (ut i. Maccab. cap. 1. vers. 16. assertur) præputia R sibi

sibi publicè fecerunt. Quod similiter Josephus antiquit. libr. 12. cap. 6. testatur. Secunda impietas post Christum (abolita jam circumcisionis religione) fuit partim Judæorum, partim Samaritanorum, de qua re memorabile Epiphanius libr. de mensuris, & ponderibus, in medio testimonium extat, his verbis: *Hujus* (scil. Severi Imperatoris) *temporibus, Symmachus quidam Samarita, ex numero sapientum apud ipsos, cum non reperisset fidem apud propriam gentem, Principatus studio ægrotans, & contra propriam tribum indignatus, accedit ad Iudeos, & fit Proselytus, & circumciditur, secunda circumcisione. Et ne mireris de hoc, optime auditor, contingit enim hoc.* Qui enim à Iudeis ad Samaritas profugiunt, rursus circumciduntur. Similiter & qui à Samaritas ad Iudeos confugiunt. Ad hoc adhuc gravius est, quod etiam à circumcisione primum præputiati sunt, arte quadam medicis, per instrumentum attractorum, quod *adans* appellant, internam membrorum cuticulam attrahentes, futuramque admittentes, & glutinatores circumdantes, præputium rursus superinducunt. Hæc ille. ubi obiter observandum, legendum videri *asas* à *asæ* *trabo, attrabo.* Nam si à *asæ*, id est, *texo, struo, oriretur*, (quasi dicatur *textorium*, sive *compositorium*, scil. præputii,) dicendum esset *asæ*, flagitaret. Atque hæc de impietate in novi præputii, per attractio nem, formatione Error vero illius rei causa fuit, in quibusdam, tempore Pauli, Iudeis, in Christum credentibus; qui præputium, in homine Christiano sanctitatis ratione, circumcisioni præferendum, putabant. Quem errorem Apostolus prohibet, ac refutat, 1. Corinth. 7 vers. 8. *Circumcisus aliquis vocatus fuit? ne attrabat,* (scil. præputium) *In præputio aliquis vocatus fuit? ne circumcidatur;* Vers. autem 19. subjicit rationem hanc: *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed mandatorum Dei observatio.* ut etiam Gal. 5. v. 6. Quam Pauli sententiam Epiphanius loco ante memorato etiam ita explicat. Atque hæc de circumcisione, non sacræ, specie prima, nempe superstitionis: ea que, vel ex impietate, vel ex errore, orta.

Altera vero est superstitionis expers: quæ in Iudeis credentibus infirmioribus, non religionis necessitate: sed vitandæ offendit, & plenioris, de libertate Christiana, institutionis studio, ad tempus tolerata. Qualis etiam fuit illa, à Paulo Apostolo, Timothei (matre Iudea, sed Graeco patre nati) circumcisione: quæ non fuit sacra, quia ex mandatis divini religione non erat observanda, neque etiam superstitionis, falsa Dei cultus opinione suscepta; sed liberè, ac prudenter, ad præsentem Ecclesiæ utilitatem, tum temporis, adhibita: ne apud Iudeos fideles infirmiores, Timothei incircumcisæ in prædicando Euangelio, ministerium, redderetur inutile, Act. 16. vers. 3. Quemadmodum contra Titum (matre Iudea, patre non Iudeo natum) liberè, ac prudenter circumcidere noluit Apostolus, ad Ecclesiæ utilitatem; ne falsi fratres, libertati Christianæ insidiantes, ea occasione abuterentur, Galat. 2. v. 3. 4. 5. Haec de circumcisione non sacra, cum superstitionis, tum superstitionis experte.

Circumcisio vero sacra, est Sacramentum Veteris Testamenti ordinarium, ac primum: quo Abramum, ac familia illius & posteris, & infantibus quidem, octavo nativitatis die, præputii amputatio à Deo mandata, spiritualem à peccato circumcisionem signans, & ob-signans: ad fœderis, ac pacis cum Deo, & aggregationis ad Ecclesiam Dei, & segregationis à profanis gentibus professionem, ac conservationem, destinata.

In qua descriptione, genus, & differentiam strictum posuimus; quæ non nihil, ad pleniorum intelligentiam, distinctè illustrare conabimur. Genus remotum est Sacramentum: quia est visibile signum, ac sigillum fœderis salutis, per Christum, Rom. 4. vers. 11. Unde non solum propriæ signi fœderis inter Deum, & circumcisos, Gen. 17. v. 11. Sed etiam per metonym. subj. signati pro signo, fœdus vocatur, vers. 13. Ut autem genus hoc remotum restringatur, & fiat proximum, duo gradatim adduntur. Primo, cum dicitur, *Veteris Testamenti:* ut à Sacramentis Novi Testam. Christo exhibito, institutis, discriminetur: Deinde *ordinarium*, ut ab extraordinariis Veteris Testamen-

ti, (de quibus 1. Corinth. 10. vers. 1. 2. 3.) distinguatur. Differentia verò huic generi proximo adjuncta, illud ad certam speciem contrahens, atque ab aliis ejusdem generis discernens, sequentibus descriptionis verbis, indicatur: Quæ partim propriæ hujus Sacramenti circumstantiis: partim suis causis, continetur. Circumstantia autem propria, est adjunctum tempus, & subjectum. Ac tempus quidem denotatur, duobus modis: uno, cum hoc Sacramentum vocatur *Primum*: Prius enim est paschate, non solum institutione, Genes. 17. v. 10. 11. cum Exod. 12. collato: sed etiam observatione, ante Paschatis usum, necessaria, Exod. 12. v. 48. Alter temporis modus, in infantibus definitus, est dies nativitatis *octavus* Genes. 17. v. 12. cap. 21. vers. 4. Exod. 12. vers. 3. Cujus ratio colligi solet ex Levit. 12. vers. 3. coll. cum 3. quod scil. mater septem dies à partu masculi, (ceremoniali lege) contactus ratione, eset impura, & partum eo tempore impuraret: octavo vero die eatenus pura; ut etiam filius; adeò ut, circumcisione sacrâ, Deo consecrari posset. Atque hæc de temporis circumstantia.

Subjectum vero proprium circumcisionis sunt soli mares, Gen. 17. v. 10. quia soli præputium habent: quod solum circumcidi debuit, ibid. vers. 11. Deinde non solum adulti; sed etiam infantes. Atque ita circumcisione bifariam, à Paschatis Sacramento, differt, ac distinguitur. Nam Pascha non solis masculis, sed etiam foeminis, neque infantibus (ut pote ad solidiorem geni cibum ineptis,) sed solis adultioribus institutum, Exod. 12. quamvis autem ad solos mares circumcisione pertinebat; non tamen promiscue ad omnes; sed ad Abrahamum cum familia (seu filiis, ac servis, tam natis domi, quam emtis) & posteris, Gen. 17. vers. 10. 11. 12. Sub quibus etiam proselyti, ex alienigenis, pii Dei cultores, Ecclesiæ Israëliticæ sese aggregare volentes, continentur: Quemadmodum Exod. 12. vers. 48. disertè exprimitur. Cujusmodi proselytorum exempla, Act. 2. vers. 10. & cap. 6. vers. 5. & cap. 13. v. 43. Atque hæc de propriis circumcisionis circumstantiis, nimis tempore, & subjecto; quibus ea, ab aliis Sacramentis, differt.

Sequuntur deinde causæ ejusdem: quæ non absolutè & simpliciter; sed relate, ac partim ad differentiam pertinent; ut earum expositio demonstrabit. Quarum causarum prima est efficiens: eaque duplex; principalis, aut principali inserviens. Principalis est Deus: qui, pro suo jure, circumcisionem hanc instituit, Gen. 17. & institutam confirmavit, Lev. 12. vers. 3. ac solus instituere potuit. Ad eum enim solum, cultus divini præscribendi authoritas, tanquam ad unicum legislatorem, Deut. 12. v. 32. Jac. 4. vers. 12. pertinet. Quæ causa efficiens principalis, omnibus Sacramentis (ut quæ cultus Dei species sunt) communis est. Principali vero inserviens causa propria est: qua circumcisione, ab aliis Sacramentis, differt. Estque minister; vel ministri instrumentum. Minister est Abrahamus, Gen. 17. v. 23. 24. & ejus posteri patresfamilias. Nam quod Zippora, uxor Mosis, filium suum circumcididerit, Exod. 4. vers. 25. illud non recta ratione, sed perturbatione animi, atque errore, factum. Quod etiam Iosua, iussu Dei, totum populum Israëliticum circumcidisse dicitur, Jos. 5. vers. 2. 3. illud non immediatè, ac per se: sed mediatè, suo mandato, per alios, nempe patresfamilias, effecisse intelligendum, immensa myriadum populi copia persuadet. Iudeis vero nunc aliis mos est: quia non patresfamilias, sed alius, ejus loco, circumcisor peritus, & assuetus, adhibetur: ut clariss. Buxtorfius in Synagog. Judaic. loco supra à nobis memorato, describit. Ac sane, si quis accurate perpendat, idem videtur olim, in circumcisione Johannis Baptistæ, observatum. Nam Luc. 1. vers. 59. dicitur: *Et die octavo venerunt, ut circumcidarent eum, & vocabant nomen ejus Zachariam:* Quibus verbis, & circumcisione, & prima nominis impositio, advenientibus tribuitur: quæ Zachariæ patri, (ut qui non advenerat; sed domi erat: neque illud nomen imposuit, sed impositum mutavit,) non convenienti. Hæc de circumcisionis ministro. Ministri vero instrumentum erat culter acutus, non autem

autem lapis, quod quidam existimant. Quanvis enim Exod. 4. vers. 25. vocatur **לְשׁוֹן**: eaque vox, Ezech. 3. vers. 9. **lapidem** notet: alibi tamen **acumen**: & illo loco Exodi, metonymicè, **culturum acutum** significat: ut Aben Ez. ibid. & D. Kimchi in libr. radicum, exponunt. Sicut etiam Iosu. 5. vers. 2. cultri circumcisionis **חרבות צרים gladii**, id est, cultri, **acuminum seu acierum**, id est, acuti vocantur: ut etiam Chald. paraphrasis ibidem interpretatur, **אָסְמַלְתִּין חֲרֵבִים Scalpells acuta.** Quam interpretationem ibidem in comment. sequitur D. Kimchi, & Rab. Levi: qui **cultros chalybeos** exponit. Atque hæc de prima causa circumcisionis, nempe efficiente cum principali, tum ei inserviente, scil. ministro, & ministri instrumento.

Secunda deinde causa est materia, nempe præputii amputatio; quæ non absolute (nam & gentibus quibusdam convenisse supra ostensum,) sed relate ad reliqua Sacra menta: propria est: quia nulli eorum convenit. Quum autem circumcisionis sacra pro communi sacramentorum natura, sit signum, ac sigillum fœderis cum Deo, Gen. 17. v. 17. Rom. 4. vers. 11. Forma illius (pro relati natura.) generalis, in relatione ad rem significatam, & obsignata, tanquam ad suum correlatum, consistit. Res autem significata, & obsignata, est animæ spiritualis à peccatis, quasi ab impuro præputio, circumcision, Rom. 2. vers. 29. Quæ pro duplo, Dei & hominum in fœderis salutis, obligatione, duplex etiam existit: nempe beneficium Dei gratuitum; & hominum fœderatorum officium necessarium. Quæ res significata, circumcisioni non est propria, sed etiam baptismo communis: ut distinctè postea cognoscemus. Beneficium autem Dei gratuitum est: quo gratis, per Christum, à peccatis liberat: cum ratione debita pœna; tum ratione culpæ seu vitiositatis. A debita autem pœna peccatorum Deus homines fœderatos liberat, ac circumcidit, per justificationem: quâ, propter Christum sponsorem (qui pœnam debitam pro iis persolvit, Esai. 53. vers. 5. 6.) peccata remittit, Rom. 3. v. 25. & propter perfectam obedientiæ Christi justitiam, Phil. 2. vers. 8. pro iis, ad salutem præstitam, per fidem justos iudicat, Rom. 5. v. 18. 19. qua de causa Rom. 4. v. 11. dicitur: **Abrahamum accepisse signum circumcisionis, sigillum iustitiae fidei, quod etiam beneficium, baptismo significatum, per Metaphoram à circumcisione petitam notatur, Col. 2. v. 13. Vosque mortuos in peccatis, & præputio carnis vestre, cum eo virus faciat, condonatis vobis omnibus peccatis.** A culpâ verò seu vitiositate peccatorum liberat Deus, per sanctificationem, seu regenerationem, in hac vita inchoatam, & paulatim auctam: post eam verò perfectam, de qua agitur Deut. 30. v. 6. **Circumcidet Iehova Deus tuus cor tuum & cor seminis tui: ad diligendum Iehovam Deum tuum toto corde & tota anima tua, propter vitam, id est, ut vivas.** Cum autem hæc sanctificatio à Deo efficiatur, Christi merito, Rom. 6. vers. 6. & Spiritus ejus efficaciâ, & baptismo communiter significetur: idcirco Metaphora eleganti continuata, à circumcisione petita, circumcisionis Christi nominatur: ut ex memoribili Apostoli sententia appareat, Col. 2. v. 11. 12. in quo (id est, per quem scilicet Christum) etiam circumcisionis est, circumcisione **κατεργωντης sine manibus facta in ambo ut detractione corporis peccatorum carnis per circumcisionem Christi: conseptuli cum eo per baptismum &c.** Atque hæc de prima spirituali à peccato circumcisione: quæ gratuitum est Dei beneficium, externa carnis circumcisione primò significatum. Altera peccati circumcisione, est necessarium hominum fœderatorum officium, quod fidei, & charitatis exercitus, certantes, reliquarum peccati originis, cogitationes, & cupiditates, Deo adjuvante, refescant. Quod officium externa circumcisione significatum, & obsignatum per Metton. signi pro signato, declaratur, atque exigitur, Deut. 10. v. 16. & Ierem. 4. v. 4. Quemadmodum contra hujus officii, circumcisione præputii carnis, signati & obsignati, contemtores, in Sacris Literis **præputiatis**, & **incircumcisus corde** appellantur, Ierem. 9. vers. 24. Ezech. 44. v. 5. Actor. 7. vers. 2. ut etiam circumcisione eorum factum præputium (id est, præputii instar impurum) afferitur, Rom. 2. v. 25. Atque hæc de signi ac sigilli circumcisionis, re signi-

ficata, & obsignata: in cuius significatione & obsignatione forma non propria, sed baptismo communis. Propria verò in significandi modo diverso consistit. Nam in circumcisione, liberatio à peccato, similitudine circumcisionis præputii: in baptismo verò similitudine immersionis, vel ablutionis aquæ, significatur & obsignatur. Hæc de forma.

Finis verò (sive bonum illud, cuius gratia sacramentum circumcisionis institutum ac destinatum) primarius est, vel secundarius. Primarius est fœderis, ac pacis cum Deo, professio, ac conservatio: quemadmodum omnium fœderum finis generalis est, ut conditiones fœderis, inter fœderatos, observentur. Secundarius verò est in primis, aggregationis ad Ecclesiam Dei, & segregationis ab impiis gentibus professio & conservatio. Nam Abrahami familie, & posteris, ad communionem Ecclesiæ & sacrorum, circumcisione necessariò erat observanda: quohiam cùm contemta, à gratiâ Dei, populo illius, ac sacris divinis, excommunicabantur, Gen. 17. v. 14. Exod. 12. v. 48. deinde ab impiis gentibus, eadē circumcisione, segregabantur: idque & Deus, imperata circumcisione: & Abrahami posteri, circumcisions observata, profitebantur, atque firmabant. Quem circumcisionis usum, ac finem, Apostolus quoque expavit, Ephes. 2. vers. 11. 12. **Mementote vos quondam gentes in carne, (quis dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circumcisione in carne, quæ manibus facta) illo tempore fuisse absque Christo, alienos à Repub. Israëlis, & extraneos à pactu promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo.** Unde etiam eleganti similitudine circumcisionem, & ceremoniam legem reliquam (quibus Israëlitæ à gentibus ante Christi mortem segregabantur) vocat intergerini parietis septum, jam à Christo solutum, v. 14. per mortem ipsius, v. 15. 16. Atque hactenus de circumcisione sacra, generatim, actum.

Quare supereft, ut de circumcisione singulari Christi, paucis etiam agamus: quæ Luc. 2. vers. 21. ita proponitur: **& cum impleti essent dies octo, ut circumcidetur puerulus, etiam vocatum est nomen ejus Iesus, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in ventre conciperetur.** Quibus verbis circumcisionis Christi & adjuncta nominis impositio describitur. Ac circumcisionis quidem tempus, & res ipsa exprimitur: Tempus, cum dicitur: **& cum impleti essent dies octo, ubi dies octo à nativitate: & quidem non simpliciter, sed per Synecdoch. quandam, secundum quid, intelliguntur.** Non simpliciter: quia alias sequeretur Christum fuisse non octavo, sed nono die contra legem, circumcision. Per Synecdochem igitur septem dies, & octavi pars impleta, denotantur. Quo etiam modo lex, Gen. 17. v. 12. loquitur, **filius octo dierum circumcidetur, & cap. 21. vers. 4. similis locutio, id est, octavo die: quemadmodum disertè exponitur, Levit. 12. v. 3. & in die octavo circumcidetur caro præputii illius.** Hæc de tempore. Circumcisio verò ipsa Christi non exprimitur: Sed posito antecedente per ellipsis, innuitur: cum dicitur: **ut circumcidarent puerulum, supple, & circumciderunt.** Qualis etiam ominò ellipsis, Luc. 1. vers. 59. ubi de Baptista circumcisione tantum dicitur: **& die octavo venerunt, ut circumcidarent puerulum:** intelligitur autem, **& circumciderunt eum.** Cæterum disquiri solet; cur Christus fuerit circumcisus? constat enim eum non habuisse peccata; quæ à Deo & ab ipso essent circumcidenda; quia ipse is est, qui à peccatis suo merito, & Spiritus sui efficaciâ, circumcidit, Col. 2. vers. 11. 12. 13. quocirca etiam Iohannes Baptista Christum baptizare initio recusavit, Matth. 3. v. 14. dicens: **ego neceſſe habeo à te baptizari, nempe Spiritu Sancto, & tu venis ad me?** Causa autem, cur Christus fuerit circumcisus, prima fuit ea, quam similiiter significavit Baptista, de sua baptismō, respondens: **nimirum, quod oportet omnem iustitiam implere, seu, omnem legi divinæ obedientiam** (cujus pars erat circumcision, Levit. 12. vers. 3.) **præstare,** Galat. 4. v. 4. 5. Ac licet specialis formæ ratione, circumcisionis Christi, ab aliorum circumcisione, differret: ut qui iis similis, excepto peccato, Heb. 2. v. 17. & 4. v. 15. generali tamen formâ conveniebat: nempe significatione, & obsignatione fœderis cum Deo, Genes. 17. v. 11. Quod secundus in eo consistebat, partim quod Deus, Christi esset Deus, secundum promissionem generalem, ei quoque (**ut semi**-

ni Ahrahami, Galat. 3. v. 16.) factam, Genes. 17. v. 7. & secundum sententiam de eo singularem, Psal. 45. v. 8. & Hebr. 1. v. 9 partim quod Christus ad voluntatis Dei obedientiam, esset obstrictus, Joh. 6. vers. 38. Matth. 5. v. 17. Altera causa circumcisionis Christi fuit, ut Ecclesia Israëlitica aggregaretur, & cum eâ communionem haberet, sine qua, ab eadem fuisset alienus, & è populo Dei exterminandus, Gen. 17. v. 14. Tertia denique causa, cur Christus circumcidit debuerit, fuit officium Propheticum: ut *esset minister* (id est, Propheta) *circumcisio*s (id est, Judæorum circumcisorum) *pro veritate Dei, ad confirmandum promissiones patrum*, Rom. 15. v. 8. Qualis promissio Deut. 18. v. 15. *Prophetam in medio tui, è fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Iehova Deus tuus: ei auscultate.* Is autem Propheta est Christus, Acto. 3. v. 22. quem, sine circumcisione, Judæi nunquam pro fratre, nedum pro suo propheta, agnivissent: sed quasi profanum, atque è populo exterminandum, foederis Dei violatorem, omnino rejecissent. Atque hæc striximus de circumcisione Christi: quæ, ad rei intelligentiam, sufficiens speramus. Plura, hac de re, vide, in explicatione locorum illustrium, Matth. 3. Conjecturas vero tam veterum Patrum quam recentiorum quorundam Sacrarum Literarum interpretum, eò quod probatione è Sacris Literis destituantur, brevitatis causa prætereunda, existimavimus. De nominis vero Jesu impositione, quæ circumcisioni adjuncta fuit, Matth. 1. copiosè à nobis explicata, non repetemus.

De Scientia Christi, ad vers. 52. Cap. 2. Luca illustrationem, & genuini sensus confirmationem,

D I S S E R T A T I O .

IN Domino nostro Jesu Christo, scientiam esse sive cognitionem, extra omnem controversiam est. Sed, in ea explicanda, multi hoc loco, aliisque abusi, graviter, & olim, & nostra memoria, aberrarunt. Ac propterea oportunum, atque utile existimamus: ut, quid, hac de re, piè credendum sit, succinctè declaremus.

Ac i. quidem duæ sunt, in una Christi persona, distinctæ, & intelligentes naturæ: divina, quæ increata, & infinita est: & humana, quæ creata, & finita. Quarum prior communis, & eadem numero cum Patre, & Spiritu Sancto, utpote singularis, atque individua: per quam hæc tres personæ, unus sunt Deus. Altera vero natura communis, & eadem, non numero, nec dignitate: sed specie, cum aliis hominibus. Christus enim *Immanuel*, Ιη̄μανουε, Matth. 1. v. 21. *verbum*, assumptione seminis Davidis, vel Abraham, *caro factum*, Rom. 1. v. 2. Heb. 2. v. 16. Joh. 1. v. 14. Unde necessariò adversus Monothelitas, sequitur: duplum esse in Christo scientiam: nempe infinitam, qua Christus Deum, & omnia, absolute cognoscit, & infinitè: eaque scientia Deitati illius convenit. Atque hoc modo Christus, non solum sapiens, & sciens: sed etiam scientia, & sapientia, communiter cum Patre, & Spiritu Sancto, dicitur, Prov. 8. v. 12. 19. Quemadmodum etiam relatè ac distinctè, per Synecd. connotata persona, *Sapientia Dei*, nempe Patris, Prov. 8. v. 12. cum 22. & 1. Cor. 1. v. 24. nuncupatur; quod Filius à Patre, per ejusdem essentiæ, & per consequens scientiæ communicationem æternam, sit genitus: & Patrem etiam, in tempore, patefaciat, Matth. 11. v. 27. Ex quibus error 1. Themistii, & sectatorum ejus, convincitur: qui docuerunt, divinam Christi naturam, quedam ignorasse, unde non solum Themistiani, ab authore: sed etiam ab errore suo Agnoëtæ dicti, quod divinæ naturæ Christi ignorantiam aliquam attribuerint. Eadem deinde ratione Arrius & Eunomius confutantur: qui scientiæ Filii modum, cum Patre ὁμοίως coessentialē, & æqualem, negantur.

Testimonia autem quibus Agnoëtæ & Arrius communiter abutebantur, sunt ea, quibus Christus ignorantiam sibi attribuit, ut cum ait: diem, & horam judicii, nec Angelos nosse, nec filium: sed solum patrem, Marc. 13. vers. 33. Quem nodum Orthodoxi Patres, variis modis, conati sunt dissolvere, quod ad majorem judicij in eorum lectione

prudentiam, succinctè ostendemus. Primum enim Hilarius de Trinit. lib. 9. sic ait; *In eo quod nescit, dispensatio potius absconditæ scientiæ, quam natura est nesciendi.* Item, *scienter nescit.* Item, *Filius nescire se dicit, ne & alii sciant.* Quare ex hac sententia *nescire*, erit *nolle revelare*: ideoque nec Patrem etiam scire, quod similiter noluit revelare. Eadem tamen sententiam proposuit Basil. Magnus contra Eunomium lib. 4. Deinde aliter respondent Epiphanius in Ancorato, & Chrysostomus Tom. 3. Homil. de Trinit. scientiam esse duplicem, Theoricam & practicam: Patrem nosse diem judicij utroq; modo, quod judicium tradiderit Filio: Filius tantum theoreticè: quia nondum exercet judicium: Angelos vero neutro modo. Sed hæc interpretatio, verborum Christi scopo repugnat. Deinde sequitur nec Patrem similiter nosse diem judicij; quia nondum illud per Filium exercet. Tertiò igitur alii docti respondeant, hoc dictum Christi non ad divinam, sed ad humanam naturam pertinet: ut Gregorius Nazianzenus oratione secunda de Filio ait; *Novit quidem ut Deus, ignorat autem ut homo.* Et ante Nazianzenum Athanasius Sermon. 4. contra Arrianos. *Sed quod ait* (ut etiam alii post ipsum) *non dictum esse, ne Filius quidem Dei, ne divinitas ignorare videretur: sed simpliciter, Ne Filius, ut filius hominis ista ignoratio maneret:* id inquam argutum potius, quam solidum. Cum enim dicat: *nullus novit, neque Angeli qui in celo, neque Filius, nisi Pater;* Filius Patris, ex relatorum natura, intelligentem apparere. Expedita autem & clara est quæ adferri solet, responsio, per eam phrasin, quæ communicatio idiomatum dicitur: quia scilicet persona Christi, nomine personali, ab una natura denominata, tribuitur quod ei convenit secundum alteram: ut Filius hominis erat in celo: cum loqueretur in terra, Ioh. 3. v. 13. & Rom. 1. v. 3. *de Filio eius* (id est, Dei) *facto ex semine Davidi* non qua filius Dei, sed qua Filius hominis; quemadmodum distinctè additur, *secundum carnem.* Sic etiam Filius Dei Patris rectè dicitur diem judicij ignorare, secundum humanam suam naturam; Filius enim Dei nomen est non absolutum, quod naturam tantum notat divinam: sed concretum, quod personam Christi divinam naturam, per generationem à Patre, constantem significat: ideoque Christo ita denominato ignorantia & omnipotencia, secundum aliud & aliud (ut Patres loquuntur) distinctè tribuitur. Quemadmodum doctè & eleganter Cyrillus Thesauri lib. 9. cap. 4. & libro altero *ad Reginas* explicavit. De qua etiam re graviter atque eruditè Augustinus de Trinit. lib. 1. cap. 11. ait: *Quapropter cognita ista regula intelligentiarum Scripturarum, de Filio Dei, ut distinguamus, quid in iis sonet secundum formam Dei, in qua æqualis est Patri; & quid secundum formam servi, quoniam accepit, in qua minor est Patri: non conturbabimur tanquam actibus repugnantibus inter se, sanctorum librorum sententiis.* Hæc ille. Quæ aduersus eos, qui hæc duo confundunt, cum veteres haereticos, tum Anabaptistas & Ubiquitarios meritò observanda.

Atque hisce, de essentiali hac divinæ naturæ Christi scientiæ, præmissis: ad humanam animæ illius scientiam, transeamus. Quam ad rem, ut ordine agamus, observanda est prius, scientiæ distinctione, in *supernaturalem*, & *naturalem*.

Supernaturalis est, quæ supra naturæ ordinem, immediate, à solo Deo, præmanat. Estque aut triumphantum in celo, perfecta, 1. Cor. 13. vers. 10. quæ *scientia beatorum*, vulgo, dici solet: aut militantum in terris, per revelationem divinam: quæ, & comparatè, & in se, *scientia ex parte*, vocatur, 1. Cor. 13. vers. 9. 12. Qualis in Prophetis. *Naturalis* vero scientia, quæ naturæ ordine contingit; quæ vel insita est, seu congenita (qualis est principiorum quorundam scientia, seu *notitia naturales*) vel acquisita: & quidem doctrina, aut experientia: quam idcirco *experimentalem* vulgo vocant. Quomodo illud de Christo dictum, 2. Cor. 5. v. 21. *qui non sciebat peccatum*: à Patribus nonnullis exponitur: quod nullum peccatum in se esset expertus: sed immunitis à peccato. Quibus strictim præmissis: de scientia Christi, in hac vita queritur: 1. An habuerit scientiam beatorum; omnisiq; ignorantia fuerit expressa. Scholastici quidem communiter, in 3. sent. lib. dist. 13. affirmant: eamque definiunt, *qua ipsa Dei essentia, & omnia in ipsa, (quasi in speculo) videntur*.

videntur. Atque ita statuunt, Christi animam, cum verbo; tum res omnes in verbo, inde à principio conceptionis, in hac vita, suisse contemplatam. Sed ut definitionem illam, visionis Dei, vanam esse, alias ostendimus, sic assertionem etiam hanc refellit Scriptura, quæ Christo, in hac vita, ignorationem aliquam adscribit: & statum gloriae Christi, in celis, ab humiliationis statu in terris, paucum dividit. Quod ut magis fiat perspicuum, argumenta Scholasticorum succinctè confutanda. Ea autem potissimum Thomas Aquinas Summ. Theol. pag. 3. q. 19. artic. 2. & quer. 10. art. 2. adducit. Sunt autem ea partim Scripturæ testimonia: partim rationes.

1. Testimonium est Joh. 8. v. 55. ego scio eum: Sed inde non sequitur: animam Christi, scientiam habuisse beatorum in celis, multò minus vidisse suam animam essentiam Dei, & omnia in Deo: quia illa infinitæ & indivisibili essentiæ adversatur: vanumque est effugium distinctio scientiæ comprehensionis, & apprehensionis Dei: quæ nullum habet locum, in objecto infinito, & partitioni minimè obnoxio: sed tantum in objecto finito. Atque ita, pravâ hac distinctione, in Deo, ipsum finitum, & divisibilem, partibus constantem, constituant.

II. Testimonium est, ex Apoc. 5. v. 12. Dignus est Agnus accipere sapientiam &c. ubi glossa ad vocem sapientiam addit: omnium rerum cognitionem. Sed illud nihil ad rem propositam: quia eo in loco agitur, de statu gloriae Christi, post mortem: non autem de statu humiliationis, ante mortem: ut liquet ex connexis verbis; ut etiam ex v. 9.

III. Est Joh. 2. v. 24. ipse sciebat quid esset in homine. Verum est, sed quia Deus, & qui solus regnans. Deinde licet quia homo, seu de anima humana illius acciperetur: ex eo tamen visio essentiæ Dei, & omnium rerum in ea refulcentium: neque etiam scientia beatorum, probari potest. Nam omnia quæ ad officium rectè exsequendum, pertinebant, (qualis erat auditorum animus) ea natura divina Christi, humanae suæ naturæ revelabant: adeo ut non externo ullius indicio haberet opus, neque etiam fictitio illo diviniæ essentiæ speculo.

IV. Desumit ex Joh. 21. v. 17. tu nosci omnia. quod eadem ratione explicandum est: divina scilicet sua scientia, & quantum, ad officii executionem, requirebatur, revelatione divinæ, secundum humanam naturam facta.

V. Christus dicitur, plenus gratiæ & veritate, Johan. 1. v. 14. Rectè quidem: sed primum hæc plenitudo gratiæ, non formaliter, sed efficienter intelligenda: non enim loquitur Euangelista de gratia, Christo inhærente: sed de gratia, quam confert Ecclesiæ: & de veritate, non qua prædictus erat: sed quam exhibet, implendo umbras, & promissiones: quemadmodum ex Atithesi Legis Mosis v. 17. (quæ maledictionem nuntiabat, & ceremoniarum umbras continebat) appareat. Deinde non agit de altera natura, & quidem anima Christi (de qua, inter nos, quæstio est) sed de persona: ab enim caro factus dicitur, plenus gratiæ & veritate. Nam ad hanc gratiæ redēctionis collationem, & ceremoniarum impletionem, agit utraque natura, quod suum est, & suo modo. Denique quamvis concederetur, de anima Christi esse sermonem, ab Euangelista institutum; Scholasticorum tamen sententiam nequaquam probaret. Quoniam hæc gratia & veritas, aut infinita & increata; aut finita & creata, intelligitur. Si autem infinita, & increata, ea est ipsam essentia Dei; quæ accidentis rei finitæ, & creatæ, animæ scilicet Christi, esse non potest: si vero finita dicitur inde tamen beatorum gratia, & scientia concludi non potest; quia gratia ea, & scientia, duplex est generatim, absoluta, vel relata. Alia enim plenitudo earum est, quæ vis, seu huic vita in terris convenient: alia, quæ patriæ, & vita cœlesti. Ac prior quidem, pro ætatis & munieris ratione, aliorumque comparatione, ita appellatur. Quemadmodum Apostoli jubentur eligere Diaconos, plenos Spiritu, & sapientia, Act. 6. v. 3. & Stephanus dicitur plenus Spiritu & sapientia, ibid. vers. 8. & Barnabas, plenus Spiritu & fide, Act. 11. v. 24. ac Tabitha, plena bonis operibus, Act. 9. v. 36. Denique Romani fideles, pleni beneficentia, & omni cognitione, Rom. 5. v. 14. Sic Christus secundum animam

suam, cum versaretur in terris, fuit plenus gratia, & veritate hujus vitæ, pro ætatis & officii execundi ratione, aliorumque omnium comparatione.

VI. Testimonium desumit ex Joh. 1. v. 16. Ex plenitude ejus accepimus omnes: sed eodem modo, cum superiori solvit: quia de persona tu ab agitur; à qua accepimus gratiam, pro gratiæ, nimur à divinæ & humanæ naturæ, utræque distinctè agente, quod suum est, ad commune gratiæ, & veritatis & tua, seu complementum.

VII. Quod objicitur est, quod Christo, ad mensuram, Deus Spiritum non dederit, Joh. 3. v. 34. Verum illud nihil ad beatorum scientiam; multò minus ad omnium rerum scientiam, in anima Christi, in terris probandam, pertinet: quia (ut loci hujus antecedens circumstantia demonstrat) Euangelista loquitur, de Spiritu Prophetico, quo aliis omnibus profertur: videlicet quod Deus Spiritus Sancti dona, quæ ad summi Prophetæ, & capitum Ecclesiæ, officia excunda requirebantur: non quasi ex mensura, hoc est, quedam tantum (ut de Prophetis & Apostolis dicitur, Ephes. 4. v. 7.) sed omnia plenissimè in Christum effuderit, Esai. 61. v. 1. 2. & Luc. 4. v. 18. 19.

VIII. Testimonium adjicit Canus, in locis communibus, ex Joh. 1. v. 18. Deum nemo vidit unquam, unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit. Si quis excipiat forte, id dici, non ratione humanæ, sed divinæ naturæ: regerit ille, unigenitum Filium exponere Patrem, non solum, quia Deus, omni tempore: sed etiam quia homo, post assumptionem carnis; ac propterea quia homo etiam videt Patrem. Respondemus: Christum vidisse Patrem, utraque sua naturæ, & utraque exposuisse nobis: sed diverso videndi, & exponendi genere. Vedit enim, hoc est, cognovit, secundum divinam naturam, per se, immediatè, atque infinitâ scientiâ: quo modo solus Patrem videt, sive cognoscit, Matth. 11. v. 27. & Ioh. 6. v. 46. Secundum humanam verò naturam, per accidens gratiæ revelationis, & quidem finitæ: quatenus ad illius perfectionem, ac salutem, & ad officii Prophetici executionem, requirebatur: quæ innoxiam, seu peccati expertem, quorundam ignorantiam, non excludit: ut initio, partim ostendimus, & suo loco postea clarius apparebit. Deinde Patris expositio ea est, quia nobis doctrinæ de Patre, & voluntate illius salutari, notitiam confert: utraque quidem naturæ: sed modo prorsus diverso. Primus enim humanæ naturæ conveniens, est externus atque organicus tantum: quum prædicatione Euangeli, Patrem, & doctrinam illius salutarem omnem, proponit, Esai. 61. v. 1. 2. Luc. 4. v. 17. 18. Ioh. 15. v. 15. Secundus verò modus est internus, ac principalis, & naturæ ipsius divinæ proprius: quo prædicationis illius externæ notitiam, ac fidem, illuminatione mentis, operatur: Sine quo interno, Patrem exponendi modo, externus humanæ naturæ Christi (ut etiam Apostolorum illius) nihil est, I. Cor. 3. v. 7. Neque ex illa expositione, per prædicacionem Euangeli, concludi potest, visio essentiæ Dei, & omnium in ea, de qua controversia est. Quare argumentum adversarii corruit.

Neque validius est nonum, quod sequitur, ex testimonio Christi, Ioh. 3. v. 13. Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo. Tunc, inquit Canus, anima, in cælum ascendere, dicitur; cum vides Deum. Sed negatur expositio, & consequentia illius: Expositio quidem, quia licet quosdam etiam è nostris, de notitiâ, exponere constet: ea tamen exemplo ejus significationis omnino caret. Sed obtenditur sententia Deut. 30. v. 11. 12. quo de præcepto Dei dicitur; Non est occultum neque longinquum. Non est in cælis, ut dicas quis ascendet nobis in cælum, ut sumat illud, & nobis annuntiet? Verum manifestè propriè ascensio in cælum designatur, quia longinguo opponitur, & finis distinctus ostendit; ut sumat illud, & nobis annuntiet: ubi ascensio, ut antecedens, & notitia præcepti, ut consequens finis ac fructus disertè diversa statuuntur. denique sequentia propriè accipienda, idem probant v. 13. neque est ultra mare, ut dicas, quis transibit nobis ultra mare, & sumat nobis? Deinde neque quod Rom. 10. v. 5. dicitur; quis ascendet in cælum &c. quicquam probat: quia ut è Mose ci-

tatur locus, ita circumstantię utrumque eundum sensum arguunt. Sed objicit Canus: locum, de quo agimus, non posse, de ascensione humanæ naturæ, propriè intelligi: quod obstet verbum præteriti temporis, *ascendit*; ideoque quando additur, *nisi quis descendit Filius hominis*, ellipsis verbī supplenda est ex antecedenti, nempe *ascendit*: id quod verè de humana Christi natura dici non poterat, quia illa nondum ascenderat, sed demum post resurrectionem ascensura. Sed negatur consequentia. Nam licet verbum in antecedenti positum, & in consequenti per ellipsis sit omissum ac repetendum: non est tamen necessarium ut eādem temporis circumstantiā repetatur; sed vel eadem vel diversa, prout rei veritas postularit. Cujus rei exemplum est, Apoc. 2. vers. 17. ubi Christus ait: *novum nomen scriptum, quod nemo cognovit, nisi ἡλεύθερος accipiens, sive qui accipit: ubi, in fine sententiaz, certa est ellipsis verbi cognoscere: quæ, pro rei veritate, supplenda est, non eodem tempore præterito, sed præsenti, aut futuro, cognoscet, aut cognoscis.* Nam cognitio (ut verba ostendunt) non antecedit, sed sequitur, aut comitatur acceptio. Si enim nemo cognovit, nisi qui accipit; sequitur, eum, qui nondum accepit, non cognovisse. Sic etiam hoc in dicto Christi, verbum, *ascendere*, in secunda parte deest; & ex prima parte, ad sensus perfectionem, supplendum; sed non est necessarium, ut eodem tempore præterito, *ascendit*, repetatur: sed futuro, *adscendet*: ut ascensionis Christi nondum factæ, sed futuræ, veritas requirebat. Quemadmodum etiam crudité Theophylactus exposuit. Atque ita exceptio adversarii diluitur. Quibus etiam illud addimus: licet, *ascendere*, ex antecedenti; & quidem voce præteriti temporis, esset expressè repetita: inde tamen non sequeretur necessariò, significationem debere esse rei præteritæ: quoniam, ut frequentissimum est apud Prophetas, ut, per temporis enallagm, præteritum, pro futuro, usurpetur: Sic etiam in Novo Testamento illud non est insolens, ut Ioh. 15. v. 16. clarissimè comperitur: *nisi quis in me manferit ἡλεύθερον, ejectus est foras, ἢ ἐγκληματικόν, & exaruit, id est, ejicetur, & exarescet.* Cui non absimile in Epist. Jud. v. 11. *contradicitione Core απάλων perierunt, hoc est, peribunt; ut res ipsa ostendit: quia communatio est exitii, non præteriti, sed brevi futuri: ut etiam finis v. 13. demonstrat.* Cujus enallages usus est, ut rei futuræ certitudinem indicet; quod adeo vera esset ac si jam evenisset. Quare quod excipit adversarius, quocunque se vertat, nihil, ad suam sententiam probandam, obtinebit. Atque hactenus primum argumentorum genus à Pontificiis, cum Scholasticis, tum posteris Theologis, ex Scriptura petitum, expendimus, ac diluimus.

Quamobrem ad secundum, à rationibus quibusdam petitum, procedemus. Quarum prima hæc est: *Cristus dicitur omnium iudex constitutus à Deo, quia filius hominis est*, Job. 5. v. 27. & ideo anima Christi (ut concludit Thomas Aquinas,) *cognoscit omnia existentia, secundum unumquodque tempus.* Sed hoc nihil ad rem; quia non concludit, quod probandum suscepereat; nempe animam Christi, inde ab initio, in his terris, habuisse scientiam beatorum in cœlis: vidisse essentiam Dei; & omnia in ea. Deinde negatur etiam consequentia: quia subjectum hujus sententiaz Christi, est *Filius Dei*, ut ex v. 26. liquet; attributum verò, quod *Pater ei potestatem dedit faciendi iudicium*; & ratio additur, *quia* (scil. *Filius Dei*) *est filius hominis*, promissus ille Emmanuel; verbum caro factum; Deus patefactus in carne. Judge enim est Christus totius mundi, ratione officii regii, divinâ naturâ agente quod suum est, & humanâ quod suum; ad unius iudicij *συντάξια*, complementum. Persona enim Christi, id est, *Filius Dei* homo factus, est judec mundi constitutus: non autem humana natura Christi: licet, ad idem iudicium, distinctè concurrat. Deinde Christus iudex est totius mundi, pro diverso suo statu, diverso etiam modo. Nam, in statu humiliationis, iudex fuit constitutus, ratione potestatis, seu juris ad universale iudicium, suo tempore exercendum: non autem ratione facti, seu executionis iudicij: ideoque, in eo statu, nondum, ad officium iudicis Christi, in terris versantis, notitia omnium judicandorum, & circumstantiarum, in a-

nima Christi, requirebatur: neque ei adfuit; quia ipsemet Christus, qui, quatenus Deus omnia ab æterno novit, turn temporis diem iudicij sibi ignotum fuisse, nimis ratione humanae naturæ, disertè testatus est, Marc. 13. v. 32. In statu vero glorificationis, ultimo die, iudicium exerciturus, iudex erit utroque modo, & jure, & facto: seu officii demandati, & executionis illius ratione. Ideoque judicandorum notitia, tum ei, secundum humanam naturam, quæ iudicium pronunciabit, per revelationem divinæ ipsius naturæ, non deerit; sed inde tamen non sequitur: Ergo anima Christi, in statu glorioso, videbit essentiam Dei, & omnia in ea: (nam scientia judicandorum finita est: viro vero illa, quam statuant, infinita est) multò minus in statu humili, de quo, inter nos, controversia est. Quare prima hæc ratio corruit.

Secunda autem hæc est, *Christi humanitas, gloriae sanctorum* (quæ in visione Dei consistit,) *causa est*, Hebr. 2. v. 10. Ergo ea excellentissime Christo convenit. Respondemus, si de statu Christi glorioso, in cœlis, loquantur, ineptè à scopo aberrant: quoniam de eo non est questio: Sin vero de statu humili intelligent, vitiosa est consequentia: Nam Christus, humiliatione sua in his terris, gloriae sanctorum causa fuit: & tamen gloriæ minor extitit, non solum Angelis, Heb. 2. v. 7. & beatis (ut qui in cœlis ab omni molestia liberi, ineffabili gloriæ fruuntur) sed etiam aliis hominibus, in terris, Psalm. 22. v. 7. Esai. 53. v. 2. 3. Oportebat enī, ex Dei voluntate, gloriae sanctorum causam, per passionem ad gloriam pervenire, Heb. 2. v. 10. Ac licet reliquis hominibus in terris, scientia fuerit major: non omnia tamen absolutori cognovisse (nendum per visionem essentiaz Dei & omnium, quæ in Deo) sed quedam, sine peccato, ignorasse, & sapientia profecisse, Scriptura demonstrat: ut pleniū apparebit è seqq. Atque ita etiam secunda hæc ratio evanescit.

Tertia quoque ejusdem est momenti: *Vidimus*, inquit, *gloriam eius ut unigeniti à Patre*, Job. 1. v. 14. Ergo non potest gloria major cogitari, quam qua Christus plenus fuit: eoque & essentiam Dei vidit, & omnia in ea, non minus, sed præstantius, quam sancti & Angeli in cœlis. Sed negatur consequentia: Nam Euangelista hic non loquitur, de gloriæ insita humanae naturæ Christi: sed de divinæ naturæ ac potentiaz illius, per miracula patefacta. Idque ostendit Euangelista, cum addit: *Vidimus gloriam illam*: quemadmodum etiam exponitur, Johan. 2. v. 11. Matth. 17. v. 2. 2. Petr. 1. v. 16. 17. Miracula autem illa Christi facta sunt quidem, adjuncto ministerio humanae naturæ; sed effectio eorum, à sola divinæ naturæ potentia, promanavit.

Quartam porrò rationem Thomas Aquinas adducit, summ. part. 3. quest. 7. art. 9. cum ait: *Quanto aliquid receptuum, propinquius est causæ influenti, tanto abundantius recipit. Atqui anima Christi, reliquis creaturis rationalibus, propinquius conjungitur Deo, gratia fonti. Ergo maximam recipit influentiam.* Respondemus, à scopo aberrari: Hæc enim debebat esse conclusio, (ut status controversie demonstrat,) ergo anima Christi, in his terris, vidit essentiam Dei, & omnia in ea. Deinde falsa etiam est propositio: quæ licet rectè intellecta, locum habeat, in causis naturalibus, necessariò agentibus: tamen in voluntariis, diversa est ratio: quemadmodum in Deo, qui non necessitate naturæ, sed libertate voluntatis, dona distribuit. Neque unio personalis humanae naturæ cum divina, in unitatem personæ, causa est necessaria summa illius gloriæ: sed liberum ac sapiens Dei decretum, quo eam, pro statu diverso, diversis gradibus, dispensavit: ut, nonnisi per ignominiam passionis, gloriam cœlestem Mediator noster Christus obtineret, ut Luc. 24. vers. 20. astruitur. Ac quamvis Dei, in cœlis, visio, sit gratia, ac donum, Christo, jam conveniens: visio tamen essentiaz Dei, & omnium in ea, non est gratia: quia neque datur à Deo, neque dari potest creaturæ rationali: quæ finita, infiniti capax esse non potest. Imò neque etiam visio Dei, serum omnium finitarum notitiam designat: beati enim in cœlis Angeli Deum vident semper, Matth. 18. v. 10. ut etiam sancti homines, in cœlesti gloria, Matth. 5. vers. 8. & tamen, Christo teste, diem iudicij nullus norat: neque Angeli in cœlo; ut nec ipsem, scil. qua homo, Marc. 13. v. 32.

Quintam

Quintam porrò rationem afferat Melchior Canus, in locis communibus: *Sic, inquit; Christi anima non vidisset Deum, inde ab initio à facie ad faciem, fuisse imperfecta, i. Corinth. 13. v. 12. atque ab utero fuit perfecta: quia Christus non sapiebat, ne parvulus: sed vir erat ab initio, Jer. 31. v. 22. Feminina circumdabit γένος virum, hoc est, Maria Christum.* Sed negatur Consequentia; quia γένος vir non semper etatem perfectum norat, sed interdum sexum, nempe marem; ut Job. 3. v. 2. conceptus est γένος id est, masculus. Deinde ad locum Jerem. quod attinet: quamvis latini Patres, feminam, de Maria, virum, de Christo, interpretentur: illud tamen necessarium non est. Nam, ut varias Theologorum explicaciones omittamus, consentaneum omnino videtur: ut, per feminam, Judaeorum Ecclesiam intelligamus: quæ ut ante fuerat, à Deo aversa, tandem adventu Christi, novo Dei beneficio erat convertenda: & Christum virum, seu, maritum suum, Ephes. 5. vers. 29. 30. 32. circumdatura, atque amplexura per fidem, sub novo fædere; Id quod ab eodem propheta, paulò post, vers. 31. 32. proponitur: ut Hebr. 8. v. 9. seqq.. Apostolus explicavit. Nam, toto illo capite Jeremias, duplex redemptionis modus Ecclesia Iudaicæ promovitur: quorum prior est corporalis è captivitate Babylonica: alter Spiritualis, per Christum, typo prophetæ, adumbratum: scil. redemptio à captivitate peccati, ac Satanae, per Christum; quemadmodum etiam in aliis prophetiis idem observatur: id quod ex subjecta promissione novi fœderis, à prophetâ, diserte declaratur. Atque ita quinta rationis infirmitas appetit.

Sexta autem est etiam Cani: *Cui, inquit, communicatur esse, ei etiam communicatur operatio, quæ consequitur esse: ut cui datur esse ignitum, ei etiam communicatur, ut calefaciat. Atque propria Dei actio est, videre seipsum: hac autem visione beatus est: Ergo cum anima Christi habeat esse divinum: habebit etiam, suo modo, divinæ naturæ propriam actionem; Atque adeo videbit Deum.* Verum dum confusè adversarius ita argumentatur; in Eutychetis, atque Ubiquitariorum errorem, (ut alia omittamus) incidit. Nam si humana Christi natura, in terris, habebat esse divinum; erat Deus: & si propriam Dei actionem, ut ait, habebat; ea actio non erit Dei propria: proprium enim est, quod soli convenit: ideoque manifesta contradictione est. Aut si propriam Dei actionem habebat, erat Deus; proprium enim & id cui proprium, citra controversiam, convertuntur. Cœterum ad argumentationem ipsam respondet: falsam esse assumptionem. Nam essentia divina non est communicabilis creaturæ: quia unica atque individua Patris, Filii, & Spiritus Sancti propria: ideoque humana quidem natura ei unita est: Sed non una est: unio enim facta αὐτῷ χάριν ἡ θεότης, citra confusionem, citraque divisionem; & licet plenitudo Deitatis, in humana Christi natura, sit; non tamen ut forma, in materia sua, nec ut qualitas in subiecto inhærens; ut calor ab igne in ferro, sed ut forma Dei diversa, ac distincta, a forma seu natura humana, personaliter unita, Phil. 2. vers. 6. 7. quemadmodum licet corpus Salomonis, unione personali, animæ illius junctum, unam constituerit personam: tamea animæ illius sapientia, non est communicata corpori: sic neque essentia, neque operatio Dei propria, humanae naturæ communicata, nec communicari potuit: quia propria. Denique cum corpus Christi, in terris, non minus, quam anima esset unitum Deitati ipsius, tamen neque omniscientia, neque immortali vita fuit prædictum, communicatione quadam.

Septima porrò ratio, quæ à Cano etiam objicitur, hæc est: *Christus fuit caput, in his terris, non solum hominum, sed etiam Angelorum, Ephes. 1. Coloss. 2. Absurdum est igitur, membra caput, scientia & claritate, antecellere.* Verum negatur Consequentia: quia ad tempus, dispensatione divinâ, ad salutem nostram procurandam, minor factus est Angelis, Hebr. 2. v. 7. & reliquis hominibus, Psalm. 22. Esa. 53. v. 2. 3. Sed

Octava ratione excipit adversarius: *Christus, inquit, tam præstantior factus dicuntur Angelis, Hebr. 1. vers. 4. Ergo anima Christi non solum parem, sed majorem etiam habuit gloriam.* Verum negatur Consequentia: Apostolus enim lo-

quitur non de Christi anima, sed de persona: quæ in eo præstantior Angelis, dicitur, quod filius Dei sit, scil. proprie: cum Angeli sint, per gratiam, metaphoricè. Et tamen isdem Angelis, in terris, ob statum suum humilem, in assumpta natura, minor, (ut modò diximus) appellatur, Hebr. 2. v. 7.

Nonam & ultimam rationem objicit Canus, deductam ex Col. 2. v. 3. *In quo sunt omnes thesauri, sapientia, & cognitionis absconditi. Atque, inquit, in Christo non fuissent omnes, si scientia beatorum animæ illius defuisse.* Respondemus, bifariam, i. Quod ratio hæc nititur hac hypothesis; verba Pauli, εἰ δὲ, contruenda necessariò, cum voce Christi: cum potius ad vocem, mysterii, (cui descriptio additur distincta, Dei Patris & Christi) referenda sint; ut ex iis, quæ Apostolus antè exposuit, elucet, cap. 1. vers. 25. 26. 27. cap. 4. vers. 3. Cui constructioni, atque expositioni sequentia etiam conveniunt: quia huic mysterio Dei (seu doctrinæ Euangelii) opponitur, deceptio probabilitatis sermonis, v. 4. & Philosophia, & inanis deceptio, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum, vers. 8. Quemadmodum etiam, i. Cor. 2. v. 7. Sapientiam Dei in mysterio occultam (id est, doctrinam Euangelii) sapientiæ hominum opponit, vers. 5. Altera responsio est; et si necessariò, de Christo, accipi debere, probari possit: si ita tamen accipiamus, analogiæ, & fidei, & hujus loci, non male convenient: atque, hoc modo, negatur Consequentia; quia Christus nomen personæ est: in qua persona, revera, sunt omnes thesauri sapientiæ ac cognitionis: sed inde non sequitur: Ergo secundum humanam naturam, in eo, sunt omnes thesauri: de qua re quæstio est. Neque obstat vers. 9. quo de Christo dicitur: *In eo habita re omnem plenitudinem Deitatis corporaliter:* quia unio naturæ & divinitæ & humanae, non autem confusio proprietatum denotatur. Denique licet de sapientia, & cognitione Christi, ageretur, respectu humanae naturæ, seu animæ (quod probari non potest) intelligeretur aliter, quam adversarii contendunt: nimis non de omniscientia absolutè: sed relatè, de omni ea scientia, de qua egit, ad salutem necessaria, ut cap. 1. vers. 9. *Ut impleamini omni agnitione voluntatis ejus, cum omni sapientia & intelligentia spirituali,* & 28. Eradiant omni sapientia, ut quævis hominem sistamus perfectum in Christo Iesu. & cap. 2. v. 2. & omni opulentia certò persuasæ scientiæ, ad cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi, quibus proximè subjicitur vers. 3. in quo sunt omnes thesauri scientiæ & cognitionis scil. mysterii Dei & Christi. Unde apparet agi, hoc loco, de sapientia, & cognitione salutifera, quæ à Christo, & per Apostolos nobis revelata: de qua in antecedentibus etiam egit: ut ostendimus. Atque hic sicut Apostoli scopus, ut ostenderet, extra Christum, salutiferæ doctrinæ fontem, nullam sapientiam salutiferam esse quærendam: sed in ea, per Euangelium revelata, acquiescendum: ideoque humanam sapientiam, ac doctrinam fallacem, esse fugiendam: ut ex seqq. vers. 4. & 8. cum 22. & 13. appareat.

Quamobrem cum neque testimoniis Scripturaræ sacrae, neque rationibus prolati à Pontificiis, probari possit: Christum in terris versantem, scientia beatorum cœlestium fuisse præditum: multo minus Dei essentiam, & omnia in ea vidisse: concludimus, eam opinionem esse vanam, atque impianam: naturæ divinæ cum humana: & status Christi humilius cum glorioso, confusionem: diversisque contradictionibus implicatam. Atque hæc de scientia beatorum, quam in visione essentia Dei, & omnium in ea, definiunt falsò Pontifici: quamque attributam animæ Christi, in terris versanti, contendunt, differimus.

Secunda deinde quæstio est, de scientia Christi in terris, infusa, seu revelata. De qua re Bellarminus libr. 4. de Christo, cap. 1. sic ait: *Catholicorum sententia communis semper fuit: Christianam, ab ipsa suis creatione, repletam fuisse scientia: ita ut nihil posset didicerit, quod antea nesciret.* Idque probare nititur, i. Scripturaræ testimoniis, quorum primum est Esa. 11. v. 1. *Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet: requiescat super eum Spiritus sapientiae, &c.* Deinde conjungit loca reliqua: quibus Christus à Deo dicitur

dicitur unctus Spiritu, Psalm. 45. vers. 8. Esa. 61. v. 1. Actor. 4. vers. 27. & 10. v. 38. Verum respondent nostri primum, Unctionem personæ, non autem tempus unctionis notari. Nec enim ullo horum locorum, eam Christi unctionem factam esse, in ipsa conceptione, indicatur. Imò potius id evenisse potissimum anno trigesimo ætatis, cum super eum (ut muneri propheticō obeundo inauguraretur) descendit Spiritus, Luc. 3. v. 22. 23. ut etiam Hieronymus exponit, Esa. 61. & à Christo satis declaratur, Luc. 4. v. 8. Deinde licet de conceptione ageretur: potuisse tamen postea augeri sapientia, & gratia, ut afferitur, Luc. 2. vers. 52. non negaretur. Quemadmodum etiam Baptista, in utero matris, repletus fuit Spiritu Sancto, Luc. 1. vers. 15. Neque tamen profecisse negari potest: ita Christus accepit Spiritum variorum donorum: sed dona, pro ætatis, & officii obeundi ratione, suum habuerunt incrementum. Quæ frusta diluere conatur Bellarminus: Nam quod excipit contra primam solutionem; conjungi, in eadem sententia, incarnationem, seu conceptionem, & hanc unctionem; rectè respondetur, Vanam esse consequentiam; quia rerum diversarum, in eadem sententia, conjunctio, momenta temporum non necessariò conjungit, verbi gratia, Esa. 7. v. 14. & 15. dicitur: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabis, &c.* Butyrum & mel comedet: nihilominus tamen hæc tria, non eodem, sed diverso tempore, accidisse constat. Sed instat adversarius; Christum non solum unctum Spiritu Sancto, anno trigesimo, sed etiam ab utero, unde Luc. 2. vers. 11. Christus, id est, unctus dicitur. Non negatur: sed diversus fuit unctionis gradus, ut ostendimus. Quod autem aduersus secundam solutionem objicit, ex Joh. 1. & Col. 2. ad illud, in præcedenti questione, respondimus.

Quibus testimoniosis Bellarminus rationes quasdam addit, quæ minus habent coloris, quam illæ, quas antea, ex Scholasticis, & Cano allatas, confutavimus. Earum autem prima, ab unione hypostatica desumpta est, hujusmodi: *Non est ullo modo credibile, ut verbum personaliter factum sit homo, & non simul effuderit in ipsa incarnatione in illam humanitatem omnia dona, quorum capax erat.* Imò, inquam, id maximè credibile, ac credendum est: quia dispensatio salutis nostræ procurandæ, & officii Christi in terris ratio, ac status humiliationis hoc postulabat Hebr. 2. vers. 7. 9. 17. 18. Quod autem objicit absurdum esse, *animam Dei, & sapientiam, non esse sapientissimam:* Illud non est magis absurdum, quam animam Dei, seu, quæ à Deo assumta, fuisse tristem usque ad mortem, Marc. 14. vers. 34. & corpus Dei immortalis esse mortuum.

Secunda Iesuitæ ratio est: *Sapientia, & gratia homini Christo naturalis fuit: ut docet August. Encbr. cap. 40. Ergo ea accepit Christus in incarnatione.* Respondemus, Augustinum non facere sapientię mentionem, sed tantum gratię, id est, Spiritus Sancti. Deinde non sequitur: Christus à nativitate habuit Spiritum: Ergò omnia dona, & quidem summo gradu: id quod adversario probandum est.

Tertia ratio pars est momenti: *Homo in incarnatione, cœpit esse Filius Dei.* Ergò tunc debuit repleri omnibus donis, quia filius est hæres. Negatur antecedens: Nam Christus homo, fuit Filius Dei ab eterno: homo enim nomen personæ est Christi: quod imperitè, aut potius improbè, cum nomine humanæ naturæ (quæ Filius Dei non est,) confunditur. Deinde negatur consequentia: nec ratio illius quicquam probat: Filius enim hæres est semper jure, non autem semper facto: sic etiam Christus, pro offici Mediatoris conditione, per ignominiam ingredi debuit in gloriam, & hæreditatis coelestis possessionem, Luc. 24. v. 26.

Quarta quæ obtenditur ratio est: *Quod Christus sit factus caput non solum hominum, sed etiam Angelorum,* Quam jam ante, à Cano allatam, satis refutavimus.

Atque hæc ad rationes Bellarmini strictum dicta: reliquum est, ut nostrorum (Lutheri, Zwinglii, Buceri, Calvinii, Bezae, quos nominatum traducit,) sententiam confirmemus; & ab exceptionibus illius vindicemus. Docent enim nostri Christum, pro ætatis & officii ratione, reverâ, ac successivè, crevisse scientia; cum revelata; tum acquisita, reliquorum hominum instar: sed tamen, observatis cer-

tis differentiis: quod scientiam numero, & gradu præstantiorem longè, acceperit. Deinde quod non ab externo principio, ut reliqui prophetæ, sed ab interno, propriæ Deitatis patefactione. Nituntur autem nostri disertis Sacrarum Literarum testimoniosis, & rationibus inde desumptis; quas colligere breviter, & illustrare nonnihil conabimur.

Testimonia autem sunt partim è Veteri, partim è Novo Testamento de prompta. EVeteri quidem à nostris Interpp. non contemnendis in suis Comm. ad Esa. contra Pontificios affertur, cap. 7. v. 15. ubi proposita conceptionis vel nativitatis Christi promissione, vers. 14 subjicitur: *Butyrum, & mel comedet, לְדָעַת ad cognoscere, id est, donec cognoscat, reprobare malum, & eligere bonum.* Ergò non ante erat cognitus. Veruntamen adversarii quidam eodem loco, ad suum dogma probandum, abutuntur: quia vocem *לְדָעַת vulgatus interpres vertit: ut sciat.* Cum autem conjunctio, illa, ut, vel causam notet; vel eventum, (ut usus ostendit,) Lyranus ad Esajam 7. cap. ait. *Non causaliter, sed consecutivè accipiendum:* ac si declararetur, Christum, ab infantia, habuisse plenitudinem scientiæ, ad reprobandum malum, & eligendum bonum. Sed licet conjunctio, ut, finem non raro notet, aut eventum: *ה tamen ad, seu, donec, notare, res ipsa arguit.* Nam finis esus butyri, & mellis, (de quo agitur,) non fuit, ut cognosceret reprobare malum: sed ut nutriretur: & tamen, si finem notaret (ut quidam putant) sententia contra Pontificios perficiat. Finis enim rei, si executionem spectemus, rem sequitur; non autem præcedit. Deinde neque eventus, ut Lyranus putat, rectè notari potest; nam eventum butyri & mellis notando, consequens notaretur, non autem antecedens: eventus enim rei, re posterior. Contra verò sensus commodissimus est hujusmodi: fore ut Christus edat butyrum & mel, donec cognoscat reprobare malum, & eligere bonum, id est, donec ex infantia discesserit, & etate & cognitione adoleverit. Ideoque Achaso regi metuendum non erat, futurum, ut à Syris, & Israëlitis, regnum illius subverteretur. Idem probat alterum Esaïæ testimoniū, non quidem absolute, sed relativè ad Pontificiorum hypothesin: quod extat vers. 16. quem illi de Christo exponunt: nempe, *antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum:* quo à Pontificiis concessō, & posito, sequitur: Scientiam, de qua agitur, posteriorem esse conceptione, & nativitate Christi. Sed excipit Lyranus; *banc phrasin, (antequam sciat,) idem notare, atque ante conceptionem; quod istam scientiam habuit in instanti conceptionis; id est de scientia humana sic dicitur, (antequam sciat.)* Sed, inquam, illud omnino à phrasī Scripturæ, & omnium bonorum authorum, abhorret, atque ineptum est; & simul manifestam contradictionem continet. Si enim ante conceptionem: ergò non in instanti conceptionis, scivit: quomodo autem scire potuit humana Christi natura, antequam concepta. Observandum autem est, tertii testimonii loco, non quidem absolute, sed ex hypothesi sententia Patrum, quam Pontifici vulgo sequuntur, nimirum, Esa. 8. vers. 4. ubi dicitur: *Antequam sciat puer vocare Patrem suum, & matrem suam;* quod de Christo intelligunt. Quod quavis non satis rectè exponatur: interim tamen, ex eo, Patres colligunt, Christum, quæ ignorabat, didicisse. ut Ambrosius de incarnationis Sacramento, cap. 7. Idemque confirmat Epiphanius in Ancorato. Et sanè, (hypothesi hac posita, de Christo agi,) inde solide, contra Pontificios, Patres docent, Christum paulatim scientiam majorem acquisivisse.

Porrò ad Novi Testamenti loca quod attinet: Primum testimonium est de Christi scientia, paulatim auctâ, ex Luc. 2. vers. 40. *Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, implebaturque sapientia: & gratia Dei erat cum eo.* Quod argumentum, quia perspicuum est, & adversarios maximè premit: idcirco Bellarminus contra, tribus modis, respondere conatur.

Primum, vocem *αιρετικον* aliquando idem significare, quod *aiρεσις plenus*, ut vetus interpres vertit. Verum antecedentia verba, *crescebat & corroborabatur Spiritu:* & expressius vers. 52. hanc interpretationem refutant. Quemadmodum etiam Ambrosius loco antè memorato; & addit: *Quod igitur sicut sibi*

ter impietas erat, erat non Dei, sed nostra sapientia. Quo etiam dicto secunda Bellarminii ratio diluitur. Ait enim: *Si logiamus p[ro]p[ri]e, sensum esse, quod sapientia tam creatura, quam increata, que in ipso erat, replebantur magis ac magis organa corpora & movebantur ad opera excellentiora facienda.* Sed ridicula hoc est vanitas: quia organa corpora, non sunt scientiae subjectum, sed anima sola. Quod autem Athanasium sermone quarto, contra Arrianos testem adducit, alienum est. Nam cum Arriani profectum, Christo, quæ verbum Dei, tribuerent, illud refutat, & de persona, secundum humanam naturam dici ostendit, Tom 1. edit. Commel. & pag. 290. ait: *Ideoque non sapientia quatenus sapientia est, ipsa per seipsum profecit: Sed non a sapientia, humanitas in sapientia profecit.* Et paulò post: *Non dicit, ab eo, profecit, sed Jesus: quo nomine homo factus, Dominus vocatus fuit, ut in eis annuntiaretur quod omnes regnū, ut sit humanae naturae profectus: quemadmodum superius admonuimus.* Hactenus Athanasius, quem Bellarminus pro se adducit, cùm contrarium disertè statuat. Quare ad tertiam responsonem delabitur adversarius, Christum profecisse, non scientia infusa, sed acquista tantum, & quidem non theorice, sed practice, ex experimento proprio. Sed illud antecedentia refutant. Ut enim crevit & roboratus est Spiritu, ratione incrementi & virium: ita implebatur sapientia, plenius accidente: & sicut, neque usu communi, neque Scripturæ exemplis hujus phrasis interpretatio probari potest; nempe *implete sapientia:* id est, experiebatur magis ac magis suam sapientiam; sed revera insolens & inepta expositio. Nam quod Bellarminus verba Ambrosii de incarnationis Sacramento cap. 7. adducit hujusmodi; *Christum habuisse naturam humanam initio perfectam, & tamen sensu humano profecisse:* Nihil inquam nobis obest; quia perfectam intelligit, substantia, (disputat enim contra eos qui Christum anima caruisse fingebant,) non autem omnium accidentium aut scientiae ratione. Sic enim proximis verbis se exponit; *Quonodo, inquit, proficiebat sapientia Dei? doceat te ordo verborum; profectus ætatis, profectus sapientiae, sed humanæ est.* Et paulo post, *sensus igitur proficiebat humanus.* Ubi per *sensus*, intellectum intelligere appetet. Idemque sequentia, quibus infantia Christi ignorantiam ex Jesaia attribuit, demonstrant. Quare prius Novi Testamenti è Luca petitum testimonium, invictum perstat.

Alterum est ex eodem Luc. cap. 2. v. 2. 52. *Jesus proficiebat sapientia, &c. ætate, & gratia apud Deum & homines.* Ideoque cùm sapientia divina, (ut quæ infinita atque immutabilis est, non creverit: humanam crevisse, necessarium est. Sed argumentum hoc bifariam eludere conatur Bellarminus. Primum ait: Christum profecisse opinione hominum, quibus indies magis aperiebat suam sapientiam. Et ad eam rem, Athanasium, Oratione quarta, De Filio, nobis objicit. Verum in eo fides adversarii desideratur; quia non simpliciter negat, Christum sapientia profecisse; agit enim Athanasius contra Arrianos: qui Christum non solum, quæ Filius hominis, sed etiam, quæ Filius Dei, profecisse contendebant. Idque agnoscere cogitur Bellarminus, cum addit: *Athanasius præcipue de Christo, quæ Deus erat, negat profecisse.* Quod verò subjicit: *eum oculum admittere profecit, quod externam demonstrationem sapientiae; & simpliciter negare Christum interno profectu ullo modo auctum esse:* id de divina quidem natura verum est: sed de humana hoc negare, falsum. Id quod, inter cetera, hæc verba ostendunt: *Quemadmodum enim passus est carne, & carne esurit, & carne fatigatus est: ita quoque pro ratione, conditioneque suæ carnis, in sapientia profecisse:* Non enim, segregato verbo, abjunctione à corpore, profectus iste, qualis is est, de quo loquimur, obvenit: *Sed quia in carne erat, quæ proficiebat: id est ejus, quod in carne ipsius contingebat,* dicitur. Deinde paulò post distinxit: *Non, inquit, Sapientia, quatenus ipse sapientia est, progressus fecit: Sed humanitas in sapientia profecit.* Quare Athanasius hoc Lucæ testimonium, non ut Pontificii, sed ut nostri, exponit. Sicut etiam Vigilius, libr. 3. & 5. contra Entychen. Secundò, refutatur etiam Bellarminus, interpretatione, adjunctis Lucæ verbis, quibus Christus dicitur profecisse, sapientia, & ætate, & gratia apud Deum &

homines. Sed idem excipit: *apud Deum & homines, debere conjungi, cum profectu in gratia; non autem cum profectu in sapientia & ætate.* Idque inde probare conatur: quod non soleamus dicere aliquem profecisse sapientia vel ætate, apud Deum & homines; quia sapientia & ætas res absolutæ sunt, nec ab alio pendent. Verum hoc refutatur Scripturæ usu, Genes 6. vers. 11. *Et corrupta est terra coram Deo, & cap. 10. vers. 9. Erat fortis venator coram Deo.* & Luc. 24. vers. 19. *Iesus fuit vir Propeta, potens in opere & sermone, coram Deo & populo.* Sic etiam hac phras, coram Deo, & hominibus, veritas rei declarari solet, 2. Corinth. 8. vers. 21. Cui opponitur, *coram hominibus,* Luc. 16. vers. 15. Ceterum, quod addit adversarius, Christum dici, gratia apud Deum, & homines profecisse: quia quotidie magis diligebatur ab hominibus, & recipiebat signa benevolentiae Dei: Illud causæ nostræ non adversatur: Sed in eo tamen errat, quod profectum gratiæ apud homines, de dilectionis erga Christum incremento; profectum verò gratiæ apud Deum, de externorum divinæ benevolentiae signorum augmento, exponit: & hac ratione *gratiæ*, diversa omnino significatio, in eodem loco, interpretatur. Quod quum ineptum esse animadvertis, longè tamen ineptius addit: *Sive quod idem est, crescebat quotidie, in externis signis benevolentiae Dei, & hominum:* Quippe hanc, à superiori explicatione, diversam esse, res ipsa loquitur. Aliud enim est, magis indies diligere, id quod ad animam pertinet: aliud, dilectionem exterius significare; quemadmodum etiam declaratur eo loco, quem tamen in eum finem, ex 1. Sam. 2. vers. 26. adducit: *Et puer crescebat, & placebat, & coram Deo & coram hominibus.* Ideoque tandem adversarius, diffidens huic responsioni suæ, altera via elabi conatur; agnoscit enim Christum profecisse sapientia, apud Deum & homines: sed exponit operibus sapientiae, judicio Dei & hominum. Sed natura hujus phrasis obstat: quia opera sapientiae non sunt sapientia, sed effecta illius. Deinde vox ætatis, quæ annexitur sapientiae, à Luca, cum eodem verbo, profecit, constructa, refutat eum; ait enim, *profecit sapientia & ætate.* Ætate autem incremento vero profecit, non sola patefactione illius: ideoque sapientia similiter crevise indicatur: non autem externa tantum illius significatione: sed interno sapientiae incremento. Et quemadmodum, judicio Dei & hominum, Christus crevit ætate, (ob virum & stature incrementum conspicuum,) sic etiam sapientia crevit re ipsa, & judicio experientiae aliorum: quemadmodum recte Ambrosius, de incarnatione cap. 7. ex ordine verborum, hoc demonstrat: *Quare adversus Bellarmini effugia, stabilitum est, ac perstat secundum nostrorum argumentum.*

Tertium verò è Novo Testamento testimonium extat, Math. 24. vers. 36. Cujus testimonii confirmationem, & ab exceptionibus adversarii vindicationem vide in dictatis ad Math. 24. vers. allég.

Consequens jam igitur est, ut rationes etiam, quibus utuntur nostri, ad eandem, de scientia Christi, in terris crescente, sententiam probandam, adjungamus: Licet non parisi sint momenti, ac claritatis. Quarum prima est, ex Joh. 11. vers. 34. ubi Christus quærens de Lazaro, ait: *Ubi posuisti eum?* Unde videtur ipsum ignorasse locum. Verum quia objici posset: quæstionem Christi non arguere semper ignorantiam illius, ut ex Joh. 6. vers. 6. constat; nec videri probabile, ipsum sepulchri locum ignorasse: qui antea præscivit ac prædictum morbum, ac mortem Lazari. Ideoque argumentum non necessarium. Interim tamen vix illa verisimilis ratio hujus quæstionis, præter ignorantiam, dari potest. Ac propterea ita etiam intellexit, & exposuit Cyril. Alex. de Trinit. libr. 9. cap. 4. *Aliquando,* (inquit de Christo,) *ut Deus; aliquando ut homo loquistur: ut & Deum, & hominem se verum offendere.* Ut Deus dixit ad discipulos: *Lazarus amicus noster dormit; cum nullus ei nunciassem:* *ut homo interrogabat, ubi posuisti eum?* Et paulò post ait: *Utrumque, ut Deus, scire; & utrumque, ut homo ignoravit.* Quod intelligendum est, per se; nam per se ignorans ut homo, prius revelatione suæ Deitatis percepit; posterius, hominum, ad quæstionem illius, indicio.

Altera

Altera deinde nostrorum ratio est, ex Matth. 21. 19. Marc. 11. 12. 13. Christus esuriens venit ad ficum: ut inveniret aliquid in ea, & cum venisset ad eam, nihil invenit nisi folia: Ergo ignoravit abesse fructus. Si enim scivisset ante, non adesse fructus: non in eum finem venisset, ut inveniret eos. Neque, ut quidam exponunt: recte dici potest Christum hic tantummodo captus occasionem, ex absentiâ fructus, & vacua foliorum copia: ut discipulis fructus pietatis sinceræ commendaret: hæc enim explicatio scopo accessus Christi, ut inveniret fructus, repugnat. Verum objiciunt, non esse credibile ipsum ignorasse, quandoquidem subjecitur, non erat tempus ficum. Respondeatur, à nonnullis: Christum ignorasse speciem arboris, atque illam erroris innoxii extitisse causam: Nam alia arbores citius; alia tardius fructus ferunt: ac propterea Euangelistam causam reddere, cur non inveniret fructus in ficu: nimurum, quia non esset tempus ficum. Sed obstat huic expositioni videtur, quod non dicat Euangelista, cum ad arborem pervenisset, ficum comperisse: Sed maxima eminus, seu procul vidisse ficum, & ad eam venisse. Sed alii respondent: non fuisse alienum, si præteriti anni reliquias aliquas retinuerat. Nam & nostris, & longè frigidioribus regionibus, fœcundæ arbores, aliquando suæ fertilitatis præteritæ reliquias aliquas diutius, ultra maturitatem, fertilitatis suæ præteritæ argumenta, retinent. Denique memorabilis est Alberti Magni expositio, Matth. 21. Non enim, inquit Marcus, erat tempus ficum: & hoc videtur: quod circa Pascha fuerit: & tum videtur, quod injuria fiat maledictæ arbori: quod non est signum sterilitatis, quando non habet poma, tempore, quo non debet habere. Sed respondendum est: sicut est Jerusalem in terra calida, & maxime in clivis montium, in quibus est reverberatio solis, fucus in Pascha habent fructum præcoquum, quem desideravit Dominus. Et, quod dicit Marcus: intelligitur de fructu communi. Ficus enim duo genera emittit: præcoquas, & sequentes. Ficus præcoquas semel emittit: & alias continuè. Itaque semper habent fructum. Hæc Albertus. Quam sententiam confirmasse videtur Plinius, libr. 15. cap. 18. qui fucus tradit esse biferas, immo triferas. Denique experientia etiam, apud nos, Alberti sententiam confirmat. Atque hæc de secunda ratione, pro innocentia Christi, in re, ad officium, nec pietatis, nec prophetiae pertinenti, ignorantia.

Tertia ratio est, ex precatione Christi, in agone constituti, & quidem maximè seriâ, Matth. 26. vers. 39. Pater, si possibile est, transeat a me poculum istud: veruntamen, non ut ego volo, sed ut tu. Unde apparet, Christum, licet habituali scientia, poculum illud passionis, & mortis, à se transferri non posse, norat, Matth. 16. vers. 21. & 20. vers. 22. actualis tamen scientia ratione, ad breve momentum, horrendæ passionis terrore, ac præfensione, Marc. 15. v. 33. & Matth. 26. vers. 37. turbatâ ipsius animâ, illud tum ignorasse: quemadmodum & deprecatio, & revocatio depreciationis evincit. Nam si voluntatis Dei irrevocabilis, & officii necessarii memoria fuisset præsens, actaque novisset, per Dei voluntatem, fieri id non posse: profectò sanctè contrarium precari nequivisset; sanctè autem precatum fuisse, constat. Deinde revocatio illa depreciationem corrigens, restitutam voluntatis Dei memoriam, ac notitiam, demonstrat: quia in ea acquiescit, & ad poculum bibendum, patratum se offert. Quod autem gravissimo imminentium dolorum terrore, ad momentum, voluntatis Dei notitia offuscata est, ut eam non consideraret; peccatum illud non fuit: sed pars pœnæ peccatorum nostrorum, quam pertulit. Revocatio autem Christi, per Angeli ministerium, à quo in agone isto fuit confirmatus, processisse videtur, Luc. 22. vers. 43. Ideoque per intervalla, repetita, secundo & tertio loco, precatione, omisit depreciationem, firmatâ jam memoriâ, & in Dei voluntate acquievit, Matth. 26. vers. 42.

44. Quod autem Bellarminus Tom. 1. de Christo libr. 4. cap. 5. excipit: Christum dicere; si vis, Luc. 22. v. 42. non quod ignoraret Patrem nolle: sed ut ostendat affectum naturalem suæ voluntatis, ad fugiendam mortem, conjunctum cum omni subjectione ad Patrum voluntatem: illud, inquam, vanum effugium est. Qui enim aliquid precatur à Deo, quod certò scit, non esse possibile; sed, irrevocabili Dei voluntate, Deum nolle; ille & stultè precatur, cum sciat id non posse obtineri: & injustè, quia sine fide, quæ promissionem exauditionis requirit: immo contra fidem; id quod à Christo alienissimum est. Quare deprecatione illa, affectum naturalem Christi, omnibus à Deo, ad conservationem sui, insitum, cum memoriæ de voluntate Dei, & officio ipsius necessario, perturbatione conjunctum patefecit: alioqui nec sapienter, nec sanctè passionis & mortis poculum potuisset, sciens, volens, ullo modo, deprecari, aut in dubium vocare, ut antè ostendimus. Ac propterea in eo, quod affectu naturali, ignorantia quadam, ex terroribus animi procedente, precatus est, non obtinuit à Deo, Psalm. 22. vers. 3. Non tantum, quia relatè, cum conditione, petit: ut transiret poculum, si possibile esset, si Pater vellet: ut Bellarminus de Christo, libr. 4. cap. 5. statuit; sed quia petit cum conditione, quam, extra hunc terrorem, impossibile esse, antea norat: & quam, citra ignorantiam, ex perturbatione ortam, nunquam proposuisset: nec proponere sapienter, neque ex fide, potuisset.

Quarta denique nostrorum ratio (qua Christum, secundum humanam naturam, in terris, non omnia, à conceptione, scivisse, probant,) desumpta est, ex Hebr. 2. vers. 17. & 4. vers. 15. Christum, per omnia, nobis similem factum, excepto peccato. Sed contra respondet Bellarminus, omnium nomine intelligi ea, quæ ad perfectionem pertinent: vel ad redemptionem faciunt. Respondeatur, id esse verum, quamvis non satis firma ratione illud comprobet. Nam ad redemptionem nostri pertinet, ut Christus ignorantiam nostram, quatenus sanctitati non obstabat, neque muneri ipsius exequendo, in se suscipere; quia pœnas, nobis debitas, luit. Neque inde sequitur, ut adversarius contra objectat: debuisse febri, podagra, cæterisque morbis afflicti: quia neque hi morbi singulis hominibus obveniunt. Et satis fuit habuisse corpus, quod morbis affligi potuerit: et si credibile omnino, nullum horum, quod muneri propheticæ exercendo obstant, pertulisse: quia, (ut inquit Athanasius sermone de incarnatione verbi) neque morbo laborare Dominum decebat, ut qui aliorum morbos sanabat.

Atque hanc, de aliqua, & innoxia Christi ignorantia, ad redemptionem, & consolationem Christianorum, utili, sententiam, orthodoxi Patres confirmant. Sic enim Athanasius, Orat. 4. contra Arianos: Siquidem (inquit) hominis proprium est ignorare, ac præcipue ea, que sunt istius generis: & in eo ipso, proprium quiddam est benevolentia Salvatoris nostri, adversus nos homines; siquidem homo factus non erubuit, per carnem, ex natura istarum rerum, insciam, se ignorantem fateri; ut ostenderet, se ejus rei conscius, ut Deum; sed tamen carnaliter ignorare. Deinde Cyrillus thesauri, libr. 9. cap. 4. Non oportet igitur, per banc vocem, ignorationem Dei Verbo inuovere: sed potius misericordiam ejus adorari: qui non recusavit, propter nos, ad tantam humilitatem descendere; ut omnia nostra, & etiam ignorantiam humanam, suscipere. Item: Vere se dixit, ut hominem ignorare, infirmitates enim nostras omnes accepit: bac de causa ignorasse se dixit. Hæc Cyrillus. Quare meritò, Pontificiorum temeritatem (qui assentunt Christum, ab initio conceptionis suæ, perfectam omnium rerum habuisse scientiam: adeò ut nihil omnino ignorarit,) Sacris literis repugnare concludimus. Atque hactenus, ad quandam versus ultimi cap. 2. Lucæ illustrationem, ac confirmationem, de scientiæ Christi incremento, differuimus.

FINIS eorum, quæ author in LUCAM
commentatus est.

FRANCISCI GOMARI,
S.S. Theologie Doctoris & Professoris,
SELECTIORUM
EUANGELII JOHANNIS Locorum,
ILLUSTRATIO.

P R A E F A T I O.

ANequam ad rem propositam accedamus, non alienum fore duximus, si brevi descriptione totius operis ramissa, ac succincte explicata, viam quodammodo premuniremus. Ac descriptio bac est: Euangelium Johannis est Nov. Testamenti historia, de exhibito Messia, per Iohannem Apostolum, divino afflato ac directione, Gracè conscripta, ad doctrinam salutaris, sufficienter per tres reliquos Euangelistas exarata, propagationem ad finem mundi, & pleniorum ac sublimiorum explicationem: præsertim verò ad divinitatem Christi contra Antichristos afferendam, ad Dei in Christo gloriam, & Christianorum fidem ac salutem. Hec autem historia constat titulo, & tractatione; seu inscriptione & scripto. Nam cùm tituli librorum sacrorum, alii sint genuini, nempe qui à sacris scriptoribus sunt preficti, quemadmodum *Esa.* I. v. I. et *Apocal.* I. v. I. Alii verò ab Ecclesia apie adjecti, sive ab operi initio, ut duo libri *Mosis Breschit,* *Velle Schemoth,* à *Judeus:* sive à rei materia, ut *Genesis,* *Exodus,* à *Gracis & Latinis* appellantur: hunc genuinum esse, ex collatione *Marc.* cap. I. v. I. apparet. Aptum autem & verum esse, res ipsa ducet. Titulus enim est: Euangeliū secundum Johannem: quo materia seu subjectum hujus operis indicatur, & causa efficiens instrumentalis. Materia est Euangeliū: Quæ vox, cùm propriè generatim letum nuntium significet, in Theologia usurpatur bifariam. Primum enim per Syncedochen generis pro specie, doctrinam de salute per fidem in Christum absolute notat. Quomodo verbum conjugatum ιναγηλικω, Euangeliū prædico accipitur, *Hebr.* 4. v. 2. Nam & nobis evangelizatum est, quemadmodum & illis, nempe Israëlitis antiquis. Verum hac doctrina de salute per Christum venturum, non Euangeliū, sed ιναγηλια promissio τοῦ Ιησοῦ dici solet, ut *Galat.* 3. v. 17. sed doctrina salutis per Christum exhibitum vocatur distinctè, Euangeliū, ut *Roman.* I. v. I. 2. Euangeliū Dei quod ante promisebat in Scripturis sanctis. Euangeliū autem, id est, bonum nuntium duplii de causa merito appellatur. Prima est, quia salutem & vitam eternam afflictio conscientia, per fidem in Christum annuntiat: id quod commune habet cum promissionibus Prophetarum de Christo. Neque obstat, quod *Hebr.* I I. v. 39. fideles Veteris Testamenti dicuntur non reportasse promissionem: quia impropriè hoc loco rem promissam, nempe Christum exhibitum & pro nobis mortuum ac glorificatum, notat, ut sequens versus, & *cap.* I 2. v. 2. & res ipsa, alibi explicata, satis indiscant. Altera verò nominis causa, est propria, quia peculiariter promissionum Patriarchis & Prophetis factarum ac scriptarum, de operato Messiae adventu, complementum annuntiat, *Matth.* 3. v. 2. *Luc.* I. v. 54. 55. & 2. v. 10. & 10. v. 24. *Johan.* 8. v. 56. *Rom.* 10. v. 15. *Hebr.* I I. v. 39. & 40. Denique I. *Petr.* I. v. 10. I I. I 2. Secundum ex hac metonymica significatione deducta est altera, cum quatuor libri, quibus hac doctrina Euangeliis divinitus perscripta est, Euangelia appellantur: ut *Marc.* I. v. I. & quidem τοῦ Ιησοῦ, si quis cum reliquis Novi Testamenti libris comparet. Nam ex historia persona, vita, mortis, resurrectionis & ascensionis, promissum Messiam venisse: & Jesum Maria virginis Filium hunc esse Messiam demonstrant. Reliqua verò scripta, licet Christi adventum non dissimilarent, dictorum tamen & verborum ac passionum Christi historiam (quod ab Euangeliis ea satis esset descripta) prætereunt, & dogmatum explicandis possimum insistunt. Ac propterea, quamvis revera Euangeliū contineant: hoc tamen nomen peculiariter quatuor prioribus Novi Testamenti libris attributum. Quemadmodum enim quinque libri Mosis, sunt Veteris Testamenti, quasi fundamentum, ac primus, à Deo datum fidei canon perfectus, cuius explicationi cætera Prophetarum scripta inserviunt: sic etiam quatuor Euangelia, reliquis Novi Testamenti scriptis, instar Canonis fidei & morum perfecti, simili ratione, substernuntur, & operi pleni perfectione antecellunt: Nam legis sententiam, fidei articulos, Sacramentorum (cum Baptismi, tum Cœna Dominicæ) & discipline Ecclesie institutionem, atque orationem Dominicam, (quibus Novi Testamenti Theologia absolvitur) sola plenè tradunt. Qua de re recte *Cyrill.* prefatione in Iohannem ait: Exquisita profecto, divinitusque defluxa omnium Euangelistarum doctrina. Nam cum quasi ab alta specula cuncta circumspiciat, auditorum undique commodum ita diligent studio colligit, ut qui veritatem divinorum sitiunt dogmatum, (si recto animo sacrarum literarum sensum inquirunt) facile quicquid eis conferat, inveniant. Hac ille de Euangeliorum perfectione. Hujus autem Euangeliū Iohannī causa instrumentalis efficiens, est Iohannes Apostolus, Alphæi filius, & Jacobi majoris frater, *Matth.* I 0. vers. 2. qui duo à Christo ab Effectu ministerii, quasi tonantis, metaphorice nominati sunt Boanerges, hoc est, (ut ait *Marcus* I 3. vers. 17.) filii tonierui. Iohannes autem Christo præ ceteris discipulis fuit dilectus, unde & in sinu illius recubuit, *Johan.* I 3. vers. 23. & periphrastice vocatur, discipulus, quem Christus diligebat, nempe præ ceteris, eodem in loco & *cap.* 20. vers. 2. & *cap.* 19. v. 26. Vbi etiam Christus jam cruci affixus, Iohannem quasi filium futurum Matrem suæ: & vers. 27. Matrem vicissim quasi Matrem futuram Iohanni, commendat. Eum autem esse hujus Euangeliū scriptorem, ipsemet demonstrat, eadem periphrasis consueta, *Johan.* 21. vers. 20. Videt discipulum, quem Jesus diligebat, &c. et vers. 24. subjicit: Hic est discipulus ille, qui de his testa-

testatur, & hæc scripsit. Vnde etiam causa efficiens principalis cognoscitur, nempe Deus, qui ut totius Sacra Scriptura, Spiritus sui inspiratione, atque directione, est author, 2. Tim. 3. v. 16. Sic et hujus Euangelii: utpote quod Apostoli est Christi, in omnem veritatem deducti, Johan. 16. v. 13. quique propere Johan. 21. v. 24 de se, dilecto Christi discipulo, in tercia persona loquens, ait: & scimus verum esse testimonium ejus. Ideoque & impie & inepte olim circa annum mortu Christi 167. odio doctrinae Johannis, de Jesu Christo nly vero Deo, hereticus Artemo cum sectatoribus, Euangelium Johannis, quasi à Cerinthe scriptum rejecit. Vnue sectatores illius aliope ab Epiphanius hæref. 51. & Alogiani ab August. lib. de hæref. cap. 30. nominantur. Qua de re pluribus Danœus in annot. ejusdem libri differit. Cujus Artemonis impie ineptæ inde apparent, quod Johannis Euangelio Cerinthis errores (de quibus August. de hærefib. cap. 8.) maximè confutentur. Deinde Euangelii Johannis Apostoli, Ecclesia tradidit, autœgōor, tum adhuc existit, brevitas temporis & Ecclesiæ fides, satis arguit: ut etiam smyegos, seu exemplaria inde dscripta, & toto penè orbe propagatae evincebant; & hostium etiam Ecclesiæ consensus accedit: qui licet hoc Euangelium (ut & alia) magno studio oppugnarint, Johannis tamen esse agnoverunt, ut ex Juliano Imperatore Apostata (qui tres libros adversus sancta Euangelia scriptis, ut Cyrill. monet,) satis constat: quemadmodum verba illius contra abhor, cap. 1. Johannis prolatæ, & deinde à Cyrillo confutata refiantur, ut ex Cyrill. apparet contra Julian. pag. 181. edit. Basiliens. lib. 8. Atque hæc de Euangelii Johannis efficiente causa, seu scriptore, Johanne Apostolo: & authore Deo. Occasio autem scriptiorum, ut priscit Theologi observarunt, fuisse duplex. Una, quod ab antecedentibus Euangelistis tribus, quadam scripta essent obscurius, & quadam omissa, que utiliter illustrari & explicari poterant: altera vero, fuit periculum contagionis errorum, cum presentium Ebtonis & Cerinthi, qui Jesu Christi divinitatem negantes, eum Josephi & Maria filium esse (abusi genealogia Christi, à Mattheo & Luca exaratus) contendebant; adeò ut salus Ecclesiæ hoc remedium à Deo & Johanne postularet; Neque solum ut periculo presentium errorum, sed etiam futurorum occurreretur, Dei providentia singulari, quartam hoc Euangelium, tribus prioribus accessit: ut veritas Euangelii de Christo, hac quasi quadriga subiecta triumpharet. Finis denique scriptiorum hujus Euangelii proximus quidem, est Euangelica veritatis, de persona Christi deuspotæ, & attributis illius, cum officio, tum beneficiis (præsertim de divina illius natura,) illustratione ac propagatione, ad finem usque mundi, Johan. 20. v. 31. & Matth. 28. v. 20. Vnde Cyrill. prefatione in Johannem, ait: Hac re commotus Johannes, par esse putavit, tam presentibus, quam futuris, hujus Euangelii conscriptione consulere. Remotus vero finis est duplex: nempe medius quidem Ecclesiæ utilitas, cum in vera fide accuratio institutio, & adversus Christi hostes confirmatio; tum salus eternas Johan. 20. v. 12. Deinde ultimus, Dei in Christo gloria, inde redundans.

Atque hæc quidem de causis hujus Euangelii. Circumstantia vero descriptione à nobis simul indicatae sunt duas: lingua, qua conscriptum est hoc Euangelium, & tempus quando. Ac lingua statuitur Graeca, qua & reliqua scripta erant Euangelia: & quidem ratione, novo fæderi omnibus gentibus proponendo, convenientissima. Primum ob communem illius intelligentiam. Nam de suis etiam temporibus Hieron. prefatione lib. 2. in Epistolam ad Galatas ait: Sermone Græco omnis Oriens loquitur. Quinimò, inquam, & pars Occidentis. Nam in Italia & Gallia, Græcam linguam non ignoram fuisse, ibidem ostendit, & ex historiis constat. Secundò ob versionem in alias linguas commoditatem: quod Græca lingua præceteris omnibus maximè esset communis. Vnde & loc Euangelium in Hebreum sermonem conversum est, ut Epiphan. hæref. 51. tradit. Cui consentanea, de Græco Iohannus Euangelio translatu, referens Chrysost. in Ioban. Homil. 1. ait: Syri, Ægyptii, Indi, Persæ, Æthiopes, & innumeræ aliæ gentes in suam linguam transtulerunt. Atque hæc prima est Euangelii hujus circumstantia: altera vero est tempus, quo conscriptum. Quod generatim Patres statuunt, nempe post edita tria reliqua Evangelia, (nam plurima ab illius posita, tanquam satis jam explicata omitti) & quidem, nisi sentiunt etate senili, ut Epiphanius inter ceteros hæref. 51. tradit. Iohannes enim Apostolus diutissime vixit, adeò ut anno demum centesimo, à Christi nativitate obierit, ut Chronologi diligentiores ostendunt. Atque hæc ad tituli & descriptionis declarationem pertinent: sequitur porro scriptum ipsum, quod (si materiam ac scopum communem pectes,) dividitur in descriptionem primum personæ: deinde eorum, que ad personam pertinent. Ut autem persona est Immanuel deuspotæ, constans divina & humana natura: sic utramque, cap. 1. luculenter demonstrat. Ac divinam inde à cap. 1. vers. 1. ad 14.

DE PRIMA PARTE

CAPITIS PRIMI.

ONSTAT autem duabus partibus, propositione & confirmatione illius. Propositionis scopus, est fidem Deitatis Christi, contra Ebionis & Cerinthii, (ut ante ostendimus,) & aliorum hæreticorum errores, stabilire. Summa vero est: Jesus est Filius Dei æternus, unum cum Patre essentia, persona vero distinctus. Propositionis autem haec continetur v. 1. & 2. Plenius quidem v. 1. hoc modo: *In principio erat, ἡλιός οὐκ εἶχεν πατέρα*, erat apud Deum, eratque ἡλιός Deus. Propositionis autem est trimembris: Tres enim sunt enuntiationes: quæ unum quidem ac commune habent subjectum: tria vero attributa. Subjectum est ἡλιός; quo nomine Johannes, Dei instinctu, Filium Dei appellat, non hic tantum, sed in aliis etiam scriptis suis, ut 1. epist. cap. 1. v. 1. Quod erat a principio, quod audivimus, quod vidimus, &c. τοιούτοις οὖσι, de λόγῳ ψηφίσματος, & Apocal. 19. v. 13. Vocatur nomen ejus ἡλιός τοῦ Ιησοῦ: Nec Johannes solus, sed etiam Lucas & Paulus ita nominant. Lucas quidem (etsi vulgo minus obseruetur) Euangelii cap. 1. v. 2. Quemadmodum tradiderunt nobis qui à principio spæctatores & ministri facti sunt, Αόγε, id est, Jesus Christus: ut loca illustria idem ostendunt, 1. Joh. 1. v. 1. & 2. Petr. 1. vers. 16. Atque ita ex Patribus recte interpretatus est Epiphanius, contra Marcellianos, hærel. 72. & Athanasius Oratione 3. aduersus Arrianos pag. 187. edit. Commel. & Ambrosius in Lucam: & ex recentioribus Valla, in annotat. ad hunc locum, & Budæus, Tom. 1. in Pandectas. Paulus vero duobus in locis. Primus est in oratione quam habuit, quæ narratur Acto. 20. vers. 32. *Commendo vos fratres Deo* (scil. Patri) & τῷ ἡλιῷ gratia illius, qui potest vos superbruere & dare vobis hereditatem inter sanctificatos omnes. Nam quod objici potest, ea periphrasi ἡλιῷ gratia Dei, Euangelium significari: quia illud est sermo Dei quo gratia illius annuntiatur, unde Euangelium gratia Dei, ibidem vocatur, Acto. 20. v. 24. imò eadem omnino periphrasi dicitur Acto. 14. v. 3. *Freti Domino, qui testimonium dabat, ἡλιῷ gratia sue*, id est, Euangelio: Ac propterea hic similiter de Euangelio, non autem de Filio Dei accipiendam hanc periphrasin: Negatur consequentia: quia non sufficit ad hanc rem, ut quod eadem periphrasi Euangelium alibi intelligitur, propterea hoc etiam in loco ita intelligatur: quia eadem phrasis, non eodem, sed diverso sensu, diversis in locis accipi potest, pro analogia fidei aut contextus. Quemadmodum circumstantia hujus sententiaz diversum sensum requirit: quia fideles huic ἡλιῷ gratia Dei commendantur: atqui Euangelio fideles non possunt commendari: quia commendatio est, quia aliquid fidei & curæ alicujus committitur, qualis Euangelio tribui non potest.

Deinde contra Euangelium commendatur fidelibus, tanquam depositum fideliter servandum & observandum, Luc. 12. vers. 48. 1. Timoth. 6. v. 20. ut etiam Paulus, 1. Tim. 1. vers. 18. propositam Euangelii summam, ait: *Hoc mandatum commendabo tibi*, & 2. Timoth. 2. v. 2. *Ista commendabo omnibus fidelibus*, & 2. Timoth. 1. v. 13. 14. *Exemplar tenetis sanctorum sermonum, quos a me audistis in fide & charitate que est in Christo Iesu, bonum depositum serva*. Ideoque nullibi, ab Apostolis aut Euangelistis, fideles Euangelio commendantur; sed contra, ut ostendimus, Euangelium fidelibus. Deo vero, cuius fidelitate & cura custodimur, meritò commendamus nos: ut Christus, Luc. 23. v. 46. *In manus tuas commendabo Spiritum meum*: & 1. Petr. 4. vers. 19. vel alios, ut Acto. 14. vers. 26. & cap. 15. vers. 40. Quod autem Filius Dei, hoc loco Pauli, non simpliciter ἡλιός; sed ἡλιός gratia Dei appellatur, descriptio est ab effecto proprio, quo ab omni alio ἡλιῷ distinguitur, quod author sit gratia Patris, per quem nos Pater sibi reconciliavit, & in quo nos gratos habet, Rom. 5. v. 1. Ephes. 1. vers. 6. & 7. Quod epithetum rectè adjicitur, ut causa notetur obliquè, cur fideles Filio Dei τῷ ἡλιῷ, commendentur.

Quemadmodum, 1. Johan. 1. v. 1. distinctè etiam ab effectu suo, ad consolationem fidelium, Filius Dei, sermo visus, supple author appellatur. Quare hic meritò, Acto. 20. in Pauli verbis, per ἡλιός gratia Dei periphrasin, Filium Dei significari concludimus.

Alter Pauli locus, ubi per ἡλιός, Dei Filium intelligit, est Hebr. 4. v. 12. *Vrurus enim est ἡλιός Dei & efficax, penetrans quovis gladio ancipi & pertingit usque ad divisionem animæ simul ac Spiritus, compaginante ac medullarum, & dijudicat cogitationes cordis*. Nec est ulla creatura, quæ non manifesta sit oculus ejus, οὐδὲ ἡμῖν ὁ ἡλιός, ad quem (vel &c. pro se) de quo, ut &c. τοιούτοις οὖσι, de angelis, Heb. 1. v. 7. non nobis sermo. Etsi enim hunc locum vulgo, de externo mei verbo ac Sacris Literis interpretentur: non omnes tamen circumstantiaz ei conveniunt; Christo vero optimè ut Apocal. 2. v. 12. 16. Nam primò dijudicare cogitationes, instrumentaliter quidem externo Dei verbo attribui potest: sed quod nulla creatura sit, quæ non sit conspicua coram eo, sed oculis ejus omnia sint patentia, verbo Dei externo tribui non potest. Haec autem ad ἡλιός esse referenda, orationis series, & constructio demonstrat: & res ipsa ἡλιός æterno optimè convenit, ut qui verus Deus corda & renes scrutatur, ac judex est totius mundi & fidelium Servator. In cujus descriptione procedit proximè, cum ait: *babenites igitur Pontificem Iesum Filium &c.* Quibus accedit Patrum qui ita interpretantur consensus. Sie enim inter alios Athanas. contra Arrianos Oratione 3. pag. 189. edit. Com. & Cyril. Alexan. dialogorum de Trinitate lib. 1. declarant. Denique in Veteri Testamento locus est perspicuus, quo etiam filius appellatur ἡλιός i.e. ἡλιός, & Trinitas non minus disertè ponitur, quam 1. Ioh. 5. vers. 7. Is autem est Hagg. 2. v. 4. 5. *Sum enim vobiscum, dictum Feboræ exercitum, cum Verbo quo pepigeram vobiscum, ex eundem vobis ex Aegypto, & Spiritu meo stante in vobis, ne timeatis*. Cujus loci, illustris sanè, observationem Clarissimum Tremelli & D. Junii interpretationi acceptam serimus, qui primi, nisi fallor, eum illustrarunt. Similis sententia est Psal. 33. v. 6. *Verbo Feboræ cœli facti sunt, & Spiritu oris ejus omnis exercitus eorum*. Quam unanimi consensu Orthodoxi Patres, de Patre, Filio & Spiritu Sancto interpretati sunt. Calvinus vero, Trinitatis alias egregius assertor, hoc etiam in loco censuit Jehovah Patrem, & Verbum, Filium Dei designare: sed Spiritum oris opinatur non tertiam personam, sed secundam; idemque significare, Verbum Jehovah, & Spiritum oris ejus. Cui rei probande adducitur dictum Esai. 11. v. 4. *percutiet terram virga oris sui, & Spiritu labiorum percutiet impium*. Sed bifariam responderi potest 1. negando antecedens: Nec enim idem hic sunt, Verbum & Spiritus: quia Spiritus latius patet, nec apud Esaiam necessariò sunt Synonyma, *virga oris & Spiritus labiorum*: Sed potius diversa, nempe Christi verbum & Spiritus: quibus duobus revera impios conterit, hoc est, devincit: quo etiam modo locus ille accipitur, 2. Thes. 2. v. 8 *quem Deus conficer Spiritu oris sui*. Spiritum autem Sanctum, rectè appellari *Spiritum labiorum & oris Christi*, tūm ex reipsa, tum ex Sacris Literis apparet. Nam Spiritus Sanctus, non minus à Filio, quam à Patre procedit: & ut Pater per Spiritum; sic Filius per eundem operatur, unde *Spiritus Filius* dicitur, Rom. 8. vers. 9. & *Spiritus oris*, similitudine quadam appellatur: quod, ut ex ore Spiritus seu flatus: sic à Filio Dei primum ab æterno Spiritus, deinde in tempore operatio illius procedat; ut indicatur Ioh. 20. v. 22. *afflavit* (nempe Christus) eos, & dixit, *accipite Spiritum Sanctum*. Deinde etsi locus Esaiæ (ut vulgo accipitur) haec duo, *virgam oris & Spiritum labiorum*, eodem sensu usurparent: inde tamen non necessariò sequitur, in hoc Psalmo *Verbum Jehovah & Spiritum oris* Synonyma esse debere: cum haec verba diversa sint, & diversa significatione sensus sit congruentior.

Atque haec per occasionem, ad hujus Psalmi de Trinitate memorabilem sententiam illustrandam pertinent. Unde illud constat, Jehovah & verbum Jehovah distingui, & hac periphrasi Filium Dei ita appellari. Quemadmodum etiam & illud rectè est observatum, Chaldaicum paraphrazen plurimis in locis, quæ de Messia loquuntur, pro Jehovah nomine ἡλιός,

ne τοῦ Ιησοῦ, id est, ἀλλά, substituisse; quicquidmodum doctiss. Petrus Galatinus de arcana Catholicæ veritatis, contra Iudeos lib. 3. cap. 4. & 5. demonstrat. Ex hisce igitur omnibus apparet, Filium Dei, non insolenter à Iohanne λόγῳ appellari. De cuius vocis, hoc loco & similibus, cùm interpretatione, tūm genuino sensu disquiritur. Nam ad interpretationem vocis quod attinet, vulgo plerique *verbū*: alii verò cum quibusdam Patribus Latinis *sermonem*, plenius atque expressius Latinè transferunt. *Verbū* enim propriè Græcè est πῆμα & pars tantum λόγος. Veruntamen, per Synechochen partis pro toto acceptum, idem quod λόγος notat, ut Matth. 26. v. 75. & recordatus est Petrus verbi Iesu, quod ipsi dixerat: priusquam gallus vocem ediderit, ser me abnegabis: & Rom. 10. v. 8. propè est πῆμα *verbū in ore tuo*. item: *hoc est verbū fidei quod prædicamus.* & Heb. 6. v. 5. postquam gustaverint bonum θεοῦ πῆμa Dei *verbū*. denique 1. Pet. 1. vers. 25. πῆμa *verbū Dei manet in aeternū*: *hoc autem est verbū Euangelii.* Quare hoc modo idem valent *verbū* & *sermo*. Verum ad sensum genuinum quod attinet, major sanè est difficultas. Nam licet in eo sit interpretum consensus, Filium Dei appellari *verbū* vel *sermonem*, non propriè; sed impropiè per tropum: in tropi tamen explicatione, seu nominis impositi ratione, diversa sunt judicia. Diversitatis autem hujus occasio, est vocis τὸς λόγου ambiguitas, & probabilis, pro varia significatione convenientia. Λόγος enim propriè *sermo* est, seu oratio, & λόγος σοροεώντις *sermo* prolatus & externus dici solet: unde per Metaphoram ad animam transfertur, & primū *cogitationem* notat, quæ est quasi tacita mentis oratio: atque inde, per Metonym. effecti pro sua causa, *rationem*, seu cogitandi ac ratione utendi facultatem animæ insitam significat: ut usus communis Græcorum ac Philosophorum in primis declarat. Quo sensu homo definitur animal λόγον ratione prædictum. Hasce significationes etiam Aristotelis nota distinctio, inter τὸν ἔξω λόγον, καὶ τὸν ἐντὸν, extēnum oris, & internum animæ sermonem declarat. Quemadmodum rursus, à Græcis Patribus, λόγος, internus distinguatur; ut unus sit ἐμφύτος καὶ ἐπάρθετος, insitus & essentialis, nempe ratio seu cogitandi facultas: aliis verò ἐντὸν λόγοinditus seu acquisitus mentis conceptus, ac rationis operatio seu cogitatio. unde Hesychius Lexicographus: ἐντὸν λόγος inquit λόγος, τὸς λόγος ἐν τῷ λεμβανόντος: *inditus sermo, est omnis sermo mente conceptus.* Atque hinc varie hujus vocis λόγος Ioh. 1. vers. 1. interpretationes sunt exortæ, è quibus primariam excerptam. Nam primū communis ea maximè est sententia, Filium Dei λόγον à Iohanne appellari, per Metaphoram ab interno sermone derivatam, & quidem à ratione: unde ipsum λόγον ἐμφύτον *sermonem insitum* vocant. Qua de re memorabilis ac celebris est Gregorii Nazianzeni sententia, oratione secunda de Filio, quæ quarta est de Theologia, & Oratio 36. edit. Græco-Latinè: Sic autem ait: Secunda ante finem pagina: δοκεῖ δέ μοι λέγει, &c. Λόγος, ὃν εἰς τὸν τολμέα ἦντος ἡχή, οὐδὲ περὶ τοῦ λόγου, εἰ μόνον ήταν τὸν αἰτηθέα τὸν γενέσεως, αἱλαίη τὸν οὐρανὸν τὸν ἐξαγάγοντα: h.e. Videlut mihi, &c. λόγος dici, quia ita se habet ad Patrem λόγος, ut ratio ad mentem, non solum propter generationem passionis expertem: sed etiam conjunctionem & enunciandi vim. Quæ sententia analoga quidem fidei est seu doctrinæ Sacris Literis explicata: Sed an Phrasl Scriptura sit consentanea, disquiritur. Quidam enim insignes Theologi aliter opinantur, ut doctissimus Beza, in annotationibus ad hunc locum ait: *Mibi non sit verisimile, tam subtiliter illum voluisse hoc loco differere;* & rationem addit: *Habenda, inquit, potius fuit opinor, ratio idiomatis Hebrei quam Graci.* Quamvis enim Iohannes Græcè scripsit, tamen in tradenda Theologia, ac præsertim in illis tradendis arcana, neque à verbis, neque à locutionibus recessit, quæ in verbo Dei & in Synagogis ita erant usitatæ, ut ab ipso etiam vulgo, si non res ipsa, at certè vocabula intelligerentur. Iam verò apud Syrum interpretem, pro λόγῳ legitur Μήλινον quæ voce significatur λόγος σοροεώντις: quam linguam multi existimant ætate Christi fuisse in Judea popularē, & in editione Chaldaica innumeris penè locis, pro eo quod in contextu scribitur Iehovā, scriptum invenimus ψαλμοῦ Χαλδαῖος interpres sepè pro eadem habet Pistorium

PRIMA PARTIS

Adonai. Hæceruditè Beza; quibus hanc addo rationem: si causa, cur Filius Dei appellatus fit λόγος, est quod sit rationi menti insitæ similis: tum eadem erit causa, cur à Davide Psal. 33. vocetur *דְבָרֶ בְּרִ וְרַבְּרַהֲ* *verbū aut sermo*. Atqui non eadem est causa cur ita vocetur à Davide Psal. 33. Ergo neque ea est, cur à Iohanne. Propositione nititur hypothesi confessâ ac probata ab Orthodoxis, cùm priscis, tum posteris: nempe quod eodem utrimque sensu Filius Dei vocetur *verbū* siue *sermo*. Assumptio verò probatur ex vocis Hebræ & conjugatæ sive thematis illius usu. Nam *דְבָרֶ בְּרִ וְרַבְּרַהֲ* *verbū*, & *דְבָרֶ בְּרִ וְרַבְּרַהֲ* *verba facere seu dicere*, propriè ad extēnum *verbū* pertinere, ut Psal. 18. vers. 1. deinde per Metaphoram, ad internum seu ad cogitationem, quæ est quasi sermo intellectus, transferri, ut Psal. 12. v. 3. & 14. vers. 1. notissimum est: tertio vero modo, ut sermonis intellectus causam, seu rationem insitam menti (à qua cogitatio procedit) significet, nullum prorsus documentum appetit, ideoque hæc significatio, usu omni destituta, non est admittenda, Psalm. 33. Atque hæc de prima hujus vocis λόγος expositione atque examine.

Altera est, ut internus quidem sermo intelligatur, sed ita tamen, ut Metaphora sit, non à sermone insito seu naturali mentis ratione: sed ab effecto illius, cogitatione nimirum, seu oratione mentis, qui λόγος ἐν τῇ φύσει dictus, ut antea ostendimus. Quo modo insignis Theol. Wolfgangus Musc. ad hunc locum ait: Λόγος ita sermonem sonat, ut nibilominus & rationem & sapientiam significet, qua quæ sonitu proferuntur, intus in corde disponuntur. ut igitur *verbū*, consilium & sapientia; mentis conceptu & partu, velut *imago quædam in lucem profertur*, & recte cordis proles dici potest: ita & Christus sapientia, consilium & *verbū* Patris, filius ac proles Dei est, imaginem Patris ostendens, & in lucem ad mortalium cognitionem profrens. Quo etiam Calv. spestat, cum ait Com. in Ioh. cap. 1. v. 1. Quod sermonem vocat Dei Filium, bæc simplex mihi videtur esse ratio, quia primum aeterna sit Dei sapientia & voluntas, deinde expressa consilio ejus effigies. Nam ut sermo characteris mentis dicitur in hominibus: ita non inepte transfertur hoc quoque ad Deum, ut per sermonem suum dicatur nobis seipsum exprimere. Verum hæc expositio, eti doctrinam complectatur veram, hoc tamen habet incommodi, quod unius ejusdemq; vocis λόγος significationem, non ab una metaphora (uti fieri oportebat) sed à duabus simul derivet, nempe à significatione duplici τὸς λόγος: una, qua mentis orationem impropriè: altera, qua orationem seu sermonem oris propriè designat. Deinde (ut de prima expositione dictum) primum hujus secundæ expositionis membrum, subtilius videtur, quam ut simplicitati doctrinæ Euangelicæ conveniat: ut omittam, quod non solum in eo statuitur Metaphora, sed etiam Synecdoche: cum mentis sermo speciatim, pro recta & sapienti cogitatione accipitur. Ideoque multò minus, viri alioqui insignis, Aretii expositio congruit: qui hujus vocis λόγος causas hasce, aliis etiam accumulat. Quod ad cautionem solum monemus: nam hac ratione adversarii ridendi præbetur occasio, cùm in causa nominis λόγος assignanda ea aggregantur, quæ in recto vocis usu minime concurrunt.

Atque hæc de primo expositionis genere, quo causa redditur, quamobrem Filius Dei vocetur λόγος, videlicet quod sit similis sermoni hominis interno: sive rationi insitæ, ut quibusdam videtur, sive conceptæ, seu cogitationi, ut aliis placet. Alterum verò expositionis genus, est ut per tropum, à sermone externo desuntum, Filius Dei, λόγος appelletur: Sed modus tropi diversè ab eruditis exponitur. Primus est, ut sit Metonym. adjuncti pro suo subjecto, circa quod versatur, nempe à verbo Dei externo petita: ut Beza in annot. explicat, his verbis: Ut mibi verisimile videatur Iohannem hoc nomen velut à medio sumisse, quo soliti fuerint veteres illi Messiam vocare, quasi cum dicas de quo locutus es. siue quem pollicitus est Dominus: ne quis fortasse me existimet statuere Filium, non esse iugulator λόγον, & Patri oportet. Itaque τὸς λόγος, benedictum illud Semen, Deum & hominem, hoc sensu declarat, de quo Adæ, Abraham, Isaac, Iacob, David, & electis omnibus locutus est Dominus, quasi sermonem seu promissum Dei voces. Quam sententiam sequitur Lamb.

Dau.

Dan. in opusculis suis lib. de visibil. Ecclesia, pag. 1614. Verum licet expositio hæc sit pia, non est tamen satis apta: quia eodem sensu ab à Davide Psal. 33. quo à Johanne usurpatur, ut antea etiam ostendimus, cui tamen Psalmus, hæc expositio eo modo non convenit. Quare alter modus est, ut Filius Dei dicatur ab sermo, per Metaphoram, non ab interno, sed ab externo sermone desumptam. Nam ut sermo hominis, est quasi character & index cogitationis mentis (unde ἡμεῖς τονιζόμενοι cogitationis duci solet) sic Filius Dei is est, per quem Pater se patescit. Quam expositionem proposuit August. Tom. 3. duobus illustribus locis. Quorum prior extat lib. 7. de Trinitate cap. 3. cum de hoc verbo ait; *Illud enim aeternum est, & illuminando dicit nobis de se & de Patre, quod dicendum est hominibus.* Ideoque ait, *nemo novit Patrem nisi Filius, & cui Filius volueris revelare: quia per Filium revelatur Pater,* id est, per verbum suum. Posterior verò est lib. de fide & Symbolo cap. 3. *Verbum autem Patris ideo dictum est: quia per ipsum innescat Pater.* Sicut ergo verbis nostris id agimus cum verum loquimur, ut animus noster innescat audiens. & quicquid secretum in corde gerimus, per signa hujusmodi ad alterius cognitionem perforatur: sic illa sapientia, quam Deus Pater genuit, quoniam per ipsam innescat animus secretissimus Patris. *verbum eius convenientissime nominatur.* Ex recentioribus deinde Theologis, idem omnino declarant, duo insignia Ecclesiæ reformatæ Luminæ. Primum Petrus Martyr, Comm. in lib. Judic. cap. 6 & locis Comm. Clas. 1. cap. 4. sect. 6. ita explicat, *Filius quippe Dei seu ab ab Euangelista nominatur, quod ab eo temere fieri credendum non est: sed quia per ipsum Deus intelligatur loqui, cum Scripturæ testantur illum fuisse locutum. Ego toties Filio Dei Christo Dominino nostro, id attribuendum censeo: nempe ut Denuo per eum Patribus & Prophetis locutus fuerit.* Idque Martyr probat ex Ioh. 1. v. 18. & 12. v. 41. qui locus etiam est memorabilis: *ista locutus est Esaias cum vidit gloriam ejus & dixit de eo. Ubi voces istas ejus & eo ad Christum relatas, observandas monet.* Deinde accedit Zacharias Ursinus, qui Tom. 1. in loco de Trinit. postquam Filium Dei vocavit personam, per quam Deus exercit suam efficaciam, & voluntatem suam patescit ac perficit, proxime subjicit. *Hæc enim quæcumque & ipsa nominatur sermo, quia Deus per eam loquitur; tamen de ea dictum est sermo ille erat Deus.* Quæ expositio etiam prioribus sententiis (licet alteram etiam conjungant) comprobatur, & à doctissimo Piscatore, postquam geminam nominis hujus rationem cum multis, initio in analogiis proposuit: alteram tantum in Scholiis non immerito reponit. Quam sane simplicissimam, & præceteris, à difficultatibus liberam arbitramur: & scrupuli, qui à Clariss. Beza, aliquo modo moventur, facile eximi possunt. Nam primum ait: *Postrema bæc notatio, videtur nonnihil impropria: quia ab eo, nusquam alibi quod sciam accipiatur pro interprete, seu pro eo quis loquatur; sed pro eo potius, quod aliquis loquatur.* Deinde *quod eadem ratione posset quoque Spiritus Sanctus dici verbum, id est, interpres Filius, ex eo quod scriptum est infra Ioh. 14. v. 26. & 16. v. 13.* Verum responderi potest ad primam rationem, negari Consequentiam. Quia nititur hac hypothesi seu tacita propositione, nempe quæ vox non alibi in Scriptura accipitur eo modo quo illic exponitur, illa non ita est exponenda. At inquam hæc propositio non est solida, neque probata. Quid enim vetat quominus aliqua vox, per aliquem tropum & accommodatè ad rem ipsam, uno tantum in loco usurpetur? Quia possunt quædam dici per tropum aliquem, puta Metaph. Metonym. Synecd. semel tantum; neque necesse est, ut ad probandum tropum alia loca adhibeantur. Sufficit enim probare primum propriam significationem non convenire: deinde tropum illum analogiæ, cum doctrinæ fidei Sacris Literis traditæ; tum circumstantiæ contextus consentaneum: tertio denique nullam expositionem alias esse aptiorem. Ex. grat. Exod. 4. v. 16. ait Deus, *alloqueretur pro te populum, eritque tibi pro ore.* An hic vox oris interpretem non significavit, antequam Jeremias cap. 15. v. 19. eodem sensu est usus? Et quid si non fuisset usus, an propterea ea vox aliter esset exponenda? Deinde Mal. 3. v. 23. Elias Propheta vocatur Johannes

Baptista; Atqui nullibi in Veteri Testamento ea vox significatur. Deinde ibid. v. 20. Christus vocatur *Sol iustitiae*, cum tamen nullibi in Sacris Literis ita vocetur, etli a liis eodem sensu; & *Sapientia*, Prov. 8. An verò alibi ita in Veteri Testamento usurpetur, disquiri potest. Deinde Iohannes Baptista ex Esaias ait; *Ego sum vox clamantis in deserto Ioh. 1. v. 23.* hoc est vocem edens, verba faciens, prædicans: atqui quantum observare potuimus non alibi ea significatione nomen *vocis* accipitur. Deinde negatur assumptio. Nam jam antea ostendimus verbum ita accipi in V. Testamento Ps. 33. & Hag. 2. quod significationes reliquæ ei non convenient. Altera similiter ratio negatione Consequentia solvitur. Nam licet Spiritus S. sit interpres Dei, ideoque verbum Metaphoricè dici posset: inde tamen non sequitur, verbum hoc in loco Iohannis & similibus, non significare Filium Dei: quia circumstantia loci ostendit Syncdochice Filium ita nominari, ut qui solus est Verbum caro factum. Alioqui etiam sequeretur sapientiam Prov. 8. non esse nomen Filii Dei: quia etiam Spiritus S. est sapientia Dei, & omnis sapientia author: sed hoc discrimen, quod sapientia Filium significans Prov. 8. v. 24. 25. à Spiritu S. generationis mentione distinguitur. Sic Spiritus S. Consolator dicitur, quod fideles consoletur Ioh. 15. v. 26. & tamen Filius etiam Consolator est, uti notum, & illis etiam verbis, *alium Consolatorem*, indicatur, hoc est, alium Consolatorem quam Filius est. Quamobrem ex hisce satis apparere arbitror, has rationes non esse solidas: sed Filium Dei, per Metaphoram, à sermone externo (tanquam conceptus mentis indice) derivatum, rectè *verbum* appellari: quod nimur Pater per eum sese hominibus patescat, ut Ioh. 1. v. 18. & Matt. 11. v. 27. Verum de tempore hujus patesctionis ac sermonis controversia est.

An Filius Dei, sermo Patrem patesciens, in Sacris Literis vocetur absolute, ratione omnis temporis; an verò relativè tantum, ratione temporis à nativitate sua ex Maria Virgine.

Quæ questio nec curiosa est, neque inutilis; quia ad rectam personæ Christi notitiam pertinet. & Orthodoxi quidem unanimi consensu prius statuunt. Contra vero Samosateniani, posterius affirmant. Sic enim eorum antisignanus Faustus Socinus in explicatione primæ partis capituli primi Johannis, id est, usque ad v. 15. hoc contendit. Causa autem efficiens, quæ ipsum movit, est illius de persona Jesu Christi hæresis; quasi is non sit aeternus Dei Filius, ejusdem cum Patre essentia: sed in tempore factus, cum ex Maria conceptus ac natus est: ac merum esse hominem, neque antea in rerum natura existisse. Finis verò affirmationis illius fuit, ut argumentum Orthodoxorum, pro veritate tuenda ab iis propositum eluderet, & errorem suum (quem eo confutari animadvertebat) fucaret ac tueretur. Id quod facit, magnâ sane animi arrogantiâ, quam ipso prefationis initio desertè patescit, cum ait: *multa profectio sunt, in quibus adhuc Christianus orbis cœcutit, & plura fortasse quam quis vel credere vel etiam cogitare possit.* Hæc ille. Cum contraria Socinum cœcure, examen hujus controversie propositæ, satis, uti speramus, demonstravit. Orthodoxorum enim sententia est, Filium Dei, non solum, postquam è Virgine Maria natus est, existisse ac locutum esse: sed etiam jam antea fuisse sermonem, & Deum Patrem partim interius, partim exterius, patescisse. Idque probatur ex analogia fidei, seu ex Sacra Scripturæ locis, ut ex brevi specimine apparebit. Prima enim inde deducta ratio hæc est. Ille, cuius Spiritu Prophetæ fuerunt edicti: ille eo tempore extitit, & Deum patescit hominibus. Atqui sermo seu Iesus Christus Filius Dei, is est, cuius Spiritu Prophetæ fuerunt edicti, 1. Pet. 1. vers. 11. Ergo ille tempore eo extitit, ac Deum hominibus patescit: Ideoque non primum post nativitatem ex Virgine Maria. Deinde ille, cuius gloriam vidit Iesaias, & qui Iesaiam est allocutus, eumque misit, & de quo Propheta loquitur, is eo tempore extitit, Dei; & voluntatem patescit. Atqui Filius Dei is est, cuius gloriam Iesaias vidit, & ipsum allocutus est, ac misit, & de quo Propheta locutus est. Ergo eo tempore extitit & Deum patescit. Propositio perspicua est: quia cuius gloria videtur,

ejus gloria & ille, necessitate consequentia existit: deinde qui loquitur & Prophetam mittit, non potest non existere. Assumptio similiter certa est, ex Esaia & Iohanne Apostolo. Ille enim cap. 6. initio describit gloriam Dei Jehovae, v. 1. 2. 3. 4. Deinde dicit se vidisse eundem v. 5. & v. 8. & 9. ait: *Deinde audiri vocem Domini dicentis, quem missurus sum, & quis iterus est nobis?* (hic observandum, personarum distinctionem & numerum esse) *Cui dixi: En ego, misse me.* Tunc dixit iste, & c. Iohannes autem Apostolus, cap. 12. v. 41. ea exponens ait: *Hec dixit Esaias cum vidi gloriam ejus & locutus est de eo;* Ubi gloriam Domini Jehovae apud Esaiam, Christi fuisse gloriam: & quæ de Domino illo dicuntur, de Christo locutum esse testatur. Nam pronomen *en* *eius*, item *eo*, de Christo perspicue dici ex antecedentibus vers. 36. & proximè sequenti v. 42. apparel. Præterea ille, qui Israëlitæ est allocutus, & quem tentarunt illi in deserto: is tum temporis extitit, ac Dei voluntatem patefecit. Atqui Christus est is, quem tentarunt Israëlitæ in deserto. Ergo tum temporis extitit, ac Dei voluntatem patefecit. Propositio per se clara est. Nam quod non est, non loquitur nec tentatur: & quod loquitur, necessitate consequentia existit. Assumptio autem extat, partim Exod. 23. vers. 20. ubi Christus vocatur Angelus seu nuntius Dei, nempe Patris, ad Israëlitas servandos missus: cuius voci obtemperandum, nec eum exacerbandum, quod non latus est defectiōnē impunitam, quia *nomen Dei in eo est*, hoc est, verus est Deus. partim Num. 21: v. 5. ubi Israëlitæ dicuntur murmurasse contra Deum: Iehovam autem immisso serpentibus eos punivisse. Eum autem esse Christum, Paulus 1. Cor. 10. v. 9. attestatur, cum ait: *Ne tentemus Christum, quemadmodum & quidam eorum tentarunt & à serpentibus perierunt.* Nam quod adversus hunc locum contra Wiekum excipit Socinus, per Christum Mosen intelligi, qui Christus vocetur, quia fuit electus à Deo in populi ducem, unde etiam alicubi Rex vocatur: absurdissimum est. Nam de Iesu Christo agi, non de Mose, res ipsa loquitur. Nec enim Christiani Corinthii, quos à tentatione Christi absterrit, potuerunt Mosen tentare: Nec etiam in sequentibus ulla Mosis mentio. Quare ex hisce satis constare potest, Filiū Dei, sermonem vocari absolute, non autem relatè tantum ad tempus, ex quo è Virgine Maria natus est. Nam quod adversus hæc objicitur, Heb. 1. v. 1. dici: *Deum olim multis partibus & modis locutum esse Patribus per Prophetas, ultimis vero bisce diebus locutum esse nobis per Filium:* sententia ante confirmata non repugnat. Nec enim hinc sequitur; Ergo olim non est ullo modo locutus per Filium: sed tantum per Prophetas: quia non absolute, ac generatim, de omni locutione Dei agit: sed de ea, qua Ecclesiam exterius docet: atque ea in re, conditionem Ecclesiæ Novi Testamenti præstantiorem esse docet quam Veteris Testamenti. Quod videlicet in Veteri Testamento Prophetæ meri homines & quidem partitò atque obscurius; in Novo verò, Filius Dei, verbum homo factum, Ioh. 1. v. 14. Deus patefactus in carne, 1. Tim. 3. v. 16. plenius ac clarius voluntatem Patris patefecerit, Ioh. 1. vers. 16. 17. & 18. Unde etiam Hebr. 3. vers. 3. 4. 5. 6. Christum Christianorum Apostolum seu legatum à Deo missum ac Doctorem summum, Mōsi, tanquam Dominum servo, & tanquam Deum creatorem omnium, creaturem opponit. Idemque ex objecto capite primo ad Hebr. appetit. Nam. v. 2. Apostolus ait: *per Filium secula condita, & v. 10. eum Dominum esse, qui terram fundavit, cuius manuum opera sunt cœli:* Unde sequitur, ex hoc proprio solique vero & æternō Deo convenienti opere, Filium hunc esse verum & æternū Deum; ideoque olim locutum esse Patribus mediata per Prophetas; tandem verò hominem factum immediata per seipsum, ad posteros Patrum peculiari gratia locutum. Pater enim per Filium & Spiritum Sanctum Prophetas, & per illos Ecclesiæ, olim ante Filium hominem factum, est allocutus: ut 1. Pet. 1. vers. 11. & 12. traditur, Spiritum Christi in Prophetis fuisse ac pronuntiassæ doctrinam salutis per Christum venturum. Idemque Ioh. 12. v. 41. & 1. Cor. 10. v. 9. (ut ante ostendimus) comprobatur. Denique sequentia Ioh. cap. 1. attributa huic

sermoni, v. 1. 3. & 8. demonstrant, Filium Dei semper extitisse, & Deum Patrem patefecisse, quemadmodum ex eorum examine constabit.

Atque hæc de subjecto *λόγῳ*. Ad attributa transeamus. Primum est: *Erat in principio.* Quo prima Euangelistæ enuntiatio absolvitur; unde hoc citra controversiam concluditur, Filium Dei *λόγον* dictum, ante principium extitisse, quia non ait; in principio esse coepit, sed erat. Idque adeò clarum est, ut ipsem Socinus in explicatione hujus capititis pag. 14. loquens de sermone: *In principio, ait, jam erat, & erat à Deo buic muneri, voluntatem suam scilicet patefaciendi, destinatus.* Deinde principium mundi seu rerum creatarum intelligi etiam confessum, quia Iohannes disertè v. 3. assertit: *omnia per hunc facta sunt, & absque eo factum est nihil, quod factum sit.* In hisce est consensus: sed de mundi & rerum creatarum significatione, controversia est.

An Principium Creationis proprie dicta seu prime, de qua Genesios cap. 1. agitur; an vero impropriè per Metaphoram ac secunde creationis, seu spiritualis renovationis mundi per Euangeliū, principium hoc loco intelligetur.

Prius afferunt Orthodoxi plerique. Nam quod Cyril. Alex. & quidam alii Veterum, per principium, Deum Patrem intelligunt: ut sensus sit, quod Filius in Patre erat, illud alienius esse, res ipsa satis declarat. Nam imperfecta redditur hoc modo Iohannis oratio, & inconcinna: obxautologiam quæ committeretur. Id enim ostendit quod sequitur, & sermo erat apud Deum, quod nihil aliud, quam in Deo Patre. Denique intelligitur in Principio quod vers. 2. conjunctim enunciatur, *bis erat in principio apud Deum.* Ideoque si Cyrilli interpretatio constaret, sensus esset, in Patre erat apud Patrem: quod inane in repetitionem complectetur. Quare alii merito principium creationis primæ exponunt. Contra verò posterius, seu principium creationis secundæ ac spiritualis per Euangeliū, intelligi debere Socinus contendit, ut ex pag. 8. constat, cum ait: *Johannes, cum de spirituali mundo per Christum creato scripturæ esset, usus est illa ordinis voce, non autem æternitatis noto: ut intelligamus verbum hoc fuisse, non quidem ab omni æternitate, sed anteress creatas omnes novi mundi, & pap. 13. ait: in principio erat verbum, hoc est, Christus Dei Filius in principio Euangeliū, eo nimirum tempore quo Johannes Baptista ad frugem Israëlitarum populum revocare coepit, & antequam ipsius Baptista prædicatione innotuisset, jam erat.* Hæc de statu controversiae utrimque; quem paucis expendemus. Ac priorem sententiam, de principio creationis primæ mundi, de quo Gen. 1. vers. 1. veritati consentaneam esse ex iis quæ de *λόγῳ* Deitate, & locutione per Prophetas adduximus, probabatur: & ex sequentibus Iohannis verbis amplius postea elucedit. Socini verò expositionem esse meram Scripturæ perversionem, demonstrat inconstantia, & vanitas illius. Inconstantia quidem, cum voci *principiū* hoc in loco duas ad scribit diversas significaciones, nempe principium novi mundi & principium Euangeliū. Quæ inter se perspicue differunt, tanquam consequens effectum, & antecedens causa instrumentalis. Euangeliū enim principium fuit ante principium novi mundi, seu restauratæ Ecclesiæ: quia creatio illius spiritualis seu regeneratio fit precedente Euangeliō, 1. Pet. 1. v. 23. & Jacob. 1. v. 18. Si igitur *principiū* Joh. 1. v. 1. significat principium novi mundi, non significat principium Euangeliū: si verò significet principium Euangeliū, non significat principium novi mundi: quia hæc natura & ordine differunt. Neque excipi potest merito, hoc in loco, hæc duo probè convenire: quandoquidem Euangeliū est principium seu causa efficiens novi mundi: quoniam ea exceptione ac ratione, ineptâ homonymiâ ludetur. Cum enim hic agitur de principio, vox hæc accipitur significacione propria, pro prima parte rei, de qua agitur: non autem Metaphorice, pro causa efficiente, quæ similis principiū; Quæ ut principium rei alicujus reliquas illius partes antecedit: sic causa efficiens rei, rem ipsam. Quare inconstans hæc est

hæc est expositio. Deinde vana etiam est, quia prorsus inepta, falsa, ac probatione Scripturæ destituta. Ineptam enim eik inde appetet, quod cum Euangelium, significet veram annuntiationem Christi Servatoris nati; sensus erit ex Socii mente; In principio annuntiationis Christi nati, Christus erat seu existebat: quæ insolens omnino, & ridiculæ superflua oratio. Quis enim adeò desipit, ut qui verè aliquem natum annuntiari credat, ut non multò magis existere intelligat? quod vera ea annuntiatio esse non possit, nec talis credi, nisi res ipsa existat. Deinde falsam etiam esse appareat, quia Euangelii principium perperam definit, cum ita ait pag. 14. *Euangelii principium à Baptiste prædicatione ducendum esse*. Nam quamvis publica Euangelii prædicatio inde cœperit initium: falsum tamen est, Euangelium generatim inde cœpisse, & principium illius non ante extitisse. Quia illud Angelis Dei in Sacris Literis adscribitur: ut enim conceptionem Christi proximè futuram Lnc. 1. v. 30. & seq. & factam Matt. 1. v. 20. & 21. Sic nati Christi Euangelium pastoribus annuntiarunt, ut Luc. 2. v. 10. dixit Angelus: ne timete, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo: quia hodie vobis natus es Servator, qui es Christus Dominus in civitate Davidis. Imò & ante Iohannem Baptistam post Angelos Euangelium annuntiavit in templo Symeon, Luc. 2. v. 29. 30. & Anna Prophetissa, eodem tempore, in templo, ut Luc. 2. v. 38. Hæc igitur cum eo ipso momento supervenisset, viciissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemtionem in Jerusalem. Ac propterea nullum est absolute, principium Euangelii, fuisse prædicationem Iohannis Baptiste, ut Socinus contendit. Deinde ex hoc etiam appetet falsum esse, principium novi mundi seu restauratæ Ecclesiæ esse à prædicatione Iohannis Baptiste: Nam ut Euangelii principium, ante fuisse ostendimus; Sic non fuit inutile, sed ad pastorum & aliorum conversionem efficax, Luc. 2. v. 16. 17. 18. & 38. Denique hujus expositionis adversarii vanitas, inde etiam demonstratur, quod thrasonicè ait pag. 4. *Quæ dicenda sunt, ut majore ex parte nova, & nostro seculo inaudita: & efficaces suas rationes jactat temere, ut ex examine constabit.* Ratio autem est pag. 4. *Nam Euangelii principium à Baptiste prædicatione ducendum esse ex Marco cap. 1. vers. 1. liquidè constat, quem bic noster (quod ad principii nomen attinet) autborum babet.* Verum quod probandum erat, minimè hic demonstratur. Afferit enim tantum, quod noster (scilicet Iohannes) Marcum, quod ad principii nomen, authorem habet: nec enim sequitur: meminit Marcus principii Euangelii: Ergo Iohannes ipsum imitatus est, & nomine principii idem intelligit. Deinde etsi Euangelii, ratione publicæ ac solennis prædicationis, principium fuerit à Iohannis Baptiste ministerio: generatim tamen loquendo, jam antea principium illius fuisse, multis perspicue demonstravimus. Quod autem ait contra Wiekum pag. 329. principium significare initium aliquod, idque pro subjecta materia varium ac diversum: illud agnoscimus; sed quod postea subjicit: *Cum igitur subjecta materia hic sit Euangelium, nulli dubium esse potest, quin hoc loco, in principio, Euangelii initium significet.* Negatur antecedens: quia circumstantiae hujus loci ostendunt agi de principio mundi, seu rerum creatarum, ut antè ostendimus, & Socinus ipsem exponit, (etsi mundum, & res creatas metaphoricè accipiat) ac propterea non intelligi principium Euangelii (ut antea ex differentia mundi & Euangelii clarissimè demonstravimus) sed principium hujus mundi, seu rerum creatarum per Dei Filium. Unde concludimus, sermonem hunc seu Filium Dei esse æternum: quia ante creatum hunc mundum nullum fuit tempus, hoc est, duratio rei præsens, præterita & futura: sed mera æternitas, seu infinita ac successionis omnis expers duratio. Atque ita primum τὸν αὐτὸν attributum, nempe, quod in principio erat, adversus Socini corruptelas assertum. Alterum verò est, quod de sermone eodem ait Iohannes: *Erat apud Deum.* In cuius loci explicatione, consensus est triplex. 1. Declarari his verbis, ubi erat αὐτός. Deinde Dei nomine hæc intelligi Patrem; Denique sermonis à Deo Patre distinctionem nota-

ri, quod videlicet Filius alias sit à Patre, apud quem erat; idque hac etiam phrasí designari, ut etiam adversarius contra Wiekum, pag. 335. disertè affirmat his verbis: *Respondeo distinctionem aperiissimam personarum Patris & Filii jam ab Euangelista fuisse factam, cum dixit: bunc fuisse apud illum.* Hæc ille. Verum oritur jam

Quæstio, quid hoc loco significet:
Erat apud Patrem.

IN qua dissolvenda, inter Orthodoxos & Socinum dissensio est. Illi enim, ut ante principium hujus mundi, sermonem extitisse, (quia erat in principio) statuunt: sic apud Patrem, hoc est, in Patre extitisse exponunt, ut Ioh. 14. vers. 11. Christus ait, se esse in Patre, unius scil. ejusdemque essentiæ singularis utriusque ratione: Id quod etiam asseritur Ioh. 17. vers. 5. *Glorifica me Pater apud te ipsum et gloria, quam habui apud te, antequam mundus esset.* Socinus verò contra exponit hoc modo, pag. 14. *Et verbum erat apud Deum, hoc est, Jesus, quatenus Dei verbum, antequam Baptiste prædicatione pateficeret, soli Deo notus erat.* In qua expositione, duplex est Sacra Scripturæ perversio: una ratione doctrinæ; altera ratione phrasis illius. Doctrinæ quidem: quoniam Sacra Scriptura tradit, multis prædicatum ac notum fuisse jam antea, Iesum esse Christum Servatorem Ecclesiæ; ut Mariæ virgini, & Iosepho, & Elizabethæ ac Zachariæ, parentibus Baptiste, etiam ante nativitatem, & postea pastoribus, Magis, Symeoni. Annæ prophetissa, & multis Christum expectantibus, quibus ipsa hoc Euangelium annuntiavit; ut ex Matt. cap. 1. & 2. & Luc. 1. & 2. apparet. Unde constat, ante & post nativitatem, Iesum esse Christum, fuisse notum hominibus non paucis ante Iohannis Baptiste prædicationem. Objicit quidem Socinus, pag. 14. ad sententiam suam probandam Baptiste verba. Primum: *Ego baptizo vos aqua, medius autem uestrum stat, quem vos nescitis, ipse est, qui post me venturus est,* Ioh. 1. vers. 26. Deinde addit: *Imò cū Baptiste, quisnam esset Christus, se ignorasse fatetur, dum inquit: & ego nesciebam eum, sed ut manifestaretur in Israël, propterea ego veni aqua baptizans.* vers. 31. Verùm homonymias sophismate ludit adversarius. Nam notitia alia est mentis, alia est sensus. De priori inter nos quæstio est: Hæc autem testimonia de posteriori loquuntur. Nam licet Pharisei, ignorarent Christum utroque modo, alterum tamen hic spectat Iohannes; quod in medio ipsorum stantem Christum, non cognoscerent: quiemadmodum etiam Iohannes de se similiter ait, *non noram eum*, quia faciem ac formam illius ignorabat. Nam Filium Mariæ virginis esse Christum, eoque Prophetam ac sermonem Patris, ignorare non potuit: partim, quia miraculo quodam cum adhuc in utero esset materno, ad matris Christi salutationem exultavit, Luc. 1. v. 41. & 44. partim, quia nullo modo credibile est, Iohannis parentes piissimos, cognitionem quam de Iesu Christi adventu, officio, & effecto, & Baptiste filii ministerio in via illi præparanda habebant per revelationem divinam, contra officium reticuisse, & Euangelium salutis tantopere expectatum dissimulasse: quod tamen tam illustri Canticò prædicarat: sed potius contra, pro officio institutionis filii patefecisse, ut ab Anna prophetissa, in Euangelio prædicando omnibus iis, qui Hierosolymis redemtionem expectabant, Luc. 2. vers. 38. factum esse recensetur. Unde perspicue etiam apparet, quamvis Iohannes venerit ut Christus manifestaretur Israëli, nimurum publico & continuo ministerio: ante tamen ab Angelis & sanctis hominibus manifestatum ad tempus, non paucis. Deinde falsa etiam est Consequentia: quidam ignorarunt Iesum esse sermonem: ergò omnes: omnes enim ignorasse, probandum; cum illud aperte afferat adversarius, & probandum suscepere. Hoc enim notat cura ait: *Erat apud Deum: hoc est, soli Deo notus erat.* Ergò prima Socini perversio Scripturæ, ratione doctrinæ illius conspicitur. Altera autem est perversio phrasis Scripturæ, cum insolentem prorsus significationem illi affingit: quasi *apud Deum esse*, significaret, Deo soli notum. Nam quod ait: *Constat in Sacris Literis dictiōnē apud, in hac significatione usurpari, nō erit negandum.*

Objicit quidem dictum, i. Iohann. i. vers. 2. *Annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & manifestata est nobis.* Sed respondemus, hoc nihil ad rem. Sensus enim est perspicuus, ac Scripturæ consentaneus: Primum *vitam æternam* hoc loco denotare personam $\tau\alpha\lambda\omega$, nempè Filium Dei, ut vers. 1. vocatur *sermo vita*: & i. Iohann. 5. vers. 20. *verus Deus ac vita æterna*: in quo vita est, ut in fonte, à quo vita æterna derivatur, vers. 12. & Ioh. i. v. 4. Hanc autem vitam æternam, seu Filium Dei, Iohannes ait se annuntiare; describit autem duobus membris, primum est, quod erat apud Patrem, hoc est, in Patre, ut verus & invisibilis Deus; alterum quod assumptâ humanâ naturâ, visibilis factus est ac manifestatus, ut vers. 1. *Quod audivimus & vidimus & constaravimus de sermone vita, & initio hujus versus objecti; vita patescet est, & vidimus.* & Iohann. i. vers. 14. *Sermo caro factus est, & habitavit inter nos & vidimus gloriam ejus, ut gloriam unigeniti à Patre.* & i. Timoth. 3. v. 16. *Magnum pietatis est mysterium, Deus manifestatus est in carne.* Quare ex hoc dicto i. Iohann. i. vers. 2. Vita æterna erat apud Patrem, non rectè probatur, Ioh. i. v. 1. *erat apud Patrem significare, notum esse soli Patri.* Neque opponitur directè, ut adversarius statuit, manifestationi: sed ei potius componitur: quod qui apud Patrem erat, & in Patre est ac manet, homo factus in carne sit conspicuus, quem Apostoli viderunt. Contrà verò hic locus retorqueri ita in adversarium potest: qui est vita æterna: seu verus Deus, & vita æterna; ille est æternus, principii temporis & finis expers. Filius Dei est talis, ut ostendimus. Ergo æternus: ac propterea non est merus homo, ut Socinus contendit, quasi scil. ante nativitatem è Virgine Filius Dei non extitisset. Neque alter etiam, quem ad phrasim hujus perversionem adducit, locus idoneus est, Luc. 2. v. 52. *Et Jesus proficiebat sapientia, ætate & gratia apud Deum & homines;* Quod idem est (ait Socinus) ac si diceret, in Dei & hominum conspectu. Respondetur enim non eandem esse phrasin, de qua agimus; sed aliam, ut etiam exposicio Sociini arguit. Non enim dicitur, erat apud Deum, sed proficiebat sapientia apud Deum; quæ sane valde diversa sunt. Deinde *apud Deum*, non significat, soli Deo notus erat: nam contrarium statuit proximis verbis, cum additur, *& apud homines.* Contrà verò, adversario probandum est, *apud Deum significare, soli Deo notum.* Ergo à scopo suo ineptè aberrat, & error turpis est ignorationis elenchi. Quare temere toties inculcat: *Quod verbum, & Christus esset, id verò omnibus profus ignotum erat,* pag. 14. & ibid. *Erat apud Deum, hoc est, soli Deo notus erat, & pag. 15. Quæ (vita æterna) prius omnes penitus latebat, mundo innotuit:* item: *Ante Baptistæ predicationem in mundo ignotum fuisse, adeò ut jure non secus ac vita æterna tunc temporis apud Deum fuisse dicatur.* Quæ crebra, tam crassi erroris (jam ante perspicuis testimoniis confutati,) indignitas evincit, Christum Socino fuisse ignotum, si serio egit: sin secus, impio ausu in eo laborasse ut notum Christum, ignotum redderet. Atque hæc ad vindicationem secundi attributi, quod de $\lambda\beta\gamma$ enunciatur, nempe quod sermo ille *erat apud Deum.*

Tertium est, $\eta\delta\tau\epsilon\pi\tau\alpha\lambda\omega$, de quo consensus est inter orthodoxos & Socinum, in nonnullis. Primum, quod hujus enunciationis subjectum (ut etiam articulus indicat,) sit $\lambda\beta\gamma$, etiamsi præpostorè, ut sèpè fieri solet, ponatur. Attributum verò, quod de eo prædicatur esse, $\eta\delta\tau\epsilon\pi\tau\alpha\lambda\omega$, ut ordo genuinus sit, & sermo ille *erat Deus.* Deinde in secundo attributo: *Erat apud Deum, vocem Dei, Deum Patrem notare: in hoc verò, erat Deus, Deum Patrem non notare,* quia Filius non est Pater, sed apud Patrem, ab eo distinctus. Dissensio verò est de genuina vocis *Dei*, in hoc attributo, significatione.

Quidnam vox Deus in his verbis: & sermo erat Deus, significet.

Antequam verò hanc quæstionem discutiamus, quædam de propria vocis Dei significatione præmittenda; ut rei tractatio magis illustretur, & adversario uberioris oc-

curratur. Quidam enim censem, hoc nomen, Hebrewis $\tau\alpha\lambda\omega$ & plurale $\tau\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ pro singulari usurpatum, propriè *judicem* significare, atque communem esse significationem, vero atque æterno Dèo, & creatis Angelis ac magistratibus: quemadmodum vulgo Rabbini tradunt, & inter alios D. Kimchi in Comment. in Psalm. 4. vers. 2. *Omne*, inquit, *Elobim significat judicem.* Quæ sententia plurimis viris piis atque eruditis comprobatur. Alii verò statuunt, eam vocem in Sacris Literis significare propriè ipsummet æternum atque omnipotentem Deum: Impropriè verò, per metaphor. ob similitudinem quandam aliò transferri: & quidem primum ad eos, per quos Deus, quasi per vicarios suam potentiam ac potestatem exercet. Quomodo hoc nomine vocantur Angeli, Psalm. 8. v. 6. cum epistola ad Hebr. 2. v. 7. & magistratus Exod. 22. vers. 28. & Psalm. 82. v. 1. Deinde transfertur etiam vox *Dei* ad idola ac falsa numina, per vocis abusionem: non quod sint Deus propriè, aut vicarii Dei; sed quod ea pro Deo vero, à suis habeantur ac colantur, atque ea in re, externam aliquam, ob hunc cultum, similitudinem habeant veri Dei. Unde in Sacris Literis distinctè *Deus*, epitheto *veri* ac *viventis*, ab omnibus distingui solet: quemadmodum Jerem. 10. vers. 10. *Iehova Deus veritas* (aut veritatis, hoc est, verus.) *Ipse verus Deus & Rex sempiterminus:* & eodem sensu, *naturæ Deus*, iis qui natura non sunt Dì, Galat. 4. vers. 8. opponitur: Atque ita i. Corinth. 8. v. 4. dicitur, *nullus est Deus alius, nisi unus.* Quæ sententia priori præfertur. i. Quia si $\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ & $\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ pro singulari usurpatum aut plurali, *judicem* propriè significaret; tum orietur à radice quæ *judicare* significat, ut apud Hebrews nomina officii & actionum verbalia sunt, quæ à verbis derivantur. Atqui vox $\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ non derivatur ab aliqua radice: quia est radix ipsa. Nam quod nonnulli ab $\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ execratus est, item *juravimus*, deduci statuunt, quod per Deum solum sit jurandum: illud quidem, si rem spectemus, concinnum est: sed Grammatice repugnat; quia in hoc verbo, $\alpha\lambda\omega$ est quiescens, in $\alpha\lambda\omega\tau\alpha\lambda\omega$ verò mobile, hoc est, pronunciatum. Deinde neque etiam ratio Davidis Kimchi, quam in Comment. ad Psalm. 4. vers. 2. adducit, hoc rectè demonstrat: *omne Elobim significare judicem: quia ita judices in terra appellantur.* Nam licet ita appellantur interdum, inde tamen non sequitur, esse appellationem propriam, sed potius, quemadmodum ante dictum, metaphoricam: utea ratione, Magistratum origo & potestas à Deo accepta, indicaretur, ad majorem erga eos reverentiam & obedientiam excitandam: quod scil. sint quasi vicarii Dei in terris: unde etiam *potesates à Deo ordinatae appellantur*, Rom. 13. v. 1. 2. Non enim sequitur, judices vocantur dii in terris: Ergo eadem significatione Deus in cœlis. Quia etsi hoc nomen de utrisque dicatur: non propterea tamen eadem est nominis utriusque ratio: quia *ουρωπες*, ac diversâ ratione accipi posse ostendimus: propriè de Deo vero, seu æterna & omnipotente substantia: metaphoricè verò de Magistratu; quod ut verus Deus, sua potentia ac sapientia omnia gubernat: sic magistratus, quasi vicarii Dei, accepta ab eo potestate, ei in hominum gubernatione sint similes.

Præterea si ea vox propriè *judicem* significaret: quomodo sine tautologia, judex de eo Prædicaretur: ut Psalm. 7. v. 12. & 50. v. 6. *Deus est Judex.* Quare non rectè Socinus ait, p. 16. *In divinis literis nomen hoc τηλέξοχω (seu, ut quidam loquuntur, per Antonomiasam) tanquam ejus proprium, illi summo omnium auctorbi Deo tribuitur, quippe qui fit omnium Dominus atque judex, & fons atque origo ac largitor omnium bonorum.* Nam quod uni τηλέξοχω tribuitur, illud alius, (quibus hoc nomen commune est) eadem significatione convenit, exceptâ tantum excellentiâ. Atqui Deum de verò Deo, & creatis rebus dici, non eadem judicis significatione aut dominii, sed diversa ratione appetat; cum de illo propriè: de hisce non nisi metaphoricè dicatur. Qualis etiam metaphora est Latinis, in eo exemplo quod Socinus indicat; *Homo homini Deus*; hoc est, Deo collatione auxiliū ac beneficiorum similes.

Quare hisce jam præmissis, ad quæstionem de significatione vocis *Dei*, Ioh. i. v. 1. procedamus. Orthodoxi enim propriè, de vero & æterno Deo accipi affirmant: & ex analogia

nalogia seu convenientia, primum contextus (seu orationis propositio) deinde S. Scripturę reliquę, jam antea citatę, demonstrat: quia sermo hic fuit ante res omnes creatas, v. i. easque omnes fecit v. 3. & Coloss. i. v. 16. Ac Dominus est, qui initio terram fundavit, & cuius opera sunt cœli, Hebr. i. v. 8. Coll. cum 10. *Verus Deus & vita eterna*, i. Ioh. 5. v. 20. quod veri Dei nomen, soli eterno Deo, in Sacris Literis attributur. Contra vero Socinus hoc confidenter, p. 16. negans, ait: *At vero afferere, Christum ita Deum esse, ut summus ille sit altissimusque rerum omnium auctor, qui cœlum terraque condidit, suprema est inscrutia. Nam in Sacris Literis, solus ille Iesu Christi Pater atque omnipotens Iehovah, hoc bonore insignitur. Imò inquam contrarium jam ante demonstravimus, Filium esse omnipotentem cœli terraque conditorem, ac Jehovam. At objicit 1. Corinth. 8. v. 5. & 6. Nam eti sunt qui dicuntur dii, sive in calo, sive in terra: quemadmodum sunt dii multi, & domini multi: nobis tamen unus est Deus, Pater ille, ex quo omnia. Quidam viri eruditi ac pii respondent, fallaciam esse homonymias: nomen Patris, in quaestione sumi personaliter de persona Patris, relatè ad Filium: in hoc vero Pauli loco, eam vocem essentialiter & metaphoricè, pro creatore omnium usurpari, ut Malach. 2. v. 10. Ideoque tribus personis commune esse epithetum: Veruntamen distinctio Patris ex quo omnia: & Iesu Christi, per quem omnia; hanc responsionem non videtur satius admittere. Quare Patris voce, de prima persona accepta, respondemus negatione consequentiae. Primum quia Pater hic est subjectum, ut additus articulus (cum dicitur οὐτε τις) indicat; & οὐτε τις praedicatum. Jam vero agnoscimus Patrem esse Deum unum: sed inde non sequitur, quod Filius & Spiritus Sanctus excludantur, quia & Filius est Deus unus, & Spiritus Sanctus similiter. Nec propterea tamen sunt plures dii, sed una ac singularis trium personarum deitas; atque ita singulæ divinæ personæ sunt unus Deus. Quomodo etiam Christus ait: *Ego & Pater unus sumus*. Secundò etiamsi subjectum hujus sententia Pauli, esset unus Deus, praedicatum vero, est Pater, non tamen rectè ex eo concluderetur, unus Deus est Pater, ergo est Pater solus. Denique etiamsi hoc rectè sequeretur: inde nihilominus nondum obtineret Socinus id quod contendit, nemirum Filium, à Deitate Patris hoc loco excludi; quia vox *solum*, quæ alios excludit, de Patre etiam (ut de reliquis,) potest accipi bifariam, vel absolutè, ut omnes citra exceptionem excludat: vel relatè ad creaturas, quæ à nomine Dei propriè accepto, seu à vero, & natura Deo excluduntur: ut hoc in loco multis diis dictis, opponitur unus Deus. Idque ex hoc ipso loco probatur: Nam si ex eo, quod dicitur: *Vnus Deus Pater*, rectè concludatur, Filium excludi à deitate: sequetur etiam, cum proximè subjiciatur: *Et unus Dominus Iesus Christus*. Patrem non esse Dominum, sed voce unius Domini, Christo attributi, excludi. Atqui hoc omnino absurdum est, (quia citra controversiam, Pater, est Rex regum, & Dominus dominantium, 1. Timoth. 6. v. 15.) Ergo & illud absurdum est. Denique retorquemus hunc locum in adversarium, hoc modo: Qui unus est Dominus, ille est verus Deus: Christus unus est Dominus; Ergo verus est Deus. Sed aliam rursum sententiam, & majori (ut videtur) specie, opponunt adversarii ex Ioh. 17. v. 3. *Haec est vita eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. unde sic argumentantur: Qui *solum* in Sacris Literis dicitur esse verus Deus, praeter illum nullus est verus Deus. Atqui Pater *solum*, in Sacris Literis dicitur esse verus Deus, ut patet Iohan. 17. v. 3. Ergo praeter Patrem nullus est verus Deus; ac propterea inde sequitur, Filium non esse verum Deum. Hac ratione freti exulant adversarii: sed temerè: quia error est duplex: siquidem & propositio, & assumptio, falsa est. Propositio quidem, quia non est universaliter vera. Nam *solum* potest dici (ut modò ostendimus) vel absolutè: & sic prorsus omnes præter suum subjectum excludit: vel relatè tantum, & sic non absolute, sed convenienter relationi, quosdam tantum excludit. Quemadmodum soli Patri, soli Filio, & soli Spiritui Sancto, intellecta oppositione creaturarum,*

non personarum Deitatis reliquarum, quædam attribuuntur: quemadmodum Matth. 11. v. 27. *Nemo novit Filium nisi Pater, hoc est, solus ille novit. Atqui Filius seipsum ignorare non potest: nec Spiritus Sanctus eundem: quia scrutatur etiam profunda Dei: 1. Cor. 2. v. 17. sed creature excluduntur. Deinde ibidem ait Christus. *Noque Patrem quisquam novit, nisi Filius, & cui Filius volet revelare*. Atqui certissimum est, Patrem non excludi à se ipsius cognitione, nec Spiritum Sanctum. Denique 1. Cor. 2. v. 11. *Quæ Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei: & tamen citra controversiam est, nec Patrem, nec Filium ab ea cognitione excludi. Sed in his omnibus soli Patri, notitia Filii: soli Filio, notitia Patris; & soli Spiritui Sancto, notitia Dei sic tribuitur, non ut reliquis personis duabus notitia ea detrahatur: sed tantum, ut creature ab ea excludantur. Unde satis apparet voces: nemo nisi, & quod eodem sensu dicitur, *solum*, Personæ alicui divinæ tributum non necessariè absolutè accipi, ut reliquias personas excludat: sed non raro relata, ut creature tantum excludat. Quare ut propositio sit universaliter vera, ita reformanda ac restringenda est: Qui solus absolutè in Sacris Literis dicitur esse Deus verus. Atque hoc modo etiam corrigenda erit assumptio, Atqui Pater solus, absolutè in Sacris Literis dicitur esse verus Deus, quod negamus: & ab adversariis probari non potest, ut plenus constabit. Atque hinc error propositionis convincitur, quod ad syllogismi objecti refutationem potest sufficere. Deinde assumptio etiam falsa est, quæ assertit, solum Patrem in Sacris Literis dici esse verum Deum: quia in probatione allata, ex Joh. 17. v. 3. sophistmate compositionis & divisionis ludunt. Nec enim à Christo dicitur, ut te solum cognoscant esse verum Deum: quasi vox *solum*, ad subjectum pertineret; sed ut cognoscant te (supple esse) illum solum verum Deum: ut Graeca verba ostendunt; ut cognoscant te, scil. esse τὸν μόνον αὐτὸν Θεόν, non autem, εἰς μέρον te solum, sed cum articulo εἰς τὸν μόνον, te illum solum, quo ambiguitas tollitur, & vocem, *solum*, ad praedicatum pertinere ostenditur.**

Nam quod objicitur, non dici expressè ut cognoscant εἰς τὸν μόνον te esse, sed simpliciter te; neque ellipsis esse hoc loco verbi substantivi: sed ita transferri debere: ut cognoscant te solum verum Deum; atque ita per appositionem Grammaticam Patrem (voce illa te significatum,) describi: Illud inquam meritò negamus: quia ellipsis illa verbi substantivi, à nostris indicata, nullà regula Syntaxeos, neque circumstantia ullà hujus orationis confutari potest; cum optimè utrimque consentiat: neque ulla necessaria adseritur hujus objectæ oppositionis ratio. Deinde etsi probari posset, ea verba ita esse constructa, & eo modo debere intelligi, nihil tamen obtinerent, sed eadem foret sententia. Nam sensus esset: ut cognoscant te, scil. εἰς τὸν μόνον Θεόν, te existentem, hoc est, te esse illum solum verum Deum: quia non dicitur, εἰς μέρον, supple εἰς τὸν, τὸν αὐτὸν Θεόν: sed εἰς μέρον, supple εἰς τὸν, τὸν μόνον αὐτὸν Θεόν. Ideoque inde apparent, vocem istam τὸν μόνον, positâ licet illa appositione, fore partem appositionis & epithetum veri Dei: non autem Patris epithetum, quasi diceretur, solum te verum Deum. Imò ex hoc ipso loco, aptius ita concludi solet; Filium hic declarari etiam esse illum solum verum Deum, quia forma orationis copulatæ hoc indicat: ut cognoscant te esse illum solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, supple, esse illum solum verum Deum. Idque consimili loco probari potest, 1. Iohan. 5. vers. 20. *Scimus Filium Dei venisse, & dedisse nobis mentem, ut cognoscamus verum Deum: & sumus in verbo, in Filio ejus Iesu Christo. Hic est ὁ ἀληθινός Θεός, verus Deus & vita eterna, ubi priori loco verus Deus, Deum Patrem, voce Dei personaliter accepta, (seu per ellipsis vocis Patris) significat: quemadmodum relatio ad Filium ejus ostendit: Posteriori vero Filius (qui primum vocatur *verus*,) *verus Deus*, essentiali significatione, ac sine ellipsi ulla dicitur. Nam quod contra Wiekum pag. 315. contendit adversarius, cum dicitur, hic est, pronomen hoc, non ad Filium sed ad Patrem referendum; illud inquam genuina constructio ac propria refutat: Neque ulla ratio est necessaria, cur à propria constructione cum proximo nomine*

recedamus. Nam quod objicit, non simpliciter hic agi de vero Deo: Sed illo vero Deo, ut articulus in Graeco oppositus, ostendit, aperte indicat, Christus autem et si verus est Deus, non tamen quod ille verus Deus, ille inquam filius verus Deus, ille filius perfectissimam ratione Deus, nam Pater tantum iste Deus est. In eo inquam error est duplex: primum, quod verum Deum sine articulo, & verum Deum cum articulo, tanquam re ipsa differentes spectuit: cum tamen verus Deus nullibi in Sacris Literis (ut locorum omnium inquisitio & examen demonstrat) pro alio quam pro aeterno Deo accipiatur: sive ad hunc articulus, ut hoc loco: sive absit, ut I. Thes. 1. vers. 9. Servire deum & aeternum, & Iohan. 17. v. 3. non dicitur deum & aeternum deum; sed sine articulo, aeternum deum; ut etiam in Vet. Testamento, 2. Chron. 15. vers. 3. & Ierem. 10. vers. 10. Esa. 65. vers. 16. Deus veritatis, hoc est, verus, sine Hebreo articulo nominatur, & lxx. Interpretes, Esa. 44. vers. 6. καὶ εἶπεν ἐν οὐρανοῖς. & v. 8. εἶπεν θεός καὶ εἶπεν. & cap. 45. v. 5. εἶπεν καὶ εἶπεν θεός. Atque ita apparet, adversarium suam assertionem pro regula falso adducere. Eademque opera diluitur hoc argumentum, quo probare conatur, quia Christus Iohan. 1. v. 1. vocatur deus sine articulo: Pater vero & deus cum articulo: propterea non esse eundem cum Patre Deum, sed alium: non natura Deum seu non aeternum & omnipotentem Deum, ut Pater est & deus; sed gratia factum in tempore. Quomodo olim (vir quidem insignis, sed erroribus scatens) Origenes, Arrii & Arianorum imprudens origo, inepte atque impiè exposuit, Tom. operum 2. & in Euangelium Iohannis Tom. 2. cum tradit, Patrem esse Deum verum, cum articulo: ab eo vero & aliis Deos, participatione ac sine articulo. Ac subjicit: Ille ab eo, qui est apud Patrem, in principio existens, quia est apud Deum, semper manens Deus; haud quaquam id habiturus, nisi apud Deum esset. Et haud quaquam Deus mansurus, nisi perpetuo mansisset in explicatione paternae profunditatis. Plura de Orig. erroribus tradit Epiphan. contra heres, contra Origenem heres. 63. Ut autem ad rem redeamus, discrimen hoc duplicitis Dei articulo hoc non demonstratur: quia promiscue, (nomini Dei, verum Deum significantis,) articulus adest aut abest, ut exemplis Scripturæ modo ostendimus, qualia propterea ad pleniorum demonstrationem è multis sunt hæc, Matth. 27. v. 46. οὐ μη, οὐ μη, Deus mihi, Deus mihi, clamat Christus ad Patrem, quod idem repetitum à Marc. cap. 15. v. 34. ponitur cum articulo οὐ μη, οὐ μη: Sicut etiam de vero Deo, Marc. 12. v. 32. εἰς εἰς θεός, unus est Deus: ut etiam I. Corinth. 8. v. 6. & Ephes. 4. v. 6. & I. Tim. 2. v. 5. Rom. 3. vers. 30. εἰς θεός. Ad Gal. autem 3. v. 20. οὐ γέγονε θεός εἰς θεόν, ut etiam Iac. 2. v. 19. Deinde falsum etiam est, quod Filius Dei, ut ait adversarius, non vocetur Deus cum articulo: quia contrarium appetet Ioh. 20. v. 28. in confessione Thomæ, de Christo, & ad Christum, οὐκέτι μη, οὐ θεός μη, Dominus meus & Deus meus (supple es) & sole clarius id etiam patet ex Act. 20. v. 28. Constituit vos ad pascendum τὸν ἵκλησαν τὸν Ecclesiam Dei quam proprio suo sanguine acquisivit, ubi non de Patre, quia nullum habuit proprium sanguinem: sed de Filio, qui solus sanguine suo Ecclesiam redemit, necessariò intelligitur. Ac propterea perspicuum est, primum, discrimen illud deus cum articulo & sine articulo, esse vanum. Deinde, non solum Patrem vocari Deum cum articulo, sed etiam filium: & propterea ex hypothesi & arguento adversariorum sequeretur inde, filium esse verum illum & aeternum Deum.

Sed alii Scripturæ locis probare contendit Socinus, Filiū Dei non esse eundem cum Patre Deum: seu propriè ac natura Deum; sed gratia & metaphorice, ob similitudinem aliquam cum Deo: & quidem excellentiorem reliquias creaturis. Primus locus est Ioh. 10. vers. 34. 35. 36. Cum, inquit, apud Iohannem Christus a Judeis accusaretur, quod cum homo esset, se Deum faceret, respondit: Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dic estis? si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixi Filius Dei sum? Quibus verbis Christus se Dei filium esse, non negavit, imo assertus: sed Deitatis sue

divinæque (ut ita loquar) filietatis rationem explicavit, eoque primariam & verissimam: & quia homo erat, non aliam deitatem & divinam filietatem sibi ausus est vendicare, quam quæ à Deo per sanctificationem ipsi ut homini concessa fuisset. Hæc adversarius. Respondemus autem negatione Consequentia; Christus enim se testatus erat esse proprium Dei Filium; quia non solum Deum vocaret suum Patrem, sed etiam unum cum eo essentia, v. 30. Ego & Pater unus sumus. Hoc autem offendit Iudæos auditores incredulos, qui sublatis lapidibus tanquam blasphemum obruere studebant v. 31. ut exponunt v. 33. ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, & quod cum homo sis, facias te ipsum Deum. Hic est igitur status controversie, An Christus sit in eo blasphemus, quod se Filium Dei, proprium scilicet. & eundem cum Patre Deum, appellari? Id quod Christus, ut bene à se dictum, in defensione probat, primum comparatione minoris: Si illi, ad quos sermo Dei factus est, Psal. 82. vers. 6. sine blasphemia vocantur Dii: male vos dicitis me blasphemum, quod dixerim Filius Dei sum, nempe proprius. Atqui verum prius: quia Scriptura solvi non potest, hoc est, vera est ac constans. Ergo & posterius. Consequentiam probat, quia sanctificatus est à Patre, & missus in mundum: ideoque ante sanctificationem seu ordinationem ac segregationem ad mediatoris officium, & antequam veniret in mundum, seu antequam homo factus esset, jam exstebat, ut Ioh. 6. v. 51. Ego sum panis vita, qui de caelo descendit. Galat. 4. v. 4. misit Deus Filium suum factum ex muliere. & I. Timot. 3. vers. 16. Deus patefactus est in carne, & Hebr. 2. v. 16. Semen Abrabe assumit, & Philip. 2. vers. 6. Qui cum esset in forma Dei, non duxit rapinam, parem esse Deo; sed ipse se exinanivit, forma servi accepta, similis hominibus factus. Ergo non verus tantum homo, sed etiam proprius Dei Filius. Alterum argumentum Christi, est ab operibus deductum: Qui facit opera Dei Patris propria: ille est unus cum Patre Deus. Atqui ego facio opera Dei Patris propria. Ergo sum unus cum Patre Deus. Quo pertinent illa verba vers. 37. 38. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: sin vero facio, etiam si mibi non credatis, operibus credite: ut cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in Patre, hoc est, unum essentia cum Patre: ut vers. 30. dixerat, Ego & Pater unus sumus. Idque Iudæi satis intellexerunt, ac propterea dicitur v. 39. Rursus ergo studebant eum prebendere: Sed exiuit ex ipsorum manu: Similis locus est Ioh. 5. v. 17. Pater meus adhuc operatur, & ego operor, & additur v. 18. propterea magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solum solvisset Sabbathum: sed etiam Patrem proprium dixisset Deum, parem seipsum faciens Deo. Christus vero hoc minimè negat: sed contraria probat v. 19. Amen amen dico vobis, non potest Filius a semetipso (hoc est sine Patre) operari, nisi viderit Patrem operantem: quæcumque enim ille facit, hec etiam Filius pariter facit. Quo ostendit omnia quæ facit, facere cum Patre, eadem Patris potentia, ideoque & essentia prædictus, quemadmodum v. 21. subjicit: Sicut Pater vivificat mortuos, ita & Filius quos vult vivificat. Quamobrem tantum abest, ut hic locus Ioh. 10. vers. 34. & seq. Christum Filium Dei gratia factum, probet; ut contraria, proprium Dei Filium esse (ut etiam disertè Rom. 8 vers. 32. nominatur) & unum cum Patre Deum demonstret. Sed rursus ad alium Scripturæ locum consuigiens, ait Socinus: Christus igitur Deus est, quia est Dominus, Princeps, Benefactor noster: quæ omnia Deo Patris suo accepta refert: Sic enim ait Petrus, Act. 2. vers. 36. Certissime ergo sciat omnis dominus Israël, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis. Sed negatur Consequentia, quia hic locus Petri Apostoli, de officio Iesu Christi agit, ac dominio in tempore dato, Luc. 1. v. 32. 33. & Hebr. 1. vers. 8. 9 non autem de universo ejus domino quod habet, quæ Filius Dei est. Sic enim ab initio mundi, totius mundi est Dominus, ut Heb. 1. v. 10. distinctè subjicit: Et tu Domine ab initio, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: Neque idem est, Dominum esse & Deum esse (quemadmodum ab adversario hæc duo perperam confunduntur) prius enim relatè ad subditos creatos tanquam servos refertur: sine quibus non est Dominus: sed Deus absolutè essentiam aeternam atque omnipotenter

potentem designat, ut supra ostendimus. Atque ita Pater etiam Deus fuit ab æterno: sed per creationem creaturarum (tanquam servorum) in tempore cœpit esse Dominus: ita etiam Filius Dei, antequam secula fecit, Filius erat, Patri apud verum Deus; postquam autem secula fecit, Heb. 1. vers. 2. factus est primum Dominus. Qua ratione Filius Dei, non est factus Dominus à Patre: sed creationis, à se eadem cum Patre omnipotentia factæ, jure.

Verū urgent: qui factus est à Patre Dominus, ille ante non erat Dominus. Atqui à Petro Apostolo Christus dicitur factus Dominus: Ergo Christus non erat antè Dominus. Sed negatur Consequentia ob duplēm homonymiam: unam quidem in voce *Dominus*: alteram in voce *factus*. Dominus enim in propositione intelligitur de eo, qui summum in omnes res creates habet imperium: id quod Deo (utpote Creatori) soli convenit: In assumptione verò de eo, qui Ecclesiae Dominus. Ideoque hæc duo à Petro conjunguntur in objecta sententia: *Dominum & Christum*. Deinde *factus*, in propositione accipitur propriè, de eo, qui tum esse id cœpit cum factus esse dicitur; in assumptione verò impropriè, per Metaphoram, pro patefactus est. Nam Apostolus Petrus, in concione objecta, Actor. 2. dissentè loquitur de statu Christi gloriose, quo excellenter patefactum est, ipsum esse Dominum & Christum, sessione ad dextram Dei, & missione Spiritus divina & admiranda v. 33. 34. 35. 36. ut etiam in simili loco, Eph. 1. v. 20. 21. & 22. & omnia pedibus ejus subjicit, & ipsum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiae. Atque ita non propriè de effectione; sed metaphoricè de patefactione intelligendum. Idque ex eo etiam perspicue demonstratur, quod Luc. 2. vers. 11. ab Angelo asseritur: *Natus est vobis hodie servator, qui est Christus Dominus, in urbe David*, & Matth. 11. vers. 27. ait Christus; *Omnia mibi tradita sunt à Patre meo*. Sed esto (inquit) hoc saltem constat, à Patre accepisse dominium in Ecclesiam. Ergo non est verus & æternus Deus: quia Deus est omnis boni fons ac perfecte beatus, cui nihil dari potest. Sed negatur Consequentia, quia dicitur accepisse, non quasi eo ante caruerit (quia etiam ante assumptam humanam naturam Filius Dei, fuit Ecclesiae Dominus inde ab initio) sed quia secundum Patris, suum, & Spiritus Sancti decretum, in assumptiona humana natura, se Dominum Ecclesiae patefecit, eamque sanguine suo redemit, Actor. 20. *Deus*, id est, Deus Filius per ellipsis, & ut vulgo loquuntur, personaliter voce accepta, *redemit Ecclesiam suo sanguine*. Quod enim id Patri tribuitur, ut objicitur, reliquis personis non admittitur: Christus enim non solum à Deo Patre, sed etiam à Spiritu Sancto missus dicitur & unctus. Esai 61. vers. 1. & ipse venit dominator ad templum suum. Mal. 3. vers. 1. Sic etiam Pater Filio corpus adaptavit Hebr. 10. vers. 5. & ipsem tamen assumit semen Abrahæ, Heb. 2. seu, cum esset in forma Dei, formam servi assumit Phil. 2. unde apparet ante nativitatem & conceptionem fuisse, & quidem dominatorem. Patri autem acceptum fert, quod in humana natura assumptiona dominium exercet, quia prima persona est ordine, ad quam id refertur. Neque tamen Spiritus Sanctus aut ipse excluditur: quia una eademque singulari voluntate ac potentia naturam humanam assumit; ut in ea peculiari ratione, ut *sicut pars*, Ecclesiam regeret. Coeterum licet duabus constet naturis: una tamen est persona, atque ita unus est Dominus, cui dominium convenit, & qui dominium exercet: sed diversa ratione: secundum divinam naturam, divino modo atque infinito; secundum humanam verò, finito modo, ut in officio Mediatoris, utraque natura agit quod suum est, cum communicatione alterius ad commune apostolesma. Sicut cum Ecclesiam ut Dominus regit, miraculis naturæ finitæ suæ vires excedentibus: item cum Sp. Sanctum mittit & per eum operatur, ad colligendam, ac propagandam Ecclesiam: id facit secundum divinam naturam: secundum humanam verò ad id concurrit, intercessione sua: ut Joh. 15. v. 26. *Cum veneris Spiritus, quem ego mittam, & 16. vers. 7. mittam eum ad vos*, nempe qua Filius Dei ac secunda Deitatis persona: sic cap. 14. vers. 16. *Ego rogabo Patrem*, nempe *qua filius hominis*, rogat enim secundum humanam natu-

ram. Deinde Christus qua Filius Dei, Dominus est Angelorum simpliciter, quia eos creavit, ideoque eorum non solum est Dominus, ratione debiti ab ipsis ministerii: sed etiam ratione essentiæ: quam ut è nihilo creavit, sic etiam sustinet ac conservat divina sua potentia, & in nihil etiam potest redigere; secundum humanam verò est Dominus Angelorum, ratione ministerii: quatenus Dei donatione illis est præfetus, coque ad ministeria obeunda mittere potest iisque imperare, Eph. 2. v. 21. Secundum divinam etiam naturam dominium summum ei convenit, quatenus ab Angelis etiam adorari jubetur, Heb. 1. vers. 6. ut omniscius & omnipotens Deus, vers. 8. & 10. quatenus verò homo, Deum adorat, Joh. 17. vers. 1. & Rom. 8. vers. 34. Quare ex hisce omnibus satis appetet, ex eo quod Jesus ab Apostolo Petro dicitur factus Dominus Actor. 2. inde minimè sequi, qua Filius Dei est, non arte fuisse Dominum: coque non esse verum illum Deum.

Sed aliud præterea objicit Socinus *Pater*, inquit, *ille gloria apud Paulum Eph. 1. 17. Deus Domini nostri Jesu Christi esse dicitur*. Resp. 1. fallaciam esse compositionis & divisionis, hoc est, constructionis. Verba enim hæc sunt: *ut Deus, Domini nostri Jesu Christi Pater ille gloriae der vobis &c.* ubi vox *Domini*, non cum antecedente voce *Deus*, sed cum sequente, *Pater ille gloriae*, construenda. Nam Paulus vocem *Dei*, hac descriptione declarat, se scilicet Patrem Domini nostri Jesu Christi intelligere: Ideoque vocem eam, non *modus*, sed *ut rosa lumen* intelligendam, de prima persona Deitatis: & ad consolationem, & fidem in Christum confirmandam, addit: *Domini nostri Jesu Christi esse Patrem*, ideoque Jesum Christum ei *ōpōmōnō*, ejusdem cum Patre essentiæ; ut antecedentia satis declarant. Nam Pater Domini nostri Jesu Christi similiter v. 3. dicitur: & ut Christum, verum etiam Deum ostendat, subjicit: *is elegit nos in ipso ante fundationem mundi*. Ergo ipse extitit ante mundum, & in ipso ac per ipsum nos elegit; quemadmodum etiam *in ipso*, id est, per ipsum nos & omnia creavit, & ipse est ante omnia, & omnia per eum subsistunt, Col. 1. vers. 16. 17. Quæ opera sunt veri Dei propria. Deinde fides & spes salutis in ipsum, honor est soli Deo debitus; quæ duo Christo hoc capite tribuuntur. Spes quidem vers. 12. fides v. 15. Deinde quemadmodum Pater v. 17. (de quo agimus) vocatur *Pater gloriae*: sic etiam Christus *Dominus gloriae*, 1. Cor. 2. vers. 8. & ut Patri adscribitur donatio Spiritus sapientiae: quod opus Dei proprium est: sic & Filius eundem donat, Joh. 15. vers. 26. Ephes. 4. vers. 7. & 8. & ut nos creavit: sic recreat ac regenerat eodem Spiritu Sancto. Eph. 2. vers. 10. & pacis, charitatis ac fidei est author, Ephes. 6. v. 23. Quare hæc Pauli sententia, Eph. 1. v. 17. perperam à Socino detorta. Deinde quamvis recta adversarii esset constructio ac necessaria, quod probare non potest; nihilominus tamen, adhibita solida distinctione, consequentiæ falsitas evinceretur; & distinctio, ex allatis, in eadem Epistola, Christi effectis divinis, & adjuncto cultu Dei proprio probaretur: quemadmodum ex alterius loci, rectè quidem propositi, sed male expositi examine constabit. Sic enim objicit præterea Socinus magna confidentia & majori specie, cum ait: *Magister ipse veritatis Christus, ore proprio, id clare testatus est Job. 20. v. 17. Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum*. Unde hic ex adversarii sententia oritur Syllogismus: is, cuius Deus Pater Deus est, non est idem cum Patre Deus: Sed si sit Deus, alius est atque inferior ac factus ab eo Deus. Atqui Christus est is, cuius Deus Pater Deus est: Ergo non est idem cum Patre Deus: sed cum dicitur Deus, alius atque inferior ac factus Deus intelligitur: nempe Deus non ab æterno, sed in tempore: non natura ac generatione, sed gratia. Verū negatur propositio, quia non est universaliter vera. Nam Pater Deus alicuius dicitur, vel simpliciter considerati: vel secundum quid tantum. Simpliciter considerati Deus est meræ creaturæ bifariam. Primum generatim jure creationis, quo pro nomine ab ea agnoscendus ac collendus, quemadmodum Num. 16. v. 22. *Deus spiritum omnis carnis*, Ier. 32. v. 27. *Ego sum Iehova Deus universæ carnis*. Speciatim verò deinde jure fœderis salutis Deus est Ecclesiæ:

Ecclesiæ: quomodo piorum Deus esse dicitur: ut Abrahæ, Isaaci, Jacobi. Quo pertinet Dei oratio ab Abraham, Gen. 17. v. 7. *Ego Deus tuus & semini tui post te*, & Mat. 22. v. 32. Secundò Pater Deus dicitur alicujus, secundum quid, non autem simpliciter: nempe Jesu Christi. Nam Christus est Deus patefactus in carne, 1. Tim. 3. v. 16. seu *diabolus &*: ideoque quatenus Deus creator est, etenus non habet Deum, sed unum est cum Patre Ioh. 10. seu unus cum Patre Deus: quatenus verò homo ac creatura Dei, etenus habet Deum: à quo creatus & ad imaginem illius sanctus formatus, ad eum colendum. Atque ita dixit Christus quā homo: *Deus mihi, Deus mihi quare deseruisti me?* Matth. 27. vers. 49. & hoc loco Ioh. 20. ait: *ad Deum meum & Deum vestrum.* Sed rursus objici solet ex priori membro: qui Deum tantum habet Patrem, eodem omnino sensu, quo quidam meri homines: ille non est naturā Filius Dei æternus, sed gratiā: ideoque non verus naturā Deus, sed gratiā; & Deum habet colendum ut superiorem, non minus quam homines. Atqui Christus Deum tantum habet Patrem, eodem omnino sensu, quo quidam meri homines. Ergo non est naturā Filius Dei, sed gratiā: neque est naturā verus Deus æternus, sed Deum habet superiorem, ut reliqui. Propositio certa est: quia aliàs quidam meri homines, qui Deum similiter habent Patrem, essent dii, quod absurdum: quia Deus est unus. Assumptio probatur ex Christi verbis: *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum,* ideoque eodem omnino sensu Deus Pater, est Pater Christi, quo meritorum hominum est Pater, quales fuere discipuli quos alloquitur. Verum negatur assumptio, neque ea Christi verbis probatur. Nam hoc tantummodo iis afferitur, eundem esse Patrem Christi, & discipulorum: non autem dicitur eodem modo: multò minus additur, tantum. Nam Deus Pater verè est Pater Christi & noster: sed diverso modo. Deus enim Pater, non est Pater noster propriè: seu natura ac generatione, ex illius essentia: sed tantum impropriè, per Metaph. ac gratia sola: partim creationis Mal. 2. vers. 10. partim recreationis seu regenerationis ad imaginem Dei, Ioh. 1. vers. 12. & 1. Petr. 1. vers. 23. Christi verò Pater est duobus modis, quemadmodum duplici constat natura: unde etiam Filius Dei, & distinctè Filius hominis appellatur. Nam quatenus est filius hominis, impropriè ac communi ratione cum hominibus aliis, Dei Filius est per similitudinem dictus: quatenus creatus ac formatus est ab eo ad imaginem Dei, Hebr. 2. v. 11. 12. *qui enim sanctificat* (scil. Christus) & *qui sanctificantur* (Christiani) *ex uno* (scil. Patre) *omnes sunt, quam ob causam non pudet ipsum eos fratres vocare.* Quā verò Filius Dei distinctè à filio hominis dicitur, propriè Filius est Dei, & Pater propriè ipsius est Pater. Hoc enim respectu nullus habet fratres: quia & proprius est Dei Patris Filius, Rom. 8. v. 32. & unigenitus Ioh. 1. v. 14. coque modo solus est Dei Filius. Quā distinctio, quā modò Filius Dei, modò filius hominis dicitur, declaratur in Sacris Literis passim, ut Rom. 1. v. 3. 4 de *Filio ejus factō ex semine David secundum carnem, declarato Filio Dei per potentiam, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, & cap. 9. v. 5. quorum sunt Patres, ex quibus est Christus secundum carnem: qui est super omnia Deus benedictus in secula.* & 1. Tim. 3. v. 16. *Deus patefactus est in carne.* & 1. Pet. 3. v. 18. *mortificatus carne, vivificatus Spiritu, id est, divina sua natura, quā Spiritus supernaturalis ac æterna essentia: ut Ioh. 10. v. 17. ea etiam distinguit: ego pono animam meam, & rursus assumam eam.* Quod opus nisi veri Dei esse non potest. Verum confugunt tandem Samosateniani ad verba Angeli, Luc. 1. v. 35. *Spiritus Sanctus superveniet in te: & virtus alissimi in umbrabit te: propterea quod nasceretur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Unde sic colligunt: Qui propter conceptionem è Spiritu Sancto tantum vocatur Filius Dei: ille ante eam non fuit Filius Dei. Atque Iesus propter conceptionem è Spiritu Sancto tantum vocatur Filius Dei. Ergo ante conceptionem non fuit Filius Dei; Ideoque non est Filius Dei per æternam generationem, neque ejusdem cum Patre Deitatis. Propositio probatur hac hypothesi; quia conceptio è Spiritu Sancto, nihil est aliud, quam miraculosa humanæ naturæ, è Virgi-

ne formatio: Ac propterea, si ea causa est sola, cur filius Dei vocetur, Ergo ante eam, effectum illius, nempe esse & vocari Dei Filius, esse non potuit. Assumptio ex primitur Angeli verbis ante mem oratis. Verum negatur propositio, & (ut alia omittam quæ dici poterant) etiam ratiq illius. Nam conceptio illa Christi non solum formationem humanæ naturæ: sed etiam simul unionem illius cum persona *huius* seu Filii Dei complectitur. Quæ unio propria causa est cur filius Mariz vocetur Filius Dei: quia nimurum æternus Dei Filius, virtute Spiritus Sancti (qui Spiritus non minus est Filii quam Patris, Rom. 8. v. 9. & per quem etiam operatur) humanam naturam è Virgine, in unitatem personæ suæ formando assumxit, ut antea ex Epistola ad Phil. 2. v. 7. & Hebr. 2. v. 16. & aliis Scripturæ locis demonstravimus. Ac quamvis Filius Mariz sit nomen à natura humana desumptum, personam tamen Christum, divina & humana naturā constantem significat. Unde per communionem idiomatum, Filius Dei rectè vocatur: ut etiam in Petri confessione, Matth. 16. vers. 16. *Tu (scilicet Filius hominis) es Filius Dei.* idque etiam res ipsa ostendit; nam si causa propria ac sola (ut Socinus contendit) cur Filius Dei vocetur, sit illa humanæ naturæ formatio: sequitur non solum, Patris esse filium: sed etiam Spiritus Sancti, imò sui ipsius filium; quandoquidem opus illud tribus personis commune est: Patris, Hebr. 10. vers. 5. *Corpus aptastis mihi;* ubi diligenter Filius Dei, cui corpus aptatum est, à corpore distinguitur, contra Socinum. Spiritui Sancto etiam commune est, ut locus Luc. 1. modo adductus demonstrat; & Filio, quia humanam naturam assumisse docetur, Phil. 2. Hebr. 2. Ad hæc Filius Dei, secundum humanam naturam est sine Patre, quemadmodum secundum divinam sine matre, ut Melchisedecis historiâ adumbratum, Hebr. 7. v. 3. Ac propterea Filius Dei, non est distinctè appellatus, quatenus è matre virtute Spiritus Sancti natus, alioqui *æterna & æterna* verè dici non possit. Denique non esset alioqui unigenitus Dei Filius: Nam quod objiciunt, ob miraculosam è Virgine formationem ipsius, vocari unigenitum: quod eo ab omnibus hominibus disjungatur, falsum est: quia non minus, imò magis miraculosa est Adami & Eva formatione: ideoque *unigenitus* vox, ea de causa Christo tribui non potest. Neque dici potest unigenitum dici, non ratione modi miraculosi, sed quod è Virgine ortus. Nam pari jure dicetur Adamus unigenitus, ratione modi miraculosi è terra: & Eva unigenita, ratione formationis ex Adami costa: Atque ita tribus hisce esset eadem supernaturalis & divina formatio: & singulorum è diversa materia. Quare ex hoc Lucæ loco probari non potest, Christum distinctè ab omnibus Filium Dei dici ob formationem miraculosam è Virgine: cum Adami & Eva formatione ejusdem sit generis. Denique quomodo poterit Christus dici filius unigenitus, ob miraculosam formationem è Virgine, cum magis sit miraculosa Angelorum è nihilo formatio? qui etiam filii Dei vocantur. Nam qui post myriades Angelorum innumerales minori miraculo est formatus: quomodo unigenitus dicetur, & Filii Dei nomine ab iis separabitur? ut Heb. 1. vers. 4. & 5. *Tantò præstantior Angelus factus, quanto præstantius supra eos afferitus est nomen.* Cui enim Angelorum unquam dixit, *Filius meus es tu, ego hodiē genui te?* & rursus: *ego ero ei Pater, & ipse erit mihi Filius,* & cap. 3. Mosis ut creature præfertur tanquam Deus creator existens, vers. 3. & 4. v. 5. & 6. Moses famulus fidelis, Christo, ut filio dominus totius, postponitur.

Sed adversus hæc objicit Socinus pag. 17. cum ait: *Neque aliud intendit auctor Epistolæ ad Hebreos, dum Christum Dei Filium cum Angelis & Mose consert;* Ex qua collatione clare apparet, Christum non minus quam Angelos & Mose, quicquid habet, id omne Deo acceptum referre; sed tamen, ut ille ait cap. 1. vers. 4. *tantò præstantior factus est, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen.* Periret enim collatio illa, si Christus non à Deo, sed à seipso cuncta haberet quæ possidet. Sed negatur Consequentia; quia cum Filius Dei, homo factus, accepisse aliquid à Patre affirmatur, illud non propriè dicitur: sed Metaphorice, ut suprà ostendimus: quod secundum

dum decretum commune Patris, suum, ac Spiritus S. ea habere sit patesfactum, ut Joh. 17. v. 5. *Pater glorifica me et glorid. quam habui apud te, antequam hic mundus esset.* Nam cum esset in forma Dei, accepta servi (seu humanæ naturæ) formæ, ac statu humilationis, et si interdum, scintillæ quædam gloriae divinæ naturæ in miraculis emicantes, Filium unigenitum ostenderent, Joh. 1. vers. 14. latuit tamen ad tempus splendor illius, seu deitatis gloria illustris, quæ postea per glorificationem humanæ naturæ revelata est illustrius. Atque inde satis constat, Christum, quæ Filius Dei est, non accepisse propriè, quasi ante non haberit, dominium in res creatas: sed à se aut à divina suâ naturâ habere non minus quam Patrem, utpote per quem Pater secula condidit, Hebr. 1. vers. 2. ideoque Dominus dicitur, qui initio terram fundavit, & cujus manuum opera sunt cœli, vers. 10. Sed potestatis patesfactio, donatio illius dicitur, Joh. 17. v. 2. Quemadmodum simili phrasí, glorificatio Patris, qua Filius Patrem glorificat. v. 1. non effectiōem, sed patesfactionem gloriae designat. Quæ verò quæ homo accepit à Patre, ea, ut non habenti propriè sunt donata à Patre: sed non à solo; verum etiam per Filium ac virtute Spiritus Sancti: adeò ut quatenus Filius hominis est, ea dona acceperit; quatenus verò Filius Dei, eadem dederit: ut idem, sed non secundum idem, simul sit dator & acceptor. Quemadmodum quæ Filius hominis, anima corpori rursus unita est ac vitam recepit: quæ verò Filius Dei, divinâ suâ potentia eandem vitam restituit, Joh. 10. vers. 17. *Ego pono animam meam & rursus assumam eam*, & cap. 2. v. 19. *disfruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud* Quod cum sit opus Deo omnino proprium: idcirco ad Rom. 1. Christum, qui è semine David secundum carnem vers. 3. declaratum ait Apostolus Dei Filium, per potentiam secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. Quare ex hisce satis constat, falsum esse quod contendit Socinus: nihil habere Christum, quod verè & propriè, ut homo ille non habeat. Nam quod objicit, *Adoratio etiam ab ipsis Angelis Christo ut homini à Deo donata:* *Ergo multò magis reliqua omnia.* Negatur antecedens. Christus enim, qui homo, jussus est adorari: sed non quæ homo, sed quæ unigenitus ac primogenitus Dei Filius, ac Deus, qui patesfactus est in carne, ut Hebr. 1. vers. 6. asseritur his verbis: *rursus autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit;* & *adorent eum omnes Angeli Dei.* Idque à sua causa declarat Apostolus, quod Angeli sint Spiritus creati ac ministri Dei, vers. 7. Filius verò, Deus in seculum seculi, vers. 8. & creator ac Dominus, qui initio terram fundavit, & cujus manuum opera sunt cœli, vers. 10. idque res ipsa etiam evincit. Nam adoratio, quatenus cultum religiosum notat, quo ex fiducia omniscientia, omnipotencia, & omnipræsentia, illius, qui adoratur, opem illius imploramus, aut pro beneficiis gratias agimus, merito homini tribui non potest; quia illa fiducia, & omnipræsentia, omnipotencia atque omniscientia gloria, soli æterno Deo conveniunt. Hinc Jer. 17. vers. 3. *Maledictus vir ille qui confidit in homine & statuit carnem brachium suum, à Febova autem recedit animus ejus.* Deinde solus Deus ubique præsens est, Psal. 139. vers. 7. & seq. qui etiam cœlum terraque implet, Ierera. 23. vers. 24. Nulla verò creatura ubique esse potest: quia definita, non infinita: ideoque Angeli licet creaturæ præstantissimæ, è cœlo mittuntur in varia loca, ad sua ministeria in terris obeunda, Hebr. 1. v. ult. & in cœlum redeunt: & homines circumscripti suis terminis, ubique esse nequeunt. Sic Christus humana sua natura in terris non est præsens; sed in cœlo, quo ascendit, & unde venturus est ad judicium, Acto. 1. & Col. 3. vers. 1. Solus etiam Deus omniscius est, solus corda filiorum hominum novit, 1. Reg. 8. vers. 39. solus omnipotens 1. Tim. 6. vers. 15. ac propterea fiducia in eo solo collocanda, solusque religiosè adorandus seu invocandus, Matth. 4. vers. 10. *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.* & Esai. 42. v. 8. *Ego Febova: boc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* Quamobrem cum gloria adorationis, quæ Deo propria est, Christo tribuat: necessariò sequitur id fieri, quatenus unus cum Patre Deus, ubique præsens, o-

mnipotens & omniscius, cui illa gloria convenit. Hisce jam demonstratis, facile refutatur, quod à Socino ad sucandum errorem adducitur. cum probare conatur, Christo (quem hominem tantum esse agnoscit) tribui adorationem quatenus homo, seu secundum humanam naturam: non divinam, quam impugnat. Verùm authorem suæ opinionis citat Paulum, Philip. 2. vers. 9. 10 *Propter quod & Deus exaltavit ipsum, & donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut ad nomen Jesu omne genu flectatur, caelestium, terræ, & infernum.* Sed negatur consequentia. 1. Quia licet adversarius obtineret, hæc de Christo dici secundum humanam naturam, nihil tamen efficaret; quia responderetur, hoc loco non agi expressè de adoratione, quatenus invocationem religiosam notat, de qua quæstio, & quod sibi probandum suscepit adversarius: sed de agnitione dominii Iesu Christi. Atque ita etiam secundum humanam naturam Christus Angelorum & hominum Dominus est constitutus ac declaratus; cujus imperio sit parendum: Id quod religiosam, ut omnipotentis & omnisci cordis scrutatoris invocationem, non includit; de qua adoratione tamen quæstio est. Nam humanæ naturæ Christi dominium supra Angelos & homines, non est simplex & indefinitum: seu ratione & naturæ eorum & ministerii: nec enim creavit eos, neque in nihilum redigendi potestate Christus prædictus qua homo; hoc enim soli creatori, ac divinæ naturæ proprium: sed dominium habet ratione juris imperandi ipsis, & ministerium eorum cum dominii agnitione exigendi, ut Ephes. 1. vers. 21. 22. Hoc autem indicat Paulus Phil. 2. Nam ut vers. 9. ait, *ut ad nomen Jesu se flectat omne genu:* sic v. 11. additur, *omnisque lingua confiteatur Dominum Iesum Christum, ad gloriam Dei Patris.* Hoc autem dominium supra Angelos & homines habet Christus secundum humanam naturam, quia est humana natura Filii Dei, assumpta carne, crucifixi in ea. Ideoque ob dignitatem unionis hypostaticæ, & mortis obedientiam, hoc dominium, quod ab initio incarnationis habuit, Luc. 2. vers. 11. & Matth. 11. v. 27. glorificatione patesfactum est illustrius. Atque hinc liquet ex hoc loco Pauli, non necessariò consequi adorationem invocationis Christo tributam qua homo: quia flexione genuum (per Metaphoram à servis dominos suos honorantibus desumptam) agnitione Christi Domini declaratur. Deinde etiamsi genuflexio necessariò adorationem significaret, & phrasis (quæ propriè tamen latius patet) hoc flagitaret, inde tamen minimè sequeretur, Christo quatenus homo, seu humanæ naturæ illius, sed contrà quatenus Deus, illud attribui. Primum quidem; quia jam ante, & ratione, ab attributis adorandi, nempe omniscientia, omnipotencia & omnipræsentia) & Scripturæ testantis autoritate demonstravimus, adorationem soli Deo competere. Deinde etiam circumstantiae hujus loci, hanc genuflexionem ad Christum ut Deum referri posse admittunt. Nam quod ab adversario objicitur, Christum dici factum obedientem usque ad mortem crucis, de eo ut homine dici: ideoque & genuflexionem seu adorationem secundum humanam naturam ei similiter attribui: negatur consequentia. Paulus enim describit personam Christi: & modò ei attribuit, quod ipsi convenit quatenus Filius Dei ac verus Deus: modò qua filius hominis ac verus homo. Quia Filius Dei, quod initio ante assumptam servi formam esset in forma Dei: nec rapinam existimaret parem esse Deo: Deinde quod se exinanivit forma servi accepta, seu in unitatem suæ personæ assumta natura humana Deo subiecta: ideoque secundum eam impar Deo Patri, & sub statu illius humili velata fuit divinæ naturæ gloria. Quatenus verò homo, persona Christi describitur ab effecto: quod fuit obediens ad mortem usque crucis. Quod autem additur: *propterea exaltavit, ad personam pertinet,* secundum utramque naturam; sed diverso tamen modo. Nam secundum humanam naturam exaltatus est, cum omni miseria ea est exemptus, & resurrectione à mortuis: & vita æternæ ac gloria cœlestis, supra omnes etiam Angelos donatione decoratus: qua verò Deus non in se gloriosus factus: sed gloria divina ante velata, sub humili, afflcta ac crucifixa natura humana, per illius glorificationem revelata est, ut Rom. 1. vers. 4. Adoratio

ratio verò, eidem etiam Christo tribuitur, non respectu humanae, sed divinae naturae ratione, utpote cui ea propria est, quemadmodum ante demonstravimus. Atque hoc in simili sententia ab Apostolo exponitur, Rom. 14. vers. 10.

11. *Omnis enim sistetur ad tribunal Christi: scriptum est enim, dicit Dominus, quoniam mibi se flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Quæ verba ad amissum convenire cum hisce ad Philip. apparet. Quamobrem ex hisce omnibus satius perspicue cognosci potest, adorationem Deo convenientem, Christo non secundum humanam naturam, sed secundum divinam attribui: & Christum Deum & hominem in una persona existentem adorari: seu Deum in carne patefactum, sed non secundum humanam naturam, sed divinam: quatenus æternus ac verus est cum Patre Deus. Ideoque hoc adversarii argumentum ab adoratione Christi ductum ita in ipsum meritò retorquetur. Is qui à Deo Patre jubetur adorari, est verus ille Deus: solus enim Deus adorandus, eique religiosè serviendum, Matt. 4. & gloriam suam alteri non tribuit, Esa. 42. Atqui Deus Pater Christum jubet adorari, Hebr. 1. & Phil. 2. Ergo Christus est verus ille Deus. Nam quod objicitur: accepit à Patre hanc gloriam, Ergo per se non habuit: ideoque non ut Filius Dei, seu verus ille Deus, sed ut homo tantum accepit. Negatur Consequentia: quia donatio Patris & acceptio Filii, ut supra ostendimus, patefactionem notat. Sic cùm Filium primogenitum introduxit in orbem terrarum, iussit ut eum Angeli adorent: non quasi gratiā ei tribueretur, id quod antea non haberet: sed ut pateficeret gloria unigenito debita, & officium Angelorum præscriberetur. Utque Filius glorificat Patrem, patefactione gloria illius: sic & Pater Filium, præfaciendo gloriam ejus, quam habuit ante fundationem mundi, Joh. 17. Atque hæc ad primi versus Johannis septentriam, adversus Socini persionem viadicandam, suffictura arbitramur; unde æternitas Filii Dei: deinde à Patre distinctio; & eadem tamen cum Patre Deitas eluet.*

Vindicatio versus 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.*

Quemadmodum antecedentibus descripta est Christi Deitas: sic hoc in loco eadem ab effecto describitur ac probatur: nempe omnium effectione. Sed de genuino universalis hujus dictioris, *omnia*, sensu, controversia est. Orthodoxi enim Deitatis Christi assertores hanc vocem, de prima cœli, terræque, & rerum iis contentarum complexu interpretantur: & de creatione illa agi, quæ Genes. 1. pluribus describitur. Idque primum loci circumstantia comprobant, quia non solum dicitur sine ulla restrictione, *omnia per ipsum facta sunt*: sed etiam *omnia exponuntur sequentibus: & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Quo ostendit Apostolus, voce illa *omnia significari omnes res, quæ factæ sunt*, ut nihil excipiatur quod factum est: ideoque Christum non factum, sed omnium factorem & creatorem. Deinde idem expressa Scripturæ autoritate demonstrant. Nam de Christo dicitur Heb. 1. v. 2. *Per quem & secula factum est, & v. 10. Tu Domine in initio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: & Col. 1. v. 16. Nam per eum creata sunt omnia, quæ in cœlo sunt. & quæ in terra, visibilia, & invisibilia, sive throni, sive dominia, sive imperia, sive principatus, sive potestates, omnia per eum & in eum creata.* Hoc autem opus est merè divinum: solus enim verus ille Deus creator est, Esa. 44. v. 24. *Facio omnia, extendo cœlos solus, expando terram per meipsum.* Contra verò tam perspicuum sententiam, Socinus universalem hanc dictiōnem, nempe *omnia*, non ita latè accipiendam contendit, ut cœli terræque creationem comprehendat: sed de spiritualis mundi structura; qui non corporeis, sed spiritualibus rebus, id est, Euangelii verbo construitur, quo homines instaurantur & spirituali quadam ratione creatur: quo pertinere ait id quod dicitur ab Apostolo, 2. Cor. 5. v. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura est, vetera præterierunt, nova facta sunt omnia*, item Joh. 15. vers. 5. *sine me nihil potestis facere:* qui locus (ait Socinus) hunc nostrum explicat elegantissime. Verum hæc expositio hujus loci vitiosa est: quoniam ne-

que ex loci circumstantiis: neque ex aliis Scripturæ dictis probari potest. Nam ad loci circumstantiam quod attinet, nihil antecedit unde probari possit: contrà verò cum descripta sit æternitas Christi: quod in principio non factus est, sed erat: & quidem apud Patrem, & erat Deus: inde sequitur necessariò, ut antea in eorum verborum vindicatione ostendimus, esse unum cum Patre Deum ac mundi creatorem. Ideoque descripta persona nō habet, anteaquam caro factus est, aptissimè effecta describuntur: primò creationis: deinde verò assumptionis carnis, & recreationis ac redēptionis. Deinde à propria vocum expositione non est recedendum: neque universaliter dicta, sunt restringenda, nisi necessaria subsit ratio: quemadmodum expositio nis rectæ norma requirit: alioqui nihil à perversione esset tutum. Atqui hic nulla necessaria subsit ratio, neque ulla ab adversario adfertur: cur cùm dicatur universaliter, *omnia per ipsum facta sunt*, ut vox *omnia* restringatur ad pauca, nempe ad novam creaturam, & conversionem hominum Christo exhibito factam. Nam quod citat adversarius dictum Apostoli, 2. Cor. 4. v. 17. nihil ad rem facit; quia primum initio loquitur de iis, qui sunt in Christo, seu Christianis jam existentibus, & Christo per fidem unitis: eosque dicit esse novam creaturam: & vetera præteriisse seu veterem hominem, omniaque non simpliciter facta, sed nova, hoc est, renovata per regenerationem; adeo ut ex hisce omnibus appareat, agi de recreatione ac regeneratione spirituali, adeò ut hic locus non possit aliter accipi: sed Joh. 1. simpliciter dicitur de Christo, *omnia per ipsum facta sunt*, non autem nova facta sunt. Et ne quis restringat, ait; *sine ipso nihil factum est, quod factum est.* Præterea falsa est etiam adversariorum expositio: quæ seipsum quoque evertit. Nam cum statuant, Christum esse tantum hominem, & universam novam creationem per ipsum factam, illud experientia confutatur. Nam certum est, ad fidem in Christum Johannis ministerio fuisse conversos plurimos ac novas factos creature, Luc. 1. v. 76. 77. Matt. 3. Joh. 1. Actor. 19. v. 4. sine Christi, ut hominis, opera aut mandato. Nam Johannes suum ministerium auspicatus est, immediatè à Deo ad id vocatus: & viam Christo, prædicatione Euangelii homines converto, paravit; sed neque illius opera humana, neque mandato hoc fecit. Ideoque sic contrà adversariorum expositio retorqueri potest: Si omnis nova creatura quæ Christo exhibito facta est, per ipsum facta: & tamen non omnis facta est per eum quatenus homo est, seu per humanam illius naturam: Ergo necessariò facta est quatenus Deus: nullum enim est medium. Deinde qui effector est novæ creaturæ, & omnia, quæ cō pertinent, facit: ille non est merus homo, sed verus Deus, ideoque omnium etiam creator. Atqui Christus (latente adversario, & hunc locum Johannis explicante) est effector novæ creationis, & omnia, quæ eo pertinent, facit: quia sine eo nihil factum est, quod factum est. Ergo Christus non est merus homo, sed verus Deus ac verus creator. Propositio clarissima est, quia nova creatio, est mentis & voluntatis, per Euangelii ministerium, & efficaciam internam Spiritus Sancti, fidei & charitatis donatione renovatio; Quæ fieri non potest nisi à vero Deo. Primum quia fidei & charitatis donatio interna, in Sacris Literis, soli Deo adscriptur, Ioh. 1. vers. 13. & 1. Cor. 3. vers. 5. 6. 7. & Eph. 2. vers. 8. & omnipotentiæ Dei opus est, Eph. 1. v. 18. & 19. Deinde operatio per Spiritum Sanctum (qui Spiritus Dei est, & in Deo est, 1. Cor. 2.) est opus Deo proprium, à quo procedit, utrumque autem Christo convenit; fidei quidem & charitatis donatio; Eph. 6. v. 23. ideoque per Christum creata dicimus ad bona opera, Eph. 2. v. 10. operatio verò per Spiritum Sanctum ei tribuitur, Joh. 1. vers. 33. baptizabit vos Spiritu Sancto. & quia eum mittit à Patre, Joh. 15. v. 26. & 16. v. 7. & 13. 14. 15. ait: *cum autem veneris ille Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem.* Non enim loquitur à semetipso; sed quæcumque audierit loquetur, & quæ ventura sunt, renuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi, de meo accepturum quod renuntiabit vobis. Sic Actor. 2. v. 33. Christus dicitur effusus

dilectum Spiritum Sanctum; & dona Spiritus Sancti, 1. Cor. 12. vers. 11. & 12. Christo attribuuntur, Ephes. 4. v. 7. 8. & 16. unde etiam Spiritus Sanctus, non solum Patris, sed etiam Filii nominatur, Rom. 8. v. 9. quia ut à Patre procedit, & Pater per eum operatur, Johan. 15. v. 26. sic etiam à Filio procedit, qui per eum operatur, eumque mittit. Ideoque de Spiritu Sancto dicitur, eum à Filio audivisse, & à Filio accepisse (per metaphoram, similitudine ab hominibus ducta) quæ Filius per Spiritum Sanctum patescit. Eademque metaphora de Christo Dei Filio (quod objectare solent adversarii) intelligendum illud Baptista dicatum, Johan. 3. vers. 31. *Qui è cælo venit, (id est, Filius Dei homo factus. Nam nec anima nec corpus ejus è cælo venit) supra omnes est, & quod vidit & audivit hoc annuntiat : Item v. 35. Pater diligit Filium, & omnia dedit illi in manum: quia scilicet Pater per Filium operatur, sibi iuuat : ut & Pater & Filius per Spiritum Sanctum. Quomodo etiam Christus ait Johan. 5. v. 19. Non potest Filius à semetipso operari nisi viderit Patrem operantem (hoc est, Filius omnia operatur à Patre per se,) quecunque enim ille facit, hæc etiam Filius similiter facit, & v. 21. Sicut enim Pater excitat mortuos & vivificat: sic & Filius quos vult vivificat. Quibus verbis denotatur eadem Patris & Filii singularis potentia & operatio, servato tamen ordine personarum. Nam ut Pater est à se: sic à se operatur per Filium: ut Filius est à Patre: sic à Patre dicitur operari, per se, essentia sua omnipotencia: quia unum est cum Patre, per Spiritum Sanctum. Spiritus Sanctus verò à Patre & Filio per se eadem essentia & potentia. Quia loquendi forma indicatur (ut antè de Spiritu Sancto,) Filium esse à Patre & à Patre operari: quemadmodum mittere dicitur Spiritum Sanctum à Patre, Joh. 15. v. ult. quod Pater per Filium operetur.*

Quare ut ad rem redeam, sequitur ex adversariorum expositione, si per Christum, Joh. 1. v. 3 ideo dicantur omnia facta, & sine ipso factum esse nihil quod factum est: quod sit author novæ creaturæ, adeo ut nihil eo pertinens ab eo non sit factum, ipsum esse verum Deum ideoque quocunque tandem se vertant, veritate constricti convincuntur. Ceterum ut veritas amplius illustretur, operæ pretium est, ut paucis etiam allata Scripturæ testimonia, (quibus creatio mundi Christo tribuitur) ab exceptionibus Socini vindicemus. Primum autem locum adduximus illustrissimum, • Col. 1. v. 16. *in ipso, id est, per ipsum, creata sunt omnia, quæ in cælis, & quæ in terra, visibilia & invisibilia, &c. Omnia per ipsum & in ipsum creata sunt; & ipse est ante omnia: & omnia per ipsum subsistunt. Adversarius contra Wiek. de divinitate Filii & Spiritus Sancti, pag. 363. hoc argumentum solvere conatur his verbis: *Sensus igitur totius loci est, per Christum omnes res, tam cœlestes quam terrestres intelligentia prædictas reformatas fuisse: & primum quidem earum omnium Dominum ipsum Christum esse factum: ita ut omnes jam, ab eis natus pendeant, & quicquid virtutis, aut potestatis habent, in eis manu sit positum. Sed vanum est hoc est fugium, quia & sententiæ Pauli, & perfectioni Angelorum repugnat. Nam Paulus disertè ait, omnia per Christum creata, tam quæ in terra, quam quæ in cælo; tam visibilia quam invisibilia; & esse ante omnia; non autem restringit ad res intelligentia prædictas, ut adversarius fingit, non autem probat. Deinde si de reformatione intelligatur facta, per Christum hominem tantum (ut adversarius contendit) falsū erit, ea omnia per Christum, quia homo reformata. Nam quæ in cœlis sunt, nulla reformatione habebant opus, utpote perfectè beata; & quæ in terris, non omnia reformata; sed plurima non potuerunt reformari, ut reprobi, qui deformes ac peccatis corrupti permanerunt: & qui reformati fuerunt, multi nativitatem Christi antecesserunt; & eo nato non omnes ab humanâ ipsius natura reformati, quia jam antè demonstravimus per ministerium Angelorum & hominū, Simeonis & Annæ prophetis conversos, antequam humana Christi natura ad intelligentiam rerum, nedum Euangelii prædicationem esset idonea: & à Johanne immediatè divinitus vocato sine humanâ naturâ Christi opera aut mandato, ad fidem conversos plurimos ac reformatos constat: ideoq; de humana Christi natura dici non potest, quod omnia per ipsum & in ipsum creata sunt. Deinde**

cum dicatur Christus hoc loco, *esse ante omnia;* illud humanæ naturæ illius tribui non potest, sive de creatione prima, sive de secunda accipiamus. Nam prius caret controversia, Angelos omnes, & plerosque homines ante Christi conceptionem creatos ac formatos. Secundum etiam inde constat, quod plurimi facti sunt novæ creature spirituales, seu renati ex Deo, antequam humana natura Christi extaret. Nam (ut de sanctis Prophetis ac Patriarchis nihil dicam) Josephi, virginis Mariæ, Elizabethæ & Zachariae, Simeonis & Annae Prophetissæ, aliorumque piorum exempla id cœvincunt: ideoque per humanam Christi naturam omnia reformata dici non possunt. Præterea cum creatio nova & creature novæ sint invisibles (ut quæ non in corporis, sed in Spiritus, per fidem & charitatem renovatione internâ consistat) hæc autem creatio, de qua Paulus Col. cap. 1. loquitur, sit non minus visibilium, quam invisibilium creatio, inde perspicue sequitur, non de secunda creatione, quæ metaphorica est; sed de propria ac prima rerum omnium creatione agi. Ideoque ex hinc omnibus satis liquet, ex circumstantiis hujus loci, expositionem adversarii aperte falsitatis convinci, nec circumstantiis solum; sed etiam Angelorum cœlestium perfectione eandem confutari: quandoquidem Angeli non sunt facti nova creatura, quia nunquam fuerunt viati: sed in creationis primæ integritate persistenterunt: unde & sancti Angeli, qui voluntati Dei semper parent, in Sacris Literis passim describuntur. Ac propterea reformati dici non possunt, qui nunquam fuerunt deformes: sed illud solis hominibus convenit, utpote qui soli, lapsu suo se deformarunt & reformatione habuerunt opus. Quamobrem falsum est omnino, quod adversarius statuit, Angelos à Christo reformatos eoque recreatos: contrà vero cùm & eorum essentia, & qualitates, sanctitas perpetua, & potentia eorum insita, manserint integra: ab humana Christi natura rursus creatos ac reformatos, quoniam quæ colore aut verisimilitudine dici potest? Ac propterea quod de eorum creatione non minus quam reliquorum creatione ab Apostolo dicitur, illud de prima creatione intelligendum. Idque amplius etiam inde apparet, quod omnia, etiam Angeli à Christo creati, per Christum consistere, in hoc illustrissimo loco, Col. 1. dicuntur, hoc est in sua essentia atque integritate per Christum sustentari: Atqui per humanam Christi naturam Angelicæ cœlestes non consistunt: sed in sua essentia & integritate, ut ante nativitatem Christi, Dei creatoris omnipotentia sustentati constiterunt: Sic etiam Christo nato similiter consistunt, neque quicquam iis hac in re deceisse probari potest. nam oppositè sanctis Angelis, Angelii apostatæ dicuntur non servasse suam originem; à qua sancti Angeli, neque per se declinarunt, neque ab ulla remoti sunt. Quare cum dicuntur consistere per Christum, inde constat illud ei non attribui secundum humanam, sed secundum divinam naturam. Neque etiam colorem habet veritatis quod adversarius excipit: sed contrà ad illius errores amplius convincendos pertinent. Nam excipit adversarius, *omnia dici reformata per Christum* (intelligit autem humanam ejus naturam) *primum, quia omnium Princeps ac Dominus est constitutus.* Atqui incepta omnino hæc est ratio. Nam dominii hujus constitutio, non est Christi effectum, sed adjunctum: effectum verò Dei: id eoque creatio ac reformatio rerum omnium à Christo facta dici non potest. Neque altera etiam ratio quam adducit, convenerit: nempe *ideo etiam dici reformatæ omnia, quod per Christum pacificati sunt Angelii cum hominibus.* Atqui hic dicitur, omnia creata per Christum: pacificatio autem creatio dici non potest; neque Scripturæ, neque bonorum authorum usu. Deinde non omnia per Christum pacificata, quia maxima pars hominum sunt reprobi, qui nec Deo (sub cuius ira manent ob incredulitatem, Iohan. 3.) nec Angelis cœlestibus pacificati dici possunt. Et licet Angeli serviant benignè iis qui servandi sunt Hebr. 1. v. ult. propterea tamen dici non potest, ipsos esse reformatos (quia in iis nulla erat deformitas ac vitium,) multò vero minus dici potest, idcirco creatos. Quæ adēd perspicua sunt, ut adversarius contra Wiekum pag. 365. coactus fuerit non obscurè illud agnosceret, & postea turpi contradictione sibi adversari.

T.

Sic e-

Sic enim ait: *Quod Angeli cum hominibus sint pacificati. non eam vim per se fortasse habet, ut propterea ipsi Angeli reformati dici possint; nec nos id dicimus: sed neque etiam affirmamus, pacificare esse condere & creare.* Verum affirmamus, eo quod per Christum omnes res celestes & terrestres intelligentia praeditae, inter se conjunctae & pacificate & reconciliatae erga Deum sunt, merito dici posse, banc rerum universitatem, novam quandom formam accepisse. *Quid enim magis pertinere potest ad reformationem universitatis earum rerum, quae intelligentia sunt praeeditae, quam si, ubi antea inter se dissidebant, ac disjunctae erant, in unum & eundem finem consentiant ac conspirent, quasi in unum corpus conjugantur, ac coalescant?* Hactenus adversarius, qui sibi egregie contradicit, si quis hec inter se, & cum sequentibus conferat. Nam si pacificare, ut agnoscit, non sit reformare: ergo reformati dici non possunt, quia pacificati sunt: nec reformatio in pacificatione consistit. Deinde si Angeli propterea reformati dici non possunt: quia pacificati sunt cum hominibus, ut agnoscit. Ergo in pacificatione reformatio non consistit: sequeretur enim alius, cum homines pacificati sint cum Deo per Christum: non minus Deum esse reformatum quam homines, quo nihil excogitari potest pietati magis adversum. Ac propterea etiamsi vox *creandi* absolutè polita, interdum in Sacris Literis significaret reformare, tamen hoc in loco Col. i. v. 16. ita accipi non posset: quia circumstantiae antea à nobis propositæ, & Angelorum coelestium perfectio, repugnant. Deinde series etiam sequentium idem ostendit. Nam ut vers. 16 omnia per ipsum creata & vers. 17. per ipsum omnia subsistere docuit: sic distinctè creationi huic subjicit Christi dominium in Ecclesiam universam, vers. 18. & reconciliationem ac pacificationem celestium & terrestrium per mortem v. 20. & 21. & sanctificationem, qua merito mortis Christi novæ firmus creaturæ, vers. 22. Quæ omnia perversæ ab adversario confunduntur: & ex distincta oratione Pauli Apostoli, inepta redditur tautologia. Quibus etiam addi potest, alienum esse, quod ait adversarius: *omnia optimè inter se cohærente, si vox condita seu creata sunt, reformatæ sunt, interpretemur, quod ex usu Sacrarum Literarum fieri posse ostendunt in loci, Esa. 45. v. 8. & cap. 65. v. 18. Ephes. 2. v. 10. & 15.* Nam licet eam vocis creandi significationem hæc loca, ab adversario objecta, certò probarent: sententia tamen Pauli minimè conveniret; ut antea pluribus demonstravimus. Deinde neque hæc loca etiam, ut adversarius contendit, id solidè probant. Nam Esa. 45. vers. 8. *Ego Febova creavi eum:* affectionem seu formationem notat: quod scil. Deus Cyrus (de quo initio capit is agit, in promissione de ipso futuro data,) formaret; ita ut creare hoc loco, efficere; non autem factum ac formatum reformatre designet, ut etiam vers. 7. antecedens proximè similiter loquitur: *formans lucem & creans tenebras: faciens pacem ac creans malum;* *Ego Febova facio omnia bac.* Quo in loco perspicuè eodem sensu, ut Synonyma, facere & creare usurpantur. Neque etiam alter locus, Esa. 65. v. 18. aliud evincit. Verba enim sunt hec: *Ecce ego creo Ierusalem & populum ejus gaudium.* Nam sive vobis Hebreum, pro nota accusativi accipiamus: sive pro prepositione, dativi casus nota, (ut sèpè fieri certum est, & Lexicographi demonstrant, & lectio Scripturæ evincit,) *creandi* vox, idem notabit, quod facere. At priori modo sensus erit, *ego Ierusalem & populum ejus facio gaudium:* hoc est, per metonym. adjuncti, gaudio plenam; posteriori verò, *ego faciam Ierusalem & populo ejus gaudium,* seu gaudio atticam. Nec denique Ephes. cap. 2. vers. 10. (licet de sanctificatione agatur) vox *creandi* aliud per se notat, seu vi sua, quam facere, sed per subjectam circumstantiam restringitur ad novam creationem. Postquam enim dixit Apostolus: *Ipsius enim opus sumus, creati in Christo,* additur *ad bona opera,* hoc est, idonei facti ad ea; quod fit renovatione seu regeneratione, v. 15. *Creati in unum novum hominem,* hoc est, effecti; sicut alibi quoque creaturæ vox, additione vocis, nempè novæ, restringitur, 2. Corinth. 5. v. 17. & Ephes. 4. vers. 24. & Col. 3. vers. 10. *Novus homo creatus secundum Deum in vera justitia & sanctitate,* hoc est, *fatus novus homo:* Modus autem efficiendi, suo subjecto & addita forma describitur ac restringitur. Contra verò Co-

loss. i. v. 16. absolutè ponitur vox *creandi:* neque ulla loci circumstantia restringitur, quia dicitur simpliciter: *Omnia per ipsum creata sunt, quæ in cælis & quæ in terra; visibilia & invisibilia:* quemadmodum etiam dicitur de Christo, Ephel. 3. vers. 9. *Qui omnia creavit per Christum,* hoc est, mundi totius universitatem, quod accommodatè traditur, ut inde constet, eundem rectè rerum omnium restauratorem constitui. Quare hinc liquet, ex locis hisce ab adversario objectis, non probari, vocem *creandi* significare idem quod reformatre: deinde etiamsi significaret, tamen Col. i. v. 16. ita accipi non posse, ut diversis ac solidis argumentis ante demonstravimus. Atque hoc modo vindicato hoc illustri loco adversus Socini exceptiones, inde concludimus Christum esse ante omnem rem creatam, & universum hunc mundum per eum conditum. Quare ad reliqua duo testimonia, quibus idem probavimus & probare solent Orthodoxi, progrediemur. Ea autem petita sunt ex epistola ad Hebr. cap. 1. Ac primum quidem continetur vers. 2. his verbis: *Per quem (nempè Filium, ut citra controversiam, vers. 1. demonstrat) & secula fecit.* Objicit autem adversarius 1. verba ipsa: nimis non dici ab Apostolo: per quem cælum & terram, sed secula; deinde non addi *creavit*, sed *fecit*: aitque contrà hæc ad futurum mundum seu seculum referri debere; quod nomen *secula*, sive, ut in Graeco est, *αἰών, æternitatem illam quam speramus, & qua futurum nobis seculum continetur, quodammodo ob oculos ponit, & idcirco futurum illum mundum evidentius significat.* Verum respondemus 1. etsi vocibus illis non utatur, aliis tamen, ejusdem valoris ex usu Scripturæ, idem significari. Nam *secula*, per metonym. adjuncti pro subjecto, in Novo Testamento *mundum* significant; cui mundo duo tribuuntur secula: unum quidem, quod à creatione mundi ad finem quo renovabitur, fluit; &, *boc seculum*, dicitur: alterum verò, quod post finem hujus mundi & renovationem illius in æternum durabit: & distinctè ac oppositè, *illud seculum & venturum seculum* appellatur: quemadmodum perspicuè apparet, Matth. 12. vers. 32. *Non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro.* Similiter Luc. 18. v. 30. ait Christus, *qui non recepturus sit multiplicia, boc tempore: & in seculo venturo vitam æternam.* Atque ita mundus (seu cælum & terra & res iis comprehensæ) à duratione generatim in Novo Testamento vocatur *seculum*, & etiam *secula* eodem sensu, ut 1. Corinth. 2. v. 7. *ante secula, id est, ante mundum creatum, & Hebr. 11. vers. 3. Fide intelligimus constructa fuisse secula, ut quæ cernimus non sint ex apparentibus facta.* *Secula*, id est, mundum universum, quæ, cœli terræque & omnium rerum complexu continetur. Deinde *facere* non minus de prima cœli terræque & omnium rerum creatione, quam *creare usurpatur*, ut Genes. 2. v. 2. *Cum autem perficeret Deus die septima opus suum quod fecerat, die septimo quietivit ab omni opere quod fecerat: & v. 3. quia in eo quietivit ab omni opere, quod faciendo crearat: & v. 4. istæ sunt generationes cœli & terræ quando creata sunt, quo tempore Febova fecit terram & cœlum.* Deinde Exod. 20. v. 11. *Sex diebus fecit Deus cœlum & terram.* Imò cum de creatione cœli & terræ agitur; non solum eodem sensu, pro voce *creandi*, facere in Prophetis usurpatur sèpè, sed etiam longè frequentius *faciendi*, quæ *creandi* voce utuntur: quemadmodum locorum inductio demonstrat. Sic in Novo etiam Testamento, *creare & facere cœlum & terram ac mundum*, eodem sensu accipiuntur; ut Actor. 14. vers. 15. *Qui fecit cœlum & terram, & mare & omnia quæ in iis,* cap. 17. vers. 24. *Deus fecit mundum, & omnia quæ in eo.* ubi certo constat, fecit, tantundem notare atque creavit. Quod autem excipit adversarius contra Wickum adversus allatum testimonium ex Hebr. 11. vers. 3. non ibi dici facta esse secula: sed aptata, id est, concinnata & aptè composta, atque accommodata: ad illud respondeatur, unum idemque re ipsa utraque voce designari. Nam cum Genes. 1. v. 31. dicitur: *Quicquid fecerat, ecce erat valde bonum,* illud indicatur, quod cœlum & terram perfecerit, Genes. 2. vers. 2. 3. 4. nec enim fecit secundum quid, sed omnino ac perfectè: quia perfecit. Quod etiam propriè vox

ηγετικός. Hebr. 11. vers. 3. quam urget adversarius, significat. Nam ἀληθής est æqualis & integer: unde ἀριθμός & homo perfectus, 2. Tim. 3. dicitur, & inde oritur φίλος & φίλος, perficio, construo. Quare et si facere & perficere, si solum ponantur, differunt ut genus & species; quod non omnia quae sunt, perficiuntur, & integrè coaptentur; tamen cum additur circumstantia mundi, aut cœli & terræ, idem denotatur, ut jam ante ostendi ex Gen. 1. & 2. quemadmodum etiam Prov. 3. vers. 19. dicitur, *Sapientia fundavit terram, & stabilivit cœlos intelligentia:* ubi idem quod creare notant fundare & stabilire, quæ, et si modo significationis differant, recipia tamen convenienter: cap. 8. vers. 26. eodem sensu: *ad huc non fecerat terram:* quod idem est quod crearat, & vers. 27. *Cum aptaret cœlos:* quod LXX. Interpretes reddunt *inclusos;* et si enim diversa sint verba, eodem tamen sensu inter se usurpantur. Quare alienum est quod diversam vocem, Hebr. 11. vers. 3. nempè *aptare,* non autem *facere* usurpari objectat. Nam et si circumstantia aliquâ differant: idem tamen re ipsa notant: quemadmodum citata à nobis Scripturæ loca ostendunt. Sed rursus ita excipit adversarius: *Finge, (inquit,) in isto loco (Hebr. 11. vers. 3.) disertè scriptum esse: facta esse secula, quid hoc ad rem nostram: cum ipsius loci, ad nostrum nulla prorsus appareat relatio, & tanto intervallo, (id est, decem capitibus interpositis) alter ab altero distet; Non satis est probare facere secula, significare cœlum & terram creare: sed conjecturas saltem afferre oportet, cur hæc significatio in loco nostro (Hebr. 1.) agnoscenda sit. At nullæ unquam afferentur.* Hæc adversarius. Respondemus autem, non fingi ab Orthodoxis (ut objicitur) unum esse sensum re ipsa, cum dicitur, facere secula vel perficere aut aptare: ut ex locis Scripturæ modò demonstravimus; deinde nimis contemptim ac confidenter ait adversarius, quod nullæ unquam conjecturæ afferentur, quibus hæc significatio in hoc loco sit agnoscenda.

Nam, ut alia hoc tempore omittam, primùm hoc extra controversiam ponimus, tanquam utrumque agnatum, secundum hoc loco significare mundum: unde hoc argumentum statim: *Fecit secula, hic significat primum mundum fecit, aut alium mundum: puta ut adversarius ait, mundum futurum. Atqui non significat, mundum futurum fecit: ergo mundum primum. Assumptio certa est: quia mundus ille futurus nondum est factus: mundus de quo Paulus Heb. 1. loquitur est factus: ergo mundus hic non est ille futurus: Præpositio confirmatur; quia hæc sunt contradictionia, futurum esse, oppositè presenti; & esse factum: futurus enim mundus erit ultimo die, nempè cœlum novum & terra nova, 2. Pet. 3. v. 13. Assumptio vero verbis Pauli continetur disertè, cum ait: Fecit secula: ac propterea firma est conclusio. Deinde in sacra Scriptura seculum venturum, hoc est, futurum, notat durationem perpetuam post mundi renovationem; quæ duratio communis est inferno ac cœlo, ut disertis verbis, Matth. 12. vers. 32. & Luc. 18. vers. 30. traditur. Neque vitam æternam notat; sed ab ea distinguitur expressè Luc. 18. v. 30. ut à tempore, id quod in tempore datur. Neque denique Ecclesia gloria in sacris literis mundus futurus aut venturus vocatur: neque hoc loco intelligi potest: quia illam ultimò demum die Christus efficiet: sed nondum efficit, Rom. 8. vers. 21. Phil. 3. vers. 21. & 1. Petr. 1. v. 4. & 5. & 1. Ioh. 3. vers. 2. Nec denique cœlum beatorum, seculorum voce hoc loco intelligi potest: quia illud jam est, non auctem futurum est; imò inde ab initio factum est, Matth. 25. v. 34. Quamobrem meritò concludimus, non conjectura illa; neque solum ex circumstantia aliqua: sed etiam (ut vulgo loquuntur) ex substantia seu ex rei ipsius natura, cum dicitur: per quem secula fecit; de creatione mundi hujus, non de futuri mundi effectione necessariò intelligendum.*

Quocirca jam satis vindicata hac, de rerum omnium effectione, seu mundi hujus creatione, sententia, ad proximam similiter adversus corruptelas Socini muniendam, procedemus.

Examen versus quarti: *In ipso vita erat & vita era lux hominum*

IN quo loco enunciationes sunt duæ: unde totidem oriuntur quæstiones: una de prioris subjecto: seu quidnam *vita* hoc loco significet: altera de posterioris attributo, quid *lux hominum* denotet; quæ ordine paucis expendimus.

Ac primùm, ad *vitam* quod attinet, nostri, causam ac fontem vitæ, tam animalis quam spiritualis exponunt: quæ cum omnia fecit *λόγος*, jam erat: quod omnium creatori & conservatori convenit propriè; ideoque Deitas Christi hoc etiam modo declaratur. Contrà vero Socinus contendit, tantum de vita æterna, & immortali (quam per Christum homines consequuntur,) agi: Christum autem perpetuò intelligit merum hominem, seu solâ humanâ naturâ constantem, non autem divinâ. Expositionem autem probare conatur duobus argumentis: Primum est, 1. Ioh. 5. vers. 11. quo id dilucidissimè explicari ait his verbis: *Quoniam vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc in Filio ejus est.* Verum negatur Consequentia: Nam et si Christus sit author *vitæ æternæ*: inde tamen minimè sequitur, eum non esse authorem quoque vitæ animalis; hæc enim non sunt opposita, sed *concomitantes*, quæ sub eodem nomine *vita* generatim continentur: & alterum ex altero consequatur. Indeque Deitatis Christi assertores, hoc retorquentes in adversarios, meritò concludunt, ac sententiam suam probant, hoc modo: Si Christus est author *vitæ æternæ* Ergo etiam verus est Deus, ideoque & *vitæ animalis* author, Atqui (satente adversario cum Scriptura,) Christus est author *vitæ æternæ*, Ergo verus est Deus, ac per consequens author etiam *vitæ animalis*. Propositio inde probatur, primum; quia regeneratio seu sanctificatio per Spiritum Sanctum (quæ principium est *vitæ æternæ*, Ioh. 5. vers. 24. & 25.) est opus Dei proprium, 1. Corinth. 3. vers. 6. & 7. Ephes. 2. vers. 8. 1. Pet. 1. v. 22. & 23. Ac propterea cum Christo hoc in Scriptura tribuatur, Ioh. 15. vers. 16. & 16. v. 14. & Ephes. 2. vers. 10. Idemque adversarius agnoscat, velit, nolit: sequitur etim esse verum Deum, ideoque & *vitæ animalis* authorem. Deinde cum *vitæ æternæ* pars, sit corporis gloriose ultimo die suscitatio à morte; idque opus Deo sit proprium, puræ scil. omnipotentiae effectum, Rom. 4. vers. 17. & 24. & Christus illud efficiat Ioh. 6. vers. 39. & 40. Phil. 3. vers. 21. (ut etiam agnoscit adversarius) inde sequitur Christum esse verum Deum, ac per consequens non solum *vitæ æternæ* authorem (unde 1. Ioh. 5. vers. 20. verus Deus & vita æterna vocatur) sed etiam *vitæ animalis*: ut quæ *æterna vita longè* est inferior, 1. Cor. 15. v. 53. Quare sententia 1. Ioh. 5. v. 11. perperam ab aduersario adducitur, ut probet, in sermone seu Christo dici, Ioh. cap. 1. vitam esse, tantum ratione *vitæ æternæ*: & quidem quod vitam æternam non per divinam naturam (quam negat) sed per humanam naturam, (quam solam agnoscit) hominibus conferat.

Alter vero locus, quem aduersus rectam sententiam objicit, est Ioh. 5. v. 25. *Amen amen, dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei & qui audierint, vivent;* Sicut enim Pater habet *vitam in seipso*, sic dedit & *Filio vitam habere in seipso.* Ex quibus (inquit Socinus) verbis apertissimè constat, & a Deo Christum hæc accepisse, ut *vitam in semetipso* habeat: & quo sensu id dicatur, nimirum, quia *vocem ejus* audientes, *vitam adipiscuntur.* Respondemus, verum esse, cum Deus Filio suo dederit vitam habere in semetipso, eam Filium accepisse à Patre: quemadmodum relatorum natura postulat: sed inde non sequitur: Ergo Filius eam primùm accepit in tempore: quia eandem omnino vitam, quam habet Pater, communicatione per generationem æternam, dedit Filiu, non autem novam vitam efficiendo. Ac propterea Filius etiam fons est omnis *vitæ*, cum corporis, tum animæ, sicut Pater. Pater autem sic vitam seu *vitæ* fontem iu semetipso habet: Ergo & Filius ita habet. Nam paritas utriusque denotatur: & ut Pater *vitam dat, sic & Filius,* ut Ioh. 5. vers. 19. *Quacunque enim facit*

facit Pater: eadem & Filius similiter facit, & vers. 21. Ut enim Pater suscitat mortuos; sic & Filius quos vult vivificat. Deinde quod ait adversarius, Patrem dedisse Filio habere vitam in seipso; inde constare apertissime, eo sensu dici, nimis, quia vocem ejus audientes, vitam adipiscuntur: illud est commentum inane adversarii, & omni probatione destitutum: contraque appetit ab Euangelista Johanne, primum proponi hoc loco effectum Christi, quod auditores vivificet seu sanctificet: Deinde propositum illud à causa efficiente illustrari, non vice versa. Causa autem traditur hæc, quod scilicet vitam habeat in semetipso, ut Pater: ideoque non mirum, si opus illud divinum, nempè vivificationem sibi attribuat, cum ipse sit fons omnis vita pariter cum Patre: ut poterit à quo omnis vita (sive naturæ, sive gratiæ, sive gloriæ) promanet: Quare hinc etiam constat, adversarii expositionem, objectis illis sacræ Scripturæ locis, minimè probari. Hac igitur ratione vocis *vita*, (qua primæ enuntiationis vers. 4. subiectum est) genuina sententia vindicata: ad alteram similiter afferendam procedemus Quæ his verbis continetur: *Et vita erat lux hominum.* De cuius attributo queritur, quid scilicet *lux hominum*, hoc loco significet. Et quidem in eo generatim consensus est, vocem *lucis*, non propriè externam ac corpoream lucem designare: sed impropriè per metaphoram ad aliud, quod huic luci simile est, translatum: nimis, quod ut lux illuminat, sic vita, qua in Christo est, spirituali modo homines illustret. Sed speciatim de modo simul ac tempore dissensio est. Quippe Deitatis Christi assertores statuunt, Christum lucem dicí hominum, quod ab eo, quasi fonte, & prima essentia intelligente, omnis vis rationis atque intelligentiæ hominum, cùm naturalis, tum supernaturalis, (quasi lumen quoddam spirituale) inde à mundi initio promanaret: Contra verò Socinus (ut suam de Christo, humana tantum natura constante, sententiam tueatur) sic exponit: *Eft igitur (inquit) vita illa æterna, qua erat in Christo, lux hominum: quatenus, ut mox dicemus, Christus bujus vitæ patefactione illuminat omnem hominem; cum aliqui omnes bujus mundi homines in umbra mortis sedeant, nullam vitæ æternæ firmam certamque spem habentes:* Quibus proximè subjicit, tanquam titulum à se exponendum, Joannis verba, *Et lux in tenebris luet & tenebrae eam non comprehenderunt.* Cui titulo subjicit expositionem hanc: *Christus lux dicitur, non solum quod cœlesti doctrina homines ad vitam æternam illuminet: sed etiam quod vita irreprehensibili, atque sanctissima illis prælucet, ut ipsum imitentur: exemplum enim, inquit Joban. cap. 13. v. 15. dedi vobis, ut quemadmodum ego feci: ita & vos faciatis.* Hæc Socinus: quibus lucem hanc hominum, suis tenebris, obscurare conatur; sed frustra: ut ex hisce etiam rationibus constabit. Nam 1. lux hominum, quam Johannes intelligit, illuminat omnem hominem venientem in mundum. Atqui cœlestis humanæ naturæ Christi doctrina; & vitæ illius irreprehensibilis ac sanctissimæ exemplum, quibus homines illuminat ad vitam æternam, non illuminant omnem hominem venientem in mundum. Ergo doctrina humanæ naturæ Christi, & sanctissimæ illius vitæ exemplum, quibus homines illuminat ad vitam æternam, non sunt lux illa hominum, quam Johannes intelligit. Propositio expressè extat vers. 9. *Erat lux vera, qua illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Idque adeo clarum est, ut adversarius verbis modo citatis agnoscat, Christum illuminare omnem hominem. Assumpcio vero experientia notissima demonstratur, 1. Quia maxima hominum pars, ante humanæ Christi naturæ doctrinam & vitæ illius exemplum, non illuminata est per eam, aut alium, ad vitam æternam, sed in tenebris ignorantiae doctrinæ salutis periret, Ps. 147. v. 20. Act. 14. v. 16. Deinde quia per Christum natum, docentem ac sancta vita præeuntem, minima pars Judæorum (ut gentiles taceant) illuminata: sed maxima pars in tenebris ignorantiae permanxit, Joh. 3. v. 19. 20. Rom. 10. v. 3. & 11. v. 5. 7. & 8. Neque exceptio ea habet locum, qua obtenditur, Christum doctrinæ & exemplo præluxisse Judæis illis: sed ipsos hanc lucem salutarem non comprehendisse, ut Johan. 3. v. 19. *Hoc est iudicium, quod lux venit in mundum, & dilexit nos homines*

magis tenebras quam lucem, erant enim opera eorum mala. Nam illuminare inquam, non solum est lucem prætendere seu prælucere; sed etiam lumen indere atque illustrare. Nam quamvis sol prælucet etiam cæcis, eos tamen non illuminat: quia oculi eorum luminis capaces non sunt, nec redundunt; similiter nec Christus eos illuminat, quibus in cœitate spirituali manentibus, doctrinæ & exemplo tantum prælucet. Tertia assumptionis probandæ ratio est, quod plurimi, inde à Patriarchis ad Christum natum, luce doctrinæ ad vitam æternam sunt illuminati: quemadmodum etiam Christo jam nato, antè illius doctrinam & vitæ exemplum: partim ministerio Angelorum: partim hominum, (ut Johannis Baptiste & aliorum) Spiritus S. instinctu sunt illuminati ad vitam æternam: Ergo non omnes homines sunt per Christi hominis doctrinam & vitæ illius exemplum illuminati. Nam quod Socinus de Johanne Baptista his verbis objicit: *Is vera lux non erat, qua Euangelium Dei verò nobis patefacit, & ejus prædicatione tenebras hominum mentes illustravit: Baptista enim baptismum paenitentiae tantummodo prædicavit; Christus autem per Euangelium & mortem abolevit, immortalitatemque in lucem protulit, 2. Tim. 1. v. 10.* Verum respondetur, certum esse, quod Scriptura afferit: Christum esse veram lucem: Johannem non esse veram illam lucem, ut v. 8. traditur, & ratio additur, v. 9. (qua lucem illam veram, ut luminis omnis fontem describit) à proprio effecto, quod non aliquos tantum, sed omnem hominem venientem in mundum illuminet: quod neque Johanni, neque ullæ meræ creaturæ: sed soli Deo tribui potest. Deinde malè Socinus veram hanc lucem describit, vera Euangeliū patefactione. Nam ea non omnem hominem illuminat, ut ante ostendimus, quod tamen huius veræ luci proprium: præterea nec Christo soli, quatenus est homo, convenit: sed etiam Iohanni Baptiste, qui publicè ac verè divino instinctu ac vocatione immediata, Euangeliū prædicavit, eoque modo complures ad vitam æternam illuminavit. Nam quamvis baptismum paenitentiae prædicarit, ut Scriptura docet; falsum tamen est, quod ait Socinus, id tantum prædicasse. Nam Ioh. 1. vers. 7 dicitur *venisse ut testaretur de luce, ut omnes per eum crederent;* deinde doctrinam Euangeliū de persona, officiis & beneficiis Christi prædicavit, ut vers. 29. ad 37. usque, & cap. 3. v. 28. ad finem usque, copiosè ac perspicuè docetur. Ideoque cum dicitur prædicasse baptismum paenitentiae, per Syncedochen fidem Euangeliū simul intelligitur, ut Marc. 1. v. 4. *Prædicans baptismum paenitentiae in remissionem peccatorum;* atqui ea, fide tantum obtinetur. Et Act. 19. v. 4. dicitur: *Johannes baptizavit baptismo paenitentiae, populo dicens, ut crederent in eum, qui post ipsum veniret, hoc est in Christum Jesum.* Idemque ex Spiritus S. instinctu ante prædictum est à Zacharia Baptiste Patre in Cantico, Luc. 1. v. 76. & 77. *Propbeta Altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini, ut pares vias ejus, & des cognitionem salutis populo ejus in remissionem peccatorum.* Ubi obiter notandum vocem *eu pro sis* (ut sèpè solet) usurpari, & cognitionis effectum ac finem denotari: ut Luc. 3. v. 3. in ejusdem sententia repetitione dicitur: *Prædicans baptismum paenitentiae, & in, seu ad remissionem peccatorum.* Quare cum vera Euangeliū patefactio & per eam illuminatio ad salutem, non solum humanæ naturæ Christi prædicationi: sed etiam Iohannis Baptiste ministerio, in Sacris Literis tribuatur ac conveniat; inde sequitur falsum esse Socini expositionem: qua Christum oppositè Iohanni Baptiste lucem hominum, & lucem veram dici definit, quod Euangeliū patefactione hominum mentes in tenebris ignorantiae constitutas liberat, & in veram resurrectionis vitæque æternæ lucem ac certam spem traducit. Hoc enim, ut modo demonstravimus, humanæ Christi naturæ, & Iohanni Baptiste commune est: quod verò Christus lux omnium hominum, & lux vera dicitur, Christo proprium est, ut ipsem adversarius agnoscat, cum ait ibidem: *Solus ergo Christus est lux vera.* Coeterum vera appellationis hujus causa, est non illa Socini, nempè humanæ naturæ Christi doctrina & vita; sed alia, nimis, quod Christus est fons lucis & omnis veræ intelligentiæ: Iohannes verò Prophetæ & Apostoli, suo modo lux fuerunt

suerint hominum : sed non absolute omnium ; nec omnis lucis: sed quorundam hominum, & ratione cognitio-
nis doctrinæ salutis per Christum. Deinde lux seu notitia Euangelii, qua aliis prælixerunt, rivus tantum fuit, à Christi fontis gratiâ promanans. Nam per Spiritum illius Prophetæ olim 1. Pet. 1. v. 11. & Apostoli postea Ioh. 15. v. 26. & 16. v. 13. & 14. & 2. Cor. 13. v. 3. sunt illustrati : & quidem ex parte, 1. Cor. 13. v. 9. pro mensura donationis Christi, Ephes. 4. v. 7. Denique neque aliter illuminarunt, quam ut causa ministra; Christus verò, ut causa principalis, Ephes. 2. v. 10. & 6. v. 23. Rom. 15. v. 18. Sine cuius divina atque interna oculorum mentis illustratione , omnis eorum ex-
terna Euangelii prædicatio, inutilis fuisset atque impotens, 1. Cor. 3. v. 5. 6. 7. Unde etiam sequitur, mutilam esse vera lucis definitionem qua eam adversarius restrin-
git ad prædicationem & exemplum vitæ Christi ; quia hoc modo non illuminat omnem hominem venientem in mundum , ut supra demonstravimus. Neque effugium Socini hoc argumentum solvit , sed perplexa atque æ-
stuante dubitatione opposita , magis confirmat. Repon-
siones enim adducit quatuor diversas : Quarum tres prior-
es constructionem horum verborum receptam sequun-
tur : postrema verò novam in ejus locum substituit : sed quocunque se Protei more vertat , manifestè constringi-
tur. Nam Prima responsio est, orationem esse defectam: *Illuminat omnem hominem*, nempè per ellipsis qui illumi-
natur : ac sensum esse tradit, quod quicunque ex homini-
bus hujus mundi ad vitam æternam illuminantur , non alia
ratione illuminentur , quam per Christi Euangelium: ubi
primum fraus adversarii, ambiguitate ludentis observanda. Nam cum Euangelium Christi accipi possit , vel pro do-
ctrina de Christo : vel pro Euangelii prædicatione à Christo homine facta : priori modo vera est sententia. Ne-
mo enim aliter ad vitam æternam illuminatus est unquam, inde ab initio mundi , quam per Euangelium de Christo: utpote quod à Deo in Paradiso primum prædicatum. Posteriori verò modo , quo accipit adversarius , falsa est sententia. Nam quamvis Christus , quatenus Deus, omnes eos, qui illuminantur ad vitam æternam, illuminet, non omnes tamen , nec omnino , per humanam suam na-
turam. Non omnes, inquam : quia multos & ante nativitatem è virgine : & post eam : antequam doctrina & exem-
pli vita præluceret, Euangelii doctrinâ, Angelorum &
Johannis aliorumque piorum hominum ministerio, quatenus Deus , illuminavit, ut supra demonstravimus. Ne-
que omnino, quia etsi humana natura , externa doctrina &
vita præluxit : cæcitatem tamen mentis non abstulit, ne-
que lucem indidit : sed sola divina sua natura oculos mentis,
cæcos regenerando illustravit , donata virtute fidei : ut ea
instructi, externam Euangelii lucem amplectentur. Deinde
adversarii expositioni obstant verba à Johanne addi-
ta ; quia non simpliciter dicitur : *Omnem hominem*, sed
additur, *venientem in mundum*, hoc est , dum homo ori-
tur: non autem, tum demum, postquam ortus est atque ad-
olevit. Atqui nullus homo , dum venit in mundum , illu-
minatur notitia Euangelii (ad quam intelligendam per æ-
tatem tenerimam est ineptus) sed omnis homo à sua origi-
ne, ratione, quasi lumine quodam spirituali donatur: unde homo animal rationale meritò definitur. Quare prima hæc solutio Socini, qua ellipsis seu defectum oratio-
nis statuit, à veritate perspicue deficit. Secunda similiter responso infirma, quæ sine ellipsis in vocis *omnis* distinc-
tione consistit. Nec enim de omni individuo ; seu omni singulari homine: sed de omnis generis hominibus, posse
intelligi ait, hoc sensu , quod citra personarum acceptio-
nem, cuiuscunque generis homines, gentes ac Judæos, do-
ctos atque indoctos, nobiles atque ignobiles illuminet. At-
qui obstat huic expositioni; Primum, quod ut ante monuimus , nulli venientes in hunc mundum prædicatione Euangelii illuminentur : quia videlicet usu rationis insitæ
adhuc careant. Deinde falsum etiam est Christum prædi-
casse Euangelium sine acceptance, hoc est, distinctione per-
sonarum, Gentilium & Iudeorum: Ipse enim contrarium,
cum in terris versaretur , docuit ac præcepit. Nam licet

speciali quadam gratia nonnullis Gentilium Euangelium obiter prædicari, Ioh. 4 v. 40. 41. & 42. illud tamen ab Apostolis fieri vetuit, Matth. 10. v. 5. In viam Gentilium ne ruerit is: & in urbem Samaritanorum ne ingrediamini: Ité verò potius ad oves perditas domus Israëlis, & Mat. 15. v. 24. non mis-
sus sum (scil. ordinariè) nisi ad oves perditas domus Israëlis. Post mortem verò Christi primum , sublato discrimine popu-
lorum, ex Christi mandato, Euangelium anuntiatum est omnibus gentibus, Matth. 28. v. 19. Quamobrem secunda hæc adversarii responsio confutatur, ejusque (ut & primæ) infirmitas , tertia quam subjicit indicio , amplius declara-
tur. Sic enim adjicit Socinus : *Tertio & hoc fortasse est ve-
rius, quod Christus quantum in se est, synecdochice tamen, Eu-
angelii luce omnium mentes illustrat.* At inquam illud à vero alienius esse res ipsa evincit. Nam primum falsum est, Christum etiam omnium mentes illustrare, quia plerique in tenebris manent , & plurimi ante eum , & sine illius præ-
dicatione ac mandato illuminati : ut supra probavimus. Deinde Christus sua prædicatione Euangelii , non omnes suos auditores (nedum omnes homines ,) quantum in se est illuminavit. Nam qua Filius Dei est , divina sua virtute poterat omnes per Spiritum Sanctum viva fi-
de donare, Matth. 11. v. 27. quod tamen non in omnibus auditoribus , sed in electis suis solum præstítit , Ioh. 10.
v. 16. & 26. Deinde etsi Christus prædicatione Euangelii & vita exemplo fecerit , quantum in humana ipsis natura (quam solam agnoscit Socinus ,) ad illuminandum pertinebat : inde tamen dici non potest illuminasse omnes homines , multo minus omnes venientes in hunc mundum:
quia externa illa prædicatio in iis qui in incredulitate sua perstiterunt , nihil luminis attulit : quia externa lucis Eu-
angelii prætensio , cæcos infidelium animos non illu-
strat , si interna Spiritus Sancti illustratio , qua visum spi-
rituale restituit , desit , 1. Corinth. 3. vers. 7. Quare vana est illa ellipsis , quam singit adversarius : Christus illustrat quantum in se est. Quemadmodum etiam , quod secundo loco subjicit : *Synecdochice tamen Euangelii lu-
ce omnium mentes illustrat.* Id enim , & obscurè & inepte dicitur : obscurè quidem , quia exceptio hisce verbis ex-
pressa; *Synecdochice tamen;* si ad priora pertineat, signifi-
cabit Christum , quantum in se est , & secundum quid illuminasse : sin vero ad posteriora referatur , sensus erit , omnes homines Synecdochice acceptos , hoc est , pro majori hominum parte , vel parte aliqua , hoc est , plerosque , vel aliquos illuminasse. Inepte verò quia neutra acceptio ; neque cum verbis Euangelistarum : (*illumi-
nat omnem hominem venientem in mundum*) conveniet , neque cum rei veritate , ut ex ante dictis apparet. Atque hoc modo refutatis tribus prioribus adversarii responsionibus , quibus hanc sententiam pervertere studet , quæque in eo convenient , quod receptam ab omnibus construc-
tionem sequuntur; supereft ut quartam atque ultimam , in qua acquiescit , expendamus. In ea autem , nova construc-
tione atque interpretatione posita , elabi conatur his verbis : *Præterea hæc verba aliter legi possunt, nimirum hoc pacto : Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem , veniens in mundum. Vox enim Græca ἡγένετο , tan-
tu luci, quam homini accommodari potest.* In hac sententiam alicubi Christus ait : Ego lux in mundum veni, ut omnis qui cre-
dit in me, in tenebris non maneat ; & hæc sine dubio est germana hujus loci lectione & interpretatio. Haecenus Socinus. Re-
spondemus verò primum , verba Euangelistarum duplicem quidem posse ferre constructionem: cùm illam , quam interpres communi consensu proponunt ; tum alteram , quam hoc loco reponit adversarius : sed prior tamen ge-
nuina est : quam sententia hujus veritas flagitat. Nam posterior parit sensum falsum ; quia Christus , veniens in mundum , non illuminat omnem hominem : quia multi in tenebris ignorantia permanerunt , & non pauci post-
quam venit in mundum , hoc est , homo factus , ab aliis illuminati sunt ; ut jam ante demonstravimus. Quamobrem ex hisce satis superque appareat Socini error , qui il-
luminationem hoc loco , de illustratione hominum , per prædicationem Euangelii ab humana Christi natura

propositi exponit. Contrà verò perstat interpretationis ante positæ veritas: nempe Christum oppositè Iohanni , & aliis ministris vocari lucem veram : quod scil. tanquam fons lucis, omnem hominem illuminat, lumine rationis naturalis. Nam id solum omnibus hominibus, & quidem venientibus in mundum , seu ab ipso ortu eorum commune est, quo illuminantur; ac propterea illud solum, non aliud hoc loco intelligendum ; unde etiam, velit nolit Socinus , Cetitas Christi demonstratur. Nam solus Deus, citra controviam, rationis naturalis in hominibus est author : cùm creatione prima Adami & Evæ: tum etiam propagatione consequente: unde meritè Deus peculiariter , parentibus nostris oppositè (quibus corpora debemus proximè) Pater spirituum Hebr. 12. vers. 9. nominatur. Verum quia adversarius, contra hanc veritatis hujus lucem, sinuosum, objectio- nis cuiusdam , velum obtendit , illud postremo loco di scutiendum. Abutitur autem occasione vers. 7. quo de Iohanne Baptista dicitur : *Venit ad testimonium, ut testaretur de luce : ut omnes per eum crederent, subjicit enim hoc argumentum cum ait : Sed quodnam testimonium huic luci dedit Baptista ? Num eam ab omni æternitate fuisse, vel cælum terraque creasse ? quam longe absunt ista ab illius verbis. Num eam omnibus rebus creatis Spiritum vitamque hanc naturalem semper administraſſe ? Nihil minus : testatus enim tantummodo est de Iesu, quod esset Christus & Agnus Dei, qui mundi peccatum auferret : quod baptizatus esset Spiritu Sancto & igni, cum ipse aqua tantum baptizaret; quod se major ac præstantior esset; & alia hujusmodi. Quare vel alium sibi Christum, ab eo cui testimonium dedit Iohannes Baptista fingant necesse est : vel irvidum Christi gloriae Baptistam fuisse dicant ; vel saltē ejus dignitatē atque præstantiæ ignarum , & porrò nullius momenti ejus testimonium fuisse: cum illa de Christo reticuerit, quibus si destitutus foret, nihil penitus eum humano generi profuturum existimat omnes ii , qui Christum cœlum terraque conditorem, animantiumque omnium sempiternum vivificatorem & unicūm Deum nostrum esse contendunt.* Hactenus Socinus. Cujus orationis pars prima, quæ negatione præfidenti constat, falsa est. Nam Christum esse ab æterno creatorem cœli ac terræ, vitæque & spirituum authorem, Iohannes Baptista constanter docuit: eti si non totidem verbis, sensu tamen eo tendente. Quia ut hæc attributa Deo vero convenient, ac propria sunt: sic etiam Christum non merum, sed verum hominem, ac verum simul Deum testatus est multis: quemadmodum inductione testimoniorum comprobatur, quæ, partim antequam Christus Euangelium prædicasset; partim posteaquam prædicare cœpit, protulit. Antequam enim prædicasset Christus Euangelium, Iohannis Baptistæ testimonium primum extat, Iohann. 1. vers. 15. 16. & 17. In quo tria divinitatis Christi argumenta extant. Primum est, v. 16. *Ex plenitudine ipsius* (scil. Christi, ait Iohannes,) *omnes acceperimus, & gratiam pro gratia.* Atqui Iohannes Baptista ex plenitudine Christi, quatenus homo est tantum, nihil acceperat, imò nondum Iohanni conspectus erat, vers. 33. Ergo ut vera sit sententia, acceperat ex plenitudine Christi, quatenus Deus; nullum enim est medium. Alterum Deitatis argumentum est, quia Christum, opposite omnibus, unigenitum Dei Filium vocat, vers. 18. ideoque ejusdem cum Deo Patre essentia. Tertium Deitatis Christi argumentum est, quod Baptista testatur Christum esse in sinu Patris, hoc est, ipsi intimum esse, & omnium conscienti: & quod Patrem exposuit: Atqui secundum humanam suam naturam Christus non erat in sinu Patris: neque eum adhuc exposuerat seu patefecerat. Ergo inde ostendit Baptista , Christum esse non merum hominem, sed verum Deum: ut Matth. 11. vers. 27. Christus consentaneè ait, *Nemo novit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Atque hæc de primo Iohannis testimonio, unde Christi Deitas & æternitas appetet. Alterum verò testimonium ab eodem prolatum, describitur v. 21. ad 29. in quo Deitatis Christi documentum est clarissimum, vers. 23. ubi ex Esai. 40. vers. 3. officium suum prædictum exponit: *Ego, inquit, sum vox clamantis in deserto: complanare viam Domini: Qua voce Domini, more recepto, pro voce Iehovæ, quam Iesajas pónit, utitur. Is atitem Dominus seu Iehova*

est Christus, qui Iohannem sequebatur, & cui venturo, ad docendum viam parabat; ut Luc. 1. vers. 77. traditur: *Praeibis enim ante faciem Domini, ut pares vias ejus.* Cui etiam consentit id quod traditur Matth. 11. vers. 10. Tertium testimonium est à vers. 29. ad 35. ab Euangelista explicatum, in quo tria similiter Deitatis Christi argumenta adducuntur, quorum primum est vers. 29. cum Christus vocatur à Baptista, *Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi:* quo, ut verum hominem per Metaphoram agni mactandi, ut 1. Pet. 1. indicat, sic verum etiam Deum esse eo demonstrat, quod tollat peccatum mundi, id est, omnium credentium totius mundi; Hoc enim opus à mera creatura (qualem Socinus Christum fingit) provenire non potest; neque redimendo, neque sanctificando; sed à Deo solo, unde etiam Christus redemptor, Acto. 20. vers. 28. *Deus, qui redemit Ecclesiam suo sanguine,* vocatur. Alterum argumentum est quod Baptista testatur, vers. 33. Christum Spiritu Sancto báptizare; quod opus est merè divinum. Nam per Spiritum, neque sanctificando mentem, neque miracula varia edendo operari (quod baptismō Spiritus denotatur) nulli creaturæ: sed soli Deo, cuius Spiritus est, & qui in Deo est, convenit: ut supra etiam suo loco ostendimus. Tertium denique argumentum, est non novum, sed renovatum, seu repetitum, cum ait v. 34. *Ego igitur vidi, & teſtor bunc esse illum Filium Dei*, scilicet unigenitum (ut primo testimonio vers. 18.) & proprium, Rom. 8. v. 32. ut ea appellatio nulli Angelorum eo modo tribui potest, Hebr. 1. v. 5. Atque hæc sunt præcipua Iohannis Baptistæ testimonia , antequam Christus Euangelium prædicaret. Postquam verò prædicare cœpisset, testimonium ei Iohannes Baptista perhibuit illustre, quod describitur. Ioh. 3. à vers. 27. usque ad finem. In quo Deitatis Christi argumenta sunt imprimis duo. Primum quidem vers. 29. cum testatur Christum esse sponsum Ecclesiæ: quemadmodum etiam à Paulo describitur, 2. Cor. 11. vers. 2. & Ephes. 5. vers. 23. cum 25. & 32. Hic enim honor Sponsi Ecclesiæ, soli Deo proprius est, Hos. 2. vers. 19. & 20. qui gloriam suam alteri non tribuit, neque rivalem fert, ut pote Zelotes Exod. 20. vers. 5. adeò ut Ecclesia, si alterum sponsum admittat, non casta, sed adultera merito censeatur. Ac propterea cum Christus sit justus Ecclesiæ sponsus: eundem cum Patre Deum esse necesse est: & per consequens mundi creatorem. Alterum deinde argumentum Deitatis Christi extat vers. 31. quo Baptista, Christum superne , & eodem sensu, & cælo venisse testatur, quemadmodum etiam Christus Iohannis 3. vers. 13. se descendisse è cælo profitetur: unde sequitur, ipsum antequam homo factus est, extitisse & quidem in cælo: ideoque verum esse Deum. Nam cum in cælo tantum sint creati Angeli, & piè mortui, deinde Deus: Christus autem citra controviam nec Angelus creatus, nec mortuus tum fuerit: sequitur fuisse verum Deum. Si quis verò excipiat, Christum dici è cælo venisse ratione doctrinæ, quæ cœlestis: aut ratione formationis miraculosæ ac potentia cœlestis: utraque exceptio infirma est, eti speciem aliquam habeat primâ fronte. Nam Iohannis doctrina erat etiam è cælo, Matth. 11. v. 9. 10. & 21. v. 25. Iohann. 1. vers. 33. Luc. 1. vers. 17. & formatio illius è matre sterili, fuit etiam miraculosa, ac cœlesti Dei virtute perfecta, Luc. 1. vers. 7. nihilominus tamen idem Baptista oppositionem inter se & Christum instituens, ait: se è terra esse; Christum verò è cælo. Quemadmodum Adamus, licet cœlesti creationis virtute esset formatus, nihilominus ab Apostolo, primus homo è terra; Christus verò , secundus homo Dominus è cælo, 1. Cor. 15. vers. 47. appellatur: quod scilicet ille merus esset homo: hic verò verus Deus patefactus in carne, 1. Timot. 3. v. 16. Ex quibus constat, cum Christus è cælo esse dicitur oppositè Baptistæ, indicari verum esse Deum. Quare inde necessariò sequitur, esse cœli & terræ Creatorem, omniumque Spirituum vivificatorem, quia hoc Deo proprium: ac propterea Iohannem illud docuisse, cum Christum verum esse Deum, variis argumentis solidis est testatus.

Atque hoc modo asserta est genuinitas Euangelistæ doctrinæ: quia Christum, lucem hominum & veram lucem esse ostendit,

ostendit, quæ illuminaat omnem hominem venientem in mundum Atque ita à vers. 8. & 9. hujus capituli primi Iohannis, ad vers. 10. aduersus errores vindicandum procedemus.

Assertio genuinæ sententia vers. 10. In mundo eras, & mundus per eum factus es: & mundus (vel ut Beza sensum rectè expressit, sed mundus) eum non cognovis.

Hujus autem loci, citra controversiam sunt tres enuntiationes: quæ oppositionem Christi & mundi continent: Duabus enim prioribus proponitur Christi beneficium erga mundum nempe præsentia illius in mundo, & illius effectio. Postrema verò enuntiatione, opponitur mundi ingratitudo & maleficium, quod Christum sibi præsentem ac benèfacientem multis modis, & factorem suum non cognoverint, scilicet notitia debita, cum cultu justo conjuncta; Hac in re consensus est. Verumtamen quidnam mundus, & effectio illius significet, disquiritur. Qua de re duæ sunt sententiae inter se dissentaneæ. Ac primum communis Ecclesiæ sententia est: *mundum* in duabus prioribus enuntiationibus simpliciter, seu omnino intelligi: hoc est, cœlum terramque & omnia quæ iis continentur designare; queshadmodum versu antecedente, quo dictum est, *venientem in mundum*, & Ioh. 17. v. 5. *antquam bic mundus existeret*, & v. 24 *ante fundationem mundi*. Deinde vocem *ἐγώ εἰμι*, hoc est, *factus est*, notare creationem illius, quemadmodum Genes. 2. v. 2. & Actor. 17. v. 24. *Deus qui fecit mundum*. In tertia verò enuntiatione, vocem *mundi* non simpliciter, sed secundum quid, seu Syncdochice pro hominibus mundi accipi, idque controversiæ caret; ut etiam attributum illius demonstrat, scilicet quod Christum non cognovit: id quod tanquam reprehensio ponitur: quæ in ratione destitutis non habet locum. Deinde & illud constat, homines non singulos: sed plerisque intelligi; idque attributionis veritas etiam evinçit. Nam cum multi homines pii extiterint, qui Christum verâ religione cognoverunt: si de singulis hominibus hoc dictum intelligeretur, sententia foret falsa: id quod à Sacra Scripturæ veritate perpetua alienum est. De plerisque verò est vera: ut experientia & Scriptura testantur; ideoque non de singulis, sed de plerisque hominibus accipi oportet. Sensus autem jam positus: & loci circumstantiis: & rei veritati (partim antecedentibus verbis, partim alibi in Sacris Literis explicatae) convenit. Nam mundum per Christum factum esse seu creatum, jam antè traditum est, vers. 3. *Omnia per ipsum facta sunt*, & *absque eo factum est nihil*, quod factum sit: atqui mundus, cœlo terraque constans, citra controversiam factus est, Ergo sine Christo factus non est: ut etiam pluribus antea, in refutatione objectionum adversarii demonstravimus; deinde quia in ipso vita erat & lux hominum vers. 4. quæ etiam illuminat omnem hominem venientem in mundum vers. 9. Ideoque cum vita sit fons, omnibus viventibus vitam præbens, atque etiam luminis rationis, in omnibus hominibus in mundum venientibus, mundi creatorem esse, verumque Deum (ut supra ostensum) necesse est. Idemque alia Sacra Scriptura loca Col. 1. v. 16. & Heb 1. v. 2. & 10. supra allata & aduersus exceptiones vindicata, perspicue evincunt. Contra verò Socinus tradit. Nam & expositionem ante positam negat, & oppugnat: & aliam opponit ac propugnat, errore duplice; quia, & quid *mundus*: & quid, *factus est*, designet, perperam exponit. Nam ad prius quod attinet, vocem *mundi* in tribus hisce enuntiationibus pro hujus mundi hominibus accipi, nulli dubium esse debere afferit: ac ratio illius est hæc; *Id enim (inquit) manifestissime appetit*, *dum inquit, & mundus eum non cognovit*. Nam de hominibus hoc tantum dico, nemo inficias ibit. Verum negatur Consequentia; quia nimirum falsa hypothesi, quasi necesse esset, ubi eadem vox repetitur, eundem debere esse utrumque sensum. Nam circumstantiaz locorum sèpè diversam significationem, & in profanis, & in Sacris Scriptoribus esse demonstrare; & elegantia acque acutainis cuiusdam mo-

dus, in tali diverso usu comperitur. Quale ingeniosum carmen in Neronem sparsum Sueto. in vita illius cap. 39. recenset.

Quis neget Aenea magna de stirpe Neronem?

Sustulit hic Matrem, sustulit ille Patrem.

Ubi vox *sustulit*, primo in loco *occidit*; posteriori *gastavit*, significat. Sic Matth. 8. v. 22. *Sine mortuos* (hoc est, incredulos) *sepelire mortuos suos* (hoc est, vita defunctos) & Rom. 8. v. 24. *Spe (propriè accepta) servati sumus*: *Spes verd* (per Metonym. pro re sperata) *qua videtur, non est spes*: ut etiam Psal. 53. v. 6. *Expavescunt pavor, ubi non est pavor*, id est, pavoris causa: & vers. 5. *Educi populum meum* (hoc est Metaphoricè comminuant ac consumunt) ac si ederent panem, nempe propriè. Et ut alia omittam, vox mundi bifariam accipitur, Joh. 3. v. 17. *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnaret mundum, sed ut servet mundus per eum*. Ubi primo loco *mundus* inferiorum hanc mundi partem, hoc est, terram notat: quemadmodum Joh. 16. v. 28. *Egressus sum à Patre & veni in mundum: rursus relinquo mundum & proficior ad Patrem*. Secundo verò & tertio loco *mundus* significat homines fideles totius mundi: quia hi soli non condemnantur; soleque servantur. Quare hypothesis adversarii falsa est: quasi vox eadem repetita, deberet eodem sensu utrumque intelligi. Id quod etiam, sibi contradicens, tandem ipsomet innuit sequentibus cum ait: *Si modo vox mundus hic significationem non variat: ut nunc quidem quodammodo pro concessione sumamus*. Quidam verbis dubitat, an *mundus* hic significationem non variet, & tamen initio (ut ante citavimus) dicit: *Mandum pro hujus mundi hominibus accipi nulli dubium esse debet: id enim manifestissime appetit, cum inquit: & mundus ipsum non cognovit*. Atque hanc contradictionem non tollit, quod ad marginem ad vocem, *si modo*, ab operis editore annotatur, in Racoviensi editione pag. 31. *hæc verba ita in alio exemplari leguntur; hoc intellige verum esse, si modo vox mundi, ter hoc loco à Jobanne prolata, semper in eundem sensu sic accipienda, ut accepta est in hoc scripto paulò antè cum hic locus explicaretur*. Atque hactenus annotatio, & argumenti Sociniani, ab ipsomet authore confutatio. Unde liquet primus error Socini, quo significationem vocis mundi, in tribus hisce enuntiationibus, pro hujus mundi hominibus accipi asséruit. Alter error in perversa vocis *ἐγώ εἰμι*, hoc est, *factus est*, explicatione consistit. Nam Hebraïsum esse statuit, quo verba simplicia pro compositis (quibus Hebræi cantent) accipientur, quasi scilicet factus est, pro refectus est acciperetur, ut Ephes. 3. vers. 9 *qui omnia creavit per Iesum Christum: id est instauravit; iterum condidit: & Epheſ. 2. v. 10. ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in bonis operibus: ubi nemo non videt & fatetur, non de prima nostri creatione, sed de recreatione, ut ita loquar, seu nova creatione facta, sermonem esse, ut 2. Cor. 5. Vetera præterierunt, nova facta sunt omnia*. Hæc ille. Verum inepte primum hoc loco Hebraïsum fingit, quasi simplex pro composito acciperetur: neque ea, quæ adducit loca, ei rei probandæ sunt idonea: quia facere & creare in locis citatis, non Hebraismo: sed Metaphora quadam accipiuntur. Deinde expositio etiam quam adfert, verbis Euangelistæ repugnat. Mundus enim qui hic à Christo factus dicitur, eum non cognovit: contra verò mundus qui à Christo renovatus est, ipsum cognovit. Ergo mundus à Christo renovatus non est mundus, qui hic à Christo factus dicitur. Propositio verbis Johannis constat. Assumptio per se clara est: quia renovatio illa & nova creatione in mentis illuminatione & voluntatis sanctificatione consistit: & veteri homini seu tenebris ignorantie mentis, & cordis obdurationi opponitur. Nec diffitetur adversarius, qui hanc novam creationem, ex tenebris & morte in lucem immortalitatemque translationem exponit; & postea ait: nonne quis vitam dat, rem facit atque creat: item cur vicissim per Christum, qui vitam hominibus confert, qui humanum genus à morte liberat eternam, mundus factus non diceretur? Quamobrem cum propositio Syllogismi ante à nobis positi Euangelistarum testimonio contineantur: Assumptionem verò res ipsa, & adversarii confessio comprobent: inde conclusio necessaria

necessariò deducitur. Ceterum postremo loco probare conatur verba illa, *mundus per ipsum factus est*, non significare ipsum esse cœli terræque creatorem. I. quod sit inauditum dogma, quod nec quisquam de illo: nec Christus ipse de se id unquam protulit: imò ne cogitare quidem unquam est ausus. Sed impudentem hanc blasphemiam jam antea, in primis verò in vers. 1. 3. 8. ac 9. explicatione abundè refutavimus. Alterum argumentum est: quia Christus Patrem suum solum esse creatorem agnoscit: quod quia à nostris constanter negatur, duo profert Christi, ex Johannis Euangelio, testimonia. Quorum primum est, quod cap. 20. vers. 17. eum qui omnia creavit, nobiscum & Patrem & Deum suum appellari: deinde quod cap. 14. v. 28. se Patrem minorem esse aperte fassus sit. Verum quia prius argumentum, jam ante ab adversario propositum, suprà distinctione & abundè confutavimus: eadem non repetam. Alterius verò consequentia negatur; quia est Sophisma à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Christus enim Patrem majorem se agnoscit, non simpliciter, quatenus Filius Dei est, & quatenus Filius hominis: sed secundum quid: seu quatenus filius hominis. Quomodo etiam dicitur Phil. 2. vers. 6. *Quia cum esset in forma Dei, non duxit rapinam parem esse cum Deo, sed ipsum exinanivit servi formâ acceptâ, similis hominibus factus.* Ita licet quà Filius Dei, patitur Patri: ut pote unum cum eo, Joh. 10. v. 30. nempe essentia: eoque modo Pater etiam est in ipso, & ipse in Patre, Joh. 14. v. 11. Quatenus tamen Filius est hominis, minor est Patre: qui tantum Deus est; non autem θεός, Deus homo factus. Et quatenus Filius Dei est filius hominis: eatenus Patri, ut Deo & Domino suo, à quo formatus est, obedientiam debbat, Joh. 14. v. 31. & 6. vers. 38. Cujus ea erat voluntas, ut per mortem tenderet ad Patrem & cœlestem gloriam, Luc. 24. v. 26. & pro suis fidelibus in cœlo intercederet, Joh. 14. vers. 16. & tandem cœlo bearet vers. 3. & cap. 6. v. 39. & 40. Atque hæc sincera maximè ac simplex, locique circumstantiis aptissima argumenti hujus (olim ab Arrianis objecti, & à Socino nunc repetiti) solutio; licet præterea diversæ olim à priscis atque Orthodoxis Patribus responsiones fuerint allatae. Interim ab insigni Theologo, nova hujus loci interpretatio adferatur, qua tribus verbis expendenda. Ea autem est: *Pater major, id est, beator, Synecdoche generis, ut Job. 15. vers. 10. me] nempe qualis nunc sum, donec mortuus fuero. Significat se, ubi profectus fuerit ad Patrem participem fore cœlestis illius beatitatis, qua Pater fruatur: quo nomine discipuli merito gaudere debeant, non autem ipsi hanc beatitatem invidere: si modo ipsum diligant.* Verum non videtur ea ratione adversariis satisficeri: Nam ut alia omittam, Christi, qua Deus, beatitudo, (qua in perfectione divinæ essentia illius sapientissimæ, justissimæ & potentissimæ consistit) nec minor nec major est quam Patris: sed una eademque atque immutabilis utriusque beatitudo est: quatenus verò homo, licet beatitudo illius ascensione in cœlum, qua profectus est ad Patrem, facta sit major: semper tamen atque infinitâ discrepantiâ Pater beatitudine major permanit; nec illius beatitatis, nisi similitudinis cuiusdam ratione, Christus, qua homo particeps dici potest. Deinde universa Christi oratio ad discipulos Joh. 14. eò tendit, non ut Christus suum per profectionem ad Patrem commodum declarat: sed ut discipulorum utilitatem indicet vers. 3. 12. 14. 16. 17. & 26. & humanæ suæ naturæ officium, quo Patri suo, tanquam majori seu Domino suo erat obstrictus: ut mandato illius pareret vers. 31. Quas duas causas indicat Christus v. 28. de quo agimus. Ac primam quidem, cum ait: *audivisse me dixisse vobis, abeo (nempe in cœlum, ad Patrem, ut ab eo inde consolatorem Spiritum Sanctum vobis impetrem, v. 16. 17. & 27.) & redibo ad vos (nempe ut dixerat vers. 3.) ut assumam vos ad meipsum: ut ubi sum ego & vos sitis.* Altera causa est, proficitor ad Patrem: quia Pater major me est, utpote Dominus meus, qui mihi hoc mandavit vers. 31. ideoque discipulos, si Christum diligenter, non debere ob illius abitum tristari, sed gaudere, quod ea res & Patris voluntati, & ipsorum saluti conveniret. Quemadmodum in consentanea ejusdem doctrinæ repetitione, Joh. 16. vers. 5. 6. & 7. traditur. *Nunc autem*

ab eo ad eum, qui me misit, sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego abeam. Nisi enim abiiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos. Quamobrem ex hisce satis apparere arbitror, minus aptè exponi illud dictum: *Pater major id est, beator est me: nempe qualis nunc sum, donec mortuus fuero: Sed optime convenire, major est me, secundum quid, quatenus sum Filius hominis: utpote eatenus Patris tanquam Domini mei servus, ideoque minor; quatenus verò Filius Dei, eatenus non minor Patre, sed ei æqualis.* Atque ita etiam quà Filius hominis rogaturum se ait Patrem, ut det Spiritum Sanctum, Ioh. 14. 16. & 17. & ita minor est Patre: quatenus verò Filius Dei, ait v. 13. *si quid petieritis in nomine meo, ego faciam, et glorificetur Pater per Filium;* & v. 14. *Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam:* & cap. 16. v. 7. de Spiritu Sancto Consolatore ait; *Sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos:* Atque ita non minor, sed æqualis Patri declaratur. Quia ut Spiritus Dei est unus: sic communis est Patris & Filii Spiritus, Rom. 8. v. 9. ideoque uterque per Spiritum operatur: quemadmodum etiam Spiritu Christi Prophetæ olim prophetarunt, i. Pet. 1. vers. 11. Atque hanc demum distinctione naturarum Christi, & probatione distinctionis ex eodem etiam capite, Sophisticum Socini argumentum confutatur. Quamobrem ex hisce omnibus, ad versus 10. cap. 1. Johannis vindicationem, allatis, perspicue appetat, quid de ista Socini gloriatione sit judicandum, quà suam versus illius expositionem producturus ait: *Quid autem hoc loco sibi velit Johannes, à nomine quod sciam adhuc recte expositum fuit. Quare conabimur nos verum sensum ex ejus verbis elicere, & omnibus apertissimum facere.* Contra enim genuinam Apostoli sententiam, mirificè à Socino corruptam, clare demonstravimus: Et ut paucis summanni rei complectamur: hanc veram Euangelistæ esse sententiam ex dictis constat: nempe cum ἀληθείᾳ, Dei Filius, in mundo esset præsens, non solum essentia sua, qua cœlum & terram, (ut verus cum Patre Deus) implet, Jer. 23. v. 24. sed etiam sua gubernatione sustentans omnia, Hebr. 1. v. 3. & bonitatis atque omnipotentiae suæ donis variis (homines in primis) cumularet, Act. 14. v. 17. cumque mundus universus per ipsum factus esset: & in eo, tanquam speculo, ipsius Deitas, omnipotentia, sapientia ac bonitas relucerent, Psal. 19. vers. 1. & Rom. 1. v. 18. 19. & 20. quod nihilominus plerique homines mundi, ingratia erga Filium Dei creatorem suum, ipsum non recte cognoverint, nec debito honore sint prosecuti; ut Rom. 1. v. 18. & 21. de gentibus & in primis de sapientibus eorum traditur: *Quemadmodum etiam de gentibus communiter, Actor. 14. v. 16. & 17. clarissimè verò Act. 17. v. 25. ad 31. mundi à Deo creatio, & in eo præsentia illius, atque in homines à se creatos beneficentia: & contraria eorum ingratitudo atque ignorantia Dei describuntur.*

Atque hactenus de vers. 10. & communi hominum plerorumque in Filium Dei creatorem & benefactorem suum ingratitudine; sequitur

Quæstio de Versus 11. sententia.

Ad sua venit: & sui cum non receperunt,

IN eo autem consensus est omnium, describi hoc loco τὸν λόγον seu Filii Dei peculiare erga Israëlitas beneficium; cum dicitur: *ad sua venit;* & contraria Israëlitarum ingratitudo, quod Filium Dei non acceperint: hoc est, in eum non crediderint, seu non verâ fide sint amplexi: ut v. 12. ad finem exponitur. Quæstio verò, si cum antecedentibus conferatur, minoris est momenti: ideoque brevius tractanda; Et quidem duplex; Prima est, quid significet vox sua, cum dicitur: *in sua venit.* Quidam enim quia neutro genere ponitur, non Israëlitas, sed terram Israëlitarum expnunt; quod quia populus Dei in ea degebatur, peculiariter Dei esse censeretur: Alii contra perinde esse statuunt, *ad sua venit*, atque ad suos: quod Israëlitæ essent quasi Dei bona & peculium. Deinde quod etiam adjективum neutrum absolute possum, non solum pro rebus inanimatis, sed

Ced etiam pro animatis & hominibus usurpetur, ut Eph. 1. v. 10. dicitur, in Christo tanquam capite recolligi omnia, & 2. Cor. 5. v. 18. *bac omnia ex Deo, qui nos sibi reconciliavit per Iesum Christum; Ie* quoque sensum non malè expressit Beza: *ad suos venit.*

Altera verò quæstio, est de tempore ac modo hujus adventus Filii Dei. Ac primum communior illa est sententia, ut intelligatur de adventu Christi in carne: quo natus in Iudea, & Euangelium Iudeis prædicavit, de quo Joh. 3. v. 19. *Hec est condemnatio, quod lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem.* Altera sententia est adventum Filii Dei ad Israëlitas denotari, qui, antequam homo esset, contigit. Quam expositionem genuinam esse, & rei convenientia indicat, & loci circumstantia demonstrat. Nam si rem ipsam spectemus, ea ad amissum quadrat. Nam Sacra Literæ utrumque ostendunt: & gratiam Filii Dei, qua ad Israëlitas tempore Mosis & Prophetarum venit: & ingratitudinem eorum atque impietatem, quā ipsum incredulitate sua plerique rejecerunt. Filius enim Dei venit ad Israëlitas, patefactione sui admiranda ac benignissima; cum eos ex Ægypto eductos columna nubis & ignis, per mare algosum: ac deinde per desertum, annos 40. prævius ac præsens deduxit: & Euangelium salutis, partim promissionibus, partim typis variis per Mosen, & Prophetas promulgavit. Contra verò Israëlitæ plerique, ingrata contumacia atque incredulitate ipsum rejecerunt. Hæc enim duo membra inde probantur, primò quod 1. Cor. 10. v. 9. dicitur, *neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentarunt.* Certum autem est, verum ac merum Jehovam fuisse eum, quem Israëlitæ tentarunt in deserto, Psal. 95. v. 8. & Hebr. 3. v. 9. eumque Jehovam tentatum Christum esse, Paulus affirmit: Ideoque ante incarnationem suam ad eos venisse appareat: Deinde etiam Euangelium à Filio Dei ante incarnationem Israëlitis promulgatum afferitur, 1. Pet. 1. v. 10. & 11. *De qua, inquit, salute inquisiverunt, & scrutati sunt Prophetæ, qui de gratia erga vos prophetarunt, scrutantes in quem temporis articulum, prænuncius ille, qui in ipsis erat, Spiritus Christi declararet futuras in ipso perseciones & gloriam illas consecutoram.* Sic etiam Esaias cap. 6. tradit se gloriam Jehovah vidisse: eam autem fuisse Christi gloriam, ideoque Christum illum Iehovam, Ioh. 12. v. 41. affirmatur. Ingrata verò & incredula Israelitarum, erga ductorem ac doctorem suum contumacia, similiter describitur Hebr. 3. v. 9. 10. 11. 19. & 4. v. 2. Et quemadmodum Iohannes Euangelista sequentibus verbis, cum ait: *quodquot autem eum acceperunt &c. declarat rejectum quidem esse Dei Filium à suis plerisque, sed non omnibus: quia quidam eum receperunt, ac Filii Dei facti sunt vera fide: sic idem olim Israëlitæ ante accidit, quia Filiū Dei, ipsis variis illustribus signis ac beneficiis patefactum, nondumque hominem factum rejecerunt plerique, ut ex 1. Cor. 10. vers. 10. & Hebr. 3. & 4. ostendimus; sed tamen non omnes, ut Heb 3. v. 16. expressè dicitur: Nam quidam cum audissent, exacerbarunt Dominum, non omnem statim, qui ex Ægypto exierunt per Mosen: de reliquis vero, parte maxima & incredula contrà subjicit v. 18. & 19. *Quibus autem juravit, non ingressuros in requiem suam, nisi iis qui non obedierunt? & viderimus, non potuisse ingressi propter incredulitatem.* Quare ex hisce fatis appetat, hanc expositionem hujus adventus Filii Dei ad suos, hoc est, Israëlitas, ante incarnationem illius, ingratos & incredulos, rei veritati optimè convenire. Deinde loci circumstantiis indicari ac probari, inde patet: quod & antecedentibus Euangelistæ verbis optimè conveniat, & sequentia cum sensu flagitent. Nam ut antea præsentiam Filii Dei in mundo à se condito communem: & communem ingratitudinem mundi Euangelista descriptis; ut res indicat & contra Socinum probavimus: sic aptissima connexione specialem ac propriam quandam præsentiam, adventu ad Israëlitas sibi confederatos: & eorum peculiarem incredulitatem subnectit. Quemadmodum Apostolus Paulus ad Romanos, omnes homines reos peccati ac condemnationis convicturus, de gentibus id primum cap. 1. de Iudeis deinde cap. 2. demonstravit. Ac sane, cur in Novo Testamento saepius incredulitas veteris po-*

puli Israëlitici describatur: quo modo credibile est, illud hoc loco maximè opportuno à Johanne neglectum? Quicquid sit, hoc saltem constat, propositam hanc expositionem antecedentibus egregie cohædere, & ad amplificationem gratiæ ac misericordiæ Christi erga Israëlitas contumaces pertinere. Sequentia verò idem amplius demonstrant. Nam vers. 14. dicitur: *& λόγος caro factus est, & commemoratus est inter nos:* Quibus verbis satis clarè res nova distinctè describitur. Nam cum hic adventus Christi in carnem (de qua 1. Joh. 4. v. 3.) describatur: & subnectatur antecedentibus; diversum ab iis esse appetat, ac describi id, quod post priorem adventum *λόγος ad suos contigit.* Alioqui si, *ad suos venit,* significaret venit incarnatione & Euangelii prædicatione: inepte subjiceretur postea, *& λόγος seu Filius Dei caro, id est, homo factus est,* & *commemoratus est inter nos,* cum idem jam antea, secundum priorem expositionem, dictum foret copiosius. Quare ex hisce liquere arbitramur, hæc verba Johannis, de adventu Filii Dei ad Israëlitas, antequam homo factus esset, non autem postquam caro factus est, debere intelligi; ideoque & Socinum hac in re etiam errare ac confutari, cùm afferat Sermonem seu Filium Dei, antequam caro factus esset, non extitisse omnino. Reliquum igitur est, ut ad sequentia illustranda, & adversus errores præcipuos vindicanda procedamus. Quæritur enim de versu 14.

Quidnam significet, Et sermo ille caro factus est?

DE qua re primum consensus est, quod subjectum sit *sermo ille;* attributum verò *caro factus est.* Ac de priori etiam constat, eundem sermonem intelligi, qui hactenus à vers. 1. est descriptus, nimurum qui erat à principio apud Deum Patrem, & quidem Deus: per quem omnia facta sunt, & vita & lux hominum, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, per quam mundus conditus est, quem tamen mundus bona parte non agnovit, imò neque sui, hoc est, Israëlitæ plerique ad quos venit: hic inquam sermo certò intelligitur, ideoque verum & æternum esse cum Patre Deum, ex hisce, Orthodoxi demonstrant: ut ex ante dictis, & argumentorum Socini confutatione demonstratum. Quare ea re satis stabilità, attributum plenius expendendum. De quo Orthodoxis duplex cum Anabaptistis disceptatio existit: una quidem cum Mennonitis, tu *λόγος Deitatem atque æternitatem agnoscentibus,* Christumque verum Deum simul & verum esse hominem profidentibus: altera cum Socino aliisque Samosatenianis Anabaptistis: qui *λόγος æternum Deum esse negant, & merum esse hominem contendunt: ut qui ante nativitatem ex virgine non extiterit.* Ac primum Orthodoxi exponunt verba illa: *Caro factus est, hoc est, homo factus est, assumptio[n]e humanæ naturæ in unitatem personæ suæ, quemadmodum breviter enigmate pio tritoque de Christi persona dici solet:*

*Sum quod eram (Deus) nec eram quod sum (homo) nunc dico utrumque, nempe Deus homo, θάρσεως. Quæ expositio primum ex Sacris Literis petita est: ac primum è consentaneis dictis, Hebr. 2. v. 16. ubi de Filio Dei dicitur, *semen Abram assumpsit, & 1. Tim. 3. v. 16. Deus patefactus est in carne,* & Rom. 1. de Filio suo, facto ex semine David, secundum carnem, declarato Filio Dei per potentiam, secundum Spiritum Sanctificationis, ex resurrectione ex mortuis, & Rom. 9. vers. 5. de Christo dicitur: *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* Deinde idem ex hac ipsa, de qua agitur sententia appetat: ut tamen sententia Mennonitarum demonstrabit. Hi enim hoc modo explicant: sermonem illum factum esse carnem, mutatione in carnem: quemadmodum Ioh. 2. v. 9. aqua dicitur facta vinum, hoc est, mutata in vinum: sic etiam sermonem factum carnem, hoc est, mutatum in carnem. Verum hæc expositio attributi, subjecti sui naturæ repugnat: ideoque falsa est. Nam verus Deus est immutabilis, Iac. 1. vers. 17. *apud Deum non est mutatio, nec conversione obumbratio.* Atqui sermo ille, fatentibus Mennonitis, fuit & est verus Deus; Ergo immutabilis. Idque etiam dicitur de Filio Dei; *Creatore cœli & terræ asseritur ē Psal. 102. Heb. 1.**

Heb. 1. vers. 11. *ipſi peribunt, tu verò permanes*, & vers. 12. *& mutabuntur, tu verò idem es.* Deinde qui caro factus, adhuc verus est Deus, & vita æterna; ille non est mutatus in carnem. Sermo ille caro factus, adhuc verus est Deus & vita æterna, 1. Joh. 5. vers. 20. & 1. Tim. 3. vers. 16. Ergo sermo ille non est mutatus in carnem. Denique quod in aliud mutatum est, illud esse desiit quod ante erat: quemadmodum aqua facta vinum, hoc est mutata in vinum, aqua esse desiit. Atqui sermo ille caro factus, verus Deus esse non desiit ac sermo Dei Patris: Ergo in carnem non est mutatus. Ideoque falsum est, quod adversarii Mennonitæ contendunt, factum esse carnem, hoc loco denotare mutatum esse in carnem. Ideoque alium esse sensum horum verborum oportet, si mutatio non intelligatur; nempe cum Sermo ab æterno extiterit, ac semper maneat idem, carnem factum esse assumptione humanæ naturæ in unitatem suæ personæ, ut alibi, nempe Hebr. 2. explicatum ostendimus. Verum scrupulum hic movent Mennonitæ, & eo dicto Heb. 2. minime probari objectant. Cum enim dicitur: *Non enim utique Angelos assūmisit, sed semen Abrāhāe assūmisit;* illud non propriè de assumptione humanæ naturæ ex semine Abrahæ intelligendum; sed impropiè per similitudinem, de assumptione in gratiam ac reconciliatione. Sensum enim esse: cum & Angeli apostatae: & homines à Dei gratia & salute, ob sua peccata essent rejecti, iræque Dei obnoxii; non Angelos illos apostatas seu dæmones à Filio Dei in gratiam assumtos ac reconciliatos Deo, sed solos homines credentes in ipsum, qui sunt spirituale Abrahæ semen, Rom. 4. vers. 16. & Galat. 3. vers. 29. Eamque vocis *assūmēdi* significationem probare conantur ex Epist. ad Rom. 14. vers. 1. *Eum verò qui infirmus est fide, assūmite, & cap. 15. vers. 7. expressius: assūmite alii alios, sicut & Christus assūmisit nos in gloriam Dei.* Verum respondeatur, hæc loca non obstare sententiæ ante positæ: quia diversæ utrumque circumstantiæ, diversum etiam sensum flagitant. Nam ut Apostolus Hebr. 1. Filii Dei divinam naturam descripsit: sic cap. 2. humanæ naturæ, ad salutem hominum necessariæ, participem factum tradit, ut vers. 12. Christus hominum frater dicitur, quod ex uno omnibus, & v. 14. & 15. *Quoniam igitur pueri participes sunt carnis & sanguinis: ipse quoque similiter particeps factus est eorundem:* ut per mortem aboleret eum, qui mortis haberet imperium, & liberos redderet quotquot metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Quibus verbis perspicue duo notantur: primum est; Filium Dei humanæ naturæ participem factum esse: & quidem nobis similiter, & ideo fratrem nostrum esse. Atqui si Christi humana natura esset ex mutatione Sermonis: non esset similiter particeps, nec frater noster: sed genere differret. Deinde necessitas hujus participationis humanæ naturæ nobis cognata indicatur: nempe ut mori posset, & morte sua fratres suos ejusdem carnis & sanguinis participes liberaret. Quibus verbis deinde proximè subjicitur: *non enim utique Angelos assūmisit, sed semen Abrāhāe,* hoc est, non enim illum ex Angelis aut Angelicam aliquam naturam in unitatem personæ suæ assūmisit; sed semen Abrahæ assūmisit, hoc est, carnem & sanguinem ex Abrahæ posteritate secundum promissionem, Gen. 22. v. 18. & Gal. 3. vers. 16. è Virgine scilicet Maria; unde etiam Galat. 4. v. 4. dicitur: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, & Rom. 1. v. 3. de Filio ipsius factō ex semine David: & Rom. 9. vers. 5. ex Patribus secundum carnem, qui est, &c.* Quare ea omnia ostendunt, Filium Dei esse idoneum Servatorem hominum: ut qui non Angelicam naturam assūmisit, quæ mori non poterat, & ab hominum natura & peccatis eorum aliena; sed humanam, & quidem secundum promissionem Dei, semen mulieris, Gen. 3. caput serpentis contritum, hoc est, potestatem, Hebr. 2. Semen Abrahæ, seu carnem & sanguinem ex Abraham procedentem, ut mori posset & veritati promissionum divinarum satisficeret, & nostræ naturæ particeps nos Deo reconciliaret: ut etiam proximus versus demonstrat: *unde oportuit eum per omnia fratibus similem fieri.* Ideoque si per omnia similis factus & frater noster est ejusdem humanæ naturæ est particeps non alterius, quæ cognata non est, sed ex mutatione τοις αλισ Filii Dei, ut

Anabaptistæ fingunt, promanarit. Atque hæc ad Mennonitarum Anabaptistarum in hoc loco pervertendo errores diluendos satis. Nam altera quæ superest exceptio, quia à Samozatenianis repetitur, eaque mititur ac proponit Socinus, commode in illius examine solveretur. Socinus enim, quia Deitatis Christi hostis est acerbissimus, idcirco vocem ἵερον, non ut omnes interpretes communī consensu, sed alia ratione exponi posse ac necessariò debere contendit. Ac posse quidem aliter verti indicat, cum ait: *Nemo ignorat hæc verba non minus, & verbum caro fuit, quam & verbum caro factum est, & bene, & propriè verti posse.* idq; ex Lyc. 24. v. 19. probat, ubi de Iesu Christo dicitur, à discipulo quodam: *τις ἵερον ἀὴρ προφήτης, qui fuit vir Propheta: ubi vox ἵερον, non factus est, sed fuit necessariò exponi debere constat.* Verum respondeatur, si vocis usum spectemus in genere, nemo interpretum negat, quin ἵερον interdum fuit, non autem factus est, notet; idque etiam demonstrant, cum hoc cap. 1. Iohannis v. 6. ἵερον ἀρθρον & vertunt, *fuit homo missus à Deo, &c.* Sed si hujus loci, de quo controversia est, circumstantiam consideremus, hanc vocem significare factus est, quemadmodum antecedentium & consequentium materia & connexio demonstrat. Nam in antecedentibus, sicut ante probatum est, τοις αλισ seu Filii Dei attributa sunt posita, quæ ad Deitatem Christi solam pertinent; unde gradatim ac consentaneè ad humanam naturam describendam procedit: quod Sermo ille, nimurum in plenitudine temporum, caro factus si: ut Galat. 4. dicitur, *in plenitudine temporis,* hoc est, expleto prædicto divinitus tempore, Deum Filium suum misisse factum ex muliere: atque ita Deus patefactus in carne est, eâ in unitatem personæ assumtâ. Quo spectant etiam consequentia: *& commoratus est inter nos; & spectavimus gloriam ejus, ut unigeniti à Patre.* Quo satis clare ostendit, Filium Dei sic factum esse hominem, ut nihilo minus Deus esse non desierit: sed divinam omnipotentia suæ gloriam miraculis, naturæ humanæ vires superantibus, redidisse conspicuam. Cui solidæ veritati hypotheses quedam & rationes à Socino opponuntur; sed frustrâ: ut ex earum examine constabit. Nam ad hypotheses quod attinet, earum prima est, quæ his verbis indicatur, cum ait; *hoc loco itaque non caro factum est, sed caro fuit, verbum istud* (intelligit autem ἵερον) *interpretari debemus.* Superius enim demonstratum est, verbi nomine, hominem illum, qui ex Maria Virgine natus est, intelligi oportere, qui caro fieri non potuit, sed caro erat. Verum hujus hypothesis falsitas jam antè ex Sacris Literis, & argumentorum Socini refutatione demonstrata est multis. Nam ut reliquis omissis, breve aliquod indicium referamus, de sermone illo dictum est, per eum omnia facta & sine eo factum esse nihil quod factum est: deinde illuminare omnem hominem venientem in mundum. Atqui hæc talia sunt attributa, quæ humanæ naturæ Christi, sine falsitate manifesta, tribui nequeunt: ne quidem, si de renovatione ac regeneratione hominum, ex falsa Socini interpretatione, intelligantur: cum regenerationis interna operatio, sit opus non humanum, sed divinum: & externo ministerio, & ante Christum natum, & eo nato, multi fuerint regenerati, sine humanæ illius naturæ ulla opera: ut supra copiosè & perspicuis exemplis demonstravimus. Quare hæc prima hypothesis adversarii à vero aliena est: quemadmodum etiam altera, quæ in occasione & scopo prolatæ hujus sententiæ consistit. Occasionem enim statuit periculum offendæ duplicitis ex lectione antecedentium verborum Iohannis oritur: Scopum verò esse, ut periculo huic occurreret, eique mederetur: Modum autem medelè, esse expositionem conditionis Christi, his verbis: *& verbum caro fuit;* ne quis eternum cum Patre Deum, celi terræque creatorem in antecedentibus intelligi existimat. Hæc summa est hypothesis secundæ adversarii. Verum quia operæ pretium est, ut verba illius cognoscamus, quibus tantopere confidit: Deinde quia ad distinctam refutationem, & ampliorem veritatis vindicationem conducit: idcirco verba illius non divisim, sed conjunctim, etsi prolixiora, proponemus; ne consultò vim argumenti à nobis omissam existimet. Sic autem ait: *Duabus autem potissimum de causis, iis, quæ prius dixerat, hoc addidit Iohannes: Primiānam enim hoc spectabat, ne si quie-*

si quis ea que de Christo superius scriperat, legeret, nimisrum quod sis Deus, per quem omnia sunt facta: & tamen vel ex aliis, qui de Christo scripsent, vel ex notissima fama percepissent: vel etiam ipsem vidiisset, Christum fuisse hominem abjectum, Israëlii populi Sacerdotibus & Senatoribus invisum, a quibus etiam vitam suam tutatus non esset, prima fronte offenderetur, existimans, vel Iohannem de alia re quam scripti esse: vel hominibus imponere atque illudere voluisse: vel ea vera non esse, que ceteri de Christo scriperunt; quo fieret, ut si jam Christo nomen dare capisset, vel saltem quenam esset ejus religio, diligenter inquireret: hoc que certe absurdum fuit, secum animo repulsans, protinus Christi religionem fere omnem abjeceret, & penitus fas sum suspicaretur. (Hactenus occasionem seu periculum exposuit, addit vero deinde scopum Iohannis, hoc modo:) Quocirca postquam tot laudibus Christum decoravit, aperte deinde confessus est eum fuisse carnem, hoc est, hominem imbecillum, ærumnosum, despectum, humilem, contemptum, mortisque obnoxium. Carnis enim nomine in Sacris Literis hominis imbecillitatem atque humilitatem significari apertissimum est: Hinc illa hymnographi verba: & recordatus, quia caro sunt, (Psalm. 78. vers. 39.) Hinc illa Esajæ: Omnis caro fænum, & omnis gloria ejus, quasi flos agri. Hinc illa Hieremie: Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Innotescitque hoc modo magis Dei gloria atque potentia, qui per Christum, licet caro fuerit, hoc est, humilius atque abjectus homo, admiranda tamen tot opera patraverit, que superius Iohannes exposuit. Hactenus Socinus. Unde primò appetat, eum lacinoia, ac verbosa orationis circuitione, veritatem conatum obscurare; sed frustra. Nam offensa illa, quam proponit, locum habere non potuit in verè fidelibus; quibus Euangelium suum post reliquos omnes Apostolos, divino afflato conscripsit: quia jam antea ex Euangelistarum, & Apostolorum reliquorum doctrina ac scriptis didicerant, Christum esse Filium hominis, & simul Filium Dei unigenitum, Immanuelem, id est, Deum nobiscum: Deum paræctum in carne: Deum, qui Ecclesiam redemit suo sanguine, per quem omnia visibilia & invisibilia creata: & per quem omnia consistunt, ideoque ex lectione verborum antecedentium Iohannis nullam poterant concipere opinionem, quasi de alio, quam Christo loqueretur: quod nossent Iohannem Baptistam venisse tantum, ut de Christo, non de alio testaretur: qui etiam Deitatem, non minus, quam humanam naturam multis erat testatus: ut supra probavimus. Deinde non potuissent etiam de veritate verborum Iohannis, ut Socinus fingit, dubitare; quoniam jam antea, ex aliis Apostolis Christum ~~trahentes~~ esse didicissent. Quod attinet vero ad infideles, non erat curanda iniqua eorum offensa. Paulus enim ait, 1. Cor. 1. v. 23. Nos vero prædicamus Christum crucifixum, Judeis quidem scandalum, Græcis (hoc est, per Synecdochem speciei, gentilibus) scutitiam, ipsis vero vocatis Judæis & Græcis Christum, Dei potentiam & Dei sapientiam. Unde etiam deinde patet, hisce verbis à Iohanne, de humana Christi natura additis, non potuisse corrigi infidelium offensam. Nam etsi dictum fuisset & sermo ille fuit homo, non autem factus est caro: inde tamen colligere non poterant certò, doceri tantum hominem fuisse: Sed utrumque hoc capite indicari: antecedentibus quidem, ipsum verum esse Deum, factorem omnium: sine quo nihil factum: factorem mundi: & in quem credendum ac fidendum sit: ideoque necessariò æternum ~~rum~~: quia ut Ierem. 17. v. 5. Maledictus qui confidit in homine & ponit carnem brachium suum. Hic vero dici hominem esse: & rursum sequentibus declarari Deum esse, cum additum sit: & vidimus gloriam ejus ut unigeniti à Patre: qui solus Patrem vidisse, & in sinu Patris esse dicitur: quemadmodum initio dictum: & sermo erat apud Deum. Idque multo magis ex his verbis judicassent merito, quam Judæi, Iohan. 5. vers. 28. ex Christi verbis, v. 17. recte colegerunt, quod Patrem suum dixisset Deum, parem se faciens Deo. Quod objectum Christus non negavit; sed sua responsione ab omnibus, & iisdem cum Patre operibus communibus, & eodem honore confirmavit à vers. 18. ad 24. Neque opus erat infidelibus, qui de Christo audivissent, aut eum vidissent: ut docerentur ipsum esse hominem & crucifixum. Ideoque ad scandalum eorum

tollendum non necessarium erat, neque utile ut diceretur fuisse hominem, & quidem imbecillem, ærumnosum, despctum, humilem. Hæc enim erat in incredulis Euangelii auditöribus (ut ex 1. Cor. 1. ostendimus) arrepta scandali ac rejectionis Euangelii potissima occasio. Ubi & illud observandum obiter, quod Socinus vocem *carnis*, hoc loco Iohannis, ad humilem hominis Christi conditionem designandam restringit, illud justa probatione destituitur: neque etiam ex vocis illius usu evinci potest. Nam cum homo constet anima & corpore, (quod carnis voce, opposite spiritui designari solet, 2. Cor. 4. v. 11. coll. cum v. 10. & Hebr. 12. v. 9.) totus homo interdum unius partis nomine, sine significationis discriminé appellari solet. Modò enim anima vocatur: ut Genes. 46. v. 15. 18. 22. 26. Ezech. 18. v. 4. & 20: Actor. 7. v. 14. Rom. 13. v. 1. modo caro dicitur: ut Esa. 40. v. 5. Revulabitur gloria Jehovæ, & videbit omnis caro pariter: ac similiter, Luc. 3. v. 6. Et videbit omnis caro salutem Dei: Johan. 17. v. 2. Dedit ei potestatem omnis carnis: Rom. 3. v. 20. Non justificabitur ulla caro, id est, vivens homo: ut ex loco unde hæc sententia desumpta, Psal. 143. v. 2. & re ipsa liquet. Quibus in locis, multisque aliis, caro, per synecdoch. partis pro toto, simpliciter hominem notat: non autem speciatim cum adjuncto, hominem despctum & humilem. Quo etiam modo ab Euangelista hic accipitur; Sermo ille caro, id est, homo factus est, seu assumptis semen Abrahæ. Hebr. 2. Carnis ac sanguinis particeps, ibid. Nam licet etiam humilis sit factus & ærumnosus nostrâ causâ; illud tamen hoc in loco non spectatur. Neque ea dicta quæ profert adversarius, probant vocem carnis, hoc loco significare hominem imbecillum, ærumnosum ac despctum. Nam licet alicubi ita accipereatur: inde tamen non sequeretur, etiam hic debere accipi: cum plerumque hominem simpliciter: sive humilem & despctum, sive potentia & honore eminentem significet, ut antè ostendimus. Deinde si quis etiam dicta objecta spectet, ea non certò istam, quam obtendit Socinus, habent significationem. Nam Psal. 78. v. 39. Recordans eos carnem esse, vox carnis non homines imbecilles, sed simpliciter imbecilles notat, ut Esa. 31. v. 3. Egyptius vero, homo est, non Deus: & equi eorum caro; non Spiritus. Deinde neque locus, Esa. 40. vers. 6. hoc confirmat, cum dicitur: Omnis caro fænum, & omnis gloria ejus., (sic cum vulgata versione, sensu non male expresso, legit Socinus: sed Hebraicè est, יְמִינָה, id est, benignitas ejus) quasi flos agri. Hic enim omnis caro, non hominem imbecillum tantum & ærumnosum (ad quod probandum adducitur) sed omnem hominem generatim notat, quacunque etiam potentia & benignitate ac gloria præditum: & per comparationem cum flore agri, non durabilem esse sed corruptioni obnoxium declarat. Ideoque non solum homines ærumnosi, ut Socinus sentit, sed etiam ac præcipue potentia atque opibus florentes intelliguntur: quemadmodum etiam hanc sententiam, Jac. cap. 1. v. 10. & 11. de hisce exponit. Atque huc etiam pertinet Psal. 103. v. 14. 15. 16. Nam ipse novit figuratum nostrum, memor nos pulvarem esse, quod hominis ipsius (וְיַעֲנֵה ipsius mortalis, exponit clarissimus Junius) dies sunt similes fano, sicut flos agri sic florebit. Denique alienum etiam est Jeremiæ dictum, à Socino prolatum è cap. 17. v. 5. Maledictus homo (Hebraicè est בָּשָׂר vir ille) qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Nam quis adeo cæcutiat, ut non observeat, carnem in hac sententia non posse significare speciatim hominem humilem, ærumnosum & abjectum (id, quod probandum suscepit Socinus) sed hominem, & quidem, ut circumstantiae ostendunt, florentem atque humana potentia præditum: in quo suum brachium, hoc est, robur ac præsidium collocet: quod ærumnoso & abjecto homini, qui ipsem alieno opus habet auxilio ac robore, minimè convenit. Quare inepte omnino hæc loca à Socino sunt producta, quasi vox *carnis* in iis tantum significaret hominem humilem, ærumnosum ac despctum: multoque magis impingit, cum inde concludit, etiam hoc loco Iohannis debere intelligi. Cùm verum quidem sit Filium Dei, factum esse hominem ærumnosum: sed tamen hoc in loco, voce *carnis* designari, probari non potest.

potest. Et quid si etiam probari posset, tamen eam, quam ex antecedentibus orituram alioqui offensam obtendit Socinus, minimè sustulisset, imò potius auxisset, ut ante ostendimus. Vana igitur est prima, quam adfert, horum verborum à Johanne positorum causa, seu occasio & scopus. Quemadmodum multò magis causa altera quam subjicit. Eam enim hoc modo exponit: *Volut deinde Jobannes bis verbis seipsum quodammodo interpretari, & dubitationem omnem tollere, quæ in legentium animis (eorum præsertim, qui de Christo nondum audiverant) oriri potuisset. Nam si ea non addidisset, potuisset aliquis, & quidem jure in eum errorem incidere, in quem plerosque omnes, sed nunc maximo ipsorum vitio, indicisse videmus.* Hoc est, ut existimaret verbum hoc, de quo scribit Jobannes, aliud quid diversum esse, vel aliquando fuisse ab homine illo Iesu. Et Platonica philosophia fortasse imbutus, cum videret & Deum hic appellari, & in principio apud Deum fuisse, quin & mundum per id factum esse, statim persuasus foret, Euangelistam nostrum procul dubio Platonis conformem esse. Hæc ille. Quibus perspicue in explicatione, cùm occasionis antecedentis hujus dicti Johannis, (& verbum caro ἄρτος:) tum etiam scopi consequentis, aberrat. Nam ad occasionem quod attinet, ea falsa hypothesi, & inepta principii petitione nititur: nimurum, quasi error esset credere nō λέγω initio non fuisse carnem, hoc est, hominem, sed tantum Deum. Hoc enim contrà verum esse, jam antea solidè probavimus: quod antecedentia τὸν αὐτὸν attributa, humanae naturæ Christi, sine perspicuis erroribus attribui non possint, imò nec ulli creaturæ, sed soli Deo creatori. Neque propterea (ut Socinus iniquè exprobaret) absurdum est, si Philosophi quidam, nonnulla dictis Johannis quodammodo consentanea scripserint. Nam ut Psalm. 33. v. 10. verbo Jehovæ cœli facti dicuntur; quid mirum si Mercurius Trismegistus in Ægypto ea à vicinis Judæis hauserit, & ex eo Plato ac Platonici? Neque etiam Christiani, in iis dictis Philosophorum citandis aliud spectarunt, quām ut ostenderent adversus gentiles, ex gentilium Philosophorum scriptis etiam veræ hujus doctrinæ, quasi scintillas quasdam & indicia elucere: ideoque cum hæc à gentilium sapientibus tradita sint, quos tanti faciunt: non esse justam causam, cur tantopere hanc Johannis doctrinam, quasi absurdam statuant. Quare vana est illa Socini conclusio, quā ex inepta petitione principii, & conjecturis alienis, nulloque argumento munitis ita colligit: *Huic itaque malo, &c. ut occurreret, aperte testatus est, verbum hoc, non substantiam quandam incorporam, vel naturam divinam atque æternam, sed hominem fuisse, & hoc pačo omnem dubitationem suscitavit.* Hæc ille. In quibus falsa est consequentia. Nec enim sequitur; Sermo est homo: Ergò non est Deus: quia utrumque diverso respectu est verum. Nam & Filius hominis est: & simul Filius Dei unigenitus: Deus patefactus in carne: Deus qui redemit Ecclesiam suo sanguine. Unde etiam atrox Socini blasphemia appetit, cum ait: *Et licet hoc ipse, apertissimis verbis utendo optimè præstisit, non desistit tamen nobis & veritati adversarius Satan, quod hominibus persuasit, vocem ἄρτον, non fuit, sed factum esse, hoc loco significare: atque effecit, ut quod validissimum argumentum fuisse ad errores bosce Platonicos, ex Christi Ecclesia exterminandos, omnis fallacia potissimum fundamentum extiterit.* Hæc etenim Socinus. Cujus blasphema confidentia, accusatione temeraria, non autem probatione solida, ut antè ostendimus, asseritur. Nec enim sequitur, ut modò diximus, Sermo fuit homo: Ergò non etiam Deus æternus. Deinde neque hoc sequitur: Sermo ille fuit homo: Ergò fuit præcipio homo. Nam si (ex hypothesi Socini) verba antecedentia: *ad suos venit, & sui eum non receperunt;* de Christi adventu in carne, & deinde prædicatione inter Judæos intelligentur: sensus erit, Sermonem illum de cœlo venisse ubi erat, Joh. 3. v. 31. descendisse de cœlo, Johan. 6. v. 38. ubi erat prius vers. 62. & factum in terra ex semine David secundum carnem, Rom. 1. v. 3. factum ex muliere, Galat. 4. v. 4. magnoque mysterio Deum patefactum in carne, 1. Tim. 3. v. 16. Ideoque si hic intelligendum esset, verbum caro fuit: sensus esset: postquam ad suos venit. Nam ante illum adventum ita intellectum sermonem fuisse & extitisse: & carnem

tum non fuisse, ex dictis liquet. Ideoque ex hypothesi expositionis Socini, concludi non posset verba illa: *Sermo caro fuit, ad omnia antecedentia, quæ de sermone dicuntur, esse referenda.* Deinde expositionis hujus vocis ἄρτον, ab Orthodoxis prolatæ, authorem non esse Satanam; ut Socinus objicit, sed contra potius expositionis Socini, (ut alia ante dicta omittam) ex demonstratione hac, ex superioribus nota, constare potest: Quæ expositio, Deum, per Johannem Euangelistam verè loquentem, statuit ea loqui, quæ sunt aperta mendacia: ea Satanam habet authorem. Atqui expositio Socini, qua statuit verba illa: *λόγος οὐκ εἶχεν, vertenda omnino esse: & verbum caro fuit:* illudque referendum esse ad omnia antecedentia, à primo versu dicta; eoque denotari Sermonem, antequam homo esset, non fuisse æternum cum Patre Deum: imò nihil omnino fuisse: sed omnia quæ ei tribuuntur, ut mero homini tribui ac convenire; hæc inquam expositio statuit Deum, per Johannem Euangelistam verè loquentem, ea loqui, quæ sunt aperta mendacia. Ergò Socini expositio Satanam habet authorem. Propositio per se, ex Dei & contrario Satanae ingenio, perspicua est. *Deus enim verax est,* Rom. 3. vers. 4. & *αὐτὸς μετίτι νεῖσις,* Tit. 1. vers. 2. *lux est,* & *tenebræ in eo non sunt ulæ,* 1. Iohann. 1. vers. 5. Satan contra Iohann. 8. vers. 44. *in veritate non perficit, quia non est veritas in eo: cumque loquitur mendacium, ex propriis loquitur: mendax enim est & pater illius.* Ideoque Christus veræ suæ doctrinæ osores, ex Diabolo esse ibidem affirmat. Assumptio vero supra multis demonstrata est. Nam quod sermoni tribuitur, nempe (ut reliqua præterea) omnium rerum effectio, est Deo propria: sive recte cum Orthodoxis generatim de prima creatione ac gubernatione (ut Col. 1. v. 16. 17. & Hebr. 1. vers. 2. 3. 8. cum 10.) sive perperam ex Socini expositione, de creatione nova, seu regeneratione accipiamus. Nam quemadmodum Christus, quatenus homo est, nullius rei creator est, multò minus omnium: sed creatura à Deo creata; sic etiam hominum internam renovationem seu regenerationem Christus, quatenus homo est, in nullo perfecit: quia opus est omnipotentiæ divinæ, per Spiritum Sanctum, Ephes. 1. vers. 17. 18. 19. & 1. Corinth. 3. v. 7. Neque solus, qua homo, causa fuit ministra adjuvans (quod pro hujus sententia veritate ex Socini mente esse deberet) quia sine illius prædicationis ministerio & opera, renovati ac illuminati sunt non pauci: partim per Spiritum prophetiarum, ut Anna prophetissa & Symeon Luc. 2. & Johannes Baptista, Iohann. 1. v. 6. & 7. & Luc. 1. v. 77. partim per creaturarum ministerium: ac primum Angelorum, Matth. 1. vers. 20. ad 24. & 2. vers. 2. & 12. & Luc. 1. & 2. deinde hominum, ut Zachariæ suo cantico, Luc. 1. Deinde Symonis Luc. 2. vers. 25. ad 33. & Annæ prophetissæ, ut egregie declaratur illius in Euangeliō prædicando populo sedulitas, vers. 36. & 38. Denique Johannis Baptiste, Iohann. 1. Quare ex hisce conclusio posita solidè deducitur, expositionem Socini, qua sensum horum verborum: *καὶ λόγος οὐκ εἶχεν, esse statuit: & verbum caro fuit,* inde ab initio suo, non autem Deus æternus Satanam habere authorem: & per consequens Orthodoxorum explicationem, illi ex adverso contrarium, Deum habere authorem. Ideoque eam non esse, ut adversarius calumniatur, errorem Platonicum, ex Christi Ecclesia exterminandum; nec omnis fallacia potissimum fundamentum: Sed contrà veritatis argumentum invictum. Ac vana est, quam subjicit censura, cum ait: *Mirum est tamen, tot Theologos viros eruditos & præstanti ingenio præditos, in hanc sententiam concessisse, ut scilicet vox ἄρτον factum est, hoc loco interpretari debat.* Mirum vero contra est, Socinum apertam ac demonstratam veritatem ausum esse oppugnare, & quidem hæc etenim accusatione mera & conjecturis causarum vanis. Verum ne sine justa causa hæc dixisse videatur: admiratiovis suæ causas subjicit; nempe quod hinc duo (præter infinita alia, quæ absurdissima sunt) perspicua absurdia efficiantur. Prius ita describit. *Nam quid absurdius dici potest, quam Euangeliastam prius narrasse verbum in mundo fuisse: ad suos venisse, & potestatem, ut Filiū Dei fiant, iis deditis, qui ei fidem ad-*

dom adhibuerint; deinde subjungere ipsum verbum carnem factum esse, quasi ad nos venerit antequam natum fore: & prius in mundo fueris, postea vero caro sit factum? Respondemus, Socinum falsa niti hypothesi: quasi quod dicitur in mundo fuit; deinde, & ad suos venit, intelligendum est, de praesentia & adventu in carne. Nam illa, de praesentia Sermonis ante assumptionem carnem in mundo dicuntur; qua non solum Deitatis suae essentia: sed etiam variis generalibus ad omnium hominum conservationem beneficiis iis adfuit, ac praesentem se ostendit, Actor. 14. v. 17. & 17. v. 25. & 28. cum epistola ad Coloss. cap. 1. v. 16. & Hebr. 1. v. 3. sed etiam deinde ad Israëlitas fœdere sibi junctos, peculiariter venit: non quidem in carne, sed illustribus praesentiae suae signis: columna nubis & ignis, aliisque signis admirandis, ut ante exposuimus; & verbo suo ad ipsos, & per Moysen ac Prophetas, Euangelii promissiones proponens, 1. Pet. 1. v. 11. quod Euangelium non acceperunt sed rejecerunt, Hebr. 4. v. 2. plerique; non omnes tamen, cum quidam crediderint & servati sint, Heb. 3. v. 16. 17. Quare primum hoc absurdum, quod ex nostrorum interpretatione sequi objicit Socinus, hoc modo diluitur; Ac propterea scopolus non est, in quem impingimus: quemadmodum temere exprobrat. Sicut neque etiam alterum, quod singit esse absurdum & quidem gravius, consistit: *Quid magis, inquit, absonum existimari potest, quid magis adūrare, quam Deum carnem factum fuisse? quis ad hæc non horret & contremiscit?* Sed rursus falsa nititur hypotheli: quasi verè dici non posset: Deus factus est caro, nisi sui mutatione; Neque enim hoc sensu ab Orthodoxis exponi probè novit, sic enim subjicit: *At dicunt, licet verba istud p̄ se ferant, nos tamen commodiore explicazione adhibita, nihil aliud verbum carnem factum esse, significare dicimus, quam id in virginis Maria utero carnem assumptione.* Vera sane oratio; & hæc nostrorum est sententia, quam indigno sarcasmo frustra exagitat Socinus, hoc modo: *Elegans fānd interpretatio: sed undenam illam hauserunt? quennam locum buic similem (qui interpretationem istam patiatur) ex Sacris Literis adducere poterunt? ut non omnino inepte & ineruditè divina miracula interpretati fuisse videantur.* Respondemus eam interpretationem nostri hauserunt ex Scripturę ipsius declaratione, Heb. cap. 2. Quo loco modus, quo Filius Dei caro seu homo factus est, generatim definitur, cum dicitur v. 14. *Carnis & sanguinis particeps factus est, & v. 16. Assumpsit semen Abrabæ.* Idque etiam subjecti hujus orationis ratio flagitat. Nam λύρα hic (ut antecedentibus describitur, & ex aliis Scripturæ locis probatum) homo existens, nihilominus in principio fuit Deus, & homo factus, verus est Deus & vita æterna, Joh. 1. v. 1. & 1. Joh. 5. v. 20. & à Thoma Apostolo homo Christus, nihilominus etiam ἡ μεταβολὴ τοῦ θεοῦ, Johan. 20. vers. 28. jure vocatur; qui cœlum & terram creavit, Hebr. 1. vers. 8. & 10. qui Deus existens & homo, una tamen est persona: unus Dominus, non duo, Ephes. 4. vers. 5. Immanuel, Deus nobiscum, Matth. cap. 1. Deus patefactus in carne, 1. Timoth. 3. vers. 16. Ac propterea hisce declaratur, non mutatione sui in carnem; sed illius unione seu assumptione carnis in unitatem personæ suæ carnem factum. Ac propterea Scriptura exponente, & Sermonis, seu Filii Dei persona hoc postulante, ita meritò exponitur: eum carnem factum, non mutatione in carnem, sed assumptione seu unione illius hypostatica. Quod verò objicit Socinus, ex Sacris Literis similem locum, qui istam interpretationem patiatur, adduci non posse: Respondetur niti hypotheli non certa: quasi nullus vocis alicujus usus esse possit singularis: præsertim in singulari mysterio, quale hoc in loco esse Scripturæ expositione demonstravimus. Deinde locus etiam est similis, Genes. 2. vers. 7. & factus est Adam anima vivens; sicut sensum rectè vetus interpres reddidit, non autem, Adam seu corpus factum animatum, mutatione corporis in animam, sed unione animæ. Sed rursus Socinus subjicit: *Addo quod non multò minus absurdum est, si quis dicat Deum carnem assumptione, quam si diceret carnem factum esse, quod & ipsi indicant, cum docent quomodo hoc factum sit, nullo modo explicari vel percipi posse;* Hac scil. ratione Satan errores suos, licet manifestos tuerit. Re-

spondemus, Socinum petere principium, & niti falsa hypothesi: quasi revera absurdè diceretur: Verbum caro factum est; cum jam antea ex Sacra Scriptura id sit probatum: & modus generalis inde explicatus, factum, non mutatione sui: quia idem permanet Deus, Hebr. 1. vers. 1. 12. Sed assumptione carnis in unitatem personæ, ut multis demonstravimus. Filius enim Dei existens, factus est nihilominus ex semino David, secundum carnem, Rom. 1. vers. 3. Deus misit Filium suum (ē cœlo nimirum, existentem) factum ex muliere, Galat. 4. vers. 4. Et quemadmodum Filius Dei (quasi assumendæ carnis similitudine,) olim visibili veroque corpore formato & assumpto, sine anima & sine unione hypostatica, ad tempus conspicuus factus est, Genes. cap. 18. Sic tandem veram humanam naturam, in unitatem suæ personæ assumens, Deus conspicuus factus est in carne, 1. Tim. 3. vers. 16. Ideoque neutrum absurde à nostris dicitur: sed Sacris Literis declaratur utrumque: cum verbum carnem factum esse; tum modum effectiōnis illius, esse assumptionem carnis in unitatem personæ suæ: adeò ut homo verus factus, nihilominus Deus esse non desierit, sed verus fit Immanuel Ιησοῦς Χριστός, homo simul ac Deus. Neque absurdâ hæc esse indicant nostri, ut inepte objicit Socinus, cum assumptionem humanæ naturæ in unitatem personæ Filii Dei, nec explicari, imò nec percipi posse docent. Nititur enim adversarius falsa omnino hypothesi: quasi omnia quæ percipi nequeunt, essent absurdâ. Cū certissimum sit, primum multarum rerum naturalium abditas esse causas, quæ nullo modo percipi queunt: Et ut alia omittam, personalis animæ cum corpore suo unionis modum, an Socinus unquam percepit? & tamen unionem veram fuisse quis neget? Deinde certum est, multa de Deo in Sacris literis tradita & nominata esse mysteria, quorum modum percipere non possimus, Rom. 11. vers. 33. quæ tamen verissima: Et ut plurima mysteria: quorum Apostoli meminerunt, taceamus, de re proposita disertè ait Paulus, 1. Timoth. 3. vers. 16. *Sine controversia mysterium pietatis magnum est, Deus patefactus in carne:* quod tamen verissimum, ut à Spiritu Sancto prosectorum, constat. Quamobrem hinc satis superque appetat, quām impiè Socinus (ut veram doctrinam exosam redderet) expositionem nostrorum, sacræ Scripturæ consentaneam, errorem Satanæ appellat. Quod verò hoc pietatis Dei, in carne patescati mysterium, cum ficto impietatis Pontificiæ, de conversione panis Eucharistici, in Christi corpus mysterio confert: quasi utrumque cœco, ut appellat, errore, similiter tradetur: putida calumnia est. Nam prius mysterium, ut ostensum, sæpius Scriptura tradit ac nominat: Posterius verò eā non traditur, sed multis modis confutatur: quod & verbis institutionis Cœnæ: & corporis Christi existentis, (non autem formandi) veritati ac proprietatibus repugnet. Ac propterea falsò à Socino dicitur: *Idem & in iis quæ (legendum, in eo quod) de Deo & Christo nobis credendum est, evenisse perspicimus.* Neque rationes quas subjicit hoc probant, ut ex earum examine patebit. Quod ut fiat majori perspicuitate, conjunctim primò verba adversarii proponemus, ne quid omissum videatur, quod alicujus sit ponderis. Verba autem sunt hujusmodi: *Quamvis enim manifestissime appareat, nullà ratione fieri posse, ut divina illa essentia, indivisibilis, atque incommutabilis: siue quod ad personam, ut ipsi loquuntur: siue quod ad substantiam attinet, carnem assumptione, ita ut unum suppositum, ut ajunt, cum homine sibi assumpto sit facta: & multò minus, ut Filius hoc tantummodo fecerit, non etiam Pater & Spiritus Sanctus: quos tamen tres, simplicissimum illum atque unicum nostrum Deum constitutere contendunt. Nihil præterea absurdissime excogitari posse (cui quidem tota reclamat natura,) quam ut tres sint unus; & unus tres sint.* Ex qua opinione, innumera portenta oriri necesse est longè absurdissima: Unde sacra divinaque oracula penitus subvertantur, ita tamen nescio quo pacto Christianorum vulgus fascinatum fuit, vel ita stupidum est, ut omnia hæc non solum constanter credat: verum etiam ab hac fide salutem suam omnino pendere existimat: & sibi ipsis homines illuminantes.

dentes atque imponentes, quod vident, se non videre; quod autem non vident, se penitus videre sint persuasi. Hæc Socinus: qui tribus argumentis ab absurdis consequentibus, ut contendit, nostros in doctrina de Sermone homine factō fascinatos esse concludit: iisque confidens, nostris acerbè insultat. Primum est, quod simplicitati & immutabilitati personæ & essentiæ divinæ repugnet assumptio carnis, ut unum suppositum cum homine sibi assumpto sit facta. Sed respondetur primò, Falsa adversarium niti hypothesi: quasi nostri docerent, Filium Dei assumpſisse hominem, hoc est, personam humanā naturā præditam. Quamvis enim quadam nominis abuſione, Patres nonnulli Orthodoxi, & quidam è nostris eos fecuti, interdum ita voce *hominis*, pro humana natura intellectā, non autem pro persona, utantur: propriè tamen loquendo, (ut in controversia definienda ac disceptanda requiritur) nemo hominem seu humanam personam assumptam tradit. Quippe concors eorum adversus Nestorium (duas in Christo personas fingentem) est sententia, Deum non assumpſisse hominem propriè, sed formam hominis, seu naturam humanam: quodque Filius Dei, cum esset in forma Dei, formam servi assumpſerit, Phil. cap. 2. vers. 6. 7. seu semen Abrahæ, Hebr. c. 2. vers. 16. eamque formam seu naturam humanam formando, in unitatem personæ suæ assumpſerit: adeò ut non duo sint Christi; sed unus tantum: una persona, non duo. Deinde etiam negamus simplicitati & immutabilitati divinæ naturæ hanc assumptionem adversari. Nam hæc naturæ humanæ assumptionis, insitam Filii Dei simplicitatem non sustulit; neque in ea mutationem ullam attulit. Quod ut antè fuit in se simplex & immutabilis; sic etiam jam homo factus, idem omnino permanet, Hebr. cap. 1. v. 11. 12. Nam assumptionis hæc compositio non est, sed quasi appositio, qua integra, & immutata manente persona filii Dei, humana natura personaliter ab ea assumpta est, & in ea sustentatur. Neque enim humana natura ad personalem Filii Dei subsistentiam: neque ad essentiæ illius perfectionem quicquam contulit; sed tantum ad officium mediatoris peragendum. Ad quod requirebatur; & natura humana, quæ pro salute hominum pati & mori posset; & divina, quæ infinitam passioni & morti huic dignitatem adderet, & mortem superaret. Atque ita primum à Socino objectum absurdum confutatur. Alterum verò, (quod à veritate longè alienius cenlet,) est hujusmodi: *multo minus*, (scilicet fieri posse) ut *Filius tantummodo* hoc fecerit, (id est, humanam naturam assumpſerit,) non etiam Pater & Spiritus Sanctus. Rationem verò addit: *quia tres simplicissimum illum atque unicum nostrum Deum constituere contendunt*. Respondemus autem, formationem naturæ humanæ, & unionem cum λόγῳ communem esse Patri, Filio & Spiritui Sancto: quia opus est unius ejusdemque communis omnipotentiae; Sed terminus ac subjectum unionis, seu persona assumens sibi, solus est. Filius. Ac quamvis humana natura unita sit divinæ naturæ; quæ unica ac tribus personis communis; non est tamen unita ei in persona Patris aut Spiritus Sancti: sed in persona solius Filii: ideoque simplicitas essentiæ divinæ, personarum distinctionem non tollit. Ac quamvis Pater sit Deus, & Spiritus Sanctus sit Deus & Filius Deus, una eademque deitate communi tribus: non tamen Pater, neque Spiritus Sanctus est Deus patefactus in carne, Deus qui redemit Ecclesiam suo sanguine: Sed solus Filius is est, Actor. 20. vers. 28. 1. Timoth. 3. vers. 16. Ac licet cum Patre & Spiritu Sancto in eadem forma Dei eset, quæ unica; solus tamen servi formam accepit, Phil. 2. vers. 6. 7. Sed postremum adjicit adversarius ab absurdo argumentum: *Nihil, inquit, absurdius excogitari posse* (cui quidem tota reclamat natura) *quam ut tres sint unus: & unus tres sint*. Verum negatur id esse absurdum: totique naturæ adversum. Hæc enim quæ prima specie contradictoria videntur; quia tamen ratione diversa dicuntur, probè inter se convenient: unus est enim Deus, non tres dñi, hoc est, una est essentia æterna, omniscia, sanctissima atque omnipotens, non tres: tres verò personæ hac essentia prædictæ,

non autem una tantum persona. Atque ita ratione unius ejusdemque essentiæ, Filius Dei ait: se & Patrem unum esse. Johan. 10. vers. 30. Ratione verò personæ ac subsistentiæ, qua Filius, non Pater: Patrem alium esse affirmat, Johan. 5. vers. 32. quemadmodum utrumque distincta ratione dicitur, 1. Joh. 1. vers. 7. *Tres sunt qui stantur in cælo, Pater & λόγος, & Spiritus Sanctus, & hic tres unum sunt*; tres personæ scil. & una divina essentia. Quare falsò conqueritur Socinus, ex hac sententia innumera potesta oriri longè absurdissima. Neque ut objicit, hæc fascinatio aut stupiditas nostrorum est censenda: cùm distinctè Sacra Scriptura præunte ac prælucente, unam divinam essentiam, & tres personas eādem essentia prædictas agnoscimus ac profitemur, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, quibus fides nostra innititur, & baptismus consecratur: Contraque satis apparet, Socinum omnem pietatem ac pudorem in hac doctrina, de æterna Christi Deitate, & humanæ naturæ assumptione excusuisse: cùm horrendis ante positis blasphemis conclusionem hanc non absimilem subjecit: *Sperandum est*, inquit, *ut monstroſa hæc de Deo nostro & Christo eius figmenta, que hoc tempore Sacra-Sancta, & omni veneratione dignissima præcipuaque religiosa nostræ arcana esse creduntur, aliquando tandem (fremas licet mundus interea, & igni ferroque serviat) Deo volente ita cunctorum oculis retegantur & unicuique tanto sint ludibrio, ut neminem non pudeat se his fabulis, non dicam fidem habuisse, sed aurem accommodasse*. Hæc est impia ac proterva Socini (qua hujus sententię: & λόγος caro factus est, depravationem concludit) invectiva: cuius vanitas, ex iis quæ ante in examine illius dicta sunt, facile perspici potest. Ut autem admiranda Socini & Socinianorum dogmata & errores, in doctrina de persona & naturis Christi, melius retegantur: ut quæ appareat, non solum divinam illius æternamque essentiam negari, sed etiam doctrinam de humanæ illius naturæ origine ac materia foedissimè corrupti, verba Sociiani, (hoc est, Socini, ut communis opinio & stylus arguit) contra Wiekum, p. 220. 221. producemus: quæ sententiam illius vulgo minus notam complectuntur. *Quamvis autem Christus, in utero virginis, ex substantia virginis & Dei non sit generatus, negari tamen non potest, quin Dei virtus in Christo homine formando viri vicem suppleretur. Nam cum ipsa virgo ad Angelum dixisset: quonodo fiet, quoniam virum non cognosco statim Angelus respondit: Spiritus Sanctus superveniet te & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quod omnino perinde est, ac si dixisset: Quod viri operā in homine gignendo fieri solet: hoc virtutis divinæ operā fiet. Nec sane consequitur, quia Christus homo in Virginis utero ex ipsa Dei substantia non sit genitus, idcirco ex sola Virginis substantia ex eo fuisse generatum. Nec Menonitis danda est occasio, ejusmodi male conclusis rationibus in suo errore perseverandi: Sed quemadmodum urgendum est, Christum hominem ex Virginis matre, non minus sumpſisse, quād alii homines ex suis matribus sumunt: sumere autem ex ipsis Sacris Literis, & Physicis etiam si opus sit rationibus demonstrandum. Sic non est negandum Dei virtus em, in Virginis uterum, substantiam aliquam creata immisſisse, aut ibi creasse: ex qua Christus, juncto eo quod ex ipsis Virginis substantia sumpsit, verus homo generatus fuerit: qui propterea ut homo, non matrem tantum, nempe Virginem ipsam habuerit: sed Patrem quoque, nempe ipsum Deum*. Hæc Socini sententia, quæ ut nova: sic omnino impura, 1. quia ex Sacris Literis non est petita, deinde quia iisdem repugnat. Ex iis enim petita non est: quia verba Angeli, quæ ei rei probandę præmittit, neque alia, hoc non demonstrant. Nam. Luc. 1. v. 35. Angelus adventu Spiritus S. & virtutis altissimi obumbratione, non indicat materię alicujus, ut seminis fœundi immisionem: aut in virginis utero creationem, ut adversarius somniat: sed operationem divinam solummodo: cuius potentia conceptura erat Virgo. Quemadmodum simile conceptiōnis miraculose recens exemplum, ad fidei confirmationem, adjicit Angelus proximo versu: *Et ecce Elizabeth cognata tua & ipsa concepit Filium in senectute sua, & hic mensis est sextus ipsi que vocabatur sterilis, nempe revera; nam vers. 7. dicitur: non erat ipsis plores, eo quod Elizabeth esset sterilis*. Et sane cum Deus Adamum (è terra,) & Eam ex Adami

Adami costa formarit; nonne facilius è Virginis substantia corpus humanum formaverit? Neque ratio probabilis hujus figmenti adseritur, de materiæ alicujus novæ creatione, & cum substantia Virginis conjunctione ad corporis Christi constitutionem. Scopus autem hujus impuri figmenti est, ut errorem suum stabiliat; quasi Christus non dicatur Filius Dei ratione generationis æternæ à Patre; sed ratione generationis temporalis corporis, ex quadam creata substantia nova: & ejusdem cum substantia Virginis conjunctione, ad corporis formationem efficiendam: quasi ita dicatur Filius Dei à Deo generatus. Quod ut è Sacris Litteris minime probatur: sic deinde isdem etiam adversatur. Illæ enim docent Filium Dei ab initio extitisse verum Dcūm, Joh. 1. vers. 1. mundi, seu cœli teræque omniumque visibilium & invisibilium creatorem, Col. 1. vers. 16. Heb. 1. 10. atque ita sine matre: factum verò in tempore ex muliere, Gal. 4. vers. 4. & quidem Virgine: ideoque sine patre propinquo. Nam si Spiritus sanctus non solum vi divina virginem secundam reddidit, sed etiam substantiam aliquam creatam immisit, quæ seminis virilis loco, vim generandi habuerit: sequitur Mariam desuisse esse virginem concipiendo talem substantiam: atqui Christum natum ex Virgine controversiā caret, Matth. 1. vers. 23. Quare æternitas Filii Dei, antè demonstrata: & nativitas è Virgine intacta, gravissima sunt argumenta, quibus adversarii novum figmentum confutetur. Quod etiam per Melchisedecum Christi typum indicatur, Hebr. 7. de quo dicitur vers. 3. *Sine patre, sine matre, sine genealogia: nec principium dierum, nec finem vitæ habens, assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in æternum.* Quibus verbis Melchisedec similis statuitur Filio Dei bifariam. 1. Ratione personæ: deinde ratione sacerdotii. Personæ; quod sit sine patre; quatenus scil. Filius hominis, natus ex Virgine Maria: eoque non ex alia quam matris substantia genitus: Deinde sine matre; quatenus Filius Dci: ut etiam eo modo, quia erat in principio Deus, Joh. 1. v. 1. nec principium dierum nec finem vitæ habet. Sed objicit adversarius: *Animadvertisendum est, non dixisse divinum istum scriptorem, Christum seu Filium Dei fuisse assimilatum Melchisedeco: sed contra Melchisedecum Filio Dei: ut scil. intelligamus, non omnia que de Melchisedeco dicit, eadem in Christo esse: sed illis ea omnia contineri que de Christo in Melchisedeco vult fuisse adumbrata.* Verum impingit hoc loco Socinus in naturam relatorum reciprocum; simile enim simili suo vicissim simile est: alioqui simile non est; Ideoque si in iis Melchisedeck Christo est assimilatus: Ergo Christus Melchisedeco in iis similis est; ut inter typum & archetypum sit mutua similitudo. Deinde frustra alterum effugium hic querit adversarius ut æternitatis attributum Filio Dei deroget, cum ait: *initium dierum ipsius, intellige in sacerdotiis munere obeundo: Hoc enim alienum est. Quis enim non videat æternitatem personæ, & æternitatem sacerdotii ordine proponi, ac distingui suis modis?* Æternitatem quidem personæ, primo loco: quod ea sit absoluta, ratione utriusque termini: quod scil. & termino à quo caret: quod principium dierum non habeat, quia videlicet erat in principio, Joh. 1. v. 1. nec etiam terminum ad quem, habebat: quod vitæ fine caret. Sacerdotii verò æternitas deinde subjicitur, ac describitur: quod manet Sacerdos in æternum: non autem est Sacerdos ab æterno. Neque obstat ratio quam subjicit adversarius, cum ait: *Nam si de initio vitæ auctor loqueretur, vox dierum fuisse omessa, & dictum fuisse: nec initium, nec finem vitæ habens.* Resp. nullam hujus dicti esse necessitatem. Nam alterutro modo, eodem sensu loqui potuit Apostolus: nam non habere initium dierum, est æternum esse: non quod dies attribuantur ei, sed negantur. Deinde quid si etiam attribuerentur, per metaphoram essent intelligendi, pro duratione: quemadmodum non dissimili metaphora, Filii Dei, veri Dei creatoris anni, non deficiuntur dicuntur, Heb. 1. v. 12. Quod verò præterea objicit Socinus: *Quid quæso ad rem, de qua ibi agitur, pertinere potest, quod Christus aliquo modo revera sine patre & sine matre fuerit?* Præsertim si hoc ad istum modum interpretetur, sine patre in terris, sine matre in cœlis. Respondetur illud à scopo non esse alienum, sed ei maximè consentaneum: quia talis require-

batur Novi Testamenti sacerdos: qui simul esset homo & Deus. Homo quidem; qui pro hominibus reconciliandis posset mori, Hebr. cap. 2. vers. 14. & 17. & quidem è Virgine, Matth. cap. 1. vers. 23. & per consequens sine patre, virtute Spiritus sancti, ibid. vers. 20. & 21. ut nobis per omnia similis esset, excepto peccato Hebr. cap. 2. vers. 17. & 4. vers. 15. Deinde quoque requirebatur ut sacerdos Novi Testimenti esset æternus Filius Dei, ideoque sine matre, Psalm 2. vers. 8. & Hebr. cap. 5. vers. 5. & 6. Verus Deus: ut passioni & morti assumptæ suæ carnis, dignitatem adderet infinitam: & mortem ejus superaret, eam suscitando à mortuis, vitamque æternam tribuendo, atque etiam fidelibus omnibus tribueret: quemadmodum, Heb. cap. 9. vers. 14. dicitur Christus per Spiritum æternum se obtulisse immaculatum Deo, hoc est, divinâ sua natura. Quemadmodum Act. cap. 20. vers. 28. etiam dicitur Deus redemisse Ecclesiam suo sanguine; & 1. Petr. cap. 3. vers. 18. mortificatus carne, vivificatus Spiritu afferitur, hoc est, divinâ sua natura. Quo etiam Spiritu, dicitur iis qui in carcere sunt spiritibus prædicasse, cum olim immorigeri essent temporibus Noachi. Quemadmodum etiam 1. Petr. cap. 1. Prophetæ Spiritu Christi acti prophetasse dicuntur. Et sicut Christus, Johan. cap. 10. vers. 17. & 18. suscitationem sui à mortuis, quæ opus merè divinum, sibi attribuit, ut antè attribuerat, Johan. cap. 2. vers. 19. & 21. Sic etiam suscitationem omnium fidelium ultimo die, sibi meritò vindicat, Johan. cap. 6. vers. 39. 40. Deinde talis Sacerdos requirebatur qui nos sanctificaret, ac Spiritu Sancto baptizaret, Heb. cap. 9. vers. 14. & 15. & Joh. cap. 1. vers. 33. quod sanè solius Dei (cujus solius est Spiritus) proprium est. Denique cum Christus, secundum carnem, non sit à Patre, ex ipsis substantia procreatus: non esse eatenus Filium ipsius ab eo genitum apparet: cum generatio, non sit creatio ex aliena substantiâ: sed ex sua substantia, secundum naturæ convenientiam propagatio seu productio. Quamobrem ex hisce manifestè apparet, falsum esse omnino, quod adversarius fingit, humanæ naturæ matrem non constare ex sola Virginis substantia: sed simul ex adjuncta & immissa à Spiritu Sancto, nova quadam substantiâ, aut in utero Virginis formata; atque ita Filium Dei dici, quod ab eo sit generatus.

Atque hæc ad vindicationem veritatis horum verborum Johannis: *Et Sermo caro factus est, suscepimus speramus. Quare ad reliqua, quæ supersunt procedemus, ex quibus etiam utraque unius ejusdemque personæ Christi natura, & divina & humana demonstrabuntur.*

De Genuino sensu verborum, vers. 14. Et habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam ut unigeniti à Patre.

Ad rectam hujus dicti sententiam, primùm observandum est scopus illius: Deinde modus, seu medium, quo ad eum tendit Euangelista. Scopus est, probare sententiam antecedentem, ἡδοτεραπεικησιν. Modus verò ac medium quo Euangelista hoc præstat, est ab experientia sua & aliorum Apostolorum. Nam 1. Christum hominem factum, probat ex eo, quod ait, ιωάννης εὐαγγελισμόν, tabernaculum in nobis fixit, hoc est, inter nos ad tempus habitavit. Nam naturale vitæ suæ curriculum non absolvit: sed, illud violenta, ab hostibus Iudeis, illata morte est abruptum, id quod per ιωάννην videtur expressum. De qua humanæ naturæ Christi experientia ait idem Apostolus, 1. epistola cap. 1. v. 1. *Quod erat à principio, quod audivimus, quod vidi mus oculis nostris, quod spectavimus & manus nostra contrectarunt de Sermone vita.* Secundò λόγον sic hominem factum, nihilominus mansisse λόγον, Dei Filium, experientia etiam comprobat, cum ait, & vidimus gloriam ejus, gloriam ut unigeniti à Patre. Siquidem voce gloria, non propriè celebrem illius à multis rectè judicantibus laudem, sed impropriè per metonym. excellentiæ τὸν λόγον gloriosam patefactionem intelligit. Quo etiam pertinet illud, Joh. 1. epistola, c. 1. v. 2. *Nam vita illa conspicua facta est, & illam vidimus, & testamur,* & annun-

& annuntiamus vobis vitam illam æternam, que erat apud Patrem & patefacta est nobis. Ubi diligenter notandum est, Apostolum similia iis, quæ Euangelii cap. 1. v. 1. proposuerat, his locis repeteret. Nam ut in Euangelii initio dixit, in principio erat Sermo: sic etiam hoc loco v. 1. quod erat à principio. Et ut in Euangelio sequitur: *& Sermo erat apud Deum, item, vita erat: sic hoc in loco ait: annuntiamus vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis.* Quo modo perspicuè docet, *ab ipso*, ante patefactionem in carne, extitisse, & carnem factum, sine mutatione sui extare; ideoque non primum extitisse, cùm patefactus est in carne hominibus. Ad gloriam vero, hoc est, excellentiam Christi gloriosam quod attinet, illa consistit in duabus, nempe in effectis illius & adjunctis. Effecta sunt opera miraculosa ac divina, quemadmodum ipsemet Johannes interpretatur cap. 2. Nam post narrationem, editi à Christo, in conversione aquæ in generosum vinum miraculi, subiicit: *Hoc initium signorum fecit Jesus in Cana Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.* Adjuncta vero excellentia Christi gloriose sunt multa; in primis vero, in baptismo & in monte, testimonium divinum de personæ Christi excellentia. In baptismo quidem Matth. 3. vox Patris audita: *bic est Filius meus dilectus, in quo acquiesco, seu quo delector; & Spiritus Sancti super Christum specie columbae descensus ac quies: quo designatum est, Christum esse, qui baptizatus erat Spiritu Sancto,* Johan. 1. Ex quibus, *ab ipso* esse æternum ac verum Deum clarissimè demonstratum. Huc accedit alterum in monte adjunctum, in gloria Christi transfiguratione, & Patris in nube collucentis testificatione: *Hic est Filius meus, &c. quod etiam à Petro, 2. ep. c. 1. v. 16. commemoratur cum ait: Non enim arte compositas fabulas fecuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & adventum: sed ut qui oculis nostris aspeximus illius Majestatem; Accepserat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce cœlitus ad eum delata, à magnifica gloria: bic est ille Filius meus dilectus, in quo ego acquiesco: & hanc vocem nos audivimus ē cœlo delatam; cum essemus una cum eo in monte.* Quam gloriam Christi, in effectis ab eo miraculis, & adjunctis hisce consistere, Socinus etiam agnoscit, si genus ipsum spectemus. Questio autem existit, an ex iis probetur, Christum esse verum & æternum Deum? Socinus enim hoc negat: Orthodoxi vero constanter meritoque hoc affirmant. Idque solidè ex miraculorum illustrium natura demonstrant. Nam qui insitâ sua potentia, fecit ea miracula, quæ sunt opera Deo propria: ille est verus & æternus Deus. Atqui Christus fecit ea miracula; Ergo Christus est verus Deus. Propositio certa est: quia propria Dei sunt, quæ solum Deo convenient. Assumptio autem inde probatur: quia vita omnino amissa restitutio, seu suscitatio à mortuis, & visus omnino amissi renovatio; sunt miracula omnipotentiae Dei propria. Deus enim est solus, qui ista præstare potest: cùm à privatione visus & vita, per finitam potentiam ad habitum non detur regressio. Ideoque licet dæmones multa ediderint opera, quæ si ab hominibus facta fuissent, essent miracula: nulla tamen fuerunt infinitæ potentiae opera: sed illorum potentiae magnæ, sed finitæ convenientia: qualis est variorum morborum curatio subita. Ideoque visus & vita omnino amissa restitutio nunquam eorum potentia, quia finita est, effecta est, neque effici potuit. Christus vero hæc potentia suâ perfecit: cùm & cœco nato visum restituit: & mortuos suscitavit: non solum ut instrumentum aliquod, sed ut causa efficiens vi sua insita, Johan. 5. vers. 21. *Ut Pater excitat mortuos: sic Filius quos vult vivificat.* Nam licet quidam Prophetæ & Apostoli mortuos suscitarint: ejus rei non fuerunt causa efficiens per se, hoc est, sua potentia: sed tantum causa instrumentalis & impetrans. Christus contraria insita sua vi miracula edidit: Apostoli per accidentis concurrentis potentiae Christi. Nam Luc. cap. 6. vers. 19. dicitur: *Potentia ab eo exhibat & sanabat omnes: & Marc. cap. 16. vers. 20. Illi vero egressi prædicarunt ubique, Domino unda operante, & sermonem confirmante per signa subsequentia, & Acto 3. v. 12. ait Petrus: Quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi (scilicet efficiente) aut pietate (scilicet impetrante) efficerimus;*

ut hic ambularet? & v. 16. *Per fidem in nomen ipsius, bunc quæ conspiciatis ac nos sis, confirmari sit nomen ipsius.* Deinde ut ostendimus, Christus non solum alios suscitat à mortuis, & suscitabit ultimo die omnes fideles, Johann. cap. 6. v. 39. 40. sed etiam seipsum suscitavit, Iohann. 2. vers. 10. cum 21. & 10. v. 16. Quo clarissimè demonstratur, ipsum esse non solum mortuum, secundum carnem, hoc est humanam naturam: sed etiam vivificatum secundum Spiritum, 1. Pet. 3. v. 18. seu secundum essentiam ac potentiam suam divinam: Ideoque manifestè sequitur, non solum, *ab ipso* seu Filium Dei hominem esse factum; sed etiam verum Deum permansisse: & ut 1. Iohan. 5. vers. 10. dicitur: *verum Deum esse & vitam æternam.* Atque ita ex hac miraculorum Christi gloria, Socini hæresis de Christo homine tantum, non etiam Deo, confutatur: & Deitas Christi assertur; idque sequente expositione gloria etiam declaratur cum additur: *gloriam ut unigeniti à Patre.* Verum hic oritur quæstio minimè negligenda, quæ summam salutis attingit:

Quid vox illa, *Vnigenitus à Patre, hoc loco significet?*

DE hac enim re Socino primùm cum Orthodoxis, deinde secum controversia est. Cum Orthodoxis quidem: quod hi Christum Filium unigenitum à Patre propriè dici statuunt: quod revera à Patre sit solus genitus, hoc est, ejusdem essentia divina communicatione editus: Idque primùm ex antecedentibus liquere: quia Filius in principio erat apud Deum Patrem: & quidem verus Deus: factor mundi, ac propterea ejusdem cum Patre essentia Filius. Deinde Filii Dei, hominis facti, primùm effecta miraculosa, quæ gloria ejus dicuntur, soli Deo propria, ut antea ostendimus, evincunt hunc Filium esse verum Deum: ideoque proprium seu genitum Filium. Secundò adjuncta Dei Patris testimonia, quæ ad alteram gloria partem pertinent, idem comprobant: iis enim non solum de Christo testatus est, eum esse Filium; sed etiam ipsum baptizaturum Spiritu Sancto Iohann. cap. 1. vers. 33. ideoque verum esse Deum. Neque enim his verbis notatur, fore ut Spiritus Sanctus, per ipsum agat; sed contraria fore, ut ipsem per Spiritum Sanctum, ab ipso procedentem, operetur. Iohann. cap. 15. vers. 26. & 16. vers. 13. 14. ut supra plenius exposuimus. Nec solum antecedentia Christum Filium esse genitum, ideoque ejusdem essentia Filium esse ostendunt: Sed alia etiam Scripturæ sacrae loca similiter evincunt. Nam ut Rom. cap. 8. vers. 32. Filius Dei proprius dicitur: *Sic Iohann. cap. 5. vers. 28. dicitur: Propterea ergo magis studebant Iudei eum trucidare, quia non solum solus solvisset Sabbathum: sed & Deum dixisset Patrem proprium, parem se faciens Deo.* Nam quod vocem *ab ipso* vulgatus & noster interpres vertunt *suum*; non solum à propria significatione vocis illius, citra necessitatem, recedunt; sed etiam ym sententiae, ut apparet, enervant. Nam ut se parem facit Deo, qui Deum dicit Patrem proprium; sic non propterea quis se parem facit Deo, qui Deum dicit suum Patrem; *Suum enim, a liorum non excludit Patrem.* Nam ipsi Iudei etiam hoc sibi tribuebant Iohann. cap. 8. vers. 41. Sese tamen impares Deo agnoscebant. Neque est quod objiciatur, hæc verba esse, non Euangelistæ vera, sed Iudeorum falsa: ac calumniam, quæ narretur, non autem probetur. Contrarium enim ex antecedentibus, & consequentibus liquet. Ex antecedentibus: quia verba Christi, Iohann. cap. 5. vers. 17. fuerunt hæc: *Pater meus usque adhuc operatur, & ego operor: quo ostendit, (ut & v. 19. exponitur,) quecumque ille (scilicet Pater) facit, bæc etiam Filius similiter facit,* ideoque ex perpetuis ac communibus Filii cum Patre operibus, Deum, proprium Patrem dici, rectè intellexerunt; quamvis in eo gravissimè errarunt, quod illud non crediderint. Quorum incredulitatem secutus est Socinus; sed in sensu verborum, ab illis, rectè intelligentibus, perverso studio declinavit. Deinde in sequentibus, Christus nullo indicio hanc intelligentiam Iudeorum ullius erroris

erroris arguit: sed contrà confirmat, inter alia, ab operibus Deo propriis, quæ sibi attribuit speciatim, ut vers. 21. ait: *Sicut enim Pater excitat mortuos: ita & Filius, &c.* Quare cum Judæi Christi mentem rectè intelligerent, solam incredulitatem eorum reprehendit, vers. 46. 47. Alioqui si male mentem illius cœpissent, & calumniam blasphemiarum ipsi impegnissent: ad gloriam Dei, calumniam illam, pro officiū ratione aperte removisset. Atque hæc Orthodoxorum est sententia, Filium Dei vocari unigenitum, non temporali gratia; sed genitura, & quidem æterna: quod patri suo sit *ipso*, ejusdem singularis essentiæ. Cui Orthodoxæ è Sacris Literis petitæ sententiaz adversatur Socinus, ac contendit: Christum non vocari Filium Dei unigenitum, quod ab æterno; sed quod in tempore ab eo sit genitus: & quidem expositione dupli. Quarum ut ultraque nostris, sic posterior priori contradicit. Priorem autem proponit in libello explicationis primæ partis cap. I. Johannis. Exponit enim Filium unigenitum significare, dilectissimum ac præcipuum Dei Filium esse, ac deinde subjicit hæc verba: *Vox unigeniti hoc loco non illud videtur significare quod vulgo creditur, Christum videlicet natura Filium Dei esse, cum alii scilicet adoptionis filii sint, sed potius (ut nos exposuimus) illi acceptissimum esse, & alii dignitate præstantem.*

Verum qui illud à nostris negatur, ac probationem desiderat, propterea hanc adfert: *quod μονογενὴ respondeat Hebræa voci ΤΙΤΙ: quæ cùm de Filio dicitur, unicum quidem significat, sed non tantum genitura, verum etiam dilectione, successione, vel singulari quadam proprietate: qua cæteris fratribus suis antecellat & ab illis merito distinguatur.* Verum negamus vocem Hebræam ΤΙΤΙ, & Græcam μονογενὴ, cùm de filio aliquo dicitur, idem significare; quia primum Filius potest esse ΤΙΤΙ, hoc est, unicus, ut tamen non sit unigenitus. Qui enim primus ante alios nascitur: eatenus unicus est, donec alii nascantur: & si plures quidem sint geniti, sed unicus tantum superstes, reliquis defunctis, unicus verè dicitur, non autem unigenitus. Deinde vox μονογενὴ, nullibi in Sacris Literis aliud significat, quam eum qui solus est genitus; non autem unicè dilectum: etsi dilectio illa sit consuetum unigeniti consequens adjunctum. Contrà verò vox ΤΙΤΙ unicus, unicè dilectum interdum notat, ut adversarius ex Proverb. cap. 4. vers. 3. probat: ubi Salomon (licet plures ex eadem matre haberet fratres, i. Chronic. 3.) se tamen *unicum inter filios matris sue* appellat: non propriè, sed metaphorice: quod eset quasi unigenitus, aut similis unico filio, id est, summoperè dilectus. Quod autem adversarius objicit, eundem Isaacum, Genes. 22. vers. 2. 16. vocari Filium unicum: & Hebr. cap. 11. vers. 17. μονογενὴ, illud dictis minimè adversatur. Nam Genes. 22. Isaacus vocatur *Filius unicus*: non metaphorice, sed propriè; siquidem re ipsa erat Filius unicus & unigenitus. Licet enim (quod objectat adversarius) Abraham duos habuerit filios, Ifmaëlem scilicet & Isaacum: ei tamen non repugnat, Isaacum fuisse unicum, nempè non absolútè, sed relatè, ad Sarah; Erat enim unicus Abrahami ex Sara filius: quia ex ea ipsum solum habuit, non plures. Atque hoc respectu verè μονογενὴ, unigenitus vocatur. Ideoque vanum est, quod hisce verbis, Genes. cap. 22. Non pepercisti filio tuo unico: adversarius afferit, *demonstrari, cum non genitura unicum, sed dilectione potissimum*, Isaacum Abramini filium appellari: ubi etiam insignis adversarii hæsitantis inconsistancia apparent, cum ait, *potissimum*, quo alias etiam esse rationes hujus appellationis significat, nempe, ut ante proposuit totidem verbis; *vel videlicet quod unicè ab Abramino diligetur & (banc quidem potissimum bujus rei causam credimus.)* Nam LXX. Interpretes vocem ΤΙΤΙ αγαπήτο, id est, dilectum ibidem sunt interpretati: *vel quod ad eum solum promissiones pertinerent, & is solus Patris bæres futurus eset; vel etiam quod mirabili quodam modo non vulgariter, ut Ifmael natus erat.* Ubi primum observandum, tres modos expositionis proponi, significationis genere discrepantes, ideoque non convenire simul, unaque voce minimè denotari, quod tamen indicat cum ait: *potissimum.* Dein-

de potissima etiam illa ac prima significatio, quam adfert, licet Prov. 4. locum habeat; qnemadmodum subjecti Salomonis, de quo ibidem agitur, conditionem flagitari ostendimus: huic tamen loco Gentes eos non convenire, ex Apostoli ad Hebr. cap. 11. vers. 17. interpretatione apparet: qui μονογενὴ, id est, *unigenitum* (quæ vox solum genitum, ut usus illius vocis evincit, significat) interpretatur. Deinde ex re ipsa etiam apparet; quia genitus unicus fuit Abrahomi, non absolute sed relatè ex legitima uxore Sara filius. Denique verba etiam Dei per Angelum, filium unicum & dilectum distinguunt, tanquam subjectum & adjunctum illius: cum non solum ait: *Filium tuum unicum,* sed etiam ad amplificationem adjungit *quem diligis;* quis enim non videat fore alioqui ταῦτα οὐδὲ inanem, hoc modo, filium dilectum, quem diligis Ideoque interpretatione LXX. Interpretum, quam adducit Socinus, hoc loco, ut multis aliis, non est idonea: quia imprudenter loco subjecti, epithetum, inani repetitione reponit; & loco propriæ significationis, metaphoricam sine ulla necessitate exprimit. Quemadmodum & alibi iidem interpretes similiter errarunt, ut Amos 8: 10. *Dissonam eam quasi luctum unici i. e. unigeniti: LXX. interpretati sunt οὕτως ἀγαπητὸν λυτόν διλέκτη: quo modo vis sententiaz non parùm enervatur.* Nam etsi omnis filius unicus & unigenitus soleat esse dilectus: non omnis tamen dilectus est unicus aut unigenitus; imo neque omnis dilectus est à diligente genitus. Deinde minus senè est dicere luctum dilecti, quam unigeniti: quia cum eximiè diligatur unigenitus: ideo luctus ea voce gravissimus indicatur: Ideoque post verba ista: *quasi luctum unici: Subjicitur explicatio hoc modo: ut finis illius sit tanquam dies amarissimi* Quemadmodum contra etiam LXX. Interpretes errarunt, cum vocem μονογενὴ inepto prorsus abusu pro ΤΙΤΙ unica, posuerunt Psalm. 22. vers. 1. *Eripe a gladio animam meam, a cane unicam meam,* hoc est, solitariam, adjutore omni destitutam, ut querela vers. 12. ostendit: ac propterea etiam Aquila Græcus interpres rectè μονογενὴ, id est, solitariam: LXX. verò ineptissime μονογενὴ transtulerunt. Quare frustra Socinus LXX. Interpretum versionem hoc loco infidam & sèpè paraphrasticam ad errorem suum facundum obtendit. Neque inde probari potest, vocem *Vnigeniti*, idem esse quod unicum: cum unici vox de filio dicta latius pateat quam unigeniti: & non nisi per Synecdochen generis pro unigenito usurpetur: quarti Synecdochen loci circumstantia Genes. cap. 22. demonstrat & evincit. Ideoque ex falso antecedente, falsum hoc & inconstans consequens deducit Socinus, cum ait: *Quare & Christus inter tot frates, unigenitus Dei Filius dicitur. Nam & Deo unicè charus fuit (nec alio præstantiore titulo eum Pater, dum adhuc in terris ageret unquam ornavit, quam cum Filium suum charissimum esse dixit) & solus ante omnes universorum bæres est constitutus: & tot tantisque præterea dotibus magis quam cæteri omnes exornatus fuit. Nam & oleo exultationis præ confortibus unctus fuisse dicitur, ut merito Filius Dei unicus fuerit appellatus: adde etiam admirabili illum & cælesti, non autem naturali & humana ratione (sicut alios omnes) natum esse, propter quod etiam Dei Filius vocatum ī Gabriel Angelus Marie ejus matri prædictum, Luc. cap. 1. v. 32. Hæc Socinns. Quæ diruto antecedente fundamento concidupt, & dissentanea sunt inter se. Nam ut alia omittam, si unigenitus notet admirabili ac cælesti ratione genitum ac natum: Ergo non significat dilectum: propria enim & metaphorica significatio non convenient. Deinde unigenitum Dei Filium non dici ratione formationis humanæ naturæ, superioribus satis demonstratum, & verba Angeli, Luc. cap. 1. adversus Socini abusum vindicata: atque ostensum est, Filium Mariæ vocari Filium Dei, quod eadem persona, quæ est Filius hominis, sit etiam Filius Dei: sed diversa ratione: Filius hominis quidem, quatenus genitus è matre, humanæ naturæ est partenæ ac divinæ communicatione ab æterno est genitus. Quia enim *λόγος* Dei Filius, assumptione humanae naturæ, ex virginie Maria, in unitatem personæ suæ, ca-*

ro seu homo factus est; idcirco Filius Dei dicitur Filius hominis: Et Filius hominis Filius Dei vicissim appellatur; quia utrumque nomen, non naturæ est nomen, sed personæ, à natura altera denominata. Filius enim hominis seu Mariæ, notat humanâ natura ex Maria matre prædictum: Filius verò Dei, divina natura, ex Deo Patre prædictum. Nam unio duarum naturarum in Christo hypothatica, qua Filius Dei humanam naturam ex Maria virgine, in unitatem personæ suæ, virtute Spiritus Sancti assumptis (ideoque utraque naturâ prædictus est) causa est efficiens communicationis proprietatum: qua sit, ut eidem personæ convenienter revera, quæ utriusque naturæ sunt propria. Ideoque phrasis illa, qua Christi personæ, denominata (in concreto ut vocant, seu voce personam notante) ab una natura, attribuitur, quod ei convenit secundum alteram: Idcirco peculiariter communicatio idiomatum dici solet, quia illius est effectum & indicium: ut Iohann. cap. 3. Filius hominis in terra existens, erat in cœlo: non quatenus Filius hominis: nam etenim erat extra cœlum tantum; sed quatenus Filius Dei, qui cœlum & terram implet. Et Marci cap. 13. vers. 32. Filius Dei ignoravit diem judicii: non qua Filius Dei: etenim fuit omniscius; sed quatenus Filius hominis. Idque etiam distinctè ab orthodoxis Patribus exponi solet, cum subjecto personali, ab una natura denominato, quædam attribui dicunt *etiam annos*, secundum alteram naturam. Idque ex Sacris Literis depromptum, ut Rom. cap. 1. v. 3. *Filius Dei* dicitur *factus ex semine Davidis* *vera & opera*, secundum carnem, hoc est, secundum humanam naturam. Sed objicit Socinus hoc modo: *Quod autem Iohannes, cum Christum Dei unigenitum nuncupavit, genitura illum unicum esse neutram intellexerit, dubitari non potest: alioqui sibi ipsi contrarius fuisset: qui paulo antea Christo fidentes, ex Deo natos esse dicebat: Sed negatur consequentia: quia homonymia sophisma est.* Christus enim Dei unigenitus dicitur genitura propriè sumpta: quia Deus verus, ejusdem cum Patre essentia, ut supra multis ostensum: Fideles verò nati ex Deo, & filii Dei appellantur, per metaphoram, seu similitudine quadam: ob gratuitam regenerationem spiritualem, qua imagine Dei sunt donati. Denique quod ait: *Vocis etiam unigeniti sensus ex eo clare percipi potest, quod Deus ita mundum dilexisse dicitur, ut Filium suum unigenitum dederit: Nam si istuc unigenitum aliter quam unicè dilectum atque omnium charissimum interpretatus fueris, plurimum ponderis illi sententiae detraxeris.* Negatur Consequentia: Nam licet vox unigenitus, non notet unicè dilectum: id tamen connotat, per consequentiam necessariam, quia Deus Pater non potest non maximè amare Filium suum unigenitum, unius ejusdemque essentiæ communione sibi conjunctissimum. Hactenus jam confutata est prima Socini expositio: qua Christum, non genituræ sed dilectionis causa, Filium Dei unigenitum appellari asseruit. Verùm quia alias etiam expositiones subjunxit, non ut consentaneas, sed ut dissentaneas; usus disjunctiva particula *vel*, non autem conjunctiva &, ipsum sibi contradicere ostendimus, cum concludit, non genituræ unicum, sed dilectione potissimum, Dei Filium unicum appellari. Cui sententiæ suæ, disertè contradicit, in refutatione Wiekii de divinitate Filii & Spiritus Sancti; cum genitura filium dici statuit, & quidem triplici, ut vocat filiationis gradu. Cui errori quasi fundamentum præmittit doctrinam de generatione filiorum Dei: quod quia ad illustrationem pertinet, ipsius verbis proponemus. *Filiis discuntur ab eo geniti, per similitudinem aliquam, quam cum sis habent, qui ex alicujus substantia generantur; hæc siquidem propriè dicta est, tum generatio, tum filiatio. Habent inquam, considerati respectu Dei: quemadmodum illi respectu eius, ex quo sunt geniti.* Hæc autem similitudo duplex esse potest: aut videlicet in ipsa persona: aut in modo existendi. In ipsa persona intelligo: ut quemadmodum *is*, qui ex substantia alicujus generantur, similis sunt, & substantia, & qualitatibus illi ex quo sunt genti, sic isti Deo sunt similares in iis que Dei sunt propria, cuiusmodi sunt sapientia, sanctitas, immortalitas, dominatio, &c. In modo autem existendi intelligo; vel quia ut existent tales, Dei actio & operatio intervenerit, ut actio & operatio intervenit illius, ex cuius substantia quæ sit generatus, ad hoc ut ei simili-

lis existeret: vel quia ipsum suum esse, seu quod simpliciter extiterint, ex tali Dei actione & operatione habeant, quæ aliqua ratione actionis & operationis respondeat illius; ex cuius substantia quis generatus, unde habuit, ut existeret. Hisce à Socino substratis, proximè subjicit: *Hujus autem rei quam postremo diximus, nullum revera exemplum habemus, nisi in Christo Jesu, qui ut supra docuimus hoc ipsum quod extiterit, id est, conceptus & natus fuerit; ex tali Dei actione & operatione habet, quæ viri gignentis actioni respondet, quod nec in Angelis, nec in ulla alia re creata contigit, adeo, ut quatenus simpliciter existunt, non geniti à Deo, sed creati tantum dici possunt, quicunque praeter Christum Filius Dei appellantur. Christus verò quatenus simpliciter existit, non creatus modo à Deo, sed etiam ab ipso genitus meritò dicatur. Ex quo, ut dictum fuit, consequitur, ut naturalis Dei Filius jure appellari queat, & quidem solus naturalis ac propterea unigenitus, ac præfertim inter homines, quorum respectu unigenitus Dei Filius est appellatus.* Hactenus Socinus: unde aliis omissis, quæ ex superioribus confutantur abunde, sic breviter concludimus: Si Christus idcirco dicitur unigenitus, quia solus generatus est à Patre: Ergo falsò Socinus anteà tradidit, eum non genituræ, sed dilectione Filium unigenitum appellari. Deinde veritati etiam repugnat. Nam Christus proprius est Dei Filius, Rom. cap. 8. & Deus Pater proprius illius Pater, Iohann. cap. 5. ut antè probavimus: Ergo ex illius substantia genitus: non autem improrius similitudine tantum Filius, ut Socinus tradit. Deinde neque etiam genitus dici potest ratione humanæ naturæ à Patre; quia eatenim *etiam annos*, Heb. cap. 7. & quia à Virgine genitus; Eoque falsum est, aliquam creatam substantiam, ut Socinus vult, utero Virginis à Spiritu sancto immisum, aut in eo creatam, quæ cum Virginis substantia conjuncta carnis Christi sit materia; quod merum Socini, sine Scripturæ autoritate figmentum. Denique neque illud etiam ipsum efficieret unigenitum Dei Filius, immo neque Filius. Nam creationis partis materiæ corporis, non magis dici potest generatio: quam totius naturæ rationalis creationis: Et ad generationem veram requiritur ejusdem naturæ rationalis communicatio. Verùm quia causas & gradus, quibus Christus Filius Dei, & quidem unigenites dicatur, plures constituit Socinus: neque plenè ac perfectè Christum Filium Dei fuisse ab initio conceptionis ac nativitatis contendit: operæ pretium erit, si explicationem illius proferamus. Videamus (inquit contra Wiekum p. 238.) *Quomodo Jesus Christus sit Dei Filius. Nam dictum est, cum Dei Filius naturalem esse, propriè quod natus sit Dei Filius. Verùm cum filiatio ex Deo, similitudine potissimum continetur, quam quis cum Deo habeat: potest ipse Christus, quatenus propter hanc causam (præter illam quod existentiam suam per Dei actionem & operationem habet similem, et per quem existunt ii, qui ex Patris sui substantia sunt geniti) Filius est, non modo naturalis, sed etiam adoptivus Dei Filius dici, eo sensu, quo, ut dictum est, *Scriptura homines Christianos adoptivos Dei filios vocat, nempe quia similitudinem quam cum Deo habet, non in ipso conceptione & nativitate habuit, sed postea ex Dei dono & gratia illam adoptus est.* Quæ quanto major & multiplicior, ut ita dicam, indies in illo fuit: tanto excellentior Dei Filius est factus, & non semel, neque una ratione à Deo genitus, &c. per adoptionem ejus cum Deo similitudinis, quam anteà vel omnino non habuit, vel non tantam. Quæ duo postrema, quia probationem desiderabant: idcirco cam adferre conatur adversarius; prius quidem hoc modo: *Similitudinem cum Deo immortalitatis non habuit Christus ante resurrectionem suam, proprie merito.* Act. 13. v. 33. verba Psalmi: *ego bodie genite, ad Christi resurrectionem retulit.* Sed negatur Consequentia: Nam resurrectione Christus genitus dicitur non propriè, sed improrius, per metonym. Subjecti pro adjuncto, id est, à Deo Patre genitum, ac Filium ejus esse, declaratum notat: quemadmodum Rom. cap. 1. dicitur declaratus Filius Dei, per potentiam, secundum Spiritum Sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. Nam quod Socinus ait: *dici definitum*, idque constitutum propriè significare: ideoque indicare ante resurrectionem Filium Dei plenè ac perfectè non fuisse: figmentum est, ratione substitutum & à vocis *etiam* significatione & usu alienum. Nam ea vox, à nomine *etiam* terminus ac finis deducta, propriè terminari ac finiri*

finiri notat : & per metaphoram, à re corporea petitam, *dēcernere*, vel *definire* seu *declarare* significat. Quo postremo Chrysost. Græcæ lingue optimè gnarus, hoc loco similiter exposuit. Sic etiam nihil est magis usitatum, quam ut definitio, quia rem declarat, ἡ οὐσία à Græcis appellatur. Quod autem *οὐσίαν definitum*, id est, constitutum, atque effectum propriè significet, temerè ac sine ulla probatione ab adversario assertur: ut res ipsa etiam indicat, si etiam eam significationem huic loco minimè congruere. Nam cum Filius Dei dicatur disertè factus ex semine David ante resurrectionem: inde apparet, non dici postea factum esse Filium per resurrectionem: sed contrà declaratum, id quod erat: nempè non solum Filium Davidis secundum carnem: sed etiam Filium Dei, secundum Spiritum, per resurrectionem à mortuis: cum carnem assumptam potentiam Spiritus, seu divinæ suæ naturæ, à mortuis suscitavit ut Joh. 2. v. 19. & 21. & 10. v. 17. & 18. Quamobrem falsò & inepte Socinus ita concludit: Christum ante resurrectionem Dei Filium plenè ac perfectè non fuisse: cum illi & immortalis, & absolutæ dominationis cum Deo, similitudo deeset. Nam immortalitatem humanæ naturæ, vel dominationem supra reliquias creaturas tributam, Filium Dei effecisse, nec probat, nec probare potest adversarius: & Filium Dei ante carnis suæ resurrectionem non fuisse immortalem, neque universorum Dominum, omnino falso est & S. literis contrarium. Nam in principio erat Deus: & vita erat in ipso: & omnia per ipsum facta sunt, Joh. 1. cum visibilia tum invisibilia, Col. 1. v. 16. & potentiam habebat in se ante resurrectionem carnem suam suscitandi, ut ante ostendimus: quemadmodum revera suscitavit eā potentia. Id quod à solo Deo & vitæ immortalis fonte peragi potuit. Et tanquam Deus, cœli & terræ creator, ac Dominus omnium absolutus, Heb. 1. v. 2. 10. 14. ab Angelis, ut ministris suis, cum in orbem terrarum introducitur, adorandus statuit, Heb. 1. v. 6. Quare falso est Christum resurrectione factum revera Filium Dei: cum per eam tantum sit declaratus, id quod ante erat. Deinde falso est etiam ipsum, qua Filius est Dei, tum primum, adeptum immortalitatem & absolutum imperium; cùm æqualis Patri, ut verus Deus ab initio utrumque habuerit. Ideoque vana est Socini assertio, cum in resurrectione Christi, illius, ut loquitur, filiationem quoque positam esse; nec antè plenè ac perfectè Filium Dei fuisse, contendit. Deinde alter etiam modus, quo Christum à Deo genitum ac Filium ejus unigenitum dici statuit (quasi ille in similitudine perfectæ sanctitatis & sapientiæ humanae, post nativitatem accendentis confisteret) manifestè falso est. Nam 1. Christus qua Filius Dei est, nec sanctitate nec sapientiæ, neque ante nativitatem, neque post eam crevit: sed utramque ab æterno, ut verus Deus habuit apud Patrem & cum Patre: & illuminavit omnem hominem venientem in hunc mundum, & Spiritu suo Prophetas imbutit: utpote sapientia prima, quæ ante mundum creatum erat apud Deum Patrem, Prov. 8. Deinde falso est, humanæ naturæ Christi sanctitatem, in conceptione & nativitate fuisse imperfectam; post nativitatem verò factam esse paulatim majorem & perfectam, ut Socinus asserit. Nam imperfecta hominis sanctitas est *ἀρχὴ* seu legis transgressio: Lex enim sanctitatem perfectam ex toto corde, toto animo, tota cogitatione, & omnibus viribus requirit, Luc. 10. v. 27. ac propterea imperfectam damnat, in qua aliquid deest, Deut. 27. vers. 26. Gal. 3. 10. Atqui in Christo concepto & nato nulla fuit *ἀρχὴ*, legis transgressio: quia natus est sanctus, *nobis per omnia similis*, excepto peccato, Hebr. 4. vers. 15. quia talis nobis conveniebat Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, Heb. 7. vers. 26. Unde necessariò sequitur: ergo in Christo concepto & nato nulla fuit imperfecta sanctitas, ideoque post conceptionem & nativitatem non est demum paulatim perfecta reddita. Neque quod Socinus è Scriptura obtendit, contrarium demonstrat. Nam quod objicit, Luc. 2. vers. 52. dici: *Jesus autem proficiebat sapientid, & statura, ac gratia apud Deum & homines*, illud nihil ad rem; quia sanctitas, Christo in conceptione & nativitate collata, nulla fit men-

tio: ideoque à statu controversiæ aberrans, in limine impingit adversarius. Si enim objiciatur, sapientiam (cuius hoc in loco fit mentio, sanctitatis esse partem, quod mentis sanctitas in sapientia consistat, illud merito negamus. Nam sapientia quæ sanctitatis pars est, ea non est aliud, quam vera Dei & cultus illius ad salutem mandati agnitus. Cui si accedit donum propheticum, Sacras Literas plenius intelligendi, quod ad alios docendos necessarium; id quidem sapientiam auget: sed sanctitatem insitam non auget, quia illa ab omnibus hominibus, ad sanctitatem seu conformitatem cum lege Dei, non requiritur. Sic Christus ab initio, seu à conceptione & nativitate fuit sapientia, quatenus ad sanctitatem seu legis observationem erat necessaria ac sufficiens, plenè instructus; sed sapientiæ incrementum, quod ad Euangeliū prædicationem, & accuratam Sacrarum Literarum notitiam atque explicationem requirebatur, postea accessit opportune, cum ad munus propheticum exercendum fuit missus. Cujus sapientiæ incrementum paulatim inde à teneris, Luc. 2. v. 40. in primis verò anno duodecimo eluxit: cum doctores in templo, suis de religione quæstionibus, exerceceret vers. 46. de quo etiam profectu consequente agitur, vers. 52. cum dicitur: *Jesus autem proficiebat sapientid & ætate*. Quæ sapientia prophetica in Christo perfecta est, postquam à Johanne baptizatus Patris cœlestis voce, & Spiritus Sancti super ipsum descensu ac quiete, ad munus propheticum est undus supra consories & inauguratus, Johan. 1. v. 33. Esa. 11. v. 2. & 61. v. 1. Quamobrem sapientia sanctitatis, quæ in Christo, ad perfectiōnem legis & salutem requirebatur, in eo fuit ab initio perfecta; aliás ipse non fuisse perfectè legi conformis, sed ejus transgressor ac peccator. Sapientia verò prophetica, quæ ad munus propheticum exercendum requirebatur, illa ante ad sanctitatem non erat necessaria: neque paulatim suis incrementis ante missionem ad hoc munus accedens, nec deinde missione perfecta, sanctitatem Christi insitam adauit; utpote lege Dei minimè præscripta (quæ sanctitatis tamen norma est) sed tantum tanquam conditio, ad munus propheticum rectè obeundum pertinuit. Hæc quidem de sapientia aucta, ad sanctitatis incrementum in Christo probandum, non objicit Socinus: sed tantum ait: *Quod si perfectam sapientiam cum Deo similitudinem ab ipso ortu habuisset, certè sapientia, ut ætate, proficeret, id est, augeri apud Deum & apud homines non potuisset*; Veruntamen quoniam ab aliis objici speciosè, & ingeniosis auditoribus in mentem venire & scrupulum movere potuissent, solutionem opportunè adferendam existimavimus. Cœterum vocem *gratiae* urget adversarius ex Luca sententia ante posita, cum ait contra Wicum pag. 243. *De sanctitate*, id est, *justitia & vitæ integratæ divina & cœlesti res ipsa loquitur, quandoquidem ea in infantem non cadit, & rationis usum in homine ejusque actionem requirit*. Hancque non minus quam sapientiam unde cum ætate in Christo auctam fuisse (quamvis prout ætas cerebar semper perfecta fuit) illud indicat quod *gratia apud Deum ipsum profecisse Christum Lucas* scribit, id est, indies illi gratiorem fuisse, quod fieri non potuisse videtur, si ab ipso ortus initio non solum pro ætate, sed etiam omnino absolute perfecta justitia & vitæ integratæ illa, de qua loquimur, Christus fuisse prædictus. Hæc Socinus: qui statum controversiæ inepte corripit, cum causam & effecta; seu habitum sanctitatis inharentem, cum actionibus illius sanctis transeuntibus sophisticè confundit. Nam sanctitas inharentis perfecta est per se considerata: & vitæ integratam, seu sanctas actiones (ut causa suum effectum,) certè antecedit, easque perficit; non autem ab iis perficitur, sed perfecta indicatur: adeò ut sine ulla imperfectione actionibus sanctis ad tempus interdum caret: scilicet cùm eas officium à Deo præscriptum, ob naturalem à Deo creatam ac vitii expertem conditionem, non requirit. Quemadmodum Christus in infantia sua actiones sanctas nondum edere poterat, nec debebat: quia usu rationis ad eas necessario, sine ullo suo aut aliorum vitio, ex naturali à Deo creata conditione carebat: ac propterea ad actionum sanctitatem non erat obligatus: ideoque sanctitas propterea non erat imperfecta. Deinde etiam Christus jam adultus, Marc. 4. v. 38. in na-

vi dormiens, sanctitate perfecta erat praeditus: quamvis nullas illius actiones ederet. Neque etiam rationis usu post infantiam, neque excitatione ac vigilia post somnum accedente, perfecta est illius sanctitas; sed actionibus suis talis declarata est: in se vero perfecta, sine ullo sui decremento aut incremento perduravit. Ideo satis hinc liquere arbitramur, quoniam vanum sit illud, quod de imperfetta Christi sanctitate in infantia illius adversarius objectat. Quemadmodum etiam nullius est momenti, quod ex incremento gratiae argutatur, quia posita expositione falsa nititur. Nam quod dicitur apud Lucam Jesus profecisse gratiam apud Deum, illud explicat hoc modo: *indies illi gratiorem fuisse, quasi gratia, de qua sermo est, passim acciperetur, & in Deo atque in hominibus fuisse diceretur, non autem in Christo: sed tantum erga Christum;* Id quod nec probat, nec probare potest adversarius: cum Christus inde ab initio fuerit Filius Deo charissimus, & perfecta sanctitate praeditus, ut modo ostendimus, ideoque perfectè Patri dilectus. Quare perperam ex falso hoc antecedere, concludit fieri non potuisse, ut Christus ab ortus initio, omnino absoluè perfecta justitia fuerit praeditus. Quocirca ut falsa expositio corrigatur, appareat ex re ipsa, non gratiam quæ in Deo erat & & hominibus: sed quæ in Christo erat crevisse, ut non favorem & benevolentiam Dei & hominum erga Christum: sed per metonym. adjuncti pro subjecto, Christi officium Deo, hominibusque gratum significet, quemadmodum, 1. Petr. 2. v. 19. τὸν χάριν τοῦ θεοῦ, hoc enim gratia est, (id est, res grata) si quis propter conscientiam Dei suffert: & similiter vers. 20. Si cum beneficiis, tamen afflictis toleratis, hoc gratia apud Deum, id est, res grata Deo, seu officium Deo placatum. Sic etiam hoc loco, crevit Christus gratiam apud Deum & apud homines: gratiam hoc est, re grata, nempe sanctarum actionum officio, quæ creverunt: non gradu, quasi imperfectæ essent (cum singulæ fuerint legi Dei perfectè conformes: quia omni ærōmī caruit Christus) sed tantum numero, quia quo diutius vixit, eo plures sanctas actiones, pro officii continuandi ratione & occasione oblata edidit. Quomodo, cum virtus Christi sanctitas non sit ex imperfecta redditæ perfectior, sed continuata: nihil Socinus efficit. Quemadmodum & Angeli electi plures indicis sanctas actiones peragunt: & tamen neque sanctitas naturæ eorum, neque sanctitas virtutis seu actionum ex imperfecta fit perfectior: sed perfectionem suam perpetuè retinent. Similisque beatarum animarum & ipsius Christi in cœlis (sanctas actiones, continuo Dei & Ecclesiae amore, exercentis) est ratio: An ideo tamen Socinus aliquam imperfectionem sanctitatis Christi in cœlo arguere, & inde (ut disputat) Christum nondum plenè ac perfectè esse Dei Filium, concludere ausit? Quare falsa est Socini expositio, de sanctitate Christi, paulatim ex imperfecta perfectiore redditæ: & sententia etiam de triplici Christi, ut loquitur, filiatione, quasi ab initio non plenè ac perfectè fuisset Dei Filius: sed paulatim suis gradibus in terris ea in re profecisset, & primum tandem in cœlo collocatione ad dexteram Dei fuisset plenè ac perfectè Filius Dei unigenitus effectus. Atque ita Socini explicationem: quia initium Euangeli Johannis de divina & humana natura impio ausu corrumpere conatus est, satis clarè ex Sacris Literis confutatam speramus. Reliquum est ut ad majorem veritatis illustrationem ea, quæ in calce illius operis ad defensionem illius adjecit, excutiamus.

Examen responsionis Socini, ad objecta quædam Martini Czechovitii: offensi explicatione illorum verborum: Erat apud Deum ille λόγος homo Christus, id est, soli Deo notus.

Objectio prima est: *Quomodo erat in mundo, si soli Deo notus erat?* occasio objectionis est, quia Socinus p. 14. expositionis initii capituli 1. Johannis ait, *Verbum erat apud Deum, hoc est, Jesus quatenus Dei verbum, antequam Baptista prædicatione pateficeret, soli Deo notus erat, item, in mundo erat:* hoc est, inter homines versabatur, p. 30. Responsio autem Socini ad primam hanc questionem hæc est: *Inde dis-*

*ci potest soli Deo fuisse notus: quia in mundo esset, & tamen nullus hominum, ne Jobannes quidem Baptista illum tunc temporis nosset. Verum frustra elabi conatur adversarius. Nam cum inter homines versaretur; quemadmodum nomine & facie, illis omnibus ignotus esse non potuit, (ut Socinus agnoscat,) nisi cœcos fuisse dicamus: sic etiam omnibus: ratione personæ & officii ignotus esse non potuit: quia nonnullis antequam inter eos versaretur aut natus esset, Angeli prædicatione fuit notus: ut Josepho, & virginis Mariæ, atque Zachariæ; & recens natus pastoribus, Annæ prophetissæ & auditoribus illius ac Symone; quemadmodum suprà ex Matth. 1. & Luc. 1. & 2. distinctè demonstravimus. Quod autem Johanni Baptista eo tempore ignotum fuisse objicit; illud de facie illius, non de persona & officio dici posse, suprà multis perspicue probavimus. Quia vero elumbem hanc responsionem videtur satis animadvertisse Socinus: aliud effugium querit: ut opposita conciliet, cum ait: *quod si in mundo esse pro eo accipiatur, quod est munus suum exercere, non eodem tempore dicit Euangeliſta illum fuisse in mundo, quo erat apud Deum: sed hoc in principio: illud autem postea.* Sed quo modo probabit, ut alia omittamus, phrasin hanc generalem, *in mundo erat*, speciatim pro eo accipi debere quod est munus suum exercebat: si probare non potest, quorsum conditionem hanc ineptè proponit? quare constrictus manet adversarius. Atque hæc de prima responsione ad objectio- nem primam.*

Altera est: *Cur Angelis erat notus, si soli Deo erat notus?* Angeli enim cecinerunt: *natus est vobis Salvator.* Respondeat Socinus, *vox soli voci Deo conjuncta, posita est, ad exclusi- onem hominum, non Angelorum.* Præterea, etiam si noverant Angeli eum esse Servatorem, non tamen noverant qualis & quantus Servator esset. Verum neutra responsione argumentum solvit. Nam ut secundam (brevioris explicationis gratiam) expendamus, merum est sine ulla probatione distinctionis figmentum, quod neque cum doctrina Socini antecedente, in expositione cap. 1. proposita, neque cum Sacris Literis consentit. Nam ad prius quod attinet, verba illa: *in principio erat apud Deum*, p. 14. exposuit, quod Jesus, quatenus Dei verbum, antequam Baptiste prædicatione pateficeret, soli Deo notus erat: item quod Jesus verbum & Christus esset, omnibus ignotum prorsus erat. Quare cum hic fateatur adversarius Angelis notum fuisse Jesum esse Servatorem: inde sequitur novisse eos Jesum esse Christum: Ideoque non Deo soli id erat notum. Sacris etiam Literis idem repugnat: Nam quomodo ignorare potuerunt Jesum Filium Virginis esse Christum Servatorem, & qualis ac quantus esset Servator; cum clarè à Prophetis id esset prædictum, Genes. 3. & 22. Psalm. 2. & 22. & 110. Esa. 7. v. 9. 11. 53. & 61. Dan. 9. Mich. 5. Deinde quia sua Euangeliæ prædicatione id patefecerunt. Nam ad personam Christi quod attinet, esse Filium Virginis virtute Spiritus Sancti conceptum ac sanctum, & simul filium Dei, Matth. 1. & Luc. cap. 1. ac propterea ~~stetit~~ Imma- nuëlem, Matth. 1. Deinde ad officium quod attinet, esse Christum Dominum, Luc. 2. Denique ad beneficia quod attinet, esse Servatorem, Luc. 2. & quidem qualis esset ac quantus Servator, nempe qui populum servaret à peccatis ipsorum, ac Jesus, hoc est, Servator ideo vocaretur, Matth. cap. 1. annuntiarunt. unde meritè concludimus, qui omnino noverant Iesu personam, officium & beneficia, illi non ignorabant, qualis & quantus esset Servator. Atqui Angeli ante prædicationem Baptiste illud noverant. Ergo non ignorabant, &c. Nam talem ac tantum Sacre Literæ nobis describunt, ut Prophetarum locis memoratis & Joh. 20. v. 31. apparet. Atque ita vanitas effugii secundi responsionis hujus Socini conspicitur: quemadmodum & primi similis est ratio, cum ait, *cum dictum est soli Deo fuisse notum, homines, non Angelos excludi.* Atque cum Angeli noverint Jesum esse Christum, & illud ipsum clarè annuntiarint hominibus pluribus, Matth. 1. Luc. 1. & 2. quomodo quæso illud soli Deo notum esse potuit. Atque hoc modo Socini ad secundam questionem responsio satis confutata. Reliquas vero questiones & responsiones, excepta ultimâ brevitatâ causâ, cum ex ante dictis satis diluantur,

luntur, recentebimus tantum, ut adversarii sententia melius intelligatur, & impietas illius retegatur.

Tertia objectio est: *Et Sermo erat Deus, quomodo Deus, si ignorans erat?* Responsio Socini est hec: *Cristi divinitas non in operatione ipsa, sed in operandi potestate consistit: & praeterea in exactissima rerum divinarum scientia, utraque ausem istarum praedicas erat Christus, etiam antequam mundo patens.*

Quarta questio: *Erat in principio apud Deum. Quomodo erat, cum nondum passus, nondum mortuus erat, nondum resurrexerat, nondum in celum ascenderat?* Responsio est Socini, *inquit si erat & ignorans usque ad annos 30. quomodo non apud Deum (id est, soli Deo notus, in principio erat?)*

Quinta questio est, omnia per ipsum facta sunt: quomodo omnia, cum nondum passus, nondum mortuus erat, nondum resurrexerat, nondum in celum ascenderat, &c. Responsio Socini est, *inquit cum Euangelista scripsit, ista jam omnia facta erant.*

Sexta questio: *Et sine ipso factum est nihil, quomodo cum illa quae superius dicta sunt per ipsum non facta sunt?* Responsio est: *dictio universalis ad subjectam materiam, id est, ad negotium Euangelii referenda est. Deinde nihil supra narratur, quod factum sit, praeter ipsum Sermonem, per quem eundem non potuit ipse Sermo fieri.*

Septima questio, *in ipso vita erat, ille illuminat omnem hominem venientem in mundum: quomodo illuminat, cum adhuc tunc temporis, etiam si homo erat, soli Patri notus erat?* Responsio est, *soli Patri in principio notus erat, non autem postea, cum caput illuminare.*

Octava questio: *fuit homo missus a Deo: quomodo Johannes de illo testatus est, si jam omnia per ipsum facta sunt, aut si jam docuerit, quid opus erat testificari de eo?* Responsio est Socini: *bic & bujus, & proxime precedentis, & quinti argumenti fallacia cernitur. Neque enim unica & simplicissima est narratio Euangelistae, eaque summo ordine digesta, ut ex toto contextu unicuique patet. Igitur etiam si prius dictum fuerit, per Sermonem facta fuisse omnia; & postea missum fuisse Joannem, non tamen illud prius fuit, hoc posterius: Postquam enim Euangelista de Sermone quadam in universum dixisset, iterum de ipso narrare incipit, & quedam quae obscurius antea attigerat, aliquanto clarius expondere. Hac (inquam ego) Socini verba ante posita recitat sufficerit: quod observata scripti Socini confutatione antecedente, ea simul corruant.*

Nona & ultima questio: *In mundo erat & mundus eum non cognovit, quid hoc rei est, quod renatus mundus non cognoscat Christum, cum per ipsum factus sit?* Responsio Socini est hæc: *mundus et si per Christum quantum in ipso Christo fuit, factus, id est, reformatus, tamen eum non cognovit. Nam & Servator mundi Christus dicitur, licet pauci sint, qui serventur. Deinde nihil impedit, quo minus vox mundus varia significazione hoc loco accipiatur. Hec ille. Secundam responsionem hanc suprà satis plenè diluimus: prima vero contradictionem includit apertam. Nam mundus à Christo factum esse, id est, reformatum ex sententia Socini: & eundem mundum Christum non agnoscere, hoc est, non reformatum è diametro sibi mutuo adversantur. Nullus enim Christum non agnoscens, reformatus dici potest: quia nova ei forma, manente veteri, non est indita. Quod autem Christus dicitur Servator mundi: sensus non est, omnium hominum in universum, sed electorum: populi sui: Matth. 1. Qui ei dati sunt à Patre, Joh. 10. qui mundus seu universitas electorum reconciliatur Deo, 2. Cor. 5. v. 19. pro quo mundo electorum tantum orat Joh. 17. ideoque eorum tantum est Servator; quia eorum tantum mediator: pro mundo vero reproborum non orat, Joh. 17. ac propterea vanum omnino est, quod de Christo mundi Servatore objicit Socinus.*

Atque hæc ad hujus responsionis Socini confutationem diximus.

*Examen loci insignis ac controversi, Johani. 1.
vers. 12. & 13.*

Hactenus distinctæ in una Christi persona naturæ, diuinæ, & humanæ descriptionem, ab Euangelista Johanne cap. 1. ad vers. 15. propositam, adversus varias Soci-

ni corrugelas vindicavimus: Consequens est ut illustrem illam, de fide & regeneratione sententiam, vers. 12. & 13. comprehensam, non nihil expendamus, & adversus gratiæ Dei hostes, ejus autoritate abutentes, tueamur. Quod ut commodius peragatur, prius antecedentem rei circumstantiam, (ut connexio cum superioribus rectius intelligatur.) Deinde vero rem ipsam exponemus.

Ad circumstantiam autem antecedentem, quod attinet: ea est duplex: occasio & scopus. Occasio est, partim narratio antecedens, de ingrata Israëlitarum in Filio Dei (qui ad ipsos peculiari supra omnes gentes, gratiâ sese patefaciendo advenerat,) non accipiendo, contumacia: partim erroris & offenditæ incautiorum lectorum periculum, qui putare potuissent, ea quæ de Israëlitarum vitio dicta sunt, ad omnes eos universè citra exceptionem pertinere. Scopus vero est, hujus erroris atque offenditæ anticipatio atque avercio. Medium vero ad hunc scopum destinatum, ac remedium idoneum, est res ipsa, quæ hoc dicto Johannis continetur: *Quotquot autem eum acceperant, dedit iis Elysias r̄tua s̄ū ḡs, in (nempe) qui credunt in nomen ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate vili, sed ex Deo geniti sunt. Cujus succincta paraphrasis ac summa totius sententiae hæc est: quod licet plerique Israëlitarum, Mosis & Prophetarum tempore olim Dei Filium (peculiaris gratiæ adventu ipsos ducentem, ac viam salutis docentem,) non acceperint, ideoque perierint: illud tamen ad omnes Israëlitas universè non pertinere: quosdam enim eorum ipsum vivâ fide accepisse, ejusque dono ac gratia regenerationis, non autem ullis suis viribus Filios Dei fuisse; ideoque hæredes vitæ æternæ ac servatos. Talem autem methodum ac cautionem, in eadem prorsus re tractanda, ab Apostolo observatam, Hebr. cap. 2. appareat: Nam cum v. 9. 10. & 15. incredulitatem ac contumaciam prisorum Israëlitarum, oratione indefinitâ accusasset: illud non de omnibus iis, universè vers. 16. Sed de magna eorum multitudine intelligendum v. 17. 18. & 19. exponit. Porro hæc Johannis oratio constat propositione, & expositione illius. Ac proppositio est bimembris; cuius subjectum est: *Quotquot autem eum acceperunt: Attributum vero seu prædicatum est: Dedit iis Elysias r̄tua s̄ū ḡs. Quidam vero subjecti expositio deinde subjicitur: idcirco eam, ante attributi explicationem, majoris & perspicuitatis & brevitas causa præmittemus. Expositio autem hæc subjectum illustrat definitione; & causæ illius efficientis explicatione. Definitio enim declarat quinam sint, qui Filium Dei acceperunt. Cum enim acceptio Filii Dei; alia sit propria; ac corporis manibus peragatur, (ut Matth. cap. 21. v. 39. sub vinitorum parabola Principes Sacerdotum & Pharisæi, Filium Dei accepisse, & vineâ ejusse atque occidisse dicuntur,) alia vero improoria, ac metaphorica, per similitudinem à corporis ad animi actionem derivata: idcirco Euangelista opportunè exponit, non illo, sed hoc modo intelligendum, cum ait: *Iis qui credunt in nomen ipsius; qua phrasí metaphorica similiter usus est Christus, Joh. cap. 5. v. 43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius in nomine proprio venerit, ipsum accipietis: ubi bis accipere pro credere usurpatur, ut etiam Johan. cap. 12. v. 48. Qui rejicit me, & non accipit verba mea, hoc est, qui non crediderit iis, ut versu antecedente propriè expesserat. Idemque aliis etiam metaphoris alibi declaratum: qualis est, *venire ad Christum, Joh. cap. 5. v. 40. & cap. 6. v. 35. & 44.* hoc est, in eum credere: Sic hoc in loco Filium Dei accipientes, per metaphoram explicata, credentes in nomen ejus definiuntur: quod illi sint qui Filium Dei, sese Euangelio patefacentem, & Ecclesiæ servatorem sese offerentem, vivâ fide, quasi manu quadam spirituali amplectuntur. Nam cum credentes in nomen Christi sint duplices: quidam mortuâ & inutili ad salutem fide prædicti, Jac. cap. 2. v. 14. 17. 20. 26. (quales multi illi, Johan. cap. 2. v. 23. de quibus diserte dicitur: *Qui credebant in nomen ejus: quibus tamen Christus seipsum non credebat, vers. 24.*) alii vero vivâ ac salvificâ fide (Galat. cap. 5. v. 6. Heb. cap. 10. v. 39. quæ non simulata appellatur, 1. Tim. cap. 1. v. 5.) credentes: posteriores hoc loco necessariò intelliguntur, quemadmodum***

admodum attributi tituli *filiorum Dei* (oppositè reliquis Israëlitis incredulis) ratio evincit, & eorum credentium ex causa efficiente (divina scilicet regeneratione) expositione clarius adhuc demonstrat: ut quæ solis, vivâ fide præditis citra controversiam convenient. Atque ita apparet, Euangelistam subjecti hujus positione & expositione indicare: quod de Filio Dei, à suis Israëlitis non accepto, sed incredulitate rejecto dictum est, non universè de omnibus pronunciatum: nonnullos enim ex iis ipsum accepisse, hoc est, viva fide illum amplexos. Nam licet non ita expressè totidem verbis illud significet, illud tamè propositionis hujus subjecto perspicue satis includitur, & orationis non conditionalis, sed absolutæ forma consueta, & orationis sanctæ gravitas necessariò requirit. Nam nisi Filium Dei aliqui receperissent, ineptè atque inutiliter omnino diceretur: *Quotquot autem eum receperunt*: & attributum præstantiaz eorum atque expositiō consequens frustra fuisset adjecta. Atque hæc de prima expositionis subjecti parte, seu definitione: qua declaratum, quinam sint, qui Filium Dei acceperunt: nimirum credentes in ipsum: quæ pars ad illustrationem phrasis ambiguæ pertinet. Altera verò causam illius efficientem exponit: remotione primùm causæ falsæ, ut consuetum hominibus errorem corrigat, & quasinoxiam herbam primum evellat: deinde positione causæ veræ, ut rectè sentientes confirmet, & veritas in eorum animis magis radicetur: utroque verò modo Dei gloriæ, & credentium modestiæ, consolationi, ac saluti inserviat. Ac falsam quidem credentium (quatenus scilicet credentes seu fide prædicti sunt) causam removet, cum ait v. 13. *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri,* (supple geniti sunt:) Veram contrà ponit, cum addit: *sed ex Deo geniti sunt.* Quorum verborum summa est; non ex generatione aut voluntate humana: sed ex regeneratione divina credentes oriri. Cœterum in remotione tria negantur: quæ diversè ab interpretibus exponuntur præstantissimis; ideoque examen desiderant. Primum (quod negatur scilicet) est, origo credentium *ex sanguinibus.* Quod quidam pér enallagen pluralis pro singulari, sanguine usurpari censem: alii verò citra enallagen interpretantur: quod ex sacræ Scripturæ testimoniis, & Medicorum consensu, non ex solo patris, sed etiam matris semine generatio existat. Quemadmodum Genes. cap. 3. dicitur: *Semen mulieris conteret caput serpentis, hoc est, Christus ex virginis sanguine natus,* ut Heb. cap. 2. v. 14. explicatur: & Levit. cap. 12. v. 2. *Mulier cum semen dederit* (יָרַדְתְּ Hebraicè) & pepererit masculum; Denique Heb. cap. 11. v. 11. *Fide etiam ipsa Sara potentiam ad dejectionem seminis accepit, & præter tempus ætatis peperit.* Quod enim vulgatus interprets, in conceptione seminis, quemadmodum etiam noster, post Erasmum, ad concipiendum semen, verterunt, id phrasi Apostoli non quadrat: quia Græcè non est οὐναντος ὅμηματος, hoc est, ad conceptionem seminis: sed εἰς τὸ τελείωσις μήματος, hoc est, ad dejectionem seminis: ut non de viri illius, nempe Abrahami: sed de ipso Saræ semine intelligatur. Reliqua duo, quæ ab origine credentium ac fidei removentur, hoc loco Euangelistæ, sunt voluntas carnis & voluntas viri. Quæ carnis & voluntatis voces diversè explicantur. Nam ad carnem quod attinet, quidam cum Augustino, *carnis* nomine foeminam indicari statuunt, quasi id, quod initio generatiū dictum esset, ex sanguinibus, jam distinctè explicaretur. Aliis verò, ut clarissimo Bezæ, minus id placet, & hominis conceptionem naturalem ac carnalem, quæ Spiritui opponitur Joh. cap. 3. exponit: atque ita etiam quidam, verborum quadam congerie, unum idemque, voluntate carnis, & voluntate viri significari, ut idem sit quod ex sanguinibus, arbitrantur. Verum carnis voce foeminam hoc loco posse ac debere exponi, certis de causis existimamus. Posse quidem: quia illud nihil omnino, si rem ipsam spectemus, habet incommodi, & ad distinctam amplificationem aptum est. Deinde debere etiam sic accipi, quoniam disjunctio carnis à viro, (cum dicitur: non ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri) id ostendit. Eo enim modo res diversæ per vocem neque distingui solent. Si quis autem objiciat, vocem carnis

in Sacris Literis frequentissimè hominem notare generaliter, non autem speciatim foeminam, verum est: sed non est tamen insolens, ut vox generalis, pro una tantum specie accipitur, per Synecdochen generis pro specie (quemadmodum etiam generalis vox *carnis*, per Synecdochen pro homine speciatim accipi solet) in primis verò quando expressè ab altera specie distinguitur: ut hoc in loco *caro*, quæ voluntatem habet, seu homo, distinguitur à viro: unde perspicue apparet virum ea voce hic non intelligi: sed eam carnem, quæ vir non est, quæque non alia est quam foemina. Quare hic Synecdoche est generis pro specie, eamque distinctio carnis à viro certo demonstrat. Altera interpretum discrepantia, in vocis *voluntatis* expositione consistit. Quidam enim generationis libidinem intelligunt, atque pro voce *voluntatis* in illius locum, libidinem substituant sua interpretatione: quemadmodum clarissimus Beza eumque secuti nonnulli transtulerint. Verum hæc interpretatione non videtur probabilis, hisce de causis: Primum quia hoc modo voci Græcæ, qua Iohannes utitur, nempe Σάνης (quæ propriè voluntatem notat) impropriam significacionem, sine solida probatione usus illius, attribuunt. Nam quod noster interpres, in suis majoribus ad hunc locum annotationibus, ait; Marc. cap. 10. vers. 35. οὐδὲν accipi pro θηριόν: illud primùm non est necessarium, dicitur enim Σίλεως, hoc est, *volumus, ut quicquid petierimus praefis nobis.* Nec enim ea vox, solum desiderium aut optionem designat (ut eo in loco in notis suis noster interpres tradit) sed firmam voluntatem, quam imprudenti ac vana fiducia Christo patescenti. Deinde quid si etiam significaret hoc loco tantum desiderium; inde tamen non sequetur, libidinem illam carnalem notare, quod tamen erat probandum. Secundò licet etiam alicubi libidinem generationis significaret: propria tamen voluntatis significatione relata, impropria non esset admittenda, nisi aliqua gravis causa necessitas hoc postularet. Atqui ea hoc loco nulla est, neque ulla profertur. Præterea quomodo credibile est, Euangelistam unam eandemque generationem carnalem tam operose voluisse tribus vocibus, *sanguinum, libidinis carnis. & libidinis viri* explicare, & quidem cum eas, diversitatis nota (nempe voce *neque*) inter se distinguat? Quocirca *voluntatis* vox, hisce de causis, & quia doctrinam si peditat uberiorē ad Dei gloriam, meritò retinenda. Ad sensum enim quod attinet, Euangelista in remotione causæ falsæ, humanas vires à fidei & fidelium origine excludit, quarum prima est generatio propria ac corporalis, ex sanguinibus, hoc est, quod non generentur credentes naturæ vi, quia illa omnino vitiosa est, quemadmodum afferit Psaltes, Ps. 51. *Ecce in iniustitate sum formatus & in peccato concepit me mater mea,* & Ephes. 2. propterea natura filii iræ appellatur; nimirum ob insitam naturæ nostræ, ex primo lapsu corruptæ, vitiositatem. Altera falsa causa, quæ removetur à credentium ac fidei origine, est voluntas hominis. Ut autem omnem voluntatem hominis clarius excludat, idcirco adhibita distributione illustrat cum dicitur, *neque ex voluntate carnis,* (hoc est, foemina, ut ante demonstravimus) *neque ex voluntate viri:* ut eo modo disertè omnem exceptionem tollat. Quo etiam pertinet illud Christi, cum audita fidei Petri confessione subjicit, Matth. 16. *Caro & sanguis non revelavit tibi,* id est, nullus homo tibi revelavit. Atque hæc de remotione falsæ efficientis causæ seu originis credentium in Dei Filium: cui positio veræ causæ opponitur ad Dei gloriam, cum additur: *sed ex Deo geniti sunt,* hoc est, à Deo. Nam vox illa ex scriptissimè non materiam, sed efficientem notat, non solum in authoribus profanis, sed etiam in Sacris Literis frequenter: ut Rom. 11. v. 36. *quia ex eo* (id est, ab eo) *per eum & in eum sunt omnia;* & 1. Cor. 11. v. 12. *ut enim mulier ex viro: omnia verò ex Deo,* ubi in priore parte versus vocula ex materiam: in secunda verò efficientem certò notat. Sic 1. Joh. 3. v. 8. *qui fecit peccatum, ex Diabolo est:* & vers. 12. *Cain ex malo illo erat.* Sic hoc in loco credentes dicuntur geniti ex Deo, id est, à Deo: & quidem non propriè, sed impropriè per metaphoram. Nam si propriè dicerentur geniti ex Deo: essent ex Dei essentia nati: & per consequens *āproīcas* ejusdem cum Deo

Deo essentia, ac veri Dii, quod falsum est: cum ea sit simplicissima, ideoque omnis partitionis expers. Quare credentes non propriè, sed metaphoricè & impropriè ex Deo geniti dicuntur, hoc est, regeniti: ob similitudinem quæ inter carnalem generationem, & spiritualem regenerationem existit. Ea autem similitudo est gemina, quarum una est in semine: altera in vi illius, ad formationem prolixi efficiaci. Nam primum, quemadmodum in generatione carnali, ab homine generante, procedit semen carnale, tanquam origo prolixi: sic in regeneratione spirituali, à Deo regenerante procedit semen spirituale, nempe verbum Euangelii, tanquam fidei ac credentium origo quædam: sicut de credentib. 1. Petr. 1. v. 23. dicitur: *Renati non ex semine corruptibili per sermonem Dei vivi* (hoc est, ut v. 25. explicantur) per Euangelium. Deinde quemadmodum ad generationem carnalem prolixi, non sufficit semen per se: quia sepe infecundum est, adeo ut inde proles non generetur: sed etiam requiritur insita potentia ad formationem prolixi efficax: sic etiam in generatione spirituali seu regeneratione, non sufficit per se Euangelii prædicatio, tanquam spirituale semen, ut inde credentes fiant; sed requiritur non insita, sed conjuncta Dei efficacia: hoc est, interna sanctificatio per Spiritum Sanctum, quæ menti habitum fidei, & voluntati habitum charitatis infundat, ut inde actiones sanctæ, virtutis cum fidei; tum charitatis, Euangelio excitatae oriuntur. Atque hac demum efficaci Dei gratiâ concurrente, Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti, Rom. 1. v. 16. sine ea verò inefficax est, quemadmodum, 1. Cor. 3. v. 7. dicitur: *neque qui plantat, quicquam est, neque qui rigat, sed Deus, qui dat incrementum*: & 1. Corinth. 2. v. 14. *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim ei sunt, neque potest nosse: quia spiritu-liter dijudicantur.* Ideoque Christus, Matth. 16. ait: *Caro & sanguis non revelavit tibi: sed Pater meus caelitus.* Ad quam regenerationem illustrandam eximius omnino est locus Ezech. 36. v. 26. 27. *& dabo vobis cor novum, & spiritum novum dabo in medio vestrum, & amorebo cor lapidatum è carne vestra, & indam vobis cor carneum: & spiritum meum dabo in medio vestram: & faciam hoc quod in præceptis meis ambulabitis, & iura mea observabitis & facietis ea.* Sic etiam Eph. 2. v. 8. 9. 10. *Gratia enim estis servati per fidem: & hoc (id est, hæc res, ut 1. Cor. 11. v. 24. hoc est corpus meum, id est, hæc res, nempe hic panis) non ex vobis, Dei donum est; non ex operibus, ne quis glorietur.* Nam ipsius sumus opus, creati in Christo ad opera bona, quæ præparavit Deus ut in iis ambularemus. Unde manifestè appetet, primum regenerationem oriri non à natura generationis carnalis, neque à bona ullius hominis voluntate: sed à mera Dei gratia; deinde bona fidei & charitatis opera, esse regenerationis illius fructus, ideoque gloriam eorum, non hominib. sed Dei & Christi operantis gratiæ tribuenda. Etsi enim credere, sit actio credentis; ea tamen non ex ullis hominis viribus naturalibus, sed ex sola regenerationis gratiâ procedit. Atque ita perspicuum est, Euangelistam Johannem meritò ac sapientissimè (ut homini arrogantiam detrahatur, & Deo gloriam ascribat debitam) originem credentium explicuisse, quoniam factum sit, quod reliquis Israëlitis incredulis manentibus, quidam crediderint, quod scilicet illud non à generatione è parentum sanguinibus, neque ab ullius foemine aut viri voluntate promanarit: sed quod à Deo sint geniti, hoc est, regeniti, non ratione substantiæ, sed qualitatum: quod ab eo sanctificati, & fidei habitu quasi vita spirituali sint donati, è qua actiones vitales fidei processerint, seu actu crediderint. Unde consentaneè ait Christus, Joh. 6. v. 65. *Nemo venit ad me, nisi ei datum fuerit à Patre meo, & Phil. 1. Vobis datum est, ut credatis.* Ideoque ut false causæ fidei remotio, opportunè ad hominum arrogantiam, in fide & salute, omnino aut partim sibi ascribenda, avertendam pertinet: sic veræ causæ illius positio, gloriam gratiæ Dei amplificat: & ad gratitudinem obedientię provocat: ac solida consolatione credentium animos, ex cognitione gratiæ imbuit. Atque haecenus de propositionis hujus subjecto, (nempe *quotquot Filios Dei accepimus*) & expositione illius: reliquum jam est, ut attributum seu prædicatum, quo felicitas eorum, non

propria, sed omn. similiter credentib. communis declaratur, his verbis: *dedit iis ēx̄s̄is̄ r̄t̄ua d̄s̄ p̄b̄d̄z̄.* De quorum verborum & interpretatione & sensu genuino movetur controversia: quæ ex iis, quæ de subjecti expositione protulimus, nunc facilius expedietur. Quidam enim, gratiæ adversarii, & virium humanarum cum Pelagio patroni, *ēx̄s̄is̄ l̄c̄nt̄is̄*, hoc est, potestatem in utramque partem liberam, hoc est, quæ eligere aut rejicere possit: & *r̄t̄ua d̄s̄ p̄b̄d̄z̄, ut fiant filii Dei* interpretantur: atque inde concludunt, Deo per Euangelium gratiam & salutem offerente, & gratia sua præveniente, à libero arbitrio, seu à libera in utramque partem ad eligendum vel rejiciendum voluntate extere, ut credant & filii Dei fiant. Alii verò, contra Pelagianos merito utrumque negant: & verba ita transferunt: *dedit iis potestatem quod filii Dei facti sint:* ut vox *p̄b̄d̄z̄* indicat. *Potestatis* autem voce dignitatem intelligunt, quæ in eo posita sit, quod filii Dei facti sint. Quia potestate ac dignitate inter homines major esse non potest: quod qui ea sint donati, habeant jus, Deum Patrem suum vocandi, & cœlestis hereditatis. Liberam verò eligendi aut rejiciendi potestatem non designari, hinc liquet: Nam quod ortum est, non ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri, sed ex Deo regenerante: illud non est in libera in utramque partem hominis potestate situm. Atqui quod nonnulli credant in Christum, illud non est ex voluntate carnis, neque viri ortum, sed à Deo regenerante, ut Johannes tradit. Ergo quod quidam credant in Christum, illud non est in libera hominis in utramque partem potestate situm. Deinde quod actionem credendi antecedit, & credentium origo est, illud non est in libera credentium voluntate positum. Atqui Filiū Dei fieri, actionem credendi antecedit. Ergo fieri Filiū Dei, non est in libera hominis voluntate positum. Propositio inde constat, quod contraria sint inter se: antecedere, & consequi: factum esse, & tamen esse in potentia libera, ut fiat vel non fiat. Quod enim est, non fiet; quod fiet, nondum est. Assumptio quoque inde probatur, quia fieri Filiū Dei, nihil aliud est quam à Deo regenitum esse: quemadmodum filium hominis fieri, nihil aliud est quam gigni ab homine: & filium hominis esse, nil aliud quam ab homine genitum esse. Nam filii definitio certa est, qui à parente gignitus est: sic qui credit in Christum, Filius Dei est, qui à Deo genitus est, spirituali scilicet regenerationis gratia: Ex qua gratia antecedente credentes sunt geniti, hoc est, habent suam originem, ut Johannes hic tradit. Ergo credentes sua origine non sunt priores, multò minus ut in eorum libera potestate sit positum, ut gignantur ex Deo aut non gignantur, hoc est, ut filii Dei fiant, aut non fiant. Atque illud etiam non ignorarunt Pontificii doctores semi-pelagiani, licet orthodoxorum odio à vera sententia declinarint. Cujus rei memorabile in Maldonato Jesuita ad hunc locum exemplum: cuius verba, quia plenius hanc materiam, quam Bellarminus antecessor, tractant, proponenda, & ad maiorem ac clariorem veritatis vindicationem examinanda paucis. Sic enim ait: *Placuerat mihi aliquando, quod apud quendam postea interpretem legi ēx̄s̄is̄, hoc loco non potestatem sed dignitatem bonoremque significare, & verbum p̄b̄d̄z̄ non fieri, sed esse.* (Nam id quoque utrumque verbum significat), ut esset sensus: *iis qui credidissent in nomine ejus; quique non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt, bunc honorem, banc dignitatem tribuisse, ut filii Dei non postea fierent, sed etiam essent.* Disputavit postea, cum magis consideravi, cumque hæc apud hereticum interpretem legi. Hæc ille. Hereticum autem intelligit Bezam, quem cum Calvinio passim indignis calumniis proscindit. Atque inde patet, quod Jesuitæ non raro veritatem vident sensus Scripturar; sed quia illa ab orthodoxis est explicata, iis invident atque eo nomine rejiciunt. Verum ut hunc nodum adversus virium humanarum patronos, hoc Johannis loco nexum, solvat idem Jesuita, aliam affert interpretationem, nimirum: *Filios Dei bic non intelligi eos, qui ex Deo geniti, sed (ut ait) eos, qui filiorum frumentus hereditate, qui in celo, quasi in domo Dei sunt: Eos enim Scriptura propriè filios appellat; intra nos (inquit) genimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, Rom. 8. vers. 23.* Itaque perinde est ac si dixisset, dedit iis s' potestatem heredes Dei & cohære-

& coheredes Christi & suos fieri. Quos enim Paulus, Rom. i. v. 23. Filios futuros dixit, eodem capite vers. 16. dixerat futuros heredes. Hac ratione nihil in hoc loco manet difficultatis. Nam iis qui jam verè erant filii Dei, quique non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati erant, potestatem, id est, ius dedit ut heredes quoque illius fierent, quod est alio sensu, filios Dei fieri. Hæc Jesuita. Quibus verbis objectum sibi nodum non solvit: sed vana explicatione ac contradictione seipsum magis implicat, nodumque fortius astringit. Nam i. cum sole sit clarus, filium generationem propriè significare eum, qui ex parente est genitus: quemadmodum pater propriè est, qui filium genuit; ut definitio utriusque evincit: Jesuita agnoscit quidem natos ex Deo, verè filios Dei esse: sed aliam præterea filiorum Dei significationem affingit, ut idem sit quod hereditate Dei in cœlo frui. Deinde absurdius etiam addit, quod eos Scriptura propriè filios appellebat; Neutrū enim ex Scriptura probatur: quia quod ex Apostolo, Rom. 8. v. 23, obicit gemimus adoptionem filiorum expectantes: illud nihil omnino ad rem facit. Nam adoptionem filiorum hoc loco non potest accipi propriè (ut adversarius statuit) quia omnes credentes, cum Spiritu Dei agantur, sunt filii Dei, ib. v. 14. & acceperunt Spiritum adoptionis in filios, quo clamant Abba Pater: & ipse Spiritus testatur una cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei, v. 15. & 16. Sed adoptionem in filios in loco objecto impropriè accipitur, pro adoptionis illius, per resurrectionem gloriosam, patefactione: ut verba proximè subjecta. definiunt, qua resurrectione gloriosa non fient, sed patefient filii Dei, ut 1. Joh. 3. v. 2. Nunc filii Dei sumus, & nondum patefactum est, quod erimus. Scimus autem cum ipse patefactus fuerit, fore ut videamus eum sicuti est. Idemque antecedentia Pauli verba demonstrant v. 19. Nam creatura quasi exerto capite expectat revelationem filiorum Dei: Ergo credentes filii Dei facti sunt, sed nondum gloria eorum patefacta: ut v. 21. memoratur, sperari gloriam filiorum Dei, utpote qui non filii sparentur futuri, sed sint re ipsa; nec tamen gloriosi sunt, sed demum futura expectetur gloria. Deinde quod dicit Jesuita: Itaque perinde est, ac si dixisset, dedit iis potestatem heredes Dei & coheredes Christi ac suos fieri: illud sententiae ab ipso propositae manifestè contradicit. Nam heredem fieri, in terris contingit, non autem in cœlo: hereditate vero frui, in cœlo fit, non in terris. Quicunque enim filii Dei sunt, sunt etiam heredes: heredes Dei, coheredes verò Christi, Rom. 8. v. 17. atqui omnes in terris credentes sunt filii Dei, vers. 14. 15. 16. ut etiam adversarius profitetur: Ergo omnes in terris credentes, sunt heredes Dei. Quod autem sunt, ejus rei liberam potestatem non possunt accipere, ut in cœlis id demum fiant. Quod enim, ut ante monuimus, fiet, illud nondum est; & quod est, non fiet. Deinde falsum etiam est, quod subdit: Quos Paulus Rom. 8. v. 23. filios futuros dixit, eodem capite vers. 17. dixerat futuros heredes: Imo verò inquam contrarium ab eo dictum, jam ante evicimus. Quare falsa omnino est assertio qua ait: bac ratione, nihil in hoc loco manet difficultas. Contra enim ex falsa illius expositione, & elumbi probatione: denique ex perspicua contradictione, auctam difficultatem jam modo demonstravimus. Ac vana etiam est, quam inde deducit, conclusio hujusmodi: Cum enim dicit, alios receperisse, alios non receperisse, quis utrumque non videt libertatem, qua illi noluerunt recipere, isti voluerunt? Et cum dicit, dedit iis potestatem filios Dei fieri, quis non animadvertis liberam eorum indicari voluntatem, si perseverare velint, si non, degenerare? Hæc Jesuita. Quæ jam, confutatis hujus conclusionis fundamentis simul corruunt: ideoque merito contrarium ex iis coronidis loco deducimus. Cum enim Euangelista afferat, quosdam Christum receperisse, hoc est, in eum credidisse; eosque esse, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri; sed ex Deo geniti sunt; quis non videat causam hujus discriminis trahi, cur cum ali non crediderint, quidam crediderint, non à voluntate ullius hominis; sed à Dei voluntate ac regeneratione gratuita oriri? ut etiam Jac. i. v. 18. de Deo dicitur: Is sermone veritatis, quia voluit, progeniuit nos. Atque inde ex hac generatione spirituali fides (hoc est, fides actualis) oritur, ac fructus Spiritus (id est, doni

regenerationis seu infusæ sanctitatis per Spiritum S.) appellatur, Gal. 5. v. 22. ac Dei donum, qui nos per Christum creavit ad bona opera, Eph. 2. v. 8. 9. 10. statuitur. Deinde cum à natura, voluntati inditam eam statuant potestatem Pontificii, ut Euangelio prædicato & communi Dei auxilio præcedente, homines credant vel non credant; ejusque potestatis usum causam esse proximam, cur quidam credant, alii verò non credant: sequitur non esse donum Dei credentibus proprium; & contrà si sit donum Dei credentibus proprium, non esse à voluntatis liberæ natura. Cumque illam potestatem communem statuant etiam iis qui auditio Euangelio non credunt; quomodo quæso credentium donum, oppositè non credentibus, hoc loco verè dicetur? Præterea quis non videt Jesuitam versione sua, cuius ait: Dedit iis potestatem filios Dei fieri, aut ut fiant, sententiam Euangelistæ pervertere. Nam verbum οὐδὲ τίς, cum sit aoristus 2. medius, non solum significationem habere potest temporis futuri, sed etiam (pro aoristi natura) significationem præteriti, quod adversarius ipsum agnoscit in hujus loci explicatione: cuius etiam exemplum perspicuum appareret, 1. Thess. 1. v. 7. οὐδὲ τίς τίς τίς, hoc est, (ut vulgatus interpres rectè vertit:) ita ut facti sitis forma: seu ut noster interpres habet exemplar: non autem ut fiant. Atque hoc modo debere apud Johannem significatione præterita accipi, ex re ipsa demonstratum. Deinde ex verbis Euangelistæ quoque probatum est, non posse vocem potestatis, hoc loco significare liberam hominum voluntatem; sed jus ac certam dignitatem supra alios: quod scil. facti sint filii Dei. Cujus potestatis & in alios juris amplitudo, in eo posita est, quod carne, Satana ac mundo sint superiores, 1. Joh. 5. v. 4. & 18. Deinde quod omnia eorum saluti inservire oporteat, unde Paulus, 1. Cor. 3. v. 22. & 23. ait: sive Paulus: sive Apollos: sive Cephas: sive mundus: sive vita: sive mors: sive presentia: sive futura, omnia vestra sunt. Denique quis etiam non videat Jesuitam, altero conclusionis sua membro, veritati, Sacris Literis disertè explicatae, contradicere, quando ex potestate filiorum Dei concludit indicari, quasi perspicuum, liberam perseverandi aut degenerandi voluntatem. Etenim Sacrae Literæ contrarium docent: quemadmodum expressa Iohannis sententia demonstrat, 1. ep. 3. v. 9. Qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quia semen manet in eo, nec potest peccare, (peccato scil. dominante, quod ad mortem dicit) quia ex Deo natus est. Verum quidem est, credentes habere potentiae defectionis à sanctitate sua & hereditate salutis principium duplex (quod tamen Dei donum non est, sed creature vitium Deo repugnans) unum internum atque insitum: nempe carnis (seu vitiositatis naturæ corruptæ) reliquias, quæ spiritui (seu sanctitati fidei & charitatis, per regenerationem Spiritus S. donatae) adversantur, Gal. 5. v. 17. Alterum est externum: nempe mundi infideliū, ac principis illius mundi, Satanae, tentationes; partim fraudulentæ; partim violentæ: adeo ut licet Spiritus sit promptus, subsidio tamen divino si destitueretur, succumberet: atque ita credentium sanctitas non solum secundum quid deficeret, hoc est, quod imminueretur (quod interdū, Deo auxilium Spiritus sūi, castigatione justa, ad tempus subducente, accidit, quemadmodum Davidis, Psal. c. 51. v. 12. & 13. & Petri, Matth. cap. 26. v. 70. 72. 74. exemplis constat) sed etiam simpliciter seu omnino extingueretur, Luc. 22. v. 31. & 32. Nunquam tamen illud evenit: neque per accidens proprium, carni, mundo, & Satanae oppositum, atque potentius, evenire potest, hoc est, propter adjunctionem conservantis potentissimæ Dei gratiæ auxilium: quo credentium sanctitatem sovet ac tuetur: ut carne, mundo, Satana superiores evadant Iohann. 10. v. 28. & 29. Oves meas nemorapiet è manu mea, &c. & 1. Pet. 1. v. 5. servari dicimur præsidio virtutis Dei, per fidem ad salutem: & Luc. 22. vers. 32. Oravi pro te, ne deficit fides tua. Cujus auxiliū divini succurrentis ratione, de credentibus etiam dicitur, Rom. cap. 6. vers. 14. Caro vobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia, scilicet servante ac conservante, adversus peccati vires: ut vers. 6. & 7. declaratum: & 1. Johann. 4. vers. 4. Vos ex Deo estis, filioi, & vicib[us] eos quia potentior est qui est in vobis, quam qui in mundo

mondo est: & i. Joh. 5. v. 18. Scimus quod quisquis natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, conservat seipsum: & malus ille non tangit eum. Ideoque vanum est, quod nonnulli, ut locum Joh. 10. v. 28. eludent, objiciunt, fore quidem ut nemo oves Christi ex manu ipsius eripiat, ipso invito; sed tamen si ipsæ oves, sua stoliditate & maliitia, è manibus Christi recedere velint, invitata non retinebit. Quasi verò inter hostes, qui oves è manu Christi eriperere student, caro propria hominis non contineretur. Deinde cùm Christus sit pastor bonus, non solum ab hostibus, sed etiam à stolido errore oves, licet interdum invitata revocat: & ne prorsus deficiant, conservat: alias fidus pastor non esset, qua ratione, locis jam citatis, credentes etiam sese servare, quod amplius est, dicuntur: quod ad eam rem Deus iis vires suggerat necessarias & efficaces. Quamobrem ex hoc examine satis liquere arbitramur, Jesuitæ conclusionem, ex perversa verborum Euangelistæ expositione deductam, omnino esse falsam. Antequam verò finem faciam, ut omnis scrupulus removeatur, & veritas explicata sit clarius: non alienum erit, si duo, quæ ante dictis obstat videntur, non nihil expendamus. Unum est ex Matth. 5. ubi v. 44. & 45. dicitur: *Benefacite iis qui oderunt vos, &c.* οὐτε γοναῖς, ut sitis filii Patris vestri: Ergo iudea, seu filiorum Dei effectio, est effectum antecedentis obedientiæ ac beneficentiæ credentium. Verum negatur consequentia: quia hæc phrasis non necessariè significat tantum ejus, quod nondum est, effectuonem; sed interdum per metonym. subjecti pro suo adjuncto, ejus quod est, patefactionem: ut Joh. 15. v. 8. *In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum adseratis, & crux mei discipuli;* hoc est, patefieri vos tales esse: Id quod res ipsa demonstrat: Nam Christus hac tota concione alloquitur tantum Apostolos suos ac revera discipulos: ut inde à c. 13. apparet, ac propterea quod jam ante erant, non demum posse fieri poterant: sed patefieri, ut cap. 13. v. 35. *Ex hoc omnes cognoscunt vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alii in alios.* Deinde non solum ita potest hoc loco Matth. similiter exponi: quia sententiam veram continet: sed etiam debet: quia contraria expositio, quæ obtenditur, orationis contextui repugnat. Nam non solum dicitur: *ut sitis filii,* (quasi jam non essent) sed addit *Patris vestri:* Ergo reverè ostenditur eos esse filios; filii enim definiuntur (ex relatorum natura) qui habent Patrem. Deinde beneficare osoribus suis & pro iis rectè precari, sunt effecta filiorum Dei, non autem causa efficiens eorum. Nam bonos fructus facere, nisi ex Deo natus & fide Christo insitus, nemō potest, Ioh. cap. 15. vers. 4. & 5. *Sicut palmas non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: ita & vos, nisi in me manseritis; Ego sum vitis, vos plamites: is qui manet in me, & in quo ego, hic fert fructum multum: Nam absque me nibil potestis facere: & Ephes. cap. 2. vers. 10. Per Christum creatum sumus ab bona opera, quæ preparavit Deus ut in iis ambulemus.* Atque hac objectione soluta, solvitur eadem operâ, quod Jesuita statuit de duplice credentium *γόνισις:* antecedente quidem per regenerationem facta, qua goniti dicimur ex Deo: consequente vero, qua in cœlo hereditate cœlesti fruemur. Etsi enim de iis qui filii Dei jam erant, dicitur: *ut sitis filii:* altera tamen *γόνισις* non indicatur, sed primæ atque unicæ patefactio in terris, per bona opera facta declaratur. Nam Christus hic non loquitur de eo, quod in cœlis, sed quod in terris futurum erat, nimirum si inimicis & infestis benefacerent (quod in hac vita fit, non autem in cœlo fiet) tum fore filios Dei, cum hoc facient: ut etiam v. 48 ait. *Estote igitur vos perfecti, ut Pater vester, qui in cœlis est, perfectus est:* Ubi perfecti, eoque & filii Dei, non in cœlis sed in terris: distinctè à Patre (qui in cœlis esse dicitur) intelliguntur. Sed alter accedit locus, quem Socinus contra Wiekum, p. 238. adducit ex Luc. c. 20. v. 36. *Neque enim mori possunt amplius: Pares enim sunt Angelis & filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.* Unde concluditur: Ergo qui regeneratione sunt filii Dei, : alio postea modo sunt Dei filii, nempe resurrectione: Ideoque rectè à Jesuita ante dictum, duplē esse *γόνισις* seu veram filiorum Dei effectuonem, eamque à Iohanne indicatam, cum natis à Deo credentibus;

datam potestatem ut filii Dei fiant, asseruit. Verum negatur Consequentia: Nam in hisce verbis objectis scopus est, probare id, quod vers. antecedente, contra Sadduceorum objectionem, de incerto (posita resurrectione) coniugio futuro in altera vita dixerat: nimirum, quod *qui digni habiti fuerint, qui seculum illud consequantur & resurrectionem ex mortuis, neque ducant uxores, neque nuptum dentur.* Medium seu argumentum ad illum scopum probandum hoc versu subjicitur: *neque enim mori possunt amplius, ac propterea neque conjugia celebrantur.* Hoc enim tanquam certum & notum ex Genes. 1. v. 28. præsupponitur, Conjugia divinitus instituta ad generis humani propagationem, ut crescant & multiplicentur homines: & post lapsum, ut ab interitu vindicarentur, quod in altero seculo ac vita, cum non amplius mori possunt, non erit opus. Quod autem non amplius mori possunt, probat Christus bifariam. 1. *Quia sunt pares Angelis;* qui omnino immortales: Deinde quia sunt filii Dei, filii resurrectionis existentes, hoc est, non simpliciter filii Dei: sed etiam *resurrectionis filii,* hoc est, per tritam Scripturæ phrasin, participes illius, ut Matt. 13. v. 38. & Ephes. 5. v. 6. & 8. & 1. Thessal. 5. v. 5. seu tales qui resurrexerunt, ac propterea immortales ac gloriosi efficiuntur. Qualis filiorum Dei resurrectio, quemadmodum 1. Corinth. 15. v. 53. & 54. dicitur: *Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptionem naturam: & hoc mortale induere immortalitatem.* Cum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptionem naturam, & immortalis hoc induerit immortalitatem; tunc fiet illud quod scriptum est: *Absorta est mors ad victoriam.* Ideoque in objectione proposita, illorum verborum της ἀναστορῶς, οἵ τις, cum sint filii resurrectionis, interpretatio, etsi vulgo recepta: tamen neque necessaria est, neque sententia satis consentanea. Non necessaria: quia magis propriè reddi potest, filii resurrectionis existentes, ut ante ostendimus: ut eo modo non causa exponatur efficiens, qua filii Dei fiant: sed ut filii Dei in altero seculo ac vita, à seipso in hoc seculo constitutis, distinguantur hoc adjuncto resurrectionis; ut modo expoliuimus. Deinde illa interpretatio vulgata, eo sensu qui objicitur à Socino non est sententia Christi satis consentanea. Nam sequeretur Christum uti hoc loco, hac ratione infirma: In altero seculo viventes, non posse amplius mori, duabus de causis: Prima, quia sunt pares Angelis: Deinde quia sunt filii Dei. At qui etiam in hoc seculo sunt filii Dei, & tamen morti obnoxii, atque ita infirma esset hæc ratio secunda: aut si ratio non esset, temere poneretur: quorum utrumque à gravitate Christi & sanctitate alienum. Contra verò firmissima est ratio, addita sequenti descriptione filiorum Dei, ab adjuncto resurrectionis: quia ut filii Dei in hoc seculo mori possunt; sic contra filii Dei in altero seculo, post resurrectionem mori amplius non possunt; quod scilicet ea sit non ad mortalem, sed ad immortalis ac beatam æternamque vitam. Quare quod ait Socinus: *Christus si quisdem ipse affirmat, eos qui digni fuerint habiti seculo illo futuro & resurrectione ex mortuis, fore Dei filios, ob id quod resurrectionis sint filii Luc. 20. v. 36.* (ubi vocem οἵ τις, ut errorem suum de Christo, per resurrectionem facto Dei Filio fucaret, perperam interpretatur) consistere non potest. Contra verò ex hoc loco, Ioh. 1. v. 12. 13. meritò non solum Orthodoxi, sed etiam Jesuitæ rectè adversus Socinum aliosque Deitatis Christi hostes concludunt, Iesum Christum non solum esse hominem, sed etiam verum & æternum Deum: quia dare potestatem filiorum Dei seu regenerare, est opus Dei proprium, quod Christo tamen hoc in loco tribuitur.

Examen illustris doctrinae que Iohan. I. vers. 14. fine & sequentibus quatuor continetur.

Memorabilis atque explicatu dignissimus hic est locus, non solum ob rem ipsam, quæ eo proponitur; sed etiam ob expositionem, quæ à non paucis tradi solet insignibus interpretibus; partim ut videtur minus plenam; partim varietate quadam intricatam. Quamobrem ut genuina illius sententia uberior intelligatur, & difficultas quæ movetur, facilius discutiatur: illius etiam examen, succincta brevitate, instituere conabimur.

Ut autem illud commodius prestetur, methodum Eu-
X
angelistæ

angelistæ strictim premittemus. Etenim ut summatim, initio hujus Euangeli, Christi descriptio continetur; sic distinctè in ea duo primaria sunt capita. Primum enim persona: deinde qualitatis personæ præstantia declaratur. Ad personam quod attinet, ea ab essentia divina simul & humana describitur, quod scilicet sit *διάθεσης* seu Deus homo factus. Ac Deum quidem esse, à primo versu ad 14. Hominem verò factum, vers. 14. ad finem explicatur: & utrumque patefactum atque Euangelistæ aliorumque Apostolorum experientia compertum, ibidem ad majorem rei fidem designatur. Alterum verò, quod in descriptione Christi subjicitur, nempe qualitatis personæ illius præstantia, in fine vers. 14. recensetur, quod Christus plenus sit gratiæ ac veritatis. Quæ duo descriptionis Christi membra, sequentibus confirmantur. Persona quidem *διάθεσης* vers. 15. Præstantia verò qualitatis illius vers. 16. & sequentibus. Quorum omnium scopus est ut credamus Jesum esse Christum Filium Dei, & credentes vitam æternam habeamus in nomine ipsius, Iohann. cap. 20. vers. 31. Ac priorem partem descriptionis Christi, quæ de persona illius, divina & humana natura constante, agit, jam antè in Socini confutatione exposuimus: posterior verò, cum utriusque partis distincta probatione, restat explicanda. Posterior autem descriptionis Christi pars, quæ qualitatis illius præstantiam tradit, in fine vers. 14. comprehensa est his verbis: *Plenus gratiæ & veritatis.* Quæ non cum proximis verbis: *Vidimus gloriam ejus ut unigeniti à Patre:* sed cum prima parte sunt construenda: alioqui vitiosa foret constructio, ut rectè interpretes observarunt. Hæc autem descriptio est bimembris: prius autem membrum naturæ, est subjectum: nempe personæ Christi qualitas; *gratiæ & veritatis:* adjuncta verò præstantia, est utriusque plenitudo. Ad prius quod attinet, quia *gratiæ & veritatis*, pro materia subjectæ ratione, diversa significatione usurpantur, propterea ante rem ipsam distinctè vocum explicationem præmittemus. Nam *χάρις* Græcè, hoc est *gratiæ*, interdum benevolentiam ex mera liberalitate promanantem notat: atque benevolentia, operibus debitæ, opponitur, quemadmodum Rom. cap. 11. vers. 6. *Sicut autem ex gratia, non jam ex operibus:* alioqui *gratiæ* jam non est *gratiæ:* sin ex operibus, jam non est *gratiæ*, alioquin opus non est opus. Interdum verò per metonymiam efficientis pro suo effecto *χάρις* nihil aliud est quam *χάρισμα* sive *δωρεὰ*, hoc est, donum ex gratia illa profectum: & quidem vel generatim quodvis: vel per Synecdochen speciatim donum, ob excellentiam suam, generali significatione intellectum. Ac generalis quidem significationis exemplum extat, & expositio illius luculenta, Ephes. cap. 3. vers. 8. *Mibi data est gratia bæc Euangelizandi inter gentes:* hoc est, donum gratiæ Dei, sicut vers. 7. antecedente propriè, de eadem proflus re expressum est. Specialis verò significationis exemplum est, Rom. cap. 1. vers. 5. *Per quem accipimus gratiam & apostolatum:* ubi *gratiæ* vox, donum justificationis ac reconciliationis cum Deo notat: de qua re, 1. Timoth. cap. 1. vers. 13. & 14. ut etiam eadem vox accipitur Rom. cap. 5. vers. 20. *ubi auctum est peccatum, superabundavit gratia.* Atque hæc de voce gratiæ; quantum quidem ad hujus loci intelligentiam necessarium.

Quare strictim voce *gratiæ* explicatâ, ut ambiguitas toleretur, ad rem ipsam procedemus. Cum autem hæc qualitas, Deo homini facto, seu Christo tribuatur, quæstio duplex emergit: una de subjecto, seu quatenus Christo tribuatur: altera de ipsa attributâ qualitate, quidnam ea hoc loco significet. Ad priorem questionem quod attinet, (quantum observare potui) plerique doctiores interpres prisci novique in eo consentiunt, hoc attributum gratiæ (ut etiam veritatis) de Christo non simpliciter hoc loco, secundum utramque naturam: sed secundum quid, seu secundum alteram dunt taxat intelligi. Veruntamen in eo dissentunt, quod quidam ad Christum, secundum divinam naturam referunt: quomodo Cyrill. Alexan. in suis in Ioh. ad hunc locum commentariis, & è nostris insignes quidam interpres exponunt. Alii verò contrà ad humanam naturam restringunt. Deinde ad vocem *gratiæ* quod attinet, eam

Christo tribui priores exponunt: quod Christus secundum divinam naturam sit omnis gratiæ ac donorum fons: posteriores verò, quod humana ipsius natura, dona Spii itus Sancti ex divina gratiâ collata habeat. Veruntamen magis omnino consentaneum arbitramur, ut *λόγος* caro factus, seu Christus, in quo gratia esse dicitur, non secundum quid, seu secundum unam tantum naturam (divinam vel humanam) accipiat: sed secundum utramque: quemadmodum etiam res ipsa considerata satis superque demonstrat: quia gratia hæc in Christo, statuitur fons & causa gratiæ in nobis vers. 16. dicitur enim: *ex plenitudine ejus accepimus omnes, gratiam pro gratia.* Atqui gratiam, non solum à divina, neque solum ab humana Christi natura accepimus: sed ab utraque. Siquidem citra controversiam unum est, utriusque naturæ, quod suum est (cum communione mutua) facientis, *λόγος*, consecutum opus. Ac propterea sensus hujus loci mutilari omnino videtur, cum de una tantum natura exponitur, quod ad utramque conjunctim pertinet. Ceterum ad significationem vocis *gratiæ*, quod attinet, ea hoc loco videtur denotare gratuitam salutis confrendæ benevolentiam. Nam ea gratia intelligitur, ex cuius plenitidine tanquam fonte gratiam accipimus, ut afferitur v. 16. Atqui ex Christi benevolentia hujus plenitidine tanquam fonte, gratiam accipimus. Siquidem totius salutis nostræ origo est gratuita Christi benevolentia & amor erga salutem nostram, sive ad salutem nobis conferendam. Etenim quatenus est Deus, gratia illius in eo eluet: primum quod caro factus, Joh. 1. 14. sepe pro nobis humiliavit, formaverit seu natura humana servili assumptâ, Phil. 2. 7. & carnis ac sanguinis particeps factus est; ut per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, h. e. Diabolum Hebr. 2. 14. & 15. ut adoptionem in filios acciperemus, Gal. 4. vers. 4. & 5. ac vita æterna donaret, Joh. 6. vers. 51. Deinde re ipsa etiam hanc propositam salutem gratuitam complevit. Deus enim acquisivit Ecclesiam suo sanguine, Act. 20. vers. 28. h. e. Deus Filius, non Pater, non Spiritus Sanctus; quia solus Filius habet (ob assumptam humanam naturam) sanguinem. Denique divina Christi gratia, est salutis meritæ collatio. Nam regeneratio (seu animæ per fidem & charitatem sanctificatio ac renovatio) justificatio, reconciliatio, adoptio, & vitæ sanctificatio, ac denique glorificatio (quibus salus nostra continetur,) à divina Christi gratia potissimum promanant: Ideoque gratia hæc, divinæ in primis Christi naturæ tribuenda. Deinde etiam suo modo humanæ naturæ gratia, seu gratuita salutis nobis conferendæ benevolentia convenit: quia ex ea nos etiam accipimus gratiam. Nam sic nos dilexit, ut justus pro injustis atque hostibus, mori voluerit, ut nos ad Deum adduceret, 1. Pet. 3. 18. Rom. 5. 6. 7. & Eph. 5. vers. 2. *Christus dilexit nos & tradidit seipsum pro nobis, oblationem ac victimam in odorem bone fragrantie.* Sic etiam deinde doctrinâ sua & Apostolorum missione, Matth. cap. 28. nos vocat, & salutis partæ participes reddit, suaque intercessione apud Patrem pro nobis, Johan. 17. Rom. 8. vers. 34. 1. Ioh. 2. vers. 1. in salute conservat, ac tandem in possessionem salutis æternæ nos vocabit atque immittet extremo dic, Matth. 25. vers. 34. Quare cùm gratia, quam accipimus ex plenitudine gratuitæ dilectionis Christi, tam secundum divinam naturam, quam secundum humanam (suo utrimque modo distincto, sed tamen conjuncto ad unum apotelesma seu perfectam salutem nostram) profluat: inde meritò concludimus, hanc gratuitam Christi, secundum utramque naturam, ad salutem nobis conferendam dilectionem, voce *gratiæ*, hoc in loco, ab Euangelista Iohanne designat; neque aliter, quam utriusque concurrentis efficacia, gratiam ac salutem in nos potuisse redundare & à nobis percipi. Atque hæc quidem de *gratiæ* significatione, ac sensu.

Ad *veritatem* vero, gratiæ hoc loco copulatam, Christoque attributam quod attinet; ea non propriè de convenientia verborum illius aut signorum aliorum cum re significata hic accipitur (etsi ea fuerit in Christo plenissime) sed per metonym. causæ pro effecto: pro rei, verbo signis que in-

que indicat, impietate: quia ea impletio efficit, ut verba & signa sint vera, non falsa ac fallacia. Atque hoc loco ita accipitur: ut eo modo indicetur, quod quæcunque olim Dei Filius de persona sua & attributis (cum humilis & gloriis status, tum in Ecclesiam beneficiis) Spiritu suo per Prophetas futura significarat, 1. Petr. cap. 1. vers. 11. ea omnia impleverit. Modus autem significandi fuit, partim verbo, partim signis visibilibus. Verbo: ut Iohann. 5. v. 39. *Scrutamini scripturas, & illae testantur de me:* & vers. 46. *Si Moysi crederetis, mibi crederetis, de me enim ille scripsit.* Cujusmodi impletio paucim ab Evangelistis & Apolito declaratur ac probatur, convenientiae eventus, & prophetiae antecedentis descriptione. Unde illud creberrime occurrit: *hoc factum est, ut impleretur quod dictum est.* &c. & similes formulæ collationis utriusque: quemadmodum cum de persona Christi & beneficiis agitur, Matth. cap. 1. vers. 22. & cap. 8. vers. 17. Luc. cap. 4. vers. 21. & cap. 24. vers. 27. Iohann. cap. 12. vers. 38. & 41. & 19. vers. 24. & 36. Actor. 10. vers. 43. Rom. 15. vers. 8. & 2. Cor. 1. vers. 20. generatim dicitur: *quotquot enim promissiones Dei sunt, in ipso sunt etiam, & in ipso sunt Amen:* Hoc est, verè sunt ac complentur. Signa vero visibilia, sunt typi varii, partim personarum, partim rerum. Personarum quidem; ut Melchisedechi, Hebr. 7. vers. 1. & 2. deinde Davidis Psalm. 2. vers. 1. ad 7. (reliqua enim, quæ nonnulli interpres Davidi & Christo communia statuunt, ad solum Christum pertinent: ut circumstantiae demonstrant, & Novi Testamenti expositio) de cuius impletione, Actor. cap. 4. vers. 25. & 26. Deinde prophetia de Davide, ut typo Christi, Psalm. 41. vers. 10. cuius impletio, Ioh. 13. vers. 18. Tertiò, Salomonis Regis sponsi, & reginæ illius sponsæ, Psalm. 45. typi Christi regis ac sponsi, & reginæ ac sponsæ illius, Ecclesiæ 2. Corinth. cap. 11. vers. 2. Ephes. cap. 5. vers. 27. Apocal. 21. vers. 2. ut etiam ex eo Psalmo sententiae ad Christum accommodantur, Heb. cap. 1. vers. 8. & 9. cum quo capite etiam prophetia conferenda, 2. Samuel. cap. 7. Denique Ionæ typus: cuius impletio in Christo indicatur, Matth. cap. 12. vers. 40. Res vero quæ typi fuerunt Christi, partim sunt extraordinariae, ut in deserto primum serpens æreus, cuius typus proponitur & explicatur, Iohann. cap. 3. vers. 14. 15. Deinde Manna, Iohann. cap. 6. vers. 32. & 1. ad Corinth. cap. 10. vers. 3. Denique petra, aquam emittens ad sitem Israëlitarum sedandam, quæ 1. ad Corinth. cap. 10. vers. 4. Christus dicitur, hoc est, Christi ac gratiae illius typus, Iohann. cap. 4. vers. 14. & cap. 7. vers. 37. partim ordinariae, ut tabernaculum Mosaicum: Deinde summi sacerdotis officium & sacrificia: aliaque ceremoniae legales diversæ, tanquam *arrinuia τὰς ἀλιθέας* verorum exemplaria, adumbrantia Christi qualitates, officium, ac beneficia: *quorum veritas, hoc est, complementum, in Christo esse demonstratur,* partim Iohann. cap. 19. vers. 36. 1. ad Corinth. cap. 5. vers. 7. Colossen. cap. 2. vers. 17. plenissime vero in epistola ad Hebreos, & imprimis cap. 7. & tribus sequentibus, unde cap. 10. vers. 1. de horum typorum usu summatim dicitur; *Legem umbram obtinuisse futurorum bonorum, non expressam formam rerum:* quam formam & antea, & eodem cap. in Christo extare ostendit.

Atque ita etiam appareat, Christo non solum gratiam, sed etiam veritatem hoc loco secundum utramque naturam attribui: dum ea quæ Christus per Spiritum suum (partim verbo, partim signis personarum & rerum visibilibus) olim significarat, eadem (utramque natura quod suum est operante) compleverit. Unde etiam ex dictis præstantia hujus gratiae & veritatis, voce *plenitudinis* explicata, satis intelligitur: quia ad plenam nos gratuitò servandi benevolentiam nihil omnino in Christo defuit, eamque donatione salutis obsignavit: quod salutem perfectam conferat, & quidem solus hoc præstet ac præstare potuerit, Actor. cap. 4. vers. 12. unde Ephes. cap. 1. vers. 23. dicitur: *omnia* (nempe ad salutem necessaria) *implere in omnibus* scilicet Ecclesiæ, de-

qua agit, membris; Ac similiter plenum veritatis constat: quia omnia, quæcunque de sua persona & attributis atque beneficiis salutaribus, Ecclesie conferendis, verbis, signisque variis prædixerat ac significarat, re ipsa implevit. Quæ & gratiae & veritatis plenitudo ipsi est propria: quia nulli, neque Angelo, neque homini convenire potest.

Atque haec tenus de persona Christi *testatus*, & qualitatis illius præstantia, nempe gratiae & veritatis plenitude. Cui descriptioni bimembri subjicitur utriusque confirmatione. Ac personæ primum vers. 15. à testimonio Iohannis divino: quod primum ab adjuncto suo declaratur, deinde forma sua seu modo definitur. Adjunctum quidem indicatur his verbis: *quod Iohannes (Baptista scilicet) testatus est de eo* (nempe Christo) & *clamavit.* Quo indicatur, testimonium hoc non fuisse privatum, sed publicum, in magna scilicet auditorum undique concurrentium ad Baptistam frequentia, Matth. cap. 3. vers. 5. ideoque ut ab omnibus audiri posset, clamore pronunciatum. Forma vero, seu modus expressus Baptiste verbo definitur, cum additur: *dicens: Hic est de quo dicebam, qui post me venit, επερστά με γέροντας με ἦ.* Quod testimonium propositionem, & rationem illius complectitur. Propositio, primâ sui parte (hoc est, subjecto suo) de quo testetur, indicat: altera vero parte (hoc est, attributo suo) quid testetur, designat. Ac prius quidem indicatur his verbis: *bis est, de quo dicebam, qui post me venit;* *Quibus Iesum Christum describit, obscurius quidem, sed certò tamen:* ut sequentia verba, in fine hujus versus demonstrant: quia illa soli Jesu Christo quadrant. Cœterum quo sensu hæc periphrasis Jesu Christo tribuatur, diversæ sunt eruditorum sententiae. Quidam enim de tempore: alii de loco exponunt. Tempus autem nonnulli prædicationis; reliqui vero ætatis (quod Christus sex mensibus junior est quām Baptista) intelligunt. Verum neutra hæc de temporis ratione interpretatio, vocis *επίζεω* significacioni videtur satis convenire. Nam neque in Novo Testamento ullibi ad tempus; sed ubique ad locum referuntur: Deinde nec *τ. x. x.* Interpretes, quantum ex Concordantiis Græcis colligi potest, aliter quam ad locum referunt: si unum exceperis, ubi metaphorice ad tempus refertur, Daniel. cap. 2. vers. 39. ubi pro Chaldeo *תְּהִלָּה, post te exurget regnum,* vertunt *επίζεω στ.,* quasi à tergo tuo, post tua tempora. Quare aptior appareat secunda expositio: *Is qui post me venit, id est, à tergo, ut auditor me sequitur:* quod à Christo factum, ex sequenti historia constat. Hæc de subjecto: nempe Iesu Christo, de quo Iohannes Baptista est testatus. Attributum vero est *επερστά με γέροντα.* Quæ verba, cum diversè usurpari soleant, prius exponenda, significationum distinctione ac probatione: ut sensus deinde melius intelligatur. Nam ad primam vocem quod attinet, *επερστάτης,* ante quidem significat: sed bifariam usurpat. Primum: ut ad loci situm referatur; qua significatione, non autem alia in Novo Testamento usurpari, rectè à Theodoro Beza observatum, & locorum omnium in Concordantiis Græcis examen hoc quoque demonstrat. Deinde temporis antecessionem notat. Nam quamvis in Novo Testamento eâ significatione alibi non occurrat: à *τ. x. x.* tamen interpretibus in Veteri Testamento longè frequentius hac significatione, quam prima illa usurpat. Nam pro Hebreo *בַּרְאֵשׁ לְפָנֶיךָ* (cum *ante*, relatè ad tempus notat,) Job. cap. 29. vers. 2. Lamentationum Jerem. cap. 5. vers. 21. Mich. cap. 7. vers. 20. & alibi sæpius: deinde pro *בַּרְאֵשׁ לְפָנֶיךָ ante, prius,* Iosuæ cap. 8. vers. 5. Iud. cap. 20. vers. 32. & 39. Ierem. cap. 7. vers. 12. & aliis in locis, Græcam vocem *επερστάτης* posuerunt. Altera vox quæ à Iohanne posita ambiguitatem habet, est *επίστατη.* Nam *γέροντας* cum suis conjugatis, bifariam accipi solet: vel passivè, ut significet factum esse, ut Iohann. 1. vers. 3. *Omnia per eum επίστα facta sunt,* & vers. 14. *Et sermo caro επίστα, factus est:* vel activè, ut significet esse, non autem fieri; ut Iohann. 1. v. 6. *επίστα fuit homo missus à Deo,* & Rom. 3.

& Rom. 3. vers. 4. καὶ ἡμεῖς, hoc est, *Ego autem Deus verax.* Atque hæc de vocum ἔμπνοι & ἀκρότη, significatio ne dupli, ad sensum hujus attributi investigandum, ob servanda. Antequam verò hoc agamus, quia pressius ac concisius de priori membro diximus: ut ea expressius & plenius, ad certiore intelligentiam illustrentur; ea non nihil prius expendemus, ut sequentia aptius conne ctantur. Ac primum, si Iohannis Baptista, de Christo testantis hoc loco scopum spectemus, proximus quidem, est prius testimonium obscurius in animis auditorum fir mare, & simul declarare; ut ex re ipsa apparebit: remotus verò, est auditorum in Christum διάθεσιν ac servatorem fides, ut Johan. cap. 1. vers. 7. dicitur. Johannes venisse ad testimonium, ut testaretur de luce (hoc est, de Jesu Christo v. 4. & 5.) ut omnes per eum crederent, & Actor. 19. v. 4. *Johannes quidem baptizavit baptismō resipiscētē, dicētē populo, ut in venientem post ipsum crederent,* hoc est, Christum. *Qui verò audierant:* (nempe auditores Iohannis ē populo illo, ut μὴ & γ, mutua relatio ostendit,) *baptizati sunt in nomen Iesū.* Ad quem scopum attingendum, testimonium Baptista, hoc v. 15. descriptum de Christo διάθεσιν, egregiè adhibetur. Nam ante dati testimonii repetitio, illud inculcando confirmat: & illius, de quo testatur, digito facta ostensione, obscuritatem testimonii tollit. Duæ enim hic sunt partes: antecedentis testimonii de Jesu Christo, nondum noto, repetitio: & illius expositio. Repetitio testimonii in his verbis: *qui post me venit εμποδίει μη γένοται, quia prior me erat:* Hoc enim non jam ab ipso primum pronunciatum, sed antecessisse indicatur, cum ait: *de quo dicebam:* Dixerat autem ante Christi baptismum, & priusquam is populo esset ostensus ac notus, Matth. cap. 3. vers. 11. cum 13. & Johan. cap. 1. vers. 26. Idque ad majorem veritatis confirmationem repetivit, ac simul declaravit post Christi baptismum, Iohan. 1. vers. 30. Nam quod initio hic ab Euangelista summatim proponitur, illud sequenti bus plenius, narratione circumstantiarum vers. 19. ad 35. declaratur. Porro ad partes antecedentis ac repetiti testimonii quod attinet, eæ, ut ostendimus, & res ipsa arguit, sunt duæ: propositio, ac ratio illius. Ac propositionis bimembris pars prima, seu de quo Baptista testatur, est Iesus Christus, ut ex præfatione Euangelistæ præmissa, qua dicitur, *Johannes testatus est de eo* (nempe Filio Dei homine facto) & ex attributo, ac ratione (quæ nulli quām Iesu Christo convenire possunt) constat. Iesum autem Christum indefinite atque obscurius describit, cùm ait: *qui post me venit:* ut paulatim errorem populi, de se quasi Christo promisso, corrigat, & veri Christi notitiam instillaret. Ceterum hujus piriphrafis (pro vocum ὅτι & ἐγχειρό- acceptance varia) diversa interpretum expositio profertur: quæ ad judicium de iis confirmandum expendenda. Primum enim Cyril. Alexand. in comment. hujus loci, non propriè, sed metaphorice exponit, per similitudinem quandam; à solito progredientium ordine desumptam (in quo honoratores antecedunt: reliqui verò post & à tergo sequuntur) ut sensus sit: qui me honore jam posterior est apud populum, utpote ignotā illius dignitate atque excellentia. Quo etiam referri posset quod Baptista ait postea, Iohan. cap. 3. vers. 30. *Illum oportet crescere: me verò minus.* Veruntamen quia à propria vocis significatione ad impropriam ac metaphoricam, sine gravi urgente causa, non est recendum (ut certa interpretandi regula flagitat) idcirco alii aliter explicant. Nonnulli enim vocem ὅτι post, ad tempus referunt: ut ex Græcis Patribus ad hunc locum Chrysost. (qui per vocem μήτη exponit) & Theophylactus: & contra Ariomanitas hæref. 49. in Græco; 69. in Latino codice, Epiphan. in ea re consentiunt: sed in tempore (quodnam scilicet intelligentia) definiendo dissentunt. Nam Epiphanius de conceptionis, & Theophylactus de nativitatis tempore (quod eodem redit) interpretatur: quod scilicet sex menses Christus post Iohannem Baptistam esset natus. Chrysostomus verò non de nativitatis tempore id dici contendit, atque illud, ait, à Mattheo innui, (corrigendus hic est memoriam lapsus, & legendum est Johanne: extat enim cap. 1. v. 30.)

didente δὲ τὸ μὲν ἔχειν: quod si enim de nativitate locutus fuisset, non dixisset ὅτι τότε, sed ηλάσθε. Alteram rationem addere potuisset, quod licet vox ἐγχειρός (quā Euangelista utitur) non solum *venientem*, Matth. 26. v. 64. aut *venturum*, Iohan. 18. v. 4. Luc. 18. v. 30. sed etiam *eum qui venis*, Ioh. 3. v. 31. significare possit, & *venire in mundum*, Ioh. 1. v. 9. & c. 6. v. 14. & c. 9. v. 39. aut *venire in carnem*, 1. Ioh. 4. v. 2. & 2. epist. Ioh. v. 7. pro nasci usurpetur: *venire* tamen absolute, aut *venire post aliquem*, ea nativitatis significatione, omnino esse insolens. Alteram igitur expositionem adserit, quam non pauci sequuntur: nimurum, ut Christus Iohanne posterior dicatur prædicationis Euangelii ratione; quia eam primum post Iohannis cæptam prædicationem, & baptismum ab eo suscepimus est exorsus, ut ex Matth. cap. 3. vers. 1. cum cap. 4. v. 1. & Actor. 19. v. 4. constat. Quæ sententia priore probabilius: sed tamen quandoquidem ea vocis ὅτι (de posteriori tempore intellectæ) significatio rarissima est: adeo ut nullibi in Novo Testamento, nec alibi in Veteri apud LXX. Interpretes, quām Daniel. cap. 2. vers. 39. reperiatur: idcirco alii accommodatius ad loci situm, hoc sensu referunt: qui ut auditor (eoque quasi inferior) me docentem sequitur. Quæ explicatio nullam videtur parere difficultatem; ut quæ, & phrasis significationi propriæ (ut Matth. cap. 16. vers. 24. *Qui vult post me venire*,) & analogiæ, cùm fidei, tum bujus orationis contextui atque etiam historiæ, Iohann. cap. 1. vers. 26. & 27. ad amissim conveniat. Ideo D. Beza vocem ὅτι, non vocula, post, ambiguè cum vulgato interprete: sed distinctè loci circumstantiâ expressâ, ponit, id est, à tergo transtulit.

Atque hæc de expositione partis antecedentis seu subjecti propositionis: quæ est periphrasis Iesu Christi, de quo Baptista testatur, obscurior quidem per se: quia eum neque nominat, neque ostendit: sed quæ parte consequente seu attributo, imprimis verò ratione illius illustratur. Attributum autem est id, quod de Christo testatur his verbis: *μητῆρ μη γένοται.* De quorum verborum interpretatione (quod ea, ut ante explicuimus, bifariam usurpentur,) & genuina sententia disceptatur. Nam ad interpretationem quod attinet, quidam ut verba sonant: alii verò metaphoricè interpretantur. Ac priores quidem, vocem *μητῆρ*, ad antecessionem temporis, non autem loci (quia hoc modo Iohannes Christum antecessit) referunt: γένοται verò Epiphan. pag. ante citatā activè exponit, & de Christi in terris perpetua accessione ac præsentia: ut significet, fuit. Verum licet vox γένοται hoc ferre possit; tamen huic loco non convenit: quia inepta foret παυτολογία: ante me fuit: quia prior me erat. In illa igitur vocis γένοται, pro factus est, acceptance, quidam consentiunt: sed contrariis inter se sententiis, expositione sua dissident. Nam primum Arriani (ut Chrysostomus & expressius emulus illius Theophylactus tradit) exposuerunt: *ante γένοται factus est, hoc est, exinde creatus est:* quasi filius Dei prima esset creatura, per quem deinde mundus & omnia in mundo creata. Verum hæc expositio analogiæ doctrinæ fidei, Ioh. 1. v. 1. de Christo Deo traditæ, & aliis Scripturæ locis repugnat: & sequentibus etiam verbis confutatur. Nam hoc sensu positio, oratio & ratio Baptista seria ac solida, redderetur inanis, inutilis, & omnino inepta. Inanis, quia esset mera παυτολογία. Inutilis, nam qui dicit, *ante me factus est*, ille simul priorem fuisse asserit: immò amplius, quia modum etiam speciale indicat, nempe per effectiōnem. Inepta verò ac ridicula esset ratio: factus est ante me, quia prior me erat: cùm potius contrà fuisse dicendum: prior me erat, quia ante me factus, hoc est, creatus est, ut rectè Chrysost. hanc Arrianorum absurditatem vidit ac diluit. Altera verò (servata illa interpretatione vulgata) expositio, non communis est, sed propria, ac solius (nisi fallor) Martini Buceri, qui in comm. in hunc locum, *factus est*, idem significare existimat, quod genitus est: addit que: *Neque offendit, quod factus est potius quam genitus Euangelista scripsit: utrumque enim non nisi μητῆρ εἴη.* Verbo tributur: & Schelomo formatam atque constitutam sapientiam dixit, Prov. 8. versus autem sunt 24. & 25. Verum licet errori Arrianorum sententiam contrariam, ac fidei analogam

analogam tueatur: expositionis tamen modus, non solum *πρότερος* est, sed etiam periculosa erroris Arrianorum (licet præter authoris mentem) ansam arripiendam prebet; Ideoque hoc in re non probandus; præsertim cum nullibi in Sacris Litteris facere pro gignere (multo minus, cum de Filii generatione æterna agitur) usurpetur. Nam quod ait Prov. 8. dici, *formatam esse sapientiam* (licet quidam sic interpretentur) negamus; dicitur enim, *γένητο* quod propriè significat *genitus*, vel *partu edita*: unde non aliter nisi per metaph. cum de rebus creatis agitur, *formati* interdum significat. Ideoque cum prima significatio ac propria Filio Dei à Patre ab æternitate genito conveniat, Psal. 2. & in Vesp. Test. passim genitus: nullibi vero formatus, ne-dum factus dicatur: Idcirco hæc singularis expositio aliena est: nec minus quam prior etiam Arrianorum, sequentibus Baptiste verbis refutatur. Nam eadem esset inepta oratio hoc modo: ante me factus est, hoc est, genitus, quia prior me erat; qui enim ante genitus dicitur, idem etiam prior fuisse dicitur, & quod amplius est, modus etiam specialis indicatur, nempe generatione. Deinde ratio esset invertenda: prior me erat quia ante me genitus est, ita enim probaretur rectè genus per speciem: ineptè vero expositione generis, certa species concluderetur à Baptista. Quare hic nævus eximio Theologo condonandus: sed ne quis impingat, indicandus: & ne Arriani eo abutantur, diluendus. Ac propterea cum prima attributi *πρότερος μου γένεσις*, ut verba propriè sonant, expositio, huic rei non poslit convenire (ut modo demonstratum) sequitur impropriè ea verba esse intelligenda. Atque hæc jam est altera à doctissimis priscis novisque Theologis prolata ac probata explicatio per metaph. *ante me factus est*, hoc est, majori honore ac dignitate affectus est: ut è Patrib. Chrys. & Theoph. & Aug. in Joh. tract. 3. eosque secuti, similiter explicarunt non pauci, è Pontificiis antiquioribus, Nicolaus à Lyra; & è nostris clariss. Beza, qui etiam postremò, *antepositus est mibi*, transtulit, secutus omnino August. ad hunc locum Johannis. Cœterū hæc metaph. inde est defuncta, quod ante alios progressio & collocatio, honoris majoris causa fieri solet: unde Cyril. ait, *ab imagine & similitudine rerum humanarum sermonem captum: Solet enim qui præcedit posterioribus glorioſior semper videri*. Quod etiam Christi de convivis monitum illustrat. Nam Luc. 14. v. 8. & 9. ait, *cum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accubito primo loco, ne forte honoratior te sit vocatus ab eo, & veniens dicat tibi: da huic locum, & tunc incipias cum ignominia ultimum locum tenere*. Verum de tempore & definitione hujus gloriae discrepantes sunt sententiae: Quidam enim per enallagen præteriti temporis pro futuro, mihi antepositus est, pro anteponetur, exponunt: ut Chrys. quem probat ac sequitur Dominus Beza in Annot. Alii verò aptius, de honore non dando, sed dato (proprietate phrasis observata) accipiunt. Deinde in definiendo honore non pauci gloriam ab hominibus intelligunt, quam postea sua doctrina & miraculis, majorem quam Johannes est assecutus, Ioh. 3. v. 26. 27. 30. & 10. v. 41. 42. Sed phrasis potius & res ipsa ostendit gloriam non ab hominibus dandam, sed à Deo Patre datam intelligi: nempe in primis quod esset constitutus Christus & Jesus; ideoque Johannis Baptista totius Ecclesie Dominus ac Servator, Luc. 2. v. 11. Matt. 1. v. 21. ut Baptista ipse proficeretur, Ioh. 3. v. 28. 29. 31. Hæc de testimonii propositione. Ratio autem illius, quæ subjicitur hæc est: quia *πρότερος μου λόγος*, prior me erat. Nam quod Bucerus, *me erat primus, seu princeps meus*, vertit, id rectè à Domino Beza confutatur; quia phrasis usus hoc non fert. Priorem autem quidam dignitate, ut Beza, *præstantior me est*, interpretantur; deinde Cyrilus, non tempore sed naturâ priorem indicari. Alii denique de tempore priori simplicissimè intelligunt, secundum quid; non quatenus homo, sed quatenus *λόγος* qui erat in principio, Ioh. 1. v. 1. ideoque verus Deus; nam cùm Christus quatenus homo, Johanne esset posterior: & interim ante Johannem erat, hoc est, existebat: non merum hominem, sed etiam verum Deum esse, non quidem exprimitur, sed innuitur: ut Christus, Ioh. 8. v. 58. ait, *antequam Abram esset, ego sum*. Ad cuius loci intelligentiam succinctè & rectè. Chrys. ibi-

dem ait: *Cur non dicit *τίς* sed *οὗτός*, hoc est, non eram sed sum*. Resp. autem quemadmodum Pater hoc verbo *οὗτός* utitur: sic etiam ipse, quia hoc significativum est perpetuae essentiæ, liberum ab omni tempore. Hæc de testimonii Johannis de Christo dati repetitione. Expositio vero illius, est ad præsentem Christum accommodatio, his verbis: *bis est*: Nam ut indefinitè Christum advenisse & post se venire Baptista testatus erat: sic jam quisnam ille eset, quemque dato testimonio intelligeret, definitè coram demonstrando indicat, ut hic sit sensus: is de quo dicebam, qui ante me, &c. est hic quem demonstro, ut v. 29 & 36. simili demonstratione est usus, cum dixit: *ecce agnus Dei*. Atque hæc strictè ad hujus v. 15. explicationem diximus.

*Anacephaleosis antecedentis explicationis
vers. 15. ac brevis Illustratio.*

EX iis, quæ initio hujus examinis diximus, perspicuum est Euangelistam v. 14. complexum descriptionem præstantiæ Christi, primum personæ, deinde qualitatum. Ad personam quod attinet, *εἰς λόγον* seu Filium Dci hominem factum: id quod experientia sua & aliorum compertum ostendit. Eum enim versantem inter ipsos ut verum hominem, & simul gloriæ ipsius divinæ, patefactæ ex miraculis ac divinis signis observatione, Filium Dei unigenitum agnoscisse. Qualitas verò declarata est, cum dicitur: *Plenus gratiae & veritatis*: Cujus bimembris descriptionis confirmatio subjicitur; prioris quidem partis, de persona Christi, divina & humana natura constante vers. 15. à testimonio divino per Iohan. Baptistam. Testimonium autem illud est antecedentis de Christo *συμβολή της* testimonii repetitione & illius expositio. In repetitione enim humanam ejus naturam indicavit, cum ait, *καὶ qui post me venit*, hoc est, me, ut auditor atque homo conspicuus sequitur. Officium verò, quod Christus sit, obscurius indicat, cum ait: *antepositus est mibi*, nempe à Deo Patre, quod esset Christus Dominus ac servator, Johannes verò servus illius indignus, Matth. 2. vers. 11. ac per eum servandus. Divinam verò naturam innuit, *quia prior me erat*, id est, prior me existebat: quo causam reddidit Baptista, cur sibi antepositus sit à Deo honore, ac Christus constitutus, Joh. 3. v. 28. 29. quod scilicet Johannes esset homo tantum, non adeo diu natus, è terris: Christus verò Filius Dei, qui in principio erat Deus, Ioh. 1. v. 1. & è cælo venerat, ac supra omnes erat, Ioh. 3. v. 31. Ideoque non tantum humana natura constare: sed etiam alia antiquiore ostendit, nempe æterna & divina; cum alia præter hanc fingi non possit. Quo modo in descriptione Christi jam nati & exhibiti, imitatur prophetiam de venturo Messia, Mich. 5. v. 2. propositam: *Tu Bethelebem Epibrata, annon minima es in ducibus Iudeæ: ex te mibi egredietur dominator in Israële, & egressus ejus à principio, à diebus seculi*. Quæ propheta Iudaïs non erat ignota, ut ex Mat. 2. v. 5. 6. constat: Ideoque Johannis Baptista testimonium, de exhibito Christo cum hoc conveniens, ab attentis auditoribus rectè perpensum, facilius intelligi potuit; atque cognosci, Iohannem Baptistam hoc testimonio docere; Christum olim promissum jam exhibitum; & licet posterior esset qua homo, & qua præco Euangeli futurus: nihilominus tamen ipsi esset antepositus, ut qui prior eo extiterit, scil. à diebus seculi, qua Deus. Quam antecedentis testimonii à se dati repetitionem, recto ordine ac gradu, expositione illustrat. Nam cum dubitatio illa, multorum auditorum & aliorum animos occupasset, an Iohannes Baptista esset Christus; quandoquidem cultum baptismi religiosum instituisset; idcirco negavit primò se esse Christum, Ioh. 1. v. 18. 20. & contrà causam reddidit, quod is tantum esset qui pararet viam adventanti Domino, v. 23. hoc est, Christo. Tertiò Christum jam venisse, & in medio auditorum stare ignotum vers. 26. eumque describens quartò ait: *ipse est qui post me venit*, v. 27. Quod testimonium, ut videtur, est antecedens, v. 15. summam præmissum; hoc tantum observandum, quod post illa verba: *ante me factus est*, v. 15. sequitur, *quia prior me erat*: sed vers. 27. additur: *quo ego non sum dignus ut corrigiam soleæ ejus solvam*: quæ verba vers. 15. omittuntur: quemadmodum ratio illa, *quia prior me erat*, vers. 26. omissa:

ut in ejusdem rei narratione similiter, non raro fieri, collatio Euangelistarum inter se demonstrat. Quamvis forte testimonium antecedens, quod vers. 15. recitatur, non est idem omnino, quod vers. 27. describitur. Nam hoc datum est in responsione ad questionem Phariseorum vers. 19. 24. 25. illud verò à Baptista antè potuit esse discipulis ipsius propositum. Quale etiam describitur, Matth. cap. 3. vers. 11. *Ego quidem baptizo vos aqua ad resipiscientiam: qui verbo post me venit, potenter me est, cuius non sum dignus, qui soleas eum portare: ipse vos baptizabit spiritu & igne.* Nam cum Baptista baptizandis diceret, ut crederent in venientem post ipsum, hoc est, (ut Paulus interpretatur) Christum Jesum, Act. 19. vers. 4. hinc colligitur idem testimonium de Christo (etsi aliqua verborum diversitate) fuisse saepius iteratum, ac propterea testimonium, quod hic repetitur, diversum esse ab eo, quod v. 27. narratur. Atque hæc de repetitione ante dati testimonii: Ex quo personæ Christi, ut hominis & Dei, præstantia & adventus intelligenti potuit: sed quisnam ex eorum, qui ponè ipsum veniebant, numero is esset, distinctè nondum explicarat: idcirco gradatim, infirmos auditores docens, secundo loco jam expositionem hic subjecit, nempe: *de quo dicebam, is qui post me venit, &c. hic est, nempe hic Jesus, quem videtis, quem vobis ostendo.*

Atque hæc est ἀναστάτωσις vers. 15. de testimonio Iohannis Baptistæ, priori nimirum confirmationis vers. 14. membro, quo probatum Iesum esse Christum σύνθετο. Alterum vero membrum est, quo qualitas gratiæ & veritatis illius probatur, vers. 16. & seqq.

Discussio vers. 16. *Et ex plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

Illustris hujus loci, cum scopus sit, ut modò indicavimus, probare Iesum Christum esse plenum gratiæ & veritatis: modus è destinatus ac medium argumentum, est ab effecto, seu beneficio proprio in nos redundantem desumptum. Cujus orationis partes duæ sunt perspicuae. Prima est subjectum: *nos omnes.* Quod quidam de Iohanne Baptista (continuante hoc modo suum testimonium) & Vet. Test. Patriarchis, Prophetis, reliquisque fidelibus exponunt. Alii verò accommodatius de Iohanne Euangelista, prosequente jam ac confirmante quæ v. 14. dixerat, interpretantur, ut sit sensus; ego & reliqui omnes credentes in Christum. Hoc enim suadet arctissima horum verborum: *ex plenitudine ejus accepimus, cum vers. 14. plenus gratiae & veritatis, connexio;* ut etiam alia argumenta, quæ à Domino Beza adducuntur, hoc comprobant. Quibus & illud addi potest, non tantùm oppositionem illam comparatam (quæ sequitur) gratiæ & veritatis Christi, cum lege Mosis, ostendere, non intelligi de eo, quod commune est Vet. Test. Prophetis; sed etiam quia, cum Iohannes hoc testaretur, gratia illa & veritas minima ex parte extabat: sed postea ministerio, obedientia & sacrificio Christi maxima ex parte erat demum extitura. Attributum verò his verbis continetur: *ex plenitudine ejus accepimus, & gratiam* (hoc est, & quidem gratiam) *pro gratia.* Quibus fidelium felicitas describitur duobus modis. Primum enim indicatur quidnam ea sit: deinde expositione causæ declaratur. Indicata felicitas est acceptio gratiæ. *Gratiæ autem vox,* licet variè accipi soleat (ut in vers. 14. explicatione ostendimus) hoc tamen loco donum Christi gratuitum significare, ex loci circumstantiis apparent: quia accipi dicitur, & quidem ex plenitudine ejus. Cum autem ea dona sint varia, tamen ex vers. 14. & 17. comparatione apparere omnino videtur, intelligi gratiam seu donum justificationis κατ' ἔξοχω: quod scil. inde vita æterna dependeat; unde vita justificatio, Rom. 5. dicitur. Quomodo vox gratiæ usurpatur Rom. 1. vers. 5. *per quem accepimus gratiam:* quam 1. Tim. 1. v. 13. 14. 15. plenus explicat Apostolus; & Rom. 5. v. 20. dicitur: *ubi auctum est peccatum, superabundavit gratia,* h. e. gratuita justificatio ac reconciliatio cum Deo. Acceptio autem hujus gratiæ fit per fidem: quæ quasi spiritualis quedam est manus, qua eam donaram amplectimur, ut Act. 26. v. 18. *ut remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos*

accipiant per fidem in me, & Rom. 5. v. 1. *Justificati ex fiducia pacem habemus apud Deum.* Hæc de felicitatis fidelium indicio: expositiō vero adjuncta eandem illustrat & amplificat, à causa illius effidente duplice, remota & propinquæ: Efficiens remota his verbis continetur: *Ex plenitudine ejus, nempe Christi, qui autor est & fons gratiæ justificationis pacis cum Deo.* Eam autem fundit ac donat ex plenitudine, scil. gratiæ suæ, de qua ante dictum vers. 14. *plenus gratia & veritatis,* ut etiam in ejus loci explicatione jam antea demonstravimus; ex gratia illius, hoc est, ex gratuita salutem æternam & media illius nobis conferendi benevolentia, eorum collationem promanare. Propinquæ vero causa efficiens gratiæ justificationis innuitur, cum dicitur: *pro gratia,* hoc est, propter gratiam; quemadmodum vox αἵτινι non solum vicem indicat, ut Matth. 2. v. 22. ἀπὸ οὗδος, loco Herodis, & 5. v. 38. *oculum αἵτινος oculi,* & dentem αἵτινος loco dentis: sed etiam causam notat impulsivam: raro quidem finalem, 1. Cor. 11. v. 15. & Heb. 12. vers. 2. qui αἵτινι propter propositum sibi gaudium (hoc est, ut eo potiretur) crucem pertulit, non autem vice gaudii: ut recte à prima sua versione, in postremis ad hunc locum notis, recessit noster interpres: quia in Christi potestate libera non fuit, crucem declinare: quia illud decreto Dei atque prophetiæ illius veritati, Luc. 24. v. 26. 27. & humanæ naturæ, à Filio Dei assumptæ scopo destinato, Hebr. 2. vers. 14. & assertioni illius, Matth. 20. vers. 16. & alibi, aperte repugnat. Saepius verò causam impulsivam efficientem vox αἵτινi notat: ut frequens illud & apud LXX. Interpretes & in Nov. Test. usurpatum αἵτινος, ut Luc. 1. vers. 20. αἵτινος propter propterea quod non credidisti: & 19. 44. & alibi: sicut & Eph. 5. vers. 31. αἵτινi τέττα, propter hoc, pro quo Marc. 10. v. 7. ἄποκριτης, ejus causa, dicitur. Quo sensu vox αἵτιni accepta, optime huic loco convenit: ut gratia, pro qua gratiam justificationis accepimus, intelligatur Christi mediatoris gratia pro nobis praestita justitia, qua omne debitum nostrum, ad liberationem à morte ac maledictione, & ad vitam æternam jus obtinendum persolvit: dum & passus & mortuus est pro nobis: & obediens factus est Patri ad mortem usque crucis. Quam justitiam suam universam nobis, ex plenitudine gratiæ suæ, seu amore salutis nostræ praestitit, Ephes. cap. 5. v. 2. earumque per fidem nobis applicat & donat; qua fide nos sibi unit ut membra capiti, ut ipsius justitia fiat etiam nostra, ob mysticam hanc unionem, unde communio justitiae oritur, atque ita simus revera in Christo justi, 2. Corinth. cap. 5. v. 21. Eaque justitia causa impulsiva est, cur à Deo justificemur, hoc est, perfectè justi judicemur, & hæredes regni cœlestis constituamur. Quæ gratia justitiae Christi pro nobis praestitæ describitur, Roman. 5. vers. 15. Nam si unius offensa multi mortui sunt; multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ est unius hominis Iesu Christi, in multis redundarunt. & vers. 17. Etenim si per unius offenditam mors regnavit per unum, multo magis uero abundanter illam gratiam & donum justitiae accipiunt, in vita regnabunt per unum Iesum Christum. & vers. 18. Sicut per unius &c. ubi per gratiam, justitia, nempe Christi intelligitur, ut oppositio antecedentis offensiæ, & consequens effectum, justificatio evincit. Atque hæc simplex (ut patere omnino existimo) hujus loci expositiō est; ut quæ & vocum significationem usitatam retineat, & analogia sit fidei & contextui, & ad scopum Apostoli probandum, summamque Euangeliæ ac beneficii Christi explicandam, maximè idonea. Nam licet eam in nullo veterum Patrum, neque etiam recentiorum Theologorum scriptis observarim: non dubito tamen quin ea non paucis viris eruditis in mentem venerit. Ad plerasque explicationes (quæ adduci solent) quod attinet, non immerebit usurpari posse videtur vetus illud dictum: *quem fugiam video, quem sequar non habeo.* Cujus rei specimen breve adjiciam. Qui proprius ad scopum videtur accessisse, est Aug. tract. 3. in Johan. ipsa inquit, *fides gratia est: & vita æterna gratia est pro gratia.* Quo indicat, nomine gratiæ quam accepimus, significari vitam æternam (cujus initium hic habemus re, complementum verò spe) cum verò dicitur *pro gratia,* indicari antecedens fidei donum, ut causam efficientem atque instrumentum, quo vitam æternam consequimur.

mur. Sed clarius foret (eadem manente sententia) ac plenior expolitio, si diceretur, accepimus gratiam fidei, pro gratia vita æternæ hoc est, ad eam obtinendim: ut & li fieri note. De reliquis interpretationibus videantur interpres.

Declaratio Verborum Iohann. cap. I. v. 17.

UT insignis hujus sententiae explicatio (quæ ad antecedentium illustrationem requiritur,) commodius instauratur, paucis ante re:n ipsam, exordii loco, circumstantia illius exponenda. Ea autem est causa proponendæ hujus sententiae impulsiva duplex: occasio nimirum, unde oritur: & scopus seu finis, quo ea tendit. Occasio autem est antecedens præstantiæ qualitatis Christi descriptio, propositione & expositione constans. Propositio enim vers. 14. hæc erat: Christum esse plenum gratia ac veritate. Expositio verò ab effectis petita, v. 16. subjicitur; nempe à collatis in nos beneficii; quod ex plenitudine illius nos omnes (post Christum exhibitum fideles) accepimus gratiam pro gratia, hoc est, donum gratuitum justificationis pro meriti illius ac redemptionis gratia, non exhibenda ut in Vet. Test. sed exhibita: qua Christus justificationem nostram, sua inde ab initio vita perpessione & obedientia ad mortem usque crucis jam promeruit. Quæ præstantis gratiæ & veritatis Christi descriptio, cùm propter intellectus humani imbecillitatem, pleniorum aliquam explicationem desideraret: idcirco ex hac occasione memorata, scopus Euangelistæ proximus est illius amplior declaratio ac probatio: medius autem est per eam fidei nostræ & gratitudinis erga Christum confirmatio: ultimus est Christi, gratiæ datoris gloria.

Atque hæc de impulsiva hujus sententiae causa gemina. Modus autem ac medium, quo Euangelista, hac occasione, ad scopum illum tendit, accommodatissimum, est hæc sententia, quâ ait vers. 17. *Nam lex per Mosen data est: gratia ac veritas per Jesum Christum facta est.* Collatione enim legis per Mosen latæ, quid gratia & veritas data & accepta significant, ostendit; ac simul Jesum Christum Mose maiorem: & conditionem nostram, quam fidelium ante Christum præstantiorem esse comprobavit. Partes autem hujus sententiae (pro communi collationis natura bimembri) sunt duæ: prima quæ rem propositam, oppositione quadam declarat: altera, quæ ab hac declaratur. Et illa quidem est, *Lex per Mosen data est.* Cujus orationis subjectum est *lex:* quæ hoc loco primum non humana, sed divina intelligitur *εἰς ξέχων*, ut attributum, cum dicitur: *per Mosen data, evincit;* deinde & illud perspicuum est, non propriè singulari hac voce legis, unicam ac particularem aliquam legem intelligi (quales multæ Lev. 6. v. 7. 11. & alibi apud Mosen distinctè recensentur) sed per consuetam numeri singularis, pro plurali enallagen; leges generali significatione intelligi. Leges autem divinæ sunt duplices; religiosæ, quæ religionem, seu rectum Dei cultum imperant: deinde politicæ, quæ politiæ seu gubernationis civilis Israëlitarum modum præscribunt. Ac de politicis quoque hoc loco non agi, sed de religiosis, gratiæ & veritatis oppositio ostendit. Illæ autem sunt vel omnibus hominibus communes ac perpetuæ: vel Israëlitis propriæ, & ad tempus usque Messiæ duraturæ. Ac priores quidem vocantur *decent verba* seu Decalogus, Exod. 24. v. 28. & à materia sua, vulgo angustius atque obscurius apud populum, *lex moralis.* Pro qua appellatione plenius ac planius, & ad Ecclesiæ captum accommodatus, *lex Charitatis*, à materia sua appellanda. Postiores verò leges religiosæ, sunt statuta de ceremoniis seu ritibus sacris cultus Dei; unde per Synecdoch. generis pro specie θρησκευματικα statuta ac decreta; Deut. 4. v. 5. & ab Apostolo Eph. 2. v. 15, *lex mandatorum ē δόγματα in decretis* (nempe ceremoniarum seu rituum sacrorum) posita, & Heb. 7. v. 16. *lex mandati carnalis*, & Heb. 9. vers. 10. *ad temporis correctionis imposita* vocatur. Utraque autem hæc *lex* religiosa, communi legis voce, ab Euangelista in hac sententia denotatur: ut ex sequentis membra collatione constat. Quis autem fuerit illarum usus & efficacia, succinete, ad hujus sententiae intelligentiam, exponentum. Ac prima quidem *lex* Decalogi seu Charitatis, tanquam recta

perfectæ ac debitæ à nobis justitiae norma, pravitatem atque injustitiam nostram (tam innatam, quam ex ea natam) indicat: unde ex lege agnitus peccati dicitur existere, Rom. 3. vers. 20. & addita maledictionis in transgressores comminatione, peccati convictos condemnat, Deut. 27. v. 26. unde prædicatio illius legis, *ministerium condamnationis*, 2. Cor. 3. v. 9 appellatur. Secunda verò nempe lex ceremonialis, typus sicut & index, primum misericordiæ nostræ, cum peccati, tum meritæ per illud mortis, unde *chiogrammum decretorum* (sue ceremoniarum) *nobis adversarium*, Col. 2. v. 14. appellatur. Quo pertinuerunt inter alia multa, ablutiones variæ: sordium spiritualium, nempe peccatorum nostrorum indices. Hebr. 9. vers. 10. & 14. & mactationes ac sanguinis effusio, & carnis victimarum adustio: quæ mortis, & ignis inferni poenas nobis debitas ac solvendas, designabant. Atque hic primus quidem fuit: sed secundarius tamen legis ceremonialis usus. Secundus verò ac primarius erat, ut nos ab illis sordibus atque poenis, per Christi obedientis ac patientis victimam liberandos, visibili quadam promissione adumbraret, Heb. 10. v. 1. 2. 3. & 9. 13. 14. & 22. & 23. Atque hæc tenus de primæ partis institutæ ab Euangelista collationis subiecto, nempe legi, Decalogum & ceremonias, complectente. Attributum verò illius est: *per Mosen data est:* quo legis adjunctum indicatur, & causa illius adjuncti. Adjunctum est quod data est, hoc est tradita populo Israëlitico. Causa verò hujus adjuncti, seu dationis legis ministræ exprimitur Moses, ut etiam Joh. 7. v. 19. Princeps verò causa est ipsemet Deus: ut qui solus illius est author, & primus ac primarius dator: ut phrasis etiam hæc indicat, cum lex data dicitur, non à Mose, sed *per Mosen*; ac propterea eadem lex & Mosis Luc. 2. v. 22. & Actor. 15. vers. 5. & simul Dei, Luc. 2. v. 23. & 24. & Rom. 7. vers. 22. distincto hoc sensu appellatur.

Atque hæc de primo institutæ collationis membro, nempe *Lex per Mosen data est*, quod ad rei propositæ declarationem pertinet. Alterum verò quod prioris oppositione declaratur, est: *gratia & veritas per Jesum Christum facta est.* Quibus verbis, *gratia & veritas* legi: & effectio per Christum (tanquam authorem) dationi per Mosen, ut ministerium, confertur ac præfertur. Nam ad prius quod attinet, gratia Christi, opponitur suo modo, legi Decalogi: & veritas, legi ceremoniarum. Nam primum lex Decalogi per Mosen data, perfectam justitiam, ad jus vitæ requirit, Levit. 18. v. 5. & Gal. 3. v. 12. non autem eam donat: deinde ob injustitiam nostram, maledictioni adjudicat, Deut. 27. v. 26. Galat. 3. 10. non autem ab ea nos liberat, nec liberare potuit. Contra verò, gratia per Christum facta est, qua passione & morte, maledictionem legis pro nobis perferens, ab eadem nos exemit, Gal. 3. v. 13. & sua ad mortem usque obedientia Phil. 2. v. 8. ac perfecta justitia, ad salutem pro nobis præstata, nobisque per fidem donata, justos nos constituit, & jus vitæ æternæ confert, Rom. 5. v. 17. 18. & 19. Deinde lex ceremonialis per Mosen data, futuram quidem redemptoris ac justitiae acquirendæ & conferendæ gratiam significavit: sed eam non contulit; veritas verò illius (sue complementum) per Christum facta est. Quamobrem ceremoniæ legis dicuntur, Col. 2. v. 17. *umbra rerum futurarum, at corpus est Christi*, & Heb. 10. v. 1. *Lex enim umbram obtinens futurorum bonorum, non expressam formam rerum, iis hostiis, quas singulis annis continenter offerunt, nunquam potest accedentes sanctificare.* Ideoque *δοξα* similitudo, Hebr. 9. v. 9. & *ταῦτα μάλα signa* seu *exemplaria*, vers. 23. denique *εἰλίνη* verorum vers. 24. appellantur: quorum veritas per Christum facta, Hebr. 9. v. 14. & 26. & 10. vers. 14. & passim in illis capitibus, explicatur. Ac propterea fidelium post Christum, meliorem esse conditionem quam antecedentium, afferit Apostolus, cum Heb. 11. vers. 39. & 40. de fidelibus omnibus ante Christum exhibitum ait: *atque bi omnes testimonium adepti per fidem, non obtinuerunt promissionem* (hoc est, rem ipsam Prophetis ac Ceremoniarum umbris promissam) *quod Deus de nobis melius quid providerat, ne absque nobis consummarentur;* Quamvis enim Christi jam nati, passi, crucifixi,

fixi, mortui, suscitati, & in caelos subiecti, fructum, nempe gratiam justificationis ac salutis percepint: gratiam tamen, quæ justificationem ac salutem promeruerit, non habuerunt praesentem, sed futuram expectarunt. Quemadmodum Prophetæ dicuntur, 1. Pet. 1. v. 11. & 12. scrutati, in quem, aut cuiusmodi temporis articulum, prænuntius ille, qui in ipsis erat Spiritus Christi, declararet eventuras in Christo permissiones, & gloriam illas consecuturam. Quibus patefactum est, non sibi sed nobis administrare, quæ nunc annuntiata sunt, &c. Ac propterea ex hac collationis (legis per Mosen datæ, & oppositæ gratiæ ac veritatis per Christum factæ) explicatione, satis apparet, quid gratiæ & veritatis vocibus ab Euangelista significetur. Ut autem ad majorem intelligentiam, summamat rem complectamus: gratia Christi ab Euangelista recensita, est triplex; quarum prima est, ipsi inhærens, de qua dicitur vers. 14. *plenus gratia*, hoc est, gratuita, salutem mediaq; illius nobis conferendi, benevolentia; quæ gratia est fons & origo, ex cuius plenitudine reliqua gratia promanat, & à nobis accepta est vers. 16. ac per Christum facta vers. 17. Ea autem duplex statuitur; una quidem gratia meriti justificationis: qua mediatoris officio fungens Christus, omne debitum nostrum, quo ad liberationem à morte, & ad jus vitæ acquirendum, legi obstricti eramus, pro nobis, in se gratis suscepit, ac plenè persolvit. Altera vero, est gratia justificationis, qua per fidem, meriti solutionis suæ justitiae participes reddit: que duplex gratia, distinctè vers. 16. ita expressa est; *aceperimus gratiam, pro gratia*, hoc est donum justificationis, pro dono redemptionis. Sic veritas Christi ab Euangelista duplex indicatur: una quidem inhærens, qua de causa *plenus veritate* dicitur vers. 14. quia omnia, quæ de Christi persona & adjunctis illius, tam qualitatibus, quam Mediatoris officiis, per Mosen & Prophetas promissa & adumbrata erant, in eo sunt completa, Matth. 2. v. 23. & Luc. 1. v. 70. 72. & 73. Altera vero veritas est, quæ ex prioris veritatis plenitudine orta: cum tanquam verus Mediator omnia ea præsttit, quæ præstanta lege Mosis variè sunt adumbrata ac promissa: de quo vers. 17. dicitur: *Lex per Mosen data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Nam ut ea propria est vocis *is* significatio: sic vim illius, ad hunc locum rectè agnovit Chrysostomus, dum antithesen esse inter legem datum, & factam gratiam ac veritatem observat. Hactenus versus 17. explicatio. Cui succinctè nonnulla subnectemus.

De sensu versus 18. Deum nullus vidit unquam, unigenitus ille Filius qui est in sinu Patris, ille exposuit.

Ocasio hujus dicti est duplex: prior quidem antecedens præstantię Christi demonstratio, per collationem cum Mose institutam: quæ in ea re consistit, quod per Mosen tanquam ministrum lex utraque, cum decalogi, tum ceremonialis data, quarum illa justitiam perfectam ad vitam æternam obtainendam exigit; non autem donat: & ob injustitiam nostram maledictioni adjudicat; non autem ab ea liberat. Lex vero ceremonialis Servatorem venturum & futuram per eum redemptionem ac salutem adumbrat; non autem exhibit. Contra vero per Iesum Christum tanquam Dominum & Servatorem facta est gratia & veritas. Gratia quidem, qua universum nostrum Decalogo exactum debet exsolvit, partim dum maledictionem nobis ob injustitiam, seu legis transgressionem debitam pro nobis perferendo, ab eadem nos exemit; partim dum perfectam justitiam seu ad mortem usq; obedientiam pro nobis præsttit, ut jus vitæ nobis acquireret, ac per fidem donaret. Veritas vero per eum facta est, quatenus hanc gratiam (seu salutis meritæ beneficium) ceremoniis legis adumbratam, ac futuram recipit implevit. Altera hujus dicti occasio est tacita objecțio, quæ à nimis Mosis admiratoribus cogitari ac proponi poterat: nimisquamvis Iesus Christus sit gratia, qua præsttit, quod exigebat Decalogus, & veritate, hoc est, complemento rei per legis ceremonias adumbratae, Mose præstantior, in eo tamen Mose excellere, quod primus inter Prophetas fuerit, cui Deus se cognoscendum peculiari

alloquio ac familiariter præbuit, & per eum sui notitiam Israëlitis primum promulgavit, Exod. 33. v. 11. & Num. 12. v. 6. 7. 8. Scopus autem est præstantiam illam Christi supra Mose, amplius & plenius declarare, & simul tacita huic objectioni occurrere: ut constet, omnibus modis Iesum Christum Mose excellentiorem: ut fides nostra in Christum amplius stabiliatur. Modus autem qui ad hunc scopum collimat ac dirigitur, est altera Christi supra Mose excellentia, hoc dicto expressa, *Deum nullus vidit unquam: unigenitus ille Filius, qui est in sinu Patris, ille exposuit.* Cujus summa est, quod Jesus Christus non solum quatenus redemptor est gratiæ salutaris merito & donatione illius per fidem, Mose major sit; sed etiam ratione cognitionis Dei & patefactionis illius, qua non tantum Mose & omnes homines, sed etiam Angelos exsuperat. Partes autem sunt duæ: prima, quæ hanc præstantiam alii derogat omnibus, altera quæ eandem Jesu Christo attribuit. Et illa quidem est hæc: *Nullus Deum vidit unquam:* Cujus orationis subjectum est *is*, non unus seu nullus, neque hominum neque Angelorum: quemadmodum attributi veritas, & proprietas Filio Dei a scripta ostendunt, ideoque vocem *is*, aptius hoc loco vox generalis *nullus*, quam specialis *nemo* (quam homines tantum excludere tradunt) exprimit. Attributum vero est, *Deum vidit unquam.* Dei autem voce hoc loco non communiter essentia divina, tribus personis communis intelligitur: Sed propriè Deum Patrem significat, ut antea Johann. 1. vers. 1. *is* erat apud Deum: idque relatio unigeniti Filii, in altera parte expressa, demonstrat: ut etiam alibi frequenter: Quemadmodum Joh. 3. vers. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret,* & vers. 17. *Non enim misit Deus Filium* &c. Eodemque modo Deus Pater hoc loco intelligitur. Deinde quod additur *vidit*, illud non propriè de visu oculorum dicitur. Verum quidem est, quod nulla creatura Deum oculis corporis viderit, neque etiam videre possit, 1. Tim. 6. v. 16. quia Spiritus est Joh. 4. v. 24. ideoque essentia incorporea atque invisibilis, & objecti visibilis accidentibus carens: illud tamen Euangelista hoc dicto non indicat; ut sequentia comprobant; loquitur enim de tali visione, quæ soli Filio Dei propria est. Atqui secundum divinam naturam oculis corporeis Patrem non videt, quia eatenq; caret: nec etiam secundum humanam naturam oculis Deum Patrem vidi, quia Deitas incorporea & infinita, corporei & finiti visus objectum esse non potest. Nam quod quidam olim (ut Mosis & Prophetarum scripta tradunt) Deum vidisse dicuntur, illud non de Dei essentia; sed de visibili aliqua specie, ac præsentia illius signo pronuntiatur. Quamobrem cum visio Dei non propriè intelligatur, metaphoricè accipienda est, ut cognitionem significet, quemadmodum Joh. 8. v. 56. *Abraham Pater vester gestivit videre diem meum* (nempe oculis corporis Messiam exhibitum, ut multi Prophetæ & vidit (id est, oculis fidei cognovit) & gavisus est; & Joh. 6. v. 46. non quod Patrem viderit quisquam. Quibus etiam locis *videre pro cognoscere* certò usurpatur, eleganti similitudine. Nam quemadmodum oculus in corpore rem visibilem; sic intellectus in anima rem intelligibilem percipit. Unde etiam in Sacris Literis *oculus* metaphorice appellari solet; quemadmodum etiam *videre pro cognoscere* accipitur; id quod sequentibus locis illustratur. Ac primum Luc. 19. v. 42. *Si etiam tu cognovisses, etiam hoc ipso die, quæ ad pacem tuam sunt! nunc vero occulta sunt ab oculis tuis. ubi cognoscere, & ab oculis occulatum esse*, hoc est, intellectui ignotum, inter se opponuntur, ac mutuo se exponunt: ut contraria contraria illustrentur. Similiter Apoc. 3. v. 18. *Collyrio in angere oculos tuos, ut videas*, hoc est, remedium intellectui tuo adhibe, ut intelligas: & Act. 26. v. 16. à Christo dictum Apostolo modo, *ut aperias oculos eorum, ut se convertant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanae ad Deum.* Denique Ephes. 1. v. 18. *Illuminatis oculis cordis vestri* (hoc est, animæ) *ut sciatis*, &c.

Quamobrem concinna hoc loco Metaphora inde deducita est, cum vox *videndi* ab Euangelista in proposita sententia cognitionem designat. Cum autem cognoscendi modus sit duplex; vel per se, seu sua vi; vel per accidens revelationis

lationis aliunde acceptæ: posterior modus in hac proposita sententia nequaquam intelligi potest: quemadmodum hujus loci veritas evincit, quæ alioqui constare non posset, sed aliis Scripturæ Sacrae dictis manifestè repugnaret. Nam ipsem Euangelista i. Epist. cap. 2. v. 14 ait, *Scribo vobis filoli, quia noviſtis Patrem; & ſimiliter Christus Joh 14. vers. 7. diſcipulis suis ait; jam vnde cognofcitur eum, ſcilicet Patrem, & vidifſtis eum, & Gal. 4. v. 8. & 9. Tunc quidem non cognofcebaris Deum: nunc vero cum noveritis Deum &c.* denique Mosem, Prophetas, Apostolos, Ecclesiamque fidelium universam Deum Patrem non ignorasse sed cognovisse certissimum est, quoniam ea cognition ad vitam æternam necessaria declaratur Joh. 17. v. 3. Quocirca hic cognoscendi modus secundus non designatur, quia & Angelis & hominibus fidelibus omnibus convenient. Contra vero is qui ab Euangelista intelligitur, nulli inest, ut diserte affirmatur, *Deum nullus vidit unquam.* unde perspicuum est de primo cognoscendi modo accipendum, quod dicitur *nullus Deum vidit,* hoc est, cognovit, ſcilicet per ſe, ſeu ſua vi: ideoque quotquot viderunt ac cognoverunt, illud aliunde ſeu aliena revelatione contigit. Neque alio modo Moses, Prophetæ & Apostoli, Dei Patris notitiam perceperunt. Ceterum ne quis hanc negationem (qua Dei Patris viſio, hoc est, cognition, omnibus creaturis detrahitur) ad certi tantum temporis circumstantiam pertinere existimet: idcirco non ſolum de omnibus: ſed etiam de omni tempore intelligentum declaratur, cum additur *unquam.* Atque haec quidem de primo oppositionis hujus membro, quo omnes creaturæ, tam Angeli quam homines, & inter hosce Moses, Prophetæ, Apostoli, Deum Patrem ſua vi non vidiffe, hoc est, cognovisse dicuntur. Alterum vero est oppositionis Christi, qua laus ista ipſi ascribitur his verbis: *unigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ille exposuit.* Cujus orationis ſubjectum, continent Iefu Christi descriptionem, à natura divina petitam: deinde ab adjuncto illius. Ac prius quidem indicat cum ait: *unigenitus Filius ille,* ſcil. Dei Patris, de quo jam actum in superioribus Euangelizæ verbis, quibus Deo Patri *quoniam* ac verum cum Patre Deum ostendit, ut vers. 14. exposuimus. Causa autem cur hoc in loco non posita sit vox Iefu Christi, ſed periphrasis haec personæ, à natura divina deducta, ſit adhibita, ea eſt, ut hoc modo causam attributæ cognitionis Patris subindicare, quemadmodum id prudenter in Sacris Literis, in aliis ſimilibus locis obſervari ſolet.

Adjunctum vero personæ Filii Dei unigeniti ſubjicitur his verbis: *qui eſt in ſinu Patris:* id quod non propriè dici perspicuum eſt: quoniam Deus Pater cum ſit Spiritus, ſinu, qui corpori humano proprius, deſtituitur: ſed impri- priè per metaphoram, quæ tamen diversè ab eruditis interpretibus exponitur. Quidam enim de naturæ coniunctione atque adeò effentiæ unitate hanc phrasin interpretantur: quo modo Ioh. 14. v. 11. Christus ait diſcipulis, *credite mihi, quod ego ſum in Patre, & Pater in me eſt.* Alii vero de coniunctione intimi amoris exponunt: quo parentes & nutritii liberos ſummo affectu in ſinu ſuo continent ac fovent: quemadmodum Num. 11. v. 12. *an ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quod dicas ad me, porta eum in ſinu tuo, quemadmodum portat nutritius lactentem.* Sic etiam Lucæ 16. v. 22. dicuntur Angeli portafſe Lazarum in ſinu Abrabe. Quo modo Eſai. 40. v. 11. dicitur: *velut paſtor gregem ſuum paſcer: in bracium ſuum congregabit agnellos, & in ſinu ſuo portabit.* Quo etiam modo Ioh. 13. v. 23. dicitur de Iohanne Euangelista, *erat autem unus e diſcipulis Iefi recumbens in ſinu ipſius, is quem diligebat Iefi.* Atque ab hac conſuetudine humana, ſimilitudo deducta eſt hoc loco, ad intimum Patris erga Filium ſuum unigenitum, amorem & mutam praefentiam ac notitiam declarandum. Haec de ſubiecto orationis. Attributum vero quod de hoc Filio unigenito in Patris ſinu eſt, ſeu preſentissimo ac dilectissimo prædicatur, eſt effectum illius, ſeu beneficium ab eo promanans, cum dicitur: *exposuit.* Ad cujus pleniorum intelligentiam duo ſunt obſervanda: primùm ſenſus expofitionis: deinde objectum illius, ſeu quinam illi ſint, quibus expofuerit. Ad prius quod attinet, certum eſt per

ellipsin vocis ex antecedenti membro intellectu dici, *expofuit,* nempe Patrem: quem præter ipsum nullus novit, per ſe. Expositio autem illa poſta eſt in declaratione personæ Patris, coque effentiæ illius divinæ, & proprietatis personæ, quod Filium genuerit ſibi *ipſius:* deinde operum creationis & gubernationis: & in iis mandatorum illius ac redēptionis Ecclesiæ: quatenus ea expositio ſaluti hominum conducit. Filius enim Dei ſolus Patrem per ſe novit perfectissime: ut Ioh. 6. v. 46. *non quod Patrem viderit quicquam, niſi qui eſt a Deo, bic vidit Patrem,* quia una eademque illius & Patris eſt effentiæ, ac notitia: adeo ut ſcīpſum ut Filium Patris noſcens, Patrem ſuum ignorare non poſſit: unde Ioh. 14. v. 9. 10. *qui vidit me, vidit Patrem:* item, *non credis me in Patre, & Patrem in me eſſe?* Homines vero (imò & ipſimet Angeli) non niſi revelante Filio Patrem norunt ut Matth. 11. vers. 27. *nullus cognofcitur Patrem niſi Filius, & cui Filius voluerit revelare.* Quomodo ſoli Filio (non oppoſitè reliquis personis Deitatis, ſed creaturis) Patris notitia attribuitur, nempe per ſe: hominibus vero per accidentis tantum gratiæ revelationis, à Filio pro voluntate illius factæ. Ceterum de hujus patefactionis objecto, hoc eſt, de iis quibus ea contigit, disquiritur: an de fidelibus Novi Testamenti, an vero de omnibus omnium temporum universè ſit intelligendum. Prius ſequitur cum multis aliis noſter interpres: qui properea hiſce verbis vocem, *nobis,* ad ſententiam explendam, inſerendam duxit, atque etiam inſeruit. Veruntamen posterius omnino videtur præfeten- dum: quod illud ſupplementum vocis *nobis,* nulla ratione necessaria comprobetur: deinde quia altera ſententia eſt plenior, ut quæ priorem illam ſimul ſuo ambitu (tanquam genus ſuam ſpeciem) complectitur: Neque temere amplitudo phrasis Scripturæ in angustias contrahenda. Denique ex priori oppositionis membro ſatis clarè appetat, Euangeliftam Iohannem non loqui de nobis tantum: ſed etiam de omnibus omnium temporum Dei cognitoribus, quia non dixit: nullus noſtrum vidit Deum, ſed, *nullus unquam vidit Deum,* nempe per ſe ſuaque vi: Ideoque cum hic ſubjiciatur *Filius Dei unigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ille exposuit:* ſenſum eſſe appetat, nempe iis, qui unquam, inde ab initio mundi huc uſque Deum cognoverunt: adeo ut Filius, tanquam *imago* Patri, naturā ac per ſe: omnes vero reliqui, qui Deum Patrem cognoverunt, tantum expofitionis illius ac revelationis gratiæ cognoverint.

Atque haec de genuina hujus dicti Iohannis 1. vers. 18. ſententia.

De viſione Dei.

Quia de hoc arguento variæ non ſolum hæretico- rum: ſed etiam Orthodoxorum ſunt ſententiae; ut hic locus penitus intelligatur, quædam de viſione Dei, ſalvo interim meliori judicio, explicaturus ſum. Quod ut fiat melius, à diſtinctiōne exordiar.

Viſio bifariam diſtingui potest: primū ratione cauſe efficientis in externam corporis, & internam cordis: deinde ratione objecti in viſionem effentiæ & ſigni illius. Unde cum de Deo diſſeritur, duplex emergit controversy: quārum prima eſt de viſione Dei extera. Cum enim Deus oculis corporis viſus dicatur ſæpius, quaeritur an effentiæ divina viſeri poſſit ac viſa ſit, aut tantum ſignum illius. Prius negant Orthodoxi, alterum affirman ac probant. Primū Scripturæ authoritate, Exod. 33. v. 20. Ioh. 1. v. 18. Rom. 1. vers. 20. Col. 1. vers. 15. 1. Tim. 1. vers. 17. & 6. v. 16. 1. Johann. 4. vers. 12. Deinde rationibus naturæ, primū quod ſola finita: deinde compoſita: denique corporea oculis viſeri poſſint: quia ut objecta ſenſuum naturam generis ipsorum non excedunt; ſic potentia viſus corporis objecto ſimiſi ac corporali terminatur. Deus vero eſt ſimpliciſſimus, infinitus, incorporeus, Iohann. 4. v. 24. Idem denique declaratur Patrum consenuſ communis, quem partim adducit Auguſt. Epif. 111. ad Fortunianum, & ſequenti ad Paulinam. Quare triplex hinc error refutari potest. Primū eorum qui Deum corporeum & forma humana præditum (unde dicti ſunt Anthropomorphitæ) adeoque viſibilem oculis noſtriſ finixerunt, id que

que rationibus frivolis, quas paucis diluemus. Prima fuit, quod Deo membra ascribuntur humana in Sacris Literis. Verum est, sed similitudine quadam & Metaphoricè, non propriè ex rei natura. Altera, homo ad imaginem Dei fuit conditus: Ergo Deus formam habet humanam. Non sequitur, quia imago Dei non in forma externa corporis, sed in justitia, sanctitate & veritate constituitur, Eph. 4. v. 24. Tertia est, Deus sèpius forma humana apparuit ac conspectus est. Fator, sed non tanquam essentiâ & natura sua; sed ut externo præsentiè suè signo, quo vel foris oculis corpus humanum exhibuit, vel intus animo speciem illius impressit: ut præsentiam suam aliquo modo adumbraret, Gen. 18. v. 1. & 28. vers. 12. Num. 12. v. 8. Esai. 6. v. 1. Dan. 7. vers. 9. 13. Quare non valet hæc ratio, alioqui cum Deus forma ignis & nubis apparuerit, ejusdem esse formè concluderetur. Sed plura de his Aug. Epist. 111. 112. &c. Alter error fuit Arrianorum, qui Patrem quidem invisibilèm, sed filium visibilem asserebant, ut iherosolimæ everterent: unde stabilita doctrina de æterna deitate Filii, eadem opera error ille concidit, ut ex Augustino liquet. Tertius error est, Deum esse Spiritum: sed tamen oculis corporeis posse conspici. Qua de re duas opiniones. Prima eorum qui etiam in hac vita id evenire posse statuerunt: abusi testimoniis, quibus Deus facie ad faciem visus dicitur Jacobo, Genes. 32. v. 30. & Mosis Num. 32. v. 8. Iob, qui oculis suis Deum vidit Job. 42. v. 5. Sed loci illi non de essentia Dei loquuntur: sed de signis illius & forma corporea qua Deus apparuit, ut liquet Genes. 32. v. 24. Et quidem non ea gloria, qua eam illustrare non potuisset, ad testandam præsentiam suam: quia summam illam lucem nemo mortaliū ferret, Exod. 33. v. 18. 20. Secunda sententia est eorum qui statuerunt Deum in hac quidem vita non conspici posse oculis: sed in cœlo tantum: atq; hoc retulerunt promissiones illas de visione Dei, Matt. 5. v. 8. Hebr. 12. v. 14. 1. Ioh. 3. v. 2. Quas non ad corporis, sed ad mentis oculos referri debere demonstrat August. Epist. 111. & 112. Quod autem ex Iobo objicitur: *carne med' visurus sum Deum, & oculi mei afficient*, cap. 19. v. 26. 27. id inquam nihil efficit. Non enim loquitur de visione essentiæ divinæ, sed gloriæ: quæ & in cœlo relucet: & in Christo, qui Deus est patefactus in carne, in quo Pater tanquam in imagine sua refulget. Huic errori affines sunt, qui agnoscunt nos quidem, non visuros oculis Dei essentiam in cœlis: sed videre posse, absolutâ Dei potentia. Nam hæc opinio contradictionem implicat, quum Dei & oculorum naturæ repugnet: ut August. docet Epist. 111. & 112. etsi in lib. de Civit. Dei c. 29. dubitet. Hæc de visione Dei externa; sequitur altera quæstio de visione interna, quæ pro duplice statu nostro, nempe viè & patriè, gratiè & gloriè, duplex existit. Primum enim queritur, an essentia Dei à mente videri possit etiam in hac vita; deinde an in altera. Ad prius quod attinet, consentiunt plerique Deum ordinariè in hac vita videri non posse; sed quidam putant extraordinariè privilegio quodam & in raptu videri posse (Aug. ep. 112. c. 13. idque probare conantur exemplis duobus, primum est Mosis: sed hoc refellitur. Exod. 33. 18. 20. Alterum est Pauli: verum nec illud quidquam probat. Etsi enim viderit & audierit mysteria in cœlo, essentiam tamen Dei vidisse non dicitur: ut falsò Bonaventura exponit lib. 3. dist. 14. q. 21. §. 24. Itaque alii contrà sentiunt, essentiam Dei in hac vita videri non posse: idque probant ex his locis. Exod. 33. 20. *Non enim videbit me homo & vivet*. Ioh. 1. 18. & 1. Ioh. 4. 12. *Deum nemo vidit unquam*. & 1. Cor. 13. 12. *videmus nunc per speculum in ænigmate*. 1. Ioh. 3. 2. *cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Denique quia visio Dei tanquam fidei præmium & beatitudo promittitur. Sed de hac queritur, an visuri simus ipsam essentiam Dei in cœlo. Qua de re orthodoxorum diversæ sunt sententiae. Ac primum id negat Basilius, cum inter cætera ait, neque intelligibilem neque effabilem esse naturæ hominis essentiam Dei lib. 1. contra Eunomium. Secundò Theodoretus, cum ait: *Dico, etiam ab Angelis videri non potest divina natura*. Ac paulo post. Eran. *Quomodo ergo intelligamus, quod Angelis eorum vident faciem Patris vestri?*

Orth. *Sicut intelligere sollemus dicta que testantur Deum ab hominibus conspectum esse*. Orthod. *Mentiuntur ergo affirmantes se Deum vidisse?* Eran. *Absit. viderunt enim quæ ipsos cernere fas erat*. Orth. *Ergo Dominus in quo est suavitas humanitatis, at temperat revelationes ad captum spectatorum*. Non sane Dei essentiam viderunt, qui revelationum illarum spectatores fuerunt. Nos vero & piis cogitationibus utentes, & divinis affirmationibus credentes, quæ diserte affirmant Deum à nomen conspectum esse, dicimus ipsos non divinam naturam vidisse, sed imagines quasdam captui ipsorum accommodatas. Sic etiam de Angelis cogitemus, quoties audimus hoc dictum, quod semper videant faciem Patris nostri. Non enim divinam essentiam cernunt, quæ nec circumscribi, nec contineri, nec cogitatione comprehendendi potest, quaque omnia continet, sed lucem quandam naturæ ipsorum accommodatam. dial. 1. immutabilis. Tertio Chrysoſt. in Ioh. 1. Homil. 14. *Nam id quod est Deus, non modo Prophetæ non viderunt: sed neque Angelis neque Archangeli. Solus autem ipsum videt Filius & Spiritus S.* *Quod si omnis natura creata est, quanam ratione increata videre poterit?* *Ad illa autem loca, Angelis vident faciem Patris, quænam erga ea sententia? quæ illo in loco, beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, cogitationem namque atque imaginationem, quam pro viribus nostris de Deo capimus, eam visionem appellat. Neque aliter de Angelis intelligendum est, propter puram ipsorum & nullo somno obnoxiam naturam, cum nibil aliud quam Deum mente semper agitant. Propstera Christus, nemo inquit agnoscit Patrem nisi Filius.* *Quid igitur, num omnes in ignorantia vivimus. Sed nemo ita cognovit Patrem ut Filius: ut igitur multi quisque pro captu suo ipsum viderunt, substantiam autem nemo vidit: sic multi Deum cognoscimus, non tamen substantiam qualis est, nisi solus ejus unigenitus, qui certam notionem visumque ac comprehensionem habet, qualem filium de patre babere par est.* Et alibi. *Quando ne in cœlo quidem virtus aliqua sit creata, quæ cernit divinam substantiam.* Audiamus igitur Angelos, Sanctus, sanctus, sanctus, concinunt, & suos avertunt oculos cum ne condescensum quidem & indulgentiam Dei valeant tolerare. Hom. 1. de incomprehensibili Dei natura. Hanc sententiam repetit ac probat ex 1. Timoth. 1. & 6. quod Deus non solum invisibilis dicatur, sed etiam habitare lucem inaccessibilem. Idem docet Ursinus tomo 1. expositione præcepti. 3.

Contrà alii sentiunt, Dei essentiam in cœlo ab Angelis & piis mente videri; ut Aug. epist. 112. & post eum scholastici, qui visionem aliam esse dicunt apprehensionis, quæ consistit in manifestatione veritatis rei cognitæ; aliam comprehensionis in inclusione totalitatis. Sic Bonavent. in Magistrum lib. 1. dist. 3. qu. 1. quemadmodum etiam in l. 3. dist. 14. quæst. 1. §. 14. ait: *Plus enim dicit comprehensionem, quam cognitione plenitudinis vel perfectionis: supra enim cognitionem addit inclusionem.* Sic Thomas in Magist. lib. 4. dist. 49. quæst. 1. ait: *quando essentia rei cognoscitur secundum modum sui cognoscibilitatis, tunc res comprehenditur: & in summa p. 1. quæst. 12. artic. 7. illud comprehenditur, quod perfectè cognoscitur. Perfectè autem cognoscitur quod tantum cognoscitur quatenus est cognoscibile.* Atqui hinc sic sese explicant, altero modo videri Deum à se solo ut infinito infinitè, & ut loquuntur totaliter: à creatura verò tantum priori modo solum, sed non totaliter: *videt enim finitè* (ut ait Thomas) *quod de se est visibile infinite*. Sic Aug. Epist. 112. Atque hac ratione respondent ad dictum Chrys. loqui eum de visione comprehensionis qua solus Deus se videt. Sed hæc responsio cum Chrysoſt. non convenit, ut ex superioribus illius dictis constat. Nec enim comprehensionem ab apprehensione verbis aut re distinguit. Nam comprehendere aut penitus comprehendere nihil aliud Basilio, Chrys. Theod. significat, quam ipsammet essentiam immediatè contemplari, ut distinguatur comprehensionis essentia immediata à comprehensione illius mediata ex effectis aut signis. Nec melior est altera Bonaventura responsio lib. 3. dist. 14. quæst. 3. qui quod Chrysoſt. ait, *Angelos non vidisse quid sit Deus*, interpretatur, *non manifestant, ut Matth. 24. de die illo nemo novit neque Angelus: sicut etiam foreca cæsa dicitur quod non manifestat quod habet in se.* Hæc enim explicatio

plicatio verbis Chrysostomi aperte adversatur, & locum Matthæi pervertit: alioqui si non nosse sit non patescere, nosse Patris erit patescere, cum contrarium Christus aper-
te statut. Act. 1. v. 7. Verum ad priorem Scholasticorum responsum probandum excipit Thom. pag. 1. quæst. 12.
art. 1. Chrysostomum loqui de visione comprehensionis, idque inde probare contendit, quod post verba illa de An-
geli subdit Chrys. Joh. 1. *Visionem hic dicit certissimum Pa-
trum considerationem & comprehensionem tantam, quam Pa-
ter habet de Filio.* Fateor: sed comprehensionis vocem non distinguit ab apprehensione: nec aliud intelligit quam visionem essentia Dei: quam non duplum facit; sed unicam statuit, quæque soli Deo conveniat: ut ea quæ supra attulimus evincunt, & homiliis quinque de incomprehensibili Dei natura copiosè Chrysostomus demonstrat. Sed jam argumenta utrumque perpendamus. Qui non videri immediate ipsam essentiam Dei statuunt, hæc testimonia divina adducunt, Joh. 1. v. 18. *Deum nemo vidit unquam,*
1. Tim. 6. v. 16. *Deus lucem inabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Sed bisfariam respondet Bonaventura lib. 3. dist. 14. quæst. 3. Primo Deus non potest videri, scilicet viribus nostris, potest tamen munere Dei: unde super illud 1. Tim. 6. *Lucem habitat inac-
cessibilem, glossa, inaccessibilis est viribus nostris, accessibilis
muneribus suis.* Secundo non potest videri substantia, scilicet in via: ut Exod. 33. non videbit me homo & vivet. Sed hanc interpretationem refutant Patres iis locis quibus Deo soli ea laus tribuitur, ut Matth. 11. v. 27. & Joh. 6. v. 46. & 1. Cor. 2. v. 10. 11. At contra excipiunt Scholastici. Non potest substantia Dei videri, id est, plenè comprehendi: hæc autem loca agere non de apprehensione, sed de comprehensione essentia Dei, quæ nec plenè à nobis potest comprehendere, nec sine Dei beneficio apprehendere. Quare nec nostris viribus, nec plenè Deum videmus. Sed huic responsioni opponuntur alia testimonia & rationes. Angeli non possunt ferre splendorem illum quo Deus apparere Es. 6. Ergo multò minus ipsammet essentiam. Secundò si non plenè videbimus essentiam Dei, ergo nec essentiam, quia simplicissima est. Tertiò claritas divinæ essentia cum infinita sit, magis excedit oculum mentis, quam solis fulgor oculum corporis: unde concluditur, sed hic non potest solis intueri essentiam propter fulgoris excellentiam à quo hebetatur, ergo nec ille contemplari divinam essentiam. Respondet Bonaventura lib. 3. dist. 14. quæst. 3. *Est ex-
cellentia conservans, & est excellentia corrupiens. Excellentia
conservans est in spiritualibus: sed corrupiens in objectis corpo-
ralibus;* itaque esse dissimilitudinem solis & Dei. Sed contra potest urgeri, Deum lucem habitare inaccessibilem, 1. Timoth. 6. itaque esse eandem rationem. Quartò infinitum à finito percipi non potest, quia nulla est proporcio: Sed essentia Dei infinita est, anima nostra finita. Verum respondet Bonaventura: *infinitum est duplex, unum
quod opponitur simplici (hoc est, infinitum compositum) & tale
non capitur à finito, quale est infinitum molis: aliud est sim-
plex quod habet infinitatem cum simplicitate ut Deus, & tale
infinitum quia simplex est, ubique totum est: quod infinitum
in nullo sic est, quia extra illud sit, & sic intelligendum
est in cognitione Dei.* Et ideo non sequitur quod si cognoscitur totus, quod comprehendatur, quod intellectus ejus totalitatem non includit, sicut nec creatura immensitatem. Hæc ille lib. 1. distinct. 3. quæst. 1. Docta quidem hæc respon-
sio est: sed contra objicitur. Cura igitur Deus sit infinitum simplex, ergo à quocunque videbitur ejus essentia, vi-
debuntur ea quæ in Deo sunt omnia. Nam infinitum com-
positum videri potest, ut non omnia quæ in eo sunt videan-
tur: sed simplex minimè. At non omnia quæ in Deo sunt
videtur: quia scientia Dei non videtur: alioqui sancti in cœlis essent omniscii. Adhæc visa Dei essentia, videtur ne-
cessariè ejus scientia: quia potentia, scientia ceteraque at-
tributa & operationes essentia internæ sunt ipsammet essentia Dei: qui est actus purus simplicissimus. Quemadmodum hisce & aliis argumentis demonstrant Lombardus lib. 1. dist. 8. & 22. & ad ea loca Scholastici, Bonaventura & Thomas: & hic præsertim in summa sua part. 1. quæst. 14.

art. 4. Et ex nostris Zanchius fuisse docet scientiam & scire esse Dei essentiam, de attrib. Dei lib. 3. quæst. 10. & 11. Idemque de actionibus Dei internis & essentia lib. 5. c. 1. Eademque est communis Theologorum sententia. Superest itaque ut fundamenta eorum proponam qui Dei essentiam in cœlis immediatè videri censem. Ea autem sunt partim testimonia Scripturæ Sacré, partim rationes. Testimonium primum est ex 1. Cor. 13. v. 12. *Cer-
nimus autem nunc per speculum in enigmate: tunc autem &
facie ad faciem.* Ergo inquirunt essentiam Dei in se videbi-
mus. Verum negatur consequentia. Nam primum dici po-
test cum Oecumenio, loqui Apostolum de Filio. Deinde si de Deo & rebus divinis absolutè agatur, notari clariorem veritatis & gloriæ Dei cognitionem, quam in hac vita est:
non autem essentiæ visionem: quemadmodum Deus Mo-
sis cognitionem aliorum Prophetarum notitiæ iisdem ver-
bis præfert Num. 12. v. 8. Sed instant Paulum subiecere: *Tunc autem cognoscam, sicut cognitus sum.* Sed quidam re-
spondent vocem *sicut* notare hoc loco non modum cogni-
tionis nostræ, sed causam: ac vertendum potius: *tunc au-
tem agnoscam, id est, plenius cognoscam sicut agnitus sum:*
hoc est, vocatus à Deo & approbatus. Quæ Chrysostomi
sententia est: quem sequitur Wolfg. Musculus, quum ait:
Erit ergo futuri seculi cognitio non simpliciter & & sed & &
*multas: qua res antea in hac vita tenuiter & ex parte cogni-
tas, adhuc quidem agnoscamus in futuro: sed amplius ac per-
fectius quam nunc.* Quam ad rem adfert Musc. elegantissi-
mam similitudinem Reginæ Sabæ, 1. Reg. 10. v. 7. addit-
que *juxta quod & agnitus sum.* Sicut electi inde ab initio mun-
di, ubi tempus vocationis venit, agnoscit nos Dominus quos
olim elegit. Hæc Musculus. Loci similes sunt, Matth. 7.
vers. 23. *nunquam novi vos:* Phil. 3. v. 12. *Persequor ut ap-
prebendam, cuius causa sum appreensus à Christo.* Sed objici
potest, hanc expositionem non posse constare, quia ver-
bum *agnoscendi* aliter de Deo quam de nobis accipitur. Ve-
riū nihil in eo absurdum: nam ut in aliis antanaclases cre-
bræ: sic in hoc dicendi genere, quemadmodum Gal. 4.
v. 5. *Nunc vero postquam cognovisti Deum, aut potius co-
gniti estis à Deo.* Sed alii admittunt vocem *sicut* hoc in loco
notare modum & similitudinem: sed inde non sequi:
Deus cognoscit essentiam nostram, ergo & nos illius: alio-
qui sequeretur, Deus cognoscit nostram scientiam, ergo
& nos divinam. Itaque Photius apud Oecumenicum recte
ait: *Sicut & cognitus sum; hoc est, exactè & perfectè.* Ad
hoc enim ego ab initio cognitus sum, ut & ipse perfectè &
exactè qui me cognovit dominum cognoscam, quemadmodum ho-
mini possibile est. Hæc de priori testimonio.

Alterum est, 1. Ioh. 3. vers. 2. *Videbimus eum sicuti est:*
ergo divinam essentiam. Sed negatur consequentia: ac du-
plex adfertur ad eum locum responsio. Primum verba illa
non de Deo absolutè; sed de Deo in carne patefacto: h. e.
de Christo esse accipienda: ut interpres agnoscunt & ex
vers. 5. & 8. demonstratur. Deinde etiamsi ageretur de
Deo absolutè, non aliud tamen notaretur, quam longè ex-
cellentior gloriæ Dei patefactio: *videbimus eum sicuti est,*
hoc est, sicut in cœlo gloriam suam patefacit. Credimus
enim hic nos esse filios Dei, Deum esse Patrem nostrum: ibi
videbimus eum sicuti est; nim. patrem nostrum in cœlesti
gloria. Nam de ea re agit Apostolus. At inquirunt si glo-
ria Dei videtur, ergo Dei essentia: Sic Bonavent. excipit, non
est, inquit, aliud claritas, aliud natura, lib. 3. dist. 14. quæst. 3.
Sed hoc negatur: quia gloria & claritas Dei alia est naturalis;
quæ cum sit ipsammet Dei essentia simplicissima ac compo-
sitionis & accidentis omnis expers, in se videri nequit: si
tantum in effectis: alia est gloria voluntaria, quæ videri po-
test, partim oculis corporis, partim mentis. Et corporis qui-
dem; aut à tergo imperfectius, in hac vita, ut Mosi contigit;
aut facie ad faciem perfectè ut in cœlo: de qua visione pro-
priè agit Deus, Ex. 33. v. 20. 23. et si secus Augustinus Ep. 112.
& quidam alii accipiunt. Mentis vero oculis videtur gloria
Dei ex patefactionis ratione quam sola docebit experientia.
Denique videbimus Deum & essentiam Dei non in se, sed
in gloria cœlesti & perpetua, alioqui sequeretur, ut ante de-
monstravi, nos visuros scientiam Dei eoque fore omniscios.
Hæc

Hæc de testimoiiis : ad rationes transeamus.

Prima autem est ; si nunquam essentiam Dei videre potest intellectus creatus, vel nunquam beatitudinem obtinet : vel in alio ejus beatitudo consistet quam in Deo : quod est alienum à fide. In ipso enim est ultima perfectio rationalis creaturæ, qui est principium essendi. Hæc Thomas part. i. quæst. 12. art. 1. Sed negatur consequentia : quia beatitudo in Dei visione & fruitione consistit, non absolute, sed quatenus capere potest creatura rationalis, ut enim internam & spiritualem Dei patefactionem non capient oculi corporis, quia naturam eorum omnino excedit, nec propterea felices esse desinent : sic & oculi mentis, quamvis ipsammet divinam essentiam (quæ infinita est, & mentis aciem infinitè superat) immediate et in se visuri non sint : non propterea tamen beatitudine sua carebunt. Visuri enim sunt essentiam Dei, eaque fructu in gloria qua Deus se toti homini patefaciet et communicabit : adeo ut futurus sit hac ratione, ut Paulus loquitur, *omnia in omnibus*, hoc est beatorum summum bonum et beatitudo. Altera Thomæ eodem loco ratio, quam etiam habet Bonavent. lib. 3. dist. 3. quæst. 3. hæc est ; Inest homini naturale desiderium cognoscendi causam, cum intuetur effectum. Si igitur intellectus rationalis creaturæ pertingere non possit ad primam causam rerum, remanebit inane desiderium, unde simpliciter concedendum est, quod beati Dei essentiam videant. Verum negatur hypotheseos illius consequentia : nec enim ullum remanebit in celo inane essentiam Dei immediate videndi desiderium sed tranquillitas erit summa : quia si quod tale est in hac vita desiderium, illud non est insitum à natura, sed à corruptione & ignorantia naturæ : quæ nec modulum suum, nec Dei immensitatem intelligit. Nam ut Thomas ipsem definet part. i. quæst. 12. art. 8. naturale desiderium rationalis creaturæ est quod spectat ad perfectionem naturæ. At inquam videre immediate in se Dei essentiam, non est perfectio hominis. Itaque desiderium illius non est naturale. Inest homini quidem desiderium naturale cognoscendi causam, cum videtur effectus : sed quatenus causa cognosci potest. Alioqui non minus erit desiderium primam causam comprehendendi (quod fieri non potest) quam apprehendendi, quod Scholastici volunt.

Tertia ratio ex Bonav. lib. 3. dist. 13. quæst. 3. colligi potest : unio hypostatica humanæ naturæ cum Deo plus est quam unio gratiæ, quæ cognoscitur divina essentia. Itaque cum prior unio facta sit in Christo, altera etiam fieri multò magis potest. Sed negatur etiam consequentia. Etsi enim unio hypostatica majoris sit dignitatis, quam unio visionis ipsiusmet essentiæ Dei, non propterea tamen sequitur eam facilius posse, aut ullo modo posse fieri. Quia ut illa unio naturæ Dei convenit ; ita hæc repugnat : quare prior unio facta est quia Deus est potens, altera non fit, quia impotens esse non potest, ut ante disputatum est. Nec enim potest essentia Dei videri, quin scientia Dei & omnia quæ in Deo sunt videantur, atque hoc fieri non posse Scholastici agnoscent : Ergo nec illud. Sed excipit Thomas part. i. quæst. 12. art. 8. ac negat consequentiam : quia sic, inquit, *aliqua videntur in Deo*, secundum quod sunt in ipso. *Omnia autem alia sunt in Deo*, sicut effectus sunt virtute in sua causa. Sic igitur videntur omnia in Deo, sicut effectus in sua causa. Sed quanto causa perfectius videtur, tanto plures ejus effectus in ipsa videri possunt. Sic in addit. ad pag. 3. quæst. 92. art. 3. Quanto inquit aliquod principium perfectius cognoscitur, tanto plura sciuntur in illo. Sicut in uno demonstrationis principio, ille qui est perspicacioris ingenii plures conclusiones videt quam alius qui est tardioris. Hæc Thomas. Sed primum respondetur, male effecta divina cum conclusionibus principiorum conferri : illa enim sunt voluntaria eoque libera, hæc verò necessariò ex principiis deducuntur.

Deinde negatur assumptio. Nam omnia non solum sunt in voluntate aut potentia Dei ut causa : sed etiam in Dei scientia, quæ res omnes in sua voluntate aut potentia sitas, in iis contemplatur perfectissimè. Quare visa Dei essentiæ, videbitur etiam scientia. Sed objici potest, scientiam sumi bifariam : pro actu primo, & sic videri posse aut pro actu secundo & scientiæ operatione seu contemplatione ; & sic

videri non posse, eoque visa scientiæ, non omnia videri quæ in ea. Verum respondeatur, et si in nobis actus sit geminus : in Deo tamen propriè non habet locum, quia est actus purissimus & simplicissimus, in quo idem est esse & essentia, scire & scientia, actio interna & essentia, ut nostri graviter probant, & à Thoma quoque pluribus in locis asseritur ac demonstratur, Summæ part. i. quæst. 14 art. 4. & quæst. 19. art. 4. & quæst. 25. art. 1. & quæst. 30. art. 2. quæst. 41. art. 4. & alibi frequentissimè. Cœterū obiter observanda est magna sententia Scholasticæ de visione Dei temeritas, quia dicitur summa Thomæ, additionibus ad part. 3. quæst. 92. art. 3. Ideo unusquisque videntium Deum per essentiam, tanto plura in ejus essentia conficit, quantum clarior divinam essentiam intuetur : & inde est, quod de his potest unus aliud instruere : & sic scientia Angelorum & animarum sanctorum potest augeri usque ad diem judicij, sicut & alia quæ ad præmium accidentale pertinent : sed ulterius non pertinet, quia tunc erit ultimus status rerum. & in illo statu possibile est, quod omnes omnia cognoscant, quæ Deus scientia visionis novit. Hactenus de visione Dei.

Brevis de agni Paschalis & J. Christi Comparatione tractatio.

MEmorabile atque explicatu dignissimum est Johannis Baptiste de Christo testimonium, quod extat Joh. 1. v. 29. *Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi.* & v. 36. *Ecce agnus Dei.* Ad cuius non minus quam multorum aliorum S. Scripturæ locorum similium intelligentiam, plurimum conductit recta agni Paschalis & Christi, tandem typi adumbrantis, & archetypi hoc typo adumbrati, comparatio. Ac propterea non ingratum neque inutile fore existimamus, si eam distincte ac succinctè proponamus. Quia in re tractanda, curiosis atque ineptis allegoris (quibus aures quidem titillari, sed sancta Theologia contaminari solet) omissis, S. Scripturæ præeuntis vestigia sequemur. Ex illius autem indicio comparatio in quatuor præcipiù caput similitudine, *natura* scilicet, *usus*, *adjutorium*, & *finis* atque *effectus* consistit. Si *naturam* spectemus, innata innocentia & perfectio utrumque similis. Nam ut agnus, ex communi sua natura mansuetus atque innocens est, & agnus Paschalis ex proprio Dei mandato perfectus, hoc est, membris integer, & immaculatus esse debuit. Exod. 12. v. 5. & 6. Sic etiam Christus agno illo Paschali adumbratus, mansuetus Matt. 11. v. 29. Atque innocens est, agni instar Esa. 53. v. 7. & defecitus ac maculæ peccati omnino expers. Heb. 2. v. 17. & 4. v. 15. ac perfectè sanctus. Ideoque Heb. 7. 26. Christus vocatur sanctus, innocens, incontaminatus, separatus à peccatoribus : ac causa redditur, quod talis nobis conveniret pontifex : deinde expositio agni Paschalis typo 1. Pet. 1. 19. agnus inculpatus & incontaminatus dicitur. Deinde non solum in *natura*, sed in *usu* etiam, utriusque convenientia appetet varia. Nam primum, ut agnus Paschalis erat mactandus, & sanguis illius effundendus : ita & Christus vocatur agnus ille mactatus Apoc. 5. 6. & 12. Cujus agni sanguis effusus, ibidem v. 9. & 1. Pet. 1. 19. memoratur. Deinde ut agnus ad mactandum deductus, pro insita sua mansuetudine, ducenti non reluctabatur ; sic & Christus ad mortis victimam petitus, ultrò ac prompta voluntate fese obtulit Johan. 18. 4. & 8. Heb. 10. 9. unde Propheta hoc prædicens, ait : *ipse afflictus fuit, & non aperuit os suum, ut oris ad mactationem ductus est, & ut agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum*, ut diserte Esa. 53. 7. prænuntiatum, & de J. Christo repetitum atque expositum Act. 8. 32. Tertius usus erat, quod agni mactati sanguis, hyssopi fasciculo, duobus postibus & superliminari domus aspergendorus erat, Ex. 12. v. 7. Sic Christi sanguis aspergitur & applicatur animis nostris à Spiritu S. per obedientiam fidei, qua Christi & sanguinis illius effusi participes reddimur, quemadmodum 1. Pet. 1. 2. dicitur : *per sanctificationem Spiritus, ad obedientiam & aspergitionem sanguinis Christi.* Quarum usus est, quod agnus Paschalis debebat assari, Exod. 12. v. 8. Sic Christus ignem iræ Dei (qui ignis consumens Heb. 12. 29.) in cruce sustinuit Esa. 53. 6. Matth. 27. 46. *Quintus usus est, quod ossa*

osca agni Paschalis integra erant relinquenda, non frangenda, ut præcipitur Exod. 12. 46. Sic etiam Christi osca non sunt fracta Joh. 19. 33. Licet illud in crucis supplicio esset usu receptum, (& quidem ut videtur, ne diuturnior crucifixi vita pœnæ modum excederet) & unâ cruci affixis id acciderit v. 31. & 32. quæ res Dei providentia contigit, ut agni Paschalis typus Christum respiciens, revera adimpleretur, ac propterea dicitur v. 36. *Illa facia sunt, ut impleretur Scriptura, Os illius non conteretur.* quæ verba de agno Paschali. Exod. 12. 46. & Num. 9. 12. immediate dicuntur; deinde mediætate de Christo, per agnum Paschalem, tanquam typum propheticum adumbrato. Sextus denique usus agni Paschalis fuit, ut illius carnes assæ ab Israëlitis ederentur. Exod. 12. 9. sic etiam Christi crucifixi, & mortui carnem, inò totum Christum ore fidei edere nos necesse est Ioan. 6. 53. & 54. Atque hæc de secundo institutæ comparationis capite, nempe usus agni Paschalis, & Christi similitudine varia. Tertium vero est quod in adjunctis similibus consistit. Nam in esu agni Paschalis duo erant adhibenda: quorum primum erat absentia fermenti duplex; una quidem à panibus, qui cum agno edendi, quos azymos seu non fermentatos esse oportuit. Exod. 12. 8. & 18. 20. altera ab ipsis etiam domibus, ut v. 15. *Septem dies panes azymos comedite, veruntamen ipso die primo jam amorebitis vetus fermentum e domibus vestris;* & v. 19. *Septem dies vetus fermentum ne repperitor in domibus vestris.* Sic etiam in hoc Christi per agnum Paschalem adumbrati esu, ac festo spirituali perpetuò celebrando, abesse debet fermentum spirituale duplex, primum in nobis, alterum deinde à domo nostrâ. In nobis quidem, ut simus expertes falsæ doctrinæ & improbabile ritæ; quæ panum fermento adumbrata. Nam quemadmodum fermentum, massam farinæ inflat ac tandem tumidam reddit: sic falsa doctrina & improba vita homines inflat, & contra Deum elatos ac superbos reddit, ideoq; per fermentum sunt adumbrata: sicut etiam à J. Christo metaphoricè fermenti voce designata, ut exponitur Matt. 16. 12. & Luc. 12. 1. Deinde non solum in nobis abesse debet fermentum, sed etiam à domo nostra, hoc est, Ecclesia; quod fermentum sunt homines, falsa doctrina aut improba vita imbuti, qui disciplina Ecclesiæ à presbyterio, communione Cœnæ Christi arcendi. Nam ut fermentum, vel exiguum cum tota massa comparatum, totam nihilominus massam fermentat, inflat ac tumidam reddit: sic vel unicus hujusmodi homo perversus, nisi ab Ecclesiæ communione excludatur, totam Ecclesiam, pravo exemplo tolerato, perturbat & vitios tumentem reddit ac corrumpit: quemadmodum Gal. 5. 7. 8. 9. dicitur: *Currebatis pulchre, quis vos interpellavit, ut non obsequerimini veritati? Hæc persuasio non est ex eo, qui vocat vos; paululum fermenti totam massam fermentat.* Quam utriusque fermenti (cum in nobis, tum à domibus nostris) removendi absentiam plenè satis Apostolus describit. 1. Cor. 5. 6. 7. 8. his verbis: *an nescitis quod parum fermenti totam massam fermentat? Expurgate igitur vetus fermentum.* (i. e. hominem incœtuosum) *ut sit nova massa.* (Hæc de fermento veteri, à domo Ecclesiæ per disciplinam Ecclesiæ removendo) sicut estis fermenti expertes (hoc respondet panibus azymis) *Etenim Pascha nostrum sacrificatum est, Christus.* Itaque festum agitemus, non cum fermento veteri (id est, in aliis hominibus, scandalum præbentibus) nec cum fermento malitiae, & malignitatis (in nobis scilicet) sed cum azymis (hoc est, non fermentatis panibus) sinceritatis & veritatis. Atque hæc de primo adjuncto esu agni Paschalis, & Christi eo adumbrati: nempe absentia fermenti generi, cum in nobis, tum à domo nostra. Alterum vero adjunctum esu agni Paschalis, fuerunt herbæ amaræ, unâ cum panibus azymis edendæ: sic etiam in Iesu Christi agni nostri spiritualis esu, per veram fidem, toleranda ac devoranda est afflictio, quæ piè in Christo viventes comitatur, 2. Tim. 3. v. 12. Act. 14. v. 22. Ac propterea Christus suos discipulos ad crucem ferendam, ipsumque ea in re sequendum, paratos esse debere demonstrat ac præcipit, Matth. 16. v. 24. Quæ crux, cùm sit animis nostris amara ac difficultis, non immeritò herbis amaris videtur significata. Quibus herbis amaris, etiam abnegatio nostri (quam similiter

Matth. 16. cum cruce ferenda necessariam esse demonstrat) non incommodè designari, videri posuit. Cum enim ea abnegatio nostri, occisio veteris hominis, & mortificatio membrorum nostrorum appelletur: magnam sanè esse amaritudinem illius appetet, & experientia comprobat. Veruntamen quia ea abnegatio nostri (hoc est, cum judicij mentis corruptæ, tum voluntatis cupiditatum Deo repugnantium) fermenti remotione adumbratur: idcirco satius est, ut distinctè, per herbarum amararum cum agno Paschali esum, crucis (seu persecutionis ob Christi fidem) conjunctè tolerantiam solummodo intelligamus. Atque hæc de esu agni Paschalis & Christi, adjunctis similibus, tertio scilicet comparationis hujus capite.

Quartum verò in fine & effectis consistit. Nam agni Paschalis sanguis, postibus & superliminari fuit asperitus, ut esset signum ac sigillum Israëlitis, quo domi manentes, moniti, crederent promissiōni Dei de iis clementer in communione primogenitorū cæde prætereundis: & simul ut esset medium, quo viso, Deus ipsorum vitæ parceret, atq; primogenitos cæsurus, præter eos transiret, quemadmodum Exo. 12. v. 13. dicitur. *Erit autem sanguis ille vobis in signum super illas domos, ubi eritis, & videbo sanguinem illum, & transito præter vos: sic non erit in vobis plaga exitialis cum percutiam (hoc est, cædem committam) in terra.* Qua etiam de causa agnus ille, cuius sanguis aspergendorus, Metonymicè Hebraicè Pesach, Exod. 12. v. 21. & Chaldaicè Pascha Luc. 22. v. 7. & 15. h. e. transitus appellatur: quod esset transitus Dei interficiens signum ac medium: ut etiam effectum fini suo respondens demonstravit, Exod. 12. v. 23. 27. cum 29. Sic etiam Christus (agno Paschali tanquam typo Propheticō adumbratus, & Sacramento Veteris Testamenti obsignatus) est verus agnus Dei, cuius morte & sanguinis aspersio, omnes in Ecclesia (tanquam Dei domo) fideles, eorumque liberi; ut veri Israëlitæ Dei, Gal. 6. v. 16. redempti ac tecti sunt ab ira Dei. Quæ ut infideles perdit: sic fideles ob Christi sanguinem, ipsorum animis fide aspersum, 1. Pet. 1. v. 2. præterit Ioh. 3. v. 36. Rom. 3. v. 25. & 8. v. 1. Heb. 2. v. 14. & 1. Ioh. 1. v. 7. ideoque per Metonym. adjuncti signi pro subiecto, seu re significata, Pascha & agnus appellatur. Quemadmodum 1. Cor. 5. v. 7. *Pascha nostrum immolatum est, Christus, & Ioh. 1. v. 29. & 35. agnus Dei & 1. Pet. 1. v. 18. 19. agnus inculpatus & immaculatus: cuius pretioso sanguine redempti sumus:* & Apoc. 5. v. 6. *agnus qui mactatus est,* & redemit nos sanguine suo: & Apoc. 7. v. 14. *agnus in cuius sanguine stolas lavarunt ac dealbarunt fidelcs.* Quibus consentit Justinus Martyr Dialog. cum Tryphonie Judæo, cum ait pag. 200. Edit. Commelini, mysterium igitur agni, quod Pascha mactare jussit Deus, typus erat Christus, cuius juxta rationem fidei in ipsum, aspergunt domos suas, hoc est, scipios credentes in ipsum. Plura ibid. & pag. 264. Ideoque ut Christi per agnum Paschalem adumbratio memorie melius inhæret, eodem recurrente agni mactandi die festo, Christus Pascha nostrum pro nobis sacrificatus est, suamque Ecclesiam ab ira suo sanguine tutam conservat, Rom. 5. v. 9.

Atque hactenus de agni Paschalis ut typi propheticæ adumbrantis: & Christi ut archetypi eo adumbrati comparatione. Cui addenda brevis

De voce Pascha

A P P E N D I X.

QUAMVIS EA, quæ strictim de voce Pascha declaravimus, ad rei intelligentiam ac popularem explicationem sufficiant: quia tamen hac de re prisci Theologi diversis sententiis inter se discrepant, non alienum erit, si eas paucis discutimus, ut in ipsis legendis prudenter versemur: utq; relictis nœvis, rectè dicta amplectamur. Nam de origine, & significacionis vocis ratione questio est. De origine enim quidam statuerunt Pascha esse vocem Græcam à τάχα patior derivatam; unde Tertull. lib. 3. adversus Judæos c. 10. ait: *& adjectis, Pascha esse domini, i. e. passionem Christi.* Quam sententiam rectè rejicit Aug. Epist. 119. ad Ianuarium, cum ait: *Vocabulum ipsum quod Pascha dicitur, non Græcum (sicut vulgo videri solet) sed Hebreum esse dicunt, qui linguam utramq; noverunt.*

X

Altera

Altera sententia est Greg. Nazian. qui recte quidem Græcam vocem esse negat, sed dum Græci sermonis imitatione corruptam esse afferit, à recto aberrat, cum oratione 42. in sanctum Pascha ait: *Pascha hoc magnum & venerandum, οὐσία ab Hebreis juxta eorum vocem nominatur, & paulò post subdit: quod verò in multis Scripturæ locis accidisse comperimus, ut vocabula quædam ab obscuriori sensu ad aptiorem, atq; à du- riōti sono ad elegantiorē consonodiōremq; immutata sint, idem hic quoq; contigisse animadvertisse: quidam enim salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde per literæ o in π, & x in χ mutationem, banc vocem ad lingua Græcam accommodantes, hunc diem Pascha nominaverunt, atque hæc vox postea consuetudine, atq; usū confirmata est, multitudine videlicet hoc verbum, ut magis pium, calculo suo comprobante.* Hæc ille, in quo error est manifestus duplex, ex ignorantia lingua Hebræa profectus. Primus quidem est, quod vocem οὐσία ait Hebream esse: cùm contra ex Mose constet Hebraicè, Exod. 12. esse ΠΡΟΣ, pro qua voce 2. Chro. 30. s̄p̄ius, & cap. 35. s̄p̄issimè apud LXX. interpres οὐσία vitio haud dubiè scriptorum, ut ex aliorum locorum collatione percipi potest, reperitur; unde οὐσία illud amplius corruptum videtur. Alter error est, vocem Pascha ex οὐσίᾳ literarum o & x commutatione Græcorum imitatione corruptam. Contra enim vocem eam esse Chaldeam puram putam liquet. Etenim pro Hebreo ΠΡΟΣ Chaldeus Paraphraſtes Onkelos Exo. 12. v. 21. & Jonathan Ezech. 45. v. 21. habet ΝΠΟΣ, quod etiam servata analogia Pascha dicitur: ut pro Hebreo ΗΡΩ h.e. argentum, Exo. 12. v. 44. Chaldeus Onkelos habet ΝΦΩ. Quo modo etiam LXX. interpres Exo. 12. & alibi Chaldaea voce usitata ac molliori utuntur; Idemq; ab Euangelistis & Apostolis pro sermonis tum consueti ratione, similiter usurpatū. Atque ita etiam doctissimus Judæorum sacerdos Josephus, Antiquit. Jud. lib. 2. c. 5. ait, τὸν ἱερὸν πάχα καλοῦσθεντον Pascha vocantes: & Philo Judæus lib. de Decalogo ait: Εξεῖον πάλαι γένοις πάχα δευτερόποδες; Hebrei patria lingua Pascha appellant. Atq; hæc de voce Pascha: quæ in S. Literis Græcè, genere neutro, & indeclinabilis est: ut in vocibus barbaris fieri consuevit, ut Ioh. 11. v. 55. prope erat τὸ πάχα, item τὸ πάχα, & c. 18. v. 39. ἐν τῷ πάχα, & ante v. 28. ut ederent τὸ πάχα. Latini verò Theologi hoc interdum imitati sunt: interdum declinarunt, ut Tertull. aduersus Psychicos c. 14. *Pascha celebramus: in Pascha jejunamus:* Sed lib. aduersus Judæos c. 10. & alibi ait: *dies hujus Pascha.* Quæ duplex loquendi ratio à sequentibus Latinis Patribus & à vulgato interprete promiscuè usurpatū. Non paucis placet declinare Pascha, Paschatis. Ad interpretationem verò vocis quod attinet, ea non passionem, ut ante ostendimus; sed transitum designat: quemadmodum etymon vocis Hebræa à ΠΡΟΣ deductæ evincit, & Exod. 12. v. 11. & 12. demonstratur. Atque hinc recte Josephus Antiqu. Judaic. lib. 2. c. 5. de Pascha ait: significat autem οὐσίας: & Philo οὐσίας exponit ΗΡΩ. Sed quamobrem ita vocetur, & cuiusnam transitum designet, diversæ sunt Theologorum sententiæ. Nam primum Gregor. Nazianzen. Oratione 44. in sanctum Pascha ait: ita dici historica quidem ratione propter Israëlitarum ex Egypto in Canaanam regionem fugam & migrationem: si autem spiritualem sensum spectemus, propter nostram ex his inferioribus ad superiora & promissioni terram progressionem, & ascensum. Hæc ille. Cujus primam rationem refutat diserte Mōses Exod. 12. v. 11. 12. 26. 27. quibus aperte ostendit transitum Jehovæ, non autem Israëlitarum (qui Dei transuentis mandato domi tum concludebantur v. 22.) intelligendum. Id quod Josephus loco jam commemorato comode expressit, cum ait: *idcirco transitum dici, quod eo die præteritis illæsis Hebreis, Egyptios morbo, (hoc est, peste, ut postea exponit) percußerit.* Ac sanè historia Mōses testatur, non Israëlitarum officium atq; effectum: sed Dei beneficium voce transitus denotari. Qua prima ratione destructa: altera etiam (quæ ei tanquam fundamento innititur) necessariò corruit. Deinde similis quoq; in August. observanda ac cavenda est hallucinatio: qui multis in locis, imprimis verò Tom. 8. in Psal. 120. ait: *Pascha Hebreum verbum est. & non interpretatur passionem, sed transitum; per passionem enim transit Dominus à morte ad vitam, & fecit nobis viam creden-*

*tibus in resurrectionem ejus. Quod etiam in Psal. 68. & Tom. 2. Epist. 119. ad Ianuarium probare conatur ex Ioh. 13. v. 1. dicens: Pascha transitum commendat; quod admonuit etiam Iohannes Euangelista, &c. Cum autem venisset hora qua transiret Iesus de mundo ad Patrem: expressit ergo transitum Paschæ. Quæ aberrations Patrum in tanta Scripturæ luce iis præluciente, accuratè sunt observandæ, ut cum judicio ac prudenteria in iis legendis atq; imitandis versemur; & ut exemplo eorum discamus, quam periculose sit à simplici ac sincera Scripturæ veritate, ad argutas humani ingenii allegorias deflectere. Cujus vitiosæ consuetudinis in Ecclesiam invectæ propagator fuit præcipiuus Clemens Alexandrinus, cumq; secutus ac longius multo evagatus est Origenes, qui reliquis deinde Patribus (eruditioñis suæ, & scriptorum copia compositis) viam ad similem, allegorias, sine Scripturæ autoritate captandi, licentiam, stravit. Author verò hujus corruptelæ fuisse videtur Philo Iudæus, Orator disertus, & Philosophus, Platonis imitator insignis, de quo illud olim e-logium ferebatur: ἡ φίλα τηλετοὶ, ἡ πλεῖστη φιλοτέλη. Is enim historiam Mōsis sacram, & præcepta legis ceremonialis arguto ingenii sui lusu, variis allegoriis, à genuino sensu detorsit. Id quod etiam in doctrina de Pascha apparet, ut in libro τὸ εἰδώλιον περὶ μάρτυρα κακοφοβίας pag. 344. Edit. Græcæ: Πάχα δὲ εἴσι, διὰ τὸ φυχὴν πάντας τούτος θεωρεῖς μελετᾷ: τὸ δὲ ἔντονον διαπέμπειν ἀκοσίες πάχα, hoc est, *Est autem Pascha, quando anima irrationalē affectum dediscere meditatur: rationalem verò rectum affectum, volens patitur.* Sic δὲ συζήτε pag. 298. ait, φυχὴν πάχα, ἢ πάντοτε πάχεια, ἢ πάντοτε αἰσθήσεις διάβασις, id est, *anima Pascha dicitur, omnis affectus & omnis sensus transitus.* Hujusmodi autem allegoriarum scopus fuit, ut profanarum gentium homines, latentium mysteriorum opinione, ad Sacrarum Literarum & religionis reverentiam amplius allicerent: & simplicitatis contemptum averterent. Sed ad rectum scopum prava ratione contenderunt: cùm pro vera verbi Dei sententia, ingenii sui figmenta substituerunt indignissimè. Quæ etiam ratio magnum variorum ceremonialium humanarum cumulum, in Ecclesiam invexit, & sinceritatem veri cultus Dei, post Apostolorum tempora paulatim magis magisque corrupit; adeò ut allegoriarum fingendarum licentia, & ceremonialium humanarum institutio, duo primarii corruptæ religionis fontes existant.*

Atque hactenus de voce Pascha: supereft ut ad majorem eorum, quæ de Christo per agnum Paschalem adumbrato diximus, illustrationem paucula subnectamus.

De verbis Apocalypses 13. vers. 8. Quorum nomina non sunt scripta, in libro vita, agni illius mactati, à jacto mundi fundamento.

DE hisce enim discrepantes sunt eruditorum interpretum sententiae. Primum enim plerique verba illa, à fundatione mundi construunt, cum proximè præcedentibus vocibus, agni mactati: ut hoc antiquitatis adjuncto, agni mactatio describatur. Alii verò accommodatius ad priora illa referunt, *scripta in libro vita, à fundatione mundi: quemadmodum ē Patribus Aretas in Commen. ad hunc locum exposuit.* Id quod ex repetitione hujus sententiae Apoc. 17. vers. 8. comprobatur. *Quorum (inquit Johannes) non sunt scripta nomina in libro vita, à fundatione mundi.* ubi manifestissimè verba illa, à fundatione mundi, ad nomina scripta referuntur: hoc tantum est discriminis, quod Apocal. 13. vers. 8. interseratur libri vita author, nempe agnus mactatus: qui quatenus unus idemque cū Patre & Spiritu S. Deus est, hujus descriptionis & electionis ad vitam æternam est author, ut etiam sanguine suo, quatenus agnus mactatus, redemptor. Quo etiam modo Apocalyp. 21. vers. 8. dicitur de civitate coelesti, quod in eam nihil ingrediatur, quod polluit, & quod abominandum est facit, sed iū tantum, qui scripti sunt in libro vita agni. Cur autem Johannes non Filii Dei, aut Christi usus sit voce, sed periphrasi, agni mactati: illud videtur omnino factum, ut Chri-

ut Christianos (quorum ob Christum cedes ac martyria, cum ante, tum postea recenset) Christi similiter pro nobis mactati exemplo, non minus quam electione ad vitam ab eodem facta, consolaretur; quemadmodum Heb. 12. v. 1. 2. 3. eandem consolationis & hortationis rationem sequitur. Atque ita Apoc. 5. v. 6. 8. 12. 13. & singulis penè sequentibus capitibus Christus agnus appellatur. Deinde & illud obiter observandum, quod qui hæc verba: à fundatione mundi, ad agnum mactatum referunt, minus tamen dextre videntur explicare; quasi scilicet sensus esset, Christum mactatum prædestinatione divina, & typis sacrificiorum Propheticis: ac denique ratione mactationis Christi fide apprehensa: quemadmodum Abrahamus Ioh. 8. v. 56. Christi diem vidisse asseritur. Contra enim si scopum hujus loci consideremus, aptior ad consolationem, quæ spectatur, esset interpretatio hujusmodi: Christum dici à fundatione mundi in suis membris (ipsi tanquam capiti per Spiritus S. & fidei vinculum conjunctis) mactatum, ut in Abele, aliisq; impie olim occisis Matt. 23. v. 35. quorum catalogus numerosus Heb. 11. recensetur: ideoque cap. 12. v. 1. martyrum seu testium nubes, hoc est, densa copia appellatur: unde sequitur crucem à nobis quoque patienter esse ferendam; ut Hebr. 12. v. 1. & 2. concluditur. Quemadmodum & Christus Paulo Christianos persequenti dixit Act. 9. v. 4. Saul, Saul, quid me persequeris? & Paulus postea Col. 1. v. 24. hoc imitatus: Reliquias, inquit, afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea. Cum enim Christus & Ecclesia illius, mysticum corpus constituant 1. Cor. 12. v. 12. & 27. ob unionem illam, communio quædam passionum, & gloriae existit; adeo ut, quæ membris Christi fiunt, ipsi facta dicantur, ut Matt. 25. v. 35. 36. 40. & vicissim, quod Christo convenit quasi capiti & exemplari, nobis etiam ut membris secuturis in ea re attribuitur. Ut Eph. 2. v. 6. Deus dicitur, nos unde suscitasse & collocasse in calo in Christo Iesu: quia scilicet Christus caput nostrum est, & causa resurrectionis ac vitae cœlestis nobis donandæ, 1. Cor. 15. v. 20. 21. 48. cum 49. & 50. Atque hæc obiter ad hujus loci Apocal. 13. vers. 8. illustrationem dicta, sequitur jam

*Explicatio succincta Iohannis 1. v. 29. Postero die videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait:
Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.*

Quemadmodum Ioh. 1. v. 6. & 7. Iohannis Baptista officium divinum explicatur, his verbis: fuit quidam missus à Deo, cui nomen Iohannes, is venit ad testimonium, ut restaretur de luce; ut omnes per eum crederent; sic etiam fidelis munera illius executio, propositis testimoniis, comprobatur. Quorum priora indefinita de Christo Iohannem sequente v. 26. & 27. posteriora vero definita de Christo coram præsente ac demonstrato proponuntur. Quorum primum v. 29. & quinq; seq. continetur: Cujus scopus, est planior ac plenior præstantia Christi descriptio, & fidei in ipsum excitatio. Modus autem est officii ac beneficii illius, deinde testimonii ante dati explicatio, & personæ divinæ illius confirmatio. Prius continetur, vers. 29. quo primum testimoniū circumstantiæ; deinde testimonii forma proponitur.

Circumstantiæ autem sunt tres: testis, tempus, & occasio. Testis est Iohannes Baptista, ob munus propheticum & fideliatem fide dignissimus, Matth. 11. v. 11. & 14. Tempus est dies posterus, nimurum à legatione Judæorum ad Iohannem, & responso illius quo Christum advenisse, & in medio ipsorum ignotum stare, illoq; se inferiorem, atq; indignum servum asseruerat. Occasio denique testimonii, est adventus Iesu ad Iohannem, & Iohannis visus: Vidi enim Iohannes venientem ad se. Cur autem Christus advenerit non explicatur: sed ex ipsa colligi potest, id factum, ut per Iohannis ministerium amplius innoveret, ad Dei gloriam, & ad Ecclesiæ fidem, ac salutem; quemadmodum etiam Iohannes gradatim doctrinam de persona & officio Christi explicans, hac Christi præsentia est usus, ad clarius de illo testimonium perhibendum. Atque hæc strictim de testimonii circumstantiis. Testimonium vero ipsum est hujusmodi: Ecce

agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Cujus partes sunt duæ: subjectum & attributum: seu is de quo testatur: & illud quod testatur; Ac prius quidem adverbio demonstrandi, nempe Ecce, designatur: idem enim est, ac si dixisset: Hic quem intento digito vobis ostendo, scil. Iesus ille, quem ad me venientem coram videtis. Atque ita doctrinam de Iesu Christo, prudentia insigni, auditoribus instillat. Nam antea quidem Christum advenisse, ac ponere se venire testatus erat primum populo Matth. 3. vers. 11. deinde legatis Judæorum Iohan. 1. sed quisnam is esset reticuerat: hic verò expressè intento digito ostendit, & ad ipsum contemplandum provocans, definit Christum esse Iesum: ut attributum declarat, quo Iesus describitur; nimurum quod sit agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hoc est, Christus ille, promissus generis humani, sua victimæ, redemptor, à peccatis. Qua descriptione officium & beneficium Iesu exponitur. Prius quidem cum dicitur agnus Dei; posteriorius vero, cum additur; qui tollit peccatum mundi: Quæ brevis est, sed nervosa oratio: ideoq; distinctius expendenda. Ac primum Iesus vocatur agnus à Baptista, ut etiam ab Evangelista in Apocalypsi frequentissime, & 1. Pet. 1. v. 19. non propriè, ut res ipsa docet, sed impropriè per tropum. Quisnam autem sit tropus interpretum sententie disceptant. Quidam enim Metaphoram statuunt, quod ob similitudinem naturæ agni, agnus appellatur, videlicet ob similem innocentiam, ac mansuetudinem, Matt. 11. v. 29. ut Esai. 53. v. 7. Act. 8. v. 32. agno comparatur. Alii vero convenientius ac sententia uberiori Metonym. esse censem, qua vox signi pro re significata accipitur; quod scilicet is sit, qui agno mactato, in Veteri Testamento, est adumbratus. Ceterum cum agnus legalis fuerit in primis vel quotidie, vel tempore Paschæ mandatus: non pauci de priori interpretantur: de quo Num. 28. v. 3. & 4. dicitur, hoc est igne absumendum, quod offeret is Iehovæ: agni anniculi integri bini, quoque die, in holocaustum jugiter. Agnum illorum unum parato mane, agnum alterum parato inter duas vesperas. sic Exod. 29. v. 38. Alii vero de agno Paschali, in Aegypto primum mactato, & quotannis eodem die recurrente offerendo, de quo Exod. 12. quo propheticō typo Christus fuit in primis illustri similitudine adumbratus: ut 1. Cor. 5. v. 7. ideo dicitur: Pascha nostrum sacrificatum est, Christus. quemadmodum antea in collatione agni Paschalis & Christi, copiosius exposuimus. unde etiam constat verisimilius omnino esse Iesum agnū vocari: quod agno Paschali (cujus mactati sanguis postibus erat aspergendum, & caro edenda) fuerit designatus. Quo modo Christi officium denotatur: quod sit ad id ordinatus, ut velut agnus inculpatus & immaculatus pro nobis fieret victimæ; 1. Pet. 1. 19. Quod vero Jesus non simpliciter agnus, sed agnus Dei dicitur, ea voce à Paschali ac legali agno distinguitur. Hic enim ex Dei quidem mandato: sed hominum studio atque opera fuit secretus, ac paratus in victimam, Exod. 12. 3. Contra vero Jesus est agnus, sine ulla hominum opera, sola Dei gratia destinatus, ac datus, ut pro nobis mactaretur, Joh. 3. v. 16. & 1. Joh. 4. v. 9. & 10. ideoque hoc loco, ab auctore ac datore suo, meritò distinctè à typo suo (nempe agno Paschali) agnus Dei appellatur. Atque hæc de prima, descriptionis præstantia Iesu Christi, attributo comprehensa, parte, videlicet officio illius, quod appellatione agni Dei indicatum. Altera vero pars beneficium illius explicat proximis verbis hisce, qui tollit peccatum mundi. Quibus modus beneficii, & objectum illius (hoc est, quidnam boni præstet, & quibusnam) indicatur. Ac prius quidem est: qui tollit peccatum. Cum autem peccati & tollendi voces in Sacris Literis, diverso sensu usurpari soleant, hinc diverso modo à Theologis hoc loco explicantur. Peccatum enim, aut legis Dei transgressionem, ut 1. Joh. 5. 17. omnis iniquitas peccatum est; aut per Meton. efficientis pro effectoro, pœnam peccati notat, ut Lev. 24. 15. quicunque blasphemaverit Deum suum, omnino fert peccatum suum, i.e. pœnam. unde postremo per Meton. adjuncti pro subiecto pœnam fecerint vi. Etiam Lev. 14. 19. & alibi saepe designat: quo sensu 2. Cor. 5. 21. Christus factus peccatum dicitur. Deinde vox agnus tollere, vel attollere ac ferre notat, ut Matt. 9. v. 6. tolle lectum tuum: vel auferre, ut Luc. 19. 22. agnus auferens, quod non posui.

Hac ambiguitatis vocum peccati & tollendi occasione, & verisimili utrumque convenientia, diversis modis peccatum tollere exponitur. Quidam enim peccatum legis transgressio-nem notare censent, & tollere auferre exponunt, & quidem bifariam. Nonnulli enim speciatim de peccato originis: quia illud *κατ’ ιξοχόν*, ut peccatorum reliquorum origo ita nominari solet, Rom. 6. 12. 13. 14. & c. 7. v. 8. 11. & 20. Non enim hic dici peccata, sed peccatum tollit. Alii verò com-modius vocem peccati, indefinite hic positam, non strictè ac speciatim, sed generatim de omni peccato intelligi posse ac debere arbitrantur. Posse quidem, quia usus Scripturæ hoc fert: in qua peccatum non raro generatim accipitur, ut Rom. 3. 20. per legem agnitio peccati, & i. Joh. 3. 4. pecca-tum est legis transgressio, Gal. 3. v. 22. Conclusit Deus omnes sub peccatum: & quod Rom. 4. v. 7. dicitur: *beati quorum testa sunt peccata*, illud eodem sensu repetitur numero singulari v. 8. *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*. Debere autem ita accipi generatim hoc loco inde probatur; quia nulla ratio solida est, cur speciatim accipiamus, & contrà S. Scripturæ explicatio hoc requirit. Nam ut Christus dicitur Heb. 9. v. 26. per sacrificium suum patefactus ad abolitionē pec-cati: sic illud v. 28. & c. 10. v. 12. peccatorum voce, & i. Joh. 1. v. 7. *omni peccato*, explicatur, & c. 3. v. 5. de Christo dicitur: *Annon nos sit quod ille patefactus est, ut peccata nostra tolleret*. Deinde quidam non peccatum propriè dictum seu legis trans-gressionem: sed poenam illius, per Meton. causæ pro effecto suo accepte, interpretantur: quam poenam universam Christus tulerit, h.e. pertulerit in se, ut i. Pet. 1. v. 24. de Iesu Christo dicitur: *qui peccata nostra atriuit et pertulit super lignum*, ut prædictum Esai. 53. v. 6. *Febova facit ut incurrat in eum ini-quitas omnium nostrum*, h.e. poena iniquitatis: & v. 12. & ipse peccatum multorum pertulit: & Heb. 9. v. 28. ita & Christus semel oblatus, ut multorum peccata (i.e. penas peccatorum) ferret, altera vice absque peccato (i.e. pena atque humiliatio-ne omni, per glorificationem, liber) conficietur, *iis qui ipsum exsultabant ad salutem*. Veruntamen licet hæc tertia sententia sit fidei omnino consentanea (quia Christus revera, in cru-ce in primis, poenam peccati pro nobis pertulit) huic tamen dicto Baptista non satis videtur convenire. Nec enim dicit tollit peccatum, sed tollit, ut etiam præsens ac continuum, non autem futurum solum semelque tribuendum benefi-cium indicaret. Deinde media sententia, ante posita; longè est uberior ac magis propria: ut peccatum tollere, sit transgressiones legis auferre. Id quod à Christo factum bifariam. Primum extra nos per sacrificii sui dignitatem, quā promeritus est, ut peccata nostra auferantur: deinde in nobis per efficaciam sui Spiritus, qua peccata nostra, secundum meriti sui satisfactionem revera aufert. Ac prior quidem modus hoc loco non videtur intelligi: quia Christus, sacrificio suo nondum perfecto, abolitionem peccatorum nondum erat promeritus, sed postea promeritus: eoque modo peccatum non auferebat, sed ablaturus erat, tempore passionis & mortis secuturo; quemadmodum Hebr. 9. v. 26. dicitur, *nunc semel in consummatione seculorum ad abolendum peccatum, per immolationem sui ipsius, patefactus est*. Posterior vero modus peccata nostra auferendi optimè convenit. Nam quamvis ordine causæ, meritum abolitionis peccati ipsam abolitionem antecedat: temporis tamen ordine, ipsa abolitio non solum sequitur in multis, qui post Christi passionem per fidem à peccatis suis servati sunt: sed etiam inde ab Evangelio primum Patriarchis promulgato, secundum Dei decretum, passionem ac meritum Christi in iis antecessit. Quemadmodum enim debitores à vinculis suis & carcere liberari solent, si fide dignus atque acceptus sponsor solutionem promiserit, etiam si ea nondum sit præstata: sic etiam, quia Filius Dei post lapsum hominum in peccatum, factus est electorum sponsor, & à Patre suo ad illud destinatus atque acceptus, ut humana natura, consti-tuto tempore assumpta, pro iis satisfaceret, idcirco vi illius sponsionis fide perceptæ, ac certò tandem futuræ solutio-nis, à vinculis peccati, etiam ante Christi solutionem, non minus quam postea, sunt exempti Act. 10. vers. 43. Heb. 11. vers. 39. & 40. Idque etiam sacrificiis expiatoriis Vet. Te-stamenti aliisque sacramentis fuit confirmatum; eoque

modo etiam ante Christum Abrahamus, & fideles eorum posteri, Rom. 4. justificati dicuntur. Ceterum Christus in nobis peccatum aufert duobus modis, quemadmodum utrumque extra nos suo sacrificio est promeritus. Primus est per sanctificationem, qua peccatum originis, & vitio-sæ illius actiones abolentur: ut Rom. cap. 6. vers. 6. dicitur, *Vetus noster homo cum eo scilicet Christo crucifixus esse, ut enervetur corpus peccati, ne post hac nos serviamus peccatis*. Sic etiam Heb. 9. vers. 14. quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum aeternum seipsum obtulit inculpatum Deo, pur-gabit conscientiam vestram, à mortuis operibus, ad serviendum Deo vivo? Quæ peccati ablato inchoatur, liberatione à domino peccati, Rom. 6. 12. & 22. perficitur verò cum reliquæ illius Christi virtute, tandem in morte omnino delen-tur, Rom. 7. v. 24. 25. Atque hic primus modus est, quo Christus pro sacrificio sui merito, vi sui Spiritus, peccatum in nobis aufert. Alter verò modus est, cum peccati vim mortiferam, quia iræ Dei, & maledictioni obnoxios reddit Deut. 26. 27. Rom. 6. 23. in nobis abolet: cum scil. Spiritus sui S. efficacia, per obedientiam, nos sibi unit Eph. 3. 17. ac sanguine suo aspergens i. Pet. 1. 2. satisfactionis sui sacrificii communionem donat, & maledictionem ac stipendium peccati Rom. 6. 23. tollit Gal. 3. 14. Rom. 8. 1. Quo etiam sensu ab Apostolo Joan. 1. epist. 1. 7. sanguis Christi dicitur nos purgare ab omni peccato, ratione scil. reatus, seu obligationis ad mortem aeternam: quia hic non de sanctificatione à peccati vitiositate, ut Heb. 9. 14. sed de justificatione ab illius condemnatione agitur: quemadmodum latè perspicuè ex sequente v. 9. apparet. Reliqua, quæ ad hæc il-lustranda pertinent, ex collatione agni Paschalis & Christi innotescunt. Atque hæc de Iesu Christi (ut agni Dei) bene-ficii modo: seu quidnam boni præstet. Cui objectum, seu illi quibus hoc præstat, adjungitur, cum ad verba illa, *tollit peccatum*, Baptista adjicit vocem mundi, hoc est mundi electorum seu universitatis eorum, qui à Deo ad vitam aeternam electi: pro quibus omnibus & solis Christus natus & victima factus: id quod adjunctis duobus mundi, jam explicatis, demonstratur. Ea autem sunt peccatum, & ablato illius. Peccatum enim primum omnes creaturas irrationales, à vo-ce mundi hoc loco intellecti, excludit: quia leges ius ob defectum rationis non sunt latæ ac mandatae: ideoq; nec peccare in eas potuerunt, nec possunt Rom. 4. 15. 1. Ioan. 3. 4. Deinde Angelos etiam bonos ac sanctos excludit: quia illi nec peccarunt, nec peccabunt; sed Deo semper obtempe-rant Psal. 103. 21. Ablatio vero peccati, mundum repro-borum, hoc est universos reprobos, mundi nomine inter-dum per Synecd. significatos, tam Angelos, quam homines excludit: quod eorum peccatum maneat, non autem tollatur Ioan. 3. 36. quia Christus eorum non est Servator, sed severus judex Matth. 25. 41. neque pro mundo reprobo-rum mediator est, siquidem eos ab oratione sua mediatoria excludit Ioan. 17. 9. & in incredulitate justè relinquit Ioan. 6. 65. & 12. 39. Ex quibus necessariò sequitur per mundi vo-cem, hoc loco à Baptista non universè omnes homines, tam reprobos, quam electos intelligi: sed per Synecd. mundum electorum, id est solam electorum universitatem: Quæ per excellentiam quandam, per Synecdochæ totius pro parte primaria, mundi nomine designatur: quia iis omnibus & solis fidem donat, & peccata aufert: quos enī elegit, eos vocat ac justificat Rom. 8. 29. 30. unde Christus Ioan. 17. 9. ait; *Non oro pro mundo, sed pro iis quos dedisti mihi*: In qua sen-tentia mundum reproborū, datis sibi à Patre seu electis op-ponit, quod non pro illorum, sed pro horum sanctificatione ac conservatione v. 17. precatur; sicut expresse pro mundo electorum orat. v. 20. *non pro iis tantum oro; sed etiam pro eis, qui crediti sunt per sermonem eorum in me*: & v. 21. *ut mandus credat quod me misisti*: & v. 23. *ut mundus cognoscat, quod me misisti*. Sic etiam Ioan. 10. 15. Christus dicit, se anima ponere pro oībus: h. e. electis, partim tum credentibus, à quibus co-gnoscebatur v. 14. partim pro in ipsum ac per ipsum creditu-ris v. 26. Sic reprobos contra à fide & oīvum suarū numero excludit v. 26. quemadmodū similiter Ioan. 6. 36. 37. eosdem inter se opponit. Hinc divinitus Christus dicitur vocandus Jesus, quod servaturus sit populum suum (h. e. electos sibi à Patre,

Patre, ut eos servet datos) à peccatis ipsorum, atque ita ait Christus: *ego animam dabo pro vita mundi*, hoc est, universitate electorum, præstantillima mundi parte; quia hi omnes & soli vitam æternam consequuntur. Quocirca Eph. 3. 25. dicitur Christus se ipsum dedisse pro Ecclesia, ut eam sanctificaret. Quo etiam modo mundi vox, pro mundo electorum intelligitur 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Christo* (hoc est per Christum) *mundum reconcilians sibi, non imputans ius peccata ipsorum*: quia non imputatio peccatorum, propria est electis, ac beandis Rom. 4. 8. Atque hujus mundi electorum totius, inde ab initio ad finem seculi, propitiatione atque intercessione est, ac dicitur Christus 1. Ioan. 2. 1. & 2. Ex quibus omnibus constare satis potest, Iesum Christum meritò, à Ioanne Baptista, hoc testimonii eloquio decoratum, *bis est agnus Dei, qui tollit (h.e. sacrificii) sui merito ac spiritus efficacia auctoritate peccatum (universum) mundi (electorum.)*

Brevius Conciliatio locorum Ioann. 1. 33. & 34.
cum Matth. 3. 13. & 14.

Ioannis primo cap. v. 33. & 34. narratur Ioannis Baptiste, de origine ac modo cognitionis J. Christi testimonium, his verbis: *Ego non noveram eum: sed qui me misit, ut baptizarem aqua, ille mihi dixerat: super quem videris spiritum descendenter ac manentem super eum, hic est qui baptizat Sp. S. Ego igitur vidi, & testor bunc Filium Dei esse*. Matt. vero ait c. 3. 13. & 14. *Tunc advenit Iesus à Galilaea in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo: At Ioannes prohibebat eum, dicens: ego neceſſe habeo, & te baptizari, & tu venis ad me? Quæ duæ narrationes, quo modo inter se consentiant, non satis prima fronte appetet. Ioannes enim docere videtur, Iesum Christum, Baptiste, non solum non fuisse familiarem ante descensum Sp. S. super eum: sed etiam vultu omnino ignotum: & hoc signo primū innotuisse se. Matthæus vero antea notum fuisse ostendit; quia ante baptismum & illum Sp. S. descensū, Iesum ea notitię producta causa, baptizare renuit, quod baptismō ipsius opus non haberet, sed contra ipsemē opus haberet, ut à Iesu Christo baptizaretur, nimirum Sp. S. Ideoq; hanc difficultatem movet Chrysost. hoc modo: *quod si ante baptismā eum non cognovist, cur prohibebat eum dicens, ego à te opus habeo baptizari? hoc enim signum erat certissimae cognitionis*: Verum licet hæc dicta Ioannis & Matthæi, inter se dissidere videantur: optimè tamen consentiunt. Nam Baptiste verba, quæ apud Ioannem Euangelistam extant, hoc tantum affirmant, Iesum Christum non fuisse sibi notum, ante divinum illud testimonium, de signo descensuri ac mansuri super eum Sp. S.: non autem ait non noveram eum, ante baptismum, & Sp. S. descensum; Matthæus vero tradit id, quod post illam prædictionem antecedentem, de descensu Spiritus evenit: nempe accessum Christi ad Baptismum, & notitiam illius ac recusationem Baptiste. Id quod à Chrysost. etiam rectè observatum, his verbis: *itaque cum inquit, non noram eum, superiora tempora respicit, non que circa baptismā fuerant. Nam quo pacto prohibuisset dicens, ego debeo à te baptizari?* Cæterum quomodo Ioanni Christus notus factus fuerit, ab Euangelista non exprimitur: veruntamen ex re ipsa satis colligitur, illud nova Spiritus Dei revelatione, post primam intercedente, contigisse. Cujus rei simile exemplum multiplex repetitur 1. Sam. 16. Cum enim Samuel à Deo esset missus Bethlebemum, ut unum ē filii Isai, à Deo in Regem destinatum inungeret, neque cognosceret quemnam ex his omnibus Deus delegisset; primum accedentem, Jehovæ monitu, eum non esse percepit v. 8. accedentibus deinde reliquis sex, suo ordine vocatis, de singulis horum dixit: *neque bunc Iehova elegit*. Dixit autem illud, non ex ingenio; sed ex tacita revelatione divina, sine qua cognoscere non potuit, ut v. 8. docetur: *Et ut priores septem non electos à Iehova, singularibus revelationibus ordine didicit v. 11: sic quisnam esset electus, accedente primum Davide, per Dei revelationem cognovit v. 12*. Sic etiam Ioannes, accedente Iesu ad baptismum, vel paulo ante, ipsum esse Messiam, qui Sp. S. baptizaret divina revelatione didicerat, etiam si revelatio illius divina nullibi memoretur. Atque ita hæc duo, Ioannis & Matthæi loca, inter se minime disidere, ex collatione constat.*

Quæſtio ex Ioan. 1. 52. de ascensiō & descensiō
Angelorum super Iesum Christum.

Difficilis intellectu sententia occurrit Ioan. 1. v. ultimō: *Ab hoc tempore videbitis calum apertum, & Angelos Dei ascendentēs & descendētes, super filium hominis*. Obscurum enim, quid cœli apertio, & hic alcensus ac descensus Angelorum super Christum significet: & quando id contigcrit. De hac enim re diversē veterum & recentiorum expofitiones apparent: quas paucis proponere atq; examinare conabimur: ut quid veritati maximè videatur consentaneum, facilis intelligatur. Prima autem expositio, hoc loco evenit rei, Propheticō Iacobi Patriarchæ somnio adumbrat, à Christo promitti censet: Extat autem illud descriptum Gen. 28. 12. 13. *Et ille somniavit: & ecce scala constituta in terra, ac summis illius pertingebat ad cœlum: & ecce Angelis ascendebant ac descendebant per eam; & ecce Iehova stans supra eam dicebat, &c.* Veruntamen bifariam accommodant. Quidam enim scalam hanc mysticè Christū designare censem; quod quemadmodum scalam, infernè terram, supernè cœlū, Deumq; supra scalam astantem, contingebat: sic Christus mediator ac conciliator est unicus, inter Deum & homines 1. Tim. 2. & Ioan. 14. *Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me*. Atq; ita Christi beneficio, Angeli cœli missi, Ecclesiæ saluti inserviunt, Heb. 1. 14. Quam sententiam inter alios optiſſ. Calvinus loquitur, cūm præter alia sic ait: *Non dubito, quin ad scalam alludat, quæ monstrata fuit Patriarchæ Iacob per somnum: verè enim in Christo præstatur, quod visio illa adumbrabat. Deniq; hujus loci summa est: Cum esset totum genus humanum extraneum à regno Dei; nunc cœlorū januam nobis esse patefactam, ut simus cives sanctorum, & Angelorum socii: atq; ut bi ordinati salutis naturæ custodes, ex beata quiete ad opem miseriis nostris ferendam descendant*. Quam explicationē etiam Wolf. Musc. celebris Theologus Gen. 28. est secutus. Verū, quoniam Christus, hoc loco Ioannis, citra controversiam, ea quæ hic visuros discipulos recenset, tanquam majus ac conspicuum Deitatis suę, à Nathanaële confessę, argumentum pollicetur: illud ad invisible Christi Mediatoris ac Servatoris Ecclesiæ beneficium commune, non satis commodè aptari videtur. Quamobrem alii aliter accommodant: & Angelorū alcensum & descensum, non ad beneficium per Christum, erga Ecclesiam: sed ad personę Christi dignitatē, propriè referunt; cui tanquam Domino Angeli inserviant. Atque ita, re ipsa (ut appareat) melius perpensa, Wolf. Musc. in suis ad hæc verba Christi commentariis, explicat, & deinde subdit: *Videtur autem Christus bis verbis, figuram illam, quæ in Iacob Patriarcha præcessit, exponere, ut in ipso implendam fuisse moneat: jam enim tum prælineatum est per somnum, ex lumbis Iacobi venturū, qui cœlos aperiret, & super quem Angelī ascenderet & descenderebant. Quando id sit impletū in Christo, Euangelica testantur historiæ, Angelorū ascensum & descensum cōmemorantes, ut in illius nativitate, in deserto, in boro cum esset capiens, in ascensione; Quando autem discipuli ista adimplerat viderunt, non ita cōmemoratur ab Euangelistis, nisi dicamus, id esse factum in resurrectione & ascensione. Hactenus Musculus. Verum ut ea, quæ initio, impleta stauit, non examinemus; quia ad rem nostram non faciunt: nec enim ea Apostoli viderunt: in resurrectione descendit quidem Angelus ē cœlo: sed descensus ille discipulis non est visus, neque etiam ascensus: In ascensione vero Christi, visi sunt quidem Angeli duo, viri specie: sed super Christum descendentes visi non dicuntur Act. 1. 10. Deinde etsi à Jacobi somnio, aliqua similitudo de Christo peti possit, non videatur tamen typus de eo propheticum continere. Nam res ipsa ostendit, hujus visionis scopum esse; ut demonstraret, Deum Angelorum suorum ministerio, Jacobo adversus pericula præsentem, subsidio futurum ut Gen. 28. 15. exponiatur: *Ecce ego tecum sum, ut custodiā te, quocunque rueris, & reducam te ad hanc ipsam terram: non enim deseram te*. Atque ita, si hic typus foret propheticus (quod nullo certo argumēto probari potest) hæc foret illius significatio: Deum Christo similiter per Angelos suos auxiliaturum; quod quamvis revera sèpius factum constet, Matt. 4. v. 11. & Luc. 22. v. 43. non videtur illud ad Deitatem Christi probandum (quod,*

(quod hic spectatur) satis idoneum argumentum: quod talis Angelorum subsidiaria apparitio, ante Christum Patriarchis (ut Abraham Gen. 22. 12. Lotho c. 19. 1. Iacob c. 32. 1.) & postea Apostolis Acto. 5. 19. & c. 12. 7. & 10. acciderit. Quamobrem altera est interpretum sententia; hæc verba Christi Ioan. 1. v. ult. non continere impletionem visionis in somno Iacobo factæ Gen. 28. 12. 13: sed aliam Christi promissionem, de diverso ab illo Angelorum ascensu, ac super se descensu. Atque in eare merito conveniunt: id quod Christus prædictis hoc loco absolute, id verè dixisse; neque de eventu dubitandum: quia in ejus ore nullus inventus est dolus 1. Pet. 2. 22. sed de tempore impletionis ambigitur. Nonnulli enim id jam factum, alii vero futurum adhuc statuunt. Qui factum putant, temporis circumstantia differunt. Quidam enim ad id, quod absoluta tentatione Christi, in deserto factum dicitur Matth. 4. 11. (*Tunc omisit eum Diabolus, & Angeli accedebant & ministabant ei*) referunt. Verum hic descensus Angelorum non convenit; quia jam contigerat, antequam Christus discipulis eum promitteret: confessim enim à baptismo suo & Patris de ipso, ut Filio dilecto ac delectabili, testimonio, in desertum Spiritus instinctu tentandus processit: postea vero demum ad Baptistam regressus est Ioh. 1. 29. & 35. ac deinde descensus Angelorum futuri meminit vers. ult. deinde etiam discipulis conspicui; quod in deserto fieri non potuit, discipulis nondum collectis. Alii igitur ad aptiora tempora accommodant, quorum plerique ea definiunt: alii vero, ut incerta, indefinita relinquunt. Inter eos autem qui definiunt, sunt Chrys. & Theoph: qui illud tempore passionis Christi in horto, & resurrectionis ac ascensionis illius factum esse statuunt. Sed ad primum illud non videtur pertinere, quia ut Luc. 22. 43. traditur: *vixit autem ei Angelus ē cælo, corroborans eum*; Nec enim discipuli Angelum illum dicuntur vidisse, ut qui jactu lapidis aberant v. 41. & quidem somno oppressi v. 45. sed Christus. Deinde corroboratio per Angelum facta, non Deitatis Christi, sed humanæ imbecillitatis erat argumentum. Quemadmodum deinde Matth. 28. 2. die resurrectionis quidem Angelus Domini descendisse ē cælo dicitur, sed discipulos id vidisse neutiquam asseritur: neque dici potest, quia omnino aberrant. denique de Angelorum, tempore ad ascensionis Christi, descensu intelligi non posse, jam ante etiam demonstravimus: quia nulla fit descensus super Christum mentio, multoque minus illius à discipulis visus recensetur. Quapropter aliis simpliciter videtur & periculi omnis expersententia, ut illud quod hoc loco narratur, factum quidem agnoscant; sed tempus esse incertum judicent: neque ea in re quicquam esse difficultatis: quia Euangelista non omnia quæ acciderunt, sed quæ ad salutem nostram sufficienter, instinctu divino perscriperunt, ut expressè docetur Ioa. 20. 30. & 21. 25. Contra vero alii hunc promissum ac videndum à discipulis Angelorum ascensum & super Christum descensum, non de facto aliquo, sed de futuro demum die ultimo, adventus Christi ad judicium interpretantur: & metaphorice simpliciter Angelorum ministerium notari censem: similitudine à Regum servis deductâ, quia ascendere & descendere solent, ut sua ministeria à Rege imperata exequantur. Veruntamen ea metaphora non videtur necessaria; quia propria significatione, vera etiam est oratio: ut sensus hic sit: quod Christus ut Angelorum Dominus, caterva eorum circumquaque stipatus, ē cælo in aerem descendet; Angeli vero divino ejus imperio servientes, ad electos imprimis colligendos, & coram tribunali Christi sistendos, in terram descendedent, & ad Christum ascenderentes eos ipsi sistent. Nam de Angelorum caterva dicitur Matth. 25. 31. *Cum autem venerit Filius hominis in gloria sua & omnes sancti Angeli cum eo & 2. Tess. 1. 7. ejusdem modo fit mentio, cum dicitur: in revelatione Domini Jesu, de cælo, cum Angelis potentiae sue.* Venturum autem Christum in aërem 1. Thess. 4. 17. asseritur: mittendos denique ab eo Angelos in terram, ac reversuros ad ipsum traditur Marc. 13. 26. Et tunc videbunt Filium hominis, venientem in nubibus cæli, cum potentia multa, & gloria: & tunc mittet Angelos suos, & cogent electos ejus à quatuor ventis, à terra ex-

tremo ad extremum cœli: & Matth. 13. 41. mittet filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsis regno omnia offendicula, & v. 49. prodibunt Angeli & separabunt malos ē medio iustorum. Quod sane illustrissimum est argumentum, quo probatur, Iesum esse Dei Filium: quemadmodum illud similiter proposuit Matth. 26. 64. adjuratus enim ut diceret, an esset ille Filius Dei, respondit; *ab hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem ad dextram potentie, & venientem in nubibus cæli.* Quamobrem in propositis variis, de hoc Christi dicto Ioan. 1. 52. sententis (ut quænam maximè videatur vero consentanea, exponamus) duas posteriores cæteris antecellere arbitramur: quæ in eo consentiunt, quod hic non narratur impletio aliqua somnii Iacobi Patriarchæ Gen. 28. sed diversæ rei promissio. Prima autem verisimilis est sententia: quæ statuitur, Christi verba propriè accipienda, & citra controversiam, ob Christi veritatem, impleta suo tempore: sed impletionem illius ut multa alia, cognitu ad salutem nostram non necessaria, ab Euangelistis consultò omisita. Verum una difficultas obstat videtur: quod talis Angelorum descensus & ascensus, etiam Patriarchis & Apostolis, ut antè ostendimus, fuerit communis: ideo inde probari non posse, Iesum esse Filium illum Dei, qui tamen hujus promissionis citra controversiam est scopus: sed ad illud responderi posset, hunc descensum, Christi iussu factum (ut Cyrillus explicat) debere intelligi: aut saltem, cum reverentia Angelorum, tanquam Domino suo debitæ, testificatione. Altera vero, quæ ascensum atque descensum hunc nondum factum esse, sed ultimo demum judicio futurum, exponit, maximè videtur idonea: ut quæ solidè ac perspicue Jesum filium hominis, esse simul filium illum Dei monstrat. Sed tamen aliqua etiam supereft difficultas, quod non videatur hæc expositio verbis Christi satis convenire: ait enim, *videbitis Angelos descendentes super filium hominis.* Angeli vero, ultimo judicii die, descendant quidem à Christo in terram, hominibus ad judicium colligendis, & cum iis ad Christum ascendent, ut jam ante ex Euangelistarū testimoniis probatum; sed tamen descensus super Christum non videtur posse quadrare. Respondemus autem bifariam. 1. vocem *in* cum accus. constructam non solum notare *super*: sed interdum *supra*, ut à doctiss. Lexicographis & Grammaticis demonstratur. Atque hoc modo rectè conveniet, quod caterva Angelorum, ē cælo cum Christo descendens, partim ipsum (ut stipatores, regem) præcedent: partim à tergo secuti descendentes supra ipsum consistent, ut in simili Esa. 6. 1. & 2. visione dicitur: *vidi Dominum insidentem solio & Seraphim astantes superne.* Ideoque in hujus sententia expositione supra diximus, Christum ē cælo descensurum Angelorum caterva circumcirca stipatum. Deinde responderi etiam clarius potest, *in avrō*, significare *ad ipsum*: quod quemadmodum alii Angeli præbunt, alii sequentes, ad ipsum descendentes. Nam vox *in*, cum accus. non raro idem notat, quod præpositio Graeca *πρός*, h. e. *ad*: quemadmodum Luc. 3. 2. *fuit verbum Domini in iheron ad Iohannem*, & cap. 10. 9. *appropinquavit ipso uerbis ad vos.* Quæ loca, ut ad hanc significationem in N. Test. Lexico à doctiss. Pasore citata sunt rectè: sic alia ad rei ampliorem illustrationem addo, Act. 8. 26. *vade in eadē ad viam*, & 10. 11. *descendens vas in avrō ad* (non autem *super ipsum*) ideoque exponitur cap. 11. 5. ubi eadem res repetitur: *& vas pervenit a christi ipso ad me usque.* Neque huic expositioni obstat, quod promittatur à Christo illud, quod demum ultimo die futurum: quia gloriosus Christi ad judicium adventus, conspicuus, pertinet non minus ad consolationem piorum, quam ad impiorum terrorum excitandum: ut Matth. 26. 27. *futurum est enim ut filius hominis veniat cum gloria Patris sui cum Angelis suis;* & tunc reddet unicuique secundum facta ejus. Eademque prædictione usus est Christus coram impio Judæorum Synedrio c. 26. 46. ut ante ostendimus. Quare ex his omnibus apparet, hanc de descensu & ascensu Angelorum ad Christum sententiam, huic dicto Ioan. 1. 52. maximè consentaneam esse.

*Ex capite Ioannis secundo Quæstio prima
è vers. 11. oria.*

POstquam Ioannes Euangelista, illustre Christi miraculum (quo aquam copiosam, in nuptiis, in vinum generosum converterat) descripsit, subjicit deinde præstantię illius declarationem his verbis: *boc initium signorum fecit Iesu in Cana Galilea, & manifestam fecit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli ejus.* Quo modo hujus miraculi ordinem, & effecta indicat, ordinem quidem, quod initium fuerit signorum Iesu, h. e. primum illius miraculum: Effecta verò ejusdem duo adjungit. Quorum primum, est manifestatio gloriæ ipsius, h. e. potentiae gloriose; alterum verò, ex hoc procedens, est fides discipulorum, qui crediderunt in eum. Id quod non de fidei initio intelligendum: Nam jam antea credebant: sed de illius continuatione, atque incremento, ut Ioan. 14. 29. & 20. 31. Quæstio autem hic exsurgit: An hoc miraculum à Christo factum sit justa fidei in ipsum causa: qua sc. creditur, ipsum esse Christum, Filium Dei, ejusdem cum Deo Patre essentia, ac verum Deum, cui soli cultus fidei convenit. Quæstionis autem hujus ratio est duplex; prima; quod mutationem unius substantiae in alteram, etiam à meritis hominibus effecta: quomadmodum à Mose & Aarone Exod. 7. 10. mutatus etiam baculus in serpentem, & vers. 20. fluminis totius aqua, in sanguinem, & cap. 8. 17. totus pulvis in pediculos mutatus. Deinde & altera etiam ratio est, quod Apostoli etiam majora fecerunt opera, ut Christus testatur Ioan. 14. 12. *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera que ego facio & ipse faciet, & majora iis faciet: nam ego ad Patrem proficiscor.* Sicut Acto. 5. 12. dicitur: *per manus autem Apostolorum, edebantur signa & miracula multa in populo,* & vers. 15. & 16. *adeo ut in plateas afferrent ægrotos, & posserent in lectis ac grabatis, ut venientis Petri vel umbra inumbraret aliquem eorum.* Conveniebat autem etiam vulgus vicinarum urbium in Ierusalem, adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris, qui sanabantur omnes. Verum solutio est; mutationem aquæ in vinum. à Christo factam: & mutationem aquæ in sanguinem, à Mose & Aarone, plurimum inter se differre: Moses enim & Aaron eam nequaquam fecerunt suâ potentia: Nam sola aquæ percussio iis attribuitur Exod. 7. 23. mutationem verò aquæ in sanguinem (ut & reliqua omnia eorum miracula) à sola Dei omnipotencia processit ut vers. 6. dicitur: *Ego verò obdurabo cor Pharaonis, ut multiplicem signa mea, & prodigia mea in terra Egypti: Eademque miraculorum à Prophetis editorum ratio est:* qui tantum causa fuerunt ministra, efficiens antecedentia adjuncta, quibus Deus propriâ sua potentia miraculi effectionem conjunxit. Ac propterea ex Mosis & Prophetarum miraculis, concludi non potest eorum omnipotencia, & fidei in ipsos cultus: Christus verò insitâ sua ac divina potentia, ut Deus, caro factus, ac patefactus in carne, hanc mutationem, ut & alia miracula effectit. Idque indicatur à Joanne hoc loco, cum dicitur, manifestasse suam gloriam, h. e. gloriosam Deitatis suæ potentiam, ut Ioan. 1. 14. dicitur: *vidimus gloriam ejus ut unigeniti à Patre.* Quemadmodum etiam Luc. c. 6. 19. & tota, inquit, turba *fudebat eum tangere, quia potentia ab eo exibat, & sanabat omnes,* & c. 8. 46. de sanata à fluxu sanguinis foemina ait Christus: *retigit me aliquis, nam ego cognovi virtutem seu vim ex me exisse.* Eademque est miraculorum Christi & Apostolorum differentia. Etsi enim majora Apostoli (teste Christo Ioan. 14.) ediderint miracula: ea tamen non fuerunt insita eorum vi facta, sed per divinam Christi potentiam, ministerio illorum conjunctam, ut Marc. 16. 20. assertur: *Illi autem egressi prædicarunt ubique, Domino una operante, & sermonem confirmante sequentibus signis: & Act. 14. 3. dicitur Dominus testimonium perhibuisse sermoni gratia, & dedisse ut signa ac prodigia fierent, per manus eorum.* Idemque disertissimè Petrus Apostolus, miraculis maximè clarus, bisariam ostendit: Primum populo, ad claudi sanati miraculum ab ipso editum stupenti, professus est Act. 3. neque propria vi, aut pietate sese hoc effecisse vers. 12. sed nomen Christi vers. 16. h. e. Christum

per metonym. adjuncti pro subjecto, ut Ioan. 2. 23. crediderunt in nomen ejus, h. e. in eum. Deinde Act. 9. 34. paralyticus dixit Petrus: *Anæa, sanat te Iesus Christus, surge.* Quare cum Apostoli fuerint tantum miraculorum, ratione accidentium, ministri: & quidem non ad suam gloriam, sed ad Christi gloriam manifestandam: Christus verò non minus horum, quam suorum miraculorum insita sua potentia extiterit author: & utraque sint edita, ut probarent Euangelium, sc. Jesum esse Christum Dei Filium Marc. 16. 20, & Act. 14. 3. & miracula Christi in eum etiam finem sint conscripta, ut id credamus Ioan. 20. 30. & 31. inde clarissimè sequitur, miraculis Christi rectè probari, ipsum esse Dei Filium, omnipotentem atque æternum cum Patre Deum, cui fides omnium Christianorum merito innititur. Atque hactenus de prima hac quæstione.

Altera quæstio, de vers. 23. & 24. consensu.

QUONIAM de horum versuum convenientia difficultas aliqua existit: idcirco eam succinctè explicare combimur. Nam cum v. 23. dicatur: *multi crediderunt in nomen ejus, hoc est, in Christum: sequenti vers. 24. subnectatur, ipse autem Jesus non credebat eis semet ipsum, eo quod nosset omnes:* ex hisce dissensio quædam oriri videtur. Siquidem, uti objicitur, *credere in Christum,* est amplius quam *credere Christo,* nempe sincera vivaque fide cum amplecti. Id quod hisce Christi auditoribus tribuitur: & tamen iisdem Christus dicitur, *seipsum non credisse,* hoc est, commisisse, quod nosset omnes: **quomodo non viva & sincera fide præditos fuisse denotatur.* Ac propterea hinc sequi videatur, eosdem Judæos viva fide credidisse in Christum, & simul tamen judicio Christi non credidisse. Hunc nodum negationis consequentia interpretes solvunt; sed in ratione negationis inter se differunt. Quidam enim agnoscunt, aliud esse credere in Christum, quam credere Christo, si propriè priorem phrasin illam accipiamus: impropriè verò per catachresin, seu vocis quandam abusionem idem denotare; atque hoc demum modo hoc Joannis loco accipi debere: ideoque quoniam non quicunque ita credit in Christum, hoc est, Christo sive doctrinæ illius ut veræ assentitur, sit sinceræ vivaque fide præditus, non mirum est, si Christus ab hujusmodi auditoribus tanquam infidis sibi caverit. Alii verò negant illam objectionis hypothesin antecedentem, videlicet quod credere in Christum, & credere Christo, inter se differant: quasi prius propriè ad vivam fidem pertineret; impropriè verò per catachresin etiam ad mortuam ac temporariam seu inconstantem accommodaretur. Atque ita clarissim Beza in annotat: ad hunc locum exponit: *in nomen ejus Hebraismus, inquit, pro ei, vel in eum: inter quæ duo vel nullum certè, vel non ita magnum est discrimen.* Quo etiam modo & Laurentius Valla ante explicarat in cap. 1. Joannis, & Bucerus præfatione in epistolam ad Rom. idem tradidit ac probavit: & post eos doctis. Drusius observ. lib. 3. c. 1. qui idem etiam locis aliquot rectè demonstravit: in eo tamen non nihil opinione sua deceptus est, cum illud à doctissimis viris ignoratum, & à se primo inventum sibi videri affirmat. Nam contrarium, non solum ex Valla & Bucero: sed etiam ex clarissim virorum Tremell. & Junii interpretatione communi, constat: qui Hebrewam hanc phrasin: *credere in aliquem,* cum in prophetis occurrit, verterunt, *credere alicui:* ut usus etiam scripturarum requirit. Nam Gen. 15. 6. de Abrahamo dicitur: *credidit in Iehovam,* pro Iehovæ, ut LXX. interpp. atque etiam Apostolus exponunt, θίστησε τῷ Ιακώβῳ, Rom. 4. 3. Id quod etiam collatione facta Mosis & Pauli, à Bucero in præfatione commentariorum in epistolam ad Rom. observatum: idemque ab Apostolo repetitur Gal. 3. 6. & Jac. 2. 23. quibus locis credere in Deum, & Deo, idem notant: & ut circumstantia loci evincit, per Synecd. generis pro specie, de viva fide dicitur utrumque. Deinde Exod. 14. 31. *Israëlitæ crediderunt in Iehovam, & in Mosen,* h. e. Iehovæ & Mosis, ut Iunius, & LXX. Interpp. Deo & Mosis: Id quod non de viva fide, sed de mortua ac fluxa intelligendum, ut in ejusdem omnino historiæ repetitione exponitur disertissime Psal. 106. 12. & 13. *crediderunt in verba ejus* (id est, verbis ejus)

ejus) cantaverunt laudens ejus: citò oblii sunt operum ejus, non perdurarunt ad consilium ejus, & vers. 24. non crediderunt verbo ejus, sic 1. Sam. 27. 12. & credidit in David, id est, Davidi seu verbis illius fidem adhibuit, Prov. 26. 25. ne credas in eum, i. e. ei, & Jer. 11. 6. ne credite in ihsos, id est, istis: & Mich. 7. 5. ne credite in amicum, id est, amico, sic Jon. 3. 5. & crediderunt in Deum, h. e. (ut lxx. interpp. exponunt) Deo, seu verbis Dei per Prophetam Jonam. Id quod relatè intelligendum, ratione objecti verbi iis prædicati, nempè comminationis legalis, de interitu Ninives: non autem promissionis Euangelii, de remissione peccatorum & salute per venturum Messiam: quia id ipsis ignotum ac minimè prædicatum fuerat; Ideoque credidisse in Deum dicuntur, non quod fide in Christum promissum fuerint prædicti, sed quod Prophetæ, interitum minantis verba, divina ac vera esse statuerint: ut alibi etiam ostendimus. Sic eodem omnino sensu, de Iudeis iisdem dicitur Ioan. 8. 30. multi crediderunt in eum & v. 31. dixit Iudeis qui crediderant ipsi, & cap. 14. 11. credite mihi: pro quo v. 12. dicitur, credens in me. Deinde quod Actor. 9. 42. dicitur credere in Dominum, illud Actor. 5. 14. & 18. 8. credere Domino, diversâ constructione, sed manente eadem sententiâ exprimitur, ut etiam cap. 16. 31. mandatur commentariensi à Paulo: crede in Dominum, & de obedientia mandati dicitur v. 34. quod crediderit Deo; & 1. Ioan. 3. 23. ut credamus nomini Filii ejus: pro quo Ioh. 5. 13. dicitur: ut credatis in nomen Filii Dei, denique 1. Ioan. 5. 10. ait Apostolus: qui credit in Filium Dei habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacem facit eum, quia non credidit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo. Ubi perspicue, credere cum prepos. in, & sine ea cum dativo constructum, eodem prorsus sensu adhibentur. Quamobrem ex copiosis ac perspicuis hisce, Sacrarum literarum documentis, constare potest, credere in Christum; & credere Christo, significatione non differre, sed convenire; ut sit generatim, fidem ei habere. Id quod per Synecdo. generis pro specie, pro subjecti, cui attribuitur diversitate, interdum de viva fide: interdum de mortua ac temporaria fide, ut hoc loco Iohannis, distinetè intelligendum. Deinde & illud observandum de hac phras: οὐτε τοῖς αὐτοῖς, Ioa. 3. 15. & 16. & 18. & 36. οὐτε τοῖς αὐτοῖς Actor. 9. 42. & 16. 31. & 22. 19. οὐτε τοῖς αὐτοῖς Rom. 9. 33. & 10. 11. & 1. Tim. 1. 16. hoc est, credere in ipsum: & credere in ipso, neque Græca phras, neque Latina, sine Solacismo usurpari: Est enim merus Hebraismus à puritate Græci & Latini sermonis citra controversiam recedens; adeo ut nullum hujusmodi phrasis Græcæ, neque etiam Latinæ, in bonis ullis authoribus exemplum sit observatum. Quo hebraismo, cùm lxx. interpp. & Iudæi Græcè loquentes, sepius uterentur; Apostoli similiter ut recepta phras in Ecclesia, Deo dirigente, sunt usi, & Græci Latinique Patres imitati sunt. Ideoque phras illius vis, non ex Græco sermone, multo minus ex Latino, ut à plerisque factum (quasi propriè esset fiduciam in aliquo collocare, eique quasi fundamento inniti, quemadmodum vim præpositionis in exponendam existimant) sed ex Hebrææ linguae proprietate atque usu exponi debet: ut modo explicatum. Cœterum corollarii vice, & ad hujus loci Ioan. 2. 23. & 24. intelligentiam ampliorem, vocis οὐτε τοῖς significatio generalis, strictim explicanda. Ea enim est triplex: una quidem propria, fidem adhibere seu assentiri: duplex verò impropria: prima, ut significet fidere, per meton. efficientis pro effetto: cui enim fidem adhibemus, ejus dictis fidere solemus. Altera impropria significatio, ex secunda illa modò explicata per similem tropum derivata, est concredere, seu fidei alicuius committere: hoc enim ex fiducia erga aliquem oritur. Prima autem significatio, quæ propria est, tam profanis, quam sacris literis, citra controversiam est tritissima; secundæ verò (licet ea Græcis authoribus sit frequens) in Sacris tamen N. T. scriptis exemplum adhuc querimus: unum autem eò spectare videtur Marc. 5. 36. & Luc. 8. 50. ubi Christus Jairo dicit: ne metue, crede solummodo & servabitur, sc. filia tua. Cum enim credere & metuere opponantur: credere non videtur aliud significare hoc loco quam fidere, seu firmiter sperare. Verum illud non necessariò

sequitur; quia cum metus ex incredulitate oriatur; non solum fiduciæ, sed etiam fidei opponitur; quæ fiduciam parit & metum tollit. Et sanè Jairus credens Christo, opem illius petiverat: quam etiam Christus annuerat, & cum eo idcirco domum illius contendebat. Hanc autem fidem, mortis filiæ illius nuncius, ut importunam atque inutilē esse monuerat Luc. 8. his verbis *filia tua mortua es, ne fatiga magistrum*. Quocirca ne de filiæ salute dubitaret, atque ita metueret, Christus præcipit, ne metuat, sed solummodo credat, h. e. filiam suam per ipsum servandam sibi persuadeat. Tertia denique significatio, ut bonis scriptoribus Græcis usitata: sic hoc loco Joan. 2. 24. perspicue usurpat: *non credidit seipsum ihs*. Nullum tamen aliud exemplum in N. T. in conjugatione activa observamus: in passiva cum alibi, tum Rom. 3. 20. *τίτηρων τὰ λόγια τῷ θεῷ*, h. e. *ihs credita sunt eloquia Dei*: & Gal. 2. 7. *ἐν ταῖς εἰσερχέουσαι τὰ ἵκενθάλαι, quod creditum mihi esset Euangeliū*. Obiter denique quæri posset, quid significet Ps. 119. 66. *credidi mandatis tuis*. Ratio questionis est, quia credendi objectum, est illud quod pro vero habetur: atqui mandata nihil enuntiant veri, sed tantummodo imperant officium ideoque iis credi non posse videtur. Solutione autem est duplex: prima, ut voce *mandatorum*, per catachresin, verbum Dei enuntiativum intelligatur: altera, ut sit metony. subjecti pro adjuncto: quia mandata non nuda à Deo per Mosen sunt proposita: sed simul Dei nomine tradita, & adjunctis cùm obedienti, promissionibus, tum inobedienti minis firmantur. Atque horum adjunctorum respectu, David iis credidit: quod ea & à Deo verè profeta, & promissiones ac minas veras esse statuerit. Hactenus questionis ex Ioan. 2. 23. & 24. explicatio.

Quæstio tertia ex vers. 22. de convenientia experientiae & fidei.

Digna est Euangelistæ Iohannis c. 2. 22. sententia: quæ paucis illustretur. Ea autem hæc est: *cum ergo resurrexisset à mortuis, recordari sunt discipuli ejus quod hæc dixisset, & crediderunt scripture, & sermoni quem Jesus dixerat*. Occasio autem hujus sententiae est primum antecedens Christi oratio, vers. 19. quæ mortem à Iudeis sibi inferendam: sequi suavi resurrectorum allegoriâ hac declaravit v. 19. *destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud*: in quo maximè miraculum consistit: & opportunè petentibus miraculum proponitur. Deinde eventus illius in Iudeis, nempè ignorantia, qui templum propriè de lapidea, ad cultum Dei structurâ, perperam integerent: cum Christus loqueretur de templo metonymicè accepto, hoc est, corpore suo, per pronomen *hoc* monstrato, & per templum adumbrato: quod in Christo non solum Deitas esset sua gratia, ut in templo: sed etiam unitate hypostatica plenitudo Deitatis in eo habitaret corporaliter Col. 2. 9. Alia verò fidelium est ratio, quorum corpora Dei tempora appellantur, quod ad cultum ejus sint sanctificata, & Spiritus sanctificantis gratia in iis sit. Scopus autem hujus sententiae, est hanc Christi orationem, & eventum illius in Iudeis, amplius declarare: id quod fit ab eventu in Apostolis gemino, cùm praesente ante resurrectionem; tum confecto post eam. Praesente quidem simili, quod sc. Christi verba non integerent. Licet enim illud non expressè dicatur: innuitur tamen consequente demum notitia ac fide: idque inde etiam probatur, quia Euangelista testantur Apostolos, etiam post hanc Christi orationem, cùm suam resurrectionem non obscurè sed planis ac perspicuis verbis prædixisset Matth. 16. 21. Luc. 9. 22. & alibi, nondum tamen intellectisse: ut Luc. 18. 31. 32. & 33. Christus prædictus discipulis, secundum prophetarum scripta se trucidandum, & tertio die resurrectum: & tamen vers. 34. subjicit Euangelista: *ipsi verò nibil horum intellexerunt: errantque ista verba ipsis occulta, nec cognoverunt quæ dicebantur*. Consecutus verò horum verborum Christi in Apostolis, post resurrectionem eventus, est utilitas orationis Christi duplex: Prima recordatio: altera verò fides habita, cum Prophetis (mortis & resurrectionis Christi prænuntiis) tum sermoni hujus Christi. Hoc tamen etiam post resurrectionem

nem ipsis nuntiatum, non ante crediderunt, quam idem experientia didicissent, ut Luc. 24. cum mulieres resurrectionis Christi ipsa, & Angeli testimonio conscientia, Apostolis eam narrasset, dicitur v. 11. sed visa sunt apud eos quasi deliramenta verba earum, neque crediderunt iis: deinde licet Christus à resurrectione visus esset, Maria Magdalena, & iussu Christi resurrectionem, & ascensionem secuturam indicasset Ioan. 20. 17. & 18. Nihilominus nondum crediderunt ut Marc. 16. 11. dicitur: illi vero cum audissent eum vivere & conspectum fuisse ab ea, non crediderunt, & v. 12. & 13. ne quidem duobus discipulis quibus Christus apparuerat & multis sue resurrectionis fidem fecerat ut Luc. cap. 24. docetur) credidisse dicuntur. Idemque probat v. 14. secuta à Christo, ea occasione Apostolis se patescidente, exprobatio illius incredulitatis, cum dicitur: Postrem una sedentibus ipsis undecim, exhibuit se & exprobavit incredulitatem eorum & cordis duritiam, quod iis qui ipsum conspexerant excitatum, non credidissent. unde jam quæstio exurgit, quomodo potuerint tum credere? Ratio quæstionis est, quia experientia, quæ sensu: & fides, quæ dicentis auctoritate nititur, non videntur posse consistere. Nam quemadmodum ex Aug. vulgo dici solet, si vides, non est fides. Verum solutio est, non esse contradictionem in hisce, si quis accuratè consideret ac distinet: quia experiri ac videre, & credere, non dicuntur ad idem, seu respectu ejusdem objecti: sed diversi. Nam experientia ac viuis objectum, fuit hac in re apparens ac viuum Christi corpus: fidei vero objectum, fuit aliud, nempe verbum Christi: quemadmodum hoc loco Ioan. 2. dicitur: & crediderunt Prophetis & sermoni Christi. Quod autem dicitur Ioan. 20. 29. à Christo: quia vidisti me, Tabora, credidisti: beat qui non viderunt & crediderunt; eo non indicatur objectum fidei esse viuum: sed causam, quæ in memoriam revocavit Christi dicta, & fidem excitavit, ut de Apostolis communiter hoc loco Ioan. 2. dicitur: Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus quod dixisset: & crediderunt scripturæ, (quam scil. iis Christus, & ante resurrectionem, & post exposuit, & ut eas inteligerent effecit Luc. 24. 44. & 45.) & sermoni quæ Jesus dixerat. Scripturæ autem credidisse dicuntur ante mortem à Christo memoratae, partim repetitione dictorum post resurrectionem facta, & partim interna mentis illustratione per Spiritum Sanctum. ut Luc. 24. 44. & 45. dixitque iis: bi sunt sermones quos locutus sum vobis, cum adhuc essem vobiscum: oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysis, & Prophetis, ac Psalmis: de me. Tunc aperuit eorum mentes ut inteligerent scripturas. Ex quibus etiam verbis colligitur, causam incredulitatis Apostolorum, non fuisse pravitatem: sed ignorantiam: quod quæ de Christi resurrectione in Prophetis prænuntiata, & à Christo consentaneè indicata, nondum intelligenter: sed tam propriè, quam allegoricè à Christo de ea dicta, latentem aliquam significationem habere existimarent: prædictio communi Iudæorum ex parte abrupti: quod regnum Christi, non solum spirituale, sed etiam corporale in his terris futurum sibi fingerent, ut Matth. 20. 21. cui errori Christus ibidem passionem & mortem suam opponit v. 22. Imo licet Christus iis mortem suam & resurrectionem prædictisset, nihilominus primum ipsi ignorabant hoc dictum & timebant eum interrogare Mac. 9. 31. & 32. ac deinde nihilominus de magnitudine atque honoris præstanti apud Christum inter se contendebant v. 33. & 34. denique in cœna etiam ultima, postquam Christus corporis sui fractionem, & sanguinis effusionem prædictisset, & unum ex ipsis proditorem fore; deque eo inter se disquererent: nihilominus regni mundani opinione quasi fascinati, inter se de dominatu contendere cœperunt Luc. 22. 23. & 24. Sed querat hic aliquis; Cum resurrectionem Christi etiam ipsis annuntiatam primum non crediderint: an igitur nullam omnino habuerunt resurrectionis Christi fidem? Resp. ipsos resurrectionem illius, non absolute dici non credidisse, sed relate tantum, respectu nempe temporis præteriti: hoc est, non jam factam tertio die: obliti enim erant sermonum Christi, quorum postea viso Christo, ipsi que in memoriam eos revocante atque illustrante memorem Luc. 24. 44. & 45. recordati sunt atque intellexerunt

Ioann. 2. 22. Sed cum mortuum certò scirent, futuram illius resurrectionem saltem ultimo die, pro communi Iudæorum, exceptis Sadducæis, fide Ioan. 11. 24. Act. 23. 8. crediderunt. Atque hactenus de capitib[us] secundi Ioannis versu ultimo.

Ex Capite Tertio Iohannis, Quæstio Prima, Quid sit, genitum esse ex aqua & spiritu?

Celeberrima est Christi ad Nicodemum responsio Ioa. 3. 5. Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Cujus occasio est duplex: remota & proxima. Prior est antecedens ejusdem materiæ doctrina v. 3. proposita: Amen amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuo &c. Quibus verbis Nicodemo viam ad salutem à Christo cognoscere desideranti, eam indicavit: nempe regenerationem ad salutem esse necessariam. Proxima vero occasio, est Nicodemi ignorantia: qui regenerationem hanc, metaphorice à Christo dictam, indocte omnino, significatione propria accepit vers. 4. Scopus autem seu finis est, ut errorem hunc corrigat. Modus autem, quo ad eum tendit, idoneus, est hæc responsio: quia antecedentem suam doctrinam, expositione interpositâ, repetit, atque ita docet, eam non de corporali, sed de spirituali regeneratione esse intelligendam. Constat autem hæc, ad Nicodemum responsio Christi, duobus membris; nempe exordio, & propositione doctrinæ. Exordium autem accommodatissima est ad rem ipsam introductio, quæ ad attentionem & docilitatem, ac fidem illius excitandam, auctoritatis & veritatis rei proponendæ declaracione, pertinet. Authoritatem enim indicat cum ait: ego dico tibi. Quibus testatur se esse authorem sequentis dicti: se inquam, quem Nicodemus ex miraculis editis, à Deo missum esse, ac dirigi v. 1. cognoverat ac professus erat. Veritatem vero cum ad vocem dico addit, amen. Cujus vocis significatio prima, est *verus*; altera, *verè*: idemque notat quod αληθες Luc. 9. 27. ἀληθὴ δὲ ὡμήρος αληθεῖς: idem enim Matth. 16. 28. exprimitur voce Hebreæ in Ecclesia consueta, αληθὴ ὡμήρος, & eodem sensu alia phrasí Luc. 4. 25. ἐπ' αληθεῖς αληθὴ ὡμήρος. Geminatur autem ad certitudinis amplificationem, & majorem attentionem ac fidem excitandam *amen*, *amen*; *verè*, *verè*, id est, verissime. Ac propterea ob dicentis Christi auctoritatem, & dicti illius qualitatem, nempe veritatem insignem, Nicodemo omnibusque attente ac docili fide amplectendum illud esse, hoc exordio indicatur. Propositio autem responsionis est: nisi quis fuerit genitus ex aqua & spiritu, non potest videre regnum Dei; quā eadem, quæ de regeneratione brevius ante dixerat, expositione clariori illustrat. Cujus propositionis hypotheticæ partes sunt duæ: antecedens, & consequens ex eo. Antecedens est: nisi quis genitus fuerit ex aqua & spiritu. Quibus Christus exponit, quid præmissis illis verbis: nisi quis genitus fuerit denuo, intelligat, expositione causæ regenerationis efficientis, ex aqua & spiritu, quod scilicet regenitum esse, sit genitum esse ex aqua & spiritu: ideoque non propriam ac carnalem generationem intelligi: sed impropriam ac spiritualem, quæ non ejusdem sit generis, cum carnalis (qualem sibi fingebat Nicodemus) sed alterius; utpote quæ similitudine quadam, à carnali generatione deductâ, ita appelletur. Quæ non in hominis formatione; sed in qualitatum illius reformatione live sanctificatione consistit. Et quidem ut una est generatio carnalis, quod homo semel tantum generetur: sic una tantum est spiritualis; quod homo ex spiritu semel tantum generetur, quæ secunda generatio seu regeneration, non ratione sui, quasi eadem bis fieret, sed ratione oppositionis primæ, quæ carnalis est, sic dicitur; ideoque ne duplē regenerationem fingeret Nicodemus, non ait: nisi quis fuerit genitus denuo ex aqua & spiritu, sed genitus. Quæ generatio non homo: sed novus homo Eph. 4. 24. & Col. 3. 10. & nova creatura 2. Cor. 5. 17. metaphorice vocatur, quod ea regeneratione, mens erroribus impura: & cor desideriis immunandum, sanctitate nova reformatum. Cujus causa efficiens hoc loco exponitur: *aqua* nimurum & *Spiritus*. De qua re, inter interpp. partim consensio est; partim dissensio. Consensio

sensio quidem est, voce *Spiritus* tertiam Deltatis personam, nempe Sp. S. intelligi, eumque revera esse regenerationis seu sanctificationis authorem, 1. Pet. 1. 2. & 22. 23. de qua re simili metaphora, locus illustrissimus extat Ezech. 36. 26. *Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri: & amorebo cor lapideum: in dam vobis cor carneum* (i. est, non vitiosum, sed molle ac docile; ut oppositio lapidei cordis docet) hæc regeneratio: causa vero subjicitur versu proximo 27. *& spiritum meum ponam in medio vestri, quo faciam, ut in statutis meis ambuletis &c.* Dissensio vero est inter Theologos de significatione vocis *aqua*. Quidam enim eam de aqua corporali: & quidem per Synecd. generis pro specie excellentissima, seu *ὕδωρ*, de aqua Baptismi interpretantur: unde non solum Ubiquitarii, Pontificios secuti: sed etiam olim communi, Augustini tempore, opinione, baptismum ad salutem absolutè necessarium esse statuerunt, ut sine eo nemo, ne infantes quidem, vitam æternam consequatur: quemadmodum ex Innocentii Pap. Romani ad Concil. Milevita. epistola (quæ inter Augustini epistolas posita est. 93) & ex variis Augustini & aliorum dictis appareat. Alii vero contrà *aquam & spiritum*, hoc loco, idem notare: & *aquam*, metaphorice accipi, additaque voce *spiritus* exponi judicant. Quæ sententia antecedenti non immerito preferenda. Primum quia analogia est scripturæ & contextui: neque refutari potest ullo argumento solido. Analogam autem esse ex eo liquet: quia complectitur doctrinam S. literis, & huic loco, citra ullam controversiam, consentaneam, & phrasim etiam usitatem: quemadmodum Esa. 44. 3. *effundam aquas super sicutem, & fluentia super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum; ubi aqua & spiritus*, eodem sensu proferuntur: & Ezech. 36. 25. *& effundam super vos aquam mundam &c. & spiritum meum ponam in medio vestri & Ioan. 7. 38. & 39. aquæ* voce Christus spiritum intelligit. Qualis etiam Phrasis (ut à Calvino aliisque rectè observatum) extat Matth. 3. 11. *baptizabit vos Spiritu S. & igni*. Quo in loco *ignis*, non significat aliquid à Sp. S. diversum: sed idem omnino per metaphoram: quia vis Spiritus Sancti, ignis similitudine, eleganter adumbratur. Nam quod objiciunt, ignem hoc loco non Sp. S. significare: sed signum linguarum externum, cum interna linguarum notitia conjunctum Actor. 2. illud omnino alienum est. Nam baptismus Spiritus & ignis, à Ioanne Baptista, auditoribus, eoque Dei Ecclesiæ communiter promittitur: contra verò linguarum illarum ignearum signum, & eo signatum cognitionis linguarum efficacis donum, non fuit commune: sed Apostolis ac patris alius proprium; ut 1. Cor. 12. 10. & 11. dicitur, *Alii vero (scil. donatur) prophetia: alii descretiones spirituum: alii vero gratia linguarum: alii vero interpretatio linguarum: sed omnia hæc efficit unus ille spiritus, distribuens privatum singulis sicut vult, & v. 30. num omnes donum habent sanationem, omnes linguis loquuntur, num omnes interpretantur?* Quomodo autem hæc sententia etiam extendatur ad dona aliqua extraordinaria, ad Matth. cap. 3. exposuimus. Ceterum antecedentibus argumentis, probabile addi solet, nempe voce *aqua & Spiritus* idem denotari: quod cum Christus rationem subjiciat, cur ad regnum obtinendum oporteat regenerari aqua & spiritu, nihilominus solitus generationis ex spiritu meminit vers. 6. Deinde solidum argumentum est præterea: Aqua quæ hic intelligitur, certò regenerat. Aqua baptismi non certò regenerat. Ergo aqua baptismi non est aqua quæ hic intelligitur. Propositione verbis Christi; & confessione adversariorum nititur. Assumptio exemplo Simonis Magi demonstratur, qui Act. 8. 13. *Baptizatus dicitur, & tamen non fuit regenitus*, ut descriptio illius demonstrat, & Petrus declarat v. 20. & 21. Præterea regeneratio (quæ fide, spe, charitate, ut adversarii etiam agnoscunt, constat) in adultis antecedit baptismum Marc. 16. 16. *qui crediderit & baptizatus fuerit, & Act. 8:37. si credis ex toto corde, baptizari licet, & 10.47. exemplum etiam Cornelii demonstrat, qui fide & Sp. S. ante baptismum fuit prædictus.* Ergo regeneratio non est effectum baptismi proprium, quod Advers. contendunt. Quod autem baptismus nos servare dicitur: illud non ratione ori-

ginis atque inchoationis, sed confirmationis dicitur: quia fidem excitando, sanctificationem confirmat per Sp. S. efficaciam. Verbum enim Euangeli, causa instrumentalis est regenerationis per Sp. S. 1. Pet. 1. & potentia Dei ad salutem Rom 1. sed sacramenta sunt causa confirmans instrumentalis: idque mediata per fidem, quam excitant ac firmant. Denique necessarium argumentum deducitur ex consequente hujus sententiae; nimis non potest introire in regnum Dei, hoc est, vitâ æternâ in cœlis frui, unde hic oritur verus elenchus, quo sententia adversariorum consumatur, hujusmodi: *Aqua, de qua hic Christus loquitur talis est, ut sine ea nullus possit introire in regnum Dei. Atqui aqua baptismi talis non est, ut sine ea quis non possit introire in regnum Dei. Ergo aqua baptismi non est aqua, de qua Christus hic loquitur.* Propositione est Christi sententia: Assumptio probatur 1. ex adversariorum expositione, qui agnoscunt defectum baptismi, martyrio & voto baptismi, cum obtineri non potest, suppleri, atque ita hominem regenerari ac servari. Deinde vulgo, & quidem rectè assumptio nem etiam probant 1. exemplo latronis non baptizati: cui precanti Christum in cruce his verbis, *Jesu Domine! memento mei, cum veneris in regnum tuum*, dixit Jesus, *Amen dico tibi, hodie tecum eris in paradyso* Luc. 23. 42. & 43. deinde quod distinctè Christus dicat Marc. 16. 26. *qui crediderit & baptizatus fuerit, servabitur, qui vero non crediderit condemnabitur.* Quo discrimen statuitur fidei, ut omnino ad salutem necessaria, & baptismi, ut mandati quidem, sed sine quo, si absit contumax contemptus, salus obtineri possit. Quibus addimis, ex hypothesi Pontificiorum contra ipsos argumentum, ab Apostolorum exemplo petitum. Hypothesis enim eorum est Concilio Trid. definita sess. 7. baptismum Joannis, fuisse alium, quam Christi; illo Spiritum S. non datum: hoc vero dari: & per aquam hoc in loco baptismum Christi intelligi statuunt. Unde assumptio nem hoc modo confirmamus: Apostoli introierunt in regnum Dei: Apostoli non fuerunt baptizati aquâ baptismi Christi. Ergo aliqui non baptizati aqua baptismi introierunt in regnum D E I. Propositione certa est Luc. 10. 20. & confessio etiam ab adversariis. Assumptio inde constat, quia solo baptismo Joannis baptizati sunt: aqua vero à Christo non sunt baptizati: sed Christus alios baptizavit Joann. 3. 26. *ipse baptizat, & omnes veniunt ad ipsum: sed tantum per discipulos, ut cap. 4. 2. quamvis Jesus ipse non baptizabat, sed discipuli ejus: quos A postolos fuisse, selectos nimis ad ministerium discipulos, controversia caret.* Nam quod Bell. de Baptismo lib. 1. c. 9. ait, *Christus autem non baptizabat quidem ordinariè per se, sed per discipulos* Joann. 4. *tamen aliquem vel aliquos sine dubio baptizavit, ut scribit Aug. in epist. 108. ad Seleucianum: & Evodius Apostoli Petri successor in Antiocheno episcopatus scribit, beatam virginem & S. Petrum ab ipso Christo baptizatos, ut refert Nicephorus lib. 2. hist. c. 3. & Euthy. in 3. Joann. Id inquam humanum est figuramentum, scripturæ adversum: quæ diserte verba illa, quibus c. 4. 1. Christus baptizasse dicitur, exponit vers. 2. Christum ipsum non baptizasse, sed discipulos: neque illum omnino extraordinarii baptismi facit indicium. Ideo postea Bell. ait: *Christus & Paulus majoribus rebus intendi, baptizandi officium alii committebant, ut patet de Christo Joann. 4. & de Paulo Act. 19.* Quare ex hisce omnibus sequitur, *aquam* in hac Christi sententia, non significare aquam baptismi: sed Spiritum Sanctum. Ac propterea quod Concil. Trid. ei, qui baptismum ad salutem non necessarium dixerit, anathema (obtentu hujus sententiae: nisi quis natus fuerit &c.) denunciat Sess. 7. de baptis. can. 2. & 5. ut brutum fulmen meritò contempnendum. Nam quod consensum Patrum obtendunt plurimorum, ei cum Lutero aliisque Theologis S. Scripturæ consensum jure meritoque opponimus, præfertim cum in doctrina de necessitate sacramentorum ita aberrant illi, ut ne ipsi quidem Pontificii, sine insigni dissensione, iis consentiant. Id quod illustrissimo Papæ Romani antiqui exemplo comprobatur. Nam Innocentius I. Pontifex in epistola sua ad Patres Concilii Milevitani (quæ inter August. epistolas est 93.) sic ait: *Illud vero quod eos vestra fraternitas afferit praedicare, parvulos ater-**

los aeterna vita premios sine baptismo gratia posse donari, perfidum est. Nisi enim manducarint carnem filii hominis, & bibent sanguinem ejus, non habent vitam in seipsis. Qui autem hanc ius, sine regeneratione defendant, videntur mibi spiritum baptismum velle caſſare, cum praedicant, hoc habere, quod in eos creditur non nisi baptismo conferendum. Quibus verbis Innocentius, pro illius aeti errore communi, baptismi & Eucharistiae ad salutem consequendam necessitatem etiam in infantibus, scripturæ abusu statuit: baptismi quidem, ex Joan. 3. nisi quis genitus fuerit, &c. Eucharistiae vero ex Joan. 6. nisi manducaveritis. Quorum alterum, nempe de Eucharistiae necessitate, contra Papæ sui definitionem, & communem Patrum illius aeti sententiam, non solum Concil. Trid. improbat, sed etiam anathemate ferit, scil. 21. can 4. Si quis dixerit parvulus antequam ad discretionis annos pervenerint, necessariam esse Eucharistie communionem: anathema sit. Priorem vero, de baptismi ad salutem necessitate, errorem, ut veram sententiam tuerit, & contradicentibus anathema denunciat idem Concil. scil. 7. de baptis. can. 2. & 5. ut ante ostendimus. Nostriverò illud decretum, ex abusu Joan. 3. 5. extructum & gravibus rationibus ante confutatum, meritò versantur. Atque hactenus de prima hac quæſtione ex Joan. 3. 5. petita, quod baptizari aqua & spiritu idem significant.

Digressio, quæ succincti narratio missione Spiritus Sancti, Act. 2. v. 1. 2. 3. 4. proposita, explicatur.

Quoniam de regeneratione per Sp. S. egimus non abs re futurum arbitramur, si de missione Spiritus Sancti Act. 2. versibus quatuor prioribus explicata, brevi digressione, expendamus: ita enim fieri, ut quæ jam ante de baptismō Spiritus & ignis à nobis sunt proposta, melius intelligi queant: & scrupuli, qui occurtere possunt, faciliter removeantur. Ut autem ab idoneo exordio initium faciamus, & ad rem deinde commodius perveniamus, ita non inconcinnè formari posse videtur. Ut Apostoli Euangelium omnibus gentibus rectè prædicarent, duo erant necessaria: primum vocatio divina: deinde dona ad fidelem illius executionem necessaria. Ac propterea Christus utrumque iis conferre voluit, atque etiam contulit. Nam primum ante ascensionem suam, ad Euangelium omnibus gentibus prædicandum vocavit Matth. 28. & Act. 1. v. 8. deinde cum donis, ad eam rem præstandam nondum essent prædicti: sed in fide, charitate & constantia necessaria, omnino infirmi, & docendi facultate ac linguarum necessiarum notitia destituti: donis hisce omnibus abundè instruere voluit, atque re ipsa per Sp. S. admirandam operationem instruxit. Voluntas enim ex promissione: res ipsa verò ex impletione illius declaratur. Promissio enim primum ante mortem facta describitur Joan. 14. 16. 17. Ego, inquit, rogabo Patrem & alium consolatorem dabit vobis, ut maneat vobis in æternum: spiritum illum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non novit eum, neque cognoscit eum: vos vero cognoscitis eum, quia apud vos manet, & apud vos erit: & c. 16. 12. & 13. multi bubeo vobis dicenda: sed nunc ea ferre non potestis, cum verò veneris spiritus illius veritatis, deducet vos in omnem veritatem. Deinde eandem promissionem repetivit Christus post resurrectionem, & Apostolorum officium simul præscripsit Act. 1. 4. 5. denunciauit iis ne discederent Hierosolymis, sed ut expectarent promissum Patris: quod inquit auditis ex me. Nam Ioannes baptizavit quidem aqua: vos autem baptizabimini Sp. S. & igni, istis non multis post diebus. Cujus promissionis & mandati impletio Act. 2. quatuor prioribus versibus describitur: quæ descriptio duabus constat partibus: quarum prima, est de adjuncta donationis Spiritus S. circumstantia: altera vero de donatione ipsa. Circumstantia autem est duplex ac v. 1. exponitur, tempus nimirum & Apostolorum ad Spiritum S. accipiendum præparatio. Tempus autem exprimitur his verbis: & cum completeretur dies Pentecostes. Quibus & dies certus, & pars illius definitur. Dies erat Pentecostes: quæ Græca vox ἡμέρας, quinquagesimam notat; & per ellipsis vocis ἡμέρας dies, ἡμέρα festum è tribus anniversariis secundum significat, ut

etiam Act. 20. 16. & 1. Cor. 16. 8 quod die quinquagesimo, initio ducto post diem primitiarum, seu inde à tertio die Paschatis, Hierosolymis ab omnibus Iudeis masculis eo congregatis erat celebrandum, ad peractæ mesis gratitudinem testandam Levit. 23. 15. & 16. Exod. 23. 16. & 17. & 34. 22. & 23. Deut. 16. 9. 10. 16. Pars autem hujus diei Pentecostes, quæ missus Spiritus, declaratur, cum additur: cum completeretur. Nam licet multi ad initium dici referunt, atque interpretantur, cum advenisset: ut prolixè hanc rem tractat claris. Beza: potius tamen significatione magis propria, de die ad finem vergente, intelligendum arbitramur. Nam diei illius quinquagesimi, (qui à vespera ad vesperam extendebatur Genes. 1. 5.) bona pars erat jam completa, hora nimirum tertia diei, à solis ortu Act. 2. 15. adeo ut novem tantum, è viginti quatuor horis, superessent complendæ. Hoc autem tempus, fuit valde idoneum, ad Sp. S. donationem: primum ratione promissionis illius: deinde ratione finis. Promissionis quidem ratione: quia Christus die quadragesimo à resurrectione Apostolis suis Sp. S. promiserat, post paucos dies mittendum Act. 1. 5. pauci autem sunt, dies decem: decimus enim à Christi ascensione fuit dies Pentecostes. Deinde dies hic fuit idoneus, ratione finis donationis Spiritus: nempè ut prædicatione Apostolorum, Sp. S. donati miraculum omnium nationum hominibus piis, ad festum congregatis innotesceret: & Ecclesiæ ex iis colligendæ inserviret, ut etiam trium circiter millium conversione v. 41. inserviūt. Cui etiam rei matutinum tempus, cum festum hoc completeretur, fuit opportunum: ut majorem attentionem bonorum, in donorum Spiritus patesfactione excitaret: & maledicorum ora fortius obturaret, sicut factum esse vers. 12. & 15. traditur. Atque hæc de temporis, nempè diei Pentecostes, & quidem matutini, circumstantia. Altera vero, est recta Apostolorum ad Spiritus Sancti receptionem præparatio, quæ his verbis strictim continetur: erant omnes concorditer in eodem loco; quibus ostenditur eorum sese præparantium numerus, & modus. Numerus, cum dicitur, omnes, h. e. Apostoli, duodecim, nemine eorum excepto, neque officium negligente: quorum scil. versu proximè præcedente cap. 1. v. ult. meminerat: ad quo duodecim Apostolos vox omnes, sua constructione omnino referunt, ut etiam cap. 2. 14. exponitur: adeo ut missi Sp. S. hoc die, subjectum fuerint omnes & soli Apostoli: sicut etiam iis peculiariter Sp. S. donatio cap. 1. promissa, ut pluribus rectè à claris. Beza observatum. Ex quo pleno Apostolorum numero, discriminaretur, ab antecedente eorum numero à Christo selecto. Nam ut ait Joan. 6. 70. duodecim quidem elegerat: sed unus eorum erat diabolus, h. e. metaphoricè Diabolo similis, mendax & homicida Joann. 8. 44. Matth. 26. 47. 48. Act. 1. 19. sed Matthia jam in locum ejus recens electo Act. 1. 26. omnes fuerunt sancti Apostoli, Apoc. 18. 20. & 21. 14. qui sese ritè, Sp. S. expectantes præpararunt: ut deinde modus præparationis ostendit, cum dicitur: erant concorditer in eodem loco. Qui modus dupli convenientia describitur, primum loci, deinde cordis seu animi. Quibus modis, Christi, Sp. S. promittentis mandato, paruerunt; quo cælum ascensurus præceperat, ut Hierosolymis commorarentur, donec induerentur potentiam ex alto Luc. 24. 49. & Act. 1. 4. denunciavit ne abscederent Hierosolymis sed expectarent promissum Patris, nempè Sp. S. Quod mandatum duobus gradibus complerunt Apostoli. Primum quod eo accepto, Christoque in cælum ascende, ipsum adorant, & reversi sint Hierosolymam cum gaudio magno Luc. 24. & in eadem domo sint commorati. Act. 1. 13. & die Pentecostes omnes in eodem loco erant, ut hoc loco Act. 2. 1. traditur. Quæ convenientia loci ac congregatio, ad Sp. S. expectandum fuit opportuna: quia Christus iis non separatis: sed in unum congregatis ac conjunctis (ut ad unum munus destinatis) Sp. S. donare statuerat: quemadmodum etiam congregatis in nomine suo præsentiam suam communiter addixerat Matth. 18. 20. Altera convenientia Apostolorum, est cordis seu animi, cum dicuntur non tantum unâ fuisse, sed etiam concorditer. Quæ concordia fuit duplex, una in charitate mutua inter

inter se : altera in communi eorum charitate erga Deum, seu pietate : ut plenius exponitur, c. 1. 14. *Hi omnes perducebant concorditer in oratione & deprecatione.* Ubi concordia perseverantia , & effecta illius, sc. officia pietatis communia declarantur, nempe oratio pro bonis promissis; deinde deprecatio pro malorum aversione; Quo modo ad Sp. S. dona illa copiosa, atque admiranda accipienda recte fese prepararunt. Nam charitas mutua necessaria iis erat ad rem promissam obtinendam Matth. 18. 19. & 35. & 6. 12. 14. & 15. quemadmodum etiam charitatis erga Deum ac fidelis precatio Luc. 11. 9 *petite, & dabitur vobis* & v. 13. quanto magis Pater caelis dabit vobis Sp. S. potentibus ipsum, & Iacob. 1. 5. si cui desit sapientia, postulet eam a Deo: & v. 6. postulet autem cum fide. Ac propterea etiam Apostoli, ut Sp. S. dona miraculosa ipsis promissa, obtinerent, recte precibus, iisque constantibus sunt usi: ut fidem suam erga promissa Dei testarentur, ipsumque tanquam Spiritus datorum agnoscentes celebrarent. Unde evenit, ut quemadmodum Apostoli hac præparatione convenientiae in eodem loco Hierosolymis, & concordiae in charitate, cum mutuâ, tum erga Deum pietatis exercitiis: debita obedientia Christi mandatum impleverunt, sic vicissim Christus suam promissionem de Spiritus S. missione fideliter adimplavit, ut v. 2. 3. 4. docetur his verbis: *Tunc extitit, &c.* quibus secunda hujus descriptionis de Sp. S. missione pars continetur: qua donationis Sp. S. modus, & eventus declaratur. Modus est autem prorsus miraculosus: qui consistit, partim in adjunctis donationis Sp. S. signis externis: partim in ipsa significata internæ donationis illius gratia. Signa autem externa sunt duplia: quorum primum fuit auditum; alterum visum: ut pluribus sensibus erudit, in officio præstando amplius confirmarentur. Et auditum quidem signum, fuit ventus vehemens ac resonans, ut v. 2. declaratur: *Et extitit repente a cælo sonitus, tanquam delati flatus violenti: & replevit totam domum, ubi erant sedentes.* Ventus autem hic describitur à magnitudine sua, & ab effecto. Magnitudo indicatur, cum dicitur *tanquam* (vel utpote) *flatus delati violenti.* Effectum vero est sonitus quem edidit: qui declaratur adjuncto suo, & subjecto. Adjunctum est celeritas, quod scil. non paulatim ac sensim, sed repente; seu ex improviso, id est, avaria, cum nihil minus appareret, aut expectaretur, sit ortus. Subjectum vero est locus duplex: unus è quo & alter ad quem pervenerit. Primus est cælum, h. e. ex alto: alter est tota domus, in qua Apostoli sedebant: quam implevit, non autem alia loca. Quibus simul indicatur, non naturalem, sed præternaturem ac particularem illi domui ventum extitisse Sp. S. potentia, è sublimi, in Apostolorum gratiam excitatum: quo signo Sp. S. & illius in Apostolis efficax operatio, denotatur. Nam primo, ut ventus delatus seu ruens, & violentus pervadit libero suo ac forti impetu eique obsisti non potest: sic Spiritus Sanctus non solum in regeneratione, de qua agitur Iohann. 3. 8. potentiam sua insuperabili uititur, afflatu suo interno Ephes. 1. 17. 18. 19: sed etiam extraordinario miraculo eandem in Apostolis augens, & dona ad Euangelium omnibus gentibus prædicandum conferens, iis sapientiam & fortitudinem invictam contulit: ut promissio & experientia probavit. Promissio Luc. 21. 15. *Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere, neque resistere ulli, qui se vobis opponunt.* Experientia vero prædicatione Euangeli, & reprehensione libera, animoque adversus pericula, ad pervadendum, in officio constanti comprobavit, Actor. 2. 15. & 23. & 3. 15. & 4. 8. 10. 11. 19. Deinde ut ventus ac sonitus illius fuit repentinus, & è cælo delatus, domumque ubi considerabant Apostoli, implevit: sic etiam omnes Apostoli Sp. S. potentiam sunt induiti ex alto (id est cælo) secundum promissionem, Luc. 24. 49. ut etiam experientia comprobatur Act. 2. 4. eorumque ministerio sonitus Euangeli per afflatum Spiritus S. ad fines orbis pervasit: ut Rom. 10. 18. traditur. Atque haec de primo donationis Spiritus S. signo, nempe auditio: alterum est signum visum, nempe linguæ, de qua re v. 3. & vise sunt ius dispartitæ linguae, instar ignis, sed itque super unumquemque eorum. Linguæ autem signum describitur 1. ab adjuncto, deinde

à subjecto, seu quales sint visæ, & super quosnam. Adjunctum autem indicatur duplex: unum quod fuerint dispartitæ: alterum quod fuerint instar ignis. Subjectum vero statuantur singuli Apostoli: nam super unumquemque eorum sedisse dicuntur. Cujus signi gratia significata fuit per linguas quidem dispartitas, infusa per Sp. S. variarum linguarum notitia adumbrata, quæ ad Euangelium omnibus gentibus (pro mandato officio Matth 28.) prædicandum, erat necessaria. Nam quemadmodum, cum una initio esset omnium hominum lingua, ad superbam turris Babylonicae structuram impediendam, hominesque dispergendo varietas linguarum divinitus, pœnæ loco, fuit introducta Gen. 11. 6. 7. 8. 9. sic contrà ad homines variis linguis divisos, prædicatione Euangeli congregandos, atque unindos, & ad Ecclesiam Dei, ex omnibus gentibus extruendam, variarum linguarum notitia singulis Apostolis benignè fuit donata, ut omnes intelligerent, & ab omnibus eo beneficio intelligerentur; quemadmodum experientia demonstrat Actor. 2. 6. 7. 8. Deinde quod linguæ fuerunt instar ignis, ea re designata fuit internæ gratiæ vis quasi ignea, simul cum linguarum variarum notitia, per Sp. S. infusa. Nam ignis duas habet qualitates, lucem & calorem. Ac luce quidem illuminat, & recreat sive exhilarat: calore vero accedit & purgat. Sic etiam Apostolis infusa fuit primùm quasi lux spiritualis, interna scilicet gratia, qua & mens illustrata à Spiritu S. à quo (secundum promissionem Christi Ioh. 16. 13.) deducti sunt in omnem veritatem: & cor eorum eadem luce recreatum atque exhilaratum, cum consolatore, veritatis Spiritu in æternum cum iis manuero, sunt donati, Ioan. 14. 16. Secundò ignis hujus spiritualis calore partim accensi sunt amore Dei, & Ecclesiæ, ad officium Apostolicum intrepidè, atque in mediis afflictionibus cum gudio præstandum, Actor. 5. 29. & 41. partim ut aurum externo igne à suis scoriis purgatur: sic Apostoli hoc spirituali igne interno à suorum præcedentium vitiorum consuetis fôrdibus repurgati sunt: adeò ut neque terrenum Christi regnum amplius cum vulgo Iudæorum sibi finixerint: neque de dignitatis inter ipsos præstantia præ ceteris obtinenda contendent: neque in periculis, terrore ullo (ut anteal) percussi, ab officio declinarint: ut historia hujus libri Actorum copiosè demonstrat. Ceterum cum hac spirituali lucis & caloris Spiritus S. gratia, ad Ecclesiæ, ex Iudæis & gentibus colligendæ, ædificationem sint donati Actor. 1. 8. idcirco hoc linguarum ignearum signo, non solum quid in ipsis Spir. S. efficeret: sed etiam quid per ipsos quoque in auditoribus ipsorum esset operatus, designatur: nempe fore, primùm ut Apostoli suæ doctrinæ & vitæ luce homines converterent à tenebris ad lucem, ut de Paulo dicitur Actor. 26. 18. & gratuita per Christum peccatorum remissione ac salute prædicata, percussos recrearent, ac consolarentur. Cujus exemplum illustre extat Actor. 2. 37. & 38. deinde & hoc designabat, fore, ut ignei sui zeli exemplo, & prædicationis Euangeli fervore (ut ante Luc. 24. 32. à Christo factum dicitur) auditorum animos amore veritatis ac sanctitatis inflammarent. Cujus rei miranda in primis demonstratio est, primùm, quod unica Petri concione tria auditorum millia ita sunt accensa, ut ad fidem & sanctam Ecclesiæ societatem sint conversa, Actor. 2. 41. Deinde altera etiam Iohannis & Petri prædicatio, de Christo, adeò Spiritus igne fuit prædicta, ut quinque auditorum millia fide sint illustrata, & ardore pietatis facta ferventia Actor. 4. 4. ut multitudine credentium fuerit cor unum & anima una, ibid. v. 32. Atque haec de primo donationis Spiritus Sancti modo; nempe adjunctis illius signis externis, cum auditis, tum visis. Alter modus est ipsa interna, iis signis declarata, donorum Spiritus Sancti collatio: quæ v. 4. describitur his verbis: *Repleti sunt autem omnes, Spiritu Sancto &c.* Quibus donationis Spiritus subjectum, seu quibus ea contigit, & præstantia illius indicatur. Subjectum sive illi quibus Spiritus Sanctus donatus, sunt omnes nempe Apostoli, & quidem neminc excepto, ut vox annæ designat. Nam ut signa externa, venti violenti ac sonori, & linguarum dispartitarum, atque ignearum, ad eos omnes pertinuisse

nuisse antè declaratum est, disertis Lucæ verbis: sic etiam signorum illorum veritas postulavit, ut omnes illi similiter gratiæ Spiritus Sancti internæ, per ea significatæ, fierent participes. Præstantia verò hujus donationis Spiritus in eo consistere ostenditur, quod *Spiritu repleti sunt*, non absolute quidem, sed relate, hoc est, à Spiritu Sancto omnium donorum (quæ ad apostolicum munus perfectè obeundum requirebantur) plena copia illic fuerit infusa: adeo ut eate-nus illis nihil eorum defuerit. Id quod per metaphoram seu similitudine quadam, ab aquâ in vas effusa, & illud replete, ex usu scripturæ indicatur, ut hic vers. 17. de ea re ex Joële profertur promissio, *Effundam de spiritu meo in omnem carnem: ita enim prepositionem Græcam in aptius in quam super vertendum arbitramur, ut res ipsa ostendit: Nec enim super nos, sed in nos effunditur. Quæ spiritus effusio Apostolis plenè contigit: ut in explicatione signorum antecedenti, distinetè ostendimus: quemadmodum etiam promissionis Christi veritas Joan. 14. 26. & 15. 26. & 16. 13. requirebat. Quæ plena donorum extraordinariorum Spiritus S. copia, ante non fuerat collata propterea, quod ea ad statum Christi in cœlestem gloriam ascensione suscepit, ex Dei sapienti ac constanti decreto pertineret: ut ex Psalm. 68. 19. Apostolus demonstrat Eph. 4. v. 8. quapropter dicit (supple scriptura) cum ascendisset in sublime, captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus. Idque etiam Christus prædixerat Ioan. 16. v. 7. ego veritatem dico vobis, expedite vobis ut ego abeam. Nisi enim abierto, consolator ille non veniet ad vos; sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos. Ac propterea etiam dicitur ab Apostolo Ioan. 7. 39. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant, credentes in eum, nondum enim erat Sp. S. (id est, admiranda atque extraordinaria illa donorum Sp. S. copia, in Apostolos primùm, & illorum deinde ministerio in Ecclesiam effusa) quia Iesus nondum erat glorificatus. Nam quamvis Christus jam primùm à resurrectione ante ascensionem suam in gloriam cœlestem, afflaverit Apostolos ac dixerit, accipite Sp. S. illud tamen non pertinuit ad dona illa admiranda, ac plenam Sp. S. copiam, de qua hoc loco agitur, sed ad primitias quasdam, ac quasi gustum quendam Spiritus illius; ut ejus gubernatione, usque ad Plenam die Pentecostes receptionem, in officio, partim communi constantis pietatis confirmarentur, partim in Apostolici munera proprio, ad quoddecimi, in Judæ locum, Apostoli electionem tutò dirigerentur. Quemadmodum Spir. instinctu, è S. Lit., officium suum intellexerunt, ac fideliter executi sunt; ut Act. 1. 14. & 15. ac reliquis, ad finem usque capitis describitur. Atque hæc de modi donationis Sp. S. (cum externis signis, tum interne gratiæ significatæ dono comprehensi) descriptione. Cui postremū eventus, nimirum consequens ex eo effectum (quo interna Sp. S. donatio exterius, ad utilitatem Ecclesiæ patefacta est) subjicitur in fine v. 4. his verbis; cœperuntque loqui alias linguis prout Spir. ille dabat eis eloqui. Quibus effectum acceptanceis Sp. S. donati primū proponitur: deinde à causa efficiente principali exponitur atque amplificatur, propositio autem est, quod Apostoli cœperunt loqui alias linguis. Quo prædicationis Apostolorum, & initium, & adjunctus modus declaratur. Initium est, quod cœperunt loqui, scil. ἐξ οὐρανοῦ loquendi voce accepta, de Christo, hoc est, cœperunt prædicare Hierosolymis Euangelium de Jesu Christo servatore, quia ad id erant vocati Marc. 16. 15. & in eum finem acceperant Sp. S. Act. 1. 8. & 2. 11. dicuntur locuti magnifica Dei facta: nempe in missione Filii, traditione in mortem, suscitatione & glorificatione, exhibita. Modus autem prædicationis adjunctus est, quod non una lingua, sùa nimirum Hebræâ, sed (ut linguarum disperitarum signo fuerat significatum) alias etiam linguis, pro auditórum, quos alloquebantur ac docebant, ratione locuti fuerint. Cujus rei utilitas erat primaria tum temporis Hierosolymis, ut auditores eo miraculo comperto attentiores ac dociliores redderentur, & ad divinam Apostolorum vocationem cognoscendam melius præpararentur: quemadmodum vers. 7. & 8. dicitur: *Nomine omnes isti qui loquuntur sunt Galilei? quomodo igitur nos audimus eos sive quisque lingua; in qua nati sumus, Partib; Medi, &c. & v. 11. & 12. Cretes, Arabes, quidam eos loquentes nostris linguis magnifica Dei facta; obstupescabant autem omnes, &**

nés cum fidelibus (ad Spiritus S. gratiam obtinendam) preces variè peccant, ac charitatem Deo debitam violant. Primum enim nonnulli nostrum peccant neglectu, dum consultò post primas preces ab Ecclesia habitas, in domum Dei primum veniunt: & ante postremas eam deserere consuerunt. Alii verò peccant hypocrisi, qui sanctorum precum cum Ecclesia communionem simulantes, non Apostolorum, sed Pharisæorum exemplum imitati, ore quidem Deo appropinquant, & labii honorant, sed cor eorum ab eo procul remotum est, Matt. 15. 8. Alii deniq; et si serio precentur, in eo tamen ab officio declinant, & Apostolorum exemplum negligunt, dum contra officium mandatum à Christo, Luc. 18. 1. & à Paulo 1. Thess. 5. 17. non semper ac sine intermissione precantur; neq; cum Apostolis in precibus perdurant: sed subinde segnescunt. Quamobrem hoc serio nobis agendum est, ut hęc vitia receptioni Sp. S. (ut pacis authoris Rom. 14. 17.) & Apostolorum exemplo contraria agnoscentes, ea deploremus ac vitemus, & Apostolos imitati nos sancte, pro officio mandato præparemus, h. e. ut sacrī diebus in sanctam Dei domum nos Ecclesię aggredemus: & concorditer in charitate mutua inter nos, & communī erga Deum, ipsum pro gratia Spiritus impetranda, vera fide ac perseverantia oremus. Id quod non solum officii nostri justitia, ante demonstrata, flagitat; sed etiam consequens nostra felicitas inde promanans persuadet, quę ex secunda hujus contextus parte cognoscitur. Utilitas enim illius est insignis, fidelium, officium hoc demandatum obedienter præstantium, consolatio. Quod quemadmodū Apostolis, peculiaria Spir. S. dona, officium recte facientibus, secundum promissionem sunt collata: sic etiam nobis, Apostolorum exemplo recte præparatis, ac Christi mandato obtemperantibus, promissam Sp. S. regenerantis ac dirigentis gratiam ampliorem similiter conferendam, minimè dubitandum: quia unum utrumque est fundamentum: nimirum quod Deus est verus ac fidelis, qui hominibus officium mandatum præstantibus, promissa fideliter præstat, 1. Tit. 1. 2. 1. Thes. 5. 24. sed hęc consolatio ad eos non spectat qui (contra Apostolorum exemplum, & officium à Deo mandatum) sacras fidelium congregations, & charitatis mutuā ac pietatis concordiam negligunt. Ut enim qui Deum obedientia honorant, ab eodem ipsius gratia honorantur; sic contra qui ipsum inobedienter dedecorant, eosdem dedecorat 1. Sam. 2. 30. unde experientia docet, complures, quia Sp. S. hoc contentu afficiunt, illius ope destitui: adeo ut neq; scientia, neque pietate proficiant; sed contra Hebræorum instar Hebr. 5. 11. & 12. segnitie suā in pristina ignorantia hæreant: & carnis suā atque impuri spiritus tentationi justę traditi, linguas habeant dispertitas, & igneas, non Apostolorum instar, ad Ecclesię unionem & veritatis ac charitatis in ea illustrationem, atq; inflammationem pertinentes: sed ad Ecclesię damnum gravissimum. Divisa enim eorum est lingua, dum ut Jac. 3. 10. dicitur, ex eodem ore procedit benedictio & maledictio: & v. 9. & lingua benedicunt Deo & patri & eadem hominibus maledicunt ad similitudinem Dei conditio. Ignēa deinde eorum est lingua ad nocendum, & perendum comparata, qualis Jac. 3. 6. describitur: *lingua etiam flamma est, & mundus iniquitatis &c. inflammans orbem conditum, & inflammata à gebenna.* Quamobrem cum omnium nostrum, ob carnis adversus Spiritum repugnantis reliquias, Gal. 5. v. 17. fides & charitas sit imperfecta, ideoque Sp. S. regenerantis & sanctificantis confirmatione opus habeamus, summa nitendum est vi ac studio, ut Apostolorum exemplum imitemur, non deserentes aggregationem nostri mutuam Heb. 10. v. 25. sed eam colentes: nec solum in eandem sacram Dei domum conveniamus lubenter, sed etiam concorditer charitate mutuā conjuncti ac devincti, fidelibus ac constantibus precibus Sp. S. gratiam ampliorem petamus, & cum Davide dicamus Ps. 5. v. 12. *cor mundum crea in me Deus & Spiritum rectum immora in medio mei;* Deinde hac consolatione nos sustentemus, fore ut Deus vicissim, tanquam benignus, & in promissionibus fidelis Pater Spiritu suo inchoatam in nobis regenerationem adaugeat, ac confirmet, ut in doctrinā salutis notitia, fide & charitate & pietate in Deum, ad illius gloriam, proximi utilitatem, &

salutem nostram proficiamus.

Corollarium, De Usu ac fine Festi Pentecostes.

Quoniam in explicatione historię missionis Spiritus S. quædam à priscis atque recentioribus Theologis de Pentecoste, tempore & usū sunt tradita, quæ à nobis sunt omessa: idcirco non inutile fore extimavimus, si ea paucis primū proponeremus, deinde ad normam S. Scripturę examinare conaremur. Ad usum autem quod attinet seu finem institutę Pentecostes, illa vetusta est, etiam Hebræorum Rabbinorum non minus quam veterum Patrum sententia: Festum Pentecostes, in primis, ad memoriam latę à Deo è monte Sinai legis, institutum. Atque hinc historię missionis Spiritus S. in Apostolos Acto. 2. interpretes plerique inter Pentecostes Judæorum & Apostolorum, discrimen usus, hac ferè ratione exponere solent: quod inter utramq; Pentecosten, quidnam intersit, facile cognosci possit ex discrimine, quod est inter legem Mosaicam, & legem Euangeli: inter Sinai montem & inter Sionem inter horribilem Spirit. fragore suo Sinai montem concutientē, & eum Spiritum, qui convocatos Apostolos Hierosolymis, à recepto cum maiestate in cælum Christo, afflavit; & inter terribilem ignem in Sinai flagrantem, & eum ignem, qui in diffectis linguis apparuit, in novi fœderis sanctiōne, qui ignem eum divini amoris significavit, quo Apostolorum linguae inflammatæ denuuntiatur essent non legem & literam occidentem sed legem Euangeli per Spiritum Christi vivificantem, æternamque pacem, salutem ac gloriam afferentem: de quibus linguis vates: *quam speciosi sunt pedes Euangelizantium pacem.* Horum linguae in novo Pentecostes die expeditæ, promptæ, amabiles, suaves, quas Israëlitæ in cælis scripti cives ferrent, redditæ sunt, quę in animos eorum doctrinam plenam pace, salute vera, gloria, velut styllo imprimenter; de qua lingua, quę Messie lingua est, his verbis vates, *lingua mea velut stylus est notarii velocis:* Contra lingua Molis legislatoris fuit lingua tarda & impedita, veluti ipse in Exodo conqueritur, lingua inamabilis, dura, insuavis, a qua abhorrent Israëlitæ. Atque hęc quidem doctis. Theologo Martino Borrhae in comment. Levit. 23. cuius sententię fundamentum est, quod eodem die quinquagesimo lex data divinitus, & Pentecostes festum celebrandū. Veruntamen si quis accurate rem perpendat, compieret, ubi arbitramur, neq; consequentiam, neq; rationem antecedentē esse solidam. Non consequentiam, quia et si eodē die, quo lex lata est, Pentecostes festum celebrandū fuisse: non propterea tamē hujus finis esset legis latę memoria, grata mente celebranda: quia fines festorum ex hujusmodi temporum convenientia definiri non debent: sed ex S. Literarum declaratione. Cum autē frequens festi Pentecostes fiaꝝ mentio, finis quidē (ut in superiori explicatione ostendimus) declaratur, ut gratitudinē Deo, ob messenī donatā ac peractam, primitiarum oblatione præstarent Lev. 23. 10. (unde *primitiarum dies* Num. 28. 26. vocatur) sed eum esse finem ut legis latę memoriam colerent, nullibi indicatur. Deinde et si consequentia valeret, antecedens tamen ratio ex scripturis probari non potest, sed potius contrarium. Nam ut probabilis omnino est sententia ac recepta, legem Dei quinquagesimo die ab exitu ex Ægypto latam: Pentecostes tamen diem esse posteriorem, non autem eundem, initium illius demonstrat, unde supputatur. Nam Pascha die 14. mensis primi erat celebrandum Exo. 12. sequenti verò die nempe 15. erat primus, è septem, dies azymorum & quidem festus: ut disertè traditū Lev. 23. vers. 5. 6. primo quoque mense, decimoquarto illius mensis inter duas vesperas, Pascha est Februaria: decimoquinto verò die, ejusdem mensis festum est azymorum Februaria, septem diebus pasches azymos ederis: Atque hoc die primo azymorum, prima illius parte quę erat nocte, Pascha ante mactatum & assatum erat comedendum ea ipsa nocte Exod. 12. v. 8. postero deinde illius festi azymorum dici, nempe decimo sexto initium est dierum quinquaginta festi Pentecostes, quemadmodum disertè Lev. 23. v. 15. 16. explicantur. Quare hoc primum observandum, quod vulgo à multis traditur, initium dierum Pentecostes esse à die Paschatis ducentum, minime convenire. Nec enim inclusivè, ut loquuntur, convenit: quia si dies fuit 14.

suit 14. primi mensis: neque exclusivè, hoc est, post proxime; quia tum initium esset à die 15. statuendum, contra decimum sextum fuisse, jam ante sit demonstratum. Hæc de initio dierum quinquaginta, quorum postremus fuit Festum Pentecostes. Dein latæ legis, eadem ratione cum Pentecoste fuisse quinquagesimum, dicitur quidem vulgo, sed probationem solidam hactenus frustra requirimus: Imò potius latam legem diverso die, nempe antecedente, colligitur ex libro Exod. 19. 1. collato cum v. 11. Nam v. 1. dicitur בְּחָרֶשׁ הַשְׁלֵשִׁי in mense tertio exitus filiorum Israëlis è terra Ægypti, eo ipso die pervenerunt in desertum Sinai. Quo in loco cum dicitur eo ipso die, sensus est, tertio: ut quemadmodum mensis tertii meminerat, sic etiam diem numero cum mense convenientem, tertium fuisse: unde colligitur adventus Israëlitarum è regione montis Sinai diem fuisse ab exitu ex Ægypto quadragesimum quintum. Nam dies illius exitus fuit decimus quintus mensis primi, qui constabat trigesima diebus. Ideoque ad secundum mensem sunt dies sexdecim: secundus verò mensis habuit dies viginti novem (ut Calendaria Hebræa ostendunt, imprimis Caroli Sigonii in republica Hebræorum, deinde idem ostendit Calendarium Hebræum Genebrardi in præfatione in Psalmos: denique Doctoris Mulerii p. m. Calendarium) qui juncti simul sunt dies 45. Hisce addantur tres dies mensis tertii Exod. 19. 1. & cum hoc tertio horum trium jungantur duo, erunt dies quinquaginta. Nam Exo. 19. v. 10. & 11. dicitur sanctifices eos hodie (id est, die tertio mensis tertii, v. 1.) & cras, ut sint parati in diem ipsum tertium, nam ipso die tertio descensurus est Iherova super montem Sinai. Quare ex hisce appetet initium dierum à quo quinquagesimus latæ legis recenseretur, esse diem exitus ex Ægypto, id est, diem mensis primi decimum quintum; dierum verò Pentecostes initium est dies decimus sextus, Ergò non eodem die convenient. Unum interim hic observandum, clariss. nostros interpp. ne quidem quinquagesimo die exitus ex Ægypto latam legem statuere: ut etiam alter corum D. Junius in analyticâ Exodi explicatione c. 19. v. 1. ait; incidit autem illa dies in quatriuum ante Pentecosten. Causa hujus dicti est, quia illi interpres verba Mosis: בְּחָרֶשׁ הַשְׁלֵשִׁי non exponunt mense tertio, sed in novilunio tertii, & addunt (quasi per ellipsis omissum) mensis. Cujus rei occasio est, quod vox שְׁלֵשִׁי mensem, vel per Sync. principium mensis neomeniam seu Calendas notat. Verum licet alibi interdum hoc significet, tamen apud Mosen ea significacione semel tantum Num. 29. 6. ita usurpatum compéri; deinde sine necessitatibus specie ellipsis statuitur vocis, mensis, denique servata orationis Mosis sine ulla ellipsi, integritate, LXX. interpp. vertunt στις μηνος της τριτης, id est, tertio autem mense, eosque sequuntur Onkelos paraphrastes chaldaeus, & doctissimi interpp. alii. Ideoque quod, eo ipso die, pro sua interpretatione exponunt nostri interpres, sc. novilunii, illud minus videtur consentaneum, licet Aben-Ezra opinione sua præverit: de tempore tamen latæ legis aliter sentit, traditione majorum citata; nempe legem latam sexto die mensis Sivan, qui mensis tertius. Verum hoc modo, non die quinquagesimo ab exitu ex Ægypto, sed quinquagesimo primo die lex esset lata, ut ante tradita computatio evincit. Calculus enim Aben-Ezra non convenit, quia Neomenia mensis tertii fuit dies ab exitu ex Ægypto quadragesimus quintus, ut ante demonstravimus, & tertio die ab eo inclusivè lex lata, v. 1. Ergo dies legislationis esset tum quadragesimus septimus. Nam conjectura Aben-Ezra, qua elabi conatur, quasi triduum duplex esset intelligendum: prius quod duravit donec ad Deum ascenderet Moses, alterum postquam descendisset, usque ad legem latam, illa inquam nullâ ratione scripturæ probatur, sed contra Mosis verbis repugnat. Neque etiam Rabbi Mosis Ben-Maimon (Aben Ezra & traditionem potius quam rationem fecuti) authoritas in eodem Pentecostes, & latæ legis die statuendo obstat, cum tertia parte (seu libro 43. ait hoc modo: & septimanarum (sc. festum) est dies donationis legis, & ad magnificandum diem illum numerantur dies a primo festo ad illud. Hoc enim jam antea confutatum: Ac contra S. Literis convenientius de festo Pentecostes tradit. Iosep. Jud. ac sacerdos doctissimus. Quippe Antiquitatum Jud.

lib. 3. c. 10. ait: secundo die azymorum, qui est decimus sextus, Deo primitias bordei offerunt: agnumque in sacrificium maculant: Ac deinde Pentecostes originem exponens ait: εόδιον, εόδιον οὐ πρωτόπλευρον μήτε τέλον τελίου Σιναῖ (αὐτοὶ τοιούτοις αἱ τὰς εἰδη πρωτόπλευρας τηνάγκεται τὸν τελίον,) τὴν πατέρας (τὸν Εργεῖν τελέσθαι τοιούτοις, ομοίως τοῦτο πατέρωντος) οφεράτε γάρ τὴν διητήν αἴρετον μὲν πρεσβύτερος δύο μῆνες γεννητας. Quæ verba ita interpretatus est Sigismundus Gillenius: Post Paschale sacram clapsis septem septimanis, hoc est, 49. diebus quinquagesima (quam à numero Asarta Hebrei vocant) offerunt Deo panem & farinæ triticeæ duobus assaronibus, cum fermento confectum. Ubi observandum in primis, verba illa Josephi εόδιον πρωτόπλευρον τελίου Σιναῖ, non satis aptè versa esse hoc modo post Paschale sacram: dicendum enim erat, post illud sacrificium, nempe secundi diei azymorum, seu dici decimi texti mensis primi, ut antecedentia perspicue evincunt, & Mosis congruit Levit. 23. 15. & 16. & Deut. 16. 9. qui Moses ibidem, illud quinquaginta Pentecostes dierum numeratorum principium esse declarat. Quare ex hisce omnibus consideratis, perspicue appetet, diem Pentecostes, non fuisse eundem cum die latæ legis, sed diversum; ideoque quod propterea & olim & nostro ævo, à plerisque quali certum statuitur, diei Pentecostes consecrati finem esse memoriam legis, eodem die latæ, illud nulla ratione probabili innititur. Interim verum est, ad gratiæ Spiritus S. die Pentecostes ad Euangelium notitiam ac promulgationem collatæ, amplificationem dici posse, eam dono latæ legis longiora præstantiorem; quod lex à Deo horribili cum sono, tum igne præmisso Exod. 19. 18. & 19. lata; auribus populi cum terrore magno excepta, non autem cordi illius inscripta: contra verò Euangelium, præmisso sono flatus confirmante, & læto linguarum ignearum conspectu præcedente, Apostolorum menti ac cordi suaviter inscriptum; ut illius promulgatione suavissimâ Ecclesiam colligerent ad salutem. Cœterum festi Pentecostes, à Deo instituti, fine alieno jam satis, uti speravimus, confutato; non inutile erit, si paucis genuinum explicare conemur. Is autem vel perspicue expressus est, vel rectè adumbratus. Expressus atque apertè explicatus est, publica officiū gratitudinis erga Deum ob duo eximia corporalia beneficia collata, testificatio: quorum primum erat messis triticeæ donatio: gratitudinis autem officium, pro eo præscriptum, erat primum publica primitiarum illius messis oblatio, unde etiam festum primitiarum vocatur Num. 28. 26. quia duos ex messis panes offerebant, primitias Deo, cum suis sacrificiis Levit. 23. 16. & seqq. & Deut. 16. 10. Alterum deinde fuit sacri epuli hilaris cum liberis ac servis & Levitis ac peregrinis invitatis, ad Dei gloriam celebratio, Deut. 16. 11. Secundum Dei beneficium erat liberatio ex servitute Ægypti, & introductio in terræ promissæ ac bonorum illius possessionem: gratitudinis verò officium erat illius gratiæ utriusque præstitæ justa recordatio. Deut. 16. 12. & publica illius coram Deo & Ecclesia protestatio, quæ accuratè ac plenè Deut. 26. à 1. ad duodecimum describitur. Hæc de fine festi Pentecostes perspicue expresso: Cui alter adumbratus hoc typo accedit, nimirum beneficii spiritualis per Christum conferendi, & officiū gratitudinis ei præstandi propheticō hujus festi typo significatio: ut Col. 2. 16. & 17. dicitur, ne quis igitur vos damnet, ob cibum vel potum, aut respectu diei festi, aut novilunii, aut Sabbathorum, quæ sunt umbræ rerum futurarum, corpus autem est Christi, hoc est, res significata ad Christum pertinet, Beneficium enim Dei, spirituale per Christum, externo Pentecostes signo adumbratum est duplex: primum donorum Spiritus S. (quasi messis cuiusdam) primum Apostolis, deinde per eos Ecclesiæ collatio Ephes. 4. vers. 8. alterum est liberatio è spirituali servitute peccati, Joan. 36. 8. Rom. 6. 6. & 18. ex potestate Satanæ Col. 1. 13. ac translatio in regnum filii ipsius dilecti, & hereditatem caelestem Col. 1. 12. & 1. Pet. 1. 3. Gratitudo verò, pro hoc beneficio duplice, Deo per Christum debita, & per Israëlitarum in Pentecoste gratitudinem adumbrata, prima est, ut donis illis spiritualibus acceptis, Deo per Christum primitiæ eorum, sancta recordatione ac celebratione offerantur: & ad gloriam illius ad vitæ spiritualis ac veræ sanctitatis, cum nostris, tum proximi, incrementum, iisdem utamur Z. 2. Eph. 4

Eph. 4. 12. Altera est, ut liberati à servitute peccati & Satanæ, ac translati in regnum Christi, hereditatem cœlestem, grato animo hoc recolamus, & coram Deo atque Ecclesia profiteamur, & quemadmodum scriptura præcipit) ut gens sancta, ac populus acquisitus, virtutes illius annuntiantes, qui nos ē tenebris in lucem suam admirandam vocavit i. Pet. 2. 9. gratias agentes Patri, qui nos idoneos fecit, ad participandam fortē anctorum in luce, qui liberavit nos à potestate tenebrarum ac transstulit in regnum Filii sui dilecti, in quo redemptionem habemus per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. Col. 1. 13. 14. Quæ gratiarum actio, non solum animo & ore, sed etiam opere peragenda est, ne liberati à servitute illa peccati ac satanæ, contemtā gratiā ac foeda in gratitudine serviamus rursus peccato: sed Deo ac Christo redemptori, in vera sanctitate ac justitia ipsi debita, grati serviamus; Luc. 1. 74. & 75. & Rom. 6. 6: & 19. & 22. Atque hēc de usu ac fine Pentecostes.

*Corollarium Secundum, de Distinctione donorum
Spiritus Sancti.*

Quoniam Spiritus S. extraordinaria, per Christum in celos subiectum, donatio, diversis facta est modis; eos succincte perstringemus; ut ante dicta magis illustrenrur. Modus autem est duplex: unus immediatus: alter mediatus. Immediatus est, qui à Deo solo, sine intercedente creaturæ adjumento, dispari gradu contigit. Primarius enim fuit Judæorum, duodecim scilicet Apostolorum, qui (ut muneris Apostolici gravitas requirebat) repleti sunt Sp. S: signis stupendis ea plenitudo iis confirmata est Actor. 2. Secundarius atque inferior fuit gentilium quorundam, nempe Corn: Ceturionis & amicorum illi adjunctorum: qui ante baptismum acceptum, Sp. S. donis repente sunt donati Actor. 10. 44. & 47. ac statim locuti sunt linguis (scilicet variis) & magnificarunt Deum v. 46. Mediatus vero donationis Sp. S. modus est, quo Baptizati, precibus & impositione manuum, dona Sp. S. extraordinaria subito intusa, varie acceperunt: ordinarie quidem per solos Apostolos. Act. 8. 14. 15. 16. 17. 18. & 19. 6. & 2. Corinth. 11. 4. Galat. 2. 2. & 5. & quidem non plene ut ipsi Apostoli, sed ad Ecclesiæ utilitatem distributione varia 1. Cor. 12. 6. ad 12. Hebr. 2. 4. Extraordinarie vero Paulus per Ananiam, singulari Dei jussu, impositione manuum, & ante baptismum repletus est (utpote Apostolus destinatus) Sp. S. Act. 9. 17. Rom. 15. 18. & 19. & 1. Cor. 14. 18. Atque hēc de modorum donationis Sp. S. extraordinariæ distinctione.

*Illustratio verborum Christi Ioan. 3. v. 10. & 11. &
quæstionis ex v. 12. ortæ expl. catio.*

Quoniam eam quæstionem, quæ ex Ioan. 3. 12. verbis exurgit, explicare nonnihil, ob maximam veterum & recentiorum interpretum varietatem decrevimus: idcirco ad meliorem illius tractationem, oportunum fore existimamus, si brevem v. 10. & 11. analysis premitteremus, à communis occasionis & scopi verborum Christi circumstantia exorsi. Occasio quidem est in doctrina Nicodemi quæstio v. 9. proposita quomodo possunt hēc fieri? Hēc enim stupidam illius ignorantiam, & ex ea profluentem incredulitatem ostendit: nimis quod Christi, de regeneratione ex spiritu doctrinam, perspicua venti similitudine illustratam, nondum intelligeret. Scopus vero est, ut ipsum ad sui vitii agnitionem ac correctionem adducat. Ad quem scopum sibi propositum collimando, tanquam medium valde accommodatum, responsionem dirigit vers. 10. & duobus sequentibus: quæ gravem ac nervosam reprehensionem complectitur. Ea autem est duplex: prior, qua solum Nicodemum arguit ignorantiam; posterior, qua ipsum cum similibus Phariseis incredulitatis insimulat. Ignorantiae autem reprehensio v. 10. proponitur hoc modo: respondit Jesus & dixit ei; Tu es magister ille Israëlis, & hēc non nōstis? Qua responsione ignorantia illius, primū ab objecto, deinde ab adjuncta indignitate describitur. Objectum ita indicat; & hēc non nōstis? Hēc scilicet de regeneratione ex spiritu, tam clare à me exposita: id quod culpam ignorantiae satis demonstrat: ideoque ut vim vocis illius amplius ostendat,

dat, non ait tantum, hēc, sed, & hēc, hoc est, etiam hēc non nōstis? hoc est non solum quæ prima vice non ita clarè proposui, sed etiam, quæ jam reposita perspicue declaravi: quæ non abdita ac sublimia religionis sunt mysteria: sed illius elementa. Cujus ignorantiae adjuncta indignitas, partim interrogationis figura innuitur, qua rem mirandam atque indignam esse (quasi provocatione ad Nicodemum conscientiam) ostendit; partim argumento ab officiis illius repugnantia ducto demonstrat: Tu es magister ille Israëlis, hoc est, unus ex Phariseis & primoribus Judæorum (ut v. 1. dicitur) magister insignis, ad Israëlitas Dei verbo eruditos præfectus: ideoque indignissimum est, quod doctrinam de regeneratione ex spiritu, tam clare expositam, & ad rudimenta doctrinæ salutaris pertinentem adhuc ignoras. Atque hēc de prima reprehensione solius Nicodemi, nempe ignorantiae illius. Altera ei ac similibus Phariseis communis reprehensio est incredulitatis duplicitis; quarum prima est ratione doctrinæ traditæ: altera verò ratione doctrinæ tradendæ. Ac prima quidem exprimitur hoc modo, vers. 11. Amen, amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: sed testimonium nostrum non recipitis. Quibus verbis pluralis numeri, incredulitatem Nicodemi & similium Phariseorum describit ab objecto, & ab adjuncta iniquitate. Ab objecto, cum ait testimonium nostrum non accipitis. Testimonii autem voce, intelligit doctrinam Euangeliū, qua de veritate salutari erat testatus Ioan. 18. 37. quo etiam modo usurpatur c. 3. 32. Nostrum autem vocat: ut Joannem Baptistam unā testantem secum annumeret, quia ille etiam divinitus venerat, ut testaretur de illa luce (hoc est, Christo) ut omnes per eum crederent Ioan. 1. 7. quemadmodum etiam revera de veritate est testatus v. 27. & 5. 33. & 3. sub finem. Hujus autem testimonii incredulitas, metaphora insigni, à donis oblatis & non acceptis petita, declaratur, cum dicitur non accipitis; tu scilicet Nicodeme, & reliqui similes Pharisei, qui & Joannis & meam doctrinam audivistis, non creditis. Neque obstat quod Nicodemus v. 2. de se & similibus Phariseis est professus, scimus te magistrum venisse à Deo: quia testimonium de persona Christi, vero Deo & agno tollente peccata mundi à Joanne propositum sapientius, & à Christo confirmatum, nondum intelligebant, neque acceperant fidem: sed miraculis ejus commoti Prophetam duntaxat credebant; ut ibidem Nicodemus declarat: ideoque illi cum aliis vere dictum: testimonium nostrum non accipitis. Coeterum metaphora vocis accipiendi, pro credere, proposita & simul expposita extat etiam Ioan. 1. 11. & 12; & 3. 32. Fides enim est quasi spiritualis animæ manus, quâ doctrinam Euangeliū, & promissa illius bona ac dona amplectimur, eorumque participes sumus, Act. 26. 18. Hujus autem non accepti testimonii, seu adversus Euangeliū prædicationem incredulitatis iniquitas demonstratur, à testimonii Christi ac Ioannis veritate: quam præfatione, & subjecta rei assertione describit. Præfatio est: Amen, amen dico vobis, hoc est, veritatem aut vere, vere, dico; ut qualitatem sequentis sermonis indicet; & quidem ad majorem attentionem ac fidem comparandam vocem Amen, sic germinat, ut in reliquis omnibus Christi dictis, ubi apud Joannem occurrit. Nam quod nonnulli veteranum Patrum, & vulgo non pauci, pīi atque eruditī viri juramenti, & quidem gemini formam esse statuunt, cum dicitur: Amen amen dico: illud à veritate omnino alienum esse, res ipsa demonstrat, & Hebræorum ac doctiss. virorum consensus attestatur. Res ipsa: quia juramenti definitio ejus non convenit: Juramentum enim est Dei, tanquam omnisci testis, & iusti atque omnipotentis judicis, in occultæ veritatis vindicem invocatio: Atqui Amen, & amen amen dico, hoc est, veritatem aut verē dico, non est invocatio Dei &c. Sed tantum asseverationis forma: qualis est, cum dicitur sanè, revera, certe, aut veritatem dico: Ideoque juramentum non est. Propositio definitione juramenti ex 2. Corinth. 1. 23. & 1. Thess. 2. 5. & re ipsa, communis consensu citra controversiam recepta, ac certa est, ac probationem non desiderat. Assumptionem usus scripturæ, & omnium lexicographorum Hebræorum expositio confirmat. Deinde expositio etiam Euangelistarum idem demonstrat atque evincit. Nam senten-

sententiam Christi Matth. 16. 28. *Amen dico vobis*, Lucas. 9. 27. *reperit & exponit* αληθεῖαν, id est, *verè dico vobis*. Sic Matth. 24. 47. *amen dico*, Luc. 12. 44. *repetitur: verè dico: & Mar. 12. 43. amen dico*, Luc. 21. 3. *dicitur, verè dico*, in ejusdem utrimque sententiae Christi, recensione. Sic etiam Jer. 28. 6. *dicitur amen*, hoc est, *verè*, aut *veritas*, supple sit, quod exponitur seqq. proxime verbis, *sic faciat Feboea*, ubi & lxx. *interpp.* vocem Amen transferunt αληθεῖαν. Sic Psal. 41. 14. & 72. 19. & 89. 53. similiter ponitur: *Amen & amen*, id est, *verum*, supple sit; quod lxx. γένος, γένον sensu expresso, nempe, sit, interpretantur: & 2. Cor. 1. 20. *promissiones Dei in ipso* (sunt) *etiam*, & *in ipso* (sunt) *amen*, id est, *veritas*. Præterea neque ex Veteris neque ex N. T. ullà probâ ratione firmari potest, *Amen esse juramenti formam*. Nam quod à quibusdam obtenditur Esa. 65. 16. *dici: jurabunt in Deo amen*: illud omnino alienum est: quia manifestè conjuncta, perperam dividunt. Amen enim hoc loco est epithetum Dei, ac veritatem notat: non autem est forma juramenti: quemadmodum constructio perspicue evincit, *jurabit* (inquit Esajas) יְהוָה בְּאַלְמָנָה per Deum veritatis, hoc est verum: ut à falsis diis distinguatur: ut ibidem similiter dicitur, *benedicet sibi יְהוָה בְּאַלְמָנָה per Deum veritatis i.e. verum*, ut rectè lxx. *interpretes* in utroque αληθεῖαν Deum verum transtulerunt: ac propterea objecta interpretatio omnino aliena est. Atque hoc etiam modo vox Amen Apoc. 3. 14. usurpatur, ubi Christus ait *Ego sum i. e. id est, veritas*, aut *verus*, ut sequitur *testis fiducia & verax*. Deinde è N. T. proferunt exempla ad Hebr. c. 6. 13. *Deus enim pollicitus Abram*, cum non posset per quemquam majorem jurare, juravit per seipsum: & 14. subjicitur *dicens & i. e. benedicendo benedicam tibi*: Verum illud etiam ad rem ipsam non facit. Quæstio enim est, an *Amen* in sacris literis ullibi sit forma juramenti: atqui hujus vocis hic nulla prorsus extat mentis, siquidem μὲν non Hebraicè, sed Græcè dicitur: neque una est dictio, ut Amen, sed duæ sc. & certè, profectò (όρμας, ut Eustat. in Homerum aliquique exponunt) & μὲν, idem, significans, quod μὲν quidem. Sed excipere possit aliquis, τὸ μὲν certe quidem, hic juramentum ab Apostolo vocari: Ergo etiam Amen idem significans, nempe, certe, vere, juramentum erit. Verum negatur antecedens. Nam Apost. Dei juramentum verbis antecedentibus v. 13. descripsit, cum ait: *juravit per seipsum*. Cui juramento, rem eo promissam distincte subjicit, certe benedicendo benedicam tibi: Idque etiam collatio verborum Mosis (quæ ab Apostolo citantur) perspicue evincit. Nam Gen. 22. 16. dicitur, *per me ipsum juro, distulum Feboea: quandoquidem fecisti rem hanc, & non subtraxisti filium tuum, unicum tuum: & v. 17*, deinde additur proxime id est, certe benedicendo benedicam tibi: ubi expresse ac distincte primum forma juramenti ipsius præponitur, *juro per me ipsum*; pro quo Paulus in 3. persona posuit *juravit per seipsum*. Deinde verò res ipsa, juramento promissa exprimitur: *benedicendo benedicam tibi*, eique promissione, non ut novum juramentum (id enim præcesserat) sed ut qualitatibus seu veritatis rei juratæ indicium premitit, nempe a leverativum adverbium οὐ id est, certe, quod licet propriè sit conjunctio, quia; interdum tamen per enallagen partis orationis, sit adverbium significans certe, profectò, vere, ut Gen. 27. 36. יְהוָה nonne recte vocatum est nomen ejus Jacob; D. Jun. vertit quam recte, Hiero: justè: & Chaldæus Onkelos, יְהוָה id est, pulchre recte, & Jonathani adscripta Chaldæa paraphrasis, בְּקָרְבָּן, hoc est, in veritate, i.e. vere, & El. 7. 9. si non creditis, οὐ, id est, certè non eritis firmi, seu stabiles: ut Mercerus in magno Thesauro Pagnini exponi posse ait, & alii etiam doctissimi viri, atq; inter eos clariss. Ursinus explicant. Atq; ita etiam Gen. 22. 17. de quo agimus, vox יְהוָה exponitur per τὸ μὲν à lxx. *interpp.* & ab Apostolo ad Hebreos. Cum autem τὸ citra omnem controversiam non sit juramentum: Ergo neque etiam τὸ μὲν voces duæ ei interpretandæ divinitus adhibitæ hoc significant. Quare licet hę asseverandi voces, nempe τὸ μὲν antecedenti juramento subnectantur (ut etiam apud profanos authores non raro fit) inde tamen non sequitur juramentum esse; cum eadem maneat etiam citra juramentum significatio: quemadmodum usus harum vocum e-

vincit. Ad cuius etiam rei illustrationem referri potest locus Apostoli 1. Tim. 2. 7. *veritatem dico per Christum, non mentior*: in qua sententia juramentum est illud, per Christum sc. juro: rei verò jurata qualitatem indicat quod ait; *veritatem dico, non mentior*, quod idem est atque *amen dico*. Atque hæc de voce Amen, unde constat *amen amen* (id est, vere, verè) dico tibi, esse asseverationem veritatis sententiae seu assertionis sequentis, qua Christus testimonii (scu doctrinæ à se & Baptista traditæ) veritatem designat. Assertio vero clarius exponitur ad majorem attentionem ac fidem bifariam, propriè primum: cùm ait: *quod scimus, loquimur*; deinde per metaphoram idem illustrando ait *quod vidimus testamur*: hoc est, quod certò scimus: Nec enim Euangelii doctrinam, quæ hic intelligitur à Christo, oculis corporis (qui ad id inepti erant) sed animi oculis, seu intellectu suo, cum Baptista vidit ac percepit. Nam quod nonnulli pluralem illam vocē, *scimus*, de Christo & Prophetis interpretantur, non adeo aptum est, atque si de Christo & Baptista exponamus. Similis ferè locus est infra in sententia Baptista de Christo v. 32. *quod vidit inquit, & audivit, hoc testatur: & testimonium ejus accipit nemo*, hoc est, pauci: quod comparati cum incredulorum multitudine quasi nulli essent: Nemo enim non propriè, sed per hāc metaph. intelligitur. Quod autem Christus ait presenti tempore usus, *scimus, loquimur*: item eodem sensu, *videmus, testamur*, eo modo doctrinam antè propositā, & indies continuari significat. Nam eo tempore adhuc & Christus & Ioannes eandem Euangelii doctrinam docebant Ioa. 3. 26. cum 4. 12. Atq; hęc de prima incredulitatis Nicodemi & simili Pharisæorū reprehēsione, respectu doctrinæ traditæ v. 11. Cui altera adjungitur, ratione doctrinæ traditæ v. 12. *si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixerim vobis cœlestia, credetis?* Quę reprobatio constat duobus membris, consequente, & antecedente illius confirmatione. Consequens est: *quomodo si dixerim vobis cœlestia credetis?* confirmatio verò deducta est ex antecedentis incredulitatis magnitudine, ratione ab objecto, nempe rebus terrenis comparatè petita: *cum terrena dixi vobis & non creditis*. Hæc enim est mens hujus loci: five Græca vox εἰ sumatur propriè, pro si, conjunctione conditionali, conditionis veritas supponitur ex antecedentibus, perinde ac si subjiceret: atq; *terrena dixi vobis, & non creditis*: five εἰ per ἵτται & ὅπῃ, hoc est, siquidem, quia, accipiatur, ut etiam Act. 4. v. 9. εἰ αἰρανεῖσθαι, siquidem (aut ut Beza, quandoquidem) de nobis quæstio habetur, ut etiam Græca Scholia, eodem Beza teste, similiter εἰ per ἵπλι hoc loco exponunt. Ea autem scholia intelligit, quę Oecumenius collegit ex Patrum scriptis, in opere Veronæ edito p. 22. & rectè Dominus Piscat. Rom. 8. 31. εἰ, si Deus pro nobis, ait; si ponni, pro quia, ut in illo Catonis, si Deus est animus &c. Vel potius est ellipsis assumptionis quæ repetitur propositionis connexæ antecedens, si Deus pro nobis est, ut est, quis igitur erit contra nos. Hæc ille. Prius tamen, ut Act. 4. omnino præferendū videtur, quia ellipsis caret ac plena est oratio. Atque ita Enthymema erit hujusmodi: quia terrena dixi vobis, & non creditis, cœlestia quomodo credetis, h. e. multo minus creditis. Nam interrogatio illa quā ait *quomodo*, negationem firmiorem indicat, quasi provocatione ad Nicodemi conscientiam: h. e. nequaquam credetis, ac consequentia ratio solida est, qui enim minora non intelligit, ad majora ac graviora intelligenda aptus esse non potest. Verum hic oritur.

Quæstio, quid terrena, & cœlestia hoc loco significant.

De hac enim re interpretum diversa extant iudicia: quorum præcipua tantum paucis expendemus, à vocum ambiguarum distinctione exorsi. Nam ἵτται, & ἵπλιa aliter atque aliter usurpari solent. ἵπλιa enim (cui contrarium est ἵτται) significat, quod in cœlo, vel è cœlo vel cœlo conveniens; In cœlo autem vel imo, seu aëreo (ut Eph. 6. 12. *spirituales malitias in cœlibus*; Beza in sublimi exponit, h. e. in aëre, ut Eph. 2. potestas in aëre tribuitur) vel medio seu æthereo (ut 1. Cor. 15. 40. corpora cœlestia, qualia Sol, Luna, stellæ, & terrena opponuntur) vel deniq; in summo beatorum cœlo, ut Phil. 2. 10. *omne genu cœlestium, terrenarum, & subterraneorum*. &c. 3. 19. *terrena curantes*, id est, quæ in terra sunt, quorum, ut ait, *Dens venter*. Secundo cœleste significat

significat quod è cælo: Heb. 3. 1. οὐκτοις ἐνεργεῖ, id est, *vocationis cælestis participes*, & 6. 4. *donum cælestis*, id est, quod à Deo, qui in cælis: quemadmodum contra Iac. 3. 15. *sapientia terrena* (quam animalem & dæmoniacam vocat) opponitur ei, quæ supernæ, id est, è cælo, à Deo est. Tertiò cœlestia designant ea, quæ cælo convenientiunt: ut qualitate cœlesti prædicta 1. Cor. 15. 49. *Sicut gestavimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cælestis*, h. est, qualitate v. 48. & 53. ac gloria cœlesti prædicti: ut Phil. 3. 21. exponitur. Præter hasce significaciones, in S. literis usitatas: vox *cælestia* interdum per metaph. usurpari solet, pro rebus valde excellentibus: quod quemadmodum cœlum æthereum terrâ immenso spatio sublimius est; sic etiam illæ rebus aliis præstant. Atque hæc de vocum ambiguarum distinctione, cuius occasione discrepantes hujus Christi sententiaz expositiones in medium proferuntur. Quidam enim interpretes primâ significatione spectata, *terrena* exponunt res quæ in terra sunt: qualis est resipiscencia, baptismus, regenerationis ac similia: *cælestia* verò quæ in cælo sunt, idque notari putant voce Græcâ δια, quandoquidem Christus non ait γένεται *terrena*, sed διάγεται, quæ in terra sunt: neque ait επέγειρα *cælestia*, sed επεγένεται *supercælestia*. Atque sic *terrena* dici resipiscientiam, & baptisimū, ac regenerationem, quod sint rudimenta quædam cœlestis doctrinæ, quæ in hac terra in creditibus absolvantur; *cælestia* verò quæ in cælis sunt, & non in mortalibus perficiuntur, qualis est Christi divinitas, atque eadem cum Patre & Sp. S. majestas, & si quæ alia sunt hujusmodi, qualia ferè ab Apostolo Ephes. 1. 2. 3. & Col. 1. de Christo traduntur. In qua erudita expositione, ratio tamen non est satis solida; quia usus scripture docet simplex εγένεται, & compositum επεγένεται, eodem sensu non raro usurpari: quemadmodum etiam ex collatione Matth. 6. 14. & 26. & 32. & ex cap. 18. 35. apparet. Hæc prima expositio, quæ proprietatem vocis servat: secunda verò est, qua nonnulli has voces per metaph. interpretantur; & quidem alii absolutè in se: alii verò comparatè inter se consideratas accipi arbitrantur. Absolutè quidem & in se consideratè secundum quid, ut *terrena* & *cælestia* dicantur, non ratione materiæ, seu rei, quam Christus docuit; sed ratione formæ ac modi docendi. Nam res, quam Christus Nicodemum ac similes docuerat, non erat *terrena*, sed *cælestis*: nempe doctrina resipiscientiaz, regenerationis ac fidei: quam credere homo terrenus atque animalis, sine *cælesti* Spiritus gratia, non poterat. Modus verò docendi fuit *terrenus*, h. e. more hominum rudes instituentium humilis ac facilis intellectu; utpote quia subinde similibus ab hominum consuetudine desumti, usus fuerat: qualis etiam fuerat proposita proximè Nicodemo, doctrinæ de regeneratione per spiritum, illustratio: qua venti liberè ac potenter flantis similitudine erat usus. Contra alii *terrena* & *cælestia* non absolutè in se, sed comparatè inter se intellecta dici arbitrantur: quod scil. ea, quæ à Christo & Joanne Baptista erant tradita, continebant tantum religionis Christianæ rudimenta: quæ comparatè cum sublimioribus, quæ supererant mysteriis, *terrena*, similitudine quadam, h. e. humilia; sublimiora verò, *cælestia*, quasi à captu hominum rudium remotiora, nuncupantur. Quæ expositio illustrari posse videtur ex Apostoli reprehensione Hebr. 5. 12. *Vos enim; quos oportuit pro temporis ratione, doctores esse, rursus opus est doceri, quæ sint prima elementa eloquiorum Dei, factique estis iij, quibus opus est lacile & non solidi cibo: & c. 6. 1. & 2. quapropter omisso sermone initii Christi ad perfectionem feramur, non jacientes rursum fundamentum resipiscientiaz ab operibus mortuis, fidei in Deum, baptismatum &c.* Alii denique utramque hanc metaphoricam interpretationem simul vindentur componere & in unum conflare: quemadmodum D. Beza, ad illa verba in major. annot. si *terrena* &c. ait: si crasso & plebeio stylo loquentem non intelligitus, & ideo loquenter repudiatis; Nec enim doctrinam suam terrenam vocat, sed ejus elementa, & ejus tradendi modum ruditati nostræ accommodatum, & similitudinibus, desumptis à rebus communibus & sensu nostro obviis (qualis erat illa de venti flatu) illustratum. Hactenus ille. Porro hæc metaphoricæ expositiones, & alijs scripturaræ locis satis concinnè convenientiunt, & huic Christi

sententiaz: Veruntamen quedam iis obstat videntur. Quorum primum est, quod vox *cælestia* à bonis authoribus pro rebus excellentibus interdum usurpetur, sed in S. literis hæc significatio non reperiatur: deinde quod amplius est, nullum ex antiquis Græcis authoribus à nobis observatum exemplum, neque à doctioribus ac diligentioribus prolatum, quo voces illæ *terrena* & *cælestia* inter se, ut in hoc Christi dicto opposita, humilia & sublimia, b. e. res intellectu faciliores & difficiliores significant. Deinde etiamsi aliqui fortè talis harum vocum significatio reperiretur, à propria tamen earum significatione ad impropriam & metaphoricam, nullo modo esset recurrendum, nisi doctrinæ S. literis comprehensæ veritas, aut loci circumstantiaz illud evincerent; quorum neutrum hoc loco comperitur. Nam prima illa sententia, qua voces istæ propriè accipiuntur (quod etiam clar. Wolf. Musc. ut simplicem maximè probat) & doctrinæ sacræ, & circumstantiis hujus loci probè consentit; ut *terrena*, ea que sunt aut erunt in terris: *cælestia*, quæ sunt, aut futura in cœlis intelligentur. Nam penitentia, regenerationis, sanctificatio inchoata, fides, baptismus ac similia quæ docebat Christus, in terra peraguntur: ideoque *terrena* rectè dici potuerunt: in cœlo verò erat Deitatis Christi majestas, ac myriades Angelorum cum quibus Christus è cœlo venturus ad judicium Matth. 26. 64. præterea in cœlo partim erant animæ piè defunctorum & cœlestis eorum conditio, nempe perfecta sanctificatio & beatitudo æterna; partim futura erant corporis Christi & Christianorum cœlestis æternaque gloria, atque felicitas Phil. 3. 20. & 21. & 1. Cor. 15. 48. 49. & Matth. 13. 43. Hæc & similia nondum erant à Christo, cùm religionis rudimenta traderet, explicata, sed explicanda: quemadmodum postea suis locis explicuit, & proximè sequentibus explicare coepit. Qua de re M. Bucerus ait: *cælestis magister omnia cælestia dixit, ut certè renasci ex Spiritu nihil minus quam terrena res est, attamen terrenum & crassum dici potuit, si id confessas, cum eo, quod nos per omnia conformes fieri oportet imaginis unigeniti: & prorsus esse Deos.* Ubi observandum expositionem hanc videri partim ad 2. metaphoricam expositionem referri, partim ad primam propriam. Deinde observandum postrema verba per hyperbole majorem ac duriorem dicta, pro divinæ naturæ esse participes ut 2. Pet. 1. 4. nempe non ratione essentiæ, sed ratione similium qualitatum. Quomodo Bucero prævisse Athanasium comperimus, quod de incarnat: filii Dei pag. ult. edit. Græcolat. Commel. de Filio Dei ait; *bomo factus masens Deus, ut homines Deos redderet, manentes homines.* Sed præstat ab hujusmodi hyperbolis abstinere, & clarius loqui; ne erroribus ulla detur occasio: quamvis metaphoricæ in S. literis Magistratus dñi dicantur. Cœterum interpretatio prima, quam antea posuimus, longè aptior est, quam ea, quæ ab Aretio (fortasse solo) proponitur: qui *terrena* ad exemplum de vento referre mavult, *terrena* autem intelligit doctrinam de regeneratione, quæ res cœlestis est. At inquam de vento dicta non attingit Nicodemus sua dubitatione antecedente: neque credibile est, ipsum adeò fuisse sensus expertem, ut quæ de venti flatu libero clarissimè à Christo dicta, non intellexerit. Atque hæc de proposita quæstione, ad illustrationem illius, strictè diximus.

Ex Joan. III. vers. 13.
Quæstio de sensu verborum Christi:
Nullus ascendit, &c.

MEmorabilis est atque explicatu dignissima Christi, Joh. 3. 13. sententia, quæ ait: *& nullus ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo; filius hominis, qui est in cælo.* Constat autem duabus partibus. Quarum prima est propositionis, his verbis comprehensa: *& nullus ascendit in cælum,* altera verò expositio, qua ut errori occurratur seqq. verbis subiectum propositionis (nempe *nullus*) exceptione sui declarat. Ac de subiecto, hoc inter interpp. convenit, cā voce non Angelos intelligi, de quibus in hac oratione tota non est sermo: ut qui in cælo sunt, *cælestia* norunt, & è cælo descendere, atque in cœlum rursus ascendere, à Christo

Christo dicuntur Ioan. 1. 52. sed homines designari: quo-
circa vulgatus interpres commode vocem *id est*, que generatim *nullum* significat, exposuit, *nemo*, que vox hominem solum excludit. De p̄dicatori vero sive subjecti hujus attributo controversia est, quidnam *ascendere in cælum* significet hoc loco. De ea enim re duplex est explicatio. Prior quidem communior, utpote à priscis Theologis, & plerisque recentioribus proposita: nempe hanc phrasin propriè de ascensu, h. e. è terra infima, in summum cœlum penetratione ad vitam æternam, accipi. Posterior vero nonnullis insignibus Theol. propria, qui hæc verba metaphorice exponunt: quæ sententia doctis. M. Bucer est, quem nostri Theologi ferè reliqui omnes sunt secuti, ut sit sensus; *Nemo mysteria regni cælorum cognoscit*, vel unquam cognovit: quemadmodum dicitur Ioan. 1. *Deum nemo videt unquam*, *Filius qui est in sinu Patris, ipse revelavit nobis*, & Matt. 11. *nemo novit Patrem, nisi Filius*, & cui *Filius vulerit revelare*. Hujus autem sententiæ authores, duo aduersus priorem objiciunt argumenta. Primum est, quod posita ea propriè expositione, necessariò inde sequeretur, orationem Christi fore falsam, ac propterea metaphorice intelligendam: Nam Christus, cum addit, *nisi qui descendit ē cælo, filius hominis &c.* indicat, sc̄ jam ascendisse; atqui ascensu propriè accepto, illud erat falsum: nondum enim ascenderat eo modo, sed primum post resurrectionem erat ascensurus. Verum responderi potest bifariam: primum non dici à Christo, quod in cælum ascenderit; Est enim hoc loco elliptica oratio: *Nemo ascendit nisi filius*: & non necesse est, ut verbum *ascendit* eodem tempore p̄terito subintelligatur: sed potest, ac debet etiam (ut veritas rei postulat) in futuro tempore repeti: quemadmodum à Theophylacto in commentariis ex Chrysostom. in compendiis contractis factum est, qui hoc modo breviter exponit: *id est τὸν ἀράβιον οὐ τὸν εὐαγγελικόν, οὐ μὴ εἴη μέλλω μόνον ἀναβλῶν, οὐ καὶ λαθὼν*, h. e. *Nemo Propheta rum ascendit in cælum, nisi ego solus ascensurus sum in cælum, sicut etiam descendit*. Deinde alteram etiam solutionem addimus, hypothesin objectionis (licet communi expositione quasi certa probetur, nempe *ἀναβλέπει* vocem p̄teriti temporis, significationem p̄teriti servare, ac vertendum *ascendit*) non esse necessariam: quia potest accipi significatione, ut loquuntur, potentiali: ascendit, pro ascenderit, h. e. poterit ascender. Nam verba non solum reliqua, sed etiam p̄teriti perfecti indicativi (ut exemplis eruditè ab Henrico Stephano in Græce Lingue Thesauro docetur) cum conjunctione potentiali *as* juncta, non actum rei, sed rei future potentiam interdum denotant: idemque nonnunquam fieri per illius conjunctionis ellipsis: Ad quam constructionem hic etiam locus Ioannis referri potest, ut sit sensus: *Nemo ascendit*, hoc est, ascenderet poterit, in cælum, *οὐ μὴ nisi filius hominis*, qui sc̄. ascendere poterit. Hanc alteram etiam expositionem verisimilem adducere visum: ut inde plenius cognoscatur, etiam hanc secundam objectionis hypothesin in expositione vocis *ἀναβλέπει* non esse necessariam; utraque igitur solutio objectionem confutat; prior tamen responsio, sufficere potest. At objici potest, insolentem esse expositionem, nemo ascendit in cælum, nisi filius hominis, supplendo ascendet: quia ubi antecedentis verbi ellipsis est, ibi illud ipsum eodem tempore est repetendum sive supplendum. Verum hoc negatur: neque insolens est, si ipsa verbi significatione manente, circumstantia temporis pro rei hoc flagitantis ratione, mutetur: ut vel ex eo loco, qui ad contrariam expositionem illustrandam adducitur, appareat, nempe Matth. 11. 27. *neque Patrem quisquam novit nisi Filius*, supple novit, & cuicunque vulerit, hoc est volet, *revelare*, sc̄. noscet. Sed alterum argumentum, à scopo loci deductum profertur: quod ea expositio ab illo aliena sit, quia doctrina de ascensione in cœlum, propriè accepta, proximè p̄cedentibus verbis non cohæret: Contra vero posterior optimè convenit: cum enim antè dictum sit: *si dixeris vobis cœlestis, quomodo crederis?* supponitur, Christum posse cœlestia dicere: Id autem oppositione aliorum omnium hominum demonstratur, quia nemo novit cœlestia, nisi solus filius hominis, ut

qui è cœlo descendit, & in cœlo sit. Ac propterea D. Beza, pro hac, quam probat sententia interpretatur ista verba: *id est*, *Nullus enim*: ut *καὶ* & copula, pro causalī *καὶ*: seu *καὶ*, pro *eternum* (quod interdum fit) accipiatur. Hanc difficultatem objectam viderunt etiam prisci Theologi, eamq; indicat ac solvere conatur Theophil. (Chrysostomum ut solet secutus) hoc modo: *Nemo ascendit, &c.* Neque hoc videtur babere communionem cum iis, que ante ipsum sunt: si quis vero accuratè mentem Domini viderit, valde etiam cum iis, que ante illud sunt, communionem babere apparebit. Cum enim Magistrum & prophetam nominasset Nicodemus; ne me, inquit, puta quasi prophetam è terra existentem à Deo missum ut docem, sed superne me descendisse, puta ut filium, non è terra esse, nemo igitur prophetarum ascendit in cælum, nisi ego solus ascensurus sum, ut etiam descendam. Hæc ille. Summa est connecti hanc sententiam cum antecedentium initio, ut corrigatur pronus Nicodemi error à Christo antè intactus, non autem cum proxime antecedentibus. Neque enim necesse est, ut in oratione omni sequentia semper cum proxime antecedentibus cohærent, cum ad ea quæ antea dicta sunt utiliter explicanda, regressio nonnunquam institui soleat. Quo posito, secundo loco, aptius paulò responderi potest, Christum reprehensâ ignorantia atque incredulitate Nicodemi, ut attentiorem redderet, & ad fidem provocaret, postea redire hoc vers. 13. ad explicationem ingressus in regnum celorum, hoc est, anima & corpore in cœlum ascensionem ad vitam æternam, & modum illius duplicum ostendere; unum per se, insitâ vi, qualis solus Christi futura ascensio: alterum per alium, vi Christi: qualis fidelium. Prius vers. 13. posterius seqq. explicari. Denique si quis accuratè rem ipsam spectet, cum proxime antecedenti versu, commode etiam cohæret. Nam ut cœlestium meminit explicandorum à se; sic ea ex parte explicat, ascensione in cœlum, descensione è cœlo, & p̄fæsentia in cœlo. Quamobrem primam expositionem secundè preferendam merito concludimus: primum quia propriam significationem vocum retinet: altera vero metaphoram, quæ admittenda non est, nisi causa necessaria cogat: Ea autem hic nulla est, ut ex objectionum confutatione constat, quia & veritati Scripturæ, & loci circumstantiis probè congruit. Deinde, quia phrasis usum, in S. literis observatum retinet: contra vero metaphorica ab eo recedit. Nam quod objicitur locus Deut. 30. 12. & similis Rom. 10. 6. quasi eodem modo impropriè acciperetur, *quis ascendet in cælum*, id est, quis cœlestia cognoscat; illud negatur. Proprie enim accipi verba Mosis demonstrant, antecedentia & consequentia: postquam enim vers. 11. dixit, *mandatum quod præcipio tibi, &c.* illud non est longinquum: hoc proximè v. 12. exponit, *non in cœlo est ut dicas, quis ascendet nobis in cælum, & accipiat illud, &c.* neque trans mare, &c. Quæ diserte de ascensu proprie agi demonstrant. Atque hæc de prima hujus loci quæstione, sensu videlicet verborum Christi: *Nullus ascendit in cælum*, sequitur

Secunda Quæstio, quomodo ascensio in cælum, soli Christo tribuatur?

Sacra literæ disertissimè tradunt 2. Reg. 2. 11. Eliam Signeo curru subvectum, ascendisse in cælum; & animas piorum mortuorum in cælum ascendere, & cum Christo esse, Ioan. 14. 3. Phil. 1. 23. & corpora post resurrectionem ascensura, 1. Thess. 4. 17. & Apo. 21. 27. ac propterea ex hac re prima fronte videtur consequi, non esse verum, ascensionem in cælum soli Christo tribui. Cum autem verba Christi citra controversiam sint vera, 1. Pet. 2. 22. queritur, quomodo hæc inter se queant conciliari? Respondemus autem, distinctione nodum hunc solvi. Nam ascensio in cælum: aut sumitur generatim, pro quavis è terra in summum cælum translatione, atque ita vere Christo & piis communiter convenit: aut speciatim. Ascensio enim in cælum dividitur ratione causæ efficientis oppositæ, in eam quæ per se, seu propriis viribus ascendentis fit: & in eam quæ per alium, seu alterius viribus contingit. Atque ita hæc conciliantur inter se: *Nemo nisi Christus ascendit* in

in cœlum, propriis suis viribus. Ipse enim ascendit, primum vi dignitatis suæ, seu obedientiæ ad mortem usque crucis, secundum pactum Dei, Lev. 18. 5. *boc fac & vives.* Atque ita fuit efficiens remota, nempe causa impulsiva, ut Phil. 2. 9. & Hebr. 12. 2. exponitur. Deinde vi divinæ suæ naturæ, qua, ut se à mortuis suscitavit, Ioan. 2. 19. 21. & c. 10. 17. sic etiam in cœlum tandem ascendit. Atque ita, ut solus est causa remota ac movens: sic etiam solus proxima atque exequens. Et hunc specialem ascensionis modum, non autem generalem, soli Christo attribui ex antecedentibus & ex consequentibus appetet. Ex antecedentibus quidem, quia regenitum posse videre regnum Dei, & in id introire, hoc est, ascendere in cœlum, afferuit vers. 3. & 5. sequentibus verò vers. 16. dicitur: *ut credentes in Christum habeant vitam æternam:* Ea enim in cœlo est, & præcedentem ascensionem in cœlum necessariò includit: & credentibus contingere, non per se, sed per Christum declaratur. Quo etiam pertinent ea, quæ initio proposuimus testimonia. Hæc de secunda, sequitur

Tertia Quæstio, quid filius hominis hoc loco significet?

Origo hujus questionis est, quod licet certum sit, filium hominis distinctè dici, ab Adamo, qui homo fuit, sed non filius hominis: utpote qui creatus à Deo, non verò à patre homine generatus, tamen bifariam usurpat: propriè, aut impropiè per tropum, qui diversus etiam esse potest. Propriè quidem, atque universalis significatione denotat ab homine genitum: atque ita accipitur Psal. 115. 16. *cœli sunt Febovæ, & terram dedit filius hominum,* & Psalm. 144. 3. *Febova, quid est homo ut agnoscas eum: filius hominis, ut rationem ejus habeas?* & Esaï. 56. 2. *beatus homo qui fecerit illam, & filius hominis, qui prebenderit illam.* Quo etiam modo Ezech. 2. 1. & singulis ferè capitibus Ezechiel à Deo filius hominis, id est, homo vocatur. Deinde filius hominis per Synecd. accipitur bifariam: primum generis pro specie, cum opponitur filio viri, & hominem plebeium, distinctè à potentiori designat, ut Psalm. 49. 3. *etiam filii hominis, etiam filii viri,* hoc est, tam plebeii, quam præstantes. Secundo per Synecdoch. generis pro individuo, seu certo homine generali. Atque ita Christus seipsum vocat passim ad humanæ suæ naturæ veritatem indicandam: ideoque plerumque distinctè additur articulus *& emphaticus,* οὗτος τὸ ἀρρώτης, filius ille hominis: ut non quemvis, sed singularem aliquem denotari ostendat: Quocirca excellentiam quædam indicari videtur: unde nonnulli egregii interpres, excellentiam infirmitatis Christi, humiliisque conditionis nostræ causâ susceptæ, notari putant: hominem nimirum afflictum & contemtum: ut de Christo dicitur Esaï. 52. 14. *Cum obstupuerint de te multi, dicentes, adeo corruptum esse præ ullo aspectum istius, & formam istius præ filii hominum:* quod etiam plenius explicatur Esaï. 53. 2. & 3. quomodo de Christo dici existimant Ioan. 19. 5. *Ecce homo.* Verùm obstat, uti videtur, huic explicationi; quod Christus etiam jam in gloria constitutus cœlesti vocatur eadem periphraſi filius ille hominis, ut Auctor. 7. 56. *Ecce conspicio cœlos apertos, & filium hominis stantem ad dexteram Dei.* Altera igitur expositio est, sic vocari, ut excellentiam non infirmitatis, sed dignitatis illius significet: ut sit sensus, homo ille olim promissus Adamo & Patriarchis, futurus Messias, & per Prophetas prædictus. Atque ita videtur Psalm. 8. 5. *filius hominis,* accipi: ut Hebr. 2. 6. & seqq. exponitur. Et fortè eo spectat, quod Ioan. 12. 34. à Christi auditoribus dicitur: *Nos audivimus ex lege quod Christus maneat in æternum: & quomodo dicas, oportere filium hominis extollis? quis est ille filius hominis?* atque ita videtur accipi Ioan. 5. 27. *& potestatem ei dedit iudicium etiam exercendi:* id est, quia filius hominis est, id est, promissus ille homo Messias, cui iudicium divinitus destinatum: de quo, suo loco, Deo favente, plenus sumus acturi. In qua expositionum diversitate hoc interim certum ac citra controversiam est, humanæ naturæ Christi veritatem designari hac phrasí: an verò præterea aut abjectæ conditionis, aut

muneris excellentia denotetur, disquiri potest: posterius verò; ob causam allatam, comparatè magis videtur consentaneum: et si Matth. 16. 13. *quem me dicunt esse filium hominis,* non videatur satis quadrare, si quis circumstantias expendat. Nam hoc quasi notum præsupponitur, se esse filium hominis, de quo quid judicent homines querat.

Quarta Quæstio, quo sensu de filio hominis dicatur, quod descendenter de cœlo: & tamen quod esset nihilominus in cœlo.

Qua de re duplex est sententia: Prior quidem, quod ea Christo tribuantur *καὶ τὸ ἄλλο,* nempe secundum divinam naturam: seu non quatenus homo, sed quatenus Deus, Dei filius: ut orthodoxi Patres, & nostræ etiam Ecclesiæ consentaneè exponunt: ac descensum non propriè sed metaphorice accipi, quod Dei Filius sit patefactus in carne, seu sit caro factus assumptâ servi forma, Phil. 2. Tum enim Deus, ex scripturæ usu, descendere è cœlo dicitur, cum in terris peculiari aliqua ratione præsentiam suam patefacit, quod excellentissimè in naturæ humanæ assumptione in terris factum est. Unde 1. Tim. 3. dicitur: *magnum est pietatis mysterium; Deus patefactus in carne;* Altera verò de attributi descensus è cœlo, & præsentiae in cœlo sensu, sententia est, quæ priorem expositionem (qua utrumque ad Christum, secundum divinam naturam refertur) partim concedit; partim negat: sed contrario tamè modo à diversis explicatur bifariam. Anabaptistæ enim Mennonitæ posterius attributum, nempe præsentiam hanc in cœlo, non ad humanam naturam: sed ad divinam tantum pertinere agnoscunt: prius autem de humana interpretantur, atque inde probare conantur, Christum suam carnem, non ex virginis Mariæ substantia in terris assumisse; sed eam è cœlo descendenter utero illius intulisse, matremque Christi nihil aliud, præter gestationem, nutritionem atque partum contulisse: ut olim Marcion (adversus quem eruditè scripsit Tertull.) aliique nonnulli, ac per eam quasi canalem conceptum, & ad tempus partus servatum transiisse. Contra verò Lutheri discipuli, Ubiquitatis, ut vocant, corporis Christi assertores, prius attributum, nempe descensum è cœlo, Christo convenire tantum secundum divinam naturam concedūt, ac statuunt descensum illum non propriè, sed metaphorice intelligendum: posterius verò ad humanam naturam pertinere contendunt: atque inde probare conantur, Christi corpus multis esse in locis, imò ubique: utpote quod eodem tempore fuerit in terra, Nicodemum alloquens: & nihilominus simul in cœlo præsens. Utriusque autem sententiæ argumentatio & hypothesis illius vana est; imò sua expositione satis perspicue eandem, si attendere velint, refutant. Argumentatio enim est, quia non dicitur filius Dei descendit de cœlo: sed filius hominis, propterea non secundum divinam naturam, sed secundum humanam descendit è cœlo, ut Mennonitæ concludunt. Deinde Ubiquitarii similiter sic disputant: filius Dei hic non dicitur esse in cœlo, sed filius hominis: ac propterea illud non secundum divinam, sed secundum humanam naturam intelligendum est. Verùm fragilis utrumque consequentia: quia hypothesi ac fundamento falso nituntur. Nec enim quæcumque de filio hominis dicuntur, necessariò secundum humanam naturam sunt intelligenda; quia filius hominis, & humana natura non sunt idem omnino; Filius enim hominis, personam humanæ naturæ præditam significat: humana verò natura, personam non notat. Ac propterea cum filius hominis hic personam Christi, ab una natura humana denominatam significet: verè omnino de eo dicuntur attributa, quæ personæ Christi tantum conveniebant secundum alteram, nempe divinam naturam. Sive enim Christus, Filius Dei, à divina natura: sive filius hominis, à natura humana denominatur, persona Christi indicatur. Ac propterea quia in persona Christi utraq; natura existit: verissimè utriusque naturæ attributa de ea, per vocem personalem denominata, dici possunt: sive vox personam notans sit desumpta à tota persona, ut Immanuel, seu *Διάδοχος*, Christus, & Jesus, ac similes voces;

vores: sive ab una natura, ut Filius Dei, & filius hominis. Quemadmodum exempli gratia de Christi persona, denominata à natura divina, seu de Filio Dei dicitur: eum esse in sinu Patris Ioan. 1. 18. & tamē ignorasse diem judicii Marc. 13. 32. Quorum prius, quatenus Filius Dei est, seu secundum naturam divinam: alterum verò, non quatenus Filius Dei, sed quatenus Filius hominis: seu non secundum divinam naturam, quia omniscia est: sed tantum secundum humanam intelligendum. Quemadmodum etiam similiter Filius Dci Rom. 1. 3. dicitur esse ex semine Davidis, non secundum divinam naturam: sed, ut Apostolus interpretatur, secundum carnem, hoc est, humanam naturam. Sic etiam de Christi persona, denominata voce personali ab humana naturā desumpta, rectè dicuntur ea, quae convenient, non solum secundum humanam naturam (ut cum filius hominis tradendus dicitur in manus hominum Matth. 17. 22.) sed etiam quod personæ Christi convenit secundum alteram, nempe divinam naturam, ut cum dicitur, filium hominis esse filium Dci. Qualis de Christi persona phrasis (qua personæ Christi voce personali ab una natura denominata tribuitur, quod ei convenit secundum alteram tantum) communicatio idiomatum appellari solet; quod talis phrasis ex eo oriatur, quod utriusque naturæ Christi propria, sint personæ illius communia, & illa phrasis convenienter significantur. Idemque sese confutantes imprudenter expositione sua utrique; & Anabaptistæ, & Ubiquitarii, suæ probationis hypothesin fundamentum omnino destruunt. Nam filio hominis præsentiam in cœlo Anabaptistæ attribui exponunt, non quæ filius hominis, seu non secundum humanam naturam: sed secundum divinam: & rectè ac consentaneè cum orthodoxis: Et Ubiquitarii, filium hominis descendisse de cœlo, non quatenus filius hominis, seu non secundum corpus & humanam naturam: sed quatenus filius Dei, seu secundum alteram nempe divinam naturam, recte exponunt. Ergo utriusque hanc hypothesin nostram confirmant: nempe, non quæcunque de filio hominis dicuntur, ea esse de ipso secundum humanam naturam intelligenda: sed interdum debere secundum divinam naturam explicari: tum scilicet quando rei veritas hoc flagitat; sive attributi & subjecti consensio. Atque ita suam falsam hypothesin, qua eorum expositiō atque argumentatio nititur, perspicue ab ipsomet evertitur. Nam si descensus è cœlo, filio hominis convenit secundum naturam humanam idcirco, quia dicitur filius hominis: ejusdem rationis vi sequetur, etiam fuisse secundum humanam naturam in cœlo, cum esset in terris, quod tamen Anabaptistæ negant. Et contra: si quia dicitur, *filius hominis qui est in cœlo*, inde sequitur secundum humanam naturam fuisse in cœlo: eodem omnino fundamento sequitur, eandem descendisse de cœlo, quod tamen Ubiquitarii negant. Quamobrem ex hisce perspicue concluditur, neque Anabaptistarum, neque Ubiquitatorum interpretationem ab ipsis probari, neque etiam probari posse: ut fidei analogia, seu doctrina S. Literarum de Christi persona satis demonstrat: ut contra Anabaptistas Ioan. 1. ostendimus; & contra Ubiquitarios, veritas corporis Christi (quod triplici sua dimensione, & partium unitarum, pro locorum intervallo, distinctione constat) evincit. deinde cum esset in terris, non fuisse sūa naturā humanā in cœlo: quia aliás non potuisset proprie ascendere in cœlum: quemadmodum revera, motu locali, è terra, videntibus Apostolis in aërem, ac porro in cœlum ascendit Act. 1. Quod autem ubique est, locum non mutat, quia jam in omni loco est: ac propterea locus nullus est quem deserat: nec locus ullus in quem accedere valeat. Et rursus, cum jam secundum humanam naturam, post ascensionem, in cœlo sit, non est amplius in terra Coloss. 3. 1. *quærite quæ supra sunt, ubi Christus est & v. 2. quæ supra sunt querite, non quæ in terra;* Et cum in terra esset Christus, certo fuit in loco, pro natura veri sui corporis circumscripti, & membris distincto loco positis, non alibi, eodem tempore: ut Ioan. 11. 15. *gaudeo quod non ibi* (nempe apud Lazarum) *fuerim, sed eamus ad ipsum.* Imò omnes articuli fidei de Christo, hoc monstro Ubiquitatis corporis Christi, violentur. Nam si

Christi corpus, ob unionem hypostaticam (ut contendunt) cum divina natura ubique est, & ab initio sui extitit: sequitur necessariò, non in solo utero virginis conceptum ac gestatum, sed ubique fuisse conceptum: neque natum seu ex utero virginis in lucem egresum, sed in eo & ubique mansisse; quia quod ubiq; est, locum omnem implet, seu locum nullum deserit, nec ab ullo loco absit. Hęc enim sunt contradictoria: abesse à loco, & in eodem esse seu non abesse. Deinde si corpus Christi ubique est; non est cruci unum affixum in Iudea: sed omnibus crucibus toto orbe: immo quod amplius est, nulli cruci affigi potuit: quia jam ante in cruce hac omnibusque aliis ubique fuerit. Neque etiam mortuus fuerit: quia morte anima à corpore separatur, & corpus ab anima. Atqui corpus quod ubique est, ab anima separari non potest, aliás ubique esse desineret. Neque etiam à cruce removeri, ac sepulchro imponi potuisset, quia ubique existens, in eo jam antea fuisse. Neque etiam corpus mortuum potuisset animæ rufus uniri ac vivificari, si fuisse ubique: quia ab anima nunquam fuisse separatum. Neque è sepulchro suscitati atque exire potuisset, quia ubique existens, locum nullum deserere, nec locum alium adire potuisset, quia verò suscitatus est è sepulchro, non fuit ubique, ut etiam Angelus ait, Matth. 28. v. 5. 6. *Scio vos Iesum mortuum querere, non est hic, nam suscitatus est, prout dixit: venite, videte locum, ubi jacebat Dominus.* Præterea si corpus Christi ob unionem hypostaticam cum natura divina sit ubique, neque etiam (ut ante ostendimus) ascende-re potuisset in cœlum, quia jam ante ubique existens, fuisse etiam in cœlo. Nec etiam inde redire posset ad iudicium; quia ubique existens, cœlum deserere, seu ubique non esse simul non potuisset. Hęc enim omnia disertè sunt contradictoria: ubique manere; certo loco esse, locumque aliquem deserere, novumque occupare. Atque hęc brevis speciminis causa adduximus, ut Ubiquitatis sententiam (pro qua, tanquam pro Helena sua decertant) hujusque loci perversam interpretationem, monstrosis contradictionibus, veri corporis Christi suis terminis ac membris circumscripti ac distincti) veritatem, & articulorum fidei de Christo doctrinam universam violare, perspicue demonstraremus. Ideoque quæ ad Ubiquitatem corporis Christi probandum adferuntur ab iis, vana esse necesse est: in primis verò, quod quasi primarium argumentum objectare solent, ab unione hypostatica desumptum hujusmodi: Eorum quæ hypostatice sunt unita, uno existente ubique alterum etiam ubique esse necesse est; quia aliás non unio esset, sed divisio. Atque divina & humana natura in Christo hypostatice sunt unita: & carum una nempe divina est ubique: Ergò & alteram, nempe humanam, ubiq; esse necesse est. Verum nostri merito propositionem negant. Nam ad unionem hypostaticam servandam, non requiritur ut utraq; natura sit ubique; sed sufficit, ut una tantum nempe divina sit ubique. Ac propterea humana natura, licet non sit ubique, nunquam tamen à divina, quia illa ubique est, separari potest. Atque hęc ad perversam hujus loci expositionem confutandam sufficere arbitramur. Corollarii loco, me moratam à nobis Lutheri, de Ubiquitate corporis Christi sententiam, subiecte visum est: ut ejus certior sit atque utilior, ad differendum cum ubiquitariis memoria. Sic autem tom. 7. oper. Latinæ editio: Wittenberg. sermone de Sacramento corporis & sanguinis Christi pag. 337. *Illi autem stolida imaginantur, Christo ascendendum & descendendum esse per aërem, sicuti se detrabi in panem, quoties ejus corpus manducamus; atque hujusmodi quidem cogitationem parens est stolida (stolida inquam) illa humana sapientiae ratio.* Neque enim opus est ut verbis quæ dicuntur cœlitus, detrabatur, sed nostræ fidei & securitatis confirmanda gratia nobis data sunt, ut sciamus illum certè inventire. Nam quamquam nusquam non sit Christus, in omnibus etiam creaturis: & ego illum in felice, in igne, in aqua, adde etiam in laqueo invenire possum, sicut certo etiam in laqueo: citra tamen verbum illic querendus non est, nec vult, ut in flammis aut in fluebus me ipsum de scopulo aliquo precipitem, aut obstructo collo literam longam ex me faciam. Est quidem passim in omnibus locis, neque tamen vult, ut passim illum captes, aut queras; sed ubi verbum esse audieris,

ibi

ibi captato & illum recte & certo capies, alioqui impia persuasione Deum tentabis atque idolatriam committes. Hactenus Lutheri verba. Cujus absurditatis profanæ, plurima similia in eodem sermone comperiuntur. Ad absurditatem Lutheri in doctrina de cena cognoscendam (ut obiter hoc dicam) consideretur locus in confessione de cena, tom. 3. Jenensi, operum Germanicorum pag. 487. ubi impiam Nicolai Papæ sententiam, Berengarii confessione præscriptam laudat, & glossam Pontificiam eam damnantem rejectit.

Quæstio ex vers. 14. & 15.

De similitudinib[us] ibidem proposita genere, & partibus illius primariis.

Egregia omnino est Christi sententia, Joan. 3. v. 14. & 15. Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto: ita exaltari oportet filium hominis; ut omnis credens in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Quæ egregiæ antecedenti connectitur. Nam ut modum ascensus in cœlum, vi sua, sibi soli v. 13. Christus vendicavit; sic sese quoque ascensus in cœlum, seu vita æternæ credentibus authorem esse declarat, similitudine eleganti. De cuius genere & partibus primariis, quædam strictim explicanda.

Ad prius quod attinet, similitudines quæ ex V. T. in Novo proferuntur sunt duplicis generis: quædam enim indefinitæ sunt ac communes, aliæ verò definitæ ac propriæ. Communes sunt, quando simile ad aliud simile illustrandum adfertur, quod multis accommodari potest, neque in eum finem factum est, ut ad proprium aliquid designandum, divinitus destinaretur; quemadmodum 1. Cor. 10. de Israëlitis, ob impia facta in deserto divinitus occisis, dicitur v. 6. *Hæc autem typi nostri fuerunt; ut ne concupiscamus res malas, sicut illi concupiverunt*, hoc est, exempla sunt justi judicii Dei; ut iis etiam moniti, alii redderentur cautiores ac sanctiores, non autem ut rem futuram (quasi prophetici typi) certo indicarent: Definitæ vero ac propriæ similitudines sunt, quando simile aliquod, ad aliud simile illustrandum adfertur, ad quod peculiariter adumbrandum ac significandum divinitus est institutum, ut ceremoniæ V. T. quæ propterea antitypa verorum Heb. 9. v. 24. appellantur; & *umbra futurorum, cuius corpus est Christi*, hoc est, ad Christum pertinet Col. 2. v. 17. Hebr. 10. v. 1. qualis fuit Jonæ, ventre Ceti excepti, & triduum commorati, atque inde ejecti, Christum adumbrantis similitudo Matth. 12. v. 40. Quomodo etiam multa Davidis & Salomonis Christi fuerunt typi, ut aliæ ostendimus. Utra autem sit similitudo in hac Christi sententia, disquiri potest, nempe an indefinita sit ac communis: an verò definita ac propria. Quorum postremum maximè verisimile ab eruditis, non temerè statuitur, si quis rem diligenter spectet, quia non solum convenientia est elegans in utroque comparationis membro: sed etiam, quia nullum tale nec specie nec genre, remedii adversus meritas pœnas exemplum extare apparet: ideoque ad beneficium Christi adumbrandum pertinere videtur. Neque ratio probabilis alia apparet, cur ad serpentum morsum, serpentem æneum erigi atque aspici voluerit Deus, & quidem Israëlitis ad idolatriam propensis: ut etiam posteris temporibus, eodem serpente æneo, ad idolatriam sunt abusi, ideoque Rex Hiskias eundem propterea confregit. 2. Reg. 18. v. 4. Deinde destinatum etiam ac propheticum typum, seu rei futuræ, ex Dei instituto, significationem esse, Christus satis indicare videtur, cum non ait simpliciter: sic exaltabitur: sed, *sic oportet filium hominis exaltari*: quod scilicet illo etiam prophetico typo ac simili, illud divinitus esset olim adumbratum: ideoque cum Deus sit verus, impleri oportuit, ut aliæ Christus de prophetiarum impletione loqui solet Matth. 16. vers. 21. & 26. vers. 54. & Luc. 24. vers. 27. & 46. Hæc de genere similitudinis. Partes autem illius sunt duæ: protasis seu propositio: & apodosis seu redditio. Propositio simile illustrans, ac simul prophetice probans proponit contractius hoc modo: *sicut Moses in deserto exaltavit serpentem*: omittit enim tanquam rem (ex Num. 21. 5. ad 10.) notam; ut à serpentibus læsi eum aspiciendo à morte imminentे libe-

rati viverent. Apodosis autem explicatior est his verbis: *ita exaltari oportet filium hominis: ut quis quis crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. sic enim dilexit Deus, &c. In qua duorum similium, serpentis ænei, & Christi comparatione illustris similitudo observanda est triplex: nempe antecedentis originis, præsentis conditionis, & consequentis finis. Primum enim origo utrimque est duplex, occasio & causa impulsiva. Illa quidem fuit miseria hominū, hæc verò misericordia Dei. Miseria autem fuit peccatum & pœna illius. Nam ut Israëlitæ sua incredulitate, & injusta impiaque murmuratione adversus Deum, justè ab ipso, serpentibus immisis, lethali morsu puniti sunt Num. 21. sic omnes homines in Adamo, graviter peccaverunt Rom. 5. 12. deinde generatione naturali illius propagati, vitiositatis naturalis seu peccati originis veneno ab ipso Rom. 5. v. 12. & 14. atque à majoribus suis Ps. 51. v. 7. Eph. 2. v. 1. infecti sunt, at morti temporali atque æternæ obnoxii. Hæc de miseria cùm Israëlitarum, tum omnium hominum simili: quæ una antecedens origo. Altera verò est misericordia Dei, hoc est, illius erga miseros dilectio, seu benigna liberandi à miseria voluntas: ut de serpentis ænei origine Num. 21. 8. & de Christi donatione Joan. 3. v. 16. diserte explicatur. Hæc de antecedenti utriusque origine. Altera deinde comparationis pars, est præsentis conditionis convenientia: Nam ut serpens æneus, similis fuit figurâ serpentibus venenatis, à quibus Israëlitæ læsi, sed non similis veneno, siquidem eo caruit; sic Christus hominibus, peccati veneno infectis, similis factus est figura atque habitu Phil. 2. v. 7. & 8. utpote à Deo missus in similitudine carnis peccati, id est, peccataris Rom. 8. v. 3. sed peccatis omnino carens, Heb. 4. v. 15. In qua tamen comparatione differentia declaratur ea, quod serpens æneus figuram, non autem formam seu essentiam veri serpentis habuit, Christus verò (qui cum eo comparatur) non solum figuram, sed etiam formam seu essentiam hominis veri habuit, Phil. 2. v. 7. ideoque ibidem homo v. 8. & hoc loco *filius hominis* expressè nominatur. Hæc de secunda, nempe præsentis seu insitæ conditionis convenientia. Tertia verò in consequente fine consistit, hoc est, in causa propter quam, & serpens æneus, & Christus exortus est. Finis autem est duplex, prior, est usus: alter est fructus illius, ex usu promanans. Usus autem est duplex, Proximus & remotus. Proximus, est utriusque secundum Dei voluntatem exaltatio, illiusque patefactio. Exaltatio autem; est è terra in lignum sublime erectio: serpentis quidem ænei in perticam, jussu Dei Num. 21. vers. 8. de quo hic dicitur brevius, *ut Moses exaltavit serpentem*: Christi verò in lignum crucis, ut hic additur, *sic exaltari oportet filium hominis*, hoc est, in crucem tolli. Oportuit autem ita fieri primum ob voluntatis Dei decretum, ut Act. 2. v. 23. *Hunc definita voluntate & præscientia Dei traditum, cum accepissetis per manus exlegum (vel impiorum) cruci affigentes sustulisti*. Deinde crucifigi oportuit, propter divinam S. Literis prædictionem, signis certis factam, quale signum propheticum fuit 1. erectio serpentis ænei in deserto in perticam: deinde damnatorum quorundam apud Israëlitas mandata crucifixio, ut eo supplicio, Christi, pro nobis damnati, crucifixio, propheticō signo præfiguraretur Galat. 3. vers. 13. Christus dicitur factus execratio, *scriptum est enim: Execrabilis quisquis pendet in ligno*, hoc est, Christi execrabilis figura, metonymice. Et quia Christum secundum decretum Dei, eodem die de cruce tolli oportebat, idcirco etiam in figura crucifixorum apud Israëlitas, idem fuit à Deo imperatum Deut. 21. 23. *ne per nocte cadaver ejus in ipso ligno: sed omnino sepelito ipsum eodem die, nam suspensus execratio* (id est, execrabilis) est Deo: *ne ergo polluisse terram tuam, quam Iehova Deus tuus dedit tibi in possessionem*. Quæ strictim ad difficilis hujus loci Galat. 3. & Deut. 21. illustrationem (ab interpretibus, in varias sententias distractis, minus observatam) adjicienda existimavimus. Quare Christum exaltari in lignum crucis oportuit, ob immotam voluntatis Dei constantiam Eſ. 46. 10. & scripturæ ac prophetæ figuræ veritatem: Scriptura enim solvi non potest Joan. 10. 35. ideoque etiam hac in re eandem impleri oportuit Luc. 24. 26. & 27. Unde Christus etiam postea Judæis eandem

candem sententiam proposui: nempè: *opertes filium hominem exaltari*; ut Joan. 12. 34. ab auditoribus Christi indicatur, ubi obiter observandum, ista verba Christi in antecedenti orationis illius narratione, à Joanne esse omissa; quia Euangelistæ non integras Christi conciones perpetuò, sed frequenter selectiora tantum ad usum Ecclesiæ in primis pertinentia, compendii causâ describunt, quemadmodum de Christi factis Joan. 20. 30. 31. & 21. 25. Similiter traditur. Deinde ut exaltatio serpentis, facta est non in obscurlo loco: sed coram Israëlitis aperto, in deserto in quo erant, ut conspici posset; sic Christum exaltatum ac crucifixum Euangeliæ prædicatione palam etiam proponi ac quasi crucifixi Gal. 3. 1. oportuit, ut cognosci posset. Ubi obiter observandum, minus recte à nonnullis magni nominis interpretibus, hanc Christi exaltationem, ad solam Euangeliæ prædicationem referri, cum potissimum ad crucifixionem referendam esse typus erecti ænei serpentis, & Iohannis Euangeliæ expositio c. 12. 32. & 33. perspicue demonstret, cum ait (post ista verba Christi: *cum exaltatus fuero ē terra, omnes, sc. electos, traham ad me ipsum* (hoc autem dixit, significans quasi morte efficitur moriturus. Atque hæc de primo ac proximo, serpentis ænei & Christi usu simili: nempè utriusque exaltatione in lignum, ejusque exaltationis patefactio ne. Remotus verò est, ut omnibus (& solis inserviret aspicientibus: serpentem quidem æneum, oculis corporalibus: Christum vero oculis fidei spiritualibus: quemadmodum de priori dicitur Num. 21. 8. *fac tibi serpentem, & impone eum perticæ: eritque ut quisquis morsus fuerit, cum aspicerit eum, vivat*: de posteriori verò dicitur hoc loco: *sic exaltari oportet filium hominis, ut quisquis crediderit in eum, & ut in simili sententia Christus loquitur Joan. 6. 40: ut omnis qui videt Filium & credit in eum: neque omnis tantum, sed etiam solus qui credit, Ioh. 3. v. 18. & 36. quia ut pro mundo infidelium oratione mediatoriæ non oravit Iohann. 17. 9. sed pro fidelibus ibid. & vers. 21. & 23. sic pro infidelibus non est in crucem exaltatus in victimam: sed pro fidelibus, pro quibus se sanctificavit (hoc est, Patri in cruce in sacram victimam obtulit) Iohann. 17. 19. & Eph. 5. 2. & 25. & 26. Atque hæc de primi finis, nempè usus ænei serpentis & Christi convenientia: alter vero finis utriusque, est fructus ex hoc usu (scilicet exaltatione eorum in lignum & aspectu) propositus ac promanans: nempè à morte liberatio, & vita temporalis quidem, à serpentis ænei conspectu: æterna vero à Christi crucifixi intuitu seu fide. De priori, ratione fructus illius propositi dicitur Num. 21. 8. *impone eum perticæ: eritque ut quisquis morsus fuerit, vivat*: deinde ratione fructus promanantis v. 9. & faciens Moses serpentem æneum imposuit eum cùdam perticæ, eratque cum memordisset serpens aliquem, ut intuens in serpentem illum æneum, vivereret. De posteriori vero dicitur à Christo, hoc loco v. 15. *ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*.*

Atque hactenus de serpentis ænei & Christi comparatione: quâ declaratum est, Christum esse fidelibus authorem ingressus in regnum cælorum, seu ascensus in cælum ad vitam æternam. Ne quis autem eam Christi exaltandi donationem & salutem per ipsum, credentium merito, aut fidei dignitati insitæ ascribat, causam illius primam seu impulsivam (ut suprà indicavimus (subiicit v. 16. cum ait: *ita enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum deridet, ut quisquis credit in eum, non pereat, &c.* Quibus docet, Christi pro nobis nati ac crucifixi ad salutem nostram donationem, non è nobis: sed è prævia Dei dilectione, hoc est, salutis nostræ amore promanasse; ut eleganter, I. Joan. 4. 9. & 10. explicatur his verbis: *in hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quod filium illum suum unigenitum misit in mundum, ut vivamus per eum; In hoc est charitas; non quod nos dilexerimus Deum: sed quod ipse dilexeris nos, & misericordia Filium suum, ut esset propitiatio pro peccatis nostris.* Verum hic oritur.

Quæstio ex Joan. III. v. 16. Quidnam mundi voce significetur.

DE varia vocis *mundi* significatione, hoc tempore pleniū non agam, quia alias illud à nobis præstituimus: sed tantummodo quantum ad controversias explicationem

brevem pertinere videtur. Ac primum, in eo Theologor. interpretum consensus est, *mundi* vocem hoc loco homines, ut mundi incolas designare: Sed quæstio est, an universè singuli particulares homines intelligentur, nec ne. Primam enim sententiam adversarii nostri sequuntur diversi: quod videl. Deus singulos homines, nemine prorsus excepto (tam infidelem Judam pro ditorem, quasi fidelem ac beatum Petrum) ita dilexerit, ut Christum ipsis servatorem dederit. Quo etiam accommodatur illud I. Johanni. 4. 14. *testamur Patrem misisse Filium servatorem mundi: & c. 2. v. 2. ipse est propitiatio pro peccatis nostris, nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi.* Verum non sequitur inde, singulos mundi homines intelligi. *Mundus* enim interdum gentes mundi notat: atque ita totus mundus, non unam aliquam gentem, ut Iudæorum, sed omnes gentes notat. Unde non sequitur; Ergo singuli homines gentium intelliguntur: quemadmodum gentes, oppositæ Iudæis, Rom. 11. v. 11. *mundus* vocantur, & imminutio Iudæorum, opulenta mundi v. 12. & reconciliatio mundi dicitur v. 15. quod de corpore gentium, non de singulis illius partibus seu singulis hominibus, sed electis intelligentum: quos ad fidem & salutem destinavit, & suo tempore vocat ac servat. Nam hæc explicatio de singulis hominibus analogia S. Sacræ repugnat: quæ Christum tantum intercessorem & servatorem mundi electorum atque fideliū tradit, ut antea ostendimus, & alibi fusius exposuimus. Altera igitur sententia est, mundum non universè omnes & singulares homines notare. Atque ita bifariam, servatâ doctrinæ sacræ veritate exponunt. Quidam enim nomine *mundi*, omnes electos ad vitam, seu mundum electorum intelligent: quia illos solos Deus primùm dilexit, speciali amore, h. e. servare voluit (Ioh. 6. 39. & 44. & 65. & 17. 2. & 9.) & solis illis medium salutis, Christum & fidem, atque per eam salutem donat Rom. 5. 9. & 10. & I. Iohann. 4. 9. & 10. Eph. 1. 3. ad 8. 2. Thess. 2. 13. & 14. Sed objicitur I. vocem mundi pro electis ad salutem, in S. literis non usurpari alibi: ideoque hanc expositionem vocis hoc loco esse alienam. Verum respondet, contrarium liquere ex Iohann. 17. ubi v. 9. Christus ait: *non oro pro mundo: sed pro iis quos dedisti mibi: ubi vox mundus opposite datis à Patre (seu electis, ut Iohann. 6. 37. omne quod dedit mibi Pater, ad me veniet, & v. 39.) reproborum universitatem notat, pro qua non orat: Contra vero Christus orat pro mundo, ut credat, v. 21. & 23. unde constat mundum hoc loco c. 17. his verbis, nullos reprobos, sed solos & universos electos designare, eos videlicet quos ad fidem secundum electionem erat vocaturus. Idem etiam liquet ex 2. Cor. 5. vers. 19. Deus est in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans iis lapsus eorum. Atque illi, qui reconciliantur Deo, & quibus non imputat peccata, non sunt omnes homines: alioqui nulli sub ira Dei manerent: sed soli electi, quos fide data sibi reconciliat Rom. 5. v. 1. & cap. 8. v. 29. & 30. sic etiam Iohann. 1. v. 29. Christus dicitur *agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*: Atqui reproborum peccata non tollit, sed electorum tantum, qui soli justificantur. Et Iohann. 6. v. 33. *Christus dat vitam mundo;* reprobis autem non dat vitam, quia pereunt. Ergo electi tantum intelligent ea mundi voce. Sed rursus objiciunt, quia hoc loco dicitur à Christo: *quisquis credit in ipsum, non pereat, inde sequi vocent quisquis distributionem aliquam notare: quod scil. ex hoc mundo, de quo loquitur, non singuli serventur; sed tantum credentes: ideoque mundum universè omnes & singulos homines denotare: alioqui Christum dicturum suis fece ira misericordia ut credens, non autem ræs in istis omnis credens, seu quisquis credit.* Quæ exceptio tanti apud adversarios est momenti, ut nullo modo confutari posse gloriantur: Imò multos è recte sentientibus commovit, ut electos, quorum nullus perit, voce *mundi*, minimè intelligi posse hoc loco existimaret. Atque hujus nōdi solvendi difficultas vulgo præteriri solet. Sed responderi potest commodè, distributionem quidem esse mundi, de quo Christus loquitur: non tam in diversa subjecta, sed ejusdem subjecti, in diuersos statu: quia voluntas Dei est consonans, ut electi quādū non credunt, sint pediti obnoxii, &*

xii. & à vita æterna exclusi, contra verò, quando credunt in Christum, ut tum non pereant, sed habeant vitam æternam, primum hæreditatis jure: deinde re ipsa per glorificationem, quemadmodum hic duplex electorum, cum perditionis, tum salutis status; prior ante, posterior post fidem distinctè explicatur, Rom. 3. 23. & 24. & 5. 8. 9. 10. & Eph. 2. 1. 3. 4. 5. & 8. & 12. cum 13. Col. 1. 13. Atque hæc prima est ac solida objectionis solutio, ut vox mundi, electos notet. Altera verò similiter satis accommodata est; quod videlicet quamvis voce mundi non definite electorum mundus seu universitas eorum intelligeretur: inde tamen non sequatur, homines singulos denotare: quia genus humanum, seu gentes mundi, notare potest: quemadmodum supra Rom. 11. usum vocis illius ostendimus. Atque hoc modo verum est, Deum genus humanum dilexisse, et si non singulos generis: omnes gentes, et si non singulos gentium: dilectio enim mundi, hac significatione posita, non simpliciter, sed secundum quid intelligi debet: ut etiam Rom. 11. constat. Nec enim singulos mundi dilexit, h. e. servare voluit; sed eos tantum quos Filio suo per fidem servandos dedit; ut etiam sequentia ostendunt verba: nempe, *ut omnis credens in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Ideoque dilectio mundi eo continetur & describitur, quod ex eo credentes omnes & solos, vita æterna donare voluerit atque donet. Atque hæc de quæstione ex Joh. 3. 16. petitum, quid voce mundi significetur: sequitur jam ut horum sedecim versuum, qui una Dominica, pro more quotannis explicari solent, in gratiam & usum auditorum, rogati, strictim proponamus.

Analysis succincta Euangelii Joan. III. à v. 1. ad 17.

Christus à Patre tanquam summus Propheta constitutus, fideliter suo munere functus est. Siquidem Euangelium, & publicè, & privatim, ad salutem auditorum docuit. Prioris quidem exemplum c. 2. Joh. à v. 12. ad finem usque describitur: posterioris verò hoc loco; ubi prima religionis fundamenta Christus catechesi quadam tradidit: & Euangelista ad communem Ecclesiaz institutionem descriptis. In qua descriptione primò circumstantiæ antecedentes: deinde institutio consequens declaratur.

Circumstantia autem, est partim persona, quæ instituta est à Christo: partim tempus, quando ea institutio contigit. Persona autem v. 1. denotatur, non solum à communia natura, cum dicitur *bomo*: sed in primis ab adjuncto duplicitate, sc. nomine & officii præstantia. Nomen fuit Nicodemus, voce Græca, quæ sensu convenit cum inversa voce Διονομός (qualis ille ad quem Isocrates suam parænesin scripsit) & cum altera Νικόδημος: quæ omnes voces Græcae, victorem populi notant. Neque mirum, Judæum hominem, Græcum nomen habuisse: quia postquam Alexandro Magno & successoribus ejus Syriæ Regibus Græcis paruit Judæa, non solum voces multas Græcas alias, suæ linguae immiscuerunt Iudæi: sed etiam nomina Græcorum propria liberè suis liberis indiderunt, atque usurparunt, ut Act. 6. 5. non solum in recensione Diaconorum, unus ipsorum utpote proselytus Antiochenus Nicolaus dictus: sed etiam reliqui Græca habuerunt nomina: ut Stephanus, h. e. corona, Græcæ: & φίλος equorum amator, & cæteri similiter, quemadmodum & inter Apostolos Matth. 10. 3. unus fuit similiter appellatus Philippus, & v. 2. alter nempe frater Petri, Andreas, hoc est, virilis dicitur. Alterum verò adjunctum nempe officii Nicodemi instituendi præstantia est, quod fuit princeps Iudeorum, non solus nec summus; sed unus ex Senatoribus Ioh. 7. 49. & doctoribus populi Ioh. 3. 10. Atque hæc de persona à Christo instituta. Secunda circumstantia est tempus, quando sc. Christus eum instituit, quod v. 2. primum proponitur: quod sc. noctu id contigit: deinde à causa importuni illius temporis exponitur, quod Nicodemus tum primum, institutionis gratia accesserit; idque haud dubie mētu statuti Iudeorum, Ioh. 9. v. 22. & infirmitate fidei accidit, ut palam se Christi discipulum profiteri nondam sit ausus, ut colligitur ex Ioh. 7. 50. & 19. 38. 39. Porro hisce duabus personæ & temporis circumstantiis præmissis, institutio Catechetica Nicodemi,

ex Christi (arundinem quassaram non confringentis, & lumen fumigans non extinguentis, Matth. 12. 20.) clementi gratia promanans, describitur colloquio de vita æterna consequenda: quod quæstionibus Nicodemi discipuli, & responsionibus Christi Magistri alteris, catecheseos more constat. Hoc autem colloquium agit primum de ingressu in regnum cœlorum, seu salutis obtinendæ conditione: deinde de modis ac causis illius. Prius autem à v. 2. ad 13. constat tribus partibus: quarum singulæ bimembres: utpote quæstionem Nicodemi, & Christi responsionem continent. Primæ partis prius membrum, nempe quæstio Nicodemi, non expressè ponitur: sed confessione de Christo, & ad Christum facta, tanquam ex antecedente consequens innuitur. In qua confessione primum officium Christi: deinde causam efficientem illius agnoscit. Officium quidem, cum eum Rabbi, h. e. magistrum rectè vocat Matt. 23. 8. Causam verò efficientem officii proponit, cum *ad Deo venisse Magistrum* dicit: & confirmat, primum à sua, & aliorum similiūm conscientia, cum addit, *scimus*: deinde ex effectis, nempe Christi miraculis prophetæ Dei indicis comprobatur v. 2. Quo Nicodemus tacite indicat, quod doctrinam de regno cœlorum, seu salute obtinenda, à Christo tanquam Prophetæ, ad illud divinitus misso, audire (non minus quam aliis à Paulo Act. 16. v. 30.) desideret. Etsi enim quæstionem non expressè proponat; eam tamen fuisse illius mentem; non solum confessio hæc è tendens: sed etiam Christi responsio, ad eam quæstionem accommodata ostendit: quæ responsio alterum est primæ hujus colloquii partis membrum v. 3. Quo i. præfatione asseverationis geminata, *amen amen*, ad majorem attentionem præmissa, deinde conditionem ad regnum Dei videndum, h. e. eo fruendum, seu ad vitam æternam consequendam necessariam esse ait, ut quis denuo gignatur. Eoque modo Pharisaicæ de naturalibus humanæ nature, ad salutem viribus, opinioni Mat. 19. v. 16. 17. occurrit: ut miseriam atque imbecillitatem suam Nicodemus agnoscat. Atque hæc de prima quæstione & responsione. Altera verò pars ei succedit, ac primum Nicodemi quæstio, ex crassa ignorantia metaphorici sermonis Christi orta: qua regenerationem de propria ac carnali generatione intelligens, de modi illius potentia querit vers. 4. Responsio verò Christi, suam de regeneratione responsionem male intellectam exponit: & Nicodemi errorem refutat. Exponit autem responsionem datam repetitione ejusdem, atque insertione declarationis illius: qua eam regenerationem à causa efficiente Sp. S. (quod instar aquæ animas purgat ac renovat sanctitate indita) describit v. 5. Errorum autem Nicodemi duplicum corrigit. 1. quod regenerationem ex carne intelligeret: Christus verò illud eo refutat v. 6. quod illud, quod ex carne (h. e. homine naturali, peccato & ira Dei obnoxio) genitum est, similiter caro est Psal. 51. vers. 7. Eph. 2. vers. 1. 2. 3. ideoque à Dei regno & vita æterna alienum: Contra verò, quod ex Spiritu Sancti, per sanctificationem genitum, Spiritus (hoc est spiritualis) est, seu à spiritu sanctificatus: ideoque ad regni Dei seu vitæ æternae fruitionem idoneus: qua expositione necessitas regenerationis etiam ostenditur. Alter error Nicodemi, est quod regenerationis modum omnino, gerum sensibilium instar, percipi posse existimaret: Cui errori Christus occurrat, docendo regenerationem ex spiritu esse actionem arcana. Nam primum admirationem & errorem Nicodemi corrigit v. 7. & causam reddit: quod modus regenerationis sit arcana: quod renati, ex sensu fidei & charitatis Dei, eam quidem factam sentiant: sed modum operationis non percipient: id quod comparatione venti flantis, & Spiritus regenerantis illustrat v. 8. Atque hæc de secunda quæstione & responsione. Tertia pars sequitur: cuius prius membrum est ultima Nicodemi quæstio v. 9. quæ rursum indigna ac stupida ignorantia de modo regenerationis querit: *quomodo bæc possunt fieri?* Posterior v. membrum, est responsio Christi, non universa: sed quatenus gravem meritamque Nicodemi reprehensionem continet duplicum, 1. ignorantiae illius particularis: deinde communis, cum aliis similibus incredulitatis. Nam ignorantiam illius reprehendit vers. 10. cum ait: *Tu es magister &c.* Quo indicat indignam & admirationem

miratione dignam, & quidem interrogatione efficaci usus, duabus de causis. 1. Propter claritatem doctrinę de regeneratione, à Christo propositę & expositę, cum ait: *& bac non noscunt?* hoc est, non solum quæ primū prop̄sui: sed etiam quæ jam perspicue illustravi: deinde propter ipsius Nicodemi munus, cui repugnabat: ut qui erat Magister seu doctor Israëlis; ideoque admirandum & indignum, quod ipse ea religionis rudimenta à Prophetis toties explicata, & à Christo reposita nondum intelligeret. Altera verò reprehensio, nempe communis ei & similibus Pharisæis (quos sibi sociarat vers. 2. cum diceret *sciimus*, nempe ego & similes) continetur sequentibus. Incredulitatem autem geminam arguit, 1. Quidem præsentem: deinde futuram. Præsentem vers. 11. quo primum incredulitatis illius objectum, circa quod ea versatur indicat: deinde modum. objectum, seu id quod non credebant, est doctrinę Euangelii veritas iis proposita, cum ait: *quod sciimus loquimur & quod vidimus testamur, scilicet ego & Baptista:* Idque præmissa asseverationis formula præmuniens ait: *amen amen dico tibi.* Modus verò incredulitatis est, quod testimonium illud non reciperent fide. Incredulitas verò futura, ex præsenti hac concludituri vers. 12. *si terrena non creditis, si dixero vobis cœlestia, quomodo credetis?* nempe veris viribus Nam spiritus regenerationis gratia, ad utraque credenda, necessaria, eaque redundunt homines idonei ad credendum. Atque ita absoluta est responsio Christi tertia, ac prima hujus Euangelii doctrina: quæ est de conditione ingressus in regnum cœlorum ac salutis æternæ necessaria, nempe regeneratione. Altera v. sequitur, quæ de modis ac causis illius agit: atque ita à terrenis ad cœlestia etiam, explicanda, accedit Christus. Modum autem salutis seu ingressus & ascensionis in cœlum, ac vitæ æternæ obtinendæ, duplē exponit: primum per se, insitaque sua vi, quem Christus sibi soli attribuit vers. 13. ut qui solus sit omnipotens *trinitas*, Filius Dei, qui è cœlo descendit, & in cœlo est, suamque humanam naturam in cœlum erat subiecturus. Alter modus ingressus in regnum cœlorum ad vitam æternam obtinendam, est viribus non suis, sed alienis nempe Christi. Quem modum expositione caesarum ingressus in regnum, seu salutis nostræ describit. Primum enim exponitur causa salutis nostræ propinquæ: deinde remota: Propinquæ, est primum meritoria, Christus crucifixus, quod typo serpentis ænei illustratur ac probatur. vers. 14. deinde instrumentalis fides vers. 15. Remota verò ac prima, est Dei Patris dilectio: quâ salutem nostram voluit, & deinde Christum nobis misit, & ad salutem donavit vers. 16.

Explicatio ac Vindicatio loci Ioan. cap. 3. vers. 34.

INsigne est Baptista de Christo testimonium, quod extat Johan. 3. v. 34. *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur; non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Quo testimonio quoniam Ubiquitarii indigne abutuntur; idem paucis illustrare, & adversus errorem eorum vindicare conabitur. Quocirca ad faciliorem intelligentiam, primum circumstantiam illius antecedentem: deinde testimonium consequens expendemus. Circumstantia autem observanda, est duplex: occasio & scopus. Occasio, est antecedens descriptio fidei in Christum à suo fructu, nempe gloria Dei: videlicet quod is qui Christum recipit (spirituali scilicet fidei manu) ob-signavit quod Deus est verax v. 33. hoc est, quasi sigillo suo comprobavit. Scopus verò seu finis ad quem tendit, est occasionis illius, seu fructus fidei explicati, illustratio ac confirmatio. Atque hæc strictim de testimonii hujus circumstantia. Testimonium vero ipsum, est medium ad eum scopum destinatum atque idoneum. Continet enim rationem, quâ antecedentem de fructu fidei sententiam (quod qui credit in Christum, ob-signavit quod Deus verax est) solidè confirmat. Partes autem confirmationis illius sunt duæ: nempe rationis propositio, & deinde rationis illius probatio. Propositio autem rationis primum universè indicatur voce *Nam*; quæ causalis conjunctio est, & rationis, sive argumenti ad conclusionem probandam

indictum: deinde particulariter exprimitur his verbis *quem misit Deus, verba Dei loquitur.* Quæ enuntiatio constat subjecto, de quo Baptista loquitur: & prædicato, quod de eo dicitur.

Subjectum autem est: *quem misit Deus*, hoc est, *Quem misit Deus.* Quibus verbis personam de qua agitur, & officium illius indicat. Personam quidem, Jesum Christum, de quo in antecedenti versu locutus. Nam citra controversiam posito tantum relativō pronominē *qui*, *quem*, est ellipsis pronominis antecedentis nempe *hic*. Ideoque licet vulgatus interpres ellipsis retineat hoc modo: *quem misit Deus*, Erasmus tamen, cumque secutus D. Beza, & aliis defectum, claritatis causâ, supplererunt vertentes, *is quem misit Deus*. Veruntamen quia Latinum *is*, ambigüe usurpatum nempe quod interdum non solum idem notet quod pronomen demonstrativum *hic*: sed etiam non raro idem significet indefinitè, quod *ille*, vel *talis*: ideo vitande ambiguitatis causâ, & claritatis gratiâ, satius arbitramur, ut vocem *hic* supplendam Latinè, per pronomen demonstrativum *hic* (ut revera definite significat) vertamus: *hic quem misit Deus*: hic, nempe de quo locutus sum modò: sicut in simili phrasi plenè exprimitur Joh. 5. v. 38. *trātīsārā īātīsārā, tātāpā u mālālā*, hoc est, *hic, quem misit ipse, non creditis*, ut hanc vocem *hic* ita propriè cum vulgato interprete reliqui exposuerunt. Quamobrem ex hac demonstrativi pronominis deficientis atque intellecti ratione, constat Christum distinctè intelligi: ut unam ex prædicato & sequente probatione constat, personam Christi hoc loco designari. Nec enim omnis qui à Deo missus, verba Dei loquitur (ut vel Jonæ Prophetę fugitiū exemplum arguit) neque ullus præter Christum, spiritum non ex mensura accepit. Persona autem Christi periphrasi ab officio deducta, nominatur his verbis: *Quem misit Deus*. Quo officii efficiens: & officii genus indicatur. Efficiens causa dicitur *Deus*: Quæ vox hoc loco, non communiter essentia divina prædictum, sed propriè Deum Patrem significat: quem admodum ex loci hujus circumstantiis distinetè appareat. Nam Deus hoc versu ut dans spiritum, à spiritu dato distinguitur: & similiter à Christo quem misit, quia ipse missus non est: & vers. sequente expreſsè Pater exponitur, & à filio Christo relatione mutua distinguitur: quemadmodum etiam antea Johan. 3. vers. 16. eodem sensu dictum, *Deus misit filium suum*. Ut contrà alibi, Deinomen propriè essentiam divinam communem non notat, sed personam secundam, nempe Deum filium, non autem Patrem, nec Spiritum. Sanctum, ut Act. 20. vers. 28. *Deus redemit Ecclesiam*: quia circumstantia adjuncti illius, cum dicitur *proprio sanguine*, quo Pater & Spiritus S. parent, soli personæ Filii, ob assumtam humanam naturam & sanguinem effusum convenit. Quæ missio Christi, Deo Patri, non exclusis tamen reliquis personis, sed tanquam primæ personæ tribuitur ordinis causâ. Aliás enim una tantum est mitten-di voluntas, & actio communis Patri, Filio, & Spiritui Sancto, utpote unius veri Dei: quemadmodum de vocatione Esaiae dicitur Esaï. 48. v. 16. *Jehova* (nempe Pater & Filius) *mittit me, & Spiritus ejus*. Atque hæc de officii Christi causa efficiente sive authore illius, nempe Deo Patre: officii verò genus indicatur, cum dicitur: *trātīsārā, quem misit*. Unde etiam ab hac missione, *Apostolus & Pontifex professionis nostræ*, Hebr. 3. v. 1. appellatur. Ut autem quænam missio hic indicetur, dignosci possit, distinctione illius exponenda. Missio enim seu legatio Filii à Patre in S. literis duplex memoratur: una è cœlo in terram, ad humanam naturam assumendam. Quæ missio non propriè significatione dicitur, in qua locus primus deferitur: medius transit, & ad tertium pervenitur: Filius enim Dei missus est è cœlo, ut tamen in cœlo nihilominus suâ essentiâ permaneret; sed impropriè significatione, per similitudinem quandam, petitam ab iis, qui aliquò mituntur, ac se ibi patefaciunt: Sic Filii Dei incarnatione atque in carne seu humana natura patefactio in terris 1. Timoth. 3. vers. 16. missio illius à Patre nominatur. De qua agitur Rom. cap. 8. vers. 3. *Deus missus filio suo in similitudine carnis peccati*, hoc est, peccato obnoxiaz, & Galat. 4. v. 4. *emisit Deus filium suum*

suum, factum ex muliere, 1. Ioan. 4. v. 9. Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. Atque hæc prima missio est. Altera verò missio Christi, propria significatione sic dicta, est qua homo jam factus, à sua habitatione atq; privata vitæ conditione, ad publicam Euangelii in Galilæa & Judæa prædicationem, divina vocazione emissus est. De qua agitur Esai. 61. v. 1. *ut Enangelizem pauperibus, misit me:* id quod Christus Luc. 4. v. 18. repetit & de seipso dictum esse ostendit vers. 21. & Ioan. 4. v. 34. similiter ait: *cibus meus est ut faciam voluntatem ejus, qui me misit, & perficiam ejus opus,* hoc est, impetratam Euangelii prædicationem: quemadmodum etiam Ioan. 20. v. 21. *sicut misit me Pater: ita mitto vos.* Mittebat autem Apostolos ad Euangelium prædicandum: atque ita se missum intelligit. Hæc de dupli Christi à Patre missione: unde etiam duplex, veterum & recentiorum, hujus sententia Baptista interpretatio est. Quidam ejus significatione prima de Christi incarnatione exponunt: ut conveniat verbis antecedentibus vers. 31. *qui supernè venit:* ac sensum esse, qui missus est, ut nasceretur. Alii verò significatione secunda exponunt de Christi missione, non in carnem, sed ad officium prædicationis Euangelii: quemadmodum antecedentia & consequentia Christi effecta, nempe testimonium, & loqui verba Dei, videntur postulare. Deinde quia primæ missionis, quæ è cœlo est, jam antè vers. 31. meminerat, cum supernè venisse affirmaret, videtur magis consentaneum, ut hanc missionem, non de eadem, sed de secunda ac succedente intelligamus: ut ea ratione sanctitas officii illius designetur: nimirum quod sese in legati Dei ad Euangelium prædicandum officium non falorum prophetarum more Jerem. 14. v. 14. ingesserit: sed ad illud sit à Deo vocatus & missus, convenienter ordinationi divinæ: sicut Rom. 10. v. 15. dicitur: *quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* ut similiter de officio Christi sacerdotali, Heb. 5. v. 4. & 5. afferatur. Ut autem hæc concinna interpretatio est; sic neque analogiæ fidei, neque contextui repugnat, ut utrumque expositione conjungamus. Si quidem hi duo missionis modi diversi quidem sunt, sed non contrarii: quoniam Christo gradatim, seu ordine temporis diverso similiter convenient. Atque ita subjectum hujus sententia seu rationis Baptista, solum Christum designabit bifariam: nimirum non solum intellecto pronominis demonstrativo *bis:* sed etiam adjuncta missione hac: quod licet Ioannes & Prophetæ à Deo etiam essent missi ad verbum illius prædicandum: solus tamen Christus è cœlo, in carnem missus, ad illud officium. Atque hæc de Christi missione in carnem, & ad officium propheticum, seu verbum Dei prædicandum: id quod subiecto primæ partis hujus versus continetur. Prædicatum verò, effectum Christi, nempe fidelem hujus officii executionem designat, cum additur: *verba Dei loquitur.* Ut autem hoc prædicatum melius intelligatur, duo disquirenda sunt: primum quid *Deus, & Dei verba:* deinde quid *loqui* significet hoc loco. Ad prius quod attinet: Quidam nomen *Dei de Filio* exponunt: ut sit sensus: Loquitur ut Deus: seu verba ipsius non sunt meri hominis, sed veri Dei verba. Sed argutior & coactior est expositio: neque ullo simili Scripturæ loco confirmatur, et si verba Dei creberimè in S. literis memorentur. Aptius igitur omnino est, ut aliter exponamus, nempe ut quamvis revera verba Dei sing communia Patri, Filio & Spir. Sanct. si ipsa per se consideremus: hoc tamen in loco, *Dei nomine, Patrem intellegi*, ut circumstantia loci demonstrat: quia missus dicitur à Deo, nempe Patre, ad verbum illius prædicandum: ut antè demonstravimus. Ergo cum dicitur, *loqui verba Dei,* *Dei nomine Patrem intelligi* appetet; & probatio addita evincit, cum Deus ei spiritum dedisse afferatur: Pater nimirum Filio, ut vers. 35. traditur. Quare *Deus* hoc loco Deum Patrem notat, qui sua verba locutus est per Filium Hebr. 1. vers. 1. *Verba autem Dei* non generatim quævis, sed speciatim doctrinam Euangelii designant: quia ad hanc rem missus erat à Patre, Esai. 61. vers. 1. & Luc. 4. v. 18. & v. 21. quemadmodum etiam Act. 13. vers. 5. & 7. & 15. & 44. & 46. & alibi passim *verbum Dei, verbum*

*Evangelii, seu Euangelium significat, ut 1. Pet. 1. v. 23. quemadmodum disertè explicatur vers. 25. Sic autem vocatur Euangelium per Syncdoch. generis, pro specie excellentiori, quod *τὸν ἔχοντα* ob excellentiam dici solet: quod scil. Euangelium sit extimum præ ceteris Dei verbum, ut epitheta illius seu periphrases demonstrant: quia est *verbum gratiae Actor.* 14. vers. 3. *verbum regenerationis* 1. Petr. 1. v. 23. *verbum fidei* Rom. 10. v. 2. *verbum reconciliationis cum Deo* 2. Cor. 5. v. 19. *verbum salutis* Act. 13. v. 26. *potentia Dei ad salutem omni credenti,* Rom. 1. v. 16. unde Christo Petrus tribuit verba vitæ æternæ Johan. 6. v. 68. *verba* igitur Dei, Euangelium hoc loco, & quidem merito notant: ut enim ad illud prædicandum erat missus: sic historia Euangelica demonstrat, id à Christo propotum. Deinde vox *logendi* hoc loco, non de uno aliquo actu, aut ad tempus tantum: sed de perpetuâ constantia Christi intelligenda. Quamvis enim indefinite dicitur, *loquitur:* adeo ut si vocem spectamus per se, tam particulariter, quam universaliter accipi possit: universè tamen accipiendam, & Christus testatur Joan. 7. v. 16. & 12. v. 48. & 49. & res ipsa ostendit: quia qui testimonium ejus recipit, obsignat quod Deus sit verax; & quia Christus, ut ipse afferit, est veritas, Joh. 14. v. 6. in cuius ore nullus est dolus, 1. Pet. 2. v. 22. Atque hæc quoque de sententia hujus prædicato: nempe effecto Christi: quod verba Dei loquatur ad doceat. Unde, quod probandum erat, sequitur: eos qui Christi testimonio credunt, Deum veracem esse, comprobare: quia testimonium Christi sunt Dei verba, ideoque qui ca credit ac vera statuit, Deum verum esse agnoscit. Hactenus de prima hujus versus parte: quæ rationem antecedentis v. 33. complectitur: sequitur deinde pars altera, quæ his verbis continetur: *Non enim ex mensura dat Deus spiritum.* Quibus rationis allatæ probatio primùm indicatur voce, enim: deinde verò exprimitur, cum dicitur, quod *Deus non ex mensura dat Spiritum.* Cujus probationis subiectum est *Deus*, nempe Pater: ut circumstantia & antecedens & consequens, & prædicatum quoque ostendit. In quo distinguitur Deus, ut dans spiritum, à spiritu qui datur: & à Christo, cui datur. Est enim hoc in loco (ut ante in prima parte) ellipsis pronominis demonstrativi *τις*, hoc est, huic scil. Christo: quam ellipsis rectè interpres supplent: quia illa vox intelligi debet, quemadmodum veritas sententia (quæ solo hoc modo conservatur) requirit. Ad rem autem quod attinet: hujus prædicati partes sunt duæ: prima indicat donum Christo datum: altera vero modum illius adjungit. Ac donum quidem est spiritus, sicut expnitur, cum dicitur: *dat spiritum.* Quid autem hoc designet, ob vocis spiritus ambiguitatem, diversæ sunt Theologorum sententia. Nam licet in eo sit consensus, nomen spiritus, Spirit. Sanct. *τὸν ἔχοντα* hic notare: bifariam tamen hoc sensu in Sacris Literis usurpatur. Primùm enim tertiam Deitatis personam notat, quemadmodum Johan. 3. vers. 5. & 6. genitus ex spiritu & Matth. cap. 28. vers. 19. in nomine Patris, filii, & Spirit. Sanct. & alibi. Secundo per Meton. causæ efficientis pro effecto, operationem ac dona Spirit. Sanct. significat, ut Johan. cap. 7. vers. 39. *boc autem loquebatur de spiritu, quem accepimus et rātē credentes in eum: nondum enim erat Spirit. Sanct. quia Jesus nondum erat glorificatus;* id quod non de persona Spiritus Sanct. accipi potest: Ea enim est æterna: sed de operatione illius, ac donis in primis extraordinariis, de quibus Actor. 2. vers. 4. & 17. & cap. 10. vers. 44. ubi dicitur: *il-lapsus est Spirit. Sanct. in omnes:* idque vers. 45. exponitur, effusum esse donum spiritus. Atque hæc primaria sunt significaciones. Cujus duplicitis significationis Spirit. Sanct. occasione, duplex etiam interpretum est sententia: una quidem, ut ipsa persona Spirit. Sanct. notetur: altera verò, ut operatio illius seu dona Spirit. Sanct. intelligentur. Ac priorem quidem proponit Theophylact. ac de Christo non secundum humanam naturam, sed secundum divinam exponit: ideoque hanc sententiam ita declarat: *Prophetas enim Deus spiritum, nempe orationem spiritus, & ex mensura dat: Christo vero, neque ad mensuram neque omnino dat: habet enim ipsum essentialiter Christus.* Quo*

Quo exponendi modo, negationem dati Spiritus abſolutam, non relatè tantum ad unum modum constituit. Verum illud minus rectè convenit: quandoquidem si ille sensus eſſet, omnino spiritum Christo non eſſe datum: fruſtra modus adderetur, non ad mensuram: deinde ad rem quoque propositam confirmandam (cui tamen inſervit) non eſſet accommodata ratio, imò potius eandem videretur evertere. Nam si Christo, de Deo teſtantि, Spiritus Sanctus non eſſe datus: quomodo verba Dei locutus dicetur? Denique cum & prophetarum prædictio-
nibus Eſa. 11. & 61. & Psal. 45. vers. 8. & Christi Luc. 4. vers. 18. atque Apostolorum Hebr. 1. vers. 9. assertionibus, Christo spiritum eſſe datum, ad Christi descriptio-
nem & gloriam aſſeratur: idcirco altera expositio magis convenit, ut Christo dicatur datus spiritus, hoc eſt, dona Spirit. Sancti, idque non secundum divinam naturam, quæ cum sit perfectissima, ei nihil dari potest: sed secundum humanam. Modus autem indicatur hujus da-
tionis spiritus, cum distinctè additur: non ex mensura. Quia distinctione donationis spiritus modum duplēm eſſe innuit: unum quidem ex mensura: alterum abſque mensura. In qua phrasi, metaphorica ac proverbialis quēdam loquendi forma eſt, similitudine à re corpo-
rea, quæ mensurari potest ac ſolet, ad spiritualem de-
ducta. Quę enim dantur mensura quadam, ea non o-
mnia dantur: ſed ex omnibus quēdam: contra vero quę ſiſe mensura dantur: illa copioſe dari ſolent: ut Eſræ 7. vers. 22. Rex, Eſræ jullit dari argenti, frumenti, vini & olei, non quantum deſiderare vellet, ſed certam mensuram tantum: ad ſal vero quod attinet, de eo ait: ſal vero abſque mensura, quantum velit. Similiter hīc Chri-
ſtus, à Christi ministris omnibus: Prophetis, Apoſtolis, reliquaque fidelibus diſtinguitur. Hi enim acce-
punt Spirit. Sanct. dona, certa quadam mensura: quia non omnia, ſed quēdam: eaque non paria inter ſe, nec ullus eorum excellentiſſimo gradu: quemadmodum Rom. 12. vers. 3. Apoſtolum jubet nos ſapere ad ſobrietatem, pro-
ut Deſu cuique partitus eſt mensuram fides: & Eph. 4. v. 7. ſed unicuique noſtrū data eſt gratia, ſecundum mensuram donationis Chriſti. Quod diſtincta donorum à Christo da-
torum enumeratione declarat ſeqq. & 1. Cor. 12. vers. 4. ait: diſcrimina donorum ſunt: ſed idem spiritus: ut illud diſtributione varia ad vers. uſque 11. explicat: in quo ver-
ſu, ſummatim ea complectens, ait: ſed omnia hæc efficit unus & idem spiritus, diſtribuens privatim ſingulis prout vult: Qualem etiam mensuræ spiritus diſtinctionem men-
ſura diſparem, in Elia & Eliſaeo Propheta, ſacræ literæ, 3. Regum cap. 2. oſtendunt. Nam Eliſaeus spiritum Eliæ duplēm poſtulavit vers. 9. eumque obtinuit vers. 10. cum 11. Ac quamvis Paulus omne Dei conſilium (nem-
pe ad ſalutem utile ac neceſſarium) annuntiarit Actoſ. 20. vers. 20. & 21. & 27. ſibi tamen aliisque Prophetis, da-
tum eſſe Spirit. Sanctum ex mensura, ſeu ex parte fatetur, cùm ait 1. Corinth. 13. vers. 9. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Atque hæc de primo dati Spirit.
Sanct. modo, ſcilicet ad mensuram ſeu ex parte, quæ Chriſti ministris variè convenit: à quibus Christus ſecundi modi attributione diſcernitur, nimirum quod licet in eo habeat Christianos conſortes: quod ut illis, ſic etiam ipſi Spirit. Sanct. eſt datus, in hoc tamen diſſert ac p̄ꝝ omni-
bus, iis donis excellit, quod non certa mensurā spiritus ei ſit datus: ſed ſine mensura, hoc eſt, cumulatiſſime, quantum ſcilicet excellentia muneris ipſius, & ejusdem ſancta voluntas requirebat: Id quod prædictum à Pro-
pheta Davide Psalm. 45. vers. 8. unxit te Deus, Deus tuus, oleo gaudii, p̄ꝝ conſortibus tuis: Quod de Christo dictum Hebr. cap. 1. vers. 9. oſtendit, idque enumeratione quadam donorum spiritus explicatum eſt, ab Eſaiā Propheta cap. 11. vers. 1. 2. & 3. his verbis. Nam prodibit virgula ē trunco ſucciſo Iſai, & ſurculus ē radicibus ejus efflorefſet: ſu-
per quo quiescat ſpiritus Febovæ: ſpiritus ſapienſia, & in-
tellicientia, ſpiritus conſilii & potentie, ac timoris Febo-
væ. Quibus verbis prophetia de Christo, Spirit. Sanct.

donando continetur: Quam prophetiam cum ſequenti-
bus, ad ipsum pertinere diſerta vers. 9. 10. citatione &
de Christo expositio Rom. 15. vers. 12. & ex re ipsa con-
ſtat. Cœterum de tempore diſquiri potest: an inde ab
initio ſpiritus Christo non ex mensura datus intelligatur,
an vero poſtea. Ad quod diſtinctè reſpondemus, ſi ſpi-
ritum ſeu dona ſanctificationis conſideres, quo & mens,
ſalutaris notitia Dei requaſitæ, & voluntas amoris ac
timoris Dei virtutibus ſuit imbuta: inde ab initio cum
ſpiritu accepit Christus, conceptus enim eſt è Spi-
ritu Sancto, & omnino ſanctus natus eſt, Luc. cap. 1.
vers. 35. & ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus
à peccatoribus permanit, Hebr. cap. 7. vers. 26. adeo
ut ſanctificationem habuerit non ex mensura, ſeu ex
parte tantum, ſed ſine mensura universam. Sin vero
reliqua Spiritus Sancti dona conſideremus, ea Chri-
ſtus non habuit initio ſine mensura: ſed conuenienter
etati ac ſtati privatō: quemadmodum Luce. cap. 2.
vers. 40. de ipſo dicitur: puerulus autem creſcebat & cor-
roborabatur ſpiritu, ἀληθινοὶ plenus (ut ſic dicere li-
ceat) fiens ſapienſia. Nec enim ἀληθινοὶ plenus notat
(ut vulgatus interpres vertit) ſed quod impletur ideo-
que ſenſum Dominus Beza fideliuſ expreſſit & impleba-
tur. Nam licet poſtea, cum factus eſſet annorum duode-
cim v. 42. in medio magistrorum, respondentem, omnes
ipſum audiētes ſint admirati, ob intelligentiam illius,
poſtea tamen vers. 52. profectiſſe dicitur ſapienſia & ſta-
tuſa ac gratia apud Deum & homines. Postquam vero
jam circiter 30. annos eſſet natus, Luc. cap. 3. vers. 23.
& ad destinatum munus propheticum exercendum mit-
tendus: Spiritus propheticus ſine mensura ei eſt datus,
eoque unicūs atque idoneus ad munus ſuum exercendum
redditus. Eaque interna Spiritus Sancti donatio, externo
ſpiritus ſigno, quaſi columba ſuper Christum deſcen-
dantis ac manentis ſpecie Matth. 3. vers. 16. & Luc. 3.
vers. 22. adumbrata: quemadmodum idem etiam ſignum
fuit Ioanni Baptiſta indicatum, ut eundem eſſe, qui li-
cet ut homo Spiritum Sanctum acciperet, tamen ut ve-
rus Deus alijs Spiritum Sanctum eſſet daturus cognosce-
ret, Iohann. 1. vers. 33. & v. 34. Quia vero hæc donatio
ſpiritus propheticus ſuit non ad tempus aliquod facta: ſed
à Deo continuata: idcirco dicitur hoc loco, dār ei, nem-
pe quod datum ſemel ſpiritus non auſſerat, nec immi-
nuat, ſed contiuuet ac conſervet. Atque hæc de genui-
no hujus loci ſenu: ſuperest ut eundem à corruptela U-
biquitariorum breviter vindicemus. Illi enim ſic colli-
gunt: Cuicunque datus eſt ſpiritus: ſeu dona ſpiritus,
ſapienſia & ſcientia, &c. non ex mensura: illi commu-
nicata eſt ſcientia ac ſapienſia Dei infinita. Atqui huma-
næ naturæ Chriſti datus eſt ſpiritus, ſeu dona ſpiritus,
ſapienſia, ſcientia, &c. non ex mensura. Ergo humanae
Chriſti naturæ communicata eſt ſcientia ac ſapienſia Dei
infinita. Verum negatur propositio: primū quia nitit
ur falſa phraſis illius, non ex mensura, interpretatione,
quaſi idem ſignificaret atque infinitum, ſeu quod quis
non potest metiri, ſive ut ſic dicam, immensurabile: quo
ſenu loqui ſolent adverſarii, cum dicunt: hominibus aliis
dona dari dimenſa: Christo immensa, hoc eſt, ut
ipſi quidem interpretantur, infinita. Contra vero
jam anteā ex libro Eſræ cap. 7. vers. 22. demonſtravi-
mus, aliam eſſe ſignificationem illius phraſis, ut copiam
non infinitam ſignificet, ſed indefinitam, ſeu non certa
mensura circumscriptam; ſed pro conditione ac volun-
tate libera ejus cui datur: ſeu ut Eſras ibidem loquitur,
quantum velit. Atque ita ſimiliter Deus Pater hu-
mana Chriſti naturæ dicitur dare ſpiritus (hoc eſt,
dona Spiritus Sancti) non definita quadam men-
ſura: ſed quantum illius officium & ſancta voluntas re-
quirebat. Secundò propositio etiam idcirco vera eſſe non
potest: quia & ſubjecti, & prædicati natura eandem
falſi convincit. Subjecti quidem; quia natura huma-
na, cui datur ſpiritus, finita eſt: ac propter ea contra
ſuſ naturæ limites, infinita Dei ſcientia capax eſſe non
potest.

poteat. Prædicati verò, quia scientia Dei infinita, est ipsamet Dei essentia: ideoque naturæ humanæ communicari non potest: quia nulla humana natura Deus esse potest. Tertiò, illud in quo quis habet multos homines consortes, non est infinita Dei scientia: quia iis convenire non potest, ut certò constat. Atqui spiritus Christo datus, est illud in quo multis habet consortes. Hebr. 1. vers. 9. Ergo spiritus Christo datus, non est infinita Dei scientia: sed cumulata supra consortes Spiritus Sancti dona. Denique quod Deo soli convenit, illud humanæ Christi naturæ (ut quæ Deus non est) convenire non potest. At scientia cordis humani (eoque multo magis infinita omnium scientia) soli Deo convenit, quemadmodum dicitur 1. Reg. 8. vers. 39. *Tu enim solus nosci corda omnium filiorum hominis.* Ergo scientia cordis, eoque multo magis scientia Dei infinita, humanæ naturæ Christi convenire non potest. Verum quia nonnulla speciosè opponuntur, ea veritatis illustrandæ gratiâ paucis expendemus. Objicitur enim primum, ad infinitè Dei scientię, Christi humanæ naturæ communicatę probationem assertio Apostoli Coloss. 2. vers. 3. qua dicitur: *in quo sunt omnes thesauri sapientiae & cognitionis absconditi:* Sed respondetur primum, hunc locum non pertinere ad rem: quæstio enim inter nos est de scientia, quæ Christi humanæ naturæ à Spiritu Sancto data: hîc verò Coloss. 2. ut quidam eruditæ interpres rectè observant, non de Christo, sed de doctrina Christi, seu Euangelii (quod mysterium vocatur) agitur. Nam cum dicitur: *in quo:* intelligendum est ex antecedenti, ac supplendum *mysterio:* cuius commendatio tractatur, ut cap. 1. vers. 28. dicitur: *quemvis erudientes omni sapientia, ut quemvis fistamus perfectum in Christo Iesu, &c. c. 2. v. 2. charitate compactus, & omni opulentia certo persuasæ intelligentie ad cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi;* quibus subjicitur: *in quo, sunt omnes thesauri sapientiae, &c.* ubi satis ex scopo Apostoli apparet, voces, *in quo,* construendas cum voce antecedenti, *mysterii,* non autem *Christi,* licet hæc vox sit propinquior: Sequentia etiam, idem ostendunt: quibus ad retinendam hanc mysterii Euangeli cognitionem hortatur vers. 4. Secundò etiamsi, ut non pauci exponunt, objecta illa verba, non ad mysterium seu Euangelium: sed ad Christum pertinerent, inde tamen non sequetur necessariò, Ergo illud non ad divinam, sed ad humanam ejus naturam pertinet. Tertiò etiamsi ad humanam naturam necessario referri oportet, inde nihilominus minimè sequeretur, eam infinitâ Dei scientiâ & sapientiâ esse prædictam: quia omnes thesauri sapientiæ & cognitionis, non absolute, sed relate ad finem certum, hoc est, ad salutem necessariæ intelligentur, ut ex cap. 1. vers. 28. & cap. 2. vers. 2. colligitur. Denique etiamsi & Christus, & secundum humanam naturam intelligeretur, & omnes thesauri sapientiæ & cognitionis, infinitam scientiam Dei designarent, inde tamen non sequeretur necessario, Ergo humana Christi natura infinitâ Dei scientiâ est prædicta, seu infinitè omnia cognoscit: quasi ea esset in natura humana, tanquam forma in subiecto, quod informaret atque idoneum ad intelligendum omnia universè redderet; sed quod insit, quasi anima in corpore, personali unione, non autem proprietatum ulla communione: quia unio illa, ut orthodoxus Patrum consensus testatur, facta est ἀνυχύτως inconfuse, quemadmodum contra Eutychem è Sacris literis statuerunt: ita ut in Christo, pro natura illius duplice, divina & humana, sic etiam duplex distincta scientia, voluntas, potentia; divinæ quidem naturæ, quæ infinita est, infinita: humanæ verò, quæ finita est, finita scientia, &c. Atque ita dicitur vers. 9. sequente, *in ipso inhabitat τὸ τρίποντα τὸ τριηλόν,* quod vulgo interpretantur, *inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter:* sed expressius reddendum videtur, hoc modo; *tota plenitudo:* non quod corpus Christi sit deitas: sed quod corpori, totique humanæ naturæ deitas personaliter sit unita: adeo ut in Christo duæ insint naturæ, divina &

humana. Quamvis etiam cum nonnullis Patribus aliisque exponi posset vox *corporaliter* per metaphoram, pro revera, quemadmodum *corpus, umbræ* ea significatione opponitur, pro re adumbrata in Veteri Testam. quemadmodum in hoc ipso capite 2. ad Coloss. vers. 17. perspicuè appareat. Atque ita prima adversariorum objectio confutatur. Altera verò hæc est: Quicunque novit corda hominum, ille infinitâ Dei scientia prædictus est, 1. Regum 8. Atqui humana natura Christi novit corda hominum Johan. 2. vers. 24. 25. *ipse autem Jesus non credebat eis seipsum, eo quod nosset omnes: nec opus esset ut quisquam ei testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.* Ergo humana natura Christi infinitâ Dei scientia prædicta est. Verùm respondeatur negatione propositionis: quia ea non est universaliter vera: siquidem non quicunque novit corda hominum, ille infinita Dei scientia prædictus est: ut Prophetarum exempla demonstrant. Neque obstat quod solus Deus τερπογόνος appellatur. Sic enim τὸ ξέχην vocatur, non autem significatione generali: quemadmodum ex distinctione notitiae cordis hominum clarius apparebit. Ea enim est duplex: una per se, seu vi propria: altera per accidens, seu vi aliena. Quæ per se est, seu vi sua, ea est immediata cordis, hominum notitia universaliter ac simpliciter, ac soli Deo convenit: eoque sensu *cordium scrutator* dicitur: videlicet primò, quod sua vi; deinde quod omnes tertio quod omnium hominum (ut 1. Reg. cap. 8. dicitur) tam cogitationes in mente, quam actiones in voluntate latentes, non ex parte, sed simpliciter, seu omnino infinita sua sapientia, quasi oculo, ubique intimè præsens, fine ulla imagine intercedente intuetur: Nam ut Hebr. 4. vers. 13. dicitur: *Nec est ulla res creata, quæ non conspicua sit coram ipso: immo omnia sunt nuda & patentia oculis ejus.* Atque hæc de priori cordium notitia, soli Deo propriâ. Posterior verò cordis notitia Prophetis etiam tribuitur: qui occultas cogitationes atque voluntates hominum cognovisse leguntur. Quemadmodum exemplo Prophetæ Abiæ, qui cogitationes & affectus uxoris Jeroboami cognovit, appetit 1. Regum 14. vers. 5. Ac similiter Elisæi exemplo idem patet, qui servi sui, nomine Gihesi, cogitata falsa, & avara studia novisse traditur 2. Regum cap. 5. vers. 26. Qualis cordis notitia in hisce aliisque à divina cordis notitiâ plurimum differt. Primò enim non fuit per se, hoc est, vi ipsorum humana: sed vi aliena, nempe gratuitâ revelatione divina. Deinde non etiam fuit immediata, sed mediata: quia animæ cogitationes & voluntates cognoverunt quidem, non tamen in ipso corde hominum, cui inerat, eas intuentes: neque etiam ratione proprietatis earum: sed contrà tantum in sua mente cognoverunt: deinde non nisi in imagine seu specie cogitationum & voluntatum simili, per revelationem divinam impressa. Tertio hujusmodi, Prophetis data cordis cognitio, non fuit cordis omnium hominum, sed tantum paucorum. Quartò neque universaliter paucorum illorum, omnes cordis seu animæ motus, cogitationes scilicet & voluntates eorum: nec denique simpliciter, sive omnino cognoverunt eas: quas cognoverunt, sed tantummodo quantum Deus iis voluit revelare. Ideoque talis cordis notitia, multis modis finita, nullo modo infinita Dei scientia dici potest. Ac propterea propositio objecta, quod quicunque corda hominum novit: infinita scientiâ sit prædictus, meritò à nobis negata est. Si autem propositionem restringere velint adversarii ad primum illum notitiae cordis modum, tum falsa erit assumptio. Nec enim humana Christi natura, eo modo corda hominum novit; neque locus Joannis, quem opponunt & cui plurimum fidunt, illud comprobant: siquidem quod ait, *non credebat eis semetipsum, eo quod nosset omnes:* illud inquam, de notitia omnium quidem dicitur, sed non absolute, verùm relate, scilicet ad eos omnes auditores de quibus sermo est ibidem: deinde etiam norat humana Christi natura omnes eos, non per se, seu insita sua vi:

nec immediatè in illis intuens: sed mediatè in se, seu mente sua, per revelationem divinæ suæ naturæ personalitet ipsi humanæ unitæ, quæ omnia ea, quæ ad officii, in natura humana executionem conducebant, revelabat. Ac propterea non opus erat, ut quisquam alius, humanæ naturæ Christi testaretur de homine, quia ipse norat, quid esset in homine; nempe secundum divinam naturam, quæ humanæ naturæ illius id pro conditione officii & illius voluntate revelabat. Quemadmodum hoc loco, ut humana natura sibi ab infidis illis, ac levi fide præditis auditoribus caveret; corda eorum revelabat, adeo ut nullius alterius opus haberet testimonio. Sed alia probatione urgent, quia Joh. 21. vers. 17. dicitur expressè, *Domine, tu omnia nōsti*: sed respondetur primum: hæc de persona Christi dici, unde non sequitur, Ergo secundum humanam naturam: quia ad divinam naturam referri potest, quæ citra controversiam omnia novit: & quæ humana natura ipsius desiderat, ei patescit, adeo ut ad eam rem, nec Petri, nec ullius hominis indicio ac responsione opus habeat. Deinde etsi ad humanam naturam tantum referant, nihil inde evincent; quoniam vox *omnis* non absolutè, sed relatè ad rem propositam, quam quærebat Christus, erit intelligenda: quod scilicet ea omnia nōset. Nam Petri (pro cuius fide ne deficeret, orārat, & conversionem prædixerat. Luc. 22. vers. 32.) amorem erga se ignorare non poterat. Atque ita in multis Sacré Scripturę locis, vox *omnis*, non absolutè accipienda: sed ad materiam de qua agitur, sive ad rem propositam restringenda est relatè: alioqui sententiaz multæ verissimæ, forent falsæ: ut exempli gratia, ex paucis hisce perspicuum est; ut Ioan. 2. vers. 15. *ejecit ex templo omnes*: nempe illos de quibus v. 14. venditores scilicet & nummularios: non autem cultores Dei: & Ioan. 4. v. 25. *ille annuntiabis nobis omnia*, nempe non absolutè: sed quæ ad rectum Dei cultum pertinent, de quibus agitur in antecedentibus: & 1. Cor. 2. vers. 15. *Spiritualis disiudicat omnia*: non absolutè, sed relatè ad ea quæ à Deo nobis gratis data, v. 12. & 10. v. 23. *omnia mibi licet*, nempe adiaphora illa, de quibus egit: & 2. Cor. 5. vers. 17. *nova facta sunt omnia*, quod de fidelibus renatis ac renovatis per Spiritum S. dicitur tantum: & v. 18. *omnia sunt ex Deo*, & Rom. 11. v. 36. *Ex Deo sunt omnia*, nempe omnia bona vers. 35. non absolutè, ut etiam peccata complectatur. Sic hoc in loco, *nōsti omnia* scilicet hæc, quæ quæris. Humanam autem naturam Christi non omnia absolutè novisse ex Marc. 13. vers. 32. constat: ubi dicitur: *de die autem illo, & hora vero nōno novis* (neque *Angeli qui sunt in caelo*, neque *Filius*) nisi *Pater*. Filius autem secundum divinam naturam tanquam æternus cum Patre Deus diem judicii, utpote à se decreatum ignorare non potuit: sed ignoravit secundum quid, *ut illa*, secundum humanam naturam: cui id nondum erat revelatum, neque tiam sibi revelari voluit, quod illud-esset intempestivum ut Act. 1. ostendit, Patrem hoc sibi reservasse. Atque hæc ad loci hujus Ioan. 3. vers. 34. de Spiritu, Christo non ex mensura dato, illustrationem, ac vindicationem ab Ubiquitariorum erroribus diximus: sequitur jam.

CAPITIUS

quarti à v. 1. usque ad 43. succincta
Analysis.

Superiori capite tertio, explicata est à Ioanne Euangeli-
sta rerum à Christo in Iudæa gestarum historia: sequitur hoc quarto capite redditus illius in Galilæam, ad Euangeliū prædicandum, descriptio. Ea autem constat duobus membris: primum est declaratio causæ impulsivæ: alterum est narratio illius redditus. Causa impulsiva fuit cognitio invidiæ Phariseorum: quorum avaritiam atque ambitionem lux Euangeliū Christi arguebat: ideoque ipsum oderant, eique nocere studebant, Johann. 3. vers. 19. & 20. unde autem cognoverit eam invidiam, reticetur, sed ex capite secundo vers. 24. & 25. intelligi potest, revelatione divinæ suæ naturæ ipsi innotuisse, quoniam

hoc ad pericula & insidias prudenter declinandas pertinebat: quamvis etiam ex effectis, scilicet dictis minime eorum cognoscere potuerit. Cœterum invidiam Phariseorum non exprimit Euangelista, sed innuit occasione; quæ ponitur vers. 1. & explicatur vers. 2. Narratio vero redditus posita est in propositione vers. 3., & expositione illius bimembri. Primum quidem viæ, deinde advenitus in Galilæam, cum utriusque eventu. Ac via quidem explicatur vers. 4. & 5. De Samaria autem & Samaritanis legi possunt secundus liber Regum cap. 17. & Joseph. antiquitat. lib. 9. cap. 14. & 18. & lib. 12. cap. 1. Eventus vero in via, est conversio duplex; nempe mulieris Samaritanæ: & deinde per eam popularium illius. Ac prior quidem explicatur, suis accidentibus, & causis, atque effectis. Accidentia sunt subjectum seu locus, & adjuncta occasio, quæ partim fuit fatigatio Christi ex itineris labore, & calore meridiano (erat enim hora sexta ab ortu solis) & sessio illius ad puteum vers. 6. partim Samaritanæ mulieris accessus vers. 7. Causæ vero conversionis explicantur duæ, efficiens instrumentalis, & forma ejusdem. Efficiens, est colloquium Christi cum Samaritana, quo eam insluit: ut fides esset ex auditu verbi, Rom. 10. Hoc autem colloquium tribus constat partibus, quarum prior de aqua, posterior de vero veri Dei cultu, & tertia de Messia differit. Quibus partibus gradus conversionis respondent. Ac de aqua quidem dupli agitur: primum de externa putei, de qua petitio Christi proponitur vers. 7. & à causa impulsiva illustratur, quod ut haustro carebat; sic discipuli, quibus uti potuisset, aberant vers. 8. Deinde subjicitur Samaritanæ responsio: qua petitionem Christi quasi absurdam arguit, Syllogisticè, sed loco propositionis (ut sèpe fit) probationem illius substituit. Argumentum autem illius est à gentis utriusque dissidio ductum. Nam Iudei à Samaritanis tanquam profanis hominibus, abhorrebant, neque cum iis usus intercedebat, vers. 9. causa autem generalis illius dissidii erat duplex: prima in Semaritanis, odium unius Dei veri, seu superstitione summa in favenda idolatria cum gentibus communis 2. Reg. 17. & hæresi singulari, qua verbum Dei & cultum illius adulterabant. Nam & Saducæos fecuti, solum Pentateuchum Mosis probabant: ut Tertull. de præscriptionibus adversus hæreses docet; & negligo-templo Hierosolymitano, ad cultum Dei destinato divinitus, aliud contra Dei decretum alibi in monte Garizim extrectum colebant: quemadmodum Josephus antiquit. lib. 11. cap. 8. & lib. 12. cap. 1. testatur. Altera causa erat morum eorum perversitas, atque odium in Iudeos acerrimum atque inveteratum, & maleficia plurima, ut Josephus antiquit. lib. 12. cap. 1. declarat. Atque hinc Samaritanus proverbiali convitio, pro hominibus profano ac scelerato apud Iudeos usurpabatur: ut ex blasphemia in Christum Ioan. 8. vers. 48. apparet. Huc etiam accedebat quod Samaritani terram Samariæ, Israëlitis à Deo datam, iis ejectis, voluntate Regis Assyrii occuparant, summa cum Iudeorum offensione. Atque hæc de vers. 9. unde ab hac mulieris, de aqua putei responsione, transitur ad doctrinam de aqua viva. Cujus doctrinæ propositio à Christo primum ponitur, deinde examinatur: & à fructu suo exponitur. Propositio Christi mulieris ignorantiam arguit: quod Christum, qui Dei donum est salutiferum, negligat: deinde officium illius, & beneficium suum docet, nimurum quod aquam vivam à Christo datore petere debuerat, vers. 10. Atque hujus propositionis, de beneficio & efficacia Christi, examen & expositiō subjiciuntur. Examen autem continetur objectione mulieris: quæ interrogatione opposita, modestiæ gratia, disputat Christum non habere aquam vivam: quod ex puto illo haurire non posset, ob profunditatem illius, & haustri aut fistulæ defectum: nec aliam aquam præter istam meliorem dare posset. vers. 11. Consequentiam autem probat comparatione, (ut ipsa quidem putabat) majoris; cum non sis maior Jacobo Patriarcha, quis

eba, qui bune puteum tradidit, & ex eo cum liberis bibit, v. 12. Hæc de examine propositionis Christi de beneficio aquæ vivæ; sequitur ejusdem expositio, responsione Christi comprehensa. Quia errorem mulierem corrigit, ac docet, se non de corporali putei aqua: sed de longe alia ac præstantiori, nempè spirituali agere; eaque ratione non verbis (ut rectè monet Cyrillus, sed recipit, majorem se Jacobo declarat, comparatione aquæ puræ Jacobi, & aquæ suæ. Cujus comparationis partes sunt duæ: protasis & apodosis, hoc est, propositio, & redditio. Propositio est v. 13. quod aqua illa corporalis putei, corporis sitim ad tempus tantum tollat: non verò perpetuò, quod scilicet quisquis bibit ex aqua ista, sicut rursus. Redditio verò est, quod aqua spiritualis, quam Christus datus erat, spiritualem animæ sitim sic sedat, ut qui eam biberit, non sitiat in æternum, sed aqua ista in eo fiat fons aquæ salientis in vitam æternam v. 14. De cuius aquæ allegoria insigni, distinetè, absoluta hujus historiæ Analysis, Deo favente, acturi sumus. Hujus autem responsionis Christi fructus, est petitio mulieris, quam proponit Christo cum ait: *Domine da mibi aquam istam;* & à fine declarat, cum addit: *ut non sitiam, neque veniam buc ad huiusmodum,* v. 15. Petitionem autem hanc quidam ironicam esse existimant atque incredulam: Chrysost. vero seriam, & ex fide dictorum Christi profectam: idque aptius apparet: quia in redubia, de mente proximi charitas credere ac sperare jubet meliora, 1. Cor. 13. 7. Coeterum in eo erravit Samaritana; quod Christi, de aqua spirituali dicta, de aqua corporali interpretatur: et si petitionis obedientia, & fiducia de Christi potentia, ad fidem veram fuit quasi quædam via: ad quam Christus eam magis præparat responsione sua: qua ipsam ad agnitionem peccati abducit, duobus modis: primum mandato, ut abeat & virum suum ad vocet, & ad Christum veniat v. 16. deinde postquam ingenuè habere se negavit v. 17. patesfactione conditionis & peccati illius v. 18. Atque hæc Christi responsio describitur à consequente suo effecto, primo fidei mulieris quasi gradu, seu conversionis initio, cùm Christum prophetam esse fidelem agnoscit ac profitetur v. 19. Quæ ratione posita transit ad alteram colloquii partem, de vero veri Dei cultu & Messia: quarum utraque alloquio mulieris, & Christi responsione constat. Ac de priori quidem primum Samaritana Christum, (quia Prophetam esse certo animadvertisit) interrogat. Quæstio autem est de ritu & loco colendi Deum; utri rectè, & suo loco Deum colant, Samaritani an vero Iudæi? Quæ quæstio non exprimitur quidem, sed per apostolos innuitur: proposita utriusque gentis diversa sententia. Ac primum Samaritanorum: Patres, inquit, nostri in hoc monte adorabunt: Ad cuius loci intelligentiam tria sunt paucis exponenda, quid primum mons; deinde adoratio; denique Patres hoc loco significant. Ad montem autem quod attinet, fuit is Sichari aut Sichemo urbi proximus, coeteris montibus illius tractus sublimior: ex quo benedictiones illæ legis eam observantibus, coram populo universo sunt promulgatae, Deut. 27. vers. 12. in quo Sanballat Chuthæus, Samariae Satrapa, templum permisit Alexandi Magni, post devictum Darium extruxit, eique generum suum Manassem, Iaddi pontificis Hierosolymitani fratrem præfecit: ad quem multi Sacerdotes & Israëlitæ externis conjugiis intricati defecerunt. Id quod posteris etiam temporibus similiter accidit: si quis enim apud Hierosolymitanos aut illiciti sumti cibi, aut violati Sabbathi reus agebatur, Sichemum transfugiebat, ut Iosephus Antiquit. lib. 11. cap. 8. tradit. Ac postquam Ptolomæus Lagi filius, occupatis Hierosolymis multos captivos ex montano Iudeæ tractu & Hierosolymorum vicinia, Samariaque ac Garizim monte in Ægyptum tradueretos, jussit sedes ibi figere, seditiones continuae fuerunt inter Iudeorum posteros & Samaritanos patria instituta pervicaciter retinentes, pugnabantque inter se jugiter, dum Hierosolymitani suum templum Spiritum S. esse asserunt, & victimas à Iudeis non alio mittendas: Samaritæ autem in montem Garizim mitti debere contendunt; quemadmodum describit Joseph. antiquit. lib. 12. cap. 1. Ideoque Christum & discipulos noluerunt, eo nomine, divertentem

recipere: quia Hierosolymam tendere videbatur, Luc. 9. v. 52. 53. Hæc de monte & religione illius, ad totam hanc historiam plenius intelligendam pertinent. Deinde quod attinet ad vocem *adorandi*, ea hoc loco non propriè ac promiscuè de quavis adoratione accipitur. Ea enim sine controversia erat ubique licita: ideoque impropriè per Synecdoch. de solenni atque cum sacrificiis conjuncta intelligitur. Denique Patres, quorum mulier meminat; quidam Abrahamum & Jacobum sic appellari putant, à quibus originem sese ducere Samaritani falsò gloriabantur ut v. 12. Jacobum patrem suum nominat, & Ioseph. lib. 11. antiquit. cap. 8. tradit. Alii verò probabilius de majoribus Samaritanis, post templi illius in monte Garizim edificationem interpretantur. Atque hæc Samaritanorum, de adorationis seu solennis Dei cultus loco, sententia. Cui ex adverso Iudeorum opponitur adoratio, vos (nempe Iudei) dicitis, Hierosolymis esse locum illum (hoc est, templum) ubi oporteat adorare. vers. 20. unde quæstio ex controversia hujus antecedentis propositione talis intelligitur, utri, igitur, Samaritani ne an verò Iudei rectè Deum adorent. Atque hactenus quæstio Samaritanæ. Cui subjicitur Christi responsio, quæ de adorationis loco, & modo agit. De loco quidem primum futuro, deinde praesenti. Ad futurum quod attinet vers. 21. præfatione hortationis ad fidem præmissa, loci discrimen illud in adoratione Dei, brevi abolidum docet, ut Malach. 1. v. 11. prædictum, & 1. Tim. 2. v. 8. postquam scilicet Christus in sancta sanctorum & celestem Ierusalem ingressus fuerit Hebr. 9. v. 24 & 12. 22. Alioqui eo usque, & Christus, & Apostoli Hierosolymis, secundum Dei verbum solennibus festis adorarunt necessariò, Matth. 21. 13. Luc. 2. 24. Neque obstat quod Apostoli etiam post Christi resurrectionem & acceptum Sp. S. in templo Hierosolymis adorarunt, Act. 2. v. 46. & 3. 1. & 22. 17. quia hoc ab iis factum est, non legis Dei necessitate, de qua Christus differit: sed Christiana libertate: & quidem, ut ea populi in templum concurrentis frequentia, ad Ecclesiæ propagationem melius uterentur. Hæc de futura Dei adoratione, quam v. 21. proponit & postea exponet. De praesenti vero agit Christus v. 22. ubi directè sat ad quæstionem mulieris respondet, ac judicium suum de adoratione & religione utraque, cùm Samaritanorum, tum Iudeorum adjungit, ne eos antecedenti sententia, inter se æquasse videretur. Ac Samaritanorum adorationem atque religionem damnat, cum ait: *Vos adoratis quod nesciis,* hoc est, verum & unicum Deum ignoratis, ac propterea in adoratione illius impingitis. Nescire autem eos dicit, non quidem absolute: sed relatè, scilicet si officium eorum spectetur & cum Iudeis comparentur. Nec enim Dei naturam: nec voluntatem in verbo patesfactam ritè norant: ut qui etiam falsos Deos ei adiungerent ac colerent, & mandata divina de religioso illius cultu, multis modis violabant. Contrà Iudeorum cultum Christus probat, cum ait, *Nos adoramus quod sciimus,* nempe ex Dei verbo, naturam illius & voluntatem edocti. Ut enim Deus se solum adorari ac coli voluit Matth. 4. v. 10. & deinde arbitratum cultum semper vetavit: sic templum & domum solennis orationis ac sacrificiorum, non quolibet in loco fieri, sed certo & à se præscripto in V. T. mandavit Deut. 14. v. 23. & 16. 5. nimis Hierosolymis 1. Chron. 22. v. 10. Coeterum hanc Iudeorum, de recto Dei cultu notitiam, à causa illustrat: *quia salus ex Iudeis est.* Salutis autem nomine quidam salutarem Dei cognitionem, per Meton. effecti, pro instrumentali sua causa accepti, intelligunt ut Es. 2. v. 3. Ex Sion exibit lex, & verbum Dei è Jerusalem. Alii verò (ut Cyril. Alexan. ad hunc locum) per Meton. effecti pro causa principali, Christum intelligunt, qui salutis author, & ex Iudeis esse dicitur Rqm. 9. v. 5. ut sit sententia, quod Iudei sint fœderati Dei, quibus promissus est Christus: cuius gratia Ecclesia & verbi Dei cognitio apud Iudeos conservata Psalm. 147. v. 20. & Rom. 3. v. 2. de quibus Iudeorum privilegiis, Rom. 9. 4. 5. & Eph. 2. v. 11. & 12. agitur. Atque hæc de praesenti Dei adoratione v. 22. Quibus futuræ adorationis antea v. 21. propositæ, expositionem ac declarationem ubiorem subjicit: quod licet Iudei praesenti illo tem-

illo tempore religionis necessitate, recte Deum Hierosolymis, adoratione ac sacrificiis in templo colerent: id tamen non fore ius perpetuum: sed aliam fore colendi Dei rationem, cum ait: *sed venit hora & nunc est* (h. e. metaphoricè, brevi erit, ut sit præsens, pro paulo post futuro) *cum vero adoratores adorabunt Patrem spiritu & veritate*. Sp. a. opponitur hypocriti: quæ lingua tantum oratur, cor autem procul absit: quo vitio non minus quam Samaritani, ipsi Judæi laborabant, quemadmodum Christus iis exprobrat Matr. 15. *Veritas* autem hoc in loco, non opponitur mendacio, nam hoc ipsum spiritus voce antecedente exclusum est) sed figuris & umbris legalibus, ut Joan. 1. v. 17. Qualis fuit figura & umbra in templo ad arcæ propitiatorium aspiciens adoratio solennis; & privatis in precibus, ad illa loca vultus conversio 1. Reg. 8. v. 48. & Dan. 6. v. 11. deinde saecilia: quibus omnibus Christus, tanquam verum propitiatorium, Rom. 3. vers. 29. & sacrificium simul ac summus pontifex Heb. 8. 9. 10. deinde ad illum conversio, & per eum ad throni divini gratiam aderantium accessio, in N. Testam. præstanda, fuit adumbrata. Quare veritas, Meton. in hac sententia notat typicarum promissionum ac ceremoniarum impletionem, quæ impletio earum veritatem constituit. Atque hinc liquet, Patres quidem V. Test. adorasse Deum in spiritu & veritate propriè sic dicta, hoc est, ex animo ac verè, sed non hac veritate, de qua Christus hic loquitur: quia ceremonias loci & temporis ac sacrificiorum, secundum mandatum Dei in adoratione solenni observarunt. ideoque hæc adoratio, de qua Christus loquitur, N. Testam. propria est. Idque à voluntate Dei Patris probat Christus, v. 24. quod *tales querit, qui ipsum adorent, Spiritu* quidem seu animi sinceritate, semper, veritate verò, hoc est, sine ceremoniæ legalium necessitate, post Christum. Idemque secundo demonstrat à natura Dei, cum ait *τοῦ θεοῦ οὐκ εἶ θεός, Deus est Spiritus*. In qua enuntiatione subjectum, *Dens*, ab attributo, *Spiritus*, licet præposito distinguitur suo articulo ut Joan. 1. v. 1. *ἡ θεὸς λογος λόγος*, & sermo erat Deus: Sermo enim, subjectum esse, articulo demonstratur. Deus autem vocatur Spiritus, hoc est, essentia incorporea atque intelligens. Ideoque Spiritu, quem intuetur, seu sincero animo coli vult: & veritate, seu ea adoratione quæ ceremoniali adumbrata est. Atque hæc interpretatio maximè à Theologis comprobatur, ut scilicet veritas non mendacio, sed ceremoniæ legalibus opponatur. Quæ ut magis illustretur, rationibus hanc expositionem confirmare conabimur. Prima autem est, quod distinctio futuri temporis & præteriti illud indicat v. 23. *venit hora*; alioqui Christus nihil hic novi diceret, si veritas hypocriti ac mendacio esset opposita, quia omnes veri adoratores ita ab initio Deum adorarunt; & talem adorationem semper flagitavit Ps. 50. v. 8. 14. 15. & alibi. Deinde quia hæc sententia refutari non potest solidis argumentis. Si quis verò objiciat, verba Christi de tempore præsenti loqui, non autem de futuro: quia utitur voce præsentis temporis nempe *ἐρχεται ἡμέρα, venit hora*. Respondetur negatione consequentiæ: quia etiæ *ἐρχεται* propriè sit præsentis temporis, tamen per enallagm temporis præsentis pro futuro crebrè usurpari solet; ut etiam in antecedenti Christi sententia v. 21. *ἐρχεται ἡμέρα*, hoc est, *veniet hora*, cum neque in hoc monte, neque Hierosolymis adorabitur Patrem & postea v. 25. noui quod *Messias ἐρχεται* hoc est, *veniet*, & v. 35. *adibuc quadrimestre est, & messis ἐρχεται*; id est, *adveniet*: & alibi sèpius. Sed rursus sequentia verba urgeri possunt: quod addatur, & nunc est scilicet hora: ac propterea non loquitur de eo quod futurum est, sed quod præsens. Verum rursus negatur consequentia: quia eadem est temporis enallage quæ in antecedenti, ut Joan. 5. 25. *ἐρχεται ἡμέρα νήστη, venit hora & nunc est*, id est, *veniet* & immuno, ut sequentia disertè evincunt, quæ de re futura loquuntur, cum dicitur: *cum mortui* (scilicet metaphor. peccatis mortui seu spirituali justitiae vita destituti) *audient vocem filii hominis*. Ubi prior phrasis, *venit hora*, tempus futurum significat: posterior v. nempe *nunc est*, futuri temporis quantitatem indicat, quod scil. non longo post tempore, sed paulò post seu brevi futurum esset: quemadmodum hoc secundum omittit Christus, quando de mortuo-

rum propriè dictorum resurrectione loquitur sequentibus v. 28. cum ait *ἐρχεται ἡμέρα*, hoc est, *veniet*, non autem addit: & nunc est, quia illa resurrectio propriè dicta, non paulò post, sed in fine mundi futura erat. Quamobrem ex hisce satis liquet propositæ vocis *veritatæ* expositionem, ut ceremoniis legalibus opponatur sententia Christi convenire, & adversus exceptiones firmam consistere. Atque hæc de re Dei adoratione præsenti scilicet & futura: quæ secunda colloquii Christi & Samaritanæ parte examinata est; sequitur denique tertia: quæ de Messia agit. Constat autem mulieris de eo profecitione v. 25. & Christi responsione sequenti. Profecitionis illius occasio, fuit Christi doctrina, de ablenda ceremoniali adoratione, certo in loco astricta, & de salute è Judæis, hoc est, de Christo venturo v. 21. & adorationis alio modò brevi futuro v. 32. Hac enim occasione verborum Christi propinquum Messiae adventum colligens fidem suam de Christo futuro, Samaritana profitetur bisariam: primum de personæ illius adventu: deinde de ejusdem effecto, seu beneficio ab illo conferendo: Quæ Samaritanæ confessio ac fides, fuit secundus ad veram conversionem illius gradus. In prioris autem confessione, primum fiduci sunt certitudinem indicat, cum ait *scio*: nempe ex prophetiis Mosis de Christo apud Samaritanos notis ac prædicatis. Deinde objectum fidei, seu quidnam crederet designat, quando ait, *quod Messias ἐρχεται*, hoc est, *veniet*, seu *veniurus est*. Quod autem additur: *qui dicitur Christus*: ea verba sunt interpretatio vocis Hebrææ Messias: non à Samaritana; quæ Græcam linguam ignorabat: nec ad Christum dicta, qui cum Hebreus esset, interpretatione vocis Hebrææ, Græca linguæ opus non habebat: sed ea verba sunt Ioannis Euangelistæ, qui Græcè scribens omnibus gentibus, hoc ad lectorum Hebrææ linguæ imperitorum, intelligentiam inservit, ut alibi: Ideoque per parenthēsin hæc verba sunt notanda. Posterior verò confessionis fidei de Christo membrum, de effecto illius, nempe beneficio, conferendo indicatur his verbis: *cum venerit ille, nobis annuntiabit omnia*: nimurum ea omnia, quæ ad verum Dei cultum & salutem pertinent: quemadmodum circumstantia loci, & sententia veritas in primis evincit. Nec enim universaliter & absolutè omnia annuntiatur erat Christus: ut certa experientia concionum illius probavit, sed ea solum, quæ ad munus illius propheticum requirebantur; scil. ad veram religionem ac salutem necessaria. Similis locus est Joan. 14. 26. ubi Christus ait: *Sp. S. docebit vos omnia*: nemnon absolute (ea enim nunquam percepérunt Apostoli) sed relatè omnia, scil. quæ ad salutem ipsorum & ad executionem officii Apostolici pertinebant: sicut subjecta materia exigit. Hæc de Samaritanæ mulieris confessione de Messia: Cui Christi responsio subjicitur, priorem illius partem corrigens, cum dicit: *Ego is sum, qui loquor tibi*; Messias, quo ostendit adventum Messiae non futurum, ut illa putabat, sed jam præsentem v. 26. Hactenus Christi & Samaritanæ mulieris colloquium: quod declaratur ab intercedente adjuncto: partim à consequente effecto. Adjunctum intercedens est primum discipulorum (qui emendi cibi causâ abierant in urbem Sichar v. 8. ad Christum, cum Semariana adhuc loquentem, reditus, ut dicitur, *interea autem ad venerunt discipuli ejus*: deinde admiratio eorum, quod cum muliere loqueretur: cuius admirationis conjuncta silentii modestia indicatur, quod nemo tamen dixit, *quid queris, aut quid loqueris cum ea?* v. 27. Consequens v. colloquii effectum, est conversio Samaritanæ seu vera illius in Christum fides: quæ ex fructu suo, gemina scil. charitate declaratur: primum quidem charitate & gratitudine in Iesum Christum: cuius cognitionem ac regnum propagare sedulò studet: deinde charitate in populares suos Samaritanos, quos ad Christum & fidem in ipsum adducere studet: utrumque autem ostendit, primum ardenti affectu, quo statim relata bydria, ne quid ipsam moraretur, & ut Christo, qui aquam petierat inserviret, *abiit in urbem* nempe Sichar seu Sichem, in regione Samariae sitam, & populares suos est allocuta v. 28. secundo eandem charitatem geminam erga Christum & populares patefecit v. 29. oratione seu sermone fidelis: quæ primum populares suos ad Iesum secum accedendum

dendum & videndum vocat : deinde ratione vocationis illius. Quam subjicit, qua ipsum Messiam seu Christum esse ostendit enthymemate : cuius antecedens, est ratio probans, *ille dixit mihi quacunque feci : consequens verò probandum est ; numquid iste est Christus ?* Ad prius quod attinet, argumentum illud fuit probabile : non necessarium : neque Samaritana ipsa ex eo aliud antea conclusit, quam Jesus esse Prophetam v. 19: sed ex doctrina Christi, de vero Dei cuitu, & de seipso assertione, quod esset Christus v. 26. per Sp.S. illustrationem accedentem, fidem concepit, & eodem modo popularibus suis persuadere haud dubiè conata est atque persuasit. Ad posterius vero quod attinet : consequens conclusio, interrogatione quadam firmata, dubitationem non arguit : sed assertionem firmorem, Hebræorum phrasim consueta designat, quasi testimonio, à conscientia eorum petito : Idque ex eo patet, quod propter sermones Samaritanæ, multi primum in eum credidisse dicuntur ut v. 39. & 42. apparebit. Atque haec tenus de Samaritanæ conversione : Sequitur deinde Samaritanorum conversio: cuius primum inchoatio, ex hac mulieris oratione orta: deinde confirmatio illius per Christum describitur. Inchoatio autem fidei innuitur primum ex effecto: postea vero differtè exprimitur. Innuitur autem suo effecto, nempe obedientia : quà mulieris popularis suæ de Christo adeundo hortationi paruerunt : cum exierunt ex urbe, & venerunt ad eum v. 30. Cujus accessionis narrationi, adjunctum atque intercedens Apostolorum cum Christo colloquium interseritur : Constat autem gemino discipulorum & Christi sermone : quorum prior hortationem discipulorum, & Christi responsionem continet. Hortatio autem illorum est qua Christum ad cibum meridiano jam tempore manducandum invitant, ut v. 31. dicitur; *εν τῷ μετρέξιν υπόπλευσθεὶς* medio tempore seu interim (hoc est dum Samaritani in itinere sunt, ut ad Christum perveniant) *rogabant eum discipuli discentes, Rabbi* (hoc est magister quod Christo propriè convenit Matth. 23. 8.) *comede.* Responsio vero Christi est illius recusatio : qua id renuit, adducta ratione allegorica, ex sermone discipulorum, per similitudinem translata, cùm dixit, *Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis*, v. 32. Quo modo suum, ad regni Dei propagationem, zelum seu fervens studium declarat. Quemadmodum enim Samaritana properè, relicta hydria, & neglecto illius usu ac prægio suo, populares secum ad Christum adducere studuit atque adduxit: sic Christus licet fatigatus, dilato prandio, eosdem avidè, prædicationis Euangelii & salutis eorum desiderio, expectavit, v. 32. Ex qua Christi, cibum ab ipsis oblatum recusantis response altera colloquii pars promanat: constans discipulorum quæstione inter se, & Christi responsione ad ipsos. Quæstio autem est v. 33. *dicebant ergo discipuli alii ad alios : Num quis attulit ei quo vescatur ?* Cujus dubitationis atque inquisitionis causa, fuit sensus verborum Christi ignorantia : quod allegoricè ab eo dicta, seu similitudine quadam enuntiata, propriè intelligenter, Responso vero Christi, ad hanc à se observatam discipulorum ignorantiam corrigendam dirigitur: quæ primum sententiam suam, malè ab illis intellectam, interpretatur : deinde vero eosdem ad similem diligentiam extimulat. Interpretatio autem hæc est ; *cibus meus* (de quo scilicet locutus sum) *est, ut Patrius, qui me misit, voluntatem exequar, & opus ipsius perficiam*, v. 34. voluntatem autem Patris vocat ; per Meton. consuetam, rem ab eo mandatam : quia voluntatis Dei, officium debitum approbantis, objectum est : unde mandatum illius, distinctione vocis, *volumas signi*, vulgo dici solet : quia mandato suo Deus significat, id quod voluntate approbat. Ea autem res à Deo probata, ac Christo mandata, erat prædicatio Euangelii, auditorum illius conversio ad fidem ac salutem æternam ; Ad illud enim erat à Patre missus, Esai. 61. vers. 1. & Luc. 4. vers. 18. & 21. unde etiam consentaneè, Ioan. 6. v. 37. & 38. ait : *quidquid dat mihi Pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non ejiciam foras, quia descendit ē cœlo ut faciam non meam voluntatem* (scilicet solam, oppositè Patris voluntati, ut adversarii falsè judicabant) *sed voluntatem ejus qui misit me.* Quam voluntatem Patris intelligit Christus, eamque exponit, di-

cens: *& opus ipsius perficiam*, hoc est, opus ipsi debitum, utpote ipsi probatum atque ab ipso mihi imperatum. Quo etiam modo hac phrasim utitur Christus, Ioan. 6. vers. 29. *boc illud est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille*, Opus Dei, non quod efficit (et si illud sit verum (sed quod ei debetur ex mandato ipsius justo, ut versus antecedens, ubi eadem phrasim præcessit (quæque hic repetitur) demonstrat. Quemadmodum etiam Ier. 48. v. 10. *maledictus qui facit fraudulentem opus Dei*, hoc est, Deo mandanti debitum. Sic opus Dei, Deo, ex mandato illius, à Christo ad prædicandum Euangelium misso, debitum erat, ut Euangelium prædicaret, hominesque converteret. Cujus rei occasione oblata, illi cibum postponit : quia dilectio Dei, (quæ primum ac summum est mandatum Matt. 22.) hoc postulabat. Eam autem occasionem differendi prandii ac cibi sumendi optatissimam fuisse indicat, quod Samaritana & populares illius, Christi presentiam & doctrinam avide desiderantes accedebant; quorum institutio atque amphor conversio, Christo fuit quasi cibus animæ suavissimus: cuius delectatione cibum esurientis corporis lubenter differebat. Atque hæc de v. 34. prima responsionis Christi parte, nempè verborum suorum à discipulis male intellexitorum, clara interpretatione. Altera vero pars est, qua discipulos ad similem fidem ac diligentiam, argumentis quibusdam ac nova allegoria excitat atque extimulat. Primum autem argumentum, est temporis opportunitas ex auditorum accedentium ad audiendum Euangelium promptitudine: quam comparatione minoris declarat, quod messis frugum terrenarum quatuor adhuc menses aberaat, ac propterea omnino immaturæ essent ad metendum: spiritualis verò (seu similitudine quadam dicta messis) jam aderat, idque à sensu visus probatur, cum ait : *attollite oculos vestros & spectate regiones, nam albae jam sunt ad messem*: Quia allegoria Samaritanos Sichemitas ad audiendum Euangelium (conceptum de adventu Christi fide promptos) atque avidos, maturæ messi comparat: Ideoque quemadmodum cum matura est messis, metendi festinatione sedula est opus: ne grana è suis glumis, hoc est, folliculis concidant ac corrumpantur: sic etiam maturâ jam spirituali messe, scilicet auditoribus Euangelii avidis, Christo & discipulis maturandum, ut eam falce prædicationis Euangelii, quasi demerant, & in Ecclesiam, quasi in aream congregent; ne neglecta eorum cura, dilabantur ac pereant v. 35. Simili allegoria usus est Christus Matth. 9. v. 37. & 38. cum dixit discipulis suis, magna auditorum turba accedente : *ipsa quidem messis multa est; operarii autem pauci: rogate igitur Dominum messis, ut emittat operarios in messem suam*. Atque hæc quidem de 1. argum. quo Christus Apostolos suos, ad sui, in diligent Euangelii prædicatione imitationem excitat, nempè à temporis opportunitate: sive ab auditorum idoneorum promptissima copia, quasi messe eorum jam matura. Alterum vero genitum, à prædicationis Euangelii utilitate duplici deducitum est: prima utilitas est, Euangelium prædicantium adjunctum: scilicet quod qui *metit, mercedem accipi*. v. 36. Metere autem dicitur, qui animos fide exhibiti Messis jam præparatos, non sola prædicatione Euangelii (ut ex Mat. 7. v. 22. & 23. apparet) sed etiam vivè fidei exemplo. 2. Tim. 4. v. 7. 8. amplius erudiunt, & à mundo aberrantium quasi refescant, & Ecclesiæ aggregant. Merces autem dicitur non propriè: sed per metaphoram, à conductis operariis Mat. 10. i. in primis verò ac speciatim, à messoribus, ut Marth. 9. v. 37. 38. derivatam. Nam ut mессores vocantur pacta mercede, ad opera sua præstanta: quibus peractis redditur pacta merces: sic etiam Apostoli votati à Deo sunt, ad opus prædicationis Euangelii, conditione salutis æternæ; & peracto fideliter opere, salutem etiam obtenturos indicatur hac allegoria: ut Matth. 25. vers. 21. & 23. clarius exprimitur. Merces autem est non merita (ut Pontificii objectant) sed gratuita, quemadmodum cuncta bona opera ab Apostolis aliisque (solo Christo excepto) præstanta, multis de causis evincunt; primum quia fuerunt Deo creatori ac redemptori debita, justeque ab eo mandata, quemadmodum Christus Apostolis ait Luc. 17. v. 10. *sic & vos cum omnia feceritis quæ mandavi vobis, dicite, servi inutiles sumus, quia quod facere*

cere debibamus, fecimus. Ideoque Deo non beneficium in-debitum, sed debitum officium præstituros docet. Quo modo relatè, hoc scil. respectu, non autem absolute *inutiles* dicuntur: alioqui ad gloriam Dei utiles, 2. Tim. 2. 21. & ad beneficia gratuita à Deo obtinendā sibi etiam utiles 1. Tim. 4. 8. Tit. 3. 8. extiterunt. Secundò opera bona omnia Apostolorum (multoque magis prædicatio Euangeli, quæ tantum pars eorum extitit) fuerunt imparia mercedi vitæ æternæ, Rom. 8. 18. & 2. Cor. 4. 17. & 18. ideoque non merita illius. Tertiò opera illa fuerunt imperfecta: primùm quia non fecerunt omnia mandata: *in multis enim labimur omnes*, ait Iacobus Apost. cap. 3. 2. & 1. Ioan. 1. 8 ideoque Apostoli etiam jussi sunt precari, *remittente nobis debita nostra*, Matth. 6. 12. h. e. peccata Luc. 11. 4. deinde ea etiam opera bona quæ fecerunt, fuerunt vitiata, ob carnis reliquæ, spiritui repugnantis contagionem Gal. 5. 17. ideoque si meritum eorum spectemus per se, ob imperfectionem suam merentur non vitam, sed mortem æternam Rom. 6. 23. & maledictionem, Deut 27.26. Gal. 3. 10. Neque bona opera Apostolorum, aut aliorum, bona dicuntur, nisi per accidens imputatæ operantibus fidelibus satisfactionis Christi, ob quam imperfectio eorum à Deo condonatur, ut Hebr. 13. 21. & 1. Pet. 2. 5. declaratur. Ac quamvis ea ratione, opera per se imperfectæ bona (ideoque maledictionem merita) per accidens remissionis culpæ defectus à mortis reatu, propter Christi mortem fide apprehensam sint liberata: vitam tamen æternam promereri non possunt; quoniam in se imperfecta nihilominus permanent. Ad vitam autem operum dignitate obtinendam, perfecta requiritur omnium obedientia, Matth. 19. 17. & 22.57. 38. 39. & Lev. 18. 5. cum Rom. 10. 5. & Iac. 2. 10. Denique bona, eatenus non sunt ex nobis, sed sunt gratuita Dei dona Ioan. 15. 5. & 2. Cor. 3. 5. & 6: Hebr. 13. 21. Eph. 2. 8. 9. 10. quibus propterea homines pii nihil promerentur apud Deum: sed contra Deus, iis gratuita datis, ab hominibus meretur gratitudinem. Quamobrem merces vitæ æternæ quam Christus Apostolis, quasi messoribus spiritualibus promittit, non merita est; sed meritè gratuita; quia stipendum peccati mors, donum vero Dei vita æterna Rom. 6. vers. 23. Neque aliter operibus hominum bonis debita, aut à justo judice danda dicitur 2. Tim. 4. v. 8 quam ratione gratuitæ præmissionis Dei, qua debitum officium præstantibus, indebitam vitam promisit; ideoque ex veritatis justitia (quæ rei præmissæ præstationem requirit) debitorem vitæ æternæ gratis dandæ se se constituit Deus ac gratis donat. Ideoque merces, quæ Apostolis (quasi auditores Euangelii prædicatione metentibus atque in Ecclesiæ aream congregantibus) addicitur à Christo, non est merita: sed gratuita, neque operi illi per se debita (quia prædicatio Euangelii non est universalis obedientia) sed per accidens gratuitæ præmissionis divinæ: ut pluribus demonstravimus. Atque hæc de prima utilitate prædicationis Euangelii, nempe Apostolorum mercede, hoc est, salute æterna, fidis operariis, à Deo missis Domino præmissa & obtinenda. Altera vero utilitas, est effectum prædicationis Euangeli instrumentale in auditoribus, per eam conversis, quam Christus indicans ait, *Et cogit, hoc est congregat, οὐαὶ τοῦ fructū in vitam æternam*, Quæ verba non nulli, idem cum antecedentibus, per expolitionem quandam, significare statuunt quasi iis merces Apostolorum indefinite memorata, definiretur hoc modo: nempe merces non in terris danda, sed in cœlo (ut Matth. 5. v. 12.) vita æterna. Alii verò diversum esse censem, & utilitatem auditorum fidelium, ex prædicatione Euangelii ad eos redundantem intelligunt. Quæ interpretatio priori non immerito videtur præferenda; quia sententiam Christi reddit pleniorē: siquidem pro unica prædicationis Euangelii utilitate, duplē ponit: deinde etiam, quia scopo Christi (hoc est, excitationi Apostolorum ad fidem promptamque Euangelii prædicationem) stimulum addit acriorem. Is enim est, quod auditores, jam fide aliqua de Christo venturo imbutos (quasi sementis fructus Matt. 13. v. 8.) prædicatione Euangelii demessos, & in Ecclesiæ aream congregatos, collecturi essent in granarium cœlestē, ad vitam eo-

rum æternam. Prædicatio enim Euangeli, ut fiduci inchoan-
dæ ac confirmandæ est instrumentum 1. Cor. 3. v. 5. sic
etiam salutis, tanquam effecti ex fide promanantis Marc. 16.
v. 16. Eoque argumento Apostolus quoque Paulus ad fi-
delem promptamque Euangeli prædicationem sicut com-
motus, ut declarat Rom. 1. v. 15. & 16. Et ita, inquit,
prompta est mea facultas vobis quoque qui Roma estis Euange-
lisare: non enim me pudet Euangeli Cbristi: potentia enim Dei
est ad salutem omni credenti: Et Timotheum à gemina sa-
lute, cum sua, tum auditorum ipsius (ut Christus hoc in
loco facit) extimulat, cum ait 1. Tim. 4. v. 16. Attende sibi
ipsi & doctrinæ; persiste in istis; id enim si feceris: & te ipsum
servabis, & eos, quie audient. Porrò hæc auditorum Euangeliæ
prædicationi creditum utilitas, seu vita eorum æ-
terna, declaratur ab effecto illius: qua utilitas tertia ac ter-
tium argumentum est, quo Christus Apostolos suos, ad fi-
*dam promptamque Euangeli prædicationem excitat, nem-
pe à gaudio messorum & seminantium communi: cum ait,*
ut & qui seminat, simul gaudet, & qui metit. Per seminan-
tem autem (ut veteres & recentiores Theologi exponunt)
Moses & Prophetæ designantur, quod prædictionibus suis
de Christo, & viva voce, & deinde scriptis suis, ad perpe-
tuam lectionem Ecclesiæ traditis, ad Christi adventum
creendum viam straverint. Quemadmodum Samaritana
ex Mosis doctrina, vulgo recepta, scivit, Christum ventu-
rum: deinde, cum venerit, omnia ipsis annuntiaturum, ut
*vers. 25. indicatur, qua de re ut (etiam de tota hac alle-*goria) memorabilis est Cyrilli Alexandrini ad hunc locum*
explicatio, cum ait: Sata intellectualia & spica spirituales
sunt, qui prophetarum voce culti, ad fidem Cbristi pervenient;
qua seges albescit tunc, cum jam maturus & promptus est, ad
suscipiendam fidem Cbristi & veram religionem, animus: mes-
foria verò falsæ est Apostolorum splendida prædicatio, qua à le-
galibus figuris auditores abscondens, ad arcum, id est, ad Ec-
clesiam Dei transponit: ubi labore virtutis contriti, fulgens in
triticum ac divino dignum borreo efficiuntur. Haec. Cyrillus.
Veruntamen plenior futura est, & ut arbitramur, etiam
convenientior expositio, si non solum seminantis, hoc est,
seminantium voce, Prophetæ V. T. sed etiam Johannes
Baptista & Christus in primis ac præcipue intelligatur: qui
Christus miraculorum suorum famâ & doctrina, viam ad
pleniorem messem Apostolis præparavit. Nam ut Christus,
concursu populi, doctrina ipsius & miraculis excitati,
Marth. 9. v. 35. & 36. observato, discipulis dixit: messis qui-
dem multa, operarii verò pauci, orate igitur dominum messis: ut
emittat operarios suos in messem suam vers. 37. & 38. sic post
resurrectionem eosdem ad metendum emissurus, ait Act. 1.
v. 8 eritis mibi testes Hierosolymis, in tota Iudea & Samari-
a, usque ad fines terræ: Ideoque commodissimum videtur,
ut per seminantes non solum Prophetæ intelligantur, sed
etiam Joannes Baptista & præcipue Christus, qui Apostoli,
Euangeli prædicatione Judæos & Samaritanos ad fidem
ac salutem conversuris, quasi messoribus eorum futuris, do-
ctrinæ semina antea jecit, & ad maturitatem fecundavit ac
promovit. Atque hæc de seminantibus & metentibus: quo-
rum laboris effectum est auditorum fidelium salus. Cujus
salutis fructus est gaudium, quod ad laborem, in officio
prædicationis Euangeli ab Apostolis præstando, libenter
perferendum, incitamentum est. Gaudium enim hoc in lo-
co intelligitur, quod ex hac ad fidem conversione ac salute,
post resurrectionem existit: quia Prophetis etiam semina-
toribus defunctis, cum Apostolis messoribus commune ac
simil fore dicitur, ideoque non in hac vita, sed post hanc.
Quale gaudium, præter præsens, futurum ab Apostolo
memoratur 1. Thessalo. 2. vers. 19. Nam quæ est nostra
spes aut gaudium aut corona de qua gloriem: anno & vos in
conspectu Domini nostri Jhesu Cbristi in ejus adventu? Hoc
autem gaudium, de salute auditorum, causam habet amo-
rem triplicem, Dei primum, quia ex salute hac regnum illius
& gloria augetur; deinde proximi, quia summo illius
bono ac gaudio (ex lege communionis sanctorum) quasi
proprio gaudendum; denique ex amore sui gaudebunt;
quod labor seminationis & messis non erit frustrè impen-
sus, sed finem propositum allecutus. Atque hæc de tertia
*prædi-**

prædicationis Apostolorum utilitate, tertio scilicet argu-
mento ac stimulo, ad prædicationis officium, prompto ani-
mo faciendum. Quartum ac postremum argumentum, est
à facilitate laboris Apostolorum; quam comparatè cum
Prophetis, Baptista, & Christo, continuata allegoria seu si-
militudine ab agricolis deducta, describit, primum propo-
sitione, deinde expositione illius. Propositio continetur
v. 37. constans proverbio celebri, & accommodatione il-
lius: proverbium est, *alius est qui seminat, & aliis qui metit:*
quod proverbium non solum apud Judæos, sed etiam Græ-
cos fuit in usu: ut Erasmus in Adagiorum Chiliadibus re-
citat: *ἄλλοι μὲν σπείρουσι, ἄλλοι δὲ σύντηται, id est, αἱρεῖσθαι σερντοῦσι; αἱρεῖσθαι σερντοῦσι;* id est, *aliis quidem serunt; aliis vero metent.* Quo significatur, non quod sem-
per: sed id quod sœpe fieri solet, ut scilicet unus laboret:
alius emolumenatum laboris illius percipiat. Accommoda-
tio autem hujus proverbii est, cum Christus illud in Apo-
stolis usu venire testatur, dicens: *illud dictum verum est (hoc*
*est, verum comperitur) in hoc, scilicet quod dixi, vos me-
tere, messemque colligere in vitam æternam, ut expositi-*
vers. 38. *subjecta declarat; Ego, inquit, misi vos ad id me-
tendum, in quo vos non laborast;* nempe antea, ut seminan-
tes soleant: quorum est diuturnior ac major labor, quem
impendunt, dum agrum arant, rastro glebas illius commi-
nuunt, stercorant, semina jaciunt, unde seges exurgit, ac
paulatim ad maturitatem succrescit. Alios verò, labores
hosce pertulisse, nempe Prophetas, Joannem Baptistam &
Christum: Apostolos verò in labores eorum (hoc est, in
segetem ab illis satam, copiam scilicet auditorum ad fidem
in Christum, doctrina eorum laboriosa præparatam) in-
trasse, ut meterent. Verùm hoc in loco difficultas prima
fronte non exigua emergit, nimurum quod Christus dicit
Apostolis: *ego misi vos ad metendum; deinde, vos in labo-
res eorum introiustis.* Hoc autem experientia adversari vide-
tur, quia missio hæc postea demum facta est, Matth. 10.
v. 1. & 5. Responsio autem ad hanc difficultatem solven-
dam profertur duplex; quarum (ut eas nonnihil illustre-
mus) in eo quidem est consensio, quod utrumque negatur
consequentia; quoniam ea quasi repugnantia statuuntur,
quæ tamen re ipsa non adverba sunt, sed tantum diversa,
quæ diverso tempore acciderunt: sed in temporis illius ex-
positione responsionum illarum est dissensio: quidam enim
missionem Apostolorum à Christo ad metendum (de qua
hoc loco agitur) de antecedente interpretantur; quod an-
tequam Christus hæc diceret, ea accidisset: atque ita vo-
cem *misi*, propriè accipiunt de tempore præterito: missio-
nen verò quæ Matth. 10. vers. 1. & 5. narratur, postea fa-
ctam: ideoque nullam esse in hisce duobus repugnantiam.
Alii verò censem hic agi à Christo, non de missione Apo-
stolorum jam tum præterita, sed suo tempore futura, ac
vocab *misi* idcirco non propriè, sed impropriè per Meto-
ny. accipi tradunt, ut significet mittere decrevi. Cui inter-
pretationi probandæ ratio adfertur duplex: una ex
Matth. 10. vers. 5. ubi dicitur: *bos autem duodecim emisit*
Iesus: & tamen non statim miserit. Verum ex hoc loco
Matthæi, neque etiam aliunde illud probatur; imo contrà
tota legationis historia ostendit revera factam missionem,
non autem decretam tantum in animo Christi, aut promis-
sione designari: vocatis enim iis deditis potestatem in
Spiritus immundos, aliaque miracula edendi ostenditur
vers. 1. & eos emisit ad Judæos tantum: & abire ac profi-
cisci jussit vers. 5. & 6. & officia cùm prædicationis Euangeli-
li, tum edendorum miraculorum iis prescripsit v. 7. & 8.
ut alia omittam. Idemque ex Marco & Luca, eandem hi-
storiam narrantibus, evincitur. Marcus enim cap. 6. v. 7.
dicit, Christum vocatis duodecim Apostolis, cœpisse eos
mittere binos; & explicato Christi mittentis mandato sub-
jicit v. 12. *Et egressi prædicarunt, ut respiserent:* Lucas si-
militer cap. 9. v. 1. & 2. ait: *convocatis duodecim discipulis*
suis, dedit iis potestatem, & misit eos, ad prædicandum regnum
Dei, & v. 6. missionis executio exponitur, cum ait, egressi
vero obierunt singulos vicos, euangelizantes & sanantes ubique.
Quare cum dicatur, Apostolos missioni Christi, de qua ag-
itur, egressos paruisse, inde sequitur missionem impropriè,
de electione & destinatione, ut suo tempore mitterentur,

accipi non posse, ac falsum esse, quod Christus Matth. 10.
non statim miserit. Prima igitur hujus expositionis ratio
aliena est: & altera similiter infirma, quæ petita est ex
Mar. 3. 15. quod ibidem dicitur Christus duodecim Apo-
stolis dedisse potestatem spirituum immundorum; quam
tamen non tunc dederit, sed postea cum eos mitteret ad
prædicandum cap. 6. 7. Idcirco verò dictum esse, deditis
illam potestatem tunc: quia tunc eos elegit, ut suo tempo-
re eam illis potestatem daret, eaque ratione & Christum Io-
ann. 4. dicere, *ego misi vos*, hoc est, elegi ac destinavi, ut
mitterem vos. Verùm inquam falsum prorsus est Marc. c. 3.
sic locutum: Non enim utitur verbis præteriti, sed futuri
temporis significationem habentibus. Nam vers. 14. & 15.
ait: *Et confituit duodecim ut secum essent, & ut eos mitteret*
καπέλοις ἡχαῖς ἐξεταῖαν, ut prædicarent & haberent potestatem.
Nam quod vulg. interpres vertit, & dedit illis potestatem,
verborum Marci perversio est, qui non habet vocem *ἡχαῖς*,
sed *ἐχαῖς*; ideoque res ipsa evincit; quia ut ex Matth. 10. &
Luc. 9. constat, hæc duo, scilicet prædicationis officium,
& potestas miraculorum, conjunctim à Christo tradita sunt,
non vero temporibus divisa. Quemadmodum etiam ex
Marc. 6. 7. in finis (cap. 3. præpoliti) executione, nempe
promissa missione Apostolorum apparet, ubi dicitur: *& ad-
vocatis duodecim, cœpit eos mittere, & dedit iis potestatem*
spirituum immundorum. Atque hæc ad confutationem
duarum rationum, quibus probare studet Maldon. Je-
suita, verba Christi hoc loco Johann. 4. vers. 38. *ego misi*
vos, intelligi posse impropriè, hoc est elegi ac destinavi, ut
vos mitterem. Cæterum ad hanc expositionem alioqui
probabilem aptius adferrí possit locus 2. Tim. 1. 9. *qui ser-
varavit nos, & vocavit vocatione sancta, non ex operibus nostris:*
*sed ex suo proposito & gratia, quæ data est nobis in Christo ante
tempora secularia,* hoc est, ab æterno. Vnde perspicuè appa-
ret, quod gratia dicitur data hoc loco, non propriè, sed
impropriè per metony. effecti pro causa; hoc est, decreta ab
sterno eo, ut daretur; quia additur: *ante tempora secularia; E-*
terni enim, gratia dandæ per Christum, decreti effectum,
est datio gratiæ in tempore per vocationem efficacem. atque
hæc de secunda objecte difficultatis response verisimili.
Cui tertia addi posset, nimurum esse hoc in loco enallagen-
temporis præteriti pro futuro, *misi vos*, id est, mittam:
quemadmodum Prophetæ frequentissimè res futuras præ-
terito tempore, ad rei certitudinem indicandam enuntiant;
quo sensu, & Aug. & Theoph. intellexisse videntur, ut ex
seminantium & metentium expositione colligi potest, et si
vocab, *misi* non exponant. Veruntamen primam exposi-
tionem sine ratione propositam, & à Mald. rejectam, aptissimam arbitramur. Nam si quis accuratè investiget, ratio-
nes non desunt graves; prima est, quod servat hæc inter-
pretatio proprietatem vocum, à qua, sine solidi argumen-
to, ad tropum recedendum non esse constat: quod hoc in
loco desideratur. Nam quod objici posset, Euangelistas a-
lios nullibi hujus primæ missionis Apostolorum facere
mentionem: inde tamen minimè sequitur, Ergo ea non
accidit: quia certissimum est, non pauca à reliquis Euange-
listis omissa, à Ioanne tandem exposita. Neque etiam sequi-
tur, Legatio Apostolorum postmodum à Christo facta nar-
ratur Matth. 10. v. 1. & 5. Ergo alia nulla antecessit: quia
inquam Apostoli Christo vivente non habuerunt missio-
nem seu legationem perpetuam, sed temporariam: ideoque
sæpius pro occasione, & Christi voluntate mitti potuerunt.
Nec denique obstat quod dicitur Marc. 6. vers. 7. *Et*
advocat duodecim illos, cœpitque eos mittere binos, deditque iis
potestatem adversus Spiritus impuros. Nam his verbis non in-
dicatur initium omnis missionis absolute: sed relatè hujus
missionis particularis, quod ea tum temporis cœpit, ut
Mar. 6. vers. 2. *cœpit in Synagoga docere, & tamen cap. 1.*
v. 39. dictum, prædicabat in Synagogis eorum in tota Galilee:
& vers. 21. ingressus Jesus in Synagogam docebat: quæ
temporum & locorum distinctione conciliantur: sic etiam
Marci verba, cum Ioannis dicto distinctè convenienti. Id-
que altera etiam ratione nostra, ad primam expositionem
probandum, amplius confirmabitur. Ea autem suppedita-
tur à Ioanne hoc ipso cap. 4. vers. 2. cum dicitur; *quan-*
quando

quam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli ejus. Ergo ad baptizandum à Christo fuerant missi, quia baptismus eorum vocatur v. 1. baptismus Christi, & per consequens, missi etiam fuerant ad Euangelium annuntiandum: quia baptizare & prædicare sunt duo ministerii Euangelici effecta, individuo mandati nexus conjuncta. Matth. 28. 19. ut cui unum mandatum, alterum similiter imperatum sit. Ac propterea quod Christus hic ait: *misi vos ad metendum: & vos in labores eorum introistis*, de antecedente missione: quam secuta est alia Matth. 10. v. 1. & 5. ut etiam Marc. 6. v. 7. & Luc. 9. v. 1. & 2. recte intelligatur. Cæterum eo firmiter posito, illud adjungi posse videtur: per synecdochen quandam, partem ministerii Euangelici positam pro toto, hoc est, ut simul reliquam sequentem milisionem connotet, primùm quod ante Christi mortem ad solos Iudeos, non autem gentes, neque Samaritanos sint missi, Matt. 10. v. 5. & 6. deinde quod post Christi mortem & resurrectionem Matth. 28. 19. ad omnes gentes, hoc est, Act. 1. v. 8. ad Iudeos, Samaritanos reliquaque ad fines terræ, ut plenus hic sit sensus; Ego misi vos & missurus sum: introistis in eorum labores; & introibitis postea. Atque illud hujus loci circumstantiæ indicare videntur, cum dicitur v. 35. *Ecce regiones jam albæ sunt ad messem, & qui metit, mercedem accipit:* Quo etiam Apostolos messores fore indicat, ut prædictum ac mandatum Act. 1. v. 8. & completum Act. 8. v. 14. 15. 17. & 25. qualis synecdoche Ioan. 16. v. 11. exstat, cum dicit Christus: *princeps mundi bujus condemnatus est.* Hæc enim condemnatio cœpit Christi prædicatione; qua Diabolum damnans, ex animis multorum, & miraculis è corporibus ejecit: perfecta verò est postea merito mortis ipsius, ut explicatur Ioann. 12. vers. 31. Heb. 2. v. 14. & Col. 2. v. 15. deinde potentia spiritus Col. 1. vers. 13. & Rom. 16. v. 20. in hac vita; & tandem ultimo die 1. Cor. 15. v. 25. & Matth. 25. v. 41. Neque illud ei contrarium est, quod ante diximus, dictum Christi, *ego misi propriè accipi,* huc verò per synecd. partis pro toto: quia synecd. partis proprietatem vocis non tollit: sed ea conservata accessione impropriæ amplificat significationem. Totum enim omnes suas partes continet, nullam excludit, aliàs totum esse desineret: sed synecdoche totius pro parte, significationem propriam non retinet, neque auget sed imminuit, quia totum pro una parte tantum acceptum, reliquas non designat. Atque hactenus ad hujus loci difficultatem expediendam differuimus; quæ occasionem, uti speramus, dabunt ad similia penitus discutienda. Atque hactenus de discipulorum cum Christo colloquio: quod profectio Samaranorum ad Christum intercessit. Ad quam profectiō rediens Ioannes. Causam illius declarat, & Eventum. Ac Causa quidem illius ponitur v. 39. fides scilicet in Christum quæ primum proponitur; quod multi Samaranorum illius urbis Sichar crediderunt in eum, scilicet eum esse promissum Messiam: deinde exponitur ab efficiente instrumentalı, cum additur: *per sermonem illius mulieris testantis eum ipsi dixisse, quæcumque ipsa fecerat.* Quo in loco brevitatis causa omissum est primum quod hortata erat, ut secum ad Christum venirent, ipsumque viderent: deinde quod emphatica interrogationis forma concluserat vers. 29. *nunc quid ipse est Christus?* Et quidem non exprimitur; sed facile intelligitur, ipsam addidisse, Iesum de se hoc affirmasse, scipsum esse Messiam. Atque hæc profectio Samaranorum causa: ut cum mulieris sermone credebant esse Christum, ejusdem hortatione cum ipsa Christum adirent: finis autem fuit, ut ab eo doctrina salutis erudirentur. Eventus verò profectio hujus triplex subjicitur; nempe petitio eorum à Christo; deinde impetratio rei petitiæ: deinde fructus inde promanans. Petitio eorum describitur hoc modo: *Cum ergo venissent ad eum Samaraniani, rogarunt eum, ut apud ipsos maneret:* Quo scilicet præsentia illius & doctrina salutari fruerentur. Impetratio verò rei petitiæ est, quod Christus mansit ibi duos dies v. 40. doctrinam scilicet salutis docens, pro vocationis suæ ratione, Esa. 61. v. 1. & Samaranorum voto; ut fructus consequens demonstrat. Fructus enim præsentia & doctrinæ Christi duplex propoñitur; quorum primus, est numeri credentium Samaranita-

norum maximum incrementum: quod licet antea multi crediderint v. 39. multo plures tamen crediderunt per sermonem ipsius Christi v. 41. Quo indicatur mulieris illius sermone ad Christum videndum fuisse commotos, non solum multos illos credentes: sed etiam alios non credentes, multo plures fortè curiositatis causa: quod indicatur illis verbis, & multo plures crediderunt per sermonem ipsius. Alter fructus, est multorum eorum, qui antea crediderant, confessio fidei, ad Samaritanam mulierem directa; qua conversionis suæ, ad veram ac salutarem fidem, causam efficiētem explicant *avagionem & dñm.* hoc est, remotione alienæ causæ, & positione veræ, v. 42. Remotione alienæ causæ est, quod mulieri illi dicebant, *ān non adhuc seu non amplius,* ut ante, *proper tuos sermones credimus,* nimirum ipsum esse Christum: positio autem veræ causæ, ad probationem remotionis illius pertinens, est quod addunt, *ipsi enim audiūmus & scimus bunc scilicet Iesum, esse verè Servatorem illum mundi Christum;* quibus verbis fidem sermonibus mulieris, non derogant; sed veritatem eorum profitentur, eamque amplificant, distinguendo fidem antecedentem, à præsenti. Prior enim fides eorum per mulieris illius sermonem, erat tantum ruditus quedam de Messia jam exhibito opinio: quoniam non nitebatur nisi mulieris testimonio: non autem demonstratione ex Dei verbo ac notitia certa. Contra verò hac rudi ac quasi informi fide ad Christum audiendum præparati, ex auditu doctrinæ Christi plenius omnino instituti, & à Spiritu Sancto interius illuminati ac renati: non opinati sunt, ut antea, sed sciverunt Iesum hunc esse illum verè Christum & Servatorem mundi. Atque hanc tenus de Christi in Galileam profectione, & intercedente conversione ad fidem, primum Samaranæ, deinde Samaranorum urbis Sichar. Quia vero quæ de aqua viva v. 10. & 13. & 14. dicuntur, obiter tantum attigimus, & distinctam illius explicationem, post absolutam analysis propositam distulimus, idcirco succinctè, eam, quæ supereft, quæstionem discutiemus.

*Quidnam per aquam vivam, v. 10. 13. & 14.
à Christo memoratam, significetur?*

Qua de re præcipua Theologorum sententiae sunt duæ: prima quidem, ut de doctrina Euangeli: altera ut de Spiritu Sancti gratia intelligatur. utrumque enim aquæ vivæ appellatio, ejusque attributa, quæ huc recensentur convenire possunt. Idque de priori etiam (licet alteram sequatur) agnoscit doctissimus Calvinus cum ait: *sunt qui de Euangeli doctrina exponant: cui ego banc appellationem congruere fateor.* Hec ille. utrumque enim egregiam habet cum aqua viva naturali similitudinem; quod ut darius ac distinctius patet, prius explicandum est, quidnam aqua viva naturalis sit: ac quænam illius utilitas insita, atque effectum inde procedens. Ad primum quod attinet, quid aqua sit naturalis, nemini dubium; *viva autem ea dicitur, distinctio-*nis causa, ut discernatur ab aqua quieta, ac quasi mortuâ: & è fonte fluentem designat. Quo sensu viva dicitur, non propria significatione, quasi revera viveret, quia aqua substantia est inanimis, ideoque vita (quæ actus animæ est in corpore animato) destituitur: sed impropriè per similitudinem quandam à corpore animato seu vivente derivatam. Quemadmodum enim corpus animâ carens non movetur, sed contrà vivum, animæ vi movetur: sic aqua è fonte protinus non quiescit: sed movetur. Deinde utilitas insita illius est, ut sit remedium idoneum vitæ, adversus sitiū conservandæ. Sitis enim est corporis, ex interno siccitatis atque caloris cruciatu orta, humili ac frigidi potus cupiditas; quæ nisi restinguatur, mortem certè parit. Cujus mali medela est imprimis aqua viva: ut quæ insito suo humore, ad siccitatem, & frigore suo, ad calorem sientis tollendum, atque ita in vita conservandum accommodata est. Effectum autem illius est, ut sitim reipsa tollat. Quam ad rem duo requiruntur: primum ut aqua illa sienti offerratur, ut bibi possit: deinde ut præsens atque oblata ad bibendum, à siente quantum sufficit imbibatur: absens enim, aut siente prohibita, aut præsens oblata, & à siente spreta, vel non recte pota: non prodest. Atque hæc de aquæ

aqua naturalis insita potentia atque utilitate, deinde effecto, modoque illius necessario: unde illustri similitudine, & doctrina Euangeli, & Spiritus sancti gratia, aqua viva Spiritualis, ea appellatione intelligi potest, quemadmodum utriusque distincta comparatio declarabit. Primum enim si doctrinam Euangeli consideremus, ea aqua vivæ similis est; primum ratione originis: quod ut illa à fonte corporali promanat: sic & Euangelium à Deo aqua vivæ fonte spirituali, procedit, unde *Euangelium Dei* Rom. 1. v. 1. appellatur. Deinde similis est ratione insitæ utilitatis. Nam quemadmodum aqua viva naturalis, insitæ sua potentia utilis est ad corporis sitim tollendam; sic etiam Euangeli doctrina utilis est ad sitim animæ spiritualem afferendam, & ad vitam spiritualem conferendam. Sitis enim animæ, est avidum salutiferæ justitiæ & vitæ æternæ desiderium, ex conscientia, propter justitiæ illius vacuitatem & condemnationis reatum, cruciante promanans. Cui desiderio tollendo Euangelium Dei, veram justificationem ac salutem per Christum proponit, & utriusque ad consolationem conferendæ instrumentum est: ideoque *verbū gratiæ Dei* Act. 20. 24. & *gratiæ Christi* Act. 14. 3. & *verbū reconciliationis* 2. Cor. 5. v. 19. *verbū vita* Philip. 2. v. 16. & *verbū salutis* Act. 13. 26. denique *potentia Dei ad salutem* Rom. 1. v. 16. multiplici ac nervosa periphrasi nominatur. Denique doctrinæ Euangeli cum aqua viva naturali comparata similitudo, est in effecto atque in efficiendi modo. Nam quemadmodum aqua viva naturalis, sitim tollit quidem: sed non in omnibus, verum in iis, quibus & ea præsens offertur & à sitiente rectè ac sufficienter bibitur: sic etiam spiritualis doctrinæ Euangeli aqua viva, eorum tantum sitim spiritualem, justitiæ Christi & salutis promissione ac collatione tollit, consolatur ac servat, qui eam non mortuâ fide, quæ inutilis est Jac. 2. vers. 14. sed viva, amplectuntur atque imbibunt Marc. 16. v. 16. Gal. 5. v. 6. Ex eo enim justificationis & salutis fiducia, hoc est, spes firma ac spirituale gaudium promanat, Rom. 5. vers. 1. 2. Ephes. 3. v. 12. Porro quemadmodum doctrina Euangeli, aqua vivæ naturali similis 1. ratione insitæ cum facultatis, tum utilitatis: deinde ratione effecti ac modi illius, uti demonstravimus: sic simul, peculiari præstantia, (quam Christus aqua spirituali vivæ tribuit) ab eadem discernitur, eique præcellit. Primum enim aqua viva naturalis, quam quis semel imbiberit, corporis quidem sitim, sed ad breve tantum tempus tollit, non autem perpetuò; deinde ipsa etiam aqua naturalis in eo qui bibit, non permanet, sed corruptitur ac perit. Contra vero Euangeli doctrina, quam quis viva fide semel imbiberit, efficit, ut non sitiat in æternum, priori scilicet siti spirituali: quia non amplius, ut antea, à vacuitate justitiæ salutiferæ & condemnationis reatu cruciatus, eorum liberationem desiderat, et si gratiæ progressum sitire in hac vita nunquam desinat. Deinde Euangeli doctrina in eo, vivâ fide semel percepta, non perit neque corruptitur: sed in ipso fit fons aquæ, salientis in vitam æternam: hoc est, in eo, qui vivâ fide Euangelium percipit, illud fit in eo instar fontis qui non exarescit, sed in eo ad salutarem consolationem & ad vitam æternam perdurat: fructumque in eo profert, 1. Thes. 2. 13. Quæ duo, nempe effecti salutaris ac perdurationis attributa, & quæ prolata à nobis expositione sunt proposita, aliis etiam similitudinibus à Christo & Apostolis egregiè illustrantur ac confirmantur, adversus loci hujus perversiōnēm. A Christo quidem, Luc. 8. 15. cum metaphora feminis tritici, in bonam terram insiti, radicati & fructum perferentis, Euangelium designat, quod corde honesto ac bono, quasi bona terra, hoc est, fideli excipitur, & in eo permanens fructum profert è *vītā*, hoc est, cum perseverantia, ut ea vox accipitur Matth. 10. 22. Deinde idem Apostolorum sententiis illustribus declaratur, similitudine feminis humani ad Euangeli potentiam ac perseverantiam in verè fidelibus designandam: Ac primum Ioan. 1. epist. cap. 3. 9. ait; *omnis qui natus est ex Deo, non facit peccatum* (nempe dominans. Rom. 6. 6. & 14. seu ad mortem per synecd. generis pro specie, alioqui enim etiam renati peccatum, generatim pro transgressione legis 1. Ioh. 3. 4.

sumtum, habent omnes 1. Ioan. 1. 8.) *sed semen ejus* (nempe quo renatus est, Euangelium scilicet) *manet in eo, & non potest peccare, quia ex Deo natus est*. Deinde Petrus 1. Pet. 1. 23. de fidelibus ait, eos esse renatos ex semine, non corruptibili, sed incorruptibili, per sermonem Dei viventis & manentis in æternum, hoc est. ut vers. 25. exponitur, per Euangelium prædicatum. Vnde perspicue appetat doctrinam Euangeli, viva fide receptam fideli anima, non exuti nec perire, sed retineri, in eoque exuberare ac permanere, & ad salutem usque credentis, efficiacem esse. Ex qua comparatione aqua vivæ naturalis, & doctrinæ Euangeli satis perspicere posse existimamus; quæcumque hoc loco à Christo de aqua viva spirituali, à se donanda dicuntur, ei satis aptè convenire, ac primam hanc expositionem esse valde verisimilem. Altera vero est, ut per aquam illam, gratia (hoc est donum Sp. S. non quævis: sed salutaris, & eorum qui justificantur propria intelligatur. Veruntamen in hujus gratiæ seu doni definitione, sive distincta illius explicatione, sententiæ inter se discrepant. Primum enim quidam gratiam regenerationis esse statuunt: sed ei obflare videtur, quod ea non bibatur, sed à Spiritu Sancto infundatur; dum virtutem suam divinam, prædicationi Euangeli conjungendo, fidei, charitatis & spei firmæ seu fiduciæ habitus seu virtutes infundit, atque ita simul habiles reddit ac permovet ad Euangelium prædicatum, vivâ fidei actione, confessim amplectendum. Ac propterea cum regeneratio fidem actualē hanc vivam antecedat, tanquam causa suum effectum, idcirco hac fide regeneratio bibi, hoc est, percipi non potest. Bibere autem esse credere, communis est sententia, & similibus locis scripturæ comprobata, ut Ioan. 6. 35. *qui credit in me, non sitiet unquam &c. 7. 37.* dicitur: *si quis sitit, veniat ad me, & bibat*; idque exponitur proximis verbis v. 38. *qui credit in me, flumina aquæ vivæ ē ventre ejus fluent*. Verum pro hac sententia responderi posset, vocem *bibere* eo quidem sensu, locis modo adductis pro credere accipi: sed hoc in loco accipi posse per metaphoram, pro infusione Spiritus Sancti percipere; quomodo Esa. 44. v. 3. promittitur à Deo cum ait; *effundam aquas super sitientem & fluenter super aridam, effundam Spiritum meum super semen tuum*. Atque hoc spectasse videtur doctiss. Calvinus cum ait; *Nomen aquæ ad Spiritum transflit; trita enim in Scripturis metaphora, & optimam rationem habet, sumus enim in star aride steriliisque terræ, nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irriget*. Alii vero gratiam consolationis Spiritus sancti (qua testimonium nobis perhibet de remissione peccatorum & pace cum Deo per Christum, atque de adoptione nostri gratuita in filios & heredes Dei Rom. 8. v. 15. 16. eoque modo conscientię cruciatum tollit animamque spirituali gaudio afficit) intelligunt. Veruntamen hæc consolatio strictius explicata, non videtur hoc Christi dicto satis commode intelligi: quia aqua, quam promittit se daturum, res est, quæ fidem vivam, tanquam objectum illius percipiendum antecedit: utpote quæ datur, sive offertur, ut fide imbibatur, intimisque animi recessibus recondatur, ad sitim spiritualem extinguendam. Illud autem Spiritus Sancti, de justificatione & adoptione obtenta testimonium, quo fideles consolatur, fidem vivam non præcedit; sed eandem consequitur. Ac propterea, ut hæc sententia melius constare posset, porteret r̄d *bibere* hoc loco non de prima fidei actione: sed de consequente accipi: seu de actione fidelium, quâ postquam illam Sp. S. de justificatione & salute ipsis acquisita consolationem percepunt, ei fidem adhibent, atque fiduciæ concipiunt. Verum cum Christus h̄ic videatur de primo aqua potu ac fide illius loqui, qua ista sitis spiritualis simul ac semel tollitur, idque fide prima fieri, jam ante sit probatum; aptius est, ut de dono, Spiritus consolatoris primo, accipiamus; nimur Euangeli doctrina, ut initio explicuimus. Illa enim, non est doctrina naturâ nota: aut humana inquisitione percepta: sed à Spiritu sancto (tanquam aqua vivæ fonte) promanans: è quo etiam aqua viva in animam Christi profluxerat, ut auditoribus eam sufficientibus ad bibendum, & ad animæ requiem ac salutem daret ac communicaret: quemadmodum res illa declaratur Esa. 61.

Esa. 61. vers. 1. qui locus refertur & ad Christum accommodatur Luc. cap. 4. vers. 18. his verbis: *Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, ut Euangelizem pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut praedicem captivus dimissionem. & cæcis visus receptionem, & confractos emittam in libertatem, ut prædicem annum Domini acceptum.* Quo in loco, sicuties Spiritus Sancti gratiam, vocantur pauperes, contriti corde, captivi, cæci, confracti: fons aquæ vivæ, Spiritus Sanctus: aqua viva, Euangelium: sitis denique ablatio, sanatione, prædicatione dimissionis è captivitate, visus restitutione ac libertate declaratur. Eaque Spiritus Sanct. aqua viva, nempe doctrina Euangelii, illius afflatus ac prædicationis ministerio data (ut supra ostendimus) bibitur, cum viva fide (quam Spiritus Sanctus etiam efficit, unde *Spiritus fidei* vocatur 1. Cor. 4. v. 13.) ea recipitur: cuius consequens effectum, est sitis spiritualis (seu desiderii liberationis è statu in justitiae ac maledictionis) abolitio: ut nunquam in eum statum incident, ac propterea ab illo semel liberati, liberationem eam non amplius desiderent. Nam hæc Sp. S. aqua viva, fide percepta, fit in verè fidelibus fons scaturiens in vitam æternam: utpote qui fiduciam pacis cum Deo, & salutis obtinendæ, adjuvante Spiritu S. magis magisque pariat, ac conscientiam pacatam foveat. ut Rom. cap. 5. v. 1. & 2. docetur, deinde v. 5. ait Apostolus: *porro spes non pudefacit, quod charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum Sanct. qui datus est nobis: & c. 8. 15. & 16. Accepisti spiritum adoptionis per quem clamamus Abba pater: quippe Spiritus testatur unde cum spiritu nostro nos esse filios Dei, & 2. Cor. cap. 1. v. 22. de Deo dicitur: qui etiam obsignavit nos, deditque arrabonem Spiritus in cordibus nostris; ut etiam cap. 5. 5. & Eph. cap. 4. vers. 30. ait Apostolus; ne tristitia afficie Spiritum Sanctum Dei per quem obsignati esitis in diem redemptionis:* Unde satis appareat, quomodo doctrina Euangelii, ut aqua spiritualis, fiat in iis, qui eam viva fide percepint, quasi fons saliens in vitam æternam: quoniam instrumentum est, quod à Spir. S. ortum, ab eodem conservatur in verè fidelibus atque efficax redditur, accidente ipsius gratia: qua carnem, Satanam, mundumque refrænat, ne supra vires tentati fideles, ab Euangelii doctrina deficiant: deinde sanctis cogitationibus inditis, memoriam doctrinæ Euangelii subinde renovat, fidemque in eam confirmat ac fiduciam inspirat, donec ad salutem promissam tandem ducat. Quippe cum in verè fidelibus ad diem usque redempcionis, pignoris instar divini perduret (ut ante ex Apostolo ostendimus) bonum opus quod in iis cœpit, perficit ad diem Christi. Hoc enim non solum à Deo, pro fidelibus precatur Apostolus Philipp. 1. vers. 6. & 2. Thes. 1. vers. 11. sed etiam Deum præstitorum testatur, quia fidus est, nimur quòd id promisit, ac certò secundum promissionem fideliter sit executurus 1. Thes. 5. vers. 23. & 24. Atque hæc ad propositam hanc quæstionem, quidnam *aqua viva* Ioan. 4. designet, non nihil illustrandam diximus: unde perseverantia sanctorum nervoso argumento ab orthodoxis stabilitur. Nam quod objicitur, verba illa: *qui biberit ex hac aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, hoc est, nunquam; non absoluè, sed hac conditione dici, nisi qui biberit eam, rursus evomat, idque interdum evenire; illud, inquam, meritò negamus, quia à Christo, verbis proximè sequentibus refellitur.* Nec enim ait tantum; *quisquis autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed etiam causam reddit, cur sitire non possit, cum ait: sed aqua quam ego dabo, sitiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam,* quo perspicuè docet, eam aquam nunquam evomi. quia sit in eo fons (ideoque pro fontis natura res permanens est,) & quidem qui non obstruitur, quia salit in vitam æternam. Quo satis declaratur, Euangelii doctrinam viva fide suscepit nunquam evomi: sed gratiâ Spirit. S in fidei augeri ac permanere. Quemadmodum etiam disertis Scripturæ locis, omnino consentaneis, antea à nobis demonstratum, in primis 1. Ioli. 3. vers. 9. ubi expresse dicitur: *qui natus est ex Deo non peccat, quia semen ejus* (hoc est, doctrina Euangelii, sicut definitur 1. Pet. 1. vers. 23.) *in eo manet; immo peccare etiam non potest,*

*quis ex Deo natus est. Quod autem Bellar. de justificatione lib. 3. cap. 25. excipit: fons ille siccari & obstrui potest, dum sumus in hoc loco tentationis; illud verbis sequent. Christi, quibus hic fons describitur, manifestè repugnat: quia vocatur fons aquæ salientis in vitam æternam, ideoque non obstruitur, & 1. Cor. cap. 10. docetur, Deum non ferre, ut tentemur supra vires; sed cum tentatione eventum felicem dare. Deinde frustra etiam Bellar. sententiam 1. Ioh. cap. 3. de certa renatorum ac viva fide præditorum perseverantia conatur eludere. Observandum autem est primùm, quod vim illius argumenti sentiens fatetur disertè, hunc locum omnium esse difficultimum, ideoque varia aliorum explicaciones à se prolatas, minus probans, tandem agnoscit Ioannem loqui de paccatis lethalibus, atque ita difficultatem tollere conatur cum ait: *Igitur sententia Apostoli hæc est: qui natus est ex Deo, non peccat, nec peccare potest lethaliter, dum perseverat filius Dei; quoniam semen illius, id est charitas &c. in ipso manet: item, quoniam si maneat, efficit ut homo non peccet nec possit peccare, tamen potest non manere, si quis (ut diximus) eam abjiciat, & cupiditatem sponte succumbas.* Verum manifesta apparet inter Bellarmini & Ioannis verba contradic̄tio: quia ex Iohannis clara assertione, duæ quas proponit exceptiones, ad hujus argumenti vim declinandam, falsi arguuntur. Prima enim exceptio est hæc, qui natus est ex Deo non peccat, scilicet lethaliter, dum perseverat filius Dei: quasi non omnes natū ex Deo permanerent filii Dei. Quæ exceptio ex Ioanne hoc modo diluitur, ea quam addit ratione: *quia semen eius manet in eo.* Unde hæc oīritur demonstratio: omnis ille in quo semen regenerationis ipsius manet, manet etiam filius Dei; Atque omnis ille qui natus est ex Deo, est is in quo semen regenerationis ipsius manet. Ergo omnis qui natus est ex Deo, manet filius Dei. Propositio per se clara & à Bellar. confessā, quia de semine illo ait; *si maneat, efficit ut homo non peccet, nec possit peccare:* Ideoque inquam nec filius Dei esse desinit. Assumptio est Apostoli Ioannis. Deinde secunda exceptio magis adhuc perspicue Apostolo repugnat, quia Iesuita ait: *si maneat semen, efficit ut homo non peccet nec possit peccare: tamen potest non manere, si quis illud abjiciat.* At inquam Iohannes disertè testatur: semen hominis nati ex Deo, in ipso manere: Ergo non peccat nec peccare potest; non rejicit illud semen: manere enim & rejici, hoc est non manere, sunt contradictionia. Præterea qui peccare non potest lethaliter, in illo semen regenerationis manet, quia solum ita peccando excuti potest, ut Bell. agnoscit; sed qui natus est ex Deo, peccare non potest, teste Ioanne. Ergo in nato ex Deo, semen ipsius manet, non autem excutitur: Ideoque falsum est quod excipitur, interdum non manere, sed abjici. Denique si natus ex Deo peccare ad mortem non potest; quia natus est ex Deo: Ergo nullus natus ex Deo, potest desinere esse natus ex Deo. Nativitas enim ex Deo, causa hoc modo statuitur à Ioanne perseverantiae illius: quia scilicet hæc est voluntas Dei, ut quemadmodum, nisi quis renatus fuerit ex Spiritu Sancto non possit ingredi in regnum cœlorum, Joan. 3. v. 5. sic etiam voluntas est Dei, ut omnis qui ita renatus est, per gratiam ipsius (regenerationis donum aduersus carnis, mundi ac Satanæ tentationes conservantem ac foventem) perseveret vitamque æternam obtineat, ut 1. Pet. 1. 3. 4. 5. dicitur; *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui ex multis sua misericordia regnauit nos, in spem vitam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hereditatem, quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in calice servatam; qui virtute Dei custodimus per fidem ad salutem, quæ parata est patet fieri tempore ultimo.* Idemque sententia Joannis parallela 1. Ioan. 5. 18. expressius demonstrat, cum ait; *scimus quod quisque natus est ex Deo, conservat seipsum: & malus ille non tangit eum: scilicet lethaliter, ut peccet ad mortem: unde sequitur cum nati ex Deo se conservent à peccato ad mortem (Dei scilicet virtute confirmati 1. Pet. 1. 5.) Ergo falsum est quod abjiciant regenerationis semen, ut fingit Bellarminus. Sic etiam idem demonstrat insignis Christi promissio Ioan. 10. de ovibus suis, scilicet renatis ac viva fide prædictis vers. 28.**

Ego, inquit, vitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam ē manu mea. unde sequitur: si Christus dat vitam æternam, Ergo ea perpetuò durat, alias æterna non esset: deinde si non pereunt in æternum, hoc est, nunquam, Ergo non peccant ad mortem, neque filii Dei esse desinunt. denique si manu Christi & Patris omnipotenti continentur, neque quisquam inde eas rapiet: Ergo nec regeneratione neque adoptione in filios Dei excedunt. Nam quod excipitur, nemo adversarius rapiet ē Christi manu: sed aberrare volentes ac perire, Christumque ultro deserentes, invitas non retinebit: multiplex est in hac exceptione vitium. Nam primum falsa nititur hypothesi dupli: quarum prima est, quod adversarios ovium Christi, duos tantum statuunt, eosque externos, mundum & Diabolum; tertium vero, qui internus atque infensissimus est, omittunt, nempe carnem, quæ repugnat spiritui Gal. cap. 5. vers. 17. quæ ut internum defectionis principium à Christo nos abducere satagit, & omnium actualium peccatorum origo est. Idcirco si nemo adversariorum fideles ē Christi manu eripiet; Ergo nec foris mundus, nec Diabolus: neque intus caro nostra, ideoque oves Christi à defectione, ab illo omnino conservantur. Nam defectio, & à Christo in exitium aberratio, ex nullis aliis causis, quam ex hisce adversariis procedere potest. Altera deinde falsa hypothesis, est de Christi officio & fidei executione illius: live amore ac cura salutis ovium; quasi Christus hoc officium negligendo, oves perire volentes permitteret; officium enim illius est, ut oves suas à Patre sibi commissas, tanquam pastor bonus non solum tueatur adversus lupos: sed etiam ut ultrò aberrantes querat, & in rectam viam, ne pereant, pro viribus reducat. Quemadmodum ipsem demonstrat, primum Luc. cap. 15. vers. 4. & 5. pastorum fidelium more, cum ait; quis ex vobis, si habeat centum oves & perdiderit unam ex illis, non relinquit illas nonaginta novem in deserto & pergit ad eam quæ periit, usque dum eam inveniat & inventam imponit in bumeros suis gaudens. Deinde Ioan. cap. 6. vers. 39. hæc est autem voluntas ejus qui misit me Pater, ut quicquid mibi dederit non perdam ex eo, sed suscitem illud in ultimo illo die. Quod etiam officium secundum Patris voluntatem, fideliam amore ac cura exequitur, quia profitetur verè, se pastorem esse bonum, qui animam suam ponit pro ovibus suis, Ioan. cap. 10. vers. 11. 14. & 15. quod etiam prædictum est per Ezech. cap. 34. vers. 16. ubi Dei nomine, per Christum pastorem, oves suas pascente dicitur: pereuntem requiram, & depulsam reducam & vers. 23. per quem id facturus sit exponentes, ait; Excitabo ius pastorem unum, qui pascat eas, servum meum Davidem (sic autem Christum, ex Davidis semine promissum, & per eum adumbratum, metonymicè intelligit) ipse pascet eas: & ipse ius erit pastor. Denique cum Christus ante hæc verba: & nemo rapiet eas ē manu mea, expresse, ut ante ostendimus, præmiserit, se ovibus suis dare vitam æternam; deinde neque in æternum perituras, nullo modo ē suis manibus ad exitium elapsuras solidè demonstravit, & omnem exceptionem, quæ adferri poterat, exclusit. Ideoque certo hinc constat oves Christi (hoc est, renatos ac viva fide præditos) non ultrò à Christo aberraturas, ut omnino eum deserant aut pereant. Quamvis enim ad tempus, ac certis vitiosis actionibus aberrent (ut Davidis & Petri exempla ostendunt) nunquam tamen ē manu, seu potentia Christi conservante exiliunt; sed eas ita freno suæ providentia curat ac retinet, ne penitus excidant ac pereant, quia tempestivè suo verbo & Spiritus potentia interna externaque excitat, ac perducit ad resipiscientiam salutarem: ut Davidis & Petri conversio, & ē sopore peccati excitatio indicat. Unde 1. Cor. cap. 10. vers. 13. dicitur: fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed præfabit una cum tentatione etiam evasionem, ut possitis sufferre. Quare ex hisce satis superque appareat, ex sententia Christi, de aqua viva (quæ in æternum, sicut bibentis, hoc est, fide viva eam haurientis, tollit; & in eo fit fons vitæ æternae) solidum peti argumentum geminum, ad sancto-

rum perseverantiam demonstrandam, & exceptiones adversiorum ex eo loco, & ex parallelis sive consentaneis modo citatis, ac confirmatis, omnino confutari. Unde utilitas hujus sententie, ad consolationem fidelium perspicue eluet.

Atque hactenus de quæstione proposita, quidnam scilicet sit aqua viva, ad illustris Christi sententia declaratio diximus.

SECUNDA QUÆSTIO

ex v. 10. An ex illis verbis probari possit, quod libera voluntatis humanae vires cum Dei gratia, in prima hominis conversione, cooperentur?

Qua de re Pontificiorum & inter alios eorum Maldonati, & Orthodoxorum contraria sunt sententiae. Illi enim id affirmant: hi vero merito negant: quod nulla recta consequentia ex illis Christi verbis demonstrari possit. Verba enim hæc sunt: si scires donum illud Dei: & quis sit qui dicit tibi, da mibi potum, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam. In quibus de antecedente enuntiationis conditionalis, scilicet si scires donum Dei, & quis sit qui dicit tibi, da mibi potum, controversia non est. Nam ut Iesuita ille etiam agnoscit, donum Dei Christum notat: & sequentibus exponitur, cum dicitur: & quis sit qui dixit tibi, da mibi potum: Cumque dicitur; si scires, sensum esse; si scires me (qui à Deo datus loquor tibi) non solum Iudeum, sed etiam verum Messiam, regem ac Deum Iudeorum. De consequente vero disceptatur, quia dicitur οὐ αἴτιος ἡμῶν, quod vulgatus interpres vertit: tu forsitan petiisses ab eo & dedisset tibi aquam vivam. Unde sic objicit: quod dicitur forsitan, Graece est, οὐ αἴτιος τοῦ πετεῖν απὸ εἰδούσης, &c. significatur autem facultas liberi arbitrii, qua poterat mulier aquam petere, vel non petere si vellet. Hæc adversarius. Sed primum negatur antecedens. Nam licet conjunctione aī anterius sit potentialis particula. Sæpe tamen non est potentia, sed actus ipsius indicum, ut 1. Iohann. 2. 19. E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, manuoxiātū aī permanissent utique nobiscum, ut recte vulgata, & Pontificiis approbata atque authentica versio ostendit: & sic noster etiam interpres recte reddit, quemadmodum sententia ipsa hoc flagitat; quia si quis verteret, potuisset nobiscum manere, sententiam perverteret, quia eam redderet inexactam. Nam initio dicitur, rationis loco adversus scandalum defectionis: egressi sunt ex nobis: sed non erant ex nobis: quo indicat si ex nobis fuissent, non egressuros. Ideoque confirmatur expresse, cum dicitur: nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum; quia non de potentia, sed de actu quæstio; deinde subjicit Apostolus: sed ut manifesti sunt, quod non omnes sunt ex nobis; Ideoque qui ex nobis sunt, non exire ē nobis indicantur, sed perseverare. Deinde alia multa, & in sacrificiis, & in profanis authoribus loca reperiuntur, unde constat, conjunctionem aī, sæpius actum notare, ut hoc etiam in loco: non autem potentiam, multo minus liberam potentiam. Sic hoc in loco οὐ αἴτιος, tu petiisses: Idque etiam sequens phrasis ostendit: & res ipsa evincit, cum additur, οὐδὲν αἴτιος οὐδὲν & dedisset tibi aquam vivam, ut vulgata versio (quam ex decreto Concilii Tridentini probare concurrunt Pontificiis) interpretatur. Unde evincitur vocem aī, non semper potentiam: sed actum etiam significare posse. Ac propterea si falsum est, Christum omni qui potest petere aut non petere aquam vivam, ipsum eandem esse daturum: falsum etiam est, hanc hujus loci esse sententiam, potuisses petere aut non petere ab eo aquam vivam, & dedisset tibi. Atqui prius falsum esse, adversarii etiam agnoscent: qui solis potentibus aquam dari, non omnibus potentia petendi præditis: quam omnibus Euangelium audientibus adesse statuunt: quorum multi tamen non petunt, eoque nec impetrant aquam vivam. Si autem etiam verba illa οὐδὲν αἴτιος, quis interpretetur potentialiter, inacta & inutilis omnia erit sententia: neque etiam pro liberi arbitrii

arbitrii viribus, in conversione hominis cum gratia Dei, ut volunt, concurrentibus, quicquam feret adjumenti; sensus enim esset, potuisses liberè petere aut non petere ab eo, & potuisset tibi liberè dare aut non dare aquam vivam. Quamobrem ex hisce apparet, quā meritō antecedens negemus: quo statuunt conjunctionem & hoc loco potentiam notare liberam, hoc est, potuisses petere, non autem actum significari, fidel. petuisses. Deinde consequentia etiam non est firma: quia etiamsi sensus esset, potuisses petere: inde non sequeretur, agi de potentia logica indefinita, ac libera in utramque partem: quia accipi posset ac debebet potius de potentia supernaturali, ac definita ad agendum hoc est, vim habuisses, qua revera petuisses, quia si Samaritana cognovisset certo, sive scivisset quis esset Jesus, nempe Immanualem seu Deum patefactum in carne, ac Christum promisum, (quę notitia fit solā Dei per Spiritum S. revelatione Matth. 16. v. 17. & 1. Cor. 12. v. 3.) illa etiam quia electa erat à Deo ad fidem in Christum, ut eventus demonstrat, ejusdem Spirit. Sanct. operatione excitata, vim pretendi accepisset, ac reverā petuisset. Denique etiamsi potuisset viribus liberi arbitrii naturalibus petere vel non petere aquam vivam, inde tamen nondum sequeretur, conversionem ad fidem vivam esse, partim ex Dei gratia, partim ex libera voluntatis potentia; quia ut antea multis demonstravimus, aqua viva non significat hoc loco spiritus regenerantis gratiam, neque ipsam fidem actualē, sed doctrinam Euangelii, Dei gratiā per Spiritum Sanctum revelatam, quę conversionem antecedit: & ad quam dandam (hoc est prædicatione ad credendum offerendam) quibusvis Christus erat missus, non solum potentibus, sed etiam non potentibus. Johann. 3. vers. 19. & 5. vers. 40. Rom. 10. vers. 20. Ergo multis modis vitiosum est Pontificiorum, ac similium gratiæ salutaris adversariorum, ex hoc loco, adversus conversionem ad fidem merè gratuitam, argumentum. Restat jam, ad reliquam hujus capituli illustrationem,

*Analysis succincta narrationis, sanatæ miraculo Christi, febris lethalis, Iohan. 4. vers. 46.
ad finem usque.*

Quemadmodum Euangelistæ, in vita Christi narratione, duo hæc capita complectuntur nimirum. quę Christus cœpit facere, & docere Act. 1. v. 1. sic etiam hoc cap. 4. Joannes in expositione reditus Christi in Galilæam, hæc duo etiam complectitur; primum doctrinam illius salutarem, qua rediens in ipso itinere convertit ad fidem Samaritanam, & Samaritanos urbis Sichar: deinde factum illius, nempe sanationis lethalis febris miraculum. Id quod à v. 46. ad finem usque capituli recensetur; cujus recensionis partes sunt tres; antecedentia miraculi: deinde miraculum ipsum: denique consequentia illius. Antecedentia autem miraculi, sunt duo; occasio illius, & causa illud impetrans. Occasio, est adventus duplex: primus quidem Christi, in Canam rursus. Quod oppidum, quia nomen habet commune duabus urbibus, uni, quę vicina Sidoni Jof. 19. & alteri, quę Nazarethæ propinquæ, idcirco ad intelligentiam rei distinguatur, partim subiecta regione in qua sita erat, partim adjuncto Christi miraculo, ibidem antea edito. Subiecta regio, est Galilæa, dicta hoc loco ἡ οἰχλὴ inferior scilicet, in qua Cana hæc erat sita, & vicina ei Nazarethæ, & itinere diei circiter distans Capernaum; in eaque etiam erant Bethsaida & Chorazim; non autem superior Galilæa quę Tyro & Sidoni vicina, unde altera Cana Sidoniorum vulgo dicta. Adjunctum vero Christi miraculum ibidem editum indicatur cum dicitur: ubi fecerat ex aqua vinum, quo causa aliqua adventus Christi indicari videtur, nimirum quod cum Christus antea in illa urbe benignè fuissest in nuptiis exceptus: eamque miraculo liberali donasset, credentes in ipsum in fide confirmare & altero miraculo etiam cohonestare voluerit, ut etiam ex versu ultimo colligitur. Alter vero adventus est aulici ad Christum: qui describitur à loco unde venerit, nempe Capernaum; & ratione quare venerit duplaci, vers. 46. prima est filii ægritudo: quę fuit febris, vers. 52. & quidem lethalis, v. 47. & 49. secunda fuit auditio adventus Christi medici

divini in Galilæam, nempe Capam, ut v. 47. dicitur. *Is cum audivisset Iesum advenisse ex Iudea in Galilæam, abiit ad eum.* Atque hæc de primo antecedente miraculi, nempe occasione illius. Alterum vero antecedens, est causa, quę miraculum impetravit, nimirum petitio aulici, patris ægroti, duplex. Ac prima quidem describitur à suo modo, & eventu illius. Modus petitionis designatur his verbis: *& cum rogarvit, ut descendaret ac sanaret ipsius filium.* Hujus autem petitionis duo sunt membra: primum est, ut descendat Jesus è Cana Capernaum, ad filium ipsius sanandum: alterum est finis descensus, nempe ut deinde sanaret: cuius ratio ab Euangelista subjicitur; *quod esset moribundus,* seu morti vicinus: adeo ut nisi divina ope succurreretur, brevi esset moriturus; hoc enim indicatur per verba illa, *καλεσθέντος, ut in simili re Luc. 7. vers. 2. η μων πλευτῶν moriturus erat, morti vicinus;* sic in historia Jairi Mat. 9. vers. 18 *filia mea ἡπειρώνων* (hoc est, modo vitam finit) scilicet metaphorice (ut etiam Luc. 8. vers. 42. *ἀπέθεθεν*) quod perinde est, quasi mortua est, seu lethaliter ægra, & ut explicatur Marc. 5. v. 23. *ἡ γάτη Ἰακώβου in extremum adducta est.* Nam Jairo de morte filiæ tum nondum constituisse, ex Marc. 5. v. 35. & 36. apparent. Cæterum in hac aulici, pro filio moribundo petitione, partim fidem, partim infirmitatem illius fidei patefecit. Fidem quidem, quod Iesu tribueret, & potentiam sanandi, & voluntatem, quę rogatus sanaret: Hæc enim duo petitionis illius fuerunt fundamenta, quibus ea innitebatur: alioqui de alterutro difidens minimè rogasset. Origo autem eorum suit celebris miraculorum à Christo potenter & benignè, nemine repulso, factorum fama: cum ante festum in tota Galilæa Mat. 4. vers. 23. & 24. tum recenter in festo Hierosolymis peracto. Ioan. 2. v. 23. & 4. 45. Hæc de fide aulici. Infirmitas vero fidei est, quod Iesum non crederet absentem sanare posse: sed tantum præsentem, ut modi præscriptione indicat, dum petit, ut ad filium descendat. Ac propterea non ut Deum omnipotentem agnoscebat; sed tantum ut merum hominem ac Prophetam, miratula coram edendi potentiam præditum. Qualis etiam infirmitas extitit Iairi Marc. 5. 23. Contra vero firma fides fuit Centurionis, qui Christo sanationis omnipotentiam attribuit Matth. 8. vers. 8. 9. Hæc de petitionis modo. Eventus vero, est Christi ad aulicum reprehensio: qua incredulitatem hanc, cum aliis non paucis communem, ipsi exprobrat, quę v. 48. hæc est: *Nisi signa & miracula vederitis* (sc. tu & tui similes Galilei) *non credetis,* nempe doctrinæ meæ, me esse filium Dei in carne patefactum, officio Christum, beneficio Iesum, Ecclesiæ à peccatis servatorem, quemadmodum Christi doctrina prædicabat quam tamen vulgo, in miracula potissimum intenti, negligebant: miraculis vero impetratis excitati electi, doctrinæ attendebant, eamq; Deo per Spiritum regenerantem operante, viva fide amplectebantur: ut etiam in hoc aulico paulò post factum esse, in consequente miraculi declarabitur. Hæc de prima petitione, ratione & modi & eventus illius. Cui altera, eodem cum priori spectans adjungitur, ut v. 49. dicitur: *dixit ei Regius ille, Domine descendere, priusquam moriatur filius mens:* quo ut antea, partim fidem, partim infirmitatem fidei, seu adjunctam incredulitatem divinæ Christi potentiae ac naturæ plenius rursum patescit. Fidem; quod crederet Christum sanare posse: ac licet incredulitatem ipsi exprobrasset, nihilominus tamen benignitate suâ sanaturum. Infirmitatem vero fidei ostendit duplitem: prima est quod præsentiam Christi ad sanationem necessariam adhuc existimaret: idque declarat, cum urget ipsum, ut sine mora ad filium sanandum descendat: altera vero est, quod Christum posse mortuum filium suscitare non crederet: ideoque ait: *descende antequam moriatur filius meus,* quasi eo mortuo vitam ei restituere nequirit. Qualis omnino fuit incredulitas domesticorum Iairi Marc. 5. v. 35. cum dixerunt ei: *filia tua mortua est, quid amplius vexas magistrum?* Similis etiam quodammodo fuit, in vera ac viva fide prædicta Martha, brevis incredulitas actualis, cum acerbo Lazari fratri mortui dolore, quasi nebula quadam, mens illius esset offuscata; tum enim dixit Christo Joan. 11. v. 21. *Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: sed collig-*

colligens se ac corrigens nonnihil, ait vers. 22. sed & nunc scio fore, ut quæcumque petieris à Deo, dicit tibi: neque tamen post Christi promissionem suscitandi fratris, cum ille lapidem sepulchri tolli juberet, tum quidem suscitationem fratris credebat futuram vers. 39. ideoque à Christo ob promissæ suscitationis oblivionem reprehenditur ac corrigitur vers. 40. Hic vero regius sive aulicus de quo agitur, habitu fidei in Christum omnipotentem Dei Filium omnino destitutus, nullo modo credidit Christum posse absentem sanare & mortuum suscitare. Atque hæc de antecedentibus miraculi hujus, cum occasione illius, tum causa impetrante, scilicet petitione aulici: quod antecedens, prima est hujus historiæ pars. Altera verò est miraculi, per Christi responsonem significatio vers. 50. *dixit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit,* quæ responsio mandato constat, cum ait: *Vade seu proficisci, nempe Capernaum ad filium:* & ratione, qua clementer condonata priori incredulitate, sanationis miraculum petitum, jam à se impetratum atque effectum asserit, cum ait: *Filius tuus vivit,* hoc est, *οὐ οἴχω,* benè vivit seu rectè valet: pristinæ valetudini à me, licet absente, supra opinionem tuam restitutus est. Tertia vero ac postrema hujus historiæ pars, sunt consequentia miraculi: primum fructus, ex Christi sermone, miraculum indicante ortus: deinde scientia miraculi facti. Ac fructus quidem est duplex: nempe aulici fides, & obedientia. Fides quidem, qua primo errore (de necessaria Christi ad sanationem filii præsentia) correcto, affirmationi Christi, de vivente, hoc est, rectè valente filio, credidit, ut dicitur: *credidit ille homo sermoni quem dixerat ei Jesus.* Obedientia verò est, qua fide miraculi excitatus, mandato Christi (ut proficeretur domum ad filium) paruit: ut hic dicitur; *& profectus est.* Atque hoc primum miraculi est consequens. Alterum vero est scientia miraculi, hoc est, sanationis filii, & quidem à Christo factæ, cognitio. Cujus scientiæ describitur origo, seu causa unde ea sit orta: deinde effectum ex illa scientia promanans. Causa vero cognitionis illius duplex memoratur: prima quidem, per quam sanationem filii; altera vero per quam eandem à Christo factam cognovit. Prior fuit officiosa, servorum occurrentium Domino suo, de sanato filio annuntiatio: quæ ut ex fidelitate & amore Domini suo processit: sic ad consolacionem illius tendebat, vers. 51. altera vero causa fuit prudens servorum examen, de hora sanationis, ab aulico institutum, constans quæstione ipsius, & response servorum, horam hesternam septimam (scilicet ab ortu solis) indicantium vers. 52. unde agnovit filium, eadem hora à febre lethali liberatum, qua Christus hoc ei dixerat: ideoque factum illud, non vi naturæ aut artis alicuius: sed Christi potentia. Hæc de causa cognitionis miraculi sanationis filii aulici à febre lethali. Effectum illius est fides aulici ac familiæ vers. 53. quæ fides non fuit miraculi præstigi (nam jam antea illud crediderat, vers. 50.) sed doctrinæ Christi, de ipsius persona, officio ac beneficiis. Nam cum Christus, & in tota Galilæa, & Capernaum, Euangeliū antea prædicasset: cuius summa erat, Jesum esse filium Dei, patescere in carne, promissum Christum ac servatorem fidelium; Miraculum hoc Christi, ad eam doctrinam celebrem, sed neglectam, in memoriam revocandam inserviit: cui accessit interna Spiritus Sancti animam regenerantis gratia: qua fidei habitum indendo, ad Euangeliū fidem actualem habilem reddidit atque excitavit; sine qua gratia, & miracula, & renovata auctoritate Euangeliū memoria nihil omnino ad fidem profuissent, 1. Cor. 3. vers. 5. 6. 7. Atque hactenus historia miraculi sanationis filii aulici à lethali febri, Christi omnipotencia ac bonitate clementi, perfectæ. Quod miraculum ab ordine suo verso ultimo describitur: quod nimurum fuerit secundum signum, à Christo, cum venisset è Iudea in Galilæam, editum; nimurum non absolute, sed relate in oppido scilicet Cana Galilee, ut vers. 46. Primum enim, mutationis aquæ in vinum, primo adventu accidit, Joan. 2. alterum vero sanationis hujus miraculum secundo adventu cap. 4. 3. factum est. Nam antea in Galilæa plur-

rima fuisse edita miracula, ex Matth. cap. 4. appareret. Atque hæc est hujus historiæ à vers. 46. ad finem analyfis.

Trima Questio, De illis verbis: Ex Cap. 5.
& Et autem Hierosolymis εἰσῆγεται καὶ τὸ περιπλάνηθεν.

Hactenus Christi, è Judæa in Galilæam digressi doctrina & miraculum cap. 4. explicata: sequitur porrò, hoc quinto capite, descriptio reditus, religionis causa, Hierosolymam, & res ibidem gestæ. Ac prius quidem vers. 1. proponitur, & adjuncta temporis circumstantia illustratur (ut causa reditus cognoscatur, & res gestæ sit illustrior) nempe festo Judæorum. Veruntamen cum tria solemnia fuerint divinitus instituta festa, quæ quotannis ab omnibus Iudæis masculis erant celebranda Hierosolymis; festum Azymorum seu Paschatis, festum hebdomadum seu Pentecostes, & festum denique tabernaculorum, Deut. 16. vers. 16. quidam de priori, *τῇ ἑξήκοντῃ* dicto, plerique verò cum Chrysostomo, Cyrillo, Theophyl. de secundo: reliqui verò de tertio festo, tabernaculorum scilicet, agi censem: ut Mercator in harmonia sua Euangelica multis disputat. Res autem Hierosolymis gestæ, sunt duæ: miraculum sanationis ægri, qui annos 38. morbo, lecto erat affixus: & consequens eventus. In descriptione miraculi, & quidem antecedentibus illius examine non indigna est brevi circumstantia loci, qui ab Euangelista describitur. Locus autem communis sunt Hierosolyma: proprius vero partim propinquus, partim proximus, propinquus indicatur illis verbis: *Εἴτε Hierosolymis δὲ τὴν προβάτην καλυπτόθεν.* De quarum vocum interpretatione diversa sunt judicia. Quidam enim sic exponunt: erat *ad pecuarium, piscina:* & quidem ut vox *προβάτης* dicatur per ellipsis, quam quidam putant suppleri additione vocis *ἀντις,* hoc est, *ad forum pecuarium;* quemadmodum & olim Clarissimus Beza; & Henricus Stephanus ad N. Testamenti, Sidneo inscripti, marginem, exponit. Verum quia de hoc foro, neque ex Sacris literis, neque aliunde constat; idcirco Dominus Beza postea aliam vocem aptius intellexit cum nonnullis nostrorum, nempe *τύλη,* hoc est, ad portam pecuariam, de qua Nehem. 3. vers. 1. ut etiam lxx. Græci interpres ibidem (ut recte monet) hac voce sunt usi, si quidem Nehem. 3. vers. 1. *τύλη γένεται περιπλάνη προβάτην πορταν περιπλάνην, πορταν περιπλάνην,* ut etiam vers. 32. & 12. 39. Altera aliorum expositio, sine ulla ellipsi utramque vocem in nominativo casu (ut adjективum cum suo substantivo constructum) accipiens, aliam habet lectionem, nempe *εἴτε τὸ τύλην προβάτην καλυπτόθεν.* Quomodo legerunt Chrysostomus & ejus imitator Theophylactus, & ut videtur, etiam Hieronymus de locis Hebraicis (tom. 3.) à litera B. incipientibus, sub finem: *Bethesda (inquit) piscina in Jerusalem, quæ vocabatur προβάτης, εἴτε a nobis interpretari potest pecuarius.* Hæc quinque quondam porticus habuit, ostendunturque gemini lacus, quorum unus by bernis pluviosis impleri solet, alter mirum in modum rubens quasi cruentis aquæ antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in ealavari à sacerdotibus solitas ferunt, unde *εἴτε nomen accepit.* Hæc Hieronymus. Veruntamen etsi in hac lectione, si rem spectemus, nihil insit difficultatis, omnium tamen Græcorum codicum Roberti Steph. sedecim, & aliorum etiam, lectio (quæ habet voces, *τὸ τύλην προβάτην*) adversatur. Tertia expeditio est eorum qui receptam hanc lectionem sequuntur, de qua initio egimus, eo excepto, quod vocem *καλυπτόθεν* in dativo per *ε,* cum iota subscripto legunt. Verum huic obstat, primum constans lectio manu scriptorum codicum, quorum mensini, in quibus illud iota abest: deinde res ipsa etiam adversatur, quia hoc modo redderetur oratio Euangelistæ imperfecta. Nam neque verbum *est,* initio positum, neque *καλυπτόθεν* habebit nomen substantivum ad quod referatur. Verum quia illam sententiam tueri contendit Matth. Flaccius Illyricus, illius interpretatio (qua substantivi defectum, à nobis objectum supplere conatur) expendenda est. Opinor, inquit, *hanc sequentem esse verissimam lectionem.* Errat autem Hierosolyma ad prebaticam piscinam ea (scilicet dominus aut adficiens) quæ Hebraice vocatur Bethesda, habens quinq

quinq[ue] porticus &c. ut utraq[ue] illa prior vox sit dativus casus in Greco, dependens à præpositione ἐπi. Verum hac ratione imperfecta futura oratio, novo & insolenti supplemento curatur: quasi iſi Δ&c. ἡ λεγμένη, perinde esset atque iſi Δ&c. γία aut οἰκεῖη, ἡ λεγμένη. Ac quamvis hujusmodi ellipsis non esset insolens, sed exemplo aliquo probari posset, ea tamen sine ratione necessaria non esset admittenda. Ea autem hic desideratur: Nam quæ ab Illyrico proferuntur rationes, sunt infirmæ; quarum ut ait prima est, quia veteres (Chryſt. & Theoph.) coniunxerunt probatam & piscinam tanquam adjectivum & substantivum. Verum est; sed illud nihil ad rem. Negatur enim consequentia: quia voces hasce in nominativo posuerunt, non autem in dativo: neque verba sequentia ἡ λεγμένη ad vocem οἰκίας (quasi ea supplenda foret) retulerunt, sed ad expressum nomen, scilicet piscinam: Neque etiam legerunt præpositionem διi, neque dativum τῷ. Altera etiam ratio non stringit, cum ait, quia non piscina, sed adiunctum ædificium habuit quinq[ue] porticus, in quibus jacerent languentes: At inquam assumitur hic perperam, quod erat probandum: nempe Bethesdam fuisse nomen ædificii, sive ut postea loquitur, hospitale, habentis quinq[ue] porticus: cum contra, ut ostendimus, veterum Patrum & communi ferè interpretationem sententia, Bethesda nomen piscinæ fuerit. idque etiam communis codicum Græcorum lectio, quam ante citavimus, comprobat. Neque obstat quod querit Illyricus; quomodo enim in piscinā jacerent? aut quis esset porticuum usus in piscinā? Respondemus, ex eo, quod dicitur, piscinam habuisse quinq[ue] porticus, inde non sequitur, eas fuisse in piscina: sed quod habuit eas in suo ambitu adjunctas, & ad usum sanationis in piscina pertinentes; ut ex v. 4. & 7. apparet. Qua phrasim, mare sua littora, & flumina suas ripas habere dicuntur, non quod insint, sed quod ad sint. Tertia ratio est, quid inquit, illud adjectivum τετρακοντα pecuaria faceret, aut significaret sine omni substantivo? Nam quod alii domum, alii forum subintelligunt, quid attinet tertiam aliquam rem extra negotium hic describere: sola piscina satis notare poterat locum ubi illi ægroti jacuerint. Resp. substantivum concinnè intelligi ac suppleri à doctioribus voce τῷ; ad pecuariam portam: & causa distinctionis rectè adhiberi, ut hæc piscina à reliquis distingueretur, quæ Hierosolymis fuerunt: qualis inter alias piscina Siloe Ioan 9. 7. Quam licet Dominus Beza eandem cum hac fuisse conjiciat, obstat tamen videtur nominis utrumque diversitas, & Nhem 3. 15. cum v. 1. collatio, unde remotiorem fuisse piscinam Siloe à porta pecuaria, vicinam vero portæ fontis colligitur. Quarta ratio simili infirmitate laborat, cum ait: certum est duas distinctas res describi: piscinam scilicet & adiunctum hospitale seu domum pauperum. Fatemur piscinam & porticus distinctas fuisse: inde tamen non sequitur, vocem οἰκίας esse intelligendam per ellipsis: id quod probandum erat. Deinde quod de hospitali & domo pauperum ait, conjectura est, omni probatione destituta; Euangelista enim porticus piscinæ adstructas nominat: nullam vero domum pauperum indicat. Quinta ratio est, illud, inquit, indicium est verioris lectionis, quod ante λεγμένη non adest articulus discretivus distinguens hanc piscinam ab aliis. Respondemus vero articulum discretivum non esse ubique necessarium, ut (inter alia exempla) Matth. 26. 36. venit Jesus εἰς τὸν αὐλαῖον γενναιῶν, pro quo potuisset dicere; τὸ τερψίον τὸ αὐλαῖον. sic hoc in loco potuisset etiam dicere Euangelista ἡ λεγμένη, sed non necesse fuit, distinguunt enim satis à situ, ad pecuariam, scilicet portam; & ab adjuncto proprio nomine Hebraico, Bethesda. Postremam rationem hanc objicit Illyricus: plerique interpretes etiamsi invisi, & contra suam lectionem eo divolvuntur, quod piscina sit vocata probatica seu ovilla, idque ideo quia Levitæ ibi oves offerendas natare fecerint & laverint, non domum aut forum, ubi oves sunt venditæ aut servatæ. Verum primum id, quod de interpretibus ait nonnullis (Nam de plerisque fidem non facit) eo suam lectionem non probat; Nam sunt nonnulli, qui ob duplēm, lectionem; et si primam (ob Græcorum condicūm consensum) præferant, alteram tamen cum Chrysost. & Theophylacto, ut probabilem non rejiciunt;

ut Henricus Stephanus, cuius supra memini, ad hujus loci marginem notat interpretationem duplēm his verbis: ad (forum) pecuarium est piscina: vel sequendo lectionem alteram, pecuaria est piscina. Deinde negatur etiam consequentia: Nam multorum etiam consensus, certo veritatem non constituit. Hæc de prima difficultate.

Secunda questio. De genuina lectione & significatione nominis Bethesda.

Quoniam jam ante demonstratum satis arbitramur, piscinam, de qua Ioan. 5. agitur, dictam fuisse Hebraicæ Bethesda: deque vocis illius lectione & significatione genuina discrepant magnorum interpretum sententiae; idcirco breviter, ad illustrationem veritatis, & in similibus prudentem cautionem, eas expendemus.

Ac primum quidem de lectione vocis dissensio est, quæ lectio triplex profertur. Prima εἰσόδη: secunda εἰσόδια: tertia: εἰσόδια: Nam quod quartam addit Wolf. Musc. בֵית עֲדָר, Erasmi commentum est: non autem ullius codicis lectio. Quarum prima confirmatur communī manuscriptorum Rob. Step. codicūm scriptio: dcinde Chrysostomi & exemplariorū variorū N. T. Græci, Basilez, Tiguri, & Parisiis editorum, aliorumque, & Syri etiam interpretis consensu, ideoque genuina ista lectio non immerito statuitur; secunda vero & tertia, corruptæ; quia neutra manuscriptis exemplaribus comprobatur, neque excusis, quæ fidem mereantur. Secundam enim tantum in Theophylacto Romano (qui pressè tamen Chrysostomum sequi solet) invenimus; idque haud dubiè descriptoris aut typographi vulgatam editionem sequentis, vitio: quemadmodum in Hieronymo de locis Hebraicis (ut rectè in Annotat: Erasmus monstravit) factum est. Ac verisimile est, nominis urbis Betſaida affinitate hoc vitium irreplisse. Unde etiam tertia lectio promanavit β. τοῦ στα, quam in sola editione Græca Novi Testam. Haganoꝝ anno 1521. ad Aldinum (ut quidem indicatur) exemplar excusa, hactenus observavimus: licet eam Isidorus Clarius in bibliorum cum suis scholiis editione vulgata, sit secutus: & pro vulgata scriptura Betſaida, substituit Betheda. Et è nostris D. Mart. Buceris in commentariis ad hunc locum ponit, cum ait: Græce scriptum εἰσόδη, sed sine ulla antiquorum codicūm Græcorum & Latinorum authoritate, idque Calvinus hanc lectionem ratione carere rectè monet. Quare prima quæ passim extat lectio, genuina est. Ad significationem verò quod attinet, in eo quidem consensus est, Bethesda nomen esse compositum ex duabus vocibus, ac priorem esse בֵית (quæ propriè domum, deinde per synecdoch. usitatam locum notet, ut etiam Luc. 19. v. 29. pro Græca voce εἰσόδη olearum, Syra versio habet בֵית נָתָן locus olearum sive olivetum.) De altera verò voce cum בֵית composta, dissensio est. Quidam enim (ut inter eos D. Calvinus) putant vocem esse Chaldæam אַשְׁדָּה, ex Hebræo Ḥashdā deductam: quæ defluxum seu effusionem notet, quod, ut ait, aqua per canales ducta sit: unde sacerdotes bauriscent: nisi forte nomen impositum loco fuerit, quod per siphones aqua funderetur. Altera verò sententia est Bethesda compositum ex בֵית & חֶסְרָה lingua Syria: quæ, quod Hebræis potissimum esset post Babyloniam captivitatem usitata, Hebraica etiam appellatur. Quæ lectio & expositiq[ue] maximè idonea: quia eandem Syrus interpres expressit, & rei optimè convenit, בֵית פְּרִזְבָּה enim significat locum benignantis vel misericordiae, quod Deus in ea piscina, per miraculosam sanationem, suam exerceret misericordiam. Alienum verò omnino est: quod hanc vocem, primum Lyranus (qui perperam etiam Betſaida legit) exponit, domum ovium: deinde etiam Erasmus (quod magis mirandum) in paraphrasi sua; in qua, ad hunc locum sic ait: Græce dicitur probatica, nimirum à pecudibus: quod illic sacerdotes bestias immolantes abluerent soleant; & ab eodem argumento Hebraice dicitur Betſaida, quasi dicas domum pecuariam. Error autem utriusque inde ortus est 'quod Hieronymi verba, supra à nobis memorata, male intellexerunt, ut etiam ex Erasmi

annotationibus in Novo Test. apparet, ibi enim recitatis illis Hieronymi verbis, quorum postrema sunt hæc; *nam hostias in ea lavari à sacerdotibus solitas ferunt, unde etiam nomen accepit*: quæ verba ad hostias ovium mactatas referuntur & rationem indicant, cur piscina hæc probatica, id est, ovina vel pecuaria fuerit dicta. Nam quod Erasmus loco Annotat: citato ait; *id non solum pertinet ad vocem Graecam ἡλιας quæ pecudem aut ovem significat, verum etiam ad Hebraicam כִּתְה עַדְרָם domum gregis*: illud inquam ab Hieronymi verbis alienum est; qui nominis Bethesda in verbis postremis, de quibus agitur, non meminit: nec etiam ita meminisse potuit, quia Bethesda nullo colore dici potest significare *domum gregis*, neque etiam nisi valde inepte pro Bethesda nomen *כִּתְה עַדְרָם* (quod neque Johannes habet, neque Hieron. neque ullus quod sciam alias author) substitui potest. Ideoque ut eam sententiam tanquam duriorum M. Bucerus meritò refutat; sic minus rectè, Erasmus fecutus, eam Hieronymo adscribit. Quemadmodum & hunc fecutus Dominus Calvinus ad hunc locum: *quod autem, inquit, ad nominis rationem attinet, merito à doctis rejicitur Hieronymi commentum, qui Bethheder facit ex Bethesda & gregis domum interpretatur. commentum esse fateor, sed Erasmi, ut ante ostendimus, non autem Hieronymi: apud quem nec Hebræa vox illa Bethheder, neque interpretatione illa invenitur. Atque hæc de lectione & significatione vocis Bethesda. Reliquum est, ut de consueto sanationis in piscina miraculo, paucula subnectamus.*

Prima quæstio. De adjuncto tempore.

Quaritur enim primum, quando hujusmodi sanationis miraculum originem cœpit: Deinde quo anni tempore contigerit; denique quando desierit. De primo verisimilis est Tertull. sententia lib. de anima cap. 50. cum ait: *fuit etiam Iudeæ lacus medicus ante Christum*. Sed quando primum cœperit, non indicat; defisiisse autem brevi post Christum ob incredulitatis Judæorum pertinaciam à Deo vindicatam, tradit lib. aduersus Judæos cap. 3. *Piscina*, inquit, *Bethsaïda* (sic enim vitio descriptorum, & hic & alibi legitur) usque ad adventum Christi curando invalebat dñes ab Israël, desist à beneficiis, deinde ex perseverantia furor sui, ne nomen Domini per ipsos blasphemaretur. Quo autem anni tempore, ac quoties hoc miraculum acciderit, incertum est: quia nulla profana historia hujus miraculi meminit (fortè, ut à nonnullis conjicitur, quod non diu durarit: ideoque ignotum fuerit exteris) sed solus Euangelista Ioannes recenset; qui etiam hoc tantum indicat, illud factum esse, postquam ab Angelo turbata esset aqua, *κατὰ ταῖς δὲ*, quod vulgata versio nimis generatim translit, *secundum tempus*, ut etiam apud Ambrosium legitur; sed aptius esset, *opportune vel opportuno ac statu tempore*; ideoque Dominus Beza vertit *certo momento*. Verù man illud sèpius; an verò semel tantum quotannis contigerit, & an in festo, aut aliâs; nihil est certi. Probabilis autem est sententia Tertulliani lib. de bapt. cap. 5. cum ait: *unum semel anno liberatum*: & Ambrosii lib. de his qui initiantur mysteriis cap. 4. ubi de hac piscina ait; *in qua unus annus sanabatur*. Hæc stricte de tempore.

Secunda quæstio. De causa miraculi Sanationis hujus efficiente.

AD Efficientem quod attinet, certum est Deum fuisse miraculi authorem: sed de modo efficiendi, an mediatus, an verò immediatus fuerit, hoc est, an per instrumenta cooperantia, an verò sola suæ potentiaz operatione, aquæ perturbationem consecutâ effecerit, disquiritur. De primo modo Tertull. libro de baptism. cap. 5. expónens ait: *Proficiente itaque in hominibus gratia Dei plus aquis & Angelo accessit, quia via corporis remedabant*. Ex quibus verbis, ut etiam antecedentibus aliis apparet, eum statuere causam instrumentalem sub Deo, causa principalis, cooperantem fuisse duplēcēm: primam quidem remotam, Angelum scilicet qui vim sanandi aquis piscinæ indidit sua perturbatione: Deinde instrumentalem proximam fuisse vim aquæ ab Angelo inditam. Quam sententiam nonnulli alii

sequuntur. Verù Euangelista neutrum hoc loco affirmat. Siquidem testatur solum post Angeli descensum & aquam ab eo turbatam, deinde primum in aquam ingressum ægrum, fuisse sanatum: Quo beneficium Dei consequens notatur, non autem causæ instrumentalis effectum. Quemadmodum accidit simile Jordani aquis; cum Naaman Syrus septena lotione, jussu Elisæi peractâ, à leprâ suâ est sanatus, 2. Regum. cap. 5. vers. 14. Non quod in illis Jordani aquis, aliqua vis fuerit ab Elisæo indita: neque etiam quod naturalis aut supernaturalis vis in iis aquis, potius, quam in aliis fluminibus inhæret: sed adjuncta tantum fuit conditio mandata, ad cuius observationem, divina potentia sola accedens, lepram in aqua sanavit. Sicut etiam cœci oculos Christus luto oblevit, & ille in piscina Siloë feso jussus abluit ac visum recepit; non per inditam aliquam vim aquæ, sed divina Christi potentiaz: à qua potentia sola, à cœcitate universis naturæ viribus incurabili, liberatus est, Iohann. cap. 9. v. 6. & 7. Ac sanè, cum hæc sanatio in aquis piscinæ Bethesda momento contigerit, non fuit naturalis: sed prorsus supernaturalis; ac propterea nec ab aqua naturali, neque etiam ab Angelo, sed à Deo naturæ authore solo promanavit. Deinde si Apostoli miracula sanationum, non sua vi ediderunt, Actori. cap. 3. v. 12. sed fide in Christum ea tantum impetrarunt: Christus verò invocatus ea praestit, vers. 16. sequitur, multo minus eam vim aquæ inditam attribui posse. Denique licet Deus vim sanandi diversæ ægritudines (quæ vires naturæ non superabant) aquis piscinæ indere potuerit, non tamen ad quascunque, de quibus vers. 4. agitur, curandas: quia eārum nonnullæ vires naturæ omnino superabant, & à sola Dei omnipotenzia (quæ incommunicabilis est,) curari potuerint. Qualis fuit cœcitas, seu totius naturalis videndi potentiaz privatio; quæ ut in aquis Siloë, Iohann. cap. 9. sic eram in aquis Bethesda, Iohann. cap. 5. vers. 3. & 4. sed non ab aquis, neque ab Angelo curata, aut curari potuit; sed à sola omnipotentiaz Dei creatoris operatione: motum aquæ & prium ægri ingressum secuta: adeò ut ea sanatio fuerit operationis Angeli & descensus ægri, non effectum, sed tantum consequens adjunctum. Quemadmodum cùm cadaver sepulchro Elisæi injectum, contactis ejus ossibus revixit ac resurrexit, 2. Reg. 13. v. 21. illud non est factum vi aliqua ossibus illis inditæ: sed sola Dei omnipotentia accedente atque efficiente. Siquidem citra controversiam suscitatio mortuorum, est Dei operatio propria atque incommunicabilis. Quare ex hisce omnibus merito concludimus, aquis piscinæ Bethesda nullam neque ab Angelo, neque etiam à Deo inditam fuisse vim aut indi potuisse, quæ cœcis visum restituere & primos quoscunque ægros ingressos sanare valeret: sed eam gloriam soli omnipotenti Dei operationi attribuendam. Atque hæc de secunda hac quæstione, de miraculorum in aquis piscinæ Bethesda editorum, causa efficiente; sequitur jam

Tertia quæstio. De causa ejusdem finali.

UT autem finis commodius intelligatur, spectanda est 1. Miraculi occasio. Ea autem fuit miserrimus populi Judaici status, quo post variam, sub exteris Regibus servitutem, tandem Romanorum dominio subjecti sunt: unde periculum erat ne animi eorum calamitatum nebulis obscurati, de promissio Messiaæ adventu diffiderent, & à Deo se omnino desertos existimarent. Quarè cùm opus haberent in his malis Dei consolatione, ut eā confirmati redemptiōnem spiritualem per Messiam patienter expectarent, in eum finem Deus duplex extraordinarium remedium & beneficium Iudeis contulit. Quorum primum fuit prophetiaz jam longo temporis intervallo desiderata restitutio: quo & de brevi venturo Messia mihi pè dubitarent, & postea de iam noto certiores redderentur: ut exemplum prophetaz Symeonis justi, & Annæ prophetidis, Luc. cap. 2. multis declarat. Alterum extraordinarium Dei beneficium, ad consolationem populi Judaici miseri pertinens, fuit miraculum sanationis ægrorum quorumvis in aqua piscinæ Bethesda, Iohann. cap. 5. quo Deus re ipsa peculiarem suam erga Iudeorum populum misericordiam demonstravit; ut eorum in Deum

in Deum fidem & spem confirmaret, & adversus presentis misericordia acerbitudinem consolaretur. Ceterum hoc jam disquiritur, an propter hunc finem, qui ex re ipsa satis apertus, alias etiam fuerit absconditus; nimis an hec miraculosa in aqua piscinae agrorum quorumvis sanatio, fuerit ex Dei voluntate atque ordinatione, typus quidam propheticus, spiritualem à peccatis sanationem ac liberationem adumbrans. Ac primum quidem antiqui Patres nonnulli & Pontificii, ut certum statuunt: alii vero quasi probabile tantum existimant: quia hic finis typicus nullibi ab Evangelista exprimitur: neque ullo indicio certo innuitur. Probabile quidem videri posset, primum ex simili, Ioh. 9. v. 7. ubi cum ceci sanatio describitur facta in aqua piscinae Siloë, Evangelista subjicit vocis Hebreorum interpretationem, cum ait: *quod exponitur missus, scilicet legatus* (¶) enim pro quo corruptè Siloam scribitur; ut videtur ex usu, hoc ipsum notat, quo videtur indicare, latere in ea voce ac re aliquod mysterium: quod fuerit typus Christi à Deo Patre primum mittendi, deinde missi ad animæ cœcitatem Spiritualem tollendam; quod ut incerta, tanquam probabilis conjectura ex re ipsa colligitur. Deinde sanatio miraculosa per Christum facta, fuit signum sanationis spiritualis à peccatis tanquam anime morbis, unde quod de ablatis per Christum morbis nostris, Esa. 53. traditur allegoricè, illud in Christo, morbos curante varios, impletum dicitur, Matth. 8. v. 17. quod nimis curationis morborum corporalium finis eset, ut significaretur, Christum spirituales animi morbos seu peccata curare. Ceterum eo posito, hanc sanationem in aqua piscinae corporalem, typum fuisse sanationis animæ à peccatis: adhuc disquiretur, quid per aquam sit adumbratum, & reliqua. Primum Patres non pauci, ut Terr. Chrys. Ambros. Theophyl. baptismi sacramentum significari censerunt; deinde vero dissentient ab iis Augustinus sermone Domini, serm. 42. ait: *Hoc ergo quod nobis praestitit, piscina illa significat. Breviter dico, aqua illa Iudaicus populus erat, quinque porticus, lex: quinque enim libros scripsit Moses, ergo aqua quinque porticibus cingebatur: sicut ille populus lege coerebatur. Aquæ perturbatio in illo populo, est Domini passio; qui descendebant, sanabantur. Sic Tom. 9. tract. 17. in Joh. similia habet, & hoc etiam addit: descendere ergo in aquam turbatam est humiliter in Domini passionem credere. Verum si hic admittenda eset significatio aliqua typica, ea potius eset statuenda, ut per aquam intelligeremus Christum, qui passione quasi turbatus est, in cuius sanguinem veræ fidei seque quasi immittentes, ab omnibus peccatis suis liberantur: quemadmodum allegoria non dissimili à Zacharia, cap. 13. vers. 1. dicitur; die illo erit fons apertus domus Davidi, & habitatoribus Ierusalem pro peccato & pro separatione ex immunditia. Verum quemadmodum antea diximus, quoniam hic finis significationis rei spiritualis, per sanationem in piscina miraculosam, ex Scriptura probari non potest: propterea in sola historia est acquiesendum, & à typis divinis temere fingendis abstinentum. Quia in re ut veteres Theologi Origenem in primis aberrantem secuti sunt; sic hosce Pontificii imitati graviter impegerunt, sinceramque Theologiam multis modis, ut recte ab eruditis Theologis observatum, corruerunt.*

Hactenus miraculose in aqua Bethesdæ sanationis causam, primum efficientem, deinde finalē, examinavimus. Quia vero Pontificii inde suam de sacramentorum & baptismi imprimis, efficacia, sententiam tueri conantur: non inutile, nec ingratum fore speramus, si ad ubiorem veritatis illustrationem à nobis subjiciatur brevis ac perspicua

Digressio, qua proponitur ac strictim excutitur Bellarmini, de efficacia Sacramenti Baptismi sententia, & ejusdem ex hoc loco probatio.

Ad sententiam autem quod attinet, ea est, Baptismum nostrum, esse veram, propriam, atque immediatam causam instrumentalem remissionis peccatorum & regenerationis, seu perfectæ sanctificationis animæ, per infusionem habitu fidei, spei ac charitatis, ac denique animæ spiritualem atque indelebilem characterem imprimere: ut

apparet ex Bellarmino lib. 1. de baptisin. cap. 12. cum ait: *Primum enim baptismus tollit ac delet verę omnem culpam & penam: Secundus, confert ex opere operato gratiam & dona divina, quibus verę ac formaliter justificatur, (observanda hic est Pontificiorum corruptela, qui vocem justificandi in Sacris Literis positam, pro sanctificare usurpant) homo: Tertius, imprimis indelebilem characterem, ob quem iterari non potest. Deinde idem de Sacramento Eucharist. libr. 1. cap. 7. ait: In baptismo non sola interna ablution, sed etiam externa mundat animas: illa formaliter: ista efficienter atque instrumentaliter: & lib. 2. de Sacramentis in genere cap. 4. ait, *Sacramenta verę & immediate sanctificare: & ibid. eod. libro cap. 1. ait: Ex his omnibus id, quod activè & proximè atque instrumentaliter officit gratiam justificationis, est sola actio illa externa, quae sacramentum dicitur; & hæc vocatur opus operatum (accipiendo passivè, operatum) ita ut idem sit, Sacramentum conferre gratiam ex opere operato, quod conferre gratiam ex vi ipsius actionis sacramentalis, à Deo ad hoc institutæ, non ex merito agentis vel suscipientis, &c. Deinde subiungit pleniorē expositionem hanc, Nam voluntas Dei, quæ Sacramento utitur, concurret quidem activè, sed est causa principialis: passio Christi concurret, sed est causa meritoria, non autem effectiva, cum non sit actu. sed præterierit, licet maneat objectivè in mente Dei: protestas & voluntas ministri concurrunt necessaria, sed sunt cause remotæ, requiruntur enim ad efficiendam actionem Sacramentalis, quæ postea immediate operatur. Probitas ministri requiritur, ut ipse minister non peccet Sacramenta ministrando, non ipsa tamen est causa gratiae in suscipiente, nec juvat suscipientem per modum Sacramenti, sed solum per modum impetrationis & exempli. Voluntas, fides & pénitentia in suscipiente adulto necessario requiruntur ut dispositiones ex parte subjecti, non ut cause activæ: non enim fides & pénitentia efficiunt gratiam sacramentalis, neque dant efficaciam Sacramenti, sed solum tollunt obstatula quæ impedirent, ne Sacramenta suam efficaciam exercere possent. In qua doctrina Bellarminus secum minimè consentit. Nam quod ante baptismum, ex illius sententia fit, illud non fit primum baptismum. Atqui ex illius sententia justificatio fit ante baptismum: Ergo non primum per baptismum, ut ipse contendit. Assumptionem probat, de sacramentis, libro 2. cap. 13. cum ait: Non est autem consequens veteres Patres non habuisse gratiam, aut habuisse sine organo applicante Christi merita. Nam et si non habuerunt eam per Sacramentum, tamen habuerunt per fidem: ut etiam (NB.) quinc adulti per fidem & contritionem veram justificantur, antequam re ipsa ad Sacramentum accedant. Sic etiam Thomas Aquinas part. 3. quæst. 69. artic. 1. ad secundum ait: Quando aliquis adultus pénitens ad baptismum accedit, consequitur quidem remissionem omnium peccatorum ex proposto baptismo, perfectius autem ex reali perceptione baptisimi: & ibidem artic. 4. ad secundum: Remissionem, inquit, peccatorum aliquis consequitur ante baptismum, secundum quod habet baptismum in voto vel explicite, & tamen cum realiter suscipit baptismum, fit plenior remissio quantum ad liberationem à tota pena. Ita etiam ante baptismum Cornelius & alii similes consequuntur gratiam & virtutes per fidem Christi & desiderium baptisimi explicitè vel implicitè; postmodum tamen in baptismo majorem copiam gratiae & virtutum consequuntur. Idem denique ibidem artic. 5. ad 1. Adulti, inquit, prius credentes in Christum, sunt ei incorporati mentaliter; sed postmodum cum baptizantur, incorporantur ei quodammodo corporaliter, scilicet per visibile Sacramentum, sine cuius proposito nec mentaliter incorporari posuissent. Quo etiam pertinere è jure pontificio illud in decreto Gratiani de consecratione c. baptismi vocem: ubi inter alia ex Augustino dicitur: quantum itaque valeat etiam sine visibili Sacramento baptismi, quod ait Apostolus: corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem, in illo latrone declaratum est: Sed tunc impletur invisibiliter, cum mysterium baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Quo etiam spectat Papæ Innocentii tertii sententia, Decretalium, libr. 3. tit. 43. cap. 3. Nam, inquit, cum quis non solum per Sacramentum fidei, sed per fidem etiam Sacramenti efficiatur membrum Christi, & qui Christum habet per fidem, etiam si baptismum non habeat, habet utique**

utique fundamentum, præter quod aliud ponere non potest, quod est Christus Iesus; & ibidem cap. 2. ad quæstionem de salute presbyteri non baptizati, qui se baptizatum putabat, & in fide Ecclesiæ Christi ac confessione obierat, sic respondendo decernit Innocentius: *Ab originali peccato solutum, & cœlestis Patris gaudium esse adeptum afferimus incunænter.* Hæc ad sententiam Bellarmini de efficacia baptismi, quæ ut ostendimus antea, & ipsius verbis, & Thomæ Aquinatis, ac Papæ dictis, confutatur. Ad probationem verò (quam ex hoc loco, Joh. cap. 5. de Sacramentis, libr. 2. cap. 4. & 11. deducit) quod attinet, ea est; aquam scilicet Bethesdæ ab Angelo turbatam, (in qua primum ingressus à quacunque corporis sui ægritudine sanabatur) fuisse figuram à Deo ordinatam, ad baptismi efficaciam significandam: ac propterea quemadmodum ab ea omnes morbi corporales sanabantur; sic à baptismō omnes animæ morbos seu peccata sanari, integrumque illius valetudinem seu sanctitatem perfectam restitui. Verùm in hac probatione primum duplex in antecedente falsa est hypothesis: prima, quod statuit quasi certum, aquam illam Bethesdæ fuisse baptismi figuram, à Deo ordinatam: deinde altera, nempe aquæ illi inditam fuisse vim, quâ sanavit quosvis corporis morbos. Nam licet utrumque à nonnullis Patribus dicatur; Augustinus tamen, & quidam alii aliter statuerunt. Deinde obstat etiam res ipsa, quia cœcis visum restituere, solius omnipotentiæ Dei operationi est tribuendum; quæ nulli creaturæ communicari potest, ut suprà ostendimus. Ideoque in aqua illa, ut loco subiecto ad id ordinato, & post turbationem illius per Angelum, ut adjunctum antecedens, æger primus ingressus est sanatus, non autem ab aqua, sed in aqua, neque ab Angelo. Deinde consequentia vitiosa est. Nam licet aqua illa piscinæ turbata typus fuisset baptismi; inde tamen minimè sequeretur, baptismum esse verè ac propriæ causam instrumentalem proximam atque immediatam sanationis animæ ab omnibus peccatis, & perfectæ sanctificationis; quia aqua illa non fuit causa sanationis instrumentalis, sed locus tantum ordinatus, in quo Deus sanabat per se solum. Opus enim omnipotentiæ proprium erat, cœcitatem sanare ac visum omnino amissum restituere, quod in illa piscina factum, ideoque hoc argumentum retorqueri potest: Si aqua piscinæ illius ab Angelo mota, non habuit vim sanandi cœcitatem corporis & quoscunque morbos corporis: multò minus aqua baptismi eam habet efficaciam, ut animæ cœcitatem ac morbos spirituales seu peccata tollat, & mentem notitiam Dei salutari illuminet, & prorsus sanctificet animam. Unde satis appareat, Bellarmini aliorumque Pontificiorum probationem ex Joh. cap. 5. petitam, esse inanem. Ut autem Pontificiorum, ac Bellarmini in primis, in hac de Sacramentorum efficacia disceptatione errores, perplexa vocum obscuritate intricatos, facilius intelligamus, eosque commodius confutare valeamus, expendenda est quæstio:

*Quonam sensu, & an recte dicant Pontificii, Sacra-
menta Novi Testamenti continere ac conferre
gratiam, non ex opere operantis, sed
ex opere operato.*

Ad cuius declarationem primum spectandum est, quo modo opus operantis, & opus operatum ab iis exponantur. Qua de re Bellarminus lib. 7. de Sacramentis cap. 1. ait: *Omnis Catholicus opponunt opus operatum operi operantis; & per opus operatum intelligent opus bonum seu meritorium ipsius operantis, ac postea ibidem ait: id quod atriue & proxime atque instrumentaliter efficit gratiam justificationis, est sola actio illa Sacramentalis, quæ Sacramentum dicitur: & hæc vocatur opus operatum, (accipiendo passive opus operatum) ita ut idem sit Sacramentum conferre gratiam ex opere operato, quod conferre gratiam ex vi ipsius actionis Sacramentalis à Deo ad hoc institutæ. & Doct. Johannes Viguerius in institut. ad Christianam Theologiam cap. 16. v. 13. ait: *opus operatum intelligent ipsum opus aut rem ipsam in se: & valere ex opere operato dicitur, cum ex re ipsa applicata aliquis effectus utilis sequitur, & non solum ex opere operantis, hoc est, propter sanctitatem aut ejus qui applicat, vel recipit aut**

utitur: quemadmodum panis habet ex se, siue ex natura sua vim nutriendi. Idemque rursus opus operatum distinguit ibidem v. 11. cum ait: *Et sic gratiam conferre ex opere operato, potest dupliciter intelligi; uno modo ex opere operato ex pacto & ordinatione divina solum: alio modo ex opere operato, ex pacto & ordinatione divina, & per virtutem inhaerentem: & hoc solum convenit Sacramentis Novæ Legis.* Quæ distinctio à Bellarmino neglecta, sed rectè ex scholasticorum aliorumque, phrasis illius authorum, diversa usurpatione deprompta est. Siquidem omnes, virtutem conferendi gratiam Sacramentis attribuunt; sed tamen in illius virtutis explicatione dissentunt: adeò ut Gregorius de Valentia suorum ut vocat Catholicorum opiniones quinque recenseat; in opere de rebus fidei, lib. de efficacia Sacramentorum. Quarum primam ita exponit: *Opinio est multorum Catholicorum, Sacra-
menta gratiam conferre, non quia illa producant ullo modo il-
lam, sed quia ipsis adhibitis Deus, ex pacto & promissione quadam gratiam producat ac conferat. Fuit hæc sententia Bonaventuræ & Scoti, qui tamen verbis concedit, posse nibilominus appellari Sacra-
menta causas instrumentales, quia necessariè propter pactum movent Deum, ut vi illorum conferat & producat gratiam. item: ea opinio est Durandi, Occami, Gabrielis & Richardi; Quam opinionem rejiciens Gregorius de Valen-
tia ait: Sed revera hæc opinio nibilo plus tribuit Sacra-
menta quam heretici, ut rectè Soto annotavit. Contra tamen Bel-
larmin. de Sacramentis, lib. 2. cap. 11. ait: *Hæc responsio sal-
va fide defendi potest. Secunda opinio est, inquit, Sacra-
menta causas esse gratiae non nisi mediate & quodam ordine, quia sci-
licet proxime efficiunt antecedentem quandam formam in ani-
ma, ad quam consequitur gratia divinitus producita, neque vi-
dentur alia ratione duci, nisi ut declarent quemadmodum non
concurrent Sacra-
menta ad ipsam immediate productionem gra-
tie, quam creari putant, &c. Sic Halensis & aliquando D. Thomas, Capreolus, Paludanus & Franciscus Ferrariensis. Ter-
tia opinio, ut ait, est, Sacra-
menta esse causas gratiae tantum
morales, quæ scilicet ex pacto propter promissionem & merita
Christi (cuius tanquam instrumenta & canales sunt) movent
Deum ad producendam & conferendam gratiam. Ita Canus.
Quarta opinio est, ut ait, Sotis, Sacra-
menta esse causas gratiae,
non quia qualitas illam quæ est gratia producunt; sed quia
sunt cause, ut homo sit gratus Deo. Quinta opinio est, ut ait,
Cajetani, nempe Sacra-
menta esse veras causas qualitatis gra-
tie non principales, sed instrumentales, hoc ipso videlicet quod
Deus illis utitur ad productionem illius effectus, qui est gratia,
tamen si super naturam seu efficaciam naturalem ipsorum, quo-
fit ut censeri à nobis possint instrumenta gratiae quasi physica,
id est, quæ ad productionem gratiae prævio quodam modo confe-
rant, hoc ipso, quod sic exercentur & usurpantur ad eam rem di-
vinus. Hæc ille. Quibus addo quod Johannes Viguerius institut. cap. 16. vers. 11. ait. *Est in ipsis Sacra-
mentis aliqua
virtus instrumentalis à Deo impressa, que continet & causat
etiam attractive ipsam gratiam justificantem, & paulo post: in
Sacramentis novæ legis causatur gratia ex opere operato, & per
virtutem inhaerentem illis. Coeterum quædam illam senten-
tiam, Cajetani scilicet, quam Gregorius de Val. probat, Bel-
larminus etiam ait, se putare probabilem & tutiorem, de
Sacramentis, lib. 2. cap. 11. quod (ut exponit) Sacra-
menta sint causæ efficientes etiam physicæ, sed instrumentales: Vir-
tus autem divinitus indita non sit aliqua qualitas inhaerens spi-
ritualis vel corporalis: sed sit solum motus siue usus Dei, per hoc
enim quod Deus utitur hac actione Sacramentali ad gratiam pro-
ducendam, elevat eam & facit eam attingere effectum superna-
turelum quam non posset attingere, si à quoque alio move-
retur: & paulo post: *Quare motio illa, qua Deus movet Sacra-
menta, est sola applicatio Sacramenti ad opus, & est in ipso Sa-
cramento, non in Deo: & ibidem paulo post: Ex quo sequi-
tur, ut motio seu usus Dei in Sacramentis sit, non solum virtus
agentis instrumento impressa, sed sit tota virtus & ratio, per
quam agunt. Id enim quod est in seculi acties & vis agenti illi
impressa, id totum est in Sacramentis sola motio Dei.* Verun-
tamen Bellarminus in hac sententia nondum acquievit ut
apparet, cum de Sacramentis libr. 2. cap. 1. ait: *Notandum,
non esse controversiam de modo quo Sacra-
menta sint causæ, id est, an physicæ attingendo effectum, an moraliter tantum; &
rursum****

res si physice, an per aliquam qualitatem inherentem, an per solam Dei motionem: ista enim ad questionem fidei non persinere: sed solum generatum an Sacraenta sint verae & proprie cause instrumentales justificationis, ut vere ex eo quod quis baptizatur, sequatur ut justificetur; Nam in hoc conveniunt omnes Catholici. Et paulo post subjicit: In hac re satis est, probari posse, ex fide Scripturarum, ut ostendamus Sacraenta esse causas gratiae, quomodo id fiat difficultatum est intelligere, sed uno explicare Quia in re sequitur Catechismus Roman. Concilii Tridentini decreto, & Pii V. Pontificis iuslui, editum: in quo capite de Sacramentis dicitur: quo autem pactio sancta res & tam admirabilis per Sacramentum efficiatur, ut (quemadmodum sancti Augustini sententia celebratum est) aqua corpus abluit & cor tangat, id quidem humana ratione atque intelligentia comprehendendi non potest. Hisce jam explicatis ad sensum dogmatis Pontificis, quo statuunt Sacraenta continere ac conferre gratiam, non ex opere operantis, sed ex opere operato: reliquum est, ut an recte id dicatur, paucis expendamus; siquidem id affirmat, ac decernit Concil. Trident. Sess. 6. Can. 8. Si quis (inquit) dixerit, per ipsa novae legis Sacraenta, ex opere operato, non conferrigratiam, sed solam fidem divinæ promissionis ad gratiam consequendam sufficere; anathema sit. Contrà verò nostri meritò id negant, quia & phralis ista, & res ipsa est absurdum. Phralis quidem: partim quod vocem, operatum, passivè usurpantes perversè ac sine ulla necessitate significationem illius corrumpunt: cum recte dici potuisse, opus efficiens, & effectum, pro operante & operato; partim vero quia opus operantis, obscura atque insolenti, & bonis Lingue Latinæ authoribus, & priscis Patribus significatione, bonum opus ministrantis vel suscipientis Sacramentum intelligunt. Res verò etiam absurdum est: quia expositio quam afferunt confutatur atque evertitur: ut hic Syllogismus, ex ea deductus, demonstrat: Sola actio illa externa, qua Sacramentum dicitur, est opus operatum, & activè ac proximè atque instrumentaliter efficit gratiam justificationis, teste Bellarmino de Sacramentis libr. 2. cap. 1. Atqui opus operantis ministri est actio illa externa, qua Sacramentum dicitur. Ergo opus operantis ministri est opus operatum & activè ac proximè atque instrumentaliter efficit gratiam justificationis. Assumptio per se clara est, & à Bellarmino de Sacramentis libr. 2. cap. 11. traditur, cum ait: Nam actio sacramentalis propriè est actio ministri dantis sacramentum; item: itaque actio ministri est illa, qua Deus utitur tanquam instrumento ad justificandum: quando ergo minister utitur rebus & verbis, ut in baptismate confirmatione, & unctione extrema, tunc etiam Deus utitur rebus & verbis, & proinde virtus Dei est in utrisque, & oportet illa duo simul concurrere, alioquin nihil fieret. Hæc Bellarmin. Quare si quis excipiat, ipsum dicere de sacramentis l. 2. c. 1. quod potestas & voluntas ministri concurrunt necessario (intelligit autem ad efficiendam justificationis gratiam) sed sunt causæ remote, requiruntur enim ad efficiendam ipsam actionem sacramentalem, que postea immediate operatur. Respondemus 1. hoc ipso non infirmari: sed bifarium argumentum à nobis positum confirmari. 1. quia argumentum nostrum non loquitur de causa remota, putat voluntate ministri: sed de proxima, nempe actione sacramentali, qua immediate (ut agnoscit Bellarmin:) gratiam efficit: quia actio est opus operantis ministri. Secundò, quia si voluntas ministri sit causa proxima actionis sacramentalis: remota verò causa gratiæ quam actio illa efficit, Ergo non uno tantum, sed dupli modo opus operantis ministri causa est gratiæ, primum remota quidem voluntas illius recta; proxima verò est voluntatis illius executio, nempe actio sacramentalis, seu recta sacramenti effectio: utraque enim, & voluntas illa, & actio ex ea promanans, sunt opera operantis ministri, prius internum, posterius externum. Quare ex hisce merito concludimus, ipsa opus operantis ministri & opus operatum unum idemque Pontificiis esse, & utrumque gratiæ justificationis causam declaratione eorum constituit. Ideo propositum Pontificiorum dogma, expositio ne Bellarmini solidè evertitur. Deinde quod idem de Sacramentis lib. 2. cap. 1. (ut ante ostendimus) affirmit: in hoc consentire omnes Catholicos, sacramenta esse veras ac

proprias causas instrumentales justificationis; illud primum, Catholicorum multorum prima ex Gregorio de Valentia recitata opinione falsi arguitur: quia dilerte negat ea ullo modo producere gratiam, sed Deum ex pacto iis exhibitis eam producere. Ac licet causam instrumentalem Scotus vocet, impropriè tamen eam intelligere Gregorius de Valent. satis indicat, cum ait: verbius eius id concedere, hoc est, non reipsa. Deinde res ipsa arguit, quia omne proprium instrumentum effectum instrumentale reverè producit. Secundò, seipsum etiam Bellar. falsi arguit, cum de Sacramentis lib. 2. cap. 11. fatetur disertè: ex sententia recentiorum, Cani (quæ tertia est ex Greg. de Valent. à nobis recitata opinio) & L'edemii, sacramenta esse causas justificationis, sed morales (intelligit autem causas impulsivas, non effectivas) non physicas (hoc est, vi ulla illis ad producendum effectum indita præditas) quomodo vera causa est homicidii qui illud fieri jubet, licet ipse hominem, qui occiditur, non attingat: additque Bellar. Idemque sensisse videntur antiquis Scholastici multi, ut Bonaventura, Scotus, Durandus, Richardus, Ockam, Marilius, Gabriel in quartam distincti. 1. vol. 2. qui docent sacramenta vere justificare, & tamen volunt solum Deum producere gratiam ad presentiam sacramentorum: ita ut neque sint sacramenta causa physicae, nisi (videtur vocem nisi pro sed utupare) sine quibus non fieret effectus. unde sequitur ex Bellarmini confessione, tam multis insignes doctores Catholicos non agnoscere Sacraenta esse proprias causas efficientes instrumentales: ideoque subiicit etiam, tutiorem esse sententiam, quæ dat Sacramentis veram efficientiam. Ideoque falsum est, quod afferuit, contrarium omnes Catholicos sentire. Atque hoc sufficit tanquam contradictionum Bellarmini de Sacramentorum efficacia breve specimen.

Quæstio de sensu verborum Christi, Ioan. V. 27.

Insignis est sententia Christi Joan. 5. v. 27. Et potestatem dedit ei, etiam judicium exercendi, ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ. In qua sententia Christus personæ suæ dignitatem exponit. Constat autem propositione & declaratione illius. Propositionis pars prima, sive subjectum illius, per ellipsis, ex antecedenti v. 26. perfpicuum, est Pater, scilicet Christi proprius, prima Deitatis persona. Consequens vero seu prædicatum est: dedit ei etiam potestatem judicium exercendi: Quo in loco judicium exercere, ἐν ἰερῷ, de universali ultimo die judicio intelligitur: quemadmodum versus sequentes 28. & 29. distinctione judicij illius & eventus declarant. Cujus judicij potestatem Pater dicitur dedisse ei, hoc est, Filio nempe suo proprio: ut relatio ad Patrem v. 26. ostendit. Dicitur autem potestatem dedisse exercendi judicium ultimum, non ratione rei; sed ratione modi. Non rei inquam, quia cum una eademque sit Filii & Patris potestas in omnes creaturas, utpote ab iis eadem omnipotentia creatas: catenus Filio non est data, sed eam habuit per se; sed ratione modi tantum, quo Pater cum Filio & Sp. S. ab æterno decreverunt, ut Filius homo fieret, & redemptor atque rex Ecclesiæ: qui universale judicium sua persona immediate exercebat, adeo ut, licet Pater judicatus sit mundum per filium, nihilominus tamen vers. 22. dicitur: Neque enim Pater judicat quemquam, nempe immediatè sine Filio. Sedonne judicium dedit Filio. Filius autem exercet secundum utramque naturam, unde Act. 10. v. 42. de Jesu suscitato à mortuis ait: præcepit autem nobis ut prædicaremus populo ac testificaremur, cum esse, qui definitus sit à Deo judex vivorum & mortuorum: ut etiam forma judicij illius Matth. 25. v. 31. & seq. demonstrat. Quæ propositionis hujus expositiō, altera sententia Christi parte etiam confirmatur: hæc enim est illius subjecta declaratio ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ. Quæ verba duobus modis transferri solent. Plerique enim cum veteri interprete vertunt vocem ἐν, quia, nonnulli vero quatenus: ut ἐν, idem sit quod ἀδ' ἐν per ellipsis præpositiois ετα: ut interdum à bonis authoribus Græcis usurpari recte comprobant: ut sensus sit, Christum regem & judicem esse, etiam quatenus homo est. Quæ explicatio quamvis per se sancta sit: prima tamen videtur præferenda, quandoquidem ea scopo & circumstantiis hujus loci probè convenit.

convenit, & vocis *en* significationem propriam, & Sacris literis usitatissimam retinet; ideoque ab ea non est rece-dendum, nisi causa necessaria eò nos adigit, quæ hoc loco deest. Nam quod objicitur, Christo quatenus est Filius Dei, non convenire datam esse potestatem: quod eam ha-buerit in se ac per se: neque dici posse eam esse datam gene-ratione æterna, quia licet omnipotentia & omnis potestas ita sit data per æternam ejusdem essentiæ communica-tionem, non tamen potestatem judicandi, quæ certam ad ju-dicandos habet relationem: illud inquam (ut alia omittam) distinctione ante proposita diluimus; datam scilicet po-testam dici, ratione decreti, quo Filius rex ac judex Eccle-siæ immediatus communis Patris, Filii & Spiritus Sancti voluntate destinatus est: quomodo Filio dedit oves (seu electos) servandas Ioan. 10. & 17. Sic Filium iisdem dedit servatorem, Ioann. 3. & Esa. 9. Quare causa non est cur *en* per ellipsis exponamus, cum propriè sine defectu, sensus sit accommodatus. Quocirca vox *en*, non *quatenus*, sed *quia*, seu rationem notat, qua probat Filium Dei esse judi-cem immediatum: quia hoc officium proprium est Filio Dei incarnato: quod homo factus est ex Dei decreto in eum finem, ut esset judex universorum, ac servator Eccle-siæ: Quæ simplicissima est sententia.

Quæstio brevius an ex v. 29. Tontificiis Ecclesiarum nostrarum, de fidelium operibus, doctrinam recte confutent.

Sic quidem illi contendunt: nostri verò merito negant, ut argumentorum objectorum examen ostendet. Duo enim ex hoc loco colligunt: primùm ajunt, falsum esse quod nostri statuunt, omnia fidelium opera, si ad severi judicii divini libram examinentur, fore peccata: quod hoc loco refutari objectant, quoniam ea à Christo bona appellantur, *qui bona*, inquit, *fecerint*. Deinde perperam à no-stri negari bona opera mereri vitam æternam, id quod à Christo affirmari ajunt, his verbis, *prodibunt in resurrectionem vitae*. Verùm ad prius respondetur, negatione conse-quentiæ: quia homonymia est in voce *bona*. Nam vel sim-pliciter ea accipitur, vel secundum quid tantum. Priori modo nostri negant bona fidelium opera sic dicta esse bona; Christus verò posteriori intelligit. Nam opera nostra sunt imperfecta: quia ad perfectionem eorum requiritur, ut ex amore Dei ex toto corde, tota anima, & omnibus vi-ribus procedant, contra verò caro fidelium (seu reliquæ vitiositatis naturalis, hoc est, peccati originis) pugnat ad-versus spiritum Galat. 5. hoc est, regenerationis donum; ideoque opera bona fidelium si per se considerentur, ob imperfectionem suam, justo Dei iudicio mala sunt, quia sunt *adversaria*, legis divinæ (quæ omnibus modis perfecta opera requirit) transgressio. Bona autem appellantur, par-tim secundum quid, partim per accidens. Secundum quid, quatenus legi Dei consentanea: per accidens verò, quatenus imperfectio ac contagio adhærens, per & propter sa-crificii Christi satisfactionem condonatur. Sed objici posset, mala possunt remitti per Christum, sed per eum bona fieri, Deoque placere non possunt: quia Christus perpeccione pœnæ, nobis pro peccatis debitæ, reatum quidem peccato-rum nostrorum sustulit: sed peccatorum naturam non mutavit: ideoque cum sola bona Deo possint placere, mala ei displace necesse est. Verùm respondetur, mala (nem-pe moralia seu peccata) sunt duplicitis generis: alia per se ac simpliciter, seu omnino mala sunt, nimur quæ Deus lege sua prohibuit: & à principio malo seu à vitiositate natu-ræ promanant: unde *opera carnis* dicuntur, quæ per fidem & resipiscientiam quidem fidelibus propter Christum remittuntur; nunquam tamen bona fiunt in se, aut iudicio di-vino, quod secundum veritatem est: quoniam summum bonum ac summa veritas sibi adversari non potest. Alia ve-rò mala sunt non simpliciter & absolute: sed tantum secundum quid ac relatè: qualia sunt opera fidelium lege præcepta, quæ Deus in hac vita spiritu suo in nobis efficit: quæ bona dicuntur, ratione sui principii nempe Dei, & ra-tione rectitudinis eatenus insitæ: sed carnis nostræ spiritui

repugnantis contagione inficiuntur: eoque respectu, ob imperfectionem accidentem bono Dei operi, mala sunt iudicio Dei: nihilominus tamen à potiori parte atque etiam origine, quatenus à Dei regenerantis ac juvantis gratia sunt orta, & lege Dei mandata ac consentanea, bona nominan-tur eique grata sunt: quatenus verò carnis nostræ conta-gione imperfecta sunt, eatenus per fidem propter Christi satisfactionem condonat, ut Hebr. 13. v. 21. *Deus perfcias vos in omni opere bono, ad praestandum ipsius voluntatem, efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo per Jesum Christum.* Ecce bonum opus vocatur quatenus Deus efficit in nobis: quia tamen id caro nostra inficit, propterea gratum esse dicitur per Christum, quia id quod bonum in no-bis efficit Deus, eatenus illud agnoscit ac probat: quod au-tem à nobis contagionis accedit, agnoscit etiam atque im-probat, sed tamen propter Christum fide apprehensum i-gnoscit ac condonat: ut etiam 1. Petr. 2. v. 5. *ipsi quoque veluti viri lapides edificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendas hostias spirituales acceptas Deo per Jesum Christum.* Id quod fuit propheticò typo adumbratum per bracteam seu laminam auream Aaronis summi sacerdotis, de qua Exod. 28. v. 38. *Sic esto super frontem Aaronis, ut auferat Aaron iniuriam rerum sacrarum quas consecrarent filii Israëlis, omnium donorum, rerum consecratarum ab illo:* *Esto ergo super frontem illius jugiter, ut sit benevolentia erga illos coram Febrova.* Id quod Claris. D. Junius rectè ex-ponens ait: *auferat non in persona sua, sed in summo Pontifice Christo, quem typicè referebat.* Notantur enim hic duo be-neficia solius Christi, remissio peccatorum, & reconcilia-tio æternaque benevolentia, quæ eodem versu subjicitur. Atque hinc etiam refutari potest quod objicitur: mala non sunt facienda; bona fidelium opera, ex nostrorum senten-tia sunt mala. Ergo bona fidelium opera non sunt facienda. Negatur enim consequentia propter homonymiam vocis, *mala*; quæ in propositione accipitur de malis per se & om-nino: in assumptione de malis per accidens ac secundum quid: alioqui falsa erit propositio. Nam quæ mala sunt per se & omnino, ea non sunt ullo modo facienda: nec etiam quæ mala per accidens sunt & secundum quid, facienda sunt quatenus mala; sed tantum quatenus bona, eaque ra-tione bona fidelium opera, quatenus per accidens conta-gionis carnis repugnantis sunt mala & imperfecta, eatenus non sunt facienda: hoc est, tollendum est illud accidens vi-tium, non autem subjectum bonum seu actio lege præ-pta. Atque hæc ad confutationem primæ objectionis, quam Pontifici ex hoc loco proponunt. Ad alteram verò quod attinet, qua meritum vitæ æternæ operibus bonis idcirco ad-scribunt, quod teste Christo, qui ea fecerint, prodibunt in resurrectionem vitæ. Respondetur vitiosam esse consequen-tiam. Nam hisce verbis non meritum aut causa vitæ æternæ indicatur, sed antecedens conditio & via. Cum enim bona opera sint effecta veræ fidei, ex iis fideles judicabuntur, Neque voces istæ usurpatæ, *nam, quoniam*, & similes, in tribuenda gloria cælesti, ut Matth. 25. v. 34. ea esse non solum viam regni, sed etiam causam regnandi, compro-bant: quia, ut alias monuimus, iuditur homonymia vocis *cause*, quæ aut argumentum quodvis notat seu rationem, qua aliquid probatur: quæ causa consequentiæ dici solet: aut argumentum essentiale, cuius vi res est, puta efficien-tem materiam, formam vel finem designat. Quæstio autem est inter nos, non de ratione, sed de causa, & quidem effi-ciente ac promerente. Bona enim opera sunt antecedens conditio ad salutem necessaria, cuius certum consequens, non autem effectum, est vita æterna: Ideoque ratio est vi-tæ æternæ dandæ secundum promissionem: sed illius vi aut merito non datur, sed vita donum Dei est per Jesum Christum, Rom. 6. v. 23. qui imperfecta nostra opera suo sanguine expiat, & gratuito præmio coronat: quod non nos, sed ipse suis operibus bonis, perfectè legem implendo, promeruit. Sed urgent sequentia verba Christi, quod non solum ait: *Eos qui bona fecerint vitam consecuturos*: sed etiam oppositè, qui mala fecerint in resurrectionem con-demnationis prodituros, unde sic colligunt: mala opera merentur mortem. Ergo bona, vitam: quia contrariorum, quatenus

quatenus contraria sunt, contraria sunt consequentia. Respondetur bona & mala opera absolute ac simpliciter sumpta sunt contraria, sed in hominibus non ita sunt contraria: quia mala damnatorum, sunt simpliciter & absolute mala; utpote lege vetita, ideoque ex legis sententia Deut. 27. v. 26. maledictioni sunt obnoxia. Bona vero servandorum, sunt bona non simpliciter, sed partim tantum; quia ob carnis contagionem sunt imperfecte bona. Deinde etiam si singula hominum bona opera quae faciunt, essent per se & omnino bona: meritum tamen vitae aeternae inde concludi non posset: quia diversa est vita & mortis conditio. Nam ad mortem vel unicum sufficit peccatum, Deut. 27. 26. Gal. 3. v. 10. maledictus omnis &c. contra verò ad vitam non sufficit unum aut alterum bonum opus, immò nec plurima, sed omnium præceptorum, ex omnibus viribus, omni tempore requiritur obedientia: adeo ut si quis novem præcepta perfecte servaret, reliquum verò violet, mereatur mortem, ex comminatione legis, & natura peccati, Deut. 27. v. 26. Jacob. 2. vers. 10. ideoque rectè dicitur Rom. 6. v. 23. stipendium peccati mors est, donum vero Dei est vita aeterna per Iesum Christum Dominum nostrum. Idque duplice de causa: primum quia non servamus omnia, sed in multis impingimus omnes, Jacob. 3. 2. deinde quae servamus sunt imperfecta: quia non ex omnibus viribus (ut Matt. 22. v. 37. requiritur) Rom. 8. v. 5. Gal. 5. v. 17. Ideoque nostris bonis operibus Deum non habemus debitorem, sed nos ei debitores sumus ac peccatores: qui jure quidem non vitam, sed mortem meremur: verum per gratiam Christi, condonatis peccatis, vita aeterna, ~~et~~ et imperfecte bona opera præstantibus, secundum promissionem gratis datur. Atque hæc ad hujus loci vindicationem contra Pontificios, sufficient: reliquum est, ut explicata ratione miraculi à Christo præstiti, & Diggessione quadam interposita, ad miraculi illius eventum, & quædam dicta illustranda procedamus.

*Illustratio eventus miraculi facti ac patefacti: qui
eventus v. 10. & seq. continetur.*

Descriptionem miraculi à Christo editi, & patefactio-
nem illius, per sanatum hominem, gestatione grabati,
cui antè æger incubuerat, sequitur eventus illius, nempe
duplex Iudæorum ob eam rem offenditio ac concertatio sive
controversia. Quarum prima fuit cum sanato: altera cum
Christo. Prior autem constat duabus partibus; quarum pri-
ma bimembbris est: nempe Iudæorum accusationem: &
sanati defensionem complectens. Accusant enim ipsum,
quod grabatum gestaret, expresso Enthymemate, cuius
antecedens est: *Sabbatulum jam est*, consequens verò. Ergò
non licet tibi tollere grabatum v. 10. Quæ ratio desumpta est
à religione Sabbathi, de qua Exod. 20. v. 10. & Ier. 17.
vers. 21. cuius violatio fuit crimen gravissimum: primum
propter finem Sabbathi duplicem, nempe externum ac pu-
blicum Dei cultum, ad quem observandum otium illud
præscriperat Deus: & propter foedus Dei obsignandum,
quietem scilicet à peccato & omni miseria per Christum,
ut liquet, Exod. 31. vers. 13. Ezech. 20. vers. 12. Col. 2.
v. 16. ideoque mortem Sabbathi violati poenam constituit
Deus Exod. 31. v. 14. & 15. & re ipsa mortem violatori in-
tulit, Num. 15. v. 35. Secundò gravitas hujus peccati elu-
ceret ex adjuncta præcepti facilitate: unde patet violationem
illius non infirmitatem fuisse, sed contentum contumacem.
Hæc de vers. 10. & Iudæorum accusatione, qua sanatum,
Sabbathi violati nomine arguunt. Sequitur jam illius defen-
sio tacita consequentia negatione: cuius loco probationem
adducit, ab authore seu præcepto illius, qui sanârat. Quo
ostendit, opus hoc sanationis esse non humanum (quo solo
violabatur Sabbathum) sed divinum, & ex præcepto Dei,
per servum suum, ad miraculi divini gloriam ac Dei cultum
gestationem grabati rectè præceptam v. 11. Huic verò de-
fensioni subjicitur altera controversia cum sanato pars:
constans quæstione Iudæorum, & sanati responsione.
Quæstio Iudæorum est: *quis est ille, qui tibi dixit, tolle gra-
batum tuum & ambula v. 12.* Quam quæstionem, non sin-
tero animo ac discendi studio: sed fallaci odio sciscitantur.

Responsio autem sanati describitur, primum ab adjunctis antecedentibus; deinde à forma suâ. Adjuncta antecedentia sunt duo: primò silentium; deinde responsionis occasio. Silentium indicatur à suis causis, scilicet quod Iesum Christum non nosset nomine; deinde quod ob digressionem seu secessum Christi ipsum ostendere nequiret, vers. 13. Antecedens verò responsionis occasio, est gemina: primum Christi conspectus in templo, quo se sanatus contulerat, ut Deo gratias ageret, pro more, ut Actor. 3. v. 8 deinde admonitio Christi: qua explicatur, primum Dei beneficium in ipsum collatum, *Ecce sanus factus es*: secundò sanati officium, id quod primum proponitur his verbis: *ne amplius pecca*, quo originem morbi peccatum fuisse indicat: deinde confirmatur sequentibus, comminatione majoris pœnæ cum ait: *ut ne deterius quid tibi contingat*, vers. 14. Hæc de responsionis antecedente. Forma verò illius declaratur vers. 15. *abiit ille & nuntiavit Iudeis, Iesum esse qui sanum ipsum fecerat*. Nam quamvis ante Iesum non nosset nomine, ut v. 13. ostensum, cognoscere tamen postea hoc potuit, vel Christi iudicio (licet hoc loco ea circumstantia non explicitur brevitatis causa) vel populi iudicio. Cæterum hac responsione, suam indicat erga Iesum Christum gratitudinem: nec enim ullo pacto credibile est, ipsum malo animo atque ingrato, utque Christum traduceret, rem ad Iudeos detulisse; sed contrà ut grato animo Christum iis commendaret, quemadmodum Chrysost. Cyrill. & August. rectè exponunt. Non enim ait id, quod rogatus fuerat, Iesum jussisse ut grabatum tolleret, sed Iesum esse, à quo sanatus fuerat, vers. 15. Atque hæc de priori Iudeorum concertatione ac controversia cum sanato habita: unde altera cum Christo orta est, quæ deinceps explicatur. Constat autem duabus partibus: quarum utraque bimembris est: siquidem & Iudeorum Christum oppugnantium malitiam, & Christi sese defendantis innocentiam denotat. Ac prima quidem parte, malitia Iudeorum initium describitur, vers. 16. ex persecutione Christi, & causa illius injusta duplice; finali quidem, ut occiderent eum: impulsiva verò efficiente, quod ista fecisset Sabbatho, hoc est, quod eo die sacro sanasset ægrum, & grabati gestationem eidem mandasset: quorum utrumque lege vetitum perperam statuebant, ut etiam alibi Matth. 12. v. 10. Luc. 13. v. 14. Ioan. 9. v. 16. Ideoque Christum prehendere atque occidere studebant, & hic, & eadem omnino de causa Ioan. 7. v. 1. 32. & 34. sed frustra; quia nondum *bora illius* (hoc est, passionis destinatum tempus) venerat, Ioan. 7. v. 30. Siquidem divinæ providentie frēno animi eorum, injecto timore, ut Matt. 21. v. 26. coerciti sunt, ne id quod quærebant, hoc est, per metaph. studiosè moliebantur, exequerentur. Hæc de Iudeorum Christum oppugnantium malitia vers. 16. Innocentia verò Christi, defensione prima illius describitur. Cujus modus responsione continetur: quæ primum generatim indicatur, deinde particulatim exprimitur. Ac generatim indicatur, cum dicitur: *Iesus autem respondit eis*; Quæ autem non immeritò hic potest, quonam sensu hic Christus dicitur *respondisse eis*, cum tamen sermo Iudeorum nullus præcessisse videatur, cui responderet: sed tantum cogitationes illorum ac perversa voluntas recensentur? respondere autem est ad sermonem, alicujus sermonem reponere. Verum id esse agnoscimus, si vox ea propriè accipiatur, ut Ioan. 1. vers. 49. & 51. Impropriè tamen per Synecd. speciei pro genere, *loqui* significat. Atque ita interdum citra controversiam, Matth. 11. v. 25. & 12. v. 1. Marc. 9. v. 5. & 12. v. 35. pro sermonem incipere usurpatur: ut apud Hebræos verbum παραπομπή. Solvi igitur difficultas potest bifariam: primum *respondendi* vocè impropriè accepta pro loqui: ut sensus sit, locutus est, aut dixit iis: vel propriè, quod scilicet Christus responderit ad Iudeorum sermonem, vel externum, quem brevitatis causa Ioannes (ut in similibus circumstantiis fieri solet) omiserit; vel potius internum, seu animo conceptum, non ore expressum: quod videlicet illorum cogitationes perversas sciret; & qua Deus, & qua homo, sed distinctè: qua Deus quidem, omniscientia naturali, qua corda eorum intuebatur; quatenus homo verò per revelationem divinæ suæ natu-

rz, quæ omnia, ad officium propheticum illius pertinentia, animæ Christi revelabat: Adeo ut omnia, quæ Deus, absolutè & immediate noverit: quæ verò homo, non omnia absolute, sed relata, seu ea omnia, quæ ad officii ipsius executionem pertinebant, & quidem mediata in se atque in speculo revelatae notitiae menti inditæ cognovit, ut Marc. 2. vers. 8. Luc. 9. vers. 47. Joann. 18. v. 4. Quæ de re pluribus Ioan. 2. à nobis actum. Porrò modus responsionis particulatum exprimitur, cum ait Christus: *Pater meus usque adhuc operatur, & ego operor*, hoc est, omnibus diebus, tam Sabbathi, quam aliis, inde à creatione mundi huc usque operatur Pater, & ego operor, scilicet *πατήσεις, Hæc & eodem modo*, seu potentia eadem, ut postea Christus exponit, v. 19. Quorum verborum vim, ad scopum pertinentem, Cyrus ita expressit: *si creditis, opificis Dei voluntate, Sabbathi quoque die, omnia gubernari; cur temere accusatis eum per quem Pater operatur?* Hæc ille. Quod enim opus divinum est, illud Sabbathum non violat, eoque neque accusari jure potest. Atque sanatio miraculosa ægri, opus divinum est, quod Pater in me & per me, ut omnia reliqua, operatus est: quemadmodum Ioan. 10. vers. 37. dicitur: *si non facio opera Patri mei, nolite credere mihi*, & cap. 14. v. 10. *Pater qui in me manet, ipse facit illa opera.* Quare cum opera miraculosa Filii, sint opera Patris ac divina, non violent Sabbathum, ideoque jure accusari non posunt: Neque etiam gestatio grabati, à Filio Dei homini sanato præcepta (siquidem ad certam valetudinis & virium virtute divina restitutionem patefaciendam, & ad Dei gloriam celebrandam pertinens) rectè reprehendi potest. Sed objiciat aliquis: cùm Deus quieverit die septimo ab omnibus operibus suis, Gen. 2. v. 2. quomodo convenit Christi dictum, *Pater meus usque adhuc operatur?* Optimè inquam: quia quievisse dicitur, non absolutè ab omnibus operibus: sed relata tantum: nempe à creationis mundi operibus, antè capite primo descriptis: ideoque non solum dicitur: *quievit ab omni opere suo*, sed etiam distinctè additur, *quod fecerat*: non autem ab opere conservationis & gubernationis mundi operibus variis. Quod autem vulgo dici solet: quievisse ab omni opere; quod nullas novas species postea produxerit, solidam illius probationem haçtenus desideramus. Hæc de vers. 17. primaque concertationis Iudæorum, cum Christo, parte: qua detectum est Iudæorum malitia aduersus Christum, initium, & Christi innocentia, ipsius responsione probata. Altera verò pars è priori orta jam succedit: quæ partim malitia Iudæorum Christo adversantium incrementum, partim Christi innocentiam planius ac plenius demonstrat. Ac primum quidem proponitur v. 18. his verbis: *propterea ergo magis quærebant eum Iudæi trucidare, quod non solum solvisset Sabbathum: sed & Patrem suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.* Quibus verbis malitia contra Christum continuatio & incrementum indicatur. Continuatio, quod Christi responsione non sunt mitigati ac correcti, sed propterea adhuc ipsum occidere quæsiverrunt. Incrementum verò malitiae declaratur voce *magis*, quod magis hoc quæsierint. Secundo causa impulsiva utriusque redditur: prima quidem continuationis malitiae, quod Sabbathum (opinione ipsorum) solvisset, hoc est, non observando violasset: altera verò causa est incrementi malitiae, *quod etiam Patrem proprium dixisset Deum, parem se Deo faciens*, hoc est; (per usitatum metaphoram) dicens, ut Ioan. 10. vers. 33. *Homo cum sis, facis te ipsum Deum*, & 19. v. 7. *Filium Dei se fecit*, id est, dixit; & Ioh. 8. v. 53. *quem te ipsum facis*, denique 1. Ioh. 1. vers. 10. *Si dicamus quod non peccavimus, mendacem ipsum facimus*, hoc est, eo modo dicimus. Quarum causarum propositarum prima, falsa est, quia opus Christi Sabbatho præstitum, non fuit humanum & servile, quod Sabbatho prohibitum: sed divinum, quod Pater per ipsum, usque adhuc cum Filio operans, etiam fecisset: ut antecedens Christi responsio ostendit: ideoque non mortem, quam moliebantur, sed gratiam merebatur. Altera verò causa, vera quidem erat: sed vitiosa illius consequentia. Nec enim sequitur idcirco Christum trucidandum, quod Patrem proprium dixisset Deum, faciens (hoc est, dicens) se parem Deo, ut etiam perperam hoc con-

cluserunt, Johan. 10. v. 33. & 19. v. 7. Hoc enim verum est, non blasphemum: quippe proprius est Dei Filius Rom. 8. v. 32. & unigenitus, Joh. 1. v. 14. Deus creator & conservator omnium, Ioh. 1. v. 2. & 3. (ut pluribus ibidem demonstratum) æqualis Deo Patri, Phil. 2. v. 6. quemadmodum passim in Sacris Literis Christo Dei Filio, quæ soli Deo convenient, propria nomina, attributa, opera, cultus religionis ac gloria æqualiter tribuuntur. Quamobrem in mente verborum Christi intelligenda non errarunt Iudæi, sed quod ea falsa esse statuerent: ipsumque Christum propterea morte dignum judicarent. Unde etiam perspicit, veteres & novos æternæ Deitatis Christi hostes, in primis Arrianos gravissimè impegnisse, quod Iudeos Christi mentem non rectè interpretatos esse, sed insigni calumnia eandem pervertisse confinxerunt. Contrarium enim ex antecedentibus Christi verbis constat. Nam qui dicit Patrem suum & se usque adhuc operari, scilicet eadem & similiter, ille dicit se Dei filium proprium, & parem Deo. Proprium enim est Dei, huc usque operari. Atqui Christus hoc dixit, ut ante ostendimus v. 17. Ergo dixit Patrem proprium esse Deum, parem se faciens Deo. Nam quod Arriani objectant, Christum hanc Iudeorum interpretationem quasi falsam, sequentibus confutare: contrarium ex iis liquebit, nimisrum ipsum demonstrare se esse Patri æqualem, multis argumentis, quibus se Deo Patri confert: ideoque mortem, quam inferre quærebant, propterea non mereri; sed amorem & obedientiam. Qualia argumenta sunt, primùm quod quæcunque Pater facit, hæc faciat Filius similiter: 2. quod ipse fecit Pater, quos vult vivificat. 3. quod pariter cum Patre honorandus. 4. quod ut Pater, habeat vitam in seipso, ut vivificandi principium seu fontem. Atque hæc de secunda Iudeorum aduersus Christum concertatione; cui deinde Christi defensio additur, responsione illius, quæ primum generatim (ut in priori factum) proponitur; deinde particulatum exponitur. Proponitur quidem v. 19. *Respondit ergo Jesus ac dixit eis*, verba scilicet eorum, non ore expressa, sed mente suppressa atque agitata respiciens ac confutans: ac docens se revera Deo Patri parem, responsionis modo, qui varia Patris & Filii collatione constat. Cujus 1. membrum operum paritatem, quam v. 17. prius indicarat, plenius describit reliquo hoc versu, præfatione præmissa, *Amen amen* (hoc est verissimè) *dico vobis*. Collatio verò duabus constat membris: primum est, quæcunque Filius operatur, eadem etiam operatur Pater: secundum est vice versa: quæcunque operatur Pater, hæc Filius operatur similiter; Quibus eadem omnino omnia Patris & Filii opera statuuntur. Ac propterea, cum sub iis omnibus creationis & gubernationis omnipotentis opera & miracula, per divinam omnipotentiam edita contineantur, Filium eorundem cum Patre operatorem, Deo Patri parem esse omnipotentia, ideoque & essentia eundem esse, necesse est. Ac secundum quidem membrum licet suam aliquam habeat difficultatem, primum tamen longe difficilius, ideoque pressius explicandum. Verba autem sunt hæc: *non potest Filius à seipso operari quicquam*, *ei pā n, nisi quid viderit Patrem operantem*, unde Arriani Deitatis Christi hostes, duo argumenta deducunt: primum est ex prioribus, alterum verò ex posterioribus verbis. Ex prioribus quidem hoc modo: quicunque æternus Deus est, ille potest operari à seipso. Filius autem non potest operari à seipso. Ergo Filius non est æternus Deus; cuius nodi soluio generalis est negatione consequentia: quia vitiosus est syllogismus, ob quatuor terminos: sed in expositione eorum particulari, nonnulla est discrepantia. Quidam enim statuerunt minor terminum, seu vocem Filii, aliter atque aliter accipi in assumptione, Filii vocem intelligi quatenus homo est, per communicationem idiomatum, qua personæ Christi, ab una natura denominata, tribuitur, quod ei conversit secundum alteram: quemadmodum, Marc. 13. 32. Filius non norat diem judicii, scilicet qua homo, seu secundum humanam naturam: alias Filius Dei omnia norat, qua Filius Dei seu Patri iuris & per æternam generationem. Sic Filius Dei factus ex semine Davidis, secundum carnem Rom. 1. v. 3. Contra verò in conclusione quæ controvertitur, vobis

tem Filii accipi, quatenus Filius Dei est. Verum hæc veterum quorundam ac partim recentiorum, solutio, neque antecedentibus neque sequentibus convenit, utraque enim ostendunt de Filio Dei, quæ Filius agi. Antecedentia quidem, quod eadem ab initio Patris & sua opera esse assertu, v. 17. Atqui Christi opera quæ homo fuit, ut edere, bibere, ambulare, &c. quomodo dicentur opera Patris? aut quomodo, quæ usque adhuc operatur, humanæ naturæ tribuentur? consequentia vero etiam obstant, quia dicitur: quæcunque operatur Pater, Filius hæc similiter operatur: quod non secundum humanam naturam, sed secundum divinam tantum Filio tribui posse, perspicuum est, ut Joh. 1. 3. omnia per ipsum facta sunt; & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Quare plerique merito aliter respondent, nimis non minorem terminum, sed medium, h.e. non vocem Filii, sed phrasin à seipso operari, diverso sensu usurpatam, quatuor parere terminos. Nam à seipso aliquid bifarium dicitur, vel ut efficiendi potentiam notet, ut idem sit, quod sua vi; ut opponatur potentia alienæ: quo modo accipitur, Ioh. 18. v. 34. εο' ιαυνη οὐ τὸν αἷς, ετε ipso tu hoc dicas, an alii dixerunt de me? & 2. Cor. 10. v. 7. Cogitet αφ' ιαυνη, ex seipso, id est, non meo instinctu. Ioh. 11. v. 51. hoc vero αφ' ιαυνη, ex seipso non dixit, h.e. non vi insita, sed aliena, h.e. instinctu divino: & 2. Corinth. c. 3. v. 5. non quod idonei sumus ad cogitandum, αφ' ιαυνη, ex nobis ipsis, id est, insita vi: vel accipi potest hæc phrasis ut non efficiendi vim: sed tantum ordinem ac primum terminum efficiendi designet. Priori autem modo accipi in propositione: quicunque enim æternus Deus est, ille ita operatur à seipso, hoc est, per se, non aliena ulla vi, sed sua: posteriori vero modo in assumptione è verbis Christi petita; quod à seipso non potest operari, hoc est, quod ordinis operandi primus terminus sit, non ipse, sed Pater. Quod quemadmodum à Patre ab æterno genitus existit: sic etiam à Patre operatur. Quod Pater, ut ratione ordinis personarum divinarum à se est, non ab alio: sic etiam in operandi ordine à se operatur, non ab alio: neque ab alio operari potest. Filius vero, ut personæ ratione est à Patre, sic operationis ordine non à seipso, sed à Patre operari dicitur, ut Johan. cap. 8. vers. 28. απε ipso nihil facio, & cap. 14. vers. 10. Pater qui in me manet, ipse facit opera. Quam ordinis, in eadem omnino operatione, distinctionem, Christus declaravit, Johan. cap. 15. vers. 26. quem (scilicet consolatorem Spiritum) mittam vobis à Patre: & 16. vers. 13. de Spiritu Sancto ait: non enim loquetur à seipso: sed quæcunque audiverit, loquetur: & v. 14. de meo accipiet & annuntiabit vobis: Neque rectè excipi potest, etiam priori modo phrasin, à seipso, pro eo, quod est suæ potentia, accipi debere in Christi verbis: quia contrarium ex sequentibus (ut alia præterea,) evincitur. Nam qui, quæcunque Pater operatur, hæc operatur similiter, & qui vitam habet in semetipso: denique qui quos vult vivificat, is non aliena, sed sua potentia operatur. Talis autem Filius asseritur. Etsi enim operetur potentia Patris: et tamen non est aliena, ac Patri propria: sed Filio per generationem æternam, non minus quam ipsa essentia; communis. Ut enim unica est essentia divina: sic unica est potentia tribus personis communis; eaque etiam essentia ac potentia, non est à Patre, in Filio, effectio ipsius, sed sola communicatione.

Hactenus ad primi argumenti Arrianorum, ex primis hujus sententiæ Christi verbis arrepti confutationem. Alterum vero est ex sequentibus verbis desumptum: nisi quid viderit Patrem operantem, unde ita urgent: qui non potest quicquam à seipso operari, nisi quid Patrem viderit operantem, ille non est Patri æqualis. Filius autem Dei non potest quicquam à seipso operari, nisi quid viderit Patrem operantem. Ergo Filius non est Patri æqualis. Assumptio verba Christi continet. Propositionem autem confirmare conantur hoc modo: Qui non potest quicquam operari, nisi quid viderit Patrem operantem: illius operatio est posterior Patris operatione, ideoque non eadem, sed facta per imitationem operationis. Atqui Filius non potest quicquam operari, nisi quid viderit Patrem operantem: Ergo Filii operatio est posterior, ideoque non eadem,

sed pro imitationem facta. Assumptionem agnoscimus: sed propositionem negamus: neque allata ratione rectè probatur. Nam primum nititur infirma hypothesi: quasi verba illa ει μιη νιδινη Patrem operantem, essent pars una enuntiationis hypotheticæ: antecedentia vero, pars altera; cum contraria antecedens sententia sit integra ac simplex: cuius ut subjectum est *Filius*, sic prædicatum, non potest quicquam à seipso operari. Cuius prædicti deinde exppositio subjicitur, his verbis: nisi quid viderit Patrem operantem. Quibus verbis duo exponuntur: primum quid præcipue significet, non à seipso posse operari: nempe nisi Patre operante, utpote qui per Filium operatur; secundum vero est operationis illius adjunctum, quod Pater non operatur, nisi id viderit Filius, hoc est cognoverit, seu non operari Filio inscio; Novit enim, ut Ioh. 7. v. 29, dicitur, Patrem, quia à Patre est. Neque inde rectè insertur. Ergo Patris operatio prius est, Filii posterior, ut qui Patrem, quem videt operantem, imitetur: quia hæc notitia non est operatione posterior, sed ei conjuncta. Nec ideo etiam opera Patris & Filii sunt diversa, sed prorsus eadem: quemadmodum hujus cognitionis subjecta probatio demonstrat, cum dicitur: (quæcunque enim Pater facit, τὰ μὲν ἡας (ideoque non alia) facit Filius similiter, id est, eodem modo, eadem potentia: ac propterea Patrem, ob eandem cum ipso operationem, operantem videt, h.e. cognoscit. Deinde etsi necessario ex Christi verbis sequeretur opera Patris, visiōnem Filii antecedere, quod falsum esse ostendimus: consequentia tamen adversariorum non esset necessaria: dicetur enim vocem operantem significare (per meton. effecti pro causa) volentem operari. Quemadmodum verba, quæ propriè effectioem significant, crebrò per velle efficere usurpantur: ut cum Judei vellent Christum lapidare, Ioh. 10. 31. illud vocatur à Christo, & à Judæis lapidare, v. 22. & 33. Deinde, Ioh. 13. v. 27. dicit Judæus: quod facis, fac citid: quod facis, hoc est, quod vis facere, nimis ut me tradas Iudæus: Qualia sunt apud Græcos multa, ut apud Eurip: in Orest. edit. Græcolat. p. 22. λωδὴ κλίνην, Si te occiderit, h.e. occidere velit. Atque hoc modo dici posset sensum hīc esse, nisi viderit Patrem operantem, h.e. velle operari: ut voluntas seu decretum operandi antecedat, non tempore, sed ordine notitiam illius: ideoque objectio etiam hac ratione tolleretur. Atque hoc ad defensionem solutionis datæ: quod verba illa: nisi quid viderit Patrem operantem, non sunt pars enuntiationis hypotheticæ (quasi altera pars esset, Filius non potest quicquam operari à seipso) sed exppositio integræ sententiae antecedentis, ideoque brevi paraphrasi Dominus Beza interposuit claritatis causa: id est, quemadmodum similis exppositio requiritur, Ioh. 15. v. 4. Palms non potest ferre fructum à seipso, nisi manserit in vite; ubi rectè similiter ante vocem nisi, perspicuitatis causâ, idem interpres voces, id est, interposuit. Quo etiam spectat quadammodo locus Iohan. cap. 16. vers. 13. cum venerit εαυνη, τὰ μὲν ἡας αποτίας, ille (id est,) Spiritus veritatis. Ac propterea non imperite Dominus Beza (ut perperam objicit Maldonatus,) sed eruditè vertit: neque melior est, quam Maldonatus affert, interpretatione, ut ει μιη pro sed accipiamus. Nam quamvis hoc modo (ut Latinis nisi) interdum usurpatur, ut 1. Cor. 7. v. 17. Gal. 1. vers. 7. & 2. vers. 16. Apoc. 21. vers. 27. hoc tamen in loco minus rectè congruit: quia non dicitur simpliciter ει μιη, nisi, sed additur vocula τι, hoc est, ει μιη τι, nisi quid. Neque dici jure potest vocem τι hīc redundare; quasi tantum intelligeretur μιη; quia neque ex Sacris Literis, neque ex ulla Græcis authoribus, ab iis, qui hoc statuunt, probatur, μιη significare simpliciter non. Neque hoc referri potest, τι cum interrogationem notat, tum enim μιη nequaquam significat, non, sed an, seu nunquid. Quod autem vulgatum interpretem fecutus Iesuita, τι interpretatur quod, quasi τι poneretur, pro n: illud inquam dici quidem agnoscimus: sed hujus significationis non conjecturam, sed solidam è Græcis probationem adhuc desideramus: alioqui si ea extaret, commodissima sānē foret expositio. Quare præstat Beza expositio, ut verba illa, nisi quid, propriè accipientur: & nisi quid viderit Patrem operantem.

operantem, superioribus addi, ut sint eorum interpretatio atque illustratio. Sed postremo objicitur ab Arrianis vers. 20. *Pater enim dicit Filium: & omnia demonstrat ei, quae ipse facit, & opera ipsius majora demonstrabit ei, ut vos miremini.* Unde sic concludunt: Pater demonstrat Filio omnia quae ipse facit: Ergo Patris opera sunt priora, quam Filii, eoque diversa; ac per consequens non est æqualis Patri. Verum negatur consequentia, quia non dicitur: demonstrat ei omnia opera, quae fecit, (ut de operibus antè factis) sed quæ facit. Demonstrare autem Filio opera illa, est Filio conscientia operari: cum enim Pater omnia per Filium operetur, de quo Iohann. cap. 1. vers. 3. & quæcunque facit Pater, hæc operetur Filius similiter, hoc capite 5. vers. antecedente, sequitur quæcunque facit Pater, ea Filium nosse: atque ita Filio demonstrabit, istis (nempe miraculis, cum in ægri sanatione, tum in virium integrarum restitutione editis) majora, quod per Filium, Patris facta videntem, cœcis visum, Iohann. cap. 9. vers. 7. & mortuis vitam restituit, Luc. 7. v. 14. & 15. & cap. 8. vers. 54. & 55. Iohann. cap. 11. vers. 43. & 44. Sed excipiunt Arriani: Pater operatur per filium: Ergo Filius est Patris instrumentum, ac propterea inæqualis est Patri. Verum negatur consequentia: quia vox illa, nempe *per*, notat hic ordinem tantum diversum operandi (ut etiam alijs frequenter) non operationis ullam diversitatem. Pater enim operatur à se: Filius à Patre per se, virtute sua, non aliena. Nec enim solum operatur eadem quæ Pater: sed etiam similiter eademque potentia, ut v. 19. explicatum: instrumentum contraria, non similiter operatur ei, qui instrumento utitur; neque instrumentum habet insitam vim operandi, nisi à principali agente motum recipiat. Atque hac ratione loci hujus sententiam, adversus varias objectiones munire atque illustrare studuimus.

Capitulū sexti vers. 1. ad 15. brevis expositio.

Quoniam hujus cap. 6. pars prima, à vers. 1. ad 15. descripta, quotannis in hisce Ecclesiis explicari solet: non alienum fore existimavimus, si eam strictè illustrare conaremur. Hactenus quæ à Christo Hierosolymis gesta sunt, & Iudæorum crudelis ingratitudo, quæ ipsum sunt persecuti, ac trucidare studuerunt: licet Dei providentiā sint prohibiti, quo minus id exequi potuerint, ut ex anteced. cap. apparet; sequitur jam eventus illius declaratio, quod Christus suæ prædicationis & miraculorum gratiam, ab indignis alio transstulit. Duo enim hoc cap. 6. declarantur: primum Christi è Judæa reditus in Galilæam: secundo ejusdem gesta ibidem. Reditus autem indicatur, partim tempus, partim locus. Tempus, cum dicitur; post bœc; id est, post illam Iudæorum Hierosolymis ingratam incredulitatem ac malitiam, & Christi defensionem oppositam. Locus est, quod *ab iis trans mare Galilæa, quod est Tiberiadis.* v. 1. Gesta vero Christi, ut à Luca, Act. 1. dividuntur in opera & doctrinam: sic eadem hoc loco ordine recensentur commodis exemplis; nempe Christi miracula, & concilio illius gravissima. Ac miraculorum describitur primum occasio, sc. populi ad Christum concursus, quod eum turba multa sequebatur; deinde diversitas. Nam primum multa ejusdem generis describuntur: deinde singularia duo alterius. Multa quidem cum dicitur: *quia videbant, quæ edebat in ægrotis* (nempe sanandis) *signa*, i. e. miracula. Hæc enim sunt opera, præter & supra communem naturæ ordinem ac vires, à Deo edita, potissimum ad omnipotentiæ & veritatis divinæ significationem ac confirmationem, Ioh. 5. 36. Marc. 16. v. 20. Act. 14. 3. omnipotentiam enim indicant, quod causis secundis Deus non sit astriclus: veritatem verò, quia mendacii testimonium summè verax perhibere non potest: unde miracula ab effectu suo, *signa* etiam appellantur. Ut autem hæc sanationis hujus ægrotorum multorum dignitas melius intelligatur, duo consideranda videntur, primum discrimen illius à sanatione Medicorum: deinde causa, cur potius hoc miraculi genus quam alia ediderit. Ad sanationem enim Christi quod attinet: ea à medicorum sanatione differt plurimum. Medicorum enim arte sanatio facta naturam non excedit: Christi verò supernaturalis est, ac divina: sæpe quidem ratione subjecti seu morbi curati:

semper verò ratione modi. Medici enim curant non omnes morbos: sed eos tantum, qui naturali medicamentorum efficacia tolli possunt; deinde curant modo naturali, si instrumentum & tempus consideres. Nam medicamentis utuntur quæ insitam curandi vim obtinent, & paulatim tantum curant, lenteque vires restituunt: Christus verò curat quosvis morbos, etiam maximè naturâ incurabiles, & quidem virtute supernaturali ac divina, quod ex modo demonstratur: Ac primum ex adhibitis quasi instrumentis, quæ aut nūl sanandi vim habent in se, ut cùm voce curat ac sanat: aut interdum contraria habent ac nocentem vim, ut cùm cœci oculos luto oblitos aperit, Joh. 9. Secundò tempore: nec enim valetudinem neque vires restituit paulatim, sed momento. Quamobrem rectè non artem declarasse: sed signa, hoc est, potentia Dei documenta in ægrotis edidisse hoc loco asseritur. Atque hac etiam ratione miracula Christi à Satanæ operibus admirandis distinguuntur, forma nimirum & fine. Ac forma quidem bifariam. Nam Christi miracula fuerunt præter naturæ, seu causalium secundarum ordinem ac vires. Contra verò Satanæ opera secundum naturam seu naturalibus causis sunt, etiæ sæpe occultis: quas ipse pro ingenii sui sublimitate & usu longo, tanquam optimus physicus exploratas habet, & pro summa agilitate sua ad effectum producendum accommodat. Atque hinc sæpe fit, ut ex causalium ignorantie id verum miraculum esse falso putetur, quod ejus tantum similitudo est ac larva: qualia miracula fuerunt Magorum in Ægypto. Deinde Christus multa edidit miracula, quæ Diabolus ne specie quidem, sine præstigiis seu oculorum fascinatione imitari potest: Cujusmodi sunt omnia quæ naturalibus causis fieri non possunt, sed sola Dei omnipotentia, ut visus & auditus omnis extincti restitutio, & mortuorum vivificatio. Hæc de discrimine miraculorum in forma ipsa posito: cui alterum, in fine consistens, accedit. Nam Christi miracula, facta sunt potissimum ad doctrinæ antè à Deo traditæ, & ad potentia illius gloriam, & hominum salutem. Contrà verò Satanæ miracula ad ipsius & pseudoprophetarum honorem impium, & ad erroris patrocinium, hominumque exitium eduntur. Ideoque Christi miracula, cum immediate, tum mediatae per Apostolos, facta, omnibus modis forma ac fine, meritò vera appellantur: contrà verò Satanæ miracula ob formæ & finis vitium falsa appellantur, 2. Thess. 2. vers. 9. 10. 11. ac propterea illa non propriè, sed impropriè per metaphoram (ob quandam verorum miraculorum similitudinem) *miraculi* nomen in Sacris Literis obtinent. Denique ad hujus loci & similiū illustrationem, etiam observandum est discrimen, inter Christi & sanctorum Apostolorum aliorumque piorum hominum miracula, duplex: partim in efficiendi, partim in finis destinati modo consistens. Nam efficiendi modus diversus est: Christus edidit miracula propria sua virtute atque autoritate, tanquam verus Deus, Marc. cap. 2. vers. 10. & 11. & cap. 5. vers. 30. & cap. 16. vers. 20. & Iohann. cap. 5. vers. 19. 21. 23. Apostoli verò aliqui sancti, ut ministri, non suo, sed Christi Domini sui authoris nomine atque virtute, Matth. 10. vers. 8. Act. 3. v. 6. & 12. & 9. vers. 34. Eaque virtus non ipsis Apostolis inhærebat: sed tantum exterius conjuncta erat, atque ad ipsorum petitionem, vel præsentiam miracula effecit. Alterum verò discrimen, in finis modo consistens, est quod miracula quæ Christus ipsem edidit, in eum finem facta sunt, primum ut ostenderet seipsum esse Messiam promissum, Deique Filium, Matth. 11. vers. 2. 3. 4. 5. Iohann. 5. vers. 36. unde secundus finis promanans fuit, ut in Iesum, tanquam salutis authorem crederetur, Ioh. 10. v. 37. & 38. & 14. v. 11. in quem etiam finem Christi miracula ab Apostolis sunt descripta. Ioh. 20. v. 30. & 31. Contrà verò Apostoli quamvis miracula ediderint, ut causa ministra, in eundem re ipsa finem, modus tamen illius fuit diversus. Non enim idcirco ea edebant, ut seipso esse Messiam Filiumque Dei ostenderent: sed ut Iesum, cui ministrabant, eum esse testarentur: neque etiam ut in ipsis crederetur, sed ut in Iesum credendum demonstrarent, cuius nomine & virtute accedente fierent miracula,

miracula, Act. 3. vers. 6. 12. & 16. Atque hactenus miraculorum sanationis ab ipsomet Christo editorum dignitas, quæ ex discrimine sanationis Medicorum: & miraculorum Satanae, atque etiam Apostolorum demonstrata. Alterum verò hoc loco explicandum supereft, nempe causa, cur potius hoc miraculorum genus à Christo sit editum (ut Matth. 4. vers. 23. & 24. cap. 15. v. 30. 31.) quam alia, estque multiplex: Prima énīm fuit, quod Christus, pro sua sapientia noluit curiositati hominum inutili, & vano desiderio (ut Matth. 16. vers. 1. & 4.) sed utilitati eorum inservire, quemadmodum Act. 10. vers. 38. dicitur: quod *Iesus obambulavit beneficis afficiens & sanans*. Altera causa fuit, quia talia erant à Deo decreta ac per Prophetam prædicta de Messia, ut Esa. 35. v. 4. 5. 6. *Ipse advenit servaturus vos, tum aperientur oculi cœcorum, & aures surdorum patetient, tunc saliet claudis velut cervus, & cantabit lingua muti*. Ideoque Christus à Iohanne Baptista per discipulos ejus rogatus, an esset Messias qui venturus erat, ex iisdem miraculis, & ex doctrina Euangelii illud comprobavit, Matth. 11. vers. 4. & 5. dicens, *renuntiate Jobanni quæ auditis & videtis: cœci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiantur, & mortui excitantur, & pauperibus euangelizatur*. Tertia causa hujus generis miraculorum sanationis corporalis, fuit ut eo modo adumbraret, se esse verum illum Messiam, qui merito passionis suæ, pœnas peccatis nostris debitas perferendo, ab iisdem pœnis nos sanavit, ut Matt. 8. 16. & 17. explicatur: *obtulerunt ei(Christo sc.) demoniacos multos, & ejecit Spiritus verbo: omnesque male affectos sanavit: ut impleretur quod dictum est per Jesuam prophetam: ipse invaleitudines nostras accepit, & morbos portavit, nimirum ut ipso ferente iniquitates nostras, h. e. pœnas iniquitatum nostrarum, ab iisdem sanaremus seu liberaremur, ut Esa. 53. v. 4. & 5. docetur*. Postrema denique causa talium miraculorum in sanandis afflictis ea fuit: ut benevolentiam atque attentionem populi sibi compararet, eoque gradu ad fidem alliceret. Nam divina potentia in miraculis relucens, movet quidem spectatores, sed ei conjuncta præterea admiranda illa erga plurimos homines miserrimè afflictos misericordia ac beneficentia, maiores animis addit stimulus ac promovet ad Christum sequendum: ut cùm aliibi, tum Matt. 4. v. 25. & 12. v. 15. & 15. v. 30. & 31. ut etiam ex eventu horum miraculorum apparet. Nam ut adventus populi ad Christum, occasio fuit prædicati à Christo Euangeli & sanationis ægrorum. Luc. 9. v. 10. & 11. sic ea doctrina & miracula edita causa fuerunt, ut ex hoc loco Iohannis v. 2. apparet, cur Christum, à populo sese in locum desertum recipientem, nihilominus sint secuti. Atque hactenus primum miraculorum genus, in sanatione ægrorum multorum consistens, explicatum est: sequuntur deinde duo singularia, diversi generis: quorum primum est multorum millionum admiranda cibi multiplicatio, saturatio, quod à vers. 3. ad 16. describitur tribus modis: primum suis circumstantiis; deinde causis: denique eventu. Circumstantia est miraculi locus, tempus & præparatio illius. Locus quidem communis, est Galilæa, in quam Christus venerat, ut ex vers. 1. constat: proprius verò fuit urbis Bethsaïda desertum, (Luc. cap. 9. vers. 10.) monti, in quem Christus cum discipulis ascenderat, subiectum, vers. 3. Id quod omnino factum videtur, ut ea loci deserti, ac populi sequentis fatigati, ciboque destituti, occasione, miraculum hoc efficeret: quemadmodum etiam postea simili occasione à Christo factum, Matth. 15. v. 32. & 33. Tempus autem miraculi indicatur à Iohanne indicio mensis, quod festum Paschatis esset propinquum v. 4. id quod mense Nisan seu Martio celebrabatur. Lucas verò c. 9. v. 12. etiam tempus, ratione partis diei indicat, nempe quod dies jam declinaret ad vesperam. Atque hæc de miraculi circumstantia utraque, cùm loci, tum temporis. Tertia verò, nempe præparatio illius, primum explorationem Apostolorum: deinde Christi mandatum, & adjunctam ejus obedientiam complectitur. Quorum prius constat Christi quæstione, & Apostolorum responsione. Quæstionis autem primum proponitur occasio (nempe turbæ multæ ad ipsum adventantis conspectus) & modus,

unde ememus, &c. v. 5. deinde exponitur à fine suo, seu cut quæstionem illam proposuerit: nimirum ut tentaret, hoc est, exploraret Apostolum Philippum, quem compellavit: non autem ut illud, quod quærebat, sciret: *ipse enim sciebat quid facturus esset, v. 6.* Ac rectè ad hunc locum Aug. Interrogamus aliquando quod nescimus, audire volentes, ut discussamus: aliquando interrogamus, quod scimus, scire volentes utrum & ille sciat quem interrogamus. Utrumque hoc noverat Dominus, & quod interrogabat sciebat, & quid esset futurum ipse noverat, & hoc nescire Philippum sciebat similiter: quare itaque interrogabat? nisi quia illius ignorantiam demonstrabat. Hæc August. Nec male addit Cyrillus: *rudiorem ad sublimiora ingenio consequenda, & ad fidem vocans & roborans, rogat*. Hæc de Christi quæstione: cui succedit Apostolorum responsio: quæ imbecillitatem fidei eorum declarat, quod rei difficultatem & humanas vires potius considerarent, quam Christi Filii Dei potentiam. Ea autem responsio est duplex: prima quidem Philippi, quem Christus nominat interrogarat vers. 7. altera Andreæ fratris Simonis Petri vers. 8. & 9. Atque ita exploratio Apostolorum finitur: cui deinde additur alterum præparationis miraculi membrum, nempe Christi mandatum: & adjuncta illius obedientia prompta. Mandatum proponitur & exponitur vers. 10. proponitur quidem his verbis: *dixit autem Iesus, facite ut isti discubant*, scilicet distinctè per centenos & quinquagenos, ut Luc. 9. vers. 14. dicitur. Quo gemina actio exigitur; primum Apostolorum, ut Christi nomine turbæ imperent ut ea discubant humi: & turbæ deinde ut pareat. Exponitur autem hoc mandatum à facilitate illius, seu à discubendi in terra commoditate: *quia erat multum gramen eo in loco*. Obedientia verò prompta Apostol. & turbæ exprimitur cum dicitur: *discubuerunt ergo: & numeri adjuncto describuntur discubentes*, cum dicitur: *viri numero circiter quinques mille, h. e. (ut Matth. 14. v. 21. declaratur) absque mulieribus & pueris*. Cujus explanationis numeri finis est, ut obedientia turbæ magis ad imitationem nostram commendetur: & deinde in primis, ut miraculi magnitudo ac potentia eo amplius, ad Christi gloriam cognoscatur: quemadmodum in simili miraculo describendo factum, Mat. 15. v. 18. denique ut Apostoli Christum sequentes, in ejusdem potentia & bonitate comperta fidem ac spem suam firmius collocarent; & deictu obtinendo magis essent securi, ut Mat. 16. 8. 9. 10. Christus hunc usum exponit. Atque hæc de tertia circumstantia, sc. præparatione illius, quæ exploratione Apostolorum, & Christi mandato adjuncta obedientia continetur, ac prima est narrationis hujus singularis miraculi pars. Altera verò pars succedit: qua exponitur causa efficiens, materia & forma: seu quis miraculum fecerit, in qua re, & quomodo. Ac primum efficiens persona indicatur, nempe Jesus, qui id solus edidit: impulsiva verò causa efficiens interna fuit, illius misericordia: externa verò, populi, gregis instar, pastore destituti miseria, Marc. 6. v. 34. Materia deinde subjecta, seu res illa in qua miraculum effectum, est cibus exiguis, quinque scilicet panum & duorum pisces. Qui cibus describitur ab adjuncta actione gemina; primum Christi: deinde Apostolorum, Christi quidem, quod eos panes, ut hic dicitur, & pisces (ut Matt. 14. 19. exprimitur) acceperit; deinde quod gratias egerit (Deo scilicet Patri, in cælum suscipiens Matt. 14. v. 19.) ut ad usum & esum, pro officio pietatis, & more suo sanctificaret 1. Timoth. 4. v. 4. & 5. præterea (ut Matt. 14. 19. & Mar. 6. v. 41. & Luc. 9. 16.) fregit: denique distribuit discipulis seu Apostolis, ut sc. apponenter discubenti turbæ Marc. 6. 41. Actio vero Apostolorum fuit, quod Christi potentiae credentes, & mandato ejus obtemperantes, cibum turbæ apposuerunt ac distribuerunt. Forma verò seu modus miraculi est cibi fracti inter Apostolorum distributionem, virtute Christi divina multiplicatio, turbæ abunde sufficiens. Qualis etiam postea à Christo facta Mat. 15. 37. & olim ejusdem filii Dei virtute, ad votum Eliæ, in farinæ & olei modici viduæ Sareptanæ longa accretione 1. Reg. 17. 14. & v. 16. & in olei modici viduæ cuiusdam Prophetæ, secundum Elisæ prædictionem & consilium incremento admirabili, 2. Reg. 4. vers. 5. 6.

Ceterum hæc fracti panis & piscium multiplicatio, non exprimitur quidem: sed effectus suis duobus perspicue demonstratur. Quorum primum, est saturatio totius turbæ: alterum vero est residuorum fragmentorum collectio ac copia. Saturitas autem declaratur à Ioanne. vers. 11. quod discipuli dederint iis cibi tantum, quantum volebant: & vers. 12. additur quod expleti sunt, & Matth. 14. 20. dicitur: *& comederunt omnes & saturati sunt*, scilicet numero viri circiter quinque mille absque mulieribus & pueris, ut vers. 21. ibidem traditur. Residuorum verò fragmentorum collectio quidem à Christo Apostolis, ad frugalitatis commendationem, ne quid periret: & ad miraculi splendorem mandata vers. 12. atque ab Apostolis facta vers. 13. copia verò fragmentorum indicatur his verbis: quod *compleverunt duodecim copibnos (sive corbes) fragmentorum ex quinque illis panibus, (& ut Marc. 6. vers. 43. declaratur ex piscibus illis, scilicet duobus) quæ superfuerant iis qui comedebant*, vers. 13. Hæc de hujus miraculi forma seu modo, panum scilicet & piscium paucorum admiranda multiplicatione, ad turbæ satietatem abundè facta. Finis verò hujus miraculi à Christo facti non exprimitur quidem, sed ex iis quæ de miraculis generatim ante diximus, & ex sequentibus etiam satis colligi potest, nempe communis finis, ut eo miraculo omnipotentiæ suæ opere ostenderet Iesum seipsum esse Christum; & ut auditores crederent in ipsum ad salutem æternam, Ioan. 20. 30. 31. Matth. 11. 3. 4. 5. Proprius verò finis videtur fuisse: ut quemadmodum miraculosa sanatione morborum, sese liberatorem nostrum à pénis æternis significarat ac probarat, ut ex Matth. 8. v. 16. & 17. constat: sic etiam miraculosa panum multiplicatione ac corporis nutritione, se esse panem cælestem designasse videtur: ut in ipsum credentes, eumque fidei ore manducantes, saturarentur ac vitam æternam obtinerent: quod indicari omnino videtur hoc capite sexto, cum postea saturatis hisce objicit vers. 26. *queritis me, non quod vidistis signa (iisque scilicet commoti in me credatis) sed quod edisti è panibus & saturati es*, hoc est, quod non Christum tanquam cibum mentis, sed panes tanquam cibum ventris requirent: ideoque vers. seq. 27. hortatur, ut contrà cibo mentis (nempe Christo) acquirendo darent operam, hoc est, vers. 29. in ipsum crederent. Quæ verò alia, in consecrandis diversis allegoriis, nonnulli veterum & recentiorum huc adducunt, ea à Sacr. literarum sinceritate multum recedunt: in quibus tamen, ob sacrosanctam earum dignitatem, ingenii humani lusus omnes sunt fugiendi. Atque hæc de secunda historiæ hujus singularis miraculi parte, nempe causis omnibus; superest tertia pars atque ultima, nempe miraculi eventus duplex. Prior est vers. 14. populi ex eo ortum judicium, nempe Iesum esse Christum, cum dicunt: *bic est verò (non falsò, ut quidam antè pseudoprophetæ) propheta ille, qui venturus erat in mundum*. Hæc enim est Messiæ periphrasis, petita (ut omnino videtur) ex Deut. 18. v. 15. prophetam è fratribus vestris excitabit vobis Deus. Quo modo *εἰ οὐχὶ Χριστὸς* intelligitur prophetarum princeps: hæc enim verba sunt illustris de Christo prophetia, quemadmodum disertè Actor. 3. vers. 22. 23. & 24. demonstratur. Quo etiam pertinet primum illud Samaritanæ Ioann. 4. vers. 25. dictum: *novi quod Messias veniet: cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia*. Deinde illud etiam Baptista Matth. 11. v. 2. Christo propositum per discipulos, non sua causa (hoc enim narrat, & jam ante testatus erat) sed discipulorum causa; *Tunc, inquit, εἰ es, qui venturus erat, an alterum expectamus?* Ceterum ne quis impingat, observandum est, quod hæc fides turbæ non fuit satis recta: quia ex communī Iudæorum errore, nec personam hujus prophetæ, neque attributum illius officium ac beneficium sincerè credebant. Nam ad personam quod attinet, non Immanuelem seu *Ιησοῦν*, Deum patesfactum in carne: sed *Ἰησόνα* merum hominem esse credebant: dcinde ad attributum officium quod attinet: prophetam quidem agnoscebant, sed reliquorum tantum more, (eti præstantiorem gradu) quasi exterius tantum docere posset, non autem mentes pro arbitrio ac divina sua virtute illustrare, animosque con-

vertere: deinde talem prophetam, qui miracula non via sua insita efficere possit: sed ea à Deo tantum impetrare valeret. Qualis fuit initio fides cæci nati ac sanati à Christo Ioan. 9. v. 31. deinde Sacerdotem fore credebant, qui bruta offerret Deo, non autem seipsum ad redemptionem Ecclesiæ: denique ad Regium officium quod attinet, regnum illius mundanum credebant, ac beneficia mundana: victoriam de hostibus omnibus, pacem, alimentorum copiam, opesque & honores expectabant. Id quod ex altero, miraculi hujus in eadem turba, eventu, appetet, vers. 15. Is enim est propositum illorum ut ad Christum venirent, eumque correptum, regem statuerent, vers. 15. nimurum non ut ab illo tanquam rege spirituali gubernarentur verbo & Spiritu Sancto, ipsosque adversus omnes spirituales hostes tueretur, ac regni sui cælestis tandem participes efficeret, sed in regem mundanum, à quo beneficia mundana expectarent: quemadmodum hoc perversum eorum judicium ac propositum Christus ipsis exprobrat hoc capite vers. 26. Ideoque etiam effectum ex hoc proposito consequens confirmat; quia ut Euangeliista ait vers. 15. *Jesus ergo cùm hoc nosset (scilicet per divinæ suæ naturæ internam revelationem) secessit rursus in montem solus*, hoc est, è planicie (in quam descenderat ad turbam) relicts ibidem discipulis, jussuque suo coactis navigio præire Bethsaidam Marc. 6. vers. 45. rursus se subduxit in montem solus. Id quod ob vesperam (quæ ex vers. 16. appetet) secretius fieri potuit: eoque etiam modo, sua à discipulis absentia, alteri miraculo singulari, in mari præstanto, viam præparavit, quod sequentibus explicatur. Atque hactenus horum quindecim versuum explicatio.

Adversus 19. & 20. illustrationem, succincta doctrina de Timore adumbratio.

Quoniam hoc cap. 6. v. 19. & 20. timoris discipulorum, à Christo reprehensi, fit mentio: & alibi etiam interdum timor reprehenditur: interdum verò commendatur ac præcipitur, non importunum fore speramus, si paucis doctrinam de Timore complectamur: ut eo facilius, quid de eo in explicatione S. literarum sit distinctè statuendum, dignoscamus. Ut autem à definitione ordiamur: Timor est animi affectus, quo malum futurum mente apprehensum, aversatur: aut (ut Ciceroni in Tusculanis v. 1.) *futuræ ægritudinis solicita recordatio*. Cujus timoris objectum statuitur malum, futurum nimurum; sive re ipsa, & malum sit & futurum sit; sive opinione tantum. Unde pro distinctione mali duplicitis: timor alius est mali culpæ, sive peccati: alius mali poenæ ac supplicii. Ac timor peccati est, qui ex periculi illius conscientia oritur: & distinguitur in eum timorem qui per se est: aut per accidens, seu per aliud tantum. Per se quidem, cum timetur peccatum tanquam malum, duplice bono repugnans: primum bono gloriae Dei, seu justitiæ à Deo mandatae, quia peccatum est legis transgressio I. Ioann. 3. vers. 4. alterum bonum est perfectio nostra, quæ in perfecta animæ justitia atque obedientia erga Deum potissimum posita est: qui timor præcipitur Philipp. 2. vers. 12. & 2. Corinth. 7. 1. Timor verò peccati per accidens seu propter aliud tantum, est cum peccatum metuitur quidem, sed non quatenus peccatum est, seu Dei legis violatio, sed ratione effecti, seu quatenus stipendum illius est poena. Prior peccati timor filialis, hoc est, liberalis: posterior servilis, vulgo dici solet. Atque hoc distinctè illud referunt Poëtz dictum.

Oderunt peccare boni virtutis amore;

Oderunt peccare malis formidine poenæ, scilicet tantum. Hæc de timore peccati seu culpæ. Timor verò poenæ, ratione causæ efficientis, aut naturalis est, aut moralis. Naturalis, qui à natura insitus est: quæ sicut sui conservationem, insita à Deo facultate appetit: sic contrà dolorem & destructionem sui eadem ratione aversatur, & periculum ejus reformidat. Quare hic timor absolutè ac per se consideratus peccatum non est: quia à naturæ authore Deo promanat: sed per accidens circumstantiarum moralis fit, cum

fit, cum à bono more aut malo existit: unde etiam bonus vel vitiosus pœnæ timor appellatur. Bonus is est, qui à bono principio, bono modo, bonoque fine regitur. A bono principio, cùm ex certa veri mali notitiâ, & ex verbi Dei fide, secundum illius normam, ad gloriam Dei tendit. Qualis fuit Christi timor Matth. 26. v. 37. & 38. naturâ ipsi inditus, & fide in Deum, modo ac fine bono directus: ut Christi perfecta sanctitas evincit. Vitiosus verò est, qui ab hisce conditionibus declinat. A principio quidem bono: si timor cum incredulitate ac diffidentia misericordiae Dei sit conjunctus; quomodo 1. Joann. 4. v. 18. dicitur: *timor non est in charitate, sed perfecta charitas ejicit timorem, timor enim crucis tam habet, qui verò timet, non perfectus est in charitate.* Timorem enim Joannes intelligit, qui opponitur fiduciae Christianæ, ut ex vers. 17. antecedente appareat. Deinde à principio etiam recto declinat timor, cum causa impulsiva illius, seu objectum movens vel bonum est ac metuitur quasi malum (quemadmodum Apostoli Joan. 6. vers. 19. & 20. Christum quasi spectrum aestimantes metuerunt perperam) vel malum est, quod tamen non futurum docetur verbo Dei: idque aut promissione generali, aut speciali. Sic malè metuebant Apostoli ob tempestatem in mari suum interitum, Christo servatore cum ipsis in nave præsente, Matth. 8. vers. 25. 26. Secundò timor à modo recto declinat, cum aut minor est, aut major quam debebat. Minor; cum ex vana confidentia & inobedientia non satis timetur, quantum ad fugam peccati timendum erat. Qualis est timor in hominibus qui temerè neglectis legitimis mediis, pericula non necessaria incurrit. Quemadmodum Petrus, virium suarum imprudenti præfidentia, Luc. 22. vers. 33. neglectoque Christi, de trina ipsius futura abnegatione monitu: in aulam summi sacerdotis, inter Christi hostes capitales se intulit, & periculo tentationis, cui impar erat, temerè se exposuit, Joan. 18. vers. 16. 17. Major verò timor est quam debebat, qui ex incredulitate, vel ex impatientia procedit, modumque justum excedit. Incredulitate quidem, aut plenâ aut aliquâ: Plena quidem, cùm promissionibus Dei omnino fides derogatur, qualis timor in hominibus infidelibus, Caino, Iuda proditore, ceterisque similibus appetet. Aliqua verò incredulitate timetur, cum non plenâ sed partim de promissionibus Dei dubitatur. Qualis timor est etiam in verè fidelibus: in quibus, ut regenerationis nondum absoluta est: sic fides & spes seu fiducia adhuc imperfecta est, ob carnis adversus spiritum repugnantis contagionem, de qua re Galat. 5. vers. 17. Impatientia verò peccat timor, cum Dei auxilium, illius invocatione & rectis mediis non expectatur patienter: sed malis mediis eorum loco arreptis, imminentि pœnæ aut periculo occurritur: ut Saul instantis prælia periculo perterritus, contra Dei voluntatem, sacrificia ad sui liberationem ac populi, perperam obtulit 1. Samuel. 13. vers. 9. cum 13. Atque hæc de timore pœnæ vitioso, ratione modi. Denique timor vitiosus est ratione finis, cum homines bona terrena, nempe vitam, commoda, aut honores suos, summo bono scilicet Dei gloriæ & saluti suis præferunt. Qualis eorum est timor, qui tyrannos veritatis & sanctitatis persecutores plus metuunt quam Deum ipsum, & mortem temporalem amplius timent, quam æternam. Quem timorem Christus, Matth. 10. v. 28. gravibus rationibus prohibet, ac Dei timore imperato, corrigit. Atque hæc strictum de timore diximus.

Observatio, ad historias, miraculi Joh. 6. v. 16. ad 22. & similiū historiarum, sensum sinceritatem conservandum, conducens.

Illustris omnino est hæc navigantium Apostolorum nocturno tempore, vento adverso, & miraculorum Christi (quibus recreati & in fide confirmati sunt) historia; quæ collatione Matth. 14. & Marc. 6. plenius intelligitur. In qua explicanda, Veterum allegoriae (ingeniosæ magis, quam aptæ) ne iis à sinceritate scripturarum seducamus, caudæ sunt. Quamvis enim in Vet. Testamento extensum non solum historiæ nudæ: sed etiam quædam simul typicæ,

quæ præter proprium rerum sensum, secundariò etiæ rem aliam adumbrabant, illud tamen non est mirandum, quia umbras tales, Christo nondum exhibito, conveniebant, Coloss. 2. vers. 17. & Hebr. 10. v. 1. Neque tamen typi propheticæ, nisi Scripturæ expositione præeunte, sunt statuendi. At illud de Novi Testamenti historia, nisi certa ejus sint indicia, probari non potest. Sed objicit Augustin. in explicatione hujus historiæ Joann. 6. ut probet naviculam Apostolorum, significasse Ecclesiam, cum dicit: *Si non hoc primò in Ecclesia intelligimus, quod illi navicula pariebatur, non erant illa significantia, sed simpliciter transiuntia: si autem videmus exprimi in Ecclesia, veritatem illarum significacionum: manifestum est hæc facta Christi genera esse locutionum, &c.* Hactenus ille. Sed negatur merito consequentia. Etsi enim similitudo quædam est inter Ecclesiam, mundi hujus adversitatibus obnoxiam: & naviculam Apostolorum, vento adverso & fluctibus impetratam: & inter utriusque per Christi gratiam ac potentiam, felicem exitum: quæ similitudo ad conditionem Ecclesiæ, comparatione quadam illustrandam, non autem probandam, docendi gratia, utiliter adferri potest, inde tamen non sequitur, hunc esse propheticum ac mysticum hujus historiæ aut rei gestæ scopum. Alioqui quot similitudines ex gestis Novo Testamento narratis peti possent, tot efflent mysteria, quo nihil absurdius esse constat. Altera vero objectio Augustini est: cùm facta Christi probabilitate carent, mysterium in iis latet. At hoc interdum sit, quod Augustin ex vers. 15. probat: *Neque enim (inquit) verè, si nolle, teneretur: si nolle, raperetur: qui si nolle, nec agnosceretur. Nam ut noveritis esse mysticè factum, non ex necessitate, sed significante dispositione, &c.* Hæc inquam ratio Philonem Iudeum & post eum Christianos Theologos, Clement. Alexandr. & maximè Origenem ejusque imitatores movit, ut ubicunque in Sacris Literis probabilis, facti aut historiæ, ratio obscurior est, ea loca allegoricè variis conjecturis interpretati sint: partim imprudenti quodam zelo, ut scilicet Sacr. Literarum simplicitatem adversus fastum & contemptum Ethniconrum fuerentur (quo etiam modo externo Dei cultu præscripto, varias ceremonias in eundem finem affinxerunt) partim infirmitate quadam humana, ut ingenium suum monstrarent. Sed respondemus jam ad Assumptionem, facta Christi semper esse cum ratione conjuncta, etiamsi rationem non sempè capiamus: ideoque reticente Scriptura, vitanda est temeritas. Nec sequitur quod opponit August. si Christus non necessitate fecerit, ergo mysterium in eo latet: nam interdum Christus conatus adversantium vi divina repressit inmediate: interdum mediis uti voluit atque usus est, moderatione prudentissima: ut in hoc loco objecto, Christus recessu suo in montem consilia auditorum (imprudenti zelo, spirituali suo regno adversantium) dissipavit: partim mora injecta, qua subitus, atque inconstans turbæ impetus deseruit: partim testificatione animi sui à dominatione mundana aversi: denique ut eo recessu ac dimissis navigio Apostolis, ad novi & multiplicis miraculi occasionem commodè uteretur, seque Filium Dei, ac dominorem maris & ventorum, verum Deum ac Dominum demonstraret, eoque modo Apostolos in vera fide & fiducia in Iesum Christum Filium Dei, infirmiores, confirmaret, ut eventus clare ostendit, Matth. 14. vers. 31. 32. Hactenus observatio, ad Historiæ Joann. 6. v. 16. ad 22. sinceritatem conservandam pertinens.

Illustratio sententia Christi Joann. 6. vers. 29.

Celeberrimum est Christi dictum Joann. 6. vers. 29. *Caro ista est myros, sanguis iste, ius meum iste, (supple aversus) tu artus tuus iustus es: Hoc illud est opus Dei: ut credatis in eum, quem misit ille.* Ad cujus intelligentiam disquititur, quidnam opus Dei hoc in loco significet: Hac enim de re diversa sunt Theologorum judicia. Nam primum multi opus Dei exponunt quod ipse operatur, ut Actor. 15. v. 18. & alibi passim: idemque succinctè ac clare ita dici arbitrantur quod pluribus traditur vers. 44. *Nemo potest venire*

venire ad me nisi Pater &c. & vers. 65. nemo potest venire ad me, nisi datum fuerit ei a Patre meo, & Philipp. 1. v. 29. *vobis ī xædiꝝ gratis datum est, pro Christo, non solum in ipsum credere;* Ephes. 2. v. 8. *ī tñm & hoc id est, hæc res, fides hæc non ex vobis, Dei donum est:* Ideoque locum hunc Ioan. 6. idem omnino designare censem; ac propterea hoc argumento ut solent, ad fidei causam efficientem, contra gratia Dei adversarios demonstrandam. Verum hæc sententia etsi per se considerata, sine loci circumstantiis veritatis sit consentanea, quia Deus fidem operatur: & fidei opus perficit, Philipp. 1. v. 4. 5. 6. & 2. Thessal. 1. v. 11. hujus tamen loci circumstantiis non recte convenit. Scopus enim Christi est, non ut Dei beneficium, quod ipse in hominibus operatur: sed ut hominis officium declarat: quemadmodum hoc constat, primum ex vers. 27. *operamini (hoc est, operam date) non cibo qui perit, sed cibo qui permanet in vitam æternam:* deinde ex quæstione Capernaitarum inde orta vers. 28. *quid, inquit, faciemus, ut operemur opera Dei?* Ergo opera Dei non significant hic ea, quæ Deus operatur, scilicet quatenus operatur: sed opera ab hominibus Deo præstanta: ad quam quæstionem explicandam pertinet hæc Christi descriptio cum ait: *Hoc est opus Dei (nempe de quo locutus sum, & cujus vos interpretationem queritis) ut credatis in eum quem misit ille.* Unde satis perspicuum est, per opus Dei, non significari id quod Deus ipse met operatur, sed quod auditores operari vult. Verum obiectat aliquis, hoc non videtur Sacris literis convenire, nam id quod homo operatur, illud non est opus Dei: Atqui fides seu credere in Christum, est opus Dei, citra controversiam ex locis ante citatis: Ergo fidem homo non operatur. Sed negatur propositio: quia unum idemque, diverso causarum genere, & Dei, & hominis potest esse opus. Dei quidem, tanquam causæ primæ ac primariæ: hominis verò ut causæ secundæ ac secundariæ: ut Philipp. 2. 12. dicitur: *cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem regredias conficite,* & vers. 13. *Deus enim is est quis efficit in vobis (ecce opus Dei indicatur ut causæ principis) ut velitis & efficiatis (en opus hominum fidelium tanquam causarum secundarum.)* Sed rursus excipi potest: Fidem filius Dei opus ab orthodoxis appellari, verum illud est, ac scripturæ consentaneum; sed distinctè tamen intelligendum. Nam fides in Christum est duplex: habitualis & actualis. Habitualis, est virtus divinitus per Spiritum. Sanctum auditio Euangelio infusa: quo habitu virtutis fidei habiles seu idonei redduntur, ut actu Euangelio credant: quæ fides actio est non hominis: sed qualitas permanens, à qua fideles nominantur, & filius Dei per Spiritum. S. regenerantis est opus, non autem hominis qui fidei donatur. Atque hoc est quod vulgo in Scholis dici solet: homo ratione hujus habitus se habet merè passivè: hoc est, subjectum est, cujus animæ ea fides divinitus inditur, non autem causa efficiens, nec prima nec secunda. Actualis verò fides, est ipsa credendi actio transiens: cujus causa efficiens prima ac media est Deus, qui fidem habitualem indidit, atque Euangeli prædicatione & Spiritu. S. efficacia eandem ad actum credendi producendum excitat ac dirigit sua potentia & sapientia: proxima verò & immediata est homo, fidei habituali per regenerationem donatus: ille enim credit & credere dicitur in Sacris Literis: Deus autem in homine non credit: credere enim reverè est opus hominis, non ex naturalibus arbitrii aut ingenii viribus, sed ex donatæ virtutis fidei & auxiliis divini viribus. Atque ita dicitur Phil. 1. ipsis datum esse credere: ut & opus eorum, tanquam causæ proximæ: & opus Dei per gratiam donantis tanquam causæ primæ ac primariæ intelligatur. Quare ex hisce omnibus non immerito concludimus, opus Dei, de quo Christus hic loquitur, non significare opus, quod Deus operatur (quamvis etiam ipsius quoque ut causæ primæ sit opus) sed quod homo Deo præstat. Ideoque altera expositio hujus loci circumstantiis magis consentanea est: nimirum ut opus illud Dei significet id quod mandat, eoque ipsi debitum, ut Ier. 48. 10. *maledictus quis facit opus feburæ fraudulenter:* sic etiam 1. Cor. 6. 10. *opus enim Domini operatur, ut & ego:* hoc est, opus à Domino mandatum,

nempe prædicationem Euangeli. Quo etiam modo interdum justitia Dei accipitur Iac. 1. 20. *ira viri justitiam Dei non operatur,* id est ipsi debitam seu ab eo mandatam. Id enim verè Dei esse dicitur, quod ipsi mandati jure debetur. Quod autem nonnulli exponunt opus Dei quod Deo gratum, ut Psal. 51. 19. *sacrificia Dei,* id est, ipsi accepta, illud si rem ipsam spectemus eodem prorsus reddit: sed tamen si quis accuratè consideret, comperiet usui phrasis hujus accommodatius esse, ut opus Dei, nempe mandantis, seu quod Deus prescribit, & sacrificia Dei quæ Deus mandat (nempe præcipue) intelligamus: etsi verum sit, Deum nihil mandare, nisi quod probat atque grata habet. Cui expositioni congruit etiam Christi dictum Ioan. 4. 34. *Esa mea est, ut exequar voluntatem ejus qui misit me, & perficiam ipsius opus,* hoc est, quod mihi mandavit scil. Euangeli prædicationem, Ioan. 12. 49. Atque haec tenus subjecti hujus sententiae Christi, Ioan. 6. 29. nempe operis Dei explicatio: cui attributum, quod de illo subjecto dicitur succedit, hisce verbis comprehensum: *ut credatis in eum, quem misit ille.* Quibus verbis illud opus Dei definitur genere suo & differentia. Genus est *ira misericordiæ ut credatis:* In quo observanda est vocis *ira* significatio, ne ambiguitate impliceatur. Hæc autem præcipue est triplex: prima est quod scriptius finem notat, ut Ioan. 20. 31. *Hæc autem scripta sunt, ira misericordiæ, ut credatis Jesum esse Christum filium illum Dei, & ira misericordiæ, & ut credentes uitam habeatis æternam.* Secundo, ut non finem propriæ, sed eventum tantum significet (hoc est, Latine adeo ut, ita ut, ut Græcum ὡς etiam usurpat) 2. Cor. 7. 9. *nam tristitia affecti fuitis secundum Deum, ut nulla in re detimento sitis affecti,* denique expositionem rei notat, ut Ioa. 6. 39. *Hæc est voluntas ejus qui misit me Patrem, ut quicquid mibi dedit, non perdam ex eo & v. 40. bæc est voluntas ejus qui misit me, ira ut omnis qui videt filium & credit in eum habeat uitam æternam.* Quibus duobus in locis voluntas Dei, de qua Christus agit, definitur exppositiva particula *ira ut*, non autem finis neque eventus voluntatis indicatur. Sic etiam hoc in loco, *ut credatis,* opus Dei describit à suo genere, ac si diceretur; opus illud Dei, ad quod vox exhortatus sum, & de quo queritis, est credere velutrum seu actio fidei. Differentia verò hoc genus restringit, & opus Dei clarus ac proximè exponit, additione objecti, hoc est, illius in quem credendum, his verbis: *in eum quem misit ille,* scil. Deus Pater. Qua periphrasi seipsum Christus designat *επ' ιχνὶ* atque emphaticè, ut sit rationis instar, cur in ipsum credendum sit; quia nimis missus est à Deo Patre, ideoque ipsi tanquam Filio legato Patris credendum. Missus autem dicitur bifariam: primum incarnatione & patefactione in carne Rom. 8. 3. Gal. 4. 4 in quam sententiam recte Cyrillus in Ioan. cap. 1. ait: *venisse in mundum (quamvis in eo præsens semper sit) dicitur incarnationis mysterio.* Deinde missus etiam dicitur, ratione vocationis ac legationis, ad munus Mediatoris obeundum, Ioan. 4. 34. & Luc. 4. 18. unde non difficulter Arrianorum solvitur objectione: Filius, inquit, cum mittatur à Patre in mundum, mutat locum: ideoque non est ubique & idcirco non est verus Deus. Sed negatur consequentia. Nam in mundum missio non est propria: sed metaphorica, non vnumque atque admirandum patefactionis modum significat: quod Deus Filius seipsum carne assumptâ sive humana natura patefecit in hoc mundo seu in terris, ut 1. Tim. 3. 16. & Ioan. 1. 14. & Gal. 4. 4. Nam in terra patefactus, nihilominus tamen cælum non deseruit Joann. 3. 13. Et quemadmodum Filius suo modo: sic & Spiritus S. suo etiam modo mitti dicitur Ioan. 15. 26. Et Deus descendere dicitur in montem Sinai, Exod. 19. 11. 18. ob peculiarem sui patefactionem conspicuam. Sed excipiunt iterum: is qui mittitur, minor est mittente: Filius autem mittitur à Patre: Ergo minor est eo. Verum negatur propositio: quia æqualis ab æquali consensi communis potest mitti: Ideoque recte vulgo dicitur: Missio non tollit æqualitatem essentiae. Atque hæc ad sententiam Christi, Ioan. 6. 29. illastrandam strictem diximus: sequitur jam ad maiorem etiam trium sequentium versuum lucem,

Collatio brevis, Manna & Christi.

Duo extraordinaria ac miraculosa Israëlitis in deserto tradita sunt sacramenta: tanquam externa ac visibilia Christi & beneficiorum illius signa ac sigilla, nempe Mannam, & Petram, aquam fundentem in deserto, tradit Apostolus 1. Cor. 10. 3. 4. 5. ubi vult Corinthios non ignorare, Patres nostros omnes eandem escam spiritualalem edisse, & omnes eundem potum spiritualalem bibisse, biberunt enim ex sequenti spirituali Petra, Petra verò erat Christus: sed plerosque eorum non approbarvit Deus. Ac propterea non inutili curiositate, sed pro debito scrutationis sacrarum literarum officio facturi videmur, si utriusque, Mannæ scilicet & Christi, ut signi & rei significatæ collationem instituamus: & quæ in hac Ioan. 6. oratione videntur dissentanea, breviter conciliare conemur. Collatio autem in simili occasione, causis, & effectis præcipue consistit. Occasio enim Mannæ fuit ut Exod. 16. describitur, in populo Israëlico, cibi, in sterili deserto, defectus, & inde famæ; ac sine divino remedio, secutura certa mors, populique murmuratio, Mosesque ad Deum oratio. Sic occasio Christi Mediatoris, fuit hominum post lapsum, justitiæ penuria ac famæ illius spiritualis, mortem æternam, nisi divinitus subveniretur, certò allatura. Omnes enim peccaverunt & deficiuntur gloriæ Dei, Rom. 3. 23. omnes peccati accusat lex: ut omne os obturetur, totusque mundus Dei judicio reddatur obnoxius ibid. v. 19. & 20. Altera convenientia est in causis similibus, efficiente ac fine. Ac primùm quidem in effidente: cum impellente, tum exequente. Nam impellens causa utrumque fuit in danda Manna & in dando Christo, non meritum ullum nec dignitas ulla hominum: sed mera ac gratuita Dei misericordia: qua ut Mannam populo Israëlico indigno, contumaci atque adversus Deum incredula tentatione murmuranti promisit, Exod. 16. sic nobis omnibus, ob carnem & opera illius, Deo adversantibus, Rom. 5. 8. 10. & 8. 7. Christum Gen. 3. ab initio in paradiſo promisit. Deinde ut promissæ Mannæ efficiens causa exequens fuit miraculosa Dei operatio; non autem vis ulla naturæ: unde Israëlitæ, ignorantes quid esset, seu quæ species esset, & Dei donum extraordinarium observantes, Mannam pluvia dimissam, generali voce ID appellarunt, hoc est portionem, scilicet à Deo quasi cibum constitutum, paratam: à qua voce masculina fœmin. ID portio omnino derivata videtur. Sic etiam Christi Mediatoris incarnatione (qua ex virgine Maria conceptus est) fuit non naturalis, sed miraculosa per Spiritus Sancti omnipotentiam solam effecta, Luc. 1. Altera causa, in qua similitudo Mannæ & Christi apparet est finis. Nam primùm, ut Manna data est divinitus ut pistillo contunderetur, atque igne (in olla aut sub cinere) coqueretur, ut cibus corporis fieret idoneus Israëlitis, Num. 11. v. 8. sic etiam Christi corpus frangi, & animam illius doloribus quasi conteri ac concoqui necesse fuit, ut cibus animalium salutaris efficeretur, Esai 53. v. 4. & 5. & 1. Corinth. 11. v. 24. Id quod etiam pane Cœnæ fracto signatur. Secundus finis similis est, quod ut Mannam edi oportuit ad corporis famem tollendam, & vitam ejus conservandam: sic etiam Christus spirituali fidei ore (ut Manna spiritualis) nobis necessariò percipiendus atque edendus, ut ad vitam æternam justitiæ illius alimento satiemur Ioan. 6. v. 35. & 53. Atque hæc de similitudine Mannæ & Christi in causa, cùm effidente, tum fine. Tertia porrò collationis pars, in similitudine effectorum utriusque consistit, similitum quod quemadmodum Mannam edentes, à fame corporis & imminente morte liberati fuerunt: & in vita corporali conservati: sic etiam Christum (ut Mannam spiritualem) ore fidei comedentes omnes, ab eo spirituali justitiæ alimento perpetuò satiantur, ut non pereant, sed habeant vitam æternam, Iocar. 3. v. 16. & 6. 35. & 54. & 56. primùm hereditatis gratuitæ jure, postea vero re ipsa. Quæ similitudines Mannæ cura Christo, non solum ex mutua collatione instituta apparent: sed etiam divinitus à Deo sunt destinatae, quia Manna data est Israëlitis, ut Christum cibum spiritualem & beneficia illius spiritualia significaret ac credentibus confundaret, tanquam

sacramentum sive signum ac sigillum sceleris Dei salutaris per Christum initi in eum finem institutum. Qua etiam de causa ab Apostolo, 1. Corinth. 10. 3. reliquis extraordinariis Vet. Testam. Sacramentis annumeratur, & ab eo spirituali usu (non autem ab essentia) cibus spiritualis, hoc est, ad rem spiritualem (nempe ad Christum & beneficia illius) signandam & obsinandam donatus, appellatur. Hisce additur similitudo in Mannæ & Christi adjunctis duobus. Quorum prius est, quod ut Manna colore fuit candido, instar pruinæ Exod. 16. vers. 15. & bdellii Numer. 11. 7. sic Christus ab omni nigra peccatorum maculâ immunis est, 1. Petr. 1. v. 19. & 2. 22. Hebr. 4. v. 15. candore virtutum prædictus: quemadmodum de eodem sub typo Salomonis dictum est Cantic. 5. v. 9. dilectus meus candidus est. Deinde alterum adjunctum est, quod ut Manna suavis erat cibus, quodque sapor ejus esset tanquam sapor humoris præstantissimi ex oleo, Numer. 11. vers. 8. deinde præterea sapor erat velut crustuli melliti, Exod. 16. Sic Christus (Manna nostra spiritualis) suavissimus est, utpote qui author est salutis: & cuius jugum benignum & onus leve, Matth. 11. vers. 30. & humilis auctoritas, & Euangelii ac Spiritus Sancti operatione, suavissimam perterritis (peccatorum & meritæ condemnationis conscientiæ) credentium animabus consolationem ac requiem adserit, ibid. v. 29. unde de Christo Petrus 1. Epist. cap. 2. vers. 3. ait, siquidem gustatis quædam benignus sit Dominus. Atque hactenus Mannæ (tanquam typi & sacramenti extraordinarii) & Christi ut rei significatæ collatio; unde etiam Mannæ hujus Israëlitis data, & Mannæ Arabum ac Medicorum discrimen perspicue appetet. Nam Manna Israëlitarum 1. miraculosa fuit, 2. dura erat, ideoque pistillo tundebatur, 3. in crastinum servata veribus corrumpebatur, 4. cibus erat idoneus, non autem medicamentum, 5. saporem habebat mixtum, partim quasi olei præstantissimi, partim quasi crustuli melliti, 6. per annos 40. quotidie, excepto Sabbatho, decidebat, 7. in deserto Sinai. Manna vero Medicorum (quam Arabes imitatione quadam, ut Aben Ezra docet Exod. 16. etiam Manna vocant) naturalis est, 2. mollis est, non autem dura; 3. servatur diu incorrupta; 4. medicamentum est, non autem cibus; 5. nec saporem eundem habet nempe mixtum, quasi olei præstantissimi seu quasi crustuli melliti: nec etiam 6. (ut Aben Ezra testatur) in deserto Sinai reperitur sed alibi; 7. nec toto anni tempore, sed duobus tantum mensibus ex aere decidit, nempe mense Martio & Aprili. Quamobrem ex hisce satis superque appetet, adversus miraculi Mannæ contemtores homines profanos maximum discrimen Mannæ Israëlitis data & Mannæ Medicorum. Hisce jam ad similitudinis Sacramenti extraordinarii Mannæ, & Christi, ea redumbrati, collationem explicatis: reliquum est ut paucis differentiam utriusque consideremus, & Christi Ioan. 6. 32. & 33. de Manna judicium, cum Mannæ historia conciliemus. Siquidem aliqua primo intuitu oriri videtur repugnantia: quæ ut commode tollatur, ac consensio mutua declaretur, duo paucis sunt expendenda, nimis occatio illius judicij Christi: & judicium ex ea consecutum. Occasio autem est incredulorum Iudeorum contra Christi, ad fidem in ipsum hortationem responsio, constans objectione & confirmatione illius. Objectio continetur v. 30. his verbis: dixerunt ergo ei, quodnam signum edis, ut videamus & credamus tibi? quid operaris? Cujus objectionis contractius positæ explicatio ac sensus hic est: si rectè jubes, ut tibi (hoc est, doctrinæ tuæ, quæ te Messiam esse, & panis vitaæ æternæ datorem doces) jure credamus: Ergo edendum tibi est tale signum, quod videamus & jure tibi docenti te tales esse credamus; Atqui tu tale signum, quod videamus, & te tales esse, docenti credamus, non edis. Ergo non rectè jubes, ut tibi (nempe docenti te esse Messiam & panis vitaæ æternæ datorem) credamus. Cujus argumentationis propositione & conclusione omessa (ut in objectionibus brevioribus non raro fieri solet) assumptio tantum, quæ rationem hortationi objectam continet, exprimitur; & ad majorem fiduciam atque evidentiam illius indicandam interrogazione & repetitione illustratur ac simul amplifi-

amplificatur. Interrogatione quidem; quia non dicunt simpliciter, Tu non edis tale signum: sed *quodnam edis signum*, ut videamus & credamus tibi? scilicet docenti te esse Messiam ac datorem panis vitæ æternæ: quasi ad Christi conscientiam provocantes dicerent: nonne verum agnoscis, quod nullum hujusmodi signum edideris, quo viro tibi ea de te docenti, credamus? Repetitione vero cum dicunt: *quid operaris?* nempe dignum, ut jure tibi, talia de te dicenti credamus. Quoniam vero iis objici poterat, inter cetera, recens Christi miraculum ac beneficium: quod quinque panibus & duobus pisciculis circiter 5000. ipsorum, incremento admirabili paverat; unde Jesum esse Christum colegerant, ideoque regem creare studuerant vers. 14. & 15. idcirco mutata sententia, & cur signum illud ipsis non satisficerit, ut eum esse Messiam & panis vitæ datorem crederent, confirmatione hoc loco subjecta demonstrare conantur. Quæ petita est, à comparatione majoris, nempe Mannæ, quan Deus per ministerium Mosis rogahtis, Israelitis olim dederat, id quod indicatur vers. 31. *Patres nostri, inquietunt, comedebunt Manna in deserto, sicut scriptum est: panem ē cælo dedit iis ut vescerentur*, ut Exod. 16. 4. & nominatum Psal. 78. 24. traditur. Unde innuunt Christum non esse Messiam panis vitæ æternæ datorem, quod ipse panem terrenum & pereuntem semel tantum ipsis dederat: quam rem perpetuam fore frustra speraverant vers. 26. qua de re ait August. *Tu promittis cibum qui non perit, sed permanet in vitam æternam: & non talia operaris qualia Moses: panes bordeaceos ille non dedit: sed dedit Manna de cælo:* & quidem, ut observat Cyril. in *deserto*, hoc est 40. annos, non semel tantum. Hæc de objectione & confirmatione illius: cui succedit Christi responsio vers. 32. & sequentibus, qua objectionem propositam confutat comparatione quadam, qua seipsum opponit ac præponit Mannæ, ac docet cibum illum quem promisit ac donat, longè præstantiorem esse Manna, multis de causis. Nam 1. Manna data est ministerio Mosis, hoc est, ad petitionem Mosis, de populi cibo destituti murmure conquerentis apud Deum: sed panis quem Christus promittit, à sola Dei dantis gratia procedit, nullius verò petitione. Quam præstantiam indicat cum ait: *Moses non dedit vobis, sed Pater meus dat vobis*, hoc est, vobis, ut credatis, offert; sed solis eum Euangelio oblatum recipientibus confert. Deinde Manna à Mose impetrata non est data è cælo: contrà panis quem Christus promittit, datus est è cælo. Verùm illud videtur repugnare historiæ Mannæ, Exod. 16. 4. *dixit Iehova ad Mosen: Ecce ego faciam, ut pluat vobis panis, ex ipso cælo*, & Psal. 78. 23. & 24. & præcepit superioribus nubibus superne, & januas cœlorum aperuit, & depluit super eos Mannam ad comedendum, & frumentum cœlorum dedit iis. Verùm hæc probè inter se consentiunt: quæ si verba tantum spectes, non sensum, dissentanea evadent. Nam Scriptura locis objectis cœlum intelligit de cœlo aereo, quoniam è nubibus superioribus Manna decidit; Christus verò de cœlo summo, εἰ ἐξ οὐρανοῦ cœlo appellato, in hac sententia loquitur: è quo panis ille ab ipso promissus descendit: quatenus Filius Dei in cœlis existens supremis, homo in terris factus sese patefecit. Neque obstat quod Manna, Psal. 78. 25. vocatur *panis robustorum*, hoc est, ut exponi solet, Angelorum: quia per hyperbolēn quandam hoc dicitur, quod panis ille fuerit præstantissimus, qualis, si Angeli edere possent, iis convenire posset: Angeli enim Spiritus sunt, quibus panis non convenit: Quare in hac objectione fallacia est homony: quod autem Christus *lio* sensu voce cœli usus sit, quām Capernaitæ, illud non falle. - di, sed eos ad altiora excitandi studio præstitit. Ac sanè colum aereum, cum cœlo supremo comparatum tanquam longè præstantissimo, cœli nomen non meretur. Tertia præstantia est quod Manna non fuerit panis ille verus sed typicus, signum scilicet alterius: panis vero quem Christus promittit, est *verus ille*, hoc est, typo sacramenti Mannæ adumbratus. Quæ triplex hujus panis oppositio, & præ Manna excellentia denotatur v. 32. his verbis: *Moses non dedit vobis panem ē cælo: sed Pater meus dat vobis panem ē cælo, verum illum;* Id quod quartâ addita excellentia probatur ab effecto, non cum Manna communī, sed proprio.

Nam panis ille è cœlo verus est, qui dat vitam mundo, hoc est, non solis Israelitis, ut Manna data: sed omnibus totius mundi fidelibus, hunc panem non dente & ventre, sed mente ac vivâ fide edentibus: & quidem dat vitam, non corporis temporalem, ut Manna Israelitis, qui mortui sunt v. 49: sed animæ & corporis æternam. Quæ excellentia, repetitis simul (ad majorem attentionem) duabus prioribus, ita recensetur vers. 33. *Nam panis Dei* (cujus scilicet donati causa impellens & exequens solus est Deus) *is est qui descendit de cœlo* (scilicet summo) & *dat vitam mundo*. Quibus premissis, sequitur jam panis illius vivifici descriptio. Cujus occasio primū proponitur, deinde descriptio modus additur. Occasio, est Judæorum incredulorum, cibum ventris adhuc quærentium petitio, v. 34. *dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum*: nimirum ut eum edamus ac vivamus: cui errori corrigendo inservit Christi responsio vers. 35. qua panem illum vitam dantem ac malè ab iis intellectum commodo descriptionis modo exponit, ac docet; primū quid sit: & deinde quibus vitam conferat. Ac prius indicat cum dixit iis: *Ego sum panis ille vitæ*, hoc est, vitam efficiens. Quibus vero hanc vitam conferat ac conservet, exponit seqq: *qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam*. Quibus ostendit hunc panem de quo loquitur, verè fidelibus vitam perfectam tribuere, & quidem perpetuo; Nam qui venit ad Christum, non propriè, sed metaphorice intelligitur, scilicet de adventu non pedum (sic enim etiam Capernaitæ advenerant) sed fidei: qua à Christo primū alieni, ipsis per fidem uniuntur. Idque exponitur, cum sequitur postea: *qui credit in me*; vita autem perfecta indicitur metaphorice: Quemadmodum enim vita corporis conservatur cibo, qui famem; & potu, qui sitim tollit: sic ait Christus de eo qui venit ad ipsum fide, seu qui credit in ipsum, nec esuriet, nec sitiet: & quidem *unquam*. Quæ voce perseverantiam gratiæ ac vitæ donatæ demonstrat, & Mannæ tacitè opponit ac præponit, quod scilicet qui Mannam semel ederant, rursus esurierint; deinde quod ea famem quidem ad tempus abstulerit, sed non sitim: ideoque ad corporalem vitam conservandam pertinebat, sed sola ramen non sufficiebat; quemadmodum contrà Christus ad vitam spiritualem omnibus modis sufficit. Hæc de Mannæ & Christi primū similitudine: deinde differentia.

Explanatio succincta Illustrium verborum Christi, Joan. 6. 37.

Postquam Christus sui tanquam panis verè cœlestis percipiendi ad vitam æternam modum explicuissest, nemo fidem in ipsum vers. 35. ejusque defectum Capernaitis objecisset vers. 36. ac propterea panis illius promissi, & ab ipsis malè intellecti ac petiti, vers. 34. non posse fieri participes innuisset; idcirco scandalio illius incredulitatis, ad stabiliendos infirmos suos discipulos, occursero studet: ad quem scopum hæc verba Christi, tanquam medium accommodatum diriguntur, cum vers. 37. ait: *quicquid dat mibi Pater, ad me veniet, & venientem ad me non ejiciam faras*. Quibus verbis fidei originem & fructum dupli sententia proposita declarat. Ac prius quidem sententiâ primâ, cuius subjectum seu pars antecedens est, *omne quod dat mibi Pater*; In quo Synecdoche generis pro specie gemina est observanda: prima in voce τὸν οmnē. Cum enim ea vox universè sumpta, de omnibus rebus tam inanimis, quam animatis accipiat, ut Ioan. 1. 3. *omnia per ipsum facta sunt*, hoc tamén in loco speciatim omnem hominem significat, ut alibi Ioan. 12. 32. *& ego si exaltatus fuero, omnia traham ad me. omnia*, id est, omnes homines, & quidem electos, & c. 17. 2. consentaneè huic loco dicitur: *ut omne quod dedisti ei, det mihi vitam æternam*, id est, omni homini quem dedisti. Atque ita hoc loco accipi debere ex attributo, adventu ad Christum, & adjuncta promissione (quæ solis hominibus convenit) constat. Altera Synecdoche est in his verbis, *quod dat mibi Pater*: Nec enim generatim quosvis homines, potestati ac dominio Christi à Deo Patre subditos intelligit, (quia non omnes illi veniunt ad Christum) sed solo eos, quos Christo dat, hoc est, dedit: ut ea presentis pro

vitam æternam, & ego suscitabo eum ultimo illo die. Atque hactenus succincta verborum Christi, Ioan. 6. 37. explicatio: sequitur jam

Versus 44, adversus veteres & recentiores corruptelas vindicatio.

Celeberrima sanè, maghaque interpretum contentione agitata est Christi sententia Joan. 6. 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit ipsum:* ac propterea operæ pretium fore existimamus, si genuinam illius sententiam breviter expendamus. Ad cuius intelligentiam commodiorem primum occasionis & scopi circumstantiam, deinde rem ipsam distincta partium explicacione ostendemus. Occasio autem est Iudeorum adversus Christum murmur: cuius objectum & modus antecessit. Objectum quidem fuit Christi doctrina; partim de ipsius persona, quod à Patre cœlesti missus descendisset è cœlo, ideoque Filius esset Dei: partim de officio ac beneficio ejusdem, quod esset panis, scilicet vitæ æternæ, hoc est, Christus salutis author promissus vers. 41. Modus vero objectoris est: *Jesus est filius Joseph:* Ergo non descendit de cœlo. Antecedens probant à communī ac confessā inter ipsos notitia Patris illius, imò etiam matris: quod interrogatione illustrant vers. 42. Scopus autem Christi est, hac occasione oblata, huic scandalo in discipulorum credentium gratiam potissimum occurere. Ad quem scopum, tanquam medium idoneum pertinet Christi responsio bimembribus, prima ejus pars est dehortatio à murmuratione inter ipsos orta vers. 43. altera pars est dehortationis à murmure ac rejectione doctrinæ Christi ratio; nempe quod ejus fides, sit peculiare gratiæ Dei donum, quo innuit, cum eo destituerentur, ipsos non esse idoneos doctrinæ Christi judices. Fidem autem esse Dei donum v. 44. tradit, cum ait: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum:* & ego suscitabo illum ultimo die. Quibus verbis fidei originem, & fructum illius, salutem describit. Ac prioris quidem sententia assertionem conditione definitam complectitur. Assertio est, *Nemo potest venire ad me.* Cujus subjectum, *nemo,* perspicue idem est quod nullus homo: sic etiam attributum, nempe *potest venire ad me,* significat potentiam habet credendi in Christum, ut antecedentia & consequentia Christi verba demonstrant. Antecedentia quidem vers. 35. ubi quod dixerat, *qui venit ad me:* ibidem exponit, *qui credit in me:* sequentia vero, quia pro eo, quod dixerat, v. 45. *venit ad me,* ponit, v. 47. *credit in me,* & vers. 64. *sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt:* & v. 65. *propterea dixi vobis, nemo potest venire ad me.* Idemque attributa venientium ad Christum evincunt. Quocirca & Græci Patres ac Latini & Pontificii quoque hanc *veniendi* vocem communī consensu nobiscum de fidei actione expnunt, ut idem sit hoc loco *venire & credere.* Hęc de assertione: quæ ut vera non esset, si absolutè poneretur (quia multos ad Christum posse venire ac credere, scriptura & experientia comprobat) idcirco addita hac conditione restringitur, nempe: *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Quorum verborum priora ex antecedentium explicacione satis sunt perspicua, ac controversia carent: posteriora vero declarationem desiderant. Ac primum illud constat, *trahere aliquem ad Christum:* non propriè de externa ac violenta corporis ad aliquid motione accipi; sed impropriè, per metaphoram ad similem operationem incorpoream, qua homo ad credendum redditur idoneus, transferri. Deinde & hoc etiam apparent, hanc traditionem ad Christum, non idem esse quod credere; sed diversum ab eo, nempe illius antecedens, ac causam aliquam. Sed hoc jam queritur, an sit causa efficax, quam actio credendi certò consequatur: an vero causa tantum sufficiens: adeo ut ea licet precedente, in voluntatis humanæ libertate positum sit, credere, vel non credere. Prius à nostris, scriptura præunte statuitur. Nam ut propria tractio trahentis solius est actio, tractum vero est subjectum patiens, non causa cooperans; sic etiam spiritualis hęc Dei, ad Filium tractio; de qua Hieron. lib. 3. contra Pelagian. ait: quando dicit, *nemo potest venire ad me, frangit superbientem liberi arbitrii libertatem, quod est si vellet ad Christum*

pro præterito enallage exponitur v. 39. *omne quod dedit mihi:* ut secunda sententia & versus 39 clarissimè exponit. Verum homines Christo ad salutem iūs conferendam dati, duplices sunt: Quidam enim dati sunt, æternæ electionis ratione, hoc est, prædestinati, ut per fidem Christo darentur, ac ferent Christi membra, & per eundem servarentur: quo modo 2. Tim. 1. 9. dicitur gratia nobis donata per Christum Iesum ante tempora secularia: hoc est, prædestinata. Alii vero præterea sunt dati per vocationem Euangelii, & Sp. S. ad fidem, qua Christi membra existunt. Quomodo Apostoli Christo dati dicuntur, non solum decreto seu electione, sed etiam vocatione: ut Joan. 17. 6. *Patefecisti nomen tuum hominibus, quos dedisti mibi ē mundo: tuis erant (nempe ratione gratuitæ electionis ut 2. Tim. 2. 19. novit Dominus qui sunt sui) & mibi eos dedisti, & sermonem meum seruaverunt.* Quomodo mundo reproborum opponuntur v. 9. his verbis. *Ego pro iis rogo, non pro mundo rogo; sed pro iis, quos dedisti mibi, quia tui sunt.* Idcirco Christus etiam oves suas à Patre datas, Joan. 10. duplices statuit: alias quantum oves erant ratione electionis ad fidem & salutem, non autem ratione executionis illius seu vocationis, ad communionem Christi, & Ecclesiam, per fidem: alias vero etiam vocatione efficaci. De prioribus loquitur, Joan. c. 10. 6. *alias etiam oves babeo, quae non sunt ex bac caula,* (scilicet Ecclesia fidelium Iudeorum) *illis quoque oportet me adducere, si est que unus orile & unus pastor: quae de gentilium electorum vocatione futura dicuntur: qui oves erant non re ipsa, sed electione sola, hoc est, prædestinati, ut suo tempore, oves & membra Christi & Ecclesiae fierent.* De posterioribus vero loquitur Christus v. 27. *oves meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me.* ideoque dicuntur esse in manibus Christi, & conservari v. 28. & 29. Priors vero nondum erant in manibus illius, sed oves tantum destinatae atque aberrantes absque Christo Eph. 2. 12. Quales dati Christo (seu prædestinati, ut per eum crederent ac servarentur) in proposita ac prima sententia, de qua agimus, intelligendi sunt, non autem dati re ipsa per vocationem efficacem ad fidem, ac communionem Christi atque salutem: quemadmodum prædicatum hujus sententia demonstrat, cum dicitur, *veniet ad me,* hoc est metaphoricè, credit in me (utante v. 35. expositum) eoque modo fidem electionis sequentem fructum esse declarat, non autem conditionem antecedentem, ut sectarii contendunt. Nec enim Christus ait, omne quod venit (hoc est credit) ad me, dat mihi Pater: sed quicquid dat mihi Pater, hoc est, ab æterno destinavit, veniet ad me, hoc est credit. Quos enim prædestinavit Deus, hos ad fidem vocavit, Rom. 8. v. 30. Act. 13. 48. & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam, & 2. Tim. 1. 9. qui servavit nos, & vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum & gratiam, quae data est nobis per Christum Iesum, ante tempora secularia. Sic etiam 2. Thess. 2. 13. & 14. Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis. fratres dilecti a Domino, quod elegerit vos Deus, ab initio, ad salutem, per sanctificationem spiritus & fidem veritatis, ad quod (hoc est, ad quam rem) vocavit vos per Euangelium nostrum, ad obtainendam gloriam Domini nostri Iesu Christi. Hęc de prima Christi in hoc loco sententia, qua fidei originem ac subjectum exponit. Altera vero pars est: & *venientem ad me non ejiciam foras.* Quibus verbis fructus fidei demonstratur, per quandam *metaphoram:* minus enim dicit, quam intelligit: sensus enim est, admittam eum, ac conservabo ad vitam æternam. Quemadmodum probatio sequens à fine descensus Christi ē cœlo evincit, cum ait eum esse, ut faciat voluntatem non suam, (scilicet tantum, ut, *doctrina mea, non est mea,* Iohan. 7. 16. 17.) sed Patris, qui ipsum misit, v. 48. Eamque voluntatem (hoc est metonymicè, rem quam vult) definit v. 39. *Hac est autem voluntas ejus, qui me misit Pater, ut omne quod mibi dedit, non perdam ex eo, sed suscitem illud* (scilicet ad vitam æternam) *in ultimo illo die:* Idemque declarat subjectum medium, seu instrumentum, quo datos à Patre vita donat, nempe fides, cum ait: *bac est autem voluntas ejus, qui misit me, ut omnis qui videt filium,* (id est, oculis fidei, ut ea metaphora sequenti voce exponitur) & *credit in eum, babeat*

ad Christum pergere: nisi Pater meus cælestis traxerit eum, nequam cupias, & frustra nitatur. simul & hoc animadverendum, quod qui trahitur, non sponte currit, sed aut retrocessans & tardus, aut invitus adducitur. Quibus verbis saltem tractiōnem efficacem, non sponte factam intelligi docet. Hæc autem tractio, est habitus fidei, per regenerationem merè gratuitam, à solo Deo, omnipotenti operatione, donatio; quo habitu donati, ad actionem credendi facilem ac certam producendam habiles aptique redduntur. Nam credendi actionem ex regeneratione oriri, constat ex Christi verbis Ioann. 1. 13. ubi de creditibus ait: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, quemadmodum ad illum locum pluribus exposuimus: & cap. 8. 47. qui ex Deo est, verba Dei audit, (id est, credendo obedit) propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis, hoc est, non regeniti ex Deo. Omnipotenti autem Dei actione fidei habitum donari testatur Apost. Eph. 1. 19. & 20. cum ait; Et quæ sit excellens illa magnitudo potentie ipsius in nobis, qui credimus, pro efficacitate fortis roboris ipsius: quam exeruit in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis. Quo etiam spectat novi fœderis promissio, Ierem. 31. ac repetita Hebr. 8. 10. & 11. in dñm leges meas (scilicet fidei & charitatis) menti eorum & cordi eorum inscribam &c. & omnes cognoscent me; & Ezechiel. 36. 26. 27. dabo vobis cor nouum, & spiritum novum dabo in medio vestrum, & auferam cor lapideum, de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum dabo in medio vestrum, & faciam ut in præceptis meis (hoc est, fidei & charitatis) ambuletis, & judicia mea custodiatis, & operemini. Quorum verborum autoritatem secutus Aug. similiter hanc tractionem Patris, de virtutis fidei per regenerationem gratuitam dono interpretatur tom. 7. de prædestin. sanctorum lib. 1. cap. 8. Cujus verba illustria, ut Pontificis, qui Patribus potissimum nuntiuntur, & Augustinum reliquis præferunt, occurramus, referemus. Hæc itaque gratia, inquit, quæ occultè hominis cordibus divina largitate tribuitur, à nullo duro corde repudiat. Ideoque quippe tribuitur, ut cordis duritia primis auferatur. Quando ergo Pater intus auditur, & docet, ut veniatur ad Filium, auferat cor lapideum, & dat cor carneum, sicut propheta prædicante promisit: sic quippe facit filios promissionis, & vas misericordiae, quæ præparavit ad gloriam: Cur ergo non omnes docet, ut veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet, quos autem non docet, iudicio non docet, quoniam cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Et paulò post rursus ait August. Cum igitur Euangeliū prædicatur, quidam credunt, quidam non credunt: sed qui credunt, prædicatore forinsecus sonante, intus à Patre audiunt atque discunt: qui autem non credunt, foris audiunt, intus non audiunt, neque discunt: hoc est, illis datur ut credant, illis non datur, quia nemo inquit, venit ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum, quod apertius posse dicitur &c. propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi ei fuerit datum à Patre meo. Ergo trahi à Patre ad Christum, & audire ac discere à Patre, ut veniat ad Christum, nibil aliud est quam donum accipere à Patre, quo credat in Christum. Neque enim audientis Euangeliū, à non audientibus; sed credentes à non credentibus discernebat, qui dicebat, nemo venit ad me, nisi datum ei fuerit à Patre meo. Hæc tamen August. unde satis constare potest, ipsum etiam hanc tractionem ad Christum, de efficaci ac merè gratuita Dei solius operatione exponere: qua fidei virtutem per regenerationem seu animæ sanctificationem donat: ut ea donati, re ipsa in Christum credant: ideoque etiam ex Sacris Literis comprobavit. Neque obstare potest quod in comment. suis in Joan cap. 6. aliud tradat: quia quæ in suis concionibus, vulgi more popularius ac minus accuratè tractat, ea in seria ac gravi contra Pelagianos disceptatione solidius explicat. Qua genuina sententia jam proposita ac stabilita, reliquum est, ut eandem nonnulli à noxiis multorum corruptelis, ad gratiæ Dei gloriam, vindicemus. Nam primum sunt nonnulli, qui fatentur quidem tractionem hanc, de qua Christus loquitur, denotare efficacem Dei motionem, sed tamen in ea definienda indignè impingunt: alii verò eam efficacem negant. Ac priorem quidem sententiam Græci Patres Chrysost. & Cyrill. quos alii nonnulli

sequuntur, probant, ac de vocatione efficaci non præveniente, sed sequente hominis dignitatem interpretantur. Sic enim Theophyl: qui sua potissimum ex Chrysostomo contraxit, rem plenius exponit: illos, inquit, trahit Pater, qui habent propositi aptitudinem: Eos autem qui seipso faciunt ineptos, non trahit ad fidem. Nam sicut magnes non omnia ad quæ proprius applicatur, sed solum ferrum trahit: ita Deus ad omnes quidem appropinquat: eos verò, qui magis idonei, & familiaritatem erga ipsum demonstrantes, trahit. Hæc tamen Theophyl. Alii verò, ut doctiores etiam Pontificii, hanc sententiam velut gratiæ Dei (ut quæ ex mera detur misericordia) adversam meritò rejiciunt: ut inter alios Thomas Stapleto: in antidotis Euangelicis ad Ioan. c. 6. 37. qui ait, Euthymii sententia apertius respondet, eos à Deo non excitari qui se indignos gratiæ exhibuerint, excitari verò qui aliqua præparatio ne se faciunt dignos: in quam sententiam propendet Chrysost. & alii Græci, & ipse Cyrillus lib. 3. cap. 39. in Ioann. Ceterum cavenda hæc doctrina & repudianda est, & sancti August. imo Ecclesiæ Catholicae sententia tenenda est, neminem seipsum ad gratiam præparare, ut segratia Dei dignum faciat, sed ipsam præparationem à Deo esse. Ut etiam Jesuita Maldo. ad h. l. cur pater non omnes trahat, ait: Cyril. Theoph. Euthym. respondent, quia non omnes digni sunt: quod nimis affine est Pelagianorum erroris. Pontifici verò hanc tractionem ad Christum, de præveniente Dei gratia exponunt: sed in ea describenda, partim Pelagio consentiunt, partim inter se, imò & à se ipsis (si quis expendat diligenter) mirificè dissentunt: id quod paucis demonstrandum. Ac primùm duplēm ferè statuunt tractionem ad Christum, unam efficacem, qua cor lapideum aufertur ac fides inditur; quæ peculiaris est paucis: aliam sufficientem, quæ communis est omnibus; quam hoc loco à Christo intelligi, plerique Pontificii statuunt: ut Ioannes Ferus Ioann. 6. cum ait, nemo dicere potest, quod à Deo non trahatur. Sicut enim medicus aut doct̄or aliquis insignis, homines ad se trahit, non vi sed scientiā suā; item, sicut ovem atrabī ramo viridi, canem pane, puerum nuce, & generaliter, sicut trahit sua quæcumque voluptas; sic Deus trahit beneficium, promissis, manifestatione veritatis, imò etiam flagellis: quamvis potius flagellis cogat nos; maxime autem trahit ad filium manifestatione veritatis. Et Bellarm. de gratia & libero arbitri. lib. 2. cap. 8. ait, trahit omnes patrem, sed pro loco & tempore: at non omnes veniunt, licet revera possint; Et paulò post ait, trahi, esse audire: non autem veni omnis, quis audis: sed omnis qui audit & dicit. Item, posse tamen omnes credere, ac proinde omnes à Deo audire ac trahi perficuum est ex illo eodem cap. 6. Ioannis, ubi Dominus bortabatur omnes ad fidem, quod non fecisset, nisi scivisset omnes potuisse credere. Verum ipsem ab hac sententia proximis verbis recedit, potest, inquit, tamen alia responsio adhiberi, quæ ut verum fatear magis congruere videtur Euangelica sententie, si dicamus Dominum loqui de gratia efficaci, quæ ita suadet, ut persuadeat: dicitur autem non posse venire, qui non trahatur per efficacem gratiam, non quod absolute non possit, sed quia infallibiliter non veniet, sicuti etiam contra qui trahitur, potest absolute non venire, tamen infallibiliter trahitur. Ex quibus Jesuitæ verbis patet ipsum statuere in conversione hominis ad fidem, præcedentem quidem credendi causam esse tractionem Patris, non tamen solam, sed adjuvantem: naturales verò liberæ voluntatis vires ea gratia adjutas, esse causam alteram, liberè cooperantem; adeò ut eandem tractionem, nihilominus rejicare potuerit. Deinde tractionis illius efficaciam in opportuna tantum suasione sufficienti consistere statuit, cum (ut ait) ita vocantur, ut Deus videat aptum fore, ut sequantur vocantem. Deinde, cum nemo possit venire ad Christum, nisi efficaciter à Patre trahatur: sequitur scripturæ repugnare quod Bellarmin. ait lib. 2. memorato c. 12. Nam tamet si pie credamus, omnibus dari pro loco & tempore auxilium sufficiens, quo possint credere: tamen scriptura docet, res ipsa non credere, nisi illos, qui habent auxilium efficax, quo sit, ut homo non solum possit credere, sed etiam credit. Ioan. 6. 45. & 37. & cap. 10. 6. Hæc referre ob aper tam contradictionem, refutare est. Quod autem excipit: nemo potest venire, id est, sine dubio nemo veniet; ineptè omnino actum credendi cum potentia illius confundit, quippe seipsum

seipsum ibid. de gratia & liber. arbit. lib. 6. cap. 2. priorum oblitus, refutat: *observandum*, inquit, non dixisse Dominum. nemo venit, sed nemo potest venire; & paulo post, si venire est credere, & nemo potest venire nisi trahatur a Patre: certe nemo potest credere, nisi trahatur a Patre; Deinde ibid. illud quoque quod lib. 2. cap. 12. objeccerat, etiam diluit ac refutat. Quæ autem de voluntatis cum Dei trahentis gratia cooperatione statuunt Pontificii, ea in explic. cap. 23. Matthæi diluimus. Coeterum illud prætereundum non est, quod non pauci de subjecto & proxima fidicæ causa disserentes, nec rei veritati, nec sibi ipsis consentiant. Nam fidem esse in voluntate, tanquam in subiecto, & à voluntate, tanquam à causa efficiente, statuunt. Quo spectat illud quod ait Augustinus de prædestinat. sanct. lib. 1. cap. 5. non quia credere (inquit) vel non credere non est in arbitrio voluntatis humanæ: sed in electis præparatur voluntas à Domino, ideo ad ipsam quoque fidem, quæ in voluntate est, pertinet: quis enim te discerit, & quid habes quod non acceperis? Quæ sententia ex iis quæ ex Aug. supra retulimus, confutatur. Nam si à nullo corde duro gratia respuatur, quod duritia illius per Dei gratiam auferatur, & fides detur, ut ipse statuit, & ex S. literis probavit: non est igitur fides in arbitrio voluntatis humanæ posita. Deinde cum in eodem de prædest. sanct. lib. 1. cap. 2. dicat; ipsum credere nihil aliud est, quam cum affectione cogitare; sequitur necessariò, cum nec cogitatio neque assensus sit in ipsa voluntate, sed in mente: fidem in voluntate non esse sitam. Quod autem obtendi solet, & opinioni illi causam præbuisse videtur Roman. 10. 9. & credideris corde tuo, & v. 10. corde creditur ad justitiam, quibus addi potest dictum Act. 8. 37. si credis ex toto corde, & cap. 15. 9. fide purificans corda eorum: & Ephes. 3. 17. ut babilon Christus, per fidem in cordibus vestris, & Hebr. 3. 12. cor prærum, incredulum; inde malè concludunt: Ergo fides non in mente, sed in voluntate, & à voluntate existit, quam voluntatem cordis vox significat. Negatur enim consequentia: quoniam vox cordis non una significatione usurpatur. Nam præter significationem propriam, qua internam corporis partem nobilissimam significat, per metaphoram quandam interdum notat animam, quæ intima hominis est, & nobilissima illius pars, quemadmodum Matth. 15. 19. dicitur: *Nam ex corde egrediuntur cogitationes male, cædes &c. quorum prius est mentis, posterius voluntatis, utrumque verò animæ opus.* Interdum verò animæ facultatem designat, ac primum voluntatem, ut Joann. 16. 6. *Tristitia implevit cor vestrum, & v. 22. gaudet cor vestrum, & 2. Petr. 2. 14. cor habentes ad avaritiam exercitatum:* quemadmodum etiam, cum menti & cogitationi cor opponitur, Hebr. 8. 10. Matth. 22. 37. simili modo accipitur. Deinde verò ad mentem significandum sapientissime transferunt, quemadmodum cum dicitur, *corde intelligere* Matt. 13. 15. & Joan. 12. 40. Act. 28. 27. *cor insipiens obscuratum est* Rom. 1. 21. dicere (id est, cogitare) in corde Matth. 24. 48. Rom. 10. 6. item cogitationes cordis Hebr. 4. 12. & qui luxit in cordibus nostris 2. Cor. 4. 6. cordibus suadere 1. Ioan. 3. 20. & v. 21. si nos condemnat cor nostrum; major est Deus corde nostro, & novit omnia &c. Atque hoc modo in locis objectis etiam vox cordis mentem significat. Deinde ex S. literis appetit, bonam voluntatis actionem non esse causam fidei: sed contrà bonam voluntatis actionem seu dilectionem ex fide viva oriri demonstrat Apostolus, Galat. 5. 6. *fides per charitatem efficax, & 1. Timoth. 1. 5. finis mandati est charitas, ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata:* quemadmodum Heb. 11. bona voluntatis seu dilectionis Dei & proximi opera plurima, piorum veterum, fidei ipsorum effecta fuisse demonstratur. Quamobrem bona voluntas non efficit fidem: sed ex fide viva promanat, & fidem amat. Atque hæc ad celeberrimam hanc de tractione ad Christum sententiam illustrandam ac vindicandam diximus: sequitur porro

Versus 5 i. adversus Anabaptistarum abusum illustratio.

MEmorabilis ac gravissima est hæc Christi sententia: *Ego sum panis vivus, qui è cælo descendit. Si quis ederis*

ex hoc pane, vivet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Cujus dicti occasio est antecedentis præstantiae Christi propositio, qua comparatione Mannæ, ut rei minoris, Christus suæ personæ, officii ac fidei illius, atque beneficij excellentiam, continuata panis metaphora, descripsit *hunc*, cum quasi digito intento in seipsum ait: *bis est*, sicut etiam vers. 58. similiter concludit. Personæ autem excellentiam indicat cum se è cælo descendisse ait: *hoc est, filium esse Dei, à Patre, è cælo in terris patefactum, in carne, ad personæ suæ unitatem assumtum.* Officii vero, cum se quâdam similitudine panem vocat, hoc est, ordinatum, & aptum ad vitam spiritualem conservandam. Finis vero est, ut quicunque ipsum fide ederit, eundem à morte æterna conservet. Qua descriptione Christi posita, scopus Christi hoc loco est, ut eam amplius declaret. Medium autem seu modus, quo ad scopum illum contendit, est repetitæ ejusdem sententiae adjuncta expositione. Nam primum illius subjectum, deinde attributum eiusdem exponit. Subjectum quidem, quia quod dixerat vers. 50. *bis*, expresse notat, cum ait *ego*, quo personam suam denotari ostendit. Attributum vero personam & officium describit ac repetit iisdem verbis, nempe *sum panis, qui è cælo descendit*: declarat vero, cum pro pane vite, hoc est, vivifico, reponit *vivus*: ut ostendat, inde oriri, quod vitam conferre possit, quod sit vivus, hoc est, vitam in se habeat, videlicet viræ æternæ fontem. Deinde repetit finem & beneficium suum, & quidem exponit, cum certitudinem illius statuit, & simul beneficium expressius designat. Nam certitudinem ostendit, cum non ait, *ut quis*, sed *si quis ex eo ederit*: ut non solum eum esse finem destinatum: sed etiam certò eventum illum consecutum, indicaret. Deinde beneficium expressius designat, cum pro liberatione à malo, nempe quod non morietur: reponit collationem boni, dicens, *vivet in æternum*. Quibus Christus subiicit ubiorem expositionem: cum enim dixisset, se esse panem vivum, qui de cælo descendit, seu secundum divinam naturam, quæ è cælo descendit, & carnem assumit: ne quis secundum eam naturam tantum panem vivum existimaret, igitur ostendit panem vivum esse etiam carnem, cum ait, *& panis quem ego dabo* (scilicet ad edendum fide) *caro mea est*. Quo modo autem vivifica sit, exponit, cum ait: *quam ego dabo, pro mundi vita*, id est, ego Filius Dei, summus sacerdos, per Spiritum æternum offeram carnem meam in victimam, pro mundi (scilicet electorum & credentium) vita æterna, Heb. 9. 14. 15. Eph. 5. 2. In ea enim datione & oblatione extitit complementum passionis Christi ad expianda peccata, & liberationis à morte; & actionis obedientiae, ad nostram justitiam, & vitam æternam, Rom. 5. 19. Phil. 2. 8. ut hæc duo Christi beneficia, *expiatio iniquitatis, & adductio justitiae sempiternæ* recensentur Daniel. 9. 24. Quibus jam obiter explicatis, superest ut Anabaptistarum errori, qui hac Christi sententia abutuntur, occurramus. Ex ea enim probare conantur, corpus Christi è cælo, non ex Maria ortum: hoc est, verbum quod è cælo descendit, mutatum esse in carnem. Sic enim argumentantur: *Quod descendit de cælo, illud non est ex substantia virginis Mariæ: Caro Christi descendit de cælo, ut hoc loco Ioan. 6. 51. doceri afferunt. Ergo non est ex substantia virginis Mariæ.* Ad cuius nodi solutionem præmittendum est, phrasin hanc, *descendere è cælo*, accipi vel propriè, ut Angelus descendisse dicitur è cælo Matth. 28. 2. vel impropiè per metaphor. idque bifariam, 1. ut effectiōnem Dei, qui in cælis est, notet, ut Joannis Baptismus dicitur esse è cælo, Matth. 21. 25. quod Deum haberet authorem, & Iacob. 1. 17. *omnis donatio bona, & omne donum perfectum superne est, descendens à Patre luminum*: & cap. 3. 15: *non est ista sapientia superne* (id est, è cælo) *descendens*, sensus est, Deum non habet authorem: deinde extraordinariam Dei in terris patefactionem significat, ut Psal. 18. 10. *inclinavit cælos, & descendit: & Elai. 6. 41. utinam disrupteret cælos & descenderes.* Hisce jam ad phrasis intelligentiam præmissis, solutio est duplex: prima, per negationem consequentiæ syllogismi, quia vitiosus est: quippe medius terminus seu argumentum in propositione sumitur propriè, de vera

de verâ rei è cœlo, per loci mutationem descensione: In assumptione verò ex Ioan. 6. 51. petita, impropriè de Dei extraordinaria operatione, seu formatione ac conceptione carnis Christi cœlesti, per Spiritus Sancti potentiam, Luc. 1. 35. quia substantia illius est ex virginie Maria: Christus enim fructus est uteri illius, Luc. 1. 42. & idem factus ex muliere, Galat. 4. 4. factus è semine David secundum carnem, Rom. 1. 3. Veruntamen quamvis hæc responsio vim argumenti Anabaptistarum suo modo retundat: huic tamen opponi posset; Adamum è terra, & Eam è latere illius, virtute Spiritus Sancti omnipotente formatam, & tamen nullibi dici descendisse è cœlo: imo cùm Christus & Adamus inter se conferuntur, oppositione quadam 1. Cor. 15. 47. primus homo dicitur ex terra pulvereus: secundus homo Dominus ipse è cœlo: si autem esse è cœlo, seu descendisse è cœlo significaret omnipotentem corporis Christi à Deo formationem: oppositio non videretur conveniens, quia primus etiam homo similiter formatus est, ideoque non minus dici potest esse è cœlo. Ac propterea altera responsio commodior ac simplicior est, ut negetur syllogismi objecti Assumptionis: licet enim eandem ex hac Christi oratione, Joan. 6. 51. disertè confirmari glorientur: contrarium tamen, examine instituto, apparebit. Sic enim disputant: Panis vitæ de cœlo descendit: caro Christi est panis vitæ: vel quod reciprocum est, panis vitæ est caro Christi, Ergo caro Christi de cœlo descendit. Sed negatur propositio: quia non est universalis. Non enim verum est, quicquid est panis vitæ de cœlo descendit: quia *panis vitæ* notat similitudine quadam id quod idoneum vitæ dandæ seu conservandæ medium. Sic Christus est panis vitæ secundum utramque naturam: Id quod etiam distinctè exponitur, quia ad illud apotelesma, seu vitæ effectiōē complendam, divina & humana natura concurrunt: humana natura quidem quatenus ea Patri fuit obediens ad mortem, mortem autem crucis, atque ita pro nobis & maledictionem legis pertulit, & perfectam iustitiam pro nobis implevit: liberati à morte vitam æternam consequeremur. Christus verò quā Filius Dei, humanam naturam sibi hypostaticè univit propterea, ut illa obedientiam ad mortem usque pro nobis præstaret; & ad illam obedientiam & mortem, eandem direxit & obtulit: & infinitam dignitatem iis contulit, & promerita beneficia per obedientiam illam & mortem, divina sua efficacia vocando, sanctificando, justificando, glorificando, confert, unde Heb. 9. 14. dicitur: *Quanto magis sanguis Christi qui per spiritum æternum scipsum obtulit inculpatum Deo purgabit conscientiam vestram*, & hac, de causa dicitur Actor. 20. Deus (id est Filius) Ecclesiam suo illo proprio sanguine acquisivisse. Ex quibus apparet Christum esse panem vitæ, hoc est, vitæ æternæ authorem, non solum secundum humanam, sed etiam secundum divinam naturam, utraque natura faciente quod suum est, ad commune vitæ æternæ opus absolvendum. Ac primū quidem, cùm Christus ait: *Ego sum panis vitæ, qui de cœlo descendit*, subjectum est ego, id est, persona Christi, de qua attributum dicitur secundum quid, nempe secundum divinam naturam, seu quatenus Filius Dei est: quia non tantum dicit, *sum panis vitæ*: quod aliás secundum utramque naturam intelligi posset: sed addit descriptionem illius, qua restringit his verbis: *qui de cœlo descendit*: Filius autem Dei citra controversiam descendit de cœlo, missus à Patre, & in terra è virginie matre homo factus, Galat. 4. 4. 1. Tim. 3. 16. Ac propterea Adamo, tanquam homini tantum è terra orto, Christus opponitur 1. Cor. 15. 47. quod licet sit homo, nihilominus tamen etiam sit Dominus è cœlo, hoc est, verus etiam sit Deus. Cum autem dicitur: *& panis quem ego dabo, caro mea est*, sensus est, etiam panis quem ego dabo, &c. nam per anticipationem quandam dubitationi occurrit, atque ostendit se quidem esse panem vitæ secundum divinam naturam, qua è cœlo, descendit: sed tamen non solum secundum eam, verùm etiam secundum humanam naturam, quam in victimam erat datus pro mundi electorum ac credentium vita. Neque objici jure potest, dici hoc loco: *& è agens, & panis*: nqn verò, *etiam panis*: quia hæc significatio non est insolens, sed longè frequen-

tissima, ut vel hæc exempla petita ex Euangelistis communī consensu declarant, nimurum Matth. cap. 12. vers. 8. Marc. 4. 25. & 13. 22. Luc. 9. 54. 10. 11. 17. 39. 11. 34. 40. 45. & 12. 59. 13. 7. 24. 23. Ioann. 5. 27. & longè plurima, ut de reliquis N. Test. scriptis, & exemplis plurimis in iis extantibus nihil dicam. Deinde longè plura ex solis Euangelistis proferri possent exempla, in primis ubi vertunt Latinè & pro etiam quia hæc conjunctio Latina similiter pro etiam frequentissimè usurpatur, sed in hisce jam cattatis exemplis, & D. Beza & vulgata versio rectè transtulerunt pro & etiam, ut non si simpliciter connexionis conjunctio, sed ut connonet eorum, quæ connectit, aliquam preterea similitudinem, seu convenientiam, in aliqua re. Quare non sequitur, Christus hoc loco Ioan. 6. 51. dicit: *& panis quem ego dabo est caro mea*: ergo eadem est omnino caro, de qua ante Christus dixit: *ego sum panis vivus qui è cœlo descendit*: Hoc enim nititur infirmo prorsus fundamento, quasi necesse esset, ut conjunctio & hoc loco significaret expositionem ejus quod præcessit: quasi sensus esset & è agens hujusmodi, id est, panis quem ego dabo; cum contra hæc significatio vix ullibi extet in N. Test. quam ubi dicitur *et*, *& mālū*, quod declarare solet, *id est, Pater*. Et quamvis sepius extaret, quia illa impropria est ac rarer significatio, id eo, nisi urgente ratione necessaria, non esset admittenda: quæ hoc loco omnino adversariis deest. Deinde & illud observandum est, Christum non dicere: & panis quem ego dabo edendum, scilicet fide, est caro mea tantum: nam Christus secundum utramque naturam fide percipiendus est ad vitam æternam, ac secundum utramque naturam consequenter est panis vitæ, ut supra pluribus exposui. Quare ex his omnibus satis liquet, Anabaptistarum argumentum ex hoc loco Ioan. 6. 51. petitum; ut Christi carnem è cœlo descendisse probent, non posse consistere. Sequitur jam

Succincta sententia Christi, Joan. 6. 53. vindicatione.

Celeberrima est hæc Christi sententia: *Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. In quibus verbis explicandis discrepantes sunt sententiae. Prisci enim Theologi, tempore August. ea de esu sacramentali Cœnæ Domini interpretati sunt; ideoque etiam infantibus ad salvatorem necessariam Eucharistiam censentes, iis communicarunt: ut ex Aug. ep. 23. ad Bonifacium, etiam ex Cypriani sententia declaratur: adeo ut etiam Ecclesia Romana idem crediderit, ut ex epistola Innocentii Papæ ad Concilium Milevanum exarata constat, tom. 2. August. ep. 93. Illud, inquit Innocentius, quod eos *vestra fraternitas assertit prædicare, parvulos & æternæ vitæ præmissis etiam sine baptismo gratia posse donari, perfatum est*. *Nisi enim manducaverint carnem filii hominis, & biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis*; Contra verò doctiores Pontificii rectè censent, hanc Christi sententiam, non de sacramentali, sed de spirituali carnis Christi mandatione intelligendam: & quod amplius est, Pius IV. Papa Romanus: cum Concilio Trident. sess. 21. cap. 4. re ipsa eam Innocentii Papæ & aliorum sententiam damnat his verbis: *si quis dixerit parvulus, antequam ad annos discretionis pervenerint, necessariam esse Eucharistie communionem, anathema sit*. & cap. 4. ejusdem sessionis dicitur: *denique eadem sancta Synodus docet parvulos usu rationis carentes, nulla obligari necessitate ad sacramentalem Eucharistie communionem: si quidem per baptismi lavacrum regenerati, & Christo incorporati adeptam jam filiorum Dei gratiam, in illa ætate amittere non possunt*. Quod autem ad Innocentii Papæ & aliorum excusationem additur, vanum omnino est effugium, cum subjicitur: *Neque ideo tamen damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis aliquando servavit: ut enim sanctissimi illi Patres, sui facti probabilem causam pro illius temporis ratione babuerunt: ita certè eos nulla salutis necessitate id fecisse sine controversia credendum est*. Hæc conciliatio Patrum & decreti Concilii Tridentini hoc loco facta, ex Innocentii & Augustini epistolis, antea à nobis cattatis, aperte confutatur, & vanitatis illius impudentia luculenter

luculenter etiam ex aliis August. locis convincitur, ut ex tom. 7. contra Pelagianos lib. 1. cap. 20. Cujus verba hæc sunt: *Dominum audiamus inquam, non quidem hoc de Sacramento lavaci dicentes. sed de Sacramento Sanctæ mensæ, quo memori recte nisi baptizatus accedit: nisi manducaveritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis; quid ad hoc respondere poterunt, nisi pertinacia pugnaces nervos adversus constantiam perspicue veritatem intendat, an verò hoc quisquam etiam dicere audeat, quod ad parvulos hæc sententia non pertineat?* Hæc Aug. item tom. 7. contra Iulianum lib. 1. de Innocentio Papa Romano ait: *qui denique parvulos definivit, nisi manducaverint carnem filii hominis, vitam prorsus habere non posse:* unde etiam ut Concilii Tridentini; sic Stapletoni pervertentis Patrum & Augustini sententiam audacia perspicitur, quia hæc affirmare non erubescit in antidotis Euangelicis Joan. 6. *fuit quidem*, inquit, *in veteri Ecclesia consuetudo, parvulis Eucharistiam porrigiendi, (ut patet apud Cypr. Sermon. de lapsis, cuius testimonium citat Aug. epist. 23.) sed falsum est veterem Ecclesiam bac consuetudine, tanquam re ad salutem parvorum necessaria usum fuisse.* Quæ verba è diametro Augustini explicationi utrique postremum propositæ repugnant: & quod contra ejusdem differta verba, ipsum loqui, ait, non de Sacramentali manducatione, sed de fructus illius perceptione in baptismō, falsi convincitur. Quæ diligenter, ad Concilii Trident, Stapletoni; ac similiū in Patrum sententiis corruppendis ac negandis effrontem impudentiam demonstrandam observanda sunt. Coeterum rectam esse secundam sententiam, quæ initio posita est à nobis, quæ verba Christi proposita, *nisi manducaveritis*, non de Sacramentali, sed de Spirituali carnis Christi manducatione interpretatur, res ipsa demonstrat. Primum quia sacramentalis manducatio tum nondum erat instituta, ideoque ignota: deinde quia sine sacramentali manducatione fideles multi vitam consecuti sunt: sine hac autem, de qua Christus loquitur, vita haberi non potest: denique quicunque manducationis hujus particeps est, ille vitam æternam consequitur, ut sequentia proxima verba ostendunt: *qui manducaverit carnem meam, habet vitam æternam.* At multi habent Sacramentalem manducationem, qui tamen vita æterna carent. Nihilominus tamen Pontificii quidam secundam ac contrariam expositionem sunt secuti: & inter alios Thom. Stapleton. scriptor clarus, & si quisquam, maledicus. Hic enim in antidotis in Euangeliis ad hanc sententiam, contendit Christum loqui de Sacramentali manducatione. Quia verò prioris sententiae fautores Pontificii hoc etiam argumento usi sunt, quod non solum hic manducatio carnis, sed etiam sanguinis simul juncta sunt, & ad salutem necessaria pariter dicuntur: ideoque de Sacramentali manducatione si ageretur, fore ut Eucharistia necessariò sub utraque specie esset ad salutem necessaria (quod tamen decreto Conc. Trid. repugnat) idcirco novam expositionem comminiscitur, ut hanc difficultatem solvat, cum ait: *hæc Christi verba tametsi conjunctivè legantur, sunt tamen disjunctivè intelligenda: ac si dixisset, nisi manducaveritis carnem filii hominis, vel biberitis sanguinem ejus. Est enim Hebraismus in sacris frequens, quem Ioannes more suo sequitur, Exo. 21. ubi nostra versio habet, qui percussit patrem suum, aut matrem, et qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur: in Hebreo est conjunctio &c., sed interpres sensum secutus est.* Hæc ille, adductis præterea ad id probandum quibusdam locis ex Job. 31. Ps. 129. & imprimis Ez. 18. qui in montibus comedenter, & uxorem proximi poluerit, & pauperem oppresserit, & pignus non reddiderit &c. morte morietur, ubi certum est singulus illis sceleribus deberi mortem. Hæc ille. Verum cum dixerit præfidenter Stapletonus, Joannem more suo id sequi, nullum tamen ex eo, imo neque ullum ex aliis N. T. scriptis adducit exemplum. Ac quamvis conjunctio &c., ubi rei necessitas hoc postulat, disjunctivè per enallagen acciperetur pro *vel*: hoc tamen in loco nulla ratio necessaria extat, deinde cùm proxima verba, v. 54. qui edūt carnem meam & bibit sanguinem meum, habet vitam æternam, de eadem re loquantur, hoc tantum discriminē, quod prius necessitatem, posterius utilitatem carnis & sanguinis notet: inde apparet, si in priori, vox &c., pro *vel*, capiatur, & hoc

similiter in loco accipi debere, quod absurdum esse Stapletonus sua expositione (qua vocem & copulativè cum Aug. accipit) perspicuò indicat. Dicit quidem Stapleton. *hæc verba disjunctivè accepta nullam habent difficultatem; & disjunctivè accipi debere illud probat, quod supra diximus, Christum unius species effectum vitæ æternæ assignare:* loquitur autem Stapleton. de his verbis Christi, *si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, panis quem ego dabo, caro mea est, qui manducat hunc panem, vivet in æternum.* Verum ineptè principium petit: hoc enim controversum ac primum probandum erat, in illis Christi dictis agi de manducatione sacramentali: cum contra de Spirituali sermonem esse ex premissis à nobis argumentis constet, & præterea ex modo illius manducationis nempe per fidem, ut antecedentia evincunt. Deinde *carnis* voce non excludi sanguinem, sed Synecd. includi, patet: quia non sola caro data pro mundi vita, sed etiam sanguis. Sic cum ait Christus: *qui ederis ex hoc pane, simul etiam sanguinem Synecd. complectitur, ut v. 35. huic pani, & famis & litis ablationem, attribuit.* Quia verò ad v. 51. hujus sexti capituli Joannis, sex profert argumenta, quibus Christum de Sacramento loqui contendit, ea paucis sunt diluenda. Primum autem est hujusmodi: *Duplicem hic donationem ponit: alteram nobis: panis quem ego dabo, de quo prius dixerat, quem filius hominis daturus est vobis: alteram pro nobis, caro mea est, pro mundi vita.* Hæc posterior est corporalis: ergo & prior: ideo enim posterior adjecta est ut priorem exponeret. Verum negatur consequentia. Nam licet idem panis detur & nobis & pro nobis: alius tamen est utrumque donationis & acceptationis modulus: prior quidem spiritualis, qua Euangeliō edendus offeritur, & fidei ore percipitur, Joan. 6. 35. *ego sum panis vitæ, qui venit ad me, nequaquam esuriet;* & qui credit in me, non sitiet unquam: posterior verò corporalis est Act. 2. v. 23. *Hunc definito consilio, & providentia Dei deditum, cum accepissetis manibus iniquis affixum interemissetis.* Quod autem adversarius ait: *posterior adjecta est, ut priorem exponeret, sibi ipso non consentit.* Nā cum duplex sit, ut ait donatio, quarum una non est altera, quomodo posterior priorem exponit. Hæc ad primum. Secundum deinde argumentum est: *Hæc, inquit, donatio panis futura dicitur, quem ego dabo, sicut donatio carnis pro mundi vita futura erat; unde in Græco repetitur, quem ego dabo: sed non nisi corporaliter utrumque tum futurum erat, quia ad spirituale donationem quod attinet fide donandam, ab initio mundi, utraque (legendum videtur, utique) facta erat &c.* Quare Calvinus, & qui de Spirituali per fidem manducatione hæc verba exponunt, verbum Christi, dabo, prorsus evançant falsique argunt. Sed negatur hic etiam consequentia. Nam licet utraque donatio & panis & carnis, pro mundi vita, futura promittatur, cum ait Christus, dabo, inde tamen minimè sequitur, eandem prorsus esse utrumque rationem. Nam caro danda erat non sèpius, sed semel in victimam pro mundi vita Hebr. 9. v. 26. & 1. Pet. 3. v. 18. neque etiam ante data, sed in posterum danda tantum, contra vero panis & dandus erat, & datus atque dabatur bisarium; primum oblatione per Euangeliū, quo omnibus conditione fidei promittitur illius collatio: Quemadmodum Capernaitis incredulī licet, datus dicitur v. 32. *Pater meus dat vobis panem illum verum ē cælo.* Deinde datio fit collatione, qua pane illo fruuntur ad vitam æternam: quæ donatio solis credentib. convenit. Quomodo Christus ostendit eum nondum esse datum Capernaitis, sed si crediderint, dandum, vers. 29. ut v. 35. *ego sum panis ille vitæ, qui venit ad me, non esuriet, qui credit in me, non sitiet unquam,* & v. 47. & 48. *qui credit in me, habet vitam æternam.* *Ego sum panis ille vitæ.* Atqui credentes tum fuisse tum alibi, tum etiam inter incredulos illos Capernaitas certum est, non solum Apostolos, v. 69: sed etiam alios quosdam auditores; nec omnes dicuntur fuisse increduli, sed multi ex iis v. 60. quo aliquos credidisse hac distributione indicatur. Deinde manducationem hujus panis spiritalem intelligi, quæ fit per fidem, liquet ex initio hujus doctrinæ Christi v. 27. *operamini, inquit, non cibo qui perire, sed cibo manenti in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis,* operari autem cibo dando, est credere in Christum v. 28. & 29. quia vero Capernaitæ increduli erant, datum quidem hunc cibum oblatione per Euangeliū, postea

indicatur: non tamen dederat Christus collatione, qua fruerentur, idque ob conditionis fidei necessariæ ab ipsis neglectæ defectum: quemadmodum contra verè credentibus ab initio dedit, & creditur omnibus ad finem mundi virtute Spiritus Sancti dabit. Tertium Argumentum ab adversario fusiis propositum contrahemus; Donum Christi per fidem manducandi, est commune toti Trinitati: panis quem Christus promittit, non est communis toti Trinitati, sed proprius ut filio hominis secundum humanam naturam: Ergo panis quem Christus promittit non est donum Christi per fidem manducandi. Sed negatur Assumptio: nam Filius hominis nomen est personæ Christi, ab una natura denominata, ut Johan. 3. *Filius hominis qui est in celo*: id eoque non sequitur, vers. 27. dicitur Filius hominis datum illum cibum: ergo secundum humanam naturam tantum, imò verò etiam secundum divinam naturam dat: & Pater per Filium communionem illius donat vers. 32. Sed proprium esse Christi, inde probare conatur, quia talis est donatio carnis pro mundi vita; sed ut alia omittam, negatur id proprium esse Christo secundum humanam naturam; quia secundum divinam etiam naturam, per spiritum æternum, carnem suam dedit pro mundi vita, Heb. 9. vers. 14. & Deus redemit Ecclesiam suo sanguine Act. 20. vers. 28. & Pater etiam dedit Filium pro nobis, mediately, Rom. 8. vers. 32. Quartum argumentum est: *Hunc, inquit, cibum præfert Manna*, Ergo in veritate cibi & manducationis corporalis convenient. Sed negatur consequentia: neque probatio, quam subdit, solida est, cum ait: *non enim constituitur differentia, nisi inter ea, quæ aliquo modo convenientiunt*. Nullo autem prorsus alio modo convenientiunt Manna & caro Christi in sacramento, nisi in sola manducatione corporali utrique communi. Verum hic est sophisma petitionis principii: Nam quod in quæstione est ac probandum, illud quasi concessum substernit, nempe in hac differentia Mannæ & Christi proposita agi de Sacramento Eucharistie: deinde falso ac sine ulla probatione afferit, Mannam & Christum, nullo prorsus alio modo convenire, quam in manducatione corporali: cuius vanitas ex distincta Mannæ & Christi collatione, à nobis proposita, perspicue confutatur. Quintum Argumentum est cum ait: *Hunc cibum promittit Christus daturum credentibus in se nec prius credentibus, quam ob causam de fide disputavit tam multa: prius est igitur credere in Christum, & postea hunc cibum accipere: Ergo aliud est credere, aliud accipere*. Verum inquit hic est sophisma elenchi, quia aliud probat quod probandum erat: hoc enim probandum proposuit disertè, Christum de Sacramento hic loqui: non autem quæstio est an credere præcisè sit manducare. Si verò excipiat aliquis, si credere sit aliud, quam manducare: Ergo manducare ore corporis fit, non autem fide. Negatur Conseq. Nam quamvis credere præcisè ac propriè non sit manducare, ejus tamen actio spiritualis ac propria est manducare panem hunc cœlestem, hoc est, Christum redemptorem Euangelio oblatum accipere: ut Joh. 1. vers. 12. *quotquot ipsum acceperunt, exponitur ibid. qui credunt in nomen ipsius, & Eph. cap. 3. vers. 17. Christus dicitur per fidem habitare in cordibus nostris*: quo significatur, quod virtute Spiritus Sancti per fidem Christo uniamur. Neque ignorat Stapler. præcisè loquendo, Calvinum, quem indignè & immerito proscindit, Joan. 6. aperte distinguere inter hæc duo, scilicet credere in Christum, & edere Christum, tanquam causam instrumentalem & effectum illius. Quod autem vulgo dici solet, *credere esse edere*: oratio est metonymica usu trita: ut *credere est vita æterna*, Joan. 17. vers. 3. & cap. 12. 50. *mandatum ejus vita æterna*, & 14. vers. 6. *ego sum vita*, id est, vitæ efficiens: sic etiam edere pro edendi causa. Denique hoc argumentum non immerito in adversarium retorqueri potest hoc modo: Manducatio, de qua Christus hic loquitur, convenit solis credentibus; ut Stapler. hic afferit; Atqui manducatio in Sacram. Eucharistie non convenit solis credentibus; quia etiam non credentes hypocritæ fidem simulantes manducant: Er-

go manducatio in Sacram. Eucharistie non est manducatio, de qua Christus hīc loquitur: Sextum atque ultimum est his verbis expressum: *fides non in carnem, sed in totum Christum est*. *Divinitas & tota Christi humanitas objectum est*, fideque percipitur: nulla igitur causa esset cur hunc cibum carnem suam & quidem toties vocaret, nisi de carnis proprietate & proprio manducationis officio loqueretur. Verum respondemus, invalidam esse omnino consequentiam; causa enim cur hunc cibum carnem suam vocet Christus, est ut ostendat, se non solum esse cibum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam, quod utraque natura ad redemptionis ac vitæ cœlestis complementum concurrat, ut supra ostendimus. Nam is manducat carnem Christi, qui credit filium Dei carnem suam, in unitatem suæ personæ assumptam, pro vita mundi credentium in sacrificium obtulisse: adeò ut manducando carnem Christi, simul totam personam manducemus, seu communionem illius habeamus. Unde hujus etiam argumenti infirmitas appetit. Atque hæc de hujus sententia Joan. 6. vers. 53. adversus corruptelas vindicatione. Reliquum jam est, ut ad hujus capititis absolutionem explicetur.

Quæstio de recto verborum Christi sensu Joan. 6. 63.

Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam: verba quæ loquor ego, spiritus sunt & vita.

Illiustris omnino est hæc Christi oratio, de cuius genitivo sensu varia omnino sunt interpretum judicia. Ac propterea operæ pretium esse arbitramur, ut ea, quæ præcipua sunt, nonnihil, præmissis occasionis & scopis circumstantiis, expendamus. Occasio autem est incredula Judæorum ex doctrina Christi arrepta offendio duplex: prior quidem, ratione personæ, quod non crederent Christum esse proprium Dei Filium, qui è cœlo descendisset, v. 41. & 42. posterior verò quod non crederent carnem illius edendam ac vivificam v. 60. Scopus autem Christi est ut huic offendæ occurrat; atque illos malè offendos, interrogatione quadam indicat vers. 61. Modus autem seu medium ac remedium, quod ad hunc scopum dirigit, pro duplice offendâ est duplex; primùm enim ostendit se descendisse è cœlo, quia ascendet in cœlum, scilicet sua vi: ideo si id conspicerent quærit, an hoc eos offenderet? hæc enim per ellipsin è superiori versu intelligenda, hoc est, annon cognoscetis me verè dixisse, quod prius in cœlo fuerim atque inde ut Filius Dei descenderim? quia nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo, Joa. 3. ubi Christus etiam ut hīc per communicationem idiomatum, de sua persona, denominata à natura humana prædicat, non solum quod ipsi convenit secundum humanam naturam, nempe ascendere in cœlum: sed etiam secundum alteram, nempe divinam, scilicet quod prius erat in cœlo, hoc est, descendisset de cœlo, nempe ratione modi peculiaris præsentia, in assumta humana natura: sed tamen ratione ipsius essentia & gloriose patefactionis in cœlo esset. Adeò ut, diverso respectu, utrumque consentiat, filius hominis est in cœlo Johan. 3. & filius hominis erat prius in cœlo Johan. 6. qua de re Aug. locum Johan. 3. confrens sic eruditè ait: *Sic erat Filius hominis in cœlo, quemadmodum Filius Dei erat in terra: Filius Dei in terra suscepit carne: filius hominis in cœlo, in unitate personæ*. Deinde causam hujus phraseos (quæ communicatio idiomatum dicitur) esse docet, ut intelligamus unam personam esse Deum & hominem. Atque ita Christus priorem offendionem Judæorum refutat, quod rectè dixerit, quod prius erat in cœlo, indeque descenderit: quia vi suâ ascendet, divina natura humanam subvehente, in cœlum. Posteriorem verò offendionem diluit hoc vers. 63. quo sensum verborum suorum de carnis suæ manducatione & vivificandi efficacia, declarat. Primaùm enim mentem suam explicat: deinde antè à se dictis applicat: ut consensus utriusque appareat. Ac prius quidem continetur his verbis: *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quicquam. In quibus*

quibus maxima consistit difficultas, ac diversis modis sententia illius exponitur. Cujus varietatis occasio est verborum *spiritus & carnis* significatio, in S. Literis pro locorum circumstantiis varia: & quod probabili quadam ratione ad Christi sententiam diversis modis videantur posse accommodari. Ac primò quidem nonnulli *spiritum & carnem* non propriè, sed metaph. de spirituali & carnali verborum Christi intelligentia exponunt, sed dupli- ci modo: unde duplex interpretatio exurgit. Quidam enim voce *Spiritus* sensum allegoricum: *carnis* voce verò proprium, & ut vocant literalem sensum intelligunt: quod quemadmodum Spiritus sive anima hominis sub carne latet: ita sensus allegoricus sub verbis propriè aliud significantibus, sit inclusus. Quam explicationem simili scripturæ usu probare conantur ex duobus locis; pri- mum quidem ex Apoc. 11. vers. 8. ubi de Roma Anti- christiana dicitur, & *cada-vera eorum* (scilicet jacebant) *in plateis urbis magnæ, que vocatur spiritualiter Sodoma & Egyptus, ubi & Dominus crucifixus est.* Ubi *spiritualiter* idem est quod allegoricè atque occultiore significatio. Deinde 2. Cor. 3. vers. 6. dicitur *litera occidit, spiritus verò vivificat*: ubi inquit litera literalem sensum; spiritus verò spiritualem seu allegoricum sensum de- signat. Veruntamen hæc sententia à multis minus pro- batur, i. quod caro & spiritus, opposita inter se, ut hoc loco, nullibi in Sacris Literis hoc sensu accipientur. Nam Apoc. 11. conjugatam vocem *spiritualiter* ita usurpari agnoscimus, non autem spiritum. Ad locum verò quod attinet 2. Cor. 3. *spiritum, literæ* opponi appetet, non carni: nec spiritualem sive allegoricum sensum denotat, ut ipsem Aug. qui ita erat interpretatus, postea re me- lius considerata, in libro de spiritu & litera agnoscit, *literam* significare legem: *spiritum* verò *Evangelium*: quod nimirum Spiritum Sanctum habeat conjunctum, unde *mi- nisterium spiritus* 2. Cor. 3. appellatur. Præterea adversus illum expositionem etiam objicitur ab eruditis nonnullis, quod res ipsa eandem quoque refutet. Nam spiritus de quo Christus hic loquitur, est qui vivificat: sensus spiritualis seu allegoricus non vivificat: quia plurimi eo prædi- ti, tamen increduli sunt, ac pereunt, ergo sensus spiritualis seu allegoricus, non est spiritus, de quo hic Christus loquitur. Veruntamen pro hac sententia dici posset: primùm sensum allegoricum intelligi fide perceptum: vel deinde, per sensum allegoricum intelligi rem eo sensu ex- plicatam, nempe spiritualem Christi mandationem. Ceterum alia gravior ratio opponi potest: nimirum quod à propria & usitata significazione, ad impropriam non est discedendum, nisi ratio solida id evinat: qualis hoc loco nulla appetet: neque etiam ab hujus sententiæ fautoribus adducitur. Quo etiam argumento, & alter expo- nendi modus, qui à nonnullis de spirituali & carnali intelligentia profertur, confutatur: cùm metaph. voce *carnis* vitiositatem hominibus innatam: *spiritus* verò no- mine sanctificationem, qua homo virtute spiritus renatus est, interpretantur: ut spiritualis intelligentia sit, quæ ab illo spiritu seu interna sanctitate; carnalis quæ à carne, hoc est, vitiositate, oriatur. Verum licet hæc voces ita nonnunquam oppositæ in Sacris Literis us- pentur, ut Rom. 8. vers. 13. Gal. 5. vers. 16. & 7. & 19. collato cum 18. & 22. ut etiam *spirituales* ac *carnales* 1. Cor. 3. vers. 1. opponuntur: à propria tamen signifi- catione, sine ulla necessitate hoc modo receditur. Deinde si caro vitiositatem nativam significaret in verbis hisce Christi: tum non solum dixisset, *caro non prodest*, sed contra potius, cùm hoc omnino controversia careat, oc- cedit: quemadmodum oppositio spiritus, qui vivificat, & natura vitiositatis carnis postulareret. Atque hæc de prima expositionis ratione, quæ duos modos in se comple- citur. Altera verò expositiō est, ut sine metaphora, vera caro verisque spiritus, & quidem vel Christi, vel a- liorum hominum intelligatur. Quidam enim hisce *spiritus & carnis* vocibus divinam & humanam Christi natu- ram intelligi statuunt: quemadmodum eo sensu hæc voces distinctè accipiuntur. Rom. 1. vers. 3. & 4. &

1. Tim. 3. vers. 16. & 1. Pet. 3. vers. 18. Atque ita sensus erit hujus loci; caro mea seu humana natura non prodest ad vivificandum per se, sine divina natura (qualem tan- tū Capernaitæ à Christo intelligi perperam opinabantur) sed spiritus, hoc est, divina mea natura (quæ *spiritus aeternus* ad discrimen ab anima ipsius, Heb. 9. vers. 14. dicitur) est, qui vivificat, ut fons vitæ: cuius acciden- te gratia, caro, per se ad vitam æternam dandam inu- tilis, utilis redditur. Ac propterea Christum non er- rasse appetet, cum carni suæ, divinæ naturæ unitæ, vi- vivandi vim tribuisse: sed Capernaitas iniquè offendit, quod carnem Christi à divinitate separatam statuebant; ac talem dici à Christo ore corporis ad vitam æternam esse manducandam, falsè existimabant. Alii verò carni & spiritus voces non de Christo, sed de hominibus reliquis interpretantur: ut *caro, corpus, spiritus* verò animam significet. Quemadmodum etiam in Sacris Lite- ris distinctè hæc duo opposita nonnunquam intelliguntur: ut Heb. 12. vers. 9. *patres carnis*, hoc est, corporis: & *pater spirituum*, hoc est, animarum, nempe Deus, inter se discernuntur. Quo modo sensus erit luculentus ac fa- cilis, & ad scopum Christi accommodatus. Is enim est ut confutet Judæorum offensionem, qui verba Christi de carni suæ mandatione ad vitam æternam propriè, ore corporis peragenda accipiebant: ac propterea (quia id sexto Decalogi præcepto *non occides*; ideoque multò mi- nus hominem comedes, adversabatur) ut durum & in- tolerabile aversabantur vers. 52. & vers. 60. contra verò Christus hic docet, carnem, hoc est, corpus humile ad hanc carni suæ mandationem ac vivificationem non prodesse: sed spiritum: ideoquæ non cibum carnis esse, seu oris & ventris: sed mentis per fidem, quæ causa ef- ficiens illius est instrumentalis: ut multis antea à Christo explicatum vers. 29. collato cum 27. & 28. & vers. 35. & 40. si quis verò objiciat adversus hanc declarationem: *carnis* hoc sensu pro corpore hominum acceptæ nulla ante facta est mentio: sed tantum carnis Christi: ac pro- pterea non de carne Capernitarum, & hominum alio- rum generaliter; sed de carne Christi singulariter intel- ligendum. Negatur antecedens: Nam licet vocis *carnis* eo sensu, non sit facta mentio expressa, tamen impli- cite indicata est: cum error Capernitarum ita descri- ptus est, ut citra ullam controversiam ex eo constet, illos mandationem carnis Christi de mandatione car- nali, seu quæ carne & ore corporis fit, perperam in- tellexisse: ideoque ad illum errorem corrigendum, ap- tissimè carnem hominum ad eam mandationem & vi- tam conferendam esse inutilem, rectè ostenditur. Dein- de cùm Christus in Anteced. de carne sua agens, sem- per distinctè dixerit, *caro mea*, vers. 51. 54. 55. 56. & *carnem filii hominis ederis*, vers. 53. hic omissa o- mni distinctione generatim dicit, *caro*, quemadmodum illud à D. Beza contra antecedentem de carne Christi sententiam observatum: propterea probabile est, eo modo dic indicari Christum non suam carnem singula- liter, sed carnem seu corpus hominum Capernitarum, & aliorum generatim intelligere. Denique ne te- merè D. Beza expositionem novam præterisse videa- mur, ea paucis ex Annot. ad hunc locum repeten- da, & strictim, ad majorem rectæ interpretationis cognitionem expendenda: siquidem ait Christum re- sellere Capernaitas, ratione à communis sensu petita, ac si diceret? *Quis fit, ut me de naturali & usitato illo com- edendi & bibendi usu locutum somnietis, quo cibus & potus in ventrem ingeruntur?* Vos enim sensus ipse docet, ne hanc quidem vitam animali manare à carne quæ dentibus comeditur, siue à cibo & potu, qui in ventre ingeritur, neque hanc vitam præstat vel adimit, ut pote quæ aliunde nempe ab hominis spi- ritu corpus vivificante profiscatur. Itaque quorsum ego vi- tam tali mandationi carnis meæ, & tali sanguinis mei po- tui attribuerim? Scitote igitur, me non de corporali edendi vel bibendi modo, tñb ne de animali quidem vita, cuius unius remnde studio teneri vos video, sed de mei spirituali perce- pzione, quæ non dente sed mente peragitur, & ad vitam illam

spiritualem & æternam spectat, translatum fuisse locutum. Et sic quidem ego appositiissime explicari Christi verba existimo. Hactenus claris. viri paraphrastica verborum Christi nova expositio: quæ salvo meliori iudicio antecedenti, proxime à nobis propositæ longè videtur postponenda. Primum quia nova ista expositio, *carnem* de carne generaliter quæ editur, & spiritum de anima hominis interpretatur: Atqui talis oppositarum vocum hac significatione usus, nullo in loco Scripturæ observatur: Deinde Christus locutus est de vita æterna tantum, non autem de vita animali: ac propterea cum dicitur spiritus vivificat, si de vita animali illud intelligatur, aberrabit oratio à scopo proposito Christi, & à mente Capernitarum, qui satis clarè audiebant Christum loqui de vita æterna conferenda. Neque sane video qua ratione ad eum scopum accommodari possit, nisi per longiorrem atque obscuram consequentiam: ut ex paraphrasi antecedente perspici potest. Denique quo modo rectè dici potest cibum & potum vitam non præstare, sed spiritum, hoc est, animam? Nam etsi id verum sit ratione causæ procreantis, ac primæ effectionis vitæ; cibus tamen & potus tanquam causæ conservantes vitam præstant. Quam obrem huic novæ expositioni antecedens omnino videtur præferenda, ut quæ perspicue Christi verba explicat, & Capernitarum de carnali carnis Christi ad vitam manducatione errorem solidè refutat: Quod caro seu corpus ad vivificationem, eoque ad manducationem carnis Christi non prodest: sed spiritus, seu anima humana, ore fidei carnem Christi manducando, vivificet. Deinde merito etiam expositio illa de carne & spiritu Christi similiter huic novæ videtur proponenda; utpote quæ ad eandem carnem, de qua Christus ante locutus erat, pertinet, & Capernitarum, ut ostendimus, errorem refutat graviter. Quod autem antea à nobis ex D. Beza ut probabile argumentum adductum est; nimirum non videri intelligi carnem Christi, quia non dicitur caro mea, nec caro filii hominis distinctè ac singulariter, ut in præcedentibus verbis; sed alio modo, scilicet generali, cum dicitur simpliciter caro, ideoque alium esse significationis modum: ad id inquam responderi posset, etiam hoc in loco, cum dicitur ἡ σάρξ, non necessariò generatim accipi debere de quavis carne: articulum enim sumi posse hoc loco pro pronomine αὐτὴν, ut ἀπειπε τὸ οὖτε ille ποτέ, de Homero dici solet, ex frequenti in hujusmodi Græcæ linguæ & Scripturæ usu. Quemadmodum hujus significationis inter alia multa hæc exempla sufficere possunt: ὁ λόγος σέρμον ille, Joan. 1. vers. 1. 2. 14. τὸ οὖτε lux illa, vers. 8. ὁ αἴρετο τὸ θυραῖον, agnus ille Deus, vers. 29. item αὐτὸς ἐστι τὸ θυραῖον; αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τὸ Ιερουσαλήμ; Tu es rex ille Israëlis? vers. 50. Tu es ὁ χειρός, Christus ille Matth. 16. vers. 16. quemadmodum etiam hæc omnia dicta ita accepta D. Beza rectè interpretatur. Ac propterea non intelligi potest hoc loco illa caro, ut non generaliter, sed singulariter ad antecedentem Christi carnem referatur, sicut vers. 52. quo modo potest hic nobis dare, τὴν σάρκα carnem illam, scilicet suam, de qua locutus est. Quo etiam modo vulgatus interpres & D. Beza τὴν σάρκα carnem suam interpretantur. Quare utraque expositio valde accommodata est, ut *spiritus & caro*, vel de Christo: vel de aliorum hominum anima & corpore intelligentur: sed tamen posterior sensum videtur & faciliorem & clariorem continere.

*Quidnam Christi verba Job. 6. in fine vers. 63.
designant.*

Quoniam hic versus celeberrimus ac gravissimus duabus constat partibus: quarum priori doctrinam à se, de carne sua ad vitam æternam manducanda propositam, malèque à Capernaitis (qui id carnis dente & ventre peragendum opinabantur) intellectam explicat: posteriori vero expresse ad eandem doctrinam applicat, propterea ut illam jam antea exposuimus; ita hanc quoque, ob varias ac discrepantes interpretum sententias examinare ac declarare nonnihil conabimur. Nam licet ex

prioris partis enarratione, ac præcipuarum de ea opinionum discussione, difficultas maximè sit imminuta: nonnulla tamen ad accuratiorem hujus intelligentiam sunt observanda. Quod ut majori fiat perspicuitate, primo loco eam quam simplicem ac priori parti & scopo maximè consentaneam arbitramur sententiam, distinctè proponemus ac confirmare conabimur; deinde opiniones diversas, delectu quodam habito, excutiemus paucis. Præmisso autem prius horum verborum scopo & divisione, ad expositionem procedemus. Ad scopum autem quod attinet: initio hujus versus Christus, ad erroris Capernitarum (quo Christi carnem ad vivificationem, carne seu dente & ventre manducandam dici putabant) refutationem contrarium docuit: nempe spiritum (seu mentem, fidei ore Christi carnem manducantem) vivificare: carnem vero (seu dentem & ventrem) ad manducationem & vivificationem illam non prodesse. Quo quasi fundamento quodam, prima parte hujus versus positio, alteram ad sui defensionem subjicit, & doctrinæ antecedenti, quæ Capernaitæ offensi fuerant, applicat. Declarat enim se de spiritu & vita: non autem de carne & vita locutum: ideoque Capernaitas imperite & iniquè iis offendit. Dividitur autem Christi sententia in subjectum & attributum. Subjectum seu illud de quo agit est hujusmodi, *verba que ego loquor.* In quo duo sunt observanda, ad clariorem rei cognitionem: primum quidem *verba* hoc loco significant; deinde quid sit, *loquor.* *Verba* enim accipi possunt bifariam: primum propriæ; ut dictiones & orationem designant: vel impropiæ, per metonym. adjuncti pro suo subjecto, nempe ut rem verbis significatam notent, ut 2. Sam. 14. vers. 15. *Rex faciat verbum ancilla sue,* & vers. 21. *fecit verbum hoc,* hoc est, rem verbo significatam; Quo etiam modo dicitur, *facere omne preceptum* Deut. 6. vers. 24. hoc est, facere omnia, quæ pracepta sunt. Exod. 29. vers. 35. & Joan. 15. vers. 10. *custodire precepta,* exponitur vers. 14. *facere ea qua præcipio.* Sic Rom. 2. vers. 13. *factores legis,* id est, rerum lege significatarum ac mandatarum. Atque per hujusmodi metonym. *verba* hoc loco intelliguntur: hoc est, res verbis significatae, ut ex attributo *spiritus & vita*, colligitur: quod non dictioribus ipsis, sed rei significatae convenit. Deinde cum dicitur: *que ego loquor*, enallage est temporis, hoc est, quæ modò locutus sum. Nam quia id quod paulo post futurum est, & quod paulo ante præteritum, quasi præsens estimatur: idcirco utrumque præsentis temporis verbo, sèpius cum vulgo, tūm etiam in Novo Testamento indicatur: paulo post futurum quidem, Johann. 14. vers. 1. *proficior*, & vers. 4. *abo*, & vers. 5. *nescimus quo abis*, & alia plurima: paulo ante præteritum vero, Matth. 13. vers. 10. *Cum in loqueris per parabolæ & vers. 13. per parabolæ loquor eis*, & Johann. 4. vers. 26. *ego is sum qui loquor tibi.* In quibus omnibus paulo ante præteritum citra controversiam intelligitur. Sic etiam hoc in loco: Christus enim ea intelligit, quæ de necessaria manducatione carnis suæ ad vitam, Capernaitis modò dixerat: ut scopus hujus sententiae (nempe confutatio Capernitarum) vers. 61. indicatus ostendit; quo pertinet expressa hæc applicatio, *verba que ego loquor vobis:* sensus enim est, res, verbis quæ ego locutus sum, significatae, sicut non potuerunt à me dici de carne vestra & aliorum, quia ea ad vivificantum & ad edendum carnem meam non prodest: sed tantum spiritus seu mens per fidem vivifica: propterea etiam ea quæ verbis meis significavi, non sunt caro, sed spiritus & vita; quibus attributum continetur, secunda hujus sententiae pars. *Spiritus* porro & *vita* accipiuntur propriæ, ut antea in prima hujus versus parte, de mente & vita æterna, ut sensus sit: quod antea dixi, vobis & omnibus hominibus necessarium ad vitam, ut manducetis carnem meam, id non dixi de carne vestra seu dente ac ventre: sed de spiritu seu mente, carnem meam per fidem manducante, & vita æterna inde consecutra. Atque hæc prima est planior ac plenior expositio: *Si quis verò spiritum & carnem in priori hujus versus parte*

parte de Christi divina, & humana natura interpretetur, ut antea retulimus; eodem modo non incommoda erit secunda expositio; ut etiam in altera hac parte spiritus eadem significatione intelligatur: nimirum ut sensus sit, cum caro mea (si consideretur, ut à vobis Capernaitis sit, secreta à suo Spiritu æterno, seu Deitate sua) ad vitam non prospicit: sed vivificatio sit opus Deitatis (quæ Spiritus vivificus. 1. Cor. 15. 45. nominatur) similiter non de talis carnis mandatione carnali & vivificatione: sed de spiritu & vita æterna inde promanante sum locutus. Verum præter hasce duas expositiones (quarum prior facilitate atque ubertate longè videtur præferenda) alia etiam proferri solent: sed tamen minime conferenda cum prioribus, quoniam à propria vocis, spiritus non minus quam carnis, significatione, sine ulla ratione necessaria recedunt: idque vel ut eodem sensu spiritus accipiatur quo in priori parte interpretati sunt: vel diverso. Eodem quidem, ut significet sensum allegoricum: vel ut animæ per spiritum regenerationis sanctitatem (carni, h. est vitiositati innatae oppositam) intelligamus. Diverso vero sensu accipiunt, qui spiritum metonymicè Euangelium notare existimantes, ita explicant, quod eodem sensu Christus hunc sermonem suum de pane cœlesti (qui summam Euangeli contineat) spiritum & vitam appellaverit, quemadmodum Paulus Euangelium vocavit spiritum, qui vivificat. 2. Cor. 3. 6. h. e. efficax Sp. S. instrumentum (unde ministerium spiritus ibidem v. 8. dicitur) quo fidem in nobis electis accedit, nosque ita vivificat Rom. 10. 17. & 1. 16. Veruntamen quemadmodum à propria significatione ad impropriam, sine ulla necessitate hoc modo declinatur: sic etiam ad scopum, nempe refutationem Capernitarum, non ita commode pertinet: neque satis cum prima hujus versus parte, ubi spiritus carni opponitur, cohæret. Ac propterea uberior harum expositionum refutatio non requiritur, quemadmodum multo minus, quod maximus alioqui inter Patres Theologus, Cyrillus, spiritum hoc loco, carnem Christi significare statuit: cum & ea significatio sit insolens, & Christus spiritum carni diserte prima parte opponat.

Hactenus de difficultibus Cap. sexti.

Ad Cap. 7. v. 2. illustrationem, de oīuōnīyā explicatio.

Cum tria annua ac solennia fuerint Israelitis à Deo per Mosen instituta festa: nempe Paschatis, Pentecostes, & Tabernaculorum: quibus celebrandis omnes masculos convenire Hierosolymas oportuit, Exod. 23. Deut. 16. & 2. Chro. 8. ac de prioribus, nempe Paschate & Pentecoste, antea suis locis à nobis actum est plenius: non inutile fore arbitramur, neque ingratum, si etiam de tertio, nempe tabernaculorum festo, ad hujus loci ac similiūm illustrationem, paucis ac distictè differamus. Festum autem tabernaculorum hoc loco *oīuōnīyā* dicitur, à figendis tabernaculis, ex pulcherimarum arborum ramis, sub quibus dies septem, à mensis septimi die decimo quinto degebant, & honestè hilaritati se dabant: quemadmodum describitur institutio illius Levit. 23. & illustre ejus exemplum proferunt Neh. 8. Finis autem cum reliquis festis, Paschatis nimirum & Pentecostes communis, fuit beneficiorum Dei corporalium & spiritualium recordatio, & publica pro iis Deo gratiarum actio præstanda. Proprius vero finis, pro beneficiorum aut modi diversitate distinguitur. Proximus enim hujusmodi finis spectavit beneficia corporalia duo. Quorum primum erat, quod cum olim in deserto incertis sedibus, sub vagis tabernaculis vixissent; inde à Deo per Josuam in terram promissam & urbes ac domos stabiles essent introducti, Levit. 23. vers. 43. Deinde quod cum antea in deserto, terra fructibus & horreis ac cellis fuissent destituti, tandem in Chanaanæ uberem terræ proventum, eumque recondendi facultatem essent consecuti. Unde non solum *festum tabernaculorum*: sed etiam *festum collectionis* à Mose appellatur Exod. 23. vers. 16. ad eandem rem significandam, ut appareat Deut. 16. vers. 14. & 15. In quam sententiam sic ait Theophilact. ad hunc locum: *oīuōnīyā*

*m̄lae celebrabant in gratiarum actionem propter conveclas fruges mensis septembri, ideo & tabernacula figebant & sub diogenes latabantur. unde Psalmos quosdam qui inscripti sunt, protocularibus, quidam compositos esse dicunt in hoc fejum. Nam tunc protocularia sua impliebant, & uerbi premebant, propterea agebant gratias, & psalmos uebabantur atque aliis in gratiarum actionem; talis psalmus est octavus. Hæc de sententia Theophilacti, & fine hujus festi proximo: nimirum ut esset grata beneficiorum corporalium illorum recordatio, Deique eo nomine celebratio. Remotus vero finis fuit ut esset typica ac prophetica futurorum, per Christum beneficiorum spiritualium adumbratio, quemadmodum communiter de festis illis dicitur Colos. 2. v. 17. Verum quænam propriè sit res significata, diversa videtur Theologorum esse sententia. Augustinus enim cum nonnullis aliis sentit: quemadmodum Israelitæ typi fuerunt fidelium (qui Israel Dei dicuntur Galat. 6. vers. 16.) & Pharaon, Diaboli: mare rubrum, baptismi: hostes Israelitarum Aegyptii, peccati typi extiterunt: sic tabernacula & desertum, hujus mundi: & terram promissam, cœli typum fuisse, pluribus exponit. Cyrillus tabernaculorum festum, resurrectionis corporis & vite æternæ umbras fuisse dicit: sed probationes quas adducit, non sunt adeo firmæ. Ait enim Christi carnem esse tabernaculum illud Davidis, quod eret Amos. 9. v. 11. resurrectione. Sed doctiores interpres rectè demonstrant, humile Christi regnum à Prophetæ denotari: ut circumstantiae declarant, & Act. 15. v. 16. Neque etiam melius convenit id quod ex Zach. 14. vers. 16. adfert, reliquæ gentium celebrabunt festum tabernaculorum. Nec enim in eo loco agitur de vita æterna, sed de statu Ecclesie Novi Testamenti in hoc mundo, & quidem pro more Prophetarum, qui cultum spiritualem Dei in Novo Testamento futurum, corporibus illis umbris exponunt, concinna allegoria. Idque etiam confirmatur ex ejusdem loci vers. 18. quo pœnam iis minatur, qui festum illud non celebrarint: id quod sanè nullo modo vite æternæ convenit, in qua nullum transgressionis periculum, neque ulla pœna habet locum. Interim tamen, si rem ipsam, remota probatione illa consideremus, pia est Cyrilli de fine hujus festi sententia. Quam etiam sequitur Theophil. cum ait: *Scenopégia autem significat resurrectionem, quando omnes quidem fratres nostrorum operum consummantur, tabernaculaque nostra per mortem destruta iterum confruentur.* Ceterum ut propositam de fine hujus festi remoto sententiam absolvamus, arbitramur utramque, & Augustini & Cyrilli sententiam consentaneè S. Lit. commoda ratione posse conjungi, hoc modo: ut tabernacula, mundum hunc & corpus nostrum mortale & humile adumbrarint, in quo quasi peregrini extra patriam constituti versamur, Hebr. 11. vers. 13. & 14. unde Christi per Josuam adumbrati beneficio liberamur. Nam quemadmodum pii dicuntur hic non habere manentem civitatem, sed futuram inquirere, Hebr. 11. 14. 15. & 13. 14. & municipium *πόλιν νέαν* nostrum in cœlo esse, Phil. 3. 20. sic corpora nostra tabernacula appellantur, 2. Cor. 5. 1. & 4 & 2. Pet. 1. 13. Quocirca rectè dici potest, quod scenopégia, quatenus festum erat tabernaculorum, & liberationem à terrenis tabernaculis, & fixæ in cœlis sedis beneficium typicè designabat. Adumbrabat enim liberationem, primum animæ à vinculis tabernaculi corporis mortalis, & à deserto mundi: deinde etiam corporis, à morte & corruptione in statum gloriosum, atque ascensionem in stabilem ac cœlestem civitatem, Hebr. 11. v. 10. & 16. & 13. 14. Quatenus vero hæc scenopégia festum erat collectionis, & proventus anni beneficium notabat, & magna hilaritate, non in vetustis ac consuetis, sed in amoenissimis ramorum tabernaculis, omni lucu tristitiaque à Deo prohibita, Deut. 16. 14. 15. Neh. 8. 11. festisque conviviis ex bonis partis celebrabatur: sic etiam adumbravit hoc festum eo modo, felicem fidelium in cœlis conditionem: quod in æternis illis cœlorum atque amoenissimis tabernaculis, Luc. 16. corporibus suis gloriosis, æternis summisque gaudiis (quæ etiam conviviis à Christo metaphoricè significata, Matth. 8. 11. & Luc. 22.*

Luc. 22. 30.) perfruentur. Atque hæc breviter de Sceno-pegiæ seu tabernaculorum festo.

*Quo sensu Christi fratres Ioh. 7. 3. & 5.
vocentur.*

DE hac enim quæstione duplex est sententia: prima quidem Helvidii: qui Mariæ ex Iosepho filios, post Christum genitos, & uterinos illius fratres intelligi tradidit: sed hujus errorem Hieron: tom. 2. lib. de perpetua Mariæ matris Christi virginitate refutat, & eleganter adversus vocis unius aucupium distinctè ait; quatuor modis in scripturis divinis fratres dici, naturâ, gente, cognatione, affectu; Altera vero est recepta omnino sententia: ut in hoc Joannis loco fratres Christi consanguineos notent, qui scil. ex eodem quidem parente, non proximo (quales germani aut uterini fratres dicuntur) sed remoto sunt prognati. Quinam vero hi fuerint consanguinei, diversa est interpretum sententia. Quidam enim (ut loco jam memorato Hieronymus) fratres Domini, hoc est, cognatos appellari, filios materteræ Christi, nempe Mariæ Cleopæ: cuius liberi fuerint Iacobus minor, (qui frater Domini dicitur Gal. 1.) & Iudas, duo Apostoli, & Ioses; qui antea non credentes postea crediderint. Epiphanius quoque eosdem intelligit, sed ex Iosepho è priori illius conjugio genitos fuisse ait, contra hæreses lib. 3. tom. 2. hæresi 78. Eandemque sententiam habet Cyrillus in comment. ad hunc Euangelistæ locum, & ad eam confirmandam adducit sententiam Ier. 12. 6. *fratres etiam tui & domus patris tui spreverunt te.* Veruntamen hoc alienum est, siquidem Propheta eo in loco, de Christo non loquitur, quemadmodum Cyril. putavit, sed de seipso, à suis contemto conqueritur. Deinde in eo etiam cum Hieron. Epiphanio. Chrys. aliisque hallucinatur, quod Iacobum & Iudam, fratrum voce, in hac Euangelistæ sententia designari statuit: quemadmodum etiam quod ait, postea credidisse & in Apostolorum numerum relatos: illud enim clarissimè refutatur, non solùm temporis ratione, quia hæc, quæ hoc c. 7. recensentur, postremo vitæ Christi anno con-tigerunt: contra verò Christus ab initio sui munericis duodecim Apostolorum jam vocarat: sed etiam quia aperte jam antea, Ioa. 6. 70. duodecim Apostolorum vocatorum ac fidelium (uno excepto Iuda Iscariota) facta erat mentio. Quamobrem hisce consideratis certū illud est, consanguineos Christi intelligi, non tamen Iacobum nec fratrem ejus Iudam. Ideoque alii melius sentiunt, eos fratres seu consanguineos incredulos alias ab his fuisse: sed quinam illi nominatim fuerint, omnino ignorari: quia eorum nulla in S. Lit. explicatio reperitur. Atque hæc paucis de hisce fratribus Christi.

*De Capitis 8. vers. 1. ad 12. autoritate
ac sententia, disceptatio.*

POstquam Euangelista superiori capite septimo, Christi Hierosolymam ad festum tabernaculorum profectiō-nem, & gesta in eo festo descripsit: deinceps hoc capite o-ctavo, eorum quæ postero die festi contigerunt, narratio-nem subjicit. Quæ duabus constat partibus primariis: vi-del. historia adulteræ, ad vers. 12. & sermone ac colloquio Christi cum Iudæis, reliquo capite. Ad historiam autem quod attinet, in ea primum consideranda est illius authoritas: deinde sensus. De priori enim quæstio est magni momenti: An hæc, de adultera ad Christum adducta narra-tio, ab Euangelista Ioanne sit conscripta: atque ita divinam habeat authoritatem, & pars sit Euangelii illius genuina: nec ne? Quidam enim tam ex antiquis, quam ex recentioribus, tam nostris, quam Pontificiis Theologis magni nominis, de totius hujus narrationis fide dubitant. Cujus dubitationis suæ varia habent argumenta, quæ primum ab Erasmo: deinde ab aliis, ipsum minus consideratè securis plenius proferuntur. Quæ licet à D. Piscatore sint satis rectè discussa, si pleraque spectemus; non alienum tamen fore arbitramur, si eadem hoc loco penitus expendamus, & nonnullis observatu dignis, ad clariorem historiæ verita-tem, corroboremus.

Ac i. objiciuntur veterum testimonia duplia, partim eorum, qui eam aperte rejecerunt: partim aliorum, qui

eam præterierunt. Ad prius autem probandum, profer-tur testimonium Eusebii histor. Eccl. lib. 3. cap. ultimo, quasi disertè diceret, à quodam Papia, hanc de muliere adul-tera historiam fuisse scriptam, quæ habebatur in Euangelio, quod dicitur secundum Hebreos. Id quod quasi certum ab Erasmo in Annotat. ad hunc Ioannis locum ponitur: idque ab Eusebio dictum, similiter à doctissimis Pontificiis & nostris interpretibus asseritur: sed si rem diligenter exami-nemus, meritò negabimus, illud ab Eusebio scriptum esse: Verba enim ejus Græca de Papia, antiquissimo authore, sed exigui judicij hæc sunt: *καὶ τοῦτον δὲ τὸν Ἰωάννην οὐκέτι πολλαῖς αἱματίαις διαβλαύδοντες ὅπερα κυρίου, οὐ τοῦτον ἀβεβαίον μετέχει, hoc est, Exposuit autem ἐριπός αἰτιαν βιστοριαν de muliere accusata de multis peccatis apud Dominum, quam Euangelium secundum Hebreos continet.* Quæ verba priora olim Rufinus, quemadmodum malè intellexit: ita malè (ut multa, citra controversiam, alia) vertit ac pver-tit hoc modo; *simul ἐριπός αἰτιαν βιστοριαν subjungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudeis apud Dominum;* Id quod o-mnino à sententia Eusebii Græca alienum esse, oppositio utriusque mulieris arguit. Nam apud Eusebium, Græcè loquentem, nulla sit adulteræ mentio: deinde ea cujus me-minit, de multis peccatis fuit accusata; hæc autem de qua Iohan. 8. agitur, fuit accusata de adulterio, & quidem solo; non autem de multis peccatis. Ac propterea Eu-sebius de alia omnino muliere, non de hac, de qua con-trovertitur, locutus est. Ac propterea mirandum est, Erasmus virum literatissimum hic passum esse sibi à vitiaria interpretatione Rufini ita imponi, ut Græcum exemplar non consuleret: nisi forte illud ipsi nondum fuerit visum. Cujus etiam Erasmi, in plerisque egregia diligentia freti, & Pontifici & nostri, maximi nominis Theologi, creduli-tate quadam, ac neglecto examine, in eundem lapidem im-pegerunt. Quod auditores sincerè ad ipsorum utilitatem monere cogimur: ut in rebus in primis controversis, ipsos authores Græcos consulamus, ne quid temerè interpre-tationi, (quæ non semper pari diligentia instituitur) fidamus. Quare hoc primarium argumentum, ut probetur ab antiquis Patribus hanc historiam rejectam, nullius esse mo-menti, sed prorsus alienum, satis demonstratum existi-mamus.

Alterum vero est, quod à multis fuerit præterita; atque ita quodammodo ad Euangelium non pertinere indicant. Quales citantur primum Patres, in primis Orig. & Chrys. sed non sequitur, illi eam historiam in explicatione cap. 8. Ioannis præterierunt: Ergo non existimarunt eam fuisse à Ioanne scriptam. Respondemus autem Origenem multa in Ioannis explicatione omisisse: Nam à capitis quarti ex-plicatione, omisso quinto, sexto, & septimo, transilit ad cap. 8. v. 19. Nec Chrysost: omnia exposuit, in suis illis ad populum concionibus in Ioannem, sive facilitatis, sive delectus alicujus causa, ad brevitatem, aut etiam descriptori-ne negligentia. Deinde, ut rectè Erasmus agnoscit, illius mentionem facit in Ioan. homil. 60. cum inter exempla, quibus Pharisei malitiosè ac subdolè, ut Christum accusarent, ipsum interrogarunt, recenset, cum ait: *rogarunt an liceret censem dare Cæsari: & an lapidanda esset adultera: & de ea quæ septem viros habuisse deprehensa erat, percunctati sunt: quemadmodum Latinus interpres reddidit, & ab Erasmo aliisque citatur.* Nam quamvis Græca verba sint alia, nempe *καὶ τοῦτον δὲ τὸν Ἰωάννην οὐκέτι πολλαῖς αἱματίαις διαβλαύδοντες ὅπερα κυρίου:* de mulieris di-missione collocuti sunt: eodem tamen verba de mulieris dimis-sione redeunt, an adultera illa esset impunita dimittenda, nec ne; quoniam nulli præterea mulieri in Euangelio ac-commodari potest, de qua Christus à Phariseis sit rogatus. Ad Nonnum autem & Theoph. ac similes non adeo anti-quos etiam objectos quod attinet, credibile est, illos malè intellecta Eusebii sententia (non minus quam de Rufino ante-o ostendimus) similiter aberrantes hanc historiam præ-teriisse, aut exemplar mutilem fecutos. Sed præter Patrum eorum omissionem, etiam exemplaria antiqua objectant, in quibus hæc historia abfuerit, & in nonnullis absit. Verum idem ex memorato jam errore processisse verisimile est: & tali Codice Syrus interpres videtur seductus, ut hanc histo-riam

riam omiserit; tamen in multis codicibus extitisse agnoscit Hieron: tom. 2. dialog. 2. contra Pelag. cum ait: *in Evangelio secundum Ioannem, in multis & Græcis & Latinis codicibus invenerit de adultera, historia, quæ accusata apud Domnum: atque inde etiam contra Pelagian: tanquam ex verè divina scriptura argumentatur.* Deinde eandem etiam legit Athanasius, qui in Synopsi S. Scripturæ, exposita primum septem priorum capitum summa, ait de capite octavo; *subiectus de muliere super adulterio accusata.* Deinde (quod ab aliis videtur minus annotatum, sed tamen addendum) Cyrill. Alexan. historiam hanc ut revera Joannis, sine ulla dubitationis significatione distinetè proponit ac multis explanat. Adeo ut appareat, virum aliâs doctissimum Benedictum Aretium hoc loco memoriâ lapsum, cum à Cyrillo hanc historiam omissam concedit. Quibus etiam accedunt (uti rectè ab aliis quoque observatum) Ambros. tom. 3. epistolarum lib. 7. epistola 58 & lib. 9. epist. 76. & August. in Ioann. cap. 8. & alibi quoque. Quod autem Erasmus ait: *non habetur in plerisque Græcis exemplaribus*, illud de non-nullis cum Hieronymo agnoscimus: quæ scilicet à scriptoribus ex mutilato exemplari derivata: de plerisque vero admittere nequimus: primum, quia in omnibus sedecim Græcis manuscriptis antiquis exemplaribus Roberti Stephani, nullo excepto, reperitur. Deinde in septendecim D. Bezae exemplaribus antiquis, unico tantum excepto, ut in quarta annotationum majorum edit. an. 1588. testatur. Quemadmodum etiam olim Leida in antiquo manucripto codice Euangeliorum Græco-Latino, à Nobilissimo Dn. Georg. Douza Constantinopoli allato mihi monstrato, eandem historiam quæstam inveni. Hisce accedunt Græcae N. T. editiones consentaneæ, eaque diversæ: ut vel ex hisce liquet: prima est Haganoënsis Gerbelii, anno 1521. deinde Græcum Testamentum Basiliense, apud Bebelium, anno 1533. præterea Parisiense Collinæi, anno 1534. & alterum Basiliense priori præstantius Brylinger, anno 1558. ex non paucis (ut in titulo indicatur) venerandæ fidei exemplaribus accuratissima lima editum: denique hisce accedit etiam accuratum illud. ex variis insignis fidei codicibus Græcum Testam. Lipsiæ cum variis lectionibus editum anno 1564. Ac propterea quorundam codicum veterum N. Test. hujus historiæ (aut per negligentiam, aut per errorem describentium) omissione, autoritatem illius non infringit. Quare à testimoniis ad alias, ex re ipsa petita atque objectas rationes confutandas procedemus. Quarum prior est, quod in hac de adultera narratio dicatur. Jesum solum fuisse relictum, & mulierem in medio stantem v. 9. id quod non videtur verisimile, ob templi celebritatem, & discipulorum fidem atque populi in re nova curiositatem, Christo in templo permanente. Verum negatur consequentia: quia antecedens nititur falsa hypothesi: quasi v. 9. Christus relictus diceretur solus absolute: cum id dicatur tantum relatè, non ad populum, neque multò minus ad fideles discipulos: sed tantum ad Pharisæos accusatores mulieris; quemadmodum illud ex antecedentibus verbis satis appetit: ubi dicuntur illi, tacta eorum per Christi sermonem conscientia, singulatim exiisse, & Christum relictum solum, scil. ab illis. Sed objicitur rursum v. 10. dici, erexisse se Jesum, & neminem conspexisse præter mulierem: ideoque absolute hoc dici. Verum negatur rursus hæc consequentia: quia id relatè dici, Christi verba satis demonstrant, quæ propterea subjicit: *ubi sunt tui accusatores?* Neminem igitur accusatorum intellexit. Altera vero ratio quæ obtenditur, est, nempe quod inter se non consentiant v. 9. & 10. cum 12. Nam prioribus traditur Christum sine Pharisæis fuisse solum, neminemque eorum conspexisse, & tamen v. 12. dicitur dixisse eis: *ego sum lux mundi*, idque audientibus & responsantibus Pharisæis v. 31. Ideoque iidem dicuntur, eodem tempore, & absentes & præsentes fuisse: quæ contradic̄tio est. Sed negatur etiam consequentia, quia non sequitur, egressi fuerant: ergo non potuerunt postea regredi. Quid enim vetat? quominus primum inopinata Christi responsione, conscientiam ipsorum vellicante, attoniti discesserint: paulò vero post, pro sua maliā resumto animo (ut alia via Christo insidiarentur) redie-

rint? Nec enim dicitur quod Christus eo ipso discessus & absentiæ eorum tempore dixerit, *ego sum lux mundi*. sed dicitur: *rursum ergo Iesus locutus est ius*: non autem continuavit sermonem de muliere cæptum: sed eo absoluto ac postmodum iis jam regressis locutus esse indicatur. Porrò tertia ex historia hac, adversus divinam illius autoritatem ratio, ex v. 8. objicitur, quo Christus dicitur scripsisse in terra; id quod non videatur credibile: quia id Christus aliâs fecisse nullibi legitur. Sed negatur consequentia, quoniam non omnia Christi facta sunt repetita: quasi nulla, semel tantum potuissent fieri. Contrarium enim variis exemplis clarissimis evincitur: quemadmodum primum inter alia, Mat. 17. 2. Christi gloria transformatio, & cum Mose atque Elia colloquium: deinde Joan. 9. 6. & 7. quod è sputo & terra luto facto, oculos cæci oblevit & ablutione in piscina Siloe imperata ac facta visum restituit: denique Marc. 7. 33. & 34. quod surdum ac difficulter loquentem insertis in aures ejus digitis, & sputo linguam attingens auditum ei restituit, & lingua vinculum solvit. Atqui ea semel tantum fecisse legitur, non minus quam semel hic scripsisse in terra; id quod etiam recta ratione non caruit: ut postea indicabitur, ideoque & hæc objectio quoque vana est. Quarta denique ratio, est magna lectionis varietas, quæ non videtur potuisse in historiam divinam à Ioan. Euangelista scriptam cadere. Sed negatur consequentia: cum enim olim typographis carent, & librarii tantum essent, qui libros describerent, potuit fieri ut eorum negligentia varietas aliqua inciderit, ut pote memoria casu aliquo aberrante, vel aliquid omiserint; vel pro voce in textu expresa ac scribenda Synonymum quod ejus loco occurrerit substituerint; vel denique quod in margine erat scholium, in textu omisi esse signum arbitrantes, propterea addiderint: Quemadmodum in Latinis Græcisque authoribus accidisse sæpius à doctissimis viris, multis in locis demonstratum est. Idque in hac historia describenda olim etiam contigisse, in nonnullis codicibus, non est mirandum: quemadmodum in hac historia varie lectiones codicum manuscriptorum studiosè à D. Beza collectæ, quarum septem ad omissionem: quinque ad additionem, & decem ad mutationem aliquam pertinent: ita tamen ut sensus historiæ inviolatus in illis variantibus codicibus nihilo minus permanerit. Quod vero editio Basileensis à D. Beza adducitur v. 9. ea de editione anni 1533. intelligenda & varietas illius perquam exigui est momenti; sed altera anni 58. ex venerandæ fidei exemplaribus accuratissime adornata, lectionem receptam sincere exhibet. Deinde ut hujus objectionis infirmitas pateat, quod videlicet codicum quorundam in nonnullis vocibus varietate, fidem hujus historiæ elevare student: idcirco necesarium hoc loco duximus ut perspicuis exemplis, ex aliis certæ atque indubitate fidei scripturæ partibus similem aut etiam majorem lectionis varietatem accidisse, demonstremus: & quidem ex magno ac laudatissimo Roberti Stephani Testamento Græco majori. Ac primum Joan. 6. versibus quinque à 55. ad 60. sex, & quidem majoris quam hoc in loco momenti, occurunt: & Act. 6. 8. 9. & 10. quinque varie lectiones maiores similiter apparent: & cap. 16. in solis quatuor versibus à 35. ad 39. longe major extat varietas, quam in tota hac adulteriæ duodecim versuum historia. Et ut cap. 25. & 26. varias lectiones prætereamus, Joan. 4. versibus sex ab 11. ad 17. octo varie sunt lectiones, magis sanè à textu differentes, quem illæ quæ in hac historia obtenduntur. Et 1. Pet. 2. in tribus tantum versibus 19. 20. & 21. septem varie extant lectiones: & c. 3. versibus quindecim à 5. ad 21. sunt septendecim: & 2. Pet. 1. v. 1. ad 12. sunt duodecim (& quidem majoris momenti quam Joan. 8.) lectiones discrepantes: & cap. 2. versibus 21. nempe à 1. ad 22. si quis rectè computet, varie lectiones sunt 23. quis tamen ex hujusmodi codicium quorundam lectione ac neglectione varia autoritatem harum Scripturarum partium in dubium vocare possit? Ac propterea argumentum illud à varia quorundam codicium lectione (& imprimis quæ sensum nullo modo lredit) deductum, hisce exemplis clarissimis confutatur. Atque hæc de prima sententia, eorum scil. qui de hujus historiæ fide dubitant.

Contra vero secunda atque alia, quæ recepta in Ecclesiis sententia est, qua statuitur, hanc historiam esse Ioan. Euangelistæ genuinam. Ratio autem est à materia, stylo, & præstantissimorum Patrum ac codicum antiquissimorum testimonio. Materia quidem, quia ea & aliis insidiosis Pharisæorum temptationibus, & consuetæ Christi in iis percipiendis ac sapienter superandis sapientia, & erga peccatores mansuetudini atquehortationi ad resipiscientiam optimè congruit. Deinde stylus etiam, Ioan. Euangelio egregiè consentit, ut rectè ab eruditis observatum. Denique antiquorum ac præstantissim. Patrum, & codicum antiquorum consensus accedit, non solum Athanasii, Chrys. Cyril. Alex. Ambr. Hier. & Aug. ut supra ostendimus: sed etiam hisce omnibus longè antiquioris patris, Ammonii Alexandrini, Christiani Philosophi ac Theologi doctissimi, præceptoris Origenis: ut testatur Euseb. hist. Eccl. lib. 6. cap. 19. edit. Græcæ, Roberti Steph. versionis vero Latinæ recognitæ, cum notis Grynæi cap. 18. in veteri denique Latina operum Eusebii versione cap. 15. qui Ammonius harmoniam 4. Euangelist. composit: unde Euseb. nova methodo canones Euangeliorum, ut fatetur, contraxit; ideoque Ammonii fidem & diligentiam probavit: qui etiam præmissi sunt Test. Græco à Roberto Steph. majori forma excuso. In qua Ammonii harmonia (quæ in Micro-presbytico, & in monumentis Patrum orthodoxographis, ac simul Bibliotheca S. Patrum tom. 2. inferta extat) in ea parte, quæ gesta Christi anno prædicationis tertio recenset, sic ait: *ingresso autem templum Domino, Scribae & Pharisei adulteram in opere nefario deprehensam producunt, captiōē querentes, quid fieri statueret. Porro Jesus ita responsum temperavit, ut neque illam absolvens, Mosis legem abrogare, neque condemnans, in tanta peccantium multitudine vindictam à sola bac paupercula experire videretur.* Denique addimus, quod Ammonio multo antiquior Tatianus Alexand. Iustini martyris (teste Eusebio Eccl. hist. lib. 4. cap. 27.) discipulus, in harmonia Euangeliorum, quæ extat in Monum. Patrum orthodoxographis Basil. excusis cap. 120. totam de muliere adultera historiam, Euangelistæ verbis describit. Si quis fortè objiciat, hunc Tatianum factum hereticum & Encratitarum ducem, ac tum hanc Harm. conscripsisse; ejusque Theodoretum exemplaria plusquam CC. in Ecclesiis suis inventa deposuisse, & eorum loco quatuor Euangelia reposuisse, ac propterea inde hanc de adultera historiam, illius testimonio non posse probari, in Ecclesia fuisse Joanni attributam: Negatur consequentia. Nam Theodoretus hoc quidem refert, hereticarum fabularum lib. 1. cap. de Tatiano; sed in ea harmonia nihil aliud omnino reprehendit, nisi quod, ut ait, amputarit genealogias & alia quæcunque ostendunt Dominum natum ex Davide secundum carnem: non autem arguit, quod Euangeliis aliquid alienum addiderit. Atque ita sanè satis clarè demonstrat Theodoretus, se agnoscere illam de adultera historiam, in illa Tatiani harmonia positam, ad Euangelium revera pertinere: aliás, ut detractionem ex Euangelio aliquam nominatim reprehendit: sic additionem, si quæ fuisset, similiter arguisset: cùm Joannes æqualiter utrumque gravissima comminatione damnet Apoc. 22. 18. & 19. Quare cùm nulla solida ratio contra authoritatem hujus historiæ, Joan. 8. 1. ad 12. proferatur: & aliæ contrà à nobis sint allatæ fide dignæ, meritò concludimus de ea non esse dubitandum. Cœterum cum quædam olim etiam Hieronymi ætate extiterint Euangelii Joannis exemplaria, in quibus hæc historia defuit: quæri meritò potest, quænam illius rei fuerit causa. De qua re Erasmus tres diversas conjecturas proponit: *Quarum prima est, quod fieri potuerit, ut quod ab Euangelio Joannis perierat, in apocrypho extaret: altera quod Joannes hanc partem post editum Euangelium illi adjecerit, itaque factum, ut in quibusdam codicibus haberetur, in quibusdam non haberetur: Tertia, fieri posse, ut in apocryphis multa vera referantur, ex veris igitur hanc historiam adjectam: quod jam authoritatem habet, non quod in apocryphis scripta fuerit, sed quod Papias à suo doctore audierit: quodque hanc Ecclesiæ consensus, ut Euangelio dignam comprobarit. Hactenus Erasm. Sed primæ conje-*

cturæ repugnat Patrum & fidelium aliorum diligentia: nec credibile est periisse ex omnibus exemplaribus hanc historiam, nemine animadvertente ac nemine prohibente. Altera etiam conjectura licet ingeniosa sit, tamen refutatur ex Joan. 20. 30. & 31. quo in loco causam cur multa præterierit, reddit; & Euangelii sui perfectionem afferit: deinde hæc quæ singitur interpositio hujus historiæ scriptiōne consequens, humanæ memoriæ ac judicii fragilitati convenire potest, ut quemadmodum dicitur, *Αντίτεστος τοφωνει;* sed illud Deo, Euangeliorum authore atque inspiratore, omnino indignum est. Denique tertia conjectura minus probabilis est: partim quia temerarium omnino fuisset, si qui divino operi hujus Euangelii perfecto, aliquid interposuissent, quod consultò author divinus Euangelista, imò Deus ipse omittere voluisse: partim quia fuisset sacrilegium in Dei Euangelium, autoritatem hujusmodi usurpare, & sine revelatione divina Deique mandato, S. Literis aliquid pro arbitrio addere Apoc. 22. 18. & 19. Denique hæc conjectura nititur falsâ Eusebii de Papia loquentis interpretatione: neque Papias etiam ob judicii defectum maximum, quem arguit Eusebius, fidem ullam meretur. Aliâ vero præterea August. extat sententia de hac re tom. 7. de adulterinis conjugiis lib. 2. cap. 7. cum ait: *sed hoc videlicet infidelium sensus exhorret, ita ut nonnulli modicæ, vel potius immici, veræ fides (credo metuentes peccandi impunitatem dari mulieribus suis) illud quod de adulteræ indulgentia Dom. fecit; auferrant de codicibus suis: quasi permissionem peccandi tribuerint, qui dixit: deinceps noli peccare.* Ut vero rem concludamus, causa omissionis hujus de adultera historiæ, ut antea indicavimus, omnino esse videtur, quod Eusebii hist. Eccl. scriptoris celeberrimi ac doctissimi verba ex lib. 3. c. ultimo, & historiam, de muliere apud Dominum accusata (quam exposuisset Papias, quæque in Euangelio secundum Hebreos extaret) de hac muliere adultera male intellecerunt, ut ex Rufini versione ostendimus, ideoque tanquam apocrypham & à Papia, Euangelio Joan. temerè additam censentes, in descriptione Euangelii Joannis omiserunt: quemadmodum hæc ratio imprimis Erasmum, & alios viros eruditos non nullos de hac re dubitare fecit. Idque eo magis credibile: quod nullo documento probatum comperimus, ante Eusebium, neque in Eusebio, ullam exemplarium Joannis, in quibus hæc adulteræ hist. deesset, fieri mentionem: contra vero & ex Tatiano Justini Mart. discipulo, & ex Ammonii Alex: præceptoris Origenis Harmonia Euangeliorum, sine ulla dubitatione aut ullius unquam reprehensione, historiam hanc contineri, supra ostendimus: & haud dubiè in discipulo ejus Origene, in Joannem Comment. ab hoc scriptis, extaret, nisi capituli quinti, sexti & septimi explicatio omnino, & capituli octavi octodecim priores versus essent præteriti, initio primum facto à v. 19. Quibus omnibus (id quod ab aliis notatum non meminimus) adjicendum, Eusebium in suis Euangeliorum canonibus, quos imitatione Ammonij Alexandrini (industriam illius disertè commendans) conscripsit, hanc adulteræ historiam canone 10. (ubi tribus ultimis columnis, quæ à solo Joanne scripta sunt, ostendit) referre: columna 2. num. 3. capitulu 76, hoc est 86. designatur etiam hæc historia: quemadmodum apparet ex Test. Græco Stephani supra memorato, ubi vetera illa capitula (in quæ Euangelia olim ab Euseblio distincta) exprimuntur. Idemque etiam ex Hieronymo probatur, qui canones illos decem Eusebii interpretatus est, & Latinis numeris expressit, ut indicat præfatione in 4. Euangelia ad Damasum; quæ historia etiam tom. operum illius 9. unâ cum tabulis decem illorum canonum, ex Euseblio uti diximus versorum, canone 10. cap. 86. designatur: & in Euangilio Ioannis ab Hieronymo recognito (quod eodem tom. 9. extat) capitulum 86. à cap. Ioan. 7. v. 45. usque ad v. 19. cap. 8. pertinet: versu v. 19. annotavit Hierony: capitulum 87. Ex quibus perspicue apparere potest, Eusebium post Ammonium hanc historiam, non à Papia additam, sed à Joanne editam ac genuinam, sine ulla dubitatione statuisse. Ac propterea si ex male intellectis historiæ Ecclesiæ: verbis, supra memoratis, factum est, ut postea in nonnullis codicibus hæc historia à descri-

descriptoribus sit omissa, illud temerariam ipsorum impietiam ostendit (cum Eusebius in canonibus suis capitulo rum Joannis, eam distinctè agnoscat) sed authoritatem historiæ hujus non immisit. Quare hac re jam satis, ut iperamus, adversus objectiones stabilita, explicationem illius succinctam subjiciemus. Ac primum scopus Euangelista observandus est geminus. Prior est ut demonstret pertinacem Iudeorum in Christo persequendo improbitatem: quod non solum aperta vi eum à medio tollere conati sint, ut cap. 7. declaratum: sed etiam, divina providentia impediti, non quieverint tamen, sed eum dolo malo perdendi occasionem captarint. Alter est, ut cognoscatur Christi sapientia, justitia ac potentia, qua perversos ac subdolos adversariorum conatus, in ipsorum dedecus, evasit, & contrà ad suam gloriam, & peccatorum salutem convertit. Cœterum partes hujus narrationis sunt tres: nimur rei inter Phariseos & Christum gestæ circumstantiæ, deinde modus, denique eventus. Circumstantiæ autem sunt quatuor, prior est tempus: nempe postridie festi tabernaculorum: altera est locus, nempe templum: tertia testes, totus scil. populus, hoc est, per Synecd. magna populi multitudo: quarta denique, occasio rei, videlicet. Christi actio, quod populum doceret, de quibus v. 1. & 2. agitur. Quod autem Christus sedens populum docuisse dicitur, id liberè ab eo factum est, ac fortasse quod vigiliis lassus consuetum scribatur morem sit secutus: quemadmodum & alibi Matth. 5. v. 1. cum doceret, sedisse dicitur: alibi verò stetit Joa. 7. 37. Hisce porro circumstantiis, modus rei inter Phariseos & Christum gestæ, secundo loco adjungitur: qui duobus quasi gradibus ostendit, quomodo Pharisei se erga Christum, & Christus vicissim erga Phariseos se gesserit. Et in priori quidem gradu primum Phariseorum facta & dicta, quibus Christum aggressi sunt, describuntur. Facta enim sunt, quod mulierem in adulterio deprehensam adduxerunt ad Christum, & coram eo constituerunt v. 3. Dicta vero eorumdem, narrationem & questionem continent. Narratio autem primum v. 4. accusationem adulterii manifesti mulieris cuiusdam; deinde poenæ lapidationis, secundum Mosis legem (scil. Lev. 20. 10.) promeritæ declarationem continet. Questio vero proponitur, qua judicium Christi de ea poena requirunt v. 5. deinde ab Euangelista v. 6. exponitur, à fine quærentium duplice: primus enim fuit ut tentarent ipsum. Cum autem tentatio sit latentis animi aliqui us exploratio: eaque vel bona, quæ ex bono principio, ac bono medio seu modo, ab bonum finem tendit: alia vero mala quæ talis non est (sive omnino, sive partim) hoc loco Synecdo. posterior intelligitur: quia principium illius non fuit Dei & justitiae ac veritatis noscendæ amor: sed Christi odium. Medium autem non fuit sermonis sinceritas, sed subdola, amoris, justitiae & veritatis à Christo ut vero doctore cognoscendæ, simulatio. Finis denique fuit, ut Christum illaquearent, & ad noxiā ipsi responsionem allicerent. Qualis etiam prava Phariseorum in tribus similibus vitiis tentatio. Matth. 22. 15. 16. & 18. continetur. Atque hæc de questionis Phariseorum fine primo, nempe temptatione Christi. Secundus vero ac præcipuus (utpote cui tentatio inserviebat) fuit, ut Christum accusarent: nimur vel apud Magistratum: vel saltem apud populum. Apud magistratum quidem; ut si mulierem adulteram non lapidandam respondisset, tum quasi sceleratum Mosis ac Dei adversarium, & mortis reum arguerent. Apud populum vero, ut si lapidandam respondisset, tanquam non mansuetum erga peccatores (ut tamen se prædicabat, Matth. 11. 29. & vulgo talis habebatur) sed severum convincerent, & populo eo modo odiosum redderent; quod improbum illorum consilium ac dilemma breviter & rotunde ita expavit Aug: hoc loco: si (inquit) eam iussifer lapidari, mansuetus non habebit: si eam dimitti censuerit, justitiam non servabit. ut autem mansuetum non perdat (in qua jam populo amabilis est factus) sine dubio eam dimitti debere dicturus est, hinc nos iuravimus accusandi occasionem, & eam reum facientes tanquam legis prævaricatorum: Hactenus Aug. Atque hæc de Phariseorum primis erga Christum rebus gestis, scil. factis & dictis. Sequitur jam alterum, nempe, quomodo

Christus primum erga hosce insidiosam questionem propentes se vicissim gesserit: id quod in fine v. 6. ita exprimitur: *Iesus autem incurvatus deorsum, digito scribebat in terra.* Quid autem Christus hac inclinatione & scriptione voluerit, disquiri solet. Quidam enim id suspectum habent quasi insolens: neque conjicere possunt qua ratione id commode possit explicari: Alii vero causas alias, sed non pari facilitate exponunt. Quas non nihil colligemus; ut res plenius intelligatur, & quod maximè vero consentaneum videatur, facilius queat dignosci. Ac 1. quidem Aug. videtur omnino ad discrimen legis & Euangelii hanc in terra scriptiōem referre, videlicet quod lex sit olim lapidi propter duros inscripta: Euangelium vero hominum cordibus tanquam terræ fructus & seræ unde Christus fructum ferat. Alii vero conjiciunt hoc factum eodem fine, sed diversam similitudinis rationem afferunt: quod sc. homines sint terra & cinis. Verum licet haec interpretationes aliquam præ se ferant subtilitatem, tamen à re proposita alienæ ac coactiores apparent. Hieron. vero paulo probabilius, & proprius ad rem ipsam accedens, discitat, dial. 2. contra Pelag. Ait enim Christum eorum qui accusabant & omnium peccata mortalium terræ inscriptisse: secundum quod scriptum est Jer. 17. vers. 13. *relinquentes autem te in terra scribentur.* Veruntamen illud obstare huic expositioni appetit, quod Pharisei non scripturam Christi, sed sermone illius commoti, peccata sua cognoverint, & pudefacti discesserint: deinde dictum illud Jeremiæ alienius est. Nam scriptio illa de qua loquitur, non est propria: sed metaphorica. Nam ut scriptio in cælo, Luc. 10. vers. 20. electum inter heredes regni cælestis notat; sic in terra scriptum, inter homines à Deo alienos & mundo addictos ac reprobos designat, ut ex loci circumstantiis colligi potest: & convenit cum dicto illo similis, Psalm. 69. vers. 29. *deleantur de libro viventium, & cum justis non scribantur.* Ideoque conjectura Hieron. fuisse verisimilior, si dixisset, Christum hac scriptione in terra voluisse indicare Phariseorum justitiam & gloriam non esse veram & in cælo inscriptam: sed in terra tantum, & externa tantum specie atque hominum opinione, non Dei approbatione nisi, Luc. 16. vers. 15. atque ita Phariseos esse terrenos ac terrena tantum sapere, quemadmodum, hoc cap. 8. vers. 22. & 23. illos hoc nomine reprehendit. Quod vero nonnulli, Christum terræ inscriptisse suo digito, ajunt, ut ostenderet se eundem esse, qui legem illam in tabulis digito suo scriperit ac Mosis tradiderit, ac propterea Mosis autoritate non teneri; illud omnino à re proposita alienum appetit, & apertæ professioni Christi Matth. 5. v. 17. repugnat. Eadem ratione temerarium est, quod nonnulli Christum terræ inscriptisse ajunt; *terra estis & de terra iudicatis:* Quemadmodum etiam quod alii idem scriptum volunt, quod postea respondit, etsi cum re melius consentiat, mera tamen est conjectura. De incurvatione vero in terram, multæ etiam adseruntur causæ. Primam enim ajunt esse, quod Christus ita significare voluerit humilationem suam: quod non solum è cælo in terram descendit, sed etiam ad infirmitates nostras se demiserit: sed ea expositio à scopo hujus loci alienior est. Alteram deinde causam adducunt, quod Christus hac ratione docuerit factum esse demittendum, & propriam infirmitatem esse contemplandam: sed ea similiter rei propositæ minus quadrat. Tertiam aliquantò probabiliorem addunt, id factum, ut ostenderet, in iudicio non esse præcipitandam sententiam. Quartam ad hæc proferunt, ut ostenderet, se non venisse ad iudicandos, sed ad salvandos peccatores. Quintam apponunt, ut quasi aliud agendo, & velut anticipi questione dubius factus & circumventus, questionem declinando, ipsos importuniores in ipsorum dedecus, repetita questione redderet: denique quod faciei aversione illa adversarios responsione indignos, & abominatione dignissimos esse, judicaret. Atque hæc de diversis inclinationis & scriptiones Christi expositionibus. Quibus propositis, quidnam maximè vero consentaneum arbitremur, paucis perstringemus. Ac primum hoc certum esse appetit, Christum adversariorum suorum insidiosè tentantium contemtum aliquem inclinatione ac silentio suo indicasse:

indicasse; scriptio autem in terra similiter eos responsione indignos significare voluisse omnino videtur, aliudque agendo, quæstionis eorum neglectum (ut vulgo in similibus fieri solet) indicasse. An autem inscriptio illa facta sit figuris, an verò literarum notis (utrumque enim & scribo & pingo, voce $\chi\alpha:\mu\alpha$ denotari potest) incertum; Ac prius videtur probabile, & ad Pharisæorum neglectum indicandum accommodatum. Quid verò Christus scriperit, quoniam scriptura hoc prorsus silet, conjecturis non est indulgendum. Licet enim nonnulli, novitate atque argutia quædam, imperitorum aures titillante, pruientes vulgo placent; tamen nec solidum, nec sanctum est, Origenis & imitatorum illius more, à sincera verbi divini simplicitate recedere, & humanis commentis eandem profanare. Atque hæc de primo rerum inter Pharisæos & Christum gestarum gradu: cui alter à Joanne subjicitur, tribus constans partibus. Quarum prima est Pharisæorum, eandem quæstionem a se propositam, & à Christo neglectam repetendo perseverantia, initio, v. 7. Altera verò, quid Christus egerit cùm sermone, tūm facto declarat, tribus membris. Primum quidem, quod tandem ea Pharisæorum quærendi perseverantia motus sese erexit: deinde quid dixerit, nimirum qui vestrum immunis est à peccato, primus in eam jaciat lapidem, in fine v. 7. Qua responsione subjecto quidem, eum cui pœnae executio convenit: attributo verò ordinem puniendæ mulieris adulteræ, & modum pœnae indicat, sapientia ac justitia admirabili. Hac enim ratione Pharisæorum consilia reddens irrita, justitiam æquitatem temperat: ne aut legis Mosaicæ violator; aut solitæ & promissæ mansuetudinis immemor videretur. Subjectum autem responsionis notatur cum ait: qui vestrum immunis est à peccato: Græcè $\alpha\tau\alpha\iota\gamma\eta\mu\lambda\Theta$. Qua periphrasi hypocrisyn Pharisæorum perstringit, quod in aliorum peccatis conspiciendis acuti, in suis verò cæci essent. Cæterum quid peccati nomine intelligatur hoc in loco, diversa interpretum est sententia: quidam enim verisimili explicatione eam vocem absolute & generatim omne peccatum, hoc est, quamvis legis transgressionem denotare putant: quasi Christus hac via procedens hypocriticam Pharisæorum justitiam, (qua se velut peccati expertes, & totius legis observatores, ostentabant ac gloriabantur, Matt. 19. v. 16. & 23. v. 28. & Luc. 16. v. 15. & 18. v. 11.) patefacere & confutare voluerit: Alii verò peccatum speciatim exponunt: & quidem bifariam. Quidam enim de adulterio (pro subiecta materia de qua agitur) interpretantur: sed dispari tamen modo. Sunt enim qui de externo opere: & sunt qui de interna illius concupiscentia, ut Mat. 5. v. 28. exponunt, quasi Christus dicere: mulier peccavit opere, vos cordis concupiscentia. Verum neutrum videtur satis accommodatum: Non prius, quia verisimile non est, hos omnes aut plerosque Pharisæos (quos conscientia peccati arguebat) fuisse adulteros: Neque etiam posterius, quia cordis impuritatem ac concupiscentiam, nihil, aut parvi omnino æstimabant, ut ex oppositione Mat. 5. v. 27. & 28. appareat: ideo conscientia ipsorum eo sensu posito, ipsos non perculsisset. Quare alia specialis expositio est, ut peccatum $\tau\alpha\iota\gamma\eta\mu\lambda\Theta$ pro scelere accipiatur: quo sensu non raro in S. Literis $\alpha\tau\alpha\iota\gamma\eta\mu\lambda\Theta$ peccator, pro scelerato, seu eo qui gravioribus criminibus est addicetus, usurpat: ut Ps. 1. v. 1. Luc. 7. v. 39. Joan. 9. v. 24. & 31. Atque ita $\alpha\tau\alpha\iota\gamma\eta\mu\lambda\Theta$ peccati, hoc est, sceleris experientem notat. Quæ declaratio cæteris videtur magis idonea. Atque hæc de responsionis Christi subiecto: nimurum ad quosnam mulieris adulteræ punitio pertinet. Attributum verò ordinem indicat & modum. Ordinem, cum ait primus: quia ex lege Mosis, testes criminum capitalium lapidationis initium facere tenebantur, Deut. 13. v. 9. & 17. v. 7. Sed objiciat aliquis, quæcumque tandem interpretatio adferatur, inde videtur omnino consequi, judicia publica non esse exercenda ab iis, qui peccati aut criminis alicujus sibi sunt consciæ: eaque ratione vel omnes, vel pars aliqua judicium à judicii executione arceri videtur. Verum id minimè sequitur: quia Christus hoc in loco non regulam generalem proponit: sed ad improbos atque insidiantes adversarios sese accommodat; ut cum Christum peccati arguere stu-

dent, ipsi contrà hoc modo, suæ conscientiæ judicio atque indicio convincantur. Eos enim tantum alloquitur ac docet, quid in hoc singulari, de adulteræ mulieris judicio, ab insidiis quærentibus observandum censeat. Deinde, etiamsi aliorum judicum eadem omnino esset ratio, iisque item præscriberetur, nihil inde incommodi sequeretur: quia Christus hoc loco non agit de judicio, sed de executio-
nis illius ordine, & exordium ab innocentie fieri debere in-
dicat. Nec enim dicit his verbis, ut soli immunes à pec-
cato peccatores puniant: sed ut insons initium faciat: reli-
quos verò nullo modo excludit, sed potius initii mentione
facta includit, cum ait, *primus jaciat lapidem*, atque ita or-
dinem statuit. Quamobrem judices, qui sceleratos plectunt,
justè quidem faciunt, quia id Deus ipsis præcepit, & salu-
Reipub. idem postulat: sed in eo injustè faciunt ac gravi-
ter peccant, si ab iisdem aut similibus sceleribus, quæ in aliis
puniunt, ipsis non abstineant. Atque hæc de ordine pœ-
næ, adulteræ inferendæ, seu primo attributi membro: Al-
terum verò est pœnæ declaratio, cum in fine vers. 7. ait: *in*
eam jaciat lapidem: Quibus verbis, suum cum Mose consen-
sum omnino ostendit, & insidias Pharisæorum simul eva-
dit. Atque hoc modo rerum à Christo, secundo gradu cum
Pharisæis gestarum priora duo membra (nempe fæcta Chri-
sti, cùm inclinatio, tūm scriptio in terra, & deinde respon-
sio illius) exposita sunt. Tertium verò ac postremum iis
adjungitur: id autem est facti illius repetitio, ut v. 8. dicitur:
& rursus incurvatus deorsum, scribebat in terra. Cujus
facti rationes adferuntur tres. Quarum prima quidem ar-
guta magis quam probabilis: quasi scilicet Christus bis scri-
bendo significare voluisse: se legem & Euangeliū dedi-
se: quod primum verba legis, deinde Euangeliū protulit,
cum primò meritam pœnam v. 7. postea immeritam grati-
am v. 11. annuntiavit. Reliquæ verò duæ rationes quæ
adjunguntur, magis sunt verisimiles: nimurum Christum
hac ratione adversariorum mentibus deorsum sese incur-
vando, atque aliud rursus agendo altius voluisse imprime-
re: deinde hoc etiam egisse, ut liberiorem haberent exeundi,
in ipsorum tamen dedecus, facultatem. Hactenus rei
inter Pharisæos & Christum dupli congressionis gradu
gestæ narratio, quæ secunda totius hujus historiæ pars est.
Cui tertia dupli eventu constans subjicitur. Quorum
prior est in Pharisæis: alter verò in Christo. In Pharisæis
quidem sermonis Christi effectum duplex: primum qui-
dem stimulus ac morsus conscientiæ peccatorum ipsorum:
secundum verò inde procedens, est singulorum Pharisæo-
rum illorum, à senioribus usque ad ultimos, discessio à
Christo, & simul à muliere quam adduxerant & accusarant,
v. 9. Alter verò eventus, scilicet in Christo notatus, est cre-
ctio corporis illius, ac discessionis Pharisæorum, ac relictæ
mulieris observatio: & deinde colloquium consecutum cum
muliere adultera. Cujus partes sunt tres, Christi quæstio:
mulieris responsio: & Christi conclusio. Quæstio Christi
est gemina: una, *ubinam essent accusatores illius*. Id quod
non ignorantia testandæ gratiâ factum: sed potius, ut hy-
pocrisyn & malitiam eorum, auditoribus patefaceret: quod
scil. non justitiae nec legis Mosis amore mulierem adduxer-
ant, atque accusando judicium Christi rogarant: sed ten-
tandi atque insidiandi vitæ Christi studio hoc fecisse: id-
eoque relinquendo mulierem id satis declarasse. Altera
quæstio est, de condemnatione mulieris, *an nemo*, inquit,*te condemnavit?* v. 10. Mulieris verò responsio, ad secun-
dam quæstionem Christi pertinens, est, quod ipsa dixit,
Nemo Domine. Denique conclusio Christi, ex hac respon-
sione procedens bimembris est: primum enim membrum
ad consolationem mulieris pertinet: alterum verò ad ejus-
dem correctionem. Ad consolationem quidem refertur,
quod primum ait: *nec ego te condemnno*. Qua ratione Chri-
stus nec judici politico munus condemnandi detrahit: ne-
que illud sibi contra Prophetici munera sui rationem,
Luc. 12. v. 14. arrogat. Neque obstat id, quod monuit an-
tè Pharisæos, dicendo: *qui vestrum immunis est à peccato, pri-
mus projiciat in eam lapidem*: Siquidem ista responsione mu-
lierem politicâ autoritate judicaria (qua carebat, Luc. 12.
v. 14.) non condemnavit: sed sententia Prophetica, tan-
tum

tum quid juris esset divini, à Pharisæis interrogatus, simpliciter explicavit Deinde cum illi, quorum munus erat judicium exercere, & mulierem punire, illud omittentem: Christus meritò, cum politicus Magistratus non esset, quantum ad ipsum attinebat, eam impunitam reliquit. Unde etiam appareat Anabaptista hoc Christi dicto imperitè atque iniquè abuti, cum ex eo gladii in sceleratis puniendis usum Magistrati interdictum atque illicitum esse contendunt. Hæc de primo conclusionis Christi membro: nempe consolatione mulieris. Alterum verò ad correctionem illius pertinens, est hortatio, qua ad discessum & peccati suum, sive ad relapsitudinem, pro officio Prophetico, Marc. 2. vers. 17. & more suo, Ioh. 5. vers. 14. hortatur, cum ait vers. 11. *Vade & ne amplius pecca.*

Atque haec tenus de historiè hujus autoritate & genuina sententia actum. Sequitur jam ad illustrationem vers. 44.

*Brevis, De Diaboli, & Angelorum ejus lapsu,
Dissertatio.*

Quandoquidem octavo hoc capite Iohannis perquam illustris de Diaboli lapsu extat sententia: adeò ut vix illa in S. Literis extet præstantior: opportunum fore existimamus, si paucis, quid de hoc argumento sobriè ac piè credendum sit, ex Dei verbo declaremus. Ac primum quidem illud extra controversiam statuimus, Spiritus creatos (qui Angeli, hoc est nuntii $\kappa\lambda'$ $\iota\xi\chi\eta$ dicuntur) alios esse bonos, alios verò malos, qui *impuri* Spiritus pauplum in Scriptura appellantur. Deinde etiam horum malorum Spirituum ordines esse varios satis patet, vel ex Epist. ad Eph. cap. 6. v. 12. ubi *imperia*, *potestates*, *mundi rectores* vocantur: sed eos definire & inter se distinguere, Scriptura tacente, temerarium est omnino. Hoc interim omni controversia caret, inter eos impuros Spiritus, unum excellere ceterisque omnibus præesse: ac propterea illi distinguuntur accommodatè in principem & subditos illius. Princeps autem eorum variis nominibus à qualitate imprimis perversa, atque ab effectis suis $\kappa\lambda'$ $\iota\xi\chi\eta$ describitur: quorum duo primaria sunt, reliqua secundaria. Et è primariis quidem frequentissimum est Græcum $\delta\alpha\omega\theta$ Matth. 4. 1. Ioh. 8. hoc est, criminator seu accusator ac calumniator: quia Deum apud homines Gen. 3. 4. 5. & homines apud Deum, Iob. 1. v. 9. & 2. 5. & Apoc. 12. 10. hominesque apud homines accusat ac calumniantur, unde Ioh. 8. v. 44. dicitur *mendacium loqui*, & *mendax ac Pater eus*, nempe mendacii, nominatur. Cujus nominis ratio rectè à Chrysost. in 2. ad Cor. cap. 1. homilia 2. & à Théodoreto de affectionibus Græcanicis sermone 3. observatum. Alterum deinde primarium nomen è duobus, est Hebræum $\psi\tau\omega$ & *Satanas* addita terminatione Græca, Luc. 11. v. 18. hoc est adversarius, ut Hieron. in commentariis suis, Esaï. 27. rectè statuit ac probat ex Zach. 3. 1. ubi dicitur stetisse Satan à dextris ejus $\psi\tau\omega$ ut *adversaretur ei*. Sic autem convenienter suis moribus appellatur, quia nimirum & Dei gloriæ & hominum saluti continuò adversatur. Dei quidem gloriæ, cum verbi illius veritati, & mandatorum sanctitati, suas contradictiones ac mendacia, Gen. 3. v. 4. & 5. & impia sua præcepta, quibus gloriam Dei sibi arrogat (ut Matth. 4. vers. 9. & 10.) opponit. Hominum verò saluti adversatur, cum à notitia verbi Dei, Matth. 13. v. 19. & à fide illius ac mandatorum Dei obedientiâ debita eos avertendo, Gen. 3. v. 4. & 5. à semita salutis, in deviam incredulitatis atque impietatis viam, ad exitium pertrahere satagit, Ioh. 8. v. 44. & 1. Ioh. 3. v. 10. & alibi. Idque interdum aperta vi: interdum verò opera fraude: unde & leoni comparatur, atque *adversarius noster* dicitur, 1. Pet. 5. v. 8. & *serpens antiquus ac draco* Metaphorice nominatur, Apoc. 12. v. 9. Quod autem Theodoretus de Græcanicarum affectionum curatione Serm. 3. Satanam ait secundum Hebream vocem *apostatam* denotare, ac si $\psi\tau\omega$ non à $\psi\tau\omega$ *adversari*, sed à $\psi\tau\omega$, hoc est, *declinare*, *deficere*, derivaretur: ingeniosè quidem & appositè ad Satanæ lapsum, sed tamen non genuina derivatione: quia, uti ostendimus, $\psi\tau\omega$ *adversarium* notat ex noto themate $\psi\tau\omega$, id est, *adversari*. Præter hæc duo primaria & frequentiora Principis

malorum Angelorum nomina, alia etiam secundaria in S. Literis extant: qualia sunt nomina duo Hebræa, quorum prius Metaphoricum est *Beelzebul*, quod *Dominum Muscæ* significat, & ad detestationem nominis idoli Accaronitarum sic vocati, 2. Reg. 1. v. 2. (ut in fabulis Græcorum $\mu\mu\gamma\theta$ -*sine muscis*, Iovis cognomen) Satanè impositum: pro quo vulgo majoris abominationis gratiâ, uti ferunt, Beelzebul, id est, *dominum stercoris* appellarunt, Luc. 11. v. 18. & 19. ut idola Ezech. 22. 3. *stercora*, id est, dii stercorii, Per contemptum dicta. Alterum nomen Hebræum est $\psi\tau\omega$, quod duriore aspiratione omissa dicitur Belial, 2. Cor. 6. 15. Quod nomen commune quidem est sceleratis hominibus: sed Diabolo tanquam omnium sceleratissimo, Synecdochicè per excellentiam attribuitur. Quæ vox citra controversiam composita est ex adverbio $\psi\tau\omega$, id est, *sine, absque*, & deinde ex altera voce: quam quidam Hebrei esse nomen $\psi\tau\omega$, id est, *jugum* statuunt, ut hæc vox Belial idem significet quod Latinis, *in jugis, jugi expers*: ut Hieron. Esaï. 27. ait *Belid*, id est, *apostata, prævaricator, & absque iugo*, quod scilicet iugo mandatorum Dei per inobedientiam semel excusso, totus sit Dœ rebellis. Verum alii secundam compositionis vocem esse $\psi\tau\omega$ censem à Themate $\psi\tau\omega$ *utile esse, prodeesse, in Conjugat. hiphil*: ut sensus sit, *nequam, improbus*, Belg. *Deuge-niet*, Gall. *Vau-neant*: ut ita vocetur diabolus, quod omnino sit inutilis: nihil boni seu virtutis in eo sit, sed virtus omnino mancipatus. Cui expositioni facit, quod si prima expositio esset genuina, potius dicendum fuisset $\psi\tau\omega$ aut $\psi\tau\omega$: nunc verò dicitur germinato jod consonante per dagesch forte $\psi\tau\omega$: atque eo indicatur jod secundum, esse secundæ vocis primam literam: utramvis verò sequamur etymologiam, eius vocis sensui alia nomina, diabolum Græcè notantia, probè conveniunt, qualia sunt $\psi\tau\omega$, *malus ille*, Mat. 13. 19. & $\psi\tau\omega$ *tentator ille*, Matth. 4. 1. & 3. & $\psi\tau\omega$ *ruer* $\psi\tau\omega$: *mundi bujus Princeps*, Ioh. 14. 20. hoc est, infidelium mundi, Eph. 2. v. 2. non quod eos creaverit, aut absolute pro imperio regat (quemadmodum Manichæi impiè olim docuerunt) sed quod tanquam carnifex secundum judicis Dei decretum occultum, ac traditionem, 2. Thess. 2. 9. puniat: deinde quod infideles non minus libenter, quam impiè legibus illius se subjiciant, Eph. 2. 2. eumque pro Deo suo habeant. Qua etiam de causa alio nomine, *Deus bujus seculi*, 2. Cor. 4. v. 4. h.e. impiorum hujus mundi nominatur. Atque hæc de spirituum malorum principe: subditi verò spiritus mali *dæmones* dicti sunt, Marc. 5. v. 12. hoc est, ut exponi solet, quasi *dæmones*, id est, periti, à magna scientia & peritia: & dæmonia eodem sensu, Matth. 7. v. 22. dicuntur. Ac licet apud gentes infideles *dæmonum* vox generatim pro diis (five bonis five malis) usurparetur: eosque quasi revera Deos colerent: nihilominus tamen falsi erant dii: ideoque dæmonis (hoc est spiritibus impuris) non autem Deo sacrificasse dicuntur, 1. Cor. 10. v. 20. Quod verò dæmonia Satanæ sine subdita, inde liquet quod Satanas (sub nomine Beelzebul notatus) princeps dæmoniorum, Matth. 12. vers. 14. dicitur, & mutua relatione dæmonia illa Angeli (hoc est, nuntii diaboli, Mat. 25. vers. 41. & Apoc. 12. v. 7. & 9.) appellantur. Inter quos quidam etiam sunt gradus; licet hominibus occulti: aliquique dæmones aliis sunt potentiores & nequiores, ut Luc. 11. v. 26. ubi de spiritu impuro semel ejecto vers. 24. ac redeunte dicitur v. 26. *accipit septem alios Spiritus, pejores quam ipse sit*. Et de dæmonio à Christo ejecto, & quærentibus discipulis, cur id non potuerint ejjicere, Mat. 17. 18. respondit v. 21. *boc verò genus* (scilicet dæmoniorum) *non egreditur, nisi per precationem & ieiunium*. Ad numerum verò horum quod attinet, maximum esse indicatur, cum vel unum hominem legio dæmonum occupasse dicitur Matt. 5. 9. Quantus autem præcisè sit numerus Scriptura aperte non definit: quemadmodum etiam, neque an tot sint Angeli mali, quot boni. Quod enim Thom. Aquinas (ut & alii Scholastici Pontifici) part. prim. quæst. 63. art. 9. pauciores esse probat ex 2. Reg. 6. ubi Propheta ait: *plures nobiscum sunt quam cum illis*, id inquam non est solidum; quia in eo loco ab Elisæo Propheta non

non instituitur comparatio Angelorum bonorum cum malis, cum plures nominat; sed cum militibus Syris, quos metuebat illius famulus. Quod etiam inter alios Gregor. de Valentia adducit locum Apoc. 12. 4. *Draco traxit secum tertiam partem stellarum: non igitur, inquit, medianam partem aut maiorem;* illud inquam nihil ad rem, siquidem nitorum vana hypothesi, quasi per stellas hasce notarentur Angeli illi, qui cum Diabolo lapsi sunt: cum contra homines ad præclaram Euangelii cognitionem vocatos, (qui in Ecclesia stellarum instar sua doctrina ac confessione aliis præluxerant) designet; Quos quia vivæ fide destituti erant, seductio ne sua ab externa Ecclesiæ communione ad mundi amorem pertraxit. Nam Angeli Satanæ non dicuntur ab ipso Satana, sed cum ipso Satana à Michael & Angelis ejus è cœlo in terram projecti, vers. 7. 8. 9. Interim verisimile est, plures esse bonos quam malos Angelos, quandoquidem ad consolationem nostram Dan. 7. v. 10. de Angelis bonis dicitur: *milles mille ministrabant ei, & myrias myriadum stabant coram eo,* & Matt. 26. v. 53. Christus plus quam duodecim legiones Angelorum roganti mittendas fore afferit: de malis verò Angelis nullibi tam immensus numerus indicatur. Ceterum horum omnium dæmonum sceleræ non immerito passim in S. Literis Diabolo tribuuntur: quemadmodum ea quæ à nuntiis vel ministris fiunt principi ac domino eorum adscribi solent, quando ea imperio illius peraguntur. Atque hæc quidem de Diabolo & Angelis ejus non adeò controversa sunt: sed de lapsu illius, si naturam ejus & effecta consideremus, graviores extant quæstiones. Nam de natura illius lapsus quæritur: primùm an sit: deinde quid sit. An sit quidem disquiritur: quia primùm hæretici non nulli olim cum lapsu esse omnino negarunt: quod Diabolus malum esse statuerent non accidente lapsu, sed natura sua, & quidem vel ab æterno (quemadmodum Manichæi, qui duo æterna & contraria principia rerum omnium, Deum & Diabolus afferebant) vel in tempore per Dei creationem. Sed Manichæorum errores pereruditè ac prolixè August. explicavit, ac diluit, & quidem potissimum in libris contra Faustum Manichæum. Nam solus Deus æternus atque immortalis 1. Tim. 6. v. 16. primus & ultimus Es. 41. v. 4. omniaque quæ in mundo sunt visibilia & invisibilia, Angelos, homines, ceteraque quæ extant à Deo habere originem creationis, Scriptura afferit, Act. 14. v. 15. Col. 1. v. 16. Alter etiam error refutatur à natura Dei, quæ summè bona est, ac propterea mali causa esse non potest, 1. Joh. 1. v. 5. & Jac. 1. v. 13. & à testimonio Scripturæ quod omnia validè bona creata sunt, Gen. 1. v. 31. utrumque deinde errorem solidâ ratione à peccata divina diluit Theodoreetus, hæreticarum fabularum lib. 5. c. de diabolo, cum ait: *quomodo enim justè puniretur, qui talem ab initio naturam esset sortitus? item satis est, quod Diabolo minatus est Christus supplicium ad offendendum eum sponte sua improbitatem elegisse: Non est enim justi Dei proprium eum punire, qui necessitate malus fuit.* Hæc ille. Quibus accedunt præterea clarissima Scripturæ testimonia, 2. Pet. 2. v. 4. *Deus Angelis, qui peccaverunt non pepercit:* & in Epist. Judæ v. 6. *Et Angelos qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius dies, vinculis æternis sub caligine reservarunt.* Nam quod objicitur ex Joh. 8. v. 44. *Diabolus in veritate non stetit:* Ergo non est lapsus. Negatur Consequentia, quia verbum stetit, ponitur pro perficit: simplex pro composito: ut ex locis Petri & Judæ Apostoli jam memoratis liquet. Ideoque rectè Augustinus de Civit. Dei lib. 11. cap. 15. ait: *oportet illud, quod dictum est, in veritate non stetit, sic accipiamus, quod in veritate fuerit, sed non permanerit.* Quod etiam secundò objicitur: *Diabolus ab initio peccat,* 1. Joh. 3. v. 8. Ergo non fuit sine peccato, negatur consequentia: quia non intelligitur initium essentiae aut ortus diaboli, sed ut Augustinus & cum eo Scholastici vulgo exponunt, peccati initium: aut potius dicendum initium mundi absoluti. Verum tertio objicitur ex Job. 40. v. 14. *boc est initium figuræ Domini, quod fecit ad illudendum ab Angelis suis:* Sed illud omnino alienum est, quia Jobus loquitur de Elephante. Quod autem veteres Theologi allegoricè de Diabolo interpretati sunt, illud non convenire

Scripturæ, res ipsa satis declarat: & responsio quam August. adducit de Civitate Dei lib. 11. cap. 15. pia quidem, sed minus apta: deinde verba illa: *ad illudendum ab Angelis suis,* non in Hebreo fonte, sed in 1. xx. interpretum versione in multis non satis fideli (ut Hieronymus saepius demonstrat) proponitur. Denique similis est ratio loci qui objicitur ex Ps. 104. v. 26. *Draco hic quem finxisti, ad illudendum ei:* Nec enim de Diabolo, imò neque de draconе agitur ibidem: sed de balæna: *balæna, inquit, quam formasti ad ludendum in eo,* scilicet mari: quod nihil ad Angelos pertinet. Quare Augustini & aliorum quorundam Patrum allegorias consequentium studium, veniam potius, quam imitationem meretur: quia Scripturæ simplicitas eo modo contemnitur, & commentis humanis indignè corrumpitur. Si quis verò Diaboli & Angelorum illius nomina objicerit, quasi naturalis eorum malitia hoc modo designaretur: Contra id meritò negatur: quia ea nomina non naturam, sed voluntariam naturæ corruptionem & effecta illius denotant: ut ante demonstratum est. Quare ex hisce omnibus concludimus, aliquem lapsum esse Diaboli, & Angelorum ejus, quo à Deo & justitia originali, in qua ante steterant, desciverunt. Priusquam verò ad alteram quæstionem, quid sit, accedamus, quædam de adjuncta temporis circumstantia, & loci præmittemus. Ac de tempore lapsus non disquiremus, an in momento creationis potuerint labi (quemadmodum Scholastici curiosus, & contrariis inter se sententiis disputant) sed quando revera lapsi sint: Qua de re Petrus Lombardus sentent. lib. 2. dist. 3. ait: *morulam aliquam inter Angelorum creationem & lapsum intercessisse:* quod etiam sequutus est cum aliis non paucis insignis inter Scholasticos Gregorius Ariminensis ad eand. distinct. Contra verò Thomas Aquin. id negat, ac docet, in primo instanti post creationem sui Angelos esse lapsos; Summa Theol. part. 1. quæst. 63. artic. 6. Sed neutram sententiam alii sinceriiores Theol. approbat; quod non S. Scripturæ definitione, sed humanis atque infirmis quibusdam ratiunculis nitatur. Addunt deinde certi nihil de tempore lapsus posse statui, præterquam quod Evæ & Adami lapsum (qui mendacio ac fraude Satanæ contigit, Gen. 3. & 2. Cor. 11. v. 3.) antecesserit. Ac prius sane meritò amplectimur: Veruntamen de secundo, falvo meliori iudicio, aliter sentiri posse, sine ulla temeritate existimamus. Quamvis enim articulum lapsus, Scriptura nihil explicante, definire nequeamus, eum tamen post hominis, ac totius mundi creationem accidisse, ex testimonio divino colligimus. Nam Gen. 1. 31. dicitur: *Cum inspiceret Deus quicquid fecerat, ecce erat bonus validus.* Sed ut duo objici possunt: sic ea, ad rei claritatem, paucis diluenda. Primum enim est, id à Mose non simpliciter dici, sed secundum quid, quatenus à Deo factum: deinde Mosen non absolutè locutum de omnibus creaturis: sed tantum de rebus externis, & in oculos incurrentibus, quorum antè meminerat: non autem de Angelis. Sed ad priorem scrupulum objectum respondet, eam quæ adfertur interpretationem esse coactam: quia ex antecedentium operum approbatione divina liquet, Deum non judicasse diebus creationis singulis, de bonitate operum, secundum quid, sed simpliciter ratione naturæ & conditionis rei creatæ, ac propteræ in hac etiam conclusione atque universali Dei iudicio de mundo universo seu creatorum universitate eadem debet esse sententia. Ad alterum verò quod attinet; dictum Mosis, non solum simpliciter: sed etiam absolutè esse intelligendum de omnibus in universum Dei creaturis, tam invisibilibus atque Angelis, quam visibilibus: quia omnia illa à Deo sunt creata, Col. 1. v. 16. ut ex verbis apparet: quia dicit generatim, *omnia que Deus fecerat:* sub quibus etiam Angelicæ creaturæ continentur: easque cœli nomine Gen. 1. v. 1. synecdochice erat complexus, & cap. 2. v. 1. sub exercitu cœlorum designantur: ut in Disp. de creatione mundi pluribus demonstravimus. Deinde statim à perfecta totius mundi creatione Satanam cum suis Angelis lapsum ex 1. Joh. 3. 8. colligitur: *Diabolus, inquit, ab initio (supple mundi) peccat:* & Joh. 8. v. 44. ex effecto consequente declaratur, *ab initio inquit, fuit homicida.* Atque hæc de lapsus tempore, quan-

re, quantum ex S. Literis sobrie colligi potest. Ad locum vero quod attinet in quo contigit lapsus ille, exigua est quæstio: Nam vulgo ea sententia communis consensu statuitur, eum in celo beatorum accidisse: Id quod ex duobus Scripturæ locis colligitur: quorum prior est, 2. Pet. 2. 4. *Dens Angelos qui peccarant non pepercit sed regnans h. e. ut interpretantur, in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit damnationi servandos*, Alter est Iud. v. 6. *Angelos qui non servarunt suam originem, sed reliquerant proprium domicikum, ad iudicium magni dñi vinculis æternis sub caligine servarunt*. Quibus sententiis, lapsus Angelorum indicatur: à Petro quidem, cum ait: *Angelos qui peccarant: à Iuda verò: Angelos qui non servarunt suam originem*, h. e. originalem sanctitatem, sed ab ea declinantes peccarunt. Deinde pœna, lapsus comes, & à Deo inficta, à Petro quidem bifariam indicatur: generatim quidem cum ait, quod iis peccantibus Deus non pepercit; & deinde speciatim cum ait, in tartarum detrusis &c. A Iuda verò speciatim tantum declaratur, cum ait: reliquise proprium domicilium, nempe non sua sponte, sed præcipitatos à Deo, ut Petrus definit. unde satis appetet Angelos in cœlis lapsos, quia propterea inde deturbati dicuntur. Nam quod Aug. Eugubinus de perenni Philosophia, lib. 8. c. 38. tradit, malos Angelos nunquam fuisse in celo beatorum, sed creatos in aëre, ibique peccasse: paradoxum illud non merito à doctioribus refutatur, quia disertè proprium suum domicilium reliquise, à Deo inde præcipitatos, dicitur: & tamen in aëre adhuc versari ac dominari, Eph. 2. 2. asseritur; Ergo domicilium eorum primum non fuit aëris. Quare exposita temporis & loci lapsus circumstantia, ad alteram quæstionem primariam, nimis quid lapsus sit, procedemus. De ea enim re diversæ sunt sententiae: quarum prima ut verisimilis est, sic plerique eam amplectentes, superbiam fuisse affirmant: idque divina S. Scripturæ autoritate probare conantur. Ac primum quidem ex Ecclesiastici 10. 14. *principium omnis peccati est superbia*: Sed negatur consequentia: partim quia authoritas Ecclesiastici non est divina ac prophætica, sed humana: ac liber non Canonicus sed apocryphus: partim quia male recitatur, & pejus quoque applicatur. Nec enim in fonte Græco est ἀρχὴ τὸν ὑπερβολαῖς, sed sine voce τὸν, initium superbiæ, non autem omnis. Neque etiam ibidem sermo est de peccato Angelorum, sed hominis ut ex v. 14. appetet, & ex v. 15. fine: *qui tenet eam subvertetur*: atqui Angeli mali omnes jam subversi erant; quare ad rem non facit. Deinde alter locus profertur ex Ies. 14. 11. 12. 13. 14. *detracta est ad inferos superbia tua, & quomodo cecidisti de celo Lucifer qui manu oriebaris &c.* Verum licet hæc sententia autoritatem habeat divinam: tamen ad controversiam propositam non pertinet; quia certò loquitur de Rege Babyloniarum, ut propositio v. 4. exprimit; & narratio sepulchri ac verium quibus subjiceretur v. 11. & 15. & 19. deinde mactationis filiorum illius, v. 21. & conclusio expressè loquens. 22. Sed inquietum histriam quidem esse de Rege Babyloniarum; sed allegoria quadam ac sensu latente Diabolum describi. Verum fatemur quidem veteres Patres sic accepisse, ut Tertullianum contra Marcionem lib. 5. c. 11. ubi de Diabolo ait; *qui dixerit, Prophetæ referente, ero similis Altissimi, ponam in nubibus thronum meum*. Locus autem est Esa. 14. 14. ut etiam repetit ibid. c. 17. Deinde Origenes etiam contra Celsum in ea historia allegoriam esse contendit: sed solida ratione probari non potest. Nam quod ἀρχὴ ἀρχῶν lib. I. c. 5. urget illa verba v. 12. *Cecidisti è celo Lucifer nihil habet momenti*. Nam casus ille non accipitur propriè, de lapsu è summo celo: sed Metaphoricè de lapsu è sublimi ac quasi cœlesti imperii Babylonici throno ac fulgore: in similitudine quadam in S. Lit. usitata: ut Lamet. Ier. 2. v. 1. dicitur: *dejecit è celo in terram ornatum Iraelis: & Dan. 4. 22. similius de Rege Babyloniarum dicitur; magnitudo tua crevit & pervenit usque ad cælum, & Matt. 11. 23. Tu Capernaum, quæ es ad cælum sublatæ, ad inferos deprimis*. Deinde ut reliquias circumstantias prætereamus, quomodo verba illa, *in cælum ascendam*, Diabolo labenti convenient, qui ante lapsum in celo erat & ibidem, ut supra ostendimus, lapsus? Nam quod Thos. Aquinas in Magist. sentent. lib. 3. dist. 5. exponit, *ascendam in cælum*, non Empyreum, in quo

erat, sed in cœlum S. S. Trinitatis; illud inquit inane est novi cœli figmentum, & à loci hujus circumstantiis aliena interpretatio, quia additur, *supra stellas Dei fortis*, ideoque infra eas constitutus dicitur. Quod verò Petrus Lomb. l. 2. dist. 2. exponit *cælum* vocari Dei celsitudinem: ut sensus sit; ascendam ad æqualitatem Dei; contrarium sermonis series ostendit, nimis de eo dici, qui stellis sit inferior, quia dicit: *ascendam in cælum supra stellas*. Denique quamvis hoc non obstaret, & probabilis illa esset de Diaboli lapsu allegoria, ex ea tamen nili à Sp. S exponeretur, firmum non posse argumentum deduci constat. Quapropter quod Patres, & Ori genem in primis secuti Scholastici cum vulgo, Diabolum Luciferum appellant, ex aliena atque inepta hujus loci interpretatione promanavit. Atque ita ex hoc testimonio Scripturæ nihil de Diaboli lapsu concludi solidè potest. Tertium verò ab Orig. eodem in loco adducitur ex Ez. 28. & ante Orig. à Tertul. contra Marcion. lib. 2. c. 5. ubi ait: *in persona enim principis hoc ad Diabolum prouidentiatur: Fili hominis &c.* Ez. 28. v. 12. Quam Prophetiam, cum prisci Patres alii, & Scholastici Pontificiorum Theologi, primarium esse de Diaboli lapsu argumentum statuant, idcirco ratios, quibus potissimum Origenes utitur, expendemus. Eæ autem sunt numero sex. Quarum prima est quod v. 12. dicitur: *signaculum similitudinis & corona decoris*; & Hieron. in Comment. ad hunc locum exponit de similitudine Dei. Sed primum mala est Tertull. & Orig. interpretatio inde orta, quod LXX. interpres legerunt σημὶν signaculum cum sit σημὶν ob signans: & חכמתה similitudinem, cum sit חכמתה summæ seu numerus à radice חכמָה: nec corona decoris, sed perfectus pulchritudine, et si eodem sensu, dicitur. Deinde quamvis ita locutus esset Propheta, nihilominus tamen Regi Tyriorum, quem expresse designat, cum ait: *profer lamentationem de Rege Tyri*, probè conveniret. Nam cum judices ac principes ob munera præstantiam Metaphoricè Dii vocentur, quid mirum, si Rex Tyri signaculum similitudinis Dei appellaretur? & cum opum copia, arque omni ornatu excelleret, consentaneè perfectus pulchritudine & corona decoris dici possit? quemadmodum Jerusalem Lament. 2. v. 15. & Ezech. 16. v. 12. 14. Esa. 62. v. 3. similibus modis describitur. Imò ipsa Tyrus urbs illa Ez. 27. v. 3. perfecta pulchritudine, & Jes. 23. v. 8. suos coronare & quasi Reges efficere traditur. Neque solum ut ostendimus Regi Tyri convenire potest hæc sententia: sed etiam soli ipsi, non verò Diabolo attribui posse res ipsa arguit. Nam lamentatio quæ hoc versu præcipitur Prophetæ: non potest piè, pro Diabolo, æternis suppliciis ob hostilem in Deum animum damnato, institui: quia lamentatio amoris effectum: contrà verò Diabolus, hostis est Dei & hominum irreconciliabilis, cuius pœnam justissimam & irrevocabilem lamentis prosequi nefas est: Regis verò Tyri pœnam licuit deplorare: quia homo ac vi-nus Judæis, & à quo commoda non pauca ob vicina commercia ad Judæos redundant: ideo commiseratione quadam dignus erat. Quare primum hoc argumentum corruit. Alterum verò quod adjungit, est ex v. 13. quod in deliciis Paradisi fuisse dicitur: id quod in Comm. ad hunc locum contra Judæorum interpretationem similiter urget Hier. & loco jam antè memorato Tertull. contra Marcion libro secundo, capite decimo. Sed hoc nihil omnino evincit: ut enim omittamus, quod alia verba in Hebræo contextu extant, hoc neq; ad Paradisum terrestrem, de quo Moses agit, Gen. 2. 8. nec ad paradisum cœlestem, de quo Johannes agit, Apoc. 2. 7. sed Metaph. ad Tyri præstantiam & externam Regis felicitatem adumbrandom pertinet. Quemadmodum enim Sodomorum regio, paradiso Dci (quia omnino irrigua erat) comprætatur, Gen. 13. v. 10. & Rex Babylonis, propter summam opum copiam vocatur Cedrus, & arboribus Paradisi præfertur, Ezech. 31. 3. 8. 9. iisdemque Rex Ægypti confertur, Ezech. 31. 18. ita etiam Tyrus paradi-sus vocatur, similitudine quadam, ob mirabilem rerum ex toto orbe insignium convectam abundantiam, quæ prolixè describitur ab Ezech. toto c. 27. Atque hactenus Regem Tyri fuisse in paradiso, commoda & eleganti metaphora dicitur. Tertium porrò ex Ezech. 28. petitum argumentum, est ex verbis hisce v. 14. *Ex quo die creatus es, cum*

Cherubim posui te, in monte sancto Dei: id quod Regi Tyri attribui non potest. Verum respondeatur: Primum quod Prophetæ verba non satis rectè citentur. Nam quod dicitur, *in die quo creatus fuisti*, pertinet ad v. 13. ut Hier. etiam exponit & distinctio paucæ atque accentuum verborumque circumstantiæ ostendunt. Deinde non est in Hebreo: *cum Cherub, sed tu Cherub*; neque tamen vel hoc modo, quod Cherub vel cum Cherub dicatur rectè colligi potest, propterea de diabolo intelligi, non verò de homine: siquidem continuata est excellentiæ regis Tyri per allegoriam descriptio. Appellatur autem *Cherub protegens*: quod ut Cherub arcum Dei tegebat superne suis alis: ita Rex Tyri populum suum, ut quidam exponunt: aut potius ut alii declarant, quod ut Cherub versatili gladio aditum paradisi obseruasse legitur, Gen. 3. ita Rex Tyri urbem & populum suum potentiam suam ab injuria tueretur. præterea non dicitur: *posui te in monte sancto*: ut ex l. x. x. interpretibus Origenes recitat: sed dedi aut posui te; Id quod ad antecedentia pertinet: ita ut sequatur distinctè: *in monte sancto fuisti*. Verum quia non nulli interpres eruditæ ita exponunt, ut ad seq. referantur: utrovis licet modo sumant, Regi tamen Tyri rectè convenient. Quidam enim explicant de Rege Hiramo, qui ad ædificationem templi in monte Sion (qui *mons Dei* dicitur, Psal. 48. 2.) ligna submisit, & ad sapientiam Salomonis audiendam Hierosolymas accessit. Si quis objiciat, hoc in loco ejusdem Regis Tyri felicitatem pristinam & ruinam imminentem Prophetam describere: ac propterea de Hiramo (qui jam diu obierat) intelligi non posse: Respondetur, de eodem quidem Rege agi, ratione dignitatis, quamvis diverso, ratione personæ: ac si Deus omnes Reges Tyri quasi unum corpus compellaret: quemadmodum Israëlis nomine de Israëlitis, ita nonunquam loquitur, ut cum majoribus ipsorum complectens contraria iis interdum ascribat attributa. Quare non opus est, ut cum Iudeis singamus, Hiramum vixisse annos 1000. quemadmodum fabulam hanc recitat ac meritò deridet Hieron. Secundò alii tamen accommodatiū hanc *in monte sancto positionem*, non propriè, sed impropriè per Metaph. explanant bifariam. Quidam enim seriò atque in laudem gratiæ Dei, & gloriæ regis dictum interpretantur: ut sensus sit: Tu ad summos honores elevatus es, ac si in monte Dei Hierosolymis es es collocatus: in monte scil. Sionis, quem in domicilium suum Deus selegerat: aut in cœlo, quod (eo monte adumbratum) mons Dei, Psal. 15. 1. vocatur. Quâ loquendi forma Dan. 4. 19. de Nebucadnezare dicitur: *fortitudo tua crevit, & pervenit usque ad cœlum*, & Lam. 2. 1. *projectis ē cœlo in terram pulchritudinem Israëlis*. Ergo indicatur eam prius fuisse in cœlo, h. est, per Metaph. summæ dignitatis, & Mat. 11. 23. ad cœlum usque sublata Capernaū dicitur. Quam expositionem, & verborum series, & v. 16. confirmare videntur. Contra tamen alii non seriò ad laudem, sed per ironiam, ad vituperationem dictum esse statuunt: quod scil. Prophetæ Regis superbiam arguat, quod ipse suo judicio ac gloriatione in monte Domini federit. h. e. sibi visus fuerit esse Deus. Quæ expositione de Rege Tyri cum v. 2. rectè consentit, ubi impia illius superbiam his verbis exprimitur: *Elatus est animus tuus adeo ut discas Deus fortis sum, habitationem Dei inhabito*. Neque illud insolens: nam & similis omnino superbiam regis Babylonici describitur, Esai. 14. 13. 14. Ironicam autem, superbiam contra Dèum, reprehensionem usitatam esse, vel illud primum ostendit exemplum, Gen. 3. 22. *Ecce Adam factus est, ut unus ex nobis: quæ irrisio acerbam & apertam reprehensionem superat*. Atque hæc ad tertium Origenis argumentum. Quartum verò, ut non de rege Tyri, Ezech. 28. agi, sed de diabolo, probet, est ex v. 14. petitum: *in medio lapidum ignitorum ambulasti*. Verum & hæc quoque verba regi Tyri rectè possunt attribui: quamvis obscuritas aliqua loci hujus variis interpretationibus occasionem dederit. Nonnulli enim, quid hi *lapides ignis*; sint ignorare se ingenuè profitentur: ac conjiciunt per Metap. sic appellari Israëlitas, quod fidei & charitatis igne eos quibuscum versabantur, illustrarent atq; inflammarent: ideoque Regem Tyri ob consuetudinem, cum Israelitis dici posse, inter ignitos lapides ambulasse. Alii verò simplicius atque accommodatiū hosce lapides ignitos de-

veris lapidibus interpretantur, & quidem pretiosis, qui instar ignis splendebant: idque disertè ex v. 13. antecedente probatur, ubi inter reliquias etiam gemmas illustres, pyropus seu carbunculus recensetur, de quo in Metamorph. Ovidius appositi dixit, regiam solis micasse auro, *flammasque imitante pyropo*. Quod autem nonnulli de lapidibus non pretiosis, sed fulminis exponunt, id neque cum anteced. satis convenit: neque ab Aristotele tales esse, de meteoris lib. 3. conceditur; et si Plinius historiâ naturali, ejus lapidis meminerit & Brontiam vocet, sed ut appareat dubitatione quadam lib. 37. cap. 10. *Bronia*, inquit, *capitibus testudinum similes*, & *cum tonitruis cadens (ut putant) fulmine ita refinguit, si credimus*. Quare propria expositio de pretiosis lapidibus simplicissima ac longè aptissima est, atque ita hoc quartum argumentum diluitur. Quintum verò est ex v. 15. *fuisti immaculatus, à die quo creatus es*. Verum non sequitur, propterea de Diabolo accipi debere: quia regi Tyri, non minus quam antecedentia probè convenit. Nec enim id dicitur simpliciter & absolutè, sed secundum quid & comparatè. secundum quid, ratione sapientiæ, sinceritatis atque honestatis civilis: & comparatè cum presenti superbia, fraude & improbitate magna, ut v. 16. & 17. declaratur. Denique sextum Origenis argumentum est, quod in terram projectus dicitur, v. 17. *Sensus* tamen optimè regi Tyri convenient, quod è sublimi dignitate deturbatus sit: adeo ut ipsius (qui ante gloriatus erat, se in monte atque habitatione Dei versari v. 2.) jam agnoscatur ab omnibus non minus, quam à seipso, vanitas atque abjectissima conditio. Ex quibus omnibus satis jam constat, errasse cum Tert. Origenem aliosque illius imitatores: qui c. 2. 8. Ezech. de diaboli per superbiam lapsu intelligentum contendunt. Neq; deinde magis apta est Scholasticorum quorundam sententia: qui hunc Ezechielis locum de rege Tyri primùm ac propriè: secundario autem & typo quodam Propheticō de diabolo hēc dici opinantur. Contra enim Propheta aperte regem Tyri nominat v. 12. Atqui diabolus non sicut rex Tyri: neque majorem cum eo, quam cum aliis multis regibus fidelibus habuit similitudinem: neque typi Propheticī ultum appetet indicium. Quod autem Orig. &c. &c. x. 1. c. 5. ait: hēc de Angelo quodam dici, qui Tyriorum gentis dispensandę sit soritus officium: cui etiam animę eorum procurandę videntur esse commissare: illud nulla probabili ratione confirmari potest. Diabolus enim (quem Angelum hic intelligit, ut contra Cels. 1. 6. demonstrat) princeps quidem mundi dicitur, & demones *moxq; q; n̄t̄s n̄ ōt̄s n̄ āt̄r̄s*, i.e. Domini mundi, tenebrarum bujus seculi. Eph. 6. eo quem supra exposui sensu appellantur: sed quam Orig. iis curam peculiarem certarum animalium attribuit, ea à S. Literis nullo modo probatur. Nam quæ ad eam rem à nonnullis veteribus Patribus adducuntur, ea omnino aliena sunt. Sic enim Ruf. in Symb. apost. expositione ait: *Ut breviter aliquæ etiam de secretioribus perstringamus ab initio Deus cum fecisset secundum, præfecit ei et præposuit quasdam virtutum cœlestium potestates, quibus regatur et dispensaretur mortalium genus*. Quod ita factum, Adosse indicat in Deuteronomij cantico, ubi dicit: *cum dividaret excelsus gentes, statuit terminos gentium, secundum numerum Angel. Dei. Sed horum nonnulli, sicut & ipse qui princeps appellatus est mundi, dat am sibi à Deo potestatem non bis quibus accepit legibus temperarunt, nec humanum genus divinis obediit præceptis, sed suis parere prævaricationibus docuerunt*. Quibus similia habet Hier. in Dan. 10. & Ez. 28. Sed tamen fateri cogitur in Hebreo esse secundum numerum filiorum Israël: ac propterea nihil prorsus ad rem facit. Quemadmodum etiam alienum est, quod Hier. iisdem in locis *principes seculi*, de quibus. Cor. 2. v. 6. & 8. agitur, de Angelis lapsis exponit, contra loci circumstantiam. Nam *principes seculi* homines sapientia ac potentia excellentes notat: qui Christi & Euangelii illius veritatem ignorasse dicuntur: Id quod neque Diabolo, neque Angelis illius quadrat, qui Christum cognoverunt & invito confessi sunt, Luc. 8. 28. 31. Neque etiam alterum testimoniū, Dan. 10. 13. & 20. quicquam probat: quia *principes Persorum*, eo in loco, non malum Angelum (ut Hier. videtur accipere) nec bonum (ut alii exponunt) sed regem Persarum Cambysem notat; ut eruditè à nostris Theologis proba-

probatum est. Atque hæc de prima, adversus veterum interpretationem ratione: Altera est, quod hic rex de quo agitur, est idem qui initio cap. v. 2. princeps Tyri dicitur. At ille homo tantum est, ut ex ipsis verbis apparet, *homo et, item, sed in corde maris*: quæ diabolo non conveniunt. Tertia, quod Propheta jubetur tollere lamentum super regem Tyri: quod ut antea ostendimus, Diabolo tanquam perpetuo & irreconciliabilis Dei & salutis humanæ hosti, ac irrevocabili & notissimæ damnationi obnoxio attribui non potest. Quarta est, quod Propheta jubetur verba sequentia prædicere regi Tyri: Ergo Diabolus per eum typicè non intelligitur, quia Prophetarum vocationi & scopo repugnaret. Nec enim illi legati fuerunt Dei ad Angelos, sed ad homines, nec alio fine pœnas iis prædixerunt, nisi ut aut lapsi converterentur, aut reiecta eorum contumacia, clarius justitia Dei punientis pateficeret. Quinta ratio est, quod Propheta minatur principi pœnam futuram, & ejectionem ex Paradiso: At illa Diabolo jam suo modo contigerant, non autem futura erant: ac propterea quod Hier. ait: *Nec mirabimur in parte contraria pessimos reges in typo prævaricatorum præcedere principum: cum optimos reges Davidem, & Salomonem, & Josiam ac Patriarchas & Prophetas in figura Domini Salvatoris præcessisse doceamus*: Id inquam nihil probat, quia horum multis modis diversa est ratio. Primum enim, non est absurdum, reges nonnullos, homines pios, fuisse hominis Christi typos: & quæ de regibus illis prædicuntur futura, Christi venturi fuisse umbras: sed illud insolens est, homines statui Angelorum typos: ac Prophetam de futura regum impiorum ruina adumbrasse præteritum diaboli lapsum. Deinde quæ in Prophetis typicis de Davide, & Salomone ac similibus dicuntur, ea Christo rectè suo modo convenient, & ei convenire in N. T. declaratur. Sed contrà Ez. 28. plurima à Propheta dicuntur, quæ diabolo convenire, neque ullibi in Scriptura exponitur: neque verè attribui possunt, ut ante ostendimus. Quamobrem ex hisce omnibus meritò concludimus hanc Prophetiam, Ez. 28. de Diaboli lapsu non esse intelligendam. Porrò ut antecedentia è V. T. objecta testimonia aliena esse demonstravimus: sic postremum, quod è N. T. adducitur, ad lapsus Satanæ genus denotandum, magis accommodatum est, petitum ex 1. Tim. 3. v. 6. *Non neophytus, ne inflatus incidat sis ne ipsa sis blasphemus*, hoc est, *et non auctor et non traditor*, in eandem cum diabolo condemnationem: nempe in quam ille ex superbia etiam incidit: ut Chrysost. & Theod. declarant, quemadmodum etiam Hier. & Theoph. Sed objici potest, voces *reiuarctare & nascere* esse ambiguas: ac quosdam, *nascitorum accusatorem vel calumniatorem, & reiua criminacionem*, non per Meton. *condemnationem* exponere. Verùm Diabolivocem non generatim, sed singulariter pro Satana accipi appetit è v. 7. ubi de eadem re agens Apostolus ait; *in laqueum Diaboli incidat*. Deinde *reipua* etiam in Nov. Test. *judicium, reatum, aut condemnationem* notat; sed *criminacionem seu accusationem* significare nondum probatum. Quare ex hac demum Apostoli sententia maximè veritati consentaneum videtur, Diaboli lapsum fuisse superbiam: sed de modo superbiam, seu qualis ea fuerit, quæstio est. Ac generatim quidem in eo ferè consentiunt plerique, quod similis Deo esse voluerit: idque probant ex Esai. 14. & Ezech. 28. quæ opinio, uti probabilis est, quoniam homines ad talēm superbiam seduxit Gen. 3. certa tamen non est: licet id confidenter cum Scholasticis suis Pontificii assentiantur. Siquidem loca illa, quæ ex Prophetis adducunt, aliena esse supra demonstravimus. Quare temerè modum specialem definire conantur. Quidam enim censent Diabolum peccasse, quod instar Dei esse voluerit, secundum æqualitatem: non quidem simpliciter & absolutè; sed secundum quid: quod partim in naturalis suæ perfectionis fruitione, tanquam in summo bono (neglecta beatitudine supernaturali futura) acquiecerit, sicut Deus in perfectione sua naturali, tanquam in beatitudine sua acquiescit: partim quod nulli subesse & omnibus sua autoritate præesse voluerit: quemadmodum Thom. Aquinas sentit: præsertim in magist. sent. l. 2. dist. 5. Alii verò putant in eo lapsum, quod ut Deus esse voluerit, non secundum æqualitatem, sed secundum similitudinem:

nempe quod beatitudinem supernaturalem appetierit, non divinæ gratiæ auxilio, sed suæ naturæ virtute. Quam sententiam probabilem putat Thom. Aquin. summæ part. 1. quæst. 63. art. 3. quam ex libro Anselmi de lapsu diaboli cap. 6. proponit. Tertiò Thomista non obscurus Johannes Viguerius Institut. Christianar. cap. 3. v. 15. in eo lapsum diaboli peculiarem statuit, quod pro Christo mediator esse voluerit: quod unionem hypostaticam cum Filio Dei & mediationem, & locum humanitatis Christi appetierit. Sed quia hæc tres de speciali labentis Satanæ superbiam sententiae, humana tantum conjectura, nulla verò Scripturæ autoritate, neque ullis solidis rationibus nituntur, idcirco recitationem tantum non refutationem desiderant. Atque hæc de prima maximè probabili ac probata à plerisque sententia: nempe primum Diaboli lapsum seu peccatum, quo à Deo defecit, fuisse superbiam, et si speciem ac peculiarem illius modum definire, Scriptura id non revelante nequeamus. Altera verò opinio est Scotti, subtilis dicti, in sent. lib. 2. d. 6. qu. 2. qui illud Satanæ peccatum primum, non superbiam fuisse statuit, sed luxuriam spiritualem, & inordinatam ex præstantiæ suæ contemplatione delectationem. Verùm quod impropre loquendo luxuriam vocat spiritualem, id clarius à Gabr. Biele in sent. lib. 2. dist. 6. inordinatus amor sui, hoc est, *πανώλια* dicitur. Verùm hic primus est superbiam gradus ac modus: ac propterea hæc opinio à plerisque Scholasticis rejicitur. Tertia denique sententia est Satanæ lapsum fuisse illius (ob hominis ad imaginem Dei creati dignitatem, & in creaturas inferiores dominium) invidiam: sed invidia ex superbia & malevolentia oritur: id coque primum peccatum esse non potuit. Atque haec tenus de primo Diaboli lapsu seu peccato egimus: quibus pauca etiam de Angelorum illius peccato adjungenda. Ac 1. communis & probabilis est sententia, illos eodem peccati genere cum principe suo esse lapsos: quemadmodum ex iis locis colligi posse videtur, quibus peccatum Angelorum citra discrimen ullum summi & subditorum recitat, 2. Pet. 2. v. 4. & Jud. v. 6. an autem eodem tempore, an verò postea sint lapsi, curiosior quam utilior est disceptatio. De causa verò quæri solet an ea sit interna vel externa. Quidam enim arbitrantur dæmones interno motu suaque sponte, sine ulla externa suggestione, ac sine ullo exemplo simul peccasse; alii verò non sponte, sed diabolo hortante, aut occasionem præbente pariter peccasse. Quæ communis plurium opinio probabilis, quia Angeli Diaboli dicuntur, & in lapsu ac poena conjunguntur, ut 2. Pet. 2. v. 4. & Iud. v. 6. & Math. 25. 41. Quod autem Scholastici & vulgo Pontificii ad eam rem confirmandam adducunt dictum Apoc. 12. *draco traxit secum tertiam partem stellarum*: illud supra, cùm de numero lapsorum Angelorum ageremus, confutavimus: & Origenes etiam in Matt. tract. 30. stellas hasce homines, operum splendore illustres exponit: id quod scopo loci magis accommodatum. Ac propterea Durandus sent. libro 2. dist. 6. hunc quidem locum citat, interim tamen ingenuè ait, cum Scriptura nihil de hoc (scil. an Diaboli lapsus fuerit aliis Angelis causa vel occasio peccandi) dicat: nihil esse certi. Quamobrem à diaboli & Angelorum ejus lapsu in peccatum, ad consequens illius effectum, nempe lapsum in pœnam transeamus. Is autem est multiplex: primus enim est lapsus è gratia ac favore Dei, in iram illius perpetuam, Matth. 25. 41. & Iud. v. 6. Alter est lapsus è cœlo in aërem, natura sua caliginosum, ubi velut catenis quibusdam vincti, à cœlestis gloriæ luce arcentur, ac judicio universali servantur, quemadmodum dicitur, 2. Pet. 2. vers. 4. *Deus Angelis qui peccarant non pepercit: sed in propria catenis caliginis tradidit damnationi servatos*, & Iud. vers. 6. *Angelos qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis aeternis sub caligine reservavit*. Verum cùm Deus dicatur Angelos peccantes *ταρπόνες*, idque propriè videatur esse, *cum in Tartarum deiecisset: & vulgatus interpres, detractos in tartarum;* & noster D. Beza *in tartarum detrusos*, vertant, quasi idem sit, quod *πτερούς ταρπόνες*: ut ex Homer. Iliad. 9. profertur ab interpretibus, & tartarum, more Græcorum, imum infernum intelligunt, difficultas quædam emergit: Si quidem

quidem objicitur, dæmones in sublimi seu in aëre, Eph. 2. 2. & 6. 12. & in terra versari, Iob. 1. 7. & 2. 2. nec adhuc in infernum detrusos, Luc. cap. 8. verf. 31. Quem nodum alii alter solvere conati sunt. Primum quidem Bened. Aretius hanc Petri sententiam in Comment. ait intelligendam de Archidæmone, qui in tartaro servetur. Sed unde id probabitur, cum (ut alia omittamus) in terris hominem sedu- seduxerit: Gen. 3. & Christum tentari? Matth. 4. Altera autem solutio magis verisimilis adfertur à D. Piscatore: Deum initio quidem, statim scilicet à commissso Angelorum peccato & rebellione, detrusisse eos in tartarum, seu in infernum: sed ita tamen, ut quoties ei visum est, ante ultimum judicium eos inde exire permitrat in terram, & librum hunc aërem: rursusque ad tempus saltem, aliquam eorum partem in tartarum includat; ne hominibus super terram possint nocere. idque confirmat duobus Scripturæ locis primum Apoc. 9. verf. 11. & deinceps: ubi dicitur, apera abysso exiisse locustas, id est, Spiritus infernales, quippe qui impositum sibi habebant regem Angelum abyssi Abaddon: illisque datum, ut cruciarent homines, certo tempore; Deinde cap. 20. narratur descendisse è cœlo Angelum, qui habebat clavem Abyssi, id est, inferni, tartari, item vinxisse Satanam annos mille. Ex his, inquit, duabus locis clare appetet, spiritus tartareos ita inclusos esse carceri suo (qui nominatur abyssus & tartarus) ut interdum ad tempus inde emittantur in terram, tum rursus includantur & vinciantur: unde legio illa cacodæmonum Luc. 8. Dominum rogavit ne sibi imperaret, ut irent in abyssum. Quia vero objici poterat, quod Judas vincula illa (quibus mali Angeli sub caligine ligati sunt) nominat æterna: respondet post D. Bezan; id referendum esse ad perpetuum ipsorum horrorem, quo velut constricti, instar maleficorum in carcere inclusorum, judicium illud ultimum exspectant, ut cacodæmones clamabant: venisti ad torquendum nos ante tempus? Matt. 8. 29. item Iacob. 2. 19. dæmonia credunt Deum esse unum, & horrescant. Hæc eruditæ, magis ac verisimilior est objectæ difficultatis solutio, quam antecedens. Cui nonnulla tamen, salvo meliori judicio, videntur obstare. Nam posita hac declaratione, statuitur, Diaboli & Angelorum ejus locum ordinarium esse infernum, in quem sint detruxi: extraordinarium vero esse hunc aërem, quando Deus hoc ad tempus inter am permittit; id quod non videtur convenire cum locis objectis ac solvendis. Nam Ephes. 2. v. 2. Diabolus vocatur princeps potestatis aëris: & 6. v. 12. Angeli illius vocantur spirituales malitiae, que sunt in cœlestibus, supple locis, hoc est, in cœlo aëreo: ideoque locus eorum non extraordinarius, sed ordinarius est aëris. Deinde quæ ex Apoc. 9. & 20. adducuntur, ea aptissimè per allegoriam intelliguntur, ut pleraque alia & hic & in aliis locis Apocalypsis. Nec enim Satanas propriæ catena vinciri potest: sed similitudine quadam vinciri dicitur, & in abyssum concludi, cum potestas homines seducendi refrænatur: quemadmodum contra solvi atque emitti; cum Deo justo judice illud permittente ac quasi vincula laxante, seducit. Quare si vox ῥεγγω, pro πίστει ταραχοις in tartarum dejicio, accipiatur, uti ab interpretibus sit, aptius videtur: ut primum è cœlo in infernum dejectum esse dicatur: non ut ibi puniatur ac detineretur: sed inde exiens in aëre, non autem in cœlo, ad diem judicii servaretur. Sed cum ῥεγγω non alibi occurrat, neque tartari in S. Liter. ulla fiat mentio, non incommode, ut arbitramur, significatione metaphorica, pro p̄cipitare ex alto cœlo in aërem accipi posset; eamque significationem videntur objecta etiam loca postulare: imò deinde etiam res ipsa omnino videtur persuadere. Nam cum infernus damnatorum, iis, qui in eum dejiciuntur, sit certus ignis ac cruciatus eorum æterni, etiam ante judicium ultimum, locus, Luc. 16. v. 23. & 24. & contra Diabolus ab ignis æterni cruciatus ipsi parato, ante diem judicii sit liber, Mat. 25. v. 41. quomodo potuit in eum Diabolus dejici & in eo quasi carcere, sine ignis æterni cruciatus detineri? ideoque legio dæmonum rogavit, Luc. 8. v. 31. Christum, ne mandaret ipsis, ut abirent in abyssum, non quasi in carcerem ac custodiā tantum, sed ne discruciantur in eo, ut appareat ex declaratione v. 28. & Mat. 8. v. 29. etiam asseri-

tur, eos dixisse Christo, *Venistis ut nos cruciaretis seu torqueatis, ~~barbaris~~, ante tempus?* quod scilicet noscent, dejectionem in abyssum seu infernum, tormenta inferni simul adferre. illorumque tempus nondum ipsis advenisse: sed eam tandem à justo judice inferendam die ultimo cognoscunt; idcirco etiam exhorrescant, Jac. 2. v. 19. Quod autem catenis caliginis traditi, 2. Pet. 2. v. 4. & catenis æternis sub caligine servari, ad judicium magni illius diei, dicuntur; illud non videtur ad horrorem illum, ut quidam statuunt, sed potius ad aërem (per se natura sua caliginosum, & comparatè cum cœlesti ac perpetua luce merito caliginem dictum.) pertinere: quod eo aëre, quasi catenis per Dei providentiam injectis à cœli, unde ejecti sunt, regressu arceantur. Catene autem æternæ dicuntur, hoc est, perpetuae, non absolutæ; sed relatæ ad diem judicii, ut Apostolus exponit: tum enim primum nunquam desitatis inferni tenebris, (que per excellentiam, non ζεφερον, sed ζεφερον στρους caligo tenebrarum, hoc est, densissimæ tenebreæ, 2. Pet. 2. v. 17. dicitæ) mancipabuntur. Atque hæc de secundo Diaboli & Angelorum ejus in poenam lapsu. Tertius vero ex duobus prioribus necessariò consequens, est ex damni (amissæ Dei gratiæ & cœlestis gloriæ) sensu, & ex supplicii æterni imminentis scientia horror ac conscientiæ tormentum, Jac. 2. v. 19. Mat. 8. v. 29. Luc. 8. v. 30. & 31. Quartus lapsus est à sanctitate naturæ, quam peccando excusfit, in perpetuam obdurationem in malo: unde diabolus, *malus vel malignus ille*. Mat. 16. v. 13. in quo veritas non est, & cujus cupiditates & opera sunt mentiri & occidere, Joh. 8. 44. & Angeli illius spirituales malitiæ, Ep. 6. v. 12. appellantur. Ceterum hujus in malo obdurationis partes sunt duæ: ut à Gregorio Ariminensi in secundum sententiarum librum dist. 7. qu. 2. statuitur, nimis non habere bonam voluntatem; & non posse carere malâ. Prioris causam esse ait universalem subtractionem gratiæ, & auxiliij specialis Dei, sine quibus nullus habere potest unquam bonam aliquam voluntatem. Posterioris vero causam esse conscientiam ac sensum poenæ atque desperationem absolutam. Ideoque Dei ratione, Angelos malos suâ gratiâ privantis, hæc poena justa est: dæmonum vero sese ultrò obdurationis ratione, injusta culpa. Quare meritò impianum Aureoli Scholastici sententiam damnat, qui Deum authorem peccati fecit. Ait enim, Deum infundere habitum intensissimum malitiae, inclinantem ad actum displicentiae & odii Dei, & necessitantem voluntatem ejus ad malum: ut recenset ac refutat Scholasticus non indoctus Marsilius ab Ingen, in lib. 2. sent. qæst. 5. art. 3. Quintus denique sequitur lapsus in infernum ac flamas illius præcipitatio: quæ poena non infertur iis hoc tempore, sed in diem judicii differuntur, Matth. 25. 41. & 2. Pet. 2. v. 4. & Jud. v. 6. Luc. 8. v. 31. Quamobrem probabilis non est glossæ ordinariæ, Jac. 3. v. 6. & Scholasticorum quorundam sententia, qua statuitur, Diabolus ubique sit, vel in aëre, vel sub terra, secum ferre tormenta suarum flammarum. Quod vero Bell. de summ. Pontif. lib. 1. cap. 9. poenam Diaboli statuit, quod cum ante lapsum omnibus Angelis præcesset, post lapsum hanc dignitatem amisisse, ac sanctum Michaelem principem omnium esse factum, idque ex Apocal. 12. colligit, ubi Michael & Angeli ejus Diabolo & Angelis ejus opponuntur, & hanc sententiam certam & exploratam vocat, id inquam egregia est temeritas. Nam quamvis Michael dicatur Archangelus, Jud. v. 9. eique Angeli attribuantur boni, quasi subditi illius, Apoc. 12. inde tamen non sequitur hoc primum esse factum post Diaboli lapsum: neque etiam Diabolus antea Ecclesiæ omnium Angelorum fuisse principem ex Scriptura probari potest: et si dæmonum princeps dicatur, Matth. 12. v. 24. eique regnum in eos attribuatur, v. 26. illique Angeli ejus dicantur, Matth. 25. v. 41. Nam quæ ad hanc rem probandam adfert Bell. ibidem, nihil aliud sunt, quam merus S. Scripturæ abusus. Verum enim est, behemoth Job. 40. *principium viarum Domini vocari*: sed vanum & ineptum est, quod Diabolus notari ait, cum & nomen & circumstantiae Elephantem describi, evincant. Alienum etiam est, quod Esai. 14. Luciferum (qui pulchritudine inter stellas excellere appetat) dici affirmat: & Ez. 28. omnem lapidem pretiosum esse experimentum ejus.

eius. Prius enim ad Babylonis, posterius verò ad Tyri Regem pertinere, jam antea ex re ipsa demonstravimus.

Hæc de Diaboli & Angelorum illius poena irrevocabili: de qua queri solet, quænam illius discriminis sit causa, quod Deus non minus misericors, quam justus, Diabolo & Angelis ejus peccantibus non pepercit, sed sine spe venia condemnavit: hominibus verò lapis in peccatum pepercit, ac Christum Servatorem iis dederit. Verum duplex è S. Literis causa colligitur: prima ac primaria quidem est in Deo, nempe liberum ac rectum illius placitum. Utrique enim suo lapsu in peccatum, stipendum illius nempe condemnationem erant promeriti: ideoque utrosque condamnare potuerit justè, sed illis merito eorum parcere noluit per justitiam: hisce verò Christum donando & pro iis damnando ad mortem, parcere voluit per misericordiam: Cujus misericordiæ opera, ut nulli sunt debita, sic à Dei potestate liberrima dependent, Matt. 11. v. 27. Rom. 9. v. 14. & 15. Secunda verò discriminis causa, est extra Deum, in dæmonibus & hominibus: nempe peccati utrumque discriminem. Nam homines in terris, seductione Diaboli decepti, in peccatum sunt prolapsi: Contrà verò Diabolus in cælo excellentioribus donis præditus, sua sponte à justitia defecit contumaciter: ideoque hominum peccatum remissibile fuit, & gratia Dei immerita remissum fidelibus: Diaboli verò quasi peccatum in Spiritum S. Matth. 12. v. 32. irremissibile, sine spe venia, partim punitum, partim ultimo die puniendum: quia ignis æternus Diabolo & Angelis ejus paratus dicitur, Matth. 25. v. 41. Ideoque non immemorò jam olim damnata fuit Orig. sententia, qui Diabolum tandem liberandum ac servandum statuit. Hactenus de lapsu Diaboli.

Analysis Iohann. 8. vers. 46. ad finem usque.

MEmorabilis est Christi sententia, Ioh. 3. v. 20. *quis quis perverse agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne accuantur opera ejus;* Cujus rei exemplum in Iudæis Christi adversariis, Ioh. 8. perspicuum est. Etenim nec doctrinæ, nec vitæ Christi lucem (utpote erroribus ac virtutis suis adversantem) ferre potuerunt: ideoque eandem odiosè sunt aversati, & Christum interficere studuerunt. Quamobrem utrumque iis, licet reluctantibus, Christus exprobrat, & Abrahamo ac Deo Patre suo gloriantes, ex hisce effectis refutat: & simul à Diabolo Patre esse, collatione facta, demonstrat: quod ut ille homicida & mendax ac mendacii pater: sic illi cupiditates ejus imitarentur, dum & Christum occidere molirentur, & propterea ipsi non crederent, quia veritatem iis dicebat: eoque modo aperte mendacii amor & veritatis odium demonstrarent. Quibus expositis subjicitur reliqua colloquii & actionis Christi cum Iudæis narratio, à v. 46. ad finem usque constans descriptione, primum colloquii: deinde eventus illius, qui vers. ultimo continetur. Colloquium autem, ratione rei subjectæ, de qua disceptatur, in duas partes distribuitur: una enim de Christo & Iudæis: altera de Christo solum agit. Ac prior quidem est oratio solius Christi, constans defensione sui, & accusatione Iudæorum adversariorum. Defensionem autem sui contra adversarios proponit Christus his verbis initio v. 46. *quis ex vobis arguit me de peccato,* scil. jure. Quibus & suam in doctrina veritatem, & in vita sanctitatem, remotione contrarii peccati objecti indicat: & interrogationis figurâ ad examen adversarios provocando confirmat: atque ita se indignum odio ipsorum, dignum, verò amore ac fide demonstrat. Cui defensioni opportune adversariorum accusacionem duplum subjicit: unam quidem interrogatione: alteram responsione: comprehensam. Interrogatio in fine v. 46. hæc est: *Si veritatem vobis dico, quare vos non creditis mihi?* Cujus antecedens pars, prima quidem specie conditionem incertam videntur notare: sed tamen rem certam designare, ex hujus loci circumstantiis, apparet. Primum ex antecedenti v. 45. *quia,* inquit, *ego veritatem dico vobis,* non igitur eam statuit dubiam, sed certam supponit. Deinde ex Christi v. 46. defensione ac provocatione, *quis inquit, ex vobis arguit me de peccato?* Modus autem quo certitudo deno-

tatur, est, ut Coniunctio Græca *is sumatur pro i[n]i vel i[n]i* dà, hoc est. quandoquidem: ut aperte Actor. 4. 9. *et avenero* mode, quandoquidem *djudicamus*, & Rom. 8. 31. si si Deus pro nobis i.e. quandoquidem, quoniam. & c. 7. 16. & 20. coniunctio *is* non dubiè *pro si*: sed pro quandoquidem, seu quoniam, de re certò supposita dicitur: ut etiam Eust. in Homer. Iliad. ò. edit. Roman. pag. 1025. lin. 15. apud Homerum *is* per i[n]d[u]m exponit. Consequens verò hujus sententia est; *quare non creditis mibi?* Quibus verbis primum includitur obliqua accusatio impietatis Iudæorum, quod non crederent Christo vera docenti: quia quæstio, de re alicujus ratione, rem illam extra controversiam supponit: deinde ratio queritur hujus incredulitatis, non ignorantia quadam: nam jam antea norat: neque ut illi responderent: sed ut ipse responsione subjecta (quemadmodum fecit v. 43.) gravius ac justè accuset, & gloriationem eorum (qua se Patrem habere Deum iactatione quadam objecerant) amplius confutaret. Quam responsionem v. 47. hisce verbis complectitur: *qui ex Deo est, &c.* Ejusque responsionis primum fundatum: deinde forma seu modus explicatur. Fundamentum est descriptio nati ex Deo, à proprietate illius: adeò ut in subiecto vox *omnis & solus intelligatur, qui, inquit, ex Deo est, verba Dei audit.* Ex Deo autem esse, hoc loco à Deo regeneratum esse significat, ut Ioh. 1. v. 13. & alibi. *Audire autem est per Synecd. generis pro specie, audire cum obedientia fidei, h. e. credere (ut Matth. 17. 5. *Hic est Filius meus dilectus, bunc audite,* & Actor. 3. 22. ex Mose dicitur: *audieris eum & v. 23. quisquis non audierit, i. e. in Prophetam Christum non crediderit)* ut sequentia etiam demonstrant cum ait: *non auditis,* cum tamen propriè loquendo audirent: Sensus igitur est: omnis ac solus qui natus est ex Deo, verbum Dei audit verâ fide. Credere enim Christo, est regenerationis (quæ dono habitus seu virtutis fidei & charitatis constat) effectum proprium, quod omni & soli regenito convenit: ut Ioh. 1. v. 13. 1. Pet. 1. v. 22. & 23. Quo fundamento jam proposito ac substrato, ipsa responsio huic innixa subjicitur his verbis, *propterea vos non auditis* (scilicet cum fide, seu non creditis, *quia non estis ex Deo*, nempe renati, seu Deum non habetis Patrem, ut falso estis gloriati: alii audiretis cum fide: atque ita secundum hoc accusacionis membrum ex primo, nempe incredulitate, demonstratur. Hæc de oratione Christi solius; prima scilicet colloquii parte, quæ de Christo & Iudæis simul agit: & illius quidem defensionem: horum verò geminam accusationem (nempe quod neque Christo veritatem docenti crederent: neque propterea ex Deo nati sint) complectitur. Altera pars sequitur, in qua de Christo alternis objectionibus Iudeorum, & Christi responsionibus tribus modis disceptatur. Prioris modi prius membrum, nempe objectio Iudeorum proponitur v. 48. quâ propter defensionem & accusationem Christi jam explicatam offensi concludunt, se benè dicere: primum, ipsum esse Samaritanum, h.e. Metaphoricè hominem impium, piorumque consortio indignum, ut Joh. 4. v. 9. deinde dæmonium habere, quo sc. regeretur, ut Mat. 12. v. 24. Joh. 7. v. 20. & 10. v. 20. Cui impia objectioni ac blasphemiae secundum membrum, nempe responsio Christi, quâ se defendit, subjicitur v. 49. 50. & 51. negatione & probatione illius constans. Negatione quidem criminis objecti secundi, cum ait: *Ego Dæmonium non habeo:* Probatione verò etiam se se Samaritanum non esse, h.e. impium, similiter ostendit. Ea autem probatio tribus constat rationibus, quarum extremæ ab effectis suis: media verò ab adjuncto desumuntur. Prius enim effectum est propositum v. 50. quod scil. honoraret Deum Patrem, doctrinâ sc. & sancte vitæ obedientiâ: id quod neque Samaritano neque dæmoniaco attribui posset: ac propterea ostendit se omnino esse indignum, quod ipsum contumelia afficerent: cum ait, *& vos dedecoratus me.* Ceterum observandum est hæc verba, quæ affirmat. vulgo leguntur, videri potius per interrogationem legenda: licet enim idem utrumq; sit sensus, ad rei tamen indignitatem vehementius demonstrandam interrogatio accommodator est. Atque hæc de prima ratione Christi ab effecto, nempe quod Patrem suum Deum honoret. Antequam verò secundâ subjiciat, tacite objectioni occurrit, quæ adversus Christi, de suis*

suis effectis testimonia opponi potuisset, ut v. 13. factum, quia si ea ex vana arrogantia essent orta, & ad rei probationem non essent idonea: idcirco ait, se non querere suam gloriam, eā in re, sed Dei gloriam. Deinde secundum rationem afferat (qua probat se non esse Samaritanum, neque dæmoniacum, sed Deo gratum) à Dei Patris contrario hisce convitiis testimonio, cum ait, *est qui querat & judicet*, hoc est ut ego honoro Patrem, & illius gloriam quero: sic ille gloriam meam querit, Ioh. 5. 22. & 23. ac de me judicat, partim cœlesti voce Matth. 3. 17. Ioh. 5. 32. partim divinis per me miraculorum operibus, Joh. 5. v. 36. Tertia ratio est ab efecto obedientiæ fidei sermonis seu doctrinæ ipsius, scilicet, liberatione à morte, nempe secunda, hoc est, ab æternis animæ & corporis cruciatibus. Quæ ratio v. 51. continetur: ubi *confipere mortem*, per Metaph. pro sentire atque experiri usurpatur: ut Psal. 89. v. 49. *quis vivet, & non videbit mortem*, sic Luc. 2. vers. 26. *non visurum mortem*. Atque hæc de primo disceptationis inter Judæos & Christum modo. Secundi verò modi prius membrum, seu objectio Judæorum, est, qua primum blasphemiam præcedentem repetunt: scilicet Christum dæmonium habere, & ejus cognitionem afferunt, dicentes: *nunc cognovimus te dæmonium habere*: deinde rationem hujus cognitionis afferunt, quod oratio Christi esset falsa, & arrogans hoc modo: *Abrahamus mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis, qui sermonem meum servaveris, mortem non gustabit in æternum*: quasi dicerent, audesne hæc dicere; malè dicis, v. 52. Dixerat quidem Christus. *non conficiet*: sed idem sensus est, quemadmodum *gustare mortem*, pro mori, Metaphorice, Matth. 16. 28. & Heb. 2. vers. 9. usurpatur, Consequentiā autem probant v. 53. quia tu non es maior Abrahamo, neque Prophetis, qui mortui sunt. Hoc enim interrogatio notat: Ergò sermonem tuum servantibus, falso promittis eos non morituros unquam: Atque ut acrius Christum arguant, ei vanam gloriam exprobrant, dicentes: *an major es Abrahamo patre illo nostro? quem te ipsum facis!* hoc est judicat: per consuetam Metaphoricam; ut Matth. 12. 33. *facie arborem bonam* Joh. 10. vers. 33. *bomo cum sit, facias te ipsum Deum*, Ioh. 19. v. 7. *Filium Dei se fecit*, & v. 12. *omnis qui se Regem facit*, id est, dicit. Hæc de secunda objectione, In cuius probatione error duplex: Primus quod Metaph. de morte secunda à Christo intellecta, de prima accipiunt: alter quod eundem Abrahamo & Prophetis minorem statuunt. Sequitur deinde ad illam Iudæorum objectionem Christi responsio: qua primum objectam arrogantiam diluit, & deinde in adversarios retorquet. Diluit quidem v. 54. distinctione, qua ait: *Si ego me ipsum glorifico, &c.* Quibus verbis duplē glorificationem esse ostendit: primam vanam, qua quis seipsum glorificat solus, sine Dei approbatione: alteram veram seu approbatam à Deo; ostendit autem si prior adesset, eam fore vanam, cum ait: *si ego me glorifico*; scilicet solus, sine voluntate & approbatione Dei Patris: ut similes phrases alibi extant, Ioh. 7. v. 16. *Doctrina mea non est mea*, nempe solū, sed ejus qui misit me: deinde oppositio quam Christus adjungit, hunc sensum demonstrat cum ait: *sed Pater ille mens is est qui me glorificat*, scilicet testimonio suo & operibus, ut vers. 50. expositum: quare glorificatio Christi non erat vana. Deinde contrà Christus, objectam falsam gloriationem retorquet: scilicet quod dicerent ac gloriarentur Deum, qui Pater Christi erat, Deum esse ipsorum vers. 54. sed falso: quod non noscent eum, scilicet neque ut Patrem Filii, neque voluntatem ejus esse doctrinam Euangelii: contraque Christus, sese fore similem ipsis mendacem, si se eum non nosse diceret: cum contrà eum nosset & sermonem ejus servaret, vers. 55. Secundo, se Abrahamo majorem ostendit: ab Abrahāmi Patris ipsorum (non secundum Spiritum v. 39. & 40. sed secundum carnem ut v. 37.) desiderio, Christi adventum videndi (scilicet oculis corporis, ut Luc. 10. vers. 24.) & vidit (oculis scilicet fidei Rom. 4. vers. 20.) & gravis est, vers. 56. Hæc de secundo disceptationis inter Judæos & Christum modo: quem tertius postremo sequitur. Cujus primum membrum est objectio Iudæorum: qua Christum falsi arguere student: *quod cum 50. annos*

nondum haberet diceret se Abrahamum vidisse: quod inde colligunt, quod dixerat Abrahamus diem meum vidit. In quo error, quod visum fidei Metaphoricum, propriè interpretarentur v. 57. Alterum membrum est Christi responsio v. 58. qua se Abrahamo priorem esse afferat: *Amen amen*, id est, revera *dico vobis, antequam Abram fieret, ego sum*: nempe secundum divinam naturam: nam secundum humanam erat ex Abrahamo. Matth. 1. v. 1. ideoque posterior. Atque hæc de colloquio. Cui secunda pars hujus narrationis principalis subjicitur versu ultimo, scilicet evenitus duplex: nempe Iudæorum impia crudelitas veritate offenditorum: quæ in eo consistit, quod lapides sustulerint, ut in Christum jacerent. Deinde contra Christi prudens evasio, quæ se occultavit, & è templo exivit, transiens per medium eorum, ac sic præteriit seu evasit; Dei scilicet providentia adversarios coercente, quod scilicet hora, seu tempus decretum passioni ac morti, nondum adesset, Ioh. 7. v. 30. & 8. vers. 20. Hactenus hujus Dominicæ analysis.

Capitis Noni, Versuum priorum septem Illustratio.

Postquam Euangeliſta Johannes sermonem Christi mutum cum Judæis habitum, & eventum illius, seu ex eo ortam persecutionem capitalem, Christique evasionem exposuit cap. 8. pergit deinde; & Christi in officio Propheticō, partim miraculis, partim doctrinâ salutari exercendo, continuationem describit. Ac primum quidem historiam, seu narrationem miraculi, in curatione cæci propinat, prioribus versibus septem: deinde eventum illius adjungit seqq. Narratio autem illa primum antecedentes miraculi circumstantias, deinde modum ejusdem consequentem complectitur. Ac circumstantia indicatur quadruplex: nimirum tempus, subjectum, occasio, v. 1. & ortum inde discipulorum & Christi colloquium, versibus quatuor seqq. Tempus autem quando hoc miraculum à Christo sit editum, indicatur his verbis: *& præteriens*, hoc est, cum à Judæis ipsum lapidare molientibus, sese è templo subduxisset, & per eos transiens præteriisset; atque ita extra eorum esset conspectum, ut ex vers. ult. cap. 8. intelligitur. Hoc autem tempus amplius seqq. declaratur, cum v. 14. & 16. dicitur: *erat autem Sabbathum*. Ex qua temporis circumstantia, Christi fidelitas erga Deum promta, & invicta adversus hostes constantia elucet. Quamvis enim Iudæi Sabbathā miraculis violari contendenter, Luc. 13. 14. eo-que nomine Christum odissent, & acerbè accusarent Ioh. 9. 16. atque occidere molirentur, Matth. 12. 10. & 14. & Ioh. 5. v. 16. nihilominus in miraculis edendis Deo constanter paret, hoc tempore non minus, quam antea diebus Sabbathi, Matth. 12. 15. Atque hæc de miraculi tempore, Subjectum verò, seu persona, in qua factum miraculum dicitur, à natura sua, & miseria declaratur. A natura: cum *bomo vocatur*: à miseria verò, cum *cæcus natus* dicitur, hoc est, non ex vidente factus; sed quod miserrimum est, inde à nativitate. Nam ea cœcitas, est simpliciter & absolute, potentia videndi privatio: ideoque nullius creaturæ vi cœrabilis. Tertia porro circumstantia est occasio miraculi: partim objecta, partim adjecta. Objectum enim fuit cæci illius, Christo prætereunte, præsentia, Dei providentia ita dirigente. Adjuncta verò occasio fuit Christi intuitus: dicitur enim vidisse eum. Id quod primum non de simplici visu, sed de intento intelligendum: ac deinde cum misericordi sanandi voluntate conjuncta. Prius enim ex sequenti, de hac cœcitate, colloquio: posterius verò ex ipsa sanatione consequente clarissime colligitur. Quarta denique & ultima est discipulorum & Christi colloquium, ex hac præsentis hominis cœcinati, & aspectus in eum attenti, occasione promanens. Constat autem hoc colloquium duabus partibus: discipulorum quæstione & Christi responsione. Ac quæstio vers. 2. primum universaliter indicatur his verbis: *& interrogaverunt &c.* deinde particulatim exprimitur: *dicentes Rabbi, &c.* Qua quæstione declaratur objectum quæstionis, seu is, à quo queritur: & materia illius, seu res quæsita. Objectum est Christus, quem designant Apostoli appellatione Rabbi, hoc est, interprete Apo-

re Apostolo ~~ad~~ ^{ad} Corin. 1. vers. 39. seu ~~et~~ ^{et} ~~magister~~ ^{docto} ~~coram~~ ^{v. 8.} hoc est, ~~docto~~, seu ~~magister~~. Quia voce generatim accepta, etiam Iohannes Baptista, à discipulis suis recte vocatus fuit, Ioh. 3. v. 26. sed Christus à suis discipulis Ioh. 4. v. 31. & cap. 11. v. 3. & alibi speciatim (quia Messiam esse credebant) ^{et} Ἰησοῦς appellatur: quod esset doctorem verbi Dei Princeps ac dominus. Quo etiam sensu Christus unicum se doctorem seu magistrum appellat, Matth. 23. v. 8. Hæc de questionis objecto, Christo doctore ac Propheta summo. Questionis vero materia, seu res ipsa, quam querunt, hæc est, quis peccavit, hic an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? hoc est, quænam causa impulsiva hujus à nativitate cæcitatis? an ea peccatum parentum, an vero ipsius cæci? Qua in re hypotheses quasdam extra controversiam supponunt: quarum prima vera; eam cæcitatem à Deo inflictam, & quidem rectè causa: Altera vero falsa, causam impulsivam hoc loco fuisse peccatum: hoc enim indicant discipuli Christi, cum querunt, an hic peccarit, an vero parentes ejus, ut cæcus nasceretur. Nam vox *ira* non significat hoc loco finem, sed eventum ac consequens effectum, ut res ipsa ostendit. Neque expositioni antè positæ obstat, quod omnium afflictionum origo sit peccatum: aut quod hoc eas mereatur: quia illud non semper est causa Deum movens, ut afflictiones immittat: neque finis perpetuò est, ut peccatum puniat: sed alia interdum sunt causæ: nim: ut vel homines probentur; vel ut virtutes eorum reddantur illustriores; vel ut ab iis vitiorum rubigo abstergatur: vel Dei gloria peculiariter eo modo illustretur, ut ex seqq. apparebit. Tertia denique hypothesis discipulorum fuisse videtur, ut eruditæ interpres observant, quod statuerint illi Pythagoricam *μητρὶ ψυχῶν*, animarum per mortem è corporibus suis, in alia nascitura transmigrationem. Quem errorem tum viguisse inter Iudeos, ex hisce verbis colligunt, quibus discipuli indicant fieri potuisse, ut ante nativitatem anima cæci peccaverit, aliquo actu: quod sine ista animæ transmigratione, qua in antecedenti corpore peccatum commiserit, non videtur posse intelligi: cum nondum natus actu peccare nequiverit. Deinde idem probant ex Matth. 14. v. 2. ubi Herodes de Christi miraculis famâ audita dicitur suis servis dixisse: *bis est Iohannes Baptista, ipse existatus est à mortuis, ac propterea virtutes agunt in eo;* & clarissime cap. 16. v. 14. quidam Iudei de Christo (testibus Apostolis) judicabant, eum esse Iohannem Baptistam: alii vero Ieremiam, aut unum ex Prophetis. Verum adversus hanc sententiam duo objici possunt: primum quidem ex Theoph. non esse verisimile, rudes & indoctos discipulos Græcorum nugas credidisse. Verum respondetur, postquam ab Antiocho, Philosophorum Scholis Judæa corrupta fuit, ad religionem veram subvertendam, varios inde errores in legis divinaæ doctores, & per eos in vulgus emanasse. Atque ita animarum per mortem è corporibus suis in alia corpora nascitura transmigrationem, vulgo notam & contagione quadam receptam fuisse, ex citata Matth. 16. vers. 41. sententia constat; cumque errorem ad posteros Iudeos propagatum constat ex Elia Levita, qui in libro Tisbi in voce *לְנַפְרֵד*, revolutionem duplœ tradit: unam corporum mortuorum extra terram promissam, per cavernas terræ, usque dum eo pervenerint, necessariam ut possint resurgere: alteram vero animarum: cum Cabalistæ tradant, unamquamq; animam se volvere per tria corpora hominum: & locum Scripturæ, undè id probant, esse Iob 33. 29. *Ecce ista omnia operatur Deus tribus vicibus.* unde (ut ait;) Sic dicunt, quod anima primi hominis voluntaverit se in corpus David Regis: & inde reversura sit in corpus Messiae. Id que significari per literas, que sunt in voce *ΩΝ* quarum unaquaque integrum dictionem constituit: Adam, David, Messias. Sic quoque dixerunt, quod animæ hominum prævaricatorum migrarent in corpora animalium, unaquaque secundum peccatum suum. Et in ejusdem libri fine, in explicatione vocis Tisbi, ex Judeorum ac sua sententia ait, Elias Prophetam (quem tempore Achabi extitisse Scriptura tradit) etiam tempore Iudicium extitisse ac Pinchasum fuisse: dixerunt, inquit, Rabbini nostri quod Pinchas fuerit Elias: jam constat Pinchas extitisse, quando designatum fuit facinus illud, cum concubina in

Gibeon, sicut dicitur: *Et Pinchas Filius Eleazar, filiu Aaron, stabat coram eo in diebus illis: quod si verum est, sequitur Eliam cum eo tempore supervixisse.* Haec tenus Elias Levita.

Quare mirum non est si Christi Discipuli, ista vulgariter Iudeorum contagione, animarum transmigrationem aliquam fuerint opinati: & hujus hominis animam, in corpore suo præcedente, aliquo opere scelerato promeritam, ut in corpus cum cæcitatem nasciturum, Deo vindicante, intrusa migraret. Sed altera objectio est, etiamsi ea fuerit vulgi opinio: aliud tamen spectabile Christi discipulos: quod scilicet peccatum cæci nati de peccato originis intellexerint. Eo enim non solum cæcitatem, sed æternum etiam exitium & detrusionem in infernum fuisse promeritum. Verum responderi potest, ex proposita disjunctione oppositi peccati parentum & peccati hujus cæci nati, apparere, non queri de peccato originis (in eo enim parentes & cæcus conveniebant) sed de aliquo unius partis actuali peccato seu scelere, quod alteri non conveniret, quemadmodum disjunctio hæc: *quis peccavit, hic an parentes ejus?* distinguit. Neque rectè dici potest, ob peccata cæci actualia prævisa ipsum fuisse punitum: quia illud ordini justitiae divinæ repugnaret. Nec enim poena actu inficta, justè suam causam promerentem tempore antecedit, sed ei succedit; quia poena est peccati perpetrati stipendum. Quare Apostoli in questione sua, Christo proposita aberrarunt: partim in causa hujus cæcitatis, quasi ea esset peculiare aliquod peccatum: partim in intellectu peccati ipsius cæci: quasi anima ipsius ante nativitatem aliquo scelere peculari cæcitatis fuisse causa. Quemadmodum ex secunda colloquii hujus parte, nempe Christi response amplius confirmatur: qua causam hujus cæcitatis declarat anæksi & thesi, seu negatione ac remotione causæ false, quam discipuli statuebant: & contraria affirmatione seu positione verræ causæ, quam ignorabant. Ac negatio quidem indicatur, cum ait Christus: *Neque iste peccavit; neque parentes ejus.* Id quod non absolutè dicitur (utrique enim & in Adamo, & vitiositate naturæ peccârant) sed relatè ad effectiōem cæcitatis, nempe ut cæcus nasceretur, sicut quæstio Apostolorum, non minus quam rei veritas hoc demonstrat: quippe non absolutè quæsierant, an ipse vel parentes peccassent: sed an ita peccassent, ut Deo puniente, inde cæcus esset natus. Cui negationi ac rejectioni causæ, falso credit: affirmationem annexit, qua veram, & discipulis ignorantiam causam finalē (unde etiam impulsiva cognoscitur) 1. proponit, deinde exponit. Proponit autem vers. 3. cum ait: *Sed (nempe cæcus natus est) ut opera Dei manifesta fiant in eo.* Opera autem Dei intelligi non justitiae punientis: hoc enim Christus negavit: sed misericordiæ & omnipotentiæ divinæ effecta, quæ in hoc sanatae, per Christum, cæcitatis miraculo eluxerunt. Ideoque Dei placitum, & gloriæ Christi atque doctrinæ illius confirmandæ amor: non autem hominis peccatum, illiusque odium, hujus cæcitatis, causa impulsiva dici debet. Quemadmodum finalis etiam causa fuit non justitiae vindicantis, sed bonitatis & omnipotentiæ Dei ac Christi gloria. Bonitatis quidem; quod cum Deus potuisset justè in ea cæcitate relinquere, ob primi lapsus in Adamo (in quo omnes peccavimus) & vitiositatis eo acquisitæ reatum, clementer tamen ab ea voluerit liberare. Omnipotentiæ vero; quod cæcitatis occasione & sanatione, ea innotuit ac quasi publico præconio sit patefacta: ut eam vel invitî hostes Christi agnoscere cogentur. Simile exemplum est in Lazaro, cuius morbus & mors divinitus accidit: non pro poena, sed pro Dei gloria, ut Filius Dei glorificaretur suscitatione illius Joh. 11. vers. 4. Sed objiciat aliquis: Si Deus sine meriti peccati ratione, in hac vita, afflictiones immittit hominibus, ad suam gloriam patefaciendam; Ergo injustè affigit. Negatur Consequencia; primò, quia nullum affigit, quin peccato perpetrato, aut agnato ac originali, amplius supplicium sit promeritus: Deinde nulla esse potest in justitia, si Deus dona sua non omnibus communicet (quale hic fuit videndi potentia naturalis) aut si data auferat ad suam gloriam: quia ea ipsius potestati summæ sunt subjecta, neque per se, neque per accidentem promissionis omnibus debita, Matth. 20. vers. 15.

annon licet mibi quod volo facere in meis , & Rom. 11. v. 35. quis prior dedit ipsi & reddetur ei ? Nulla est igitur injustitia, si Deus quibusdam ad tempus visum non donet , ut gloriae ipsius inserviant : quemadmodum in hac cæcitate seu visus naturalis omessa communicatione contigit : qua etiam plus commodi & honoris cæco accessit , quam commodi defuit: quoniam eundem Deus hoc bono affectit, ut ad tempus cæcitate sua illustrandæ gloriae Dei esset occasio , subjectum ac speculum ; & eâ via ad fidem in Christum , visumque animæ salutarem converteretur. Quo modo Jobum bonorum & liberorum ac valetudinis privatione afflitus : non ut peccata illius (à quibus non erat penitus immunis) puniret : sed ut pietatem & patientiam illius velut aurum igne probaret, & probatum liberaret, longèque feliciorem quam antea redderet: illiusque exemplo ad fidem , patientiam ac spem extimularet & consolaretur , Jacob. 5. ut etiam prophetas (licet peccati non expertes) variis adversariorum injustis persecutionibus permisssis exercuit : non ut peccata eorum puniret : sed ut eorum virtutes redderet illustriores, eorumque martyrio seu veritatis confessione ac patientiæ constantia, suam illustraret gloriam, & toti Ecclesiæ quasi exemplaria perpetua ad imitationem salutarem proponeret, Jac. 5. v. 10. & Matt. 5. v. 12. Denique omnes pios variis afflictionibus , rectè atque utiliter exercet Deus , 2. Tim. 3. v. 12. non ut peccata eorum pro meritis ac pro sua justitia vindicet, Rom. 8. v. 1. sed ut pro paterna dilectione castiger, eaque viâ à peccatis atque exitio avertat , 1. Cor. 11. v. 32. & sanctitatis suæ ac vitæ æternæ participes reddat, ad gratiæ suæ gloriam, Heb. 12. v. 6. 7. 8. 9. Quare ex hisce liquet, Christum non male dixisse , hominem illum natum fuisse cœcum, non ob suum , neque ob parentum peccatum : sed ut opera Dei manifesta fierent in eo, id est , ut ea cæcitas esset occasio gloriæ , Dei Patris , per Christum, miraculi, ad cæci & aliorum conversionem conducens. Atque hæc de causæ finalis , cur homo iste cæcus fuerit natus, propositione: cui deinde subjicitur expositio: qua Christus , quænam sint ea Dei opera , quorum meminit , primum à causa proxima , deinde à temporis circumstantia declarat. Causam autem proximam seipsum esse ostendit , initio versus 4. cum ait ; oportet me opera ejus operari qui misit me , hoc est , miracula illa , quæ ad confirmationem Euangeli , per Messiam efficienda , Deus per Prophetam prædixerat: inter quæ etiam recensetur aperire oculos cæcorum, Esai. 35. v. 5. & Matth. 11. 5. nimis quod non omnium : ut ex multis cæcis , ad probaticam piscinam à Christo non curatis, sed præteritis, Joh. 5. v. 3. appareat: sed certorum , quos Deus pro libera sua potentia ac voluntate, ad suæ misericordiæ & omnipotentiæ gloriam , per Filium suum patefaciendam , delegerat. Quales multi describuntur Matth. 9. v. 28. 29. 30. &c. 12. 22. & in primis cap. 15. v. 30. & cap. 20. 34 & 21. 14. denique talis etiam fuit hic cæcus natus. Hæc autem opera Dei Patris , nempe miracula , Christus facere dicitur secundum utramque naturam: sed diverso tamen modo. Nam si vim , qua propriè facta sunt spectemus, ea est omnipotens: quia omnes creaturæ vires excedit : eoque tantum secundum divinam naturam communem eandemque cum Patre. Quo modo ait, se opera Patris facere, Ioh. 10. v. 37. & Patrem, qui in ipso manet, facere opera , Ioh. 14. vers. 10. Secundum humanam verò naturam : quatenus externa adhibuit, vel impetravit miraculorum divinæ vi efficiendorum signa: ut ex seq. hic apparebit. Atque hæc de prima expositionis operum Dei parte , qua proxima eorum causa impetrans indicatur. Altera verò est circumstantia temporis expressio: qua docetur, quamdiu ipse Christus miracula hujusmodi , nempe immediatè per humanam suam naturam & mediatè per Apostolos sit effecturus, cum ait v. 4. reliquo & quinto ; donec dies est , &c. Qui locus variè ab interpretibus exponitur: adeò ut scrupulus non exiguis videatur : quid Christus diei & noctis vocibus designet. Nam 1. quidam utrumque ad Christum referunt : ut dies , vitam illius : nox verò , mortem designet. Alii verò utrumque non ad Christum, sed ad homines referunt , quia dicitur : venit nox cum nemo potest operari : non autem dicitur, cum ego non potero ope-

rari. Verùm hi rursus in modo explicationis specialis non convenient. Chrysost. enim & Theop. diem & noctem communiter omnium hominum intelligunt : & diem de tempore hujus seculi ad diem usque judicij interpretantur : quod ut dies aptus est laboribus, sic hoc tempus fidei & resipiscientiæ congruat. Contra verò noctem de die judicij exponunt : quod ut nox ob tenebras inepta sit laboribus : sic dies judicij ad fidem & resipiscientiam sit importuna. Alii verò maximè ut videtur accommodatè ad hujus loci scopum, diem & noctem ad Iudeos , inter quos Christus versabatur referunt , & diem exponunt tempus cognitionis Euangeli per Christum , cùm immediatè , tum mediatè per Apostolos : cum inter Iudeos ut sol luceret doctrinâ & miraculis, eosque illustraret : Noctem verò contra tempus ignorantiae secuturum , quo lucem doctrinæ & miraculorum per se , & deinde per Apostolos traditam ob impium Iudeorum contentum iis erat subducturus , eosque in tenebris ignorantiae relicturus. Quo etiam pertinet dictum Ioh. 12. vers. 35. & 36. & Act. 13. 46. & expositio Christi v. 5. quamdiu , inquit , sum in mundo ego , lux sum mundi: hoc est , homines doctrina & miraculis illustro, ut rectè Theoph. Id quod appositè dicit ante proximum miraculum : adeo ut quemadmodum vers. 4. officium suum esse ostendit, ut opera Dei operaretur : sic illius effectum, nempe fidelem officii executionem sibi hoc loco attribuit. Atque hactenus de hoc discipulorum & Christi colloquio, ultima scilicet hujus miraculi circumstantia, quæ proximè antecessit : sequitur deinde opportunè efficiendi miraculi modus ; externus , & internus. Externus , seu causa instrumentalis est duplex : prima seu remota in Christo : secunda verò seu proxima in cæco extitit : In Christo quidem , est factum & diētū illius. Factum indicatur , v. 6. nimis quod spuit bumi , & fecit lutum è sputo , idque illevis oculus cæci illius. Cur autem illud lutum adhibuerit oculis , non adeo certum est. Chrys. & Theop. quidem putant id factum , ut ostenderet se fuisse qui primum Adamum ex luto formârit. Quam sententiam plerique sequuntur : sed ea arguta magis videtur , quam vera. Alii verò aliud conjiciunt diversimodè. Simplicissimum verò hoc videtur, quod Christus contrario medio uti voluerit : ad majorem cùm declarationem potentia , tum populi attentionem. Lutum enim potius excæcantis quam sanantis oculis convenit. Hæc de Christi facto : Mandatum verò illius v. 7. ita describitur , dixit ei , vade , lava , in piscina Siloam (quod est , si interpreteris , missus .) Qua de re movetur quæstio , cur non contestim ac præsentem cœcum , ut alios similes cæcos sanarit. Qua de re Hier. Esai. 8. vers. 6. ad illa verba : aquas Πλῶς (pro quo lxx. omissa ultima litera ob asperitatem , & addita litera μ euphonizæ causa ολωάνη , ut Iohannes , ponunt) quæ leniter procedunt ; & ut Hiero. interpretatur , vadunt cum silentio , sic ait : Siloam autem fontem esse ad radices montis Sion , qui non jugibus equis , sed incertis horis diebusque ebulliat , & per terrarum concava & antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat , dubitare non possumus : nos præser-tim , quis in bac habitamus provincia : Et postea exponens hujus missionis causam addit Hiero : Legimus in Euangeliō secundum Jobannem , quod cœcum à naturitate , cujus oculos luto ex salsa sud facto Dominus linierat , misericordia ad aquas Siloæ ; quibus cum cœcæ lavisset lutum , cæcitate detersa clarum oculorum lumen accepit. Quod , post signi magnitudinem , indicat non aliter cæcitatem Iudeorum & omnis increduli posse sanari : nisi doctrinâ aquarum Christi , quæ absque strepitu & clamore verborum leniter fluit , tenebrae prioris fugentur erroris. Hæc Hiero. Theophylactus verò tres hujus missionis causas recenset : prima est , ut discamus cæci , fidem & obedientiam : Secunda , ut Christus confundat Iudeorum (qui luto obsitum videre potuerunt) ingratitudinem , ita ut non potuerint postea dicere , hic est , hic non est. Tertia , ut ostendat se non esse iniquum legi veteri : propterea inquit Theoph. Euangelista interpretationem Siloæ ponit : ut discas quod & illic Christus eum sanarit : & quod Siloæ figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus : sic & spiritualis Siloæ . Et sicut torrens ille Siloæ repentinus & vehementer apparet terribili quodam fluxu: ita & adventus Domini occultus,

occidens, & Angelus incognitus, omne peccatum virtute diluit.
 Hæc ille. Atque hoc ab interpretibus quali extra controversiam ponitur, aliquid inesse mysterii, in illa missione ad piscinam Siloæ: idque ob Apolitoli interpretationem adjunctam, quod hoc in loco non temerè factum esse perspicuum est: quia Siloam non fuit nomen à Christo primum impositum, ut interpretationem aliquam desideraret: sed antiquissimum, & Prophetæ Esaiæ cap. 8. vulgoque usitatum: deinde fontem illum & piscinam suisse Christi, à Deo Patre missi, ad nos à peccatis abluendos ac sanandos typum. Ac de priori non videtur dubitandum: posterius etiam probabile videtur, & Hieronymi explicatio ad scopum accommodata: ut & missionis rationes priores, duæ & Theophylacto recitatæ, cui similes quedam missiones, miraculum antecedentes, sunt Naamani Syri ab Elisæo Prophetæ missi, ad abluendum se in Iordanæ, ut à lepra sua purgaretur, 2. Reg. 5. v. 11. & seq. & leprosorum decem à Christo ad Sacerdotes ablegatio, & in itinere curatio, Luc. 17. v. 14. Atque hæc de prima seu remota causa externa instrumentalis, nempe Christi facto & mandato. Altera verò est cæci fidelis erga Christi mandatum obedientia miraculum impetrans: quæ in fine v. 7. indicatur hoc modo: *ebiit ergo & levit: ubi vox ergo, obedientiam & fidem: levit* verò effectum denotat. Atque hæc de modo ac medio miraculi efficiendi externo: internus verò est latens ac divina Christi virtus: quæ sola oculorum visum in cæco creavit: Id quod ex effecto describitur, cum additur, *rediitque* (nempe à piscina illa Siloæ & lotione) *videns*. Atque hancenus narratio sanationis cæci nati, miraculo Christi effecitæ, ac Joh. 9. versibus septem prioribus descriptæ explicatio. Ad cujus uberiorem intelligentiam non alienum fore speramus, si ei à nobis subjiciatur.

• *Quæstio. An & quatenus filii propter peccata parentum à Deo puniri possint?*

Qua de re Sacrae Mosis & Ezechielis literæ contraria videntur statuere: sed re perspecta, consensio eorum apparebit; quia non de iisdem, sed de contrariis filii loquuntur. Nam Ezechiel. 18. vers. 20. dicitur: *Filius non portabis patris sui iniquitatem*, hoc est, tritâ Metonymiâ efficientis pro effecto poenam iniquitatis. Id quod non de quovis filio generatim: sed de pio filio, qui patris sui peccata nec sequitur nec probat: sed contra improbat ac contrariis operibus bonis Deum colit, intelligendum: ut ibidem vers. 17. & 19. à Propheta disertè explicatur. Moses verò Exod. 20. v. 5. ait, Deum visitare iniquitatem Patrum in filios: Id quod non generatim de quibusvis piis & impiis: sed speciatim de solis impiis intelligit: ut subiuncta verba perspicue demonstrant, cum addit speciatim: *in eos, qui oderunt me*. Sed objici potest: Si justi sint, omnino in justè puniri: sin injusti, posse quidem justè ob sua peccata puniri, quod ius poena debita tribuatur: sed nullo modo ob peccata parentum, quæ sunt aliena: ac propterea manere viam argumenti hoc modo: Ob peccata aliena nulli puniendi sunt, quia justitia suum cuique tribuit, non autem alienum, non suum: sed patrum peccata sunt filii tam impiis, quam piis aliena. Ergo neutri filii ob peccata patrum puniendi. Verum negatur assumtio: quia peccata patrum, non sunt filii impiis aliena, sed sua: quia peccata patrum, quæ aliena sunt origine, fieri possunt filiorum propria duabus modis: primum consensu, quando ea approbat, ut Rom. 1. vers. 32. deinde imitatione, dum eorum exemplo ad similia perpetrandam stimulantur. Ergo filii impii communicando hisce modis parentum sceleribus, eadem redundunt sua: & vicissim parentes filiorum peccata sequendo aut probando, ea similiter sua efficiunt. Quamobrem filii impii, & propter sua quæ ipsimet perpetrarunt, & propter parentum peccata justè puniuntur. Propter sua quidem per se: quoniam ea ipsimet effecerunt eorumque authores sunt: propter parentum verò peccata per accidens: quatenus ea à parentibus facta, approbatione aut imitatione, aut utroque modo faciunt sua. Sic etiam impii patres, & propter sua peccata per se quæ ipsi commiserunt, & pro-

pter filiorum suorum impiè facta, quatenus imitatione aut approbatione eorum fecerunt sibi propria, vicissim justè puniuntur. Sed excipiat aliquis, hanc responsonem locum habere posse in adultis, qui peccata aliena imitatione aut consensu suo approbat, eoque modo sua efficiunt: sed in infantibus aliam esse rationem. Nam primum ob Adami peccatum omnes infantes puniuntur: natura enim mortales & iræ Dei obnoxii sunt: quomodo igitur hæc poena cum Dei sententia, Ezech. cap. 18. conveniet? Si quis respondeat, infantes, licet non actu Adami peccatum imitentur, habitu tamen simili naturæ corruptæ, hoc est, contagione peccati originalis imitari. Contrà regeri potest: peccatum originale non esse tantum culpam ratione hominis: sed etiam poenam ratione Dei judicis: ac propterea inique videri privatione imaginis Dei posteros Adami puniri. Ac propterea conciliatio ac responsio plenior esse poterit: Ezechielem, cum ait, *filius non portabit iniquitatem patris*, loqui de peccatis certorum hominum propriis, qui suam tantum personam sustinent: sed peccatum Adami, non fuit ei proprium, sed commune etiam totius posteritatis ab ipso generandæ, & in ipso tanquam in radice humani generis conclusæ, omniumque filiorum ab ipso generandorum personam, ex Dei instituto, sustinente: ideoque sibi & omnibus naturaliter propagatis generatione posteris peccavit, & poenam sibi, suisque omnibus est promeritus: unde Rom. 5. vers. 12. dicitur: *per unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors, atque ita in omnes homines mors transit, in quo omnes peccarunt*: Et ne quis ad adultos ea restringeret, omnes etiam infantes intelligi ostendit, v. 14. *Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Mosen, in eos etiam, qui non peccaverant ad similitudinem transgressionis Adami*. Id quod de adultis intelligi non potest: qui in multis similiter labuntur omnes: sed de solis infantibus, qui similibus vitiosis actionibus parentes carent. Ideoque etiam Adamus, futuri (scilicet hominis Christi, 1. Cor. 15. vers. 47.) typus ibidem idcirco dicitur: quod ut omnes ab Adamo naturaliter generati peccati illius & condemnacionis sunt participes, sic omnes à Christo supernaturaliter regenerati fideles, eorumque electum semen, justitia illius & vita æternæ sunt participes: quemadmodum hic typus sequentibus ab Apostolo plenius explicatur. Verum objicitur præterea exemplum filii Davidis ex Bersabea procreati, qui morte sublatus est ob patris sui peccatum, 2. Sam. 12. vers. 14. ac propterea liberos innocentis ob merè alienum peccatum, interdum à Deo puniri. Sed neganda est Consequentia: quia Scriptura ostendit Davidem castigatum morte filii: sed inde non sequitur: ergo mors ea, filio fuit poena. Deus enim in una actione, pro ratione diversorum objectorum, diversas habere potest causas concurrentes. Si Davidem spectemus, mors ea fuit non poena pro peccato satisfaciens, à Deo justo judicio inflicta, vers. 13. Sed paterna castigatio: sin verò filium illius consideremus, mors ea fuit, ut minueretur scandalum, & memoria deleretur adulterii à Davide perpetrati, vers. 14. & infans electus (ut ex charitate speramus) eo citius, vita mortali ærumposa, cum immortali atque gloriofa commutata bearetur. Sin verò fuisset reprobus: ut ob reatum primi lapsus, & peccati originalis per illum acquisiti vitium, occasione ac via hujus peccati Davidis, ad justam poenam deduceretur: Ideoque filii Davidis infantis mors: aut non fuit propriè ut poena, hoc est, perpeccio ad satisfactionem pro peccato, à Deo justo judice ac vindice orta: sed tantum impropriè, hoc est, vita ad tempus tantum indulxæ, à Deo, tanquam Patre privatio, ad Davidis, in ea re, amissione filii, castigationem: & filii celeriorem ad cœlestem gloriam evocationem: aut si mors fuit ut poena infantis, non ea à Deo inflicta est, ut pro Davidis Patris peccato satisfaceret: sed pro peccato primo in Adamo perpetrato atque originali id promerente, & ad castigationem Patris. Quemadmodum cum ob numerati à Davide populi transgressionem, multa Israëlitarum millia Deus per Angelum occidit, 2. Samuel. 24. v. 17. finis fuit respectu Davidis, ut numerosa ea subditorum privatione ipse castigaretur: respectu verò subditorum finis fuit, ut electi eo modo per mortem in cœlestem patriam ac vitam

vitam æternam traducerentur Dei gratia; reprobi verò ob concurrentia sua peccata meritis inferni suppliciis, Dei severitate justè afficerentur. Atque inde satis apparet, neminem nisi ob sua peccata puniri propriè loquendo, Deumque in omnibus esse justum, neminemque, neque adulterum neque infantem injustè affligere.

Capitul. x. Johannis, Illustratio.

PRIMARIAE hujus capituli partes sunt duæ: quarum prima est concio Christi atque eventus illius à vers. 1. ad 22. altera verò est disputatio cum Judeis, illiusque consequens eventus, inde à vers. 22. ad finem usque capituli. Antequam autem de priori agamus, duo ad commodiorem illius intelligentiam sunt præmittenda, occasio nimirum & scopus. Occasio fuit Phariseorum præsentium perspecta malitia. Nam cum Christus illis peccatum exprobasset, cap. 9. v. 41. quod de veritate doctrinæ ac miraculorum Christi, divina potentia convicti, ipsi nihilominus incredulitate sua se opponerent: ad se excusandos objicere potuissent, se non peccare: sed sapienter & sanctè Christum aversari: quod nec divinam haberet Ecclesiam docendi vocationem, neque fideliter eam exequeretur: quemadmodum utrumque Christo in Senatu suo antea derogarant, vers. 24. 28. & 29. & sibi contrarium arrogarant, v. 28. & 34. Scopus verò est quod Christus huic tacite & frequenti Phariseorum calumniæ respondet, demonstrando & munera suis Prophetici ad Ecclesiam docendam autoritatem, & in eo exequendo fidem: contraque objecta iniquè crimina justè in eos retorquet, ut fideles confirmentur.

Cœterum ad concionem quod attinet, ea constat parabola allegorica, prioribus verbis quinque: & expositione illius à vers. 6. ad 19. Ac parabolam quod attinet, in ejus narratione, primum rei circumstantia: deinde res ipsa describitur. Circumstantia autem est duplex: nimirum adjuncta rei qualitas, & objectum: hoc est, qualisnam ea sit, & quibus proposita. Hæc autem qualitas est rei veritas: quæ indicatur non juramenti (ut pluribus alijs demonstravimus) sed seriæ assertionis formula hac, *Amen, amen dico:* hoc est, verè, verè, seu verissimè dico. Nam quamvis in Christi ore non sit inventus dolus, 1. Pet. 2. vers. 22. ideoque omnia ejus dicta sint vera: ad majorem tamen attentionem comparanda, hac assertione veritatis rei dicendæ, cum alibi, tum hoc etiam in loco uti voluit. Objectum verò hujus parabolæ, seu illi, quibus ea à Christo fuit proposta, sunt Pharisei illi, qui Christum quæstione sua tentabant, quoque versu proximè antecedente nempe in fine capituli noni reprehenderat, ac poenam iis comminatus erat, quod cognitæ veritati ac Christo impiè resisterent; & sic eosdem, continuando orationem, hac parabola alloquitur, cum ait, *dico vobis.* Atque hæc de circumstantia parabolæ. Ipsa verò parabola Phariseos & Christum, falsi & veri pastoris descriptione, opponit. Ac prioris quidem descriptio continetur his verbis: *qui non ingreditur per ostium in caulum ovium: sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.* Assumptionem autem & conclusionem Phariseorum conscientiæ addendum relinquit: nempe; at vos non ingredimini in caulum ovium per ostium: sed ascenditis aliunde; Ergo fures & latrones estis. Quæ verba non propriè, sed Metaphoricè per similitudinem quandam intelligenda: quemadmodum propterea parabola vocatur, vers. 6. idque à Christo sequenti expositione docebitur. Hæc autem falsi pastoris descriptio, partim orationis subjecto, partim attributo ejusdem continetur. Subjectum enim falsum pastorem à propria quadam nota designat: primum omissione boni, quod non ingreditur per ostium in caulum: deinde commissione mali, quod ascendet, ut ab iis fit, qui per fenestram irrumpunt, Joel. 2. vers. 9. ut autem ovium vox fideles: *sic caula locum congregationis ad quietem spiritualem.* Deique cultum; & *ostium* Christum significat, per quem solum reetus in Ecclesiæ & societatem & gubernationem ingressus datur. Denique ut ingressus in caulum per ostium, ratione ingredientium est duplex, pastoris quidem ad gubernationem; ovium verò ad quietem & conservationem: ita in Ecclesiæ per Christum ingressus similiter est duplex. Fideles

enim ingrediuntur per Christum, cum in ipsum credunt & sacramentis Ecclesiæ initiantur: hac enim ratione recipiuntur in Ecclesiæ, Actor. 2. vers. 41. & 47. Pastores verò Ecclesiæ per Christum ingrediuntur, quando vocationem habent legitimam (hoc est, secundum Christi institutionem, ad pascendum Domini gregem accedunt) & doctrinam illius fideliter proponunt, Rom. 10. vers. 15. Heb. 5. vers. 4. Matth. 28. vers. 20. Contrà verò ingressus aliunde, ac quasi per fenestram, eorum est, qui in alterutro, vel in utroque peccant. Quidam enim doctrinam habent veram, sed vocatione legitima carent: alii vocationem habent rectam, sed non doctrinam: alii denique utroque destituuntur. Quales olim extitentes Pseudoprophetæ, qui currebant in caulam ovium & Ecclesiæ docebant, cum tamen à Deo non essent missi, & simul falsam doctrinam pro vera obtrudentes Ecclesiæ vastabant, Jer. 14. vers. 14. Hoc autem in loco secundi generis pastores mali in primis intelliguntur (quales Pharisei, quos Christus compellat) qui vocati ad docendum, salutis doctrinam, à Filio Dei per Prophetas traditam, neque ipsi credebant, neque Ecclesiæ fideliter proponebant; sed eam fermento suo corruptentes, Matth. 16. vers. 12. auditores à salutis doctrina, & à Christo salutis authore seducebant, Matth. 15. vers. 14. Joh. 9. vers. 22. & 24. Atque hæc de orationis hujus, qua falsus pastor describitur, subjecto: quo illius πάροις seu certissima nota designatur: quod sine fide in Christum, ac sine doctrinæ illius veritate in congregationem Ecclesiæ irrumpens, docendi munus sibi arripit. Attributum verò eundem à moribus ipsis describit cum ait: *fur est & latro.* Nam quamvis vox Graeca πάροις (orta à nomine πάτη per Ionicam dialysin pro πάτη, id est, πρέδα) generatim πάτης πάροις πρέδας agere seu πρεδάρι notet: atque inde nomen πάτης, & per Synæresin contractè πάτης πρέδονem propriè significet: quia tamen prædones solent non raro etiam raptam prædam trucidare, idcirco per Syncedochen interdum speciatim talēm prædonem, hoc est, latronem notat: ut Matth. 21. vers. 13. & cap. 27. v. 38. Quemadmodum etiam Iohan. 18. vers. 40. Barrabas vocatur πάτης, hoc est, latro seu trucidator, ut Marc. 15. v. 7. & Actor. 3. v. 14. disertè exponitur. Atque hoc etiam sensu in hac sententia accipitur: In qua etiam per Syncedochen generis pro specie, *furi* nomen similiter hoc loco accipitur, ut v. 10. declaratur. Cœterum hæc voces *furi* & *latronis* ita acceptæ, Metaphoricè, seu quadam similitudine, falsorum doctrinæ mores ac scopum declarant, quod videlicet sua falsa doctrina auditores, à cultu Dei & Ecclesiæ communione, quasi prædam auferre ac perdere studeant, ut v. 10. expinetur. Atque hæc de falsi pastoris descriptione vers. 1. Sequitur deinde veri ac boni pastoris opposita descriptio, ejusque illustratio plenior. Descriptio autem notam illius propriam tradit, nimirum quod per ostium ingreditur, hoc est, legitima vocatione & vera Christi doctrina instructus, ad Ecclesiæ docendam adducendam accedit: ideoque de hoc prædicatur, apposito attributo sententiæ, cum esse ovium pastorem v. 2. scilicet legitimum, qui non titulo tantum, sed reverè pastor est: ut hujus & antecedentis sententiæ oppositio ac descriptio ostendit, & sequens illustratio ex adjunctis & effectis, cùm pastoris, tum ovium ostendit: iisque tanquam notis à falso pastore & à falsis ovibus distinguit. Primum autem pastoris adjunctum est, quod janitor ei aperiat. Is autem est Deus: qui sua potestate, tanquam Ecclesiæ Dominus, destinatum Ecclesiæ suæ pastorem, pietate ac cognitione Christi, ad pascendam Ecclesiæ sufficienti donatum, ad munera illius executionem vocat: vel immediatè per se, (ut Prophetis & Apostolis contigit) vel mediatè per Ecclesiæ, ut Actor. 20. v. 28. atque ita vocatum per Ecclesiæ suam, in congregationem illius, ut verum pastorem admittit. Alterum verò adjunctum veri pastoris, est simul officium atque effectum ovium fidelium erga ipsum, nempe quod vocem ejus audiunt. Vox autem per Metonym. adjuncti pro subjecto notato, doctrinam salutarem, vocis prædicatione propositam, denotat: quam oves, hoc est, verè fideles dicuntur audire, non generatim quovis modo, sed speciatim per Syncedochen.

ecd. audire cum obedientia, ex frequenti Scripturæ usu: ut etiam res ipsa arguit, & versus octavus demonstrat: ubi contrà de voce falsi doctoris dicitur, oves vocem fuis non audire, hoc est, ei non obedire. Deinde hilce duobus veri pastoris adjunctis, tria ejusdem ad gubernationem pertinentia adduntur effecta. Quorum primum est ovium evocatio: alterum eductio: tertium denique antegressio. Ac de priori dicitur: *& suas oves vocat nominatum*, nempe ut ipsum sequantur: quemadmodum consequens effectum ostendit. Quo modo Christus indicat veri pastoris officium atque effectum: ut non solum publicè, sed etiam privatum, instituendorum & confirmandorum fidelium curam gerat: quemadmodum illustre in Apostolo Paulo exemplum, qui ad conscientiam presbyterorum Ecclesiæ Ephesinæ provocans ait; *vos scitis*, Actor. 20. 18. & subjicit v. 20. *ut nibil subterfugerim eorum, que vobis conducerent, quo minus ea vobis annunciarerem, & docerem vos publicè & per domos*, & v. 31. *Idcirco vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere unumquemque*. Hæc de primo: De altero vero pastoris veri effecto dicitur: *& educit eas*, v. 3. nempe (ut vers. 9. exponetur) ad pascua spiritualia, Evangelii scilicet doctrinam, Christum & beneficia illius ore fidei manducanda ac ruminanda, ad vitam æternam. De tertio denique boni pastoris effecto ait Christus, versus quarti initio: *Et cum oves suas emiserit, antegreditur eas*: nempe ad pascua, ad quæ vocarat atque eduxerat. In quo pastoris proprii, seu brutarum ovium: & pastoris Metaphorici, Ecclesiæ scilicet fidelium, discrimen observatur: Ille enim gregem suum sequitur: nisi ingruentis lupi aut alterius feræ periculum urgeat: Contra vero Ecclesiasticus pastor antegredi dicitur: *quod salutis doctrina vitæque exemplo, & constantia in periculis, verbi Dei gladio ab Ecclesia avertendis: & cum opus est, ad salutem illius conservandam fidemque confirmandam, fortiter preferendis, ducis instar præcedit*: qua de re insignis locus Heb. 13. 7. Atque hæc de pastoris boni effectis i. quibus subiiciuntur fructus eorum consequentes, ovium scilicet effecta: partim erga suum pastorem, partim contra alienum. Erga suum pastorem in fine v. 4. cum dicitur: *& oves cum sequuntur, nempe vocantem, edacentem, atque antegredientem, hoc est, fide ac charitate doctrinæ illius obediunt, & in utroque pium pastoris exemplum imitantur: quemadmodum de Thessalonicensibus dicitur, 1. Epist. c. 1. v. 6. & Paulus hoc requirit, 1. Cor. 11. v. 1. cum ait: imitatores misereore: ut & ego Christi*. Quia autem sequendi pastorem causa in genere esse potest duplex: nempe vel imprudentia ac temeritas, seu incerta de probitate pastoris opinio: vel prudentia seu sinceritas ac probitatis illius, ad normam fidei exploratae notitia, Actor. 17. 11. 1. Joh. 4. 1. idcirco Christus hoc loco declarat, qualem pastoris sequelam intelligat: indicata causa illius recta, cum ait, *quia norunt vocem ejus. Nosse autem non generatim de quavis notitiâ hic intelligitur: sed de tali, qua sciunt ipsum vera, seu Sacris Literis consentanea docere, & quem tuto sequi possunt ac debeant*, 1. Thess. 5. v. 21. Heb. 13. v. 17. Atque hæc de primo ovium spirituallum seu verè fidelium effecto, nempe erga pastorem suum bonum. Alterum est contra alienum v. 5. his verbis. *Alienum autem nequaquam sequentur: sed fugient ab eo*. Quo in loco *alienus* non intelligitur verus ac pius alterius particularis Ecclesiæ pastor: quia inter utrumque est convenientia, & cum occasio est, audiendi ac sequendi potestas est: sed intelligitur falsus pastor: qui falsa doctrinâ Ecclesiam corrumpere ac perdere conatur, ideoque eum nequaquam sequuntur, quasi pastorem, sed fugient ab eo quasi à depositore ac lupo rapace, Matth. 7. v. 15. Gal. 1. v. 8. & 9. & 1. Joh. 4. vers. 1. Cujus rei etiam causam adjungit: *quia non norunt vocem alienorum*, ubi similiter, ut antea, verbum *nosse*, non generatim accipitur: siquidem doctrinam alienorum seu falsorum doctorum à Christi doctrina, alienam esse ex comparatione utriusque cognoscunt, alias temere eam fuderent: sed speciatim pro vera non agnoscere significat. Atque hactenus parola: sequitur deinde parabolæ exppositio. Sed præmissa prius atque inserta per Evangelistam sententia: *qua antecedentis orationis modum, &*

deinde expositionis consequentis occasionem declarat, v. 8. Modus autem indicatur cum ait: *Hanc metaphoram dixit esse Jesus: ubi observandum vocem της φωνης, propria significacione proverbium denotare, ut 2. Pet. 2. v. 22. accipitur*. Quia verò non pauca proverbia eaque acutissima, allegorica esse solent, ac similitudinis quasi tegmine rem aliam, non expressam significant: hinc Johannes Evangelista solus της φωνης vocem non pro proverbio, sed pro parabola (ut Hebreis Λύτρον utrumque complectitur) per Metaph. quandom usurpavit: ut cap. 16. v. 25. & v. 29. τὴν φωνήν της φωνῆς hoc est, libera aperteque orationi opposuit. Quo etiam modo, ut res ipsa arguit, hoc in loco accipitur: ideoque claritatis causa *parabolam* eruditè interpretantur: quia collatione quadam aliud dicitur, & aliud ea similitudine adumbratum designatur. Atque hæc de orationis ante propositæ modo loquendi. Expositionis vero occasionem Iohannes ostendit esse stupidam Phariseorum, quos Christus compellarat, ignorantiam, cum ait: *illi verò non cognoverunt, quænam illa esset quæ loquebatur eis*: cum tamen crebro in Prophetis ut Ecclesiæ membra oves; sic ministri verbi, pastores, eleganti similitudine atque explicata appellentur, ut Esai. 63. vers. 11. Jer. 23. 1. & seq. in primis vero Ezech. 34. vers. 1. & reliquo toto capite: cui hæc Christi concio egregriè omnino convenit. Ac propterea mirandum est, Phariseos, qui se videntes ac sapientes jactabant, hanc parabolam non intellexisse de se partim, partim de Christo dictam. Ideoque addit Iohannes: *Jesus ergo rursum dixit eis*. Atque ita parabolæ expositio à Christo data narratur: quæ præcipua capita declarat. Ac primum quia in utraque, tam falsi, quam veri pastoris descriptione, *ostii ovium* meminist: idcirco *ostii* explicationem præmittit: ac deinde descriptionem utramque declarat. Ad ostium vero explicationem quod attinet, ea primùm præfatione munitur: deinde exprimitur. Præfatio qualitatem illius, nimurum veritatem (assertione eadem qua vers. 1. erat usus) indicat, cum ait initio vers. 7. *amen, amen dico vobis: id est, et si illud non creditis, verissimum tamen est, quod vobis dico, id est, jam sum dicturus, ut præsens, pro paulo post futuro accipi solet*. Explicatio vero exprimitur in fine vers. 7. *ego sum ostium ovium: nimurum de quo locutus sum: quia per solum Christum Dei Filium aditus est ad Ecclesiæ fidelium, non solum societatem: sed etiam ad fidele ministerium: quia fide in ipsum Ecclesiæ membra facti, ei aggregantur: & vocatione ac doctrinâ salutis, de eo & ab eo accepta, ad ministerium Ecclesiæ rectè exercendum pervenitur*. Cum enim Christus non sit tantum homo, sed etiam verus cum Patre Deus, & unus inde ab initio Dei hominumque Mediator, 1. Tim. 2. 5. non solum post incarnationem, per ipsum fide apprehensum oves ipsius membra Ecclesiæ sunt: sed etiam inde ab Ecclesiæ initio, Rom. 4. v. 23. 24. & toto cap. Heb. 11. & 1. Cor. 10. v. 1. 2. 3. 4. Similiter non solum per Christi jam nati vocationem & doctrinam acceptam, per eum quasi ostium Ecclesiæ pastores intrant. Matth. 28. v. 19. 20. Eph. 4. v. 11. 12. Sed etiam Prophetæ ab initio extra ordinem Spiritu Christi edocti, & ab eo missi prophetarunt, 1. Pet. 1. vers. 10. 11. & pastores Ecclesiæ fideles, per illius vocationem ordinariam & doctrinam illius per Prophetas traditam, ad Ecclesiam rectè passendam sunt ingressi. Ideoque Christus eleganti ac recta similitudine *sele ovium* (seu Ecclesiæ fidelium) ostium appellavit. Atque ita ostio ovium explicato, ad alteram partem accedit, nempe descriptionis falsi, & veri ac boni pastoris distinctam expositionem. Nam primum notam falsi pastoris in descriptionis illius subjecto v. 1. propositam, nempe quod non ingreditur per ostium in caulam, sed ascendet aliunde, explicat, cum ait, versus octavi initio: *quotquot ἦσαν με ante me venerunt, (nempe in caulam ovium, ad Ecclesiam docendam, ut ab Ecclesia audirentur) fures sunt & latrones, ut vers. 1. Verum hic non exigua difficultas oriri videtur: quæ ex hac phrasि ἦσαν με moveri solet*. Nam primum haeretici Manichæi, autoritatem Prophetarum eo prætextu rejecerunt, quod ante Christum fuerint: ideoque contenderunt eos non veros fuisse pastores, sed fures & latrones, qui minimè sint audiendi: ut Theo-

Theophylactus etiam hanc impietatem narrat. Contra vero Orthodoxi de Prophetis agi negant: sed in modo expositionis hujus phrasis, ad objecta difficultatis solutionem, non nihil discrepant. Quidam enim ellipsis esse putant ex antecedenti supplendam hoc modo: Quicunque ante me venerunt, scilicet tanquam ostium ovium: Quo modo accipisse videtur Chrysostomus, cuius haec sunt verba: *non de Prophetis hoc intelligendum est, ut aijunt heretici: illos enim audierunt & per eos Christo crediderunt: sed de Theuda & Juda & aliis seditionis: Alii vero, licet eodem sensu de pseudochristis Christum antegressis etiam accipiunt, in eo tamen differunt, quod vocem της ου non interpretandam censent, ut vulgo fit, ante me, sed pro me, id est, meo loco. Verum hujus significationis probationem allatam, neque ab iis, neque in praestantioribus lexicis adhuc observavi: Euripides tamen in Alcestide (quae mariti, alias morituri, loco mortem obiit) suppeditat: ubi in editi: Graeco-Lat. Pauli Stephani, initio illius tragœdiae, dicitur pag. 607. Σαράντα τριά καιρού, mori pro ipso, seu ejus loco: & de eadem, eodem sensu, pag. 636. α' την ου την θεωρίαν, pro te mori: quemadmodum etiam pag. 643. & 45. Veruntamen et si haec vocis της ου significatio esse possit: videtur tamen exppositio angustior esse, quam Christi scopus ferat. Nam hoc modo haec oratio nihil ad Phariseos pertineret, qui nunquam eo sensu pro Christo venerunt: id est, nullus eorum se Christum promissum esse jactavit: & tamen illud satisapparet, non frustra haec Christum asserere, sed Phariseos inter ceteros aut falsos pastores ac Christi adversarios in proposita parabola generali sententia descriptos reprehendi. Tertia igitur est aliorum explicatio plenior, & ad scopum accommodatior: nimis ut qui venerunt ante Christum, nempe in caulam ovium, intelligentur illi, qui ipsum non sunt fecuti: id est, qui salutis doctrinam a Christo per Prophetas traditam negligentes, ad Ecclesiam docendam ac regendam falsa doctrina proruperunt: atque ita per ostium non intrarunt, sed aliunde: Ideoque in orationis hujus attributo ait, tales esse fures & latrones, ut vers. 1: monuit, id est, non veros Ecclesiae pastores, sed illius quasi direptores. Quam falsi pastoris initio descripti expositionem in fine vers. 8. ab adjuncto eorum ex sententia vers. 5. ad attentionem repetito declarat, cum ait, *sed non audierunt eos oves: Quo in loco oves Metaphorice atque της ιεροχών verè fideles seu viva fide præditos intelligit, ut antea: Quemadmodum etiam attributum ostendit, cum dicitur non audierunt eos, scilicet cum obedientia, per Synecdochē ut ante vers. 3. ut similiter accipitur audiendi vox, Matth. 17. v. 5. & Joh. 8. vers. 47. Act. 3. vers. 23.* Etsi enim quidam verè fideles, Christo, ad eos castigandos ac cauiores reddendos, aliquantum sinente, a falsis pastoribus ad tempus & secundum quiddecepti, eos audiant: non tamen perpetuo neque etiam simpliciter audiunt, sed ne omnino per suam fragilitatem seducantur a falsis pastoribus, idcirco a Christo summo pastore tempestivè ab errore revocati conservantur, v. 28. & Ezech. 34. v. 16. & 22. 23. 24. ac Matth. 24. v. 24. Atque haec de falsi pastoris, vers. 1. descripti expositione. Cui altera nempe oppositæ, vers. 2. veri pastoris descriptionis exppositio succedit, vers. 9. & ad majorem attentionem ac declarationem prius repetendo se esse ostium, scilicet ovium, deinde ait; *per me si quis introierit, servabitur, & ingredietur & egredietur, & pascua inveniet.* Quibus verbis primum quid sit quod v. 2. dixerat, qui verò ingreditur per ostium, declarat orationis hujus antecedente parte, cum ait: *qui per me introierit, scilicet in caulam ovium, ad Ecclesiam ministerium, a me scilicet vocatus, & doctrina a me accepta instructus.* Deinde eum esse verum pastorem exponit parte consequente, a fructu adjuncto & ab effectis. Fructus est quod servabitur, 1. Timoth. 4. v. 16. Effecta verò sunt duo: primum quod ingredietur & egredietur, hoc est, Deus Ecclesiam suæ quasi janitor, ingredienti ad oves, & egredienti ut oves educat in pascua, aperiet, ut vers. 3. dictum: seu Deo probante, ac secundante, officio suo fungetur securè. Alterum effectum est, quod pascua inveniet, nempe ovibus suis, doctrinam scilicet Euangelii & bona eo annuntiata, Christum, & justitiam illius, ore fidei, ad vi-*

tam æternam manducanda & ruminanda, ut vers. 3. Nam quamvis ea quæ hoc vers. 9. dicuntur, suo modo commode ovibus seu membris Ecclesiae per fidem in Christum convenient: ex ipsa tamen parabola, quæ exponitur, & ex antecedenti & consequenti versu, de pastore agit, non immixtum à doctrioribus colligitur. Quæ enim antea de bono pastore dixerat, ea sibi oppositione dupli accommodat. Primum enim furi, deinde etiam mercenario infido opponit. Ac per furem quidem falsum pastorem notat, ut v. 1. expositum: cuius advenientis finis suo fini opponit v. 10. cum ait: *fur non venit, nisi ut furetur, & mactet ac perdat,* quæ vers. 1. exposuit. Christi verò venientis finis est contrarius geminus: nempe ut fideles vitam habeant, & abundantiam habeant, hoc est, salutem æternam, & omnia ad eam necessaria abunde per Christum consequantur, Act. 4. vers. 12. & 1. Cor. 1. v. 30. Altera Christi oppositio est, quæ se à mercenario discernit: quæ oppositio contrariis duabus descriptionibus constat. Ac prioris quidem parte prima seipsum describit, vers. 11. I. Ab officio; deinde ab effecto beneficio erga oves: Officium indicat cum ait, *Ego sum ἡ ποιμὴν ὁ τολμέας, pastor ille bonus.* Pastorem autem se etiam (non minus quam antea ostium diverso respectu) vocat, non propriè brutarum ovium: sed per similitudinem quandam fidelium, unde *pastor & episcopus animalium* dicitur, 1. Pet. 2. vers. 25. deinde *bonum illum* vocat της ιεροχών, hoc est, promissum per Prophetas Messiam, Davidis nomine adumbratum, unicum illum Ecclesiae pastorem, Ezech. 34. vers. 23. & 37. vers. 24. & Matth. 26. vers. 31. scilicet summum, ac Dominum & Deum ovium, Esai. 40. v. 10. & 11. Heb. 13. vers. 20. 1. Pet. 5. vers. 4. Deinde effectum beneficium erga oves indicat, cum ait: *pastor ὁ τολμέας, ille bonus, ponit animam suam pro ovinis:* Ita enim Christus emphaticè de se, eadem cum initio versus phrasit, sed in tertia persona loquitur: ut alias de se, modò in prima, modò in tercia persona loqui solet, ut Joh. 3. v. 12. cum 13. & cap. 5. vers. 23. cum 25. & v. 37. cum 38. & cap. 6. vers. 67. cum 58. *Animam* verò *ponere*, notat mori, ut Johann. 10. vers. 15. 17. 18. & cap. 15. vers. 13. Mori verò pro ovinis, hoc est, fidelibus; non significat in hac sententia, ut iis sua passione & morte, pro veritate & iustitia preferenda, exemplar imitandum præberet, ut ex 1. epist. Petri cap. 2. vers. 21. Sociniani contendunt: quia hoc commune fuit Christo cum multis martyribus, pro veritate ad Ecclesias ædificationem mortuis; deinde secundarius tantum fuit finis & fructus ad Propheticum munus pertinens: sed primarium fuit, quod ad proprium officium sacerdotale requirebatur, neque priori fuit exclusum, nimirum quod poenas nobis debitas, nostro loco, pertulit: ut ibidem 1. Pet. 2. v. 24. & cap. 3. vers. 18. ex Esaja cap. 53. v. 5. & Hebr. 9. v. 25. & 26. & Rom. 3. vers. 24. 25. apparet. Haec prima Christi descriptio: cui contrariam mercenarii opponit vers. 12. cum ait: *Mercenarius autem &c.* Quo in loco *mercenarium* non Ecclesiae, falsa doctrina, adversarium: sed pastorem infidum, ut sequentia ostendunt, intelligit: nec eum generatim, qui Ecclesiam vera doctrina pascens mercedem laboris ab Ecclesia recipit, hoc enim iustum & a Christo institutum, 1. Timoth. 5. vers. 18. Luc. 10. vers. 7. & 1. Cor. 9. vers. 7. à communione; & vers. 8. ad 14. ex lege Mosis, & vers. 14. ex Christi ordinatione probatur: sed per Synecd. speciatim eum intelligit, qui mercedem ac lucrum tantum captans, Ecclesiam pascit; ut Ezech. 34. vers. 2. 3. ut descriptio mercenarii ostendit: primum per negationem, deinde per affirmationem. Negatio est: *& qui non est pastor, scil. bonus: cuius oves non sunt proprie.* Quo autem sensu hoc dicatur, præmissa vocis illius distinctione, illustrabitur. Nam *proprium* in S. Literis vel speciatim, vel generatim accipitur. Speciatim pro eo quod soli convenit, ut Matth. 22. 5. proprius ager, Tit. 1. 12. proprius Propheta quo sensu expressè etiam proprium communi opponitur, Act. 4. 32. Generatim verò per Synecd. eadem vox, pro eo quod alicui convenit, usurpat, ac suum notat, alienaque opponitur, ut Luc. 2. 3. civitatem *litteras proprias*, id est, suam: nam multis erat communis, & 1. Thess. 2. v. 14.

& con-

*a contributib⁹ propri⁹, id est, suis: quod scilicet ad ipsos propter communem gentem & civitatem pertinerent tanquam concives: & vers. 15. ibidem impiorum Judæorum dicuntur Prophetæ proprii, id est, sui, qui communes tamen erant Judæis etiam piis. Quia secunda significatione in hac mercenarii descriptione oves dicuntur non esse illius propriæ, hoc est, non suæ, sed alienæ: non quidem simpliciter seu omni ex parte, sed secundum quid, maximaque parte. Nam licet ad illum pertineant oves ratione officii, quatenus vocatus est ad eas fideliter pascendas ac regendas: ratione tamen effecti, seu executionis officii non sunt ipsius: quia eas nec amat, neque fideliter regit: sed ut alienas à se estimat ac tractat. Quia generali significatione oves negantur illius esse propriæ: ut contra in antecedente parabola v. 3. & 4. oves dicuntur veri pastoris propriæ, h. e. suæ, seu quod ad eum pertineant: non quidem iure dominii (quod soli Christo pastori summo convenit) sed ratione vocationis ad eas pascendas ac rectè gubernandas; & ratione executionis fidelis, eas pro officio amando, pascendo, & antegressione fida ac forti defendendo. Atque hæc de mercenarii per negationem descriptione: quod non sit pastor, scil. bonus: & oves non sint ipsius, sed alienæ. Altera verò est descriptio per affirmationem perfidiæ illius; qua conspecto lupo (h. e. Ecclesiæ adversario, qui falsa doctrina, & persecutione concitata, verè fideles à recta fide avertere ac perdere studet, Matt. 7. v. 15. & 10. 16. 17. & Act. 20. 29.) Ecclesiam sibi commissam non defendit, sed deserit: & securitatem suam hominumque gratiam pluris estimans, quam salutem Ecclesiæ, ea deserta perfidè fugit, eamque rapiendam ac dissipandam lupo permittit. Qui raptus verè fideliū non simpliciter, neque ad finem usque est intelligendus, ut v. 8. ostendimus; & ex sequenti v. 28. & 29. perspicue constat: sed secundum quid & ad tempus tantum. Atque hæc de prima descriptionis Christi & mercenarii oppositione. Sequitur deinde altera, qua mercenariū describit priori loco, ut antecedentem de eo sententiam opportunius illustret atque amplificet, v. 13. Reddit enim rationem, cur viso lupo mercenarius Ecclesiam deserat ac fugiat contra officium: *quia inquit, mercenarius est,* scil. ἡ ξέχην, tantum: seu qui mercedem tantum amat, non verò Dei Domini sui gloriam, neque Ecclesiæ fidei ipsius commissæ salutem: ac quia Ecclesiam non curat, fugit. Deinde huic mercenarii descriptioni, altera Christi contraria subjicitur: propositionem, & expositionem illius complectens. Propositio autem est v. 14. cum ait: quod sit bonus pastor, non autem mercenarius, & quidem ille bonus pastor: nempe Propheta summus, Deut. 18. v. 15. Act. 3. v. 22. & 7. 37. verusque Messias promissus, ut omnium pastorum princeps & Ecclesiæ Dominus, Ezech. 34. 23. & 24. quemadmodum v. 11. declaravimus. Deinde quod ovium habeat curam, ostendit ex sua atque earum notitia mutua: non quavis (nam ita & hircos & lupos novit) sed per Synecd. ea scil. quæ cum amore conjuncta, ut nosse Psal. 1. v. 6. Matt. 7. 23. & 25. 12. & 2. Tim. 2. v. 19. usurpatur. Novit autem Christus omnes oves suas, i. e. omnes verè fideles, quia Deus est ὁ πολυτελεύτης, Apoc. 2. v. 23. Ecclesiam amans ac vivæ fidei dator: Norunt verò oves Christum per fidem, ex verbo ipsius, & Spiritus Christi virtute conceptam, eamque vivam seu per charitatem efficacem. Hæc de bimembri descriptione Christi qua mercenario opponitur. Expositio verò illius utrumque membrum declarat, initio ducto à secundo, nempe mutua sua & ovium cum amore notitia. Eam enim comparatione similis inter Patrem & seipsum notitiæ declarat v. 15. deinde se esse pastorem illum bonum demonstrat ex effectis suis duobus, de solo Messia bono illo ac summo pastore promissis. Primum est, quod animam suam ponat pro ovibus, hoc est, earum loco morti sese volens exponat, Deo Patri in sacrificium pro Ecclesia expiatorium, Esai. 53. v. 5. & 6. Eph. 5. v. 2. Alterum est vocatio electorum inter gentes: qui oves erant Christi ratione electionis divinæ, qua Christo dati: nondum verò ratione vocationis: sed tandem per Christum, ad fidei obedientiam & ad Ecclesiam, post Christi mortem atque ascensionem, jussu ac virtute illius per Apostolorum mini-*

sterium vocandi. Id quod de bono illo pastorum principe Messia erat prædictum, Gen. 22. 18. Act. 3. v. 25. Esai. 42. v. 1. & c. 11. 10. Mat. 12. v. 18. Rom. 15. v. 9. ad 15. adeò ut unum futurum esset, ex Iudeis & gentibus credentibus ovile seu ovium grec, id est, una Ecclesia, ex utrisque constituta, Eph. 2. v. 15. & pastor etiam unus, nempe summus, Ezech. 34. v. 23. & 24. Quibus indicatis effectis, subjicit tandem Christus prioris nempe positionis animæ (h. e. voluntariæ mortis pro suis ovibus) adjunctum, & finem atque eventum. Adjunctum est vers. 17. amor Patris: siquidem mors Filii pro Ecclesia, est ipsi sacrificium gratissimum, Eph. 5. v. 2. Finis verò & eventus futurus dicitur, non ut animam in morte relinquat: sed ut eam depositam rursus (scilicet ad salutis per mortem promeritæ consummationem) resumat v. 17. Quam animæ positionem & assumptionem à causa concurrente dupli declarat, v. 18. Prima est potestas utriusque, & quidem cum potentia conjuncta: quod ut animam illius nemo tollit ab eo invito, quia omnipotens est Deus, sed ultrò cum voluit depositit: sic etiam ut omnipotentis Dei Filius suscitandi sese habuit potestatem ac potentiam, quia etiam se suscitavit, Ioh. 2. v. 19. Altera causa utriusque est mandatum Patris, qui Filium pro salute Ecclesiæ mori voluit, Psal. 40. v. 8. 9. Heb. 10. v. 8. 9. & à mortuis resurgere, Psal. 16. v. 10. 11. Act. 2. v. 31. Esai. 53. vers. 10. 11. Hactenus Christi concio parabola & expositione illius constans: qua se bonum ac summum Ecclesiæ pastorem ac Messiam promissum declaravit. Eventus verò est dissidium inter auditores ea occasione ortum vers. 19. Cujus partes sunt: hostium Christi in ipsum blasphemia, qua auditores Christi ab eo avocare conantur v. 20. illiusque deinde ab auditoribus probis negatio, & arguento à divina Christi in cæco sanando potentia confutatio vers. 21. Atque ita absolvimus primam hujus 10. cap. Iohannis partem: quæ habitam à Christo in tabernaculorum festo (ut appareat ex Ioh. 7. vers. 2.) concionem, & eventum illius complectitur. Cui altera pars, & quidem de re, alio tempore consecuta, succedit: quæ dupli Christi cum Iudeis disputatione, & utriusque eventu constat. Ac disputatio quidem à suis circumstantiis, modo suo describitur. Circumstantiae autem sunt tres, tempus, locus, occasio. Tempus autem, festo Encæniorum, & anni parte, videlicet hyeme, qua illud celebatur distinctè definitur vers. 22. Locus deinde proponitur templum, per Metonym. subjecti pro adjuncto acceptum: ideoque ne quis erret exponitur à Iohanne, cum porticum Salomonis appellat. Salomonis autem dici videatur, non propriè eaporticis, quæ ab ipso antea extructa, 1. Reg. 6. vers. 3. (ea enim à Babyloniis destructa fuerat) sed Metaphorice, quod ad similitudinem illius esset rursus edificata, & deambulationi ad sacra imprimis colloquia inserviens. Denique occasio disputationis Christi cum Iudeis, fuit Christi in ea ambulatio: qua Iudeis ad festum Encæniorum congregatis sese conspiciendum, & ad docendum præsentem atque obvium exhibuit, vers. 23. ut autem ea melius ac plenius intelligi queant, paucis dicendum.

De ENCÆNIIS.

Eȳkainia Græca vox est, à Latinis patribus priscis & Ecclesiæ usu trita: quæ ab εἰ & καί certò derivatur. Quam nonnulli, etymon secuti, renovationes: alii verò, sensu vocis accurati expresso, dedications interpretantur. Hac enim εγκαίνια voce Εξ. interpretes Græci reddiderunt Hebream Ἔγκαίνια: quæ initiationem seu dedicationem solemni consecratione peractam designat: quemadmodum Esdræ 6. v. 16. 17. Encænia, id est, dedications domus Dei, & Neh. 12. v. 27. Encænia muri Ierusalem; sic etiam voci bus conjugatis inde deductis eodem sensu transtulerunt. Nam ut ex nomine εγκαίνια oritur εγκαίνια, dedico, consecro, Hebr. 10. vers. 20. & εγκαίνια, dedicor seu consecror, Hebr. 9. vers. 18. Sic eodem sensu à Græcis LXX. interpretibus Num. 7. vers. 88. εγκαίνια & εγκαίνεια dedicatio altaris, & vers. 84. εγκαίνουσα & εγκαίνεισι similiter pro Ἔγκαίνια usurpatur; unde per Metonym. subjectæ rei significata, pro

te, pro signo ei adjuncto, vox *Ιεράνια*, id est, dedicaciones, pro festo, ad dedicationis templi Dei atque altaris memoriam quotannis celebrandam, instituto, usurpatur in hac Euangelistæ sententia. Cœterum dedicatio hujusmodi triplex reperitur: quarum duæ priores in Sacris Literis, tercia vero extra eas memoratur. Prima enim dedicatio fuit templi primi à Salomone extructi, quæ 1. Reg. 8. capite toto describitur copiosè. Secunda vero fuit secundi templi, post primi destructionem, ac redditum ex captivitate Babylonica, rursus ædificati consecratio, Esr. 6. 16. 17. Postrema denique dedicatio facta est, cum à duce Juda Macchabœo, secundum illud templum à gentibus pollutum, & ex parte dirutum, diligenter repurgatum, reparatum, novoque altari instructum fuit, 1. Macch. 4. v. 59. Ex qua triplici hujus dedicationis seu consecrationis solennis templi occasione, triplex etiam doctiorum interpretum, de hoc dedicationis festo, sententia promanavit. Quidam enim ad primam dedicationem templi Salomonis: alii ad secundam celebrandam, Encænia instituta statuunt; ut Theoph. etiam recenset: alii denique ad tertiam spectasse affirmant: quæ sententia rei consentanea non immerito censetur ac ceteris præfertur. Nam hæc Encænia de quibus Johannes agit, celebrata sunt hyeme, ut ipsemet hoc loco testatur: ideoque nec primæ, nec secundæ dedicationis festum, Encæniorum voce, hic intelligi appetat. Nam prima dedicatio facta est, non in hyeme, sed in autumno, mense septimo, 1. Reg. 8. secunda vero mense Adar, Esr. 6. v. 15. qui duodecimus fuit, ac partim Februario, partim Martio (ut lunares Hebræorum erant menses) respondet, &, in primis in Iudea, ad ver inclinat. Deinde nec primæ, nec secundæ dedicationis templi festum annum institutum aut observatum in Sacris Literis memoratur: neque illius ex Hebræorum scriptis, aut usu ullum documentum producitur. Contra vero tertiaræ dedicationis templi atque altaris, octo dierum festum annum, à Juda Macchabœo & fratribus illius & tota Ecclesia Judaica statutum traditur, 1. Macc. 4. vers. 59. cum 56. & quidem in hyeme celebrandum, nempe mense nono (qui partim in Novembrem, partim & quidem maximè in Decembrem incidit) die vero vigesimo quinto & septem seqq. ibidem v. 52. & 56. unde *ιπέρ της ιερανίας τοῦ βυτασθεῖν, dies dedicationis altaris* v. 59. appellantur: & festum hoc ad sua usque tempora solenniter observatum fuisse Josephus etiam antiquit. lib. 12. cap. 11. pluribus declarat. Atque hæc de festi hujus historia: unde quæstio brevis, de religione illius emergit. Videtur enim prima fronte festum superstitionis, quia cultus Dei institutio ad solum Deum, unicum legislatorem, pertinet, qui idcirco mandata hominum, Matt. 15. vers. 9. ex Esai 29. & *ιδιοθεοτεία* seu arbitarium cultum, Col. 2. vers. 20. 23. rejicit. Verum negatur, novum Dei cultum hisce Encæniis institutum: sed cultui divinitus imperato, circumstantia temporis licita Ecclesiæ, & ad gloriam Dei pertinens, addita. Nam ut pro beneficiis à Deo in recuperatione & dedicatione templi acceptis, gratiam ac perennem dabant memoriam; sic eidem foventæ, annum illius tempus, non necessitatis jugo: sed libera Ecclesiæ voluntate institutum inserviebat. Quale festum Purim, id est, *sortium* ab Hester & Mardochæo unanimi Iudeorum consensu quotannis institutum, Esther. 9. vers. 23. & à Iudeis observatum, 2. Macchab. 15. vers. 37. ubi etiam *ιπέρ Μαρδοχαῖου, dies Mardochæicus* appellatur. Quibus accedit, quod Christus hoc etiam festum cum Iudeis observavit. Atque ita in Ecclesia Christiana, singularium quorundam ac eximiorum beneficiorum divinitus acceptorum occasione, festa quædam ad ea grato animo memoranda ac celebranda, sine superstitione, ordinis, non necessitatis causa, alicubi instituta observantur. Quod autem Pontificii horum Encæniorum prætextu, suorum templorum dedications Encænia similia esse, & sanctè quotannis celebrari probare conantur, omnino alienum est: quia ea non sacra, ad solius Dei gloriam, & cultum ab ipso præscriptum, sed profana est dedicatio, cum templo eorum pleraque creaturis sint consecrata, & impiæ Missæ cultu polluta. Atque hæc de Encæniis cele-

bratis, tempore scilicet hyberno. Quare propositis tribus circumstantiis, temporis, loci & occasionis, reliquum est, ut ad modum disputationis Christi cum Judæis procedamus, qui seqq. declaratur. Disputatio enim prima agit de Christi officio: altera vero de ejusdem innocentia & persona. Ac prima quidem subdolum Iudeorum accessum ac sermonem ab iis Christo objectum & sinceram Christi responsionem continet. Accessus autem Iudeorum his verbis describitur: *Iudei igitur cinxerunt eum.* Quo in loco per Iudeos *καὶ ἤξων* quosdam primarios eorum Scribas & Phariseos reprobos, Christi adversarios, intelligit: quemadmodum ex antecedentium, (cap. 9. v. 40. & cap. 10. v. 20. 26. 39. cum cap. 7. v. 32. & 44.) collatione colligitur. Horum autem ad Christum accessus subdolus, à modo illius indicatur: quod eum cinxerunt, id est, non solum Christum à fronte, sed etiam à tergo & à lateribus aggressi sunt, ne ulla ratione elabi posset: & quidem capta ta ambulationis illius in portico templi occasione: quod etiam voce *igitar* (quæ conclusionem ex antecedenti natat) indicatur. Sermo vero ad Christum quo ipsam infidem adorti sunt, constat quæstione & petitione. Quæstio est quod dixerunt: *quousque animam nostram suspendis*, id est, Metaphoricè, anxiam dubiamque relinquis: nimis an sis Christus ille promissus nec ne, ut sequentia hoc demonstrant. Atque ita primùm falsò exprobrant Christo in doctrina de officio ipsius obscuritatem, & quidem diuturnam, quam indicant voce illa, *quousque*. Petitione vero hæc est: *Si tu es Christus ille, dic nobis ταῦτα*, id est, *sermone liberō*, seu liberè atque aperte: in qua re geminus latet dolus. Primus quidem, quod simulat discendi ac credendi studium: alter vero quod infidias suas ac malitiam dissimulant, dum hoc captant, ut Iesus confiteatur se esse Christum illum, i. e. regem Iudeis per Prophetas promissum, eaque ratione quasi Cæsareæ Majestatis reum peragerent: quemadmodum etiam eo modo postea factum est, Luc. 22. 66. & 23. 2. & Ioh. 19. 12. Atque hæc de prima hujus disputationis parte, Iudeorum scilicet accessu ad Christum & sermone quem Christo objecerunt. Cui altera, nempe responsio Christi subjicitur: qua dupli (cum officiis ac testimoniis sui, tum Iudeorum contumacia) oppositione facta, se se ab objecta doctrinæ obscuritate excusat, & culpam in ipsos retorquet. Prior autem oppositio, est sermonis Christi, ante propositi, & incredulitatis Iudeorum, cum dicitur: *respondit iis Iesu: dixi vobis* (nempe *ταῦτα*, seu liberè atque aperte, me esse Christum illum) & *non creditis*: Quo demonstrat non in se, sed in Iudeorum contumacia incredulam culpam residere. Altera vero oppositio, est operum suorum divinorum, quæ de se testata esse asserit, id est, ipsum esse Christum v. 25. (ut etiam Matt. 11. 3. & 5. Ioh. 5. 36. & 10. v. 37. 38. & 14. 11.) & contrariae incredulitatis Iudeorum, cum ait, v. 26. sed *vobis non creditis*: Quo similiter vitium eorum & hypocrisim confutat: qualis oppositio, Ioh. 5. 36. & 38. explicata. Sed oritur hic difficultas, de hoc operum testimonio. Objici enim potest, à Christo dici, Ioh. 14. 12. *qui credit in me, opera que ego facio, & ipse faciet & majora iis faciet*. Ergo ea non fuerunt testimonia certa Iesum esse Christum, alioqui & Apostoli fuissent Christi. Sed negatur consequentia: quia eadem quidem numero majora Apostoli ediderunt miracula: sed efficiendi modo omnino diversa. Christus enim vi sua divina, causa fuit miraculorum suorum, Ioh. 5. v. 19. 21. Luc. 6. 19. Apostoli v. tantum fuerunt instrumenta externorū signorum, non internæ potentie; Contrà Christus causa fuit princeps, cuius potentia, externo ministerio Apostolorū conjuncta, eorum miracula effecit Mar. 16. v. 20. Actor. 3. v. 12. 16. Ac propterea ex Christi miraculis meritò conclidi potuit, ipsum esse Deum patefactum in carne, promissum Messiam: Apostolos vero tantum ministros illius. Cœterum Christus anticipatione quadam objectionis, scandalo incredulitatis horum & similiū Iudeorum occurrit, ad consolationem fidelium, & quidem bifariam: primum redditione rationis, qua ostendit eos ineptos ad fidem, remotione subjecti proprii verę fidei, cum ait: *Non enim eritis ex omnibus meis*, id est, predestinatis ad fidem & salutem per Christum. Oves quippe sunt illi, qui à Deo Patre, Chri-

Christo summo animarum pastori, ad pascendum & servandum electione dati sunt æterna, Ioh. 6. v. 37. Idque vel sola adhuc prædestinatione seu electione ad fidem, & Ecclesiam, vel etiam vocatione efficaci ad fidem & oyile Christi, id est, Ecclesiam: adeò ut priores oves ad Christum & Ecclesiam suo tempore sint adducendæ: posteriores vero adductæ, quemadmodum vers. 16. distinctè dicitur. Oves autem priori modo hic intelliguntur oves prædestinatione: seu homines electi ad fidem in Christum & Ecclesiam societatem: qui omnes & soli, suo tempore efficaciter vocantur & adducuntur Euangelio, & virtute Spiritus Sancti ad fidem in Christum & Ecclesiam communionem, Joh. 6. v. 36. 37. 39. 44. 65. Ideoque fides electorum vocatur, Tit. 1. v. 1. & credidisse dicuntur quotquot erant ordinati ad vitam æternam, Act. 13. v. 48. Tales autem non fuissent Judæos hosce, norat Christus bisarium. 1. per se infinita sua scientia, qua Deus est. 2. revelatione Deitatis suæ, qua homo ac Propheta summus; unde August. in Joh. tract. 48. ad hujus loci explicationem ait, *Videbat eos ad æternum exitium prædestinatos.* Quod autem Christus subiicit: *sicut dixi vobis*, vers. 26. ad sententiam hanc referri potest, & conferri cum loco simili, Joh. 6. vers. 36. 37. 65. & cap. 8. vers. 21. vel ad sequentia, quibus partim vers. 4. & 16. dicta repetit: *Sed prius videatur magis consentaneum.* Atque hæc de primo modo, quo Christus periculo scandali, ex Iudæorum illorum incredulitate metuendi, occurrit, redditione rationis, nempe quod illi non essent ex ovibus ipsius, id est, electis seu prædestinatis ad fidem in Christum & Ecclesiam communionem. Alter vero modus sequitur, nempe opposita proprietatis ovium Christi descriptio: primùm ab earum effectis: deinde à Christi pastoris in ipsas beneficiis. Effecta autem ovium sunt duo; vocem Christi audire & Christum sequi. Prius est hujusmodi; *oves meæ vocem meam audiunt;* Quo in loco vox Christi, doctrinam Euangelii (ad quam promulgandam erat missus, Luc. 4. v. 18. 19. 21. & Matth. 11. v. 5. designat. Auditio vero illius non generat auris perceptionem indicat (quia ea etiam Iudeis, qui tamen oves Christi non erant, conveniebat) sed speciatim per Synecd. generis pro specie auditionem cum benevolentia ac obedientia fidei conjunctam: ut antè v. 3. similiter dictum: *& oves vocem ejus audiunt:* & v. 16. *& vocem ejus audient:* & Joh. 8. v. 47. *Quis ex Deo est, verba Dei audit:* propterea vos non auditis (nempe obedientia fidei; nam auro percipiebant) quia ex Deo non estis. Sic hoc in loco sensus est, oves meæ vocem meam audiunt, id est, electi à me vocati per vocem Euangelii & Sp. S. gratiam aure & fide illud amplectuntur: id quod prius est ovium effectum. Posterior vero his verbis indicatur: *& sequuntur me,* id est, Metaphorice, doctrinæ & vitæ exemplo me præuentem fidei operibus seu vitæ sanctitate imitantur, ut supra v. 4. & 1. Pet. 2. v. 21. Atque hæc prima est ovium Christi descriptio, nim. ab effectis earum: audientia, id est, obedientia, seu fide vocis Euangelii Christi, & imitatione illius. Altera vero est à Christi in oves ipsius beneficiis: nimirum agnitione carum, & fructu inde promanante. Agnitionem autem indicat cum ait, v. 27. *Et ego eas agnosco:* Id quod non accipitur hoc loco generatim, de simplici notitia: quia ea communis est etiam reprobis (quos noverat non esse oves suas) immo omnibus etiam rebus: sed speciatim, per Synecd. generis, notitiam cum amore conjunctam denotat: que ovibus propria statuitur: qua eas pro suis agnoscit (ut 2. Tim. 2. 19. Deus novisse dicitur qui sunt sui) & diligit; quo sensu Ps. 1. 6. Deus viam justorum nosse asseritur: & contra Matt. 7. 23. reprobos non nosse dicitur: quorum tamen iniquitatem ibidem novisse indicatur. Fructus vero ac beneficium alterum ex agnitione hac promanans, est donatio vitæ æternæ, & exitii remotione perpetua. Devitæ autem æternæ donatione ait v. 28. *Et ego vitam æternam do eis.* Quæ vita per gratiam vocationis & justificationis inchoatur: per gloriam vero cum animæ, tum corporis semiperpetrnam perficitur, ut in catena salutis, Rom. 8. 30. describitur. Deinde exitii contrarii remotione propositione & confirmatione describitur. Propositio autem hæc est: *& non*

peribunt in æternum, id est, nunquam: ut usus hujus phrasis, Matt. 21. 19. Marc. 3. 29. Joh. 4. 14 & 11. 26. & 1. Cor. 8. v. 13. arguit, & antecedens promissio evincit. Nam ubi vita æterna est, quæ hic promittitur, ibi nullo tempore existit esse potest: alioqui vita non esset æterna, quæ aliquo tempore esse desincret. Cui sententia de immunitate à perditione consentit illa Joh. 3. 16. *Sic Deus ēc. & 6. 39. b. ec est autem voluntas ejus qui misit me Patris, ut quicquid mihi dederit non perdam ex eo, sed suscitem illud ultimo die,* nempe ad vitam æternam, v. 40. Confirmatio vero hujus propositionis à Christo adjungitur in eum finem prudentissimè ut tacitam cogitationum difficultatem eo modo dilueret, & ovium suarum fidem stabiliret. Etenim objici poterat, oves esse infirmas per se: hostes vero præpotentes: ideoque illas non esse extra perditionis periculum positas. Idcirco Christus oppositâ suâ potentia ac benevolentia, seu benignâ voluntate oves suas conservandi, propositum beneficium confirmat, & objectionem istam solidè confutat, dicens: *neque eas rapiet quisquam è manu mea:* Quibus verbis significat, quod licet oves ipsius, ac fideles, per se, ob insitam imbecillitatem, & maiores hostium vires, auxilio Christi destitutæ periire possent: nunquam tamen recipi perituros, quod à Christo pastore suo perpetuò conserventur. Conservationem autem hanc ita exprimit, cum oves in manu sua esse indicat: perpetuitatem vero invictam, cum neminem eas inde rapturum afferat. Atque hæc de beneficio Christi, quo oves suas ab exitio conservat, confirmatione: quæ nova amplificatione amplius comprobatur ab eadem Patris conservatione. Cujus summa hoc Enthymemate continetur. Nemo eas potest rapere è manu Patris: Ergo nemo eas rapiet è manu mea. Antecedens est v. 29. Consequens probandum antecedens, v. 28. & utriusque cum antecedentis, tum consequentiæ probatio hinc adjungitur. Antecedentis, cum ait: *Pater meus qui dedit mibi, major est omnibus,* i.e. potentior omnibus hostibus ovium: nec solum, sed etiam omnibus creaturis, utpote omnipotens Deus; ideo absolute dicit, *major omnibus:* In qua Patris periphrasi, novum simul observandum est argumentum, quod hisce verbis includitur: *qui dedit mibi,* nempe prædestinatione æterna, & deinde vocatione efficaci tradidit. Is enim finis est illius donationis datum ovium, salus æterna, & ab exitio præservatio, Joh. 6. v. 39. 40. ideo nulla earum è manibus Patris cripientur, cum voluntas illius æterna, irrita fieri non possit, Esai. 46. v. 10. nec potentia superari, ut qui sit major omnibus. Consequentia vero probatio ab unitate Christi cum Patre deducta hoc modo subjicitur v. 30. *Ego & Pater unum sumus.* Quod intelligendum est non ratione personæ; nam ita aliis est à Patre (i.e. alia persona) ut Ioh. 5. v. 32. affirmat. Idemque Christus demonstrat hoc loco per relationem: primùm cum ait: *Ego & Pater.* Filius enim omnis à Patre citra controversiam distinctus est: deinde plurali numero declarat, cum ait: *sumus,* denique quia non dicit *unus,* quod personam notat, sed *unum.* Ac propterea cum unum sit cum Patre: & ex Patris manu oves ejus cripientur: inde probat consequi, neque ex sua manu quenquam eas rapturum. Ceterum hic quæstio exurgit, quonam sensu dicitur: *Ego & Pater unum sumus.* Occasio illius quæstionis, est diversa Phrasis acceptio. Hinc enim quidam de unitate seu consensione voluntatis utriusque exponunt: quemadmodum Ioh. 17. vers. 11. *Pater sancte serua eos, per nomen tuum,* quos dedisti mibi, ut sint unum, sicut & nos: & vers. 21. *ut omnes unum sint,* sicut tu Pater in me, & ego in te: ut & ipsi in nobis unum sint, & vers. 22. *ut sint unum sicut & nos unum sumus.* Quo etiam modo dicitur, Act. 4. vers. 32. *multitudinis credentium erat cor, & anima una,* id est, ratione voluntatis ac concordiae. Alii vero de unitate essentia: ut 1. Iohann. 5. vers. 7. *& hi tres unum sunt,* ex re ipsa merito interpretantur. Nam licet prior explicatio analoga sit fiduci, & locis modo ex Iohann. 17. citatis conveniat: analoga tamen non est hujus loci circumstantiis. Ideoque Patres Orthodoxi contra Arrianos & Samosaten. Deitatis Christi odio hanc sententiam sola voluntatis unitate seu concordia exponentes, posteriorē afferuerunt: Christum scilicet docere, se Filium esse Patrem,

non adoptionis gratiâ, sed naturâ, verum ac proprium Dei Patri Filium, utpote *quoniam*, ejusdem omnino essentia, & per consequens ejusdem etiam potentia ac voluntatis: Id quod ex antecedentibus & conseqq. satis clarè apparet. Ex antecedentibus quidem: quod iis similiter divinam suam potentiam, ideoque eandem cum Patre Deitatem declaraverit. Nam dare vitam æternam; electos ac fideles sua manu retinere; & adversus omnes hostium vires ac conatus tueri; ne è manu ipsius eripiantur (quæ sibi disertè attribuit Christus) opera sunt non meri hominis, sed veri Dei propria. Ex seqq. verò idem etiam apparet: primùm, quia Iudæi, eodem prorsus modo, non de unitate solius voluntatis, sed essentia; seu de eadem cum Patre Deitate intellexerunt, ut expresse testantur vers. 33. *Tu bono cum sis, facis te ipsum Deum.* Neque objici meritò potest, eos aut per errorem queridam non rectè Christi mentem intellexisse; aut per malitiam, perverso verborum Christi sensu, illud ei affinxisse: quia contrà, Christum opera illa sua divina sibi quoque ascripsisse, eoque modo Deitatem sibi attribuisse ignorare non poterant, quemadmodum Iohann. 5. Iudæi ex eo quod Christus Deum vocasset suum Patrem, & eadem illius opera sibi quoque vendicasse, v. 18. concluserunt rectè, quod Deum Patrem proprium dixisset, parem se faciens Deo. Id quod à Christo ibidem non negatur, sed ut verè dictum, pluribus probatur. Deinde idem etiam ex Christi responsione hoc loco similiter, tanquam rectè ab ipsis dictum, solidè comprobatur; ut ex sequentibus postea apparebit. Cæterum cùm hac ovium Christi perpetua conservatio, perseverantia fidelium stabilitur, & ab Orthodoxis confirmetur: idcirco adversariorum gratiæ Christi objectiones, ad clariorem veritatis defensionem, strictim proponemus ac diluemus. Prima autem est hujusmodi: Hanc promissionem *oves meæ nemo rapiet è manu mea*, non ad omnes verè fideles Christo insitos ac justificatos pertinere: sed tantum speciatim ad quosdam, videlicet ad eos, qui vocem Christi audiunt & ipsum sequuntur, vers. 27. Sed ex fidelibus justificatis multi desinunt vocem Christi audire eumque sequi. Ergo hæc promissio ad eos non pertinet. Verùm & assumptio quæ principium petit, falsa est: & propositio. Nam Christus hoc in loco, quod adversarii volunt, non distinguit oves suas ab ovibus suis, ac si quædam audirent Christi vocem, quædam non; sed contrà communem ovium suarum actionem describit, ut forma orationis demonstrat. Subjectum enim est, *oves meæ*: attributum verò, *vocem meam audiunt*, non autem pars subjecti: Et præterea perspicuum est, Iudæis non ovibus, qui non credebant in Christum, nec ipsum sequebantur, opponi hoc loco oves Christi, quod illæ utrumque hoc præstarent. Sed iterum objiciunt, Verum esse *nemo rapiet oves*: sed inde non sequitur. Ergo ultrò errante voluntate à Christo non deficient: Christus enim oves suas tuetur contra hostes ac raptiores: sed si ingratæ sint oves, ac Christum deserant, non retinebit invitatis, sed deseret: conservat contra vim hostium, sed non contra voluntariam earum defectionem. Verùm respondeatur, optimè ex Christi promissione illa perseverantiam fidelium sequi: quia hostes ad oves rapiendas intenti, non solum sunt foris Satanæ & mundus (ut falsa hypothesi gratiæ adversarii hic statuunt) sed etiam intus caro, seu nativa vitiositas, quæ pugnat adversus Spiritum, Galat. 5. & menti rebellat, Rom. 7. vers. 23. & à qua omnis vitiosa concupiscentia & operatio promanant, Iac. 1. vers. 14. 15. Ideoque ut Christi oves è manu illius, externi hostes, nec Satanæ nec mundus: sic neque internus hostis, caro suis concupiscentiæ eripiet. Ideoque Christus non minus carnis, ad apostasiæ sollicitantis, quam Satanæ & mundi vires coercedit. Deinde idem etiam refutatur ex antecedenti Christi beneficio & officio. Beneficio quidem: quia oves suas agnoscit seu amat: deinde quia dat iis vitam æternam, ideoque non permittit ut prava carnis voluntate abripiantur ac excidant; hoc enim ~~permittere~~, & amori summo erga oves, & promissæ illis vita æternæ manifestè adversatur. Officio verò similiter confutatur: quia Christus est pastor ille bo-

nus, per Prophetas promissus, qui animam suam ponit pro ovibus, v. 11. Ergo non finit ut oves quæ ipsius sunt, & ad servandum à Patre datae, per errorem voluntatis pravæ carnis ab ipso abstrahantur seu deficiant: sed maturè in viam reducit ac retinet: alioqui non bonus pastor, sed mercenarius esset: imò mercegariis multis, quibus oves non sunt propriæ, deterior; quia licet hi, ingruente lupo, metu illius sèpius fugiant: oves tamen à grege aberrantes reducere solent. Ac propterea ut Deus Ezech. 34. pastores Israëlis ideo reprehendit ac pœnam iis minatur, quod ovem depulsam non reducerent & pereuntem non requirerent, vers. 4. & 5. Sic contrà veri pastoris officium esse docet, ut dispersas oves requirat: atque hoc ipsum se facturum promittit vers. 16. & 22. per Christum, de quo vers. 23. ait: *Nam excitabo sis pastorem unum, qui pascat eas, & ipse erit pastor;* unde perspicue apparet Christum non permittere, nec per veri ac fidi pastoris officium posse permittere, ut oves, quæ ipsi ad pascendum ac servandum à Patre datae sunt, errore voluntatis ipsarum aberrantes negligat ac perire sinat: unde sequitur, eos qui hoc Christo tribuunt, ipsum unum, bonum ac fidum pastorem illum esse, re ipsa inficiari. Perstat igitur invicta Christi in ovibus suis, ne unquam pereant, conservandis constantia: & inde profluens ovium illius in fide ac communione Christi perseverantia. Quo etiam pertinet memorabilis illa sententia, 1. Pet. 1. vers. 5. *Virtute Dei custodimur per fidem ad salutem.* Atque hæc de prima Christi cum Iudeis disputatione: cui eventus illius in Iudæis consecutus subjicitur, vers. 31. hoc modo: *Sustulerunt ergo rursus lapides Iudæi, ut lapidarent eum.* Quibus verbis Iudæorum impietas, quæ antea sub pietatis prætextu latuerat, v. 24. & magnitudo illius indicatur. Impietas quidem eo designatur, quod lapides sustulerunt, ut Christum lapidarent: Magnitudo verò illius impietatis describitur bifariam: primùm ab occasione, quâ moti sunt: nim. quod Christus se Dei Filium, unumque cum Patre asseruisset: id quod Evangelista voce conclusiva (cum ait *igitur*) declarat. Deinde ab iteratione: quod non jam primùm hoc tentaverint, sed rursus, nempe ut antea expositum cap. 8. vers. 59. lapidare stupererent. Atque hoc modo prima Christi cum Iudeis habita disputatione absoluta est: cuius eventus secundæ disputationi occasionem præbuit. Ea autem statu controversiæ, & ordine partium à priori differt: quod in priori de Christi officio agitur, præuentibus Iudeis suo sermone: in hac verò de innocentia & persona Christi disceptatur, Christo sermonem inchoante. Ac de innocentia controversia est: An Iudæi Christum meritò lapidare stupererent, nec ne. Quæ describitur sermone Christi ad Iudeos, & contrariæ responsione Iudæorum. Sermo autem Christi, primum innocentiam ipsius, prolatis in Iudeos beneficiis defendit: deinde impietatem Iudeorum accusat. Ac prius quidem hisce verbis declaratur, cùm ait: *multa vobis bona opera declaravi ex Patre meo.* Opera autem hoc in loco, ut ex circumstantiis colligi potest, officii sui propria intellegit: prædicationem scilicet Euangelii divinam, & miracula, quibus eam confirmavit. Quemadmodum de opere prædicationis Euangelii ait, Ioh. 4. vers. 34. *Esa mea est, ex qui voluntatem ejus qui misit me, & perficerem ipsius opus.* Quod etiam hic intelligi apparet: quia eo peculiariter hic fuerunt offensi Iudæi. De operibus verò miraculorum divinis autem egit Christus vers. 25. utraque autem hæc opera bona vocat: primùm quia mandato Dei erant consenteña; deinde per unam eandemque potentiam Filio cum Patre communem effecta; denique ex amore Dei ad gloriam illius, & ovium salutem profecta. Quæ opera, ut à qualitate sua bona vocantur: sic à quantitate adjecta amplificantur, cum ait *multa fuisse*: quod utraque indefessè gratia copiose exequeretur. Ideoque ob bonitatem eam atque copiam, amorem ac fidem, non autem odium ac lapidationem merebantur. Atque hæc de priori sermonis Christi ad Iudeos parte: nempe de innocentia ipsius per beneficia collata patefactæ defensione. Altera verò est impietatis Iudeorum accusatio, interrogacionis figura ad majorem rei indignitatem proposita his verbis, *propter quod illorum operum me lapidatis?*

Lapidari? Accusatio autem est, quod Christum ob bonum opus lapidarent, id est, lapidare vellent ac molirentur. Id quod impietatem ostendit ratione rei primum: nam ob bonum opus nemo nisi impiè lapidatur: deinde ratione personæ, quod Christum Dei filium lapidare studerent, cum ait, *me.* Interrogatio autem est: *ob quodnam illoram?* hoc est, è multis illis operibus bonis, à me exhibitis, certum aliquod indicate; quo innuit omnia illa esse perfectua, adeò ut nullum ab iis nominari possit, quod lapidatione sit dignum, sed contrà amorem ac fidem mereatur, ideoque Iudeos injustos atque impios esse, dum optimè meritum lapidare student. Porro huic sermoni Christi ad Iudeos, quo se se defendit, & illos accusavit, responsio opponitur à Iudeis hoc modo: *ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam.* & (id est, nam copula, híc ut alibi sèpè, vim habet exegeticam) *quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum:* Quibus verbis defensionem adversus Christi accusationem instituunt, nimirum quod ipsum non impiè, sed piè lapidare studerent. Prius monstrare conantur negatione causæ à Christo objectæ, quasi *ob bonum opus id tentarent:* hoc enim negant. Posteriorius verò declaratione causæ probare conantur, quod scilicet propter opus ipsius malum, imò impium ac morte dignum hoc molirentur. Hoc autem primum generatim indicant; deinde ad rei majorem evidentiā speciatim exponunt. Generatim quidem; cum dicunt: *sed ob blasphemiam,* scilicet tuam, *lapidamus te,* id est, ut antea, lapidare studemus. Quia autem vox *blasphemie* aliter atque aliter usurpari potest, idcirco ad clariorem rei intelligentiam eam strictum exponemus. Blasphemie autem vox Latina non est, et si Latinorum Patrum atque Ecclesiarum usu perquam trita sit: sed à Græcis desumpta. Nam ut à βλασφεμίᾳ, id est, *nocere, lacerare, & φήμη fama βλασφεμία* derivatur: ita ex hoc verbo βλασφεμία promanat, quæ βλασφεμία, *fama seu nominis lesionem,* ut Etymolog. magnum testatur, seu *maledictum,* generatim significat. Blasphemia autem ratione sui objecti in quod tendit, distinguitur. Objectum enim illius aut Deus est, aut Dei creatura: atque ita hujus objecti additione vox generalis, ad certam suam speciem distinctè restringitur. Quemadmodum prioris ratione, *blasphemia adversus Deum* Apoc. 13. vers. 6. & *blasphemare Deum*, cap. 16. v. 11. ratione verò posterioris objecti, seu creature, jubet Paulus, *nominem blasphemare*, Tit. 3. v. 2. id est, nullius hominis famam lacerare: & de Archangelo dicitur Iudeus vers. 9. quod non *ausus fuerit judicium blasphemie,* id est, maledictum inferre, scilicet Satanæ, ut antecedens docet. Impropiè verò per Synecd. generis pro specie, blasphemie vox interdum speciatim, & quidem bifarium, pro specie duplice distinctè usurpatur. Ac primò quidem pro maledicto in homines: ut cum recensioni vitiorum adversus proximum, blasphemie mentio inseritur; ut Marc. 7. v. 22. Col. 3. v. 8. Eph. 4. v. 31. 1. Tim. 6. v. 4. quo etiam modo blasphemari, id est, in alias maledici, 2. Tim. 3. intelliguntur. Secundò pro maledicto seu convitio in Deum frequenter accipitur: ut Matt. 26. 65. Luc. 5. 21. & Apo. 13. v. 1. 5. Quo etiam modo blasphemie vox à Iudeis hoc loco pro blasphemia in Deum, seu pro nominis Dei *lesione* ήτις usurpatur, quod crimen ex mandato legis divinæ lapidatione erat puniendum, Lev. 24. 14. 16. Sed Christum blasphemiam protulisse, impia est Iudeorum calumnia, ac revera in Dei Filium blasphemia: ut generalis hujus accusationis expositiō ac probatio ab ipsis speciatim subjecta, satis demonstrat. Expositio enim consistit in obtentæ blasphemie descriptione. *Tu te ipsum facis Deum*, id est, Metaph. dicit; quemadmodum faciendi vox eo sensu sèpè accipitur, ut Matt. 12. 33. & in simili accusatione adversus Christum. Ioh. 5. 18. & 19. v. 7. In quibus verbis calumnia non consistit: nam verum erat Christum hoc dixisse: non quidem totidem verbis: sed aliis codem sensu: nim. cum se Filium Patris, cùdem cum Patre potentia & essentia unum assertuit: sed calumnia consistit in horum Iudeorum consequentia: quod in ea re blasphemiam esse positam falso statuerunt. Deinde probatio etiam consequentiae infirma est, cùm ajunt. *Homo cum sis.* Nec enim rectè sequitur: *Tu es homo, Ergo blasphemia est, quod te Deum esse dicas.* Hoc

enim non sequitur: quemadmodum subjecta Christi a logetica responsio demonstrat: qua Iudeorum accusatio diluit, & quæ de persona sua dixerat, tuetur. In qua apologia, dupli utitur ratione: quarum una ex S. Scriptura authoritate; altera ex ejus operibus desumpta. Ac prior quidem bipartita argumentatione tractatur. Prima enim parte fundamentum accusationis objecte (nempe quasi blasphemia sit, si quis dicat, aliquem hominem esse Deum) refutat opposita scripture illud affirmantis authoritate clara (ideoque cum fiducia quadam ad conscientiam Iudeorum interrogationis figura provocat) his verbis vers. 34. *Nonne scriptum est in lege vestra; ego dixi, dī estis?* ubi observandum est paucis, quid lex, & quid verba legis citata significant. Legis autem voce non propriè Dei mandata ut Matth. 5. v. 17. nec impropiè per tropum metony. subjecti, libros Mosis, quibus ea continentur: sed per Synecd. hujus partis, indefinitè totam Sacram Scripturam designat. Quemadmodum interdum in lege scriptum dicitur, quod ex Prophetā Esaiā, 1. Cor. 14. vers. 21. aut ex libro Psalmorum, Ioan. 15. vers. 25. depromptum est: ut hoc etiam in loco scriptum dicitur in lege, quod tamen non in Moysi, sed in alia scriptura, nempe Ps. 82. vers. 6. continetur. Legem autem *vestram* vocat Christus, quod non solum Scribis & Phariseis cum quibus agit, esset tradita communiter, ut aliis Israëlitis: sed etiam ut doctribus legis commendata peculiariter, cùque potissimum gloriarentur. Deinde ad verba legis seu Psalmi quod attinet, in iis notatur primum quis dicat, nempe Deus per Psaltes. *Ego dico,* deinde quid dicat, nempe *estis dī.* Cuius dicti subjectum est *vos:* id quod in verbo *estis* (pro quo Hebraicè est **תִּתְהִנֵּן** vos) inclusum latet. Intelliguntur autem judices ac magistratus Israëlitici: quemadmodum ex anteced. illius Psalmi v. 2. liquet. Attributum verò est, *Dī estis;* quod etiam ibidem vers. 1. dicitur his verbis: *inter Deos judicabit:* Qua etiam voce Iudices seu magistratus per Mosen vocantur, Exod. 21. v. 6. & alibi. Hoc autem non propriè fit: sed per metaph. ob similitudinem gubernationis cum Deo: quod scilicet sint vicarii illius, qui ab ipso potestate accepta constituti sunt, ut populum judicent ac regant, Rom. 13. vers. 1. 2. Ex quibus apparent, non esse blasphemiam, si quis dicat, aliquem hominem esse Deum: alias Psaltes divino instinctu de judicibus (quos homines esse norat ac vocat vers. 7.) non dixisset, esse Deos vers. 6. Atque ita fundamentum accusationis adversus Christum, opposita authoritate scripture absolute confutatum, quæ prima est hujus argumentationis ex authoritate scripture pars. Altera verò ex eadem comparatè per consequentiam inde deductam proponitur; atque inserta ratione confirmatur. Argumentationis autem propositæ brevis summa hæc est: si scriptura homines Iudices rectè dicentes Deos: injustè igitur objicitur à vobis, me blasphemare, quia dixi me esse Deum: atqui scriptura judices verè dicit esse Deos. Ergo injustè objicitis me blasphemare, quia dixi me esse Deum. Propositio conditionalis est constans antecedente conditio, & consequente inde deducto. Antecedens est y. 35. *si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est,* & non potest solvi Scriptura. Quibus verbis testimonium scripture, & veritas illius indicatur. Citatione autem testimonii notantur tria, quisnam, de quibus, & quid testetur. Quisnam, ostendit Christus cùm ait: *dixit, nempe lex, id est, scriptura, Psal. 82.* quam anteac citavit v. 34. & ad quam hoc verbum refertur. Illi verò de quibus testatur, statuntur illi, *ad quos sermo Dei factus est,* id est, quos sermo Dei Psalmo illo compellavit: qui non alii sunt, quam judices seu magistratus, quorum excellens officium, ad rectè judicandum, Deorum nominatione in illo Psalmo exprimitur, v. 1. & perversa jurisdictione eorum accusatur, v. 2. denique Deus per Prophetam pñnam ob violationem illius officii ac nominis minatur: quod scilicet etsi dixerit, *Dī estis & filii excelsi omnes,* nihilominus tamen ut homines morituri essent ac casuri. vers. 7. Quare mirandum est, in re tam perspicua, eximis notæ Patres, aliquosque non paucos interpretes, eorum ductu, generatim

de omnibus Israëlitis interpretari: cùm tamen in hoc Psalmo solos Judices populi, non autem populum iis subditum compellat Deus: quèmadmodum neque ullibi in S. Litt. Deorum nomen omnibus Israëlitis attributum legimus. Atq[ue] hæc de Scripturæ testimonio, cuius veritatem Christus declarat cum subjicit, & non potest solvi scriptura, nempe *v. 7. ιξοχην* sacra: ideoque nec dictum Psalmi citatum: utpote scripturæ pars Solvi autem scriptura dicitur (per metaph. à rebus vinculo compactis, quæ cum solvuntur, infirmantur) cùm authoritas vel mandati illius per inobedientiam: vel veritatis affirmationis illius per incredulitatem ac negationem contemnitur ac violatur: quod licet resu facto ab hominibus fieri possit: jure tamen fieri non potest: id quod h[oc] in loco ex usu hujus vocis *solvendi* in scriptura colligitur, quemadmodum Matth. 5. 17. *non reni ut solvam legem*: & v. 19. *qui igitur solverit unum ex mandatis hisce minimis*: & Ioan. 7. 23. *si circumcisionem accipit homo Sabbatho, ut non solvatur lex Mosis*, id est, contemtu honor illius violetur. Alioqui si scripturam per se confidemus, authoritatem mandati & veritatis habet in se insolubilem: quia Dei summi omnium Domini (penes quem absoluta mandandi potestas est, qui mentiri non potest) verbum est. Ideoque licet authoritas illius ab hominibus re ipsa contemni possit: eam tamen nec jure contemnere, nec re ipsa tollere ullo modo queunt: siquidem illius potestatis & veritatis authoritas invicta, verbumque Dei manet in æternum, Esa. 40. v. 8. Ergo scriptura hic dicitur solvi non posse, quod authoritas quam habet, negari jure non possit. Ideoque judices illos Deos esse rectè dixit, neque ab ullo rectè negari, multò minus blasphemiae nomine accusari potest. Atque hæc de propositionis Christi conditioinalis parte antecedente, v. 35. Consequens vero subjicitur v. 36. his verbis: *quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi filius Dei sum?* Antequam verò rem ipsam exponamus, observanda est in verborum constructione Graeca ellipsis, & pleonasmus. Ellipsis quidem, initio cum dicitur: *ὅτι id est, quem Pater sanctificavit*, ubi manifestè vox aliqua deest, quæ ad rectum sensum supplenda est. Ac noster interpres supplet pronomen *me*, quod subsequentibus verbis: *ὑμῖς λέγω, ὅτι βλασphemεῖτε*, non satis quadrat. Dominus Piscator aptius supplet: *τοι αὐτοὶ δε εο*: sed simplicissimum est, ut intelligatur pronomen *τέτρα εἰ*, ut sequatur, *quem Pater sanctificavit &c.* *vos dicitis*: quemadmodum Joa. 3. 34. *ὅτι τὸν quem enim misit Deus loquitur: pro τοῦτο δέ, τι quem*. Pleonasmus vero est vocis *ὅτι* in seqq. hisce verbis *ὅτι βλασphemεῖτε*, ideoque ab interpretibus ferè pro more, in cirandis dictis usitato, omitti solet. Atque hæc de verborum constructione: Ad rem verò quod attinet, nempe consequens ex antecedente conditione à Christo deductum, id constat descriptione illius, & probatione. Descriptio autem illa (ad majorem objectionis blasphemiae indignitatem declarandam) per interrogationis figuram amplificata, hæc est: *Vos dicitis, blasphemate: quia dixi filius Dei sum?* Interrogationem enim esse, non simplicem affirmationem, non solum interpretum consensu ostendit: sed idem etiam cum antecedente conditione connexio (quæ alias non solum inepta, sed etiam falsa esset) evincit. At dicat aliquis: aliud à Judæis Christo objectum, quam ab ipso responsum: ideoque oratio videtur omnino inepta. Illi enim objecterant, quod dixisset seipsum esse Deum ac propterea blasphemum: Christus vero aliud, quam ipsi objectum, respondens ait: *Vos dicitis me blasphemare, quia dixi filius Dei sum.* Verò hæc duo re ipsa probè consentiunt: quoniam licet verbis sint diversa, sensu tamen omnino convenientia. Christus enim Filium Dei intelligit non gratia sed natura: qualem se antea assuererat, attribuendo sibi eadem opera divina, eandemque potentiam Patris, & per consequentiam necessariam eandem essentiam scu Deitatem: quod propterea etiam indicavit, cum se unum cum Patre dixit. Ex quibus Judæi ea verba ita rectè intellexerunt, quod iis se Deum faceret, id est, affirmaret (ut etiam antea Joan. 5. vers. 18. & postea Joan. 19. v. 7.) etsi in eo impiè blasphemiam sitam esse objectarent. Quod igitur Christus Judæorum verba non re-

petierit: *tu te ipsum facis*, id est dicas, *Deum*, sed, *quia ictus filius Dei sum*, illud ob rei confessionem nihil habet difficultatir: sed potius idem & majori quidem efficacia complectitur. Si enim ex verbis Judæorum respondisset, *quæ dixi Deus sum*, potuisset (ex sensu positæ antecedentis conditionis; si illos dixit Deos) intelligi, quasi se Deum dixisset eodem modo, nempe non propriè; sed impropriè tantum ob similitudinem quandam officii: nunc verò illi errori occurrrens eorum verborum loco h[ic] substituit, *quia dixi Filius Dei sum*: nempe ut antea docuerat ejusdem cum Patre operationis ac potentiaz, & unum eum illo: ideoque non gratia, sed natura filius, ac propterea verus cum Patre Deus. Quare consequentia recta est, si scriptura judices, ad quos Psal. 82. sermo Dei factus est, rectè dixit esse Deos ob similitudinem quandam officii cum Deo: multò magis sine blasphemia me Deum esse dixi, ut qui sum non gratia, sed natura Filius Dei: eoque non impropriè, sed propriè Deus. Atque hæc de consequentiaz hujus descriptione. Cui à Christo præmittitur probatio, his verbis: *quem Pater sanctificavit, & misit in mundum.* Quibus duplex ratio consequentiaz propositionis adfertur: unde se verū Deum esse ostendit. Prima enim est, quod à Patre sit sanctificatus. Cum autem sanctificare in S. Litt. significet, vel sanctum facere Ioan. 17. v. 17. aut talem prædicare Matth. 6. v. 9.: vel ad sanctum usum ordinare seu consecrare Ioan. 17. v. 19. sic hoc in loco accipitur pro consecrare, & quidem ad sanctum Christi, servatoris electorum, officium. Quæ sanctificatio est duplex: una quidem ab æterno facta per electionem: de qua i. Pet. 1. v. 20. Cùm Christum ait præordinatum ante jacta mundi fundamenta: Altera in tempore per vocationem ac consecrationem spiritus Luc. 4. v. 18. Prior autem hoc loco intelligitur: quia missione in mundum antecessisse indicatur: unde solidè concluditur; Pater me sanctificavit, id est, ad officium Christi Servatoris electione præordinavit. Ergo sum proprius Dei Filius ejusdem cum Patre essentiaz, ac verus Deus. Ratio est: quia Christus, per Prophetas promissus, est *Ιάνθης*: filius Davidis quatenus homo seu secundum carnem, Rom. 1. 4. & simul Dominus Davidis Psal. 110. 1. Matth. 22. 43. 44. quatenus Filius Dei à Patre genitus, religioseque colendus Psal. 2. v. 7. 12. ut Deus, solium habens æternum Psal. 45. v. 7. Hebr. 1. v. 8. Jehovah justitia nostra Jer. 23. vers. 6. Quamobrem prima hæc ratio, à sanctificatione seu consecratione in Christum servatorem petita, qua consequentiam probat, firmissima est. Altera vero est à sui sanctificati missione à Patre in mundum, cum ait: *Et misit in mundum*: Hæc autem missio est, qua Pater Filium suum unigenitum, secundum præordinationem æternam, è cælo in terram misit, ut assumtâ natura humana, esset Christus servator electorum: ut i. Joann. 4. v. 9 dicitur, *in eo patefactus est amor Dei erga nos*, quod filium suum unigenitum misit in mundum, ut vivamus per eum: & Joan. 3. v. 17. *misit Deus filium suum in mundum*, &c. & Gal. 4. vers. 4. Postquam venit plenitudo temporis &c. Heb. 2. *affunxit semen Abraham*: Ac propterea antequam natus esset homo, Filius Dei erat unigenitus ac proprius: ideoque verus Deus, non merus homo. Nam quatenus filius hominis: nec è cælo venerat: nec adhuc in eo erat: sed quatenus filius Dei, ut homo fieret, è cælo descenderat, non loci mutatione cælum relinquentis, Joan. 3. v. 13. sed in terris sui patefactione, in carne, præsentem se peculiari assumptionis humanæ naturæ modo sistens; ut Ioan. 16. v. 28. *Exi vi a Patre, & veni in mundum*. Ideoque vanum quod à Deitatis Christi hostibus objicitur. Filius è cælo missus est à Patre in mundum: Ergo ab eo separatus est; ac propterea non est unum cum Patre essentia. Illud inquam non rectè sequitur: quia hæc missio non propriè dicitur, qualem adversarii intelligunt: sed metaphorice: Quemadmodum enim Deus descendere dicitur è cælo, Psal. 18. v. 10. Exod. 19. v. 11. Esa. 64. v. 1. non quod cælum deserat (cælum enim & terram implet Ier. 23. v. 24.) sed quod suam præsentiam novo quadam modo patefaciat: sic Filius Dei similiter descendit è cælo, ac missus, ac venisse in mundum dicitur non propriè: sed per metaph. quod quemadmodum illi qui descendant antiquo

aliquò mittitur, præsentiam suam declarant; sic & Filius Dc^r, cādem Patris ac sua voluntate, humanam naturam assumendo in terris, & novo illo unionis personalis modo præsentiam suam patescendo, descendit è cælo ac missus in mundum dicitur. Nam propriè loquendo jam antea erat in mundo, & mundus per eum factus erat Joan. 1. v. 10. sed metaph. loquendo missus in mundum dicitur: quo modo nondum erat in mundo, antequam semine Abrahæ assumeo verbum caro factum est: quia hoc demum modo, Deus patefactus est in carne, 1. Tim. 3. vers. 16. Sed aliam rursus rationem hujusmodi obtendunt adversarii: omnis missus inæqualis est suo missenti. Filius est missus, Pater mittens. Ergo Filius Patri inæqualis est. Verum propositio negatur: Nec enim missio certum est inæqualitatis argumentum: nulla enim solida ratio afferri potest, cur non communi consensu æqualis ab æquali mitti possit; imò etiam ab inferiori: quemadmodum si natu minor majorem fratrem consensu illius ad negotium aliquod expediendum mittat. Quare Christus recte probavit, se proprium esse Dei Filium, coque verum Deum. Atque ita propositio primæ argumentationis Christi comparatione minoris ex Scripturæ authoritate descripta ac probata est: nempe, scriptura rectè judices dixit esse Deos: Ergo multo magis ego rectè dixi me esse Dei Filium, scilicet proprium, ejusdem cum Patre potentiaz atque essentiaz, eoque verum Deum. Probatio est, quia Filius Dei, antequam homo fierem, existens, sanctificatus sum in Christum Servatorem: & manens Dci Filius, ad id missus sum in mundum homo factus. Assumptio verò est: Scriptura Judices vocat Deos; quæ assumptio præmissa est v. 34. unde conclusio sequitur, Ergo sum proprius Dei filius, ideoque verus Deus. Secunda verò argumentatio absolute ex effectis seu operibus ipsius divinis, cum Patre communibus, desumpta idem comprobatur, & simul tacitæ ac consuetæ Judæorum objectiōni occurrit. Objicere enim poterant Judæi quemadmodum antea c. 8. v. 13. tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum, id est, non est idoneum cui credamus: idcirco bimembri distinctione conditionali exhibita responderet. Cujus responsionis prius membrum, posita conditione impossibili, per concessionem quandam proponit, v. 37. si non facio opera Patris mei, nolite mibi credere. Opera autem Patris vocat divina miracula, quæ à solo Deo fieri possunt: ut antea v. 25. de quibus ait, si ea non facio, nolite mibi credere: me scilicet esse Christum proprium Dei Filium, ejusdem cum eo potentiaz atque essentiaz, verum Deum: ut ex verso anteced. constat: non quod per opera illa, Christi verba, quasi per se infirma essent, fide digna efficerentur, sed probentur. Nam verba Christi per se fide erant digna Joan. 8. v. 14. 16. quia Christi filii Dei, Matth. 3. v. 17. Deut. 18. vers. 15. Actor. 3. v. 22. 23. Quorum verborum proprium adjunctum erant opera divina suo tempore consecutra Esai. 35. v. 6. Ex quibus etiam tanquam signis, non causis, Christus se Christum esse probat Matt. 11. v. 3. 4. 5. Sic contrà, si ea prorsus absuissent (quod tamen fieri non poterat) per consequentiam necessariam à remotione proprii adjuncti, ad remotionem subjecti illius, ipsi non fuisset credendum. Ex qua conditionali propositione antecedentis veritas concludi non potest: quia propositionis hypotheticæ veritas, non in partium veritate, sed in connexionis earum seu antecedentis & consequentis firma consequentia consistit: adeo ut vera nihilominus esse possit hujusmodi propositione, etiamsi utraque pars esset falsa: ut Joan. 8. v. 55. si dixeris me eum, scilicet Patrem non nosse, ero similis vestri, mendax, sed eum novi. Hæc de primo responsionis membro. Alterum describitur v. 38. propositione similiter hypotheticæ, & expositione illius. Propositionis autem antecedens est: si verò facio, scilicet opera Patris, ut ex antecedenti necessariò supplendum consequens verò est: etiam si mibi, id est, verbis meis, non credatis, operibus credit: scilicet testantibus de me, de qua re v. 25. actum est pluribus. Expositio verò declarat, quidnam operibus testantibus de Christo sit credendum: quod antea proposuerat, cum se Filium Dei statueret: id quod exponens ait: ut cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo, id est, ratione essentiaz, ideo-

que unum cum Patre. Hunc enim sensum probat Christi scopus, ad quem oratio tendit, nempe ipsum esse filium Dei proprium, cādem cum Patre operatione, potentia, atque unum essentia, utpote in quo tota plenitudo Deitatis habitat corporaliter, Col. 2. v. 9. Verum Samosateniani, recentiores in primis, contrarium probare nituntur. Sic enim Georgius Enjedinus differit: Si ista, inquit, interpretatio locum haberet, sequeretur etiam pios quosvis ejusdem esse cum Deo Patre essentiaz. Nam legimus 1. Joan. 3. v. 24. Qui servat mandata ejus, Deus in illo manet, & ipse in eo: & cap. 4. v. 13. in hoc cognoscimus nos in eo habitare, & ipsum in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis: & mox v. 15. quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet & ipse in Deo. Esse autem & manere in aliquo: idem valere probat ex collatione, 1. Joan. 2. ubi in ipso esse v. 5. & in ipso manere v. 6. quemadmodum in luce esse v. 9. & in luce manere v. 10. eodem prorsus sensu dicuntur. Verum negatur propositio: quamvis enim ea phrasis de Christo, & de piis usurpetur: inde tamen non sequitur, eadem utrumque esse rationem. Sed rursus excipiunt hoc dilui verbis Christi. Nam Joan. 17. v. 11. hæc legimus: ut omnes unum sint, sicut & tu Pater in me, & ego in te: ut & ipsi in nobis unum sint: & statim, ego in eis & tu in me: ut sint consummati in unum: ubi paritatem quandam unionis & inhabitationis in Patre, sui & discipulorum facit. ita etiam cap. 14. v. 20. in illo die, vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me. Verum negatur paritatem quandam unionis Christi & piorum cum Patre designari. In illis enim locis similitudinis vox sicut adhibetur: unde paritas certò concludi non potest. Similitudo autem hic est tantum secundum quid: Filius enim in patre vicissim est simpliciter ratione ejusdem numero essentiaz, potentiaz, scientiaz & voluntatis: ut supra demonstratum: unde qui videt, id est, cognoscit Christum filium, cognoscit Patrem, Joan. 14. v. 9. quod de piis dici non potest, quod iis visis Pater videatur. Ita vero non simpliciter, sed ratione tantum scientiaz & voluntatis, non ejusdem propriè, sed similis, sunt in Patre: quod Patrem cognoscant atque ament: eoque modo & Pater ipsos norit atque amet, eaque mutua notitia atque amoris conjunctione unum sunt, qua de re loca objecta loquuntur. Ac propterea cum Christus in Patre esse simpliciter dicatur: in piis verò tantum secundum quid (ut res ipsa & circumstantię ostendunt) similitudinem tantum ratione consensus ac voluntatis indicari appetet. Sed nostrorum quoque interpretum testimonia postremò objicit, cum ait: Postremò ipsi adversarii quoque testantur hæc non esse de unitate essentiaz, sed de consensu, voluntate, & dilectione, intelligenda: Bucerus, Calvinus, alii. Hæc ille. Sed esto; ea testimonia, quasi nævi in pulchro corpore sunt, cognoscenda quidem, ac cavenda, non autem probanda: quia solida ratione destituta, imprudentius sunt prolatæ. Sic enim Deitatis Christi doctissimus alioqui ac fortissimus assertor Calvinus ad ista verba, v. 30. ait. Abusi sunt hoc loco veteres, ut prebarent Christum Patri iuris. Neque enim Christus de unitate subsistentiaz disputat: sed de consensu quem cum Patre habet: quicquid scilicet geritur Patris virtute confirmatum iri. At inquam contrarium jam antea ex Christi verbis demonstratum est, ipsum scil. hoc agere, ut declararet, quare donationem vitæ æternæ, & ovium conservationem, ne unquam rapiantur è manu sua (quæ opera merè divina sunt) sibi attribuerit: seque Filium Dei dixerit, & suam ac Patris manum, id est, potentiam, qua oves conservantur, eandem esse ostenderit: unde meritò subjicit. Ego & Pater unum sumus, id est, essentia: quod ex antecedentibus divinis operibus & proprietatibus, necessaria consequentia sequitur. Quare Patres hoc loco non abusi sunt, sed usi rectè, communī consensu, ut Filium Patri iuris esse aduersus Deitatis Christi hostes demonstrarent. Alter etiam nævus ex priori ortus, est in explicatione v. 38. hujus cap. qui paucis etiam expendendus ad veritatis confirmationem. Sic autem ait: In me est Pater: idem repetit quod supra alio versis dixerat: Ego & Pater unum sumus. Huc tendunt omnia, quod in sua administratione nihil à Patre diversum habeat: Pater inquit in me est, id est, divina virtus se in me profert, & ego in Patre

*In Patre sum, id est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ut mutua sit inter me & Patrem conjunctio: Neque enim hic de essentia unitate sermo habetur, sed de manifestatione divinae potentie in Christi persona, unde constabat missum esse. Quæ expositio, ad veritatis divinæ gloriam, ne quis impingat, paucis diluenda. Ac primum verum esse agnoscimus, idem hic repeti, quod supra aliis verbis dixerat: Ego & Pater unum sumus. Quod autem subjicit: Huc tendunt omnia quod in sua administratione nihil à Patre diversum habeat: illud alienum est: Contra enim Christum non de administratione sua propriè loqui: sed de persona agere ex re ipsa constat: Nam se Filium Dei, non communiratione, sed singulari sensu, se proprium vocarat: & opera Dei propria sibi adscriperat: atque ita se verum Deum per consequentiam necessarium dixerat: ideoque se unum cum Patre esse asseruerat. Deinde Judæi etiam sic intellexerant: & Christus etiam male se propterea blasphemæ nomine accusari ab iis, concluserat, dicens: Filius Dei sum, nempe propriè, eoque verus Deus. Huc tendunt omnia: illud credendum hoc loco statuit & exponit se Filium Dei proprium, nempe quod in Patre sit & Pater in ipso unitate scilicet essentiæ. Nam alioqui ex interpretatione objecta sequeretur Christum (quod absit) inepte, immò falso explicare quod dixerat. Nec enim hæc duo idem sunt: Ego sum Filius Dei, utpote à Patre sanctificatus, & missus in mundum, & divina virtus se in me profert: nihil ago, nisi auspiciis Dei, ut mutua sit inter me, & Patrem conjunctio. Nam posterius hoc etiam Apostolis convenit: quibus tamen non nisi falso prius attribui potest. Sin vero hæc divina virtus Patris in Christo se proferens aliter quam de Apostolis, id est de eadem Christi & Patris potentia (quam Christus antea sibi attribuerat, v. 28. 29.) accipiatur, quis non videat, eo ipso Deitatem Christi affirmari? Quare ut Christus, cum se Filium hominis vocat propriè: eo se essentia humana præditum, & matri suæ *omnipotens* asserit: sic cùm hic statuit ac probat se esse Filium Dei, significatione propria, essentia divina præditum Patri *omnipotens* affirmat. Cumque hæc sit conclusio Christi, & scopus quo tendit hæc ratio, & quod iis verbis, *Pater est in me & ego in Patre,* à Christo explicatur: Ergo verum non est, quod dicitur, hic de essentiæ unitate sermonem non haberi. Etsi in ea re valde iniqui sunt Ubiquitarii, quod ex nonnullis locis, minus recte, humana infirmitate, à doctissimo hoc Theologo intellectis, ipsum Deitatis Christi (quam fortissimè in aliis defendit, & hic tamen non negat, licet non spectari putet) hostem esse calumnientur. Deinde ut aliorum dicta dubia in meliorem sententiam ex charitatis lege interpretanda sunt: ita errores manifesti ex noni præcepti regula, non sunt quæfito colore alieno defendendi: ut à Thoma Aquinate fieri solitum, Thomas de Vio Catejanus in comment. in summam illius Thomæ memorat. Ad rem vero ut redeamus, memorabilis est Aug. tract. 48. In Joann. sententia: Non sic dicit filius, in me est Pater, & ego in illo, quomodo possunt homines dicere. Si enim bene cogitemus, in Deo sumus & si bene vivamus, Deus in nobis est: fideles participantes ejus gratiam, illuminati ab ipso in illo sumus & ipse in nobis: sed non sic unigenitus Filius; Ille in Patre & Pater in illo, tanquam æqualis, in eo, cui est æqualis. Denique nos aliquando possumus dicere: in Deo sumus, & Deus in nobis, Ego & Deus unum sumus, numquid possumus dicere? In Deo es, quia Deus contineat: Deus est in te, quia templum Dei factus es: sed nunquid quia in Deo es, & Deus est in te, potes dicere, qui me videt, Deum videt, quo modo unigenitus dicit, (locum spectat Joann. 14. v. 9.) qui me videt, videt & Patrem, & Ego & Pater unum sumus. Agnosce proprium Domini, & munus servi. Proprium Domini est æqualitas Patris: munus servi est participatio Salvatoris. Hæc piè & nervosè Aug. Atque hactenus hæc secunda Christi cum Judæis de persona ipsius agens disputatio. Cui subjicitur eventus duplex: unus in Judæis, scriptis nim. & Pharisæis: alter in Christo consecutus. Ac prior quidem ita proponitur: Rursus ergo querrebant eum prehendere; Quibus verbis impietas Judæorum, & magnitudo illius describitur. Impietas est: quod Christum servatorem quæsierint (id est, per metaph. magno studio voluerint) manibus prehendere, ut lapidarent: quemadmodum antea*

id studuerant, v. 31. 33. Magnitudo autem impietatis notatur; primum à frequentia illius, cum dicitur rursus, quod scilicet non jam primum hoc studuerint: sed idem antea sapientius moliti fuerant, Joan. 5. 18. & 7. 1. 25. 30. 32. 44. & cap. 8. 59. Deinde ejusdem impietatis Iudæorum in Christum magnitudo amplius designatur expositione occasiois illius: quod non solum dicit Euangelista, quod eum prehendere studuerint, sed etiam addit vocem *igitur*, id est, quia Christus ea locutus erat, nempe quod se proprium Dei Filium, eoque verum Deum probarat, & adversariorum impiam accusationem operibus etiam divinis confutarat. Quæ verba fidem & amorem, ob veritatem atque utilitatem salutarem mercabantur: Ac propterea maximè fuit Iudæorum impietas, quod contraria re exacerbati, Christum prehendere atque interficere studuerint. Similis locus est Ioan. 8. 40. 44. 45. Atque hic primus est disputationis secundæ de persona Christi agentis eventus, in Judæis consecutus. Alter vero est, in Christo, discessus illius cum suis circumstantiis, nempe unde, & quoniam discesserit. Prius indicatur his verbis: Et (id est, sed, ut recte interpres vertit) *exivit ex eorum manu*. Quo modo irritus eorum conatus ostenditur. Qua ratione autem factum sit, quod Christum Iudei non prehenderint, cum tamen ipsum insidiosè cinxissent, v. 24. ac prehendere studerent, discripsi solet: quod cùm hic non exprimatur, ex similibus scripturaræ locis explicandum. Ratio autem prima, est Dei voluntatis decretum, ac prophetæ veritas: quia nondum venerat hora apprehensioni divinitus destinata: nec etiam illud genus mortis (lapidatio scilicet quam intentabant) sed aliud (nempe crucifixio) decretum erat ac prædictum, Ioan 3. v. 14. & 12. 32. 33. Cujus hora seu tempus destinatum demum postea advenit, ut Ioan. 12. 23. *venit hora, ut glorificetur filius hominis, hora scilicet mortis ut v. 24. declaratur & c. 13. 1. sciens Jesus venisse horam ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem: & cap. 16. v. 32. Ecce veniet hora, & jam accessit, cum dispergimini unusquisque ad suam, meque solum relinquatis: & cap. 17. v. 1. Pater venit hora illa: glorifica Filium tuum.* Antequam vero illa hora adesset, Christum neque interficere neque prehendere poterant, ut Joann. 7. v. 30. Quærebant ergo cum prebendere, sed nemo injectit in eum manum: quia nondum venerat hora ejus: & cap. 8. v. 20. Hæc verba locutus est Jesus in gazzophylacio, docens in templo, & nemo prebendit eum, quia nondum venerat hora ejus. Utramque vero hanc horarum differentiam explicat Christus, Luc. 22. v. 53. *cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendebam manum in me; sed hæc est hora illa vestra & potestas tenebrarum: quibus subjicit Euangelista, prehensum autem eum adduxerunt: & Mat. 26. v. 55. 56. ait Christus: quot id est apud vos sedebam, docens in templo nec prebendiisti me. Hoc autem totum factum est, ut impleretur scriptura.* Atque hæc de prima ratione, quare Judæi Christum non prehenderint, cum id summopere studerent: quod scilicet Dei voluntas ac veritas: seu decretum illius, & prædictio obstant. Altera ratio est operatio Dei, qua per Filium, voluntatis suæ decretum exequens, impium Iudæorum studium cohibuit. Operatio autem esse potuit vel interna, vel externa. Interna quidem, quæ vel mentis judicium, injecta aliqua cogitatione perturbavit: vel animum seu voluntatem pravam, (qua ipsum interficere studebant) injecto metu populi inhibuerit: Luc. 22. v. 2. Externa vero operatio esse potuit, qua potentia sua divinæ freno non animos, sed manus hæc stium coercuit; quemadmodum factum omnino videtur, Luc. 4. cum enim Christi concione ac reprehensione libera offensi, cum ejecissent extra urbem, & duxissent eum usque ad supercilium montis, ut præcipitarent eum v. 29. *Ipse cum transisset per medium eorum, profectus est. Ac ibidem in Lucam Ambrosius ait: Simul intellige, non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: nec captum a Judæis, sed a seipso oblatum. Etenim quando vult capit, quando vult elabitur: quando vult suspenditur, quando vult non tenetur. Vides igitur & hic divinitatis esse quod non captus est, & illic voluntatis esse, quod captus est.* Hæc Ambrosius. Cujus divinitatis potentiam primum: deinde patientiam voluntariam, cum hora advenit, ordine Christus exeruit ac paterfecit,

fecit, Joan. 18. 6. 8. Hisce jam explicatis consentaneum maximè videtur, Christum suam Deitatem (de qua etiam disputerat cum Judæis ac probarat) hoc miraculo non minus quam Luc. 4. ostendere voluisse, cùm manus adversariorum quasi vincas retinuit, ut liberè exiret. Neque enim verisimile est, quod quidam non in manibus adversariorum, sed in Christi corpore miraculum extitisse, quasi se invisibilem reddidisset, arbitrantur. Neque eos juvat: quod ex Joan. 8. sub finem objiciunt. Dicitur quidem v. 59. *sustulerant ergo lapides ut jacerent in eum, Iesus autem occultavit se, & exiit è templo, transiens per medium eorum, & sic præteriit.* Hæc enim occultatio nihil aliud est, quām quod se ab iis subduxerit: modus vero est, quod per medium eorum transierit & præterierit iis relicts, ut Joan. 12. 36. *Hec cum locutus effet & abiisset, occultavit se ab iis, id est, extra præsentiam eorum se recepit.* Deinde esto, occultatio hæc fuerit in ipso templo: notabit ipsum se nonnihil depresso, ne quorundam lapidibus scopi instar objectus emineret: cui occultationi accesserit vis divina, qua eos compescuit. Deniq; si vel maximè occultatio aliqua statuatur, ea non erit necessariò, quod corpus Christi factum sit invisibile: sed quod oculi hostium fuerint perturbati, ut Sodomitis evenit, Gen. 19. 11. Itaque non est cur Theophil. hic audiamus, qui ait: *recessit non in angulum templi, sumpsum subducens: neque in domunculam: neque post murum aut columnam se deflexit: sed divina potentia invisibilem seipsum insidiantibus constituens, per medium eorum non visus, cum exiit, tum præteriit.* Hanc enim sententiam nullo simili exemplo, nec solida ratione probat. Atque hæc de secundo disputationis eventu à Christo, quod exiit, & quidem unde exierit, nempe è manu eorum, qui scilicet interficeret studebant: Cui deinde subjicitur quonam exierit, v. 40. & consequens eo in loco multorum ad Christum adventus ac fides v. 41. 42. .

C A P. XI.

Antecedenti cap. explicata est à Christo in Iudea, & Aquidem in templo Hierosolymitano, summa Euangelii, doctrina de officio & persona Christi: nimis ipsum esse Christum Dei Filium, ejusdem cum Patre potentia & essentiæ, ideoque verum Deum. Cujus doctrinæ fidis, finis est etiam hujus Euangelii Joannis, ut cap. 20. versus ultimo asseritur. Quem finem ut in paucis est asseditus Servator, v. 21. sic in multis v. 20. in primis vero in Scribis & Pharisæis contrarium subinde evenit: qui eâ doctrinâ non ad fidem sunt conversi: sed ita à Christo aversi, ut ipsum quasi blasphemum bis lapidare sint conati: unde ab ingratis hisce parricidis justè se recepit, & è Iudea rursus trans Iordanem se contulit, & ibidem ad tempus mansit v. 40. ubi Ioannis Baptista discipuli complures in eum crederunt. Hoc vero cap. 11. reditus Christi in Iudeam, & in ea suscitacionis Lazari miraculum (inspersa eadem de officio & persona ipsius doctrina) & eventus illius, partim in bonis, partim in malis hominibus, superiori similis describitur. Ad reditum vero quod attinet, ejus proponitur primum occasio: deinde quo modo Christus se gesserit. Occasio autem duplex recensetur. Quarum prima est Lazari ægrotatio, (qui à loco, & sororibus suis, distinctionis gratia describitur) & illius à sororibus per delegatos ad Christum nuntium. Ac prior occasio versibus duobus, posterior vero vers. 3. hoc modo exprimitur: *miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine ecce is quem amas, ægrotas.* Quibus verbis periphrasi quâdam emphatica Lazarum fratrem suum designant; ut rationem nuntii indicent, Christumque ad eum invisendum, & à mortis periculo eruendum atque sanandum invitarent: ut ex v. 21. & 32. appareat. Unde hic primum oritur

Quæstio, quid amor hoc loco significet?

Origo questionis est, quia Christus ex lege Dei obstrictus erat, ut queravis proximum amaret, ac pro viili vitam illius, data opportunitate, conservaret: deinde

ob summam perfectionem justitiae ipsius idem præstabat: idque commune erat, non proprium Lazaro, quod ipsum amaret; ideoque non videtur recta atque explicata descripçio ipsius cum dicitur: *quem amas.* Verum responsio est, amorem esse duplē: generalem quidem, quo omnibus hominibus benevolentiam ex legis charitatis præscripto debebat: & specialem, quo familiari affectu aliquem complebatur. Priori modo omnes homines, in primis Apostolos reliquos: Posteriori vero Joannem est prosecutus, Joann. 20. v. 2. qui hac periphrasi describitur: *quem diligebas Iesus;* & rursus 21. v. 7. *quem amabat Iesus,* ut etiam cap. 13. v. 23. amoris hujusmodi signum indicatur, quod erat in sinu Christi: & cap. 19. v. 26. 27. quod peculiari amore matrem suam ipsi commendavit. Quo etiam modo hoc in loco annasse dicitur Lazarum, ut etiam v. 36. *ecce quo modo amabat eum,* peculiari scilicet quodam affectu. Atque hæc strictim de secunda occasione reditus Christi in Iudeam, nempe nuntio de ægrotitudine Lazari, & tacita invisiendi ac sanandi ipsum petitione. Quomodo verò Christus sese gesserit hoc nuntio accepto explicatur illius response: reditus dilatione: & ad reditum præparatione. Primum autem membrum ita declaratur, v. 4. *Iesus autem hoc audito dixit: infirmitas ista non est ad mortem, sed pro gloria, ut per eam glorificetur Filius Dei;* Quo consolationem adversus mortis ex ægrotitudine metum proponit. Ægrotudinem autem vocat infirmitatem per meton. effectū pro causa, quia morbus infirmitatem ad fert. Eam autem à fine describit, primum remotione falsi per negationem, dicendo eam non esse ad mortem, supple immissam divinitus. Deinde positione veri, per affirmationem, cum addit; *sed pro gloria Dei,* id est, ad gloriam Dei. Quam definit expostionem additâ, *ut glorificetur Filius Dei;* Quo se verum Deum, Patri æqualem indicat, id est, ut potentia divina hoc modo, suscitate Lazari pateriat, quæ Dei gloria est v. 40. Verum hic oritur

Secunda Quæstio, Quo sensu Christus neget mortbum Lazari fuisse ad mortem.

Ratio questionis est: quia videtur hoc repugnare primum rei veritati: nam citra controversiam Lazarus mortuus est: ideoque mors à Deo erat decreta, & in eum; et si non ultimum, finem, ægrotudo immissa. Deinde adversari etiam videtur conscientia Christi, qui norat eum moriturum: ac propterea reditum ad ipsum distulit biduum: & mortuum esse deinde discipulis indicavit, seque ipsum suscitaturum v. 11. 14. 15. Verum distinctione vocis difficultas tollitur. Nam mortem Christus non generatim & absolutè intelligit: sed speciatim ac relatè, ad sororum Lazarus & nuntiorum ab ipsis missorum, opinionem, qui mortem metuebant, non quamvis: sed duraturam ad diem ultimum, ut v. 24 ostendit. Talem autem Christus fore negat: idque innuit generalius cum ait, *sed pro gloria Dei:* scilicet non liberatione à morbo, sed à morte, ut sequentia satis declarant. Quo modo loquendi etiam Christus usus est, Marc. 5. v. 39. *non mortua est puella, sed dormit,* id est, non morte duratura, sed brevi quasi è somno excitanda; quod cum non caperent auditores, carpebant ac deridebant, ut qui propriè mortuam esse norant. Porro ad reditus Christi in Iudeam præparationem quod attinet, ea constat colloquio Christi & discipulorum trimembri: è cuius secundo membro, è sermone Christi, v. 11. *proficiscor ut à somno* (id est, morte v. 13.) *excitem eum,* exurgit jam

Tertia Quæstio, Vbi nám anima Lazari mortuus, ante suscitacionem illius exsisterit.

Origo illius questionis est: quod cum mors vulgariter soleat privatio vitæ per separationem animæ à corpore, difficultas oriatur non exigua, ubinam ea Lazarus anima, durante mortis quatri duo, extiterit. Nam in celo non fuisse, liquet ex eo, quia ibi beata & æterna vita est: quæ sine contradictione aperta, cum mortali vita commutari non potuit. Nec multò minus in inferno esse potuit,

potuit, quia ibidem æternus est animarum cruciatus : qui quiete hujus mortalis vitæ similiter sine contradictione non potest corrupti : deinde quia infernus solis impiis, non autem piis, qualis erat Lazarus, destinatione æterna præparatus. Quonam igitur in loco esse potuit anima Lazari interea, cum duo tantum sint mortuorum termini? cælum bonis, infernus malis? Quidam nodum dissecant: cùm nec in cælo, nec in inferno extitisse agnoscant: sed extra utrumque manu Dei seu potentia illius conservatam. Ubinam vero definitè id sit factum, scriptura non docente, doctâ quadam ignorantia, ut multa non revelata, Deo committunt. Quidam vero insignis Theologus, edita in Bellarm. refutatione, nodum hunc modo solvere est conatus: animam Lazari (ut similium ad hanc mortalem vitam suscitatorum) in suo corpore quidem mansisse, sed unione personali divinitus dissoluta: adeo ut inde privatio vitæ sit consecuta, quod scil. anima in corpore, ut in loco tantum manens, illud vivificare desierit; restituta vero per potentiam Dei unioni personali cum corpore, vitam corpori esse redditam. Idque probare studet ex Sacra S. authoritate, Auctor. 20. ubi dicitur Eutychus ex alto prolapsus ac deinde sublatus mortuus v. 9. & tamen seqq. v. 10. subjicitur hæc sententia: *Cum descendisset autem Paulus ruit in eum, & complexus dixit: ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.* Unde sic colligi potest: si anima Eutychi mortui ante suscitationem illius in eo fuit: Ergo recte statuit, animam Lazari similiter post mortem, ante suscitationem corporis in eo fuisse ac mansisse: nec quicquam præter unionem personalem fuisse solutum (unde privatio vita processit) præsentiam verò animæ fuisse tantum localem, seu in corpore, ut in loco, extitisse. Arguta sanè videatur hæc explicatio: Veruntamen omnibus diligenter expensis, ea nec rei, nec Dei verbo satis consentanea: ut ex hisce rationibus appareat: Quia universalis Philosophorum & Theolog. consensu, mors hominis est vita corporis, per separationem animæ illius privatio: unde in descriptione mortis à causa efficiente illius, separatio animæ à corpore dicitur: & mori vocatur migratio atque exitus animæ è corpore, non solum in profanis, sed etiam in S. Litt. quemadmodum Luc. 8. v. 56. de Puellæ suscitatione à mortuis v. 55. dicitur: *& reversus est spiritus ejus:* Ergo separatus antea erat. Deinde Ecclesiast. cap. 12. v. 7. *Spiritus reddit ad Deum qui dedit eum:* & mors migratio è corpore nominatur, 1. Cor. 5. v. 8. & dissolutio à corpore, qua alio tenditur Phil. 1. v. 23. & vivere periphrastice vocatur permanere in carne, v. 24. id quod de anima certò intelligitur. Unde sequitur, eam non permanere in carne, cum corpus mortuum est. Deinde ad locum illum Auctor. 20. quod attinet, obtenditur quidem eo statui, animam Eutychi, post mortem ante suscitationem illius in ipso mansisse; verum hoc nequaquam affirmatur; sed contra indicatur, animam post separationem ac mortem corporis, miraculo per Apostolum Eutycho incumbentem impetrato, divinitus rediisse, atque in eo tum demum fuisse, ut Apostolus testatur. Cujusmodi suscitationis similia omnino exempla duo sunt Prophetarum Eliæ & Elisei illustria: Eliæ quidem 1. Reg. 17. v. 21. 22. *Et ad mensum se super puerum ter inclamavit dicens, Febova revertatur,* (nota, ergo separata erat) *quæ anima pueri bujus in medium ejus: quapropter auscultavit Febova voci Eliæ, ita ut reversa sit anima pueri in medium ejus,* (notandum, ergo in medio ejus non erat) *& revixit.* Enreditus animæ absentis vitam restituit. Elisei vero exemplum est 2. Reg. 4. v. 35. *Et consendens extendebat se super puerum, tandem sternutavit puer usque septies & aperuit oculos suos.* Ovum ovo similius non est quam miraculi horum Prophetarum & Pauli modus. Ideoque Paulus incumbendo super puerum, miraculo divinitus impetrato rectè animam Eutychi reversam asseruit. Quare cùm hæc secunda sententia de anima Lazari in cadavere illius manente, nec mortis definitioni, nec S. Scripturæ assertioni consentiat, neque probabili ullo colore ex ea confirmetur: priorem ac communiorum sententiam meritò præferendam appetet. Atque hæc præcipue sunt quæstiones descriptionis eorum, quæ reditum Christi in Iudeam antecellerunt: De iis vero quæ re-

ditum sunt consecuta, & miraculo præverunt (quale est in primis trimembri Christi cum Martha colloquium) in secundo membro paucis explicanda est

*Quarta Questio, de Genuino responsu Christi
vers. 25. sensu.*

R Atio autem propositæ quæstionis est. 1. verborum Christi ambiguitas, & inde consecuta interpretum expositio diversa: deinde insignis rei comprehensæ præstantia, & ad fidem in Christum, verum Deum ac servatorem, confirmandam utilitas eximia. Ubi observanda 1. antecedens rei circumstantia: deinde consequens res ipsa. Circumstantia autem est occasio & scopus. Occasio unde promanavit Christi responsio, gemina est: prima quidem Christi, ad Marthæ ob mortem Lazari dolentis consolationem, promissio v. 23. *frater tuus resurget:* Altera vero est error Marthæ: quo ea quæ à Christo de proxima resurrectione erant intellecta ac dicta, de remotissima atque universalis omnium, ultimo demum die futura malè accepit: ut v. 24. indicatur, *dicit ei Marthæ, scio resurrectum in resurrectione ultima illo die.* Scopus vero Christi, ad quem oblata hac occasione tendit, is est: partim ut verba sua clarius exponat: partim ut Marthæ ea malè interpretantis errorem corrigat, & fidem illius confirmet ac consoleretur. Modus autem, qui ad eum finem ac scopum idoneus est eoque dirigitur, est res ipsa, de qua agimus, seu Christi responsio v. 25. proposita: *dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Quæ responsio, propositione & expositione illius constat. Propositionis autem subjectum, seu id de quo aliquid hic dicitur, per vocem ego denotatur, nempe Jesus: quemadmodum Euangelista præfatione sua exprimit, cùm ait; *dixit ei Jesus.* Attributum vero, seu id quod de eo dicitur, est bimembre, his verbis, *sum resurrectio & vita.* In qua re extra controversiam est, Christum sibi hæc duo non propriè attribuere (quia veritas enuntiationis repugnat) sed impropiè, per tropum, satis tritum etiam in Sacris Literis, nempe per meton. effecti pro causa efficiente, id est, resurrectionem & vitam efficiens. Verum cum resurrectio ita distingui soleat, ut una propriè corpori; altera verò metaphor. animæ tribuatur: plerique primam; alii posteriorem hoc loco intelligendam arbitrantur: eam videlicet, qua anima per fidem in Christum, à secunda morte seu condemnatione æterna liberatur, vitamque æternam obtinet, primùm inchoatione in hac vita Joan. 5. v. 24. deinde perfectè post eam: quæ Apoc. 20. v. 5. 6. *resurrectio prima nominatur.* Verum expositione prior scopo hujus contextus magis convenit, ut sensus sit: Ego author sum omnis resurrectionis seu suscitationis mortuorum, cum universalis bonorum & malorum die ultimo Joan. 5. v. 28 29. tum particularis: adeo ut quemadmodum Pater suscitat mortuos & vivificat: sic & Filius quos vult vivificet Joan. 5. v. 21. Ideoque etiam Lazarum resurrectum dixi, non primùm ultimo die, ut tu Marthæ malè existimas: sed quia sic volo atque innui, hoc ipso tempore, mea potentia resurget: neque de ea re, mea voluntate & potentia considerata, tibi dubitandum. Ceterum quia resurrectio alia est ad vitam æternam: alia ad condemnationem, (ut hæc distinctio proponitur, Joan. 5. v. 29.) idcirco resurrectioni quam sibi Christus tribuit primùm, additur alterum attributi membrum cum ait, *& vita:* quæ voce non vitam temporalem: sed æternam ac beatam εἰς οὐκεῖν (ut Joan. 6. v. 33. 35. 48. 51. & alibi accipitur) intelligit: quemadmodum etiam ex sequenti propositionis expositione (quæ promissio fidelibus propria est) appetet. Sic enim eam subjicit: *qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet,* scilicet vitæ æterna ac beata, ut versus 26. etiam declarat. Qua promissione, ad consolationem fidelium, Christus discrimen ostendit resurrectionis vitæ, quæ fidelibus propria est, à resurrectione judicii, (id est, per Synecd. condemnationis) quæ infidelibus ac reprobis convenit Joan. 5. v. 29. Unde prima illa fidelium resurrectio ob suam excellentiam, per Synecd. generis pro specie interdum generali resurrectionis ac suscitationis voce intelligenda usurpa-

usurpat, Ioan. 6. v. 39. 40. 44. &c 1. Corinth. 15. v. 43. ut autem eo melius illud intelligatur, succincte utriusque resurrectionis, piorum & impiorum universalis, in causis, primum convenientia generalis: deinde differentia specialis consideranda est. Generalis convenientia est, primum in causa efficiente proxima, nempe divina Christi potentia, ut qui resurrectio est seu resurrectionis omnis author Ioan. 5. v. 29. Phil. 3. v. 21. deinde in fine propinquuo scil. comparitione in judicio coram ejus tribunal. 2. Cor. 5. v. 10. Differentia vero est primò in efficiente impulsiva: nam ea in verè piis ac fidelibus est primum electio ad vitam æternam, Ioan. 6. v. 39. deinde meritum mortis, & resurrectionis ipsius vis: unde 1. Cor. 15. v. 20. *primitiae eorum, qui obdormierunt* (id est, fidelium qui obdormierunt in Christo vers. 18.) appellatur, quod à Christi resurrectione eorum resurrectio dependeat atque oriatur. Deinde in modo resurrectionis differentia est: fideles enim resurgent cum gloria 1. Cor. 15. vers. 43. corpori gloriose Christi conformes, Philip. 3. vers. 21. Denique finis etiam discrepat: siquidem fideles resurgent ad absolutionem à judece Christo, & ad vitam æternam, Matth. 25. vers. 34. Contrà horum nihil est in infidelium reprobatorum resurrectione, nam Christi Iudicis, ac peccatorum vindicis justo iudicio resurgent, suo merito, ad ignominiam & condemnationem, ac cruciatum in inferno sempiternum 2. Thess. 1. v. 5. 6. 8. 9. Ioan. 5. v. 29. & Matth. 25. v. 41. Atque hæc de genuina responsione Christi in colloquio cum Martha, v. 25. sententia. Quibus non importunè, de Christi affectu v. 33. proposito, tractanda subjicitur breviter

Quinta Questio, De Causa fremitus Christi.

DE eo enim diversa est doctiorum sententia, licet in circumstantia occasionis sit consensus: quia hæc initio hujus versus disertè explicatur his verbis: *Jesus ergo ut videt eum flentem, & Iudeos qui unda venerant cum ea flentes: quibus subjecit consequens: infrenatus spiritu & turbavit seipsum.* Verùm de propria causa Christum impellente, ut ita afferetur, inquiritur. Communis autem ferè sententia est, fremitum illum Christi ortum ex observatione doloris ac fletus Mariæ, & ex commiserationis seu amoris erga Mariam dolentem ac fluentem affectu. Verùm non videatur illud verbis Euangelistæ satis consentire: siquidem non utitur hoc loco eo verbo quod commiserationem atque amorem: sed quod indignationem animi, aut ut nonnullis placet, intermissionem gravem designat. Dicit enim *inve~~be~~berunt in fremitu*, id quod neque apud profanos authores Græcos, neque in Sacris Literis amorem aut commiserationem notat: quemadmodum ex inductione locorum perspicue constat. Nam excepto hoc loco, quater tantum extat, primum Matth. 9. vers. 30. *inve~~be~~berunt dñis & in eis,* & *graviter interminatus est eis Jesus*, ut D. Beza; & *communitus est iis*, ut vulgatus vertit: deinde Marc. 1. vers. 43. *& in ve~~be~~berunt & autem*, codem sensu dicitur; Et ut dicam quid videatur, non incommodè potius utroque loco eadem significatio retineri potest, nimirum & *fremebat in eis: item, in eum*, quod nimirum præscius inobedientiæ, cum indignatione quadam interna fuerit commotus: quemadmodum etiam sequentia loca eundem sensum requirunt. Nam tertio legitur Marc. 14. vers. 5. *inve~~be~~berunt autem*, id est, *fremeant in eam*, us nos & vulgatus etiam interpres vertunt, id est, graviter indignabantur. Postremo hoc eodem cap. 11. Joannis vers. 38. dicitur *inve~~be~~berunt & in eis rursus tremens*, ut vulgatus & noster interpres transtulerunt, & res ipsa flagitat. Unde quoque apparet, nullibi in Novo Testamento eam vocem commiserationis ac benignitatis: sed indignationis ac severitatis affectum denotare: quemadmodum etiam, si quis expendat, locorum illorum circumstantiæ demonstrant. Idemque hic locus ultimus vers. 38. comprobatur, quia dicitur non solum *infrenens* sed *rurus*: Ergo si hic intelligitur incredulitas ob Judæorum incredulitatem atque exprobationem impotentia Christi, vers. 37. non autem commiseratio: Ergo etiam in antecedenti v. 33. fremitus similiter intelligendus, de vehementi Christi indignatione,

non ob fletum Mariæ & Judæorum præsentium simpliciter; sed ob conjunctam eorum incredulitatem: quali frustra post mortem Lazari advenisset, nec eum suscitare valeret, ut primum de Maria, non fidei habitu destituta, sed actione illius fidei ob dolorem ex fratri obitu repressa, docetur, v. 32: quemadmodum de Martha similiter, v. 39. 40. traditur. Nam nisi dolore perturbata fuisset earum memoria, cum scirent aliás Iesum esse Christum, & mortuos alios suscitasse, errare hic nullo modo potuissent. Deinde vero Iudæorum quorundam præsentium ac simul flentium ex mera incredulitate vitium, causa fuit primaria hujus fremitus: quemadmodum etiam secundi, dum eorum incredula impotentia Christi exprobatio, vers. 37. causa fuit, cur Christus fremeret apud scipsum, id est, ut antea, interno indignationis affectu commoveretur. Cœterum hic fremitus & perturbatio Christi, ut humanæ naturæ veritatem designat: sic plurimum à reliquo hominum affectibus differt. In hisce enim licet etiam piis sint, tamen ob carnis adversus spiritum repugnantis contagionem indignatio adversus vitia modum excedere, aut eo inferior esse solet: Christus vero peccati omnis expers, ac perfectè sanctus, suam indignationem hoc in loco & alibi intra rectæ rationis limites atque ordinem à Deo statutum perpetuò continuat: unde nobis per omnia similis dicitur, sed absque peccato Hebr. 4. v. 15. Sequitur vero jam ut emergens, ex Christi (miraculum suscitacionis Lazari edituri) oratione, difficultas strictim proponatur ac declaretur.

*Sexta Questio, Quomodo conscientia Christi verba
v. 41. cum antecedente v. 25.*

RATIO questionis propositæ est: quia hæc duo videntur sibi mutuò repugnare, quia v. 25. dixit: *Ego sum resurrectione & vita: id est, earum author: hic verò vers. 41. subjecit: Pater, gratias ago tibi quod me audieris, nimirum precantem, ut Lazarum suscites per me: ideoque se non auctorem, sed instrumentum Patris in suscitatione Lazarri designat. Ideoque manifesta videtur contradic̄tio, aut cum Christus se dixit esse resurrectionem, non se causam principalem illius, sed tantum instrumentalem esse intellexit; ut Christus sermonis veritas constet; quemadmodum Deitatis Christi hostes argumentantur. Verùm negatur consequentia: quia fallacia est elenchi, à dicto secundum quid, ut simpliciter. Nam Christus se vocat resurrectionem, non secundum humanam naturam: sed secundum divinam, cuius proprium opus est suscitatio à mortuis: unde quia Christus divina sua potentia corpus suum suscitavit à mortuis Joh. 10. vers. 17. 18. & cap. 2. vers. 19. 20. idcirco inde dicitur demonstratum, eum esse Filium Dei Rom. 1. v. 4. Contra verò secundum humanam naturam Christus fuit causa instrumentalis tantum: quatenus secundum Dei voluntatem, suscitationem ab eo, animo suo petiit, & exterior illius voluntatis & imperationis indicium fecit, de qua re hoc loco agitur. Ideo secundum diversas naturas Christi, utrumque verum est ac contradictione omni caret: quia uti notum est: contradictione est affirmationis & negationis oppositio, in qua de eodem subjecto, idem attributum enuntiatur, secundum idem, id est, secundum eandem subiecti partem: & ad idem, seu relatè ad idem objectum: & eodem tempore: Sin verò aliqua ex hisce conditionibus desit, enuntiationum quidem diversitas erit, sed nulla contradictione. Cœterum hujusmodi distinctionis personæ Christi, qua sæpe non simpliciter, sed secundum quid, seu secundum alteram tantum naturam ei aliquid tribuitur, exempla sunt illustria, ut Rom. 1. v. 3. & 9. v. 5. 1. Tim. 3. v. 16. & 1. Pet. 3. v. 18. Ad hujus porro distinctionis illustrationem, memorabiles sunt inter ceteras, adversus Ubiquitariorum confusionem, orthodoxorum Patrum sententiae: primum Latini Patris Fulgentii ad Thrasimund. lib. 2. *ut Dominus, inquit, ostenderet localē humanitatem suam, dicit discipulus suis: ascendo ad Patrem meum. De Lazaro quoque, cum dixisset: Lazarus mortuus est; adjunxit dicens, & gaudens propter vos ut credatis, quoniam**

niam non eram ibi. Immenitatem vero divinitatis sue ostendens discipulis suis dicit: Ecce ego vobis sum. Altera similis sententia est Graeci & antiquioris, Gregorii Nazianzeni, ob excellentiam suam Theologi cognominati. Sic enim ille ad Cledonium presbyterum ait: οὐ μητίζομεν χειράς ταῦτα τὰ σηκούς, αἴτιον διέπην, πολέμων σώματα, αἱ πολέμωνται τούτους: τὸν αὐτὸν δημόσιον καὶ ἔργον, ὁράσαντον καὶ νομίμους, χαρεῖσθαι καὶ χαρέντας, id est, Docemus Christum passibilem esse carne, impassibilem divinitate: circumscriptum corpore, incircumscripum spiritu: terrenum & caelestem: visibilem & intellectu perceptum: qui loco continetur & loco non continetur. Hæc ille. Ex quibus omnibus verborum Christi, vers. 41. & 25. consensio appetet: supereft ut postremo loco ad hujus capituli illustrationem pleniorē succincta subjiciatur

Explicatio verbum 50. 51. 52.

Descripto à Joanne Euangelista Christi in suscitatione Lazari miraculo, eventus illius subjicitur duplex: unus in bonis, nempe multorum ea re conspecta fides v. 45. alter in malis, & quidem partim proximus in præsentibus delatoribus, scilicet quod malo animo Christi miraculum ad hostes ipsius Pharisæos detulerint, v. 46. remotus verò eventus malus, in absentibus Pontificibus & Pharisæis auditâ delatione, est Synedrii seu summi Senatus congregatio adversus Christum, & res in eo gesta: nempe deliberatio judicum, & rei deliberatæ consequens sententia. Deliberatio autem constat anxia quæstione: quidnam ipsis sit faciendum: & ratione addita à periculo imminentे. Cujus causa & modus describitur.¹ Causa periculi est. *Nam hic homo multa signa edit*, v. 47. periculi verò modus est si nihil agant adversus Christum, sed ipsum ita sinant impunè agere, primum fore periculum à Judeis, quod omnes in eum credent: & per consequens authoritas eorum esset peritura: alterum periculum à Romanis, quod adventuri essent, eaque causa urbem gentemque Judæorum deleturi. Quorum primum ex impia invidaque ambitione atque avaritia; alterum verò contra conscientiam vano fictoquæ prætextu protulerunt. Atque hæc est anxia deliberatio de Christo v. 48. Quam sequitur altera in consilio res gesta, nempe rei deliberatæ sententia: quæ hoc loco subjecta describitur, primum ab authore, deinde modo. Author autem notatur adjuncto suo primùm nomine, Caipha: deinde officio: partim communi, quod *unus esset ex iis*, nempe Synedrii senatoribus congregatis adversus Christum: partim proprio, quod *esset Pontifex maximus*, Graece *ἀρχιεπίσκοπος*: quæ vox de principe sacerdotum, non familiae alicujus, relatè dicitur, quemadmodum principum sacerdotum frequens mentio: sed per Synecdochem nempe *τῷ ἀρχιεπίσκοπῳ* de Summo principe sacerdotum: & quidem non absolutè totius vitæ ratione, secundum Dei legem: sed relatè ad certum tempus, ut dicitur, *illus anni*, nempe secundum perversam consuetudinem ex Sacerdotum ambitione & Romanorum avaritia atque libidine derivatam. Qua de re consulendus est Josephus antiquit. Judæarum lib. 18. cap. 3. qui pluribus id explicat. Ad modum autem sententia quod attinet, ea complectitur primò reprehesionem adversus anxiā deliberationem aliorum Senatorum, qui primū dixerant. Reprehendit autem, partim eorum inscitiam cum dicit, *vos nibil scitis*, vers. 49. partim effectum illius insitiae incogitantiam: quod quid expedire, non cogitarent. Deinde reprehesioni aliorum sacerdotum ac judicium, suam sententiam subjicit: quæ primū ab Euangelista recensetur: secundo declaratur. Recensetur autem cum ait, Caipham dixisse *expedire ut unus homo* (scil. Jesus) *moriatur pro populo* (pro salute illius) & *tota gens non pereat*, eo scil. salvo. v. 50. Declaratur autem hæc sententia à Joanne primū à causa efficiente prima, deinde à sensu illius. Causam autem notat remotione falsi, & positione veri. Prius est negatio, qua dicitur v. 51. *Hoc autem ex semetipso non dixit*, ubi per vocem *Hoc*, non utrumque orationis Caiphæ membrum: nempe reprehensione, & sententia opposita intelligitur: sed alterum tantum, nempe expedire ut unus moriatur pro populo, & tota gens

non percitat. De hoc autem ait, quod non dixerit ex seipso, hoc est ex suo ingenio depromptum. Positio autem verae causæ, per affirmationem indicatur, cum dicitur: *prophetavit*, id est, instinctu divino de re futura hæc verba protulit. Id quod bifariam à priscis novisque Theologis exponitur. Quidam enim putant, Deum hæc verba non menti illius, sed tantum ori ejus indidisse: quod ut asina Bileami Deo verba formante insciens locuta est: sic etiam Caiphas quasi spiritu correptus, vocem à se non intellectam emiserit. Veruntamen causa certa non appareat, cur eò configiamus: quia fanaticus hujusmodi prophetandi modus (qualis olim in Diabolicis Apollinis oraculis in usu fuit) in Sacris Literis exemplis non confirmatur: & antecedens à Caipha propposita reprehensio, non impotem mentis fuisse satis ostendit. Ac propterea alii simplicius contrà statuunt: Deum sic mentem & linguam Caiphæ de Christo occidendo rexisse, ut sub verbis ambiguis sententiam de Christi morte conciperet atque enuntiaret: quæ ratione quidem consilii Dei veram justamque prophetiam: ratione verò propositi Caiphæ, falsam injustamque Christi necandi sententiam continebant. Cur autem potius Deus, ad hæc verba mente concipienda & lingua efferenda, Caipha sit usus, quam alio è Senatoribus ac judicibus, illud factum ab Euangelista dicitur, quod esset Synedrii præses: eoque ab omnibus majori attentione audiendus: id quod indicat his verbis: *cum esset Pontifex maximus illius anni*. Anni autem illius distinctè meminīt, ea ut videtur de causa, ut Pontificem fuisse ostenderet non sola nominis dignitate ob munus præteritum: sed quod revera eo munere tum temporis fungetur. Coeterum hæc propheta non fuit ordinaria: sed extraordinaria, quia ab eodem Caipha Christus paulò post blasphemiaz objecto crimen fuit condemnatus, Matth. 26. v. 65. coll. cum 57. Ac propterea vanum omnino est, quod Pontifici Scriptores, hac prophetæ indicatione, autoritatem sui Pontificis Romani quodammodo colorare conantur. Atque hæc ad capituli undecimi declarationem dicta: reliquum est, ut pauca etiam proferamus

DE CAPITTE XII.

Prima Questio, Quid v. 31. fer mundum & principem mundi atque ejectionem illius intelligatur.

Ratio questionis est vocum ambiguitas, & species quædam contradictionis, si quis alia Scripturæ locum hoc versu conferat. Quamobrem ut res ipsa non nihil declaretur, & consensus ac veritas hujus orationis plenus appareat, paucis ea explicare conabimur. Ac primum inter cætera mundus generali significatione universam cæli terræque & rerum iis comprehensarum compagem designat, ut Joan. 17. v. 5. *antequam mundus existaret*, & alibi. Deinde per Synecd. partis pro toto infimam mundi partem, seu orbem terrarum notat sæpius, ut Joan. 13. v. 1. *ut transiret ex hoc mundo*: denique specialius homines qui in terra sunt notat: interdum indefinitè: interdum definitè *τῷ ἀρχιεπίσκοπῳ*, id est, ob excellentiam quandam, nempe vel qualitatis, vel quantitatis hominum. Qualitatis quidem, cum electos homines ad vitam æternam significat, quo sensu Christus dicitur dare vitam mundo, Joan. 6. v. 36. oreare pro mundo, ut credit cap. 17. vers. 21. tollere peccata mundi Joan. 1. v. 29. quemadmodum etiam dicitur: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans iis peccata*, 2. Cor. 5. v. 19. Quæ omnia solis electis, nullis reprobis verè tribui possunt. Deinde per excellentiam quantitatis, pro majori parte hominum, nimis pro incredulis, seu impiis mundi hominibus ea vox usurpatur; quemadmodum initio hujus versus, de quo agimus, cum dicitur: *nunc judicium est mundi*: ubi per mundum non intelliguntur electi, neque per judicium vindicatio ac liberatio, ut nonnulli arbitrantur: sed infideles nomine mundi, & judicij nomine eorum condemnatione intelligitur, ut sequentia satis indicant, & vocis *judicandi* usus in Nov. Testam. ostendit: qui pro condemnatione crebrò, non autem pro vindicatione usurpari solet: Licet Hebræa vox θρῆνος utrumque, pro locorum diversitate significet. Deinde Joan. 15. v. 19.

fix

*Ex mundo effici, mundus quod suum efficit diligenter: quia vero non effis ex mundo, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus. In quibus quinques vox mundi pro hominum infidelium caru manifeste accipitur: sic etiam Joan. 17. v. 6. quos dedisti mibi de mundo. Cum verò mundus infidelium seu in Christum non credentium universitas constet, partim prædestinatione divina electis ad vitam æternam, quos suo tempore ex infidelium numero ad fidem recipit eligit, id est eximit: partim vero ex reprobis, qui non convertuntur, sed in incredulitate permanentes percunt: tales nempe reprobi, speciatim electis oppositi, mundi voce strictius non raro intelliguntur: quemadmodum Joan. 17. vers. 9. cum Christus ait, non oro pro mundo: id est, infidelibus hominibus: additur enim; sed pro iis quos dedisti mibi: & 1. Corint. 6. vers. 2. an ignoratis sanctos judicaturos mundum? & 1. Cor. 11. v. 32. ne cum mundo condemnemur: condemnantur autem soli reprobi, unde illi, mundus impiorum 2. Pet. 2. v. 5. specialius appellantur. Hisce jam, ad hujus & simul multorum aliorum locorum scripturæ illustrationem, de vocis mundi significatione varia præmissis: ad alterum illustrandum procedemus, nim. ad *mundi principem*: qui generatim vel est jure talis, seu justa potestate: vel injuria ac tyrannide. Priori modo Deus est princeps mundi, non solum Dominus universæ terræ, Mich. 4. v. 13. sed etiam mundi universi, creationis jure & gubernationis efficacia, qui hoc loco minimè intelligitur, ut ejectionis attributum evincit: nam quia justus omnium Dominus est, jure ejici non potest: & quoniam omnipotens est, re ipsa à nemine superari potest, nedum ejici, ideoque regnum ejus dicitur æternum, Matt. 6. v. 13. De Diabolo verò, cui attributa ejectione convenit, accipiendum *principis mundi* *bujus nomen*: quemadmodum & alibi, ut Johan. 14. v. 30. *venit princeps mundi: sed in me non habet quicquam: & 16. v. 11. princeps bujus mundi condemnatus est*. Vocatur autem princeps non mundi universalis, neque particularis, seu orbis terrarum: quia hoc soli Deo creatori convenit: quamvis Satanæ injustè atque impiè hanc gloriam sibi in tentatione Christi arrogârit, Luc. 4. v. 6. neque etiam mundi, quatenus fideles notat, princeps est: nam illi ex illius potestate sunt exempti, Act. 26. v. 18. Col. 1. v. 13. sed mundi, quatenus infideles notat: & quidem eorum princeps esse dicitur, non propriè, quia sub Dei imperio infideles, & Diabolus cum suis Angelis seu dæmonibus continentur: sed vocis quadam abuſione, per metaph. ita vocatur, quod ab infidelibus ei obediatur quasi Domino, & quod in eos inustum exerceat imperium. Quo sensu etiam *Deus bujus seculi* dicitur, 2. Corint. 4. v. 4. non quod talis sit revera: sed quod inuste pro Deo, à seculo, id est mundo, habeatur ac colatur, seque talem falsò atque impiè ostentet. Quemadmodum idola dii vocantur simili catachresi, licet Dii non sint revera, 1. Corint. 8. v. 5. Quorum infidelium ita subditorum Diabolo respectu, dæmones Eph. 6. v. 12. etiam vocantur *imperia, potestates, mundi Domini*. Hic autem principatus ac dominatus Diaboli quem usurpat, consistit in duobus, scil. peccatis & morte, quorum author est: peccatorum quidem, dum instinctu & tentatione suâ ad ea provocat atque adducit: unde peccatum dicitur ex Diabolo esse, 1. Joh. 3. v. 8. & Eph. 2. v. 2. appellatur Spiritus, qui operatur in filiis inobedientiæ: unde consequenter mortis imperium ea ratione habuisse dicitur, Heb. 2. v. 14. Atque hæc de principe mundi, nimirum de subjecto de quo Christus hîc loquitur: adjunctum vero, attributo hujus sententiæ descriptum; est ejectione illius foras, quæ per metaph. quandam (ab hostibus qui urbe aliqua ac dominio ejiciuntur, aut similitudine à dæmonum ex corporibus obsecorum per Christum aliosque ejectione) dominii illius ablationem futuram notat. Ea autem ut paucis comprehendamus est, qua Christus suos electos, à peccatis & morte æterna liberando, à Diaboli servitute, merito mortis & efficacia sua eximit. Author enim hujus liberationis à potestate Diaboli est Christus, semen illud mulieris, quod conteret caput serpentis Genes. 3. v. 15. subiectum verò seu illi, qui per Christum liberantur à servitute Diaboli, sunt soli electi ad vitam æternam: non autem reprobi, qui sub peccato & mortis reatu per-*

manent: utpote maledicti, qui ablegantur in ignem æternum, præparatum Diabolo & Angelis ejus Matt. 25. v. 41. Modus verò quo Christus electos suos à servitute Satanæ, id est, à peccato & morte liberat, duplex est: 1. meritum mortis ipsius: deinde efficacia merito respondens. Meritum mortis idcirco; quia eâ ratione pœnam peccatis nostris debitam perfectè sustinuit ac persolvit: eoque modo liberationem à peccato & morte electis suis promeruit: à peccato quidem, quia agnus vocatur, qui tollit peccata mundi, Joan. 1. v. 29. & sanguis Jesu Christi filii Dei purgat nos ab omni peccato: ideoque vetus noster homo (id est, innata vitiositas nostra seu peccatum originis) cum eo crucifixus dicitur, Rom. 6. vers. 6. quod scilicet liberationem ab eo hoste nostro, per Spiritum sanctificationis futuram, mortis suæ præcio ac satisfactione acquisierit. Unde etiam dicitur Rom. 8. v. 3. *miffo Filio suo condemnavit peccatum in carne, ut illud jus legis impleatur in nobis*; Atque ita dicitur 1. Joan. 3. v. 8. à principio Diabolus peccat: *ad hoc patet factus est Filius Dei ut dissolvat opera Diaboli*. A morte verò etiam nos redemit: quia peccato sublati & homine justificato, mors consequenter tollitur: utpote quæ per peccatum intravit in mundum, Rom. 5. v. 12. tanquam peccati stipendium, Rom. 6. vers. 23. Ideo Heb. 2. v. 14. dicitur; *Cbristus carnis & sanguinis participes factus, ut per mortem aboleret eum qui mortuus habebat imperium, id est, Diabolum, & liberos redderet &c. & Col. 2. v. 15. de Christo crucifixo dicitur: expoliata imperia ac potestates traduxit palam, triumphat illis per eam, nempe crucem, id est, mortem crucis*. Quare meritum mortis, primus est modus, quo princeps mundi infidelium ejicitur foras, atque electi ab ejus servitute liberantur. Alter verò est ejusdem Christi efficacia: qua suos electos, quorum liberationem à potestate Satanæ seu peccato & morte est promeritus, re ipsa suo tempore præstat. Nam à peccato liberat: primum ratione dominii illius, per sanctificationem ex gratia sua, ministerio verbi & Spiritus potentia inchoatam; unde Coloss. 1. vers. 13. de beneficio hoc Dei per Christi redemtionem dicitur; *qui liberavit nos à potestate tenebrarum, ac transstulit in regnum Filii sui*, & Act. 26. v. 18. à Christo, dicitur Paulus missus ad gentes, ad aperiendum oculos eorum, ad convertendum à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum. Deinde ratione reliquiarum peccati nos paulatim promovendo, perfectione sanctitatis donat, cùm à corpore mortis in morte eximit, Rom. 7. v. 24. 25. A mortis verò reatu nos liberat, justificatione per fidem: & à morte corporali, fuscitatione corporis ad vitam æternam, Rom. 6. v. 23. Hebr. 5. vers. 9. utramque autem liberationem complectitur Apostolus Rom. 8. 2. *Nam, inquit, lex spiritusvitæ, liberavit me à lege peccati & mortis*. Plenissime verò princeps hujus mundi Diabolus ejicitur foras, cùm die ultimo à Christo judice, à piis omnibus penitus segregabitur, & cum mundo reproborum damnatus ad inferos dejetetur Math. 25. 41. Veruntamen hic exoritur scrupulus, quia hæc ejectionis Diaboli promissio, videtur repugnare veritati, duabus modis. Primus est, quia fideles ante Christum fuerunt ab eo liberati à potestate Diaboli, peccato scilicet & morte; utpote qui sanctificati fide & justificati sunt, quemadmodum nos post Christum: ut de Abraham & fidelium post Christum hac in re convenientia agitur, Rom. 4. vers. 23. 24. Idemque de aliis priscis fidelibus, Hebr. 11. toto cap. traditur: *Quia igitur hæc liberatio ante Christum facta est, Ergo non erat demum futura, ut hic promittitur post Christum*. Nam quod futurum, nondum factum est. Sed negatur consequentia: quia diversus respectus in hisce objectis, contradictionis speciem tollit. Nam primum, licet fideles Veteris Testamenti, respectu efficaciam Christi, fuerint per fidem in ipsum promissum redemptorem, & ob futuram satisfactionem, à peccato & morte liberati: nondum tamen respectu meriti exhibiti: quia illud à Christi morte futura pendebat. Qua ratione Hebr. 10. v. 1. lex dicitur habuisse umbram futurorum bonorum, non expressam imaginem rerum, iis hostiis, quas continenter singulis annis offerebant. Nam iis fuit adumbrata eorum miseria, quod essent

peccatores & morti obnoxii; & quod· pretium liberatio-
nis à peccato & morte per Christum nondum esset perso-
lum: sed tandem Dei gratia persolvendum: ut pluri-
bus eodem cap. 10. declaratur. Quemadmodum etiam
propterea legalium illarum ceremoniarum statuta, debiti
illius adhuc pendentes indices, vocantur *chirographum de-
bitorum quod erat nobis contrarium*, quod Christus de-
mum cruci affixum, è medio sustulit, & expoliata imperia
ac potestates, id est, Diabolum cum suis Angelis
traduxit, palam triumphatis iis per eam, ut Col. 2. de-
claratur. Ideoque cùm hoc Christi meritum (causa ejec-
tionis Satanæ promissa) nondum esset exhibitum: sed suo
demum tempore, per obedientiam ac mortem crucis exhi-
bendum: sine ulla contradictione futura Diaboli ejectio
promittitur. Quo etiam pertinet, quod Apostolus Hebr.
cap. 11. sùb finem, licet fidem, justificationem & salutem
piis Vet. Testamenti ascriperit, nihilominus promissio-
nem (id est, rem promissam , Christi adventum , & mor-
tem) non obtinuisse ostendat. Secunda verò ratio est, quia
licet liberatio à potestate Diaboli, per verbi & Spiritus
Christi efficaciam , ante ipsum fuerit facta respectu populi
Judaici : nondum tamen evenerat ratione aliarum gen-
tium, ante Christi mortem & missionem Spiritus S. Deus
enīm præteritis ætatibus, sicut omnes gentes ambulare
in suis ipsarum viis, Actor. 14. vers. 16. erantque illo tem-
pore sub potestate Satanæ Eph. 2. v. 2. absque Christo, a-
lienè à Republica Israelis , & extranei à pactis promissionis,
spem non habentes, & Dei expertes in mundo ibid. v. 12.
postea verò cum essent procul, propinquæ factæ sunt, per
sanguinem Christi, v. 13. illisque prædicatum est Euange-
lium Iusti Christi , Matt. 28. v. 19. ad aperiendum oculos
earum, & convertendum à tenebris ad lucem, & à potestate
Satanæ ad Deum, ut acciperent rémissionem peccatorum
& sortem inter sanctificatos, fide in Christum Actor. 26.
v. 18. Quare & ratione meriti Christi Diabolus ejiciendus e-
rat; & ratione gentium, quæ adhuc potestati illius sube-
rant. Quo modo bifariam, sine ulla contradictione scriptu-
ræ, Satanas ejiciendus hoc loco à Christo pronuntiatur.
Sed alter scrupulus est: quod cum inde à Christi morte
Diabolus adhuc in mundo grassetur, & fideles indies
oppugnet: ; imò non raro ad peccata gravia seducat: quo
modo verè dicatur fore ut brevi ejiciatur foras? hoc e-
nim vox illa, nempe *nunc* (utrique sententiae membro
communis) ostendit, cùm ait, *nunc judicium est mundi, &
princeps mundi ejicitur foras.* Respondetur, nullam hic esse
repugnantiam: Primum quia potestas Satanæ perfectè e-
jecta est brevi, ratione causæ impulsivæ, nempe meriti
mortis Christi, ut supra multis probavimus: ratione verò
efficacæ ejactus est è gentibus infidelibus, quæ potentia
Euangelii & Spiritus Christi à potestate Satanæ ad Deum
conversæ per Apostolos. Ac licet fideles indies Satanas
oppugnet: dominio tamen suo omnino excidit: & poten-
tia Dei sub pedibus piorum conteretur, Rom. 16. v. 20.
& portæ inferorum adversus eos non prævalebunt, Mat. 16.
ac Satanas tandem ultimo iudicio condemnatus oppugna-
re designet. Quare hac difficultate expedita, sequitur ei
connexa

*Secunda Quæstio, ex vers. 32. De omnium
tractione ad Christum.*

Illustris est sententia, quam Christus de sua adversus e-
lectorum hostes, nempe mundum & Satanam , mundi
principem, victoria proposuit vers. 31. Cui opportunè o-
mnino subjicitur v. 32. expositio, enuntiatione hypothetica
relati temporis, his verbis, *Et cum (sic) enim hic ita accipitur, ut res indicat, & noster interpres sensum rectè expressit) exaltatus fuero è terra, omnes traham ad me.* Quibus declarat victoriae illius ante explicatae primùm causam,
deinde modum. Causa autem antecedenti enuntiationis
membro indicatur, cùm dicit: *exaltatus fuero è terra;*
Quæ exaltatio non est simpliciter mors, sed mors in e-
recta cruce: sicut ipsem Euangelista versu proximo i-
ta exponit: *hoc autem dicebat, significans qua morte futurum*

erat ut moreretur. Talis enim mors, non autem alia require-
batur, ut etiam ænei serpentis propheticō typo erat adum-
bratum, quemadmodum Christus afferit Ioan. 3. 14. & 8.
28. *cum exaltaveritis filium hominis, tunc agnosceris me esse.*
Quæ mors, ut antea explicatum est pluribus, causa fuit
impulsiva, quæ victoriam illam promeruit. Id quod etiam ab Esaia cap. 53. vers. 10. ita prædictum: *quandoquin
dem exponit animam suam pro peccato (aut reatu) videbit
semen.* Semen autem filios notat, qui per vocationem ad
fidem regenerantur: & v. 11. *cognitione sui justificabitur justus
servus meus multis, quorum iniquitates ipse bagularit, idcirco
partem ei dabo pro multis.* Deinde modus victoriae adversus
Satanam, ut & mundum, altero enuntiationis hujus mem-
bro exprimitur, cum ait: *omnes traham ad me ipsum*, id est,
omnium gentium electos non solum, (ut attributum pro-
babit) ex Judæis , sed etiam ex gentibus reliquis toto orbe
dispersos: Adeo ut cùm Synedrium Judæorum hoc morte
Christi efficere studuerit, ne omnes in eum crederent Ju-
dæi, Ioan. 11. 48. contra eventurum ostendit, ut omnes
gentes morte intercedente ad se traheret. Quid autem tra-
here ad seipsum hic significet, non eadem est interpretum
sententia. Quidam enim de invitatione amica ad seipsum
agi putant, & Christum respicere ad dispositionem cor-
poris sui in cruce suspensi, nempe brachiis expansis, qua-
si dicat, se ideo brachia in cruce expansurum, ut electos
amplectatur & ad se trahat. Verum hæc opinio, ex ve-
terum quorundam conjecturis curiosis petita, nihil ha-
bere videtur momenti: Christus enim revera brachia sua
non peculiari consilio expandit: sed illud quod ad pe-
nam ab hostibus pro more supplicii crucis factum fuit,
percessus est (ut etiam latrones similiter sunt crucifixi) ne-
que ullum hujus gestus mysterium esse ex Sacr. Lit. collig-
tur: sed tantum ex veterum quorundam invalidis ac curio-
sis conjecturis. Quare convenientius phrasi scripturæ tra-
cio illa exponitur de electorum ex mundo infidelium, &
ex potestate Satanæ, vocatione efficaci, per Euangelium &
Spiritum Sanct. ad fidem in Christum & communionem
illius: quemadmodum Joan. 6. v. 44. dicitur: *nemo potest
venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum.* Et ut tra-
ctio Patris, est efficax fidei in Christum donatio, quemad-
modum ibid. v. 65. explicatur: sic etiam hæc Christi tra-
ctio, quæ à Patre per Filium efficitur, idem designat. Cujus
tractionis causa instrumentalis, est Euangelii, Christo man-
dante, per Apostolos aliosque prædicatio: quæ instar perticæ est, quæ Christum crucifixum pro peccatis nostris,
oculis fidei percipiendum ad salutem protendit ac propo-
nit. unde Gal. 3. v. 1. dicitur: *Amentes Galatæ, quis vos fas-
cinavit ne obediretis veritati, quibus ob oculos Christus prius
fuerat depictus,* (id est, per metaph. Euangelio quasi pen-
cillo designatus) *inter vos crucifixus.* Principalis verò causa,
est interna Christi operatio, qua electis fidem per Spirit. S.
audito Euangelio indit: ut ea quasi oculi spiritualis lumi-
ne Christum crucifixum Euangelio elatum & oblatum in-
tuerentur ad salutem: sine qua Christi operatione interna,
externa prædicatio Euangelii ad fidem generandam im-
potens est, 1 Corint. 3. v. 5. 6. 7. Interna verò Christi vi
ad Euangelii prædicationem accedente, fides in electis ge-
neratur, & actiones credendi producit 1. Pet. 1. v. 23. Quod
autem Christus tractione omnium ad seipsum intelligit:
idem etiam cap. 11. à Joanne alia phrasí, sententia eadem
declaratum extat vers. 51. 52. *Prophetavit fore, ut Jesus pro
gente moreretur: nec tantum pro ea, sed ut etiam dispersos Dei
filios cogeret in unum.* Ubi per filios Dei idem intelligit Jo-
hannes, quod hoc loco per vocem *omnes*: nimur nondum tractos ad Christum: sed infideles ac trahendos: nec
omnes generatim (quia filiorum Dei epithetum, seu titu-
lus ad omnes non pertinet) sed electos, qui *filiis Dei*, citato
loco vocantur relate, quod ad adoptionem in filios essent
prædestinati: et si nondum re ipsa per fidem essent filii; quemadmodum Joan. 10. v. 16. oves Christi aliæ dicun-
tur, quæ non erant ex illo ovili (id est, ex Ecclesia Judai-
ca) sed adducendæ (per prædicationem Euangelii inter
gentes, & fidei donum) ut esset pastor unus & unum
ovile. Quo etiam modo per mundum dispersi, à Christo
colligen-

colligendi dicuntur in unum, Joan. 11. v. 52. merito mortis & verbi ac spiritus ipsius efficacia: qua alienos à se, in vita Satana, mundo & carne ipsorum, trahet ad se in unum, sub se capite, Ecclesiæ corpus, Ephes. 2. v. 22. & 4. v. 12. & Galat. 3. v. 28. Alias hujus loci explications brevitatis causâ, quia parum accommodatae videntur, consulto præterimus: Sequitur jam

Tertia Quæstio, ex vers. 38. De testimonii Esaïæ accommodatione & sensu.

Signis est atque explicatione digna hæc Euangelistæ sententia: quæ ut succinctè declaretur, primùm observanda est illius circumstantia, nempe occasio & scopus: deinde sensus. Occasio autem est duplex: 1. Narratio pertinacis incredulitatis Judæorum, vers. 37. proposita: quod cùm Christus tot signa (nempe cùm alia, tum proximè apertione oculorum cœci nati, Joan. 9. & cap. 11. Lazarus quatriuum mortui suscitatorem) coram eis edidisset, non credebant in eum. Id quod indefinitè dictum, non universaliter de omnibus Judæis intelligendum est, (nam ex primoribus etiam multi crediderunt in eum, v. 42.) sed de pluribus aliis, nempe Christi malitiosis hostibus, & quidem reprobis in incredulitate obduratis, ut vers. 39.40. exponitur. Secunda verò hujus sententiæ occasio ex priori orta, est periculum scandali inde orituri: quod videlicet hac pertinacia Pharisæorum aliorumque incredulitate, qui auctoritate valebant, infirmiores commoti potuerint mirari, cur tanti viri, tam docti & conspicui inter Judæos, non crederent, atque ita perturbari. Scopus vero est ut huic periculo scandali occurrat & admirationem tollat. Medium autem seu modus ad hunc scopum consequendum idoneus ac directus, est productio prophetæ Esaïæ, cùm ait: *ut sermo Esaïæ Prophetæ impleretur &c.* Quibus verbis incredulitatem illam futuram jumolim prædixerat, in eum scil. finem, ne quis ea occasione inopinata offensus, de veritate doctrinæ atque offici Christi dubitaret: sed rei prædictione monitus ac præmunitus constanter & inoffenso pede in officio fidei procederet. Qualem etiam scopum Christus expressit, cùm discipulos similiter præmonuit de futura eorum persecuzione, Joan. 16. vers. 4. Ad testimonium verò Esaïæ quod attinet, illud primò generatim indicatur à Joanne: deinde particulariter Prophetæ verbis exprimitur. Nam de priori ait: *ut sermo Esaïæ Prophetæ impleretur cum dixit.* In quo queritur, quomodo hæc verba cum incredulitate Iudæorum narrata cohærent: nempe quidnam voce *īra ut* designatur. Cùm enim hæc conjunctio causam finalem indicare soleat, queritur quomodo oratio hæc veritati consentiat. Nam Iudæorum incredulitas eum non habuit finem seu scopum, ut Prophæcia Esaïæ impleretur: immo nihil minus cogitarunt. Respondetur autem, sèpius quidem ea voce causam finalēm designari, non autem semper: sed pro locorum circumstantia interdum eventum tantum notari: quemadmodum inter cetera hæc loca sunt illustra, 2. Cor. 1. v. 17. *num quæ delibero, secundum carnem delibero, īra ut* (id est, adeo ut) *apud me sit etiam & non? & c. 7. 9. tristitia affecti suis secundum Deum, īra ut* (id est, ita ut) *nulla in re detimento sitis affecti per nos: & Apoc. 8. 12. percussa est &c. īra ut,* id est, *īra ut,* (quemadmodum Vulgatus & noster interpres rectè vertunt) *obscuræretur tertia pars eorum:* denique c. 13. v. 13. *Edit signa magna īra* (adeo ut, quemadmodum noster interpres rectè translit. faciat ignem de cœlo descendere). Atque ita hoc etiam loco, non crediderunt in eum, *ut sermo Esaïæ Prophetæ impleretur:* non finis rei; sed eventus illius notatur, & Prophetæ veritas. Quemadmodum etiam Joan. 19. v. 24. dixerunt ergo inter se: *ne eam* (id est, tunicam) *findamus, sed sortiamur de illa, cuius futura fit: ut scriptura impleretur dicens; partis sunt vestimenta mea, & super vestem meam jecerunt sortem, milites igitur hæc fecerunt:* In quibus verbis cum dicitur: *ut scriptura impleretur dicens,* similiter non finis describitur, (nam milites illi prophani, scripturam illam non norant: multò minus hunc pium habebant scopum, ut scripturam implerent) sed eventum tantum significat, & divinæ prædictionis impletionem ac

veritatem. Atque hæc de testimonii Esaïæ generali indicatione à Joanne facta: Cui particularis illius expressio, Prophetæ verbis hisce subjicitur: *Domine, quis credidit sermoni nostro, & brachium Domini cui retecum est?* Ea autem verba extant cap. 53. v. 1. Quippe postquam sub finem cap. 52. v. 25. vocationem gentium ad Christi notitiam ac fidem, Rom. 15. v. 21. proposuit: contra deinde proximè cap. 53. v. 1. subjicit geminatam Christi querelam ad Patrem de Judæorum incredulitate. Cœterum observandum est Euangelistam præmissa expositione aliqua Prophetæ verba deinde adducere. Nam vox *Domini*, initio hujus dicti posita, in Esaïa non extat: sed ad illustrandam sententiam præponitur: quemadmodum etiam Rom. 10. v. 16. Sic autem inducitur Christus Patrem compellans. Nam quemadmodum Filius illius est proprius, quatenus Deus: sic servus ejusdem dictus, Esaï. 52. v. 13. qua homo factus assumpta servi forma Phil. 2. v. 7. ut voluntati Dei in redimenda per mortem Ecclesia inserviret. Verba autem Prophetæ propositione & expositione illius constant: quarum utraque interrogatione, quæ vim enuntiationis habet, illustratur, ad majorem incredulitatis declarationem. Propositio autem hæc est: *quis credidit sermoni nostro?* sensus autem est: quā pauci Euangelio per me & Apostolos prædicato atque auditio crediderunt? Nam subjectum illud, *quis*, Judæos notare, ex Euangelistæ verbis satis liquet, quia Esaïam de iis prophetasse testatur, & circumstantia verborum Prophetæ idem innuit: quia versu anteced. proximo in fine cap. 52. conversionem gentium ad fidem descripsit, & incredulitatis occasionem, ex humili Christi conditione in terris, à Judæis arreptam ostendit cap. 53. v. 2. & seq. per communicationis figuram qua ait: *īta fuit contentus, ut non aestimeamus ipsum:* id est, plerique è nostro populo: nec enim de omnibus: neque de Propheta: neque de Apostolis & similibus intelligi posse, fides eorum evincit. Unde apparent vocem *quis*, tantudem valere, atque quis è nobis, id est, ex Judæis: ad quos loci circumstantiæ, non minus quam Euangelistæ expositio referunt. Atque hæc de propositionis hujus subjecto, nempe Judæis, de quibus agitur, & qui vocem *qui* indicantur. Attributum verò, seu id quod de iis queritur est, *credidit sermoni nostro.* Ubi ad plenam sententiam responsio tacita subintelligitur: nempe non omnes, ut Rom. 10. v. 16. exponitur: sed pauci: ut comparatio incredulorum cum credentibus ostendit, plurimos non credidisse. Sermo autem hoc loco (quia credendi objectum statuitur) *īt īξογὴ Euangelium, ut pote salutis nuntium, Esaï. 52. v. 7.* designat: ut Euangelistæ ad eam rem hæc verba citantis narratio ostendit, & Apostolus Rom. 10. v. 16. disertè declarat, cum ait: *sed non omnes obedierunt Euangelio: Esaias enim dicit: Domine quis credidit sermoni nostro?* Hunc autem sermonem vocat *Christus nostrum* in plurali, *īμων.* Quo ostendit, se de suo sermone loqui: sed non solum de suo, verum etiam de suorum Apostolorum, aliorumque Euangelii ministrorum, quos ad Judæos misit. Nam prius quidem constat ex Euangelista, qui de Euangelijs per Christum prædicatione tot signis confirmata, & à Judæis rejecta, disertè interpretatur: posterius vero probat numerus pluralis: cùm non ait simpliciter, *sermoni;* sed addit *īmuν nostro*, id est, à nobis proposito. Nam licet Græci & Latini non rarò per enallagmen numeri, de se, in plurali loquantur, ac dicant *nos pro ego*, & *nostrum pro meum:* illud tamen in Hebræa lingua, qua Prophæta scripsit, omnino est insolens, licet quædam contraria D. Kimchi adducere conetur adversus christianos, Trinitatis Personarum ipso Deo assertores, sed sine ratione solida: nam ea de pluribus etiam dicuntur, ut alibi declaratum. Deinde non solum de Euangelio per Christum prædicato hunc sermonem intelligendum: sed etiam de sermone per Apostolos & alios Euangelijs ministros accipi debere demonstrat Apostolus, Rom. 10. Nam postquam v. 15. verba Esaï. 52. v. 7. *Quādū spacioſi sunt pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona,* citavit, subjicit proximè vers. 16. *sed non omnes obedierunt Euangelio,* scilicet eorum Euangelizantium: atque ita citat hunc Esaïæ locum, *quis credidit sermoni nostro;* id est, à nobis prædicato: quo satis clare ostendit, vocem il-

Iam nūn̄ plurali sensu de pluribus esse intelligendam. Atque hæc de prophetæ Esaiæ propositione. Expositio autem continuata eodem sensu, interrogationis figura, ita adiungitur; *Et brachium Domini cui retectum est?* Cujus subjectum est, *brachium Domini*, quod citra controversiam non propriè accipitur, ut olim Anthropomorphitæ perperam statuebant: quia Deus non corpus, sed spiritus est; brachium verò soli corpori convenit: sed per metaph. ut potentiam Dei designet, quemadmodum Exod. 6. v. 6. & 15. 16. Acto. 13. v. 17. & Luc. 1. vers. 51. Sed illud controvertitur, quidnam hoc in loco Johannis *brachii* vox significet. Multi enim notari putant Euangelium, quia ab Apostolo 1. Corinth. 1. vers. 18. sermo crucis Christi (id est Euangelium) dicitur esse iis qui servantur potentia Dei: & Rom. 1. vers. 16. Euangelium vocatur potentia Dei ad salutem omni credenti. Quæ prima explicatio doctrinæ fidei probè consentit. Altera vero est ut brachium Domini personam Christi designet: qui revera est potentia Dei, 1. Corinth. 1. vers. 24. utpote idem cum Patre omnipotens Deus, per quem Pater omnia creavit, Coloss. 1. v. 15. 16. omnia fecit, Joan. 1. v. 3. & 19. 21. Quæ sententia similiter fidei consentanea est, & priori hoc in loco non immerito præferenda: quia uberior est, seu pleniorum sententiam complectitur; adeo ut priori *sermonis* voce Euangelium: *brachii* verò *Domini* nomine, causa illius & fidei objectum primarium denotetur, nempe Christus. Deinde quia sequenti Prophetæ narrationi magis convenient, quæ de Christo agi satis clare demonstrat, siquidem ea de Christo deserte loquitur; cùm attributa ipsi propria subjiciuntur, nulla alia illius mentione facta, v. 2. *affurgit ut tenera planta* &c. sic toto similiter capite, nulla Christi, tanquam subiecti de quo agatur, mentione facta, attributa declarantur: Ideoque illa ad antecedens brachium Domini, quatenus Christum notat, describendum pertinent. Nam ea referuntur aut ad antecedens Euangelium, aut ad Brachium Domini: aut inepta est (quod fieri non potest) oratio Prophetæ. Ad Euangelium autem non pertinere Christi propria attributa, certum est: Ergo ad brachium Domini, & quidem qua Christum notat, non qua Euangelium, pertinet: atque ita omnia aptissimè coherent. Atque hæc de subiecto, *brachio Domini*, id est, Christo. Orationis verò attributum est: *Cui retectum est?* id est, paucis Judæis, ut ex superiori membro intelligitur. *Retectionis* autem, seu ut interpretari solent, *revelatio*, propriè est rei occultæ patefactio: hoc vero in loco per metaph. à re corporea ad rem spiritualem transfertur, & donationem notitiæ ac fidei in Christum, natura nobis ignotum designat. Ea autem retectionis est duplex: externa primùm, nempe prædicatio Euangelii de Christo, quod alioqui mysterium est, sua natura ignotum, & naturali industria impervestigabile: quæ retectionis etiam multis non credentibus contingit. Altera est interna: qua oculi mentis inprimis, donato fidei lumine aperiuntur, ut Christum, tanquam lucem mundi foris oblatum intueantur, seu actu cognoscant ac credant. Quæ revelatio per fidei donationem electis propria est ac spirituale Dei donum, de qua Christus loquitur Matt. 11. v. 25. *confiteor tibi Pater* &c. & v. 27. *nemo novit Filium* &c. & cap. 16. 17. ad Petrum, qui in Christum credebat & fidei confessionem ediderat, ait: *beatus es Simon bar-jona, quia caro & sanguis hæc non retexit tibi, sed Pater meus, qui est in cælo:* Quibus in locis retectionis, mentis per fidem illustratione seu notitiæ Christi designatur. Hoc igitur in loco similiter ratio redditur, cur non crediderint Judæi illi in Christum; quod iis donatione fidei, quæ liberum Dei donum, non esset retectus seu revelatus: nimirum quod cùm per se naturæ vi in Christum non crederent: etiam iis fides non esset donata à Deo, qua crederent. Atque hæc de tertia quæstione ad illustrationem v. 38. dicta: sequitur porro

Quarta Quæstio, De recto vers. 39. 40.
41. sensu.

MEmorabilis est hæc Euangelistæ oratio, tribus hisce versibus comprehensa, quam veritatis adversarii

variis artibus obscurare sunt conati: idcirco explicacionem ac vindicationem aliquam merito desiderat: ut pura, de fidei origine sententia, & Christi Deitate doctrina conservetur & adversariis occurrit. Occasio autem horum verborum, est incredulitatis Judæorum illorum narratio v. 37. & adversus periculum scandali inde infirmis orituri consolatio vers. 38. à prædictione incredulitatis illius per Prophetam Esaiam cap. 53. v. 1. Nunc vero sequitur amplificatio incredulitatis eorum, & probatio illius ex alia Esaiæ prædictione: ut scandalo contumacis incredulitatis amplius occurrit. Incredulitatis autem amplificatio extat v. 39. Nam ut antea dixit: *non credebant*; sic amplius est, quod subjicit: *non poterant credere*: prius enim actum credendi: posterius vero hanc potentiam quoque defuisse declarat imposterum. Probatio vero est ex Esaiæ Prophetæ prædictione: quæ primùm indicatur generalius: deinde particularius exprimitur ac declaratur. Indicatur autem cùm ibidem à Joanne additur, *propterea*: item, *quia iterum dixit Esaias*: sensus est: quia ut Judæos non credituros in Christum Esaias prædictis loco antè citato: sic iterum de iis locutus alibi, impotentiam credendi verè prænuntiavit: Deinde prædictionem illam ex Esai. 6. vers. 10. exprimit ac declarat, exprimit quidem v. 40. *excœcarvit oculos eorum* &c. In qua re observandus est consensus verborum Prophetæ & Joannis: deinde eorundem sensus. Ad prius quod attinet, in verbis aliqua apparent differentia, ut collatio Prophetæ, & citatio Mat. 13. v. 14. & Acto. 28. v. 27. ostendit: sed ramen in re ipsa est concordia. Nec enim in proferendis Prophetarum dictis verba semper eadem à Christo & Apostolis referuntur: sed sæpe sententia tantum: ut multis exemplis comprobatum ac notum. Ad rem vero quod attinet, Esai. 6. describitur illius à Deo missio ad prædicandum Judæis incredulis, & prædicationem secutura eorum in incredulitate contumacia atque obduratio insanabilis: ut simul sit typus propheticus similis missionis Christi & Apostolorum ad incredulos Judæos; & similis secuturæ contumacia atque obdurationis insanabilis: adeò ut ad sensus Prophetæ integratatem, & typus & antitypus (seu res typo significata) tanquam duo membra sententiarum totius concurrent. Prius enim apparent ex serie ac circumstantiis narrationis Esaiæ: posterius verò ex Apostolorum testimoniosis, qui typum eo modo, uti diximus, explicant: ut Mat. 13. v. 14. 15. & Paulus Acto. 28. v. 26. 27. & hoc loco Joannes, qui disertè ait: *propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias*, & vers. 41. *locutus est de eo*, nempe Christo. Cœterum hæc prædictio duo membra rei futuræ desribit: nempe incredulitatis Judæorum malitiae poenam, & perpetuitatem illius. Poena autem est duplex: excœcatio oculorum & deinde obduratio cordis. De priori autem dicitur: *excœcarvit oculos eorum*: nempe Christus per se primùm, ut Matthæus cap. 13. vers. 13. 14. & Joannes hoc capite ostendit: deinde per Apostolos Act. 28. v. 27. & Rom. 11. v. 8. Ea autem excœcatio oculorum non propriè de corpore dicitur: sed impropriè per similitudinem à corpore ad mentem transfertur. Quo modo autem Christus excœcare oculos dicatur, ad rei illustrationem, & Christi gloriam, paucis explicandum. Modi enim sunt varii, ex quibus omnibus justitia illius eluet: Primus est actio illius ut Prophetæ ac servi Patris: prædicatio scil. Euangelii cum miraculis ad confirmationem illius editis: quibus Judæi, Christi hostes, conversionis populi ad ipsum invidia, irritati, contra conscientiarum stimulum, notitiam Christi, in sese magis magisque suffocarunt Joan. 11. v. 47. 48. Ideoque hic modus excœandi non proprius est: sed metaphoricus. Non proprius, quia causa illius propria est hominum incredulorum malitia, non autem Christi actio: quoniam ea per se bona est, & ad notitiam Euangelii augendam idonea, quæque fidem atque amorem illius promovet. Metaphoricus vero est modus, quo antecedens rei accidentis adjunctum, quo homines impii ad rem aliquam efficiendam abutuntur, efficiens illius vocari solet: quod quemadmodum efficiente causa posita, effectum consequitur: sic accidente tali posito, tale sequatur effectum. In eo tamen differentia est, quod effectum vi causæ efficientis oriatur, non

non tantum sequatur: contrà verò posito illo accidente, effectum sequitur, non vi accidentis, sed vi abutentis. Hinc vulgo, eti minus aptè, causa efficiens per accidens dici solet, quo sensu Matt. 10. v. 34. Christus ait, se non venisse, ut mittat pacem in terra, sed gladium, & 2. Cor. 2. v. 15. Paulus ait: nam Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui conservantur, & in iis qui pereunt. His quidem odor mortis ad mortem: illi vero odor vitae ad vitam. Secundus excœcandi modus, est actio Christi, ut veri Dei, regis ac judicis mundi: qua eos, qui notitia veritatis Euangelii & Christi accepta, eam nec honorant nec diligunt, sed contemnunt atque aversantur, punit: primum cum tradit eos in mentem judicij expertem, seu judicio ipsis dato, quo abutuntur ad dedecus ipsius, privat: ut similiter de pena eorum, qui notitiam Dei naturalem injustè detinuerant Deumque non honorarant, Rom. 1. v. 18. & 28. afferit. Deinde cùm permittit eos tentationi & excœcationi per Satanam, ut 2. Cor. 4. v. 3. 4. quod si rectum est Euangelium nostrum, iis qui pereunt (id est, reprobis) rectum est: in quibus Deus bujus seculi (id est, Satan, mundi princeps) excœcavit mentes infidelium &c. Quemadmodum eo etiam sensu dicitur, 2. Thes. 2. v. 9. 10. 11. de Antichristo, quod ex efficacia Satanae advenit, cum omni fraude iniquitatem in iis, qui pereunt, pro eo quod amorem veritatis non receperunt ut salvi fierent, propterea igitur mittet illis Deus efficaciam deceptionis, ut credant mendacio: ut damnentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed acquieverunt in iniquitate. Atque hæc de prima incredulorum Judæorum, ac pertinaciam poena, nim. oculorum id est mentis excœcatione. Altera ei adjecta, est cordium obduratio. Quo in loco vox cordis citra controversiam, non propriè partem corporis notat: sed improprie accipitur: quo autem sensu videndum; nam usus illius in S. Scriptura extat varius. Interdum enim mentem, seu intelligendi facultatem significat ut Matt. 9. vers. 4. quid cogitatis mala in cordibus vestris: & Mar. 11. v. 23. & non habet averit in corde suo, sed crediderit: & Rom. 1. v. 21. & obtenebratum est insipiens cor eorum: deinde interdum cor alteram animæ facultatem, nempè volendi potentiam notat, ut Ioa. 18. v. 6. tristitia implavit cor vestrum: & v. 22. gaudebit cor vestrum: & Rom. 1. v. 24. desideria cordis: & c. 10. 1. voluntas cordis mei. Denique interdum pro anima ipsa, utrâque cùm intelligendi, tum volendi facultate prædicta, accipitur: ut cum ab utriusque attributis cor describitur: quemadmodum Matth. 15. v. 19. ex corde egreditur cogitationes male, cædes, adulteria, furtæ &c. Hoc autem in loco non incommodè pro diversis significationibus hisce exponi potest. Prima quidem; ut idem notet quod mentem, quam in priori hujus sententiae membro oculos metaphoricè vocavit: Cui declarationi favere omnino videtur, quod proximè hic subjicitur: & intelligent corde, id est, mente, ad quam intelligentia propriè pertinet. Secunda etiam significatione accipi potest; ut volendi facultatem designet: quæ expositio uberior est, atque distinctam à priori, eoque ampliorem sententiam complectitur. Neque obstat quod cordi intelligentia sequentibus tribuatur: quia in eadem oratione, interdum una vox diversâ significatione intelligenda, prout attributorum veritas distinctè requirit: quemadmodum Matth. 8. v. 22. & 2. Cor. 5. v. 21. & Ioan. 3. v. 17. non enim misit filium suum in mundum, (id est, orbem terrarum) ut judicet mundum, id est, homines, qui in mundo, seu in terra sunt. Denique significatione tertia non incommodè animam notare potest: ut ex attributæ obdurations significatione, & ex sequenti conversionis mentione addita, quæ ad utramque facultatem animæ pertinere possunt, colligendum videtur. Obduratio enim cordis seu animæ duplex in scriptura memoratur: una ratione mentis: altera ratione voluntatis; & utraque per similitudinem à callo corporis metaphoricè sic dicta. Ut enim callo obducta, non facile tactui cedunt, ut aliquid imprimatur, sed resistunt, tanquam sensus expertise: sic mens præjudicio falso quasi callo obdurata, verbo Dei ad credendum proposito non cedit: sed ei incredulitate obstat: quemadmodum similiter volendi facultas malitiæ, seu pravis affectibus quasi callo quodam anteā imbuta, non obtemperat Dei verbo, sed illud aversatur ei que se

opponit. Ad mentis autem obdurationem quod attinet, quæ excœatio antea dicitur, ea est incredulitatis confirmatio, seu omnino, seu partim tantum. Ac prioris quæ impiis attribuitur mentio est, Rom. 11. v. 25. προφῆται (noster interpres obdurations) verit, propriè autem & alii effectionem notat: vulgatus interpres ad sensum spectans cœtatem interpretatur) ex parte Israeli obvenit, donec plenitudo gentium introierit: & 2. Cor. 3. v. 14. ἐπαγγεῖλη μάτια ἀνταρτῶν, noster verit occalluerunt (id est, obduratae sunt) mentes eorum: Vulgatus vero obtusi sunt sensus eorum. Posterioris vero exempla in piis ac fidelibus Apostolis apparent, qui ad pauca Christi dicta intelligenda ac credenda fuerant initio tardiores, sicut Marc. 6. vers. 52. non enim intellexerant de panibus, quoniam cor eorum erat προφεύλητος callo obductum, id est, obduratum quodammodo, quod noster interpres, occalluerat: vulgatus vero sensu expresso, erat excecatum, interpretatur: & cap. 8. v. 17. nondum cognoscitis neque intelligitis, adhuc habetis cor vestrum προφεύλητον? quod noster interpres stupidum: vulgatus, cœcatum interpretatur: denique Marc. 16. v. 14. exprobavit incredulitatem eorum, & οὐληροὶ γέδια cordis duritiam, quod iis qui ipsum confixerant excitatum, non credidissent. Altera vero obduratio cordis (quatenus illud volendi facultatem notat) est voluntatis in pravitate, seu odio veritatis ac justitiae contumacia; quam Apost. Eph. 4. gentibus infidelibus tribuens hoc modo distinctè describit v. 18. Cogitationem habentes obscuratam & abalienatam à vita Dei, διὰ τὴν ἀγνοίαν, propter ignorantiam, quæ est in ipsis, διὰ τὴν προφεύλητος τραχείαν αὐτῶν, per (vel ut noster interpres reddit clare ex) obdurations cordis eorum. Ubi minus rectè vulgatus interpres cœcitatatem cordis ipsorum interpretatur; quoniam non de mentis vitio loquitur Apostolus sed de voluntate atque affectibus, vitiorum consuetudine ita depravatis, ut inde judicio discriminis recti ac pravi obliteratedo, in quævis scelera præcipites prolapsi sint, ut etiam versus sequens demonstrat, his verbis; qui posteaquam deducerunt, (ecce declarationem obdurations: quod scilicet in malo obfirmati, dolere ob scelera defierint, ut effecta sequentia etiam probant) semetipso dederunt protervia ad certatim patrandam impuritatem omnem. Huc etiam pertinet impiorum Judæorum adversus Euangelium à Paulo prædicatum contumaciæ descriptio, Acto. 19. v. 9. cum autem quidam indurarentur & non parerent, male loquentes de via, ut simili exemplo clarè illustratur cap. 13. v. 45. 46. Atque hactenus de cordis, cui obduratio tribuitur, declaratione. Ut autem quid maximè, in trium harum expositibnum verisimilium diversitate, huic loco consentaneum videatur, cognosci possit, media sententia videtur præferenda: nim. ut obfirmatio animi seu voluntatis atque affectuum pravorum adversus Christi Euangelium intelligatur; nimirum quod prædicatione Euangeli, miraculis etiam confirmata, non correcti sint, ut Euangeliū amarent, prout res mercebatur: sed contra in odio suo adversus illud sese magis magisque obfirmarent: adeo ut ipsi suâ malitiâ obdurations illius causa extiterint: Ideoque quod de Christo dicitur, obduravit corda eorum: illud non de prima duritie intelligentum, (quasi ex mollibus ac morigeris, duros atque immorigeros reddidisset) quia eam in se & à seipsis jam antea, ut Joannes declaravit, habuerant: sed de primæ illius duritiei incremento; deinde ea ratione non propriè Christo ascribitur: quasi omnino, aut partim faltem, causa efficiens fuisset obdurations adiectæ) hoc enim sanctitati illius perfectæ ac perpetuæ repugnaret) sed impropriè per metaph. quemadmodum similiter in excœcatione mentis declaranda, jam antea ostendimus, & locis Scripturæ S. illustrare conati sumus. Unde etiam obdurations significatio non difficulter intelligi potest: quemadmodum strictum indicare convenient. Nam ut rei aliquius antecedens occasio, quæ posita, non illius, sed alieno vitio res ipsa certò consequitur, quasi ea causa esset, per similitudinem quandam causa efficiens appellari solet: sic etiam Christus hoc modo Judæos hosce obdurasse dicitur, quod bona actionis illius occasione, ipsimet suo vitio dureores sint effecti. Actio autem Christi fuit recta boni sui, partim oblatio, partim ablatio justa. Prius ut Gg 3 jani

jam modo ostendimus, fuit Euangelii prædicatio, & gloriæ Christi per miracula illustratio: quæ re cùm merito emolliri, & ad amorem illius provocari justè deberent, contrà propria sua malitia injustè irritati, duriores effecti sunt. Posterior est ablatio justa boni sui fræni, seu actionis coercientis, duplicitis. Prima enim actio fuit, quæ interius suum donum, quo antea eorum pravos affectus, ne adeo augeantur, ad tempus refrænarat, ab iis justè auferendo, eosdem desideriis cordis ipsorum pravis tradit: quemadmodum Apostolus Rom. 1. in simili punitione gentium ostendit. Altera actio est cum Satanæ, quem ad tempus cohibuerat, quasi habendas laxat, & ad justam impietatis poenam, eos tentandos permittit. Ita ut occasio quidem obdurationis fuerit Christus justè agens: causa vero efficiens, malitia Judæorum & Satanæ tentatio. Atque hæc quidem de dupli incredulitatis poena, Judæis malitiosè incredulis illata: partim excæcatione oculorum mentis: partim obduratione cordis eorum. Cujus eventus declaratur, nimirum perseverantia utriusque, cum additur: *ira tuæ, ut non videant & intelligent corde, & convertantur & sanem illos.* Perseverantia enim in excæcatione indicatur, quod ita futura esset, *ut non videant*, id est, ut exponitur, *intelligent corde*, id est, mente credant, ad quam intelligentia pertinet: ut supra declaravimus. Perseverantia autem obdurationis notatur, his verbis, *& convertantur & sanem eos.* Nam cùm conversio sit duplex à uita mentis, per intelligentiam seu fidem: altera voluntatis, per charitatem: posterior ob distinctionem à visione seu intelligentia cordis hoc loco commodè denotatur. Quod autem additur: *ut sanem eos*, illustratio est antecedentis intelligentiæ mentis & conversionis cordis: & quidem vel per declarationem, ut significetur primum, in utroque illo sanationem hominis consistere, & Deum utriusque authorem: vel per amplificationem quandam, liberationem à merita peccatis poena, & reconciliationem cum Deo designat. Quod ut paulò melius intelligatur, insita vocis vis, distinctione usus illius nonnihil illustranda est; siquidem vel propriè, vel impropriè in S. Literis usurpat. Propriè quidem sanatio est valedicis corporis aliquo vitio læsæ, in integrum restitutio: quo modo Christus Matth. 4.v.23. dicitur, sanasse quemvis morbum & quemvis languorem in populo: vers. 24. sanasse omnes male affectos, & cruciatibus detentos, & dæmoniacos. Qualis sanatio propriè accepta, in hac Joannis ex Esaia producta sententia, non intelligitur, ut res ipsa satis ostendit. Impropriè vero sanatio ad aliam rem propter similitudinem quandam eleganter transferri in Sacris Literis folet: nimirum ut ea voce denotetur pristini status felicis, per calamitatem aliquam ablati, redintegratio. Quæ rursus pro pristini status illius, & oppositæ calamitatis externæ aut internæ distinctione, duplex etiam existit. Prior est ab externa belli, sterilitatis, aut similis miseræ, in statum tranquillum ac prosperum reductio; cuius significationis illustria hæc sunt exempla. 1. In insigni illa allegoria Hos. 5. v. 13. *Videns Ephraim morbum suum. & Iuda ulcus suum, abiit Ephraim ad Assyrium: sed ipse non poterit sanare vos, neque curare vos ab ulcere:* & cap. 6. v. 1. *ipse rapuit & curaturus est nos: ipse percussit, & obligaturus est nos:* sic etiam terræ, locustis & pluviae privatione sterili ac quasi morbo afflætæ, per conversionem populi, sanatio promittitur 2. Chronicor. 7. vers. 14. Altera sanatio metaphorica est, horinum ab interna miseria, quasi morbis atque ulceribus, animæ integritatem lœdentibus, in rectum statum restitutio. Eaque rursus est duplex: una quidem per sanctificationem: altera vero per justificationem ac reconciliationem cum Deo. Per sanctificationem quidem, quia per eam à peccatis nobis insitis, quasi à morbis spiritualibus liberamur, & pristinam sanctitatem, quasi valetudinem spiritualem recuperamus. Quomodo allegoricè loquitur Apostolus Heb. 12. vers. 13. cùm ait: *Et rectas orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum est abducatur a via, sed ut sanetur potius.* Per justificationem verò sanatio animæ contingit: quia per eam, satisfactione Christi intercedente, à reatu ex peccatis orto (id est, obligatione iræ Dei, & mortis æternæ pœna) li-

berati Deo reconciliamur, & vitæ æternæ hæredes sumus: de qua sanatione Psal. 41. v. 5. dicitur: *sana animam meam, quia peccavi tibi: & Psal. 103. vers. 3. qui condonat omnes iniurias tuas, qui sanat omnes morbos tuos,* id est, per metaph. omnia peccata tua (quibus integritas animæ corruptitur & ira Dei provocatur) condonat. Quæ quasi sanitas Esaï. 53. v. 5. & 1. Pet. 2. v. 24. Christo accepta tribuitur: *Cujus, inquit, vibicibus sanati sumus,* id est, à merita mortis poena, ob peccata passione illius nempe Christi liberati, ac quasi pristinæ valetudini restituti sumus: & Esaï. 61. vers. 1. & Luc. 4. v. 18. *ad Euangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde:* id est, peccatorum suorum sensu, & condemnationis meritæ conscientia percusso ac quasi contritos animos, per fidem, merito satisfactionis meæ, & per efficaciam Sp. S. justificem; quemadmodum in loci hujus citatione pro hisce verbis, *& sanem eos*, Marc. 4. v. 12. dicitur, *& peccata iis condonentur.* Atque hac sanitatis, quæ à Deo confertur, explicacione posita, ultraquam quam initio proposuimus horum verborum, *& sanem eos*, expositio commoda est: sed posterior tamen videtur præferenda: ut scilicet conversionis ante memoratæ utilitas declaretur: nempe peccatorum per & propter Christum remissio & reconciliatio cum Deo. Hæc enim sanationis Deo Christoque attributæ, per justificationem significatio, est maximè trita in Sac. Lit. & sententiam hanc Euangelistæ uberiorem reddit: quam si de sanatione per sanctificationem, repetitione quadam intelligatur. Quare ut ad scopum Euangelistæ redeamus, ex illustri hac Esaïæ cap. 6. sententia rectè demonstravit, Judæos illos Christi adversarios (quos non credidisse asseruerat) etiam non potuisse credere: quod scilicet nec ipsi per se possent, nec Christus fidem iis hostibus suis donare vellet. Siquidem ut oculis corporis cæci, nisi à Deo solo visus iis restituatur, videre non possunt; sic hi increduli Judæi, de quibus agitur, mentis oculis cæci, videre Christum per fidem, non potuerunt: quia ad eam rem per se fuerunt impotentes, & deinde justo ac constanti judicio Christi, in cæcitate sua & cordis duritie seu malitia pertinaci relicti sunt, suoque insanabili contumaciae vitio deteriores redditi. Atque haec tenus de hujus prophetiæ recta ad scopum propositum expressione: sequitur deinde brevis atque insignis declaratio illius, qua docet, hæc de Christo esse prædicta: ut eo modo objectioni occurrat atque errori; ne quis existimet ea verba ad prophetam Esaïam tantummodo pertinere: ac propterea ineptè omnino ad Christum accommodari, deque eo exponi. Ea autem declaratio hisce verbis continetur: *Hæc dixit Esaïas quando vidit gloriam ejus, & locutus est de eo.* Quibus duo designat: primum quidem tempus, quando ea locutus est Esaïas: deinde personam de qua locutus est. Tempus autem est: *cum vidit gloriam ejus*, nempe Christi, de quo Johannes locutus est, ut consequentia idem ostendunt. Gloria autem ea describitur & exprimitur. Esa. 6. v. 1. quod vidit Deum insidentem solio excelso, &c. de quo Seraphim inter se mutuò clamarunt, v. 3. *Sanctus, sanctus, sanctus, est Iehova exercituum, impleta est tota terra gloriam ejus.* Atque hæc de tempore quando hæc locutus est Esaïas: Persona vero de qua locutus est indicatur, cum addit, *locutus est de eo*, scil. Christo, verò cum Patre Deo, & simul verò homine, cuius gloriam, ut veri Dei, olim apparentis forma judicis throno suo insidentis, vidit Propheta, & ab eodem ad Judæos contumaces sermone suo exceccandos atque obdurandos missus, typus fuit excæcationis & obdurationis posterorum similium, prædicatione per filium Dei, patefactum in carne & ad Iudæos missum, futuræ. Ideoque aptissimè hæc sententia Prophetæ ab Euangelista de Christo exposita est: unde demonstratio æternæ Deitatis Christi invicta ab Orthodoxis contra Arrianos & Samosatenianos (cum veteres, tum nostri ævi Socinianos) deducitur: Is enim cuius gloriam Esaïas vidit, quæ describitur ab eo cap. 6. est Iehova exercituum. Atqui Christus est is, cuius gloriam Esaïas vidit, quæ describitur Esa. 6. Ergo Christus est Iehova exercituum, ac propterea Patri ~~deus~~. Propositio ibidem v. 1. 3. & 5. à propheta diserte exprimitur. Assumptio verò hoc loco Ioannis perspicuè continetur, cùm ait

vit v. 41. *Hec dicit Esaias, quando vidit gloriam ejus, & locutus est deo, scil. Christo. Cujus demonstrationis claritatem cum adversarii suis argutiis obscurare contendat, ex strictum ad veritatis & Christi gloriam afferendam dilueret. Primum autem objiciunt contra id, quod in assumptione pronomen *haec* ad dictum Esai. 6. refertur; ac contendunt, *et non pertinere, sed ad prius testimonium ex c. 53. productum. Verum hoc dupli ratione confutatur. Prima est orationis Iohannae series. Duplex enim ab eo de Iudeis illis propositionis adseritur: prima; quod non crediderunt in eum, nempe Christum: eamque testimonio Esaiæ cap. 53. declarat. Atque ita absoluta primæ illius propositionis tractatione, secundam subjicit; quod non potuerint credere: idque similiter altero Esaiæ testimonio ex cap. 6. petitum prædictum confirmat: quibus verbis proxime subjicit: *haec dicit Esaias, nempe de quibus loquitur: quæ testimonio proximo ad propositionis secundæ illustrationem adduxerat.* Deinde res ipsa idem quoque evincit. Primum enim Esai. 6. describitur magnificè gloria Iehovæ exercitum, ejusque à Prophetæ visio; deinde subjicitur Iehovæ in illa gloria apparentis mandatum ad Prophetam; cujus pars prima à Ioanne recitatur: Deinde quia initium c. 53. Esaiæ, quod primum ab Euangelista citatur, non loquitur de Christi gloria; sed de ignominia, quæ humili statu, contemtu, passione & morte describitur. Nam quod adversus hoc objicit Enjedinus: *Passiones ab Esaiæ descriptæ, non ignominia sed gloria fuerunt Christi, tendebant enim & ducebant ad gloriam:* illud genuinam vocis significationem pervertit, & opposita inepte componit, ac scripturæ adversatur. Nam Luc. 24. v. 26. dicitur: *nonne oportuit Christum ista pati & ingredi in gloriam suam?* Quibus verbis ipsem Christus suas passiones & gloriam consequentem disertè opponit: ut & 1. Pet. 1. v. 11. dicitur, spiritum Christi qui in prophetis erat, ante testatum fuisse de passionibus, & gloriâ illas consecuta. Sed excipit adversarius: Esai. 6. de pœnagentia perfida. *Judaica agitur, quod non pertinet ad gloriam Christi.* Resp. ad prius negatione consequentiæ: Nam licet illa pœna non pertinuerit ad gloriam Christi: nihilominus tamen pertinet ad gloriam Christi, quod Esaias vidit gloriam majestatis illius, cum hæc dixit, quæ ibidem describitur. Quod rursus objicitur à vers. 11. cap. 53. usque ad finem agi luctuenter de Christi gloria mortem secutura, quo respexerit Euangelista: Verum est, de Christi gloria, passionem & mortem secutura, ibidem agi: sed ea non spectata fuit primum, cum propheta dixit: *quis credit sermoni nostro, & brachium Domini retecum est?* neque Euangelistam eò respexisse inde satis liquet: quia alias subiecisset illa verba, quando vidit gloriam ejus, testimonio primo ex cap. 53. proposito: non autem verbis aliò pertinentibus ex c. 6. prolati, ubi gloria Iehovæ non futura, sed præterita describitur. Altera rursus est exceptio adversarii quod Esai. 6. non dicitur à Prophetæ, se vidisse gloriam Domini, sed Dominum sedentem super solium, & audivisse canentes Angelos terram esse plenam gloria Domini. Resp. et si Esaias id non dicat totidem verbis, nihilominus descriptione insigni gloria, sensum eundem expressit. Nam sessio Domini apparet super solium excelsum & elevatum, & fimbriæ illius implentes templum v. 1. & Angelorum Seraphim Domini gloriam celebrantium circumstantia vers. 2. & 3. & motus frontispiciorum liminum templi & fumus illud implens, v. 4 sunt illustris, non simplicis, sed multiplicitis gloria quam Esaias vidit v. 1. & 5. descriptio. Nam sola etiam nubes miraculosa implens tabernaculum, qua præsentiam suam ac potentiam gloriosè Israëlitis patefecit Deus, vocatur gloria Dei Exo. 40. v. 34-35. Quemadmodum etiam similis admiranda nubes, quæ templum implevit, gloria Iehovæ similiter vocatur, 1. Reg. 8. vers. 10. 11. Sic etiam, gloria Dei, sub specie hominis, throno insidentis sublimi solio, & stipantibus Angelis, ac motu postuum templi & fumo illud implente conjunctis, ab Esaiā visa, fuit revera Dei gloria: quam etiam Angeli Seraphim prædicarunt atque amplificarunt cum ajunt: *plena est omnis terra gloria ejus:* id est, non solum templum, ut pars terræ, extra ordinem, in ista visione: sed etiam secundum ordinem creationis & providentiae divinæ, in reliqua**

tota terra: quod in ea gloriose Dei potentia ac benignitas opera sint conspicua, ut Psalm 148. in primis vers. 13. & Psal. 57. v. 12; & 108. 6. declaratur. Quod autem deinde objicit, visionem illam Esai. 6. non pertinere ad Christum, sed ad Deum Patrem, apparere ex Apoc. 4. ubi vel eadem, vel similis visio describitur, & Deo Patri tribuitur, & ab eo Christus cap. seqq. distinguitur: Illud à re propria alienum est: quia non potest eadem esse visio utrumque: quia illa ante Christum natum, Esaiæ; hæc vero post Christi ascensionem in cælum, Joanni accedit; ut v. 1. ibidem traditur: neque similitudo aliqua quicquam ad rem presentem facit. Præterea objicitur, pronomen illud *etiam seu ejus*, non ad Christum esse referendum: sed ad vocem *vocem*, quæ bis vers. 38. exprimitur: ut ad Patrem referatur: quia nulla Christi fit mentio. Sed respondeatur, utrumque negari: Nam ad rationem objectam quod attinet, ea falsa est: nam licet non explicitè Christi nomen memoretur, implicitè tamen per ellipsis perspicuam continetur: quemadmodum ex anteced. constat, quoniam ut vers. 37. Euangelista dixit, primum de Iudeis Christi auditoribus malitiosis, *non credebant in eum*, id est, citra controversiam, in Christum: idque Esaiæ testimonio primo ex cap. 53. declaravit vers. 38. sic deinde amplificat incredulitatem eandem ab impotencia, vers. 39. *propterea non poterant credere*, scilicet Iudei illi, in Christum, ut res ipsa & orationis series evincit: idque ratione secundi testimonii ex Esai. cap. 6. sic confirmat, quod iterum dixerit: *excavavit oculos eorum & obduravit corda eorum:* Id quod Christo attribuitur, cuius Euangeli & miraculis increduli illi Iudei suâ malitiosa invidia stimulati, magis magisque excæcati atque obduri sunt, ut supra explicuimus. Nam quemadmodum Esaiæ à Iehova exercitum mandatum dicitur cap. 6. vers. 10. *pinguefac cor populi bujus, & aures ejus agrava, & oculos ejus clade:* quo mandato excæatio & obduratio Iudeorum illius temporis Prophetæ Esaiæ metaphorice tribuitur: sic etiam (quatenus in ea re Christi typus fuit) denotatur fore, ut hic similiter sua prædicatione miraculis confirmata, oculos Iudeorum multorum excæcarent, & cor eorum obduraret: quemadmodum revera accidisse Euangelista ostendit. Idcirco eodem servato sensu, imperativum loquendi modum, qui apud Esaiam extat, in præteritum accommodatè ad rem presentem convertit. Quemadmodum alibi in ejusdem sententiæ Esaiæ citatione similiter, manente eodem sensu, mutatio aliqua vocum facta est: quemadmodum Matth. 13. v. 15. pro imperativo *pinguefac*, præteritum & quidem passivum positum *επιχύσθαι*, *pinguefactum est*: & pro eo, quod Esaias habet, *& aures ejus agrava & oculos clade*, quod prophetæ tribuitur, Matthæus exponit, *auribus graviter audierunt, & oculos suos iugular clauerunt*, ut vulgata versio & Henric. Stephanus vertunt: aut ut noster interpres, *oculis conniverunt*: unde appetat ex Prophetæ verbis occasionem indurationis ipsi & Christo (per se, ut hoc in loco, & per Apostolos ut Actor. 28.) prædicanti adscribi: causam verò propriam à Matthæo indicari malitiam incredulorum Judæorum. Ideoque hæc excæatio atque obduratio à Joanne proposita eo sensu (convenienter prædicationi & typo Esaiæ) Christo attribuitur. Ideoque cum dicitur, *vidit gloriam ejus & locutus est de eo: voces ejus & eo*, non ad Deum Patrem, ut adversarius Enjedinus contendit, sed ad Christum manifestè referuntur. Idque etiam perspicue ostendunt proxima verba, quæ de Christo citra controversiam loquuntur, cum dicitur: *multi tamen ex principibus crediderunt in eum.* Quibus absolutis una occurrit difficultas, licet ea ab adversario non moveatur: siquidem quæri potest, quo modo Christus possit rectè Esai. 6. per Iehovam exercitum, cuius gloriam vidit Prophetæ, designari: & simul per prophetam Iudeos amplius excæcaturum & obduraturum adumbrari. Responsio est, Christum pro dupli sua natura rectè bifariam distinctè hoc loco considerari. Quatenus enim Deus, est Dominus seu Iehova exercitum, cuius gloria Esaiæ patefacta: quatenus verò homo futurus ac Prophetæ Dei, per Prophetam Esaiam missum, fuit adumbratus: quemadmodum pro varia ipsius consideratione varius

variis etiam fuit typis adumbratus, ut ad Hebreos passim, & alibi etiam demonstratur. Atque hæc ad illustris hujus loci explicationem, atque in primis adversus Deitatis Christi hostes vindicationem, dicta sunt: sequitur

Quinta Quæstio, quid significet v. 42. Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum.

Occasio hujus quætionis est ea assertio Euangelistæ quæ tradita, de Judæorum incredulitate, & credendi impotentia insanabili: unde opinio concipi potuit, hoc de universis Iudæis eorumque primoribus esse intelligentium. Scopus autem est, ut hunc errorem præveniat atque avertat. Modus vero eo tendens, est hæc sententia: qua commoda explicatione contrarium statuit, cum ait, *Veruntamen etiam ex primoribus multi crediderunt in eum:* id est, licet plerique ex populo & primoribus illius non crediderint, sed adversus Christum contumaces fuerint, non est tamen existimandum nullos eorum credidisse: nam non solum è populo, sed etiam ex primoribus illius multi, id est, non unus atque alter, sed plures, et si incredulis pauciores, crediderunt in eum. Verum hic quæstio exurgit, an hic fides intelligatur viva, an vero mortua. Quidam enim de fide viva quæ per regenerationem donatur: & ut cum charitate simul infunditur per Sp. S. sic per eandem charitatem est efficax, Galat. 5. intelligunt. Quæ explicatio probatur, primùm ex collatione antecedentis: quia ut ante verbum illud *credere de viva fide accipitur*, sic hoc in loco similiter accipiendum: quia non simpliciter dicitur; *multi credebant*, sed, *veruntamen etiam multi*: quo videtur clarè statui, quod licet è populo plurimi non crediderint in Christum, id est, viva fide ipsum non sint amplexi, alias tamen, *etiam ex primoribus*, multos ita credidisse. Altera ratio à vi phraseos quæ hic adhibetur deducitur: quia primores non dicuntur credidisse Christo, sed in Christum: quo vivæ fidei (ut plurimorum sententia est) proprium denotetur: quod in eo acqueverint ac fiduciā suam collocant. Alii vero non vivam fidem, sed mortuam intelligi arbitrantur: nudam scilicet veritatis Euangelii Christi notitiam, resipiscientia & charitate ac fiducia salutis destitutam: quæ vulgo fides historicæ, licet non satis claræ, vocatur. Hoc autem colligunt inde, quoniam cum viva fides sit per charitatem efficax, Gal. 5. v. 6. Iac. 2. v. 17. 18. talis in hisce primoribus non extiterit: quia de hisce credentibus in Christum dicitur, quod propter Pharisæos non confitebantur, ne Synagoga moverentur, id est, metu excommunicationis in eos decreta Ioann. 9. vers. 22. qui fidem in Christum profiterentur. Deinde quoniam additur de iisdem: *dilexerunt enim gloriam hominum potius, quam gloriam Dei*: quemadmodum de Iudæis illis afferitur qui Christum audiebant, Ioan. 5. v. 44. quomodo vos potestis credere, cum gloriam alii ab aliis capetus, & gloriam quæ à solo Deo est, non queratis. Neque huic sententiæ obstat arbitrantur phrasin Euangelistæ: nimirum quod non dicat, crediderunt διπτός, sed εἰς διπτόν ιτε, quasi ea phrasis vivæ ac justificanti fidei solum convenienter. Quia et si illud & olim à nonnullis, & vulgo plerunque approbetur, ab aliis tamen nonnullis piis atque illustribus Theologis atque Hebreæ linguae interpretibus aliter judicatur: qua de re consuli potest Doct. Martinus Bucerus, in præfatione comment. in ep. ad Rom. Nam ut de phrasi hac aliquid plenius moneamus; διπτόν οὐδὲ διπτόν, non puræ linguae Græcae est phrasis: ut neque Latinæ, crediderunt in eum: sed merus est Hebraismus, seu Hebreæ phrasis imitatio: adeo ut idem omnino notet atque crediderunt ei: quod citra discrimen modò de viva fide, modò de mortua, pro ratione rei, de qua agitur, diverso modo accipiantur, ut Exod. 14. v. 31. crediderunt in Jebovam & Mosen, id est, ut vulgatus interpres exponit: crediderunt Domino & Moysi, & D. Iun. & Tremel. crediderunt Ichovæ & Moysi: & I. Sam. 27. v. 12. Achis credidit in Davidem, id est, Davidi, ut vulgata versio & D. Iunii & Tremel. & Genevensis Gallica recte transtulerunt: & Ion. 3. v. 5. & Ninivitæ crediderunt in Deum, id est, Deo, urbis interitum per Ionom comminanti, ut vera dicenti fidem adhibuerunt. Ne-

que enim intelligi potest de fide salutari in Christum, quia Euangelium, verbum scilicet salutis, iis nondum erat prædicatum: sed verbum interitus urbis. Neque de fide cum amore & fiducia in Deum conjuncta sermo est: quia nulla iis fuerat facta promissio. Ac propterea recte D. Iun. & Tremel. interpretati sunt: *crediderunt Ninivitæ Deo*, & Genevenses similiter. Deinde ut adhuc expressius ac propius ad rem præsentem accedamus, id quod Hebreæ phrasii de Abrahamo dicitur, Genes. 15. vers. 6. *credidit in Jebovam*, versio D. Iunii habet, *credidit Ichovæ*: quemadmodum exceptione omni major Apostolus disertè, Rom. 4. v. 3. & Gal. 3. v. 6. hunc locum citans transtulit: *credidit Deo*; Et in Nov. Test. saepe eodem sensu dicuntur iudem credere Christo, & credere in Christum, Ioan. 8. vers. 30. *multi crediderunt in eum*, & vers. 31. de iisdem omnino dicitur: *qui credebant ipsi*: & hoc cap. 12. Ioannis de eadem omnino re dicitur vers. 37. *non crediderunt in eum*, & de iisdem vers. 38. (ut etiam Rom. 10. vers. 16.) *quis credidit sermoni nostro?* Denique de mortua fide dicitur Ioan. 2. v. 23. *multi crediderunt in nomen ejus*: de quibus tamen v. 24. dicitur, *Iesus autem non credebat semetipsum eis, eo quod noſſet omnes*. Quemadmodum contrà de viva & salvifica fide dicitur altera phrasii, Ioann. 5. v. 24. *qui credidit ei, qui me misit, habet vitam æternam*, ea enim loli vivæ fidei promittitur ac confertur. Hisce utrumque expensis, prior tamen sententia videtur præferenda, non quidem ob phrasis illius, *crediderunt in ipsum*, argumentum: sed propter connexionem cum antecedentibus supra probatam, ut credere utrumque de eadem fide accipiat. Deinde quod dubia sententia in meliorem partem ex charitatis & equitatis lege de aliis sit judicandum. Neque ratio objecta quicquam evincit: Nam quod Christum non ausi sunt confiteri; quodque gloriam hominum magis dilexerunt quam Dei, ut Euangelista memorat: illud non simpliciter & absolutè intelligendum (sicut de incredulis Christi adversariis, Ioann. 5. v. 44. dictum) sed secundum quid atque relatè: nimirum quod ad tempus, infirmitate fidei & charitatis laborantes, officium neglexerunt. Qualis fuit Nicodemus Pharisæus ex primoribus Iudæorum, Joan. 3. v. 1. & 10. & alii nonnulli cum ipso: qui metu Judæorum initio nocte Christum adiit ac dixit, *scimus (nempe ego & alii tecum) te à Deo venisse Magistrum: nemo enim potest haec signa facere, quæ tu facis, nisi Deus sit cum ipso*: qui paulatim in fide ac dilectione Christi proficiens in senatu postea liberè, cum Pharisæi Christum inauditum condemnarent, illud cum lege pugnare afferuit Joan. 7. vers. 51. sed tamen rogatus an ipse quoque Galilæus esset, fidem suam in Christum palam nondum est ausus confiteri, ut ex vers. 52. 53. appareat. Talis etiam fuit Josephus Arimatæensis, honestus senator, Marc. 15. v. 43. clandestinus Christi discipulus. Quorum uterque tandem, fide ac charitate in Christum firmata, excusso metu & mundi gloria, eum cruci affixum ac mortuum suis officiis palam honorarunt, & facto ipso confessi sunt, ut Joan. 19. vers. 38. & sequent. dicitur: *post hæc autem rogavit Pilatum Ioseph Arimatæensis, qui erat discipulus Iesu, sed occultus, propter metum Iudeorum, ut tolleret corpus Iesu, quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus (is qui venerat ad Iesum nocte primum) &c. accepérunt ergo &c.* Quare de hisce primoribus aliisque nonnullis, viva quidem, sed languida fide ac charitate, ad tempus præditis, hæc sententia Joannis loquitur, quæ infirmitatis illius vitium describit: & quidem in eum finem, ut hoc caventes, contempto mundi metu & gloria illius, in confessione Christi & dilectione gloriæ Dei indies proficiamus. Atque hæc de quinta & ultima ex cap. 12. proposita quæstione.

DE CAPITE XIII.

Prima Quæstio, De sensu verborum Christi v. 8.

PRæclara est Euangelistæ, initio hujus cap. historia: in qua lotio pedum Apostolorum à Christo peracta, sic describitur, ut imprimis causa efficiens & finalis appareat. Efficiens quidem, est Christi erga suos Apostolos perpetuus

tuus amor, & humilitas admirabilis: quod cum omnia ipsi essent tradita, seu omnium Dominus & Rex à Patre constitutus, suis tamen servis inservire, ad pedum usque lotionem, non sit dignatus. Finis verò est, ut Apostolos, & nos omnes, suo exemplo, ad fideles in primis constanter amandos, eorumque utilitati ac saluti demissio animo inserviendum provocaret. Ceterum quædam verba Christi in hac historia metaphoricè enuntiata, ut melius intelligantur, nonnullam explicationem desiderant. Ac primum quidem quod vers. 8. ait: *Nisi lavero te, nihil tecum habebis commune.* Quorum verborum occasio fuit Petri, ex imprudenti erga Christum Dominum suum reverentia, lotionis ab eo oblatæ recusatio duplex: prima est vers. 6. qua dixit, *Dominus tuus mibi lavas* (id est, lavare studes) *pedes?* quâ interrogationis figura, ad rei indignitatem, uti putabat, indicandam uititur, quasi non ferendum esset, ut Dominus ac Messias promissus, servi sui Apostoli pedes lavaret, eique in tam vili officio inserviret. Altera recusatio est, qua Christo respondenti & ignorantiam illius indicanti contradixit: *non lavabis pedes meos in æternum.* Qua occasione commotus Christus respondit: ut Petrum imprudenti Christi amore aberrantem (ut antea, Matth. 16. v. 22. 23.) in modestæ obedientiae viam revocaret. Responsio autem comminatio est gravissima, qua lotionis necessitatem demonstrat propositione conditionali, quæ antecedente & consequente constat. Antecedens est: *nisi te lavero.* De cuius sensu genuino disquiritur. Ac primum illud controversia carere apparet, *lavandi* vocem non esse propriè accipendam. Nam licet ea Petri, contra Christi voluntatem, lotionem durius recusantis inobedientia, exitium atque alienationem à Christi gratia, stricto jure mereretur: ex sequentibus tamen Christi verbis, vers. 10. (*vos puri estis, sed non omnes*) & ex Euangelistæ expositione, vers. 11. constat, non propriè accipi; sed metaphoricè, per similitudinem quandam, ab extrema sordium corporis ablutione petitam, ad animæ purgationem eleganter transferri: quemadmodum etiam extrema illa lotio, internæ lotionis animæ beneficium denotavit. Quomodo Christus Joann. 4. occasione aquæ, à Samaritana muliere petita, & quodammodo ab ea recusatæ? opportuna metaphora, beneficium aquæ vivæ, si peteret, promisit: ut aquam putei non denegandam sibi ostenderet, & ad doctrinam Euangelii viam sterneret. Quemadmodum etiam Joann. 6. occasione sermonis de pane corporeo, quo Capernaitas paverat (quemque præpostere, neglecta persona & doctrina Christi salutari, quærebant) per metaphor. de se, sub *panis vitæ nomine*, locutus est: ut auditores à studio panis terreni & vitæ corporalis, ad sui quasi panis cælestis & vitæ æternæ, fidem atque amorem revocaret. Sic etiam hoc in loco à beneficio ac servitio lotionis corporali (de quo erat sermo) ad majus beneficium ac servitium lotionis spiritualis, ad salutem necessariæ, artificiosè transit: ut Petri imprudentem contradictionem corrigat, & modestiam gratumque erga Christum animum doceat. Cum enim fundamento niteretur Petrus, contra officium Christi esse, ut servo suo inserviret, & se indignum, ut id pateretur: contrà docet Christus, sine servitio Christi & lotione spirituali ipsum servari non posse, ideoque extream lotionem non esse ab eo respuendam, Christo volente. Verum cum animæ ablutione seu purgatio non eodem modo in Sacris Literis accipiatur: diversæ hoc in loco eâ occasione, interpretationes verisimiles oriuntur. Quidam enim de justificatione, qua peccata remittuntur: alii de sanctificatione, qua in nobis tolluntur: reliqui verò de utroque simul exponunt. Quæ postrema sententia, reliquis videtur non immerito præferenda; utpote quæ huic loco egregie consentiat, & generalem magis atque ubiorem complectitur sensum. Neque sanè ulla appetit ratio gravis, cur eam lotionem ad speciem alterutram restringamus; siquidem duæ illæ lotionis spiritualis species, sunt Christi beneficia, individuo nexus, ex Dei voluntate, inter se conjuncta. Prima enim est ablutione à peccatis, cùm originalis, tum actualis, poena, propter Christi sanguinem, id est, per Synecd. per & propter Christi passionem & mortem sanguinolentam. De qua lotione David Psal. 51. v. 4. sic ait, *multum*

ablue me ab iniuriate mea, & a peccato meo munda me, & v. 9. expiato me bysopo ut mundus sim: abluto me, ut præ nive abscam: & Apocal. 1. v. 5. de Christo dicitur, qui dilexit nos & lavat nos à peccatis nostris per sanguinem suum, id est, ut 1. Joan. 1. v. 7. idem afferit: *sanguis Iesu Christi Filius ejus purgat nos ab omni peccato,* id est, Christi passio ac mors cum sanguinis effusione conjuncta, poenæ peccatorum remissionem nobis conferendam meruit, & fide apprehensa eandem præstat, adeo ut à reatu liberi ac quasi loti ac mundati simus. Sic etiam Apocal. 7. vers. 14. de Martyribus Christi dicitur: *laverunt solas suas & dealligantur in sanguine Agnus* nempe fide sanguinis Christi, in remissionem peccatorum creditum effusi. Altera verò lotionis animæ species est per sanctificationem: qua ab ipsomet peccato nobis innato, quasi sordibus animæ fædis Deoque exosis atque exitiosis, per spiritum Christi purgantur: primum quidem à domino illius: deinde paulatim à reliquis illius, de qua re ita loquitur Esaias cap. 4. v. 4. *cum laverit Dominus excrementum Zionis & cædes Hierosolymorum abluerit in medio ipsorum spiritu judicis & spiritu sublationis.* Utramque autem hanc speciem, generali ablutionis voce prius indicatam, distinctè exponit Apostolus 1. Corinth. 6. v. 11. *Et hæc eratis nonnulli: sed abluti estis (ecce genus præmittitur) sed sanctificati estis, sed justificati estis (en species subjiciuntur) in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Sanctum Dei nostri. en causa utriusque sententiam claudit. Quæ etiam duplex, per sanguinem & spiritum Christi ablution, Baptismi aqua significatur atque obsignatur, ut Actor. 22. v. 16. Paulo baptizando dictum: *ablue peccata tua: & Hebr. 10. v. 22. 23. accedamus cum vero corde & certa persuasione fidei; ipparouērūtās ἐργαὶ τὰ σωμάτια τοντας, afferi, id est, abluti, corda à conscientia mala (en ablutione interna per spiritum, quæ res significata per aquam baptismi) & abluto corpore aqua pura: en aquam baptismi, eam rem significantem. Nam quod nonnulli aquam hanc de Sp. S. exponunt, alienum esse, corporis ablution (quæ per ministrum Euangeli peragitur, ut animæ per Sp. S.) satis demonstrat. Quo etiam pertinet, quod servati dicimus per lavacrum regenerationis & renovationis Sp. S. id est, per baptismum: quo ablution à peccato (quæ per Sp. S. peragitur) significatur, & fide verbi conjuncti perceptum, incrementi regenerationis à Christo impetrandi instrumentum est, ut Ephes. 5. v. 25. 26. *Christus dilexit Ecclesiam & semetipsum exposuit pro ea, ut eam sanctificaret, postquam purgasset aquæ lavacro per verbum.* Atque hæc de beneficio Christi lotionis duplicitis: primum quidem à peccati poena, per justificationem: deinde à peccato ipso, per sanctificationem: quæ duo generali voce, cum Christus ait, *nisi lavero te,* continentur. Atque hæc de comminationis conditionalis, à Christo ad Petrum prolatæ parte antecedente, quæ conditionem continet: Consequens verò illius est poena quam minatur, ea conditione posita his verbis: *in ἔχει μηδεποτέ μηδεποτέ: ad verbum: non habes,* (id est, per enallagen præsentis pro futuro, *babebis*) *partem mecum:* ut vulgatus interpres ad verbum transtulit: Alii verò, *nihil tecum habebis commune;* paraphrasa nimis ut videtur laxa: neque sati vim vocis distinctè exprimendo. Nam pars in Sacris Literis in hujusmodi loquendi modis ac similibus, per Synecd. generis pro specie, non raro hæreditatem aut possessionem, quæ distincta quasi partitione alicui convenit, designat: quemadmodum Deut. 18. v. 1. *non erit tribus Levi pars & hæreditas cum Israële,* id est, pars hæreditatis: ut Ps. 16. v. 5. *Iebova est portio partis meæ,* id est, hæreditatis, ut plerique aptius interpretantur, quam qui vocem *Πλῆρει πρædi mei,* interpretantur: & Jer. 51. v. 19. Deus vocatur pars Jacobi, & postea hæreditas, eodem sensu: videl. quod Deus esset hæreditatis omniumque bonorum suo populo instar. Unde per catachresin metaphoricam, à bono ad malum significantium transfertur interdum, ac poenam notat adhærentem, quæ ob peccata quasi hærititas aliqua impiis contingit, quemadmodum Es. 17. v. 14. *hæc est pars prædictum nos & fors diripientum nos:* & Matth. 24. v. 51. *& partem ejus ponet,* id est, attribuet cum hypocritis, id est, poenæ eorum participem reddet. Ceterum babere partem cum aliquo, pro habere**

habere communicationem seu participationem boni aliquius, non raro accipi solet per metaphor. à cohæredibus desumptam, inter quos (ut Luc. 12. 13.) hæreditas dividitur: qua similitudine 2. Sam. 20. v. 1. dicitur: *non est nobis pars cum Davide, neque est nobis ηλίου hæritas*; aut ut alii vertunt, *possessio, cum filio Isai*, & 2. Cor. 6. v. 15. *quaæ consuetudina Christi cum Belial, quaæ pars fidelis cum infidelis?* id est, quodnam donum, quasi hæreditatem, commune habent, quod inter se participant: & Act. 8. v. 21. *non est tibi pars neque fors in hac re, εις αληφ τιτα, Hebraismus*, id est, non es particeps neque consors hujus rei, nempe donationis Sp. S. per manuum tuarum impositionem: sic hoc in loco dicitur *non habebis partem mecum*, id est, partem hæreditatis vitæ æternæ mecum; non eris mihi in ea particeps & cohæres: ut Rom. 8. vers. 17. hæredes Dei & cohæredes Christi fideles appellantur: Et Col. 1. v. 12. dicitur Pater nos idoneos fecisse *εις μέραν τοῦ κλήρου, ad partem santis sanctorum in luce*, id est, ad cælestis gloriæ hæreditatem: quaæ Act. 26. v. 18. *fors inter sanctificatos vocatur, ut κανός significet idem quod Act. 20. v. 32. exprimitur, nimirum κληρονομία hæreditatem inter sanctificatos, & hæreditatem fideliibus asservatam in cælis* 1. Pet. 1. v. 4. Quare ex hisce apparere potest, *non habere partem cum Christo*, eleganti cohæredum similitudine designare, non fore hæredem Dei ac vitæ æternæ confortem ac participem cum Christo. Quævis, in partis, pro hæreditate acceptæ, metaphora comprehensa, negligenda non est; adeo ut, si interpretetur *nihil babebis mecum commune*, obscuretur: quod etiam, qui hac hæreditate vitæ carent, nihilominus habeant multa cum Christo communia; quod cum eo participes sint carnis & sanguinis, & similium infirmitatum, quaæ inde consequuntur. Atque hæc de sensu verborum Christi, quibus Petro, imprudenti zelo pertinacius lotionem à Christo aversanti, minatus ita est: *nisi te lavero, non habebis partem mecum*. Ac propterea hac quæstione absolutâ, sequitur

Secunda Quæstio, de sensu verborum v. 10. Qui lotus est, non opus habet, &c.

Postquam gravissima comminatione Christus Petro, lotionis ab ipso imprudenti zelo pertinacius recusatæ, necessitatem proposuit v. 8. fructus illius indicatur v. 9. quod correcta eo modo fuerit Petri inobedientia: adeo ut se totum à Christo lavari petierit, dicendo, *Domine, non solum pedes meos, sed & manus & caput, supple lava*; ut res ipsa ostendit: quia hæc responsio, Christi verba spectat: *nisi lavero te*. Hac autem via Petrus in alteram, sed tamen mitiorem partem imprudentia peccavit. Nam quemadmodum antea minus Christo cessit, quam debebat, cum pedes lavare studenti, obssisteret: sic nunc contra amplius, quam Christus volebat, petiit, cum ei contra, in voluntatis & sapientiæ Christi norma proposita, meritò suis omniꝝ acquiescedum. Idcirco Christus hunc alterum immodestiæ errorem corrigere studet: & ad eam rem, idoneam hanc responsionem subjicit, v. 10. *qui lotus est* (id est, lavando purus factus est) *non opus habet, nisi ut pedes lavet: sed est purus totus: & vos puri estis, sed non omnes*. Quæ responsio, ut non malè ab aliis obsservatum, syllogismi antecedens, id est, propos. & assum. complectitur: unde consequens, seu conclusio perspicue intelligitur, nimirum, Ergo vos non habetis opus, nisi ut pedes lavetis. Qua in re Christus inchoatam à se allegoriam seu metaph. persequitur: qua à propria ac corporali lotione, ad spiritualem transierat, ut sequentia declarabunt. Propositio autem primum indicatur, deinde confirmatur. Indicatur autem his verbis: *qui lotus est, non opus habet, nisi ut pedes lavet*: eoque manuum & capitum lotione non est necessaria. De cuius propositionis subjecto quæritur, quidnam *lotio* significet: de attributo vero, quidnam *pedes* notent; Ex horum enim recta expositione, propositio commodè intelligetur. Ad prius quod attinet, plerique de animæ lotione, qua homo fit purus per sanctificationem in se, interpretantur: alii de ea, quaæ fit per justificationem: reliqui vero de utraque lotione, tam per justificationem, quam per sanctificationem accipiunt: quemadmodum etiam in præcedenti comminatione ibidem intelligi

gendum eodem sensu ostendimus. Eaque expositio, hujus loci circumstantiis optimè consentit, & sensum habet pleniorum: neque ulla ratio adseritur, quaæ nos constringat, ut aliud statuere debeamus. Quare quid *pedes* deinde designent, obsservandum. Multi de carnis cupiditatibus, mundo ac terræ quasi affixis, quaæ pedibus humum calcantibus & luto infectis comparentur, intelligunt. Atque ita quidam exponunt de quotidianis peccatis, quaæ ex infirmitate committuntur. Verum aptius videtur, ut non solum de actionibus vitiosis, seu peccatis actualibus piorum: sed etiam de vitioso illarum actionum fonte, nempe peccati originalis reliquiis intelligamus: quia peccata utraque, tam originalia, quam actualia, & justificatione, & sanctificatione quotidiana re ipsa sunt abluenda, ut homo sit purus: quemadmodum huc spectat sententia Apoc. 22. v. 11. *qui justus est* (nempe per fidem in Christum crucifixum) *justificetur abducatur, & quis sanctus est, (nempe in se per Spiritum regenerantem) sanctificetur abducatur*: Id quod sit, quando exercitio fidei & precum impetratur ac divinitus donatur remissio peccatorum propter sanguinem Christi, seu satisfactionem illius pro peccatis nostris, & renovatio per Spiritum S. Quorum etiam utrumque oratione dominica petitur, Matth. 6. v. 10. 12. Atque hæc est indicata propositio. Confirmatio vero illius adjecta est his verbis: *sed purus est totus*: ideoque lotione alia non habet opus. Quo autem modo illud veritati consentiat, disquiritur: quandoquidem tam diu, quam in his terris versamur, sumus peccatores, quia caro repugnat adversus spiritum, Galat. 5. ac remissionem peccatorum petere jubemur, Luc. 11. v. 4. unde etiam asseritur idem Proverb. 20. v. 9. *quis dicere posset, purificari animum meum, mundus sum a peccato meo: adeo ut 1. Ioan. 1. v. 8. afferatur, si dicamus nos peccatum non habere, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est*. Verum responderi potest, hanc sententiam objectis scripturæ locis minimè adversari, quia ea non de inchoata & continua: sed de peracta jam pedum lotione intelligenda. Tum enim peccati originalis reliquiis penitus sublatis, toti futuri sumus mundi: ubi enim peccatum originis prorsus non est, ibi neque pena peccati: neque actualia peccata quasi animæ fordes amplius extant. Porro huic propositio & confirmationi illius, subjicitur assumptio, mutatâ voce, non sensu: quaæ exprimitur primum, deinde declaratur. Exprimitur autem his verbis: *vos puri estis*, cuius subjectum & attributum paucis explicandum. Subjectum est, *vos*, nempe Apostoli, non autem *tu*, cum tamen Petrum alloqueretur antea: Causa autem cur communiter hac voce Apostolos nunc compellat, est ut ostenderet, ea quaæ delotione Petri dixerat, communiter ad ipsos etiam pertinere, & ut purgationis ipsius donatae mentione, adversus communionem ante politam consolaretur; & ad gratitudinem pro eo beneficio Christo præstandam excitaret. Purgationem autem attributo designat, cum ait: *Puri estis*, quod perinde est ac si dixisset, *loti estis*: quod scilicet puritas sit lotionis effectum. Observeandum autem est quod non ait: *& toti puri estis, sed puri*: quod nimirum propter peccati inhærentis reliquias nondum in se toti essent puri, sed ab iis tanquam foribus paulatim magis ac magis sanguine & Spiritu Christi ablueri ac purgandi. Hæc de assumptione ipsa: cuius declaratio adjicitur: ea enim assumptionis subjectum nempe *vos* indefinitè positum, non universè sine exceptione, de omnibus Apostolis intelligi atque accipi oportere; oppositione sapienti ostendit, cum ad ea verba *puri estis*, adjicit; *sed non omnes*: quo tacite Judam notat, & simul periculo futuri scandali, quod ex ipsius proditione oriri poterat, prudentissime occurrit, quando se non minus illius impuritatem, quam reliquorum Apostolorum puritatem cognitam habere indicat: ut antea similiter indicarat, Ioan. 6. v. 70. & hoc loco opportunè Euangelista v. 11. declarat, & Christus v. 18. 19. expressius exponit ac confirmat, ut omnem etiam Iudeæ erroris prætextum, quasi monitus non esset, tempestivè eripiat. Atque hæc de secundæ quæstionis, ad illustrationem vers. 10. explicacione. Reliquum est, ut paucis etiam agamus de causa hujus lotionis pedum, de qua expendenda occurrit

Tertia

Tertia Quæstio, de recto verborum Christi
vers. 14. 15. sensu.

Ratio hujus quæstionis propositæ est partim verborum illorum primo intuitu difficultas: partim quorundam, in iis pervertendis, ad superstitionem in Ecclesia statuendam, error. Ideoque opportunum atque operæ pretium videtur, ut brevi quadam explicacione Christi verba illustrare, & errorem illum diluere studeamus. Ad verba vero quod attinet, eorum occasio est, primum Petri & aliorum Apostolorum ignorantia: quod causam lotionis illius à Christo propositæ ac factæ, nondum cognoscerent. Deinde Christi promissio, nimirum fore, ut postea (nempe peracta lotione) cognoscerent v. 7. Scopus autem est, ut ignorantiam illam corrigat, & promissionem præstet. Modus autem, quo ad illum scopum tendit, est expositio causæ finalis, seu boni illius, cuius gratia pedes eorum laverat: nimirum eorum utilitatis gratia, ut ad sinceram charitatem, & sibi mutuò etiam humilibus officiis demisso animo inserviendum, suo exemplo erudiret ac stimularet. Partes autem hujus orationis sunt duæ: propositio officii, & confirmationis illius. Propositio conditionalis est, ac v. 14. his verbis exprimitur. *Itaque si ego lavi pedes vestros, Dominus & Magister, vos quoque debetis alii aliorum pedes lavare.* Cujus propositionis prima pars seu antecedens, est positio conditionis non dubiæ, sed propter experientiam Apostolorum certæ: quia non ante lotionem pedum, sed postea secundum promissionem ante factam hæc à Christo dicta esse afferitur, v. 12. & Christum Dominum ac Magistrum esse iis erat notum, & ab iis confessum, & à Christo approbatum v. 13. adeo ut, cum conjunctio, *si, pro siquidem interdum accipiatur* (ut Act. 4. v. 9. *et si*, id est, siquidem, aut ut noster interpres quandoquidem, & Rom. 8. v. 31. *si Deus pro nobis*, id est, *quia*, similiter à nonnullis interpretibus explicatur, & Græci authores, Chrys. & Oecum: Rom. 8. v. 9. eam vocem eodem sensu exponunt) ita hoc in loco forte non incommodè verti posset *et si siquidem igitur ego Dominus & Magister vester: ut non sit conditio, sed assertio; atque ita non erit propositio tantum; sed enthymema, constans assumptione & conclusione;* Quod ut obiter observandum: ita servata significatione propria conjunctionis hujus *et pro si*, sensus eodem redibit, licet non ita explicitè. Hæc igitur de propositionis conditionalis parte prima, seu antecedente conditione. Altera vero est consequens illius: *itaque vos debetis alii aliorum pedes lavare.* Quod accipi potest bifariam: primum ut sensus sit, licet non expressè ponatur, sed circumstantiis tantum indicetur, multò magis debetis: quemadmodum comparatio dignitatis Christi excellentis, & indignitatis Apostolorum indicare videtur. De se enim dixit: *Ego Dominus & Magister,* scilicet vester existens: ut vers. 13. relationem illam plenius expressit præmissis illis verbis: *vos me vocatis Magister ac Domine, & ego sum;* coque pro relationis natura indicavit ipsos esse servos ipsius & discipulos, confessione ipsorum. Ergo multo magis ipsi mutuo suos conservos ac condiscipulos, conditione pares, amare ac pedes eorum demisso animo lubenter lavare debent. Deinde accipi posset hoc consequens, ut convenientia servitii præstandi indefinitè designetur: ut sensus sit: *si ego me dimisi, ut vos lavando, vobis inservirem, vos debetis sine indignitatis rei opinione similiter vobis mutuo ita inservire.* Quo spectare videtur probatio, v. 16. qua etiam perversæ ex superbia promanante opinioni occurrit, cùm ait: *Amen dico vobis: servus non est major Domino suo: neque Apostolus* (vel legatus) *major eo, qui ipsum misit, id est, non estis me majores, sed minores, servi scilicet mei ac subditi Apostoli: ac propterea cùm vobis humile illud servitium, ac vulgo vile præstiterim: illud inter vos mutuo præstare, vobis non est (quasi indignum dignitate & officio vestro) respuendum.* Atque hæc quidem de propositione officii Apostolorum. Confirmationis vero illius ac plenior explicatio subjicitur v. 15. cùm ait: *Exemplum enim dedi vobis, ut prout ego feci vobis, ita & vos faciatis.* Ratio autem cur propositionem eam confirmet, esse videtur, ut tacita quædam objectio diluatur. Cogitari

enim ac dici poterat: non videri necessariam consequentiam. Si Christus pedes Apostolorum laverit, propterea etiam Apostolos debere alios aliorum pedes lavare: quandoquidem non omnia particularia Christi facta sunt imitanda: sed ea tantum, quæ ad officia pietatis & communis vocationis à Deo essent præscripta, & secundum eam normam à Christo facta: aut saltem voluntate ac mandato certo, in rebus per se adiaphoris, à Christo ipsis essent imperata. Propterea Christus ostendit lotionem illam pedum ipsis imitandam; quod in eum finem, eaque voluntate ac proposito eam peregrisset, ut exemplum ipsis sequerentur: ideoque exceptionem illam non habere hinc locum. Verum hic difficultas quædam exurgit, siquidem secta quædam Anabaptistarum (qui vulgo *pedum-lotores* Voedt Wasscherg appellantur) hoc lotionis exemplum propriè intelligi, & ut ceremoniam à Christo mandatam, in universa Ecclesia observari debere contendunt. Orthodoxi vero contra impropriè, per Synecd. speciei pro genere acceptæ, intelligendam statuunt. Quod ut melius intelligatur, quædam prius de lotionis pedum apud Iudæos modo præmittenda. Notum est enim eam apud illos fuisse consuetudinem, ut aliunde, in primis peregrè ad domum alicujus venientium ac divertentium pedes, porrecta aqua, vel ab accendentibus: vel per servientes ibidem lavarentur. Occasio autem hujus moris fuit, quod ob regionis illius calorem, nudis pedibus soleas corrugia astringerent, & in via luto, sudore ac pulvere sordidi fierent, & calore atque itinere lassarentur: adeo ut cum aliquo, præsertim vesperi divertissent, aquæ lotione opus haberent. Finis vero fuit, partim sordium contracstarum ablutio, partim ad defatigationem tollendam refrigeratio, ac virium renovatio. Origo vero seu causa efficiens, fuit humanitas ex charitate proximi profecta: qua de re passim in Sacris Literis documenta extant, in Vet. & N. Test. perspicua. Ac primum in Veteri, Genes. 18. v. 4. Abrahamus ait, Angelos compellans (quos homines viatores esse putabant) *fumatur, inquit, jam parum aque & lavate pedes vestros:* & Loth. cap. 19. v. 2. eosdem similiter est allocutus; quemadmodum etiam de Labane, cùm Eleazarum in ædes suas hospitio receperisset, dicitur cap. 24. v. 32. *deditque aquam ad lavandum pedes illius, pedesque virorum qui erant cum illo:* & c. 43. v. 24. cum Josephi iussu fratres illius hospitio exciperentur, de Oeconomio illius dicitur: *deditque aquam, ut lavarent pedes suos:* & 2. Sam. 11. vers. 8. David Uriæ, ab exercitu reverso dixit: *descende in domum tuam, & lava pedes tuos,* denique 1. Sam. 25. v. 41. Abigail accepto nuntio, de conjugio ipsius à Davide per legatos petito, respondit: *Ecce ancilla tua in famulam, ad lavandum pedes servorum Domini mei;* quo satis notat famulantum fuisse officium, ut pedes hospitum lavarent, aut etiam alicrum. Sic in N. etiam T. primum Christus hunc morem notat, cum in convivio Simoni Phariseo, qui ipsum invitaverat, inhumanitatem exprobravit, comparatione cum muliere, quam Simon (ut etiam Christum) superbè contemnebat: sic enim ait: *ingressus sum domum tuam: aquam pedibus meis non dedisti: hec autem lacrymis rigarit pedes meos, & capillis capitus sui exterbit.* Sicut deinde Apostolus 1. Tim. 5. agens de viduis (quales tunc ad piorum hospitum & pauperum ministerium eligebantur, vers. 9.) inter alia earum officia quæ describit, ait vers. 10. *si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lavavit, si afflitus subvenit, si omne bonum est assidue fecit.* Atque hactenus de lotionis pedum apud Iudæos consuetudine. Unde facile jam dijudicari potest, sententiam Anabaptistarum illorum, qui lotionis pedum ceremoniam in Ecclesia, toto orbe necessariò servandam contendunt, à mente Christi esse alienam: quia in regionibus frigidioribus, illa pedum eorum, qui hospitio excipiuntur, aut domum redeunt, ablutio, neque in usu est, neque requiritur: quod non soleis tantum, sed calceis perfectis utantur: nec nudis, sed testis pedibus incendant: ideoque non pedes, sed calcei maculati purgationem desiderant, ut etiam fieri solet. Quocirca hinc satis apparere potest, mentem esse, ut fideles, ipsius exemplo, ad omnia charitatis & humilitatis officia, pro regionis ratione familiaribus præstanda, parati sint: adeo ut etiam, quæ ob vilitatem

litatem rei, ab ipsis fratribus adventantibus, vel per famulos fieri solerent, ipsimet, postulante Ecclesiæ ædificatione, humiliter Christum imitati præstarent: siquidem ille non par pari (quales Apostoli erant inter se) aquam tantum porrexit, ut ipsis seipso lavarent; aut ut per famulum id fieret curavit: sed supra consuetudinem omnem ipsem et Dominus suos servos lavare non est dignatus, ut humiliatem cordis illius sequerentur, Matth. 11. vers. 29. & seipso abnegando, superbiam (qua inter se laborabant, & alii aliis præesse contendebant) deponerent. Nam cum Christus antea Apostolis, sui traditionem in manus hostium prædictisset, re non intellecta, postea inter se disceptarunt, quis eorum esset maximus, Luc. 9. v. 46. ac licet Christus ambitionem illam redarguisset, & minimum, id est, modestissimum, inter ipsis magnum fore asserisset, v. 47. 48. tamen ambitio illa adeò ipsis tenaciter inhæsit (quod regnum Christi non solum spirituale, sed etiam corporale in terris sibi fingerent) ut eam non deposuerint: quemadmodum postea Apostoli duo, Johannes & Jacobus, ambitiosè petierunt à Christo, per matrem suam, ut alter eorum ad Christi dextram, alter verò ad sinistram in regno ejus consideret, id est, primas post ipsum tenerent, Matth. 20. v. 21. v. 22. Et quamvis Christus rursus ambitionem illam redarguit, atque seipsum ut ministraret, & animam suam redemptionis premium pro multis daret, venisse testatus esset, ne hoc quidem modo correcti sunt: adeo ut post hanc quoque, inter cœnam paschalem ultimam, lotionem & admonitionem de necessaria humilitate imitanda, & post prædictionem prodictionis sui per Judam futuræ, nihilominus orta sit postremum inter eos contentio, quis eorum videretur esse major, nimirum reliquis omnibus, Luc. 22. vers. 24. Ac propterea rursum eorum errorem de statu Ecclesiæ refutat, & suo exemplo ad humilitatem, ac proximo ministrandum hortatur, ibidem vers. 25. 26. 27. Quare ex hisce omnibus scopus ac sensus verborum Christi, de sui in lotione pedum mutua imitatione appetet: nimirum hoc modo non præcipi lotionem pedum, quasi ceremoniam in universa Ecclesia observandam, sed ut initio diximus, per Synecd. speciei pro genere designatur, ut secundum consuetudinem & ædificationem Ecclesiæ, omnia pro virili etiam humilis servitii officia fratribus, usque ad pedum lotionem, ubi scilicet regio & usus requireret, mutuo præstemus. Quod autem Cardinales & Episcopi, ceremonia annua duodecim hominum pedes, mandati Christi prætextu lavent, illud latus potius est theatricus, à verbis Christi dissidens, quam recta imitatio. Nam & à scopo, & à modo quem Christus indicavit, aberrant plurimum. A scopo quidem, quoniam ut ante ostendimus, Christus lotionem pedum non tanquam ceremoniam instituit: sed per Synecd. ea re fraternalm charitatem atque animi humilitatem officiosè, vilibus etiam servitiis ad Ecclesiæ ædificationem ac proximi commodum præstandis commendavit. Ac propterea præceptum illud non est ceremoniale: sed ut vocant morale, seu non ritus est, sed charitatis officium. Deinde à modo etiam omnino recedunt, primùm quia Christus impuros pedes lavari jussit ut mundentur: contra verò Episcopi pedes hominum quorundam egregiè purgatos inepte ac inutiliter lavant. Deinde quia non lavant alii aliorum pedes, id est, mutuò: nam suos pedes à lotis vicissim lavari non sinunt. Nam quod Durandus in rationali divinorum officiorum, lib. 6. cap. 75. ait: *quod fit à prælatis, representat illud quod Christus fecit: hoc inquam mandato Christi disertè refutatur: qui hoc expresse jussit, ut alii alii, id est, alii aliorum pedes seu mutuò lavarent, id est, non soli Episcopi & Cardinales: sed etiam reliqui fideles, qui Christi servi & discipuli, & quidem ut non solum alios lavarent, sed ab aliis etiam lavarentur. Et quod rei caput est, humilitatis suco Episcopi superbiam ac dominatum in Ecclesiæ retinent. Atque hæc de Christi lotione. Cœterum de ritu lotionis pedum, ante cœnam Paschalem, & in eadem, usitato apud Iudæos, elegans extat, ex præsca Iudæorum consuetudine ac traditione narratio, in annot. D. Beza ad Matt. 26. vers. 20. Atque hæc ad tertiam quæstionem, de verborum Christi, vers. 14. & 15. sensu, sequitur jam*

*Quarta Quæstio, Quidnam eligendi voce
vers. 18. designetur.*

Celeberrima hæc est Christi ad Apostolos suos oratio: quæ ait; *non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegim.* Cujus occasio est antecedens illa v. 17. sententia, de beatitudine Apostolorum, si quæ de charitatis & humilitatis officiis, suo exemplo præstandis, docuerat, non solum scirent, sed etiam exequerentur. Quæ cum indefinitè de Apostolis dicta essent, & obedientiæ illorum futuræ spem indicasset: dubitari poterat ab iis, an ea de omnibus illis essent dicta nec ne. Scopus autem Christi, est dubium illud tollere. Modus autem quem ad scopum illum dirigit, est subiecti, sententia antecedentis expositio vers. 18. cum vocem illam *vos*, quam latè accepit, declarat. Ea autem expositio constat negatione, & illius ratione. Negatio est: *non de omnibus vobis loquor*, ut ante vers. 10. monuit; *vos pures estis, sed non omnes.* Ratio autem est, cum ait: *Ego scio quos elegim:* id est, quæ dixi, ad eos tantum pertinent, quos elegi: non omnes autem elegi. Cum autem electionis vox, etiam cum de Apostolis Christus locutus est, non eodem modo ubique accipiatur: inde factum est, ut hæc electio diversimodè à præscis novisque Theologis hoc in loco exponatur. Quamobrem ut eo facilius quid maximè conveniat dignoscatur, vocis illius distinctio, ex Sacris Literis præmittenda ac declaranda. Electio enim Apostolorum non unius est generis: alia enim æterna est: alia verò temporalis. Æterna est ea, qua ante mundi creationem ad vitam æternam, vocatione ad fidem in Christum obtinendam, selecti sunt. Quo pertinent hæc Christi dicta eodem sensu, licet verbis diversis expressa, Luc. 10. vers. 20. *gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cælis: & 12. v. 32. ne metue parvæ gressi, quia euðonos, id est, placuit Patri vestro dare vobis regnum.* Cujus etiam promissio expressa iisdem à Christo facta, Matth. 19. vers. 28. & Joh. 14. v. 3. Temporalis verò eorum electio est, qua per Christum Mediátorem, munere suo fungentem, vocatione peculiari ex aliorum numero sunt segregati. Eaque rursum est duplex: prima in discipulis: secunda in Apostolos. Prima quippe temporalis electio eorum est, qua secundum electionem æternam, ex incredulorum Judæorum numero, vocatione per Euangeliū, & Spiritus sanctificationem, in discipulos suos & credentium numerum selegit: quemadmodum etiam electorum vox, si Græcum contextum rectè interpretetur, 1. Pet. 1. vers. 1. 2. explicatur; *electis &c. secundum prænotionem Dei Patris, per sanctificationem Spiritus ad obedientiam & aspersiōnem sanguinis Jesu Christi:* ut ab egregiis interpretibus hæc electorum significatio rectè observata in hujus loci explicatione. Quemadmodum etiam 1. Cor. 1. v. 27. 28. *eligere eodem sensu pro vocare in Christi discipulos fidei donatione, usurpatur: quemadmodum collatio vers. 26. manifestè demonstrat: de quali Apostolorum electione Christus agit Joh. 15. v. 16. non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui, ut abeantes fructum feratis.* Verum quia hæc memorabilis sententia à nonnullis aliter atque aliter intelligitur, ad illustrationem illius & electionis Apostolorum, non abs re erit, si collatis sententiis præcipuis, genuinum sensum eruere studeamus, & rectè hunc locum à nobis ad vocationem Apostolorum in discipulos, & ad communionem Christi & Ecclesiæ citatum ostendamus. Nam quod primùm insignes ac pii hujus Evangelistæ expositores, de electione ad apostolatum interpretantur, id minus videtur Christi expositioni convenire. Nam de eadem electione plenius agit Christus, & lucem affert antecedentibus v. 19. cum ait: *Ego elegi vos ex mundo* (id est, incredulorum numero, ut initium versus, & sequentia evincunt) eoque unde elegerit declarat. Atqui cum à Christo eligerentur in Apostolos, non erant ex incredulorum numero, ut inde possent segregari per electionem: sed tum credebant in Christum: ac propter talis electio intelligi non potest. Deinde quod nonnulli electionem æternam intelligunt, piam similiter sententiam complectuntur, sed verbis Christi prolatis non satis consentaneam: *Quia Christus disertè causam odii mundi adversus Apostolos esse ait,* quod

quod non essent ex mundo, sed electi ex mundo: quod de vocatione ex ipsorum numero in Christi discipulos verissimè dicitur: oderant enim Christi discipulos, adeò ut si quis ipsum confiteretur, excommunicarent è Synagoga ipsorum. Contra verò de æterna electione ad salutem accipi non posset: quoniam ea non fuit causa odii mundi adversus discipulos: quia illa electio illi prorsus fuit ignota. Atque hæc de prima ac primaria temporali Apostolorum electione, nimis in discipulos Christi. Secunda verò ac secundaria eorum electio ea est, qua à Christo, ex discipulorum numero in ipsius familiares atque Apostolos (seu eos, qui illius nomine legatione ad Ecclesiam, Euangelii predicatione colligendam, fungeretur) selecti sunt: ut Luc. 6. v. 13. dicitur, *advocavit discipulos suos, & cum ex ipsi elegisset duodecim, quos ab Apostolis vocavit, &c.* & Joh. 6. 70. ait Christus: *nonne ego vos duodecim elegi?* Hancen de variis Apostolorum electionibus; supereat nunc, ut quænam ex iis hoc Christi dicto, *ego scio quos elegerim,* intelligatur, expendamus. Quidam enim de æterna electione ad salutem intelligi censem: id quod August. & multis aliis probatur. Nonnulli verò non de æterna, sed de temporali, & quidem ad Apostolatum vocatione accipendum statuunt. Utraque autem sententia analoga est doctrinæ fidei: siquidem utrumque veritati consentaneum esse ex Scriptis literis suprà demonstratum est: sed tamen prior sententia analoga contextui verborum Christi: secunda verò ab eo declinat, quoniam sensum inceptum patit: Christus enim ait, se non loqui de omnibus: & rationem hanc subiicit, *scio quos elegerim.* Atqui sciebat se illos duodecim circa discrimen in Apostolos elegisse. Ideoque si hanc electionem intellexisset, contra dicendum fuisset: *Ego de omnibus locutus sum.* Verùm hic excipitur, sensum est, *scio quales vos elegerim:* quod scilicet non omnes sitis puri, atque officium quod præscribo facturi, atque ita beati futuri: sed unus ex vobis electus impurus est, qui me proditurus est. Veruntamen verba Christi hōc modo non integra servarentur: sed mutarentur, quandoquidem hic non ait: *scio ius,* id est, *quales,* ac si qualitatem significare vellet, sed *is,* id est, *quos:* quod protomen de personis quibus electio competit hoc loco dicitur. Ac propterea, cùm hoc pro nomen relativum *is, quos,* ex vocis certa significatione, personam aut rem ipsam, non autem personæ aut rei qualitatem significet (quemadmodum etiam eam significationem qualitatis, neque ex S. Scriptura Novi Test. neque ex Græcorum authorum usu probant) alienum est, quod *quales* interpretantur. Quare hac sententia relicta, priorem meritò præferendam esse apparet. Atque ita Christus hīc statuit discrimen inter suos Apostolos: quod novit quosnam elegérunt, nempe undecim, non autem omnes duodecim: quod Judas non electus esset ad vitam æternam: Quocirca etiam à Christo Joh. 17. filius perditionis, id est, perditioni destinatus nominatur. Ac propterea quæ de beatitudine Apostolorum electorum dixit, & officio præstanto atque expectato indicavit, non ad omnes pertinere ostendit, sed ad electos à se ad beatitudinem, sibique probè notos.

Atque hactenus de quæstione quarta ex vers. 18. de electionis Apostolorum significatione: cui succedit

Quinta quæstio: An Judas Iscariotes, cum reliquis Apostolis, Sacramenti Cœna Dominicæ fuerit particips?

Occasio hujus quæstionis est vers. 26. quo dicitur: *Et cum intinxisset offulam, dedit Iudæ filio Simonis Iscariotes: & vers. 30. ille ergo accepta offula statim exivit.* Ex hisce enim & nonnullis reliquo Euangelistarum dictis ortæ sunt de propria quæstione sententiæ oppositæ. Quidam enim illud affirmant: alii verò negant: licet religione inter se consentiant. Adeò ut nec inter Partes, nec inter Pontificios, neque inter nostros, eadem sententia omnibus probetur. Ac licet sine religionis veræ lèsione, per se quæstione considerata, dissensio sit: utile tamen existimamus, ut eam quæstionem paucis discutiamus: in primis ut Ubiquitorum erroribus occurramus, & ut hujus capititis

non minus quam alioruna quorundam locorum sensus illustretur: imo si consequentiam consideremus, ad veritatem religionis stabilendam explicatio necessaria est, ut postea cognoscetur. Ut autem ad rem accedamus, qui Judam una cum reliquis Apostolis, Sacramenti Cœnae participem fuisse contendunt, illi quidem si numero certandum sit, superiores futuri sunt: sin verò argumentis, inferiores apparet. Argumentum enim primum quod objectare solent, petrium est ex Joh. 13. vers. 26. ubi dicitur de Christo: *cum intinxisset offulam dedit Iudæ, & v. 30. quod ille eam accepit.* Ergo inquit Sacramenti Cœnae Dominicæ cum reliquis Apostolis fuit particeps. Verum negatur Consequentia. Nititur enim hoc argumentum falsa hypothesis, quasi hoc factum fuisset in administratione Sacramenti Cœnae: & offula fuisset panis in ea distributus. Nam ut rectè à nonnullis observatur, illa actio Christi facta est in cœna Paschali, quæ Sacramentum cœnae præcessit: & offula illa intincta, fuit panis cœnae Paschalis, in cuius esu, Exod. 12. iussi sunt adhibere acetarium ex intybis & lactucis aut herbis amaris, ut panem liquori intingerent. Contra verò panis cœnae à Christo fractus ac datus dicitur: non autem prius intinctus: ideo Cugustinus etiam (licet Iudam alioqui cœnae Dominicæ participem factum statuat) tract. 62. in Iohan. illos reprehendit, qui per buccellam intinctam panem Eucharistiae intelligunt. Secundum argumentum est etiam ex Iohanne, qui ait: *surgit à Cœna, v. 4. & postea v. 5. deinde cœpit lavare pedes discipulorum, & v. 12. postquam ergo lavisset pedes eorum, unde sic colligunt: Quorum pedes à Christo post cœnam loti sunt, illi Sacramenti cœnae Dominicæ participes fuerunt.* Ctqui Iude pedes post cœnam à Christo loti sunt cum reliquis Apostolis. Ergo Sacramenti cœnae fuit particeps. Verum negatur propoli-
to: cœna enim intelligitur agni Paschalis post quam non peractam simpliciter, sed inchoatam Christus surgens pèdes discipulorum lavit: ac deinde eandem cœnam continuavit, dum ad secundam quasi mensam ad acetarii esum accessit, & offulam intinctam Iudæ, ad proditorem indicandum tradidit: quâ accepta ille statim exivit v. 30. ideoque Sacra-
mento cœnae non inter fuit. Postremum ac maximè specio-
sum argumentum quod non paucos decepit, ex Lucæ Eu-
angelio obtenditur, qui cap. 22. postquam institutionis Sa-
cramenti Cœnae verba v. 19. & 20. narravit, subjicit Christi de Iuda proditore sententiam, v. 21. *Veruntamen ecce manus ejus qui me prodit, mecum est in mensa.* Ac propterea Sacramenti cœnae Dominicæ intersuit, ejusque cum reliquis Apostolis particeps fuit: quia Christus Matt. 26. 27.
dixit præsentibus discipulis: *bibite ex eo omnes: & Marc. 14.
v. 23. biberunt ex eo omnes,* ideoque Judas etiam inter eos fuit. Responsio ad hoc argumentum est ca, quæ ab egregiis quibusdam Theologis affertur, quod interdum ab Euange-
listis res narrentur ordine temporis neglecto: & huc perti-
nere regulam ab August. quæst. 92. super Nov. T. est. posi-
tam: ubi inquit, *multa novissima ordinari, quæ ante facta pro-
bantur;* Atque ita Wolf. Musculum in suis locis communibus per hanc regulam exponere narrationem illam Lucæ:
idemque etiam ex ipsa cœnae Dominicæ descriptione, per Marcum demonstrari, quoniam c. 14. v. 23. 24. ait: *Et accepto
poculo cum gratias egisset dedit illis, & biberunt ex eo omnes: &
dixit illis: hic est sanguis meus Novi Testam. qui pro multis effun-
ditur: Quibus verbis sic narrat quasi Apostoli bibissent ex
dato poculo, antequam Christus de de significatione & usu
poculi, *hic est sanguis &c.* pronuntiasset: cum tamen ex aliis
Euangelistis colligatur, verba illa promissionis fuisse prius
dicta quām biberent: & res ipsa idem evincit: nam alioqui
ignorassent significationem Sacramenti illius, quod tum pri-
mū instituebatur, ac propterea sine fide illius bibissent,
unde appareret Marcum narrare prius, quod factum erat po-
sterius, nempe quod biberint ex poculo: & contrà, verba
de poculo prius pronuntiata, narrare posterius: de re tan-
tum, non autem de ordine sollicitus. Atque hoc modo etiam Lucas, illæ sa rei veritate, primū verba Christi, quibus
cœnae Sacramentum instituit, recenset: deinde verò per isto-
gozias quandam subjicit primū, quæ in narrationis ordine
omiserat verba de proditione sui futura (videlicet, verunta-*

men ecce manus ejus qui me prodit, mecum in mensa est) & ortam inde inter Apostolos quæstionem. Nam ex reliquo-rum Euangelistarum narratione, Matth. 26. v. 21. usque ad 26. & Marc. 14. v. 19. ad 22. perspicue appetat, illa ante institutionem Cœnæ contigisse. Idque etiam res ipsa sa-tis aperte demonstrat. Nam neque Christus in Cœnæ sua institutione buccellam intinctam dedit, sed panem fra-ctum: neque Apostoli buccellam cum Christo intinxerunt in patinam, sed fractum datumque à Christo panem ede-runt: utrumque verò illud in Cœna Paschali antea factum est, ut initio ostendimus. Ideoque neutrū signum, neque præsentiam Judæ, ad Sacramentum Eucharistiae referri o-portere appetat. Si quidem simulac intinctam buccellam Ju-das accepérat, statim exiit, ut Johannes disertè testatur, v. 30. Neque tamen Lucas hac *versio* (seu rei prius factæ nar-ratione præposta) in veritatem historiæ sacræ impegit; quia verba Christi verè ac simpliciter recenset: hunc autem ordinem fuisse, nulla certa circumstantia definit: quemad-modum antea Marci exemplo simili illustravimus ac pro-bavimus. Et non ignotum etiam est apud profanos histori-cos, interdum hysterologias quasdam inve[n]iri. Ac propte-rea satis ad argumentum è Luca petitum responsum est: ad eō ut probari non possit ex eo, Judam in Cœnæ administra-tione fuisse præsentem, multò minus illius cum reliquis Apostolis fuisse participem. Id quod etiam præter ea quæ supra artulimus duobus aliis argumentis gravibus confutari potest: quorum prius est hujusmodi: Quorum scelera sunt aperta, non solum Sacramentum Cœnæ distribuenti: sed etiam communicantibus omnibus: illi non possunt sanctè ad communionem illius admitti. Atqui Iudæ scelera e-rant non solum Christo cœnam distribuenti, sed etiam ejusdem indicio omnibus communicantibus Apostolis nota. Ergò sanctè non potuit ad communionem admittere; ideoque cum omnia sanctè egerit, eum nullo modo ad eam ad-misit. Alterum argumentum (si bene observavi) negle-ctum videtur ab iis, qui de hac materia eruditè scripserunt, sed tamen primarium ac maximū mōmenti est hujusmodi. Pro omnibus illis, quibus Christus & panem & poculum Sacramenti Cœnæ distribuit, corpus ejus datum ac fractum est, & sanguis ejusdem effusus in remissionem peccatorum. Atqui pro Iuda Iscariote Christi corpus non est datum ac fractum, neque ejusdem sanguis pro eo effusus est in remis-sionem peccatorum. Ergo Christus ei nec panem Sacramenti Cœnæ nec poculum illius distribuit. Propositio ex Eu-an-gelistis & Paulo Apostolo manifestè deducta est: nam de discipulis præsentibus in Cœna, de poculo loquens, Christus dixit, *bibite ex eo omnes*, Matth. 26. v. 27. & biberunt ex eo omnes, Marc. 14. v. 23. unde perspicue constat, idem etiam de pane, priori Sacramentalis signi parte inseparabili, intelligendum, cum dicitur, *dedit discipulis*, Matt. 26. v. 26. Atqui omnes illos sine controversia intelligit, cum dixit dato illis pane: *boc est corpus meum quod pro vobis datum*: Luc. 22. v. 19. ac frænum, 1. Cor. 11. vers. 24. similiter dato omnibus poculo Christus ait, de iisdem omnibus, Luc. 22. v. 20. *Hoc poculum Novi Testamenti est in meo san-guine qui pro vobis* (quæ vox non aliter quam de antecēden-tibus omnibus memoratis intelligi potest) effunditur, scilicet in remissionem peccatorum, Matth. 26. vers. 28. unde véritas propositionis syllogismi propositi elucet. Assumto verò à nostris doctrinæ reformatæ assertoribus non nega-tur, sed rectè asseritur: ideoque conclusio jure negari non potest. Quia verò Ubiquitarii eam negant, idcirco paucis confirmanda est hoc modo: Pro quibus Christus corpus suum tradidit & sanguinem suum effudit in remissionem peccatorum, illis mors Christi fuit utilis, & illorum pecca-ta potuerunt remitti, imò sunt remissa; aliás mors Christi fi-nem suum non obtinisset, sed fuisse inutilis, quod impium est asserere. Atqui mors Christi Iudæ non fuit utilis, neque peccata ejus per sanguinem Christi sunt remissa: quia filius perditionis oppositè Apostolis vocatur à Christo, id est, perditioni certæ distinatus: ideoque verbis modo adductis ex Ioh. 17. vers. 12. Christus addit: *ut Scriptura impleretur*: Deinde ante Christi mortem Iudas desperatione veniæ se-ipsum suspedit, Act. 1. v. 18. abiitque in locum suum,

ibid. v. 25. id est, in infernum impiis destinatum. Unde necessario sequitur, Christum non esse pro eo, id est, illius bono mortuum, nec sanguinem suum pro eo effusisse, ut ille remissionem peccatorum obtineret, aliás sapientiæ & justitiæ Christi, finis mortis ipsius adversaretur, id est, mortuus fuisse pro eo, id est, ad bonum seu utilitatem illius & ad remissionem peccatorum illius, quæ tamen nullo modo erant possibilia: neque iusta: cum nihil utilitatis ho-mini jam in infernum detruso posset accedere, multò mi-nus remissio peccatorum in igne inferno & æterno. Quare meritò concludimus, Iudam Sacramento Cœnæ Domini-cæ nullo modo communicasse: imò neque ei interfuisse. Atque ita quintam ex capite 13. quæstionem ad doctrinæ fidei conservationem explicare conati sumus.

C A P I T I S X I V.

Examen vers. 1. 2. & 3.

Illustris omnino est Christi ad Apostolos oratio, quæ hoc cap. 14. Iohannis continetur: ex qua nonnulla, par-tim propter suam difficultatem, partim propter rei, quæ in ea tractatur summam utilitatem; indagationem sententie requirunt. Quales primum sunt tres priores versus: ac pro-pterea eosdem paucis illustrare conabimur: ab occasione & scopo eorum, ad rem ipsam progressuri. Occasio autem ex cap. 13. colligitur duplex: prior enim est Christi prædictio discessus sui ab Apostolis: quæ primum proponitur v. 33. his verbis, *filiali adhuc paulisper vobiscum sum: quæretis me, & sicut dixi Iudeis, quo ego vobis abeo, vos non potes ve-nire: ita etiam dico vobis*: deinde hæc prædictio ad consola-tionem Apostolorum, mitigatione quadam atque explica-tione, ita à Christo accommodatè ad Petrum repetitur, *quo, (inquit) ego abeo, non potes me nunc sequi: sequeris au-tem postea*. Altera occasio est Apostolorum infirmitas: quæ partim posita erat in cordis tristitia, ex prædictione deChri-sti ab ipsis discessu concepta: quemadmodum similiter post discessus hujus & afflictionis imminentis repetitionem acci-dit, ut cap. 16. v. 6. & 22. à Christo ibid. indicatur: par-tim verò in mentis ignorantia consistebat, scilicet quod Christi verba (de discessu ipsius: quodque ipsum tunc se-qui non possent) minimè intelligerent: ut ex Petri quæ-stione appetat, quæ recensetur vers. 36. *Domine quo abis?* quemadmodum etiam ex altera quæstione idem liquet, v. 37. *Domine quare non possum te sequi?* Scopus verò Chri-sti hac dupli occidente permoti est, ut utrique huic infir-mitati remedium idoneum adhibeat: quo nimur & hanc cordis eorum tristitiam, & mentis ignorantiam corrigat. Medium autem ac remedium ad eum scopum destinatum atque directum, in primis tribus hisce versibus contine-tur. Constat autem propositione & confirmatione illius. Propositio vers. 1. describitur, confitans mandato dupli, scilicet dehortatione à vitio, ac deinde hortatione ad offi-cium vitio tollendo idoneum. Dehortatio autem hæc est: *Ne turbetur cor vestrum*. Cujus dehortationis pars antece-dens seu subjectum de quo loquitur, sedem vitii indicat, quando dicitur, *cor vestrum*. Cor autem metaphorâ val-de frequenti, & aliás exposita plenius, animam significat. Cum autem additur *vestrum*, Apostoli notantur, quos hac oratione compellat. Consequens verò pars seu attributum est: *ne turbetur*: quo & vitium animæ Apostolorum (quod curare studet) indicat, & ab eodem revocat. Vitium au-tem erat turbatio cordis Apostolorum. Quæ res vocis a-liquam expositionem ac distinctionem præviam, ad re-ctam hujus loci & similiū intelligentiam omnino requiri: ac propterea paucis ac distinctè de ea agemus. Turba-tio enim propriè de re corpore dicitur, cuius quies mo-vendo interrupitur: Qualis propria perturbatio aquæ per-descensum Angeli vocatur ac describitur, Joh. 3. vers. 4. Deinde impropriè per Metaphoram à re corpore ad animam, ob similitudinem quandam voce translata, tranqui-litatis illius, tristiore aliquo affectu dimotionem notat: Quæ animæ turbatio, non unius est generis, sed duplicitis. Alia enim recta est: alia verò prava ac vitiosa. Recta ani-mæ perturbatio est, quæ normæ officii, divinitus in verbo præscripti,

præscripti, convenit. Norma autem est, ut fide & charitate erga Deum omnino regatur: qualis turbatio animæ Christi duplex describitur ab Euangelistis. Prima quidem, qua ex Zelo gloriae Dei, ob violationem illius, per Judæorum incredulitatem, sanctè commotus est, justè aduersus peccatum ira: de qua Joh. 11. vers. 33. dicitur, *infremuit Spiritu & turbavit seipsum*. Altera turbatio est sanctæ tristitiae, qua ex horrendi supplicii imminentis consideratione, pro natura, malum illud per se rectè aversantis ratione, attamen servata & fide & obediendi voluntate commotus est: de qua turbatione ipsem testatur, Joh. 12. vers. 27. *Nunc anima mea turbata est: quid dicam? Pater conserva me ab hac hora: sed propere veni in hanc horam: & cap. 13. vers. 21. ait Euangelista: Cum bœ dixisset Jesus, turbatus est spiritu, dixitque: Amen, amen dico vobis, unus ex vobis prodet me: & Matth. 26. v. 37. 38. de Christo, cum esset in horto, dicitur: cœpit contristari & gravissime angit, tunc dicit eis Jesus: undiqueaque tristitia est anima mea usque ad mortem. quam tristitia perturbationem Christus ex recta causa horrendæ passionis concepit, & rectum modum servavit, cum eadem fide & obedientia erga Deum conservata temperavit, ne normam officii excederet. Hæc de perturbatione cordis recta. Prava verò seu vitiosa ea est, quæ normam Dei verbo præscriptam violat: nimurum, cum vel in origine, vel in mensura turbationis peccatur. In origine quidem, cum iusta illius causa non est, qualis turbatio fuit Herodis regis, qui audita è Magis nativitate Christi Regis Judæorum, turbatus est præ ceteris, Matt. 2. v. 3. non recta causa cum externa: quia Christi nativitas, justissima erat magni gaudii materia, Luc. 2. v. 10. tūm interna, quia metus amissionis regni, quo turbabatur, erat & injustus & vanus. Injustus, quia Christo jure regnum competebat. Vanus verò; quia regno Herodis nullum erat ab eo periculum: quod Christi regnum non esset ex hoc mundo, Joh. 18. vers. 38. sed spirituale. Sic quoque in Apostolis Christi, Matth. 14. v. 26. vitiosa suit turbatio, ratione non solum originis, sed etiam modis seu mensuræ: scilicet cum viso Jesu Christo ambulante super mare, turbati dicuntur: nam causa movens externa non erat iusta: quia adventus & omnipotentia Christi, ea re patefacta, lætitia causa esse debuerat, non terroris: neque etiam causa interna erat recta; quia & opinio phantasmatis erat falsa: & metus non solum mensuram excedens, sed etiam inanis, utpote quia à Christo eò erant dimissi, Marc. 6. v. 46. & illius tanquam veri Dei omniscientia, præsentia, amore atque omnipotentia omnino tuti. Hæc de turbatione cordis, cum recta, tūm prava seu vitiosa: undejam perspicue constat, non omnem turbationem in Sacris Literis prohiberi (quasi Stoicorum stupidam & râsas, affectuum omnium vacuitatem, atque indolentiam præcipieret, & ab omni prorsus turbatione ac tristitia animi dehortaretur) sed tantum vitiosam: quæ in origine seu causam ovente: aut in mensura seu modo: aut in utroque à norma officii verbo Dei præscripti recedit. Qualis etiam hoc in loco à Christo prohibetur, dum ab ea Apostolos dehortatur: quorum tristitia, neque origine, neque mensura convenienti prædicta erat. Nam primum discessus Christi ab Apostolis ad Patrem, causa non erat iusta tristitia, sed gaudii: quod ad Christi gloriam, & ipsorum utilitatem ac salutem omnino pertineret: nam inter alia, ut Christus afferit, utile iis erat ut ipse abiret ab iis, quod nisi abiret, consolator (nempe Spiritus Sanctus, de quo cap. 14. v. 16. & 15. v. 26.) ad eos non esset venturus: si autem proficiseretur, fore ut illum ad ipsos mitteret, Joh. 16. vers. 7. Deinde licet odium mundi & persecutions, aliqua tristitia causa fuerint, in ea tamen justam mensuram excesserunt: quod ut cap. 16. vers. 6. Christus declarat, tristitia implevit cor eorum; cum inter alia non pauca, dignitas martyrii, Actor. 5. vers. 41. & promissio auxilii Christi & vita æternæ, Joh. 10. vers. 28. & Spiritus consolatoris, ut ante ostendimus, causæ esse debuissent gaudii sincerii, naturalem tristitiam superantis, Matt. 5. v. 11. 12. & 2. Cor. 4. v. 17. 18. Sed infirmitas fidei & charitatis Apostolorum (nondum per Sp. S. missionem in utraque confirmatorum) hæc non satis attenderat: ideoque Christus eam vitiosam,*

per tristitiam immodicam, perturbationem indicat, & ab ea dehortatur. Atque hæc de prima propositionis Christi parte, nempe mandato primo: ne cor illorum turbetur. Altera verò pars est secundum mandatum, posteriori versu primi membro descriptum, *inueni in Deum, & inueni in me*. De cuius vocis Græcæ interpretatione, hoc loco diversæ extant Theologorum sententiaz, partim ob vocis antiquis ambiguitatem, partim ob verisimilem pro diversa acceptione sensum, siquidem ea vox esse potest, vel indicativi modi ac præsentis temporis, ut Joh. 6. v. 36. & 8. vers. 45. 46. & *inueni non creditis*: vel modi imperativi, ut Joh. 12. v. 36. *inueni eis τὸ φῶς, credite in lucem: & c. 14. v. 1. inueni ὑμῖν, credite mihi*. Atque inde fit, ut hæc vox, quæ bis hoc loco occurrit, accipi possit, vel eodem modo, vel diverso. Unde (quod etiam Erasmus rectè observavit) quadruplex expositio emergit. Nam si eodem modo sumatur, utrumque erit vel indicativi modi: nimurum *in Deum creditis, & in me creditis*, sensusque erit: cum creditis in Deum & in me, Ergo turbari non debetis: vel imperativi modi: *credite in Deum, & credite in me*, ut sensus sit, atque ita fiet ut non turbetur cor vestrum: utpote cum potissimum ex fidei infirmitate turbatio oriatur. Contra verò si diverso modo *inueni* interpretetur, alia duplex interpretatio emergit. Prima quidem ut priori loco illud verbum sit modi indicativi, in posteriori verò imperativi, hoc modo: *Creditis in Deum* (id quod vel absolutè, vel cum interrogatione lectum) *credite in me*, ut sensus horum verborum sit: nemo vestrum est quin dicat se in Deum credere: si ita est, credite etiam in me; ita fiet, ut verè in Deum creditis, neque ullis tempestatum procellis dejiciamini. Altera expositio est, ut prius *inueni* sit modi imperativi: posterius verò indicativi, *credite in Deum & in me creditis*: i.e. si creditis in Deum, eadem operâ in me creditis, utpote Filium Dei *inveniō*. Ceterum ex hisce quatuor sententiis, quæ omnes sunt analogæ doctrinæ fidei: postpositis duabus extremis, seu prima & quarta, de mediis duabus quæstio est, utra sit hoc in loco præferenda. Tertiam enim vulgata versio & eam secutæ nonnullæ, atque insignes Theologi amplectuntur. Secundam verò illustres Patres proponunt ac sequuntur. Ex Græcis quidem Chrys. Cyrus Alex. Nonnus & Theoph. Ex Latinis verò Hilarius de Trinitate, lib. 9. p. 162. sèpius eam versionem inculcat, & tanquam mandatum utrumque expavit: deinde Aug. tract 67. in Johannem. Quam Patrum interpretationem salvo aliorum judicio genuinam esse, & tertiaz præponendam arbitramur, hisce de causis: primum quia nullum ex Sacris Literis exemplum profertur, ubi unum itemque verbum in eadem propositione, in præsenti indicativo, & in imperativo usurpetur. Et quid si forte etiam exemplum aliquod hujusmodi extaret: ex rectæ interpretationis norma, sine gravi causa à simplicitate ejusdem modi non esset recedendum: ac propterea utrumque *inueni* notat *creditis*, aut *credite*. Deinde non videtur verisimile, Christum hic actionem fidei præfentis (non autem dico habitum fidei, qui iis non defuit) iis tribuere. Nam sèpè occasione aliqua oblata, oblivione quadam promissionum gratiæ Dei & Christi, incredulitate atque orto ex ea timore ac tristitia peccarunt: quemadmodum utrumque Christus iis exprobravit, ut illustribus exemplis constat, Matt. 6. v. 30. & 8. 26. Luc. 8. v. 25. Et Matt. 14. v. 31. ad Petrum in fide tamen ceteris servidiorem ait: *exigua fide prædite, quid dubitasti?* Denique post hanc hujus cap. 14. sententiam, quâ dicitur *inueni*, paulò post, ut c. 16. v. 8. narratur, quod Christus dixerit Apostolis, *quid discepatis inter vos διάβολον exiguid fide prædihi*. Ex quibus omnibus satis clare appetet, Apostolos exigua in Deum & in Christum fide fuisse præditos, atque inde etiam factum, ut timore ac tristitia immoderata, objecta aliqua difficultate, fuerint perturbati: id quod etiam hoc in loco ipsis accidisse ostendimus. Ac propterea magis consentaneum est, ut hic potius hortatio sit, ad fidem Apostolorum in Deum & Christum suscitandam, quam commendandam: ideoque verbum *inueni* neutra parte vertendum videtur *creditis*, sed *credite*. Idque etiam ea de causa, quod sensum habet minus coactum, quam altera explicatio, magisque cum dehortatione convenientem: quemadmodum

ex antè posita sententiarum collatione in explicatione sensus apparere potest. Nam certum illud est, turbationem illam cordis Apostolorum, à qua eos Christus est dehortatus, non fuisse cum fidei exercitio conjunctam, sed ex illius infirmitate, (ut similia à nobis allata exempla, & Christi reprehensiones, & res ipsa ostendunt) promanasse. Si quidem ubi fides in Dei ac Christi promissiones firma est in mente, illius effectum consequens est fiducia animum exhilarans in corde, Eph. 3. vers. 12. adeò ut ea sit præsentissimum turbationis à metu ac tristitia antidotum ac remedium: fides enim est victoria nostra, quæ vincit mundum, 1. Joh. 5. vers. 4. eademque est cuius firmitate adversario nostro Diabolo resistimus, 1. Pet. 5. vers. 9. in scutum est, quo possumus mali illius ignita tela extinguere, Eph. 6. vers. 16. Ideoque optimè cum antecedenti dehortatione à turbatione cordis, hortatio ad fidem connectitur ac subjicitur, tanquam bonum illi malo curando utilissimum ac maximè necessarium. Quod rectè omnino à Chrys. etiam observatum, cùm ait: Πιστεύει τὸν Θεόν, ἡ οἵτινα πείσεται, ἔτι, τάχις παρελθεῖται τὰ δύσματα. οὐ γάρ τοι εἴπει πάτερ καὶ τὸν μηδεποτέ, θυσανθέτη τὸν ἀπότολον ἔστι, οὐ τότε εἰπεις αγράπτου τῷ, διερχεσθαι, id est: Credite in Deum & in me credite, hoc est, quod omnia mala transibunt. Nam in me & in genitorem fides, omnibus vos invadentibus potentior, & nihil difficultatum permettit superare.

Ceterum ad mandati partes quod attinet (quo Christus Apostolos credere in Deum, & in se jubet) illæ sunt duæ; prima est mandati objectum, id est, ille circa quem mandatum versatur, seu de quo mandetur: altera est attributum seu adjunctum, nempe res mandata. Objectum, est Deus & Christus. Dei autem nomine Deum Patrem (quemadmodum etiam alibi, cùm à Christo distinguitur intelligi solet, ut Joh. 13. vers. 3.) hoc in loco designat per Synecd. non autem quod Filius eo modo à Deitate excludatur: nam etiam simili tropo Dei nomen pro Deo Filio usurpatum singulariter, quemadmodum Actor. 20. vers. 28. Deus dicitur redemisse Ecclesiam suo sanguine: id quod nec Patri, nec Spiritui Sancto, sed tantum Filio convenit, qui solus carnis & sanguinis particeps factus, & Ecclesiam suo sanguine redemit, Heb. 2. vers. 14. 15. 17. Quem Deus (id est, Deus Pater) proposuit in astero, placamentum in sanguine ejus, Rom. 3. vers. 25. quemadmodum etiam Actor. 5. v. 4. non mentitus es hominibus, sed Deo, id est, Spiritui Sancto; quemadmodum vers. 4. antecessit eodem sensu, ut mentiretur in Spiritum Sanctum. Ex quibus appareat, verum esse tritum illud Theologorum dictum, vocem Dei, non solum essentialiter, sed interdum personaliter usurpari: id est, non communiter semper divinâ essentiâ prædictum notare: ut ad tres personas Deitatis referatur (ut cùm Deus mundum creasse dicitur) sed interdum singulariter certam aliquam personam, Patrem scilicet, quod frequentius, aut Filium, aut Spiritum Sanctum pro circumstantiarum ratione denotare. Deinde Filium à Deitate non excludi hoc modo, ex attributo, quod adjunctum erga Patrem & Filium officium, ac rem mandatam exprimit, demonstrat, cùm communiter utrique credendum eodem sensu præcipitur: qui honor ac cultus Deo est proprius. Credere autem in Deum, nempe Patrem, est adhibere fidem verbo illius, in primis Euangeli de persona, officiis, & beneficiis per & propter Christum, cùm redemptionis fidelium, tum eorum justificationis ac pacis cum Deo, conservationis ac vitæ æternæ. Credere quoque in Christum est omni illius verbo, in primis Euangeli, quo se Filium Dei, Messiam promissum, redemptorem, servatorem, & vitæ æternæ fidelium datorem docet, fidem adhibere. Cujus fidei utriusque, scilicet erga Patrem & Filium fructus, est metus ac tristitiae animum perturbantis depulsio, & conscientiaz adversus omnia pericula tranquillitas, ut eleganter ac copiosè Rom. 5. v. 1. 2. 3. & cap. 8. vers. 31. ad finem tisque explicatur: Ideo Christus hanc hortationem ad fidem, dehortationi à cordis perturbatione, tanquam officium contrarium ac remedium necessarium, subjicit. Atque hæc de propositione. Cui altera hujus orationis pars, nempe confirmatio illius adjungitur: qua Christus, partim sua verba

de discessu exponit: ut errori mentis Apostolorum occurrat: partim verò promissione utilitatis maximæ è suo discessu oritur, adversus cordis perturbationem consolatur. Ac prius quidem initio versus secundi describitur his verbis: In domo Patris mei multæ mansiones sunt: si verò non (vel aliqui) dixissent vobis. In qua expositione duplex est enuntiatio: ac de utriusque sensu genuino disquiritur. Ad primam autem quod attinet de priori illius membro, nempe domo Patris, penè nulla est controversia. Nam licet ea periphrasi templum Hierosolymitanum, Joh. 2. vers. 16. à Christo appelletur: quod ad cultum Dei esset consecratum: hīc tamen non intelligi constat. Quod autem Tertull. de fidelibus, quorum corpora templo Dei dicta: quod in iis sua gratia habitet, intelligi posse conjicit, aliena est, & à posterioribus Patribus non probata conjectura: siquidem ex hujus loci circumstantiis adjunctis satis appetat per domum Patris, cœlum sumnum intelligi, quod quasi sedem ac palatium gloriae suæ paravit: ubi non ad tempus à mortali bus, sed ab immortalibus ac beatis in æternum colitur, suamque æternam gloriam patefacit. Ideoque ut hoc in loco cœlum domus Patris; sic à Salomone similiter vocatur, atque exponitur cum 1. Reg. 8. vers. 30. ait, exaudiens in loco habitationis tue in cœlo. Domus autem Patris per Metaph. quandam appellatur: non quod in cœlo, sicut homines in suis ædibus, circumscribatur, ut rectè hoc negatur, 1. Reg. 8. v. 27. Deus enim cœlum & terram implet, Jer. 23. vers. 24. nec iisdem tamen, infinitus cum sit, finiri potest: sed propterea ita vocatur, quod ut homines in suis ædibus maximè conspicui sunt suis liberis & familiæ, eoque in mensa sua ad vitæ corporalis conservationem alunt: sic gloria Dei maximè in cœlo conspicua sit beatorum Angelorum & hominum societati: eosque ibidem omnium bonorum cœlestium cumulo (quasi cœlesti cibo ac potu, Matth. 8. vers. 11. Luc. 22. v. 30. Matth. 26. vers. 29. in mensa sua pascens) in vita æterna conservat. Ceterum quamobrem hac periphrasi domus Patris, & non cœli vox usus sit Christus, ratio videtur hæc, quod illud majorem consolationem Apostolis opportuam in se complectatur. Nam cum cœlum sit domus Patris Iesu Christi per naturam seu generationem æternam, & Apostolorum per gratiam ac regenerationem temporalem: alienum non erat, si Filius è cœlo ad ipsum à Patre missus in domum Patris, legatione peracta, rediret, & pro Apostolis apud Patrem in cœlis, hereditate ipsorum, ibidem intercederet. Atque hæc de primo primæ enuntiationis membro, nempe domo Patris. Alterum est attributum illius, quod in ea domo multæ mansiones sunt. Mansio autem propriè quidem manendi & cum designat, ut infra v. 23. mansionem apud eum faciemus: hoc verò in loco impropiè per Metonym. mansionis locum designat, quemadmodum circumstantiæ ostendunt. Atque hoc modo Christus id quod ante tacuerat, cap. 13. nunc indicat: quonam essetabiturus, nempe in domum Patris, id est, in cœlum. Deinde cum antè Apostolis dixisset, c. 13. v. 33. quiego abeo, vos non potestis venire: Petro verò peculiariter dixerat: sequeris autem me postea, v. 36. idecirco ne Apostoli reliqui eo sermone se exclusos fore à Christo cogitarent, quasi locus quod tenderet angustior esset, ipsique & Petro soli, non etiam ipsis communis esset futurus, subicit, mansiones in ea esse, & quidem multas: ac propterea & illis quoque recipiendis abundè capaces. Atque ita Christus inchoatam Metaphoram eleganter continuat, similitudine quadam à magnis amplisque & dignis desumpta: quæ non paucis, sed pluribus excipiendis idonea sunt. Quemadmodum Gen. 24. v. 25. de Bathuelis ac Labanis ædibus dicitur: locum spatioſus est ad manendum. Et ut in Regum palatiis in primis: sic etiam in cœlo mansiones multæ, similitudine convenienti tribuntur: non quasi plura distincta in eo essent conclavia, ut in terris: sed quod tanta sit amplitudo ac capacitas illius, ut omnibus electis abundè sufficiat. Quod autem Tertull. in Scorpiano adversus Caosticos cap. 6. ait: quo modo multæ mansiones apud Patrem: si non pro varietate meritorum? ut inquam omittam catastropham Metaphoricanam vocis meritorum, pro bonis operibus: consequentia omnino infirma est: licet Cyrill. Alexand. & Aug. in Joh. ac vulgo Pontifici

Pontificii codem modo exponant. Nam ex cœli quantitate ac capacitate, seu loci multitudine, non recte disparitas qualitatis ac dignitatis colligitur. Atque hæc de prima expositionis verborum Christi cap. 14. propositorum enuntiatione, nempe in domo Patris mei multæ sunt mansiones. Altera vero enuntiatio, quæ conditionalis est, his verbis continetur. si & pà, si vero non (vel alioqui) dixisse vobis: cuius pars antecedens, quæ conditionem continet, citra controversiam ellipsis continet; si vero non, supple multæ essent mansiones in domo Patris mei: consequens vero pars est, dixisse vobis. De qua quæstio oritur, quonam referatur: quidam enim veterum Patrum, & alii non pauci, ad sequentia pertinere censerunt: dixisse vobis, proficiscor paratus vobis locum: ut hæc inter se cohærent; alii vero accommodatius ad præcedentia referunt, & sententiam hic finiri, cum dicitur, dixisse vobis, statuunt: ac propterea periodo à seqq. ne quis erret, distinguunt: ut sit sensus; si non essent multæ mansiones in domo Patris mei, dixisse vobis, non esse multas mansiones: quod non dixerat, sed contrarium antea prænuntiaverat, fore ut collocatis ad suam dextram omnibus piis, die ultimo diceret: possidete regnum paratum vobis ante jaeta mundi fundamenta. Matth. 25. vers. 34. & Apostolis peculiariter dixerat, Luc. 12. vers. 32. ne time, o parvus grec, nam placuit Patri vestro dare vobis regnum. Quæ expositio non immerito priori præfertur: ut ex seqq. perspicue constat: quia alijs contradicton quædam extaret in Christi verbis, quod alienum est. Nam si eorum verborum sensus esset: multæ mansiones sunt: sin minus, dixisse vobis, abeo paratus vobis locum: cum autem multæ sint mansiones, non opus est, ut locum vobis parem. Atqui sequenti proximo v. 3. Christus asserit: se iis paraturum esse locum, unde sequeretur eo sensu, non esse multas mansiones. Quare satius omnino est, ut tanquam duas sententias inter se distinctas, non autem quasi unam tantum duobus membris constantem interpretemur, quemadmodum etiam vulgatus interp. mentem Christi recte ita accepit: qui ad claritatem paraphrastice vocem quia interposuit hoc modo, quia vado parare vobis locum. Atque hæc de prima parte confirmationis, nempe expositio, cum loci, quod Christus eratabiturus (nempe in domum Patris, id est, cœlum) tūm capacitatis illius: quod scilicet in eo mansiones essent non paucæ, sed multæ: quæ non solum Christo ac Petro recipiendo sufficerent: sed etiam Apostolis, omnibusque electis. Qua expositio, prima consolatio, adversus tristitiam ex discessu ab Apostolis, ita ut sequi non possent, conceptam, continetur. Altera vero confirmationis pars, est primaria consolationis materia, siquidem dehortationem à perturbatione cordis confirmat, à summa utilitate sui discessus ad Apostolos per ventura. Ea autem duplex proponitur: ac prima quidem est, quodabiturus sit ut ipsis locum paret in domo Patris: altera est redditus ad ipsos, atque assumtio eorum in eundem cum ipso locum. Prior autem utilitas in fine versus secundi his verbis describitur: proficiscor paratus vobis locum, id est, à vobisabiturus sum in domum Patris seu cœlum, ut vobis parem locum in eo: Ergo non debetis ob discessum meum, quasi vobis nocitum metuere, ac tristitia cordis perturbari: sed contra eo, tanquam ad vitam æternam vobis utili ac necessario, fide ac spe illius vos ipsos recreare. Atque hæc summa est consolationis primæ. Paras autem illius sunt duæ: primum enim occasionem turbationis Apostolorum repetit: deinde utilitatem illius indicat. Repetit, cum ait προσεύμα, id est, proficiscor, per usitatem praesentis verbi pro paulo post futuro acceptance: ut rei veritas, & vers. 3. ostendit. Quæ vox ut proprie, iter facere notat, ut Matth. 2. vers. 8. & 20. sic non raro impro priè per Synecdoch. speciei generalius accepta, abire, vel aliquid ire significat, ut Joh. 7. v. 53. οὐ οἴμεν, & abire quisquis in domum suam, ut etiam Luc. 5. ponitur & exponitur eo sensu. Nam quod vers. 24. à Christo dictum paralyticum, προσεύμενος domum tuam, illud explicatur v. 15. απῆδε, abire domum suam. Atque ita usurpatur de Judæ ad inferosabitur ac discessu, Actor. 1. v. 25. προσεύμησαι, ut abire in locum proprium, ut recte vulg. & noster interpres. Atque

ita de Christi in cœlum ascensu dicitur, Actor. 1. vers. 11. προσεύμω οὐ τὸ σέγρον abeuntem in cœlum, & Joh. 13. v. 33. 36. & 14. v. 4. eodem sensu ψάχω, id est, subduco me, seu abeo, dicitur. Quonam autemabiturus esset Christus, non exprimitur quidem: sed satis per illipsum ex antecedenti sententia innuitur, nempe in domum Patris, id est, cœlum: quemadmodum etiam 1. Pet. 3. v. 22. in cœlum προσεύμησis profectus dicitur: & Christus hic etiam explicat v. 12. Proficiscor ad Patrem: idemque addito fine atque utilitate profectionis sua seu discessus indicat, cum ait: paratus (vel ut parem) vobis locum, nempe in domo Patris, de qua modo locutus erat: qua phrasi rursus Metaphora antecedens continuatur. Nam quemadmodum antea cœlum similitudine quadam, domum Patris, & capacitatem illius, multas mansiones appellavit: sic etiam in hoc loco similitudinem quandam ab iis ædibus, in quas amici hospites recipiuntur, aut in quas ex aliis locis migratur, dedit. Nam quemadmodum ædes parari solent, ut intus nihil sit impedimenti, & fores adventantibus pateant, (quemadmodum Laban Gen. 24. vers. 31. ait: quare maneres foris, ego parati domum & locum camelis tuis) sic Christus dicit: proficiscor paratus vobis locum. Quid autem illa loci paratio significet, distinctione quadam illustrandum. Ea enim est vel æterna: vel temporalis. Æterna est illa, qua Deus electione gratuita homines ad vitam æternam in cœlis obtinendam prædestinavit, ut Matth. 25. vers. 34. Possidete regnum, &c. Temporalis vero est æterna illius modis executio. Primus enim modus est creatio cœli, qua illud paratum est, ut sit idoneum omnium electorum ad vitam æternam ac beatam domicilium ac sedes. Quo modo dicitur Hebr. 11. de piis Veteris Testamenti Patriarchis vers. 16. non erubescit ipse Deus vocari Deus eorum: paraverat enim eis urbem, id est, cœlum: quemadmodum vers. 10. Abraham dicitur expectasse urbem habentem fundamenta: cuius artifex & conditor est Deus. Verum cum cœli & vitæ æternæ aditus ob peccata hominum (non minus quam paradisus terrestris cum via ad lignum vitae, Genes. 3. vers. 24.) esset præclusus, idcirco alius per Christum mediatores accessit modus, quo in cœlo locum omnibus electis per fidem obtinendum paravit: idque bifariam, primum qua sacerdos summus, cum intercessione suarum precum, (ut Ioh. 17. v. 24. Pater quos dedisti mihi, velim ut ubi sum ego, & illi sint mecum & confiant gloriam meam) tūm suæ ad mortem usque crucis obedientiæ satisfactione pro electis, qua pacem cum Deo & vitæ æternæ hereditatem in cœlis iis acquisivit, Rom. 5. v. 17. 18. Secundò paravit fidelibus in cœlo locum, quatenus Rex, peccato, morte ac Satana à se devictis, in cœlo ascendit, & cœli possessionem tanquam regnum suum sibi ut capiti & Regi gloriae, Psam. 24. v. 9. 10. & fidelibus ut membris suis ac sibi subditis, eodem evehendis adiit atque accepit. Quo modo Ephes. 2. v. 6. fideles una excitati, unaque collocati dicuntur in cœlis in Christo Iesu, nimis ut capite suo mystico, & cœlestis gloriae obtinendæ causa. Quibus jam explicatis parandi in cœlis loci modis, superest ut paucis quo modo hic accipiatur expendamus: singuli enim Apostolis, si rem ipsam consideremus, citra hujus loci circumstantiam, conveniunt. Nam primum ab æterno paratus iis erat locus ratione primæ causæ, nempe electionis: quatenus Christus, ut verus cum Patre Deus, ipsis elegerat ad vitam æternam, Ioh. 13. v. 28. Luc. 10. vers. 20. & 12. vers. 32. deinde in tempore per creationem cœli, quæ Filio non minus quam Patri convenit, Hebr. 1. vers. 10. Coloss. 1. vers. 16. ipsis paraverat locum, utpote electis à se ad vitam æternam in eo obtainendam: sed tamen neuter hic modus in hac sententia Christi intelligi potest. Nam utraque illa paratio loci in cœlis, jam facta erat: hæc autem de qua Christus hic loquitur, non facta, sed futura erat: non enim dicit παραστῆι, sed παραβολῆ: Ideoque tertius modus, qui futurus erat, designatur: quo scilicet ut sacerdos, satisfactionis sua merito, & ut rex suæ efficaciam omnipotenti omnibus fidelibus cœli aditum, & vitæ æternæ in eo hereditatem ac possessionem paravit. Qua de re, inter cetera, illustria hæc sunt testimonia, Heb. 9. vers. 12. & 10. vers. 19.

v. 19. 20. cum igitur fratres habeamus libertatem ingrediendi sacrarum per sanguinem Jesu, ea via quam dedicavit nobis recentem & vivam per velum, id est, per carnem suam. Atque ex hac interpretatione significationis veli (quo aditus & conspectus sancti sanctorum prohibebatur) facile intelligi potest, (ut obiter hoc dicam) quid sibi velit, quod Matth. 27. v. 50. 51. dicitur: *Jesus emisit Spiritum, & ecce aulaeum templi scissum est in duas partes, a summo usque ad imum.* Cùm enim Apostolo testante, (Heb. 10. v. 20.) velum typus esset carnis, id est, humanæ naturæ Christi: & Sacrum seu Sanctum sanctorum, typus esset coeli Heb. 9. v. 24. eo denotatum fuit, Christi humanam naturam, per Spiritus emissionem, in duas partes fuisse divisam, eaque re aditum in cœleste Sacrarium fidelibus fuisse patefactum. Coeterum, quia Christus dicitur paratus locum, inde colligunt Pontificii (Patrum nonnullorum expositionem sequuti) ante Christi ascensionem, locum in cœlis quidem fuisse, sed nulli tamen paratum: ideoque pios Veteris Testamenti, non nisi Christo præente, in cœlum receptos: sed, (ut quidem Pontificii contendunt) in limbo inferni, seu summo inferni spatio detentos usque ad Christi ascensionem. Verum negatur consequentia; quia licet Christi satisfactionis meritum, & ascensionis efficacia causa fuit impulsiva ascensionis piorum in cœlum, inde tamen non sequitur, ante Christum nullos potuisse ascendere: alioqui eodem jure sequeretur, nullos pios ante Christi mortem fuisse justificatos ac reconciliatos cum Deo: quod mors Christi sit causa impulsiva justificationis & reconciliationis, quâ ea bona parata sunt. Atqui certum est, eos fuisse justificatos Deoque reconciliatos, quemadmodum de Abrahamo dicitur, Rom. 4. v. 3. Siquidem pii illi ante Christum, per fidem erga promissionem de venturi Christi satisfactione, resurrectione atque ascensione, fructum inde promanantem perceperunt. Quod verò opponitur à Pontificiis, Hebr. 11. v. 39. 40. de omnibus Veteris Testamenti pii affirmari: *Atqui hi omnes testimoniū adepti per fidem, non obtinuerunt ita yāliā promissionem* (id est, per Metonymiam adjuncti pro subjecto, rem promissam) *quod Deus de nobis melius quiddam providerat, ne sine nobis consecrarentur.* illud inquam minime adversatur: quia per rem promissam, intelligitur Christi exhibiti satisfactio, tanquam pretium redēptionis, quod ante Christum quidem erat promissum, sed adventu illius primū exhibitum, à quo communiter tam Veteris quam Novi Testamenti piorum consecratio pendebat: fructum verò illius consecrationis (seu justificationem ac salutem utriusque suo tempore per fidem in Christum perceperunt. Quemadmodum enim Christo exhibito, sed pretio pro peccatorum remissione nondum persoluto, remissa sunt nihilominus peccata, Matt. 9. v. 2. Luc. 7. v. 48. 50. sic etiam ante Christum exhibitum, Davidi aliisque sanctis fide in Christum venturum remissa sunt peccata, atque ita beati fuerunt, Psal. 32. vers. 2. 6. Rom. 4. v. 8. Sed una adhuc superest difficultas, quæ obtemperatur hujusmodi: Si pii ante Christum exhibitum, eundem fructum mortis & ascensionis perceperunt nobiscum: Ergo nostra conditio non est melior, quam illorum. Atqui contrarium asserit Apostolus Heb. 11. v. 40. quod Deus de nobis melius quiddam providerat. Sed respondetur negatione propositionis; nam licet non sit melior nostra conditio respectu fructus consecrationis, nempe justificationis ac salutis, ex Christi adventu obedientiæque ad mortem, resurrectione & ascensione promanantis: nihilominus tamen alio respectu melior est: quia Christi incarnationis, prædicatio, passio, mors, qua consecramur Deo, resurrectionis & ascensionis in cœlum, pii Veteris Testamenti fuerunt tantum promissa: fidelibus verò Novi Testamenti exhibita. Ideoque hac ratione præstantior horum conditio memoratur, ut quod illi avida spe expectarant, hi contrà cum gaudio sunt consecuti. Quemadmodum Christus Luc. 10. vers. 23. 24. suis discipulis dicit: *beati sunt oculi, qui vident quod vos videtis: dico enim vobis, multos Prophetas & Reges cupivisse videre, quæ vos videtis &c. & Joh. 8. v. 56. Abraham gestivit ut videret diem illum meum* (nempe propriis oculis corporis) & videt (oculis scilicet fidei) & gavisus

est. Quo etiam modo dicitur, i. Pet. i. v. 11. 12. de Prophetis antiquis: *scrutantes in quem aut qualem temporis articulum prænuntiū ille qui in ipsis erat Spiritus Christi declararet evenuras Christi per pessimes & gloriam illas consecutaram.* Quibus declaratur fidelium post Christum exhibitum conditionem esse præstantiorem quam Prophetarum, utpote qui prænuntiariunt Christi adventum, pessimes & gloriam consecutam: sed impletionem non sunt assecuti, quod nobis evenit, qui simul cum iis per mortis Christi premium consecrati sumus. Quam præstantiam Apostolus, ad Hebreos, loco objecto, expressè indicat, cùm ait: *ne sine nobis consecrarentur:* & quod promissa non acceperunt. Cujus felicitatis & præstantioris conditionis causa, nativitas Christi, Luc. 2. vers. 10. 11. magnum piis gaudium, & vers. 25. consolatio Israëlis appellatur, unde factum, ut Symeon, cui promissum erat divinitus, fore ut non moreretur prius quam vidisset Christum illum Domini, v. 26. Christo viso & in ulnas accepto exhilaratus, pro isto beneficio Deo benedixerit, vers. 28. quod oculi ipsius vidissent salutem Domini. Quare hinc satis appetat, licet justificationem ac salutem in cœlis, ut fructum Christi nati, mortui, suscitati, & in cœlum recepti, communem habuerint omnes ante & post Christum pii: meliorem tamen esse conditionem nostram, ratione nativitatis, passionis, mortis & glorificationis Christi: nimur quod illa olim fuerint promissa & avidè expectata: nunc verò sint exhibita. Atque hactenus de prima utilitate discessus Christi à suis Apostolis in cœlum: videlicet, quod paratus iis esset locum. Qua ratione confirmavit præceptum vers. 1. propositum, videlicet, non debere eos propter discessum hunc corde perturbari ac dolere: sed potius ob summam illius utilitatem gaudere, quemadmodum postea vers. 28. exprimitur ac declaratur. Altera verò utilitas, promissione insigni describitur vers. 3. duobus membris: cujus prius est redditus Christi: alterum verò Apostolorum ad se assumptio. De priori ait *et vos, id est, cum profectus fuero & paravero vobis locum, rursus veniam.* Quid autem adventus seu redditus Christi hoc loco significet, præmissa phrasis distinctione, paucis explicandum. Nam alius est adventus spiritualis, ratione uberioris ac salutaris gratiae per Spiritum Sanctum, qua fideles suos adjuvat ac conservat: de qua hoc cap. vers. 23. loquitur Christus: *si quis diligit me &c. ad eum veniemus, & apud eum manebimus:* alius verò corporalis ac propriè dictus duplex est: primus quidem post resurrectionem ipsius Christi à mortuis: ut vers. 18. *non relinquam vos orphanos, redibo ad vos,* idque exponitur vers. 19. *adibuc paululum, & mundus me non amplius conficiet: vos autem conficietis me.* Cujus promissionis redditus complementum, plenius describitur, Actor. 1. vers. 3. & cap. 10. vers. 41. Secundus verò corporalis Christi redditus erit ultimo die (qui dies adventus Domini dicitur, i. Cor. 1. vers. 8.) cùm veniet ad iudicandos vivos & mortuos; qui redditus non solùm ut prior, ipsius tantum discipulis, sed omnibus etiam hominibus erit conspicuus, Matth. 24. v. 30. & 25. v. 31. & 26. vers. 64. 2. Thess. 1. v. 7. & seqq. Atque hic redditus hoc in loco intelligitur, ut antecedentia & sequentia Christi verba satis ostendunt: nam futurus dicitur redditus cum profectus fuerit, nempe in domum Patris & ad Patrem: ut etiam v. 12. explicatur, ideoque de redditu Christi ad Apostolos corporali, statim à resurrectione ante ascensionem ad Patrem, intelligi non potest. Idemque sequentia verba demonstrant: quibus alterum secundæ utilitatis ex discessu suo orituræ membrum, ac consequens prioris adjunctum complectitur hisce verbis; & *assumam vos ad me ipsum:* ut *ubi sum ego, & vos sitis.* id quod primū fiet ultimo die, cùm omnes ad Christum aggregabimur. Quibus verbis, assumptionis ad seipsum, beneficium: & finem illius, distinctè ad consolationem designat. Cujus rei illustris omnino expeditio extat, i. Thess. 4. vers. 16. 17. *Nam ipse Dominus cum hortacionis clamore, &c. & ita semper cum Domino erimus,* nempe iudicio peracto, in cœlis, ut Matth. 25. vers. 34. & 46. illustratur. Quod autem Christus ait, *ubi ego sum: obiter observanda est ad hujus & similiū locorum intelligentiam temporis enallage:* præsens enim pro futuro, sum pro

*pro ero usurpatur. Id quod frequens est in Sacris Literis, in primis vero cum praesens pro paulo post futuro, quadam Metaphora, quasi praesens esset, accipitur: ut cum alibi, tum hoc capite appetit vers. 3. & 12. & 4. cum 5. & v. 18. Interdum etiam pro longe post futuro accipitur, ad certitudinem rei promissae denotandam, ut locorum circumstantia seu veritas sententiae arguit. Quemadmodum v. 3. *meus venio*, id est, veniam, ultimo scilicet die: quemadmodum de eadem re dicitur, Matth. 24. vers. 42. *nescitis quae hora Dominus uester iesus venit*, id est, *asunxit*, venturus est, ut recte & vulgatus & noster interpres transtulerunt: ut de primo Christi adventu in mundum, Joh. 4. v. 25. dicitur, *scio quod Messias iesus venit*, id est, venturus est, ut recte noster vertit, nam additur: *cum venerit ille*, itaque non praesens intelligitur, sed futurus. Sic etiam per similem enallagam dicitur: *ubi ego sum*, id est, ero, ut rei veritas ostendit. Nam Christus erat tum in terra & discipuli cum eo: hic autem de praesentia post reditum, & Apostolorum assumptionem futura, & quidem perpetua, sermone est. Atque hactenus vers. 1. 2. & 3. hujus cap. 14. examen: cui non incommode subjicienda videtur*

Illustratio v. 4. 5. & 6.

Siquidem ad hanc rem non solum orationis hujus insignis celebritas, sed etiam difficultas illius meritò nos invitat. Cujus orationis occasio quidem est Apostolorum in Christi dictis percipiendis infirmitas: scopus vero est correctione illius: Modus autem quo ad eum scopum tendit est alloquium Christi, & cum Thoma Apostolo colloquium.

Alloquium enim Christi, retegenda illius infirmitatis, quasi morbi latentis remedium, ad curationem opportunum praemittitur his verbis, v. 4. *Et quo ego abeo*, id est, brevi abituras sum, *scitis*, & *viam scitis*. Quibus verbis (ex communi Patrum & posterorum interpretum sententia) affirmatio continetur, quæ Apostolis notitiam discessus Christi duplē tribuat: primam loci, ad quem erat abituras: alteram viæ, per quam eo erat perventurus. Cujus alloquii effectum est colloquium consequens: constans Apostoli contradictione, & Christi responsione; prius continetur v. 5. quo describitur quisnam, & quo modo contradixerit. Quis autem fuerit, ita indicatur, *Dixit ei Thomas*: unus scilicet ex Christi Apostolis, Matth. 10. v. 3. Cujus præceteris imperitia, fidei infirmitas ac confidentia etiam notatur, Joh. 20. v. 24. & 11. 16. Quo modo autem contradixerit Christo, his verbis exprimitur: *Domine nescimus quo abeas*, (id est, abituras sis) *quomodo igitur possumus viam scire*? Quibus verbis utrique sermonis Christi membro contradicit. Priori quidem quo Christus dixerat, *Quo abeam scitis*, contradicit absolute; *nescimus quo abeas*: posteriori vero quo Christus dixerat: & *viam scitis*, contradicit argumentationis quadam forma, per consequentiam ex priori deductam: quam interrogationis figura simul amplificat, ad rei impotentiam indicandam, quasi ad Christi iudicium provocaret, cum sit, *quomodo igitur possumus viam scire*? Ex quibus hæc difficultas oritur, quomodo Christi verba sint vera? Ille enim affirmat eos ista scire: Thomas contra aperte negat, & quidem magna quadam confidentia. Neque credibile est ipsum contra suam conscientiam impudentur mentitum; Christum autem multò minus suis mentitum constat, ex perpetua illius sanctitate & ad mortem crucis usque obedientia, Philipp. cap. 2. vers. 8. adeo ut recte à Petro asseratur, 1. Epist. 2. v. 22. quod peccatum non fecerit, neque inventus sit dolus in ore ejus. Quæritur igitur non immerito, quomodo hæc duo, quæ contradictoria videntur, queant conciliari. Duplex autem (ut aliena omittam) extat modus, per distinctionem vocis, quæ non secundum idem accipiatur. Prior est quo statuitur in Christi affirmatione sermonem esse de Apostolis, non simpliciter ratione omnium (nam Thomæ ignorantiam ignorare non potuisse certum est: ut qui sciret quid esset in homine, Joh. 2. v. 25.) sed secundum quid, ratione quorundam: Christus enim non loquitur definitè atque universaliter, vos omnes scitis: id quod in objectione quasi certum assumitur: sed ipso definite,

scitis, id est, vos Apostoli scitis. Thomas vero ex suo ingenio atque ignorantia reliquos estimans temerè dixit, *nescimus*. Alter solutionis hujus nodi modus est non ex distinctione subjecti scientiæ, id est, Apostolorum: sed scientiæ: cum enim ea esse possit, vel simpliciter accepta seu perfecta ac distincta: vel secundum quid, imperfecta ac confusa, priori modo ipsos ignorasse, posteriori vero sciisse. Nam quò iterus esset Christus diserte explicarat, nempe in domum Patris: viamque etiam indicarat, cum se prodendum paulo ante monuisset, cap. 13. v. 21. imo cereberrime, ut eos erudiret & scandalo crucis ac mortis occurreret, passionem, mortem, ac resurrectionem suam, atque ascensionem in cœlum, regnum Patris, paulatim magisque inculcarat, ut Matth. 16. vers. 21. & cap. 17. vers. 22. & cap. 20. vers. 18. & cap. 26. vers. 2. 28. & Joh. 3. v. 14. & 6. vers. 51. 62. Quæ dicta Apostoli audierant, ac norant, Christum per mortem perventurum ad cœlestem gloriam notitiâ confusa, non autem distincta; qua ob regni etiam terreni præjudicium, atque affectuum perturbationem (quibus ad dignitatem in regno aspirabant) carebant. Atque hisce duobus modis, distinctione quadam dicti secundum quid, & simpliciter, primum subjecti scientiæ (seu Apostolorum quos Christus compellat) secundò adjunctæ scientiæ, contradictionis objectæ species diluitur. Cœterum quia, ut alicubi recte monet Augustin. ad difficultates quæ in Sacris Literis occurunt, solvendas, utile est diversas adferri posse responsiones probabiles: ut eo melius ac plenius ora adversariis obturentur; idcirco novam & ab aliis (quantum quidem observare potuimus) omissione solutionem expeditam proferemus. Ea autem in orationis Christi genere, aliter, quam vulgo fit, explicando, consistit. Nam cum objectionis & responsionis duplicitis aliorum, ante à nobis allatae, communis sit hypothesis: orationem Christi esse affirmationem: illud inquam non est necessarium; quia interrogatio commodè esse potest, quæ nihil affirmat, nihilque negat: sed tantum occasio est patefactionis ignorantiae Apostolorum & explicationis sermonis Christi: ac deinde ignorantiae Apostolorum correctio. Quemadmodum alibi Christus (rerum de quibus sciscitatur conscius) simillimo modo interrogasse legitur, ut Ioh. 6. v. 67. num & vos vultis abire? & Matth. 16. v. 15. *Quem vero vos me esse dicitis?* Si quis autem objiciat, in locis hisce interrogationis notam adesse: sed in hac Christi oratione de qua agimus, deesse, ideoque interrogationem non esse: negatur consequentia: quia interrogations in Sacris Literis, more omnibus linguis consueto extant, vel expressa interrogationis nota: vel eadem, elegantiæ gratia per ellipsis suppressa, ita tamen ut ex ipsa pronuntiatione interrogantis ab auditoribus, & ex circumstantiis, à lectoribus interrogatio intelligatur. Nam ut Ioh. 6. v. 67. interrogationis nota apponitur: sic v. 70. contra omittitur, *in ideo non ego vos duodecim elegi*, id est, *in annon*, aut *nonne ego &c.* & 5. vers. 6. *τίλεις, οὐσι, id est, an οὐσι, ωντες σανις fieri?* & Ioh. 3. vers. 10. *τι μάθεις non nosti*, seu *annon nosti?* & cap. 13. vers. 12. *μάθεις την οὐδετερην*, pro *an nostis*. Et ut alia omittam, in hac ipsa sciendi voce, quæ hic extat, exempla sunt manifesta ac copiosa: ut Matth. 15. vers. 12. *οὐδετερην σας προ τὸν άν σκισις*: & Joh. 19. vers. 10. *τι οὐδετερην non σκισις?* deinde *τι οὐδετερην, προ τὸν οὐδετερην, annon σκισις?* Marc. 4. v. 13. Rom. 6. v. 16. 1. Cor. 3. v. 16. & 5. v. 6. & 9. v. 13. 24. denique cap. 6. tribus versibus 2. 3. & 15. *τι οὐδετερην, non σκισις, προ τὸν οὐδετερην, annon σκισις*: Id quod eodem sensu, expressa interrogationis nota, tribus etiam versibus, 9. 16. & 19. profertur. Quamobrem cum toties vox *οὐδετερην*, non minus quam *μάθεις* & *ωντες σανις* interrogative accipiatur: merito concludimus, & hoc in loco ita accipi posse: quia nulla loci circumstantia obstat: & verisimile est, debere sic accipi variis de causis. Primùm quia omnis contradictionis species hoc modo omnino tollitur. Deinde quoniam cum consequenti Thomæ responsione melius longè consentire videtur: ita enim quærerit Christus, an sciant quo vadat, & qua via: Thomas autem sincerè responderet, *nescimus quod abeas*, quomodo igitur possumus viam scire: iisque verbis rogatus ignorantiam prioris simpliciter agnoscit, posterioris vero

verò ex priori concludit. Præterea, non videtur Thomæ voluisse apertè contradicere Christo, eumque ita falsi arguere: id quod ex recepta interpretatione sequitur: Ea enim impudentia nimis magna esset, quām ut Apostolo conveniret. Quod enim resurrectioni Christi ab Apostolis nuntiatæ, fidem derogat, Iohann. 20. v. 25. vitium quidem est: sed huic, de quo agimus minimè conferendum: quia sciebat satis Christum esse Dominum suum & veracem in suis verbis: Apostolos verò conservos ac collegas suos esse homines peccatores, qui errare poterant & visione Spectri alicujus seduci: quemadmodum antea errabant: cum enim tres Mariæ Christum suscitatum & à se visum, Apostolis undecim, & omnibus reliquis præsentibus nuntiassent, Luc. 24. v. 9. 10. visa sunt iis verba illorum quasi deliramentum, neque crediderunt illis. Deinde cum postea duo discipuli (quibus Christus apparuerat ac certò conspectus erat atque auditus) ejus resurrectionem, conspectum, dicta factaque Apostolis nuntiassent, Luc. 24. v. 33. 34. 35. neque illis crediderunt, Marc. 16. v. 12. 13. unde Christus iis exprobravit eorum incredulitatem & cordis duritiem, quod iis qui ipsum conspexerant suscitatum, non credidissent, vers. 14. Denique præterquam quod duorum horum discipulorum fide dignorum testimonio non crediderunt, accedit, quod cùm Christus ipse, duobus hisce adhuc loquentibus, in medio Apostolorum sese sisteret, eisque precatus salutem, compellasset, putarunt se videre spectrum: cumque Christus eos consolaretur territos, nec Spiritum esse, sed seipsum, ut propter carne & ossibus præditum, dixisset, & ad spectandum ac contrectandum esset hortatus, Luc. 24. vers. 36. ad 40. nondum tamen crediderunt, vers. 41. Quare hinc appetet Thomam, antequam Christum vidisset, simili cum Apostolis reliquis errore existimasse, Spiritum aliquem fallacem, sub specie Christi eis apparuuisse, ac propterea errantibus fidem non esse adhibendam. Quod sanè vitium est: sed nullo modo conferendum cum ea impudentia, qua Christo dicenti scitis, apertè contradicendo, non scimus, mendacium exprobriasset: nimurum, si (ut communis est sententia) Christi verba essent affirmatio. Postremò conciliatio initio posita non videtur satis solida: nam quamvis Christus suam mortem & resurrectionem prænuntiasset sèpissimè (quæ via ad Patrem) verbaque ejus Apostoli audissent: sensum tamen nesciebant: nam cum Marc. 9. v. 31. Christus dixisset discipulis expressè ac clare, filius hominis traditur (id est, brevi tradetur) in manus hominum, qui trucidabunt, &c. addit tamen Euangelista v. 32. ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare. Causa autem hujus ignorantiae fuit falsa Apostolorum ex communi Judæorum errore, opinio: qua certò putabant Messiam promissum non solum spirituale, sed etiam terrenum regnum habiturum: ideoque quæ de morte & resurrectione dicebantur à Christo, ea hoc præjudicio quasi obcoecati non intelligebant. Idque vel inde etiam appetet, quod cùm Christus iis paulo ante ita apertè prænuntiasset, Matth. 20. v. 18. 19. Ecce ascendimus Hierusalem, & filius hominis, &c. nihilominus tanta fuit horum inscientia, ut non solum duo Apostoli Jacobus & Johannes, adjuncta matris intercessione, primas in Christi regno sedes ambierint, vers. 20. 21. 22. & Marc. 10. versu 35. sed etiam inter Apostolos reliquos orta sit contentio, quis eorum videretur major, Luc. 22. vers. 24. Denique hæc Apostolorum ignorantia confirmatur ex eo, quod Johannes cap. 20. vers. 6. de se & Petro ait: nondum enim noverant Scripturam, ipsum oportere a mortuis resurgere. Quocirca non videtur satis verisimile, Christum scientiam viæ, per quam ad Patrem esset abiturus, Apostolis suis attribuisse cùm dicta de morte & resurrectione ipsius (quæ via illius ad Patrem, seu per quam ad Patrem erat iturus) non intelligerent. Quare ex hisce omnibus consideratis ac perpensis, bona aliorum veniâ, Christi verba non esse affirmationem, sed interrogationem arbitramur, eoque modo nullam contradictionis speciem supereffe concludimus. Atque hæc de prima colloqui: inter Thomam & Christum parte, nempe response Tl. om̄æ: qua ad Christi interro-

gationem Apostolis factam, ipse respondet professione ignorantiae, cùm loci, quo Christus esset abiturus, tūm viæ, per quam esset iturus. Sequitur porro altera pars, nempe Christi ad Thomam responsio v. 6. cùm ait Euangelista: dicit ei Jesus, Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me. Quæ responsio, ad majorem in fidei doctrina institutionem, amplius quid complectitur quām Thomas requirebat. Siquidem primum viam (qua in cœlum ad Patrem erat abiturus) ignotam, indicat: deinde eandem amplius describit. Viam autem indicat cum ait, Ego sum via. Quæ vox propriè quidem locum indicat, per quem viatores euntes, aliquò tendunt ac pervenient; sed sèpē in Sacris Literis per Metaphoram ob similitudinem quandam medium aliquod indicat, quo utentes in cœlum pervenient. Quo modo doctrina Euangeliæ, ratione Christianorum viatorum vocatur via, Act. 19. vers. 9. & 23. via Domini, ibid. cap. 18. vers. 26. & via stricta, (scilicet ob nostri abnegationem, & toleratiæ crucis, Matth. 16. vers. 24. quæ hominem angunt) quæ dicit (nempe in ea per fidem charitate efficacem ambulantes) ad vitam, Matth. 7. v. 14. siquidem medium est & causa ministra ad salutem omni credenti efficax, Rom. 1. v. 16. Sic etiam Christus, ratione sui, ad Patrem, in domum ejus, seu cœlum, abitus, seipsum vocat viam excellenti modo. Idem enim non solum viator est: sed etiam perfectionis suæ via, similitudine eleganti appellatur: quod dignitatis obedientiæ suæ ad mortem crucis medio, resurrectionem & ascensionem in cœlum sit aseccutus, ut Luc. 24. v. 26. ait, nonne oportuit hæc pati Christum & introire in gloriam suam? & Philip. 2. v. 8. 9. ipse se submisit factus obediens ad mortem, mortem autem crucis: quapropter &c. Et quemadmodum summus sacerdos Aaronicus, Christi typus, semel quotannis per velum transiens, cum sanguine victimæ alieno, in sanctum sanctorum ingressus est, Heb. 9. v. 25. sic Christus eo adumbratus, quatenus novi fœderis mediator, per carnis suæ velum, Heb. 10. v. 20. in cœlesti sacrarium proprio sanguine penetravit, Hebr. 9. vers. 24. 25. Neque enim per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in sacrarium, æternam redemptionem nactus, Heb. 9. vers. 12. Quod autem non pauci interpretes, Christum viam dici existimant, quatenus est Propheta, per quem Pater nobis viam salutis, Euangeliū scilicet patefecit: illud veram quidem continet sententiam, (nam & quatenus homo ac Propheta, viam salutis docuit: & quatenus Deus, notitiam & fidem viam illius, animis auditorum indidit, Matth. 11. vers. 27.) sed hujus loci scopo non satis aptè convenit: quia Christus v. 4. dixit: quo ego abeo scitis, & viam scitis, per quam abeo: & Thomas v. 5. nescimus, inquit, quid abeas, quomodo igitur possumus viam scire? nempe per quam abeas: unde omnino appetet, Christum cum ait: Ego sum via, non de suorum discipulorum: sed de sua ad Patrem via loqui: neque huic rei sequentia, quæ diversa sunt, obstant, ut postea apparebit. Atque ita Christus Thomæ, hanc sui ad Patrem abitus viam ignorantis indicavit. Cui indicio amplior descriptio succedit: primum ab adjunctis seu conjunctis: deinde ab insita viæ præstantia. Adjuncta sunt duo, veritas & vita. Quæ verba bifariam exponuntur: quidam enim arbitrantur substantiva ponи pro adjectivis, & quidem ut sint viæ epitheta, ac sensus sit: Ego sum via vera & viva: ut res una per duo explicetur, eo loquendi modo, qui & dico dico solet, quale illud Virgilii, pateris libamus & auro, id est, aureis, ut Servius exponit. Quo modo etiam dicitur Act. 14. v. 13. tauros & coronas, id est, tauros coronatos, id est, vittatos: qua de re consulendus D. Beza ad eum locum. Quæ expositio Sacris Literis consentanea est. Christus enim via est primum vera: quia non fallax, non devia: deinde viva, quia efficax ac vivifica: ut Hebr. 10. v. 20. nobis dedicasse dicitur viam recentem ac vivam, per velum, id est, per carnem suam. Veruntamen huic, licet piæ, & si rem ipsam spectemus, circumstantiis hujus loci probè congruenti sententiae, nonnulla tamen obstant, quo minus eam preferamus: primum, quia ex recta interpretationis norma,

norma, quando Scriptura sensus latius accipi potest, in angustiorem, sine necessaria causa, nequaquam redigendus est: id quod posita ista expositione contingit: deinde adversari quoque videtur phrasis, quod substantivis hisce, *veritas & vita* articulus Græcè præponatur i. dñs, ζωή: id quod in Sacris Litteris, ubi ἡ ζωή dñs occurrit, fieri non solet: ut ex loco antè posito, Actor. 14. vers. 13. & similibus perspicuum est. Quamobrem altera cum Patrum, cum posteriorum multorum interpretatio, plerisque magis probata: quæ duo hæc, *veritas & vita*, ampliore sensu distinctæ à via, tanquam diversa Christi attributa exponunt. Ad *veritatem* autem quod attinet, ea duobus potissimum modis explicari solet: unus quidem est, ut ea falsitati ac mendacio opponatur: quemadmodum expressè fit Ioh. 8. vers. 44. Rom. 3. vers. 7. & quidem non propriè (utres ipsa docet) sed impropiè per Metonym. adjuncti pro subjecto, & quidem excellenti: quo tropo Christus *ūsus* est, Ioh. 17. vers. 17. cum ait, *sermo tuus est veritas*, id est, *verus* seu *verissimus*: ubi abstractum pro concreto suo, ad rei exaggerationem usurpatum. Qualis loquendi modus, ut in Græcis & Latinis tritus est; sic etiam in Veteri Testamento, ut Prov. 13. vers. 6. peccatum, pro peccatore insigni, & cap. 14. vers. 1. *stultitia*, id est, summè stulta, ut doctissimus Mercerus aliisque rectè explicant. Simili tropo Christus hoc loco *veritatis* voce utitur, præmisso articulo ad majorem rei expressionem, cùm ait, ἐπὶ πρώτῃ ἀληθείᾳ, *veritas illa*, id est, summè *verus*, *verissimus*: cui merito tutoque in omnibus credendum: quemadmodum etiam de se ait, Apoc. 3. v. 7 *βασικός*, δὲ αληθείᾳ, *sensus ille*, & *verus ille*. Atque hic primus est explicandi modus. Alter vero est ut *veritas* non oppositè falsitati: sed relatione ad promissiones & ceremonias legales distinctè intelligatur, per meton. effecti pro causa: nimirum quod illarum rerum *veritas* (quæ in signi & rei significata convenientia consistit) à Christo eas implente oriatur, ut Ioh. 1. v. 17. *lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est*: & 1. Cor. 1. v. 20. *quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt etiam, & in ipso sunt Amen, ad Dei gloriam*. Quo etiam sensu, *vera typis* legalibus oppountur, Hebr. 8. v. 2. & 9. 24. quæ expositio pia quidem est, sed prior simplicior est, & phrasim sacræ Scripturæ atque hujus loci circumstantiis accommodatior: nam ut *veritas* ac *veri vox*, in locis modò allatis, relationem ad legem aut signa legalia habet expressam; sic contrà absolute sine ea relatione usurpari hoc sensu, nondum observavimus: neque rectè excipi potest locus Ioh. 4. v. 23. de adoracione Dei in spiritu & veritate: quia oppositum relatum *veritatis* antecessit v. 21. nempe adoratio ceremonialis Hierosolymis in templo: contra verò Christus hic se veritatem vocat absolutè, sine ullo relationis hujusmodi indicio; quocirca absolute intelligendum appetet. Quod autem se veritatem vocat, illud spectat ad majorem discipulorum attentionem ac fidem excitandam: quemadmodum idcirco simili quadam ratione frequentissimè est usus, ut Luc. 4. v. 24. *Amen dico vobis*, & eodem sensu in *veritate* v. 25. sic etiam Matt. 16. v. 18. Luc. 9. v. 27. Matt. 24. v. 47. Luc. 12. v. 44. Marc. 12. v. 43. denique similiter Christus Ioh. 16. v. 7. ut discipulorum attentionem & fidem exercaret, ait: *veritatem dico vobis*. Sic etiam hoc in loco Christus se non solum, viam ad Patrem; sed etiam veritatem vocat: ut ipsi in re proposita aliisque omnibus, attentione ac fides adhiberetur. Ex qua veritate Christi etiam sequitur, cum idealia via sit, fore ut nemo in ea seducatur. Atque ita Christus, licet non per ἡ ζωή dñs immediatè, sed mediatè nempe per consequentiam, se veram viam esse ostendit. Atque hæc de Christi epitheto & quidem primo via adjuncto, nempe veritate. Alterum est ζωή *vita illa*. Quæ vox, per Meton. effecti pro effidente, via causam vocat: ut ea vox alibi etiam eo tropo usurpatum, quemadmodum Ioh. 11. vers. 25. *ego sum resurrectio & vita*. Vita autem per synecd. generis pro specie τὸ ζωὴν ζέτεναι, & quidem beatæ intelligitur: quo modo Iohann. 5. vers. 20. de Christo dicuntur. *Hic est verus Deus & vita illa æterna*: & 1. Iohann. 1. v. 1. idem vocatur *sermo vite*: & v. 2. dicitur

hanc patefacta est vita, &c. assumptam vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem & patefacta est nobis, id est, vita æternæ causam. Causa autem intelligitur, non instrumentalis remota & per accidens, vi aliena operans: ut Euangelium Iohann. 6. 68 & 12. 50. & fides seu credere Iohann. 17. 3. sed ut causa propinqua, per se efficiens vitam, & sibi, & nobis, idque bisariam. Primum enim est causa efficiens impulsiva seu movens, suo merito, quatenus sacerdos Patri obediens factus ad mortem usque crucis, vitam æternam acquisivit atque obtinuit sibi Phil. 2. 8. 9. deinde etiam nobis: cùm carnem suam obtulit pro mundi (id est electorum Iohann. 17. 21. 23 & 2. Cor. 5. 19.) vita, Iohann. 6. 51. unde etiam dicitur, Heb. 5. 9. *Et consecratus factus est in θυσίᾳ salutis æternae omnibus ipsi obedientibus*: & cap. 2. 10. decebat enim eum propter quem sunt omnia, & per quem sunt omnia, ut multos filios in gloriam adducturus, & principem secundum secundum salutis ipsorum per afflictiones consecraret. Secundum vitæ æternæ efficiens est Christus ut causa exequens: qua ut verus Deus, per suam omnipotentiam, primum sibi, deinde nobis confert; sibi quidem, quia templum corporis sui destructum restauravit Iohann. 2. 19. & 21. & pro sua potestate, ut animam suam depositum, sic eandem rursus assumuit Iohann. 10. 17. 18. & suscitatus in cælum ascendit Act. 1. Nobis verò causa est vitam æternam tribuens: quia & animas piorum à morte ad se recipit in vitam æternam Act. 7. 59. Phil. 1. 23. & corpora eorum suscitabit ultimo die Iohann. 6. 39. 40. & corpori suo gloriose conformia reddet pro efficacitate, quæ subjicit sibi omnia Phil. 3. 21. ac deinde ad se assumer in domum Patris Iohann. 14. 3. ad possidendum regnum æternum, Matth. 25. 4. 46. unde etiam *vita nostra* appellatur Col. 3. 4. Atque hæc de duobus Christi epithetis, veritate scilicet & vita, quæ via attributo conjuncta sunt, & amplioris descriptionis (ad majorem consolationem addita) pars prima. Altera verò præstantiam illius viae duplice declarat, hisce verbis: *Nemo venit ad Patrem nisi per me*. Prima enim præstantia est, quod sit via ad Patrem, non solum sibi (id quod priori versus membrum pro scopi anteecedentis ratione indicavit) sed etiam aliis: deinde quod iis via sit sola, nulla vero alia extet, Christus enim via est ad Patrem, suâ ad mortem obedientiâ, non solum quatenus per eum accessum habemus in gratiam Patris Rom. 5. v. 1. 2. Eph. 2. 18. & 3. 12. sed etiam (quod hæc omnino spectatur) in domum cœlestem ac gloriam Patris; siquidem (ut Heb. 10. 20. dicitur) viam recentem ac vivam ad cœlestē sacrarium suo sanguine nobis dedicavit. Idemque deinde sola via est quæ ad Patrem ac vitam æternam dicit, & sine qua nemo eò pervenire potest; *nous enim teste Apostolo, mediator est Dei & hominum, homo Christus Iesus* 1. Tim. 2. 5. & ut Petrus afferit, non est in alio quoquam salutis: nec enim aliud est nomen sub cælo datum: per quod nos oporteat servari Act. 4. v. 12. Ubi obiter observandum, *nomen* hoc in loco per metonym. adiuncti pro subjecto personam notare; quod ea proprio suo nomine distincta, distinctè ab aliis notari soleat. Quo etiam modo eadem vox usurpatum Act. 1. v. 15. erat enim in eodem loco turba nominum, id est, personarum: & Apoc. 3. 4. & 11. v. 13. Quamobrem vocem hanc (quoniam de hominibus sermo est) Dominus Beza tribus hisce locis Latinorum more capita, id est, singulares homines interpretatur. Quo etiam modo dicitur, *qui invocaverit nomen Domini* Rom. 10. v. 13. id est, ipsum Dominum. Atque hæc de præstantia Christi quatenus via dicitur ad Patrem in domum illius cœlestem, & quidem sola, quod nemo possit eò pervenire nisi per ipsum. Quis autem sit per hanc viam incedendi, & ad Patrem veniendi modus, hic quidem non exprimitur; sed alibi describitur: unde ad pleniorum hujus loci explicationem petendus est. Is autem est fides viva, quæ credendo ad Christum acceditus (quemadmodum accessus ille Iohann. 6. 35. & 44. coll. cum 65. exponitur) & in eo prefiguratur constanter, Col. 2. v. 67. Atque ita ad Patrem in vitam æternam ac beatam cum Christo pervenimus Iohann. 3. v. 16. &c. 11. v. 25. & Heb. 5. v. 9. & 1. Pet. c. 3. Deinde ut Christus solus est via ad Patrem: sic fides viva seu per charitatem efficax, sola est ambulationis in Christo & per Christum ad Patrem modus. Nam quemadmodum sine fide

fide impossibile est placere Deo Heb. 11.6. sic etiam (quod necessariò inde sequitur) vita æterna sine ea obtineri non potest: quia ut dicitur, qui credit in filium habet vitam æternam, sic contrà, qui non credit filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum Johan. 3.36. Et Marc. 16.16. qui non crediderit, condemnabitur. Ideoque Christus ait ad incredulos Judæos, Johan. 8. 24. nisi credideritis me eum esse, moriermini in peccatis vestris. Hæc de incessu per Christum, tanquam viam, ad Patrem modo, nempe fide. Atque ita celeberrimam hanc Christi sententiam (qua ait: *Ego sum via, veritas, ac vita: nemo venit ad Patrem nisi per me*) nonnihil illustrare conati sumus. Quamobrem absoluta hac Christi descriptione, ut ad insignem paracleti promissionem accedamus, brevis addenda est

Verborum Christi, vers. 16. & 17.

E X P L I C A T I O .

HÆc enim promissionem illam complectuntur: quæ partim ob difficultatem, ex vocum quarundam significacione promanantem: partim ob rei significatæ excellentiam, declarationem nonnullam desiderat. Quare ab occasione illius & causa movente exorsi, ad rem ipsam, deinde procedemus. Occasio autem quæ instar causæ procatasticæ, ut etiam antecedentium, fuit Apostolorum tristitia ac perturbatio animi, ex prædictione discensus Christi concepta: quasi eo modo imposterum omni illius auxilio adversus imminentia pericula eslent destituendi, v. 1. Causas vero movens hujus promissionis, similiter cum antecedentibus communis est duplex: primum efficiens seu origo promissionis, nempe Christi erga discipulos suos amor: quo eos ad extremum usque dilexit, Johan. 13. 1. Ideoque tristitiam eorum est aversatus: deinde finis ac scopus fuit, ut hanc tristitiam tolleret, iisque gaudium excitaret, ut ex v. 1. & 28. apparet. Modus autem ac medium ad eum destinatum ac propositum à Christo, est admonitio, qua dehortatur à tristitia, & ad fidem hortatur v. 1. deinde confirmatione illius, qua à copiosa discensus sui utilitate eos consolatur, quod scilicet in cœlum esset abitus ad Patrem, ipsique locum paraturus: quodque ad ipsos redditurus, & in eundem ad se locum esset assumpturus v. 2. 3. deinde quod majora quam ipsius miracula, post abitum suum essent edituri v. 12. præterea quod quicquid in nomine ipsius petierint, illud esset facturus v. 13. 14. quibus ad ampliorem consolationem aliam utilitatem hoc v. 16. 17. adjungit: quæ primum proponitur: deinde apertius exponitur & declaratur. Proponitur autem v. 16. his verbis: *Ego autem rogarbo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobis in æternum.* Quibus duplex discensus Christi utilitas promittitur, prima est ipsius precatio: altera vero est fructus illius. Precatio autem indicatur generatim, ac deinde distinctè discribitur. Prius indicatur cum ait: *πατέρω ρογάω:* quæ vox, ne quis forte hostium Scripturæ argutias implacet, paucis explicanda: origo autem illius est, ut author Etymol. Magni tradit, à nomine ἐπος, id est, amor, genitivo, ἐπωτός, ac propriè notat interrogatio. Ratio autem etymi est, quia (ut idem author ait) οἱ πατέρων, οἱ υἱοὶ ταῦτα τούτῳ ἐπωτούσι, id est, interrogantes, quod discere optant, amantibus similes sunt. Impropriè verò abusione quadam vocis, pro precari usurpatum: ut frequentissime in Nov. T. contingit. Ideoque Hermogenes (ut etiam Henr. Steph. in Græcæ lingue thesauro tom. 1. pag. 1904. observavit) inter dictiōnis vitia eam significacionem recenset, lib. mē μεθόδου διενότητος, sub initio ferè, cum ait, τὰ αἱματίατα γῆλα λέξιν, γῆλα δύο τρόπους γίνεται, ἀκυρίαν καὶ ὑπερβολὴν. ἀκυρίας μὲν, ὕποτε εἰπεῖ, ἐρωτᾶ καὶ περικαλῶ αὐτὸν δέομαι, hoc est. *Vitia in dictione duabus sunt modis: impropriate & corruptione. Impropriate quidem, ceteris si quis dicat πατέρω & περικαλῶ pro peto seu precor.* Quibus verbis primum indicatur hanc significacionem esse orationis vitium: deinde inmitur hoc vitium à nonnullis usurpari, quæ significacionis novatio forte (ut commode etiam Dominus Piscator Luc. 5. ad vers. 3. conjicit) inde promanavit, quod sæpe in familiari petitione, interrogatione quadam petitio instituatur; ut si quis dicat, *placetne*, aut *vixne mibi hoc largiri*: id quod arbitror modestiæ causa fieri:

ut eodem fine, obliqua similis petendi forma, à leproso adhibita est, *Domine si vis, potes me mundare*, Marc. 1.40. unde factum etiam videtur, ut apud Latinos verbum *rogo*, quod interrogatio propriè notat, tali tropo, pro peto & precor, crebro usurpetur. Quemadmodum etiam apud Hebræos vox ΛΝΩ propriè interrogare; impropiè vero petere ac precari non raro significat; adeo ut forte Hebraismi imitatione in Nov. T. vocem ἐπωτίων, quæ interrogatio significat, novata significazione pro peto seu precor usurparint: et si LXX. interpres ea voce Græca, neque Hebræam illam, neque affinem significacionem, ita transtulisse videantur: quemadmodum etiam, neque à veteribus, neque à recentioribus accuratissimis ac Græc. linguae peritis limis lexicographis ea vocis ἐπωτίων significatio, ullis antiquorum exemplis probata. In N. autem T. exempla extant plurima: nam ut alia omittamus, in Euangelio Johannis, cum alibi, tum cap. 4. 47. & 17. 9. 15. 20 & cap. 19. 31. 38. sic etiam cap. 16. 26. & hoc in loco ἐπωτίων, non interrogabo; sed precabor significat: quod Nonnus etiam αὐτίων recte exponit. Neque tamen Scripturæ N. T. maiestatem lredit, quod neglecto hoc elegantiori Græcæ lingue usu, vulgi aut Hebrææ lingue imitatione, vocis ἐπωτίων significacionem, convenienti tropo (qualem Latinos quoque in voce *rogo* observare ostendimus) innovavit: præsertim cum etiam, pro sua libertate, in aliis vocibus, ἀκρεία, ab optimis Græc. & Lat. lingue authoribus interdum usurpata sit; quemadmodum Homerus Iliados την vocem ἔλπιαν, id est, περί, pro τιμοι usurpavit, ut Eustathius ibid. exponit: quemadmodum etiam Latini, ut Ter. in Andr. *quod speras* (id est, times) *propulſabο*: & Virg. 4. Aeneid. *sperare dolorem*: sicut etiam Juven. Satyra quarta, *quartanam sperare*, eadem ἀκρεία protulit. Qualis etiam vocis à significacione usitata declinatio, in nomine παρακλήσια in N. T. extat. Cum enim propriè loquendi libertatem notet; etiam per catachresin, pro aperte seu palam, citra controversiam Johann. 11. 54. accipitur. Atque hæc de voce ἐπωτίων ad Scrip. Sac. contra hominum pravorum argutias, defensionem præmittenda videbantur: qua vox generatim precationem suam indicavit, quæ illi, ut secundum humanam naturam minori attribuitur: cui additur peculiaris illius descriptio, quæ objectum, finem & materiam illius subjectam notat, id est, quem, pro quibus seu quoru bono, & quidnam boni esset precaturus. Primum autem exprimitur, cum dicitur, *Patrem*: quo primam Deitatis personam designat, relatè ad se tanquam Filium, ut v. 13. ideoque v. 2. & 7. & 12. & 20. & 23. *suum Patrem* expresse nominat. Reliqua verò duo (nempe pro quibus, & quidnam esset precaturus) brevitatibus omittuntur: quia in fructus precationis descriptione sequente explicantur: ac propterea ex eadem etiam intelligi possunt: & à nobis ad rectam declarationem sunt petenda. Illi autem pro quibus rogaturus erat Patrem, sunt Apostoli: hos enim compellat & hosce consolatur. Deinde ejus quod impetraturus erat descriptio precationi respondens, idem demonstrat. Duo enim pro Apostolis beneficia erat rogaturus: 1. ut paracletus alius iis donetur à Patre: 2. ut is maneat cum iis in æternum. In priore autem (ad pleniorum ac certiore hujus loci intelligentiam) examinanda sunt, quid sit *paracletus*, & quidem *alius*; deinde qualis illius donatio. Ad prius quod attinet, *Paracletus*, vox est orta à Græco παρακλήτος, terminatione Latina. Quam vocem prisci Patres retinuerunt, ut Tertull. adversus Præxeam c. 9. Novatus de Trinit. c. 29. & Hier. tom. 2. epistol. ad Marcell. & Aug. aliquique complures. Quemadmodum eandem quoque vocem Syrus interpres, cum in Ioannis Euangelio, tum in prima epistol. expressit sine mutato παρακλήτος, & Iudei antiqui in Thalmude suo Chaldaicè per apocopen παρακλήτος Græcam vocem decurtarunt: ut Baalharuch locis è Thalmude diversis demonstrat. In Chaldaea verò V. T. paraphras extat numero plurali Iob. 16. 21. & quidem non alibi. Ad sensum verò vocis quod attinet, discrepantes sunt doctiorum sententiaz: quidam enim *consolatorem*, alii verò contrà *advocatum seu patronum* notare statuunt. Prior rem sententiam quæ plurium est, Athanas. omnino videtur sequi, qui lib. testimoniorum de Trinit. titulo σημειώσεων, ait: παρακλήτος γράπεται παρακλήτος γράπεται παρακλήτος

paracletus enim dicitur, quod consolator ac servet. Deinde Augustinus. + sermonum Domini in monte sub initium de Spiritu. Sanct. ait: qui maximè propterea paracletus nominatur, id est, consolator: & tom. 10. sermon. de tempore in festo Trinitatis, sermone 6. ait: quod autem paracletus dicitur Spir. S. operas omnes ejus proprietas exprimitur: paracletus enim Græcè, Latine dicitur consolator: & bene ipse pro Christo ad discipulos misericordia, ut eos consoletur inter tribulationes, quas ipsi erant confusione passuri. Et Theophyl. ad hunc Johan. 14. 16. locum ait, subinde autem paracletum nominat, propter continuas ipsorum afflictiones bene sperantes efficiens, ut qui ab ipso reficiantur efficiens. Alteram verò interpretationem alii præferunt; ut Tertull. qui adversus Prax. hunc locum Iohan. de paracleto citans interpretatur: rogabo Patrem & alium advocationem dabit vobis. Deinde Novatus de Trinit. c. 28. ait: *Advocatus autem ille Spiritus. Sanct. quem missurus est Pater;* & c. 20. de paracleto loquens ait: nam hic ipse & in prophetis populum accusavist, & in Apostolis advocationem gentibus præstvit; & Damasc. Orthod. fidei lib. 1. c. 10. ait, πρεσβύτορ, οὐ τὰς τῶν ἀλλοτρίων παρακλήσεις, id est, paracletum, ut qui cunctorum patrocinio suscipit. Quæ etiam verba extant apud Hesychium lexicographum doctissimum. Et sic Erasmus, Beza, aliisque complures insignes interpretes interpretantur. Quibus auctoritatibus hæc ratio accedit: quod πρεσβύτορ, ut ajunt, sit vox passiva, non autem activa: deinde quod ea vocis paracleti significatio, nullo auctorum Græcorum veteriorum usu comprobatur: neque à Syris, neque à Thalmudicis auctoribus eandem vocem retinentibus, alio sensu quam aucti vocati accipiatur. Denique quod 1. Ioh. 2. 1. Christus πρεσβύτορ, id est, advocatus seu mediator appellatur: Spiritus. Sanct. verò hic vocetur alias paracletus: idcirco similiter nomen illud transferri oportere. Verum adversus rationem à forma vocis ductam, licet nihil hactenus observarim, responsum pro vulgata sententia excipi posset, quamvis πρεσβύτορ passivè tantum accipi statuatur, extare tamen locum unum apud LXX interpretes, ubi activa significazione eam usurparunt, nempe Ier. 31. 13. ubi vox Hebræa Πατέρας consolabor illos, πρεσβύτορας αὐτούς, eodem omnino sensu transtulerunt. Nam licet ea verba absint in editione Romana, extant tamen in accurato Complutensi exemplari; & Hiero. in comm. Ierem. ad eum locum idem declarat. Nam & antea & postea quando inter ipsius versionem ex Hebreo & inter LXX translationem varietas est, eandem distinctâ earum versionum inter se oppositione exprimit: hic vero LXX interpretum versionem omnino omittit: ideoque consensum illius cum Hebreo contextu hoc modo indicat: neque illum in commentariis aliud indicium. Quamobrem cum verbum πρεσβύτορ activam significacionem ibi admittat, quidni etiam verbale illius πρεσβύτορ, activè usurpari queat? Ad rationem verò ex collatione vocis πρεσβύτορ, 1. Iohann. 2. 1. defumtam, responderi posset: unam eandemque vocem, quæ ambigua est, non raro diversa significazione, pro diversis locis usurpari. Ideoque Orig. σει ἀρχῶν lib. 2. c. 7. docet, Paracletum dici & deprecarem & consolatorem, ac prius Christo, posterius Spiritu. Sanct. convenire. Denique ad testimoniū Tertull. dici posset, ipsum voce *advocati* consolatorem intelligere quemadmodum quod Esaïæ 61. 2. *consolans languentes* dicitur, interpretatur *advocare languentes*, contra Marc. lib. 4. c. 14. & ex Luc. 6. 24. πρεσβύτορ id est, *consolationem*; sive *solamen* vertit *advocationem* ibid. c. 25. Atque hæc sunt quæ pro prima sententia, maximè recepta dici posse existimamus. Cœterū in hac interpretationum vocis paracleti discrepantia: omnibus perpensis, secunda videtur non immerito præferenda: nimis ut non *consolator*, sed *advocatus* intelligatur: primùm quia significatio verbi πρεσβύτορ activæ nulla exempla proferuntur: unicūs tantum locus Ierem. 31. à nobis exceptus. Deinde forma etiam nominis verbalis in τοῖς, à verbo passivo orta, talem significacionem personæ agentis, propriè seu sine tropo non admittit: sed finita in τοῖς: ut distincta paracletus πρεσβύτορ consolatorem notat apud LXX. Iob. 16. 2. & apud Hesych. in lexico: πρεσβύτορ verò esset potius *consolabilis*. Neque rectè objici potest, eandem vocem πρεσ-

βύτορ, cùm advocationem notat, significationem habere personæ agentis: quia id fit per tropum Meton. adjicit præsubjicit. Nam propriè notat advocationem passivè, id est, accessitum: deinde hinc fautorem ac patronum, quod advari atque accessi soleat. Præterea nulla Græcorum antiquorum exempla, neque ulla etiam argumenta ex S. L. proferuntur, ex quibus illa significatio probetur. Contra vero & Chaldaeus paraphrastes Job. 16. & Thalmudistæ, ut antea monui, eandem vocem in suam linguam, non alia quam aucti significatio reperunt: quemadmodum in suo Præteriorum opere Dom. Drusius etiam observavit. Denique si sensum vocis spectemus, *advocatum* ampliorem etiam significationem, & ad perturbationem ac metum Apostolorum, quasi orphanorum, ope desitutorum, tollendum complectitur. Id quod etiam ex iis, quæ eruditæ Dominus Beza in annot. ad hunc locum declarat, intelligitur. *Advocati*, inquit, ex communi more dicebantur qui Græcè πρεσβύτορ, id est, à reis *advocati amici*, qui pro reo deprecantur: ut apud Demost. πρεσβύτορες; & ab ipso patrone seu oratore, ipsius rei causam agente differebant, scilicet Ulpia. lib. 1. ff. de prævarication. quamvis idem alibi latius advocates interpretetur omnes eos, qui agendis causis quoquo modo operantur. Hæc Beza. Cœterum ut πρεσβύτορ vox *advocatum* hīc notat: sic illud primum minimè dubium, non propriè Spiritus Sanctus ita appellari: sed per metaphoram, ob similitudinem quandam inter *advocatum*, & Spiritum Sanctum intercedentem: quod sit quasi *advocatus*, id est, præsens accessitus defensor contra adversarios. Quemadmodum simili translatione, *advocato oppositi*, vox ἀντίτονος (quæ in causa forensi *adversarium* propriè notat, ut Matth. 5. v. 25.) Diabolo attribuitur 1. Pet. 5. v. 8. quod illius instar sit adversarius, accusatione Apoc. 12. v. 10. & vario nocendi ac perdendi studio 1. Pet. 5. vers. 8. Ut autem adversarii seu hostes Apostolorum (quemadmodum & reliquorum fidelium) sunt interius quidem caro, seu innata vitiositas, Rom. 7. v. 23. Gal. 5. v. 17. exterius verò primum mundus (seu impiorum turba) Joan. 15. 19. & c. 16. vers. 33. & 17. v. 14. Deinde mundi illius princeps Satanus Eph. 6. v. 12. & 1. Pet. 5. v. 8. Luc. 22. v. 31. Sic Spiritus Sanctus Apostolos contra eos præsens defendit admiranda donatione boni, & aversione mali: quæ duo copiosa sunt consolationis materia. Collatio autem boni est illustratio mentis & confirmatio cordis. Illustravit autem mentes eorum, non solum notitiae veritatis ac vivæ fidei donatione ampliore, ad Satanam vincendum 1. Pet. 5. vers. 9. Eph. 6. vers. 16. & mundum 1. Joan. 5. v. 4. sed etiam deductione in omnem veritatem salutarem, ad munus apostolicum, prædicatione Euangeli obeundum, necessaria, de qua re Joan. 16. v. 13. Adeo ut adversus Apostolos adversarii subsistere non potuerunt, Luc. 21. v. 15. Act. 6. v. 10. Confirmavit verò corda eorum, primum miracula edendi protestate: quæ numero, Christi miraculis majora fuerunt. Joan. 14. vers. 12. Adeo ut præter alia plurima, etiam impositione manuum omnibus baptizatis, tam gentilibus quam Judæis, varia ac miraculosa Spiritus Sancti dona impetrarint Act. 8. v. 15. cum 17. & 19. 6. & 1. Cor. 12. 8. ad 13. & 2. Cor. 11. v. 4. Gal. 3. 2. 5. Deinde confirmavit etiam Apostolorum animos, admirando virtutum fiduciam & amoris erga Deum incremento, ad munus Apostolatus recte & constanter obeundum, hostesque superandos necessario. Ac fiduciam quidem; cùm boni præsentis, tuim futuri, timidis eorum cordibus indidit: boni præsentis inquam, nempe charitatis Dei erga ipsos per Christum, Rom. 5. 5. & adoptionis in filios, & libertatis ad eum ut patrem accedendi invocandique Rom. 8. 15. 16. Eph. 2. 18. Fiducia boni futuri fuit spes salutis æternæ: unde arthabo hereditatis, dum in libertatem vindicemur, appellatur Eph. 1. 14 & per quem obsignati sumus in diem redemptionis Eph. 4. 30. Quibus modis eos est consolatus in adversis ac gaudentes reddidit Act. 5. 41. Ad amorem verò erga Deum quod attinet, illum in tepidis ac languidis Apostolorum cordibus ita accedit Spiritus Sanctus, ut voluntatem ac gloriam Dei & Christi, hominum gratias ac suæ incolumenti ac vita libenter prætulerint Act. 4. v. 19. & 5. v. 40.

& 5. v. 40. 41. 42. Atque hæc de collatione boni, Apostolis per Spirit. Sanctum facta : quæ prima defensionis Apostolorum pars, qua eos contrà adversarios præmunivit. Altera est aversio mali ; cum Diaboli & mundi fraudes ac violentiam coercuit, ne Apostoli opprimerentur, sed ut victores tandem evaderent. Porro quod Christus hunc paracletum, id est advocatum, comparatè *alium* esse dicit, in eo statuit inter se, & inter Spiritum Sanct. convenientiam in actione, & differentiam in persona. Convenientiam quidem in actione : quod uterque sit advocatus, id est, defensor Apostolorum. Christus enim in statu suo humili in terris doctrina & præsentia suâ, eos conservavit ad finem ut Joan. 17. v. 12. & cap. 18. v. 9. declaratur : licet modo & mensura (pro officii & periculi Apostolorum disparitate) discrepante. Modus enim quo Christus est Iesus ad Apostolorum defensionem, fuit bona ex parte ordinarius; & mensura potestatis edendi miracula, & donorum cùm mentis tum cordis longè parcior : quemadmodum de potestate illa Mat. 17. v. 16. & 19. de donis verò parcioribus testis est ruditas & ignorantia eorum Joan. 14. v. 5. & 9. (ut ibidem multis ostendimus) & Joan. 16. v. 12. & fidei imbecillitas reprehensa à Christo saepius, Mat. 6. v. 30. & cap. 8. v. 26. & cap. 14. v. 31. & cap. 16. v. 8. atque inde procedens cordis metus ac perturbatio Joan. 14. v. 1. & Christo capto fuga, Matt. 26. v. 31. Contra verò Spiritus Sancti modus in Apostolis, suo patrocinio atque ope defensoris promissus, fuit novus atque extraordinarius Act. 2. adeo ut hoc respectu nondum fuisse Spiritum Sanctum asseratur Joan. 7. v. 39. Mensura verò fuit non parca, ut ante : sed plena Joan. 7. v. 38. & cap. 16. vers. 12. 13. unde repleti dicuntur Spiritu Sancto Actor. 2. v. 4. Ideoque non immeritò Christus hoc discrimen indicavit, cùm Iohann. 16. v. 7. utile Apostolis esse afferuit ut abiret, ob Spiritum tum demum adventurum. Atque hæc de convenientia Christi & Spiritus Sancti in actione, scilicet quod uterque Apostolorum paracletus, id est, advocatus seu defensor sit : ille quidem prior : hic verò posterior. Differentia verò in persona notatur etiam, cùm paracletum vocat *alium*. non eundem : eoque modo trium personarum divinarum distinctio (ut rectè ab Orthodoxis olim observatum) demonstratur. Nam Filius rogit Patrem : eoque alius est à Patre : ut natura relatorum Patris & Filii ostendit : quemadmodum etiam proposito suo de seipso testimonio ait : Joan. 5. v. 32. *alius est qui testatur de me*; quemadmodum etiam Spiritus Sanctus *alius* hic dicitur, id est, alia persona; non autem *alius*, id est, alia essentia; sed ratione essentiæ unum i. Joan. 5. v. 7. Quare ex hisce patere satis arbitramur, quid *paracletus* nomine intelligatur : & quare *alius* appelletur. Cum verò Christus ait se rogatum Patrem, nempe ut det Apostolis hunc paracletum, illos eo caruisse indicat. Quod enim quis habet, illud datum est : ideoque sapienter peti non potest. Ac proinde non de Spiritus regenerantis gratia ordinaria per verbum dicitur : ita enim Spiritum Sanctum accepérant, utpote credentes in Christum, & hæredes regni cælorum : quod sine Spiritus regenerantis gratia non contingit, Joan. 3. v. 5. Sed de extraordinaria ac miraculosa Spiritus Sancti in illis operatione, qua subitò sanctificationem amplificavit : & variis ac stupeidis donis copiosè instruxit, sicut ex antedictis constat. Cùm autem donatio paracleti esse posset, vel ad tempus tantum; vel in æternum (seu ad finem usque vitæ; nam in cælesti gloria advoco non erit opus) idcirco primum beneficij pro Apostolis à Patre rogandi membrum, de datione sive donatione paracleti distinctè amplificat, addito altero beneficio, nempe duratione illius perpetuâ, cum ait : *ut maneat vobis in æternum*: Confer Eph. 1. v. 14. & cap. 4. v. 30. Cujus additionis finis, est Apostolorum in fide ac fiducia confirmatio. Cum enim Christus illis paucis tantum annis, in statu suo humili in terris, paracletus ac defensor ipsorum fuerit, non autem semper apud eos manserit Mat. 26. v. 11. Sediis in terra relictis in cœlum ascenderit Joan. 14. v. 3. & cap. 16. v. 18. ne quid simile de S. Sancto metuant, idcirco se non solum pro illius donatione à Patre, sed etiam pro perpetua apud ipsos man-

sione rogaturum promittit. Hæc autem Christi precatio, facta intelligitur ratione humanae naturæ : secundum quam se Patre minorem fatetur Joan. 14. v. 28. non autem ratione divinae naturæ, quæ æqualis est Patri, atque adorandus, non autem adorans : licet adorationi ab humana natura factæ, dignitas summa accedit à divina natura, cui personaliter unita est. Unde Cyril. Alex. de fide ad Theodosium ait : *unum esse Christum, ex adorante humanitate, & adorabile Deitate*. Deinde ab humana Christi natura facta est hæc precatio i. in terris Joan. 17. v. 11. cum ait : *serua eos, quos dedisti mihi*. Quæ conservatio facta per Spiritum S. ac distinguitur ab ea, qua Christus ad id tempus eos conservarat v. 12. & 15. Idemque rogavit v. 17. *sanctifica eos per veritatem tuam*: & v. 20. pro successu apostolatus eorum felici. Et cum v. 24. pro eorum secum in cœlis futura præsentia oravit, ergo etiam mansionem Spiritus Sancti perpetuam petivit. Deinde rogavit etiam Patrem postquam ad eum ascendit in cœlum, quod potissimum hic spectatur, ut ex antecedente colligitur. Nam vers. 12. ait se proficisci ad Patrem, & si quid petierint in nomine ipsius, id factum pollicetur vers. 13. & 14. & dilectionis interim officio præscripto v. 15. subjicit deinde v. 16. se rogaturum pro iis Patrem, nimirum in cœlis, ut etiam pro nobis ibidem postulare dicitur Rom. 8. v. 34. Heb. 7. vers. 25. Quo etiam sensu ~~advocatus~~ - *advocatus* seu intercessor noster ac deprecator apud Patrem vocatur i. Joan. 2. v. 1. Si quis objecet, Spiritum S. etiam Rom. 8. v. 26. 27. dici postulare seu intercedere pro nobis : ideoque rectè de Christo intelligi, ipsum rogare pro Apostolis Patrem, non solum secundum humanam, sed etiam secundum divinam naturam: Negatur inquam consequentia : quia Christus pro nobis postulare propriè dicitur : Spiritus S. verò non propriè : quia ipse est Deus cum Patre & Filio adorandus : sed impropriè, per meton. effecti pro efficiente : quia is est, qui nos orare docet sua inspiratione, & ut oremus rectè, affectum ferventem (qui inenarrabilibus suspiriis indicatur, Rom. 8. v. 26.) & fiduciam adoptionis atque invocationis Dei tanquam ex gratia patris nostri, inspirat. Quemadmodum ibidem v. 15. dicimus accepisse Spiritum adoptionis per quem (seu cuius instinctu) clamamus Abba Pater. Ctque hæc de Christi preicatione; qua pro Apostolis rogaturus erat Patrem, ut daret iis alium paracletum, ut maneret cum iis in æternum. Cui preicationis narrationi, fructus illius subjicitur, nempe rei petendæ à Patre imprecatio his verbis ; & *alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobis in æternum*. Quæ verba subjectam preicationis materiam, seu rem petitam exprimunt : quæ brevitatis causâ, in preicationis descriptione per ellipsis omissa, hinc intelligenda erant, & à nobis jam sunt exposita, ideoque uberiorum declarationem non desiderant. Nam tantum hoc discrimen extat, quod in propositione preicationis petitio donationis placeti intelligatur : hic verò executio illius rei petitæ, seu donatione futura paracleti promittatur cùm dicitur, *dabit vobis*. Cum autem Christus, spiritus donationem Patri adscribit, seipsum non excludit: quia Pater per ipsum donat. Nam sicut Christus, quatenus homo est, Spiritus S. pro Cœpostolis postulavit: sic eundem cum Patre, & à Patre donavit, quatenus unus cum Patre Deus, quemadmodum dicitur baptizare Spiritu S. Joan. 1. v. 33. Act. 1. v. 5. Deinde miraculosè primitias Spirit. S. post resurrectionem, ipsis, quæ Deus, dedit, & quæ homo, oris sermone atque afflatu significavit Joan. 20. v. 22. ut ad receptionem Spirit. Sanct. promissam ac plenam, post ascensionem ipsius futuram præparet, atque idoneos ad officium interim præstandum redderet. Et ut dicitur paracletus Spiritus Sanct. à Patre mittendus in nomine Christi cap. 14. v. 26. sic idem sibi Christus attribuit dicens Ioann. 15. v. 26. *paracletus ille quem ego mittam vobis à Patre*: & cap. 16. v. 7. *nisi ego abiero &c. & Ctor. 2. v. 33.* Spiritum Sanct. in Apostolos effudiens dicitur : & dona quæ Spiritus Sanct. dedit, Christo ut Filio Dei per ipsum operanti tribuuntur, ut Luc. 21. v. 15. *dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt contradicere nec resistere illi qui se vobis opponunt*: & miracula per Cœpostos edita Christo adscribuntur Marc. 16. v. 20. & Ctor. 3.

Ator. 3. 16. Atque hæc de utilitatis discessus Christi ad Patrem propositione, quod rogaturus esset Patrem & imperaturus paracletum in æternum vers. 16. Quod cùm per se obscurius esset, seu non satis expressum, quidnam per paracletum alium intelligeret Christus: idcirco subjicitur ab eo, in secunda hujus orationis parte, perspicua expositio, qua sollicitus dubitationis, quæ Apostolos movere poterat, occasionem tollit v. 17. cum ait: *Spiritum illum veritatis, quem mundus non potest recipere: quia non videt eum, neque novit eum: Vos autem cognoscis eum: quia apud vos manet, & in vobis erit.* Hisce enim verbis exponit Christus, quid per alium paracletum intelligat: deinde illius donationis præstantiam, & simul mansionem declarat. Prius exponitur cum ait; *Spiritum illum veritatis: qua per ipsam Spiritum S. intelligit, quemadmodum disertè v. 26. exprimitur.* Cur autem ita nominetur, quia phrasis ambigua est, diversè sunt interpretum sententie. Quidam enim Hebraicum esse arbitrantur quo substantivum alteri junctum, pro adjectivo usurpat: ut Luc. 16. 8. *dispensator iniquitatem*, i. e. iniquus: & c. 18. v. 5. *Judex iniquitatem*, i.e. iniquus: & 1. Joan. 4. v. 6. *Spiritus veritatis*, i. e. verus: ut ita hoc loco similiter spiritus veritatis Spirit. S. mendacii spiritui Diabolo Ioa. 8. v. 44. opponatur. Alii deinde cum Patribus nonnullis non absolute notari putant, qualis Spirit. S. in se sit: sed relatè ad V. T. legales figuræ: quemadmodum *veritas* interdum eo modo accipitur Ioa. 1. 17. Heb. 8. 2. & 9. 24. Alii deniq; authorem veritatis, consueta ellipsi designare existimant: quemadmodum *Deus pacis & dilectionis* 2. Cor. 13. v. 11. supple author. Quæ explicatio reliquis non immrito præferri solet: nam plenior est quam prima, ut quæ eandem includat: nam si author est veritatis, verum esse in se oportet: simpliciter vero est quam secunda, quoniam nulla ceremoniarum ac figurarum legis Vet. Testam. facta est mentio: ut relatè ad eas accipiatur. Contta in locis adductis Ioa. 1. Hebr. 8. & 9. talis relatio manifesta est: deinde quia Christus ipse ita exponit, Ioa. 16. v. 13. dicens: *cum autem ille venerit, Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem.* Etsi autem absolute veritatis (ut etiam omnis boni) author sit Spiritus S. hoc tamen in loco ea veritas peculiariter intelligitur, in quam Apostoli erant deducendi. Quæ promissio Apostolis specialis, seu peculiariter facta, duo beneficia complectitur: quorum primum est, non solum notitia & fidei veritatis salutaris incrementum: sed etiam omnis veritatis illius plenitudo, ad munus Apostolicum perfectè obeundum necessaria: quemadmodum Ioa. 16. v. 13. dictum; *in omnem veritatem.* secundum beneficium ad scientiæ veritatis usum pertinens, est directio à Spiritu Sancto perpetua: id quod Christus ibidem indicat, cum ait, *deducet istud, vix dux erit: ut & scientiæ omnis veritatis noscendæ ac prædicandæ, & prædicationis ac defensionis illius author ac gubernator statuatur.* Quo etiam spectat illud Christi promissum Luc. 21. v. 14. 15. *Statuiste igitur in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt contradicere neq; resistere ulli adversarii vestri.* Hoc autem per Spiritum Sanctum se daturum antea satis explicaverat Christus Luc. 12. v. 11. 12. ne eftote solicieti quomodo aut quid pro defensione allaturi aut dicturi sitis: *Spiritus enim S. docebit vos ed ipsa hora, que oportet dicere.* Idemque eventus confirmavit, tam Actor. 2. v. 4. non solum dicuntur Apostoli repletæ Spirit. S. (quod ad donorum infusionem pertinet) sed etiam capite loqui aliis linguis, prout Spiritus ius dabit eloqui: id quod ad usum donorum, & doctrinæ animo conceptionem & elocutionem spectat. Ac propterea in hisce duobus ab aliis fidelibus Apostoli distinguuntur; quod illi non ordinariè, sed extraordinariè ac miraculose à Spiritu Sancto sunt illustrati, non solum veritate ad salutem ipsorum sufficienti, sed etiam omni veritate: deinde quod ejusdem Spiritus Sancti inspiratione perpetuè sunt directi & ab omnibus erroribus immunes servati, ut doctrina eorum divina, primum prædicatione, deinde scripto proposita, esset perfecta fidei Christianæ norma, & non principale (quod solum Christo convenit 1. Cor. 3. v. 11.) sed instrumentale Ecclesiæ fundatum: quo sensu fundamenta Ecclesiæ

duodecim dicuntur, quibus nomina duodecim Apostolorum inscripta Apoc. 21. v. 14. Atque hæc de prima paracleti expositione, nempe quod per eum Christus intelligat Spiritum veritatis. Altera vero subjicitur, qua præstantiam donationis illius, opposita comparatione declarat: nimis. quod hoc beneficium non sit mundo dandum, sed Apostolis. Quorum utrumque proponitur & appositis rationibus declaratur. Prius quidem his verbis: *quem mundus non potest recipere.* Mundi autem vox bisariam hoc loco explicatur. Quidam enim speciatim infideles ac reprobos intelligunt: ut ea vox accipitur Joan. 17. v. 9. *non oro pro mundo, id est, reprobis hujus mundi, ut res ipsa ostendit: nam pro electis Christum orare certum est: & oppositio hæc: sed pro iis quos dedisti mihi,* declarat: Alii vero significatione frequentiori, per mundum, infidelium turbam (in qua partim electi ac vocandi ad fidem, partim reprobri) generatim denotari arbitrantur. Utraque autem expositio sententiam veritati consentaneam complectitur: sed adversus primam objici potest, 1. quod promiscue electi & reprobri baptizati impositione manuum Apostolorum receperint Sp. S. Act. 8. v. 12. cum 16. & 17. & Matt. 7. v. 22. multis reprobis expressè idem attribuitur. Verum respondet, hosce receperisse quidem Spiritum notitiae veritatis & miraculorum: quod beneficium reprobis multis commune: sed non Spiritum regenerationis paracletum advocationem, seu defensorum adversus carnem, mundum, Satanam, incremento viæ fidei & ope salutari succurrentem: ideoque tantum secundum quid, non simpliciter, de quo hic agitur, Spiritum accepérunt: quod autem secundò objicitur, idem etiam reprobis tribui Heb. 6. v. 4. his verbis, *qui semel illustrati fuerint, gustaverintque donum cœlestis & participes facti fuerint Spiritus Sancti:* contra responderi potest, primum id quod certò præsupponunt de reprobis hinc agi, demonstrari solidè non posse: quia etiam de verè fidelibus & electis exponi potest, neque tamen propterea perseverantia ac salus eorum dubia reddetur: quia hæc oratio Apostoli conditioinalis est, cuius veritas non in partium veritate: sed in consequentia illius solida consistit: qua comminatione conditionali, ad *anomias* odium ac fugam fideles stimulantur, ut etiam ex vers. 9. colligi potest: ut in simili loco Heb. 10. vers. 26. Apost. ait, *si ultrò nos (notanda vox nos) peccaverimus, &c.* Neque amplius ex hoc loco potest concludi, quam ex similibus comminationibus, quæ verè fidelibus, ad officium actrius præstandum propositæ à Christo fuerunt. Quemadmodum licet Apostolorum nomina effent inscripta in cœlis Luc. 10. vers. 20. ac Patri placuisse, illis dare regnum Luc. 12. vers. 32. & à Christo effent electi Joan. 13. 18. nihilominus tamen ad eos, & de iis ait: *nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum, &c.* Matth. 5. vers. 20. & 18. 3. *Amen dico vobis; nisi conversi fueritis & fiat ut pueruli, nequam ingrediemini in regnum cœlorum:* & Joa. 15. 4. *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: ita & vos nisi manseritis in me.* Deinde etiam si de reprobis accipiatur, & participes facti Spiritus S. dicerentur: illud intelligendum ratione donorum communium, seu gustus notitiae Euangelii & fidei dogmaticæ seu mortuæ: non autem ratione donorum specialium seu confirmationis vivæ fidei & deductionis in omnem veritatem: nec paracletus, advocatus, seu adversus carnem, mundum, Diabolum, patronus ac defensor statuitur. Ideoque verè hic dictum intelligi potest, mundum, scilicet reproborum turbam, non posse hunc Spirit. S. accipere. Secunda etiam expositio veritati similiter consentit: nam promissio hæc, de extraordinariis ac miraculosis illis Spirit. Sancti donis, non mundo, quatenus incredulos notat: sed solidis creditibus facta Marc. 16. 17. 18. 19. ut etiam Acta apostolorum demonstrant: & excellentia illa donorum, quam Christus hinc promittit, solidis etiam Apostolis convenit. Etsi enim Deus notitiam salutaris veritatis ac fidei, in omnibus vere fidelibus per Spirit. S. augeat, & gratiæ Dei ac salutis fiduciam in iis confirmet, & ad amorem & invocationem Dei excitet, denique ad diem usque redemptionis in iis maneat (ut Apostolis etiam contigit) modus tamen ut antea ostendimus, non est extraordinarius ac miraculosus

raculosus, nec tanta copia ut in Apostolis: sed ordinarius ac sine miraculis mediatus, per verbum Euangelii (quod idcirco *ministerium Spiritus* 2. Cor. 3. v. 8. nominatur) & per sanctas preces Luc. 11. v. 13. Cum autem utraque expositione sit veritati consentanea: prior tamen videtur non immerito praeferi, & sequentibus aptius cohædere: & ratio, quæ à Christo subjicitur, probe etiam convenit, *quia non videt, nec cognoscit eum*: ubi vox *videndi* non propriè de oculorum visu, quia ita quodammodo eum vidit Simon Magus Act. 8. v. 18. sed metaphoricè de visu oculorum mentis seu notitia, intelligenda est, ut non disjunctionis, sed expositionis gratia additur, *nec cognoscit eum*: id quod non generatim intelligendum: nam ita reprobri multi, ut Christum, sic Spiritum cognoverunt, sed per Synecd. speciatim de notitia fidei: quemadmodum ita accipitur Esa. 53. 11. & Ioa. 8. v. 32. & 1. Ioa. 3. v. 6. convenienter huic loco: *quisquis, inquit, peccat, non videt eum, nec cognoscit eum*: quod de sola fidei vivæ notitia verum est. Atq; hęc de oppositę comparationis (quę præstantiam donationis paracleti declarat) priore membro; quod mundus eum non potest accipere, quia non videt neque cognoscit eum. Alterum est, *vos autem cognoscitis eum*, notitia scilicet fidei & experientiæ: ratio est, *quia apud vos manet, & in vobis erit*. Manere autem dicitur, quia per sanctificationem inchoatam renati erant ex Spiritu, & à Deo in fide conservabantur. Quod autem additur *in vobis erit*: intelligendum ratione miraculosi incrementi sanctificationis illius ac durationis perpetuæ, & simul extraordinariorum donorum accessione: quemadmodum eventus Act. 2. demonstravit. Ideoque non opus est ut vulg. interpr. vocem μέντη transferamus *manebit*, quia exemplariorum Græcorum consensu (ut ex Rob. Steph. editione majori aliisque constat) non legitur in futuro μέντη ultima circumflexa, sed in præsenti μέντη, accentu penacuto. Deinde quia res ipsa idem comprobatur: alioqui inepta statueretur ταύλαιον: quia non solum idem repeteretur, sed etiam minus quam dictum erat: nam *erit in vobis*, minus est quam *manebit apud vos*: siquidem recte sequitur; si *manebit*, *erit*: sed non contra, si *erit*, etiam *manebit* vobiscum. Adhæc ratio etiam non videtur satis convenire, *vos cognoscitis eum*, quia *manebit* vobiscum; sed cum dicitur, *quia manet vobiscum*, oratio aptissima est. Nam paracleti illius Spiritus veritatis habebant primitias ordinarias, ideoq; eatenus eum agnoscebant. Atque hactenus de Spirit. Sanct. promissione à Christo facta Ioa. 14. v. 16. 17. Sequitur

Quæstio, ex Cap. X V. vers. 1. & 2.

An hi versus cum doctrina de perseverantia Sanctorum convenient, nec ne?

INsignis est hęc Christi oratio, cùm ait: *Ego sum vita vera, & Pater meus est agricola. Omnes palmitem in me non ferentem fructum tollit, & omnem qui fert fructum purgat, ut plus fructus adferat*. Cujus orationis occasio, est antecedens fidei in Deum & Christum c. 14. v. 1. & 11. & obedientiæ dilectionis v. 15. 21. 23. instituta à Christo commendatio, addito etiam argumento ab exemplo suo v. 31. Scopus autem est in utroq; confirmatio, ut ex cap. hujus v. 3. & seq. patet. Medium quod ad eum scopum tendit, est ratio à consequente, partim contrariæ incredulitatis & inobedientiæ poena, partim à fidei & obedientiæ præmio. Modus autem tractandi est allegoria seu continuata metaphora: in qua eleganti similitudine Christus seipsum vocat vitem, & quidem veram illam, ob excellentiam præ vite propriè dicta: deinde Patrem agricolam, & Christianos palmites suos vocat: cuius allegoriæ explicatio ex v. 4. & 5. in primis peti potest. Coeterum hic quæstio tractanda exurgit; An versus 2. cum doctrina orthodoxorum de perseverantia Sanctorum, seu viva fide præditorum consentiat, nec ne? Prior enim à nostris: posterius ab adversariis Pontificiis & Ubiquitariis asseritur: ideoque ad veritatis patrocinium argumenti eorum breve ac perspicuum examen instituere conabimur. Sic autem differunt; Omnes palmites in Christo vera vite, sunt viva fide præditi: quidam autem palmites in Christo vite, tolluntur, id est, amputantur, atq; in ignem projiciuntur vers. 2. & 6. Ergo quidam, qui tolluntur ac

amputantur & in ignem projiciuntur, sunt viva fide prædicti. Responsonis autem modus duplex est: primus quidem negatione propositionis: quod palmites in Christo sint duplices: alii vera vivaque fide: alii verò mortua fide prædicti: & hosce quidem nonnulli Christo insitos dici respondent, non quod revera ei sint insiti, ut qui viva fide, carant (per quam solam Christo verè insérimus) sed quod propter fidci professionem Christo insiti esse videantur: quemadmodum Apoc. 22. v. 19. dicitur: *si quis aliquid ex verbis illius prophetice abstulerit, Deus etiam auferet ejus partem ex libro vite, & ex urbe sancta*. ubi partem ejus vocat, quæ ejus esse videbatur, quam diu habebatur pro vero Christiano. Alii verò duplices quidem palmites intelligi statuunt; sed insitos aliter explicant: in genere enim intelligi eos, qui communionem habent cum Christo: quorum quidam simpliciter, ut viva fide prædicti; ipsi ut viva membra illius sunt insiti, ac succum justitiae ac salutis ex eo percipiunt eoque fructum ferunt. Alii verò habent tantum communionem secundum quid, quales sunt, qui mortuæ fide Christo quodammodo sunt insiti ac palmites illius vocantur: quia per illius agnitionem & professionem, externam cum palmitibus ejus (hoc est, Ecclesia mystico Christi corpore, atque eatenus cum Christo) habent communionem: verum quoniam, vivifica Christi unione, & succo vivificantis Spiritus carent, fructum non proferunt: ideoque tanquam infruitiosi tandem ab Ecclesia segregantur, & in ignem exitii æterni dejiciuntur Ioa. 15. v. 6. Mat. 13. 30. & 42. quo etiam modo tales *fili regni* vocantur Mat. 8. 12. secundum quid: ab iis enim qui filii regni Mat. 13. 38. dicuntur simpliciter, quique electi sunt, & adoptati in filios, Eph. 1. 5. Gal. 3. 26. quique non solum sunt in Ecclesia, sed etiam ex Ecclesia 1. Ioa. 2. 19. (tanquam viva illius ac Christi membra) distinguuntur. Atq; hęc de primo responsionis modo, quo scilicet propositio argumentationis objectum ab adversariis, bifariam negatur. Secundus verò modus est, quo concessa propositione negatur assumptio. Nec enim Christus hoc in loco affirmat, quodam palmites esse in se, qui non ferant fructum; sed tantum ait, tales exciderent. Si quis verò excipiat: si nulli palmites Christo insiti sint tales, nempe infruiferi, ineptam statui orationem: negatur illud: quia sufficit eo indicari quidnam per palmitum illorum infirmitatē fieri posset: nimis ut fructum non ferrent; & quid inde esset sequitur, nempe ut exciderentur. Quę contumatio, tanquam causa adjuvans est in verè fidelibus ad eos excitandos ut fructum ferant: quemadmodum v. 4. Christus ostendit cùm ait: *manete in me, & ego in vobis: sicut palmes non potest fructum ferre a seipso, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis*. Et quamvis electio Apostolorum ad vitam æternam, & perseverantia eorum esset certa, ut Luc. 10. 20. & 12. 32. traditur: tamen medium hoc hortationis & comminationis ad officium eorum destinatum; adhibitum est sapienter atq; utiliter: quemadmodum & alibi ut Matt. 18. 3. comminatione Apostolis ad eundem scopum tendens hęc proponitur: *Amen dico vobis nisi converteris fueritis, & fratres ut pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum caelorum*. Et eodem sensu generatim per affirmationem absolutam ad Apostolos, non solum utitur promissione: ut præmio ad officium excitet dicens, *quisquis excepit aliquem puerulum talem in nomine meo, me excipit v. 5. sed etiam comminatione hac v. 6. quisquis autem offendit aliquem ex parvis illis qui in me credunt, præfitterit ei ut suspenderatur mala animaria in collo ejus, ac demergatur in profundo maris*: similiter Matth. 10. Apostolos hortatus, ne timeant confessionis Christi adversarios vers. 31. etiam generali sententia (quę ad Apostolos etiam spectat) argumenta afferat à præmio confessionis seu salute v. 32. & à neglectus illius poena, nempe exitio v. 33. *quisquis me confessus fuerit, &c. quisquis autem negaverit me, &c.* Sicilicet sine resipiscencia. Quibus illustris etiam locus accedit prioribus consentaneus Matth. 16. 24. cùm enim Christus Apostolos esset hortatus ad crucem ferendam: deinde à violatione officii illius absterret comminatione exitii: & contrà salutis promissione ad officium præstandum provocat vers. 25. *quisquis enim, inquit, voluerit animam suam (id est vitam) servare, perdet eam: quisquis autem perdidit animam suam*

fama mea eaud, inveniet eam. Quibus seu absolutis, seu conditionatis comminationibus jam propositis, Apostolorum perseverantia ac salus non redditur dubia: quasi quidam eorum neglecto officio essent perituri: alii verò ex iis officio præstito salutem essent consecuti, quia ut supra demonstratum, & perseverantia, & salus eorum erat destinata ac certa, *Luc. 10. v. 20. & 12. v. 32. & Matth. 19. v. 28.* ad quam consequendam media etiam efficacia fuerunt destinata à Deo, non solum interna, sed etiam externa, ut Euangelii ministerium, ad quod etiam comminationes existi inobedientium, & promissiones salutis obedientium speuant: ut illis ad mali odium ac fugam, hisce verò ad boni amorem ac fiduciam, accidente Spiritus gratiā stimulentur. *Quo etiam modo Christus 1. comminatione generali hoc loco utitur cum ait: omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit.* Deinde contraria generali promissione, & omnem, inquit, qui fert fructum purgat, ut plus fructus adferat, non ut ostendat ea comminationis & promissionis propositione, in se esse palmites quosdam non ferentes fructum, quos Pater tollat; reliquos verò ferentes fructum, quos purget: sed eo modo comminatione exitii proposita, à virtus absterret: & promissione boni ad fructus pietatis ferendos provocat. Quemadmodum & conditionalibus & generalibus ad Apostolos certò servandos, comminationibus & promissionibus similibus non raro usum esse Christum, probatis ante exemplis illustribus, demonstravimus. Ex quibus tamen nullo modo concludi potest, eorum quosdam à necessario ad vitandum æternum exitium officio defecisse: quosdam verò in eo persistisse: id est nonnullos eorum Apostolorum (exempli gratia) Christum sine resipiscientia abnegasse ac periisse: reliquos vero confessos esse ac servatos. Atque ex his perspicuum est, Pontificiorum & Ubiquitariorum argumentationem ex hujus orationis Christi, de qua agimus, occasione arreptam, & initio propositam, non posse constitere: quod vel propositione, vel assumptione negata ea diluatur. Ideoq; hęc Christi sententia, qua palmibus fructum non ferentibus amputationem minatur, perseverantiae Sanctorum nequaquam adversatur: sed ad eam promovendam, medium ac remedium, inter cetera divinitus destinatum atque idoneum, ideoque etiam à Christo in eum finem adhibitum. Quare hujus orationis Christi contra adversarios defensione absoluta, sequitur succincta

C A P. XVI.

Vers. 8. 9. 10. 11. EXPLICATIO.

Memorabilis ac dignissima, quę explicetur, hęc Christi ad Apostolos oratio, quę Ioan. 16. v. 8. 9. 10. & 11. describitur his verbis, & cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de justitia, & de judicio, &c. Magna enim est inter veteres non minus, quam inter recentiores interpres insigniores, de recto hujus orationis sensu, judiciorū discrepantia. Cujus occasio est vocum *arguendi, mundi, justitiae & judicii* ambiguitas: & pro diversa earum significacione probabilis sententia. Quānam autem maximè simplex ac genuina videatur, ad clariorem rei intelligentiam, ab occasione & scopo orationis exorsi, succinctè declarare conabimur. Occasio autem est duplex, prima quidem est, partim persecutionis Apostolorum ab incredulis Iudeis future v. 2. 3. partim discessus Christi prædictio: secunda vero est prædictionis illius consequens, nimis magna cordis Apostolorum tristitia v. 6. Scopus vero est tristitia illius discussio, & animę tranquillitas. Medium autem ac remedium ad eum scopum idoneum, est propositio utilitatis discessus Christi ad Patrem duplex: quarum prima est à consequente effecto Christi: altera ab effectu paracleti. Christi effectum est, ad Apostolos missio illius paracleti, i.e. Spir. Sancti eorum advocati ac defensoris in omnibus periculis futuri, v. 7. Paracleti vero effectum in hac proposita Christi oratione v. 8. 9. 10. & 11. describitur bifariam: prius generatim, deinde speciatim. Generatim quidem his verbis: *Et cum venerit ille, mundum* ἀπελέγει, i.e. ut communiter interpretantur, arguet. Quę vox tam Latinę, quam Gręccę ambigua est: significat enim (ut etiam ex bonorum au-

thorum usu lexicographi demonstrat) offendere, vel reprehendere, vel convincere. Ad significacionem primam pertinet illud Christi Ioan. 3. v. 20. *non venit ad lucem, ne* ἀπελέγει arguantur, id est ostendantur opera ipsius, ut sequenti vers. 30. exponitur οὐσιώδης manifesta fiant: unde etiam fides dicitur eorum quę non videntur ἀπελέγει Heb. 11. v. 1. id est, argumentum, ut vulgata versio, vel quod demonstrat, ut D. Beza interpretatio exponit: quemadmodum etiam Oecum. eandem vocem ἀπελέγει interpretatur, & Chrysost. ibidem ait: ἀπελέγει γάρ τοι λίγο διατρέψει. Secundæ significacionis usus est Tit. 1. vers. 13. ἔλεγε αὐτοῖς redargue eos. Postremæ significacionis exempla sunt Tit. 1. v. 9. contradicentes ἀπελέγει convincere, i.e. argumento superare, sic Ioan. 1. v. 46. quis verbum ἀπελέγει me τοι διατρέψει; quis ex vobis convincit me de peccato? nam redarguendi, seu reprehendendi significatio hic non habet locum, quia Judæi impie lèpius Christum arguebant, ut ex v. 33. 37. 40. 43. 44. patet. Atque hoc modo ad vitandam ambiguatem, cum verbum illud arguo, triplici illa significacione Græcę voci respondeat, clarius vertetur convincer, id quod Belg. dicitur Overtuighen; eumque sensum sequentia postulant, & interpretes in sua explicazione convincendi voce utuntur. Mundus autem homines notat: quia peccatum ei tribuitur: & quidem incredulos, ut adjecta ratio: quia non crediderunt in me, evincit. Cum autem increduli sint vel electi & credituri: vel reprobi non credituri, sed in incredulitate perituri: quidam per mundum priores; alii verò posteriores intelligendos existimant. Verum nihil obstat videtur, quo minus generaliori significacione, per mundum intelligamus incredulos, & quidem in primis Judeos, Christi Apostolorumque adversarios: de quibus initio cap. actum, & adversus quos Christus Apostolos consolatur: quos etiam voce mundi in illius reprehensione intelligere solet, ut Joan. 7. v. 7. & 15. v. 18. & quinque rursum v. 19. sicut etiam Joan. 16. v. 20. Atque ita adjecta specialis hujus effecti descriptio probè convenit: ea enim constat propositione, & illius confirmatione. Propositio autem declarat, qua de re Spiritus sit convictus mundum: eaque triplex statuitur, nempe peccatum, justitia, & judicium. Confirmatio verò illius ad illustrationem quoque pertinens, tribus similiter membris, eodem servato ordine, repetitis subjicitur. Ac prioris repetitio cum ratione adjecta, continetur v. 9. repetitio quidem cum dicitur, de peccato quidem, supple (ut ex antecedenti, per ellipsis in repetitione consuetam intelligitur) paracletus mundum convincet. Confirmatio hac ratione exprimitur: quia non credunt in me. Cùm autem peccatum vel generatim quamvis legis seu mandati Dei transgressionem 1. Joan. 3. v. 4. vel speciatim per Syncedoch. generis pro specie peccatum dominans significet ibid. v. 8. 9. quidam priori modo accipiunt, ut ita declaretur peccatum illud esse incredulitatem: sed gravior atque amplior sententia est, ut posteriori significacione accipiamus: nam in incredulis peccatum revera dominatur, ratione culpæ seu transgressionis legis varie, & ratione reatus seu obligationis (ob transgressionem) ad mortem, à quo dominatu fides liberat. Quo spectat illud Joan. 8. v. 24. ideo vobis dixi, vos morituros in peccatis vestris. Nam nisi credideritis me esse, moriemini in peccatis vestris: & Rom. 6. v. 17. & 18. dicitur: gratia autem sit Deo quia eratis servi peccati: sed ex corde obedistis ei forme doctrinæ in quam estis traditi: & liberati à peccato, mancipati estis justitiae. Cùm autem dicitur, quod paracletus, Spir. Sanct. à Christo mittendus, mundum hunc convincet peccati, illud factum est in Iudeis incredulis Apostolorum ministerio: qui eos, impios Christi unici servatoris homicidas esse, demonstrarunt, ita ut conscientia eorum idem testaretur, sed diverso respectu. Electi enim qui ex ignorantia id perpetraverunt Act. 3. v. 17. sic convicti sunt peccati Act. 2. v. 23. & 3. v. 13. 14. 15. ut conscientia urgente, ad peccati pœnitentiam, & fidem in Christū sint conversi Act. 2. v. 37. & 4. v. 4. & 6. v. 7. Contra verò reprobi, qui non ignorantia peccarant, sed Christum cognitum malitiosā atque invida impietate occiderant Mat. 27. v. 38. cum 45. & 27. v. 18. & cognitam illius resurrectionem suppressore conatierant Mart. 28. v. 13. 14. convicti quidem sunt peccati Act. 4. v. 10. 11. & 5. v. 30. adeo

adeo ut excitatę eorum conscientię redarguerentur. Act. 4. vers. 13. 14. 16. Veruntamen eo modo non sunt conversi ad Christum, sed magis aversi atque exacerbati Act. 4. v. 17. 21. & 5. v. 17. 33. Atque hęc de priori membro seu effecto missi Spiritus paracleti, primo scilicet modo, quo peccati convictus est mundus, hoc est (ut quę initio dicta amplius illustrentur) incredulorum Judgeorum multitudo: nam hic mundus est, qui Christum & Apostolos oderat Ioan. 15. v. 18. 19. & ut Christum persecutus erat, sic etiam Apostolos persecuturus v. 20. Quam persecutionem à mundo illo seu incredulis Judgeis futuram paulò ante exponit v. 2. & adversus eandem paracleti mittendi promissione consolatur: quod de peccato mundum convincet: *quia non credunt in me*, inquit, non autem ait, non credent in me, sed non credunt, quo ostendit se loqui de Judgeis qui Euangeliō ab ipso prædicato fidem non adhibebant, ideoque sub peccati dominio tenebantur, ejusque meritò convincendi erant. Quo in loco obiter observanda est numeri pluralis pro singulari enallage, Hebreis, Græcis & Latinis non insolens, per quam nomini singulari collectivo, seu multitudinem notanti, non solum pro vocis numero singulari singulare verbum jungitur: sed etiam interdum ratione significatę multitudinis cum plurali construitur, ut $\pi\alpha\mu\tau\omega$ multitudine cum singulari, quatenus vox singularis est numeri, jungitur Luc. 2. 17. contrà verò quatenus significatio est pluralis seu plurium, cum plurali construitur Luc. 8. v. 37. sic $\pi\chi\lambda\omega$ turba cum singulari Matt. 20. v. 29. 31. & contrà cum plurali c. 21. v. 8. & Marc. 3. v. 9. sic etiam Ioan. 15. v. 18. dicitur: *mundus vos odit*: & contrà cum plurali 2. Cor. 5. v. 19. *mundum reconcilians sibi, non imputans illi peccata*, illis, id est, hominibus, mundi voce significatis. Alterum verò convictionis mundi à Spiritu paracleto membrū v. 10. primū repetitur, eadem ut antea ellipſi, his verbis: *de justitia verò, supple ex priori propositione, paracletus convincet mundum: confirmatur verò illud hac ratione subiecta: quia ad Patrem abeo & amplius non conspicieris me*. Justitiam autem hoc loco non mundi, (cum enim convincet peccati, ut modò dictum) sed Christi intelligit; ut ratio adjecta declarat, *quia abeo ad Patrem*. Nam cum Judæi increduli Christum injustè condemnarunt in justitię, quod esset blasphemus, cùm in Deum Ioan. 19. v. 7. tum in homines, quasi perverteret populum & jus regni Cesaris injuria arrogatione violaret, Luc. 23. 3. sic contrà Christi justitia patefacta est re ipsa, cum gloria à Patre accepta per resurrectionem & ascensionem ad eum in cœlum abivit. Quomodo Rom. 1. v. 4. dicitur Christus per resurrectionem declaratus Dei Filius, & 1. Tim. 3. 16. de eodem afferitur; *Deus patefactus in carne, justificatus spiritu*, h. e. ut eruditı interpretes recte exponunt, iustus declaratus: nim. per resurrectionem & ascensionem in cœlum; ut quod additur indicat, *visus Angelis*, in cœlo scilicet, ubi ordinaria Angelorum statio: ita ut hoc loco justificatio condemnationi à Judgeis recte opponatur. Quamvis autem verum sit (ut nonnulli exponunt) justitiam Christi, quam obedientia sua ad mortem usque crucis pro nobis præstitit, eo etiam modo patefactam: prior tamen sententia videtur simplicior, & huic loco accommodator, nempe ut justitia Christi, oppositè in justitię (cujus à Judgeis incredulis fuit condemnatus) intelligatur: ut etiam convictionis mundi de justitia Christi ita oppositè considerata (quę in Actis Apostolorum describitur) indicare videtur. Nam Spiritus Sanctus non solum eam Christi justitiam, ad in justitię criminacionem ac damnationem confutandam per Apostolos indicavit, & ex miraculis Christi divinis demonstravit Act. 2. v. 23. & 3. v. 15. sed etiam ex Christi abitu ad Patrem, seu resurrectione & ascensione illius, mundum de justitia illius convictus per demonstrationem gravissimam: primū ex prædictione prophetarum Act. 2. v. 25. & 30. deinde ex compleimento illius, nempe resurrectione & ascensione Christi in cœlum. Id quod probavit, partim per oculatos testes, fide dignos Act. 2. v. 32. & 3. v. 15. & 5. v. 32. partim per missionem Spiriti. Sancti & miracula Christi nomine edita, Act. 3. v. 16. & 4. v. 10. & 5. v. 32. Id quod etiam Christus indicavit, dicens Ioan. 15. v. 25. 26. *oderunt me immēritō, cum autem venerit paracletus ille, &c. ille testabitur de me.*

Quod autem Christus postquam dixit: *qua abeo ad Patrem*, addit: *& non amplius conspicieris me scilicet cum abiero, non est intelligendum absolutè, sed relatè, id est, ante diem ultimum, seu redditum Christi ad judicium, tum enim ipsum conspicient, quemadmodum c. 14. v. 3. promisit. Atq; hęc de secundi membra orationis Christi confirmatione, nempe convictionis mundi de justitia Christi, in justitiam mundi condemnati. Tertium vero membrum similiter primū repetitur, cum ait, de judicio autem, supple paracletus convincet mundum: confirmatur atq; illustratur hoc ipsum bisce verbis, *quia princeps mundi judicatus est*. Quid autem *judicium & judicare* hęc notet, distinctione vocis declarandum. Nam primū judicium, aut divinum est, aut humānum: ac prius hoc loco intelligi res ipsa indicat. Deinde judicium aliud est pro judicato reo, aliud contra eum: seu aliud absoluti, aliud condemnationis ad poenam; quomodo Jacob. 5. v. 12. accipitur, unde per meton. cause pro effecto, *judicium & judicare*, poenam sapientis notat: modò temporalem i. Cor. 11. v. 32. modò æternam, ut Matt. 23. v. 33. *judicium* (i. e. poenam) *gehennæ*, quod Marc. 3. v. 29. *judicium æternum* dicitur. Atque ita judicium hac significatione opponitur vita, Ioan. 5. v. 24. 29. Cumque ratione subjecti judicium in hac Christi sententia, vel mundus, vel Diabolus judicandus intelligi possit, hoc tamen in loco prius, nempe convincet mundum de judicio ipsius, magis convenit: utpote quod eo modo plenior continetur sententia: deinde quod confirmatione adjecta eō spectare videatur: quoniam non dicitur, quia Diabolus judicatus est: sed per periphrasis, *princeps bujus mundi*: qua probatur, mundum quoq; utpote ei subjectum esse judicandum. Denique huc accedit similis de eadem re Christi sententia, qua idem clarius antea expressit Ioan. 12. v. 31. *Nunc judicium est mundi: nunc princeps bujus mundi ejicietur foras*. Hoc autem judicium seu supplicium mundo & Diabolo (qui incredulos regit, Eph. 2. v. 2.) infligendum, opus est Christi judicis, qui mundum & Diabolum vicit: nec enim hoc in loco de judicio extremo, seu poena ultimo die infligenda sermo est: sed de eo, quod à Christo brevi erat exercendum, quemadmodum Ioan. 12. dixerat: *nunc judicium est mundi*, quod nimis paulo post esset futurum: ut etiam de Diabolo dicitur, *ejicietur foras*. Modus autem quo Christus judicavit seu punivit mundum & Diabolum, erupta utriusq; potentia, est duplex. Prior quidem per mortis suæ meritum: quemadmodum de Christo dicitur, Gal. 1. v. 4. *qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eximeret nos ex præsenti seculo malo*, i.e. mundo, ut 2. Cor. 4. 4. Heb. 1. v. 2. & 11. v. 3. seculi vox accipitur per meton. pro mundo. Deinde Col. 2. v. 15. de Christo ait Paulus, *expoliata imperia & potestates* (id est, Diabolum & impuros illius Angelos) *traduxisse palam, triumphat illis per eam*, scilicet crucem, ex v. 14. Et clarius Heb. 2. de eodem ait: *particeps factus est carnis & sanguinis, ut per mortem aboleret eum, penes quem erat mortis imperium, id est, Diabolum, ut liberos redderet, quotquot metu mortis, per omnem vitam obnoxii erant servituti*. Quę clara est promissionis Gen. 3. v. 15. explicatio. Alter vero modus est, quo Christus mundum & principem illius Diabolum punivit ac devicit, per Euangeliū & Spiritum missum bisariam; primū quod totam Ecclesiam credentium, adversus mundi & Diaboli fraudes & violentiam, salvam tuetur ac conservat. Quomodo etiam ait Ioan. 16. v. 33. *in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum*, id est, certò vincam mundum, ne scilicet salutem vestram noceat, sed ut per me superare valeatis: & Matth. 16. v. 18 *super hanc petram*. &c. Deinde judicat seu damnat ac punivit mundum ac Diabolum: cùm incredulos electos, per externum Euangeliū ministerium, & internam Spiritus sui potentiam, ex mundo incredulorum & Diaboli potestate eximit, & ad fidem, Ecclesiam, regnumque suum efficaciter vocat ac transfert: quod licet cœptum sit à Christo per Ioannem Baptistam Luc. 1. vers. 77. & Matth. 3. v. 7. & per seipsum Ioan. 3. v. 26. & Matth. 4. v. 16. 17. illud tamen judicium exercuit tantum inter Judgeos; & quidem non tanta mundi imminutione, ut postea missio Spir. Sancti. conversis multis milibus ad fidem Act. 5. v. 41. & 4. v. 4. & 5. v. 14. & 6. v. 7. deinde non tantum Judgei post*

Post missum Spiritum Sanctum, quemadmodum tempore Christi: sed etiam ex omnibus gentibus electi per prædicationem Euangeli & Spiritus Christi potentiam, ex mundo & Satanæ potestate sunt erexit ac liberati, & ad Ecclesiam Christi adducti: quemadmodum eventus comprobavit, qui in Actis Apostolorum copiosè describitur. Et Paulus sibi à Christo dictum ait; Act. 26. v. 17. 18. *ad gentes nunc te misso, ad aperiendum oculos eorum, & convertendum à tenebris ad lucem. & à potestate Satanæ ad Deum;* ut remissiones peccatorum inter sanctificatos accipiant per fidem in me: & Col. 1. v. 13. dicitur: *qui liberavit nos à potestate tenebrarum & transfiguravit in regnum filii sui dilecti;* id quod de Patre, per Filium virtute Spiritus Sancti operante, dicitur. Nam ut Joann. 12. vers. 31. Christus ait: *nunc judicium est mundi, & princeps mundi bujus ejicitur foras:* sic se illius esse authorem v. 32. exponit, dicens; & ego si (id est cum,) *sublatus fuero è terra, omnes traham ad me ipsum,* nempe & merito mortis, & efficacia Spiritus: sic enim ex mundo & ex potestate principis mundi dispersos omnium gentium Dei filios congregat in unum, Joan. 11. v. 51. & 10. v. 16. Cœterum explicato jam judicio, seu damnatione ac pœna mundi, & principis illius per Christum, per collectionem & conservationem Ecclesiæ: superest ut paucis declaremus, quo modo de hoc judicio paracletus à Christo mittendus mundum convicerit. Hoc autem factum est, primùm prædicatione Apostolorum, cum Christum per resurrectionem victorem mortis, ideoque & mundi & Diaboli demonstrarunt, non solum testimonio suo, sed etiam argumento missionis Sp. S. à Christo in Apostolos, quod omnes, momento temporis, rerum sacrarum & variarum linguarum scientia & admiranda animi fortitudine donati, eam rem constanti prædicatione patescarent, & miracula Christi nomine ac potentia ederent, audiente ac conspiciente mundo, Act. 2. v. 32. 33. & 4. v. 10. 11. 12. ita ut pars mundi, id est, incredulorum Judæorum commota, lubenter illud agnoscet c. 2. v. 41. pars verò alia, invito animo fateri cogeretur c. 4. v. 13. 14. 16. Deinde mundus etiam à Spiritu paracleto convictus est de judicio per Apostolos, prædicationis eorum fructu admirando; cum è mundo & è Diaboli potestate, unâ prædicatione, tria hominum millia sunt exempta, & in Christi regnum translata Act. 2. v. 41. & altera deinde concione 5000. conversa Act. 4. v. 4. atque ita deinceps magis magisque mundus imminutus, & potestas Satanæ victa, regnumque Christi Judicis mundi & Diaboli, frustra iis reluctantibus excrevit. Atque haec tenus celeberrimam hanc, & variis discrepantibus sententiis agitatam Christi orationem Joan. 16. v. 8. 9. 10. 11. descriptam, illustrare nonnihil conati sumus. Quare ut ulterius procedamus, subjicietur

Ex C A P. XVII.

Versus tertii, Succincta E X P L I C A T I O.

Gravissima ac consolationis plenissima est Christi sententia, quam in precatio*n*e illustrissima ad Patrem, paulò ante mortem, præsentibus discipulis proposuit Jo. 17. v. 3. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te illum solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Quorum verborum occasio est antecedens Christi petitio à Patre, ut ipsum glorificet (resurrectione scilicet, ascensione, & sessione ad dextram) ut omnibus, quos dedit ipsi (id est, electis, ut per ipsum servarentur Joan. 6. v. 37.) det iis vitam æternam. Scopus autem est, ut vitam illam æternam declaret, non quidem ut Patri innotescat (quia ei nota sunt omnia) sed ut suum erga Patris voluntatem studium atque obedientiam Joan. 6. v. 37. 38. 39. indicet: & Apostolos (qui precanter audiebant, ut ex v. 1. & cap. 18. vers. 1. colligitur) confirmaret. Modus autem declarandi est descriptio medii, seu causæ instrumentalis illius: quæ statuitur cognitione Patris, qui est ille solus verus Deus, & Iesu Christi ab illo missi: atque hoc orationis subjectum est. Attributum verò, licet antecedat, est vita æterna. Per cognitionem autem Synecdochicè vivam fidem intelligit, ut Esai. 53. vers. 11. nam nuda notitia, non est vita æterna: quia etiam reprobis & morte æterna damnandis com-

munis est: sed notitia fidei vivæ. Vita autem æterna ea appellatur, ut quidam exponunt, quod sit pars vitæ æternæ, utpote vitæ justitiae seu sanctificationis primum membrum: sicut alterum est charitas. Verum alii de vita non justitiae in terris inchoatæ: sed de perfectione vitæ in celis intelligunt; id quod sane usus phrasis omnino confirmat: quæ nullibi inchoatam sanctificationem, vitam æternam nominat: sed ubicunque promissio aut donatio vita æterna memoratur, ea pro cœlesti gloria sempiterna ac immutabili accipitur. Vita autem æterna per metonymiam causæ pro effecto, causam vitæ notat, non principem, ut Joannis cap. 11. Christus de se ait, *ego resurrectio sum & vita,* id est, carum author: sed instrumentalem, ut capite 12. vers. 50. dicitur à Christo: *mandatum tuum est vita,* id est, vitæ instrumentum, sic etiam notitia fidei seu fides, vita æterna appellatur, quia per eam tanquam causam instrumentalem obtinetur, ut Ioannis cap. 20. v. 31. & 1. Petr. 1. vers. 5. *Servamur virtute Dei per fidem ad salutem.* Cœterum difficultas hic exoritur paucis explicanda, nam Samosateniani ex verbis illis: *te solum illum verum Deum,* concludunt Filium non esse Deum verum, hoc est æternum, sed Patrem tantum. Verum negatur consequentia: quia non dicitur Patrem *plus*, solum esse verum Deum: sed *non* *plus* illum solum verum Deum: quomodo Deus verus à falsis, qui plures sunt, distinguitur: quemadmodum 1. Cor. 8. vers. 5. dicitur: *sunt multi Dii & Domini multi, nobis tamen Pater,* (hoc enim subiectum est, ut articulus ostendit) *supple est unus Deus, & I. Christus unus Dominus.* Ubi unus pluribus aliis, qui ita impropre appellantur, opponitur: non autem Pater Filio, alioqui sequeretur eodem modo, Patrem non esse Dominum, quia similiter Filius unus Dominus vocatur. Ideoque illustri hoc loco, temere atque impidi Samosateniani, ad Deitatem Christi oppugnandam abutuntur. Atque ita breviter de hoc loco diximus.

Examen verborum Christi v. 9.

Ego pro iis rogo: non pro mundo rogo: sed pro iis &c.

Eximia omnino est & consideratione diligentiori dignissima Christi mediatoris ad Deum Patrem precatio, quæ Ioan. 17. plenè exprimitur; quam ad Apostolorum ampliorem consolationem, & in vera fide atque obedientia confirmationem, iis præsentibus & audientibus habuit, ut partim ex v. 1. & antecedenti capite: omnino verò ex sequentibus, in primis ex v. 13. 18. & 20. & 18. 1. constat. Quæ precatio pro corum, pro quibus instituta est, diversitate, in duas primarias partes distinguitur. Prima enim est, qua pro semetipso; altera, quâ pro electis ad vitam æternam orat. Pro se quidem, ut glorificetur à Patre à v. 1. ad sextum: pro electis verò ad vitam æternam, reliquo capite. Ac primum quidem pro Apostolis suis à v. 6. ad 20. deinde pro reliquis electis, per corum sermonem credituris, à v. 20. ad finem usque capituli precatur. Precatio autem pro Apostolis constat eorum descriptione; deinde petitionis forma. Eos autem describit, partim à suo in illos collato beneficio: partim à relato ac præstito ab iis officio. Ac beneficium quidem Christi est, quod iis doctrinam Euangeli, (in qua nomen ac gloria gratiæ Patris salutaris declaratur) tradidit: officium verò Apostolorum est quod illi verà fide eandem doctrinam acceperint: quæ duo membra proponuntur v. 6. & 7. & aliis verbis reponuntur ac clarius explicantur v. 8. Cui Apostol. descriptioni subne^ttitur petitionis pro iis institutæ forma: quæ generatim quidē continetur v. 9 speciatim vero declaratur seqq. Quorum prius, ob insignem rci comprehensæ dignitatem, & ad sinceram dilectionis gratiam & officii Christi doctrinam stabiliendam, utilitatem, nonnihil, Deo favente, examinandam suscepimus. Continetur autem his verbis: *Ego pro iis rogo: non pro mundo rogo: sed pro iis quos dedisti mibi, quia tui sunt.* Quibus petitio Christi, ac deinde petitionis ratio indicatur. Ac petitio quidem exprimitur primum: deinde præstantia illius, oppositione quadam, demonstratur. Prius est: *Ego pro iis rogo, nempe Apostolis; quia de iis antea periphrasi quadam locutus erat: quemadmodum se-*

quentia clarius demonstrant, in primis autem v. 18. sicut, inquit, *misi me in mundum, ita & ego misi eos in mundum, &c.* ubi vocatio eorum ad munus apostolicum describitur. Deinde v. 20. idem ostendit his verbis: *non tantum pro iis rogo, sed & pro iis, qui per sermonem eorum credituri sunt in me;* Quo etiam pertinet vers. 13. *nunc autem ad te venio, & bæc loquor in mundo, ut babeant gaudium meum plenum apud se:* quo ostendit Christus: se hanc precationem in terra eloqui, ut auditores illius Apostoli, per eam adversus metum ex discessu ipsius conceptum recreentur ac gaudent. Quemadmodum similiter clarâ usus fuerat antea gratiarum ad Deum Patrem actione, in eum (uti indicat) finem, ut præsens turba in ipsum crederet, Joan. 11. v. 41. v. 42. Quare hinc apparet cum dicitur: *ego pro iis oro, intelligi pro Apostolis:* hoc est, pro eorum bono, nempe salute, ut postea v. 11. & 15. & 17. distinctè declaratur. Atque hæc de generali petitionis expressione. Cui adjungitur *præstantia illius,* per oppositionem quandam demonstratio, his verbis: *non pro mundo rogo, sed pro iis quos dedisti mibi* Quibus verbis Apostolos mundo opponit: primum enim oppositionis membrum, negatione quadam exponit pro quibus non oret: alterum vero contraria affirmatione, pro quibus oret. Quo modo ostendit hoc precationis beneficium ad Apostolos, non autem ad mundum pertinere, ut autem prius illud commodius intelligatur, vocis *mundi* ambiguitas, distinctione quadam ad hujus & aliorum locorum Sacrae Scripturæ illustrationem distinguenda est: in primis vero ut totius precationis Christi summa reddatur clarius: utpote quæ precatio omnes ferè vocis *mundi* significaciones, peculiari quodam & admirando modo comprehendat: id quod observatione non indignum. Mundus enim primùm universitatem rerum creatarum notat, seu (ut Arist. initio libri de mundo ad Alexand. definit) compagm cœli & terræ, & rerum omnium, quæ eorum complexxu continentur, sicut hic v. 5. eo sensu dicitur: *priusquam hic mundus existaret, & vers. 24. ante jaclam mundi fundamenta.* Secundò mundus partem illius universitatis significat, & quidem vel terram, ut v. 11. *Non sum amplius in mundo, & si-* militer vers. 12. 13. 15. & 18. vel homines qui in terra sunt, & quidem bifariam: vel ut horum universitatem seu humanum genus designet, ut v. 6. accipitur, *quos dedisti mibi ex mundo:* vel partem illius generis: & quidem vel generationem incredulos mundi, ut vers. 14. *mundus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo;* sic etiam v. 15. vel speciatim quodam ex iis, adjunctis suis inter se distinctis: nam vel homines electos, vel reprobos significat. Electos quidem, ut v. 21. *ut credat mundus, me à te missum esse & v. 23. ut cognoscat mundus, me à te missum esse, teque eos diligere sicut me dilexisti.* Quibus in locis mundus, electos tantum notat, non enim omnium est fides 2. Thess. 3. v. 2. sed electorum Tit. 1. v. 1. & Act. 13. v. 48. Quo etiam modo mundi vox necessariò intelligenda Joan. 6. v. 33. *panis enim Dei est, qui descendit de caelo, & dat vitam mundo,* nam reprobis nullis vita datur: & 2. Cor. 5. v. 19. *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans iis peccata,* ubi per mundum electi, non reprobis intelliguntur: hæc enim duo beneficia electis ac servandis propria Rom. 4. v. 8. & 5. 1. & 8. v. 30. Deinde contrà ut *mundus pro reprobis perspicue accepit,* cum alibi, tum 1. Cor. 11. v. 32. *erudimur, nec cum mundo condemnemur* (soli enim reprobis condemnantur, nulli electi) sic etiam hoc in loco v. 9. de quo agimus, cum Christus ait, *non rogo pro mundo,* similiter eâ voce reprobis denotantur, ut res ipsa arguit: quia eam significationem probat adjuncta rogationis Christi negatio: deinde electorum oppositio & adjunctum contrarium. Ideoque non orat Christus pro reprobis, neque orare potuit: quia oratio ea contraria fuisset, & Dei voluntati seu decreto immutabili (quo reprobis exitio justo destinatos justè servare non vult) & conscientia ipsius Christi, qui eam Dei voluntatem verbo revelatam certò cognovit ac probavit, Matth. 11. v. 25. 26. 27. unde non inmerito concludi à piis Theologis solet: Christum non esse mortuum pro reprobis: quia pro quorum salute Christus ut mediator non intercedit sua precatione, pro eorundem salute nequa-

quam est mortuus: hæc enim duo sunt individua sacerdotis summimi officia: & utraque ad eosdem pertinent, eodemque nituntur fundamento, Dei nimurum prædestinatione. Nam ut Christus non oravit nec orare potuit pro omnibus & singulis hominibus, tam reprobis quam electis: sed pro electis, quia hos solos Deus ad salutem destinavit, idque Christus certò sciebat ac probabat: sic neque pro reprobis, hoc est, salute eorum, eadem de causa mori potuit: quia Patris voluntatis cognitæ contrarium velle non poterat. Quod autem objicitur pro vita mundi mortuum affirmari, Ioa. 6. v. 51. illud non de mundo reproborum, sed de mundo electorum, hoc est, de mundo electos significante dicitur: quemadmodum vers. 33. explicatur; *dans vitam mundo:* reprobi enim à vita æterna (quæ hic certò intelligitur) alieni permanent. Reliqua quæ excipi solent in disputatione pleniori de morte Christi discussimus. Supereft una difficultas, quod Esai. 53. vers. 12. de Christo affirmatur, quod pro transgressoribus intercesserit, ut Luc. 23. v. 34. ita orasse narratur; *Pater remitte eis, nesciunt enim quid faciant.* Unde concludunt non solum pro electis, sed etiam pro reprobis orasse; veruntamen negatur ea consequentia: non enim pro omnibus & singulis adversariis ac mortis Christi authoribus (inter quos partim fuerunt reprobri, partim electi) orasse dicitur: sed pro iis, qui nescientes peccabant, ut expresse ignorantiam illorum Christus indicat: deinde indefinitè etiam de iisdem loquitur: ideoque non sequitur, pro omnibus & singulis ignorantibus peccatum suum, orasse: sed illud intelligere oportet de electis inter illos, ut res ipsa evincit, & eventus declarat: nam quicquid Christus orat; id Pater præstat: ut Joan. 11. v. 42. ait; *ego novi quod semper me audis,* hoc est, citra controversiam, exaudis; Atqui Pater non præstat, ut reprobi serventur: Ergo Christus hoc non oravit. Deinde quia ut antea ostendimus, si pro reproborum salute oraret Christus, cognitæ Patris voluntati de iis contrariæ, adversaretur: Atqui nunquam hoc facit: quia quæ placita sunt Patri facit semper, Joann. 8. v. 29. eique obediens fuit ad mortem usque, Philipp. 2. v. 8. Ergo pro reproborum salute non oravit. Pro electis autem hostibus ac mortis suis authoribus, ignorantia peccantibus, in cruce orasse, eventus orationis, quo exauditum esse ostenditur, declarat: tales enim fuerunt conversi ad fidem, primùm ter mille, ut Actor. 2. v. 41. cum v. 23. & 36. collato demonstrat: deinde quinques mille Actor. 4. v. 4. qui Christum per ignorantiam, sicut etiam primores eorum (scilicet multi) occidisse dicuntur c. 3. v. 15. & 17. denique ex iisdem primoribus qui Christum per ignorantiam occiderant, crescente Dei sermone (id est, Euangelio copiose prædicato) multa turba obediit fidei, id est Euangelio, Actor. 6. v. 7. Quamobrem ex hisce apparet, Christum, ut in hac precatione afferit, pro reprobis, id est, pro salute eorum (quæ vocatione ad fidem, justificatione & glorificatione certò constat) non precatum: eique sententiæ non obstarre quod pro mortis suis authoribus orasse traditur: quandoquidem hi non erant neque esse poterant reprobri, sed electi. Atque hæc de primo, oppositionis à Christo proprie, membro: quo ad beneficii precationis suæ præstantiam demonstrandam, mundum Apostolis opponit negatione; qua ostendit se non orare pro mundo, id est, pro reprobis hominibus. Alterum verò membrum est affirmatio contraria, qua afferit se orare pro Apostolis: eos autem periphrasi quadam (quæ instar argumenti est cur oret) describit, cum ait *εἰς διδούσας μοι:* in quibus ellipsis est manifesta, quæ suppletur à nostro interprete, eumque sequentibus hoc modo: *εἰς ικέτευσας διδούσας μοι, pro eis, quos dedisti mibi:* sed vulgatus interpres ita supplet: pro his quos dedisti mihi, ut Græcè ita integrè intelligatur, *εἰς τοὺς διδούσας μοι.* Utraque autem expositio reipsa satis convenient: nam prior simili v. 24. illustratur, ubi *εἰς διδούσας μοι eos quos dedisti mibi:* posterior etiam probè convenient: quia ad Apostolos præsentes, atque auditores precationis hujus demonstrandos expressius est. Quemadmodum etiam eos indicat v. 11. cum ait: *εἰς τοὺς διδούσας μοι* sed *bi sunt in mundo:* ut etiam v. 20. *non rogo tam tam εἰς τοὺς διδούσας μοι aut istis.* Nam quod Vulg. & eum sequuti

cuti nonnulli pro eis vertunt, vim vocis enervant, & sine causa à sua v. 11. interpretatione recedunt: sic etiam v. 25.
bi moverunt. Cæterum Apostolos hosce mundo opponit, cum ait, *quos dedisti mibi:* id est, dare decrevisti, per meton. effecti pro causa: quemadmodum primum simili metonymia *dans* vox interdum usurpat, ut 2. Timoth. 1. v. 9.
gratiam datam nobis in Christo Iesu ante tempora secularia: ubi perspicue satis vox *datam* significat decretam ut datur: quo causa efficiens dationis indicatur, nempe gratuita Dci prædestination: ex qua gratia conversionis deinde profluit. Quo etiam modo insignis quidam interpres illud Christi, infra v. 22. *ego gloriam quam dedisti mibi, dedi eis,* simili metonymia exponit: *dedisti*, pro dare decrevisti: sed commodius est, ut per enallagen temporis, ad certitudinem rei notandam intelligamus, datus es: quemadmodum id quod sequitur, satis clarè demonstrat; nempe *dedi eis*, id est, datus sum: quali permutatione præsentis pro futuro, Christus frequenter est usus, non solum alibi: sed etiam hoc capite v. 11. non sum: item *ego ad te venio*: & v. 18.
sacrifico me ipsum: quæ citra controversiam significacione futura exponenda, nempe pro *ero*, *veniam*, *sacrificabo*. Secundò eadem omnino phrasis per eandem metonym. accipitur Johannis cap. 6. vers. 37. *omne quod dat mibi Pater, ad me veniet*: ubi aperte *dat* pro dare decrevit accipitur, non autem re ipsa, qua Christo dat convertendo ad fidem, quo Christo sumus proprii re ipsa: quia illud antecedit adventum ad Christum, id est, fidem in eum: quemadmodum venire ad Christum, per credere in ipsum explicatur vers. 35. Quo etiam modo interdum oves Christi similiter, non oves re ipsa (quæ per vocationem demum fiunt) sed destinatae in oves notantur: quemadmodum Joan. 10. de electis ad fidem in Christum, sed nondum vocatis dicitur; *alius etiam oves habeo, quæ non sunt ex hac cœla;* id quod demonstrant sequentia, cum additur: *ilias quoque oportet me adducere, & vocem meam audiens, & sicut unus ovile & unus pastor.* Atque hæc de petitione, qua pro Apostolis Christus Patrem rogat. Cui altera pars subjicitur, nempe ratio illius, his verbis: *quia tui sunt.* Id quod bifariam, si phrasin ipsam spectes, accipi potest: primò generatim, ratione dominii universalis, quod jure creationis Pater habet in omnes creaturas: quæ idcirco ipius sunt, id est, ad ipsum pertinent. Atque ita etiam reprobri illius quoque sunt: quia ab eo creati, & illius dominio omnipotenti, velint nolint, subsunt. Quo modo hæc verba hoc loco minimè accipiuntur: quemadmodum oppositio Apostolorum & mundi, & res ipsa ostendit: quia aliæ eodem jure pro reprobis oraret, ideoque electi forent. Speciatim verò *τὸν ἄξονα* ratione gratiæ salutaris, Dei patris esse & ad eum pertinere dicuntur bifariam: vel electionis ad vitam: vel vocationis ad fidem & in populum Dei respectu. Priori modo accipi videtur, 2. Timoth. 2. vers. 19. *novit Dominus qui sunt sui*, id est, quos elegit in suos hæredes: & ita Actor. 18. vers. 10. ait Christus ad Paulum, *populus mibi multis est in hac urbe*, id est, electi in populum Dei seu credituri. Posteriori verò modo Rom. 9. vers. 25. dicitur: *vocabo non populum meum, populum meum.* Quibus verbis populus Dei intelligitur ratione rei ipsius: quia si electionem spectemus, seu in populum Dei prædestinationem, quicunque vocantur in populum Dei per conversionem, illi jam antea fuerunt Dei populus per prædestinationem: quia vocatio ista omnibus & solis prædestinatis convenit, Rom. 8. vers. 28. 30. Tit. 1. v. 1. Actor. 13. v. 48. Apostolos autem, si absolutè extra hanc loci circumstantiam considerentur, utroque modo Dei Patris fuisse certum est. Priori quidem; quia erant electi ad vitam æternam Luc. 12. v. 32. deinde vocati erant ac conversi ad fidem in Christum & ad communionem Christi & Ecclesiæ: sin autem relatè ad hæc Christi verba spectentur, priori modo distinctè Dei Patris esse dicuntur, prius enim Dei Patris erant, quæm Christo darentur, ut ante v. 6. declaratum: *tui, inquit, erant, & mibi eos dedisti.* Sensus igitur est, quod Christus rogat pro Apostolis, id est, pro eorum (ut sequentia ostendunt) conservatione, sanctificatione & salute; quia Patris erant, per gratiam pecu-

liarem, id est, electi ab eo ad vitam æternam, & Christo in eum finem dati, tanquam causæ salutis subordinatae, præ destinationis ad salutem decreto, Joan. 3. v. 16. 17. & 1. Tim. 1. 15. & 1. Joa. 4. v. 9. 10. Eph. 1. v. 5. & 1. Pet. 1. v. 20. Ac propterea Christus rationem solidam hoc loco adfert, ac docet se ex fide, secundum Dei Patris voluntatem, & ad ipsius gloriam pro Apostolorum salute orare. Quoniam, quos Pater ex humano genere æterna dilectione secrevit, ut eos salvos faceret per Christum, pro eorum salute Christus rectè orat. Atqui Apostoli erant hujusmodi ideoque recte pro iis orat. Quod etiam periphrasis Apostolorum antecedens, ab adjuncto eorum petita, per obliquam probationem confirmat, cum ait: *quos dedisti mibi.* Nam quos Deus Pater prædestinatione sua Christo dedit, id est, dare decrevit, ut eos servaret, eorum salutem Christus merito voluit v. 24. & pro eis hoc loco oravit. Atque hæc de examine verborum Christi, Joan. 17. v. 9. Sequitur ad majorem eorum claritatem,

Brevi versus 12. vindicatio.

VErba autem hæc sunt; *Cum essem cum eis in mundo, ego servabam eos in nomine tuo, quos dedisti mibi; Ego custodiri & nemo ex iis periret, nisi filius ille perditionis, ut scriptura impleretur.* Quibus (ut alia omittamus) citra controversiam Christus suum erga Apostolos officium fideliter præstitum declarat: nempe quod eos sibi tanquam pastori bono à Patre traditos, adversus carnem, mundum, Satanam servarit, nempe suo verbo & spiritu. Verum de genuino sequentium sensu cum Christus ait: *& nemo ex iis periret, nisi filius ille perditionis, ut scriptura impleretur, quæstio est duplex;* prima de filii perditionis interitu, secunda de Scripturæ hoc modo impletione. Ad prius quod attinet, per *filium perditionis* intelligi Judam Apostolum, manifestum est: qui hac periphrasi & Hebraismo consueto, eo modo, & quidem *τὸν ἄξονα* appellatur. Quemadmodum etiam 2. Thessal. 2. v. 3. Antichristus similiter eadem periphrasi describitur; veruntamen illud disquiritur, quo modo verè dicatur, quod nemo ex iis (nempe quos Pater Christo dedit) periit, nisi filius perditionis, hoc est, Judas. Inde enim hoc videtur sequi necessariò, quodam ex iis quos Pater Filio dedit salvandos periisse; ac propterea electorum salutem non esse certam, & ea ratione everti, quæ antea à Christo dicta sunt. Sed negatur consequentia, quia illa nititur falsâ hac hypothesi, quasi voces illæ: *εἰ μὲν οὐ, exceptionem tantum notarent: atque ita Judas eorum numero, qui dati erant à Patre, accenseretur, & ab iis hinc distingueretur solo perditionis adjuncto: cùm contra ista conjunctio, εἰ μὲν non raro in Nov. Test. oppositionem notet, ut significet idem quod αλλα & sed: quemadmodum perspicua ac nota sunt loca Matth. 12. v. 4. 1. Corinth. 7. v. 17. Galat. 1. v. 7. & Apoc. 21. v. 27. non intrabit in eam quicquam quod inquinat aut abominandum quippiam patrat vel mendacium, εἰ μὲν sed qui scripti sunt in libro Agni: nam si εἰ μὲν exceptionem notaret: falsa esset omnino sententia, nempe impios & quidem solos in cælum perventuros. Similiter Galat. 2. vers. 16. *scientes justificari hominem non ex operibus legis εἰ μὲν, sed per fidem Iesu Christi:* ubi εἰ μὲν non notat exceptionem: alioquin Paulus aperte sibi contradiceret, ut qui tota illa epistola docet, hominem non ex operibus legis, sed fide in Christum justificari: sed oppositionem significat, atque exclusionem operum à causa justificantis. Atque ita in hac Christi sententia εἰ μὲν accipi potest, *nemo ex iis* (nempe quos dedisti mihi, ut antecedentia evincunt, ad quæ vox *ex* refertur) *periit: εἰ μὲν sed filius perditionis.* Quo modo ad consolationem Apostolorum contra scandalum, ex interitu Judæ, hæc opportuni à Christo dicuntur. Deinde non solum potest, sed etiam debet εἰ μὲν oppositè pro *εἰ & sed* accipi, si quidem illud requirit veritas scripturaræ: quæ docet omnes prædestinatos glorificari, Rom. 8. v. 28. 30. nullosque electos perire posse, Mat. 24. v. 22. omnesque à Patre datos Christo, servari, Joan. 6. v. 39. Atqui Judas perditus: ergo Christo datus non est. Deinde Christus orat Patrem pro iis quos ipsi dedit: non orat autem pro Juda, ergo hic non est ex iis, quos ipsi Pater dedit:*

dedit: quia mundo, hoc est, reprobis seu perditioni justæ destinatis opponuntur: cuius mundi pars erat Judas filius perditionis. Ac propterea, et si eslet ex Apostolorum numero, vocationis externæ ratione: ex iis tamen non erat, ratione hujus dationis à Patre, de qua hic agitur. Si quis objiciat, vulgatum interpretem aliosque nonnullos & nū interpretari nisi, ac propterea eos vocem illam tanquam exceptionem ex numero datorum à Patre intellexisse: illud rationes propositas minimè infirmat: deinde consequentia non est necessaria, quia ut & nū & nū in Nov. Test. bifariam accipitur, sic etiam Latinè ci respondens vox nisi, licet exceptionem sèpius notat, non raro tamen oppositio nem significat, ac pro sed usurpat: quemadmodum inter ceteros Aldus Manutius, in notis ad Salust. de bello Jugurth. quam plurimis exemplis, ex Salustio, Cicerone, Plauto, Terentio, Agellio, & Plinio adductis probat. Quare ex hisce appetat vanum esse, quod ait, ad hunc locum, in antidotis Euangelicis, doctus quidem, sed maledicentissimus Pontificius Stapletonus, cum dicit: *Nemo, Nisi, manifeste docet, Iudam quoque à Patre Christo datum fuisse. Exceptio enim ab eodem fit à genere, quo cæteri comprehenduntur.* Ex quibus omnibus constat, quænam sit recta verborum Christi (*nemo ex illis perire, nisi filius perditionis*) sententia. Ut autem firmitas illius amplius illustretur, ac vindicetur adversus exceptiones, contraria Chrysostomi explicatio paucis ac sincerè, ad veritatem asserendam ac conservandam expendenda. Sic enim ad hunc locum ait: *quos dedisti mibi ego custodi vi, & nemo ex iis perire, nisi filius perditionis: & alibi inquit, omne quod dedisti mibi non perdam ex eo. At qui non ille tantum perditus est, sed multi postmodum. Quomodo ergo inquit non perdam? quantum in me erit non perdam: quod & alibi apertius significavit, non ejiciam illum fords. Nam mea causa non expellam, non derelinquam. Quod si sponte sua resilient, vi eos non traham.* Hæc Chrysostom. Ne quis autem illius, & eorum, qui ipsum sequuntur, auctoritate perturbetur, primò observandum est, Chrysostomum in doctrina de conversione ad fidem graviter impegnisse: eam enim non solum Dei gratiæ, sed partim etiam liberi arbitrii viribus concurrentibus attribuit; imò quod amplius est, ad gratiam Dei homines se præparare docet. Id quod etiam Stapletonus, et si Semipelagianus, in antidotis Euangelicis profitetur in Joan. 6. cum ait: *Euthymius apertius respondet, eos à Deo non excitari, qui se indignos gratia bac exhibuerunt: excitari vero, qui aliqua præparatione se faciunt dignos. In quam etiam sententiam propendet Chrysost: & alii Græci, ut ipse Cyrillus lib. 3. cap. 13. cæterum cavenda bac doctrina & repudianda.* Hæc Stapletonus. Id quod in Chrysost: diligenter notandum, ne quis imprudens impingat. Ad rem verò quod attinet: expositio illius primum falsa nititur hypothesi hac, quasi hoc loco ei nū nisi exceptionem notaret, & Judas ex eorum statueretur esse numero, qui à Patre Christo dicuntur dati: id quod supra refutavimus. Deinde quia verba Joan. 6. v. 39. ut ex iis, quos dedisti mibi, non perdam, obstante vidit, idcirco eorum sensum genuinum depravat, quasi non perdam, tantum significaret se non fore auctorem exitii: sed si velint perire, illud non impeditur: quod primum verbis Christi conjunctis: deinde officio quoque ac beneficio illius alibi explicato aperte resellitur. Nam ad prius quod attinet, Christus non solum dicit; *Hæc est voluntas ejus, qui misit me Patris, ut quicquid mibi dederit, non perdam ex illo:* sed etiam addit: *& suscitem illud ultimo die,* nempce citra controversiam, ad vitam æternam. Id quod de fidelibus iisdem electis vers. 54. similiter afferit: *qui manducat carnem meam & babit sanguinem meum, habet vitam æternam,* (æterna autem esse non potest, quæ patrit) *& suscitat eum ultimo die.* Ergò nulli à Patre Christo dati pereunt. Denique idem probat certa salutis conservatio v. 35. qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me, non sitiet unquam: Ergo Christus non perdit sibi datos accedentes ullo modo: hoc est, neque ut causa efficiens vi sua expellendo, quem modum expressit vers. 37. neque sua defertione ac permissione, ut ipsi voluntate propria ipsorum pereant: quia hæc duo perpetuae saturitati, & resurrectio ni gloriose ac vitæ æternae perspicue adversantur. Deinde

idem beneficio & officio Christi refutatur, Christus enim pastor ille bonus est, Ioan. 10. v. 14. Boni autem pastoris officium est necessarium, non solum ut oves ipsam non perdat ejiciendo: sed præterea quoque, ut suo ipsarum viatio aberrantes non deserat, nec perire permittat, sed ut in viam reducat, & cum opus est in humeros assumat Luc. 15. v. 4. 5. Idem etiam per Ezechielem c. 34. v. 16. indicatur, ubi Deus per Davidem (id est, metonymicè Christum Davidis semen seu filium; ut Israël & Iuda pro eorum posteris) facturum sese pollicetur, cum ait, fore ut ovem preuntem querat, & depulsam reducat: *Quemadmodum malos pastores idcirco duriter increpat, quod utrumque illud officium omiscent. Unde perspicue apparet Chrysostomum (liberè hoc sit dictum, ad veritatis, cuius summa habenda est ratio, defensionem) injurium esse in Christi boni pastoris officium, cum verba Christi, de lis quos illi Pater dedit, exponit hoc modo: Quod si sponte sua resiliant, vi eos non traham.* Præterea illud dictum Chrysostomi, non solum officio Christi; sed etiam voluntati illius, in hac eadem concione postea expressè adversatur: quia disertè ait sequenti vers. 24. *Pater, quos dedisti mibi, dæmōnō volo, ut ubi sum ego, & si sint mecum, ut conspiciant gloriam illam, quam dedisti mibi:* ideoque neminem ex iis permittere vult, ut ullo modo pereat. Denique hæc verba dupliquo quoque hypothesi falsa nituntur: Quarum prima est, unicum hunc esse fidelium resilientium reducendi modum, nimirum ut vi eos retrahat: altera quod eum modum, nec Deus Pater, neque Filius velit adhibere: cum contrà duplex existat modus, & quidem quo Deus & Christus utuntur: primus quidem sine vi: alter verò vi opportune adhibita. Sine vi fideles Pater per Christum reducit, cum spiritum eorum (seu fidei & charitatis gratiam infusam) carnis, mundi, Sathanæque oppugnatione languentem, partim ministerio verbi, partim gratiæ Spiritus Sancti auxilio excitat ac firmat; atque ita pravis cupiditatibus superiore reddit. Vi autem adhibita resilientes retrahit, partim externa & aperta, partim interna & operta potentia. Externa quidem, cum castigationum vi pravam voluntatem carnis (quæ castigations aversatur ac fugit) coerget, ne fideles sine ea cum mundo pereant 1. Cor. 11. 32. sed sanctificantur ac vivant, Hebr. 12. 10. 11. ut etiam de Salomone prædictum 2. Samuel. 7. 14. & de se David prædicat Psalm. 119. 71. Interna verò vi fideles reducuntur, cum Spiritus Sanctus, carnis seu insitæ vitiositatis vires, per sanctificationem auctam imminuit: atque ita vetus homo magis magisque aufertur ac mortificatur secundum promissionem, Ezechiel. 36. vers. 26. 27. Ac propterea merito concludimus ex antedictis, hanc Chrysostomi explicationem, tanquam multis modis veritati Scripturæ repugnantem, merito repudiandam. Ideoque hac prima quæstione, de recto verborum Christi (*nemo ex iis perire ei nū*, id est, *sed filius ille perditionis*) sensu absoluta: alteram de Scriptura in ea re impletione paucis subjiciemus. Cum enim Christus dixisset: *nemo ex iis perire ei nū;* *& nū sed filius perditionis,* subjicit, ut scriptura impletetur, quibus verbis duo indicantur: primum ea Iudæ perditione Scripturam esse impletam: quod scilicet res ipsa cum illius prædictione consentiat; Scripturæ autem εἰτὴ ἐξαντλεῖν divinam intelligit, & quidem librum Psalmorum, idque diversis in locis: nam primum Psal. 41. vers. 10. dicitur: *et iam vir colens pacem mecum, edens panem meum, sustulit adversus me calcem:* quibus verbis peccatum describitur proditoris Davidis, qui typus fuit Iudæ, ut David Christi: quemadmodum demonstratur à Christo Joann. 13. v. 18. deinde illius peccati descriptioni pœna à Christo inferenda subjicitur eodem Psalmo vers. 11. *exfusita me ut repandam illis,* hoc est, ut illum & similes hostes justè perdam. Alter Psalmus simili typo de Iuda ac similibus Christi hostibus reprobis conscriptus, est 69. quo sub typo Davidis, justâ secundum voluntatem Dei cognitam, imprecationis formâ, Christus exposita prius sua innocentia, & Iudæ ac similium reproborum contra se crudelitate, præditionem prædicit inde à vers. 23. ad 30. ut Petrus Acto. 1. vers. 20. demonstrat: ubi exposita Iudæ prædictione, & consecuta illius per desperationem

nem perditione: ut infirmorum scandalo occurrat, hanc Prophetum adducit, dicens: *scriptum est enim in libro Psal-*
marum: fuit commoratio ejus deserta, & non sit qui habitet in
ea. Tertius denique, de eadem re locus est Psal. 109. v. 8.
fuit reges deus illius pauci, & curationem illius accipiat alius.
Id quod similiter de Iudea perditione, & alterius in munus
apostolicus substitutione citat Petrus Acto. 1. v. 20. &
amplius exponit v. 25. cum ait, *ut accipiat sortem ministerii*
bujus & apostolatus, ex qua rogatione transgressus est (seu exci-
dit) Iudas, ut abiret in locum suum. Ex quibus Psalmorum
testimonius constat, perditione Iudea illud evenisse, quod
scriptura olim de eo praedixerat. Id quod opportunè à
Christo indicatur, ne tam inexpectata & horrenda Iudea
perditione futurā Apostoli offendentur, atque in fide
ac fiducia erga Christum infirmarentur: quemadmodum
hujusmodi praedictionum usum Christus comprobat, cùm
Ioann. 13. v. 18. & 19. ait: *sed ut impletatur scriptura, Qui*
edus mecum panem, sustulit adversum me calcem. Jam nunc dis-
co ubi praequam fias, ut cum factum fuerit, credatis me eum
esset. Quemadmodum etiam eundem in finem persecutio-
nes Apostolis obveniuntur, sese praedicere Christus affirmit
Ioan. 16. v. 4. Quamobrem ad verba Christi quod attinet,
cum ait; *ut Scriptura impletetur, primo illius membro nem-*
pe impletione scripture in perditione Iudea, explicato: al-
terum etiam, cùm ait: ut impletetur, non nihil est conside-
*randum, ut Christi sententia plenius intelligatur, & justi-*ta**
Dei adversus homines profanos asseratur. Hoc enim pri-
ma fronte suam habet difficultatem, quod non simpliciter
dicitur *πληρωθειν εστιν*, ut Matth. 2. vers. 17. & alibi:
sed ηρα πληρωθειν ut impletatur, quo videtur causam finalem
designare; ideoque perditionem Iudea esse effectum, ad eam
rem divinitus destinatum; eoque modo Deum esse perdi-
tionis authorem: quod tamen & Dei gloria, & verbi illius
veritati aduersatur. Ad hujus verò difficultatis objecta-
nōdum solvendum, duplex adferri potest solutio. Prima
quidem, ut negetur consequentia: *ut quæ nitatur hac hy-*
pothesi, vocem ηρα causam finalem hoc in loco designare:
cūm contrà aliam significationem recto ac pio sensu admit-
tere possit: siquidem conjunctio illa *ηρα*, non solum cau-
sum finalem notat, sed etiam inter cætera pro, *adeo ut*, u-
surpat: atque ita non causam, sed eventum designat.
Quemadmodum illud à Chrysostomo sèpius observatum,
& præterea illustria illius significationis exempla in Sac. Lit.
candem rem comprobant: cuiusmodi hæc etiam sunt per-
spicua, primum enim 2. Corinth. 7. v. 9. ait Paulus: *nam*
της ιδεας αφεσθει secundum Deum, ηρα ουκ ημερωθει
εξ αυτης, hoc est, ut nulla in re detimento affecti sit per nos.
ubi vox ηρα, quæ alias ut notat, pro adeo ut manifestè acci-
pitur, & eventum non finem notare res ipsa arguit. Deinde Apoc. 13. v. 13. *& facit signa magna ηρα η της των γε-*
ραιων επιβασιον επι της γης, (sic enim pleraque omnia exemplaria le-
gunt: licet noster interpres Complutensem editionem &
Aretam duosque suos antiquos codices fecutus legat *ηρα* &
της γεραιων επι της γης) hoc est, *ut etiam ignem descendere*
facias επει της γης: ubi ηρα pro αστε, hoc est, pro adeo ut, citra ul-
lam controversiam usurpatur. Quemadmodum autem *ηρα*
bisariata accipi potest, vel ut finalem causam, vel eventum
notat: sic etiam cum dicitur in scriptura, *ηρα πληρωθει η χα-*
ρει, duobus modis pro rei subjectæ, bonæ aut malæ, cui ad-
iungitur, diversa ratione explicandum. Cum enim res bona
est, quæ impletur, finem designat: quemadmodum de-
clarata nativitate Filii Dei è virgine, subjicitur Matth. 1.
v. 22. *totum autem hoc factum est, ηρα πληρωθει ut impletetur*
dictum à Domino per Prophetam; & cap. 4. vers. 13. 14.
habebitis Capernaum; *ut impletetur quod dictum est per Esaiam*
Prophetam. Sic etiam cap. 21. v. 4. Contra vero, cūm
res mala narratur, & adjungitur *ηρα πληρωθει* scriptura, aut
quod scriptum est: tum non causam finalem, sed eventum
notat: quo pertinent difera hæc dicta, Joan. 12. v. 37.38.
non credebant in eum ηρα πληρωθει sermo Esaiæ: deinde cap. 13.
v. 18. ηρα πληρωθει scriptura, qui edis mecum panem, &c de-
betique cap. 13. v. 24. 25. aderunt me & Patrem meum, sed ut
impletetur sermo, qui in lege eorum est scriptus. Quibus in lo-
gis vox ηρα non finem notare, sed eventum (ut sensus sit

adeo ut) res ipsa demonstrat: certum enim est incredulita-
tem illam, & Judæ prodictionem, & odium illud adversus
Christum & Patrem, ab iis non promanasse in eum finem,
ut scriptura impleretur: neque Deum illarum impietatum
suâ per Scripturam prædictione fuisse causatum. Ac propte-
rea cùm hic agatur in loco proposito de perditione Judæ:
cujus causa ipsem fuit, non autem Deus, neque scriptu-
ra illius: idcirco cum hac perditione proposita à Christo
additur deinde, ηρα πληρωθει η χαρις, vox ηρα, nec rei, nec Dei
finem notat, sed eventum, nemo convenientiam rei illius;
cum scripturæ prædictione: ac propterea clarius ita verti
posset: adeo ut impletatur scriptura. Atque hic primus est
difficultatis hujus solvendi modus, nimurum quod *ηρα* non
significet hoc loco finem, sed eventum. Alter vero est,
quod licet illud concederetur, finem nimurum denotari,
ex eo tamen consequentia firmari non possit, quasi scilicet
Deus hoc modo statueretur perditionis illius author: id
quod merito negari potest. Nam perditio illa Iudea, di-
verso respectu considerata, & Iudea, & Deo ac Christo tri-
bui potest ac debet; Iudea quidem tanquam authori: quia
prodictione Christi eam meruit, & propria desperatione ac
opera sese suspendio perdidit; Deo vero, ut judici recte
ascrivi potest: qui sicut Iudam impiis cupiditatibus addi-
ctum juste reliquit, & Satanæ tentandum permisit: sic
perditionem æternam pro meritis illius inflxit: adeo ut
Iudea actio fuerit injusta: Dei vero judicis totius mundi
justissima. Ac propterea, ut salutem Apostolorum Christus
sibi & Patri qui eos ipsi dederat, tanquam authori attribuit, Ioann. 6. v. 39. & 17. v. 11. 12. sic Psal. 41. v. 11.
Christus sibi & Patri, non tanquam authoribus, sed tan-
quam justis judicibus, perditionem Iudea & similium re-
proborum (per reprobos Davidis adversarios typicè signifi-
catorum) adscribit, cum ait: *ex fuscata me, ut rependam illis;*
Quemadmodum etiam hæc perditio æterna, justo judi-
cio reprobis rependenda, pluribus describitur 2. Thess. 1.
v. 2. 8. 9. Ideoque sine ullo incommodo recte dici potest,
Iudam perditum, ratione scilicet justi judicii Christi, ut
scriptura impletetur: hoc est, in eum finem, ut quod præ-
dixerat se justè facturum, executioni mandaretur. Hacte-
nus loci hujus celebris vindicatio: sequitur ex

C A P . X X .

*Quæstio prima, ex vers. 19. de Christi ad disci-
pu'as adventu.*

Non ignotum est, Ubiquitarios contendere corpus Christi esse ubique, & reliquas proprietates divinas, propter unionem cum natura divina humanæ communicas: idque potissimum in eum finem, ut hoc modo præsentiam carnis & sanguinis Christi, in & sub pane & vino Cœnæ Dominicæ probarent. Ut autem hanc proprietatum divinarum communicationem humanæ nature factam probent, inter alia etiam hoc dictum Ioannis Euangelistæ cap. 20. v. 19 adducunt, cum ait, *Cum ergo vespera esset die illo primo hebdomadæ τῶν δυομήνων ubi discipuli congregati erant propter metum Judeorum, venit Jesus, stetitque in medio.* Sic enim Andr. Osiander in Latinis vulg. versionis Biblii ab ipso interpolatis, in notis ad hunc locum scribit; *Et fores essent clausæ] Innuunt hæc circumstantiae, Cbris-
tum per januam clausam ad discipulos ingressum esse: unde
discipuli perterriti, spiritum (seu spectrum) se videre putabant,*
*ut teatur Lucas cap. 24. Non enim verisimile ipsi videbatur,
hominem verum, clausis manentibus januis ad ipsos introire pos-
tuisset. Hæc Osiander, quæ paucis expendenda. Primum au-
tem negatur, illa verba, & fores essent clausæ, indicare Christum per januam clausam manentem ad discipulos in-
gressum: nam circumstantiæ horum verborum notant so-
lummodo tempus, quo Christus venit ad discipulos, nem-
pe cum vespera esset & cum clausæ essent fores propter me-
tum Judeorum: hoc enim declarant ea verba η τῶν δυομή-
νων κατεχόντων. Modus vero quo Christus pervenerit ad disci-
pulos, minimè explicatur: neque enim dicitur manentibus januis clausis pervenisse, ut Osiander finxit: neque ex in-
opinata Christi præsentia id colligi potest: quia modus alijs
ingressus*

ingressus miraculosus ac varius esse potuit: in primis vero ut potentia sua divinam fores subito aperiret ad transitum, & clauderet, discipulis interim minime observantibus. Quemadmodum similis rei illustria extant exempla: nam primum ministerio Angeli, carcer apertus est, & Apostoli ex eo educti, ac fores rursus clausae praesentibus licet & ante-stantibus custodibus illud minime animadvententibus, Actor. 5. 19. ut expresse vers. 23. dicitur: *Carcerem quidem invenimus clausam quam tutissimam, & custodes stantes ante fores: cum aperuisse autem neminem intus invenimus.* Deinde idem etiam contigit seorsim Petro in carcerem conjecto, qui simili prorsus modo e carcere, Angeli ministerio evasit: cuius rei memorabilis est historia Actor. 12. v. 4. 6. 7. & 10. ac propterea potuit Christus eodem modo, quo postea usus est per ministram suum Angelum, fores etiam recludere easque transire, ac claudere, Apostolis nequaquam animadvententibus: ut alios modos omittamus, quibus per suam omnipotentiam, servata veri corporis proprietate, ad Apostolos pervenire potuit. Quae responsio ipsa communis nostrorum Theologorum judicio probata, Ubiquitariorum oppositionem recte confutat. Veruntamen quemadmodum utile est ejusdem nodi ac difficultatis solutiones esse plures idoneas, ut errores eo magis refellantur, idcirco alteram praeterea refutationem subjiciemus: quae licet nova prorsus sit, antiquam tamen veritatem comprobatur. Siquidem id (quod non solum adversarii contendunt, sed etiam ab omnibus (quantum observare possumus) quasi certum statuitur, nempe Christi ingressum ad discipulos suos, prorsus fuisse miraculosum; seu ex adversariorum sententia, per clausas manentes januas transierit; seu ut nostri statuunt, quod in apertione vel janua, vel parietis, vel alio modo, servata corporis Christi proprietate, miraculum extiterit) illud inquam non videtur ex hoc loco solidè probari posse: quandoquidem modus ingressus neque exprimitur, neque firma consequentia ex verbis Evangelistæ demonstrari potest, neque etiam ex consentaneo loco Luc. 24. ut Osiand. objicit. Nam postquam Evangelista Lucas monuit, duos illos discipulos, quibus Christus in via apparuerat, reversos invenisse Apostolos vers. 33. iisque rem gestam explicasse vers. 34. 35. subiicit, *Hac autem ipsi loquentibus, sicut ipse Jesus in medio eorum.* Cum igitur citra controversiam sine miraculo, pro more duobus istis discipulis fores pulsantibus, aperte sint ut intrarent: quidni potuit Christus post eos ita intrare & in medio cum illis se stire, & non nihil continere, ut nullus praesentiam illius observaret? quemadmodum neque Apostolorum, neque Petri e carcere exitum praesentes licet & adstantes custodes Actor. 5. & 12. animadvertisse narrantur. Ideoque nulla necessitas, ut miraculum ullum in janua exitisse statuamus, cum sine illo miraculo (ut ab Angelo factum ostendimus) fieri potuerit. Ceterum veritas naturæ corporis Christi, per istam Ubiquitariorum expositionem evertitur, quia per corporis solidi manentis dimensiones penetrationem turpi contradictione constituant: nam ut janua fuit solida: sic etiam corpus Christi, quod carnem & ossa habuit, utpote quae videri & contrectari poterant, ut etiam Christus eodem tempore Apostolis aperte affirmavit, Luc. 24. v. 39. ideoque per solidam januam manentem penetrare, salva naturæ integritate, non potuit: neque simile, quod ex August. serm. 152. de temp. tom. 10. adducit Osiander, de miraculo Christi ambulantis super mare, Matth. 14. v. 25. ad rem facit: quia miraculum hoc in Christi corpore non extitit, sed in mari: nam ut à Deo aquæ, naturali frigoris potentia congelantur ac densantur, ut in iis ambuletur: ita Dei potentia supernaturali aquæ illæ ad tempus solidatae sunt, & ad ambulandum factæ sunt idoneæ: quia non solum Christus, sed etiam Petrus sine ulla proprietatum corporis mutatione similiter iis inambulavit, ut ibid. vers. 29. docetur. Praeterea et si dictum esset ab Evangelista, Christum intrasse per januam clausam (id quod minime dicitur) inde tamen non sequeretur, quod etiam Ubiquitarii & Pontificii contendunt, Christum corpus suum solidum per aliud solidum introduxisse sine mutatione solidi: quia alia ratio miraculi esse potuit in janua, videlicet ut ea per

seram manente clausa, per divinam Christi potentiam utrимque ita arcta fuerit, ut divisa in medio, corpori transiuro viam præberet: rursusque potentia divina dilataturatque uniretur: hoc enim fieri potuisse negari non potest. Ideoque quod Bellarm. tom. 2. controversialis tertia de Euchar. lib. 3. c. 6. ait: *Patres communis consensu agnoscunt miraculum in eo quod Dominus corpus suum solidum per aliud solidum introduxit:* & in primis Hilarii verba adducit qui ait: *cedit ad hanc & sensus & sermo, & extra rationem humanam est veritas facti:* illud inquam, modo transitus possibili, jam à nobis exposito, qui ratione optimè comprehendendi potest, confutatur. A qua expositione non aliena est doctissimi P. Martyris sententia, qui (ut etiam Bellarm. loco iam memorato citat) dicit, Christum transisse per aditum patet factum: sive rarefecerit Dominus portas illas, sive etiam cedere jussit. Nam quod excipit Bellarm. si per fenestram intravit Dominus, aut aditu qualicunque modo patet factum, nullum erit miraculum intrare januis clausis: illud vanum est: nam in modo aperiotionis miraculum esse potest, si is non humanæ, sed divina potentia contigerit, ut multis modis contingere potuisse suprà ostendimus. Deinde in repentina & inexpectata, ac sine Apostolorum ulla præsensione præsentia, miraculum fuit: idque demum terroris eorum (qui Luc. 24. v. 37. memoratur) vera extitit causa: non autem quod obtendit Bellarm. & Osiand. quasi Dominus corpus suum per aliud solidum permanens introduxit: cum illud salva corporis Christi integritate, fieri non potuerit: neque sine contradictione factum esse dici potest, ut talis dimensionum mutua penetratio evenerit; quia ita idem statueretur per se integrum ac indivisum; & simul non integrum sed divisum. Neque argumentum quod contra adducit Bellarm. illud infirmat, objicit enim Christi nativitatis exemplum: quod Christus exierit de utero virginis clauso, inviolata manente integritate carnis; idque probat primum ex Apostolorum Symbolo: *natus è virgine;* & Esai. 7. *ecce virgo concipiet & pariet filium:* ubi dicitur non solum, virgo conceptura, sed etiam virgo paritura. Verum negatur consequentia. Agnoscamus enim virginem concepisse & virginem peperisse: nam virginitas illius illæ mansit: et si reserato utero peperit: quia (ut ipsa virgo Maria Luc. 1. vers. 34. dixit) virum non cognovit: ideoque à nullo viro corrupta, Spiritus Sancti potentia gravida facta peperit. Quare licet quosdam Patres pro sua sententia citet adversarius, eorum tamen aberranti judicio primum Sacras Literas opponimus, quæ hoc miraculum non recensent. Deinde contra disertè dicitur Luc. 2. v. 22. 23. his verbis: *& cum impleti essent dies purgationis illius, scilicet Mariæ secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, ut siferent eum Domino, prout scriptum est in lege Domini: omne masculum aperiens matricem (seu uterum) sanctum Domino vocabitur.* Ubi primum obserendum, quod impleti dicuntur dies purgationis illius nempe à sanguine, qui aperto utero promanarat: alioquin si clausus mansisset uterus, purgari ab eo non potuisset. Deinceps oblatione pro Christo, secundum legem hanc (*omne masculum adaperiens uterum &c.*) data assertur: Ergo etiam nascendo aperuit uterum. Lx autem illa purgationis à sanguine & oblationis Levit. 12. disertè traditur atque explicatur. Ideoque Scripturæ ductu, ex antiquis Patribus non pauci (quos aliis, à scriptura recendentibus, merito hic præferimus) veritatem agnoverunt, atque ita explicarunt: quemadmodum Orig. in Lucam homil. 14. ait: *matris Domini eo tempore vulva reserata est, quo & partus editus: quia sanctum uterum & omni dignatione veneracionis venerandum ante nativitatem Christi masculus omnino non tetigit.* Et ante Orig. Tertullianus lib. de carne Christi cap. 23. *Hæc denique vulva est, propter quam & de aliis scriptum est: omne masculinum adaperiens vulvam sanctum vocabitur Domino: Quis vero sanctus quam Dei Filius, quis propriæ vulvam adaperuit quam qui clausam patefecit?* Tertiò Ambrosius licet antea tom. 1. de instit. virginum cap. 7. & 8. non aperto, sed clauso Mariæ virginis utero, natum esse Christum tradiderit: postea tamen, Lucæ verbis haud dubie adducens contrarium docuit: nam in comment. in Luc. cap. 2. ait; *bis est qui a-*

qui apertus matris sue vulvam, ut immaculatus exiret. Quar-
tò Chrysost. homil 49. in Genes. de Christo ait: oportebat
autem partum cum nostra nativitate communicare, partim a-
lecentem esse: utaque hoc fuerunt eti quo modo? audi: nam de
utero præcise commune habet nobiscum: absque nupciali autem
congreſu nasci, supra nostram est nativitatem: Naturale est
conceptum fieri in utero; supra naturam humanam est absque
communicione esse prægnantem. Denique Hieron. tom. I. de
servanda virginitate ad Eustoch. tom. I. ait: Dei Filius pro
nossa salute, bonitus factus est filius: novem mensibus in ute-
ro, ut nascatur exspectat, fastidio sustinet, cruentus egreditur,
pannis involvitur: notetur quod ait; cruentus egreditur:
Ergo apertum uterum (unde pro more parientium flu-
xus sanguinis promanat) aperte satis designat. Quamobrem
ex hisce omnibus merito concludimus: Christum ut-
tero aperto, non clauso manente esse natum: & contrarium
Pontificiorum & Ubiquitariorum sententiam Sacris literis
& illuſtribus etiam Patribus adversari: ideoque eo modo
miraculum ingressus Christi per januas manentes clausas
(uti contendunt) minimè confirmari. Hac igitur quæ-
stione prima, de Christi ad discipulos ingressu explicata,
succedit

Secunda Questio, de Genuino verborum Thome Apo-
stoli vers. 28. sensu.

MEmorabilis ac vindicatione dignissima hæc Euange-
listæ, Thomæ verba recensentis v. 28. narratio; Re-
spondit ei Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus:
unde quæſtio exurgit magni omnino momenti, quisnam
verborum Thomæ sit sensus. Orthodoxi enim statuunt, illis
confessionem Deitatis Christi illustrem contineri, ac sen-
sum esse: Dominus meus & Deus meus; supple es. Con-
tra vero Samosateniani hujus temporis illud oppugnant,
in primis vero Georgius Enjedinus Superintendentis Eccle-
siarum Samosateniarum in Transsylvania, in explicatione
locorum Scripturarum, ex quibus Trinitas stabiliri solet: cu-
jus in hoc dicto depravando argutias referre & confutare,
ad veritatis doctrinæ de Christi Deitate defensionem, ope-
rae pretium arbitramur. Summa autem erroris hæc est: hæc
verba Thomæ non ad Christum, sed ad Patrem dici.
Quemadmodum enim olim profani in more fuisse ait, at-
que exemplis ostendit, ut si quid præter opinionem repen-
te admiratione dignum occurreret, exclamarent, & Dei
nomen efferrent; quale illud apud Terent. in Andr. *Dii*
boni; Et hodie Christianos pro more dicere solere, *Deus bo-*
ne, non quod res ipsa, de qua loquuntur, Deus sit; et Pon-
tificios ait, si quid repente horrendum aut admirabile oc-
currat, exclamare, *Iesus, Maria;* sic etiam Thomam fecisse
contendit, cum Christum ex improviso redivivum vide-
ret, stupore plenum, exclamasse more hominibus consueto,
Dominus meus, & Deus meus: quasi his verbis non Christum
compellasset, neque eum Dominum & Deum suum voca-
set, sed rem inusitatam & admirationem suam summam
hoc modo significarit. Verum respondemus, morem il-
lum & profanorum hominum & superstitionum Chri-
stianorum, qui admirationi indicandæ nomen Dei usur-
pant, esse meram nominis divini, contra tertium præce-
ptum Decalogi, profanationem. Neque ullo modo pro-
batur, abusus nominis divini morem profanum viguisse in-
ter Judæos, multo minus inter Apostolos: qui etiam cum
Christum mare inambulantem viderent ac spectrum esse
putarent exclamasse dicuntur, Marc. 6. non vero Dei no-
men tali abusu protulisse. Deinde illud etiam effugium
adversarii confutatur approbatione Christi, qui fidem Tho-
mæ laudavit, et si tarditatem reprehendat, eoque abusum
nominis Dei absuisse: eaque verba, fidei de Christo con-
fessionem fuisse ostendit. Præterea repugnat etiam illi er-
rori explicatio Euangelistæ præmissa, cum ait: respondit
autem Thomas, & dixit ei, scilicet Christo: quod argu-
mentum & vim illius animadvertisit satis adversarius, sed
tamen variis modis, reluctante ut videtur conscientiâ, fru-
stra eludere conatur, cum ait, hanc loquendi formulam
(nempe dixit ei) idem significare in Sacris, atque dixit post
verba ejus; vel auditis verbis ejus; idque probare conatur

ex Luc. 14. vers. 16. at ipse dixit ei: cum tamen Christus
parabolam sequentem non tantum ad loquentem, sed ad
omnes præsentes direxerit. Verum negamus verba illa
Lucæ: ipse vero dixit ei, id significare quod vult adversarius,
ac si idem esset, quasi dixisset post verba ejus: quis
enim non videat esse turpem & contra conscientiam ad-
versarii perversionem, cum ipsem, dum probare suam
sententiam conatur, non solum non probat, sed etiam si-
bi contradicit: cum enim ait parabolam sequentem non
tantum ad loquentem direxisse: iis verbis agnoscit, sal-
tem ad eum direxisse; idque etiam series verborum evincit
nam vers. 15. ait Euangelista, quidam ex accumbentibus di-
xit ei, beatus, &c. Christi vero responsio narratur, vers. 16.
ipse vero dixit ei; unde ad loquentem referri appetat: ita ta-
men ut interim dictorum usus reliquis etiam accumbenti-
bus fuerit communis. Similis etiam ratio ejus quod strictum
subjiciens ait adversarius; Vide etiam Joa. 14. vers. 22. 23.
nam vers. 22. dicit ei Judæus: Domine quid est cur te sis nobis
communicaturus, &c. & vers. 23. respondit Iesus & dixit ei,
si quis diligit, &c. unde ex serie & relatione verborum ap-
petat, dici Christum ad interrogata Judæus ipsique respon-
disse, ut qui quæſtionem solus moverat: et si doctrina re-
sponsionis ad Judæus verba ipsi datae, non solum ad ipsum,
sed etiam ad reliquos Apostolos eadem opera erudiendos
spectarit. Quare perspicuum est, Samosatenianum phrasin
hanc, & dixit ei, perversè depravasse: atque ita prima illius
responsio satis con victa. Alterum vero quod objicit argu-
mentum est, cum ait: Hanc interpretationem esse veram vel
inde appareat, quod in Christo tum nihil à Thoma visum est, ex
quo Christum esse Deum colligere posset. Nam resurrectio non ei
qui resurrexit, sed resuscitatori opinionem divinitatis conciliare
solet. Verum negatur assertio, quia Christi resurrectio, ad
fidem Deitatis illius conciliandam, fuit solidum argumen-
tum: neque ratio assertionis quam adducit, eandem pro-
bat: sed contra orthodoxorum sententiam confirmat:
nam Christus non solum fuit suscitatus, sed etiam resuscita-
tor sui: quemadmodum ipse asseruerat, Joan. 10. v. 17. 18.
Pono animam meam, ut eam rursus assumam: nemo tollit eam
à me: sed ego pono eam à me ipso: potestatem habeo ponendi eam,
& rursus eam assumendi: & clarissime idem indicatur Joa. 2.
v. 19. & respondit Jesus & dixit eis: destruite templum hoc &
in tribus diebus exciabo illud: & vers. 21. at ille loquebatur de
templo corporis sui. Neque hic merito objici potest, Thomam
Apostolum illud ignorasse: quia v. 22. generatim dicitur:
cum ergo surrexisse à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quod
hoc dixisset iis, & crediderunt scripturae & sermoni quem Je-
sus dixerat. Quare hinc appetat contra responsionem Samo-
sateniani, resurrectionem Christi, ab ipsomet Christo effe-
ctam, Deitatis illius esse argumentum solidum: & Thomam i: circulo recte id confessum exclamasse: Dominus meus
& Deus meus. Idque etiam Paulus Apostolus agnovit,
Rom. 1. v. 4. cum ait, qui declaratus est Filius Dei potenter
secundum spiritum sanctificationis per resurrectionem à mortuis.
Quod autem objicit: certum apud omnes, Deum non mori: ac
propterea neque resurrectione opus babere: Verum est, quatenus
est Deus: sed quatenus patefactus in carne, secundum semen
Abrahæ, quod assumit Heb. 2. vers. 16. mortuus est, ibid.
v. 14. 15. Quemadmodum Deus, quæ Deus, caret sanguine:
sed quatenus Deus homo factus, acquisivit Ecclesiam
suo sanguine Acto. 20. v. 28. Quod autem addit adversarius,
qui vero resurgit, cum & fuisse mortuum, ac proinde
pro Deo haberet nec posse nec debere. Quomodo igitur Thomas ex
resurrectione divinitatem (cum contrarium inde potius sequar-
tur) colligere potuisse? videbat vulnera, carnem & ossa &c.
que non Deum sed hominem illum esse probabant. Illud eo
modo solvitur, Christo mortem & resurrectionem tribui
non simpliciter, sed secundum quid: nempe secundum
humanam naturam; & secundum eam non esse Deum:
quamvis secundum eam visus sit à Thoma: sed ex suscep-
tione corporis Christi, ab eodem Christo facta Johann. 2.
& 10. colligit Christum simul esse Deum, quia id ei con-
venit secundum divinam naturam, cui proprium est sua vi-
sionem mortuos. Sed postrem obicit adversarius; Et
iam si concedamus, bac verba in Christum fuisse directa, nibil
ex iis

*ex iis contra nostram sententiam concludi poterit: nam nos libenter damus & Dominum nostrum esse Iesum & Deum. Sed ceteris, teste Paulo 1. Cor. 8. vers. 5. multi sint Domini & Dei, tam in celo quam in terra, non statim qui bis nominibus insinuantur, esse aeternos & omnipotentes Deos concedimus. Agnoscimus ex solo nomine Dei id colligi non posse, sed ex eo & conjuncta vi rei ipsius: quæ appellationis est ratio movens: ea autem est Christi resurrectio, quæ secundum suam prædictionem, corpus suum suscitavit à mortuis: quo declaratum est, eum esse proprium Dei filium & aeternum ac omnipotentem Deum: quia potentia suscitatio-
nis mortuorum, est certa proprietas omnipotentis Dei: ea enim omnem vim creatam excedit, ideoque eo attributo à creaturis distinguitur, ut Rom. 4. vers. 17. Deus vero Pater à Filio ea re non distinguitur: sed eidem unitur, quemadmodum Joan. 5. vers. 21. *sicut enim Pater suscitat mortuos & vivificat; sic & Filius quos vult vivificat;* & quidem sua omnipotentiâ Phil. 3. vers. 21. quia Deus est Joan. 1. vers. 1. *per quem omnia facta sunt, & sine ipso facta sunt nihil quod factum est,* vers. 3. *per ipsum condita sunt omnia, quæ in celis & quæ in terris, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominia, sive imperia, sive potestates, omnia, per eum, & ejus respectu condita sunt.* Coloss. 1. vers. 16. 17. utpote ad quem etiam dictum ait Apostolus: *& tu Domine initio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæ-**

*li, Hebr. 1. vers. 9. cum vers. 10. ita ut ostendat Apostolus, Christum non solum esse verum hominem, utpote unicūm à Patre per Spiritum Sanctum: sed etiam verum & aeternum cum Patre & Spiritu Sancto Deum: utpote cœli & terræ in principio creatorem. Quemadmodum etiam Joannes 1. Epist. 5. vers. 20. ait: *sumus in vero, in Filio ejus Iesu Christo: hic est verus Deus & vita aeterna.* Quare Christo non solum rectè attribuitur quod suscitat, est quatenus verus homo: sed etiam quod sit corporis sui suscitor, qua unus & aeternus cum Patre & Spiritu Sancto Deus: Ac propterea ea suscitatio interdum Patris, interdum Filii, interdum Spiritui Sancto in Sacris Literis adscribitur: quia ea per unam eandemque communem tribus personis Deitatem effecta est. Quamobrem suscitatione Christi comperta, Thomas merito commotus ipsum vocavit Dominum ac Deum suum: significatio non metaphorica (quæ creaturis etiam convenit) sed propria; nempe Deum verum, aeternum, atque omnipotentem; ut qui secundum prædictionem frequentem, Joan. 2. & 10. seipsum suscitavit à mortuis. Ideoque celeberrimum hoc Deitatis Christi ab Orthodoxis propositum argumentum adversus Enjedini Samofateniani objections ante recitatas invictum perstat. Atque hactenus difficiliora Euangeli Joannis dicta illustrare nonnihil conati sumus.*

F I N I S.

FRAN-

F R A N C I S C I G O M A R I,
B R U G E N S I S,

A N A L Y S I S,
E T
E X P L I C A T I O
Epistolæ ad Romanos.

C A P U T P R I M U M.

Pistolæ ad Romanos est dogmaticum Novi Testamenti scriptum, ab Apostolo Paulo, insinuū divino, Tertio Ammouensi suo dictatum, quo Romanam Ecclesiam, doctrinam ac celebrem, ex Judeis & gentibus in primis conflatam, secundum officium suum, accuratissima religione Christianæ explicatione, in vera fide & charitate confirmare studet: ad Dei in Christo gloriam, & perpetuam totius Ecclesiae institutionem. Rom. 1. vers. 1. 6. 8. 14. 15. & cap. 15. vers. 14. 15. 16. & cap. 16. v. 22. & cap. 15. v. 4. & 2. Tim. 3. v. 16.

Hujus autem Epistolæ partes principales sunt tres:
P R A E F AT I O , cap. 1. ad alteram usque partem v. 16.
T R A C T AT I O , inde ad caput 16. & C O N C L U S I O
capite 16.

P R A E F AT I O constat inscriptione, salutatione, gratulatione, & desiderii invisendi Romanos significatione. Quorum primum ad attentionem & docilitatem potissimum; reliqua verò ad benevolentiam testandam, eoque mutuò comparandam præcipue spectant.

Inscriptio sex prioribus versibus comprehensa, indicat causam instrumentalem, & objectum Epistolæ: *seu quis & quibus* scribat. Prius autem enuntiationis subjecto: posteriori verò attributo continetur.

S C R I P T O R declaratur adjuncto duplice, nomine & munere.

N O M E N est *Paulus*, qui initio ferè dictus fuit *Saulus*, A&tor. 13. v. 9. De cuius nominis ratione, ut agamus pluribus, vix opera pretium esse existimo. Verum quia secus statuunt Patres Orthodoxi, & ex recentioribus Theologis nonnulli: deinde, quia in primæ illius Epistolæ limine versamur, varias, de ea re, conjecturas, simul ac semel recensabo.

Alii enim vocem *Paulus* & *Saulus* idem re ipsa nomen esse arbitramur, sed dialecto variatum: quemadmodum *Theodoricus*, Germanis *Dieterich*/Gallis *Thierry*: *Ludowicus* Germanis *Ludwigh*/Gallis *Louys*: ita etiam loco *Sauli*, *Paulum à Græcis*, quod nomen illud Romanum iis esset notius, fuisse appellatum. Sic Beza A&tor. 13.

Alii verò diversum esse sentiunt: sed de causa & tempore nominis impositi, inter se non consentiunt satis. Quidam enim binominem fuisse, inde ab initio putant, *Saul* esse gentilium nomen à Patre inditum, quod religionem & genus indicaret: additumque alterum *Pauli*, quod *ijjus* Romanæ civitatis attestaretur: de qua re in A&ctis cap. 22. vers. 27. 28. erat enim Tharsensis: Tharsis autem Colonia Romanorum. Atque hæc est Origenis sententia ad Rom. 1.

Alii verò non eodem tempore, ab initio, fuisse binominem: sed nominis permutatione, primum sic dictum autem post conversionem Sergii Pauli, de qua re agi-

tur, A&tor. 13. idque bifariam factum diversè sentiunt: nempe, aut divinitus, aut humanus ab ipsomet Saulo: ac divinitus quidem sic vocatum ait Chrysostomus, de laudibus Pauli homilia 9. & Rom. 1. cauſamque ejus rei adjungit duplē, gloriam Christi & honorem Pauli: ut videlicet inde constaret omnibus, Christum esse Pauli Dominum: siquidem nominis impositio præcipuum dominii signum: quod etiam placet Phocio apud Oecunemium ad Rom. 1. deinde ne Petro, hac etiam in parte, habetur inferior: (quæ etiam sententia est Theodoreti & Theophylacti) serius autem hoc ei nomen impositum ait, ut omnes eo certius admirabilem Pauli conversionem cognoscerent.

Qui verò humanus ab ipsomet Paulo Apostolo nomen permutatum volunt; alii factum judicant, propter conversionem Sergii Pauli proconsulis: & quidem honoris gratiâ, Imperatorum more, tanquam trophyum Christo subjugati Sergii Pauli, ut Hieron. suspicatur, T&om. 9. Comment. in Epistolam ad Philemonem: additque; si interpretatio nominis queratur, *Paulus in Hebreo mirabilem significat* Παῦλος. Revera mirum est, ut post Saul (qui interpretatur experitus, eoque ad vexandam Ecclesiam fuisse à Diabolo postulatus) de persecutore vas fieret electionis.

Alii verò in aliam eunt sententiam, ac putant Saulum seū Paulum appellasse, propter conversionem sui ipsius, ad amplificationem gratiæ Christi, erga seipsum, & gratitudinis suæ erga Christum: nam prius Saulum nomen fuisse, hoc est, *inquietudinem seu tentationem*: postea *Paulum*, hoc est, *quietem Græcè*, vel *parvulum Latinè*, ex tentatore factum: ut exponit author Commentariorum in Epistolam ad Romanos, qui Ambrosio suppositi, nomen illius ementiuntur. Quod postremum multis in locis sequitur Augustinus, atque inde illustrat, quod seū *minimum Apostolorum* vocat, 1. Corinth. 15. Qua de re consulendus est August. Tom. 3. de Spiritu & litera cap. 7. & Tom. 10. de verbis Apostoli.

Hæc de nomine Pauli. Quam controversiam, ob tenuitatem illius & brevitatis studio, non examinabo: Interea tamen, ne sim *ασύνθετος*, Origenis hac in re opinionem, utpote simplicissimam, ceteris præponendam arbitrör: & hoc nomen, tanquam illustrius, ac gratius apud gentes, postquam ad eas legatus fuit Apostolus, usurpare. Atque hæc de N O M I N E scriptoris Epistolæ satis.

Alterum illius adjunctum est *Munus*, seu *Officium* illius: quod proponitur generatim, cum se *servum Jesu Christi* appellat: & speciatim, cum additur: *vocatus Apostolus*. Quæ vox *legatum* notat, ejusque usus in Novo Testamento est varius.

Sumitur enim primò generatim ac propriè pro Legato, qui cum mandatis aliquomittitur: quemadmodum Ephphoditus *Philippensem* *Apostolum* vocatur, quod ad Paulum

Kk

eset legatus, Philip. 2. vers. 25. & *Apostoli*, id est Legati, *Ecclesiarum*, 2. Cor. 8. vers. 23. deinde usurpatur Synecdochice ac speciatim pro legatis ad Euangelii prædicacionem, & quidem dupliciter: primò latius, pro iis, qui non unam tantum Ecclesiam instituunt, sed promulgando passim Euangelio operam impendunt (qui & Euangelistæ *εἰχον* appellantur, Ephes. 4. vers. 11. qualis Timotheus, 2. Tim. 4. vers. 5. Titus & similes) ut Rom. 16. vers. 7. *Junius & Andronicus insignes inter Apostolos dicuntur*. Sic Christus quoque non dissimiliter vocatur *professionis nostra Apostolus*, Heb. 3. vers. 1. sic etiam 70. discipuli à Tertulliano appellantur: *Allexit*, inquit, & *alios 70. Apostolos, super duodecim*. Contra Marcionem lib. 4. Idem observat Chrysostom. 1. Cor. 15. vers. 7. Hieron. verò Tom. 9. in Comment. ad Galatas cap. 1. vers. 19. ait: *Omnes qui Dominum viderunt, & cum postea prædicarunt fuisse postea Apostolos appellatos: sed loca quæ adducit, 1. Cor. 15. vers. 7.* (etsi de hoc Chrysostomo idem videatur) & Philipp. 2. vers. 25. & 2. Cor 8. vers. 23. id non evincunt. Deinde angustius *εἰχον* & significatione frequentissima *Apostolus* vocatur *συνδιάκονος*, seu qui divino afflato edocitus, & primarius *πατρὶ Christo*, immediate electus ac designatus in Ecclesia minister, ad annuntiandum, insti&tutu&nbari & gubernatione Spiritus Sancti Euangelium, & miraculis confirmandum, omnibus gentibus terræ, 1. Cor. 12. v. 28. Eph. 4. v. 11. Luc. 6. v. 13. & cap. 9. v. 2. Eph. 3. vers. 5. Joh. 16. v. 13. Matth. 28. v. 19.

Horum autem Apostolorum alii sunt designati à Christo mortali in terris, ut duodecim discipuli, Luc 6. vers. 13. qui per ellipsis, *duodecim illi*, vocantur Actor. 6. vers. 2. & 1. Cor. 15. vers. 5. è quorum numero, Judas, Christi proditione & suspensione sui, excidit, Actor. 1. vers. 16. 17. 18. & 20. Alii verò à Christo immortali, è cœlis: & quidem vel duodecim Apostolis, statim ab ascensione Christi, inserti: ut Matthias, qui in demortui ac perditu Judæ locum, autoritate generali Prophetæ Davidicæ, & sorte divinitus directa, fuit surrogatus: vel duodecim Apostolis postea adjuncti, ut Paulus Actor. 9. vers. 15. & cum eo Barnabas, Actor. 13. vers. 2. & cap. 14. vers. 14. & 1. Cor. 9. vers. 6. Gal. 2. vers. 9. qui duo *εἰχον* *Apostoli gentium*, nominantur, Rom. 11. vers. 13. 1. Timoth. 2. vers. 7. & Galat. 2. vers. 9. Eoque sensu Paulus, *se vocatum Apostolum*, afferit.

Quod munus primum à genere & subjecta materia; deinde à fine amplificat.

A genere quidem, cum rait, *separatus ad Euangelium*; hoc enim commune est omnibus verbi ministris.

Cum autem Euangelium generatim sit doctrina de Christo servatore credentium, Hebr. 4. vers. 2. Actor. 10. vers. 43. eaque doctrina sit vel promissionis Christi, vel missionis illius: non priori, sed posteriori modo, vox *Euangelii*, à Paulo usurpatur *εἰχον*, Luc. 2. vers. 10. 11. & 2. Tim. 1. vers. 10. Atque ita Paulus se separatum ad Euangelium illud, scilicet annunciatum, ait.

Separatus autem dicitur, non solum consilio Dei: sed etiam executione illius, ac vocatione divina, Gal. 1. v. 15. 16. Actor. 9. v. 15. Ephes. 3. v. 7. 1. Timoth. 1. vers. 11. & 2. Timoth. 1. v. 11.

Quod Euangelium & ad attentionem & ad docilitatem magnificè illustratur.

Primum à causa effidente & authore suo, cum *Euangelium Dei* dicitur, vers. 1.

Deinde, per *εἰσβασιν* (quo subjectum orationis versus primi à suo attributo longè dirimitur) ab antiquitate ac veritate, & à subiecto: prius indicat, cum ait: *id ante à Deo promissum, per Prophetas suos in Scripturis Sanctis*: nam licet Prophetæ Euangelium promissionis Christi annuntiarent, non tamen exhibitionis illius ac missionis, 1. Pet. 1. vers. 10. 11. 12. posteriorius, cum addit, *de filio suo, Jesu Christo, Domino nostro*, cuius personam describit & qualitatem: seu quis sit & qualis sit. Ac personam quidem à naturis suis & effectis declarat.

Naturæ sunt, humana & divina. Quarum illam declarat à causa, cùm effidente remota, tum materia proxima; cum

ait: *factum ex semine Davidis*, hoc est, ex substantia Virginis Marie, è posteritate Davidis orta, ut Actor. 13. v. 23. & 2. Timoth. 2. v. 8. Galat. 4. v. 4. *secundum cornem*, hoc est, humanam naturam. Cujus corporis ortum describit, cum ait: *factum, nimurum non naturæ vi, sed supernaturali Spiritus Sancti efficacia*, Luke cap. 1. vers. 35. Hæc de vers. 3.

Divinam verò naturam indicat, & ab effecto omnipotentiae ipsius, in vivificatione corporis sui confirmat, quando ait: *declaratum filium Dei, per potentiam, secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis*: ut Actor. 13. v. 31. & 32.

Ceterum quid hoc in loco *Spiritus sanctificationis* notet, disquiri solet. Quidam enim Spiritum Sanctum, tertiam Trinitatis personam intelligunt, qui Christum declarari filium Dei, suscitazione corporis ipsius: quemadmodum Rom. 8. v. 11: nam Christus per Spiritum Sanctum se suscitavit: eoque verus Deus est: cùm ratione effecti: quia suscitatio à mortuis, nempe vi sua, opus est solius Dei: tum ratione modi efficiendi: quia per Spiritum Sanctum operari, nonnisi vero Deo convenit, qui æqualis Spiritui Sancto est, & personæ ordine eum antecedit. Alii verò de divina Christi natura interpretari malunt, moti his argumentis: primùm phrasi, quod *secundum Spiritum*: non autem *Spiritu*: nec per *Spiritum* dicatur: deinde antithesi antecedentis: *secundum carnem*: quo subiecti natura altera denotatur: denique similium locorum comparatione, quod non solum, alibi, divina natura Spiritus vocetur, Joh. 4. v. 24. sed etiam distinctione quadam carni opponatur, 1. Tim. 3. v. 16. & 1. Pet. 3. v. 18.

Alterutrum statuamus, divina Christi natura afferitur: quia carnem suam divinæ naturæ potentiam, reverè per Spiritum Sanctum à mortuis suscitavit, Joh. 2. v. 19. & c. 10. v. 18. Quæ interpretatio aptior est, quam quod nonnulli argumentum divinæ naturæ Christi, non à resurrectione, sed à Spiritus Sancti missione petimus volunt: quasi præpositio *Ex*, non efficientem denotaret, sed temporis circumstantiam, sive, *post*.

Hæc de vers. 4. & descriptione personæ à natura humana & divina: unde cognoscitur, quid sit, nempe verus Deus, verusque homo, Immanuel.

Qualis autem sit, tripli nomine denotatur: proprio, *Jesu*, quo beneficium illius notatur, salutis scilicet esse auctorem: deinde cognomine *Christi*, quo officium denotatur: denique relata potestate, quæ ex officio & beneficio promanat, cum *Dominum* vocat. Hæc breviter tantum annotasse sufficiat.

Altera verò descriptio est ab effecto duplice, *gratia & Apostolatu* Pauli, cum ait, à Deo Patre, *per Christum se se gratiam accepisse*, hoc est, gratuitam peccatorum remissionem & reconciliationem per fidem; & Apostolatus munus. Sic enim videtur potius exponentum, quam per *ir-sa-đū*, aut per exegesin, *gratiam & Apostolatum*, pro gratuitum Apostolatum: aut gratiam, hoc est, Apostolatum: quia prior interpretatio uberior est, ac duo beneficia, non unum tantum complectitur: deinde cum Pauli zelo melius convenit, qui hæc duo dona, ad misericordiæ divinæ amplificationem & gratitudinis suæ testificationem, solet conjugere, ut 1. Timoth. 1. v. 12. 13. 14.

Atque hoc modo, ad propositum munus opportunè reddit. Quod ut antea, à genere & subjecta materia, nempe separatione ad Euangelium: ita hoc loco, repetitâ causa effidente, scilicet Christi mandato, declarat à fine, qui est *obedientia fidei omnium gentium*: eaque via, objectum quoque indicat, vers. 5. Quod expositione per exemplum fidelium Romanorum, ad eorum consolationem, & scriptorius hujus epistolæ authoritatem, & ad regressum commodiorem, & ut sententiam vers. 1. inchoatam, absolvat, illustratur, vers. 6.

Atque hactenus de inscriptionis subjecto & descriptione illius. Sequitur attributum, quo ostenditur Epistolæ objectum, seu quibus scribat, omnibus nimurum, qui Rome sunt Christianis: quos ab adjuncta Dei dilectione ac vocatione & sanctificatione describit. Ut autem subjectum adjecto

je^{to} suo prædicato copulemus, plena jam inscriptio est: *Paulus servus Iesu Christi, sis qui Romæ sum &c. scribit.* Hæc enim attributi pars ellipsi usitata, in inscriptionibus omittitur.

Absoluta autem inscriptione, quæ prima præfationis pars est, subjicit Apostolus alteram, pro more suo, nimirum salutationem solennem, tanquam faustam salutis imprecationem. Mos enim antiquissimus est *humanissimus, benevolentia testandæ & mutuæ comparandæ gratiæ, à salutatione epistolas exordiri.*

SALUTATIO autem in sacrarum literarum Epistolis Apostolicis, alia vulgaris est; ut *νέα ρητορία gaudere Metonymicè pro salvere; Actor. 15. v. 23. Jac. 1. v. 1. εὐσεβῶς καὶ πλαισιον prospere agere & valere, 3. ep. Joh. v. 2. qua de re Luciani disputatio extat Tom. 3. pro lapsu in salutatione.*

Peculiaris verò ea est salutatio, quæ Apostolis propria ac familiaris; cuiusmodi hæc est: *qua indicatur voti subjecta materia & objectum (quod etiam materiæ efficiens) sive quid bonorum & à quo authore voeat ac precetur.*

Ac bona sunt *Gratia & Pax.* Quæ duo nonnulli per *νέα ρητορία, & exegesis eodem referunt ac conjungunt, ut sit sensus; gratuita pax.* Alii vero uberiori interpretatione hæc duo disjungunt significatione; ut *gratia*, gratuitam Dei benevolentiam notet: cuius effectum est *Pax.* Quæ propriè concordiam notat, sive ea cum Deo sit; sive cum hominibus aliis: aut cum conscientia nostra existat.

Impropriè verò per Synecdochen speciei, pro omnium bonorum genere ac cumulo; quia, *ut nulla salus bello: ita contra, pax optima rerum, quas homini novisse datum:* ut *Silius Poëta loquitur. Quo sensu solemnis fuit ea Judæorum, Christi & Apostolorum salutandi formula: Pax vobis: quo modo etiam hīc usurpari videtur, ita tamen, ut prima ac potissima pacis cum Deo habeatur ratio; ex quo fonte beatitudo reliqua promanat.* Hoc interim observandum est, *qua lege bona fidelibus promittuntur à Deo; eadem etiam hīc peti à Paulo: gratiam quidem Dei ac salutem absolutè; reliqua verò bona, cum conditione, & quatenus saluti conducunt. Deinde, gratiam & pacem, ut alibi, intelligentiam, non principii respectu: ita enim eā fruebantur: sed prorogationis & incrementi ratione: quemadmodum 1. Pet. 1. & 2. Pet. 1. dicitur, gratia vobis & pax multiplicetur: quo etiam sensu multæ promissiones ac vota accipi debent.* Hæc bona optata: quæ huic epistolæ, ut & reliquis Apostolicis, accommodatissima sunt: quandoquidem summam & scopum doctrinæ Euangelii complectuntur.

Objectum verò voti & materiæ illius, seu bonorum Efficientis, unde ea precatur Apostolus, est *Deus Pater, & Dominus noster Iesus Christus.* Ille quidem, qui nobis Christum dedit, nosque in gratiam recepit ac pacem donat: *Hic verò qui utrumque tanquam causa impulsiva & mediator noster, nobis promeritus est, v. 7.*

Atque huic salutationi, *Gratulatio*, quæ tertia præfationis pars est, succedit: *qua & fidem Romanorum laudat & amplificat: primùm, ut hoc modo ad officium subdat calcar, ab adjuncta gloria honesta, quod ea fides tam illustris esset, ut annunciatetur in toto mundo, hoc est per Metonymiam in totius mundi Ecclesiis: aut per Synecdochen non infrequentem, in bona Orbis parte, ac plurimis Ecclesiis: deinde, ut ad modestiam & gratitudinem erga Deum, exemplo præcat, gratiarum actione, ab authore, Deo: quem suum vocat, ratione fidei suæ, & ministerii Euangelici, in quo, Spiritu, ipsi serviebat, ut sequentibus exponit. Quod autem addit, per Christum, illud referri potest vel ad proximum, quod Deus noster sit, nobis scilicet reconciliatus per Christum: aut ad remotius, gratias ago: quod videtur convenientius: quoniam ut bona à Patre per Christum obtinemus: sic per Filium. Mediætorem, ad Patrem accedimus, & preicatione ac gratiarum actione, sacrificia, per ipsum,* 1. Pet. 2. v. 5. Heb. 13. v. 15. 16. offerimus Patri v. 8.

Porro hanc gratulationem, à *significatione desiderii invitendi Romanos* comprobatur, quæ quarta ac postrema est præfationis pars. Hoc autem desiderium primò describit ab effecto, nempe continuis ea de re precibus: quibus, ut in re gravi, juramento addito, majorem fidem facit, vers. 9.

& 10. deinceps illustrat à fine utili ac dupli. Proximo quidem, *communicatione doni alicuius spiritualis*, hoc est, doctrinæ (ut postea v. 15.) aut consolationis, vers. 12. Remoto verò, confirmatione Romanorum, vers. 11. Quem finem, modestiæ causâ, & ad desiderii sui exaggerationem, exponit & amplificat à simili utilitate sua, vers. 12. cum ait: *ad communem consolationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam: ut Rom. 15. vers. 32.* Deinde per anticipationem quandam, hujus desiderii sui sinceritatem & constantiam probat, ab animi sui proposito frequenti quo eos invisiere statuerat. Objici enim poterat: Si tanto desiderio flagrasti, cur nos non invisiisti hactenus. Respondet sibi nostra voluntatem defuisse, sed facultatem: quod impeditus fuerit, Dei providentia aliò avocante, Rom. 1. vers. 10. & cap. 15. vers. 22. & 32. Et simul finem desiderii expositum illustrius repetit, nempe fructum suum: quem à simili declarat fructu, inter reliquas gentes, vers. 13. Hoc autem desiderium & studium suum probat, vers. 14. à causa movente, scilicet ab officio suo: quod omnibus hominibus (quos distinguit in Græcos & Barbaros, sapientes & insipientes) sit debitor, ex vocatione Dei, ad Euangelium annuntiandum, ut ante vers. 5. præscripsit. Unde suum studium ad Euangelium Romanis annuntiandum, concludit vers. 15. Et transitionis gratiâ, confirmat, à præclaro animi sui, de Euangeli prædicatione, judicio: quod per μελων, remotione contrarii pudoris indicat; quemadmodum 2. Tim. 1. vers. 8. & 12. ut ostendat se non solum Euangelium magni æstimare, sed etiam paratum esse, ad illius defensionem, contumelias & crucem sustinere.

Atque hactenus Epistolæ hujus **PRAEFATIO**, sequitur jam

TRACTATIO, quæ altera Epistolæ pars est, & quidem principalis: quæ accuratam religionis Christianæ institutionem complectitur: utpote quæ non tyronibus, sed in fide jam profectis Romanis, describitur: cuius summa est, *In Christo Iesu, neque circumcisio quicquam valet, neque præputium, sed fides per charitatem operans, Galat. 5. vers. 6.* Quare tractationis hujus, quemadmodum in reliquis ferè Epistolis Pauli, duæ omnino sunt partes: quarum prior est dogmatica, quæ de fide agit, hinc ad caput usque 12. Altera vero Ethica & Parenætica est, de charitate & operibus fidei, capite 12. & tribus sequentibus. Ac prior agit potissimum de fidei cum effectis instrumentalibus, justificatione ac sanctificatione, in hac vita, & consequente post hanc, glorificatione: hinc usque ad cap. 9. tum de causis superioribus, electione ac vocatione, inde ad cap. 12. Quæ omnia ad doctrinam de justificatione gratuita, per fidem, stabiliendam & illustrandam pertinent.

Cujus Propositio est gemina, si quis accuratè considereret. Prior est: *omnes homines tam Judæos quam gentiles fide Euangelii servari;* idque descriptione Euangelii denotatur: Quæ est expositio causæ impulsivæ, cur Paulum non pudeat illius: describit enim primò à οὐαλίᾳ, seu adjuncta causa principali, cui inservit, (ut 1. Cor. 3. vers. 5. 6. 7. & 9.) videlicet *Dei potentia.* Sic autem Euangelium Metonymicè vocat, ut 1. Cor. 1. vers. 18. quod sit potentia Dei sese exerentis instrumentum: deinde ab effecto, salute, seu vita æterna: & subjecto illius, *omni credenti Euangelio:* quem distinguit in Judæum, & gentilem, quem usitatæ Synecdoche (quod Græcæ linguæ, maxima orientis & occidentis pars uteretur) *Græcum* vocat. *Qua in re æqualitas est Judæi & gentilis, si excepéris quod initio ordine prius Judæis Euangelium erat annuntiandum, donec pertinaciæ suæ essent rejecti, v. 16.*

Altera propositio priori *πρότερον* ac subjecta est, *quod per fidem justificemur.* Quod effectum Euangelio tribuitur: eoque modo prior propositio confirmatur. Quod enim nos per fidem justificat, illud etiam servat: quia justificatio, salutis est causa impulsiva prima & necessaria. Atqui Euangelium nos per fidem justificat. Ergo servat.

Assumptionem ita enunciat Apostolus. *Justitia enim Dei per illud retegitur, ex fide in fidem:* Quæ sententia, quia phrasis paulò obscurior est, exponi debet.

Kk 2 Justitia

Justitia autem Dei intelligitur non subjectivè, nec formaliter seu essentialis Dei justitia: ut Andreas Osiander somniavit: (quem solidè cùm alii, tum in primis, in suis Institutionibus, refellit Calvinus) sed effectivè, donata nimirum Christi mediatoris obedientia, ad mortem usque crucis. Quæ justitia Dei appellatur, non quod in Deo, aut Deus sit, sed quod à Deo data sit, Rom. 3. vers. 21. 22. 23. quæque justitiae humanæ & propriæ, seu nostris operibus acquisitæ opponitur, Rom. 10. vers. 3. 4. Phil. 3. vers. 9.

Hæc autem justitia dicitur Euangelio *fidei*: quod accipi potest bifariam: propriè, quod nobis clare spectandam proponat Dei justitiam, quæ ante occulta fuerat, gentibus quidem absolute & omnino: Judæis verò partim & comparatè, quod umbris legalibus fuisse quodammodo involuta ac tecta. Secundò impropriè per Metonymiam, ut ex antecedente consequens declaretur, quod non solum ostendat & offerat, sed etiam conserat Dei justitiam: quæ sententia hoc in loco spectari omnino videtur, ut ex scopo & consequentibus colligitur.

Ea autem justitia *fidei* dicitur *ex fide*, id est, per fidem, Rom. 5. vers. 1. & 10. vers. 6. Gal. 3. v. 8. & alibi. Hic enim quasi duplex manus est consideranda: una, qua justitia confertur à Deo, nempe Euangelium: altera, qua accipitur à nobis, nempe fides: quæ etiam Euangelii effectum est, & indies sua habet incrementa, propterea additur, *in fidem*. Similis locutio est Psal. 84. vers. 8. unde liquet hujus loci esse sententiam, *fidei Euangelii*, quæ indies augescit, nos justificari.

Atque hæc sunt propositiones confirmandæ, quibus additur confirmatio, ac primò communis: deinde propria. Prior est, quæ utrique convenit: ea que de prompta est ex authoritate testimonii Habac. cap. 2. vers. 4. *Justus autem ex fide vivet*: quod etiam Gal. 3. vers. 11. & Heb. 10. v. 38. repetitur. Verba autem Prophetæ sunt, בָּאָמָנוּתְּנִזְנִיקְנִי id est, *Justus in fide sua vivet*: quæ cum orationis Paulinæ stylo consentiunt, nam *ex fide*, & *in fide*, & *per fidem*, ut Synonyma usurpantur. Et pronomen *sua* etsi non sit expressum, hoc in loco, ab Apostolo: tamen ex circumstantiis illius abundè colligitur.

Ad sensum verò quod attinet, summus est utriusque loci consensus. Nam quod objicitur: Prophetam agere, de fide, non promissionis Euangelii, de qua Paulus differit; sed conservationis & liberationis, à captivitate Babylonica: nec de vita æterna, sed de temporaria tantum; illud, inquam, altera parte admittimus tanquam verum: altera parte rejicimus, tanquam à vero alienum: quoniam utrumque Propheta, more Prophetico complectitur: nam in populo Dei, olim promissionis terrenæ, cælestium appendices fuerunt & notæ: & liberationis externæ ac conservationis populi Judaici, fundamentum fuit, promissio venturi Messiae, propter quem, sicut benedicti fuerunt, Gen. 22. v. 18. ita promissiones factæ & in eo confirmatae, 2. Cor. 1. v. 20. Ad quam promissionem assurrexerunt fide, eamque spectarunt potissimum. Nec enim in Prophetis, id nominatum semper exprimi fuit necesse: quia ex antecedentibus Prophetis ipsorumque Prophetarum interpretatione, pro ratione illius temporis, & veritatis dispensatione satis erat exploratum.

Hæc de consensu Apostoli & Prophetæ.

Ceterum duplex potest esse hujus loci constructio, ut voces illæ *ex fide*, referantur ad descriptionem, vel subjecti, vel attributi: utraque pia expositio: sed prior, quæ admodum uberior est, sic etiam magis videtur convenire. Quod autem Hieron. in Comment. ad Gal. cap. 3. hinc colligit, non aliter posse quenquam ad fidem venire & in ea vivere, nisi prius justus fuisse, & puritate vitæ, quasi quibusdam ad fidem gradibus ascendisset: illud à re ipsa & fide Christiana alienum est: nam ut demus *ex fide*, ad attributum pertinere: non inde tamen sequeretur, justus vivet per fidem: Ergò justus est ante fidem: inò contrà justus fide suæ quam habet, & qua justus est, eadem vivet: quia fidei effectum est primum justificatio; deinde per eam justificati vita æterna.

Hæc de v. 17. & confirmatione communi utrique propositioni.

Propria verò est, quæ licet remotè etiam priori, secundæ tamen proximè convenit. Demonstrat enim nos justificari gratiâ Dci, per fidem: argumento ducto, à remotione contrarii immediati, hoc fundamento supposito, justificantur homines, aut justitia Dei per fidem; aut suâ, per opera: Atqui nulli justitiâ suâ, per opera justificantur: Ergo per fidem justitiâ Dei. Quæ propositio postea concluditur, cap. 3. v. 28.

Assumptionis verò loco, confirmationem illius adducit Apostolus, ex qua, suo loco conclusio colligitur. Ea autem est, quod omnes homines, cùm gentiles, tum Judæi sint peccatores: ac propterea, non sua justitia, per opera justificari, inde consequitur. Ac de gentilibus hoc probat à v. 18. ad cap. 2. vers. 17. cum enim peccatum sit *ἀμφία*, seu legis transgressio, illiusque sint duæ species: impietas in Deum, qua prima legis tabula: & injustitia in homines, qua secunda legis tabula violatur; utrumque iis attribuit & amplificat à communi partim effecto, *Dei ira*, quæ peccati poena est & simul argumentum: partim ab adjuncta peccati conscientiâ; ad exaggerandam peccati gravitatem, & iræ Dei justitiam comprobandum; quod *veritatem*, id est, senn illud cognitionis Dei & gloriæ ipsi à nobis debet; in animis hominum reliquum & creaturarum speculo suscitatum, inique opprimant & suffocent v. 18.

Porrò hanc propositam peccatorum descriptionem exponit ac confirmat Apostolus sequentibus. Ac primum de *impietate* agit: cujus ostendit *conscientiam, modum, & pœnam*.

Conscientiam ex scientia & cognitione Dei evincit, *quod id, quod de Deo cognosci potest, manifestum sit in ipsis*, id est, eorum animis. Cum autem notitia Dei alia sit naturalis, alia supernaturalis: & naturalis rursus aut perfecta: qualis in Adamo ante lapsum; aut imperfecta: qualis in posteris illius post lapsum: de hac demum loquitur Apostolus: eamque probat à causa efficiente Deo, quod hominibus τὸ γνωστὸν στῆ manifestum fecerit, partim interius residua naturæ luce: partim exterius rerum creatarum speculo, v. 19.

Ut enim cognitione supernaturalis est ex ore Dei & libro Sacrae Scripturæ: ita naturalis ex opere Dei & libro creaturarum; de quibus Psal. 19. & 1. Cor. 1. vers. 21. Ac propterea illud declarat & communis Apostolus, cum ait: *Dei invisibilia ex rebus factis intellecta pervideri*: quod à circumstantia temporis amplificat, addens, à *condito mundo*: & illustrat bifariam: primum expositione; cum enim non omnia Dei invisibilia, ex rebus creatis pervidentur, quæ revelantur Dei verbo; sed quædam tantummodo: ea explicat, quando subjicit, *æterna ejus potentia & divinitas*: deinde eventu adjuncto: *ut sint ipsi inexcuſabiles*: nimirum non solum re ipsa, sed etiam specie ac prætextu; non solum ratione purgationis critinis, quæ carent: sed etiam ratione diminutionis illius, Luc. 12. vers. 47. 48. sic enim εἰπούσης, comparatè cum ignorantibus Apostolus intelligit. Quo etiam modo, Christus, Judæos, peccato (nempe tanto) carituros fuisse ait, Joh. 9. v 41. Nam quamvis decesset illa per creaturas doctrina, homines tamen non haberent, quod justè ignorantia suæ prætenderent: cum illius ipsimet suo merito, in Adamo, sint authores; sed jam antecedente illâ doctrinâ, tollitur non solum culpæ purgatio, per justam negationem: sed etiam diminutio & purgationis species, v. 20. Idque probat Apostolus ab *impietatis modo*, quem describit per aphæresin & thesin: seu remotione officii pietatis & positione contrarii. Aphæresis illis derogat glorificationem, seu cultum Dei & gratiarum actionem, thesis vero contrariam attribuit gloriæ violationem, per idolatriam.

Cujus primum causam & originem describit, nempe rationis humanæ vanitatem, qua lucem agnitionis veritatis obscurarunt, vers. 21. & stultam arrogantiam, in sapientiæ ipsorum prædicatione, cum se ὑπειπούσι, id est, sapientes appellarent, vers. 22.

Deinde describit idolatriæ formam atque indignitatem summam: quod imagines efformârint: non solum hominum; sed etiam volucrum & quadrupedum, & reptilium: & in eas, quantum in ipsis quidem fuit, Dei gloriam mutarint: ut partim, simili ratione, Deus Psal. 106. v. 21.

Israe-

Israelitis exprobat: cuius rei indignitas indicatur amplius, partim creaturarum vilitate, partim oppositione corruptionis earum & incorruptionis Dei, vers. 23. Quæ de re inter cœteros consulendi sunt in primis Arnobius, Lactanius & Augustinus de civitate Dei.

Hanc impietatem & idololatriam amplificat ob effecto, *pœna promerita*, nimirum consequentibus peccatis, justo Dei judicio. Atque ita commodè transit ab impietate ad injustitiam gentium, quam inductione promiscua probat. Ac primum à nefandis & naturæ (adeoque & conscientiæ) adversis libidinibus: quæ proponuntur generatim & exponuntur speciatim; quod libidinum *impuritate corporæ sua* ~~asser~~ se dedecorant. Quæ uti geminam habet rationem, nimirum & culpæ & pœnæ; sic etiam causam geminam. Nam quatenus culpa fuit, causa statuuntur *cupiditates corrum*; quatenus verò pœna fuit, causa est justa Dei traditio, per quam cupiditatibus mancipati sunt. Quamvis enim homines omnium libidinum & vitiorum fontes atque cupiditates habeant in se & ex se, Satanamque tentationum flabellu irritant: Deus tamen, ad generis humani conservationem, in hominibus, diversis gradibus providentia & Spiritus sui fræno & donorum occasionumque variarum collatione cupiditates illas reprimit ac coercet: contraque cum Deum impieratis dedecore ingratè & indignè offendunt, tum ille tanquam justus judex, dona sua auferit, occisiones mutat, & fræna Satanæ & cupiditatibus hominum, laxando, pro judicii sui justi & sapientis mensura, homines iisdem, tanquam catnificibus & iræ suæ instrumentis puniendos tradit; ut qui dedecore Deum affecerunt, ipsimet torti & tortores se dedecarent. Sic enim vertere malum vocem ἀνησχεῖ, ut antithesis servetur clarius, ex aurea illa sententia, quæ de talionis hujusmodi lege generali extat, 1. Sam. 2. v. 30. *honorantes me honorabo: dedecorantes me, dedecorabo.* Hæc de v. 24.

Cujus pœnæ justitiam, causæ redditione, à peccati impietatis & meriti illius gravitate ostendit. Nam idololatriam amplificat, additione gradus alterius: cum enim ante formationem idoli ad Dei dedecus, gentilibus attribuerit: jam cultum iis etiam ascribit, & quidem *supra Deum*, aut *præterito Deo*: cujus Majestatem, ad amplificationem sceleris, describit ab effecto creationis, & gloria, quæ ei inde in secula debetut, Esai. 42. vers. 8. Quemadmodum sèpius in Prophetis, eo nomine, se colendum & è contrario idola omnino exterminanda esse, afferit, ut Jerem. 10. v. 10. 11. 12. Esai. 40. v. 22.

Atque hæc quidem de v. 25. & nefandarum libidinum generali descriptione & causa earum: quibus specialis deinde succedit, pro sexus diversitate, descriptio.

Nam primum mutuæ fœminarum v. 25.

Deinde virorum naturæ repugnantes libidines indicantur, & effectum eorum, nempe pœna & compensatio erroris atque idololatriæ, v. 27.

Atque hæc de injustitia in proximum adversus legem castitatis naturæ, quæ præcepto septimo præscribitur. Sequuntur jam reliqua genera, quæ primum ab eadem causa efficiente, nempe contemptu Dei, & adjuncto, justo illius judicio, describit: quod videlicet *sicut non est visum eis Deum in notitia retinere*, id est, acceptam divinitutis Dei notitiam fovere, Deumque habere sibi ob oculos mentis propositum, ad idololatriam & alia scelera fugienda: ita & Deus tanquam justus mundi judex, notitiam sui auferendo, eos tradiderit in mentem improbam, ac judicij omnis expertem: unde sequutum, ut innata improbitate, & usu vitiorum confirmata, ea facerent, quæ minime conveniebant, v. 28. •

Quænam autem ea sint, demonstrat primum, generali *injustitia* nomine, quo quævis secundæ tabulæ violatio intelligitur. Deinde copiosa & miscellanea specialium vitiorum enumeratione exprimit: quæ ut faciliora sunt, & in Ethica præcepta impingunt, paucis perstringemus.

Primum est *scortatio*, qua Synecdochicè adulterium etiam includitur. Alterum, est *improbitas*, seu alteri maleficendi studium. Tertium *avaritia*, immoda scilicet opes habendi cupiditas seu aviditas. Quartum est *ira*, id est, *malitia*: quæ vox sumitur aut generatim pro vitio quovis,

aut speciatim: idque vel ut ignaviam in bono; vel afflictionem, quæ proximo infertur, hoc est, noxam; vel denique vindictæ cupiditatem designet: quo sensu, distincte, non male, à nonnullis, hoc loco accipitur. Quintum vitium est *invidia*, odium nimirum felicitatis alterius.

Sextum est (quod ex hoc, ut etiam ex sequentibus, sèpe oritur) *cædes*. Septimum, *contentio* seu lis injusta. Octavum, *dolus* seu *fraud*, veritati, ac sinceritat repugnans. Nonum est *malignitas*, seu morum improbitas, quæ omnia in detiorem partem rapiunt atque interpretantur: quæ candori & æquitati repugnat, vers. 29.

Decimum & undecimum est, quod sint *fusurones*, qui clam; & *obloquatores*, qui palam famam alterius traducunt ac lèdent. Quibus etiam additur *dissonans*: quæ vox accipi potest bifariam: primum passivè, ut *Deo exos* significet; deinde activè, ut *Dei osores* designet. Ac priorem quidem interpretationem amplexus est verus ac vulgatus interpres, nec ut videtur (si vocis, qua utitur, inconcinnitatem prætereamus) inepte: nam positio accentus in ultima hoc probat: alioqui scribendum potius (ut noster interpres Beza conjicit) *dissonans*. Deinde quia hic recensetur catalogus vitiorum tantum adversus secundam tabulam, ut antea adversus primam: at Dei osorem esse, pertinet ad primam; ideoque esset importunum. Nec tamen in hoc vitiorum catalogo, ea vox, priori modo, cum pœnam notat, male inseritur: quia cum calumniarum nimirum & convitiorum vitium levius & quasi nihil estimetur vulgo: proposita pœna, nempe Dei ira, impunitatis opinionem tollit, & gravitatem mali demonstrat: cujusmodi admonitiones necessariae, ut Ephes. 5. vers. 6. Si cui tamen placet interpretari activè *Dei osores*, poterit dicere, eodem pertinere: quod nimirum declaretur antecedentium peccatorum gravitas: & agatur de odio Dei non immediato, quod prima: sed mediato, quod secunda tabula prohibetur.

Nam ut *fusurones* & *obloquatores* Deo sunt exosi: sic etiam Deum in proximo, quem contra mandatum Dei lèdunt, oderunt.

Duodecimum vitium est quod sint *contumeliosi* seu *injurii*.

Decimum tertium est *superbia*, indigna animi atque iniqua supra proximum elatio: Decimum quartum indicat, cum eos vocat *gloriosos*, qui sicut mendacio se Thrasonis instar jactitant. Decimum quintum, quod repertis sceleribus non contenti novas perfidè vivendi & nocendi rationes excogitant. Decimum sextum, quod *parentibus immorigeri*, v. 30. Decimum septimum est *inscitia* aut *insipientia*, quæ (ut videtur, & loci hujus ratio suadet, in quo de vitiis secundæ tabulæ agitur) *ἀπολέλυτος*, affectatam proximi, & officii, erga eundem, ignorantiam hic significat; quæ secundæ tabulæ, de qua agitur, repugnat: quemadmodum ignorantia Dei & officii erga Deum, primæ tabulæ adversatur. Decimum octavum vitium est, quod sint *fadifragi*, pacta & conventa violent. Decimum nonum, quod sint *ἀπορητι* charitatis naturalis, erga sanguine junctos, expertes. Vicesimum quod *implacabiles*. Postremum vitium est, quod *immisericordes*, v. 31.

Ex quibus, gentes, satis superque injustitiae in proximum convincuntur. Quam injustitiam Apostolus à singulari impudentia in sceleribus, non solum perpretandis, sed etiam contra justi Dei judicij conscientiam in aliis approbadis amplificat. Ex quo apparet, gentes non solum veritatem ratione primæ tabulæ, sed etiam ratione secundæ, ut antea vers. 18. propositum est, injustè detinuisse, vers. 32.

CONSEQUENTIA.

I. **Q**UUM hæc epistola sit Apostoli Christi: tanquam Christi verbum in pretio habenda est: ut etiam 2. Cor. 5. vers. 20. liquet.

II. Ad ministerium Ecclesiæ requiritur legitima vocatio, Pauli exemplo: ut etiam Rom. 10. vers. 15. & Heb 5. vers. 4.

III. Euangelium nec humana doctrina est, nec nova: ac propte-

propterea sine sacrilegio nihil in eo mutari potest; ut etiam Galat. 1. v. 8.

I V. Idem Deus author est Veteris & Novi Testamenti contra Manichæos & Marcionem: unde etiam Sacrae Scripturæ nominantur, v. 1. & 2.

V. Quum Christus sit Filius Dei, nempe proprius; ut Rom. 8. & unigenitus, Joh. 1. Spiritusque sui potentia resurrexerit à mortuis: pro imperio Apostolos mittat: noster sit Dominus: cui obediendum est fide: quique gratiam & fidem donat: sequitur hisce sex argumentis, verum esse Deum: contra Arrium, qui primam creaturam esse, per quam Deus deinde reliquas considerit, docuit: & Samosatenum, qui meram creaturam statuit, nec ante extitisse quam conceptus esset ac natus, v. 3. ad 8.

V I. Cum Filius Dei factus sit ex semine Davidis secundum carnem: ut etiam Actor. 2. v. 30. & Rom. 9. v. 5. & 2. Tim. 2. v. 8. sequitur esse verum hominem, nec carnem è celo detulisse; contra Marcionem & Anabaptistas. Qua de re consulendus Tertull. de carne Christi: & Basilius Magnus de Spiritu Sancto, cap. 5.

V II. Hinc etiam liquet, Mariam, Christi matrem, esse Deiparam, contra Nestorium. Videatur Cyrillus, de recta fide ad Reginas.

V III. Vocatio & Sanctificatio fidelium sunt gratuitæ, vers. 5.

X. Fides est Dei donum, v. 5. 6. 7.

X. Fidelium est, confessione fidei & vitæ Christianæ, fidem coram hominibus testari, v. 5. & 8. simile est Jacob. 2. vers. 18.

X I. Charitatis Christianæ est, non solum sibi, sed alijs etiam benè precari: nec propriis tantum gaudere bonis, sed etiam proximo ea gratulari, Deoque gratias agere; vers. 7. & 8.

X II. Quum legitima juramenta, ad sapientiæ, veritatis, justitiæ & omnipotentiæ Dei gloriam: & ad controversias dirimendas: fidemque ac pacem inter homines colendam pertineant, Heb. 6. v. 16. deinde cum & à Christo adjurato, Matth. 26. v. 63. 64. & ab Apostolis Spiritus Dei instinctu loquentibus, 2. Cor. 1. v. 23. Phil. 1. v. 8. & à sanctis Angelis, Apoc. 10. vers. 6. usurpata sint: sequitur Christum, Matt. 5. & Jacobum cap. 5. non omnia (quia Scriptura sibi contradicere non potest) sed illegitima tantum juramenta prohibuisse.

X III. Deo serviendum est ex animo & sincerè, vers. 9. ut Joh. 4. v. 23.

X IV. Deus omnia & singula dirigit: Quare in vita nostra, & actionibus ac consiliis, ab illius providentia pendere nos decet, Jacob. 4. v. 13.

X V. Preces piorum providentiæ Dei non repugnant: sed inserviunt: ut etiam Gen. 20. v. 7.

X VI. Eas autem oportet non ad creaturas, sed ad Deum dirigi & esse continuas, v. 10. & 12. ut etiam Ps. 50. v. 16. Luc. 18. v. 1. 1. Thess. 5. v. 17.

X VII. Ministrorum Euangelii studium esse debet, non ut aliis præsent; sed ut profint pro virili, 2. Cor. 12. v. 14.

X VIII. Non minus laborandum est de confirmandis, atque de constituendis Ecclesiis.

X IX. Cum ministerio verbi spiritualia dona conferantur, fides generetur ac foveatur; sequitur contra Libertinorum contemptum, illud in maximo pretio habendum esse, 1. Cor. 3. v. 5. & 9.

X X. Ut in aliis, sic in Ecclesiæ constitutione, vox viva magis afficit, quam scripta. *Habet enim* (inquit Hieron. in Epist. ad Paulinum) *neficio quid latenter inservias viva vox, & in discipulis aures, de autoribus ore transfusa, fortius sonat,* v. 11.

X XI. Nemo adeò excellit donis, quin ab inferioribus etiam aliquid percipere possit adjumenti: quamobrem exemplo Pauli, modestè de nobis: de aliis verò honestè sentiendum ac loquendum, vers. 12.

X XII. Ecclesiæ officium est, ut pastorum diligentiam, obedientia fidei & vitæ Christianæ recreent, v. 12.

X XIII. Verissimum proverbium est; homo proponit, Deus disponit.

X XIV. Veri pastoris est, non opes nec honores, sed

fidem auditorum, ejusque incrementum, præcipuum laboris sui fructum judicare, v. 13.

X XV. Officii nostri memores esse nos decet, & prælius ratione, vitam pro viribus instituere.

XV I. Ab auditione Euangelii nec sapientia quemquam eximit; nec imperitia excusat, v. 14.

XV II. Cum Euangelium sit potentia Dei ad salutem, non immerito coeteris doctrinis, adeoque & legi præfertur: & Spiritus ac justitiæ ministerium dicitur, 2. Corinth. 3. vers. 8. 9.

XVIII. Quare ministrorum verbi officium est, nec pudere ipsos Euangelii, nec in eo docendo segnescere: omnium verò honorare.

XIX. Honor autem hic constat non in sola auditio-ne; sed etiam in fidei obedientia & propagatione illius, v. 16.

X X. Justitia Christi Dei donum est, quod nobis gratuitò conferatur: & quidem naturâ ignotum.

X XI. Non solum initium, sed etiam progressus justificationis contingit fide: contra Pontificios, v. 17.

X XII. Ut Deo placeamus, pietati & justitiæ studendum est.

X XXXIII. Calamitatum fons est peccatum.

X X V I. Cognitio Dei & officii nostri erga Deum, peccatum aggravat, ut Luc. 12. v. 47.

X X V. Idcirco parentum est cognitæ veritati, v. 18.

X X VI. Res creatæ sunt naturæ divinæ speculum: qua in re Physices utilitas appetit.

X XVII. Cognitio Dei naturalis, quæ ex rerum creatarum contemplatione comparatur, sceleribus ignorantiae prætextum eripere potest, v. 20. Sola verò supernalis, quæ ex revelatione Euangelii oritur, servare potest, vers. 16.

X XXIII. Dei cognitione ad illius gloriam & gratitudinem servire debet.

X XIX. Gloria autem Dei in eo sita est, non ut eum pro arbitrio colamus; sed coavenienter naturæ & maiestati illius.

X L. Nihil idolatriâ vanius, nihil indignius, v. 21. 22.

X LI. Dei similitudo nulla fingenda, nulla pingenda, multò minus colenda: Ideoque rejiciendi Pontificiū, qui imagines laicorum libres appellant, vers. 23. Deut. 4. v. 15. & Esai. 40. vers. 18.

X LII. Idololatria omnium flagitorum ac scelerum origo est.

X LIII. Omne peccatum (quod tamen ceteris penitentia non tegitur) aut peccatum est & causa peccati: aut peccatum & pena peccati: quemadmodum ait Gregorius Magnus in Jobum cap. 5.

X LIV. Deus non est author peccati: sed ultor ac vindicta: dum non debitam gratiam ab hominibus contempsit, justè subtrahendo, & cupiditatibus humanis Satanæ que furori habenas laxando, peccata hominum erumpere finit, ac priora peccata punit, vers. 24.

X LV. Peccati stipendum mors est.

X LVI. Summus autem peccati gradus est, scelera pertrantibus applaudere.

C A P . I I .

Primo capite demonstravit Apostolus, omnes gentiles esse peccatores. Verum cum eorum alii sint aperte & impudenter injusti, Rom. 1. v. 32. alii operte, suâque opinione & specie quadam justi, nempe hypocritæ: hosce non minus, quam illos (ut propositam accusationem illustrat & amplificet) peccati convincit, anticipatione dupliciti. Quarum prior continetur, vers. 1. 2. & 3. ejusque objectio, ex cap. 1. v. 32. orta, est hujusmodi.

Non applando sceleris, sed eorum scelera damno.

Ergo ego innocens sum & excusabilis,

Respondet Apostolus non sequi: sed contra eò magis inexcusabilis es & *autem rixaris*: quia quæ damnas committis eadem, nempe genere aut specie: exterius palam aut clanculum, aut saltem interno animi motu, v. 1.

Hoc autem probat à principio naturali, seu à communione notitia, & quidem Syllogismo integro: Qui talia agunt, iudi-

judicium Dei non effugient, v. 2. Tu hypocrita, qui damnas eos, qui talia agunt, eadem facis, v. 3. Ergo judicium Dei non effugies, ibidem.

Quo in loco observandum est simul argumentum à minori: Tu damnas alios: ergo tu magis damnandus à Deo, ut pote qui majori cum notitia peccasti.

Anticipationis secundæ objectio est ex c. i. v. 18. Deus me non punit ut reliquos: sed contrâ multis afficit beneficiis. Ergo innocens sum & à judicio Dei liber. Respondet Apostolus, non sequi: primum quoniam beneficiorum & impunitatis causa est, non innocentia tua: sed copiosa Dei benignitas & tolerantia ad resipiscientiam invitans, v. 4.

Deinde impunitas ista non erit perpetua: sed tandem extremitate die, quo justum & universale suum judicium exercabit Deus, gravitate supplicii tarditatem compensabit, vers. 5.

Porrò justitiam judicii illius accommodata expolitione definit generatim: *quia reddet unicuique secundum ipsius operam*: Non quod bona opera nostra salutem promereantur: quemadmodum vulgo omnes Pontifici malè colligunt: nam vox *xvii*, *secundum*, hoc in loco non causam & meritum, sed ordinem & consequentiam ostendit: seu quosnam, non quare Deus servet, ut scopus & contradic̄tio Apostoli, cap. 3. v. 20. & totius epistolæ ratio luculenter evincunt. Hinc præclarè, ut multa, Bernhardus: *bona opera*, ait, *esse non causam regnandi: sed viam regni*. Ac quamvis mala opera sint non solum via, sed etiam causa & meritum damnationis, hoc tamen hac voce *xvii*, id est, secundum, non indicatur hac sententiâ; sed prius tantum. Atque ita tandem communis ratio est, bonorum & malorum operum, quod iis convenienter redatur, nempe malis culpæ, malum existi ac poenæ æternæ: contraque bonis, id est, virtutis operibus, bona vitæ æternæ: utrumque secundum comminationem & promissionem Dei. Neque sequitur mala opera merentur mortem: Ergo bona nostra opera merentur salutem: quoniam opera mala sunt per se mala, ideoque per se mortem merentur, ex sententia legis, Deuteronom. 27. v. 27. Sed bona nostra opera imperfecta sunt quantitate & qualitate: seu numero, Jacob. 3. vers. 2. & mali contagio, Galat. 5. v. 17. Ideoque absolute & per se considerando, bona nostra opera mala sunt, ob defectum, & secundum rigorem legis, quæ omnia præceptorum, ex toto animo, ex omnibus viribus & perpetuam obedientiam flagitat: sed bona dicuntur, & sunt secundum quid, ratione operationis divinæ, & per accidens gratiæ Christi tegentis defectus nostros, cum in numero bonorum operum, tum etiam in gradu, Hebrei. 13. vers. 21. & 1. Pet. 2. vers. 5. & Exod. 28. vers. 39. typo sacerdotis summi sanctificantis oblationes Israëlitarum. Ex quibus locis deprompta est illa Augustini trita sententia, quâ ait: *Deum coronare in nobis, non merita nostra, sed opera sua*. Hæc de vers. 6.

Deinde definitionem hanc addita distributione subjecti speciatim illustrat. Ac primum ratione qualitatis, agit de judicio erga justos, v. 7.

Secundò de judicio adversus impios, vers. 8.

Quæ duo per regressionem amplificantur prolepticè à partitione subjecti, nempe nationis, ne quis sese eximat, vers. 9. & 10.

Idque confirmatur à natura Dei à *τοποθεσίᾳ*, v. 11. ac declaratur v. 12.

Denique amplificatur objectionis anticipatione duplìcè: *Quarum prima contrà Iudæos, qui legis cognitione gloriantur, eaque sese à judicio Dei tutos esse opinabantur, & lege justificandos: contra quos Apostolus ait, non auditores legis, sed factores justificandos: id quod non absolute intelligendum est: nam ex lege nemo justificatur, c. 3. v. 20. sed ex hypothesi; si quis inde justificandus sit: quemadmodum Christus etiam respondet, Math. 19. v. 17. nam justificatio una est ex lege, quæ propriâ & à se servatâ nititur justitiâ, quâ quum omnes careamus, nemo hanc justificationem consequitur præter Christum. Altera est ex Evangelio, qua per fidem, Christi justitiâ, justi judicamus, vers. 13.*

Secunda contragentiles occupatio est, qui legis igno-

rantiā prætendere potuissent. Docet enim quamvis legem Mosis non habuerint, habere tamen legem naturæ. Id quod ab effectis demonstrat, nimis quod illius ductu, *ea quæ legis sunt, faciunt*. Quod indefinitè dicitur, & de multis intelligendum: qui ea faciunt; exterius, leges honestas præscribendo ac servando, v. 14. interius, conscientiæ testimonio omnes sese excusando aut accusando, v. 15.

Id quod est instar præjudicii, ad diem judicii, v. 16.

Nam *ιδεις προ τοις ιμπεριον*, satis usitata permutatione, positum esse, res ipsa ostendit.

Atque hoc modo hactenus probavit Apostolus, omnes gentiles esse peccatores, damnationi obnoxios.

Deinceps verò idem de Iudæis speciatim demonstrat, ab hoc loco, ad capitum 3. versum 25. Ac primum ratione & testimonio divino. Illa continetur à vers. 17. ad 24.

Et quidem primò per apostrophen atque concessionem quandam amplificatur prudentissimè. Ea enim quibus gloriantur Iudæi, ac sese gentilibus præferebant, in contrarium retorquet: nam privilegia Iudæorum recenseret; ac deinde abusum illorum, summamque in Deum ingratitudinem reprehendit atque exaggerat.

Privilegia autem proponuntur quatuor. Primum gentis, quod essent Iudæi, ex posteris Abrahami, & tribu primaria Iudæ. Alterum religionis, quod haberent & profiterentur legem. Tertium est foederis cum Deo & electionis in populum illius, vers. 17. Quartum institutionis & scientiæ legis, vers. 18. Quam amplificat ab adjuncta ingrataque arrogantiæ & effectis erga proselytos ac similes, v. 19. & 20.

Reprehensio verò Iudæos esse legis transgressores, & in Deum (à quo, sine suo merito, privilegiis illis donati erant) injurios arguit, primum generatim, initio vers. 21. deinde speciatim inductione transgressionum: exempli causa, furti v. 21. in fine, & adulterii atque sacrilegii, vers. 22.

Quam inductionem Synonyma generis repetitione abrumpit ac concludit, addita illustratione, ab effectis illius, contumelia in Deum, seu dedecoratione Dei, vers. 23.

Quam reprehensionem totam *ιδεις προ τοις ιμπεριον* & majoris ponderis gratiæ, versibus 21. 22. & 23. interrogatione continua amplificat, dum ad conscientiæ ipsorum testimonium provocat.

Porro dedecorationem Dei probat ab effecto illius, blasphemiam inter gentes, inde orta: ad quod adducit testimonium divinum ex Ezech. 36. vers. 23. petitum, vers. 24. Quo loco Propheta futuram Iudæorum temporibus Messie exhibiti conditionem, prænunciat ac perstringit.

Cœterum hæc omnia illustrantur anticipatione, qua objectioni occurrit. Objectio est: Circumcisio non est inutilis: cum sit signum foederis, & cultus divinitus institutus. Ergo Iudæi non sunt gentilibus incircumcis, ratione peccati & damnationis, pares.

Verū respondet Apostolus ad antecedens: Circumcisionem (nempe acceptam ante Christum, qualis Iudæorum erat, contra quos disputatur) non esse inutilem, modo servetur institutio divina: nempe si præstetur lex: si secus, parem esse præputio & incircumcisioni, vers. 25.

Id quod amplificatur comparatione majoris, immo gentiles incircumcis, si legem pro virili servarint, Iudæis circumcis legisque violatoribus præferendos, v. 26. & 27.

Quæ omnia confirmantur definitione Deo accepti Iudæi & circumcisionis illi gratæ: per aphæresin vers. 28. & thesin, vers. 29. Qua ratione, Iudæi & Gentilis discrimen, quod antea viguit, tollitur in Christo.

C O N S E C T A R I A.

I. EA est hominum *οἰλαυτία*, ut peccata sua plerumque excusat studeant (ut Gen. 3. v. 21.) & superbia, ut alios superciliosè damnent, ut Luc. 18. vers. 11.

I I. Multi, dum aliorum peccata, sui oblieti, severius accusant, seipso imprudentes condemnant: ut David, 1. Reg. 11. v. 7.

I III. Quamobrem in aliorum peccatis judicandis, opus est moderatione & innocentia.

I V. Siquidem (ut Galat. 6. v. 4. & 5.) non accusatio ne pec-

ne peccatorum sola: sed peccati fuga Deo probamur, vers. 1.

V. Ut judicium Dei effugiamus, fugienda sunt prius peccata, v. 3.

VI. Deum esse justum peccatorum judicem, omnibus notum esse debet.

VII. Improborum impunitas ac felicitas temporaria, nec justitiae eorum, nec injustitiae divinae indicia sunt: sed contrà benignitatis & tolerantiae Dei, ad resipiscientiam invitantis, & nisi resipuerint serio, majoris tandem supplicii sequuturi argumenta, vers. 4. Similia loca extant Malach. 3. v. 14. & 4. v. 1. Psalm. 73. vers. 17.

VIII. Quocirca non est causa justa, quamobrem felicitati improborum hominum (fortis nostrae tædio) invideamus: aut Dei judicium immaturius illis imprecemur, Psal. 37. vers. 1.

IX. Dei tolerantia nemo perpetuo impunè abutitur: ac propterea peccandi consuetudo, seriè & maturè resipiscientia præcidenda est vers. 5.

X. In bonorum operum cursu (ut 1. Cor. 9. v. 24.) non solum initium: sed etiam perseverantia ad finem postulatur, vers. 7.

XI. Magnum Dei beneficium est, ex piis majoribus in Ecclesia Dei esse ortum, & verbi illius habere notitiam.

XII. Piorum parentum officium est, à teneris unguiculis suos liberos, ex Dei verbo instituere: omnium verò ejus cognitioni dare operam, v. 18.

XIII. Usus & laus scientiæ Verbi Divini, non sola contemplatione; sed etiam, ac potissimum in actione consistit.

XIV. Actio autem ea requiritur, ut primum nos ipsos ad verbi divini præscriptum componamus: deinde verò ut aberrantes, pro munera ratione, in viam revocare ac reducere studeamus.

XV. Nihil indignius est, quād ea securè admittere crimina, quæ quis in alio reprehendit, justitiae suæ fiducia; nihil tamen frequentius, vers. 21.

XVI. Summus honor Dei, est observantia præceptorum illius: eorum verò neglectus, summum dedecus.

XVII. Sedulo cavendum est, ne peccatis nostris blasphemiae occasionem præbeamus. Contrà verò laborandum est, ut pietate nostra, ad Deum laudandum & colendum alios provocemus, vers. 24.

XVIII. Multi neglecta pietate, de externo Dei cultu præpostere gloriantur.

XIX. Sacraenta gratiæ, in legitimo usu, seu fide & resipiscientia præditis efficacia sunt: extra illum usum, Sacraenta planè non sunt: sed potius condemnationis majoris instrumenta. Ac propterea Pontificiorum, de opere operato, opinio, penitus corruit.

X. Exterior religionis professio sine regeneratione, nullius est momenti. Ac propterea interior Dei cultus exteriori conjungendus, ac meritò præferendus, v. 25.

XI. Deo probari (qui nec fallere potest, nec falli) vera & summa laus est: cujus avidi esle debemus. Laus verò quæ ab hominibus proficiuntur, fallax est: ac propterea per se ambienda absolutè non est: nec è nitendum, v. 29. & 2. Cor. 10. v. 18.

C A P. III.

Postquam Judæos, peccatorum, & meritorum ratione, Gentilibus similes ostendit Apostolus: idem hoc c. 3. anticipatione nova, suisque partibus explicata illustrat: constat enim expressa objectione absurdum, & subjectione responsionis.

Objectio autem ex superioribus orta, hujusmodi est:

Si Judæi circumcisæ, & gentiles incircumcisæ similiter sunt peccatores, & iræ Dei obnoxii, consequitur, Judæos nullâ ratione præstare gentilibus: nec ullam circumcisionis esse utilitatem. Quod absurdum esse, interrogationis formula indicatur, v. 1.

Subjectio responsionis est bimembris, pro relatione dupli: nam ut præstantia Judæi considerari potest, aut ra-

tione gratiæ divinitus collatæ, ac bonorum acceptorum: aut ratione relatæ gratiæ & justitiæ: ita prima responsionis parte, consequentiam negat, per contradictionem, v. 2. Imò multis nominibus nihilominus præstant Judæi: nempe ratione bonorum acceptorum à Deo: quod exempli confirmatur illustri ac præcipuò; quod eorum fidei Deus sua oracula crediderit, hoc est, tabulas sc̄deris, legem ac promissiones: cum olim, per Mosis & Prophetarum scripturas, præteritis gentilibus: tum primo loco, tempore Christi: ut sequentia loca demonstrant, Deut. 4. vers. 8. Psal. 147. vers. 20. Rom. 9. vers. 4. 5. Actor. 14. v. 16. & 13. v. 26. & 46. Rom. 1. vers. 16.

Quæ responsio solutione alterius nodi ac exceptionis confirmatur. At verò Judæi quidam increduli fuerunt. Ergo Judæis verbum Dei non prodest: ut Hebr. 4. vers. 2. Negat autem Apostolus consequentiam: quia et si quidam fuerunt increduli; utile tamen est Dei verbum Judæis aliis: quod à fide & promissione Dei demonstrat, quæ alioquin redderetur inanis, v. 3.

Cum autem promissio alia sit conditionalis, cuius complementum pendet ab hominum obedientia in conditione præstanta: alia absoluta: prior quodammodo inanis reddit potest, non quidem Dei promittentis; sed hominum, conditionem violentium vitio: posterior verò non potest: siquidem solo Dei beneplacito & decreto immutabili innititur: cujusmodi hæc promissio de qua agitur, Rom. 11. v. 1. Quamobrem fieri non posse, ut inanis ea reddatur, asserit Apostolus, detestationis quadam formulâ, *Abfir.* Quod probatur ab attributo Dei, qui verax est: non autem hominum instar, qui natura ad mendacium proclives, Psal. 116. vers. 11. Idque illustrat ex testimonio Davidis, Psal. 51. v. 6. ab eventu, nempe veritatis Dei adversus homines infidos, atque injustos patefactione, v. 4.

Porrò ut impudentem quorundam Judæorum, Euangelio & Paulo reluctantium, calumniam anticiparet ac refelleret, digressionem interserit: qua ut calumniam opponit; ita confutationem illius reponit, & objecta diluit. Calumniæ objectio occasionem arripit ex testimonio Davidis hoc modo: Si injustitia nostra Dei justitiam ac veritatem, in promissione servanda, commendat: Ergo injustus est Deus, qui nos punit. Quod quia objicit Apostolus, non ex spiritu & animi sui iudicio, sed ex communi hominum adversariorum sententia, idcirco subjicit *humano more loquar*, vers. 5.

Responsio verò est, vers. 6. Negatio videlicet consequentiæ, per detestationem: quam probat ab effecto Dei proprio, mundi iudicio, nempe justo.

Cum autem judicium Dei aliud sit universale, quod ultimo die: aliud particulare, quod quotidie exercet, Genes. 18. vers. 28. generatum utrumque hoc in loco intelligitur.

Ut autem clarior sit solutio, dicendum est, fallaciæ esse à non causa, ut causa: non enim injustitia hominum, causa efficiens est commendationis justitiae Dei, aut illustrationis illius: sed tantum accidens & occasio: quam Deus clementer ac sapienter regit, ad suam gloriam: quod Dei regimen hujus gloriæ causa est.

Quoniam verò hæc doctrina magni momenti est, & calumnia valde noxia; idcirco objectio repetitur, & cum incremento exponitur: Si veritas Dei nostro mendacio illustratur, non sumus nos (cum aliis, qui gloriam Dei obscurant) propter peccata puniendi v. 7. Imò contrà, facienda sunt mala, ut eveniant bona. Superiori responsioni acquiescens Apostolus conclusionis objectæ dogma falsò sibi attribui attestatur: & indignitate rei motus, damnationem justam hujusmodi hominibus denuntiat, v. 8.

Atque ita digressione absoluta, ad propositum regressio nem adjungit, quæ alteram responsionis partem complectitur; repetita, ad rei intelligentiam ampliorem, objectio ne, per questionem, qua responsionis asperitatem mitigat communicatione, qua se reliquis Judæis annumerat. Quæstio est. *Quid igitur? an præcellimus?* Responsio negat Judæos præstare gentilibus, nempe justitiae & meritis: idque declarat & confirmat ex antecedente disputatione, qua arguit

guit & convictit omnes, cùm gentiles, tum Judæos, esse peccatores. Ex qua sententia perspicue clucet, quænam sit primaria antecedentium conclusio, & scopus, ad quem pertinent v. 9.

Atque hoc porrò, inductione quadam sex testimoniorum Sacrae Scripturae, demonstrat à vers. 10. ad 19. quæ omnia è Psalmis petita sunt, nim. 53. 5. 140. 10. 36. excepto penultimo, quod ex Esa. 59. adducitur; quibus locis conjunctis demonstratur, omnes homines esse peccatores.

Primum universè v. 10. deinde particulatim, partium inductione, per aphæresin & thesin: nam per aphæresin, primum virtutes internas animi iis derogat: secundo corporis. Animi quidem; cum ratione mentis, quod non sit, qui intelligat Deum, hoc est rectè agnoscat; tum ratione cordis & voluntatis, quod non sit, qui exquirat Deum, v. 11.

Corporis verò, quod omnes deflexerunt, nempe à recta verbī divini via, omnesque inutiles, cùm Deo, tum proximo facti sunt: quæ inducō, universalis sententia repetitio concluditur, quod non sit, qui faciat bonum, ne quidem ad unum: id est, nullus omnino. v. 12.

Deinde per thesin, externa hominum peccata inductione alterā describuntur: quæ ut partim sermone, partim opere perpetrantur: ita horum patheticè sit mentio. Ac sermonis peccata gradatione quadam instrumentorum eleganti, & similitudinibus aptis illustrata depinguntur. Instrumenta enim sermonis statuuntur, guttur, lingua, labia, os, v. 13. & 14.

Peccata in opere sita, pedum ministerio ad effundendum sanguinem, Syncdochicè indicantur v. 15. & effecto eorum, contritione & calamitate quam inferunt, populumque invadunt v. 16.

Quorum peccatorum interni fontes aperiuntur duo, quæ destituantur amore proximi, & timore (coquè & amore) Dei. Quorum prius indicatur his verbis: viam pacis, nempe cum proximo, non cognoverunt: hoc est, per Metonym. ut Ps. 1. 6. non amarunt. v. 17.

Alterum sequentibus. Non est timor Deicoram oculis eorum. v. 18. Quæ omnia loca appositè ad propositum Apostoli accommodantur: quia partim disertè de omnibus hominibus loquuntur: partim in sceleratis, communem hominum naturam (quæ in impiis regnat, in piis, à Spir. S. correcta, repugnat) ob oculos depingunt: potissimum verò Esaïæ locum esse generalem, liquet ex preicatione illius, qua sepe peccatoribus c. 59. 12. annumerat; quapropter Apostolus hæc dicta, de Judæis etiam agere, ut omnes peccati & meritæ damnationis convincantur, à communi Judæorum conscientia comprobant. v. 19.

Denique cum satis probatum sit, omnes, cùm gentiles tum Judæos, esse peccatores, & justitia sua vacuos, concludit, neminem ex operibus legis justificari: sententiæ peccati ex Psal. 143. v. 2. quæ repetitur Gal. 2. v. 16. eaque via artificiosè, à testimonio Dei, conclusionem confirmat: cui rationem annexit, ab effecto legis, quod per eam non sit medela, sed agnitus peccati nostri: quod in eâ (ut Jac. 1. vers. 23. liquet) tanquam in speculo oppositum reuceat, comparatione nostri cum lege institutâ: quæ tanquam norma perfectissima recti index est, & simul obliqui: non solum generatim; sed etiam collatione facta in nobis, v. 20. Quo usu legis proposito, anticipat objectionem de inutilitate legis: ne quis regerat, si lex non justificat, inutilis est; qua de re alibi etiam in hac epistola differit. Atque ita justificationis modum per aphæresin demonstravit Apostolus antecedenti disputatione; videlicet quomodo non justificemur justitiâ nostra, seu ex operibus nostris. Deinceps verò transit ad thesin & ad propositionem epistolæ principalem: quam primum proponit ac confirmat generatim vers. 21. deinde fusius exponit sequentibus.

Propositio autem declarat, quo justificemur: nempe justitia Dei, quæ Christi justitia est, nobis à Patre gratuitò donata & imputata: & nostræ, quæ ex lege est, opponitur, Rom. 10. v. 3. & Phil. 3. v. 9. Quam justitiam Dei illustrat comparatè ab adjuncta claritate, quod nunc post Christum exhibutum, Euangelio patesfacta sit: quæ sub V. T. quodammodo umbris involuta latebat, Rom. 1. v. 17. 16. 25.

1. Cor. 2. 7. Col. 1. 26. Eph. 3. 9. 2. Tim. 1. 10. & 1. Pet. 1. 20. Hanc autem justitiam Dei probat generatim à testimonii legis & prophetarum, ut Rom. 1. 2. Act. 10. 43. quæ partim suprà adduxit Rom. 1. 17. partim sequenti capite aducturus est. Deinde expositione & expolitione justitiam Dei describit: primum à causa instrumentalis communicationis illius, nempe fide in Christum; deinde à subjecto, nempe fidelibus; quod à quantitate sua describit, cum ait, in omnes; & ad auxilium, super omnes: idque probat à pari: Non enim est distinctione: videlicet hominum, ratione gentis, sexus, aut similium circumstantiarum. v. 22.

Paritatem autem confirmat dupliciter. Primum ex antecedenti disputatione, à communi miseria: nempe peccato, & stipendio illius, privatione vitæ æternæ. Quam vitam, per Meton. adjuncti, pro suo subjecto, gloriam Dei nominat: ut ante Rom. 2. vers. 10. gloria vox usurpatur. Posset etiam, ut arbitror, non incommodè per gloriam Dei intelligi, non ea quam Deus hominibus confert, seu vita æterna gloriofa; sed quam ab iis, pro merito resert: ut hoc modo amplificantur hominum peccata, quod Deum non glorificant, sed ignominia afficerint; quemadmodum de gentilibus Rom. 1. v. 21. & de Judæis Rom. 2. v. 23. 24. demonstratum est. Quomodo objectio ante vers. 7. hujus capituli proposita, amplius retundetur, vers. 23. Sed tamen prior expositio uberior est.

Secundò idem comprobat à communi liberatione & justificatione: quam explicat à causis; ac primum efficientibus, principalis quidem statuitur Deus Pater: impulsiva verò duplex: οὐαὶ τοῖς, Des gratia, hoc est, gratuita Dei ad salutem conferendam benevolentia: & quidem, non ullo operum merito, ac mixta: sed mera: ideoque additur gratia, & οὐαὶ τοῖς πάτερ, redemptio seu satisfactione, facta per Iesum Christum v. 24.

Quæ causæ illustrantur: Nam gratia Dei ab effecto describitur, quod Christum nobis propitiatorium proposuerit: cum exhibitione illius: tum prædicatione Euangeli. Esa. 11. 10. Matth. 17. v. 5. Tit. 2. v. 21. Propitiatorium autem vocat, ut appareat tropicè, per metonym. signi adjuncti, pro subjecto significato; quod operculo arcæ (quod propitiatorium dicitur) fuerit adumbratus. Quemadmodum enim illud medium fuit inter tabulas legis, quæ in arca; & inter Deum, (quatenus se supra propitiatorium patesfaciebat) & legis tabulas tegebant: Similiter Christus mediator noster est, qui sepe inter accusationem & condemnationem legis (qua peccati arguimus mortique addicimur) & Deum Patrem mundi judicem, medium interponit: & justitiæ sue satisfactione, peccata nostra & accusationem ac condemnationem legis legit: ut coram Deo justificemur, Rom. 8. 33. & 34. 1. Joan. 2. v. 1. Deinde ut Deus ad, & supra propitiatorium, sepe suamque voluntatem patefecit; ita pater per filium, Heb. 1. v. 1. prior autem typi similitudo hoc in loco videtur spectari.

Porrò ut hæc ad gratiæ Dei illustrationem pertinent: ita secundo loco, redemptio modus declaratur, sanguine ipsius, hoc est, sacrificio & obedientia Christi, ad mortem usque crucis, & effusionem sanguinis: quæ Syncdochicè posita (tanquam pars memorabilis ac necessaria Hebr. 9. 22. 23.) antecedentia & consequentem mortem complectitur. Propositi autem & oblati Christi finis adjicitur, demonstratio & exhibitio divinitati justitiae: de qua Rom. 10. v. 3. & 4. Quæ justitia, à primo suo membro, per Syncdocham describitur, remissione peccatorum; quæ propriè nihil aliud est, quam pœna, ob inobedientiam contra legem, debitæ, propter Christi satisfactionem, omisso. Quæ uti ad justitiam pertinet, qua pœnam legi debitam, in Christo, tulimus: ita tota justitia non est, nisi accedit omnium & singulorum mandatorum obedientia perfecta: hoc est, ut omnia præcepta, omnino (seu summo gradu, ex toto corde, tota anima, tota cogitatione & omnibus viribus) observemus & omni tempore. Quæ peccata ab adjuncta Dei tolerantia illustrantur v. 25.

Atque hic finis à circumstantia temporis declaratur, & justitiæ expositione: dum & ipse justus est, promissa servando; & secundum ea promissa, credentes in Christum justificat.

justificat. Quo modo justitia Dei (qua justus est, & qua tanquam materiam justificat) distinguenda. v. 26.

Atque hæc de expositione atque expolitione justitiae Dei, quam donat in Christo. Cui deinde additur consecrarium, ex superioribus, interrogatione, majoris momenti causâ, probatum: quod videlicet per hanc de justificatione fidei doctrinam, omnis de sua justitia gloriandi ansa hominibus præcidatur; idque contrarii contraria consequentia amplificatur, quod doctrina legis (qua lex tantum ex operibus justificat) hominibus gloriandi de sua justitia, occasionem præbeat. Ubi observandum est, ut & alibi sæpe, Apostolum legem, hoc est, doctrinam operum, non intelligere simpliciter legem Mosis: sed ex hypothesi opinionis adversariorum: seu quatenus ab Euangelii corruptoribus tradebatur: nam aliâs lex seu Decalogus & lex ceremonialis, si rectum usum spectemus, cum omnes peccati arguant ac convincant, omnem sanè gloriandi materiam penitus tollunt: sed quatenus æstimantur observatu faciles, & vitæ via sola, eatenus de operibus gloriandi materiam præbent. vers. 27.

Qua ratione, proposita & exposita thesi de justificatione; sequitur jam conclusio, quæ principalis epistola propositiō est: qua justificationis modus, per thesin & aphæresin, plenè proponitur. v. 28.

Antequam verò ad illius confirmationem ampliorem accedat Apostolus, declarat primum paritatem Judæorum & gentilium, anticipatione dupli. Prioris objectio est: Deus est tantum Deus Judæorum, non autem gentilium. Ergo inter eos (contra quâm assertum est vers. 22.) est distinctio. Respondet Apostolus negatione antecedentis: quam contraria affirmatione indicat. v. 29.

Eamque probat à pari circumcisorum Judæorum, & incircumcisorum gentilium justificationis modo, per fidem, v. 30: nam Christi adventu, Judæorum vocatio ad fœdus Dei, non fuit ablata: sed ulterius prolata, & gentilibus quoque communicata, ut Eph. 2. v. 11. Alterius anticipatio- nis, quæ ex superiori oritur, objectio est; si fide Judæi & gentiles æqualiter justificantur, Ergo lex redditur inanis.

Respondet Apostolus, primum negatione consequen- tiae, cum ait: *Ab sit.* Nam quamvis lex fideles non justificet: inanis tamen non est: sed alius illius est scopus & usus: ne- spe ut sit index miseriæ nostræ, & norma officii. Deinde oppositione contrarii: imo *legem stabilimus.* Id quod fit multis modis. Nam fide salutis gratuitæ, nobis à patre donatæ, per Christum, confirmamus agnitionem miseriæ nostræ, & debitum vitæ justæ, quam lex requirit. Deinde quia sanctitas & justitia finis est redēptionis nostræ per fidem: & adjunctum etiam proprium per operationem Spiriti Sancti, qui eosdem, quos justificat aspersione justitiae Christi, etiam sanctificat, renovatione ad imaginem Dei. Denique sanctitas & charitas, quam lex exigit, fidei quoque effectum est: nam fides gratia Dei & fiducia amoris illius erga nos, obedientiæ gratitudinem, mutuumque erga Deum amorem provocat: unde etiam fides per charitatem operari dicitur, Gal. 5. 6. Hæc de Cap. tertio.

C O N S E C T A R I A.

I. **F**A multorum infiditiae est, ut neglecta mediocritate, externis rebus, aut meritum salutis attribuant: aut eas omnino inutiles judicent. v. 1.

II. Magnum Dei beneficium est, quod Judæos verbi sui depositarios constituerit: unde nos etiam, in conservandis Bibliis Hebræis, fructum adhuc percipimus. Deinde, cum libri Apocryphi, qui S. Scripturæ conjungi solent, non sint unquam ab Ecclesia Judaica recepti, aut illi à Deo concreti, inde sequitur, non esse oracula Dei.

III. Eoque cum id nobis quoque, & amplius concretum sit, Deo agendæ sunt gratiae, ac vera fide & obedientia amplectendum. v. 2.

IV. Verbi divini thesaurum, quidam infidelitate sua inutilem sibi reddunt.

V. Etsi nonnulli verbo Dei abutantur, nunquam tamen defuturi sunt, qui debitam illi præstent obedienciam v. 3.

V I. Cum Deus neç fallere, nec falli possit, minæ illius non sunt contemnendæ; nec promissionibus diffidendum: sed verbo illius penitus acquiescendum.

V II. Contra cum omnes homines naturâ inconstantes sint, iis non est certo fidendum & nitendum.

V III. Quæ de religione dicuntur, ea S. literis, exemplo Apostoli, confirmanda sunt: ut rectè Heronymus dixerit in Matt. c. 23. *quod de Scripturis non habet autoritatem, eadem facilitate contemnitur, quod probatur.*

V X. Nec verbo Dei, nec judiciis Dei, cum justissima sint, obmurmurandum est, v. 4.

X. Ea est hominum perversitas, ut ex Dei sapientia blasphemie ansem in justè arripiant. v. 5.

X I. Cum Deus judex sit mundi, ei obtemperare, ejusque gratiam ambire debemus, v. 6.

X II. Non est novum, si mundus Sacras literas & piæ fidelium sententiam pervertat, ad errores suos stabiendos, aut ad calumniam struendam. 2. Pet. 3. v. 16.

X III. Blasphemi non permanebunt inulti: quamobrem eorum felicitati temporaria non est invidendum.

X IV. Non solum blasphemia vitanda: sed etiam pro virili, omnis illius suspicio, exemplo Pauli, tollenda est.

X V. Piis adversus calumnias injustas solatio esse debet, quod falsò & veritatis odio gravantur. Matth. 5. vers. 11. 1. Pet. 4. v. 14.

X VI. Mala non sunt perpetranda, ut eveniant bona. Quamobrem nec mentendum est, nec veritas est abneganda, officii aut vitæ conservandæ gratia.

X VII. Atque hinc etiam liquet, non solum intentio- nem & scopum actionum debere esse bonum; sed etiam me- dia, v. 7. & 8.

X VIII. Homines nihil aliud sunt, in se considerati, quam vitiorum omnium sentina quædam: quæ paulatim, regeneratione cœlesti, per Spirit. Sanct. expurganda est.

X IX. Quamobrem cum omni excusatione destitu- mur: extirpanda est penitus omnis justitiae nostræ opinio, & agnoscenda sunt debita nostra.

X X. Multi autem ea non agnoscent, sed merita sua & beneficia prædicant; quia ad secretum judicis Dei tribunal oculos non attollunt: nec ad accuratam legis trutinam & veram sententiam, sua facta, examinant: sed contra ab exter- na tantum rerum specie, & hominum comparatione, ac judicio, dependent, à v. 9. ad 21.

X XI. Doctrina fidei mysterium est naturæ ignotum.

X XII. Ejus autem doctrina tradita est divinitus duo- bus modis: primum obscurius, sub Veteri: secundo clarius sub N. T. ut 2. Cor. 3. v. 13.

X XIII. Vetus Test. dividitur accurate à Spir. Sanct. in legem, hoc est, Mosis scripta, & Prophetas; eaque peri- phrasis non raro describitur: ac propterea libri, qui iisdem non continentur, ad V. T. canonem non pertinent. v. 21.

X XIV. Non quævis fides: sed fides in Christum ser- vat. v. 22.

X XV. Cum vita æterna gloria vocetur, quod summè sit glorioſa: eò maximè, rectaque viâ, per fidem in Christum, contendendum, v. 23.

X XVI. A Christo redempti sumus: Ergo illum tan- quam Dominum, redēptionis jure, cognoscere & colere debemus, v. 24.

X XVII. Etsi Christi merito servemur: gratis tamen servamur, quatenus Christum Pater nobis donavit.

X XVIII. Christus nostrum est propitiatorium: Ergo eo intercessore freti, cum fiduciâ ad Patrem cœlestem accedere debemus Heb. 4. 6. Et tollenda est Pontificiorum blasphemia, qui hunc honorem Sanctis communicant. v. 25.

X XIX. Deus promissiones suas non solum servat; sed etiam præfinito tempore, ut Gal. 4. 4. ideoque illis fidendum.

X XX. Qui operum suorum meritis innititur, Eu- gelio repugnat, v. 27.

X XXI. Fides sine operibus legis, hoc est, sine inchoa- ta obedientia non est; & tamen sine operibus legis justifi- cat; unde sequitur, rectissimè dici, fidem justificare solam, quia

quia alia justificandi ratio non est nisi per fidem, ac justitiam Christi imputata; aut per opera nostra & justitiam propriam. Atque ita solvitur objectio quæ adferri solet: Fides mortua non justificat, Jac. 2. Fides sine operibus est mortua fides. Ergo fides sine operibus non justificat. Responso una est, negatione consequentiae; quia sunt quatuor termini. Minor enim terminus est duplex: nam in assumptione subjectum est fides sine operibus; in conclusione vero subjectum est fides tantummodo; quia verba illa, sine operibus, pertinent non ad descriptionem subjecti, sed prædicati, idque constat ex quæstione ipsa: quæritur enim an justificatur operibus: an vero justificemur sine operibus, seu fide, ut conclusio Pauli ostendit v. 28. Colligimus igitur fide justificari hominem, sine operibus legis: ut effectum illud, nempe justificatio, tributatur fidei & admittatur operibus legis.

Deinde quod diligenter observandum, altera etiam solutione huc pertinet, negatione consequentiae ob fallaciam homonymias, etiamsi constructio quam obtendunt, servaretur: nam verba illa; sine operibus, in minore intelliguntur ita, ut sensus sit, sine ulla bonis operibus: in conclusione vero ex Apostoli v. 28. intelliguntur, non aliqua opera legis: sed universa ac cuncta, hoc est, universalis operum obedientia, quam lex requirit. Atque ita fides justificans est sine operibus; quia etiamsi opera habeat, utpote viva & per charitatem efficiat: non tamen perfectè: propter sanctificationem inchoatam tantum, & reliquias carnis, quæ pugnant adversus spiritum. Jacobus vero cum fidem sine operibus non esse docet, opera tantum intelligit inchoatæ sanctificationis: non autem universa ac perfecta, quæ rigor legis requirit.

X X X I. Deus, noster est Deus, per fidem, v. 29. 30.

X X X I I. Doctrina legis & Euangelii optimè inter se consentiunt: contra Marcionem. v. 31.

C A P . I V .

DE Justificatione, duæ potissimum, Apostolorum temporibus, extiterunt quæstiones. Una de causa & modo, an fide; an vero operibus etiam contigeret? Altera, de subjecto, an circumcisus Judæi & profelyti tantum: an vero etiam gentiles incircumcisæ justificantur.

Quarum quæstionum solutionem attulit Apostolus capite 3. Prioris quidem, cum ex antecedentibus argumentis, conclusit, hominem fide justificari, absque operibus legis. vers. 21. & 28. Posterioris vero cum asserit, fideles tam incircumcisos, quam circumcisos, justificari per fidem vers. 29. 30.

Utramque vero sententiam hoc capite confirmat, servato eodem ordine: nam ut cap. 3. v. 21. affirmavit, absque lege, justitiam Dei manifestatam esse, comprobata testimonia legis (id est, librorum Mosis, quibus in primis lex continetur) & prophetarum: ita primum docet, hominem justificari fide sola, testimonio legis primum, ac deinde prophetarum: legis quidem, seu librorum Mosis (qui à posteriori sua materia lex dicuntur) ex Gen. 15. ab exemplo Abrahami: quod anticipatione quadam objectionis, artificiosè in adversarios retorquet.

Objectio est. Illo, quo Abraham justificatus est, eo & nos. Sed Abraham justificatus est operibus. Ergo & nos! Majoris loco ponitur ejus confirmatio, in descriptione addita, qua *Pater noster* dicitur: qua indicatur, nos filios illius, cum ejusdem fœderis sumus participes, eodem etiam modo justificari, quo ille Apostolus vero assumptionem interrogatione elliptica negat, & justificationem ex operibus, videlicet tanquam causâ, (de ea enim sola agitur) tollit: quod scilicet Abrahamus, secundum carnem, hoc est, humana sua opera (ut sequentibus exponit) nihil obtinuerit, scilicet in negotio justificationis, de quo agitur: id est, operibus nullo modo justificatus v. 1. Deinde sententiam oppositam probat, remotione effecti necessarii justificationis ex operibus, nimurum, quod non *babeat gloriationem*, hoc est, per metony. adjuncti, materiam gloriandi; ac positione subjecti, apud Deum, v. 2. Justificatio enim ex operibus tanquam causa, alia est absoluta ac simplex, qua co-

ram Dei tribunal, & collati cum lege, propter perfectam justitiam, seu internam, & externam legis obedientiam universalem, homines justi judicantur: alia est comparata, ac secundum quid, qua propter inchoatam sanctificationem, & Spiritus adversus carnem dominum, virtusque innocentiam atque obedientiam, comparata cum aliis & à potiori sua parte justi censentur: hanc habuisse Abramum, ut de ea apud homines, qui faciem tantum intuentur, gloriari potuerit comparatè, concedit Apostolus; sed non apud tribunal Dei, qui corda & renes scrutatur: nempe perfecta & absoluta justitia: ideoque coram Deo operibus minimè justificatus est. Quidam vero sic formant Syllogismum: Si Abraham ex operibus justificatus est, habet quod glorieatur, scilicet apud Deum. Sed non apud Deum, scilicet habet quod glorieatur. Ergo. Prius tamen videtur simplicius.

Quod autem Pontificii Jacobi secundum caput vulgo nobis in hac disputatione objectant; ea difficultas distinctionis luce tollitur. Justificatio enim ex operibus, alia est tanquam ex causis; alia est tanquam ex effectis, & signis justificationis ac fidei. Prior est rigor, seu severi, secundum legem, judicium: Posterior vero est æquitatis, secundum Euangelium, & testimonii. Prior justificandos, qui perfecta operum justitia destituuntur, concernit: Posterior vero justificatos & sanctificatos spectat. Siquidem hi, primum in hac vita, non solum coram hominibus externè: sed etiam internè coram Deo, se justos, inchoatæ, & per Christi intercessionem probata justitia, Heb. 13. v. 21. 1. Pet. 2. vers. 5. demonstrant, quemadmodum de Abraham dicitur, Genes. 22. vers. 12. *Nunc novi te timorem Dei*: deinde in altera vita, ex operibus inchoatæ justitiae in terris, tanquam ex fructibus & testimonii fidei veræ, ac justificationis, justi declarabuntur ultimo die, ut Matt. 12. vers. 36. 37. hæc justificationis ratio ac significatio explicatur: *Ex verbis tuis justificaberis*: & Matt. 25. vers. 35. Priorem justificationem, citra controversiam, intelligit Apostolus Paulus: posteriorem vero Iacobus, ut tota orationis series ostendit, docet enim, quæ ratione cognosci poshit alicujus fides viva & justitia inchoata inhærens, nimurum non ex nuda fidei professione, operibus bonis destituta, sed ex bonis operibus; sicut arbor bona judicatur ex suis fructibus bonis. Quare opera non sunt ipsa justitia perfecta, neque justitia inchoata: sed inchoatæ effecta ac signa. Ac propterea diversa quidem est vocis acceptio, ideoque diversa Pauli & Iacobi sententia, sed non contraria. Paulus de fide viva loquitur: Iacobus de mortua. Paulus de justitia omnibus numeris perfecta, & ad amissum cum lege Dei convenienti, Iacobus vero de justitia tantum inchoata, qualis sola in nobis, ob repugnantiam seu reliquias carnis, reperitur. Paulus justificationem intelligit ex causis, hoc est, qua quis perfecta justitia in Christo prædictus judicatur coram tribunal Dei, Iacobus vero de justificatione ex effectis, qua ex operibus, tanquam inchoatæ justitiae fructibus, inchoata justitia prædictus, vivaque fide instructus pronunciatur: ut de Abraham Gen. 22. per Angelum, divinitus judicatum est.

Sed rursum objicitur ex Psal 106. vers. 30. ubi de Pinchaso dicitur: *reputatum est ei ad justitiam* (sermo autem est de opere zeli, quo scortatores publicos occidit, Israelitam nimurum & Moabitidem) Ergo operibus justificatus est, coram Deo. Sed negatur consequentia, quia *justitia* hoc in loco notat, non virtutem universalis justitiae, lege requisitus; de qua quæstio est, neque etiam justitiam quatenus est virtus animi permanens: sed effectum illius, opus justum; apud Paulum vero justitia universalis intelligitur: quare cum David loquatur de particulari opere justo, seu justitia operis particulari, Paulus vero de justitia universalis animi & operis, ac de justificatione personæ: inde appetit, nihil huic sententiae Pauli obstare. Ac sanè, neque Abramum, suo opere, cum filium, animi proposito firmo ac conatu, obtulit; neque Pinchafum, facto suo judiciali, quod exercuit, secundum legis sententiam ac jus, coram Dei tribunal fuisse justum judicatum, res ipsa loquitur: quia particularis actio & universalis personæ justitia, quæ sola coram Dei judicio ac tribunali valet, ad absolvendum à condemnatione & ad servandum, inter se pugnat: non enim qui uno opere laudabili prædi-

prædictus est, perfectam habet iustitiam personæ, sed qui omnia legis mandata, omnino, & omni tempore observarit: quia maledictus, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, Deut. 27.

Ut autem nodis hisce dissolutis, ad rem propositam revertamur, observandum est, Apostolum probasse, Abrahamum non esse justificatum ex operibus, hoc est, perfectâ operum iustitia; quia aliás haberet gloriandi materiam apud Deum: atqui eam non habere afferit Apostolus; ideoque non esse perfecta operum iustitia justificatum.

Nunc verò progreditur & utrumque probat à contrario Scripturæ, ex lege Mosis, seu Gen. 15. testimonio; de cuius genuina sententia plurimum disceptatur, quocirca conabimur eam distinctè examinare.

Constat autem hæc oratio duabus assertionibus: quarum prior, Abrahamum ab effecto ipsius, nempe fide, posterior verò eandem fidem, à fructu suo, imputatione iustitiae, describit. Illa his verbis extat apud Mosen Gen. 15. 6. **וְאַמְתָּנָה בִּזְהֹוּן.** Et credit in Iehovam, nempe Abraham, quia de eo sermo continuatur: ideoque Paulus, cum hanc sententiam excerptat tantum, paraphrasticè rectè supplevit. Cuius orationis subiectum difficultate caret: nam quamvis Gen. 15. vers. 6. Abram nominetur, postea tamen Gen. 17. vers. 4. in foederis, cum ipso, confirmatione, nomen Abram (id est, Pater excelsus) mutatum est, ad promissionis datæ confirmationem, & memoriam perpetuam, in vicinū nomen Abraham, id est, אֶבֶן רֶב הַמֶּן Pater magnæ multitudinis: sicut sensus exponitur v. 5. Nec vocabitur ultra nomen tuum Abram; sed erit nomen tuum Abram, quia נָוִים אֶבֶן, id est, Patrem multitudinis gentium dedit te.

Verùm ut subjecti notio ac vox satis clara: sic contrà attributi, cum phrasis, tum sententia nonnihil illustranda est; quia utraque variè explicatur.

Nam ad phrasin quod attinet, plurimi sunt in ea opinione, quod credere in Deum denotet per se ac semper, animi fiduciâ ipsi adhærere; atque ita fidem justificantem, à communis (quæ hypocritis etiam convenit) distingui censem: ut aliud sit credere Deo, nempe ipsius verbis, tanquam veris, assentiri: aliud verò credere in Deum, hoc est, ipsi fidere ipsi que inniti. Verùm alii contra (ut inter cœteros celeberrimus Theologus Bucerus, in præfatione enarrationis epistolæ ad Romanos) non diversum, sed idem denotare iudicant, idque sanè ex Apostoli interpretatione, hoc in loco, comprobatur, qui pro eo, quod habet Moses: credit in Iehovam, hoc est, Deum: habeat, credit Deo, de fide justificante agens. Et contra, de fide non justificante loquens Johannes 2. vers. 23. & 24. ait: *Multi crediderunt in nomen ejus, contemplati signa quæ faciebat: sed ipse Jesus non creditis scipsum eis, propterea quod omnes noſſet.*

Unde manifestè appetat, per hanc phrasin non certò fiduciam denotari positam in Christo: nam fidem hanc non fuisse vivam & justificantem, ex Christo appetat, qui se ipsis non creditit, hoc est, commisit. Utrum verò fiducialis fides, seu quæ fiduciam parit certam, intelligatur, nec ne, in Sacris literis, illud, ex locorum & personarum circumstantiis, percipi potest: atqui hæc de phrasi.

Ad sententiam verò illius, quod attinet, spectanda nobis sunt fidei Abrahæ objectum & modus.

Ad prius quod attinet, cum credendi seu fidei in Deum objectum sit, Dei verbum, & in primis promissio salutis per Christum; illud hoc loco queritur, quænam ea fuerit promissio, cui Abraham creditit.

Pontificii vulgo tantum promissionem beneficij corporalis intelligunt, quæ semen (hoc est, posteritas seu posteri) ipsi, stellarum instar, innumerabile promittitur: unde adversus Orthodoxos contendunt, fidei justificantis objectum proprium, non esse promissionem gratiæ, ac salutis per Christum, sed quodvis Dei verbum, ac quamvis ipsius promissionem.

Orthodoxi verò contrà statuunt, objectum fidei Abrahæ fuisse promissionem duplicem. Primam quidem de gratia conservationis adversus hostes, in primis verò de salute æterna, cum dicitur vers. 1. *Ego sum Clipeus tuus* (En defensionis promissio describitur!) & *merces tua magna valde:*

quod salutem ipsius includit: ut Heb. 11. vers. 6. deinde promissionem secundam accedere vers. 5. Sic (hoc est, stellarum instar) erit semen tuum. Quæ promissio non solum corporale (nempe Israelitas) sed etiam inter illud semen, Christum servatorem Gal. 3. vers. 16. & spirituale etiam semen, per corporale adumbratum, complectitur: hoc est, eos, qui ex gentilibus & Judæis, imitatione fidei Abrahæ regeniti, & Christo filio Abrahæ per fidem insiti, & in eo Abrahæ secundum promissionem filii facti sunt, ac benedictionis cum eo participes; ut Rom. 4. 12. 16. & 18. Gal. 3. 8. 9. & 29.

Quumque hæc promissio Abrahæ facta, habuerit objectum, partim de beneficio corporali: partim de spirituali, nempe de Christo servatore, & benedictione per ipsum, utrumque fides amplexa est: sed tamen posterioris respectu justificavit: atque hæc de fidei Abrahæ objecto.

Modus verò est, quod ex viva virtute fidei, per charitatem conjunctam efficaci, promanavit, Jacob. 2. hæc enim sola Deo ad salutem accepta est, Gal. 5. 6.

Atque hæc de prima exempli Abrahæ assertione, qua ab effecto suo, nempe fide describitur.

Altera verò (quæ hujus fidei effectum declarat) his verbis extat apud Mosen: **לֹא צְדָקָה הוּא יְהוָה שֶׁבֶת.** Et imputavit hoc ei iustitiam. Apud Paulum verò **וְאַתָּה אַתָּה אֶתְתָּעֲנֵד,** & imputatum est ei ad iustitiam. **וְאַתָּה אַתָּה לְצְדָקָה** in Mose ellipsis est literæ **ל** quæ Ad significat, **צְדָקָה** pro **לְצְדָקָה** iustitiam pro ad iustitiam: quemadmodum ea ellipsis suppletur, in simili sententia, de justificatione facti Pinchasi, quo ex Zelo justo iudicium exercuit, ac punivit scortatores, Psal. 106. v. 31. & reputatum est ei **לְצְדָקָה ad iustitiam:** & in Pauli interpretatione similiter exponitur, **אֵשׁ דְּבָרָא עָנֵב**, ubi in pro ad, seu **ל** Hebræo usurpatur.

Deinde in Paulo ellipsis est vocis **רַבְנָה** illud, nempe crēdere, seu fides **אַמְנוֹת** ut rectè exponit Rabbi Salomo Jarchi: & Apostolus ipse confirmat sequentibus v. 5. & 9.

Præterea pro activo verbo, quo utitur Moses, nempe **imputavit**, supple Deus, de quo in antecedentibus sermo, Paulus habet passivè, **imputatum est**, scilicet à Deo, vocis aliqua mutatione, sed eadem tamen manente sententia: ut vers. 6. etiam declaratur. Qua consensione Pauli & Mosis prius declarat, jam voces nonnihil & res ipsa consideranda sunt. Siquidem cum certum sit ex Mose, subiectum esse **רַבְנָה hoc**, nempe credere seu fidem Abrahæ: quæstio oritur, quid hac voce significetur: & quid attributum, (**imputatum est ei ad iustitiam**) sibi velit. Quod distinctè explicandum, cum mirificè hæc sententia agitur.

Ad prius, nempe fidem, quod attinet, quidam accipiunt propriè eam vocem: alii vero impropriè, pro Christo, aut potius pro iustitia Christi fide apprehensa, per metonymiam adjuncti, pro suo objecto: quemadmodum spes pro re sperata nonnunquam usurpatur: sic etiam censem, fidem pro re fide credita, hoc in loco, usurpari.

Veruntamen in hac sententiæ diversitate, etiam inter Orthodoxos, priorem genuinam esse, appetat, ex prima atque antecedente assertione; credit **Abraham Deo**, & hoc, nempe credere, id est, fides illa, quæ credidit, non autem res quam credidit, **imputatum est ei ad iustitiam:** nam pronomen **רַבְנָה**, seu **illud**, non potest aliter hoc loco accipi, quæcum vox antecedens, ad quam refertur, & cuius loco, pro natura pronominis, elegantia causâ poniatur: deinde à propria significatione ad impropiam, atque inusitatam in Sacra Scriptura, non est recedendum, nisi necessitas seu veritas Scripturæ, aut loci circumstantiæ hoc flagitant, ut extra controversiam est: atqui in hac sententia Pauli, nec veritas illius, neque circumstantiæ loci id flagitant: quia attributum illud, **imputatum est ei ad iustitiam**, hoc non requirit: nam vera est assertio servata subiecti, nempe fidei propria significatione, neque ulla circumstantia hujus loci repugnat.

Nam quod objicitur, prædicati veritatem non admittere hujusmodi significationem subiectæ vocis propriam: illud non rectè demonstrant. Quod enim dicunt, alias sequeretur ipsam fidem esse nostram coram Deo iustitiam: non sequitur; sed tantum esse causam, nempe instrumentalem, quæ à Deo imputata est ad iustitiam Abrahæ, hoc est, quæ justificatus est: nam fidem alicui imputari, hoc est, adscribi, ad justi-

ad justitiam, nihil aliud est, quam aliquem fide justificari: ut etiam series hujus capitatis demonstrat, haec duo idem denotare: sicut promiscue haec duo Paulus proponit.

Ceterum fides dicitur imputari ad justitiam, non ut materia subjecta justificationis (ea enim est sola Christi justitia, quae nostra sit per fidem; fides vero nostra, est imperfecta virtus, & actio illius imperfecta) sed ut causa instrumentalis, quae justitiam Christi, virtute Spiritus Sancti apprehendit, sic Rom. 10. dicitur: *Corde creditur adjustum: ore fit confessio ad salutem;* quo loco finis denotatur & effectum fidei.

Ac sane si in hac enunciatione tropus esset statuendus, convenientius statueretur in praedicato, scilicet in voce justitiae; quam in subjecto ac fide, ut sensus esset, Fides imputatur ad justitiam, aut in justitiam, hoc est, in causam justitiae, nempe instrumentalem, per metonymiam effecti pro effidente: quemadmodum talis tropus frequens est in praedicatis. Sicut mandatum Dei, Christo; ad Euangelium annunciatum, traditum, dicitur vita eterna, Joannis 12. v. 50. *Mandatum tuum est vita eterna;* & Euangelium sermo vitae, id est, efficiens vitæ seu vivificus dicitur Philip. 2. vers. 16. Sic Christus resurrectio & vita, (quia causa utriusque à se ipso) apud Iohannem appellatur. Et Deum & Christum cognoscere est vita eterna Ioa. 17. v. 3. hoc est, efficiens vitæ causa: sic etiam fides censetur justitiae causa efficiens, nempe instrumentalis.

Quod vero Arminius in epistola ad Hippolytum, legatum Palatinum, contendit, fidem propriè debere accipi, non autem propriè pro Christi justitia: haec tenus non male loquitur, ut ex antecedentibus patet: sed ratio, quam illi rei probandæ adducit, falsa est, qua ait, quod ea, nempe Christi justitia, non possit imputari ad justitiam: quod (ut contendit) imputare significet, alicui adscribere aliquid, quod non est tale: unde colligit, cum Christi justitia, sit omnibus numeris perfecta justitia, eam ad justitiam imputari verè non posse: ideoque fidem imputari in justitiam, seu pro justitia, scilicet perfecta, à Deo, per gratuitam acceptilationem haberet, etiamsi sit tantum pars illius, eo que imperfetta.

Etenim illud omnino dissentaneum est à verbis & mente Apostoli, falsaque nititur vocis imputandi significatione: nam neque Hebraea vox, qua utitur Moses, οὐτι: neque Græca, quā Paulus eam interpretatur, λογίζεσθαι: imò neque latina, imputare (ut bonorum authorum usus, & Lexicographorum explicatio, demonstrat) eam habet per se significationem specialem: sed generatim, reputare, aestimare, adjudicare, adscribere seu attribuere significat, sive verè id fiat, sive secus; nec ullus, è scriptura sacra, locus, aut ex probis authoribus linguarum hactenus allatus est, qui contrarium probet.

Nam quod objicitur, in Epistola ad Philemonem dici versu 18. *Si quid tibi debet, tibi ei opus est hoc mibi imputa,* hoc est, etiamsi ego non debeam, sive ac statue me debere: illud inquam, loci circumstantiae discretè repugnat; quae demonstrat, hanc imputationem debiti, esse adscriptionem veri debiti; quia Apost. Paulus, etiamsi non esset debitor, spondendo tamen, & quidem missō hic chirographo suo, sese debitorem pro Onclimi debitis constituit vers. 19. *Ego Paulus mea manu scripsi, ego persolvam.*

Verum licet à nemine objectum hactenus comperiam locum Levit. 17. 3. & 4. cum tamen adserendum existimo; ut res ipsa sit explicatior; quia specie quadam objici posset: sic enim ait Moses: *Quicunque ē familia Israelis, jugularerit bovem, aut agnum, aut caprum in castris; aut quisquis jugularerit extra castra, ac non ad portam tentorii conveniens ad duxerit illam, ad offerendam oblationem Febore, ante tabernaculum Febore, sanguis imputator viro illi: sanguinem effudit:* quapropter excusitor vir ille ē medio populi: unde videatur ita posse colligi, sanguis, id est, homicidium, quo sanguis funditur, imputabitur ei, qui contra officium victimam macaberit. Atqui revera non hominis, sed bestiæ cedem commisit, hoc modo: censetur tamen ac si commisisset, & pro homicidio habetur. Sic enim in annotationibus ad hunc locum clarissimi interpretes Tremell. &

Junius annotant, ad vocem *sanguis*) *perinde habet oratione ac si homicidium perpetrasset, hominiisque innoxii sanguinem effudit.*

Verum negatur consequentia: nam *sanguis*, cedem hīc notat, non hominis tamen injustam; sed bestiæ impiam ac sacrilegam. Atque ita imputari hic dicitur de re facta, non ficta: ut expositio addita evincit: quum enim dixisset ibi Deus, *sanguis*, hoc est, cedes, aut potius pœna fusi sanguinis, *imputator illi*, (ut Levit: cap. 20. vers. 19. qui *Patri aut Matri sue maledixerit, sanguis ejus*, id est, pœna cedis, in eo) cum hoc inquam dixisset Deus, declarat proximè, cum addit: *sanguinem effudit* (nempe sacrilegè, quum privatus involavit in munus sacerdotis, & loco profano, non sacro ac debito ad portam tentorii, cedem commisit) *quapropter excusitor vir ille ē medio populi sui.*

Ad interpretum vero nostrorum expositionem quod attinet, ea intelligenda est non propriè: sed metaphoricè: quod non minus puniendus esset ob sacrilegum illam cedem ac sanguinis bruti in sacrificium effusionem, quam si homicidio sanguinem fudisset. Quam etiam similitudinem breviter adserit ad eum locum Rabbi Salomo Jarchi: *Sicut, inquit, fundens sanguinem hominis, debitorem se facit in animam suam.*

Atque hæc de vocis *imputandi* significatione atque assertione Pauli, qua statuit, fidem Abraham imputatam esse ad justitiam, hoc est, fidejustificatum, seu justum judicatum. Ideoque non habet, quod glorietur, apud Deum, mercedem justificationis, ac salutis ipsius operibus debet.

Consequentiam probat, à contrariis proprietatibus, justificationis operum, & fidei, nempe quod ea sint contraria: ideoque eidem subjecto non possint convenire. Summa autem rationis est, quia justificatio operum est debita: justificatio fidei est gratuita. *Qui enim*, inquit Apostolus, *operatur, (nempe universam legis obedientiam, de eo enim agitur) ei merces, nempe justificationis & salutis, non imputatur ex gratia:* (hoc est, mera benevolentia, sine ullo debito) *sed ex debito.* cuius rei ratio manifesta est: nam qui omnia opera lege Dei mandata, præstiterit, ille revera justus est (utpote universa justitiæ prædictus, quæ requiritur) eique justificatio debetur & vita, juxta pactum legis, *Hoc fac & vives*, Levit. 18. vers. 5. Rom. 10. v. 5. Neque obstat huic sententiae, quod objicitur, Christum dicere Luc. 17. vers. 10. *Cum omnia feceritis, quæ vobis mandata, dicite, servi inutiles sumus: quia quod debuimus facere, fecimus.* Nam primum Christus loquitur de operibus absolutè & simpliciter, ex insita sua dignitate & natura consideratis: nam ita Deo summo Bono ac beneficio etiam creatori ac gubernatori obstricti sunt homines, ut totos se omniaque sua ipsi debeant: Paulus vero ex hypothesi promissionis divinae: quia non ob meritum operum (de quo Christus loquitur) sed ob promissionem suam Deus operanti, hoc est, legem perfectè præstanti mercedem justificationis ac salutis debet: qua de re etiam 2. ad Thess. 1. Deinde Christus non negat mercedem justificationis, seu adjudicationem justitiae deberi: ea enim vere debetur justo: idque justitiae ac veritati Dei convenit, ut, qui perfectè justus est, talis etiam à Deo habeatur: sed Christus loquitur de mercede gratiae à Deo habendæ, ac præmio apud ipsum merito: ut versus nonus docet: *num gratiam habet servo illi, qui fecit, quæ ei præcepta fuerant? Non puto:* Quare ex hisce verbis, apud Lucam, appareat, quæ mens sit Christi, & quomodo Paulus hic cum Christo probè consentiat.

Ceterum observandum est (ne quis, ut proclive est, autoritate impingat) hunc versum minus recte à docto Scholiaсте versum atque expositum. Sic enim vertit, *non imputatur ex gratia, sed datur ex debito*, quasi in Pauli sententia, in secunda oppositionis parte, esset ellipsis vocis *datur*: ratio autem quam adserit, aliena est; cum ait, *nam certè ex debito non dicitur quipiam imputari: cum imputatio sit res, quæ non debetur.* Imò vero contra, ut antè ostendimus, specialis ista vocis *imputandi* significatio, insolens est prorsus, atque aliena à Scripturæ & bonorum authorum usu: & insignem Pauli sententiam corrupit.

Qui imputationem mercedis statuit duplēcē: unam ex gratia: & ei contrariam ex debito: nam quod ait Scholastites, sic argumentatur Paulus, *ei, qui operibus meretur, merces non imputatur v. 4.* Atqui Abraham justitia fuit imputata, nempe per fidem v. 3. Ergo Abraham non est meritus justitiam operibus: illud inquam minus aptē statuitur: nam (ut omittam, quod Paulus non agit speciatim de merito, sed generatim de debito loquitur) non negat, operum justitiae perfectae generatim mercedem imputari: sed speciatim non ex gratia imputari ait, sed ex debito. Deinde cum certum sit ex sequentibus, fidelibus, licet in se peccatoribus, peccata non imputari, contraque ex contradictionis lege & Scripturæ sensu, infidelibus peccatoribus peccata imputari, inde sequetur hoc absurdum; si imputare significet ascribere id, quod non debetur, infidelibus peccatoribus, quibus peccata imputantur, ea præter debitum attribui: & vicissim fidelibus, quibus non imputantur peccata, non indebitè (ut sic loquar) hoc est, debitè peccata ascribi. Ideoque ea vocis *imputandi* significatio refutatur, & objectæ ellipsis aliena comperitur. Hæc de vers. 4.

Atque hæc de primo oppositionis justificationis duplicitate membro, nempe justificatione seu imputatione justitiae ex operibus: eam esse, non ex gratia, hoc est, indebita benevolentia; sed ex debito. Alterum est descriptio justificationis fidei, seu per fidem, quod hæc non sit debita dignitati fidei, sed gratuita; qua scilicet, *is*, qui in se est impius, hoc est, injustus, seu sua justitia universali destitutus, justificatur gratis, imputatione justitiae alienæ, nempe Christi, à Deo donatae per fidem. Hæc summa est v. 5.

Verūm, quia hæc sententia illustris est, suasque habet difficultates, ob controversias ab adversariis motas: idcirco distinctius explicanda est, & veritas illius adversus Pontificios asserenda. Partes autem sunt duæ, *subjectum & attributum*. Ac *subjectum* rursus duobus constat membris, primum est, *Ei verò qui non operatur*. Ubi vox *operari* ut versu antecedente, non propriè & universaliter accipitur, pro opus aliquod efficere: sed impropriè, per Synecdochen, eamque non generalem, pro bonum aliquod opus efficere: sed speciale, pro omnia opera bona lege mandata præstare: aut, quod eodem redit, & cum versu tertio cohæret, operari justitiam, nempe universam, quam lex Dei requirit: idque scopus Apostoli antecedens, & sequentia etiam probant: quemadmodum versu 2. opera denotant universam bonorum operum justitiam: sic v. 6. sequente similiter. Atque hæc de primo subjecti membro. Alterum est, *sed credit in eum, qui justificat impium*. In quo observandæ sunt voces duæ, primum quid *impium*: deinde quid *justificare* hīc significet; nam quid sit credere in *Deum*, jam v. 3. explicavimus. Ad priorem igitur quod attinet vocem, *ἀνθεὶς ἄπιον*, hoc loco non sumitur *ἀπέχειν*, pro insigni primæ tabulae violatore: sed generatim, pro cultus Dei, utraque tabula præscripti, transgressorē seu peccatore: & quidem non simpli citer: sed secundum quid, nempe secundum carnem: non autem secundum Spiritum. Rom. 7.v.25. intelligitur enim hac voce non quisvis peccator: seu non *is* etiam, in quo caro obtinet imperium, & qui sanctificatione caret: quales sunt infideles: sed solus regeneratione sanctificatus, atque hoc modo fide donatus, & per eam Christi membrum effectus, & justitiae illius particeps: ille enim proprium est justificationis *subjectum*, ut hæc sententia demonstrat.

Altera vero vox, nempe *justificare*, pro justitiam imputare seu justum judicare, ex natura rei exponitur ab Orthodoxis. Contra vero Pontificii & in primis Bell. contendunt, denotare, efficere *justum ex injusso*, mutatione qualitatis injustitiae inhærentis, in contrariam justitiam. Idque probare conantur, primum ex hoc loco, quod Deum constituit in justum, illud hīc non est intelligendum: Atqui Deum impium in se manentem, justum judicare, illud Deum inustum statuit. Ergo hoc loco non intelligitur. Assumpt. probant, quia judicare cum justum, qui non est justus, falsò ideoque in justè judicare est: quia aliter quā res est, judicatur: Atqui *judicium Dei est secundum veritatem* Rom. 2. 2. & *maledictus est coram Deo, qui justificat impium* Prov. 17. v. 15. Ideoque Deus hoc non facit, cum in aliis damnet.

Verūm homonymiā luditur; quia *impii* seu *injusti* vocem, secundum quid, atque relatè accipimus, (non autem absolutè) Paulum secuti, pro eo, qui secundum carnem peccator est, & respectu quidem sui, seu in se consideratus, *injustus* est; relatè tamen ad Christum, & in Christo, cui per fidem insitus est, ideoque *justitiā* illius, *justus*; atque ita objectum proprium ac per se justificationis proximum est, per fidem in Christo *justus*. Deus igitur *impium* in se, sed non *qua impius* est, & in se consideratus; sed quatenus in Christo est *justus*, verè *justum* judicat. Sed rursus à re rejecti, ad vocis vim & usum in Sacra Scriptura configunt. Sic enim primum objectant, ex analogia similiūm vocum: sicut *edificare* est *edem* facere, *sanctificare* sanctum facere, *nigrificare*, nigrum, inducere nigrorē, facere; sic etiam analogiè *justificare* est *justitia* indita *justum* facere. Verūm negatur consequentia. Primum enim (ut omittam, quod hæc vox *justificare* non latina est, sed à Patribus facta) significatio illius, hōc loco, ex Latinæ linguae analogia, estimanda non est: sed ex genio atque significatione vocis Græca *ἀπολύτω*, qua utitur Paulus; & rei, de qua agitur, natura, intelligi debet. Atqui (ut Orthodoxi in eo consentiunt) probari non potest, vocem *justificandi* ubique in Scriptura agitur de hominis coram Dei tribunali, adversus legis condemnationem, justificatione, significare justitiam inde: imò contrarium: inde demonstrari: primum, quia hoc modo, quem obtendunt Pontificii, *justificare* & *sanctificare*, quæ diversa sunt beneficia, confunderentur: *sanctificat* enim nos Deus, *sanctitatem* seu *justitiam* indendo; quia *justitia*, adversus legis condemnationem, coram Dei judicio, consistere non possumus Psal. 143. 2. Rom. 3. 20. quia *sanctitas* & *justitia* hæc inchoata tantum est, atque imperfecta: quoniam vitiositas naturæ nostræ, bona quidem parte, sed non omni parte sublata est, carnis reliquiis adversus Spiritum certantibus, Rom. 7. 25. Gal. 5. v. 16. & 17. sed contra iudeas opus habemus agnitione debitorum, & venie preicatione, propter Christum, Mat. 6. 12. Luc. 11. 4. 1. Joh. 1. vers. 8. & 9. ac propterea *sanctitate* inhærente *justificari* non possumus; sed contrà propter *imperfectionem* illius, ac carnis repugnantiam, si meritum nostrum spectemus, secundum legis sententiam, condemnationem promeremur: Deut. 27. 27. Secundò, multi ex Orthodoxis, ulterius etiam procedunt, ut Pontificios eo amplius consentent, & ad vocis usum, cùm in bonis authoribus Græcis, tum in Sacra Scriptura provocant, negantque vocem *ἀπολύτω*, quæ verti solet *justifico*, significare indere *justitiam* seu efficere in aliquo *justitiam*: id quod non inani fiducia ac jaestatione à Kemnitio, in eruditissimo illo examine Concilii Tridentini, asseritur: nam ne doctissimi quidem & diligentissimi Pontificiorum doctores, ullum hactenus significationis illius è profanis authoribus exemplum proferre potuerunt. Verūm in Sacra Scriptura, quædam extare contendunt: eaque in re nonnulli è nostris Theologis faciles se præbent atque assentiuntur: quod ea res Pontificiorum causam non demonstret, in quæstione de justificatione: veruntamen cum Kemnitio aliisque non temerè id negamus, freti primum vocis usu apud Græcos perpetuo; deinde locorum, quæ præterea objectantur, circumstantiis; quod ex iis evinci non possit, eam esse significationem; ut examen eorum fidem faciet.

Primum enim è Vet. Test. proferunt sententiam Dan. 12. v. 3. & erudientes splendebunt quasi splendore expansi, & justificantes multos, ut stellæ in sempiterna secula. Sed hinc probari non potest, quod obtendunt: sensus enim est, fideles illos verbi divini ministros, qui multos Euangelio erudierint, & tanquam instrumenta Dei & Euangelii, ad vivam fidem & justificationem adduxerint, stellarum instar futuros cœlestis gloriae præmio, ut 1. Cor. 3. v. 5. quid igitur est Paulus, quis vero Apollo, nisi ministri Dei, per quos vos credidistis? & Act. 26. v. 17. 18. de Paulo, ait Deus, ad quos nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ad convertendum à tenebris ad lucem, & à potestate Satanae ad Deum: ut remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant per fidem, que est in me.

Verum alter è N. T. locus speciosior profertur, cui plurimum confidunt adversarii Apoc. 12. vers. 11. qui *justus* est, *justificetur adhuc*, & *sanctus sanctificetur adhuc*. Ergo, inquiunt,

inquiunt, *justificare* significat justum facere ex injusto, inherente justitia. Sed primum responderi potest, antecedens non esse certum: quia Andreas Cæsariensis in Apoc. non legit *sicut dico*, *justificetur*: sed *sicut uirum rationalem justitiam faciat*, hoc est, exerceat; ut etiam laudatissima *Complutensis editio*, & interlinearis Plantiniana ex eadem, & Roberti Stephani exemplaria quatuor. Verum, esto certum antecedens; altera responsio expedita est duobus modis. Prior est, ut sensus sit; qui justus est per fidem, eam amplius exercendo, indies magis magisque justificetur: *justificatio enim universa fidelium non uno tempore peragitur*: nam cum *justificamur*, absolvimur quidem à peccatis, *justique censemur à Deo*; sed non à futuris peccatis: quia ea nondum sunt, neque ea nos possunt reos reddere: ideoque nec ab iis absolvimur: sed cum jam peracta sunt, tum fide in Christum condonantur; ac propterea quotidie pro remissione peccatorum ac justificatione, Deum, fidelis preicatione, interpellamus: ut oratio dominica docet, & 1. Joh. 1. vers. 9. Posterior responsio est, ut vox *justificatio* aliter quam apud Paulum accipiat: nempe non pro justificatione ex causis, seu qua ob perfectam, id est, universalem justitiam, in Christo, justi judicamur: sed justificationem ex effectis notet, quibus sermone aut factis, justitia inchoata praediti, à nobis ipsis, aut ab aliis justi judicamur, atque declaramur: imò & interdum, cum justitia ea carentes, nihilominus tales, nempe justos sese aut jactant sermone, aut ostentant externa operum specie: quemadmodum Luc. 10. v. 29. dicitur, *ille volens se justificare*, id est, justum ostendere, verbisque suis declarare. & Luc. 16. 15. *Vos justificatis vos coram hominibus*, id est, justos ac viros bonos sermone & specie externa operum indicatis: sicut Abrahamus quoque, non factè, ut hi, sed verè Jac. 2. *justificatus dicitur*, hoc est, ex operibus, justus (hoc est, praeditus justitia inchoata) aut etiam justus per fidem judicatus est; ut arbor bona, ex bonis fructibus, bona judicatur. Ac propterea fortasse factum est, ut hic sit varia lectio: quod videlicet verbum *sicut dico*, *justificetur*, fuerit olim expositum, ad marginem ascripto scholio isto, *sicut uirum rationalem justitiam faciat seu exerceat*; quod scholium deinde, progressu temporis, quasi varia & melior lectio estimatum fuerit à librariis nonnullis, ideoque, priori lectione expuncta, scholium contextui inscriptum. Utut autem se res habeat, nihil solidi ex hoc loco adferri potest, unde demonstretur, *justificare* in S. literis interdum significare, justum ex injusto inherente justitia facere: seu justitiam in aliquo efficere. Atque hæc de Pauli sententia, quā ostendit justificationem fidei non esse debitam, sed gratuitam; qua in se impius, seu injustus, hoc est, universalis ac perfecta legis justitia destitutus, justus judicatur justitia Christi à Deo donatae imputatione, per fidem: ideoque Abrahamum non ex operibus justificatum, coram Dei secundum legem judicantis tribunali: nec habere, quod glorietur, de debita suis operibus, à Deo, justificationis & vitæ æternæ mercede. Ac propterea graviter impingunt Pontificii, qui tam claram atque apertam S. Scripturæ doctrinam oppugnant. Nam quod excipiunt, se minimè oppugnare, ea de causâ, quod diversa sit verborum Pauli & suorum sententia, illud inquam vanum est effugium: neque conciliatio ista, quam afferunt; pugnam dirimit; sed demonstrat: ajunt enim Paulum quidem, cum negat hominem ex operibus justificari, intelligere non opera moralia, sed ceremonialia: se verò non ceremonialia, sed moralia intelligere. Verum quod de Pauli sententia statuunt, manifestè Paulo repugnat: qui cap. 3. docuit omnes esse peccatores, & transgressores legis moralis, eoque neminem ex operibus moralibus justificari, ut cap. 3. manifestè demonstrat. Et hoc in loco justificationem ex operibus, debitam esse, & ita justificatum habere, quod glorietur; contra justificationem ex fide gratuitam, nec habere opera, hoc est, justitiam universalem lege præceptam. Quis autem dixerit, eum qui omnes ceremonias legis observarit, & caruerit moralis legis justitia, coram Deo habere gloriandi materiam, & coram ejus tribunali justificari? neque demonstrare hoc tam operosè & ineptè voluit Paulus: cum contrà Deus Ps. 50. Esa. 1. & alibi, ceremonialia

rum observationem destitutam justitia morali damnet, ut Deut. 27. v. 27. Sed rursus instant novâ elusione, Paulum loqui de operibus infidelium: se verò de operibus à fide promanantibus ac justificatis: ideoque Paulum agere de justificatione prima, quā quis ex injusto in se, justus fit, ac insita justitia donatur; quæ justificatio non fit ex operibus: se verò, de secunda loqui, qua justificatus justior fit, operum è fide promanantium meritò. Verum jam ante ostendimus contrarium, nempe omnes etiam fide justificatos, et si dispari modo, in se adhuc esse peccatores, ratione reliquiarum carnis & actionum illius vitiosarum, indies repugnantium adversus Spiritum, Gal. 5. vers. 16. Deinde opus habere, ut veterem hominem exuant, ratione progressus & incrementi illius, Eph. 4. vers. 22. Col. 3. 5. 8. 9. & reformatur renovati *Spiritu mentis sue* Rom. 12. & induant novum hominem Ephes. 4. vers. 23. 24. hoc est, ut Sanctitas insita, per regenerationis gratiam inchoata, augeatur indies actionum sanctorum exercitio. Ideoque in Vet. Testam. universalis, de populo Dei, sententia asseritur 1. Reg. 8. vers. 46. *nemo est, qui non peccet*. Et Prov. 20. 9. *quis dicere possit, purificari cor*, (id est animum) *meum, mundus sum à peccato meo?* Sic etiam in N. T. 1. Joh. 1. 8. & 9. Jac. 3. 2. *in multis labitur omnes*: unde omnium fidelium ac justificatorum communis, in oratione Dominica, confessio est Luc. 11. 4. *remitte nobis peccata nostra*: unde certissime ac perspicue claret, hominem justificatum non posse suis operibus justificationis incrementum promerer. Neque obstat quod Joann. 1. epist. c. 1. v. 8. 9. ait: *si peccata nostra confiteamur* (nempe recto modo, seu vera resipiscientia ac viva fide) *fidelis ac justus est Deus, ut remittat nobis peccata & purifiet nos ab omni iniustitia*. Hinc enim non sequitur: Ergo meremur: aut jure perfectionis atque dignitatis, quæ in confessione nostra consistat, remissio peccatorum debetur ac datur à Deo: nam justitia Dei, hoc quidem in loco, cum justus dicitur, est, qua jus suum confidenti tribuit: sed jus, non acquisitum ac debitum ratione dignitatis confessionis: sed ratione promissionis gratuita, qua Deus se, ex mera gratia, confidenti obligavit & debitorem constituit donandæ remissionis peccatorum: ideoque *curvatus* hæc duo, illius rationis causa, hoc in loco conjunguntur, cum Apostolus ait, *fidelis est & justus*. Verum pro mercede vitæ æternæ operibus debita ac merita objectant ex 2. Timoth. 4. vers. 7. 8. *Certamen illud præclarum decertavi, cursum consummavi, fidem servavi. Quod supereft, reposita est mibi justitiae corona*. Ergo inquiunt operum dignitati, quibus decertavit & justitiam exercuit, corona est debita. Verum negatur consequentia: justitia enim hoc in loco justitia inchoata, non perfecta intelligitur: nam perfectionem sibi Paulus meritè derogavit Phil. 3. vers. 9. & 12. ideoque corona hæc non merita, sed gratuita, quæ secundum promissionem misericordem Dei data Matt. 10. v. 22. & Hebr. 10. vers. 16. Sed instant rursus; corona hæc datur à justo judge: Ergo debita ac merita. Verum consequentia partim conceditur, partim negatur: conceditur, coronam propterea esse debitam: hoc enim non est in controversia: negatur vero secundum quid, quatenus merita concluditur: nam judex hic, quia coronam ex gratia mera promissam in certamine victori tribuit, dat quidem ex debito, quo, per promissionem indebitam, se obstrinxit; non autem operum dignitate ac paritate insita: *imparia enim sunt glorie revelandæ*. Rom. 8. 18. & descriptibus ac peccatis opera nostra bona bona contaminata: ideoque iis jure summo non premium, sed poena debetur: si dignitas insita spectetur.

Verum acris urgent ex 2. Thes. 1. 5. ubi de tolerantia & fide Thessalonicensium ait: *Quæ res manifesto est indicio justi judicii Dei, ut digni censemini regno Dei: pro quo etiam patimini*. Ergo datur regnum Dei propter insitam operum dignitatem ac meritum: verum negatur consequit. nam digni esse regno dicuntur non per se, insitaque tolerantia ac fidei dignitate, ut ante ostendimus; sed per accidens dignitatis ex promissione Dei gratuita collata: qua, propter Christum, eos, qui officium præstant, fideles, dignos censem regno Dei, hoc est, aptos & idoneos: talibus enim præmisit, ac talem conditionem in regno donandis præscripsit. Sed

Sed unum postremo loco valde speciosum objicitur, hoc modo: 2. Cor. 4. v. 17. Afflictiones dicuntur efficere nobis maximum gloriæ pondus.

Ergo sunt meritum vel saltem causa efficiens gloriæ, hoc est, vitæ æternæ gloriose.

Verum negatur conseq. 1. quia facere (ut voces alia affines, quæ actionem notant) sumitur bifariam, propriè vel impropriè: propriè ut Rom. 2. v. 9. *facere malum*, hoc est, peccatum committere: impropriè verò per metaphoram, pro esse rei alicujus adjunctum antecedens, quo posito, res sequatur certo, et si non vi adjuncti. Qua similitudine Deus ait: 2. Sam. 12. 11. 12. *Ecce ego suscitatus sum malum ē domo tua, & accipiens uxores tuas, (quæ) ante oculos tuos, tradam proximo tuo, qui cubabit cum uxoribus tuis, coram isto sole. Quamvis tu feceris clam, attamen facturus sum rem banc coram toto Israële, & coram isto sole.* Deus enim malum hoc non propriè suscitasse, nec propriè ista fecisse dici potest; quia sanctitati Dei repugnat, qui eius non est author, cuius justus est ultor: sed impropriè ac similitudine quadam: quia ad castigandum Davidem, sua gubernatione adjuncta, occasio fuit mali, abusu permissionis divinæ, viatio Satanæ & hominum: nimisrum cum Deus Satanæ & Achitophelis sceleratis consiliis, & impiis Absolomi cupiditatibus frena laxavit permissione sua: & eum pravis cupiditatibus, quibus addicitus erat, reliquit. Sic Matth. 10. 34. 35. *Non veni missurus pacem, sed gladium: veni facturus, ut diffideat filius adversus Patrem suum.* Atque hoc modo hic accipitur, efficere gloriæ pondus, pro esse occasionem & conditionem requisitam, qua posita sequatur certo cœlestis gloria: quemadmodum posita causa, proprium effectum sequitur. Atque ob hanc similitudinem consequentia, non autem quod causa efficiens sit, efficere dicitur. Heb. 10. v. 36. 2. Tim. 2. 12. Si enim causa essent afflictiones cœlestis gloriæ seu vitæ æternæ, eam vi sua efficerent: ut natura ac definitio causæ evincit. Atqui vi sua eam non efficere, Apostolus apertè, hoc loco, qui objicitur, demonstrat: nam opponit inter se, ut maximè inæqualia, afflictiones & gloriam, cum ratione temporis, tum ratione ponderis: illas enim esse momentaneas; hanc verò æternam: illas esse leves; hanc verò pondus habere summè excellens. Ac propterea vim non habent afflictiones nostræ, ut gloriam cœlestem efficiant propriè: multò minus ut illius sint meritum: quod Pontificii contendunt. Deinde, quod observandum, quamvis vox *efficiendi*, in hac Pauli sententia, propriè deberet accipi, ne hoc quidem modo solide sequeretur, afflictiones nostras esse causam efficientem, multo minus meritum vitæ æternæ gloriose: quia gloria non necessario impropriè ac metonymicè pro vita æterna gloria accipi debet: quod tamen quasi extra controversiam, ac certam hypothesin sibi sumunt: sed potius propriè de gloria, qua fideles in animo suo gloriam concipiunt ac gloriantur de afflictionibus suis, pro Christo; quod ipsis sint certa documenta ac signa vitæ æternæ, secundum gratitudinem Dei promissionem, dandæ: ut Paulus Rom. 5. vers. 2. ad 6. docet. *Gloriamur etiam sub spe gloriæ Dei: nec solum verò, sed etiam gloriamur in afflictionibus nostris, scientes quod afflictiones tolerantiam efficiant; tolerantia explorationem: exploratio vero spem: spes verò non pudefacit*, hoc est, per metonym. effecti proprii pro causa, vitæ æternæ sperata non frustratur, sed eâ donatur. Sic Christus Matth. 5. vers. 10. 11. beatos pronunciat afflictos propter justitiam. Et versu 12. ait, *gaudete & exultate, quia merces vestra multa est in cœlis,* Et Jac. 1. 2. *pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes varias incideritis: cui expositioni propositæ convenit etiam phrasis Apostoli & sequens gloriæ ratio: phrasis, quia ait, pondus gloriæ ταῦτα ὑπέβολη εἰς ὑπέβολα,* hoc est ad verbum, *secundum exsuperantium, in exsuperantium:* quod videtur denotare, hanc magnitudinem gloriæ, quæ exsuperat gloriam mundanam, crescere in verè fidelibus, & quo magis patientur, majorem habere progressum. Atqui in vita æterna ὑπέβολη quidem est, sed quæ non tendit ulterius, quia simul ac semel perfecta est. Deinde sequentia aptè convenient, quibus causam impellentem hujus gloriæ exponit, hoc modo: *dum, inquit, non specta-*

*mus ea, quæ cernuntur: sed ea, quæ non cernuntur: nam quæ cernuntur, temporaria sunt; quæ non cernuntur, æterna: quod exemplo illustratur memorabili, Heb. 11. 25. & 26. de fide Mosis, in afflictionibus; *potius*, inquit, *eligens malis affici*, *cum populo Dei, quam temporariis commodi peccati frui: majores arbitratus divitias, probrum Christi, quam Egyptiorum thesauros: intuebatur enim in præmissi retributionem.* Sic de fidelibus fide ac spe in afflictionibus certantibus ait Petrus, 1. Ep. c. 1. v. 6. *Quia in re exultatis, tristitia paululum, si opus est, in variis temptationibus, affecti.* Si quis verò objiciat, hanc excellentiam gloriæ, cœlesti vitæ probè convenire, quæ ob absolutum & æternum statum; omne gaudium exsuperat: sed gaudio fidelium non convenire in hac vita: quia nec est æternum, nec exsuperat absolute omne gaudium? Resp. gaudio fidelium non convenire minimè probatur: æternum enim est, quia initium est vitæ beatæ in terris, quod non perit: sed accessu cœlestis gloriæ excellētissimè adaugetur: deinde etsi gaudium & gloria cœlestis Ecclesiæ triumphantis, omne gaudium infidelium & Ecclesiæ militantis exsuperet, comparatè tamen cum infidelium hujus mundi gloria ac gaudio, fidelium gloria & gaudium pondere superat. Idque eodem cap. Petrus v. 8. afferit, *Quem (scilicet Christum) cum nunc non cernatis, ei tamen credentes, exultatis gaudio ineffabilis & glorioso.* Atque ea sententia seu interpretatio, quemadmodum analogia cum fidei, tum contextus orationis, seu proprietati vocum & circumstantiis loci egregie convenit: ita etiam meritò impropriæ Pontificiorum, quæ ab analogia cum fidei, tum contextus recedit, præferenda.*

Quare meritò contra Pontificios concludimus, hominem operibus suis, nec justificationem, nec vitæ æternæ mercedem promereri. Atque hæc dicta, ad illustrationem & assertionem Pauli, hoc cap. 4. Rom. vers. 5. Atque ita priori arguento materiæ de justificatione propositæ, ex lege, seu Genesi, de justificatione Abrahami, desumpto, & ad operum justificationem refutandum allato: alterum adjectum jam ex Prophetis, nempe ex testimonio Davidis, Psal. 32. cuius sensum proponit v. 6. & verba ipsa apponit v. 7. & 8. quæ rei summa nonnihil explicanda est, ut insignis Apostoli sententia accuratius percipiatur, & ab explicatione aliena noxiaque vindicetur.

Testimonii sensum proponit vers. 6. cum ait, *sicut etiam David dicit beatum eum hominem, cui Deus imputat justitiam, absque operibus: quo in loco primo considerandum est, quidnam sibi vox dicendi velit: deinde, quid res dicta denotet: ac prius quidem explicationem pleniorum non desideraret, nisi error quortundam interpretum vitandus, & doctrinæ de justificatione puritas illud flagitaret: nec enim uno tantum modo quispam aliquid dicere intelligitur: sed variis, pro dictorum modo diverso: siquidem hoc fit, aut propriè, sine tropo; aut per tropum: qualis, inter cæteros, etiam est Synecdoche, ut cum caro Rom. 3. v. 20. aut anima Rom. 13. v. 1. pro toto homine usurpatur: ut etiam cum sanguis Christi, nempe effusus, nos dicitur purgare ab omni peccato. 1. Joh. 1. & reconciliati ipsius morte Rom. 5. 10. ubi per sanguinem & mortem tota passionis Christi & mortis satisfactionis Synecdochicè necessariò intelligitur: quoniam nec sanguis solus effusus, mortem antecedens, nos à peccatis purgat: quia illud morti etiam convenit: nec sola mors succedens reconciliat nos Deo: sed per sanguinem Christi antè fusum etiam Deo placamus Rom. 3. v. 25. neque denique per utrumque, sanguinem Christi in cruce effusum, & mortem, solummodo sumus Deo reconciliati: sed per totam Christi passionem, quæ sanguinis effusionem & mortem, non exigua parte, antecessit: qua de re Esa. 53. 1. Pet. 2. & alibi differitur.*

Deinde aliquid etiam in Scriptura dicitur, vel immedia-
tè ac proximè; cum expressis verbis vel æquipollentibus il-
lud enunciatur, ut de Abrahamo, quod creditur Deo,
Rom. 4. v. 3. Scripturæ dicenti tribuitur: idque disertè ex-
tat Gen. 15. v. 6. Sic etiam Rom. 7. v. 7. *lex dicit, non con-
cupisces*, ut extat Ex. 20. 17. vel mediate ac remote; idque vel
per typum propheticum: vel per consequentiam rectam. Per
typum propheticum aliiquid dicitur, cum historicè aliquid
enuntia-

enuntiatur, & res per historiam significata ac prædicta secundariò intelligitur. Quemadmodum ejus rei illustre exemplum est, quod Johannes cap. 19. 33. de Christo ait: *Non frigerunt ossa ejus: idque postea probat è Sacra Scriptura v. 36. facia, inquit, sunt ea, ut Scriptura impleretur; os eius non confringes.* Id quod citra controversiam immediate & proxime de agno paschali dictum Ex. 12. v. 46. mediate vero etiam de Christo (qui agno paschali fuit adumbratus 2. Cor. 5. v. 7.) idem prædictur typicè ac gradatim. Per consequentiam verò aliquid in Scriptura dicitur, cum res ipsa quidem non exprimitur, sed positione alterius rei, unde dependet, tanquam necessario argumento, è quo sequitur, indicatur; quomodo Christus ait Matth. 22. *dere surrexione mortuorum non legis quod Deus dixit, &c.* ubi de resurrectione mortuorum dicitur, non immediate ac proximatione consequentis: sed tantum ratione consequentia: quia ex illo sacerdote gratia & promissione, cum Deus Deus Abraham dicitur, tanquam ex argomento valido, necessaria consequentia, indicatur illius (eoque & eorum qui ejusdem sunt sacerdotis) resurrectione: quemadmodum Christus etiam sequenti argumentatione demonstrat.

Hic dicendi modis variis jam explicatis ac premissis, ad dicti sensum accedamus, quo asseritur, eum hominem, cui Deus imputat justitiam absque operibus, beatum dici à Davide. Nam ἡγέρτοντα νεκρούς τὸ ἀνθρώποι nihil aliud est, periphrasi quadam, quam μαρτυρεῖται beatum dicere: ut rectè noster interpres reddidit, pronunciat beatum. Quam sententiam probat Apostolus propositione verborum Davidis vers. 7. & 8. ex Psa. 32. quo in loco elegans omnino allegoria est, cum dicit, cum, cui remissæ sunt iniquitates & tertiæ sunt peccata, ac cui non imputat Deus peccatum, esse beatum; ubi eadem sententia, tribus phrasibus, variatà metaphorâ enuntiatur. Nam si subiecta consideremus, quæ misericordiam humanam describunt, peccata sunt quasi vincula, quæ nos reatu seu obligatione ad pœnam vincitos ac captivos reddunt: deinde quasi naturæ & operum turpitudo quædam ac fôrtes, quæ nos Deo ingratos reddunt: denique sunt quasi debita, quibus debitam obedientiam Deo detrahimus: & quasi in libro Actorum judicii divini pœnam debemus.

Gratia vero Dei tribus idoneis attributis declaratur, remittendi seu solvendi vinculum illud & captivitatem; & obligandi turpitudinem ac fôrtes illas: & non imputandi seu non annumerandi debitis, sed debita nostra dispungendi: qua allegoriâ pœnae peccatorum nostrorum condonatio, propter Christi satisfactionem, qua pœnam nobis debita pertulit, citra controversiam significatur. Verum hoc in questione positum est, An ex hac Davidis sententia, & expositione Pauli antecedente sequatur, imputationem justitiae nempe perfectæ, & remissionem peccatorum, strictè loquendo, seu sine Synecdoche acceptam, unum & idem esse: quidam affirmant: alii meritò negant, ut res ipsa arguet: nam remissio peccatorum non est tota ejus, quod legi debemus, præstatio; eoque nec est tota justificatio, sed tantum pars illius, qua secundum quid justitia nobis imputetur: non autem universalis justitia: nam debemus legi divinæ ac Deo justo judici, ob legis violationem per peccata, pœnam maledictionis, secundum sanctionem legis Deut. 27. 27. deinde debemus præterea obedientiam ut vitam consequamur, hoc fac & vivere Levit. 18. 5. In utriusque debiti præstatione perfecta justitia, (quâ Deo suum à peccatoribus præstatur) continetur: & justitiae perfectæ imputatione utrumque necessariò complectitur: idcoque in solâ remissione peccatorum non potest consistere.

Verum Paulum nobis objiciunt, qui ait Davidem dicere beatum hominem, cui Deus imputat justitiam. Atqui David pro hisce verbis habet, remittere iniquitatem & peccata non imputare: Ergo remissio peccatorum strictè accepta, est imputatione perfectæ justitiae: alias quo modo verè enunciatur, Davidem ea dicere, quæ ipsi Paulus attribuit? Sed negatur Conseq. Primò, quia David idem quidem dicit reipsa quod Paulus: sed non strictè, verum per Synecdochem partis pro toto, seu membris pro integro: cum enim remissio peccatorum sit prima pars justificationis (ut antè ostendi-

mus) quâ propter pœnarum Christi pro nobis solutarum satisfactionem, à debito pœnae ferendæ absolvimur, ac relatè ad legis maledictionem eatenus justi judicamur, Synecdochice totam justificationem notat: quia pars prima & præcipua est: deinde quia individuo (per accidens gratitii sacerdotis) nexu, ei parti, seu non imputationi peccati, conjuncta est altera justitiae atque obedientię perfectæ mandatorum legis imputatio in Christo & propter Christum. Secundò, etiam si strictè à Davide peccatorum remissio acciperetur: ne hac quidem ratione sequeretur, cam propriè esse imputationem perfectæ justitiae; sed potius, ea posita, certo consequi, tanquam ex argomento solidi, ob copulam utriusque perpetuam; ac præterea Davidem imputationem justitiae sine operibus pronunciare, non quidem expressè ratione consequentis; sed ratione consequentia: seu non quod idem sint; sed quod se mutuè ponant. Et qui eum beatum dicit, cui peccata non imputantur, atque ea ratione esse sine perfecta operum justitia peccatorum mentione indicat; Is similiter mediate, per positionem antecedentis proprii, consequens necessario connexum, consequentia vi etiam dicit.

Sed excipitur: quibus à Deo peccata non imputantur, illi judicantur nihil fecisse mali, nihil omisisse boni: ac præterea non imputatio peccati est imputatio perfectæ justitiae. Sed negatur antecedens: nam non imputare peccatoribus peccata, non significat judicare, quod nullum fecerint peccatum, nihil commiserint mali, nihil omiserint boni: quia hoc pugnat contra rei & Dei veritatem ac justitiam: nam peccata facta, infecta fieri non possunt: nec Deus aliter judicare potest, quam res est: quia judicium ejus verum est. Sed contrà, non imputare peccata, de reatu peccati ac pœna, non de iniquitate & culpa illius intelligendum, hoc est, quod Deus non imputat ad pœnam, quod non abstinerint à malis, nec perficerint bona omnia lege præscripta: nam quod objicitur, inter non imputationem peccati & imputationem justitiae perfectæ nullum esse medium: illud inquam falsum est: quia ante lapsum Adamo & nobis in eo non imputabatur peccatum, neque ad pœnam, neque ad culpam; sed tamen licet careret peccato, non imputata ei fuit perfecta justitia, quæ ad jus vitæ & aternæ requiritur: quia et si omnia mandata Dei observasset & omnino: non tamen ad finem usque servavit: ideoque perfectio durationis defuit. Sed de hac re aliâs etiam à nobis actum: unum supereft, ad pleniorum hujus loci vindicationem, quod Pontificii ex eo & similibus probare contendunt, justificationem hominis constare duobus membris, remissione peccatorum, & insita justitia nostra; quia David Ps. 32. 2. non solum ait: *beatus homo, cui non imputat Dominus iniquitatem;* sed etiam addit, *& in cuius spiritu non est dolus:* ac præterea equalē statuit rationē, secundi ac primi membra, quod hęc duo ad hominis beatitudinem, ideoq; & ad hominis justificationem concurrant.

Verum negamus hoc probari recta consequentia. Primum, quia ea verba, *In cuius spiritu non est dolus,* inchoatam tantum sanctitatem, non autem perfectam notant: quia cum peccatis, quæ remittuntur, seu quorum pœnae, propter Christi pœnae satisfactionem, condonantur, conjuncta statuitur. Et in codem Psalmo, omnes sancti pro remissione peccatorum oratur dicuntur: ut revera etiam Christus orare docuit Matth. 6. Ideoque imperfecta cum sit sanctitas, justificare non potest. Quare hic duo conjuncta quidem, sed diversa tamen proponuntur, beneficium Dei, remissio peccatorum qua beati sumus, & effectum, officium nostrum, ut sincerè Deum colamus: quod signum est remissionis peccatorum, & beatitudinis argumentum, ut Rom. 8. Nulla est condemnationis ius qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. ubi esse in Christo, causa est liberationis à condemnatione: sed non secundum carnem, verum secundum Spiritum vivere, effectum est ac signum illius unionis cum Christo & liberationis à condemnatione. Similiter quod Ps. 1. dicitur *beatus vir,* &c. ostendit quales sint beati: non autem quo merito, aut qua causa effidente beati sint, ut male Pontificii colligunt; quia obedientia nostra imperfecta ac peccatis contaminata est: ut antea demonstravimus.

Hactenus de genuina v. 6.7. & 8. sententia, & Davidis testimonio, quo indicatur, hominem justificari sine operibus, hoc est, sine perfectâ operum justitia: quod justificatio sita sit in peccatorum remissione & annexa gratuita justitiae imputatione. Quo homo beatus est, eo justificatur, beatitudo enim hominis, in hac vita, consistit in justificatione, qua à maledictionis reatu absolvitur & hæres æternæ beatitudinis statuitur: at remissione peccatorum homo beatus est: Ergo remissione peccatorum justificatur, eoque imputatione justitiae sine operibus, nam peccata seu opera vitiosa habere quæ remittantur, & perfectam habere operum justitiam, inter se pugnant. Atque hæc de justificationis modo, unde opportuna transitione, ad subiectum illius declarandum ita accedit, ut simul etiam antecedentia legis & Prophetarum testimonia amplius illustret. Quam ad rem utitur communicatione rhetorica: quæ constat quæstione & responsione duplici: ac prior quæstio generalis est: an hæc beatitatis declaratio, de qua David loquitur, pertineat ad solos circumcisos, (ut Judæi plurimi statuebant Actor. 15. 1.) an vero etiam ad incircumcisos? quam quæstionem ab occasione illius, justificatione Abrahami, declarat v. 9.

Altera est singularis, de exemplo personæ Abrahami, an illi circumcisus, aut incircumcisus justitia sit imputata? Quibus quæstionibus suas subjicit responsiones: ac pri-mum ad secundum *v. 10. 11. 12.* quidem, sed tamen accommodatissime, si rem ipsam spectes: siquidem ab hoc exemplo particulari Abrahami, generalis aliorum justicandorum ratio dependet. Respondet igitur primò, Abrahamo imputatam justitiam non circumcisus, sed incircumcisus. v. 10. idque illustrat ac confirmat per anticipationem objectionis, à circumcisionis usu, ne quis eam propter ea inutilem fuisse obtenderet; siquidem ea non ad justicandum data est; sed jam justificato, ad significacionem & ob-signationem justitiae fidei, hoc est, per fidem receptæ, mandata est. Atque hinc deducitur ad priorem quæstionem responsio, ab exemplo Abrahami petita, nempe filios esse Abrahami & ejusdem modi justificationis participes omnes fideles, cum incircumcisos, vers. 11. tum circumcisos, vers. 12. Quam responsionem utramque porrò confirmat: ut & Judæos aberrantes confutet, & rectè sentientes adversus errorem istum præmuniat. Ratio autem est, quia Abrahamo & semini ejus promissio hæreditatis mundi (supple data est,) non per legem, hoc est, per legis observationem ex operibus: sed per justitiam fidei, hoc est, gratuitâ per fidem justitiae imputatione: ideoque sine ullo circumcisus aut incircumcisus discrimine. Cœterum quid mundus hoc loco significet, disquiritur. Quidam existimant Metonymicè omnes totius mundi fideles intelligi: quemadmodum vers. 16. & 17. *Pater omnium nostrum,* & *Pater mulierum gentium* constitutus dicitur. Quæ exposicio fidei quidem analoga, ac pia est: sed minus apta, quod loci circumstantiæ obstant.

Nam, cum hæc hæritas, de qua sermo, communis dicitur Abrahamo & semini ejus: hoc modo sequeretur omnes totius mundi, per fidei Abrahami imitationem, filios, esse hæredes simul & ipsam hæreditatem, cum tamen nemo sui ipsius, sed alterius sit hæres, ex relatorum opposita natura: quare alia expositio magis convenit, qua *mundi* vox, per Metæpsin quandam, cœlum nötet: scilicet ut *mundus* primum, per Synecdochen totius, partem illius excellentem, nempe terram Chananæ promissam notet: deinde per Metonym. inde ortam, *cœlum* significet, quod videlicet terra illa promissa tanquam typo Propheticus fuit adumbratum, quemadmodum per corporale Abrahami semen, hoc est, posteros, hæredes Chananæ, sic per spirituale semen, hoc est, omnes fideles, hæredes cœli intelliguntur, ut hoc cap. ex vers. 11. 12. 16. & 17. constat. Quamobrem sensus est hujus loci, promissionem hæreditatis cœli Abrahamo & semini ejus datam, non per legis observationem, sed per justitiam fidei apprehensam, v. 13. quam rationem Apostolus probat sequentibus: ac primum aphæresin illius, nimirum non per legem esse hæreditatem illam, à consequente absurdo effecto: quia alias lex & fidem & promis-

sionem redderet inanem: nam si qui ex lege sunt (hoc est, legales, id est, qui legem perfectè implent) hæredes sunt Abrahami & promissionis illi factæ, sequitur fidem, quæ non operibus nostris, sed gratia: non lege à nobis perfectè observata, sed promissione de benedictione gratuita in Christo, nütur, quæque legis lationem per Mosen antecessit, esse irritam: quod hæc duo sint contraria hæreditatis obtainenda media, vers. 14. Quod, quam absurdum sit, demonstratur eleganter, Galat. 3. vers. 15. ad 19. usque. Hoc autem in loco consequentiam firmam esse docet Apostolus à consequente legis, quod iram, non hominum quidem contra Deum: sed Dei contra homines, hoc est, poenam æternam operetur. Ira enim non affectum in Deo notat: sed effectum, seu justam poenam, Metaphorâ ab hominibus deductâ: in quibus ut ira est puniendi ob offensam affectus: sic poenæ effectus sequi solet. Si igitur per illud hæreditas tantum est, sequitur, fidem hæreditatis & promissionem hæreditatis, cui fides innititur, esse irritam, atque ita nullam esse spem salutis: Atqui lex iram Dei operatur: Ergo si per eam tantum est hæreditas, vana est hæreditatis & fides & promissio. Quod autem lex iram operari dicitur, illud non propriè intelligendum, quasi vi legis poena hominum oriretur, sed impropriè per Metaphoram, qua occasio antecedens, (cujus abusu aliquid, vitio hominis, efficitur) ob similitudinem, quam cum causa efficiente habet, illud efficere dicitur: quod quemadmodum posita causa efficiente, sequitur proprium illius effectum: ita posita tali occasione, similiter sequatur effectum: verum non eodem, sed diverso consecutionis modo ac genere; priori enim modo sequitur effectum per se, vi causæ illud operantis; posteriori verò non per se, seu non occasionis vi, sed vitio hominis occasione abutentis, ad illud efficiendum; quo demum modo lex iram seu poenam operari dicitur: quia legis occasione, dum peccatum verat, eique hoc modo contraria est, homines, pravitate insita, in vetitum nitentes, abusi, iram Dei magis magisque adversus se provocant atque adaugent: ut Rom. 7. vers. 7. 11. 12. 13. egregie explicatur. Legem autem eo sensu iram Dei operari, hoc est, ira Dei esse occasionem, ab hominibus arreptam, probat à consequente peccato: quod causa est ira Dei: *Ubi enim, inquit, non est lex, nec transgressio est,* nempe tanta: nec enim absolute loquitur, sed comparatè: nam quamvis verum sit, absolute loquendo, de lege universè sumpta, cum naturali, quæ cordibus: tum morali, quæ tabulis inscripta: de posteriori tamen Apostolum disserere, ex scopo aliisque circumstantiis loci appetet: ac propter ea peccati vox relatè accipi debet; quemadmodum etiam colligitur ex Rom. 2. vers. 14. & 15. ubi gentilibus peccata ascribuntur & lex de-negatur. Similis etiam locus est Joh. 15. 22. *Si non venissem & locutus fuisset in te, peccatum non haberent:* Nunc verò non habent, quod prætexant: ubi peccatum apertissimè non absolute, de quavis legis transgressione accipitur: sed comparatè, quod scilicet tantum peccatum non haberent: siquidem accessu contemptus Euangelii prædicati adiunctum est. Atque hæc de vers. 15.

Atque ita confirmata aphæresi hac, non per legem, seu legis observationem, promissionem esse datam: thesin concludit his verbis, *propter ea ex fide:* & simul probat, quia hoc modo gratia & promissio toti semini facta, confirmatur. Totum autem semen quid sit, illustrat distributione opportuna, in illud, quod est ex lege, hoc est, legale ac circumcisum, ut v. 12. seu circumcisos fideles: & quod ex fide Abrahami est, nempe tantum: (quæ ellipsis ex oppositione illa colligitur) hoc est, incircumcisos fideles, instar Abrahami: ut qui incircumcisus justificatus est. Nam qui ex lege sunt, seu legales dicuntur, qui legem observant: vel simpliciter vers. 14. vel secundum quid, ut qui secundum legem circumcisii: quomodo hic accipitur; alioqui hæc duo loca sibi mutuò repugnarent. Hoc autem ratione munit, quia *Abrahamus est Pater omnium nostrum*, h. e. fidelium, cum circumcisorum, tum incircumcisorum cujuscunque nationis, v. 16. Id quod illustrat Apostolus. Primum quidem, ab adjuncto Dei iudicio, cum ait, *ceram Deo.* idque per parenthesis

C O N S E C T A R I A C A P . IV.

renthesin probat ex lege, seu libris Mosis, Gen. 17. 5. Secundò verò illustrat ab efficiente instrumentalí, nempe fide, quam copiosè describit: ac primum à causa impulsiva, omnipotentia Dei, quā vivificat mortuos & vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint, hoc est, creat ac format ut Gen. 1. pro omnipotenti suo arbitrio, v. 17. & Hebr. 11. v. 19. deinde à fortitudine illius: quam ex objecti & promissionis primū datæ difficultate demonstrat, vers. 18. deinde à constantia amplificat, primò per aphæresin, seu negationem contrarii, quam collatione majoris longè difficultatis declarat, nempe quod post 15. annos, à promissione primum accepta, centum circiter annos tunc nato, ea repetita fuerit, & nominatim ad Saræ posteros aperte restrita; cum uterque jam senio & laboribus essent effecti, & Saræ præterea sterilitatis vitio ad prolem inepta, v. 19. Aphæresin deinde aliis verbis repetit addita thesi, v. 20. 21. Denique concludit fidei effectum (de quo actum est v. 3.) imputationem justitiæ, v. 22. Idque ad omnes fideles per anticipationem objectionis accommodat, per aphæresin, v. 23. & thesin, vers. 24. Quo loco objectum fidei nostræ proponitur: nempe Deus Pater, & effectum Patris, suscitat Christi ex mortuis. Cujus resurrectionis ut & mortis causa adjicitur. Mortis quidem, peccata nostra: Resurrectionis verò justificatio, cum ait, *Qui traditus est* (videlicet in passionem & mortem) *propter offensas nostras*, hoc est, fidelium, seu meas & vestras, o fideles Romani; & *excitatus est propter justificationem nostram*. Certum enim est causam hic notari. Verùm cum vox propter, modò efficientem, modò finem indicet; utrovis modo accipiatur, probabilis est sententia: nam si de fine accipiamus cum plerisque sensus erit, *mortuus propter offensas nostras*, h. e. ad satisfactionem pro offensis nostris: & *resurrexit ad justificationem nostram*, h. e. ut in eo justificemur. Nam ut Deus Pater Christum sponsorem satisfactionis, pro peccatis nostris, iudicio & sententia sua, in se condemnans, propter nos, mortem infligendo, actu quoque condemnavit & nos in Christo, 2. Cor. 5. v. 21. & Gal. 3. v. 13. ita ob mortis perpetuam & satisfactionem, Filium Pater justificavit & absolvit iudicio suo in se, & deinde resurrectione, tanquam effectu necessario, justificavit, h. e. justum declaravit, & nos in ipso, ut 1. Tim. 3. v. 16. Deinde justificatio nostra cum sit effectum meritum obedientiæ & mortis Christi: ratione tamen facti & collationis illius, etiam dici potest finis resurrectionis: quia Christus resurrexit, ut ascenderet in cœlum, & inde missio Sp. S. per Euangelium, ad fidem vocaret, & meritam justificationem fidelibus donaret. Atque hæc de primo explicationis modo, quo bifariam causâ finalis indicari potest.

Alter verò est, ut causam quidem, sed efficientem significet utrumque, hoc sensu: *Traditus est propter offensas nostras*, hoc est, offensarum nostrarum causâ impellente: quia offensiæ nostræ hoc erant meritiæ; & satisfactionem debitæ pro iis pœna, Christus tanquam sponsor in se suscepit, ut Ef. 53. v. 5. 6. *Resurrexit verò propter justificationem nostram*, hoc est, justificationis nostræ meritiæ causa ac jure: quia enim Christus traditus est in mortem, peccatorum nostrorum causâ, pro iis plenè satisfecit, & Patri ad mortem obediens factus justificationem nostri est promeritus: idcirco è carcere mortis, jure solutus est per suscitationem à mortuis, ut meritis ipsius justificatos nos esse constaret, Efai. 53. v. 10. 11. 12. Actor. 2. v. 24. & 1. Corint. 15. v. 17. *Si enim Christus non resurrexit, vanæ est fides nostra, adhuc estis in peccatis vestris*. Nam durante pœna, satisfactionem non esse peractam, apud justum judicem constat: peractâ verò, apud Deum justum judicem, pœna mortis durare non potuit: sed necessaria erat, secundum Dei justitiam, ex mortuis suscitatio. Atque hæc pertinent ad illustris hujus loci explicationem. Ut autem in diverso explicandi modo, quid sentiam, sincerè proponam, licet utrumque probabilem esse agnoscam: posteriore tamen vulgo minus explicatum magis consentaneum arbitror: quod vocum proprietati magis adhæreat, quam prior.

I. C Um Abrahamus fidelium Pater, cuius eximiæ fœcunt virtutes, de justitia sua gloriari non potuerit apud Deum, multò minus reliqui.

II. Apud Dcūm gloriari possumus & debemus de gratia illius, non autem de justitia nostra; quia illud modestiæ & prudentis fidei; hoc verò impudentis arrogantiæ est, vers. 2.

III. Cum Paulus mercedem aliam statuat debitam: aliam gratuitam: sequitur errare Pontificios, cum ex operum mercede meritum colligunt, vers. 4.

IV. Deus imputat justitiam absque operibus: Ergò sequitur contra Pontificios, nos operibus nostris nullo modo, coram Deo justificari, nec vitam mereri, vers. 6.

V. Cum David suam & reliquorum Sanctorum beatitudinem constitutat in perpetua peccatorum remissione: Ergo non solum initium: sed etiam continuatio justificationis est gratuita, contra quam Pontificii statuunt.

VI. Si peccata nostra coram Deo, non solum teguntur, sed etiam non imputantur: consequens est, errare Pontificios, qui remissa culpâ, pœnam retineri, coque imperficiam remissionem, imò nullam, ac Deum injustum statuant: qui cum remiserit, seu condonarit culpam (quod nihil aliud est, quam reatum illius seu obligationem ad pœnam, condonare) nihilominus pœnam exigat, v. 7. & 8.

VII. Cum Sacraenta sint signa & sigilla justitiæ fidei; hinc concluditur, ea illis, qui in sua infidelitate persistant, non prodesse ad justitiam ac salutem. Deinde Veteris & Novi Testamenti Sacraenta, non substantiâ differre, sed circumstantia, ex circumcisionis descriptione evincitur.

VIII. Cum alibi sanctificationem hominis ac circumcisionem cordis, externa circumcisione obsignari, doceamus: sequitur, ex collatione hujus loci & aliorum, eam fuisse sigillum circumcisionis peccati: cuius duæ sunt species, justificatio, qua regitur coram Deo peccati reatus, seu remittitur pœna peccato debita: & sanctificatio, quā pauperrim tollitur è nobis peccati macula ac culpa, vers. 11.

IX. Fidei objectum est non meritum nostrum: sed gratuita justitiæ imputatio, vers. 13.

X. Dei promissionibus, quamvis illæ naturæ vires suparent, omnino acquiescendum est, & omnipotentia ac veritati illius omnino innitendum, vers. 17.

XI. Fides Dei gloriam maximè illustrat: incredulitas verò obscurat ac minuit, vers. 20.

XII. Sacræ Literæ ad nostram utilitatem ac consolationem conscriptæ sunt: ac propterea diligenter perscrutandæ, vers. 23.

XIII. Una eademque salutis ratio est sub Veteri & Novo Testamento, ibid.

XIV. Peccata odisse meritò, ac seriò fugere debemus, non solum quia sunt animæ nostræ deformatio, ac Dei offendit: sed etiam, quia mortis Christi causa extiterunt.

XV. Eorum tamen conscientiâ desperandum non est: sed animo pacato esse debemus; quod ea Christi morte sint expiata: idque resurrectione illius comprobatum, vers. 25.

C A P . V.

P OStquam Apostolus superiori Capite justificationis modum, per fidem; & subiectum, quosquis, tam incircumcisos, quam circumcisos, confirmavit; & causam illius regenerationis Christum esse ostendit: hoc Christi beneficium nempe justificationem amplificat & illustrat hoc capite, bifariam: primum ab effectu ad v. 12. deinde à comparatu, inde ad finem.

Effecta autem varia, ad fidelium consolationem & Christi gloriam, enumerat. Quorum primum est pax erga Deum, aut potius apud Deum: quam ex justificatione, tanquam causa, concludit: eamque Christo ascribit Mediatori nostro. Verum cum pax Christiana sit triplex, nempe aut cum Deo, aut cum Dei creaturis, hoc est, cum conscientiâ nostrâ, vel cum proximo: de postrema pace non agi, conscientiunt omnes & res ipsa evincit: sed de reliquis inquire possit.

test: nam vulgo de secunda, nempe pace & tranquillitate conscientiae, interpretantur, sensu pio, sed non satis convenienti huic loco: quia phrasis non nihil obstat: nam aliud est pacem habere erga se, seu secum: aliud erga Deum, aut apud Deum: nam quod obtenditur ex i. Joh. 3. vers. 21. *Charissimi, si cor nostrum nos non condemnnet, habemus misericordiam tuam, apud Deum;* illud ab hac sententia diversum est: aliud enim est habere pacem apud Deum; aliud (quod ex pace illa oritur) libertatem accedendi ad Deum. Quare satius esse videtur, ut omnino de pace & reconciliacione cum Deo intelligamus: quae pax proximum & immediatum est justificationis effectum: quemadmodum contraria peccati & reatus effectum est inimicitia cum Deo. Hæc de vers. 1.

Quod *primum* effectum, expolitione quadam, ad amplificationem, expressè repetitur, cum ait: *Nos per Christum & fide adductos esse in hanc gratiam,* hoc est, pacem & reconciliationem cum Deo, *in qua stamus:* deinde cum secundo effecto & tertio copulat, cum subjicit, *& gloriamur sub spe gloriae Dei:* nam gloratio de reconciliatione cum Deo, pacem conscientiae denotat, quae à Christo, ex fide justificationis, eoque & reconciliationis cum Deo promanat, & *secundum* effectum est. *Spes vero gloriae Dei,* expectationem latam vitae æternæ gloriose significat: quae *tertium* effectum est procedens ex fide & pacis cum Deo conscientia vers. 2.

Verum quoniam objici poterat, res adversas esse irati Dei signa & tristitia, ad desperationem adducentis materia: idcirco per objectionis anticipationem *quartum* adiicit effectum, per amplificationem, quod non solum de antecedentibus Dei, in Christo beneficiis gloriemur, sub spe gloriae Dei: sed etiam de afflictionibus. Idque confirmat: quod ea spem non tollant, sed confirmant: in qua ratione proponenda, utitur per quam elegant gradatione rhetorica, à fructibus afflictionum, unde ad spem tandem assurgit. Primus enim fructus proponitur *tolerantia*, quam afflictio efficit: primum, non tanquam causa procreans aut principalis, sed tanquam causa conservans & adjuvans: deinde nec per se, sed per accidens gratia Christi & auxilii divini: nam quod trito proverbio dicitur, *misericordia misericordet, & que nocent docent,* illud quidem locum habet in exiguis casibus, moderatisque ingenis, in quibus tolerantia exercetur: sed in gravioribus illis, quales Christianorum, qui hoc in loco intelliguntur, tolerantia non exerceatur, sed tolleatur. & in desperationem abiret, nisi fide gratia Christi, ac spe gloriae Dei, & auxilio divino sustentaretur, Psal. 73. v. 2. & cap. 16. v. 17. Jer. 12. v. 1. 2. 3. Mal. 3. v. 14. 15. 16. Hinc enim exurgit tolerantia, qua humiliter ac fortiter, animoque hilari, secundum Spiritum, i. Pet. 1. v. 4. 5. 6. res adversas, ad Dei gloriam perferimus, vers. 3.

Alter fructus, ex priori oriens, est *obsequiū probatio:* quae intelligi potest, aut de auxilii divini experientia, aut de fidelium exploratione, qua ab hypocritis dignoscuntur: nam quod de fide inter homines mutua ait profanus Poëta concinnè,

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum:

Tempore sic duro est inspicienda fides; illud de Christiana fide alteratur, i. Pet. 1. v. 7. ubi Petrus fidei probationem seu explorationem temptationibus attribuit, his illustribus verbis, *ut exploratio sonior fidei vestrae, multò pretiosior auri,* scilicet exploratione, quod tamen per ignem exploratur, comperiatur ad laudem & gloriam, &c., quod videtur priori accommodatus, nisi forte utrumque quod fieri potest, communis voce includamus, ut probatio & auxilii divini, & sinceritatis fidei nostræ intelligatur.

Tertius fructus est *Spes*, non quidem ratione initii, quo tolerantiam & explorationem hanc antecedit, sed ratione augmenti, quod inde tanquam ex causa conservante & a gente procedit: nam quemadmodum in martyrio tanquam insigni virtute fidcs probatur & augetur, sic & fidei comes, spes, de favore Dei in posterum, & vitâ æternâ consequendâ, vers. 4.

Quia vero objici poterat, spem saepe esse dubiam, & falacem, quod ejus comes sit metus, accommodata anticipa-

tione, Christianam spem, ab adjuncta certitudine eventus felicis, describit, per aphæresin, ut eam à fallaci discriminet: sic enim ait: *Spes non pudefacit,* hoc est, per Meton. non est vana, non fallit: nara falsa spes, quæ re sperata excidit, pudore afficit: sed vera, quia rem assequitur, non item.

Cœterum hanc spem Christianam non esse inanem, demonstrat à *Charitate Dei effusa in cordibus nostris*, per *Spiritum Sanctum*, qui datus est nobis: id quod bifariam expoununt: cum enim *Charitas Dei* ambiguè dicatur, ut *Deus*, hoc loco, aut efficientem causam, aut objectum notet, hoc est, ut intelligatur vel charitas Dei erga nos, qua nos diligit: aut nostra erga Deum, qua diligitur à nobis: posteriori modo plerique veterum accipiunt. idque probari videatur ex eo, quod charitas Dei erga nos, non in nobis sit, sed in Deo; ideoque non illa, sed charitas nostra intelligenda, quam Deus per Spiritum suum, nos regenerando, non minus quam fidem & spem infundit: Charitas autem cuius hic fit mentio, apud Paulum, *in nobis esse* dicitur: veruntamen prior expositio, quam nostri vulgo sequuntur, magis convenit scopo & sequenti probationi atque expositio, v. 7. & 8. neque obstat, quod *effusa* dicitur *in cordibus nostris*: hoc enim intelligendum est, non ut adjectum in subjecto hærens: sed ut objectum, in adjecto fidei sensu, relucens, operatione Spiritus Sancti, qui nos, de charitate Dei erga nos, abunde certiores reddit, Rom. 8. v. 15. 16. Hæc de vers. 5.

Quam charitatem Dei exponit ac probat ab effecto, nempe Christi morte, pro nobis impiis, vers. 6.

Quam mortem amoris Christi & Patris, erga nos, argumentum esse gravissimum demonstrat: Christi quidem; comparatione amoris illius, cum hominibus, quorum vix ullus pro justo, nedum pro injusto mori sustineret, vers. 7. Patris vero, quod cum essemus peccatores, atque ea de causa hostes Dei, Christum Filium suum dederit, ut pro nobis moreretur, vers. 8.

Porrò ex amore Dei & Christi erga nos, ad spei & gloriationis in afflictionibus confirmationem consecutarium opportunè, & quasi per anticipationem objectionis, deducit. Objicit enim poterat; quamvis Deus nos, cum essemus impii, reconciliari sibi, (peccata propter Christum condonando) non inde tamen sequi, eum jam nobis esse amicum, cum afflit: sed potius adversarium; quoniam post summum hoc reconciliationis beneficium, variis peccatis nostris iram illius sumus promeriti; ac propterea spem nostram & gloriationem in afflictionibus esse vanam. Paulus contraria, idem argumentum ac telum invertit ac retorquet, comparatione majoris, hoc modo: *Justificati nunc sumus Christi sanguine,* h. e. obedientia & satisfactione illius, qua sanguinem pro peccatis nostris effudit, ac mortuus est. Ergo multò magis per eum servabimur ab ira Dei. Cum autem ira non affectum in Deo, sed effectum, scilicet poenam notet; eaque sit, vel ut à justo & severo judice, ad exitium; vel ut à Patre misericorde & benigno, ad exercitium, probationem, castigationem & salutem: prior ira, hoc loco intelligitur, pena videlicet æterna, & illi prævia, ac principium quoddam illius, temporalis: quemadmodum cum reprobata, à Deo judice, ad exitium affliguntur: à qua ira, fideles per Christum justificati, immunes sunt ac liberi, v. 9. id quod confirmat elegant ac varia oppositione status nostri duplicitis, ante & post justificationem.

Opponit enim inter se inimicos & reconciliatos, quae contraria adversa sunt: & reconciliare & servare, quae diversa: Mortem denique & vitam, quae privative opposita: majus autem est beneficium, inimicos Dei, per Christi obedientiam ac sanguinis effusionem & mortem reconciliari, quam reconciliatos servari, per vitam ipsius, in gloriam recepti: ubi scilicet apud Patrem noster est intercessor, & Spiritus sui vi Ecclesiam quasi manibus suis conservat ac tuetur. Hinc jam arguit Apostolus: *Si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem filii ipsius?* Ergo multò magis nunc reconciliati servabimur per vitam ipsius: Atqui verum est prius, ut ex v. 1. apparuit. Ergo & posterius. v. 10. Atque hoc modo gloriatio illa in afflictionibus (quæ quartum est Christi per fidem & justificationem effectum) declarata

clarata ac probata est. Idque amplificatur additione majoris effecti *similitudinis*, nempe gloriationis in Deo. Gloriamur non solum de vita æterna & afflictionibus, tanquam ad eam adminiculis: sed etiam in Deo, quem scimus nostrum esse Patrem, nobis per Christum reconciliatum: unde omnia bona, tanquam ab inexhausto fonte promanant, v. 11. Atque ita ad reconciliationem & pacem cum Deo, de qua initio capituli actum est, eleganter redit, & ad alteram hujus capituli partem viam sibi sternit. Quia parte doctrinam de justificatione & reconciliatione nostri cum Deo, per Christum illustrat, amplificat ac probat, comparatione Adami & Christi, tanquam typi & archetypi, quam ex superioribus concludit.

Comparatio autem est gemina, videlicet similitudinis & dissimilitudinis: & utraque constat propositione & redditione.

Prior comparatio continetur, v. 12. 13. 14. similitudo autem si rem intueamur, consistit in natura & effectis duobus. In natura, quod uterque homo: in effectis; primum, quod uterque suos habet posterorum, & multitudinem, cuius principium & caput est: deinde quod uterque habet aliquid, quod propagaret ad omnes & solos posteros. Quemadmodum autem simile non est idem, sed non nihil etiam habet diversi: ita etiam hoc in loco apparet: Adam *et homo* tantum: sed Christus etiam filius Dei *et homo*. *Dens homo* Adamus posteros habet & haeredes omnes homines, secundum carnem, naturæ vi genitos: Christus vero electos omnes ac fideles, supernaturali gratiâ regenitos: ille natorum: hic renatorum principium est. Adamus peccati & mortis, in hominibus fons est: Christus vero justitiae & vitæ author. Adamus peccatum suum omnibus & solis natis suis, vi naturæ; Christus vero justitiam suam & vitam omnibus & solis renatis suis communicat.

ησοντες seu propositio hujus comparationis prolixior est: *ηνδοντες* vero seu *περιδιον* contractior. Coeterum peccatum, quod per Adamum introiit, vulgo peccatum originis esse statuunt, cuius duas constituant partes, reatum peccati Adami & corruptionem naturæ: sed minus accuratè: quoniam peccatum originis est, quod ab origine conceptionis & nativitatis habemus: illud autem est duplex; primum, & inde ortum. Primum, est transiens & actuale, nempe lapsus Adami, qui noster est iusta imputatione, quod sibi & nobis, ut sterit ad tempus; sic peccârit.

Alterum est permanens & habituale, ex prioris merito ac corruptæ naturæ traductione naturali procedens, naturæque nostra inhærens corruptio moralis. Quamobrem hæ diversæ peccati originis quasi species esse possunt: sed partes minimè. Et reatus, peccati effectum est: non autem ipsum peccatum; etsi per Metonym. peccati nomine, sapientius intelligatur. Deinde quamvis peccatum *εἰδέχεται* pro originis peccato generatim sumptum, utramque speciem complecti posset, de priori tamen, hoc in loco, tantummodo disputari, ex sequenti expositione, vers. 15. ad 20. perspicue apparent. Adami igitur effecta hic proponuntur duo, quorum primum est peccatum lapsus inobedientiæ illius; undè orta est mors, nempe cùm æterna, tum ad eam tendens temporalis: quæ utraque tanquam stipendum meritum peccati est, Rom. 6. vers. 23. Quæ duo ab eo propagata esse ostendit in omnes homines naturaliter prognatos: mortem quidem, cum ait, *καὶ οὐα*, hoc est, per Adami lapsum, *mors pervasit in omnes homines*: peccatum vero, cum addit, *in quo omnes peccarunt*. Nam quod Ezech. 18. vers. 20. dicitur. *Filius non portabit iniuriam patris* /ui; illud intelligendum est non absolute; sed primum, nisi imitetur parentum iniquitatem, eoque modo peccatum parentum approbando suum faciat, Ezech. 18. v. 19. quomodo etiam intelligendum, Exod. 20. de peccatis parentum in posteris puniendis: dcinde Propheta loquitur de ordine generis humani jam constituti: non autem de principio illius: quæ duo inter se plurimum differunt: Adamus enim tanquam stirps generis humani, justitiam originalem & gratiam Dei, sibi & posteris tanquam feudum quoddam acceperat, quod sibi suisque servaret, aut amit-

teret: eoque Adami peccatum non solum fuit singulare personæ ipsius, quod ipsum reddidit reum, seu obligatum ad pœnam: sed etiam universale generis humani, hoc est, totius posteritatis per vim naturæ generatæ: idcirco Apostolus addit *ιφεντι* in quo: aut ut quibusdam placet, *προπτερα* *quod omnes peccarunt*, vers. 12. Verum quoniam objici poterat, ubi non est lex Mosis, ibi non est peccatum: in mundo, ab initio, ante Mosen, non erat lex illius: Ergo neque peccatum: idcirco Apostolus propositioni contradicit, peccatum etiam suisse revera in mundo, antequam esset lex Mosis: fuerat enim lex paradisi, & lex naturæ extabat: etsi non ita peccatum fuerit notum, Rom. 7. v. 7. lege Mosis nondum promulgata, v. 13. Hoc autem probat ab effecto necessario, nempe dominio mortis, non solum in imitatores inobedientiæ Adami, sed etiam in eos, *qui non peccarunt ad similitudinem transgressionis Adami*, hoc est, infantes. Hæc de *επιμένου*, propositione.

Cui obliqua & contracta subjicitur similitudinis *επιμένου*, *qui*, inquit, *είπεν είναι οὗτος, οὗτος οὗτος*, qui erat futurus, *τύπος*, nempe, ut ait Phocius apud Occumenium, *εν τῷ οὐρανῷ*, ex contrario: quemadmodum antea ostendimus: cum autem typus alias sit communis, qui variis rebus, pro docentis consideratione, ac comparatione accommodari potest: quemadmodum omnia, quæ similitudinem alicujus præferunt: alius proprius & destinatus seu Propheticus, quando ex scopo Scripturæ aliquid intenditur significandum: de posteriori videtur hæc vox accipienda: quemadmodum etiam alia in Adamo sunt, quæ Christum adumbrarunt: ut quod ex somno sopiti latere conjunx Eva producta est: sic ex Christi, per mortem sopiti, latere, Ecclesia orta ac vivificata, Ephes. 5. v. 31. 32. similiter 1. Cor. 15. v. 21. & 45. usque ad 50. etsi hoc typi mysterium, ante Euangeliæ revelationem, minimè potuerit intelligi: sic hoc loco Adamus Christi typus dicitur, quod ut ab illo in justitia & mors; ita ab hoc justitia & vita. Justitiam autem habemus duplum, obedientiam Christi, & renovationem imaginis Dei in nobis, ad obedientiam Deo præstandam: quarum prior quidem inobedientiæ Adami opponitur, & nostra fit imputatio gratuitâ, per fidem, quâ justi in Christo judicamus: quæ adjudicatio justitiae, justificatio dicitur: posterior vero originali corruptioni, seu vitiositatî, quam ab Adamo habemus, opponitur, & traductione quadam supernaturali perficitur, per Spiritum Sanctum, quæ sanctificatio, hoc est, naturæ corruptæ & peccato infectæ, purificatio appellatur: illaque perfecta est, hæc vero inchoata ac perficienda, & successivè in hac vita, variisque gradibus contingit, ratione fidelium omnium inter se, & singulorum in se, ad Dei redemptoris in Christo gloriam, & humiliacionem hominum, ne quid glorientur, Ephes. 2. vers. 8. 9. Priorem autem justitiam nempe imputatam, non inhærentem nobis, hoc loco intelligit Apostolus: de posteriori suo loco acturus. Atque hæc de similitudine Adami & Christi, vers. 14. Sequitur deinde per correctionem quandam, ne quis erret, dissimilitudo: quam ponit initio vers. 15. ac postea exponit.

Dissimilitudo autem statuitur in causis & effectis. Ac primum in causis, quod Adamus suum lapsum & mortem communicat posteris suis naturâ: Christus suam justitiam & vitam, gratiâ & dono. Quæ quidem dissimilitudo non explicatur aperte, sed operte innuitur, vocibus, *gratiae* & *doni*, quæ *lapsus* opponuntur. Deinde in effectis ostenditur disparitas, quod gratia imputatæ Christi justitiae efficacior sit, ad auferendum reatum & mortem, quam Adami peccatum ad ea inferenda, vers. 15. idque repetita prius dissimilitudinis assertione, declarat ac confirmat. Primum ex eo, quod Adami peccatum quamvis sufficiens sit & efficiens prima: non tamen sola & universa condemnationis nostræ causa: quandoquidem eam condemnationem multis peccatis nobis propriis adauximus: Christus contra perfecta est justificationis nostræ causa, quod non solum ab uno illo Adami peccato; sed etiam à multis, hoc est, omnibus reliquis, 1. Joh. 1. vers. 7. absolvit, vers. 16. Secundò idem confirmat oppositione majoris efficacij justitiae Christi, quam peccati Adami: per Adami enim lapsum mors

mors regnavit; per Christi verò justitiam redundantem, multò magis regnabimus in vitâ: quod ut accuratius explicetur, observandum est, Adamum lapsum, vitam quidem temporalem & imaginem Dei, suo merito, sibi nobisque abstulisse, & pœnas temporales atque æternas acquisivisse, sed vitæ æternæ nec possessionem, neque jus abstulisse: quia in sua justitia, ad finem, non perduravit: ideoque nec possessionem, nec jus vitæ habuit ante lapsum; sed tantum potentiam, juris illius, si officium ficeret ad finem, obtinendi: ideoque quod non habuit, amittere non potuit: Christus verò contrà fideles suâ justitiâ (qua & debitum pœna mortis & obedientiæ perfectæ legis persolvit) non solum liberavit à lapsu Adami reatu ac morte; & ita aditum vitæ æternæ obstructum aperuit: sed etiam jus vitæ æternæ & possessionem illius, justitiæ suæ merito & efficaciâ contribuit. Ac propterea omnino plus beneficii suâ justitiâ nobis confert, quam Adamus suo lapsu nobis abstulit, aut auferre potuit. Ideoque non frustrâ *redundantiam domi & justitiæ* prædicat Apostolus. Quod autem Scholiares eruditus statuit, justitiam hoc loco, non esse intelligendam, de qualitate in Christo hærente, nec etiam de essentiali ejus justitia: illud ratione secundi membra verum est, contra Andream Osiandrum (ut ejus errorem, præ ceteris egregiè in Institut. Calvinus confutavit) sed prius non rectè dictum: nam ad obedientiam perfectam (qualis est Christi, & quæ pro nobis debebatur à sponsore nostro) non solum requiritur actionum perfectio transiens: sed etiam habitus justitiæ inhærentis: jubemus enim amare Deum (ecce actionem) & quidem ex toto corde, ex tota anima, & omnibus viribus, (en habitum ac qualitatem inhærentem) Luc. 10. v. 27. 28. Matth. 22. v. 37. & quemadmodum prohibetur peccatum originis præcepto decimo: sic contra eodem præcipitur justitia originalis: id eoque ad obedientiam legis & justitiam perfectam, habitus justitiæ pertinet. Sed objiciat aliquis, Deus ipse justitiam originalem donavit: Ergo ea non fuit pars obedientiæ ab Adamo & nobis debitæ. Verum negatur consequentia: quia eti ratione effectio non sit pars obedientiæ: sed merum Dei donum: est tamen ratione conservationis: id eoque cum justitiam originalem lapsu nostro, in Adamo excusserimus: meritò ob conservationem rejectam, ac defectum illius, sumus peccatores ac rei mortis: & contrà ad vitam obtinendam rectè imperatur: non ut potentia nostra præsens, sed ut jus Dei patefiat: & ut pars perfectæ justitiæ, ad jus & possessionem vitæ exigitur: quod etiam habemus in Christo, per justitiam illius, non solum actionem, sed etiam habitualem, quam conservavit ad finem.

Hæc de v. 17. sententiâ: quomodo finitur dissimilitudinis Christi & Adami explicatio: quâ absolutâ ad similitudinem regreditur, eamque distinctis partibus suis, clarius explicat, ac concludit Apostolus: quod *sicut per unum lapsum, in omnes homines ad condemnationem, supple, reatus venit, ex v. 16. ita per unum dr̄ḡia justificationem*, hoc est, Metonymicè, ut vulgatus interpres rectè vertit *justitiam, beneficium ad justificationem vitæ, supple, venit, aut est, vers. 18.* atque hæc sententia repetitur & illustratur: primum à generibus lapsus Adami & justitiæ Christi: illud *inobedientia: hoc verò obedientia appellatur: deinde permutatione vocum, omnes homines in multis, v. 19.* Quod autem hinc quidam colligunt, singulos homines servari per Christum, sicut per Adamum singuli moriuntur: quandoquidem utrobius dicitur, *in omnes homines*: responderi potest tribus modis: ut nihil interim adversarii obtineant.

Primum, vocem *omnes* sumi hoc loco, non pro singulis generibus; sed generibus singulorum: aut quod eodemredit, singulis generibus, ut Luc. 11. v. 42. *decima omnia olerum*, id est, omnis generis, non singulorum olerum: & passim in hac epistola, similis est phrasis, ubi de corruptione naturæ & restitutione illius, per gratiam, in Judæos & gentiles differitur.

Deinde dici etiam potest, agi non de hominibus in universum, sed de fidelibus, qualesnam sint in se à natura communi, ex Adamo: & quales in Christo, ex gratiâ speciali: quemadmodum 1. Cor. 15. v. 22. *omnium hominum*, hoc

sensu, in collatione Christi & Adami, fit mentio: nam eo in loco agit non de resurrectione omnium hominum, licet ea futura sit: sed de resurrectione fidelium: quorum primiæ Christus appellatur: quod similitudine Christi, merito mortis illius, & vi resurrectionis etiam resurgent. Vel denique *omnes homines*, non dici absolutè: sed relatè ad suam originem & stirpem: idque accommodatè omnino ad scopum: in priori membro *omnes* & singulos homines ab Adamo naturali vi generatos; in posteriori verò omnes à Christo supernaturali gratiâ regeneratos; quandoquidem Adamus & Christus, in hac collatione hujus capitî, tanquam duorum generum stirpes proponuntur: ut antithesis, *unius & unius hominis* etiam demonstrat.

Atque hactenus comparatio Christi & Adami, ad justificationem declarandam, quæ deinceps objectionum quarrundam anticipatione illustratur: quarum prior & quidem tacita hæc est: si justitiæ Christi justi constituimur ac servamur, frustrâ igitur lata est lex Mosis: quod nisi absurdè dici non potest: consequentiam igitur negat Apostolus, redditione alterius usus ac finis: legem enim per Mo- sen non esse latam, ut nos per opera nostra servaret, sed ut peccatum augeretur, ratione sensus nostri, hoc est, ut peccati augeret cognitionem, de qua re antea actum est, Rom. 3. v. 20. & cap. 5. v. 13. nam augmentum peccati, nullo modo potest esse finis destinatus legis Dei, quæ bona tantum præstat: sicut à solo bono Deo, qui peccare non potest, habet originem: hujus autem patefacti peccati consequens est Dei gratiæ excellentia, quæ plus nobis confert boni, quam peccatum abstulit: quam præstanciam declarat Apostolus expressius & ab effectis comprobans: quod ut *peccatum auctum, morte illata, imperium obtinuit in homines*; sed vitæ æternæ, ut antè ostendimus, nec possessionem, nec jus, quod antea nunquam habuerunt, non abstulit: sic contra *gratia Dei*, aucta peccati occasione, *redundavit, ut regnaret in fidelibus, per justitiam, ad vitam æternam, per Jesum Christum*. Ubi obiter *observandum*, justitiam & obedientiam Christi, quâ vitam nobis peperit æternam, non esse partem obedientiæ, hoc est, patientiam solam in passione & morte pro nobis ferenda; quia non pars obedientiæ habet promissionem vitæ, sed tota tantum. Ideoque quod nonnulli *dr̄ḡia*, cuius antea meminimus, de actione justitiæ, seu opere illo justo tantum, quo Christus pro nobis passus & mortuus est, accipiunt: à veritate declinant: nam opus illud, quia pars tantum est justitiæ, premium totius justitiæ obtinere non potest: nam *maledictus qui non manserit in omnibus &c.* Deut. 27. & contrà benedictus tantum & vitæ hæres, qui omnia præstiterit, quæ scripta sunt, secundum promissionem, *boc fac & vivas boc*, id est, totam legem: de qua re Rom. 10. Nam quod objicitur, inobedientiam Adami fuisse unum opus, aut falsum non fuisse universalem legis transgressionem: ac propteræ Christi obedientiam & justitiam non intelligi universalem legis obedientiam; sed tantum particularem illam, qua passione & morte, pro electis, per patientiam, perlata, satisfecit voluntati divinæ; ut oppositionis ratio requirit. Negamus verò eandem esse rationem omnino: quia ad meritum iræ Dei & mortis æternæ sufficit in Adamo particularis inobedientia, quæ etiam particulari Christi pœnâ expiatâ, cum pertulit quod Adamus, & nos, in Adamo eramus meriti: sed ad vitam æternam obtinendam non sufficit particularis obedientia: sed universalis requiritur: uti ostendimus: quemadmodum illud controversia caret.

Hæc de capite quinto.

CONSEQUENTIA CAP. V.

I. **C**um pacem habeamus cum Deo & aditum in gratiam ad ipsum, per Christum: sequitur hunc esse Mediatorem nostrum, Joh. 14. vers. 6. Actor. 4. vers. 12. Ephes. 2. v. 17. 18. & 1. Tim. 2. v. 5..

II. Ac propteræ nullam omnino esse arrogantiam, ut Pontificii vulgo nobis objectant, quod recta via per Christum, sine sanctorum demortuorum, per preces, petita intercessione, ad thronum gratiæ contendimus, Hebr. 7. v. 15. 16.

vers. 15. 16. Sed humilitatem & debitam obedientiam,
vers. 1. & 2.

III. Cum gloriationis nostræ de spe gloriæ Dei, hoc est, vitæ æternæ, author sit Christus, eamque gloriationem fidelibus attribuat Paulus, ac probet: ex eo clare liquet, falsam esse eam Pontificiorum sententiam, qua fiduciam salutis temeritatis arguunt, & contrà perpetuam dubitationem statuant vers. 2.

IV. Fideles præ ceteris hominibus afflictionibus obnoxii sunt, Psal. 34. v. 19. Actor. 14. vers. 22. & 2. Tim. 3. v. 12. ac propterea ex earum perpessione impietas & Dei ira erga afflictos male colliguntur, Job. 4. v. 7. Psal. 73. vers. 15.

V. Afflictiones fidelium & infidelium differunt plurimum: quandoquidem illæ signa sunt & adminicula salutis, hæ verò exitii indicia & initia, Jer. 12. vers. 1. & 23. Mal. 3. v. 14. 1. Cor. 13. v. 13. & 11. v. 32. & 2. Thess. 1. v. 5. Hebr. 12. v. 10. & 11.

VI. Quocirca fidelium in rebus adversis, consolatio, non est inanis quidam mentis stupor: qualis in Stoicis qui busdam & Gymnosophistis fuit: sed pia ac prudens constantia, vers. 3. 4.

VII. Cum spes vitæ æternæ fideles non pudefaciat; ex eo perspicue deducitur, salutem fidelium esse certam, & fiduciam salutis fidelium firmam ac veram: ac propterea Pontificios, dum hanc fiduciam tollunt, simul spem tollere Christianam, cuius erroris Pontificii origo est, quod salutem, non à Dei gratiâ perficiente quod incepit; sed ab instabili hominum justitia & arbitrio mutabili, pendere existimant.

VIII. Quoniam amor Dei erga nos, in corda nostra effusus est per Sp. S. inde consequitur fidem esse insufsum Dei donum & Spiritus Sancti: quemadmodum etiam, multis in locis, Dei donum esse afferitur, & à Deo postulatur, & pro ea accepta, Deo, ut authori, gratiæ aguntur, Matth. 11. v. 27. & 16. v. 17. Joh. 6. vers. 44. 1. Cor. 2. v. 11. 12. & 3. 5. Eph. 1. v. 14. 17. 18. & 2. 8. & 3. 16. 17. Phil. 1. v. 29. Col. 1. v. 3. 4. 2. Thes. 1. v. 3. Ceterum hoc loco, vox *cordis* animum Metaphoricè notat: quemadmodum cum alibi dicitur, *corde creditur ad justificationem*, Rom. 10. non autem ut interdum accipitur, voluntatem notat: quia certa persuasio amoris Dei & fides, locum non habet in voluntate, sed in intellectu: ut aliâs in thesibus de fide explicavimus.

IX. Quandoquidem Christum pro nobis infirmis & impiis mortuum esse, afferitur divinitus: sequitur primùm, nullum ante conversionem esse pius: deinde Christum à nobis esse seriò redemandum: adeò ut pro ejus gloria, si opus sit, libenter mortem oppetamus: nisi Ethnicis pejores esse velimus, qui amantes redamare solent, Matth. 5. v. 46. denique exemplo Christi, Joh. 13. v. 34. nos mutuò amare debemus. Hæc ad v. 7. & 8.

X. Spei nostræ fundamentum est gratia Dei in Christo præstata; ex qua reliqua salus nostra necessario concluditur, vers. 9. 10.

XI. Summum Dei beneficium est, quod noster esse dignatus sit in Christo Pater; ideoque gratis & promptis animis illi serviendum: cum hoc promeritus sit; & nos, ab eo, redempti, nostri non simus juris, v. 11. 1. Cor. 6. vers. 19.

XII. Cum homines sint origo sui peccati, atque interitus: illorum culpa Deo non est adscribenda, vers. 12. Hosea 13. v. 9.

XIII. Cum in omnes homines peccatum pervenerit, & peccati stipendum mors, etiam infantes innocentes attingat; (innocentes inquam ratione actualium peccatorum, imitatione Adami) sequitur, falsò à nonnullis doceari, peccatum originis nostrum esse, non propagatione, sed imitatione; deinde, quod illud in Adamo omnibus sit remissum, nec quisquam propterea damnetur; quemadmodum nonnulli perperam statuant, contra versum 12. 14. Ephes. 2. v. 3. Psalm. 51. v. 7.

XIV. Cum justificemur coram Deo Christi obedientiâ: sequitur nos non justificari operibus & obedientia no-

stra. Deinde sequitur etiam justitiam & obedientiam in hoc loco Pauli, v. 18. 19. non intelligendam de particula, scilicet sola Christi sponsoris nostri patientiâ, in passione & morte, pro nobis perferenda; ut effectum docet: quia particularis justitia non sufficit ad justificationem & vitam æternam; sed universalis requiritur, qua sola justi sumus, eaque justificamur; ac propterea quod Scholasticus eruditus in Psal. 106. v. 30. ait; *Justitia universalis & perfecta, hominem peccatorem confitente coram tribunali Dei*, illud verissimum est: sed quod addit, *qua justitia posita est in remissione peccatorum*; illud sine Syncedoche verè dici non potest; ut initio capituli quarti ostendimus; neque etiam sine contradictione; quia remissio peccatorum est tantum non imputatio peccatorum, ad poenam, propter satisfactiōrem poenæ Christi; non autem est universalis justitia, hoc est, totius obedientiæ lege præscriptæ observatio. Hec de vers. 19.

XV. Christi exemplo, Deo obedientiam præstare debemus, vers. 19.

XVI. Ex lege agnitiō est magnitudinis peccati, v. 20.

XVII. Cum gratia regnet per justitiam (nempe donata) ad vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum; Ergò vita æterna non est operum nostrorum meritum: sed purum putumque Dei donum; ideoque Christus plus nobis præstisit, quam Adamus abstulit: nam Adamus nobis solum abstulit aditum vitæ æternæ, atque eatenus tantum vitam æternam, seu potentiam acquirendi ius vitæ: Christus verò nobis non solum vitam æternam ratione aditus illius restituit: sed etiam suâ obedientia comparavit, vers. 21.

C A P U T S E X T U M .

Postquam doctrina, de justificatione per fidem, illustrata ac probata est, comparatione Adami & Christi; eandem porrò Apostolus objectionum quarundam adversariorum anticipatione ac confutatione confirmat. Quarum prima anticipatio, legis usum spectans, exposita est cap. antecedenti. Reliquæ verò duæ, ad sanctificationis, cum justificatione, conjunctionem pertinentes, hoc cap. adseruntur, & distinctis membris, objectione & responsione constant: adjunctisque admonitionibus sigillatim illustrantur; adeò ut prima pars capituli, versibus quatuordecim absolvatur: altera verò sequent. reliquis.

Et illius quidem anticipatio ad v. 12. pertingit. Cujus objectio, ex superiori, de legis usu, responsione orta, hujusmodi est: *qua gratia auctior fit, in eo permanendum: Peccato gratia auctior fit*, cap. 5. 20. *Ergo in eo permanendum*, v. 1. Est autem fallacia amphibolias argumenti, quod bifariam usurpat: siquidem *gratiam augere*, in propositione intellegitur propriè ac per se, seu vi sua: in assumptione verò esse occasionem, per accidentis, misericordiæ divinæ: nam peccata per se voluntati Dei contraria sunt, iramque illius promerentur & augent, gratiamque tollunt: consequens verò tantum est peccatorum, gratia, seu misericordia divina. Quapropter responsionis Paulinæ subjectio, constat negatione Conseq. per consuetam detestationis formulam, nempe *Absit*; & probatione contradictorii consequentis, argumento ducto, à privantibus, hoc entymemate, *Mortui sumus peccato: Ergo in eo non est vivendum*. Conclusio autem ad amplificationem figuratur interrogatione emphatica, v. 2. Antecedens autem confirmatur primùm causa efficiente, nempe communione mortis Christi, quæ merita est justificationem, (ne imputentur peccata) & imaginis Dei (lapsus culpa amissæ) restitutionem, per Sp. S. abolentem peccatum. Cujus confirmationis loco, ponitur probatio illius, à baptismo testimonio: *Qui baptizati sunt in Christum Jesum* (nim. in legitimo usu) *in mortem ejus baptizati sunt*, hoc est, ad signandam & obsignandam communionem mortis ejus, Gal. 3. vers. 27. 1. Cor. 12. v. 13. *Nos baptizati sumus in Christum Jesum: Ergo in mortem ejus*, seu communionem mortis ejus, v. 3. Deinde confirmatur à fine communionis mortis Christi ac sepulturæ (quæ mortis continuatio) & baptismi, videlicet nova vita. Quam probat à communione resurrectionis Christi, quæ (utpote

(ut pote actualis quædam justificatio) adumbratio atque ob-signatio vitæ novæ, v. 4. Hunc autem resurrectionis fructum & conformatio[n]em probat ab antecedente necessario, videlicet conformatio[n]e mortis Christi, & simili *in-situ-nio* illustrat: quemadmodum enim surculus communem habet mortis & vitæ conditionem cum arbore, cui insertus est: ita vitæ Christi, non minus quam mortis, participes & conformes erimus, v. 5. & Joh. 15. v. 4. Conformatio[n]em autem mortis Christi, hoc est crucifixionem & mortificationem *veteris hominis* (seu peccati originalis), repetit ac declarat à fine, nimirum ab[st]in[er]tione corporis peccati, & liberatione à servitute illius. Peccato autem originali, seu vitiositati nobis innatae, *corpus* tribuit metaphoricè: ut enim corpus multis membris constat: ita vitiositas nativa multorum vitiorum seminibus quasi membris constat, v. 6.

Hanc autem liberationem, ex peccati morte consequi docet, v. 7. Deinde repetit argumentum versus quinti instituta Christi & fidelium comparatione, in morte & vita, cuius antecedens ac *versus* illustratur, v. 9. & 10. quod *Christus suscitatus non amplius moriatur, sed peccato* (hoc est, ut illud destrueret satisfactione sua) *mortuus sit semel, vivat verò Deo, ad gloriam ipsius:* consequens verò *versus* est, quod sic etiam colligere debeamus, *nos mortuos esse peccato, vivere verò Deo, per Christum Dominum nostrum:* nam peccati dominium (quod peccati primi pena est) merito mortis Christi per spiritus sanctificationem, ablatum est: *ut nunc non peccato reliquo, sed Dei gloria vivere mus.* Atque hæc de anticipatione, ex qua concluditur admonitio bimembri. Constat autem dehortatione à malo, & adhortatione ad bonum: illa prohibet servitutem & obedientiam erga peccatum: *Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obediatis cupiditatibus ipsius.* Quam obedientiam ab effecto, antecedente peccati maleficio, fugiendam probat, cum *corpus mortale* vocat: eo enim tacite horrendum peccati stipendum indicat: cum enim illud sit mors; ut hanc evitemus, à peccato abstinentiam, v. 12. Deinde repetit & illustrat dehortationem, eleganti similitudine; comparat enim peccatum duci militari, pugnanti adversus justitiam & Deum: *Neque fistite, inquit, membra vestra, ut Rom. 3. v. 13. ad 17. arma injustitiae, peccato.*

Adhortatio vero continuata eadem Metaphorâ, est, *ut serviant ac militent Deo & justitiae:* illudque confirmat à beneficio Dei, quod *ex mortuis sint vivi*, id quod Dei, propter Christum, donum esse, antea demonstravit.

Cœterum ne fideles infirmitatis suæ conscientia ac sensu territi, animum despondeant, consolatur eos, promissione immunitatis à dominio & servitute peccati, 1. Joh. 3. v. 8. & 9. Eamque probat à causa efficiente, gratiâ Dei, quæ eosdem, quos justificavit merito mortis Christi, etiam sanctificavit: quia peccati dominium & inhabitatio est pœna lapsus, pro qua Christus satisfecit: ideoque meritus est restitutionem justitiae & imaginis Dei in nobis, v. 14. Quomodo comprobata jam admonitione, ad alteram cap. partem transit Apostolus, quæ objectionis anticipationem à v. 15. ad 19. producit, & ex ea deinde admonitionem ducit.

Anticipationis autem objectio est; *Illi qui sunt non sub lege, sed sub gratia, liberè peccare possunt: Atqui nos sumus non sub lege, sed sub gratia: Ergo liberè peccare possimus.* Assumptio & conclusio continetur initio versus 15. Sed fallacia est à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter: nam *sub lege esse*, sumitur in propositione majori simpliciter proesse sub obedientia & maledictione legis: alioqui falsa est enunciatio, si de sola maledictione intelligatur: in assumptione accipitur secundum quid, pro sola subjectione sub maledictione legis: quamobrem Apostolus merito Consequentiam detestatur in fine v. 15. & contrarium demonstrat, *qui liberatus est à peccato & mancipatus ex animo justitiae, non debet servire peccato: Vos liberati etsi à peccato, & ex animo mancipati justitiae. Ergo non debetis servire peccato.* Conclusio ponitur v. 15. Assumptio v. 18. & argumentum illustratur à causa efficiente, primum principali, nempe Deo, cui gratiarum actione emancipationem illam acceptam refert: deinde à causa instrumentalis, cùm proxima,

nimirum fide, quæ obedientia est erga Euangeliū, eam præcipiens; tum remota, nempe doctrina Euangeliū, è qua fides oritur, quæ obedientiæ fidei objectum & instrumentum est.. idque similitudine typi seu archetypi, & rerum impressarum (quemadmodum Act. 7. v. 44. & Phil. 3. v. 17.) declaratur. Propositionis autem (oratorio more præteritæ) loco, confirmationem illius præmittit, duplice ratione, ab effectis deducta: quarum prior est quod servire peccato, peccati servos faciat: altera verò, quod mortem asserat, v. 16.

Atque hactenus objectionis anticipatio, ex qua admonitionem opportunè concludit: quam præstatione amplificat, declarata causa, cur ab hominum more, servitutis & libertatis Metaphoris, in hac rerum coelestium materia utatur, nimirum propter infirmitatem carnis corum, sive humanae naturæ, quæ hujusmodi similitudinibus à rebus corporalibus & notis facilius adjuta, res spirituales capit.

Admonitio autem hortatio est ad serviendum & militandum justitiae. Eamque confirmat à pari ratione pristinæ servitutis peccati v. 19. quam explicat tacita apodosis, *Cum enim servi eratis peccati, liberi eratis justitiae:* ideoque cum hoc tempore sitis servi justitiae ac juris illius, liberi esse debetis à peccato, nemo enim duabus contrariis dominis inservire potest, v. 20.

Cœterum hanc admonitionem comprobat Apostolus à contrario eventu, servitutis peccati & servitutis justitiae ac Dei: quandoquidem peccati fructus est pudor; finis verò seu eventus, mors, vers. 21. servitutis contra Dei fructus est *sancimoniam*, seu puritas vitæ (quæ honorem & gaudium afferit) finis verò & exitus, *vita æterna.* Utrumque autem finem declarat Apostolus à causa efficiente, & à genere suo, idque propterea, ne quispiam parem omnino utrumque rationem esse putet: nam *stipendum*, quod peccatum confert servis suis peccatoribus quasi militibus, est mors, quæ peccati non solum finis est seu eventus, sed etiam effectum. *Donum* verò, seu *donarium*, quod Deus, dux fidelium, justis suis servis, ipsique militantibus gratis attribuit, est *vita æterna per Jesum Christum:* illius enim satisfactionis & obedientiæ merito, fideles Deo reconciliati sunt, factique Dei filii & hæredes vitæ æternæ: & bona eorum opera, licet ob carnis reliquias & reluctantem, sint imperfecta, condonata tamen imperfectione acceptantur & vitæ æterna consequente coronantur, proper Christum Mediato[m]: qua de re insignes præ cœteris extant sententiae. Hebr. 13. v. 21. & 1. Pet. 2. v. 5. huic loco maximè consentaneæ, Hæc de v. 23. & cap. 6.

C O N S E C T A R I A.

I. **D**Octrinam de justificatione fidei, peccato habendas laxare, non nova Pontificiorum est, sed vetus adversariorum gratiæ, calumnia, v. 1.

II. Quod eam verò nonnulli sceleribus suis prætexunt, illud nullo evenit doctrinæ hujus vitio (quæ optima est ad pietatem magistra) sed perversa perditorum hominum libidine, vers. 2.

III. In sacramentis communio Christi nobis ob-signatur & conservatur.

IV. In Sacris Literis, interdum, rerum significatarum nomina signis attribuuntur Metonym. quemadmodum baptismus sepulturæ nostræ spiritualis, qua vetus homo sepelitur, signum, sepultura nominatur, cum per baptismum sepulti dicimus cum Christo, v. 4.

V. In resurrectione Christi glorioſa, Dei potentia maximè eluet.

VI. Fides non est dubitatio, sed scientia, vers. 6. & 8.

VII. Cum vivamus per Christum; sequitur extra ipsum nos esse non solum infirmos ad bonum; sed etiam mortuos.

VIII. Peccatum aliud est regnans, aliud non regnans: seu aliud dominans omnino, aliud tantum repugnans: prius solis inest infidelibus, 1. Joh. 3. v. 9. posterius verò solis fidelibus, quibus peccatum quidem inest, ac reluctatur: sed non præest: etsi enim fideles, à carne sua, per Satanæ & mundi tentationes, confirmata, Deoque negligenteriam

tiā eorum castigante; ac confirmationem subducente, ad tempus, in lucta prosternantur ac jaceant aliquandiu: tamen Deo firmante, resurgunt ac superiores evadunt.

X. Admonitionum usus certitudini salutis minimè repugnat: sed tanquam destinatum medium potentia Dei commode inservit, v. 12. & 14. & 1. Joh. 3. v. 3.

X. Liberatio à servitute peccati per Dei gratiam contingit.

XI. Ex corde obediendum est Dei verbo, v. 17.

XII. Doctrina ad captum auditorum, prudenter attemperanda est dicendi modis idoneis, ut intelligant.

XIII. Cum ante fidem fuerimus liberi, hoc est, alieni à justitia: sequitur salutem nostram esse gratuitam.

XIV. Cum donum Dei sit vita æterna: sequitur eam non esse operum meritum, ut Pontificii tradunt, v. 23.

C A P U T . V I I .

HAecnus refutata objectione, contrà liberationem Fidelium à lege, de qua c. 6. v. 14 codem jam redit Apostolus, ut doctrinam difficultibus multis obnoxiam, plenius ac planius explicaret, & adversus calumnias adversariorum & infirmiorum præjudicium præmuniret. Captatā autem opportunè benevolentia, cum appellatione fratrum, tum scientia legis attributione: ad propositionis confirmationem, eandem sententiam primum reponit, v. 1. quemadmodum hoc liquet ex collatione, v. 5. & 6. *Lex dominatur homini, quoniam vivit*, nempe in carne, seu peccato: ac propterea qui mortui sunt ratione peccati originalis, seu veteris hominis, illi liberi sunt à lege, ratione maledictionis: deinde exponit ac confirmat triplici conjugii similitudine, quarum prior hæc est: quemadmodum uxor, viro vivente, illius legi & potestati subjecta est, eo verò mortuo liberatur: ita & nos, vivente, h.e. nondum mortificato, per regenerationem, peccato, ejus legi, h.e. potestati & merita maledictioni legis eramus obnoxii: & ut mortuo marito, uxor liberatur ab illius jure: ita & nos mortui peccato, vi meriti mortis Christi, liberi sumus à lege illius, h.e. maledictione legis. Præterea sicut vidua secundo marito devincta, eidem debet ferre fructus: ita & nos liberati à peccato, Christoque conjuncti, ei subesse debemus & fructum ferre, ad gloriam Dei; Protasis prima & secunda exprimit: tertia verò solùm innuitur, v. 2. & 3. sed colligitur ex apodosi, quæ proponitur contractius, v. 4. & fusi exponitur, v. 5. & 6. atque illo quidem status fidelium, sub peccato, seu ante regenerationem; hoc verò conditio post regenerationem sub Christo & gratia declaratur.

Hanc porrò doctrinam de liberatione nostri à lege, illustrat anticipatione objectionis duplii, ortæ ex v. 5. & 6. quæ continetur inde à v. 7. ad 14. & usum legis docet in non-renatis.

Objectio autem est hujusmodi: si per legem vigent effeta peccatorum, & liberati sumus à lege, ut serviamus in novitate Spiritus: Ergo lex, peccati causa est: Respondet verò Apostolus, 1. negatione consequentiæ, cum ait, ab sit, 2. redditione causæ, ab effecto & usu legis, quia ex ea cognitio peccati oritur: id quod ex precepto 10. confirmat, v. 7. & in hypothesi, seu exemplo personæ suæ, declarat. 3. translatione culpæ, in naturæ nostræ corruptionem, quæ lege, tanquam occasione, non data, sed arrepta, abutens, & in vetitum à lege, nitens, peccatorum causa est, id quod egregia antithesi declarat: nam, inquit, absque lege (id est, cognitione & seria legis consideratione) peccatum mortuum est, nempe ratione cognitionis, & comparatè, ratione incrementi: quia minus est. Ego autem inquit, vivebam sine lege quondam (eoque peccatum in me quasi mortuum erat) contrà, mandati, per extatæ & institutionem, adventu, h.e. intelligentia & propositione legis (quæ ignota aut neglecta, quasi absens presenti erat peccatum revixit, cognitum & auctum) Ego verò mortuus sum, sc. judicii mei, terroris conscientiæ & incrementi ratione, v. 8. 9. 10.

Hinc subjicitur conclusio specialis responsionis tertiaræ, v. 10. & 11. & generalis, v. 12.

Hæc de priori anticipatione, qua illustrat doctrinam de liberatione nostri à lege: sequitur altera, codem pertinens, quæ constat objectione & solutione illius.

Objectio autem ex v. 10. in hanc sententiam proponitur: si mandatum est bonum: ergo quod bonum est, mibi factum est mors, i.e. mortis causa. Respondet verò Apostolus negatione consequentiæ: deinde translatione culpæ in peccatum; immo pec-

catum, inquit, mibi factum est mortis causa: quod à consequente declarat, cognitione peccati & incremento illius, per abusum legis, v. 13. tertio redditione causæ, à natura legis, & repugnantia naturæ nostræ residua. Spirituale non est causa mortis, sed carnale: lex Spiritualis est, quippe à Sp. S. profecta, eique congruens, sancta, justa, bona: nos contra carnales, i.e. peccato obnoxii, & sub peccato venditi.

Coeterum observandum est, carnales & servi peccati esse duplices: alii enim absolutè & simpliciter sive omnino, ut infideles nondum renati, in quibus peccatum non solum inest, sed omnino etiam praest, ac dominatur: alii verò relatè & secundum quid, seu partim carnales sunt, ut fideles, qui renati ac sanctificati sunt fidei & charitatis habitu, per Sp. S qui respectu perfectionis spiritualis, quam lex requirit, & secundum reliquias carnis seu peccati originis, carnales & servi peccati rectè appellantur, v. 14. quemadmodum enim caro in iis mortificata dicitur, quod vis damndi & plene dominandi ei adempta sit, vulnusque lethale acceperit: ita ob reliquam repugnantiam adversus Spiritum, Gal. 5. v. 17. eam mortificare adhuc jubentur fideles, Rom. 8. 13. & Col. 3. v. 5.

Hoc autem probat Apostolus ab effectis, descriptione luctæ Christianæ, carnis adversus Sp. in qua versatur à v. 15. ad finem cap. & usum legis in regeneratis, suo exemplo declarat, Quod enim perperetro, nempe malum, non agnosco, h.e. non approbo, per Meton. antecedentis pro conseq. ut Psal. 1. 6. & Mat. 7. 23. Hoc autem declarat à contrario, quia non quod volo, nempe bonum, hoc ago: sed quod odi, nempe malum, hoc facio: quod autem se perpetrare ac facere malum asserit, non loquitur de studiis & actionibus externis: nam Paulus honestè vivit; sed de primis motibus, h.e. subitis cogitationibus & repentinis cupiditatibus malis: à quibus ne sanctissimi quidem immines sunt: quemadmodum Hieron. August. Gregorius Magnus, & alii Patres sæpè conqueruntur: nam primos motus, inquit Ambros. in Lucam, frenare difficile, tollere impossibile. Ac propterea rectè (ut multa) August. hunc locum explicans, ait Tom. 7. lib. 1. c. 10. ad Bonifacium. Facere se dixit & operari, non affectu consentiendi & implendi, sed ipso modo concupiscendi: contra verò quod negat Apostolus, se non agere quæ vult, de integritate, & perfectione operis loquitur, cum ex tota mente, toto corde, toto animo, & omnibus viribus Deus amatur. Hoc est enim perficere bonum, ut ibid. ait August. ut nec concupiscat bagno: imperfectum est autem bonum, quando concupiscit, et iam si concupiscit non consentiat ad malum, v. 15. Atque hinc duo ad rem ipsam deducit porismata. Primum legem bonam esse concludit, ex mente, & conscientiæ, quatenus regenerata est, testimonio, v. 16. deinde peccatum originalis inhabitanter esse mali causam. Observandum est autem, fideles esse subiectum carnis & Spiritus, quæ duo Metaph. duo homines in S.L. appellantur, *vetus & novus*, unde contrariæ fidibus operationes, diverso respectu, adscribuntur: ratione carnis & veteris hominis, mala cupimus & committimus: contrà ratione Sp. contraria volumus ac facimus: deinde quia Sp. superior est in renatis & tandem plenam adversus carnem obtinebit victoriæ, inde tanquam à potiori parte se denominat Ap. cum ait; nunc itaque non amplius ego id perperetro, sed peccatum, quod in me habitat, h.e. peccati originis residuum, quod in me habet, v. 17.

Hæc autem declarat & interpretatur distinctione carnis à Sp. Non habitat, inquit, in me, b.e. carne mea bonum, carnem autem vocat partem non regeneratam, h.e. mentem, voluntatem, affectus, viresque nostras, quatenus nondum sunt regenerata: hanc porrò peccati inhabitacionem ab effecto describit, quod impedit, quod minus bonum cupimus perficiamus, nam velle, inquit, ad eum mibi (nimis. non ex generatione & carne: sed ex regeneratione & Spiritu) sed ut quod bonum est, efficiam (sc. perfectè, ut lex flagitat & ego desidero) non afferior, v. 18.

Idque repetit, & à contrario confirmat, simulq; versu 15. illustrat v. 19. & porisina secundum, de quo v. 17. actum, iterat & antithesi expressiori declarat v. 20.

Deinde per etiū amplificat conclusionem, v. 21. Comperio igitur volenti mibi facere bonum, hanc legem mibi impositam, nempe quod mibi malum adjaceat. Legem autem vocat hoc loco, non legem Dei, sed Metaphoricè vim vitiositatis naturæ, seu peccati originis instinctum, qui instar legis est, ut ex vers. 22. apparet, hanc enim conclusionem confirmat atque declarat, quomodo sibi, & bonam voluntatem, vers. 22. &

malum seu peccatum ascribat, & quænam sit illa lex, cuius meminit, v. 23. *Condelecto enim lege Dei, quoad interiorum hominem*, h. e. novum, seu secundum regenerationis donum, quemadmodum loquitur Eph. 3. 16. *Sed video alias legem in membris meis*, h. e. per Synecd. aut Metaph. in exteriori ac veteri homine seu carne mea, in parte nondum regenerata; ea autem lex, i. e. vis & quasi mandatum carnis peccatricis seu peccati originis duplum habet effectum: primus est, quod belligeret adversus legem mentis, h. e. adversus propensionem Spiritus & interioris hominis seu partis regeneratae, seu fidei & charitatis, de qua pugna Gal. 5. 17. alter est, quod nos captivos reddit, nempe *carne, non mente: motione, non consensione*, inquit Aug. ad Bon. I. 1.

Porrò per digressionem quandam (rei nihilominus convenientem) hanc doctrinam patheticè amplificat Apostolus, exclamatione dupli, pro dupli consideratione & affectu diverso: nam dum conditionem suam secundum carnem intentius spectat, dolore correptus utitur deploratione hujus conditionis miseræ & voto liberationis à corpore mortis, v. 24. deinde cum ex adverso, mentis oculos, ad conditionem suam, secundum spiritum, præsentem ac futuram reflectit, recreatus & exultans prorumpit in gratiarum actionem, pro cœpta & perficienda liberatione, per Christum; non dissimilis (licet in dissimili arguento) Christi exclamatio est in agone, *Pater, si possibile est, abeat à me poculum istud; verumtamen non ut ego volo, sed ut tu*; cui gratiarum actioni subnectit Apost. descriptionis antecedentis luctæ epilogum, v. 25.

CONSECTARIA.

I. **A**uditorum benevolentia à V. D. ministris captanda est prudenter, ut cum fructu majori doceant.

II. Conducit plurimum auditorum commendatio vera, moderata, opportuna, v. 1.

III. Summum Christi beneficium est, quod fideles sibi in sponsam spiritualem, per fidem, afferuerit, 2. Cor. 11 Eph. 5

IV. Quare ex jure conjugali spiritualis hujus connubii, obedientiam & vitæ sanctitatem Christo spirituali marito, debemus: adulterii igitur spiritualis rei sunt, qui impiè vivunt.

V. Cum bona opera sint fructus ad Dei gloriam Joh. 15. v. 8. cui nati & renati sumus: ergo iis danda est opera.

VI. Quandoquidem peccati fructus est mors: cendum est sedulò, v. 5.

VII. Quoniam liberati sumus à lege, in eum finem, ut serviamus Deo in novitate Spiritus: sequitur nos, non ab obedientia, sed à terrore & maledictione legis liberatos, v. 6.

VIII. Cùm peccatum non nisi lege cognoscatur: in ea meditandum est, die ac nocte, utpote, quæ miseriæ nostræ, hoc est, peccati & condemnationis index, & norma vitæ nostræ dirigendæ.

X. Cum concupiscentia mala sit *āropūa*, & peccatum ab Apostolo appellatur: errant Pontifici, qui propriè peccatum esse negant, v. 7.

X. Magna est humani ingenii depravatio, cum lege bona deterius reddatur.

XI. Nihil tam bonum ac sanctum est, quo mali ad malum & perniciem non abutantur.

XII. Ac ideo offendit nos minimè decet, si plerique ut ad legem, sic ad Euangelii veritatem obdurescant, v. 8.

XIII. Cum peccatum originis nos decipere soleat, nihil suspectius nobis esse debet, nobis ipsis, hoc est, cogitationibus & affectibus nostris: ac proinde ad legis Dei trutinam omnia examinare oportet, vers. 10.

XIV. Errant, qui omnia peccata æqualia judicant, v. 13.

XV. Cum peccatum perpetuo in nobis habitans, tanta que in regeneratis & fidelibus adhuc supersit naturæ corruptio: injustus esse non potest Deus, cum fidelium etiam optimos rebus adversis exercet ac castigat, v. 17.

XVI. Quoniam quicquid caro seu originale peccatum producit, malum est: hinc liquet, contra Pontificios, concupiscentiam, sive voluntatis consensus adsit, sive absit, esse peccatum, vers. 17. & 18.

XVII. Peccatum non malè distinguitur in regnans & in inhabitans tantum, seu non regnans, v. 17. & Rom. 6. 12.

XVIII. Delectari Dei lege debemus, v. 22.

XIX. Cum caro nostra, perpetuum, in hac vita, bellum

AD ROM. CAP. VII.

cum Spiritu gerat: induenda est igitur panoplia Dei, quam Apostolus, Eph. 6. v. 13. graphicè depingit.

X X. Hinc etiam sequitur, nullum mortalium (Christo per sanctificationem conceptionis excepto) legem Dei perfectè implere; cum non ex tota mente, toto corde, &c. Deum amemus; nec proximum sicut nos ipsos.

X XI. Quandoquidem peccatum plenam libertatem nostram imminuit & miseriam quandam affert; ab eo abstinentiam est sedulò: cum enim fani, naturæ suæ bonum rectè appetant: infanos esse oportet, qui securus fecerint. Ideoque quemadmodum morbo vitando & sanitati corporis conservandæ studendum est: quia morbus malum est corporis, sanitas verò bonum illius: ita vitandum est peccatum, & danda opera justitiae: ex quibus satis superque apparat, valde inceptire Pontificios Sophistas, qui objiciunt, fideles frustra bonis operibus vacare, si illis nihil promereantur, v. 23. 24.

X XII. Nihil tantopere desiderare Christianos oportet atque liberationem à corpore mortis, ut à peccato Spiritui reluctante simus omnino liberi, v. 24.

X III. Summa, fidelibus, in hac lucta spirituali, contra peccati sensum, consolatio est & recreatio in gratiâ Christi, cuius merito, à peccati reatu justificati & à dominio peccati inhabitantis, per Spiritum, bona ex parte, sanctificati sunt, ac tandem morte & glorificatione, ab illius inhabitatione, perfectissimè liberabuntur.

X IV. Quod beneficium Dei, uti amplissimum est, ita pro eodem, ex justitiae regula, agendæ Deo gratiæ, v. 25.

Tractatio de Concupiscentia.

Quandoquidem de genuino 10. præcepti Decalogi, *Non concupiscas* (de quo actum est v. 7.) sensu, inter Orthodoxos & Pontificios decertatur, eam controversiam, ad meliorem hujus loci intelligentiam, expendemus, propositis quibusdam quasi thesibus.

Ac primum observandum est, quemadmodum intellectus & voluntas bifariam accipiuntur, similiter & concupiscentiam denotare, aut potentiam naturalem, aut actum illius: & utrumque vel generatim concupiscentiam tam rationalem, quam sensitivam; vel speciatim alteram complecti: quod Bellarm. concedit, de ammissione gratiæ, lib. 5. 15.

Deinde potentiam naturalem, per se ratione essentiæ suæ, à Deo creatam esse: nam & animalis seu sensitivus & rationalis appetitus seu voluntas à Deo est: ac propterea per se, præcepto 10. non prohiberi constat; quoniam Deus, qui summum bonum est, sibi adversari, non potest: ac propterea hæc potentia vel incorrupta est (nempe cum & ratio Deo & appetitus rationi omnino paret, ut in natura creata atque integræ ante lapsum) vel corrupta post lapsum: unde vel bona vel mala concupiscentia, non essentiæ ratione, sed accidentis qualitatis consideratione appellatur: bona quidem, quæ cum norma & ordine justitiae consentit: unde *ordinata* dicitur; mala verò est, quæ ab ea justitiæ norma & ordine dissentit: unde *inordinata* appellatur; imo ratione vitii, quo informatur, potentia impotens, non immerito posset nominari.

Hæc autem concupiscentia inordinata est duplex, una quæ ordini justitiae erga Deum, altera quæ ordini justitiae erga proximum repugnat: quarum prior I. tabulæ præcepto primo: posterior verò I. tabulæ præcepto postremo; *non concupiscas*, prohibetur.

Quæ duo non satis accuratè vulgo à nonnullis confunduntur, quasi solo 10. præcepto utraque prohibetur: nam concupiscentia, quæ immediatè Deo adversatur, primâ tantum tabulâ: quæ verò immediatè proximo repugnat, secundâ vetari res ipsa docet, & distincta legis summa, Matt. 22. demonstrat; ex hujus inordinatae concupiscentiae habitu inato, oritur similis actualis concupiscentia vitiosa; eaque vel simplex vel composita: simplex est, quæ ex una appetendi potentia corrupta oritur, eaque vel sensitiva vel rationali; ex sensitiva quidem, ut primi affectuum motus inordinati, citra consensum voluntatis: unde concupiscentia illa *involuntaria* vulgo dicitur: ex rationali verò, ut vitiosæ voluntates circa obiectum non sensile. Qua de re, ex veritatis vi (quæ interdum, ut eleganter ait Lactant. ex *invitio pectoribus erumpit*) expressa & insignis est confessio & probatio Bellar. Tom. 3. de ammissione gratiæ, lib. 5. 15. Composita

posita verò est, in qua utraque concurrit, cum nimis ad appetitum sensitivum malum accedit voluntatis consensus unde concupiscentiam *voluntariam* nominare solent: utraque rursus, tam simplex, quam composita (ut de potentia corrupta, à qua profluit, monimus) pugnat adversus legem Dei, & quidem quæ ordinis justitiae erga Deum adversatur, ea primâ tabulâ: quæ verò ordinis justitiae erga proximum repugnat, secunda tabulâ, ut ante ostendimus, vetatur: & quidem simplex contra proximum concupiscentia sensitiva, & ratio motus primi & involuntarii vitiōsi præcepto decimo: liberati verò & confirmati motus & concupiscentia complicitate, antecedentibus secundâ tabulâ præceptis prohibentur.

Contrà Pontificii afferunt decimo præcepto, (quod imperitè in duo dividunt: quemadmodum primum & secundum in unum confundunt) vetari concupiscentiam sensitivam, cum voluntatis consensu: eamque duplē faciunt, unam quidem carnis, quæ nono, ut vocant præcepto, *Non concupisces uxorem proximi*, vetetur: aliam verò concupiscentiam oculorum, quæ præcepto decimo prohibetur, *Non concupisces rem alienam, non domum, non servum, non ancillam*, quemadmodum exponit Clarus inter Scholasticos author Gabriel Biel in *Magistrum Sententiarum*, lib. 3. dist. 37. quæst. una.

Sed ut alia prætereamus, diluitur hæc sententia hoc argumento: quod in antecedentibus præceptis prohibitum est, illud non prohibetur hoc præcepto, *Non concupisces*: atqui concupiscentia composita prohibita est antecedentibus præceptis: ergo hoc præcepto non prohibetur.

Propositio certa est, ex principio certo ac noto, quod singula decem præcepta, non solum numero, sed etiam materia propria differunt: unde distinctione etiam *præcepta decem*: & ut Scriptura loquitur, *decem verba* appellantur.

Assumptionem probat Christus expositione sua, Matt. 5. 27. 28. *Audiisti dictum fuisse antiquis: non mæchaberis. Ego vero dico vobis, quicunque a spicit mulierem, ut eam concupiscas, jam adulteravit in corde suo.* Veruntamē nonnulla objici poslunt.

Primum, Christum contulisse præceptum septimum, cum ultimo (aut ut volunt Pontificii penultimo & ultimo) & illud, hujus additamento, exposuisse; quod Pharisei judicarint, concupiscentiam & flagitia interna, non esse peccata: quemadmodum Josephus antiquit. lib. 12. c. 12. motum internum non esse peccatum, nisi exterius se prodat. Et Kimchi in Ps. 66. 17. ubi sic exponit: *Iniquitatem si inflexi in corde meo, non audiet Dominus*, id est, non imputabit ad peccatum, desiderium injustum, si tantum sit in corde; quemadmodum moner Bellar. de amiss. grat. l. 5. 15. scopum illum Christi esse, ut hunc errorem corrigat.

Esto; sed eo docendi modo scopum petere negamus: nam quod adulterium est, illud præcepto 7. prohibetur; aspectus mulieris libidinosus, seu cum voluntate vitiandi, Christo interprete, adulterium est, licet non carnis, tamen cordis: Ergo præcepto septimo prohibetur.

Sed iterum alia oritur exceptio, præceptis quidem antecedentibus prohiberi concupiscentiam opertè ac teatè; sed ultimo, aperte ac clare: quod videlicet hoc adversus concupiscentiam præceptum sit instar clavis, quæ nos in sensum interiorum antecedentium deducat, ne periculose & turpiter, sicut multis evenit, impingeremus.

Verum negatur hæc sententia: quia inde sequeretur præcepta decalogi contra Dei declarationem & communem omnium consensum non esse decem: sed tantum novem: & quidem secundum Pontificiorum distinctionem, tantum octo: si ultimum, quod in duo dividunt, non ut novum præceptum apponeret; sed præcedentia tantum exponeret: quod omnino absurdum esse appareat.

Si quis præterea objiciat: quod concupiscentiam uxoris, & hei alienæ prohibet, illud tantum concupiscentiam sensualem, cum voluntatis consensu compositam; libidinem nimis & avaritiam intelligit: falsa est propositio: quia aliquid vetatur aut propriè & explicitè, aut impropriè & implicitè: quemadmodum illud extra controversiam est in reliquis Decalogi mandatis, quorum verba plus habent in recessu, quam prima fronte promittant; nam per Synecd. species suum genus & antecedentes illius causas proximas & effecta propria simul denotat: quemadmodum adversarii fateri coguntur, & singulari suâ Decalogi explicatione ipsimet ostendunt.

Deinde Decalogi perfectio (à qua universa lex & Proprietà dependent, cuiusque violatio peccatum est. 1. Joh. 3. 4.) & Christi declaratio, Mat. 5. & c. 22. 40. & Pauli, Rom. 3. 19. idem evincunt: sic præcepto decimo prohibetur primum expressè concupiscentia actualis sensualis, non cum consensu (de qua re antecedentibus præceptis agitur) sed involuntaria, & quidem specialis alienæ uxoris & rei; qua per Synecd. quævis primæ concupiscentiæ & inclinationes actuales male, contra proximi amorem, comprehenduntur: idque amplius confirmatur, I. expositione Pauli, qui illud generatim enunciavit, *non concupisces*, Rom. 7. & 13. 9. deinde ex natura rei, quæ amori proximi adversatur, cuius amoris norma lex est: ideoque amori contraria, lege vetantur: atqui concupiscentiæ reliquæ male, similiter, ut quæ expressæ sunt decimo præcepto, amori proximi adversantur: Ergo similiter vetantur. Quemadmodum enim concupiscentia alienæ cum uxoris, tum rei vitiōsa est ac prohibita per secundam tabulam: quia & illa amori erga bonum internum *castitatis*, & hæc amori erga bonum externum *familiarum* & *druitarum* proximi adversatur: ita & concupiscentiæ contra *authoritatem, vitam, aut famam* proximi male sunt & in secunda Decalogi tabula prohibitæ, quia *authoritatem, vitam, famam proximi* (quem amare debemus sicut nos ipsos) oppugnant, hinc jam argumentamur.

Cum hæc concupiscentiæ male primæ, amori proximi adversentur, illæ prohibentur aut antecedentibus præceptis, aut decimo: non antecedentib. ut adversarii fatentur; E. decimo.

Deinde ex iisdem argumentis concluditur, *concupiscentiæ* voce, non solum contineri primos affectuum & voluntatis motus & appetitus malos; sed etiam primas intellectus, adversus proximi amorem & bonum, cogitationes malas: *quia impurant hominem*: Marc. 7. 21. 23. & concupiscentiam malam excitant aut fovent: denique ex iisdem quoque principiis, sequitur prohiberi decimo præcepto etiam ipsum fontem omnium malarum cupiditatum & cogitationum, concupiscentiam naturalem vitiōsam, seu peccatum originis (amori proximi repugnans) quod concupiscentia etiam vocatur Jac. 1. 14. nam quod primum & per se hominem ad malum infestat, ac deinde pertrahit, illud repugnat legi Dei: atqui concupiscentia innata hoc facit: ergo repugnat legi Dei, verum cum cupiditas vitiōsa & peccatum originis (quatenus amori Dei obstat) primâ tabulâ vetetur: secundâ tabula etiam prohibetur, quatenus obest amori proximi: atqui non antecedentibus prohibetur: ergo hoc decimo præcepto nam quod excipiunt adversarii, cupiditatem, teste Apostolo, concipere quidem & parere peccatum, peccatum verò peractum gignere mortem, ideoque nec peccatum esse, nec morti-ferum: illud facilè diluitur: nam per peccatum, ab Apostolo, actuale intelligitur per Synecd. generis pro specie: cuius effectum necessarium quidem, sed non soli proprium statuitur mors: nam alioqui si hæc ratio valeret peccatum originis cum actuale non sit, non esset peccatum, id quod communi & orthodoxo consensui, & legis perfectioni (quæ amorem Dei ex toto corde, ex toto animo & ex omnibus viribus postulat) repugnat: deinde ex hujus loci circumstantiis demonstratur, cupiditatem hanc esse peccatum ex attributis effectis: primum, quia malis tentare peccatum est, & Dei naturæ contrarium, Jac. 1. 23. hoc autem tribuitur cupiditati, v. 14. secundò, quod proximi & Dei (ex toto corde, anima, cogitationibus, viribus) amori adversatur, illud peccatum est revera: concupiscentia, de qua agitur, ejusmodi est, quia animi, cogitationis & virium depravatio est moralis: ergo est peccatum. Propositio confirmatur, quia illa legis est summa, Matth. 22. cuius violatio peccatum est, 1. Joh. 3. *peccatum est avocata*.

Sed excipiunt argutè adversarii, illud non sequi, omne peccatum est *avocata*: ergo omnis *avocata* est peccatum: quandoquidem universalis affirmativa simpliciter converti non potest, & à genere ad speciem certam, consequentia non valet.

Verum negamus esse prædicationem generis de specie, que reciproca esse non potest, quod termini non æquè kate patent: sed prædicatio est differentiæ ac formæ de suo formato: ac præterea enunciatio est omnino propria & reciproca: genus enim peccati est habitus vel actus: forma verò, est illius deformitas moralis, *avocata*, legis divinæ transgressio. Peccatum omnino est habitus vel actus legi divinæ contrarius.

At inquit rursum: quod à Deo & natura creationis or-

nis ortum est, illud non est propriè peccatum, atqui concupiscentia & affectuum adversus rationē repugnantia, à Deo & natura creationis orta: Ergo concupiscentia non est propriè peccatum: argumentum hoc Pontificis familiare est, ut ex Dominico Soto insigni inter eos Doctore, de naturā & gratiā, & Andrea Vega de justificatione, & Bellarmino, apparet: quod aperte Deum authorem peccati statuunt: licet illud strenue negent: & Apostolo, qui illud peccatum appellat, adversantur. Falsa enim est assumptione, nam concupiscentiae facultas, utpote bona & illius inclinatio recta seu *eūn̄xiā*, qua apta & comparata fuit ad obediendum rectae rationi, à Deo ex creatione ortum habet: quia Deus solus & infinitè ac perpetuò bonus. Sed *eūn̄xiā* & rebellandi adversus Dei legem & rectam rationem propensio, quia naturæ justæ depravatio est, à Deo esse non potest: nec à natura creationis: quia omnia quæ fecit Deus, erant valde bona, Gen. 1.

Nam quod objectant, gratiam Dei frēnum fuisse cupiditati injectum, ne rationi re ipsa reluctaretur, illud cupiditatem à peccato non vindicat: quia ad rei bonitatem non tantum requiritur repressio actionis vitiosæ: sed etiam naturæ rectitudi & inclinationis ac rebellionis infitæ absentia & contraria inclinatio ad bonum. Quemadmodum enim venenum antidotis temperatum ac retusum malum naturaliter esse non desinit, licet malo non afficiat: nec leo crudelitate caret, licet claustris coercentur, ne crudelitatem exerceat: ita & concupiscentia moraliter mala est, licet Dei gratiæ frēno contineatur, ne malum procreet: res enim potius à natura sua, quam ab actu & quidem represso, ac refrānatto aliunde, denominari debet. Præterea idem etiam ex Dei lege colligi potest: quanta enim integritas lege præcipitur, tantam habuimus ante lapsum: Atqui tanta lege præcipitur, ut non solum Deum amemus, & quidem ex corde, h.e. sincero ac vero affectu, sed etiam ex toto corde & omni bus viribus, Mat. 22. quod sanè fieri non potest, si vires & inclinationes sint naturā primā in nobis rebellis adversus rationem & amorem Dei: Ergo tantam habuimus ante lapsum integratatem, ut Deum amaremus ex toto animo & ex omnibus viribus: ac propterea, ut non solum ratio pareret Deo, & concupiscentia rationi, sed etiam utraque libera ab omni rebellione, tam inclinationis, quam actionis, propensa esset omnino ad obedientiam. Idem etiam deinde regeneratione nostra & imaginis Dei restitutio arguit, qua vetus homo, cum suis concupiscentiis, non solum reprimitur: sed etiam extinguitur Spiritu sanctificationis.

Sed instant iterum atq; ita excipiunt; quod inevitabile est, illud non veratur lege: concupiscentiæ malæ habitus & primi illius motus vitari non possunt: Ergo non vetantur lege. Propositio confirmatur, quia ut ad impossibile nemo obligatur; ita nec sapiens legislator, cuius scopus legis observatio, illud præcipit.

Sed negatur propositio, & confirmatio illius absolute sumpta: nam cum impossibile aliud sit per se, aliud per accidens; de priori vera est propositio: de posteriori falsa: Carere malæ concupiscentiæ habitu & motu, fuit possibile homini ante lapsum, & erit in cælo, post plenam restorationem lapsus: per accidens verò ac vitio lapsus humani, *eūn̄xiā* illa evenit: ad quam patefaciendam & homines reddendos inexcusabiles, lex illa, ex qua agnitio officii & peccati ac condemnationis meritè oritur, proleta est sapientissimè & justissimè; quoniam jus suum exigere, quod vitio proprio homo amisit, Deus meritò potest, ut viam sibi sternat ad meritam justamque condemnationem, aut immeritam gratiam.

Deinde ad assumptionem dicimus, negari meritò posse, absolute impossibile esse legem illam observatu. Servamus enim bisarium: primum perfectè, per fidem justificati in Christo, cuius sanctitas & obedientia perfecta legis, nobis imputantur: deinde in nobis servamus gradatim: primum in hac vita inchoatè, per sanctificationem, partim dum regeneramur, & vetus noster homo per Sp. S. crucifigitur: partim dum exercitio fidei, resipiscientiæ & precum, veterem hominem magis magisque mortificamus, & à Deo vires recipimus, quibus & motus & inclinationes concupiscentiæ malæ minuantur, & sanctificatio nostra continuetur & augeatur: deinde perfectè, in altera vita, cùm natura nostra liberata à peccato inhabitante, complementum & colophonem sanctificationis assequetur: ex quibus patet etiam solutio, ad aliud argumen-

tum, quod objiciunt, Paulum præcipere, Rom. 6. ne regnet peccatum in mortali corpore nostro: non autem ne sit: quippe quod prius illud cadat sub præceptum, ac servari possit: posterius verò minimè: sed respondet, Paulum alibi quoque hortari ne peccatum sit in corpore mortali, quando ad exundum veterem hominem, & crucifixionem ac mortificationem illius hortatur, Ephes. 5. v. 22. Col. 3. v. 5. Quomodo autem sub præceptum cadat, & à nobis observari debeat ac queat, paulò ante ostendimus.

Quamobrem, quod ex Bernardo citant, non sensus illiciti, sed consensus illiciti peccatum est: ut alia omittamus, ei opponimus Augustinum contra Julianum lib. 5. *Concupiscentia carnis, adversus quam bonus concupiscit Spiritus, & peccatum est, & pœna peccati, & causa peccati*: quod dictum adeò illustre ac perspicuum, ut Pontificis eo pressi suis distinctionibus frustra conentur elabi. Huc accedunt aliae rationes quæ à nostris adferuntur, nam cum adversarii fateantur, Paulum hoc septimo capite describere luctam carnis ac concupiscentiæ & Spiritus, in renatis; argumentantur concupiscentiam esse peccatum: primum, quia non est bonum, Rom. 7. v. 18. unde vocatur etiam *malum circumcingens*, Heb. 12. v. 1. deinde, quod malum appellatur privativè: quandoquidem propter illud non perficitur in nobis bonum, Rom. 7. verl. 15. & 23. tertio quod malum positivè: quoniam *rebellat legi mentis, & hominem cogit facere*, quod odit, Rom. 7. v. 15. & 23. quartò, quod propter illud in alium exclamat Apostolus, *me miserum, quis me liberabit de corpore mortis!* Rom. 7. v. 27. quintò, quod sit malum crucifigendum, mortificandum & expoliandum, Col. 3. vers. 5. & 9.

Ex quibus omnibus meritò concluditur, concupiscentiam corruptam & primos illius motus esse peccata: ac propterea Pontificios perperam statuere, nec decimo nec ullo decalogi præcepto prohiberi:

Atque hęc de genuina decimi præcepti intelligentia disserimus, quæ ad illustrationem v. 7. hujs capitis pertinent.

Porrò de sequentibus altera exurgit controversia: nam cum inter omnes constet, Paulum conditionem hominis, nondum à Sp. S. per infusionis fidei & charitatis habitus, renati, depinxisse inde à v. 6. ad 14. disquiri solet, an in sequentibus de eodem differatur: qua de re diversa sunt iudicia: quidam simpliciter alterum statuunt; alii verò distinguunt, & versus 14. ad hominem non renatum; sequentia verò aliò pertinere arbitrantur; idque diversa via.

De quā personā loquatur Paulus à versu 14 ad finem Cap. 7. disquiritur.

Nonnuli ex iis, à vers. 15. agi, de homine renascente: quemadmodum in antecedentibus de irrenato, & initio capitii octavi de renato: quæ sententia est Antonii Corani Hispani in Dialogo in hanc epistolam. Et Faustus Socimus non de quovis irrenato, sed de eo, qui in eo statu, ad excellentissimum gradum pervenerit, & (ut ait) *Paulum hoc loco hominem, Christi gratia expertem & ab ipsa lege pendentem describere: affirmo, non quilibet eiusmodi hominem intelligere: sed eum, qui, in eo statu ad excellentissimum gradum pervenerit.* Deinde docet, describi pugnam inter appetitum & mentem, hoc est, intellectum: nam voluntatem statuit medium, quæ interdum appetitui, interdum menti, in hoc conflictu, accedit. Contrà verò alii de homine renato, h.e. fideli & sanctificato agi, & pugnam describi statuunt, inter carnem & spiritum, seu inter peccatum originis, in renatis reliquum, in mente, voluntate & affectibus, & inchoatam in iisdem originalis justitiæ restitutionem, per Sp. S. De qua controversia quid videatur convenientius, Sacris Literis paucis exponemus.

Ac primum de v. 14. quamvis nolim multis contendere, cum iis tamen sentio, qui illum de homine renato & fideli exponunt: nam cum Apostolus antea locutus sit de se tempore præterito, accommodatè ad præteritum statum, de quo egit: ita hic loquitur tempore præsenti, *carnalis sum: quemadmodum etiam in seq. ut præsentem statum describeret. Sed adversus hanc sententiam objicitur: Illi de quibus hic loquitur Paulus, sunt carnales, & servi peccati, v. 14. Renati verò non sunt carnales, nec servi peccati, v. 5. & cap. 6. v. 22. Ergo renati non sunt illi, de quibus hic loquitur.*

Sed respondet esse *anonymus*: Medius enim terminus est

nus est ambiguus; nam *carnales & servi peccati* in propositione intelliguntur secundum quid, seu partim, v. 23. & 25. In assumptione vero simpliciter, ut ex superiori capitis explicatione liquet: Adeo ut recte August. dixerit: *Ex eo quod remanseris aliquid infirmitatis, audeo dicere, ex qua parte servamus Deo, liberi sumus: ex qua servimus legi, peccati servi sumus.* Tract. 41. in Iohannem. Paulum autem de se hic loqui, non simpliciter, sed secundum quid: nec ratione potioris, sed deterioris partis, nihil est miri: quandoquidem se considerat comparare cum lege; quatenus ab ea dissidet. Verum de sequentibus major est disceptatio. Et, ut eos aequalitate Christiana toleramus, qui de homine non fidi, contra contentionem, ita exponunt, ut analogiam fidei conservent & secus sententes non damnent: ita meritò detestamur Fausti Socini impudentiam, qui sub Prosperi Dysidei larva, in libelli, de hujus capituli intelligentia, Cracovię editi, p. 130 ait: *Cavendum judicio meo, non secus atque ab ipsa peste, tibi esse, ne locum istum 7. capituli epistole ad Romanos, ad Paulum ipsum jam renatum pertinere, tibi persuadeas.* Nihil enim, ut ille fingit, in hac sententia esse pestilens: sed omnia sancta & salutaria, ex proposita expositione liquet, & ex sequenti examine amplius apparebit: ac primum quidem, primarias objectiones expendemus: deinde receptam in Ecclesia Dei interpretationem confirmare nitemur. Objectiones autem petuntur partim à stylo, partim à re. A stylo hanc ratione: si describeretur, hoc capite, lucta carnis adversus Spiritum; tum *Spiritus*, non autem *mentis* fieret mentio, at qui mentis fit mentio: nulla vero Spiritus: quemadmodum contrà c. 8. & seqq. ubi de renatis certò agit: Ergo non describitur hoc loco carnis lucta adversus Spiritum. Propositionis Consequentia non est necessaria. Quamvis enim alibi Spiritus voce utatur, nihil in eo absurdum est, si his per Synonymiam pro Spiritu, *mentem* nominet vers. 23. & 25. quemadmodum etiam eodem sensu *interiorem hominem*, v. 22. Spiritum vero intelligi attributa ostendunt.

Deinde à re ipsa deductæ objectiones scopum & attributa spectant. Ex scopo quidem disputatur hoc modo, quod à scopo hujus loci alienum est, illud eo non describitur: Atqui pugna carnis adversus spiritum à scopo hujus loci aliena est. Ergo eo non describitur.

Assumptionem meritò negamus: ut in proposita explanatione capitis demonstratum est.

Ex attributis vero objicitur, primum, renati faciunt bonum quod volunt, Phil. 2. v. 13. Hi de quibus Paulus agit, non faciunt bonum, quod volunt, v. 15. Ergo non sunt renati: sed fallacia est amphibolias. *Facere enim bonum*, in propositione sumitur secundum quid, de imperfectè bono & cum venia estimato, propter Christum, bono, in assumptione de perfectè bono, ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus: quale quidem in renatis nullum est, ob reliquias carnis, & repugnantiam illius adversus Spiritum. Ex quo etiam solutio similis argumenti appetit: Quicunque amici sunt Christi: item, quicunque servantur, faciunt voluntatem Dei, Joh. 15. 14. Matt. 7. 21. Jac. 1. 22. Atqui renati sunt amici Christi & servantur: Ergo faciunt voluntatem Dei: ideoque non intelligitur de iis, quod dicitur, *bonum facere non invito*: Respon. negari consequentiam: nam hæc de eodem quidem dicuntur: sed non secundum idem: ut ex v. 25. constat: *mente serviunt legi Dei, h. e. faciunt voluntatem Patris: carne vero legi peccati serviunt*: ideoq; non faciunt bonum, quod desiderant: quia secundum Spiritum desiderant non solum abesse sceleris, à quibus abstinent, sed etiam pravos concupiscentię motus primos, quibus in hac vita oppugnantur.

Deinde objicitur, in quo habitat peccatum, ille non est renatus, in eo, quem Apostolus describit habitat peccatum, v. 20. Ergo non est renatus. Propositio confirmatur hac ratione, quia *habitare* ubique denotat dominium: ut cum Deus Pater & Christus, ac Spiritus S. in nobis habitare dicuntur.

Sed respondetur I. negatione propositionis & confirmationis illius, *Habitare* enim non magis dominium notat, quam servitutem: quia non solum Domini alicubi habita re dicuntur, sed etiam servi: nec enim habitatio aliud propri notat, quam in loco certo degere: coque inhæsi-

nem & durationem notat: quam ad rem dominium nihil facit. Ita cum Spiritus S. dicitur habitare in nobis; per *habitare* nihil aliud denotatur, quam inesse, & quidem durare & manere quasi in domicilio. Cum vero sit Deus, ex subiecti natura, non autem ex attributi significatione intelligitur, quod maneat in nobis tanquam Dominus summus & conservator: quod diligenter observari oportet. Quare cum *caro habitare* dicitur in nobis, carnis inha- sionem & mansionem firmam notat: deinde quamvis *habitare* significaret dominari, quod tamen falsum est, negaretur confirmationis consequentia, quia dominium peccati est duplex perfectum & imperfectum: perfectum est, quod totum hominem occupat, ac sibi servitio addictum ac parentem habet: quale dominium in non renatis: imperfectum est, quod hominem non omnino, sed parte aliqua adhuc detinet: quale est in renatis, quia reliquias dominantis carnis in se sentiunt: nam cum liberatio à dominio peccati consistat in sanctificatione: si sanctificatio imperfecta est, liberatio & libertas quoque necessario imperfecta est: atqui verum prius: Ergo & posterius: ac propterea reliqua est aliqua servitus, quemadmodum quamvis vetus homo dicitur in nobis crucifixus ac mortificatus, quia peccati dominium bona ex parte ablatum est: sic eundem exuere, & mortificare jubemur, ob dominii illius reliquias.

Denique quod objicitur, qui miser est, & liberationem querit, is nondum est liberatus & felix: atqui is, quem Paulus describit, miser est, & liberationem querit, v. 24. Ergo nondum liberatus est: fallacia est homonymias: nam terminus major ambiguus est: in conclusione enim accipitur de liberatione inchoata: in propositione vero de liberatione perfecta: seu de cœptæ liberationis complemento; alioquin major falsa est: quemadmodum etiam ex antecedentibus constat: similiter quoque non obstat, quod fideles, qui alibi dicuntur beati, hæc miseri nominentur: quoniam diversa est ratio: appellantur enim beati secundum justificationem: deinde secundum sanctificationis inchoationem, seu secundum interiorum hominem: denique ratione triumphi futuri ac beatitudinis æternæ: miseri vero ex parte, secundum carnem, quatenus nondum plenè à peccati miseria liberati sunt; quare hisce solutis objectionib; ad argumenta, quæ luctam carnis adversus Spiritum in renatis & fidelibus describi ostendunt, transcamus.

Primum est; is, quem Paulus describit, non operatur malum, quod facit v. 17. omnes infideles irrenati sub lege constituti, operantur malum, quod faciunt: quia plerumque mente, semper autem voluntate peccato serviunt, Eph. 2. v. 2. 3. & c. 4. v. 18. Rom. 6. 14. 16. 17. 19. & 1. Joh. 5. 19. Licet enim in nonnullis mens recta suadeat: nunquam tam rectè, h. e. recto modo: quia non ex fide & amore Dei; neque ad Dei gloriam. Ergo is, quem Paulus describit, non est irrenatus.

Secundo, qui dicit, se non amplius perpetrare illud malum, ex relationis & oppositionis naturâ, ostendit, se ante perpetrasse, nimis cum esset infidelis, Eph. 2. v. 2. & 3.

III. In quo caro, seu corrupta natura, ab homine interiori distinguitur, non intelligitur homo infidelis & non renatus, utpote qui totus & absolutè est caro, Joh. 3. 6. Rom. 8. 5. Atqui is, de quo Paulus agit, est hujusmodi, ut in eo, caro distinguatur, ab homine interiori, v. 18.

IV. Quia menti & interiori homini velle bonum attribuitur, quod non rationi seu intellectui, sed voluntati convenit: ac propterea de rationis & appetitus pugna tantum non differit Apostolus, quasi voluntatem statueret medium, vitriique in se expertem, quæ aut à sola mente, aut ab appetitu regeretur: ut Socinus contendit.

V. Cui velle bonum absolutè convenit, ille non est infidelis & non renatus, sed fidelis; Joh. 3. 6. Rom. 8. 5. 2. Cor. 3. 5. Phil. 2. 13. In infidelibus ac non renatis est tantum voluntatis boni umbra, & quidem non perfecta, neque semper: atqui illi, quem Paulus depingit, velle bonum absolutè convenit, vers. 18. & 21. Ergo non est infidelis & non renatus, sed fidelis ac renatus.

VI. Qui delectatur lege Dei, is non est infidelis irrenatus, sed fidelis renatus, Rom. 8. vers. 5. & Psal. 1. nam delecta-

delectatio non solam approbationem in intellectu, sed etiam amorem in voluntate complectitur, quæ sine fide & regeneratione non existunt: is de quo Paulus agit, delectatur lege Dei, vers. 22. Ergo non est infidelis, & non-renatus; sed contrà fidelis ac renatus.

VII. Qui non solum lege delectatur, sed etiam quod lex (per prolopopiaziam quandam) vicissim delectatur, ille non est constitutus tantum sub lege, sed sub gratia, & fidelis ac regeneratus est: nam infideles & non-renatos omnes lex accusat ac damnat: eoque iis non delectatur: at qui is de quo hic agitur, non solum lege delectatur, sed etiam eo vicissim lex delectatur, teste Apostolo, qui non ait simpliciter *delector*, sed relatione quâdam, *condelector*: ut hanc emphasis adversarii agnoscunt, vers. 22.

VIII. Distinctio interioris hominis à carne v. 22. & legis mentis à lege membrorum , v. 23. iisque attributa, indicant , Paulum de fidelibus renatis loqui : nam absolutè ait & simpliciter, se delectari lege Dei , secundùm interiorē hominem.

IX. *Qui mente omnino servit legi Dei, ille est renatus; aliud enim est, quae legis sunt facere,* Rom. 2. v. 14. hoc est, quædam & imperfectè: aliud verò mente legi Dei servire, hoc est, omnino deditum esse: quemadmodum antithesis demonstrat: nam carni soli peccatum, & soli menti solum cultum legis attribuit. Atqui is de quo Paulus disputat, mente servit legi Dei, vers. 26. Ergo est renatus.

X. Qui cum carne perpetuum habent conflictum , illi
hoc loco intelliguntur , v. 23. & 26. Atqui soli fideles & re-
nati , hoc habent : Ergo soli illi intelliguntur : nam inter af-
fectus & mentem non-renatorum , in multis , ad malum
conspiratio est , & mens mala , malus animus , malus affe-
ctus.

X I. Quod Paulus ait, *ipse ego*, vers. 25. demonstrat perspicuè eum non loqui (ut aduersarii contendunt) per Protopopœiam de non-renatis; sed contrà per hypothesin veram personæ suæ, thesin de regeneratorum conditione exprimere.

XII. Firmissimum argumentum, qui liberari cupit & gratias Deo agit, per Christum, ille sane est fidelis: quia solus Christum colit, non autem infidelis hoc praestat: Is vero de quo Paulus hic differit, liberari cupit & gratias agit Deo, per Christum, vers. 24. Ergo est fidelis. Nam quod objicit Socinus, liberationis desiderium & gratiarum actionem, non ad eundem posse pertinere: illud ex proposita capitinis hujus expositione & objectionum confutatione diluitur: nam quod Socinus ait: *ne quis in Apostoli verbis, tantum rādō animadvertens, propter ipsum quoque, ita eum exclamasse sue misericordie sensu suspicaretur, statim per parentes in verba adjungi, gratias ago Deo &c.* illud inquam commentum omnino violentum est & alienum: quemadmodum res ipsa loquitur, utramque exclamationem per parentes similiter insertam, non à se mutuò disceptam: quemadmodum in explicatione capitinis ostendimus: neque etiam obstat hoc loco varia quædam, quam objicit, lectio, χάρεις τῷ θεῷ, quia, ut alia omissam, illud idem etiam valet, quod ἐν χάρεσιν τῷ θεῷ: quemadmodum phrasis natura & usus Pauli evincit, Rom. 6. vers. 17. 1. Cor. 15. v. 57. 2. Cor. 2. v. 14. & 8. 16. & 9. 15.

Denique hisce argumentis accedit similium locorum collatio, quibus eadem, quæ hoc in loco extant, de regeneratis dicuntur, ut Gal. 5. 15. & 17. & carnis opera statuantur non solum adulterium & scortatio, quæ ad corpus: sed etiam æmulatio, odium, invidia, quæ ad voluntatem: & hæreses, quæ ad mentem hominis pertinent. Ac propterea carnis nomine mentem, quatenus non est regenerata, complectitur: adeò ut licet fideles ab operibus sint immunes, bona parte; tamen ab inclinationibus primisque cupiditatibus non sunt alieni, ut etiam Catechesis nostra docet quæst. 60. & Apostolus ad Ephes. cap. 4. v. 22. 23.

Quare ut hanc sententiam veteres, ante Pelagium, non ita percepérunt: ita postquam ab eo exercitati sunt & diligenter omnia scrutati, securi sunt, ut Hieronym. Tom. 2. ad Ctesiphontem, contra Pelagianos, & Dialogo 2. contra eosdem. Et Aug. retract. lib. 1. cap. 23. & contra Julianum

Pelagianum, lib. 6. cap. 11. quo veterum quorundam consensum citat: quibus etiam assentiuntur Thomas Aquinas ad hunc locum, & vulgo Pontificii Doctores non minus quam nostri.

Quæ omnia collecta, cum iis, quæ de concupiscentia disseruimus, ad genuinam Pauli sententiam declarandam, suffectura speramus.

C A P. VIII.

HA&tenus digressio, qua anticipations quasdam ad-
versus justificationis doctrinam inferuit Apostolus:
& luctam Christianam, hoc est, repugnantiam carnis &
mentis renatae, hoc est, Spiritus, in vere fidelibus, copiosè
descripsit; ac tandem consolationem ex Christi gratia, per
regressionem convenientissimam, adjecit. Quam ab hypo-
thesi personæ suæ, ad thesin transfert, & hac ratione ad
principalem hujus epistolæ propositionem, artificiosè re-
greditur: eamque primum reponit ac concludit ex antece-
dentiibus: deinde confirmat.

*Propositio est, iis, qui in Christo sunt, nulla est condemna-
tio: illi autem in Christo esse dicuntur, hoc loco, non qui
mediatè tantùm & secundùm quid, in Christo sunt, nem-
pe ratione Ecclesiaz ipsius, quæ corpus Christi mysticum, in
qua sunt, sed tantùm ut palea in acervo frumenti, aut lo-
lium in agro tritici, Matt. 13. v. 25. non autem ex ea sunt,
i. Ioh. 2. v. 19. seu non sunt viva illius, per eundem Christi
Spiritum, membra, de quibus hypocritis, Ioh. 15. v. 2.
sed ~~τοῦ ξένου~~, intelliguntur verè Christiani, qui immediate
in Christo sunt, per unionem mysticam, cum ipsius persona,
fide, & virtute Sp. Sancti, Ioh. 6. v. 56. qua ipsi Christo,
ut vivi palmites viti spirituali, aut ut surculi arbori viti insiti,
& tanquam viva membra capiti Christo per Sp. S. uniti
sunt, Ioh. 15. v. 5. & 1. Cor. 12. vers. 27. Hac autem peri-
phrasì, hoc in loco, ut etiam in aliis, prudenter utitur
Apostolus, quo justificationis & salutis nostræ causam,
non à nobis, sed à Christo dependere ostendat. Præterea
ut Christianos, ab hypocritis (qui falso justificationem si-
bi arrogabant, Jacob. 2.) distinguat, eosdem etiam à pro-
prio effecto, videlicet vita Christiana describit, quod non
carnis, sed Spiritus regimen ac ductum sequantur: nam
quamvis reliquis carnis concupiscentiis adhuc sint obno-
xii: ut cap. 7. explicatum: iis tamen non parent, seu non
perpetrant: sed iis reluctantur: ac licet in lucta interdum
prosternantur atque impingant, exurgunt tamen respi-
scientiæ, & vitam suam, ad Spiritus ductum, potissimum
componunt: aliud enim est peccare etiam actu: aliud in
peccato ambulare, hoc est, eo delectari, & illi operam da-
re, eique maximè servire: ideoque fideles à potiori parte
appellationem desumunt, cum non secundum carnem, sed se-
cundum Spiritum præalentem ambulare dicuntur. Atque
hæc de v. 1. de quo argumento Gal. 5. v. 16. ad finem usque
capitis differit: deinde propositionem hanc hypothesi
iteratâ confirmat, à causa efficiente, vivifico Spiritu Christi,
cujus lex, hoc est, Metaphorice vis quasi imperans ac do-
minans, me liberavit, hoc est, me & fidelem quemque à
dominio legis peccati & mortis, per regenerationem, v. 2.*

Idque illustrat, primū per aphæresin, deinde per the-
sin : illa removet hanc liberationem à lege, cui impossibi-
lem fuisse afferit : verū ut contemptæ legis calumniam
anticipet, culpam, in carnem nostram, seu vitiositatem na-
tivam, nempe peccatum originis, transfert : hæc enim libe-
randi impotentia legi convenit, non per se, & naturâ suâ,
quippe perfectam justificationis & salutis viam monstrat,
Dei & proximi amorem omnibus numeris absolutum : sed
per accidens carnis nostræ, quæ legi ac salutis regulæ relu-
&tatur. Hæc de aphæresi : thesis verò liberationis causam
statuit, primam quidem, gratiam Dei Patris donantis Fi-
lium : & proximam promerentem, Christi satisfactionem:
nam Deus suo ipsius Filio missò, in forma consimili carni pec-
cato obnoxie, id est, veriè afflito, idque, (ut nonnullis pla-
cket, per ellipsis) pro peccato, id est, sacrificio pro peccato:
quemadmodum in Veteri Testamento septuaginta Inter-
pretes sæpe loquuntur : vel pro peccato, hoc est, ut pænam

peccato debitam subiret: *condemnavit peccatum*, hoc est, illius dominandi & condemnandi vim abstulit: *in carne, nempe Filii humana natura*, per Synecdochen, v. 3.

Finis autem liberationis hujus subjicitur, *ut jus illud legis*, quod ea scilicet requirit, nempe obedientia, completeretur *in nobis*, nempe fidelibus: id quod nonnulli de justificatione interpretantur: quod imputatione justitiae Christi, pro nobis praestitae justificemur: sed istud scopo loci non satis convenit: & phrasí etiam Apostoli adversatur: non enim ait, *ut jus illud legis impleretur in Christo pro nobis*: sed, *ut impleretur in nobis*: ideoque de sanctificatione vita intelligitur: & ut doceat, finem liberationis, à peccati tyrannide (ut pote poena) merito mortis Christi, eum esse, ut legi pareamus, hoc est, sanctè vivamus: nam quod objici potest, nos non esse perfectos, ideoque legem, in nobis non completri, quod hic tamen dicitur: illud inquam, non sequitur: quia etsi legem non compleamus simpliciter, ac simul: complemus tamen secundum quid, secundum omnia pracepta, inchoatæ obedientiæ, & successivè, ut Galat. 6. vers. 2. Rom. 13. vers. 8. Ephes. 5. vers. 26. idque ex locis similibus patet, Luc. 1. vers. 6. Tit. 2. v. 14. Rom. 15. vers. 14. Actor. 9. vers. 36. Ac propterea describit Apostolus, quosnam intelligat, qui legem implet, nempe suo modo, cùm ait: *in nobis, nempe eos, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum*: eoque ostendit, fideles sic implere legem Dei, secundum quid, ac potiori sui parte, quod scilicet, quamvis carnem habeant, tamen non secundum illius pravas cupiditates vitam instituant: id quod opposita amborum descriptione declarat ac probat, quod corum, *qui secundum carnem sunt, hoc est, carnalium, in quibus caro regnat, effectum proprium est, que carnis sunt cogitare*, seu secundum carnem vivere: contrà eorum, *qui secundum Spiritum sunt, hoc est, spiritualium, seu renatorum, in quibus dominatur Spiritus, proprium est, cogitare ac meditari, que spiritui convenient, v. 5.* secundò idem probat ab eventu consequente, *quia quod caro cogitat, mors est, hoc est, via mortis, seu mortem habet adjunctam, per Metonym. contrà quod cogitat Spiritus, vitam & pacem, hoc est, salutem habet comitem, v. 6.*

Cœterum observandum est, ne cum Pontificiis, hoc in loco erremus, & mortem ac vitam, similiter tanquam propria effecta consideremus, quasi nimirum cogitata Spiritus efficerent ac mererentur vitam æternam: cum tantum consequentia certa hinc denotetur: ut res ipsa evincit: nam mors & vita sequuntur cogitata carnis & Spiritus, sed diversa consecutionis ratione speciali: nam mors generatim consequens est & speciatim etiam effectum meriti vita carnis & malorum operum, ut lex demonstrat Deut. 27. v. 27. *Maledictus qui non, &c.* Salus verò communi etiam ratione, consequens est adjunctum vitae secundum spiritum & bonorum operum: non autem speciatim consequens effectum & promeritum, ut Pontifici contendunt, id quod ex fidelis operantis & operum conditionibus constat: qui enim bona operatur, jam est per fidem, in gratia, ac filius Dei & hæres vita: ideoque vita æterna hæreditas filiorum, non meritum servorum appellatur: etsi opera bona sint conditio ac via ad hæreditatem possidendam: opera quoque, ut vitam mereantur, debent esse indebita, perfecta, vita æqualia: atqui nihil horum bonis nostris operibus convenit: primùm quia debita sunt Deo, ideoque nihil illis mereri possumus: debita autem sunt primùm, iure universalis, in omnes homines, dupli, cum creationis, ad imaginem & cultum Dei: unde usum imaginis & obedientiam, ut Dominus talentum à servis merito cum fœnore reposcit: tum gubernationis ac providentiæ, quæ conservat variisque beneficiis afficit; Actor. 17. v. 25. 26. 27. secundò jure particulari, in Ecclesiam, ratione liberationis ac servationis: cuius gradus singuli totidem sunt debiti bonorum operum causæ gravissimæ, ut electio ad salutem, & media salutis omnia ei subordinata ac data; ut Christi donatio in mortem pro nobis, resurrectio ad nostri justificationem, ascensus in cœlum, ut nobis viam pararet, vocatio ad fidem & Christi communionem, justificatio, adoptio in filios Dei & hæredes vita æternæ, sanctificatio per Spir-

tum Sanctum: quemadmodum hisce argumentis, Apostoli, ad bona opera, tanquam ad officium debitum, passim nos adhortantur: atque huc pertinet Christi judicium, *cum feceritis omnia, que vobis mandata sunt, dicite servi inutiles sumus: quia quod debuimus facere, fecimus*, Luc: 17. vers. 10.

Secundò bona nostra opera non solùm debita sunt, sed etiam imperfecta: idque bifariam: primùm quia conjuncta habent multa mala opera, in quæ impingimus indies, Jac. 3. v. 2. *Quicunque autem universam legem servaverit, & impegerit in uno, reus est omnium* Jac. 1. v. 10: nam maledictus qui non manserit in omnibus, Deut. 27. v. 27. Adeò ut antiquam Stoicorum paradoxum illud: *qui unam virtutem habuerit, habet omnes*, apud Christianos verissimum sit, si legis normam & rigorem spectemus: deinde bona, quæ dicuntur opera nostra, tantum sunt bona, si in se spectentur, secundum quid, ratione Spiritus operantis: mala verò ratione carnis reluctantis, quia non ex toto corde, tota anima, cogitatione, & omnibus viribus, ea præstamus: adeò ut merito imperfectionis suæ, per se sint mala, ut ab homine profecta, & obnoxia maledictioni, ad quam minima legis transgressio sufficit: quemadmodum contrà ad vitam æternam, omnibus modis perfecta obedientia necessaria est. Deut. 27. v. 27. Lev. 18. v. 5. Rom. 10. vers. 5. Jac. 1. v. 10. nostra verò bona opera secundum quid, tantum ratione efficientis Dei & per accidens venia & gratia illius, propter Christum, defectus eorum condonantis, bona appellantur: quoniam Christus, quemadmodum personas fidelium justificat, ut Deo placeant, Rom. 5. v. 1. ita & bona eorum opera imperfecta, à reatu absolvit, satisfactione & intercessione sua, ut Deo accepta sint. Hebr. 13. v. 21. & 1. Pet. 2. 5.

Tertiò bona nostra opera sunt inæqualia vita cœlesti: non duratione tantum: quia temporalia sunt, non autem æterna; sed etiam dignitatis gradu: quia vita æterna supernaturalis & hominum sensibus atque intellectui incomprehensibilis gloria est, Rom. 8. v. 18. Ergo ut concludamus: cum opera nostra bona sint debita, imperfecta, inæqualia, non merentur neque propriè efficiunt vitam æternam: sed contrà, ut stipendum peccati mors est: ita gratia Dei vita æterna per Christum Jesum Dominum nostrum, Rom. 6. v. 23. gratiaque servi sumus per fidem, non ex operibus, ne quis glorietur, Ephes. 2. v. 8. & 9.

Ex quibus omnibus satis superque appetat, cogitationem Spiritus (seu id quod cogitat ac desiderat Spiritus) vitam & pacem appellari, non quod ea promereatur, aut vi sua efficiat: sed quia antecedens est adjunctum in adultis proprium: &, ut rectè ait Bernardus, *non causa regnandi, sed via regni*: & fructus ac testimonium veræ ac vivæ fidei, secundum quod, de occulta fide judicabit Deus, & verè fideles, ut vera Christi membra, ac filios, ab hypocritis fidem vanè profitentibus & de adoptione divina falsò gloriantibus, tanquam arbores ex fructibus discerneret.

Porro opéra cogitatum carnis, h.e. vitam carnalem, quam ea meditatur & exercet, viam esse ad mortem, eamque etiam parere, probat Apostolus ab effecto illius, quod per Meton. ad majorem evidentiam declarat: *quia inimicitia est, h.e. summam inimicitiam exercet, adversus Deum, seu repugnat Deo, quod confirmat à remotione contrarii, qua inimicitiam hanc describit, quoniam videlicet, legi Dei non subiicitur: neque enim potest: nam caro est vitiositas nativa seu peccatum originis, à quo nihil boni cogitari, neque præstari potest, sed tantum malum: atque hinc concludit: qui in carne sunt, in illius potestate, ac sub illius dominio, h.e. omnino carnales, Deo placere non posse*, v. 8.

Deinde à thesi transit ad hypothēsin, qua Romanos fideles consolatur & ad officium ipsorum hortatur ac stimulat: docet enim eos vi Spiritus liberatos esse: primum à peccato: deinde à morte: ac de priori ait: *Vos autem non estis in carne: sed in Spiritu, hoc est, non carnales, sed spirituales*.

Carnales autem, quemadmodum antea ostendimus alii sunt, in quibus caro regnat (quales infideles) alii in quibus repugnat: ut fideles, qui & carnem habent & Spiritum: sed illam reluctantem, hunc dominantem: qui considerat

derati secundum legis (quæ perfectionem exigit) rigorem, merito suo carnales appellantur: quemadmodum ante factum c. 7. ostendimus, sed secundum Euangelii gratiam & veniam , qua , per fidem , caro reluctans fidelibus non imputatur ad peccatum, propter Christum : nec regnat, sed Spiritus primas obtinet: ab hoc , utpote à potiori, hoc in loco, ubi fideles secundum gratiam considerantur, recte denominari apparet. Romanos autem spirituales esse , probat à causa efficiente : *Quoniam*, inquit, *Spiritus Dei habitat in vobis*, h. e. hæret ac sanctificat, idque porrò confirmat à communione cum Christo, vers. 9.

Deinde Romanos fideles liberatos à morte anticipatio-ne quadam docet: objici enim poterat, nos morimur. Ergò liberati non sumus à morte: respondet Apostolus, negatione consequentia : quia liberati sumus à dominio mortis: nam corpus quidem moritur, propter peccatum: sed spiri-tus noster , seu anima fidelium , vivit propter justitiam Christi imputatam , ideoque mors corporum nostrorum non est absolutè mors & dominans mors : quia fidelibus non est amplius venenum; sed salutare antidotum: non vestibulum secundæ mortis : sed per accidens gratia Christi, finis culpas & janua melioris & æternæ vitæ vers. 10.

Deinde tandem etiam à morte liberabimur: nam etsi corpus moriatur : ut anima transit ad vitam æternam , sic corpus ad tempus manebit in morte : sed tandem resurget, non ignominiosè ad mortem secundam : sed contrà glori-sè ad vitam æternam : hoc autem probat Apostolus ex ratione antecedente , nimirum causa efficiente , Sp. S qui eos, quos sanctificat , etiam glorificat : quam consequen-tiam à pari confirmat : quod eadem sit Christi capitum & membrorum ejus, h. e. fidelium ratio : ut Patre, per eun-dem spiritum , quo vivunt in justitia & gratia vivificantur ad gloriam , vers. 11.

Atque hæc quidem de Romanorum contra peccati & mortis terroris consolatione : ex qua deducitur adhortatio ad vitam Christianam : quæ cum duabus conster parti-bus, nimirum fugâ carnalis & studio spiritualis vita: priori parte utrumque complectitur Apostolus , per Synecdoch. frequenti Scripturæ more, quæ dehortatione, hortationem ad contrarium intelligere solet: & huic adhortationi stimu-lum addit, cum *fratres* vocat: eamque confirmat ab adjun-ctis : primum quidem , ab officio seu justo : quia debemus non carni , sed spiritui obedientiam : debere autem nos ex superioribus liquet: primum jure dominii: quia Christi su-mus, non creationis solum, sed etiam redemptiois gratia: deinde jure gratitudinis , quam etiam natura dicit, in hominibus impiis, ut amantem redamemus, Matth. 5. v. 46. & 47. nam beneficia gratuita Spiritus , supra retulit: tum quæ accepimus , liberationem à dominio peccati & mortis; tum promissa , quæ accepturi sumus tandem , nempe plenam à peccato & morte liberationem , v. 12.

Altera ratio est ab utili: fugâ mortis ac vita prämio. Si, inquit, secundum carnem vixeritis : h. e. cogitationibus & cupiditatibus corruptæ naturæ vos mancipaveitis, futurum est ut moriamini, morte nimirum æterna, cum corporis, tum animæ : quæ mors non in abolitione substantiæ : sed in ab-alienatione & privatione gratia vitaque Dei & perfectione peccatarum infernalium , consistit. Sed si spiritu actiones corporis mortificatis, vivetis, hoc est, vitam æternam & animæ & corporis consequemini : quo in loco observandum est, vocem corporis bifariam posse exponi: aut Metaphorice, pro corrupta hominis natura , seu labe originalis peccati in homine, quæ & caro & vetus homo appellatur, Eph. 4. v. 22. unde & membra (pro variis ad varia via inclinationibus) ei adscribuntur , Col. 3. v. 5. aut pro altera hominis naturalis parte accipititur: quo sensu, erit Synecdoche gemina: nam actiones corporis bonas, quæ aut naturæ incorruptæ, aut legi congruunt , non intelligit Apostolus : sed vitiosas, quæ legi Dei adversantur, nec vitiosas animi actiones exclu-dit, sed corporis potissimum intelligit : quoniam animi via, bona ex parte, à corporis sensibus inflammantur & corporis ministerio peraguntur, v. 13. Similis locus est, Rom. 6. v. 12. Hanc autem rationem confirmat Apostolus, à causa efficiente, jure filiorum, in hanc sententiam: qui adoptione

filii Dei sunt , illi sunt hæredes Dei & cohæredes Christi primogeniti; ideoque vivent , vers. 17. qui aguntur Spiritu Dei, sunt filii Dei, v. 14 ergo qui aguntur Spiritu Dei, vi-vent, vers. 13. Assumptionem autem illustrat ac probat A-postolus distinctione Spiritus, cui duplex effectum tribuit, servitatem ac metum , & contra adoptionem ac securita-tem : nam Sp. S. promulgatione legis, nos servos peccati & condemnationi obnoxios demonstrat, eaque ratione convi-ctis metum incutit ac conscientiam terret , ut de nostris vi-ribus desperemus , & Euangeliu deinde oblato invitati ac vocati, ad Christum accedamus: cui etiam serviebat terri-bilis illa legis promulgatio , cujus meminit Apostolus, Heb. 12. v. 18. & 22. Contrà verò promulgatione Euangelii & fidei in Christum, nos adoptat in filios Dei , deque adoptione nostra , securos reddit , & ad Dei Patris invoca-tionem excitat, vers. 15. & 16.

Sed objici posset, legem vocari ministerium literæ, non Spiritus , 2. Cor. 3. Sed respondet, Paulum hoc loco considerare, id quod legis, extra Christi gratiam , est pro-prium , nempe mandando , verando peccata retegere & damnando terrorem incutere: deinde nomine Spiritus ἡγεμόνης, ad Corinth. Spiritum adoptionis ac sanctificationis, quem vivificum appellat, quiue Euangeliu confertur, in-telligi : non autem spiritum absolutè.

Porrò fideles filios Dei esse , & cohæredes Christi , ob-jectionis anticipatione, per inversionem, illustrat, & transi-tione commoda , ad crucis tolerantiam variis consolationi-bus extimulat: objici enim poterat : Si filii Dei essemus, non affligeremur : imò contrà, inquit Apostolus ; quia filii Dei, ideo affligimur (de qua re pluribus, Heb. 12.) & si-mul consolatur variis argumentis: quorum primum est à communione Christi in cruce deductum: quia non soli, sed cum Filio Dei , capite nostro, patimur : alterum est ab e-ventu & communione Christi in gloria: Christus enim per-pessionum via intravit in gloriam, ita & nos : sed diversa tam ratione : Christus suo, nos verò illius meritò: ideoque Christus jure, nos gratia: Tertium consolationis argumen-tum, à gloriæ , quæ fideles afflictos manet , magnitudine desumitur, quam comparatione, cum afflictionibus nostris, illustrat, ab inæquali & minori, v. 18.

Inæqualitas autem cuius hoc in loco fit mentio , posita est, non solum, in temporis duratione : sed etiam in gravi-tate & excellentia rei : ac propterea omne hominum mer-itum excluditur, 2. Cor. 4. 17. 18. deinde amplificat à desiderio duplici, ac primum mundi, per prosopopœiam, quod avidissime patefactionem gloriæ filiorum Dei expectet, vers. 19.

Hoc autem desiderium illustrat, à causa efficiente , sensu nimirum vanitatis, cui mundus obnoxius est, non suâ natu-ra, aut virtute: sed hominis culpâ secundum justum Dei ju-dicium, v. 20. de qua re, Gen. 3. 17. 18.

Hæc autem vanitas consistit partim in mundi corruptio-ne, non solum präsenti, qua clementa mirificè vitiata sunt, & cœli vires, in elementarem regionem, immutatae : sed etiam futura , qua tandem dissolvetur mundus : partim et-iam in abusu, quod präter finem suum ad perniciem homi-num & ignominiam Dei, impiis serviat: deinde illustrat hoc mundi desiderium ab adjuncta spe: quæ certitudinem glo-riæ ostendit; & à fine, nempe liberatione à corruptione, 2. Pet. 3. v. 13. quæ ad gloriosam libertatem filiorum Dei pertinet : nam quemadmodum mundus propter hominem conditus est, & propter lapsum illius corruptus: ita ad glo-riam electorum dissolutus restituetur, vers. 21.

Porrò repetitione, transitioni accommodata, illud mun-di desiderium explicat, Metaph. dupli elegansissima , su-ffirandi ac parturiendi , idque à communi fidelium notitia probat, cum addit, scimus, ex verbi nimirum divini revela-tione, & experientia sensu, v. 22.

Ex quibus appetet, quidnam de quaestione, quæ de inte-ritu mundi, moveri solet , certò statuere oporteat , & qua ratione intelligendum sit , quod Apostolus Petrus , 2. ep. c. 3. 13. ait , *Cælum novum ac terram novam*, secundum pro-missionem expectamus : talem nimirum cœli präteritionem & mundi conflagrationem non intelligi, qua omnino in nihilum

hilum redigentur ratione substantiæ : sed mutabuntur ratione qualitatum: quemadmodum etiam explicatur Ps. 102. & Heb. 1. repetitur : *Tu initio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cali: ipsi autem præteribunt: sed tu permanes, & omnes ut vestimentum veterascent, & velut amictum circumvoles eos & mutabuntur: quæ cum hoc Pauli loco, maximè convenientiunt: nam quemadmodum id quod mutatur & quidem in melius, non redigitur in nihilum: ita quod liberandum est à servitute corruptionis & vanitatis, illud non interit in nihilum: quia nihilum est, maxima vanitas: & quod omnino perit, maxime corruptioni servit: atqui mundus liberandus est à servitute corruptionis, Rom. 8. vers. 21. Ergo non redigetur in nihilum.*

Deinde quod rectè sperat mundus, illud bonum est mundi: spci enim rectè objectum malum esse non potest: neque ullius spei malum notum: et si interdum fucatum specie boni speretur: notumque est nihil esse, quod non suum bonum appetat, natura recta.

Atqui liberationem sui rectè sperat, & avidè expectat mundus: quemadmodum per prosopopœiam profert ac probat Paulus, v. 19. & 21. Ergo liberatio bona est: ideoque interitus in nihilum, qui malum est, & quidem apertum, non designat.

Tertio liberatio, quæ similis est libertati filiorum Dei, ea non est interitus in nihilum. liberatio quam mundus expectat ac sperat est similis libertati filiorum Dei: nam dicitur à Paulo, sub spe, quod etiam ipse liberabitur, hoc est, non minus quam nos Dei filii; ergo non est interitus.

Quartò mundi liberatio à vanitate pertinet ad plenam libertatem gloriae filiorum Dei, vers. 19. Mundi redactio in nihilum non pertinet ad libertatem gloriae filiorum Dei; sed illi contrà repugnat: Ergo ea mundi in nihilum redactio, non est liberatio à vanitate, de qua Apostolus disserit.

Duo tamen sunt argumenta, quæ ex adverso moventur, suamque habent prima specie difficultatem: objici enim potest primum ex 2. Pet. 3. cœlos novos & terram novam intelligenda, in quibus, ut additur, justitia habitat; atqui in hoc cœlo & terra visibili post ultimum diem non habitabit justitia: sed tantum in summo & invisibili cœlo: ergo hoc cœlum & terra visibilis non intelligitur: sed tantum cœlum summum & invisibile. Negarent forte nonnulli assumptionem & doctiss. virum Bucanum in Loc. Comm. securi, opponerent Apoc. 21. vers. 1. Quidam tamen malunt non immerito negare illa verba Petri, cum ait, in quibus justitia habitat, ad cœlum & terram debere communiter referri, primum quia per ellipsis ad vocem nos accommodari possunt, ut hujus loci sit sensus: cœlum novum, & terram novam expectamus nos, in quibus justitia habitat: quemadmodum similis sententia Phil. 3. 19. & 20. deinde responderi potest, relativum illud, nempe quibus, licet ad nos non referretur, non tam ad terram, sed ad cœlos tantum pertinere: & quamvis non simus in cœlis visibilibus versaturi, sed in summo & invisibili, non est tamen alienum à vocis & Scripturæ usu, si dicatur, in illis, h. e. super illos justitia habita: quemadmodum rectè ex usu communis in terra esse dicuntur, non quæ ei inclusa: sed quæ sunt super terram.

Sed iterum objici potest: si cœlum hoc & terra non interibunt in nihilum, sed renovabuntur; nullus eorum nobis erit usus: atqui hoc absurdum est & Dei sapientia repugnans, qui nihil frustra agit: ergo non renovabuntur: sed interibunt penitus: propositionem probang hoc modo; si nobis utilis foret hic mundus, vel pertineret ad sustentationem corporalis vitæ, vel ad cognitionem Dei, Rom. 1. v. 20. Sed ad neutrum pertinere potest: quia corpore erimus immortales: nec terræ frugibus aut fructibus nobis erit opus: & cognitione etiam immediata Dei omnino perfecti, 1. Cor. 13. ac propterea non erit nobis utilis.

Resp. negatione assumptionis prosyllogismi: nam cognitionis alia est intellectiva, alia sensitiva: prior futura est immediata sine externis mediis: nam mentis intellectu perfectè illustrati, Deum in immediata gloria spirituali cognoscemus: sed altera futura est mediata, qua Deum contemplabimur oculis corporeis, non in essentia aut gloria

spirituali: sed in operibus & gloria corporali, in operibus illius corporalibus: in quibus manifesta indicia majestatis divinæ apparebunt: p̄cipue in carne Christi: deinde in corporibus Christianorum beatorum: denique in aliis corporibus, nempe cœlo & terra: quæ propter nos glorificata, futura sunt hominibus glorificatis elegantissimum ac jucundissimum divinæ omnipotentiae & bonitatis erga homines, in summum cœlum inde evectos, sub pedibus theatrum; quemadmodum hoc argumentum non indoctè tractat Tho. Aquinas in summa Theologiaz, p. 3. quæst. 91. & in magistrum sententiar. l. 4. dist. 48. q. 2. Quæ sententia de mundo in nihilum non redigendo, ut reddatur illustrior, duo præterea, ab absurdis consequentibus, connectemus argumenta.

Quorum primum est, quod ille mundi interitus futurus est proximè ante Christi redditum ad judicium, Mat. 24. 29. 30. statim autem, inquit, post oppressionem dierum illorum, sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorum concutientur: & tunc apparebit signum filii hominis in cœlo: & tunc omnes tribus terræ plangent, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli, cum potentia & gloria multa. & 1. Thess. 4. v. 17. dicitur de nobis post Christi descensum illum è cœlo, rapiemur simul cum eis, in nubes, in occursum Domini, in aërem: & ita semper cum Domino erimus. ideoque aër erit adhuc, neque mundus inferior in nihilum redactus erit: alias enim neque aër esset, neque alijs præterea locus, in quem Christus descenderebat vero suo corpore ac locali, aut nos ascenderemus: nam jam antè ostendimus ex Matthæo, mundi illam solutionem, quam Scriptura tradit, Christi descensum proximè antecedere.

Secundum argumentum est, quod sententia de mundi in nihilum interitu, infernum tollit, & dæmones ac reprobos, in cœlo summo, post ultimum judicium futuros necessaria consequentia statuit; quorum utrumque Sacrarum Literarum discritis testimonii repugnat.

Primum enim infernum & pœnas illius æternas extra cœlum summum collocat, & ab eo segregat, Matt. 25. 41. & 46. Judæ epistola v. 7. & 2. Pet. 2. v. 17. ideoque si reliquus, præter summum cœlum, mundus, in nihilum redigetur, inferno locus deerit: ideoque nec erit.

Deinde sacra etiam Scriptura clarè docet passim, cœlum esse beatorum sedem ac patriam, illis tanquam hereditatem propriam, neque in illud, ut Johannes ait, quicquam immundum & id quod abominandum est, facit, & mendacium, ingredi: sed illos qui scripti sunt in libro vite agni, Apoc. 21. vers. 27. Beati enim soli eò ingrediuntur: foris verò erunt canes & benefici & scortatores, &c. Apocal. 22. vers. 14. & 15. quorum pars est in stagno ardente igni, Ap. 21. vers. 8.

Ex quibus omnibus appetet, mundum non in nihilum, sed in meliorem statum redigendum: id quod ad futuram fidelium gloriam illustrandam adduxit Apostolus, v. 22.

Deinde eandem fidelium gloriam exaggerat & probat à desiderio ipsorum, ex lensu misericordia orto, & à spe adoptionis; quæ vox adoptionis, non propriè accipienda: nam omnes fideles jam adhuc in terræ constituti, adoptati sunt ac filii Dei, ut antè demonstratum v. 15. & 16. sed impropriè per metonymiam, patefactionem adoptionis nostræ significat: idcirco sequentibus proximè verbis exponitur, redemptio corporis nostri. Si quis verò objiciat; quod redemptum est morte Christi, ejus redemptio non est expectanda: atqui corpora nostra, non minus quam animæ redempta sunt morte Christi. Ergo eorum redemptio non est expectanda: negatur consequentia, propter argumenti seu medii termini homonymiam: quia diversa ratione, unum & idem redemptum esse & redemptum non esse sine contradictione, dici potest. Quoniam redemptio aut propriè solutionem pretii redemptionis notat, qua ius liberationis comparatur: aut per metonymiam redemptionis patefactionem & fructum seu liberationem ipsam significat: priori modo fideles Christi morte redempti sunt, Rom. 3. v. 24. & Ephes. 1. v. 7. quia satisfactionis illius merito, nobis acquisivit jus liberationis à morte, cum ratione maledictionis,

ctionis, ne nobis esset condemnationis pars: tum ratione detentionis ac corruptionis, ne à vita & gloria arceremur: secundo modo, Christus nos redigit, applicatione satisfactionis, per suum Spiritum: sed certis quibusdam gradibus: primum à condemnatione & maledictione mortis: idque in adultis, mediatis per fidem, qua justificamur, Rom. 5. vers. 1. & 8. & cap. 8. vers. 1. secundò à detentione & corruptione, immediate, potentia divina, in resurrectione, ultimo die, qui propterea dies redemptionis nuncupatur, Ephes. 4. v. 31. 1. Cor. 1. v. 30. 31. & 15. v. 53. 54. & Ioh. 6. v. 40. Rom. 8. v. 11. Primo modo redemtionem corporum habemus, non autem expectamus: præterita enim expectari non possunt sapienter: secundo verò modo, partim habemus fidem, ratione primi gradus & initii: partim expectamus spe, ratione secundi gradus & complementi; de quo Apostolus hoc in loco differit: quemadmodum etiam Lucas in Euangeliō, cap. 21. 28. Ac propterea sibi & rei veritati optimè consentit Apostolus, quando ait, *nos expectare redemtionem corporis nostri*: Cujus spei certitudinem declarat, ab efficiente causa, nempe *primitus Spiritus Sancti*, quæ redemtionem nostram futuram obsignat: qua de re consentanea Epheſ. 1. v. 13. & 14. *Primitas autem Spiritus*, regenerationis inchoationem (in fide & charitate constanter) perfectionis & salutis futuræ arram appellat, per Metaphoram convenientissimam: *primitæ enim vocantur in Sacris Literis, prima quæque, non solum fructuum, sed etiam brutorum & hominum, Deo oblata*, Genes. 4. vers. 4. Exod. 13. v. 12. & 22. v. 30. & 23. v. 19. cuius oblationis finis erat duplex: prior quidem gratitudinis, pro acceptis à Deo beneficiis, publica testificatio, Deut. 26. v. 10. posterior verò reliquorum consequentium & conjunctorum sanctificatio, Levit. 23. v. 14. Rom. 11. v. 16. Quem rūtum Ethnici (ut alia non pauca liturgiæ Mosaiæ) imitati sunt, ad superstitionis suæ ornamentum. Hæc de v. 23.

Denique hanc redemtionis expectationem illustrat Apostolus anticipatione objectionis. Objici enim poterat, quandoquidem fideles liberati ac servati sunt; illius redemtionem non esse expectandam. Verùm opportunè huic difficultati occurrit ac respondet Apostolus, cum ait: *spe salvi sumus*, non autem re: ideoque rem meritò expectamus, id quod de salutis complemento intelligendum est, ut ex superioribus apparet. Argumentatio autem Apostoli est hujusmodi: Quod speratur, illud præsens non habetur, sed futurum expectatur: quandoquidem spes, si generalem illius naturam consideremus, est lata boni absentis expectatio: non autem sensus præsentis boni. Salus autem nostra perfecta, ac plena redemptio speratur: ergo ea præsens non habetur: sed futura expectatur: Propositio continetur illis verbis *Spes autem* (id est, res sperata per metonymiam) *si cernatur, non est spes: quod enim quis cernit, cur speret?* Ad assumptionem vero pertinet, quod ait: *spe servi salvi sumus*, hoc est, salutis nostræ complementum adhuc speramus: habemus quidem illud oblatum in promissione, & tanquam objectum verum fide apprehensum: sed nondum collatum executione ipsa: nam spei objectum non est præsens salutis consummatio, v. 24. Conclusio denique continetur v. 25.

Atque hæc dicta de tertio consolationis arguento.

Quartum est à Spiritu Sancti subilio: siquidem *interpellat pro nobis*, hoc est, per metonymiam, quid orandum sit, docet: & ad eam rem segnes ac torpentes excitat atque inflamat. Quod beneficium amplificat remotione causæ alienæ ac falsæ: *Quid enim, inquit, precemur, ut oportet, non novimus*, nempe è nobis ipsis: deinde ab adjuncto, quod Deus (quem confirmationis causa, peripherasticè, ab omnisciencie proprietate, scrutatorem cordium vocat) norit, hoc est, probet, amet, exaudiat, sensum Spiritus: *quia secundum Dei voluntatem interpellat pro sanctis*, hoc est, fidelibus, qui sancti sunt, perfectè in Christo, imputatione divinâ: & inchoatè, in se, sanctificationis dono. Quod autem *Spiritus interpellare dicitur pro sanctis* non aliter accipendum est, quam quod in sanctis, ad eorum utilitatem, preces, quibus Deus interpellatur, suscitet: ac propterea inepte à non nullis, Spiritus Sancti & Christi mediatoris atque intercessoris nostri, officia permiscentur ac confunduntur, v. 27.

Quintum consolationis adversus calamitates argumentum petitum est ab adjuncta utilitate: quia omnia fidelium bono inserviunt: de quo Rom. 5. v. 3. 4. 5. id quod probat, à fidelium conscientia, de hac re probè edocita, partim ex Sacris Literis, partim ex testimonio Spiritus interno, partim denique ex communi experientia: fideles autem vocat Apostolus, *diligentes Deum*, descriptione ab effecto proprio: quod in adversis, dilectionem suam erga Deum, maximè patefaciant: quo verè fidei argumentum & communionis cum Christo documentum proberet: idque illustrat à causis, cùm *vocatos* appellat *secundum propositum*, nempe non hominis, ut male Origenes, Chrysostom. & Oecum. existimant, sed Dei: quemadmodum eruditè August. Tom. 7. contra duas epistolas Pelagii, lib. 2. cap. 9. explicavit: id quod etiam probaretur ex collatione locorum similium, Rom. 9. v. 11. Ephes. 1. v. 11. & 2. Timot. 1. v. 9. Propositum autem seu decretum Dei, hoc in loco non absolutè res omnes: sed speciatim, pro materia subiecta, creature ratione prædictas spectat *εἰς οὐκεῖν*. Hoc autem cùm duplex sit, nempe declarandæ vel justitiæ vel gratiæ: de posteriori Syncedochicè intelligitur, nempe de gratuito servandi decreto: nam alioqui omnes quocunque modo vocati, cùm ex proposito Dei universè sumpto vocati sint, servarentur: quia mutatio in æternum Dei consilium non cadit. Vocati ergo secundum propositum, hoc in loco dicuntur, non quivis, sed qui secundum gratuitum salvandi propositum & electionem Dei vocati sunt: ut autem id melius intelligatur, observandum est, vocationem aliam esse ad munus aliquod, Politicum vel Ecclesiasticum: aut ad certam vitæ hujus conditionem: de qua vocatione hic non agitur: aliam ad communionem Christi, adoptionem, & vitæ æternæ hereditatem, 1. Cor. 1. v. 9. 1. Thess. 2. v. 12. & 1. Pet. 5. v. 10. Quæ duplex est, efficax vel inefficax: quarum illa est, qua vocati ad communionem Christi, efficacia Spiritus, ad Deum adducuntur: quæ electis convenit: hæc verò contra non paucis reprobis quadrat: vocationem autem est per ministerium Euangeliū invitatio, ad communionem Christi, per fidem: quæ *invitatio ad cœnam agni* appellatur, Matth. 22. v. 3. Apocal. 19. v. 9. Inefficax duplex est, vel externa tantum, quæ fit tantum externo ministerio Euangeliū; hoc est, prædicatione Euangeliū & Sacramentorum administratione: qualis eorum, qui Euangeliū audire detrectant, & baptismum rejiciunt: aut si audiant, nec assentientur nec intelligunt: vel partim etiam interna, cùm Euangeliū non solum audiunt, sed etiam intelligunt veritatem illius: & quidem vel sine assensione veritatis: vel cùm ea; sed fide mortua, quæ non est productiva bonorum operum, nec fiduciæ cordis: quæ cùm accesserit, interna & efficax dicitur: quia internam & salutarem Spiritus efficaciam conjunctam habet; qua & mens agnitione, hoc est, intelligentiæ & assensu Euangeliū illustratur, & cor ad fiduciam gratiæ Christi reformatur & inflebitur: adeò ut vocationis hujus ad Christum quatuor sint gradus: primus est ad auditionem Euangeliū, sine intelligentia: alter ad intelligentiam sine assensu seu veritatis agnitione: tertius ad assensum, per charitatem minimè efficacem: quartus ad efficacem, per charitatem, assensum, atque fiduciam: quæ *vocatio secundum propositum* ab Apostolo dicitur: hæc autem omnia parabola seminis quæ extat Matth. 13. illustrantur pluribus.

Porrò hanc vocatorum secundum propositum, adversus calamitates, consolationem, nempe quod omnia illis, adversa scilicet, ad bonum & salutem gloriosam cedant, probat Apostolus, salutis nostræ serie, per Soriten: *Quia quos Deus prescrivit: eos prædestinavit, ut conformes fiant imaginis filii suis*, in cruce & gloria: *quos autem prædestinavit, eos etiam vocavit, efficaciter nimis & suo tempore: quos vocavit, eos justificavit: quos autem justificavit, eos glorificavit*. Ergo quos Deus præscivit, eosdem glorificavit, hoc est, glorificabit, id est vitæ æternæ gloria donabit, per enallagen temporis consuetam, ad certitudinem rei futuræ denotandam: ceterum hæc distinctius explicanda sunt, ne ambiguitate vocum implicemur.

Præscientia enim sumitur aut propriè, pro rei futuræ notitia:

titia : aut impropriè, per metonymiam effecti, pro decreto : ut 1. Pet. 1. v. 20. aut ἡ οἰκία pro servandi decreto, ut 1. Pet. 1. vers. 2. electi secundum præscientiam Dei Patris. Roman. 11. vers. 2. Non abjecit populum, quem præscrivit, 2. Tim. 2. v. 19. Novit Dominus eos, qui sunt sui. Atque hoc sensu sumitur hoc loco : nam quod Pontificii nonnulli & Arminii sectatores contendunt, propriè de præscientia, & quidem fidei, bonorum operum & perseverantie in iis, exponendum esse: illud omnino alienum est: nam fides & bona opera sunt consequentia effecta prædestinationis, Deique dona, Ephes. 1. v. 4. 11. 12. 15. 16. & cap. 2. v. 8. 9. 10. Phil. 1. v. 29. Actor. 13. vers. 48. ac propterea non possunt esse antecedens qualitas objecti prædestinationis futuræ: multò minus causa illius.

Deinde præscientia, de qua hic agitur, est antecedens prædestinationis: at verò præscientia fidei non est antecedens, sed consequens prædestinationis: nam Deus præscit credituros certos: quia fidem iis dare decrevit, tanquam medium ad destinatam salutem. Ergo non agitur, hoc in loco, de præscientia fidei aut operum illius. Quapropter veterum plerique Origenem secuti, non leviter in hujus loci explicatione hallucinati sunt.

Deinde prædestinationem quod attinet, ea vox sumi potest aut generatum, pro decreto Dei, de rebus omnibus futuris: quia nihil nisi præfinito agit, aut gubernat Deus: quia sapientissimus est: vel speciatim de creaturis ratione prædictis ad finem suum ultimum & ad media eò pertinentia, diligendis: eaque ratione vulgo accipitur, quando illius partes vel species statuuntur duæ, electio, & rejectio: quo modo accepisse liquet hanc vocem Augustin. de Civitate Dei, lib. 15. cap. 1. *Mysticè*, inquit, appellamus civitates duæ, hoc est, duas hominum societas, quarum est una, que prædestinata est, in æternum regnare, cum Deo: altera judicium subire, cum Diabolo. Hæc ille. Sic prædestinatio generalius accipitur, Actor. 4. v. 28.

Denique ad prædestinationem servandorum, plerumque restringitur: ac propterea prædestinatio sanctorum, ab Augustino & aliis nuncupatur: cuiuscum duæ sint partes, destinatio ad vitam æternam, & gratiæ Dei gloriam, tanquam finem: & destinatio mediorum & ad media quæ sunt vocatio, justificatio, sanctificatio, tolerantia crucis, &c. priorem comprehendit Apostolus voce propositi & præscientiae: alteram verò partem, hoc loco distincte, per Synecdochen proponit, ut ex antecedenti præscientiae voce & sequenti descriptione appareat, prædestinavit, inquit, conformados imaginis filii sui, hoc est, ad crucem, cum Christo, tolerandam, vitamque sancte instituendam ac tandem Christi merito & exemplo vitam æternam obtinendam: hæc enim fidelium conformitas cum Christo, Philip. 3. v. 21. & 2. Tim. 2. v. 11. & 12. & 1. Pet. 2. vers. 21. & 1. Cor. 15. v. 49. & Hebr. 2. v. 10. Idque illustratur à fine, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus, quos, ut eleganter ait Augustinus, ei Pater dedit ad fraternalm societatem, non aequalitate substantiae, sed adoptione gracie generali, Tom. 6. contrà Secundinum Manichæum cap. 5. Ubi copiosè docet, Christum unigenitum & unicum dici, ratione divinæ naturæ, primogenitum inter fratres, ratione humanæ naturæ.

Cœterū Christus primogenitus dici potest, vel ratione divinæ naturæ, quatenus Filius Patris æternus primus & solus, ante secula, à Patre genitus: de qua re Coloss. cap. 1. v. 15. vel ratione humanæ naturæ: idque vel propriè nativitatem corporali, primogenitus Mariæ, Matth. cap. 1. v. 25. qua ratione caret fratribus propriè dictis; quia ut primus, sic solus ex ea natus est: alioqui fratum voce, pro consanguineis, accepta, fratres habuisse, cùm omnes homines remotius, tum quosdam propius, extrà controversiam est: deinde, metaphoricè primogenitus dicitur, inter multos fratres nempe fideles: quia non solum nobiscum habet communionem naturæ humanæ; unde frater dicitur, Heb. cap. 2. v. 12. 14. sed etiam sanctam conceptionem, nativitatem & viram habet: unde hæres vitæ: & sanctitatis ac vitæ, in nobis, causa & principium est: sicut etiam secundus Adam appellatur, 1. Cor. 15. vers. 47. quod sit instar indicis: nos verò fideles instar ramorum: et si autem abs-

lutè primogenitus non est, ratione temporis humanæ naturæ: est tamen ratione causæ & dignitatis: nam olim Patriarchæ regeniti sunt, & in filios Dei adoptati, ac servi, beneficio venturi & fidei percepti Messia: quemadmodum nos merito illius exhibiti, Joh. 1. v. 12.

Porrò primogeniti, in Veteri Testamento, duplex erat prærogativa: nam & paterna hæreditatis duplum accipiebat, & in patris locum succedebat: ac propterea familiæ, reliisque fratribus potestate præcerat, Genes. 49. vers. 3. Deuter. 21. vers. 17. & 2. Chron. 21. vers. 3. atque hinc per metaphoram, pro præcipuo in quaque re, usurpatur, Esai 14. v. 30. & Job. 18. v. 13. Et sic quidam eruditæ locum illum Col. 1. vers. 5. pro domino ac Principe, accepta *primogeniti* voce, exponunt non inepit; quemadmodum ex collatione Apocal. 3. vers. 14. videre est: has verò prærogativas, præ Fratribus suis, Christum habere, certum est: quandoquidem donorum & gloriæ amplitudine excellit, & dominus omnium fidelium; imò creaturarum constitutus est. Hæc de v. 29.

Justificatio porrò non denotat habitus seu qualitatis permanentis justitiae infusionem: quemadmodum Pontificii contendunt: illud enim sanctificatio dicitur; sed gratuitam justitiae, propter Christum, imputationem: ut res ipsa loquitur, & antea cap. 4. ostendimus: et si apud August. & alios veteres authores Christianos, non infrequens sit catastrophæ, qua justificationem, pro sanctificatione accipiunt, præter Scripturæ usum: & Ecclesiæ damno: quia ex hujusmodi locutionibus impropriis doctrinæ puritas viatiata est à posteris. Atque hæc de v. 30. & ultimo consolationis adversus calamitates, à salutis nostræ serie, argumento: quod epiphonemate concludit, *Quid igitur dicemus ad hæc?* id est, nihil adversus hasce rationes dici potest, quominus salus eorum sit certa, qui ex verâ fide Deum diligunt: id quod insigni & nervosa expolitione & continuatis exclamationibus, ad rei certitudinem demonstrandam, amplificat ac confirmat.

Primum nihil saluti nostræ posse nocere, nimirum quo minus eam obtineamus, probat ab adjuncto Dei auxilio, quia Deus nos præcipitus tuerit, v. 31. Deinde contrà, salutem & omnia ad eam necessaria, Deum nobis suppeditatum confirmat, à majori, per aphæresin, & thesin: *quod proprio Filio* (quo nihil pretiosius, nihil carius) *non pepererit, sed cum pro nobis omnibus fidelibus tradiderit*, ad mortem crucis & salutem nostram, v. 32. Qua de re Rom. 5. v. 8. actum est.

Ad cujus loci intelligentiam, præclarè ait August. *Facta est traditio à Patre: facta est traditio à Filio: facta est traditio à Juda, una res facta est: sed quæ res discernit Patrem tradentem Filium; scipsum Filium tradentem, & Judam discipulum tradentem magistrum suum?* Quia hoc fecit Pater & Filius in charitate: fecit autem hoc Judas in proditione, Tom. 9. in primam epistolam Johann. Tractat. 7.

Deinde nihil saluti nostræ obesse posse, speciatim demonstrat Apostolus: cum enim tria sunt potissimum, accusatio peccatorum nostrorum apud Deum, quæ nos terreat: & condemnatio ob meritum eorum: denique res adversæ, quibus à charitate Christi, ideoque & à salute nos abstrahere student adversarii: singulis consolationem opponit Apostolus. Ac primum quidem docet, neminem, nec legem, nec conscientiam nostram, nec Diabolum posse nobis electis ac fidelibus criminis intentare & cum successu accusare apud Deum judicem, quoniam *Deus nos justificat*, hoc est, ab accusatione injustiæ absolvit & justos pronuntiat: Secundò neminem posse nos condemnare: nec legis sententiam: nec Diabolum, mortem, infernum, facto: quia Christus morte suâ condemnationem nostram subiit, ac legi satisfecit: ut etiam docetur, Galat 3. vers. 13. & 14. & 2. Cor. 5. v. 21. Ideoque iis qui in Christo sunt, (vivâ nimirum fidei ipsi insiti) nulla est condemnationis, Rom. 8. v. 1. Hoc autem amplificatur gradatione quadam, à consequentibus ducta: ac primum resurrectione, quæ plenè satisfactionis illius, pro peccatis nostris, certissimum est argumentum, Roman. 4. vers. 25. & de morte, (quæ peccati stipendum) victoria: deinde sessione ad dextram Patris, hoc

hoc est, summo, secundum Deum, in res omnes dominio, quo nos à se redemptos tueri potest: denique intercessione illius, qua (ut ad Hebr. 7. v. 25. exponitur) semper vivens in celis Patrem interpellat pro nobis, v. 34. ideoque libero ad thronum gratiae accessu, gratiam, ad opportunum auxilium, obtainemus: Hebr. 4. vers. 14. 15. 16. 1. Joh. 2. vers. 1.

Tertiò docet Apostolus neminem nos à charitate Christi separaturum. Idque declarat inductione quadam & enumeratione rerum adversarum, v. 35. quibus oppugnamur, (ne quis insolens esse putans offendatur) communem veteris Ecclesiæ conditionem similem è Psal. 44. v. 23 ostendit v. 36. Deinde hanc charitatis Christi perseverantiam probat Apostolus ab effecto, *quod plusquam victores sumus per eum, qui nos amavit*, hoc est, Patrem, qui nobis Filium dedit, ut v. 32. proposuit: quo ex loco colligi videtur, non agi de charitate Christi activè, quâ nos amat: nec etiam de sensu illius & fiducia charitatis, erga nos, per metonymiam: sed potius passivè de charitate nostra, quâ Christum amamus, quam v. 28: proposuit, *quod diligentibus Deum omnia conducant ad bonum: & quia hic v. 37. dicitur, plusquam victores sumus*, hoc est, et si charitas nostra erga Deum Christum que oppugnetur variis modis: ea tamen nequaquam expugnatur, sed longè iis superiores sumus: ne quis autem merito suo atque viribus insitis victoriam hanc ascribat, ejus causam efficientem esse docet amorem Dei (quem descripsit v. 31. & 32.) quo nos complectitur v. 37.

Cujus rei fidem ac certitudinem remotione contrarium, accurata inductione, gravissimè concludit, v. 38. & 39.

C O N S E C T A R I A .

I. **C**um nulla condemnatio sit iis, qui sunt in Christo Jesu: sequitur plenè pro peccatis nostris esse satisfactum: ac propterea Pontificiorum Purgatorium, & humanas, quas fingunt, pro peccatis satisfactiones, omnino corrue.

II. Qui secundum carnem ambulant; licet Christi communione gloriantur, non re, sed nomine tantum Christiani sunt, v. 1.

III. Legi impossibile est nos à peccato & morte liberare, vitio carnis: Ergo legis perfecta observatio nobis in hac vita, cum carne perpetuo luctantibus, impossibilis est: ac propterea impiè piam hanc sententiam Pontificii detestantur, Hieronymi sententiā abusi, qui ut legem per se, & in integro hominis statu, impossibilem dici posse, negavit: ita homini post lapsum, Christo excepto, impossibilem observatu agnovit, v. 3.

IV. Cum vita secundum carnem, mortem afferat, & inimicitia sit adversus Deum: utroque hoc, & damni, quod infert, & injustitiae ac turpitudinis nomine, fugienda est sedulò, v. 6.

V. Apostolus carni tribuit *οψηνα* intelligentiam, ut Coloss. 2. v. 18. mentem; unde sequitur, eam non corpus tantum, aut irrationalem, ut vocant, animæ partem significare, seu potius facultatem: sed ad mentem etiam referri debere.

VI. Cum caro legi Dei nec subjiciatur, nec possit: omnes autem infideles caro sint toti, Ioh. 3. v. 6. fideles vero partim Rom. 7. sequitur, illos, nihil boni: hosce nihil perfectè boni præstare posse: ideoque legis impletionem utrisque esse impossibilem: quamobrem vana est Pontificiorum & Castellionis de liberi arbitrii viribus, ad legem implendam, sententia.

VII. Legis violatio est inimicitia cum Deo: observatio contraria cum eodem amicitia est, v. 7.

VIII. Cum Spiritus Sanctus Dei & Christi Spiritus, paratione, dicatur: sequitur primùm errare Arrium, qui Filiū Patri *διοκέτων*, id est, coëssentialē negavit, & à Patre è nihilo conditum, primam esse creaturam asseruit: deinde & Græcos recentiores illos, quibus in Concilio Florentino, cum Pontificiis negotium sicut, qui Spiritum Sanctum à Patre solo procedere statuerunt, v. 9.

IX. Spiritus Sanctus vi suā mortuos excitat, quod Deo proprium: unde contraria Pneumatomachos, Arrianos &

Macedonianos evincit, illum esse personam: & quidem divinam, hoc est, verum cum Patre & Filio Deum.

X. Cum Pater per Spiritum excitaverit Christum à mortuis: & Christus excitatus sit solus Filius Dei, secundum humanam naturam mortuus atqui excitatus: & Spiritus à Patre excitari: inde liquet unum esse Deum & tres distinctas personas.

XI. Christi resurrectio tanquam capitum nostri & primi taurum, est resurrectionis fidelium inchoatio & pignus divinum ac certissimum.

XII. Cum Spiritus Sanctus in cordibus fidelium habitet: sequitur iis sanctitati esse studendum, 1. Cor. 3. & 6. & Spiritualibus sacrificiis Deum colendum, v. 13.

XIII. Debitorum sumus ut secundum Spiritum vivamus: ac propterea pietas nobis non est arbitraria: sed necessaria, v. 12.

XIV. Cum Paulus dicat, si secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini: malè quidam inde colligunt justificatos posse absolutè, stante Dei gratia, quam promisit, abficere fidem & in æternum perire: quia ex hypothesi & antecedens & consequens ineptè concludunt. vers. 13.

XV. Vitæ sanctitas regenerationis argumentum est, vers. 14. quemadmodum calor & lumen, ignis, unde prouenant.

XVI. Salus nostra est gratuita: quia adoptati sumus divinitus Dei gratiâ.

XVII. Recta Deum Patrem invocare non est temeritas: sed orta à Spiritu Sancto Deoque gratia fiducia: ac propterea impii & temerarii sunt Pontificii, qui secus stant, v. 15.

XVIII. Cum & conscientia nostra, & Spiritus Sanctus de adoptione nostri, & hereditate coelesti testentur: sequitur errare Pontificios, qui fiduciam salutis temeritatis arguant, v. 16.

XIX. Cum vita æterna sit hereditas & adoptionis gratuitæ effectum, sequitur non esse operum nostrorum meritum.

X. Crux, filiorum Dei nota, v. 17.

XI. Cum calamites fidelium impares sint future glorie: eam mereri non possunt: quia inter meritum, & id quod meretur, æqualitatem esse oportet, v. 18.

XII. Mundi vanitas ex peccatis nostris orta, ad odium & fugam illorum excitare nos debet, v. 20.

XIII. Patientia est individua fidei vivæ comes, v. 25.

XIV. Cum Spiritus Sanctus non solum doceat, quem invocare, sed etiam quid & quomodo precari debeamus: sequitur orandum esse, ne nobis ille auferatur, v. 26.

XV. Cum Deus scrutetur corda: cavenda est in precibus & rebus omnibus hypocrisis, v. 27.

XVI. Ut preces Deo placeant, necesse est, proficiuntur ex fide & fiant secundum Dei voluntatem vers. 15. & 27.

XVII. Fidelium proprium est, Deum diligere, v. 28.

XVIII. Maximum Dci beneficium est, quod Filium Dei hominem factum, fratrem habeamus: ideoque vocationi huic consentanea vivendum est, v. 28.

XIX. Quos Deus justificat, illos glorificabit. Ergo errant Pontificii & Arminiani, qui nonnullos justificatos fideles, non glorificandos, sed perituros statuunt, v. 30.

X. Cum Deus, omnia, iis, pro quibus Christus mortuus est, sit datus: sequitur primùm, non esse mortuum pro iis qui percunt: deinde perseverantiam fidelium ac salutem per Dei gratiam esse certam.

XI. Fidelium in vera fide perseverantia est certa, & charitas Christi & Dei invicta.

XII. Fideles de sua perseverantia certi esse possunt, ac debent, v. 38.

C A P U T I X .

Hactenus de instrumentalibus fidei effectis, justificatione, vitæ sanctificatione, perseverantia & glorificatione differuit Apostolus. Deinceps vero quæ de causis fidei superioribus, beneplacito Dei, electione, & vocatione gratuita,

gratuita, antecedenti cap. 8. vers. 28. 29. 30. summatim proposuit, ea porrò ad caput. 12. exponit ac confirmat: ut hac ratione melius scandalum incredulitatis & rejectionis Iudeorum (quibus Christus promissus erat) tolleret: falsaque de justitia operum sententiâ eversâ, veram de justitia fidei & perseverantia sanctorum doctrinam stabiliret. Cuius tractationis partes sunt duæ, quarum prior, theoriā continent, de natura & effectis prædestinationis cap. 9. ad vers. 24. altera verò praxin docens, agit de prædestinationis ad gloriam & gratiam, cognitione & usu, inde ad cap. 12.

Ad priorem quod attinet, ea constat præfatione, ad vers. 5. & rei explicatione convenientissima. Objici enim poterat, si doctrina Euangelii, de salute per fidem in Christum, hactenus proposita, vera est: Ergo maxima ex parte populus Iudaicus, utsi incredulus, rejectus est à salute & exitio devotus. Atqui hoc absurdum: quoniam eo modo exciderit Dei promissio. Ac propterea Euangelii doctrina hactenus prop̄posita, de justitia & salute, per fidem, non est vera. Huic objectioni occurrit Apostolus. Ac primum propositionis consequentiam præfatione concedit, adhibita artificiosâ insinuatione, qua rejectionis Iudeorum, à Christo & salute, confessionem invidiosam testè voto innuit, & odii in Iudeos suspicionem, (qua vulgo gravabatur, Act. 21. vers. 21. 28.) amolitur, & removet à se, eorumque benevolentiam sibi comparat, testificatione amoris sui pathetica. Quem describit ab effectis, cùm bono affectu erga ipsos, tum judicio honorifico de ipsis. Effectus duplex est, misericordia, & voti, seu desiderii salutis ipsorum. Prioris veritatem, adversus calumniam præmunit juramento gravissimo, quo Christum, Spiritum Sanct. & conscientiam attestatur, vers. 1.

Deinde describit, cum suam, ex eorum miseria videlicet, tristitiam indicat: eamque amplificat, primum à quantitate, partim gradus, seu intentionis illius, cum magnam vocat, adjunctoque incremento, cruciatum appellat: partim durationis temporis, cum eum perpetuum dicit: deinde à subjecto corde, quo fucum & inania verba abesse & sinceritatem adesse demonstrat, v. 2.

Huic misericordia affectui alter adjicitur, nempe votum, ex priori promanans. Id quod secundum amoris, erga Iudeos, sinceri argumentum: quo misericordiam suam probat & ab objecta miseria (qua voto prudentissime indicatur) declarat, cum testatur, tanto sibi dolori esse, Iudeorum à Christo rejectionem, ut optarit, pro iis esse anathema à Christo, hoc est, ut à Christo anathemate percuteretur: quemadmodum etiam jam olim Deus incredulis Iudeis interminatus erat, Malach. 4. vers. ultimo: quem locum Apostolus, ad rejectionem Iudeorum confirmandam, omnino spectaculo appetet. Quod diligenter observandum est, ut sciamus, primum vocem & hic non denotare terminum & separationem, ut vulgo accipiunt, sed efficientem causam: deinde anathema de morte secunda accipendum esse: non autem de corporali & prima: quemadmodum Malachias hanc intelligit: nam ita Paulum mors corporis non separasset à Christi gratia & gloria: sed disjunctum conjunxit. Phil. 1. vers. 23. Nec inde tamen, ut objectant, electionis & salutis certitudo, de qua aetum cap. 8. convellitur: quandoquidem in precibus & votis, non semper ea quæ fieri possunt: sed interdum & rara, quæ fieri nequeunt, à sanctis optantur, & quidem nec impiè, nec ineptè: quoniam non simpliciter & absolutè, sed certo demum respectu, & expressâ, vel tacita, voluntatis Dei conditione, loquuntur: nam pro objec- tū cogitati ratione variâ, variè etiam afficiuntur sancti: cum enim oculos mentis in salutem suam aut aliorum & in Dei gloriam conjiciunt, aliter affecti sunt, quam cùm decretum Dei menti ipsorum occursens atque objectum intuentur. Quemadmodum Christus, dum Iudeorum incredulitatem & ruinam perpendit, eam deplorat serio Lu. 19. vers. 41. contra verò, cum Patris decretum aspicit, in eo acquiescit eoque nomine etiam gratias ipsi agit, Matth. 11. vers. 25. 26. Eadem ratione, dum ira Dei imminentis pondus gravissimum, quod pro nobis sustinendum

erat, perpendit Christus, horruit ac deprecatus est, & quidem sine ullo vitio. Primum quia naturale est, & à Deo creatore, humanæ naturæ insitum, ut sui interitum avertatur & conservationem appetat. Deinde quia non absolute, sed voluntatis Dei expressa conditione adjuncta, hoc postulavit. Contra verò cum ad Patris voluntatem & decretem oculos mentis sustulit, seipsum retinens, naturale boni sui desiderium voluntati Patris recto ordine subjicit, atque in eo acquievit, Marc. 14. vers. 36. Simili etiam modo Prophetæ sancti, & Apostolus noster, fuerunt affecti, cum ab hac parte, Dei decretum; ab illa vero salutem hominum & Dei gloriam considerarunt: cuiusmodi est Moses votum, Exod. 32. vers. 32. *dele me nunc ex libro tuo, quem scripsisti.* Sed excipiat aliquis: Esto, in Mosis petitione conditio intellecta furcit: attamen fieri posse, ut aliquis à libro vitae expungatur, Dei sententia declarat vers. 33. *dixit verò ad Moysen Iebova: Eum qui peccaverit mibi, delebo de libro meo.* Similis locus est Psal. 69. vers. 29. *delean tur de libro vita.* Verum responsio est, primum hanc deletionem de libro vitae intelligi posse, de morte corporali, ut circumstantiae suadent. Deinde esto, de vita & morte corporali non agatur: responderi etiam potest, inscriptionem in libro vitae, accipi aut pro electione Dei, unde nemo expungi potest: aut pro vocatione ad externam Ecclesiæ societatem, quæ vocatione quasi index est vita & aeternæ probabilis: quomodo etiam hypocritæ inscribuntur, & detecti, ex eo expunguntur; de quo David loquitur, ut proxima verba interpretantur, & cum justis non conscribantur: cuius rei similitudo quædam extat, inde à primitiva Ecclesia, ut baptizati in libro Ecclesiastico inscribantur. Secundo dicimus, *ταχεῖαν οὐδὲν* ista dici, ut rectè Aug. exponit, *Fratres, inquit, non sic accipere debemus, quod quemquam Deus scribat in libro vite, & rursus delect eum.* Si homo dixerit, quod scripsi, scripsi; Deus quemquam scribit & delect? & paulò post: *Hoc dictum est secundum ipsorum spem, quia ibi se scriptos putabant.* Quid est, delectantur de libro vite: us ipsis confit, non illos ibi esse. & paulò post: *Delectantur de libro viventium, id est, non ibi se esse cognoscunt.* Hactenus Augustinus in Psalmum 69. Quamobrem salus piorum certa manet, nec votis hujusmodi convellitur.

Ut autem ad propositum, de voto anathematis, à Paulō optati, redeamus: altera etiam est responsio, hoc anathemate, de morte secunda, intellecto, non infringi tamen ac tolli electionem & certitudinem salutis Pauli: quia anathema intelligi potest bisariam: primum simpliciter & in perpetuum: quale est reproborum: quia aeternâ morte afficiuntur; deinde temporale, ac secundum quid, quod salutem aeternam non evertit. Quemadmodum Christus pro nobis factus est anathema, simpliter quidem: sed non in perpetuum. Anathematis vero & temporalis & secundum quid optati, exemplum illustre observamus, in theologo insigni ac piissimo, Gregorio Nazianzeno, qui amore salutis Macedonianorum, (qui probè vivebant, ac de Patre & Filio, vero Deo, rectè sentiebant: sed Spiritum Sanct. errore creaturam esse credebant) oratione quadagesima quarta in S. Pentecosten ait: *Adeo vos amplector & exosculor, &c. ἦτορ καὶ αὐτὸς μακάριος χριστὸς ἡμῶν πατέρας τοῦ θεοῦ μακάριος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβησεν.* hoc est, ut anathema etiam à Christo esse, ac nonnihil ut damnatus perpetui non recusem, modo nobiscum adjungamini & communiter trinitatem celebremus. Atque hoc modo Paulum anathema fieri voluisse, nunc, re diligentius perspiciam, consentaneum existimo, magisque verisimile, quam ut simpliciter ac de perpetuo exitio intelligamus: nam etsi charitas Dei, charitati erga nos sit preponenda, tanquam summum ac primum mandatum; magisque Dei gloria quam salus nostra sit amanda: justitiae tamen contrarium est, ut simpliciter anathema esse, & exitio aeterno devoveri ac salute aeterna excidere optemus. Hoc enim & amori Dei adversatur, optare ut ab illo summo bono nostro, perpetuo separemus: & amori erga nos repugnat, ut & summo bono nostro semper careamus, & summo malo ac supplicio, in aeternum, afficiamur.

Hac enim ratione, officium amoris erga nos, non
Nn subjicitur

subjicitur amori Dei & saluti proximi; quod lex Dei requirit: sed prorsus rejicitur atque tollitur, quod Dei lex prohibet: quæ nostri amorem, (quamvis Dei amori subiectum) & regni Dei desiderium præscribit. Si quis verò objiciat Luc. 14. 26. dici, *Nisi quis animam suam oderit,* non potest mens esse discipulus: nihil inquam efficiet: quamvis enim anima, per metonym. efficientis, pro effecto, vitam hic significet: non intelligitur tamen æterna, sed temporalis ac corporis vita. Deinde odium hic non propriè, sed metaphoricè sumitur, pro negligere vitæ suæ conservationem, seu jacturam vitæ libenter perpeti. Denique non absolute, sed certa conditione, nempe, si vita corporis conservari non possit, sine abnegatione Christi & sanctitatis ac vitæ æternæ jactura, ut Luc. 9. vers. 23. 24. 25. & Matt. 16. vers. 24. 25. 26. Eodem redit responsio, si quis dicat, non absolute, sed comparatè odium præcipi, hoc est, ut minus amemus vitam, quam Christum, Matth. 10. vers. 37. non ut non amemus: amorem enim Christi præfert tantum, nostri vero amorem non auferit: quia vitam æternam, temporalem amittentibus, propter Christum, pollicetur, ideoque eam amari debere docet vers. 39.

Hoc igitur sensu votum anathematis Pauli acceptum, & legi Dei, quæ amorem nostri requirit, & Evangelio quod electionis & salutis fidelium certitudinem docet, consentit.

Cœterum ut suum erga Judæos amorem etiam testatur, *fratres* eos vocat: quia verò duplices sunt fratres, alii generatione & secundum carnem, alii regeneratione & secundum spiritum, ut hosce Judæos infideles, à fidelibus Christianis distinguat, periphraſi quadam modum exponit, quando *cognatos* vocat, *secundum carnem*: non ratione communi ac remotissima naturæ humanæ, ex Adamo: sic enim omnes homines sunt fratres, sed ratione specialis originis ex Israele, vers. 3. Quos fratres privilegiis ipsorum singularibus, quibus divinitùs prælati erant gentilibus, describit & laudat: eaque ratione, exposita misericordia sua, erga Judæos, & voto pro iis, honorificum suum, de iisdem judicium subjicit; non quidem, ut iis aduletur, fugo quodam; sed sincero rectoque animo, partim ut calumniam eorum refellat, qui ipsum minus honorificè, de sua gente loqui spargebant: partim ut justas, erga eos, benevolentiaz & voti sui, causas explicaret: atque hac ratione tertium amoris argumentum proponitur: privilegia autem seu specialia Dei dona Judæis collata recentur novem.

Quorum primum est generis nobilitas, quod sunt *Israelitæ*, hoc est, ex Jacobo, qui Israel divinitus fuit appellatus, ideoque ex Isaaco & Abraham oriundi, de qua re Gen. 32. vers. 28. & 35. vers. 10.

Alterum est *adoptio*, quæ est gratuita, è reliquis gentibus, in filios Dei segregatio & cooptatio: qua ratione Israelitæ vocantur, non solum *filiū Dei*: sed etiam *primogeniti* Exo. 4. vers. 22. 23. & Jer. 31. vers. 9. & *preiōsis ac delectabilis filii*, Lament. Jerem. 4. vers. 2. Verum ne quis hoc in loco hallucinetur, adoptio & cooptatio in filios in Sacris Literis duplex est, generalis & specialis. Generalis est externa ad visibilem Ecclesiam & filiorum Dei cœtum destinatio & vocatio: qua ratione nonnulli filii Dei dicuntur, filii hominum oppositi, hoc est, alienis ab Ecclesia, Gen. 6. 2. & Israelitæ, hoc modo, generatim, *filiū Dei* appellantur, non solum qui electi erant ad vitam æternam, ac regenerati: sed etiam reprobi ac merè carnales. Unde Judæi, *filiū regni*, seu Ecclesiæ Dei, ejiciendi dicuntur in tenebris exteriores Matth. 8. vers. 12. Quare qui ex hac rejectione, perseverantiam sanctorum oppugnant, homonymiaz sophismate ludunt. Specialis verò adoptio est efficax in filium & hæredem Dei per fidem Christique ac Justitiaz illius communionem vocatio Rom. 8. 15. Gal. 4. vers. 5. 6. Iohann. 1. 12. Ephes. 1. 5. Quæ adoptio non omnibus Israelitis, sed solum veris electis & fidelibus convenit: qui propterea *τιξοχά*, ac proprio suo modo, cum hypocritis opponuntur, *filiū Dei* appellantur: nam analogice adoptio Israelitis tribuitur communiter; hypocritis externa solum: sinceris & verè

fidelibus externa simul atque interna: quæ adoptio quoniam tecta coram mundo, in glorificatione, ultimo die patet. 1. Joh. 3. vers. 1. idcirco metonymicè *adoptionis* vox glorificationem illam interdum significat, ut Rom. 8. 13. apparuit.

Tertium privilegium est *gloria*, quam arcam Domini interpretantur: quæ quod esset gratuitæ & potentis Dei præsentiaz glorioſe tessera, *gloria Domini* metonym. dicitur 1. Samuel. 4. v. 21. 22. unde etiam templum, *habitatio gloriae Dei*, Psal. 26. 8. dictum: alii verò ad legem referunt, de cuius gloriâ agitur 2. Corinth 3. vers. 7. Sed tamen videtur accommodatus, ut exceptis iis, quæ hic recensentur, generatim ad reliqua extendamus ornamenta, quibus hic populus gloriösè excelluit: cujusmodi fuere miracula, ex quibus, ut ait Theodoretus, clari & insignes evasere: qualis fuit liberatio mirifica ex Egypto stupendis miraculis ac variis procurata: traductio per mare rubrum, columna nubis interdiu & ignis noctu, ad Israelitas dirigendos: cibus mannae è cælo defluens: aqua è Petra promanans copiosissimè: vestium & calceorum in deserto, sine attritione & corporis contritione duratio, & ad corporis incrementum accretio: introductio per Iordanem exsiccatum in Chanaanam: murorum Ierichuntis subversio, solis statio: & innumera alia, cum extraordinaria, tum ordinaria, in populi conservatione miracula: deinde prophetaz & crebræ apparitiones divinæ, gentibus negatæ.

Quartum privilegium sunt *fædera*, vetus nimirum & novum, seu operum & gratiaz: quemadmodum Theodoret. interpretatur, de quibus Ierem. 31. vers. 31. 32. & Actor. 2. vers. 12. alii de fœdere gratiaz cum Abrahamo & posteritate illius inito, sèpiusque repetito, exponere malunt: nonnulli denique de decalogo per metonym. accipiunt, & propter duas illius tabulas, quæ tabula fœderis, nempe operum, appellantur, Deut. 9. vers. 11. & 15. & Hebr. 9. vers. 4. *fædera* vocari censem: quæ interpretationes variæ, quemadmodum ferri possunt: prima tamen cœteris videtur præferenda: quia simplicior est, atque uberior.

Quintum privilegium est *legislatio*: quæ aut angustius ad legem judicialem, quam non ab homine, (ut Athenienses à Solone, & Spartani à Lycurgo) sed ab ipso Deo, per Mosen accepérunt, pertinet; quemadmodum plerique exponunt: aut latius, ad judicialem & ceremonialem legem: imò ad universam Sacram Scripturam referri potest, Hebr. 7. vers. 11. & 8. vers. 6. Qua ratione excelluisse dicuntur Israelitæ, Deut. 4. vers. 6. 7. Psalm. 147. vers. 19. 20. & Rom. 3. vers. 2.

Sextum est *cultus Dei*, qui inter Israelitas, ab Israelitis administrari & exerceri debuit: nam templum fuit Hierosolymis institutione divina, Sacerdotes ex Israelitis Levitæ: soli Israelitæ ex Dei mandato circumcisí, soli utentes sacris, & qui eorum Ecclesiæ, per circumcisionem, ex aliis gentibus, insiti.

Septimum sunt *promissiones*, quæ fuerunt variaz & illustres: in quibus excelluit promissio Messiae & Evangelii, è Sione prodituri, & donorum, quæ inde ad Israelitas primum derivanda, Marc. 10. v. 16. Actor. 13. v. 40. ac præterea futura tandem rejectorum, ante secundum Christi adventum, ad salutarem Ecclesiæ societatem, ac salutem, revocatio, Rom. 11. v. 25. ad 30.

Octavum, quod *ad eos perirent patres*, Abraham, Isaac, Jacob, Moses, Josua, Samuel, David, cœterique insignes in Ecclesia Dei majores: quorum commendatio extat illustris, Hebr. 11.

Nonum & ultimum Israelitarum privilegium ac prærogativa præ reliquis gentibus, est cognatio cum Christo, quod *ex iis sit Christus*. Hæc enim verba non sunt referenda, ut à nonnullis fieri solet, ad patres, quod Christus sit ex Patribus ortus, quemadmodum ex genealogia ipsius Matt. cap. 1. extra controversiam est: sed ad Israelitas, sicut copula illa & demonstat, cum ait: & ex quibus. Si quis objiciat, Christum non fuisse ex Israelitis ortum, de quibus Apostolus loquitur, qui illius tempore superrant; sed ex patribus: illud quidem concedimus, sed homony-

homonymia luditur : nam dictio ex denotat vel causam efficientem, ut ex *Spiritu Sancto esse* dicitur, Matth. 1. aut materialem, ut ex *semine Davidis*, Roman. 1. 1. vel numerum & partitionem, ut hoc in loco, ex *Israelitis esse* dicitur, hoc est, ex Israelitarum numero & genere. Sicut Deut. 18. vers. 15. & Act. 3. 25. appellatur propheta ex fratribus excitandus. Verum quoniam Christus constat duabus naturis, divina & humana : divina, quā fratres non habet, est enim filius Dei unigenitus: humana, quā iis prædictus est: idcirco accommodata distinctione, ad gloriam Christi, rationem explicat, cum addit: *secundum carnem*, hoc est, humanam naturam, per Synced. Hebræis utilissimam, ut Ioan. 1. v. 14. *sermo caro factus est*, & Rom. 1. v. 3. nam secundum divinam naturam, unus est cum Patre & S.S. Deus *supta omnes laudandus in secula*: quod epiphonemate solenni concludit, *Amen*: nam quod Erasmus, & cum eo Samosateniani, hoc divinitatis elogium, non de Christo, sed de Deo Patre exponunt; omnino coactum esse, & texui non convenire appetit, ex distinctione cognitionis *secundum carnem* & pronomine relativo, quod ad antecedens accommodari debet.

Atque hancen de præfatione egimus, quā Iudeorum rejectionem à gratia & gloria, insinuatione quadam indicavit ac concessit; & omnem, quæ ex hoc indicio moveri poterat, malevolentia suspicionem, testificatione & probatio amoris sui diluit: quæ prior est responsonis ad objectionem, de Iudeorum refectione, pars.

Altera vero est, quā illud absurdum esse negat, *nec enim Dei verbum propterea excidisse*, asserit. Quæ phrasis bifariam accipitur: primum ab orthodoxis, de verbi stabilitate & complemento, quod irritum fieri non possit: quemadmodum Ioan. 10. v. 35. *non potest solvi scriptura*, & Mat. 4. v. 35. *Cælum & terra præteribunt, sermones autem mei, &c.* Secundò ab adversariis nonnullis, de firmitate memoriarum Pauli, male accipitur: quasi sensus esset, quod non exciderit ex animo illius, hoc est, non oblitus sit verbi divini, cum diceret, *Judeos esse anathema à Christo*. Pro qua interpretatione, quia nonnulla adversus priorem & saniorum objectantur, quorum solutio perquam necessaria est, ad Dei gloriam, & illustrationem doctrinæ, de consilio & verbo Dei: idcirco præcipua breviter expendimus.

Ac primum opponunt nobis, Sauli ad regnum vocatiōnēm, & secutam Dei pœnitentiām 1. Sam. 15. v. 11. Sed ea voce, nulla affectus, aut sermonis, notatur inconstans: sed destinata, ex constanti consilio, effectus mutatio; quæ per *spiritus* metaphoram adumbratur: quemadmodum illud disertè declaratur eodem in loco v. 2. *qui æternitas est Israelis, non committit mendacium, neque pœnitabit eum: non enim homo est, ut paniteat eum*. De qua re, concinna est Gregorii Magni sententia: *Quia, inquit, ipse immutabilis, id quod voluerit mutat, pœnitere dicitur: quamvis rem mutet, consilium non mutet*. In Jobum hom. 24.

Quod deinde objicitur ceremoniarum Mosaiicarum abrogatio aliarumque rerum mutatio; illud sermonis Dei constantiam non infirmat, sed confirmat; quia non solum ceremonias instituit, sed etiam convenientem durationis terminum, & mutationem consilio & verbo stabili præfixit.

Neque obstat etiam, quod præterea regerunt, non omnes minas (quales contra Ninivitas & Ezechiam) nec omnes promissiones Deum exequi: quia eadem, non absolute, sed cum conditione expressa, aut tacita, pronuntiavit. Sicut de cōmmissionibus suis & promissionibus expositis atque interpretatus est sententia generali & per quam memorabili, Ierem. 18. 7. 8. 9. 10. Cujusmodi etiam fuit cōminatio aduersus Abimelechum, Gen. 20. v. 17. Et promissio de introductione Israelitarum, in terram promissam Chananiam, Exod. 3. & Num. 14. respectu populi fuit absoluta: sed respectu singulorum conditionalis, si Deo se morigeros præberent: eadem ratio fuit sacerdotii Pontificis Eli, 1. Sam. 2. 30. & regni Sauli, 1. Sam. 13. v. 13. & 14.

Denique quod objicitur Luc. 7. 30. dici, legis interpres, *Dei consilium recidisse*: ideoque consilium & verbum

Dei excidere posse; non difficulter diluitur: nam vox & ritus, quā utitur Lucas, significat hoc loco, non *rescindere* aut *abrogare*, ut adversarii contendunt, quasi *loco suo movere*: sed per metaph. *contempnere*, *rejecere*: ut alibi etiam accipitur, Heb. 10. 28. Deinde etiam illi modo sumeretur; tum *consilium Dei*, de rebus futuris decretum, minimè notaret: sed Dei mandatum, de conversione & baptismo, significaret: quemadmodum *consilii* vox accipitur Prov. 1. v. 24. & Act. 20. 27. Deinde hoc modo, *rescindendi* vox, intelligenda esset, non re ipsa: nam per se firmum manet, relucante mundo & principe illius Satana; sed ratione studii & conatus: quemadmodum Marc. 7. v. 9. 13. per ironiam ait Christus: *egregies & deliti benè rejecisti mandatum Dei, ut traditionem vestram servetis*; ubi clara est, inter *rejecere* & *servare* oppositio. Quamobrem, ex hisce confutatis adversariorum exceptionibus, constat, sermonem Dei excidere non posse; sed *decretem consilium Dei æternum stabit, & voluntas ejus fieri*. Ef. 46. 10. Eph. 1. 11. *quia Deus nec mentiri potest*, Tit. 1. 2. *nec mutari*, Iac. 1. 17. *quia verax & omniscius & omnipotens*. Unde perspicua est Apostoli sententia, qua negatur, excidere, seu irritum reddi, sermonem de fædere, cum Abraham & semine illius, deque benedictione & salute, per promissum Messiam. Gal. 3. 17. quamvis Iudeorum maxima pars, à Christo & benedictione exclusa, sit anathema.

Idque probat distinctione Israelitarum & seminis Abrahāmi: eaque ratione ostendit, promissionem Dei, ratione efficaciam illius, esse indefinitam, ac sensu particularem, non autera universalem; ac propterea universalem perperam inde constitui: nam quamvis Israelitæ plerique pereant, promissionem tamen Dei minimè reddi irritam, inde constat, quia in electis est efficax. *Non enim omnes, ut v. 5. ait qui sunt ex Israele Patre prognati secundum carnem, sunt veri illi Israelitæ*, ad quos foederis gratiæ Dei non solum oblatio, cum conditione officii præstandi: sed etiam collatio & hæreditas cœlestis re ipsa pertineat, ut v. 7. exponit clarius & Rom. 2. v. 28. & 29. *Neque quia semen Abrahāmi sunt, ideo omnes sunt filii*, seu hæredes benedictionis illius & ejusdem gratiæ gloriæque participes, Rom. 4. v. 12. Gal. 4. 28. quamvis enim hæc videantur & inter se & cum superjoribus pugnare, quibus docuit Apostolus, Iudeos incredulos, esse Israelitas & Abrahamitas, non solum origine carnis sed etiam ratione sc̄derum & promissionum acceptarum: nulla tamen est dissensio: et si enim ad omnes Israelitas, & patres, & adoptio, & fædera, ac promissiones pertineant, non propterea tamen sunt omnes verè filii & hæredes salutis. Illa enim quæ objectantur, Judæis infidelibus ab Apostolo tribuuntur quidem, ratione vocationis externæ (qua salus iis sub conditione obedientiæ annunciata & oblata est, & oblatio illius circumcisione obsignata, unde omnes Israelitæ filii fæderis dicuntur communiter, Act. 3. 25.) sed non ratione vocationis internæ & efficacis secundum propositionem electionis, qua salus non solum exterius, cum conditione fidei vivæ, annunciata & oblata est verbo, ac signata sacramentis: sed etiam interius, efficaciter, donata conditione seu fide, consertur à Spiritu Sancto: hoc enim solum genuinis filiis & verè electis Israelitis convenit, non autem promiscuè omnibus: idque comprobatur Apostolus certis hypothesisibus, seu singularibus exemplis clarissimis & gravissimis, quæ deinde ad thesin transfert. Atque hac ratione sublimem illam, de singulorum prædestinatione & executione illius, doctrinam, amplius quam capite antecedenti, aggreditur.

Primum autem exemplum est filiorum Abrahāmi, nimirum Iismaelis & Isaaci: quia rejecto Iismaele (qui & major natu & prior fuerat circumcisus) Isaacum elegit Deus: quod diserto testimonio confirmatur ex Gen. 21. 12. *In Isaac vocabitur tibi semen*, hoc est, erit & reputabitur tibi germanus filius & hæres, ad quem promissiones temporales & æternæ, seu corporales & spirituales tibi factæ, derivabuntur: quemadmodum Deus Gen. 17. 19. 21. & Paulus Heb. 11. 17. 18. non obscurè interpretantur. Hæc de v. 7.

Ex qua hypothesi seu exemplo particulari, infert Apostolus, expositione commoda, thesin seu sententiam universalem:

salem : qua ostendit duplex Abrahams semen esse distingendum : aliud enim esse carnis , cuius non solum typus sed etiam exemplum est Ismael : aliud promissionis , cuius typus & simul exemplum est Isaacus ; hoc est , ut Apostolus docet , hinc demonstratur , quod non quicunque sunt filii carnis Abrahams , seu secundum carnem ac vi naturae , illi sint cum Abraham filii Dei & heredes vitae aeternae : sed illi demum , qui filii sunt gratuitae promissionis Abraham factae & vi illius nati , nempe electi , divinitus , in semine Abrahams , & veris , secundum spiritum , Abrahams & Dei filii accen sentur , v. 8.

Idque probat Apostolus , ostendens testimonio Dei , Gen. 18. v. 14. Isaacum non carnis esse filium : sed promissionis vi genitum : quia cum Abrahams corpus senio esset effictum , & Sara sterilitatis & simul aetatis ratione , ad problem concipiendam prorsus esset inepta , Rom. 4. v. 19. Abraham promisit Deus : *Hoc ipso* , inquit , *tempore veniam , & erit Saræ filius*. Hæc autem generatio ex promissione , fuit typus regenerationis & adoptionis gratuitae , non solum reliquorum , ex omnibus gentibus , Rom. 4. v. 16. & 17. Gal. 4. v. 18. sed etiam , ac primum quidem , ipsius Isaaci : si cut ex formula promissionis constat : quæ non solum procreationem Isaaci miraculosam continet ; sed etiam salutis appendicem , Gen. 17. v. 19. & 21. Quemadmodum contraria Ismaelis naturalis procreatio , seu vi naturæ facta , & rejectio à familia & hereditate Abrahams , non solum typicè adumbravit Judæorum incredulorum , è familia & Ecclesia Dei , rejectionem Gal. 4. v. 23. & 24: sed etiam ipsius Ismaelis ; quemadmodum antitheseos Isaaci & Ismaelis ratio ostendit. Neque absurdum est , ut objicitur , quod idem sit rei alicujus generalis typus , & singulare exemplum : nam Israëlitarum in Ægypto , per sanguinis agni effusi aspersionem , conservatio corporalis , citra controversiam typus fuit , non solum conservationis spiritualis , posterorum fidelium , per Christi sanguinem , fide & spiritu conscientiis aspersum : sed etiam singulorum , inter ipsos Israelitas , verè fidelium. Quapropter hallucinantur hoc in loco , qui hæc nihil omnino ad salutem Isaaci , aut Ismaelis pertinere contendunt : sed tantum esse typos salutis fidelium , & rejectionis infidelium reliquorum : nam quod objicitur , Deum , ro-gatu Abrahams , Ismaeli vitam spondere coram se & benedictionem , Gen. 17. v. 18. & 20. deinde auditum Ismaelem à Deo , Deumque illi adfuisse , Gen. 21. v. 16. & 20. ac propterea à salute non esse rejectum : illud minimè sequitur ; quia Deus loquitur de temporali vita , & benedictione , quæ dona etiam reprobis communicantur , Dei clementia : non autem de aeternâ : quemadmodum appetet ex sequentibus & antithesi Isaaci , Gen. 17. vers. 19. & 21. Sed excipiunt , Ismaelem non minus esse divino iussu institutum & circumcisum , quam Isaacum ; ideoque salutem æqualiter ei communicatam. Sed falsa est conseq. nam Deus & verbo & sacramento , quovis in Ecclesia natos , exterius vocat , (ut ante ostendi) offerendo gratiam & docendo , atque officium obedientiae fidei & charitatis exigendo , ad salutem ; quæ cum Ismaeli desuerint , salutem illius verbum & sacramenta minimè obsignarunt. Verum , si ita res habet , Ergo , inquiunt , Deus simulator est , & circumcisione vana. Minimè verò : Deus enim serio rectèque agit : nam ministerio verbi & sacramentorum , gratiam suam , fiduci & resipiscientiae conditione , offerendo , justissimè debitum exigit , & reprobos , impietatis suo vitio acqui-sitæ convincens , reddit inexcusabiles : electis verò , ipsos regenerando , gratiam clementer confert. Ac propterea ex iis , quæ objecta sunt , concludi non potest , ea quæ à Paulo , hoc in loco , dicuntur , ad salutem Isaaci & Ismaelis non pertinere , v. 9.

Atque hæc de priore exemplo Ismaelis & Isaaci , quo probavit Apostolus , non omnes carnales Abrahams filios , esse cum Abraham filios Dei & electos ad vitam aeternam. Veruntamen , quia à Judæis excipi poterat , exemplum illud se non attingere ; quod essent Abrahams semen , non ex Agar serva & filio illius Ismaele ; sed ex Sara ingenua & Isaaco promissionis filio orti : propterea alterum adjungit Apostolus , eidem rei probandæ , filiorum sc. Isaaci , Esavi

& Jacobi exemplum : quorum prior (licet pares essent) rejectus , posterior verò electus est & adoptatus à Deo. Paritatem autem demonstrat , primum , ratione parentum & conceptionis ; quia ex eodem parente Isaaco , ab eadem libera atque ingenua matre Rebecca , concepti pariter : deinde ratione dignitatis , & meritorum : quia & rejectio unius & electio alterius contigerunt , cum nondum nati essent , ideoque nihil boni aut mali fecissent. Qua ratione anticipat Apostolus exceptionem Judæorum , ne objicerent , illum rejectum , improbitate sua: hunc verò electum , probitatis alicujus antecedentis aut prævisæ merito : nam quod quidam ajunt , inter se luctatos fuisse , in utero matris , ac propterea aliquid boni fecisse & malum : respondet Augustinus , *Luciam banc fuisse signum rerum magnarum : quia non fuit arbitrium , sed prodigium* . epist. 106. ad Paulinum. Hanc autem discretionem proponit Apostolus & firmat Dei autoritate duplice. Ac primum Gen. 25. v. 22. nam Rebeccæ , Deum , de futurom in utero suo conflixi , consilenti , responsum fuit : *duæ gentes sunt in ventre tuo &c. quarum una robustior erit altera ; & major serviet minori*. Deinde Mal. 1. v. 2. Verum objicitur , de duabus populis hæc dici : ideoque non de Esavi & Jacobi personis esse sermonem. Sed negatur conseq. quia horum populorum partes sunt primum stirpes ipsæ , Jacobus & Esavus : deinde propagines seu posteri eorum. At inquiunt , Esavus non serviit Jacobo ; ac propterea de posteris solum agit Deus. Imò vero serviit & jure electionis divinæ , venditæque primogenituræ : deinde etiam facto , seu re ipsa , suo modo : quia cessit hereditate ac dominio terræ promissæ , & in Idumæam recessit , quemadmodum etiam plenius in posteris suis serviit , 2. Samuel. 8. 14. Sed esto , inquiunt , hæc ad Esavi & Jacobi personas referantur , de externâ tamen servitute , & terræ promissæ privatione , & de amore odioque in rebus externis dicuntur , non autem de vita aeterna : ac propterea nihil ad prædestinationem aut vocationem salutarem pertinent. Verum illud absurdum esse Apostoli scopus demonstrat : nam si ita est , uti contendunt , frustra ab Apostolo afferruntur ; quoniam de electione ac vocatione ad vitam aeternam , deque rebus spiritualibus hoc cap. loquitur , ac probare contendit , non omnes ex Abrahams & Israële prognatos , esse cum iisdem Dei filiis , eoque vita heredes ; ut liquet ex v. 6. 7. 8. Deinde , primogenituræ , dominii , & hereditatis Cananææ privatio , fuit non solum ipsi iactura boni corporalis & temporalis : sed etiam rejectionis à salute symbolum : quia primogenituræ dominium erat electionis & adoptionis divinæ tessera , & conjunctam habebat hereditatem terræ promissæ : quæ semini Abrahams addicta erat divinitus , & salutis erat typus , Hebr. 11. vers. 9. & 10.

Sed objicitur , dogmata fidei , ex allegoriis , non certo stabiliri. Fateor , nisi sacris literis explicatio eorum continetur ; quemadmodum hoc in loco. Verum rursus excipiunt ; iniquum esse & temerarium , de personis singulibus eorumque salute certa aut deplorata , judicare. Agnoscamus : sed ea conditione , nisi Deus præeat , suo præjudicio certissimo & sanctissimo : quemadmodum in hac disputatione fit , & Heb. 12. v. 16. quo Esavus ob divitum primogenituræ eoque & dominii jus , *profanus* appellatur. Sed objiciunt iterum Ubiquitarii , ut Hunnius in articulo de providentia & prædestinatione aeterna , pagin. 165. & Samuel Huberus , in thesibus de Christi morte Si Mosis & Malachiæ verba , de electione ad vitam aeternam & contraria reprobatione agunt : Ergo sequitur necessariò , non solum Jacobum absolutè ad vitam aeternam prædestinatum : sed totum insuper à Jacobo descendenter populum : & contraria non Esavum solum simpliciter à Dei gratia rejectum : sed etiam posteros illius , sive populum ab ipso oriundum , simpliciter & in universum esse reprobatum : adeò ut nullus ex Israelitis condemnatus ; nullus ex Idumæis salvatus. Atqui hoc absurdum esse , demonstrant vaticinia de vocatione Idumæorum ad regnum Messiae , Esai. 11. & hujus vocationis primitiæ , Marc. 3. v. 8. & quæ proposita ab Apostolo , de Judæo-

de Judæorum rejectione & restauratione disputatio, Rom. 11. cui argumento plurimum confidunt adversarii. Sed negamus propositionis conseq. quia etsi electio & reprobatio, non solum ad personas Jacobi & Esavi, sed etiam ad Israëlitarum & Idumæorum populos, ex iis ortos, pertinere statuamus: diversa tamen eorum est ratio, respondebat subjecti & durationis adjunctæ: nam electio & reprobatio alia est hominum collectorum, seu certi alicujus populi: alia est singularium: quarum illa collectiva; hæc singularis, subjecti ratione, dici potest. Prior ratione distinctionis certi populi, definita est; sed ratione partium seu singulorum è populo, indefinita. Posterior verò seu singularium subjectorum ratione, simpliciter definita est: deinde prior terminata est tempore, ac mutabilis: ut argumenta adversarii aliaque multa comprobant; posterior verò interminata tempore & immutabilis, ut Rom. 8. docetur, & Hunnius agnoscit. Atque ita populi Israëlitici electio, fuit corporis populi illius, non autem singulorum, è populo, ad vitam æternam ejusque media (nempe vocationem in populum & Ecclesiam Dei) destinata, ad Christi usque adventum segregatio, cui ex adverso respondet populi Idumæi & reliquorum reprobatio usque ad Christum crucifixum, suscitatum, & ad dextram patris elevatum: qui terminus est electionis Judaici & rejectionis Idumæi populi & reliquarum gentium: quemadmodum Paulus ait Eph. 2. *gentes quondam extraneas fuisse à pactis promissionis, spem non habentes, absque Christo, &c.* nam quemadmodum populi Israëlitici ad possessionem Canaanæ electionis, & Idumæorum ab ea rejectio, irrita non fuerunt, ratione populorum; quamvis nonnulli Israëlitæ inter gentes nati & educati Cananæ caruerint: & contra Idumæi in ea vixerint: ita nec irrita fuit horum populorum electio & reprobatio: quamvis stante Ecclesia Judaica, quidam Idumæi per electionem singularem sint servi: & contra quidam Judæorum, per reprobationem singularem à gratia & gloria rejicii. Sed præterea objectant: quod Isaacus & Rebecca de æterna reprobatione Esavi non intellexerunt, illud eo non pertinet: atqui Isaacus & Rebecca rejectionem ac servitatem Esavi, de æterna reprobatione non intellexerunt: alioqui in corpore ac desperatione, Esavi instar, absorpti fuissent: ergo eo non pertinet: Verum negatur propositio: quamvis enim Isaacus cum Rebecca Dei spiritu & revelatione quodammodo illuminati fuerint, inde tamen non sequitur, mysterium illud iisdem, aut Esavo fuisse tum temporis patefactum, quod ex Malachia & Paulo illustratur: nec mirum est, si Isaaco aliquam, in hac re adumbrata, ignorantiam tribuamus: cum & umbram ac typum illius patefactum, nempe jus primogeniturae & dominii conferre voluerit Esavo, contra Dei sententiam antecedentem: cui prudens seu sciens ac memor illius, pro sua pietate, nunquam restitisset. Sed alia instant via: quod beneficia temporalia denotat, illud non pertinet, per se, ad vitam æternam, atqui dilectio ac benedictio Jacobi ad beneficia temporalia pertinet, Genes. 27. 27. 28. ergo non spectat per se ad vitam æternam. Verum negamus propositionem, unum enim idemque significare potest per se beneficia & corporalia & spiritualia: sed illa explicitè & immediatè: hæc verò implicitè ac mediataè, corporalium typi, secundum Dei, prophetæ authoris, voluntatem: imò primogeniturae dominium collatum Jacobo habebat conjunctione bona spiritualia, nempe propagationem fœderis Dei & Ecclesiæ in sua etiam posteritate, Gen. 28. v. 4. ideoque non tantum, (ut assumptio statuit in objectione) benedictio Jacobi ad temporalia bona pertinuit, sed etiam ad spiritualia.

Veruntamen iterum excipiunt: si in spiritualibus Jacobus fuisse benedictus, atque in iisdem ei oppositus fuisse Esau, non potuisse hic ullam recipere benedictionem: atqui benedicitur quoque Esau, etsi parcius Gen. 27. vers. 35. Propositionem falsam pari ratione firmare student frustram, cum ajunt: ut enim ibi dilectionem perfectam, sic odium perfectum hinc, sine apice benedictionis, esse oportebat. Imo contraria inquam, oportebat, ad Dei lenitatem & benignitatem, erga vasa iræ demonstran-

dam, benedictiones temporales quasdam Esavo reprobato conferri.

Quod præterea regerunt. Isaac respondit Esavo: *Jacob abstulit benedictiones.* atqui si Jacobus fuisse electus ad vitam, non necesse erat, ut alter damnaretur: quia ambo potuissent in spiritualibus benedici: ut Petrus & Andreas, Jacobus & Ioannes, Fratres, Maria & Martha, Sorores, sed negatur conseq. & probatio illius: quia quamvis absolutè, ex electione Jacobi, non sequatur rejectio Esavi; tamen circumstantia in electione declaratur: quandoquidem electio Jacobi non nudè, sed sub typo proponitur; cujus privatio, reprobationis Esavi fuit nota, ac symbolum: ut pluribus antea expositum est.

Atque hæc de adversariorum argumentis.

Cœterum hanc electionis Jacobi & rejectionis Esavi, antequam nati essent, declarationem, illustrat Apostolus à fine: ut inquit, *propositum Dei, quod est secundum electionem, firmum maneret: non ex operibus, sed ex vocante,* hoc est, ut ita certo constet electionis Dei causam efficientem ~~ex operibus~~ non esse opera ulla, aut dignitatem hominum, sed Dei vocantis beneplacitum. Qua ratione hypothesis exempli specialis, ad thesin ac sententiam generalem transfert Apostolus. Cum autem electio Dei alia sit æterna & interna, seu consilii: alia temporalis & externa, ac facti; & utraque rursus vel ad hujus vitæ munia aut beneficia; ut electi ad regnum, Saulus quidem 1. Samuel. 10. vers. 24. David verò cap. 16. deinde electi ad Apostolatum, ut Iudas, cum reliquis undecim, Ioan. 6. vers. 70. vel ad vitæ æternæ hereditatem, quæ Dei proposito dilectis convenit; de hac electione, & quidem non facti, quæ vocatio efficax dicitur, sed consilii, hoc loco, agit Apostolus. Qua distinctione solvit trita illa contra electionis salutiferæ certitudinem objectio, ex Sauli, Iudeæ & similiter electorum rejectionem. Sed objiciunt adversarii nonnulli, hoc loco, cum opera electionis causas esse, negatur, non futura, sed antea solùm excludi, ac propterea prævisam fidem ac pietatem permanere electionis causam. Verum contrarium res ipsa loquitur, electionis & vocationis causam esse non hominis dignitatem aut conditionem: sed puram putam *in dœxi* Dei. Primum, quia proposita electio & vocatio Dei opponuntur hinc absolutè operibus: quæ electio & vocatio mere gratuita sunt, Roman. 11. vers. 5. & 6. & 2. Timoth. 1. v. 9. unde rectè August. ait: *ut secundum electionem, Dei propositum: electionem scilicet gratiae, non debitis: electionem, quæ eligendos facit ipse, non inventis, epistola 105. ad Sextum.* Deinde cum fides, pietas, bona voluntas, & actiones sanctæ, sint dona Dei & electionis effecta, pro quibus Deum precamur, & gratias agimus Ioan. 6. v. 44. Ephes. 1. 4. & 2. 8. 9. 10. Actor. 13. 48. Philipp. 1. 28. & 1. Thessal. 1. 2. 3. 4. inde sequitur, ea electionis causam esse non posse: quia hæc inter se pugnant; idem esse causam & effectum ejusdem: idcirco præclarè August. de Deo ait: *Prævenit dominis voluntatem bonam, nec eam cuiusquam invenit in corde, sed facit.* epistola 207. ad Vitalem. & ad Simplicianum elegantissime lib. 1. opera non gratiam pariunt, sed gratia pariuntur; non ut ferueat calefacit ignis, sed quia feruet: nec ideo bene currit rotæ, ut rotunda sit, sed quia rotunda est: sic nemo bene operatur ut gratiam accipiat, sed quia accepit. Hæc ille. Deinde sequeretur etiam, si fides & opera essent electionis causa; omnes ante usum rationis morientes, eoque fide ex verbi auditu concepta, & operibus destitutos infantes, ab electione & salute exclusos. Adhæc, cum Paulus continuò subjiciat: *Num iniquitia est apud Deum?* vel hæc objectio omnino inanis est & responsio falsa, v. 15. 16. 17. 18. vel de electione ex prævisis operibus non agitur: nam perspicuum est, ex naturæ luce, justissimum esse, ut digni gratiæ, eā fruantur, indigni careant: nisi per misericordiam Dei illis succurratur: qua de re eleganter August. ait: *sentiens Paulus, quemadmodum posset hoc, quod dictum est, permoveare eos, qui penetrare intelligendo non possent banc altitudinem gratiae, quid ergo dicemus: ait, nunquid iniquitas est apud Deum: ab sit iniquum enim videtur, ut sine bonorum malorumque operum meritis, unum Deus eligat, oderitque alterum: qua in-*

re, si futura opera, vel bona hujus, vel mala illius (que utique Deus præsciebat) vellet intelligi, nequaquam diceret, non ex operibus: sed diceret, ex futuris operibus: eoque modo istam solueret questionem: inquit nullam, quam solvi opus esset, faceret questionem, Enchiridio ad Laurent: cap. 98. Hæc de v. 11. 12. 13.

Porrò hanc de prædestinatione & per misericordem vocationem executione illius, doctrinam, illustrat Apostolus anticipatione dupli, eoque modo sublimis hujus doctrinæ mysteria accurati & disertius exponit: quarum prior pertinet à v. 13. ad 19. constans bimembri objectione & responsione: illa est, si Deus, ex hominibus (ut Esav & Jacobi exemplo ostensum est) sine operum ratione, unum eligit, alterum rejicit: ergo injustus est in distributione. Qua etiam ratione Pelagiani olim, teste August. utebantur, *Quomodo, inquietant, non est iniquitas apud Deum, si diligendo discernit, quos operum merita nulla discernunt?* epist. 106. ad Paulum: sicut & hodiè Semipelagiani arguantur. Sed respondet Apostolus 1. negatione consequentiæ; *Ab sit, v. 14. deinde confirmatione negationis, qua ex neutro antecedentis membro, injustitiam Dei consequi, docet: ac primum electionis justitiam afferit, à potestate Dei ac jure, qui nimirum devinctus, pro suo arbitrio, potest de suo benefacere, ut Matth. 20. v. 15. id quod probat à testimonio Dei, Exod. 33. v. 19. quo ait: Miserebor, cuius misericordia fuero, & commiserabor quem commiseratus fuero, hoc est, cuius decrevi aut volo misereri, ut v. 18. interpretatur Apostolus, & similes phrases ostendunt, ut Exod. 4. 13. ait Moses ad Deum: mitte, quem miserrimus es, hoc est, statuisti mittere: & Joan. 10. 32. propter quod opus me lapidatis, hoc est, lapidare vultis, ut ex vers. 31. liquet. & 13. v. 27. quod facis, hoc est, facere decretisti, facito. Syllogismus autem Apostoli est hujusmodi: si Deus dicit, se misereri, cuius vult, ergo misericordia & dilectio non est ejus, scilicet hominis, qui vult, neque qui currit, sed ejus, quis miseretur, Dei. Deus autem dicit, se misereri cuius vult, ergo misericordia & dilectio Dei, non est ejus, scilicet hominis, qui vult, neque qui currit, sed ejus qui miseretur, Dei: id est, non ab ulla voluntate, neque ab operibus hominum, sed à mero Dei miserationis arbitrio dependet: entymema est hoc loco: assumptio quidem v. 15. conclusio v. 16. unde propositio facile elicetur. Quare sola Dei gratia origo est electionis & vocationis salutiferæ justissima; quemadmodum Eph. 1. v. 5. prædestinatis dicimus secundum beneplacatum ipsius. Sed variè hic locus ab adversariis torquetur, quoniam excipiunt: *Non est volentis, nec currentis, dici non absolute, sed secundum quid, hoc est, non solius est currentis, sed etiam Dei miserationis.* Verum recte August. respondet. *Quomodo ergo non volentis, neque currentis, sed miserationis Dei, nisi quia & ipsa voluntas (sicut scriptum est) à Deo præparatur?* Alioquin si propterea dictum est non volentis neque currentis, sed miserationis est Dei, quia ex utroque fit, id est, ex voluntate hominis, & misericordia Dei: ut sic dictum accipiamus, non volentis, neque currentis, sed miserationis est Dei, tanquam diceretur, non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei, non ergo sufficit sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis. Ac per hoc si rectè dictum est, non volentis hominis, sed miserationis est Dei, quia id voluntas homini non sola implet, cur non & è contrario rectè dicitur, non miserationis est Dei, sed volentis est hominis, quia id misericordia Dei sola non implet? Porrò si nullus Christianus dicere audebit, non miserationis est Dei, sed volentis est hominis (ne Apostolo apertissime contradicat) refutat, ut propterea rectè dictum intelligatur, non volentis, neque currentis, sed miserationis est Dei, ut totum Deo detur, qui homini voluntatem bonam & preparat adjuvandam, & adjuvat præparatam. Præcedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia: que autem non præcedit ipsa, in eis est & ipsa. Hæc ille in Enchiridio ad Laurent: cap. 32.*

Verum secundò alii aliter hunc locum pervertunt: non enim, inquiunt, volentis, neque currentis, secundum carnem; sed est volentis & currentis, secundum promissionem: nam ut prærogativa carnis nititur dignitate personæ & meritis operum: ita fides sola Dei misericordia. Ve-

rùm hac ratione misericordia statuitur tantum fidei objecum: cum contrà Paulus eam electionis causam efficien tem faciat: nam beneplacitum Dei est æternæ electionis causa: electio verò executionis ipsius: cujus pars est misericordia (hoc est, gratia erga miseros homines peccato & maledictioni obnoxios) misericordia denique causa est electionis temporalis seu vocationis efficacis & fidei. Ideoque fides misericordia & electionis causa esse non potest. Ceterum obiter observandum est, originem & causam, quæ adversarios in errorem pertraxit, esse, quod fidem, ex Dei Euangelium offerentis, sufficienti gratia & humani arbitrii viribus promanare statuunt: ac propterea, quemadmodum si quis, cum Pontificiis, disputare distinctè volet, à controversia de S. Scriptura inchoare debet: quod ad traditiones semper dilabantur: ita de prædestinatione, cum adversariis, utiliter collaturis, consultissimum videtur, si fieri possit, ut à quæstione, de viribus liberi arbitrii, seu voluntatis humanæ, & fidei causâ, in primis fiat initium: quia eò semper divertunt: hac enim via facilius eorum technæ dissolventur & infirmiores tutius hisce gradibus sublimem de prædestinatione doctrinam percipient. Hæc de vers. 16.

Porro quamvis à sola Dei voluntate pendeat electio & misericordia, justam tamen esse probat etiam comparatio ne contrarii, à majori: eoque modo ex secundo proposito objectionis antecedentis membro, Dei injustitiam minimè consequi ostendit, & justitiam reprobationis afferit: quamvis enim pro solo beneplacito, quos vult, rejiciat; non propterea tamen injustum esse, confirmat, à testimonio Dei, Exod. 9. v. 16. quò id sibi in illustri Pharaonis exemplo attribuit: & fine proposito, nempe gloria sua, consilii sui modique justitiam demonstrat: dicit enim in scriptura Deus: *ad hoc ipsum excitavi te* (id est, hoc sine creavi te) *ut offendam in te* (indurato & justè punito) *potentiam meam*, *ut annuncietur nomen meum in tota terra.* Similis locus est Prov. 16. v. 4. *Omnia operatus est Deus propter se, etiam impium ad diem malum:* nempe, ut loquuntur, materialiter non formaliter: seu ratione personæ, non autem ratione accidentis culpæ: seu improbum, non improbitatem. Ergo quemadmodum Esavum nondum natum rejicit Deus: ita & Pharaonem. Quidam tamen hanc excitationem Pharaonis, ad creationem & generationem illius pertinere nolunt: sed referunt tantum aut ad conservationem Pharaonis à peste, aut ad evectionem in regnum, ut latens illius improbitas detergeretur & puniretur: hunc enim locum, ex collatione Exodi, unde petitus est, explicandum: Moses enim utitur verbo quod significat *flare feci*, id est, conservavi, eoque modo plorosque interpretari, & LXX. Græcos inter pretes vertisse, *Nemininus servus es* est.

Verum responderi jure potest, hanc interpretationem esse à scopo Apostoli, qui de causa impulsiva reprobationis differit, alienam: quemadmodum apparent ex v. 14. 18. & 21. secundò humanis interpretationibus nonnullorum, Apostoli explicationem merito præferimus: quia Spiritus Sancti est: qui quidem in multis cum LXX. interpretationibus alibi convenit: hoc tamen in loco, ab iis non frustra discedit.

Deinde quia magis congruit cum verbo Mosis **רָעַי** **תְּנִזֵּן** quod propriè significat, *flare te feci*, seu *constitui*. Id circò optimè vertit Paulus *excitavi*: quemadmodum idem Actor. 13. 23. eadem simplici voce usus, dicit, *bujus* (Davidis scil.) *et semine*, secundum promissionem *יְהוָה* *suscitavit*, *excitavit Israeli servatorem Jesum*, hoc est, è semine Davidis produxit, formavit: & Matt. 3. v. 9. *Deus potest ex lapidibus bisce suscitare*, id est, creare, formare, *filios Abrabæ*. Neque est cur objiciatur, in Græca voce, hoc locum habere posse: sed non in Hebreæ **τίμη**: hanc enim vocem non significare existere, aut fieri, nec in conjugatione hiphil **τίμην** existere facere, seu creare; qua voce Hebreæ Moses utitur: nam contra, quod observandum est, **τίμη** accipitur Psal. 33. v. 9. eo sensu, non pro *flare*, sed metaphorice, pro *origi* atque *existere*: *præcepit & existit*, Hebraicè est **τίμην** & sic LXX. interpretes rectè verterunt, *καὶ ἐκτίθεται & creatas sunt*. Sicut etiam de creatione vel mundi, vel re-

rum sequentium, accipi posse R. D. Kimchi afferit in Hebraicis suis comment. Ideoque optimè in conjugatione hiphil **TDyT** *facere*, pro *existere facere seu creare accipitur*: ut enim quæ pereunt, *cadere* dicuntur metaphoricè: sic quæ oriuntur, *exurgere*; atque hæc expositio Mosis verbis v. 15. non repugnat, ut objectatur, sed optimè convenit. Causam enim reddit Deus vers. 16. cur ipsum Pharaonem, & populum non perdiderit, nimurum quod creavit ipsum, non ut ea ratione perderet: sed, ut in illo, indurato, fiz potentiae gloriam patefaceret.

Cœterum hujus loci Syllogismus hic est: si Deus testatur, se Pharaonem excitasse, ad id, ut in eo indurato & punito, potentiam suam ostenderet ad gloriam suam, sequitur Deum, indurare, quem vult: atqui verum est prius, ergo & posterius, Assumptio est v. 17. conclusio verò generalis, conjuncta prioris partis complexione, continetur v. 18. *Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult, indurat.*

Verum ne quid Deo indigne attribuatur, aut doctrinæ orthodoxæ labes ulla aspergatur, observandum est, indurationem esse obfirmationem in peccato dominante, quod duritiae apte conferri solet: quia ut dura non cedunt: ita nec peccato transcipati mandatis Dei parent: sed contumaciter obsistunt: quo sensu etiam *cor lapideum*, Ezech. 36. v. 26. opponitur *carnes*, hoc est non virtuoso (ut alibi ea vox accipitur) sed molli ac tractabili: quæ durities vel est naturalis, vel acquisita: naturalis seu insita ea est, per quam, ex corruptione naturæ, in Adamo, homines propensi sunt, ad pertinacem legis divinæ transgressionem: adeo ut caro (seu corrupta natura) inimicitia sit adversus Deum, Rom. 8. acquisita verò est, quando insita durities, contemptæ scientiæ ac conscientiæ usu, augetur: quæ induratio & hominibus & Deo ascribitur, sed diversâ omnino significatione: hominibus propriè; quia ex principio interno, insitaque duritie, se Deo scientes volentes pertinaciter opponunt: & causa sunt indurationis suæ prima & principalis: quo modo Pharaon se indurasse dicitur, Exod. 8. vers. 15. deinde Satan & homines improbi causæ sunt adjuvantes, cum mala consilia, ad Deum repugnandum luggerunt: Satan quidem intus; homines verò foris. Per metaphoram verò Deus indurare dicitur, similitudine quadam, quia gubernationis divinæ occasio similis est causæ efficienti: quod ut positâ causa, sequitur effectum: sic eam gubernationem sequatur induratio: verum non vi ulla gubernationis Dei: sed vi insitæ hominibus malitiæ: nam Deus homines impietate suâ adversus ipsum obfirmatos sic providentia suâ gubernat ac regit, ut sine ulla vi, aut culpa ipsius, se ipsos, insitâ malitia, contumaciores reddant. Quæ gubernatio fit tribus potissimum modis: primum donorum suorum, ab ipsis contemptorum, privatione justa, cum scientiam officii ipsorum, & conscientiæ aculeum, & operationem potentię suæ, (quibus omnibus cupiditates pravæ coërcebantur & durities emolliebatur) aufert: quo modo, *tradere*, dicitur, in reprobam sensum, Rom. 1. v. 18. 19. 21. &c. *oculos excædere* & *cor calli in morem indurare*, Joan. 12. v. 40. secundus gubernationis duritiae seu contumaciæ humanæ modus divinus fit, laxatione & dimissione occultâ carnificis Satanæ & subditorum illius. 2. Chron. 18. vers. 21. 22. Matth. 6. vers. 13. 2. Thessal. 2. v. 11. denique variarum bonarum occasionum objectione, cum intus, tum foris, quibus ad peccatorum incrementum & obdurationem in his, impii suâ malitia abutuntur: quales sunt interius sententiæ generales veræ menti inditæ, quas pro sua improbitate ad certas hypotheses malè rapiunt ac perperam accommodant: ut Pharaon rectè sensit, conservandum esse regnum, & eos, qui ejus saluti obstituti essent, amoliendos: sed inde male conclusit, tales forè Israelitas, ideoque perpendos, Exod. 1. v. 10. exterius verò tales occasiones sunt præcepta officii à Deo data, quibus impii ac superbii, naturæ pravitate in vetitum nitentes, ferociores evadunt: ut Pharaonis exemplo docetur, Exod 5. v. 2. deinde beneficia aliis collata, aut pœnæ ipsis inflictæ aut ademtæ, ceteraque similia, quibus ad invidiam, obmurmurationem ac contumaciam, suâ pravitate magis irritantur: sic

Pharaon scelerior evasit, cum suis subditis, viso incremento Israelitarum divinitus dato, Exod. 1. v. 9. 10. 15. Sic Deus dicitur Psal. 105. v. 25. *convertisse cor Egyptianorum, ut odio haberent populum suum*, hoc est, ut rectè ait August. non cor illorum malum faciendo: sed populo suo beneficiando, cor illorum sponte malum, convertit ad odium, in Psal. 105. est enim manifesta metaphora: nam propriè loquendo, odii in hominibus causa, est homo ipse, & Satanæ; non Deus, in quo nullæ sunt tenebræ: nec ea efficit, quæ prohibet & punit: & ut alicubi ait Fulgentius, *peccatorum non est author, quia illorum est ultior*. Similiter, cum pœnæ, quibus Pharaonis durities ac contumacia premebatur, à Deo ablatae esent, ea clementiâ abusus ad contumaciam majorem redit, Exod. 8. v. 15.

Ex quibus omnibus, satis superque apparet, Deum indurationis & obfirmationis in peccato, propriè causam non esse: sed tantum occasionem, hominum vitio arreptam: & quidem non fortuitam, sed destinatam: quia summus est judex: ac propterea peccati non author, sed ultior: nam quod adversus primum indurationis modum objicitur: si Deus illa aufert, sine quibus durities & contumacia tolli non potest, est ergo causa efficiens illius, negatur conseq. quia collatio donorum causa quidem est, quâ durities insita retunditur & ad tempus emollitur: ablatio verò eorum, causa non est, sed tantum adjunctum antecedens, ad quod certò duritiae incrementum consequitur, ex insita naturæ & morum humanorum depravatione, quæ propriè loquendo indurationis causa est. Alioqui quemadmodum adjunctum antecedens, impropriè, per abulionem vocis metaphoricam, ac similitudine quadam, *causa sine qua non*, vulgo appellatur, (quod instar causæ effectum antecedat, & eo antecedente posito, effectum consequatur) quamvis propriè causa non sit, quia effectum non vi illius antecedentis consequitur, sed tantum vi alterius quod causa illius est: ita ablatio donorum propriè causa indurationis dici non potest: quemadmodum enim ignis ferrum, sui caloris præsentia, ac penetratione calefacit, eoque caloris illius & mollitiei ferri causa est: ac contrà remoto igne ferrum rursus refrigescit, atque induratur, non efficacia ignis, nec illius remotionis vi; sed ex insita terrea & ante compacta natura siccata: similiter indurationis humanæ causa est non Deus formator, nec desertor peccatoris: sed homo desertor Dei & deformator sui, per lapsum Adami & intolerandum donorum Dei abusum: nam quæ aufert Deus, ea non sunt debita, sed merè gratuita: quamvis enim per lapsum, meriti sunt omnes privationem universalem scientiæ, conscientiæ, reliquorumque bonorum naturalium & acquisitorum, Deus tamen ad conservationem generis ac societatis hominum, & ad reprobos benignitate sua reddendos eo magis inexcusabiles, & ad electos servandos, reliquias eorum concessit, & scientiam, conscientiam, politicasque virtutes ad bonum, reipub. distribuit: quas dotes, ut pro suo jure, tanquam summus Dominus ac donator liberimus, absolute posset repetere (ut qui nemini obstrictus est) ita ab ingratis & impiis aufert, tanquam justus ac summus mundi judex: ac propterea ut laudanda est benignitas illius, quod ad insitam duritatem emolliendam, suis donis ad tempus, præter & contra meritum humanum, adfuerit: sic quoque agnoscenda est illius justitia, quando impios, scientiæ, conscientiæ, aliorumque donorum contemptores, iisdem, pro meritis, privat, ut Esai. 6. vers. 10. Joann. 12. vers. 40. Hinc ergo apparet, Deum privatione gratiæ suæ, indurationis propriè causam non esse, nec hominibus ullo modo injurium.

Atque ita satis primum, quem proposuimus, indurationis divinæ modum, adverius blasphemiam munitum esse arbitramur. Verum contra secundum & tertium insurgitur hoc modo, quicunque hominibus varias occasiones licet bonas objicit consulto, ad peccatum & lapsum, ille est peccati author: atqui Deus, ex nostra thesi, id agit. Ergo est author peccati. Verum negatur propositio, quia universaliter vera non est: nam occasions ad peccatum obici possunt, quæ occasions sunt vel ad peccatum per se,

vel per accidens : per se seu vi sua, cum effectum & finis illarum est peccatum, qua peccatum : id quod ad Diabolum & impios, qui peccati authores, pertinet ; sed Deo non convenit : per accidens verò, cum nec effectum earum est peccatum ; nec scopus est effectio peccati, sed permissio & patefactio peccati ac justa punitio. Deus enim peccatis hominum, quæ permittit ac regit, peccata punit præcedentia : atque ita peccata sunt justa pena, ratione judicis Dei regentis ; culpa verò injusta, ratione hominis efficientis, & à norma rectitudinis mandati divini declinantur : qua ratione etiam Pharao induratus est justissimè.

Hactenus priori, adversus prædestinationis doctrinam, objectioni (de qua v. 14.) fatisfecit Apostolus : quam responsionem illustrat ac confirmat altera anticipatione, quæ ex illa promanat : quæ etiam constat suâ objectione & responsione : objectionis autem antecedens est v. 17. & 18. consequens verò exprimitur v. 19. in hac sententiam, *Sed dices mibi*, tu indurate, si Deus Pharaonem excitavit, ut in eo videlicet indurato potentiam suam ostenderet, & si cuius vult miseretur & quem vult indurat : Ergo injustè accusat induratos Conseqq. probatur, quia voluntati illius resisti non potest. Voluntatis autem vox, quantum ad hanc sententiam illistrandam attinet, cum aut decretum Dei æternum significet Esai. 46. v. 10. omnis voluntas mea fiet : quam voluntatem vulgo *beneplaciti* appellant : aut approbationem, qua justitiam approbat Psal. 5. vers. 5. Deus non vult iniquitatem : aut etiam signum hujus approbationis, Dei mandatum notet, quo quid approbet tanquam naturæ suæ optimæ consentaneum, seu quodnam sit officium nostrum docet, ut 1. Johan. 2. vers. 17. quæ voluntas signi dicitur : prima significatio, ut ex antecedentibus apparet, huic loco convenit : nam voluntati approbationis & signi illius resisti posse ac resisti, peccata demonstrant, quæ illius sunt transgressio.

Cœterum huic objectioni respondet Apostolus, negando conseqq. ejusque blasphemiam retundit, objurgatione acri, docens injustè ab adversario indurato, cum Deo disceptari, argumento ducto ab oppositione conditionis humiliæ ac communis hominum & majestatis Dei supremæ, cuius voluntas, cum sit essentiæ sanctissimæ, justitiae regula est & potestas summa. Emphasis enim est in verbis *� homo tu quis es?* quibus verbis, opponitur Deus & creatura. Creatura Dei non potest dicere, *cur me talem fecisti*, hoc est, ad indurationem & patefactionem gloriæ tuæ creasti. Atqui tu homo indurate es creatura Dei ; Ergo non potes dicere, cur me talem fecisti, hoc est, ad indurationem & patefactionem gloriæ tuæ creasti. Propositionem enunciat Apostolus bifariam, allegoriâ & interrogatione. Allegoria in eo consistit, quod hominem figmentum: Deum verò factorem illius vocat. Quemadmodum Esai. 64. v. 8. *nos lutum & tu factio noster, & opus manus tuæ sumus omnes*, & Esai. 45. v. 9. *væ contendenti cum factore suo, testæ cum testis terræ!* Numquid dicet lutum factori suo, quem facis? v. 11. sic dicit Dominus sanctus Israelis & factor ejus, hoc est, creator ejus : ut consequentia demonstrant. Quod autem Paulus maluerit per allegoriam Deum factorem, quâm creatorem nominare, ad hominem responsantem magis humiliandum & reprimendum pertinet : quia in ea similitudine artificiosè argumentum latet, à convenienti jure Dei in homines & figuli in vas : quia uterque formator est liberrimus. Ac propterea allegoriæ huic adjungitur interrogatio, quæ ad conscientiam adversarii provocat, ut argumenti vis atque evidentia eo modo demonstretur, vers. 20.

Porrò propositionem hanc: *Num potest dicere figmentum factori* (hoc est, homo creatura, Deo creatori suo) *cur me talem fecisti?* seu quod eodem redit, de creationis fine conqueri non posse, probat Apostolus continuata allegoriâ, à Dei creatoris, tanquam cœlestis figuli, in lutum & figmentum suum, hominem, liberrima potestate; utpote cui licet, ex eadem terræ massa, vase, hoc est, ad tales quales voluit, usus formare, sive honestos, sive dishonestos. Vis argumenti sita est, ut antea, in convenientia potestatis figuli terreni, & cœlestis, nempe Dei creatoris, per simi-

litudinem, figuli nomine appellati : nam quamvis major rem etiam habeat potestatem Deus, hoc tamen in loco, quatenus similitudine conveniunt, figulus & Deus comparantur. Sed objiciat aliquis, figulus est causa dedecoris, cui vas destinat ac format : Ergo etiam Deus indurationis & damnationis causa omnino est. Verùm id minimè sequitur, quoniam Deus & figulus (quod hoc in loco consideratur) fine ultimo & mediis, seu executionis modo, differunt. Quoniam Deus destinat reprobos, ad exitium judicii, pro arbitrio suo justè exequendum, ad gloriam suam: nec enim absolute, sine mediis causis, decreto suo ordinatis & executionem antecedentibus, sed per justa media exequitur, hoc est, subordinata permissione peccatorum : quæ peccata non efficit, sed fieri permitit, tolerat & regit, ac tandem justo judicio punit: quia ut vasa figurina non merentur suum dedecus, puta, ut vilibus atque in honestis usibus inserviant : sic contrà reprobis dedecus seu pœnam merentur suis peccatis, quæ habent ab internis suis principiis, non autem à creatione aut ulla alia operatione Dei. Ideoque non mera seu nuda summa potentia, sed subordinata justitia distributiva, ratione meriti sui puniuntur : atque ita etiam destinati ac creati sunt divinitus. Id quod altera Apostoli, ad objectionem propositam, responsione demonstratur. Qua etiam justitiam prædestinationis, ad interitum iræ, seu justo judicio inferendum, docet duobus modis. Primum à fine, duplice gloria Dei ; in reprobis quidem declaratione *ira sue* (hoc est justitiae punientis) & *potentia sua* ; in electis verò, *gratia*, quia inde *gloria*, hoc est, bonitatis & gratiæ Dei gloriose erga electos, aliis præteritis, præstitez, amplitudo luculentius confirmatur. Secundo ab executionis modo & causis, eadem prædestinatione, simul subordinatis : modus est, quod non statim punit vasa iræ: sed lenitate suâ perfert diu multumque: ideoque causæ, justo judicio subordinatæ, sunt peccata hominum, quæ adjuncto suo accidente lenitate & tolerantia indicantur & amplificantur, v. 22.

Verùm antequam progrediamur, propter varias hoc loco disceptationes paucis propositæ expositionis veritatem amplius illustrabimus. Quæritur enim primum, quid per *lutum & massam* intelligatur. Quidam de testacea figuli terreni materia; alii de materia figuli cœlestis melius exponunt. Nam quamvis priores statuant v. 21. esse similitudinis plenæ *ογκον*, quia de figulo & materia testacea propriè agit; v. 22. contineri *λαθον*, quæ de Deo loquatur; illud inquam ex superiori declaratione, alienum esse apparent. 1. quia v. 20. agitur de figulo cœlesti, quemadmodum ostendimus: idque apparent vers. 21. & 22. ubi eadem allegoria continuatur; deinde apodosis debet convenire sententiâ cum protasis; atqui v. 22. non convenit, sed materia differt à v. 21. ut ex superioribus patet. Alii igitur accuratius, non de luto & massa testacea; sed de humana disputari statuant: idque bifariam, ut ad genus humanum, aut condendum, aut conditum & lapsum referatur. Primam sententiam genuinam maximeque consenteam esse, insigniores Theologi statuant, nimirum ut lutum & massa denotet materiam informem seu terram, ex qua genus humanum, Dei cœlestis figuli arbitrio, in usus destinatos, creatum est: nam quod quidam contendunt, homines in Adamo lapsos, objectum esse prædestinationis ad suos fines, seu electionis ad vitam & reprobationis ad exitium: illud præstantissimis orbis Christiani Theologis non paucis, variis de causis, minus probatur; primum, quia communi principio rationis & sapientiæ Dei repugnat. Cùm enim finis sit causa, cuius gratiâ res est: primus est in intentione & postremus in executione: ac propterea in omnibus artificis sapientis mente, præcedit operis ipsius aggressionem: ut citra ullam exceptionem, unanimi Philosophorum consensu approbatur. Quocirca Deus sapientissimus generis humani architectus, etsi simul omnia decrevit, ordine tamen primum proposuit finem hominis creabilis, antequam decreverit creationem: alioqui contra sapientiæ ordinem & finis naturam, decrevisset primò media ad finem destinata, quâm ipsum finem. Figulus ille stultus merito censeretur, qui decerneret vasis effectio nem

nem primum, deinde de fine cogitaret. Quod absurdum, ut in figulum sapientem non cadit: ita multo minus in Deum ipsum, sapientiae & ordinis certi fontem unicum. Deinde si *mæsse* nomine, genus humanum corruptum intelligeretur, non diceretur Deus figulus vasa facere, alia ad decus, alia ad dedecus: sed ex vasis dedecore plenis, seu peccato & maledictioni obnoxii, quædam ad decus renovare, quædam in suo dedecore relinquere. Sed objicitur, quæ mens est in propheta Jeremia cap. 18. v. 6. & cœteris eadem esse debet hoc in loco Pauli. Atqui Jeremias loquitur non de creatione hominis, sed tantum de gubernatione creati, cuius statum Deus, pro sua potestate & justa voluntate & hominum moribus, commutat. Quemadmodum enim figulus vas quod sub manu illius confringitur, refingit & alterum reformat, pro arbitrio: ita Deus homines ab ipso creatos, qui ab eo moribus corruptis deficiunt, punit: & si resipuerint, eadem potestate, in integrum restituit. Ergo inquiunt, etiam Paulus loquitur, non de hominis creatione, sed creati & lapsi statu; quod Deus ex iis, qui corrupta natura meriti erant condemnationem, quosdam, pro sua potestate & arbitrio liberrimo, gratiosè servet, alios justè damnet.

Verum negatur propositio, quamvis enim similia ferè in Jeremia & in Paulo sint verba: Jeremias tamen testimonium spectari ac citari, probari non potest: cum diversitas in scopo & tractandi modo appareat: nam Jeremias similitudine, partibus suis distinctis explicata utitur: Paulus contrà loquitur per allegoriam: deinde Jeremias de vasis actu factis & corruptis: Paulus verò contra de luto & materia vasis, & de vasis non actu, sed de vasis potentia differit: denique Jeremias loquitur de vasis factis & fractis, ne sint eadem vasa: Paulus contrà non ait Deum frangere vasa, ut talia esse desinant; sed efficere vasa, ut vasa sint, suisque usibus inserviant: idque etiam ostendit, quod Paulus subiectit vasa *ramponulva coagimentata ad interitum*, & quod vasa quædam preparavit ad gloriam. Sed iterum excipiunt, obstat phrasin, de electis vasis activè dici, quod Deus ea preparavit ad gloriam, quia author est: de reprobis verò passivè, quod sint *ramponulva ad interitum*, nimis non à Deo, sed à Diabolo & seipsis: ac propterea non agi de creatione hominis, sed de qualitate creati. Verum negamus obstat phrasin; & causam illius, quæ objicitur, veram esse, non admittimus: sic enim ait de iisdem & Dei destinatione passivè loquitur Sp. S. in epist. Jud. v. 4. *ad hoc judicium prescripti*; non sanè à seipsis, sed à Deo. Deinde in causa salutis declaranda utitur etiam Apostolus passivis, *dilectis, misericordiam consecuti, vocati, justificati*. Præterea Apostolus Deum metaphorice figulum vocans, utitur verbis activis v. 21. *facere vas ad dedecus*, quod idem est omnino; & Salomon Prov. 16. ait: *omnia fecit Deus propter se, etiam impium ad diem malum*. Et sanè tröpi ratio idem quoque ostendit: quid enim ineptius, quam dicere vasa à seipsis compacta: cum illud figulo soli conveniat? ita enim esset homo factor sui ipsius, non Deus creator.

Verum objicitur, Deum esse factorem ratione substantiae & ortus hominum: non autem ratione accidentis integratus: quod vasa quidem testacea, ut nihil ad ortum, ita nihil ad interitum sui conferant, aut mereantur: quia carnem ratione: sed vasa humana, ratione prædicta, ad ortum sui nihil etiam præstare: veruntamen quia ratione prædicta sunt, peccatis suis interitum promereri; quemadmodum Hosea cap. 13. dicitur, *perditio tua ex te Israël*.

Sed respondeatur, inde non sequi, hominem figulum esse sui, & à se compactum ad interitum: quoniam ea laus, faciendo vasis, Deo ab Apostolo Paulo, ratione creationis, & à Jeremias, ratione gubernationis & justi judicii, adscribitur. Sed urgent amplius, Deus citra controversiam crevit hominem ad sui imaginem, hoc est, vera justitia & sanctitate prædictum, ut Deum creatorem suum rectè cognosceret, ex animo diligenter & cum eo beatus in æternum viveres, ut & nostra Catechesis docet. Ergo nullum ad justum exitium crevit. Conceditur antecedens: sed negatur consequentia: nam in antecedenti non indicatur finis hominis à Deo

creatore destinatus: sed exponitur idonea facultas a: que officium hominis, ad imaginem Dei creati: nempe ut Deum rectè agnosceret & ex animo diligenter: deinde fructus illius ac finis operis, qui præstationem officii seu rectum imaginis Dei usum, erat consecuturus, nempe salus æterna: nam ad operantis ac creantis Dei finem destinatum quod attinet: certum est, eum executioni mandari: quia cum Deus sit sapientissimus, errare non potest: & quia optimus ac verissimus, à se dissentire ac mutari non potest: & quia omnipotens, in re decreta execuenda non potest impediri, unde illud Esai. 46. v. 10. *consilium meum stabit & omnis voluntas mea fiet*: unde hæc demonstratio firmissima exurit: quos Deus ante creationem, ab æterno, non elegit ad vitam æternam, sed rejectit & justè condemnare decrevit, eos in tempore non creavit, hoc consilio, ut eos vita æterna donaret ac vitam æternam consequerentur: hæc enim consilia essent repugnantia è diametro: Deus autem seipsum abnegare non potest 2. Timoth. 2. vers. 13. quippe *omnia facit secundum consilium voluntatis sue*, Ephes. 1. v. 11. ideoque non contra consilium. Atqui Deus reprobos, seu eos, qui pereunt, ab æterno non elegit ad vitam æternam: sed ab ea rejectit, ac justè condemnare decrevit, Matth. 25. v. 41. Judæ v. 4. Ergo Deus homines reprobos (utpote exitio justo destinatos) non creavit eo consilio, ut ipsos vita æterna donaret: sed solos electos.

Verum iterum inquiunt: si Deus quosdam ad exitium destinavit & creavit: Ergo est author exitii, eoque & peccati: quia per illud peccatum reprobos perdit. Verum non sequitur: quia quamvis Deus destinat & creabit quosdam ad justum exitium: illud tamen exitium non decrevit nudè: sed ut justum sit, subordinatis hominum peccatis inferendum: quorum peccatorum Deus non effector iniquus, sed permittor & rector ac vindictissimus est. Atque ita facile diluitur, quod objiciunt: si Deus prædestinavit & creavit quosdam homines ad interitum: Ergo injustus est qui innocentes perdat: nec enim Deus quemquam ad exitium absolute, ac nude, sine subordinatis mediis, sed ad exitium justum, hoc est, & per & propter peccata, iudicio justo inferendum, destinavit.

Verum antequam progrediamur, observandum est, huic decreto probè convenire executionis modum: quia non nisi peccatores & merito peccatorum damnat. Sed excipitur iterum: Si Deus decrevit exitium quorundam justum: Ergo etiam media, nempe peccata: ideoque peccatorum est author. Negatur consequentia: nam Deus decrevit non peccata efficere, sed peccata; seu non impedire, & regere ad suam gloriam: nec enim quicquid Deus decrevit, illud etiam efficit: sed quæ decrevit efficere, eorum est author, ut omnia bona quæ fiunt: quæ autem decrevit non impedire in creaturis mala, seu peccata; ea non efficit: quia efficere non decrevit; sed permittit & regit tantum, & justè tandem punit convenienter decreto.

Veruntamen quædam aliæ difficultates explicande sunt. Prima est à convenientia necessaria decreti & executionis illius. Atque hinc ita argumentantur: Propter quod Deus nunc damnat, propter illud damnare decrevit; quippe decretem verum & immutabile. Sed propter peccata Deus damnat: Ergo propter peccata damnare decrevit. Sed negatur consequentia syllogismi: quia fallacia est homonymias: nam *propter* significat, aut causam impulsivam, aut ei subordinatam: in conclusione significat causam impulsivam & antecedentem decretem, de qua queritur: sed in propositione causam subordinatam: alias falsa est. Nec propterea tamen à decreto discrepat executio, ut objici solet: quia quæcumque in decreto sunt statuta, ea executioni mandantur convenienter decreto: sed causa impulsiva decreti, ea decreto non est statuta: eoque neque inest illi: sed decretum omnino ordine antecedit. Deus pro sua potestate liberrima, suoque placito, ad gloriam suam patet, faciendam, quosdam gratis beare, quosdam justo exitio damnare dedit: utrumque exequitur. Decrevit simul permissionem lapsus & è lapsis saluti destinatos, per Christum, à lapsu ad salutem redimere: contraque justè damnados, in lapsu relinquere, ipsorumque merito damnare; quorum

quorum utrumque similiter exequitur. Quare objectio illa, quam urgent, infirma, immo rationis rectae principio invicto contraria: quia finis (ac per consequens causa destinationem finis antecedens) prior est mediis suis, in intentione destinantis: posterior verò in executione: media verò quia fini subordinata sunt, ordine posteriora sunt intentione; executione verò priora.

Atque hæc de prima difficultate reliquæ. Altera vero est petita ex occasione verborum Pauli Eph. 1. v. 14. *elegit nos in ipso* (nempe Christo) *ante gatæ mundi fundamenta*. Unde Arminiani sic differunt: Qui electi sunt in Christo, illi considerati sunt in electione, tanquam Christo insiti, & per consequens, creati, lapsi, fideles: quia sine fide nemo est in Christo. Atqui teste Apostolo nos sumus electi in Christo: Ergo in electione considerati sumus tanquam Christo insiti: ideoque creati, lapsi, fideles. Verum negatur propositio, quia nititur falsa hypothese: quasi idem esset, electum esse in Christo, & electum esse in Christo existentem: quum prius illud notet causam electionis efficientem; posterius verò non efficientem, sed electorum subjectum: Paulus enim non ait: elegit nos *in aeternis*, in ipso existentes, quasi antecedens objecti eligendi conditione notaretur; sed tantum ait, elegit nos *in aeternis* in ipso, hoc est, per ipsum, ut Colos. 1. vers. 16. simili phrasi, de Christo dicitur, *in ipso*, hoc est, per ipsum, *creata sunt omnia*: non autem in ipso existentia, (hoc enim creationi repugnaret: nam existentes non creari possunt, ut existant; hoc enim iis convenient, quæ non existunt) sic hoc in loco ad Ephes. Pater per filium elegit nos, ab æterno. Deinde negatur etiam syllogismi consequentia: quia vocabulum *electionis* accipitur in quæstione controversa & conclusione, de primo electionis membro, nimirum electione ad vitam æternam: in minori verò de secundo electionis membro, nempe medio vitaæ æternæ subordinato, seu de electione ad sanctitatem: dicitur enim, *elegit, ut essemus sancti*, cui effecto destinato Christum tanquam causam medium subordinavit, per quem sanctificaremur. Unde retorqueri solet ab Augustino & à nostris Theologis argumentum: Qui electi sunt, ut sint sancti, illi non sunt electi, quia erant sancti; nec tanquam sancti considerati sunt in electione: nam finis electionis non potest existere ante electionem ipsam ad finem: quod enim futurum destinatur, illud non est; & quod est, illud non primum futurum est: ideoque qui eliguntur, hoc est, ex reliquis segregantur, in eum finem, ut sancti sint, illi antè non erant sancti. Deinde qui-cunque sunt in Christo, illi sunt sancti: nam sine sanctificatione per vivam fidem (quæ sine charitate esse non potest) nemo est in Christo. Atqui illi qui eliguntur in Christo, non sunt sancti: quia electi dicimur, non quia sancti eramus: sed ut essemus sancti. Ergo qui eliguntur in Christo, non sunt sancti.

Sed excipi solet: Electi dicimur in Christo, non autem in Filio Dei, aut per filium Dei: ideoque Christum primum electum, tanquam caput: deinde nos propter Christum, tanquam membra ipsius consideratos. Verum negatur consequentia, nam Christus nomen est persona, & sub isto nomine, ei tribuuntur, prout res postulat, modò quæ convenient divina tantum naturæ, modò quæ humanæ: Christus verò elegit nos, tanquam causa principalis, unum Patre: tanquam verò mediator, homo factus, causa subordinata est, ad salutis media, ac salutem, ad quam electi sumus. Deinde quod dicitur Christum primum electum esse, deinde nos propter Christum tanquam membra illius, per fidem factos, alienum est, & in veræ sapientia lucem impingit: quandoquidem media ad finem destinata, prius à Deo ordinata esse, quam finem, statuit: id quod in Deum sapientissimum cadere non potest: nam qui electus ac destinatus est à Deo propter nos, ut à peccatis nos liberaret ac servaret, ille non est prius electus quam nos, propter quos tanquam finem electus est: sed contrà nos prius electi. Atqui Christus electus & destinatus est propter nos, ut nos à peccatis liberaret ac servaret, 1. Pet. 1. v. 20. & 1. Joh. 4. vers. 9. & 10. Ergo Christus non est prius electus ac destinatus quam nos: sed contrà nos prius

electi, quam Christus. Ideoque licet à nonnullis, vocum quadam concinnitate, dicatur: *Electio prima est Christi, tanquam capitum: secunda Christianorum, tanquam membrorum ipsius*: illud ab ordine vero alienum est: nam quævis Christus sit caput & nos membra: inde tamen minimè sequitur, illum prius esse ad vitam & justitiam electum quam nos; quemadmodum ex superioribus rationibus constat. Ac sane sequentia Pauli verba illud etiam ostendunt, Eph. 1. v. 5. cum *prædestinatos nos dicit, ad adoptionem in filios, sicut in nos Christus*: ubi adoptio statuit finis prædestinationis, & Christus ut medium acquirendi illius finis: Ideoque Deus non prius prædestinavit Christum, quam nostri adoptionem: quoniam propter hanc, Christus destinatus & missus. Atque hæc de difficultate secunda, quæ ex Paulo ad Eph. 1. v. 4. moveri solet.

Tertia vero est ex 2. Timoth. 2. v. 21. Apostolus, inquit, ostendit, vasæ à seipso preparari, ad decus, aut decus, aut saltē ad dedecus, quia ait: *si quis seipsum expurgavit ab his, erit vas ad decus sanctificatum & accommodatum usibus Domini*. Sed aberrant à scopo; quia repurgationis non initium denotatur, quippe regenerationis purum putumque Dei donum est; sed progressus illius, in quo, Dei, ex principio vitaæ spiritualis, nobis per regenerationis gratiam donatae, cooperatores existimus. Quod autem dicitur *erit vas*, non effectum significat, sed consequentiam: puritas enim vasis, utpote causa, effecto suo, pura vita, declaratur: nam (quemadmodum trita vulgo sententia ex Augustino petita dicitur) *tunc saepè dicitur aliquid esse, aut fieri, cum incipit patefieri*; quales loquendi modi, non solum in usu communis, sed etiam in S. literis satis frequentes sunt: ut exempli gratia, Matth. 5. v. 45. *ut sitis filii Patri vestri*, hoc est, ut appareat, vos esse tales: nam ea quæ precipit Christus, sunt filiorum Dei effecta sequentia, non antecedentes causæ. Sic Ioan. 15. v. 8. *In eo glorificatur Pater meus, ut fructum multum feratis, & sitis mei discipuli*; quæ verba manifestè consequentiam, non autem efficientiam notant, hoc est, apparebit, vos esse meos discipulos: nam ante hanc Christi concionem, Apostolos, revera fuisse discipulos Christi, non solum vocatione, sed etiam fidelitate, res ipsa declarat. Denique excipitur: Etsi concedetur, vasa, de quibus Paulus loquitur, non à se esse coagmentata, ad justum interitum; sed à Deo: tamen non nisi habita ratione peccati, ordine prædestinationem antecedentis: quia vocantur *vasa iræ*. Sed negatur consequentia: quia vasa iræ bisariam intelligi possunt, vel ratione consilii & finis: ut sensus sit, vasa iræ destinata, hoc est, in quibus Deus offendere voluit iram suam, hoc est, justitiam punientem, & coagmentare ad justum interitum, quemadmodum exegericè additur: vel ratione eventus, iræ obnoxia. Priori modo peccati antecedentis consideratio locum non habet, sed peccati permittendi subordinatio. Deinde quamvis largiremur, altero modo debere accipi, nihil tamen obtineretur: quia sensus esset, Deum volentem, ab æterno, ostendere iram, seu justitiam punientem & potentiam suam, vasa iræ, seu justitiae punienti jam obnoxia (quæ coagmentarat & crearat ad justum exitium) multâ lenitate pertulisse: eoque modo *vasa iræ* dicentur ab eventu & executione: *coagmentata* verò ratione creationis. Quemadmodum fideles dicuntur electi, non quod electionis facienda sint objectum: sed prædicatae electionis subjectum. Sic vasa iræ Dei obnoxia sunt subjectum prædicationis coagmentationis ad interitum justum: sed non objectum antecedens destinationem aut creationem. Quemadmodum Iac. 2. vers. 6. dicitur: *Deus elegit divites fidei & hæredes regni*, quæ ostenditur subjectum electionis, seu quales sint jam illi, quos Deus elegit; non autem quomodo in eligendo homines ipsos prius considerarit: aliás ante electionem ipsam fuissent hæredes regni: ideoque non electi fuissent ad regnum, ut Scriptura docet.

Quod denique objicitur: si destinatio hominum quorundam ad justum exitium, prior esset ordine, creatione eorum; sequeretur Deum in destinatione versatum fuisse circa nihil, seu Non-ens. Atqui hoc absurdum est: nam non-entis, nulla sunt accidentia, nulla attributa. Verum fallacia

fallacia est homonymias, quia Non-ens bisariam accipitur: aliud enim est Non-ens simpliciter, nempe quod neque actu, neque potentia est Ens. Aliud Non-ens secundum quid tantum, nempe quod est Ens potentia, et si nondum sic actu: ratione prioris significationis vera est assumptio; ratione vero secundae significationis, falsa. Sic Deus in praedestinatione non est versatus circa nihil & Non-ens simpliciter: sed circa aliquid, seu circa Ens potentiam, hominem, nimirum creabilem, qui ratione actus non fuit, sed potentiam. Sicut decretum creationis mundi & creationis hominis, objectum habuit mundum & hominem, non ut creatos neque ut existentes actu: sed tantum potentiam; praedestinatione vero actus illorum destinatus, & quidem ad fines suos, qui ordine considerationis ac destinationis ipsam creationem antecesserunt: nec enim Deus primum decrevit creare mundum & homines temere, finc nullo praestituto, quasi post decretam creationem tum demum præpostere, in quem finem creatio esset instituenda, cogitaret ac statuerit: hoc enim sapientia Dei è diametro adversatur: utpote qui nihil frustra faciat.

Ex quibus omnibus, quid de objecto praedestinationis sit statuendum, satis patere arbitramur, & quid per *lustum* & *massam* intelligatur, & qua ratione vasa dicantur quædam ad dedecus & interitum, justo judicio inferendum, à Deo summo justoque figulo facta & coagmentata. Reliqua quæ ad hanc sententiam oppugnandum afferri solent, pauca sunt, & difficilioribus hisce solutis, suâ sponte corrunt. Si qui vero (ut in re nondum decisa) servata in reliquis fidei analogia, objectum praedestinationis hominem lapsum esse censeant, & massæ nomine intelligi hoc loco existiment (ut quorundam etiam piorum & eruditorum sententia est) per me sanè licebit: Causas vero cur cum Clar. Beza, Wittakero, aliisque illustribus Theologis plurimis sentiam, pro instituti ratione, ostendisse me satis arbitror: si quis rem cum re, argumenta cum argumentis conferat: in hac enim sententia nullum Dei attributum laeditur. Contrà verò quomodo contraria sententia, in sapientiam Dei non impingat, media, in consideratione ac destinatione, fini suo præponendo, haec tenus videre non potui, neque facile ostendi posse, res ipsa docebit. Si qui hæc conciliari posse demonstraverint, veritati, pro officio, lubens cedam.

Hactenus igitur naturam praedestinationis explicavit Apostolus, jam vero accedit ad effectum unde ea cognoscatur, nempe ad vocationem gratuitam. Quam distribuit ex subjectis, ut alia sit Judæorum, alia gentium v. 24.

Utramque approbat Oseæ testimonio duplice vers. 25. & 26. de quorum locorum scopo, interpretum sententiae variant. Origenes utrumque de Israelitis exponit, argumento à pari, quod ut Deus Israelem in gratiam recepit: sic & gentes. Quæ interpretatio licet ferri posset, tamen videtur paulò coactior, Ambros. contrà de solis gentibus accipit: sed locorum circumstantia & Petri, (qui Israelitis accommodat) authoritas 1. epist. cap. 2. 10. repugnat. Quamobrem optimè alii communiter, ad utrosque referunt, seu ad Israelem spiritualem, hoc est ad Ecclesiam conflatam ex Israelitis & gentibus. Quarum gentium accessionis ratione, verè ac potissimum dicitur, *futurus numerus Israelitarum instar arenae maris, quæ neque mensurari neque numerari potest*, Ose. 1. vers. 10. de qua re Rom. 4 v. 16. 17. 18. & Gal. 6. v. 16. quod alioquin non ita quadraret: quemadmodum liquet ex collatione Esai. 10. v. 22. & eventus fidelium Israelitarum numero exiguo.

Hinc porrò Apostolus vocationem Judæorum ab adjuncta paucitate describit, & rejectionem maximæ partis eorum demonstrat, dum reliquarum tantum servandarum meminit, testimonio Esaiæ, v. 27. 28.

At, in quies, Propheta agit de externo Dei beneficio nimirum redemptione ex captivitate Babylonica? Verum est: sed non de ea solum: quia simul de ea, tanquam typus salutis, seu liberationis Ecclesiæ, à captivitate peccati & Satanæ, eo etiam typo adumbratæ.

Ceterum ut Judæorum adversus gentes (tam multis seculis à foedere & justitia Dei alienas) arrogantiam melius

deprimat Apostolus, hanc reliquiarum vocationem & salutem amplificat à causa efficiente, ex altero Esaiæ testimonio, quo docetur, hanc paucorum Israelitarum salutem, non illorum meritis, sed contrà Dei misericordia omnino deberi, v. 29.

Denique justificationis gentium & non justificationis Judæorum, ratione maximæ partis, proximas causas (ut praedestinationis apertissima media) declarat Apostolus anticipatione quadam objectionis. Etenim objici poterat, à Judæis, iniquum esse, ut gentiles qui justitiam negligebant, justi censemantur ac serventur, & contrarium Judæis justitia legis sectatoribus eveniat. Resp. Apostolus, illud minimè esse absurdum: quoniam gentiles Deo obedientes, instrumento fidei, oblatam Euangelio justitiam Christi, ad justificationem & salutem apprehendunt: Judæi vero contrà operibus suis & legali sua justitia nituntur, rejecto, per incredulitatem, fundamento ac servatore Ecclesiæ Christo, v. 30. 31. & 32.

Quam exitii maximæ partis Judæorum & contrà salutis reliquiarum & gentilium rationem, ad scandalum amplius tollendum, comprobat Apostolus vers. 33, conflatis duobus Esaiæ testimoniis ex cap. 28. 16. & cap. 8. 14.

C O N S E C T A R I A .

I. **I**Uramentum Pauli, ex instinctu Sp. S. conceptum ac descriptum, evincit contra Anabaptistas, jura menta non esse absolute & simpliciter Christianis illicita, vers. 1.

I I. Exitium, etiam hostium, ab Ecclesia Dei, zelo imprudente, alienorum, ex charitate Dei & proximi, serio dolere debemus, v. 2. 3.

I I I. Dona Dei, etiam in adversariis & indignis, in pretio sunt habenda, & sine invidiâ agnoscenda, ex veritatis & candoris regula, v. 4.

I V. Nulla Dei dona, si absit fides, adultis salutaria esse, exemplo Judæorum, appetat.

V. Cum Christus sit ex Iudæis, secundum carnem, oriundus: sequitur eam carnem non ex cælo delatum, ut Anabaptistæ fingunt. Deinde cum Christus sit Deus super omnia benedictus in secula; errant Arriani, qui divinitatem illius negant: & Nestoriani, qui duas naturas unius Christi in duas personas dividunt: denique Eutychiani, qui easdem naturas confundunt, v. 5.

V I. Cum Dei sermo sit constans; ei merito innitendum v. 6.

V II. Dei omnipotentiam non esse naturæ astricam, ex Saræ conceptu & partu constat, v. 9.

V III. Cum Deus misereatur cuius vult, commodis aliorum non est invidendum; nec de sorte sua contra Deum murmurandum, v. 15.

I X. Voluntati Dei resisti (nempe ut impediatur) non potest. Ergo promissionibus illius acquiescendum certâ fiduciâ, & res adversæ ferendæ constanti patientiâ, v. 19.

X. Nihil ad humilitatem utilius consideratione conditionis & ortus nostri & Majestatis Dei summæ, v. 18. ut Gen. 18. v. 27. & Psal. 8. v. 5.

X I. Cum reprobi, ad exitium æternum, pro ipsorum peccato permittendo justè inferendum, coagmentati sint: non est cur illis temporariam Dei lenitatem & tolerantiam invideamus

X I I. Exemplo Dei malos tolerare nobis injurios, iisque benefacere debemus, v. 22. & Matth. 5. v. 48.

X I I I. Quoniam salus nostra est merè gratuita; merito Deo gratia agendæ sunt pectora, ore, & re ipsa, v. 23.

X I V. Vocatio Dei non est meritis nostris debita, sed penitus gratuita: quia eum, qui non est populus, vocat & reliquias Iudæorum servat Deus.

X V. Deinde cum nos hostes antea in gratiam receperit: multo magis in gratia conservabit, v. 25. & 29.

X V I. Fide sumus justi, non autem operibus: Ergo sola fide: quia inter hæc duo, teste scriptura & consensu omnium, nullum est medium. Ac propterea concidit Pontificiorum doctrina, quæ hanc sententiam damnat, v. 29. & 32.

X VII. Quo-

XVII. Quoniam Christus per se est lapis fundamen-ti & salutis author: sequitur eos, suo vitio, non autem Christi culpâ perire, qui ei non superstruuntur, sed in il-lum impingunt, v. 33.

C A P U T D E C I M U M.

HÆc de nono capite; decimum jam succedit, quod versatur in expositione causarum proximarum rejectionis Judæorum & vocationis ac salutis gentilium. Ac de priori distinctè agit Apostolus usque ad vers. 12. utens exordio & propositione illiusque expositione. Exordio se purgat ab odio sui in Judæos, quos rejectos ostenderat, calumnia, qua vulgo gravabatur (ut appareat ex Actis cap. 21. & 28.) & benevolentiam Iudæorum, commoda ratione provocat, nimirum testificatione desiderii salutis eorum: quod ab effectu nempe depreciatione sua, prius amplificat.

Utrumque autem & desiderium & depreciationem hanc illustrat redditione causæ, qua propositioni viam sternit. Causa autem, est quod Judæi magno Dei zelo prædicti essent, sed Dei ignorantia laborarent: Quorum illud benevolentiam; hoc verò commiserationem & depreciationem ab æquitatis lege postulat. Zelus enim Dei (si quis rectè attendat) nihil aliud est, quam seruum gloriæ Dei promovendæ, ex flagrante amore illius, studium, & indi-gnatio adversus ea, quæ illi obstare videntur: qui zelus, si modò scientia dirigatur, rectus est atque omnino laudabilis: quandoquidem non solum finis est bonus ad quem tendit: sed etiam media & modus eò pertingendi. Sin vero contrà zelus opinione falsa vitietur, pravus est, & quo vehementior, eo deterior longiusque à scopo aberrat: quævis hoc in loco intelligitur. Falsò enim putabant lædi glo-riam Dei prædicatione Euangelii, & legem Euangelio abo-lieri: ac propterea co acrius ac pertinacius se Euangelii præconibus, Paulo aliisque opponebant: ut cursum Eu-angelii interrumperent: quæ autem de Judæorum igno-rantia dicuntur indefinite, ea non universaliter ad omnes & singulos pertinent: sed Apostolus (quemadmodum exponit Ambrosius) de his dicit, qui non malevolentia & in-vidia merā, sed errore Christum non receperunt: quibus & Pe-trus Apostolus, dicit; scio fratres, quia per ignorantiam feci-stis hoc malum, sicut & principes vestri. Hæc ille. v. 2.

Porro Judæos zelum Dei habere sine notitia, probat & declarat à specie: quia ignorantes justitiam Dei, hoc est, ut Rom. 3. sèpius usurpat, justitiam Christi, quæ à Deo, per fidem, nobis donatur, & propriam justitiam, ex operibus suis, querentes constituere, ad præscriptum legis, Dei justitie sese non subjecerunt, vera fide oblatam amplectendo: sed contrà incredulitate suâ rejecerunt.

Atque hæc propositio est v. 3. quæ expögitur & con-firmatur seqq. Ac primum docetur, Judæos ignorare Dei justitiam, eique non esse subjectos dum falsa propriarum virium fiduciâ legis justitiam suis operibus imple-dam sectantur, & Euangelium legi adversari putant: ea-que ratione à fine & justitia ejus aberrant. Nam Christus est finis legis ad salutem omni credenti. Verùm legem quidam intelligunt ceremonias: & finem, abolitionem exponunt, id quod scopo Apostoli, hoc in loco, & sequentibus cir-cumstantiis non satis convenit. Alii igitur mclius de lege morali seu de decalogo accipiunt, & finem non consu-mentem, sed consummantem intelligunt: ut finis vox aut emula vox complementum (ut Chrys. exponit) aut cau-sam finalē, propter quam res est, designet, nempe per-fectam obedientiam: quæ cum nobis natura desit, soli ve-rò Christo adsit, ea nostra sit per fidem, ut justi simus. Unde etiam Metonym. Christus justitia nostra dicitur. 1. Cor. 1. v. 30. Nam quod nonnulli contendunt, Christum legis finem idcirco dici, quod ea lata sit, ut per illam, de peccato, eamque implendi impotentia convicti, justitiam per fidem queramus in Christo; illud non convenit; quia hic non est finis legis per se; sed eventus tantum & usus per accidens lapsus, ut convincamur peccati & im-potentiae nostræ; & usus ille non primarius est, sed secundarius: primarius enim est obedientia, ut omnis legis in ge-nere, tam humanæ quam divinæ. Deinde verum non est,

legem ideo latam, ut Christum queramus: alias Christum doceret & ministerium esset, non mortis, sed vita; id quod Euangilio est proprium, 2. Cor. 3. Neque etiam lex moralis pædagogia est ad Christum, sed ceremonialis, quæ Christi umbram continuit & futurorum bonorum, per Christum. Coloss. 2. & Heb. 10. v. 1.

Ceterū propositam justitiæ Dei, ex Euangilio, & ju-stitiæ propriæ, ex lege, antithesis ac pugnam (ne quis hæc duo convenire posse arbitretur) explicat Apostolus, de-scriptione utriusque. Qua etiam ratione probat, Christum esse finem legis, quoniam lex postulat ad vitam, con-ditionem perfectæ justitiæ, quæ à nobis præstari non po-test, quam solus Christus præstitit credentibus. Iustitia au-tem & justificatio legis à Moysi definitur, his verbis, Lev. 18. v. 5. qui præstiterit ea, nempe præcepta, vivet per ea. Ergo perfecta operum obedientia exigitur: hanc enim sententiam reciprocam esse constat ex Deut. 27. v. 27. & Gal. 3. v. 10. 12. Quam obedientiam cum nemo mortalium, propter carnem repugnantem spiritui, per se habeat, ea in Christo nobis offertur per Euangeliū vers. 5. & Rom. 8. v. 3. 4.

Quæ justitia à causa instrumentalis, per quam ejus par-ticipes sumus, justitia fidei appellatur.

Quam oppositè priori describit Apostolus prosopopeia quadam, à certitudine & facilitate: deinde à modo illius. Quorum prius tradit per aphæresin & thesin: nam primò removet difficultatem, v. 6. 7. deinde ponit facilitatem v. 8. Verùm de hoc loco non satis constat inter doctiores Theologos: nam cum eadem ferè verba (paucis tantum detractis & additis) adducantur, quæ extant Deut. 30. quidam existimant adferri argumentum: & quidem vel comparatione minoris; si lex adeò facilis, quanto magis Euangelium: vel ut sit expressum eodem sensu testimoniū, quod Paulus rationibus quibusdam illustret & exponat. Quamvis enim Moses de præceptis legis agat: ea tamen dicit facilia, ratione Euangelii, quo impletio eorum in Christo offertur, atque operatione fidei cor circumci-ditur ac justificatur: quare præcepta illa legis esse facilia, conjuncto verbo Euangelii: ad quod præcedens Mosis in eodem capite, promissio, de circumcisione cordis, simili-ter pertinet. Loci autem expositio & accommodatio (quæ paulò difficilior) hujusmodi videtur simplicissima: ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum: ut cognoscamus legem, eamque perfectè observemus: nam hoc esset quasi Christum ex alto iterum deducere, ac negare eum è cælo de-scendisse, ut legis genuinum sensum & obedientiam con-ferret. Aut quis descendet in abyssum, hoc est, in mare navi-gio, ut ex locis remotissimis cognitionem & præstandi fa-cultatem nobis suppeditet? hoc enim esset Christum ex mor-tuis reducere, id est, negare illum mortuum, ut legi pro-peccatis nostris satisfaceret, & resuscitatum ad nostri justi-ficationem: nam verbum Euangelii, quo enunciatur usus legis & impletio illius offertur, propinquum est in ore & cor-de vestro, hoc est, ut postea exponitur in corde fidelium, per fidem; & in ore, per confessionem. Alii denique ar-gumentum hoc in loco nullum agnoscent, nec à minori, nec à diserto tesimonia; sed verba hæc ab Apostolo, per allusionem quandam (hoc est, ut sanctius loquamur, i-mitatione quadam) ad prædicationem Euangelii accom-modari, ut similitudo legis & Euangelii demonstretur: ita tamen, ut Euangelium excellat: Legis enim justitiam co-gnitione esse facilem & explicatam; Euangelii verò justi-tiam in promtu esse, non solum ratione notitia, sed etiam respectu observationis illius, ad salutem consequendam. Idque indicari censem, illa oppositione, cum dicitur; ju-stitia autem quæ ex fide est, ita dicit: non autem Moses di-cit. Ideoque verba hæc & quidem (ut ajunt) simplicissime interpretantur de consolatione Euangelii, aduersus desperationem de salute, ex legis conditione impossibili ortam, hoc sensu: ne dixeris, quis ascendet in cœlum, nempe ut me illuc deducat? hoc enim esset Christi ascen-sionem reddere irritam; aut quis descendet in abyssum, hoc est, infernum, ut illinc me eruat? hoc enim esset Christi mortem & meritum illius tollere.

In qua

In qua trium sententiarum probabilium varietate, medium extremis praeserendam arbitramur: quamvis enim non expressè Mosi hec oratio tribuatur, sed justitiae fidei; nihil in ea est absurdum. Primum, quia prosopopœia illa adhibetur brevitatis & expositionis ergo: cum enim Moses, isto in loco, agat de hac materia, nempe justitia ex fide, hinc sit, ut quod ille loquitur, idem per meton. aut prosopopœia: materia, seu rei, de qua loquitur, tribuatur: ut sit sensus: doctrina de justitia. Deinde, salvo communi doctorum iudicio, dici etiam posset, hic non esse prosopopœium, sed potius ellipsis: nam prosopopœia hujusmodi exemplum nondum observavi in S. literis: ellipsis vero circa controversiam, Apostolo insolita non est. Atque ita sensus esse potest: *Justitia: vero que ex fide (supple quem sit) ita dicit, nempe Moses, de quo antea: vel scriptura.*

Ex hisce igitur facilitas salutis, per Euangelium, elucet, Modus vero aperte proponitur, vers. 9. & exponitur, v. 10. nempe fides in Christum & confessio illius. Quæ primum præpostere collocantur. Fidem autem & confessionem ex ea promanantem consequitur salus: sed diverso modo: fidem quidem, ut causam instrumentalem: confessionem vero ut viam & antecedens solum: non autem ut causam: deinde fidei objectum proponitur Synecdochice nempe resurrectio Christi: quia illa mortem & nativitatem Christi præsupponit, ac simul innuit; & salutis indicium & testimonium illusterrimum continet: quemadmodum 1. Cor. 15. pluribus demonstratur. Deus autem (nempe Pater) excitate dicitur Christum, quia per Filium & Sp. S. hoc præsttit: ideoque resurrectio Christi, tanquam commune Deitatis opus, Patri, Filio, & Sp. S. promiscue tribui solet.

Salutem autem contingere per fidem probat Apostolus autoritate divina ex Es. 28. 16. *Credens non fecerit in ibi.* In cuius loci citatione, observanda est aliqua diversitas: quæ partim in mutatione: partim in additione consistit. Ac mutatio quidem est primum quod Esaias habet Hebreæm vocem שְׁמָרֵת, quæ significat *festinabit*; Paulus vero ejus loco ponit *pudefiet*: quod Hebreis est שְׁמַרְתָּ. Unde nonnulli ob vocum Hebrearum affinitatem, variam lectionem concipiunt: sed non opus est: quia non solum ea varia lectio non est annotata à veteribus; verum in primis, quia res non requirit, ut hoc statuamus: quia Apostolus non verbum, sed sententiam expressit: quod sufficit, & alibi usitatum, in Prophetis citandis: quoniam utrumque existit metonymicè notat: quibus enim illud imminet, illi spe conservationis sui jam falsi, pudore afficiuntur, ac festinare solent, ut elabantur. Additio vero in hoc loco citato est obiectum fidei, & subiecto illius adjuncta quantitas, cum ait: *Quisquis in eum credit.* Quæ verba expositionis causa adduntur, ut via sternatur doctrinæ generali, de vocatione & salute gentium & causa rejectionis Judæorum, v. 11. de quo argumento agit ad finem usque capit. 11.

Ac primum, causam interpretationis suæ adjungit, & signum universale *quisquis*, distributione in Judæos & Græcos, hoc est, gentiles explicat, docens nullam esse distinctionem inter eos: hoc videlicet tempore, post Christi adventum atque ascensionem in cœlum. Hanc autem sententiam confirmat ratione & autoritate. Ratio est, *quia idem est Dominus omnium*, hoc est, quorumvis fidelium, tam gentilium, quam Judæorum: Dominus enim omnium esse dicatur, non ratione creationis & gubernationis, ut vulgo interpretantur: quia, ut liquet Ps. 147. 20. Act. 14. 16. Ephes. 2. 12. argumentum esset infirmum, si quis diceret; Filius Dei, qui hic dicitur *Dominus omnium*, ut Act. 10. v. 36. aut Deus Pater, ut quidam intelligunt, tam creavit reliquias gentes, quam Judæos: Ergo tam reliquias gentes vocare vult ad regnum suum quam Judæos: hæc enim non esset necessaria consequentia: sed ratione redemptionis dicitur *Dominus omnium fidelium*, ut Rom. 3. 29. Eph. 4. v. 5. 1. Tim. 2. 5. sublato jam discrimine Judæorum & gentilium, per mortem Christi Eph. 2. v. 10. 14. 16. Marc. 16. 15. 16. Gal. 3. 8. 28. Atque hanc rationem ab effecto declarat, cum addit, *divis*, hoc est, benignus, & divitias gratiæ sus-

salutares effundens, in omnes à quibus recte invocatur. v. 12.

Atque hac ratione vocatio communis Iudæorum & gentilium confirmatur. Cui deinde accedit v. 13. idem probans expressa Dei authoritas, ex Ioe. 2. 32. quo omnibus verè invocantibus Dominum (Christum, ut antecedentes circumstantiae prophetæ declarant) salus promittitur: quæ Prophetæ sententia (ex fœderis cum Abraham initi formula, Gen. 12. 3.) gentes quoque complectitur, ut Gal. 3. 8. Ex quo adversus Iudæorum scandalum vocationem gentium & ministerium Apostolorum apud gentes concludit sorite & gradatione, ex ordinaria & necessaria causarum invocationis serie, nempe fide, quæ invocationis veræ mater; audizione Euangeli, quæ fidei causa instrumentalis proxima; & prædicantibus Euangelium, quæ causa remota v. 14. & missione eorum divina: quæ omnia invocationem salutarem antecedere necesse est. Missionem autem præconum Euangeli Deo probari ex Esa. 52. 7. declarat v. 15. Quam sententiam quidam ad nuncios liberationis ex captivitate Babylonica pertinere arbitrantur; Apostolum vero à minori argumentum inde deducere. Alii de solo præconio Apostolorum & reliquorum ministrorum Euangeli, quo Pax cum Deo & bona cœlestia nobis annunciantur, differi existimant. Alii denique uberior & convenientius (ut ex antecedentibus & sequentibus prophetis apparet) de utraque exponi censem: adeò ut propheti huic, non duo sint sensus, proprius & allegoricus (ut Pontificii perperam loqui solent) sed duæ partes & gradus. Prima pars est celebratio fidelium præconum liberationis à captivitate Babylonica, & reditus in promissum patriæ terræ hereditatem: Altera vero, quæ priori (tanquam destinato & propheticō typo) fuit adumbrata, est celebratio fidelium præconum Euangeli, qui promulgant liberationem à captivitate peccati, mortis & Satanæ; deinde redditum in Dei regnum & cœlestis patriæ hereditatem æternam, v. 15.

Porrò ut ostendatur, cur non omnes illa pace & bonis Euanglio prædicatis fruantur ac serventur, ingratitudinem & incredulitatem auditorum arguit, & dicto Esa. 53. 1. confirmat Apostolus v. 16.

Unde partem soritis ex v. 14. clarius repetit ac concludit. Eaque via (ne quis inobedientiam & incredulitatem Judæorum, aut gentilium ignorantiam excusat) anticipationem duplē subnectit; & priori omnes populos, tam Judæos, quam gentiles, externè vocatos esse atque invitatos Euangeli demonstrat: quoniam in omnem terram exiit sonus eorum, nimirum qui prædicarunt Euangeli. Verum cum haec verba extent, Psal. 19. ac certum sit Prophetam ibidem loqui, de corporibus cœlestibus, queritur, an inde Paulus desumserit nec ne: & qua ratione? Quidam allusionem esse putant, qua similitudo quædam indicetur inter cœli & Apostolorum ministerium. Alii expressum esse eodem sensu, ad rei propositæ confirmationem, testimonium statuunt: sed vario modo accommodant. Quidam enim existimant agi utrobique tantum de universalis atque externâ, per res creatas, vocatione, ad eam Dei cognitionem, quæ ad prætextum ignorantiae tollendum sufficiat: de qua Act. 14. 17. Rom. 1. 19. sed hoc à scopo Apostoli & antecedentibus est alienum: quoniam de verbo Euangeli apertissime agit Apostolus. Alii igitur de Apostoli ministerio exponunt: quandoquidem Paulus tractat de auditione Euangeli: quicmadmodum orationis series evidenter declarat, præsertim, v. 15. 16. unde orta est anticipatio. Verum rursus diversa est in eo interpretum sententia. Nam veteres ferè Theologi, ut Orig. Hieronym. August. allegoricè à Prophetæ de Apostolis agi existimant, sensu non malo; sed, ut videtur, non satis opposito: quoniam constat, Prophetam duplex Dei verbum, quo homines instituuntur, laudare: nempe cœlorum opificium & sacras literas; quorum illud visu, hoc vero auditu percipitur. Quo pertinet visibilis & audibilis verbi, libri Naturæ & Scripturæ trita distinctio. Alii vero sic explicitant, ac si argumentum esset à comparatis ductum hoc modo: si operum illorum spectabilium tanta est vis, ut totum terrarum orbem illustrent; quanto amplius illud sensit Propheta, Euangeliū, (quod potentia Dei est ad salutem omni credenti)

credenti) definito tempore singulas orbis partes esse perlustraturum. Paulus enim agit interpretem comparationis illius, à Prophetā institutæ, & docet, quam certò in omnem terram cœlorum delineatio & documenta prodierunt, hominibusque omnibus, ut loquitur Moses de eorum usu, data sunt, tam certo his temporibus ultimis doctrinam Euangeliū in universum orbem terrarum dimanasse per prædicationem. Ac propterea non temerè vocem unam Prophetæ, ut ajunt, permutavit; ac si veritatem scripturæ, (quam religiosissime agnoscit ac coluit) corrumperet: sed certo consilio in locum vocis illius διῆρη delineatio eorum, substituit hanc θλίψη sonus eorum, respiciens ad præsentissimum promissionis complementum.

Alii vero simpliciter statuunt, Apostolum' vocem *delineationis* aut *regulae eorum*, non permutasse: quod pro more LXX. interpres fecerunt, qui *sonum* verterunt: idque, vel quod variâ usi sint lectione, & sine punctis non διῆρη delineationem eorum, sed θλίψη sonum eorum legerunt; sed hanc lectionis varietatem pluribus confutavit Johannes Isaacus contra Lindanum; vel quod vox διῆρη non solum *lineam*, sed etiam *sonum* notet; quemadmodum in eodem libro Johannes Isaacus probare contendit: vel denique quod Apostolus non verbum de verbo, sed sensum sua interpretatione expresserit; quia delineatio cœlorum est instar vocis cuiusdam disertæ, quæ ab omnibus audiatur: quemadmodum etiam cœlum Dei gloriam enarrare dicitur metaphorice.

Atque hæc de variis hujus loci difficilioris interpretationibus, quibus hæc verba ex Psalmo adducta sentiunt: quamvis diversè accommodent. Quam sententiam, ut non improbo; quia communis est: ita nisi fallor, non est necessaria: quoniam Sp. Sanctus potuit liberè iisdem verbis & sententia uti, in alia omnino aut diversa materia citra citationem testimonii, aut imitationem destinatam. Quemadmodum apud Prophetas illud fatis crebrum est, ut de diversis subjectis, similibus utantur dictis, rei tantum præsentis consideratione. Cujus exemplum habuimus Rom. 9. 20. 21. Huc accedit ratio non necessaria quidem, sed tamen probabilis: quod cum & ante v. 15. 16. & post vers. 19. 20. Scripturæ meminerit: hic vero illius nullam faciat mentionem, videri possit, non tanquam scripturæ testimonium adferri, sed tanquam argumentum ex re ipsa & experientia petitum. Rom. 1. vers. 8. & 15. 19. Col. 1. v. 6. Quo etiam modo accepisse videntur Chrysost. & Theodor: Interim tamen si argumentum ex mente Prophetæ adductum statuerimus, illud arbitramur maximè consentaneum, si dicamus, Prophetam agere, nec de solis corporibus cœlestibus seu stellis historicis; nec de solis Apostolis & Euangeliū ministris allegoricè & propheticè: sed de utrisque typicè; quod videlicet stellæ enarrant Dei gloriam ubique terrarum, & Euangeliū præcones, stellarum instar, Dei gloriam essent celebraturi per totum orbem: nec enim typus hic alienus videtur: quandoquidem Apostoli *lux mundi*, Matth. 5. 14. & *stelle* Apocal. 12. v. 1. appellantur.

Atque hæc omnia eo nominè à nobis prolatæ sunt, ut sacrarum literarum consensus & fides Apostoli clarius apparet. *Tanto enim fortius* (ut ait August. in conclusio. lib. 1. de Trinit.) *convincuntur heretici, quanto plures exitus patent, ad eorum laqueos evitandos.*

Atque hæc de priori anticipatione, v. 8.

Altera vero est qua objectioni occurrit, allato duplice sacrarum literarum testimonio. Cujus objectio quidem indicatur hic verbis: *Sed, inquam, numquid Israhel non cognovit?* Verum quia cognitionis objectum non exprimitur, idcirco variè explicatur ab interpretibus. Quidam enim gentium vocationem intelligunt: nonnulli *Deum*; sed malum sermonem *Dei*, nempe Euangeliū, ex loci scopo & antecedentibus versibus 15. 16. 17. 18 & sequente vers. 21. Ac propterea objectio defensoris Iudæorum non attribuit iis cognitionem, quam Paulus neget: ut quidam interpretantur: sed contrà, quam ille derogat, eam Paulus adscribit: *Ne quis enim ignorantia prætextu incredulitatem Iudæorum elevaret, cognitionem eorum non solum asserit: sed etiam comparatè cum gentibus amplificat, idque for-*

ma verborum satis ostendit, quando ait, sed, inquam, numquid Israhel non cognovit? hoc est, Israhel revera cognovit Euangeliū clarius, quam ut negari possit. Si quis verò excipiat hoc loco, illud repugnare assertioni Apostolicæ, v. 2. & 3. qua iis notitiam detraxit, facilis est conciliatio.

Quia notitia alia est apprehensionis seu intelligentiæ simplicis: alia judicii recti, in assensu vel dissensu: nam priori modo res & sermo percipitur quid sit; posteriori verò sermonis veritas dijudicatur & rei perceptæ: atque ita Judæi & Euangeliū habuerunt notitiam, quatenus illud audierunt, & intellexerunt illius sententiam: & contrà non habuerunt, quatenus veritatem illius non intellexerunt, sed debitum ei assensum & fidem derogarunt. Hanc autem Iudæorum cognitionem confirmat Apostolus auctoritate divina Mosis ex Deut. 32. v. 21. quo loco reliquarum gentium per Euangeliū vocatio, in poenam idolatriæ & incredulitatis Iudæorum, prædictur, vers. 19.

Altera authoritas deprompta est ex Esaï. 65. vers. 1. 2. quo loco prædictur primum gentium vocatio gratuita, vers. 20.

Deinde Iudæorum ingrata & quotidiana adversus Deum & Euangeliū illius præcones incredulitas, vers. 21. Ex quibus intelligitur causam vocationis gentium, esse Dei benignitatem: medium vero ac modum, donum fidei: refectionis contrà Iudæorum causam proximam ac properentem esse incredulitatem & contumacem adversus Euangeliū prædicatum contradictionem. Act. 13. v. 45. 46.

C O N S E C T A R I A.

I. **F**idelis Euangeliū præconis officium est, non solum vera docere constanter; sed etiam prudenter: ut rudiorum vitetur offensio & curetur salus.

II. Non solum pro nostra, sed etiam pro aliorum, tam infidelium, quam fidelium salute serio precari debemus, ex charitatis Christianæ lege, v. 1.

III. Multi cum gloriam Dei tueri se putant, eidem imperitia adversantur: ac propterea zelus noster & aliorum rectè explorandus est, ne quid peccetur. Zelus autem Dei est duplex, unus ex notitia: alter ex ignorantia veri. Quorum ille, si modum servet, bonus; hic vero, malus: eo quod non omnis bona intentio animi (ut vulgo jactant Pontifici) Deo grata est: sed ea sola, quæ verbo Dei omnino dirigitur. v. 2.

IV. Cum justitia propria & aliena, hoc est, Christi, à Deo, per fidem nobis data, sibi mutuo adversentur: sequitur errare Pontificios, qui eas inter se copulare contentunt, v. 3.

V. Fidelibus de salute per Christum parta non est dubitandum, v. 6. 7. 8.

VI. Vera fides non est otiosa cognitionis Christi iactatio: sed sincerus cordis (hoc est, metaphorice, animæ) assensus: quæ fides fructibus suis, nempe constanti confessione & invocatione Domini sese exerit & probat, v. 9. 10.

VII. Duo sunt nobis rectæ invocationis Dei fulcra firmissima; quod Deus nos velit servare: quia Dominus noster & redemptor est: & possit; quia dives, v. 12. 13.

VIII. Cum is invocari non possit, in quem non licet credere, isque honor fidei nulli præterquam Deo conveniat: sequitur Pontificios gravissime errare, cum Sanctos defunctos invocando docent, v. 14.

IX. Cum ministerium Euangeliū, sit fidei, invocationis, & salutis instrumentum necessarium, graviter peccant Libertini, qui id contemnunt, & alii, qui usum illius negligunt, v. 14. 15. 17.

X. Summa scientia est, Dei in Christo cognitio: ejusque contrà ignorantia, summa inscitia est.

XI. Deus contemptores oblati Euangeliū, translatione illius ad alios, punit. v. 19.

XII. Dei

XII. Dei gratia nos prævenit: ideoque salus nostra ei debetur, non nostris meritis, v. 20.

XIII. Cum Deus hominibus etiam contumacissimis suam gratiam diu multumque offerat: illius exemplo, in curanda aliorum salute, constantia ac benignitas adhibenda, v. 21.

C A P U T X I .

Hactenus rejectionem Iudæorum afferuit Apostolus; sequitur porro mitigatio illius, ut Iudæis adimat desperationem & gentibus fastum. Etenim Iudæorum rejectionem à subjecto & adjuncto illustrat, hoc est, rejectorum numero & duratione rejectionis: quod ea nec universalis sit, nec perpetua. Utrumque autem commoda anticipatione explicatur. Ac prius quidem continetur de ceteris prioribus versibus. Cujus anticipatio constat expressa questione, seu absurdri objectione, & responsionis subjectione.

Quæstionis hæc est sententia: Cum hactenus de cæcitate, contumacia & rejectione Iudæorum differueris, an igitur contra fœderis formulam (ut videris statuere) populi suum (nempe universum) abjecit Deus?

Responsio verò constat primò negatione: quam confirmat exemplo suo: deinde distinctione populi Dei, qui partim non electus est ad vitam: sed vocatus tantum externè, oblatione fœderis, per verbum & sacramenta; partim verò electus est. *Non, abjecit autem Deus populum suum, quem præscivit*, hoc est, ab æterno dilexit (ut nosse prodiligere alibi etiam accipitur, Psal. 1. Matth. 7.) elegit & prædestinavit ad vitam æternam: quemadmodum Rom. 8. ostendimus, & August. tom. 7. de bono perseverantia lib. 2. cap. 18. Quare male nonnulli ad prævisionem operum aut fidei referunt. Hanc porro responsionem, illustrat Apostolus, exemplo simili Ecclesiæ Israéliticæ, tempore Eliæ prophetæ. Omnes Israelitæ videbantur etiam Eliæ opinione, à cultu Dei, ad Baalem defecisse: & tamen Deus gratuitò aliquot piorum millia in officio reservarunt: sic hoc tempore in populi Iudaici publica apostasia multi electi reservati sunt. Hujus autem similitudinis protasis complectitur querelam Eliæ de publica totius populi apostasia, & singulari impietate ac crudelitate in sacras personas ac loca sacra, v. 2. 3.

Deinde testimonium Dei, de multorum perseverantia, quæ describitur à causa efficiente Deo; *Reliqui, inquit, mibi*, hoc est, reservavi, v. 4.

Similitudinis vero apodosis est v. 5. quæ reservationem seu reliquias piorum illustrat etiam à causa efficiente, electione Dei. Quam similiter à causa impulsiva & interna, nempe Dei gratia, hoc est, amore non debito, sed gratuito declarat: ut Deo in solidum gloria salutis nostræ tributatur, v. 5.

Unde quadam digressione, adversus operum meritum, consecrarium deducit, à natura contrariorum, quorum uno posito, tollitur alterum: si ex gratia eligimus, ac vocamus, non ex operibus tanquam causa impulsiva, hoc est, non operum dignitate & obedientia legi præstata. Idque probat à natura gratiæ: nam alijs gratia hujusmodi, quæ merito aut debito conveniet, non est gratia mera, sed merces debita ex pacto legis, *hoc fac & vives*. Deinde à contraria contrarii consequentia confirmat: si ex operibus, non igitur ex gratia: *aliquin opus jam non est opus*, id est, posita gratia, tollitur operum justitia & merces debita: operum, inquam, non ceremonialium solum: ut Orig. censet; sed omnium in universum: quemadmodum ex superioribus perspicuum est. Hæc de v. 6.

Porro ad propositum redit Apostolus, & responsionis, ad quæstionem allatae, summam repetit ac concludit; *Israelim*, hoc est, populum Israéliticum, non affectum esse quod querit, videlicet justitiam & vitam æternam: quia propriam ex operibus suis justitiam querit: non autem ex gratia Dei. Quam sententiam distinctione commoda explicat, qua docet, se *Israelis* voce (cum de rejectione disputat) non universos Israelitas, sed per Synædochēm, maximam eorum partem intelligere: alii enim electi

sunt ex iis; alii non sunt electi. Et electi quidem affecti sunt, justitiam & salutem: reliqui vero, hoc est, non electi, occuluerunt, in hodiernum usque diem, v. 7.

Quod membrum quoniam odiosissimum erat Iudæis; idcirco illud scripturæ authoritate confirmat, tribus testimoniis. Quorum duo priora ex Esai. cap. 29. vers. 10. & cap. 6. 9. in unum conflata sunt. v. 8.

Quomodo autem, Deum (quod hic afferitur) oculos dedisse, ut non videant, & aures, ut non audiant, sit intelligentium, ut Deus peccati author minimè statuatur, ex iis, quæ antea cap. 9. explicuimus, satis liquere arbitror: nimis hæc sic dici, de Deo, quod lucem judicii ac notitiae, tanquam justus judex, abstulerit ab ingratis, suæque insitæ cœcitatæ reliquerit, & à Satana seducendos, (laxando ipsi habenas suæ potentiae, quæ repremebatur) tanquam vindictæ contemptæ veritatis permiserit.

Tertium verò testimonium ex Psal. 69. v 23. 24. petrum est, de quorum locorum recta ad Pauli institutum accommodatione, consultantur doctissima Claris. D. Iunii parallelæ sacra. Sed dicat aliquis, in postremo, videtur, dira imprecatione violari charitas Christiana, etiam erga hostes nostros exercenda: ut Matth. 5. vers. 43. 44. præcipitur. Fateor sic videri prima fronte: sed tamen re ipsa penitus inspectâ, non violatur: quia non est votum humandum: sed propheta divina: in qua, jure, propheta acquiescit. Deinde non ex odio hominum ac privatæ vindictæ studio, aut immerito, aut zelo inconsiderato, nec quibusvis imprecatur propheta, (quod à Christo prohibetur) sed instinctu Spiritus S. reprobos & exitio destinatos, ex odio peccati & amore Dei, cognitoque, per revelationem, illius decreto, ad gloriam Dei & afflictæ Ecclesiaz bonum, devovit sanctissimè. Quocirca cum nec in causa efficiente, nec in mensura ac modo, neque in fine hujus imprecationis sit vitium, læsa charitatis nomine accusari propheta non potest. Quo etiam modo de Psal. 109. qui longe acerbior videtur, judicandum. Hæc de v. 9. 10.

Atque ita finitur prima hujus capituli pars, qua docuit Apostolus, rejectionem Iudæorum non esse universalem. Sequitur porro altera, qua afferit etiam hanc populi Iudaici (hoc est, maximæ partis illius) rejectionem non fore perpetuam. Atque ita alteram adfert Iudæis consolationem, cum antecedentium prophetiarum asperitatem mitigat & rejectionis finem exponit, anticipatione opportuna. Cujus quæstio est: *An igitur Iudei impigerunt, in eum finem, ut laberentur?* Hoc est, per Synecd. ut exciderent penitus, utque maxima Iudæorum pars infidelis perpetuo maneret: seu ut interpretatur Chrysost: an talis sit eorum ruina, quæ neque sit curabilis, neque ullam habeat correctionem? Respondet verò Apostolus negatione illus & positione duplicitis finis: quorum proximus & subordinatus est vocatio & salus gentium: remotior verò ac principalis, Iudæorum resipiscientia: ut Iudæos hac vocatione gentium, ad emulationem sanctam, seriumque colendi Deum, in Christo, præ gentibus, studium, tandem excitaret, v. 11.

Priorem autem finem illustrat consecratio, quo tacite gentilium objectioni occurrit, dupli nomine: ut odium salutis Iudæorum tolleret: & contrà ad serium illius promovendæ conatum stimularet. Objectio autem est talis: Si Iudæorum ruina est occasio salutis gentium: Ergo restitutio eorundem erit occasio rejectionis gentium. Respondet autem Apostolus inversione argumenti, à minori, hoc sensu: Imò contra sequitur, fore, ut Iudæorum restitutio multò magis salutem gentium confirmet. Firmum autem est argumentum, quoniam Iudæorum infidelitas, per accidens providentia divinæ ita dirigentis, gentium vocationi inserviebat: sed per se considerata, ac vi sua, candem remorabatur: maximum enim erat scandalum, quod Christus à suis popularibus & subditis Iudæis rejiceretur, quibus tamen à Deo, per Prophetas, Messias primum fuerat promissus & missus. Quamobrem cum Iudæorum populus Christum tandem fide complectetur, quem antea perfide & pertinaciter rejecerunt ac reiiciunt, maximum ad fidem gentilium augendam &

propagandam, ex ista re admiranda atque inexspectata, accedit momentum. In hoc autem argumento notanda est synonymia exegistica, in antecedente hypotheseo: nam quod prius *ruinam* appellat, postea *diminutione* quadam interpretatur: ut ostendat ruinam Judæorum non esse universalem: quod numerus eorum, qui in Ecclesia permanerent, inter Judæos, maxima quidem ex parte diminutus sit: sed tamen non penitus sublatus: deinde *mundi* vocem interpretatur, *gentes*. Quare utrumque Synecdochicè intelligendum indicat: præterea *opulentiam* metaph. vocationem, & hæreditatem salutis concinnè vocat. In consequente vero *plenitudinem*, non paucorum, sed populi Judaici, seu maximæ partis illius conversionem intelligit Synecdochicè vers. 12.

Porrò finem alterum rejectionis Judæorum amplificat ab effecto, nempe quod propterea *ministerium suum illustreret*, euangelium longe lateque, inter gentes, spargendo, easque ad Christum convertendo: ut saltem aliquos ex Judæis, hac occasione, ad emulationem sanctam & fidem provocet, ac servet, v. 13. 14.

Cujus studii sui, in curanda Judæorum salute, justitiam confirmat duobus argumentis: quorum prius ab utili ductum est: quia assumptionis (id est, restitutio) Judæorum, est quasi resuscitatio ac vita gentilium: hoc autem probat repetitione & amplificatione argumenti à minori, v. 15. de qua re v. 12. actum. Alterum vero argumentum cur Paulus Judæos servare studeat, est, quod illi sancti sint, hoc est, à prophanicis secreti, & ad foedus Ecclesiamque Dei pertineant: hoc autem demonstrat à simili conditione cum Abraham patre, quam duobus similibus allegoricè declarat: quorum prius est à legalibus ceremoniis: alterum vero à natura ductum: comparat enim Abrahamum *primitiis & radici*: Judæos vero *massæ & rami*. Quemadmodum enim primitiæ oblatæ totam massam sanctificabant, Lev. 23. 14. & 17. deinde similiter à radice bonitas succi in ramos promanat: sic & sanctitas ab Abraham in posteris: hoc autem (ut etiam sequentia) intelligendum est, non de singulis: sed de populo & formula foederis indefinita, *Ego sum Deus tuus & seminius tui*. Definire autem de singulis secreti est divini: nobis vero lex charitatis in dubiis seque nda. Atque hæc de v. 16.

Unde digressione accommodatissima; in similitudine arboris persistens, dehortationem necessariam dedit: nam corpus gentium à fastu & contentu rejectorum Judæorum deterret & ad modestiam hortatur, ad v. usque 23. Constat autem hæc digressio, *propositione & confirmatione*. Propositio est: ô gentilium Christianorum turba, (hanc enim, ut monuimus, appellat: non autem singulos) Ne glorieris adversus Judæos rejectos. Confirmatio vero rationes continet à conditione gentilium duplice, primo à pristina ac nativa: Tu fuisti oleaster seu Sylvestris olea, aut oleæ pars, antequam Judæi essent defracti ex arbore: deinde à præsenti & gratuita: Tu jam insitus es, & particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es. *Oleastrum* autem Synecd. vocat ramos oleastri, id est, natura infrugiferos & alienos à foedere Dei. *Radix* vero *olea* est pater fidelium Abrahamus. *Olea* est Ecclesia. *Rami* autem sunt duplices, nativi & insiti. Nativi sunt Judæorum corpus seu gens: quorum alii persistunt; alii infidelitate sua effracti sunt & ab Ecclesia alienati. Insiti vero sunt fidelium gentilium corpus. *Pinguedo* autem *oleæ* est benedictio data Abrahæ & posteris illius, nempe Christus cum omnibus beneficiis ipsius, justificatione, sanctificatione & redemptione: cuius Christi sumus participes fide. Altera porro confirmationis ratio est, quia radici insiti sunt: ideoque malè sacerent, si adversus ramos gloriarentur. Antecedens aphæresi illustrat, seu remotione contraria: *Non tu radicem portas, sed radix te*. Ratio consequentia nitor hac hypothesi, quod ramorum contemptus in radicem ipsam Abrahimum, scilicet fidelium patrem derivetur: quæ maxima est iniquitas, vers. 17. 18.

Ceterum hanc dehortationem expressa anticipatione declarat ac concludit. Objectio autem est corporis gentilium hujusmodi: *defracti sunt rami, ut ego insererer*. Er-

go merito licet mihi adversus Judæos rejectos gloriari vers. 19.

Respondet verò Apostolus primum concedendo antecedens: quod illustrat à rejectionis Judæorum & vocationis gentilium causis proximis, nimirum incredulitate eorum & horum fide: deinde negando consequentiam, & invertendo argumentum positione contraria: *Ne propterea superbias, sed contra time*. Hoc autem probat à periculo quod etiam labi possunt. Idque ostendit argumento à majori: *si Deus naturalibus rams non perpercerit, nec tibi parcer*: modò eorum vestigiis institeris. *Naturales* autem *rmas* vocat, Judæos è sanctis majoribus, Abrahamo, Isaaco, Jacobo, in Ecclesia natos, non autem ei insitos: unde sancti dicuntur supra v. 16. de quo discriminé agitur Gal. 2. 15. Eph. 2. v. 11. 12. Hæc de v. 21

Atque ita digressionem hanc concludit distinctione eleganti, docens usum ligitimum rejectionis Judæorum & vocationis gentilium esse, ut gentes discant, ex priori quidem severitatem Dei in Judæos: ex altero vero benignitatem erga se, duraturam, si permanserint in benignitate, id est, fide, per metonymiam, qualis v. 21. alioquin non secus, quam Judæos, rejectum iri: id quod exemplo multarum Ecclesiarum toto orbe comprobatum est.

Atque hactenus de digressione Pauli, qua inde à v. 17. ad 23. gentiles à Judæorum contemptu ad modestiam vocat. Porrò sequitur, ad propositum, de Judæorum in Ecclesiam restitutione, regressio, à vers. 23. ad finem hujus capituli.

Ac primùm docet posse restitu: deinde etiam certò restitutum iri. Illud illustrat à causa, cum principali, Deo, tum instrumentalí, fide, v. 23.

Idem etiam probat comparatione à majori, seu gentilium pristinâ conditione & vocatione, atque hoc modo & ratione, ad modestiam tacite gentiles hortatur v. 24.

Deinde, tandem Judæos revocandos esse, ac servandos explicat sequentibus, prophetia memorabili: quam præfatione illustrat, qua genus hujus doctrinæ indicat, cum *mysterium* vocat: & *scopum narrationis* illius esse ostendit, ne gentiles superbiant. Prophetia autem docet primùm rejectionis terminum, cum ait: *obdurationem*, id est, publicam populi Judæorum infidelitatem, evenisse tantisper, dum plenitudo gentium introierit. Hanc autem obdurationem illustrat à numero eorum, quod ex parte contigerit obduratio: nec universi sint rejecti v. 25.

Deinde subjicit restitutionis finem seu eventum, & ita totus *Israel* servabitur. *Israeli* autem nomine alii aliud intelligunt. Quidam enim omnes fideles ex Judæis & gentibus notari censent: quod illi sint genuini ac spirituales Israelis & Abrahami filii: ut Gal. 6. 16. ea vox usurpatur. Alii vero solos Judæos interpretantur, v. 12. quod hoc loco probabilius videtur, propter antithesin, utroque hoc versu, inter gentes & Israelem. Ceterum hanc prophetiam confirmat deinde Apostolus S. Scripturæ testimonio ex Esai. 59. 2. de qua re consuluntur parallela sacra Clarissimi Junii. Hæc de v. 26. 27.

Hanc porrò Judæorum revocationem ad Ecclesiæ munit Apostolus à causâ efficiente, videlicet electione & promissione Dei, & anticipatione illustrat. Objici enim poterat: Judæi sunt inimici Dei, & ut Deus illis, sic illi vicissim Deo displicent, ut Apostolus 1. Thes. 2. v. 15. attestatur: quomodo igitur illi restituentur? Huic autem questioni respondet distinctione commoda: non sunt absolute inimici Dei: sed ratione Euangelii, quod rejiciunt, inimici sunt & rejecti à Deo: idque dispensatione quadam, *proper vos*, hoc est, in vestram etiam, qui antea rejecti eratis, utilitatem: sed tamen ratione electionis & promissionis patribus factæ diliguntur: ideoque tandem vocabuntur ad salutem v. 28.

Id quod comprobatur ab adjuncto electionis, dilectionis & vocationis destinatæ constantia: quia illa Dei dona, nimirum electio, dilectio, vocatio destinata seu secundum propositum Dei, Rom. 8. vers. 28. sunt immutabilia vers. 29.

Præte-

Præterea hanc Judæorum restitutionem illustrat comparatione similitudinis cum gentibus, v. 30. 31.

Atque à fine amplificat, nimis Dei misericordia, ad quam testificandam, omnes, tam Judæos quam gentes conclusit in contumacia: non efficiendo contumaces; sed in contumacia relinquendo ac justè dirigendo. Ceterum ex hoc loco doctrinam de electione oppugnant adversarii: Quorum inquiunt, Deus misereri decrevit, illi sunt electi. Omnis misereri Deus decrevit. Ergo omnes sunt electi, ideoque nullus omnino est reprobatus. Sed negatur consequentia: nam vox *omnes* in quæstione sumitur pro singulis generum: in assumptione verò pro generibus singularum, nempe Judæorum & gentilium populis: ideoque sensum non malè interpres noster expressit, *omnium* *litterarum*. Deum enim non decrevisse omnium individuum misereri, probatur primum ex voce electionis relata, quæ illud nullo modo ferre potest: nam electio est unius aut plurium, alio relicto vel aliis, assumptio. Deinde quos Deus elegit, servantur Rom. 11. v. 29. sed non omnes & singuli servantur. Ergo neque omnes ac singulos elegit Deus. Præterea eorum qui fide perpetuò carent, non statuit Deus misereri, Ioh. 3. v. 22. ubi ira Dei super ipsos manere afferitur: & cap. 2. testatus est Paulus Deum misereri cuius vult, & quem vult indurare: id quod etiam ex hoc cap. 11. liquet. Denique multi vocati, pauci electi afferuntur, Matth. 22. v. 24. & 25. 41. Jud. v. 4. Verum plura de hoc argumento in explicatione cap. 2. jam antea à nobis adducta sunt.

Porrò sequitur tandem disputationis totius Apostolicæ, de prædestinatione, rejectione, & restitutione, conclusio.

Ea autem constat insigni epiphonemate, quò primum Dei admirandam in hoc argumento sapientiam & gubernationem impervestigabilem celebrat, ne admiranda Dei judicia, quæ animo non capimus, lingua carparimus, vers. 33. 34.

Et ne conqueramur aut gloriemur, idcirco jus & iustiam & gratiam Dei monstrat, quod de suo possit facere quod velit, ut Matth. 20. vers. 25. quia nemini de vindictus est: quandoquidem à nemine quicquam accepit, vers. 35.

Hoc autem probat, quoniam omnia bona, tam natura lia, quam moralia, ex Deo sunt, ut authore, non ut materia: quia simplicissimus & solus infinitus. Deinde per eum omnia stant & servantur: & in eum, id est, ad gloriam illius tanquam in ultimum finem tendunt: quæ omnia vota ac dōcēt̄ia concludit, v. 36.

C O N S E C T A R I A .

LUm electi à Deo non abjiciantur: salus eorum certa est.

II. Paulus de sua salute certos fuit: Ergo & reliqui fideles esse possunt: siquidem eadem certitudinis est causa, nempe promissio Dei de salute omnium verè fidelium, & sensus atque experientia fidei propriæ. Itaque in utroque errant pontifici, qui contrarium statuunt, v. 1. 2.

III. Uſus exemplorum V. T. est, ut ea ad institutio nem nostram traducamus, v. 2.

IV. Cum Prophetæ sancti martyrio suo & sanguine veritatem obsignarint, sequitur primum res prosperas non esse certum veritatis argumentum, ut nec adversas, mendacii. Deinde exemplo Prophetarum persecutions fortis ac constanti animo perferendas: ut Matth. 5. v. 12. docetur.

V. Non mirum est, adversarios veritatis, aut infirmos fideles, interdum de Ecclesiæ incolumente & conservatio ne male judicare, ex sensu suo, cum etiam Eliæ idem olim continget, v. 3.

VI. De Ecclesia etiam corruptissima non est absolūte desperandum.

VII. Etsi Ecclesia semper duret: non tamen semper ubique, nec parimodo conspicua est.

VIII. Cum Deus piorum septem millia, inter hostes innumeros idololatriæ addictissimos, in suo cultu integros

conservarit: sequitur nec multititudinem, nec speciem exterram ac splendorem esse certam Ecclesiæ & electorum notam: deinde conservationis Ecclesiæ laudem non nobis, sed Deo tribuendam: ac propterea de paterna illius cura non esse dubitandum.

I X. Deus non solum internum, sed etiam externum cultum requirit.

X. Genua non sunt flectenda religione aut cultus divini opinione, ulli alteri; quam Deo: ac propterea neque idolis gentilium, neque Pontificiorum imaginibus, ad condendum Deum, prostitutis.

XI. Cum meritum operum & gratia è diametro dissident: peccant. Pontifici, qui ea commiscent, quasi partim operum merito, partim gratia servaremur, v. 6.

XII. Ad salutem non sufficit illius studium serium: sed legitima etiam via requiritur. Ideoque errant graviorer, qui quosvis in sua religione servari posse statuunt, vers. 7.

XIII. Cum Deus illuminet & excæctet mentes, notitiae luce privando, ob ingratitudinem: solicita reverentia ei serviendum est, & orandus ne Spiritum suum à nobis auferat.

XIV. Euangelii contemptus privatione gratiæ & existio multatur: quare illud in pretio habendum.

XV. Quemadmodum sanctis omnia adversa ad salutem conducunt: sic contrà impiis etiam bona ad perniciem cedunt, v. 8.

XVI. Dei summa clementia est, quod ingratos & hostes ad resipiscientiam provocet: quæ facilitas nobis imitanda.

XVII. Admiranda Dei sapientia est, quod ea quæ per se mala sunt, ad bonum usum, quasi venena ad antidotum convertit, v. 12.

XVIII. Ministerii Ecclesiæ gloria & finis est Euangelii propagatio & malorum salus: quare illius avidos esse nos decet, v. 13. 14.

XIX. De aliorum ruina non est gloriandum. v. 17.

X X. Fide communionem habemus cum Christo & cum Ecclesia.

X XI. Ab externa corporis Christi communione defici potest: Quare ei non est fidendum.

X XII. Ut causa salutis nostræ est Dei misericordia: sic exitii hominum peccata, v. 20. & 22.

X III. Cum Deus benignus sit & justus: ejus propagationibus debemus fidere & peccatum seriò averteri, vers. 22.

X IV. De salute aliorum (cum judicia Dei ac decreta de singulis hominibus & populis nobis sint ignota) non est desperandum, v. 34. 35.

X V. Cum judicia Dei sint inscrutabilia & justa: quæ non capimus intelligentiâ, ea debemus admittere & revereri fidei.

C A P U T . X I I .

Totius hujus Epistolæ partes sunt omnino tres, Exordium, Tractatio & Conclusio. Tractationis autem partes duæ sunt, ut initio ostendimus: dogmatica, quæ de fide potissimum differit: & parænetica, quæ de fidei operibus. Priorem hactenus explicuimus: altera porrò succedit, quæ præcepta continet, de institutione vita Christianæ: quæ ex superiori doctrina, per transitionem elegantem deducitur ac concluditur. Quorum præceptorum alia sunt Ethica, alia Politica, alia Ceremonialia. Ethica appellamus, quæ ad mores & vitam Christianorum communiter pertinent, & potissimum capite XI. exprimuntur. Ex quibus præceptis, alia sunt universalia, alia particularia: ac priora sunt de totius homini ad cultum Dei consecratione. Quæ antequam proponat Apostolus, ratione à causa impulsiva reisque justitia præmunit ac confirmat, nempe à miserationibus Dei, hoc est, à vocatione, justificatione, sanctificatione gratuita: de quibus hactenus & postrem quidem cap. 11. vers. 32. & 35. differunt. Deinde amplificat à desiderio suo, quod non hortatur, sed obtestatur

obtestatur ac precatur, ut totos nos Deo consecremus: quemadmodum Patres orthodoxi vocem θεουλων, quæ etiam *hortari* notat non raro, accommodatè interpretantur. Ut autem duabus partibus natura nostra constat, anima scil. & corpore: sic Apostolus convenientissimè duo proponit præcepta, quorum primum est de corporis consecratione: quo allegorij à sacrificiis legalibus ductâ (in quibus per se mortua & immunda arcebantur tanquam displicentia Deo) monet, ut corpora nostra sistamus Deo hostiam vivam, sanctam, non solum animatam & actam ab anima, sed etiam à spiritu regenerationis, hoc est, ab operibus mortuis liberam & viventem Deo, Rom. 6. v. 12. 13. ut non corpora, sed virtus corporis perimantur: nam corpora subjecta peccatis dominantibus, non verè viva, sed quasi mortua sunt: sicut etiam Ambros. & Theodor. monent. Hanc autem hostiam confirmat à fine, ut placeant Deo: & declarat appositione quadam, cultum rationalem, hoc est, spiritualem vocans: ut à bruta & ceremonialis legis hostia distinguedo, præstantiam illius commendet, vers. 1.

Alterum præceptum de anima est bimembre. Habet enim anæresin & thesin. Anæresis dehortatio est quæ docet, quid mali fugiendum sit, videlicet ne configurerni hunc seculo, hoc est, metonymicè, hominibus peccatoribus, quos Christus filios hujus seculi appellat. Figuram autem vocat non externa & caduca hominum bona: ut 1. Cor. 7. v. 31. sed fluxa mundi vitia, ut 1. Ioan. 2. v. 17. quæ in impietatem & mundanas cupiditates distinguuntur, Tit. 2. vers. 12. illâ in Deum & primam tabulam; hisce verò in homines & secundam peccatur, cum vel in iustitiâ proximum, vel intemperantiâ nos ipsos vel utrosque lœdimus. Impietati opponit Apostolus pietatem: mundanis cupiditatibus, iustitiam & *προσόντων*. Thesis verò est adhortatio, qua declarat, quid boni præstandum, nimur, ut transformemur renovatione mentis nostræ.

Quæ renovatio nihil aliud est quam imaginis Dei restauratio: quæ sanctitate vera & iustitiae, Eph. 4. vers. 24. Luc. 1. vers. 75. definitur. Quæ transformatio hinc intelligenda est, non ratione initii, quod à solo Deo pendet, cuiusque compotes tum temporis erant fideles Romani; sed ratione incrementi & continuationis. Cujus etiam causa principalis est Deus: adjuvans homo regeneratus, pro regenerationis & vita spiritualis dono. Hanc autem adhortationem à fine amplificat Apostolus cum ait, ut probetis, hoc est, intelligatis re ipsa & experiamini, quæ sit voluntas Dei, seu quid Deus fieri velit, Ephes. 5. v. 10. Quæ voluntas tribus epithetis illustratur: ut à voluntate mundi distinguatur, eique præferatur: atque ea ratione ad studium illius odiumque mundi excitemur. Quippe mundi voluntas mala est: Dei bona: mundi, Deo ingrata; Dei verò ipsi accepta est: mundi, omnino imperfecta; Dei contra omnibus numeris absoluta ac perfecta, v. 2.

Hæc de præceptis universalibus, quibus exponendis atque illustrandis particularia annexuntur. Quæ præfatione exornat, qua docilitatem & benevolentiam sibi comparat; atque ad obedientiam suo exemplo invitat. Docet enim quānam re fretus hæc scribat, nimur gratiâ muneris Apostolici & Spiritus Sancti: & quibus scribat, omnibus scilicet Ecclesiæ membris. Præceptum autem est de εὐλαξίᾳ seu recta constitutione ordinis Ecclesiæ, duplex: quemadmodum duobus potissimum constat, animi modestia & fidelitate in præstantio officio. Prius præceptum anæresi & thesi explicatur, removendo vitium, & ponendo virtutem: scilicet ut à superbia alieni, animi sobrietatem, hoc est, modestiam colamus; quæ illustratur descriptione: ea enim est modestia, qua Deum agnoscimus donorum, authorem & secundum modulum ac mensuram fidei de nobis sentimus: qua etiam ratione confirmatur præceptum de modestia; nam si Deus dedit: deinde si non omnia dedit, sed partitus est donorum variorum mensuram: denique non solum nobis, sed etiam unicuique: necessarium est ut modeste de nobis, honeste de aliis sentiamus v. 3.

Hanc autem donorum varietatem & imparitatem, in Christi Ecclesia, similitudine præstantissima illustrat: cu-

lus protasis v. 4. apodosis v. 5. continetur. Quæ similitudo copiosè 1. Cor. 12. explicatur..

Alterum præceptum est, de fidelitate, in præstanto officio, in sacris munib; quod ex superiori deducitur: ea autem munera distribuit in prophetiam, quæ extraordinarium erat donum ac munus: & in diaconiam, seu ministerium ordinarium: quod enumeratione specierum illustrat. Quidam enim operantur in verbo, ut qui docent, doctores; & qui exhortantur, pastores. Alii vero nequaquam in verbi ministerio: sed in Cura Ecclesiæ sola versantur; ut sunt Eleemosynarum distributores, qui vulgo Synecdochice *diconi* appellantur: vel presides disciplinæ Ecclesiæ pastori bus adjuncti, qui Seniores dicuntur itidem Synecdochice: de quibus 1. Timoth. 5. v. 17. denique qui misericordiantur, hoc est, qui curandis pauperibus ægris inserviunt: quale erat viduarum illis temporibus collegium 1. Tim. 5. v. 9. Hæc de v. 6. 7. 8.

Porrò ad fructum Ecclesiasticarum functionum accedit Apostolus & præcepta tradit promiscua. Primum enim dilectionem requirit: & ab adjuncta sinceritate describit: quemadmodum 1. Iohan. 3. 18. deinde ab effectis amplificat generatim, nempe odio mali & studio boni: ex quibus, fructus duo, innocentia & beneficentia oriuntur, v. 9.

Tertio dilectionem certa specie illustrat, *charitate* nimirum fraternali, hoc est, fidelium, qui unum habent per Christum patrem cœlestem, Matth. 22. v. 8. 9. unamque matrem Ecclesiam, Hierosolymam cœlestem Galat. 4. 26. In qua dilectione duo requirit, nempe ut sit mutua & seria ac vehemens. Similis locus est 1. Petr. 1. 22. Quam dilectionem effectis declarat.

Nam quartò præcipit, ut honorem aliis exhibeamus, animo videlicet & corpore. Illo quidem, honestè de illis sentiendo: hoc verò verbis & factis honorem exhibendo. Verbis quidem; cum apud eos, ut humaniter & modestè loquamur: tum apud alios, ut virtus eorum quantum quidem fieri potest, tegamus, & virtutes commendemus. Factis verò: ut gestu, incessu, confessu, opera, eos decorè cohonestemus. In quo honore duo etiam præscribit: primum, ut sit mutuus; deinde ut serius: de quo similiter Philipp. 2. 3. Atque hic honor sicut dilectionis nostræ effectum est: sic aliorum mutuæ efficiens, v. 10.

Quinto alterum dilectionis effectum exigitur, studium videlicet in dilectionis officiis præstandis: cuius adjunctum remotione vitii & positione virtutis adversè exponit: nam *pigrismam* prohibet, & contrà *fervorem studii* præcipit. Similes loci sunt 2. Cor. 7. 11. 12. & 8. 7. 8. Hebr. 6. 10. 11. 12. Verum anticipatione quadam à fine ultimo illustrat, sexto præcepto, ut *Domino serviamus*. Qua ratione zelus bonus à vitiis fecerit v. 11.

Atque hisce charitatis erga proximum officiis, quæ ad secundam tabulam pertinent, interserit etiam alia præcepta tria, quæ ad charitatem Dei & primam tabulam specent, ac potissimum nostrum, in rebus adversis officium: nempe de spe, patientiâ, & in preicatione perseverantia, vers. 12. de quibus Rom. 5. Luc. 18. & 1. Theffal. 5. v. 16. 17.

Deinde redit ad dilectionem proximi, & præceptum addit geminum: cum decimo loco, *beneficentiam* commendat erga fideles egenos: & undecimo, *bosibilitatem* erga peregrinos vers. 13. Similes loci sunt Gal. 6. vers. 10. Hebr. 13. 2.

Duodecimum præceptum est de dilectionis officio, in eos, qui nos persequuntur, vers. 14. de quo Matth. 5. vers. 44.

Decimum tertium est, de gratulatione, in rebus prosperis: & decimum quartum, de commiseratione in adversis: quæ communiter ad *εὐηδίας* referuntur v. 15.

Decimum quintum præceptum est de mutua fidelium concordia: de qua etiam Phil. 2. v. 2. quæ cum maxime violetur superbiâ, & arrogantiâ: & contrà humilitate foventur ac modestiâ:

Decimum sextum, de iis præceptum annexit v. 16. Deinde cum concordia rumpi soleat, aliorum injuriâ, & impatientia nostra:

Deci-

Decimum septimum præceptum opportunè subjicit, de inimicitarum tolerantia: quod duodecimi præcepti Paulini genus est.

Decimum octavum est de honestæ vitæ cura v. 17. similis locus est Phil. 4. 6.

Decimum nonum de concordia non solum cum Christianis, ut antea, sed etiam cum quibusvis colenda: quod primum illustratur adjuncto efficiendi modo, *quantum in eis est*, hoc est, pro virili: deinde hac conditione si fieri potest, bonâ scilicet conscientiâ, ad gloriam Dei & Ecclesiæ edificationem, v. 18.

Porrò decimum septimum repetens illustrat & probat seqq. nam prohibet *vindictam*; & præcipit *ut locum dent ira*: vel Dei: vel potius, hominum iræ cedant patientiâ sua viatrice, ne resistant referendo injuriam: quia vindicta ad Deum pertinet, & eam exequetur tandem: quemadmodum testimonio Dei ex Deut. 32. comprobat v. 19.

Deinde contrâ beneficia erga injurios præcipit, sententia Salomonis Prov. 25. 22. qua ab effecto præceptum confirmat; quia beneficia illa futura sunt instar *carbonum ignis*, quibus non ira Dei: ut nonnulli non satis rectè exponunt, (quia hoc spectare, charitati repugnat) sed conscientiâ stimuli, similitudine ac metaphorâ eleganti intelliguntur: *ut rectè Orig. & Primasius interpretantur* v. 20. & Apostoli præceptum ostendit, quod ex hoc deducit, postrem subjecit: *Ne vincitor à malo, sed vince bono malum*. Vincitur enim à malo, qui ad malefacta imitanda protrahitur. Vincit vero bono malum, qui adversarium beneficiis molliorem & meliorem reddit. v. 21.

C O N S E C T A R I A .

I. **A**MICA compellatio ac preces, in exhortationibus, ad pios fideles, magnum habent momentum.

II. Doctrina de misericordia Dei & gratuita salute, est gravissimus ad gratitudinem & vitam rectè instituendam stimulus: ideoque falluntur Pontificii, qui contrâ Ecclesiæ nostris objiciunt, eam doctrinam vitæ licentiam ac bonorum operum neglectum invehere.

III. Ut Christus, sic Christiani omnes sacerdotes sunt & victima: sed ille solus est expiatoria: nos vero Eucharistica tantum victima, cum veterem hominem mactamus, ut Deo consecremur.

IV. Ut Deo placeamus, potissimum elaborandum est, vers. 1.

V. Non ad mundi mores: sed ad Dei voluntatem vita nostra instituenda est.

VI. Cum & corpus & mentem Deo consecrare debamus: sequitur nos totos debere esse Deo addictos: nec sufficere, ut animo tantum colamus: quemadmodum pseudo-Nicodemus falsò sibi persuadent, dum externis superstitionibus, persecutionis pontificiæ metu, libere indulgent.

VII. Cum mens nostra transformatione opus habeat: sequitur, qualitatem illius non esse bonam, hoc est, judicium in cognitione & cultu Dei esse depravatum: ideoque errare Pontificios, qui vitiositatem insitam minuunt, & arbitrii sui vires extollunt: nam si mens transformanda, non soli affectus sunt vitiosi.

VIII. Deinde cum mens etiam fidelium reformatio ne & renovatione opus habeat: sequitur regenerationem & sanctificationem nostram esse inchoatam solum, non perfectam.

IX. Atque hinc etiam liquet Paulum, Rom. 7. v. 25. non intelligere mentem infideliū, sed fidelium: & quidem tantum, quatenus regenerata est per spiritum, seu regenerationis gratiam: quia mens nostra, ut voluntatem Dei probare possit, reformatio ne opus habet, quatenus non est regenerata ac sanctificata: non autem quatenus regenerata: quia hac ratione voluntatem Dei probat, cui servit. Rom. 7. 23.

X. Quamvis regenerationis principium sit à solo Deo, ut qui mortuos in peccatis vivificat, & cæcos illuminat: progressus tamen, licet præcipue sit à Deo gratiam datam conservante & augente; partim tamen est à nobis, qui ex

gratia data ad carnem reprimendam fide, spe, charitate & precibus excitamus: ac propterea non frustrâ ad renovationem nostri admonemur.

XI. Cum voluntas Dei sit bona & perfecta: eam tanquam vitæ normam necessariam sequi, nostramque voluntatem, quatenus ei adversa est, abnegare decet. v. 2.

XII. Ministerium Ecclesiæ Dei donum est: ideoque fideliter illud, ad Ecclesiæ institutionem, adhibendum.

XIII. Deus bonorum author est, quæ ut variè, sic impari ratione, pro sua voluntate sapienti & Ecclesiæ totius utilitate, fidelibus distribuit.

XIV. Modestia animi & humilitas Christianos potissimum decet, v. 3.

XV. Cum unum simus in Christo, concordes esse nos oportet, & ad mutuam salutem dona nostra conferre, vers. 5.

XVI. Doctrina Ecclesiæ ad normam fidei seu verbum Dei exigenda est: ideoque traditiones humanæ, quas tantopere prædicant & extollunt Pontificii, tanquam cum sacris literis, partem normæ fidei & charitatis, rejiciendæ sunt, quæ aut contra verbum, aut præter illud. conscientiis obstringendis proponuntur, v. 6.

XVII. Cum Deus non Prophetas solum extra ordinem: sed etiam pastores, doctores, seniores, pauperum curatores in Ecclesia instituerit: sequitur benignum omnino esse patrem, qui non solum animum pietate instruit ad salutem: sed etiam corporis diligentem habet rationem & curam, v. 8.

XVIII. Qui simulacrum diligunt, non verè diligunt.

XIX. Etsi digni sint multi, quibus malè fiat: indigni tamen sunt christiani, qui maleficiant, v. 9.

X X . Amanti sunt quidem omnes homines universæ sed tamen potissimum fideles, qui arctioribus amoris vinculis nobiscum constricti sunt.

X X I . Zelus ille demum bonus est, quo Domino servimus secundum verbum & ab gloriam illius.

X X II . Ab invidia & odio nos alienos esse decet, v. 15.

X X III . Paci studendum est, sed usque ad aras. Quamobrem malè omnino faciunt, qui offensione Dei pacem hominum redimunt.

X X IV . Nulla major & excellentior victoria, quam in justam suam iram superare patientia, & hostis malitiam beneficiis subjugare ac corrigere, v. 21.

C A P U T . X I I I .

HÆc de præceptis Ethicis: sequuntur politica, de officio erga Magistratum cap. 13. ad v. 8. Quæ constant propositione, confirmatione & conclusione. Propositio est: ut omnes homines suis Magistratibus obedient. Confirmatio autem complectitur tres rationes, prima est à causa efficiente Deo, à quo & sub quo Magistratus, tanquam minister illius, ordinatus est, v. 1.

Ideoque qui se se opponit Magistratui, Dei ordinationi resistit. Altera ab effecto, pœna securitura à Deo, tum per Magistratum, ut ministrum suum, tum aliâ ratione, v. 2.

Tertia denique, ab utili laude & defensione Magistratus, vers. 3.

Quam rationem confirmat descriptione Magistratus ex instituto Dei, & à contrario illustrat pari modo, v. 4.

Conclusio continetur vers. 5. & exemplo Romanorum probatur v. 6. Quæ conclusio expositione declaratur per inductionem specierum obedientiarum v. 7.

Deinde redit Apostolus ad præcepta Ethica transitione eleganti, qua ad mutuam dilectionem hortatur: ac probat, primum à definitione: quia est impletio legis nempe secundæ tabulæ, v. 8.

Quam inductione præceptorum confirmat v. 9. Et enthymemate concludit, v. 10.

Secundò dilectioni studendum docet, à causa impulsiva, opportunitate temporis, quod nunc donati sint luce vera cognitionis Dei, qua olim caruerant. Quam rationem allegoria & similitudine illustrat, comparans vitam Christianam excitationi à somno, deinde armaturæ v. 11. 12.

Denique idem argumentum ad alias virtutes accommodat,

dat, sobrietatem, castitatem & concordiam vers. 13. & 14.

C O N S E C T A R I A .

I. Cum omnis anima Magistratui suo subesse debeat: sequitur neminem excipi: & injustum esse Pontificem qui se & Clerum Magistratus potestati subduxit, & Clerum sibi subjecit. Qua de re observanda est gravissima & Pontificiis maxime adversa, apud Chrysostomum in hujus loci explicatione, sententia.

II. Cum Magistratus sint sub Deo ordinati; sequitur, eos Deo subesse debere: nec quicquam præcipere, quod illius voluntati adversetur.

III. Ideoque Magistratui etiam parendum est; modò parere possimus Deo.

IV. Cum omnes potestates ac Magistratus sint à Deo: orandus est ille, ut bonos & idoneos Magistratus, qui ordinem suum rectè considerent & exequantur, nobis largiantur, v. 1.

V. Ordinationi divinæ resistere impunè non licet, v. 2.

VI. Qui bonis sunt terrori, malis verò favent: Magistratus officio malè funguntur.

VII. Magistratus officium est bonos tueri, & bonum ac salutem Reip: fideliter procurare, v. 3.

VIII. Cum Magistratus sit minister Dei, à Deo ordinatus, & gladium divinitus acceperit, ut malos puniat ac bonos tueatur ac defendat; inde eluet, seditiones ac Dei adversarios esse Anabaptistas, qui ordinationi divinæ resistunt, & hoc muius religioni Christianæ adversari statuant: ut enim in Veteri Testamento, Decalogo, occidi prohibuit, nimurum privatum & sine mandato atque officio divino: publicè verò malos plectendos Magistratui mandavit: sic etiam in N. T. ut Apostolus docet.

X. Ut Deo pareamus, parendum est etiam Magistratui.

X. Onera publica patienter ferenda sunt.

XI. Qui in tribatis aut vectigalibus Magistratum falsiuit, in Deum ipsum injurii sunt; ac propterea graviter impingunt, qui avaritia & aliorum malis exemplis excæcati illud parvi æstimant, quasi furtum non esset, si imperata tributa non rectè solvantur, v. 6.

XII. Etsi illi qui in Magistratu sunt, interdum honore ob vitia indigni sunt: honorandi tamen nihilominus, propter munus, quod sustinent, v. 7. Ubi etiam obiter observandum, articulum præpositivum Græcum pro postpositivo accipi quater, τῷ πρῷ, id est, *Cui*. quomodo etiam Luc. 22.20. οὐ πεποιησάς πρὸ τοῦ μακρού, id est, *quod*, accipendum est: non autem ad πλεῖστον, cum Lutherò, in majori confessione, referendum, quasi articulus esset præpositivus, neque posset cum vōce αἰματοφόρῳ casus diversitatem construi: ideoque apud Lucam non est Solœcophanes, ut Clarissimus Beza ad eum locum aliisque nonnulli existimarent: cum ista articuli enallage, non solum poëtis: sed etiam oratoribus Græcis sit in usu: quale est tritum illud τῷ δὲ μέγιστῳ, πρὸ δὲ *quod maximum*: ut apud Lucianum in dialogo *Fovis & Ganymedis* & alibi: & apud Platonem aliquaque usitatum.

XIII. Dilectio perpetuum est debitum, quod semper solvendum est, neque unquam tamen plenè persolvitur atque absolvitur, v. 8.

XIV. Cum perfecta dilectio, sit legis impletio, nos autem in multis legem transgrediamur: sequitur, nullos perfecta dilectione esse præditos v. 10.

XV. Infideles laborant veri Dei ignorantia & stupore: ideoque etiamsi mundana sapientia excellerent, & opibus atque honoribus viderentur felices, nihil illis tamen esset miseri.

XVI. Etsi salus nostra affecta seu inchoata sit: perfecta tamen nondum est: Tenebræ bona ex parte pulsæ; sed nondum penitus expulsæ.

XVII. Omnes Christiani Deo militare debent: ideoque eā quæ ad Ephes. 6. v. 12. & 1. Thes. 5. v. 7. describitur atque imperatur, armaturā, Deo serviendum.

XVIII. Non possumus simul Christo & carni, quorum contraria sunt desideria, inservire.

XIX. Communio nostri cum Christo cœpta est fide & charitate, & iisdem continuanda, v. 14.

C A P U T . X I V .

Hactenus præcepta politica; sequuntur hoc capite decimo quarto ad cap. 15. v. 11. ceremonia: quæ ut melius intelligantur, pauca prius *de libertate Christiana* præmittemus.

Libertas Christiana est immunitas, quâ Ecclesia, per Christi gratiam, donata est. Ea autem est duplex: una à peccati: altera à ceremoniarum legalium servitute: illa est verè Christianis propria, qua à peccati reatu immunes sunt merito. & efficacia Christi: ideoque omnibus & solis omnium temporum fidelibus convenit: hæc verò est totius Ecclesiæ post Christi resurrectionem, propria: qua à ceremoniarum Mosaicarum jugo liberata est; ac propterea tam pseudo-Christianis & hypocritis, quam verè Christianis ac fidelibus convenit. Priorem libertatem omnes post Christum fideles satis intellexerunt: alteram verò plurimi, præfertim Judæorum, serius assecuti sunt; quod ceremonias divinitus institutas & tam multis seculis observatas, nec à Christo neglectas, dum viveret, compertum haberent: quare ceremonias legis, seu discriminem ciborum & dierum adhuc observabant: aut si quando aliorum exemplo negligenter, dubitante conscientia id faciebant: atque hinc, conspectu coeterorum Christianorum, in ceremoniis hisce negligendis, libertate, offendebantur graviter: unde contentiones inter Christianos exortæ sunt, (qua etiam de re Actor. 15. sub initium) non parvâ veritatis & Christianæ charitatis jactura, siquidem doctiores, ab infirmis, hoc est, rudioribus, quasi prophani arguebantur; hi verò contrà ab illis, ut superstitiosi contemnebantur. Quod malum geminum, hoc in loco, curare studet Apostolus in ceremoniis: & utriusque partis officium tam in ciborum, quam dierum discrimine promiscuè docet. Ac doctiorum officium, in utroque, exhortatione gravi proponit v. 1. & exponit sequentibus.

Ac primum in ciborum discrimine. Et quidem quos firmos, quosque infirmos vocet, distributione quadam Ecclesiæ demonstrat, v. 2.

Deinde quid sit *assumere non ad certamina disceptationum*, partim ostendit, repetita exhortatione, nimurum infirmum tolerare, non condemnare, initio v. 3. Postea transit ad infirmorum erga firmiores officium: ne illos, pro libertate Christiana, utentes cibis olim lege vetitis, jam verò licitis, condemnent. Utrumque autem officium duabus confirmat rationibus; quia & infirmum & firmum *assumit Deus*, scilicet in suam familiam & Ecclesiæ, non autem ab ea rejicit: ideoq; nec vobis faciendum, sed Deus imitandus. Altera ex priori dependens ratio per apostrophen & interrogationem amplificatur: quia alienus est famulus, quem condemnare injustum: quia proprii sui Domini judicio stat, aut cadit, non tuo. Hoc autem illusitat correctione quadam stabilientur autem. quod de verè fidelibus: non autem de hypocritis (quibus salutis promissio minimè competit) accipiendo est. Atque hanc stabilitatem à causa efficiente, Dei potentia, probat: qua, per Syncedochen (quod observandum) voluntatem quoque (ut Rom. 1.12; & 2. Cor. 9.8. & 2. Tim. 1.12.) complectitur, v. 4.

Porrò à ciborum ceremoniis ad dierum discriminem accedit Apostolus: & altera Ecclesiæ distinctione ostendit, qui firmi, qui infirmi. Denique utrosque ab officium bonæ conscientiæ hortatur, ut eorum unusquisque in animo suo plenè certus sit, ea, quæ facit, Deo esse grata, v. 5.

Hanc vero hortationem & antecedentem confirmat Apostolus à fine: quia utrique in illis rebus mediis negligendis, vel utendis, spectant Christi gloriam. Quod ab effecto, nempe gratiarum actione probat. Quare conscientia debet esse tranquilla, & à contemptu & à damnatione fratum aliena, v. 6.

Deinde hunc finem probat à contrarii remotione generali: quia nullus fidelium sibi, hoc est, ad suam libidinem, & ut sibi placeat, vivit aut moritur: nimurum si jus spectemus, v. 7.

Idque

Idque ex fine ostendit opposito; quod totam vitam, omnes actiones & mortem ipsam Christo Domino nostro servire oporteat. Quam sententiam corollario amplificat, quæ concludit nos esse Christi servos, v. 8.

Idque confirmat (ut 1. Cor. 6. 19. 20.) quia hic finis & effectum est mortis ac resurrectionis Christi, v. 10.

Atque hac transitione ad propositum redit, reposita dehortatione, quæ dupli ratione, ex antecedentibus hau-
sta, corroborat: quia tam contemptus infirmorum, quæ
damnatio firmorum repugnat charitati, tam erga Christianos, quam erga Christum: quoniam hæc judicandi potestas ad Christum pertinet, qui communis est omnium ju-
dex, in cuius officium involare summa injustitia est, v. 10.

Idque docet testimonio Esaiæ enthymemate quodam, cuius antecedens est v. 10. consequens, v. 11.

Porrò superiorem exhortationem concludit & novam adjungit ad firmos & doctiores: ne in iis rebus mediis scandalum creent infirmis: quod epitheto fratribus, qui non lædendus, iterum confirmat. Deinde illustrat anticipatione objectionis: Sublata legis pædagogia, per Christum, nullus cibus est impurus: Ergo intrepidè ac promiscuè eo uti licet, etiam si infirmiores offendantur. Resp. Apostolus negatione consequitæ. Quam distinctione antecedentis indicat: quia cibus nullus jam est impurus, hoc est, ad eum illicitus per se, vers. 14. sed impurus fit per accidens: quia infirmus ignorat libertatem Christianam v. 14. atque eo offenditur. Itaque offensio hujusmodi vitanda est. id quod aliis rationibus etiam innuit. Quarum prima est, quod charitati fraternali repugnet: nam infirmum perdit: non quidem absolutè: sed secundum quid, inchoatè, quod charitatem illius & fidem lædat, etiam si non prorsus tollat. Altera ratio est, quia mortis Christi fini, & exemplo charitatis adversatur v. 15. Tertia est, quia libertatis Christianæ, quæ alijs bona est, abusu, blasphemandi occasionem suppeditat. Quarta, quia regnum Dei non consistit in esca & po-
tu: sed in justitia, pace & gaudio, ac tranquillitate conscientiæ, per Spiritum Sanctum. Regnum autem Dei non vitam æternam hoc loco significat; sed initium illius, nempe Dei cultum: quo in nobis regnat, per sanctificationis gratiam; sic ut versu sequente explicatur, cum dicitur. *Nam qui per hæc servit Christo.* Cui relatè opponitur, quod Deus & Christus in nobis regnant. Deinde justitiam, pacem & gaudium, de Christi imputata justitia, pace cum Deo & gau-
dio, quod ex utriusque conscientia oritur, vulgo intelligunt: quæ quidem sententia sancta est & analoga fidei: sed non satis videtur analoga hujus loci contextui: ideoque magis consentaneum, ut aliter interpretemur, accommodatè ad hunc locum: nimur de justitia, qua suum cuique tribuitur, ut infimo amor & tolerantia: cui justitia oppo-
nitur, non incidere secundum charitatem v. 15. de pace cum hominibus, de qua v. 19. & de gaudio seu conscientia tran-
quillitate, ex utroque, justitia & pace hac, promanante: cui opponitur tristitia v. 15. Idque ex collatione sequentium etiam apparet: nam per hæc servire Deo dicimus vers. 18. quod de justitia imputativa dici non potest. Sensus igitur bujus loci est: cum in cibo & potu cultus Dei non consistit: Ergo possumus, justè, ab iis, fratrum gratiâ, abstinere: inquit, cum per hanc abstinentiam, foveatur inter fideles justitia, pax, & gaudium per Spiritum Sanctum. (in quibus cul-
tas Dei consistit) sequitur abstinentiam hanc, ubi opus est, esse sequendam, ne in has virtutes & harum authorem Spiritum. S. peccamus. Antecedens continetur v. 17. probatio illius v. 18. Consequens, repetito etiam argumento, v. 19.

Quinta autem ratio est: quia, qui edit cum offensione infirmi, destruit (nempe inchoatè & quantum in se est) opus Dei, justitiam, charitatem, & pacem ac gaudium. Huic porrò rationi adjicitur repetitio clarior anticipatio-
nis antea explicata, omnia, nempe esculenta, pura esse & bona per se: sed malum eorum usum fieri per accidens offendiculi, v. 20. Quod illustrat à contrario; bona est cibi & potus abstinentia, quando scandali periculum est, vers. 21. Hoc autem amplificat anticipatione objectionis, quæ hu-
jusmodi est: Ego fidem habeo: Ergo eam profiteri possum ac debeo, usū libertatis Christianæ. Quæ objectio in-

dicatur illis verbis: *Tu fidem habes.* Sed respondet Apo-
stolus negando consequentiam: apud semetipsum babe, co-
ram Deo: non necesse est, eam ita profiteri importunè. Ce-
terum vocem fides quidam per synecdochen interpretan-
tur, de notitia libertatis Christianæ, quod ex v. 14. confir-
mari videtur, & similibus illustrari 1. Cor. 8. 7. Alii de fide justificante, non simpliciter, sed v. 7. ιξων, nempe de pleniori notitia & fiducia gratiæ Christi: cujus pars etiam est libertas à ceremoniis legis. Verum si quis rectè consideret, prior explicatio magis convenit loci circumstantiis. Deinde observandum est, hanc conservationem fidei, de libertate Christiana, apud semetipsum, non absolute in-
telligendam: sed secundum quid, & certo tempore, nempe in rebus mediis, & quidem cum infirmi adsunt.

Porrò Apostolus transit deinde ad infirmorum officium, quod primum generatim proponit: *Beatus est, in-
quit, qui non damnat seipsum in eo, quod probat,* hoc est, ex-
peritur: seu qui nihil aggreditur repugnante aut dubitan-
te, an licitum sit, conscientiæ: quod iis contingit, qui ut aliis gratificantur, aut alia de causa, contra conscientiam,
aliquid comedunt. v. 22.

Idque illustrat atque amplificat à contrario: *qui contra ambigit,* de libertate Christiana, si ederit, condemnatus est, hoc est, peccati convictus est. Hoc autem confirmat à cau-
sa efficiente: *quia non edis ex fide:* seu certa notitia voluntatis Dei. Consequentiam probat, *quia quicquid non ex fide est, peccatum est,* hoc est, quod incerta & dubitante conscientia fit, peccatum est, v. 23.

C O N S E C T A R I A.

I. **F**idelium certi gradus sunt, quidam firmi, atque am-
pliori gratia donati: alii infirmi. Quare non est, cur omni sententiarum varietate offendamur.

II. Firmorum est, infirmos in rebus mediis tolerare.

III. Errant graviter, qui ex hoc loco, quovis in Ec-
clesia errores, pacis gratia, perferendos colligunt: quia Apostolus agit non de contumacibus & falsis fratribus, nec de rebus necessariis: sed de infirmis fratribus & rebus mediis.

IV. Importunæ & noxiæ disputationes fugiendæ sunt:
& doctrina ad captum atque ædificationem auditorum sanctè accommodanda est. v. 1.

V. Ut periti, per accidens vitii humani, solent rudiores contemnere: sic hi contra illos temerè condemnare: u-
trumque verò contra officium.

VI. Qui veram habet fidem, quamvis infirmam, Deo placet. v. 3.

VII. Nihil injustius, quam fidelium facta, pro suo arbitrio, sine Dei verbo, condemnare: nam si ex eo, judi-
cium instituatur, recto modo & fine, non humanum erit & injustum: sed justum ac divinum.

VIII. Nihili facienda sunt anathemata & condemna-
tiones Pontificiorum & aliorum, qui piorum facta, quæ
Dei verbo consentanea sunt, aut saltem non adversa, sed adiaphora, condemnant.

IX. Quemadmodum initium salutis à Deo est: sic progressus & finis.

X. De perseverantia & salute Sanctorum non est dubi-
tandum. v. 4.

XI. Ineptè quidam, ad festa & jejunia Pontificiorum probanda ac delectum ciborum, hoc loco abutuntur: nam
tes mediae, quæ initio à Deo ad cultum erant institutæ,
cum consumaci superstitione non sunt confundendæ.

XII. Donorum Dei usus gratiarum actione sanctifi-
catur. v. 5. 6.

XIII. Finis actionum nostrarum esse debet Domini gloria: Quare turpiter impingunt, qui eo non respiciunt.

XIV. Cum Christi simus in vita & morte: sequitur ei-
nos servire debere: & certa spe vita æternæ res adversas
constanter perpeti, v. 7. 8.

XV. Gratuita per Christi obedientiam ac mortem fa-
lus non facit segnes ad bona opera: sed promptos reddit,
vers. 9.

XVI. Cha-

XVI. Charitas fraterna postulat, ut honeste de fideli-bus sentiamus, ac benè de iis speremus.

XVII. Duplex hoc in loco divinitatis Christi argumen-tum existit: primum, quia judex est omnium & qui-dem ἄρχοντες, ut judicium tale necessariò requirit, & a-libi etiam vocatur: Deinde, quia nomen & honor Dei, ex Esaiā, ab Apostolo citato, Christo attribuitur.

XVIII. Quandoquidem tandem universale futurum est judicium: viyendum est piè & res adversæ patienter ferendæ: quia eundem habituri sumus & judicem & ser-vatorem. v. 10. 11. 12.

XIX. Cum in rebus mediis ac licitis vitandum sit scan-dalum; quanto magis in illicitis, v. 13.

XX. In rebus sacris, non quibusvis credendum: sed iis solum, qui à Christo edocti, certa proferunt. v. 14.

XXI. In rebus mediis, charitas proximi actionum no-strarum moderatrix esse debet.

XXII. Fidelium salus nobis debet esse cordi, v. 15.

XXIII. Grave peccatum est, blasphemias occasionem non necessariam præbere; gravissimum verò eas commit-re, v. 16.

XXIV. Cum omne ciborum discriminem, Christi ad-ventu, ratione conscientiæ sublatum sit; Errant gravissime Pontificiæ, qui in eo regnum Dei, bona ex parte consti-tuunt: adeò ut carnis esus, in quadragesima, gravius saepius puniatur, quam peccata gravia. v. 17.

XXV. Etsi operibus bonis non mereamur vitam æter-nam: ea tamen non sunt inutilia & negligenda: quia plan-cent Deo & hominibus.

XXVI. Vera gloria in vita sanctitate posita est.

XXVII. Hominum gloria non est aucupanda ambi-tiosè: interim hominum judicia non sunt stultè conte-mnenda: sed honestæ famæ, ut proximo simus gratiores at-que utiliores ad Dei gloriam, studendum est, v. 18.

XXVIII. Cùm pax cum proximo, non solum aman-da sit, sed etiam sectanda: sequitur, eos graviter peccare, qui ab illa abhorrent. v. 19.

XXIX. Fides & salus fidelium est Dei opus. v. 20.

XXX. Nihil faciendum est reluctante, aut, an rectum sit, dubitante conscientia.

XXXI. Cum opera Ethnicorum non fiant ex fide, & agnitione Dei, ac voluntatis illius, sequitur ea esse pecca-ta: eadem etiam ratione ἀποφορικα & superstitionis opera condemnantur: quia non solum fiunt sine fide; sed etiam contra fidem, quam sacræ literæ postulant.

APPENDIX DE SCANDALO.

QUONIAM Rom. 9.3. & 11. 9. Apostolus scandali me-minit, & hoc cap. 14. 13. & 16. 17. de scandali fuga multa differuntur, quæ brevius à nobis sunt explicata: id-circo cum primis necessarium videtur, ad hujus epistolæ & aliorum S. Script. locorum intelligentiam, ut celebrem illam de Scandalo doctrinam corollarii loco, paucis illu-stremus.

Ut autem à vocis significatione & origine fiat exordium: σκάνδαλον, Græcam esse vocem (cujus meminit Hesychius & Etymologicum magnum) Sacrae Scripturæ & septua-ginta Interpretibus & theologis Græcis peculiarem, quæque in profanis authoribus nondum observata fuit, extra controversiam est: quamvis in usu fuisse olim apud Græcos, ex derivata voce σκάνδαλον, & forte Latino scandule, (quod à scindendo vel scandendo deducunt) ostenditur. Quam vocem, duo vetera & laudatissima, ab Henrico Stephano edita glossaria, inflexâ ad Romanæ lingue morem terminazione, scandalum exponunt, voce (ut apparent) ab antiquis Patribus latinis & Ecclesiæ usu recepta. È enim etiam Tertull. cùm alibi, tum libro de velandis virginibus cap. 3. utitur. Vulgo etiam offendiculum interpretantur. Et Melancht. in epistolam ad Rom. 14. rectè tendiculam veri censem.

Ad significationem ejus propriam quod attinet, (ut ex Hesychio & Favorino appetet) idem significat, quod σκάνδαλον, hoc est, tendiculae aut muscipulae obicem, sive erectum paxillum, qui sustinet muscipulam, & à mure aut alio animali

commotus labitur, eique collabendi occasionem præbet. In Sacris tamen Literis, per Syncdochēn, generalius de quovis obice vel impedimento, quod offendionis ac lapsus occasionem præ-beat, accipitur. Quo sensu Synonymum est Hebræum σκάνδαλον, & Græcum σκάνδαλον offendiculum: sed propriè differunt: ut Erasm. aliisque non pauci statuunt: quod scil. σκάνδαλον levius sit, quod offendionem tantum afferat: scandalum verò gravius, quod etiam ruinam secum ferat: licet hæc interdum confundantur: quemadmodum Levit. 19. 14. coram cæco non pones σκάνδαλον, Septuaginta ha-bent σκάνδαλον.

Etymologia vero seu nominis ratio nondum satis explo-rata est: quæ tamen non inutiliter exequi potest. Quidam enim originem statuunt esse Hebræam: ut Avenarius, qui in dictionario suo, in voce σκάνδαλον, ait satisacu-tè: binc per metathesin literarum σκάνδαλον offendiculum: item σκάνδαλον. Alii contra Græcam putant, & plerique sequun-tur authoritatem Suidæ & Favorini (qui quantum obser-vo, suam sententiam, ex interprete Aristophanis, in Co-mædia, quæ ἔχαγην dicitur, mutuati sunt) qui derivant à σκάνδαλον, id est, claudico: ut etiam Etymologicum Græcum ait σκάνδαλον ταῦτα ποιέων, επιμένει, πολαιστα. Vulgo au-tem ab effecto sic vocari σκάνδαλον censent, quod scil. clau-dicationis & lapsus causa sit: quæ sane ratio est Hebrææ vo-cis σκάνδαλον, quæ à σκάνδαλον illidere ut decidas, (ut derivata ostendunt) significat offendiculum, quod eunti obstans occasio est cadendi. Atque hoc quoque spectasse videtur Hieron. qui in dialogo 2. aduersus Pelagianos sic ait: nisi fallor σκάνδαλον (pro qua voce malè in quibusdam codicibus legitur σκάνδαλον) & σκάνδαλον apud Græcos, ex offendione & ruina vocem accepit. Idque etiam Erasmus in suis ad hunc locum annotationibus aperte statuit. Veruntamen alia est, si quis perpendat diligenter, Græcorum Grammaticorum, Suidæ, Favorini, & interpretis Aristophanis, loco ante me-morato, sententia. Hic enim significationem & originem vocis σκάνδαλον (quæ significatione & origine cum scan-dalo convenit) exponit, τὰ πίνυες τῷ ποιέειν σκάνδαλον ταῦτα, καὶ οὐσίαν πίνειν, hoc est, scandalus seu paxillus tendiculæ seu laqueorum, ab eo, quod claudicantes concidunt & teneant id, quod incident. Quæ quidem verba Suidas exscripsit, sed omissa ea, quæ ad rem maximè facit, voce σκάνδαλον, librariorum, ut puto, errore. Qua de re observan-da est Pollucis in Onomastico illo insigni ad Cæsarem Commodum explicatio lib. 7. cap. 26. Faber inquit, consi-ciat muscipulas, ωάχες ὃν πιστίσιν τὸν σκάνδαλον πεπάλλειον: τὸ δὲ τὴν σπαρτίνην σεσπρημένον σκανδάλον πεπάλλειον, hoc est, quarum pars stans & claudicans πάλλιον; sed quod funiculo ap-pensum est, σκανδάλον vocatur. Et lib. 10. cap. 34. gene-ralius ait, τὸ μέντοι ιτισάμενον τὰς ωάχες παπόλιον, σεσπρημένον πάλλιον, id est, stans autem in muscipulis paxillus σκανδάλον dicitur. Hæc ille. Quæ vox sane σκάνδαλον dicitur. Sed etymon traditum nondum comperi: an forte sim-plex, aut compositum potius, à σκάνδαλον & ποιέων, id est, turbo, de qua re doctiores judicent.

Ex quibus appetet, eam Græcorum esse sententiam, quod scandalo à σκάνδαλον, deriventur, non ratione effecti sui, ut vulgo statuunt: sed ratione adjuncti, quod scilicet erecta facili momento declinent & quasi claudicent ac concidunt. Deinde illud etiam ad significationem plenius intel-ligendam colligitur, hanc vocem non solum paxillum mu-scipulæ denotare: sed etiam generalius ad obicem decipuli & tendiculae perticam seu furculam, quæ retia feris eriguntur, ex-tendit. Unde septuaginta interpretes, per Syncedoc. partis pro toto, pro laqueo seu tendicula crebrè usurpant. Nam pro Hebræo ψρῶι quod laqueum seu tendicula designat, non solum ποιέειν καὶ βρέχειν, Prov. 22. v. 25. sed eodem etiam sensu σκάνδαλον aut σκάνδαλον vertunt, ut Exod. 10. vers. 7. & 1. Sam. 18. v. 21. Psal. 69. v. 23. & ex eo Rom. 11. v. 9.

Atque hæc de prima Etymologia, ex lingua Græca origine. Alteram etiam adducit doctissim. Melanchton Rom. 14. Dicitur, inquit, de scandalo à σκάνδαλον claudico: vel à σκάνδαλον, quod curvum significat. Eamque conjecturam pro-bat ex commentatore Aristophanis, qui ait σκάνδαλον si-gnificare incurva ligna in decipulis. Sed prior exppositio, ut communi

communi doctorum judicio & antiquissimorum docto-
rum probatur, ita etiam longè verisimilior est. Atque ha-
c tenus propriam vocis *scandalis* significationem & originem
ac notationem, (quæ ad genuinam significationem de-
clarandam pertinet) explicavimus. Impropria verò in
metaphorâ consistit: nam quemadmodum *alliso* & *lapsus*,
ad quamvis calamitatem seu perditionem inexpectatam si-
gnificantem, similitudine eleganti transcurrit Isa. 59. 10.
& *laqueus* pañim pro *recta* & insidiosa occasione illius: ita
& *scandalum*, translatione quadam, accipitur, pro perdi-
tionis materia & occasione quavis, præsertim latente (ut
Prov. 16. 16. Ps. 119. v. 156. *בְּכָשׁוֹל scandalum* oppo-
nitur voci *מִלְלָשָׁן paci*,) interdum quidem pro occasione
perditionis externæ & corporalis, nempe amissionis vitæ
& bonorum: quæ significatio in N. Testam. minimè us-
surpatur: sed in Vet. frequentissimè: ut Ps. 140. v. 6. pro
צַדְקָם laqueis, interpretes 70. Græci habent *σκάνδαλον*:
plures locos ante annotavi: interdum pro occasione perdi-
tionis boni spirituæ sumitur: qua nimur in hujus vitæ
via, à veritate & justitia, eoque & à gratia & gloria Dei, in
peccatum & consequenter in iram Dei, inciditur: quæ si-
gnificatio usitatisima est. Coeterum quia hoc spirituale
scandalum alii faciunt, alii patiuntur: hinc *scandalum* à
Scholasticis, in *actuum*, quod ruinæ seu peccati occasio
est: & *passivum*, quod ipsa ruina est seu peccatum, distin-
guitur: veruntamen hæc trita vulgo distinctio nondum è
Sacris Literis videtur satis probata: nam quod verba Chri-
sti (unde distinctionem hanc collegerunt) objiciunt; *bac-*
zoë vos omnes scandalum patiemini in me Matth. 26. v. 31.
illud nihil probat: in Græco est *σκάνδαλον*, id est, *vobis*
futurus sum scando, mē scilicet captivitate.

Quemadmodum enim *scandalizare*, ut sic loquar, est
scandalum facere: sic *scandalizari* est scandalio affici ac mo-
veri, non tanquam adjuncto hominis & motus forma: sed
tanquam commoti objecta materia & occasione motus: so-
lum igitur activum scandalum, si Scripturæ usum specte-
mus, agnoscendum, nempe offendiculum: non autem pas-
sivum, quippe quod scandali atque offendiculi non spe-
cies aut forma: sed effectum est: ideoque non *offendiculum*,
sed *offensio* dici debet: quemadmodum peccatum ita de-
scribitur Jac. 3. v. 2. *in multis impingimus, seu offendimus*
omnes. Fateor tamen, Hieronym. in alia fuisse sententia;
sed eam rationibus, seu testimonii certis non demonstrat:
sic enim loquitur Comment. in Matth. 15. *Breviter dicamus, quid significet σκάλων* (corrigendum est *σκῶν*) &
σκάνδαλον: *nos offendiculum vel ruinam & impactionem pe-*
dis possimus dicere. Et lib. 2. adversus Pelag. ait, *Impossible*
est inquit, (nempe Christus Luc. 17.) ut scanda non ve-
niant: puto quod peccatum scandalum sit, quod per scandalum
venit, nisi fallor enim σκῶν & σκάνδαλον, apud Græcos, ex
offensione & ruinæ nomen accepit: propterea in multis offendimus
omnes. Hactenus Hieron. Veruntamen licet Christus
scandalis voce peccatum intelligat: tamen appellationis il-
lius ratio non est, quod peccatum in se sit scandalum, hoc
est, *offensio*: sed quod proximo occasionem ruinæ seu
peccati præbeat: quemadmodum loci circumstantiae de-
monstrant: ut & 1. Joh. 2. vers. 10. *Et scandalum, id est,*
peccatum, quo proximus offenditur, seu cuius occasione
in peccatum labitur, non est in eo: unde metonymicè sce-
lerati ac reprobi scanda dicuntur Matth. 15. v. 41. quia
peccatis suis proximo illisionis ac lapsus causam præbue-
rint. Deinde ex vulgi usu, scandalum passivum dicitur alio
sensu, nimur non peccatum, quod scandali occasione
oritur: sed indignatio ex re aliqua, tanquam scandalo
concepta, hoc est, cum aliquam rem tanquam Dei volun-
tati repugnantem ægrè ferimus: quemadmodum etiam
apud Latinos offends, non solum lœdi, sed etiam irasci de-
notat. Huic accedit quorundam etiam doctorum inter-
pretum consensus, qui idem tribus Sacrae Scripturæ testi-
moniis probare conantur: quorum primum est Matth. 15.
*v. 12. *Nostri Pharisæos, auditio sermone isto, scandalizatos fuisse,*
hoc est, contristatos, tanquam re contraria pietati: alte-
*rūm est Joan. 6. v. 61. *An hoc vos scandalizat?* hoc est,*
*tanquam impiæ dictum dolori est vobis? tertium est**

Rom. 14. 15. *Si proper escam frater tuus trifitiæ afficitur,*
hoc est, ut v. 20. exponitur, offenditur.

Veruntamen hæc interpretatio hisce in locis non ita
admittenda est: nam ut omittatur, quod interpretatio illa
vulgæ hac in re nimis aliena est, (quæ *scandalizari*, non
contristari: sed *indigne ferre exponit*) illud observandum
est generatim, novam significationem, in sacræ præsertim
scripturæ interpretatione, non esse fingendam, nisi ubi ne-
cessitas postulat: atqui Matth. 15. tensus est commodissi-
mus, servata communis significacione, quod Pharisæi
in Christi sermonem impingentes, ab ipso magis ac magis
ab alienati sunt. Sic Joann. 6. vers. 61. querit Christus, *an*
vobis hoc offendiculo est; an sermo meus vos à me audien-
do absterret? seu, an impedit, quo minus inoffenso pede,
in mea doctrina & institutione procedatis? quemadmo-
dum appetit ex versus initio, & sequentibus. Denique
contristari & scandalizari Rom. 14. non pro eodem su-
muntur: hoc enim genus est: illud vero species; nam
scandalizari est in aliquam rem impingere & in cursu pie-
tatis impediri: quod *perire* dicitur, v. 15. & *destructio ope-*
ris Dei, v. 20. cuius rei variaz sunt species & modi: quales
hoc loco ad Rom. recensentur, ut v. 14. & 15. *trifitiæ re*
bona. v. 16. *eam bl. sphemare.* & 23. (ut etiam in simili
loco 1. Cor. 8. 10.) *reluctante conscientia exemplum alterius*
imitari.

Ex quibus appetit *scandalis* vocem, in Nov. Testamen-
to non passivè: sed activè tantum usurpari: ideoque nec
cum Scholasticis: nec cum vulgo, passivum scandalum (si
Scripturæ usum sequamur) esse appellandum.

Ad activum igitur scandalum (quod potius generatim
vocandum est scandalum) quod attinet; quidam Chry-
softomus, Theophylactum aliasque nonnullos secuti ex-
stimator, interdum significare *injuriam*, idque probari cen-
sent ex Matth. 18. vers. 6. *qui autem scandalizaverit unum,*
hoc est (ut volunt) *inuria* aliquem afficerit: idque ex
antithesi liquere ajunt: quia *suscipere parvulos*, quod bene-
facere est v. 5. & *scandalizare*, hoc est, malis afficere v. 6.
inter se opponuntur. Ac sic Chrysoft. ad hunc locum ait:
ne mireris, si scandalis vocabulo contumeliam & vituperatio-
rem intellexerit; cum multi propter pusillanimitatem non pa-
rum, si contempti vituperative sint, scandalizentur. Ergo ex
Chrysoft. sententiâ, scandalum pro *inuria* dicetur per
metony. effecti pro causa. Verum novâ atque inusitata
hac significatione non est opus: quia oppositio nihilominus
manet: nam scandalum *injuriae* species, meritò suscep-
tioni, quæ *beneficii* species est, opponitur: & sequentes
versus idem ostendunt: ubi scandali vox eodem prorsus
sensu accipitur: quapropter rectius longè Hieron. hunc
locum exponit in Matth. 15. *Quando ergo legimus, inquit,*
quicunque de minimis istis scandalizaverit quempiam, hoc in-
telligimus, qui dicto factore occasionem ruinæ cuiquam dederit.
Ex quibus verbis trita *scandalis* definitio à Scholasticis con-
flata est, insertis tantum duabus vocibus, hunc in modum:
Scandalum est dictum vel factum minus rectum, quod alteri
occasio est ruine. Sed hæc definitio videtur imperfectior &
angustior; quia scandalum non solum in dictis vel factis:
sed etiam in contrariis consistere potest: quemadmodum
enim dicta esse possunt scanda: sic interdum etiam si-
lentium, ubi sermonem, pietatis aut charitatis officium,
requirit: deinde ut quædam facta: sic quædam etiam per-
pessiones, re aut proximi opinione indignæ, sunt scanda:
deinde non in hisce solum: sed etiam in personarum insita
qualitate, aut externa conditione scandalum nonnunquam
existit: ut ex seqq. apparebit: præterea ut de scandalio per
se illa definitionis verba minus recte dicuntur; sic scanda:
lo per accidentis non satis convenienti. Generalius igitur de-
scribi potest, *scandalum esse id, quo quis impeditur aut im-
pediri potest, quominus inoffenso pede in lege Dei ambulet:* seu
quicquid proximo, vel causa vel occasio esse potest ad peccatum.
Peccati autem nomine non solum *injustitiam voluntatis:*
sed etiam mentis errorem, & utriusque effecta generatim
intelligimus: quia hæc omnia sunt *duoplia* Matth. 22. v. 37.
unde per metonymiam, is à quo scandali occasio est, *scan-*
dalum dicitur, ut Matth. 13. v. 41. Ut autem occasio pec-
cati,

cati, alia est per se: alia per accidens: ita scandalum est duplex: primum per se, quod natura sua, hoc est, vi insitâ, occasio peccati esse potest: unde *scandalum datum vulgo dicitur*; de quo multis agitur à Christo Matth. 18. Atque ad eum locum à Chrysostomo in commentar. non ineptè describitur. *Quænam*, inquit, sunt scandala? *recta ac probæ vitæ confusio ac perversio: sic etiam qui versantur in scena, eos, qui corpora pervertunt, scandala vocant. Perversiōnem autem metonym. vocat ab effecto, id quod pervertit: cuius scandali authores præcipui sunt reprobū: unde etiam per metonymicū & simul per Syncdoch. modum, ἐξ ξεχθρῶν, scandala absolute dicuntur* Matth. 13. 41. cum aliis relatè, certoque respectu sic dicantur: quemadmodum Apostolus Petrus scandalum Christo Matth. 16. vers. 25. nominatur: propterea quod ipsum sua imprudenti ac prava dehortatione, in pietatis officio procedentem, & ad mortem se parantem, secundum Dei Patris voluntatem, impedire conaretur: etsi non successerit destinatum scandalī effectum. Scandalum autem per se aliud est *simpliciter seu omnino tale*: aliud verò *secundum quid*, seu ex parte tantum. Prius est, quod ratione & formæ suæ & finis scandalum est, seu occasio peccati: ut omnia peccata, in doctrina aut vita, quæ eo fine fiunt, ut sint veluti pedicæ, quibus imprudentes capiantur, & quasi saxa objecta, ut in ea impingant aut etiam corruant; hoc est, quæ eō spectant, ut alios reddant deteriores invitatione quadam, ad peccati ejusdem imitationem aut alterius perpetrationem: cuiusmodi scandalum objectum fuit Israelitiis à Balaam & Balaco: de quo Apoc. 2. versu 14. dicitur, quod *Balaam docuit Balacum obficere scandalum coram filiis Israhel, ut ederent ex iis, quæ simulacris immolabantur & scortarentur*. Scandalum verò ex parte est illud, in quo vitium seu peccati occasio tantum est, aut in forma operis, aut in fine operantis. Prius est, res per Dei verbum illicita, quæ cum aliorum notitia fit, sed alio scopo, quam ut ad peccati societatem invitentur: seu omne peccatum aliis notum, sed non ideo, ut id sit peccandi occasio, admisum. Alterum est res licita seu media, (& ut Paulus eo sensu Rom. 14. 16. appellat bona) hoc animo, seu fine facta, ut alius in eum impingat & in peccatum ruat: aut saltem cum neglectu ædificationis eorum, qui infirmi sunt in fide: unde ab objecto isto, scandalum infirmorum, quod eos lœdat, dici solet: de quo multis differitur Rom. 14. & 1. Cor. 8. quibus in locis agit Apostolus de recto libertatis Christianæ usu ad ædificationem Ecclesiæ. Nam sancto jam Christi sanguine Novo Testamento & abolita ceremoniarum Veteris Testamenti tanquam umbrarum religione, exhibito jam corpore Christo, liber erat ciborum quorumvis usus & sublatum circumcisii & incircumcisii discrimen: quam tamen libertatem Christianam plurimi Judæi Christiani nondum capiebant: ideoque à cibis lege yetitis (præfertim à carnisbus quæ immolatae idolis in macello deinde vendebantur) & ab incircumcisio abhorrebant. Unde fiebat, ut si quis ex Christianis, neglegat infirmorum fratum dilectione & ædificatione, iis cibis vesceretur, duplex inde infirmis scandalum objiceret, nempe occasionem vel discordiæ ob ceremonias neglectas, Rom. 14. vers. 15. vel lascivis conscientiæ & offenditiois Dei; si similem libertatis usum imitarentur, disimili fide, hoc est, renitente scrupulo conscientiæ, Rom. 14. vers. 23. 1. Cor. 8. 9. 10. & 18.

Porro scandali per se, effectum est necessarium violatio legis & meritum iræ Dei, Matth. 18. v. 6.

Contingens verò, proximi læsio, perditio. Quod enim datur scandalum, illud interdum accipitur: interdum contra rejicitur, ut Matth. 16. vers. 23. in Christo, Petri scandalum retundente, apparet: quoniam quamvis sit causa lapsus efficiens: non tamen sufficiens: sed præterea, ut voluntas proximi accedat, neccesse est.

Scandalum verò per accidens est, quod non sua natura peccatum efficit: sed cui tantum alterius vitio peccatum accedit; unde etiam *scandalum acceptum* dicitur; non absolute: sed relatè, seu oppositè dato, hoc est, quod non datur: sed tantum accipitur ut Rom. 7. vers. 11. dicitur,

simili phrasí, *peccatum occasione accepta, per mandatum, me decepit.*

Hoc autem scandalum fit bifariam, cum res, quæ ad scandalum & ruinam accipitur, aut sua natura, Dei verbo, hoc est, veritati & mandato consentanea est, eoque bona: aut non prohibita, ac propterea licita ac media, spectans ad Dei gloriam & majorem Ecclesiæ ædificationem. De quo agitur, Matt. 11. 6. & 13. 21. 55. 57. & cap. 15. 12. & 24. 10. & 26. 31. Joann. 6. 61. 16. 1. & 1. Cor. 1. 23. Quo vitio etiamsi laborare possint pii & impii dispari modo: interim tamen, quia Pharisæi fuit familiare, *scandalum Pharisæicum vulgo*, nominatur.

De qua re tota, eleganter, ut solet, loquitur Tertull. de velandis virginibus c. 3. *Scandalum nisi fallor non bone rei: sed malæ rei exemplum est, ædificans ad delictum. Bonæ rei neminem scandalizant, nisi malam mentem.* Hæc ille. Atque hoc sensu Christus in Veteri & Novo Testamento sed dispari claritate, *Petra scandali* per appositionem, hoc est, quæ scandalum est, hominum vitio, appellatur. Esa. 8. v. 14. Rom. 9. 33.

Diximus de scandalio per se & per accidens: quorum utrumque communiter, pro ratione objecti, aut *privatum* est, quod uni, aut paucis objicitur: aut *publicum*, quod toti cœtui.

Usus denique totius hujus doctrinæ, est non solum ut in veræ doctrinæ seu Sacrae Scripturæ intelligentia: sed etiam in vitæ sanctitate proficiamus. Hinc enim consequitur nulla scandalum per se, quia peccata sunt, esse facienda Matth. 5. 30. & 18. 8. & 9. Rom. 14. 13. 1. Cor. 8. 9. 1. Joh. 2. 19. Ac propterea, quæ omnino scandala sunt, ea etiam omnino vitanda: quæ verò ex parte, etiam eatenac fugienda: cuius rei exempla illustria extant in Paulo Act. 16. 3. & 21. v. 24. Quia vero interdum in re media utrumque occurrit scandalii periculum: hæc regula observanda, ut quemadmodum supra monuimus, majorem ædificationem sequamur: hoc est, si quando in rerum adiaphorarum seu licitarum atque mediarum usu, utrumque scandalum infirmorum metuendum est, tum potior habenda est ratio rectè sentientium, quam errantium; quandoquidem illud magis conductit ad gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ. Ac quamvis, dum infirmis sanioribus consulitur, reliqui negligantur: hic tamen negligetus, non est absolutus & per se: sed tantum comparatus & propter aliud: ac propterea vitio caret: imò quod amplius est, virtus est: qua in re, insignis licet Apostolus, Petrus, cum Barnaba, impegit, quando per imprudentem zelum, potiorem habuit infirmitatis Judæorum errantium curam, quā rectè de libertate Christiana sentientium Ethnicorum Gal. 2. v. 14. quo etiam nomine merito ab Apostolo Paulo, licet longe juniore in publico consensu, ad Ecclesiæ confirmationem, reprehensus.

Ad scandalum verò per accidens quod attinet: siquidem ex ignorantia simpli oritur, quatenus fert rei natura & conscientia, secundum Dei verbum, illud declinare pium est; sic in rebus necessariis & verbo Dei mandatis, circumstantia temporis & loci non definiti divinitus, potest esse libera: in qua, ex amore proximi, si quid inde majoris mali arripi, quam boni consequi possit videatur, prudentia & moderatione Christiana proximo, in tempore & loco indulgendum est: donec videlicet institutio accesserit: similiter in rebus sua natura mediis: quoniam hæc charitas suadet. Sin verò scandalum sit Pharisæicum ex ignorantia pertinaci, quām affectatam & crassam vocant, aut ex malitia promanans, contemnendum est, Matth. 15. 13. Gal. 2. vers. 5. Qua de re celebris est Gregorii Magni sententia in Ezech. homil. 7. quæ inserta etiam est regulis libri 5. decretali: quanquam Bedæ ascripta. In quantum, inquit, sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus: si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur nasci scandalum, quām veritas relinquatur. Et alibi, sunt quædam scandala, inquit, quæ omnino despicienda sunt. Quænam verò quæ cum vitari sine culpa non possint, despicienda non sunt, ne cum culpa serventur. epist. lib. 9. epist. 39. Denique in scandalis nobis aut aliis objectis imitatio omnis fugienda: quan-

quandoquidem legi Dei adversatur. Rom. 16. v. 17. scandalizare enim interdum bonum esse potest: ut ex scandallo per accidens apparuit: scandalizari vero nunquam. Deinde contraria adhibenda est seria, cum ex zelo gloriae Dei & salutis proximi adversus peccatum, indignatio: tum erga proximum peccantem commiseratio. 2. Cor. 11. v. 24. Atque hactenus de doctrina scandali, ad pleniorum Apostoli intelligentiam.

C A P U T . X V .

Postquam Apostolus cap. antecedenti de libertatis Christianae recto usu, & firmorum in primis erga infirmos officio differuit: de eodem porrò agit, & admonitionem propositam cap. 14. v. 1. aliis verbis & clarius reponit cap. 15. Quæ constat hortatione ad bonum & dehortatione à malo. Hortatio est, *debemus nos qui firmi sumus, imbecillitates infirmorum portare*. Infirmitas autem est vel mentis, seu judicii, quæ est ignoratio veritatis; vel voluntatis, quæ est aversio à vero & bono; eaque aut ex ignorantia, aut pravitate. Priorem intelligit *τὸν ἔξοχὸν* Apostolus: nam qui scientes volentes veritatem versantur, eos infirmis non annumerat, sed hostibus: quorum improbitati minimè credendum: ut Gal. 2. v. 4. & 5. suo exemplo Apostolus demonstrat. Dehortatio vero est, *ne placeamus nobis ipsis, hoc est, ne simus superbi & injusti aliorum contemptores*, vers. 1.

Deinde hortationem illustrat à fine, nempe bono & ædificatione proximi, v. 2.

Præterea hanc exhortationem confirmat Apostolus ab exemplo Christi Domini nostri imitando, Phil. 2. vers. 5. qui sibi non placuit; sed Dei & hominum gratia, contemptum pertulit: quod testimonio Ps. 69. v. 10. comprobatur, quo David suam calamitatem proximè atque historicè describit, & per historiam mediata, tanquam typum propheticum, Christi perpetuationem simul adumbrat. Cœterum huic argumento adjicitur digressio, quæ constat anticipatione & voto. Primum enim hoc testimonium de exemplo Christi, illustrat anticipatione objectionis, quâ docet, illud ab instituto non esse alienum, proposito fine universæ scripturæ, cum generali & propinquuo; tum speciali & remoto. Generalis ac propinquus est nostri institutio. Quæ cum latissimè pateat (ut 2. Timoth. 3. v. 15. & 16. appetat) modus illius particularis describitur, nempe patientia & consolatio illius, hoc est, per Metony. doctrinæ & exempla patientiæ & consolationis, quæ Sacra Scriptura suppeditat. Specialis vero & remotior usus ac finis est spes nostra: quæ ista & doctrinâ & exemplis, Sacra Scripturâ traditis, excitatur ac sovetur. Deinde votum annexit Apostolus, quo Romanis à Deo precatur concordiam, Christi doctrinæ & exemplo convenientem, vers. 5. Idque à fine, Dei gloria, amplificat. vers. 6.

Atque hæc digressio est: cui aptè succedit ad propositionem regresio, qua repetit & amplificat hortationem, ab exemplo Christi allatam. v. 7. eamque innuit distributione fidelium, in Judæos & gentes: & expositione modi, quo utrosque assumpsit in gloriam Dei. Nam primo assumpsit Judæos (qui per Meton. adjuncti pro subiecto circumcisio, hoc est, circumcisæ Syncedochice dicuntur, *τὸν ἔξοχὸν*: quia non hominum instituto, ut Ægyptii ac similes: sed Dei iussu circumcisæ erant) quia factus est eorum minister, in Euangelii prædicatione & morte. Deinde assumpsit ad gloriam Dei: quia veritatem promissionum divinarum patribus factarum (Gen. 22. in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ & 49. erit expectatio gentium) confirmavit, v. 8.

Secundo assumpsit gentes: quia sic factus est Judæorum minister; non solum ut illi, sed etiam ut gentes, eorum ministerio, per auditionem Euangelii & fidem servarentur, ad Deum, pro misericordia ipsius, glorificandum. Hoc autem, quia controversum erat apud multos, probat testimoniis Sacra Scripturæ quatuor, à v. 9. ad 13. Quorum

primum est ex Ps. 18. 50. propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo psallam: quod quidem immediate ac proximè à Davide, de seipso dicitur: quod Deum inter devictas gentes, v. 1. esset celebraturus: mediata vero ac typo propheticō (cum David Christum adumbrarit) de Christo, per Apostolos, Deum inter gentes celebraturo intelligitur. Quo dicto vocatio gentium non obscurè indicatur, v. 9.

Alterum est, quod rursum dicit (nempe Scriptura Sacra, Deut. 32. 43.) gaudete gentes, cum populo ejus. Unde etiam sequitur vocandas gentes v. 10.

Tertium ex Ps. 117. v. 1. Laudate Dominum omnes gentes & collaudate ipsum omnes populi, hic v. 11.

Quartum denique est ex Esa. 11. longe expressius: Eritis radix Jesse, & qui exurgat ad imperandum gentibus: in ipsis gentes sperabunt. Quæ omnia manifestè satis, gentes ad Dei Eccleiam vocandas, indicant: de quibus locis, si quis plura desideret, consulat parallela sacra Cl. Doct. Francisci Iunii.

Denique tractationem, quæ secunda hujus epistolæ ac primaria pars est, finit Apostolus precibus suis: quibus ea, quæ Romanis fideliter præceperat, iisdem, Christianæ charitatis affectu, optat à Deo, nempe gaudii, pacis, fidei ac spei abundantiam: cujus causam efficientem indicat Spiritum Sanctum. v. 13.

Atque hactenus secunda principalis hujus epistolæ pars, Tractatio nimis doctrinæ fidei & vitæ Christianæ, explicata est, cui tertia adjungitur, nempe CONCLUSIO. Quâ primum agit de sua persona, hoc reliquo capite: deinde verò de aliis cap. 16. Ad prius quod attinet: primum anticipatione quadam objectionis, causas scriptioñis hujus epistolæ adserit: primum à suo de iis iudicio, & à fine: quod non ut eos doceret primum (quippe de quorum bonitate & scientiâ idonea ad se mutuo monendos esset persuasus. v. 14.) sed eo fine, ut doctos commonefaceret, seu nota in memoriam revocaret, scriperit libere. Nam quod ait, *πληρότερος αὐδενίου*, illud non dicitur, quasi culpam agnosceret in excessu commisso: sed tantum absolute libertatem suam testatur: quia vox comparativa pro positivâ usurpatur more Græcis Latinisque frequenti: ut *πληρότερος αὐδενίου* nihil aliud sit, quam *πληρός αὐδεντέρ*, liberè: ut res ipsa arguit: quia Apostolus scripsit ex instinctu Sp. S. qui audendo modum excedere non potest, nequè excessum, cum vitium sit, aliis inspirare. Si cui tamen videatur exponentum comparatè: tum non absolute, sed relatè exponat necesse est: quod scilicet audentius scriperit, quâm aliâs facturus esset, si tantum esset ordinarius Ecclesiæ pastor, non autem Apostolus. Cœterum Paulus hujus suæ audentiæ causam impulsivam esse docet, munera sui rationem, nempe Apostolatum suum: unde id juris habeat & oneris divinitus impositi.

Apostolatum autem suum commendat primum generalius v. 15. cum ex gratia Dei datum ostendit. Id quod intelligitur non solum communiter cum reliquis Apostolis, quod sit donum imperitum: sed etiam peculiari ratione, quod sit contra mala, antecedentia conversionem, merita: siquidem hostis Ecclesiæ fuerat capitalis & horrendus persecutor.

Deinde primarium Apostolatus finem exponit, nempe ministrare Christo, prædicatione Euangelii, inter gentes: ut eas quasi oblationem, per sanctificationem Spiritus, Deo gratam offerret. v. 16.

Deinde v. 17. specialius ad v. 22. in ea commendatione munera sui procedit: ut hac ratione, authoritatem suam stabiliret, adversus pseudo-apostolorum calumnias. Et ut Romanos in vera fide confirmaret, effecta ministerii sui describit, posita in gentium conversione, cum verbis tum factis admirandis atque efficacibus, v. 18.

Ac facta quidem miracula sunt, nempe *virtus signorum ac prodigiorum*: cuius authorem Sp. S. statuit: quod illius efficacia ea evenerint. Verba vero seu prædicationem Euangelii describit ab insigni amplitudine ac fructu, quod ab Hierosolymis ad Illyricum usque (vicinam Italæ regionem) circumquaque Euangelio impleverit, vers. 19.

qua de re consulenda sunt Acta Apostolorum, in quibus Pauli peregrinatio describitur.

Ne quis verò illi objiceret, aut cogitaret, cur ad nos etiam non venisti vicinos Illyrico; aut etiam antea? causam esse ostendit, zelum Euangelii prædicandi, in iis locis, ubi magis erat necessarium: nimirum ubi nondum erat prædictum Euangelium, & cognitionis Euangelii fundamenta nondum per Apostolos jacta, hoc est, ut Ecclesia magis amplificaretur vers. 20. quemadmodum antea prædictum fuerat per Esaiam, c. 52. Hæc de v. 21.

Atque ea de causa sèpius impeditum, sese, ne veniret ad ipsos v. 22. desiderasse id tamen à multis annis, & jam impedimentis remotis v. 23. spem sui ad Romanos adventus præbet v. 24. ad 30. Et ad eam rem gravi obtestatione, precum subsidium postulat ab iis, adversus hostes Iudeos v. 30. & 31. ac mutua, præc iis, preicatione concludit, v. 32.

C O N S E C T A R I A.

I. PRoximo placendum, sed in bonum, & ut vulgo dicitur, usque ad aras, hoc est, ne cultus Dei violetur.

II. *Ædificationis* vox innuit, fideles esse tempa Dei, ut alibi docetur, quæ extruuntur doctrinâ verbi divini, & exemplo vita Christianæ, v. 1. & 2.

III. Rectè vulgo dicitur, omnis Christi actio, (nempe quæ secundum commune nobiscum officium præstata est) est nostra instructio, v. 3.

IV. Peccant Enthusiastæ, qui Scripturas solis infirmis datas statuunt: cum Paulus generatim dicat, ad nostram doctrinam pertinere.

V. Nihil possumus in pietatis studio, sine Dei auxilio: quamobrem ab eo totos nos pendere decet.

VI. Cum Paulus Romanos ad officium hortetur, idemque à Deo simul precetur: inde concluditur, ea inter se non pugnare.

VII. Concordia norma est Christus & gloria Dei: quocirca errant graviter, qui omnes religiones pacis causa ferendas esse contendunt, v. 5. & 6.

VIII. Finis Christianismi est agnitio & prædicatio misericordia divinæ, v. 9.

IX. Fides, gaudium & pacem mutuam, gignit.

X. Fides, spes, charitas à Deo donantur, & augentur, eademque in nobis perpetuo opus habent incremento v. 13.

XI. Omnes admonitione mutuâ egemus, v. 14. & 15.

XII. Gloriari licet de benefactis, modo id fiat verè, deinde humiliter, sine aliorum contemptu ac sine arrogantiâ; & opportunè, cum usus Ecclesiæ & innoxium indignè traducentium adversariorum calumnias hoc extorquent; denique bono fine, ut Dei gloria illustretur & salus proximi juvetur. Qua ratione gloriatus est Paulus, v. 17.

XIII. Finis ministerii Ecclesiastici est fides in Christum, v. 18.

XIV. Pauperum cura necessaria & honesta est, v. 25. & 26.

XV. Preces fidelium pro se mutuò sunt arma potentissima; ac propterea sedulo iis est incumbendum. v. 30.

C O R O L L A R I U M ad v. 19.

H Isce jam explicatis, non alienum erit ab instituto nostro, si distinctè ad illustrationem v. 19. pauca, quasi corollarii loco, de σημεῖοι τῇ περιτύλῳ, hoc est, signorum & prodigiorum, (quorum facta est mentio) discriminè adjecero: præsertim cum eorum frequens omnino extet in S. literis mentio: ut Matt. 24. 24 & Marc. 13. 22. Act. 2. 19. & 43. & alibi: ac vulgo ferè obiter tantum ea attingatur. οὐσία autem à σημεῖο, quod etiam signum notat, derivat Etymologicum Græcum. σημεῖο autem à σημεῖον, etymi ratio ne obscura, deducit: Pagnini verò lexico Hebraico à סימן Hebreo, per apocopen, deducitur. Τέργη verò etymologicum idem ab ἔπειτα dico derivat: unde futurum ἔπειτα; quod ut ait, per signa & τέργη vates futura dicant, sed quid si forfasse potius à τέργη in futuro τέργη, id est, vero, contero, oritur; quod prodigia homines terrent. Hebreis Deut. 13. v. 1. סימן אֲנֹת אָנֹת, id est, signum aut prodigium similiter junguntur. סימן, id est, signum, vox primitiva, ut vulgo

statuunt; quidam tamen ab סימן, venire, deductum volunt, quod rci venturæ sit index: aut potius generalius, quod rem signatam in notitiam aut memoriam venire faciat, סימן verò prodigium; quam vocem lexicographi vulgo à סימן inusitato verbo: alii verò à פְּנִימַת, id est, pulcher fuit, per antiphrasin quandam deducunt. Sed neutrum videtur necessarium: quia כוכב stella, & similia, sunt radices; sic & מופת esse potest. Hæc de Etymo.

Ad significationem verò quod attinet, σημεῖο propriè signum generatim significat qualècunque: ut Matth. 26. v. 48. & Luc. 2. v. 12. Rom. 4. v. 11. Deinde per Synecdochen in Sacris literis usitatam, σημεῖα signa, dicuntur opera, quæ naturæ vires, excedunt, extraordinaria: unde, quoniam admirationem excitant, miracula latinis & ab Evangelista, Græcè συνάθεα, eodem modo appellantur, ut Matt. 21. v. 15. Τέργη verò propriè prodigia (etsi Synecdochicè apud profanos authores generatim interdum signa notent) significat. Ad distinctionem verò quod attinet, Etymologicum magnum Græcum in voce τέργη ait: διαθέτε δὲ σημεῖον. τέργη λέγεται τὸ παρὰ φύσιν γενόμενον φεγγύμα. σημεῖο δὲ τὸ παρὰ τὴν φύσιν συνάθεα γενόμενον; hoc est, differt autem à signo. τέργη enim est res quæ præter naturam facta est; signum verò, quod præter communem consuetudinem fit. Verum, ut alia omittam, illud Sacr. literarum usui non satis convenit. Verum enim est, τέργη propriè esse rem quæ præter naturam fit: sed signum etiam per synecdochen acceptum idem notat.

Distinctio autem per se est, quod signum propriè generale est: per synecdochen verò speciale: quemadmodum utriusque ordine exemplum extat 2. Corinth. 12. vers. 12. signi! Apostoli facta sunt in vobis (hoc est, documenta indicantia) in omni tolerantia, in signis & prodigiis. τέργη verò seu prodigium propriè speciale est. (& in eo convenit cum signo, per Synecdochen accepto) miraculum. Sed differentia est, cum inter se distinguuntur, ut signa notent miracula, non horrenda, sed reliqua: non autem ut τέργη, quæ horrenda, & ad terrendum, aut etiam puniendum pertinent. Quemadmodum signa vocantur, aquæ in vinum mutatio, Ioan. 2. 11. sanatio filii aulici verbo, Ioan. 4. v. 54. agrorum sanatio, Ioan. 6. v. 2. & quinque panum ac duorum pisiculorum nutriendis quinque virorum millibus admiranda multiplicatio Ioan. 6. v. 14. visus cæco restitutio Ioan. 9. v. 16. Lazari à mortuis suscitatio, Ioan. 11. v. 18. sic Marci 16. v. 17. signa vocantur, ejicere daemonia, loqui linguis novis, serpentes tollere, & si quid lethale biberint, non lædi; ægros, manus imponendo, sanare; & similia alibi.

Contra vero τέργη videntur esse, quæ distinctè à signis dicuntur οὐσίαι τε terriculamenta, Luc. 21. v. 11. Erunt terriculamenta & signa è cælo magna: sic de Christo dicitur, declaratum à Deo signis & prodigiis, quæ fecit per ipsum Deus. Ad prodigia pertinere videtur, quod cobortem militarem verbo in terram projecterit Ioan. 18. v. 6. sic ad τέργη pertinet, quod Ananias & uxori ipsius in Spiritum Sanctum mentientibus Petrus verbo mortem infligit Act. 5. 5. & 10. unde v. 11. dicitur, & magnus ortus est metus in tota Ecclesia & omnibus, qui ista audierant. & v. 12. additur, per manus verò Apostolorum fiebant signa & prodigia, in populo, multæ; & erant uno animo in portu Salomonis: reliquorum vero (nempe hypocritarum, ut v. 14. comparatus ostendit) nemo audebat se iis adjungere: quod sanè non à signis, quæ consolantur beneficiis: sed à prodigiis, quæ terrent poenis, factum colligitur: sic Moses, cum prima, ad fidem verbis suis faciendam, ederet miracula, apud populum, mutatio virginæ & manus ipsius, signum fuit nempe סימן: cum verò varius ac stupendis plagiis afficeret Ægyptios, fuerunt מופתים prodigia.

Atque hæc de distinctione vocum, quibus miracula hoc loco denotantur, sufficiant.

Dividi autem possunt miracula, in ea, quæ simpliciter, & in ea, quæ secundum quid tantum sunt miracula. Simpliciter sunt, quæ & ratione rei & ratione modi efficiendi miracula omnium creaturarum vires superant: ut suscitatio mortuorum, visus propriè cæci restitutio: quæ infinitè tantum potentia effecta. Secundum quid verò miracula sunt

sunt ea, quorum res seu effectum vires naturae non superat; sed faciendi modus: ut febris socrus Petri a Christo, Marc. 1. v. 31. curatio, medicorum quidem & medicinæ vires non excelsit quantum colligi potest: sed efficiendi modus quod tactu manus & momento facta.

Deinde miraculorum causa efficiens alia principalis est, illa instrumentalis: illa est, cuius potentia fiunt: haec vero sunt illi, qui secundum promissionem, ea a Deo fide impenetrant & imperant tantum, unde Deus causa exequens: ministri vero Dei causa instrumentalis impenetrans dici possunt. Sic Christus secundum divinam naturam, utpote omnipotentem, Lazarum suscitavit vi sua: secundum humanam verò naturam, id non effecit vi sua naturali: sed a Patre impenetravit Joan. 11. v. 41. & impetravit v. 43. sic Petrus, miraculi per se editi, causam esse teletatur, non suam potentiam, ut causam patrarentem, sed impetrantem: & quidem non pietatis sue præstantia Act. 3. v. 12. sed fide promissionis: Christum verò causam patrarentem ibidem afferit v. 16. Atque ita discrimen inter Apostolorum & Christi miracula observandum, ut Marc. 16. 20. Act. 14. 3. nam Christus in terris versans, non solum, ut dictum est, miraculorum suorum causa fuit instrumentalis, qua homo: sed etiam principalis, quatenus Deus ea operans propriâ insitâque divina sua potentia. Luc. 6. 19. *Virtus ex eo exhibet, quæ sanabat omnes.* Marc. 5. 30. Virtus è Christo exivit, quæ sanavit mulierem sanguinis profluvio laborantem. Ideoque miracula Christi fuerunt signa Deitatis personæ ipsius, & hunc hominem Jesum esse Christum filium Dei, Joan. 20. 31. Apostolorum verò miracula declararunt, ipsos esse ministros illius: Jesum verò esse Christum, Act. 3. 16. 28. & 4. 10. Atque haec breviter de miraculis, signis ac prodigiis.

C A P U T X V I .

Superiori capite egit Apostolus de sua persona: hoc vero 16. de aliis. Ac primum commendat Phœben v. 1. & 2. deinde fideles certos nominatum salutat, ac laudat, ut benevolentiam & gratitudinem suam erga eos testetur: & reliquos ad amorem & imitationem eorum provocet, inde ad v. 17.

Tertiò monet, ut observent ac vitent falsos doctores v. 17. quos describit à fine & effectis, v. 18. & anticipatio ne objectionis causam admonitionis explicat, v. 19. & promissione consolatur, vorumque repetit, v. 20.

Quartò salutationes aliis ascribit ad v. 24. inde voto & gratiarum actione concludit reliquo capite.

Ceterum gratiarum actio Dei gloriam optat, per Jesum Christum: & gloriæ causas exponit descriptione Dei, cui tribuit epitheta duo, *potentiam & sapientiam.* Potentiam quidem, *quod posse Romanos stabilire*, hoc est, in vera fide & gratia salutari conservare: quo Syncedochicè, ut aliâs in similibus ostendimus, voluntatem simul complectitur. Hoc autem probat à testimonio divino, nempe Euangeli suo, hoc est, sibi commissio & per se prædicato. Quod exegeticè definit, cùm *præconium Jesu Christi nominat:* & describit, ad Ecclesiæ institutionem & consolationem, ab adjunctis, obscuritate in Veteri Testam. & claritate in Novo. Arcanum enim fuit, quod à temporibus secularibus tacitum, non quidem simpliciter & absolutè: sed comparatè & secundum quid: quia in Vet. Testam. doctrina salutis per Christum fuit quidem in Judæa, Judæis prædicata, Ps. 147. 19. 20. Act. 14. 16. Eph. 2. 12. & 13. sed comparatè, cum Euangeli claritate & promulgatione inter omnes gentes, Mat. 28. v. 19. Eph. 3. 5. 6. 7. fieri latuisse dicitur. Deinde secundum quid, seu ex parte etiam latuit, ratione doctrinæ, de vocatione gentium, abolitis ceremoniis legalibus. Norant enim Judæi, ex diserta S. literar. autoritate, fore ut etiam gentes ad communionem salutis per Christum vocarentur, ut Gen. 22. *in semine tuo benedicentur omnes gentes:* & alibi similes extant promissiones; sed prius putabant circumcisione & ceremoniis Judaicis, in corpus populi Judæi esse inferendas: ideoque illa demum erat controversia, utrum gentes sine circumcisione possent servari, nec ne, qua de re Act. 15. 1. Atque hac dupli ratione, Euangeliū

appellatur *arcane*, non solum secundum quid, ut nonnulli arbitrantur: sed etiam comparatè: ut ex similibus etiam locis colligitur Eph. 3. v. 9. Colos. 1. 26. 2. Tim. 1. v. 9. Tit. 1. 2. Hanc autem Euangelii revelationem primum à subjecto declarat, *omnibus gentibus:* deinde à causa efficiente, cùm instrumentalis, *Scriptura prophetica:* tum principalis, *imperio Dei;* denique à fine, *obedientia fidei.* Hec de primo Dei epitheto, nempe *potentia.* Alterum est *sapientia:* quæ soli Deo ascribitur *επίστημα* accepta; quia primum & per se ac perfectissime infinitè sapiens est, & sapientia fons: ut non tam sapiens sit, quam sapientia.

C O N S E C T A R I A .

I. **O**mnes Christiani amore & honore digni sunt: maxime verò qui publicam in Eccl. functionem obeunt.

II. Auxilio nostro adesse debemus quibuscumque: sed præsertim benè meritis.

III. Hospitalitas laudem meretur & Christianis cum primis convenit.

IV. Officia charitatis à Christianis fiunt in nomine Domini: eaque ratione etiam ab Ethnicorum virtutibus, distinguuntur, v. 2.

V. Beneficia accepta gratis animis prædicanda sunt.

VI. Nulla, conservandæ Ecclesiæ gratiâ, pericula detrectanda sunt, v. 4.

VII. Cum Ecclesia in privata domo esse possit: errant illi qui eam magnificis templis astringunt.

VIII. Qui primi Euangeliū amplexi sunt, non exiguum laudem merentur, si modò in officio perfert, v. 5.

X. Non est cur dissidiorum aut scandalorum ortu offensi, ab Ecclesia resiliamus.

XI. Duo in dissidiis observanda sunt, primum examen, deinde fuga mali.

XII. Falsi doctores plerumque non Christo, sed ventri suo serviunt.

XIII. Fidelium est assentationem vitare & veritatem colere, v. 18.

XIV. Non solum à nobis requiritur innocentia, ne aliis simus injuriæ: sed etiam sapientia, ut à seductorib. simus tuti.

XV. Errant igitur turpiter Pontificii, qui implicitam, ut appellant, fidem, vulgo sufficere statuunt, v. 19.

XVI. Dei præsidio adversus Satanā victores sumus, v. 20.

XVII. Cum illustrior nobis sit Christi gratia, quam Ecclesiæ ante Christum: necesse est, ut eo magis Deo agamus gratias, v. 25.

XVIII. Scripturæ Propheticæ & apostolicæ consentiunt.

XIX. Non solum auditus Euangeliū, sed etiam obedientia per fidem requiritur, v. 26.

XX. Cum Deus sit solus sapiens: ab eo sapientia petenda, eique humili animo ascribenda est, v. 27.

Atque haec de capite decimo sexto: quibus corollarii loco, quædam de voce *Amen*, cuius usus est non solum c. 15. 33. & c. 16. 24. & 27. sed etiam alibi frequenter in S. literis occurrit, adjiciam; idque ut & vulgi error & inde orta supersticio vitari queat.

A M E N autem vox Hebræa veritatem notat ab יְהִי firmare: ut ex Niphal colligitur: nam יְהִי firmum esse notat, 2. Sam. 7. 16. unde per Syncedochen generis pro educare, quod educatio firmet: unde metaphorice יְהִי veritas quasi firmitas: ut etiam יְהִי in biphil, credit quasi firmum, id est, verum censuit. Sic Deus vocatur *Amen* Esa. 65. & Christus Apoc. 3. 14 id est, veritas, pro vero.

Usus autem in primis hujus vocis, per ellipsis verbis substantivi, est duplex, ut voto inserviat: vel assertioni. Voto, ut Num. 5. 22. Deut. 27. 15. *& dicit totus populus Amen;* veritas, seu verum, supple, sit. Nehem. 5. 13. & 1. Cor. 14. v. 16. *quomodo dicit ad tuam gratiarum actionem Amen?* idque exponitur 1. Reg. 1. 36. *Amen, ita dixerit Jehovah.* Atque ita Rom. 15. & 16. accipitur. Sic Hiero. in Matth. 6. *Amen signaculum orationis Dominicæ,* quod Aquila interpretatur fideliter; nos verè possumus dicere. Idem in Esa. 25. (*Amen*) desideransque fieri, quod prophetat, adjungit verbum *Hebraicum*

*b*raicum Amen, pro quo 70. transulerunt γένεται, id est, fiat: in Hebraico dicitur, Amen. Aquila veritatem σωματίου (corrigendum μηνσαράτου ex Hiero. ad Gal. 1.) Ubi etiam præfatione in 2. lib. commentariorum in eandem epistolam, de Romanæ Ecclesiæ usu ait ubi sic ad similitudinem celestis tonitrui Amen reboat, & vacua idolorum tempora quiescuntur. Hæc Hieronymus. Sic Amen amen geminatur Ps. 41. v. 14. Nehem. 8. 7. Num. 5. v. 22. ad incrementum rei: hæc de usu Amen, in votis.

Alter est in assertionibus ut Hieron. tom. 5. comment. in Esa. 25. Dominus, ait, in Euangelio saepe hoc verbo utitur amen amen, verè verè dico vobis. Et tom. 2. epistola ad Marcell. Hebrei, ut quæ scripta sunt, roborentur, facere solent, ut dicant Amen. Sic Theoph. (ad Matt. 5. Amen dico vobis) Amen affirmativa particula est pro val, etiam dico vobis: idque verum esse vocis significatio & Lucæ interpretatio demonstrat, in eadem sententia repetenda: nam Matt. 16. 28. & Marc. 9. 1. Amen dico, Luc. 9. 27. ἀλλοις, id est, vere dico. Et Matt. 24. v. 47. Amen dico, pro eodem Luc. 12. 44. ἀλλοις & Matt. 23. v. 36. Amen dico vobis Luc. 11. 51. redditur, rati, hoc est etiam, sanè. Sic 2. Cor. 1. v. 20. rati & amen Synonymicè conjungit A postolus. Cum autem geminatur amen amen, ut in voto: sic in assertione, ad auxilium seu incrementum assertio-

tantum pertinet, pro verissimè: quemadmodum & aliarum linguarum & Scripturæ usus hoc indicat, valde valde, pro maxime, vel plurimum, unde satis liquet, non esse juramentum, multo minus geminum juramentum: ut superstitione à vulgo judicatur: nec enim in ista assertione, ulla est Dei in testem & judicem invocatio. Neque juramentum esse, ullo argumento solidō probatur: nam quod objicitur, esse Iuramenti formulam, quia Esa. 65. dicitur, Jurabunt in Deo amen: alienum est: nam Amen hic est epitheton Dei: ut constrūctio evincit בְּאָלֹהִים in Deo veritas, hoc est, vero, ut alibi: 2. Chron. 15. v. 3. elobe emeth, eodem sensu, Deus veritas, id est, verus: ut etiam 70. interpres διὸν ἀληθεῖαν rectè exponunt, & Hebræi similiter. Deinde quod ex Paulo Heb. 6. 14. objicitur, juravit per se, &c. dicens μὴ: infirmum est: 1. quia non est vox amen: sed οὐ μὴ, quod afferendi, non jurandi forma: quæ etiam interdum redundat, ut sand, utique; & apud Mosen etiam, quem citat Paulus, non extat. Juramenti autem forma indicatur, cum dicitur, Juravit per se. Ergo nec Amen, nec Amen Amen est juramentum oratione, nedum geminum: idque vel Christi usus ostendit, qui in una concione, vicinis periodis frequenter Amen Amen inculcat, ut Joh. 3. 5. 6. 13. id quod à gravitate juramenti, alienum esse, apparet.

S U C C I N C T A E P I S T O L Æ P A U L I, A D G A L A T A S, E X P L I C A T I O .

Guemadmodum insignis Pauli ad Ephesios Epistolæ, in ea, quæ ad Colossenses exarata, quasi epitome comperitur: sic etiam sublimis illius ad Romanos breviarum, in gravi ac nervosa, ad Galatas epistola (præsertim si sequens ad Ephesios ei adiungatur) continetur: quam etiam Tertull. contra Marcionem lib. 5. c. 2. principalem contra Judæos epistolam indigitat. Quamobrem non alienum, neque ingratum fore arbitramur, si divini illius operis, non tantum loca selectiora, sed omnia distincte explicare conaremur: quod ut commodius fiat, pauca quædam de titulo præmittemus, antequam rem ipsam aggrediamur. Titulus autem est duplex, universalis, & particularis: universalis est, qui universo operi designando inservit, & in nostris quidem codicibus est, Pauli Apostoli ad Galatas epistola. Cujus observanda est primum authoritas; deinde veritas. Cum autem authoritas alia possit esse divina, quæ à Deo authore suam habet dignitatem: alia humana, quæ ab hominibus tantum dependet; posterio rem titulo proposito convenire appetat: id quod etiam communis Prophetarum & Apostolorum usus ostendit: utpote quod non ipsimet suis libris titulos præfecerint, qui vulgo adhibentur: sed pro varia Ecclesiæ consuetudine, alii atque alii sint appositi; quemadmodum alias distinctè demonstravimus: qualis etiam varietas in brevi titulo hujus epistolæ observatur, si quis antiquos Græcos codices, & alios ex iis fideliter typis expressos, consulat: id quod vel ex hisce, speciminis loco positis, constare potest: primus enim titulus hic occurrit, τοῦτος Γαλατῶν ἐπιστολὴ Παύλου, ut in editione Roberti Stephani cum Patris, in majori, ac laudatissima forma: tum etiam filii cognominis, minori: ut etiam in Haganoensi Gerbeii & Basiliensi Oecolampadii anno 1531. & Parisiensi Colloniæ: alter titulus priori articulum in præmittit: ut altera Basiliensis anni 1558. quam Lipsiensis Camerarii sequitur: tertius est in antiquissima & laudatissima Hispanica editione Compluti expressa, nempe in τῷ αὐτῷ τῷ τοῦτος Γαλατῶν ἐπιστολῇ. & (ut in Syra versione titulum brevissimum, nempe epistola quæ ad Galatas, omittamus) Henricus Ste-

phanus in accuratissima sua editione Græca Syriaco testamento adjuncta, & in aliis, minori forma, hunc titulum præfert τοῦτο τὸ Αποστόλιον τοῦ Θεοῦ Γαλατῶν ἐπιστολὴ. Quamobrem ex perspicua ista, in titulo hujus Epistolæ, cum in vocibus, tūm in earum numero atque ordine diversitate, nullum ab Apostolo: sed à scriptoribus, distinctionis facilioris gratia, liberè ac variè fuisse præpositum, satis constare potest: unde authoritas illius non divina, sed humana declaratur: alioqui sine impietate, titulo divino nihil potuisset addi, nihil detrahi, nihilque in eo permutari. Ad veritatem verò tituli quod attinet, ea minime dubia est: nihil enim continet, quod non ex initio epistolæ v. 1. & 2. sit de promtum, eiq; ad amissim non consentiat: quemadmodum etiam collatio perspicue evincitatq; hæc de operis hujus titulo universalis.

Particularis verò est qui epistolæ huic, ab Hugone Cardinale, in sex partes divisæ, distincto ordine convenit, & caput appellatur: cuius adjunctum postremum sunt singulorum versuum numerus arithmeticus, per Robert. Steph. (ut non immerito Henr. Steph. affirmat) distinctus: ut alias copiose à nobis explicatum. Hisce igitur de titulo præmissis, ad ipsam Pauli epistolam, Deo aspirante accedemus, in causis aditu, ad majorem illius illustrationem, spectanda sunt causa hujus epistolæ conscribendæ movens, & scopus illius.

Causa autem quæ Apostolum ad hanc epistolam scribendam movit, partim externa est, partim interna. Externa quidem, quæ extra Paulum posita, fuit primum falsorum doctorum malitia: deinde Ecclesiarum Galaticarum inchoata seductio, Gal. 1. v. 6. 7. Malitia autem fuit duplex, videlicet calumnia gravis, & errore doctrinæ perniciens. Calumnia autem intolerabilis extitit, quod Paulum Apostolum, quasi non esset pars reliquis Apostolis, sed iis inferior ac discipulus, & ab eorum doctrina dissideret, traducerent: ut eo in odium adducto, Euangelii doctrinæ ab eo prædicata facilius corrumperetur. Quemadmodum idem in aliis Ecclesiis Satanæ artificio factum conqueritur Paulus 2. Cor. 11. 3. 13. Phil. 3. 2. 18. quo etiam spectat Rom. 16. 17. 18. Calumniæ autem accessit error contra veritatem Euangelii perniciosus Gal. 1. vers. 7. cap. 5. v. 2. 3. 4. quo

quo circumcidionem, attasque legis ceremonias, ad justitiam & salutem necessariò observandas contendebant, & ad ea Galatas adigebant Galat. 5. v. 12. Qualis error in Ecclesia Antiochena ortus Act. 15. vers. 1. concilio Apostolorum atque Ecclesiæ Hierosolymis rejectus, ibid. v. 10. & 18.

Altera causa scriptoris hujus epistolæ movens externa, ex priori orta, fuit Galatarum, ab amore Pauli Apostoli, & à doctrinæ Evangelicæ ab eo acceptæ veritate, ad errores falsorum Doctorum inchoata seductio, Gal. 1. v. 6. Hæc de causa externa. Interna verò causa in ipso Apostolo residens, cumq; ad scribendum movens, fuit justus ac servens illius affectus duplex, amor salutis Ecclesiarum illarum quas primus instituerat, & dolor ingens ex inchoata ac subita eam seductione, & simul periculo exitii Gal. 1. v. 3. 4. & 4. v. 11. & 5. v. 2. conceptus. Atque hæc de causa movente. Scopus vero Epistolæ est propinquus, vel remotus. Propinquus quidem, ut & maliciam falsorum doctorum geminam detegat ac confutet, & Galatas à seipso & ab Euangelii veritate quodammodo aversos converteret. Remotus vero scopus est perpetua totius Ecclesiæ ad Dei gloriam institutio: quemadmodum communis S. Scripturæ usus demonstrat 2. Timoth. 3. v. 16. & de Epistolis Pauli peculiariter 2. Petr. 3. v. 15. ideoque rectè Tertull. contra Marcion. l. 5. 17. de Epistolarum Pauli scopo communi ait, *Ad omnes scriptis, dum ad quosdam.*

Cœterum ut hic scopus Epistolæ propositus: ita ipsa quoque epistola medium est, ad eum scopum obtinendum directum ac maximè idoneum: quemadmodum partitio ac partium illius explicatio demonstrabit. Constat enim hæc Pauli ad Galatas epistola, (pro communi epistolarum more) partibus tribus, *Præfatione, Rei tractatione, & Conclusione.* Quarum duæ extremæ in epistolis arbitriae sunt, media verò necessaria: ideoque præfatio omissa in epistola ad Hebreos: conclusio in epistola Jacobi: utraque vero in prima Iohannis, quæ in sola rei tractatione occupatur. In hac verò ad Galatas epistola, noster Apostolus divino quodam artificio, non solum rei tractationem, sed etiam præfationem & conclusionem ad scopum hunc accuratè direxit.

Præfatio autem versibus quinque prioribus proposita, ad autoritatem, benevolam attentionem, ac docilitatem egregiè comparata est. Continet autem *inscriptiōnem & salutationem.* *Inscriptio* v. 1. & 2. declarat *scriptorem* primum atque assensores, deinde eos quibus scribitur ac scriptum mittitur. *Scriptor* indicatur v. 1. partim nomine *Paulus*: partim officio, *Apostolus, ἡ Ιεροχώλη*: de quibus alias plenius egimus. Cœterum officium non solum proponit, sed etiam parenthesi nervosa explicat, ut calumniam falsorum doctorum ab initio retunderet, & apostolatus ac doctrinæ suæ auctoritatem apud Galatas rursus stabiliret. Describit autem apostolatum suum à causa efficiente, & quidem bifariam: primum enim falsam, falso ab adversariis objectam, removet: deinde veram exponit. Ac fallam quidem removet, *cum ait, neque ab hominibus, neque per hominem.*

Quorum prius vocationem illegitimam notat, quæ non à Deo orta, sed hominum errantium suffragiis, vel temerario ausu & aliorum opinione processit: quales pseudo-apostoli 2. Cor. 11. 13. qui sub falso apostolorum nomine se venditabant Ecclesiis. Posterioris vocationem legitimam notat, quæ à Deo non immediatè, sed mediatè hominis opera peragitur: qualis fuit vocationis Euangelistarum Eph. 4. cuiusmodi Timotheus & Titus, qui generali significatione, fuerunt apostoli, hoc est, missi ab apostolo Paulo, ad Ecclesiæ varias docendas, ordinemque in iis statuendum. Neque huic Pauli negationi (cum dicit, *neque per hominem*) revera obstat, quod Act. 13. 23. Spir. S. revelatione ac iussu, Paulus cum Barnaba, per Ecclesiæ Antiochenæ prophetas & doctores, impositione manuum & jejunio missus sit ad Euangelium prædicandum: quia jam antea diu factus fuerat apostolus, & munus apostoli exercuerat; hæc autem particularis tantum fuit ad certum opus missio, ut vers. 2. declaratur: sicut postea ab Ecclesia Antiochena ad apostolos & seniores, Hierosolymam cum Barnaba missus est,

Act. 15. v. 2. 3. Quemadmodum etiā Petrus & Ioannes missi sunt, à reliquis Apostolis, Samarium, ad ministerium particulare illius Ecclesiæ exequendum Act. 8. 14. 17. 25. Atque hæc quidem de officiū apostolatus Pauli remotione causæ falsæ duplicitis: quam paulo plenius, quia contractius à nobis proposita, repetitione quadam illustrandam putamus. Prima enim remotione est causæ falsæ, *nempe ab hominibus tantum*; cui opponitur ἡ ιεροχώλη, id est, è cœlo sive à Deo Matt. 21. 25. & ἡ θεοῦ Act. 5. 39. ex Deo; qualem vocationem ab hominibus tantum diximus pseudo-apostolis attribui 2. Cor. 11. 13. qui se dicebant apostolos, cum non essent, Apoc. 2. v. 2. quibus similes fuerunt olim pseudo-prophetæ Jer. 23. v. 21. & 14. 14. qui vocationem & missionem divinam ad prophetandum, falsò sibi arrogarunt. Atq; hæc remotione causæ illegitimæ communis est cum omnibus Euangelii ministris legitimis, ut hunc honorem sibi non sumant, nisi delatum divinitus, ut Apostolus loquitur Hebr. 5. v. 4. & Rom. 10. v. 15. quia Dei est mittere operarios in messem suam, Luc. 10. v. 2. Altera remotione est causæ legitimæ mediatæ, cum vocatio ad ministerium Euangelii secundum Dei voluntatem per hominem sit: & quidem vel extraordi- nariè, vel ordinariè. Extraordinariè, quando vocatio per apostolum aliquem, aut per alium apostoli iussu peracta est. Per apostolum quidem, cum adjutorem ad Ecclesiæ ordinandas delectum mittit: quales Euangelistæ dicti Eph. 4. v. 11. quod non uni loco astricti, sed variis in locis, ad propagandam ac firmandam Ecclesiæ Euangelium annuncia- rent: qualis fuit Timotheus 2. Tim. 4. v. 5. & Titus, Tit. 1. 5. Apostoli verò iussu, ut qui per Euangelistam, ex præscri- pto apostoli, vocati erant Tit. 1. 15. Ordinarie vero qui à presbyterio, secundum verbi divini normam, missi; ut pa- stores & doctores Eph. 4. v. 11. Et hæc mediatæ per hominem vocationes, legitimæ quidem sunt in inferioribus Euangelii ministrorum gradibus; sed in apostolis, primariis Euangelii ministris, vocatio divina immediata necessaria erat. Ideoque rectè Apostolus in afferendo suo apostola- tu, omnem vocationem per hominem à se removet pri- mū, & veram secundo loco subjungit, hisce verbis; *sed per Jesum Christum & Deum Patrem, qui eum suscitavit à mortuis.* Quibus divinam atque immediatam suam vocatio- nem describit, cœteris apostolis non solum re ipsa parem, sed etiam re circumstantia quadam præstantiorem; ut hac ratione, non suam, sed Christi ac Dei patris vocantis, & Euangelii gloriam quæreret ac tueretur: ac parem quidem vocationem ad apostolatum eo ostendit, quod ut reliqui apostoli à Christo & Deo patre immediatè erant constitu- ti: sic & ipse Rom. 1. 5. nam ἡ θεοῦ, id est, per, hoc loco cau- sam non instrumentalem, sed principalem notat: quia simili- ter de Deo patre per ellipsis dicitur, *& Deum Patrem*, id est, *etiam per Deum Patrem.* Quemadmodum etiam in utraque epistola Corinth. c. 1. dicitur *vocatus Apostolus J. Ch. per voluntatem Dei, & 1. Cor. 1. v. 9. fidelis est Deus, per quem, id est, à quo, vocatis estis.* Paulum autem ab ipsomet Christo vocatum apostolum, docet diserte historia Lucæ Act. 9. 5. 15. præcipue verò ipsem Paulus Act. 26. 16. 17. 18. plenius describit. Verum difficultas quædam occurrit: objici enim potest, hæc verba à prioribus dissidere: cum enim certum sit, Christum esse verum hominem: & per eum Paulum vocatum esse apostolum: Ergo per hominem vocatus: quod ante negatum. Verum solutio distinctione expeditur: quia in prioribus Pauli verbis vox *hominis* *ἀνθρώπου, nudum*, id est, tantum *hominem* notat: Christus autem verus quidem est homo, sed non merus seu tantum homo: quia *ἀνθρώπος* Jea. 1. v. 1. cum 14. seu *Deus pater factus in carne* 1. Timoth. 3. v. 16. qui quatenus Deus, fuit vocatio- nis Pauli, & donorum, ad eum exercendum, necessariorum author: quatenus verò homo, sermone suo fuit tantum nuncius, non causa efficiens Act. 9. 6. 15. Sed rursus obstat videtur, quod Paulus à Christo ad Ananiam missus; qui ipsi manus imposuit, ut visum amissum reciperet & impleretur Sp. S. Act. 9. 17. ac propterea per hominem factus est apost. Verum negatur consequentia: quia jam antea Christus eum vocarat ad apostolatum ib. v. 15. & expressè Act. 26. 16. 17. 18. cui *vocationi* accessit deinde impletio Sp. S. seu donorum extraor-

extraordinariorum à solo Christo efficiente: cuius tantum signum antecedens erat manuum Ananiæ impositio, non autem causa adjuvans. Perstat igitur vera Pauli assertio, quod non per hominem, scilicet nudum aut merum sit factus apostolus, sed per Christum Dei filium, & per Deum Patrem: non quasi duæ essent causæ diversæ, sed duæ distinctæ personæ, unius ejusdemque singularis essentiæ ac potentia ratione, una causa efficiens hujus apostolatus Pauli. Ut enim Christus dedisse dicitur *apostolos Eph. 4. v. 11.* Sic & Pater eos posuisse in ecclesia *1. Cor. 12. vers. 28.* traditur. Quemadmodum quoque eadem dona & ministeria in Ecclesia distributa *1. Cor. 12.* tanquam efficienti, primum Spiritui Sancto *v. 4. & 11.* deinde Domino, nempe Christo *v. 5.* denique Deo scilicet Patri *v. 6.* attribuuntur. Ideoque ministerium apostolatus Pauli, non immerto Jesu Christo, & Patri, tanquam uni causæ efficienti ascribitur; adeo ut se se hac divina & immediata vocatione reliquis apostolis parem re ipsa rectè ostendat. Et quod amplius est, rei quoque circumstantia annexa, præstantiorum, adhibita descriptione Dei Patris, demonstrat, cum ait, qui *eum suscitavit à mortuis*: nam ut reliqui Apostoli facti sunt primum, à Christo, in statu humili, in his terris, *Luc. 6. v. 13.* & ante Christi mortem ad Israelitas tantum missi *Matt. 10. v. 6.* sic contrà Paulus, à Christo, post resurrectionem illius, è cœlo factus apostolus; & quidem, non ut longo post vocationem intervallo (ut apostolis aliis accedit *Matt. 28. v. 19.*) Euangelium omnibus gentibus annuntiaret: sed inde ab initio vocationis *Act. 9.* Quamobrem non temere, sed ad apostolatus sui excellentiam indicandam, se per Deum vocatum asserit, qui Christus excitaverat à mortuis. Christus autem suscitatus dicitur, non simpliciter, sed tantum ratione corporis sui; non ratione Deitatis, quæ æterna est, & essentiæ suæ necessitate sola absolute immortalis *1. Tim. 6. v. 16.* neque etiam ratione animæ, quæ incorporea, ac beneficio creationis, occidi à nulla creatura potest, *Matt. 10. v. 28.* corpus vero Christi occidi potuit & mortuum est, ac die tertio, per animæ ac vitæ, à Deo, restitutionem, suscitatum à mortuis. Quæ suscitatio Patri attribuitur hoc loco (ut etiam alibi sæpius *Rom. 4. v. 24.* *Eph. 1. v. 20.* *Col. 2. v. 12.* *1. Pet. 1. v. 21.*) non tamen soli, quasi Filius & Sp. S. excluderentur, sed communiter cum iis. Nam ut externum opus fuit Deitatis omnipotentis proprium: sic ratione personarum trium (ob unicam ac singularem essentiam communem) fuit commune. Ac propterea non solum Deo Patri sed etiam filio, *Ioan. 2. v. 19.* & *10. 18.* & Spiritui *S. Rom. 8. vers. 11.* ascribitur. Quod autem sæpius Patri attribuitur, illud non ea de causa fit, quasi aliqua Patris in ipsa operatione esset excellentia: (cum operatio unica ac singularis eademque omnino sit tribus personis per communicacionem ejusdem essentiæ communis:) sed ideo, quia Pater persona ordine prima est, à qua Filius & Sp. S. per æternam ejusdem essentiæ communicationem, sunt, & operantur. Atque hæc de hujus epistolæ scriptore, nomine Paulo, & officio apostolo, ejusque officii, per parenthesis descriptione, ad retundendam falsorum doctorum calumniam, & ad Galatas in viam reducendos.

Cui epistolæ scriptori, *affensores*, qui re communicata eam approbarunt, prudenter adjungit vers. 2. non unum, ut Sosthenem, *1. Cor. 1. v. 1.* aut Timotheum, *2. Cor. 1. v. 1.* *Phil. 1. v. 1.* *Col. 1. v. 1.* nec duos tantum, ut Sylvianum & Timotheum, *1. & 2. Thess. 1. v. 1.* sed plurimos, cum ait, *& omnes, qui mecum sunt, fratres:* non quod eorum per se niteretur assensu, sed ut hoc modo Galatarum incredulitati, quibus scribit, consuleret: eosque fratres omnes paucis falsis doctoribus opponeret: ut recte Hieron. hoc loco observavit: *plurimum quippe (inquit) facit ad populum corrigendum, multorum in una re atque sententia consensus.* Fratres autem non propriè, sed similitudine quadam fideles intelliguntur, ex Christi dicto *Matt. 23. v. 8.* *omnes enim vos fratres estis.* Ratio enim nominis in illustri similitudine, *S. Literis explicata, consistit, I. quoniam sicut germani fratres primum sunt ex eodem Patre & Matre geniti: sic etiam vere fideles eundem habent Deum Patrem (ex*

quo semine immortali Euangelii, & ipsius efficacia Sp. S. regeniti sunt ad ipsius imaginem, sanctitatis ac justitiae, *Ioan. 1. v. 13.* *Jac. 1. v. 18.* *1. Pet. 1. v. 23.*) & Ecclesiam communem Matrem *Galat. 4. v. 26.* ut etiam *v. 27.* ex *Esa. c. 54. v. 1.* confirmatur. Quæ Ecclesia fidelium Mater, eos, verbi divini de religione, principiis, primùm, infantum more, teneriores quasi lacte sincero nutrit *1. Petr. 2. v. 2.* *Hebr. 5. v. 12. 13.* adultiores vero altioribus ejusdem verbi divini dogmatibus quasi solido cibo pascit. ac confirmat *Heb. 5. v. 14.* Atque hæc prima similitudo inter fideles & fratres, quæ in origine ex eodem Patre & Matre suo modo consistit: Altera vero in utilitate originem illam consequente versatur: sicut enim fratres germani, bona ejusdem Patris communia habent: sic etiam fideles, haeredes Dei Patris *Rom. 8. v. 17.* *Galat. 4. v. 7.* haeredes scilicet bonorum vitæ æternæ in regno Patris cœlesti *1. Petr. 1. v. 3. 4.* *Jac. 2. v. 5.* Quare ob geminam hanc fidelium & fratrum in origine & utilitate similitudinem, verè Apostolus in hac inscriptione *fratrum* nomine (Christum authorem secutus *Matth. 23. v. 8.*) fideles designat. Quemadmodum etiam fratres eodem sensu *1. Cor. 6. v. 6.* infidelibus opponuntur. Nam ut generali significazione, ob communem à Deo Patre creationem, infideles, ac fideles fratres sunt secundum carnem, seu ex eodem Adamo & Eva prognati: speciali tamen redēptionis ac regenerationis privilegio *ξεχωριστοί*, soli fideles inter se fratres indigitantur. Quamobrem, impie omnino hanc fratrum appellationem impurus ille Lucianus traducit *tom. 4. edit.* Basil. Græco-lat. dialogo *de morte peregrini* pag. 276. ubi Christianos ob id quod fratres vocantur, deridet his verbis, οὐ τοις διανοήσατε, οὐ αδειούτε την τέλειαν, οὐ ανθείτε, hoc est, primus vero illorum legislator iis persuasit, ipsos omnes esse fratres, inter se. Legislatorem autem Christum intelligit, ut sequentibus impie exponit, cum addit; postea verò cum semel transgressi sunt, deos quidem Græcos negant, τοὺς γάρ ανθρώπους τον οὐρανόν, suspensum illum Sophistam adorant & secundum illius leges vivunt. Hæc blasphemus Lucianus, secutus Etnicos antiquiores, quos refutavit Tertullianus Apologético contra gentes cap. 29. his verbis, sed & quod fratres nos vocamus, non alias, opinor, infamant, quam quid apud ipsos omne sanguinis nomen de affectione simulatum est. Fratres etiam vestris sumus, jure naturæ matris unius, et si vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui unum patrem, Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiae, ad unam lucem aspiraverunt veritatis. Hæc ille. Quod fratrum nomen, Christianorum commune, jam olim sibi monachos, cum reliquorum Christianorum injurya, arrogasse peculiariter, rectè conquestus est Chrysost. c. 11. ad *Hebr.* Idemque Pontificiorum Monachos iniquè imitatos, arguit Erasmus in annot. *1. Cor. 11.* Quemadmodum etiam commune fidelium nomen, quo in *S. L. καλητε*, id est, hereditates Domini *1. Petr. 5. v. 3.* vocantur, illud solis suis ecclesiasticis (quos solos clericos oppositè *laicos*, id est, popularibus appellant) arrogarunt. Quamobrem rectè fideles inter se fratres nominantur, & à Paulo fratrum nomine designantur: quos sibi in hac epistola conscribenda, tanquam affensores ad Galatas permovendos, & quidem non paucos, sed omnes, qui cum ipso erant, ad majorem docilitatem verè adjungit. Atque hoc modo inscriptionis subjectum (nempe scriptor, *Paulus Apostolus*: & affensores illius, *omnes qui ipsi aderant fratres*) expolitum. Cui succedit consequens attributum, quo indicatur, per ellipsis verbi substantivi, quibus scribat, cum ait, *Ecclesiis Galatice*, videlicet γέροντες scribit vel ἀντίτιτις epistolam: quemadmodum Erasm. in annot. ad *Rom. 1.* aliisque, post ipsum, accurati interpretes rectè observarunt. Quod enim vulgo solent, sine hac ellipsis, inscriptionem cum salutatione, in unam periodum compingere, illud constructioni non convenit: quia hoc modo pronomen ὃμηρος superfluum esset. Deinde scribendum esset, non χαρεῖς, sed χαρεῖ, supple εὐχαρεῖ optat. Quemadmodum *Auctor. 15. v. 23.* *Apostoli &c. fratribus χαρεῖς gaudere*, id est, salutem (ut vulgatus interp. & alii quoque rectè exponunt) scil. optant. Dicitur autem hic χαρεῖς υμῖν, sup-

ple ita autem sit. Quemadmodum 2. Ioan. epistola post inscriptionem vers. 1. & 2. absolutam, dicitur, altera perfecta periodo salutationem continentem, id est, sit voluntatum gratia: ut etiam 3. Ioann. epistola præmissa inscriptione hac v. 1. presbyter Gajo dilecto, quem ego diligo, in veritate, supple scribit vel scribo: Deinde subiicitur nova periodo, salutatio ab antecedentium vocum constructione minimè dependens: dilecte, in primis opto, ut prospere agas & bene valeas. Sicut etiam 2. Petr. 1. 2. perfecta, & ab inscriptione præcedente, distincta salutatio appetit. Sicut similiter in epistola Judæ vers. 2. Atque hoc etiam modo in hac Pauli inscriptione Paulus Apostolus &c. Ecclesiæ Galatice supple, scribit. Ita ut salutatio, frequente nova periodo subjiciatur. Quod hac de causa observandum; quia eo neglecto, in omnibus scilicet epistolarum principiis inscriptio, & salutatio una periodo perperam designantur: & quidem in præstantissima quoque majori ac minori Rob. Stephani editione, ut alias prætereamus. Porro illi quibus Apostolus scribit, sunt Ecclesiæ Galatice: quomodo hæc epistola à reliquis illius distinguitur. Reliquæ enim ad unius urbis Ecclesiæ (ut Rom. Corint. Ephes. Phil. Colos. Thes.) aut ad unum Euangelii ministrum (ut Timot. Tit. Phil.) scriptæ ac missæ: hæc vero ad magnæ regionis Galatice Ecclesiæ. Quia ab hisce omnibus scribendi occasio data erat: & communis earum utilitas ac salus hoc efflagitabat. Atque ita prima præfationis hujus epistolæ pars exposita est.

Altera vero est Galatarum salutatio, seu amica appellatio: qua bona iis optantur. Quæ ab omni penè memoria, tam ab infidelibus, quam fidelibus, prudenter in epistolis præmitti solet, ad benevolentiam scribentis testandam; & mutuam eorum quibus scribitur conciliandam, aut sovendam. Quemadmodum olim etiam apud Chaldaeos & reliquæ gentes, experientia demonstrat: ut in epistola subditorum ad regem, Esd. 5. v. 7. & regum ad subditos, Dan. 3. v. 31. Forma autem salutationum in Sacris epistolis vel communis est, vel propria. Communis, quæ profanis etiam fuit in usu: sicut cum Apostoli fidelibus Act. 5. 23. Iac. 1. 1. optant χαιρετι, hoc est, gaudere, id est, gaudium (sive ut Latini per meton. effecti, pro causa explicant atque utuntur) salutem. Ut etiam Horatius Græcos imitari solitus epistola 8. habet. Celsò gaudere, & bene rem gerere, hoc est, χαιρετι, iuramentum. Qualis etiam salutatio 3. Ioan. v. 2. usurpatur. Dilecte in primis εὐχαριστο, ut prospere agas & bene valeas. De qua communi salutationis formula, elegans est ac lectu digna Luciani apologia de lapsu in compellatione, edit. Basil. Græco-lat. tom. 3. p. 182. Similis quoque communis salutationis forma fuit, pax, id est salus, tibi aut vobis, tam Chaldaeos, Esd. 5. 7. & Dan. 3. 31. & 6. 26. quam Hebreos; ut ex obviorum salutatione appetit, Iud. 19. 20. Luc. 10. 5. Ioan. 20. 21. 26. Quæ licet communes salutationis formæ (si verba spectemus) salutem animi & corporis optarunt: ut etiam Lucianus apologia jam memorata indicat; eam tamen ut plenius fideles intellexerunt: ita etiam plenius quam infideles optasse constat: ut non solum corporalia ac temporalia, sed etiam spiritualia bona ac salutem optarint. Propriæ autem salutationis formæ fuerunt Apostolorum illæ, quibus non solum temporalia bona, ut profani: sed in primis spiritualia & æterna, ad salutem æternam pertinentia, propria longandi ratione optarunt. Qualis etiam consueta Apostoli salutatio, cum alibi, tum hoc in loco continetur. Quæ 1. proponitur; deinde exponitur. Proponitur autem vers. 3. gratia vobis & pax, (supple sit) à Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo. In quâ Galatarum salutatione bona iis optata, & à quo datore ea optet, indicatur. Bona autem optata, sunt gratia & pax: quæ antecedenti salutationis subjecto indicantur. Gratia autem primum immeritam Dei benevolentiam notat: à qua salus nostra promanat, Rom. 3. vers. 24. Eph. 2. vers. 8. Deinde effectum illius, scilicet donum salutis gratuitum, in primis justificationem designat, Rom. 6. 14. 15. Gal. 5. 4. quæ justificatio, donum per gratiam Christi, Rom. 5. v. 15. appellatur. Pax vero Dei quamvis variè accipiat, commodissimè tamen

effectum justificationis indicat, sicut Rom. 5. v. 1. Justificati igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, id est, reconciliationem. Quomodo Actor. 10. v. 36. dicitur Euangelizans pacem per f. Cb. & Eph. 2. 17. Rom. 10. v. 15. ex Esai. 52. v. 7. unde Euangelium sermo reconciliationis dicitur 2. Cor. 5. v. 19. Qui sensus ad scopum & phrasin Apostoli, in hac epistola, maximè idoneus. Cum enim in gratiam & pacem Dei, multi Galatae, in Ecclesiæ, imprudenter seducti impiegissent, Gal. 1. v. 6. corumque donorum privatione, nisi relipiscerent, essent puniendi, Gal. 5. v. 2. opportunè hæc bona nempe gratiam & pacem, in salutationis principio, iis optat. Atque hæc strictum de salutationis subjecto seu bonis optatis: Consequens vero attributum est vobis, supple sit, à Deo Patre & Domino nostro Jesu Christo. Quo indicatur causa, à qua hæc bona optantur, nempe à Deo Patre & Domino nostro Jesu Christo. Deus Pater quatenus ut unus cum Filio & Sp. S. Deus, fideles justificat gratis, Rom. 3. vers. 24. & justificatos sibi reconciliat, Rom. 5. v. 1. 2. Cor. 5. v. 19. Jesus Christus vero etiam distinctè justificationis gratiam & pacem, fidelibus, suâ ad mortem usque obedientia, acquisivit, Rom. 5. v. 1. 9. 10. Neque ineptum est hoc votum, quod gratiam & pacem fideles haberent: quia ea intelligit, non ratione initii: sed ratione conservationis & incrementi: & quidem pro votorum etiam in epistolis profanis ratione, Dan. 3. 31. & 6 v. 26. pax vobis multiplicetur; & in Sacris, 1. & 2. Pet. c. 1. 2. gratia vobis & pax multiplicetur. Atque ita salutationis propositio pertexitur. Expositio vero illius est periphrasis Christi, ad scopum hujus epistolæ maximè conducens. Describit enim à beneficio mortis ipsius: ut ea ratione, Galatas, à Christi gratia, non nihil seductos, ad eam revocaret. Beneficium autem illud 1. exprimitur: deinde à causis suis declaratur. Ac beneficium quidem exprimitur, his verbis, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, &c. Hoc est, obtulit seipsum Deo sacrificium, pro peccatis nostris. Cujus rei præstantia indicatur, I. à sacrificii hujus origine: nimirum quod dedit, hoc est, lubens, ex dilectione erga nos, obtulerit Deo sacrificium, Eph. 5. v. 2. versamini in Charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem &c. Deinde altera præstantia est in ipso met sacrificio, quod non bruta animantia, ut sacerdotes V. T. sed semetipsum obtulerit in sacrificium pro peccatis, Hebr. 9. v. 12. 14. Denique præstantia tertia in causa oblationis consistit: quod scilicet non primum pro peccatis etiam suis, ut sacerdotes V. T. Hebr. 7. v. 27. sed sine peccato existens ac justus, pro nostris peccatis se obtulerit, ut 1. Cor. 15. v. 3. Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturam. & 1. Pet. 3. v. 18. Christus semel pro peccatis passus est, justus pro injustis, ut nos ad Deum adduceret. Ceterum ad accuratiorem hujus sententiae intelligentiam, ne temere phrases illæ, Christus obtulit se, seu mortuus est pro peccatis nostris, & obtulit se, sive mortuus est pro nobis, confundantur, vocis illius utrè, id est, pro, ambiguitas distinguenda. Ea enim duobus potissimum modis accipi solet, vel pro loco, sive vice alicujus: vel pro causa. Prioris modi exempla sunt sacra & profana illustria: qualia in S. L. primum, 1. Sam. 18. v. 33. Absolon, fili mi, quis tribuet mihi, ut moriar pro te: hoc est loco tuo. Deinde cum Christus dicitur, mortuus pro nobis, Rom. 5. v. 1. & factus pro nobis maledictum, Gal. 3. v. 13. hoc est, loco nolto: quod ob peccatum, obnoxii eramus morti & maledictioni, Rom. 16. v. 23. Deut. 27. v. 26. ideo Christus tanquam sponsor N. T. Heb. 7. v. 22. & 9. 15. debitum mortis ac maledictionis nostræ in se recepit atque persolvit. Talis etiam phrasis, eo sensu, apud profanos authores extat: qua de re hæc observari possunt perspicua & numerosa exempla: ut apud Euripidem tragœdia Alcestis crebro demonstrat. Ut in editione Græco-lat. cum scholiis Genevæ edita, à Paulo Stephano pag. 607. Θάνατον τελεσθέντεν μοριόμενον. pag. 616. Θάνατον μείνει πρό τοῦ μοριόντος, & pag. 617. τελεσθέντεν θάνατον μείνει πρό τοῦ μοριόντος, & pag. 623. Θάνατον τελεσθέντεν μοριόμενον πρό τοῦ μοριόντος, & pag. 628. οὐθὲν μείνει πρό τοῦ μοριόντος, & pag. 630. τελεσθέντεν θάνατον μείνει πρό τοῦ μοριόντος.

pag. 634. τεθάνοντες mortua pro viro, & pag. 643. θανάτοις σὺ εὖ τεθάνεις, mori pro tuo filio, & pag. 645. θανάτοις τεθέγεις parentes mori pro liberis, & pag. 646. μὴ θνήσῃς τὸ δὲ αὐτός, οὐδὲ ἡ μὲν αἱ. Ne moriaris pro hoc viro (id est pro me δικηποῖς, ut creberrimè apud Sophoclem & alios) neque ego pro te : ubi etiam, tanquam Synonyma, υπὲ & τεθάνεις (unde latinum pro acceptum) usurpantur. Et abidem ρωμαϊκαὶ υπὲ οὐ, mori mulierem pro te. Denique pag. 647. οὐ δὲ τεθνήσουσα moriens pro te. In quibus exemplis memoratu dignis, & exceptione majoribus observandum, hafce præpositiones υπὲ, μετ', ἀρτί, & τεθάνεις, eodem sensu, ut vice sive loco alicujus usurpari : quemadmodum argumentum tragedia, uxoris pro marito alioqui jam morituro, mortem illius in se recipientis demonstrat. Quo etiam sensu latinè Cato alicubi ait ; cum sis ipse nōcens, moritur cur victimæ pro te? hoc est tuo loco. Atque hæc ad primæ significacionis illustrationem, adversus corruptelas Socini, inservire possunt. Altera vero significatio vocis υπὲ ea est, quæ non vicem, sed causam, ut latinè propter designat : & quidem vel efficientem impulsivam, vel finalē. Efficientem quidem, ut Rom. 15. v. 9. gentes vero υπὲ ἐλθεῖσαι pro misericordia glorificant Deum, Phil. 2. v. 13. Deus efficit in vobis velle & perficere υπὲ τῆς σύδαις pro sua benevolentia. Finalem verò designat, Ioan. 6. 51. caro mea est, quam dabo υπὲ, id est, pro mundi vita; hæc enim hujus donationis finis est citra controversiam. Sic etiam, Eph. 3. v. 13. afflictiones meæ υπὲ υμῶν pro vobis, id est, non vestro loco: sed ad utilitatem vestram; ut res ipsa ostendit. Hisce jam vocis υπὲ pro, significacionibus expositis, quænam in hac Apostoli sententia, de qua agimus, maximè idonea sit, expendendum. Ac prima quidem minus videtur convenire : quoniam Christus non est mortuus, seu seipsum non dedit in sacrificium, pro peccatis nostris, id est, vice seu loco peccatorum nostrorum: quia vera mors iis non convenit, ut nec vera vita : Ideo altera communī ferè consensu approbat. Verū man causa efficiens impulsiva, an finalis denotetur, quæstio est. Plerique autem interpres secundum amplectuntur, ut pro peccatis nostris idem sit atque pro expiatione peccatorum : quæ pia quidem sententia est: sed non satis videtur Scripturæ phrasim convenire. Nam neque peccata nostra, & expiatio eorum sunt idem, sed penitus diversa, utpote subjectum & accidens illius : deinde significatio hæc nullo scripturæ usu demonstratur. Quamobrem accommodatus est, ut causam efficientem impulsivam sacrificii Christi intelligamus. Quia trita phrasis scripturæ, Sacrificium pro peccatis, id est, ob peccatum perpetratum : ut creberrimè usurpatum, Lev. 6. & alibi pañim apud Mosen, ut etiam res ipsa persuadet. Peccata enim nostra, quatenus ex justitiæ divinæ lege, mortem merita : Christi misericordiam moverunt, ut se pro nobis offerret, & poenam peccatis nostris debitam in se reciperet solvendam. Atque ita dicitur peccata nostra, id est poenam peccatorum nostrorum, pertulisse, 1. Pet. 2. v. 24. Ceterum eti. peccata nostra, intercedente merito seu reatu, mortem mereantur, causa tamen impulsiva mortis Christi statuuntur, non absolute ac per se seu vi sua: sed per accidens concurrentis gratiæ ac misericordiæ Christi erga nos, qua vadim se pro poena peccati debita exhibuit tanquam sponsor N. T. Hebr. 7. v. 22. & mediator illius, c. 9. 15. Atque hæc quidem de beneficio sacrificii Christi pro peccatis nostris.

Cujus ab Apostolo, ad majorem rei præstantiam ostendendam, adduntur causæ duæ, finis & efficiens principalis. Ac finis statuitur hoc modo, ut nos eximeret ex hoc præsenti seculo malo. Ad cuius intelligentiam majorem declarandum est, quid seculum & quidem præsens ac malum: deinde quid exēmio ex eo designet. Ad prius quod attinet, cum seculum variè in Scriptura Sacra usurpetur : vel ut longum tempus (modò finitum, modò infinitum) notet, vel vitam : ut alibi diversè accipitur : hoc tamen in loco mundum significat : ut Hebr. 1. v. 2. per quem & secula fecit, quod Beza, sensu rectè expresso, transfert mundum condidit: ut etiam, Hebr. 11. v. 3. miseri fide, id est, per fidem, intelligimus constructa esse secula, hoc est mundum : ut idem

Beza interpretatur : quemadmodum loci circumstantie eam expositionem evincunt. Quæ significatio per meton. adjuncti prædicti objecto, usurpatur, quod scil. mundus per secula plurima habet. Et ut mundus pro hominibus mundo contentis accipi solet : sic & hoc in loco, ita tamen ut generalis significatio ad certam hominum speciem restringatur, sicut adjuncta epitheta distinctè indicant : n. m & præsens hic & malum seculum vocatur : præsens, ut à futuro; & malum, ut à mundo fidelium distinguatur. Mundus autem malus dicitur, à morum ac factorum impietate, & mundus impiorum, (qualis, qui ante diluvium extitit dicitur, 2. Petr. 2. v. 5.) nominari potest: quia totus in malo jacet, 1. Ioh. 5. 19. Cui hoc loco opponuntur fideles, cum dicitur, ut eximeret nos ex eo. Quibus verbis & antecedens nostra miseri in, & consequens liberatio per Christum indicatur: miseria quidem, quod antea ex mundo fuerimus: liberatio vero quod exēmis sumus per gratiam Christi : qui ut ad hunc scopum suo sacrificio collimavit, eumque promeritus est; sic eundem constanti voluntate ac potentia sua divina est assecutus. Exemit enim nos à mundo hoc præsenti malo, duobus quasi gradibus, sanctificatione & justificatione: Sanctificatione quidem, cum donatione fidei vivæ & charitatis, nos à malitia incredulitatis & impietatis mundi eruit ac liberat, 1. Cor. 6. v. 11. Eph. 2. v. 3. 6. 1. Pet. 3. v. 24. Justificatione vero cùm à maledictione mundi (cui ob peccata communia eramus obnoxii) nos liberat, Gal. 3. v. 13. Rom. 8. v. 1. & 34 & justos coram Dei tribunal in se constituit. Rom. 3. v. 23. 25. & 5. v. 1. 17. 18. Atque hæc strictim de beneficii Christi (quo se se in sacrificium, pro peccatis nostris, Deo obtulit) priori causa, nempe illius fine. Altera vero causa est efficiens principalis, à qua beneficium illud Christi promanat : quam causam 1. nervosè indicat : deinde eandem merita δοξολογία, seu gloriæ celebratione, ad gratitudinem suam testandam, & ad Galatarum correctionem omniumque fidelium exemplum, illustrat. Efficiens principalis indicatur, cum dicitur, secundum voluntatem Dei & Patris nostri: Christus enim peccatorum nostrorum reatum & poenam in se suscepit, non temere: sed Dei voluntate ad illud necessaria. Ut enim Deus est mundi iudex, qui peccata pro sua vindicatrice justitia punit: non potuit Christus nostrorum peccatorum meritas poenas in se recipere, nisi Deo id volente. Voluisse autem inde constat, quia Christum ad id officium ante jacta mundi fundamenta prædestinasse dicitur, 1. Pet. 1. v. 19. 20. deinde propria voluntatis illius effecta idem demonstrat: quod ad illud obeundum in mundum miserit Christum: ut Christus agnoscit, Joa. 18. v. 2. an poculum, inquit, quod mibi Pater dedit, non bibam? & in agone ante mortem constitutus, ut Matth. 26. 42. declaratur, ait, Pater, si non potest r. u. lumen hoc a me transire, quin bibam illud, fiat voluntas tua. Id quod etiam per Prophetam, Ps. 40. v. 8. 9. ante expressum, Christi venturi nomine, & Heb. 10. v. 9. repetitur: Ecce venio, ut faciam voluntatem tuam, & v. 11. Quia voluntate sanctificatis sumus, per oblationem corporis Christi. Denique hac voluntate Dei, Christus non solum in sacrificium, pro peccatis nostris, missus est: sed etiam à Deo pro nobis in mortem hostibus traditus est, Rom. 8. v. 32. Ac propterea Pilato dixit Christus; non haberes potestatem, &c. Ioh. 19. v. 11. Sic Petrus idem afferit, Act. 2. v. 22. Hunc definitio Dei consilio & providentia Dei deditum cum accepissetis per manus iniquorum, affixum (sc. cruci) interemisti, cui similiis sententia, Act. 4. v. 27. 28. Quæ voluntas Dei eo amplius etiam indicatur, quod non solum externis (ab hostiis ipsi illatis cruciatibus) Christum tradiderit, sed etiam æternas nobis pro peccatis debitas poenas, ut sponsori inflixerit, ut Esa. 53. v. 5. Ille dolore afficitur &c. v. 6. Febova facit, ut incurrit in eum iniquitas (hoc est iniquitatis poena) omnium nostrorum, & v. 10. Febova voluit conterere ipsum. Quæ Dei, in sacrificio Christi, pro peccatis nostris, voluntas, re ipsa summum erga nos amorem complectitur. Ideoque Apostoli tanquam summum erga nos beneficium, à quo salus nostra dependet ac certò oritur, pañim extollunt. Rom. 5. v. 8. & 8. 31. 32. 1. Ioh. 4. v. 9. & 10. in eo patet facta est charitas Dei erga nos, quod Filium suum unigenitum

genitum misit in mundum, ut vivamus per eum, In hoc est charitas Dei, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexit nos, & misericordia Filium suum, propitiationem, &c. Quamobrem exposita hac benigna erga nos voluntate Dei, qua Christum filium suum pro peccatis nostris in sacrificium dedit, recte apostolus ipsum vocat Patrem nostrum, ut qui per Christum Pater noster est, & nos filii illius atque heredes facti sumus. Ac propterea, ob summum hoc beneficium, solemnni hac Dei celebratione, prefationem concludit, cum ait, cui sit gloria in secula, &c. ut Rom. 16. 27. Eph. 3. v. 21. Phil. 4. v. 20. 1. Tim. 1. v. 17. 2. Tim. 4 v. 18. Hebr. 13. v. 21. 1. Petr. 4. v. 11. & 5. 11. & Epist. Judæ, v. 25. quæ gloria ut Deo debetur, sic finis gratiarum illius existit. Atque hoc modo absoluta est prefatio hujus epistolæ: per quam, via, ad tractationem rei propositæ subiectandam, commodissime strata est: ut coherentia postea ostendet. Antequam vero ad eam explicandam progrediamur oportunum hoc loco, ac penè necessarium arbitramur, ut illud quod à nobis in prefatione consultò dilatum (ne declarationis illius series interrumpetur) paulò plenius expendere conemur. Hoc autem est:

Celeberrima illa ac dignissima QVÆSTITIO,
de causa impulsiva, fine, ac fructu
mortis Christi, nimirum:

An Christus, speciali gratia, pro solis ad salutem electis, loco eorum, passus sit ac mortuus, eosque Deo reconciliaverit: an vero universaliter gratia, pro omnibus ac singulis, tam reprobis qui damnantur, quam electis qui servantur, id prefliterit?

Præius in Synodo Nationali Dordracena, & in ecclesiis nostris asseritur: posterius verò à Lutheri discipulis, qui se distinctè Lutheranos vocant; & contrà sentientes atrocibus convitiis insectantur. Quod ut clarius evadat, testimonia eorum, quibus disertè hanc sententiam exprimunt, proponemus. Ac primum quidem Jac. Andreæ, in colloquio Monpelgardensi, sententia (quam etiam Beza, in sua responsione, ad acta illius colloqui, parte altera pag. 218. totidem verbis recenset) hæc est: quod Christus non minus pro damnatis sit passus, crucifixus & mortuus, & pro ipsorum peccatis satisficerit, quam pro Petri, Pauli, & omnium sanctorum peccatis, Idemque docet Æg. Hunnius expressè in lib. art. de justificat. edito Francof. a. 1596. ubi studiosè de hac re agens probare conatur, primò p. 58. Christum pro omnibus hominibus esse passum & mortuum, hoc est pro singulis, citra exceptionem: deinde p. 59. Christum mortuum etiam pro iis, qui damnantur. Idem postea tradit Mat. Haffenrefferus D. & P. Wittenb. in Loc. Theo. a. 1607. excusis, l. 3. p. 262. & 386. Christum pro omnibus peccatis omnium hominum, totius mundi, sacrificium suum obtulisse. & ibid. p. 389. anne igitur Christum, pro illis, qui pereant, mortuum judicas? maximè. Accedit huic alter D. ac Prof. Witten. Leon. Hutterus, in libri Concordie symboli ecclesiistarum ymcis Lutheranarum, explicatione Wittenb. edita, a. 1608. art. 11. p. 1190. ubi hanc quintam ponit thesin: Filius, inquit, Dei, in assumpta humana carne mortuus & passus est, Patrique satisfecit pro peccatis totius mundi: & in specie etiam pro peccatis reproborum. Quibus accedit a. 1609. Hen. Echardus, in fasciculo questionum Theologorum. 182. an satisfactio & meritum Christi sit universale? affirmamus. & p. 124. Christus mortuus est, non pro solis electis: sed etiam pro damnatis. Hactenus Lutheranorum sententia, ipsorum verbis, expressa: ut perspicue constet, nihil illis à nobis affingi: sed statum controversia sincerè proponi. Atque hæc de sententia duplici, ratione quæstionis propositæ: consequens igitur est, ut argumenta utriusque sententiae primaria nonnihil expendamus: à priori, (quam, ut S. literis omnino consentaneam, amplectimur) exorsi, cujus demonstrationes sunt plurimæ: è quibus nonnullas deligemus, quæ perspicuitate sua hoc merentur. Prima autem hujusmodi demonstratio hæc est; Pro quibus

Deus proprium suum Filium in mortem dedit, iis omnia ad salutem necessaria cum ipso donat. Atqui solis electis, non autem reprobis, omnia ad salutem necessaria, cum Christo, donat. Ergo Christus pro solis electis non autem pro reprobis mortuus est. Propositio firma est; ut quæ Apostoli assertione disertâ nititur, quæ expressa est ad Rom. 8. v. 32. 33. Si Deus, inquit, pro nobis quis contra nos? Qui proprio Filio non percitat, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non cum eo omnia nobis donabat? aut, ut Beza interpretatur, gratificabitur, Græce χαίρεται; atqui solis electis, omnia, quæ ad salutem necessaria donare, quod assumptio continet, citra controversiam est: ut ibidem v. 28. & seqq. probatur. Reprobis verò omnia ad salutem necessaria non donari, quia non justificantur, utpote qui sub dominio & poena peccati manent, ac damnabuntur certò, constat. Secunda demonstratio est hæc: Quis reconciliati sunt Deo, per mortem Filii ipsius illi reconciliari multo magis servabuntur per vitam ipsius. At soli electi, non autem reprobis, servabuntur per vitam Christi. Ergo soli electi, non autem reprobis, reconciliati sunt Deo per mortem Filii ipsius. Propositio est Apostoli Pauli sententia ad Rom. 5. v. 10. nam inquit, si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati servabimur, per vitam ipsius. Assumptio clarissima ac certissima est: quia soli electi ad salutem, servantur, Mat. 25. vers. 34. & 46. Omnes contrà reprobis non servantur, sed damnantur, ibid. v. 41. & 46. Tertia demonstratio: Quorum peccata Christus certò norat, secundum Dei decretum, & voluntatem expressam S. L. non posse remitti; pro iis sanguinem suum, in remissionem peccatorum, moriens non effudit. Avverò reproborum multorum peccata non posse remitti, secundum Dei decretum S. L. expressum, Christus certo norat. Ergo pro iis, in remissionem peccatorum, sanguinem suum, moriens non effudit. Propositionis veritas peripcia est: quia Christus non potuit piè, neque sapientur eorum peccatorum, quæ non poterant remitti, remissionem morte sua destinare: quia & voluntati Dei & conscientiæ propriæ (quod absit) fuisset adversatus. Assumptio etiam solida est: quia Christus norat, primum, maximam totius mundi partem, ob peccata sua æternis Inferni flammis, sine ulla spe venia, cruciari: deinde sciebat etiam (quod ante mortem diserta sententia definierat) peccatum in Sp. S. remitti nequaquam posse, ejusque non paucos esse reos, Matth. 12. v. 31. 32. Peccatum autem illud in Spir. S. (ut obiter hoc declaratur) est impietas adversus Euangelium, qua quis Christum, per revelationem Spir. S. cognitum, sciens, volens, ex destinato odio, contumeliis afficit. Quarta demonstratio est: Quicunque debitas, pro omnibus suis peccatis, pœnas ipsimet Deo perfolunt: pro iis, Christus, passione & morte sua, easdem pœnas perfectè non perfolvit. Sed reprobis debitas, pro omnibus suis peccatis, pœnas ipsimet Deo perfolunt. Ergo Christus passione & morte sua, pro reprobis, easdem pœnas perfectè non perfolvit. Propositionis veritas ex judiciali Dei iustitia liquet: quum enim Deus sit justus mundi judex, non potest justè duplicem omnium pœnarum debitaram solutionem perfectam, unam à debitoribus ipsis; alteram à sponsore Christo exigere; sed alterutram tantum: & quidem ex universalis iustitiae judicialis lege, quæ unicam tantum peccatis perpetratis pœnam & qualem inficerre potest. Assumptio etiam extra controversiam est: quia reprobis omnes damnantur in æternum: ideoque cruciatis æternis pœnas peccatorum suorum omnium ipsimet perfecte luunt. Quinta demonstratio est: Pro quibus solis Christus Patrem orat; pro iis solis sese in sacrificium, pro peccatis eorum, obtulit ac mortuus est. At pro solis ad salutem electis, Christus Patrem orat: non autem pro reprobis. Ergo pro solis ad salutem electis sese in sacrificium, pro peccatis eorum obtulit ac mortuus est: non autem pro reprobis. Propositionem officium Christi sacerdotis confirmat: cuius duo sunt certissima effecta, indissolubili vinculo connexa, nimirum orare pro reconciliatione ac salute peccantium, & pro isdem sese in reconciliationis sacrificium offerre; ita ut cui unum convenit, alterum etiam convenire necesse sit: & contrà cui unum denegatur, alterum verè adscribi non possit: Sacra enim literæ ea duo beneficia connectunt. Quemadmodum enim Christus, pro iis, quos Pater ei de-

et dedit, orat, ut ille eos servet à malo, Ioan. 17. v. 17. sic etiam addit, v. 19. & pro iis ego sanctifico me (hoc est, in victimam consecro) ut & ipsi sanctificati sint in veritate. Et Rom. 8. v. 34. mors Christi & postulatio pro nobis, tanquam beneficia, ad eosdem pertinentia, conjunguntur. Sic etiam ad Hebr. 7. Christi Pontificis effecta referuntur, primum interpellare pronobis, v. 25. deinde semetipsum pro nobis offerre, v. 27. Assumptio vero ex iisdem locis (quae de electis disertè satis loquuntur: & in primis ex Christi expressa assertione, Ioan. 17. v. 9. Ego pro iis rogo, non pro mundo rogo: sed pro iis, quos dedisti mihi; quia tui sunt: ubi per mundum universitatem ieproborum intelligi, oppositio, & ab oratione Christi exclusio declarant. Oppositio quidem, quia mundus hoc loco, opponitur iis, qui Patris sunt, hoc est, electis à Patre in filios ut 2. Tim. 2. v. 18. Deus novit, qui sunt sui: quos Apostolus etiam reprobis, de quibus egerat, opponit. Tales autem, qui Patris esse dicuntur, sunt duplices: quidam solâ prædestinatione, ad adoptionem in filios, Eph. 1. v. 5. quales etiam, Ioan. 11. 5. filii Dei dispersi, ac congregandi in unum, vocantur: alii vero sunt Patris bisariam, & prædestinatione & adoptione: ut omnes credentes, Ioan. 1. v. 12. 1. Ioan. 3. v. 2. Deinde mundus hic opponitur, non solum iis, qui Patris sunt: sed etiam iis, qui Christo à Patre dati, nempe ut per fidem, oves Christi & salvi fiant. Quales duplices similiter sunt, videlicet vel prædestinatione solâ: ut Ioan. 10. v. 16. alias oves habeo, quae non sunt ex hoc oribili: quas oportet me adducere. Et v. 37. omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, id est, in me credet: alii vero dati Christo non solâ prædestinatione: sed etiam vocatione & traditione efficaci, Ioan. 17. 12. Quos, inquit, dedisti mihi, eos servavi. Utrosque autem datos, mundo opponit Christus ideoque per mundum reprobos intelligit. Idemque demonstrat ab oratione Christi exclusio absoluta, cum ait Christus, non rogo pro mundo: sed pro iis, quos dedisti mihi, nempe in oves, ut eis dem vitam æternam, ut Ioan. 17. v. 2. ait, ut omne quod dedisti ei, det iis vitam æternam. & Ioan. 6. v. 39. bæc est voluntas ejus, qui misit me Patris, ut omnè quod dedit mihi, non perdam ex eo. Tales autem & dati erant pro quibus Christus orat Luc. 23. v. 34. Et quod oravit pro iis, certò à Patre impetravit: quia semper exauditur, Ioan. 11. v. 42. ut eventus etiam ostendit horum qui mortis illius fuerunt authores: adeò ut primum tria eorum millia Actor. 2. vers. 4. deinde quinque millia, per Apostolorum sermonem, sint conversa & in gratiam à Deo recepta, Actor. 4. v. 4. Quod autem Christus ait, se pro reprobis non orare, mirum non est: quia eos partim tum in æternum damnatos, partim in peccatis justè relinquendos ac damnandos cognorat: imo pro iis non solum non orat; sed etiam contra quosdam, nempe reprobos Israelitas disertè orasse S. L. testantur, Psal. 69. v. 23. usque ad 30. quemadmodum ex eodem loco, idem, ad Rom. 11. v. 10. repetitur. Quod autem à quodam Theologo, contra confessum Ecclesiæ Reformatæ consensum, de oratione Christi, pro solis electis, objicitur; oravit quoque pro omnibus illis, super quorum incredulitatem & venturam pœnis tantopere doluit. Marc. 13. v. 4. Luç. 19. v. 41. 42. si possibile esset, ut crederent & servarentur: etiam si homines, ex malitia & incredulitate, tantam gratiam sp̄reverint: in iis (inquam) verbis, duplex ac perspicua à veritate scripturæ aberratio est: nam, ut omittamus, quod in loco Marci nullum omnino illius rei indicium: primum, in Lucæ verbis, fletus Christi (ex humana venturæ pœnae commiseratione promanans) mentio quidem est: sed ne γρ̄o quidem, de oratione, pro iis, apparet, nedum qualis hic fingitur: sic enim Lucæ verba sonant, & ut appropinquavit, visa urbe, flevit super ea, dicens, Quod si tu etiam cognosceres, etiam in hoc tuo die, quae ad pacem tuam (supple, pertinent) sed nunc abscondita sunt ab oculis tuis. Hæc dicta Lucæ adeò aperta & à proposito adversarii aliena, ut citius aquam à pumice exprefserit, quam ex illis verbis, orationem Christi, pro Hierosolymitanorum fide & salute, eruere valeat. Deinde alter etiam error accedit, quod hisce (quorum sortem deslevit Christus) malitiam attribuit: cum Christus sui contemptum, non eorum malitia, sed ignorantia

disertè adscribat: quod scilicet, ex zelo sine scientia, (qualsis Judæorum plerorumque ad Rom. 10. v. 1. describitur) Christo adversarentur. Si, inquit, cognosceres, quae ad pacem tuam pertinerent (supple, felix es, aut in calamitates venturas non incideres, est enim apotropaesis) sed abscondita sunt ab oculis tuis: ideoque majorem populi partem inteligit: non autem pauciores illos, qui Christum cognitum malitiā rejecerunt, atque etiam occiderunt: quales illi principes sacerdotum & Pharisæi illi, de quibus Christus loquitur, Matth. 21. v. 38. & 46. Quamobrem quinta demonstratio contra universalem mortis Christi gratiam firma persistit. Sexta porro demonstratio est: Pro quibus Christus sanguinem novi fæderis effudit, ac mortuus est, illi & sanctificationem & remissionem peccatorum perpetuam à Deo consequuntur. At vero soli electi & sanctificationem & remissionem peccatorum perpetuam à Deo consequuntur, non autem reprobis. Ergo pro solis electis Christus sanguinem novi fæderis effudit ac mortuus est, non autem pro reprobis. Propositione inde confirmatur, quod Christus sui sanguinis effusione, & morte intercedente, iis pro quibus mortuus, novum fædus confirmavit: quemadmodum ostendit, Matth. 26. v. 28. hoc est enim sanguis meus novi fæderis, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Novi autem fæderis promissa beneficia indulsa sunt duo, perpetua sanctificatione & remissio peccatorum perpetua, per sanguinem & mortem Christi parta. Vnde ad Hebr. 7. v. 22. Christus sacerdos noster præstantioris fæderis (id est novi) sponsor factus dicitur. Et ad Hebr. 8. v. 6. excellenter ministerium sortitus est, quo præstantioris est fæderis uox mediator, quod præstantioribus promissis sanctum est. Promissa autem illa (ex Jeremiah, cap. 31. 33. & seqq. descriptione) exponit Apostolus: primum sanctificationem, v. 10. indam, inquit, leges meas menti eorum & cordi eorum inscribam eas. Perpetuitas vero indicatur sequentibus, & ero ipsis Deus & ipsi erunt mihi populus: nam in fædere novo esse Deum alicujus, est esse servatorem perpetuum ad salutem: ut ex Christo colligimus, Matth. 22. v. 32. quemadmodum etiam oppositio veteris ostendit ad Hebr. 8. v. 8. & 9. faciam novum fædus, non secundum fædus quod feci cum Patribus eorum &c. quia illi non persistenter in illo meo fædere, & ego despici eos, dicit Dominus. Ergo novum fædus, quod Christi sanguine sanctum, constans est, ita ut Deus perpetua sua gratia fæderatis adsit: non autem despiciat, sed promissa servet: & sanctificationem ad finem donet. Id quod in ejusdem fæderis formula per Ezechielem repetita, clarissimum est cap. 36. 26. 27. Dabo vobis cor novum & Sp. meum ponam in medio vestrum, & amorebo cor lapideum è carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum ponam in medio vestrum, (ecce sanctificationem per Sp. S. donum) & faciam, ut in statutis meis ambuletis, & jura mea observeis & facias ea; en quoque perpetuitas indicatur sanctificationis, novo fædere certo promissa. Deinde remissionem peccatorum & quidem perpetuam novo fædere promissam constat, ex eadem Ieremiæ descriptione ad Hebr. 8. vers. 12. his verbis adjunctis repetita. Ero enim proprius iniquitatibus eorum: & peccatorum ipsorum non recordabor amplius: quo perpetuitas remissionis perspicue declaratur: ut etiam ad Heb. 10. 14. unica enim oblatione consecravit, in perpetuum, eos, qui sanctificantur. Idque ibidem novi fæderis promissione repetita, versu 15. 16. & 17. explicatur ac confirmatur. Atque ita propositionis sextæ demonstrationis veritas, observatu dignissima, firma appetit. Assumptio similiter S. Literis comprobatur: quia electi utramque à Deo promissionem, sanctificationis & remissionis peccatorum perpetuæ, assequuntur: vocantur enim ad fidem, & justificantur gratia Dei, ad glorificationem usque constanti, ad Rom. 8. 30. 31. 32. & pro iisdem Christus orat, Joh. 17. v. 9. ut Pater eos servet à malo v. 15. & sanctificet eos sua veritate v. 17. seque pro iis sibi sum sanctificare, ut illi sanctificati sint in veritate, alliterit verl. 19. & quidem ad salutem: quo spectat v. 24. Pater, quos dedisti mihi, te nō volo, ut ubi sum, illi sint mecum, ut conspiciant gloriam illam, quam dedisti mihi: ut etiam Joh. 6. 37. 39. Reprobos contraria nec sanctificationem, nec remissionem peccatorum.

perpe-

perpetuum consequi, certò constat: quia alioqui non damnarentur, sed servarentur. Deinde neque de iis diceret Christus *nunquam novi vos*, Matth. 7. v. 23. Ac propter ea morte sua, pro iis satisfacere, eosque sanctificare, ac remissionem peccatorum iis impetrare non intendit; quia in hīc maxima & notitia & dilectio consistit, Ios. 15. v. 13. Rom. 5. v. 8. 9. Eph. 5. v. 2. & v. 25. 26 contrā verò electos (ut pote sibi à Patre datos) novit Ioh. 10. v. 14. 16. suaque benigna atque omnipotente manu eos conservat, v. 29. quia illorum pastor est bonus, qui animam suam pro omnibus ponit, ibidem v. 11. & magnus ille ovium, per sanguinem fœderis æterni, pafort Hebr. 13. v. 20. per cuius mortem, vetus homo crucifixus, Rom. 6. v. 6. neque amplius iis dominabitur v. 14. quia per corporis Christi oblationem sanctificati sunt Hebr. 10. v. 10. 14. Verùm quia adversus dicta, duo ab adversariis opponuntur; ea ad veritatis illustrationem proponemus ac diluere conabimur. Ac primum quidem, novi hujus doctrinæ adversarii (qui à nostris hic in re declinavit) effugium est hujusmodi, *Christum dicere de reprobis in infidelitate perseverantibus, qua talibus, se nos non nosse*. Verum vox illa Christi *nunquam*, id est nullo tempore, distinctionem illam reproborum in prima infidelitate, & in perseverante consideratorum, omnino convellit; nec enim ait, *jam non novi vos*, sed, *nunquam*, id est, neque nunc, neque antea. Altera verò objectio plus quidem habet coloris: sed re penitus observata, quemadmodum prior, omnino infirma est: quamvis Lutherani, eorumque afflœ, è plurimum nitantur. Antecedens autem illius, est sententia Apostoli Hebr. 10. v. 29. quanto majori suppliciis dignus censebitur is, qui *Filium Dei conculcaverit*, & sanguinem novi fœderis prophanum duxerit, & *quoniam per quem sanctificatus fuit*, & spiritum gratiae contumelia afficerit: Conclusio verò est; Ergo reprobus aliquis per Christi sanguinem sanctificatus. Nostrorum contrà responsiones generatim quidem conveniunt, vitiosam esse consequentiam: speciatim verò, in vitii demonstratione, diversa sunt judicia: quidam enim respondent, hanc adversariorum hypothesisin, nempe per verba illa, *is qui Filium Dei &c.* reprobum designari, qui à fide vera deficit ac perit, non esse certam, neque ulla ratione solidâ haec tenus probatam: immò contra circumstantias antecedentium & consequentium, de electis fidelibus intelligendum persuadere: nam v. 26. ubi de eadem reactum, dicitur, *nam si ultro peccaverimus, post receptam cognitionem veritatis, non adhuc pro peccatis relqua est hostia*: ubi in persona prima loquitur Apostolus, *si peccaverimus, id est*, si quis ex nobis fidelibus peccaverit: ut etiam ostendit ad fideles directa hortatio, ad perseverantiam in fide, & confessione spei, v. 22. 23. & charitate v. 24. & ad fugam desertionis conventus ecclesiæ: adjuncta ratione dupli: primà quidem, à diei illius (nempe judicij) propinquitate v. 25. secunda, à pœna privationis sacrificij pro peccato v. 26. & horrendi exitii v. 27. Cujus pœne justitia probatur comparatione supplicii illius, qui legem Mofis rejecisset: quod ex testimonio duorum aut trium moreretur v. 28. Vnde concludit. *Quanto acerbiorre supplicio dignus censebitur, qui Filium Dei conculcarit &c.* & spiritum gratiae contumelia afficerit. Denique constat idem, ex Apostoli conclusione v. 39. *justus autem ex fide vivet*; at si se subduxerit, scil. à fide: unde appetit, de fidelibus agi. Neque propterea (ut nonnulli existimant, & adversarii etiam contendunt) hoc modo perseverantia sanctorum in dubium vocatur: quasi quorundam ex iis apostasia statueretur, siquidem conditionalis est sententia (*si peccaverimus; item is qui Filium Dei conculcarit, hoc est, si quis*) ex qua neque antecedentis, neque consequentis veritas, immo neque (ut sic dicamus) alteruti ius possibilitas recte concludi potest: exempli gratia, Christus de seipso ait Ioh. 8. 59. *Si dixero, me eum, scil. Patrem, non nosse, similis ero vestri, mendax*: ubi utrumque & antecedens & consequens impossibile: verissima tamen est sententia: quia hypotheticæ enuntiationis veritas in sola necessitate consequentia consistit. Deinde alterum exemplum est, Christi ad Apostolos, non minus, quam ad populum, proposita comminatio communis Matt. 5. 20. *nisi abundaverit ju-*

stitia vestra plus quād scribarum, & Phariseorum non intrabit in regnum cœlorum: quæ conditionalis sententia ob neccliariam consequentiam, vera est; sed tamen neutra pars illius actu seu eventu extitit Joan. 17. v. 12. 17. 14. diverso tamen respectu, utrumque possibile fuit, & impossibile: possibile enim fuit, ut Apostolorum justitia non esset major, quam Phariseorum, considerata per se, ratione cum infirmitatis eorum, Matt. 26. v. 41. Luc. 21. v. 31. & 32. Joan. 15. v. 5. tum potentia hostium, partim carnis adversus Spiritum repugnantis intus, Gal. 5. v. 17. partim mundi Joan. 16. v. 33. & principis illius Sathanæ Joan. 14. v. 30. per fraudem Eph. 6. v. 11. 12. & violentiam 1. Pet. 5. v. 8. foris oppugnantis. Per accidentis verò proprium gratiae Dei, seu ratione amoris Dei constantis & potentia illius, qui Apostolos ad salutem elegerat, Luc. 10. v. 20. & 12. 32. & per ac propter Christum conservabat Luc. 22. v. 31. 32. & Joan. 17. v. 14. impossibile erat, ut à sincera justitia, ad fucatam Phariseorum desicerent, atque ita à regno cœlorum excluderentur. Sic etiam fideles Hebrei, per se quidem considerati, ratione infirmitatis ipsorum, & potentia hostium, potuerint deficere à fide: sed per accidentis proprium gratiae Dei, seu amoris Dei constantis Rom. 8. v. 32. & 39. & potentia illius conservantis 1. Pet. 1. v. 5. (secundum fœderis per Christi mortem sancti promissionem, Rom. 8. v. 32. & ad Heb. 10. v. 16. 17.) deficere non potuerunt: quemadmodum Mat. 24. v. 24. de electis fidelibus & 1. Joan. 3. v. 9. de fidelibus, qui nati sunt ex Deo, Joan. 1. v. 12. 13. affirmatur. Potentia autem Dei conservans, est efficacia illius, partim per Spir. S. cum carnem, mundum, Sathanam frēnat, Matt. 6. v. 13. & 1. Cor. 10. v. 13. ad Rom. 16. v. 20. & fidem firmat. 1. Thess. 5. v. 23. & 24. partim per prædicationem Euangeli; qua doctrinam fidei & perseverantia illius, non solum generatim proponit ad notitiam, sed etiam speciatim ad obedientiam, & quidem reprehensionum & adhortationum stimulis impellit. Reprehensiones enim segniores, pudore injecto, ad zelum provocant: hortationes verò primum fidem mandant, ac constantiam illius: & pulchritudinis illius indicio & salutis præmio, ad eam inflammat: deinde ad defectio- nis fugam, fœditatis illius descriptione & exitii æterni comminatione, accedente Spiritus Sancti gratiæ impellunt. Quemadmodum etiam Apostolus cum alibi, tum etiam hoc capite observavit. Officium enim perseverantia traditur vers. 36. Reprehensio segnitiae Hebr. 12. v. 13. Hortatio verò ad perseverantiam cap. 10. 32. 33. 34. & ad fugam defectionis v. 25. & 35. Et ad illam quidem perseverantiam, promissione salutis v. 34. 36. 38. 39. ad defectionis verò fugam, comminatione exitii v. 26. 27. & 29. & 38. exstimulat. Atque hujus accidentis proprii, nempe gratiae Dei & potentia illius (per Spiritum & verbum Euangeli prædicatum) auxilio firmati fideles, licet per se deficere possent à fide, nunquam tamen deficiunt; sed mundum fide vincunt, 1. Ioh. 5. 4. eaque Diaboli violentiae resistunt, 1. Pet. 5. v. 8. ac superant Eph. 6. v. 16. cumque fugant Iac. 4. v. 7. & seipso servare dicuntur: nec malum ullum eos tangere (nimurum vulnere lethali) 1. Ioh. 5. v. 8. Ideoque Apostolus, hoc loco, Heb. 10. in conclusione capitatis, comminationem ante positam, ita reponit ac repetit v. 38. *justus autem ex fide vivet; at si se subduxerit, non probat eum animus meus*, ut ita pœna à defectione fideles averteret: & ne nimia infirmitatis suæ consideratione, prosternerentur, sed ut ad Dei gratiam & potentiam oculos attollant, additæ consolatione erigit v. 39. *nos, verò non sumus, qui nos subducamus, ad exitum; sed qui credimus, ad animæ salutem*, scilicet secundum promissionem Christi: quod qui credit, habeat vitam æternam Ioh. 3. 36. æterna autem non est, quæ amittitur, & Ioh. 10. do iis vitam æternam, oves meas nemo rapiet è manu. Atque haec tenus adversariorum Enthymema (quo reprobos Christi sanguine sanctificatos, ex sententiâ Hebr. 10. v. 29. probare contendunt) hac prima responsive solidâ confutatum satis speramus. Quo modo etiam sexta demonstratio nostra adversus exceptiones firma persistit. Verùm quia alia responsio adderi solet, ea non immoritò recensenda,

senda, atque expendenda; ut, an talis sit, cui tutò queamus inniti, cognoscatur. Ea autem negatæ consequentia aliam adfert rationem, nempe, quod in Enthymemate objecto hoc, sophisma sit homonymias duplicitis: prima est in voce *sanguinis*: quæ in conclusione accipitur propriè, pro sanguine, qui ex corpore Christi effluxit, ut etiam controversia status arguit: in antecedente verò, seu Apostoli sententia impropriè, pro sanguinis Christi sacramento. Quemadmodum *poculum*, id est, vinum cœnæ, *sanguis Novi Testamenti* appellatur, Matt. 26. v. 28. altera (ut censem) homonymia est in verbo *καὶ ἦν sanctificatus fuit*: quod in conclusione accipitur propriè, pro regeneratione per Spir. Sanctum, quam Christus merito mortis suæ acquisivit: in antecedente verò, seu in Pauli sententia usurpatum, pro externa per sacramentorum perceptionem, à profano impiorum cultu, segregatione. Verù bona piorum atque insignium scriptorum veniā, approbatam hanc potius, quam probam, ac probatam adversarii argumenti solutionem videri arbitramur. Primo, quia contra certam interpretationis formam; à propria vocatione *sanguinis & sanctificationis* significatione sine necessitate ad impropriam recedit; quum servata fidei & contextus analogia, usitata earum vocationis significatio meritò debeat retineri: ut ex ea, quam initio proposuimus, responsione & probatione illius constare potest. Deinde etiam, licet vinum cœnæ Domini dicatur esse sanguis Novi Testamenti, id est, signum sanguinis, generatim sumptum: nullibi tamen certò speciatim sanguis pro vino usurpatum. Præterea neque etiam ullibi *sanctificationis* vox in Novo Testamento (in quo tamen creberimè extat) fucatam illam, per Sacraenta, à profanis segregationem designat. Denique res ipsa idem evincit: quia hypocritæ illi abutentes sacramentis, iis minimè sanctificantur: sed contrà se ipsos ita polluunt, & sanguinis Christi, per ea significati, rei fiunt, 1. Cor. 11. v. 27. & deinde Sacraenta sanguinis Christi sibi profana reddunt. Quamvis enim sacramenta institutionis divinæ ratione, sacra sint: abutentibus tamen sacra esse desinunt & profana fiunt: ut disertè illustribus dictis, Rom. 2. 25. 28 Esai. 66. v. 30. Aggæi 2. v. 13. 14. affirmatur. Quare perspicuum est, Apostoli, nullo modo, eam esse mentem, ut reprobos, per sanguinem novi fœderis, hoc est (ut exponunt) per sacramenta sanguinis fuisse sanctificatos dicat: cum hæc, per sacramentorum abusum, à mundo profanorum segregatio, mundo immundiores magisque profanos reddidisset. Quamobrem hæc responsio vulgo trita; sed minus solida apparet: ac primæ non immiterò postponenda. Quemadmodum etiam & tertia, quam olim etiam, ad ampliorem refutationem, attulimus. Nam licet obtinerent Lutherani (quod tamen nulla ratione solida probari potest) Apostolum loqui, de reprobo; inde tamen non sequetur, verba illa, *per quem sanctificatus fuit*, de reprobo prædicari: quia falsa nituntur hypothesi, quasi ea unicam tantum constructionem admitterent: & ad eum, qui sanguinem novi testamenti profanum duxerit, necessario essent referenda: quum rectè & possint & debeant ad Filium Dei, cuius antea meminit, referri. Possunt enim, quia vera & opportuna est illius descriptio, ad defectionis indignitatem amplius declarandam: quod videlicet Filius Dei, per suum novi testamenti sanguinem sit sanctificatus, hoc est, Deo in sanctam victimam sit oblatus, ut Ioh. 17. ait, *ego pro iis meis sum sanctifico: & Heb. 2. 10. dicitur Pater Christum per passiones tuas consecrassæ: & cap. 5. v. 9. τὸν οὐρανὸν* consecratus, seu sanctificatus appellatur. Neque obstat, quod nomen Filii non proximè antecedat: quia usus etiam scripturæ est, ut interdum constructione, non ad proximum, sed ad remotius referatur: sensu præsertim hoc postulante. Quemadmodum Gen. 10. 17. *inter Niniven & inter Calab.* Hæc est urbs illa magna: quæ descriptio ad remotius, nempe Niniven pertinet: uti ex re ipsa constat. Sic ad Rom. 1. v. 3. *de Filio ipsius*, construitur cum remotiore nomine, *Evangelio Dei: & 1. Pet. 1. secundum prænotionem Dei* construendum est, non cum propinquo, *ad venis diffusis*, sed cum remotiori, *electis Dei: ut res ipsa citra controversiam evincit*: Ideoque & in hoc Apostoli loco, descriptionem

hanc *per quem fuit sanctificatus*, ad Filium Dei (licet non sit proximum) referri posse, phrasis scripturæ & rei veritas, quæ Filio convenit, atque oportunitas ostendit. Neque solum ita construi posse, sed etiam debere, sententia hujus veritas hoc flagitat atque evincit. Primo, quia sanctitas, quam Christus iis, pro quibus sanguinem novi fœderis effudit, est promeritus, regeneratio est & quidem perpetua, ut Apostolus hoc cap. 10. ad Heb. v. 14. testatur, *una enim oblatione, inquit, consecravit in perpetuum, eos, qui sanctificantur*. Et Jer. 32. v. 40. *feriam iis fædus sempiternum & non desinam benefacere, & timorem meum in dampnum in corde eorum, ut non recedant a me*. Deinde, quia omnibus, qui sanctificantur, etiam peccatorum remissio perpetua à Deo donatur: quemadmodum eodem capite Heb. 10. v. 17. ab Apostolo ex novi fœderis promissione, utrumque demonstratur: quorum neutrum reprobis convenire, perspicuum est. Ideoque objectionibus aduersus sextam, Christi pro solis electis mortui, demonstrationem, plenius excusis atque confutatis; ad septimam procedemus. Ea autem est hujusmodi:

*Pro quibus Christus mortuus est, illi consequuntur vitam æternam. At soli electi, non autem reprobis, consequuntur vitam æternam. Ergo pro solis electis, non autem reprobis, Christus est mortuus. Propositio eo probatur, quia Christus dedit animam suam pro vita mundi: Ioh. 6. v. 51. vitam autem æternam intelligi, ex totius capituli illius, de vita agentis, serie constat. Deinde, quia hic finis fuit à Christo moriente destinatus, vanus esse non potuit: ideoque etiam dicitur ibidem, *vitam dare mundo* v. 33. Assumptio quoque certa est: quia electi vitæ æternâ glorificantur, Rom. 8. 30. Mat. 25. v. 34. & 46. contra reprobis mortem æternam luunt, Mat. 25. v. 41. & 46. Quod autem novus hujus doctrinæ adversarius, per mundum Ioh. 6. 33. electos intelligit, verum est: sed eo vim argumenti non evadit: quia citra discrimen, finis mortis Christi (quam pro omnibus, per eam redimendis subiit) iis communis est. Quemadmodum etiam executio finis, non ab ulla hominum voluntate, sed à mortis Christi (fidem & remissionem peccatorum redemptis promeriti) dignitate, Deique, secundum novi fœderis promissionem, donantis, dilectione & veritate dependet: ut antè, imprimis in demonstratione sexta, ex Apostolo, Hebr. 10. v. 14 usque ad 18. & ex Ierem. 31. v. 33. & c. 32. v. 40. & Ezech. 36. v. 27. stabilitum. Ac propterea, si Christus pro singulis universaliter esset mortuus, finem mortis, seu vitam æternam & omnia ad eam necessaria consequentur, Rom. 8. v. 32. Atque non singuli universaliter, sed electi tantum consequuntur. Ideoque pro singulis etiam reprobis Christus non est mortuus. Hæc de septima demonstratione. Octava verò hæc est, *id quod Scriptura sacra, speciali gratia, electis propriè convenire tradit: illud non est universalis gratia reprobis commune*. Atqui redemptio per Christi sanguinem & mortem, est id, quod Scriptura sacra, speciali gratia, electis propriè convenire tradit. Ergo redemptio, per Christi sanguinem & mortem, non est universalis gratia reprobis communis. Propositio ex oppositorum, proprii & communis, natura, quæ eidem convenire non possunt, certa est. A summationem verò adstruit illustris ecclesiæ triumphantis confessio: quæ hoc electorum privilegium celebrans, distinctè ait ad Christum, Apoc. 5. v. 9. *Maestatus es & redemptor nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu & lingua & populo & gente*. Non igitur omnes & singulos gentium, sed electos ex iis suo sanguine redemit. Sic etiam Christus, Ioh. 10. v. 11. dicit, *se animam suam ponere pro ovibus suis*, partim creditur v. 16. partim credentibus v. 28. quarum ovium *pastor magnus per sanguinem æterni fæderis* dicitur Hebr. 13. v. 20. Reproborum verò, utpote hædorum (qui ovibus opponuntur Matth. 25. v. 22. & Ioh. 10. v. 36.) pastor non est, sed victor, Ioh. 16. v. 33. & justus ac severus judex Matth. 25. v. 41. Idemque electorum privilegium statuitur Ioh. 11. vers. 51. & 52. prophetavit (inquit Johannes) fore, *ut Christus pro ea gente moreretur, nec tantum pro ea gente, sed ut etiam filios Dei dispersos congregaret in unum* (ut Ioh. 10. v. 15.) non autem singulos gentium, sed per eas dispersos. Sic etiam Dous, (scil. Filius) dicitur, *ecclesiam**

sibi acquisivisse per proprium sanguinem Acto. 20. 28.
& se tradidisse pro ecclesia Eph. 5. 25. *pro vocatis ad* Heb. 9. v. 15. *pro sanctificatis* Heb. 10. v. 14. *pro nobis* Eph. 5. v. 2. & 1. Joh. 4. v. 13. *ut etiam Gal. 1. v. 4. qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eximeret nos, ex praesenti seculo malo hoc est, mundo reproborum, qui totus in malo jacet.* 1. Joh. 5. v. 19. *ubi per vocem nobis* Apostolus se & alios electos ac fideles distinxit intelligit: *ut etiam seculi mali oppositio & fructus Christi pro fidelibus mortui expressè ostendit. Nostra denique demonstratio est hujusmodi: redemptio vera per Christi sanguinem & mortem non est inutilis: at redemptio reproborum, quam Lutherani statuunt, est inutilis. Ergo non est vera per Christi sanguinem & mortem redemptio.* Propositione extra controversiam vera est. Assumptio vero probatur, primò quia reprobi remissione peccatorum perpetua & vita æterna carent: quæ tamen propria est redemptionis, per sanguinem & mortem Christi, utilitas. Quod autem Lutherani & novus eorum Patronus, excipiunt, reprobos fructum mortis Christi non percipere, quia ad eam rem necessaria est fidei & perseverantiae conditio, quam reprobi suo vitio non observant: rectè inquam, sed inde contra sequitur, reprobos per Christi sanguinem non esse redemptos, quia fructus illius proprio destituuntur: qui primò consistit in sanctificationis (per fidem & charitatem) perseverantis & consequentis remissionis peccatorum perpetuae donatione: quatenus novum fædus certò promittit, & Christus novi fœderis sponsor, suo sanguine, suis redemptis est promeritus, & in iis, merito suo postulante, per Spiritum suum efficit, ut jam antea demonstratum. Deinde redemptionem per Christi sanguinem & mortem, à Lutheranis, non solum inutilem statui, sed etiam indignis modis profanari, re ipsa inde patet, quod coryphaeus eorum, Aegidius Hunnius, comment: in epist. Heb. 10 p. 237. afferere non sit veritus, Christum pro peccato in Spiritum Sanctum satisfecisse: quum contrà Christus illud nunquam remitti disertè affirmit Matt. 12. 31. 32. & adversarius ille etiam irremissibile agnoscat; quo modo igitur Christus ad remissionem illius, suo sanguine & morte satisfacere potuit? annon igitur illud est sanctum dare canibus, & fædus novum ac fœderis illius sanguinem, Filiumque Dei contumeliam afficere. Neque hæc privata est Hunnius, sed communis Lutheranorum sententia: cum universaliter ac disertè affirmant, Christum sacrificium suum obtulisse, pro omnibus peccatis, omnium hominum, totius mundi: ut inter alios, Matthæus Haffnerius loc. theol. lib. 3. loc. 2. de Christo, pag. 386. affirmit: quæ reliquorum etiam est sententia. Unde constat, adversarium statuere universaliter, Christum, pro singulis etiam omnium reproborum peccatis (ideoque pro peccato in Spiritum Sanctum, & per consequens multo magis pro finali ac simplici incredulitate atque impunititia) morte sua satisfecisse: unde etiam sequitur, Christi mortis finem & sapientiam & justitiam, eo posito, repugnasse: ut qui (ut sentiunt) peccatorum, quæ remitti non posse certò norat, remissionem intenderit: & quod voluntati Dei omnino adversari compertum habebat, morte suâ destinari: quibus etiam accedit, quod statuunt, Christum mortis suæ merito, poenas omnes, pro peccato in Sp. Sanct. & reliquis omnibus debitas pertulisse, Deoque plenè satisfecisse; & tamen Deum, pro iisdem peccatis, plena solutione semel accepta, æternas poenas, contra justitiam, rursus exigere: quæ horrendæ in Christi mortem & Deum justissimum judicem, contumeliam, Lutheranorum sententiam necessariò consequuntur: ac propterea falsitas illius, in locis antè positis convicta, & vera nostrarum ecclesiarum sententia, Christi sapientiam, bonitatem ac justitiam Saeris literis explicata, consentanea appareat. Quia verò adversarii (præter exceptiones antè suis locis refutatas) Christum, non solum pro electis, sed etiam pro singulis reproborum omnium peccatis satisfecisse, ac remissionem peccatorum acquisivisse, diversis argumentis probare contendunt, ea non immerito, pro instituti nostri ratione, ad majorem veritatis illustrationem, proponemus, & fucatam eorum speciem retegere ac diluere conabimur. Argumenta autem ea partim sacrarum literarum testimoniis, partim rationibus

inde deductis constant. At testimonia quidem adducunt quædam generalia, quædam specialia de reprobis: sed neutra verè probantur, ut res ipsa docebit. A specialibus autem ordiemur; quia & ea magis speciosa videntur, & pauciora sunt & facilius queunt expediti. Quæ partim ex Apostolo Paulo, partim ex Petro de prompta. Ex Paulo autem, Hunnius de justificatione pag. 59. ad questionem; Recense testimonia, quibus directe prædicatur Christus mortuus etiam pro iis, qui damnantur; Respondet; Accipe sequentia, Rom. 14. v. 15. ne cibo tuo perdas illum, pro quo Christus mortuus est. En, inquit, audis illum posse perdi, pro quo Christus est mortuus. Verum primum negatur consequentia, ob sophistica homonymias in perditionis voce: quia non omnis perditio perfecta & æterna est, sed quædam inchoata tantum ac temporalis, ut Luc. 15. v. 17. ego fame pereo, & v. 14. perditus erat & inventus est, & v. 6. inveni ovem meam perdis am, & v. 9. inveni drachmam, quam perdidera m: in objectionis autem allatae conclusione, perdere intelligitur simpliciter de perditione seu damnatione æterna, ut quæstio proposita ab Hunnio & communis controversiæ status demonstrat: in antecedente vero sumitur ab Apostolo secundum quid, de inchoata ac temporali perditione, nempe fratriis infirmi offensione vers. 13. ac tristitia & charitatis mutua lassione, ob imprudentem ciborum olim vetitorum usum, vers. 15. atque ita maledictionis occasio daretur, vers. 16. atque hoc vocat destruere opus Dei vers. 12. hoc est, pacem vers. 19. cuius Deus est Author. Sed alterum ex Paulo locum consentaneum adjungit Hunnius, Clarius, inquit, repetitur id, 1. Cor. 8. 9. & peribit frater in scientia tua, propter quem Christus fuit mortuus. Ergo Christus mortuus etiam est propter eos, qui improvida conversatione aliorum, offensione resilunt à professione Christiana & pereunt. Sed negatur etiam, non minus, quam in priore Enthymemate, consequentia: quia perire in conclusione perfectam & æternam perditionem seu damnationem: in antecedenti vero Apostoli dicto, inchoatam fidei & conscientiae lassionem, non vero extinctionem designat: ac propterea vocatur offensio vers. 11. & 13. & conscientiae pollutio vers. 7. & vulneratio illius. 12. Quibus omnibus exponitur, per verbum illud peribit, intelligendam non esse defectionem à professione Christiana, neque damnationem æternam (ut Hunnius male colligit) sed quandam pietatis lassionem, ortam partim ex imprudenti libertatis Christianæ abuso v. 7. partim ex impia (sub obtentu libertatis Christianæ) sacrificii idolis immolati, in idolorum templo, communicatione, vers. 10. Quorum utrumque, eadem Epistola cap. 10. redarguitur: prius quidem, ut malum, per accidens scandali: posterius vero, ut malum per se. Huc etiam accedit, quod cum constet, plurimos Judæos Christianos libertate Christianæ offenditos, sæpius imprudenti zelo obstituisse Paulum & aliis fidelibus doctoribus Acto. 15. & alibi: nulla tamen eorum exempla extant, qui ob libertatis Christianæ imprudentem quorundam usum, ita fuerint offensi, ut propterea à professione Christiana (ut loquitur Hunnius) resilierint. Quod autem idem Hunnius, ex Apostolo Paulo, tertium testimonium ex Epist. ad Heb. 10. adducit, ad id copiosè supra responsum & abusus illius confutatus. Alterum porro ex Epistola ad Hebreos (ab Hunnio præteritum) objicit Echardus, lib. controversiarum 12. pag. 185. quo Christum pro damnatis mortuum, probare studet, ex illis Heb. 6. v. 6. verbis, rursum sibi crucifigentes Christum. Ergo, inquit, Jam dum Christus pro iis crucifixus. Et antecedente pag. 184. ait, crucifixus pro iis etiam, qui ita prolabantur, ut ad penitentiam nunquam renoverentur, ad Heb. 6. 4. 5. 6. Sed vana est consequentia: quia primum oratio Apostoli non est absoluta, ut adversarius statuit, sed conditionalis. Deinde falsum est etiam, ab Apostolo, eo loco dici, Christum pro iis crucifixum: neque etiam, ut interpretatur cum vulgo, rursum crucifixum, neque enim hoc ex voce ἀναστὰς demonstrari potest; quia falsa verbi ἀναστὰς interpretatione dicitur: quia ἀνα in compositione cum verbo, non semper rursum, sed sæpe rursum significat: ut inter alia, in verbo ἀναπληρῶσαι, unde ἀναστὰς rursum assumptus Marc. 16. 12. Acto. 1. 11. & ἀνα-

Qq

& ἀναβαίνω συρματον vado seu ascendo Mar. 3. v. 10. & ἀναβλη-
τω suspicio, seu sursum specto, Marc. 6. v. 41. & aliis in ver-
bis. Sic etiam ἀναστησόμω συρματον crucifigo, seu, in crucem tollo.
Id quod Christus Ioh. 12. v. 32. indicavit, cum ait, cum
exaltatus fuero, scilicet in crucem v. 33. Atqui ita non solum
recte potest intelligi, sed etiam usus illius verbi (quod in
Novo Testamento solum ad Heb. 6. invenitur: et si savio
crucifigo saepius occurrat) apud antiquos Authores Græ-
cos evincit: quod simpliciter latinè crucifigere interpretari
solent. Qua de re Henr. Stephanus Th. Græc. ling. tom. 1
p. 1805. qui primum quidem ἀναστησόμω exponit, iterum cruci-
figo; sed nullum veterum Græcorum exemplum, quo il-
lud probaret, observat: sed tantum adducit locum ad
Heb. 6. ἀναστησόμω denuo crucifigentes, tritam in interpretum
versionem minus recte secutus: quia communis antiquissi-
morum authorum Græcorum usus adversatur. Ideo Ste-
phanus eodem loco deinde rectius exponit, in palum, seu,
crucem attollo: idem quod σώζω, nisi quod præpositio significet
elevationem seu elevationem in altum: idem quod ἀναστησόμω,
& exemplis illustribus quatuor, ex Thucydide, Plutarcho
& Herodiano confirmat. Quibus alia etiam, quæ observavi-
mus, addi possunt, i. quidem ex Herodoto editionis Græ-
cæ Henr. Stephani, lib. 3. p. 131. ἀναστησόμω in crucem su-
stulit, & lib. 4. p. 161. ἀναστησόμω in crucem tollunt. & lib. 6.
p. 216. & lib. 7. 292. ἀναστησόμω in crucem tollerent. Dein-
de apud Ctesiam de rebus Persicjs, ad finem ejusdem edi-
tionis additum pag. 3. & 7. & 8. ἀναστησόμω in crucem su-
stulit. Denique apud Lucianum ἀναστησόμω similiter tom. 3.
edit. Græcolat. Basiliensis tractatione de sacrificiis, acci-
pitur. Quemadmodum etiam Synonymum ἀναστησόμω
etiam apud Herodotum, saepè & Lucianum, eodem sen-
su extat. Quare cum ἀναστησόμω, citra controversiam, pri-
scorum authorum usu communi significet tantum συ-
ρματον crucifigo seu in crucem tollo, neque ullum exemplum
alterius significationis, à doctissimis Græcæ linguae Magi-
stris, hactenus observari potuerit; meritò interpretum ver-
sio, hoc loco ad Hebræos, ad veterum ac fide dignissimo-
rum normam, corrigenda. Neque obstat potest ea inter-
pretatio, quam in Chrysostomo observavimus ad hunc lo-
cum, cum ait, τι ἐστιν ἀναστησόμως, ἀνθετον τάλιν σαυτόν,
quid est ἀναστησόμως ab initio rursus crucifigentes? Quem et-
iam pro more suo recentiores Græci Theophylactus & alii
sequuntur: hoc, inquam, obstat non potest: quia ea in-
terpretatio nititur tantum voce ἀνά, quæ non raro notat
rursum; neque ullo Græcorum veterum usu antecedente
stabilitur. Ideoque nihil dictis adversatur: præsertim cum
etiam Chrysostomum, penè in tota hujus sententia expo-
sitione, à recto aberrare attentus lector facile agnoscat.
Deinde etiamsi non insolens, sed usitata ea esset significa-
tio: inde tamen nondum sequetur, eandem, non vero alteram (quam priscorum usus demonstrat) debere intelligi.
Imo quid si etiam hanc solam, quam obtendunt, esse
constaret; ne sic quidem inde solidè concludi posset, er-
go pro iis qui damnantur, Christus est crucifixus ac
mortuus. Sensus enim esset: Si qui ita in Spiritum San-
ctum peccarent, fore, ut Christum, à Judæis hostibus,
olim primum propriè crucifixum, ipsi iterum suo modo
quodammodo crucifigerent, id est, per metaphoram,
crucem illius ignominia exponerent: pro quo Hebr. 10.
v. 29. simili quadam metaphora, *Filium Dei conculcare &*
sanguinem novi fæderis communem (id est, profanum) du-
cere usurpatur. Quare neque hoc Apostoli testimonium,
neque alia, quæ ab Hunnio, aliisque adversariis proferun-
tur, Christum, pro damnatis etiam mortuum esse, directè
(ut obtendunt) immò neque indirectè demonstrant. Quem-
admodum neque illud, quod ex Apostolo Petro, 2. E-
pist. 2. v. 1. Hunnius libro locoque antea memorato, alii-
que quasi palmarium testimonium jactant. Sic enim Hun-
nius ait, *Rursum 2. Pet. 2. v. 1. scribitur de pseudoprophetis*
inducentibus sectas novas, & abnegantibus Don. inum qui
mercatus sit illos: & immediatè subjicit Petrus; qui accersunt
sibi ipsi celerem interitum. Ergo Christus mercatus est suo san-
guine eos etiam, qui intereunt ac damnantur. Sed negatur con-
sequentia: quia falsa hypothesi gemina nititur. Quarum

prima est quasi necessarium ac certum esset, *nō dicitur Dominum*, seu *herum*, designare Christum: cum Patrem, ex usu scripturæ, significare possit ac debeat: quia Christus quidem patrum *x̄eos*: nunquam vero *deos* certo vocatur: sed Patrem, ubiunque occurrit, denotat. ut Luc. 2. v. 29. & Act. 4. v. 24. & 2. Tim. 2. v. 21. Apoc. 6. v. 10. Denique Epistola Judæ v. 4. in sententia huic Petri dicto non absimili, ubi falsos etiam doctores arguit, quod & Deum & Christum abnegarint: ac distinctè Deum (nempe Patrem) *deos*; Jesum vero Christum *x̄eον ιησον* appellat. Verba enim hæc sunt diserta, solum illum *Ιησοντα Deum & x̄eον nostrum Jesum Christum abnegantes*. Altera hypothesis est vocem *ἀρχέων αὐτα*, cum qui emit, sive *mercatus est*, necessariò hic designare eum, qui redemit suo sanguine: ac propterea de solo Christo, non alio posse intelligi. Unde vocem *mercatus est*, in hujus loci ostentatione, capitalibus literis Hunnius descripsit. Verùm hæc hypothesis non est necessaria: primùm quia ea vocis *ἀρχέων* absolute positæ significatio in Sacris Literis est prorsus insolens. Nusquam enim speciatim emptionem per sanguinem indicat; sed tantum, quando fit mentio pretii, aut sanguinis, aut electionis aliqua additur circumstantia, quæ vocem generalē restringit. Pretii quidem exemplum 1. Cor. 6. v. 20. *empti es tu pretio*. Sanguinis, ut Apoc. 5. v. 9. *magistratus es & emisti nos Deo, per sanguinem tuum*. Denique electionis circumstantia, Apoc. 14. v. 3. *empti ē terra. & eodem sensu v. 4. empti ex hominibus*. Absolute vero *ἀρχέων emere*, ut propriè acquisitionis est species: sic deinde per Synecdochen speciei, pro genere, generatim significat *acquirere*, ut Esai. 55. v. 1. *emite à me, sine pecunia & absque pretio, vinum & lac*, quod 70 interpretes *ἀρχέων* reddunt. & Dan. 2. v. 8. *tempus emitis*, θύμοι, id est, acquiritis. Sic etiam Apoc. 3. v. 18. *suadeo tibi ἀρχέων, ut emas* (id est acquiras) *à me aurum igne exploratum, ut dirives fias*. Atque ita commodiè *ἀρχέων* absolute hoc Petri dicto, simili usū, possum, non speciatim *acquirere sanguine* (quod insolens esse ostendimus) sed generatim *acquirere* designat: nimis quod Deus Pater falsos doctores, antea, per vocationem externam, sibi non in suos filios atque hæredes; sed in servos familiæ suæ, hoc est ecclesiaz, acquisierat. Neque mirum est, vocem *emendi*, in Sacris literis, eo modo generatim usurpari: cum etiam λυτρώω, quod propriè est *redimere*, seu *pretio captivorum liberare*, generatim pro *liberare* accipi soleat. Quemadmodum 70. interpretes, voci Hebræων *λυτρώω* *redimere* consentaneè, memoratâ voce Graeca Deut. 7. v. 8. & cap. 13. v. 5. & Psal. 25. v. 32. & alibi usi sunt. Et Moses eodem sensu à Luca Act. 7. v. 35. λυτρωτὸς *redemptor*, hoc est, liberator, puta à captivitate Ægyptia, appellatur. Ac propterea falsum est, quod Hunnius, etiam hoc Petri testimonio, directè prædicari, Christum pro iis, qui damnantur, esse mortuum, eosque mercatum esse suo sanguine, affirmat: quum neque de Christo, neque de emptione per sanguinem illius loquatur Apostolus, sed de Patre, qui falsos doctores, in servos suos, initio, per agnitionem veritatis; non autem in hæredes acquisiverat: ut ex phrasi ad dictis scripturæ ostendimus: quæ expositioni adversariorum minimè convenientiunt. Cœterum, quia aliæ quædam vulgo hujusmodi solutiones adferuntur, illas excutere operæ pretium existimamus: unde, nec adversariis refellendis sufficere: nec Sacris literis satis consentaneas, examine diligente instituto, candidè judicantibus perspicuum fore speramus. Prior autem solutio hæc est: Petri Apostoli, de falsis doctoribus hæreses exitiales subintroducturis, verba ista, *Dominum qui illos emit aut mercatus est abnegantes*, non intelligenda de emptione secundum rei veritatem, sed secundum eorum, aliorumque ex charitate judicantium, opinionem. Verùm huic responsioni non pauca adversantur. Primum, quod *Ιησόντα* de Christo, & *emptionem* de redemptione per sanguinem illius intelligendum concedit: cum contrà utrumque à Scripturæ phrasí sit alienum; ut antea demonstratum est. Deinde, quod omessa veritatis significatione, de errante opinione, citra necessitatem, periculose interpretatur. Nullibi enim in Sacris Literis talis emptionis

absolutè posite, neque etiam exemptionis per sanguinem Christi significatio extat. Præterea, cum Petri verba non sunt narratio, de præsentibus fallis doctoribus; sed prophetia de futuris (non enim de iis ait, *sunt*, sed *erunt* versu 1.) quo modo igitur illa de opinione tantum, non autem de rei veritate dicta? Denique cum serino hic sit, de falsis doctoribus Dominum abnegantibus: quo modo illi potuerunt opinari sese per Dominum & sanguine illius redemptos; aut, quo modo exitiales hærcies tubin-troducentes, Dominumque abnegantes, opinione fidelium, per Christi sanguinem empti potuerunt haberi? nam charitas quidem in rebus dubiis, de aliis bene sperat, 1. Corinth. 13. v. 7. sed de rebus notis, contra fidem ac conscientiam judicare non potest. Quare hæc responsio vulgaris tot tantisque incommodis scatens, objectum argumentum solvere nequaquam potest. Posterior vero, à plerisque probata, multo minus adversarios refellit. Ea enim hæc est, Christum pro reprobis etiam mortuum dici, quo-ad sufficientiam pretii, non autem quo-ad efficaciam illius. Sed ut omittamus communem, cum antecedenti response vulgari, errorem expositionis vocum Λαοί & οὐρανοί in Sacris Literis insolentis, reipsa sane non est argumenti objecti refutatio: sed imprudens prævaricatio, seu cum adversariis collusio: quæ, sub refutatio-nis prætextu, adversariis certam victoriam largitur: cum illud, quod obtainere conantur ac contendunt, verum esse agnoscitur: nempe passionis & mortis Christi scopum suis-ſe, ut *avt̄p̄* redemptionis premium, etiam pro peccatis reproborum, Deo persolveret, ac pleuē pro iis satisface-ret. Hæc enim certa mens est status controversiæ, quam tractamus, An Christus pro reprobis sit mortuus? Id quod falsum esse, firmis demonstrationibus ante stabilitum: neque ex *emendi* voce 2. Petr. 2. vers. 1. contrarium probari posse, response solidâ, initio allata, ostensum. Quare hoc prius, in mortis Christi pro reprobis agnitione, vi-tium. Alterum vero est in modo illius sufficienti: quo fal-sa mortis Christi, pro peccatis expiandis, divisio in sufficien-tem & in efficacem statuitur: cum utrumque mortis Christi propriè conveniat. Quia mors Christi, pro quibus eam subiit, non solum ad redemptionem illorum sufficit: sed eam quoque, sui meriti (ut cause impulsivæ) efficaciā fidem & peccatorum remissionem in iisdem effecit; ut supra ex vi mortis Christi, & novi fœderis, per eam sancti-ti, promissione clare demonstratum. Si quis excipiat, Christi mortis premium esse infinitæ potentiae, adeò ut vel mille mundis & amplius, si essent, redimendis potuerit sufficere. Quis negat? Sed inde tamen non sequitur, pre-ſum illud mortis Christi, ab illo, pro omnibus & singu-lis, etiam reprobis, persolutum: quia ad eam rem, non lo-lum infinita potentia, sed etiam voluntas ac destinatus finis necessarius est. Quemadmodum enim thefauri à Sal-lomone collecti sufficientes fuerunt, ut omnes & singu-los pauperes Hierosolymitanos ditarent: propterea tam-en dici non potest, nisi perridiculè: thefauros pro iis col-legisse sufficienter: quia certum est, hoc non pauperi-bus illis ditandis, sed pro structura templi, & pro se suis-que, ab illo factum. Sic etiam pretii mortis Christi præ-ſtantia tanta est, ut omnibus & singulis redimendis suf-ficere potuerit: non tamen pro singulis illis persolvit, sed pro electis solis, tanquam ovibus suis, secundum vo-luntatem Patris, servandis. Hanc tamen distinctionem non esse novam, sed olim etiam à Scholasticis propo-ſitam, verum est. Sic enim Thomas Aquinas Commentar. in primam epistolam ad Timoth. cap. 2. lectione prima, ait ad finem: 1. Johann. cap. 2. in se est propitiatione pro pec-catis nostris: &c. Pro aliquibus efficaciter; sed pro omnibus sufficienter: quia premium sanguinis ejus est sufficiens ad sa-lutem omnium, sed non habet efficaciam, nisi in electis, propter impedimentum. Vanam tamen esse distinctionem, ex antedictis constat: quia falsum mortis Christi finem fundamenti loco supponit, & rationem, à sufficientia illius, invalidam adjungit. Denique si pro singulis Chri-stus fuisset mortuus, nullum esset efficacia impedimen-tum: quia mortis Christi efficacia ea propria, ut fidem

& remissionem peccatorum, tanquam causa impulsiva, in iis, pro quibus eam pertulit, potenter efficiat: at-que ita impedimentum incredulitatis in mente & duri-tatem cordis tollit: ut etiam supra demonstratum. Quamvis autem, ad mitigandam Lutheranorum acerbitatem, ea distinctio à plerisque nostrum sit arrepta: cā tamen ferociores sunt redditi. Ut primum ostendit Leonhar-dus Hutterus Doctor Wittenbergensis, in Libri Concordiae explicatione, articulo 11. pag. 1118. ubi afferit quidem, ut etiam sequentia pagina, quod pro impiis quo-que & reprobis Christus passus sit, & in illorum salutem, ab-solutissimum Patris suo colisti & ipse exsolverit: idque tam verè ac sufficienter, quam verè & sufficienter pro sanctis & electis mortuus est & satisfecit. &c. Interim (ait) non efficaciter Christum esse mortuum pro omnibus, non ratione meritis in se considerati, sed ratione fructus & efficacie salvificæ, quæ dependet ab applicatione per fidem. Quia cum defituatur magna pars hominum, sit, ut efficacia universalis meriti Christi ad omnes non redundet. Utuntur quidem Calvinianis etiam hac distinctione: sed sensu ferè heretico, Christum pro omnibus hominibus mortuum sufficienter, sed non efficaciter, hoc est, potuisse Christi mortem sufficere, pro redēptione totius ge-noris humani, si nimis Deus voluisse, pro omnibus pati & ac satisfacere Filium, At vero Deum hoc nunquam voluisse: ac proinde Christum etiam non sufficienter, hoc est, verè passum esse pro peccatis totius mundi. Quod Hutterus mysterium iniquitatis & horrendas blasphemias vocat. Secundò neque Iacobum etiam Reineccium Lutheranum distinctione illa placavit, Armaturæ Christianæ tomo secundo, pagina 166. De Christo, cum ait; impiorum est salvator, & piorum est salvator. Impiorum, ratione acquisitionis effi-cienter, sed non sufficienter, siquidem ii, id quod Christus ac-quirit, sibi non applicant. Piorum, ratione acquisitionis & applicationis; ac proinde tam sufficienter, quam sufficienter. Contra vero Hutterus laudat hanc veterum distinctionem, Christum sufficienter quidem pro omnibus esse mortuum, sed non sufficienter. Cui Reineccius tom. 3. pag. 14. con-fentiens & sibi contradicens ait, Christus quidem mortuus est pro omnibus sufficienter, sed non sufficienter. Atque ita in hac fal-sa distinctione definienda, inter se & partim secum dissen-tiunt. Quare ex hisce omnibus liquere satis arbitramur, vul-garem illam ac secundam, ad objectum ex 2. Pet. 2. 1. lo-cum, responsem, nec solidam, neque ad refellendos, aut mitigandos adversarios, idoneam. Ac præterea non rectè eandem, ad 1. Epistole Cor. 8. 11. dictum illud, per scientiam tuam peribit, explicandum, à nonnullis adhiberi. Quia vero supra in hujus nodi examine, aliam solutionem, quæ adfertur, nempe per tuam scientiam peribit, hoc est, per te quidem, seu quantum in te est, præterivimus: & ab eruditio auditore rogati, quid de ea videretur, strictim respondimus: non ingratum fore speramus, si succincta quadam digres-sione (ne quis forte scrupulus oriatur) rationes, cur mi-nus firma videatur, proponamus. Prima autem est, quia peri-re, de perditione æterna intelligendum, adversariis conce-dit: id quod minimè necessarium esse, supra demonstratum. Secunda est, quod additione quadam (quæ neque ex S. literis neque ex loci circumstantiis probatur) Apostoli verba re-stringit, eaque non tam declarat, quam ellipsis quadam ob-scurat. Tertia denique, quod à sententia Apostoli dissentire videatur. Hujusmodi enim loquendi forma, peribit per te quidem, adversi vel diversi membra omissionem innuit, (puta) quamvis per aliud (nempe gratiam ac potentiam Dei conservantem Ioh. 10. 29. & 1. Pet. 1. 5.) non peribit. Sic etiam vocum, per te quidem explicatio hæc, seu, quantum per te stat, clarior non est, sed simili ellipsis laborat, ut suppleri possit, quamvis per Dei gratiam non peribit. Atque ita utri-que Apostolo contradicit dicenti, peribit. Nam si ejus explicationem consideremus, non impeditus atque irritus per-dendi conatus: sed perditio (licet inchoata ac tempora-lis) disertis variisque illius modis, Rom. 14. & 1. Cor. 8. de-claratur. Qualia sunt illa, quæ recensentur, abusus libertatis Christianæ effecta noxia, quod infirmis causa præbet blasphemiae, Rom. 14. 6. quæ justitiae illius læsio. Deinde quod pax violetur vers. 19. quæ destrucio (nempe se-
cundum
Qq 2

cundum quid operis Dei (ut qui justitiae & pacis author) dicitur vers. 20. & per offendiculum præbere, ibidem explicatur. Sic etiam 1. Cor. 8. perditio illa, vocatur infirmorum offendiculum v. 9. & conscientia pollusio v. 7. & vulneratio (non autem extincio) v. 12. Ad hæc, instrucio ad edendum idolothysa vers. 10. & quidem, ut idolothysa vers. 7. Ex quibus perspicuum est, perditionem re ipsa, sed inchoatam ac temporariam, non autem conatum solum & impeditum denotari. Quare hisce de causis, proposita illa explicatio, neque necessaria, neque Apostoli sententia satis consentanea apparet. Reliquum igitur est, ut ad rem ipsam redeamus, & testimoniis illis, quibus speciatim Christum pro reprobis mortuum directè affirmari contenditur, expeditis, ad ea, quibus generatim idem statui contendunt, procedamus. Ea autem sunt duplia: quædam ubi omnium: alia ubi mundi fit mentio. Ac prioris modi ex Veteri Testamento est unicum Esai. 53. v. 6 omnes nos ut oves erravimus, quisque in viam suam nos convertimus & Febova facit, ut incurrat in eum iniquitas omnium nostrum. Verum negatur consequentia: quia Propheta non loquitur ea, de reprobis, sed de electis ac fidelibus omnibus. Nec enim ait absolutè, omnium, sed distinctè addit, in prima persona, nostrum, nempe fidelium, quibus Propheta se annumerat. Deinde dicit etiam, omnes nos ut oves erravimus: quose, aliosque oves Christi, ovibus brutis comparatae intelligit: ut 1. Pet. 2. vers. 25. repetitur & explicatur, Eratis ut oves errantes, sed conversi nunc ejus ad Pastorem & Episcopum animarum vestiarum. Tales autem oves non sunt reprobri, Ioh. 10. v. 26. quos Christus non novit, Matth. 7. v. 23. sed electi, quos novit, Ioh. 10. v. 14. pro quibus solis ut orat Ioh. 17. vers. 9. & 20. sic pro iis mortuus est Ioh. 10. vers. 11. & vitam æternam iis solis donat vers. 28. Denique idem demonstrat additus à Propheta, versu antecedente, mortis Christi fructus, castigatio pacis nostra imponitur ei, & labore ejus (aut vibice ejus 1. Pet. 2. v. 24.) sanati sumus. Qui fructus geminus electis prius: ut qui soli à peccatis, justificatione, & quidem perpetuâ, per fidem sanantur, solique pacem habent cum Deo perpetuam. Rom. 5. v. 1. & Hebr. 10. vers. 17. Ezech. 37. vers. 26. Reprobi vero non ita à peccatis sanantur, sed ejus dominio & maledictioni subsunt: nec pacem habent cum Deo: quia ira Dei manet super eos. Ioann. 3. vers. 36. Ac propterea testimonium Prophetae causam adversariorum minimè confirmat, sed contra infirmat & invertit. Novam enim ac solidam nobis, adversus ipsos, demonstrationem exhibet hujusmodi: omnes, pro quibus Christus mortuus est, pace donantur & labore illius sanantur. At soli electi pace donantur & labore Christi sanantur: non vero reprobri. Ergo electi soli, non autem reprobri, sunt illi, pro quibus Christus est mortuus. Propositio est, Esai. 53. v. 5. & 6. Assumptio jam de electis & reprobis probata: & posterius liquet etiam ex Esai. 6. vers. 10. pinguefac, inquit, cor populi istius &c. ne videat oculis suis & corde suo intelligat, & sanet eum, videlicet Deus, ut Ioh. 12. v. 40 ponitur, & exponitur, & sanem eos. Quemadmodum in ejusdem loci Etiaæ repetitione, Marc. 4. v. 12. Sanationis metaphora, his verbis, & remittantur eis peccata, declaratur. Vnde conclusionis veritas constat. Deinde ex Novo Testamento, testimonia objectantur plura. Quorum primum est, Rom. 5. vers. 18. sicut per unius delictum, in omnes homines, in condemnationem: sic per unius justitiam, in omnes homines, in justificationem vitæ. Sed negatur consequentia: quia omnes hic relè dicuntur. Ab Adamo enim, ut naturali stirpe generationis omnium hominum, peccatum & reatus, in eos omnes, ad condemnationem venit: à Christo vero ut supernaturali omnium regenitorum, per fidem, stirpe, in omnes eos, venit justitia, ad justificationem vitæ. Vnde sequitur, non de omnibus, etiam reprobis, agi: qui neque justitia Christi, neque justificationis, neque vitæ, quæ effecta illius vers. 17. participes fiunt. At, inquiunt, hoc modo peccatum Adami potentius esse justitia Christi, contra versum 15. Verum hoc negatur: quia unum servare, potentius est, quam mille perdere.

Deinde justitia Christi, ratione effecti, amplior est: quia non solum suos à peccato Adami & à morte æterna liberat, sed etiam ab omnibus eorum inde ortis peccatis: & non solum justificat, sed etiam jus vitæ æternæ & vitam æternam dat: quibus Adamus ante lapsum caruit: quia nondum necessarium ad ea, perfectam ad finem obedientiam, habebat: ideoque iis posteros privare non potuit. Ex quibus adversariorum sententia demonstratione hac refutatur: omnes illi homines, de quibus Apostolus agit vers. 18. in fine, justitia Christi justificantur & vitam babent vers. 18. nempe æternam vers. 17. Hoc autem reprobis non convenit. Ergo reprobis non sunt illi homines, de quibus Apostolus. Secundum deinde testimonium est, Rom. 8. v. 32. is qui proprio Filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit eum. Verum illud non de omnibus, tam reprobis, quam electis, generatim, sed de electis omnibus speciatim dicitur: quia verbum nobis sententiam restringit ad fideles, qualis Paulus, & illi, ad quos scribit. Similiter antecedens versus: Si Deus pro nobis, quis contra nos? & sequens vers. 33. Quis accusationem instituerit adversus electos Dei? Deus est qui justificat. & v. 34. quis condemnabit? Christus mortuus est, &c. qui interpellat pro nobis. Deinde idem etiam evincit alterum hujus objecti testimonii membrum, Quo modo non cum eo omnia nobis gratificabitur? id quod solis electis, nullis vero reprobis contingit. Adeò ut illud, quod pro se, ab adversariis, testimonium producitur, eorum errorem omnino destruat, & nostrarum ecclesiarum sententiam validè ac perspicue demonstret: ut ex prima, à nobis antè positâ, demonstratione apparuit. Tertium testimonium adjiciunt illud. 2. Corinth. 5. v. 15. Quod si unus pro omnibus mortuus est: Ergo omnes mortui sunt, ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est & suscitatus. Verum hoc etiam testimonium, non de reprobis, sed de electis ac fidelibus loquitur, ut consequentia demonstrant. Primo quidem, cum dicitur, Ergo omnes mortui sunt: id quod non propriè, sed metaphorice, secundum veterem hominem, intelligitur: ut etiam in loco simili, Rom. 6. v. 6. dicitur, veterus noster homo una crucifixus, ut aboleatur corpus peccati, ut non amplius serviamus peccato. Id quod eodem sensu, hac sententia, ad Corinthios repetit, cum ait, ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, id est peccato, ut antè cum in eo essent mortui, seu vita justitia: privati: quod verbis illis, non amplius, indicatur. Idemq; ostendit membrum oppositum, qui vivunt, vivant ei, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit: ubi mortuis opponuntur qui vivunt, id est, qui vitâ justitiae prædicti: ut etiam ad Rom. 6. 6 (ut memoravimus) idem explicatur: ut etiam ibidem, vers. 16. ne sisisti membra vestra arma peccato; sed sisisti vos Deo ex mortuis vivos. Quod etiam indigit illa ad Corinth. sequentia verba, vers. 17. 18. Si quis igitur est in Christo, nova creatura est: vetera præterierunt, nova facta sunt omnia. Hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi, per Christum. Ac propterea telum illud, ad adversariis, in nostros emisum, hac demonstratione, in ipsos retorquetur: omnes illi, pro quibus Christus mortuus est, mortui sunt secundum veterem hominem, & vivi secundum novum & nova creatura facti ex Deo, eique reconciliati. At qui non omnes reprobri: immo nulli eorum sunt tales. Ergo non omnes reprobri: immo nulli sunt illi, pro quibus Christus est mortuus. Propositio est testimonium Apostoli & ejusdem expositio. Assumptio etiam firma est: quia plerique reprobri sub peccati dominio perpetuo manent, neque unquam fiunt nova creatura, neque fideles, neque reconciliati: sed sub ira Dei manent, Ioh. 3. v. 36. immo quod amplius est, nullos reprobos esse tales, inde constat, quod & vivificatio novi hominis, seu sanctificatio, & reconciliatio cum Deo, per Christi mortem, perpetua est, Hebr. 10. vers. 10. cum vers. 16. & 17. quibus reproborum omnium in peccatis mors & damnatio adversantur. Quartum testimonium est Coloss. 1. v. 20. Placuit per eum reconciliare omnia sibi, pacificans per sanguinem crucis ejus, per ipsum, siue quæ in terris, siue quæ in celis sunt. Sed negatur, per omnia intelligi etiam omnes reprobos: ut res ipsa contrà evincit: quia reconciliatio cum Deo & pacificatio sunt propria electorum per fidem, Rom. 5. v. 1. contrà reprobri sunt hostes Dei

Dei perpetui, quos Christus *nunquam novit*, Matth. 7. 23. neque pro iis orat Ioan. 17. v. 9. sed *ira Dei manet super eos*, Ioann. 3. v. 36. Per *omnia* verò *in terris*, omnes electos intelligit: qui soli per fidem in perpetuum Deo reconciliantur & pacem habent apud Deum. Per *ea que in cœlis*, non Deum, non angelos, sed electos in cœlo beatos notat: qui licet dum viverent, reconciliati ac pacificati fuerint Deo: hoc tamen factum est fide in Christum pro iis moriturum: ideoque fructum meriti sanguinis & mortis Christi perceperunt: sed ipsam mortis satisfactionem nondum perceperant, sed expectabant. Vnde Heb. 11. v. 49. dicuntur *non reportasse promissionem*, hoc est, rem promissam, scilicet Christum exhibitum & mortuum. Ideoque quia iis data salus pendebat à Christi missione ac morte, additur versu sequenti 40. quod *Deus de nobis melius quiddam proiulerat, ne sine nobis consecrarentur*. Quintum succedit testimonium ex Epist. ad Heb. c. 2. 19. *ut gratia Dei, pro omnibus mortem gustaret*. Sed illud quoque alienum est: quia per vocem *omnes*, non omnes, tam reprobri, quam electi ac fideles: sed omnes ac soli electi intelliguntur: ut sequens versus descriptione eorum exponit, vocat enim *filios* (ut etiam v. 13. datos Christo à Patre) deinde *in gloriam adducendos*: ut etiam Christum *principem*, seu Authorem, *salutis eorum* appellat: quæ electis, non verò reprobis conveniunt: ut alia ex sequentibus omittam. Ideoque frustra hoc testimonium ab adversariis producitur. Sextum denique accedit testimonium, quod ab adversariis ex 1. Tim. 2. v. 5. & 6. obtenditur. *Unus mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus, qui dedit semetipsum redēptionis p̄tium pro omnibus*. Ergo, inquiunt, pro singulis, tam reprobis, quam electis. Verum negatur consequentia: quia vox *omnes*, non semper singulos, sed sèpè quosvis designat: ut Luc. 11. v. 12. *decimatis omne olos*, & 1. Cor. 10. v. 25. *omne quod in macello venditur, edite: omne, id est, quodvis: aliâs vanæ essent istæ sententiæ*. Sic etiam Matt. 12. v. 31. *Omne peccatum & blasphemia remittetur, id est, quodvis: aliâs falsa effet oratio*. Sic etiam hoc ad Timotheum capite, vers. 1. Apostolus hortatur, ut preces fiant, *pro omnibus hominibus*, hoc est, quibusvis; omnis generis, non autem pro singulis generum: quia 1. Ioh. 5. v. 16. orare pro *peccantibus ad mortem* disertè prohibetur. Sic etiam in sequentibus, v. 8. Paulus vult *viros orare omni in loco*, hoc est, quovis, citra discrimen: ut Ioan. 4. v. 23. non verò singulis in locis: hoc enim fieri non potest. Atque ita etiam redēptionis p̄tium *pro omnibus*, hoc est quibusvis, seu omnis generis hominibus, consentaneè accipi potest & quidem sensu, citra ullam controversiam verissimo. Sed objici potest, sensu quidem eum esse verum, sed imperfectum: *omnes enim, hoc in loco, non tantum quosvis, seu omnis generis homines, sed etiam singulos intelligi: idque probari duobus, ex antecedentibus, argumentis*. Primum, quia Christus dicitur *unus mediator Dei & hominum*, v. 5. ad quod confirmandum subjicitur, *qui semetipsum dedit redēptionis p̄tium pro omnibus*. Sed negatur consequentia: quia, ut *omnes*, homines quosvis notare potest, ut modò ostendimus: sic *homines similiter quosvis, non singulos denotare*. Cum enim mediator hominum sit, qui pro iis intercedit suâ precatione, & sanguinis pretiosi ac mortis satisfactione: prius singulis convenire non potest: quia Christus non orat pro mundo reproborum, Ioan. 17. 9. Sed alterum urgent, eoque exsultant, quod v. 4. asseratur, *qui vult omnes homines salvos fieri & ad agnitionem veritatis venire*. Cujus confirmatio est v. 5. quia *Iesus Christus Dei & hominum mediator: verum est: sed etiam hoc loco omnes homines similiter non singulos, sed quosvis, seu omnis generis homines designat*. Id quod ex utroque sententiæ membro confirmatur. Ex primo quidem, quia Deus solos credentes vult salvos fieri: contrà verò non credentes vult damnari, ut Ioa. 3. 36. qui credit in Filiū, *babet vitam æternam: qui verò non credit Filio, non videbit vitam: sed ira Dei manet super eum*. Idemque confirmat secundum membrum, in quo agnitione veritatis per Synecdochen gen. pro specie, est fides salvifica: ut etiam 2. Tim. 2. v. 25. & Esa. 53. 11. Ea autem non est omnium & singulorum, 2. Thess. 3. 2. *nemo enim venit ad Christum, nisi Pater*

cum traxerit, Ioan. 6. 44. & ab eo datum fuerit v. 65. sed fides est electorum, Tit. 1. v. 1. ubi etiam describitur per agnitionem veritatis secundum pietatem. Eaque fides merum est Dei donum, Eph. 2. v. 8. *Gratia enim salvi fuit estis, per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est: non ex operibus, ne quis glorietur*. Fides autem est electionis ad salutem consequens, ac subordinatum medium. Quos enim elegit, illus etiam vocavit, Rom. 8. 30. & eligit nos, ut effimus sancti, Eph. 1. v. 4. quod fide & charitate ethicatur. Unde apparet, Deum agnitionem veritatis illius (ut pote liberum & indebitum beneficium) sine ulla injuria, potuisse nullis peccatoribus donare, Matt. 20. 15. Rom. 11. 35. vult tamen gratis quorundam immitero misereri: alios verò merito, in miseria corū, pro suo jure ac placito, relinquere: ut Christus consitetur Patri, Matt. 11. 25. & 26. confiteor, inquit, tibi Pater, Domine cœls & terræ, quod abscondoris huc à sapientibus & intelligentibus & revelaris ea parvulis. Etiam Pater, quia ita placuit tibi. Quo etiam spectat vers. 27. neque Patrem novit quisquam nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius revelare. Quare cum Apostolus dicit, *Deus vult omnes homines salvos fieri & ad agnitionem veritatis venire*, non solum potest: sed etiam debet, de solis electis intelligi: non autem de omnibus & singulis, etiam reprobis. Atque ita Augustinus, tom. 3. in *Enchiridio ad Laurentium* cap. 103. Omnes homines, non de singulis exponit: sed contrà ait, *sic dictum est, qui omnes homines vult salvos fieri, non quid nullus hominum esset, quem salvum fieri nollet (qui virtutes miraculorum facere noluit, apud eos, quos dicit acturos fuisse penitentiam, si fecisset) sed ut omnes homines, omne genus humanum intelligamus, per quacunque differentias distributum, Reges, privatos, &c.* Idque Augustinus sequentibus etiam probat. Idemque, tom. 7. de *correptione & gratia*, ait de Deo cap. 14. *Cui volenti salvum facere, nullum hominum resistit arbitrium. Sic enim velle vel nolle in volentis & nolentis est potestate, ut divinam voluntatem non impediatur, nec superet potestatem. De his enim qui faciunt, quod non vult, facit ipse quæ vult. Quod scriptum est, quod vult omnes salvare, nec tamen omnes salvi sunt, multis quidem modis intelligi potest; ex quibus, in aliis opusculis nostris, aliquos commemoravimus; sed hic unum dicam, ita dicendum, omnes homines vult salvos fieri, ut intelligantur omnes prædestinati, quia omne genus hominum in eis est. Quibus etiam diversis in locis egregie ac solidis additis rationibus consentit illustris Augustini discipulus Prosper. Atque ita adversariorum exceptio evertitur. Perstat igitur propositum, ad argumentum, è sexto testimonio, peritum responsum, nempe negatione consequentiæ: quia vox *omnibus* accipi potest, ex usu illius, in Sacris etiam Literis frequenti, pro quibusvis: ut & ex aliis & diversis etiam hujus capitii exemplis & ex sententiæ veritate probatum. Ideoq; adversariorum argumentum corruit. Deinde quod amplius est, non solum potest, sed etiam ita debet hoc loco accipi: ut demonstratio ex hoc loco petita evincit, & adversariorum sententiam solidè refellit, hoc modo: *omnes illi, pro quibus Christus est mortuus, sunt quos Deus vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*. Sed singuli homines non sunt illi, quos Deus vult salvos fieri & ad cognitionem veritatis venire. Ergo singuli homines non sunt illi, pro quibus Christus est mortuus. Propositio per se clara est: quia Apostolus probat, Deum velle omnes salvos fieri, quia unus mediator Christus Jesus, qui dedit semetipsum redēptionis p̄tium pro omnibus: & adversarii quoque, in refutata jam modò objectione, idem testantur. Assumptio quoque ex iis, quæ paulo antè, ad sententiam illam (*Deus vult omnes homines salvos fieri*) diximus, duobus solidis argumentis, ex totidem illius membris demonstrata est, & effugium adversariorum eadem opera sublatum. Quod verò ex 2. Petri 3. v. 9. objectant, *Deum non velle, ut aliquis pereant, sed ut omnes ad penitentiam revertantur*; iis non favet: quia per aliquos & omnes, electos ad salutem ac fideles intelligit: ut non solum res ipsa (quemadmodum antè demonstratum) sed etiam loci circumstantiæ confirmant. Scopus enim est, fideles consolari ac confirmare adversus intidclium derisionem, qua spem piorum, de promisso adventu Christi, ad ipsos servandos, expugnare conabuntur, dicentes,*

Ubi est promissus adventus ejus? v. 4. Consolatur verò Apostolus fideles, cum aliis argumentis, tum etiam, quod Deus, qui promisit, non tardat, sed patiens est erga nos: unde apparet, cum subdit aliquos & omnes: non de reprobis, sed fidelibus, de quibus locutus, intelligendum: quibus promisit adventum Christi & salutem eorum vult & efficit: ut v. 15. & Domini nostri patientiam, salutem arbitramini. Contrà verò adventus Christi reprobis non est promissus, neque salutaris: sed contrà, ad eorum perditionem futurum certò minatur, v. 7. Cumque & salus, Eph. 2. vers. 8. & pœnitentia ad salutem, Act. 10. v. 18. & 2. Tim. 2. v. 25. mera sint Dei dona (secundum foedus novum, Hebr. 10. v. 16. per Christi sanguinem sancitum, Hebr. 9. vers. 15. & cap 13. v. 20.) neque omnibus communia, sed iis, quibus vult, hoc est, decrevit, propria, Matth. 11. v. 25. 26. idcirco perperam hunc locum ad reprobos accommodant. Nam quod excipiunt, Deum omnium salutem seriò ac ardenter expetere: de electis verum est, non autem de reprobis. Quos enim Deus ardenter salvos fieri vult, eos etiam potenti gratia salvos facit: quia consilium Dei statim & omnis voluntas fiet, Esai. 46. v. 10. quia omnia efficit secundum consilium voluntatis suæ, Eph. 2. v. 11. solos autem electos salvos facit, non autem reprobos, qui damnantur. Ideoque consilium Dei & voluntas non fuit, ut reprobos salvos faceret. At inquiunt, obstat nihilominus illud Ezech. 33. v. 11. vivo ego, dicit Dominus, non elector morte impis, sed ut convertatur impius à via sua & vivat: quod licet de morte temporali propriè dicatur (ut ex v. 6. 7. 8. 9. 10. & 28. patet) multò tamen magis idem colligi potest, de morte æterna. Sed ita negatur consequentia: quia inde non sequitur; Ergo Deus vult singulos etiam impios salvos fieri: quia impios hic tantum intelligit resipiscentes, seu à peccatis ad justitiam & Deum conversos: quorum conversione ac salute delectatur: ut sequens membrum exponit: impios verò in impietate manentes salvos fieri non vult; sed morituros justo Dei judicio, sèpius ibidem v. 8. 12. 13. & sequentibus inculcat. Postremò Lutherani, eorumque patroni excipiunt, Deum quidem velle singulos homines salvos fieri, sed plurimorum vitio impediri, quo minus salvos faciat: quod scilicet verbum Dei vel plenè non audiant, vel malè: & hanc esse causam, cur fidem iis non largiatur: sed aliis eam ex gratia donet, qui videlicet verbum illud audiunt & corde honesto ac bono retinent, & fructum ferunt in patientia, Luc. 8. v. 15. Verum, ea ratione, non solum frustra veritati obnuntuntur: sed etiam rectè in Semipelagianorum castra transfugiunt; ut qui gratiæ Dei, in fide & salute danda, eventum, ab actionum humanarum diversitate pendere statuunt: cum contrà fides sit merum Dei donum, à sola illius gratiâ, per verbum & Spiritum, regenerante, Ioan. 1. v. 13. 14. & creante per Christum, promanans ac dependens, Eph. 2. v. 8. & 9. quod etiam Deus efficit excellenti illa magnitudine potentiae in nobis credentibus, pro efficacitate fortis roboris ipsius, quam exeruit in Christo, cum excitavit eum à mortuis, Eph. 2. v. 19. 20. Ideoque hunc Semipelagianorum errorem ita detexit ac repressit Augustinus, libro de corruptione & gratia, loco supra à nobis memorato, ubi de hac re agens, sic ait: cui (scil. Deo) volenti salvum facere, nullum hominem resistit arbitrium. Sic enim velle vel nolle in volentibus & nolentibus est potestate, ut divinam voluntatem non impediatur, nec superes potestatem. Ac memorabilis omnino est Prospere, imprimis in illustri poëmate de Ingratia, contra Semipelagianos disputatio hujusmodi.

*Nam si nemo usquam est; quem non velit esse redemptum;
Haud dubie impletur, quicquid vult summa potestas.
Non omnes autem salvantur; magna pars est,
Quæ sedet in tenebris mortis, nec vivificatur.
An varius motus animorum talia gignunt?
Libertasque facit causam non omnibus unam?
Ergo dominus valida arbitrio divina voluntas,
Aut etiam invalida est, operis cui finis in illo est.
Quem frustra juruisse velit, nisi preferat ille
Effectum, cuius comitetur gratia cursus.
Sic etiam de præpotenti Dei gratia postea subjicit:*

*At verò omnipotens hominem cum gratia salvat,
Ipsa suum consummat opus, cui tempus agendi
Semper adest, que gesta velit, non moribus illi,
Fit mora, nec causis ances suspenditur ullis.*

Ac postea exempla illustria extare ostendit:

*Quæ doceant virtute Dei conversa malorum
Corda, quibus recti nibil unquam insederat, & que
Nullum justitiae signum, sensumve gerebant:
Et de summa conversionis potentia ait,*

*Non hoc consilio tantum, bortatuque benigno,
Suadens atque docens, quasi nomen legis haberet
Gratia: sed mutans intus mentem atque reformans,
Vasque novum ex fracto fingens virtute creandi.
Non istud monitus legis, non verba prophetæ,
Non præstata sibi præstat natura, sed unus
Quod fecit, reficit. Percurrat Apostolus orbem,
Prædicet, bortetur, plantet, riget, increpet, infret,
Quaque viam verbo referatam invenerit, intret:
Ut tamen his studiis auditor permoveatur,
Non doctor, neque discipulus, sed gratia sola
Efficit, inque graves adolet plantaria fructus.
Hæc semen fidei, radicem adfigere menti
Et . . . . . cordis validum jubet edere germen.
Hæc maturandam segetem servatque foreisque.*

Ex quibus rationibus ex Sacris Literis derivatis Semipelagianismus ille Lutherañorum ac Patronorum ante memoratus confutatur: qui non considerant, per cor honestum & bonum, in parabola, de semine, Luc. 8. v. 15. non effectum hominis, quo ab aliis se secernat: sed solam Dei, per fidem & charitatem regenerantis, gratiam intelligi: cum sine eâ, cor omnium hominum sit pravum, Gen. 8. v. 21. & Rom. 8. v. 6. ad bona opera ineptum, 1. Cor. 2. v. 14. & 2. Cor. 3. v. 5. ac lapideum cor, quod Dei gratia sola afferit, ac format cor carneum, hoc est, non pravum, sed bonum ac obediens; & nos creat, per Christum, ad bona opera, facit que ut in præceptis ipsius ambulemus, Eph. 2. v. 8. 9. 10. Jer. 31. v. 33. 34. & Ezech. 36. v. 27. Quare respōsione, ad sextum ultimumque testimonium, ex 1. Tim. 2. v. 6. objectum, firmatâ, & exceptionibus confutatis, supereft, ut ad alia testimonia, in quibus vox mundi occurrit, perpendenda accedamus. Primum autem est, Joan. 1. v. 29. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi:* Ergo omnium ac singulorum hominum, nemine excepto. Sed negatur consequentia: quia mundi vox indefinite posita non semper singulos mundi homines notat. Imò nullibi in Sacris Literis extat locus, ubi, citra controversiam, ita accipiatur: quod merito in hac materia observandum. Contra verò ad aliquam universitatis hominum partem refertur. Atque ita sèpius vel maximam, scil. impiorum ac reproborum, multitudinem notat: & 1. Cor. 11. v. 33. *mundus qui damnatur.* & 2. Pet. 2. v. 5. *mundus impiorum* vocatur: & ita Christus non orat pro mundo, Joh. 17. v. 9. vel minorem mundi partem, electorum videlicet ac fidelium multitudinem, designat. ut Joan. 17. v. 21. Christus orat, *ut credat mundus:* & v. 23. & Joan. 14. v. 31. ut cognoscat mundus: quod de solo electorum mundo dicitur, non vero reproborum: quia pro hoc non orat. Quare cum mundus indefinite positus, non universalitatem hominum, sed partem illius, & sèpius vel reproborum, vel electorum tantum multitudinem notat: Ergo non sequitur, Ioann. 1. v. 29. mundum necessariò tam reprobos, quam electos complecti: quia de solis electis, & verâ citra controversiam, tentiè exponi potest: nequè contrarium ex loci circumstantiis probatur. Imò circumstantia adjuncta solos electos notari declarat: quia Christus mortis suæ vi, peccata eorum sanctificatione & justificatione, in perpetuum tollit, Heb. 10. v. 14. & 16. Rom. 8. 30. Mundum verò reproborum non novit Christus, Matth. 7. vers. 23. nec pro eo orat, Joan. 17. v. 9. eoque per fidem non sanctificat, neque justificat, in perpetuum: quia sub peccato & ira Dei manent, Joan. 3. v. 36. Secundum deinde testimonium opponunt, ex Joan. 6. v. 21. *Caro mea est, quam dabo pro vita mundi* Sed illud eodem consequentiæ vitio laborat; quia de electis tantum agi demonstratur: quia ut vitam morte

morte sua mundo destinavit , vers. 33. sic vitam tantum electis omnibus, qui certo servantur, Rom. 8. v. 30. donat; nullis verò reprobis: quia citra controversiam damnantur. Tertium testimonium est, 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi; non imputans iis peccata ipsorum.* Sede eodem modo, ut antè, consequentia vitiosa est; quia *mundus electos ac fideles notat*, quemadmodum Apostolus declarat: primum antecedente v. 16. & 8. *Si quis igitur est in Christo, nova creatura est. Vetera preterierunt, nova facta sunt omnia.* Hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi, per Jesum Christum; deditque nobis ministerium reconciliationis. Quibus oltenditur, agi de reconciliatione fidelium, qui in Christo sunt, & facti nova creatura. Idemque probat deinde consequens adjunctum mundi, quod Deus eum reconciliavit sibi, non imputans iis peccata ipsorum: id quod solis fidelibus convenit: quia omnes illi, quibus Deus peccata non imputat, habent fidem, Rom. 4. 5. ac sunt beati, v. 6 & 7. ac Deo per fidem reconciliati, Rom. 5. v. 1. *At nemo sine fide Deo potest placere ad Heb. 11. vers. 6.* Ideoque mundus tam infideles, quam fideles, hoc loco, significare non potest. Idemque etiam consequentia indicant, quæ hoc adjunctum mundi de fidelibus solis exponunt, v. 21. *Fecit enim eum, qui non novit peccatum, pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in eo;* ubi vox nobis Paulum & fideles distinctè indicat: & attributum nobis Dei beneficium, quod per Christi, pro peccato, sacrificium, siamus justitia Dei in eo, per solam fidem obtinetur, Rom. 3. v. 22. Quapropter mundus hoc loco non singulos homines, sed solos fideles notat. Sed quartum urgent testimonium, ex 1. Ioann. 4. v. 14. *Pater misit Filium, ut rūeg, salvatorem mundi.* Sed eadem rursus, quæ antea responsio est: electi enim ac fideles mundi designantur; quia illi soli fide donantur, & nati ex Deo & per fidem salvi sunt: non verò mundus reproborum, cui disertè opponuntur ex Deo natis, v. 4. & 5. collato cum 6. sic v. 9. & 10. *Per hoc perfecta est caritas Dei in nobis, quod Filium suum unigenitum misit Deus, in mundum, ut vivamus per eum.* In hoc est caritas, non quod dilexerimus Deum: sed quod ipse dilexerit nos, & misericordia Filium suum propitiari: non pro peccatis nostris: unde ex serie orationis patet, voce mundi, mundum electorum ac fidelium, quos solos salvat, intelligendum. Sed objiciunt, obstat Apostolum 1. Timoth. 4. v. 10. ubi de Deo dicit, qui est Salvator omnium, maximè fidelium: Ergo non solùm fidelium, sed etiam infidelium, quibus comparatè, non salute ipsa, sed salutis magnitudine præferuntur: neque enim voce omnium fideles tantum intelligi: quia alias absurdia omnino esset sententia, qui est Salvator omnium fidelium, maximè fidelium. Verum rectè negari solet consequentia, ob vocis homonymiam: quia vox οὐτῆς, 1. Ioan. 4. v. 14. authorem salutis æternæ, sc. Christum, designat ωτής ξεχωρίσ: ut citra controversiam, omnes circumstantiæ ostendunt; sed 1. ad Timoth. 4. v. 10. author salutis temporariæ intelligitur, quam suā providentiæ Deus præstat: ut etiam accipitur, 1. Samuel. 10. v. 19. *Sprevisit Deum vestrum, qui est γεννηθεὶς, id est, salvos faciens vos.* 70. Σωτὴρ, servator ex omnibus malis vestris & angustiis. & cap. 11. v. 13. *Hodie effecit Jebova σωτηρίαν Salutem,* 70. Interpretes οὐτεῖς in Israel. Et Actor. 27. v. 34. *Hoc ad vestram οὐτεῖς, id est, salutem, hoc est, vitæ conservationem.* Sic etiam οὐτεῖς salvum facio, de salute corporali accipi solet: ut Matth. 17. v. 40. & 42. & alibi frequentissime: ut etiam Psal. 36. v. 7. *homines & jumenta γεννηθεὶς: Septuaginta οὐτεῖς, salvos facies Jebova.* Atque ita etiam Deus, ab Apostolo, hoc loco objecto, οὐτῆς, id est, servator, seu conservator omnium dicitur: quod suæ providentiæ beneficio, omnes homines servet ac tueatur, sed peculiariter fideles: ideoque addit Apostolus, maximè fideles. Atque ita, ut & initio hujus versus, fatigationem suam & probra, quibus afficiebatur, memoravit: sic consolationem, à Deo conservatore afflictorum omnium, maximè fidelium, subjecit. Quemadmodum, 2. Corinth. 1. ait, qui Deus ex tanta morte liberavit nos & liberat; in quo speramus, quod adhuc etiam liberabit. Quam obrem hinc probari non potest, Deum esse omnium, tam infidelium reproborum quam electorum fidelium, per

Christi mortem, salvatorem: cum de temporali, adversus persecutions, conservatione, agitur. Deinde etiam idem res ipsa demonstrat, Si enim Deus hic diceretur salvator, ratione salutis æternæ, & omnium, non solùm fidelium, sed etiam infidelium: Apostolus Euangelio Christi, quod solos fideles salvos fieri, infideles condemnari afferit, Mat. 16. v. 16. Ioan. 3. v. 36. repugnaret: imò & sibi ipsi, Rom. 5. v. 10. Si enim cum hostes essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi sumus, per vitam ipsius. Quibus demonstrat Apostolus, reconciliatos Deo certò salutem consequi. Quocirca exceptio Adversariorum vana est: ac propterea solutio, ad quartum testimonium allata, perstat. Sed quintum adjiciunt, quasi palmarium, quod pañim inculcant, ex 1. Ioan. 2. v. 2. & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi. Ergo pro omnibus ac singulis, tam reprobis, quam electis. Sed negatur consequentia: quia, ut mundus indefinitè positus, non semper, sed nullibi in Sacris Literis, generatim, universam hominis multitudinem notat: sed speciatim, vel reproborum, Ioan. 17. v. 9. vel electorum, vers. 21. & 23. sic etiam definitè totus mundus, pro dominibus acceptus, non semper, sed tantum semel generatim accipitur, Rom. 3. v. 19. sèpius verò speciatim, vel omnes reprobos tantum notat, 1. Ioan. 5. v. 9. mundus totus in malo jacet: vel omnes electos tantum, ut hoc loco: quemadmodum vocis mundi usus & veritas sententiae convenit ac suadet. Nam quod excipiunt, hæc duo membra, non pro nostris solum peccatis, & quod sequitur, sed etiam pro totius mundi, tanquam diversa statui: & priori membro, electos ac fideles intelligi: ac propterea posteriori, universos, tam reprobos infideles, quam electos ac fideles significari: si enim utrimque omnes electi ac fideles intelligerentur, non essent diversa, sed idem: ac propterea inepitè distinguerentur. Fatemur hæc duo membra esse diversa, sed suo modo; nempe, ut partem omnium electorum, & totam eorum multitudinem. Priori enim Johannes, cum ait, pro nostris, se & fideles illos, ad quos scribit, ac suos filios vocat, v. 1. & 12. indicat: posteriori verò, universam electorum multitudinem, sine locorum, temporum, nationum, similiusque circumstantiarum discrimine designat. Ac propterea aptissimè inter se hæc duo distinctè proponuntur: neque ulla ratio adferri potest, quæ hunc locum, tam de reproborum, quam de electorum mundo, explicandum demonstretur. Verum contrarium, duobus hujus mundi adjunctis, quæ electis propria, ab Apostolo declaratur. Quorum primum est, quod Christus sit illius advocatus apud Patrem: id quod reprobis nequam convenient: quia pro iis non orat, Ioan. 17. v. 9. Secundum est, quod sit ιαοὺς propitiatio pro peccatis: quod etiam fidelibus solis Sacrae Literæ tribuunt, Rom. 3. v. 24. & 25. *Justificantur autem gratis, per redemtionem factam in Christo Iesu.* Quem proposuit Deus ias: eiōs propitiatorium, per fidem, in sanguine ipsius. Pro quibus enim Christus est mortuus, iis omnibus sanctificationem, per fidem, & justificationem ac salutem est promeritus, & efficacia meriti sui, tanquam causæ impulsivæ ac permotivæ, efficit: ut supra, ex verbis Apostoli, Heb. 10. v. 10. & 14. novi fæderis promissione etiam firmatis ibidem, v. 15. & 16. & 17. & ex conclusione, Rom. 5. v. 10. constat. Quod etiam exprimit Apostolus, Heb. 9. 14. 15. *Quando magis sanguis Christi, qui per Spiritum eternum sibi obtulit inculpatum Deo, purgabit conscientiam vestram a mortuis operibus, ad servendum Deo vivo?* Itaque ob id novi fæderis mediator est, ut morte intercedente, ad redemtionem earum transgressionum quæ fuerant sub priori testamento, vocati promissionem accipiant æternæ hereditatis. Neque objici potest, cum ratione, adversus primum adjunctum, Christum dici quidem advocationem nostrum apud Patrem, id est, electorum ac fidelium: non autem totius mundi: ratio enim hæc est, quia ad Mediatoris Christi officium pertinet utrumque, Expiatio peccatorum per mortem, & deinde vi illius Intercessio, apud Patrem: ut Heb. 7. v. 22. 23. 24. Christus melioris, id est, novi fæderis, sponsor vocatur, & utrumque hoc beneficium, v. 25. & 26. cum 27. ei attribuitur: ut cui unum

convenit, etiam alterum. Nam cum summus ille amor sit Christi erga omnes; pro quibus est mortuus, Joan. 15. v. 13. & Rom. 5. v. 10. fieri non potest, ut pro aliquibus eorum orare noluerit. Quamobrem hoc quintum Scripturæ testimonium, adversariorum causam minimè confirmat. At Sextum ac postremum illud quasi adamantinum atque invictum sententiaꝝ suꝝ munimentum prætendunt ex Joan. 3. v. 16. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Ergo Christus à Patre missus, ac morti traditus pro singulis mundi hominibus, tam reprobis, quam electis. Sed negatur consequentia: quia mundi vox indefinitè posita, non semper, sed nunquam pro singulis mundi hominibus, ut supra monuimus, sed sæpius aliter accipitur, & hoc in loco sic accipi potest. Quemadmodum tribus etiam modis, ab eruditis Interpretibus, servata fidei & loci analogiâ, exponitur. Primum, ut mundus omne hominum genus, seu omnes gentes mundi significet: quemadmodum Abraham, Rom. 4. v. 13. dicitur *haeres mundi*, hoc est omnium gentium mundi, Genes. 12. v. 3. Galat. 3. v. 8. cum 9. ut etiam *divitiae mundi* per *divitias gentium* exponantur, Rom. 11. v. 22. Ex quibus concludi rectè non potest, id dicitur verè de omni hominum genere seu de omnibus gentibus; ergo verum etiam est: de humani generis, seu omnium gentium singulis; cum contrà in Sacris Literis, addita explicatione, statuatur: Ut, quod Abraham *Pater omnium nostrum*, id est, fidelium, Rom. 4. v. 11. & 16. Et Rom. 11. 12. mundus de gentibus exponitur quidem: sed ne quis de singulis gentium accipiat, *divitiae mundi*, per *salutem gentium*, v. 11. & *reconciliationem mundi* v. 15. & quidem *per fidem*, v. 20. declaratur. Atque ita etiam in hac sententia Christi nostris objecta, *mundi vox* pro omni genere hominum mundi, seu omnibus mundi gentibus accipi potest, non autem pro singulis mundi seu omnium gentium hominibus: quemadmodum explicatio ab adjuncto mundi demonstrat, cum Deum sic dilexisse mundum, Christus ait, *Ita ut suum Filium unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam;* quæ dilectio mundi, donatione Filii unigeniti, ad vitam æternam, ad fideles restringitur: primò quia dilectio Dei, qua Filium suum unigenitum dedit, est, citra controyersiam, summa dilectio, ex qua omnia ad salutem necessaria & salus ipsa necessariò consequitur: ut Apostolus demonstrat expresse, Rom. 5. v. 10. & cap. 8. v. 32. ubi ait, *qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quo modo non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur?* Atque non omnia singulis hominibus gratificatur Deus: ergo pro iis Filium non dedit. Deinde donatio etiam Christi non statuitur communis singulis hominibus, sed credentibus: dedit enim Filium, ut omnes credentes habeant vitam æternam. Secundò mundum alii electos notare censem. Nam quod Lutheranus Reineccius objicit, *Armatura Christianæ* tom. 3. p. 7. vocem *mundi* nunquam pro electis sumi: illud, ut alia multa omittamus, confutatur ex Ioan. 17. v. 21. & 23. ubi Christus orat pro fide mundi, oppositè mundo reproborum, pro quo non orat, ibidem v. 9. At rursus objiciunt, per ea verba, *ut omnis*, scilicet è mundo, *qui credit*, mundum, de quo Christus loquitur, distribui in credentes & non credentes: ideoque singulos, citra exceptionem, totius mundi homines, tam reprobos incredulos, quam electos intelligi. Verum negatur consequentia: quia electorum etiam mundus partim credebat, partim non credebat, sed erat crediturus, Ioan. 10. v. 16. & ut electos totius mundi dilexit, ac salutem eorum voluit: sic non nisi per fidem in Christum, vitam æternam iis donare decrevit, ac donat: nam ante fidem, sunt peccatores in se, hostes Dei, ac maledictioni obnoxii. Rom. 3. v. 9. 10. & Gal. 3. v. 12. atque ita missus dicitur *Filius Dei in mundum, non ut condemnaret mundum, sed ut servetur mundus per eum*, v. 17. quod mundo electorum proprium: nam reprobri non servantur, sed damnantur. Modus autem salutis indicatur v. 18. *qui credit in eum, non condemnatur;* quod à contrariis reprobis illustratur, *qui vero non credit, jam condemnatus est.* Sed contrarium patere, ad-

versariorum Patronus ait, ex v. 19. quo, ut ait, *ingratitudo pro tali beneficio tanquam causa judicij & condemnationis allegatur.* Hoc verò est judicium, quod lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras, quam lumen. Sed meritò negatur, de tali beneficio, objecto loco agi, quale vers. 16. proponitur: illud enim est dilectio Dei, quâ Filium suum unigenitum dedit. Ex quo (ut antè testimonio Apostoli ex Epistola Rom. 5. v. 10. & cap. 8. v. 32. demonstratum) omnium ad salutem necessariorum, & salutis donatio necessariò consequitur. Hic verò v. 19. agitur, de missione Christi, ad lucem Euangeli proponendam, ut Luc. 4. v. 18. & 19. quam lucem Judæi reprobi, amore vitiorum contrario, respuerunt; ut verba Christi v. 20. & 21. declarant. Quare frustra secundæ vocis *mundi*: v. 16. expositioni reluctantur. Tertia denique expositio est, mundum electos quidem, sed fideles designare: ut Joan. 6. Christus *se dat pro mundi vita*, v. 51. & *dat vitam mundo* v. 33. vita autem nulli datur, nisi fidelibus, Joan. 3. v. 36. ideoque *mundus* fideles ibidem notat. Sic etiam 2. Cor. 5. v. 19. *Deus in Christo mundum reconciliavit sibi, non imputans iis peccata.* Quæ beneficia solis electis & fidelibus convenient: ut Joan. 3. v. 36. Rom. 5. v. 1. Atque hoc modo mundus, quem Deus dilexerit &c. intelligi potest. Sed adversarii contrà, ex loci circumstantiis, excipiunt, illud sequentibus non consentire: quia additur, *ut omnis* (supple ex mundo) *qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam;* qua distributione in contrarias partes, indicatur, in mundo etiam esse, qui non credant. Ac propterea hanc expositionem ineptam esse, quidam Lutheranorum patroni arbitrantur. Sed observandum est, eos falsa niti hypothesi, quasi vox *omnis*, necessariò distributionem mundi, in contrarias partes, notaret; cum contrà duo diversi modi penitus examinantibus occurrant, quibus sine illa distinctione, rectè eo modo exponere valeamus. Primus est, ut verba illa *omnis qui credit*, fint vocis *mundi*, credentes indefinitè significantis, explicatio definita & oportuna. Quia ad singulorum fidelium consolationem, & ad erroris, cum Pontificiorum, tum Lutheranorum refutationem conductit. Qui non omnes credentes in Christum vitam habere æternam, sed quosdam eorum deficere ac damnari statuunt: cui errori hæc Christi verba, *ut omnis qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam*, tanquam antidotum opponuntur: quippe cùm æterna non sit vita, quæ amittitur. Quemadmodum & illa Christi Joan. 6. v. 35. *qui credit in me, non sitiet unquam*, & v. 10. *Hæc est voluntas ejus, qui misit me, ut omnis qui videt Filium & credit in eum, non pereat, sed vitam æternam habeat,* & fuscitem eum ultimo die. Secundus deinde modus est, ut *omnis qui credit*, Iudeorum & gentium credentium distinctionem tollat: ut Rom. 3. v. 22. *Justitia verò Dei per fidem Jesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt, non enim est distinctione*, & cap. 10. v. 11. 12. *omnis qui credit in eum, non pudebit: non enim est distinctione & Iudei & Graeci.* Quamobrem adversariorum contra tertiam explicacionem objectio, specioso quidem primâ fronte, sed fragili omnino nixa fundamento, hisce modis corruit. Reliquum igitur est, ut Sacrae Scripturæ testimoniis (quibus partim speciatim, partim generatim Christum, tam pro reprobis ac damnatis, quam pro electis ac servandis mortuum esse, directè doceri contendunt) explicatis & adversus abusum vindicatis, tandem ad rationes, quas postremò obtendunt, expendendas procedamus. Eæ autem sunt, quæ per quandam, ex dictis Scripturæ, consequiam, partim ex Veteri, partim ex Novo Testamento, ad errorem ipsorum facundum, deducuntur. Ex Veteri quidem Testamento, ratio prima adversariorum, quam etiam Patronus eorum repetit, à formula, ut ait, fæderis gratiæ desumpta est: qua promittitur semen mulieris contritum caput serpens: unde concludunt, ergo singuli homines, tam reprobri, quam electi, fæderis gratiæ sunt participes & à Satana potestate per Christi mortem liberati. Verum ratiocinatio vitiosa est, duobus modis. Primo, quia antecedens falsa nititur hypothesi, quasi verbis illis, formula fæderis gratiæ continetur: cum propriè sit communatio Dei judicis ad Diabolum & semen illius Christo adversarium directa: obliquam tamen.

men Christi, per mortem victoris illius, promissionem includens. Contrà verò fædus propriè obligationem duarum partium certis utrimque conditionibus complecti certum est; qualem hoc loco extare, probari non potest: ideoque nec fædus propriè est. Deinde falsa etiam est consequentia: nam contritio hæc capit is serpentis, seu potestatis Satanæ, non dicitur futura ratione singulorum, tam reproborum infidelium, quam electorum fidelium: quia electi, mortis Christi merito efficaci, per fidem, à Diaboli Authoris peccati & mortis potestate liberantur, Acto. 26. v. 18. Rom. 16. 20. Coloss. 1. vers. 12. 13. 14. Reprobi contrà infideles, illius potestati subsunt, Ephes. 2. 2. & ministri illius sunt, 2. Cor. 11. 15. & Filii Diaboli Ioan. 8. v. 24. Idemque declarat Apostolus, Hebr. 2. vers. 14. 15. Quoniam igitur pueri illi (seu potius filioli illi, rā māsia) participes sunt carnis & sanguinis: ipse quoque similiter particeps factus est eorundem, ut per mortem aboleret eum, qui mortis imperium habet, hoc est, diabolum, & liberaret eos, quotquot metu mortis obnoxii erant servituti. Ubi disertè satis verba Molis, de contritione capit is serpentis, exponit de beneficio, erga illos filiolos, quos ipsi dedit Deus, v. 13. 14. hoc est, electos fideles, Ioan. 6. v. 37. & 38. qui sanctificantur, Heb. 2. vers. 11. Reprobos verò Deus Christo non dedit: quia Christus eos nunquam novit, Matth. 7. v. 23. neque pro iis orat, Ioan. 7. v. 9. neque iis donat vitam æternam, (quam datis sibi à Patre donat, Ioan. 6. v. 39. & 40.) sed damnat eos, Ioann. 3. v. 36. Deinde idem etiam ostendunt verba proxima, & liberaret r̄t̄s bos, quotquot metu mortis per omnem vitam obnoxii erant servituti: ubi per vocem bos, eosdem filiolos sibi datos (quorum ante v. 13. & 14 mentionem fecerat) intelligit, hoc est fideles. Nam liberatio à metu mortis & servitute, solis fidelibus convenit, Luc. 1. v. 74. & 75. & Rom. 5. v. 1. & 2. & capite 8. v. 2. & 15. Nam ante fidem, morti & servituti omnes ob peccata sua, sunt obnoxii. Rom. 6. v. 20. 21. & 23. Quia verò eam aduersiorum ex Gen. 3. 15. de univerali fædere gratiæ, rationem, patronus eorum non solum repetit: sed etiam argumentis quibusdam firmare conatur: ea paucis refellenda. Primum argumentum est hujusmodi, sicut enim *antegressum præceptum, cum adjuncta comminatione, non solum ad personas primorum parentum, sed & universum semen ipsorum pertinuit: ita & gratia & promissio, que illis post lapsum facta est: supple, non solum ad personas primorum parentum, sed & universum semen ipsorum pertinuit.* Quid autem per gratiam intelligat, postea ita exponit, peccatum primorum parentum, adeò & peccatum originis, tanquam opus Diaboli, bactenus destructum est, ut Satanæ propterea nullum jus & potestatem in homines habeat: ita ut propterea nemo necessario damnandus sit, nisi nova peccata accedant, quibus gracie fiant incapaces, ac denuo in plenam servitutem & possessionem Satanæ redeant. Et paulo post; idcirco, inquit, justificatio vite ita in omnes homines transit, ut libertatem & jus ad vitam æternam consecuti sint. Respondet verò, vitiosam omnino esse consequentiam: quia diversa est status primorum parentum, ante gratiam acceptam, & status sub gratia, conditio. Prior enim in quo personam etiam totius posteritatis generandæ sustinebant, fuit omnibus posteris communis: in iis enim omnes posteri præceptum acceperunt ac comminationem: & in iis parentibus, transgressione præcepti peccarunt omnes: ac propterea, secundum comminationem, rei facti sunt mortis, Rom. 5. v. 12. & sequent. sub statu verò gratiæ acceptæ, per quam primi parentes liberati sunt, à potestate Satanæ, & libertatem ac jus ad vitam æternam sunt consecuti, personam totius posteritatis suæ generandæ non sustinuerunt. Hoc enim Sacris Literis minimè traditur, sed iis maximè repugnat: quia disertè docent, gratiam illam liberationis à potestate Satanæ, & juris ad vitam æternam, non nisi per fidem obtineri, Ioh. 3. 36. & Act. 26. v. 18. Deinde neminem alienâ, sed sua quemque fide vivere, Marc. 16. v. 16. Rom. 1. v. 16. 17. Ex quibus satis appetit insolentis illius dogmatis impunitas, quo fides, gratiaque per eam, Adamo facta, communis omnibus ab eo generatis statuitur: unde & illud absurdum consequitur, eum non solum au-

thorem mortis, per peccatum; sed etiam causam instrumentalem gratiæ, per suam fidem, singulis hominibus existere. Similiter appendix illius impura consumatur, qua (ut antè memoravimus) asseritur *peccatum primorum parentum, adeò & peccatum originis, tanquam opus Diaboli, bactenus destructum esse, ut Satanæ propterea nullum jus & potestatem in homines habeat; ita ut propterea nemo necessario damnandus sit, nisi nova peccata accedant, quibus gracie fiant incapaces, ac denuo in plenam servitutem & possessionem Satanæ redeant.* Quibus verbis, primum falsa interpretatione contritionis capit is serpentis nititur, quasi ea communem singulorum hominum à Satanæ potestate liberationem designaret: cum contrà eam tantum ad electos & fideles spectare, antea sit demonstratum. Quemadmodum etiam, quod hīc, de destructione operis Satanæ, ex loco 1. Ep. Ioan. 3. 8. quem paulo antè citarat, producit, de reprobis minimè dicitur; sed de solis electis, qui per regenerationem fide donantur, Deoque serviunt, ut verba Ioan. ibid. v. 8. & 9 declarant; qui facit, inquit, peccatum, ex Diabolo est: quoniam Diabolus à principio peccat. Ad hoc patet factus est Filius Dei, ut dissolvat opera Diaboli. Qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet. & versu sequenti similiter *Filios Dei, à Filiis Diaboli* discernit. Quamobrem hoc argumentum retorquetur hoc modo: Quicunque sunt Filii Diaboli, illi non sunt liberati à potestate illius. At quidam, imò plurimi sunt Filii Diaboli. Ergo illi non sunt liberati à potestate Diaboli. Propositio ex oppositorum natura, quæ eidem simul inesse non possunt, certa est. Filii enim Diaboli eum non vincunt, sed ab eo vici, ejus opera faciunt, Joh. 8. v. 41. & 44. & 1. Joh. 3. v. 8. & 10. in iisque efficax est, Eph. 2. v. 2. Assumptio etiam firma est, ex verbis, cùm Apostoli, 1. Joh. 3. v. 10. Filios Dei à Filiis Diaboli, distinguens: tum etiam Christi, Joh. 8. v. 36. & 44. Deinde quis quæso Reformatæ aut Lutheranæ ecclesiæ seriò addictus, eo prorumpat insolentia, ut singulos totius orbis homines, antè actualia peccata, hactenus esse per Christum à potestate Satanæ liberatos dicat, ut nullus eorum, ob peccatum in Adamo commissum, neque peccatum originis, necessario sit damnandus; sed singuli jus habeant ad vitam æternam? cum & nostri & Lutherani, ob peccatum originis, omnes homines, naturâ filios iræ, non minus quam ob opera mala, Eph. 2. v. 2. 3. profiteantur: neque etiam alter à damnatione, quam per Sp. S. regenerantis gratiam, liberari Ioh. 3. v. 5. 6. neque quenquam aliena fide salvum fieri, sed sua, Rom. 1. v. 16. 17. Quare an hac ratione reconciliandis Lutheranis, an verò iis magis alienandis atque exacerbandis inserviatur, considerandum relinquimus. Quod autem præterea objicitur: Si potestas Satanæ, in reprobis, per Christi mortem non sit sublata, pars tantum illius potestatis est abolita; maxima verò pars illius permanebit: ideoque vera non erit promissio Gen. 3. de contritione illius, per Christum. Verum jam antè ostendimus, promissionem illam ad electos per fidem servandos petinere; ac verè in iis impleri: reprobos verò sub potestate Satanæ mancipatos perdurare ac damnari. Sed alterum firmandæ adversarium rationi argumentum patronus eorum adducit: non tantum, inquit, Abel, sed & Cain ad hoc fædus (nempe gratiæ) vocatus fuit & sacrificium eius tanquam sigillum fæderis pariter ambobus datum fuit, Gen. 4. vers. 3. & sequentibus: At inquam, illud, quod quasi certum substeruitur, nimis Gen. 5. v. 15. fædus gratiæ describi, jam antea diluimus. Vocationem tamen ad fædus gratiæ postea factam non negamus: sed ea duplex est, una efficax, qua votati, per fidei vivæ, à Deo donatae conditionem præstitam, gratiæ fæderis fiunt consortes: altera inefficax, cum votati conditionem fidei vivæ debitam non observant, ideoque gratiæ fæderis carent. Priorem autem ad fædus gratiæ vocationem primis parentibus factam esse, communis sententia conceditur: ac de Eva quidem, verum ac credendum, scripturæ indicio, Genes. 3. v. 15. *mimicitionem ponam inter te & mulierem banc;* quibus verbis, illius mulieris, hoc est Eva, cum Deo amicitia futura (qua sine Christo, & fide esse non potuit, Rom. 5. v. 1. & Heb. 11. v. 5.) indicatur: de Adamo verò verisimile ac credibile existit;

existit : partim ob reconciliationis Evæ exemplum : quæ prior tamen peccarit, & Adamo peccati causa fuit. Genes. 3. v. 6. & 1. Timoth. 2. v. 14. partim quia contrarium in Sacris Literis minimè traditur : ideoque vel hac ratione , ex charitatis lege, in re encipi, in meliorem partem judicandum. Filiorum verò, Abelis & Caini vocationis, ad fœdus & signa illius, modus fuit diversus ; Abelis quidem efficax, ut cui non solum gratia justificationis & salutis , per conditionem fidei vivæ, fuit oblata : sed etiam , per fidem à Deo donatam, collata. Quemadmodum obtulisse Sacrificium Deo gratum traditur Genes. 4. v. 4. quia fide obtulit, Heb. 11. v. 4. Caini verò vocatio ad fœdus gratiæ & signa illius fuit inefficax, seu gratiæ fœderis expers : quia conditionem, ad gratiæ illius communionem , necessariam non præstítit, sed contrà violavit : ac propterea sacrificium illius sine fide & charitate oblatum Deus aversatus est, Gen. 4. 5. & 7. Heb. 11. 4. Cain enim non erat natus ex Deo (ut Abel, aliquique gratiæ fœderis consortes) sed natus ex malo illo 1. Johan. 3. v. 12. hoc est, diabolo. Quare vocatio externa, ad fœdus gratiæ, conditione fidei , oblatum, communis fuit Caino cum Abele : sed interna atque efficax, per fidem donatam , gratiæ communicatio , Abelum à Caino discrevit. Quare hoc etiam argumentum alienum est : quemadmodum etiam & tertium , quod idem Patronus subjicit, quum ait ; *deinde etiam hoc fœdus* (scilicet gratiæ) *cum Noacho omnibusque ejus posteris repetitum fuit*, Genes. 9. v. 8. & 9. Sed hoc vanissimum esse, res ipsa clamat. Non enim hoc loco repetitur fœdus gratiæ hominibus proprium; sed aliud, & quidem cum brutis animalibus (ut verba Dei diserta v. 10. 11. 12. 15. 16. testantur) commune : quo Deus promittit, nullum amplius diluvium universale futurum , v. 11. & 15. Cui promissioni in perpetuum confirmandæ, arcum in nubibus , seu iridem signum præstituit, vers. 13. 14. 16. 17. Ac propterea male causæ signum est, cum tam ineptum omnino argumentum ad eam sustinendam arripitur. Sed pro universalis gratia, alteram deinde ex Genesi urget Reineccius *Armaturæ Christianæ* tom. 3. deductam ex Gen. 12. v. 3. & 22. v. 18. & 26. 4. Omnes, inquit, gentes benedicendæ in Christo. Ergo Christus pro omnibus hominibus satisfecit , maledictionem tollendo , benedictionem largiendo. Sed negatur consequentia: quia omnes gentes dici possunt, vel simpliciter, vel secundum quid. Ac simpliciter rarissime : secundum quid verò frequentissimè intelliguntur. Quemadmodum , cum de gentium ad Christum conversione agitur, exempla sunt illuaria, ut Psal. 72. v. 11. *Omnis gentes servient ei*, & v. 17. & *benedicentur in eo omnes gentes*, & *beatum dicent eum*, & Esaï. 2. v. 2. *confluent ad eum omnes gentes*. Hag. 2. v. 8. & *veniet desiderium omnium gentium*. & Psal. 117. v. 1. *laudent Jēboram omnes gentes*: quod etiam de gentium conversione prædictum docet Apostolus, Rom. 15. v. 9. & 11. quæ omnia : citra controversiam de omnibus gentibus dicta, sed non simpliciter : quia alioqui sententiæ essent falsæ: sed secundum quid , de electis ac fidelibus omnium gentium. Sic etiam in objectis Dei verbis, *omnes gentes*, non simpliciter singulos omnium gentium notare necessarium est: quia secundum quid, de omnium gentium fidelibus, verè , citra controversiam, accipi potest : imò necessario accipi debet: ut adjuncta eis *benedictio* , hoc est *justificatio* evincit. Hæc enim solis fidelibus Christo insitis convenit, Rom. 5. v. 1. & cap. 8. v. 1. Reprobi verò infideles maledictioni sunt obnoxii: unde ut à Christo fideles, *benedicti Patris*, Matt. 25. 34. sic contrà reprobi, *maledicti* vers. 41. nominantur. Idemque Apostolus disertè exponit, Gal. 3. v. 8. & 9. *prævidens autem Scriptura*, *Deum ex fide justificaturum gentes*, ante euangelizavit Abramam, *Benedicentur in te omnes*. Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fidei Abramam. Ex quibus omnibus constat , secundam etiam hanc , è primariis adversiorum rationibus, consequentiæ vitio laborare. Tertia porrò ratio, est ex typo hirci emissarii, Christum adumbrantis, Levit. 16. v. 21. 22. deprompta; unde ita concludunt, *hircus ille*, *impositis sibi*, ab Aarone, *omnibus iniquitatibus filiorum Israëlis*, *eas ferebat* & *auferebat* in desertum: Ergo Christus reatum ac pœnas peccatorum

omnium, tam reproborum, quam electorum pertulit & abstulit. Verùm negatur etiam consequentia ; quamvis enim hircus ille typus fuerit Christi ; Israelitæ tamen non fuerunt typi singulorum, tam reproborum, quam electorum ; sed electorum ac fidelium tantum : unde *Israhel Dei Gal. 3. v. 9.* appellantur : idque etiam confirmant per hircum significata effecta, nempe perferre peccata & omnino auferre: quæ electis fidelibus propria. Heb. 10. v. 14. & 17. contra verò reprobi infideles peccati dominio & damnationi sunt obnoxii Marc. 16. v. 16. Ioan. 3. v. 36. Quare de reprobis hīc non agitur. Quarta ratio , priori fulciundæ, ex altero simili Christi typo , petita est ex verbis Exod. 24. v. 8. & Heb. 9. 19. 20. hujusmodi; *sanguine fœderis Moses aspersit totum populum Israëlis*: Ergo *sanguine Christi*, quo novum fœdus sanctum, aspersi sunt singuli homines, tam reprobi, quam electi. Sed negatur consequentia : nam totus populus Israël, propheticus fuit typus, non singulorum etiam reproborum, sed solius populi fidelium. Quemadmodum sanctificationis per Spiritum effecta statuuntur obedientia & aspersio sanguinis Jesu Christi 1. Pet. 1. v. 2. ut etiam Paulus de Christo ait, Rom. 3. v. 25. *eum esse propositum placatum per fidem, in sanguine ipsius*. & Heb. 9. v. 15. & propterea novi testamenti mediator est, ut morte intercedente ad remissionem transgressionum, quæ fuerunt sub priori fœdere, qui vocati erant promissam æternam bæreditatem acciperent. & 1. Joh. 1. v. 17. *quod si in luce incedimus*, sicut ipse est in luce, communionem babemus cum eo, & *sanguis Filii ipsius purgat nos ab omni peccato*. Ac propterea sententia adversariorum non confirmatur, sed evertitur. Pro quibus enim Christi sanguis est effusus, iis etiam est aspersus : atque sanguis Christi non est reprobis aspersus; ergo pro iis sanguis Christi non est effusus. Propositio Mosis typo stabilitur; nam ut sanguis victimæ pro toto populo fuit effusus : sic etiam eidem aspersus, Heb. 9. v. 19. Assumptio etiam firma est: quia ad aspersionem sanguinis Christi sanctificatio per Spiritum Sanctum & obedientia fidei requiritur. 1. Petri. 1. v. 2. & aspersio sanguinis Christi, illius communio est ; quæ purgationem à peccatis & justificationem parit, Rom. 3. v. 25. & 1. Pet. 1. v. 7. Ideoque reprobis infidelibus nequaquam tribui potest: ut qui impuri sunt, Tit. 1. v. 15. & à Diabolo Patre in iis operante erroribus ac malis operibus adspersi, imò immersi sunt : *ut qui toti in malo jaceant*, 1. Johann. 5. vers. 19. & à Christi communione ita alieni, ut eos nunquam norit, Matth. 7. vers. 23. Sed hisce rationibus ex vet. testamento deductis ac refutatis, alia ab adversariis Lutheranis eorumque Patronis annexuntur. Quarum prima est ab universali, singulorum hominum, per Euangelium, vocatione, proposita Mat. 28. v. 29. *Docete omnes gentes*. & Marc. 16. v. 15. *Profeciti in mundum universum prædicate Euangelium omni creaturæ*, & Luc. 24. v. 74. *Sic oportebat Christum pati*, & *prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes*, incipiendo ab *Hyerosolymis*: Ex quibus sic dicitur Reineccius *Armaturæ Christianæ* tom. 3. pag. 14. *Quibuscunque offertur Euangelium de propitiatione Christi*: pro illis propitiatio etiam est præstata ; alias enim Deus annuntianda curaret falsa, & homines palam falleret. Verum Christus jubet offerri & annuntiari Euangelium de propitiatione Christi, omni creaturæ, id est, omnibus in universum hominibus. Propitiatio itaque pro omnibus hominibus, omniq[ue] creatura est præstata. Sed primò falsa est propositio : quia licet propitiatio per Christum facta Euangeliō offeratur, ea tamen ad fideles solum restringitur, Marc. 16. v. 16. Ioh. 3. vers. 36. & Rom. 3. v. 25. & solis etiam fidelibus præstatur , secundum Dei veram promissionem. Ideoque vana est adversarii ratio, qua propositionem probare conatur. Si verò prepositionem ita corrigat, *Quibuscunque offertur Euangelium, de Christi propitiatione, pro iis nimis facta*: pro illis etiam propitiatio est præstata; tum vera erit propositio & simul ratio firma. Sed hoc modo assumptio erit falsa: nec enim ulli Euangeliū annuntiat omnibus in universum hominibus, sive crediderint, sive non crediderint, pro iis propitiationem per Christum factam. Deinde neque etiam Euangeliū, de propitiatione fidelium, per Christum, omnibus

bus & singulis hominibus annuntiatum est. Nam ut in Veteri Testamento hoc suit privilegium Israelitarum, quod *us annuntiata Deus verbum suum, non autem ita omni genti* Psal. 147. vers. 19. 20. sed sivevis gentes ambulare in via sua Act. 14. v. 16. adeo ut tuerint sine Christo, alienis à republica Israëlis, alienis à fæderibus promissionis, spem non habentur & Dei expertes in mundo, Eph. 2. v. 12. Sic etiam vivente adhuc Christo, hoc privilegium Israelitarum perduravit: Matth. 10. v. 5. adeo ut non universalis, sed particularis Euangelii prædicatio fuerit statuta. Post mortem vero ac resurrectionem Christi, discrimine Judæorum & gentium sublato, iussi sunt Apostoli prædicare Euangelium *omni genti* (id est, cuivis genti) & *omni*, (id est cuivis) *creature scilicet animalia humanae*: non autem singulis hominibus: quia illud nunquam factum, neque etiam ab iis fieri potuit: partim ob virium defectum, partim ob ordinem locorum ac temporum, ad prædicationem Euangeli, à Deo, ipsis communiter præscriptum Luc. 24. v. 47. & Act. 1. 8. aut etiam peculiariter definitum Act. 16. v. 6. 7. & alibi. Quemadmodum etiam non nisi longo successu Euangelium prius inauditum, ab Apostolis annuntiatum est, ut in *Actis Apostolorum* & Rom. 15. v. 20. & 21. declaratur; immo totus novus orbis, plus quam mille & quadringentis post Christum annis, mansit ignoratus & prædicationis Euangeli expers: & adhuc magna illius pars, *Australis scilicet terra, & America septentrionalis* inaccessa atque incognita. Ac propterea falsissimum est, universalē esse singulorum hominum, per Euangelium, vocationem: ut quæ scripturæ & universali experientiæ repugnet. Quemadmodum etiam eruditè prosper *Responsionibus ad capitula Gallorum*, cap. 4. universalē illam vocationem refutat: quo etiam spectant ea, quæ libro carminum eruditissimo, *de ingratis contra Pelagianos* cap. 9. disserit, cum ait:

*Nec enim, vel tempore nostro,
Omnibus in terris, jam certum est insinuatum
Christi Euangelium: ne dicam, exordia doni
Non potuisse simul toto decurrere mundo.
Illa quidem ad cunctos ferri sunt iusta: sed uno
Tempore non agitur, quod tempore dicitur uno.
Dumque suis, aditus Domino pandente, ministris,
Crescunt primitiae, fuerint omnino necesse est
Quædam terrarum partes, ubi gratia nondum
Corda hominum tenebris absorberat impietas.
Et dira innumeris demersi nocte peribant,
Cum multæ accepto fulgerent lumine mentes.*

Sed huic rationi, quam diluimus, affinem objiciunt hujusmodi, *Quicquid Deus Euangelio credendum omnibus & singulis præcipit, illud est verum, non autem falsum. At qui Christum omnia singulorum hominum peccata expiasse, est id, quod Deus Euangelio omnibus & singulis credendum præcepit: Ergo illud verum est, non autem falsum Propositionem quidem veram agnoscimus: Deus enim verax est, Rom. 3. vers. 4. nec potest mentiri, Tit. 1. v. 2. ideoque fidem falsi præcipere non potest; quia seipsum abnegare non potest. Sed assumptio falsa est. At, inquit, remissio peccatorum omnibus annuntiatur per Euangelium, Luc. 14. 47. Ergo etiam eorum expiatio per Christum. Verum negatur consequentia: quia remissio peccatorum Euangelio annuntiata resipiscientiam & fidem requirit, ac solis viva fide præditis promittitur ac confertur: idque verba objecta, è Luca Apostolo, ostendunt: nec enim dicitur absolute, oportere prædicari remissionem peccatorum apud omnes gentes: sed resipiscientiam & remissionem peccatorum. Quemadmodum etiam Christus prædicans Euangelium regni Dic, resipiscientiam & fidem præcepit: Marc. 1. v. 15. idemque etiam Apostolis præscripsit, ibidem cap. 16. 15. *prædictate Euangelium omni creature, addita explicatione v. 16. qui crediderit, & baptizatus fuerit, servabitur. Qui vero non crediderit, condemnabitur.* Quemadmodum Petrus Act. 10. v. 43. ait, quod Christo omnes Prophetæ testimonium dent, remissione peccatorum accepturum, per nomen ejus, omnem credentem in ipsum. & Paulus Act. 13. v. 38. per istum, scilicet Christum, vobis remissio peccatorum annuntiatur; sed v. 39. mo-*

dum exponit, cum subjicit, per hunc, omnis qui credit, justificatur. At rursus excipitur, illud certum est, fidem in Christum ad salutem Euangelio mandatam omnibus & singulis auditoribus unam eandemque esse. Ea autem fides non tantum certa notitia est, qua quis firmiter assentitur omnibus, que Deus nobis in verbo suo patet fecit; sed etiam certa fiducia, à spiritu sancto per Euangelium, in corde accensa, quod quis in Deo acquiescit, certi statuens, non solum alias, sed etiam sibi remissionem peccatorum, æternam justitiam & vitam æternam donata esse, à Deo, propter unius Christi meritum. Ergo omnes & singuli jubenter credere, sibi remissionem peccatorum, propter unius Christi meritum, donataam: ac propterea illud verum esse necesse est. Nodus sanè, prima fronte, indissolubilis: nam citra controversiam, quod hic præmittitur, verissimum est, fidem, auditoribus Euangelii, ad remissionem peccatorum, non aliam atque aliam, sed unam eandemque, citra discrimen, mandari. Sed ad alterum membrum quod attinet, sive descriptionem fidei illius, obsecrandum, eam propriè loquendo, non esse fiduciam donatæ remissionis peccatorum sed donandæ instrumentum, Act. 26. 18. Rom. 3. v. 25. & cap. 5. 1. consequentis verò certitudinis de remissione peccatorum & fiducia causa est. Ideoque rectè quidem, sed non nisi impropiè per Meton: effecti pro causa efficiente fiducia appellatur: quia fides eam producit, Ephes. 3. v. 12. Rom. 5. v. 2. quemadmodum alias pluribus declaravimus ac demonstravimus. Altera deinde ratio ex Mattheo petita cap. 12. est hujusmodi, *Quicunque à spirituali potestate Satanae omnino sunt liberati, pro illis Christus est mortuus. At quidam non electi, omnino à spirituali Satanae potestate liberati sunt: Ergo quidam non electi, sunt, pro quibus Christus est mortuus.* Propositionis probatio est: quia ea liberatio, est proprium Dei, in redemptis, per mortem Christi, beneficium. Assumptionem à Christo tradi contendunt in parabola, Matth. 12. v. 43. 44. 45. ubi similis Judæorum, & illius, qui à Dæmone prius omnino liberatus erat, & postea gravius occupatus, conditio statuitur. Sed negatur assumptio: neque ea ex Matth. cap. 12. demonstrari potest, neque etiam rei veritas hoc admittit. Conferuntur enim inter se homo à Dæmone obsidente omnino liberatus, qui sua culpa eidem sese præparans gravius postea obsidetur, & natio Judæorum per prædicationem Euangeli à Christo vocata, sed vocationi malitiosè resistens, ac propterea punienda. Natio autem hæc sunt primores populi, Scribæ & Pharisæi, v. 14. 38. & maxima populi pars incredula iis adhærens. Malitia verò ejus nationis indicatur à Christo, cum eam *nationem malam* vocat, v. 45. ut ante v. 34. *progeniem viperarum, & quæ bona loqui non posset, cum mala esset: & v. 39. nationem malam & adulterinam* vocat. Ac talem etiam extitisse inde ab initio, Christus & experientia comprobarunt: quoniam neque Johanni Baptista Christi præcursori, neque Christo Domino, ad resipiscientiam vocanti, & miracula Messiae propria ac prædicta edenti paruerunt; sed contemptim ac blasphemè aversati sunt, v. 28. cum 24. Quemadmodum etiam malitiosam illam contumaciam Christus exprobavit, Matth. 21. v. 32. Luc. 7. v. 30. 33. 34 ideoque cum potestas Satanæ spiritualis, in peccato, quo incredulos regit, Ephes. 2. v. 2. & in morte Hebr. 2. v. 14. consistat, neutrō modo natio hæc mala, omnino à potestate Satanæ liberata, sed ei subjecta permanxit. Ac propterea ea liberatio, ab hac potestate Satanæ, parabola objecta nequaquam indicatur. At, inquires, omnis parabola eorum, quæ conseruntur inter se, similitudinem complectitur: verum est, etsi non ea sit, quam adversarii statuunt, sed alia: quia generalis hoc loco ac bimembribus continetur. Prius enim membrum est similitudo ingratitudinis erga Deum: quod ut homo hic à Dæmone, Dei beneficio omnino liberatus, sese non Deo excipiendo per obedientiam: sed Dæmoni præparavit: sic & natio hæc perversa non solum Dei beneficio, per verbum ipsius, in populum peculiarem ad cultum Dei, privilegio quodam, jam olim Psal. 147. v. 8. 9. segregata: sed etiam, per Euangeli prædicationem, ab ipsomet Domino Christo, Dei Filio, ad resipiscientiam vocata, per ingratitudinem suam ac contumaciam suam ei adver-

adversata est. Alterum membrum in simili conditione generali eventus consistit, quod posterior utriusque partis deterior sit priori. Modus autem specialis utrumque diversus, in homine quidem illo, quod rursus à Dæmone, & adjunctis quidem pluribus, sit obsessus: in natione vero hac mala, quod non solum ob rejectionem Christi, patria illius Judæa vastata, ipsique Judæi in captivitatem abducti, Matth. 23. v. 37. & 38. sed etiam quod regnum Dei ab ingratis & malis ablatum, Matth. 21. v. 44. & tandem populus Dei esse desierunt, Rom. 11. v. 12. Quamobrem hæc parabola Christi adversariorum sententiam nullo modo confirmat. Sed tertiam rationem præterea adiiciunt ex hisce 2. Pet. 2. v. 18. verbis, per carnis cupiditates lascivas inescantes eos, qui in Tœ, verè effugerant eos, qui in errore versantur. & v. 20. Si enim postquam inquinamenta mundi per agnitionem Domini & Servatoris Jesu Christi, effugerunt, bis rursus implicati superantur, facta est ultima eorum conditio deterior priore. Ex quibus Lutherani, eorumque patroni ita concludunt, Ergo quidam, qui pereunt, fuerunt ornes verè sanctificati; ac propterea etiam Christi morte redempti; quandoquidem sanctificatio proprium est meriti mortis Christi effectum, Ioh. 17. v. 19. & Hebr. 10. v. 14. Sed responderi potest, ac solet bifurcam. Primum ad antecedens, quod non sit certum, vocem ornes verè (in qua tamen vim argumenti collocant) à Petro Apostolo propositam: quia antiquorum codicum Græcorum lectio est diversa: ut Erasmus ad hunc locum, & alii eum secuti observarunt. Quæ paucis illustrare conabimur. Lectio enim est triplex διάλογος, διάλογος & ὄντες: ut Robertus Stephanus, in novo testamento Græco, magna forma edito, ad oram hujus loci notat: eumquæ secutus Filius Robertus, ad minoris editionis calcem: denique in editioni Lipsensi, à Vogelio cura Camerarii edita. Ac primam quidem lectionem, nempe διάλογος, expressit novum testamentum Græcum in Bibliis Complutensis, ad antiquissimorum codicum fidem, summa cura editum, ut Robertus Stephanus hanc etiam laudem illi attribuit, in præfatione sua, ac manuscriptis codicibus, & quidem primo loco, annumerat. Quam etiam lectionem editio Regia Plantini exhibet. Secundam lectionem διάλογος habent duo manuscripta Roberti Stephani exemplaria, undecimum & decimum tertium, & accurata Simonis Collinæ editio Parisina. Quam etiam lectionem διάλογος (vel διάλογος eodem sensu) codicem Græcum antiqui & vulgati interpretis habuisse, interpretatio illius, qua transtulit per vocem paululum, declarat. Ut etiam & codex Græcus Hieronymi, qui (ut recte Erasmus indicavit) tom. 2. operum contra Jovinianum, & quidem libro secundo, pagina circiter tertia, ab initio, similiter paululum interpretatur. Tertia lectio est ὄντες, quæ in reliquis codicibus pluribus continetur. Quod enim Erasmus conjicit lectionem quartam scilicet ὄντες mera conjectura est, ut quæ exemplarium consensu omnino destituta. Quare antecedens hujus ratiocinationis ab adversariis oppositæ non est certum: ideoque neque certa inde deduci potest conclusio. Atque hæc prima responsio. Altera etiam à nostris merito assertur, negatione consequentiæ: quia agnitus Christi, per quam, ab iis, qui in errore versantur, & ab inquinamentis mundi fugiunt, duplex existit, una quidem, per gratiam regenerationis, quæ in vera fide, per charitatem efficaci consistit: altera, quæ citra regenerationem, per solam doctrinam Euangelii & spiritus illuminationem contingit, quæ plurimum inter se differunt; priori enim non tantum vitiosæ naturæ actiones coercentur, ut inquinamenta mundi ad tempus fugiantur: sed etiam à Deo vitiosa natura (auferrendo cor lapideum & dando cor carneum, id est molle, obediens, Ezech. 36. 26.) magna parte tollitur, ac dominio suo omnino exiit, Rom. 6. v. 6. 14. posteriori vero vitiosa natura non tollitur, sed refrænatur tantum, ad tempus: ita ut cognita, per lucem Euangelii, errorum & inquinamentorum mundi (id est, idolatriæ, & libidinum) turpitudine, ea ad tempus, verè, id est, sine simulatione, aversentur ac fugiant: qualis fuga à Petro Apostolo hic describitur: non autem absoluta, quemadmodum inde à versu 18. ad finem hujus capituli declaratur. Ac propterea

hujusmodi homines, cum sue lota comparantur, quæ ab externis fôrdibus purgata, impuram tamen naturam reservat, & ad fôrdes deinde revolvitur vers. 22. Neque ea vitiosæ naturæ actionum, per sanæ doctrinæ lucem, ad tempus repressio, est proprium redemptionis per Christum effectum, seu sanctificatio per sanguinem novi fœderis parta: quoniam hæc, in totius hominis, per regenerationem, sanctificatione, qua corda per fidem & charitatem purgantur: Act. 15. v. 9. & quidem perpetuâ, consistit: ut disertè describitur ea sanctificatio, Hebr. 10. 14. 16. 17. & Jer. 31. v. 33. & cap. 32. v. 40. Ezech. 36. v. 26. 27. ut supra expressius demonstratum. Neque mirum est, talem ab inquinamentis mundi (id est, erroribus & libidinibus) fugam, per doctrinæ Euangelii lucem, ad tempus serio evenire: cum etiam simile quid in hominibus ethnicis Euangelii notitia destitutis accidisse, satis compertum sit. Quemadmodum eorum exempla ostendunt, qui Socratis aliorumque Philosophorum doctrinâ commoti, pristrinam voluptatum scelerumque licentiam serio suntaversati, & vita honestatem coluerunt: à qua tamen nonnulli eorum, ad virtus sua pristina, voluptatibus inescati (ut hi, de quibus Petrus hîc loquitur) sunt relapsi. Quamobrem cum Apostolus, hoc in loco, non describat homines regeneratos, seu fide viva & charitate purgatos: sed tantum eos, qui per agnitionem Euangelii, ab erroribus serio segregati, à fôedis ac consuetis voluptatibus ac libidinibus naturali vitiosam refrænarunt & ad illas rursum relabuntur. Idcirco hæc verba ab adversariis ad redemptos per Christum (qui ex fôdere gratiæ & mortis Christi merito regenerantur & ad salutem servantur) perperam omnino detorquentur: ideoque tertia ratio objecta corruit. Quartæ vero obtenditur ex Joh. 1. v. 9. hic erat lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Ergo omnibus & singulis gratia illuminationis spiritualis ad ius vitæ æternæ sufficiens confertur: ideoque Christus pro omnibus & singulis hominibus totius mundi, citra exceptionem, mortuus est. Verum negatur consequentia: quia illuminatio, de qua Johannes loquitur, in antecedenti parte, notat rationis naturalis donationem, quæ per Filium Dei creatorem, omnibus hominibus convenit, per quam à brutis animantibus, ratione illa destitutis, distinguuntur, atque excellunt: non vero indicat Christi Redemptoris cognitionem: quia id disertè negatur vers. 5. lux illa in tenebris lucet, sed tenebræ eam non comprebenderunt, & v. 10. 11. in mundo erat, sed mundus cum non cognovit. Ad suos venit, & sui eum non accepserunt. Idemque perspicue omnium temporum experientia & Sacra Scriptura testatur, Psalm. 147. v. 19. 20. Act. 14. v. 16. Ephes. 2. v. 12. deinde, etiamsi redemptionis Christi cognitionem Johannes inteligeret, falsa tamen esset consequentia: quia ea notitia, cum sine fide viva & regeneratione esse possit, non est redemptis per Christum propria. Quinta quæ obtenditur ratio, deprompta est ex Apostoli verbis, Rom. 11. v. 32. conclusit Deus omnes in contumacia (vel incredulitate) ut omnium miseretur. Ergo Christus pro omnibus & singulis totius mundi hominibus mortuus. Sed negatur consequentia: quia ut vox omnes, citra controversiam, sapientia & litera, non singula individua, sed genera singulorum designat: sic etiam hoc in loco, omnes gentes, non singulos gentium indicat: neque etiam omnes gentes conjunctim, nec omni tempore, sed divisiim, ac suo tempore (per admirandam Dei sapientiam ac judicia inscrutabilia) præstituto. Quemadmodum Apostolus ad eam misericordiam Dei variam ac distinctis temporibus distributam obstupescens, proximo v. 32. exclamazione gravissima testatur. Omnes autem gentes, non singulos gentium intelligi, circumstantia hujus loci (qui de rejectione gentis Judaicæ & vocatione aliarum gentium, & tandem Judæorum revocatione certò differit) & rei veritas evincit. Primum enim Deus, vocata ad notitiam verbi sui & in populum suum, gente Judaica, reliquas interim gentes in incredulitate sive contumacia conclusit, adeò ut ambularint in viis ipsarum, usque ad Christum, Deo eas relinquente, Act. 14. v. 16. Fine fôdere, sine Christo, sine Deo, Eph. 2. v. 12. contra vero, post Chri-

Christum, gentes reliquæ, per gratuitam Dei misericordiam sunt paulatim vocatae: & contrà populus Judaicus, ob rejectum Christum, per justam Dei severitatem, est rejectus, donec tandem, gentibus plenè vocatis, revocabitur, v. 25. 26. idemque versus hunc trigesimum secundum proximè antecedentes, nempe 30. & 31. ita exponunt. *sicut enim & vos quondam non parvistis Deo, nunc autem estis misericordiam consecuti per istorum* (scil. Judæorum) *contumaciam: sic & isti non paruerunt, ut per vestram misericordiam, misericordiam consequantur.* Quamobrem cum aliæ gentes ante Christum caruerint salutari Dei misericordia, & gens Judaica post Christum & Apostolos rejectos, nondum consequuta sit misericordiam in hodiernum usque diem; necessario sequitur, Deum non omnium gentium omni tempore misereri. Multò minus verum est, quod adversarii contendunt, Deum omnium & singulorum totius mundi hominum misereri. Deinde misereri, in hac Apostoli sententia, dicitur Deus, cum miseria & peccati & mortis obnoxios, ad vivam fidem & Christi communionem ac salutem sua gratia adducit: ut etiam describitur, v. 11. cum 12. & 20. hoc autem non omnibus & singulis hominibus convenit (quum non omnium sit fides 2. Thessal. 3. 2. sed maxima eorum pars incredula maneat) sed ut scriptura tradit, electis proprium est. Quemadmodum etiam, hoc capite, de Judæis dicitur v. 5. & hoc tempore reservatio secundum electionem gratiae facta est, & v. 7. Quod requirit Israhel, non est affecitus, sed electi afficti sunt; reliqui verò occaluerunt. Reliqui autem, ut oppositio electorum evincit, pec-

catores, non electi intelliguntur, utpote à Christo alieni & inimici illius perpetui, ut quos nunquam novit, Matth. 7. v. 23. & pro quibus sese non orare aperte testatur, Joh. 17. 9. utpote cum inter eos & Christum non sit reconciliatio, sed irreconciliabilis inimicitia divinitus, in promissione prima Euangelij, posita Genes. 3. 15. Quam, ut semen Satanæ eo authore, injustè exercet: sic contrà Christus, secundum Dei voluntatem propositam, justè, vita & morte sua, semen illud Satanæ, seu mundum reproborum, cum Principe illius oppugnavit ac devicit, Joh. 16. 11. & 33. & Hebr. 2. Quamobrem misericordia salutaris erga homines, non est universalis erga omnes & singulos, tam reprobos, quam electos totius mundi homines: miseretur enim (ut Apostolus è Mose afferit) *cujus vult, & quem vult indurat*, Rom. 9. v. 18. Neque propterea iniquitas ulla apud Deum: quia misericordia Dei merè gratuita est, & à voluntate Dei libera dependet, & nulli debita. Hinc Apostolus calumniam istam anticipat ac diluit, Rom. 11. v. 35. cum ait, *quis prior dedit ei & reddetur?* & Christus Mat. 20. 25. *annon licet misibi, de meis facere, quod volo?* Neque hac de causa (ut Lutherani acerbè maledicunt) Deus statuitur à nostris *μολύβαις*: quia in iis, quorum non miseretur, non ipsam naturam odit, cuius est creator; sed virtus illius, quorum ipsi homines sunt authores: eaque, ut legi suæ justissimæ omnino repugnantia, juste odit Deus Ps. 5. & 6. & ulciscitur Rom. 12. 19. Atque hoc modo, adversariorum, pro universali gratia, ad singulos etiam reprobos pertinente, rationibus confutatis, huic dissertationi finem imponemus.

D I G R E S S I O,

Quâ nova, de septem epistolarum, Apocalypseos II. & III. sensu prophetico, controvèrsia, succinctè proponitur & examinatur.

Antequam autem de hac re agamus, pauca, ad clarioram intelligentiam, generatim de scripturæ sensu præmittemus: quæ enim in sacris literis traduntur, ea sensum habent, vel merum, vel mixtum. Merus est, qui meram rei, sine inclusa ac latente, sub ejus velo, prophetia, narrationem continet. Mixtus verò est, qui immediate quidem rei narrationem; mediately verò aliud simile, per eam, latente prophetiâ, designando, complectitur; adeo ut, hoc modo, sensus non sit unius membra, (quasi mera esset, aut historia, aut prophetia) sed duorum membrorum: quorum posterius, sub prioris rei similis indicio, includatur: quem Pontificii vulgo duplarem sensum, historicum & allegoricum, seu propheticum, perperam indigitant: quum sensus hic revera non sit duplex, sed unus tantum, duobus gradatim membris constans. Cujus illustre documentum est id, quod Exod. 12. 47. dicitur, *os illius non confringetis;* hoc enim historicè & immediate quidem, de agno paschali; mediaè verò ac propheticè, de Christo per agnum illum adumbrato (Joh. 1. 29. & 1. Cor. 5. 7.) dictum: ut disertè Ioh. 19. 36. explicatur: qualis etiam reliquarum legis ceremoniarum ratio, quæ sub rerum externarum observatione præscriptæ, bona per Christum futura, ut umbra quædam, propheticè designarunt, Heb. 10. v. 1. sic etiam non pauca quæ de Davide & Salomone narrantur, iisque revera acciderunt, Christum typo propheticō adumbrarunt. Hujusmodi autem sensus mixtus ac gradatim bi-membris, in locorum sacræ scripturæ expositione, non est pro arbitrio statuendus: sed tantum, cum in ea scriptura expressè continentur, aut firma ratione inde comprobatur: alioqui profanus in re sacra lusus est, Deo, hominibusque piis atque eruditis ingratus, & ecclesiæ noxijs: quemadmodum Philonis Iudæi, & Origenis, in S. Literarum interpretatione, vanitas, qua genuinum Dei sensum variè corrumperunt, demonstrat. Atque hæc de scripturæ sensu generatim observanda, ut controversiam facilius hoc loco percipiamus. Quæstio autem est,

An septem illæ Epistole, ad septem Asie Ecclesias distinetæ misse, sensum habeant merè historicum, quo conditio status earum tantum describitur: an verò,

ex historia illæ, & latente prophetia, per eam significata, mixtum.

Prius communi interpretum sententia statuitur: posterius verò, novo paradoxo, à quibusdam Lutheranorum imprudentibus patronis afferitur: qui illis Epistolis, non solum septem diversas ac distinctas septem Ecclesiarum Asiae conditiones ac status, sed etiam per eas, totius Ecclesiæ, ab Apostolis, ad finem mundi, diversas ac distinctas septem conditiones, status, ac periodos, latente prophetia, designari contendunt. Verum si quis accuratè expendat, facile apparebit, priorem sententiam communem, non esse opinionem (ut eo nomine elevare student) sed rectam solidamque interpretationem: ut rationum objectarum examen demonstrabit: siquidem illæ non pondere sed solo numero certant. Sunt enim decem, quarum nulla probi Syllogismi *tertior* sustinere valeat. Eorum enim duæ, prima & octava, consequentiæ vitio, reliquæ verò omnes suâ vanitate laborant. Prima autem est hujusmodi, *quia totus liber est omnis in nos.* Apocal. 1. Verum est: sed inde non sequitur, ergo hæc septem epistolæ, non solum historiam conditionis ac status ecclesiarum Asiae septem: sed etiam per eas, septem ecclesiæ totius periodos ac conditions & status ordine ac tempore distinctas propheticè designant: quia omnis liber, inquit omnis oratio, *omnibus significativa*, ut recte Aristoteles, de interpretatione, cap. 4. Ideoque hæc etiam prima objecta ratio *omnibus significativa* est: non tamen propterea mysterium propheticum continet. Nam verbum *omnibus significare* latissimè patet, & ad quævis signa, sive sint facta, sive sint dicta, aut scripta, sese extendit generatim, sive mera sit historia, aut prophetia: sive *veritas* & ordinatim utrumque insit. Imò specialis hujus significationis (quasi *omnibus*, esset per alicujus rei historiam mysticè prophetare) neque ex Novo Testamento, neque ex antiquo Græcorum usu, ullum exemplum adducitur, aut appetit. At inquires Apoc. 1. v. 1. & ab auctore hujus rationis, in præcedentibus, non solum dicitur, Apocalypsin significare; sed simul additur, *ea quæ oportet fieri cito.* Verum est: sed ubi distinctè ipsam rationem format, sic exprimit: *prima, totus liber est omnibus, significativus.* Re Neque

Neque etiam, si verba illa, quæ oportet fieri cito, addantur, consequentia probabitur: sed antecedens falsum statuetur, nimirum, Apocalypsin totam futura significare: hoc enim neque cap. 1. vers. 1. dicitur, ubi indefinita oratio: neque etiam verè dici potuit: quia non solum futrorum prophetiam continet, sed etiam & præteriorum & præsentium historiam: ut cap. 1. v. 9. distinctè traditur. Neque insolens est, in libro prophetico meram historiam interdum insertam: quemadmodum talis in Esaia, de Zancheribo cap. 36. & 37. deque Ezechia cap. 38. 39. describitur: idemque multis Jeremias exemplis perspicuum. Denique et si (quod falsum esse ostendimus) totus liber esset significatus, & de rebus futuris tantum ageret, prophetia quidem esset, sed non idcirco mystica: (quod hic controvertitur) quia prophetæ non paucæ divinæ perspicue, sine latente mysterio, in utroque testamento proponuntur: nec omnis etiam mystica prophetia per historiam aliarum rerum: (ut hic probandum erat) sed saepius per meram allegoriam describitur. Quamobrem prima hæc ratio (quæ antesignani instar, in prima acie collata) apertâ sua vanitate corruit. Neque aptior est octava, sed omnino ~~ergo~~ ~~sors~~ est. Quæ hujusmodi est, *Quia Laodicæa, tempore Neronis, eversa fuit terræ motu, ante barum epistolarum scriptiōnem.* Sed an inde rectè concludi potest, Ergo septem hæc Epistolæ ad septem Asiacæ ecclesiæ non sunt mere historicæ, sed mystica ratione propheticæ: hic enim est scopus, ad quem & hæc, & reliquæ rationes collimant ac diriguntur: sed cum nequaquam attingunt. Quis enim ignorat, sub Tiberio, Ephesum, cum aliis undecim illustribus Asiacæ urbibus, horrendo terræ motu collapsam, ante epistolæ ad Ephesios scriptiōnem, & tamen ex eo, nemo (nisi devius) colligere poterit, eam Epistolam non solum historiam, sed etiam mysticam prophetiam complecti. Deinde cum eodem tempore, quo sub Nerone, Laodicæa & Hierapolis terræ motu corruerunt, idem (teste Eusebio in Chronicis ad annum Christi 66.) etiam urbi Colossensi acciderit & quidem ante scriptam ad Colossenses epistolam: nemo tamen inde, non solum historicè, sed etiam mysticè intelligendum, nisi ineptè ac falso conculserit. Neque etiam regeri potest, Ephesi & Laodicææ rationem esse longe diversam; Ephesum enim collapsam quidem, sed paulò post reparatam: Laodicæam verò, cum hæc Epistolæ scriberentur, nondum à ruina restauratam; ideoque Epistolam ad Laodicæam Ecclesiam missam continere mysticam prophetiam; id inquam regeri jure non potest: quia antecedens illud, Taciti Annalibus aperte confutatur. Nam ut eorum lib. 2. Ephesum aliasque undecim urbes collapsas, munificentia imperatoris remedio restitutas tradit: sic quoque de Laodicæa restaurata lib. 14. ait, *Eodem anno, ex illustribus Asiacæ urbibus, Laodicæa tremore terræ prolapsa, nullo à nobis remedio, propriis opibus revaluit.* Idemque Christus demonstrat; cum nominatim Epistolam scribi ac mitti Laodicæam præcepit cap. 1. v. 11. eamque dictat, cap. 3. vers. 14. Si enim Laodicæa cum hæc Epistola scriberetur, non extitisset, tolleretur historia rerum, quæ in Epistola, ad eam missa, continentur, & inanis stultaque (quod absit) esset epistola. Quamobrem ut consequentia, hujus octavæ rationis, vanitas conspiciatur, nullo spiritus prophetici novo afflato, sed sola attentione est opus. Reliquæ verò rationes octo per se falsæ: quas ordine expendemus. Eorum autem prima (quæ inter decem, ordine secunda) hujusmodi est: *Quia res universiores, & verba in iis, (scilicet epistolis septem) grandiora sunt, quam pro Asiatis solis.* Verum quia hæc nuda tantum est affirmatio, nullis omnino argumentis stabilita, infirmitatem suam aperte prodit: adeò ut ampliorem confutationem minimè requirat. Quare ad proximam, quæ ordine tertia est, procedemus; quæ ita exprimitur, *Quia Christus inter septem candelabra apparet, Apocal. 1. 12. 13. non ad solas septem Asiacæ Ecclesiæ, sed universaliter ad omnes spectat: ut in ultima visione Danielis, cap. 7. 13. & 10. 5. 6.* At, inquam, Christi apparentis interpretatio, v. 20. hoc refellit. *Mysterium, inquit, septem stellarum quas vidisti in dextra mea,*

& septem luxarias candelabra aurea. Septem stellæ Angelis sunt septem ecclesiæ: & candelabra septem, quæ vidisti, septem ecclesiæ sunt: ex quibus appetat, particulares septem Asiacæ ecclesiæ intelligi: quia hasce in antecedentibus versu 11. exprelit: & proximè non obscurè de iisdem explicavit: cum & angelos illos & ecclesiæ eodem ordine descripti, iisque scribendas epistolas dictavit. Sic enim primum cap. 2. 1. ait *Angelo Ecclesiæ Epheſinæ, scribe: hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabrum.* Novi opera tua, &c. quibus & pastorum illorum & ecclesiæ septem accuratam cognitionem suam & providentem curam describit: ut eorum opera & norit & observet. De universalis verò ecclesia illud affirmari, hoc loco, nullum extat indicium. Neque etiam unius ecclesiæ universalis conditions ac periodi septem (quas obtendunt) sunt certæ: neque septem ecclesiæ, ulla sacræ scripturæ usu appellari possunt. Denique septem ecclesiæ, quarum Christus meminit, sunt septem Angelii: id quod septem Asiacæ ecclesiæ, à Christo, in epistolis ad eas, adscribitur. Unius verò universalis Ecclesiæ conditions septem, non tantum septem habent Angelos five pastores, sed maxima copia, imò singulæ periodi pluribus abundarunt. Quare temerè hæc ad Ecclesiæ universalem accommodantur. Quod verò ex Daniele testimonium citatur, illud nihil omnino probat. Nam cap. 10. v. 5. 6. non eadem, sed similis quædam personæ Christi visio describitur: stellarum vero & candelaborum nulla mentione, & c. 7. v. 14. dominium Christi in omnes populos indicatur: sed neutrum ad rem facit. Nam si omnium populorum Christus est Dominus & inspector: ergo & septem Ecclesiæ, id est nihil obstat, quo minus id quod omnibus Ecclesiæ commune, hoc loco Apocalypses, solis septem Ecclesiæ accommodetur. Quemadmodum Christus, se ascensione sua, locum in celis paraturum (quod fidelibus omnibus commune) solis Apostolis expressè, Joh. 14. 1. 3. promisit, dicens, *Proficisci per patrum vos locum: ubi vox vestra scripta sunt in celis:* quod tamen omnibus verè fidelibus commune. Sic etiam licet Christus sit in medio omnium totius orbis ecclesiæ tanquam Dominus: illud tamen, hac visione, de solis septem ecclesiæ, potuit significari. Quamobrem tertia ista ratio omnino infirma, nec Danielis testimonio firmari potest. Quarta verò ordine est: *Quia mandatum, de toto hoc libro, ad bas septem Asiacæ Ecclesiæ mittendo idem arguit, Apocal. 1. v. 18.* sed legendum 19. Verum rursus nulla sine ulla probatione affirmatio fidem nullam meretur. Mandatum autem hoc est, *scribe quæ vidisti & quæ sunt & quæ post hæc futura sunt.* Ex quo, nullo prorsus colore, sequitur, ergo septem Epistolæ non solum septem Ecclesiæ conditions historicæ, sed etiam universalis Ecclesiæ septem conditions mystica prophetia describuntur. Hoc enim mandato universa totius Apocalypsis materia, triplicis temporis ratione generatim distribuitur, in præterita, præsentia & futura; quæ eodem ordine in Apocalypsi scripta continentur. Præterita autem indicantur, cum dicitur, *scribe quæ vidisti*, id est, visam Christi apparitionem: ut versu proximo exponitur, *scribe mysterium septem stellarum, quas vidisti*, &c. Licet enim verbum *scribe* hic non exprimatur: ex antecedenti tamen supplendum constructio accusativorum arguit. Præsentia deinde indicantur, cum additur, *& quæ sunt*. Ea autem ordine septem Epistolæ, de septem Ecclesiæ Asiacæ statu, cap. 2. & 3. proximè describuntur: quarum prima epistola scribenda mandatur, ac continetur c. 2. 1. hoc modo. *Angelo Epheſinæ Ecclesiæ scribe: & sic in reliquis.* Futura denique indicantur, his verbis, *& quæ futura sunt: quæ sequentibus capitibus descripta: de quibus Christus c. 4. 1. ascendit buc, & ostendit tibi, quæ oportet fieri post hæc.* Ac propterea quarta ratio omnino collabitur. Quinta verò hæc est, *Quia eodem collimat etiam, Apocal. 1. 18. 19. 20.* Verum rursus verba sunt inania, probatione omni cassa ac falsa: imò neque quinta, seu alia à quarta ratio est: quia verbis tantum discrepat, re ipsa verò *cadem*

eadem est, eo excepto, quod versus etiam 20. post 19. citatur: quo paradoxon de historica ac mystica epistolarum septem significatione, nullo modo probari, sed potius contrarium, in quartæ rationis confutatione, ostendimus. Quocirca, ne actum agamus, sextam rationem consideremus. Ea autem est, *Quia decem dies sub Pergamensi conditione hoc exigunt*, Apoc. 2. v. 13. ubi primum, ut res arguit, pro *Pergamensi*, legendum *Smyrnensi*, & pro *decimo tertio, decimus* versus notandus. Ratio verò ipsa rursus omni confirmatione destituta: adeò ut pari jure, quo affirmatur, negari possit: imò si recte expendimus, negari debet: sive enim *dies decem* propriè accipiuntur, sive impropriè, tempus longum, aut breve (quod ad consolationem accommodatum) designant: inde tamen solidè concludi non potest; ergo hæc septem Epistolæ, non solum historiam, sed mysticam quoque prophetiam continent: hoc est, non tantum septem Ecclesiarum Asie, sed etiam septem universalis Ecclesiæ conditiones, mysticâ ratione significant; hic enim nulla est antecedentis & consequentis ne probabilis quidem, nedum necessaria connexio: unde etiam vanitas rationis sextæ apparet. Septima autem est, *Quia Iudei sub Philadelphensi conditione fuissent convertendi, id quod in illo tempore haud factum*, Apocal. 3. v. 9. Roman. 11. vers. 25. 26. Verùm hæc ratio longè vanissima, quia & disertis Christi verbis & sententiæ authoris, cui probanda adfertur, contradicit: verba enim Christi, de Judæorum conversione, hæc sunt: *Ecce, Iudei, do ex synagoga Satanae, eorum qui se dicunt Iudeos esse, nec sunt & mensuruntur. Ecce faciam, ut ipsi veniant & adorem ante pedes tuos, & sciant, quod ego dilexi te.* quibus verbis diserte non universalis, sed particularis Judæorum quorundam conversio, à Christo promittitur, ut partitio illa demonstrat, *Do ex synagoga, eorum qui se dicunt Iudeos esse.* Deinde explicatio ad illos relata, ex Synagoga vocando, cum dicitur, *faciam ut ipsi (autem) veniant.* Denique quia hæc reverentia civilis adorationis, à Judæis illis praestanda, ante pedes Angeli Philadelphensis Ecclesiæ: quia dicitur, *ante pedes tuos*, quibus Angelum, ad quem scribit, compellat, ejusque tempore id futurum affirmat. Hoc autem fieri non poterit, cum populus Judæorum convertetur, & totus Israël salvus fiet, sub mundi finem: quia Angelus Philadelphensis, jam multis saeculis, cum sua Ecclesia, esse desit. Ac propterea hæc ratio ex Apocal. 3. v. 19. petita, diserte id, quod ibidem Christus Angelo Ecclesiæ eventurum affirmat, factum ejus tempore negat. Quodque de particularibus ex Judæis convertendis dicitur, illud de universalis populi Judaici, ex Epistola ad Rom. 11. v. 26. conversione, contraque Christi dicta affirmat. Nec Christi solum verbis rationis hujus & paradoxi patronus contradicit, sed suæ etiam, quam tuendam praefixit, sententiæ adversatur, eamque, cum adstruere studet, funditus diruit: nam si conversio Judæorum, de qua hæc agitur, facta non sit, hujus Angeli tempore, sed tantum sub Ecclesiæ universalis conditione penultima (ut ostenditur) futura: Ergo tollitur hujus Epistolæ historia: ac sola supereft prophetia: contra quam sententia de historiæ & per eam mysticæ prophetiæ, in hisce septem Epistolis, connexione praefixa ac probanda statuit. Ac propterea septima etiam ratio manifestæ falsitatis & indignæ contradictionis convicta. Octavæ verò vana consequentia initio confutata. Nona porrò ratio est. *Quia (ut objicitur) ne iota quidem pro nuda litera, ex hisce Epistolis, quod cordatis scrupulum injiciat, laudari potest.* At inquam, ad hujus rationis falsitatem diluendam (ut antè à nobis dicta omittamus) vel unica hæc demonstratio, apud cordatos & attentos, abunde sufficerit. Quicquid citra ullam controversiam, historiam continet, cuius mystica prophetia nullo necessario argumento probari potest, illud meram habet historiam. Atqui hæc septem Epistolæ, citra ullam controversiam (fatente etiam objectæ rationis Authore) historiam continent, cuius mystica prophetia nullo argumento necessario probari potest: ut examen rationum decem, quarum nulla probabilis, medium necessaria, evincit. Ergo hæc septem Epistolæ

meram historiam continent. Sed nona ratione everfa, superest decima, quæ triariorum instar subsidium est ultimum: atque ita exprimitur: *Epilogus totius Apocalypsis mysticam interpretationem firmat, Apoc. 22. v. 10. Ego iesus misi Angelum, ut hæc vobis testificaretur, in Ecclesiæ.* Verum si quis accuratè expendat; & falsa est ratio, & inepta probatio: quia hæc duo, ratio & Epilogi verba, nullo vinculo necessario connectuntur: si enim in syllogismum constringantur, hoc modo; Quæcumque Angelus, jussu Christi, pastoribus testificatus est, in ecclesiis, ea mysticam habent interpretationem. Atqui totam Apocalypsin Angelus, jussu Christi, pastoribus testificatus est in ecclesiis. Ergo tota Apocalypsis mysticam habet interpretationem. Quis inquam propositionem istam aperte falsam esse non videat? Ac propterea vis objectæ rationis capitalibus literis, hoc modo expressa, *V O B I S T E S T I F I C A R E T U R I N E C C L E S I I S,* omnino nulla est. Testificari enim aliquibus, sive pastoribus, sive aliis: sive in Ecclesiis, sive extra eas, nihil aliud est, quam speciatim testimonio probare, vel generatim *notum facere, significare, indicare*, ut Apoc. 1. 1. *indicare, significare, & vers. 2. testificari* eodem sensu usurpantur. Quemadmodum etiam quod Apocal. 22. vers. 5. dicitur, *misit Angelum suum, ut indicaret servis suis, illud eodem sensu versu 16. dicitur, misi Angelum meum, ut hæc vobis testificaretur in Ecclesiæ.* Testificari verò, sive Deo, sive creaturæ (Angelo, aut homini) attribuatur, sive etiam sit de re præterita, præsenti aut futura, mysticam interpretationem, nullo scripturæ exemplo (imò nec aliorum proborum authorum usu) speciatim significat. Quare hæc ultima ratio omnino falsa est & probatio illius vana, non minus, quam ratio prima, cum qua imprudenter atque inepte coincidit: ut enim illa fuit, *Quia totus liber Apocalypsis est unus liber, significatus* (nec enim addidit Author, *de iis que oportet fieri:* quia id falsum fore satis animadvertit: cum non solum futura, sed etiam præterita & præsentia significentur) sic hoc loco, *tota Apocalypsis est una* (ut sic dicamus) *testificativa:* unde similiter inepte concluditur; Ergo tota mysticam habet interpretationem: &, ut status controversiæ requirit, ergo septem Epistolæ historiam & per eam mysticam prophetiam significatam complecuntur. Ex quibus omnibus perspici potest, decem illas rationes objectas esse vanas: ideoque insolens illa, de historica & mystica septem epistolarum interpretatione sententia, collapo fundamento, funditus evertitur. Quod autem, ante decem rationes, ex Beda adducitur, *per bascc septem Ecclesiæ ad omnes Ecclesiæ scribi:* ut omittamus, quod recentior est Author & multis nominum interpretationibus ineptis fidem sibi derogat, illud etiam nihil ad rem pertinet: nec enim ea mens est illius, hasc Epistolæ, per mysticam prophetiam, septem universalis Ecclesiæ partes notare, & quæ ad illas scribuntur historicæ, earum conditiones diversas, & per eas, mysticâ prophetiâ, septem Ecclesiæ universalis distinctas conditiones ordine significare: quemadmodum insolens hæc opinio statuit; sed Beda usum duntaxat harum epistolarum secundarium indicat, quod licet septem Epistolæ, ad solas Asie ecclesiæ, sint scriptæ: communicationis tamen & utilitatis, ex earum exemplis ac monitis percipiendæ ratione, ad omnes scriptæ sunt. Quemadmodum & Pauli Epistolæ ad Romanos, Ephesios, Timotheum, Titumi, ratione missionis, ad eos solum pertinebant: sed communicationis & utilitatis ratione omnibus fuerunt communes, pro totius Sacrae Scripturæ natura, Roman. 15. vers. 3. & 2. Timoth. 3. v. 16. 17. Quo etiam spectat illud Tertulliani, adversus Marchionem lib. 5. cap. 7. *Ecclesiæ autem veritate Epistolam istam ad Ephesios babemus missam: sed Marchion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligenterissimus explorator.* Nihil autem de titulo interest, cum ad omnes Apostolus scripsit, dum ad quosdam. Quæ verba imitatus Beda, ad communicationem & utilitatem omnium, has Epistolæ septem, non verò ad mysticam, de septem

de septem universalis Ecclesiae conditionibus prophetiam retulit: ut Epistolarum illarum apud Bedam, expositio demonstrat. Atque hactenus de septem Epistolarum, ad septem Asiae Ecclesiæ, sensu egimus, & mysticam eorum prophetiam, insolenti vanoque paradoxo, obtrudi, confutatis decem rationibus, demonstratum. Eademque operâ & prolixa ista mysterii expositio, inani subnixa hypothesi, sua sponte collabitur: adeo ut nullum examen amplius, sed breve tantum insertarum vnitatum specimen requirat. Quarum prima est inepta, & viro docto ac pio indigna vocum (quasi prophetiam mysticam continerent) allusio, ut *Sardium*, ad Hebreum *principes*: quasi Ecclesiæ sub principibus conditio significaretur. Quibus postea additur, *Ad hunc præsentem Ecclesiæ statum, nomen Sardium suaviter alludit: iuxta Venustum Poetam in Epistolis,*

Quid concinna Samos, quid Cræsi regia Sardis

At inquam quid ineptius, atque inconcinnius fini potuit? Ejusdem deinde farinæ est, cum dicitur, *sextæ Ecclesiæ Christianæ conditio erit FRATERNA, quæ significatur Angelo Ecclesiæ Philadelphensis:* quasi mysterium illud urbis Philadelphensis nomine significaretur. Quale etiam commentum est, è nomine *λαοῦ θεοῦ* petum, & ex Beda detortum, hujusmodi, *Hæc ultima novi testamenti periodus ipso nomine τὸν λαῖς δίκαιον judicium ultimum complebitur.* Alterum vanitatis in mysterii expositione specimen est in re ipsa. Primo cum Apostolicam Ecclesiæ Christianæ conditionem Angelo Ecclesiæ Ephesinæ significari asseritur, & *aurea acta* distinctè vocatur: quum contra Angelus Ecclesiæ cum Smyrnæorum, cap. 2. vers. 8. & sequentibus, tum Philadelphium, cap. 3. vers. 7. & sequentibus, Angelo Ecclesiæ Ephesinæ virtutibus re ipsa disertè preferatur: hunc enim ob primam charitatem omissam culpat Christus & gravi comminatione ad resipiscientiam revocat: illos verò ob virtutes, sine ulla reprehensione, laudat, & ad constantiam, proposito coronæ vita præmio, adhortatur. Quare vana est illa Ecclesiæ Apostolicæ, ut primæ & præstantissimæ, sub Ephesinæ conditione adumbrata, prophetia. Nec verum etiam est quod dicitur; *Johanne defuncto, motum est candelabrum, quemadmodum servator noster communatus erat.* Candelabrum enim, hoc est, Ecclesiam, Apocal. 1. vers. 20. suo loco, hoc est, Epheso movendum minatur Christus, non propheticè atque absolutè: sed relatè, hac conditione, nisi resipuerit. Ecclesiam autem illam, Johanne defuncto, sublatam, probari non potest; sed historiæ repugnat, quæ postea exitisse demonstrat. Deinde quod dicitur *Sextæ Ecclesiæ Christianæ conditio erit FRATERNA: quæ significatur Angelo Ecclesiæ Philadelphensis jam imminens, cuius aurora è præsenti surgit.* Quis inquam in his & sequentibus temerariam assertionem & sacrarum literarum corruptelam non animadvertis? sed hæc speciminis causa, ad expositionis ineptias indicandas, sufficere arbitramur.

FINIS DIGRESSIONUM.

QUAMOBREM absolute digressione gemina, ad inchoatam Epistolæ ad Galatas explicationem succinctam revertetur. Cujus ut initio originis & scopi circumstantiam, & partitionem (in præfationem, tractationem & conclusionem) & præfationis declarationem explicimus: ita ordinis ratio postulat, ut ad tractationem rei, seu primariam Epistolæ materiam procedamus. Ea autem duabus constat partibus: quarum prior est *apologetica*, posterior *parænetica*.

Apologetica est, quæ in apologia seu defensione apostolatus & doctrinæ Pauli versatur, inde à cap. 1. v. 6. ad c. 5. versum 13. Constat autem *propositione*, & *confirmatione* illius. Propositio *objurgationem* Galatarum ob violatum ab iis officium, & *bortationem* ad officium præstandum complectitur.

Objurgatio autem describitur, v. 6. & explicatur v. 7. Cujus objurgationis singula penè verba totidem sunt argumenta: eâ enim perstringit acriter, & exaggerat Galata-

tarum ab Euangelii sinceritate defectionem: interim tamen reprehensionis acerbitatem adjunctis quibusdam mitigat prudentissime: ut hac ratione commodius aberrantes in viam reducat. Defectionem arguit vers. 6. cum ait, *tam cito transferimini unde ab eo qui vocavit vos in gratiam Christi, in aliud Euangelium.* Cujus defectionis gravitatem partim suis terminis, partim tempore describit. Termini autem sunt duo; unus à quo, alter ad quem defecerunt. Priorem quidem periphrasi à præstito beneficio declarat Apostolus, cum ait, *ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi.* Cum autem hæc vocatio Galatarum à Deo tanquam causa principe, & à Paulo tanquam causa ministrâ facta sit, de Deo intelligitur: quia vocationis laus perpetuò ab Apostolis Deo tribuitur; & hac periphrasi Deus certò designari solet: ut 1. Thess. 5. vers. 24. *Fidus est, qui vocavit vos.* & 1. Pet. 1. v. 15. *Secundum eum, qui vocavit vos.* & 2. Pet. 1. 3. *qui vocavit nos.* & Galat. 5. 8. *Hæc persuasio non est ex eo, qui vocavit vos.* Nullibi verò vocatio efficax apostolis attribuitur: et si iis ministris utatur Deus, ut ostenditur 2. Thessal. 2. 14. *ad quod vocavit vos per Euangelium nostrum, &c.* Ac propterea quod quidam & veteres & recentiores interpres, hanc periphrasim de Paulo exponunt, ea in re, à phrasim Sacrae scripturæ recedunt, & momentum hujus sententiae elevant. Ut autem grave peccatum est, à Deo vocante deficere; sic longè gravius, quod hæc vocatio sit *ἐχάειν χριστόν.* id quod exponi potest, vel *per gratiam Christi, ἐν προσευχῇ* (ut 1. Corinth. 12. 3. 9. 13. *ἐν προσευχῇ προσεύχεσθαι* quod v. 8. extat eodem sensu) *vel in gratiam Christi:* ut Tertull. lib. de præscript. c. 27. & vulg. interpres, & Beza rectè, & uberiori sensu, magisque ad rem propositam efficaci, transferunt: nam *ἐν προσευχῇ* crebrò usurpatur: ut 1. Corinth. 7. 15. *ἐν προσευχῇ ad pacem vocavit nos Deus, pro eis.* 1. Thessal. 1. v. 18. *Egressa est ἡ μαρτυρία τοῦ πνεύματος, pro eis, in omnem locum.* Hebr. 4. 11. *ne quis incidat, ὃ τῷ ἀντρῷ τοῦ Ιησοῦ, in idem exemplum.* Gratia autem Christi, hic est gratuita, merito Christi, justificatio, & inde dependens reconciliatio cum Deo, ac salus æterna: quam gratiam, quia Christus nobis acquisivit, meritò Christi *gratia* dicitur: quam ut Deus Euangeliō proponit, & ad eam nos vocat, sic meritò Euangeliō hoc, *Dei, Rom. 1. 1. gratia, Act. 20. 24. Pacis, Ephes. 6. 15. & salutis, Eph. 1. 13. appellatur.* Atque hæc de primo termino, à quo Galatae defecerunt.

Alter verò terminus, ad quem, ita indicatur, *in aliud Euangelium*, id est, quod Dei vocationi, & gratia Christi derogat: ut antecedens, Dei vocantis, & gratia Christi antithesis ostendit. Sic autem pseudo-apostolorum doctrinam notat, quod justificationem per legi opera gratia Christi copulantes, adulterarent Euangeliū, & à gratia averterent, Rom. 11. 6. Gal. 2. 21. & 3. 21. 22. & 5. 2. & 4. Atque ita in hisce duobus defectionis terminis duplex Galatarum ingratitudo, ac stultitia perstringitur, quod à Dei Euangeliō ac gratia Christi salutiferâ, ad corruptum Euangeliū & exitii viam declinassent, Judæorum priscorum instar, de quibus Jeremias cap. 2. *duo mala fecist populus meus; me dereliquerunt scaturiginem aquarum viventium, ut effoderent sibi cisternas fractas, quæ non capiant aquas.* Hęc de terminis defectionis Galatarum à quo & ad quem defecerunt. Quibus deinde accedit temporis circumstantia, cum non simpliciter dicitur, *cito:* sed ad majorem exaggravationem culpe, *tam citò, nempe conversionis & defectionis ratione: quo levitatem & inconstantiam Galatarum arguit.*

Veruntamen, ne initio Epistolæ, acrimoniam reprehensionis infirmiores offenderentur: eam utili atque oportuna mitigatione sapienter temperat. Ac primò quidem quando in alios primam culpam rejicit, quod Galatae non sua sponte, sed aliorum seductione defecerint. Deinde quod seductio non sit peracta, sed cæpta, quemadmodum utrumque complebitur, cum non ait, *transfusisti vos:* neque etiam, *transfati estis:* sed *μετατίθεσθε, transferimini:* eoque culpam ab aliis esse, & corrigi posse innuit: quemadmodum etiam spem correctionis, Galat. 5. vers. 10. indicat. Cœterum ut *metatíθεσθε, transponor, transferor, ab uno loco, in alterum dimovor, propriè notat* (ut de Enoch Hebr. 11.

Hebr. 11. v. 5.) sic Metaphor. pro sententiæ ac fidei mutatione, ab Apostolo usurpatum; cui contrarium est alibi, *permanere in fide fundatos ac firmos, nec dimoveri à spe Euangelii*, Coloss. 1. v. 13. & *permanere in gratia Dei*, Actor. 13. v. 43. Quod autem Hieron. eā voce ad nomen Galatarum allusisse putat, cum ait, *Galatia enim transpositionem in nostra lingua sonat, & Erasm. in annot. ad Hebreum נָבֵל וְלַכְתֵּב, aliud verò ad נָבֵל migrare referunt, ineptæ sunt argutæ, ut aliae similes quam plurimæ, quibus per meram conjecturam, indoctis etymologiis, in Sac. Lit. explicandis, indignè omnino luditur: quā peste purior Theologia, & olim, post Philonem & Origenem, & nostra tempestate, à nonnullis vitiata. Atque hæc de bimembri in verbo *transferrimini*, reprehensionis Galatarum mitigatione, quod scilicet non sua sponte, sed seductorum culpâ desciverint: nec peracta sed cæpta esset tantum defectio.*

Altera mitigatio est, quod non ait, *amente ac fascinatis eis, quod defeceritis*, (ut postea, hac re prius probata, loquitur c. 3. v. 1.) sed, *miror, inquit, id est, tanquam re nova, magna & inexpectata obstupefio*. Eo enim (ut rectè exponit Chrysost.) non solum verecundiam iis ingerit, sed etiam præclarum, quam de iis conceperat, opinionem indicat. Id quod ad Galatas leniendos, eorumque benevolentiam & attentionem excitandam, maximè oportunum. Causæ autem cur defectionem Galatarum tam subitam miratus sit Paulus, extiterunt diversæ. Prima fuit Dei vocantis & gratiæ Christi Euangelio oblatæ, & collatæ summa dignitas Ephes. 1. v. 18. & 2.7. Altera, Pauli ministri Dei ac Christi, non solum, in Euangelio docendo, sinceritas ac perspicuitas, Galat. 3. vers. 1. sed etiam in eodem, Spiritus Sancti donis impetratis, confirmando authoritas, Galat. 3. v. 2. & 5. 3. Tertia fuit Galatarum, partim in Euangelio, & Paulo præcone illius amplexando, serventissimum studium, Galat. 4. v. 14. 15. & in tam multis, pro veritate Euangelii, preferendis afflictionibus, patientia, Galat. 3. 4. Quarta denique causa cur Apostolus Galatarum à sincero Euangelio, ad aliud translationem sit miratus, est absurditas ejus, Galat. 3. 3. & 4. 9. onus intollerabile, Galat. 5. 3. Actor. 15 v. 10. & fructus perniciosus, nempe veritatis Euangelii, Galat. 3. 1. libertatis Christianæ Galat. 5. 1. & gratiæ Christi privatio, ibid. v. 2. & 4. Atque hæc de objurgatione Galatarum, ob translationem à Deo vocante in gratiam Christi, ad aliud Euangelium; cui additur vers. 7. illius explicatio his verbis: *Quod non est aliud, si unum sunt quidam qui vos turbant, & volunt inverttere Euangelium Christi*. Quæ sententia mirâ atque intricata varietate exponi solet: ut ex Erasm. annotationibus, & plenius etiam ex ipsis Patribus, posterisque interpretibus percipi potest. Simplicissima verò & constructioni ac scopo loci maximè consentanea est sententia, ut relativum, & quod non ad totum orationis complexum, sed ad partem illius postremam, nempe *aliud Euangelium*, referatur, & si μὲν (ut nisi Latinis) pro sed accipiat: quemadmodum Matth. 12. v. 4. & 1. Corinth. 7. v. 17. Apocal. 9. v. 4. & 21. 27. quemadmodum eruditè Doctiss. Beza inter alios, hanc vocem interpretatur. Atque ita declarat, quo sensu falsorum doctorum doctrinam *aliud Euangelium* nominari: scilicet non quod esset aliud Euangelium Christi, seu verum, sed adulteratum ab iis, qui Galatas turbabant, & volebant inverttere Euangelium Christi: ac propterea eos merito esse fugiendos indicat. Atque hæc quidem de prima propositionis parte, nempe Galatarum objurgatione, quod contra officium, à sincero gratiæ Christi Euangelio, ad aliud scilicet depravatum Euangelium, falsorum doctorum seductione, deficerent, versu septimo.

Cui oportunè altera pars, nempe hortatio ad officium nervosissima, subjicitur hujusmodi, v. 8. *sed etiam si nos aut Angelus è cælo, &c.* Cujus enuntiationis hypotheticæ membra sunt duo, antecedens hypothesis seu conditio, & consequens epithesis, seu attributum: conditio est, *sed etiam si nos, aut &c.* consequens verò, *anathema esto*. Quæ distinctè paucis explicanda. Ad antecedentem conditionem quod attinet, ea duplex est. Prior quidem cum dicitur, *sed etiam si nos*, supple *Euangelizemus, præter id*

quod Euangelizavimus vobis. Ubi per vocem nos Paulus seipsum intelligit, per tritam pluralis, pro singulari, apud Græcos, enallagen: cuius similiter exempla continuata plurima de Apostolo Paulo, 2. Corinth. 10. vers. 2. ad verbum decimum sextum describuntur. Ne autem significatione plurali, de Paulo & aliis simul intelligamus, hoc loco ratio est manifesta: quia solus Galatis Euangelium annuntiarat, & ad fidem in Christum converterat, Galat. 1. vers. 11. & 3. vers. 13. 14. 19. Occasio autem cur Apostolus hac hypothetica enuntiatione seipsum devoveat, fuit eorum, qui Galatas sedebant, columnæ, qua Paulum apud alios, circumcisio nem esse necessariam non minus quam ipsos docere traduebant: ut rectè Hieron. & Oecum. observarunt, & Galat. 3. v. 10. 11. indicatur. Scopus autem est, ut calumniam illam refellat, & Galatas convertat. Modus autem quod ad illum scopum collimat, ac tendit, is est, cum se, si id verum sit, anathema haberi præcipit. Atque inde sequitur, cum nemo sanus se anathema fieri velit, antecedentem hypothesis, ex qua oritur, esse falsam. Alterum subjectum hypotheseos indicatur, cum additur ab Apostolo, *aut Angelus è cælo Euangelizet vobis, præter id quod Euangelizavimus vobis*. Per Angelum verò intelligit spiritualem Dei nuntium, per Synecd: & ut à malo distinguat, addit è cælo, id est, cælestis, qui Angelus lucis, 2. Corinth. 11. v. 14. vocatur, & *Spiritus minister, qui ministerii causa, à Deo, cælitus mittitur, propter eos, qui heredes erunt salutis*, Hebr. 1. v. 14. Etsi autem conditio hæc sit à *υραλό* (quia cælestes Angeli in omnibus Dei voluntati parent, Psal. 103. & Matt. 6. 10.) non falsò tamen adhibetur, neque etiam frustra. Non falsò, quia veritas enuntiationis hypotheticæ, non in partium veritate, sed in earum recta connexione ac consequentia necessaria consistit: ut verbi gratia Joan. 8. 6. si dixeris, inquit Christus, me non nosse ipsum (Patrem scilicet) ero similis vobis mendax, ubi utrumque sententiæ membrum falsum: sed vera tamen est enuntiatio. Neque frustra, quia varium ejusmodi conditionalis propositiones habent usum: ac sæpius ad amplificationem pertinent, vimque argumenti obtinent, à minus credibili ad magis credibile. Quemadmodum Obad. vers. 4. *quamvis inter stellas poneres nidum tuum, inde dejicerem te*: sensus est, ergo multo magis inter fissuras Petrarum positum, v. 3. & Am. 9. 1. si ascendenter in calos, illic deduxero illos. Ejusmodi etiam amplificationem hæc hypothetica sententia Pauli includit, cum ait, si Angelus è cælo euangelizet vobis, præter id quod Euangelizavimus vobis, anathema esto. Scopus autem hujus est, inferre (ut rectè Tert. contra Marc. lib. 5. cap. 2. observat) Ergo cum seductores Galatarum, Euangelium Christi invertentes, aliter Euangelizent, quam à Paulo factum; multo magis anathema censendi: quod hypotheticæ hujus, alterum seu consequens est membrum. Quod ut rectius intelligatur, vocis illius explicatio distinctius observanda. *ἀνάθημα* autem Græcè ab *ἀντίθημα*, *surgum poso, offero*, derivatum est. Ac primò rem Deo devoutam, ac consecratam significat, & eodem sensu per sæpius scribitur, ut 2. Machab. 9. vers. 16. & in Nov. Test. simil Luc. 21. v. 5. Quia verò rem Deo devoutam ac consecratam attingere, & in alium usum transferre erat nefas, Levit. 27. 28. inde secundò per Metaph. exitio devoutum, atque execrandum notat: id quod propriè est *κατατίθεμα*, Apocal. 22. 3. (unde Matt. 26. 74 *κατατίθεμαι in devovere scu exsecrari*) & codem sensu *ἀνάθημα*, ut ex Græcis patribus constat, quomodo & Apocal. 22. legitur in editione Complutensi, & in decimo quinto exemplari manuscr. Rob. Stephan. & in Andreæ Cæsar. antiqui Patriis codice, in comment. ad eundem locum. Utique porrò anathematis significationi respondet usus Hebreæ vocis *דְרִתָּה*, quæ primo rem Deo in sacrificium devoutam notat: quam LXX. interpp. *ἀνάθημα*, Levit. 27. 28. 29. & *ἀνάθημα πιερο*, Numer. 18. v. 14. interpretantur. Quia verò sacrificia occidebantur ac disperdebantur, hinc rem exitio devoutam secundo loco significat, & LXX. Hebreæ illam vocem, *ἀνάθημα rediderunt*, Deuter. 7. vers. 26. & 13. 17.

& 13. 17. Jos. 6. 17. & ceteris. Neque ἀνάθεμα alio sensu in Nov. Test. accipitur, ut Actor. 23. v. 14. Roman. 9. v. 3. 1. Corinth. 12. v. 3. & 16. 22. & hic Galat. 1..8. 9. Quibus amplius illustrandis, non inutile neque ingratum fore speramus, si insignia antiquorum Patrum judicia de anathemate adjungamus: & quidem exorsi à Justino Martyre lib. quæstio. & respons. ad orthod. qui tamen cum Origenis faciat mentionem, respons. ad quæst. 86. non immeritò alterum authorem, licet antiquum, arguere censetur: sic autem ad quæst 121. de differentia ἀνάθεματος & τεμπτικατος responsio hæc adfertur, Ανάθεμα λέγεται τὸ ανάθεμα τὸ ἀναθεμάτων θεοφορῶν θεοῦ, καὶ εἰς τὸν χρῖστον μητέ ταμβαρόντων; οὐ τὸν ὄτελον τελεμάτων θεοῦ σὰ τακίας. Κατάθεμα δὲ ἐστι, τὸ οὐθέδαι ανάθεματικόν. Hoc est, Anathema dicitur, quod repositum & separatum Deo, & in communem usum non amplius accipitur: aut id, quod à Deo per malitiam est abalienatum. Κατάθεμα verò est conjungi anathematizantibus, sed videtur corrigendum & potius Græcè legendum αναθεματικόν anathematizatis, id est, qui execrationi subsunt: quemadmodum rei veritas requirit. Altera expositio est Chrys. Roman. 9. v. 1. τὸν ἐστιν ανάθεμα; ανθεμον τὸν λέγεται θεοφορῶν τὸν πάτερν, ἀλλοτε θεοῦ τὸν πάτερν. τελετὴ γὰρ τὸν αναθεματικόν τὸν αναποθέματον θεοῦ μητρὸς τὸν πλημμύριν ἀπλόντων χριστίανος ἀπόδοτος, οὐδὲ ἐξουσίου κακῶν, εἰπεὶ τὸν χριστοῦ ζωὴν τὸν τῆς ἀπλούστητος, πάντοις ἀποτέλεσμα, καὶ τὸν πορειῶντα απάγον, τέττα τῷ ὄντελον τὸν τὸν ἀναθεμάτων, μετὰ πολὺν τὸν φόβον πάσιν απαγερεύον, αὐτὸν χριστὸν τὸν αποπλάστητον τῷ μην ΑΝΑΘΗΜΑΤΙ, πομπὴν τοιούτην ἔχεις ἀπόλυτα ἐγγίσου. τὸν δὲ διατηρούστον τὸν απαρτίτοντας. Hoc est, quid igitur est anathema? audi ipsum dicentem, si quis non amat Dominum Iesum Christum is anathema esto, id est, ab omnibus segregator, alienus ab omnibus esto: quemadmodum enim anathema, Deo oblatum, nemo manibus simpliciter attingere audeat, neque propius accedere; ita & segregatum ab Ecclesia ab omnibus abscondens, & tanquam longissimè abducens, hoc nomine à contrario appellat, multò cum terrore omnibus denuntians, ut ab eo separantur, ac resiliant. Anathemati enim honoris gratia nemo audebat appropinquare, ab eo autem qui ab Ecclesia abscessus erat, ex opposita omnes sententia separabantur. Quapropter separatio quidem similiter, cum hæc tum illa à vulgo alienatio erat: separationis verò modus non unus, sed illi contrarius; ab illo enim abstinebant, tanquam Deo reposito: ab hoc tanquam à Deo alienato, & ab Ecclesia abscondito. Hæc Chrysost.

Quò etiam pertinet ex antiquis Patribus Andreas (cujus memini) Cæsareæ in Cappadocia Archiepiscopus, Com. in Apoc. 22.v.2. qui ad ista verba Johannis ἡ τὰν γετάθεια (sic enim legit & exponit) ait, τὸν αραδικατον θεωρεῖν. τὸ μὲν, οὐ τὸν πονοειδήτον, τὸν δὲ μέρη ανθεμάτων. τὸ δὲ, οὐ πάντα τὴν τισιν, οὐ τὰς ἀγλαῖς δινάμοις ἀπέτιστα, οὐ τὸν διαβόλῳ ανακεμένον διὰ τὸν αὐτὸν τὸν ταλαντον, τὸν τὸν πονοειδήτον τὴν τισιν, τατάθεια. τῷ δὲ ὅρν πέντε ικανατίσει, οὐλαὶ κατατίσει τῷ διαβόλῳ τὸν πόνον τὸν τατάθειαν. Hoc est, cum Anathema bifariam intelligatur: uno modo, ut quod vulgo inaccessum, Deo verò soli repositum: altero verò, quod universæ creaturæ & Sanctis potestatibus intractabile, tanquam Diabolo repositum, propter impermixtam boni alienationem: illud hic per intentionem dictum τατάθεια exigitamus. Revera enim tale non reponitur, sed deorsum ponitur, Diabolo subjectum & cum eo judicandum. Hæc Andreas, cuius explicationem paucissimis verbis diversis omnino expressit Oecumenius, Rom. 9. 1. Atque hæc de Græcis Patribus: quibus è Latinis primam Hieronymi de Anathemate sententiam adjungemus: sic enim comment. ad hunc locum ad Galat. ait; Anathema verbum propriæ Iudeorum est: & possumus tam in Iesu Nave, (id est Josua 6. & 7.) quam in Numeris, (c. 21.) quando omnia quæ erant in Iericho, & Madianitarum, detestacioni & anathemati babenda Dominus impetravit. Et tom. 3. ad Algaziam de undecim quæstionibus, quæstione 9. exponens verba Pauli Roman. 9. 1. Optat anathema

esse à Christo & perire, ut alii salvi fiant. & post pauca subjicit Hieron: quod autem anathema interdum occisionem natat, multis Vet. Test. testimonis probari potest. Hæc Hieronymus. Deinde Augustinus tom. 4. quæstionibus in Num. titulo 41. ait. & anathemaristi eum & civitatem ejus & vocatum est nomen loci illius anathema. Hinc dictum est anathema, quod detestabile aliquid & abominabile videatur. Ut enim nihil inde victor in usus suos auferret, sed totum in pœnam luendam voreret, hoc erat anathema, quod vulgo dicitur devotare. Origo autem bujus verbi est in Graeca lingua, ab his rebus quæ votæ & persolutæ, id est, promissæ & redditæ, sursum ponebantur in templis τὸν τὸν τισιν, sursum ponere, vel figendo, vel suspendendo. Haec enim Augustinus. Atque hæc de Anathemate Patrum Græcorum & Latinorum explicatio. Ex quibus etiam cognosci potest, quid Apostolus intelligat: cum ait; sed etiam si nos aut Angelus ē cælo euangelizet, &c. anathema esto, id est, exitio devotus atque execrandus censeatur. Neque huic sententiæ repugnat, quod 2. Cor. 11. v. 4. dixit, Enimvero si veniat, qui aliud Iesum prædicet, quem non prædicavimus, &c. aut Euangelium aliud, quod non accepistis, recte toleraretis: quia diversa vocis significatio: nam aliud Euangelium, ad Corinthios verum ac perfectius Euangelium notat: ut recte ex loci circumstantiis exponi solet: hic verò ad Galatas aliud Euangelium, adulteratum seu corruptum significat: sicut oppotito vocantur Dei ad gratiam Christi, ostendit vers. 6. & clarius, cum inversio Euangelii Christi nominatur v. 7. eodemque modo Euangelizare, præter id, quod vobis Euangelizavimus, v. 8. intelligit. Ac propterea Apostolus sibi non contradicit, sed probè consentit. Porrò hanc hortationem prudenter repeatit, v. 9. ut ante diximus, &c. Cujus repetitionis occasio fuit, quod hanc hortationem videri poterat acriori potius affectu, quam constanti animi iudicio protulisse: unde futurum erat, ut minus à Galatis curaretur. Scopus autem est, ut veram ac constantem animi sententiam demonstret, justoque illius terrore Galatas, ab errore, seductos revocet. Modus autem quo ad hanc rem assequendam uititur, est nervosa præfatio, ac plenior repetitio. Præfatio enim est, ut antè diximus, etiam nunc iterum dico, id est, ne à me de anathemate dicta, affectu vehementiori excidisse putetis, ea nunc iterum dico. Repetitio verò hæc est, si quis vobis Euangelizet, præter id quod accepistis, anathema esto. Plenior autem est sententia, quam antecedens; 1. quia pro eo quod speciatim dixerat, si nos aut Angelos, generatim repetit, si quis, id est, quicunq; five hominum five Angelorum. Non autem ita loquitur, ut eo modo, eorum famæ quicquam iniquè detrahat: sed ut Euangeliæ, à se Dei Spiritu prædicti veritatem, omnibus creaturis, ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem, præferri debere ostendat: & ut seductores qui Apostolorum aliorum nominibus abutebantur, confutaret. Deinde quod antè dixerat, præter id quod Euangelizatum vobis, plenius declarando ait, præter id, quod accepistis, id est, quod à me Euangeliō traditum fide amplexi estis, ut 1. Cor. 15. 1. distinctè hæc duo connectentur, Euangelium quod euangelizavi vobis & quod accepistis, in quo etiam statuit. Eoq; modo doctrinam accipere, pro credere, à Christo intellegitur, Matt. 11. 24. & Ioan. 3. 11. & 32. testimonium accipere, v. 12. exponit credere, & 33. obsignare quod Deus verax est. sic etiam accipere verba Christi, Ioan. 12. 48. quod v. 47. credere illius verbis dicitur; & c. 17. 8. verba quæ dedisti mihi, dedi eis & ipsi acceperunt: quod ibidem exponit crediderunt. Sic etiam in hac Apostoli sententia, si quis vobis Euangelizet, præter id, quod accepistis, id est, prædicatione mea vobis traditum credidistis, anathema esto. Quam Galatarum fidem, cum admirando erga Euangelium, & Paulum studio conjunctam, postea cap. 4. v. 13. 14. 15. plenius describit. Quod autem aliter docentes, geminata hortatione, anathema censi debere asseritur, inde merito orthodoxi Theologi, Sacra Scripturæ perfectionem, contra Pontificiorum traditiones, confirmant. Verum quia duo in primis, fucatæ specie probabilia, objectare solent, ea paucis diluere conabimur: I. est vocem τατάθειαν hoc loco non denotare præter, sed contrà: traditiones autem quas ad perfectionem dogmatum scripturæ ad salutem necessariorū addendas

addendas contendunt, præter eam esse, non autem contrâ. Sed Resp. adversarios à consueta vocis & significatione, ad insolentiores recedere: quia nullo loco in V. T. certò significat *contrâ*, imò nec in N. T. uno excepto, Actor. 18. v. 13. deinde vulg. versio, quæ Concil. Trident. sancta adversatur: quæ Galat. 1. *præter* transtulit: tertio, eadem sententia parallelis Apostoli locis confirmatur, Rom. 16. v. 17. *precor autem vos fratres, ut speletis eos, qui dissidia & scandala efficiunt, neq; si dux; in v; uetus ius; r; n; hoc est, præter doctrinam quam vos didicistis, ut etiam vulgata versio Pontificis sacrosancta interpretatur: similiter 1. Cor. 3. v. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod possum est, Christus Jesus: ut etiam vulgata versio expressit.* Quare non solum quæ contra, sed etiam quæ præter scripturam, ad salutem necessaria, videmus ab Apostolo reje- ma. Id quod etiam in explicatione hujus loci ad Galat. Chrysostomum monuisse constat, cum ait, *Non dixit, si contraria annuntiaverint, aut totum Euangelium subverte- int; verum si vel parvum quid Euangelizaverint præter id Euanglium, quod accepisti. Deinde eti; neq; hic contrâ no- taret, nihilominus perfectio scripturæ inde rectè demon- straretur: quia scripturæ nihil addendum, nihil detrahendum, Deuter. 4. vers. 2. & 12. 32. adeò ut qui traditiones præter scripturam addunt, tanquam necessaria dogmata ad fidem ac salutem, contra scripturam doceant. Sed altera exceptione elabi conantur, quasi malè ad scripturam acci mmodaretur, quæ Apostolus de doctrina à se prædicata affirmat: quod (ut ajunt) plura euangelio viva voce prædicato tradiderit, quam Sacra scriptura contineantur. Ve- rū illud ab Apostolo ipso disertè refutatur. Quia ut per- fectionem doctrinæ à se traditæ ita exprimit, non enim sub- serfici, quo minus annunciatem vobis omne Dei consilium, Actor. 20. v. 27. sic eandem doctrinæ suæ perfectionem, S. Literis comprehensam esse, neque præter eas quicquam docuisse perspicue testatur, Actor 26. v. 22. Sed auxilium (inquit) à Deo natus, persisti in bunc usque diem, testificans, tum parvis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea, quæ Prophetæ & Moyses futura prædixerunt. Deinde etiam scripturæ perfectionem distinctè, ac bisariam. 2. Tim. 3. describit, atque inculcat, primò quod ea potens sit, ut sapientem reddat ad salutem, per fidem in Christo Jesu, v. 15. deinde quod utilis sit ad doctrinam, ad redargitionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iustitia: ut perfectus sit homo Dei, (id est, Euangelii minister) ad omne opus bonum perfectè in structus. Quamobrem ex hisce omnibus constat, perfectionem S. scripturæ, contrâ Pontificios, ex hisce Pauli verbis, Galat. 1. vers. 8. 9. non minus, quam aliis, solidè demon- strari. Atque hoc modo tractationis hujus Epistolæ pars prima seu propositio explicata est, constans partim objurgatione Galatarum, partim hortatione ad officium, ut o- mnes, aliter quam ab Apostolo Euangelizatum erat, do- centes, anathema seu detestandos censerent.*

Sequitur jam altera pars, videlicet propositionis illius confirmatio gravibus rationibus instructa. Quarum prima est, à rerum, quas Euangelizarat, summa dignitate, cum sincero animi scopo conjuncta v. 10. nimirum quod non humana, sed divina doceret : & quidem sincerè, quod non hominibus, sed Christo Domino placere studeret. Quæ non nudè, sed interrogationis figura, ad rei certitudinem amplificandam, quasi ad Galatarum conscientiam provocans proponit. Dignitatem autem rerum, quas euangelizarat, indicat his verbis : *Nunc enim αἰδούσι τεῖσθαι οὐδὲ, homines, an Deum suadeo?* Quæ Græca phrasis quia anceps est, ac diversis modis explicari solet, idcirco declarationem aliquam desiderat : prælertim quia id obiter tantum vulgo perstringitur. Ποίησις autem primò propriè *suadere* significat, ut Act. 19. 26. & 28. 23, cum 24. deinde quia *sua-
fionis finis est persuasio*, inde pro *persuadere* per Meton. effecti, pro causa finali, interdum accipitur, ut Matth. 28.
v. 14. Πέπουι ἀντὸς *persuadebimus ei.* Actor. 12. v. 20. πείσωντο δὲ Βλαστόν, *quum persuasissent Blasto.* denique quia *persuasio* est doctrinæ, seu annunciationis ac prædicationis species : hinc non raro in N. Test. per Synec. spec. pro genere acceptæ *docere* significat, ut Actor. 18. v. 4. ιτετιθετο Ιωάννης

¶ *Eλαυ*, id est, docuit, tam *Judeos*, quam *Græcos*. Ad constructionem verò hujus verbi quod attinet, tam in autoribus profanis, quam in N. T. semper accusativum regit, cum vel rem, quæ suadetur ac docetur, vel eum, cui suadetur, notat. Primi modi exemplum est *Actor.* 19. v. 8.
τιδων τὸ οὐτὸν τῆς λαοτείας τῷ διὶ, suadens, seu, docens que de regno Dei sunt, seu, quæ ad regnum Dei pertinent. 2. Modi usus est 2. Cor. 5. v. 11. ἀπόστολος τῷ διῷ, *hominibus suadeamus*, seu *homines docemus*. Denique utriusque simul, *Actor.* 28. v. 23. τιδων τὰ εὐτὸν τὸ οὐτὸν τῷ Ιησῷ, suadens iis, seu docens eos, quæ de Iesu sunt. Hisce jam præmissis appetet verba Apostoli secundo constructionis sensu, *hominibus suadeo, an Deo*, (ut vulgata versio interpretatur) accipi non posse: quia prius membrum (quod remotionem falsi continet) αἰρόμενος τεῖχον, si exponamus, *an hominibus suadeo*, id est, iis non suadeo, contradicit Apostolo & rei veritati, 2. Cor. 5. 11. *Actor.* 18. v. 4 hoc enim erat Pauli officium: & posteriorius etiam membrum (quod thesin seu positionem veri indicat) ἡ τὸ δέσποτον, supple τεῖχον, *Deo suadeo*, aut *Deum doceo*, similiter erit falsa: quia perfectioni sapientiae Dei repugnat. Quare primus constructionis modus necessario sequendus, ut non personas, quibus aliquid suadeatur; sed res ipsas, quæ suadentur, aut docentur, intelligamus; ut sit sensus, humana an divina suadeo (ut recte Erasmus observavit) quasi diceret, vos testes esse potestis, me non humana, sed merè divina docere: ut idem sit αἰρόμενος τεῖχον, Meton: atque τὸ οὐτὸν αἰρόμενον, quæ de hominibus sunt, seu res humanas: & τὸ δέσποτον supple τεῖχον, id est, τὸ οὐτὸν τῷ διῷ quæ ad Deum, supple, pertinent: quales phrases seu loquendi modi non infrequentes. Quemadmodum dicitur, *prædicare Christum*, *Actor.* 8. v. 5. & *Euangelizare Iesum*, *ibid.* v. 35. quod nihil aliud est, quam τιθεντος τὸ οὐτὸν τῷ διῷ, suadere, id est, docere, quæ de Iesu sunt, *Actor.* 28. vers. 21. quemadmodum etiam exponitur sententia simili *ibid.* v. 31. θιάσοντος τὸ οὐτὸν τῷ διῷ Χειρὶ, docens, quæ de Domino Iesu Christo. Deinde in simili phrasí, *regnum Dei*, pro iis, quæ ad regnum Dei pertinent, usurpari solet: ut *regnum Dei annuntiare*, *Luc.* 9. v. 6. & *prædicare regnum Dei*, *Act.* 20. v. 25. & 28. v. 31. exponuntur, *Euangelizare*, quæ de regno Dei, *Actor.* 8. v. 12. & τιθεντος, quæ de regno Dei, *Act.* 19. v. 7. Ac simili ratione in hac Apostoli sententia, *homines, an Deum suadeo*, usurpatur: ut sensus sit, non humanas, sed divinas res prædicto. Quod autem præmititur vox ἄγιοι nunc, illud bifariam exponitur. Quidam enim ad antecedentem sententiam, v. 8. & 9. propositam (ac si conseqüens illius notaretur) referunt: quasi diceret, ea nunc à se proposita hortatione (nempe ut quicunque aliud, quam prædicarat, Euangelium doceret, anathema censeretur) satis ostendisse, se non humana, sed divina docere. Alii verò (ob distinctionem *sed enim*, ut rationis indicem) vocem *nunc præsentem* Apostoli statum, ab eo, qui conversionem antecesserat, distingui arbitrantur: ut mens illius sit hujusmodi; Quod olim ante fidem in Christum humanas res docuerit, id est, circumcisionis & julfificationis, per humana opera, necessitatem: nunc verò non humana amplius, sed divina, id est, libertatem à ceremoniis legi, & gratuitam à Deo per Christum justificationem prædicare: ac propterea & Galatas male ab Euangilio illius deficere cœpisse, & recte meritoq; seductores eorum anathema ac detestandos censi debere. Quæ secunda explicatio priori videtur præferenda: utpote quæ non solum sensum uberiorem continet, sed etiam sequentibus, uti apparebit, magis quadrat.

Cœterum quandoquidem in Euangelio ministro fideli, non solum divinæ doctrinæ veritas: sed etiam in ea tradenda rectus scopus requiritur : idcirco, ad amplificationem rei, oportunè eundem exprimit, & necessitatē illius iustificatione confirmat. Scopum autem continuata interrogatio-
ne (quasi ad conscientiam Galatarum provocando) ex-
primit hoc modo ; *aut quero hominibus placere* ? id est, non
quæro , ut ipsimet nostis. Ratio autem qua necessitatē
hujus officii demonstrat, hæc est : *Si enim adbuc hominibus*
placerem , Cbristi servus non essem. Cujus dicti antecedens
duas voces explicandas complectitur. Quarum prima est,
adbuc, quæ Pauli antecedentem statum spectat, hoc sensu, si,

ut ante conversionem meam, (cum imprudenti zelo principibus sacerdotum servirem) adhuc hominibus placerem.

Altera vox est *placerem*, quæ vel *rem adjunctam*, vel *rei studium* notare potest: *rem* quidem *adjunctam*, ut sensus sit, *gratus* sive *acceptus esset*: *studium* verò illius, ut designet *quærerem placere*. quo modo Chrysost. Theoph. August. & alii eruditi interpretes non incommodè exponunt: partim quia in antecedenti sententia, quæ hic probatur, de studio placendi actum: partim quia usus vocis in Sac. Lit. eadem usurpatione non est infrequens. Loca enim illustria sunt, in quibus *ἀπόστολος*, placandi studium significat, Rom. c. 15. v. 2. *Unusquisque nostrum proximo placeat, ἵνα κατέστηται* (id est, placere studeat) *in bonum, ad ædificationem*, & 1. Cor. 10. v. 13. *quemadmodum & ego per omnia omnibus placebo*, (id est, placere studeo, ut sequentia exponunt) *non quærrens meam utilitatem, sed multorum, ut serventur*, & 1. Thessal. 2. v. 4. *Sed sicut placuimus Deo, quibus crederetur Euangelium, ita loquimur, non ut hominibus placentes, (hoc est placere quærentes) sed Deo, τῷ δοκιμίῳ, qui probat seu explorat corda nostra*. Neq; ulla (etsi prima fronte videatur) in hisce diversis Apostoli sententiis dissensio existit. Quia hominibus placandi studium, pro diversa consideratione, vel bonum est ac prosequendum, vel malum ac fugiendum. Bonum est, cum ex bono principio, per bonum medium, ad bonum finem pertendit. Principium bonum est, cum ex recto amore Dei & proximi procedit: medium bonum est, cum actiones legi divinæ congruunt: finis denique bonus est, cum hominum ædificatio ac salus, maximè verò Dei gloria spectatur ac quæritur. Quale hominibus placandi studium loca memorata, Rom. 15. v. 2. & 2. Cor. 10. v. 13. commendant. Malum verò placandi studium est, quod à propositis boni studii conditionibus, vel omnino, vel partim aberrat. Cujusmodi omnino, fuit falsorum apud Galatas doctorum studium: utpote cuius origo, medium, ac finis perversus: ut qui Dei & Galatarum amoris expertes, Gal. 5. v. 7. & 8. & 4. 17. per corruptionem Euangelii, Gal. 1. 7. non Ecclesiæ salutem, Deiq; gratiam ac gloriam: sed hominum gratiam (ne à Judæis incredulis, ob Euangelium sincerum, affligerentur, Galat. 6. v. 12.) & propriam gloriam quæsiverunt. Galat. 6. v. 13. Quod perversum hominibus placandi studium, Apostolus à se hoc loco removet, ut etiam cap. 6. v. 14. & copiosius 1. Thess. 2. v. 4. & seqq.

Ratio autem quam adducit, hæc est, quod si *ita placere studerem hominibus, Christi servus non esset*. Fidelis enim Christi servus non potest simul ipsi, & mundo servire, Matth. 6. v. 24. nec hominum amorem ac gratiam Christo præferre, Matth. 16. v. 27. Atque hæc de prima, ad propositæ v. 8. & 9. hortationis confirmationem, ratione, à materia subjecta prædicationis Pauli desumpta; cuius summa est. Paulus non res humanas sed divinas prædicavit, & quidem non ut hominibus placeret, sed ut Christo Domino suo fideliter serviret: Ergo qui aliud Euangelizarent, anathema ac detestandi censi debent.

Altera deinde ratio, à causa effic. prædicati à Paulo Euangelii petita, quæ per aphæresin & thesin (si rem ipsam spectemus) describitur. Aphæresis, seu remotione causæ falsæ, ab adversariis objectæ, præmittitur, ut calumnias eorum occurreretur, ac deinde etiam probatur atque illustratur. Proponitur autem v. 11. præmissa initiò præfatione, ad benevolentiam mutuam, & attentionem Galatarum provocandam, oportuna. Ad benevolentiam autem mutuam spestat, cum *fratres* vocat, (ut cum alibi, tum etiam Galat. 4. v. 12.) id est, per fidem, in Christum, ejusdem Dei patris filios, & hæredes, ut c. 1. 2. plenius exposuimus. Atque ita ostendit Apostolus, se Galatas, licet lapsos, non pro adversariis, neq; pro desperatis; sed pro infirmis fratribus in Christo, ac convertendis habere atque diligere. Attentioni verò distinctè inservit, cum ait, *notum vobis facio*: non quod illud antea ignorarint (nam contrarium c. 4. v. 14. afferitur) sed quod seducti à falsis doctoribus, illud minus cogitarent: & ut memoriam quodammodo oblitteratam refricaret, ita loquitur. Quid autem notum faciat, indicat his verbis, *Euangelium prædicatum à me, non esse secundum hominem*. Quo

citra controversiam Apostolus prædicati à se Euangelii causam efficientem falsam removet: sed quo modo his verbis hoc significet (cum vulgo id præteratur) succinctè declarandum, demonstrata vocis *κατὰ* cum accus. construetæ significatione, quatenus quidem huic loco inservire potest. Significatio autem ea est duplex. Prima, ut convenientiam notet; quemadmodum Roman. 3. v. 5. & Galat. 3. v. 15. *κατὰ ἀρχὴν secundum hominem*, id est, ut Clar. Beza interpretatur, *humano more, seu, ut homines solent, & 1. Cor. 3. v. 3. secundum hominem inceditis*, id est, *more hominum, ut vulgo solent, & 9. 8. num secundum hominem βασικὸς* & 15. 32. Si secundum hominem *adversus bestias pugnari*. Altera verò significatio vocis *κατὰ* est, ut causam efficientem, sive per designet, ut idem sit, quod *διὰ* cum genit. ut Gal. 2. v. 2. *ascendi κατὰ secundum* (id est, per) *revelationem*, & Marc. 1. v. 27. *imperat spiritibus immundis κατὰ ιεροῖς*, per potestatem, ut recte Dominus Beza transtulit, & Henr. Steph. in thesau. Græc. ling. comprobat, aliusque bonorum authorum exemplis demonstrat: quale est illud Aristophanis *ἰστοῦν*, Ed. 2. Basil. Græcè pag. 198. *οὐ γάρ οἶχε περὶ θυσίαν, accedit per Deum*, hoc est, per Dei providentiam, ut Scholia festivis exponit. Utrovis autem modo vox *κατὰ* intelligatur, commoda erit sententia; priori quidem modo, ut nihil aliud sit, quam Euangelium à me prædicatum, non esse secundum hominem, id est, *more humano*, seu consueto atque ordinario: ut extraordianaria vocatio ac cognitio designetur: posteriori verò, ut sensus sit, *non esse per hominem*: cui expositioni probatio ac declaratio ab Apostolo addita egregie consentit: ea autem est: *Neque enim ego ab homine accepi*, (nempe Euangelium à me prædicatum) *neque edocitus sum*, (supple ab homine). Quibus verbis ostendit, nec vocationem suam ad Euangelium prædicandum, esse ab homine: nec cognitionem illius. Prius autem notat, cum ait, *se non accepisse ab homine*, id est, à nullo homine traditum libi Euangelium prædicandum. *Hominem* vero intelligit qui tantum sit homo, ut ex oppositione apparet: quo etiam modo v. 1. dictum, *Paulus Apostolus neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum*, ut etiam veiba sequentia hoc v. 12. idem quoque evincunt. Alterum verò indicat cum addit, *neque edocitus sum*, scilicet ab homine: unde recte proposita assertio Apostoli stabilitur: Nam id quod quis, neque ab homine accepit, neque ab homine edocitus est, illud non est secundum seu per hominem. Atqui Euangelium à Paulo prædicatum est tale, Ergo non est secundum seu per hominem. Atque ita per hanc, causæ falsæ Euangelii, à se prædicati aphæresin, calumniam adversariorum (qui Paulum non Apostolum, sed Apostolorum discipulum tantum esse statuebant) abstergit.

Cui aphæresi seu remotioni causæ falsæ, thesin seu causæ verae positionem adjungit, his verbis, *sed per revelationem Iesu Christi*. Quæ verba ambigua quidem sunt per se, sed loci circumstantia eam ambiguïtatem tollit: nam licet *revelatio Christi*, passivè, qua ipse revelatur, interdum designet, ut 1. Cor. 1. v. 7. *exspectantes revelationem Domini nostri Iesu Christi*, & 1. Thessal. 1. v. 7. *In revelatione Domini Iesu Christi*, id est, dum revelabitur; activè tamen accipi potest, ut Gal. 2. v. 2. *ascendi secundum*, (id est per) *revelationem*, id est, Deo revelante. Atque ita hoc etiam in loco accipi debere (ut actionem Christi revelatoris notet) antecedentis causæ falsæ remotione ostendit, & sequentia v. 16. disertè explicat. Ex qua oppositione, hominis & Christi, Orthodoxi patres in hujus loci explicatione, Christum non esse hominem tantum: sed etiam verum Deum, contra Ebionem & Photinum, rectè concludunt. Cæterum adversus hanc, de causa Euangelii à Paulo prædicati, effidente, sententiam, objici potest, Paulum Christi quidem revelatione Euangelium accepisse ac didicisse, sed non immediatè, quod Apostolis contigit: sed mediatè, per Ananiam: ut hæc verba illius ad Paulum, Actor. 9. v. 17. indicare videntur; *Dominus Iesus misit me, ut visum recipias & implearis Spiritu Sancto*. Verum ea Pauli verbis minimè aduersantur: quia Euangelii, per Ananiam ipsi primū traditi, nulla fit mentio: hoc enim immediate à Christo,

jam

jam ante obtinuisse, in repetita conversionis historia, expressa describitur *A&tor.* 26. quibus missio Pauli ad Euangelium populo Judaico & gentibus praedicandum, a Christo revelante describitur, v. 16. & 17. & summa Euangelii declaratur v. 18. *ut aperias oculos*, &c. denique recensetur idem *A&ct.* 22. v. 14. 15. Quod autem Ananias Paulo promisso dicitur acceptancem Sp. S. eam non ipse contulit, sed solus Deus: qui per revelationem, cognitione Euangelii & Apostolico munere praeditum, extraordinariis Sp. S. donis, ad fidelem officii executionem instruxit: quemadmodum Apostolos reliquos, post Euangelii notitiam & ad id praedicandum missionem, Matth. 28. v. 19. 20. similibus Sp. S. donis confirmavit, *A&ct.* 2. v. 4. Ac propterea rectissime hoc loco *Apostolus*, & praedicati a se Euangelii munus, & cognitionem illius, non ab homine, sed per solam Jesu Christi revelationem, sese consecutum asserit.

Quod ut confirmet atque illustret, oportunam vitam suę anteactæ narrationem trimembrem subjicit: describit enim primò conditionem suam ante revelationem Christi & Apostolatum: deinde revelationem ipsam & ad munus vocationem: denique consequentia illius.

Primum autem generatim & speciatim proponit: generatim quidem, conversionem suam in Judaismo commemorat, id est, quomodo se gesserit cum adhuc Judaicis erroribus esset addictus: camque rem præmissa præfatione, a notitia Galatarum, confirmat, dicens, *audi&ls;is enim &c.* speciatim verò exponit, cum & facta sua in eo statu, & causas eorum declarat. Facta autem sunt duo: Ecclesiæ Dei persecutio, & consequens vastatio. Ac prius indicat cum ait, *quod Ecclesiam Dei persecutus sim*: sicut idem etiam, ad misericordię Dei gloriam, fatetur *A&tor.* 22. v. 4. & 1. *Corinth.* 15. v. 9. *Phil.* 3. v. 6. 1. *Tim.* 1. v. 13. Quam persecutionem, ab adjuncta magnitudine, comparatè declarat, cum addit, *καθ' ὑποστολῶν excellenter*, seu summè, id est, reliquos persecutores hac in re exsuperans: unde persecutio hæc magna vocatur *A&tor.* 8. v. 1. id quod ex persecutio- nis variis atque atrocibus modis describitur, *A&tor.* 8. v. 3. & 22. v. 4. 5. & 26. v. 10. 11. Posteriori verò, hoc est, vastationem Ecclesiæ, ex persecutione ortam, indicat, cum ait. *γέρες αὐτῶν, εανὶς ταῦτα μετένιμον πέρδον πέρισσον σημαίνει, ac de eadem re *A&tor.* 9. v. 21. de Paulo dicitur, nomine hic est, qui populatus est, seu vassavimus eos, qui invocabant nomen istud, hoc est Christi, &c.* 8. v. 3. *Saulus verò Ecclesiam, ελυμάνει, hoc est, perdebat seu vassabat.*

Modus verò vastationis, est congregationis Ecclesiæ, & professionis Euangelii impeditio, & Ecclesiæ fugatio ac dispersio, *A&tor.* 8. v. 1. & 4. & 22. v. 19. Atque hæc quidem de Pauli ante Christi revelationem factis, nempe persecutione summa, & per eandem vastatione Ecclesiæ, &c. Causæ verò eorum duobus veluti gradibus subjiciuntur, comparet cum aliis, vers. 14. Prima autem causa est adjuvans ac remota, nimirum profectus in Judaismo, id est, pharisaicæ doctrinæ ac superstitionis notitia; quemadmodum, *A&ct.* 26. v. 5. declaratur. Cujus præstantiam indicat, cum non solum ait, *se profecisse in Judaismo*, sed etiam *supra multos coetaneos suos in suo genere*, id est, inter Israëlitas: ut *Phil.* 3. v. 5. ait, *se esse ex genere Israel*, & 1. *Cor.* 11. v. 26. *Pericula à genere meo*, id est, meis gentilibus. Causa verò factorum Pauli proxima ac præcipua, est *zelus illius* (seu fervidus amor) erga Judaismum, cum ait *zelotes existens patriarcharum meorum traditionum*, id est, quas a patribus meis (utpote Pharisæi filius, *A&ct.* 23. v. 6.) acceperam: intelligit autem eas, quæ circumcisionis & ceremoniarum legis, observationem necessariam, & justificationem per opera propria, contra Euangelium Christi statuebant, ut *A&tor.* 22. v. 3. *Zelotes existens Dei, quemadmodum vos omnes estis bōdiē, hoc est, gloriæ Dei studio servens, sed sine scientia, Rom. 10. v. 2. de Judæis incredulis dicitur. Quem zelum suū, *A&postolus* à magnitudine illius, comparatione quadam describit, cum ait *τειωτέρως, abundantius* nempe quam alii: ut etiam adolescentiæ illius acta ostendunt, *A&ct.* 7. v. 58. cum cap. 8. v. 1. & *A&tor.* 22. v. 20. quod morte Stephani sit delectatus & occidentium vestes servavit: qui excellens zelus, causa fuit persecutionis Ecclesiæ, ut *A&tor.* 22. v. 3. 4.*

& 26. 9. 10. describitur, & generatim attingitur, *Philip.* 3. v. 6. & *A&tor.* 8. v. 1. 2. In quo zelo atque itinere occupato, Christi revelatio contigit vers. 3. & 4. Ex quibus liquet, (ut rectè Clariss. Beza observat) nullum intercessisse tempus, quo potuerit ab hominibus doctrina Euangelii institui. Ideoque rectè Paulus asseruit, se Euangelium neque accepisse, neque didicisse ab homine.

Contra verò per Christi revelationem, hoc consecutum, secunda narrationis parte ostendit, quæ obliqua quidem (per transitionem quandam) sed nervosa tamen ratione tertiae parti præmittitur atque connectitur, vers. 15. & 16. his verbis *sed quando Deo, &c.* Quibus primò suam ad Euangelium prædicandum vocationem: deinde Euangelii notitiam, a causis suis utrimque describit. Ac prius quidem his verbis: *Deus qui separavit me ab utero matris meæ & vocavit per gratiam suam.* Vocationem autem intelligit non communem illam Ecclesiæ, ad fidem: de qua *Rom.* 8. v. 30. & *Galat.* 1. v. 6. (nam de ea, tanquam alio beneficio postea agit vers. 16. cum revelationis fidei sibi factæ distinctè meminit) sed peculiarem, ad Apostoli officium. Cujus ad Dei laudem, causa efficiens describitur duplex: *operans & eam movens.* Operans est *Deus*, scil. Pater, ut sequens ad Filium ipsius relatio declarat: ut etiam *2. Cor.* 3. v. 8. Eo tamen modo Filius nequaquam excluditur, quia per eum vocavit, ad apostolatum, ut disertè docetur *A&ct.* cap. 26. v. 16. 17. & 1. *Timoth.* 1. v. 12. Ideoque idem, & Deo Patri & Filio simul attribuitur *Gal.* 1. v. 1. & 1. *Timoth.* 1. v. 1. Causa verò, Deum, ad vocationem Pauli in Apostolum, movens, duplex designatur: prædestinatio ad eam rem, & origo illius. Ac prædestinatio quidem est segregatio Pauli, ad id munus, ut *Rom.* 1. v. 1. Cum autem segregatio esse possit, vel ratione executionis; vel ratione decreti: non prior, quæ per vocationem fit: sed posterior, hoc loco notatur: ideoque distinctè additur, *ab utero, & quidem ab æterno:* quicquid enim Deus facit in tempore, novit ac decrevit ab æterno, *A&ct.* 15. v. 18. Quemadmodum in simili negotio, Jeremiæ ait Deus, cap. 1. v. 5. *priusquam te formarem in utero, &c.* idque Christus *A&ct.* 9. v. 15. denotavit, cum Paulum vocat *ναός electum, ut perficerat fidem ipsius coram gentibus.* Origó verò, seu causa impulsiva hujus destinationis Pauli ad vocationem in apostolum, statuitur gratia, cum ait: *vocavit per gratiam, id est, gratuitam ac minime debitam benevolentiam, ut etiam Eph.* 3. v. 7. 8. *Cujus Euangelii factus sum minister ex dono gratiæ Dei, item, data bæc est gratia Euangelizandi inter gentes.* hinc 1. *Tim.* 1. v. 12. gratias agit pro ea, & quidem confessione indignitatis suæ, quod capitalis ac summus fuisset Christi & Euangelii adversarius, v. 13. & 14. Atque hæc de divina Pauli, ad Euangelium prædicandum, vocatione.

Cui deinde subjungitur, divina Euangelii institutio, quam appellat *revelationem filii ipsius.* Cujus causæ notantur; efficiens & finis. Efficiens, cùm operans, tum operantem movens. Operans est *Deus Pater*, ut etiam *Eph.* 3. 2. 3. Hæc autem *Filius revelatio* (ut antea *vocatio*) Patri attribuitur, non quod sine filio, sed quod per eum efficerit, sicut v. 12. *Apostolus asseruit*, & *historia A&tor.* 9. v. 15. 16. & 26. 16. 17. 18. attestatur, ut supra ostendimus. Cœterum cum non solum dicitur, *revelare filium*, sed additur, *ἐν οὐρανῷ*; observandum est, præpositionem *ἐν*, accipi aut pro Latino *in*, aut pro *per*, ut subjectum, vel causam efficiensem notet: quod posterius Erasmus, cum nonnullis aliis sequitur: sed prius (quod Chrys. placet) proprietati vocis & sequentibus magis convenient, & loci scopo, qui est demonstrare, se edocendum per revelationem Christi: ut interna Paulo facta revelatio designetur. Quali etiam phrasit dicitur, 2. *Cor.* 4. v. 6. *Deus splenduit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis, in facie Jesu Christi.* Ostendit enim (inquit Chrysost.) *quod non modo verbis edocitus esset de fide, verum etiam copioso Spiritus Sancti dono repletus: Revelatione siquidem illustrante illius animum, habebat in se ipso Christum loquentem.* Hæc ille consentaneè omnino Sacris Literis, *Eph.* 3. v. 3. & 5. & 2. *Cor.* 13. v. 3. & 1. *Thessl.* 2. v. 13. a quibus omnino dissentunt ea, quæ ab Hieronymo ad hunc locum imprudenter de naturali revelatione Christi producta sunt.

Hacte-

Hactenus de causa quidem revelationis Christi operante, nempe Deo Patre. Movens vero causa, antecedens ordinem, est *iudiciorum placitum illius*, seu libera ac gratuita Dei voluntas, non Pauli meritum, ut Ephes. 3. v. 2. 3. ipsem confitetur, & simul 1. Tim. 1. v. 12. 13. 14. confirmat. Quemadmodum etiam in ordinaria Euangelii ac Christi revelatione, eandem gratiam, causam esse illius asseritur, Ephes. 1. vers. 9. in qua etiam *iudiciorum Christus* acquiescit, Matth. 11. vers. 25. 26. Ac propterea Theophylacti ex Chrysoft. hausta explicatio, impura ac Pelagiano errori favens, sacrificque literis contraria est: sic enim verba Apostoli, *vocavit per gratiam suam*, perversè exponit: *Deus ob virtutem ipsius vocavit eum, vas enim electionis inquit mibi est: ipse autem insigni modestia praeditus, per gratiam inquit vocatum se & non ob dignitatem, sed propter misericordiam.* Hæc ille: Contra verò scriptura docet: electionem Dei, esse virtutum causam Ephes. 1. v. 4. non contra 2. Cor. 3. v. 5. Electionis verò causam esse liberam Dei gratiam, Rom. 11. v. 5. & 2. Tim. 1. 9. quemadmodum utriusque vocatio- nis, tam ad fidem, quam ad Apostoli officium 1. Tim. 1. v. 14. & 16. gratiam & misericordiam, causam esse fatetur. Quod autem objicitur à Theoph., *in signi modestia Apostolum ita loqui: ea omnino insignis est scripturæ perversio*, quia Paulo hypocrisin, imò insigne mendacium ascribit, quasi sciens ac volens contra rei veritatem loqueretur: nam si verum est, quod ait, ob virtutem ac dignitatem vocatum, falsum est, quod dicit Scriptura, ex gratia & misericordia id factum: contrà, si hoc verum, prius est falsum, uti re vera est. Quod ad cautionem in legendis Patrum scriptis adhibendam diligenter observandum.

Porrò ut Apostolus conversionem suam à Dei placito, tanquam à causa sua dependente tradit, sic idem de tempore & præfinito illius indicat his verbis, *sed quando placuit Deo filium suum in me revelare.* Nec enim ab initio vita Pauli placuit Deo id præstare, sed demum post horrendam ab illo Ecclesiæ persecutionem, ac vastationem in Iudea excitatam, & similem conatum, ut extra Iudeam Damasci idem perpetraret. Causam verò hujus dilationis rectè observat Theoph. cum ait: *per divinam quandam providentiam relatus est in Iudaismo: ut nimirum usque adeò repentina ejus mutatione, multos in fide confirmaret & attraheret.* Porrò finalis revelationis Christi divinæ atque extraordinariæ causa dicitur, ut Euangelizaret Christum inter gentes: id quod divina etiam conversionis & vocationis Pauli historia testatur, Actor. 9. v. 14. & 13. 46. 47. & 26. 17. Ex quibus locis constat, gentes quidem distinctè à Iudeis, sed non solas, exclusis omnino à prædicatione Iudeis, intelligi: sed quod præcipue ad eas pertineret; ut etiam executio prædicatio- nis Euangelii expressè demonstrat, Actor. 26. v. 30. Eodemque sensu Apostolus Galat. 2. v. 2. ait: *Euangelium prædictum inter gentes, & 1. Timoth. 2. v. 7. se doctorem gentium* vocat, & 2. Timoth. 1. v. 11. ait, *Ad quod ego positus sum præco, & Apostolus ac docto gentium*, nempe præcipue. Atque hæc de vita Pauli anteauctæ parte secunda, nempe divina ac gratuita Christi, ad Euangelium inter gentes prædicandum revelatione.

Cui tertia (quæ ultima est narrationis pars) succedit. Cujus scopus est, ut id quod v. 12. proposuerat, nempe se Euangelium neque ab homine acceptisse, neque edocere esse, confirmaret atque illustraret. Modus autem idoneus, quo ad hunc scopum tendit, est vita à se post vocationem & revelationem Christi actæ, descriptio trimembris.

Quæ triplici temporum distinctione continetur, & inde à v. 16. ad capitum III. initium pertingit. Primum autem membrum res primo triennio gestas (ut v. 18. declarat) strictum proponit, & quidem per aphæresin & thesin. Aphæresis est remotio falsi, qua ostendit, quid statim non fecerit eo tempore, cum Christus ei esset revelatus, ad Euangelium prædicandum. Ea autem aphæresis facta à se removet duo, quorum prius ita exprimit in fine v. 16. *Statim non contuli cum carne & sanguine.* Quæ verba partim sat clara, partim aliquid habent ob suam ambiguitatem, controversiæ. Clarum autem est primum, cum ait *statim*, id est, simul atque placuit Deo, mihi filium suum revelare,

ut eum annuntiarem inter gentes. Nam quod Hieronym. vocem *statim* connectandam arbitratur cum antecedentibus, quasi sensus esset, ut Euangelizarem ipsum inter gentes statim; illud Clariss. Bezæ non immerito improbat. Alterum etiam verbum *εὐδοκία μην*, non contuli, satis perspicuum est, si Clariss. Bezæ annotationes, & Henr. Stephan. Thesaurum Græc. ling. consulamus. Sed aliqua difficultas est tertio loco, in phrasim addita, *carne & sanguine*, ob diversas veterum Patrum, & recentiorum interpretum sententias.

Quare operæ pretium fore arbitramur, si prius usum illius phrasis explicemus: ut genuina Apostoli mens facilius ac certius intelligatur: eademque opera illustrans alii scripturæ locis inserviamus. Usus autem illius phrasis proprius est aut impræcarius. Proprius quidem, ut partes corporis nobilissimas designet, qui etiam usus in omnibus linguis obtinet, cuius exemplum unicum tantum in Sacris Litt. extat. Deuter. 12. v. 27. *Parato holocausta tua carnem & sanguinem.* Impropriè vero per tropum in Nov. Test. usurpatur diversis modis, primò per Meton. corpus huma num notat, quod ex carne & sanguine constet, ut Hebr. 2. v. 14. *quia pueri* (aut potius filio*li isti*, ut versus antecedens ostendit) *carnis & sanguinis* (id est, corporis humani) *participes sunt*: deinde per Synecdochen (ex illa Metonymicâ significazione ortam) corporis humani speciem notat: corpus nimirum corruptibile ac mortale. ut 1. Cor. 15. v. 50. *boc autem dico, quod*, (aut potius *quia*, Græcè ὅν) *caro & sanguis regnum Dei hereditate consequi non possunt*: quale corpus *animale* vocatur à naturalibus suis qualitatibus, corruptibilitate & mortalitate, oppositè corpori spirituali, quod spiritualibus supra naturam qualitatibus, incorruptibilitate & immortalitate glorioſa præditum, v. 44. cum 46. Corpus autem corruptibile ac mortale intelligi, antecedentia & consequentia ostendunt. Antecedentia quidem, ut vers. 42. 43. & nominatim, v. 49. *sicut gestavimus imaginem terreni*, (id est, Adami, cuius corpus è terra ortum, corruptibile & mortale fuit, vers. 47. 48.) *gestabimus etiam imaginem cœlestis*, id est, Christi, cuius corpus non amplius corruptibile & mortale est, sed cœlestibus qualitatibus gloriosum. Quemadmodum etiam corporis nostri, ad Christi imaginem, conformatio, ac similitudo declarat, Phil. 3. v. 21. Hoc autem ad Corinth. loco exponit ac probat, cum ait, *boc autem dico, quod caro & sanguis, &c.* quibus verbis per *carnem & sanguinem*, imaginem terreni Adami, id est, corpus corruptibile & mortale notat: de quo vers. 42. & 43. & 47. Idemque proximè sequentia declarant: *neque corruptio, id est, corruptibile, incorruptibilitatem hereditate consequitur: & clarius vers. 53. oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, & mortale boc, induere immortalitatem.*

Porrò ex hac prima Synecdochica, *carnis & sanguinis* significacione, qua corpus corruptibile ac mortale notat: altera oritur Synecdoche: qua hominem corruptibilem seu mortalem designat, ut Ephes. 6. 12. *nobis non est lucis adversus carnem & sanguinem*, id est, adversus ullum mortalem: & Matth. 16. 17. *caro & sanguis non revelavit tibi*, id est, nullus mortalis: quia licet exterius verbo suo Andreas frater ipsius Christum revelarit, Ioan. 1. v. 42. 43. interior tamen revelatio, qua verbo fidem adhibuit, quæ hic certo intelligitur, à solo Deo processit. Atque hæc phrasis propositæ significatio, non ex Græcæ sermonis usu, apud quos solum priores observatæ: sed ex Hebræorum loquendi consuetudine translata est, qua בָּשָׂר caro & sanguis, hominem mortalem significat, ut frequens omnino in Hebræorum scriptis usus perspicue demonstrat. Cujus & Hebraismi illustria extant exempla, in Ecclesiastico Hebreæ scripto, sed in Græcum sermonem à Jesu Siracide translatu, c. 14. v. 19. *ita etiam generatio carnis, & sanguinis*, id est, hominis mortalis & c. 17. 27. *cogitat carnem & sanguinem*, i.e. de homine mortali: aut, ut alii legunt, *caro & sanguis*: adeo ut Hebraismo consueto *caro & sanguis* hominem mortalem, (qui eodem sensu Latinis ψ. ζοχλω̄ mortalis dicitur) significet. Atque hæc de phrasim hujus varia, certaque, pro locorum ratione, significatione.

Relin-

Reliquum est, ut quomodo hoc loco ad Galat. intelligenda sit, consideremus. Ac primò quidem, illud, ex ipsa, citra controversiam perspicue constat, *carnem & sanguinem*, non propria, sed improoria significacione intelligi oportere: sed in modo illius explicando, sententiae sunt diversae: imò, ab iisdem, diversæ, dubitatione quadam proponuntur. Quarum prima est, hominem mortalem notari: ut sensus sit Apostoli, se cum nullo mortalium contulisse: quem tritum, ut supra ostendimus, Hebraismum, doct. Tremellius, ad hunc Testamenti Syriaci locum annotavit: & è Patribus Theoph. hanc sententiam secundo loco proposuit, cum ait, *non contuli cum carne & sanguine*, id est, *non sum collocutus cum Apostolis: vos enim carnem & sanguinem vocat, à natura eos nominans: vel simpliciter de omnibus omnino mortalibus dicit; quoniam à nullo mortalium didici quisquam*. Secunda deinde sententia est, ut hominem carnalem, seu peccatis omnino deditum indicet: quam Hieron. proponit. Tertia porro sententia est, quæ phrasin hanc dividens, diversè, per *carnem* Judæos (illos enim Apostolus Rom. 11. v. 14. *carnem suam* vocat) per *sanguinem* verò consanguineos ac propinquos designari statuit. Atque in eo hæ tres sententiae consentiunt, quod hæc phrasis, hominem generatim, aut speciatim significet. Quarta denique, non hominem, sed carnalem Pauli rationem interpretatione: quæ vulgo maximè trita sententia. Supereft jam ut hisce sententias ordine recitatis, quænam hoc loco sit genuina, & quamobrem reliquæ non sint probandæ, allatis rationibus declaremus. Primas autem obtinet ea quæ primo loco à nobis proposita, ac reliquis merito, à præstantissimis interpretibus præfertur: nimur ut hominem mortalem notet. Hæc enim significatio solitam ac frequentem phrasis significacionem (ut ante ostendimus) retinet: deinde veritati ac scopo Apostoli omnibusque loci circumstantiis optimè consentit. Reliquæ verò interpretationes phrasis huic, *carnis & sanguinis*, insolentem significacionem attribuunt, & sensum pariunt ineptum; ut examen trium posteriorum sententiarum evincit. Nam ad secundam (quam Hieronymi esse ostendimus) quod attinet, ei obstat 1. quod *caro & sanguis* pro homine carnali, seu peccatis omnino dedito, nullibi in Sac. Lit. neque ultra priscae linguae Græcae aut Hebrææ consuetudine usurpat: neque insolens phrasis significatio, ex recta interpretationis lege, admitti potest, nisi rei veritas, aut loci circumstantia necessario id flagitet, aut saltem admittat: id quod hoc loco omnino deest: quamvis enim *caro* per se posita, interdum hominem vitii mancipatum significet, Genet. 6. v. 3. *quia caro sunt* (ut Hieron: objicit) nunquam tamen caro cum sanguine copulata, id est, phrasis ista, *caro & sanguis*, eum habet sensum. Neque etiam obtendi potest dictum, 1. Cor. 15. *Caro & sanguis hereditatem regni Dei non consequentur*: quia (ut supra probatum, & rectè Tertull. lib. de resurr. carnis cap. 5. observavit) corpus corruptibile, ac mortale intelligitur: ut totius capitis series demonstrat, & antea in significacionibus hujus phrasis explicandis, multis ostendimus; neque de hominum carnarium, seu infidelium resurrectione ad ignominiam, sed de hominum fidelium resurrectione ad gloriam, quæ imaginis Christi glorioosi sunt participes, differitur. Neque etiam ea significatio, *carnis & sanguinis*, speciatim pro hominibus incredulis, ex dicto Christi, Matth. 16. v. 17. *Caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus*, necessario probari potest: quia solita significatio, ut pro homine accipiatur, non solum convenit veritati, sed etiam loci circumstantiis: quia non opponitur hominibus spiritualibus, seu fideibus, sed Deo patri; qui solus, donata fide, per Spiritum Sanctum, Filium interiorus revelat, Matth. 11. v. 25. & 27. 1. Cor. 2. v. 11. 12. Quare cum hæc sententia generatim accipi possit, & quidem sensu ad gloriam Dei magis copioso, speciatim exponere non est necessarium, neque idoneum, sed alienum: in primis quia hæc significatio nullo exemplo necessario probari potest: sed omnino insolens est: & amplitudinem veræ sententiae, sine ulla ratione, angustiorem reddit. Deinde etiam altera ratio accedit, cur *caro & sanguis*, hoc loco (etiam si alibi ita acciperetur) in

proposita ad Galatas sententia aliena sint; quia à scopo Apostoli aberrat: is enim est, ut probet, quod Euangelium à nullo mortalium sit edocitus, ut v. 12. ostendit: id quod, si quis attendat, ex antecedentis vita sua statu demonstrat, partim ante revelationem Christi, in Judaismo, vers. 13. partim ex gestis post revelationem Christi, quod non statim contulerit cum carne & sanguine, ideoque multo minus potuisse à carne & sanguine edoceri: ut tota orationis series hunc scopum esse ostendit, sequentiaque etiam patet: atqui cum carnalis seu homo animalis, non percipiat ea, quæ sunt Spiritus Dei, sed stultitia ei sint, neque possit ea cognoscere; impossibile omnino erat, ut id quod non didicerat, illud Paulum doceret: ideoque si per *carnem & sanguinem* talis notaretur, oratio Pauli reddetur inepta: perinde enim foret ac si diceret, Ego Euangelium non didici ab hominibus, Euangelium ignorantibus. Quod autem Hieron. *non contuli*, exponit de Euangelii prædicatione hominibus carnalibus non facta, quia, ut ait, *noluit margaritas porcis projicere, nec dare sanctum canibus*: in eo inquam ab Apostoli scopo recedit. Quemadmodum etiam Matth. 16. cum de hoc loco agens, ait, *caro & sanguis non revelavit tibi, Apostolica narrationi comparatur, in qua ait, continuo non acquievi carni & sanguini: carnem ibi & sanguinem, Iudeos significans, ut hic quoque sub alio sensu demonstratur, quod ei non per doctrinam Phariseorum, sed per Dei gratiam Christus Dei filius revelatus fit*. Quare ex hisce satis superque appetat, secundam, de hujus loci mente, sententiam, minimè esse idoneam.

Tertia porro licet aliquanto videri possit commodior, similiter tamen à phrasis significacione consueta recedit: deinde phrasin dividit, per *carnem* Judæos, per *sanguinem* consanguineos intelligendo: præterea Tautologiam admittit, cum consanguinei sub Judæorum nomine continentur. Ac licet Iudeos *carnem suam*, Rom. 11. vocet, *sanguinem* tamen pro consanguineis usurpari in Sac. Lit. probari non potest: denique à scopo Apostoli (ut de secundâ sententia ostendimus) similiter aberrat, qui non speciatim se à Iudeis, sed generatim ab homine non edocet afferit. Quarta quoque ac postrema sententia, quæ statuitur *carnem & sanguinem* carnalem Pauli rationem denotare, subsistere non potest: primò, quia nulla ratio necessaria est, cur ita accipiamus, cum aliter rectè pro homine quovis sumi possit: deinde quia contraria ratio obstat, nempe quod neque linguae Græcae, nec Hebrææ usus, neque ullum exemplum scripturae illam insolentem significacionem stabiliet: ut supra inductione significacionum ostensum. Nam quod objicitur exemplum, Matth. 16. *caro & sanguis non revelavit tibi*, non necesse est, ut de carnali ratione interpretetur: quia servata significacione usitatæ vera omnino est & longè amplior ad Dei gloriam sententia, ut sensus sit, nullus mortalium tibi revelavit: quā si dicatur, carnalis tua ratio tibi non revelavit: denique hæc quarta sententia etiam à scopo Apostoli aliena est: quia propositum ei est probare, se non ab ullo homine mortali de Euangelio edocitus, ut antè demonstratum est. Quamobrem prima sententia perstat: reliquæ verò tres significacioni phrasis minimè convenient, neque scopo Apostoli inserviunt. Iisdemque rationibus confutatur antiqua quorundam expositio, quasi *caro & sanguis* Judaismum, ac circumcisionem carnalem notaret: quam eorum sententiam Tertull. lib. de resurrect. carnis ita recenset: *sunt qui per carnem & sanguinem* (scilicet 1. Cor. 15.) *Judaismum velint accipi, propter circumcisionem, &c. & hoc titulo jam & alibi ab Apostolo denotetur, qui post revelatum in se Filium Dei ad Euangelizandum eum in nationibus, statim non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est, ad Judaismum, sicut ad Galatas scribit. Ubi obiter videtur vox ergo aīdūn non de collatione, sed de reditu, minus aptè exponi.*

Atque hac aphæresi seu remotione falsi (quæ ostendit quid statim à revelatione Christi non fecerit, nempe quod de Euangelio accepto non contulerit cum ullo mortalium, ideoque à nullo homine fit edocitus) non suam arrogiam (ut Porphyrius olim, teste hīc Hieronymo, Apostolum

lum est calumniatus.) sed animi sui demissi obedientiam erga Deum, ad Euangelizandum mittentem, & doctrinæ Euangeli divinitus acceptæ perfectionem atque authoritatem, adversus falsorum doctorum calumniam, qui eum non Apostolum sed Apostolorum discipulum esse objectabant, indicat. Fuisse enim valde absurdum, ut qui doctrinam à Deo acceperat, de ea cum hominibus communiqueret: quemadmodum Chrys. & Theod. ad hunc locum recte observarunt. Atque hæc de parte prima aphæresis, quæ docet, quid non à revelatione Christi statim fecerit, nempe quod *non contulerit*, id est, communicant, *cum carne & sanguine*, id est, ullo mortalium: v. 16. ideoque multo minus ab ullo homine fuerit edocitus.

Altera pars v. 17. proponitur: *neque, inquit, redii Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerunt Apostoli.* Apostolos autem tunc Hierosolymis fuisse, etiam ex Acto. 8. v. 1. recte colligitur. Neque illud, quod Paulus h̄ic ait, superbiā factum (ut Porphyrius olim obtendit) sed ut gloriæ Dei, & authoritati Euangeli, per revelationem Christi acceptæ, sancta animi demissione & obedientia inserviret: & calumniis adversariorum occurreret, qui discipulum fuisse Apostolorum, ideoque ab iis doctrinam Euangeli edocum, contemtim spargebant. Quemadmodum ea de causa, etiam alibi, Apostolici sui munerauthoritatem, ad veritatis Euangeli & fidelium confirmationem, graviter defendere coactus est, ut 1. Cor. 9. v. 1. 2. & 2. Cor. 11. v. 3. 4. 5. & 12. 11. 12.

Porro hæc bipartita aphæresi modo expositâ, sequitur thesis, quâ ostendit, quid statim à revelatione Christi fecerit: hoc autem altero v. 17. membro ita exprimit: *sed abi in Arabiam, ac denuo reversus sum Damascum.* Quibus profectionem suam duplē indicat: primaria est Damasco in Arabiam, nimirum ut Euangeliū annuntiaret inter gentes: quemadmodum vocatio illius requirebat, ut v. 16. declaravit. Verum difficultas quædam h̄ic occurrit: quia illud historiæ Lucæ Act. 9. videtur repugnare, primò quia illuc v. 19. & 20. dicitur, *fuit autem Saulus cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot, & statim in Synagogis prædicavit Christum:* non igitur statim abiit in Arabiam. Deinde dicitur eodem cap. multo tempore h̄essisse Damasci, ac demonstrasse contra Judæos, Jésum esse Christum; unde orta persecutione graviori, pervenisse Hierosolymam, ut v. 23. ad v. 27. narratur; non igitur statim abiit in Arabiam. Verum hæc difficultas duplex, negatione utrumque consequentia solvitur. Nam ad prius quod attinet, statim, h̄ic apud Paulum non absolutè, sed relatè ad collationem, & profectionem Hierosolymam dicitur, quod scilicet ante utrumque in Arabiam abierit. Nec mirum est, si Lucas hanc profectionem brevitas causâ in Actis Apostolorum omiserit: quemadmodum Apostolus brevem aliquot dierem mansionem Damasci reticuit; id quod similiter in historiarum scriptoribus & Euangeli Lucæ alliorumque narrationibus observatur. Alterum etiam difficultatis membrum similiter tollitur: nam ut Lucas profectionem in Arabiam, & inde rursus Damascum non negat, sed omittit: sic verba illa v. 23 ad 27. Acto. 9. intelligenda sunt de rebus, quæ post redditum ad Damascenos evenerunt. Idque etiam verba Pauli & Lucæ inter se collata, ostendunt. Paulus enim ait, se non rediisse Hierosolymam, ad eos, qui ante ipsum fuerant Apostoli, sed abiisse in Arabiam & rursus rediisse Damascum: Lucas verò post persecutionem Damasci ortam, pervenisse Hierosolymam, ad Apostolos, v. 26. tradit. Atque hinc Hieron. ait, *Lucam idcirco de Arabia non meminisse, quia forsitan nihil dignum Apostolatu in Arabia perpetrarat: & ea potius comprehendiosā narratione dixisse, que digna Christi Euangeli videbantur.* Sed ut etiam causam veritatem, & ab interpretibus omissem addamus, ea videtur, quod Apostolus ad Galatas, illam profectionem jam explicasset: Lucas enim Acta scripsit, postquam Paulus biennium Romæ fuisset captivus, Acto. 28. v. 20. Epistola verò ad Galatas conscripta est, complures annos ante captivitatem Pauli; nēmpe cum post acceptum recens Euangeliū, tam citò essent seducti, ut ex epistola ad Galat. cap. 1. v. 6. coll. cum Acto. 18. 23.

& 19. 10. aliisque locis appetit. Nam quod subscriptio hujus Epistolæ, eam Romæ scriptam statuit, illud Deo spontante, suo loco vanum esse ostendemus: quemadmodum & hanc & quasdam alias subscriptiones imprudenter Epistolis subjectas, eruditæ interpretes agnoscent ac demonstrant. Atque hæc de versus 16. & 17. sensu observanda: qui versus ad scopum Apostoli egregiè pertinent: ut enim v. 12. se non accepisse Euangeliū, neque didicisse ab homine, sed per revelationem Christi, proposuit; sic narratione vitæ suæ, neque ante revelationem v. 13. & 14. neque post revelationem didicisse declarat, quæ narrationis pars altera, pro distincta temporis circumstantia, ut supra ostendimus trimembris est: primum enim membrum gesta primi trienni continet, v. 16. 17. de quibus actum.

Sequitur jam secundum, quod ea, quæ post illud triennium ad annum usque decimum quartum contigerunt, ad finem usque capitinis describit. Ac temporis quidem initium indicatur, cum ait v. 18. *deinde post tres annos.* Finis vero temporis sequitur postea, cap. 2. 1. Gestæ illius temporis strictim, (quantum ad scopum loci sufficiebat) declarat. sunt autem profectiones duæ, una Damasco Hierosolymam, altera inde rursus Damascum. Quarum utraque proponitur, & suis circumstantiis illustratur. Ac prior quidem ita proponitur, *Redii Hierosolymam*, nimirum unde initio Damascum venerat, Acto. 8. v. 2. & quo (post redditum ex Arabia, Damasci orta persecutione) reversus Acto. 9. v. 26. id quod illustratur à circumstantia finis, & adjuncti consequentis. Finis autem profectionis Hierosolymam statuit, nimirum ut viseret Petrum, id est, notitiam cum eo contraheret, non autem ut ab eo aliquid diceret: quia hoc repugnat loci hujus proposito: deinde, quia alias citius invisisset (ut recte monet August.) non post prædictum triennio Euangeliū: denique quoniam ab eodem authore cælitus didicerat, à quo & ipse Petrus: quemadmodum Ambros. ad hunc locum observavit. Adjunctum verò consequens est duplex, primò quod *manserit apud Petrum dies quindecim: interea autem minimè otiosum fuisse, sed Euangeliū prædicasse, idque contra adversarios disceptando defendisse, Acto. 9. v. 29. traditur.*

Alterum consequens adjunctum est: *quod nullum alium Apostolum viderit, præter Jacobum fratrem Domini, id est, cognatum.* Cum autem duo Apostoli fuerint ejusdem nominis, Matth. 10. unus Zebedæi, v. 2. alter Alphæi filius, v. 3. parum refert uter hoc in loco intelligatur. Plerique non immerito censem, secundum esse, qui Galat. 2. 9. etiam nominatur: qui, post priorem ab Herode occisum, Synodo Hierosolymitanæ præfuit, Acto. 15. v. 13. 19. 22. & hunc intelligi omnino verisimile est; et si hoc tempore Jacobus Zebedæi in vivis fuerit: quia post hanc Pauli profectionem Hierosolymam, de qua Acto. 9. v. 24. cædesilius perpetrata: ut ex collatione cap. 2. Acto. cum 11. 1. 2. colligitur. Cum autem Paulus nullum alium ex Apostolis viderit, quomodo (ut recte ait Photius apud Oecumenium) ab iis didicit? Ceterum obiter observanda est vanitas Argumenti, à Bellarm. propofiti, de Pontifice Romano lib. 1. cap. 18. cum ait: *Nam quod aliqui intelligeret Paulus, majorem esse Petrum Jacobo, patet ex illa Epistola Galat. 1. ubi dicit, deinde post annos tres, veni Hierosolymam, vide Petrum. non dicit, veni videre Iacobum, etiamsi ipse quoque esset Hierosolymus.* At quomodo inquam probabitur, Paulum præscivisse Jacobum fuisse Hierosolymis? & quid vetat, quominus initio absuerit, & præter Pauli exspectationem eo aliunde accesserit? Deinde visitatio alicuius non probat, eum aliis majorem: quemadmodum fratres Ochosiæ venerunt, ut inviserent filios Regis Joram 2. Reg. 11. v. 10. an propterea judicarunt eos patre majores?

Porro ut ad rem redeamus, quia adversarii Apostoli, falsi doctores, eum non Apostolum à Christo edocum ac missum; sed ab Apostolis institutum criminabantur: idcirco ne Galatæ calumniis eorum seducti fidem narrationis in dubium vocarent, juramento occurrit: quo narrationem suam totamque Epistolam confirmat, cum ait, *que autem scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior,* id est, Deo teste, ut recte Ambros. est enim juramenti formula, ut etiam

etiam August., observavit. Ea enim Deus in testem veritatis, ac propterea etiam in judicem & vindicem, si fallat, citatur. Similia exempla sunt Roman. 1. 9. & 9. 1. Phil. 1. v. 6. 1. Thess. 2. 5. & 2. Cor. 1. 23. & 2. Cor. 11. v. 31. & 1. Thess. 5. v. 22. & 1. Timoth. 2. v. 7. Sed Anabaptistæ objiciunt, hæc verba non esse juramentum: quia Christus generatim omne juramentum prohibet, Matth. 5. 34. Resp. autem, rationem esse falsam: quia Christus non generatim & absolutè, omne juramentum prohibet in genere: sed speciatim illegitima & falsa, sub obliquis quibusdam formulis, quibus Pharisæi hominem nec perjurum fieri, nec obstringi tradebant: quale juramentum Mat. 23. per templum, per altare, per cælum: ideo Christus hanc sententiam cap. 5. Matth. adjunctis similibus formis restringit: quia non simpliciter & absolutè dicit, ne jurate omnino: sed, ne jurate omnino, neque per cælum, neque per terram, &c. non autem ait, neque per Deum.

Sed excipiunt, postrema Christi verba vers. 37. omne juramentum à sermone Christianorum excludere duobus modis: primò quia simplicem affirmationem aut negationem Christus imperat: *Esto autem, inquit, sermo vester etiam, etiam, non, non.* deinde quia subjicit, *quod bis abundans est, à malo est.* Verùm ea solutioni ante allatæ minime adversantur, sed eam potius amplius stabiliunt. Nam ad prius quod attinet, Christus hic per sermonem, non intelligit eum, qui ad fidem legitimè faciendam, aut controversiam dirimendam pertinet; sed communem in usu quotidiano, in quo à Judæis, temerè & sàpe falso, per illegitimas jurandi formulas, peccabatur, Matth. 23. vers. 16. & sequentibus, ideoque Christus hunc temerarium & illegitimum jurandi, citra necessitatem, modum, per creaturas, in sermone quotidiano usitatum, redarguit: & simplicitatem ac veritatem ei oppositam requirit, cum ait, *est vero sermo vester, &c.* Sermo vester communis, sive quid affirmetis, sive quid negetis, rei consentiat. Quemadmodum Apostolus 2. Corinth. 1. vers. 18. *Sermo nescius,* inquit, *apud vos non fuit etiam, & non.* & vers. 19. *Nam Dei filius Iesus,* qui inter vos per nos prædicatus est (per me & Sylvanum ac Timotheum) non fuit etiam *&* non, sed etiam in ipso. Deinde verò ad posterius dictum quod attinet, Christus ~~etiam~~ *quod superfluum,* rejicit: non autem quod majus, & ad rem conducit: nam & Christus aliis quoque, ac plenioribus assertionibus est usus, quemadmodum Luc. 4. vers. 24. & Joan. 16. 17. & c. 8. v. 14. & Petrus Actor. 10. v. 34. Juramenta quaque legitima non prohiberi inde constat; quia non sunt superflua, sed affirmationi aut negationi addita, ad Dei testem, ac perjurii judicis, ac vindicis, gloriam, & sermonis confirmationem, ad fidem aliis faciendam inserviunt, Hebr. 6. vers. 16. Et hanc esse Christi mentem demonstratur, ex præmissa legis explicationi protestatione: *non veni ut solvam legem, sed ut impleam eam,* & vers. 19. *quisquis igitur solverit unum ex mandatis hysce minimis,* & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum, id est, Ecclesia. Ideoque Christus hoc cap. Matth. 5. non novam legem fert, divinæ legi adversam, sed adversus antiquas & falsas Pharisæorum interpretationes legem Dei exponit: ut etiam vers. 20. *nisi abundaverit vobis iustitia,* quænam autem iustitia illa Pharisæorum intelligatur, sequentibus exemplis docet: nam inductione probari potest, singula quæ à Christo dicuntur, lege Decalogi omnino contineri, quatenus summam Dei & similem proximi dilectionem complectitur: qua nihil magis à Christo petitur, Luc. 10. v. 27. 28. neque peti potuit. Quodque Christus Pharisæorum juramenta illegitima, quibus falso & temerè sàpius abutebantur, reprehendit, & simplicitatem ac veritatem in sermone, hujusmodi requirit: illud etiam mandatum legis Decalogi tertium (quod vanam nominis Dei usurpationem prohibet) omnino complectitur. Quarecum Christus non solvat legem, juramentum legitimum non prohibet: quia Deuter. 6. vers. 13. & alibi disertè mandavit, ut per nomen ipsius juretur: deinde jurandi modum exposuit, Jerem. 4. vers. 2. *in veritate, in iudicio, & in iustitia:* atque ita per

Deum jurans laudandus dicitur Psal. 63. v. 12. tertio exempla juramenti sancta idem probant: Nam Deus Genes. 22. v. 16. per seipsum jurat. Deinde Sanctus Angelus, Dan. 12. v. 7. Præterea sancti quoque jurarunt, patriarchæ, Abraham Gen. 21. 24. Isaac Genes. 26. v. 31. Jacob Genes. 31. v. 53. Josua c. 9. 15. David. 1. Samuel. 24. 23. Denique adjurationes extant, quibus sancti alios juramento præstando obstrinxerunt, sicut Abrahamus Genes. 24. 3. & summus sacerdos iussu Dei, Numer. 5. 19. & Esra c. 10. vers. 5. & Nehem. 5. 12. & 13. 25.

At objicitur, in Vetus Test. Judæis juramenta fuisse licita, non verò in Nov. Test. Christianis; idque ex Jacobo Apostolo Christi sententiam repetente, apparere, qui c. 5. v. 12. non solum ait, *ante omnia fratres non jurate, neque per cælum, neque per terram,* sed etiam subnecit, *neque aliud ullum juramentum.* Verumtamen quia verba Christi repetit, eadem est, quæ ad Christi verba responsio: nec enim *aliud juramentum* universe & absolutè sic dicitur, sed relatè ad temerarias & illegitimas, ac consuetas Judæorum formulas, quas Christus Matt. 5. & 23. plenius recenset, Jacobus verò hoc in loco brevius: ac propterea similia alia juramenta intelligit à se omissa. Ratio autem solida est, quia Christus legem Dei patris non solvit, eoque non prohibuit, quod Deus sua lege præcepit, aut laudando statuit, ut ante ostendimus. Deinde quia in Nov. etiam Testam. legitima hominum juramenta probantur: eaque Deum imitatum ostendit Apostolus, & utilitatem illius demonstrat insignem, Hebr. 6. 16. ut supra indicavimus. Deinde cultus Dei in Novi Testamenti Ecclesia futurus, juramenti voce per Syncdœc. describitur, Esai. 19. 18. & 45. 23. quemadmodum Apostoli explicatio, Roman. 15. 14. demonstrat. Denique sancta ac probata juramenti exempla, etiam in Nov. Test. idem comprobant: primum Jesu Christi, qui ad veritatis confessionem à summo pontifice in Senatu, per Deum vivum adjuratus, admissa juramenti religione adjuranti paruit, Matt. 26. 63. 64. deinde Sanctus etiam Angelus (non minus, quam Daniel. 12. 7.) juravit per viventem in secula. denique Sanctus Apostolus Paulus, in suis Epistolis, Spiritus Sancti instinctu scriptis sàpius ad Deum gloriam & Ecclesie in veritate confirmationem, juravit. Cum enim juramentum sit religiosa Oratio, qua ad veritatis occultæ ac dubiæ, ac scitu necessariæ confirmationem, ad Deum, ut testem & perjurii vindicem, provocatur: illud non temere, sed gravi de causa, sanctaque prudentia, divinitus, à Paulo, multis in locis usurpatum: quemadmodum in primis 2. Corinth. 1. v. 23. *Ego verò, inquit, Deum testem invoco,* (en Deus in testem citatur) *in animam meam* (en etiam in perjurii judicem, seu vindicem) id est, adversus animam meam, scilicet si mentiar: id autem de quo jurat, ita exprimit; *quod ut parcerem vobis, nondum veni Corinthum:* id quod Corinthiis scitu erat necessarium, ne calumnias adversariorum contrariis, à Pauli amore & Evangelio illius alienarentur. Qualia etiam exempla sunt plura; quibus suum de rebus magni momenti sermonem, Deo teste, ad aliorum dubitationem avertendam, confirmat, ut Roman. 1. v. 9. *Testis enim mibi est Deus,* quod inde sinenter meminerim vestri, & c. 9. vers. 1. *veritatem dico per Christum,* &c. Ubi Christum tanquam omniscium cordium scrutatorem, Deum, qui supra omnia laudandus in secula, vers. 5. in testem animi sui citat. Quo etiam spectant multa, quæ initio protulimus similia; & inter illa, dictum Galat. 1. v. 9. *Ea autem quæ scribo vobis, ecce coram Deo, &n, quod non mentior,* aut, ut &n (quemadmodum sàpe apud Evangelistas & Paulum) redundet, *ecce coram Deo non mentior.* Imprecatio verò ista, *sin mentiar, Deus me puniat,* per aposiopesis seu reticentiam, pro Scripturæ sacræ (imò & Græcorum profanorum) trita consuetudine à vñpicias, seu boni ominis gratia omititur, ut etiam Genes. 14. 22. 23. *Levarim manus meas ad Ieboriam,* &c. *si accepero, supple me puniat,* & Jerem. 42. 5. *sit Iebora inter nos,* &c. ubi ad plenam sententiam, intelligendum, nos puniat. Denique non solum jurandi formulæ Apostolus est usus, sed etiam Ecclesiæ adjurando, jurisjurandi religione exacta, ad officium obstrinxit 1. Thessal. 5. v. 27. *Adjuro vos per Dominum,* &c.

Ceterum mirari quispiam posset, cur juramentum à Christo usurpatum, in probatione illius, antea à nobis omissum sit, nempe tritum illud vulgo argumentum, & ab insignibus Theologis etiam nostris propositum, nimurum quod Christus Matt. 5. 18. & alibi sèpe usus fuerit hac forma juramenti, *amen dico vobis*, ut etiam *Amen amen dico vobis*, quod à solo Joanne, & quidem geminatum perpetuo profertur. Veruntamen mirari desinet, qui ea, quæ alias à nobis explicata sunt, perpenditer: ne quis tamen scrupulus supersit, paucis rationes solidas afferemus, & quasdam alias non ita plene explicatæ illustrare conabimur.

Prima autem ratio est, quia vox Amen Hebræa, aut nomen est adjectivum, id est verus, ut Isa. 65. 16. *Iurabit per Deum Amen*, id est verum, quemadmodum LXX. τὸν αὐτὸν interpretantur: atque is unicus illius significatio-nis in Vet. Testam. usus. Sic in N. Test. Apoc. 3. 14 *bac dicit ὁ ἀληθός*, id est, ὁ ἀληθός, ut proxime declaratur, *testis ille fidus & verus*. & ante v. 7. Aut *Amen* adverbium est, idque usu frequentissimo, id est, verè; atque ita primum affirmationi inservit, citra ellipsis; & qualitatem dictorum indicat; neque aliud est, quam *verè*: quemadmodum Lucas demonstrat cap. 9. 27. collato cum Matth. 16. 28. & cap. 21. 3. collato cum Marc. 12. 43. deinde optationi hoc adverbium inservit, per ellipsis verbis substantivi, *verè*, supplevit, quemadmodum LXX. interpretes semel *Amen* exponunt ἀληθός *verè*, nempe sit, ut Jerem. 28. 6. ubi adjuncta explicatione dicitur: *Amen; sic faciat Ieroboam*: alibi verò interpretantur constanter, γέρων, idque etiam cum *Amen* geminatur emphaticè, ad majorem effectum designandum, ut Psal. 41. 14. & 72. 21. & 89. 5. & 106. 48. & dicat totus populus *Amen, Amen*. LXX. γέρων γέρων. quo etiam sensu in N. Test. creberrimè repetitur; ut Rom. 1. v. 25. 1. Corinth. 14. 16. *Quomodo dicit amen ad tuam gratiarum actionem?* & alibi passim. Qui mos in Ecclesia etiam Römana Hieronymi tempore publicè adhuc viguit, quemadmodum in præfatione sua, in secundum librum commentar. in epistolam ad Galatas de Ecclesia ait, *Ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrus Amen reboat & vacua idolorum tempora quietuntur*. Atque hæ sunt vocis *Amen* significations: nullibi verò tanquam juramenti forma in Sac. Lit. usurpatur. Deinde cum ea voce Deus in testem & judicem veritatis non citetur, juramentum dici non potest. Denique cum juramentum non frequenter, sed raro adhiberi debeat, ne Dei nomen temere usurpetur, & Deus etiam raro juravit in eadem oratione: satis inde appetet, amen non esse juramentum; quandoquidem Christus hac loquendi formâ in eadem concione creberrimè est usus, ut in concione sua in monte sexies, Matth. 5. v. 18. 26. & 6. 2. 5. 13. & 16. & in sermone ad Capernaitas, *Amen, amen dico vobis*, quater prolocutus est Joann. 6. v. 26. 32. 47. 53. Neque sanè ea, quæ adferri solent, ut *Amen* juramentum esse probetur, solida sunt argumenta. Nam quod è V. Test. obtenditur dictum Isaiae c. 65. 16. *qui iurat in terra, iurabit per Deum Amen*, ut Vulg. Interp. transtulit: Ergo *Amen* forma juramenti: id inquam minimè sequitur: quia cum *verum* notet, aut *verè*, priori significatione est Epitheton Dei, quo à falsis Diis discernatur, ut LXX. antè ostendimus vertisse τὸν αὐτὸν: altera verò significatio-ne qualitatem tantum juramenti notabit per Deum *verè*: ut falso opponatur: neutra verò ratione est forma juramenti: ut quæ antecedentibus verbis hisce, *jurabit per Deum*, exprimitur. Sed alterum ac Paulò speciosius argumentum (licet objectum non meminerimus) peti potest, ex Num. 5. v. 22. ubi mulier Zelotypiæ nomine suspecta, & juramento execrationis adjurata respondet, *Amen, amen*: quo juramentum citra controversiam continetur. Verum inde non sequitur, juramentum per se in eo positum; sed per se tantum est optatio: per accidens verò adjurationis antecedentis, ac per ellipsis intellectæ, juramentum petitum confirmat: & sensus est, *verè sit*, nempe, ut ad jurasti: unde etiam LXX. interpp. rectè sensum transtulerunt, γέρων γέρων *sit sit*; nempe, quod dixisti. Quemadmodum cum ad laudationem Dei præcedentem adjungi solet, *amen, amen*, id est, *verè, verè*, supplevit, nimurum Deus laudan-

dus: non quod amen amen, per se hoc designet: sed quod præpositum voto confirmet. Verum è N. T. superest postremum argumentum ex Epistola Heb. 6. v. 13. 14. *iuravit per se ipsum, dicens, νὴ πῶς certè benedicens benedicam tibi*. Unde colligunt certè esse formam juramenti, ac propterea etiam amen, quod idem quod *verè, certè*, notat: sed perspicuus est terror, quia hoc in loco qui obtenditur, forma iurandi antecedit, cum dicitur, *juravisti per se ipsum*: vox *verò* οὐ πῶς certè quidem, equidem, satisque, quemadmodum doctissimi viri rectè interpretantur expletiva est particula, ac respondet Hebræo 13. quod: ut sententia, quam Apostolus citat, ostendit, nempe Genes. 22. v. 17. *jurovi per me, dicendum Ieroboam quia hoc fecisti &c.* hoc juramentum: deinde subjicitur res, quam juramento isto confirmat, nimurum 13. id est, *quod benedicens benedicam tibi*, pro qua voce 13. quod, LXX. & Apostolus οὐ πῶς, id est, *certè quidem*, aut *equidem* posuerunt. Atque certum omnino est, vocem 13. Hebræis non esse juramentum; sic etiam οὐ πῶς, id est, *certè quidem*, quia apud Græcos tanquam affirmativa tantum particula juramento postponitur, & rei juratae præponitur sèpius (nam non infrequenter omittitur) ut ex Pollucis Onomastico lib. 8. cap. 6. constat, & ex aliis etiam Græcorum authorum testimonii. Quæ phrasis οὐ πῶς, etiam extra juramentum usurpatur: quemadmodum etiam Henric. Stephan. in Thelaure. Græc. Ling. è Thucyd. lib. 8. ostendit. Cui addimus Homerum Iliad. lib. 2. vers. 291. οὐ πῶς & τὸν θεόν εἰσιν, id est, *certè quidem & labor est*. pro quo cereberrimè apud eundem extat eodem sensu οὐ πῶς, tam extra juramentum, quam post illud. Verum ut tritè illius de voce *Amen* quasi juramentum esset, sententia, antiquitatem investigemus, duo observanda sunt testimonia. Primum est Hieronymi, qui comment. in Ezechiel. cap. 16. ad ista vei ba Prophetæ, *vivo ego &c. ait, in Vet. Testam. Dei juramentum est, vivo ego dicit Dominus, in N. autem (supple juramentum est) Amen amen dico vobis*. Deinde August. tom. 8. tract. 41. in Joan. cap. 8. 34. *Amen amen dico vobis, multum (inquit) commendat, quod ita pronuntiat quodammodo (si fas est) juratio ejus est, amen amen dico vobis. Amen quippe interpretatur verum, & tamen non est interpretatum, cum potuisse dici, verum dico vobis. Nec Græcus interpres hoc auius est facere, nec Latinus. Nam hoc verbum quod est *Amen*, nec Græcum est, nec Latinum, sed Hebræum. Sic mansit, non est interpretatum, ut honorem baberes velamento secreto: non ut esset velatum, sed ne vilesceret nudatum. Nec sennel tamen sed bis à Domino dictum est *amen amen dico vobis*. Nam quantum hoc commendatum sit, ex geminatione cognoscite, quid est ergo commendatum? verum verum dico vobis. Veritas dicit: quæ utique, et si non diceret verum dico, mentiri omnino non posset. Tamen commendat, tamen inculcat Dominus, quodammodo excitat, intentos facit, contemni non vult. Ad August. verò quod attinet, non ait *Amen* esse jurationem; sed quodammodo: deinde ne id quidem asserit, sed dubiè proponit, cum ait, *si dicas est*. Denique quod ait, vocem *Amen* Græcum interpretarem non ausum esse interpretari, illud Luc. 9. vers. 27. & 21. vers. 3. refutat: cum vocem *Amen* exponit, ἀληθός *verè*: quemadmodum supra ostendimus. Neque ubi retentum est alibi, secretum latet, sed vox Hebræa in Judaica Ecclesia tritissima liberè retenta: & inde ad alias etiam Ecclesiæ usus dimanavit. Quemadmodum *Pascha*, *Manna*, *Halleluja*, Hebræa seu potius Chaldææ voces, ob tritam inter Christianos consuetudinem, similiter in Nov. Test. sine ulla interpretatione proponuntur. Quod verò Hieron: *Amen amen dico vobis*, in Novo Testamento juramentum statuit, illud nullis firmat argumentis: imò contrariis rationibus solidis supra diluimus. Atque hæc causa est, cur eo argumen-to vocis *Amen*, ad Christi juramentum probandum, non simus usi in antecedentibus. Id quod etiam tandem rectè ab insigni Theologo observatum, qui cum *Amen* prius inter juramenta in Novo Testament. usurpata statuisset, postea inter juramenti cognata retulisse comperitur. Atque hanc de *Amen* sententiam olim Lugduni Batavorum propositam à nobis, & proba-*

probatam, similiter postea strictum asseruit doctissimus Fullerus, Anglus, in suis miscellaneis sacris. Quam sententiam hic etiam ante aliquot annos repetimus: nunc vero plenius eandem illustrare conatus sumus.

Supereft porrò aliis scrupulus tollendus. Cum enim sententia Apostoli 1. Corinth. 15. v. 31. à magnis quibusdam Theologis adduci soleat, ut Paulum jurasse demonstrent: alii verò ab iis dissentiant: non ingratum, neque inutile fore speramus, si coronidis loco hanc controversiam nonnihil expendamus. Quia verò non solum de horum verborum sensu, sed etiam de genuina eorum lectione disquiritur, ab hac non immerito ordiemur. Verba enim Apostoli quidam ita legenda statuunt καὶ ἡμέρα Σάββατον, τὸ τὸν ἡμερέα καύχησον, ἢ ἔχω τὸ χριστὸν ἡμῶν. Indies maior, per nostram gloriationem, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Alii verò non ἡμέρας, sed ὥμερος, id est, *vestram* legendum putant. Ratio prima eorum à constructione deducta est, quod ea alias requireret, ut diceretur ἢ ἔχω, quam habemus, (quod addendum putamus) τὸν ἡμῶν (ut etiam 2. Timoth. 4. v. 6.) vel τὰ καύχεσθαι, ut nimirum significatio utrumque vel pluralis, vel singularis retineatur; et si enim vox ἡμέρεος numeri sit singularis, significationem tamen habet pluralem. Verum illud nihil obstat: quia etiam pluralis, & numeri & significationis, pro singulari enallage, ac commutatio, in Nov. Test. Apostolis (ut etiam bonis authoribus Græcis) trita, ut Joan. 3. vers. 11. quod novimus, loquimur & seqq. cum vers. 12. ubi puralia pro singulari ponuntur, & cum singulari miscentur. Sic etiam Paulus de seipso promiscuè plurali & singulari numero utitur, ut vel ex una parte orationis illius copiose demonstratur, ut 2. Corinth. 7. v. 2. quater de se pluri numero loquitur, & vers. 3. singularē & pluralē conjungit, λέγω & ἡμῶν, sic etiam vers. 4. οὐ & ἡμῶν, 5. ἡμῶν & ἔχοντα atque iterum ἡμῶν, 7. ἡμῶν & ὧν, 9. χάρισ & ἡμῶν, 12. ἔγειρα & ἡμῶν, 14. καύχημαι & ἀλλάζομαι atque ἡμῶν, & cap. 13. 6. ἀπίκει & ἡμῶν: & in eadem epistola cap. 1. 13. 14. 15. 17. 18. Quamobrem ex hisce abunde demonstratum, enallagen pluralis pro singulari, esse usitatam, & Apostolo frequentem: quod bonis etiam authoribus Græcæ lingue non est insolens: quos in Latina Cicero de se solo loquens, similiter est imitatus, ut in oratione pro Archia Poëta sub finem, *Confitebor: Nam quas consulatu nostro gessimus, & postea, mibi. De claris oratoribus, paucis ante finem paginis. Afferebamus. Nunc rotum me. & post unam aut alteram paginam, Nos &c. diffuentes coerceret. Ita recepi me Et in Topicis, pag. ultima, Sum complexius &c. Nos &c. debimus. Et lib. 1. de inventione pag. circiter tertia à principio, Existimamus. Ac mibi quidem videtur. Quæ pluralia & singularia, de se solo, à Cicerone usurpata. Quare absurdia non est lectio, neque constructio 1. Con. 15. v. 31. quâ Paulus de se loquens, voce ἡμέρεος, id est, *nostram*, quæ propriè significationem plurem habet, pro *mea* utitur: neque singulare ἔχω de Paulo eodem inconcinnè dicitur, non magis, quam si pro voce ἡμέρεος, eodem sensu ἡμῶν, numero pluri, per enallagen usurpasset. Quocirca prima ratione, quâ 1. Corinth. 15. v. 31. non ἡμέρεος legendum contenditur, soluta, & constructionis rectitudine asserta: ad alteram rationem, qua ἡμέρεος legi oportere statuunt, progrediemur. Ea autem ex antiquorum quorundam codicium consensu depromta est: sic enim hunc locum proponit & exponit Chrysost: eumque secuti Theoph. & Oecum. deinde versio etiam Syra, hac in voce convenit, ac gloriationem *vestram*, non *nostram*, interpretatur: quibus accedit vulgata versio latina, eamque secuti latini Patres, Ambros. Hieron. August. sed his non immerito opponi possunt plerique codices Græci manusc. nam ex 16. Robert. Stephan. exemplaribus, quatuor tantum istam lectionem præferunt: reliqua 12. ἡμέρεος habent: quod etiam non temere doctissimus & religiosissimus ille Typographus retinuit, in Græco contextu; ut etiam filius illius primùm Robertus, minori forma a. 1569. deinde doctissimus Henricus in accuratissima editione anno 1576. quibus accedunt editiones aliae Græ-*

ce à magnis viris , ex veteribus exemplaribus , diligenter collatione expressæ , ut inter alias Haganoensis 1531 : & Basiliensis Bebelii anno 1531 : & Parisiensis Colimei 1534 . ut etiam Lipsensis cura doctissimi Camerarii adornata , & Basiliensis altera , ad non pauca venerandæ antiquitatis exemplaria accuratissime collata . Accedit codex , & versio Erasmi , & codices Græci , quibus Ambros . Catharinus in Comm : ad hunc locum est usus . Ac propterea prior lectio vocis *μαρτίου* à plerisque non temere probatur , neque levibus argumentis posteriori præserenda apparet . Primo , quia gloriatio cuius hic meminit Apostolus , sequentibus non obscurè explicatur , cum ait , *quam habeo in Christo Iesu* ; quo ostendit , se locutum , de sua , non verò Corinthiorum gloriatione , alioqui dixisset , per gloriationem vestram , quam habetis , non autem quam habeo . ut enim gloriatio mea , citra controversiam , ea est , quam habeo : sic gloriatio vestra est , quam habetis . Deinde eadem lectionis primæ significatio , per secundæ lectionis expositionem quæ adservatur , tandem confirmatur ; quæ hæc est : *μαρτίου* vestram passivè accipi , id est , ut ajunt , *quæ est mibi de vobis* , intelligens Corinthiorum conversionem , ad fidem Christi , per suum ministerium , de qua dicit 2. Cor. 4. *Vos estis gloriatio mea , corona mea* . At inquam , quis non videt , gloriationem , quam habeo de vobis , nihil aliud esse quam gloriationem meam , & per enallagen , eodem sensu , gloriationem nostram . Deinde vocem *μαρτίου* passivè accipi , insolens est , neque ullo Scripturæ , neque Græcorum authorum usu probatur . Quod autem dictum Pauli 2. Cor. 4. *Vos estis gloriatio mea , corona mea* , profertur ; memoriae error est : cum nec eo in loco , nec ullibi ita extet : licet 2. Cor. 1. 14. dicatur , gloriatio vestra sumus , quemadmodum & vos nostra . Denique interpretatio illa , quæ gloriatio vestra , de conversione Corinthiorum accipitur , scopo Apostoli neutiquam conveni : qui est probare , Paulum indies mori : id quod ea Aorinthiorum conversione non confirmatur . Si verò gloriationem nostram legamus , Apostoli scopo optimè quadrat , ut Pauli de suis afflictionibus gloriatio apud Ecclesiam intelligatur : ut Rom. 5. vers. 3. *gloriari in afflictionibus* , & 2. Corinth. 11. enumerata afflictionum suarum copia admirabili , ait vers. 30. *Si gloriari oportet , de his , quæ infirmitates meæ sunt , gloriabor . & 2. Corinth. 12. vers. 9. gloriabor de afflictionibus meis* . Quare genuinam hujus loci lectionem satis demonstraram arbitramur : ac legendum , non gloriationem vestram ; sed nostram , id est , meam , per enallagen . Quibus obiter addendum versionem vulgaratam & Latinos Patres , vocem *καύχον* non gloriationem , sed minus rectè , *gloriari* esse interpretatos .

Reliquum igitur jam est, ut ad loci hujus sensum (de quo duæ sunt illustrium Theologorum diversæ sententiaz) expendendum procedamus. Quidam enim in r̄ tuō καύχου, per gloriacionem (sive nostram sive vestram legamus) juramentum esse affirmant: alii verò non juramentum, sed asseverationem tantum esse censem. Ac priorem quidem sententiam tuerit ac probat August: tom. 2. epist. 89. ad Hilarium, sed, inquit, illa etiam inventa est, quam confitentur esse jurationem, ubi ait Apostolus: Quotidie morior, per vestram gloriacionem fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. In Græciis enim codicibus reperiatur, omnē nō hanc esse jurationem, ne quis in latina lingua sic intelligat dictum, per vestram gloriam, quo modo dictum est, per meum adventum iterum ad vos, Philipp. 1. 26. sic etiam tom. 4. de verbis Domini in monte, ubi recitatis non paucis Apostoli juramentis, subjicit: sciat etiam hoc modo Apostolum jurasse: Quotidie morior per vestram gloriam. Quod ne quis existimet ita dictum tanquam si dicereatur, vestra gloria me facit quotidie mori, Græca exemplaria dijudicant: in quibus scriptum est in r̄ tuō καύχον φυτεῖσθαι. Quod nisi à jurante dicitur. Idemque pluribus tomo 10. sermone de verbis Apostoli (nempe Jacobi c. 5. 12.) ante omnia nolite jurare ab August. repetitur. Deinde Syra quoque versio juramentum esse statuit, expressa plenius elliptica juramenti formula sententia, cum transtulit ND' juro per gloriacionem. Denique Theologi insignes vulgo juramentum esse agnoscunt. Quibus non temere assensu præben-

dum existimamus: ut eorum, quæ objiciuntur, imbecillitate demonstratur. Nam, quod ajunt idcirco juramentum hīc esse non posse, quia Apostolo jurandi occasio, & causa omnīd defuit hoc loco: temere autem jurasse (cum afflatus Spiritus Sancti hāc scriberet) sancte dici nequit. Sed hisce merito responderi potest, Paulum non temere, sed iusta occasione & causa jurasse. Occasio enim iusta fuit duplex: una Corinthiorum ignorantia, quibus quotidianæ & gravissimæ, mortisque instar, Pauli pro Christo & Evangelio afflictiones erant ignotæ, & tamen cognitu utilissimæ: ut 2. Cor. 1. v. 8. 9. 10. recitat: *non enim volumus vos ignorare, &c.* Altera occasio fuit invida adversiorum Pauli apud Corinthios malitia, qua dicta factaque illius calumniabantur, ut Corinthiis suspectum atque odiosum redderent, eoque modo à sinceritate Euangelii ab Apostolo prædicati, averterent; quorum impietatem ac fallaciam, 2. Cor. 11. inde à vers. 2. ad 13. depingit. Causa verò jurandi fuit similiter iusta ac gravis: nimis ut jurandi religione interposita, suam, de quotidianæ quasi mortis perspicie, sententiam, adversus falsorum Apostolorum calumnias præmuniret, & Corinthiorum fidem amplius confirmaret, eosque suo illustri exemplo, ad persecutio- nis, pro Euangelio Christi, tolerantiam, animaret ac consolaretur, ut 2. Cor. 1. v. 6. demonstrat. Quemadmodum ex hisce apparebat perspicue, Apostolum non leviter, sed justè, cum occasione, tum causa, hoc loco potuisse jurare: & quidem non minus justè, quam aliis in locis, ubi revera & recte à Paulo juratum agnoscunt authores illi, quorum sententiam examinamus. Quemadmodum illud primò ex c. 1. ad Rom. liquet, ubi postquam suum, de invisendis Romanis desiderium ac studium indicavit, & nihilominus longo tempore absuisse notum esset; idcirco ne infirmiores de ejus affectu serio dubitarent: neve ab adversariis inter illos versantibus, Rom. 16. v. 17. 18. illud exprobraretur: opportunè atque utiliter, jurejurando dictum suum confirmat, vers. 9. 10. ut & suspicionem noxiā & calumniam præscinderet. Similiter deinde quia promissum suum ad Corinthios redditum, opinione, & expectatione eorum dūtiū distulerat, adeo ut amor illius erga Euangelium, & orationis seu prōmissionis veritas in dubium vocaretur, idcirco 2. Corinth. 1. v. 23. utrique malo occurrens, causam dilati adventus sui justam exponit, & juramento confirmans, ait: *Ego verò testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis, nondum veni Corinthum.* Quemadmodum etiam ut amorem suum erga eosdem, à falsis Apostolis suspectum redditum demonstraret, addito juramento v. 11. & 12. obsignat, hoc modo, *Propter quid?* (an) *quia non diligo vos?* Deus novit. Denique ut alia prætereamus, Apostolus Galat. 1. ut ante ostendimus, narrationem à se propositam, spectata Galatarum infirmitate, & falsorum ac seducentium doctorum maledica calumnia, opportunè ac rectè Deum veritatis testem appellando, ad fidem faciendam juramento utitur. Quare ex hisce apparet Apostolum, 1. Corinth. 15. vers. 31. justam jurandi & occasionem & causam habuisse, & quidem non minus, quam aliis in locis; uti jam demonstratum. Deinde phrasis etiam Apostoli juramentum esse ostendit: quia vox Græca in consequente accusativo posita, certum est jurisjurandi signum: neque aliis illius usus à doctissimis ac diligentissimis Græcæ linguae magistris, hactenus observatus. Id quod etiam August. loco à nobis supra memorato testatur, & ut indubitatum juramenti argumentum urget, ut etiam tom. 10. serm. 28. de verbis Apostoli Jacobi, *Ne jurate omnīd, dictum 1. Cor. 15. v. 31.* declarans ait: *ambiguitatem Græcus sermo dissolvit, inspicitur in epistola Græca, & invenitur ibi juratio, in τῷ ὑπέρεγρῳ καύχῳ; in τῷ διόρῳ, ubi dixerit Græcus, jurat.* Nam quod Oecum. duplice interpretationem adducit hujus sententiæ, in τῷ καύχῳ, cum ait, *jurat*, aut *sensum esse*, in διά τῷ ὑπέρεγρῳ καύχῳ, quasi ellipsis esset vocis διά, id est, propter: illud à recenti homine Græco, contra Lingue Græcæ rationem, usumque perpetuum, sine ullo exemplo, temere assertum.

Ceterum ad majorem rei illustrationem duo supersunt scrupuli, qui re accuratius perpens, occurunt: ac propterea indicandi ac removendi: quamvis vulgo minus observari videantur. Prior est, in hac sententia Apostoli, *νὴ τῷ καύχῳ υπέρεγρῳ*, neque verbum *juro*, neque formam juramenti perfectam extare. Verum inquam, licet vox *juro* non exprimatur, per ellipsis tamen, perpetuo Græcorum usu, post vocem *νὴ* intelligitur, & ad sententiam perficiendem, subaudiendum *ἰμίνων juro*. Quare cum jurare absolutè, sine Dei nomine adjuncto, sit Deum testimoniū, judicemque rei ignotæ adlocare; juramentum hoc loco ratione genuini sensus, contineri meritò statuitur: Ac propterea jurandi forma est, sed elliptica: quemadmodum etiam apud Græcos idem valent hæc duo *ἰμίνων* & *διόρῳ τῷ διόρῳ, juro per Deum*, & *νὴ τῷ διόρῳ*, quorum prius verbum *juro* exprimit, alterum post vocem *νὴ* per ellipsis omittit, pro phrasis natura, ac nihilominus sensu suo includit. Imo interdum, eadem manente sententia juramenti, amplior ellipsis apud Græcos comperitur. Nam ut *νὴ* in juramentis, quibus aliquid affirmatur, & *μὲν* in quibus aliquid negatur, hac ellipsis in usu est, sic etiam cum utroque, & jurandi verbum, & Dei nomen, post tantum articulo retinetur. Ac secundi quidem exemplum diserte extat apud Aristoph. *ἐπὶ Βαλεγχοῖς μὲν*, edit. Basil. cum Græcis Scholiis pag. 183. (supple *τῷ διόρῳ*) quam ellipsis olim religiose cautionis gratia, adhibitam esse, Scholiares Græcus ad eum locum declaravit. Unde tandem progressu temporis irreligious abusus promanavit: quemadmodum ex Philone Judæo, lingue & Philosophiæ Græcæ peritissimo, constat: qui hunc modum describens, libro de specialibus legibus, in principio operis, Græcæ editionis Regiæ pag. 526. Solent, inquit, *nonnulli, ubi tantum protoculis fuerint, νὴ τῷ, aut μὲν τῷ, nihil assumentes, prætextu abscissionis* (supple sermonis) *declarare juramentum non esse factum.* Quem abusum ut rectè Philo perstringit: sic ipsem alium popularium suorum Judæorum errorem communem, quasi corretturus priorem, perperam substituit: quem indicare, vel hoc nomine, operæ pretium arbitramur: ut eo plenius intelligantur ea, quæ adversus levia ac sèpius falsa Judæorum juramenta, Math. 5. vers. 34. 35. & 23. 17. 18. à Christo proposita sunt. Sic antem Philo iis, quæ modo recensuimus, verbis, continuò (quasi scilicet medelam) subjicit: *Assumat verò quis, si velit, non quidem statim altissimam, & antiquissimam causam* (sic Philo Deum vocat) *sed terram, solem, stellas, cælum, universum mundum: quia ea præstantissima, antiquissima, & Dei sententia æternum daturæ.* Quibus similis diserti illius viri lapsus, ibid. proxime præcedens videtur non importunè neque incommodè posse adjungi. Sic autem differit: *Et nisi jurare necessitates cogant, per patris aut matris viventium sanctatem, & bonam senectutem, per mortuorum verò memoriam jurandum.* Hic enim divinæ potentiae imagines sunt, & similitudines: qui cum non essemus, ut essemus, produxerunt. *Describunt quidam in legibus priscorum, & ob sapientiam mirabilium, qm̄ juravit per timorem patris: pro utilitate opinor posteriorum, & doctrina necessaria, ut parentes, quemadmodum oportet honorent, amantes tanquam beneficos, & reveriti tanquam à natura constitutos principes: & non facile aggreditur Deum nominare.* Dignissimae sunt etiam illi, qui cum coacti sunt jurare, differendo, tardando, ac tergiversando, metum non solum spectatoribus, sed etiam ad juramentum provocantibus injiciunt. Hactenus Philo: Cujus ictopus quidem rectus est, ut à quotidianis levibus que, per Deum, juramentis avertat, sed modus ad eum destinatus vitiosus est, & ex Iacobi Patriarchæ verbis (Genes. 31. v. 53. *juravit Iacob per timorem patris*) male intellexit, de promis: nam *timor vel pavor*, Hebr. *Πάτημα* hoc loco Metonym. Deum, quem Isaac timebat ac colebat, periphrastice designat: quemadmodum rectè Chald. paraph. Onkelos exponit, *per eum quem metuebat pater ejus Isaac* & paraphrasis Ierosolymitana & Ionathanis, *per Deum quem metuebat Pater ejus Isaac* *לְחִיאָה אֲבִי*: *Πάτημα* eodemque sensu vers. 42. *pavor vel timor Isaac* ab iisdem authoribus rectè exponitur de Deo, quem Isaac metue-

metuebat: non propriè, de timore, quo Jacob patrem timebat: qui Jacobo non fuit auxilio (quod de timore hoc vers. 42. dicitur) sed Deus, qui solus Labanis fuorem oraculo represserat, vers. 24. Atque hoc etiam modo, Esa. 8. v. 13. de Jehova dicitur; *ipse timor vester*. Atque hoc modo primus scrupulus supra à nobis objectus satis est solutus, nimis quod quamvis vox non exprimatur, cum dicitur, *τὴν καύχων*: nihilominus tamen necessario per ellips. ex constanti Græcæ phrasis usu intelligitur: adeò ut sensus sit, *juro per gloriationem nostram*.

Supereft alter scrupulus expediens, & quidem priori, ut videtur, multo gravior. Esto (dicat aliquis) jurandi vox per ellips. intelligatur: per solum tamen Deum jurandum, Deuter. 6. v. 13. non verò per aliud: hic autem dicitur per gloriationem nostram, ideoque cum Paulus, ex afflato Spiritus Sancti hic loquatur, per gloriationem suam jurare non potuit. At inquam propositio distinctionem requirit; alioqui non est vera. Nam per solum quidem Deum tanquam testem ac judicem jurandum; non autem eo modo, per aliud, qui sensus est loci, Deuter. 6. Licet tamen per Deum jurando, etiam per aliud adjunctum, alio sensu, non ut per testem ac judicem, sed ut per pignus, quod Dei judicio, si jurans fallat, auferendum obstringitur. Id quod accurate ab August. tom. 10. sermon. 28. de verbis Jacobi, *Ne jurate omnino explicatum: maxime*, inquit, *per Deum cum fit, ipsa est vera juratio Quia cum dicit quisquam, per meam salutem, salutem suam Deo obligat*. Hæc August: idemque indicat Christus, Matth. 23. v. 21. qui *jurat per templum, juras per ipsum & per eum qui habitat in eo*, id est, per Deum, & vers. 23. *& qui juravit per cælum*, &c. sed tamen sensu utrumque diverso: per Deum quidem, ut testem ac judicem: per templum verò & cælum, tanquam pignora; quæ Deo, à jurante obstringuntur, ut si fallat, ab eorum fructu excludatur. Qualis etiam juratio illa videtur Josephi elliptica, *vivit Pharaon*, Genes. 42. 15. 16. id est, *juro per vitam Pharaonis*: ut Rab. Salomo ibidem recte exponit, *juravit per vitam Pharaonis*, & L X X interpp. *τὴν ψήφισμα*: quemadmodum etiam vulgata versio, *per salutem Pharaonis*, supple, *juro*, id est, Deum testem & judicem invoco, ut si mentiar, vita sive salute Pharaonis non fruar: non autem sensus est; ut Pharaon vitam amittat, (quia hoc officio amoris, ac subjectæ observantiae, regi debitæ, repugnabat) sed ut, eo salvo, pereundo caream. Ubi tamen obiter observandum, Josephum, impia Ægyptiorum consuetudine abreptum, dum fratres tentat, pejerasse. Tale etiam juramentum, *per salutem Cæsarum*, etiam Christianis olim usitatum profitetur Tertul. Apolog. cap. 32. *Sed & juramus*, inquit, *sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, que est angustior omnibus gensis*, &c. *id in eis scimus esse, quod Deus voluit, & pro magno id juramento habemus*. Sic 1. Sam. 17. vers. 56. Abner Sauli jurans ait, *vivit anima tua*, scil. per quam juro, id est, per quam, ut pignus, Deum testor: ut, si mentior, eâ salva, periens priuver: & 1. Sam. 20. v. 3. David Jonathani jurans ait, *vivit Iehova & vivit anima tua*, & 2. Sam. 15. v. 21. *vivit Iehova & vivit Dominus meus Rex*, scilicet per quem, ut pignus juro. Nam quod ait David, 1. Reg. 1. 30. *juravisti per Iehovam Israëlis*, eodem sensu ante v. 19. dictum, *vivit Iehova & vivit anima tua*, vel *vivit Rex*, per similem ellipsis etiam, per Deum, & per animam, & per regem juro: sed per Deum tanquam testem; per reliqua, tanquam pignora, Deo obstricta: ut ante ostendimus. Nam si ne ellipsis dictum: *vivit Deus & vivit anima tua*; simplex tantum est affirmatio: juramentum verò per ellipsis includitur (ut apud Græcos *τὸν ἀπόδειξιν*) quando ad probationem sermonis adhibetur. Quibus jam explicatis, addimus Apostoli juramentum, quo & per Deum, ut testem, & per animam suam, ut pignus juravit 2. Cor. 1. v. 23. *Ego vero, inquit, testem Deum invoco in animam meam, quod parcens*

vobis Corintium non venerim, ubi juratio per Deum primum indicatur, cum ipsum ip testem invocat: deinde etiam per animam suam jurat; non ut testem ac judicem: sed ut pignus Deo obstringens, ut si mentiatur, illud ipsi aferat, cum ait: *in animam meam*. Denique ut ad rem ipsam redcamus, 1. Cor. 15. v. 31. cum Paulus ait *καὶ τὸν ιύραγον*, per *τὴν συλλογὴν* (supple *κύριον* juro) Deum testem ac judicem invocat; cum verò addit per *gloriationem nostram*, tam non ut testem ac judicem invocat: sed ut pignus judicio Dei obligat: ut scil. ipsum, si mentiatur, ea gloriatione de perspicuum pro Christo tolerantia privet. Ac propterea hoc diverso, per Deum, & per gloriationem suam, jurandi modo ac sensu, in Dei præceptum, quo per ipsum solum jurandum statuitur, nequaquam peccatur: ideoque scrupulus ante objectus, et si prima fronte speciem veritatis prætendat, merito corruit. Atque hactenus illustris ac controversæ sententiaz Apostoli, 1. Cor. 15. v. 31. genuinam lectionem asserere, & juramentum esse demonstrare conati sumus.

Quamobrem doctrinâ de juramento adversus Anabaptistas ad illustrationem sententiaz Pauli, Gal. 1. 10. confirmatâ, ad reliqua quæ supersunt ac facilia sunt, absolvenda, procedemus. Descripta enim profectione sua Hierosolymam duo adjungit, primò Reditum in Syriam & Ciliaciam, de quo Actor. 9. vers. 30. & 1. 35. deinde ne quis forte putaret, ipsum Ecclesiæ Judææ prius invisisse, & in eis Euangelium plenius edoctum, ei opinioni occurrit, quod Judææ Ecclesiæ, Christo per fidem insitum, facie non esset notus, v. 22. sed tantum famâ, quod audissent, ex persecutore fidei in Christum, illius factum esse præconem v. 23. eaque de causa ob Pauli conversionem Deum authorem illius celebrabant.

Conjectaria capitinis primi, ex auto-grapho, anni 1594. collecta.

I. Cum Paulus sit Apostolus Christi, habet authoritatem imò necessitatem docendi 2. Cor. 5. v. 20. & 1. Cor. 9. v. 16. Eoque cum ex Deo loquatur audiendus cum attentione, Luc. 10. 16. Joh. 13. 10. & 1. Thess. 2. v. 13. & benevolentia: quia Euangelium verbum reconciliationis annuntiat, 2. Cor. 5. v. 19. & 20.

II. Ministrorum ecclesiæ vocatio est duplex: legitima, aut illegitima. Illa est quæ Deum habet authorem. Estque vel immediata seu merè divina; quæ non per hominem fit, sed singulari Dei revelatione: qualis Prophetarum & Apostolorum vocatio: vel mediata & mixta, quæ per homines, ex verbi divini præscripto. Illegitima est, quæ Deum authorem non haber; sed merè humana est: qualis eorum, qui contra Dei præscriptum ab aliis vocantur, vel *αὐτοχθόνους*, (ut Occumenius loquitur 1. Cor. 1. 1.) sua sponte se in Ecclesiam ingerunt.

III. Cum Paulus se non ab hominibus neque per hominem (nempe merum) apostolum afferat, sed per Jesum Christum & Deum Patrem, &c. sequitur Christum non esse *αὐτοχθόνον* merum hominem, ut Ebionitz statuunt: sed verum cum Patre Deum: nec *αὐτὸν* merum Deum & *αὐτὸν* *τὸν δόκον*, ut Cerdon, Marcion, Manes; sed etiam verum hominem (ideoque *αὐτὸν*) cum ex mortuis suscitatus sit: restitutâ corpori, à quo divulsa erat, animâ.

IV. Cum hic *διὰ* causam efficientem principalem significet, ac Patri non minus quam Christo tribuatur: sequitur errare Aëtium qui inde Christum Patris instrumentum, eoque minorem tradidit, quasi *διὰ* (quod ei ordinis, non necessitatis gratiâ plerumque tribuitur) id necessario significet.

V. Deinde cum Pater Filio postponatur: sequitur falsum esse, postpositionem esse certum minoris dignitatis argumentum; ac si Filius qui Patri plerumque postponitur, eo nomine esset inferior.

VI. Sua munia & dona recensere licet, imo opus est, modò id fiat animo humili, & Ecclesiæ utilitas ad gloriam Dei requirat.

VII. Cum Dei jussu, tum ne authoritas ministerii nostri vilescat: consensus in vera doctrina cum fratribus collendus, & pro re nata testificandus est.

VIII. Non tam authoritatis nostrae, quam salutis ecclesiae habenda est ratio, v. 1. & 2.

IX. Omnia bona eorumque incrementa Dei benignitati sunt ascribenda: & ab eo per Christum cum nobis, tum aliis potissimum fidelibus ex charitatis lege petenda, Jacob. 1. v. 17. Matth. 7. v. 11. & 22. v. 39.

X. Cum salus nostra mere sit gratuita: ejus gloria Deo in solidum tribuenda, 1. Cor. 1. v. 29. & 4. v. 7. Ephes. 2. v. 9. 1. Pet. 2. v. 9.

XI. In Christo solo spes salutis collocanda: quandoquidem pro peccatis nostris gratiosè satisfecit, & Deum nobis propitium ac patrem reddidit, Ioh. 14. v. 6. Act. 4. vers. 12.

XII. Ingratissimi igitur sunt in Deum & Christum, & salutis suæ adversarii, qui Christi gratiam vera fide non amplectuntur: vel huic aliquid æquant aut adjiciunt. v. 3. 4. 5.

XIII. Ecclesiæ probè institutæ, quæque specimen constantiæ suæ dederunt, leviter ac turpiter concuti ac labi possunt.

XIV. Non quibusvis Spiritibus credendum est, licet illustri verbi divini nomine doctrinam suam venditent: sed probandi sunt, & in vera fide standum ac permanendum viriliter, 1. Ioh. 4. v. 1. Matth. 7. v. 51. Act. 20. v. 28. 29. 1. Cor. 16. v. 13.

XV. Lapsæ in errorem Ecclesiæ non sunt rejiciendæ, nec serius aut rigidius, sed mature & paternè revocandæ in viam & erigendæ. Ob id enim (inquit Chrysost.) maja scelera subierunt, quod in minoribus debita correccio non adhibetur.

XVI. Non illi turbatores seditionis dicendi sunt, qui homines ad voluntatis divinæ normam & ordinem compnere student: sed qui secus. Eoque falso Pontifici, Achabi more, quod sibi convenit, Orthodoxis imputant, 1. Reg. 18. vers. 17.

XVII. Si aliud Pseudapostoli attulerint Euangelium: quid de Pontificiis & ceteris judicandum, qui è diametro ab Euangeliō dissident, v. 6. 7.

XVIII. Cum Euangeliī doctrina sacro Novi Testamenti codice ~~scripsit~~ citra controversiam contineatur: sequitur Pontificis & Conciliorum, imo omnium hominum authoritatem, eo minorem.

XIX. Cum secus euangelizent Pontifices quam Paulus Apostolus, anathema sunt: eoque inania & nihil facienda, quæ Orthodoxis contra denunciant anathemata.

XX. Cum Euangeliī adulteratio anathemati reddat obnoxios, gravissimè eos peccare liquet, qui hærefoes crimen elevant.

XXI. Eadem in nostris atque in adversiorum criminibus judicandis, utendum est norma. Itaque damnanda est quæ passim regnat ~~ægrotantia~~, v. 8. 9.

XXII. Verorum Christi ministrorum officium, & à mercenariis & hypocritis discriben, est duplex, verbi divini sincera prædicatio, & gloriæ Dei studium, v. 10.

XXIII. Christum non esse ~~prophetam~~, hominem tantum (ut Hebion & Photinus somniarunt) sed etiam verum Deum: Quia de re pluribus egimus, v. 1.

XXIV. Fideles in errorem recens seducti, ex fratribus numero non sunt expungendi, v. 11. 12.

XXV. In studiis, præfertim Theologiæ, exemplo Pauli, enitendum est literatæ juventuti, ut æqualibus suis diligientia & profectu præluecant, Phil. 3. v. 13. 14.

XXVI. In actionibus nostris, præfertim Dei cultu, nec frigere, nec affectibus humanis abripi, sed gloriæ Dei zelo servere nos decet, Rom. 12. v. 11. Apocal. 3. v. 15.

XXVII. Cæterum zelo religioso, si cœcus sit, nihil est impotentius, nihil crudelius.

XXVIII. Eoque in cultu Dei non sufficit zelus seu ardens Dei gloriæ studium; sed etiam ad legitimam normam dirigendus est, ne à scopo aberret, Rom. 10. v. 3.

XXIX. Legitima zeli norma est verbum Dei: non au-

tem ~~ἰστορία~~, aut traditiones Patrum, Col. 2. v. 23. Ezech. 20. v. 18. 19. Matth. 15. v. 3. 9. Eoque vani in utroque Pontifici.

XXX. Utile est crebro meminisse quales fuerimus, ad pietatem & gratitudinem erga Deum, v. 13. & 14.

XXXI. Deum ecclesiæ suæ pastores elegisse inde ab utero: sed suo tempore & ad fidem & ad munus vocare, alios maturius, alios serius, utrosque gratosè, Matth. 20.

XXXII. Ac serius quidem, ut singulæ misericordiæ & potentia exemplo peccatores ad fidem alliceret, & iudicii nostri de peccatoribus temeritatem ac desperationem corrigeret.

XXXIII. Vocantur autem pastores non ut otium agant, & talentum divinum defodiant, aut ut dominantur ecclesiæ: sed ut pascant gregem Domini, euangelii pabulo, Matth. 25. v. 26. & 27. & 1. Pet. 5. v. 2. 3.

XXXIV. Mandatis Dei tanquam summi omnium rerum Domini obediendum.

XXXV. In obedientia requiruntur tria: reverentia Dei, ne carnis & sanguinis seu hominum judicio postponamus, Act. 5. v. 29. diligentia, ne cunctemur, sed statim exequamur: & constantia, ne ulla difficultate absterreamur, v. 16. 17.

XXXVI. Deus omnium rerum & actionum judex est scientissimus, justissimus, potentissimus.

XXXVII. Eoque sincerè & absque fraude tanquam in ejus conspectu vivendum.

XXXVIII. Cum gloria Dei & salus proximi postulant, ad Dei tribunal provocare, eumque testem citare ac jurare Christianis est licitum, v. 18. 19. 20.

XXXIX. Infidelium conversio omniaque dona hominibus ecclesiæ bono collata, summo nobis gaudio esse debent, Luc. 15. v. 10. aliás peccatur invidia aut gloriae Dei neglectu, Num. 11. v. 28. 29. Matth. 20. v. 15.

XL. Eorum vero laus non homini, sed Deo adscribenda: si secus, erratur superstitione & injustitia, 1. Cor. 4. vers. 7.

XLI. Quemadmodum Deus orandus est ut fideles operarios mittat in vineam suam, Matth. 6. v. 38. ita pro iis missis agendæ gratia: ut vitemus ingratitudinem, v. 21. 22. 23. 24.

CAPUT. II.

PAULUS APOSTOLUS primo Cap. asseruit, se neque Euangelium ab ullo homine edoctum: neque ab ullo mortali ad illud docendum, Apostolum esse institutum: sed utrumque per immediatam Christi revelationem esse consecutum. Id quod rerum à se gestarum & eventuum narratione probare cœpit. 1. ab immediata sui à Christo conversione ad fidem, & ad Euangelium prædicandum missione: deinde ab iis, quæ conversionem & missionem illam admirandam sunt secuta. Quæ pro temporum, locorum & actionum circumstantiis distinguit: declarando 1. quid primo triennio egerit: deinde quid post annum 14. Ad prius spectat profectio Hierosolymam, ad Petrum invisendum: & redditus inde in Syriam & Ciliciam. Quid autem ibidem egerit, non temerè silentio præterit: quia ad scopum ante positum, non pertinebat: satisque constabat, in Euangeliī prædicatione fuisse veratum. Atque hæc quidem c. i. comprehensa.

Porro cæptam hanc narrationem Apostolus hoc secundo cap. pertexit: describendo ea, quæ post annum decimum quartum gesta. Quæ similiter pro temporum & locorum circumstantiis commode distinguuntur: primùm enim profectio Hierosolymam, & ibidem cum Apostolis gesta: deinde acta cum Petro Antiochiae recensentur. Ex quibus omnibus narratis luculenter ostendit Apostolus, se neque Euangelium ab Apostolis aut ullo homine edoctum: neque Apostoli munus ab ullo mortalium accepisse: sed utrumque à solo Christo consecutum: & ab ipsiusmet Apostolis agnitus & approbatum. Ad prius autem membrum quod attinet, nempe profectionem Hierosolym. ea proponitur, atque exponitur decem prioribus versibus.

Proponi-

Proponitur autem vers. 1. his verbis, *ascendi Hierosolymam.* quæ phrasis trita in Sacris Litteris, ac nota ex situ urbis in regione altiori ac montosa, unde eò proficisciens *ascendere*, Matt. 20. v. 17. 18. & inde discedens *descendere* dicitur, Marc. 3. v. 22. Luc. 10. v. 30. Exponitur verò hæc profectio descriptione oportuna, ab adjunctis illius circumstantiis, & causa. Adjuncta autem circumstantia est duplex, v. 1. *tempus*, & *comites*. Ac tempus quidem ita notatur, deinde si è *τέταρτῳ ετῶν*, id est, post *quatuordecim annos*, ut vulg. interp. probè translit., & codem sensu D. Beza *τέταρτος και δέκατος*, idemque ex simili loco Mat. 2. v. 1. illustrat, ubi etiam *διὰ* cum genit. pro *εἰς* post, accipitur, intravit Capernaum *διὰ ιώρας*, post dies (scilicet aliquot) ut vulgatus interp. seu *interiectus* (aliquot) *diebus*, ut Beza. cui exemplo alterum adjungimus, Actor. 24. v. 17. *διὰ τέταρτου ετῶν αὐτοπλures*. quæ tria tantum loca in Novo Testamento ea vocis *διὰ* significacione extant. Quibus eodem sensu responderet phrasis Græca, in Lysidis Pythagorici, ad Hipparchum, Epistola, quæ ad finem Diogenis Laertii editionis Henr. Stephani extat, pag. 875. *τοις νίστην θεάθιστον ετίστων οχεύειντα θελικόι*, donec *interiectis aut exactis quinque annis capaces facti sumus*. Deinde eandem hujus vocis *διὰ* significationem à bonis Græcæ linguae authoribus, usurpatam esse ab Henr. Steph. in Græc. Ling. Thesauro, ex Thucydide & Scholiaste illius, demonstratur. Atque hæc quidem de tempore profectionis Pauli Hierosolymam, quæ prima illius adjuncta circumstantia. Altera verò sunt comites illius duo, sed auctoritate dispersæ. Primarius ac Paulo non inferior est Barnabas, de quo Actor. 4. v. 26. & 11. v. 22. 24. 25. & 15. v. 26. qui etiam antehac Paulum Ecclesiæ Hierosolymitanæ ignotum, ad Apostolos (Petrum & Jacobum, Gal. 1. v. 18.) primus adduxerat, Actor. 9. v. 17. & Spiritus Sancti iussu adjuncto comite Paulo, ad prædicationem Euangelii emissus, Actor. 13. v. 2. quem Paulus etiam sibi ex reliquis Apostolis, parem agnoscit, 1. Cor. 9. v. 6. Huic porrò primario comiti, secundò aliis atque inferior fuit Titus, Pauli auctoritate adjunctus, unde *ipsum assumisse* dicitur, jure scilicet suo, ac prudenter: jure suo, quia eum ad fidem & accuratam Christi notitiam adduxerat; unde ipsum *filium suum genuinum*, vocat, Tit. 1. v. 3. prudenter verò; quia ministerio illius fideliter volebat, quemadmodum etiam in Euangelii prædicatione, sanctisque obeundis legationibus, fidem illius operam expertus postea, 2. Cor. 2. v. 12. & 7. v. 6. & 8. v. 6. 16. unde *socium suum & adjutorem appellat*, v. 23. qualis fuit Timotheus, qui similiter *Paulo ministrasse* dicitur, Actor. 19. vers. 22. atque *Euangelista* 2. Tim. 4. v. 5. id est, extraordinarius, post Apostolos, & cum iis Euangelii minister, in locis diversis, appellatur: quemadmodum *Euangelista*, Eph. 4. v. 11. & Actor. 21. v. 8. accipitur: idcirco etiam prudenter Apostolus Titum Hierosolymam secum assumisset, ut Christianæ libertatis adversarios, illius præsentia, tanquam hominis Græciatque incircumcis permanentis, occasione, confutaret: ejusque sacrum Euangelistæ ministerium imposterum stabiliret: quemadmodum sequentia verba demonstrant. Nam quod veteres nonnulli, & Pontificii, & quidam alii, Titum insulae totius Cretæ, ordinarium, suffragiisque præfectum Episcopum asserunt, & ex Pauli ad Titum epistola, cap. 1. v. 5. contendunt, illud omnino alienum est. Verba enim hæc sunt: *buius rei gratia reliqui te in Creta, ut reliqua pergas corrigere & constitutas oppidatim Presbyteros, sicut ego tibi mandavi: quæ verba non docent, Titum ordinarium in Creta fuisse Episcopum, multò minus suffragiisque constitutum, ut subscriptio hujus epistolæ consueta statuit: sed extraordinario Euangelistæ officio, ad tempus ibidem à Paulo relictum, ut ordinem Ecclesiæ corrigeret, & sinceram Euangelii doctrinam confirmaret: utque eo peracto, deinde à Paulo revocatus, ad ipsum rediret, Tit. 3. 2. quemadmodum etiam & ab Apostolo deinde ad Ecclesiæ diversas fuit missus, ut supra ostendimus: ac denique Paulo Roma tandem vincere adfuit: indeque in Dalmatiam profectus, 2. Tim. 4. vers. 10. Quæ cuncta ordinario Episcopo (qui certo loco adstrictus) adversantur. Deinde illa E-*

piscopi significatio, quæ post Apostolorum tempora introducta, in Sacris Litteris omnino insolens est: in quibus idem quod Presbyterum notat, ut Paulus Tit. 1. 6. ostendit: quos enim vers. 5. *Presbyteros Ecclesiæ*, eosdem vers. 7. *episcopos* vocat: quemadmodum etiam Ephesina Ecclesiæ *Presbyteros*, Actor. 20. vers. 17. à Luca dictos, Paulus vers. 28. *episcopos* appellat: & Phil. 1. v. 1. scribit, *sancitis, cum Episcopis & Diaconis*; ubi per *Episcopos*, Presbyteros: non Presbyterorum ordinarios præfectos intelligit: alioqui, quod absconum, in una eademque & Ephesina & Philippensi Ecclesia, plures fuissent tales episcopi ordinarii, qui singuli multis pastoribus præfuerint. Denique ubi Paulus ministrorum Euangelii genera enumerat, tales Episcopos, à presbyteris distinctos, iisque superiores non agnoscit, ut Ephes. 4. vers. 11. Qua de re consentanea omnino ac memoratu dignissima Hieron. sententia extat Comm. in Epist. ad Tit. cap. 1. ubi ex collatione v. 5. & 7. sic colligit: *idem ergo est presbyter, qui episcopus*. Et (ut etiam ante à nobis factum) idem ex epistola ad Phil. 1. v. 1. & Actor. 20. v. 28. 29. aliisque adjunctis demonstrat: ac tandem gravissima hac sententia concludit. Hæc, inquit, propterea, ut ostenderemus, apud veteres, eosdem fuisse presbyteros, quos & episcopos: paulatim verò ut dissensionum plantaria tollerentur, ad unum, omnem solicitudinem esse dilatam. Sicut ergo presbyteri sciunt, se ex Ecclesiæ consuetudine, ei qui sibi propositus fuerit, esse subjectos: ita Episcopi noverint, se magis consuetudine, quam dispositionis dominice veritate presbyteris esse majores. Hactenus Hieron. quæ memorata consuetudo tandem dominatum Episcoporum in Ecclesiam (contra Petri 1. Epist. 5. mandatum) perniciösè invexit. Quemadmodum etiam ex eodem fonte Presbyterorum secundariorum, seu Seniorum Ecclesiæ, (qui pastoribus tanquam Socii & Ephori ad gubernationem Ecclesiæ ab Apostolis adjuncti) abrogatio promanavit. Nam gubernatores seu presbyteri Ecclesiæ, qui per Meton. *gubernationes dicti*, 1. Cor. 12. v. 28. & *οἱ ἀριστήρει qui præsunt*, Rom. 12. v. 8. & 1. Thess. 5. v. 12. duplices sunt, nimirum primarii, pastores; & secundarii, qui illis ad consilium & auxilium, in gubernanda Ecclesia, adjuncti: quos Paulus 1. Tim. 5. v. 17. non obscurè inter se comparatè distinguit, his verbis: *qui bene præsunt presbyteri, duplice honore digni habentur* (en generatim de presbyteris utrisque) additur: *maxime qui laborant in verbo & sermone: en speciatim de presbyteris pastoribus, qui per prædicationem Euangelii ac verbi Dei, ab aliis presbyteris, in sola scilicet gubernatione occupatis, distinguuntur*. De quibus, Episcoporum vitio, paulatim obsoletis, illustris atque ingenua extat Ambros. Episcopi querela, hoc tempore relatu dignissima in Comm. ad Tit 1. vers. 5. Vnde, inquit, & *Synagoga, & postea Ecclesia seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur in Ecclesia*. Quod, qua negligentia obsoleverit, nescio, nisi forte doctorum desideria aut magis superbia, dum soli volunt aliquid videri. Hæc Ambros. quo etiam modo ordo Ecclesiæ in Gallia & Belgio stabilitur. Hactenus igitur de duobus Pauli in profectione Hierosolymam comitibus, nempe Barnaba & Tito. Quorum usus fuit non exiguis, nimirum, ut iis tanquam duobus testibus, (uno quidem ex Iudeis circumcisus, altero vero ex Græcis incircumcis) res à Paulo Hierosolymis gestæ, & hic narratæ, tuto secundum legem Deut. 17. vers. 6. & Matt. 18. v. 16. confirmarentur: quemadmodum Hieron. & Ambros. hoc loco reetè observarunt. Atque hoc modo profectionis Pauli propositio, & expositionis illius pars prima, ab adjuncta temporis & comitum circumstantia, explicata est, v. 1.

Altera verò pars est, quæ causa efficiens prima seu auctor illius, declaratur, vers. 2. cum ait apostolus: *ascendi autem καὶ ἀπολέψου, secundum revelationem*, scilicet, non hominis, sed καὶ ἐξ οὐρανου, Dei, cui tanquam summo Domino, per revelationem, mandanti, paruit. Hæc de Pauli profectione Hierosolymam, proposita & exposita, diximus: antequam autem ad ea, quæ ibidem gesta narrantur, procedamus, questionem in hunc locum ante dilatam, non incommodè, cum nonnullis, expendere conabimur, ut etiam ea

iam ea quæ supra dicta sunt plenius illustrentur, & diversa Scripturæ loca eadem operâ melius intelligantur.

Quæritur enim de profectionis hujus ordine, & temporis annorum XIV. principio.

Occasio autem quæstionis oritur, partim ex verbis istis Apostoli, v. 1. cum ait, *deinde & rursum*, quæ ordinem aliquem profectionis Hierosolymam, de qua agitur, designant. Altera occasio est, quod in Actis complures Pauli Hierosolymam profectiones enumeratur, & quidem quatuor citra ullam controversiam: quarum prima fuit Damasco, unâ cum Barnaba, Actor. 9. v. 27. secunda ex urbe Antiochia, cum eodem comite, ad collectam Ecclesiæ eo deferendam, Actor. 11. v. 20. & 12. v. 25. tertia etiam Antiochia, cum eodem Barnaba, ad controversiam de circumcisionis necessitate ibidem ortam, ab Apostolis Hierosolymis dirimendam, Actor. 15. v. 2. 3. ultima denique, Actor. 21. 15. Præter hasce quatuor certas, etiam aliam insignes quidam Theologi profectionem Pauli in Actis describi arbitrantur, ut ita quinque sint numero: quidam enim aliam ante ultimam illam, quæ Act. 21. narratur, numerandam existimant, eam scilicet quæ describitur, Actor. 18. v. 1. quæ sane sententia verisimilis est: non quidem, quasi v. 18. de Pauli voto ageretur (cum nullus illius usus appareat, & votum illud perspicuè satis Aquilæ tribuatur) sed primum, quia Paulus v. 21 absolute sic loquitur, *oportet me omnino festum, quod instat, Hierosolymis agere.* Quod enim postea addit, *Deo volente:* illud ad hanc rem non pertinet: sed diversè ac distinctè ad reversionem Ephesum restringitur: quæ etiam postea describitur, Actor. 19. v. 1. deinde quia vers. 22. dicitur, *Cum descendisset Cæsaream, ascendit & Ecclesiam salutavit.* id quod de Cæsarea, ejusque Ecclesia rectè intelli non potest: quia eò non ascensisse, sed descendisse dicitur: verùm de Hierosolyma, ejusque Ecclesia: nam eò ex urbe Cæsarea adscendebatur: ut Actor. 25. v. 4. de Festo dicitur, *& ascensit Hierosolymam.* sic hoc in loco, *Cum descendisset Cæsaream, ascendit scilicet Hierosolymam,* ellipsi non insolenti: sed quemadmodum Joh. 12. vers. 20. usurpat, *quidam,* inquit, *ex iis, qui ascenderant,* scilicet Hierosolymam: ut & finis indicat, cum additur, *ut adorarent in festo,* ut etiam hoc loco, versus antecedens satis ascensum Hierosolymam prædixit.

Altera verò sententia ab alio insigni Theologo proposita est, quatuor illis Pauli profectionibus enumeratis, aliam esse præmittendam, nimirum eam, qua abiens in Arabiam, Hierosolymam transferit, eamque à Paulo declarari arbitratur, Actor. 22. v. 17. Verùm jam ante Gal. 1. v. 18. rationem adduximus, cur illud minus videatur consentaneum, contraque Actor. 22. idem indicari quod etiam cap. 9. v. 7. 8. & Gal. 1. 18. recensetur. Atque hactenus controversiæ de ordine & tempore hujus profectionis, Gal. 2. v. 1.

Quamobrem occasione jam explicata, ad eam quæ inde promanat quæstionem, accedendum. Ea autem est hujusmodi:

An hec Apostoli Pauli Hierosolymam profectio, que Gal. 2. v. 1. describitur, ad aliquam ex quatuor illis, quæ certè in Actu memorantur, pertineat: an verò ad aliquam in iis præteritam?

AC prius quidem ferè omnes amplectuntur, & in eo consentiunt, nec ad primam quæ Actor. 9. v. 37. & Gal. 1. v. 18. recensetur, pertinere, quia ab ea & ordine, & annorum tempore perspicuè dividitur, Gal. 1. 18. & 2. v. 1. neque etiam ad ultimam, de qua Actor. 21. vers. 15. quemadmodum illud contraria utrimque temporum circumstantiæ demonstrant. De reliquis verò duabus mediis, ut ea hoc loco intelligatur, diversum sentiunt: quidam enim hanc Pauli profectionem secundam esse, è quatuor illis, arbitrantur: nimirum qua collectam cum Barnaba Hierosolymam detulisse dicitur, Actor. 11. v. 30. & quatuor-

decim annis elapsis, quorum hic mentio est, à conversione Pauli numerandis, id est, elapsis à prima profectione (quæ post tres à conversione annos contigerat, Gal. 1. v. 18.) undecim annis, contigisse: quæ sententia probabilis quidem, sed suis tamen difficultatibus obnoxia: quod causæ utriusque profectionis exprimuntur diversæ. Hujus enim, de qua Gal. 2. 1. causa efficiens fuit revelatio divina: illius verò, de qua Actor. 11. v. 30. Legatio Ecclesiæ humana. Deinde hujus finis, seu causa cuius gratia accedit, fuit doctrinæ Euangelii prædicatæ inter gentes collatio cum Apostolis, & patefactio consensus eorum, Gal. 2. 2. illius verò finis fuit Collectæ deferendæ officium, & pauperum Ecclesiæ, in Judæa, famis imminentis tempore sustentatio, Actor. 11. 29. 30. Quibus etiam accedit, quod quidam existimant, obstatore Apostolorum commendationem, quæ à Paulo petierunt, ut pauperum memores essent, Gal. 2. v. 10. quod non videatur satis cum oblata recenti Collectæ quadrare. Veruntamen hæc duo diversa quidem sunt, sed non adversa: quia qui officium pauperibus necessarium, in Ecclesiæ Antiochenæ collecta deferenda, præstiterant, oportunè, ob famem imminentem, moneri potuerunt, ut imposterum prædicaturi inter gentes, Gal. 2. v. 9. pauperum meminissent, ad ampliorem collectam obtinendam: quemadmodum etiam Paulus hoc capite se fecisse testatur, v. 20. quemadmodum etiam in Ecclesiis Galatiæ, 1. Cor. 16. v. 1. 2. & Macedoniæ, 2. Cor. 8. v. 1. 6. 16. 23. & in Ecclesiis Achaïæ, 1. Cor. 9. v. 2. executus est: quam etiam collectam Hierosolymam deferendam placito Ecclesiarum, 2. Cor. 8. in se suscepit Apostolus, & fidelissimè ultima suâ profectione Hierosolymam executus declaratur, Rom. 15. v. 26. 27. Hæc de prima sententia. Altera porrò est, hanc Pauli, Gal. 2. v. 1. profectionem esse tertiam è quatuor antea recitatis, illam nimirum quâ ad Synodus Hierosolymitanum cum Barnaba profectus, Actor. 15. v. 2. quo etiam modo Ambros. & Theodor. interpretantur: & ut omnino videtur, sic sensit Hieron. qui annorum quatuordecim, Gal. 2. 1. initium à prima profectione computat: quia eam anno 17. institutam tradit: idque nonnulli egregii Theologi non temerè sequuntur, ac verisimilis omnino est sententia: et si suis etiam difficultatibus non carere videatur. Nam hujus profectionis author fuit Deus sua revelatione, Gal. 2. 1. illius verò fuit Ecclesiæ Antiochenæ de circumcisionis observatione perturbatæ, consilium ac statutum, ut Paulus & Barnabas Hierosolymam ad consulendos, de ea re Apostolos, mitterentur, Act. 15. 12. Altera deinde difficultas est, diversitas in comitibus profectionis utriusque: nam in ea, de qua Gal. 2. 1. fuerunt duo Barnabas & Titus: in ea verò quæ Actor. 15. 2. describitur, solius Barnabæ, nulla verò Titi mentio reperitur. Veruntamen hisce duobus scrupulis recta ratione occurri potest. Et primo quidem, quoniam Dei revelatio, & Ecclesiæ legatio ad hanc profectionem (quæ velut dissentanea inter se objiciuntur) tanquam causa prima & secunda ei subordinata probè sentiunt: Dei enim revelatio antecessit: legatio verò Ecclesiæ successit ei: ac prima illa causa, Gal. 2. 1. altera verò Actor. 15. v. 2. recensetur. Revelatio autem illa contingit Paulo, vel mediatè, per Prophetas, qui erant in Ecclesia Antiochena, per quorum revelationem antea quoque, cum Barnaba ad gentilibus nonnullis prædicandum, fuerat ab Ecclesia illa missus, Actor. 13. v. 12. vel revelatio immediatè Paulo facta. Deinde alter etiam scrupulus par facilitate tollitur, propterea quod Act. 15. narrantur duo tantum legati ab Ecclesia, nempe Paulus & Barnabas: Titus verò non memoratur: quia non fuit legatus Ecclesiæ, sed tantum comes à Paulo prudenter assumptus, ut distingue Gal. 2. 1. exprimitur. Quamobrem hæc posterior de profectionis hujus Pauli ordine, & annorum principio sententia, meritò præferenda est, ac tutò amplectenda. Quod verò à quodam viro insigni conjicitur, hanc profectionem, de qua Galat. 2. v. 1. ad nullam earum, quas Lucas in Actis recenset, referendam, sed ab eo præteritam: fieri illud potuisse, minimè dubium est (cum & assumptionem Titi, & gesta Pauli cum Petro Antiochiae, Gal. 2. narrata, omiserit)

scit) sed præteritam probari non potest: sed contrarium, ut ex ante dictis constat.

Quare hæc quæstione jam expedita, ad ea quæ Hierosolymis post hanc profecitionem gesta narrantur, progre- diendum est. Ea autem duo primaria capita complectun- tur, nimirum expositionem Euangelii, inter gentes à Paulo prædicati, & consequentem Apostolorum consensum. Ac prius quidem v. 2. describitur, propositione generali, & declaratione illius speciali. Propositio autem hæc est. *Et exposui Euangelium quod prædico inter gentes.* Euange- lium autem illud, fuit doctrina de mei è gratuita creden- tium sal ute, per Christum, & de liberatione à legali cere- moniarum jugo: quemadmodum doctrina Pauli inter gentes prædicata in Actis Apostolorum, & in Epistolis Pauli descripta perspicue demonstrat. Hoc autem Euangelium se exposuisse Hierosolymis asserit, cum ait, *ἀναφέων, quod verbum inter alia, exponere, seu indicare, apud bonos & antiquos Græcæ linguæ authores significat: quemadmodum Budæus in Comment. Græc. Ling. & Henr. Steph. in Thesauro Græcæ linguæ testatur, & exemplis illustribus probat.* Eoque etiam sensu usurpatum, Actor. 25. vers. 14. *ἀναφέων τὸν Παῦλον Exposuit que ad Paulum, scilicet spe- ctabant, ut Clariss. Beza transtulit: & eadem mente vul- gatus interpres, indicavit que de Paulo: quæ verbi signifi- catio huic loco, Gal. 2. v. 2. optimè convenit: & in anti- quia illa versione Latina, quam proposuerunt & proba- runt Ambros. & August. continetur: quam etiam com- modè Clariss. Beza retinuit. Hæc de expositione Euange- lii à Paulo prædicati, inter gentes. Declaratio verò illius partim distributione, partim finis adjectione instituitur. Ad prius autem quod attinet, expositio Euangelii à Paulo facta statuitur duplex, publica & privata. Publica est, quæ publicè in Ecclesiæ Hierosolymitanæ congrega- tionē facta est, quæ strictius his verbis indicatur: *exposui eis* (nempe fidelibus qui erant Hierosolymis) plenus autem paraphrasi quadam Actor. 15. v. 4. describitur. Privata ve- rò distinctè ita exprimitur, cum ait: *privatum verò (supple) exposui Euangelium quod prædico inter gentes: ut elliptica con- structio in antecedentibus postulat*) *τοῖς δοκεῖσι: quod ad* verbum vetus Latina apud Patres versio transtulit, *qui vi- dentur, non satis rectè nec sensu expresso: sed Erasmus, aliique magis latine ac fidelius, qui sunt in pretio, interpretan- tur.* Quod ut melius intelligatur, significatio yonis duplex obseruanda: ut enim verbum *δοκεῖν*, sic & participium ejus *δοκεῖντες* bifariam usurpatum, primò Activè, ut *putantes* seu *existimantes* notet: quemadmodum Joh. 20. 15. *τοῖς δοκεῖσι illa putans; deinde passivè quis videntur vel putantur, ut* Marc. 10. 42. *οἱ δοκεῖντες ἔχειν, qui videntur imperare vel pu- tantur: & 1. Cor. 12. v. 22. membra τοῖς δοκεῖσι, id est, que* videntur seu putantur infirmiora. Ex qua passiva significatio- ne, *οἱ δοκεῖντες* apud priscos Græcæ Linguae authores, per ellipsis quandam eleganter dicuntur, *qui magni aesti- mantur, ut οἱ δοκεῖντες sumantur pro οἱ δοκεῖντες ἐρευνα, qui vi- dentur vel putantur aliquide esse, id est, ἐν δόξῃ honorati, in* pretio habiti, ut memoratu dignissima Euripidis in Hecuba intentio ostendit, quam peropportunè ad hunc locum Eras- in annot. suis expressit.*

----- Δέηθεντος εἰς τὸν αὐτόν εἶναι, hoc est,

Oratio enim Ἐρασμος ab inbonoratis profecta,

Et ab inbonoratis eadem, idem non pollet, seu valet.

Sunt autem verba Hecubæ ad Vlyssem de orationis suæ, quæ serva ac contempta erat, & Vlyssis, qui honore & au- toritate pollebat, discrimine. Quæ etiam significatio in hisce Apostoli verbis intelligenda: ut circumstantia rei flagi- tat, & sequens explicatio Pauli perspicue evincit: qui enim per ellipsis, hoc loco *οἱ δοκεῖντες*, ut & versus 7. fine dicuntur, illi initio ejusdem v. 6. ellipsis suppleta, vocan- tur, *οἱ δοκεῖντες ἐρευνα, qui videntur & putantur esse aliquid, id est, qui magni aestimantur; & v. 9. οἱ δοκεῖντες σύλοι ἐρευνα, qui vi- dentur esse columnæ: quos etiam ibidem nominatim ex- primit, Jacobum, Cepham & Johannem, eximios Apo- stolos.* Si quis autem querat, cur Paulus Euangelium *quod prædicabat inter gentes*, non solùm publicè in Ec-

clesiæ cœtu, cui Apostoli etiam interfuerant, exposuerit, sed etiam Apostolis privatim, causam illius rei tradit Au- gust. ad hunc locum. *Quod scorsim exposuit Euangelium ius, qui eminebant in Ecclesia, cum jam illud exposuisset coram o- mnibus, non ideo factum est, quod aliqua falsa dixerat, ut seorsim paucioribus vera diceret: sed aliqua tacuerat, quæ portare non poterant, qualibus se ad Corinthios, lac dicit dedisse non escam (locus autem extat, 1. Cor. 3. vers. 2.) cui eliganter consentit, Heb. 5. v. 12. falsum enim dicere nihil licet: aliquando autem aliquid veritate utilius est. Perfectionem ipsius opus erat ut scirent ceteri Apostoli.* Hactenus sententia August. Atque hæc quidem de expositionis Euangelii Pauli inter gentes prædicati declaratione prima, qua eam expositio- nem in publicam & privatam distribuit. Cui altera deinde subjicitur, à finis illius expositionis descriptione petita, cum ait: *ne quo modo in vacuum currerem aut cucurrisem, id est, ne quo modo labores mei, quos in prædicationis Euange- lii certamine sustineo ac sustinui, inutiles reddantur: ni- mirum si ex falsorum fratrum calumnia, hæc opinio inva- lesceret, doctrinam meam, ab aliis, à Christo primum in- stitutis apostolis, dissidere: quemadmodum in Ecclesiis Galatarum per seductorum fraudem accidisse, in hac epi- stola gravissime conqueritur, cap. 1. v. 6. 7. & 3. 1. & 5. vers. 7. Cæterum ut ea, quæ de hoc Apostoli fine summa- tim perstrinximus, clarius intelligantur, *currendi vox, qua labores suos designat, paucis, ob latentem in ea emphasis ac pondus, explicanda: ut distinctè quem cursum designet, patefiat: nec enim propriæ ea vox hoc loco accipitur, sed gravi atque eleganti Metaphora, à cursoribus, in stadio, ad metam ac coronam cursu contendenteribus, derivata, ob similitudinem concinnam quæ inter cursores illos & Pauli actiones intercedit: Paulus enim perpetuo studio ac labo- ribus, ut propositum eorum fructum asperqueretur, sese strenuè exercuit, & quidem duobus modis: primò ratione officii generalis ac communis cum reliquis fidelibus, cùm fidei & charitatis operibus, ad coronam vitæ æternæ obti- nendam, strenuè certavit. De quo cursu generali agit, explicando eleganter Metaphoram, 1. Cor. 9. v. 25. 26. 27. Hebr. 12. v. 1. alter cursus Pauli modus fuit, ratione officii specialis, quod ipse, ut Apostolo, ad verbum Dei in- ter gentes prædicandum vocato, ac misso, divinitus im- possum: qualem cursum ut Johanni Baptista adscribit, Actor. 13. v. 25. sic etiam sibi Phil. 2. vers. 16. distinctè attribuit. Utrumque verò modum sancta in Deo gloria- tionē complectitur, 2. Tim. 4. v. 28. Certamen illud pul- chrum decertarvi, cursum consummavi, fidem servavi, &c. Hoc autem ad Galatas loco, de secundo cursus sui modo, non autem de primo loquitur: ut circumstantiae evincunt. Cum autem cursus (seu fervens ac difficilis prædicationis Euangelii labor) esse possit vel vanus, vel non vanus, idcirco distinctè Apostolus addit, *in vanum.* Vanitas autem est duplex, una simpliciter ratione rei ipsius, seu doctrinæ prædicatæ, & scopi ac fructus: altera verò ratione scopi ac fructus tantum. Prior est, cum doctrina falsa proponitur: quam non corona destinata, sed pœna sequitur: quomodo quidam è Patribus hoc loco intelligunt: sed nec verè fatis, nec aptè. Nam Paulus doctrinam suam, quam præ- dicaverat, revelatione divina accepérat, eamque Spiritus Sancti directione fideliter tradiderat, & utrumque certò sciebat: neque etiam ullo modo de consensu Apostolorum reliquorum dubitare poterat, quos probè norat ab eodem Spiritu Sancto in omnem veritatem deductos, ac fideles il- lius assertores. Sed cursum in vanum designat tantum ratione fructus: & quidem non absolutè, ratione sui & au- ditorum: sed auditorum tantum. Nam quamvis audi- tores illius multi, Judæi rebelles, fructum à Paulo opta- tum non retulerint: sed Euangelium ipsis prædicatum re- jecserint, Actor. 13. v. 41. 50. & 22. v. 21. & gentes cum Judæis idem imitatæ sint, Actor. 14. v. 5. corumque ino- bedientium atque adversantium ratione, Apostolus in vanum seu inutiliter cucurrerit, id est, Euangelium cum la- bore, magno studio prædicarit; nihilominus tamen à Deo, cuius mandato fideliter paruit, suum consecutus est præmium ac coronam: ut ex Ezech. 33. v. 9. generatim, & sin-**

& singulariter ex 2. Tim. 4. v. 7. 8. constat. Deinde licet auditores multi nullum prædicationis Apostoli Pauli frumentum retulerint: non tamen simpliciter omnes: quia prædicatio Pauli multis convertendis fuit fructuosa: ut etiam disertè demonstratur, Actor. 13. v. 41. 42. 43. & 14. 4. id quod etiam Apostoli Epistolæ ad diversas gentium Ecclesiæ testantur, & de Philippensibus fidelibus expressè asseritur, Philip. 2. vers. 16. *ut*, inquit, *gloriaris possim in die Christi, quod non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi.* & 1. Thess. 2. v. 1. *Nam ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum.* Atque hæc de fine Euangelii inter gentes prædicati, id est, ne labor prædicationi impensus, inutilis quodammodo redderetur, si Apostolorum consensus compertus, falsorum fratrum calumniis non occurisset.

Cœterum diversas veterum & recentiorum, hac servata interpretatione, sententias, brevitatis causa, & quia probabiles non videntur, proponere atque excutere non videtur operæ pretium: unam tamen Patrum memoratu dignam prætereundam esse minimè existimamus. Ea autem est, quæ alia vocis Græcæ μη, interpretatione nititur. Nam sæpe quidem ea idem notat, quod Latinis *ne*, ut communis interpretatio obtinet, *ne in vanum:* & quidem ut vox *ne*, non sit hoc loco simpliciter negatio, ut Gal. 3. vers. 1. & 4. v. 8. & 30. neque prohibitio, ut Galat. 5. v. 13. 26. sed ut finis significetur, idemque valeat, quod 1. Cor. 7. v. 5. & 8. v. 13. *ἴτα μή, ut ne, quemadmodum ita accipitur,* 2. Corinth. 5. v. 20. & 12. vers. 6. *μήν, ne quis*, ac si esset *ἴτα μή τις, ut non aliquis*, & 1. Cor. 9. v. 27. & 2. Cor. 2. v. 7. *μή τις, ne quo modo*, id est, ut non aliquo modo: sed tamen frequenter, etiam in Sacris literis vox μη interrogationem indicat, idemque notat, quod Latinis *num*, ut Joh. 4. v. 12. & v. 29. *μήν, num quid*, & vers. 33. *μήν, num quis*, & ut alia plurima prætereamus, 1. Cor. 9. v. 29. & 30. Septies μη pro *num*, citra controversiam continuatione quadam usurpatur. Atque hac significatione hoc in loco apud Paulum, veteres quidam Patres, & in primis August. in suis in hanc epistolam commentariis, vocem μη interrogationem notare putant: quod ut frequens vocis usus à nobis indicatus rectè admittit: sic interpretationem commodam, & sequentibus verbis probè connexam parit: interpretatione autem hæc esse potest, *num quo modo in vanum curro aut cucurri*, ut per ellipsis emphaticam supplendum intelligatur, *nequaquam*. Quemadmodum hujus phrasis usus frequens atque elegans, & vulgo in bonis authoribus Græcis & in Sacris Literis observatur, Matth. 9. v. 15. & Joh. 18. v. 35. & 1. Cor. 8. v. 9. Sic alibi sæpè, in primis verò in septem illis memoratis exemplis, 1. Cor. 12. v. 29. 30. ubi semper subintelligitur, *nequaquam*, quod interdum in re detestabili, per μη γένοτο *ne sit*, id est, *absit*, suppletur, Rom. 3. v. 3. cum 4. & 5. cum 6. & 9. 14. Ex quibus omnibus apparet, quorundam Patrum Græcorum, & Aug. quoque in Comment. ad hunc locum interpretationem valde verisimilem. Prior tamen ac maximè recepta interpretatione atque declaratio præferri solet: nec ab ea recedimus: cum videatur esse paulò simplicior, & vocis μη cum voce τις compositæ, usui magis consentanea: nam nullibi in Sacris Literis interrogationem notat: neque etiam eo modo apud bonos authores Græcos usurpatam, ullis exemplis adhibita licet diligenter inquisitione, observare potuimus. Atque hactenus narrationis eorum, quæ Paulo præsente, Hierosolymis gesta sunt, prima pars, Galat. 1. v. 2. explicata: nempe expositio Euangelii inter gentes prædicati, & finis illius.

Altera verò pars consensum Apostolorum consecutum describit duobus modis, primò Facto, deinde, Sermone. Facto quidem, quod Titus à Paulo comes assumptus, licet esset Græcus & incircumcisus, non coactus sit circumcidisti. Atque ita re ipsa Apostoli confirmarunt Pauli cursum, seu labores in prædicatione Euangelii, cum de salute gratuita per Christum, non per opera legis: tum etiam de libertate Christiana: nimurum quod circumcisio & cæteræ ceremoniæ legis, neque ad cultum Dei, neque ad salutem essent necessaria: contra quam adversarii Pauli, Antiochizæ pri-

mùm, Actor. 15. & postea Hierosolymis acriter contendunt, Actor. 15. v. 24. ut cursum Pauli redderent vanum apud gentes. Eam autem Apostoli mentem esse, illis verbis v. 3. indicatur, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, coactus fuit circumcidisti.* quæ perspicua sunt, si vocem adversativam, *Sed*, excipiamus: cujus, cum antecedenti versu connexionis prima fronte non est satis evidens. Videtur autem ellipsis quædam, *sed*, supple, *non in vanum cucurri;* id quod Titi Græci & incircumcisæ manentis exemplo ostenditur. Cujus circumcisionis omissione causas, ad declarationem oportunam & fidem imprimis Galatarum confirmandam, subjicit. Quarum prima statuitur quorundam impietas: altera verò contraria Pauli pietas.

Ac prius describitur v. 4. partim ex eorum hypocrisi, partim ex impio illorum scopo. Hypocrisis autem notatur duplex: una exterñæ professionis, quod se simularent esse verè Christianos ac sinceros fideliū fratres: cum tamen re ipsa falsi essent, utpote nec vera fide, nec vera charitate prædicti: ideoque Apostolus eos *falsos fratres* appellat oppositè veris. Fratres enim veri, insigni Metaphora, ac similitudine eleganti, à fratribus germanis ex eodem patre & matre natis, petita, sunt verè fideles, qui inter se, eundem in cœlis habent Patrem, Deum, Matth. 6. v. 9. & 23. v. 9. & eandem in terris matrem Ecclesiam, Galat. 4. v. 20. Quemadmodum tritissima appellatione, Christiani passim *fratrum* nomine designantur. Quæ appellatio videtur ex Christi sententia, Matth. 23. v. 8. derivata, ubi ait, *vos autem omnes estis fratres.* Altera porrè hypocrisis fuit operum fraus, partim quod subdolam ab aliis legationem suscepissent: partim quod eam insidiosè essent executi. Prius indicat cum falsos illos fratres ait esse *wagorantes, subintroductos*, & ut Clariss. Beza interpretatur, *emissarios.* Scopus ita describitur, *ut explorarent libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu*, id est, per Christum. Libertatem autem intelligit eam, qua à servitute ac necessitate circumcisionis, aliarumque ceremoniarum legis, per Christum fideles liberati sunt, Galat. 5. v. 1. ad quam explorandam, falsi fratres subingressi sive irrepsisse dicuntur. Quod ut melius intelligatur, *explorationis* vox à fine suo distinguenda: una est, ut re ipsa, per explorationem cognita, malum caveatur: quemadmodum 1. Samuel. 26. v. 4. altera ut malum inferatur: sive justè, Johan. 6. vers. 13. sive injustè, Genes. 42. v. 9. Hoc autem in loco explorationis ad malum male inferendum intelligitur: ut remotus irruptionis finis demonstrat: *ut nos, inquit, in servitutem adigerent.* Servitus autem oppositè libertati, notat circumcisionis & reliquarum ceremoniarum legis observationem tanquam necessariam: quæ erant instar jugi servitutis, quod neque nos, ut Petrus ait, neque Patres nostri portare potuimus, Actor. 15. Modus autem quo ipsum illum finem obtinere contendeant falsi fratres, fuit doctrinæ Paulini in conversione gentium, in Synodo expositæ & auditæ, oppugnatio, qui dicerent, *oportere circumcidere gentes.* & *principere ut observent legem Mosis,* Actor. 15. vers. 4. 5. ut etiam in secundæ causæ, cur Titus non sit coactus circumcisioni descriptione declaratur, vers. 5. *quibus, inquit, ne ad horam cessimus subjectione, ut veritas Euangeli permaneret apud vos.* Quibus Apostolus primò suam in propugnanda doctrina Euangeliæ, de libertate Christiana pietatem ostendit: primùm à constanti fortitudine: deinde à pio ac necessario ejus fine. De constantia ait, *quibus ne ad horam subjectione cessimas*, id est, adversariis, circumcisionem & reliquias ceremonias quasi ad Dei cultum, & salutem necessarias, eoque Titum & alios gentiles credentes, circumcisioni urgentibus, ut jugum servitutis imponerent, ne ad horam, id est, ne brevissimo quidem tempore, subjectione cessimus, sed obstitimus. Verum scrupulus hic occurrit, quare Paulus hoc tempore Hierosolymis circumcisioni Titum obnoxie restiterit: cum etiam Timotheum in gratiam Judæorum fidelium circumcidet, Actor. 13. v. 3. & 1. Cor. 9. v. 20. dicat: *factus sum Iudeus ut Iudeus:* & v. 22. *Omnibus factus sum omnia, ut omnino aliquos servem.* Verum hæ Pauli actiones cum officio ipsius probè converniunt,

nunt, si modum utriusque & fines spectentus diversos. Ad modum quod attinet, circumcisio Timothei actio fuit per se non necessaria, sed libera. Deinde finis fuit, ut Timothei opera in ministerio sacro, sine offensione infirmorum Iudeorum uti posset, ad Ecclesias incrementum: quomodo etiam dicit, 1. Cor. 9.v. 20. & 22. *factus sum infirmis, ut infirmus, ut infirmos lucrificiam;* & *factus sum Iudeis ut Iudei, ut Iudeos lucrificiam;* & *omnibus factus sum omnia, ut omnino aliquos servem.* Titum vero circumcidere noluit Apostolus: quia ipsi negotium fuit, non cum fratribus venis & intirmis, ut in circumcisione Timothei: sed cum falsis ac malitiosis, & sinceris doctrinæ Euangelii adversariis, qui Titi & aliorum ex gentibus incircumcisitis fidelium circumcisionem, quasi ad cultum Dei & salutem necessariam urgebant, Acto. 15. 2. ut doctrinam Pauli de Christiana libertate & salute per Christum gratuita, inter gentes à Paulo prædicatam, damnarent, & fructum illius inter gentes corrumperent: quæ causa fuit justissima, quod tam obnoxie & constanter illis erroribus, impioque studio eorum restiterit: eaque actione primum suæ pietatis modum declaravit. Alter verò in actionis fine pio consistit, quem hisce verbis describit: *ut veritas Euangelii permaneret apud vos.* Veritas autem Euangelii notat, sinceritatem doctrinæ, de libertate à ceremoniarum legalium jugo, & de salute non ex operibus, sed ex mera Dei per Christum gratia. Ad cuius observationem apud gentes, tanquam ad scopum spectabat, ac collimabat Apostolus, cùm tam studiosè ac fortiter doctrinam illam aduersus falsorum fratrum oppositionem propugnaret. Cæterum quod ait, *apud vos,* Galatarum Ecclesias, ad quas scribit, designat: sed non solas, verum per Synecdoch. etiam reliquas. Atque hactenus primum ex re ipsa doctrinæ Pauli, cum aliis Apostolis consensus, argumentum expositum: quod cum Titum Græcum, id est, è gentibus fidelem, & incircumcisum in Ecclesia Hierosolymitanæ haberet comitem, obstantibus licet falsis fratribus, eum circumcidere non sit coactus: quod demonstratio fuit, (ut Oecum. rectè observat) Petrum cum suis sociis, circumcisionem esse necessariam, nequaquam, ut adversarii obtendebant, tradidisse.

Alterum porrò ejusdem consensus argumentum, ex Apostolorum sermone, ac confessione petitum, describitur per aphæresin & thesin.

Aphēresis est, qua calumniam adversariorum retundit: quia enim objicere pro more suo potuissent, Galatarum in primis, ad quos scribit, seductores: Paulum potuisse quidem circumcisio*n*i Titi resistre: sed Apostolorum institutione melius edoctum; idcirco illud à se amoliendo negat, & negationem gravi ratione confirmat. Negat his verbis, vers. 6. *ab iis qui astimantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat: personam hominis Deus non accipit.* Quæ sententia & constructionis vocum, & sensus ratione difficilior, ab eruditis interpretibus, diverso modo exponitur: ideoque ad accuratiorem explicationem nonnihil operæ adhibendum arbitramur. Ad constructionem quod attinet, quidam perfectam esse, alii verò imperfectam existimant: illi enim ista verba media, *διὸς ωὶ θαύματες*, non cum proximè antecedentibus, qualescunque fuerint, sed cum primis hisce, *ab iis autem qui astimantur esse aliquid*, connectunt hoc modo: *ab iis autem qui astimantur esse aliquid διὸς μοι θαύματες*. Sed quia verbum *διασηφέτε*, inter alia differre, seu *discrepare*, vel *ωμφίσετε* conferre, seu conducere atque utile esse significat: (ut Budæus in Comment. Græc. Ling. edit. Basili. pag. 504. illustribus exemplis probat) hinc duplex constructionis, ita perfectæ, interpretatio profertur: una (quam erudita ac postrema versio Gallica tradit) primam significationem retinet: *ab iis autem qui putantur ac existimantur esse aliquid, nulla re differo*, (scilicet ut scopus ostendit) ratione perfectæ cognitionis Euangelii per revelationem à Deo acceptæ. Altera verò constructio, secundam significationem secuta, est hujusmodi: *ab iis autem qui videntur esse aliquid, nihil mihi accedit, supple utilitatis.* Verum licet utraque constructio ac significatio sententiam pariat, & veritati, & loci hujus circumstantiis consentaneam: constructio tamen illa (quæ fundamenti loco utrimque præ-

struitur) cum phrasij Apostoli minus videtur consentire : nam non dicitur τὰς δὲ δοκίμας , sed ἡ τῶν δοκίμων : at διαφέρει cum præpositione τῷ construi posse, nullo neque sacro, neque profano, boni authoris Græci exemplo, ne à diligentissimis quidem ejus verbi indagatoribus Budæi & Henr. Steph. observatum. Deinde huc accedit, quod ea constructione orationem hanc Pauli totam, reddi intricatorem appareat; partim quod verba illa ἀδέπτα μοὶ διαφέρει προ-
ximè è antegrellis, qualescumque fuerint, ad prima illa, ab iis
autem qui existimantur esse aliquid, expositione transferantur:
partim quod etiam poltremā illa, personam hominis Deus non
accipit, à proximè præcedentibus avulsa, cum remotioribus
illis, qualescumque fuerint, inconcinnè conjunguntur: quasi
scilicet ita omnia essent disposita: *Ab iis qui existimantur esse*
aliquid, ἀδέπτα μοὶ διαφέρει: qualescumque fuerint, personam Deus
non accipit. Quare ut hujusmodi constructionis perturbatio
vitetur, tertia non est prætereunda sententia: quam etiam
ut probabilem, ad oram hujus loci Biblia Gallica versionis
poltremæ annotarunt, hoc modo: *quod ad eos attinet qui*
existimantur esse aliquid, &c. nimirum ut τῷ hoc loco idem
significet quo: ad. Ac sanè ita interdum usurpatur: sicut
March. 27. v. 24. & Actor. 20. v. 26. *inoxius sum τῷ τῷ*
αιματῳ, & sanguine, id est, quantum ad sanguinem attinet.
Sicut etiam apud Hebræos, Josu. 2. vers. 17. *inoxii & jura-*
mento. Eundemque hujus præpositionis usum, Latinos se-
cutores, Linacer de emendata structura eruditè tradit ac
probat. Quæ concinnior hujus loci Apostoli explicatio: si
aliis etiam aliarum rerum exemplis posset stabiliri: sed ea
nondum observata cognovimus. Atque hæc de perfectæ
constructionis hujus orationis modis dicta.

Alii verò constructionem imperfectam, per aposiopesin quandam, arbitrantur, quæ communis ferè sententia; nimirum ut post prima ista verba: *ab iis autem qui existimantur esse aliquid*, intelligatur supplendum, *Euangelium non accipi*, sive *nihil edocitus sum*, ut ante cap. I. v. 12. Apostolus expresserat. Neque enim aposiopesis hujusmodi (quæ in profanis authoribus Græcis, ut etiam Latinis non raro occurrit) in S. L. insolens censeri potest: talis enim adhibetur à Christo, *Luc. 19. v. 42.* *Sicut etiam tu &c.* per aposiopesin, ad perfectionem sententiæ deest, *felix es*. deinde *Luc. 22. v. 42.* *Pater,* inquit Christus, *si vis meus* ~~meus~~ *transferre hoc poculum à me*, per aposiopesin reticetur, *transfer:* additur enim; *verum non mea voluntas sed tua fiat.* Deinde huic verborum Pauli per aposiopesin explicationi reliqua probè conveniunt; quem sensum esse aptum, & scopus Apostoli, & addita confirmatio in fine versus, & sequens etiam v. 7. thesis ostendit. Sensus autem hic erit; ab iis autem qui in pretio sunt, (id est Apostolis) nihil cognitionis Euangelii accepi: ut reliqua ad confirmationem usque per parenthesin interferantur. At, inquires, in Christi verbis propositis causa aposiopesis fuit ~~rebus~~, id est vehementis animi commoti affectus: in priori exemplo commiseratio, in altero dolor: sic alibi causa aposiopesis est, aut festinatio, aut ira, aut simile quid: ut bonorum authorum usus ostendit. At quid hoc loco subesse potuit causæ? voluntas scil. Sp. S. quo inspirante ac calatum dirigente Paulus ita scriptit, aposiopesi usus quod (ut in aliarum phrasium observatione) sufficere debet. Videtur autem hæc causa probabilis, ut quia toties hoc tradiderat cap. I. I. 11. & 12. idcirco noluerit à Sp. S. actus hic exprimere, sed intelligendum ex re ipsa & ex sequenti confirmatione innovere: ut calumniaz consecuturæ occurreret (qualis fuit Porphyrii (ut Hier. ostendit) & aliorum, qui superbiaz nomine Apostolum postea ob eam assertionem traduxerunt. Hac igitur aposiopesi ostendit contrarium, ut 2. Cor. 12. v. 11. ubi ejus assertionis causam reddit; *factus*, inquit, *sum insipiens gloriando: vos me coegeritis: ego enim à vobis debui recomendari: nulla enim in re sum inferior summis Apostolis.* Sic hoc in loco aposiopesi usus idcirco videtur: ut indicaret, se non arrogantia affluisse, se à nullo homine Euangelium accepisse, sed necessitate & veritatis afferendæ studio coactum: alioqui, ut hoc loco reticuit: & seqq. innuit, similiter fuisse antea omissurum: nisi propter Galatarum ad quos scribit infirmitatem, & eorum à quibus illi seduci ceterant,

perant, calumnias fuisse coactus. Supereft postremo illud explicandum, quo aphæresis hæc Apostoli finitur; *τείσης αὐθέαπνε λαμβάνει, id est, faciem hominis Deus non accipit.* quæ sententia in S. L. frequenter occurrit: ut Deut. 10. v. 17. 2. Chron. 19. 7. Rom. 2. 11. Eph. 6. 9. *τείσης* autem vulgo nimis ambiguè *personam* interpretantur, magis verò propriè ac planius (ut Hebreis 13. 13. accipitur) *faciem* transferrent. Quia verò hominis facies sive vultus sèpius fallax est, nec semper promit quod cor premit ac judicat, hinc cordi opponi solet, 1. Sam. 16. 9. unde secundò per Metaph. elegantem, ad externam & fallacem rerum speciem transfertur: ex qua de rebus ipsis non est judicandum: quo etiam modo veritati opponitur, Marc. 12. 14. *Faciem* verò (seu ut vulgo minus aptè *personam*) *accipere*, significat, in judicio externam rerum speciem probare ac sequi. Synonyma autem sunt *τὴν ἀρχῶν βώστην* quæ secundum faciem sunt *aspicere*; & *κρίνειν* *τὸν ὄφελον*, *judicare secundum aspectum* Ioh. 7. 24. (cui eodem in loco opponitur, *justum judicium ju dicare*) & Joh. 8. 15. *judicare secundum carnem*. Quod vitium, ut Deus in hominum judiciis damnat, Lev. 19. 15 ita ipse ab eo, tanquam mundi judex, alienus est: ea que de causa *ἀπεισπλάντων χριστῶν*, 1. Pet. 1. 17. & *τείσης* *τὸν ἀρχῶν* *τὸν ἀρχῶν* Act. 10. 34. appellatur; quibus hæc Apostoli Gal. 2. sententia omnino congruit. Quæ ut perspicuè satis apparent: ita difficultas aliqua est in eo, ut rectè ad suum scopum referatur. Ac primum quod quidam veterum obseruant, ellipsis est, & quidem ut videtur particule *δὲ*, id est, *quia*: ut sit sensus, quales aliquando fuerint, nihil mihi discrepat, seu perinde mihi est, quia Deus faciem (seu ut loquuntur personam) id est, externam rerum speciem in judiciis non accipit. Quo ostendit ac probat Apostolus, se Dei exemplo rectè facere, quod externa illa Apostolorum ornamenta (quæ ad judicium de Apostolatu & profectu Euangelii per accessionem divinam, ferendum, omnino aliena) tanquam adiaphora, nec ad rem illam pertinentia aestimet. Atque haec tenus aphæresis, qua falsum seu calumniam adversariorum à se amovit (quod scil. ab Apostolis esset edoctus) proposita & exposta. Sequitur jam absoluta parenthesi, confirmatione aphæresis, *mibi enim*, inquit, *εἰ δούλης, qui in pretio sunt* (i. e. Apostoli) de qua re v. 2. actum, *nihil τείσης διῆτην*, quod vulgata versio reddit, *contulerunt*: quasi sensus esset, nihil mihi addiderunt: quod Erasmus ob verbi usum minus probat. Et sanè Act. 25. v. 14. *αἴτιον διῶ*, ut & Gal. 2. 2. *exponere* significat: & Gal. 1. v. 16. *τείσης διῆτην τὴν ὁρκὸν τὸν ἀμαντόν*, non præterea exposuit carni & sanguini, ut ad eum locum ostendimus. Sic etiam hoc loco *mibi enim nihil præterea exposuerunt*: quod videtur expressius, quam quod alii, *nihil mecum contulerunt*: et si sensus eodem redeat: Ex quibus appetit id quod probandum erat, omnino sequi, nempe cum Apostoli Hierosolymis nihil omnino de Euangelo Paulo exposuerint: Ergo nullam Euangeli cognitionem ab iis accepit, nihilque omnino nedum melius est edoctus, contra quam adversarii objectabant. Atque ita absoluta aphæresi, seu remotione falsi, & confirmatione illius, succedit thesis, qua Apostolus contrariam veritatem proponit ac probat v. 7. usque ad 11. Quo declarat, eos qui in pretio sunt Apostolos, tantum absuisse ab eo, ut ipsum amplius de Euangelo docerent; ut è contrario, data dextra societatis, consensum prædicationis Euangeli inter gentes confirmarent. Id quod proponitur, partim initio, v. 7. cum ait, *imò è contrario*: completur verò versus noni medio; *Iacobus, &c.* ad finem illius versus. Reliqua verò per parenthesin longioram inserta, causas gravissimas datæ dextræ societatis complectuntur. Quarum prima est v. 7. *Cum vidissent inquit, mibi concreditum fuisse Euangeliū præputii, sicut Petro circumcisioñis: ubi euangeliū pro prædicatione illius usurpatū: quemadmodum Rom. 1. 1. & 2. Cor. 2. 12. dcinde præputium, pro præputiatis seu incircumcisioñis, i. e. Gentibus, ut Rom. 2. 26. 27. ac similiter circumcisioñis pro circuncisis Iudeis simili Meton. usurpatū, ut Rom. 3. v. 30. & 4. v. 12. Euangeliū autem præputii & circumcisioñis, id est, gentium & Iudeorum vocatur: quod ad eos, ex Dei vocatione ac missione pertinebat. Quamvis enim commune esset omnibus Apostolis offici-*

um, ut prædicarent Euangeliū citra exceptionem omnibus gentibus, Matt. 28. v. 19. & Actor. 1. v. 8. Paulo tamen à Christo, potissimum prædicatio inter gentes concredata est, Actor. 9. v. 15. & Gal. 1. vers. 16. unde se etiam *καὶ ἐξ ἡμῶν* Rom. 11. v. 13. gentium Apostolum vocat: Petrus vero similiter prædicatio Euangeliū inter circumcisos Iudeos divinitus concredata præcipue. Vtrumq; autem illud ait vidisse (id est, certo scivisse) eos, nempe qui in pretio sunt, v. 6. Quos deinde nominatim exprimit v. 9. Scientia autem illa, de Pauli divina, ad Euangeliū inter gentes prædicandum, autoritate, orta erat ex admiranda Pauli, per Christi revelationem conversione & vocatione in Apostolum, per Barnabæ narrationem jam diu perceptam, Actor. 9. v. 27. & variè postea confirmatam: deinde ex efficacia divina in utriusq; apostolatu simili, ut probat v. 8. nam, inquit, *qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circumcisioñis*, id est, inter Iudeos, *efficax etiam fuit per me εἰς τὰ Ἰουδαῖα*. Quæ efficacia in prædicatione Euangeliū, & miraculis, deniq; in auditorum conversione admiranda potissimum consistit: quemadmodum collatio Petri & Pauli succincta declarabit. In prædicatione enim Petri zelus & constantia eluent: zelus, quod simul ac Sp. S. donatus, Euangeliū prædicavit, Actor. 2. 4. 14. constantia, quod nec irrisioñem infidelium auditórum, Actor. 2. 13. 14. nec sacerdotum minas veritus, Actor. 4. v. 18. 19. nec carcerem, Actor. 5. v. 28. 29. nec flagellationem, v. 41. in Euangeliū prædicatione fortiter persistit. Similiter Pauli zelus seu servens Euangeliū propagandi studium in eo fuit, quod statim, accepto Christi mandato, & Sp. S. donatus, Euangeliū prædicavit. Actor. 9. v. 20. constantia verò, quod cognito mortis periculo, hostiumque insidiis, Actor. 9. v. 24. 25. non defecerit: sed prudenter ex Christi mandato, Matt. 10. v. 23. declinans, & Hierosolymam evadens, ab Euangeliū tamen prædicatione non declinavit, Actor. 9. vers. 29. deinde varia supplicia ob eam rem perpessus, 2. Cor. 11. 23. 24. 25. Altera Dei in Petro efficacia in miraculis fuit permagna: quæ omnia in benefiis divinitus collatis consistunt, si unicum, in Anania & uxore, morte (ex instiñtu Sp. S. in quem peccarant) multandis, Actor. 5. 5. & 9. excipiamus, quemadmodum & Pauli; excepta justa Elymæ seu Magi, Euangeliū adversarii, excætatione, Actor. 13. vers. 11. Petri autem miracula beneficia fuerunt, primum Spiritualia, nempe impenitatio donorum extraordinariorum Sp. S. fidelibus, per impositiōnem manuum illius, Actor. 8. 15. 16. 17. Pauli similiter, Gal. 3. v. 2. & 2. Tim. 4. v. 7. Corporalia vero miracula, quibus Deus per Petrum fuit efficax, sita fuerunt, in vivis sanandis, ut singulariter in claudio, Actor. 3. v. 2. & 6. & paralyticō, Actor. 8. v. 15. 16. 17. generatim verò in signis & prodigiis, quæ cum reliquis Apostolis multa edidisse, Actor. 5. v. 12. memoratur: adeò ut ægros lectis impunerent in plateis, ut veniente Petro, umbra saltē eorum aliquem inumbraret, Actor. 5. v. 15. Per Paulum simili ratione efficax fuit Dominus: nam & singulariter claudum sanavit, Actor. 14. v. 10. & febri ac dysenteria laborantem Publī patrem, Actor. 28. v. 28. & generatim dicitur reliquos Melitenses ægros accedentes curasse, vers. 9. & Iconii, Dominum Paulo & Barnabæ testimonium dedisse sermoni gratiæ suæ, ut signa & prodigia fierent per manus eorum, Actor. 14. 3. Quemadmodum etiam in Synodo Hierosolymis à Paulo & Barnaba narratum dicitur, quanta Deus signa & prodigia per ipsos inter gentes edidisset, Actor. 15. vers. 12. id quod copiosè etiam Rom. 15. vers. 18. 19. declarat: adeò ut etiam Actor. 19. vers. 10. 11. dicitur, *virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli, ita ut etiam ad ægrotos deferrentur à corpore ejus sudaria, aut semicinctilia, & discederent ab iis morbi, & Spiritus malis ab eis exirent*. Similis etiam in excitandis mortuis observatur ratio. Nam ut Petrus Tabitham, Act. 9. v. 40. sic Paulus Eutychum à mortuis excitavit, Act. 20. v. 9. 10. 11. Postremo, quemadmodum Deus efficax fuit in conversione Iudeorum per Petrum, adeò ut prima concione 3000. ad fidem in Christum sint adducta, Act. 2. v. 41. altera verò 5000. Actor. 4. v. 4. Per Paulum similiter Deus ita fuit efficax, ut plu-

ut plurimas multarum gentium Ecclesias ad Christum adduxerit, ut Rom. 15. v. 14. testatur: se ab Jerusalem & circumiacentibus regionibus usque ad Illyricum implevisse predicandi Euangelii Christi munus. Id quod & A&a Apostolorum & Epistolæ ad Corinthios, Galatas & ad alias gentium Ecclesias, ab ipso collectas, demonstrant. Quamobrem meritò Paulus, ut contra dubitationem, præstantiam apostolatus sui & efficaciam Dei per ipsum exhibet confirmaret, & falsos doctores confutaret, ait 2. Cor. 12. v. 11. 12. nulla in inferiori fui summis Apostolis, et si nibil sum: indicia quidem Apostoli, &c. Atque ita jam plenè constat verissimum esse quod hic Gal. 2. 8. asseruit. Nam qui efficax fuit per Petrum ad apostolatum circumcisionis, efficax etiam fuit per me inter gentes. Atque hæc quidem de prima consensu Apostolorum cum Paulo & Barnaba exhibiti ratione, nimirum quod vidissent non minus à Deo Euangelii prædicationem concretam Paulo inter Gentes, quam Petro inter Judæos.

Altera porrò ratio v. 9. exprimitur; quod gratiam illam ipsi datam cognovissent. Quid autem per gratiam notetur, observandum. Quidam enim insignes interpres Sp. S. dona extraordinaria, nempe linguarum, Prophetiæ & similiūm, designari censem. Sed tamen aptius omnino videtur, ut efficacia illa divina, quam Deus per Pauli Apostolatus executionem exeruit (de qua v. 8.) intelligatur: de qua etiam 1. Cor. 3. 10. secundum gratiam Dei, inquit, quæ data est mihi, &c. Quæ gratia v. 5. & 6. de efficacia Dei exponitur. Sic c. 15. 10. Gratia ejus erga me non fuit inanis, sed amplius quam illi omnes (scil. Apostoli v. 9.) laboravi: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est. & Rom. 15. 18. Et ut obiter hoc moneam, hanc sententiam phrasis etiam Græca Apostoli indicat, nempe τὴν χάριν τὴν δοθείσαν μου, quod vulgo redditur, gratiam mihi datam: sed aptius & hic, & 1. Cor. 4. 10. transferri potest. gratiam illam mihi datam: ut emphasis præstantiæ rei, per germinatum articulum indicetur: quemadmodum Matt. 17. 5. filius ille meus dilectus, & Joh. 1. 9. lux illa vera, Joh. 10. v. 10. 11. 14. & c. 15. 1. vitæ illa vera, & 1. Joh. 4. v. 9. unigenitum illum: quemadmodum etiam observavit doctiss. Budæus annotationibus prioribus in Pandect. edit. Colon. in 8.p. 109. citans illud Luc. 15. 22. τὸν σόλην τὴν πετρὰν, stolam illam primam, & N. 23. τὸν μέχρι τὸν σπινθὸν, vitulum illum saginatilem interpr. & vulgatum interpr. qui articulum illum neglexit, utrinque reprehendit, & addit: Non enim de quacunque stola, vel de quocunque vitulo in genere, sed de certa quadam veste, & de certo quodam vitulo, quasique in deliciis habito, & quo Dominus delectabatur intelligendum, ut ex vi articuli Græci constat iis, qui Græce satis intelligent. Cui simile est illud, Joh. 1. 21. Propheta es tu, &c. sic autem verti debuit, illene Propheta es. Hactenus Budæus. Ideoque Clariss. Beza omnibus locis jam à nobis memoratis, emphasis articuli eo modo rectè expressit. Id quod etiam hoc in loco, & 1. Cor. 3. 10. erat exprimendum: ut vel rei de qua agitur, certa excellentia satis ostendit. Nam cum dicitur hic à Paulo Gal. 2. 9. τὴν χάριν τὴν δοθείσαν μου, gratiam illam mihi datam intelligit insignem illam efficaciam in apostolatus sui executione à Deo exsertam. Quod autem eam Apostolis cognitam ait, illud & ex priorum ac communi relatu acciderat: & ex recenti declaratione Barnabæ & Pauli, qui per Phœniciam & Samariam Hierosolymam tendentes, fratribus conversionem gentium narrarant, Act. 15. 3. & Hierosolymis in congregazione totius Ecclesiæ annuntiarunt quæcunque Deus per ipsos effecerat, v. 4. & iidem postea etiam exposuerunt, quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes, ibid. v. 12.

Atque hæc de secunda ratione, qua Apostoli Hierosolymis justè adducti sunt, ut consensum suum ac societatem cum Paulo & Barnaba demonstrarent; cuius rei descriptio per thesin inchoata est, v. 7. initio: sed inserta longiore parenthesi (quæ causas consensus impulsivas explicavit) perficitur demum v. 9. his verbis: Jacobus &c. usque ad v. 11. Quibus describuntur primò Apostoli consentientes: deinde consensus eorum. Describuntur autem Apostoli ab adjunctis suis circumstantiis, primò à nominibus, deinde ab Ecclesiæ de iis judicio honorifico. Nomina autem sunt Jacobus & Cephas & Iohannes, nam quod Hieron. & Ambros. pro-

Cephas legant Petrus, eumq; primo loco ponunt: illud communis Græcorum & Codicum, & Patrum lectioni adversatur. De Iacobi autem persona quæstio est. Nam & Amb. & August. Iacobum fratrem Iohannis (qui cum hoc & Petro gloriam Domini in monte coaspererat. Matt. 17.) designari putant. Sed minus rectè quia ille jam antea ab Herode erat trucidatus, Act. 12. 2. ideoque alii rectius interpretantur de altero Iacobo, qui minor vocatur, Alphæ filio, Matt. 10. 3. qui frater Domini dicitur, Gal. 1. 19. Cur autem Iacobus ille, ordine inter tres Apostolos ponatur primus, factum quidam putant, quod Synodus Hierosolymitanæ, cum hæc gesta sunt, esset præses; utpote qui eam concludit sententia lata, Act. 15. v. 19 quam tota Synodus secura, v. 22. Simplicius tamen videtur, idcirco præpositum, ut in ordine recensionis nullum esse momentum indicaretur, et si in Euangelistis Petrus ordine sit præmissus. Nam alibi diversa ordinis ratio observatur, quemadmodum 1. Cor. 1. 12. Paulus & Apollus Cepheus præponuntur: similiterque c. 3. v. 22. Cujusmodi etiam diversus atque promiscuus ordo, in Pauli & Barnabæ recensione reperitur, cum alibi, tum Actor. 13. 2. & 7. ubi Barnabas Saulo præponitur, sed v. 23. & 50. postponitur. Porro huic primo, è tribus hisce Apostolis nomini, alterum additur Cephas, quo Simon, filius Ionæ, à Christo cognominatus Syriacè: quod ab Euangelista Iohan. 1. 43. exponitur Græcè οὐρανός, id est lapis seu petra aut saxum. Ac propterea eodem sensu promiscuè, idem modò Petrus Gal. 2. 7. 8. modo Cephas v. 9. appellatur, de qua re pluribus in publica disputatione disseruimus. Denique Apostolorum nomen tertium additum est, Iohannes, qui citra controversiam Euangelista est. Atque hæc quidem de priori Apostolorum Paulo consentientium adjuncta circumstantia, nempe non minibus eorum distinctis. Altera vero est Ecclesiæ de iisdem honorificum judicium: id quod hisce verbis subiectis indicatur: οἱ δοκιμαστές σύλων εἰναι, qui videntur sive putantur columnæ esse. Quæ ut rectius intelligantur, duæ hæc voces σύλων & συλλήντις explicandæ. Prior autem σύλων columnam notat, sive ligneam, 1. Reg. 7. 2. sive lapideam; sive æream, 2. Reg. 25. 13. interdum vero graphium seu scriptio instrumentum notat, quo antiquitus in ceratis tabulis scriberant. Ceterum columnæ usus communis est, ut erigatur atque emineat; vel ad domum superiorem sustentandam, ne corruat, ut Iud. 16. v. 29. ut & vulgo fieri solet in palatiis; vel ut emineat & ornaret duntaxat domum, non autem eam sustineat: quales columnæ in templo Salomonis ante Sacramentum duæ, 1. Reg. 7. v. 15. Unde per Metaph. eleganti similitudine columnæ vox transfertur, I. ad eos, qui columnæ instar eminent atque conspicui sunt ac insignes inter alios, ut Apoc. 3. 11. qui visceris faciam ut sit columnæ in templo Dei mei, i. e. in Ecclesia gloriofa v. 13. Deinde pleniori Metaphora comparatè transfertur ad eos, qui non solum inter alios eminentes conspicui atque in honore sunt: sed etiam sua opera alios quodammodo sustinent, & à lapsu tuentur. Quo modo hic Apostoli, de quibus agitur, columnæ appellantur: quod in Ecclesia non solum insitis donis Sp. S. eminerent atque excellerent: sed etiam quod, ut columnæ domum sustinent ac tuentur: sic Apostoli hi Ecclesiam, tanquam domum Dei suo ministerio quodammodo sustinerent. Ministerium autem hoc situm fuit, in fidelis ac constanti Euangelii prædicatione, miraculorum ei confirmandæ præstantia, & in persecutionibus, pro ea prædicatione perferendis invicta tolerantia. Atque hæc de prioris vocis nempe columnæ significatio.

Altera est οἱ δοκιμαστές qui videntur. De qua voce diversæ extant interps. sententiae. Quidam enim opinionem, veritatem rei adversam, intelligi existimant: ut è Patribus ad hunc locum August. ait, videbantur, non erant: atque ita etiam quidam docti interp. illud ad vanam falsorum fratrum jactationem referunt, quod ita Apostolos hosce vocarent, ut Paolo, & doctrina, & apostolatu præstantiores ostenderent. Sed alii rectius de communi rectoque judicio Ecclesiæ interpretantur. Nam cum omnes Apostoli fundamenta cœlestis urbis Apoc. 21. 14. statuantur: quod super Christum unicum propriè fundamentum, 1. Cor. 3. 11. ædificati, Ecclesiam sua prædicatione ac Spiritus Sancti directione collegissent, eandemque doctrina Euangelii tradita, suo modo sustinebant,

rent, Ephes. 2. v. 20. quid ni possent columnarum instar similiter haberi? Neque vox *videti* aut *putari* ullo modo obstat: quia generalis vox est, quæ *existimari* notat: nec solum opinionem falsam ac incertam: sed etiam ad veram rei scientiam, pro rei subjectæ ratione resertur: ac rei certæ scientiam notare posse, exempla sunt illustria in verbis Christi, Luc. 19. v. 7. *et sic non videtur*, supple mihi, vel *non puto*, & in verbis Pauli, 1. Cor. 7. 4. *Sic puto me spiritum Dei habere*: quemadmodum etiam apud Latinos, *videtur mibi*, & *puto*, certam etiam scientiam non raro designant: ut multa ē Cicerone aliisque exempla à doctis adducuntur. Quod autem in Apostolorum trium descriptione, judicium commune Ecclesiæ recensuit Paulus honestissimum: illud non frustra factum, sed ad scopum omnino pertinet: ut illorum consensus & societas cum Paulo calumniam adversariorum, qui dissentientem atque imparem iis esse objectabant, confutaret: consensus autem descriptioni nominis & dignitatis Apostolorum subjecitur his verbis: *dextræ dederunt mibi & Barnabæ societas, ut nos inter gentes, ipsi inter circumcisos, supple ex v. 7. & 8. apostolatu fungeremur.* Dextræ autem porrectio, pacis ac confessionis nota: unde tritum illud Ciceronis in Antonium, cum ait; *dextræ, que fidei testes esse solebant*: & illud Virgilii: *En dextra fidesque.* Quæ dextræ porrectio an apud Judæos primis temporibus in usu fuerit, dubitari potest: quia nulla illius in Mosis, neque in Prophetarum scriptis exempla observantur: sed tempore Maccabœorum, ut ex lib. 1. c. 1. v. 62. & 66. apparet. Cumque dextræ porrectio soleat fieri, vel pacis instituendæ, vel testandæ gratia: idcirco distinctè hic dicitur, eos dextræ dedisse societas, scilicet non ineundæ, sed testandæ ac confirmandæ: quod & munieris Apostolici, & puritatis doctrinæ essent socii, ac pacti, ut quemadmodum antea potissimum inter gentes Paulus & Barnabas Euangelium prædicarant: Apostoli vero, Jacobus, Cephas & Johannes inter Judæos, ut v. 7. & 8. traditur: sic imposterum illud observaretur, ut postea v. 9. dicitur: *ut nos inter gentes, ipsi vero inter circumcisionem*, id est, inter circumcisos Judæos, per Meton. subj. pro adj. Ellipsis autem est horum verborum: *apostolatu fungeremur*: quam Græcè rectè Clariss. Beza supplevit: id quod etiam intelligitur & ex reipsa, & ex v. 7. & 8. Cœterum ne forte adversarii objicerent, datam societatis dextram, & ut inter gentes Apostolatu fungerentur, sed correctione doctrinæ Pauli, per institutionem Apostolorum præmissam: idcirco v. 10. commoda anticipatione hoc præscindit, cum ait: dictum solum *na ταν πτωχων μνησιμους*, ut pauperum meminissimus. *πτωχοι* autem propriè mendicos notat, ut Tertull. 1. 4. contra Marc. rectè ostendit: hoc vero in loco per Synec. generis pro specie, pauperes seu egenos notat, ut Tertull. contra Marcio. lib. 5. interpretatur, *tantum ut meminissent egenorum.* Pauperes autem hic illi intelliguntur (inquit Hieron.) qui ex Iudeis pretia possessionum deferebant egenibus largienda: vel qui à contribulibus cognatis & parentibus suis quasi desertores legis, detestationi babebantur, & piaculo ducebantur: vel potest de alio pauperum genere accipi, de pauperibus spiritu, i.e. de peccatoribus. Hæc Hieron. dubia de variis pauperum generibus interpretatione, quarum postrema omnino à Scopo hujus loci atque sequentibus aliena: quippe omissa propria vocis significatio, ad impropriam, incepta Origenis imitatione, sine ulla ratione probabili, nedum necessaria, devolvitur. Prima vero angusta nimis, licet eam Aug. & alii quidam sequantur. Secunda vero magis consentit veritati: eamque Chrysost. etiam adducit, ac pauperes hoc loco Judæos illos exponit, qui à suis contribulibus Christianæ religionis odio facultatis suis erant exuti: quo spectat illud Apostoli testimonium, Heb. 10. 34. & 1. Thess. 2. 14. *vos enim fratres, &c.* Veruntamen accommodatius videtur, ut generatim de omnibus Ecclesiæ Judaicæ, in primis Hierosolymitanæ pauperibus, ut Rom. 15. 26. pauperes intelligentur: sive tales fuerint sortis suis tenuis conditione: sive persecutione hostium: sive annonæ caritate pressi, inopes fuerint. Qui licet initio, dictiorum liberalitate ac bonorum communione suis sent sublevati, Act. 4. 34. ac contra annonæ caritatem ab Ecclesia Antiochena ad tempus adjuti, Act. 11. 10. crescente tamen indies fidelium è pauperibus potissimum nu-

mero, subsidium amplius à gentium Ecclesiis, ex charitatis & gratitudinis debitæ justissima lege requirebant, Rom. 15. v. 27. Atque hæc de pauperibus: quorum ut Paulus & Barnabas meminissent, ab Apostolis illis tribus Hierosolymis meritò postulatum. Cum autem Græcè *μνησιμους*, ut Latinè *meminisse*, vel memorem esse, vel mentionem facere significet: utrovis modo accipiatur (uti interpretes diverse accipiunt) eodem res reddit: quia per Meton. causæ efficiens pro effecto *juvare*, sive per se, sive per alium designat: ut enim memoria paupertatis fidelium, pios ad succurrenti studium excitat: sic etiam mentio paupertatis fidelium, misericordiam Ecclesiæ atque auxilium provocat: prior tamen significatio, per Meton. modificata (memorem esse pro adjuvare) videtur hoc loco præferenda: ut quæ in Sacris Litteris & communis usu frequentissima: altera verò rarissima: ac si rectè perpendimus, uno tantum in loco ea significatio certò obtinet, nempe Heb. 11. 22. *Joseph de exitu filiorum Israël iurisperitus meminit*, i.e. mentionem fecit: quemadmodum collatio sententiæ, Gen. 50. 54. quam Paulus spectavit, demonstrat. Porro quemadmodum Apostoli pauperes pro officio suo commendarunt: ita Paulus vicissim se officium fecisse attestatur, cum ait, *quod & ipsum studui facere*: ut etiam eventus ac fructus illius, in commendandis pauperibus Iudæis, & eleemosynis colligendis in Ecclesiis Galatiæ. Maced. & Achaæ demonstravit: ut copiosè, 1. Cor. 16. v. 1. 2. 3. & 2. Cor. 8. & 9. & Rom. 15. 26. 27. describitur. Atque hactenus societas, Pauli & Apostolorum, dexteræ porrectio, firmata, & apostolatus ac prædicatio inter gentes absolute approbantur: adeo ut nullius rei alterius Paulus sit monitus, quam solummodo ut pauperum cum Barnaba meminissent: unde sequitur (quod erat probandum ac premissum) Paulum doctrina divinitus revelata, & apostolatu, Jacobo & Cepha & Iohanne, non inferiorem; sed parem, contra quam adversarii illius contendebant. Ideoque Galatas, ad quos hæc epistola scribitur, perperam à prædicato per Paulum Euangeli, ad legis ceremonias, quasi necessarias declinasse. Id quod narratione actionis cum Petro & Paulo seqq. à v. 11. ad finem usq; c. clarius demonstratur. Verumtamen quia in explicatione v. 9. ostendimus quo sensu Apostoli illi tres, Columnæ Ecclesiæ sint habitu, non importunum neque ingratum fore speramus, si illustre illud ac celeberrimum Ecclesiæ encomium simile, quo *columna & stabilitum veritatis* appellatur, succincta digressione interposita, expendere studeamus. Extat autem 1. Tim. 3. v. 5. postquam enim Apostolus dixerat, *ut noris quomodo oporteat in domo Dei versari*; expositionem insignem domus Dei ita subjicit: *quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & stabilitum veritatis.* Ad cuius sententiæ & sensus illius pleniore intellegentiam, Ecclesiæ & veritatis voces, strictim exponemus. Ac primò cum Ecclesia Dei vivi, partim sit gloria in cœlis, partim militans in terris, non illam, sed hanc intelligi, controversia caret: quia Timotheus non in illa, sed in hac versabatur: cuius pars fuit Ecclesia Ephesina, in qua curanda, Pauli rogatu, ad tempus mansit. Cumque Ecclesia militans sit coetus vocatorum, per Euangelii ministerium, ad cognitionem & professionem Christi: eaque sogenæ instar, Matt. 13. 47. bonos & malos promiscue complectatur, id est, partim electos viva fide præditos, partim mortuâ ac reprobos; inde fit, ut Ecclesia interdum simpliciter, cœtum utrumque designet: sicut cum Ecclesiæ Africæ, 1. Cor. 16. v. 19. & septem Ecclesiæ, Apoc. 1. 11. aliæque, quibus Apostoli scripserunt, nominantur: interdum vero secundum quid, cœtum tantum electorum ac viva fide præditorum distinctè significat: quando nimis ea attributa Ecclesiæ adscribuntur, quæ tantum verè fidelibus convenient, Ephes. 5. v. 23. *Christus est caput Ecclesiæ suæ: ipse est servator corporis*: eodemque sensu seqq. ad finem usque c. intellegitur. Hæc de vocis Ecclesiæ usu diverso. Veritas etiam similiter variè accipitur. Nam inter alia, vel mendacio opponitur, ut 1. Tim. 2. v. 7. *veritatem dico in Christo, non mentior*: vel typis ac figuris legalibus: eoque modo rem ipsam iis adumbratam (à qua veritas typorum dependet) significat: quemadmodum Joh. 1. v. 17. *lex per Mosen data, veritas per Christum Iesum, & c. 6. 32. panem illum de celo verum: & Heb. 8.*

Heb. 8. v. 2. Christus vocatur minister veri illius tabernaculi, id est, per corporale & externum legale adumbrati, &c. 9. 24. τὰ διασάντα (sic autem sacrarium vocat) dicuntur εἰς τὴν τὸν ἀληθῶν, exemplaria verorum, ac cœlos adumbratos per ea designat. Porrò veritas mendacio opposita, non raro per Meton. adjuncti pro subjecto, doctrinam veram notat, ut Psal. 119. 142. lex tua veritas: & Ioh. 17. 17. sermo tuus veritas: inde εἰπεῖσοχη, sive per Syncdoch. generis pro specie præstantissima, sepius Euangelium significat, Gal. 3. 1. & c. 5. 7. veritati, id est, Euangeli non obediens, 1. Tim. 2. 4. agnitus veritatis, Eph. 1. 13. cum audivisset sermonem veritatis, ut verba proximè addita, Euangelium sa:utis vestræ, disertè exponunt. Denique hæc phrasis, columnæ & firmamentum veritatis, bifariam accipi potest: vel ut columnæ sit subjectum, & veritas adjunctum illius: vel ut columnæ effectum, veritas vero causam illius notet, quod veritas Euangeli efficiat, ut Ecclesia sit columnæ firma. Atque hisce jam præmissis, quæ ad voces & phrasin pertinent: de sensu genuino commodius agi potest, qui non eodem modo, sed bifariam à Patribus statuitur. Primus modus est, ut Ecclesia secundum quid tantum, ratione cœtus electorum ac viva fide præditorum intelligatur, ac columnæ & firmamentum veritatis dicatur Metaphorè, quod columnæ instar firma sit, per fidem, qua veritatem Euangeli in se continet, & superstructa Christo invicta persistet, adeò ut portæ inferorum eam non vincant; Matt. 16. 18. deinde firmamentum dicatur simili Metaphora, quod veritatem Euangeli sua professione, atque obedientiæ erga eam exemplo, in mundo firmiter pretendat ac tueatur, Phil. 2. 15. 16. Atque hæc est Theodor. sententia, in explic. 1. Tim. 3. 15. Domum enim Dei & Ecclesiam appellavit cœtum eorum qui crediderunt: eos dixit columnam & firmamentum veritatis. Supra petram enim fundat, stabiles & immobiles permanent, & rebus ipsis prædicant dogmatum veritatem. Deinde August. similiter de Ecclesia electorum ac viva fide præditorum exponit: nam Tom. 8. in enarratione Psal. 47. de Ecclesia hac differens ait; Nam eam etiam firmamentum Apostolicis literis appellatam vide & agnosce, quæ est, inquit, Ecclesia Dei vivi, columnæ ac firmamentum veritatis. Altera explicatio est eorum, qui veritatem à Paulo, opponi legalibus typis existimant, & rem iis adumbratam notare censem; quemadmodum Theophylactus: Sic enim ait, bīc (nempe 1. Tim. 3. 15.) ad Iudaicum alludit templum, Ecclesiamque & confert. Siquidem illud habebat figuræ & umbras, velut in tintinnabula & mala punica & pontificem cum vi:timis: Ecclesia autem veritatis est constitutio: omnia namque que in ea peraguntur, vera sunt, & nihil in ea est umbrosum, qualia sunt ea quæ lege sanciuntur. Pro tintinnabulis enim verbum & prædictio est splendida: pro malis punicis vita est coronamentum intrus fructum babens. Porrò Pontifex, vic. ima, & sacrificium, filius Dei. Hactenus Theoph. Reliquum autem est, ut à veterum Patrum de celeberrimo hoc Ecclesiæ elogio sententiis diversis ad recentiorum interpretum expositionem procedamus: ac primò qua in re convenienter inter se: deinde quomodo differant, ad accuratiorem intelligentiam proponemus: ad consensum autem quod attinet, convenienter primò in eo, veritatis nomine verbum Euangeli, quo vera salutis per Christum doctrina traditur, designari: deinde columnam ac stabilimentum illius appellari, per Metaph. à columnæ propriæ dicta, ob similitudinem utriusque derivatam: tertio in eo quoque convenienter, quod Ecclesia Dei vera tantummodo intelligatur, utpote quæ à Deo est veritatis authore, & columnæ veritatis: quemadmodum contraria falsa Ecclesia à diabolo extracta, & quasi columnæ mendaciæ: denique in eo quoque consensus est, quod veritas Euangeli per se firma est ac stabilis, adeò ut sui ratione nullam opem Ecclesiæ requirat qua stabiatur, ut quæ organica Ecclesiæ causa, eamque sustentat: sed tantum ratione cognitionis ipsius apud homines, per prædicationem ac confessionem conservanda: & in his quidem appetit recentiorum interpretum, in hac illustri sententia enarranda consensus: differentia vero eorum à diversa vocum Ecclesiæ & columnæ acceptione, promanat: quidam enim visibilem vocatorum ad Christi cognitionem, & verbi ac Sacramento-

rum communionem, cœtum ex electis & reprobis constanter intelligi, ac notam veræ Ecclesiæ propriam, qua à falsa distinguatur, describi censem: deinde Ecclesiam hanc columnam & firmamentum veritatis, per translationem dictab illa columnarum veterum specie, quibus fœdera, leges, aliaque honoris causa, ad certam rei memoriam conservandam inscribantur, aut affixis tabulis appendi solebant: quarum columnarum in primis apud Demosthenem in oratione ad versus Leptinem frequenter mentio occurrit: atque inde hoc sensu per similitudinem elegantem, ab Apostolo Ecclesiam columnam ac firmamentum veritatis appellatam arbitrantur: quod hujusmodi columnæ instar, veritatem sibi traditam & appensam, per prædicationem & confessionem illius custodiatur, riteatur, & ad posteros notitiam illius propaget. Quæ sanè similitudo videtur valde concinna: sed tamen, licet columnis illis veterum inscripta fœdera, leges & similia legamus, de affixione tamen tabularum ad eas, nullum adhuc exemplum aut indicium observare neque exquirere potuimus: Si quis tamen compererit, indicii gratias ei debemus: nam quod de nostrorum temporum consuetudine dicitur, illud vetustatem non probat: deinde quod ad columnas veterum attinet, quibus leges ad custodiā certamque notitiam inscribantur, eæ fuerunt alterius formæ, & alio nomine appellatæ, quam quo Apostolus utitur: illæ enim dictæ sunt non σύλλογοι sed σύνταξαι: quæ duo licet ab eodem verbo σύνταξαι, erigo, statuo, deriventur, significatione tamen differre, à doctiss. Eustathio Comment. Græc. in Homer. demonstratum. σύλλογοι enim figuram habuit rotundam: σύνταξαι vero quadratam, quemadmodum Suidas aliquie ex contestantur: idemq; confirmat doctiss Ulpianus in suis Comment. in orationem Demosth. adversus Leptin. editionis Wolphi Tom. 5. p. 144. Sic enim ait: σύλλογοι lignum aut lapis quadratus (seu quadrangulus) in quo inscripta &c. Qua voce in eadem oratione Demosth. utitur, p. 370. εἰ τὴ σύνταξαι ταῖς in columnæ illa scripta est, sic p. 366. & 378. idemque Demost. Orat. in iure: p. 688. edit. Wolphi in folio καὶ τὸν τόπον δῆμον καὶ οὐρανὸν τὸν Δεράνωντος εἰ τὴ σύνταξαι, & inspectis Draconis legibus in columnæ, ut rectè εἰ pro εἰ, ambiguitatis vindicata causa interpretatur Wolphius: quibus accedit, quod cum Græcorum usu convenient LXX. Interp. qui σύλλογοι & σύνταξαι ubique distinxerunt Hæc de priori hujus Ecclesiæ descriptionis explicatione: altera vero eorum est, qui Ecclesiæ & columnæ significationem aliam sequuntur: nim. ut Ecclesia electorum intelligatur, & columnæ per Metaph. vocetur, similitudine quadam petita à tali columnæ, cui edificii molles imposita, eamque sustinet ne collabatur: nam visibiles Ecclesiæ non sunt columnarum instar stabiles, sed sæpe instabiles: & veritatem non retinuisse, sed ab ea defecisse. Afriç & Europæ bona pars demonstrat: ac propterea doct. Wolf. Musc. August. in Ps. 47. sententiam probans ait: quod Apostolus Ecclesiam Christi, Ecclesiam Dei viventis columnam, ac stabilimentum vocat, intelligitur de Ecclesia electorum: qui veritatem in fide Iesu Christi amplexi, fortiter & constanter perseverant, ita ut ne inferorum portæ adversus eam prævaleant, propterea quod fundata est supra petram. Quæ explicatio vocis σύλλογοι & σύνταξαι distinctionem non confundit, & invictam Ecclesiæ stabilitatem, columnæ voce denotatam indicat. Ceterum quia Christus Scripturas jubet scrutari: non alienum, nec ingratum fore existimamus, si servata eadem descriptionis Ecclesiæ propositæ sententia, novam quandam, cum Apostoli scopo & verbis consonam explicationem (non affectæ novitatis, sed veritatis amplius illustrandæ studio) ex pendendam proponamus: ea autem est hujusmodi, ut Ecclesiam columnam & firmamentum veritatis Euangeli appellari dicamus, similitudine singulari, à duabus illis columnis ante Sanctum positis, 1. Reg. 7. 21. utpote veræ Ecclesiæ typis propheticis. Cujus rei observandæ atque indagandæ Clar. Doctor Iunius occasionem suppeditavit, ut qui rectissime, 1. Reg. 7. ad v. 21. de Jachin & Boas columnarum harum propriis nominibus ait; Hæc duo nomina columnis inditæ Propheticæ fuerunt, ut prædicaret Salomo columnæ & robur plus quam abeneum in regno Dei, id est, in Ecclesia esse. Ex quibus appetet doctiss. virum censere, per columnas illas Ecclesiam Dei adumbratam: deinde quod co-

lumnæ, cum fuerint æneæ sive æreæ, invictum Ecclesiæ ac plusquam aheneum robur divinitus insitum designant: quibus etiam accedit, quod peculiariter ei rei significandæ nomina ista duo sunt indita, quibus columnnarum arcana significatio indicatur: denique consideratio orationis Pauli allegoricæ, in præiori etiam descriptionis Ecclesiæ parte, & similitudo typi columnnarum & rei adumbratæ, ad amissim inter se conveniens, hanc interpretationem sententia Apostoli persuadere videntur: nam prima Ecclesiæ descriptio, quæ *domus Dei* (nempe spiritualis, 1. Pet. 2. 1.) dicitur, per Metaph. à templo, corporali Dei domo, ut typo Ecclesiæ desumitur: adeo ut valde consentaneum videatur, si secunda descriptione Ecclesiæ, à secundo typo deducatur translatio: ut columnæ & firmamentum nominetur à duabus illis domus Dei columnnis, 1. Reg. 7. quæ inditum habebant, sustentabant atque prætendebant eminentem globum coronarium: quibus columnnarum mysterium significari, propriis nominibus indicatum. Idemque insignis Ecclesiæ & columnnarum illarum similitudo comprobatur: nam ut columnæ illæ innixæ fuerunt domus Dei seu templi fundamento: sic Ecclesia velut columnæ spiritualis, Christo fundamento suo superstructa eique fide innixa, Matt. 16. 18. Eph. 2. 21. 22. Col. 1. 23. secundò ut columnæ illæ fuerunt æreæ, ac propterea firmæ ac stabiles, 1. Reg. 7. v. 15. sic etiam Ecclesia firma & immota per Dei potentiam perstat, 1. Pet. 1. vers. 9. adeò ut portæ inferorum adversus eam non prævaleant, Matt. 16. v. 18. quemadmodum simili quadam metaphora Deus Jeremiam, cap. 1. vers. 18. appellans ait: *ego pono te bodie velut civitatem munitam, velut columnam ferream.* tertio, ut columnæ illæ duæ, non solum ratione fundamenti & insiti roboris sui ahenei, fuerunt firmæ, sed etiam rei ipsius impositæ atque ex iis eminentis stabilimentum; sic etiam Ecclesia electorum ut spiritualis columnæ, non solum stabilis & firma est: sed etiam veritatis sibi divinitus inditæ custos ac stabilimentum rectè vocatur: quatenus scilicet veritatis Euangelii notitiam in se vera fide retinet firmiter, & in mundo extra se prætendit ac tuerit. Phil. 2. vers. 15. 16. Quæ veritas egregia cum suo typo similitudine, per globos illos columnis sacræ duabus impositos, adumbrata comperietur: nam primò ut globi illi in solis duabus columnis residuebant ac sustentabantur: sic veritas Euangelii in sola electorum Ecclesia residens, fide viva continetur, & prædicatione ac confessione eminet ac prætenditur: deinde ut globi fuerunt ex ære fusi, 1. Reg. 7. v. 16. ac proinde insito suo robore firmi: sic etiam verbum veritatis Euangelii firmum atque invictum permanet, 1. Pet. 1. v. 25. denique ut globi illi admirando litorum, malogranatorum & coronarum ornatu insito excelluerunt, 1. Reg. 7. v. 17. 18. sic etiam veritas Euangeli divino ac vario salutarium dogmatum ornatu jucundissimo, alias veritates longissimè exsuperat, Psal. 19. & 119. Quapropter ut columnæ illæ duæ fuerunt Ecclesiæ typi: sic & globi earum coronarii, in iis supernè inditi ac conspicuè eminentes, veritatem Ecclesiæ Dei, tanquam spirituali columnæ divinitus inditam, concinnè adumbrarunt. *Veritas* autem voce, globorum significationem typicam obscuriorem Apostolus hoc loco declaravit; cum Ecclesiæ Dei columnam & firmamentum veritatis appellat. Quam hujus loci interpretationem accurato doctorum judicio censendam libenter submittimus. Antequam verò finiamus, nodus quidam, qui obstat videtur, paucis expediendus; & quidem ut eadem opera mysterium illud columnnarum & globorum coronariorum, 1. Reg. 7. multò plenius illustretur: nam mysterium in iis inesse, nomina propria columnis illis indita, præter Scripturæ in aliis morem, indicare agnoscent interpretes, & res ipsa evincit. Nodus autem hic est, quod columnnarum numerus Ecclesiæ Dei adumbrandæ minus prima fronte congruere videatur: cum unicam Ecclesiam duabus columnis significari diximus. Verum duobus modis huic difficultati occurri potest. Primò quidem, quod in ea re nihil sit absurdum, si una eademque res, duobus signis divinitus designetur: id quod vel illustri illo exemplo, Gen. 41. constat, siquidem duo à Deo diversa unius rei futuræ signa Pharaoni somnianti

ti proposita: quocirca Patriarcha Joseph (ut divinus interpres adhibitus) unum somnum esse afferuit (cum tamen duo fuerint) ratione unius ejusdemque rei, sub duobus signis indicatæ, Gen. 41. 21. & repetitionis unius rei per diversos modos signorum, causam esse tradit, ut certitudo rei notaretur, ibid. v. 23. Deinde altera objecti nodi uberior solutio, & quæ difficultatem penitus diluit, est hujusmodi: quod quamvis Ecclesia Dei unica sit re ipsa, ratione unius formæ insitæ: accidentium tamen circumstantiarum ratione in duas distinguitur: quarum prior Israëlitica ante Christi adventum, quæ in solo populo Israëlitico, præteritis aliis gentibus, fuit comprehensa, Ps. 147. 19. 20. Act. 14. 10. altera vero Catholica, Ecclesia Christiana ex omnibus gentibus per Christi Apostolos collecta, Matt. 28. 19. Act. 1. 8. Quæ duplex Ecclesiæ distinctio perspicue, Esa. 54. v. 1. sub duarum uxorum Dei similitudine proponitur: quarum una, quæ conjugata dicitur, Israëliticam Ecclesiam notat: altera vero sterilis, quæ non parit & desolata, Ecclesiam Christianam, ante Christum desertam ac præteritam significat, ut disertè Gal. 4. 27. explicatur. Atque hæc unius Ecclesiæ in duas distinctio, per duas etiam diversas columnas, 1. Reg. 7. egregia omnino convenientia adumbrata est, partim nominibus propriis, partim situs utriusque differentiæ, v. 21. nam ad nomina quod attinet, ut mysterium latens in columnis indicaretur, unius columnæ nomen proprium vocatur *yy* i. e. *in ea robur*, quo Israëlitica Ecclesia notatur, quod Deus ei, ut conjugi suæ, Esa. 54. 1. sua potentia adeslet, & ad filios, Deo per verbum propagandos, robustam redderet ac custodiret: alteri vero columnæ nomen attributum est, *yy*, i. e. *parabit*: per quam columnam Ecclesia catholica Christiana futura designata est, quod scilicet nondum esset per vocationem parata (utpote adhuc tum temporis desolata, Ps. 147. 19. 20. Esa. 54. 1. Act. 5. 16. Eph. 4. 12.) sed per Christum & Apostolos, misso Sp. S. tandem paranda, Mat. 28. 19. Act. 1. 8. Altera columnarum Ecclesiæ Dei adumbrantium distinctio in ipso situ, sive diversa collocatione inter se consistit: columnæ enim *Jacobis* nominata (quæ Ecclesiæ Catholicæ ac Christianæ, post Christum exhibitum parandæ, typus fuit) distinctè dextra vocatur, & altera, *Bos* dicta, Ecclesiæ Israëliticæ typus, sinistra: ut ea distinctione Ecclesiæ Catholicæ futuræ excellencia indicaretur; quod licet tempore esset inferior, dignitate tamen divinitus destinata, i. e. amplitudine & privilegiis variis longè superior, ut Esa. 54. allegoricè prædictum: idque ab Apostolo Paulo, Gal. 4. 27. allegoricè explicatione diserta declaratur. Atque hactenus occasione elogii Apostolorum Jacobi, Cephe & Johannis, qui columnæ judicabantur, dixerunt sumus ad celesterrimum illud Ecclesiæ encomium nonnihil illustrandum: quo 1. Tim. 3. 15. ut illa domus Dei per Metaphor. à typo templi & externæ domus Dei dicta: sic eodem tropo columnæ & firmamentum veritatis appellantur, ut ante pluribus declaratum. Quare digressione ista pro modulo nostro absoluta, ad rem ipsam regrediemur. Postquam enim Paulus hoc secundo capite satis superque, se nihil ab Apostolis aliis didicisse, nec iis inferiorem, sed in doctrina & Apostolatu parem, data ejus rei ab Apostolis dextra, agnitum ac comprobatum, ostendit; idem jam alia narratione, inde à v. 11. ad finem usq; cap. demonstrat: quæ narratio reprehensionem Petri continet, quæ in Actis à Luca, ut alia nonnulla (utpote à Paulo in hac epistola ante descripta ac publicè inde nota) non frustra omittuntur. Narrationis autem illius partes sunt duæ, propositio & expositio illius. Propositio autem reprehensionem Petri, & rationem illius describit. Ac reprehensionem quidem à temporis & loci circumstantiis, & modo illius explicat. Circumstantia autem indicatur, cum dicitur: *Cum autem venisset Petrus Antiochiam.* Ac temporis quidem articulus non definitè notatur: sed hoc tamen ex orationis serie & re ipsa satis appetit, fusse postquam Paulus cum Barnaba, à Synodo & rebus antè narratis legatione perfunditus, Antiochiam Syriæ regressus fuerat, Act. 15. 30. Modus autem reprehensionis est, quod Petro restitit, *xxviii. ante faciem*, i. e. non clanculum, sed coram: quemadmodum phrasis ea accipitur, Luc. 2. 31. & Act. 3. 13. & 25. 16. ut etiam hujus loci circumstantia hoc requirit:

requirit: eodem tamen sensus redit, quod *vetus interpres*, *in faciem*, & *noster in os*, transtulit. Observanda autem hoc in loco est duplex veterum quorundam hallucinatio. Prior quidem, quod pro voce Petri, Cepham substituerunt, ut Clemens quinta hypotypeon, Cepham legit, & quidem non Apostolum Petrum, sed unum ē 70. Christi discipulis interpretatur, ut ab Eusebio hist. Eccles. I. I. c. 13, narratur. Sed lectioni illi obstat communis Græcorum omnium codicum consensus, in quibus non *κεφαλη* sed *προσωπο* constanter extat, quemadmodum etiam apud Chrysost. aliosque Græcos Patres: deinde figmentum illud dealio Cepha, ē 70. discipulis, vanum nulloque modo probatum; neque ad hujus dicti Paulini scopum pertinet, sed omnino ineptum esse à doctis interpretibus recte observatum ac demonstratum; et si enim Oecumenius hoc probabile statuat, Hieron. tamen hoc non immerito ut alienum copiosè refutavit. Hujus autem varia lectionis & conjecturæ origine inde videtur orta, quod imprudenti zelo, honori Apostoli Petri consulere voluerint, atque ita infidelium adversariorum calumniis ansam præcidere. Hęc de priori errore. Alter succedit, quasi, quod Paulus se Petro restituisse asserit, non seriò esset factum, sed externa tantum specie & simulatione mutuā: ac si illis verbis, *καταγέννησθαι*, secundum faciem, i. e. speciem notaretur: quæ in primis Græcorum Patrum sententia, quæ prolixè à Chrys. & ex eo ab Oecum. explicatur, & ab Hieron. operose discutitur ac propugnatur, partim Commentariis in epistolam ad Gal. partim in epistolis de hac materia ad Aug. qui contra graviter ac solidè eam refellit. Quujus longioris certaminis accuratam atque eruditam analysis ac summam si quis desideret, à Clariss. Doctore Paræo ad hunc Apostoli locum subjectam comperiet. Atque hęc de reprehensione Petri, i. e. primo propositionis membro. Alterum est ratio illius, idcirco subjecta, ut justitia reprehensionis adversus calumniatores designaretur: ea autem ratio est, quia *προσωπούντις*. Quod quidam exponunt propriè, quia *damnatus erat*. Verum illud neque antecedentibus neque consequentibus satis convenit; ac propterea alii illud verbum per enallagen participiū, loco nominis (ut alibi saepius fit) accepti, interpretantur: ut idem sit quod *κατεργασθό*, cui opponitur, Tit. 2. v. 8. *ἀνατάγως*, unde vulgariter interpres, *reprobabilis erat*, noster verò *condenmandus*. Latinè reddidit, id est, jure reprehendendus erat: unde sequitur Paulum Apostolum non temerè nec iniquè, sed jure, meritoque restituisse. Ceterum notanda est hoc in loco Græcorum Patrum explicatio, quam ex iis Oecumenius recenset, quæ Apostoli verbis indignè omnino repugnat. Sic etenim ait; *reprobans erat Petrus, non veritate*, i. e. *non vere, neque à Paulo, qui dispensationem noverat: absit: sed ab his, qui ignorabant quid dispensationē ageretur, & opinabantur simulare propter factum*. Dispensationem autem vocat, actionis latens consilium: quod nec Petrus seriò à gentibus se subduxerit ac segregarit ob Judæorum à Jacobo adventum, sed simulatione quadam, ut Paulo, consilii hujus concio, reprehensionis occasionem præberet, eamque patienter ferendo, Judæos illos à legis ceremonialis zelo imprudente ad libertatem Christianam adduceret. Quæ referre, refutare est: cum Apostolo & hic & in seqq. disertè contradicant, eumque imprudentes falsi arguunt, qui hanc epistolam instinctu Sp. S. ut alias conscripsit, & quæ scripsit vera esse, juramento asseruit, c. I. 20. Hujus autem falsæ interpretationis occasio fuit adversariorum infidelium calumnia, qui & Petri hypocrisim in doctrina & vita, & Pauli in ea reprehendenda petulantiam arguerunt: quales fuerunt, ut Marcionem omittam, Porphyrius, ut Hieron. hīc monet, & Julianus Imperator apostata: quemadmodum ex Cyrillo Alexan. Tom. 3. contra Julian. I. 9. in fine illius conilitat. Scopus autem interpretationis Græcorum Patrum fuit, ut Apostolorum honorem, in primis verò Petri tuerentur: quemadmodum ex verbis etiam Cyrrilli ibidem appetet: *Sub his (inquit de Juliano) cavillatur, & excusat inter sanctos Apostolos Petrum, quem & hypocritam esse dicit, & per Paulum reprobens, quod interdum Græcorum moribus vivere studueris, interdum autem Indeo-*

*rum: ignorans omnino artificioſſimam dispensationem. Non enim aliud sentiebat discipulus, sed tempestivè congruis utebatur dispensationibus, & omni modo iis qui se accedebant, prodeſſe ſtudebat. Quoniam autem beatus Paulus unum morem seruabat, accedens submonuit; timuerat enim ne fortassis mens illa ignoraretur, & dispensationis modus quodam offendere. Hęc ille: quibus Petrum ab omni culpa hoc loco absolvere, & adversarios confutare conatur, Sed fruſtra: nam licet scandalum sit vitandum, & ne infirmi labantur, curandum: diſtinctio tamen duplicitis scandalii concurrentis prudenter obſervanda. Scandalum enim per ſe (quod vulgo scandalum datum vocatur) ſemper eſt vitandum: quia in ſeipſo peccatum eſt, & in aliis hominibus peccati cauſa adjuvans. Scandalum verò per accidens abuſus aliorum (quod scandalum acceptum dici ſolet) eſt vel improborum, vel infirmorum fratrum. Improborum quidem, quando illi actione aliorum bona, ſuo vitio abutentes peccant: quale fuit scandalum Pharisaicum, Matt. 15. 12. quod contemnendum Christus docet, v. 14. Infirmitorum verò fratrum scandalum eſt, quod ex simplicis libertatis Christianæ ignorantia acceptum, vitari ex charitatis lege debet, ſi modo abſque ullo ſcandalo dato fieri potest. Quando verò utrumque concurrit, scandalum acceptum negligendum eſt: quia non eſt faciendum malum, ut eveniat bonum, Rom. 3. 8. Atque hac in re Petrus peccavit, quod cum ſubita perturbatione abruptus, de ſcandalo recte ſentientium, cum gentium tum Judæorum, qui cum iis erant, ex subductione & ſeparatione ab iis orituro, non cogitaret: ſcandalum malè ſentientium Iudæorum à Jacobo miſſorum orituru, ſubitè imprudenti & p̄cipiti metu vitavit perperam. Quamobrem ut Porphyrii & Juliani accusations aduersus Petrum olim instituta, juſtā ratione retundantur, ea non eſt, ut cum Græcis Patribus & Hieronymo Petrum à culpa omni commiſſa immunitam hīc ſtuamus: quia res ipſa, ac Pauli Apostoli diſerta narratio hoc loco & ſequentiibus contradicit; ſed genuina reſponsio eſt, ut culpam aliquam agnoſcamus, non autem eam, quam hostes illi objecerunt, primū quia hypocrisii Petri, quam Paulus recte in eo reprehendit, non fuit habitus, ſeu morum illius, quibus affueverit, ſed actionis particula‐ris, cuni alioqui vita illius non fuerit ſimulata, ſed ſincera. Ideoque falſo Petrum hypocritam fuifſe, i.e. hypocrisii aſſuetum ac deditum, ex una hac actione objecerunt. deinde hęc hypocrisii Petri non fuit deliberata, ſeu conſilio fuſcepta: ſed imprudenti ac ſubita cogitatione, ac metu ſcandali accipiendi abruptus, infirmitate humana impegit, id quod mirandum non eſt: nam quamvis Apostolus Petrus (quemadmodum & reliqui Apostoli) per diuinitū promiſſum ac miſſum Sp. S. in omnem veritatem eſſet deductus, Ioh. 16. v. 13. & in doctrina ſua ſincerus ac conſtantis, non tamen propterā perfecte fuit ſanctus, & ab omnibus peccatis immunitis, I. Ioh. 1. 8. quandoquidem in multis labimus omnes, Jac. 3. 2. Atque hęc de narrationis Pauli (de Petri reprehensione instituta) propositione: cui deinde opportuna expositio, declarationi & confirmationi illius inſerviens, ſubjicitur: atque ita ſeſe aduersus temeritatis & petulantiae notam & calumniam maturè p̄munit ac tuetur: ut eō magis Galatas partim lapsos erigeret, partim in doctrina de libertate Christiana infirmiores confirmaret. Hęc autem Petri à Paulo reprehensionis proposita expositio, I. causam illius, deinde modum deſcribit. Causa autem eſt, externa quidem, peccatum Petri reprehensione dignum: interna verò, Pauli conſcientia. Ac Petri peccatum duplex indicatur: primū, & ex primo illo ortum. Primum quidem v. 12. deſcribitur, nimis quod facto ſuo gentes fideles offendit: quod cum anteā cum iis (tanquam fratribus per fidem purgatis, recte libereque conjunctus) ederet, poſtea tamen adventu Judæorum à Jacobo miſſorum, malè ſe à fidelibus illis gentibus ſubducere ac ſeparare. Malè autem id factum, ex cauſa Petrum movente indicatur, quum dicitur, *metuens eos qui erant ex circumciſione*, id eſt, circumciſos: qualis Metonymia, Rom. 4. v. 32. Gal. 2. v. 7. Eph. 2. v. 11. uſurpatur: deinde non omnes circumciſos p̄ſentes intelligit: quandoquidem pars eorum cum Petro degebant, quam metuere non poterat, ſed per Synecd. Judæos à Jacobo miſſos, &*

circumcisioni, legisque ceremoniis ex libertatis Christianæ ignorantia addictos : qui gentes, licet fideles, absque circumcisione admissa, impuros censemant, & ab earum familiaritate & mensa, ut re illicita, abhorrebat. Quales reprehensiones suos Petrus Hierosolymis antea fuerat expertus, postquam ad Cornelium fuisse ingressus, & cum eo aliisque incircumcisus fidelibus edisset, ut Act. 11. v. 2. 3. describitur : quibus tum temporis, Apostolus Petrus constanter occurrit, & cum oraculi mandantis Dei v. 9. cum 12. tum & miraculi sequentis narratione, vers. 15. 16. 17. satisfecit v. 18. hic verò per infirmitatem quandam humanam (subito offensæ, & reprehensionis à similibus Iudeis, metu) officii memoria perturbata, fumum fugiens in flammarum incidit; quod videlicet quando malè sentientium scandalum arripiendum vitare præpostorè studet, rectè sentientium fidei infirmandæ scandalum imprudens præbuit. Atque hæc de primo Petri peccato, quo inconsulta simulationis actione, in officium suum impegit. Alterum verò peccatum, nempe ex priori ortum, est detrimentum, quod Ecclesiæ, subductione illa à gentibus fidelibus, intulit. Illud autem est geminum ac comparatè explicatur. Unum quidem grave, quod Petrus suæ hypocrisis præeuntis exemplo reliquos etiam Iudeos (qui Antiochiae, non minus quam Petrus, cum gentibus fidelibus, pro libertate Christiana, liberè edebant) ad imitationem simulationis suæ commoverit : id quod indicatur, v. 13. *& simulabant una cum eo reliqui etiam Iudei.* Alterum verò detrimentum, exemplo Petri illatum, suit gravius; quod non reliqui Iudei solum, sed etiam Barnabas ipse, gentium cum Paulo doctor & socius, atque unà cum eo jam ante ad afferendam libertatem Christianam legatus Hierosolymam, simili hypocrisi sit abreptus : de quo dicitur, *αὐτὸς δὲ Βαρνάβας οὐαίχθη ἀπό τῆς παροχίου.* Quæ verba duobus modis expoununtur : primus est ut *αὐτὸς* significet *itaque*, ut olim noster interpres sic transtulit : *itaque & Barnabas simul abreptus fuit in illorum simulationem*: alter verò modus est, ut *αὐτὸς* notet, *adē ut*, aut, *ita ut*, quemadmodum noster interpres postremò convertit : *adē ut Barnabas quoque simul abripeatur eorum simulatione.* Ac prioris quidem interpretationis ratio est, quod *αὐτὸς*, quando significat *adē ut*, infinitivo modo construi soleat: non autem, ut hic fieri videmus, indicativo modo. Verum agnoscimus quidem illam vocis *αὐτὸς* constructionem esse frequentissimam, sed tamen non perpetuam: quia ut noster etiam interpres postremis annotationibus rectè ait, *αὐτὸς quoque cum indicativo modo; quamvis non ita frequenter, construi bac significatione.* ac sane è bonis authoribus exempla non defunt: sed si quis diligenter Novi Testamenti loca excusserit, non frequentia exempla, sed unicum tantum extare comperietur, nimurum Joh. 3. v. 16. *Sic Deus dilexit e&c. αὐτὸν υἱὸν, &c. adē ut filium dederit, &c.* reliquis verò locis eo sensu cum infinitivo modo construitur. Ceterum prior interpretatione vocis *αὐτὸς* pro *itaque* conclusionem notans, antecedentibus Pauli verbis non rectè convenit: sed posterior optimè, utpote quæ ad exaggerationem detrimenti illati à Petro, egregie inservit, quemadmodum antea ostendimus: grave enim fuit gentibus fidelibus scandalum, quod Iudei è fidelium grege rectè sentientes subito sese (quasi impuri essent Christiani gentiles) ab ipsis separarint: sed quod Barnabas quoque gregis illius pastor & libertatis Christianæ doctor, nunc unà cum illorum simulatione abreptus fuit, scandalum fuit gravissimum. Atque hæc de Petri peccato, cum primo, tum altero ex priori orto: quæ externa fuit causa, Paulum ad reprehensionem Petri, justè ac necessariò impellens. Altera verò, est Pauli conscientia recta, qua peccatum Petri & imitatorum illius vidit, & justa reprehensione corrigendum judicavit: de quo v. 14. dicitur; *sed cum vidissim eos non recto pede incedere ad veritatem Euangelii.* Peccatum autem Petri & aliorum hic describitur eleganti Metaphora (quæ à claudicantibus, ut i. Reg. 18. v. 21. petita) generatim primum, cum ait, *non recto pede incedere*, id est, malè agendo ab officiis (quasi vix ineundæ) rectitudine declinare; cuius contrarium præcipitur, Heb. 12. 13. *rectas orbitas (seu vestigia) facite pedibus vestris: ne quod*

claudum est deflectat à via, sed sanetur potius, quibus verbis hic locus ad Galatas egregie illustratur. Deinde speciatim viam indicat Apostolus, à qua per vitiosam illam simulationem declinarunt, cùm addit, *τεσσάρας τοις αὐτοῖς, ad veritatem Euangelii.* Ubi notandum est, vocem *τεσσάρας*, cum accus. junctam, sèpius terminum notare; interdum verò convenientiam, ut idem sit quod *τέττα*, secundum, cum accusativo constructum. Quæ significatio huic Apostoli dicto maximè quadrat: quemadmodum & noster interpres rectè observavit ac probavit, & ut illustraret sensum paraphrasi hac interpretatus est; *ut veritatis Euangelii congruebat.* Quæ veritas via est ac norma fidei & actionis rectæ: à qua Petrus & imitatores illius, non prædicatione, sed imprudenti tantum actione, ut suprà ostensum, aberrarunt: id quod phrasis illa, *non recto pede incedere* (quæ ad actionem pertinet) satis declarat. Hinc Tert. de præscriptione adversus hæreticos, c. 43. ait: *proponunt ergo ad sugillandum ignorantiam aliquam Apostolorum: quod Petrus & quidam qui cum eo erant, reprobensi sunt à Paulo.* Ad quod postea Tertull. respondet. Ceterum, inquit, *reprobensi est Petrus, quod cum convixisset Esbonicos, postea se à convictione eorum separabat, personarum respectu: utique conversationis fuit virtutum, non prædicationis:* & contra Marcionem, lib. 4. c. 3. cum Marcionem ex epistola ad Galatas narrat, obiecisse, Paulum ipsos etiam Apostolos sugillasse, ut non recto pede incedentes ad veritatem Euangelii, postea respondeat Tertull. hoc modo: *Etsi reprobensi est Petrus & Iohannes & Iacobus (qui existimabantur columnæ) manifesta causa est: personarum enim respectu videbantur variare convictionem.* Et tamen cum ipse Paulus omnibus omnia diceret fieri, ut omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse aliter aliquid agendi, quam decebat. Et paulò post ait; *Non de prædicatione, sed de conversatione à Paulo denotabantur, & quæ denotavero, si quid de Deo creatore aut Christo ejus errassent.* Ubi obiter notandum memoriarum error. Nec enim Iacobus & Iohannes Apostoli, sed Petrus & Iudei præsentes tunc cum Barnaba à Paulo hoc loco reprobensi dicuntur: deinde dissimile est Pauli & Petri exemplum, quod quasi simile adducit Tertullianus; nam Paulus sic & Gentibus & Iudeis se se accommodavit, ut nullum scandalum per se committeret: sed ceremoniis legis, ut re non necessaria, sed ad tempus libera, usus est, modò non est usus, prout ædificatio Ecclesiæ, sine rectè sentientium offensa, requirebat. Petrus verò dum malè sentientes de libertate Christianæ offendere metuit, imprudens, scandalum rectè sentientibus dedit, ut suprà ostendimus: nam veritas Euangelii hoc requirebat, ut fides beneficij Christi, quo fideles à circumcisionis & ceremoniarum legis servitute liberavit, Gal. 5. v. 1. confirmaretur, Gal. 2. v. 4. 5. id quod Paulus hic spectavit ac præstitit, sicut etiam Petrus antea Act. 15. v. 8. 9. & Synodus Hierosolymana ante decreverat, Act. 15. v. 24. à qua veritatis & Euangelii via, Petrus & imitatores illius, imprudenti metu abrepti, declinarunt; quod Paulus tanquam Apostolus, veritatis Euangelii, & salutis Ecclesiæ zelò, piè accensus, sua reprehensione corrigeremus studuit. Atque hæc de causa reprehensionis Petri duplci: eoque modo expositum ac probatum est, quod Apostolus antea vers. 11. dixerat, Petrum fuisse *τανυρωμένον*, iusta reprehensione dignum. Sequitur deinde reprehensionis modus, qui circumstantiam ac formam illius complectitur. Circumstantia autem est duplex, tempus quando ea facta est, & auditores, coram quibus. Tempus est, quod reprehensione non sit delata in posterum (hoc enim scandalum fovisset, non autem correxisset) sed statim scandalio dato atque observato adhibita est, tanquam remedium necessarium: id quod initio versus indicatur, i. voce *αὐτὸν καὶ τὴν βίαιην*; deinde sequentibus, cum additur, *dixi*, id est, tum dixi. Altera verò circumstantia sunt adjuncti auditores, quod non clanculum, aut coram paucis; sed coram omnibus illis. Neque obstar præceptum Christi, Matth. 18. vers. 15. quia ibi de privatis loquitur injuriis, quæ primum privatam reprehensionem requirunt: hoc verò Petri peccatum, non fuit privatum, in Paulum commissum, sed publicum, & toti illi Ecclesiæ præsenti notum ac noxiū: ideoque publicam ab Apo-

ab Apostolo reprehensionem requirebat, ut i. Tim. 5. vers. 20. docetur. Qua de re consentaneè ait Augustinus: *Quod autem hoc ei dixit, necessitas coegerit, ut omnes illius objugatione sanarentur: non enim usile erat, errorum quis palam noceat, in secreto cortigi.* Hactenus Augustinus. Eadem etiam necessitas te hæc prescribit Apostolus ad Galatas prudenter, non verò ambitione, nec invidiâ (ut Porphyrius olim Christianis objecit) sed ut apud eos adversus Pseudoapostolos (qui Petri nomine & exemplis, contra Pauli doctrinam abutebantur) Euangelii veritatem assereret, ad Ecclesias salutem & Dei in Christo gloriam. Cujus etiam simili studio ducti, & Moses ac Prophetæ & Apostoli, nec sanctorum virorum, nec sua peccata reticuerunt scriptis suis: ut hujusmodi exemplis cautiores redderemur. Atque hæc deprimita reprehensionis modo, qui in circumstantia cum temporis praesentis atque opportuni, tum praesentia auditorum omnium consistit. Alter verò modus est forma reprehensionis, partim communis, partim propria: communis quidem, quod ea reprehensio facta sit sermone ad Petrum presentem directo, dixi (inquit) ei, id est, Petro: Propria verò reprehensionis forma proximè sequentibus proponitur & confirmatur. Propositio autem est, quâ factum Petri interrogations figura accusat, & rei indignitatem declarat. Accusat autem hoc modo; *Gentes cogas Iudaizare.* ubi per Gentes primùm non quasvis, neque infideles, sed Ecclesiam Antiochenam, è Gentibus constantem, (cum qua Petrus antè ederat) intelligit: ita ut rā iōn non inconvenire hoc loco transferri possit, *gentes illas:* ut articulus rā sit membrorum antè gentium fidelium demonstratus, ut s̄p̄ius accipitur. Iudaizare autem est ritus Judæorum se qui: hoc est Iudeos qui circumcisionem & ceremonias legis (tanquam cultum divinum) observabant, imitari; quod verò addit *cogas*, observandum est eam vocem bisariarū accipi: primū propriè, ut sit vim ad aliquid agendum inferre, ut A&tor. 26. v. 11. *coegeri blasphemare:* deinde impropiè per Metaphoram ac similitudinem quandam notat magnam rei causam præbere, ut Matth. 14. vers. 22. *statim Iesus coegerit discipulos suos inscendere in navis*, hoc est, authoritate mandati sui commovit: & 2. Cor. 12. vers. 11. *fui insipiens in gloriando, vos me coegeritis:* hoc est, causam vehementer mihi præbuitis: quemadmodum sequentia exponunt: *debueram enim à vobis commendari:* sic hoc in loco Apostoli, non propriè Petrus coegerit gentes Iudaizare: nullam enim iis vim adhibuerat: sed impropiè tantum, quod similis esset cogenti, non quidem consultò per mandatum, vel hortationem aliquam; sed quod perturbatus subitò subductionis suæ atque authoritatis exemplo causam Iudaizandi imprudens præberet, ut supra pluribus declaratum; adeò ut nisi matrè Paulus obstitisset, gentes quoque fideles ad Iudaismum commovisset. Cujus rei indignitatem, interrogationis figura ostendit, cum ad Petri conscientiam provocans ait; *cur gentes cogas Iudaizare?* quasi diceret, facti illius tui rationem justam reddere non potes. Atque hæc genuina videtur hujus locis sententia, quamvis nonnulli hanc coactionem latius patere censem; quasi ea non solum exemplo, sed etiam oratione facta sit. Quemadmodum Ambrosius expnens ait; *Sed hic tota causa reprehensionis est, quod advenientibus Iudeis à Iacobo, non solum segregabat se ab eis, cum quibus gentiliter vixerat: sed & compellebat eos Iudaizare;* causa timoris illorum, & quid horum verum esset ignorantem geniles. Sciebant enim ipsum secum non quasi Iudeum vixisse; post autem audientes ab eo, quia Iudeorum instar sequendum erat, habebant atque quid esset verum. Hæc ille: cui nonnulli interpretum assentuntur: sed probabilior, & à plerisque magis recepta Augustini sententia, epist. 9. ad Hieronymum: quam sententiam rotundè ac concinna brevitate in pauca contraxit Hieronymus in epistola ad Augustinum his verbis: *Quod Petrus gentes Iudaizare coegerit, non dominantis imperio, sed docentis exemplo: Nam quid inquam aliud bac subductione præse ferebat, ac quodammodo loquebatur Petrus, quam à gentilibus tanquam impuris abstinentium, eoque homines non mundari & justificari fide, sed operibus legis.* Hactenus sententia Augustini, licet in Commentarius suis in e-

pist. ad Galat. Ambrosium minus commode esset securus. Porro explicata iam formæ reprehenſionis propositione, ſequitur confirmatio illius, pluribus conſtant argumentis. Primum autem eorum eft: quia tu cum Iudeus ſis, gentiliter vivis & non Iudaicē. Vnde recte & perſpicue lequitur; Ergo male cogis gentes exemplo tuo Iudaizare. Similis locus eft ipiusmet Petri, Actor. 15. vers. 9. & 10. nibil diſcrevit (ſupple Deus) inter nos & illos, (hoc eft, Iudeos & gentiles) fide purgans corda illorum. Nunc ergo, quid tentatis Deum, imposito jugo cervici discipulorum, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus. Ceterum quidnam sit Iudeum eſſe, & quid Gentiliter & non Iudaicē vivere ſignificet, (cum luam habeant emphasiſ) paucis explicandum. Ac Iudeum quidem eſſe, eft eſſe Abrahām ſobolem, & ex ſœderiſ cum eo initi formula, Genes. 17. Deo consecratum & lege institutum, Rom. 9. vers. 4. 5. non autem gentilem, à ſœdere & populo Dei alienum, Ephes. 2. v. 11. 12. Deinde gentiliter vivere, eft more gentium circumcifionem & legis ceremonias (tanquam ad Dei cultum & ſalutem necessaria) negligere: quemadmodum contra iudaice vivere eft Judeorum more circumcifionem & legiſeremonias (quaſi ad ſanctitatem & ſalutem necessarias) obſervare, & à gentium familiaritate, ut illicita, abſtinere, ut Actor. 10. v. 28. Qua de re memorabilis Hieronymi in Commentariis hujus loci paraphraſis obſervanda: Indiſſolubili, inquit, argumenio conſtringit Petrum, id per Petrum illos, qui pugnant in illum inter ſe facere cogebant. Si inquit, tu Petre, qui natura Iudeus es, circumciſus à parva etate, & universa legi præcepta custodiens, nunc ob gratiam Christi, ſcis ea nibil per ſe habere utilitas, ſed exemplaria eſſe & imagines futurorum, & cum his, qui ex gentibus ſunt, cibum capis, nequaquam ut ante ſuperſtitioſe, ſed libere & indifferenter viellans, quomodo eos qui ex gentibus crediderunt (nunc recedens ab iis, & quaſi à contaminatiōne separans & ſecernens) compellis Iudaizare? Si enim immundi ſunt à quibus recedis, idcirco autem recedis, quia non babent circumcifionem, compellis eos circumcidere & Iudeos fieri, cum tu ipſe natus Iudeus gentiliter vixeris: Hactenus Hieronymus. Ceterum perpendenda eft hīc in hac reprehenſione Petri à Paulo, tam zelus sanctus ac prudens constantia Pauli, quam mo-destia & patientia Petri: qui meritè recteque omnino arguenti cesserit, & concordiae ac gratitudinis teſtandæ gratiā, scriptis etiam Paulim honorarit: quemadmodum re-cte etiam à priscis patribus obſervatum: quemadmodum Oecumenius ostendit, cum ait: Παῦλος διὰ τῆς ἐπολῆς κατηγόρου Πέτρου. Υπέρ διὰ τῆς ἐπολῆς ἐκρωμάτις Παῦλος, Υπὲ τῆς ἐπολῆς οὐδεὶς Θεὺς ήχθείται διὰ τῶν μαρτυρῶν, Υπὲ τῆς ἐπολῆς τὸν Αὐτὸν τεκρυμμένον τὸν οὐρανὸν αἰλλὰ η̄ μαρτύρων αἴσθοται, hoc eft, Paulus per epiftolam condemnat Petrum; & Petrus per epiftolam laudat Paulum, & epiftolas ſapienſia & gratiae eſſe plenaſ teſtatur, & inſtabiles latenteſ in iis men-tem non intelligere, immo etiam pervertere exclamat. Id quod etiam extollit non immeritè Augustinus. Nam, inquit, ob-jurgatore ſuo ipſe qui objurgatur mirabilior, & ad imitandum diſſicillior. Facilius eft videre quid in alio corrigeat, atque id vitu-perando aut objurgando corrigeat, quam videre quid in te corri-gendum ſit, libenterque corrigi vel per ſeipſum, ne dum per aliū, addē poſteriorē, addē coram omnibus. Valeat autem hoc ad ma-gnum humilitatis exemplum. Hactenus ſuccincte & accurate Augustinus. Atq; hoc modo jam explicatum primum pro-pofitæ reprehenſionis Petri (gentiles illos fideles ad Iudai-zandum exemplo ſuo cogentis) argumentum: videlicet, quod ſuo antecedenti recte facto, exemplum conſequens refutaretur: utpote qui antea cum gentibus illis incircumciſis, tanquam fide purgatis, liberè recteque cederat. Cui argumenio ſecundum ſubjicitur, & scripturæ autho-ritate conſirmatur, vers. 15. Argumentum autem petitum eft à communi Petri & Pauli ſcientia & fide, ac nervoſiſſi-mum eft, ſummamque doctrinæ ſalutis Euangelio traditæ complectitur, ac propterea ſubiectum ac attributum illius, diſtincte conſideranda. Subjectum autem primum brevi-tér proponitur: deinde deſcriptione opportuna pluribus explicatur. Proponitur autem hoc modo, Nos, hoc eft, ut recte Hieronymus accepit, Et tu Petre, cum quo,

plurali hac voce, se conjungit ac consensum indicat. Explicatio autem est, prima à gentis ipsorum privilegio: altera verò à scientia. Ac prius quidem ita denotatur, cum ad vocem *Nos*, additur, *natura Iudei, & non ex gentibus peccatores*: Vnde perspicuè sequitur vocem *Nos*, non omnes fideles, tam gentiles, quam Iudeos hoc loco designare: quia gentibus disertè opponuntur. Iudeos autem intelligit Apostolus, non stricta significatione, eos, qui ex tribu erant Iuda: sed latiori, per Synecdochen speciei pro genere, Israëlitas: nam Paulus cum ait: *nos Iudei*, se Petro Iudeo annumerat, cum tamen non esset ex tribu Iuda, sed Israëlite ex tribu Benjamin, Phil. 3. vers. 5. Quod autem ad vocem *Iudei* additur *natura*, id sit distinctionis gratiâ: nam Iudeorum alii sunt naturâ seu generatione tales, octavo die circumcisi secundum legem: alii non naturâ, sed infestatione: seu alii sunt nati, alii per circumcisionem & religiosi Iudaicæ professionem facti Iudei, qui *οὐτὸντες*, hoc est, *advenæ* distinctè appellantur, Matth. 23. vers. 15. & Actor. 2. vers. 10. utpote qui ad Iudeos, religionis communione advenerint, & in Iudeorum populum cooptati. Quod diligenter Hieronymus explicavit, *Natura* inquit *Iudeus est, qui de genere est Abramam, & à parentibus die octavo circumcisus est: non natura Iudeus, qui postea factus est ex gentibus*. Hæc ille. Quo etiam modo ad Rom. 11. Iudei rami sancti, vers. 16. & rami secundum naturam, v. 21. vocantur, & ab aliis, populo Iudeorum insitis, distinguuntur, vers. 17. Ceterum ad majorem rei evidentiam, hoc nationis Iudaicæ privilegium illustratur oppositione contrarii, cum dicitur, *& non ex gentibus peccatores*. Quo in loco peccatores appellantur, non generatim & absolutè omnes legis transgressores (quemadmodum peccatum generatim accipiendo *ἀρνία* legis transgressio est, 1. Ioh. 3. v. 4.) quia omnes homines sunt peccatores, 1. Reg. 8. v. 46. tam Judæi, quam gentiles, Rom. 3. v. 9. & 23. sed *καὶ ἵξοχην* eximii peccatores, qui peccatis omnino sunt dediti, & in quibus peccatum regnat. Quomodo hæc vox accipitur crebrius, ut Psal. f. v. 1. & 5. & 1. Tim. 1. v. 9. Quales Genes. 13. v. 13. peccatores valde appellantur: Quemadmodum eodem sensu peccandi vox *καὶ ἵξοχην* usurpat, 1. Ioh. 3. v. 9. qui inquit, *natus est ex Deo, non peccat, nec peccare potest*. Atque hoc modo speciali gentiles ante fidem in Christum peccatores appellantur, hoc est, eximii peccatores, profani ac scelerati: quod vide licet ignorantes Deum, idola colerent, Gal. 4. vers. 8. & sceleribus variis essent addicti, Rom. 1. vers. 29. 30. adeò ut Apostolus, Eph. 2. vers. 12. gentiles Ephesios antequam crederent in Christum, hisce nominibus describat: *in illo tempore eratis absque Christo, alieni à republ. Israëlis, extranei à pactis promissionis, spem non habentes, & à Deo, Dei (nempe veri) expertes in mundo*. Atque hanc sententiam plerique interpres meritè sequuntur potius, quam Augustini, qui istud nomen gentibus à Iudeis, vetusta quadam superbiâ impositum statuit: tanquam ipsi justi essent, videntes stipulam in oculo alieno & non trabem in suo. Secundum eorum morem locutus Apostolus ait, *nos natura Iudei, & non ex gentibus peccatores: id est, quos appellant peccatores, cum & ipsi sint peccatores*. Hæc ille, minus commodè: cum contra gentes, comparatè cum Iudeis Dei cultoribus, & à Deo in populum suum afflitis, rectè peccatores appellari ex memoratis Scripturæ locis constet. Atque hæc de priori subjecti hujus sententiae membro, nempe quod Paulus & Petrus voce *Nos* indicati, essent natura Iudei & non ex gentibus peccatores. Alterum membrum est adjuncta iis scientia, quæ vers. 16. initio explicatur hoc modo, *scientes hominem non justificari ex operibus legis, καὶ μὴ ex fide Iesu Christi*. Qua in re distincè, res scita, & scientia illius defingantur. Res autem scita est doctrina de modo justificationis: de qua re cum duplex esset ac controversa sententia: una quidem falsa, quam Iudei plerique tuebantur; altera autem vera: idcirco doctrina illa per aphæresin & thesin describitur, hoc est, negatione erroris, & affirmatio ne veritatis. Ac negatio quidem errorem de justificationis modo rejicit his verbis: *Non justificatur homo ex operibus legis*. Ubi primum vox *hominis* indefinitè quidem enuntiatur, sed definitam tamen ac generalem habet significatio-

nem: ac si diceretur, ullus homo, hoc est, nullus homo justificabitur: ut ad Galat. 1. v. 1. *Paulus Apostolus non ab homine, neque per hominem*, hoc est, non ab ullo homine, neque per ullum hominem: quemadmodum etiam in consentanea omnino sententia, ad Rom. 3. vers. 28. dicitur, *non justificari hominem*, hoc est, ullum hominem *ex operibus legis*. Quam etiam hominis significationem scopus Apostoli requirit, & probatio in fine versus hujus, (ubi generalis nota additur) evincit. Deinde homini generatim sumpto attributum justificationis ex operibus denegatur. *Justificare* autem (ut alibi pluribus explicatum) neque Hebraicè קְרִיאַת, neque Græcè ἀρχήσαι, justum indita justitiae qualitate efficere significat, sed justum judicare: ut Scripture & utriusque lingua usus evincit. Ideoque ineptè ac perperam Pontificiū hanc vocem cum sanctificatione (quasi idem notarent) confundunt. Cumque aliquis justificari, hoc est justus judicari possit, vel ab homine, vel à Deo; posterior sensus καὶ ἵξοχην, in justificationis doctrina intelligitur. Deinde cum ea coram Deo justificatio, sit vel hominis in se perfectè justi; vel in se injusti, seu per peccatum transgressoris legis: illa non intelligitur; quoniam Christo soli (ut à peccato & peccatoribus segregato, ad Hebr. 4. vers. 15. & cap. 7. v. 26.) propria est: quemadmodum ipsem de se testatur, Esai. 50. vers. 8. *propinquus est, qui justificat me, qui contendat mecum?* sed altera justificatio, nempe hominis in se injusti ac peccatoris ac maledictionem legis promeriti, designatur; quia omnes peccaverunt ac destituantur gloria Dei, Rom. 3. vers. 23. Ideoque Apostolus hoc loco modum justificationis hominis ex operibus legis, hoc est, ex justitia sua legi debita pernegat: quemadmodum plenius ad Rom. 3. vers. 20. dicitur, *propter eas ex operibus non justificabitur ulla caro: per legem enim agnitio peccati*. Quæ ibidem uberior explicata. Ex qua negatione modi justificationis Apostolus Paulus graviter omnino demonstrat, Petrum perperam suo exemplo imprudenti gentes fideles ad Iudaismum, hoc est, ad circumcisionem, quasi ad justificationem & salutem necessariam cogere: cum contrà per nulla legis opera homo coram Deo justificetur, idque minimè ignoraret. Atque hæc de aphæresi seu negatione falsi modi justificationis, quem Iudei tuebantur vulgo, Actor. 15. v. 1. Thesis verò est positio seu affirmatio veræ sententiae de justificationis modo, atque ita exprimitur: *καὶ μὴ πάτερ Ιησοῦ*, quod vulgatus interpres reddit ambiguo sensu: *nisi per fidem Iesu Christi*: nosfer verò interpres sublatâ ambiguitate, genuinum sensum expressit: *sed per fidem*: nam per enallagm *καὶ μὲν, si non*, seu *nisi*, pro *καὶ μὲν*, id est, *sed*, accipi hoc loco & potest, & necessario debet: potest quidem, quia eadem vocis significatione usus est jam antea Apostolus cap. 1. v. 7. *quod non est aliud: οὐ μὲν*, id est, *sed quidam vos perturbant*: nec enim conditionalis vocis *nisi* significatio, hic locum habere potest: quia propriè & absolutè verum Christi Eu angelium non est aliud, sed unicum: dcinde Latinè *nisi*, sèpissimè pro *sed* usurpari quamplurimis ex Salustio, Cicerone, Plauto, Terentio, exemplis demonstrat Aldus Manutius in suis ad Salustum scholiis, Nota 91. qua in re Græcos videntur imitati, eti ex iis qui extant authoribus Græcis, exempla nondum à doctoribus prolata: simile tam adserit Manutius exemplum ex Aristophane, vocis *καὶ μὲν* pro *sed*: ut Lexicographi etiam ex Plutarcho: sic Syrus interpres, Gal. 1. v. 7. & 2. vers. 16. *καὶ μὲν* & *καὶ μὴ πάτερ* voce Græca exponit, ut Elias Levita in Meturgeman testatur pro *καὶ μὲν*: & sic Tertull. contra Marc. lib. 5. c. 3. Nec solum *καὶ μὲν* seu *καὶ μὲν, pro καὶ μὲν sed*, accipi potest, ob similem Pauli usum, Gal. 1. v. 7. 1. Cor. 7. v. 17. & Iohannis Apoc. 9. v. 4. & 21. vers. 27. ut veritas sententiae evincit: verum res ipsa quoque idem necessariò flagitat: nam si *καὶ μὲν nisi* conditionem sine qua nulli homines ex operibus justificantur, notaret, Paulus perpetuæ sua doctrinæ, Actor. 13. v. 38. Rom. 3. vers. 28. repugnaret: & quod in hac epistola differtè pernegat, hoc eodem versu turpi contradictione subverteret & adversariorum Iudeorum sententiam tueretur, qui duos justificationis contrarios modos, per opera legis & simul per fidem in Christum, Actor. 15. v. 1. & 5. falso & im-

& imperitè copulabant. Atque hæc quidem primùm de re scita diximus. Scientia verò illius rei in Paulo & Petro deinde indicatur, cum dicitur: *Scientes*: hoc est, non falsa atque incerta opinione id putamus, sed vera certaque notitia cognoscimus. Atque eo modo prudenter Apostolus non dixit, *Tu Petre sciens*: sed *nos scientes*: ut suum cum Petro in doctrina Euangelii consensum testaretur: atque ita adversarios contradicentes refelleret. Scientia autem hæc orta fuit primùm immediate per revelationem divinam, qua & Petrus, secundum promissionem Christi, deductus est in omnem veritatem, Ioh. 16. v. 13. & Paulus similiter per revelationem Dei Patris, filii ipsius scientiam percepit, Gal. 1. vers. 16. secundò huic per revelationem immediate divinam, accessit simul mediata per Sacram Scripturam, quæ propositæ de justificatione doctrinæ testimonium perhibet, Actor. 10. vers. 43. & Rom. 3. vers. 21. ut etiam hujus doctrinæ scientiam ex particularibus Scripturæ testimoniis, Rom. 1. v. 17. & 3. vers. 19. & 4. v. 3. & 8. non minus quam sequentibus, Gal. 2. & c. 3. probat Apostolus. Atque ita secundi, adversus Petri factum, argumenti subjectum, nempe *Nos*, descriptione à privilegio gentis Iudeorum, & à scientia Petri & Pauli, absolutum. Cui attributum nempe credimus &c. succedit: & ut oratio sit clarior, subjectum quod initio positum (quia longa descriptione inserta dissidet) repetit, & comparatè amplificat; cum ait: *etiam nos in Christum Iesum credidimus, ut justificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis*. Repetitur autem subjectum cum dicuntur: *Nos, id est, tu Petre & ego Paulus*. Amplificat autem comparatione parium, cum præmittit vocem etiam: hoc est, quemadmodum gentes credunt. Atque ita ut subjectum nos, proprium fuit Petro & Paulo: sic contra attributum fidei commune cum gentibus statuit. Fidem porrò in Christum describit à fine suo his verbis: in Iesum Christum credidimus ut justificaremur: & justificationis modo, cum additur, *ex fide Christi, & non ex operibus legis*: ubi primum afferit: alterum rejicit. Cui sententia omnino est sententia Petri, Actor. 15. vers. 11. per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos servari, quemadmodum & illi, hoc est, gentes fideles; & Pauli, Roman. 1. vers. 16. *Euangelium est potentia Dei ad salutem, Iudeo pri- mun & Græco, & c. 3. v. 22. 28. 29.*

Nota Benè; Hic lectionum, & non multò post vitæ finem fecit Author noster: Reliqua verò hujus, in hanc Epistolam Commentarii, ex autographo Anni 1594. supplemus.

HA &tenuis argumenti secundi propositio: sequitur illius confirmatio, inde ab extremo vers. 16. ad finem hujus capit. Ac primùm confirmatio est à testimonio Dei: quo principalis de justificatione quæstio disertè definitur: *Propterea quod non justificabitur, inquit, ex operibus legis sive caro*. Hic autem locus haustus est ex Psal. 143. v. 2. ut rectè sentit Musculus. Etsi enim in testimoniis Veteris Testamenti citandis, Dei, Prophetæ aut Scripturæ, mentiri solet: id tamen non est perpetuum, ut liquet ex Rom. 10. vers. 13. ubi *avvūus* testimonium Ieielis 2. v. 32. adducitur; de quo expressius, Actor. 2. vers. 21. Item Rom. 10. vers. 18. sententia ex Psalmo octavo pari ratione adfertur. Similiter Gal. 3. vers. 6. locus proponitur ex Genes. 15. vers. 16. de quo Rom. 4. vers. 13. Sic etiam Galat. 3. v. 11. & Heb. 10. vers. 38. dictum ex Abacuck. 2. vers. 4. adducitur ad rei confirmationem, nulla Sacrarum Literarum mentione: contra quam sit, Rom. 1. v. 17. Item Galat. 3. vers. 12. ex Levit. 18. vers. 5. de quo Rom. 10. vers. 5. Deinde nec est necessarium: præsertim cum loci sint illustres ac triti: cuiusmodi hic est, qui Rom. 3. v. 20. pari modo profertur. Itaque perinde est, ac si pro more dixisset Apostolus: sicut scriptum est, propterea quod non justificabitur &c: nam hujusmodi ellipsis tam perspicua est tantique ponderis, ac si plena esset oratio: præsertim apud Petrum & reliquos Iudeos, quos hoc loco redarguit Apostolus. Præterea (quod nec Christo, nec Apostolis in-

solens) licet in verbis hujus loci & Psalmi aliqua sit differentia, in sensu tamen nulla: nam primum *ex operibus legis* additur ἐξηγενός ex Psalmi circumstantiis, & ad hanc controversiam accommodatè: deinde liberè detrahuntur illa verba, *coram te*, nempe Deo (quæ ad Rom. 3. v. 20. adduntur) sine injurya sensus: quandoquidem de justificatione coram Deo controversia erat: denique mutatur, primum vox *justus erit in justificabitis*, sensu Metonymico propriè expressio: deinde *vivens* in synonymum *caro*. Hæc de origine hujus loci: ad interpretationem verò quod attinet, male Origenes: Rom. 3. vers. 20. ad eum qui caro est & secundum carnem vivit, restringit ex Rom. 8. v. 7. & 8. nec satis constanter Augustinus, *Omnis caro, id est, omnis homo, sive omnes carnaliter sentientes*: nam carnem generatim per Synecdochen pro homine accipi, liquet ex Psalmo (quem hic locus exprimit) qui habet, *omnis vivens*: deinde ex sententia eadem initio hujus versus: nam quod glossa ordinaria monet, de Judæis poni *hominem*; de gentibus *carnem*: glossa est ab usu Apostoli & orationis filo aliena. Deinde universalem hujus loci negationem, Hieronymus particularem facit; *Justificabatur*, inquit, *quondam ex lege non omnis caro, sed tantum bi omnes, qui in Palæstina erant: nunc autem ex fide Iesu Christi justificatur omnis, dum Ecclesia ejus in toto orbe fundatur*. Hæc ille. Sed male, dum Hebraicum, quem Græca versio retinuit, ad Latini sermonis trutinam, contra sententiæ rationem examinat. Optimè verò hunc locum cepit Ambrosius, cum ait; *Nullum hominem justificatum dicit ex operibus legis*. Hæc autem legis impotentia, nullo illius (siquidem præstantibus eam verè promisit, vitam æternam, Lev. 18. vers. 5. Luc. 10. vers. 28. Galat. 3. v. 12.) sed carnis duntaxat vitio contingit: ut disertè exprimitur, Rom. 8. v. 3. & 3. v. 20. eoque credibile est, Apostolum *vivens* nomen, *carnis* voce emphaticas permutasse: ut sit argumenti instar: de quo Genes. 6. vers. 3. & 8. v. 26. Hinc liquet, cum David de suis etiam operibus hanc sententiam proferat: falso à Pontificis de iis tantum, quæ fidem præcedunt, accipi. Similis autem locus est, Psal. 130. 3. 4. & Job. 9. v. 2. & 3.

Vers. 17. De superiori argomento diximus: alterum verò est deductio ad absurdum vers. 17. qua demonstratur, hominem justificari per Christum, hoc est, fide in Christum. Syllogismus hic est; si quærentes justificari per Christum reperimus peccatores, Christus erit peccati minister. At vero Christus non est peccati minister. Ergo quærentes justificari per Christum, non reperimus peccatores. Propositio est initio versus. In cujus hypothesi observandum est *et reperimus peccatores*, variè posse accipi. Alii enim absolutes; ut sit sensus, peccatores seu nondum justificati comperimus præter opinionem: alii secundum quid de actione interpretantur; ac si diceret Apostolus, Si nos, quod neglectis ceremoniis & fiducia operum legis, credimus nos justificari per Christum, in eo peccamus, sicut illi sentire videntur, qui ad Iudaismum relabuntur. Posterior sententia videtur simplicior, & priorem includit. Deinde emphasis est in illis, *καὶ αὐτοὶ & ipsi*: ut superiori versu *καὶ οὐκέτι*, hoc est, nos Judæi non minus quam gentiles. Præterea epitheton illam; *Nonne Christus peccati minister est?* quidam absolutam enuntiationem: alii accommodarius interrogacionem esse statuunt: nam verba sequentia *καὶ οὐκέτι abfit*, ab Apostolo (cui ea formula non infrequens) tantummodo interrogationibus subjici solet: deinde quia plus habet ponderis. Porro Christus esset vanus in promissionibus suis, & peccati minister, si per eum non justificaremur; quia hanc doctrinam perpetuò inculcavit, Matth. 11. v. 28. Ioh. 3. v. 15. 16. & 6. vers. 35. & omnes mortales per Apostolos suos doceri jussit, Marc. 16. v. 16. Hæc de propositione: Assumptio ob singularem blasphemiam detestationis tantum formulâ pro more exprimitur, nempe *Abfit, τὸ οὐκέτι* (inquit Occume.) *τὴν ἀπολογίαν αἴσθοι*. Siquidem (ut rectè Chrysostom.) *adversus vehementer absurdā, nihil opus est orationibꝫ rationibꝫ, sed sufficit abnegare solum*.

Vers. 18. Superiori versu refutavit Apostolus adversariorum sententiam & antithesin ab effecto absurdo; quia honorem Christi violat, & munus evertit, dum eum, qui justus

justus in mundum venit ut legem impleret, & mundi peccata auferret, Matth. 5. vers. 17. Ioh. 1. v. 29. & 1. Ioh. 3. vers. 8. peccati authorem constituit & veritatem mendacii insimulat. Sequitur alterum refutationis vers. 18. argumentum, itidem ab absurdo effecto ductum: quo simul ex natura contradicentium (quæ se mutuò posita tollunt & sublata ponunt) superius confirmatur. Summa argumenti est, adversariorum sententiam legi repugnare. Syllogismus verò est: Id quod legi repugnat, illud est falsa sententia: Sententia adversariorum, quæ hominem lege justificari statuit, legi repugnat. Ergo ea est falsa. Ac primum sententiam adversariorum per *μητρημα πομπη* hypotheticā, in sua persona explanat ac diluit Apostolus prudentissimè: mitigandæ invidiæ & emphaseos gratia: siquidem id minus offendit & dociliores reddit. Simile 1. Cor. 4. v. 5. & 2. Samuel. 12. v. 1. & seqq. Itaque Hieronymus ad v. 20. ait; *Hoc autem totum sub sua persona adversus Petrum de Petro disputat.* Deinde allegoria describit & illustrat, cum alteram eorum quæ destruxerunt, ædificationem appellat: similitudine pro more, ab ædificijs & architectis ducta, 1. Cor. 3. v. 10. Ædificio enim comparatur hoc loco Judaismus, seu doctrina de necessaria observatione ceremoniarum & operum legis fiducia: destruere autem vocatur Synecdochicē eam doctrinam justè evertere. Utrumque verò sit dupliciter: in nobis fide & factis: in aliis doctrina & exemplo, Philip. 3. v. 7. 8. 9. Sic Petrus postquam Judaismum omnibus hisce modis evertisset, ac gentiliter vixisset; factō & facti exemplo eundem restauravit. Atque hæc allegoria, argumenti instar: siquidem cum nihil sit à ratione alienius, quam quæ rectè destruxeris, ea rursus erigere: sequitur adversarios qui id committant, gravissimè impingere. Atque id declarat effectum, nempe quod legi repugnet: quod exprimitur his verbis: *transgredit meipsum constitutus.* Transgredi autem Metaphora à viatoribus viam rectam deſerentibus, pro legem violare usurpatur: & quidem accommodatè, cum lex *via* dicatur passim. Sic peccatum *transgressio legis* vocatur, Roman. 2. v. 23. & Synecdochicās *transgressio*, Galat. 3. v. 19. & transgressorem esse interpretatur Jacobus cap. 2. v. 9. peccatum facere: cui contrarium, legem servare, Jacob. 2. v. 10.

Vers. 19. Diximus de secundo refutationis argumento: sequitur illius probatio vers. 19. qua calumniam retundit eorum qui apostasiam à Mose objiciebant, ut Actor. 21. vers. 21. his verbis; *Nam per legem legi mortuus sum.* Syllogismus hic est: qui id quod ex legis autoritate abdicavit, iterum repetit, ille legis transgressor est. At verò Pauli adversarii Judaismū, semel autoritate legis abdicatum, iterum repetunt. Ergo sunt transgressores legis. *Mortuum autem esse legi*, est legi non subesse, seu nihil cum ea habere commercii: Metaphora à conjugio sumpta, 1. Corinth. 7. v. 39. quæ pluribus explicatur, Rom. 7. Similis phrasis est *σωματικόν μορτου* vel *separati à peccato*, 1. Pet. 2. v. 24 & Galat. 6. v. 14. *crucifixus sum mundo.* Mortui autem sumus legi diversa ratione: nam legi ceremoniali, ratione necessaria observationis, justificationis & condemnationis: morali verò, non ratione justitiæ seu observationis, sed justificationis & condemnationis: atque hoc sensu dicitur, nos non sub lege esse, sed sub gratia, Rom. 6. v. 14 Gal. 5. v. 18. & *lex iusto non posita*, h. e. imposta, inquit Augustinus. Synecdochicās autem hic non tantum disputatio de lege, sed etiam fides in Christum continetur, ut ex antecedentibus & scopo Apostoli constat. Causam verò efficiētem instrumentalem hujus liberationis à lege, & fidei in Christum, declarat his verbis. *per legem.* Cœterum vox *legis* variè usurpatur: nam primum *εἰς οὐκίν*, pro lege Molai-ca furnitur: deinde per Metonymiam Synecdochicam pro libris Mosis, Roman. 3. v. 21. aut Veteri Testamento, Roman. 3. v. 19. denique per Synecdochēn pro doctrina, & *κατ’ εἰς οὐκίν*, pro Euangelio: *sic lex fidei, à lege operum* distinguuntur, hoc est, Euangelium à lege, Rom. 3. v. 27. Hinc ut ex Chrysost. Hieron. & Oecumenio liquet, trifariam hic locus accipi potest: Satius autem est ut ex altera significatione, cum Theodoreto, de libris Mosis aut de Veteri Testamento interpretetur per *αὐταράλανη*, quem-

admodum Rom. 3. v. 21. & Galat. 4. v. 21. qui *sub lege esse vultis, legem non auditis?* Libri autem Mosis à lege nos liberant & ad Christum adducunt dupliciter, per se & per accidens. Per se; Prophetiis de Christo, de ratione salutis nostræ & exemplis fidei per solum Christum. Actor. 10. v. 43. quæ vel expressæ concionibus, Deut. 18. Ierem. 31. vers. 33. vel adumbratæ typis, extraordinariis, cujusmodi serpens æneus, & manna, Ioh. 3. & Ioh. 6. aut ordinariis, nempe ceremoniis legis. Per accidens verò declaratione primum nostri officii & obligationis, si id neglexerimus: quæ fit decalogo: deinde miseria nostræ, seu peccati & damnationis eo meritæ: quæ fit ceremoniis, quæ etiam miseria nostræ chirographum, Col. 2. vers. 14. utrumque verò disertè explicatur in Veteri Testamento passim. Atque hac ratione per se quidem ad desperationem fiduciæ justificationis legis: ad Christum verò deducimur per accidens. Illi enim demum ad fidem in Christum præparati sunt, qui ex lege miseriam suam cognoverint. Atque hæc superioris argumenti probatio: quæ illustratur à fine, non otiosa digressione, sed prudenti objectionis anticipatione: qua ostendit, nos non propterea legi mori, ut mundo & peccato, sed justitiæ serviamus, cum ait; *ut Deo vivere:* hoc est, ad honorem & voluntatem Dei: quod fit fide gratiam Dei amplectente & per charitatem operante. Similis locus est, Rom. 6. v. 15. & 7. v. 4. 1. Cor. 9. v. 21. Præclarè etiam Ambrosius ait: *Moritur enim legi Dei, qui liberatur ab ea, & vivit Deo, cuius fit servus, emitus à Christo.* & Augustinus, *Deo vivit, qui sub Deo est; legi vivit, qui sub lege est.*

Vers. 20. Atque hæc de fine liberationis à lege: quem porrò amplificat Paulus à modo & causa efficiente; deinde à consecutione illius. Efficiens est mors Christi: *una cum Christo*, inquit, *crucifixus sum*: hoc est, Christus enim pro me crucifixus & mortuus est, ut 2. Cor. 5. v. 15. *Charitas illa Christi constringit nos, ut qui hoc statuerimus, si unus pro omnibus mortuus fuit, nempe istos omnes fuisse mortuos.* Similes loci sunt, Rom. 7. v. 4. & 14. v. 7. 8. 9. & 1. Cor. 6. v. 20. Tit. 2. v. 14. Christus autem morte sua plenè pro peccatis nostris satisfecit: itaque cum primi peccati pœna sint omnia sequentia, cùm originale (quod vetus homo dicitur) tum actualia, ab utrisque per Christum liberamur, siquidem Pater in Christo nobis propitius per suum & Filii communem Spiritum nos regenerando, veterem hominem crucifigit, & imaginem suam ac novum hominem paulatim restituit. Crucifigimur itaque cum Christo duplicitate: primùm imputatione mortis; deinde efficacia illius & imitatione. Qua de re pluribus, Rom. 6. vers. 6. ad v. 12. Galat. 6. v. 14. Hanc autem mortis Christi efficaciam ab effectis (quæ consecutio finis liberationis à lege) demonstrat Apostolus cum ait; *Vivo autem non amplius ego (hoc est, qualis natura sum & educatione: seu secundum veterem hominem & Judaismum) sed vivo in me Christus:* nempe suo Spiritu, Roman. 8. v. 9. *ἴσογένες καὶ συντόνος,* efficaciter operans & dominans, ut rectè Chrysostomus; *In illo vivit Christus, in quo Christus vegetat actus & vitam.* Sicut enim (ut idem ait) *mortem appellat, non istam communem sed mortem à peccatis: sic & vitam appellat liberationem à peccatis: addo à Judaismo.*) Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit à peccato. Hæc ille. Etsi enim in renatis peccatum habitat & Spiritui reluetur, Rom. 7. vers. 20. tamen devictum à Christo, nec dominatur, nec damnat, Roman. 8. vers. 1. 2. 3. Atque hac ratione mysticam Christi & Ecclesiæ unionem, & illius effectum depingit Apostolus: illam cum ait: *Christus in me:* hoc verò cum addit, *vivit.* Quibus demonstratur, quod quemadmodum ab anima corpus, & à vite palmites: Sic nos à Christo animari & vivificari, justificatione, sanctificatione, ac tandem glorificatione, Ioh. 15. vers. 5. 1. Cor. 12. v. 27. Eph. 5. v. 23. Porro per anticipationem objectionis declarat Apostolus, quo sensu se vivere statuerit; nempe Metaphoricās & κατ’ ίν. Sicut enim mortem appellat (inquit Chrysostomus) *non istam communem, sed mortem à peccatis: sic & vitam appellat liberationem à peccato* (addo à Judaismo) Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit à peccato. Atque hoc definit Apostolus cùm ait; *vitam*

viam autem quam nunc vivo in carne (hoc est, mortali corpore, per Synecdochem) *vivo per fidem illam Filii Dei*, hoc est, in Filiū Dei; ut vers. 16. fides Christi. Sensus est; Et si vitam hanc mortalem vivo, non tamen falsò me amplius vivere negavi: siquidem et si in carne, tamen non secundum carnem & Iudaismum seu vanam à Patribus acceptam conversationem, 1. Petri cap. 1. vers. 18. ut antea: sed contra fidem ducit vitam ad Christi nutum compono, Philip. 1. vers. 20. & 21. Quibus verbis unionis nostræ cum Christo (ex qua vita promanat) modum & instrumentum describit: **fides** enim nos Christo inferit, Ephes. 3. vers. 17. Iohann. 6. vers. 35. & 56. 2. Corinth. 13. vers. 5. Denique per quam accommodatè, ut ad argumenta fiat regressio, **Filiū Dei** ab effectis descriptio, & proprium fidei objectum exprimitur, cùm ait, *qui ailexit me, & tradidit semetipsum pro me*. Qua ratione duplex erga fideles beneficium declaratur. Prius & origo alterius est dilectio: quæ nihil aliud est, quam gratuitum nostræ salutis studium, 1. Ioh. 4. vers. 10. Roman. 5. vers. 6. 7. Ephes. 5. vers. 24. Alterum ex priori ortum, est traditio suipius pro nobis, Heb. 2. v. 9. de quo egimus Galat. 1. vers. 4. Quod verò Paulus hæc sibi scribit, nullà id sit temeritate: aut in reliquos fideles injuria; sed utilissima veræ fidei confessione: nam Christi dilectio & merita, ad cunctos & singulos fideles pertinent.

Ver. 21. Sequitur postremum adversus Iudaismum & operum justificationem argumentum, ejusque confirmatione, vers. 21. Argumentum est ab absurdo; *irritam non facio gratiam Dei*: nempe ut illi faciunt (inquit Oecum.) qui legi adhærent: itaque perstringit adversarios summæ ingratitudinis nomine. Syllogismus hic est; Si ex operibus legis justificari nos statuerimus, abjiciemus Dei gratiam. At verò non debemus abjicare Dei gratiam. Ergo nec statuendum nos ex operibus legis justificari. Rectè Hieronymi Scholia; *Abiecta enim est gratia, si sola non sufficit*. Assumptio per hypothesis expresa Syllogismi loco est. Verum quia propositio negari poterat, ejus confirmatio attextur; prosyllogismus est; Id ex quo sequitur Christum frustra esse mortuum, gratiam Dei abjicit: At si dicamus, per legem esse justitiam, id est, per opera legis nos justificari, sequetur Christum frustra esse mortuum. Ergo id gratiā Dei abjicit. Hæc videtur accommodatissima hujus loci analysis. Hieronymus autem hoc modo explicat; *Quod autem sequitur, valde necessarium est adversus eos qui post fidem Christi, putant legi precepta servanda. Dicendum quippe eis, si per legem justitia est, ergo Christus gratis mortuus est. Aut certè doceant, quomodo non Christus gratis mortuus sit, si opera justificant?* sed quamvis sint bebetes, dicere non audebunt Christum sine causa mortuum. Ad particulariter aque syllogismi, quæ bic ponitur (id est, si enim per legem justitia: Ergo Christus gratis mortuus est) debemus illud assumere quod consequenter infertur, & negari non potest, Christus autem non est gratis mortuus; & concludere, non igitur per legem justitia. Hæc ille. Similia habent Ambrocius & Augustinus. Consequentia autem Pauli firma est: Nam Christus mortuus ut hostiâ sui ipsius nos mortuos delictis vivificaret, & in cœlo pro peccatis nostris perpetuò apud Patrem intercederet, Rom. 8. v. 3. Ephes. 5. vers. 2. Col. 2. vers. 13. Heb. 4. vers. 14. 15. 16. & 7. v. 25. & 9. v. 24. & 26. 1. Ioh. 2. vers. 1. 2. Hinc rectè hoc loco Ambrocius; *Mors ejus (Christi) justificatio peccatorum est*, nempe perpetua. Itaq; quicunq; tandem operibus suis justitiam adscribunt, Christum à scopo suæ mortis aberrasse, indignè statuunt, & gratiam rejiciunt. Sed excipiunt Perfectiæ, Pontifici & alii, hanc Pauli consecutionem firmissimam esse, si excludant à justificatione opera facta sine fide & gratia, ex sola cognitione legis & liberi arbitrii virtibus: contra verò infirmissimam, neque aliquid efficere, si quis per eam excludere velit opera quæ sunt ex gratia & fide. Neque enim Christus gratis mortuus dici potest, si justificamur ex fide, & operibus consequentibus fidem: immo nisi Christus mortuus esset, non possemus ex fide & operibus inde sequentibus justificari. Hæc Bellar. de justif. l. 1. c. 19. Idem excipit Sebast. Castellio lib. dialogorum 4. p. 324. de obedientia Deo præstanda. Respondemus primùm, Pauli consecutionem omnino esse firmis-

simam. Nam si justificantur fideles mortis Christi gratia, quamdiu in his terris vivunt, non igitur ullis operibus: hæc enim inter se pugnant, Rom. 11. v. 6. Error in eo gravissimus, quod infideles sine fide & baptismo, per Christum: fideles baptizatos non amplius jam per solum Christum, sed etiam operibus justificari sentiunt. Deinde contra, si Paulus tantum ageret de operibus ante fidem, esset disputatio & inanis. Nam Pauli adversarii, de justificatione non infidelium, sed fidelium gentilium disputabant: etiamsi crederent, nondum statuerant justificatos plenè, nisi legem perfectè servarent; ut ex superioribus liquet. Eadem est eorum ratio, qui Galatas corruperant: non negabant fidem in Christum esse necessariam ad salutem: sed addebat nondum justificatos fore, nisi accederet legis Mosis observatio: ut inter alia videre est, Actor. 15. v. 1. Nam jactabant (inquit Chrys. Gal. 3. 5.) *fidem non valere, nisi adjuncta lege*. Vide etiam August. ibidem.

CONSECTARIA CAP. II.

I. **M**inistros Euangelii de doctrinæ suæ fructu, seu Dei gloria & Ecclesiæ salute per quam sollicitos esse decet.

II. Doctrinæ fructum dissensio ministrorum potissimum remoratur: consensus ubiorem reddit.

III. Ad consensum verò probandum ac foventium accommodata sunt amica ac sincera de religione colloquia.

IV. Quam metam ut consequantur, nulla itineris difficultas, nullus iis detrectandus est labor, v. 1. & 2.

V. In agro Domini non solum triticum & veri fideles, sed etiam zizania, hypocritæ ac falsi fratres existunt: qui vestitu ovium lupinum animum tegunt, Matth. 13. v. 25. & 7. v. 15.

VI. Verum ut arbores, sic & illi ex fructibus cognoscuntur, Matt. 7. v. 16.

VII. Hoc enim ferè agunt, ut vigilantissimos Ecclesiæ pastores calumnias opprimant, & in rebus adiaphoris (quarum liber est usus) *ιθελοθεστικάς* ac superstitionem statuant, ad Euangelii sinceritatem adulterandam.

VIII. Eoque præ ceteris fidelium pastorum officium est, ut ad innocentiam columbinam, serpentinam adjungant prudentiam & virilem constantiam: ut contra insidiosos adversorum conatus, Euangelii veritatem, ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem tueantur, Matth. 7. 15. & 10. v. 16. & 15. 13. 14. Act. 20. v. 28. 29. 30.

X. In rebus autem adiaphoris, indifferentibus ac licitis, unus præfigendus est scopus, utilitas: ut spectetur quid ad Dei gloriam & charitatem proximi pertineat maximè, 1. Cor. 6. v. 12.

X. Ceterum duo hæc vitandi sunt scupuli, *ιδιοθεστικάς* confirmatio, & infirmiorum fratrum scandalum: quæ si concurrent, prioris potissimum habenda est ratio, 1. Cor. 8. 9. & 13. Matth. 12. v. 3. 4. 5.

XI. Humanæ authoritatis nulla habenda est ratio, cum ea ad Euangelii veritatem & Dei gloriam obscurandam transfertur.

XII. Judicium nostrum non ad externam rerum speciem, sed ad rem ipsam & verbi divini trutinam dirigidum est.

XIII. Quemadmodum Deo ingratiissimum est, si quis se se ambitiosius efferat: ita contrà cum per nostrum latutus, ab adversariis, cum periculo Ecclesiæ, veritas impetratur, non licita est solum, sed etiam necessaria de munere nostro & integritate *πραξία*, 1. Pet. 5. v. 5. 2. Cor. 12. v. 6. & 11.

XIV. Quandoquidem par est Pauli & Petri in muneris Apostolico authoritas & paria dona: sequitur Petrum non habere imperium in omnes Apostolos ac totam Ecclesiam: eoque multò minus Pontificem Romanum.

XV. Efficacia ministerii soli Deo tanquam authoriadscribenda: eoque gravissime peccant qui honorem hunc in homines derivant, 1. Cor. 3.

XVI. Cum Petro concreditum sit Euangelium apud Judæos, & in Judæa, ut loquitur Hieron. sequitur commenti-

mentitum esse, quod (relictis Iudeis) Antiochiae & Romae federit.

XVII. Cum Paulus primas apostolatus inter gentes, auctoritate & Apostolorum assensu obtinuerit: sequitur nec Petrum, nec Pontificem Romanum jure successionis (quod falso etiam sibi vendicat) tenere jam primas, nendum habere jurisdictionem inter Christianos: quia gentes sunt.

XVIII. Cum Iacobus hic ante Cepham seu Petrum collocetur: sequitur falsum esse Pontificiorum argumentum, quo Petrum in reliquos Apostolos adeoq; totam Ecclesiam habuisse imperium inde concludunt, quod semper priori loco numeretur.

XIX. Ministrorum Ecclesiae officium est, ut pacem inter se colant, vocationem & dona collegarum in pretio habeant, & ad Spartam quam nocti sunt, pro virili ornandam sancte conspirent: denique singularem pauperum, potissimum verò fidelium, curam gerant. Hæc ex v. 7. 8. 9. & 10.

X X . Quemadmodum scandalum perversorum hominum contempnendum est: ita infirmorum fratrum solicite cavenda est offensio.

X X I . Porrò cum infirmi fratres sint duplices, rectè sentientes aut errantes: illorum potius habenda est ratio: quia id magis expedit, quo veritas Euangelii ad Dei gloriam & Ecclesiae salutem conservetur.

X X I I . Cum ipsi etiam Apostoli, multique insignes vii lapsi sint, nemo sibi fidat: sed qui stat, fragilitatis humanae memor, videat ne cadat, 1. Cor. 10. vers. 12.

X X I I I . Nullius tantam esse in Ecclesia dignitatem, quin si quid gravius ac reprehensione dignum commiserit, reprehendi possit, exemplum Petri docet: Eoque intollerabilis est Pontificorum arrogancia; qua Papam (Petri successorem, si Deo placet) ab omnium mortalium reprehensione eximunt, distinct. 40. Si Papa &c.

X X I V . Quo major est peccantis authoritas, eò perniciösior est ac serpit latius mali exempli contagio.

X X V . Nihil proclivius est ~~magis~~ malorum exemplorum imitatione.

X X VI . Accurately nobis prospiciendum, ne promiscue omnia, sed ea demum magnorum virorum exempla imitemur, in quibus illi Christum & Dei verbum, 1. Cor. 11. 1. & 2. Ioh. v. 11. Hæc ex v. 11. 12. & 13. reliqua quæ huc referri possunt proposimus supra ad vers. quintum.

X X VII . Omnim fidelium est, potissimum verò ministrorum Euangelii, officium: ut ad veritatem Euangelii, omnes suas actiones dirigant.

X X V I I I . Aliorum facta non temerè reprehendenda: nec (quod dicitur) cognitionem prævertere debet calculus.

X X I X . Errorum occasionibus maturè occurrentum.

X X X . Amici nobis esse debent collegæ, sed magis amica veritas.

X X X I . Quæ peccata certò noverimus, ea silentio nostro fovenda non sunt, sed seriò & liberè reprehendenda: & ut privata privatim, sic publica publicè, si peccantis & ecclesiæ salus id exigant: servatis interim vocationis cuiusq; & modestiæ cancellis.

X X X I I . Ministri Euangelii debept se mutuò, sicuti erraverint, veritatis & charitatis studio, maturè & prudenter in viam revocare.

X X X I I I . Errantium est veritati cedere, dare gloriam Deo, & in viam revocantem redamare, v. 14.

X X X I V . Cum nullus mortalium ex operibus legis justificetur: sequitur ea non promereri vitam æternam: eoque multò minus traditionum humanarum operibus (quæ Pontifici tamen potissimum commendant) id esse tribendum, Matt. 15. v. 9.

X X X V . In corrigendis fratrum sententiis, non nitendum opinione, sed scientia.

X X X V I . Ea autem demum verè est scientia, quæ ex verbo Dei hausta.

X X X V I I . Nobis autem opus est non solum scientia: qua veritatem cognoscamus, sed etiam conscientia, qua religiosè veritati pareamus, v. 15. & 16.

X X X V I I I . Tanta est hominum in rebus divinis cæ-

citas, ut sèpe dum veritatem se tueri putant, in eam maximè sunt injurii.

X X X I X . Itaque non cuvis spiritui, nec nobis ipsis, sed Christo credendum.

X L . Omnis doctrina quæ Christi verbis & honori consentit, ea vera est & habenda in pretio: contra verò quæ illis derogat, falsa est ac seriò nobis detestanda, v. 17.

X L I . Quemadmodum in fratrum reprehensionibus veritas requiritur in materia: sic prudenter in forma: quæ utiliter sermonem temperemus.

X L I I . In bonis non solum cœpto, sed etiam constanza opus est, ne ad pristina mala relabamur.

X L I I I . Constantia autem in eo sita est, ut intra verbis divini terminos perpétuò nos contineamus, v. 18.

X L I V . Summus est Scriptorum Veteris & Novi Testamenti in fide Christi & charitate docenda consensus ac ~~veracioria~~: eoque nomine legendi à nobis sunt ac perscrutandi sedulo ad fidei confirmationem & vitæ instituēnem, Joh. 5. v. 39. 46.

X L V . Etsi non justificemur ex operibus legis, sed per fidem, non eo, tamen, ut Pontifici vociferantur, impietati & injustitiae habena laxatur, sed contrahitur potentissime.

X L V I . Itaque gravissimum est eorum flagitium, qui hac gratuitæ salutis doctrinâ, ad scelerum licentiam abutuntur, v. 19.

X L V I I . Quandoquidem crux Christi nostra est vita: inde non contemptus aut pudoris, sed solidi gaudii materiam haurire nos docet, 1. Cor. 1. 23. 24. & 2. 2. Mar. 8. v. 38. Gal. 6. 14.

X L V I I I . Itaque & Christo & sibi sunt gravissime injurii, qui in ejus cruce non acquiescunt, aut eâ cum blasphemia (ut passim fit) ad execrationes abutuntur.

X L X . Cum Christus pro nobis crucifixus & mortuus sit, sequitur nos non esse nostri juris: eoque abnegatione nostri Christo vivendum, 2. Cor. 5. 15. Matth. 16. v. 24. 1. Pet. 2. v. 24.

L . Cum Christus pro nobis mortuus sit, ac nobis se unierit: sequitur illum in omnibus adversis fidum ac potentissimum nobis fore servatorem, Rom. 6. vers. 9. & 8. 32. Eph. 5. 29. 30. Actor. 9. 5.

L I . Unde etiam liquet neminem fidelium lædi posse aut contemni, quin in Christum redundet injurya, 1. Cor. 8. v. 12. Matth. 25. 45.

L I I . Fidei veræ proprium est, ut generales de salute per Christum promissiones sibi nominatim accommodet: Eoque detestanda est Pontificiorum superstitione, qui id temeritati adscribunt.

L I I I . Salus nostra est gratuita, quia ex gratuita Christi dilectione & morte promanat. v. 20.

L I V . Indignum est, oblatam Dei gratiam aversari: indignius acceptam abjecere: quibus tamen nihil est frequenter.

L V . Cum ex lege non sit justitia: sequitur hominem non posse perfectè implere legem Dei.

L V I . Errant gravissime Pontifici, quod operum suorum merita Christi meritis copulant.

L V I I . Errant etiam, quod ex hoc loco colligunt. Apostolum contra eos tantum differere, qui legem & opera sine fide Christi magnificabant: neque statum quæstionis esse in hac epistola, an opera ex fide, sed an opera sine fide justificant, Bell. lib. 1. de justificat. cap. 19. v. 21.

C A P . III.

I. **E**xplicavimus priorem apologiæ hujus Epistolæ partem, quâ Paulus contra perniciōsam pseudo-apostolorum calumniam, apostolatus sui dignitatem ad veritatis tuitionem afferuit, & narratione sermonis cum Petro habiti, quasi præludio quodam, expeditam ad uberiorem doctrinæ confirmationem viam stravit. Sequitur deinde altera pars, cap. 3. & 4. qua justam doctrinæ suæ apologeticam ac defensionem instituit. *Nam hic jam ad aliud (inquit Chrysost.) transit caput. In superioribus quidem oftendit se*

de se non esse Apostolum boninum, neque per hominem, nec equis Apostolorum doctrinam: hic vero postquam se jam doctorem dignum, cui fides haberetur, declaravit, maiore cum autoritate differit, fidei legisque faciens comparationem. Hactenus ille. Hæc autem pars constat propositione objurgatoria & confirmatione. Illa continetur priori membro versus primi: estque altera pars propositionis generalis, cap. 1. vers. 6. Summa est: Galatas turpiter peccasse, quod ab Euangelio Pauli, seu gratuitæ per Christum justificationis doctrinæ defecerant. Quia in re observanda est primum definitio doctrinæ Pauli & facti Galatarum. Illud veritatem Metonymicæ: hoc verò veritatis contemptum appellat, cum ait; *non obsequeremini veritati.* Accedit deinde circumstantia causæ efficientis duplicitis, internæ & externe. Interna est amentia Galatarum cum ait; *amentes Galatae.* Quo autem commune & naturale gentis illius vitium: aut singulare fidelium perstringitur. Nam (ut monet Hieronymus) dupliciter hic locus intelligi potest: vel ideo infensatos Galatas appellatos à majoribus ad minoras venientes, quia cœperint spiritu, & carne consummuntur: vel ob id quod unaquæque provincia suas habet proprietates. Cretenses semper mendaces, malas bestias, ventres pigros verè ab Epimenide Poëta dictos Apostolus comprobat. Et paulò post, *In hunc ergo modum arbitror & Apostolum Galatas regionis sue proprietate culpasse.* Aut (inquit) stultus etis argui dicentes, per quam spiritum legis & literarum disjicare non possint: aut vici gentis corripi, quod indociles sint & recordes, & ad sapientiam tardiores. Itaque de priori Hieronymus: reliqui verò Patres melius de altero interpretantur: optimè vero (ni fallor) Erasmus, qui in paraphrasi ad utrumque refert. Quod verò amentes vocat, nihil in Christi legem Matth. 5. v. 22. peccat Apostolus. Siquidem non temerè: sed pro authoritate Apostolatus & conversionis Galatarum. Deinde non odio aut maledicendi libidine: sed necessario salutis Galatarum & veritatis studio. Denique non falsò nec acerbius, sed verè & lenius merito. Etenim re ipsa amentia est Christianum deserere, & legi adhærere. Hæc porrò objurgatio pathetica exclamatione figuratur, quæ justum dolorem & indignationem ostendit. Quorum illud, amorem erga Galatas declarando benevolentia comparandæ & reprehensionis acerbitatì mitigandæ apertissimum: hoc verò facti indignitatem (ut eo studiosius vitent, amplificat: Sic Christus Luc. 24. 25. *o amentes & tardi corde, &c.* Non tandem autem (inquit Chrys.) quod non statim initio usus est bac vehementia; sed post tot redargutiones totque probaciones, cum jam non ab illo, sed ab ipsis argumentis acciperent objurgationem. Hæc de interna veritatis a Galatis neglectæ causa: sequitur externa, *τις υπάστιβαινει, quis vos fascinavit?* *βαραίνει*, autem significat primum *fascinare*, hoc est, arte magica lèdere: quod fit vel beneficio, quum oculorum, incantationum, aut tactus ministerio tabes inducitur: vel præstigii; cum phantasmate interiori sensus communis, aut exteriori visus decipitur, ut non appareant quæ sunt; aut appareant quæ non sunt. Qua de re Plin. lib. 7. cap. 2. Deinde usurpatur etiam Metonymicæ pro invidere, postremum Metaphoricæ ex prima significazione, pro judicium mentis (quæ animæ quasi oculus) impoturis corrumpere. Chrysostomus illam fascinavit vim negat, quemadmodum & Musculus: Aëtius verò contra ad alteram significationem hunc locum refert, & *ἰδόντων οὐδεὶς* interpretatur; quemadmodum etiam Theodoretus & Oecumenius, & Hieronymus in Scholiis: In commentario autem de fascino dubitat, sed tamen ex Sermone triuī tertia significatione accipit. Optime glossa interlinearis ait, *fascinavit dici per simile, ut quod ante oculos est non videatis: veritas se ingerit & ei non creditis.* Cui ex adverso respondet sequens allegoria. Atque hac loquendi figura objurgationem mitigat, cum in pseudo-apostolorum impoturis culpam derivat: & attentionem parat, cum eos non Christi ministros, sed fascinatores, hoc est, Satanæ (hostis veritatis Joh. 8. vers. 44.) mancipia nuncupat: quemadmodum 2. Cor. 11. vers. 3. 13. 14. 15. Interrogationis autem schemate *πέρι τοῦ δικτύου* & suam admiratio-

nem demonstrat: de quo Gal. 1. v. 6. Hactenus Proposition: sequitur argumentosa confirmatio. Primum argumentum est allegoria, altera parte hujus versus; quibus oculis Iesus Christus prius fuerat depictus, in vobis crucifixus: hoc est, quandoquidem antea in animis vestris prædicationis Euangelii penicillo, graphicè Christum, eumque crucifixum descripsérat: quod nihil aliud est, quam veritatem de gratuita nostri justificatione demonstrare, Gal. 2. v. 22. *Hæc autem loquitur* (inquit Chrysost.) *similiter taxans eos & laudans.* *Laudans* quidem quod tanta cum fiducia recepissent id, quod acciderat: *taxans* verò quod Christo deserto ad legem currebant. Syllogismus est; Qui à veritate Euangelii clarissimè demonstrata & sibi exploratissima deficiunt, illi sunt amentes & quasi fascinati. Galatæ non obedientes doctrinæ Pauli sunt ejusmodi: ut allegoria demonstrat. Ergo amentes & quali fascinati.

Vers. II. & III. Explicavimus primum: sequitur alterum argumentum ab effectu instrumentalis Euangelii & Spiritus Sancti testimonio, v. 2. & 3. hoc Syllogismo comprehensum; Qui à doctrina quam Spiritus S. testimonium attulit, ad contraria proficere student, illi sunt amentes. Galatæ ab Euangelio Pauli ad doctrinam pseudo-apostolorum transeuntes hoc commiserunt. Ergo amentes. Conclusio præcessit v. 1. & repetitur emphaticæ, v. 3. assumptio ibidem: ex quibus propositiō intelligitur. Assumptionis autem confirmationem præmittit, v. 2. ab experientia & conscientia Galatarum: quam interrogationis schemate appellat his verbis; *hoc solùm velim à vobis discere, &c.* (id est cognoscere) *Hoc est* (inquit Hieron.) *sunt quidem multa quæ possunt interrogare vos cogere, legi Euangelium præferendum: sed quoniam infensati estis, & nequaquam ea potestis audire, simplici vobiscum sermone loquor, & de eo quod promptum est sciscitor, Spiritum sanctum quem accepistis, utrum vobis legis opera, &c.* Spiritum autem Metonymia Syncedochica pro Spiritus S. donis accipi certum est, sed quidam de ordinario regenerationis dono, alii de singularibus & miraculosis accipiunt; de quibus Joh. 7. v. 39. Actor. 8. 17. & 19. Satius autem est ut ad utraque referamus. Nam quemadmodum hæc fuerunt testimonia veritatis euangelicæ propria, Marc. 16. 20. & Actor. 14. 3. ita & illud. Nam feria & repentina Galatarum ab idolatria & impietate ad veri Dei cultum conversio, & divinæ gratiæ per Spiritum agnitione, fuerunt ipsis certissimum veritatis Euangelii Dei testimoniū ac pignus, Galat. 4. 6. & 9. Ephes. 1. 13. 14. Hunc autem Spiritum Galatas accepisse contendit Apostolus non ex operibus legis; hoc est, operum legalium ad quæ desciverant, merito aut administriculo: sed jam antea ex auditione fidei: hoc est, Euangelii, ut Galat. 1. 23. Atque hanc simplissimam ac verissimam interpretationem arbitramur. Etsi quidam, sensu non male expresso opera legis pro doctrina operum, & auditionem pro prædicatione Metonymicæ accipiunt: alii verò *ἐξ ἀνθρώπων ex fide auditus*, id est, audizione percepta; alii ex auditu fidei, id est, fideli Hebreæ phrasí interpretentur. Addit deinde Apostolus: *εἰ μὴ πεπίστητε, νῦν καρνα σηματίζετε.* In quibus verbis ellipsis, statuitur ab Oecumenio cum ait; *εἰ μὴ πεπίστητε, τὸν μὲν ἄνθρωπον, τὸν δὲ τὸν καρνατὸν, τὸν τοὺς οὐρανοὺς τοποθετεῖτε.* Quid autem spiritum & carnem vocet Apostolus, diversæ sunt interpretum sententiae. Spiritum quidam doctrinam Euangelicam, quæ spiritualis est *μετανυκτῶν*; alii regenerationem; alii visibilem Sp. S. gratiam; carnem verò nonnulli, homines carnales; alii vires carnales seu naturales; alii mortuam & caducam doctrinam; plerique ceremonias, quæ res externæ & caduce, interpretantur: sicut Hebr. 7. 16. *mandatum carnale*, & Hebr. 9. 10. & 13. quidam deniq; spiritum accipendum existimant, ut superiori versu, carnem verò pro operibus legis, seu justitia legali: cum fiducia salutis in ea collocatur. Ita enim merè caro est, hoc est, metaphoricæ res caduca & mortua, spiritus & vita expers. Hæc non male: sed tamen spiritus & carnis nomen Euangelium & legem significare existimo. Alienum autem est quod Hieronymus, Origenem fecutus, spiritum Veteris Testamenti allegoricum; carnem, proprium illius sensum interpretatur. Quod denique ait Apostolus *perficiuntini, μαντυῖσθε dictum est, hoc est,* *quæritis*

quæratis consummari, inquit glossa interlinearis; seu tanquam imperfectum, perfici statuitis. Culpam verò in pseuso-apostolos iterum transfert. Nam ut ritè cum Chrysostomo Oecumenius monet; Non ait, inquit, θηταῖς, sed θηταῖς indicans quod pseudo-apostoli pecudum ritu correptos eos circumcididerent, ignorantes quid paterentur.

v. I V. Diximus de secundo; sequitur hīc tertium Apostoli argumentum hoc syllogismo comprehensum; Qui varias, quas pro veritate afflictiones superarunt, inanes redundunt, illi sunt amentes: Galatæ deficientes ab Euangelio Pauli, illud commiserunt: Ergo amentes. Conclusio præcessit; assumptio est hoc versu: tam multa passi estis frustra? Verbum ἐτάσσεται passi estis variè interpretantur. Nam Lyranus de damno & expensis quas pro pseuso apostolis frustra fecerant, accipit: alii verò de difficultatibus & labore; & quidem vel in observatione iugis Mosaici seu Judaïsmi inter gentes: vel in opprobriis & persecutionibus, quas Galatæ à Judæis & gentibus fuerant perpepsi. Ceterum illa coactior est (ut etiam Lyranus) & sequenti correctioni parum congrua: hæc verò melior sententia, ut Hieronymus rectè judicavit. Similia perpepsiionum exempla in Thessalonicensibus, 1. Thessal. 2. vers. 14. & Philippensibus Philipp. 1. vers. 29. Frustra autem dicitur per μίαν: minus enim dicendo plus significat; id est, sine utilitate proveniente, imò cum detimento, inquit Lyranus. Præterea conjunctio εἰς (ut Hieronym. obseruat) aut dubitationis aut confirmationis est, si modò, pro squidem, ut 2. Thessal. 2. vers. 6. si modò justum est. Atque hinc varia horum verborum εἰς καὶ εἰς interpretatio, ut ex Oecumenio & Hieronym. constat: nempe ut sit subjectio responsoris, hoc sensu, siquidem aut nam sanè tam multa passi estis frustra: vel epanorthosis correctio: eaque aut reprehensionis μίαν corrigens & amplificans, ac si dicaret, si modò frustra, tantùm non etiam cum salutis detrimento, ut Augustinus: aut illius gravitatem mitigans: ἵνα μὴ εἰς σωτηριῶν αὐλὺς συμβάλῃ, φονός, εἰς καὶ εἰς. εἰς βαλεσθέντα αὐτοὺς, εἰς εἰκόνα: hoc est, ne in desperationem eos conjiceret, inquit, si modo frustra. Nam si voulueritis expergisci, non frustra; ut rectè cum Chrysostomo & Theodoreto Oecumenius. Nam Paulus dum spem suam de resipiscientia Galatarum & gratia Dei innuit, tacitè eos in viam revocat. His verbis sententia prædens temperatur & dubia fit (inquit Hieronym.) & de his dicitur, qui possunt post legem ad Euangelium reverti. Et Ambrosius; quia adjecti sine causa, offendit sperare se, posse reformari illos: præsertim cum (ut addit Augustinus) illi nondum cecidissent, sed jam inclinarentur, ut caderent.

Vers. V. Hactenus tertium argumentum: sequitur hoc loco per epanalepsin non tam repetitio, quam amplificatio secundi argumenti, de quo vers. 2. Nam ibi de principiis donorum Spiritus Sancti ante pseudapostolorum adventum, hīc verò de continuatione & effectis recentibus agitur, ut sit novi argumenti instar, & transitio commoda ad sequentia. Spiritum Sanctum & θεάματα quidam εἰς ἀπογνώμην explicationis gratiâ conjungi sentiunt: alii rectè distingui malunt. Nam Spiritus ut antea, omnia dona Spiritus Sancti non solam regeneracionem notat: θεάματα verò, eorum donorum partem, nempe θεάματα οὐκούσια, ut Oecumenius, seu miracula significat, ut Matth. 7. vers. 22. Luc. 6. vers. 5. Metonymia efficientis, quia sunt potentia divinæ effecta; ut & hinc liquet cum ait, adhuc suppeditat & operatur, nempe Deus. Nam quod glossa interlin. ad Paulum refert, cum tribuit ministerio, non autoritate, id alienius. Hunc locum sic explicat Hieronymus; Tribuit, hoc est, administrat præsentis temporis, est legendum: ut offendatur per singulas horas atque momenta semper dignis Spiritum Sanctum ministrari: & quanto quis in Dei opere & amore proficerit, tanto magis Sancti Spiritus in se habere virtutes: quas auditus fidei & non legis opera consummari. Non quo legis opera contemnda sint, & absque eis simplex fides appetenda: sed quo ipsa opera fide Christi adornentur. Scita est enim sapientis viri illa sententia,

non fidem vivere ex justitia, sed justum ex fide. Simul ostenditur, Galatas accepto post fidem Sancto Spiritu, dona babuisse virtutum: id est, probetiam, genera linguarum, morborum curationes, & cetera, quæ ad Corinthios in donis spiritualibus enumerantur. Et tamen post tanta (quia forsitan gratiam discernendorum spirituum non habebant) à falsis doctoribus irretiti sunt. Observandum etiam, quod operari virtutes dicantur in his, qui non tenent Euangelii veritatem, sicut in illis qui Dominum non sequentes in nomine ejus signa faciebant, Iohanne vel maxime conquerente; præceptor vidimus quendam in nomine tuo, ejuscentem dæmonia, & probibimus eum, quia non sequitur nobiscum. Hoc adversum hæreticos, qui probationem fidei suæ, ex eo si signum aliquod fecerint, arbitrantur. Qui cum manducaverint & bibent in nomine Domini (babent quippe & ipsi aliare sacramentum) & signa multa in invocato salvatore fecisse se jacent, in die iudicij merebuntur audire, non novi vos, discedite à me, qui operamini iniuriam. Hactenus ille.

Vers. VI. & VII. Explicavimus tria argumenta ab experientia Galatarum ducta, quibus justificationem per fidem, sine operibus legis Apostolus demonstravit: deinceps verò alia ex Sac. Literarum testimonii adducuntur. Quartum itaque argumentum continetur, vers. 6. & 7. ab exemplo pari, per anticipationem & retorsionem objectionis adversariorum. Quoniam (inquit Chrysost.) efferebantur animis, quod ab Abrabam ducerent genus, metuentes, ne si legem relinquerent, ab illius cognatione fierent alieni; id quoque rursus in contrarium veritatemque solvit, declarans quod fides potissimum conciliat cum illo propinquitatem. Hæc ille. Syllogismus erit, qui justificari querunt, sicut Abrabam justificatus est, illi sunt filii Abrahæ. Qui ex fide justificari querunt, sunt ejusmodi. Ergo sunt filii Abrahæ; & per consequens reverè justificantur. Optimè Hieronymi scholia; Abrabam credidit Deo, & reputatum est illi ad justitiam: ita & vobis ad justitiam sola sufficit fides. Enthymematis conclusio est v. 7. Assumptio vers. 6. quæ constat testimonio divino, Genes. 15. vers. 6. de quo prolixius Roman. 4. Quidam autem verbum credidit referunt tanquam ad proximè præcedentem promissionem de hærede & numerosa prole, Genes. 15. 4. & 5. ac statuunt fidem hanc fuisse imputatam ei ad justitiam, quia gloriam veritatis & omnipotentia Deo dedit, Roman. 4. Alii verò sanius verbum credidit ad utramque Dei promissionem referunt, cum generalem de fœdere (quod per Christum constat) vers. 1. tum singularem, cuius meminimus. Deinde etiam si ad singularem promissionem restringeretur: generaliter non excludi non potest: quia hæres non solum Isaacum, sed etiam Christum, Genes. 12. vers. 3. & soboles numerosa, non tantum Israëlitæ carnales, Exod. 32. v. 13. sed etiam spirituales seu fideles significat, Roman. 4. v. 16. & 18. & 9. 7. Galat. 4. v. 28. & 6. v. 16. Imputata autem dicitur fides in justitiam, non ut forma inchoata (quod Pontificii statuunt) nam non est totius legis impletio; sed tanquam instrumentum justitiae. Quidam autem in hac phrasim hypallagen statuunt, pro imputavit ei justitiam per fidem: nonnulli fidem, pro justitia Christi fide apprehensa accipiunt, per Metonymiam adjuncti pro objecto: Sed simplicior videtur Metonymia effecti: nempe justitia pro instrumento justitiae. Justitia autem hoc loco non pro actione justa, ut Psal. 106. v. 31. sed pro ἄνοιᾳ seu perfecta legis obedientia (quæ habitu & actionibus perpetuo justis constat) accipitur. Præterea hoc loco non de initio fidei & justificationis: nam jam antea erat justificatus fide, Genes. 12. v. 3. 4. Hebr. 11. vers. 8. sed de continuatione agitur. Porro verba illa, qui ex fide, accipi possunt dupliciter, eodem fere sensu. Primum per ellipsis verbi substantivi & metonymiam adjuncti, fides pro fidei: ut sit sensus, qui de fidelium numero sunt, ut Lyranus interpretatur. Deinde per ellipsis peculiarem; pro qui ex fide justificari querunt. Denique glossa interlin. interpretatur, quorum esse spirituale est ex fide. Fideles autem dicuntur filii Abrahæ dupliciter: imitatione fidei illius καὶ ἔχοντες, Iohann. 8. vers. 39. Roman. 4. vers. 12. & unione cum Christo qui verus Abrahæ filius.

filius. Atque his nominibus sunt genuini hæredes fœderis cum Abraham & posteris initi, Galat. 3. v. 28. & 29.

Vers. VIII. & IX. Quintum jam sequitur argumentum (quo præcedens etiam confirmatur) à diferto Sac. Literatum testimonio. Syllogismus est: Quos Spiritus Sanctus prævidit justificandos in Christo per fidem, illi justificantur in Christo fide. Fideles omnium gentium sunt ejusmodi. Ergo illi justificantur in Christi fide. Propositionem præsupponit Apostolus: assumptio est vers. 8. quæ in scripturæ testimonio demonstratur, cum ait; *Ante euangelizavit Abramam, nempe; benedicenter in te omnes gentes terræ.* Conclusio est vers. 9. diversis quidem verbis, sed eodem sensu: ut sæpius etiam apud bonos autores, ornatus aut emphaseos gratiâ fieri solet. Locus autem qui adducitur, non est ex Genes. 18. vers. 18. multo minus ex Genes. 22. vers. 14. ut Lyranus & alii existimant: sed ex Genes. 12. v. 3. Cœterum Benedictio per metalepsin Synecdochicam, salutem seu justificationem & quæ inde promanat sanctificationem & glorificationem significat, ut Ephes. 1. & legis maledictioni opponuntur. Deinde verba illa *in te variè* (ut etiam Oecumenius observat) accipiuntur. Quidam pro in fide tua, vel imitatione fidei tuæ: ut Ambrosius, Chrysostomus, & referente Oecumenio, Cyrillus ad Reginas de recta fide, pag. 331. alii *in te pro tecum* Καὶ pro Καὶ: ut ex vers. 9. colligunt Paulum interpretari tecum, alias inferendum in fidei Abraham. Alii denique pro in Christo semine tuo: ut Augustinus ex lib. 1. de baptismo parvorum. Et recte interpretantur, ut demonstrat exegesis repetitæ promissionis, Genes. 22. *benedicenter in semine tuo:* οὐ μεγάλον, Genes. 28. v. 14. *in te & in semine tuo.* Deinde ex declaratione apostolica, quæ hoc loco præmittitur his verbis, *Prævidens autem scriptura, Deum ex fide justificatum gentes.* Nam justificari fide & benedici in Christo, eodem sensu dicuntur. Scriptura, autem hic sumitur metonymia effecti, pro eo qui eam dedit, ut Chrysostomus: seu pro Spiritu Sancto, ut Hieronymus; vel Deo, ut Theodoreus explicat. Vox autem euangeliæ *euangelizavit* emphatica est & notanda ὡς πύρι τὸν λόγον ἀπέδην εἰς τίστες αὐτῶν τὸν γὰρ θεοῦ τὸν αγαγόντα, inquit Oecumenius. Non dixit (ait Chrysost.) revelavit, sed euangeliæ *euangelizavit*, id est letum nuntium attulit: ut intelligas & Patriarcham tali justificationis modo gavissimum fuisse, & vehementer, ut hoc contingere, desiderasse. Hæc ille. Vide Johan. 8. v. 56. Quam emphasis Latinis Patres cum veteri interprete non expresserunt. Deinde præpositiōnem, ante, quidam definitè sumunt, pro ante justificationem gentium: nonnulli ante latam legem Mosis, ut Chrysostom. Quoniam (inquit) illud eos turbaverat, videlicet legem fide antiquiore esse, fidem autem post legem: etiam banc illis exigit suspicionem: ostendens fidem lege antiquiore, idque liquere ex Abraham: priusquam enim existeret lex, ille justificatus est. Hæc ille. Sed quid si generalius, ante legem non solum Mosis, sed etiam circumcisionis Abraham latam? de quo Roman. 4. 10. Hieronymus indefinitely pro *jam oīm*: siquidem interpretatur, quod multis post seculis ventura prædixerit. Hæc de antecedente. Conclusio verò non sola, sed cum corollario proponitur. Ex ea enim quartum argumentum confirmatur (nempe fideles esse filios Abraham & hæredes fœderis cum illo initi) his verbis, *cum fidelis Abramam:* Quibus modus justificationis Abrahæ & fidelium, eorumque inter se communio designatur, ac si dicat Apostolus: instar Abrahæ, qui in Christo fide, non circumcisione aut operibus suis benedictionem consecutus est. Atque hac ratione demonstrat Apostolus unicam salutis rationem esse in Abraham & cæteris fidelibus; eoque fideles, cum sint hæredes promissionis, genuinos esse illius filios: hæc enim inter se sunt ἀντίστοιχα reciproca. Gal. 3. v. 29.

Vers. X. Sextum hoc loco succedit argumentum à contrariis; Qui ex fide sunt, benedicuntur, aut qui ex operibus legis. At hi non benedicuntur, Ergo illi. Propositione tanquam clara omittitur: illius enim disjunctio immedia est. Nam duplex tantum ratio justificandi, ju-

stitia aliena seu gratis; aut propria seu merito, Rom. 11. vers. 6. illa ex fide: hæc verò ex operibus nominatur. Conclusio præcessit vers. 9. Assumptionis loco proponitur illius probatio à contrario effectu, v. 10. Quicunque sub maledictione sunt, illi non benedicuntur. Quicunque sub operibus legis sunt, sub maledictione sunt. Ergo non benedicuntur. Phrasis hæc; *quicunque sub operibus legis sunt;* contraria est illi qui ex fide sunt. Itaque ἀντίστοιχος intelligenda est: vel Metonymia Synecdochica. Nam opera legis ponuntur pro iis qui ea operantur per Metonym. effecti, seu operarii legis, ut Tertullianus interpretatur adversus Marcio. libr. 5. *in qua* (inquit) *lege non justificatur operarius.* Sic Ambrosius, qui sibi *lege agunt.* Oecumenius, qui *legi adbarent.* Deinde per Synecdochē non quivis legis operarii (nam tales etiam fuerunt Patres Veteris Testamenti & Apostoli Christo superstite) sed illi demum, qui in ea salutis fiduciam locant, designantur: ut controversiæ status & loci circumstantiæ demonstrant. Vel ellipsis est his phrasibus singularis, quærentes justificari, ut sit sensus; qui ex operibus legis justificari querunt, & ut per Mimesin loquitur Apostolus Gal. 5. vers. 3. quicunque per legem justificantur. Atque hinc liquet aliena esse quæ ab Hieronymo & quibusdam aliis ex hoc loco disputantur. Maledictio autem quid, ex antitheto benedictionis liquet. Porro assumptio probatur auctoritate divina; Deuter. 27. vers. 26. Prosyllogismus; Quisquis non permanerit in omnibus quæ scriptæ sunt in libro legis ut faciat ea, maledictus est. Qui sunt ex operibus legis, non permanent in omnibus. Ergo quicunque sunt ex operibus legis, maledicti sunt. Assumptio deest, quæ tanquam certa omittitur & ex propositione & conclusione facilimè colligitur. Propterea enim (inquit Oecumenius) maledicti sunt qui adbarent legi, quia non possunt implere legem. Et tanta mandata sunt (inquit Ambrosius) ut impossibile sit servari ea: unde & Petrus in Actibus Apostolorum ait; *Quid imponitis jugum fratribus, quod neque Patres nostri, neque nos potuimus portare?* Negligentis enim & superbo populo hæc data erant, ut per omnem conversationem legem haberent. Hæc ille, melius sane quam Lyranus; qui legem ait dici impossibile non absoluere (quo sensu Hieronymus in expositione fidei, qui id dixerint, maledicit) sed secundum quid, hoc est difficile: eoque quam multi transgrederentur. Hæc enim sententia refutatur ex dicto Petri, & perpetuo Sacrum Literarum consensu, Genes. 8. vers. 21. 1. Reg. 8. v. 46. Proverb. 20. v. 9. Psal. 19. v. 13. & 32. v. 5. & 130. v. 3. Luc. 11. v. 4. Jacob. 3. v. 2. 1. Joh. 1. v. 8. Hebr. 4. v. 15. tum etiam insigni Oecumenii testimonio, Galat. 3. v. 22. de quo suo loco. Denique hoc etiam liquet ex propositione hujus loci, in cuius subjecto declaratur, primum ad quos lex pertineat, nempe ad omnes, cum ait quisquis: sed diverso modo: ad Judæos solos ratione ceremoniarum & legum politicarum: quatenus decalogi non continentur: ratione autem decalogi, quæ naturalem legem (cuius reliquiæ in gentibus) ad unguem exprimit, ad omnes quidem pertinet: sed ratione solennis traditionis & declarationis illius ad Judæos primariò, quo demum sensu gentes legem non habere dicuntur, Roman. 2. vers. 14. Deinde tres legis conditiones proponuntur; nempe ut serventur mandata omnia, integrè, perpetuò. Prius quidem non explicat Moses hoc qui adducitur loco, sed indefinitely innuit & minutatim in antecedentibus maledictionem, & consequentiibus benedictionem denuntiando docet, nominatim verò proponit versu sequente, cap. 28. vers. 1. 14. 15. Eoque rite post LXX. interpretes ab Apostolo Paulo, omissis loci circumstantiis, exprimitur. Similis locus Jacob. 2. vers. 10. Roman. 6. vers. 23. Quod verò Hieronymus suspicatur vocem hanc Καὶ à Judæis ex veteri Hebraico deletam: quia Apostolus nunquam protulisset, nisi in Hebreis voluminibus haberetur: deinde quia in Hebreis Samaritanorum voluminibus extat. Hæc inquam suspicio non est credibilis, quia (ut paulò ante monuit) Apostolus sensum magis testimonii ponere solet,

solet, quām verba. Deinde quia delendi causa nulla, cum ad majorem potius legis autoritatem (cujus Judæi erant studiosissimi) pertineat. Nec fides Samaritanorum Bibliorum Iudaicis præponenda: cum à Judæis ea acceperint. Duo reliqua *permanendi* verbo includuntur: quæ vox illis propriè non congruit, qui partim aut tantum aliquamdiu legi parent. Cœterum apud Mosem non *permanendi* vox, sed Synonyma continetur יְהִי: quam (ut ait Hieronym.) LXX. Interpretes, *permanerit*, expresso sensu: Aquila verò, *statuerit*: Symmachus, *firmaverit*; Theodotio, *fuscataverit*, expresa voce interpretati sunt. Sensus autem eodem redit. Nam is demum statuere legem dicitur, qui in ea permanet; ut liquet ex *contrario recedere*, & *Synonymo, custodire*, Deuter. 28. v. 14 & 15. Sic Roman. 3. vers. 31. legem inanem reddere, & legem statuere seu stabilire, opponuntur. Similis phrasis 2. Reg. 23. vers. 24. & Psal. 119. v. 28. *confirmata tuo eloquia tua*, & vers. 106. *juravi & stabiliam, firmabo*. Hinc liquet prudentia Apostoli, qua adversarios proprio (ut dicitur) jugulat gladio. Quoniam (ait Chrysostom.) illos alter babebat metus, scriptum erat enim, *Maledictus omnia qui non permanerit in omnibus qua scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea*: & bunc eximit metum sapienter ac prudenter, rursus hoc vertens in diversum, & offendens, quod non solum non sint execrationi obnoxii, qui legem relinquerent, sed etiam benedictionis participes: contra qui legem obtinerent, adeo non benedicti, ut etiam execrabilis. Siquidem illi dicebant, *Qui non servaverit legem, maledictioni obnoxius est*. Hic verò declarat, eum qui servat, maledictum esse: è diverso, qui non servat, benedictionis consortem. Rursum illi dicebant, quis sola fide nimirum maledictus est: hic contrà demonstrat, quis sola fide nimirum, eum benedictum esse. Item paulò post. Ne hic ansam arriperent contradicendi, dicerentque, merito ex fide justificatus est (Abraham) nondum enim erat lex: at tu mibi demonstra, post traditam legem fidem justificare. Ad id venit ac plus demonstrat quam illi querunt, nimirum non modo justificare fidem, verum etiam legem, ipsa utentes, obnoxios maledictioni reddere.

Vers. XI. & XIII. Hactenus sextum: sequitur septimum etiam à contrario argumentum: cuius summam non male ex Chrysostom. Theophylactus collegit, Demonstrato (inquit) quod lex maledictos faciat: fides autem benedicat, ostendit jam nunc quod fides sola justificat & non lex, adducitque Habacuc dicentem, quod ex fide justus sit victurus & non ex lege. Lex enim non solam fidem postulat, sed etiam opera. Hæc ille. Syllogismus; Qui fide justificantur, non justificantur apud Deum per legem. At justi fide justificantur. Ergo non justificantur per legem apud Deum. Conclusio est vers. 11. In qua observanda est emphasis cum ait; apud Deum. Nam justificatio est duplex; una apud Deum, quæ vera est & perfecta: quia Deus est justissimus καὶ στονός qui nec falli potest nec fallere: altera apud homines: eoque imperfecta & sèpius fallax, Luc. 16. vers. 15. Atque hæc justificatio fit ex operibus, Roman. 4. 2. Iacob. 2. vers. 24. illa verò minimè, Psal. 143. vers. 2. & 130. vers. 3. Diximus de conclusione: antecedentis autem loco ponitur illius probatio. Assumptionis quidem, ab effecto proprio, quod confirmatur Prophetæ testimonio. Syllogismus; quo vivimus; eo justificamur: fide, teste Prophetæ, vivimus. Ergo ea justificamur. Verba Prophetæ sunt hæc οὐαὶ בָּאָמֹנוּת רַבָּה: quod ita (inquit Hieronym.) LXX. Interpretes ediderunt, *justus autem ex fide mea vivit*. Aquila & Theodotio, *justus autem ex fide ejus vivit*, id est Dei. Hæc ille. Sanius, qui *justus autem in fide sua vivet*: quæ cum Paulinæ orationis filo consentiunt; Nam ex fide, & in fide, hoc est per fidem, Synonyma. Pronomen sua, etsi non expressum, tamen ex circumstantiis hujus loci abundè colligitur. Ad sensum quod attinget, summus est utriusque loci consensus.

Nam quod objicitur, Prophetam agere non de fide promissionis Euangeli, de qua hoc loco, sed conservationis & liberationis à captivitate Babylonica: nec de vita æterna sed temporali, falsissimum est: utrumque e-

nim more propheticō complectitur. Nam in populo Dei promissiones terrenæ cælestium appendices fuerunt & notæ, & liberationis externæ fundamentum fuit promissio venturi Messia, propter quem promissiones factæ & servatæ, 1. Corinth. 1. vers. 20. ad quam pī assurrexerunt fide, eamque spectarunt potissimum. Nec enim in prophetiis id nominatum semper exprimi fuit necesse, quia ex antecedentibus prophetiis, ipsorumque Prophetarum interpretatione satis erat exploratum. Hæc de consensu. Porro duplex potest esse hujus loci constructione, ut ex fide sit pars, vel subjecti, vel attributi. Potest (inquit Hieronym.) *præsens testimonium & sic legi, quia justus ex fide, ut deinceps inferatur, vivit*. Utraque ita est sententia: sed prior, quæ vulgo recepta, videtur simplicior. Cœterum quod addit Hieronymus; Considerandum itaque, quia non dixerit homo aut vir ex fide vivit, ne occasionem tribueret ad virtutum opera contemnenda: sed justus ex fide vivit: ut quicunque fidelis esset & per fidem victurus, non aliter posset ad fidem venire vel in ea vivere, nisi prius justus fuisset, & puritate vitæ quasi quibusdam ad fidem gradibus ascendisset. Potest ergo fieri ut sit aliquis justus; & tamen non vivat absque fide Christi. Hoc inquam alienius: quia non de justificatione & vivificatione prima, sed justificatione secunda seu justificationis continuatione loquitur. Nam & impium Deus justificat & vivificat fide; & in pio pari modo continuat. Quod autem probare studet Pauli exemplo; qui, Philipp. 3. vers. 6. se ait secundum justitiam quæ in lege est, sine reprehensione vixisse, id nihil ad rem facit: quia (ut alia omittam) una hirundo non facit ver; nec singulare exemplum, regulam. Contrà melius subiicit Hieronymus; A ceteris (inquit) *virtutum partibus vicinas sententiam proferam, adversum eos qui in Christum non credentes, fortes & sapientes, temperantes se putant esse vel justos: ut sciant nullum absque Christo vivere: sine quo omnis virtus in vita est*. Porro observant interpretes, emphasis esse in verbo futuro, quod Propheta non dicat *vivis*, sed *vivet*, ut vita in solidum fidei tribuatur. Quanquam Tertullianus Hieron. Ambros. August. (si mendo careant codices) habent *vivit*, non adeò malè expresso sensu, quia continuus actus præsenti explicari solet. Hæc de assumptione: cui annexitur propositionis probatio; si justificatio legis non est ex fide, sed operibus; sequitur eos qui justificantur fide, non justificari lege: At verum est prius, ergo & posterius. Propositio est evidens: quia cum justificatio fidei & operum sint contraria, eidem congruere non possunt. Siquidem justificatio fidei fit gratiâ, & justitia alienâ non propria: contra verò justificatio legis fit merito & justitia propria, non alienâ. Itaque ritè sibi mutuò opponuntur, Rom. 3. v. 27. & 4. 14. 15. 16. & 10. v. 5. 6. & 11. v. 6. Assumptionis autem Syllogismi loco proponitur ex diserto legis testimonio, vers. 12. In quo versu observandum est verba illa, *lex autem non est ex fide*, dupliciter posse accipi: vel ut ex sumatur proper & sit ellipsis, pro per fidem justificans: vel ut sine ellipsi sumatur, ad declarandam materiam; ut sit sensus, lex non constat fide, hoc est, præceptis de fide. Sic Theodoretus sumplisse videtur cum interpretatur, *lex non querit fidem*. Sed Lyranus materialiter accipendum monet, sicut cum dicitur, ex ære fit statua; quod in lege veteri non fuerint data præcepta de credendo: hoc enim pertinet ad legem novam: in qua est explicatio credendorum. Sed prior interpretatio magis videtur ad rem, ut ex scopo Apostoli, & altero hujus loci membro colligitur, cum ait; *sed qui fecerit ea homo, vivet in eis*. Locus omnino desumitus ex Levit. 18. 5. quo demonstrat eos tantum victuros eoque justificatumiri, qui fecerint ea, quæ Deus lege præcepit. Cœterum vitam hanc Ambros. Hieron. August. aliter quām præcedenti versu accipiunt, non de æterna, sed corporali. *Quod autem ait, lex non est ex fide* (inquit Hieron.) sed quis fecerit ea vivet in illis: manifestissime demonstrat, non simplicem dici vitam, sed eam quæ referatur ad aliquid. *Iustus quippe ex fide vivit, & non additur in his, siue in illis: vivens autem in lege, qui fecerit ea, vivet in illis: hoc est in his que*

que fecit, que putaris bona: mercedem laboris sui habens ea sonum opera que fecit: sive longitudinem vitæ (ut Iudei putant) sive declinationem pœnae, per quam transgressor legis occiditur. Hæc ille. Sed adversus Sacrarum Literarum mentem. Nam vitam æternam intelligi liquet primùm testimonio Christi, Luc. 10. vers. 28. qui rogatus à legisperito, quid faciendo vitam æternam assequeretur, post summa legi explicatam addit, *Hoc fac & vives*. Deinde ratione: quia Deus testatur servantibus legem se Deum fore, Levit. 26. v. 12. eoque servatorem, Matth. 22. v. 32. Neque hæc sententia repugnat præcedenti, qua ait neminem ex lege justificari: id enim sit non vitio legis, sed carnis: quia conditionem legis non servamus. Roman. 8. 3.

Vers. XIII. & XIV. Explicavimus septimum argumentum: cui subjicitur objectionis (ut Chrysost. monet) ex antecedentibus promanantis anticipatio: quæ ostium argumentum complectitur. Objici enim poterat; si qui ex lege justificari querunt, sub maledictione illius sunt, quod eam nemo servet: parem etiam fidelium eadem de causa fore conditionem. Verum id minimè sequi docet Apostolus, quia fideles à maledictione liberati sunt per Christum, qui vicem nostram sustinuit. Quo in loco salutis nostræ mysterium breviter & accurate sex capitibus demonstratur; quæ sunt author, subjectum, contrarium, modus, finis, instrumentum. Author qui servat est *Christus*: ac propterea Jesus nominatur, Matth. 1. vers. 21. Subjectum, seu qui servantur sumus *nos*: hoc est, fideles, sive ex Judæis sive ex Gentibus. Nam quod glossa interlinearis, Thomas & alii ad Judæos solum referunt, videtur angustius; & ratio quam adserunt infirmior, cum decalogi violatio quosvis mortales maledictioni mancipet, ut supra ad vers. 10. demonstravimus. Contrarium, seu unde servemur, est maledictio legis: qua non partim (ut quidam volunt) sed perfectè miseria nostra continetur: ut ex benedictione, quæ huic opponitur, clarissimè constat. Modus verò adumbratur generatim metaphoricè & similitudine quadam à mancipiis ducta, cum ait, *redemit*, hoc est, quasi pretio persoluto satisfecit. Nam peccatis nostris nos ipsos quasi vendidimus, Jes. 50. vers. 1. Roman. 7. vers. 14. Qua similitudine emti pretio dicimus, 1. Corinth. 6. vers. 20. & 7. vers. 23. & redempti Christi sanguine 1. Petr. 1. vers. 18. 19. & Christus *λύτρος & αἵτινας*, redemptura, Matth. 20. v. 28. & 1. Timoth. 2. vers. 6. Chirographum nobis adversum delevisse, Coloss. 2. vers. 14. quæ non rapuit rependisse dicitur Psalm. 69. vers. 5. Deinde speciatim redemptionis modus his verbis exprimitur; *pro nobis factus maledictio*: Hoc est, ut sequitur *ἰσικατάει* maledictus & quidem summè, Metonymiâ emphaticâ, quasi dicat (ut Aquinas monet) factus est ipsa maledictio, nempe quod maledictionem & pœnam universam, quæ nobis ob legis violationem incumbebat, pro nobis subierit ac pertulerit: *perinde faciens* (inquit Chrysost.) *ac si morti adjudicato quopiam, aliis infons illius dannatis vice sponte mori volens, eripiat eum*. Sic & Christus fecit. Quum enim non esset obnoxius execrationi transgressionis: hanc in se recepit pro omnibus, ut omnes ab illa liberaret. Similes loci sunt 2. Corinth. 5. vers. 21. 1. Petr. 3. vers. 18. Esa. 53. At, inquires, si Christus filius Dei dilectus & benedictionis author, quomodo maledictus? Rectè Augustinus, contra Faustum lib. 14. cap. 6. apud Bedam; *semper*, inquit, *benedictus in sua iustitia, maledictus autem propter nostra delicta, in morte suscepta ex pœna nostra*. Itaque Christi majestati nihil derogat (ut profani homines putant) quod sine culpa reatum nostrum & pœnam in se suscepit: ut nos à culpa & pœna liberaret. Coeterum quia insolentius videri poterat, asserere Christum factum esse maledictionem, deinceps demonstrat Apostolus; Syllogismus autem hic est; quisquis pendet in ligno, maledictus est: Christus peperdit in ligno. Ergo Christus fuit maledictus. Conclusio jam explicata est. Propositio Sacrarum Literarum authoritate & verbis disertis, ex Deut. 21. 23. confirmatur, unde assumptio intelligitur. Duo autem in propositione declaranda

sunt; Pauli cum Mosis testimonio covenientia in interpretatione & scopo. Verba Mosis sunt *בְּקָلְלַת אֱלֹהִים חֲלוֹם* quæ rectè Aquila & Theodosio vertunt, quia maledictio Dei (est) *suspensus*. Iudeus qui Hieronymum instituit, legi posse dicebat, quia contumeliosè Deus suspensus est, (potius maledictio Dei suspensi) Hebion hæreticus (ut Hieron. observat) *κλέψεις* injuria: quidam *κλέψεις*, maledictio (convitium) interpretantur. Symmachus, ac si esset ellipsis, vertit; quia propter blasphemiam Dei suspensus est. LXX. denique interpres, *οὐ καταπέμψεις οὐ καταπέμψεις οὐ καταπέμψεις οὐ ξύλον*, quia maledictus à Deo omnis qui pendet in ligno, qua de re plura Hieronymus. Paulus vero Apostolus pro libertate sua sensum expressit, non verba. Nam Metonymiam maledictio, reddidit propriè maledictus: vocem *Dei* omisit, cum ex loci hujus circumstantia & oppositione benedictionis satis constet de maledicto coram Deo agi: *in ligno* verò addidit expressa ellipsis *καὶ καὶ* ex præcedentibus; & universalem indefinitam particulam *omnis* ratione definivit. Itaque quod Hieronymus nomen Dei ad Christi infamiam, post illius mortem Iudæorum fraude Biblii insertum putat; aliena est conjectura. Nam etsi (ut ait) alibi maledictioni, Dei nomen non addatur: nihil tamen huic loco detrahit. Multa enim in Scriptura sunt singularia, & quidem hoc ipso loco, cum huic mortis generi (quod aliis non fit) maledictio ascribitur. Hæc de interpretatione. Sensus autem & scopus utrobius est idem. Nam suspensionis hujus duplex fuit: prior communis & politicus, nempe maledictio seu pœna finita & politica malefici, & exemplum reliquias quo à sceleribus deterrentur, Deut. 21. v. 21. Alter fuit singularis typicus: ut Christi crucifixionem & maledictionem infinitam adumbraret. Cujusmodi fere typus etiam fuit ænei serpentes in altum erectio, Num. 21. v. 9. Iohann. 3. v. 14. & agni paschalis mactatio, omissione crurifragii, Exod. 12. v. 46. 1. Cor. 5. v. 7. Ioh. 19. v. 36. Itaque præcepit Deus ne suspensi cadaver pernoctaret in ligno: sed sepeliretur eodem die, additque *quia maledictio Dei suspensus*: hoc est, quia qui suspensus est, maledictus est primum politicè, ad colophonem supplicii sui & aliorum terrorem: cui rei cum unius diei pœna & ignominia satisfactum sit, tollendum cadaver de cruce ac sepeliendum. Deinde typicè, hoc est, propheticò quodam typo Christi maledicti: qui in cruce suspendendus & eodem die pro peccatis nostris satisfactus erat & sepeliendus. Atque hæc genuina hujus loci sententia, quam Doct. viri Francisci Junii parallelis acceptam fero. Reliqui, quos legi interpres, aut silent omnino, aut dilutius ad vulgarem hujus supplicii ignominiam referunt.

Porrò fructum maledictionis & crucifixionis Christi (nam testimonium Mosis per parenthesin inseritur) declarat, cum ait; *ut in Gentibus benedictio Abramis extet in Christo Iesu*: Hoc est, ut serventur: aut (ut Cyrillus) ut justificant gentes per fidem secundum promissionem Abramæ datam. Itaque gentium nomine generatim omnes significari arbitror, ut ex v. 8. *tujus impletionem hoc loco demonstrat* Apostolus, colligitur. Sin verò (ut volunt) *διαεκπόνησις* dicitur: fructus mortis Christi Synecdochice explicabitur, thesi ad hypothesin traducta.

Coeterum hæc benedictio *ἐξηγεῖται* illustratur à primaria, quæ in ea continetur parte; *ut promissionem spiritus accipiamus*. Vox autem *Spiritus* varie à præcipuis interpres accipitur: nempe tanquam efficiens, subjectum vel adjunctum: ut promissio spiritus sit à spiritu profecta, de spiritu, aut spiritualis, sensu convenienti & penè eodem: Media tamen videtur potior per hypallagen Hebræis usitatam, ut Act. 2. v. 33. *Spiritus promissionis* seu *promissus*; ut Eph. 1. v. 13. Spiritus autem *promissus* Metonymiæ pro donis illius accipitur, tam communibus & perpetuis in Ecclesia, quam singularibus & miraculosis tempore Apostolorum, de quo spiritu Rom. 8. 9. v. 15. 2. Cor. 1. v. 22. Gal. 4. 6. Tit. 3. 3. 5. 6. Iohel. 2. v. 28. Að. 2. v. 17. Denique instrumentum & modum applicationis quo Christi meritorum, benedictionis & Spiritus S. participes firmus, exprimit cum ait, *per fidem*: nam fidei vox *καὶ καὶ* ad beneficio

ditionem & promissionem refertur, ut recte Cyrillus & Aquinas explicarunt. Fides enim est primum salutare Spiritus S. donum, quo praediti Christo unimur & reliqua Spiritus S. dona ac benedictionem assequimur. Eph. 3. 17. Ioh. 15. 5. & 1. Pet. 1. 9. Hactenus objectionis anticipatio: unde haec profluit demonstratio; In eo qui à maledictione legis nos redemit, consequimur benedictionem, hoc est, justificamur & servamur. At verò Christus à maledictione legis nos redemit. Ergo in eo benedictionem consequimur. Conclusio præcessit v. 9. & innuitur hoc loco. Assumptio vero exprimitur, qua de re vide supra c.2. vers. 21.

Vers. XV. XVI. XVII. Hactenus octavum: sequitur hoc loco nonum argumentum, cuius haec est ratio-cinatio; Testimonium à Deo ante legem, & quidem 430. annos, ratum factum in Christo, non potest lege fieri irritum. At promissio Abrahæ & semini ejus facta, est testimonium ejusmodi. Ergo ea non potest lege fieri irrita: eoque gentes Christo per fidem insitæ, sunt promissionis participes. Assumptio & conclusio continentur. v. 17. Ex quo entymemate intelligitur propositio, cuius loco præmittitur probatio, à minori ducta, v. 15. Profyllogismus autem hic erit; si humanum testimonium ratum factum, nullus irritum facere potest, multò minus divinum: At verum est prius, Ergo & posterius. Haec de propositione: assumptio verò partim declaratur & confirmatur v. 16. De analysi hujus loci diximus satis: singula deinceps explicanda sunt. Ac primum, quum antea (inquit Chrysost.) Galatas appellavit amentes, hinc fratres vocat: simul & perstringens eos & consolans, quod ad benevolentiam & attentionem hoc loco comparandum optimè quadrat. Nam dixit præcedentem versu, ut benedictio in gentes, ergo hæredes & fratres. 2. Quia scopus hic, ostendere gentes per fidem in Christo fieri Abrahæ filios, non per legem. Addit Apostolus, secundum hominem, hoc est, more humano, vel communis hominum iudicio. Hoc autem dicit (inquit Ambros.) quia exemplo humanæ causæ commendare vult rationem divinæ promissionis. Postquam enim (ut Chrysost.) & ex Scripturis, & ex miraculis apud illos editis, & ex his que Christus passus est; denique ab ipso Patriarcha sermonem confirmavit, jam ad communem degreditur consuetudinem. Solet enim Paulus hoc semper facere, quo conducit etiam sermonem, quo & faciliter recipiatur & fiat intelligibilior: Sic 1. Corintb. 9. 7. Hebr. 9. v. 17. &c. Comparari enim humana divinis propter evidenter intellectum possunt, & quari non possunt, ut ait Hieronymus in Scholiis. Porro ait Apostolus, testamentum ratum factum nullus abrogat, aut superaddit: quia (ait Ambrosius) testamentum defuncti jure factum, non potest rescindi. Coeterum duo hic notantur modi quibus testamenta violentur, abrogatio nimirum & additio. Denique quod ait, licet hominus: apostolopesis est, ac si dicat, multo minus Dei. Atque haec de v. 15. Præterea Abrahæ inquit. v. 16. di-ctæ sunt promissiones & semini ejus, &c. Verum duo hic controversa sunt, primum quemnam Genesios locum citer Apostolus: deinde quam accommodatè. Ad prius quod attinet, plerique referunt ad Genes. 22. v. 18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ: & tu semini meum interpretantur, in semine tuo. Nonnulli potius ad Genes. 17. v. 7. Ego sum Deus tuus & semini tuo: quod verba magis quadrent. Alii ad Genes. 12. v. 7. & 13. 15. omnem terram quam conspicis, tibi dabo & semini tuo, usque in sempiternum. Quidam denique ad Genes. 15. v. 5. sic erit semen tuum. Primam sententiam sequitur Ambros. August. Theod. Chrysost. & plerique; cædemque cum postrema in medium proponit Hieronymus, Galat. 3. v. 8. loco sane alienissimo, & librariorum haud dubiè incuria. Itaque totum illum locum inde ab illis verbis; Porro exemplum quod de Genesi, usque ad, quicunque igitur, pristinæ fidei restitui posse existimo, si inferatur hujus versus explicationi, post illa verba, prudentibus displace: ut sequatur; Porro exemplum, &c. Cœterum postrema sententia à verbis hujus loci remotior, reliquæ probabiles, tertia maximè, quia non solum scopo, sed verbis etiam ad amissum congruit, & loco simili, Roman. 4. v. 13. sed quid si forte non ad certum locum, sed

ad hos omnes aut saltem tertium & quartum respexerit? (ut Marc. 1. & alibi conjungunt) ac propterea *promissiones datas non promissionem dixerit?* Verum quam accommodatè adducatur hic locus, dispiciamus. Observandum est itaque, promissionem hanc (cuiusmodi plurimæ) historicam esse simul & typicam. Nam primum historicè, Israelitis naturali semini Abrahæ, promitti terræ Chananæ hæreditatem, liquet ex promissione Genes. 15. v. 18. 19. & declaratione impletionis illius, Deuter. 34. 4. *Hæc est terra pro qua juravi Abrahæmo, Isaaco, Jacobo dicens, semini tuo dabo eam.* Deinde typicè adumbratur hæreditas totius mundi & regni cælorum donanda Christo, Psal. 2. v. 8. Luc. 1. v. 32. Matth. 28. v. 18. & in Christo fidelibus: ut ex hoc loco, reliquoque capite & sequenti, & Roman. 4. constat. Vocem autem Christi, cum ait, qui est Christus; quidam non male intelligendam judicant non propriè de Christo per se, sed cum suo corpore conjuncto; sive Syneccdochè de Christo mystico, ut 1. Corint. 12. 12. seu de Christo & Ecclesia, tanquam capite & corpore: servata interim capitum dignitate, ut de eo primariò intelligatur: ille hæres, nos cohæredes Heb. 1. 2. Rom. 4. 16. & 8. 17. Itaque quamvis Abrahamus constitutus Pater multarum gentium, & contra Judæi se solos, aut τοτι ξεχωρικό peculiare Abrahæ semen & promissionis hæredes gloriarentur (quia secundum carnem ab eo prognati & legem acceperant) docet Apostolus hoc loco (quemadmodum Roman. 4. v. 16.) nullum tamen inter eos esse discrimen, sed omnes esse parés in Christo Jesu. Idque declarat ex promissionis phrasí. Nam cum S. Literæ testentur, promissiones datas Abrahæmo & semini, non autem seminibus: ipsa enuntiationis formâ ostendit Deus, non multa esse ac diversa semina, Judæorum nimirum & Gentium, sed unum duntaxat, nempe Christum, cum quo & in quo omnes fideles unum sunt & æquales, Galat. 3. v. 28. Ephes. 2. v. 12. ad 19. Verum objicit Hieronymus; omnes (inquit) Scripturas sensu ac memoria peragrans, nunquam plurali numero semina scripta reperi; sed siue in bonam partem siue in malam, semper in singulari numero. Sed fecellit Hieronymum memoria. Nam 1. Samuel. 8. v. 15. extat οὐρανοὶ & semina vestra. Etsi autem de posteris non reperiatur, eadem tamen ratione dicendum esset, si de variis ageretur. Itaque profana Hieronymi conclusio, cum ait; unde manifestum est, id fecisse Apostolum quod promisit; nec reconditus usum eße sensibus, sed quotidiani & vilibus, & que possent (nisi præmisisset secundum hominem) prudentibus displace.

Haec de Vers. XV. in XVII. verò, promissio Abrahæ in Christo facta, non vocatur solum *secundum testamentum*, sed etiam *secundum ratum factum*, & quidem prius. Eoque alienum est, quod ad confirmationem Christi adventu factam refert Haymo. Prius autem confirmatum est variis modis; primum juramento Heb. 6. 17. 18. deinde crebra & seria repetitione Abrahæmo, Isaaco, Iacobō facta. Præterea solenni fœderis sanciendi ritu, Gen. 15. v. 17. 18. Ad hæc sacramento circumcisionis, Genes. 17. v. 11. Rom. 4. v. 11. denique longi temporis, nimirum quadringtonitorum & triginta annorum præscriptione, Exod. 12. vers. 40. Verum quomodo hæc temporis ratio convenit cum re ipsa, & Gen. 15. v. 13. ubi anni tantum quadringtoni recensentur? Non enim (inquit Hieron.) parva res est, & à multis quæ sita: nescio an ab aliquo sit inventa. Verum priorem numerum ante nativitatem Isaaci, alterum inde ab ea supputandum, extra controversiam est. Ad illud quod attinet, Eusebius in Chronicis annos 430. numerat ab egressu Abrahæ Charrane, cum esset annorum 75. Gen. 12. v. 4. inde ad Isaacum quem centenarius genuit, Gen. 21. v. 5. anni 25. inde ad Jacobum 60. Gen. 25. 26. inde ad descensum Iacobi in Ægyptum anni 130. Gen. 47. v. 9. inde ad exitum anni 215. Atque hæc fere Photii, Augustini, receptior est sententia. Alii, Judæorum computationem secuti, qui commorationem in Ægypto annis 240. definiunt: reliquos quinque malunt ab egressu patriæ computare, cum Ure Chaldææ Charranem divino iussu migravit, & confudit annos, ut volunt, quinque: ita ut 30. anni statuantur ante Isaaci nativitatem. Quæ senten-

sententia videtur probabilior. Nam hac ratione solvitur ea difficultas, quam Beda Act. 7. & Aquinas hoc loco movent, de quinque annis; qui in altero numero 400. annorum, si à nato Isaaco supputentur superfluent, Interim tamen verum est, quod monet Synecdochice minorem numerum in recensione sèpius omitti. Hæc de numero annorum. Porro addit Apostolus: ut vanam reddat promissionem. Quæ verba non ad causam finalem, sed i.e. ad declarationem modi pertinere existimo: Itaque sic etiam verti possent, non facit irritam, nempe vanam reddendo promissionem, ac si diceret; quid fieret si vanam redderet promissionem, quæ testamentum est illud, cuius memini. Atque hac ratione (inquit Ambrosius) quasi reos falsati testamenti designat, qui credentes in Christum & de lege aliquid sperant: ut non solum salus promissa in Christo, sed & in lege sit. Itaque innuit Apostolus, cum legi justificationem ascribunt, eamque honorare student, promissionem facere contrariam & Deum sibi nec adversum.

Vers. XVIII. Quandoquidem superiori demonstratione doctrinam adversariorum de legis justificatione, promissionis abolitionem vocavit, objicere poterant; At vero non irritam facimus promissionem, sed legem conjungimus: cum justificatio legis & promissionis probè consentiant.

Verum contrà respondet Apostolus, ista cohædere non posse, & superiorem demonstrationem Syllogismo hypothetico, posito illius antecedente, illustrat. Nam (inquit) si ex lege hæreditas, non jam ex promissione. Hæreditatem autem vocat cælestis Chananaæ, hoc est, vita æternæ possessionem: vel potius Synecdochice, justificationem & glorificationem. Hæc si ex lege, hoc est, secundum conditionem legis contingit, non ex promissione: lex enim & promissio, fides & opera in justificatione sibi mutuo adversantur (ut supra) ut similis locus ostendit, Roman. 4. v. 14. & res ipsa evincit. Nam habere vitam secundum legem, est operum merito: secundum promissionem, est sine operibus & gratis propter Christum: Atque hæc de propositione: Asumptio est; at vero ex promissione est hæreditas: cuius loco ponitur probatio ab exemplo Abrahami, ex superioribus repetita: Nam Abrahamo per promissiones gratificatus est Deus. Unde colligitur conclusio; Ergo hæreditas non est ex lege. Porro Deum Abrahamo gratis promisisse salutem, inde etiam liquet, quia è Majoribus natus idololatris: nec eorum numero, ante promissionem acceptam eximitur, Iosuæ, 24. vers. 2. 14. 15. Quod vero exemplum Abrahami ad assumptionem generalem probandam adducit Apostolus, ideo fit, quia Pater & forma est servandorum, Roman. 4. v. 12. & 23. Quæ de re præclarè Ambrosius; Durs (inquit) causas contrarias sibi, defendunt Iudei. Nullo enim pacto, nulla ratione suaderi potest Iudeis Abrahae promissionem evacuatam per legem, & rectè. Sed aliud adversum improvisa præsumptione defendant, putantes justificationem sine operibus legis provenire non posse, cum sciant Abrahæm, qui forma illius rei est, sine operibus legis, per solam fidem, justificatum. Sed emulatione quadam cœcata non intelligunt, si per legem justificatio, excluditur promissio.

Vers. XIX. XX. De priori anticipatione diximus: altera deinceps hoc loco sequitur, duabus constans partibus, objectione & solutione illius. Objectio his verbis continetur; Carigatur lex est? hoc est, quæ igitur utilitas legis; ut Augustinus apud Bedam: ac si dicat; si hæreditas non est ex lege, sed ex sola promissione, nullus legis usus ostendi poterit. At vero hoc absurdum. Ergo & illud. Hanc objectionem solvit Apostolus, propositionis falsitatem demonstrans iurationem; transgressionum (inquit) gratia apposita est. Quibus verbis multiplicem legis usum non definit: sed partim & ad hunc locum accommodatè describit. Ceterum de hujus loci sensu variae sunt sententiae. Primum Hieronymus de transgressionibus Israelitarum, legem præcedentibus, interpretatur. Lex, inquit, transgressiones prohibitoria successit. Iusto quippe lex non est posita, &c. Et ut altius reperitur, post idololatriam, cui in Ægypto fuerant mancipati, ita ut Deum patrum suorum obliviscerentur, & deinceps

dicerent: isti sunt dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti: ritus colendi Deum, & delinquentium pœna sancta est. Deinde Chrysostomus de futuris coercendis accipit; Hoc est (inquit) ne licet Iudei securè vivere, atque in extremam prolabi malitiam: sed lex illis freni vice fores imposita, erudiens, componens, prohibensque transgredi, si minus omnia, certè aliqua precepta. Præterea Augustinus de patefactione transgressionum accipit: si quidem legem dicit positam, ut morbos ostendat, non ut auferat. Nec male: Sic Roman. 3. v. 20. & 7. 7. Denique quidam hæc omnia non importunè conjungunt; legem datam non quæ transgressiones omnino tollat, sed quæ indicet ac frenet. Indicat autem tripliciter 1. declaratione officii. 2. accusatione neglectus illius. 3. denuntiatione pœnæ debitæ. Porro hunc usum legis illustrat, primum à durationis circumstantia, Synecdochice ratione ceremoniarum, (nam lex charitatis æterna est) usquequo, inquit, veniret semen, cuius promissio erat facta. Per semen intelligit Christum, ut v. 16. qui est finis legis, Roman. 10. v. 4. & corpus, Coloss. 2. v. 17. Proinde (inquit Chrysost.) si usque ad Christi adventum data est, quid eam longius & ultra tempus prorogas? Deinde legis doctrina illustratur digressione non incommoda, à causa ministra duplice, remota & proxima. Illa declaratur his verbis; ordinata per Angelos: hæc vero sequentibus. Angelos autem (inquit Chrysostom.) sacerdotes vocat, aut sentit ipsos etiam Angelos subministrasse ferendæ legi. Ambrosius priorem fere sequitur sententiam, his verbis; Angelos dicit Dei nuntios, id est Moysem, filium Nave & ceteros Prophetas, usque ad Joannem Baptistam, de quo Deus dixit; Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam. Hieronymus vero, Augustinus & Theodoreus posteriores: quemadmodum lex vocatur sermo dictus per Angelos, Hebr. 2. v. 2. & data per dispositiones Angelorum, Act. 7. v. 53. Quæ interpretatione simplicior est. Sed queritur primum, quomodo ordinata per Angelos? Quidam solummodo ad præsentiam eorum & signa de quibus, Exod. 20. v. 18. Hebr. 1. 2. v. 18. 19. per eos effeta referunt: & per Angelos, inter Angelos interpretantur. Plerique vero etiam de sermone eorum & promulgatione legis accipiunt. Quia per Angelos (inquit Augustinus.) disposita est ipsa dispensatio legis, cum aliquando suam, aliquando Dei personam, sicut Prophetarum mos est, agerent. Ultraque probabilis sententia. Quæritur deinde de scopotius hujus loci. Alii enim ad commendationem legis pertinere existimant, ne eam (quod sparabant adversarii Act. 21. v. 21.) damnare videretur: alii contrà ad discrimen legis ab Euangelio dictum putant: quod lex quidem mediata per Angelos data sit & Mose: Euangelium vero immediata per Dei filium, Hebr. 1. 1. & 2. 2. 3. Verum nil vetat quo minus utrumque conjungamus. Nam eadem operâ, & neglectæ legis calumiam diluit, & Euangelii præstantiam comparatè innuit. Haec de causa prima. Altera vero declaratur his verbis; in manu mediatoris. Mediatoris meminit, ut novis argumentis viam sternat. Quis autem hic mediator sit, variant sententiae. Plerique cum veteres, tum recentiores de Christo: reliqui (non solum cum Epiphanio contra Manichæos, & Gennadio apud Oecumenium, sed etiam Theodoreto) de Mose interpretantur, sensu utrumque probabili: eoque Hieronymi scholia rem in dubio relinquunt. Nam Patrem per Filium dedisse legem, extra controversiam est: per Mose vero tanquam famulum & mediatorum quendam docetur, Deuter. 5. v. 5. & 27. 9. & innuitur Hebr. 8. 5. 6. & 12. v. 24. & 26. Atque hinc variè verba antecedentia accipiunt. Nam qui ad Mosen referunt, in manu interpretantur ministerio, ut Psal. 77. v. 20. in manu Mosis, Act. 7. v. 25. qui ad Christum; alii de potestate intelligunt, ut Genes. 14. v. 14. & 16. v. 6. Iob. 1. v. 12. ac si esset sensus, legem ordinatam per Angelos, sitam esse non in nostra, sed mediatoris potestate, qui pro nobis eam praestitit & à peccatis liberavit. Quæ sententia Augustini; Disposita est (inquit) per Angelos, sed in manu mediatoris, ut ipse liberaret à peccatis; item paulo ante; ut esset (inquit) non in sua potestate & virtute justus, sed in manu mediatoris justificantis impium. Alii (ut Hieronymus) de potentia & veritate Christi

Christi accommodatus accipiunt. Simplicissimum tamen videtur, ut in manu (hoc est manu) mediatoris pro a media-to accipiamus : sic dicitur Genes. 9. v. 5. sanguinem animalium vestiarum requiram a manu canticarum bestiarum, id est, bestiis.

Porrò hanc de mediatore doctrinam amplificat Apostolus à descriptione ; *Mediator autem (inquit) unius non est: Deus vero unus est.* Si de Mose accipiatur, erit consecratum, oriens ex legis ferendæ modo, hoc sensu ; Cum in ferenda lege opus fuerit mediatore Mose, quia Deum ut terribilem legislatorem ferre non poterant, Hebr. 12. 19. liquet eam non esse vinculum nostræ cum Deo conjunctio-nis, sed indicem nostræ ab illo abalienationis. Nam mediato-r non est unius, sed duorum, & quidem dissidentium: Deus autem unus est, nimirum voluntate: quod promisit fœ-dus servabit : ut homines, qui non sunt unum cum eo, sibi per Christum promissum conciliet. Sin verò de Chri-sto mediatore sumamus, erit declaratio per anticipatio-nem ; *Etsi Christus mediator legem Iudæis tulerit, ut ad agnitionem transgressionum adduceret, eoque ad fœdus gratiæ præpararet : non tamen unius est gentis Iudaicæ mediator, sed omnium hominum ; quemadmodum Deus unus est omnium.* Similis locus 1. Timoth. 2. v. 5. Roman. 3. 29. 30.

Vers. XXI. & XXII. Atque hæc de usu & dura-tione legis temporaria : quæ deinceps expositione quadam illustrantur ac probantur, usus quidem, vers. 21. & 22. utrumque sequentibus ad cap. 4. medium. Ac usum qui-dem declarat anticipatione nova, quæ ex superioribus pro-manat, cuius hæc objectio est ; *Num igitur lex adversus promissiones Dei?* Sensus est ; si lex propter transgressiones addita est, non ut vivificet, sed ut homines peccati argue-ret & eo nomine damnaret, adversabitur promissioni, quæ contra justificat & vivificat. Solutio hujus objectionis con-stat negatione consequentia per solemnum detestationis formulam, *Abfit.* Deinde ratione dupli: Quarum prior quidem per inversionem argumenti & remotionem contrarii, si lex non damnaret sed vivificaret, tum demum ad-versaretur promissionibus. Verum consequentis loco ponit illius declaratio aut probatio; *ex lege effet justitia.* Qua de re antea v. 18. *Vivificare* autem quidam interpretantur spiritum vivificum tribuere ad legem perfectè implendam: sed satius videtur, ut cum Oecumenio & plerisque servare intelligamus. Nomine autem *legis* non intelligi ceremonialem tantum, ut Theodoretus censem, sed etiam moralem, ex antecedentibus liquet, cum alibi tum v. 10. Nam quod objicit ex Ezechiel. 20. hanc vivificare, illam minimè: vide Calvinum ad eum locum.

Altera ratio est vers. XXI. à scopo legis: quia tantum abest ut sit contra, ut etiam promissioni inserviat; peccati arguit ac damnat, ut homines de propria justitia desperan-tes, ad fidem in Christum compelleret. Sed (inquit) *conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Scripturam alii generatim: alii Syncedochicè pro lege Mosis accipiunt, ut August. apud Bedam, qui expresso articulo ait, *scriptura illa, id est lex.* Ultraquæ commoda, prior tamen uberior interpretatio : ac si diceret, lex cum Prophetis, seu reliquis Veteris Testamen-ti scriptis. Similes loci Roman. 3. v. 16. 17. & 11. vers. 32. Porro addit, *conclusit sub peccatum,* hoc est, coarguit & coargutos continuit in metu, ait Chrysostomus. *Mani-festatis enim peccatis suis* (inquit Ambrosius) *conclusi sunt, ut se excusare non possent: sed quererent misericordiam.* Quod autem ait *omnia emphaticum est* (ut recte Calvinus) quo non solum homines, sed omnia eorum studia & vires complectitur. Promissio autem Metonymicè rem promissam, justificationem & vivificationem significat. Ea autem da-tur ex fide, tanquam instrumento, non causa primariâ. Itaque duplex legis usus hoc loco indicatur; prior ut homines sub peccatum concludat: alter, qui prioris scopus, ut Christo viam sternat. Qua de re tota scitè Chrysostomus; *Quoniam Iudei* (inquit) *ne sentiebant quidem peccata sua: non sentientes autem nec desiderabant remissionem, dedit legem quæ proderet vulnera, quo medicum requirent.*

Vers. XXIII. XXIV. XXV. Soluta, quæ contra legis usum adferri poterat objectione; sequitur deinceps necessaria usus ac scopi, tum etiam durationis illius tempo-rariæ illustratio à similibus. Quorum primum est à præsidio sumtum vers. 23. cujus hæc est sententia. Quandoquidem Israelitæ cum vitiosæ naturæ, & educationis impetu, tum malis reliquarum gentium exemplis, à vero Dei cultu & fide desciscere potuissent, legem illis ante Christi adventum datum instar præsidii, quo in agnitione miseriæ suæ, & fide ac desiderio venturi Messiae continerentur: donec ille retegeretur. Cœterum vox *fides* non sumitur hoc ver-su propriè & absolutè (nam eadē credebant, eademque sperabant omnes justi & sancti etiam illorum temporum, inquit Augustinus apud Bedam, & Apostolus ostendit Galat. 3. 7. 11. & Hebr. 11.) sed metonymicè pro tem-pore fidei, ut nonnullis placet: vel potius pro Euangelio, ut antea cap. 1. v. 23. vel denique pro Christo, fidei mat-teria seu objecto, ut Ambrosius & Hieronymi scholiæ re-ctissime accipiunt: ut ex vers. 19. & 24. colligi potest. Quo etiam tropo Christus *spes nostra* dicitur, 1. Timoth. 1. v. 1. obser-vanda est autem emphasis verbi *revelaretur*: quo indi-catur antea sub umbris legalibus latuisse. Revelatus est au-tem Christus variis modis: ministerio Angelorum, ut li-quet ex conceptionis & nativitatis historia: apparitione singularis stellæ: præconio Joannis Baptista: cœlesti Pa-tris testimoniio, & Spiritus S. in Christum descensu: præ-dicatione regni majestatis plena: miraculorum splendore: interna denique Spiritus Sancti illustratione. Hæc de prio-ri: altera verò, ex illa consequens, similitudo à pædagogo ducta, in eandem sententiam exprimitur, v. 24. *Itaque lex Pædagogus noster fuit ad Christum.* Convenientia autem legis & pædagogi sita est potissimum in causa, & temporis ac durationis circumstantia. Hic (ut vocis etymon declarat) tenellæ præficitur ætati, ut eam lascivientem & in vita pronam refrenet, & contrà rudimentis quibusdam ad gra-viores doctorum disciplinas præparet. Deinde præfectura hæc non est perpetua sed pueritæ terminis circumscribitur. Atque eadem est legis in utroque ratio: ut liquet ex superioribus & sequenti consecratio, v. 25. *At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.* Quibus verbis causam liberationis à jugo legis, describit; nempe Christi adventum. A lege autem liberati sumus non absolutè, nec quæ norma vita, sed *τέλος* in ratione maledictionis omnis & observationis ceremoniarum. Quæ peccati chirographum, Coloss. 2. v. 14. & futurorum bonorum, seu futuræ satis-factionis Christi umbras continebant, Hebr. 10. v. 1. Itaque Christus suâ morte maledictionem & ceremonias legis, non violando, sed satisfaciendo & implendo justissimè delevit.

Vers. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. Fideles à pædagogia legis liberatos esse per Christum, novo arguento demonstrat Apostolus, vers. 26. *omnes enim, &c.* hoc est (ut rectè Hieronymi scholia) æqualiter & Iudei & gentes per solam fidem filii Dei estis: quia credidistis Christo, Ioan. 1. vers. 12. Syllogismus; Quicunque filii Dei sunt, illi non sunt amplius sub pædagogia legis: omnes vos es-tis per fidem filii Dei. ergo non amplius sub pædagogia legis. Observandum est autem; primum filios hic dici *τέλος* & comparatè de adultis, qui non solum natura filii, sed etiam libertate: qui *τέλος των παιδίων καὶ δέκας πueris, & infantibus, & servis* (cuiusmodi erant sub Vet. Testamen-to) opponuntur, Galat. 4. vers. 1. 7. Deinde thesin per apostrophen ad hypothesin quodammodo transferri, per anticipationem quandam, ad consolationem Galatarum: ne gentes inquit Augustinus de se desperarent, quia non custodiebantur sub pædagogo, & ideo se filios non pu-tarent.

Porro quia assumptio in controversiam vocari poterat, confirmatione munitur, vers. 27. *quia Christum* (inquit) *induistis.* Qua metaphora, à vestibus derivata, unio no-stri cum Christo declaratur: cuius effectum necessarium est adoptio in filios Dei. Hæc autem unio probatur à te-stimonio divino, nempe baptismo; quo Deus eam ob-signat. Sic Roman. 6. v. 3. 4. 5. & 1. Corinth. 12. 13. Coloss. 2.

Col. 2. v. 12. ob-signat autem non quibusvis sed fidelibus: quibus Sacra menta instituta sunt. Itaque vox hæc *quicunque baptizasti es tu*, intelligenda est non de quibusvis, sed fidelibus, quos alloquitur, ut ex vers. 26. liquet. Syllogismus; Quicunque fideles baptizati sunt in Christo, illi Christum induerunt: Galatae fideles in Christum baptizati sunt. Ergo Christum induerunt. Baptizari *is christi*, est, *is nō ἐστι χριστός*, Act. 8. v. 16. & 19. 5. Matth. 28. Hoc autem duplicitate accipi potest; vel ut causam efficientem notet: *is pro eo per enallagm usitatam*: ut Matt. 10. v. 41. & 42. coll. cum Marc. 9. v. 41. & sic vertendum in Christo, ut Act. 10. v. 48. Act. 2. v. 38. sic baptizari in Mosen, 1. Corinth. 10: vel ut finem exprimat, pro ad fidem in Christum ob-signandam & testandam, ut Act. 19. v. 5. Roman. 6. v. 3. 4. & 1. Corinth. 1. vers. 15. Atque hic sensus huic loco quadrat maximè. Alterutrum autem statuerimus, nihil Baptismi formulæ derogat: cum non exclusivè, sed Synecdochicæ in Christum baptizati dicantur. Hæc porrò sententia illustratur expositione & ratione. Expositio autem inductione quadam particulam universalem declarat; *Nos est*, inquit, *Iudeus*, &c. ac si dicat; Qui in Christum baptizati estis, Christum induistis omnes, nullâ gentis, conditionis aut sexus habita ratione. Similes loci Roman. 10. v. 12. Coloss. 3. vers. 11. Et si enim vocationis ordine excelluerint Judei, Act. 13. v. 46. Roman. 1. vers. 16. pares tamen fuerunt cæteris fidelibus ratione communionis cum Christo. Gentes autem reliquias Synecdochicè Græcos nominat, quia primi & potissimi post Iudeos Euangelium amplexi erant, & propter Græcorum monarchiam, viciniam & linguæ celebritatem, quâ totus pene orbis utebatur, notiores erant reliquis. Præterea expositionis ratio est à proprio effecto unionis nostri cum Christo, nimirum communione sanctorum. *Nam omnes*, inquit, *unus estis in Christo Iesu*: hoc est, unus novus homo mysticus, Ephes. 2. v. 15. vel unum corpus sub uno capite Christo. Similis locus Roman. 12. 5. 1. Cor. 12. v. 12. 13. Eph. 2. v. 13. 14. & 4. 15. Col. 2. v. 19. & 3. 11.

Atque hinc elicit corollarium ad Judæorum arrogantiæ eo acrius retundendam, vers. 29. Galatas nempe cæterosque fideles ex gentibus esse Abrahæ semen, & secundum promissionem hæredes, non minus quam Iudeos: quandoquidem Christi membra sint. Fieri enim non potest (inquit Theodoretus) *ut caput quidem illius censeatur corpus verò alterius*. qua de re vers. 16. Superius enim dixerat (ait Augustin.) *non dicit & seminibus, tanquam de multis, sed tanquam in uno; & semini tuo, qui est Christus*. Hic ergo ostendit, *unum semen Christum, non tantum ipsum mediatorum intelligendum esse, verum etiam ecclesiam, cuius ille corporis caput est*. Atque hac ratione, facta hæredis mentione, quasi transitione quadam sequenti similitudini viam sternit.

CONSECTARIA CAP. III.

I. A Veritate Euangelii & justificationis per fidem sine operum merito, deficere, summa est amentia.

II. Defectionis illius author est Satanæ: instrumenta verò falsi doctores, qui justificationem operum docent.

III. Eoque tanquam à fascinoribus nobis sedulo ca-vendum, & ~~reproba~~ universa illa ar-matura induenda, de qua Eph. 6. v. 11. & 13.

IV. Objurgationes & maledicta interdum sunt nece-saria.

V. In maledictis autem requiruntur quatuor, veritas, charitas, authoritas, opportunitas.

VI. Nullæ picturæ præstantiores S. Literis & prædicione Euangelii: quibus Christus cum omnibus suis be-neficiis, non in pariete, sed in animis fidelium ad unguem depingitur.

VII. Ubi hæc pictura viget: inutilis est imaginum usus, ac vana Gregorii Papæ exceptio, cum ait; *quod legentibus scriptura, hoc idiotus præstat pictura*, lib. 9. epist. c. 9. vers. 1.

VIII. Christianæ vitæ curriculum inoffensio pede per-currentum.

IX. Multi à bonis doctrinæ aut morum initiis ad dete-riora; præter opinionem delabuntur.

X. Itaque qui stat, videat ne cadat, 1. Corinth. 10. vers. 12.

XI. Euangelicæ id doctrinæ proprium, habere sibi ad-junctum Spiritum, v. 2. & 3.

XII. Omnes qui piè volent in Christo vivere, per-sectionem patientur, 2. Tim. 3. v. 12. Act. 14. v. 22. Matth. 10. v. 34.

XIII. Qui verò Euangeli causa afflictiones patiuntur, non frustra & inutiliter patiuntur; sed beati sunt hoc nomine, Matth. 5. vers. 10. & 2. Tim. 2. vers. 11. 1. Pet. 2. v. 20.

XIV. Qui à veritate & pietate deficiunt, frustra passi sunt persecutions.

XV. Persecutiones nobis expectandæ sunt fortiter, & perferendæ constanter.

XVI. Hæreses & schismata plus Ecclesiæ nocent, quam persecutions: falsi doctores, quam tyranni.

XVII. De lapsis non est cum Novatianis desperandum, Ezech. 18. v. 22. & 23.

XVIII. Reprehensionis scopus esse debet peccatoris conversio, non desperatio, v. 4.

XIX. Doctrina de justificatione per fidem sine operibus legis, temporibus Apostolorum miraculis confirmata est copiosissimè: eoque nec nova est, nec novis indiget (ut Pontificii somniant) miraculis. Cum enim Ecclesia Catholica (inquit August.) per totum orbem diffusa atque fundata sit: *nec miracula illa in nostra tempora durare promissa sunt, ne animus semper visibilia quereret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum novitate flagravit, tom. 5. lib. de vita relig. Christ. c. 25. quisquis adhuc prodigia ut credat inquiris, magnum est ipse prodigium, qui mundo credente, non credit*.

X X . Deus fidelibus non solùm sua dona & Spiritum S. confert, sed etiam auget iudies, & sèpius ingratias.

X XI. Miraculorum honor non hominum, sed Dei potentiaz adscribenda, Act. 3. v. 12.

X XII. Itaque detestanda est nobis Pontificiorum in Sanctorum cultu idolatria. v. 5.

X XIII. Abraham bonis operibus florens, sine iis tamen, per fidem justificatus est. Ergo sola fide justificamus.

X XIV. Hinc etiam liquet Pontificios errare, qui in hac Epistola ab Apostolo Paulo opera tantum infidelium à justificatione excludi volunt.

X XV. Veritatis & omnipotentiaz laus, abnegato ju-dicio nostro, promissionibus divinis ad Abrami exemplum tribuenda est.

X VI. Verus Sanctorum cultus in imitatione fidei & charitatis consitit.

XVII. Falsò Pontificii de Patribus gloriantur cum eorum virtutes parcissimè, vitia verò studiosissimè imitentur. Eoque vitanda hæc Patrum *κακοζηλία*, v. 6. & 7.

XVIII. Doctrinam de justificatione fidei non esse hominum, nec novam, sed Spiritus S. & antiquissimam, & Patriarchis notam.

XIX. Hanc doctrinam esse Euangelium: eoque doctrinam de justificatione operum, quæ ei repugnat (quæ Pontificiorum) non esse Euangelium.

X X . Hæc doctrina est catholica: quia ad omnes gentes pertinet, Matth. 28. v. 19. Eoque falluntur & fallunt Pontificii, qui secus docent.

X XI. Una eademque est per fidem, salutis ante & post Christum ratio. v. 8. & 9.

X XII. Cum nemo legem implere valeat: sequitur falsam esse Pontificiorum de meritis operum, falsissimam de operibus supererogationis sententiam.

XIII. Cum maledictus sit quisquis non permanerit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, errant Pontificii, cum venalia (quæ vocant) peccata, mortem non mereri statuant.

XXXIV. Hinc

X X X I V. Hinc etiam liquet indignissime Dei iram ab iis contemni; qui peccati gravitatem elevant, iisque (ut passim sit) securè indormiunt.

X X X V. Cum peccati fructus sit maledictio: ut hac vacemus, illud fugiendum est sedulo, & fide ac penitentia diluendum, Roman. 6. 21. vers. 9. & 10.

X X X VI. Cum manifestum sit, nullum per legem justificari apud Deum; sequitur Pontificios, qui hoc non vident, cæci esse animi; aut si videant, malæ conscientiæ.

X X X V I I. Cum de justificatione nostri agitur, non ad nostri, sed ad divini judicii trutinam res ponderanda. Cujus neglectu tam stolidè homines suis operibus gloriantur, Luc. 18. v. 11. 14.

X X X V I I I. Fidei fructus & finis est vita æterna, 1. Pet. 1. v. 9. eoque constantes in ea nos esse decet adversus omnes Diaboli, mundi & carnis nostræ insultus, Heb. 10. 11. 12. v. 11. & 12.

X X X I X. Omnes natura maledictioni sumus obnoxii, Eph. 2. 3. eoque summa est hominis miseria, quæ sapientibus hujus mundi ignota penitus: licet partim de ea semper conquesti sint.

X L. Summa peccatorum nostrorum est atrocitas, cum non aliter quam Christi maledictione potuerint expiari.

X L I. Eoque peccatum fugiendum, cum ratione stipendi illius: tum beneficij Christi erga nos, ne oblatum ingratissimè conculcemos, Rom. 6. v. 21. 22. 23. Heb. 6. v. 6. & 10. v. 29.

X L I I. Cum Christus crucem & maledictionem pro nobis & ad nostram salutem sustinuerit: illius non pudere, sed de eo gloriari nos decet, 1. Cor. 1. vers. 18. v. 23. 24. & 2. 2.

X L I I I. Cum Christus nos à maledictione legis liberaret, & benedictionem conferat: sequitur perfectum esse servatorem, in quo solo salutis nostræ fiducia collocanda est.

X L I V. Eoque falsa est Pontificiorum de humanis satisfactionibus & meritis sententia.

X L V. Cum Christus nos redemerit, Dominus noster non immerit nominatur.

X L VI. Eoque non nostro, sed Christi vivendum arbitrio, temperanter, piè, Rom. 14. 8. 9. 10. 1. Cor. 6. 20. & 2. Cor. 5. vers. 15. Tit. 2. vers. 11. 12. & 1. Pet. 1. v. 17. 18. 19.

X L V I I. Cum Christus benedictionem & spiritum Sanctum donet, sequitur verum esse cum Patre Deum; ut rectè hinc collegit Cyrilus, de recta fide ad Reginas. v. 13. 14.

X L V I I I. Cum doctrina gratuitæ salutis per Christum Abrahamo proposita sit 430. annos ante legem, sequitur eam non esse novam, ut Pontificii nobis objiciunt, sed antiquissimam.

X L I X. Cum Euangelii promissio lege Dei non possit abrogari, multo minus humanis traditionibus & commentis, ex quibus Pontificiorum doctrina conflata est: ut partium inductione ex historiis constat.

L. Testamentarii sunt qui operum suorum meritis nuntiunt, tum etiam qui Christi institutis ali quid addunt aut detrahunt.

L I. Itaque graviter peccant, qui de justificationis doctrina controversiam λογικαὶ insimulant.

L I I. Admiranda est Dei misericordia, quod infirmatis nostræ memor Euangelii doctrinam omnibus modis confirmarit.

L I I I. Itaque facinus indignissimum est, fidem ei derogare, v. 15. 16. & 17.

L I V. Iustificatio coram Deo & vitæ æternæ hereditas non possunt partim fidei, partim operibus tribui, quia hæc sibi mutuò repugnant: eoque falsa est Pontificiorum de justificatione operum sententia.

L V. Cum vita æterna sit hereditas fidelium, sequitur eisdem esse filios Dei, Rom. 8. 17.

L V I. Cum hæc hereditas summum sit bonum, ei postponenda sunt omnia.

L VI I. Itaque gravissimè peccant, qui vitam, divitias, honores, commoda, voluptates huic præferunt.

L V III. Gratia Deo agendæ quod nos singulari sua misericordiæ ad hereditatem, quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere in cœlis servatam vocavit, 1. Pet. 1. 3. v. 18.

L IX. Gravissima est hominum miseria, quod peccatis mancipati sunt: eoque gravior quod ea per se non agnoscatur: quæ ignorantia omnium superstitionum mater.

L X. Singularis verò Dei clementia, quod peccata nostra legis suæ normâ nobis patefaciat.

L XI. Angelos non esse qualitates (ut quidam somniarunt) sed spiritus, quibus Deus utitur ad suam gloriam & ecclesiæ salutem, Heb. 1. 14. & 2. 2.

L XII. Cum ne Angelorum quidem majestatem ferre possimus, quomodo ipsius Dei?

L XIII. Cum Christus sit mediator noster, sequitur ei fidendum.

L X I V. Cum Deus sit natura ac voluntate unus: nulla in eo inconstantia; eoque de promissis illius nequicquam dubitandum. v. 19. & 20.

L X V. Verbum Dei optimè sibi consentit.

L X VI. Quæ Dei gloriae adversantur, ea nos abominari decet.

L X VII. Lex non potest vivificare; non suo, sed nostro vitio: quia eam servare non possumus, Roman. 8. v. 3. Itaque vanæ Marcionis cæterorumque Antinomorum calumniæ.

L X VIII. Legis conclusio & damnatio servire debet non ut de gratia Dei, sed de viribus nostris desperemus, & ad gratiam configiamus. Quæ summa est consolatio. v. 21. & 22.

L X I X. Eadem est nostra & Patrum sub Vet. Testamento fides, si rem ipsam spectes: sed nostra illustrior ob Christi adventum & Euangelii claritatem, Joh. 8. v. 56. & 1. Petr. 1. v. 11.

L X X. Deus paternam Ecclesiæ curam gerit: eoque totos ab illius nutu pendere nos decet.

L X X I. Cum à ceremoniarum Mosaicarum Pœdagogia liberati sumus: sequitur Pontifices Christo & Ecclesiæ Dei injurios, dum non solum bonam earum partem in usum revocant: sed novas etiam pro arbitrio copiosè adjiciunt. vers. 23. 24. 25.

L X X I I. Summa est fidelibus consolatio & ad pie-tatem stimulus, quod cum natura sint filii iræ: gratia Christi, filii sint & heredes Dei, Rom. 8. vers. 17. & 1. Joh. 3. v. 1.

L X X I I I. Sacraenta non sunt nuda & inania signa: sed communionis Christi sigilla & organa.

L X X I V. Cum soli fideles in Baptismo Christum reverè induant & percipiant: sequitur eosdem demum in Cœna (cujus cum Baptismo eadem ratio, 1. Corinth. 12. v. 12.) Christi esse participes. Quare falso Pontifici & Ubiquitarii fecus statuunt.

L X X V. Cum omnes fideles sint membra Christi; sequitur eos pares inter se ratione conjunctionis mutuæ inter se, & communionis cum capite Christo; dispare verò ratione munieris & administrationis, Roman. 12. vers. 4. 1. Corinth. 12. v. 12. & 28.

L X X VI. Atque hæc paritas gratia superioribus factum, subditis desperationem adimit: imparitas verò munerum, illis autoritatem addit; hisce reverentiam.

L X X V I I. Itaque vana est illorum ratio, qui ex hujus loci & simili abusu, απεξια & munerum perturbationem in politiam & ecclesiam, contrà Dei verbum, inveniunt, student, Eph. 4. Rom. 12.

C A P . IV.

HAec tenus secunda: sequitur jam tertia & plenior ad legis usum & durationem illustrandum similitudo: qua lex Mosaicæ tutoribus & curatoribus artificios è comparatur. Hæc autem similitudo (quæ imperiè à capitum authoribus à superioribus divulsa est) constat propositione

tione & redditione. Illa quidem vers. 1. & 2. Cujus membra sunt duo. Prius est de tutorum & curatorum usu: quod haeredi infanti præficiantur, adeo ut nec sui, nec suorum honorum habeat potestatem; coque servili sit conditione.

Alterum de tutelæ duratione ac termino: quod ea non sit perpetua, sed ad tempus à patre præfinitum: hoc est quod hæres minorenus est, seu (ut inquit Hieron.) *dōmēc legitimum perfecti viri tempus impleverit*. Legitimum autem tempus Romanis legibus, viginti quinque annorum spatio terminatur. Hæc de similitudinis propositione: Apodosis verò seu redditio & (ut loquuntur) applicatio exprimitur v. 3. 4. 5. cujus membra propositioni quadrant. Primum de usu legis vers. 3. *Ita & nos quām effētus infantes, &c.* Sic autem vocat Metaphorice & comparatè Ecclesiam Veteris Testamenti: quod fuerit instar infantum, non ætate; sed cognitione Dei: quæ longè illistror in Novi Testamenti Ecclesia resulget ob promissum impletionem & euangelicæ doctrinæ claritatem, Matth. 11. v. 11. & 13. v. 17. 2. Corinth. 4. vers. 18. & 1. Pet. 1. v. 10. 11. 12. Hebr. 1. v. 1. Atque id etiam *elementi vox* declarat, metaphora ex secunda similitudine petita: *q[uo]d p[ro]edagogiam legis describit*. Fuit enim prima rudior ad fidem institutio, veteri Ecclesiæ (quam mundum) vocat Metonymicæ, ut Johan. 3. v. 16. &c. destinata. Quo sensu vox *elementi* usurpat, Hebr. 5. vers. 12. & *elementa mundi* Coloss. 2. v. 8. 20. Servitus autem legalis erat sita in onerosa ceremoniarum observatione, de qua Galat. 5. vers. 1. & perpetua peccatorum (nondum redemptionis pretio persoluto, et si fructum illius perciperent) commemoratione, Hebr. 10. vers. 3.

Vers. I V. & V. Alterum redditionis membrum de duratione ac termino legis declaratur vers. 4 & 5. cuius sententia est; adventu & obedientia ac merito Christi, ex Patris nostri cœlestis præscripto ac ductu finem tutelæ legis impositum. Postquam, inquit, *venit tempus plenum*, hoc est, præfinitum, seu ἡράρχια Dei de adventu Christi & liberatione à tutela legis. Hoc autem tempus non solum à Deo constitutum est; sed etiam per Prophetas prænuntiatum, 1. Pet. 1. v. 11. 12. Jerem. 31. v. 31. Hebr. 8. v. 8. Genes. 49. v. 10. Esai. 11. v. 1. Daniel. 9. v. 25. Cui ad amissum eventus respondit, Marc. 1. 15. Luc. 2. vers. 1. Ephes. 1. vers. 10. Addit deinde Apostolus *emissit Deus* (nempe Pater: ut relatio ostendit) *filium suum*, hoc est, naturalem seu proprium, & *unigenitum*: non adoptivum Johan. 3. v. 16. & 1. Johan. 4. v. 9. Rom. 8. v. 32. Emissio autem hæc, è cælo nimirum in terram, non indicat separationem aut loci mutationem (quæ in infinitam Dei naturam non cadit) sed declarationem præsentiae: more Sac. Literarum, cum de Dei accessu ac descensu loquuntur, Genes. 1. vers. 7. Sic enim fuit Filius apud Deum, Johan. 1. vers. 1. ut emissus à Deo hæserit interim apud Deum, Joh. 1. v. 18. Sic è cælo missus est in mundum: ut antea tamen semper extiterit in mundo, & manserit perpetuò in cœlo, Joani. 1. v. 10. 11. Johan. 3. vers. 13. Modus autem emissionis Filii declaratur his verbis; *factum ex muliere*, hoc est, factum hominem, Johan. 1. v. 14. non mutatione naturæ divinæ in humanam (ut Apollinaristæ, teste Augustino de hæresibus statuerunt) quia mutari ea non potest Psal. 102. v. 27. Hebr. 1. v. 11. sed assumptione naturæ humanæ in unitatem personæ, Roman. 1. 3. Hebr. 2. v. 16. Materia autem unde homo factus sit exprimitur his verbis; *ex muliere*. Qua voce non privationem virginitatis (inquit August.) sed differentiam sexus, Hebreo loquendi more, significare voluit, ut Genes. 24. v. 5. Factus porrò est Christus sub legeratione obedientie & maledictionis illius: cuius finis est liberatio à lege, & adoptio in libertatem filiorum Dei.

Vers. VI. & VII. Hactenus tertia de usu & abrogatione legis similitudo: quæ porro confirmatur vers. 6. & 7. idque per apostrophen ad Galatarum consolationem, quemadmodum cap. 3. vers. 26. Syllogismus; Qui habent spiritum Christi testantem in cordibus suis adoptionem, illi non sunt servi legis, sed adulti & liberi Dei filii. *Vos Galatæ hunc spiritum habetis*. Ergo non estis

servi legis, sed adulti & liberi Dei filii.

Propositio per se clara omittitur, de qua A&tor. 10. • vers. 45. v. 47. Roman. 8. vers. 12. Assumptio est vers. 6. *Emissit Deus, &c.* Loci similes, Roman. 8. vers. 15. & 2. Corinth. 1. vers. 22. & 5. v. 5. Ephes. 1. vers. 13. & 4. vers. 30. & 1. Johan. 3. vers. 24. Emissio autem spiritus nihil aliud est quam operatio per spiritum, qua illius præsentia indicatur. *Clamare autem metaphoricae & figuratae & fiduciam illam fidelium significat*, de qua 1. Ioh. 5. v. 14. Hebr. 4. v. 16. quod Spiritui Sancto tribuitur, quia illius illustratione & instinctu contingit. *Abba Pater*; prius Hebræum aut potius Chaldaicum, emphaseos gratiâ ponitur: alterum interpretationis, ut Marc. 14. v. 36. Denique vox *corde* distinguit invocationem sinceram ab hypocritica, quæ fit ore tantum.

Conclusio innuitur his verbis, *quoniam eftis filii*: exprimitur verò mutatione numeri, vers. 7. *Itaque non amplius es servus sed filius*. Singulari autem numero utitur Apostolus, ut ad singulos fideles hæc pertinere doceat (ut Oecumenius) aut ut communionem sanctorum exprimat, ut Hieronymus arbitratur. *Quod autem (inquit) hoc loco dicimus, in ceteris quoque observare debemus, de toto genere hominum singulari numero disputari*. Omnes enim credentes unum sumus in Christo Iesu, & membra corporis ejus, & in perfectum virum redacti, illum habemus caput. Observandum autem filium hic dici *et i[st]oχ[er]*, quatenus infanti & servo opponitur. Porrò ex hac conclusione corollarium, ad Juðorum supercilium deprimentem, & doctrinam de justificatione fidei confirmandam deducitur; *Itaque si filius (inquit) etiam hæres Dei per Christum*. Hæreditas autem hæc Metaphorice est gloria cœlestis communicatio, Matth. 25. vers. 34. Roman. 8. vers. 17. Hebr. 9. v. 15. 1. Pet. 1. vers. 5.

Vers. VIII. IX. X. Hactenus sententia pseudapostolorum de usu & duratione legis elenchus: cui antequam finem imponat Apostolus, prudentissimè Galatarum epanorthosin inde deductam interferit, vers. 8. ad 21. qua variis modis eos ad officium & Christianam libertatem reducere satagit. Ac primùm objurgatione insignem eorum ingratitudinem & amentiam exaggerat, v. 8. 9. 10. Syllogismus; Qui ad veri Dei cognitionem & Christianam libertatem gratiosè vocati sunt, illi indignissimè ad servitutem legis deficiunt. At vos Galatæ estis ejusmodi. Ergo indignissimè ad servitutem legis deficitis. Propositionis loco ponitur illius amplificatio à minore, vers. 8. Assumptio est prima parte vers. 9. Conclusio verò reliqua, *quomodo convertitis vos, &c.* quæ exponitur ac confirmatur inductione exempli, verl. 10. Singulis autem pene verbis suum inest pondus & incrementum. Assumptio autem triplicem Galatarum statum, ethnicum, Christianum, & semi-Judaicum ordine declarat, Prior est ignorantia Dei & servitutis idolorum: alter cognitionis ac libertatis: postremus servitutis legis. De priori ait; *imò tum quidem, &c.* Non natura autem Deos, vocat idola & deos gentium: qui non essentiæ tales sunt, sed nomine solum, & opinione hominum. Similes loci sunt 1. Cor. 8. v. 4. 5. & 12. 2. Eph. 2. vers. 12. & 5. vers. 8. De altero; *Nunc verò cum cognoscatis Deum;* quod per correctionem ad gratiam Dei amplificandam illustrans, addit, *imò potius cogniti sitis à Deo;* quo Metaphorice & Metalepticè docetur donum esse mere gratuitum. Similis locus Roman. 10. v. 20. Ephes. 2. v. 8. 1. Joh. 4. vers. 10. Tertius status explicatur conclusione, quæ interrogatione figuratur, ad reprehensionis gravitatem & admirandam rei indignitatem demonstrandam; *Quomodo (inquit) convertitis vos ad infirma & egena elementa mundi, &c.* Legis ceremonias appellat elementa, ut vers. 3. infirma verò & egena, quia nihil ad justitiam & salutem post Christum conferunt; *quibus ad superiora regessi, servire vultis?* Dies observatis &c.

Vers. XI. Porro Galatarum ad Judaïsmum propagationem amplificat Apostolus ab adjuncto salutis periculo, vers. 11. *Metuo de vobis, ne frustra fatigatus sim apud vos.* Patigatus est autem cum sedula promulgatione Euangelii: tum persecutionis tolerantia, ut sequentibus explicabit.

Horum

Horum autem laborum finis fuit duplex, proximus quidem salus Galatarum: summus vero Dei gloria. Hoc autem loco non absolutè utriusque, sed quodammodo & prioris ratione se frustra fatigatum ait. Qua de re Galat. 5. v. 4. Cùm verò dicit, *metuo* (inquit Chrysost.) & addit *ne forte*: simul & desperationem illis injecit, & in bonam spem erexit. Similis locus Galat. 3. vers. 4. 2. Corinth. 11. v. 3.

Vers. XIII. XIV. XV. De objurgatione egimus: cui succedit exhortatio ad mutuam benevolentiam, vers. 12. quâ objurgationis acerbitatem mitigat, *Estoff* (inquit) *quasi ego*: hoc est, me non secus ac vos ipsos amate. Similis phrasis 1. Reg. 22. v. 4. Hanc autem exhortationem amplificat pathetica precatio, *fratres* (inquit) *rogo vos*: & confirmat rationibus. Quarum prima est à præsenti benevolentia, cum non solum fratres vocat: sed fraternum etiam pectus demonstrat à concordia & oblivione injuriæ. De priori ait, *Nam & ego quasi vos*: hoc est, non secus ac me ipsum vos amo. Oblivionem verò injuriæ demonstrat, cum nihil se ab illis accepisse injuriarum indicat: non absolutè quidem, sed comparatè & ratione venia. Nam & se gravius læserant, & Paulus sibi illatam injuriam piè condonarat. Altera ratio est à pristino & mutuo amore, cùm Pauli erga Galatas v. 13. tum Galatarum erga Paulum, v. 14. & 15. utrumque autem describit Apostolus ab effectis: ac suum quidem, quod Euangelium annuntiarit apud Galatas summo cum periculo & persecutionibus, quas *carnis infirmitatem* vocat: illorum vero; quod nec Pauli eos puduerit; nec ab eo periculorum metu deterriti sint, sed eum summo in pretio habuerint: id quod declaratur, primum effectis, quod exeperint: quod amplificatur à simili, *sicut angelum & Christum*. Similis locus 1. Thessal. 2. 13. Secundò verbis; quod se felicissimos prædicarint; nisi quis confirmationem velit 1. à judicio aliorum piorum (ut Oecumenius) 2. Pauli de utroque: quod summè amarint; quod proverbiali hyperbole illustrat, cum ait; *vos si fieri potuisset, oculos vestros effos* *datus mibi fuisse*.

Vers. XV I. Tertia ratio ex superiori promanans continetur v. 16. Syllogismus: Qui veritatem docet, non debet propterea haberi odio: ego veritatem vos docui. Ergo non debeo propterea haberi odio. Veritatem autem docuisse ex superioribus liquet, quia Euangelium, quod verbum veritatis 2. Corinth. 6. 7. docuit v. 13. & crucis tolerantiâ obsignavit: Galatæ denique liquido agnoverunt, v. 14 & 15.

Vers. XVII. XVIII. XIX. XX. Causam abalienationis quam à se removit Apostolus v. 16. in pseudapostolorum fraudem & ambitionem transfert, vers. 17. Idque eleganti metaphora à procis derivata: quorum alii bene ambiunt, qui sincerum habent & sanctum amorem: alii male qui fucatum & sui commodi gratiâ. Illius modi fuit Paulus 2. Corinth. 11. v. 2. hujusmodi verò pseudapostoli, ut generatim proponit his verbis; *ambiant vos non bene*; & speciatim à studio & scopo eorum exponit sequentibus: *sed excludere* (inquit) *vos volunt*, nempe à pristino erga me zelo; seu (ut glossa interlinaris) à dilectione mei: ut se ambiatis, nimirum subjiciendo vos servituti legis. Qua de re Galat. 6. v. 12. & 13. Huic autem adversariorum accusationi, subjungit reprehensionem, qua Galatas ad constantiam pristini erga se amoris revocat, v. 18. Quæ bene ambiendi duas statuit leges; priorem in objecto, ut bonum sit: alterum in adjuncto, ut semper duret. Quarum utramque Galatæ violarunt; illam quidem dum pseudapostolos ambiunt: hanc verò dum hac ratione à justo Pauli amore deficiunt: quod indicat his verbis; *& non solum dum præsens sum apud vos*.

De reprehensione diximus: cui pathetica exclamatio adjicitur, quâ dolorem suum ex Galatarum inconstantia conceptum exprimit, vers. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio*, &c. Qua allegoria à matribus parturientibus ducta, & munera sui dignitatem, & amoris præstantiam ob oculos depingit. Porro hunc locum concludit, vers. 20. epiphonemate, quo desiderium præsentia suæ apud Ga-

latas, illiusque usum & causam indicat.

Vers. XX I. XX II. XX III. Hactenus Galatarum correctio & ad Pauli amorem provocatio: sequitur deinceps ad elenchum regressio: qua demonstrat fideles post Christum à jugo legis Mosaicæ liberatos, eoque Galatas non debere se ei subjecere. Ratio autem petita est à testimonio librorum Mosis; qui Synecdochicas; concinna hoc loco antanacias *lex* dicitur: ut Roman. 3. vers. 21. Syllogismus; Quos lex immunes à servitute legis pronuntiat, illi se legi subjecere non debent. Galatas immunes à servitute legis lex pronuntiat: Ergo ei se subjecere non debent. Assumptio & conclusio communicationis figura illustrata continentur, vers. 21. Quorum declaratio subjicitur: ac primum assumptionis ex testimonio Genesios; quod proponitur vers. 22. & 23. exponitur verò sequentibus. De priori ait; *scriptum est enim* (nempe Genes. 16. & 21.) *Abraham duos habuisset filios*, Ismaëlem nimirum & Isaacum. Nam etsi post Saræ obitum quatuor habuerit ex Cethura, Genes. 25. v. 2. eos tamen præterit Apostolus; quia ab hoc mysterio alieni. Hi autem filii, etsi in patre convenient; differunt tamen matribus & earum circumstantiis; ac primum conditione, quæ jure communi in liberos derivatur. Ismaëlis enim Agar: Isaaci Sara mater fuit. Illa serva & ancilla: hæc libera & domina, vers. 22. Deinde generationis modo; qui explicatur vers. 23. Ismaël enim natus est secundum carnem: hoc est (inquit Chrysost.) *naturæ ordinem & carnis vires*: Isaac verò secundum promissionem; hoc est, non naturæ, sed promissionis divinæ potentia, Genes. 17. v. 19. Hebr. 11. v. 11. Siquidem Sara bis (inquit Chrysost.) erat emortua, & propter ætatem & propter sterilitatem, Genes. 11. v. 30. & 18. v. 11. Roman. 4. v. 19. Atque hac ratione nimia illa difficultas (cujus Hieronymus meminit) expeditur. Etsi enim de Ismaële datae promissiones sunt, Genes. 16. v. 10. 11. non tamen secundum promissionem conceptus, nec secundum promissionem solam aut potissimum natus est.

Vers. XX IV. XX V. XX VI. Hæc de proposito legis testimonio: supereft illius expositio, quæ deinceps declaratur. Ac primum generatim vers. 24. *Quæ sunt allegoria*: seu figurata & typica: per catachresin, ut ritè observavit Chrysostomus. Cum autem typi sint duplices, vel communes. 1. Corinth. 10. vel proprii & prophetici, Iohann. 3. & 6. posterioris generis esse existimamus. Hæc de generali: specialis verò expositio subjicitur his verbis; *Nam & sunt duo fædera*: hoc est, duorum fæderum typi, Metonymicæ. Lex enim & Euangelium hac ratione adumbrantur: quod inductione partium confirmatur. Ac primum defcedere legali, vers. 24. & 25. de Euangelio verò v. 26. Ad sententiam quod attinet; *pene cunctorum* (inquit Hieronymus) *super hoc loco ista est explanatio*, ut *Agar ancillam, interpretetur in lege & in populo Iudeorum: Saram autem liberam, in Ecclesia qua de gentibus congregata est, que mater sanctorum sit*. Sensus autem est, Agarem typum esse legis, quæ in monte Sina extra terram promissam data est, & servos, nimirum Judæos, maledictionis ac ceremoniarum producit: Saram verò esse typum Euangeli quod ex Sione & Hierosolyma cælesti prodiit, & libera filios liberos procreat. De Hierosolyma, quæ typus Ecclesiæ, quam Deus sanctificavit, & ubi Deus colitur, Apoc. 3. vers. 12. & 21. v. 2. Heb. 12. v. 22.

Vers. XX VII. Expositionem historiæ Saræ & Agar's Sac. Literis consentaneam demonstrat hoc loco Apostolus à testimonio Prophetæ Esaiae 54. v. 1. Scopus autem illius est, Ecclesiæ Christianæ præstantiam & amplitudinem describere. Partes autem sunt duæ, consolatio & ratio illius. Consolatio Synonymæ: ad emphasin iteratur: in qua spectandum est subjectum & modus. Illud indicatur his verbis; *sterilis & desolata*. Sic autem vocatur cælestis Ecclesia Christiana: quod à Christi morte ante Pentecosten adeò esset abjecta, ut nulla amplificationis spes humanitus superesset. Modus consolationis est ad lætitiam provocatio. Cujus adfertur ratio à futuro statu & promissione admirabilis incrementi, vocatione gentium. Quod comparatè à minori illustrat Prophetæ his verbis; *quoniam plueret*

plures futuri sunt liberi desertae, quem eis que habet virum: hoc est, Saræ quam Agaris: Ecclesiæ Christianæ quam Judaicæ, quod illa ex omnibus gentibus conflanda, hæc vero ex una solum constaret. Hæc autem habere virum dicitur ob exterrum illum Dei cultum, ad quem vocata erat divinitus.

Vers. XXVIII. XXIX. XXX. De loco Esaïæ diximus: quem Galatis per apostrophen emphaticam accommodat Apostolus, v. 28. cum ait; *Nos autem fratres secundum Isaacum, promissionis filii sumus: hoc est, nos Christiani ex Iudeis & gentibus sumus filii Dei liberi, Isaacum adumbrati.* Quemadmodum enim ille genitus est non vi naturæ sed promissionis divinæ: ita & nos regenerati & in Ecclesiam asciti vi promissionis illius, de qua apud Esaïam. Huic autem declarationi subjicitur anticipatio, quæ adversus crucis scandalum Galatas consolatur. Ac primum ab exemplo Isaaci, v. 29. sensus autem loci est (ut observat Oecumenius) *Hoc vos non cruciet, quod fideles ab infidelibus Iudeis persecutionem patiuntur: nam & hoc in typō fuit expressum.* Isaacum autem appellat genitum secundum spiritum, hoc est vi Spiritus divini. Sed queritur qua ratione illum persecutus sit Ismaël, cum nusquam illius mentio? Respondet Genes. 21. v. 10. Ismaël irrisisse dicitur: irrisio autem persecutio est non minima; præsertim cum fides promissionum divinarum habetur ludibrio: Cujusmodi irrisionem hanc fuisse non immerito censem doctores, & ex ratione Saræ & confirmatione divina colligitur.

Atque hæc prior consolationis ratio: altera est ab evenitu, v. 30. quod Ismaël ex domo Abrahæ & ab hereditate ejus fuit divinitus: quo typo rejectio Iudeorum & salus Christianorum adumbratur. Cœterum, et si Saræ voluntas prima fronte videatur inhumana, instinctu tamen divino fuisse motam ex Dei confirmatione liquet: eoque verba Saræ ascribuntur scripturæ, hoc est, Deo per scripturam loquenti.

CONSECTARIÆ CAP. IV.

I. Cum Israëlitæ fuerint heredes: liquet eos idem nobiscum habuisse foedus substantiæ, et si diversum conditionis externæ circumstantiæ.

II. Deus opportunè promissiones suas exequitur. Itaque in iis nobis est omnino acquiesendum: temporisque opportunitas expectanda patienter, & cum advenit amplectenda.

III. Quoniam primus Christi adventus præfinito tempore contigit: de altero dubitare est nefas 2. Pet. 3.

IV. Cum filius Dei emissus sit, ut homo fieret: sequitur ante incarnationem extitisse; eoque errarunt Ebion, Paulus Samosatenus & Photinus, qui Christum ~~pro~~ nudum hominem docuerunt.

V. Quandoquidem Filius Dei factus est ex muliere sequitur errasse primum Valentimum & Marcionem, qui Filium Dei corpus è cælo attulisse, & per Mariam, non ex Maria, natum tradiderunt. Deinde Nestorium, qui (duas in Christo personas constituens) Mariam ~~de~~ Deiparam negavit. Nam si Filius Dei ex Maria factus & natus est, sequitur relationis vi, eam Filium Dei concepisse & peperisse, v. 1. 23. 4. & 5.

VI. Reliqua conjectaria explicata sunt supra, c. 1. 4. & 3. 13.

VII. Blasphemi sunt in Spiritum S. Pontificii, qui ~~exagopœias~~ fidei & certam fiduciam, temeritatis insimulant.

VIII. Invocatio vera est nota filiorum Dei.

IX. Insigne h. l. & superiori Trinitatis testimonium.

X. Vita æterna est hereditas filiorum, & adoptionis nostræ fructus: eoque non est meritum nostrorum operum. v. 6. & 7.

XI. Unus est natura Deus: eique soli serviendum Matth. 4. 10.

XII. Itaque fugienda est Pontificiorum superstitionis, qui sanctis cultum ~~de~~, eaque fere omnia, quæ Ethnici suis Diis, attribuant.

XIII. Quemadmodum peccati gravitatem minuit ignorantia: sic auget scientia, Genes. 20. 4. Actor. 3. 17. 1. Tim. 1. 13. Luc. 12. 47. 48. & 2. Pet. 2. 21.

XIV. Ignorantia Dei est idolatriæ parens.

XV. Vera Dei cognitio & fides merum Dei donum est: eoque nec industria nostræ, nec merito, sed soli Deo adscribenda, Matth. 11. 27. Eph. 2. 8. 1. Cor. 4. 7.

XVI. Nihil turpius ac periculosius quam in studio ac studio cognitionis ac cultus Dei regredi: nihilque contraria præstantius quam constanter ad metam contendere.

XVII. Cum festorum Mosaiicorum religiosa observatione religioni Christianæ adversetur: multo magis superstitionis festorum Pontificiorum copia: præsertim cum pleaque non Dei, sed hominum cultui, & religionis ac meritorum gratiâ humanitus instituta sint.

XVIII. Eoque indigna etiam fuit diurna veterum de Paschatis tempore contentio: vide Euseb. Ecclesiæ histor. lib. 5. cap. 21. & 23. & de vita Constant. lib. 3. cap. 5.

XIX. Pastoris Euangelici munus est, de Ecclesiæ salute esse sollicitum, eamque curare pro virili, nec ullis parere laboribus.

X. Cum Paulus metuerit, ne frustra apud Galatas fatigatus sit; quid de Pontificiis statuimus, quorum peccatum par est, imò longè gravius. v. 8. 9. 10. 11. Reliqua conjectaria explicavimus, Gal. 3. 4.

XI. Prudentis est pastoris autoritatem suam lenitate paterna temperare, & ad salutem auditorum tanquam scopum referre omnia, 1. Cor. 9. vers. 21. & 2. Tim. 4. vers. 2.

XII. Inter pastorem & gregem mutuus requiritur consensus, 1. Thess. 5. v. 12.

XIII. Christiani est injurias humaniter condonare.

XIV. Omnes pii, præsertim pastores, persecutionibus obnoxii sunt, 2. Tim. 3. 12.

XV. Persecutiones piorum sunt experimenta fidei: eoque patienter ferendæ, Iac. 1. 2. & 3. & 1. Pet. 1. 6. 7. & 4. 13. 14. Rom. 5. 3.

XVI. Ministri Euangeli propter calamitates contempnendi non sunt: sed potius constantie & ministerii gratiâ, magno habendi in pretio, Luc. 10. 16. Phil. 2. 29. 1. Thess. 5. v. 12. 13. 1. Tim. 5. v. 17. Heb. 13. v. 7. & 17.

XVII. Beneficiorum memores esse nos decet: injuriarum oblivious.

XVIII. Nihil est favore hominum inconstantius, Actor. 14. 11. 19. eoque soli Deo fidendum. Jer. 17. 5.

XIX. Cum omnes homines ad lapsum proni sint, prudentia opus est & prece. Matth. 26. 51. & 1. Corinth. 10. 12.

X X . Officium Doctorum est veritatem docere: auditorum vero eandem non odio, sed amore prosequi.

X X I . Non tam regium est, quam Christianum, male audire, cum beneficeris.

X X II . Curandum est nobis exemplo Pauli, ut nullam justi odii occasionem præbeamus. 1. Pet. 2. 19. 20. & hic v. 12. 13. 14. 15. 16.

X X III . Hæretorum hoc frequentissimum est stratagema, quod pios Ecclesiæ ministros in contemptum & odium adducere student, ut eo facilius per eorum latus veritatem confodiant.

X X IV . Ut autem facilius incautos fallant, pii zeli speciem præ se ferunt, 2. Cor. 11. 13. 14. 15.

X X V . Eoque non facile credendum: sed in iis dignoscendis & fugiendis adhibenda prudentia, 1. Joh. 4. 1. Matth. 7. 15.

X X VI . Dignoscetur autem ex fructibus, falsa doctrinæ & moribus perversis, cum nec gloriz Dei, nec saluti Ecclesiæ, sed avaritiae & ambitioni suæ studeant, Matth. 7. 16. Phil. 3. 18.

X X VII . Ad pium zelum duo requiruntur potissimum, objecti bonitas, & in eo constantia, Mat. 10. 22.

X X VIII . Fidelium Ecclesiæ Pastorum est materno amore salutem Ecclesiæ fitire ac procurare: nec

stantem solum Ecclesiam firmare, sed laplam etiam pro virili erigere.

X X X I X. Summa est ministerii dignitas, quod spiritualiter nos gignat ac pariat: non quidem tanquam causa principalis (quod soli Deo convenit) sed tanquam instrumentum, i. Tim. 4. 16. & i. Cor. 3. 5. 9. Eoque gravissime Swenckfeldius erravit, qui externum ministerium vilipendit.

X L. Fideles Ecclesiæ pastores, patrum & matrum instar, reverentia & amore prosequendi sunt.

X L I. Quemadmodum fœtus non uno momento, sed paulatim formatur & in lucem editur: ita & nos regeneramur.

X L II. Itaque non est facile de fructu desperandum: sed quod fatum est, irrigandum est patienter.

X L III. Quemadmodum medicamenta pro ratione morborum & corporum variè temperanda sunt: ita & institutio Ecclesiæ.

X L IV. Sicut lupi pastorum; sic fidelium ministrorum absentiam hæretici aucupantur, Act. 20. 29.

X L V. Itaque si saluti Ecclesiæ consultum, velint, absesse oportet nunquam, aut minimum. vers. 17. 18. 19. 20.

X L VI. Verbo Dei omnino obtemperandum est.

X L VII. Multi autem imprudenti illius zelo illud ipsum violant Rom. 10. 2.

X L VIII. Eoque ne impingamus, opus est diligenter illius examine, Joh. 5. 39.

X L IX. Deo nihil est difficile, Gen. 18. 14.

L. Itaque de promissionibus illius, quantumvis incredibiles videantur, non est dubitandum, Gen. 18. 13. 14. Rom. 4. 19. 20. Hebr. 11. 11. & v. 21. 22. 23.

L I. Quædam in Vet. Testamento per historiam mysterium aliquod adumbrare certum est.

L II. Quænam autem ea sint, non ex nostro haurendum ingenio: sed ex Prophetarum & Apostolorum interpretatione discendum.

L III. Itaque graviter peccant qui rejecta interpretatione Spiritus S. mysterium agnoscere nolunt: gravissime vero illi, qui Origenem secuti omnia allegorice interpretationibus detorquent.

L IV. Ecclesia Christi instar matris nostræ, in pretio habenda est.

L V. Ecclesia autem Christi non est secessioni, loco, celebritati, multitudi astricta: sed doctrinæ Euangelicæ. Itaque vani Pontificum tituli.

L VI. Cum Judæi, qui operibus legis salutem quærebant, fuerint servi, non filii Ecclesiæ: quid de Pontificiis statuendum?

L VII. Interpretationes S. Literarum debent ex iisdem hauriri.

L VIII. Gentium vocatio & Judæorum rejectio, non fortuita, sed Dei providentia contigerunt.

L IX. Ecclesiæ propagatio non hominum viribus, sed divinæ potentiaz & gratiaz adscribenda est. v. 27.

L X. Sanctorum exempla magno nobis debent esse solatio, cum paria sustinemus, Matth. 5. 12. Psal. 73. 15. Hebr. 12. 1.

L XI. Non à statu præsenti Ecclesiæ; sed à judicio Dei & ab eventu de felicitate illius judicandum est, Mal. 3. vers. 16.

L XII. Persecutio non solum fit vi: sed etiam lingua: eaque nonnunquam priore gravior, Psal. 42. 11.

L XIII. Summa fidelium consolatio est quod tandem ab hostibus suis omnino liberabuntur, & hæreditate perfruentur cœlesti, Psal. 73. 17. & 2. Thess. 1. 6. 7. Heb. 11. 35. v. 28. 29. 30.

C A P. V.

Vers. XXXI. & cap. V. v. I. Hactenus de allegoria: cuius Scopus subjicitur cum summa superioris argumenti, de quo actum est v. 21. Syllogismus; Qui non

sunt filii ancillæ, sed liberæ, illi debent stare in libertate, & non regredientes jugo servitutis implicari. Vos Galatas cum reliquis fidelibus estis ejusmodi. Ergo debetis stare in libertate &c. Assumptio est vers. 31. Conclusio vero continetur, cap. 5. 1. Legem autem vocat jugum servitutis, ratione ceremoniarum & maledictionis: ut Acto. 15. 10. Quibus contraria statuitur libertas. Cœterum huic conclusioni novum argumentum, amplificationis gratia inseritur, à causa efficiente libertatis, seu à beneficio Christi; Quos Christus liberavit à jugo servitutis, illi debent in ea libertate perfestare. Vos Galatas cum reliquis fidelibus Christus liberavit à jugo servitutis. Ergo in ea libertate debetis perfestare. Similis locus est Galat. 3. v. 10. & 4. 4.

Vers. I I. I I I. I V. Postquam Galatas à servitute legis dehortatus est Apostolus: tranfit jam declarationis ergo à thesi ad hypothesim, à totâ lege ad circumcisionem: quia hanc potissimum (tanquam legis initiationem) quasi ad salutem necessariam urgebant adversarii, Act. 15. v. 1. & 5. Argumentum est ab effectu seu damno quod inde promanat; Syllogismus; Quod Christum vobis ô Galatas redderet inutilia ab eo est abstinentia: circumcisione vestri vobis Christum redderet inutilia. Ergo ab ea est abstinentia. Similis locus Galat. 2. 21. Observandum est autem, Paulum hinc & sequentibus loqui de circumcisione Novi Testamenti, & ex sententia adversariorum qui in ea (ut monuimus) cultum Dei necessarium ad justificationem statuebant Act. 15. 1. Galat. 2. 4. & 5. 4. Hanc autem rationem Paulus emphatica præfatione munxit (τὴν ἀξιούσιαν τὸ δρίπατον ἀπὸ τῶν σκληρῶν ἵζειν, ut Chrysost. apud Oecum.) ecce ego Paulus dico vobis: hoc est, adversarii vobis persuadere conantur, nisi circumcidamini, Christum vobis non profuturum; ego verò pro authoritate apostolica contrarium denuntio, si circumcidamini, Christum vobis non profuturum.

Porro assumptionem hujus syllogismi confirmat Apostolus, primum à circumcisionis adjuncto, idque traducta hypothesi ad thesin, v. 3. Syllogismus; Qui debitor est totius legis servandæ, illi Christus nihil profuturus est. Omnis homo qui circumciditur (opinione cultus & justificationis) debitor est totius legis servandæ, Galat. 3. 10. Ergo illi qui circumciditur, Christus nihil profuturus est. Conclusio præcessit: Assumptio est hoc loco: ex quibus propositio colligitur. Deinde prioris Syllogismi assumptione repetitur & explicatur, v. 4.

Vers. V. & VI. Superioribus nova contra circumcisionem & legis justificationem adjectionem ratio, v. 5. à divino Ecclesiæ consensu: *Nos enim spiritus ex fide, spem justitiae expectamus.* Syllogismus; si Ecclesia justificationem & salutem ex fide expectat spiritus instru: sequitur illos qui ex lege justificari student, inanes factos à Christo; quia nimis spiritui Christi repugnant. At vero Ecclesia justificationem, &c. Ergo illi qui ex lege justificari student, inanes facti sunt à Christo. Conclusio antecedit v. 2. & 4. Assumptio est v. 5. In qua observandum vocem οὐκ: aut ad Paulum solum referendum: aut simul ad fratres, qui cum Paulo Gal. 1. 2. & divinum Ecclesiæ apostolicæ consensum; de quo Galat. 2. 16. Quod existimo accommodatus, ob mutatum numerum, quem alias retinuerat, ex v. 2. ut v. 10. & 11. *Spiritus* nomine Spiritum S. intelligit. Spem justitiae vocat aut per hypallagen Hebræam (cujusmodi antea habemus) justitiam speratam: aut salutem æternam *μετανυκτικήν* prosperata justitia corona, Coloss. 1. 5. Alterutrum statuamus, parum refert.

Porro rationem adducit Paulus, cur ex fide salutem quærant fideles, non autem ex circumcisione, vers. 6. quia sola fides ad salutem valet: circumcisione autem inutilis. Observandum est autem Apostolum quæ de circumcisione dicit, illustrare à pari: docens, præputium æquè inutile esse: ne gentes se se ferrent. Fidem autem describit ab effectu, charitate nimis: ut hac ratione ab hypocrita & mortua fide distinguat, & ad charitatem, de quâ

de quā paulò post acturus est, fideles extimulet.

Vers. V II. V III. I X. Superiori doctrinæ subjicitur Galatarum objurgatio : quā turpem illorum defectionem esse docet. Syllogismus ; Qui bene currebant, illi graviter peccant, quod veritati non obtemperant. Vos Galatæ bene currebatis. Ergo peccatis gravitor, quod veritati non obtempereris. Conclusio interrogationis & admiratio- nis scheme ad rei indignitatem declarandam exornatur : & ad reprehensionis acerbitatē mitigandam, culpam refert in alios? *Quis, inquit, impedit vos?* Assumptio est; *currebatis pulchre.* Sic autem metaphorā à stadio deductā, fidem Galatarum & serium veritatis studium depingit Apostolus : de quo plura Galat. 3. vers. 1. 4 & 4. 14. 15. 18. Porro authorem hujus defectionis describit per aphæresin, seu remotione causæ alienæ, vers. 8. *Hæc persuasio, nimis ut veritati à me propositæ non obtemperaretis, non est ex eo quis vocat vos:* hoc est, à Deo. Hac enim periphrasi & Deum describit, & argumentum adfert, cur persuasio illa non sit à Deo, quia eos jam antea ad veritatem vocavit, Galat. 1. 6. & 3. 5. & iterum vocat. Deus autem sibi non est contrarius.

Huic porro descriptioni subjicit Apostolus anticipatiōnem : qua docet proverbio allegorico, cuius etiam meminit, 1. Corinth. 5. 6. hanc pseudopostolorum doctrinam, et si parvi monenti esse videatur, maximum tamen inferre damnum : *paulum fermenti totam massam fermentat.* Fermento enim falsa doctrina comparatur, quemadmodum Matth. 16. 12. ratione effectus similis, ut enim fermentum massa acorem inducit, eamque, exiguum licet, totam per- movet: ita & falsa doctrina & mala exempla doctrinæ puritatem in Ecclesia adulterant, eamque perturbant penitus.

Vers. X. Præcedentem objurgationem temperat Apostolus declaratione amoris sui, quem describit ab effectu, nimis spe sua de Galatarum in viam reditu, vers. 10. *Ego, inquit, confido de vobis quod nihil aliud sensuri sitis:* scilicet quam veritatem. Hanc autem spem à causa efficiente illustrat, cum ait; *in Domino:* Nam præclari illius cursus (cujus supra meminit) alacritatem, Galatis, ministerio Pauli, indiderat Deus : unde spem concepit fore ut quod Deus benignè in illis cæperat, pro solita clementia perficeret. Atque hac ratione spem gratiæ divinæ Galatis facit: quam illustrat à contraria minatione exitii illius hominis, qui Galatas à recto cursu inhibuerat. Similis locus Philippi 3. v. 19. Sed (inquit) *qui turbat, vos portabit iudicium:* hoc est, judicatam condemnationem, Metonymia Synecdochica, *quisquis fuerit:* hoc est, quibusunque tandem titulis se ornaverit, Actor. 15. 1. 24. Galat. 1. 8. Exitium autem minatur Ecclesiæ perturbatori, quia ea est templum Dei & sponsa Christi; cujus violatio summum sacrilegium. 1. Cor. 3. 17.

Vers. XI. XII. Hæc despe Apostoli Pauli, quam de Galatis conceperat, & minatio exitii turbatorum Ecclesiæ : sequitur denique hoc loco anticipatio & imprecatio. Illa continetur v. 11. constatque objectione & responsione. Objectio est hujusmodi ; Qui adhuc circumcisionem prædicat, ille injuriā in aliis acerrimè reprehendit. Huic objectioni respondet Apostolus negatione assumptionis. Non enim prædicabat circumcisionem, hoc est, non docebat eam esse omnibus necessariam ad cultum Dei & justificationem, quemadmodum pseudopostoli: sed illam interdum in Judæis, non Gentilibus serebat, ut rem medianam & liberam edificationis gratiā. Qua ratione circumcidit Timotheum. Negationem porro assumptionis probat ab adjuncta persecutione ; Si circumcisionem prædicarem, non paterer, scilicet à Judæis persecutionem : At patior : Ergo circumcisionem non prædico. Propositionis loco subjicitur illius probatio, ab occasione persecutionis, cum ait; *abolitum est offendiculum crucis:* id est, Euangeliū Monymicæs : ut Galat. 6. 12. quia est sermo crucis Christi, 1. Corint. 1. v. 18. seu de Christo crucifixo & illius efficaciā, quod nos liberavit à lege & omnibus gentibus salutem peperit. Quæ doctrina scandalum Judæis, 1. Cor. 1. 23. & 1. Thessal. 2. 14. Hæc enim duo,

legis abrogatio, & gentium sine ea vocatio, occasionem persecutioni dederunt : ut ex Actis constat. Hæc de anticipa- tionē.

Imprecatio vero proponitur vers. 12. *utinam (inquit) absindantur qui vos inquietant.* Hanc autem absissionem alii mitius de excommunicatione à consortio Ecclesiæ : alii gravius de exterminatione à Deo interpretantur : Cujusmodi imprecatio extat, 2. Timoth. 4. vers. 14. Utraque sententia probabilis : sed prior videtur accommodatio, partim quia exterminationem turbatoribus jam antea denuntiavit ; partim quia ad paronomasiā præsen- tem magis quadrat : ut cum Galatas studeant circumci- dere, Galatæ contra hosce à sua Ecclesia abscederent.

Vers. X III. X IV. X V. Haec tenus prima tractationis hujus epistolæ pars, quæ in apologia doctrinæ Pauli versatur : sequitur dcinceps, à vers. 13. altera scilicet parænetica, seu ad vitam Christianam adhortatio. Quæ transitione insigni apologiæ connectitur. Probat enim dignos esse turbatores qui absindantur, quia Galatas, ad libertatem divinitus vocatos, in servitutem pertrahere studebant. Coeterum quia hac doctrina ad vitæ li- centiam abuti potuissent Galatæ, per anticipationem ad li- bertatis Christianæ usum & vitæ institutionem transit A- postolus. Ac primum per anairesin; *tantum ne libertatem arripite in occasionem carni:* hoc est veteri homini & vitiosæ naturæ. Similis locus, Rom. 6. 15. 16 & 1. Petr. 2. 16. sensus est, libertatem quâ à lege liberi sumus, non esse absolutam; sed duntaxat à maledictione & ceremoniis legis; non au- tem ratione pietatis & charitatis quam præcipit: quemadmodum liquet ex thesi; sed (inquit) *ex charitate servite a- lii alii.* Hæc enim servitus vera demum est libertas, cum à peccati maledictione & dominio liberati, Deo & justi- tie servimus. Rom. 6. 18.

Hanc porro ad charitatem exhortationem confirmat A- postolus duabus rationibus. Prima est v. 14. Summa legis est studendum. Dilectio proximi summa legis est. Ergo ei studendum. Legis nomine decalogi secundam tabulam in- telligit, Synecdochica. Similis locus Rom. 13. 8. 9. 10. & Mat. 7. 12. & 22. 39. 40. Proximus autem quis sit decla- ratur, Luc. 10. 30. &c. Altera ratio est à remotione con- trarii : quod ab effectu & damno quod adfert, demon- strat; Quod ad mutuam cùm vitæ hujus tum æternæ per- niciem pertinet, illud est vitandum: odium mutuum perti- net eo. Ergo vitandum. Assumptio describitur & illustratur simili à feris animantibus, quæ se mutuo mordent & consumunt. Per mortum autem invidiam & calumnias : per devorationem vero rapinas & gravioreas injurias intel- ligit Apostolus.

Vers. XVI. XVII. XVIII. Quæ de libertatis Christianæ usu proposuit, v. 13. & sequentibus: ea jam plenius definit & illustrat, v. 16. nempe eum esse rectum Christianæ liber- tatis usum, ut spiritus, hoc est novi hominis ductum sequa- mur: carni verò & veteri homini repugnemus. Observan- dum autem est *spiritus & carnis* nomine non corpus & ani- mam : nec etiam rationem & appetitum : multo minus sensum spiritualem Scripturæ: & literalem nec deniqv spirituales homines & carnales intelligi, sed novum & vete- rem hominem; de quibus Eph 4. 22. 23. 24. Assumptionem autem ab effectu carnis amplificat, nimis quod impe- diat quominus quæcumque volumus bona secundum spiri- tum, eadem faciamus. Qua de re uberrimè, Rom. 7. Huic autem rationi per anticipationem quandam, consolationem subjicit Apostolus. Objici enim poterat; si igitur præstare non possumus bona, quæ volumus, sumus sub lege. Imò (inquit Apostolus) etiamsi non possitis omnia præstare, modo spiritus ductu vitam institueritis, ut caro non imperet, non estis sub lege, condemnationis nimis ratione. Similis locus Rom. 8. 1.

Vers. XIX. XX. XXI. Haec tenus ad vitam secundum spi- ritum ducendam & carnis fugam adhortatio & confirma- tio. Porro ne quis ignorantiam possit prætexere : aut secus quam par est acciperet, attextur illustratio, qua caro & spiritus, ordine ab effectis eorumque adjunctis descri- buntur. Caro quidem v. 19. 20. & 21. Cujus effecta

nominantur promiscuè septendecim. Quorum hæreses & beneficium contra primum & sextum ; idolatria contra secundum : inimicitæ, æmulationes, excandescenitæ, dissensiones, invidiæ, cædes, contra sextum : lites & irritationes etiam contra nonum : reliqua contra septimum decalogi præceptum pugnant. Verum cum plura sint carnalium operum genera, ea generatim describit cum ait, *& his similia.* Horum autem operum adjunctum est vitæ æternæ iactura. Similis locus 1. Cor. 6. v. 9. Ephes. 5. v. 5. Rom. 6. v. 16. & 21. Cœterum hæc comminatio amplificatur asseveratione, cum ait ; *quæ prædico vobis, sicut etiam prædicti :* ut hac ratione aduersus perversa mundi judicia præmuniret, ut Ephes. 5. 6. Porro hæc comminatio non est absoluta : sed conditionalis, nisi resipuerint Ezechiel. 18. vers. 23. v. 32. & 33. 11. Marc. 2. vers. 17. Quod exemplis Davidis, Manassis, Petri, latronis, & aliorum probatur.

Vers. XXII. & XXIII. Hæc de carnis operibus: quibus ex adverso subjiciuntur fructus spiritus, & eorum adjunctum. Fructus autem novem tantum nominantur, ex quibus reliqui facile colliguntur. Primus autem fructus statuitur *Charitas*, *quæ reliquarum radix*, & per omnia decalogi præcepta diffusa est. Charitas autem est spiritus fructus, quo Deus diligitur propter se, & homines propter Deum. Itaque duplex est charitas, Dei, aut hominum. Charitas Dei est, qua tanquam summum bonum summè complectimur, eique placere in omnibus studemus. Charitas hominum est, qua eorum salutem, & omnia quæ eò pertinent, serio, ad gloriam Dei desideramus. Estque duplex, nostri aut proximi. Hæc de Charitate: cui tanquam surculi, reliqui spiritus fructus adjiciuntur. Secundus est *gaudium*: quod est animi affectus, ex charitate ortus, quo bono aliquius nos oblectamur. Estque vel propter Deum, cum illius gloria, & iis quæ eos spectant delectamur; de quo 1. Cor. 13. vers. 6. cui opponitur gaudium peccati: vel propter nos; quod est oblectatio animi ex conscientia amoris Dei erga nos, & commodis inde promanantibus; de quo Luc. 10. v. 20. Roman. 5. v. 3. vel propter proximum ex cognitione commodorum & salutis illius, de quo 1. Cor. 13. 6. Roman. 12. v. 15. & opponitur æmulationi, invidiæ & *envyagazia*. Atque hæc virtus maxima, ut monet Chrysostom. Nam multi flent quidem cum flentibus; cum gaudentibus autem non etiam gaudent, sed gaudentibus aliis ipsi lugent: quod est livor & invidia. tom. 5. ad popul. Antioch. hom. 53. Tertius fructus est *Pax*: quæ est aut cum Deo, aut cum hominibus. Illa est qua Deus propter Christum fide percepit, nobis est propitius. Rom. 5. v. 1. Hæc verò est, aut cum conscientia nostra: quæ est tranquillitas conscientiæ ex fide pacis cum Deo: aut cum proximo; quæ est in bono & ad bonum cum aliis tranquillitas: de qua hoc loco & Rom. 12. vers. 18. Cui opponuntur inimicitæ, dissidia, lites & irritationes. Quartus fructus est *lenitas*: qua ex charitate injuriarum patientes, & ad iram tardi sumus: ut Græci nominis ratio demonstrat. Cui opponuntur excandescenitæ. Quintus est *χρηστός benignitas*; quæ est humanitas, quâ alteri libenter sumus usui: Sextus est *bonitas*, animi ad optimæ quæque propensio. Septimus est *fides*, ea autem non quæ in Christum, sed quæ inter homines, intelligitur; seu fidelitas, quæ est dictorum conventorumque constantia; quæ veritatis & justitiae fundamentum. Octavus est *mansuetudo*: quæ est animi & morum facilitas: seu lenitas comitati, & affabilitati juncta. Cui opponitur vindictæ studium, ferocitas & morositas. Nonus est *temperantia*: quæ est voluptatum corporis moderatio. Cui opponuntur adulteria, scortatio, impunitas, ebrietas, commissiones. Atque hi sunt fructus spiritus & fidelibus proprii.

Etsi enim hisce virtutibus excelluisse complures Ethnicorum videantur, ut impurus Julianus Christianis objicit: tamen non virtutes, sed earum tantum umbræ fuerunt. Differunt enim inter se tribus potissimum modis. Primum effidente: Nam fideli virtutes promanant ex fide (sine qua Deo placere non possumus) & spiritu seu animo regenerato: gentilium ex luce reliqua naturæ & ope spiritus,

non regenerantis, sed reprementis malitiam animi ad bonum Republicæ. Deinde forma. Nam illorum congruunt legi Dei, quia opera sunt Spiritus S. & defectus qui à nobis accidunt, Christi gratia teguntur 1. Pet. 2. 5. Heb. 13. v. 21. Ethnicorum verò hac destituuntur. Postremè, fine. Gentilium opera ad gloriam aut commodum proprium potissimum referuntur: piotum ad gloriam Dei & obedientiam ei præstandam. Itaque cum infideles sint malæ arbores, pulchros fructus proferre possunt, bonos non possunt. Cujusmodi poma Sodomorum, de quibus Tacitus lib. 5. histor. Hæc de fructibus spiritus: quorum adjunctum declaratur, v. 23. *adversus* (inquit) *ejusmodi non est lex*: hoc est, qui ductum spiritus sequuntur, & aduersus carnem luctantur, etiam si legi perfectè non satisfiant, tamen ab illius maledictione liberi sunt: ut ex antitheto v. 21. liquet. Similis locus supra vers. 18. Rom. 8. v. 1. & 1. Tim. 1. v. 9.

Vers. XXIV. XXV. XXVI. Postquam carnem & spiritum ab operibus & adjunctis declaravit Apostolus: subjicit primum consecrarium, Christianos non esse sub lege. Syllogismus; Aduersus eos qui secundum spiritum vivunt, non est lex: Christiani secundum spiritum vivunt. Ergo aduersus eos non est lex. Propositio est vers. 23. Assumptio per remotionem contrarii est vers. 24. Crucifixus enim *carnem cum affectibus & concupiscentiis* est viciosos corruptæ naturæ affectus Spiritus S. gratiæ reprimere. Quare Eph. 4. v. 22. Col. 3. v. 2. Huic consecrario annetur hortatio generalis, ad vitam spiritualem ducendam, v. 25. quæ inductione specialium ad usum Galatarum illustratur. Prima autem specialis hortatio est ad fugam ambitionis & illius fructuum, irritationis & invidiæ v. 26. de quibus jam antea egimus.

CONSECTARIA. CAP. V.

I. Cum Christiani liberati sint à ceremoniis legalibus, multo magis à Pontificiis.

II. Qui justificationem aut omnino, aut partim ceremoniis ascribunt, illi Christum sibi reddit inutilē.

III. Itaque assertio libertatis Christianæ, non est contentio de lana caprina, (ut vulgus judicat) sed omnino necessaria.

IV. Beneficia divina non sunt abjicienda, v. 1. 2. 3. 4.

V. Consensus Ecclesiæ orthodoxus magnificendus est.

VI. Orthodoxus autem est, qui est ex Spiritus Sancti afflatus singulari, vel doctrina communis in Sacris Literis.

VII. Nos partim re, partim spe salvi sumus, Rom. 8. vers. 24.

VIII. Etsi Charitas non justificet: fides tamen quæ justificat, sine charitate non est.

X. Eoque qui impietati dant operam, veri fideles non sunt, licet de fide sua glorientur. Jacob. 2.

X. Charitas est effectum fidei: Ergo non est illius forma, ut Pontificii statuunt, v. 5. 6.

XI. Ad cœlestis vitæ metam, obedientia fidei currendum.

XII. Multa autem in hoc cursu sunt obstacula: carnis infirmitas; Diaboli insidiæ; mala mundi exempla & persecutio; denique falsa hypocitarum doctrina.

XIII. Hisce autem non pauci à recto cursu inhibentur.

XIV. Piorum autem est fidei constantia & S. Literarum subsidio in cœpto progredi.

XV. Opinio de justificatione operum est veritati adversa, & à Deo aliena.

XVI. Omnis religio quæ à Deo non prodiit, falsa & explodenda.

XVII. Erroris prima fronte leves, reipsa gravissimi sunt: eoque mature occurendum & veritatis sinceritas conservanda.

XVIII. Objurgationes non ex hominum, sed vitiorum odio proficiunt decet.

XIX. Eoque amoris significatione temperandæ sunt.

XX. Amo-

X X. Amoris autem est de lapsis benè sperare, 1. Cor. 13. v. 7. Eoque graviter à Novatianis hac in re peccatur, & ius qui zelo imprudentiori ensem & cauterium curabili adhuc morbo adhibent.

X XI. Spes autem niti debet non hominum viribus, sed potissimum Dei gratia, 1. Corint. 3. vers. 5. 7. Philip. 2. v. 13.

X XII. Nunquam defuerunt Ecclesie turbatores: itaque offendit hanc & in officio segnescere nos minimè decet.

X XIII. Cum autem judicium Dei, turbatoribus Ecclesiarum immineat, necesse est ut omnibus modis Ecclesie tranquillitati studeamus.

X XIV. Pii Euangelii ministri calumniis præter mentum sèpissimè gravantur.

X XV. Itaque non facile iis quæ adversus eos dicuntur, habenda est fides.

X XVI. Summa piis adversus calumnias consolatio est conscientiæ testimonium & rei ipsius.

X XVII. Cavendum est autem ne justam doctrinam in dubium vocandi detur occasio.

X XVIII. Ab iis qui puritatem doctrinæ vitiant, abhorrente nos decet, v. 11. 12.

X XIX. Non Euangelii, sed hominum vitio fit, ut ejus doctrina ad peccandi licentiam traducatur. Jac. 2. Jud. 4.

X XX. Detestanda est libertinorum in pietatis & religionis contemtu, sub prætextu libertatis Christianæ, audacia.

X XXXI. Omnes mortales sibi mutuo devincti sunt: sed certi sunt tamen servitutis modi pro cùjusque vocatio- nis ratione.

X XXXII. Singularis est Dei benignitas, quod præcepta sua clare & breviter nobis proposuerit.

X XXXIII. Ab infestatione & injuria mutua abstinent- dum, v. 13. 14. 15.

X XXXIV. Perpetua est carnis & spiritus lucta in fide- bus. Ergo non possumus perfectè implere legem Dei.

X XXXV. Hominis, Christiani potissimum, vita per- petua militia est.

X XXXVI. Eoque cum certamen internum habeamus, opus est vigilantiâ, fide, precibus. *Qui enim de séipso præsumit* (ut Augustin.) *ante prosternitur, quam pugnet.*

X XXXVII. Ea demum est vera Christianorum libe- rtas, parere Spiritui.

X XXXVIII. Qui autem ei non parent, illi frustra de liberatione à maledictione legis gloriantur, vers. 16. 17. 18.

X XIX. Sermo Dei nos non seducit: qui nec tacet, nec parcit, nec ullâ adulteratione nos decipit. Aug. apud Bedam.

X L. Si qui secundum carnem vivunt, non hæredita- bunt regnum cælestis, supplicia damnatorum non sunt finita; ut Origenes somniavit & alii: de quibus apud Bedam.

X LI. Falsa est Pontificiorum sententia, qui septem tantum peccata mortalia statuunt, v. 19. 20. 21.

X LII. Cum carne constemus & spiritu, necesse est, ut utriusque opera prudenter probemus ac discerna- mus.

X LIII. Probationis autem norma unica est ac certissi- ma decalogus; qui imaginem illam ad quam creati & rege- nerati sumus, depingit accuratissimè.

X LIV. Opera itaque carnis ea sunt quæ repugnant legi Dei: Spiritus verò fructus sunt, qui ei consentiunt, Rom. 8. v. 7. & 1. Joh. 3. v. 4. 9. 10.

X LV. Itaque gravis est Enthusiastarum error, qui quidquid vehementius in animum suum inciderit, Spiritus Sancti fructum interpretantur.

X LVI. Cum carnis operum stipendium sit hære- ditatis cælestis jactura: contra verò cum fructuum spiri- tus comes sit liberatio à lege: illa fugienda, his verò studendum est sedulò, Roman. 6. v. 21. 22. 23.

X LVI. Qui virtus dediti sunt, falsò se Christianos jactant.

X LVI. Quemadmodum de fructibus ex arbore, de vita ex motu: sic de spiritu Christi ex actionibus illius judicandum, v. 24. 25. 26.

C A P. VI.

v. 1. **D**E prima speciali ad vitam spiritualem hortatio- ne diximus: sequitur altera cap. 6. vers. 1. de correctione fraterna. Cujus observandum subjectum, efficiens, modus. Subjectum est homo præoccupatus in aliquo lapsu: hoc est, qui ex infirmitate humana & Diaboli insidiis, in peccatum aliquod prolapsus fuerit. Efficiens sunt spirituales: sic autem vocat eos comparatè qui spiritus ductum præ cæteris sequuntur. Modus est spiritus mansuetudinis: hoc est mansuetudo, quæ do- num spiritus est, ut Oecumenius interpretatur per hy- pallagen Hebræam: aut animo mansueto, ut aliis pla- cet. Opponitur virgæ, id est, severitati 1. Corinth. 4. vers. 21. Hunc autem modum confirmat à pari; *consi- derans temetipsum, ne & tu teneris.* Syllogismus; Qui tentationibus sunt obnoxii, illi erga lapsos debent esse fa- ciles. Vos spirituales estis ejusmodi. Ergo debetis esse faciles erga lapsos. *Nibil enim* (inquit August.) *ad mi- sericordiam sic inclinat, quam proprii periculi cogitatio.* Similis locus 1. Corinth. 10. vers. 12. *Qui stat, videat ne- cadat.*

Vers. II. III. Hortationi de correctione fraterna succedit admonitio ad mutuam tolerantiam, vers. 2. *Alii* (inquit) *aliorum onera portare.* Onera autem vocat me- taphoricè peccata; quia conscientiæ tranquillitatem tur- bando, & iram Dei provocando animum gravant, Psal. 38. Matth. 11. vers. 21. Peccata autem aliorum portantur tribus modis: primùm Christiano dolore & *supradictis* ob Deum offendit: deinde intercessione seu precatione veniæ divinæ; denique condonatione offendit. Hinc rectè August. apud Bedam; *si autem disperieris tibi, & oraveris pro eo, & deprecatus veniam dederis, ut possis liber fronte dicere in precibus suis, quas tibi juris peri- tuis cælestis dictarit, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, disdicisti portare onera fratris tui.* Ea onera ferenda sunt mutuo. Atque hujus admonitionis ratio est, quia est lex Christi. Ea autem hortationis formula proponitur; *& ita legem Christi complete.* Legem Christi interpretatur Ambrosius volun- tatem illius, quâ omnes salvos fieri vult: reliqui Patres, de charitate mutua, quod videtur accommodatius. Ea autem lex Christi dicitur Johan. 13. vers. 15. 33. 34. & 15. vers. 12. quia eandem seriò repetivit: à corruptelis Phari- saïcis vindicavit, Matth. 5. & exemplo docuit 1. Pet. 2. v. 21. denique suo spiritu eam cordibus inscribit Hebr. 8. vers. 10. *Completere* autem non significat hoc loco perfectè præstare charitatem, sed ei seriò operam dare. Nam qui onera, id est, peccata habent, illi non possunt perfectè implere Christi legem. Paulus hic alloquitur eos qui onera habent. Ergo non possunt perfectè implere legem. Deinde tolerantia mutua, non est totius legis Christi im- platio; sed pars tantum illius: eoque de perfecta imple- tione charitatis, Apostolus non agit.

Hanc porro admonitionem illustrat per anticipatio- nem objectionis Pharisæorum, qui se à periculo & one- ribus immunes putabant: eoque difficiliores erant in one- ribus aliorum ferendis. Respondet Apostolus vers. 3. re- cè se dixisse alios aliorum onera portare debere, quia om- nes habent onera: si quis autem se aliquid esse, hoc est, præstantioris naturæ putaverit, ille animum suum sedu- cit: quoniam nihil est; comparatione spiritualis homi- nis, qui scit gratia Dei se esse quod est, inquit August. apud Bedam: vel nihil tale est: ut accipiatur privativè, non negative.

Vers. I V. & V. Postquam arrogantiam & aliorum con- temtum reprehendit Apostolus: cumque potissimum inde oriatur,

oriatur; quod in propriis cæcutiamus, in aliorum vitiis simus Argi: ideo aptissimum huic malo remedium affert vers. 4. *opus autem suum probet unusquisque.* Probatio autem hæc Synecdochicæ; complectitur non solum examen, sed etiam correctionem actionum nostrarum ad legis Christi normam: ut 1. Corinth. 11. 38. Fructum autem hujus proponit & remedium instituto accommodat, cum ait; *Et tunc gloriationem in semetipso habebis, & non in alio:* hoc est, ex suis actionibus, non autem collatione aliorum: ut Phariseus Luc. 18. Hæc autem gloriatio est testimonium bonæ conscientiæ, 2. Corint. 1. v. 12. quâ humiliter dona Dei nobis collata agnoscimus. Hujus porro probationis nostræ, sine aliorum collatione, necessitatem confirmat Apostolus à forma judicij divini, vers. 5. *Nam unusquisque suum onus portabit.* Onus autem hoc loco non pro peccatis, ut v. 2. sed pro pœna peccati Metonymicæ sumitur. Itaque optimè sibi consentit Apostolus. Sensus autem est; quisque pœnam peccatis suis debitam, coram tribunal Dei luet, nec aliorum collatione excusabitur. Similis locus 2. Corinth. 5. v. 10. Verum ab ea portatione oneris & judicio divino immunes sunt veri fideles: quia Christus onus nostrum portavit, Esai. 53. vers. 4. & 1. Pet. 2. vers. 24. & spiritu suo ad resipiscientiam eos vocat.

Vers. VI. VII. VIII. Postquam ad probationem sui ipsius Galatas hortatus est, subjicit postremo admonitionem de gratitudine erga ministros Euangelii, vers. 6. *Communicet (inquit) qui institutus in sermone, cum eo, qui se instituit.* Sermonem autem vocat καὶ οὗτος Euangeliū, ut Actor. 16. v. 16. & 1. Timoth. 5. v. 17. quia est sermo gratiæ, Actor. 14. v. 3. & 20. v. 32. vitæ, Philipp. 2. v. 16. & salutis nostræ, Ephes. 1. v. 13. Itaque vult ut ministri Euangeliū ab Ecclesia alantur: & in sermonis voce latet argumentum, 2. Corinth. 9. vers. 11. Similis locus 1. Timoth. 5. v. 17. 2. Corinth. 9. 6. 7. &c. Matth. 10. v. 10. Modus autem communicationis additur; *in omnibus bonis:* hoc est, ut communicentur quævis bona pro facultatis cuiusque & necessitatis ministrorum ratione, 1. Timoth. 6. v. 8. Causa autem cur ministros commendet Apostolus, est ministerii conservatio ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem. Nam ingratitudo erga ministros ex contemptu verbi oritur, & astutia Satanæ, qui ministros in officio segnes reddere, aut ab eo abstrahere hac ratione satagit. Verum quandoquidem homines ingeniosi sunt ad ingratitudinem suam variis modis excusandam, quæcumque adferri poterant, anticipat Apostolus, & ratione munit vers. 7. *Ne errate (inquit) Deus non irridetur, scilicet impune.* Ratio autem est allegorica; *quicquid enim seminaverit homo, hoc & metet:* hoc est, operum suorum mercedem accipiet. Quam rationem confirmat & illustrat inductione specierum, v. 8. *Nam qui seminat carni sua,* hoc est, vitiæ naturæ servit, ille interitum & mortem æternam: qui verò spiritui & imaginæ Dei obtemperat, ille vitam æternam consequetur. Quæ mesæ & merces operum justa quidem ratione promissionis divinæ: sed non merita, verùm gratuita. Rom. 6. v. 23. quia bona nostra opera non sua perfectione, quam non habent, sed Christi intercessione Deo grata sunt, Hebr. 13. v. 21. & 1. Pet. 2. vers. 5.

Vers. IX. & X. De gratitudine & beneficentia erga ministros Euangeliū hactenus: hoc verò loco hypothese ad thesin traducta, de beneficentia erga alios agit: ac primum hortatur ad illius constantiam, deinde definit objectum. Prius declarat v. 9. *Porrò ne benefaciendo segnescamus.* Similis locus 2. Thessal. 3. v. 13. Causa hujus admonitionis est, quia beneficentiam plurima remorari solent; hominum nimis ingratitude aut indignitas; egentium copia & facultatum nostrarum angustiæ: eoque consolatione futuræ & tempestivæ mesæ admonitionem munit. Objectum porro beneficentia præscribit v. 10. ut omnibus beneficiamus: hoc est non singulis sed quibusvis, non solum amicis & dignis, sed etiam hostibus & indignis, Matth. 5. vers. 44. 45. Ceterum beneficentia gradus definiuntur, cum ait; *maximè verò erga domesticos fidei,* hoc est fideles, qui ad eandem Dei domum, nempe Ecclesiam pertinent 1. Timoth. 3. vers. 15. eoque *domestici Dei* vocan-

tur, Ephes. 2. vers. 19. similis locus Roman. 12. v. 13.

Vers. XI. XII. XIII. Hactenus tractatio epistolæ: sequitur conclusio; cuius prior pars singularis est, altera solennis. Illa primum habet conciliationem benevolentiae, declarationem amoris Pauli erga Galatas, à scriptio hujus epistolæ circumstantiis duabus, manu Pauli & prolixitate. Nam reliquias epistolas dictabat amanuensi, & salutatione obsignabat, Roman. 16. v. 22. *Saluto vos ego Tertius qui scripsi epistolam,* 1. Corint. 1. 6. v. 11. Coloss. 4. v. 8. *Salutatio mea manu Pauli,* & 2. Thessal. 3. vers. 17. *Salutatio mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola,* &c. Hanc verò epistolam scripsit totam: quod singularis curæ argumentum: ne ulla fictæ aut corruptæ epistolæ suspicio oriatur, 2. Thessal. 2. v. 2. & ut amorem suum testaretur & Galatas ad redamandum provocaret: unde inquit *widete.*

Huic benevolentiae significationi subjicitur antithesis, qua pseudapostolorum fraudi suam fidelitatem opponit. Nam pseudapostolos describit ab ambitione & hypocrisi: Illam indicat v. 12. *Quicunque (inquit) volunt speciosi appetere in carne;* hoc est, circumcisione & ceremoniis legalibus (quæ caro, id est, res externa Metaphoricæ dicuntur ut Galat. 3. v. 3.) gratiam Judæorum aucupantur; Fraudem verò & hypocrisin describit cum ait, *ij cogunt vos circumcidisti, tantum ne ob crucem Christi persecutionem patiantur.* Qua de re Galat. 5. 11. Locus similis Philipp. 3. 2. 18. 19. Hanc autem hypocrisin demonstrat à definitione, v. 13. quia aliud spectant & agunt, aliud simulant. Qua de re Matt. 23. *Neque enim (inquit) ipsi qui circumciduntur, hoc est pseudapostoli, legem servant.* Hoc autem illustrat à scopo quem superiori versu proposuit, hīc verò explicat: *sed volunt (inquit) vos circumcidisti, ut de carne vestra glorientur.*

Vers. XIV. XV. XVI. De priori antitheseos membro, nempe perverso pseudapostolorum studio diximus: sequitur alterum, quo sinceritatem suam opponit Apostolus, v. 14. *à me absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi;* hoc est, doctrina de Christo crucifixo. Hoc autem illustrat à causa efficiente; *per quem mundus mibi crucifixus est,* & ego mundo. Crucifixum autem esse Metaphorice contemptum significat: mundus verò infideles Judæos significat. *In vicem ergo (inquit Ambrosius) sibi mortui sunt,* & mundus Apostolo, & Apostolus mundo: dum nibil concupiscit Apostolus mundi, & dum nibil habet mundus suum quod agnoscat in Apostolo. Similis locus Galat. 2. v. 20.

Porro cur solo Euangilio non autem circumcisione glorietur, probat à circumcisionis adjuncto, v. 15. quod in Christo Iesu circumcisione nihil valeat, sed nova creatura, hoc est, fides per charitatem operans. Qua de re Galat. 5. v. 6. Porro hanc antithesen promissione illustrat, v. 16. *Et quicunque secundum banc regulam incident, pax super eos & misericordia, & super Israëlem Dei.* Pax autem est reconciliatio nostri cum Deo, cuius efficiens est misericordia Dei. Illis igitur pacem Dei denuntiat, qui ad hanc Pauli amissim se lege composuerint, & veros Israëlitas pronuntiat, Rom. 9. v. 6. & 8. quæ promissio opposita est intermissioni, Gal. 1. v. 8.

Vers. XVII. & XVIII. Postquam doctrinæ suæ veritatem ac ministerii integritatem, & contrà Pseudapostolorum errores & imposturas demonstravit; subjicit hoc loco postremam admonitionem, v. 17. qua pro authoritate apostolica Galatas hortatur ad parendum huic epistolæ; *Deinceps, (inquit) ne quis mibi molestias exhibeto.* Neverò cuiquam insolentius videatur, ratione confirmat; *Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.* Stigmata autem Christi intelligi possunt vel propter Christum, vel authore Christo, vel quæ Christo convenient: Media sententia videtur accommodator: sic igitur metaphorâ à notis, quas servis fugitivis domini inurebant, vocat res omnes adversas: cuiusmodi enumerantur, 2. Cor. 11. vers. 23. quas religionis ergò pertulit; quibus quasi notis Christus Pauli apostolatum & sinceram fidem obsignavit, Actor. 9. v. 16. Itaque merito se Christi stigmaticum nominat.

Hæc de admonitione & prima conclusionis parte, quæ singularis huic epistolæ: sequitur vers. 18. altera seu solennis epilogus, 2. Thessal. 3. vers. 17. ad benevolentiam compa-

comparandam aptissimus: quia gratiam eorum spiritui precatur (*que precatio, inquit Chrysost. consummata doctrina est eorum, que dicta sunt*) & fratres nominat: ac solenni approbationis formula valedictione terminat cum ait, *Amen.*

CONSECTARIA CAP. VI.

I. **H**UMANUM EST LABI.

II. Lapsus autem alii sunt imbecillitate quadam, alii consulto.

III. Christiani est de fratribus prolapsi erectione & salute esse sollicitum.

IV. Quare opus est reprehensione amica: severa quidem contra contumaces: leni erga infirmos. Tit. 1.v.12.13.

V. Rigidissimi sunt censores, qui infirmitatis suæ sunt immemores.

VI. Ad lenitatem vero optima magistra est infirmitatis communis conscientia. v. 1.

VII. Nullus homo qui non peccet, 1.Reg.8. 1.Joh.1. v.8. Luc. 11. v. 4. Jacob. 3. v. 2.

VIII. Cum charitatis præceptum non minus sit lex Christi, quam Mosis, sequitur contra Antinomos, decalogum, quatenus regula vitae, non esse abrogatum.

IX. Cum etiam illi, qui onera seu peccata, quæ legis transgressiones, habent, dicantur complere legem Christi: sequitur completionem legis interdum significare non perfectionem, sed seruum perficiendi studium.

X. Cum nihil ex nobis sumus: humiles nos esse decet. 1.Cor. 4. v. 7.

XI. Nulla major seductio, quam superbia, v. 2. 3.

XII. Si onus suum quisque portabit: errant Pontificii qui meritis Sanctorum fidunt. v. 5.

XIII. Qui in Euangelii ministros ingratii sunt, illi Deum habent iudicium: sed non impunè.

XIV. Cum beneficentia sit instar sementis; laborem & constantiam in officio, & patientiam in exspectanda messe adhibere nos decet. v. 6. 7. 8. 9. 10.

XV. Fidelium Euangelii ministrorum est, nullum, salutis ecclesiæ gratiâ, laborem subterfugere.

XVI. Hujus Epistolæ magna est dignitas, quippe cum Pauli manibus exarata sit.

XVII. Ecclesiæ officium est fidem ac diligentiam pastorum non negligere, sed gratis animis exosculari.

XVIII. Persecutio puritatis Euangelii comes.

XIX. Nullius autem persecutionis metu veritas adulteranda est.

XX. Omnium actionum nostrarum gubernaculum esse debet veritas, & scopus Dei gloria: contra vero hypocrisis & ambitio serio fugienda sunt, v. 11. 12. 13.

XXI. Fidelium est non suam, sed Christi gloriam sectari.

XXII. Nemo potest simul duobus Dominis, & mundo & Christo servire. Matth. 6. Jac. 4. v. 4.

XXIII. Adversus Papæ anathematismos summa est fidelium consolatio, quod iis divinitus per Paulum pax & misericordia addicatur. versi. 14. 15. 16.

XXIV. Fidelibus verbi ministris nulla est exhibenda molestia.

XXV. Fideles autem sunt qui verbum Dei sincerè docent, nec ullis persecutionibus se ab eo abduci patiuntur.

XXVI. Persecutionum Christi nomine, pudere nos non debet: quia notæ sunt filiorum Dei.

Reliqua consecatoria suis locis explicata sunt,

Galat. 1.

FINIS Explicationis Epistolæ AD GALATAS.

E P I S T O L A E
P A U L I A P O S T O L I
A D
P H I L I P P E N S E S
E X P L I C A T I O .
C A P U T P R I M U M.

Pistolam Pauli ad Philippenses explicaturi, à descriptione, & partitione ordiemur: ut eo melius intelligatur. Ac descriptionem quidem hanc non incommodam opinamur: Epistola bæc est paræneticum N. T. scriptum, per Epaphroditum missum, quo Paulus Apostolus, Romæ, primâ vice, vincitur, Philippensem Ecclesiam, à se, divinæ vocatione, primum fundatam; ac deinde adversus hostium persecutions, malaque exempla, & Pseudo-Apostolorum insidiosas corruptelas, & factiones, in vera fide, & charitate, præsertim erga Paulum, constantem, in officio confirmat; & ad perseverantiam, in utroque, fortatur: ad illius salutem, gratitudinis suæ testificationem, perpetuam totius Ecclesie institutionem, & gratiæ divinæ gloriam. Quæ descriptione ea complexi sumus, quæ potissimum huic epistolæ erant præmittenda: & ut reliqua omittam (alibi à nobis explicata) causam instrumentalem, cum circumstantiis loci, temporis, ac tabellarii, objectum, occasionem & scopum. *Causa instrumentalis* est Paulus, de quo Acta, & cap. 3. ad Philipp. *Locus*, est Roma, Phil. 1. 13. *Tempus*, cum in vinculis esset, de quibus Act. 28. & quidem primâ vice, qua liberatus est, Phil. 1. v. 25. non secunda, quâ cæsus, 2. Tim. 4. v. 6. *Tabellaris* est Epaphroditus, Philippensem fidissimus pastor, Phil. 2. v. 25. ad finem usque, & cap. 4. v. 18. *Objectum* est Philippensem Ecclesiam, cui Epistolam detestinat, ac mittit. Philippenses autem dicuntur, qui Philippos, urbem, à Philippo Ale-

xandri Magni Patre, in Thraciæ finibus, conditam, & cognominatam, incolebant. Cujus elegans descriptio extat, apud Appianum Alexandrinū, de bello civili lib. 4. 13. & Act. 16. v. 12. *prima*, partis illius Macedonia, urbs, colonia dicitur. Ac Macedonia quidem ascribitur, ratione conditoris, & dominii: quemadmodum etiam Neapolis, hâc remotior, à Ptolomæo tabula 10. Europæ; sed diversè à Plinio lib. 4. c. 11. Thraciæ annumeratur, ratione situs: quia Strymoniæ fluvio, antiquo, & communi, Macedonia, & Thraciæ, termino huic includitur. Sed difficultas aliqua in eo est, quo modo à Luca, *prima* Macedonia, dicatur; cum à Ptolomæo Neapolis, & Amphipolis præponantur. Respondent nonnulli *primam* vocari, non absolutè, ratione dominii, sed ratione situs, & antiqui termini Strymonis, cis quem, in Macedonia, proximè sita fuit. Sed obstat Appianus Alexandrinus, qui de bello civili lib. 4. c. 13. apertere ostendit, non cis, sed ultra Strymonem fuisse; & Plinius lib. 4. cap. 11. qui Thraciæ annumerat. Nam quod author dictiōnarii historici, Plinium, de aliis Philippis, loqui tradit; historiæ collatione confutatur. Duæ igitur sunt reliquæ, & probabiles solutiones: una est, *primam* dici urbem, non absolutè, sed relatè, ac per appositionem, nempe coloniam. Nam plures fuisse, in Macedonia, hujusmodi colonias, etiam ex Plinio apparent. Altera solutio est, *primam* illius tractus urbem dici, non situm, sed dignitate: ac propterea Paulus eam, *primam*, Euangeliō prædicando, sibi delegit;

delegit; ibique Ecclesiam, visione divinâ, in Macedoniam vocatus, fundavit; & perpeſſione crucis obſignavit: nominatim verò Lydiam, & carceris custodem, cum familiis; aliosque ad Christum convertit, Act. 16. Inter quos, Chrysostomus, in præfatione hujus epistolæ, synagogæ præfatum, errore quodam memoriae (cùm hujus conversio Corinthi contigerit Act. 18.) recenſet. Hæc autem Ecclesia, ita poſtea excrevit, ut non uno, ſed pluribus uteretur Euangelii ministris cap. 1. v. 1. & 2. v. 25. Sed, ut ab obiecto epistolæ, ad occaſionem tranſeamus, ea fuit triplicis generis. Ac primum quidem Ecclesiæ periculum varium, partim à scandalō extero infidelium; qui & perſecutione Ecclesiæ, fidem c. 1. v. 28. & malo exemplo, charitatem oppugnabant c. 2. v. 15. partim ab interno scandalō falſorum fratrum, & doctorum; qui, inſidiosâ Euangelii depravatione, & factionibus ſuis, fidem Ecclesiæ adulterare, ejusque fundatorem Paulum, in contemptum adducere; & Ecclesiæ charitatem, ac pacem turbare moliebantur, c. 3. Alterum occaſionis genus, fuit laudabilis Philippiſum, in utroque, adverſus infidelium vim, & falſorum doctorum technas, constantia, cap. 1. vers. 5. & 2. v. 15. Tertia occaſio, fuit singularis Philippiſum erga Paulum amor, & gratitudo, ac liberalitas eximia; quâ ipſum, cum aliis, tum in vinculis, miſſo ad eum Epaphroditō, dilecto paſtore ſuo, donis cumulârunt, & explerunt c. 2. v. 25. & 4. 15. ad 19. Ex quibus occaſionibus scopus, & finis epistolæ elucet. Proximus enim est: partim Philippiſum Ecclesiæ, in verâ fide, & charitate, confirmatione, ac perſeverantia: partim gratitudinis Pauli, erga eam, declaratio. Remotus scopus eſt, cùm perpetua totius Ecclesiæ iſtitutio (quia hæc epiftola, pars Sacrae Scripturæ) tum conſequens, ex ea, gratia diuinæ gloria. Atque hactenus de hujus epistolæ deſcriptione, iſque quæ illâ continentur, nempe, cauſa iſtrumentali, loco, tempore, tabellario, obiecto, occaſione, denique ſcopo. Superēſt nunc ut ad partitionem tranſeamus. Dividitur autem (ut reliquæ ferè epistolæ) in Præfationem c. 1. 1. & 2. Tractationem rei, à capitulo primi v. 3. ad capitulo quarti v. 21. & Conclusionem, inde ad finem epistolæ.

Ac Præfatio, iſcriptione, & ſalutatione ſolitâ, abſolvitur. Illa cauſam instrumentalem, & objectum epistolæ (ſeu quis, & quibus ſcribat) oſtendit, v. 1. Ac de priori egimus alibi ſæpius. Ad alterum quod attinet, ſcribit Ecclesiæ Philippiſi, de qua modo diſſeruimus; quam inducione partium, quod alibi non ita facit, exprimit: ut eo diſtinctius totam Ecclesiam confirmet, & ſuam, erga illam, declaret gratitudinem. Eam enim diuidit in auditores fideles; & in ministros Dei, Ecclesiæ præfectos. Et illos quidem vocat sanctos, nimirum, quod ex impuro, ac profano mundo ſegregati, & Deo conſecrati, ac ſanctificati eſſent: partim ſanctitate externâ, per verbum Dei, tanquam ſcēderis tabulas; & sacramenta, tanquam ejusdem ſigilla; partim ſanctitate interna dupli. Quarum prior eſt, ſanctitas perfecta Christi capitulo, quæ noſtra fit, imputatio gratitâ, per justificationem: altera verò inchoata, & imperfecta eſt, quæ nobis inhæret, per Spiritus Christi ſanctificationem, & regenerationem, quâ de re ad Colloſſenses pluribus. Altera Ecclesiæ pars, ſunt ministri Dei, Ecclesiæ præfecti; quos episcopos, & diaconos vocat, non auorū (ut veteres multi exponunt) ſed potius diſtincte. Quemadmodum enim Episcopus non præfectum paſtorum (aliás in una urbe non fuissent plures) ſed ſpeculatorum, ſeu præfectum aliis, hoc in loco, puta Ecclesiæ paſtorem, notat: ſic diaconus, hoc eſt, minister, ſynecdochice, aerarii Ecclesiastici, & pauperum curatorem, designat, ut Act. 6. & 1. Tim. 3. v. 1. 8. ſicut etiam, ex ſcupo epistolæ, & hujus loci, colligi potest. Atque huic iſcriptioni additur ſalutatio Euangelica, v. 2. quæ alibi à nobis declarata eſt. Atque hæc de præfatione, prima hujus epistolæ parte. Cui altera ſuccedit, nempe Tractatio rei propositæ: cuius occaſionem, & ſcopum initio expoſuimus. Conſtat autem tribus membris, Exordio, variarum hortationum propositio, & gratiarum actione, pro Philippiſum, erga Paulum, liberalitate. Et Exordium quidem, ad benevo-

lentiam, attentionem, & docilitatem, ut res arguit, accommodatissimum, insignia, ad ſcopum Epistolæ, argu-menta complectitur, narratione dupli. Quarum priori, Apoſtolum, ſuum erga Philipp. amore, ex effectis propriis, & testimonio diuino, confirmat. Primum effectum eſt, Dei, pro illis, invocatio gemina nempe gratiarum a-ctio, pro eorum fidei, qua Euangeliſi participes facti erant, initio, & constantia, v. 3. & 5. & precatio: quæ generatim ponitur, & adjuncta communi totius invocationis cauſa, illuſtratur; nempe, gaudio, & gratulatione ob hanc eo-rum pietatem, v. 4. Alterum effectum, eſt ſpes bona de Philipp. perſeverantia, in fide: quam declarat, ab authore, Deo, ut humiles & gratiſint; & confirmat tribus argumentis. Quorum primum eſt, v. 6. à fidei (quæ bonum Dei opus vocat) principio. Cujus adjunctum consequens, & proprium eſt, perſeverantia, Joan. 10. v. 28. & 1. Pet. 1. 5. Cujus notitia ſpei hujus cauſa eſt. Alterum argumentum, eſt à Pauli in Philippenses amore: cujus proprium offi-cium eſt, bene de fidelibus ſperare, v. 7. 1. Cor. 13. v. 7. Quem amore declarat à cauſa adjuvante, nempe eorum cum Paulo, in vinculis, & Euangeliſi deſenſione & confirmatione (quæ duo gratiam ſuam metonymicè vocat) par-ticipatione, v. 7. Participarunt autem primum approba-tionē, deinde adjumento, partim precum; partim dono-rum, c. 4. v. 14. denique imitatione, ut colligitur ex v. 29. & 30. Atque hoc tertium eſt proposita ſpei argumentum, v. 7. Coeterum qualis hæc ſpes fuerit, quæri potest, certane & necessaria, an verò incerta & probabilis tantum? Nam utrumque diverso modo dici potest. Paulus enim hoc in loco, aut loquitur de singulis externæ illius Ecclesiæ membris: aut de ſolis verè fidelibus. Si de posterioribus agit, facilis eſt ſolutio: ſpem habuiffe certam, ex judicio fidei ſuæ, ſecundum communem revelationem verbi diuini, quo verbo, omnibus, & singulis verè fidelibus, perſeverantia, & ſalus promittitur. Sin verò de prioribus loquatur, ſpes fuerit, aut certa omnino ex judicio fidei, si adſuerit revelatio, non ſolū indefinita, ut Act. 16. v. 9. ſed etiam ſpecialis, ac definita, de singulis Ecclesiæ illius membris (quod non videtur credibile, cùm exemplo ca-reat) aut non prorsus certa, ſed valde probabilis, ex ju-dicio charitatis: quo in probabilitibus, imò etiam in dubiis, in meliore partem judicare, & optimè de vocatis ſentire tenemur. 1. Cor. 13. v. 7. Quæ altera hujus loci non con-temmenda eſt ſententia: atque ita de omnibus, hoc eſt, singulis bene ſperavit, non ex ſimplici judicio fidei (quod errare non potest, quia veritate revelationis diuinæ com-munis, per verbum; aut ſpecialis, per Spiritum, nititur,) ſed mixto cum judicio charitatis, quæ errare potest, quia ſola rei probabilitate, & æquitate nititur. Nam quamvis propositio major (quæ prima judicii eſt hypothesis, ac fundamentum primum) ſit ex fide, ac certa, nempe hæc: In quibuscumque Deus, bonum, fidei & charitatis, opus incepit, in iis hoc perficiet: nihilominus tamen aſſumptio hæc, ſive minor, nempe in vobis omnibus, id eſt, singulis, Deus bonum fidei, & charitatis, opus incepit (quæ ſe-cunda eſt hypothesis) judicio charitatis nititur, & proba-bilis tantum eſt; quia ex effectis probabilitibus colligitur. Atque ita v. 7. hoc videtur innuere, cùm ait: quemadmo-dum iuſtum eſt, ut hoc de vobis ſentiam. Nam externa vivæ fidei, & charitatis effecta, quæ ſenſibus externis percipiuntur, non ſunt fidelibus propria; ſed hypocritis, in Eccleſia latentibus, communia: ideoque, vel hac ratione, nihil perſeverantia sanctorum decedit, ut ex primo conclusio-nis fundamento immobili liquet. Atque hæc de propriis amoris Pauli erga Philippenses effeſtis. Quibus additur amoris aperta declaratio, & à testimonio diuino (quod juramento continetur) confirmatione, v. 8. Cui annexitur precatio repetitio, & illuſtratio, à materia, nempe in-cremento charitatis, & cognitionis, omnisque ſenſus, hoc eſt, experientia, v. 9. Quæ duo à ſinibus ſuis, diſtincte illuſtrantur: Et quidem cognitionis, & ſenſus ſiniſti pro-ximus eſt, diſcrimen veri & falsi, boni & mali, Hebr. 5. v. 14. Remotus eſt ſinceritas in fide & perſeverantia, v. 10. Finis verò charitatis, eſt copia bonorum operum: Quæ à cauſa

causa efficiente Christo, & sine suo, Dei gloria describuntur. v. 11. Atque hæc de prima exordii parte ac narratione, quæ Philippensem laudes; & Pauli, erga eos, amorem, declaravit. Scquitur nunc altera pars, & narratio, quæ eventum felicem vinculorum Pauli describit. Cujus scopus est partim consolatio adversus dolorem eorum, ex Romana Apostoli captivitate conceptum; & contra solitudinem de vita illius, & Euangelii progressu, v. 12. partim imitatio constantia, & fidei, v. 27. & 30. Partes vero narrationis sunt duæ.

Nam eventum felicem in vinculis describit triplicem, nempe progressum Euangelii à v. 12. ad 18. Deinde Pauli gaudium, & constantiam à 18. ad 25. denique liberacionem ejusdem è vinculis Prophetiâ quâdam prænunciat, vers. 25. & 26. Ac primus eventus generatim proponitur, vers. 12. & exponitur sequentibus speciatim, conversione infidelium, & confirmatione aliorum ad Euangelium prædicandum. Quorum prius innuitur, v. 13. Ait enim *vincula sua celebria facta esse in toto prætorio*, hoc est, aula Cæsariorum. Quomodo per metonymiam, ac metalepsin, ex antecedenti, consequentem quorundam conversionem indicat: de qua cap. 4. vers. 21. Et à causa principali, ad Dei gloriam, & modestiæ Christianæ significationem, illustrat, cum ait, *in Christo*, id est, per Christum. Nam quod plerique aliter construentes exponunt *vincula in Christo*, id est propter Christum, illud vocum ordini non satis quadrat.

Confirmatio vero aliorum ad Euangelium prædicandum est duplex: proborum & improborum. Et de illâ quidem agit primum absolutè; & deinde cum hac, comparatè, & oppositè. Absolutè, cùm docet fratres, id est, fideles, ac probos, vinculis suis, hoc est, eventu vinculorum felici (nempe Pauli constantiâ, in Euangelo defendendo, & fructibus constantiæ, conversione multorum) Domino confisos, majori *προσέλετος* Euangelii sermonem annuntiasse, v. 14. Comparete vero; cum anticipatione quadam, & ad amplificationem opponit improborum hypocritarum prædicationi, insigni comparatione, & antithesi: quam ponit, v. 15. & exponit, v. 16. & 17. Comparatio, & convenientia est, quod utrique Christum prædicarent: Antithesis vero est in contrariis causis, impulsivis, & finibus. Impulsiva enim, in improbis, & hypocritis, fuit non amor erga Christum, Ecclesiam, Paulum: sed invidia, & contendendi studium: Finis vero fuit, ut adderent afflictionem vinculis Pauli. Sed quonam modo id factum sit, diversa est doctorum opinio. Quidam conjiciunt eos, hac sua libera prædicatione, voluisse ostendere, ac vulgo persuadere, Paulum non Euangelii nomine, (quippe quod ipsi impunè annunciant) sed suo vito, & intemperie, in vinculis detineri. Chrysost. vero, quem alii multi sequuntur, ait: eos Euangelium prædicasse liberi, ut ea occasione, aucta Neronis, ob Euangelii propagationem, irâ, Paulus, tanquam totius rei caput, gravius affligeretur. Theodoreus vero, paulò audacius addit, eos, forum impudenter obeuntes, Christum prædicasse, ut Paulo periculum majus crearent. Alii denique nihil affirmant, sed, modestè sese hujus afflictionis modum ignorare profitentur, quod videlicet hujus historiæ circumstantiæ nos lateant. Quorum ingenuitatem, uti magis probamus; ita probabilis omnino est Chrysost. sententia: Eos studuisse partim Pauli animum irritare; partim novam majoris persecutionis illius occasionem suppeditare hostibus, cùm Neroni, tum Judæis accusatoribus. Unde dicuntur prædicasse non pure, ratione scilicet causæ efficientis impulsivæ, & finalis: Quod (ut eleganter ait Theodoreus) bona, non bene docerent, id est, bonam & puram doctrinam, malo & impuro animo: ut etiam ex vers. 18. appareat. Alioqui si doctrina eorum, non solum animo; sed etiam materiâ fuisset impura: Paulus eâ re non fuisset gavisus; sed merito offensus & graviter, pro fide, & more suo, reprehendisset. Cœterum huic impuro hypocritarum animo, aliorum, ac proborum fratrum puritas opponitur, in causa impulsiva, quod moverentur *ιδεῖν*. seu propensa, erga Christum, & Ecclesiam, voluntate, & charitate erga Paulum. Quæ charitas, à causa

adjuvante, nimirum conscientia, seu notitia officii, & sinceritatis Pauli, illustratur, quod ipsum, divina providentia vocatum, & in vincula conjectum, nossent, ut Euangelium Romæ defenderet, Act. 23. v. 11. Qua ratione; finis etiam prædicationis purus innuitur, nempe quod non studuerint Paulum (ut ab hypocritis siebat impurè) afflictum amplius affligere, sed contra in Euangelii defensione, & propagazione fideliter juvare. Ex quibus omnibus verum esse apparet, quod initio generatim dictum est, quæ Paulo in vinculis acciderunt, magis ad Euangelii profectum evenisse: qui prior vinculorem ejus est eventus; Alter vero ex priori consequens, est Pauli, contra hypocritarum opinionem, & technas, gaudium, & in omnibus constantia. Quem eventum, anticipatione quadam objectionis, & ellipsis, antecedentibus connectit. Quæri enim posset: *quid igitur fit*, aut *quid dices*? Nonne afflictionem, ac dolorem addunt vinculis tuis hypocritæ suo conatu, & ita Euangelii profectum impediunt? Respondet, *imò gaudes & gaudebo*: & causas duas adfert. Quarum una exiit, in externo facto hypocritarum, quod, per se, suoque genere consideratum, erat bonum: altera vero sita est in consilio, & conatus mali ipsorum, fructu bono, per accidens benignæ providentiæ divinæ. Et prior quidem causa, est Christi annuntiatio, seu Euangelii pura prædicatio. Quamvis enim hypocritæ, malo animo, docerent, doctrina tamen erat bona, ut ostendimus: & Ecclesia utilis: eoque nomine justam gaudii materiam præbebat. Neque hinc tam in ministrorum Euangelii vocatione *ἀποκλιτοί* probari potest: quia Paulus hic non præceptum de vocatione tradit: sed rem gestam narrat, & doctrinæ utilitatem probat. Neque hosce dicitur vocasse ad ministerium; sed docentes puram doctrinam, prudenter tulit, quod impunitas animi, simulationis velo tecta, nondum posset legitimè convinci, nec ignorantis Ecclesiæ nocere. Hæc de vers. 18. Altera gaudiæ in Paulo causa, est consilio, & conatus mali horum hypocritarum, fructus bonus, seu eventus utilis, per accidens Dei providentiæ: quæ ut omnes res adversas ad salutem fidelium convertit, Rom. 8. v. 28. sic etiam ad Pauli. Unde dicit, *se id nosse*, nempe per fidem, ex Dei verbo, & promissione, cum generali, tum singulari, Act. 9. v. 15. & 23. v. 11. Cœterum hanc salutem describit à causis efficientibus per se partim remota, & instrumentalis, precibus Philippensem: partim propinquæ, & principali, Spiritus S. gratiâ v. 19. Atque hanc salutis suæ notitiam illustrat, ac confirmat Apostolus. Ac primò notitiae causas adjuvantes adfert duas, nim. 1. *θεοποιησαν* Christianam; quam, eleganti metaphorâ, *ἀπεγδυτας expectationem* vocat, ut Rom. 8. v. 19. quæ, cum Dei promissione nitatur, falli non potest, Rom. 5. v. 5. Deinde superiorum temporum experientiam, quæ etiam spem confirmat, Rom. 5. v. 4. & salutem (quæ spei, & experientiæ subjecta materia est) declarat, remotione contrarii falsi, & positione veri: nempe, *quod non pudefiet*, hoc est, per Metonymiam consequens effecti, quod à constanti Euangelii prædicatione, & gloriæ Christi illustratione (à qua hostes & hypocritæ ipsum deturbare moliebantur) non esset declinaturus: sed contraria, libera & constanti confessione, *Christum effet magnificaturus*, id est, glorificaturus, *sive vivaret*, nempe per prædicationem Christi, & tolerantiam crucis, propter nomen illius: *sive moreretur*, scilicet per martyrium, propter Christum, & ipsius præsentię, ac glorię participationem, v. 20. Cujus constantiæ, qua se ad utrumque, seu vitam, seu mortem, paratum esse profitetur, rationem afferit: quod *ipsi Christus utrumque & in vita, & in morte sit lucrum*: hoc est, non aliud lucrum captet, quæcum Christi gratiam, & gloriā. Nam verba Pauli *ιων γαρ τὸ ζῆν Χριστός, οὐ τὸ αἴτιον τοῦ θεοῦ* optimè à nostro interprete (quem Belgica nostra versio secuta est) redditur: *Misbi enim est Christus & in vita & in morte lucrum*: ut Christus sit subjectum utrumque, non autem attributum prioris membrī; & ut sit usitata ellipsis vocis *κατὰ* pro *κατὰ τὸ ζῆν*: item *κατὰ τὸ αἴτιον τοῦ θεοῦ*: ut eruditè Clarissimus Beza docet, non solum illud esse in usu; sed etiam Atticismum esse non ignobilem. Quam constructionem circumstantia antecedentium, & conse-

consequentium demonstrat. Hæc de v. 21. Quæ ratio, digressione perquam accommodata, ad constantiæ ipsius, & singularis amoris, erga Ecclesiam, testificationem, & ad Ecclesiæ consolationem, illustratur: siquidem Apostolus, dubitationem suam, de vitæ, aut mortis desiderio, proponit, cum ait: *utrum verò vivere in carne mibi sit opera premium* (supple, majus, quam mori) & quid eligam, ignoro, v. 22. Et rationibus, ab utilitate ductis utrimque, distinetè exponit. Ac mortem sibi utiliorem esse ostendit, ob liberationem à corpore mortali; & conjunctionem cum corpore Christi gloriose, vers. 23. Vitam verò suam magis necessariam, ad Ecclesiæ Philippensis non minùs, quam aliarum, in verâ fide, confirmationem, v. 24. Atque ita, eleganti transitione, à secundo vinculorum eventu, ad tertium progreditur, nempe prophetiam liberationis suæ, ex primâ hac captivitate Romana, & redditus sui ad Philippenses: quæ, veterum Patrum, & recentium Interpretum plurimum sententia, efficacibus illis Pauli verbis; *confisus novi*, nititur: & contrariæ opinionis solida desunt fundamenta. Nam quod clariss. Beza ait, *confisus novi*, non peculiarem revelationem indicare, sed probabilem, ex custodia militari conceptam, spem: illud, inquam, bona cum venia, neque verborum vi, neque sequentibus versibus 25. & 26. satis convenit. Neque etiam id apparet (ut vir doctissim. objicit) ex cap. 2. v. 17. quia, ut illum locum ipsem ibidem exponit, perinde est, ac si diceret: sibi nihil posse jucundius accidere, quam si ipse, morte sua, sacrificium hoc Philippensem sanctaret. Deinde sequentia etiam capite 2. vers. 24. idem ostendunt, cum ait: *confido autem in Domino, quod ipse brevi venturus sum.* Ex quo liquet, Paulum v. 17. suam absentiam perpetuam, & martyrium Romæ non prædictisse, aliqui sibi ipsi contradiceret. Deinde observandum est, fiduciæ causam efficientem, hoc in loco, exponi, cum ait: *in Domino, id est, per Dominum Christum:* ut Rom. 14. v. 14. *Novi & persuasus in Domino, id est, per Dominum ex verbo ipsius, nibi per se, esse immundum,* & Gal. 5. vers. 10. *Ego confido de vobis, in Domino, & 2. Thes. 3. v. 4. Confidimus autem in Domino,* (Et ut Beza hic vertit per Dominum) *de vobis*, nempe verbo Domini, revelatione speciali: cuius etiam indicium, 2. Thes. 2. v. 13. 14. ubi electionem illorum afferit. Nam quod D. Beza exponit, & *wigia, si Deus voluerit:* Illud neque loci hujus circumstantiis; neque phrasi videtur convenire.

Nam Paulus non ait: *Ego confido fore, ut cito veniam in Domino;* sed ait: *confido in Domino, quod etiam ipse citè veniam.* Quo liberationem, per Dominum, certam ostendit, à quo id cognoverit, quique fiduciæ illius author. Quam liberationem describit Apostolus, à finibus suis, profectu fidei, & gaudio inde promanante, v. 25. & gloriatione Philippensem in Christo, de precum suarum ex auditione, & gratiose Pauli præsentia, v. 26. Hactenus prima tractationis hujus Epistolæ pars (nempe Exordium, dupli narratione constans) explicata est. Cui altera jam succedit, quæ variarum hortationum propositione constat à v. 26. ad cap. 4. v. 10. Ac primum hortatio summa, & universalis, eleganti transitione (tanquam gloriationis præmissæ, ac promissæ, conditio) proponitur. *Tantum,* inquit, *digne, hoc est, convenienter, Euangelio vos gerite.* Quæ universalis hortatio, inductione quadam subjectarum hortationum exponitur ad c. 4. v. 8. & ibidem concluditur, v. 8. & 9. Hortationes autem subjectæ sunt partim generales ad capitib. 4. vers. 2. partim particulares, sequentibus. Ac generales quidem sunt tres. Hortatur enim Apostolus ad unitatem, & confessionem: ad perseverantiam in fide; & ad rejectionem pseudoapostolorum. Quæ bona ipsis antè precatus est, v. 9. & 10. Ac confessionem, & unitatem quidem requirit duplum, nempe *in Spiritu*, hoc est, intelligentia, & *in animo*, seu voluntate, hoc est, ut & sententiis, & amore conjuncti sint. Perseverantiam verò in fide præcipit, primum eleganti metaphora ab athletis sumpta, per thesin, positione recti, ut persistent per fidem Euangelii, una decertantes adversus hostes, & Euangelii persecutores. Quæ hortatio illustratur, ac confirmatur ab effecto, nimirum consolatione Pauli. Quæ per-

metony. antecedentis cognitionis nomine innuitur. Deinde hortatio per remotionem contrarii amplificatur: *ne ultra in re, ab iis, qui se opponunt, (id est, vos perseguuntur) terremini,* ut Matth. 10. v. 31. Idque confirmat bifarium: primum ab afflictionum eventu duplice, nimirum hostium afflignantium exitio; & fidelium afflictorum salute, 2. Thes. 1. v. 5. Matth. 5. v. 10. Quam à causa efficiente, & impulsiva, & instrumentalis, declarat, ad Philippensem in constantia, & humilitate, confirmationem. Causa efficiens est Deus, v. 28. Impulsiva est, non meritum eorum, sed gratia Dei, id est, gratuita Dei benevolentia. Instrumentalis, v. 29. est fides ac constantia illius in persecutoribus ferendis, ut 2. Thes. 1. v. 4. 5. Altera ratio est (qualis etiam extat Matth. 5. v. 10.) à simili exemplo; & quidem ipsius Pauli: cuius afflictionem, & constantiam & initio conversionis suæ viderant, Act. 16. Et nunc, Paulo in vincula conjecto, ac detento, Romæ, eadem audiebant, v. 30.

• C O N S E C T A R I A . C A P . I.

I. Cum Paulus, & hinc, & alibi, ut Act. 20. Uni Ecclesiæ plures Episcopos tribuat; nec ullum, inter Episcopos ordinarios, & pastores, statuat discrimen: sequitur, adversus Pontificios, Episcopum non significare pastorem, & praefectum Pastorum; sed Ecclesiæ pastorem, ut doctè Hiero. in epistola ad Euagrium, & commentarius ad Tit. probat, v. 1.

I I. Charitatis Christianæ est, exemplo Pauli, semota superbia & invidia, non solum suis, sed etiam Ecclesiæ bonis serio gaudere: eorumque honestam, & amicam facere mentionem.

I II. Sic dores nostræ, & aliorum agnoscenda sunt; ut verè, ac dimissè, Deum eorum authorem esse, & conservatorem, fateamur: eique, pro initio, gratias agamus; eundemque, pro conservatione, & incremento, preceremur, v. 3. 4. 5.

I V. Veræ fidei est non solum Deum esse; sed etiam Deum suum esse, statuere, v. 3.

V. In fide, non solum cœpto, sed etiam constantia, & perseverantia opus est, v. 5. & 6.

V I. Bene de aliorum salute, ex charitatis officio, sperandum est, v. 6. & 7.

VII. Fidei causa efficientis, & perficiens est, Deus. Ideoque perperam liberi arbitrii viribus attribuitur, v. 6.

VIII. Christi martyres in Euangelii defensione adjuvare, laude, & amore dignum est, v. 7.

I X. Jurare ad Dei gloriam, & proximi utilitatem, non esse prohibitum, sancto Pauli exemplo, contra Anabaptistas, convincitur. v. 8.

X. Bona opera sunt fructus justitiae, per Jesum Christum, ad gloriam, & laudem Dei, v. 11.

X I. Euangelium, persecutione hostium, non extinguitur; sed, Dei dirigentis gratia, magis accenditur, vers. 12. & 13.

X II. Martyrum constantia infirmiores, in officio, confirmat, v. 14.

X III. Euangelium Dei docendum est non solum purum, sed etiam puro animo, nempe ex charitate in Christum, & Ecclesiam; & ad Christi gloriam, atque Ecclesiæ utilitatem, ac salutem, v. 15. & 17. Ac propterea malè faciunt, qui in altero, aut in utroque peccant, vers. 15. & 16.

X IV. Euangelii prædicatione gaudendum est, quamvis impuro animo annuncietur, v. 18.

X V. Afflictiones piis sunt salutares, per preces Ecclesiæ, & Sp. S. gratiam, v. 19.

X VI. Spes fidelium certa est. Ideoque errant Pontificii, qui certam salutis fiduciam, audaciam nominant, v. 19. & 20.

X VII. Scopus vitæ nostræ esse debet, Christi gloria.

X VIII. Cum Christus, etiam in morte, fidelibus sit lucrum: non metuenda est mors; sed optanda potius, v. 21. 22. 23.

XIX. Cùm,

XIX. Cum, morte fidelium, anima, ex corpore, ad Christum, migret; impie faciunt Pontifici, partim quod purgatorium singunt; partim quod Christi corpus in terra esse, sub hostia, in Missa, statuunt, v. 23.

X X. Vita morti præferenda fidelibus, non quod nobis, sed quod proximo utilior: ideoque proximi salutem magis, quam vitam nostram corporalem, diligere debemus, vers. 24. & 25.

X X I. Fides, & afflictiones, Euangelii causa, sunt Dei dona, v. 29.

X X I I. Non solum doctrinæ; sed etiam, suo exemplo, alius prælucere debet Ecclesiæ pastores,

CAP. II.

Superiori capite, adhortatus est Apostolus Philippiens. Sad consensionem, & unitatem in fide & charitate Christiana, & ad tolerantiam, ac perseverantiam in cruce. Hoc verò capite secundo, prioris hortationis repetitio, & expeditio gravissima continetur. Nam ad unitatem exstimulat, proposito effectu, & utilitate, quod hac ratione cœptum Pauli, ex Philippiensium pietate, gaudium expleri possit, ac debeat, v. 2. Cujus consequentiae confirmationem præmittit obtestatione patheticâ, v. 1. Porrò hortationem illustrat, partim à remotione causæ corruptientis triplicis, nempe, contentionis, ambitionis, gaudie seu amoris sui per verbi: quo cum proximi neglectu, proprii honoris, & commodi tantum habetur ratio: partim à commendatione contrariae causæ procreantis, quam duplice ponit, animi humilitatem, & amorem, ac curam commodi alterius, v. 3. & 4. Atque hanc hortationem confirmat Apostolus, ab exemplo Domini nostri Jesu Christi, tanquam modestiæ, & charitatis, perfectissimo, nobisque proposito divinitus, exemplari, v. 5. Enthymema Pauli est: Ea debet esse sententia vestra, quæ Christi. Ergo non vestra sed aliorum commoda potissimum debetis spectare. Consequentiam autem probat, à Christi effectis, elegantissima descriptione personæ, officii, & status duplicitis Christi, nempe status humiliationis, v. 6. 7. 8. & exaltationis, v. 9. 10. 11. De cuius loci præstantissimi rectâ intelligentiâ, variæ sunt interpretum, etiam orthodoxorum sententiae. Quarum præcipue nobis examinandæ sunt. Ac consensio quidem est, partim in scopo, nempe, Paulum, charitatem, & humilitatem, commendare, ut perspicue ex v. 3. & 4. colligitur: partim in argumenti genere, Apostolum, ab exemplo charitatis, & humilitatis Christi, argumentari. Sed in aliis dissensio est. Ac primum in argumenti, cum numero; tum modo: deinde in phrasium expositione. Quidam enim unicum numero, ab humiliatione filii Dei, in carne patefacti, argumentum adferri, putant; ac filium Dei non considerari, hoc in loco, tanquam incarnandum: sed tantummodo tanquam incarnatum. Quam ad rem quædam profertur argumenta, quæ distinctè, ac breviter expendenda sunt. Ac primum petitum est, à nominibus, quibus Paulus utitur, v. 5. nempe Christus Iesus, quæ nomina Filio Dei, patefacto in carne, convenienti propriæ. Sed negatur consequentia, quia illa sunt nomina personæ Christi; ac propterea ita nominato Christo, quæ utrique aut alteri tantum naturæ, convenient, meritò attribui possunt, ut in simili loco, 2. Cor. 8. 9. Alterum argumentum, est à Pauli scopo deductum: qui instituit, imitandum Philippiensibus proponere exemplum Christi, tanquam vitæ regulam. Ergo considerat facta Christi, quæ in oculos incurront: in quorum numero non est incarnationis. Verum negatur Conseq. & loco illo, 2. Cor. 8. 9. confutatur: & ex ipsorum, qui hoc objectant, interpretatione. Tertium est à relatione exaltationis oppositæ. Apparet, inquit, Apostolum hic loqui, de ea Christi humiliatione, quæ per exaltationem ejusdem, sublata est. At incarnationis per eam sublata non est; quippe quæ in æternum manet. Ergo de ea non agit. Sed propositionem, exclusive sumptam, negamus. Nam exaltatio opponitur quidem humiliationi; non autem universæ, sed secundum quid, nempe humiliationi, conditionis humanæ naturæ: ut ex seq. elucebit. Quare statui-

mus, Paulum, hoc in loco, non considerare Filium Dei tantum incarnatum, sed etiam incarnandum: nec unicum tantum humilationis genus, sed duplex constituere. Quorum ut alterum consistit, in incarnati humilatione: sic prius fitum est, in incarnatione, & modo illius. Nam cum in incarnatione Filii Dei, singulare consistat, charitatis, & humilitatis exemplum; non est sanè verisimile, Paulum, hoc in loco, ubi de eo argumento accuratissimè tractat, fuisse præteritum: præsertim cum alibi (ubi non erat adeo necessarium) eodem utatur, 2. Cor. 8. 9. *Iesus Christus, cum dixes esset, propter nos pauper factus es.* Quem locum, de Filii-Dei incarnatione, & incarnati statu, exposunt etiam illi, quorum sententiam, veritatis studio, nunc excutimus. Quemadmodum etiam Erasmus exposuit, & alii quidam, qui hunc locum minus aptè interpretantur. Verum hæc planius, & pleniùs, ex particulari Phrasium expositione, constabunt. Ac potissimum in controversia versatur, quid *forma Dei*, quid *forma servi*, hoc in loco, significent: deinde quid sit, *non rapinam duxit parem esse cum Deo*: de quibus, ordine, agendum est, Ad prius quod attinet; consensio est in eo, quod vocem *formæ*, in utraque plasi, eodem modo, accipiendam existimant: ac propterea eo, tanquam communis hypothesi (quamvis variè accommodata) in speciali expositione, omnes utuntur, tam hæretici, quam orrhodoxi. Altera consensio est inter orthodoxos, nimirum *formæ* voce, utrumque demonstrari naturam, & essentiam: sed dissensio est in modo. Veteres enim Patres, unanimi consensu, essentiam primū, ac directè denotari, asserunt: alii verò primariò non essentiam, sed illius conditionem, seu statum proprium (id est, soli illi convenientem.) Verum secundariò & indirectè (hoc est, consequentia vi) essentiam connotari, arbitrantur. Posita enim rei proprietate, res ipsa apponitur. Atque hanc sententiam tueruntur nonnulli recentiores, & ex veteribus commentarii dubii authoris, qui Ambrosio ascribuntur, ad hanc epistolam. Nam Ambrosius tom. 4. de fide, ad Gratianum lib. 2. cap. 4. communem (quam antè attulimus) reliquorum Patrum expositionem probat: & aperi-tius lib. 7. epistolarum, epistolâ 47. ad Irenæum, ait: *Quid est in forma Dei? in natura Dei.* Et (quod vulgo non observatur) addit, proximè sequentibus verbis, rationem hujus phraseos, cur non dixerit Apostolus, cum esset Deus: sed in forma Dei. *Sunt enim; ait Apostolus, qui non sunt natura dei.* Quero quid sit formam servi accipiens? sine dubio perfectionem naturæ, & conditionis, ut dixi, humanae. Et pauci ante: *quid est in Dei forma, nisi in plenitudine divinitatis.* In illa perfectionis divinae expressione. Ergo cum esset in plenitudine divinitatis, exinanivit se, & accepit plenitudinem naturæ & perfectionis humanae: sicut nibil deerat, ita nec hominis consummationi, ut esset perfectus, in utraque forma. Hæc ille. Sed objiciuntur, adversus hanc sententiam, quædam argumen-ta. Primum (inquit) hæc formæ, pro naturâ, significatio, non Apostolica est, sed Philosophica, populo-que cui hæc scripta sunt, ignota. Sed contrà colligitur, non solum ex veterum Patrum testimoniis; sed etiam ex conjugata voce (quamvis subdit metaphora) Gal. 4. v. 19. *Filioli mei, vos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Deinde ex synonymis idem appareat: qualia sunt, quæ de Christo dicuntur, *imago Dei*, nempe essentialis, Col. 1. v. 15. *Character hypostaseos Patris*, Hebr. 1. v. 3. Alterum argumentum, ex cohærentiâ sententia, vers. 7. & 8. petitum est. Hæc tria; nempe formam, similitudinem, figuram rem unam eandemque significare. Fateor id alibi verum esse posse, ut Marc. 16. v. 12. dicitur, Christum apparuisse alia forma: sed tamen, hoc in loco, distinctionem adhibendam esse sequentibus ostendetur. Tertium à pari est deductum, secundum communem interpretationem hypothesin: si forma servi denotat non naturam, sed conditionem humanam; forma Dei, non naturam, sed conditionem divinam significabit. At verum prius. Quod quia negari poterat, comprobant novo syllogismo. Formam, inquit, servi, Christus depositus, exaltatione, quia factus est Dominus dominantium. Atqui naturam humanam non depositus. Ergo ea non est forma servi.

servi. Sed propositionem negamus: Formam enim servi, quam, semel, hic assumisse dicitur, nunquam depositus; sed tantum humilationem illius formæ; hoc est, non naturam; sed naturæ infirmitates, & servilem conditionem deposituisse dicitur: qua inter homines abjectus erat, pauperati, contumeliis, perpeccionibusque aliis variè obnoxius. Nec illa inter se pugnant simpliciter, servum esse, & Dominum; quia non dicuntur secundum idem, nec ad idem: quandoquidem Christus servus est, ac manet, relatè ad Patrem, secundum humanam naturam, & ratione officii: quibus modis, œconomia quadam, seu voluntariâ dispositione, Patre minor, & servus factus est, ac dicitur, Esa. 42. v. 1. & 49. v. 6. Dominus autem est, relatè ad creaturas, secundum utramque naturam: sed diverso modo, secundum divinam naturam infinitè, & per se, jure creationis, & providentiae sustentantis, & gubernantis: secundum humanam verò, finitè, quatenus ea, propter unionem personalem cum $\Delta\gamma\pi$, & per obedientiæ viam (ut postea ostendetur ab Apostolo) omnibus creaturis, cum imperio, proposita est. Quare his difficultatibus expeditis, concludimus: *formam*, hoc in loco, non solam externam conditionem: sed plenam, perfectamque essentiam, & naturam designare. Verum non immerito quæri potest, an nomen *Dei*, hoc in loco, sumendum sit essentialiter, per appositionem: an verò personaliter, & relatè. Quidam enim priori modo, formam *Dei*, essentiam divinam interpretantur: Alii posteriori, formam Patris intelligunt. Utroque sententia pia, ac probabilis est. Posterior tamen videtur accommodator, ut sequentibus indicatur; cum dicitur: *æqualis Deo*, sc. Patri. Nam *æqualitatis* vocem relata esse, non absolutam, constat. Et sic *forma servi* exponi potest, natura humana, quæ *Deo* subdita, ac serva est: vel relatè cum hominibus (qui servi sunt) communis, ut Rom. 8. v. 3. Heb. 2. v. 14. & 17. Quæ expositio superiori membro plenius quadrat. In qua voce emphasis est seu efficacia observanda. Nam *forma Dei* essentiam, & naturam *Dei* notat; sed *forma servi*, etiam conditionem, & statum naturæ, ad serviendum destinatæ, simul designat: ideoque maluit Apostolus dicere *formam servi*, quam *formam hominis*: ut per hanc vocem, præter naturam humanam, conditionem quoque indicaret, ad majus humilationis incrementum. Atque hæc de prima phrasi, nempe *forma Dei*, & *forma servi*. Altera verò est, *non rapinam arbitratus est, æqualem esse Deo*. De cuius sensu, non minus diversa sunt judicia interpretum: quorum selectiora expendemus. Quidam enim exponunt, *non arbitratus est rapinam*, i. e. non rapuit. Quam interpretationem, adversus orthodoxos, Ariani olim proferebant: ut appareat ex Chrysostomo hom. 6. 7. in hanc epistolam: & Maximini Ariani verbis, apud August. contra eundem l. I. Quam interpretationem Chrysostomus, & qui eum secuti sunt, Patres, rejiciunt. Sed tamen quidam è nostris secuti sunt, sanctiore, quam Ariani, sententia: & ostendunt esse periphrasin Græcam, *arbitrari rapinam*, pro, *rapere*. Qualis apud Thucydidem, l. 8. *οκιν δεπαγηη μονοταινθη, τασαραπινα faciens*, pro, *rapiens*. Atque hic fortasse locus est, quem quidam Theologus innuit, cùm monet, hanc phrasin Paulinam, eodem sensu, apud Thucyd. extare. Veruntamen diversa est verborum ratio, & constructio: nisi statuamus, in hoc Pauli loco, esse non solum periphrasin illam, sed etiam ellipsis verbi *facere*: ut sit sensus: non arbitratus est, rapinam faciendam: ut August. contra Maxim. l. 2. c. 5. Maximini interpretationem illam, cuius modo memini, exponit: eamque Samosateniani, hodierno tempore, sequuntur. Sed ellipsis hæc insolentior est, quemadmodum & alia quorundam interpretationes, *ιγνωστην duxit*, pro, *induxit in animum*, seu *constituit facere rapinam*. Nam an hæc verbi *ιγνωστη* significatio, idoneis authoribus probari possit, valde dubito; præsertim cum diligentissimi lexicographi eam omittant; diligenter auditores amplius inquirant. Ut ut sit, præterquam quod hæc interpretationes minus cum proprietate linguae evidentur congruere, sententiam etiam continent, partim impiam, partim alieniorem. Nam Ariani ita impie exponebant: cum Christus esset in

forma *Dei*, i. e. Deus inferior: non rapuit, ut magno, & majori Deo æqualis esset: quod S. L. omnino repugnat, quæ *Deum unum tantum, eumque magnum*, i. e. omnipotentem agnoscent; & Filium Patri æqualem, Ioan. 5. vers. 18. Plura si quis desideret, ad pleniorum hujus haereseos refutationem, Chrysost. in commentariis ad hunc locum, hom. 6. & 7. consulat. Deinde impurior etiam Samosatenianorum expositio est: quæ filium merum hominem, non autem *Deum æternum* statuit. Orthodoxorum verò sententiae variæ sunt. Quidam enim rapinam exponunt, usum potentiae, contra vocationem. Alii verò æqualitatem, cum Patre, perpetuam, nempe permanitionem in sola forma *Dei*, rapinam vocari, ajunt: quod ea ratione filius gloriam Patri debitam (nempe ut nunquam fiat servus) & nobis salutem, per suam incarnationem, & humilationem, à Patre prædestinatam, rapuisset, Esa. 42. v. 1. Sed hæc interpretationes nimis coactæ videntur, & à simplicitate Apostolicâ remotiores. Ac propterea, hisce rejetis, earum patroni, cautores facti, aliam tandem sententiam sapienter prætulerunt. Quare communiter sic potius, verba Apostoli interpretantur, *non arbitratus est effér rapinam, se esse æqualem Deo*, ut ostendatur Christum scivisse se verum esse *Deum*, Patri æqualem, naturam, non rapto. Verum, in modo explicationis, mirificè variant. Nonnulli enim sentiunt, similitudinem esse petitam à victoribus, qui spoliis hostium superbi, ea ostentant ad pompam: & Pauli mentem esse, ut indicet, Christum non arbitratum esse æqualitatem cum *Deo*, esse instar spoli; ac propterea non ostentasse, sed occultasse suam gloriam. Quæ pia quidem interpretatio est: sed arguta potius, quam vera, ob metaplasin duriorem, cum nulla urgeat necessitas. Altera verò expositio quam Patres afferunt, paululum videtur concinnior: quod sit similitudo à raptoribus, & tyrannis ducta: siquidem hi dignitatem, quam ex rapinis habent, non depontunt, sed dissimulant, ne ea preventur. Contrà fit ab iis, qui naturalem, & justam habent dignitatem. Sic Christus, cùm sciret se Patri æqualem esse, non rapto, sed natura, intrepidè, & libenter, eam æqualitatem, suo modo, sub humanæ, & afflictæ naturæ velo, occultando, depositus. Veruntamen, omnibus perpenfis, simplicissima videatur interpretatio, ut dicamus: Paulum explicare voluisse causam humilationis Christi, quod non coactus, tanquam raptor, gloriæ suā nudatus sit: sed ultro, cùm sciret, se, pro suo jure, posse, & à carnis humilitate; & ab incarnatione abstineret; & in sola forma *Dei* permanere, vel assumpta humanam naturam gloriosa, cum dignam *Deo* magnificentiam, apparere, maluisse tamen gloriam suam, quodammodo depone. Ex qua sententia, quædam antithesis eluet, inter Adamum primum, & secundum, nempe filium *Dei* naturalem. Ille enim cum homo esset, superbè affectavit, & rapere studuit æqualitatem cum *Deo*: Contrà verò hic, cùm Deus tantum esset, & naturam, non rapto, æqualis Patri, probéque id sciret: homo fieri voluit, & hominibus humiliibus conformari. Atque hoc etiam rapinæ voce fortasse spectavit Apostolus. Sed adversus hanc declarationem objicitur; Interpretatio debet esse analoga, seu conveniens, non solum fidei, seu doctrinæ verbi divini, sed etiam contextui, ut cum loci scopo, & circumstantiis conveniat. Atqui expositio allata non est analoga contextui; quoniam consequentibus non convenit: Sequitur enim conjunctio adversativa *etiam*, *sed*; ac propterea, si sic interpretetur: Christus non rapuit, aut non arbitratus est rapinam, æqualitatem cum *Deo*, sed contra se exinanivit, concinna erit sententia: si verò sic vertamus; non arbitratus est rapinam esse, parem esse cum *Deo*, sed se exinanivit, non cohæredit oratio; quia non satis liquet, cuinam verbo adversativa conjunctio aduersetur. Quam difficultatem, sicut videbunt interpretes; ita variè expedire conantur. Quidam enim agnoscent vocem *etiam*, in hoc Pauli loco adversativam conjunctionem denotare: sed de membro adverso non idem judicant. Quippe alii, illud non exprimi aperte, sed per ellipsis rectè innui censem. Ceterum, in ellipsis forma statuendâ differunt inter se. Sunt enim qui ita supplant; non arbitratus est rapinam, quod esset æqualis *Deo*;

Deo; ac propterea (quod per ellip̄m intelligitur) si voluisset, potuisset sine ullius injuria permanere in ea æqualitate; sed noluit uti suo jure; verū seipsum exinanivit. Alii deinde, non rapinam arbitratus est, quod esset æqualis Deo; ac propterea non fuit à Deo Patre, in hanc vilem, ac servilem hominum naturam, & conditionem, tanquam æqualitatis cum Deo Patre, raptor, ut Saran in tartara, præcipitus: sed seipsum sponte inanivit. Verū durior est utraque h̄c ellipsis. Quare alia etiam adfertur sine ellipsi explicatio, nempe, ut æqualitatem cum Deo, de æqualitate ordinis personalis accipiamus, quod cum esset in forma Dei, ac proinde essentia æqualis Deo, non duxerit sibi faciendam hanc rapinam, ut simpliciter vellet esse æqualis Deo Patri. Nam Pater, major Filio ordine, & filii est mitti à Patre, non Patris à Filio: quod si contrà Filius voluisset hanc æqualitatem ordinis personalis cum Patre, rapinam exercuisse Sensus igitur esset: Filium noluisse hanc rapinam facere: sed contrà secundum Patris voluntatem, sua sponte, sese exinanuisse. Verunramen, ut alia omittam, qua ratione, h̄c interpretatio, cum scopo Apost. conveniat, non video. Nam pr̄terquam, quod non rapinam arbitratus est, malè vertit ut supra ostendimus, sententiam etiam continet perobscaram; & quæ, similibus sacræ Scripturæ locis, probari non potest; & Pauli argumentum enervat: ut ex Chrysost. ad hunc locum, Arianos refutante, apparet. Atq; h̄c sunt interpretationes eorum, qui vocem αλλα conjunctionem merè adversativam (nempe sed) hoc in loco significare, admittunt. Alii verò contra respondent, αλλα, non semper contrarium notare, sed alio interdum sensu usurpari: ac primum correctionem nonnunquam indicare, nempe, sed potius: atque hoc modo hunc locum declarandū ut sit sensus: non arbitratus est esse tanquam rapinam, æqualitatem cum Deo, quam rapinę instar noluerit depone-re, seu tegere, sed potius sese exinanivit. Verum & jam antea, interpretationis hujus antecedens, minus dextrè, accipi, ostendimus: & eo modo significatio adversativa permaneret: non ut rapinam duxit, sed contra, non autem, sed potius se exinanivit. Quamobrem expeditior altera responsio, vocem αλλα non contrarium h̄c denotare; sed diversum, ac conjunctum: vel, ut cum Linacro loquar, redditivam adversati-vę quanquam, h.e. pro, tamen, attamen. Ut interdum eo sensu vocem αλλα usurpari ex Budęo, in commentariis lingue Grę-czę; & clarius ab Henrico Stephano, in thesauro Lingue Grę-czę demonstratum. Et ita, h. l. accipi debere, nempe, quod Christus, cùm esset verus Deus, Patrique æqualis, tamen sese exinaniverit: quemadmodum hoc sensu docte exposuit August. contra Maximi. Arianum lib. 2. c. 5. Atq; h̄c de phrasim non rapinam arbitratus est. Quid verò sit: *æqualem cum Deo esse*, eadem opera, aliquo modo, explicatum est: quod ut fiat illustrius, distinctè quedam annotanda sunt. Ac primum similius phrasim, Job. 30. 19. *την τινα με ἵππον με*, i. e. reputasti me *æqualem luto*. Cum autem æqualitas Filii cum Patre, considerari possit ratione essentiæ, personæ, aut status: plerique de essentiali æqualitate Filii cum Patre, qua, formæ, seu essentiæ unitate, pares sunt, exponunt. Nonnulli verò malunt de personali æqualitate accipere. Nam quamvis Filius, quatenus est, seu ratione essentiæ, æqualis est Patri: tamen, quā Filius est, seu existendi modo, inæqualis, & minor: quemadmodum Pater, naturæ ejusdem unitate singulari, par est Filius; sic, ratione principiū, & ordinis, non essentiæ, sed existentiæ, Filius major est. Quomodo veteres Patres orthodoxi, non pauci, locum illum Joan. 14. *Pater maior me est*, exposuerunt. Hanc tamen expositionem, licet à fide non alienam, huic loco non satis consentaneam, modò ostendimus. Alii denique nec de essentiali, nec de personali paritate, sed de status æqualitate accipiunt, & quidem bifariam: quemadmodum enim (ut postea apparebit explicatiū) status humiliationis Christi duos habet gradus, incarnationem, & carnis demissionem, atque passionem; per quam forma Dei, & æqualitas cum Patre, tecta est: sic quidam ad primum gradum refe-runt; quod videlicet, ut Pater in sola forma Dei est, ab humili humana natura separatus: ita Filius, ante incarnationem, æqualiter in una eademque natura extiterit. Reliqui verò ad alterum gradum, & patefactionem in carne, pertinere censent, & æqualem esse Deo, interpretantur, de gloriofa

majestatis divinæ patefactione: à qua, Dei Filius, manifestatus in carne, dispensatione quadam voluntaria, abstinuerit. Quæ interpretationes duę pię quidem sunt, per se consideratæ; sed interim tamen non videntur satis huic loco convenire: partim quia (ut ex antecedentibus apparere potest) Apostolus, hoc in loco, differit, de æqualitate cum Deo, considerata ante assumptam formam servi, non autem post carnem assumptam: partim quia argumenti Paulini vim minuit, sine ulla necessitate. Quamobrem prima interpretatio, quæ Patrum est, & vulgo magis recepta, convenientissima est. Sed quid si h̄z omnia comodè comprehendamus, significatione universali, quod filius Patri esset æqualis, cùm natura, tum secrezione à carnis unione, atque humili sorte. Atque hactenus egimus de summa, & infinita Filii Dei præstantia, quæ humiliationem antecessit, & ad illius amplificationem, præmittitur, v. 6. Cui humiliationis voluntariæ gradus duo subjunguntur: quorum unum inanitionem; alterum submissionem vocat: & utrumque distinctè indicat, & declarat. De priori enim ait: *inanivit seipsum*. De cuius metaphoricæ vocis intelligentia, duo sunt, apud orthodoxos, extra omnem controversiam. Primum quidem, hanc inanitionem non esse absolutè, & propriè, de essentiæ, & gloriæ diuinæ diminutione, accipiendam: quandoquidem illud fidei analogia, & naturæ Dei simplici, infinitæ; omnipotenti, repugnat. Alterum verò est, hujus inanitionis modum, verbis sequentibus, nempe, *forma servi accepta*, declarari. Sed quemadmodum formam servi, aliter atque aliter exponunt, ut supra ostendimus; ita, pro ratione illius, diverso modo, exinanitionem definiunt. Quidam enim idem cum sequenti humiliatione, aut submissione, esse censem, & ad vilem Christi sortem, & passionem referunt, quod nim. in humana natura, eam quam poterat exerere, ac patefacere gloriam, sua sponte suppresserit, sparsis tantum exiguis illius radiis: de quibus loquitur, Joan. I. 14. Reliqui verò, pleniori, ac planiori sententia, orthodoxam antiquitatem secuti, duplē humilationis gradum proponi statuunt: & de priori, h.e. incarnatione, agi h.l. Cujus sensum, pię, & rotundè, expressit August. *Non alienum, inquit, arbitratus est, esse æqualem Deo; sed tamen querens nostra, non sua, semetipsum exinanivit, formam Dei amittens, sed formam servi accipiens*; Contra Maximil. lib. 2. 5. Itaque inanitio non est accipienda simpliciter, & absolutè: sed ratione status, & comparatè. Cū enim Filius Dei, tantum esset Dominus; non mutatione dominii; sed assumptione naturæ humanae, factus est, in ea, & secundum eam, servus. Quæ conditio posterior, cum antecedenti, quā Patri non solum essentia, sed etiam status æqualis erat, collata, comparatè inanitio rectè appellatur. Nam quænam obsecro, inter infinitam & omnipotentem Dei naturam, ac majestatem; & finitam ac impotentem humana naturam proportionis est? Gen. 18. v. 27. Pl. 8. 5. Nulla. Verum cum vox servi sit relata, quodnam hoc in loco sit illius correlatum; seu ad quid, ea vox referatur, inquire potest. Atque illud controversia caret, correlatum commune, esse Dominum. Deinde particulare, esse Deum Patrem: cuius ut reliquæ creaturæ, sic humana natura jure creationis & providentia est serva, id est, propria, & summo illius imperio subjecta. Veruntamen in eo discrepant interpres; quod quidam hoc solum, eoque simplex esse correlatum: alii verò & hoc & alterum, coq; geminum statuant. Nam Christum servum dici, & ratione Dei Patris; & ratione hominum, patet, Es. 42. 1. Mat. 20. 28. Rom. 13. 18. Jo. 13. 14. 15. Atque h̄c interpretatio pia quidem est, & priori uberior: sed tamen accuratius examinanti, altera ac prior contextui magis convenire videtur. Primo, quia nullum aliud correlatum antecessit, quā Deus, nempe Pater: Deinde nec aliud proximè sequitur, præterea quia verba sequentia apertè evincunt, agi h̄c, de similitudine cum hominibus; ideoque non de servitute, qua se hominibus filius Dei subjecit. Denique illud Christi ministerium, quo hominibus servivit, distinctè postea humiliationis, aut submissionis voce includitur. Porro formam servi dicunt assumisse, non servum: ut ostendatur, non personam assumptam à Filio Dei; sed naturam: quanquam crebro Hilarius, August. & alii Veterum, imò multi etiam

iam recentiorum (qui aliás ferè cautius , propter hæreticos scribunt) veteres in hac vocis abusione imitati , aliter loquuntur ; & *filium Dei hominem assumisse* dicant : impripiā quidem phrasi (& à qua satius est omnino abstinere) sed tamen sententiā pia ; quia tum per hominem , non personam , cum Nestorio ; sed naturam humanam , cum Orthodoxis , intelligunt . Atque hoc etiam modo accipienda sunt verba Domini Bezæ (quem honoris , & excusandi causa , nomino) in explicatione hujus versus , in majoribus notis , cum ait : *Huc usque se demisit , ut talis fieret , quales sunt Dei servi , id est , ut hominem assumeret . Cœterū , quid assumere hīc significet , explicandum , ne in hoc gravi argumen- to impingamus . Nam assumptio formæ hominis , alia est corporis solius : eaque dividua , ac temporalis sine unione hypostaticâ : quales in Vet . Testam . nonnullæ fuerunt , cum filius Dei , verus Jehovah , Abraham in forma corporis humani , non totius naturæ humanæ , apparuit , Gen . 18 . 2 . & 13 . Alia est assumptio hypostatica , & individua , seu assumptio integræ formæ , seu naturæ humanæ in unitatem personæ indissolubilem : qua verbum caro factum est , Joan . 1 . v . 14 . Heb . 2 . v . 14 . 16 . 17 . Et in æternum manet , Heb . 7 . 24 . 25 . Et in illa quidem priori , formæ tantum externæ , temporali assumptione , humiliatio aliqua est : qua filius Dei , ad infirmitatem humanam sublevandam , viri specie , apprendo Abraham , Gen . 18 . 2 . & 22 . sese accommodavit : sed in posteriori (quæ hoc in loco intelligitur) potissimum humiliatio declaratur , propter assumptionis subjectum , modum , durationem & finem . *Subjectum* enim est non humanæ naturæ species externa solum , seu corpus inanimatum : sed vera natura humana ; qua nobis per omnia , excepto peccato , similis Heb . 2 . 17 . *Modus* est assumptio in unam hypostasin . *Duratio* , est perpetua . *Finalis* denique , ut serviret Deo Patri ad Ecclesiæ suæ per obedientiam , & mortem crucis , reconciliationem cum Deo , ac salutem . Unde hisce nominibus merito exinanitio dicitur . Atque hanc assumptionem ita intelligendam esse apparet , partim ex hypothesi , quam supra probavimus , qua forma servi humanam naturam significat : partim ex analogia fidei , & collatione locorum similium , quibus hæc assumptionis re ipsa , aut etiā apertis verbis , declaratur , ut Heb . 2 . v . 16 . *Assumit semen Abrahæ* . Nam quod Anabaptistæ obiciunt , *assumere* , eo in loco , significare unionem charitatis , non naturæ hypostaticam , ut simili in loco , Rom . 14 . v . 1 . *infirmum in fide assumite* , ac loci sensum esse ; filium Dei non in gratiam Angelos lapsos receperisse : sed semen Abrahæ : illud , inquam , mera sententia Apostolicæ perversio est . Nam neque illo Heb . 2 . mentio est de lapsis , ac malis , sed de bonis Angelis : nec ita absoluē dæmones , A'ngeli voce , significari solent . Deinde appareat Paulum agere , eo in loco de incarnatione filii Dei , qua assumptione carnis in unionem personæ , pati & mori potuit , ut nos redimeret : in quem finem & Angelis minor factus dicitur , v . 7 . & frater noster , v . 11 . & 17 . & carnis ac sanguinis communionem nobiscum habere , v . 14 . & nobis similis dicitur per omnia , v . 17 . Ideo assumptionis illa infirmi fratris (de qua Rom . 14 . agitur) nihil cum hac assumptione habet commune . Porrò hanc assumptionem formæ servi (ut , difficultate hac soluta , ad rem redeamus) declarat Paulus sequenti expositione . Quia enim assumptionis formæ servi , prima fronte , obscurior est , idcirco eam illustrat , cùm ostendit , se non de Angelica , aut alia quavis , sed de humana forma loqui . *Factus* , inquit , in similitudine hominum , id est , similis hominibus . Sed , adversus hanc sententiam , objectum fuit olim , à Marcionitis , & Eutychianis : Si Christus similis est hominibus : Ergo non est homo : quemadmodum histrio , qui regio vestitu indutus est , similis est Regi : sed tamen rex non est . Ideoque ob hanc similitudinem Christus non dicendus est *ōμοιος ejusdem essentiae nobiscum* : sed *īμοιος* , i. e. *similis essentie* . Ad quam objectionem quidam respondentes (ut ex Oecumenio colligi potest) concedunt consequentiam , sed distinguunt consequentis attributum ; nempe hominis vocem sumi , aut absolutè , pro humana natura prædicto , atque ita Christum hominem esse : aut oppositè *īλλον αὐθεντόν* , hominem tantum seu vulgarem hominem , ex semine viri & in peccatis*

conceptum , quemadmodum Gal . 1 . 1 . ait Apostolus , se Eu- angelium non ab hominibus , sed à Christo accepisse : eaque ratione Christum , hoc in loco , non hominem , sed similem hominibus dici . Verum solidius responderi potest , negatione consequentia . Primum , quia similitudo interdum excludit *ταύτην* , seu quod eodem redit , simile opponitur ei- dem ac vero (ut Joan . 9 . 9 . quidam de Christo dixerunt , *ipse est , alii vero similis ipse est*) sed non semper : ut cùm pro- verbio dicitur *οὐνομάτων* , indicatur quidem conve- nientia in qualitate ; sed tamen substantia convenientia non tollitur , sed potius includitur : ita Christus reli- quis hominibus dicitur potest similis humanis proprietatibus , ac statu afficto , ut interim naturæ humanæ *Ταύτην* non negetur : ut Hebr . 4 . v . 15 . Rom . 8 . v . 3 . Sed potius statua- tur *Ταύτην* (inquam) speciei , non numeri . Sed excipiatur a- liquis . Esto , similitudo hæc veritatem substantię non exclu- dat : eam tamen non significat : ac propterea locus hic de qua- litatibus , & proprietatibus humanis , non autem de sub- stantia intelligi debet . Verum , quamvis in hac expositione nihil esset periculi , quia ex proprietatibus suis substantia vicissim demonstratur ; tamen negamus similitudinem tam angustè semper sumi . Nam propriè quidem ac plerumque , conve- nientiam in qualitate designat : interdum tamen Synecdo- chicè generatim convenientiam quamlibet , etiam in sub- stantia , significat : ut Gen . 5 . 3 . *Adam genuit Seth , ad simili- tudinem suam* : quo naturæ non minus , quam corruptionis convenientia denotatur . Ita de Christo dicitur , Heb . 2 . 17 . *semen Abrahæ assumit : unde debuit fratribus similis fieri per omnia* , nim . substantia , ut antè docuit , & qualitatibus , ex- cepto tamen peccato : Heb . 4 . 15 . Atque hæc de v . 7 . & humanæ naturæ Christi veritate . Cujus probatio , ab ex- perientia , in descriptione secundi gradus humiliationis , in- necetur , his verbis : *Et χρυσαν compertus ut homo . χρυσα au- tem quidam angustius ad figuram corporis Christi restrin- gunt : alii latius & commodius ad totam externam huma- nae naturæ , & vitæ speciem : unde veritas humanæ naturæ Christi eluxit . Qualia sunt primum corporis figura ; deinde materia : quod vera carne , & offibus prædictus fuerit : ad hæc proprietas , quod videri ac palpari potuerit , 1 . Joan . 1 . v . 1 .* Quemadmodum hisce argumentis veritatem corporis sui Christus probasse dicitur , Luc . 24 . 29 . & Joan . 20 . 20 . & 27 . quod statura & sapientia acreverit , Luc . 2 . 52 . Præterea ac- tiones & perpessiones humanæ vite , ut quod esurie , siti , la- situdine laborarit : quod ederit , biberit , dormierit , vigilarit , loquutus sit , ambularit , misericordia motus , iratus , tristis , gavisus fuerit , s̄everit : adderem , cum nonnullis , riserit , nisi obstatet sacrarum literarum silentium : unde eleganter veterum quidam dixit *plorasse Christum nonnunquam lego ; sed ri- fuisse unquam non lego* . Ex hac igitur universa corporis , & vite specie externa (ut crucifixionem , mortemque omittamus) veritas humanæ naturæ Christi divinitus demonstratur , & ab hominibus comperta . Ac propterea constat , falsò , Mar- cionitas , & (ut ex Oecumenio appareret) Eutychianos , olim , conclusi , Christum non esse verum hominem : quod figura similis fuerit compertus hominibus . Figura enim , hoc in loco , non opponitur veritati : sed illi confirmandæ apponitur . Nec obstat , quod , errori suo fucando , ajebant , subjici ab Apostolo . *sicut homo* : quia vox illa (*sicut*) non semper si- militudinem ; sed interdum *Ταύτην* , reique veritatem notat , ut Joan . 1 . v . 14 . *vidimus gloriam ejus , sicut unigeniti a Patre* . Atque haec tenus humiliationis filii Dei gradus primus & maximus (unde inanitio dicitur) explicatus est , nempe incarnationis : quod , in unitatem personæ perpetuam , formam servi , hoc est , naturam humanam singularem , quæ Deo serva est , utpote creatura , assumserit . Alter vero gradus , communis nomine humiliatio , seu submissio dicitur , & ea quidem voluntaria : quippe non ab alio humiliatus dicitur , sed seipsum humiliavisse . Humiliatio autem Christi , alia fuit secundū divinam naturam : non quod gloriā suam amiserit , aut minuerit in se ; sed quod eam , ad peragendū redemptio- nis mysterium , apud homines occultam continuerit : quamvis interim quædam illius indicia , ad fidei confirmationem , varijs miraculis , prodiderit : *Alia humiliatio est secundū humanam naturam : eq; partim interna , seu animi , qua suam volun-*

voluntatem, h. e. appetitum boni sui naturalem, seque totum, voluntati divinæ subjicit (unde illa , ante crucem, verba; *verum tamen non mea, sed tua voluntas fiat*) & hominum saluti sua commoda, & honorem postposuit : partim externa , in conformatione totius vitæ , & mortis, ad internam illam humilitatem : quod videlicet Dei gloriæ , & hominum conversioni, ac saluti , in summa, coram mundo, abjectione, ad mortem usque variis modis, inservierit. Quam humiliationem , sequenti descriptione , ab effecto declarat, cùm addit; *factus obediens usque ad mortem*. Obedientia autem erga Patrem intelligitur: cuius duas statuantur partes, obedientia vitæ, ac mortis: seu, obedientia ante passionem, ac mortem; & in passione, ac morte : siquidem particula illa *usque non exclusivè*, sed inclusivè sumitur, & rei amplificationi inservit. Cœterum obedientia vitæ sita fuit, partim in perpetua justitia ejus, seu perfecto amore Dei, & proximi, Joan. 8. v. 29. & 46. partim in opportuna , & fideli collectione Ecclesiæ , per doctrinam , sacramenta & miracula, Joan. 4. v. 34. partim denique in perpetua patientia variarum perpessionum, inde ab ortu ipsius. Quæ quidem perpessiones , adeo fuerunt crebræ, ut vita Christi, non immeritè, perpetua passio, dici soleat: quemadmodum ex historiis Euangelistarum apertè constat. Obedientia vero mortis , complectitur partim voluntarium ad mortem, secundum Patris voluntatem, subeundam, studium, Matt. 26. v. 42. & Heb. 10. 9. partim hujus studii causam, summum Dei, & proximi amorem. Ac Dei quidem ; quod non solum ad mortem : sed etiam, quod amplius est, ad auxilium additur, *mortem crucis*; nempe ignominiosissimum, & maledictum, ob peccata nostra , mortis genus, Deut. 21. v. 23. Gal. 3. v. 13. sese lubens demiserit. Proximi vero amor, in eo eluxit ; quod pro hostium suorum salute, eam mortem sustinuerit, Joa. 15. v. 13. Rom. 5. 6. 8. v. 10. Unde, quamvis obedientiâ totâ Christi servemur (ut id obiter dicam) tamen Synecdochice, in morte, plerumque constituitur : non ut vitæ obedientia excludatur : sed potius, ut sub mortis obedientiâ, tanquam colophone , & fastigio, contineatur. Hoc autem in loco, universa Christi, cum vita, tum mortis obedientia continetur: unde ad mortem durâ dôcetur: cuius obedientiæ partes, illa dictione, *usque connectuntur*. Atque hæc secunda, ac tacita antithesis est, inter Adamum primum, & secundum. Nam ut primus, cum tantum homo esset, similis Deo esse voluit, & deinde Deo inobediens fuit: sic contrâ secundus Adamus, cum verus esset Deus, hominibus similis esse voluit, & Patri humiliiter obediens fuit, ad mortem usque crucis. De qua obedientiâ, Rom. 5. vers. 19. Atque hoc modo humiliationis Christi descriptio finitur, vers. 8. & Pauli scopus, ea ratione, graviter comprobatus est. Nam si filius Dei, non sua qualibet; sed quæ nostra : ideoque se ita inanivit, ut formam servi assumserit, & in ea adeo se demiserit, ut obediens Patri fuerit, usque ad mortem crucis, ad salutem nostram: multo magis nos, qui divinitus, & naturâ obstricti sumus, mutuò alii aliorum commodis debemus vicissim humiliiter inservire. Cœterum à descriptione humiliationis Christi ad eventum illius, exaltationem , & gloriam transit, non tam digressione quadam, quam opportuno, & firmo, ad scopum pertinente, argumento. Nam quemadmodum ab exemplo Christi, ad humilitatem & charitatem proximi hortatus est Apostolus: sic ad eandem extimulat proposito fructu, seu consequente præmio , & gloria in Christi capitib; nostri exemplo: *Quapropter, inquit, etiam Deus ipsum superexaltavit*, seu (ut cum nostro interprete latius dicamus) *in summam exaltat sublimitatem*. In cuius loci explicatione distinctius observandum est, quid hæc exaltatio significet: Deinde quæ causæ illius. Ac prius quidem, ex opposito membro antecedenti, colligi potest: Hoc enim extra controversiam est, exaltationem ex adverso respondere secundo humiliationis gradui, quem humiliationem Apostolus vocat. Nam illa est inter duos hosce gradus differentia : quod prior est perpetuus , quia humanam naturam, quam semel assumpsit Dei Filius , in æternum retinet: alter vero est temporalis , quia per ignominiam transiit in gloriam,

Luc. 24. vers. 26. Nam quod quidam hanc exaltationem utrique humiliationis gradui seu (ut Apostolus loquitur) eximationi , & humiliationi opponi censem; illic initio hujus loci refutavimus. Una tamen supereft difficultas expedienda: Si, inquiunt; assumptio humanæ naturæ, est pars humiliationis, etiam pars erit meriti Christi, & Christus adhuc nobis promeretur, ac quamdiu erit unio personalis, hoc est, perpetuò, nobis promerebitur. Atqui consequens falsum est, quia meritum Christi consummatum est in terris , in statu humiliationis. Sed propositionis consequentiam negamus. Nam quod ad eam probandam regeretur; in humilitate, & obedientia meritum Christi consistere, fateor verum esse, secundum quid, non simpliciter: hoc est, ratione non primi, sed secundi gradus humilitatis, cui soli Paulus opponit exaltationem, tanquam præmium. Quæ humiliatio , ut secundum utramque naturam (licet diverso modo) contigit: ita exaltatio non solum ad humanam naturam, ut nonnulli angustius restringunt, sed etiam ad divinam , suo modo, pertinet. Nam primum, ut humiliatio secundum divinam naturam contigit, non absolutè, & in se, mutatione aliquâ essentia, & gloriæ internæ & æternæ; sed tantum relatè, ratione occultationis illius temporariæ, coram hominibus: qua maiestatem suam divinam, sub infirmitate carnis assumptæ, texit; carnemque suam, ad redemptionem electorum, mori voluit: ita exaltatio secundum divinam naturam, consistit, non in ullo gloriæ illius incremento, in se; sed in pleniori gloriæ, antea latentis, patefactione, coram Angelis, & hominibus: de qua loquitur Christus, Joann. 17. vers. 5. *glorifica me Pater et gloria, quam habui apud te, priusquam mundus esset*. Deinde ut humiliatio secundum humanam naturam posita fuit, in animi humilitate; & vitæ, ac mortis crucis obedientiâ: ita exaltatio sita est, non in virtutis, sed in infirmitatis, ac reatus ablative, & utriusque præmio. Gradus autem hujus exaltationis sunt quatuor. Quorum primus est resurrectio , qua Christus exaltatus est secundum humanam quidem naturam: partim ratione interna qualitatum, cum ex infirmo, & mortali, ac tandem mortuo, factus est, superatâ morte, immortalis, & gloriosus, Rom. 6. vers. 9. Phil. 3. vers. 21. Ideoque omnibus corporis & animi infirmitatibus superior: partim ratione externa justificationis, atque absolutionis à reatu, Rom. 4. v. 25. 1. Tim. 3. v. 16.

Secundum vero divinam naturam exaltatus est, non aliquâ qualitatum mutatione; sed patefactionis ratione, qua suam omnipotentiam, in morte, secundum promissionem, superandâ, ostendit, seque Dei Filium esse demonstravit, Joann. 2. v. 21. & 10. v. 18. Rom. 1. 4. & resurrectionis veritatem, quadraginta dierum mora, signisque variis, confirmavit, Act. 1. v. 3.

Alter gradus est ascensio in cœlum: quâ exaltatus est, secundum humanam naturam, in se; cum loci; tum cœtus dignitate: quando nube (quasi curru triumphali) subiectus est è terra , & cœtu mortali, sublimior cœlis visibilibus factus, in cœlum cœlorum , hoc est sumnum , & cœtum angelorum, & beatarum animarum, penetravit, Act. 1. v. 9. Eph. 4. vers. 10. Heb. 7. vers. 26. & 9. v. 24. Secundum divinam vero naturam, quatenus suam omnipotentiam Angelis, & hominibus patefecit, è naturæ suæ humanæ, in cœlum usque, subvectione. Unde perspicue apparuit, hunc Jesum esse verum , & æternum, cum Patre , Deum. Sed objiciat aliquis: Elias in cœlum subiectus est, neque tamen Deus est. Ergo omnipotentia, & Deitas Christi, ascensione in cœlum, non est patefacta. Negamus consequentiam, quia dispar est ratio: quoniam Elias non suâ, sed alienâ potentia, nempe Spiritus Dei , in cœlum translatus est: Christus vero non aliena potentia, sed propria: Nam quamvis Elias eadem potentia , qua Christi humana natura, evectus sit: hoc tamen interest; quod ea potentia non fuit Eliæ propria, hoc est, personæ illius insita; quia merus homo fuit: sed et tantum assistens. Contra vero Christo est propria; quia Deus

Deus est patefactus in carne, 1. Timoth. 3. vers. 16. Ac propterea Elias ascensionem suam pertulit, non perfecit; Imo nihil ad eam virium contulit: Contrà verò Christus, sua potentia ascendit. Sed rursus excipi potest: quod Angelicam potentiam non superat, ex eo divina potentia concludi non potest. Corporis Christi in cœlum subiectio, Angelicæ naturæ potentiam non superat. Ergo ex ea re divina potentia concludi non potest. Assumptionem concedimus. Nam & angeli boni è cœlo descendunt, & rursus in cœlum ascendunt vi sua: & Satan potuit Christi corpus, ex ima terra in sublimem montem efferre, & transferre, Matth. 4. vers. 8. imo longè majora potest præstare. Sed propositionem negamus: quia cùm illud, quod naturæ humanæ, & inferiorum creaturarum vim superat, ac sola divina, aut Angelica potentia effici potest, cùm, inquam, illud non sit potentia Angelica; tum, ex disjunctionis perfectæ necessitate, optimè concludi potest, fieri divina. Sic igitur dicimus: ascensio Christi in cœlum, aut Angelica, aut divina potentia contigit. Atqui non Angelica; quoniam ea naturæ humanæ non est propria, & insita: sed externa, cum ab Angelo sursum fertur: propria autem potentia ascendit, Joan. 3. vers. 13. Ergo divina: secundum quam, seu cuius vi, nos etiam assumpturus est in cœlum, Joann. 14. vers. 3. Atque hac ratione, Christi miraculorum nonnullorum (quæ Angelorum potentiam non superant) dignitas assiri potest, ac debet, nimirum quod Christus ea fecerit, interna, sua ac propria potentia; ideoque divina, quia humanam potentiam superarunt. Hæc de priori modo, quo ascensione sua Christus, secundum divinam naturam, exaltatus est, patefactione suæ potentiae. Alter modus est, quod quemadmodum incarnatione, & apparitione inter homines, metaphorice descendisse dicitur è cœlo: sic contrà carnis in cœlum subvectione; &, in eadem, apparitione gloria, coram Angelis, ascendisse in cœlum, & exaltatus dici potest, Joann. 3. v. 13. & 6. v. 62.

Tertius exaltationis Christi gradus, est fessio ad dextram Dei Patris: qua exaltatus est secundum divinam naturam, ratione patefactionis, cùm in humana natura glorificata, tanquam in speculo quoddam, divinitatem suam, seque filium Dei esse, Patri æqualem, & per quem omnia gubernat, vivificat, operatur, ostendit. Deinde, cum secundum Patris voluntatem, omnipotentiam suam, in ecclesiæ collectione, amplificatione, & defensione clarius exerit. Nam ut humiliatus est in terris, gloriæ, & potentiae occultatione; sic exaltatus est in cœlis, illius patefactione pleniori, Joan. 17. vers. 5. Secundum humanam verò naturam; partim donorum habitualium perfectione, quod sapientia, potentia, maiestate ceterisque cœlestibus ornamenti, & beatitudinis excellentia, omnes creature longo supereret intervallo, Hebr. 2. vers. 9. partim collatione dominii, quod omnibus creaturis tanquam Dominus, cui parere teneantur, præfectus sit, Eph. 1. vers. 20. 21. 22. Atque hi sunt tres exaltationis Christi gradus, quos vulgo propnunt. Quibus quartus, tanquam cœterorum complementum, adjungendus est, ex re ipsa, & articulis fidei, redditus scilicet ad judicandum vivos, & mortuos: quo secundum divinam naturam exaltabitur, ratione patefactionis suæ omnipotentiæ, in suscitatione mortuorum, eum Christus postremum hostem, mortem, superabit: &, in humana natura assumpta, divinam suam gloriam relucet, universis Angelis, & hominibus, demonstrabit. Secundum verò humanam naturam; cum iisdem constabit, hunc Jesum, Mariæ filium, ante ignominiosè crucifixum, esse revera Christum, & creaturarum omnium Dominum: in quo divinitas corporaliter, id est, hypostaticè, habitet, Joan. 19. vers. 37. & Apoc. 6. v. 16. Veruntamen hic exaltationis Christi gradus summus; quo, plenè subjugatis, & perditis omnibus hostibus, gloriose triumphabit, 1. Cor. 15. vers. 24. 25. nondum complectus est: sed à Christo exspectatur, Hebr. 10. vers. 13.

Ac propterea cum Paulus hic differat de ea gloria, ad quam Christus jam evenctus, & exaltatus est, tres priores gradus, hoc in loco, intelligendi sunt. Quare cum jam explicatum sit, quid exaltatio, hoc in loco, designet: reliquum est, ut de causis illius, quæ hic recensentur, nonnulla dicamus. Ac primum efficiens principialis statuitur Deus: Quæ vox, ut antea, non *enīdē*, de divina essentiâ, seu communiter de tribus personis: sed distinctè, hypostaticōs, de Patre accipitur: non ita tamen, ut Filius, & Spiritus Sanctus, ab hac actione excludantur; cum opera externa sint communia: sed ut ordo personalis, & œconomia redemptionis indicetur. Pater enim, ut reliquarum personarum Deitatis principium est, non temporis, sed originis, & ordinis; sic in agendo similiter principium: Agit enim à se, per Filium, & Spiritum Sanctum. Ideoque per excellentiam ordinis, ea ipsi tribuuntur effecta; quæ Filio, & Spiritui Sancto æqualter convenient, ratione actionis, quæ una eademque est. Deinde quoniam dispensatio voluntaria, Filius se se humiliavit, ac Patri subiecit: ideo exaltatio, licet commune sit Trinitatis opus, ad Patrem aptè refertur, Joann. 17. vers. 5. Nam ex antecedenti partium exaltationis explicatione constat, exaltationem hanc non minus Filio, quam Patri convenire. Porro, altera causa exaltationis efficiens est impulsiva, nempe humiliatio, & obedientia Christi, quod indicatur voce, *quapropter*. A qua sententia, modo rectè exponatur, cur tantopere nonnulli nostrum Theologorum abhorreant, nondum liquet. Nam, quod ajunt, dictionem illam, *Id, id est, quapropter*, non semper causam, sed sèpè consequentiam denotare, id verum esse agnosco: Sed quod eam hujus loci sententiam esse contendunt, illud non satis firmis rationibus probari videtur. Objiciunt quidem primum: obedientiam, & crucem Christi, antecedens esse, & viam ad gloriam, Luc. 24. vers. 26. Sed illa non pugnant: viam & causam esse. Sic enim mala opera, & via sunt, & causa ad inferitum. Deinde objiciunt: Christus propter nos, non propter seipsum, humiliatus est. Ergo propter nos exaltatus est, non propter se. Verum antequam respondeamus, distinctione opus est vocis ambiguae. Nam vox (*propter*) in hac argumentatione, causam impulsivam notat: sed ea duplex est, si vocis usum spectemus. Aut enim re ipsa antecedit & efficiens est, ac Synecdochice causa impulsiva dicitur; aut intentione præcedens, re ipsa sequitur, & finis nominatur, qui (ut vulgo doctè fertur ex Aristotele) primus est in intentione, & postremus in executione.

Vox igitur, (*propter*) aut finem, seu finalē impulsivam: aut causam impulsivam efficientem, & quidem (quam, modi ratione, in hac materia, meritriam vocant) hoc in loco significabit. Si impulsivam finalē denotaret, tum nihil ad rem. Non enim de fine, sed de efficiente quæstio est. Deinde & si daremus, tamen negaretur antecedens. Nam quamvis Christus humiliatus sit, primum ac potissimum, in eum finem, ut pro nobis satisfaceret, eaque ratione nos servaret; huic tamen subordinatus, & implicitus fuit aliis finis medius, scilicet Christi ipsius, tanquam capitis salus, & gloria, in qua & per quam nos fieremus gloriæ cœlestis participes, Ephes. 2. vers. 6. Atque hoc refertur locus, Heb. 12. vers. 2. *Iesus, pro gaudio sibi proposito, pertulit crucem, ignominia contempta, & ad dextram throni Dei confedit*: ut etiam noster interpres hunc locum, Heb. 12. exponit. Nam quamvis illi, quorum sententiam examinamus, secus exponant, & vocem (*atque*) significare vice, loco statuant; eam tamen finalē causam, hinc significare posse, non diffitentur. Porro si dictio (*propter*) causam impulsivam, non finalē, sed efficientem notat; tum nulla erit consequentia: quia dispar est humiliationis, & exaltationis ratio. Illam enim promereri non potuit, quia mediatorem nostrum peccati expertem esse oportebat, Hebr. 7. vers. 27. Hujus autem causa esse potuit, ac fuit, quam & sibi, & nobis suo merito pepe-

peperit, Isa. 53. v. 11. Heb. 1. v. 9. 10. Tertiò objiciunt, hanc explicationem, qua Christus statuitur, primum sibi meritum gloriam; deinde nobis: repugnare analogiæ fidei. Nam pallidum Sacrae Literæ commendant singularem amoris Christi, erga nos, in morte subeunda, præstantiam, quæ omnino tollitur, aut saltem minuitur, si sua humilitate exaltationem sui spectarit. Nam quid magni meriti fuerit, si quis temporarios subeat cruciatus, pro æterna gloriâ? quia hæc sunt disparia. Sed negamus; eo modo tolli aut minui amoris Christi præstantiam: quia ea gloriâ potuit frui per se, si ne hac mortis, & poenarum inferni viâ. Deinde, quia non primum, nec potissimum suam spectavit gloriam, sed nostram; suam verò subordinatè, tanquam nostræ gloriæ principium, & causam. Sed quartò objicitur analogia contextus: Nam Pauli scopus est ostendere, Christum non sua, sed nostra quæsivisse. Quam ad rem probandam, docet exinanitum, & humilitatum esse, Patrique factum obedientem ad mortem crucis. Atqui si dicamus, Christum, in humiliatione, rationem habuisse suæ gloriæ; huic scopo Pauli contradicemus. Sed responderi potest, primum, non eam esse questionem propriè, an exaltatio Christi fuerit finis aliquis, quem, in humiliatione sua, propositum habuerit; sed an effectum: seu quod eodem reddit, an dictio illa, *καὶ (quapropter)* denotet consequentiam tantum: an verò causam impulsivam efficientem. Deinde etiamsi de fine agamus, nulla tamen erit contradictione. Nam quia Christus gloria sua præsenti abstinuit; & futuram, non tam sua, quam nostrâ causa spectarit: meritò dicitur, secundùm quid, & comparatè, non sua, sed nostra quæsivisse commoda. Nam ut explicatius agam: propter nos, & sua gloria ad tempus caruit, qua justè frui poterat: & se ad mortem crucis maledictam demisit; cum eam, si meritum spectes, & potentiam, declinare potuisset. Denique gloriam suam potissimum spectavit, tanquam nostræ gloriæ principium, & causam, ut antea ostendimus. Ergo, ut rem ipsam, paucis, complectamur: quemadmodum Adamus, si in sua justitia perfectè persistisset, causa fuisset vita, & sibi, & nobis posteris: ita Christus secundus Adamus, sua satisfactione, qua Patri obediens fuit in omnibus, sibi & nobis gloriam acquisivit. Sed postremum objiciunt: Dei gloria, & propria Dei majestas, humani operis merces esse non potest. Atqui hæc Christi exaltatio est Dei gloria illa, quam apud Esai. sibi soli vendicat Deus. Ergo non potest esse humani operis merces. Sed, ut omittam, quod in assumptione, seu minore propositione, exaltatio angustius restringitur, (ut ex superioribus patet) majoris etiam extremi, seu consequens conclusionis pars ambigua est, ac distinguenda. Nam humanum opus; aut absolutè, aut secundùm quid, dici potest. Si simpliciter, & absolutè, de mero humano opere accipitur, tum falsa nititur hypothesi: Christi enim humiliatio opus est *παρδοὺς Deo-humanum* (ut loquuntur) hoc est totius personæ, secundùm utramque naturam, ultraque natura (servatis suis proprietatibus) agente quod suum est, cum communicatione alterius. Deinde, quia non asserimus hoc Christi opus esse simpliciter humanum, propterea nihil ad rem facit hæc argumentatio. Sin verò opus humanum intelligatur, secundum quid, tum negatur propositio. Nam præmium humani operis Christi, secundum quid, id est, quatenus conjunctam habet dignitatem infinitam, rectè statuitur divina gloria, & divinæ naturæ solidubilitur: Infinita autem illa dignitas oritur, partim ex unione hypostatica; adeo ut hæc obedientia, & mors, non nudi hominis sint, sed Filii Dei incarnati: partim ex coniuncta, & distincta naturæ divinæ humiliatione; qua non solum humanam naturam assumptam humiliare, sed etiam divinam suam gloriam, ea ratione, non in se minuere, sed coram hominibus, ad tempus, tegere voluit; cuius humiliationis divinæ præmium est gloria divina, Joan. 17. v. 5. Quare ex hisce concludimus: sanam eorum esse sententiam qui statuunt, hoc in loco, vocem, (quapropter) denotare non consequentiam; sed causam impulsivam. Atque hactenus de exaltatione Christi, & causis illius. Quibus ab Apostolo subjungitur exaltationis declaratio, duabus partibus

constans: nempe, donatione nominis supra omne nomen; deinde fine illius: de quibus, ob loci difficultatem, distinctè agendum est. Ad prius quod attinet: sunt, qui, *nomen*, figuratè, seu potius tropicè, pro gloria, & dignitate accipiendum censem. Sed cum ea sit, aut finita; aut infinita: de priori nonnulli exponunt, nimirum quod Deus, Christi humanam naturam, gloria & honore, longè supra omnes creaturas evexerit. Atque eo referunt locum, Ephes. 1. 21. Non nulli contrà, de dignitate infinita, interpretantur, quæ Christo, secundum divinam naturam, competit. At si quis objiciat, quod Christo datum est in tempore, illud non contigit nisi humanitati, quia quatenus Deus est, omnia habet ab æterno. Respondeatur, dationem aliam esse propriam; aliam impropriam. Propria datione, re ipsa & absolute, ab æterno, generatione sui, omnia à Patre Filius accepit: impropriè verò per metonymiam ac relatè ad creaturas, accepit gloriam, non ratione sui ipsius, in se; sed ratione patefactionis apud alios. A qua gloria pro tempore humiliationis, dispensatione voluntaria, abstinuerat. Atque huc pertinet, vulgo trita, illa ex Augustino sententia: *tum aliquid dici solere fieri, quando incipit patefieri, atque innescit*. Ac sane, cum ea, quæ de cultu adorationis sequantur, ratione divinæ naturæ Christo convenire constet: inde apparet, hanc sententiam priori esse aptiorem. Atque huc etiam referunt eundem locum, cuius antea memini, Eph. 1. v. 21. Quamvis uberior esset sententia, si ad utrumque simul, id est, ad infinitam, & finitam gloriam, referretur. Sed excipiat aliquis: unius loci una tantum potest esse sententia, non autem due. Fateor si due, in uno generali, aut communis sensu, non continetur. Atque hanc causam esse concedo, cur multi, hac necessaria observatione neglecta, interdum impingant. Sed alia est ratio, si due diverse interpretationes, in uno communis sensu, convenient. Sic *nomen supra omne nomen*, & hoc in loco; & Eph. 1. gloriæ, omnium creaturarum gloria maiorem significat: qua Christus donatus est, secundum utramque naturam, communiter: sed tamen distinctè suo modo: quia hæc gloria, aut est finita, & humanæ naturæ: aut infinita, & divinæ naturæ convenit, ut ex superioribus notum est. Atque hæc de eorum sententia, qui *nomen*, hoc in loco, impropriè exponunt, & gloriam finitam, aut infinitam interpretantur. Alii vero *nomen* propriè exponunt: sed, in eo definiendo, variant inter se. Nonnulli nomen *Iesu* esse putant; quia sequitur hoc loco, *ut in nomine Iesu*. Qua ratione Paulus videtur illud definire, quod generalius, & obscurius ante dixit. Verum negamus hanc esse causam, & sensum hujus loci. Nam *genus* *fleccere in nomine Iesu*, nihil aliud est quam propter personam illam Jesu, id est, ad honorem illius, vel iussu illius. Deinde nomen *Iesu*, non est supra omne nomen; sed Christo cum multis hominibus commune, licet ratione diversa. Deinde datum est id nomen, non primum in exaltatione; sed ante incarnationem: ut etiam in statu humiliationis, perpetuè ita nominaretur, Luc. 1. 31. Quare Græci, & Latini Patres (quos multi interpres fecuti sunt) de nomine filii Dei, aut Dei, exponunt, usi Apostoli interpretatione, in loco simili, Heb. 1. v. 4. & 5. 8. & 10. Nam solus Christus, filius Dei dicitur *properius*, *καὶ ἐξοχὴν*; & oppositè creaturis, nempe *unigenitus*: quem Pater genuit propriè, ratione personæ, ab æterno; figuratè verò seu potius metaphoricè, in tempore genuisse dicitur, ratione patefactionis, cum per resurrectionem, ac deinde ascensionem, & sessionem ad dextram, hunc Jesum crucifixum, filium suum unigenitum esse, pater patefecit. Sed excipi potest: ante exaltationem, hoc nomine fuit donatus à Patre, Matth. 3. & 17. & à discipulis talis agnitus, Joann. 1. & prædicatus, Matth. 16. Fateor: sed illa donatio nominis, fuit tantum scintilla quædam, si cum fulgore, & gloria consecuta, comparetur: quia filii divinitas resurrectione, ascensione in celum, missione, & testimonio Spiritus Sancti, apparitionibus, & operibus admirandis; Angelis, & hominibus demonstrata est. Sed tamen prima sententia simplicior est, ac maximè consentanea. Hæc de nominis, ac gloriæ summae donatione. Finis verò illius statuitur cultus divinus, à creaturis, geminus: adoratio, & confessio. Prior *genus flexione*, metonymicè

nymicē, indicatur; & amplificatur, per inductionem causarum efficientium, nempe creaturarum ratione præditarum. Quæ distinguuntur, ratione locorum, in cœlestes, terrestres, & subterraneas. Unde Pontificii, vulgo, suum Purgatorium fictitium, frustra, stabilire contendunt. Ubi, inquiunt, extant, qui genua Christo flectant, ibi est aliquis piorum locus. Sed tales sunt apud Inferos, ut ostendit Paulus. Ergo ibi est aliquis piorum & servandorum locus, quem purgatorium vocamus. Sed propositio negatur: quia duplex est genuflexio & adoratio: una libera, ac voluntaria, quæ impiorum; altera servilis, & coacta, quæ impiorum: quemadmodum Christo, etiam in terris versanti, dæmones genua flectere, eumque Dominum, ac judicem suum agnoscere, coacti sunt. Marc. 5. v. 6. credunt enim & contremiscunt, Iacobi c. 2. 19. Sic Paulus de generali adoratione h̄c loquitur: Ut etiam, ex collatione similis loci, apparet. Nam verba illa, de omnium genuum flexione, quæ Deus sibi attribuit, Esa. 45. v. 23. ea Paulus, Rom. 14. 10. & 11. ad universale judicium refert, cum ad Christi tribunal omnes sistemur. Unde apparet, hanc genuflexionem, non solum ad hanc vitam pertinere; sed, bonâ parte, ultimo die complendam: quo omnes Angeli boni, mali; homines pii, impii, Christo, tanquam Domino suo omnipotenti, illi lubenter; hi verò coacti, se subjicient. Sed, inquies, quænam est distincta harum vocum, cœlestium, & subterraneorum, significatio? Nam terrestrium nomine, homines, qui in terris vivunt intelligi, certum est. Sed primum cœlestes, Chrysostomus Angelos bonos; subterraneos, dæmones interpretatur: non malè. Nam quamvis dæmones in aëre versentur, Eph. 2. v. 2. tamen rectè subterranei dici possunt, quod infernus, illis potissimum puniendis, sit destinatus, Matth. 25. v. 41. Unde ab ejus ingressu ad eum abhorrent, Luc. 8. v. 31. Atque hinc fit, ut inferorum, & gehennæ nomine, Metony. significantur, Matth. 16. 18. Portæ inferorum, hoc est, confilia, & potentia dæmonum, non prævalebunt, Iac. 3. v. 6. inflammatu à gebenna, id est, à Satana. Altera expositio est Theodoreti, qui cœlestes interpretatur Angelos non solum bonos, sed etiam malos. Nam cœlum, terræ oppositum, ex Scripturæ usu, locum universum, supra terram communī ratione significat, qui in tria spatiis distinguitur: in aërem, hinc volucres cœli, id est, aëris dicuntur: in cœlum æthereum, unde stellæ cœli, appellantur; denique in cœlum beatorum nobis invisibile, quod cœlum cœlorum supra omnes cœlos, supple visibles & tertium cœlum, 2. Corinth. 12. v. 2. propterea nominatur. In cœlo aëreo sunt dæmones, quemadmodum Satanæ attribuitur potestas aëris, Eph. 2. v. 2. & eo sensu dæmones vocantur spirituales malitiae in cœlestibus, Ephes. 6. vers. 12. Angeli verò beati in cœlo beatorum potissimum versantur: communi igitur nomine, Angeli omnes, cœlestes dici possunt; quamvis in distinctis cœli regionibus versentur. Deinde ut terrestres, homines in terrâ vivos: sic subterraneos, mortuos, qui terrâ conditi sunt, intelligit. Utraque interpretatione probabilis, sed prima magis simplex videtur. Interim tertiam addi posse appetere, ut nomine cœlestium, intelligantur beati Angeli & animæ fidelium in cœlum receptæ: Terrenorum verò, homines, qui in terra degunt: denique subterraneorum, dæmones, & damnatae infideliæ animæ. Denique quarta afferri posset, hunc locum, de solis hominibus; partim triumphantibus supra terram in cœlo; partim militantibus in terra; partim denique vivis, ac tortis sub terra, in inferno, esse intelligendum: non autem de Angelis: idque tribus de causis. Primum, quoniam genua propriæ hominibus, non Angelis, convenient. Secundò, quia verba sequentia: & omnis lingua; sunt ejusdem omnino causæ explicatio: Atqui omnis lingua omnem populum significat, & ad solos homines referri propriæ debet. Tertiò, quia Esaias, cap. 45. v. 23. & Paulus, Rom. 14. v. 11. ad solos homines, hanc genuflexionem accommodant. Veruntamen hæc sententia paulò angustior est, quam ut augustæ Christi gloriae, quam h̄c paulus describit, satisfaciat. Dicit enim Christo datum nomen, supra omne nomen. id est, quod & hominum, & Angelorum nomina, ac dignitates longè supereret, Eph. 1.

21. Cui nomini respondet subjectio, seu obedientia; quæ omne nomen, Christum agnoscit Dominum. Nec obstat quod genuflexio Angelis propriæ non conveniat. Satis enim est modo figuratè, quemadmodum hoc in loco, pro cultu religioso, & subjectione accipitur: & similes voces, quæ propriæ corporibus convenient, Angelis, in simili sententia, attribuntur: ut Psal. 97. vers. 7. *Incurvate vos* (Ιππασθήτε) εἰσομμενοί: id est, ut interpretatur A postolus, Hebr. 1. v. 6. *adorante τοῦ κυρίου τῷ αὐτῷ εἴς τοι εἰσομμενούς ἀγγέλοις*. Deinde, quod verba sequentia Pauli objectantur, duplex esse potest responsio: primò, diversam esse sententiam; & gentium omnium fieri mentionem, quæ Christus confiteantur, Apoc. 5. 9. Secundò negari potest, *omnem lingua*, omnem populum tantum modò significare: quia omnis lingua, intelligenda est cœlestium, terrestrium, & subterraneorum. Quamvis enim Angeli propriæ, ac naturæ linguis careant, suo tamen modo, homines alloquendo, iis utuntur, iisque attribuntur in Sacris Literis, 1. Corinth. 13. 1. Denique Paulus hanc eandem, ex Esa. pettam sententiam, hominibus tantum accommodat, Rom. 14. non quod ad eos solos, exclusis Angelis, pertineat: sed quod etiam ad homines, de quibus differit. Quare, & Esaiam, & Paulum, omnium linguarum nomine, omnes homines, & Angelos intelligere statuimus. Atque hæc de primâ cultus, Christo à creaturis debiti, parte, nempe genuflexione seu adoratione & submissione. Altera est oris confessio, ut *omnis lingua*, hominum & Angelorum, confiteatur, quod Dominus fit Jesus Christus, & δέκατη Dei Patris. Quæ verba bifariam accipi possunt: primò, ut *δέκατη* vertamus, cum veteri interprete, *in gloriam*: quemadmodum *is*; & è saepè, in Novo Testamento inter se permutantur; ut gloria, sit confessionis subjectum, seu materia. Quæ sententia est Commentarii, Ambrosio ascripti: *In gloria, inquit, Dei Patris esse, nihil differre ab eo, ut una gloria sit Patris, & Filii, per communem substantiam, & virtutem, est enim haec unitas naturæ*. Atque huc referri posset locus Matth. 16. 27. *Filius hominis venturus est in gloriam Dei Patris*. Deinde *is δέκατη ad gloriam*, interpretari possumus servatâ præpositionis *de* genuina significatione, ut gloria Dei, sit confessionis effectum, & *Dominus* sit materia: quem sensum noster interpres expressit, ac Græci Patres præmonstrârunt. Quæ explicatio antecedenti cultus parti optimè convenit, quod omnes Angeli, & homines, Christo tanquam Domino, subjecti sint, & ipsum Dominum esse confiteantur: id quod ad Dei Patris gloriam pertinet, Joan. 5. vers. 23. Verum ut adoratio; sic etiam confessio, alia est ex fide verbi divini: alia ex evidentiâ rei, & experientia; eaque aut libera, quæ bonis hominibus, & Angelis convenit: aut coacta, ob Dei potentiam, qualis malorum: utraque autem intelligitur. Unde apparet titulum *Domi*ni, hoc in loco, Christi tribui, non particulari relatione ad fideles, quos redemit, ut sepius sumitur; sed universaliter, ad omnes homines, & Angelos, quibus Filius Dei, ut secundum divinam naturam, jure proprio creationis, & providentiae, per se, perpetuò præfuit: sic secundum utramque naturam, jure officii regii, præfet, & merito humiliationis acquisito, quo à Patre exaltatus supra omnes creature, & Dominus à Patre factus dicitur, Acto. 2. v. 36. Secundum divinam naturam, ratione dominii infiniti quod antea habuit, pleniori patefactione: secundum humanam naturam, ratione dominii supra omnes creature, sed tamen finiti, collatione, & acceptance à Patre. Veruntamen objiciat aliquis: Nonne Christus fuit Dominus omnium creaturarum, etiam in statu humiliationis? Fuit sanè, si Dominii jus spectes, & officium: alioqui Christus non fuisset rex: unde Luc. 2. v. 11. *natus est bodes vobis servator, qui est Christus Dominus*. Sin verò factum seu usum, & efficacem Dominii patefactionem pleniorem consideres; tenue fuit, ante axaltationem, initium, idque propter humiliationis statum: quo & hominibus inservierat; & Diaboli, impiorumque injuriis variis, afflictioni, & morti subjectus erat, & regnum ejus, Judæa terminatum, nondum poterat ad gentes propagari. Contra verò in statu exaltationis (sublatis jam omnibus

bus infirmitatibus, & amplificatione regni, per accessionem gentium, ante Christi mortem fide non subditarum) eius incrementum, & complementum accessit. Atque hoc modo conciliari possunt, ac debent ea loca, quibus aleritur, & in statu humiliationis, Christo omnia data esse, Matth. 11. 27. Ioh. 3. 35. & 13. 3. & 17. 2. & similiter in statu gloria, Matth. 28. 18. Ephes. 1. 21. 22. Heb. 1. 7. 9. At quo hactenus de probatione duplici, quâ Paulus, hortationem ad humilitatem, & charitatem, confirmavit? quarum prior fuit ab exemplo effectorum Christi, quod cum Deus esset Patri æqualis, homo fieri voluit, & se se humiliare, Patrique in humana natura obedire ad mortem crucis, ad nostram salutem. Altera est, à fructu consequente, nimisrum gloria: quem fructum Christi, capit is nostri, exemplo simili, indicavit, ac confirmavit, v. 11. Modus vero tractationis est Syllogisticus. Quemadmodum Christus fuit affectus: ita & vos esse debetis, vers. 5. Atque Christus ita fuit affectus, ut non suam gloriam, & coenacula quasi erit; sed aliorum: quippe hominum causa, & homo factus est, & se se humiliavit, ac Patri obediens fuit, ad mortem crucis. v. 6. 7. 8. Ergo etiam vos ita affecti esse debetis. Quæ conclusio confirmanda præposita fuit, v. 3. & 4. Et nunc confirmata (ut fieri solet) repetitur, atque ex antecedenti infertur, v. 12. Verbis quidem diversis, sensu tamen eodem; quia ad humilitatem hortatur: aut, ut magis propriè dicam, ad humilitatis radicem, amicâ usus compellatione, & aliis tribus (ut videtur) argumentis. Quorum prius est derivatum à Philippensem proprio exemplo, nimisrum obedientia erga Deum; (talis enim Christi fuit) & inchoata, non perfecta (Ea enim solius Christi est) quia in multis impingimus omnes, Iacob. 3. v. 2. Quam obedientiam laudat Apostolus, non ut eo modo aduletur: sed verè & sincerè: ut illos eo, quasi stimulo, in officio suo, ad Dei gloriam, amplius confirmet: quandoquidem turpe omnino est, in ea virtute, quæ à bonis probata, accepta, & incepta est, non proficere; turpissimum verò ab ea deficere. Hanc autem obedientiam Ecclesiaz Philippensis amplificat Paulus: primum, argumento deducto ab adjuncti temporis circumstantia: quam proponit quando ait; semper; nempe inde à conversione; & exponit divisione in tempus præteritum (quod adjuncto præsentia sua indicat) & in tempus præsens. Secundò, idem amplificat, partium obedientiaz comparatione impari: quod in sua obedientia profecerint; & jam, Paulo absente, magis obedient, quam antea, atque initio eodem præsente: quod sincerè, & magnæ pietatis argumentum. Similis accommodatio antecedit, c. 1. 5. & sequitur, c. 2. 15. Atque hanc interpretationem existimo genuinam. Nam quod plerique hæc verba, ad sequentia referunt, quamvis non dissimilis valde sit locus, c. 1. v. 27. & hortationi amplificandæ, non male congruat: tamen constructio minus videtur convenire. Atque hoc primum argumentum. Cui subjungitur hortatio, quæ inde concluditur; & alterum argumentum, à fructu peccatum, atque inclusum continet, cum ait; Cum timore ac tremore salutem vestram confidite. Nam scopus Apostoli est, humilitatem commendare: Ideoque causam illius, originemque, timorem, & tremorem precipit. Non enim eum intelligit, qui otiatur ex dubitatione de gratia Dei, & salute nostra; quasi fidei certitudini repugnaret, ut falso Pontifici objectant: sed contraria, eum timorem designat, qui carnali confidentiaz, & propriarum virium, in salute procurandâ, arrogantiaz, opponitur: qui ex agnitione imbecillitatis nostræ, & diffidentiæ nostrarum virium; deinde ex fide, & charitate in Deum, Dominum, ac Parentem nostrum promanat; ac piam folicitudinem vitandæ offendit Dei, atque humilitatem generat: de quo timore, & tremore, Psal. 2. qui cum fiducia in Messiam conjungitur. Alterum hujus hortationis argumentum, ei, per quam artificiose conexum est, quod salutem suam eo modo operentur. Sensus enim est: timete, seu humiles esto; quia ea est ad salutem via. Sed objiciunt Pontifici: qui salutem suam operantur, illi promerentur vitam æternam. Fideles, teste Paulo, salutem suam operantur: ac propterea

etiam vitam æternam promerentur. Hoc argumento insolentes sunt adversarii, sed frustra. Nam duplice vitio hic syllogismus laborat. Primum enim est fallacia homonymia, in argumenti, seu medii termini, parte prima: quia *salus* divertimodè accipitur. Alia est enim inchoata, quæ quis liberatur, ac salvus fit à peccati dominio, & reatu condemnationis æternæ, per efficacem vocationem ad fidem: cuius operationis initium à solo Deo regenerante existit, Eph. 2. v. 8. 9. 10. Confirmatio verò ac progressus, à Deo, tanquam primario operante, Phil. 1. & c. 2. v. 13. & ab homine fidei regenerato, cooperante, viribus vita, per regenerationem, spiritualis, à Deo acceptis; cum, fidem, & charitatem suam exercendo, in salute cœpta proficit, 2. Cor. 10. v. 15. Col. 1. v. 10. 2. Thess. 3. 4. Alia deinde salus est perfecta, quæ inchoata salutis complementum est, videlicet, cum fideles à reliquiis peccati & morte exempti, vita æterna perfruuntur. Ac de inchoata salutis initio loquitur Christus, cum ait, Luc. 19. v. 9. *Salus facta est huic domui*, hoc est, familiæ. De ejusdem verò salutis progressu, hæc Pauli sententia, quæ in assumptione objecti syllogismi adseritur, intelligitur convenientissimè. Nec enim ulla appetit circumstantia, quæ aliud suadeat. In propositione verò vox *salutis* ab adversariis, pro salute perfecta, & æterna accipitur. Ideoque vitiosa est, ob quatuor terminos, consequentia. Deinde alterum etiam vitium est; quod propositio sit falsa: quia nimirum hac falsâ hypothesi, quasi non aliud esset salutem operandi modus, quam merito. Nam, ut alia præterea, fides operatur per accidens gratiæ Dei, ut causa efficiens instrumentalis, justificationem ac salutem æternam, & tamen eam non meretur: sicut nec scemina, sanguinis profluvio laborantis, fides, salutem corporis ideo meruit; quia fides eam salvam fecisse dicitur, Matt. 9. v. 22. Veruntamen, licet ex hoc loco nihil habeant expressè, de salutis æternæ operatione, aliunde tamen generalius id probari gloriantur. Qua propter non alienum erit ab hoc loco, si paululum expendamus. Excipiunt enim: quicquid operatur æternum gloriæ pondus; illud est saltem causa vitaæ æternæ. Atqui afflictionum nostrarum tolerantia operatur æterna gloriæ pondus, 2. Cor. 4. v. 17. Ergo afflictionum tolerantia est saltem causa vitaæ æternæ. Verùm negatur syllogismi consequentia, ob quatuor terminos. Operari enim accipitur in propositione propriè, pro causa esse, cuius efficaciæ res oritur. In assumptione verò, seu citato Scripturæ loco, impræcipiè, per metaphoram, pro occasionem esse, usurpatur. Nam *operandi*, ac *faciendi*, vox ita accipi impræcipiè potest, & hoc in loco accipi debet. Poteſt quidem, quia usus Scripturæ, & omnium linguarum, hoc fert: ut 2. Sam. 12. v. 12. de pessimo incestu Absolomi (cujus causa Deus optimus esse non poterat, quippe, ut recte Fulgentius monet, *corum Deus non est autor, quorum est ultior*) dicit Deus, *Ego facturus sum hanc rem*, scilicet non propriè: sed impræcipiè, per metaphoram; quod occasio futurus esset, ac director innoxius: id est, justa ablatione sapientiaz ab Absolomo ingrato, & laxando habenas tentatori Satanæ, & instrumentis illius, consiliariis pravis, occasionem objiciam, quâ, tanquam viâ, ipsius Absolomi vitio, incestus fiat; eaque ratione David justè puniatur. Et sic aliae non paucæ operandi speciales voces (ut *mittere efficaciam erroris*. 2. Thess. 2. vers. 11. *discordem reddere hominem, contra Parentem*, Matth. 10. vers. 35.) in simili materiâ, accipiendæ sunt. Deinde non solum posse, sed etiam debere, vocem operandi, seu efficiendi, hoc loco, ita accipi, hisce, inter alia, ex analogia fidei, & contextus, argumentis, demonstratur. Primum, ex operum humanorum adjunctâ imperfectione insitâ, hoc modo: opera, quæ imperfecta sunt, seu peccati contagione, infecta, ea non gloriam, sed ignoriam etiam æternam promerentur, ac per se efficiunt, Deut. 27. vers. 26. Atque omnia fideli opera (ac propterea etiam tolerantia afflictionum) sunt imperfecta: quia non ex totius cordis, totius animæ, & virium dilectione (ob carnem spiritui semper in hâc vita repugnantem, Rom. 7. Gal. 5. v. 17.) oriuntur; sed contagionem habent, & vitium, non solum additum aliorum peccatorum, sed etiam inditum

inditum sibi. Ergo nulla fidelium opera vitam æternam, sed contrà ignominiam æternam promerentur ac per se sufficient. Quod autem ob ea fideles re ipsa non damarentur, hoc fit, non ex efficacia operum, sed ex gratia Christi: qua defectus, & malum bonorum operum meritum, ex imperfectione ortum, per, & propter Christum, gratuitò condonatur. *Nulla enim condemnatio est iis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum, Rom. 8. v. 1. & Hebr. 13.* Deus dicitur, *perficere in nobis, quod ipsi continent est, per Christum.* Nam licet bona opera, quatenus sunt à Deo, & à Spiritu, seu regenerationis dono, sint bona: imperfectione tamen carnis, secundum quid, redduntur mala. Ideoque, quod bonum est in iis, Deus agnoscit, & quod conjunctum est malum, propter Christi meritum, ignoscit, ac condonat, ne condemnamur. Alterum argumentum, & tertium est à gloriæ æternæ operationis, primum efficiente; deinde tempore. Ab efficiente, hoc modo: Quod est merum gratiæ Dei donum per Christum, ejus propriè causa non sunt opera nostra: quia hæc sunt contraria: merâ gratia, hoc est, sine operum effectione: & operibus, seu operum vi, Rom. 11. vers. 6. Atqui vita æterna est hujusmodi, *donarium Dei est vita æterna, in Christo Iesu, Rom. 6. v. 26.* Ergo bona opera, nostra non sunt propriè causa vitæ æternæ: Idque alterum à vitæ æternæ tempore adjuncto comprobatur. Quod enim operatus est Christus nobis, ante tolerantiam afflictionum; illud non est earum effectum: quia causa efficiens suo effectu posterior esse non potest. Atqui jus vitæ æternæ universum, operatus est Christus nobis, suo non solum merito in cruce, sed etiam efficacia, donando fidem, & adoptionem, ad communionem meriti, Ioan. 1. 12. Rom. 8. 17. etiam ante afflictionum tolerantiam. Ergo vita æterna non est illius tolerantiaz effectum. Id quod denique ostendit comparatio subjectæ tolerantiaz afflictionum, & ponderis gloriæ, in objecta sententia, à Paulo proposita. Illa enim momentanea, ac levis: hæc verò summi ponderis, & æterna, ut etiam, Rom. 8. 18. *Statuo igitur perpecciones hujus temporis, non esse dignas ad futuram gloriam.* Atqui quod revera causa est efficiens suo non est indignum effectu, ut pote cum ab ipsis efficacia profiscatur. Quamobrem non immeritò in Ecclesia, non minus laudata, quam celebris est, Bernhardi sententia; *Bona opera non sunt causa regnandi, sed via regni, ut & Paulus confirmat, Act. 14. v. 22. per multas afflictiones oportet nos ingredi in regnum Dei.* Quod ut præparatum est nobis ante jaeta mundi fundamenta, Matth. 25. 34. Ita fidelibus, etiam nondum afflitis, datum est, Luc. 6. 20. & 12. 32. Cujus regni gloriæ, causa est, donatum regnum gratiæ, Coloss. 1. vers. 13. & 2. Thess. 1. 12. Jacob. 2. 5. Occasio verò, viaque, & conditio gloriæ cœlestis, Matth. 5. 20. Hebr. 12. v. 14. (non autem causa promerens, neque aliter propriè efficiens) sunt bona opera: inter quæ, persecutionum, veræ fidei ac Christi nomine, tolerantia recensetur, Matth. 10. v. 21. Rom. 8. 17. Hebr. 10. 36. Ut enim hæreditas terrena filii tribuitur, conditione & via præstiti officii, obedientiaz, erga Patrem, non autem merito officii; quia natura hæres est, quæ filius: ita & hæreditas cœlestis conditionem habet ac viam obedientiaz erga Patrem cœlestem; non autem obedientia causa est; sed hæreditas causa, quæ fidelibus Dei filiis, per fidem, data. Quod autem objectant, causam vitæ æternæ statui opera charitatis, Matth. 25. 35. 36. ideoque verè causam dici: in eo homonymiâ ludunt. Nam in consequente hujus Enthymematis parte, seu conclusione, causa notat efficientem: quæ causa consequentis dici solet, hoc est, rei ipsis: non autem intelligitur de causa consequentiaz; quæ nihil aliud est, quam quævis ratio rei probandæ inserviens, sive argumentum quodvis: atque ita accipitur, in antecedente Enthymematis. Nam in Matthæi loco, qui objicitur, ponitur vox (*enim*) quæ neque hoc in loco, neque plerumque causam efficientem notat; sed in genere rationem. Itaque denotatur tantum causa consequentiaz. Nam cum fideles fidem exereverint, per charitatem; & consequens illius, ex gratuitâ Dei promulgatione, sit vita æterna: inde ex antecedente conditione

impleta, non autem ex causa efficiente, aliqua sua efficacia, vitæ possessio concluditur. Atqui hæc de secundo, novoque hujus loci argumento, sed ordine quarto: quo Paulus ad timorem, & humilitatem hortatur, v. 12. Cui tertium succedit, v. 13. causa efficiente, & authore bonorum operum, (quæ ad hanc salutem inchoatam, de quâ agitur, pertinent) dupli, procreante quidem Deo; & impulsiva, gratuitâ illius benevolentia. Qua ratione impotentiam humanam sine Deo, ostendit, & superbiæ materiali, ac somitem tollit. Superbia enim oriri solet, ex inani arrogancia; qua homines suis viribus plusquam decet tribuunt: cum bona quæ habent, ea, aut ex se orta; aut à Deo, pro suo merito, redditâ. falsò opinantur. Similis locus est 1. Cor. 4. 7. Quare Apostolus ait: *Deum esse quis operatur in nobis, & velle, & efficere, seu, & voluntatem & effectu: non generatim, universalis, ac communis prævidentia, de qua re, Act. 17. 28.* Sed speciatim, nempe bonam, hoc est virtute præditam: Ea enim Syncedochicè hoc in loco (pro subjecta operationis salutis materiali) intelligitur, ut ex Apostoli scopo aperte constat. Operatur autem bifariam: primum remotè, ratione principii, & habitus voluntatis bonæ, tanquam causa, & inchoans, & continuans: seu procreans, & conservans. Procreans quidem sola in nobis, sine nobis, hoc est, sine viribus nostris concurrentibus, per sanctificationis gratiam; quâ per Spiritum Sanctum, mentem illustrat, & voluntatem reformat imminutâ, &, bonâ parte, sublatâ, pravâ illius qualitate, & inditis contrariis bonis fidei, & charitatis, habitibus, quibus ad bonum inclinamus, ac propendemus. Conservans verò est sustentatione & incremento eorundem donorum, Eze. 11. 19. & 36. 26. Deut. 30. 6. Ps. 50. 12. Phil. 1. 6. Secundò operatur etiam, non solum ratione habitus remotè: sed etiam proximè, ratione actus voluntatis, & operis boni, & quidem ut causa adjuvans; intus quidem per Spiritum, Rom. 8. 14. 26 & foris, per verbum, variaque opera, fidem, & charitatem excitans, & in opus internum, & externum educens. Quemadmodum enim Lazarus vivificatus est, sine sua opera, à Christo, sed vita donatus, tanquam motus, & actionum naturalium principio, movere se cœpit, ac surrexit: sed vestibus involutus, expedire se, sine auxilio aliorum, non potuit; ita & nos, amissa vita spirituali, nempe sanctitatem originali, ad opera justa movere nos non possumus, neque vitam nobis restituere: sed ea vi sanctitatis à Deo donati (tanquam spirituali actionum supernaturalium, & veræ justitiae principio) movere nos, hoc est, sanctè vivere, illius vi, incipimus, sed impediti adhuc reliquiarum carnis, deinde Satanæ, denique mundi pedicis, opus habemus novo, Dei Patris & conservatoris, auxilio; quo excitemur, atque expediāmus, & nos ad justitiam permovere, sancteque vivamus. Vnde pro ratione duarum causarum, ad bona opera concurrentium, eadem, & nostra dicuntur opera, & Dei. Similis locus est 2. Cor. 3. 5. Deus igitur merito causa, & author bonæ voluntatis nostræ, & bonorum operum nostrorum, statuitur. Altera vero causa, nempe impulsiva, est *euodus seu placitum* Dei; ac propterea non meritum nostrum, quemadmodum etiam fateri coactus est Scholasticorum Princeps, Thomas Aquinas, ad hunc locum. Nam quod nonnulli, de bona hominum voluntate, exponunt; illud usū Scripturæ, & loci scopo, confutatur. Porro hortacionem ad charitatem, & humilitatem repetit, & illustrat Apostolus, v. 14. remotione duorum contrariorum effectorum, quæ ex odio, & superbia oriuntur. Quorum prius, sunt murmurationes, id est, occultæ obtrectationes; quibus dicta aut facta aliorum, cum indignatione, accusamus. Cum autem alia sint adversus Deum, Num. 11. 2. 7. & 1. Cor. 10. 11. Aliæ adversus homines, Act. 6. 1. de alterutro vel utroque generatim intelligi possunt. Sed tamen scopo melius convenit communis & recepta Interpretum sententia, ut ad homines referamus. Quemadmodum 1. Pet. 4. 9. & Iud. v. 16. ut etiam ex altero, quod prohibetur, vitio appetit: nempe disceptationibus. Quæ, cum esse possint bonæ vel male, Matth. 15. 19. Postiores, Syncedochicè, hoc in loco, intelliguntur: sicut, Marc. 9.

Marc. 9. 33. & 1. Tim. 2. v. 8. Atque hanc hortationem confirmat Apostolus rationibus quatuor. Quarum prior est, ab effendo, edificatione proximi : ne infidelibus ansam conquerendi præbeant; sed se Dei filios esse ostendant, ac probent. Altera ratio est, ab honesto. Nam ab inchoata sanctitate, ut antea, v. 12. ad perseverantiam hortatur : *inter quos, inquit, splendetis, ut luminaria in mundo*, id est, Solis, & Lunæ instar. Ut enim ea luminaria, mundi tenebris depellendis, sunt condita, Gen. 1. ita & fideles, ut infidelibus, ad veram pietatem, præluecant, creati, & regeneratis sunt. Atque elegans, ut hoc obiter dicam, ex veteribus afferri solet comparatio : qua, primùm, Christus, lumina-re majus, dicitur: quod Solis instar per se luceat, & cetera illustreret: unde *sol iustitiae*, Mal. 4. 2. & *lux veræ*, Ioan. 1. & *lux mundi*. Ioan. 8. nominatur. Deinde Ecclesia, lu-minare minus, dicitur; quod ut Luna, (quæ luminare mi-nus est naturale) suam habet lucem à sole, deinde in tene-bris noctu lucet, & ortus incrementa, & decrementa defec-tus, & clipes habet, suis temporibus : ita Ecclesia, à Christo, suam habet scientiam, & justitiam, quasi lucem: &, in mundo tenebroso, variis gradibus, clarius, aut obscurius lu-ceat, aut laret. Denique fideles singuli luminaribus reliquis, seu stellis, comparantur : ut enim Sol, & Luna, distinctè, luminaria magna nominantur, Gen. 1. Ita stellæ genera-tim luminaria dicuntur; quæ ut noctu hacent, & lucis mag-nitudine differunt inter se : sic etiam fideles, & in hoc se-culo; & (ut videtur) in futuro, 1. Cor. 15. Atque hoc existimat fuisse significatum, promissionem illa, quam Deus Abraham dedit. Gen. 22. 17. qua semen illius, stel-lis cœli, & arenæ, comparavit : quasi, comparatio esset non tantum in quantitate, & numero, quod certum est, sed etiam in qualitate, quod filii alii futuri essent terreni, & secundum carnem: alii cœlestes, lucidi, & filii, secundum spiritum. Arguta quidem explicatio, sed tamen minus ge-nuina: quia utrumque comparationis membrum refertur ad filios Abrahami carnales, tam impios, quam pios, Ez. 32. v. 13. Deut. 1. 10. Neh. 9. 23. Ac propterea utrumque etiam ad spirituales filios (qui prophetia typica illis adum-brantur) referri debet. Deinde eadem, quæ attrulimus lo-ca, ut Gen. 15. 5. & Hebr. 11. 12. aperte docent, num-erum tantum considerari. Ut autem ad rem redeamus; Paulus ait: Philippenses splendere, v. 15. Deinde mo-dum exponit; quod prætendant, tanquam lucem, sermo-nem vitæ. Qua periphrasi, vulgo, Euangeliū intelligunt, ut Act. 13. v. 26. Quod ita dicitur: vel à subiecta ma-teria, quam tractat, quod de vita æterna agat: vel potius ab effectu, quod vitam afferat, quemadmodum Rom. 1. v. 16. Posset etiam, ut videtur, accipi de Christo, ut 1. Ioan. 1. 1. nominatur. Prior tamen interpretatio, quia propria est, frequentissima ac melius fluit, præferenda. Prætenditur autem sermo vitæ, trifariam: doctrinæ; con-fessione; & vita, seu imitatione, & obedientia: ex qua ser-mo vitæ elucet, Matt. 5. v. 14. 15. 16. Hæc de secunda ratione. Tertia est, ab effectu, seu fructu consequente, nempe Pauli gloria, in die Christi, id est, die universalis judicii, Matth. 25. 35. 36. Cujus gloriæ materia, est cur-sus (seu ministerii, & laboris ac difficultatum in eo su-beundo) utilitas, v. 16. Quem laborem, anticipatione e-leganti, amplificat, & illustrat, ab adjuncta sua constantiâ; seu amore summo, erga Philippenses: ut eos in officio, hac quarta ratione, confirmet, & simul consoletur. Utitur autem eleganti alegoria, qua conversionem Philippensem, hostiæ, ac Sacrificio; & sanguinis sui effusionem, libatio-ni, confert: similitudine ducta à sacrificiis Vet. Testam. quibus hostiæ infundebatur vinum, aut oleum, ad sacrifi-cii perfectionem, Exod. 29. 40. Num. 15. 5. 7. Levit 2. v. 6. Sensus igitur Pauli est: se etiam mortem, ac sanguini effusionem, ad confirmandum Philippensem fidem, cum gaudio, & gratulatione subire paratum, v. 17. Unde Philippenses, ad mutuum officium, vicissim hortatur, v. 18. Atque hactenus hortatus est Apostolus Philippenses ad of-ficium. Sequitur jam narratio, eodem pertinens, nimirum ut eos partim consoletur, & ita in vera fide contineat: par-tim ad fidei opera, & charitatem, amplius extimulet. Nar-

ratio autem dividitur in tres partes: in promissionem ge-minam; & declarationem remissionis Epaphroditii ad Phi-lippenses. Prior promissio est, de Timothei missione, quam, cum conditione voluntatis, & auxiliis Christi, proponit. Nam spem videtur intelligere, non fidei, ex revelatione divina quæ certa est, & necessaria; sed charitatis, quæ pro-babilis: qua, de aliorum salute, & mediis, ad eam utilibus, optimè speramus. Deinde promissionem, adjuncta tempo-ris circumstantia, cum ait: brevi. & fine gemino, exponit, atque illustrat. Ac prior finis est, Pauli, per Timothei nunacium, consolatio, v. 19. Alter est (quo prior etiam confirmatur) Philippensem, per eundem curatio: quam illustrat commendatione fidelitatis Timothei: qua illum sibi confert, & aliis, qui sibi aderant, præfert, imò oppo-sit, 20. Nam quamvis *ιερόνυμος* id est, pari animo prædis-tus, intelligi possit relatiè ad Timotheum; tamen ad Paulum potius videtur referendum: quia & sensus uberior est, ad commendationem; & sequentibus quoque convenien-tiòr. Cœterum utrumque membrum confirmat sequen-tibus. Ac primùm oppositionem, & quidem à contrariis aliorum studiis, & finibus: quod omnes reliqui suis com-modis, non Christi gloriæ, studerent, v. 21. Quæ senten-tia bifariam exponi potest: primùm, ut vocem *omnes*, non generatim, & simpliciter, de singulis; sed Synecdoch. de plerisque: & studium illud, sua querendi, non absolutè; sed comparatè, cum Timothei sinceritate, & zelo accipia-mus: qua etiam ratione hunc locum vulgo declarant. Se-cundò, ut vocem *omnes*, generatim ac simpliciter: studium verò absolutè, sine comparatione: Verum non simpli-citer, sed secundum quid exponamus; ratione hujus molestæ, in Christi negotio, profectionis ad Philippenses, à qua, ob difficultates, reliqui, præter Timotheum, adhor-ruerint: quæ probabilis videtur sententia. Nec dissimilis reprehensio extat 2. Tim. 4. v. 16. In prima defensione nullus mibi adfuit, omnes deseruerunt me. Alioqui fuisse Romæ, qui Christum seriò quererent, complures, apparet ex Act. 18. v. 15. & Rom. 1. 8. Phil. 1. 14. Unde constat studium hoc, non esse accipiendum simpliciter: sed secun-dum quid. Atque hoc modo, Timothei, & aliorum oppo-sitio confirmata est. Ejusdem verò comparatio, cum Apo-stolo Paulo comprobatur, argumento deducto ab effecto eodem amborum: quod videlicet, cum ipso, in Euangeliō prædicando, fidelissime inservierit Christo. Quam quidem fidelitatem amplificat, & illustrat, simili, cum ait: *tanquam cum Patre filius*. Ac propterea metaphorice, non solùm propter conversionem, & regenerationem ab Apostolo, *filius* nominatur: sed etiam ob fidelitatem, *genius*, 1. Tim. 1. 1. Atq; hanc Timothei operam, & fidelitatem insignem confirmat amplius ab experientia Philippensem, v. 22. Por-rò hanc Timothei commendationem, seu potius laudem, sequitur, v. 24. promissionis, de illius missione, per conclu-sionem quandam, repetitio, & illustratio circumstantiæ temporis, cuius antea meminerat. Eaque via, commode, & eleganter, vers. 24. transit ad alteram, nempe adventus sui, promissionem, non dubiam, ut vulgo interpretantur; sed certam: ut ex cap. 1. 25. & explicatione illius loci, ap-paret. Cui tertia narrationis pars succedit, nimirum de-claratio missionis Epaphroditii, & commendatio illius. Ac primùm, Epaphroditum, Philippensem pastorem, descri-bit, bifariam. Priori enim loco argumentum desumit à tri-bus relatis, cum *fratrem*, per fidem in Christum, & *ad-jutorem* in Euangeliō prædicando; & eodem sensu ac si-mili eleganti, *commilitonem*: ac denique *legatum*, seu mis-sum à Philippensis, vocat. Secunda descriptionis pars, est ab effectu, nempe fide illius, in legatione peragendâ. Atque hinc, missionis necessitatem, non absolutam, sed relatam ex hypothesi finis, indicat, v. 25. Et confirmat ratione dupli: quarum una est desiderium Epaphrodi-ti, cuius causam addit, v. 26. & illustrat, v. 27. Altera ra-tio est consolatio Philippensem & Pauli, vers. 28. Atque huic descriptioni missionis, & conditionis Epaphroditii, additur commendatio: qua primum hortatur, ut eum, in *Domino*, id est, propter Dominum, ac secundum Domini verbum, cum omni gaudio, excipiant: & tales in precio habeant,

habeant, v. 29. Quam hortationem confirmat, ab effecto, Epaphroditus fide, & constantia, in legatione obeundâ, vers. 30.

CONSECTARIA. CAP. II.

I. **P**ii Ecclesiae pastores, non solum hortando, sed etiam rogando, & obtestando, omnibusque honestis rationibus, Ecclesiam, ad officium provocare, & in eo continere debent, v. 1.

II. Ut pastorum officium est, propter Ecclesiae concordiam gaudere: sic vicissim Ecclesia, grato, erga Deum, & pastores suos, animo curare debet; ne, diffidiis suis, hoc gaudium tollat: sed confessione mutua indies adaugeat.

III. Eam autem concordiam, in religione, geminam esse oportet: nempe & in mente, & in voluntate: ut, secundum verbi divini normam, idem credant, idem ament, vers. 2.

IV. Quemadmodum contentio; & fons illius, ambitio, concordiae pestis prima est: sic animi humilitas, quam modestè de nobis, & honestè de aliis sentimus, prima illius est parens, & nutrix, v. 3.

V. Altera pestis est *avaritia*, immoderatus sui amor: quo fit, ut quis avarè sua tantum spectet commoda: Amor verò, & cura commodi alterius, altera est concordiae parens, & nutrix, v. 4.

VI. Christi Domini, ac ducis nostri sancta vita, nobis, tanquam exemplar salutare, & stimulus ad sanctitatem esse debet, v. 5.

VII. Cum Christus existat in forma Dei, sequitur verum esse Deum, Patri *omniorum*, id est, unius ejusdemque essentiae.

VIII. Deinde cum par sit cum Deo nempe Patre: inde concluditur, ex relatorum natura, aliam esse personam; deinde confutatur eorum error, qui *equalitatem* hanc negant.

IX. Quoniam incarnatio filii Dei, vocatur inanitio, inde sequitur humanam naturam, etsi non absolutè consideratam, divinæ tamen naturæ comparatam, esse inanitatem, ut Psal. 144. 4.

X. Filius Dei formam servi accepit. Ergo verus est homo, nobis *progenitor*. Neque obstat, quod similis hominibus factus dicatur: quia similitudo, Synecdochice, ut antea ostendimus, convenientiam etiam in essentiâ, notare potest, & hoc in loco denotat.

XI. Incarnatio filii Dei, facta est assumptione formæ servi. Ergo filii Dei inanitio, non est facta, mutatione naturæ divinæ in humanam: sed unione hypostaticâ: ideoque verum est, tritum illud in Scholis, de Christo, eloquium ænigmatiscum:

*Sum (Deus) quod eram; nec eram, quod sum (homo) nunc dico utrumque; nimur Immanuel, *Θεός*, Deus-homo.*

XII. Cum homines, naturæ, & creationis jure, sint servi Dei: Deum, tanquam Dominum suum, animo agnoscere, ac revereri, eique secundum mandata illius, servi re oportet, v. 7.

XIII. Quandoquidem extra controversiam est, nos Christi obedientiâ servari, Rom. 5. eaque, ut hic docetur non in sola morte, sed totâ vitâ usque ad mortem, duravit; sequitur salutis nostræ meritum, soli obedientiæ, in morte præstite, exclusa antecedenti, minimè ascribi oportere. Nam quamvis sacræ Literæ, vitam nostram, & salutem, sanguini, ac morti Christi plerunque acceptam referant; illud tamen non sit exclusivè, quasi obedientia vitæ Christi non esset *σωτηρία*, etiam illius causa: sed Synecdochice, *κατ' ἔξοχον*; quia obedientiæ Christi, & iustitiae, ut vulgo loquuntur, tam activæ, quam passivæ colophon, ac complementum, in morte consistit.

XIV. Christus mortuus est: Ergo homo mortalis fuit, non specie tantum externa, ac fallaci: sed re ipsa.

XV. Crux, pro Christi nomine, *æquo* animo ferenda est: quia Christus ad salutem nostram, & vitæ exemplum eam prior tulit: eique affixus est; & quidem non solum: ut esset martyrium; seu testificatio: & obsignatio veritatis, quemadmodum crux nostra: sed etiam ac potissimum ut esset maledictionis nostra, in se suscepit, argumentum, & *λύτρον*, v. 8.

XVI. Humilitatis, obedientiæ, & tolerantiae crucis, seu persecutionis ob religionem, comes est gloria. Ideoque virtutibus illis danda est opera.

XVII. Cum solus Deus sit adorandus, Matth. 4. vers. 10. & Christo is honor conveniat. Ergo est verus Deus.

XVIII. Cum omnes creature, etiam dæmones, ve- lint, nolint, Christo debeat genua flectere, ac Dominum agnoscere: illius tutelæ, in omnibus temptationibus fidendum est, v. 10.

XIX. Qui Christum confitetur, & honorat, honorat Patrem: ac propterea Patris gloriam minuunt Iudei, Turcae, & cœteri, qui secus factitant, v. 11.

XX. Fideles Deo obedire debent, non solum in praesentia ministrorum verbi: sed etiam in absentia, idque sincero corde.

XXI. Timor & tremor à Paulo præcipitur nobis. Ergo non omnis timor fidei, aut charitati repugnat, v. 12.

XXII. Cùm Deus bona voluntatis, & operationis illius sit author, & quidem pro suo placito: sequitur eos graviter errare, qui à liberi arbitrii viribus, & operum nostrorum merito, salutem promanare statuunt. v. 13.

XXIII. Fideles sinceritate, & sanctitate vitæ, justam reprehensionem vitare, seque Dei filios esse, probare decet.

XXIV. Infidelium hujus mundi pravitas, nos, exemplo suo, corrumpere non debet: sed contrà infidelibus doctrinæ, & vitæ innocentia, ac sanctitate, prælucere debemus, v. 15.

XXV. Euangeliū est sermo vitæ. Ideoque in summo pretio habendum, audiendum, legendum, meditandum, eique omnino parendum.

XXVI. Ministrorum Ecclesiae est; ut in docendo Euangeliū, diligentes; &, in cruce ferendâ, constantes sint.

XXVII. Quamvis fideles Evangelii ministri nunquam frustra doceant, respectu consilii Dei, & salutis suæ: tamen ratione salutis auditorum, frustra docent, nisi illi doctrinam amplectantur, in eaque perseverent.

XXVIII. Magna piorum pastorum erit gloria, in cœlis; si multos ad Christum converterint, in terris, v. 16. similis locus, Dan. 12. 3.

XXIX. Conversio, & confirmatio infidelium, per verbum Evangelii; & sanguinis martyrum, sacrificium est spirituale ministrorum Evangelii. Ideoque illi rei danda est opera, ut successus illius, justam gaudii, & gratulationis materiam præbeat, v. 17.

XXX. Constantia pastorum Ecclesiam consolari debet, v. 18.

XXXI. Ministri verbi, non sua commoda, sed Domini sui Christi gloriam querere debent, eique servire fideler, v. 21.

XXXII. Morbi à Deo immitruntur, & quamvis letales saepe videantur, eos tamen, ad consolationem suorum, interdum clementer tollit.

XXXIII. Cum Paulus Epaphroditum sanare non potuerit; sequitur Apostolos, non pro suo arbitrio, & potentia, miracula edidisse: sed tantum tanquam instrumenta, & quidem secundum instinctum Spiritus Sancti v. 27.

XXXIV. Fideles verbi ministri ecclesiam amare, atque honorare; & hæc vicissim pastores suos, in amore, & pretio habere, debet, v. 26. 29.

APPENDIX

DE ERRORIBUS

Præcipuis adversus synceram de

PERSONA CHRISTI

Doctrinam.

Non Christi personæ, consideranda sunt hac tria: *hypostasis*, subsistentia; deinde *natura* dux; denique carum *anæ*.

De hypostasi ex Sacris Literis docent Orthodoxi: eam Christo esse propriam: unde alius à Patre, & Spiritu Sancto dicitur. Contra verò hæretici Sabelliani, tria nomina esse, & unam personam; seu eandem Patris, Filii, & Spiritus Sancti esse hypostasia: ideoque Filium eandem esse, persona, cum Patre, afferuerunt. Qua de causa, Patri-passiani, quod Patrem incarnatum, & passum fuisse dicere, appellati sunt olim.

Secundò de duabus Christi naturis statuunt Orthodoxi: earum alteram esse divinam, alteram humanam: & illam quidem unam, eandemque cum Patre, & Spiritu Sancto: ac propterea Christum Patri, secundum divinam naturam, esse *anæ* *κατὰ φύσην*, *coeterum* & *coessentialē*, non specie, sed individuo; quo sensu dicitur quidem Christus alius esse à Pare; sed non aliud: quippe alia persona Christi, non alia natura.

Contra hæretici quidam, divinam Christi naturam, omnino negarunt; ut Corinthus, Ebion, Paulus Samosatenus, (unde Pauliani, & Samosateniani sunt dicti) & Photinus. Qui omnes, Christi unam tantum naturam, eamque humanam, agnoverunt. Ideoque Christum non *διάθεσην*, cum orthodoxis; sed *ὑπόστασην*, *ψήσην* *αὐθεντίαν* appellarent. Neque prius extitisse statuerunt, quam à virgine Maria conciperetur: ac Deum propter officii similitudinem, ac dores excellentes, metaphoricè; non propter naturam divinam, propriè, nominatum docuerunt, quod nostro *αὐτῷ*, Socinus Italus repetiit: aliqui non pauci.

Alii verò non negarunt omnino Christi divinam naturam: sed eandem malè definiverunt: idque bifariam: primum enim Ariani docuerunt, Christum esse Spiritum, ante reliquias creaturas, à Patre primūm creatum, è nihilo: per quem deinde mundus universus creatus sit: ac Deum esse, non naturā æternū; sed temporali creationis gratia: Ideoq; Patri non *ἴουστος*, sed *ἴουστος καὶ τριάς*: non coessentialē, seu ejusdem essentia, sed similis essentia, & alterius essentia: neque coæternum, sed in tempore factum, ac Patre minorem divinitatem; unde impium, & tritum illud, apud Patres, Arii dictum: *Ἐν τῷ πατρὶ ὁ θεὸς ἦν, φυσὶς ἀκριβῶς, (nempe tempus) quando non erat.* Ad quam hæresin confutandam, indictum est, celeberrimum illud, ac primum universale Concilium, Nicœnum, ab Imperatore Constantino Magno.

Secundò nonnulli ex adverso, Christum quidem, secundum divinam naturam, Patri, & Spiritui Sancti. *ἴουστος* agnoverunt; sed specie, non individuo, ut Tritheitæ, qui tres Deos esse, & tres numero divinas essentias tradiderunt. Atque hæc de divina Christi natura. Ad humanam verò quod attinet, confitentur Orthodoxi: Christum esse prædictum vera, & integra natura humana, constante ex corpore vero, è virgine Maria; & anima rationali: ideoque Christum, secundum humanam naturam, nobis esse *ἴουστος*, ejusdem essentia, non quidem numero, sed specie.

Contra hæretici, hanc humanæ naturæ Christi *veritatem, integratentem, & originem*, diversis modis, oppugnabant. Ac *veritatem* quidem negavit Manichæus: qui Chri-

stum non reverè, hominem fuisse, nobis *ἴουστος* sed *λογοτέλος* tantum: & sola phantasia, id est, externa specie, seu (ut loquuntur) apparentia. Ad quam hæresin fucandam, abutebatur Pauli loco, Phil. 2. 7.

Deinde *integritatem* negarunt & partem alteram sustulerunt, ac Christum anima humana caruisse finxerunt; ac divinam naturam, seu *verbū* fuisse loco animæ, & quidem aut vegetativa non minus, quam rationalis (ut Ariani, Eunomiani) aut rationalis tantum (ut Apollinaristæ) qui vegetativa concepsa hanc negabant. Quam sententiam, non pauci Anabaptistæ, vulgo sequuntur.

Denique *originem* veram corporis Christi hæretici mirificè perverterunt. Quidam enim Christi corpus, nihil ex Maria matre, præter conceptionem, gestationem, & nutritionem habuisse; & per eam, quasi aquam per canalem transiisse contendunt.

Originem vero & materiam illius esse, aut è Verbo, aut divina essentia, ut Apollinaristæ, & Anabaptistæ plerique: vel ex corde, ut Valentianiani, & Marcionitæ.

Alii verò corpus Christi ex Maria suscepimus, non tamen sola, nec præcipue: sed ex ea, & Josepho, suam habere materiam: ut impuri, & impii Cerinthiani.

Atque hæc de erroribus, adversus secundum, purioris doctrinæ, de persona Christi, caput; nempe de duabus in Christo naturis.

Tertium est, de duarum naturarum unione, quam hypostaticam, Orthodoxi, ratione vinculi, vocant: quod non in tertia quadam natura; sed in persona *τοῦ Λόγου* facta sit: nec aliud est, quam duarum naturarum, divinæ ac æternæ, & humanæ assumptæ, mediante persona filii Dei, unitio, *ἀναρχίας, κατά τιτάνος, αἱ λαρύγκας, καὶ ἔχωσθες, inconfusa, & incommutabiliter, indivisib, & inseparabiliter.*

Ab hac Orthodoxæ doctrinæ via recta, Hæretici diversè aberrarunt.

Quidam enim ad sinistram inclinarunt, ut Nestorius, Episcopus Constantinop. qui duas naturas separavit, & unionem esse, non naturarum tantum, sed etiam personarum duarum, afferuit: hoc est, humanam naturam assumptam, non esse per se *disuicaria*, sed suam propriam habere, extra *λόγον, νόον*. Quæ hæresis, tertio universali Concilio, nempe Ephesino, ab Imperatore Theodosio convocato, damnata est.

Alii verò in dextram, ac contrariam partem, dum sinistram vitare, ac refutare student, inciderunt: & naturarum non unionem, sed confusionem, atque unitatem confinxerunt, & quidem bipartitò.

Nonnulli enim naturam humanam fuisse à divina; tanquam potentiore absorptam, & in eam mutatam: ut Eutyches docuit. Cujus hæresis universali Concilio quarto, Chalcedonensi, à Martiano Imperatore indicto, confutata, ac damnata est.

Nonnulli contrà, divinam naturam in humanam esse conversam, statuerunt: ut Apollinaristæ, qui (ut ait August.) *contentiosissime affeverarunt, Verbum carnem factum esse, id est, verbi aliquid in carnem fuisse conversum, atque mutantum; non autem carnem de Maria carne suscepit.* Hæc ille de hæresibus, cap. 55. Quam hæresin, Anabaptistæ, nostro seculo, sopitam, fuscitabant.

Atque

Atque hi præcipui sunt hæretorum errores, qui orthodoxæ, de persona Christi, doctrinæ, adversantur. De quibus plenius consuli possunt ex Græcis Patribus, Epiphanius, Theodoretus, Nicetas: ex Latinis, Philastrius, & Augustinus, qui Epiphanium ac Philastrium secutus est, ac sæpius citat; denique Isidorus.

C A P U T T E R T I U M.

HAc tenus de capite secundo egimus: sequitur jam tertium; quod partim antecedentis narrationis conclusionem: partim admonitionem, de vitandis Pseudo-Apostolis, continet. Conclusio hæc est. *Quod supereft, fratres, gaudete in Domino. Quæ verba variè accipiuntur. Nam primum, vocem (χαιρε) quidam, valete, interpretantur: ut 2. Cor. 13. 11. quod supereft, fratres, χαιρετον. Sed dissimilis est ratio: quia, ad Corinthios, conclusio epistolæ est; hic vero non est: ut interim omittam, quod ad Corinthios ea vox potius significat gaudete, ut ex circumstantiis apparet. Deinde in Domino, quidam sic accipiunt, ac si vox in, notet causam efficientem: ut sit sensus; propter, & secundum Dei voluntatem: ut Eph. 6. 1. Phil. 2. 29. Alii vero existimant indicare objectum, & materiam gaudii; ut conveniat cum loco Phil. 3. 3. Utraque probabilis: sed prior magis consentanea apparet interpretatio: ut distinguatur gaudium fidelium quod secundum Dominum est, à gaudio infidelium, quod secundum carnem, & mundum est.*

Deinde gaudium hoc intelligendum est speciatim, pro circumstantia antecedentium; ut opponatur tristitia, quam conceperant ex periculo Epaphrodit morbo, Phil. 2. 27. Et ut conveniat cum sequente versu 29. c. 2. Atque hæc narrationis conclusio, cui additur admonitio de vitandis Pseudo-Apostolis, qui jugum legis Mosaice, & justificationem operum urgebant, Act. 15. vers. 1. Distribuitur autem in Exordium, propositionem, confirmationem, & conclusionem. Exordium, est anticipatio: quæ attentionem parat, declarando repetitionis sequentis causam duplum. Prima autem est zelus, & studium Pauli: Altera est utilitas ac confirmatio Philippensium. Ex quibus rationibus apparet, hanc sententiam, non ad antecedentia verba (licet ea hic ex capite secundo, v. 28. & 29. & 4. 4. repetantur) sed potius ad sequentem & tertium repetitam hortationem, v. 18. pertinere: quia hæc repetitio, ad Philippenses à la psu conservandos, propriè pertinet; & collatio, v. 18. c. 3. idem ostendit. Atque huic exordio additur hortationis propositio, valde emphatica: ob repetitionem triplicem ejusdem vocis, Cave, & Pseudo-Apostolorum descriptionem ab effectis, & adjunctis, quæ sunt gravium argumentorum instar. Primum enim canes vocat, metaphoricè, ob similitudinem impudentiæ, latratus, ac morsus & potissimum curæ ventris: quod videlicet impudenter falsitatem prædicarent: inquit Paulum, & veritatem calumniam pe terent; & ventri suo, hanc in re, servirent, ut Phil. 3. 18. 19. Deinde vocat eos, malos operarios: quod, prætextu xificationis Ecclesiæ, eandem destruerent. Denique non circumcisionem (hoc est, non circumcisos) sed concisionem appellat, paronomasiæ eleganti. Quæ vox metonymicè accipienda est, & quidem vel activè, pro concidentibus, quod Ecclesiam in partes conciderent, ac turbarent, circumcisionis Mosaicæ (quæ necessariæ Christianis) prædicatione, eoque digni, qui abscederentur, Gal. 5. 10. 12. vel passivè, pro concisis, ut referatur ad profanas incisiones, quas Deus prohibuit, Lev. 21. 6. ubi Græci interpres habent ἀπὸ τῶν οὐρανῶν, εὐτῷ κατηγόρων ἐντομῆς. Nam circumcision, ante Christum glorificatum, erat pars cultus à Deo mandati; ideoque ex hypothesi necessaria: post Christum verò glorificatum, si opinio cultus abesset, ad tempus erat arbitraria; sed cum opinio cultus necessarii, aut etiæ meriti adesset, erat concilio idololatria, ac Christo adversa, Gal. 5. 2. Quemadmodum impiorum circumcision, dicitur præputium, Rom. 2. 25. 26. Utraque interpretatio elegans est, sed tamen prior est simplicior, & scopo præcedentibus aptior; ut effectum per-

nitosum operariorum illorum declaretur: ut inde malos esse constaret; eoque diligentius vitarentur. Atque hæc de v. 2. & propositione: cui confirmatio succedit. Nam oppositione fidelium, removet Pseudo-Apostolorum (quos concisionem vocat) exceptionem, ac gloriationem, de sua circumcisione carnali, quam refutat. Docet enim fideles, sive carne circumcisioni sint, sive non sint, esse verè Deo gratos circumcisos. Nos enim, inquit, (Metonymiâ usus sumus circumcisionis, nempe Deo grata, non autem adversaria: idque, circumcisionis descriptione, ex effectis, probat, quod Deo serviant Spiritu, hoc est, animo, & spirituali fidei, & charitatis cultu: qui oritur ex circumcisione cordis. Ea autem est duplex: una à reatu peccati, per justificationem, obedientiæ Christi quasi cultro: altera est ab inhærente contagione peccati originis, per sanctificationem, Spiritus Christi cultro. Idcirco addit Apostolus alterum effectum: gloriamur in Christo Iesu, id est, in communione Christi, qui umbrarum Mosaicarum corpus est, & veritas, hoc est, res iis significata, non autem confidimus in carne, id est, in rebus humanis externis, ac caducis, qualis est circumcision cæteræque ceremoniæ legales, & hominum (si rigorem justi judicii divini spectes, hominumque meritum) justitia externa. Caro enim hoc in loco opponitur spiritui, & Christo, v. 3. Verùm quia objici poterat, Paulum in carne non confidere, quod ea gloriandi destitueretur materia; idcirco, per anticipationem, hoc refutat, explicatâ ejus causa; primùm remotione falsitatis; secundò positione veritatis. Ac remotione comparatione amplificata, continetur, v. 4. eamq; inductione probat Apostolus. Ac primum, inter carnis bona refert, adjunctum circumcisionis tanquam religionis initiationem, quod circumcisionis sit octavo die, ideoque non insitus, sed natus in Ecclesia Israëlis: secundò causam procreantem adducit: primò remotionem, nempe gentem Israëlis; ideoque non Ethnicis parentibus ortum. Deinde propinquorem, videlicet tribum certam, & quidem insignem Benjamin; è qua primus fuit Israëlitarum rex; quæque tribui Judæ fuit conjunctissima. Denique causam remotissimam recenset, cum ait: Hebreus, ex Hebreis. In quo Emphasis est observanda hæc; quod non altero tantum, ut multi, sed utroque parente Hebreo sit oriundus. Ex quibus generis nobilitas, & antiquitas eluet. Tertiò addit, v. 5. adjunctum religionis Pharisæi, ac sectæ, quam fecutus erat: quæ cæteris præstantior, & honoratior habebatur. Actor. 26. 5. Denique subjicit religionis suæ effecta: Zelum, in Ecclesia persequenda. & innocentiam, seu justitiam externam in reliquis actionibus, quæ irreprobens fuit, non coram Deo, 1. Tim. 1. 13. 14. Sed coram hominibus, v. 6. Atque hæc de remotione objectæ, & falsæ causæ contemptus carnis. Cui positio veræ causæ succedit, quæ proponitur & expōnitur ordine. Ac proponitur quidem, versu 7. quod propter Christum, seu, ut Christo posset potiri, recitata jam extera carnis ornamenta, quæ erant ipsi, opinione sua & apud homines, lucra, ea duxerit esse damnum, id est, saluti adversa. Et omnia quidem communiter, ratione qualitatis, seu fiduciæ in illis collocandæ. Quædam vero etiam specialiter, ratione subjecti, & rei, nempe religio pharisæica, & zelus in persequenda Ecclesia. Quorum illud secundum quid, quatenus verbo Dei repugnabat; hoc verò simpliciter, & absolutè saluti fuit adversum. Idque expōnitur, & amplificatur explicatione. Nam contemptum carnis antecedentem exaggerat, ab adjuncta præsenti perseverantia, ut levitatis, & imprudentiæ suspicio occurat, & accuratum animi sui judicium ostendat: quin etiam duco omnia damnum esse. Deinde, duas hujus judicii causas ad fert: quarum una, est impulsiva efficiens: eminētia cognitionis Christi Iesu, hoc est, fidei. Nam Synedochicè, cognitio Christi non pro mortua, sed viva accipitur: quæ regenerationis pars est, & assensum particularem, fiduciæque parit: ut Esai. 53. 11. Idque etiam confirmat singularis fiduciæ vox, cum ait: Domini mei. Altera causa est finis, nempe Christi communio; propter quam, carnis fiduciā (quæ merces in periculo naufragii, imò ut sterco) abiecī, v. 8. Cæterum hæc communio Christi intelligenda

genda est, non ratione initii (quia Apostolus, de se fidelis, & Christi particeps, loquitur) sed ratione continuationis: initium enim habebat, continuationem verò exspectabat. Deinde hanc Christi communionem explicat, eleganti distinctione, in communionem personæ, & beneficiorum. Quarum illam, ordine convenientissimo, præponit, cum ait: *ut compieras in ipso*, id est, ipsi insitus maneam. Quemadmodum enim surculus arbori inserendus, ex ea succum vitalem non haurit, nisi primum ei inseratur, in eaque maneat: ita nec nos beneficiorum Christi participes sumus, nec succum vitæ æternæ percipimus, nisi ei, tanquam veræ, & salutari oleæ, Rom. 11. 24. inseramus; eique coalescamus, unione mysticâ, per Spiritus Sancti operationem, ac fidem; & constanter in eo, ut palmites in vite, maneamus, Ioan. 15. 5. 6. Deinde huic communione personæ Christi, alteram, nempe beneficiorum illius, apponit, & inductione partium exponit: quas, tres statuit, *justificationem, sanctificationem, glorificationem*. Ac justificationem declarat, primum remotione contrarie causæ falsæ, nempe propriæ justitiæ, lege præscriptæ: siquidem ea justificare non potest, nec absolute, & merito, quia debita est, Luc. 17. 10. nec ex hypothesi, & pacto legis, Levit. 18. 5. & Gal. 3. 12. partim quia imperfecta est, Gal. 5. 16. & 1. Ioan. 1. 8. Rom. 8. 3. partim quia persona rea est, & ob peccatum, maledictioni obnoxia, Eph. 2. 1. 3. Rom. 3. 23. Mat. 6. 12. deinde per thesin, declaratione causæ veræ, nempe justitiæ Christi, quæ justificationis nostræ materia; & à Deo, tanquam causa principali, gratuitâ imputatione (quæ justificationis forma est) fideli donatur: & per fidem, tanquam instrumentum, & spirituale manum, accipitur, Act. 10. 43. & 26. 18. Verum quia Christi justitia non unius est generis, ne, in illâ declaranda, impingamus, distributione illius opus est. Nam ut Christus duabus, plus quam toto genere differentibus, naturis, divina & humana, hypostaticâ unione copulatis, constat: ita alia est justitia naturæ divinæ: alia humanæ. Illa, pro naturæ ratione, invenia, & infinita est; nec tam Deitatis est, quam ipsa Deitas simplicissima: quia nullum hujusmodi accidens est in Deo: & propterea incommunicabilis est: nec magis communicari potest, quam ipsa Deitas. Deinde Christo non est propria, sed cum Patre, & Spiritu Sancto omni ratione communis, & eadem: quia hi tres unum sunt. 1. Ioan. 5. 7. Atque justitia Christi, qua justificamur, nobis communicatur, nec est Christo cum Patre & Spiritu Sancto communis. Ergo justitiæ Christi essentiali, & increata, divinæ essentiæ justitiæ, non justificamur. Ideoque falsò Andr. Oseander, contrarium, nostro seculo, docuit. Altera porrò Christi justitia est, non essentialis, increata, infinita: sed, pro ratione subjecti accidentalis, creata, ac reipsa, & tempore finita: nempe justitia humanæ naturæ. Quæ iterum duplex: innata & enata, seu acquisita. Prior est, totius naturæ humanæ in Christo, perfecta, inde ab initio, sanctitas, & conformitas cum lege Dei; seu omnium virtutum habitus insitus, ac perfectissimus, Luc. 1. 35. quo, ad omnem justitiam implendam, aptissimus est: quam propterea *κατ' ιχνούς* justitiam habitualem nuncupant. Altera verò hujus est fiboles, nempe justitia ex ea enata, seu acquisita: quæ nihil aliud est, quam hujus habitus, & justitiæ innata effectum, nempe omnis justitiæ, à nobis debitæ, perfecta & voluntaria, secundum Patris voluntatem, impletio: unde etiam obedientia dicitur, Rom. 5. 19. Phil. 2. 8. Quæ consistit in justitia charitatis, & justitia perpetuationis: quarum illam, justitiam vitæ, & activam: hanc mortis, & passivam, obscurius, nonnulli appellant; & non solum distinguunt, sed etiam, imperite, temporibus dividunt: nam, in Christi vita & morte, hec duo, perpetuò, fuerunt conjuncta: adeo ut inde, Christi vita, perpetua quedam perpetuo, vocari soleat. Nec enim, in Christi passione & morte, tantum fuit justitia passiva: sed etiam, diverso respectu, activa: quia Christus fuit non solum victima patiens; sed etiam justus Dei servus, & Propheta sanctus, qui mortis martyrio doctrinam firmavit, 1. Tim. 6. 13. & sacerdos, qui, per Spiritum æternum, seipsum obtulit inculpatum Deo, Hebr. 9. 14. Ideoque, quia in Christi passione, sanguinis effusione, & morte, quasi co-

lophon fuit justitia Christi, tam charitatis, Ioa. 15. v. 13. Rom. 5. 6. 7. 8. quam perpetuationis, Phil. 2. 8. propterea justificatio & salus, passioni, ac morti, non exclusive, sed Syncedochicè, κατ' ιχνούς, ut antea indicavimus, attribuitur. Atq; hæc humanæ Christi naturæ justitia, quamvis finita sit, natura sua, & per se, tamen infinitam habet dignitatem, à natura divina, quæ unione hypostatica, ei conjuncta; & ab assumptionis hujus naturæ, à filio Dei in unitatem personæ, διανομή. Filius enim Dei immortalis, ad salutem nostram, homo mortalis fieri voluit: ut, pro salute hominum secundum mortalem naturam, legi fieret obnoxius, ac moreretur. Vnde sanguis Christi dicitur sanguis Dei proprius, quo Ecclesiam Dei acquisivit, Act. 20. 28. Ac propterea hæc justitia Christi innata, & acquisita, suo quodam modo mixta est, utraq; natura contribuente, & agente, quod suum est, cum communione alterius: ac propterea justitia mediatoria appellari posset. Quæ justitia in hoc Pauli loco, & similibus intelligenda est: qua, Christo insiti, justi sumus; & ita considerati, cù imputatâ, coram Deo, justi censemur. Sed quia nonnulla adversus hanc sententiam objiciuntur: ea paucis perstringemus, ad clariorem rei intelligentiam. Objicitur enim primum ex ratione debiti nostri: nos obligari tantum ad obedientiam; aut pœnam: non autem ad utrumque simul. Ideoq; Christum, cum pœnam pro nobis pertulerit, cù solâ, pro nobis, satisfecisse. Sed negatur antecedens. Nam quamvis illud verum sit, in natura integra, ante lapsum; fallum tamen est, de natura lapsa, in qua utruinq; concurrit. Nam obligatio ad pœnam, accidentaria est, pendens à peccati commissi merito, & Dei statut: *qua die comederis, morieris*, Gen. 3. obligatio verò ad obedientiam Deo præstandam, necessaria est, necessitatate dupli: primum absoluta, seu naturæ; quia naturaliter, & indissolubili vinculo, creatura rationalis obligata est, ad Deum, & proximum diligendum: quia illud, ad perfectionem naturæ pertinet, & ad creatoris gloriam, ipsi, tanquam summo bono, & beneficio, debitam: ac propterea, cum illa obligatio obedientię pendeat à natura Dei, & à natura rei, culpam liberam facere, & à peccato absolvere, hoc modo, non potest: quia optimus est. deinde ex necessitate hypotheseos, nempe pacti legalis, Levit. 18. 5. *Hoc fac, & vivas*. Sed, secundo loco, hic regeritur, argumento ducto à ratione debiti Christi. Illum igitur, pro sua persona, secundum humanam naturam, debuisse obedientiam, obligatio naturalis necessitate: ac propterea eam obedientiam non pro nobis, sed pro se prestatilis. Sunt qui antecedens negant: quod Christi, & aliorum hominum sit diversa ratio: quia non pro se, sed pro nobis natus, nobisq; datus, Esa. 9. 6. sed satius est, ut consequentiam negemus; quia Christus, pro utrisque, & se & nobis, præstítit obedientiam: quoniam quemadmodum inobedientia Adami, fuit peccatum, non singulare personæ illius, sed generale totius generis humani, quod in eo, tanquam in radice, continebatur. Rom. 5. 12. & obedientia illius, si persistisset, suislat communis toti posteritatis ita & Christus, qui principium, & radix est regeneratorum, & pro se, & pro omnibus, per fidem ipsi insitis, ac regeneratis, obedientiam præstítit: ut ipse tanquam caput servorum esset justus; & justa haberet membra, unâ, & communia justitia, ob mysticam unionem. Tertiam objectionem (nempe, sanguini & morti Christi adscribitur salus, & justitia, ergo non obedientiæ vita) jam antea solvimus.

Quarta objectio est: Scriptura remissionem peccatorum, & justificationem, pro eodem ponit, & hanc per illam definit, Rom. 4. Respondetur hoc fieri Syncedochicè: quia remissio peccatorum est prius justificationis membrum, quod, ex gratia Dei, individuo nexus, sibi conjunctam habet justitiæ Christi imputationem; quamvis re distinctam. Quinta est: Nullibi in Sacra Scriptura hec Syncedochæ, aut distincta hæc imputatio Christi probatur. Sed contrà affert locus insignis, Rom. 5. 17. 19. 18 Philip. 2. 8. *Factus obediens non solum in morte, sed etiam usq; ad mortem:* quo loco tota obedientia Christi indicatur. Eodem pertinet, 1. Cor. 1. 30. *Christus factus est justitia*. Sexta objectio: Si Christus præstítit obedientiam pro nobis. Ergo eam non debemus præstare. Negatur sequela: quia præstítit eam pro nobis, ut eâ vitam promiceretur, & ut nobis esset exemplo: Z z priori

priori modo non est nobis praestanda obedientia; sed altero, ut Christi exemplum imitemur, & Deo creatori, ac redemptori gratitudinem exhibeamus, aliisque præluecamus. Quemadmodum quamvis Christus pro nobis passus sit, pati tamen etiam debemus, diverso fine: Christus enim passus est, ut nos redimeret, nobisque patientia exemplum præberet: quorum, illud credere, hoc verò imitari nos decet, 1. Pet. 1. v. 21. Septima: si Christus pro nobis, ante mortem, obedientiam præstavit, eramus igitur justi; ac propterea non opus fuit Christum pro nobis mori. Sed negatur consequentia, quia, per accidens lapsus, legi poenam debemus, ob violationem illius, non minus, quam obedientiam, per se, ratione Dei, summi boni, ac beneficii. Adeò ut perfecta nostra justitia constat, in innocentia, aut, per compensationem, in perfessione poenæ: & deinde in beneficentia, seu observatione mandatorum; obligatio enim prima oritur ex comminazione, *Maledictus, qui non manserit &c.* & conditione peccati nostri; posterior verò ex præcepto: *boc fac & vives.* quæ duo divelli non debent. Quare explicato primo communio-nis personæ Christi beneficio, nempe justificatione v. 9. ad alterum procedamus: quod, ut prioris consequens, ac finis proximus statuitur, nempe vita sanctificatio. Quæ, cùm mortificatione veteris hominis, & vivificatione novi, quasi membris suis, constet, ea præposterior, sed non ineptè, proponuntur. Ac prius indicat Apostolus, cùm ait: *ut cognoscam eum, & vim resurrectionis ejus.* Notitia autem, ut alibi interdum, hoc in loco, pro sensu, & experientia sumitur: Deinde per Metonymiam, per consequens adjunctum, puta, notitiam ac sensum, intelligitur antecedens objectum illius, seu res ipsa, nempe resurrectionis Christi communio, ut versu proximè antecedente, *comperiar in eo,* positum est, pro sim in eo. *Vix autem resurrectionis Christi in nobis, est resurrectio à morte triplici.* Alia enim mors est privatio vitæ æternæ, & poenæ æternæ sensus: quæ mors secunda dicitur, Apoc. 20. v. 8. à qua resurgimus justificatione actuali per resurrectionem Christi, Rom. 4. vers. 21. Altera mors est privatio vitæ spiritu-alis, nempe justitiae, & imaginis Dei: quæ privatio, eà ratione, mors animæ dicitur; à qua morte resurgimus, per vivificationem novi hominis, vi spiritus Christi, de qua re Rom. 6. vers. 4. Ephes. 2. vers. 10. quæ resurrectio gemina perpetuo nexu, inducta est: ac propterea resurrectio prima nominatur, Apoc. 20. vers. 5. Postrema mors est corporis: quæ privatio est vitæ animalis, à qua, vi resurrectionis Christi, per spiritum illius resurgemus postremo die; de qua Rom. 8. v. 11. 1. Cor. 15. pluribus: quæ resurrectio carnis, ac secunda dicitur. Et ut animalis mors sola, propriè mors dicitur: reliquæ verò ob similitudinem quandam, Metaphorice: sic & resurrectio hæc, sola propria est: antecedentes verò tropicae. Quia verò distinctè agitur, de prima v. 9. & de tertia v. 11. appetet hoc v. 10. medium resurrectionem seu secundam, id est, novi hominis vivificationem, vitæque sanctitatem, per resurrectionis vim, intelligi oportere. Porro alterum sanctificationis nostræ membrum, & quidem, naturâ primum, est mortifica-tio veteris hominis; quæ, per communionem perfectionum Christi, & conformitatem cum morte illius, declaratur. Nam conformitas hæc, aut est propria; qua Christum secuti, propter ipsum patimur, & morimur, de qua re Rom. 8. 17. aur Metaphorica; qua in nobis, merito mortis Christi, & vi Spiritus illius, vetus homo patitur, & moritur: de qua re agitur, Rom. 6. v. 4. 5. & 1. Pet. 4. v. 1. quarum priorem, quidam, hoc in loco, non adeò malè intelligunt: sed tam altera potius, ab Apostolo, videtur significari: ut ex oppositionis ratione colligi potest. Atque hæc dev. 10. & secundo communionis personæ Christi beneficio, nempe communione mortis, & resurrectionis Christi, id est, de sanctificatione. Postremum verò, & antecedentium finis, est glorificatio: quam Synecdochice, à parte illius, declarat; ea enim constat, partim resurrectione gloriose, quæ *τέλος χώρας*, generis pro specie præstantiori, resurrectio dicitur: partim vita æterna, ac cœlesti gloriæ: cùm animæ primū; tum postea corporis. Hinc ait, ac quomodo

perveniam ad resurrectionem mortuorum. Quod verò hoc in loco Apostolus utitur voce *εἰπως*, ea voce nullam indicat dubitationem, sed potius finem, seu *ut*, denotat; aut saltem desiderium & conatum significat: ideoque noster interpres, non inepta periphrasi interpretatur, *Experiens et quomodo.* Deinde verò etiam si statueretur dubitatio, non inde tamen consequeretur, salutem fidelium ipsis esse incertam, sed modum temporis dubium: nam Paulo, adversus carnem & mundum certanti, corona gloriæ promissa erat certa; sed certaminis meta, & premii tempus definitum, erat incertum. Quare nullo modo hic locus Pontificiorum causam & sententiam, de incertâ fidelium salute, adjuvat v. II. præsertim, cùm Paulum Apostolum, singulari revelationis dono, de salute fuisse certum, aperte agnoscant: in primis, cum insignem illam, Rom. 8. v. 38. de fidelium perseverantia, gloriationem, non communem fidelibus; sed propriam esse Paulo, ob revelationis privilegium, contendant.

Ceterum ne quis hic scrupulus resideat, eum eleganti anticipatione tollit, & sententiam illustrat Apostolus, Metaphora ac similitudine à currentibus in stadio desumpta. Cogitari enim poterat, Paulum hic statuere se esse omnino Christo conformem ac perfectum, & ad mortuorum resurrectionem ferè pervenisse. Sed respondet, per aphorism & thesin: primum enim modestè hoc negat, & perfectionem sibi derogat: deinde contrà, studium tantum, & conatum sibi tribuit: quem à causa impulsiva amplificat, nempe à Christi (qui ad curiculum pietatis, Paulum exemplo præiens, quasi manu, per Spiritum, verbum, fidemque apprehenderat) vocatione: cuius finis est justitiae & salutis metta v. 12. Atque hanc anticipationem expolitione quadam repetit ac declarat: nam apharesis repetit v. 13. thesin v. 14. qua similitudinem propositam explicatus reponit; quemadmodum & alibi, ut 1. Cor. 9. vers. 24. 25. & 2. Tim. 4. v. 7. 8. Comparat enim vitam suam, & reliquorum Christianorum, stadio, & curriculo, in hisce quatuor, in *scopo*, recta via, in eaque ad metam usque *perseverans*, denique in *præmio*. Atque hactenus Paulus, cùm fidelium reliquorum, tum sui oppositione Pseudo-apostolis inanem justitiae larvam detrahit: ut confirmaret propositionem illam: eos non sequendos esse; sed cavendos à fidelibus. Vnde jam conclusio sequitur, qua hortatur omnes fideles, primum, ad consensum in proposita doctrina: deinde ad imitationem sui, & similium. Et in priori membro, fideles distinguit, in perfectos, & imperfectos. *Perfectos* autem vocat, non absolutè, sed comparatè cum imperfectis, ac rudioribus illis, qui doctrinam, de abrogatione ceremoniarum legis, & de justitia Christi, non ita plenè intelligebant: quibus, anticipatione quadam, plenior em intelligen-tiam, à Deo, promittit, v. 25. Et ad constantem, in reliquis, consensum, in doctrina & vita hortatur, v. 16. Rudiores enim potuissent objicere, se non omnia capere: Respondet Apostolus, ea, suo tempore, Deum revelaturum: ideoque non esse turbandam Ecclesiam. Ad alia verò quod attinet, de quibus melius edocti erant, ne ab iis deficerent, sed constantes permanerent. Atque huic primo hortationis membro, alterum additur, de imitatione Pauli & similium, vers. 17. Quod confirmat, Pseudo-apostolorum antithesi eleganti. Antithesis autem sita est in duobus: in studiis, & in exitu. Pseudo-apostolorum enim stu-dia exponit, partim odii, cum hostes crucis Christi (id est, quam ipse tulit) aut quæ propter ipsum ferenda, Gal. 6. v. 12.) vocat v. 18. partim amoris erga ventrem, & gloriam; speciatim quidem, cum ait: *corum Deum esse ventrem, & gloriam in ignorantia*, hoc est, rebus ignorantiosis, nempe Euangelii & Ecclesiæ corruptione, Gal. 6. vers. 13. *confidere* Deinde verò generatim, cum *terrena curare ostendit*, v. 19. Exitum verò esse docet, *interitum*. Ne verò ex odio loqui videretur, eam suspicionem declaratione ad-junctarum suarum lacrymarum diluit, v. 18. Contrà verò sua & piorum studia recta: exitumque felicem, hisce opponit. Studia quidem, quod calum, & cœlestem vitam, veras fide & spe, in terris, meditentur, v. 20. Exitum verò, resurrectionem corporum gloriosam: Quam gloriam amplificat, partim à causis, cum efficiente, Christi potentia; tum for-

formā, conformitate cum Christo futura, non quidem æquals; sed simili: partim oppositione præsentis misericordie antecedentis humilitatis, v. 31. Atque hæc de Capite tertio.

CONSECTARIA CAP. III.

I. **G**audendum fidelibus, & quidem in Domino: Ergo vana est Stoicorum, eosque admirantium doctrina: & fugienda est mundana, Dominoque repugnans, letitia.

II. Eadem doctrina fideli, & vita Christianæ, sèpius Ecclesiæ repetenda est, ut altiores, in fidelium animis, agat radices; & ut cautiores sint, atque tutiores adversus pericula, v. 1.

III. Nocentes Ecclesiæ adversarii, vivis suis coloribus, depingendi sunt: ut cò melius dignosci, & caveri possint, v. 2.

IV. Non in carne, seu rebus externis, sed in Domino gloriandum, de ipsis gratia.

V. Circumcisio alia externa, ac carnis: alia interna ac cordis. Prior signum, ac sacramentum Veteri Testamento proprium: Posterior verò res est eo significata, quæ solis verè fidelibus, omnibusque, utroque Testamento communis, v. 3.

V I. Etsi à piis Euangelii ministris, omnis abesse debet arrogantia, ac donorum, sibi divinitus collatorum, jactatio: ea tamen dona, Pauli exemplo, commemorare licet; si quando noxia adversariorum jactantia, & insultans calumnia, Ecclesiæque utilitas & Dei gloria postularunt, v. 4. 5. 6.

V II. In Christi communione summa nostra felicitas consistit: ideoque ab omnibus ei adversis abhorrendum.

V VIII. Veræ fidei est, non solum Christum agnoscere Dominum: sed etiam Dominum suum ac servatorem, v. 7. & 8.

V IX. Justitia in genere, alia est propria, ex lege, quæ nobis ob naturæ corruptionem deest; alia est aliena, nempe Christi, per fidem, à Deo donata, quæ nobis adest, v. 9.

X. Justificationis finis est sanctificatio: quæ mortificatione veteris hominis, & resurrectione novi, continetur, v. 10.

X I. Fideles in hac vita imperfecti sunt, in se; & tamen ad perfectionem magis magisque scrib contendere debent. Ac propterea vitanda est arrogantia Perfectistarum, & communis ferè Christianorum in pietatis curriculo negligencia, v. 12. 13. 14.

X II. Præmio vocationis Christianæ stimulari nos decet, ut impedimenta omnia rejiciamus, & strenue progrediamur in officio, v. 14.

X III. Fratres, ex primæ institutionis pravæ erroribus adhuc infirmi in fide, bona spe progressus, tolerandi sunt, ac juvandi, v. 15.

X IV. Nihil indignius est, quam non persistare, in percepta semel doctrinæ veritate; sed à sancta Ecclesiæ confessione deficere, v. 16.

X V. Ministros Euangelii, bono fidei, & vita Christianæ exemplo, Ecclesiæ prælucere decet, v. 17.

X VI. Piorum est, sancta pastorum fidelium exempla imitari; contraria verò depastorum ac seductorum devitare, v. 17. 18.

X VII. Quam ad rem, stimulus esse debet, illorum studium honestum, ejusque præmium: horum verò improbitas & exitium, v. 18. 19. 20.

X VIII. Christus sua potentia nos suscitabit ultimo die. Ergo verus est, & omnipotens Deus.

XIX. Corpora nostra humilia, suscitanda sunt, conformia corpori Christi gloriose: Ergo persecutions, Christi nomine, ut Heb. 11. v. 26. & 35. patienter sunt ferendæ, v. 21.

CAPUT QUARTUM.

Postquam Apostolus sui, & Pseudo-apostolorum anti-thesia absolvit capite antecedente, conclusionem hortationis ad perseverantiam in fide, adversus impostorum

pervera studia repetit, ac patheticè confirmat, hujus cap. initio: ita inquit, state in Domino. Stare autem, Metaphora elegantia, ab athletis deducta, perseverantiam notat: ut ante, cap. 1. vers. 27. & 1. Cor. 16. vers. 13. exponitur, & Gal. 5. vers. 1. & Eph. 6. vers. 11. 14. Sed verba sequentia, in Domino, bitariam accipi possunt; nempe, ut dictio in notet rei causam efficientem, vel subiectum: id est, per Dominum, seu Domini virtute; aut in conjunctione cum Domino Christo, seu, in eo, tanquam radice & fundamento, Col. 2. vers. 7. quemadmodum fideles periphrasticè vocantur, qui sunt in Christo Jesu, Rom. 8. v. 1. 1. Pet. 5. v. 14. quæ accommodatio declaratio est. Similes Phrases sunt: in gratia stare, Rom. 5. vers. 2. & 1. Pet. 3. vers. 12. stare in fide, 1. Cor. 16. v. 13. Quod autem additur vox ita: quidam ad presentem Philippensem statum: alii verò probabilius ad præcedentem doctrinam referunt: ex qua, hanc hortationem deducit, voce Itaque. Atque huic conclusioni inseritur confirmation ab hujus perseverantiae effectis, amore, desiderio, gaudio, & coronâ Pauli. Gaudium autem & coronam Metonymicè Philippenses vocat, quod sint eorum materia, aut potius causa instrumentalis: ut de gaudio apparet, capite primo, v. 2. 7. & 8.

Ac quamvis corona per Metaphoram, à certaminibus derivatam, interdum honorem ac decus notet, ut appareat ex Proverb. 12. vers. 4. & 17. vers. 6. tamen accipitur etiam pro præmio, & quidem cælesti, καὶ ἡ ἀρά, quemadmodum eleganter Metaphora illa explicatur, 1. Cor. 9. vers. 25. & corona incorruptibilis dicitur: ut 1. Pet. 5. v. 4. immarcescibilis glorie corona: & Jacob. 1. vers. 12. & Apoc. 2. v. 10. corona vitae, & 2. Tim. 4. vers. 8. corona justitiae. Quo etiam modo, corona vox, hoc in loco, accipienda est: ut colligitur ex cap. 2. vers. 16. & 17. & 1. Thess. 2. v. 19.

Porrò absoluta jam hachortationum generalium tractatione; ad particulares descendit. Quarum quædam pertinent ad certa Ecclesia membra: nam Euodiam & Syntychen foeminas fideles, ad concordiam in Domino, id est, in fide in Christum, aut secundum Domini voluntatem, extimulat, vers. 2. easque collegæ commendat, ob diligentiam in Euangeliō privatim (nam publicè in Ecclesia non licuit, 1. Cor. 14. v. 34.) propagando: & ob constantiam in adjuvando Paulo, & ferenda cruce. Simile exemplum illustre est, in Priscilla, Act. 18. v. 26. Rom. 16. v. 3. 4. Hæc de v. 3. Cui subjunguntur tres adhortationes ad totam Ecclesiam pertinentes. Quarum prima est, ad iudeus (seu animi tranquillitatem) & gaudium Christianum. Quæ hortatio differt ab iis; quæ antecesserunt c. 2. v. 18. & c. 3. v. 1. quod illæ spectarint singulares, & definitas causas, Paulum & Epaphroditum: hæc verò latius patet, & ad omnia Dei beneficia, quæ nobis per Christum conferuntur, referenda est, v. 4. Altera hortatio est ad moderationem & equitatem, in preferendis aliorum iuriis. Quæ virtus (quia, ob innatam hominum impatienciam, difficilior est) per anticipationem, à propinquitate Christi Domini, confirmatur. Christus autem propè esse dicitur, vel ratione adventus ad judicium: vel ratione peculiaris auxilii, ut Psal. 145. v. 18. quomodo hic etiam accipit videtur v. 5. quamvis, si quis priori modo interpretari velit, non malè conveniet, cum reipsa, & similibus locis, Colos. 3. v. 24, & cap. 4. v. 1.

Postrema hortatio est bimembris: ad fugam solicitudinis; & remedium illius præstantissimum, invocationem Dei. Cum autem solicitudo alia sit spiritualis, alia carnalis: illam Apostolus non intelligit, quia origo illius bona est, nempe Spiritus & fides, seu agnitus voluntatis Dei, cum fiducia providentiae illius; medium etiam bonum est, quia normam & modum vocationis suæ, verbo Dei præscriptum, servat: finis denique bonus est, quia ad gloriam Dei (videlicet, ut ei obedientia præstetur, tanquam summo Domino) tendit. Ideoque Paulus eam solicitudinem in Timotheo laudavit, Phil. 2. v. 20. & in cælibe, 1. Cor. 7. v. 32. & in se, 2. Cor. 11. vers. 28. commendat. Altera contrà solicitudo carnalis est, quæ à carne & infidelitate oritur; deinde

modum excedit; denique Dei gloriā non spectat. Quam propterea Christus prohibet, Matt. 6. vers. 31. & Petrus 1. Epist. cap. 5. vers. 7. & Paulus hoc in loco intelligit. Invocationem verò distinguīt in suos modos, nimirū in gratiarū actionēm pro acceptis beneficiis, & petitionēm pro accipiendo, vers. 6. Quam hortationēm confirmat, à consequente fructu & dono perseverantie, nempe custodia animi, per pacem Dei, & mediatorem Christum. Animum autem describit partitionē quadam, in mentem, seu intelligentiam; & cor, seu voluntatem. Deinde pacem ab adjuncta quantitate seu magnitudine, per comparationēm imparis amplificat, cum ait: *omnem intellectum supradicere*, hoc est, cuius dignitas, pro merito suo, mente concipi & estimari non potest. Sed quænam pax hoc in loco intelligenda sit, inquire potest. Pax enim Dei est: cuius ille author est: unde *Deus pacis*, postea dicitur. Ea autem est triplex: prima cum Deo; altera nobiscum, seu cum conscientia nostra: tertia denique cum proximo. Quemadmodum nobis, extra Christum constitutis, triplex similiter, ex adverso respondens, est dissidium: cum Deo; nobiscum; cum proximo. Ac de tertia pace non agi, hoc in loco constat. Sed multi de secunda accipiunt: ut intelligatur conscientia pax, & tranquillitas, orta ex fide in Christum; seu ex singulari persuasione, & fiducia pacis, & reconciliationis cum Deo, per Iesum Christum mediatorem. Alii verò de prima, nempe pace cum Deo interpretantur. Cui sententia, amplificatio adjuncta & consequens effectum, magis propriè convenit: effectum enim est donum perseverantie, seu custodia animi nostri: quæ Metaphorā insigni, ac similitudine à remilitari, 2. Cor. 11. vers. 32. desumpta, præsidium appellatur: *Erit*, inquit, *præsidium*. Pax autem cum Deo, præsidio animis nostris est: partim cùm fide recipitur: inde enim oritur pax conscientia, quæ sollicitudinem carnalem expellit, Rom. 5. vers. 2. 5. partim cùm fons & causa est; unde, virtute Dei, fides, patientia, spes, charitas confirmantur. Similis locus est, 1. Pet. 1. vers. 5. qui *virtutis Dei præsidio custodimini, per fidem ad salutem: qua in re existat*. Hæc de vers. 7. Cui succedit hortationum particularium conclusio (inductione virtutum constans) universalis; ejusque confirmatio. Hortatur enim ad *studium* primum *veritatis*, ut Ephes. 4. v. 25. Deinde *omnem Q.*, id est, *santæ gravitatis & honestatis*, in dictis, factis, gestu, & incessu, ut 1. Tim. 2. v. 2. & 3. v. 4. 8. 11. tertio *Institutio*, ut Tit. 1. v. 8. & 2. v. 12. Colos. 4. v. 1. quartò *puritatis*. Quæ vox, Metaphorā, à corpore ad animam deductā, virtutem notat; interdum universè omnem, & peccato opponitur, quasi sordibus spiritualibus, ut 1. Ioh. 3. vers. 3. interdum particulariter ad certam virtutem restringitur; & quidem aut sinceritatē significat, cui hypocrisia repugnat, hoc est, fallax simulatio virtutum, Phil. 1. v. 16. 18. Iacob. 4. vers. 8. aut castitatem, Tit. 2. vers. 5. & 1. Pet. c. 3. vers. 2. quo modo hīc videtur accipienda: nempe ut dictorum factorumque immunditiae adverteretur: de qua re Eph. 5. v. 3. 4. 5.

Quintò hortatur deinde Apostolus Paulus ad *studium amabilem*, hoc est, eorum, quæ hominibus grata, & accepta sunt: quod non generatim & absolutè; sed speciatim, & relatè intelligi debet; nempe, recto judicio, ac secundum Dei verbum: ut Rom. 15. vers. 3. *quisque proximo placeat, ad bonum, ad edificationem*. Alioquin audiendus est Paulus, Galat. 1. vers. 10. Sextò, hortatur ad studium eorum operum, quæ *boni nominis* sunt; non facto solum, sed etiam jure, seu justè & convenienter Dei verbo: si fecis, sequendus est Apostolus, qui in officio sanctè præstando, per *honores*, & *laudes*, *bonam & malam famam* perrexit; 2. Corinth. 6. vers. 8. Bonum autem nomen, ut *ambitionis affectandum* non est; sic piè, ad Dei gloriam,

amari ac quæri potest ac debet. Verumque est illud Salomonis dictum elegans שׁמָן בְּשָׂבָע: id est: *Melior est bona fama, unguento bono*: ut enim bona conscientia opus est apud Deum: sic illius scientia, bona fame, apud homines; ut ministerium, & opera nostra, iis possint esse grata & utilia ad gloriam Dei. Postremò hortatur Paulus, ut *omnibus virtutibus & onni laudi* (id est, per Metonymiam, factis laude dignis, quæ, cum recta ratione ac justè laudantur) operam navent, vers. 8.

Confirmatio verò huic conclusioni subjecta, est duplex. Prior à Pauli doctrina & exemplo: posterior à fructu & præmio pacis & auxiliī divini, v. 9. Atque hac ratione absoluta est secunda tractationis hujus epistolæ pars hortatoria. Quam sequitur tertia: quæ gratiarū actionēm pro liberalitate Philippensium erga Paulum; & pecuniā, per Epaphroditum missa, continet: ac variis modis eam amplificat accommodatissimè. Ea autem gratiarū actio est duplex: una, quæ ad Philippenses dirigitur, tanquam causam secundam, seu proximam: altera ad Deum, tanquam causam remotam ac primam.

Ad illam quod attinet: primum liberalitatem describit ac commendat, ab effectu, nempe gaudio suo, & quidem magno: quo gratum animum testatur. Deinde comparatione minoris quod eā seipso jam superaret: nimirū quod ad intermissam aliquamdiu liberalitatem redierint. Idque Metaphorā, ab arboribus petita, insigni illustrat: ut enim illæ hyeme, & foliorum & fructuum viore carrent: sed vere ineunte revirescunt: ita Philippenses, ad pristinam suam beneficentiam, commodi reversi sunt. Verum, dum eos laudat, ea comparatione, ne antecedentem curam videatur accusasse: ideo, anticipatione quadam, culpam ab iis, in temporis importunitatem transfert: quod cura non defuerit, sed opportunitas; neque animo, sed faœ reviruerint, vers. 10. Deinde id, quod de magno suo gaudio dixerat: ut omnem avaritiae & intemperantiae suspicionem dilueret anticipatione illustrat; ac capsam gaudii declarat: primum remotione falsi, quod non utilitatis suæ causa, quodque ea ratione, à penuria liberatus esset, gaudeat. Idque probat à sua temperantia, & fortitudine: quod scilicet animum habeat, ad utramque sortem paratum, & usū corroboratum, vers. 11. & 12. Quod robur, ad modestiam testandam, à causa efficiente, Christo, describit, vers. 13.

Deinde declarat causam magni illius gaudii, positione veri; nempe utilitatis Philippensium: quod ea ratione communicarint afflictionē Pauli, ejusque participes facti sunt, partim amore & approbatione constantia Apostoli, in cruce ferenda: partim commiseratione Christiana; quas virtutes, hisce suis donis, testati sunt, vers. 14. Deinde hanc præsentem Philippensium liberalitatem amplificat, comparatione, à simili precedenti liberalitate: quam, oppositione aliarum Ecclesiarum, auget, vers. 15. & 16. Et iterum causam gaudii, per anticipationem (quæ avaritiae suspicioni occurrit) repetit, vers. 17. Præterea hanc beneficentiam amplificat, partim ab effecto, inde promanante, Pauli scilicet copia: partim ab adjuncta acceptance Dei, cui ea grata est. Quam, similitudine lectissima hostiæ, & *sursum Q.* legalis, figuratè describit vers. 18. & à consequente præmio vers. 19. Denique hanc gratiarū actionēm ad Philippenses sequitur altera: quæ Deo causæ primæ, gratias agit, ne Philippenses superbiant; sed omnium laudem Deo ascribant, tanquam bonorum omnium fonti, vers. 20.

Hactenus epistolæ tractatio. Sequitur *Conclusio*, tertia nimirū & postrema hujus epistolæ pars, constans salutationibus, charitatis indicibus, vers. 21. & 22. & valedictione solennis voti, de gratia Iesu Christi, ipsis proroganda atque augenda, vers. 23.

APPENDIX

A D

Capitis IV. Versum III.

In quâ ventilatur pervulgata Theologorum, tam Veterum quam Recentiorum, Quæstio hæc:

An Apostolus Paulus habuerit uxorem, nec ne?

Pxplicata jam epistola ad Philipenses, non abs re futurum existimo, si, auctarii loco, paucis de uxore Pauli differerem; cum enim capite 4. v. 3. è de re dicendi esset justissima occasio: tractationem illam, in hunc locum distuli, ne series explicationis longius divelleretur. Quæstio autem est: An Apostolus Paulus uxorem habuerit, nec ne: & an illud, ex Sacris Literis, probari possit? Quæ quæstio, quamvis perparum ad pietatem faciat, aliquid tamen habet momenti, ad doctrinam Pontificiorum, de cœlibatu ministrorum Ecclesiæ, minuendam: & ad certa Sacrae Scripturæ loca diligentius examinanda, & explicanda conduit. Ac propterea non solum à Pontificiis doctioribus, sed etiam à nostris interpretibus præstantissimis, hæc quæstio proposita & exposita est: à quibusdam brevius; ab aliis prolixius. Ad quæstionis autem definitionem quod attinet: quidam veterum & recentiorum Theologorum in ea sunt sententia: ut statuant Sacris Literis declarari, Paulum habuisse uxorem. Ex veteribus quidem Patribus: Ignatius in Epistola ad Philadelphienses, si modò ea illius est: & Clemens Alexandrinus, lib. 3. stromatum: à qua sententia non abhorret Eusebius, qui Clementis verba citat, historiæ Ecclesiasticæ lib. 3. cap. 30. contextus Græci, & versionis Ruffini; aut 27. versionis Musculi; Paulus inquit, non detrectat in epistola quadam salutare ov' ux' coniugem suam, quam non circumduxit, ut ad ministerium expeditum esset.

Ex recentioribus, Pontificii quidam, ut Cajetanus: Ex nostris, non pauci hanc sententiam sequuntur, eisdem, cum Clemente Alexandrino, nisi argumentis: nempe duobus Pauli testimoniis. Quorum prius extat, 1. Cor. 9. v. 5. *Nunquid potestatem non habemus sororem yuāka*, id est, uxorem circumducendi?

Sed bisariam respondet. Quidam enim negant eam interpretationem, quemadmodum Bellarminus: qui id probare conatur ex Græcæ Lingue proprietate: quoniam Paulus non dicit τὴν γυναῖκα, ut certam mulierem & uxorem significet: sed γυναῖκα indefinite, ut mulierem notet. Veruntamen lexiculum hoc est, & obtusum telum. Nam, ut omittam, quod Grammatici rectè docent articulum non semper esse necessarium, bonorum authorum & Apostolorum usus, & quidem in hac ipsa voce, & similibus, id evincit: nam Matthæi capite 19. vers. 29. dicitur: *Quicunque reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut matrem, aut patrem, γυναῖκα*, id est, *aut uxorem, aut liberos, aut agros*: in voce γυναῖκα, & in septem conjunctis, articulus deest. Sic Matthæi cap. 22. vers. 28. & Marci cap. 12. vers. 22. & Luc. cap. 20. vers. 33. *cuius erit γυνὴ*, id est, *uxor*, & i. ad Corinth. cap. 7. vers. 27. *alligatus es uxori γυναι*? *solutus es ab uxore γυναις*? Quare hæc refutatio Grammatica nullius est momenti.

Cœterū: non uxorem, sed mulierem h̄ic denotari, Ambrosii, Chrysostomi, & plurimorum Patrum opinio est: qui censem Paulum agere de quibusdam mulieribus fidibus ac ditioribus: quæ pietatis & sumptuum ac ministerii gratiæ. Apostolos sequebantur; idque simili exemplo Christi, Luc. 8. v. 3. & Matth. 27. v. 55. declarant.

Sed adversus hanc expositionem quatuor adferuntur argumenta: quorum primum est: quod (ut Valla obseruavit) Paulus non solum dicit sororem, sed etiam γυναῖκα: quæ vox superflua omnino esset, si mulierem tantum nötaret. Nam quod excipit Bellarminus, dici sorores mulieres, quemadmodum Aëtorum cap. 1. v. 16. Viri fratres, nisi quod Paulus (ut s̄p̄ solet) ordinem permutaverit: illud, inquam, argumento non satisfacit: ut enim insolens esset, si quis diceret; fratres viri: sic etiam, si quis dicat; Sorores mulieres. Neque verum est, in hujusmodi phrasibus, ab Apostolis, ordinem solere permutari. Ideoque non immerito vulgata versio, hoc nomine, à quibusdam reprehenditur, quod ordinem Pauli immutavit, ac mulierem sororem vertat.

Secundum argumentum est, ex circumducendi voce: quæ jus & autoritatem aliquam notat, quod matronis, sponte sua, & liberrimè secutis non convenit. Excipit tamen Bellarminus duobus modis. Primum potestatem, de qua Paulus loquitur, non fuisse in mulieres, sed in actionem circumducendi, si sequi velint. Sed illud absurdum est: quoniam non ex potestatis soli; sed ex circumducendi voce ducitur argumentum. Deinde addit Bellarminus, Apostolos habuisse autoritatem, in eas mulieres, non ut Virorum in Vxores: sed ut Doctorum in Discipulas. Sed unde probatur est Iesuita, Doctores tantum habere posse autoritatis in Discipulas, ut eas, ad ministerium, circumducant? Nam ad Christi exemplum quod attinet, secutæ sunt ipsum mulieres quædam, sponte, suæ gratitudinis ergò, non autoritate aliquâ circumductæ.

Tertium est à scopo Apostoli desumptum argumentum: Docet enim & se, & Barnabam, hac in re, juri suo, quo alii Apostoli utebantur, quasi resuntiasse, ne Ecclesiæ essent oneri. Atqui si mulieres circumduxissent ditiores, Ecclesiæ onere liberalissent. Respondet quidem Bellarminus duobus modis: sed neutro argumentum solvit. Primum ait: eas mulieres non fuisse divites, & non ministrasse pecuniam, sed obsequium. Deinde addit, vel fuisse divites, & aliuisse Apostolos, sed non semper fuisse cum Apostolis; & ideo Apostolos aliquando fuisse nutritos à populo: aliquando vero, ab ipsis mulieribus. Sed ineptæ sunt hæc conjecturæ: Nam prima repugnat temperantia & fortitudini virili, nedum Apostolicæ, quasi Apostoli ita fuissent molles, ut opus habuerint mulierum circumductione ad ministerium: Vxorū vero alia fuit ratio: quas & alere mariti debebant; & vicissim earum operâ honestè uti poterant: quanquam, non tam ad ministerium, quæ ut à maritis sustentarentur, circumducebantur. Altera vero conjectura nodum non solvit, sed magis astringit: nam Paulus sororum præsentia, Ecclesiæ onerari, non autem sublevari ostendit.

Quarta & postrema ratio est, quod honestati adversetur, & bona fama: cuius studium Apostolus Paulus commendavit, Phil. 4. 8. Neque est quod exemplum objiciatur Christi; quia maxima est dissimilitudo. Nec enim Christum solum, sed comitatum duodecim Apostolos, secutæ sunt quædam opulentiores mulieres, & quidem in angustâ, Galilææ, & Iudeæ, regione: &

Z z 3 quidem

quidem per intervalla, & ut Euangelium à Christo audirent, ut ex historia Euangelistarum appareret. Alia verò hujus facti Apostolici est ratio, quia loquitur non de mulierum, sed mulieris circumductione: quā quisque Apostolus unam circumducebat secum: idque, pro ratione itineris, per varias, easque remotissimas, regiones. Nec enim circumductionem ullo loco, aut comitatu determinat Apostolus noster. Quamobrem, ex hisce omnibus concludimus, vocem γυναις in loco ante proposito, non alienam mulierem ac ministram tantum, sed uxorem significare.

Sed tamen licet alios Apostolos uxores habuisse satis inde liqueat, Paulum interim habuisse uxorem inde probari posse, minimè demonstratur. Potuisse quidem, & ducere, ac deinde circumducere rectè concluditur: sed à potestate ad actum Consequentia non valet. Potuit Paulus uxorem ducere: Ergo duxit, ac circumduxit; non sequitur. Sed hīc objiciat fortasse aliquis: Paulus non ait ducere, sed circumducere: qui autem non habet uxorem non potest circumducere. Atqui Paulus potuit circumducere. Ergo habuit. Sed negatur Consequentia Syllogismi, propter argumenti, seu medii termini homonymiam. Propositio enim loquitur, de potentia proxima, quam immediate sequitur actus: alioqui falsa est.

Assumptio verò de potentia remota agit: nam circumducere potuit mediata, antecedente conjugio. Ideoque Apostolus noster, circumducendi voce, Syncedochice, antecedens conjugium unà complectitur. Atque hæc ad primum argumentum dicta sunt.

Alterum verò, quo probant, Paulum habuisse uxorem, depromptum est, ex epist. ad Philipp. c. 4. v. 3. *rogo te σύζυγον μητρόν, conjunx germana*, id est, fidelissima, ut Philipp. c. 2. vers. 20. Rationes autem, quibus hæc interpretatio probatur, sunt quatuor: quæ expendendæ.

Prima est, quod hæc sit propria vocis significatio: ideoque retinenda potius, quam alia. Sed negatur antecedens. Σύζυγος enim de jumentis propriè dicitur, & conjugatum, aut sub eodem jugo constitutum notat. Unde per Metaphoram ad quævis arctè conjuncta refertur: sive res animatae sint, sive inanimæ; ut ex bonorum authorum usu constat: & quædam à Domino Theod. Beza, ad hunc locum: & plura ab Henrico Stephano, in Thesauro Græco-Linguæ referuntur exempla. Deinde, quamvis daremus, in hoc versu, *conjugem* significare: non inde tamen necessariò sequeretur, de uxore debere accipi: quia generatim personam, matrimonio conjugatam, notat: ideoque marito patriter atque uxori convenit. Et quidem in hanc sententiam, de marito Euodiæ, vel Syntyches, exponit Oecumenius: nec dissimiliter Theophylactus ait: *aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus: forsitan autem & custos fuit carceris*. Et rationem adfert Grammaticam: Si Paulus, inquit, *suam uxorem intelligere voluisset, debuisset dicere genere feminino γυναῖα σύζυγος, germana conjux*. Probabiliter quidem hoc dicitur; sed tamen nulla fuit necessitas: quia Atticæ generis permutatione, de qua Corinthus, & Grammatici alii monent, uti potuit. Nam quod Bellarminus objicit: non tam politum fuisse Apostolum, ut Atticis uteretur: illud ex doctissimâ Henrici Stephani prefatione, ad editionem Novi Testamenti minore formâ, ab ipso, Anno Dom. septuagesimo sexto editi, abundè refutatur. Atque hæc de Antecedente rationis primæ: Consequentia verò negatur: si σύζυγος propriè uxorem notaret, de eâ debere accipi, quia alia obstant, quibus probari potest, hoc quidem in loco, de conjugio non agi.

Porrò secunda ratio objicitur: quod σύζυγος mulieribus conjugatur: ac propterea fuisse mulierem. Sed hoc minimè sequitur: quia non est tanta conjunctionis vis: nam Clemens etiam conjugitur. Similiter Roman. c. 13. vers. 3. postquam duarum foeminarum Phœbes, & Priscillæ meminit, Aquilam maritum hujus conjungit: & postea quoque, virorum salutationibus foeminarum nomina promiscuè inserit, vers. 6. & 15.

Tertia ratio est: quia alioqui Pauli oratio foret obscurior: nam si masculino genere legas, nulla certa indicabitur persona, quis nimirum fuerit Symmysta iste germanus: si-

verò de foemina intelligas, exprimitur certa persona, nimirum uxor Pauli. Hoc argumentum speciem habet non exiguum. Nam si quis velit excipere, Philippensem Episcopum, absentis Epaphroditi collegam, intelligi: regeretur, plures fuisse Episcopos Philippenses, cap. 1. v. 1. Sed ad illud responderi potest: unum ex iis fortasse peculiariter excelluisse, qui in regno Christi, per Euangelium, propagando, socius Pauli fidelissimus extiterit: ac propterea hæc descriptione fuisse denotatum, & Philippensis satis notum. Deinde certa etiam persona designari potest, nempe maritus Euodiæ vel Syntyches; vel alterius, aut utriusque frater: ut Paulus intelligat conjugatum, non sibi sed ei, aut illis, de quibus agit versu antecedente secundo. Veruntamen hæc sententia non videtur verisimilis: quid enim opus erat, uxorem marito, aut sororem fratri, naturâ & meritis commendatissimam commendare? Ac propterea nec Oecumenii, nec Theophylacti conjecturæ, hac in re, satis commodæ videntur. Quapropter tertia sententia, quæ altera Oecumenii conjectura, magis placet: nimirum, quod Σύζυγος sit nomen proprium. Nam quod objicitur, illud durum esse, propter adjunctam, γυναις, epitheton: illud verum videri potest, si cum vulgo interpretemur: sed convenientissimum, si, ut arbitror, allusio statuatur ad nomen proprium, per ellipsis quandam, ac si dixisset: precor te σύζυγος germane, id est, qui verè, & re, & nomine, σύζυγος es. Neque hujusmodi elegantia solùm in Ethniciis authoribus reperiri potest: verum etiam in Sacris Literis occurrit. Ut etiam ex paronomasiis variis, Esaïæ, & aliorum Prophetarum: imò ex Pauli quoque, ad nomen Onesimi, honestè alludentis, in epistola ad Philemonem, vers. 10. 11. 20. & Phil. 3. vers. 2. apparel.

Postrema, quæ objicitur ratio est, ab autoritate Clementis Alexandrini, qui, ut Apostolorum temporibus propinquior fuit, quām posteriores Patres: ita melius cognoscere potuit, an Paulus habuerit uxorem, nec ne? Sed illud negamus valere; quia, autoritate verborum Pauli, non autem traditione ulla, sententiam suam confirmat. Deinde, quia nonnulla alia habet, de Apostolis, quæ fabulosa esse constat: ac propterea authoritas illius tanti esse non debet, ut posteris & justis rationibus præponatur. Atque hucusque examinavimus eas rationes, quibus illi nituntur, qui Paulum habuisse uxorem contendunt. Nunc ea etiam argumenta videamus, quibus alii contrarium probant. Quorum primum est (quo etiam utitur Ambrosius in annotationibus suis ad priorem epistolam ad Corinthios capite 7.) quod Paulus adolescens à Domino Christo vocatus est, ut liquet ex Actis Apostolorum c. 7. v. 58. & c. 9. v. 3. quo tempore, credibile non est, eum uxorem habuisse: postea verò uxorem duxisse, in perpetuis illis ac gravissimis persecutionibus, difficultatibus, & peregrinationibus remotissimis, quibus longè supra reliquos Apostolos, ac fideles, 2. Cor. c. 11. v. 23. fuit agitatus, non videtur ullo pacto verisimile, 1. Corinth. 7. v. 26. 28. 32. Atque hoc primum argumentum valde probabile est: quamvis interim non absolutè necessarium.

Alterum est, ex 1. ad Corinth. 7. v. 8. desumptum: quo in loco Apostolus ait: *innuptæ autem & viduæ dico; bonum est illæ, si sic permanerint: sicut & ego, quod si se non continent, nubant*. Atque hoc commune argumentum est, quo potissimum, de Pauli conjugio, certi aliquid colligi posse, contendunt. Iterim tamen excipiunt alii contraria, hoc nihil ad rem pertinere. Nec enim inquietunt, ex eo sequitur: Ergo Paulus erat vel nondum conjugatus, vel viduus; sed tantum: Ergo vitam ducebat cœlibem, ut eò, scilicet liberius, atque expeditius, regiones ad Euangelium prædicandum, peragraret. Cœlibatum enim duplicum esse statuunt: unum extra conjugium, cùm quis uxore caret: alterum in conjugio, cùm quis, ex communi uxoris consenu, eâ non utitur: sed ab illa abstinet: ac talem fuisse tum temporis Pauli Apostoli conditionem. Sic quidem argutantur Pontificii nonnulli. Sed nescio, unde hæc distinctio cœlibatus probari possit. Castitas quidem alia est in conjugio: alia extra illud, ut res ipsa arguit: sed cœlibatus non nisi extra conjugium.

Verum

Verum iterum regeri potest: Paulum agere de continenti, seu abstinentia, à mutua conjunctione: quoniam de ea locutus erat v. 5. & 6. & subjecerat vers. 7. *vellim ut omnes homines essent ut ipse sum: sed unusquisque proprium dominum habet ex Deo.* Nam se, tanquam exemplum conjugalis illius continentiae, afferit Apostolus, alioqui, si de celibatu intelligamus, erit incommoda applicatio: sensus enim est, quod dixi, ut conveniatis iterum: hoc dixi, ex concessione, non ex imperio: nam velim omnes homines ita esse continentia ut meo exemplo, penitus, ab usu conjugii, abstine-re possent: sed non omnes eodono sunt praediti. Veruntamen responderi potest bifariam. Primum Paulum se statuere non exemplum conjugalis continentiae, sed continentiae generatum: quandoquidem optat omnibus homi-nibus, tam conjugatis, quam à conjugio liberis, similem

continentiam: deinde v. 8. nominatim optat innuptis & viduis abstinentiam, non tantum ab usu conjugii; sed etiam à conjugio: quia non solum ait: *bonum est si manterint sicut ego:* sed addit: *quod si continent non sunt, matrimonium contrahant.* Vnde apparet, quid Paulus intelligat per illa verba: *si manterint sicut ego,* id est, cœlibes, sine con-tractione matrimonii.

Porrò tertium argumentum, & quidem levius est, ab authoritate humanâ, quod, excepto Ignatio, Clemente & Eusebio, reliqui Patres, qui hoc argumentum tractarunt, hanc sententiam amplectuntur. Quapropter, ut tandem propositæ quæstioni finem imponam, hanc sententiam probabiliorem esse existimo: qua statuitur, Paulum non habuisse uxorem: et si, ut antè contra Pontificios ostendimus, reliquos Apostolos uxores habuisse, afferuit.

Atque hactenus hujus Epistolæ ad Philippienses Appendix.

E P I S T O L A E P A U L I A P O S T O L I A D C O L O S S E N S E S E X P L I C A T I O .

Expli-caturus Epistolam ad Colossenses, à de-scriptione illius, & partitione exordiar. Descri-pcio prius autem est hujusmodi: *Epistola ad Colos-senses, est dogmaticum Novi Testamenti scriptum, quo Paulus Apostolus Romæ vinculus, ab Epaphra, fidelis Ecclesie Colossensium Episcopo, de illius statu & periculo solicite monitus & rogatus, eandem in vera religione confirmat; ad Ecclesiæ salutem, & gratiæ Dei redemptoris gloriam.* Ut ve-ro, quæ hac descriptione, contractius dicta sunt, melius percipiuntur; tria potissimum nobis explicanda: *objectum, occasio, & scopus* hujus epistolæ: hoc est: *quibus, quæ occa-sione & in quem finem* hanc epistolam conscripsérunt Paulus. *Objectum* autem est, Ecclesia Colossensium. Sed de Colossensibus diversa est sententia. Quidam enim cum Ambrosio Calepino & Munstero in Cosmographia eos Rhodios fuisse putant, freti autoritate Suidæ, qui sic dictos memorat, propter *Colossum*, immensam illam, ex ære sta-tuam solis, quæ inter septem miracula celebratur. Sed hæc sententia nihil probat: primum, quia videntur Rhodi, non absolute, ut hoc loco, nec ab omnibus, sed tanquam epitheto quodam à Poëris sic dicti. Deinde quamvis Colossenses ea ratione essent dicti, Rhodium tamen dicendum fuisse Colossas (quod nomen tamen Colossensium urbi ab Apostolo tribuitur, cap. 1. v. 2.) minimè probat. Deinde idem etiam colligitur è situ: quia Colossæ vicinæ erant urbibus, à Rhodo remotissimis: quasque Ptolomeus, lib. 5. cap. 2. & Strabo lib. 12. Phrygiæ adscribunt, nimirum Laodiceæ & Hieropoli, ut docet Paulus Col. 2. v. 1. & 4. v. 13. Quamobrem alii inde contra concludunt; Colossas fuisse urbem Phrygiæ majoris: quam ur-bem magnam appellat Herodotus lib. 7. Strabo quoque Geograph. lib. 12. sub finem. Plinius. lib. 5. c. 32. In qua sententia sunt Patres Orthodoxi, Hieron. Prologo in hanc Epistolam: Chrysost. Theodoretus: & Theoph. & neoterici plerique. Cœterum hæc urbs funesto casu, sub Ne-tonis imperio, anno Christi 66. quatuor verò annos ante Pauli martyrium, uti volunt, non multò post hanc scri-tam Epistolam concidit, teste non solum Orosio, sed etiam Eusebio in Chron. in Asia, inquit, tres urbes terræ mo-ri conciderunt, Laodicea, Hierapolis, Colosse. Qua ratione

nonnulli putant Chrysost. non dixisse Colossas esse, sed fuisse Vrbem Phrygiæ. Ex qua ruinâ, quidam conjiciunt hanc Pauli epistolam parum apud Colossenses profuisse. Sed malum distinctius, ex charitatis lege judicare. Atque hæc de objecto Epistolæ: nempe de Colossensibus, qui-bus ea primum scripta & missa est.

Occasio vero erat duplex: prior, periculi Ecclesiæ Co-lossensis, ex Epaphræ relatu, cognitio: altera fuit Epaphræ, ad Paulum, eo nomine profecti, solicita petitio, ut periclitanti Ecclesiæ succurreret, Col. 1. v. 7. & 8. & 4. v. 12. & 13. Periculum vero erat veritatis & charitatis Christianæ geminum: partim à Iudeis, qui ceremonia-rum Mosaicarum jugum Ecclesiæ studebant imponere: partim à Pseudophilosophis, qui, inani sapientiæ & pietatis specie, multa de Angelis curiosè differebant; & Chri-sti honorem ac cultum, ad eos etiam derivabant, Col. 2. v. 4. 8. 16. 18. 19. &c. Denique *scopus & finis* Pauli proximus, erat duplex, singularis & communis. Ille erat do-trinæ ab Epaphra Colossensibus traditæ, & obedientiæ (seu fidei & charitatis) eorum confirmatio. Hic vero to-tius Ecclesiæ, ad finem mundi, institutio. Etsi enim non raro, scriptio librorum sacrorum, quidam populi, aut quædam Ecclesiæ; imò interdum quidam homines, occa-sionem præbuerint: finis tamen & usus ad totam Ecclesiæ pertinet, Rom. 15. v. 4. & 2. Tim. 3. v. 16. Medius finis erat Ecclesiæ salus. Ultimus denique gratiæ Dei crea-toris & redemptoris gloria. Atque hæc quidem de episto-læ descriptione, diximus: ad partitionem transeamus. Hæc enim epistola tribus constat partibus, *præfatione, tractatio-ne, & conclusione.*

Præfatio, attentionem & benevolentiam prudenter ca-pitat, inscriptione, salutatione & gratulatione. Inscriptio no-tat efficientem causam, & objectum epistolæ: seu quis, & quibus scribat. Efficiens instrumentalis primaria no-tatur adjuncto nomine, *Paulus*; & officio, *Apostolus Iesu Christi*. quod ab authore amplificatur, *per voluntatem Dei*. Ubi obiter observandum vocem *per*, non instrumentum, sed efficientem principem denotare. Efficiens vero secun-daria seu approbans est, *Timæheus frater*: quem sibi ad-jungit v. 1. ad commendationem illius. Objectum vero

Epistolæ est Colossensium Ecclesia: quæ tribus epithetis describitur. Nam appellat primum *fratres*: deinde ut à falsis distinguat, addit; *sanc& fidelibus*: communiter verò hisce tribus subditur author, cum ait: *in Christo Iesu*. ubi, *in*, pro *per*, accipitur, ut res ipsa docet, & similium locorum comparatio, Phil. 1. 1. Eph. 1. 1. Atque hæc inscriptio, cui consueta salutatio adjicitur, v. 2. Gratulatio denique succedit: quæ indicatur gratiarum actione, & precatione v. 3. Quæ à causa impulsiva describuntur, *auditione fidei* Colossensium *in Christum*, & *charitatis in omnes sanctos*: (id est, fideles, per Sp. S. regenitos & sanctificatos) in quibus duobus membris, Christiana religio constituit, 2. Tim. 1. v. 12. Gal. 5. 6. Hæc de v. 4. Charitas verò illustratur, à causa impulsiva adjuvante, nempe *spe reposita in cœlis*, h. e. (Meton. objecti pro suo adjecto) sperata vita æterna: quæ idoneus est ad charitatem stimulus. Hæc porrò spes, accommodata scopo epistolæ, digressione explicatur: primum à causa instrumentalis, *doctrinæ prius auditæ*; quam, ad commendationem illius, *Evangeliū vocat*; & descriptione quadam definit, *sermonem veritatis*, de Christo salutiferæ καὶ ἔξοχοις, v. 5. Deinde laudat ac comprobatur, à consensu doctrinæ Apostolicæ, per totum orbem promulgatæ, & communibus utrinque effectis ac fructibus; nempe fidelium conversione continua, & conversorum, in fide, spe & charitate, incremento, v. 6. Sed objiciunt Pontificii: Paulus, à consensu orbis, doctrinam Colossensibus traditam, probat: Ergo & nobis, hoc tempore faciendum est: eoque vera est Pontificiorum religio, quæ communis orbis consensu probatur. Verum respondet primum ad antecedens: Paulum non à consensu orbis, sed prædications Apostolicæ consensu, argumentari. Deinde esto: agnoscimus etiam, à consensu Ecclesiæ Apostolicarum, doctrinam probari posse: sed quisnam ille consensus sit, non aliunde certò, quam ex Apostolorum sermone, aut scriptis colligi potest. Nam si ad Patres ventum fuerit, quam crebrò inter se, imò & à seipisis dissentiant, res ipsa loquitur. Præterea negatur consequentia: quia alia hujus est temporis, quam Apostolorum ratio: illis enim superstibis nominatim constare, certo eorum indicio & sermone, poterat omnibus, quænam Ecclesiæ recte, quænam male sentirent: quod jam fecus est. Quare ubi Pontificii probârint, ea, quæ ex Patribus corradunt, Christi & Apostolorum sermone probari, acquiescemus. Atque hac ratione humana ex Patribus testimonia probamus & adducimus, non per se: sed quatenus ea, Prophetarum & Apostolorum testimoniis comprobantur. Atque hæc de spei causa instrumentalis proxima, auditione nimirum Euangelii. Remota verò, seu per quem illud audierint exprimit, nomine *Epaphram* vocans; eumque commendat, ab amore suo erga ipsum, *dilectum* appellans: deinde à muneris communis dignitate & fidelitate, v. 7. Quæ ex effecto demonstratur, quod videlicet declarâit Paulo Colossensium non ex carne, sed ex Spiritu promanantem charitatem, de qua vers. 4. Atque hæc ad v. 8. Hæc enus de communi causa impulsiva gratiarum actionis & precationis Pauli pro Colossensibus. Sequitur singolaris quædam precationis descriptio: qualis Ephes. 1. v. 15. 16. 17. ac primum quidem indicat & repetit, causam impulsivam, cum ait: *propterea*, hoc est, auditæ, ex Epaphræ relatu, fide & charitate vestrâ Secundò apponit prectionis adiunctum duplex, promptitudinem nimirum, cum ait: *ex quo die audivimus*: & constantiam cum addit: *non desinimus pro vobis orare*: ut Phil. 1. v. 6. Denique subjicit materiam subjectam prectionis, hoc est, quid preceretur, nempe incrementum religionis, sive cognitionis & cultus Dei. Eaque ratione confirmare studet Colossenses, adversus falsos doctores. Et cognitionem quidem indicat his verbis: *ut impleamini agnitione voluntatis ejus* (nempe Dei) quemadmodum vox *avnis* per ellipsis, ac καὶ ἔξοχοις, de Deo interdum usurpat. Voluntas autem hoc in loco, non arcana, sed verbo revelata, intelligitur: partim Euangelio, quod norma est fidei, Joh. 6. vers. 39. partim lege, quæ Euangelio firmata, est norma vitæ, Rom. 2. vers. 18. & 12. vers. 2. Ephes. 5. vers. 17. Impletio autem hoc in loco, non absolute accipienda est, quia ex parte hic cognoscimus, 1. Cor. 13. vers. 9. sed comparatè & paulatim: ut Apostoli Actor. 6. verl. 3. & 5. diaconos feligidos monent, *qui sint pleni Spiritu S. & sapientia*. Ceterum hæc agnitione amplificatur ab adjuncto sapientiæ & intelligentiæ spiritualis. Sapientia autem ambiguè dicitur: alia enim infinita est, quam increatum: alia finita, quam creatam vulgo nominant. Infinita autem, essentiam divinam communiter, aut propriè personam Filii notat. Finita verò alia est acquisita, quæ rerum divinarum & humanarum, aut artis alicuius excellentem cognitionem notat, & humana est, de qua Philosophi differunt: alia revelata à Spiritu Sancto, unde spiritualis dicitur: & à sapientia mundi, seu humanâ, 1. Cor. 1. v. 21. Coloss. 2. v. 23. distinguitur; & quidem aut ad mentem restringitur, & præstantem Theologiz scientiam notat. Unde interdum Metonymia adjuncti pro subjecta materia, Theologiam & Dei verbum significat; aut ad animum ac voluntatem etiam refertur; & præter scientiam illam, obedientiam quoque & cultum Dei complectitur: quomodo hoc in loco quidam interpretantur. Atque hæc ratione, exegeticè verba illa essent accipienda: *ἐπάγγελον, in omni sapientia*, non autem cum omni sapientia, ut Coloss. 3. verl. 16. Ephes. 1. vers. 17. Veruntamen, quia additur *avnis*: quæ vox *judicium & operum prudentiam* (uti fatentur) notat; accommodatus videtur, ut utrumque *avnorūus* accipiatur, & sapientia quoque (ut Coloss. 4. v. 5.) ad prudentiam referatur: quæ ad usum cognitionis & veri ac falsi discrimen, necessaria, vers. 9. Hæc de cognitione. Fructum verò illius & finem, nempe cultum Dei, deinde describit Apostolus: ac primum quidem generatum proponit, his verbis: *ut incedatis, sicut dignum est Domino*, hoc est, Christo: & exponit sequentibus. Nam *Domino dignè incedere*, est ei, per omnia placere, cum bonorum operum fructibus, tum agnitionis Dei profectu. Agnitione autem Christi, vel propriè intelligitur, ut vers. 9. de mente: vel impropriè & Metonymicè, de re ipsa, pro agnitione operum: quæ idcirco, quod effecta sine, & signa rectæ agnitionis Dei, 1. Joh. 2. v. 4. eo nomine ornantur: ut Tit. 1. vers. 16. Si propriè accipiatur ea vox, erit prioris repetitio: sed diverso modo. Ut enim ex agnitione Dei, pia vita oritur: sic ex pia vita vicissim cognitio Dei crescit. Sin verò impropriè, quod videatur non alienum, erit fructus illius expositio, & agnitionis veræ ac salutaris, ab inutili distinctio, vers. 10. Huic autem generali cultus Dei descriptioni, specialis subjicitur duobus membris: quæ alia in se continent. Ea autem sunt fortitudo Christiana, & gratitudo erga Deum. Eam autem fortitudinem definit Apostolus genere (quo etiam causa efficiens. continetur) & forma. Illud est robur: *secundum gloriosum robur ipsius*, hoc est, à Deo omnipotente prophanans. Forma vero, *tolerantia & animi lenitatem, cum gaudio*, exprimitur. Ac tolerantia in rebus adversis, ac præsertim in persecutionibus & hæresibus superandis occupatur: lenitas, in irâ & vindictâ frænanda cernitur. Gaudium verò, tolerantiam veram à ficta & coacta, distinguit. Cum autem gaudium sit affectus, quo animus jucundè. ex boni apprehensione, afficitur: hoc gaudium in rebus adversis (de quo Paulus hīc loquitur) ex tribus potissimum oritur. Primum ex agnitione voluntatis & paternæ providentiaz Dei, cui lubenter sancti se subjiciunt: deinde ex dignitate crucis Christianæ: denique ex notitia, & fiducia fructuum illius; quales sunt Dei redemptoris, pro quo patimur, gloria; conformatio cum Christo, & Prophetis; sanctificatio & glorificatio, seu vitæ æternæ præmium, Actor. 5. v. 41. Phil. 1. v. 29. 30. Rom. 5. v. 3. & 8. v. 29. 30. Rom. 5. v. 3. & 8. v. 29. Matth. 5. v. 10. 11. 12. Heb. 12. v. 10. & 1. Cor. 11. v. 32. Jac. 1. v. 2. Sed objiciat aliquis: cum persecutions piorum sint injustæ: inde sequitur, eas doloris esse, non gaudii materiam. Verum ad antecedens respondet, Persecutions piorum esse injustas, non quæ feruntur; sed quæ inferuntur, & quidem injustæ ab hominibus, tanquam causa proxima: eaque ratione sunt doloris materia: quatenus verò à piis feruntur, & à Deo Patre nostro, ut causa remota, Justæ, ad nostram salutem, 1. Cor. 11. v. 32. & 2. Cor. 4. v. 17. & 18. inferuntur, non doloris, sed

scimus, 1. Cor. 13. vers. 9. sed comparatè & paulatim: ut Apostoli Actor. 6. verl. 3. & 5. diaconos feligidos monent, *qui sint pleni Spiritu S. & sapientia*. Ceterum hæc agnitione amplificatur ab adjuncto sapientiæ & intelligentiæ spiritualis. Sapientia autem ambiguae dicitur: alia enim infinita est, quam increatum: alia finita, quam creatam vulgo nominant. Infinita autem, essentiam divinam communiter, aut propriè personam Filii notat. Finita verò alia est acquisita, quæ rerum divinarum & humanarum, aut artis alicuius excellentem cognitionem notat, & humana est, de qua Philosophi differunt: alia revelata à Spiritu Sancto, unde spiritualis dicitur: & à sapientia mundi, seu humanâ, 1. Cor. 1. v. 21. Coloss. 2. v. 23. distinguitur; & quidem aut ad mentem restringitur, & præstantem Theologiz scientiam notat. Unde interdum Metonymia adjuncti pro subjecta materia, Theologiam & Dei verbum significat; aut ad animum ac voluntatem etiam refertur; & præter scientiam illam, obedientiam quoque & cultum Dei complectitur: quomodo hoc in loco quidam interpretantur. Atque hæc ratione, exegeticè verba illa essent accipienda: *ἐπάγγελον, in omni sapientia*, non autem cum omni sapientia, ut Coloss. 3. verl. 16. Ephes. 1. vers. 17. Veruntamen, quia additur *avnis*: quæ vox *judicium & operum prudentiam* (uti fatentur) notat; accommodatus videtur, ut utrumque *avnorūus* accipiatur, & sapientia quoque (ut Coloss. 4. v. 5.) ad prudentiam referatur: quæ ad usum cognitionis & veri ac falsi discrimen, necessaria, vers. 9. Hæc de cognitione. Fructum verò illius & finem, nempe cultum Dei, deinde describit Apostolus: ac primum quidem generatum proponit, his verbis: *ut incedatis, sicut dignum est Domino*, hoc est, Christo: & exponit sequentibus. Nam *Domino dignè incedere*, est ei, per omnia placere, cum bonorum operum fructibus, tum agnitionis Dei profectu. Agnitione autem Christi, vel propriè intelligitur, ut vers. 9. de mente: vel impropriè & Metonymicè, de re ipsa, pro agnitione operum: quæ idcirco, quod effecta sine, & signa rectæ agnitionis Dei, 1. Joh. 2. v. 4. eo nomine ornantur: ut Tit. 1. vers. 16. Si propriè accipiatur ea vox, erit prioris repetitio: sed diverso modo. Ut enim ex agnitione Dei, pia vita oritur: sic ex pia vita vicissim cognitio Dei crescit. Sin verò impropriè, quod videatur non alienum, erit fructus illius expositio, & agnitionis veræ ac salutaris, ab inutili distinctio, vers. 10. Huic autem generali cultus Dei descriptioni, specialis subjicitur duobus membris: quæ alia in se continent. Ea autem sunt fortitudo Christiana, & gratitudo erga Deum. Eam autem fortitudinem definit Apostolus genere (quo etiam causa efficiens. continetur) & forma. Illud est robur: *secundum gloriosum robur ipsius*, hoc est, à Deo omnipotente prophanans. Forma vero, *tolerantia & animi lenitatem, cum gaudio*, exprimitur. Ac tolerantia in rebus adversis, ac præsertim in persecutionibus & hæresibus superandis occupatur: lenitas, in irâ & vindictâ frænanda cernitur. Gaudium verò, tolerantiam veram à ficta & coacta, distinguit. Cum autem gaudium sit affectus, quo animus jucundè. ex boni apprehensione, afficitur: hoc gaudium in rebus adversis (de quo Paulus hīc loquitur) ex tribus potissimum oritur. Primum ex agnitione voluntatis & paternæ providentiaz Dei, cui lubenter sancti se subjiciunt: deinde ex dignitate crucis Christianæ: denique ex notitia, & fiducia fructuum illius; quales sunt Dei redemptoris, pro quo patimur, gloria; conformatio cum Christo, & Prophetis; sanctificatio & glorificatio, seu vitæ æternæ præmium, Actor. 5. v. 41. Phil. 1. v. 29. 30. Rom. 5. v. 3. & 8. v. 29. 30. Rom. 5. v. 3. & 8. v. 29. Matth. 5. v. 10. 11. 12. Heb. 12. v. 10. & 1. Cor. 11. v. 32. Jac. 1. v. 2. Sed objiciat aliquis: cum persecutions piorum sint injustæ: inde sequitur, eas doloris esse, non gaudii materiam. Verum ad antecedens respondet, Persecutions piorum esse injustas, non quæ feruntur; sed quæ inferuntur, & quidem injustæ ab hominibus, tanquam causa proxima: eaque ratione sunt doloris materia: quatenus verò à piis feruntur, & à Deo Patre nostro, ut causa remota, Justæ, ad nostram salutem, 1. Cor. 11. v. 32. & 2. Cor. 4. v. 17. & 18. inferuntur, non doloris, sed

sed gaudium causam præbent, vers. 11. Hæc de fortitudine Christiana. Gratitudo vero erga Deum describitur, à causa ipsius pulsiva, vocatione & adoptione: quæ gaudii fidelium origo; nempe quod nos fideles idoneos fecit ad portionem hæreditatis sanctorum in luce. Etsi enim hic versus à quibus fidam, ad Paulum referatur, ut sit gratulationis repetitio, aptius tamen videtur, ut ad Coloss. cum aliis referamus: ut cum versu antecedente cohæreat; & elegantissima transitioni serviat. Sanctos autem fideles vocat; quia sancti sunt, sanctitate Christi imputata per fidem; ac justitia & sanctitate sua, nempe vocatione externa communis, per verbum & sacramenta ad visibilem Ecclesiam; & vocatione interiori atque efficaci, per Spiritum ad fidem & charitatem. *Hæreditatis* vero *portionem* vocat Metaphorice vitam æternam, ad quam nos idoneos reddit, vocatione & adoptione. Denique verba illa: *in luce*, bifariam explicantur; quia idam enim de regno coelesti, & glorioso accipiunt: ubi suorum lux, ac felicitas, 1. Tim. 6. v. 16. Apoc. 21. v. 23. alii de luce animæ per Metaphoram exponunt: quæ in cognitione mentis per fidem; & voluntatis, per charitatem, sanctitatem, & utriusque fructu, vita sanctæ luce, Matth. 5. v. 16. constat, Act. 26. v. 18. 1. Thess. 4. 5. & 8. & 1. Pet. 2. v. 9. 2. Cor. 4. v. 6. atque ita sensus erit, per lucem fidei & charitatis; quia hæc salutis via. Quæ interpretatione Scripturæ phrasit, ac sequentibus verbis, magis consentanea. Atque hæc de gratiarum actione; & prima hujus Epistolæ parte: nempe Præfatione. A qua transitione commodissima, ad alteram partem epistolæ, hoc est, translationem, accedit. Quæ partim dogmatica est, & de fide Christiana disserit, c. 1. & 2. partim parænetica, & de vita Christiana agit, reliquis duobus. Prius membrum dividitur in demonstrationem veritatis, cap. 1. & refutationem falsitatis, c. 2. Illa propositur primum generatum, per thesin, ad vers. 21. deinde speciatim, per hypothesin, exemplo Coloss. inde ad finem capitinis. Thesis autem, modum salutis nostræ breviter expónit, & accuratam Christi servatoris descriptionem continet. Ac primum ut Paulus causam salutis nostræ docuit esse Dei Patris gratiam, vers. 12. sic deinde eandem declarat, & modum salutis exponit, duobus membris: ablatione mali, & collatione boni. De priori ait: *qui nos eripuit ex potestate tenebrarum*, hoc est, ignoranciæ Dei, & impietatis, quibus eramus obnoxii: quæ Metaphorice, tenebræ appellantur, Matth. 4. vers. 16. & 2. Cor. 4. v. 6. Ephes. 4. vers. 18. Act. 26. vers. 18. 1. Pet. 2. v. 9. Potestas vero est duplex: una, jus condemnandi, Rom. 6. v. 21. & 23. altera dominandi, & operata tenebrarum preferendi. Ereptio autem fit, per Christum: à priori, per justificationem, Rom. 8. v. 1. à posteriori vero, per sanctificationem, seu regenerationem: quia ex tenebris lux, hoc est, è tenebris lucidi sumus, ac per Metonymiam, dicimus, Rom. 6. v. 15. & 18. Ephes. 5. v. 8. De altero, nempe boni collatione ait: *Et transstulit in regnum filii sui dilecti*. Regnum autem Christi (ut homonymiam illius declaremus) aliud gratiæ dici solet, nempe Ecclesia Christi, Matth. 13. aliud gloriæ, nempe celum, eternæ gloriæ sedes, & sanctorum Patria, Eph. 5. vers. 5. In utrumque Pater noster transtulit; sed diverso modo. In prius quidem re ipsa & possessione in nobis ipsis, per fidem charitate efficiacem, Joh. 6. v. 44. qua tenebris exempti, à mundo infideli segregamur; & Christo, ejusque Ecclesiæ uniamur, Eph. 3. vers. 17. & 4. vers. 12. & 13. Hebr. 12. v. 22. & 23. In alterum vero partim re, partim jure & spe. Re quidem in Christo, in quo, tanquam capite nostro, regamus in cœlo, Ephes. 2. v. 6. quemadmodum vicissim ille in suis fidelibus, tanquam membris, adhuc patitur in terra, Act. 9. v. 4. Coloss. 1. v. 24. Jure vero adoptionis, Rom. 8. vers. 17. & spe salutis, per filium promissæ, à Deo omnipotente & veraci Rom. 8. vers. 24. 1. Thess. 5. v. 23. & 24. Tit. 1. 2. Atque hæc de v. 13. Unde transitione eleganti, accedit Apostolus ad descriptionem Christi: cuius primum exponit beneficium; secundum personam, tertium officium; denique repertum beneficia. Beneficium autem Christi est redemptio: quam interpretatur remissionem peccatorum; eamque sanguini ipsius, nempe

effuso, attribuit Synecdochice: nam ad peccatorum nostrorum remissionem, ac *avertionem*, seu redēptionis premium, requirebatur, non solum sanguinis Christi effusio; sed etiam mors & humiliatio ac perpessiones totius vitæ, ad mortem usque crucis, Phil. 2. v. 8. deinde dolores mortis secundæ, tanquam nobis debitæ, pro quibus persolvit, Esai. 53. v. 5. & 6. Act. 2. v. 24. cum 27. Persona autem Christi constat, divinæ & humanæ naturæ: & hanc quidem, sanguinis mentione satis expressit: illam vero indicat periphrasi duplice; cum & imaginem Dei invisibilis vocat, & primogenitum omnis rei creatæ. *Imago* autem Patris dicitur duplicitate: primo, respectu quodam ad Deum Patrem, ratione eiusdem cum eo essentiæ, per generationem æternam: unde *Character personæ Patris*, Hebr. 1. v. 3. nominatur: quo sensu testatus est, se in Patre esse, & Patrem in se, Ioh. 14. v. 10. Deinde respectu ad nos, ratione incarnationis & officii: quod Deus conspicuus factus sit in carne, & Patris naturam, operas, & voluntatem patefaciat. Qua de re loquitur Iohannes, cap. 1. v. 14. *vidimus gloriam ejus, tanquam unigeniti à Patre*. item v. 18. *Deum nemo vidit unquam, Filius, qui in sinu Patris, ille nobis exposuit*. Vnde solvi potest objectio, quæ contra divinitatem Filii ab Ariani adferri solet. *Imago*, inquietunt, habet similitudinem rei, non autem naturam & essentiam illius. Christus est *imago* Dei Patris. Ergo habet similitudinem, non essentiam. Ideoque non dicendus est Patri *ōnūmō* sed *ōnūmō*. Verum negatur proposicio: quia ea non est universæ vera. Nam *imago* alia est artificialis, quæ tantum rei accidens, & similitudinem habet: alia est essentialis, quæ naturam & essentiam: quemadmodum filii Patrum imagines sunt: ac talis est Christus. Altera periphrasis est: *primogenitus omnis rei creatæ*. Verum de sensu hujus loci, gravis omnino est quæstio. Primum enim Ariani inde colligunt: Christum esse creaturam primam, à Patre ex nihilo ante mundum, in tempore creatam: per quam deinde reliqua omnes creatæ sint. Verum respondent, Basilius lib. 4. contra Eunomium, Chrysost. Theodoretus, & alii Orthodoxi, illud ex hoc loco, male concludi; Paulus enim non *τριηλίσει* id est *prīus creatum* appellat, sed *τριηλίσει* *primogenitum*. ideoque Filium ex substantia Patris genitum; non creaturam è nihilo factam. Sed excipiunt deinde adversarii, vocem hanc *prīmus*, denotare ordinem: ac propterea Christum, sequentium creaturarum ratione, sic appellari primogenitum. Verum respondent post Cyrillum, thesauri lib. 10. cap. 4. Theophylactus ad hunc locum: *Primogenitus*, inquit, non omnino ad sequentes pertinet, aut dicitur in Scriptura; sed absolute, qui *prīmus natus* est. Hac itaque ratione *Deipara Virgo Maria peperit eum, secundum carnem primogenitum*, qui omnino non babuerit fratres post se: *unigenitus enim ratione Virginis matris*. Hunc ad modum ex patre est *primogenitus*, non ceterarum creaturarum respectu, sed absolute, *unigenitus enim secundum supernam istam, & æternam nativitatem*. Hæc Theophil. Cyrillum fecutus. Ut autem hæc solutio melius intelligatur, observandum est, vocem *prīmus*, dici, vel ratione consequentium, & sic ponit ordinem: quo sensu Adam primus dicitur, 1. Cor. 15. v. 47. vel ratione antecedentium; sic nullum ordinem ponit: sed antecedentium ordinem nullit: quo sensu, Deus primus dicitur, Esai. 14. v. 4. quod ante eum nullus, Esai. 43. v. 11. quemadmodum alibi solus, quod præter eum nullus sit Deus. Itaque eodem modo, antecedentium ratione, filius Dei dicitur primogenitus, & absolute unigenitus, Ioh. 1. v. 14. & proprius, Rom. 8. v. 32. Sed instant tertio: Christum dici, non solum *primogenitum*, sed etiam *omnis rei creatæ*: ideoque sequentium relatione sic appellari, & creaturis hoc modo annumerari; sed ordine & tempore præferri. Ad quam objectionem, variè Orthodoxi respondent: quamvis interpretationem Arianorum omnes negent. Quidam enim sensum Pauli esse ajunt: quod Christus sit genitus à Patre, antequam quicquam condensetur, hoc est, ab æterno: idque objectionis retorsione, sic probant: quia, si Christus est primogenitus inter creaturas, brutis & inanimatis germanus fiet; quia necesse est, eum,

eum, qui primogenitus nuncupatur, tempore duntaxat primum esse, genere verò eodem, & natura eadem congruere cum omnibus. Sic Athanasius differit contra Ari. lib. 3. & Cyrillus thesauri lib. 10. c. 4. & Chrysost. ac Theodoretus, suis ad hunc locum commentariis. Nonnulli verò expeditiorem responsum purant, si statuamus: vocem *primogenitus*, non propriè hoc loco, sed Metaphoricè accipi, pro Domino & hærede: idque, simili omnino sententia, & argumento indicari, existimant, Heb. 1. v. 2. & 6. ut Theodoretus qui ex epistola ad Heb. 12. vers. 23. *primogeniti* vocem præstantiam notare, docet. Sed adversus priorem expositionem, objiciunt rationem grammaticam duplarem. Primum enim non posse vocem *primogenitus*, divinam hic filii generationem notare, propter nativam significationem vocis τίτης, quæ parere significat, non gignere: secundò, propter constructionem, quod vox ἀρνίονται non possit genitivum regere, quasi sit participium, constans ex præpositione τοις: ita enim exponi vocem ἀρνίονται & μάνονται: quasi sit οὐτικός τάονται καὶ λίπονται, id est, τιχεῖς οὐτικός τάονται καὶ λίπονται. Verum, ad primam rationem, respondent priores: vocem τοιάνται, quæ à λίπον derivatur, tam latè patere, ac parentum apud Latinos: ideoque conjugati parem esse rationem: quemadmodum ὁ Ιερούλης ut Latinis gignere, de foecina aut mare usurpat: ut frequens Homeri usus ostendit. Ad alteram verò rationem, potest bifariam responderi: primum constructionem esse, qualis apud Ioh. c. 1. v. 15. ἀρνίονται, pro οὐτικόνται. Secundò dici potest, cum Oecumenio, Græco Scholiaste, esse, hoc loco ellipsis præpositionis (τοις) ut integra constructio sit, suppletâ hac voce ἀρνίονται & μάνονται καὶ λίπονται: adeò ut confidio, neutro modo, quicquam habeat absurdum. Quamobrem utraque interpretatio analoga fidei est, & Orthodoxa, sive primogeniti vocem propriè, sive Metaphoricè, pro Domino & hærede, accipiamus: ut Psal. 89. vers. 28. citra controversiam accipitur, ubi dicitur: *etiam ego primogenitum constituam eum, excelsum supra reges terræ, & utroque modo solidè Arianorum objectio diluitur.* Denique, ne quid hic omittam, præter primam interpretationem, qua Christus primogenitus dicitur, ratione divinæ naturæ; quod sit æternus, & unigenitus Patris filius, aliam etiam Basilius contra Eunomium lib. 4. sub finem, adducit; licet satius sit, in datis responsumibus subsistere: *Si, inquit, primogenitus mortuorum dictus sit, quod causa sit resurrectionis è mortuis: & sic primogenitus creaturæ, quoniam causa est, ut è nihilo ad esse creatura producta sit.* Alteram deinde interpretationem subjicit: Christum dici primogenitum, ratione eorum, qui per adoptionem Spiritus Sancti ex Deo nati sunt: ut Paulus dicit; quos præscivit, & prædestinavit conformes imaginis filii sui, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus. Et Arianorum objectionem refutat, duabus ex Paulo rationibus: quarum prima est, cuius ante meminimus; quod Christus non dicatur ἀρνίονται primo creatus: altera, quod Paulus postea non subjiciat, & ipse factus est ante omnia: sed ipse est ante omnia: quemadmodum Ioh. 1. in principio erat verbum. Eadem fere habet Cyrillus thesauri lib. 10. c. 4. & Athanas. contra Arian. lib. 3. Sed objicitur tandem locus Apoc. 3. v. 14. ubi dicitur ἀρχὴ τῆς καταστάσεως. Ergo creatura: quia principium rei, ejusdem cum ea est generis. Sed negatur consequentia, propter vocis homonymiam, quia ἀρχὴ principium, non raro, per Metonymiam, ἀρχὴ principem notat: ut Coloss. 1. vers. 16. & 2. v. 10. Tit. 3. v. 1. & sic, hoc loco, accipitur: ut Apoc. 1. v. 5. eodem sensu vocatur Christus ἀρχὴ Princeps Regum terræ. Atque hæc de voce *primogenitus*, altero nimis dicitur devoce *Christi* elogio, v. 15. Sequitur deinde accurata ejus confirmatio, ab operibus duplicibus, nempe creatione, ejusque fine; & conservatione: quæ soli Deo convenient: ideoque divinam Christi naturam demonstrant. Atque illam primum ponit Apostolus his verbis: *Nam per eum, & in eum, hoc est, ad ejus gloriam, condita sunt omnia.* Deinde exponit subiectum illius, b. e. quānam sint illa omnia, quorum meminit: idque in eum finem, ne aliquid excipiat: sed ut solidus Christo honor constet. Vtitur autem

partitione geminâ: quarum altera è subiecto loco: omnia enim hæc, partim sunt in cælo, partim in terra: altera ab adjunctâ qualitate: omnia enim sunt, partim visibilia, partim invisibilia: quæ deinde subdividit in thronos, dominia, principatus, potestates. De cujus loci interpretatione quædam dicenda sunt uberiùs, ut curiosa multorum, in hoc arguento, temeritas refellatur. Ac primum queritur: quid hæc nomina quatuor sibi velint. Quidam enim nullo modo, ad angelos pertinere, sed humanam omnem politiam denotare opinantur: quemadmodum voces hæc in usu sunt alibi, ut Tit. 3. v. 1. 2. Pet. 2. vers. 10. Iud. vers. 8. Alii verò per Metaphoram, à rebus humanis, de politia cœlesti & Angelis, sermonem esse existimant: idque sanè probabilius; non solum propter usum harum vocum, quæ sèpè tribuntur angelis & bonis & malis, cum alibi, puta, Rom. 8. vers. 38. Ephes. 1. vers. 21. & 6. v. 12. tum in hac epistola cap. 2. vers. 15. sed maximè propter loci scopum: quia Apostolus invisibilia, quorum meminit, iis vocibus subdividit: ideoque ad Magistratus visibles minime pertinent. Veruntamen qui de Angelis hunc locum interpretantur: quidam primam vocem excipiunt, ac cœlum tertium, quod nobis invisibile est, ea voce significari, existimant: idque probari posset, hac ratione, quod throni vox, cœlo sèpè tribuatur, Matt. 5. vers. 34. & c. 23. vers. 22. Actor. 7. vers. 49. Angelis verò nusquam. Nam quemadmodum objici potest, Apostolum hinc non de throno loqui (quemadmodum cœlum appellatur) sed de thronis: sic responderi etiam posset: Paulum hinc agere de sedibus cœlestibus, & multis illis beatorum mansionibus, Iohan. cap. 14. v. 2. quemadmodum senioribus etiam throni ascribuntur, Apoc. 4. vers. 9. vel enallagen esse numeri pluralis pro singulari. Verum ut arguta hæc est sententia & probabilis: sic altera quæ nomine thronorum non cœlum, sed cœli incolas, Angelos significari putat, videtur præferenda, ob communem veterum & recentiorum consensum: deinde ob pluralem: denique quod cœlum nunquam absolute thronus, sed definite thronus Dei nominetur. Neque mirum est, hanc vocem alibi, pro Angelis, non usurpari: quia cum Paulo negotium esset adversus fastuosos Philosophos, qui honorem Christi ad Angelos, superstitione transferebant, concessionem quadam verbis maximè splendidis uti voluit: ut eò magis Christi creatoris gloriam extolleret; & adversarios, omni ereptâ nominis exceptione, refutaret. Porro de sensu horum verborum diversum est judicium. Quidam enim putant, hæc verba idem significare re ipsâ; sed modo differre: ideoque conjungi tantum, ad maiorem rei expressionem, synonymiâ emphatica, non autem tautologia inani: itaque Angelos generatim sic appellari, Metonymicè; quod sint instrumenta & ministri Dei, quibus thronum, hoc est, regnum, dominium, principatum & potestatem suam, pro arbitrio exercet. Cujus rei exemplum, Esai. 37. v. 36. Quæ sobria interpretatio probari videtur inde, quod alibi, alio ordine numerentur, Eph. 1. v. 21. & voces hæc promiscue usurpentur. Contra verò plerique, hæc verba, non eandem rem, sed diversos Angelorum ordinis, & officii gradus denotare existimant; idque probari potest: primum disjunctiva particula sive: deinde aliorum locorum comparatione, in quibus Angelorum ordo statuitur: ut cum Archangelus nominatur, 1. Thess. 4. v. 16. & principes: imò & principes primarii, Dan. 10. vers. 13. & quorum numero unus aut etiam primus dicitur, Michael, princeps Iudeorum, Dan. 10. vers. 21. & Archangelus, Iud. vers. 9. Nam ex communiori veterum & recentiorum sententia, non Christum, sed Christi Angelum, Michaelis nomine significari dici potest. Neque enim obstat nominis dignitas: quia non definite eum, qui est sicut Deus, hoc est, Deo par & æqualis significat quod nostri interpretes, aliqui accurati, Dan. 10. v. 13. affirmant) quod soli Christo, Phil. 2. non Angelo illius convenit: sed interrogatione quadam, quis ut deus? Deinde vox ἄγγελος, generatim, fortè notat; & καὶ ἄρχων, non solum de Deo; sed etiam suo modo, de Angelis dicitur. Præterea synonymum, & sublimius nomen, homini tribuitur, nempe מִיכָּאֵל, Michael, quæ sicut Ichovah? 2. Reg. 22. vers. 12. Idem denique Michaëlis

Michaëlis nomen ascribitur Jisrachiz filio, 1. Chron. 7. v. 3. Deinde verò Angelus hâc voce intelligi videtur, primum, quia in ordinem Angelorum redigitur, Dan. 10. vers. 13. & 21. deinde, quia, licet contentio cum Satana, filio Dei tribui possit ex Zach. 3. v. 2. tamen non ausum fuisse crimen objicere Satanæ, quinam tribui possit summo Domino? Deinde, ut alia omittam, hâc ratione argumentum Angelii, Dan. 10. vers. 21. videtur enervari: neque sati consentire, si diceretur, Nullus mecum, nisi filius Dei. At qui habuit filii Dei auxilium, aliud nullum requirit. Quare ordinem esse aliquem, inter Angelos, ex Sacris Literis constat. Sed qualisnam sit, alii modestè & doctè, necesse sese profitentur: alii conjecturas suas dubiè propoundunt: alii denique temerariè definiunt. Ac primùm quidem ignorantiam suam ingenuè testatur Augustin. Tom. 6. contra Priscillianistas ad Orosium cap. 11. & Enchiridio ad Laurentium capite 58. Quid, inquit, inter se dīsent quatuor illa vocabula, quibus universam illam societatem uidetur Apostolus esse complexus, dicendo: sive sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, dicant qui possint: si tamen possunt probare quod dicunt. Ego me ista ignorare confiteor. Verum quod addit: sed nec illud quidem certum habeo: utrum ad eandem societatem pertineant, sol & luna, & cuncta sydera, quamvis nonnullis lucida corpora esse, non cum sensu vel intelligentia videantur: illud inquam, magis profanam Platonis, quam Christi scholam sapit. Sic etiam modestè ait Gregorius Nazianzenus, ordinem Angelorum Deum nosse, qui definivit, Oratione de Theolo. in fine.

Secundò, alii proferunt conjecturas suas. Quidam enim putant: hæc officiorum nomina, dici relatè ad homines, ut Theodoreus Coloss. 1. ait: Existimus tethomos esse Cœruberim, divinum enim tethromos super eos vidit possum Propheca Ezechielem: dominationes, principatus & potestates eos, quibus credita cura gentium. Michaël enim prærat Iudeus: & beatus Daniel dicit Principem Persarum & principem Græcorum. Sic etiam Ruffinus in Symboli expositione. Etenim, ait, ut breviter aliqua et iam de secretioribus perstringamus, ab initio Deus, cum fecisset mundum, præfecit ei, & præposuit quadam virtutum cœlestium potestates: quibus regeretur & dispensaretur mortaliū genus. Quod ita factum Moses indicat in Deuteronomio cantico, ubi dicit: Cum divideret Excelsus gentes, statuit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei. Verum rectè, contra hanc LXX. interpretum versionem, Hieron. in Ezech. cap. 28. observavit, melius in Hebreo esse, numerum filiorum Israël. Alii verò putant his nominibus, Angelos dici, non solum relatè ad homines: sed etiam relatè ad inferiores Angelos. Qua de re, Hieron. ad Ephes. 1. ait: Arbitror itaque illum Apostolum, aut de traditionibus Hebreorum, ea, quæ secreta sunt, in medium protulisse: aut certè quæ quasi juxta historiam scripta sunt; cum intelligeret legem esse spiritualem, sensisse sublimius: & quod de regibus arque principibus, ducibus quoque, tribunis & centurionibus, in Numeris & Regnum libris refertur, imaginem aliorum principum, regumque cognovisse: quod scilicet in cœlestibus sint principatus, sint potestates, sint dominationes atque virtutes, & cetera ministeriorum vocabula: quæ nec nos possumus nominare, nec ipsum Paulum, puto (ut in gravi corpusculo constitutum) enumerare valuisse. Si autem sunt principatus, & potestates, & virtutes, & dominationes, necesse est ut & subjectos habeant, & rimentes, & servientes sibi: & eos, qui sua fortitudine roborenser. Quæ distributiones officiorum, non solum impræsentiarum, sed etiam in futuro seculo erunt: ut per singulos prefectus & honores, & ascensiones, & descensiones, vel crescat aliquis, vel decrescat; & sub alia, atque alia potestate, virtute, principatu, & dominatione fiat. Sic Ambrotil adscriptus Commentarius, Ephes. c. 3. ait: potestates id est, quia potentiores sunt, inter ceteros spiritus, principes autem, qui principentur potestatibus. Denique alii, non ut conjecturas afferunt, sed Angelorum ordines, distributiones, officia & nomina definitum. Ac primùm quidem temerariè, novem ordines Angelorum statuit Dionysius Areopagita lib. de cœlesti hierarchia, cap. 6. hoc modo: Seraphim, Cœruberim, tethromos, dominationes, virtutes, potestates, principatus, Archangelos, Angelos. Dionysium sequitur, eumque testem adducit

Gregorius Magnus, Homil. 34. in Euangelia, hâc tamen differentiâ, quod aliter quosdam ordines distinguat. Nam, ab imis exorsus, numerat Angelos, Archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, &c. quemadmodum Bernadus, scriptor Pontificius, (qui vulgò perperam, inter Patres veteres recensetur, quia Abbas fuit Pontificius: qui, licet de tyrannide & fastu ordinis Ecclesiastici, Pontificis & Episcoporum, valde liberè loquatur: & de justificatione multa valde piè tractet, maximus tamen fuit idolatrici cultus, Virginis Marie, patronus: adeo ut non incommode quidam dixerit: ubi bene scribit, nemo melius, ubi male, nemo peius:) in Cantica, Sermonc 19. de noven ordinibus Angelorum. Eademque cum Dionysio, Paulò post Bernardum, docuit Petrus Lombardus, lib. 2. distinct. 9. & in eum, Scholastici: & prolixè Thomas Aquinas in summa Theologiaz, par. 1. quæst. 108. & seqq. Cœterum hujus numeri definitionem probare nititur Gregorius Magnus, in Iob. lib. 32. cap. 25. & in Euangelia Hom: 34. duabus rationibus. Primum inductione: quia, ut ait, cum hæc nomina apertâ narratione memorentur, quæ sunt supernorum ciuium distinctiones, ostenduntur. Secundò, testimonio Ezechiel. cap. 28. vers. 13. quia novem lapidum nomina recensentur, quibus ornatus esse dicitur Angelus ille; qui primus est conditus. Sed inania hæc sunt fundamenta. Nam primùm inducțio imperfecta est: quia non solum hæc nomina Angelorum extant, sed etiam plura: qualia sunt exercitus cœli, Luc. c. 2. vers. 13. &c. Ad hæc non Archangelorum ullibi; sed Archangeli tantum in Sacris Literis, fit mentio: & quidem principatibus non postponitur, ut Pontificii volunt, sed præponitur, aut æquatur; ut liquet ex comparatione locorum Iudeæ vers. 9. & Daniel. cap. 10. Deinde locus Ezechiel. nihil omnino ad rem facit: quia non de Angelo aliquo, sed de rege Tyriorum, diserte loquitur Propheta, vers. 2. & 12. Neque obstat, quod in Hedene fuisse dicitur; & Cherub appellatur: quia hæc non propriè, sed Metaphoricè intelligenda sunt. Hæc itaque prima est, in ordinum Angelorum numero statuendo, temeritas. Altera verò sita est in ordinum eorumdem distributione, in suas classes & gradus. Dividunt enim hos Angelorum (ut vocant) ordines, & choros novem, ineptâ trinitatis imitatione (ut Dionysius de cœlesti Hierarchia cap. 7. in fine) in tres triadas, seu terniones, quas hierarchias vocant: & subdividunt singulas, in ordines priores, medios, infimos. In prima hierarchia collocant summos, Seraphim; medios, Cherubim; ultimos, Thronos. Eadem ratione, in secundâ, Ordines ponunt, Dominationes: Virtutes: Potestates. In tertia, Principatus; Archangelos; Angelos. Omnia autem sine legitima Scripturæ autoritate. Cœterum hasce tres hierarchias, bisfariam distinguit Dionysius, officio & dignitate: officio quidem, quod prima immediatè Deum, & divina cognoscat & sequentes doceat: reliqua mediata; secunda quidem ex prima: tertia verò ex secunda, de cœlesti Hierar. cap. 7. & 10. Deinde ad dignitatem quod attinet, superiores hierarchias inferioribus imperare ait: ac primam quidem secundæ; & hanc tertią; quæ tertia hominum hierarchiis sola imperet, & præceptum divinum, à superioribus acceptum, hominibus nunciet aut exequatur. Et officium quidem probare conatur Dionysius ex Sacris Literis. Ac primum, summam hierarchiam immediatè divina cognoscere, & reliquos docere, probat, ex Esai. c. 63. vers. 1. & 2. Verum locus ille non proponit Angelorum (ut perperam accipit) sed Ecclesiæ Iudaicæ questionem, ut ex circumstantiis liquet; & comparatione antecedentium, cap. 62. vers. 11. Matth. 25. vers. 5. Deinde etiamsi de Angelis ageret locus, ut Hieronymus & Cyrillus putant, non tamen de prima hierarchia magis, quam de reliquis. Etsi de prima, non magis sequetur eos immediatè à Christo, quam à se mutuò doceri; quia inter se rogant: Quis iste? Secundum Dionysii testimonium est cap. 8. ex Zach. cap. 1. vers. 13. & cap. 2. v. 3. & 4. Videlicet Zacharias unum ex primis Angelis (inquit Dionysius) & ut mihi uidetur, qui Deum circumstant, verba consolacionis plena didicisse à Deo: alterum autem inferioris ordinis Angelum, qui priori obciāt antecedebat, eo consilio, ut illustra-

illustrationem acciperet, fieretque particeps. Deinde eundem cum ab illo divinum consilium, ut à principe, didicisset, etiam Zachariam id docuisse. Sed facilis est solutio: Nam primus ille Angelus, est Christus, Mediator Ecclesiæ; quia Iehova dicitur, Zach. cap. 1. v. 19. Deinde cùm hic Angelus nunciet Dei verbum, Zachariæ, cap. 1. vers. 14. non minus quam alter, cap. 2. vers. 4. sequitur non intelligi Angelum primæ hierarchiæ, aut falsam esse distinctionem, qua statuit, solam ultimam hierarchiam per se, hominibus Dei verbum nunciare. Tertium testimonium ex Ezechiel. cap. 10. v. 6. & 7. nihil evincit: Angelo enim dicitur non ab Angelo, sed à Deo: sume ignem: & quod ignem manui ejus Cherub in-diderit, in visione dicitur, neque illum Angelorum ordinem confirmat. Quartum etiam ex Daniel. cap. 8. v. 16. alienum est: quia neque vir ille, est primi ordinis Angelus, sed ordinibus superior, Christus: neque sermo ille certum ordinem evincit. Hisce testimoniis alia duo adjungit Dionysius cap. 10. primum ex Esai. 6. vers. 3. his verbis: Seraphim Theologi alterum ad alterum clamasse dicunt, qua quidem re plane, mea sententia, declarant, primos participes facere secundos divinarum rerum, atque nunciorum. Sed negatur Consequentia: quia Seraphim non ad inferiores ordines, sed inter se clamasse dicuntur. Deinde non docebant alii alios, sed mutuò, quasi καλεύσματα, atque hortatu, Deum colebant. Denique unus ex Seraphim nunciavit Esaiæ, Dei voluntatem. Ergo non ad primum ordinem pertinent: aut falsa superior officii distinctio: quemadmodum revera est; omnes enim Angeli generatim spiritus ministratorii appellantur, & mitti dicuntur, ab obeunda ministeria, circa elemos, Heb. cap. 1. vers. 14. frustra tergiversante Dionysio, & Greg. in Euang. Homil. 34. & Lomb. lib. 2. dist. 10. & Thom. ad Hebr. 1. Alterum testimonium, quod adducit Dionysius cap. 7. est ex Psalm. 24. vers. 6. quo (ut ille putat) ordines inferiores Angelorum, à superioribus, discunt, Dominum esse regem gloriae. Sed primum negatur, ea de Angelis dici: quia Davidis & fidelium hominum ea est oratio. Deinde quamvis Angelorum esset sermo, hierarchicalum tamen distincta illa officia, & notitia, inde probari non possent: cùm per formam Dialogi, summa Christi regis coelestis gloria celebretur. Hæc igitur secunda est, & à Gregorius & Scholasticorum, in hoc arguendo, temeritas. Tertia est in singulorum ordinum definitione: quam, ex nominum interpretatione, petendam docent. Ac primum Seraphim vocem Hebraeam esse, quæ εἰωνικοὶ incensores significet, ut monet Dionysius, quemadmodum Hieronymus de nominibus Hebraicis, ardentes vel incendentes, exponit. Coeterum hæc vox, Synecdochice bifariam accipitur: primum, pro urentibus serpentibus, seu presteribus, Esai. 14. vers. 29. quemadmodum definitur, Num. 21. v. 6. & 8. serpentes Seraphini, id est, igniti: deinde pro Angelis, Esai. cap. 6. vers. 2. Verum duplex, hoc loco, Dionysii audacia est observanda: prior, quod asserit, Seraphim esse ordinem certum Angelorum, & quidem summum, cùm tamen eorum solummodo fiat mentio, Esai. 6. nec quicquam iis tribuatur, quod non omnibus Angelis possit competere. Altera est, quod asserit, sic appellari à rerum divinarum ardore, quo flagrant, & alios accidunt: hoc est, ut Gregorius & Scholastici exponunt, ab ardore singulari, & flamma amoris Dei: quod, præ reliquis, charitate prædicti sint. Hoc enim ex Esaiæ probari non potest: Sed melius longè statuitur: Angelos hosce dictos esse, non à munere perpetuo, nec à donis internis; sed ab externâ & ardentî specie, qua apparebant: quemadmodum, de Cherubim ait, Ezech. c. 1. v. 13. aspectus eorum quasi carbonum ignis ardenti, & quasi aspectus tædarum. quæ quidem externa species adumbrasse videtur, Angelorum sapientiam, puritatem, potentiam, & velocitatem, in Dei iudicis voluntate exequenda; sive in beneficiis, sive in penitentia inferendis. Deinde ad Cherubim quod attinet, male Dionysius οὐάπτες, copiam cognitionis, ἡ χύνη σοβλας, fusionem sapientiae, interpretatur. Nec enim Grammatici sic docent: neque ullam hujus interpretationis rationem video, nisi כְּרָבִים composite dicatur, ex (כ) sicut, & כְּרָבִים, multitudine, per Synecdoch. obscuram, pro multitudine scien-

tiæ, quemadmodum כְּרָבִים magistrum, nonnulli à multa scientia, dictum volunt; doctorum accuratius esto judicium. Hieronymus verò Cherubim interpretatur scientiam multiplicatam, vel quasi plures, compositam vocem stauens, ex כְּרָבִים. In ea re, sine dubio, non suum judicium, sed ejus, quem interpretatur, secutus sententiam. Contrà nonnulli Grammatici componunt ex כְּרָבִים sicut, & כְּרָבִים, adolescentes, voce Chaldaæ, & flexione Hebræa: Quæ vox in Targum, Lament. cap. 5. vers. 12. & 14. extat. Alii verò simplicem vocem esse volunt, eodem sensu; ut notet absolute, humanas, sed alatas imagines. Hinc Germani Iudæi (ut Rab-Anschil in glossario Hebraico Germanico) volucres, interpretantur. Quâ formâ, cum jussu Dei, Angeli adumbrati sint, in propitiatorio, Exod. cap. 25. v. 18. eademque apparuerint nonnunquam: hinc Cherubim dicuntur Genel. cap. 3. vers. 25. & Ezech. cap. 10. vers. 14. Quemadmodum & Metonymicè, quatuor animalia, Angelorum signa, ita appellantur, Ezechiel. cap. 10. Hinc sequitur: cum vanâ, aut saltē dubia prorsus nominis interpretatione, nitatur Dionysius (in ordine Cherubim definiendo) vanam illius esse sententiam: præsertim cum nulla ratione probare possit, aut conetur, Seraphim & Cherubim inter se esse distinctos: cum potius ex communis forma humana & alata, addo, etiam interdum ignea, eosdem esse, re ipsa demonstratur: quamvis significationis modo differant. Tertiò thronos interpretatur Dionysius per Metaphoram, quod Deum insidentem capiant, ac Θεόφερος, Deiferos vocat: obscurè profectò. Sed qua ratione probabit, thronos esse diversos à Cherubinis, quibus tamen Deus insidere, passim, in Sacris Literis, dicitur, 1. Samuel. cap. 4. vers. 4. & 2. Samuel. cap. 6. v. 2. & 2. Reg. cap. 4. vers. 14. Psalm 90. vers. 2. Esai. cap. 37. v. 16. quod inde responsa daret, Exod. cap. 25. vers. 8. & 22. Neque certior est Gregorii definitio, qui eos, thronos dicit: in quibus Dominus sedet, & per quos, sua judicia discernit. Nam quod affert testimonium ex Psalm. 9. vers. 5. sedes super thronum, qui judicas aequitatem, nihil ad rem facit: non enim Angelorum Ordinem, throni vox, eo loco, denotat, sed throno insidere. Metaphora ab hominibus sumpta, judicium exercere, denotat. Præterea, in secunda hierarchia, primum dominationes, Dionysius definit eum Angelorum ordinem, qui à subiectione solutus, veræ dominationis cupiditate flagrat, & ad veram ejus similitudinem, sece, & eos qui sequuntur, format. Sed hæc dicuntur, non solum obscurè, & confusè: sed etiam mera & inani conjectura (unde ait: οὐαί puto) sine Sacris Literis, & contra modestiam Angelorum. Gregorius eos exponit, qui principatus transcendunt: & Bernardus aequè incertè, qui regna, & principatus ordinant. At qui ad principatus, & Archangelos illud etiam pertinere, ex Daniel. cap. 10. probari potest. Secundò οὐαί, quas vulgo virtutes vertunt, Dionysius definit, quæ virilem quandam, invictamque fortitudinem ad divina omnia obeunda munera, habeant; & virtutem inferioribus conferant. Gregorius verò ait: esse Spiritus, per quos signa & miracula frequentius fiunt. Quæ sententia probabilior quidem, sed tamen non necessaria. Quamvis enim vox οὐαί, non raro, per Metonymiam efficientis pro effecto, pro miraculis, quæ potentiae Dei opera sunt, usurpetur: ut Matthæi cap. 7. v. 22. & interdum per Metalepsin, seu altera inde deducta Metonymia adjuncti pro subjecto, pro iis, qui illo dono prædicti sunt, ut 1. Corinth. cap. 12. vers. 28. non tamen sequitur, illud habere, in hoc argumento, locum: multò minus esse ordinem separatum, & quintum, quia omnes Angeli, eadem ratione, sic possunt appellari. Denique potestates definit Dionysius ordinem, qui babet liberam in rebus divinis, dispositionem; & in eo servando, aliis praedit. Quæ, ut obscura & incerta prorsus: sic etiam sibi contradicit: cum enim, (ut antè ostendimus) statuat, primum ordinem Angelorum imperare secundo; secundum tertio: quomodo huic libertas tribuetur? Idcirco Gregorius potestates esse ait, eos Angelos, qui daemibus imperant. Vterque sanè, & Dionysius & Gregorius, sine Scriptura, & temerariè. In tertia hierarchia non est minor audacia, & futilitas. Principatus Dionysius definit, qui principatum obtinent, seu (ut exponebit)

nit Pachymerius) qui Archangelus, & Angelis praesunt. Sic serè Gregorius. Thomas autem Aquinas definit ad Ephes. cap. 1. qui singulis provinciis praesunt. Deinde Archangelos Dionysius definit, eos qui angelis praesunt. Gregorius. eos, qui summa nunciant. Thomas ad Ephes. cap. 1. eos, qui magnos custodiunt. Angelos Dionysius definit, cap. 9. eos, qui hominum Hierarchie imperant: idque probat duobus argumentis: primum est, quod Michael appellatur Princeps Judæorum. Atqui Archangelus dicitur, ut antè probatum est. Alterum est dictum Moys. Deuteron. cap. 32. terminos statuit, secundum numeros Angelorum Dei. sed versio illa perversa est, & ab Hebreo contextu aliena, ut supra ostendimus. Gregorius verò Angelos definit, qui minima denunciant. Thomas ad Ephes. cap. 1. eos, qui singulis hominibus praesunt. Omnia autem hæc, sine Sacris Literis, ex mera conjectura, statuantur: et si nonnullis locis, ubi Angelipuerorum recententur, abutantur, cum cura eorum ad omnes pertineat. Quod autem Angelos minima nunciare, Gregorius statuit, à Scriptura alienum est: Angelii enim annuntiarunt Christi conceptionem futuram, Luc. cap. 1. factam, Matt. cap. 1. Christi nativitatem, & officium, Luc. cap. 2. denique resurrectionem, Matth. cap. 28. & ascensionem in cœlum ac redditum, Act. cap. 1. quæ summa religionis sunt mysteria. Quare iis omissis, laudabili Bernhardi sententiâ, totum hunc locum concludam. Et si enim author ille Pontificius, alibi audaciùs pronunciet; modestè tamen in sermone in festo Sancti Martini, novem hisce Angelorum nominibus prolati, subjicit: *Bene nomina novi, forte hoc totum est: Quid enim amplius capiam terrigena, de cœlestibus: Carnalis homo de spiritualibus, & divinis. Veruntamen et si ignorem, quid lateat in his tantis appellationibus, illud equidem certissime novi, quod magnum, & memorabile aliquid sub hac tantâ verborum maiestate, clausum sit & signatum.* Hæc Bernhardus Quare, ut finem faciam, aliquem esse ordinem, inter Angelos, ex Sacris Literis colligi potest: cum quidam Archangeli nominentur; & in nominibus hic, apud Paulum recensitis, manifesta sit disjunctio: sed qualis sit ratio, cum Sacris Literis non exponatur, definire temerarium est, inquirere curiosum. Ut igitur à encyclica Angelorum ordinum rectione, & definitione, (quam haec tenus diluimus) ad rem propositam redeamus. Paulus Deitatem, & aeternitatem Christi, quam asserit versu 15. probat deinde, ab operibus: ac primum quidem à creatione rerum omnium, quas distinguit à subjecto loco in Cœlestes, & Terrestres: & ab adjuncta qualitate, in Visibiles, & Invisibiles: quas subdividit Angelorum distinctione quadam, à ministerio eorum desumpta; & illutrata, repetitio ne propositionis: qua creationis subjectum generationem definitur, & finis amplificationis gratiâ adjicitur: quod omnia per eum & in eum, hoc est, ad ipsius gloriam, condita sunt. Vnde rectè concluditur: Christum esse verum Deum; quia author, ac creator omnium: & creationis finis: quæ duo soli Deo tribuuntur, Esai. cap. 44. vers. 24. Iob. cap. 9. vers. 8. Proverb. cap. 16. vers. 4. Roman. cap. 11. v. 36. Sed duo adversariorum genera, hanc explicationem impugnant. Primum Ariani, qui objiciunt, præpositionem οὐ notare causam instrumentalem: ac propterea Filium, per quem omnia condita sunt, Patre esse inferiorem. Verum respondent Orthodoxi: (οὐ) per non semper notare causam instrumentalem, sed interdum principalem absolutè, ut Ephes. cap. 1. vers. 1. & alibi: interdum connotare ordinem, non inæqualitatem; quemadmodum, cum Pater per Filium operari dicitur. Secundò excipiunt Samosateniani, in Catechesi sua, hunc Pauli locum agere, non de creatione prima, rerum omnium: sed de creatione secunda, de qua Eph. 2. 10. h. e. de restauratione Ecclesiæ. Sed circumstantiis hujus loci, & aliorum comparatione, refutantur. Nam vox *omnia*, denotat omnes creature, sicut divisiones in res cœlestes, & terrestres, visibles & invisibles; & repetitio propositionis & versus sequens, arguunt. Idem etiam loca similia, Iohann. c. 1. vers. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine eo factum*

est nihil, quod factum est. & apertissimè, Heb. cap 1. v. 10. Tu initio Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Hæc de vers. 16. Porro alterum Christi opus, quo æterna Deitas illius comprobatur, est rerum creatarum conservatio: quam, præmissa conclusione proponit, vers. 17. Docet enim, Christum esse ante omnia, hoc est, æternum Deum: quia omnia per eum consistunt, hoc est, sustinet omnia potente suo verbo, seu justu ac nutu, Heb. 1. vers. 3. Atque hæc de persona Christi. Subjicitur deinde, ab Apostolo descriptio officii illius: quod certis epithetis, explicatur. Ac primum, Metaphoricè, *caput Ecclesiæ*, similitudine elegant, appellatur. Primum ratione unionis mysticæ cum Ecclesia: ut enim caput unum est membris suis, partim nostrorum vinculis, partim uno spiritu, quo & caput, & membra, animantur: sic Christus, charitatis & fidei compage: & communis Spiritu Sancto, Ecclesiæ suæ unitus est, Ephes. cap. 3. vers. 17. & 18. & cap. 4. vers. 15. & 16. Coloss. cap. 2. vers. 19. 1. Corinth. 12. vers. 12. & 13. Secundò, ratione efficaciz: quod, ut corpus, à capite, vitam, & motum haurit: sic Ecclesia, à Christo, salutem accipit, Ephes. c. 4. 23. Coloss. cap. 2. vers. 19. Tertio, ratione dignitatis, & regiminis: quod, ut caput corpori, ratione, & sensu præst: sic Christus Ecclesiæ, Ephes. cap. 1. vers. 22. Atque ita Christus Ecclesiæ caput dicitur. Alioquin, cum de aliis eram sermo est, generatim dominum & gubernatorem notat, Col. 2. v. 10. & 15. Alterum Christi epithetum est, *principium*, quæ vox, cum sit ambigua, ac variè Christo accommodari possit, non eodem modo exponitur. Primum enim nonnulli propriè initium exponunt, idque bifariam. Quidam enim quod Christus sit Ecclesiæ principium & radix regenerationis (quemadmodum Adam generationis & lapsus principium) non tempore, sed merito: nec causa solùm, sed etiam pars Ecclesia: quo sensu, alterum epithetum, *primogenitus ex mortuis*, probationis loco, adserri putant. Alii vero initium quidem exponunt; sed cum sequenti voce construunt: quod sit principium primogenitum. Sed hoc minus videtur probabile: non solùm propter contrarium ferè omnium judicium: sed etiam propter Tav. ταῦτα alienam. Secundò reliqui tropicè dici existimant, sed diversis modis. Nonnulli enim, per Synecdochēn *causam*, interpretantur: & quidem, alii finalem, sed alienius; alii efficientem: qua ratione, aut ad creationem minus aprè, aut ad Ecclesiam commodius referunt. Alii primicias intelligunt; ut οὐχὶ, ἀπρᾶται notet: quemadmodum Christus metaphoricè 1. Cor. 15. v. 20. appellatur, *primaria dormientium*: ut hac ratione, aut ut synonymum addatur, aut construatur cum πρωτώνως, vel cum seq. verbis, *ex mortuis*, eodem sensu. Denique quemadmodum per metaphoram αρχὴ principatum; & inde, per metonymiam, principatu præditum seu principem, aut præfectum notat Tit. 3. v. 1. Rom. 13. 1. Col. 1. 16. sic, hoc in loco, τὸ ιδούτον: ut opponatur. (quemadmodum Col. 2. 18. 19.) nūs αρχῆς à Christo conditis, ut Apoc. 1. 5. dicitur *primogenitus ex mortuis*, ἡ ἀρχὴ ac princeps regum terræ. Interim, falso aliorum judicio, prima omnium interpretatio videtur huic loco accommodatissima. Tertium epitheton est, *primogenitus ex mortuis*. Primogenitura autem Christi est, aut æterna ex Patre, qua Deus, de qua v. 15. aut temporalis, qua homo: eaque propria quidem, qua natus ex Maria, Matt. 1. v. 25. metaphorica verò qua resurrexit ex mortuis: quemadmodum resurrectio, regeneratio dicitur, Mat. 19. v. 28. Primus autem resurrexit ex mortuis, non absolute quidem, sed ad immortalem vitam: cum tempore, tum causa: quemadmodum etiam primus ad vitam mortalem sanctus natus est: unde meritò, *primogenitus inter fratres multos*, Rom. 8. v. 28. & Dominus, alibi nominatur. Cœterum verba, quæ sequuntur: *ut inter omnes primas, teneat*: quidam conclusionem esse putant, ex antecedentibus deducunt; si enim author est omnium, & restitutor, juri illi primatus debetur: alii verò finem esse putant; quo resurreccio Christi illustratur: quemadmodum Rom. 14. v. 8. 9. dicimus, *Domini esse, quia ad hoc Christus mortuus est, & resurrexit, ut mortuus & viris dominaretur.* Quæ interpretationes

piæ sunt: sed quandoquidem posterior cum phrasim magis convenit, & similibus locis probatur, 2. Cor. 5. 15. & ut ostendimus Rom. 14. propterea videtur aptior: quod autem dicitur, *in terra*, illud, vel ad Christi membra, & fratres referri potest ut 2. Cor. 5. 17. 18. vel generatim ad omnes res, ac creaturas, quod communi Apostoli scopo optimè convenit: ut Angelorum quoq; Dominus statuatur: quemadmodum Col. 1. 2. 10. Ephes. 1. 22. Hac de v. 18. Sequitur confirmatio, sequenti: *quoniam*, inquit, *in eo placuit. omnis plenitudini inhabitare* (sic enim vertendum) qui locus, ex variâ ambiguæ vocis plenitudinis interpretatione, aliter, atque aliter accipitur. Quidam enim, (ut Theodoretus) de Ecclesia, interpretantur, quæ appellatur corpus, & plenitudo Christi Eph. 1. v. 23. quia mysticum Christi corpus fidelium accessu completur. Nam quod objicitur, Ecclesiam non inhabitare in Christo, ut hoc loco de plenitudine dicitur: ad id respondent alii, propter summam Ecclesię, cum Christo, capite, conjunctionem Christum esse in Ecclesia & Ecclesiam in Christo Ioa. 6. 56. Quare solidius refutanda est hæc sententia: quod Ecclesia non appelletur, absolutè, plenitudo, neq; omnis plenitudo: quæ laus soli Christo convenit Eph. 1. 23. Deinde, quod ratio Pauli non videatur solida, ad Christi primatum probandum: quia, pari ratione, Ecclesię, in qua Christus (qui vera plenitudo) habitat, hic honor conveniret. Quare alii melius referunt ad Christum: sed diverso tamen modo. Quidam de divina natura, ut Col. 2. 9. quemadmodum Cyrillus etiam legit, & exponit, lib. de recta fide, ad reginas. Quod enim objicitur non ita posse accipi, quoniam plenitudo Deitatis non communicatur, re ipsa, fidelibus, sed illius tantum effecta creata, & finita: illud verissimum est: sed quod addunt Paulum hic loqui de plenitudine earum rerum, quæ à Christo, capite, in membra fluunt, quam ob causam, primatum accepit, in Ecclesia: id, inquam, probabiliter quidem dicitur; sed tamen non sine petitione principii, quia illud in quæstione versatur: contra enim dici potest, Paulum probare, Christum primatum habere, quia est Deus patefactus in carne, ut nos Patri reconciliaret, & tanquam fons compleret, donis suis, ut Col. 2. 9. 10. Interim, alii contrà Christi plenitudinem, non ad divinitatem, & unionem, hypostaticam: sed ad humanam naturam, & gratiam habitualem, referunt: ex qua, tanquam fonte, omnes gratiæ, pro cuiusq; membris modulo, deriventur: ut dicitur, *plenus gratia, & veritate; & nos ex plenitudine ejus accipere gratiam*, Ioa. 1. 14. & 16. Sed prior sententia, ut appareat, magis apta: nam vox *euðókòs placuit*, qualitati non convenit, sed Deitatis plenitudini. Atque hæc de v. 19. & de secundo descriptionis Christi membro, seu officio illius. Cui succedit beneficium, ex eo promanans: nimurum reconciliatio omnium cum Deo. Quæ, perquam emphaticè, illustratur bifariam: primum, descriptione modi, *per sanguinem*; & quidem crucis: quæ & summi amoris argumenta sunt; & ad reconciliationem nostri, requiebantur: nam sanguinis effusio; & maledictum crucis supplicium, ex Dei decreto, & prædictione prophetica convenienti, ad peccatorum nostrorum expiationem, erant necessaria, Heb. 9. 22. 23. Gal. 3. 12. quibus reconciliatio tribuitur synecdochie, *καὶ ἔχοντες*, tanquam obedientiæ, ac passionis Christi colophoni, Phil. 2. 8. Secundò illustratur hæc reconciliatio, distinctione subjecti: *Omnia*, inquit, *tum quæ in terra, tum quæ in cœlo*. De cuius loci sensu, diversæ magnorum interpretationum sententiæ: quas proponere, & expendere, opera pretium arbitror. Primum enim quidam, vocem *omnia*, & utrumq; distinctionis membrum, de solis hominibus electis interpretantur: qui partim in Christum venturum credentes, jam, sub spe, in cœlis erant collecti, Heb. 12. 23. partim in eum, in terris, credebant, & credituri erant: nam utriq; reconciliati sunt Deo, per Christum. Sic glossa interlinearis: *qui in cœlo sunt, ut Abraham &c.* Alii verò generaliter de creaturis rationalibus, electis, Angelis, & hominibus exponunt: adeo ut illi dicantur esse in cœlo; hi verò, in terra: quemadmodum illa est antithesis Matt. 6. 10. & alibi. Sed, in expositionis ratione, diversum est judicium. Quidam enim hīc putant agi de pacificatione Angelorum, & hominum, cum mutua; tum hominum; & in se; per con-

scientiæ tranquillitatem, & inter se, per concordiam, cum proximo. Sic Chrysost. dissidebat, inquit, *à cœlo terra: hostiliter enim adversabantur hominibus Angelii*, *Dominum suum contemni videntes. Item contra seipsum quisque nostrum dissidebat, & contra alios*. Idem habet Photius apud Occumenum. Rationem autem adferit Theodoret. Eph. 1. Si enim, inquit, *letantur Angelii propter unum peccatorum, qui agit penitentiam: clarum est eos agere ferre, dum vident contraria*. Sic in hunc locum ad Col. ait idem author: *Nos enim aversabantur etiam populi Angelorum, propter sumam improbitatem*. Ed de causa, cum natus esset Christus, cborum ducentes, Deo hymnum obtulerunt dicentes: *gloria in excelsis, & in terra pax*. Verum hæc sententia (ut alia omittedam) Apostoli scopo minimè convenit: quia aperte agit de hominum reconciliatione cum Deo; non autem cum creaturis: *ut omnia*, ait Paulus, *reconciliaret sibi* notandum illud, *sibi*: idemque etiam appetat, ex ver. seq. quamvis, ex hac reconciliatione, & pace hominum cum Deo, oratur etiam pax inter homines, & conjunctio cum Angelis, de qua Eph. 2. 14. 16. Alii igitur statuunt, agi, hoc in loco, non de reconciliatione hominum & Angelorum inter se, sed cum Deo: idque duobus modis. Quidam enim putant notari gratiæ, & pacis restorationem, quod Angelorum obedientia non sit tam exquisita ac perfecta, ut Deo, citra veniam, satisficiat: idque confirmant ex Job. 4. ver. 18. *in Angelis suis reperit iniquitatem*. Sed responderetur primum, à quibuldam, de malis Angelis hæc dici: ut Gregorius Magnus interpretatur. Verum, quia illud nihil esset magni, neque ad amplificationem pertineret, concedunt alii, de bonis Angelis esse sermonem, non absolutè; sed comparatè: sicut, de simili loco, ait Augustinus, tomo 6. ad Orosium contra Priscillianist. c. 10. In comparatione, inquit, *justitia Dei, si nec sancti in cœlis, Angelii, justi esse dicantur, non mibi videtur importuna sententia: non quia ut hoc esset, & justitia lapsi sunt, sed quia facti sunt, & Deus non sunt*. Et paulò post: *Cujus enim participatione justi sunt, ejus comparatione nec justi sunt*. Deinde aliena est Iobi illa, quæ objicitur, interpretatio, ex vulgato interprete: nam vox *רְבָנִים*, Kimchi ait esse, *pro rְבָנִים*, id est, *laus*, & ex radice *לֹא*, i.e. *laudare* derivatur: & laudem significat, ut Chaldaeus interpres exponit: Rabbi Levi verò metonymicè splendorem, & Kimchi ait significare, splendorem aut stultitiam. Prior autem splendoris significatio, aut propriè laudis, magis convenit, idque probatur: quia alias Deus author peccati statueretur: non enim dicitur, ut perpetram ex vulgata versione objicitur, *reperit*, aut *reperiens*, sed *רְשָׁוָה appositurus est*. Atqui impium esset, dicere, Deum apponere Angelis pravitatem.

Denique in Sacris Literis passim, boni Angelii dicuntur facere Dei voluntatem, ut Ps. 103. nec illius imperfectio, aut vitii accusantur. Quamobrem alii, eos qui in cœlis sunt, Angelos quidem intelligunt, & reconciliari Deo per Christum, statuunt, non restauratione, sed continuatione gratiæ & pacis: quod Christi mortis beneficio liberati sunt, à lapsu periculo, in quo versabantur. Sed quam solidè hoc dicatur, ac Sacris Literis consentaneè, nondum percipio. Argumenta enim quæ adseruntur, hoc non demonstrant. Nam quod primum objicitur: Christum etiam dici Angelorum caput, non secus quam hominum: verum quidem agnosco, sed inde minimè sequitur, eadem prorsus ratione quod utrique redempti, & Patri reconciliati sint per Christum: Christus enim caput dicitur omnium, ratione domini equaliter: cum quæ Deus, tum quæ *πάτερ των ουρανών*, & ad dextram Dei sedens, Eph. 1. 21. & 22. Heb. 1. v. 6. sed ratione juris, & efficaciæ diverso modo: Angelorum enim electorum caput est, quæ Deus jure creationis, & conservationis in sanctitate, & beatitate gratuita: quæ homo verò, ratione imperii, & regiminis, & potestatis, quam accepit à Patre in omnes creaturas, ex personæ dignitate, & obedientiæ præstantia, Matth. 28. v. 18. Phil. 2. v. 9. 10. Eph. 1. v. 21. 22. Heb. 1. v. 6. non autem mortis suæ satisfactione: quia neq; Angelii boni peccarunt unquam; nec à lapsu Adami, & peccatis hominum, pro quibus Christus natus & mortuus est, salus eorum dependet.

det. Hominum verò caput Christus dicitur, non solum quā Deus creator, sed etiam quā redemptor: unde, analogicè, Angelorum & hominum caput appellatur. Quare, non Angelorum, sed hominum mediatorem, Paulus nominat, & beneficia mediatoriū muneris, hominibus tribuit, 1. Cor. 1. 30. Heb. 2. 16. & 1. Tim. 2. 5. quandoquidem, morte, & intercessione sua, homines solos, cum Deo reconciliavit Christus, & beatæ electorum Angelorum societati (ex qua dæmones exciderant Iud. v. 6.) conjungit, Heb. 12. 22. Angelorum verò mediator dici non posset, nisi præter Scripturam, & valde ambiguè: quod si causa media, per quam Pater Angelos creavit, & conservat: quemadmodum nonnulli propterea filium mediatorem omnis boni vocant, quod per eum omnia bona conservantur: & Angelorum Mediatorem, quatenus creator & conservator eorum est; non autem quatenus passus est in carne. Quo etiam sensu, et si impropriè loquens, ait Bernardus: *quod ab initio erat Angelis, factus est & nobis, item: qui ex eis hominem lapsum, dedit sancti Angelo ne liberetur, sic illum de captivitate eruens, fecit hunc à captivitate defendens: & hoc ratione fuit & quæ utrique redemptio, solvens istum, & servans istum, Sermon 22. in Cantica.* Sed neutra sententia ex hoc Pauli loco stabiliri potest. Nam primum, cum reconciliatio, & pacificatio connotent offenditionem & inimicitiam antecedentem, non autem periculum eorum: quomodo ea de gratiæ, & pacis nunquam interruptæ continuatione accipi possunt? Deinde, cum disertè addatur, *per sanguinem crucis ejus: quomodo Angelis, qui nec veniam, nec sanguinis effusione opus habebant, conveniet?* Denique quibus Scripturæ locis probari potest, illud Angelorum citra mortem Christi, lapsus periculum. Verum secundo loco objicitur: Angelos bonos, appellari electos non minus, quam homines 1. Tim. 5. 21. ac propteræ reconciliatos per Christum. Sed negatur consequentia quia eadem est electio ad salutem tanquam finem: sed non eadem, ratione mediorum, & executionis convenientis, ob conditionis discrepantiam: homines enim prolapsi in peccatum, reconciliatione opus habuerunt; Angeli boni nequaquam. Itaque cum electi dicuntur, ad salutem æternam destinatos esse indicatur: quam ut dedit initio Pater per Filium, sic per eundem, pro benefacito suo gratuito, & electione, conservat, ac perpetuat, virtute divina Filii; non intercessione meriti mortis ipsius, multò minus obedientiæ ipsorum, ut Pontificiū somniant. Tertiò objiciunt locum Apostoli 2. Cor. 5. v. 18. *Omnia ex Deo, qui reconciliavit nos sibi, per Iesum Christum.* Sed nihil ad rem facit: nam vocem *omnis*, notare fideles, factis demonstrat expositio Pauli, vers. 15. & hoc ipso, cum addit: *nos*, & vers. 19. definiens reconciliationem, remissionem peccatorum per fidem. Nec satis rectè dicitur solo Christi favore, Angelos & homines Deo gratios esse: nam ut de hominibus verum est; sic de Angelis dici non potest: quia cum sancti creati sint, & in sanctitate in perpetiernit, non potest non Deus, eos, pro sua veritate ac justitia, habere pro sanctis, ac gratis, utpote cum ipsis sint opus, & voluntati illius ad amissum consentiant. Nam filium Dei, pro bonis Angelis, cum reliqui liberentur, intercessisse, ut nonnullis placet, nihil quidem habet à Christi gloriâ alienum; sed quanam ratione ex Sacris Literis probabitur? Quod enim Pater proclamat, Christum esse filium suum εόντα θεον Matth. 3. v. 17. quod exponunt illi, qui ad Angelos etiam referunt, *in quo placatus sum: illud Angelis non convenit; sed hominibus, à Deo, per peccata, aversis: quibus idcirco, Christo nato, pax annuntiatur, Luc. 2. 14.* Deinde negamus etiam interpretationem illam esse genuinam: nec enim verbum illud εύθετον, respicit Angelos, aut homines; sed Christum ipsum qui Patri perplacet: ut sit sensus, *quo detectus: quemadmodum hæc phrasis alibi in usu est 1. Cor. 10. 5. 2. Thes. 2. 12. Heb. 10. 38. & alibi: neque uspiam in Novo Testamento vox εύθετον, ita accipitur, uti obtendunt.* Verum et si illud largiremur, nihil inde tamen efficerent, ob causas ante dictas. Atque hæc de secundâ hujus loci expositione. Tertia opinio est longè alienior: *vocem omnis,*

& que in terris sunt, & que in cælo, notare non solum creature, ratione prædictas, homines & Angelos: sed etiam clementia, & ratione destitutas creature: ut Theodor. in similibus locis se exponit, Eph. 1. 10. Heb. 2. 9. Sed longè validius hæc sententia, superioribus, quas adduxi, rationibus, refutatur. Nec quicquam ad rem facit, quod Rom. 8. 19. & 22. omnis creatura ingemiscere, & parturire usque adhuc, & liberanda à servitute, dicitur: quia aliud est reconciliatio, & pacificatio cum Deo, (quæ liberatio est à peccato & poena illius) aliud hæc liberatio creaturarum, quæ effectum est pacis, quam homines habent cum Deo; nec enim Christus mortuus est, ut elementa (quæ nec offendunt Deum, neque offendere poterant) reconciliaret, sed ut hominem in gratiam reduceret. Nam quod secundo loco adfert Theodoret. ex Epist. ad Hebr. c. 1. 9. Christum pro omnibus mortuum: illud male, ab eo, ad omnes res universè extenditur: quod ad genus humanum tantum, & quidem electorum, pertinere, passim Scriptura docet, & loci illius circumstantiae comprobant.

Quarta interpretatio est, *ea que in cælo sunt, notare Deum, que in terris Ecclesiam: tensu quidem sancto, sed reluctante phrasí. Quamobrem prima, quam attulimus, interpretatio, de pacè hominum cum Deo, maximè videtur sincera, & huic loco accommodata. Hactenus de v. 20. & proposita thesi: quæ causas salutis nostræ, & descriptionem Christi personæ, officii, & beneficiorum continet. Sequitur deinde hypothesis: quā Apostolus generalem hanc doctrinam Colossensibus peculiariter accommodat: ut thesin exponat, ac firmet; & Colossenses in vera fide, & officio confirmet. Quare Christi beneficia iis ascribit, & inde ad officium constantiæ existimulat. Beneficium, est reconciliatio cum Deo: quam illustrat primum comparatione contraria, hoc est, pristine Colossenium misericordia; ut merè gratuitam esse reconciliationem demonstret: quemadmodum Rom. 5. 6. 8. 10. Eph. 2. 3. 5. 8. Verum cùm miseria nostra sit duplex: peccatum, & merita illius poena, ac stipendum: seu ut generatim dicam, mutua cum Deo inimicitia: qua & nos Dei voluntati adversamur peccatis; & vicissim Deus ob ea adversatur saluti nostræ, & justo judicio punit. Hinc queritur; utra, hoc loco, intelligatur inimicitia, cum ab alienati, & quod amplius est, hostes fuisse dicuntur. Nam hostis vox, variè sumi potest: primum activè, ut Act. 13. 10. Phil. 3. 8. quod Deum odissent: ut hac ratione inimicitia sequentibus verbis describatur: quemadmodum etiam Rom. 8. 7. cogitatio carnis, dicitur inimicitia adversus Deum, quod legi Dei non subjiciatur; hoc est, quod quæ lex vetat, velit ac probet; quæ præcipit, improbat ac nolit. Deinde passiæ accipi potest, ut Rom. 11. v. 28. & quod Deo essent hosti: quæ inimicitia, à causa impellente, illustretur sequentibus: nempe mentis & operum corruptione, quemadmodum Eph. 2. 5. Versatissimus alim in cupiditatibus carnis nostræ, facientes placita carnis, & cogitationum: eramusque natura filii iræ & cap. 4. 17. 18. gentes, dicuntur ambulare in vanitate mentis, obtenebrare mente, & ab alienati à vita Dei propter ignorantiam, que est in ipsis. & Rom. 5. 10. Cum essemus hostes reconciliati Deo dicimus, & v. 8. & 9. hostes nos appellari indicatur quod essemus iræ Dei, ob peccata, obnoxii. Atque hæc sententia plenior est & accommodatior.*

Secundò, reconciliatio hæc, qua Christus nos Patri reconciliavit, illustratur à modo suo, cum ait: *in corpore carnis suis, per mortem.* Ut enim ante sanguinis, sic nunc corporis, & carnis meminit: quod utrumque, ad reconciliationem, requirebatur (ut ante ostendimus) nempe sanguinis effusio; & corporis oblatio. Heb. 10. 5. 10. & c. 9. 12. 22. 25. quemadmodum & Cœterum institutio idem omnino obsignat *Corpus autem carnis*, emphaticè dici, existimat: non ut bicorporem fuisse Christum innuatur; sed ut corpus verè humanum, non autem imaginarium habuisse, ostendatur: fortasse etiam θάλειπνος, ut corpus Christi naturale, à mystico (de quo v. 18. & 24. agitur) distinguatur. Cœterum Christus nos reconciliavit Deo, per mortem; primum merito in cruce: deinde efficacia, & applicatione meriti mortis suæ, per fidem, & spiritum: de qua

re. potissimum, hoc loco, agitur. Vnde quidam, *in corpore carnis*, interpretantur, corpori suo insitos: sancte quidem; sed recepta sententia simplicior, & accommodatior: ut ex loci circumstantiis colligi potest & locis similibus illustratur Rom. 8. v. 3. Heb. 2. v. 14. Atque haec de reconciliatione. Sequitur finis illius, alterum Christi beneficium, videlicet sanctificatio: *ut sacerdotem*, inquit, *vos sanctos & irreprobos, & inculpatos coram se.* Verum cum sanctitas fidelium sit duplex: imputata, quae Christo inhæret, & nostra sit, per fidem; quā uniti Christo, sancti in eo judicamur: & inhærens nobis, qua per Spiritum Christi sanctificati sumus: quidam de priori, hoc est, de justificatione interpretantur: alii de alterā, seu de sanctificatione. Sed prior sententia non videtur huic loco satis convenire: nam justificatio non est finis reconciliationis, sed illius efficiens Rom. 5. v. 1. Quare secunda sententia, de sanctificatione, convenientior apparet: quemadmodum Ephes. 1. v. 4. electi dicimus, ut sumus sancti & inculpati coram eo, in charitate. Similes loci sunt, Ephes. 5. v. 26. 27. Tit. 2. v. 14. Luc. 1. vers. 74. 75. deinde uberior est haec interpretatio: hac enim ratione, duo redemptionis nostræ præcipua capita continebuntur: primum reconciliatio, & justificatio: deinde sanctificatio virtutum, quemadmodum, Ierem. 31. vers. 31. & alibi, ista copulantur. Sed objiciat aliquis, hinc sequi, nos perfectè implere legem Dei. Sed negatur consequentia: quia sanctitas nostra ratione graduum, non tam dividitur, quam distinguitur in inchoatam, seu imperfectam, quae huic vita convenit, ob repugnantiam carnis adversus Spiritum, Galat. 5. & in absolutam seu perfectam, quae alterius vita propria est. Ideoque, ex sanctitatis voce, non potest concludi perfectio. Sed contra excipi potest, de sanctitate imperfecta, hunc locum non posse intelligi: dupli de causa, primò, quia sanctitas, de qua hic agitur, est irreprehensibilis, & quidem coram Deo: ac propterea non inchoata, sed perfecta; deinde cum sanctitas consistat in perfecta legis observatione; cum justitia sit *iniqua*, ut omnis *iniqua* peccatum; ideoque si sanctitas sit imperfecta, vitiosa est, & legem transgreditur: sequitur, sanctitatem inchoatam, & imperfectam, non esse sanctitatem. Verum respondeatur, sanctitatem fidelium in hac vita inchoatam, non esse quidem sanctitatem rigore legis (quæ vel minimum defectum damnat) sed gratiâ Euangelii, hoc est, sanctitas inchoata, censetur inculpata, & perfecta, non per se ac vi sua, sed, per accidens, in Christo, cui sancti insiti sunt Hebr. 13. v. 21. & 1. Pet. 2. vers. 5. quemadmodum aliâs exposuimus fusius. Sed instant Pontifici: Ergo ex parte saltem operibus justificamur. Verum negatur consequentia: quia ~~ad~~ justificationem ex operibus, requiritur perfecta legis, ab operante observatio, Deut. 27. v. 26. quæ perfecta legis observatio soli Christo convenit: qui, & personas fidelium, & opera ipsorum, justificat; quatenus defectus nostri, & operum nostrorum, ipsius satisfactione, condonantur, & quasi perfecta censentur: hoc est, (ut clarius dicam) defectus non imputat ad pœnam ob meritum pœnæ, à Christo, pro nobis, latæ. Quare opera nostra, cum veniâ indigeant, & justitia Christi, ad justificationem nostri non possunt concurrere, tanquam causa ulla adjuvans: nam, per se, ob defectum, ex legis sententia, merentur maledictionem. Haec de vers. 22. & Christi beneficiis. Quæ, ab adjuncta conditione officii Colossenium, illustrat Paulus, ut eo acrius, ad hoc præstandum, existimulet. Officium autem declaratur *perseverantia* dupli, *fidei*, & *spes*: ut Hebr. 3. vers. 6. & 10. 23. quibus, velut alii, ad cœlum subvehimur. Perseverantiam verò emphaticis metaphoris declarat; similitudine primâ, ab ædificiis ducta, cum de fide ait: *fundati & stabiles*: ut Matth. 16. vers. 18. & 7. 25. alterâ à navigiis, anchorâ firmatis, cum de spe ait: *non dimovet amini*: quemadmodum similis de fide oratio, Ephes. 4. vers. 13. & 14. & de spe, expressa & suavissima sententia, Hebr. 6. v. 18. 19. Cœterum spem non simpliciter requirit Apostolus; sed etiam Euangelii Epitheto describit: ut ad hujus commendationem

viam sibi sternat; & spem Christianam, objecti determinatione, à communi distinguat: ut enim spes generaliter est jucunda cuiusvis boni futuri expectatio; ideoque certa, aut incerta, deinde boni, aut veri, aut falsi; temporalis, aut æterni: sic speciatim spes Christiana, est certa, & jucunda, ex fide promanans, bonorum futurorum, Euangelio promissorum, & præsertim vice æternæ, cum patientia expectatio. Rom. 5. vers. 5. 8. 25. unde etiam dicitur, *spes glorie*, Rom. 5. vers. 2. *spes salutis* 1. Thess. 5. vers. 8. *spes vitae æternæ*, Tit. 1. vers. 2.

Porrò ut Euangelium verum ab adulterino distinguat Apostolus, & Colossenses, in illius fide, contra falsorum Doctorum corruptelas muniat, ait: non aliud quam *quod ipsi audierant*, nimirum ab Epaphra, Coloss. cap. 4. v. 12. Idque rationibus aliquot demonstrat: primum à consensu Apostolorum, qui illud ipsum prædicarunt, Christi iussu, omni creaturæ, hoc est, quibusvis gentibus, per Syncedochen, ut Marc. 16. vers. 15. Hoc autem contingat, Partim in Judæa Hierosolymis: quo pii ex omnibus gentibus, quæ sub cœlo erant, confluerant, Acto. 2. v. 5. partim extra Iudæam, longè latèque ad miraculum usque, sparso Euangelio: ut ex Actis Apostolorum liqueat & Rom. 15. v. 19.

Altera deinde probatio est ab Apostolatu Pauli; *cuius*, inquit, *ego Paulus factus sum minister*, Christi nimirum revelatione, & mandato, Galat. cap. 1. vers. 1. ut postea fusius explicabit. Haec de v. 23. Tertia ratio est à martyrio Pauli: quo Apostolatus quoque sanctitur, Gal. 6. vers. 17. Idque proponit, cum perspectionum meminit (nimirum quod Romæ vincitus esset, veritatis Euangelicæ gratiâ, Coloss. 4. vers. 28.) easque illustrat, ab adjuncto & fine. Adjunctum, est affectus gaudii: cuius origo fuit, fides & spes eventus felicis: qui in tribus consistebat, gloria Dei, Philipp. 1. v. 20. præmio vita æternæ, Roman. 5. v. 2. & 3. & 2. Cor. 4. vers. 17. 18. & Ecclesiæ ædificatione, hoc est, confirmatione in vera fide, spe & charitate, Philip. cap. 1. vers. 14. Idque indicat hoc loco Apostolus, cum addit, perspectionis suæ finem, *pro vobis*, hoc est, ad vestram utilitatem: ut alibi declarat, 2. Corinth. cap. 1. vers. 6. & sequentia ostendunt. Utrumque verò, & perspectionem, & finem illius, exponit deinde Apostolus Nam perspectiones suas vocat *reliquias afflictionum Christi*. Sed diversæ sunt hujus loci interpretationes: quia vox Christi, aut subjectum notare potest, aut causam: hoc est, perspectiones, quas Christus patitur; aut, quas propter Christum patimur. Prior sententia receptior est, & commodè explicatur: quod propter arduissimam illam fidelium, cum Christo, capite, unionem, Christus patiatur in membris: quemadmodum illustre exemplum in Pauli alloquo, Acto. 2. *Saul, Saul, quare me persequeris?* Cum Ecclesiam Christi persequeretur: & in ea, Christum lædere statueret. Altera sententia est Theodoreti, qui legit etiam *τὸν χριστόν, pro Christo* (de providentia lib. 10. paulò post initium) hoc est, propter prædicationem Euangelii Christi: ut exponitur Mar. c. 8. vers. 35. eaque ratione optimè convenit cum antecedenti: quo Apostolus sese Euangelii ministrum dixit: deinde cum loco simili, 2. Corinth. cap. 1. vers. 5. Qua ratione afflictionum reliquiae denotabunt id, quod Paulus, iam seni, Philem. vers. 9. adhuc supererat, perferendum. Sed verbum *τὸν χριστόν, vicissim expleso*, accipi potest bifariam: aut comparatè ad Paulum, ut sit sensus: quemadmodum bonam partem afflictionum pertuli; sic reliquias earum vicissim expleso: aut comparatè ad Christum, in hanc sententiam: ut Christus pro mea salute passus est: sic ego vicissim eum secutus, crucem tollo, & una patior pro Euangelio, & gloria Christi. Utraque interpretatio analoga fidei est, & contextui: sed prior videtur uberior, quia secundam complectitur, & communi, ferè omnium, consensu, comprobatur. Ac quamvis objectib[us] magis obnoxia sit, iis tamen responderi potest distincte & solidè. Et primum quidem, illud extra controversiam ponimus, errare eos turpiter, qui hinc colligunt, Chri-

Christi passionem non esse sufficientem ad nostri redemptionem, sed ad eam explendam, Sanctorum perpessiones concurrere: *hoc enim* (ut Aquinas hic loquitur) *est hereticum*; quia sanguis Christi, est sufficiens ad redemptionem, etiam multorum mundorum, 1. Iohann. cap. 2. vers. 2. Addo etiam, quod Christi oblationi abolitio peccati adscribitur, Hebr. cap. 9. vers. 12. & 26. Deinde, ut idem etiam Aquinas agnovit, perpessiones Christi, hoc in loco, non intelliguntur ex quo quasi psemet, in se pertulit, ac si reliquiæ illis explendis, superessent, sed quas in corpore suo mystico, seu Ecclesia, subire debuit: unde corpus illud, figuratè, Christus dicitur, 1. Corint. cap. 12. v. 12. nam passio Christi in carne ipsius perfectissima est, Hebr. cap. 9. v. 12. & c. 10. v. 14. in Ecclesia vero, ad finem usque mundi, explenda est, Apocal. cap. 6. v. 11. Paulus autem eam non explebat absolutè, sed secundum quid, pro modulo sibi destinato. Atque hæc perpessionum expositio. Finis vero etiam illustratur, cum subjicit Apostolus, *pro corpore ejus, quod est Ecclesia*: eoque & pro Colossensibus, Ecclesiæ membris. Verum, quis proprius hujus loci sit sensus, queritur. Orthodoxi vulgo exponunt verba illa: *pro corpore, de utilitate, nempe coniolatione*, 2. Cor. cap. 1. v. 6. & exemplo officii, Phil. 1. 14. 2. Tim. 2. 9. 10. quamvis existimarem æquè commodum, ut non finem, sed causam impellentem, & occasionem notet, ut Ephes. c. 3. v. 1. Coloss. cap. 4. v. 3. de qua re, Actor. cap. 21. v. 28. & cap. 22. v. 21. & c. 24. v. 5. & 1. Thess. cap. 2. vers. 16. Contrà vero Pontifici objiciunt, notare satisfactionem, pro pœnis temporalibus peccatorum. Sed hæc sententia, præterquam quod nova est, nec ullo Scripturæ loco probari potest, repugnat etiam Christi unici mediatoris merito, 1. Ioh. cap. 1. v. 7. Rom. cap. 8. 1. & 5. v. 1. 1. Tim. 2. 5. & Judicio Pauli, Rom. 3. v. 23, 24. & hujus epistolæ, & loci scopo, Col. cap. 1. v. 12. 13. 14. 21. Præterea cum Paulus ipse, pro se, non satisfecit, nec satisfacere potuerit: utpote justitiæ suâ, lege præscriptâ, destitutus, Philip. cap. 3. vers. 9. & 12. multò minus pro aliis, qui proprium onus ferent, Galat. cap. 6. v. 5. Quare detestanda est Pontificiorum superstitione, quâ statuunt, communem quandam esse Thesaurum meritorum Christi, & Sanctorum: quem in indulgentiis conferendis, dispensandum Papæ & Episcoporum arbitrio commisserit Deus. Vnde indulgentiam definiunt vulgo, pœnae satisfactionem, quam quis justè, pro culpis propriis, ferre debuisset, de thesauro Ecclesiæ, ad divinam justitiam persolvendam, sumptum. Quam Thesauri hujus impietatem, animadverentes quidam Pontificii, Sanctorum satisfactiones excludent, dupli argumento: primum, quod (ut ajunt) merita sanctorum sint ultra condignum remunerata à Deo, & sic exhausta: deinde, quod Christi passio sufficiat ad omnium peccatorum expiationem. De quibus omnibus elegantissimè & gravissimè differit hoc loco Calvinus. Hæc de v. 24. & secunda probatione Euangelii à Coloss. accepti. Sequitur prioris rationis expositio: quâ & Euangelium commendatur multis modis; & Apostolatus sui autoritatem, adversus obrectatores, firmat, ab authore Deo, & fide sua. Primum enim ait, se divinitus constitutum gentium Apostolum: *Cujus, inquit, Ecclesiæ factus sum minister, secundum dispensationem Dei*, hoc est, commissam à Deo curam: ut 1. Cor. cap. 4. v. 1. Vnde liquet, aliter Paulum Dei & Euangelii, aliter Ecclesiæ ministrum appellari: Dei enim, quod mandato & gloriæ illius: Ecclesiæ vero, quod Euangelii prædicatione, saluti illius serviat, quemadmodum pastor gregi. Quod autem ait: *ergo vos: intelligit Colossenses, & reliquas gentes conversas ad fidem, aut convertendas: quas pares Judæis facit, ut falsos Doctores confutet: qui jugum legis ceremonialis urgebant*. Cœterum quod subjicitur, *ad implendum Dei sermonem*; variè accipitur: quidam, Metonymicè, Euangelii prædicationem intelligi censem, ut Roman. c. 15. vers. 19. Paulus utitur; & exponit vers. 20. Euangelizare: alli propriè accipiunt, sed bifariam: aut ut notetur finis ministerij; quod Paulus, tanquam instrumen-

tum Dei impletat Euangelium, cum ad obedientiam Euangelii, & fidem, auditores adducit, Rom. cap. 1. v. 15. & 16. & cap. 15. v. 18. aut ut intelligantur Prophetæ, & promissiones de Christo, & vocatio gentium: quarum Paulus destinatus Apostolus. Verum quamvis omnes hæc, doctæ & piæ sint sententiae; putarim tamen primam esse præferendam, ob similem loci usum, & Pauli explicationem, ut ostendimus: altera enim argutior, & exemplo cogere videtur: tertia vero concinnior, sed usus phrasis videtur obstat, aliquo modo: quia nulla, Scripturæ, Prophetarum, aut verborum certorum, fit mentio, ut alias fieri solet. Quare hæc magna Euangelii commendatio est, quod verbum Dei appellatur: quemadmodum Ephes. c. 1. Coloss. 1. vers. 5. & alibi passim. Hæc de v. 25. Deinde alteram Euangelii commendationem subjicit, ab adjunctis. Primum enim vocat, *mysterium à seculis & aetatis absconditum*: quemadmodum Roman. cap. 16. vers. 25. & 26. & alibi, *mysterium dei*, 1. Timoth. cap. 3. v. 9. *mysterium voluntatis dei*, Ephes. 1. v. 9. *mysterium Euangelii*, Ephes. cap. 6. v. 19. & *mysterium dei, & Patris, & Christi*, Coloss. c. 2. vers. 2. & *mysterium Christi*, Coloss. cap. 4. vers. 3. appellatur, communum tum Judæorum, tum gentium ratione: sed variè: gentium quidem simpliciter; Judæorum vero, secundum quid, ratione doctrinæ de vocatione omnium gentium; & præsertim modi illius, sublatis ceremoniis, & gentium æquatione cum Judæis. Quamvis enim gentium vocationem ex Sacris Literis cognoscerent Iudei, modum tamen ignorabant: quia non aliter putabant hoc fieri oportere, quam si circumcisione & ceremoniis receptis, primum infererentur Ecclesiæ Iudaicæ, Actor. c. 10. v. 28. 29. & cap. 11. v. 3. & 18. Hoc autem mysterium, simili omnino loco, pluribus exponitur, Ephes. cap. 3. vers. 3. 5. 9. 10. denique, comparatè quoque *absconditum* dici potest Euangelium, quod non ita clarè propositum fuerit atque nunc Christo exhibito. Hæc de primo Euangelii adjuncto. Alterum vero est, *quod nunc patefactum est Sanctis dei*. Patefactio autem alia est immediata, ex revelatione Dei, quæ Apostolis & Evangelistis, & Prophetis Novi Testamenti convenit: alia est mediata, ex institutione hominum, quæ & Pastoribus & Doctoribus, ac reliquis fidelibus communis est, Rom. 16. v. 25. & 26. Iohann. 16. vers. 13. Galat. 1. vers. 1. Ephes. cap. 4. vers. 12. 13. Tit. 1. vers. 2. De utraque vulgo interpretantur, sensu non incommode, ut Matth. 11. v. 25. 27. Cui etiam adjungi posset, non solum sanctos homines sed etiam Angelos intelligi, ut Ephes. cap. 3. vers. 10. Verum accommodatius arbitror, ut de solis Apostolis & Prophetis Novi Testamenti accipiamus: primum, quia Apostoli scopo magis convenient, ut Apostolatus sui, inter gentes, autoritatem, adversus Judaizantium errorum muniatur: deinde quia sequentibus magis congruit, nam cum sancti, à gentibus fidelibus distinguuntur, v. 27. inde apparet, ea voce, non omnes fideles intelligi: denique idem colligitur ex Pauli expositione, in loco penitus similis, Eph. 3. v. 3. 5. 8. Hæc de vers. 26. Cœterum hanc patefactionem illustrat à causa impellente, nempe Dei beneplacito: *Quibus voluit* inquit, ut Ephes. cap. 1. vers. 9. 10. Qua ratione, curiositati & arrogantiæ humanæ occurrit, Ephes. 3. v. 7. Atque hæc Euangelii adjuncta. Quibus accedit commendatio à subjecto, seu materia, ut contemptum illius amoliatur, & autoritatem præcipuum conciliat, cum ait: *quæ sint divitiae gloriae mysterii hujus inter gentes*. Quæ verba bifariam contrui possunt, primò, ut *gloria* sit epithetum mysterii; unde mysterium glriosum exponunt: quo sensu alibi *Euangelium gloriae* dicitur, 1. Tim. 1. v. 11. & gloria Euangeli adscribitur, 1. Cor. 11. v. 3. deinde potest vox *gloriae* construi, cum divitiae: idque vel ut sit epitheti, seu adjuncti loco, Hebræ more, pro divitiae gloriose: vel ut subjectum notet, ut gloria Metonymicè sumatur, pro gloria misericordia, potentia, & sapientia Dei, quam exerit in vocatione, & salute gentium; *divitiae vero*, Metaphor. amplitudinem, & præstantiam connotent: ut apertissimè, Ephes. 3. v. 16. Aaa 3 Rom.

Rom. 9. vers. 23. Atque hoc sensu, vox gloriae, constructionem habebit geminam: nempe, ut ab antecedente regatur, & consequens regat. Nam gloria haec dicitur, mysterii hujus, quod in eo eluceat & confirmetur. Secundum, cum gloria subjectum notat, sumi potest non solum promiscerictia, potentia, & sapientia Dei gloriosa: sed etiam pro effectis illius, & salute Ecclesie; seu pro gloria, quae a Deo nobis confertur. Ut enim gloria, alia Dei est; alia filiorum Dei: sic divitiae gloriae, aliae Dei sunt, Rom. 9. v. 29. 2. Cor. 4. v. 6. 7. (ut modo monuimus) aliae Ecclesiae, Ephes. 1. v. 18. Atque haec quidem interpretationes omnes sanctae sunt; sed aliae aliis aptiores. Nam primae sententiae obstat videtur constructio, quia gloria vox antecedit. Deinde, ut hanc hypallagen concedamus, non sequitur tamen, gloriam ponit debere pro glorioso, ac si adjunctum notaret, per Meton. cum potius subjectum & argumentum mysterii notare possit: ut sit plenior sententia, cum hoc loco, tum 1. Tim. 1. 11. ut Euangelium gloriae, nihil aliud sit, quam Euangelium de gloria, hoc est, Dei, in salute hominum procuranda, misericordia, potentia, sapientia: quae gloria Dei appellari solent. Quo sensu, Euangelium gloriae Christi dicitur, 2. Cor. cap. 4. v. 4. Et simili constructione, Euangelium regni, Marc. cap. 1. v. 14. & Euangelium pacis, Ephes. 4. v. 16. hoc est, de regno, de pace, appellatur. Secunda sententia proba est, & constructioni accommodatior; sed cum sequentibus Pauli verbis non satis videtur congruere: quemadmodum nec tertia; quia in expositione dicitur Christus, spes gloriae, nempe nostrae. Quare ultima apitissima appetit: quae utробique gloriam, codem modo, interpretatur, pro beatitudine fidelium: quae inchoatur in hac vita, gratuita & efficaci vocatione, justificatione, & adoptione, ac sanctificatione; & perficietur post hanc, redemptione cum anima a corpore, & omni labore peccati, tum corporis a morte. Itaque initium quidem, atque incrementum beatitudinis possidemus re, complementum vero spe: quod καὶ ἡ ἔχοντα, gloria dicitur, Roman. cap. 8. v. 21. Porro haec divitiae gratiae describit Apostolus, cum ait: quis est Christus: cuius ratio est, Coloss. cap. 2. vers. 3. & 1. Cor. cap. 1. vers. 3. Additur autem in vobis, hoc est, habitans, per fidem, in cordibus vestris, Ephes. 3. v. 17. ut in fide Euangelii, ab Epaphra, pastore suo, accepti, confirmarentur; & falsos doctores aversarentur, Coloss. cap. 2. v. 5. 6. 7. 8. Eaque de causa, Christi descriptionem subiicit: ut ab eo solo pendeant, & salutem sperent: quis est, inquit, spes illa gloriae, hoc est, Metonymice, spei nostrae de vita eterna author: quemadmodum etiam 1. Timoth. cap. 1. v. 1. Gloriam autem intelligit, non ratione initi; sed ratione incrementi, & perfectionis: quia etsi utriusque gratiae author est Christus, spes tamen non est gratiae praeteritae, nec presentis, sed futuræ. Atque haec de v. 27. & doctrinae Euangelicæ, ac munera Apostoli Pauli commendatione. Cui adjicitur fidelis illius administratio, & efficacia. Et illam quidem indicat, primum a diligentia sua, in doctrina, & admonitione sapientiae Christianæ; quæ, pro Apostolico munere, quævis instituit: deinde fidelitatem suam declarat Apostolus a fine, nempe auditorum perfectione in Christo: quae consistit in salute & beatitudine, hoc est, sapientia, justificatione, sanctificatione, & redemptione: quae omnia assequimur in Christo 1. Cor. cap. 1. vers. 30. Ceterum quia hoc loco Cathari, & (uti vocant) Perfectistæ abutuntur: observandum est, perfectionem justitiae esse duplum, imputatam, & inhærentem: illa est perfecta Christi justitia, quae nostra fit, justificatione gratuita, per fidem, Coloss. cap. 2. vers. 10. altera est justitia nostra; qua donamur sanctificatione per Spiritum Christi: quae, pro statu bipartito vitae & patris, seu gratiae, & gloriae, duplex, ac distincta est: alia enim simpliciter, & absolute justitia est, qualis in cœlo, & gloria coelesti, 1. Cor. 13. v. 10. alia est non simpliciter, sed certa ratione, idque aut ἐν τι, ἐν τοις τοι, secundum quid, aut ad aliquid, seu comparatè: nam, secundum quid perfecti sumus, quia secundum interiorem hominem, Dei legi servimus, Roman. cap. 7. v. 22. & 25. qua ratione omnes fideles, perse-

cti quodammodo dici possunt; et si simpliciter non sint perfecti, ob carnis vitiositatem, spiritui repugnantem: comparatè vero perfecti dicuntur, qui cognitione aut pietate, aut utraque reliquis antecellunt, 1. Cor. c. 2. v. 6. quemadmodum Paulus, qui se negarat esse perfectum, nempe simpliciter, & absolute, Philip. cap. 3. v. 12. paulò tamen post v. 15. perfectum se vocat, comparatè, nimis cum rudioribus Christianis: sicut apertissime, infantes, hoc est, rudes in fide, perfectis, hoc est, adultioribus, & proiectioribus opponuntur, Heb. cap. 5. v. 13. 14. & 1. Corinth. cap. 14. v. 20. Ephes. cap. 4. v. 13. 14. Eodem ferè reddit, trita in Scholis distinctione: quæ perfectio alia dicitur esse partium, alia graduum: partium, quæ omnes partes: graduum, quae justam magnitudinem habet: sicut infantes sunt perfecti, priori modo; quia corpore integro, suis partibus constant: sed altero modo, solum adulti, qui præterea habent justam ætatem, & corporis magnitudinem. Eadem ratione, in omnibus fidelibus est justitia perfecta partibus, quia habent inchoaram sanctificationem, & obedientiam, erga omnia legis præcepta; sed non perfectam, iis gradibus, quos lex requirit, nempe ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus. Atque haec de fide Pauli in administratione Euangeli. Efficacia vero describitur, ex conjuncta Dei potentia, v. 29. quæ similibus hisce locis, diserte explicatur, Rom. c. 15. v. 18. 19. & 1. Corinth. cap. 2. v. 4. Ephes. cap. 3. v. 7. & 1. Timothy. cap. 1. v. 11. 12.

CONSECUTARIA CAP. I.

I. PRÆPOSITIO PER, non solum de causa instrumentalis, sed etiam de principali usurpatum. Errant igitur Arianii, qui, ex hujus vocis usu, Christum Patri iniqualem arguunt.

I I. VOLUNTAS, & VOCATIO DEI IMMEDIATA, aut media-ta, Jerem. cap. 23. vers. 21. Rom. 10. vers. 15. Hebr. 5. vers. 4. in legitimo verbi Dei ministerio requiritur, v. 1.

I I I. OMNES FIDELES, IN CHRISTO SANCTI, & FRATRES SUNT: ideoque a mundi contagione & odiis alieni esse debent.

I V. GRATIA & PACIS DIVINAE INCREMENTUM, FIDELIBUS, EX CHARITATIS FRATERNÆ OFFICIO, OPTANDUM.

V. CUM CHRISTUS, PRIMUM SIT GRATIA, & PACIS AUTHOR: deinde, cum patre recte invocetur: hinc, duplice nomine sequitur, Matth. 4. vers. 10. eum esse verum cum Patre Deum, v. 2.

V I. GRATIA DEO AGENDA SUNT PRO DONIS, NON SOLUM IN NOS, SED ETIAM IN ECCLESIAM, & RELIQUOS FIDELES, NOBIS IN CHRISTO UNITOS, COLLATIS: AC PROPTERA INGRATI SUNT IN DEUM, & ēπεισι in fratres suos, qui hoc officium negligunt.

V I I. CUM CHRISTUS SIT DEI FILIUS, NIMIRUM UNICUS, & DOMINUS NOSTER, & FIDEI OBJECTUM: EX HISCE OMNIBUS CONSEQUITUR, EUM VERUM ESSE DEUM, v. 3. & 4.

V I I I. FIDELIUM OFFICIUM, & LAUS OMNIS, IN FIDE, & CHARITATE CONSISTIT.

X. PRO FIDE, & CHARITATE, DEO GRATIA AGENDA SUNT. Ergo Dei sunt dona.

X. CHARITAS ERGA PROXIMOS EXERCENDA EST, SED POTISSIMUM, Gal. 6. vers. 10. ERGA SANCTOS, SEU FIDELES, & QUIDEM OMNES, v. 4.

X I. CHARITAS SPE SALUTIS ALITUR, UT 1. Ioh. 3. vers. 3. Tit. 2. v. 23.

X I I. VITÆ ETERNÆ HEREDITAS NOBIS REPOSITA EST, THESAURI INSTAR, EXTRA PERICULUM IN CŒLIS, 1. Pet. 1. vers. 4. ideoque de PROMISSione illius non est ullo modo dubitandum.

X I I I. CUM EUANGELIUM SIT SERMO VERITATIS DEI, & SALUTIS NOSTRAE: EI OMNINO CREDENDUM EST.

X I V. SPES ORITUR EX AUDITIONE & FIDE EUANGELII: AC PROPTERA EUANGELII PRÆDICATIO AUDIENDA, & IN PRETIO HABENDA EST, v. 5.

X V. CUM EUANGELIUM, TOTO ORBE, PAULI TEMPORE PROPAGATUM SIT, COMPROBATUR PROPHETARUM, IN REGNI CHRISTI AMPLITUDE DESCRIBENDA, VERITAS, Psal. 72. v. 8. & 9. Ideo-

Ideoque inepte Pontificiū, id perpetuam Ecclesiæ notam statuunt.

XV I. Non quivis, sed in veritate Euangelii consensus, fidem nostram confirmat.

XVII. Cum Euangelium sit fructiferum gratiæ divinæ præconium: sequitur eos errare graviter, qui aut dignitatem illius minuunt, aut utilitatem negant, v. 6.

XVIII. In ministro Christi requiritur fidelitas, qua in veritatis Euangelicæ prædicatione sancta consistit.

XIX. Fideles Christi ministri, non solum nobis dilecti esse debent; sed etiam honesta commendatione apud alios ornandi sunt, ut Ecclesiæ saluti & Dei gloriæ consularunt, & falsis doctoribus occurratur, qui per ministrorum dedecus, veritatem divinam in contemptum & odium adducere student, v. 7.

X X. Ut Ecclesiæ vitia serio arguenda sunt; sic virtutes candidè apud alios prædicandæ, ad gloriam Dei & aiorum exemplum.

X X I. Charitas Christiana sincera est, & à Spiritu Christi promanat, v. 8.

X X II. Non solum pro Dei in Ecclesiam beneficium, gratiæ agendæ sunt: sed etiam pro perseverantia & augmēto precandum est, v. 9.

X X III. Cognitionis Dei filii, est obedientia vitæ, per bonorum operum fructum: quæ ut ex cognitione oriuntur, sic eam vicissim augent, v. 10.

X X IV. Ut perseverantia & patientia in Christianis requiruntur: sic Deus earum virtutum author agnoscendus est & implorandus, v. 11.

X X V. Salus nostra merè gratuita est, ideoque corruit doctrina Pontificiorum de meritis, v. 12. 13.

X X VI. Cùm Christus sit caput corporis sui, hoc est, Ecclesiæ, quæ biceps esse non potest, falsò hunc honorem sibi arrogat Pontifex Romanus. Nam quod excipit, se esse non principale, sed ministeriale sub Christo caput: illud inane effugium est, quia remissionem peccatorum, legum conscientiis devinciendis condendarum autoritatem, plenamq; in omnes potestatem sibi vendicat: quæ non ministri, sed folius Domini & capit is summi sunt privilegia. Deinde Sacrae Literæ Christum tale caput esse docent, quod Vicarium non admittat: sed Ecclesiam suam, præsens, suo Spiritu ad finem usque mundi regat, Matth. cap. 28. Hæc de v. 18.

Reliqua porrò ex antecedentium similitudine, & observatione expositionis præmissæ, facile petentur.

CAPUT SECUNDUM.

TRACTATIONIS hujus epistola, ut ante monuimus, pars altera dogmatica est, altera parænetica: ac prior quidem complectitur demonstrationem veritatis, de qua actum est cap. 1. & refutationem falsitatis, quæ distinctè continetur cap. 2. Nam ex artificiali orationis usu, quatuor constat partibus: Exordio; Propositione; Confirmatione; Conclusione. Exordium autem absolvitur prioribus quinque versibus. Quibus primum auditorum animos benevolos reddit, & attentos, translatio eleganti, à thesi ad hypothesis. Nam quæ de fidelitate sua, & studio erga Ecclesiam dixerat generatim; ea jam speciatim Colossensibus accommodat, anticipatione quadam: ne aut eos absentiam sua neglexisse; aut temerè compellasse videretur. Fidelitatem autem & studium suum erga Colossenses demonstrat, descriptione laboris sui & finis propositi. Et illum quidem amplificat, cùm eleganti, ab athletis ducta, Metaphora, (ut 1. Cor. 9. v. 25. Heb. 12. vers. 1.) *Certamen vocat*: & cùm magnitudinem exponit, addendo, quantum. Coeterum hoc certamen partim internum erat, solicito nimis ex variis Ecclesiarum periculis, 2. Cor. 11. v. 28. 29. & assidue preces, quibus, ut pro Colossensibus, certabat Epaphras, Coloss. 4. v. 12. sic & Paulus, Colos. 1. vers. 9. partim externum, nempe fidelis & assida gentium institutio: quæ veritatem Euangelii tradebat: & adversus falsorum doctorum errores, voce & scriptis tuebatur: & inde orta, rerum ad-

versarum tolerantia, 1. Tim. 6. vers. 12. 2. Tim. 4. v. 7. Phil. 1. v. 30. Nam cùm gentium esset Apostolus, iisque Euangelium annunciat; propterea potissimum persecutionibus, à Iudeis invidis premebatur, 1. Thess. 2. v. 14. 15. 16. Itaque hoc certamen Apostoli erat non minus pro Coloss. quam pro reliquis gentibus, Col. 1. v. 24. Ac propterea ait: *Certamen pro vobis*: Et à pari amplificat, cum addit: & pro iis qui sunt Laodiceæ, & quotquot faciem meam in carne (hoc est. me corpore præsentem) non viderunt. Cur autem nominatum Laodicenorum meminerit, ea est causa, quod èdem opera illos ad constantiam hortari voluerit: unde & epistolam hanc, iis quoque recitandam, precipit, cap. 4. v. 6. Atque hæc certaminis Pauli descrip̄tio, v. 1. Cujus, & certaminis & descriptionis, finis, est utilitas Ecclesiæ triplex. Prima cordis, adversus omnes tentationes, consolatio. orta ex notitia, cùm amoris Pauli erga Ecclesiam, tum constantiæ illius in fide & officio, Col. 4. vers. 8. & 2. Cor. 1. vers. 6. Rom. 1. v. 12. Eph. 4. v. 19. & 22. Reliqua utilitas est, in charitate & fide confirmatio. Quam illustrat eleganti, ab ædificiorum compage ducta Metaphora. Rectè autem fidem & charitatem copulat: quia hisce duobus vinculis, in sacrum Dei ædificium & corpus Christi compingimur & unimur, Ephes. 4. v. 13. 16. quemadmodum contrâ, hæresi & schismate dilrahimur. Coeterum fidem appellat, certà-persuasam intelligentiam, ut eam, ab incerta opinione distinguat, Ephes. 4. vers. 13. 14. Confirmationem verò & incrementum copiosum, Metaphoricè, ut alibi, *divitias* vocat. Deinde intelligentiam hanc exponit sequenti declaratione cùm cognitionem mysterii Dei & Patris & Christi nominat. Qua ratione, & fidei dignitatem, & Euangelii præstantiam, commendat, ut cap. 1. v. 26. ut, hac ratione, Euangelium à contemptu vindicet; & inanem pseudoapostolorum, de doctrinæ suæ sapientia, gloriationem, redundat. Nam Euangelium est mysterium Dei, & Christi. Quam phrasin quidam passivè: alii activè interpretantur: hoc est, ut *Dei*, & *Christi* voces, aut subjectam materiam notent; aut causam efficientem: ut sit sensus, Euangelium de Deo; vel Euangelium à Deo. Primam sententiam quidam amplectuntur: quia continuo adjungitur, & *Patri*, & *Christi*: ut notetur, Patrem non posse cognosci, nisi in Christo: alii verò alteram sequuntur. Utraque sententia pia est: sed posterior magis accommodata huic loco: ut, hac ratione, ab authoritate Dei, firmiter Euangelium; quemadmodum solus Pater dicitur, Christum revelare, Matth. 16. v. 17. Ephes. 3. v. 3. Col. 1. v. 27. & Christus patrem Matth. 11. v. 27. Joh. 1. v. 18. Quam interpretationem depositare videtur sequens periphrasis. Quod autem copula bis repetitur, videtur exigere sententia, ut nomen Dei communiter ad Filium & Patrem referatur: nec quicquam sanè obstare potest, si rem ipsam speces. Verum si articuli unius positionem, cum dicitur: τὸν θεόν καὶ τὸν πατέρα, non autem τὸν πατέρα, & usum scripturæ consideres, Dei vox ad Patrem tantum referri posse videtur: quemadmodum alibi, 1. Cor. 15. v. 24. cùm tradiderit regnum Deo & Patri, & 2. Cor. 11. v. 31. Eph. 1. v. 3. Col. 1. v. 3. Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Eph. 5. v. 10. Jac. 1. 27. Deus & pater, Philipp. 4. v. 20. 1. Thess. 1. v. 3. &c. Deus & pater noster. In qua oratione conjunctio copulativa ἡ, non tam copulativa est, quam exegetica; unde quidam interpretantur, id est: quanquam, ut existimo, non inepte dici posset, esse copulæ pleonasmum. Hæc de v. 2. Cui subiungitur illustratio, à descriptione Euangeli, aut Christi: nam relativum, *in quo*, ad alterutrum, nempe mysterium, aut Christum, referri potest; sed vario sensu. Nam, in mysterio Euangeli, reconditi sunt, significationis ratione, omnes thesauri sapientiæ, ac cognitionis, non quidem absolutè, sed ad salutem nobis necessariæ: quomodo perfectio Euangeli exponitur, & inani sapientiæ fuso opponitur. Verum in Christo reconditi dici possunt hi thesauri, bifariam, vel tanquam in objecto, nempe quod, eo rectè cognito, omnem habeamus sapientiam & perfectam salutis cognitionem, Col. 1. v. 28. & 1. Cor. 2. v. 1. vel tanquam in subjecto, quod omnia mysteria salutis, & omnes sapientiæ thesauri, Christo non solum noti, & ex-

plorati sint: sed etiam, in eo, tanquam fonte, residueant. Utraque interpretatio sancta est: sive quis de Euangelio; sive de Christo intelligat: sed series orationis Pauli, & collatio v. 8. & 9. indicant, de Christo locum esse intelligentium, & quidem tanquam subiecto, & fonte omnis sapientiae. Qua ratione Paulus, Euangelium à Christo revelatum, omnibus humanæ sapientiae commentis, quæ falsi doctores jactabant, opponit; &, perstans in metaphora, docet, ex quo thesauro, opulentia illa intelligentiae nostræ deprompta sit: nempe ex thesauris sapientiae, & scientiae Christi: quas voces quidam, ad amplificationem, eodem ferè sensu, conjungi putant: alii diverso: ac sapientiam nonnulli volunt esse rerum divinarum; cognitionem verò humanarum: alii verò sapientiam ad dogmata fidei; cognitionem ad vitæ institutionem, referunt. Verum hoc extra controversiam est, Paulum omnem scientiam his verbis complecti. Ad scientiam autem Christi quod attinet, de ea fusè egimus, in cap. 2. Lucæ. Hæc itaque descriptio Christi ab attributo, continetur v. 3. & illustratur à fine suo, ne Colossenses à pseudo Apostolis, fucata sapientiae specie, & falsis ratiocinationibus, seducantur: sed contrà in Christi, fontis sapientiae, doctrinâ, acquiescant, v. 4. Qua ratione, refutationis quasi semina jacit, viamque ad eam sternit. Ne autem imprudentius, aut curiosius, absens, de Colossensibus, tam procul à se remotis, solicitus esse videatur, anticipacione quadam, objectioni occurrit, absentiae distinctione, & causæ impulsivæ explicatione, cum ait: *Etsi enim carne (hoc est corpore) absum: spiritu (seu animo) tamen sum vobiscum.* Nam ut rectè alicubi ait August. *anima ibi verius est, ubi amat, quām ubi animat.* Et de amicis rectè Pythagoras dixit: eos esse unam animam, in diversis corporibus. Ideoq; quomodo spiritu præsens sit cum Colossensibus, exponit Apostolus, videlicet mente, & corde: mente quidem, *cernens*, hoc est, cognoscens ac perpendes virtutes eorum: corde verò ac voluntate, *gaudens* ea de re. Qua re bifariam sibi benevolentiam conciliat Apostolus, primum testificatione gaudii sui de ipsis, quod amoris argumentum: deinde commendatione virtutis eorum duplicitis. Nam primò ordinem laudat, nimirum rectum, ut Oecumenius (*ἰστορία*) interpretatur. Quare placet eorum sententia, qui ordinis nomine: tam consensum; quām mores ritè compositos, & totam disciplinam significari, existimant 1. Cor. 14. v. 40. 1. Thess. 5. v. 14. Deinde fidem in Christum collaudat, eamque ab adjuncta soliditate, & constantia, contra adversarios, commendat. Quanquam, si quis scopum epistolæ spectet, non ineptè (ut videtur) dici posset; fidem Colossensi, non solum à soliditate, sed etiam ab ordine, hoc est, rectitudine commendari: quod fidem habeant in Christum, per quem recta, ad Deum accessum, querant; non autem per Angelos: qualem ordinis perturbationem adversarii urgebant; ut ex v. 18. cum 19. appareat. Quomodo soliditas, & ordo fidei, vers. sequenti conjuguntur ab Apostolo: soliditas quidem, cùm ait, *confirmati in fide: ordo verò, cùm subjicit: sicut edicti estis.* Sed prior tamen interpretatio, sicut recepta est, ita etiam simplicior. Hæc dev. 5. & Exordio. Ex quo, transitione eleganti, adhortationem ad perseverantiam (quæ prima propositionis pars est) concludit. *Igitur (inquit) sicut Christum Iesum Dominum illum accepistis, hoc est, edicti estis: ita in eo incedite, hoc est, ut Gal. 6. v. 16. secundum ejus doctrinæ normam, fidem & vitam componite v. 6.* Quemadmodum Apostolus hunc incessum exponit, sequentibus; ac duobus describit: fide, & gratitudine erga Deum. Et in fide quidem requirit, primum constantiam: quām illustrat metaphoris, deductis ab arboribus, & ædificiis: deinde sinceritatem, cum ait, *sicut edicti estis.* denique profectum, cum ait: *abundantes in eis.* Ac gratitudinem erga Deum, describit ab effecto, gratiarum actione: quam accommodatè adjungit; ut ostendat, à receptâ Christi doctrinâ, non modò non esse discedendum: sed etiam pro eo, tanquam summo beneficio, gratias Deo agendas, v. 7.

Cui subjicitur altera propositionis pars, quæ refutandoq; adversariorum errores, gravi dehortationis forma, proponebit. Errorum autem tres species recenset Apostolus: pri-

mum philosophiam: quo nomine non veram philosophiam damnat, quippe quæ constat principiis, naturâ notis, & conclusionibus, partim inde necessariò deductis, partim certa experientia constitutis: ideoque cùm (ut omne verum) Deum habet authorem, ab eo damnari non potest: sic nec vera philosophia, nec legitimus illius usus: qui in eo consistit in sacris, ut ad illustrationem S. lit. commode adhibeatur non ut domina, sed ut serva; & ut intra naturæ terminos, judicium suum contineat: qua ratione, communibus multis cum philosophia principiis, S. lit. utuntur. Quare adversariorum, id est, inanem tantum philosophiam, damnat Apostolus; & paralogismos, non veros syllogismos, v. 4. Philosophia autem inanis fit, duobus modis: cum aut principia statuuntur falsa, ut cum philosophi plerique materiam statuunt æternam: aut cum ex veris principiis, malè accommodatis, false conclusiones eliciuntur, ut cum principium illud, in physicis verum: *Ex nihilo nihil fit:* in aliud genus, ad metaphysicam rapitur, & Dei, naturæ authoris, potentiae opponitur. Quemadmodum ex philosophorum aberrantium placitis nonnullis, Theologia, ab hereticis, conspirari cœpit, inde à temporibus Apostolorum. Qua de causa, eo sensu, Tertull. contra Hermog. cap. 8. ait: *hereticorum patriarchæ Philosophia Altera errorum species, est deceptio traditionum humanaarum, quarum architecti præcipui fuerunt Pharisæi, Matth. 15. v. 2. Marc. 7. 3.* Tertia denique species, est inanis deceptio elementorum mundi. Qua voce, nonnulli intelligunt, hoc loco, & v. 20. Physica mundi elementa, ut Chrysost. Ocum. & alii nonnulli: reliqui verò, ex Pauli usu, accommodatus, ac per metaph. doctrinæ elementa, hoc est, rudimenta in Ecclesia Iudaica, nimirum de pædagogia ceremoniarum Mosaicarum intelligunt: ut pluribus exponitur Galat. 4. v. 9. Atque hasce corruptelarum species, non solum enumerat Apostolus: sed etiam ab iis dehortatur, & eleganti metaphora, conatum adversariorum, rapto comparat; & adversarios, tanquam predatores, fugiendos ostendit. Ad quam propositionem stabiliendam, adfert Apostolus confirmationem: primum generalem; deinde specialem. Generalis est; quod illæ doctrinæ adversariorum non sunt secundum Christum, hoc est, doctrinæ illius non consentiant, vers. 8. Cujus rationis consequentiam probat, à perfectione naturæ, in Christo; & operum illius, in Ecclesia. Illam exponit, hisce verbis: *Nam in eo inhabitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.* In qua sententia, Deitatis vox, divinam naturam designat; ei-que omnem pleritudinem attribuit: non quod ea dividua esse possit (quia infinita, & simplicissima est) sed per metaphoram quandam, à creaturis petitam, ad majorem Emphasin, ut adversariorum exceptiones tolleret, & Christum verum esse, cum Patre, Deum, ostenderet. Hæc autem Deitas, in sacris literis, inhabitare dicitur, variè. Primum essentia, & potentia gubernante; qua ratione communiter in omnibus est, & cælum, ac terram replet, Jer. 23. v. 24. Deinde gratia sua particulari: qua, vel se patefacit certo signo, ut in cælis, urbe Jerusalem, & templo, Psalm. 123. 1. & 125. 1. Jer. 7. v. 3. 12. vel dona sua salutaria infundit, ut in Ecclesia 1. Corinth. 3. v. 16. Denique gratia singulari, ac propria unionis hypostaticæ: quemadmodum anima dicitur habitare in corpore. Quæ ratio Christo soli convenit; in quo, mediante *ὑπό*, Deitas tota residet: ideoque Paulus inhabitationis modum definit, cum ait: *corporaliter.* Quam vocem, quidam metaphoricè accipiunt, ut umbris vers. 17. opponatur. Ideoque Oecumenius interpretatur, substantialiter, & non sola relatione & figura. Alii, sine metaphora accipiunt: idque, vel ut intelligatur corpus communiter; & sensus sit, corporaliter, hoc est, corporis modo, sicut corpus inhabitatur, nempe ab anima: hoc est, personaliter, inconfusè, indivisi: quam interpretationem, cum antecedenti, copulat Cyril: ut etiam ex Oecum: constat: vel ut intelligatur propriè corpus Christi; & quidem Synecdochice, corpus animatum, anima rationali: ut sensus sit *incarnationis*, incarnationis modo, seu corporis assumptione; ut notetur unio personalis: quemadmodum Joan. 1. *verbū dicitur caro factū:* Qua de re consulantur. Oecu-

Occumenius, & Theophyl. Ut autem res sit clarior, Augustini interpretationem, quia elegans est, & ad Ubiquitarios refellendos, comparata, totam recensebo. Non ideo (inquit) corporaliter, quia corporeus est Deus: sed aut verbo translato usus est, tanquam in templo manu facto, non corporaliter sed umbraliter habitat averis, id est, præfigurantibus signis. Nam illas omnes observationes, umbras futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo. Summus enim Deus, sicut scriptum, non in manu factu templis habitat: aut certè corporaliter dictum est: quia & in Christi corpore, quod assumptus ex virgine, tanquam in templo habitat Deus. Hinc enim est, quod Iudeus figurum pertinetibus; cum dixisset, Solvite templum hoc, & in templo resuscitabo illud, Euangelista quid hoc esset, consequenter exponens, ait: hoc autem dicebat de templo corporis sui. Quid ergo est? Hocesse interesse arbitramur inter caput & membra cætera: quod in quolibet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo magno Propheta, aut Apostolo, quevis divinitas habebatur, non tamen sicut in capite, quod est Christus, omnis plenitudo divinitatis. Nam & in nostro corpore sinest sensus singularis membris, sed non tantus, quantus in capite, ubi prorsus omnis est, quinquepartitus: ibi enim & visus, & auditus, & olfactus, & gustus, & tactus: in cæteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod, tanquam in templo, in illo corpore habitat omnis plenitudo, est aliud, quod intersit inter illud caput, & cuiuslibet membra excellentiam? Est planè, quod singulari quadam suscepione hominū, (ubi obiter observandum per catachresin, non infrequentem Patribus, hominem pro humana natura poni, aliâs sequeretur, in Christo esse duas personas) illius, una facta est persona cum verbo: de nullo enim Sanctorum dici potuit, aut potest, aut poterit. Verbum caro factum est. Nullus Sanctorum qualibet præstantia gracie, unigeniti nomen accepit. Hactenus Augustinus in Epistola illa præstantissima L V I I. ad Dardanum. Quare hinc refellitur error Ubiquitariorum, qui hoc loco abutuntur, & hypostaticam unionem, & inhabitacionem Deitatis in Christo, proprietatum omnium divinarum, in humanam naturam, effusione, definiunt. Hinc illi vulgo, inhabitationem Deitatis in Christo, & in sanctis, eo tantum differre, ajunt, quod Christo communicata sint dona immensa, ac proprietates Dei; Sanctis vero dimensa: quo modo gratiam confundunt habitualem, cum hypostatica unione, malèque definiunt. Nam Orthodoxi contrà sic disputatione: Proprietates illæ, aut essentia Dei sunt; aut qualitates creatæ. Si essentia Dei, consequetur Christum quidem esse penitus Deum: Sanctos autem aliquatenus deos. Sin creatæ sint qualitates, tum eadem futuræ sunt in Christo, ex creationis natura, dimensæ; & ex adversiorum sententia, immensæ: dimensæ vero in Sanctis: nam omnes & immenses proprietates, à quibusdam & dimensis, non toto genere, sed secundum plus, & minus differant necesse est. Et hac ratione in Christo, & Sanctis eadem futura est inhabitatio gratiæ: quæ non re, sed gradibus tantum differat. Ut omnitem, quod nihil fingi potest alienius, quam ut proprietates Dei statuant posse communicari: cum manifesta sit contradictionis proprii, & communis. Deinde, cum proprietates Dei, sint ipsam Dei essentia: qua ratione possunt, disparatione, communicari, cum essentia Dei sit infinita, ac simplicissima. Deinde male Ubiquitatem ex hoc loco concludunt: nam præterquam, quod unionem, confusionem faciunt, cum Eutychete, si ex omni plenitudine Deitatis ubiquitas corporis Christi ritè concludatur: eadem etiam ratione æternitas, quæ non minus quam immensitas, & ubiquitas, ad plenitudinem Deitatis, pertinet. Atqui hoc absurdum. Ergo & illud. Sed excipiunt: Si Deitatis plenitudo habitat in Christo, unione hypostatica, tum rectè hæc constituitur demonstratio. Ubiunque Deitas est, ibi etiam humanitas est: alioqui separatio esset, non unio. At Deitas ubique est. Ergo & humanitas. Verum negatur major, & ratio illius: quia Deitas infinita est, ac properterea tota ubique, tota in natura humana, quæ circumscripta. Deinde & hoc addi potest: per unionem, locorum separatio tollitur, sed diversitas minimè: quemadmodum caput unitum est animæ & membris, sed tamen propterea non sequitur, id esse eodem prorsus in loco, ac toto

corpo. Quare rectè August. in eadem (cujus ante meminimus) ad Dardanum epistolâ, de Christo ait: *ubique totum præsentem non dubites, tanquam Deum; & in eodem templo Dei esse, tanquam inhabitantem Deum; & in loco aliquo cœli, propter veri corporis modum.* Quare Christus, hac ratione, à reliquis hominibus distinguitur, quod sit verus Immanuel, Matth. i. v. 23. *Deus patefactus in carne,* i. Tim. 3. v. 16. hoc est, ut Orthodoxi patres loquuntur, *huiusmodi;* ac propterea verus Messias ac summus Propheta: à quo, ceu fonte, omnis sapientia, justitia, & salus, haurienda sunt. Ideoque, sine gravi blasphemia, doctrina illius, quam plenè, & fideliter exposuit, & Apostolis, per spiritum, inspiravit, Joh. 15. v. 15. 16. imperfectionis argui non potest: neque aliunde, sine summa ingratitudine, perfectior doctrina sperari, v. 9. Idque confirmat Apostolus amplius, ab effectis, & operibus Christi, quæ causam suam vicissim demonstrant. *Et etsi, inquit, in eo completi.* In qua gravi, & nervosa sententia, primùm observandum voculam (*in*) bifariam posse accipi: vel, ut subjectum: vel, ut causam efficientem, notat. Hinc quidam interpretantur: *per eum completi etsi:* ut alibi nos completere dicitur Christus, Eph. i. v. 23. Alii verò exponunt: *in eo,* Christo, insiti: ut hac ratione subjectum notetur, & causa quoque perfectionis nostræ innuatur, nimirum unio mystica cum Christo, & effectus illius. Et utraque interpretatio sancta est, atque eodemredit: sed posterior uberior est, magisque emphatica; neque inolens, Rom. 8. vers. 1. 1. Cor. i. v. 30. Completi autem dicimur in Christo, primùm imputatione, Rom. 4. vers. 5. deinde spe, quia salus inchoata brevi perficietur, Rom. 8. v. 24. denique etiam re, si sapientiam salutarem, & sanctitatem species: non quidem simpliciter, & absolute; quia scientia & charitas imperfecta sunt, in hac vita, 1. Cor. 13. v. 9. Rom. 7. Gal. 5. v. 17. sed comparatè cum adversariis, & secundum quid, hoc est, perfectione, ut aijunt, partium, non graduum, ut antè cap. 1. demonstravimus prolixius. Ad quam plenitudinis rationem illustrandam, pertinent sequentia Scripturæ loca, Act. 6. v. 5. ubi Stephanus dicitur *plenus fidei,* & *Spiritu S. & Barnabæ,* Actor. 11. v. 24. & Tabitha, plena dicitur *bonorum operum,* Actor. 9. v. 36. & Rom. 15. v. 14. *persuasum habeo,* inquit Apostolus, *quod ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione:* & tamen v. 13. complementum iis precatur. Sic Eph. 1. v. 23. Christus dicitur, omnia (id est, omnes fidèles) implere, & ad complementum tamen eosdem hortatur, cap. 5. vers. 18. idque iis precatur, c. 3. vers. 19. sicut Phil. 1. v. 11. orat, ut pleni sint fructibus justitiae, ita Coloss. 1. v. 9. optat, ut impletantur omni cognitione, & hunc prædicationis sua scopum esse ait, ut quemvis hominem sistat perfectum in Christo, v. 28. & tamen hanc perfectionem, suo modo, Colos. tribuit, cum Epaphram, pro illorum in perfectione perseverantia orare testatur, Coloss. 4. v. 12. Qua ex re apparet, sine ulla contradictione dici, fideles cognitionis, & sanctitatis plenitudinem habere, ratione scilicet partium, & eandem desiderare, ratione graduum. Ut autem hunc locum concludam, optimè utrumque Apostolus Paulus complectitur, & exponit; nempe nos in Christo completos esse, & quibus modis, 1. Cor. 1. v. 30. *Ex ipso vos etsi in Christo,* qui factus est nobis *sapientia à Deo, justitia, sanctificatio, & redemptio:* ut sequentia quoque declarabunt. Atque hæc de effectis Christi, plenitudine, ac perfectione. Unde necessario sequitur: cum in Iesu Christo simus completi: cavendum esse ab innani philosophia; & traditionibus humanis; & ceremoniis legalibus, quæ non secundum Christum, hoc est, Christo consentanea, nec ad salutem nostram faciunt. Idque amplius demonstrat Apostolus, confirmatione speciali, quæ huic generali subjicitur. Nam ut Apostolus tres illas, quas recensuit corruptelarum species generatim refutavit: ita speciatim eisdem ordine diluit. Ac priori quidem loco, innanem philosophiam, qua Angeli, tanquam Mediatores nostri, inter Deum, & Ecclesiam (quasi nos perficerent) commendabantur, refellit Apostolus; ac Christo soli hanc laudem vendicat: quia Christus est caput omnis principatus, ac potestatis, hoc est, Angelorum: ut copiosius de hoc argu-

argumento adum est, c. i. Atque hæc quidem de dignitate, & authoritate Christi in Angelos: unde necessariò sequitur, eos, qui humanæ Philosophiæ fuso, perfectiōnem salutarem, non à Christo, sed ab Angelis petendam, docent, cavendos esse v. 10. Unde Paulus, secundò, ad refutationem erroris tertii, ὅτι γάρ οὐδεν, transit. Nam traditionum humanarum refutationem differt, in extreman hujus capitis partem; & contra, de elementorum mundi, id est, ceremoniarum Mosaicarum, jam in Christo abolitarum, revocatione, differit, docens, nec observandas jam esse, nec perficere nos: contrà quām pseudo-apostoli, legem Euangelio miscentes, urgebant. Cœterū, quia in iis, primarium occupat locum, circumcisio, quæ fuit initiationis Vet. Testam. Sacramentum, & totius legis servandæ vinculum, Galat. 5. vers. 2. propterea circumcisionem maximè urgebant, ut appareat Actor. 15. vers. 1. 24. Ac propterea Apostolus, hoc loco, eam deprimit, & abolitam esse docet: opponendo Christi efficaciam, complementum, & institutionem N. Sacamenti substituti. Duplex autem de circumcisione erat falsorum Doctorum error: nempe quod circumcisioni tribuerent justitiam, & obsignationem illius: Paulus contrà, utrumque refellit, oppositâ circumcisione Christi geminâ: ac primùm quidem spirituali, cùm circumcisionem distinguit, in externam corporis, quæ manibus fit, Ephes. 2. v. 11. & internam cordis, quæ sine manibus efficitur, potentiam Christi. Priorem Judæis relinquit; alteram Christo authori tribuit: *in quo, inquit, circumcisione estis circumcisione, que sine manibus fit.* Vis argumenti est: qui circumcisionem internam habent in Christo, illis externa non est opus. At verò vos fideles eam habetis. Ergo externa circumcisione vobis non est opus. Sed objici posset; propositionem non esse veram; quia etiam in Vet. Test. sancti Patres habuerunt circumcisionem cordis, & nihilominus externa fuit à Deo instituta, ut Abrahamus, corde fuit antè circumcisus, quam corpore. Respondent vulgo bifariam: primò, et si in Vet. Testam. hæc Pauli consequentia non valuerit; quod circumcisionis sacramentum à Deo esset institutum, ad Christum usque: tamen in Novo valere; quod aliud signum à Christo substitutum sit: idque Paulum, ut hanc objectionem anticiparet, indicare, cum ait: *in circumcisione Christi, & in baptismo.* deinde respondent, valere simpliciter, apud gentiles, qui nunquam fuerunt obnoxii circumcisioni: ac propterea, cum illud habeant, cui serviebat circumcisione Judæis, ea non est necessaria. Veruntatem videtur respondendum esse; circumcisionem spiritualem, in Veteri quidem Testamento, fuisse in Christo promisso, sed non in Christo exhibito, quemadmodum hoc loco intelligitur: hoc est, ut explicatius, ac distinctius dicam, circumcisionem spiritualem habemus in Christo, bifariam: primum, merito obedientiæ, ad mortem crucis, quo nos circumcidit à peccatis: deinde efficacia divina; qua meriti illius participes facit, Verbi, ac sacramentorum ministerio, & Spiritus S. operatione: qua nos vocat, justificat, sanctificat. Atque hic secundus modus utriusque Test. communis est, sed prior soli Novo T. convenit; in Vet. verò, tantum circumcisione, & aliis ceremoniis, adumbratus. Nam circumcisione fuit visibilis promissio, & obsignatio adventus Christi; & circumcisionis, in cruce futuræ; & fructus illius perpetui: quo sensu Heb. 10. v. 1. dicitur *lex umbram babere futurorum bonorum, non ipsam visionem imaginem rerum* & cap. 11. sub finem dicuntur Patres non accepisse promissionem, hoc est, rem promissam, scilicet secundum quid: nam beneficio mortis Christi futuræ, & fidei in illam, acceperunt partem promissionis, seu rerum promissarum, nempe remissionem peccatorum, ac salutem: sed partem non acceperunt, nempe exhibitionem Christi, & meriti mortis ipsius, quod considerat Apostolus, Hebr. 11. Porrò hanc spiritualem Christi circumcisionem illustrat Apostolus, inductione partium, nempe sanctificatione, & justificatione. Ut autem sanctificatione constat veteris hominis mortificatione, & sepultura; & novi hominis fuscitatione, ac vivificatione: quæ tria membra, tribus objectis respondent: nempe, morti Christi, sepulturæ, & resurrectioni; & nobis, visibilibus baptismi Symbolis, repræ-

sentantur, & obsignantur, Roman. 6. v. 3. 4. 5. 6. sic eadem omnino ratione, hoc in loco, ab Apostolo recensentur. Ac mortificationem, elegantibus Metaphoris, vocat *exuere corpus peccatorum carnis.* Primum enim *corpus peccatorum carnis*, veterem hominem seu naturam corruptam, velut corpus, membris suis constans, & massam peccatorum, insigni similitudine, appellat: ut enim corpori anima inclusa est; sic peccatis toti circumvolvimus. Deinde, ut corpus ex variis membris compositum est, iisque varie utitur: sic in peccato originis, variis motus, & cupiditates pravæ exerunt, quibus ratio, & voluntas vitiosa utitur, tanquam membris: unde & *membra terrestria* vocantur, Coloss. 3. v. 5. Nam quod quidam corporis nomen propriè accipiunt, sententia quidem piæ est, sed huic loco non satis consentanea: nam quemadmodum Paulus non loquitur de sepultura, nec de resurrectione externa: ita neque de depositione corporis naturalis, sed vitiosi, hoc est, Metaphorice, veteris hominis: quemadmodum eadem similitudine, & sententia, *corpus peccati* appellatur: & iisdem modis (cum etiam de sanctificatione nostri agit Apostolus) exponitur Roman. 6. v. 6. Quod autem objicitur: si hæc sit sententia, cur additur *carnis* nomen? Respondent quidam, id fieri, ut notetur, unde corpus illud peccatorum, ortum sit, videlicet, ex carnali generatione; nam quod ex carne natum est, caro est. Sed commodiùs, cum Augustino (quamvis alioqui corpus propriè accipiat) ad hunc locum, dici potest, hanc vocem addi per exegesim, distinctionis ergo. Non duas (inquit apud Bedam) res intelligi voluit, quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis: sed quia corpus multarum rerum est, quarum nulla caro est (Nam multa sunt excepta carne, corpora cœlestia, & corpora terrestria). Corpus carnis dixit, quæ caro est: sicut spiritum mentis eum spiritum, qui mens est. Cœterū carnem non substantiam hominis, sed corruptionem naturæ, seu peccatum originis, appellat Apostolus, ut Roman. 7. & 8. Galat. 5. v. 19. 20. Altera Metaphora est, quæ caro hæc non solum corpori, sed etiam vesti veteri, & folidæ comparatur, quæ homines à nuptiis cœlestibus excludit, Matth. 22. v. 11. Ac propterea mortificatio carnis, vocatur *exuere corpus peccatorum carnis:* sicut Coloss. 3. v. 9. dicitur, *exuere veterem hominem:* ut etiam ex adverso, de vivificatione novi hominis, ibid. agit, cum ait: *induita novum hominem.* In corpore autem peccatorum carnis, duo spectanda sunt, reatus, seu obligatio ad poenam, & causa illius, culpa. Prior exuimus per fidem, re; & per baptismum, obsignatione, cùm Christum tanquam vestem nuptiale induimus, Ephes. 3. v. 16. 17. Galat. 3. v. 27. cuius justitiæ, nostrorum peccatorum nuditas, ac turpitudo, Dei gratiâ, tegitur, 2. Corinth. 5. v. 3. 21. Apocal. 3. v. 8. & 16. v. 15. quemadmodum vestes pelliceæ, rejectis fuculencis perizomatis, à Deo consulæ, Adami, & Evæ nuditatem texerunt, Genes. 3. vers. 21. cuius etiam vestis Christi suavitate, Deo grati sumus: & ut Jacobus, Esavi fratis primogeniti vestibus & pelle abditus, benedictionem percepit: sic & nos à Patre nostro percipimus. Culpâ verò, & iniusta corruptione exuimus, per Spiritum Christi: cuius efficacia, imago Dei & Christi in nobis restituitur paulatim: de qua re potissimum, hoc in loco, & cap. sequenti, agit Apostolus. Eamque à causa instrumentalis conservante illustrat, cum addit: *in circumcisione Christi.* Nam quod quidam ad causam formalem hæc referunt: ac si quædam esset antithesis, inter circumcisionem manufactam Judæorum, & spiritualem Christi: illud sanctæ, nec inepte dicitur; quia in Christo non valet quicquam circumcisione, nec præputium, sed nova creatura, Galat. 6. v. 15. hoc est, circumcisione cordis. Veruntatem, quia videretur, hac ratione, non necessaria hæc statui tautologia: propterea magis eorum probatur sententia, qui de baptismismo interpretantur: quemadmodum Paulina expositio, sequenti versu, & similis loci comparatio, Roman. 6. v. 3. & Ephes. 5. vers. 26. 27. declarant. Qua de re videndus Chrysost. tom. 5. homilia ad baptizandos. Circumcisio autem Christi, Metonymia sacramentali, baptismum notat; quod sit antitypon circumcisionis Vet. Testam. idem re ipsa, et si modo diverso, signans & obsignans: ut etiam, eadem de causa, Israelitæ in nu-

in nube, & mari baptizati dicuntur; & eundem cibum, ac potum spiritualem percepisse, 1. Corinth. 10. v. 1. 2. 3. 4. & Baptisma dicitur arcæ antitypon, 1. Petr. 3. vers. 21. Tribuitur autem baptismo circumcisio cordis, ea de causa, quod in legitimo usu, non solum eam signet; sed etiam ob-signet: ac propterea Symbolum, & medium externum sit, quo fides confirmatur; & ita Christi, & mortis Christi communio, ac beneficia, nobis amplius conferuntur: fides enim quæ ad communionem hanc pervenimus, eò excitatur, ac confirmatur: & Christus, quod Symbolo foris signat & ob-signat, illud intus Spiritus Sanctus, pro veritate, bonitate, & potentia sua, credentibus opportunè præstat.

Cœterum phrasin hanc, qua dicimur in Baptismo exuerere carnem & veterem hominem, atque induere novum: quidam viri magni ajunt, ortam, primum ex Hebræorum Idiotismo: ut Luc. 24. v. 42. *induimus virtutem ex alto.* Deinde videri ex vetere quoque, baptizandi adultos, more, profectam; quo vel suis, tanquam novis; aut aliis verè novis vestibus, induebantur: qui ritus postea paulatinè eò fuit redactus, ut Catechumeni candidis vestibus apparerent: unde illa, Dominicæ in albis, appellatio, Paschati præiens; & album illud indusium, quo infantes quoque induuntur in baptismio, non tantum inutiliter, sed etiam superstitione, & ab iis ipsis, qui ritum ipsum usurpant, ignorata ipsius origine. Sic quidem illi. Sed salvo meliori judicio, ad posterius quod attinet, contrarium omnino appetit: nimur ex Metaphoricis hisce phrasibus, ceremonias hasce, ut in reliquis contigit, promanasse: quemadmodum quia athletis comparamus, 1. Corinth. 9. v. 24. 25. & dicimur luctum habere, non cum carne, & sanguine, sed cum Satana, Ephes 6. v. 12. & uncti à Deo, 2. Corinth. 1. v. 21. & unctionem habere à Spiritu Sancto: propterea ut hæc adumbrarentur, veteres Patres baptizatos ungebant, tanquam athletas contra Satanam, carnem, & mundum: atque imitabantur verba illa Domini, Joan. 5. v. 14. *Iam sanus factus es, vide ne amplius pecces, ne quid deserius tibi contingat;* ut ex Chrysostomo colligere est. Sic quia in Vet. Testam. Israelitæ dicuntur à Jesu, hoc est Josua introducti in terram, lacte & melle manantem, quæ typus fuit cœlestis patriæ, in quem nos verus Jesus deducit: & quia, ut recens natis, sic regeneratis in baptismio fidelibus lac convenire dicitur 1. Corinth. 3. v. 2. Hebr. 5. v. 12. & 1. Petr. 2. v. 2. propterea lac, & mel à baptismo, Tertull. tempore, prægustabant, ut appareat ex libro de Corona militis. & contra Marc. lib. 1. Sic Hieron. in Esai. cap. 55. vers. 1. *Emite vinum, & lac, ait: lac significat innocentiam parvulorum: quos ac typus in occidente Ecclesiæ bodie usque servatur, ut renatis in Christo vinum, lacque tribuatur: de quo latte dicebat Paulus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum;* & Petrus, quasi modò nati parvuli rationale lac desiderare. Hæc est Hieron. Hæc de vers. 11. & carnis mortificatione, primo videlicet regenerationis nostræ gradu, & initio. Alter verò est sepultura cum Christo: quæ nihil aliud est, quam mortificationis continuatio, & complementum. Verum quæ solet, qua ratione cum Christo consepulti dicamur, quandoquidem illius & nostræ sepulturæ, alia longè est ratio: ille enim mortuus est, & sepultus, carne, & corpore propriè, nos verò carne, & corpore, Metaphorice? Quidam de imitatione sola exponunt, quod mors, & sepultura, sint typus & exemplar, quod debeamus imitari, quemadmodum Petri sententia hoc declarat 1. Epist. cap. 4. v. 1. Alii verò plenius interpretantur, mortem & sepulturam corporis Christi, non solum esse typum, sed etiam causam spiritualis mortis, & sepulturæ corporis peccatorum, carnis, seu veteris hominis nostri: quemadmodum utrumque exponitur, Roman. 6. v. 3. 4. 5. quo loco sanctificatio nostra statuitur, & finis, & imitatio mortis, & sepulturæ Christi. Ac sane Christus, mortis suæ merito, carnem nostram mortificat, bisariam: primum quatenus caro culpa est: deinde quatenus pena primi peccati, quod in Adamo admisimus: nam Christus sua satisfactione, & remissionem omnis culpe, & abolitionem omnis poenæ, & spiritum adoptionis, ac sanctificationis, pace facta cum Deo, nobis est promeritus. Quare peccatum originis, tum quæ poena; tum

quæ culpa, Christi mortis, & sepulturæ (quæ mortis continuatio) merito intercedente, tollitur. Hæc autem sepultura carnis nostræ, baptismo signatur & ob-signatur: nam in aquam immersio, & mora aliqua, mortem, & sepulturam veteris hominis adumbrant, & ex vi promissionis divinæ ob-signant, & tanquam instrumentum beneficij Dei, & agnitionis officij nostri confirmant.

Tertius porrò regenerationis, & sanctificationis gradus, est resurrectio ad novitatem vitæ, seu novi hominis suscitatio: quæ morti Christi convenit, si meritum spectes, sed resurrectioni illius tribuitur, si applicationem consideres: nam resurrectio Christi, & typus est resurrectionis nostræ à peccato; & principium, ac causa illius: nam ut Christus mortuus est, propter peccata nostra: sic resurrexit propter justificationem nostram, Rom. 5. vers. 25. re ipsa enim in Christo, tanquam in capite, & primitiis, per resurrectionem ipsius absoluti sumus: ac propterea vi illius spiritum regenerationis, & imaginem Dei, propter peccata amissam, recuperamus. Atque hujus resurrectionis nostræ cum Christo, non minus, quam mortificationis, & sepulturæ, typus, & causa instrumentalis remota, ac conservans, est baptismus: unde in eo sepulti dicimur, hoc loco: & baptismus lavacrum regenerationis vocatur, Tit. 3. v. 5. Causa verò instrumentalis propinqua, & procreans, est fides, per quam justificamur, & vi justificationis sanctificantur actiones nostræ, Rom. 5. v. 1. & 8. 9. 30. per mortificationem, & sepulturam veteris hominis, & suscitationem novi. Cœterum fidei naturam, ab objecto suo præcipuo, describit; nimur effacia Dei, qui suscitavit Christum à mortuis, ut Rom. 4. v. 24. Ephes. 1. v. 19. Qua de re eleganter August. Mortuum quippe Christianum, & Pagani credunt: resurrexisse autem propria fides est Christianorum. Si enim confitearis, ait Apostolus, in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris Hæc ille, contra Faust. Manichæus. lib. 16. c. 19. & similiiter in Psal. 101. concione 2. Hæc autem Christi suscitatio, hoc in loco, Deo tribuitur, nempe patri, sine Filii, aut Spiritus Sancti exclusione: nam subordinata non pugnant: quia Pater corpus Filii suscitavit, per Filium, & Spiritum Sanctum. Hinc Christus hoc sibi vendicat, Johan. 2. v. 19. 21. & 10. 18. Spiritui verò Sancto ascribitur, Rom. 8. 11. & alibi, quia opera essentiae divinae communia sunt tribus personis. Hæc de vers. 12.

Porrò hanc spiritualem nostri, cum Christo, resurrectionem, aliis verbis repetit Apostolus, & descriptione gravi declarat, cum ait: *vosque mortuos in peccatis, & præputio carnis vestræ, cum eo uruificavist.* In quo loco resurrectionis termini, primus, & ultimus, seu, ut vulgo loquuntur, à quo, & ad quem, donotantur. Prior, est mors in peccatis & præputio carnis. Mortis autem nomen, metaphorice significat interdum separationem hominis à pace cum Deo, & vita æterna; quomodo Theodor. & Chrysost. hanc sententiam exponunt: interdum verò causam illius notat, nempe separationem hominis à justitia Dei, quæ spiritualis quædam vita est, 1. Timoth. 5. v. 6. quemadmodum & hoc in loco, ut scopus, & circumstantia illius ostendunt. *Præputium verò carnis;* quidam propriè accipiunt, non quod causa fuerit, sed signum mortis, ut Ephes. 2. v. 4. alii verò figuratè, de præputio cordis, Deuter. 10. v. 16. hoc est, de naturæ vitiositate, seu peccato originis, interpretantur: ut caro, non corpus, sed veterem hominem, notet, ut antea: sic Theodor. & August. apud Bedam: *præputium,* inquit, *vocavit, quod significatur præputio, hoc est, delicta carnalia, quibus expoliandi sumus.* Utraque pia, & apta sententia est: sed posterior videtur magis accommodata; præsertim, quia vers. 11. *carnis vox,* eodem sensu, usurpatur. deinde quia durius videtur, si dicentur Ethnici mortui, externo præputio: cuius præcisio, neque in Vet. Testam. in iis, necessariò requirebatur: neque in Novo ullo modo, Galat. 5. v. 6. de quo tempore agit Apostolus, nempe non de statu Colossensium antiquo, ante Christum exhibitum: sed de recenti, post Christi adventum, & promulgationem Euangelii, cum nondum crederent. Atque hic terminus primus est. Ultimus verò est, *vita,* quæ illi morti, ex adverso,

verso, respondet. Nam *vivificationis* voce regenerationem, & renovationem vitæ intelligit Apostolus, ut in simili loco, Ephes. 2. v. 1. 5. Hactenus de regeneratione seu sanctificatione nostra, prima nimurum circumcisionis spiritualis parte: altera verò est justificatio, quam indicat cum ait: *condonatus omnibus peccatis*. Hæc autem condonatio, in baptismo, quoque facta dicitur, ut regenerationis quia utriusque signum, & sigillum est: unde, non solum lavacrum regenerationis dicitur Tit. 3. v. 5. sed etiam ablutio peccatorum, Actor. 22. v. 16. & Marc. 1. v. 4. Atque hæc de versu 13.

Cœterum hæc peccatorum remissio describitur, à causa impulsivâ, Christi crucifixionis merito, quo & chirographum sublatum, & Satanas devictus. Verùm quid *chirographum* hîc significet, varia est eruditorum sententia. Quidam enim de chirographo Dei interpretantur; sed diverso modo; nempe, ut vél comminationem illam Dei notet, quâ Adamum compellavit: *quocunque die comedere*, &c. vel legem moralem, & decalogum, qui digito Dei fuit scriptus: ideoque chirographum dici potest. Nam quamvis à legis obedientia (quæ Deo, ut summo bono; & deinde, ut creatori beneficio, à creatura rationali necessario debetur) non simus liberati: abrogata tamen est maledictio, quæ cruci affixa: atque has duas interpretationes adducit Chrysost. Alii verò non de chirographo Dei, sed nostro, variè interpretantur. Quidam enim intelligunt illam, vellut propria manu, & propria voce, factam ab Israelitis, confessionem, quâ dixerunt ad Mosen, Exod. 24. *omnia quæ cuncte dixit Deus, faciemus*, &c. quæ tertia Chrysost. quæ interpretatio est: quam Theodoretus ea ratione refelit; quod illud erat Judæorum chirographum, non omnium hominum. Quare secundò, ipse (sed alienius) ait, corpus nostrum appellari chirographum, quod vario membrorum ejus abusu, quasi scriptis quibusdam, nos debitores constituerimus. Ambrosius verò, aut quisquis, sub Ambrosii nomine, commentarios in Epistolas edidit, peccatum quod Adæ prævaricatione ortum est, exponit. Nonnulli de conscientiæ testimonio, quo peccati accusamur, & maledictio legis obsignatur. Optimè verò Calvinus, & Beza, de circumcisione, & totâ ceremoniali lege, interpretantur.

Primum enim agit de chirographo peccatorum & debitorum nostrorum, ut ex vers. antecedente appareat: ac propterea non Dei, sed nostrum chirographum intelligitur, quo nos debita contifemur, & ad solutionem obligamur: quod ceremoniis legalibus optimè convenit; quia illis, primùm miseria nostra, deinde futura, per Christi mortem, liberatio adumbrata: quemadmodum complementum hujus liberationis præstitæ, Nov. Testam. sacramentis, tanquam epochâ divina, obsignatur. Nam circumcisione, ablutiones legales, sacrificia, & similes ritus, à Deo instituti fuerunt: primum, ut debita, seu peccata nostra adumbrarent; ac docerent, nos corde esse incircumcisio, & impuros: deinde pro peccatis, nondum fuisse satisfactum; sed *λύπη* adhuc persolvendum: ut graviter, & eleganter hæc res, ab Apostolo, demonstratur Hebr. 9. v. 7. 8. 9. 10. & 10. 1. 2. 3. 4. deinde ceremoniæ quoque ejusmodi institutæ sunt: ut promissionem, de semine Abramæ venturo, & benedictionem omnibus gentibus allaturo, significant; & obsignarent, seu, quasi sigillo munirent: quæ benedictio sita est, primum in merito satisfactionis Christi pro nobis: qua, patefactus in carne, legem servavit, & animam suam dedit *λύπη* seu *redemptionis pretium*, pro multis, Matth. 20. v. 28. Deinde benedictio sita est, in efficacia perpetua; qua fideles, inde ab initio mundi, meriti sui participes fecerunt: quemadmodum circumcisione dicitur signum, & sigillum justitiae fidei, nempe in Christum venturum, Roman. 4. v. 11. & Genes. 15. vers. 4. 5. 6. & ceremoniæ reliquæ Christi adventum, ejusque meritum, & efficaciam obsignabant, ut Epistola ad Hebr. copiose declarat. Quamobrem, qui, ex instito Dei, circumcisione, & cæteris ceremoniis legalibus utebantur, re ipsa obsignabant, quasi chirographo suo, eà ipsa, quæ divinitus illis signabantur, & obsignabantur: quia mutua erat obsignatio. Quemadmo-

dum enim Spiritus Sanctus obsignat in cordibus nostris promissiones divinas, 2. Corinth. 1. v. 22. & Ephes. 1. 30. & Christum Pater obsignavit, Joan. 6. vers. 27. sic, qui in Christum credit, vicissim obsignat veritatem Dei, Joan. 3. v. 33. nam Sacra menta sunt sigilla fœderis gratiæ, ideoque & beneficij divini, seu gratiæ Christi, & officii nostri, seu gratitudinis debitæ: quorum illud, Deus promittit, hoc verò à nobis exigit: *nos* verò beneficium amplectimur, verâ fidei; & officium, ex beneficio debitum, spondemus, veræ fidei, & charitatis actionibus. Quatenus igitur, pro peccatis nostris, merito Christi, in Vet. Testam. nondum erat persolutum supplicium debitum; ceremoniæ eatenus, tanquam chirographum det itorum nostrorum, probarunt, solutionem esse debitam, non peractam. Atque hanc chirographi expositionem, scopus quoque Apostoli demonstrat: disputat enim aduersus circumcisionis, & ceremonialium legalium (quas elementa mundi vers. 8. hoc est, rudimenta vocavit) observationem: docens, eas, à Christo, jucundissimo, ac perfectissimo rei adumbratæ complemento, abrogatas. Præterea conclusio hujus argumenti, versibus sequent. subjecta, idem ostendit, & verba conjuncta, quibus chirographum declaratur: Apostolus enim ait, *Chirographum ē δόγμα*, hoc est, *decretis ritibus situm*; per Synecdoch. generis pro specie. Nam quod Chrysost. dogmata, exponit fidem; & Theodoreus doctrinam fidei, Euangelium, &, cuius verbo *delevit*, construunt, alienius est: nam decretos ritus, eâ voce, notari, ostendit Paulus, versu 20. 21. & loco simili, Ephes. 2. v. 15. quo Christum legem mandatorum, quæ in dogmatis (hoc est Synecdoch. decretis ritibus) posita erat, abolevisse testatur. Quare ceremonias legales (quia, pro peccatis nostris, nondum, ante Christi adventum, ac mortem, satisfactum, obsignabant) chirographum nempe debitorum nostrorum, & nobis adversum, appellat Paulus; & solutionem illius, insigni figurarum incremento, describit. Nam in proposita chirographi materiâ persistens, dicit: Christum primùm id *delevisse*; deinde *cruci affixisse*, in qua pro nobis satisfecit, & *dedit seme ipsum* *τιλιτρον pro omnibus*, 1. Timoth. 2. v. 6. ad abolitionem peccati, Heb. 9. v. 26. *eternam λύπην redemptionem natu*, Hebr. 9. v. 12. Tertiò *addit*, Christum *sustulisse ē medio*, nempe ratione necessitatis, in cultu divino; & usus in significatione, & obsignatione debitorum. Unde Paulus aduersus pseudo-apostolos, qui ceremoniarum necessitatem, & usum revocabant, & salutem iis etiam tribuebant, ait: *si circumcidamini, Christus vobis nibil proderit*, Gal. 5. v. 2. nam chirographa, non habent vim, nisi durante debito; quo persoluto, tolluntur ē medio: sic etiam ceremoniæ legales, Christi solutione pro nobis non exhibit, viguerunt, ut sancta, & vera Dei decreta, & Ecclesiæ chirographa: sed Christo jam exhibito, qui pro nobis plenè satisfecit, sine summa injuriâ in Dei institutum, & rei veritatem, ac Christi meritum, revocari, ad veterem cultum, & usum, non possunt. Nam quamvis Paulus Timotheum circumcidet, Actor. 16. 3. & purificaverit se in templo, Actor. 21. & Apostoli à sanguine, & suffocato abstinentem decreverint, Actor. 15. vers. 29. non propterea tamen chirographum revocarunt: quia ad tempus, donec Judæis confirmatum satis esset Euangelium, in gratiam infirmorum, alia omnino mente ceremoniis usi sunt: non ut eas esse necessarias, ad cultum Dei, & ad salutem, docerent; sed ut ostenderent, se eas non rejicere ut sacrilegas: ac propterea, cum usu temporali libero, veritatis confessionem conjungebant, Actor. 21. vers. 24. & cum usus esset, iis constanter abstinebant, Galat. 2. 3. 4. 5. Qua de re, plura August. epist. 19. ad Hieronym. Itaque veterum Patrum notanda est superstitione, qui temporale, Apostolorum, de sanguinus, & suffocati abstinentia, præceptum, promulgato jam, satis superque, Euangelio, templo everso, & Judæis, diuturnæ contumaciæ aduersus Euangelium, plenissimè convictis, nihilominus retinendum, statuerunt, adjectâ, in contemptores legis, excommunicationis poenâ; ut appareret, inter cætera, ex Concilio Constant. 6. can. 27.

Hæc de vers. 14. & primo meriti Christi, in cruce, effe-
cto,

do, nempe, chirographi peccatorum abolitione. Alterum verò est de Satana, & Angelis illius (quos per Synecd. generalibus vocibus, *imperia, & potestates nominat*) victoriā: quam v. 15. insignibus Metaphoris, declarat, cùm potestatem Satanæ, ferculis, seu exuviis; & crucem, ferebro comparat, quo exuvia illæ, quasi in triumphali pompa traductæ, & ostentatæ sunt. Huc pertinent sequentes loci, Luc. 11. 22. Joan. 12. 31. 32. & 14. 30. & 16. 11. Coloss. 1. 13. Hebr. 2. 14. & 1. Joan. 3. 8. Atque hactenus confirmationis specialis, (quâ dehortationem, à pseudo-apostolorum corruptelis, comprobavit) antecedens. Sequitur nunc conclusio gemina, novis confirmata argumentis. Prior est adversus postremam corruptelam, nempe ceremoniarum legalium necessitatem: quas, inductione quadam specierum præcipuarum, declarat: nam clementia mundi, de quibus vers. 8. egit Apostolus, hoc est, rudimenta priscæ Ecclesiæ Judaicæ, exponit: partim ciborum, & potus delectu: partim festorum Judæorum (quæ in festa solennia; deinde Novilunia; & Sabbathæ distinguit) observatione, vers. 16. Hanc autem conclusionem confirmat Apostolus à ceremoniarum usu: quia fuerunt *umbra rerum futurarum*: cuius umbræ *corpus*, hoc est, complementum adumbratum, est *Christus*: ac propterea ad Christum tantum durare debuerunt, vers. 17. Sed objicitur à Judæis, ceremonias vocari *pactum seculi*, hoc est, perpetuum, Exod. 31. 17. Levit. 24. v. 3. Numer. 18. 19. Vei ùm respondetur, pactum esse perpetuum, non absoluè; sed relatè, usque ad Christum: nam *¶ly seculum*, variè accipitur: generatim enim tempus longum, ac continuum significat, quasi occultum, à radice *¶ly id est, occultare*. Hinc primùm, *seculum* notat tempus infinitum: idque vel simpliciter, ratione utriusque termini, quod initio, & fine caret; sic Deus æternus dicitur, & vivere in seculum: vel secundum quid, ratione termini ad quem, seu quod fine caret; sic animæ nostræ æternæ sunt, & in seculum vivent. Secundò significat tempus finitum, & spatio aliquo terminatum: idque vel tempus vitæ alicujus ad mortem, 1. Samuel. 1. v. 22. & 27. 12. vel tempus ad Jubilæum, Deut. 8. 5. 17. vel ad Christi adventum; quâ ratione ceremoniæ legis dicuntur duraturæ in seculum: nam abolitio earum, adventu Messiæ futura, aperte prædicta, Daniel. 9. v. 27. Jerem. 31. 31. ut Herb. 8. 8. demonstratur. Sed contra excipiunt adversarii, Sabbathum saltem debere esse perpetuum: primum, quia præcipitur lege moralis, quæ æterna voluntatis, & cultus Dei, regula. Sed Christiani respondent Judæis: Sabbathum æternum esse ratione substantiæ, hoc est, partim ratione rei significatæ, quæ est cessatio à peccatis, Esaï. 56. 2. & 58. 13. Exod. 31. v. 13. & quies æterna in Deo, Esaï. 66. 23. Hebr. 4. 9. partim ratione scopi, qui erat ministerii conservatio: abrogatum autem ratione ceremoniæ, & geminæ circumstantiæ, quiete externa rigida; deinde observatione septimi illius diei definiti: quo modo appendix erat legis moralis, ad populum Iudaicum solum pertinens. Sed rursus alia instant via: legem ante Mosen datam, esse immutabilem. Verum id negatur, quia experientia confutari potest: circumcisione enim Abrahamo præscripta, & sacrificia inde ab initio viguerunt, quæ tamen abrogata jam sunt: Quare illa mandata, quæ ante Mosen posita, causam habuerunt necessariam, illa sunt perpetua: reliqua vero, cessante causa, etiam cessant. Circumcisio enim data fuit Abrahamo, ut ob-signaret foedus gratiæ de Christo, Servatore omnium gentium, hoc est, omnium fidelium totius mundi: ideoque, exhibito Christo, cessare debuit; alioqui prophetia esset falsa, quæ signis circumcisionis proposita erat. Denique, quod plurimum habet coloris, objiciunt hoc modo: Id, quod ante lapsum, à Deo mandatum est, illud est perpetuum. Atqui Sabbathum, de quo Apostolus hic agit, ante lapsum à Deo mandatum est. Ergo illud saltem est perpetuum. Verum præterquam quod propositio falsa est & mandato arboris vetæ refutatur; etiam negatur assumptio: nam Moses in Genesi cap. 2. tradit causam, cur Deus mandarit institu-

tionem Sabbathi, tum temporis factam, cum hæc scriberet Moses in deserto; non autem quid initio mundi Deus sanxerit ac præceperit; quemadmodum etiam Tertullianus, Just. Mart. aliique veteres, & recentiores Theologi disertè testantur, Sabbathum Judæorum, neque ab Adamo, neque ab Abrahamo, neque à Noacho observatum. Sed instant rursus: Illud cuius causa perpetua est, etiam perpetuò servari debet. At vero Sabbathum est hujusmodi: quia est signum creationis mundi sex diebus; & quietis divinæ, die septimo: unde Sabbathum, id est, quies dicitur, & Dei, & officii hominum ratione, Genes. 2. v. 3. quæ ratio observationis in Decalogo adducitur, Exod. 20. v. 11. Sed respondeatur, propositionem non esse absolute veram: sed tantum de iis, quæ necessaria, ac merè moralia sunt, quorum notitiae, in creatione, menti humanæ impressit Deus: Sabbathi autem institutio non est hujusmodi; sed ceremonia tantum externa: deinde illud cuius ratio est perpetua, perpetuò observandum est, nempe si ratio sit necessaria; non libera, seu quæ non à natura Dei, sed à voluntate ipsius libera dependet, ut Sabbathi observatio: denique observandum etiam est, nisi alia ratione, ex Dei instituto, ad alium etiam usum restringatur: quemadmodum Sabbatho (quod factum est umbra gratiæ Christi, id est, quietis nostræ à peccato, & poena illius, Christi merito) evenit, vers. 17. Atque hæc, de prima conclusione, quam adversus elementorum mundi observationem, ex confirmatione antecedenti deducit Apostolus. Altera vero, adversus inanis Philosophiæ corruptelam, succedit: quam exemplo declarat; & solidis argumentis, ab ea dehortatur. Corruptela autem est, ex animi demissione, cultus Angelorum. Quem locum elegantissime exposuit Theodoreetus: *Qui legem, inquit, defendebant, eos etiam, ad Angelos colendos, inducebant, dicentes: fuisse legem, per eos, datam. Mansit autem diu hoc vitium in Phrygia & Pisidia. Quocirca Synodus quoque, quæ convenit Laodicææ, quæ est Phrygiæ Metropolis, lego prohibuit, ne precarentur Angelos. Et in bodiernum usque diem, licet videre apud illos, & eorum finitos, Oratoria Sancti Michaëlis. Ills ergo hoc consulebant, utique humilitate utentes, dicentes universorum Deum, nec cerni, nec comprehendendi, nec ad eum posse perveniri: & oportere per Angelos, drivnam sibi benevolentiam conciliare. Hoc autem dixit in humilitate & cultu Angelorum. Ex quibus Theodoreti verbis, observatione dignissimis, apparet Bartholomæi Caranizæ fraus, qui in summa conciliorum, in Concilio Laodiceno Can. 35. vomeri Angelos, in angelos detorsit, quo loco, re ipsa, Pontificiorum Angelo-douleia perspicue refutatur: nam quod Bellarminus de Ecclesia Triumphantæ lib. 1. cap. 20. expicit: concilium non damnare quamlibet venerationem Sanctorum, sed eam, quæ Deo propria est: idque probat, quia vocatur idolatria: ad illud, inquam, respondeatur: damnari venerationem religiosam Angelorum; quia, tanquam Mediatores, & templis & invocatione honorabantur, ut ex Theodoreto perspicue apparuit: quæ veneratio merito, à Concilio, vocatur idolatria: quod Jesu Christi Domini, & Mediatoris nostri gloria, hac ratione, injustè ad Angelos traheretur. Ac propterea Concilium non ait: derelinquens Deum; sed derelinquens Dominum nostrum Jesum Christum. Deinde verba Theodoreti. quæ adduximus, idem omnino demonstrant: quemadmodum & Photius, apud Oecumenium, hunc Pauli locum exponit: simulatione, inquit, modesti animi, prohibebant ipsos, per gratiam Christi accedere, quasi tantis digni non essent, & quod Angelis obsecranti essent, ut nos ad Deum adducerent. Sed, ad locum Theodoreti obscurandum, excipit Bellarminus. Quod, inquit, Theodoreetus dicit de oratoriis S. Michaëlis, duobus modis potest intelligi: uno modo, quod velit dicere hereticos edificasse oratoria Sancto Michaeli, ut cum ibi colerent, secundum heres in Simonis, ei sacrificando. Verum hæc prior Jesuitæ responsio, verbis Theodoreti, non convenit: quandoquidem, de sola templi dedicatione, & invocatione Angelorum, verba facit. Deinde, si Angelos, tanquam minores Deos, Phrygi coluisserint, eisque sacrificassent (ut adver-*

sarius opinatur) profectò non siluisse hanc, tam crassam, idololatriam Apostolus: nec inanem deceptionem, paralogismos, sermonis probabilitatem, hunc tam apertum Judæis & Christianis errorem appellasset. Quare Bellarm. huic responsioni diffidens, alteram interpretationem comminiscitur: quod nimurum Theodoreus significare voluerit, tempa ab hereticis extracta, ad sacrificandum malis Angelis, esse conversa à Catholicis, in oratoria Sancti Michaëlis. Sed hæc interpretatione multò ineptior: nam ut alii Patres; sic Theod. aperte docet, bonos Angelos, per quo lex lata, ab hereticis fuisse cultos, & ejus vestigium esse oratoria Sanct. Michael. quæ, non tum primum instituta tantum, sed in hodiernum usque diem extare, affirmant. Deinde si pseudo-apostoli docuissent malos Angelos, hoc est, dæmones, esse colendos, nulla eorum, in tam apertâ impietate, atque impudenti, apud Christianos, opus fuisse refutatione. Quare ineptum omnino est Bellarmini effugium. Cœterum hunc Angelorum cultum, humilitatis specie fucatum, cavendum esse, concludit Apostolus, graviissimis argumentis. Quorum primum inclusum est verbo καλαβεγθετω. de quo Hesychius: θεοφεύεις, διανέσσεις, hoc est, dijudicat: item καλαβεγθετω (legendum καλαβεγθετω) καλατερτω, καλαγριζετω, condemnat, in certamine vincit, Sapient. 10. 12. καταδικαιουσθεγθευοντω id est, & certaminis validi premium ei dedit. item βεβαίτω, Coloss. 3. v. 15. sit moderatrix, hoc est, imperet, per Metaphor. Cœterum Photius, apud Oecumenium, interpretatur vocem καλαβεγθετω, καλατερτω, id est, condemnat, ut convenienter cum vers. 16. cui sententiae alii expressius addunt, condemnat tanquam certaminis judex; ut in similitudine lateat argumentum; quod qui Angelorum cultum decebant, id quod Dei proprium est, nempe ius conscientias religione obligandi, sibi imperiose arrogarent. Alii verò non simpliciter in condemnatione, aut arrogantia illa argumentum statuunt: sed in injustitia, quemadmodum Theodoreus βεβαίτως, inquit, appellant judges eorum, qui decertant: bi enim victoribus victoria calculum præbent. καλαβεγθετω verò, est βεβαίτω male fungi officio, & quæ victori debentur præmia, injuste tribuere: & Chrysostom. ait, καλαβεγθετω γαρ εστι, δια της ἀτέργεω μὲν η νίκη, της δὲ τέργεω δια βεβαίων, hoc est, καλαβεγθετω, est seu significat cum apud alios quidem victoria est: apud alios verò præmium: sed alii interpretantur generatim brabia, vel præmis fraudare; ut in justitia adversariorum, & damnum, quod inferebant, significetur. Quâ ratione, non inconcinnè, quidam hanc similitudinem ita expoununt, ut cursores sint Christiani; stadium, in quo currunt, sit doctrina religionis Christianæ; pedes, quibus in hoc stadio curritur, fides, & charitas; meta, ubi finis cursus, mors in Christo; βεβαίτως seu judex Deus & Christus: brabium verò & præmium, ad quod apprehendendum curritur, sit vita æternæ corona immarcescibilis, 1. Petr. 1. vers. 4. quo præmio cursores fraudulentur, vel iniquitate judicis post cursum legitimè peractum, vel ab aliquo, impedimentis in ipso cursu, objectis, quibus vel labatur, aut deficiat cursu; vel à recta meta abstrahatur, & aberret. Quæ interpretatio videtur, salvo meliori judicio, commodè adhibita, Pauli instituto convenientissima: & verbo antecedenti, vers. 8. videte, ne quis sit, qui vos depræderet: & similibus locis egregiè illustratur, 1. Cor. 9. 24. 25. Galat. 5. 7. 1. Timoth. 6. v. 12. 2. Timoth. 2. v. 5. & 4. 7. 8. Hebr. 12. 13. Apocal. 3. 11. Quanquam, eodem manente sensu. brabium intelligi potest, de præmio non solum cursus; sed etiam reliquorum certaminum, quibus Christianorum conditio, in hac vita, declaratur: quemadmodum Christiani non solum cursoribus; sed etiam athletis, luctatoribus, & pugilibus meritò comparantur, 1. Corinth. 9. vers. 26. Ephes. 6. v. 11. 12. nam arena, in quâ decertatur, est vita Christiana; antagonistæ sunt caro intus; mundus, & princeps illius diabolus foris: armatura verò ea est, quæ describitur, Ephes. 6. v. 13. & 1. Thessal. 5. v. 8. munierius, & certaminis judex est Christus: brabium, seu præ-

mium, est vita æterna. Atque hæc quidem de primo Conclusionis argumento. Alterum verò est, quod adversarii, suâ doctrinâ, pedem inferrent in ea, quæ non videant, hoc est, quod sua commenta, tanquam oracula, proferrent. Qua ratione, scientiæ larvam, adversariis detrahit Apostolus: quemadmodum & humilitatis fucum, argumento tertio: quo causam temeritatis illius esse docet, superbiam carnis. Quam ut acrius pungat, similitudine eleganti, flatui comparat, Inflat, inquit, mente carnis suæ, hoc est, opinionis corruptæ naturæ fiduciæ tumidi: nam mentem carnis, hic, appellat Apostolus, quod Roman. 8. vers. 7. φίνει τὴν πεπονικὴν cogitationem carnis. Porrò huic tertio argumento, quod vers. 18. continetur, adjicitur quartum, vers. 19. quo Apostolus demonstrat, adversarios suos, doctrina suâ, de cultu Angelorum, esse in Christum injurios; quod eum, pro capite suo non agnoscerent: non quod Christum penitus abnegarent; sed quod mediatoris officium, & virtutem ad Angelos derivarent. Idque confirmat descriptione unionis Christi, cum Ecclesia; & salutis, quam Ecclesiæ donat: persistens in similitudine conjunctionis efficacis, capitum cum suis membris: nam ut à capite nervi (quibus corpus cum capite, & membra inter se, compinguntur) & motus, ac sensus, promanant: sic à Christo, virtute spiritus ipsius, unio, & incrementum salutare Ecclesiæ, in fide, & charitate positum, promanat: quod Apostolus vocat augmentum Dei, hoc est, quod Deus exigit, ac probat, ut quidam volunt, aut potius, quod Deus operatur, ut alii interpretantur. Similis omnino locus est Ephes. 4. vers. 15. & 16. Atque hactenus, speciatim, postremam, & primam etiam pseudo-apostolorum corruptelam, confutavit Apostolus. Nunc denique secundam quoque, nempe traditiones Pharisaicas, & humana commenta refellit. Constat autem refutatio hæc, propositione, quam cludit, & argumentorum confirmatione. Illi est, quod ritibus, aut dogmati humanis, non sint onerandi. Quam sententiam proponit Apostolus, ad majorem rei emphasis, interrogationis forma; & deinde exponit mimesi quadam, seu imitatione orationis, quæ adversarii sua dogmata humana proponebant, v. 21. Nam quod quidam id proprie, ex Pauli mente prolatum, interpretantur, omnino alienum esse, scopus Pauli, & circumstantiæ evincunt. Confirmationis verò argumentum primum, ex tertiaz corruptelæ refutatione, petitum est, comparatione à majori: quia mortui cum Christo, estis liberi ab elemosinæ mundi, seu à ceremoniis, olim rudi Ecclesiæ divinitus institutis. Ergo multò magis ab humanis, vers. 20. Secundum argumentum est, quia traditiones illæ versantur, in rebus merè caducis, quæ ab usu pereunt, hoc est, quæ usu absuntur: ideoque ad regnum Dei per se non faciunt, Matth. 15. 11; Roman. 14. 17. & 1. Cor. 6. 13. Cœterum quia objici poterat, nihilominus similia, de rebus fluxis, dogmata, in Vet. Test. ad cultum Dei instituta: idcirco tertium ad hoc magis firmandum adducit Apostolus; cùm discriben ostendit, ac docet hæc pseudo-apostolorum decreta, non à Deo, sed ab hominibus præscripta; ac propterea ut Esai. 29. v. 13. & Matth. 15. v. 9. & Tit. 1. v. 14. docetur, frustra sis Deum coli, v. 22. Denique versu ultimo, occupatione gravi, objectionem diluit Apostolus. Cujus loci duplex esse potest interpretatio, nimurum vel per reticentiam, hoc sensu: Hæc quidem rationem habent, ac speciem sapientie; sed non veritatem, & rem ipsam: quo modo sapientiæ species, suis partibus, declaratur, cultu voluntario; deinde causa illius, demissione animi fucata; denique cultus voluntarii modo, nimurum corporis afflictione, qua nullus illi honor, hoc est, cura, ad explanationem, hoc est, satietatem necessariam exhibetur: quemadmodum, cùm jejunis & aliis modis, superstitioni se affligunt: nam Deus non simpliciter corporis curam damnat; sed immodicam, quæ voluptatibus inservit, Roman. 13. vers. 14. Si quis verò objiciat, quod expletio, ad moderatam satietatem, referri nequeat; obstat primum scripturæ usus, Luc. 1. 53. esurientes implevit bonus: & Joan. 6. vers. 12. ut repletis sunt. Accedit etiam bonorum authorum usus:

usus: sic enim Lucianus tomo 2. epistola Saturnalium secunda, distinctè ait: *τὸν ἄγαν τελεωτὸν, ἀμοδικαὶ εἰπέσθεντα*, ut aliam modicam esse doceat: & ibid. epistola prima, vox *ἱμητεῖον οὐτέτερον* impletæ, in bonam partem, accipitur, de satietate non vitiosa. Alii nihilominus hunc locum per ellipsis geminam, cum interprete nostro, expoundunt. Mollior tamen, magisque expedita videtur prior interpretatio: quemadmodum etiam, laudata illa versio Gallica postrema eandem retinuit.

CONSECUTARIA.

I. **F**idelium Euangelii ministrorum officium est, pri-
mum, adeo Ecclesiam amare, ut non levia solum,
sed etiam gravissima, cum opus est, certamina, pro ea sus-
tineant.

II. Deinde, ut non solum præsentium, sed etiam ab-
sentium, & ignotorum, pro virili, salutem promo-
veant.

III. Denique, ut animo, & opere amare debent Eccle-
siam Dei; sic eundem amorem, modò absit ambitio, liberè,
& modestè verbis, aut scriptis possunt profiteri, ad Ec-
clesiæ ædificationem, v. 1.

IV. Pastorum Ecclesiæ, ut etiam aliorum fidelium,
in persecutionibus, constantia, ad Ecclesiæ consolatio-
nem in adversis, & confirmationem in vera fide, & chari-
tate, utilissima est.

V. Cum vera consolatio, & spes, ex fide & charitate
orientur: sequitur ex religione Christiana, veram conso-
lationem esse hauriendam.

VI. Charitas est Ecclesiæ compages: ideoque curan-
dum est, ne scismate, aut odio violetur.

VII. Cum fides sit *παντοποίη*: errant graviter, qui
eam, cum opinione, confundunt.

VIII. Cum Euangelium sit mysterium Dei: oran-
dus est Deus, ut illud nobis magis magisque patefaciat, v. 2.

IX. A Christo omnis salutaris sapientia haurienda est,
& in eo, tanquam thesauro, acquiescendum, v. 3.

X. Nulli facilius, à veritate, ad errores, seducuntur,
quam qui Christi præstantiam non satis observant.

XI. A doctrina Euangelii, tanquam recta viâ, nulla
ratione, quamvis maxime probabili, ac speciosa, declinan-
dum est, v. 4.

XII. Charitas, corpore absentes, animo præsentes fa-
ciri: ac propterea tanquam vinculum, & compages fide-
lium, fieri colenda est.

XIII. Ordo in Ecclesia cum primis necessariis est, &
laudabilis: ac propterea omnis *ἀντίξει* seu *recti ordinis per-
turatio*, omnino fugienda est.

XIV. Fidem veram, rectitudi, & soliditas, à falsa, di-
stinguunt. Recta est, cum solum Christum sequitur du-
cem; solida, cum illi constanter innititur.

XV. Ubi ordo, & soliditas fidei vigent, ibi agnoscen-
da est Ecclesia, illaque ex animo gratulandum, v. 5.

XVI. Christus propriæ fundamentum est Ecclesiæ,
cui fides superstrui nos decet: ac propterea, sine blasphemia,
is honor, ad Petrum transferri nequit, nedum ad Pa-
pam Romanum.

XVII. Laborandum est, ut fides in nobis augeatur.

XVIII. Deo, pro fide nostra, perpetuò agendæ
sunt gratiae: ac propterea peccant graviter in veritatem
Dei, qui fidem, Dei donum esse negant. Peccant etiam in
charitatem Dei, & justitiam, qui gratias, pro donata fide,
Deo debitas, agere negligunt, v. 7.

XIX. Falsi doctores, tanquam prædones perniciosi,
omnibus accurate cavendi sunt: ut qui non solum infir-
morum, sed etiam firmiorum libertati, & saluti insi-
dientur.

XX. Cum inanis Philosophia nobis fugienda sit, re-
sponsè judicant illi, qui Scholasticorum doctrinam, ut in
multis non inutilem agnoscent: sic in plerisque tamen, non
ut veram Theologiam honorant, sed tanquam *μαλεσύνια*
& fœdam Theologiæ deformationem, aversantur: ut-

pote quæ, in rebus sacris, aut falsa Philosophiæ corruptæ
principia pro veris usurpat: aut, ex veris, & malè accom-
modatis principiis, falsas consequentias nequit.

XXI. Contrà imperitè, & iniquè faciunt Anabapti-
stæ, aliique nonnulli, dum ex iis, quæ peculiariter, adver-
sus Philosophiæ abusum, ab Apostolo statuuntur, verum
Philosophiæ usum prorsus condemnant.

XXII. Cum traditiones humanæ, in religione Chri-
stiana, sint inanis deceptio, & falsorum doctorum, (qui-
bus incautos deprædantur) instrumenta. Errant graviter,
primum Pontifici, qui ferè proram, & puppim religionis
suz, in iis, collocant. Deinde & illi, qui humanis illis com-
mentis se falli, ac capi patiuntur.

XXIII. Cum ceremoniæ leges, fuerint elementa,
seu rudimenta mundi, ante Christum, perperam jam, a-
dulta, post Christum, Ecclesiæ æstate, exdem, à Pontifi-
ciis, ex parte, in usum revocatæ sunt, ut, ex Rationali di-
vinorum officiorum Durandi, appetat.

XXIV. Christi doctrina, fidei & cultus Dei norma
est, à cuius simplicitate declinatio, errorum causa est, piis-
que omnibus fugienda v. 8.

XXV. Errant Ariani, qui Christum unum, æternum,
& æqualem cum Patre Deum, negant v. 9.

XXVI. Cùm salutis plenitudo à Christo promanet:
Errant, bifariam, Pontifici, & alii nonnulli, qui à seipsis,
vel aliunde, salutem petunt, ut Jerem. 2. 13.

XXVII. Cùm Angeli commune nobiscum caput,
ac Dominum habeant, Christum; sequitur eos esse con-
servos nostros: ac propterea minimè adorandos, ut A-
poc. 19. 10.

XXVIII. Cum Christus sit omnium Angelorum
caput, ille solus colendus est, ut administratori illi spiritus
nobis inserviant, v. 10.

XXIX. Cùm Christus nos intus circumcidat à pec-
catis; sequitur illum verum esse Deum, cuius, regeneratio,
opus est proprium, v. 11.

XXX. Cùm baptismus non solum circumcisionis
Christi appelleatur; sed idem etiam, si substantiam spe-
ctes, oblignet nobis, quod olim Judæis circumcisionis:
sequitur rectè statui, adversus Anabaptistas, baptismum,
in circumcisionis locum, successisse: ac propterea in-
fantes, non minus esse in Nov. Testam. baptizandos,
quam in Vet. Testam. circumcidabantur: cum jam
gratia Christi non sit angustior, quam olim, vers.
11. 12.

XXXI. Cum baptismus regenerationis nostræ sit si-
gillum, cavendum est, ne in carnis servitutem, & mor-
tem peccati, iterum relabamur: sed contrà laborandum,
ut in novitate vitæ ambulemus, v. 12. 13.

XXXII. Cum Christus nos vivificabit, condonatis
non paucis, sed omnibus peccatis: sequitur falsam esse
Pontificiorum doctrinam, qui, pro quotidianis peccatis,
post baptismum admissis, nobis satisfaciendum esse, hic,
vel in purgatorio, docent: v. 13.

XXXIII. Cum Christus chirographum debito-
rum, seu peccatorum nostrorum cruci affixerit, ac susti-
lerit: sequitur, Deum fideles castigare quidem posse, &
erudire, tanquam patrem; sed non punire, tanquam ju-
dicem, cum in Christo, peccata nostra semel punierit, qui
autem persolvit, & chirographum debitorum delebit: ac
propterea injurii sunt Pontifici, primò in Dei justi-
tiam, quasi is peccata iterum, post plenam debiti solu-
tionem, puniat, secundò in Dei, Christique amorem, ac
si Christus non esset perfectus redemptor, nec spopon-
disset, ac satisfecisset pro omnibus debitibus nostris,
vers. 14.

XXXIV. Cum Christus, in cruce sua, de Diabolo,
& Angelis ejus, triumphârit, non est, cur de victoria ad-
versus Satanam, dubitemus; aut crucis Christi nos pu-
deat.

XXXV. Ciborum delectus omnis, in religionis
negotio, sublatus est. Ideoque graviter, in Christianam
Ecclesiæ libertatem, impingunt Pontifici, qui
illos, quasi impios, condemnant, qui promiscue, quovis
tempore,

tempore, carne, & similibus cibis, cum gratiarum actione, utuntur, v. 16.

X X X V I . Cum ceremoniae legales fuerint umbra Christi: sequitur (quamvis usus earum, in observatione, sit sublatu*s*) usum tamen permanere, in lectione, & comparatione cum eventu, in Christo, ad fidei confirmationem. Quare non malè sit, ut perperam Anabaptistæ quidam opinantur, quod scripta Mosis, de eo argumento, interdum, ad Ecclesiæ ædificationem, proponuntur, & exponuntur, v. 17.

X X X V I I . Quamvis hæretici, seipso*s* salutis aliorum studiosos esse, jacent, aut fortè & opinentur, ab illa tamen, revera, seducere moluntur.

X X X V I I I . Quænammodum athletæ, omnes exercitiorum difficultates, quibus ad certamina præparantur; & quævis certaminum pericula, spe victoriae, licet incertæ, fortiter perforant, ac certant, ne ea fraudentur: sic si deles, ad coronam cælestem, fretos promissionibus divinis, certa spe, decet contendere; ac providere, ne brabium, ac corona, ipsi*s*, ulla ratione, eripiatur.

X X X I X . Non quævis animi, in religione, demissio, in cultu Dei probanda est: sed ea demum, quæ ex vera fide, secundum verbi divini normam, & ad Dei gloriam diriguntur.

X L . Errant graviter Pontifici*s*, quod facta humilitatis specie, per Angelos, & Sanctos, ad Christum, & Deum contendunt: & contrà, temeritatis, & arrogantie, illos accusant, qui secundum Dei iussum & Christi invitationem, vera filiorum Dei libertate, rectâ, per Christum, patrem accedunt, & invocant.

X L I . In fidei mysteriis, sobrietate opus est, ne de rebus cœlestibus, & ignotis, temere aliquid, ex opinione humana, definiamus; aut, quæ Deus verbo suo noluit patefacere, curiosè scrutemur.

X L I I . Quare vitanda est Dionysii illius, pseudo-areopagite, audacia; qui, de choris Angelorum, ex opinione sua, ita distinctè differit, ac si ex tertio cœlo cecidisset: ac propterea Scholastica Pontificiorum Theologia, quæ Dionysii dicta, tanquam oracula, amplectitur, & infinitis aliis questionibus, & definitionibus longius multò procelosit, meritò piis omnibus suspecta esse debet.

X L I I I . Hæreses, non Spiritus Dei, sed carnis opera sunt.

X L I V . Verè, & eleganter ab orthodoxis Patribus dictum est, Hæresium matrem, esse superbiam, v. 18.

X L V . Qui alio, quæm Christo, mediatore, apud Deum Patrem, utuntur, non sunt vera Christi membra.

X L VI . Cūm Christus sit, universale, & immediatum Ecclesiæ caput, cum quo, Spiritus Sancti devincientis efficacia, fidei, & charitatis vinculis, connectimur, & unimur: sequitur Pontificem esse adversarium Christi, cum hanc universalis capitum gloriam, bona ex patre, Petro, & sibi arrogat: quod ut melius illustretur, paucis Pontificiorum exceptiones diluemus. Primum enim regerunt, caput aliud esse principale, nempe Christum solum: aliud ministeriale seu vicarium, Petrum, & ejus successores: ac propterea honori Christi nihil derogari. Sed inane hoc effugium est: Christus enim perpetuo vivit, & ubique præfens est; ac propterea successorem non admittit, Hebr. 7. 23. nec vicarium: imò nec potest, quia capitum honor, et tanquam Regi nostro, convenit, quæ Sacerdotio; ideoque alteri, sine sacrilegio, vicarii capitum excellentia communicari non potest. Quare impia omnino Pontificiorum est sententia, quæ extat in glossa extravagantium comm. lib. 1. de majoritate, & obedientia c. 1. qua ajunt: *Hujus regni, & sacerdotii principatum perpetuum commisit Filius Des Petri, & successoribus ejus.* Sed objiciunt nobis, summi Pontificis, in Vet. Test. exemplum. Verum id nihil obstat; quia ille typus fuit Christi, ac propterea cessare debuit, Christo exhibito. Deinde non omnibus gentibus, sed tantum Judæis, & paucis proselytis, præfuit.

Præterea non habuit potestatem regiam, & summam, in reges & principes Judæorum, multò minus in universo*s*, ut sibi Pontifex arrogat, in extravagantibus. Denique non

absolutè, nec propriè caput fuit Ecclesiæ, sed tantum, quodammodo, ratione ministerii summi, in Ecclesiæ; quoniam non liberâ potestate pollebat; sed, præscriptis à Deo legibus, coërcebatur. Contra verò Pontifex, quamvis se ministeriale Ecclesiæ caput sermone, profiteatur, re ipsa tamen, summam Christi, in omnes mortales, potestatem, remittendi, pro arbitrio, peccata, facultatem; & leges conscientiis figendi; reges hosce solio deturbandi, illos coronâ donandi, autoritatem sibi ascribit, ut extravag. comm. lib. 1. de majorit. cap. 1. ait Bonifac. octavus: *subesse Romano Pontifici, omnem humanam creaturam, declaramus, dicimus, & pronuntiamus, omnino esse de necessitate salutis.* Quæ etiam de re, insignes blasphemiae, in glossa, ad eum locum, & in Gratiani decreto, distinct. 40. cap. si Papa. Antidotis verò loco observetur Gregorii Magni Papæ modestia, qui in epistola 80. epistolarum lib. 4. Constantinopolitani Episcopi arrogantiam (quæ se universalem Episcopum appellabat) refutans ait: *Iactantiam sum sit ita ut universa sibi tentet ascribere, & omnia, quæ soli uni capiti coherent, videlicet Christo, per elationem Pompati*s* sermonis, ejusdem Christi studeat membrum subjugare.* Et Epistola 82. Petrus Apostolus primum membrum sanctæ, & universalis Ecclesiæ est: *Paulus, Andreas, Ioannes, quid aliud, quam singularium sunt plebium capit*s*? & tamen, sub uno capite, omnes sunt membra Ecclesiæ.* Atque ut cuncta, brevi cingulo locutionis, astrigam, sancti ante legem, sancti sub lege, sancti sub gratia, omnes bi perficientes corpus Domini, in membris sunt Ecclesiæ constituti, & nemo se unquam universalem vocare voluit. Et lib. 7. Epist. 194. *Ego autem fidenter dico: quia quisquis se universalem sacerdotem vocat vel vocari desiderat, in elatione sua, Anticristum præcurrit, quia superbendo se ceteris preponit.* Hæc ille. Atque, ad hanc superbi tituli detestationem, Gregorius postea se, ut in vita illius observatur, servi servorum titulo, humiliavit; quem conjuncta huic contraria, & superba universalis Episcopi appellatione, non minus inepte, quæm impie, posteri Pontifices imitati sunt.

X L V I I . Ecclesiæ incrementum, non hominum viribus, sed Deo potissimum tribuendum est, v. 19. ut etiam 1. Cor. 3. 7.

X L V I I I . Injurii sunt in Ecclesiæ, qui abolitas Vet. Test. ceremonias, postliminio, revocant; aut novis, ad cultum Dei confictis, ceremoniis, Ecclesiæ gravant. Ac propterea Pontifici*s* graviter, in Christianam libertatem, superstitione hujusmodi, peccant.

X L I X . Neque excusandum est Veterum, in hac re, studium, qui dum simplicitatem Christianam (quam Deus in Ecclesiæ vigere voluit) à Gentilium, & Judæorum contemptu vindicare, & Christianorum, erga Dei cultum, reverentiam, augere studuerunt, plurimos, partim à Gentilibus, partim à Judæis, ritus mutuati sunt, novosque alios invenerunt: qui ut initio fuerunt liberi; sic temporis tractu, ac longa consuetudine judicati sunt necessarii, quasi ab Apostolis promanassent: & pars quædam divini cultus externi habiti sunt. Ac tandem corruptâ amplius Ecclesiæ accessit, apud Pontificios, opinio meriti, quæ ordinaria est hujusmodi errorum, in Ecclesiæ invectorum, via, v. 20.

L . Iniqui sunt in Ecclesiæ Pontifici*s*, dum contra Apostoli doctrinam, certorum ciborum abstinentiam præscribunt.

L I . Cum mandata hominum, in religione statuenda, conscientias non possint devincere; meritò igitur superstitionis Pontificis decreta respuenda sunt, v. 21.

L I I . Cum Pontificiorum religiones, & ut appellant, penitentiæ variae, quibus corpora, citra Dei mandatum, affligunt superstitiones, graphicè à Paulo redarguantur, flocci aestimandæ sunt.

CAPUT TERTIUM.

Absoluta, tractatus hujus Epistolæ, parte prima, nempe dogmatica, quæ de fide Christiana differit, partim confirmatione veritatis, cap. 1. partim confutatione falsitatis, cap. 2. succedit jam, ordine optimo, pars altera,

quæ

, nec propriè caput fuit Ecclesie , sed modo, ratione ministerii summi, in Ecclesiā liberā potestate pollebat ; sed, preceptu coerebatur. Contra verò Pontifices, quād Ecclesiā caput sermone, profiteantur, summam Christi, in omnes mortales, predicti, pro arbitrio, peccata, facultatem & ligendis; reges holce folio deturbandi, illud, authoritatem sibi ascribit, ut extrahat majorit. cap. 1. ait Bonifac. octavus pontificis, omnem humanam creaturam, delatione, insigne blasphemia, in golla, id est ianii decreto, distin. 40. cap. 1. ait loco observeretur Gregorii Magni in epistola 80. epistolarum lib. 4. Coriscus, piskopi arrogantiā (quā se universitate appellabat) refutans ait : *Iudicant sancti scripti tenuerit scribere, & omnia, que sibi sunt, delictum Cbristo, per elationem Pontificis, formis studeat membra subjugare.* Et Epibulus, primum membrum sancte, & universitatis, Andreas. Iohannes, quid alius, non suum capit? & tamen, sub uno capitulo, ecclesie. Atque cuncta, brevi cinguntur, nisi ante legem, sancti sub lege, sancti praecipentes corpus Domini, in membris sanctis, nemo se unquam universalem vocari posse. Ego autem fidei dico: quia quis in eodem loco vel vocari desiderat, ad eum præcurrit, quia superbi sceleri patitur, ad hanc superbi utili detrahitur ea se, ut in vita illius observatur, humiliavit; quem conjuncta hic contra universalis Episcopi appellatione, non habet, posteri Pontifices imitati sunt.

VII. Ecclesie incrementum, non hoc Deo potissimum tribuendum est, v. 1. 2. 7.

III. Injuriū sunt in Ecclesiam, per reuertimenti, postliminio, revocatio, Dei confitit, ceremoniis, Eccl. præc. 1. a Pontificiū graviter, in Chiesa donacione hujusmodi, peccant.

X. Neque excusandum est Venerabilem, qui dum simplicitatem Christianorum, a vigore voluit à Gentilium, & Iudeis indicare, & Christianorum, ergo Deo, augere studuerunt, plurimos, partim à Judæis, ritus matutini sunt, & onga confusitudine judicati sunt nemoralis promanassent: & pars quatuor habitu sunt. Ac tandem complicitate, apud Pontificios, opinione, quæ ususmodi errorum, in Ecclesiam donantur, sunt in Ecclesiam Pontificiū donantur, certorum ciborum ablationem, in mandata hominum, in religione, non possint devincere; menti ipsius apicis delecta respunda sunt, v. 1. im Pontificiorum religione, & in operibus variis, quibus corpora, etc. De mandatis perstitione, graphicè à Paolo redarguntur.

APUT TERTIUM,

tractatus hujus Epistole, parte prima, scilicet, quæ de fide Christiana dicitur, & de veritate, cap. 1. partim confutatione, succedit jam, ordine optimo, pars tertia

quæ parænetica est; quæque vitæ Christianæ præcepta continent, inde à capite tertio, ad versum usque septimum cap. 4. & ex prima parte, per transitionem concinnam, concluditur. Præcepta autem sunt, partim generalia, quæ communiter officium nostrum proponunt: partim specia- lia, quæ idem distinctius exponunt, & illustrant. Ac gene- rale quidem præceptum constat, adhortatione ad studium boni; & dehortatione, quæ ad fugam mali pertinet. Utraque autem præceptio, propositione sua, & confirmatione describitur. Adhortationis propositio est : *Quæ su- pra, hoc est, quæ in cælis, sunt querite :* quod intelligi potest, vel de studio pietatis, & cælestis vitæ, quæ cælo conveniat; in quo justitia regnat: vel de studio, & meditatione cælestis præmii, & vitæ æternæ, ut Paulus Phil. 1. 23. ait: *cupio dissolvi, & esse cum Cbristo: & 1. Tim. 6. 12. certa bonum certamen, apprebende vitam æternam, ad quam voca- tur es:* vel intelligi potest, de utroque simul. Nam supra in cælis, est nobis deposita justitiae corona, quam speremus; & simul propositum justitiae exemplar, quod imitemur, Mat. c. 6. 10. 33. Quæ duo, nempe justitia, & vita, ita connexa sunt, ut alterum sine altero, seriò queri non possit. Cœte- rū huic propositæ hortationi, confirmatio adjungitur, tribus instruēta argumentis: quorum primum est, resur- rectio nostra cum Cbristo, quam, ex antecedentis capituli, vers. 12. tanquam certam, repetit, ac supponit, ut vocula conditionalis, si; & conclusiva, igitur, ostendunt. Resurrec- tio autem nostra cum Christo, alia est propria, à morte corporali; à qua resurreximus, primum facta, & re, in Christo, propter unionem mysticam, tanquam in capite: deinde jure, & spe, in nobis; quia membra sumus Chri- sti: quibus modis Eph. 2. 6. dicimus cum Christo resur- rexisse, & sedere in cælestibus: tertio sacramenti typo, seu significatione, & ob-signatione baptismi. Deinde alia resurrectio nostra cum Christo est impropria, hoc est, hominis, non à morte corporali, sed à morte spirituali, susciatio: quæ sanctificatio, & regeneratione dicitur. Cu- jus causa, & typus, est resurrectio Christi, cum quo resur- reximus, primum ratione initii sanctificationis, & novi hominis, reipsa; deinde jure adoptionis, ac justificatio- nis; & spe certa, ratione perfectionis, post hanc vitam, ac- cessus: denique typo, & sacramento baptismi. Breviter, resurrexisse dicimus, re, spe, sacramento. Unde, tanquam à causa efficiente, firmum, ad novitatem vitæ, & ad cælestia querenda, primum ducitur argumentum: ut etiam Rom. 6. 3. & 4.

Alterum verò argumentum, quo ea querenda, quæ su- præ sunt, demonstrat Apostolus, est ab exemplo Christi, qui postquam resurrexit, ascendit in cælum, ibique est, nempe corpore suo redivivo, quo à nobis abest, ad diem judicii, Joh. 12. 8: 16. 7. Act. 3. 21. 1. Cor. 11. 26. Ac pro- pterea, ut Christus suscitatus, in cælo versatur corpore: ita nos resuscitati, per sanctificationem Spiritus, debemus vitam cælestem meditari. Similis locus est Phil. 3. 20. nostra autem conversatio est in cælis, ex quibus etiam servatorem ex- pectamus. Tertium argumentum est, quia Christus ad dextram Dei sedet; hoc est gloriosè in cælis regnat, Angelorum omnium, & hominum vivorum, atque mortuorum ju- dex, Matth. 26. 64. Act. 10. 42. qui ultimo illo die im- pios punitur, æterno supplicio; & pios in æternum beatu- tur est. Quod argumentum, ad cælestia querenda, & vi- te sanctitatem commendandam, præstantissimum 1. Cor. 5. 9. 10. Tit. 2. 12. 13. Atque hæc adhortatio, repetitione il- lustratur & amplificatur à causa studii, v. 2. *Quæ supra sunt sapientia.* Nam sapientia, propriè ad mentis meditationem, & judicium, pertinet: querere verò ad conatum, & a- ctionem, inde promanantem: quanquam, altero separati posito, utrumque Syncedochicè intelligatur. Huic porro adhortationi connectitur dehortatio; *Ne sapientia ea, quæ in terra sunt.* Quænam autem ea sint, colligi potest, partim ex antecedenti adhortatione, & antithesi eorum, quæ supra, hoc est in cælis, sunt: partim ex sequentibus, & similiis locorum comparatione: nam primum denotari possunt bona terrena, quæ fluxa, & caduca sunt, hoc est, opes, honores, & commoda hujus vitæ; quæ supernis,

& æternis opponi solent: quo modo locum illum, Philip. 3. 19. *qui terrena sapiunt, vulgo interpretantur.* Deinde ve- rò accipi possunt, de ceremoniis, & traditionibus huma- nis, quæ non è cælo, sed è terra suam habent originem; nec in rebus cælestibus, & æternis, sed in terrenis ac pereuntibus, Col. 2. v. 22. occupantur. Quâ ferè ratione, & veteres, & recentiores interpres exponunt, angu- stius (ut existimo) quæ loci hujus amplitudo ferat, ut ex v. 5. conclusione appareret. Tertiò itaque ea, quæ in ter- renis sunt accipi possunt de virtutis, quæ in terra vigent, seu de mundanis cupiditatibus, ut Paulus vocat Tit. 2. v. 11. & corruptelis, quæ in mundo sunt, 2. Pet. 1. 4. Denique accommodatè, de his omnibus conjunctim, interpreta- ri possimus: ut quemadmodum, quæ supra, seu in cælis sunt, de vita æterna, & justitia illius intelliguntur: ita quæ in terra sunt, generatim de terrenis, & fluxis hujus vi- tæ commodis, de ceremoniis, & traditionibus terrenis, de- que concupiscentiis mundanis accipientur. Similes loci sunt Phil. 3. v. 19. *qui terrena sapiunt,* (et si enim hanc senten- tiā, de commodis terrenis, interpretentur vulgo, attamen non eò tantum restringendam esse, ex adjunctis colligi potest). Deinde 1. Ioh. 2. 17. ne diligite mundum, neque ea, quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est chari- tus Patris in eo, quia quicquid est in mundo, nempe concupis- centia carnis, concupiscentia oculorum, & fatus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo, & Jac. 4. 4. amicitia mundi, inimicitia Dei est. Atque huic dehortationi subjicitur sua confirma- tio, duobus constans argumentis: quorum prius adducitur, v. 3. Ut enim à positione principi, & causæ, ad positio- nem effecti, & actus, nempe à resurrectione spirituali, ad vitam cælestem, & sanctam, ad meditationem, ac stu- dium rerum, & operum cælestium, seu salutis, & justitiae adhortatus est Apostolus: sic contrà, hoc loco, à remotione causæ, ad remotionem effectorum argumentatur. Nam, inquit, mortui estis, nimirum non absoluē, sed secundū quid, & certo modo. Quidam autem docti in- terpretantur, quantum ad terrenam felicitatem, hoc est, similes estis mortuis per Metaph. quippe subjecti omnis generis calamitatibus. Quæ expositio si sequentia verba, & phrasis usum species, non est insolens: ut 1. Cor. 15. 31. & alibi. verū si scopum, & reliquas circumstantias attendamus, non satis congruit: nam qualis resurrectio, quæ causa studii bonorum operum: talis ex adverso mors est nostra, quæ causa fugæ peccati. At resurrectio de altera regenerationis parte intelligitur, ut antea ostendi- mus. Ergo mors de priori parte: alioqui antithesis ratio minimè conveniret: idemque ex capitulis antecedentis col- latione, v. 11. 12. 20. etiam apparent. Quare mortui dicun- tur Colossenses, ut alii concinnius exponunt, secundū carnem, quæ terrena querit, hoc est, ratione habitus vitiōsi, qui terrena bona, & vita magis sapit, & curat, quæ cælestia dona, salutem, & justitiam. Ergo vis argu- menti hæc est: Mortui estis secundū carnem. Ergo non debetis secundū carnem vivere, hoc est, terrena sa- pere: hoc enim repugnat fini illius mortis, Rom. 6. 10. 11. 12. 13. 14. & 18. Alterum deinde confirmationis argumentum, est à promissione vitæ æternæ. Ut enim prius deductum fuit, ab antecedente causa; sic hoc peti- tum est, à consequente, & quidem non effecto (ut Pon- tificii malè judicant) sed ab adjuncto proprio, ac gemino, nempe à præsenti certitudine vite æternæ, in hac vita, & futura fruitione illius, ac patefactione, in altera. Quia in re, anticipatione elegant, objections variæ di- luuntur. Nam primò ostendit Paulus, vers. 3. vitam nostram æternam, & beatitudinem (quæ in primis in gaudio perpetuo, ac cælesti, & justitiae compleemento, consistit) absconditam esse cum Christo, hoc est, mundo ignotam quidem esse (quemadmodum Christus ignotus, & inconspicuus est) veruntamen non dubiam sed certam, ac tutam; quia in Deo, tanquam in thesauro, abscon- dita est. Similis locus est 1. Johan. 3. vers. 1. 2. Propterea mundus non novit nos, quia non novit Deum. Charissimi, nunc filii Dei sumus; sed nondum patefactum est, quod erimus. & 1. Petr. 1. vers. 4. 5. dicimus regeniti à Deo, in bæ- ditatem,

distatem, quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in celo servatam. Qui virtute Dei, custodimur, per fidem, ad salutem, quæ parata est patefieri tempore ultimo. Deinde ne offendemur virtute nostræ absentia, & occultatione, promittitur v. 4. fruitio illius, & patefactio, adventu Christi secundo, quo ille, qui virtute nostræ causa est, patefiet, ad salutem nostram. Quod argumentum à spe cælestis gloriæ, & communione cum Christo, desumptum, ad fugienda terrena, & querenda cælestia validissimum est, ut ex re ipsa, & similibus etiam locis constat, Philipp. 3. vers. 20. 21. Hebr. 11. vers. 26. & 35. Tit. 2. v. 12. 13. & 1. Joh. 3. v. 3. 4 Atque hæc quidem dicta sunt de præceptis generalibus, ad commendandam vitam Christianam, tempe ad studium cælestium & fugam terrenorum. Sequuntur deinde præcepta specialia, quibus generalia illa illustrantur, & explicantur, ordine convenienti, & partium distinctione concinna: nam distinctione primum proponitur specialis dehortatio à virtutis, à v. 5. ad versum 12: deinde adhortatio ad virtutes, idque sequentibus. Atque illam quidem solidè, ex antecedentis dehortationis generalis rationibus, concludit, quæ fuerunt: mortuæ estis secundum carnem, & terrena: deinde vitam obtinetis æternam. Ergo mortificate membra vestra, quæ in terra sunt, scortationem, &c. Qua in re observandum est primum, mortificationem metaphoricè, ad priorem sanctificationis, & resipiscientiæ partem, transferri: quod, quemadmodum capitales, & perpetui hostes, in præliis, è medio tolluntur, ne amplius noceant: ita peccatum originale, quod vetus homo dicitur, penitus extirpandum sit: deinde mortificationem, quemadmodum & vivificationem, esse duplē; aliam habitualem, quā habitus peccati originalis tollitur: aliam actualē, quā actus, & fructus illius vitiosi refescantur: quarum utraque suos habent gradus; aut enim mortificatio inchoata est; aut continuata, & aucta; aut perfecta. Ac perfectio quidem, quæ in morte fit ordinaria; & inchoatio, quæ in conversionis, & sanctificationis initio, à Deo solo donantur, per Spiritum Sanctum: continuatio verò & incrementum, partim ex accepta regenerationis gratiâ, ac vice spiritualis initio, à regeneratis, partim à Dei auxilio præcedente, & concurrante procedit. Itaque ex hisce facile contradictionis species, quæ hoc in loco apparet, tolli potest. Nam si initium mortificationis species, eò non hortatur Colossens. Apostolus, quia jam in iis inchoata erat per Spiritum: sin verò continuationem, & incrementum consideres, merito ad illud extimulat, atque ex antecedentibus concludit: mortui enim erant secundum carnem, ratione initii, & certa spe perfectionis: ac propterea debebant contendere, ut magis magisque carnem mortificarent, cum ratione actuum, tum ratione habitus. Actus enim immediate mortificatur, cum cogitationes, & desideria prava carnis, intus Spiritu, seu regenerationis gratiâ, hoc est, notitia veritatis salutaris, & exercitio fidei, spei, charitatis, reprimuntur, & domantur. Habitus verò mortificatur mediata, partim quum ex crebris pietatis actionibus, & malorum actuum repressione, & crescente spiritu, seu imagine Dei in nobis re ipsa minuitur caro, hoc est, peccatum originis: partim cum hac ratione, & precibus secundum promissionem divinam, Spiritus incrementum, per Dei gratiam, obtinetur. Ex quibus satis, ut opinor, apparet, quidnam, mortificationis voce, Apostolus velit. Verum de iis, quæ mortificari præcipit, inquirendum est, nempe, quid, hoc in loco, appellat membra vestra, quæ sunt in terra. Ac primum illud constat, orationem esse non propriam, quia sextum legis divinæ præceptum, nempe, Non occides, repugnat; sed tropo figuratam. Deinde, hac phrasí, denotari motus, & cupiditates carnales, extra controversiam est: sed, de origine phrasis, diversa est sententia. Quidam enim existimant, ita appellari, metonymicè, quod in membris corporis potissimum vigeant: sic Oecumen. exponit, terrena corporis, & membrorum studia. Quæ interpretatio non inepta est, ut ex collatione, Roman. 6. v. 12. & 19. apparet. Alii tamen malunt, per Metaphoram, sic dici; quod vetus homo, hoc est, nativa corruptio, seu peccatum originale

iis utatur, ut corpus membris, quemadmodum Rom. 7. v. 23. eadem extat membrorum significatio. Quæ expeditio optimè fluit. Cœterū res ipsa inductione specierum illustratur, proposito vitiorum catalogo; quorum quatuor priora castitati, & septimo præcepto adversantur. Primum est scortatio, cuius, ut ait Theophylactus, primum meminit, quod potissimum regnet: Alterum est imparitas. Quæ vox, metaphoricè, interdum ad scelera, & peccata quævis, generatim transfertur, ut Matth. 23. v. 27. 28. Rom. 6. v. 19. interdum Syncedochicè accipitur, pro scelerum certo genere, nempe fœdis libidinibus; idque aut generalius, ut Apocal. 17. v. 4. imparitas scortationis, & 1. Thessal. 4. v. 7. aut specialius ἡ ἔσχα pro nefandis, & naturæ adversis libidinibus, ut Galat. 5. v. 19. Roman. 1. vers. 24. quo modo, hoc in loco, accipendum videtur, ut reliquas, præter mollitatem (quæ deinde exprimitur distinctè) impuras libidines, significet. Nam rectè Theophylact. ait: Prætermisit speciatum dicere que non sunt pulchra, bonefave dicti: unde per imparitatem & mollitatem, omnes complexus est turpium mixtionum species. Tertium vitium est πάθος, hoc est, μαλακία, 1. Corinth. 6. v. 9. molles: quæ perpecciones libidinis contra naturam denotat: unde patibici dicti, de qua re, Roman 1. vers. 26. 27. Atque hac tria effecta sunt, quorum causa communis, vitio quarto, indicatur, nempe, cupiditas mala, Rom. 1. v. 24. quanquam etiam cupiditas mala, generatim accipi posset, cum Theophylacto, qui ait: omnis concupiscentia mala est, præter eam, quæ Dei est, divinarumque rerum, quæ bona est, attamen prior expositio circumstantiis loci aptius congruit. Porro quintum vitium, est πλεονέξια avaritia, quæ repugnat præcepto octavo (quatenus proximi bonis injuria est) & præcepto primo, quatenus auro servit, & bonis terrenis plus quam Deo fudit, 1. Timoth. 6. v. 17. ideoque vocatur idolatria, ut Ephes. 5. quod convitium, quamvis, suo modo, & reliquis vitiis tribui possit; avaritiae tamen, καὶ ἑξῆς, convenit, & hoc in loco attribuitur; ut sit rationis instar, cur eam fugere debeamus. Cœterū opportunè Apostolus subiungit iis vitiis, quæ castitati repugnant, avaritiam, non solum propter ordinem, quod ut ea septimo, ita hæc octavo præcepto, adversetur: sed etiam, quia causa est altera libidinum: duo enim sunt libidinum fontes, cupiditas mala & avaritia: ac propterea merito conjunguntur; non solum hoc loco, sed etiam alibi, Ephes. 5. v. 5. & Ephes. 4. v. 19. exponit, se se dediderunt protervia, ad pastrandam imparitatem, εἰ πλεονέξια in avaritia, hoc est, per avaritiam; non autem certam, ut noster interpres minus rectè vertit. Atque huic, à quinque hisce vitiis dehortationi, aduersus carnalium hominum sermones inanes, Ephes. 5. 6. subjicitur confirmatio, duabus rationibus constans: quarum prior dicitur, vers. 6. à consequente effecto, nempe Deira. Quæ ira non propriè affectum, & perturbationem animi, in Deo, notat: quia natura simplex, & immutabilis; sed puniendi voluntatem, per Metaphoram, ab hominibus derivatam, quæ ἀρπαγήσια vulgo dicitur: deinde, per Meronymiam causæ pro effecto, vindictam, inde pro manantem, notat, ut hoc in loco. Quæ vindicta illustratur explicatione subjecti, quum additur, in filios inobedientie, hoc est, inobedientes, per Hebraismum, ut in eadem omnino sententia, Ephes. 5. vers. 6. qua explicatione, vindicta Dei amplificatur, ab adjuncta justitia: nam quum horum scelerum peccatio inobedientia sit aduersus Deum, sequitur eos iustè puniri posse, ac debere, qui iis operam dant. Altera ratio est vers. 7. & 8. à remotione causæ, ad remotionem effectus: cum in iis vitiis viveretis, hoc est, peccatum originis, in vobis, ante regenerationem, regnaret, in iis incessanter, hoc est, opera peccati edidistis. At nunc, nempe non viventes in iis, abstinere debetis. Verum hoc argumentum copulat Apostolus artificiosè, vers. 8. cum dehortatione à reliquis sex vitiis, quæ recenset; deponite, inquit, etiam hæc omnia, nempe quasi onus quoddam, quo anima, ad imam detrahitur, Hebr. cap. 12. 2. aut tanquam vestem veterem, & detritam: ut hac ratione, diversis Metaphoris, idem eleganter explicitur, mortificandi, deponendi & excusandi vers.

verbis. Similes autem loci sunt, Ephes. 4. vers. 22. 25.
 1. Petr. 2. v. 1. Ceterum quatuor priora, quae deponenda sunt, vitia, pugnant adversus amicitiam, & praeceptum Decalogi sextum: quorum primum est, *ira*, hoc est, ulciscendi libido; alterum *excandescens*, *愤怒*, hoc est, subitus, & acrior offensi animi impetus: de qua re, Basilius, in regulis contractis, questione 68. tertium est *xaria*, quae vox interdum poenam, & zernam notat, ut Matth. 6. 34. interdum culpam: ac primum generatim, ut ad omnia peccata accommodetur, 1. Cor. 14. 20. *Estone pueri xaria*, hoc est, *malitia*. Qua ratione, aut habitum, seu vitiositatem; aut actum vitiosum, notare potest: hinc quidam, hoc in loco, *xaria*, *omnem vitiositatem*, interpretantur: quemadmodum etiam Cicero, in Tusculanis questionibus; *virtutis, inquit, contraria est vitiositas: sic enim malo, quod malum appellare, quam Graeci xaria vocant: Nam malitia certi cuiusdam virtus nomen est, vitiositas omnium*. Verum, cum, in hoc Apostoli loco, multæ vitiorum species referantur; non satis aptè generis nomen iis interseretur. Deinde speciatim, ad certum peccati genus, Synecdochice restringitur, & ita quoque vel habitum; vel *actum* notat: ut *Latipis malitia*; quam Cicero definit, *veritas, & fallacem nocendi rationem*: quo modo *ἀληθείας* benignitati opponitur, Ephes. 4. v. 31. 32. & sinceritati 1. Cor. 5. v. 8. & contraria, dolo, & hypocrisi conjungitur, 1. Petr. 2. 1. Eadem etiam ratione Simoni Mago, Actor. 8. 21. attribuitur *xaria*, quae recto cordi opponitur, v. 21. & felle amaritudinis exponitur, v. 23. Atque hac ratione, hoc in loco, *xaria* vox, non generatim pro vitio: sed speciatim pro certo vitio, malitia nimirum accipienda est, ut ex circumstantiis loci appareat. Quartum porrò vitium, quod vitari præcipit Apostolus, est *blasphemia*; quae vox, ut Etymologia demonstrat, famæ alicujus læsionem, denotat: & accipitur, aut generatim, pro maledicto; ac convitio quovis, justo, aut injusto, Jud. vers. 9. & 10. aut speciatim, & Synecdochice: & quidem bifariam; vel enim ad creatorem refertur, *καὶ ἵξοχων*, ac nominis divini læsionem significat, ut Matth. 26. 65. Marc. 2. 7. Iohann. 10. 33. quae expressè *blasphemia in Deum dicuntur*, Apocal. 13. 6. vel ad creaturas, & homines refertur, & maledictum in proximum, significat; quod iram iniquam, excandescens, & malitiam comitari solet: ac propterea hisce merito, tanquam effectum, subjicitur, ut Ephes. 4. 31. amaritudinem, excandescensem, iram, clamori additur blasphemia: & 1. Timoth. 6. 4. similibus vitiis inseritur. Ex quibus, inquit, *orientur inuidia, lis, blasphemia* (id est maledicta in proximum) *suspiciones male*. Recte autem hoc vitium, ob contagionem nocentissimam, reprehendit: nam ut præclarè, ex naturæ, & experientiæ luce, monet Cicero, oratione pro Plancio: *Nihil est tam volucere, quam maledicere, nihil facilius emititur, nihil citius excipitur, nihil latius diffunditur*. Reliqua duo, quae hoc in loco prohibentur, vicia, quintum nimirum & sextum, ad sermonem pertinent. Ac prius quidem est, *verborum obscenitas*, quae castitati & præcepto septimo contraria est, de qua etiam Ephes. 4. 29. & 5. 4. Alterum vitium est, v. 9. nempe mendacium in proximum, quo nonum decalogi præceptum violatur. Atque hisce sex vitiis adjungit Apostolus confirmationem à regeneratione, eandem, quam antea proposuit; sed clarius, ac distinctius: quia regenerationem nostræ, in duas partes, dividit. Ratio autem prima, est à primâ parte sumpta: *exuti estis veteri homine, cum factis ipsius*. His enim verbis mortificatio, prima regenerationis pars, declaratur, eleganti metaphorâ, à veteribus & tritis vestibus, quae ita exuuntur, ut nunquam resumantur. Nam quod quidam insignes interpretes; hanc phrasin ortam esse putant, à ceremoniâ baptismi, in quo, veteribus vestibus depositis, novæ assuebantur, id, bonâ eorum venia, non videtur verisimile. Unde enim probabitur, hanc, Apostolorum temporibus, viguisse consuetudinem? ut enim largiamur, tempore Apostolorum, vestes exui solitas, in baptismo: tamen, sepositis illis, novas esse adhibitas, non est verisimile, si eorum, qui, in Actis, & alibi, baptizati dicuntur, historiam spectemus: quinimò quia hisce Meta-

phoris, & similitudinibus, ut aliâs morui, utitur Scriptura; properea, in Ecclesiam Christi, tandem hæc ceremonia, humana traditione, irrepsit: quemadmodum similes plurimarum ceremoniarum sunt origines. Ceterum *veterem hominem*, peccatum originis vocat Apostolus, per Metaphoram: quod, instar hominis, sua quasi habeat membra, ut antè cognovimus: aut ut significatio per Metaphoram, petita sit, quod Adamum, veterem illum hominem, referat, & ex eo originem ducat. Duplex enim est imago Adami primi hominis, nempe essentialis, per naturæ propagationem humanæ; & accidentalis corruptionis qualitatum naturalium, per traductionem; et quidem ut alia vitam corporalem spectet, de qua imagine, 1. Corinth. 15. v. 19. alia vitam spiritualem, quae sanctitatis, & imaginis Dei deformatio est. De quibus omnibus, Genes. 5. vers. 3. Quæ expositio, ex opposito membro, confirmari potest: nam regenerationis altera pars, dicitur indutio Christi, Roman. 13. v. 14. hoc est, imaginis Christi, justitiae, & sanctitatis. Ut enim Adamus generationis nostræ radix, & principium est: sic Christus regenerationis. Quare vetus homo, hoc modo, peccatum originis dici potest: quo Collossenses exuti dicuntur, iis modis, qui, initio hujus capituli, expositi sunt: nempe re ipsa, ratione inchoationis; & spe certâ, ratione consummationis; denique Sacramenti significatione, & obsignatione Dei, ratione utriusque, Galat. 3. vers. 27. Et quemadmodum exuti sumus veteri homine eadem ratione exuti sumus factis ipsius. Atque huic rationi, à prima regenerationis parte petitæ, altera annexit, ab altera parte deducta, videlicet à resurrectione novi hominis, quam, continuata metaphorâ, indutio vocat, versu 10. *quia*, inquit, *induti estis novo homini*, hoc est, conformatione cum Christo, virtute illius. Atque hunc novum hominem, ut ad mortificationem amplius exstimate, descriptione illustrat, à materia, & forma. Cum enim nihil aliud sit, quam imaginis Dei, per peccatum amissæ, in nobis renovatio, & reformatio, & quidem præstantiori modo; propterea ait, *qui renovatur in agnitionem*. Nec enim simpliciter ait *novari*, sed *renovari*, ut amissionem, ac jacturam pristinam, per Adamum, & ex adverso præsentem restitutionem, per Christum, indicaret. Deinde non dicit, *qui renovatus est*, sed *renovatur*: ut ostendat regenerationem coepit quidem esse, nondum vero perfectam, sed indies continuari, ac perfici paulatim. Præterea additur materia, *in agnitionem*, nempe Dei. Quæ vox non generatim, pro simplici Dei, & voluntatis illius cognitione accipienda est, hoc in loco sed Synecdochice, pro agnitione salutari, hoc est ea, quae, cum obedientiâ agnitæ voluntatis Dei, conjuncta est; ut Tit. 2 v. 16. Ac propterea forma, appositione quadam, declaratur, sequentibus verbis illis: *secundum ejus, qui condidit ipsum*, hoc est, peripherasticè, Dei creatoris, & regeneratoris *imaginem*. unde Ephes. 2. v. 10. dicitur: *ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu, ad bona opera*. Hæc autem creatio, non est novæ substantiæ formatio, ut falsò quidam existimant; sed accidentium qualitatum reformatio. Imago vero Dei, quo modo, hoc in loco, accipienda sit, subjectivè, an vero objectivè, ambigitur. Cum enim imago, aut prima sit, & *δεχένται*, seu exemplar; aut inde orta, & ad exemplaris imitationem facta, ac typus: multi Dei imaginem, hoc secundo modo, interpretantur, de ea, quae in homine est, quaque Deo similis est. Alii vero priori modo accipiunt de ea imagine, quae in Deo, ad quam hominis perfectio adumbrata est. Quæ sententia quamvis modo differant, retamen convenient; & utraque ferri, ac defendi potest: nam sive dicamus novum hominem conditum, secundum imaginem Dei, hoc est, similitudine quadam Deum, tanquam in speculo referentum: sive exponamus, creatum esse secundum *ἰσχύντα*, & exemplar naturæ divinæ, ex relationis natura (qua simile simili vicissim simile est) eodem res recidet: nam si Deus est exemplar novi hominis, novus homo est imago illius, & vice versa. Ceterum si usum vocis *κατὰ secundum*, & similiū locorum comparisonem, Genes. 1. v. 27. Ephes. 4. v. 24. spectemus, expeditior videtur interpretatio, qua novus homo ad imaginem, hoc est, ad

est, ad Exemplar Dei renovari dicitur; ut hac ratione, vox secundum, non formam notet, sed objectum. Exemplar autem Dei, hoc in loco, Synecdochice, ad sapientiam, sanctitatem, & justitiam refertur, ut ex scopo hujus loci, & collatione alterius, Ephes. 4. v. 24. apparet: quorum trium primi imago, in mentis nostrae illustratione, per Spiritum sanctum; reliquorum verò in voluntatis, & affectuum sanctificatione, ac rectitudine, consistit. Atque hanc novi hominis descriptionem, causarum anticipatione eleganti declarat; qua refellit pseudo-apostolos, qui malè mortificationem veteris hominis, & vivificationem novi, in rebus externis, & ceremoniis, bona parte, collocabant. Ait enim vers. 11. ubi non ineſt Græcus nec Iudeus, &c. hoc est, in quo novo homine, nulla nationis, nulla externarum rerum, nulla conditionis externæ ratio quicquam ad rem facit: sed Christus omnia est, & in omnibus. In quâ sententiâ, subiectum, & attributum consideranda sunt: subjectum est Christus, qua voce, Metaphorice intelligitur imago justitiae Christi, in nobis: ut Roman. 13. v. 14. Induite Domum Iesum Christum. Duplici enim modo dicuntur fideles induere Christum, & Christus esse in nobis: primum unionem mysticâ, per fidem, cum Christo capite, Ephes. 4. v. 17. qua ratione omnes fideles, unus in Christo, Galat. 3. v. 28. imo Synecdochice Christus dicuntur 1. Corinth. 12. v. 13. deinde sanctificatione Spiritus, per charitatem, Ephes. 4. v. 15. 16. qua Christi sanctitatem, ejus ope, imitamus: est enim verè sanctitatis exemplar, & causa. Ad attributum quod attinet, Christus dicitur esse omnia, & in omnibus, hoc est, in omnibus regeneratis, novi hominis perfectio. Nam ad materiam propositam, generalis hæc vox commode referri potest, quanquam etiam, universè sumpta, vera sit, quod nimirum plena felicitas nostra, in Christo, consistat: quemadmodum simili phrasî, 1. Corinth. 15. v. 28. Deus omnia in omnibus futurus dicitur, hoc est, perfecta omnium servitorum, felicitas. Atque hoc modo absolvitur dehortatio specialis, à vitiis, sive admonitio ad mortificationem veteris hominis.

Cui jam succedit, v. 12. adhortatio ad varias virtutes, & novi hominis vivificationem: quam, ex antecedenti ratione, eleganter concludit, & aliis duabus adjunctis, nempe, à beneficiis Dei deductis, rationibus, amplius confirmat: nam prima ratio, est petita ab electione Dei, qua, ἡλέκτησαν, electio ad vitam æternam intelligitur, cuius effectum est, & terminus subordinatus, vita sanctitas, Eph. 1. v. 4.

Altera ratio est à sanctificatione. Sanctitas autem est duorum generum: alia enim est externa: alia interna. Externa consistit in vocatione externa, ad visibilem Ecclesiam Dei; qua, ex profano, & impuro mundi confortio, exterius separamur, & Ecclesiæ Dei adjuncti, verbi & sacramentorum communione, Deo consecramur: qua ratione, totus Israelitarum populus, gens sancta, passim à Prophetis appellatur; cum plures tamen in ea essent, qui vera, & interna fidei, & charitatis sanctitate carerent. Interna vero sanctitas est duplex: imputata, & inhærens. Illa est perfecta Christi sanctitas, qua nostra fit justificatione per fidem. Hæc vero, Christi per spiritum ipsius effectum est, & inchoata in nobis regeneratio, & sanctitas mentis, voluntatis, & affectuum.

Tertia ratio est à dilectione Dei, videlicet gratuita, 1. Iohann. 4. v. 10. 11. qua electionis ad vitam, sanctificationis, & reliquorum causa est, ut ex simili loco, 2. Thessal. 2. 12. illustratur. Atque hisce rationibus, ad virtutes varias horatur Apostolus, quarum priores septem ad preceptum Decalogi sextum pertinent.

Prima est misericordia, seu bonitas, qua malis aliorum condoleamus, ac pro virili opem ferimus. Quam virtutem, per hypallagen Hebræam, & pluralis numeri emphasis, ad amplificationem, viscera miserationum appellat, pro miserationibus viscerum, hoc est, non fucatis, sed seruis & è visceribus, hoc est, imo corde profectis.

Altera virtus est benignitas, qua est aliis beneficiendi, promptitudo animi; & malitia opposuit, Eph. 4. v. 31. 32.

Tertia est Tertio, animi demissio & modestia, quâ demissè de nobis sentimus, quæ vulgo, à Theologis, humilitas, per Catachresin dici solet; quandoquidem hæc vox, apud Latinos, non virtus, sed vitium est, quatenus indignam, atque immoderatam animi dejectionem notat.

Quarta est lenitas, in aliis humaniter tractandis, iisque minimè offendendis.

Quinta est mansuetudo, quâ offensis aliorum non facile commovemur: quæ duæ virtutes Synonyms interdum usurpantur. Hæc de v. 12. Sequentे verò versu 13. mansuetudo declaratur ab effectis, nimirum tolerantia, qua injurie feruntur; & venit, qua condonantur. Quâ in re emphasis, ac momentum existit, in voce mutuo, quæ utrumque additur. Nam venit æquitatem docet à pari. Coeterum, quia hujus præcepti observatio difficillima est, idcirco ratione nova confirmat, ab exemplo Christi, qui merito, & efficacia, nobis offensas condonavit, ut Eph. 4. v. 32. & 5. 1. 2.

Sexta virtus ponitur, vers. 4. Charitas; quæ, descriptio ad habitu commendatur, quando dicitur, vinculum esse perfectionis; sed, quo sensu, inquirendum est: primum enim de perfectione Ecclesiæ accipi potest, quæ tanquam domus Dei, compage charitatis continetur, Ephes. 4. v. 16. aut de perfectione officii nostri, & legis, ut Rom. 14. vers. 8. quis amat alterum, legem implavit, & vers. 10. επιμημειον complementum igitur legis est, charitas. Quæ expositio optimè fluit. Quod autem Pontifici hinc nobis objiciunt. Ergo possumus perfectè legem implere, in hac vita; negatur consequentia: quia hæc descriptio charitati perfectæ, qualem non habemus, convenit. Deinde cùm perfectio alia sit partium; alia graduum, officii nostri erga Deum, & proximum: priorem habemus, quæ, in omnium, & singulorum præceptorum inchoatæ observatione, consistit; altera vero destituimur, quæ in omnium, & singulorum præceptorum, ex toto corde, tota anima, omnibus viribus, observatione, posita est. Ideoque eo gradu perfectionem, quo deberemus, non habemus, propter repugnantiam carnis adversus spiritum, Galat. 5. vers. 17. Rom. 7. vers. 25.

Septima virtus est vers. 15. Pax Dei, hoc est, cuius author, & præcepto, & Spiritu suo, est Deus. Unde Deus pacis dicitur Roman. 16. vers. 20. & 1. Corinth. 14. v. 33. & 2. Corinth. 13. vers. 11. Qua ratione, pax Christiana, seu mutua, inter ipsos, concordia, à pace mundi distinguitur. Hæc enim est quæ non Dei timore, & justitia, secundum Deum, sed cupiditatibus mundanis regitur. Pax vero Dei, est concordia ex charitate Dei, & proximi, promanans; quam cum omnibus, quatenus sanctè fieri potest, Rom. 12. vers. 18. præsertim cum fidelibus, colere debemus: quam Paulus vult, in cordibus nostris esse gubernatrix: ut ostendat omnia ad pacem esse dirigenda; ac veram pacem, quæ in corde sita est, à fucata, quæ in externa rerum aut verborum specie consistit, distinguat. Quæ hortatio ad pacem, rationibus gravibus à vocatione divina, & communione fiduciarum, confirmatur: Vocavit Deus nos ad pacem, ut 1. Cor. 7. v. 15. Deinde sumus unum corpus mysticum, cuius caput est Christus: Ergo hisce de causis, tanquam membra mutua, pacem inter nos colere debemus, Ephes. 4. 3. 4. Atque hæc unio nostra modus est præcipuus, quo nos ad pacem vocavit Deus; ac propterea ait Paulus: ad quam etiam vocati estis in uno corpore. Quod autem addit: & grati estote, bifariam accipi potest: quidam enim exponunt passivè; grati sitis aliis, hoc est, acceptiatque amabiles: alii vero ad usum vocis frequentiore, accommodatius, activè, grati estote, scilicet erga Deum, & Christum. Quæ verba accipi possunt, aut ut sint præceptum virtutis novæ; aut ratio quâ studium pacis commendetur. Quæ expositio non malè convenit. Nam in eâ re gratitudinem erga Deum ostendimus; si ut ille nos ad pacem, unione corporis, vocavit; ita vicissim hanc unitatem, & pacem conservemus, vers. 15.

Atque hisce præceptis, secundo ordine, subicit tria, quæ ad primam tabulam pertinent. Quorum primum, ad primum Decalogi mandatum, spectat; hortatur enim priori loco ad agnitionem sermonis Christi, hoc est, Euangeli, & Verbi. Quam virtutem, vario incremento, amplificat:

car: primum à constantia, quæ inhabitandi Metaphora indicatur: deinde à copia, quam per Metaphoram, à divinitate sumptam, declarat, cum ait; *opuleretur*: ut hac via diligentiam Colossensium, ad Verbi divini lectionem, ac perscrutationem acueret: denique à fine proximo illustratur, & usu in nobis, cum ait; *in omni sapientia*, hoc est, ut omnia ea, quæ ad salutem necessaria sunt, & ad perfectam illum sapientiam pertinent, inde hauriatis, 2. Timoth. 3. v. 15. 16. 17. Atque huic, ad divini verbi cognitionem, studio, additur alterum præceptum, de fine remotioni, seu de usu recto, cognitionis sermonis Christi, & omnis sapientie. Is autem est mutua institutio, quæ distinctione specierum explicatur: nempe doctrinæ, & admonitionis. Quarum illa, Synecdochice, utilēm veritatis salutaris explicationem notat. Hęc verò ad ejus obedientiam excitat. Similes loci sunt, Coloff. 1. v. 28. & 2. Timoth. 3. v. 16. Rom. 1. v. 7. 8. Hebr. 10. v. 24. 25. Hanc porro institutionem declarat Synecdochice, à causa instrumentalis, nempe cantionibus sacris: quarum meminit, ut ostendat, ita nos debere verbo Dei vacare, ut etiam, in hilaritate nostra, in ore sit, & usu. Cantiones autem illas, tribus nominibus, distinguit, & à communi forma, & fine, describit. Nomina sunt: *psalmi*, *bynomi*, *cantica spiritualia*; quæ tria, quomodo differant, observandum est. Ac primum *bynomos* esse cantiones sacras, quibus Deus laudatur, extra controversiam est, ut etiam Matth. 26. vers. 30. quales Psalmi sunt, quibus habellu-jah, vel præpositum, vel subjectum est, ut Hieronym. in commentariis ad Ephes. 5. statuit. Sed de reliquis duobus diversa est Interpretum sententia. *Psalmi* enim & *cantici* voces primum quidam, instrumento distinctas opinantur, ut Commentarii Hieronymo adscripti ad Psal. 85. ajunt: *Psalmus ex psalterio dicitur, canticum vero ex voce profertur*. Sic author Græcus præfationis in Psalmos, apud Basiliū: *Psalmus*, inquit, *propriè est, qui organico psalterio concinnè pronuntiatur. Canticum vero, vox musica concinna & ore tantum decantata: dicitur autem canticum, psalmus; & psalmus, canticum, per Catachresin*. Sed de hac distinctione dubito; quia Ode, id est, canticum, generalis vox Apocal. 14. v. 2. 3. & 15. v. 2. 3. sive sola voce, sive etiam cum organo habeatur. Deinde alii hasce voces, materia & argumento discerni putant. Et Hieron. quidem commentariis ad Ephes. 5. ait: *Psalmos propriè ad Eticum locum pertinere ut per organum corporis, quid faciendum, quid vivendum sit, noverimus. Canticum vero spirituale de superioribus disputare, & concentum mundi, omniumque creaturarum ordinem, atque concordiam, edifferere*. Sed, quomodo hanc distinctionem probare potuerit, non video; cùm usus communis sermonis, & Scripturæ latius pateat. Nonnulli contraria putant *psalmorum* nomen generale esse, & quibusvis cantionibus convenire: *bynomos* speciale, solas Dei laudes complecti: *Cantica* denique *τριηχία* hymnos magis elaboratæ, & artificiosæ, multoque augustius compositos denocare: quale est *Canticum cantorum*. Sed neque hujus distinctionis firmatam animadvero, aut usum Scripturæ id suadentem. Quocirca in re, ut appareat, incerta, salvo meliori judicio, opinor, *psalmos*, genus, in hoc Apostoli loco, denotare, nempe cantiones sacras quasvis, sive à Prophetis; sive à nobis compositas, 1. Corinth. 14. v. 15. 26. sive sola voce; sive etiam organicas. Atque horum Psalmorum duos, declarationis causa, modos adjungi, *bynomos*, quibus Domini celebramus; & *cantica*: quæ vox quamvis generalis sit sua natura, & usu; tamen ratione circumstantia vocum conjunctarum, Synecdochice, reliquas, præter hymnos, cantiones sacras, complectatur: quæ cantica spiritualia, à causa efficiente, vel materia, aut fine, dici possunt, quod videlicet à Spiritu Sancto profectæ sint; vel quod argumento ei convenient, ac serviant: sed, ab argumento sic appellari, magis convenient, ut opponantur mundanis. Atque hasce cantiones describit Apostolus à forma, & fine. Illa, est *gratia*, & sinceritas, nempe *in corde*, non solum lingua, Esaï. 29. v. 13. Matth. 15. v. 8. *Gratia* autem hoc in loco exponi potest: vel de gratia canentis, quæ donatus est à spiritu; ut sit sensus, secundum gratiam acceptam, ut Roman. 12. v. 6. 7. aut de gratiarum actione,

qua gratus est erga Deum: vel de gratia auditorum, ut iis grata jure esse possit, ut Ephes. 4. v. 29. Coloss. 4. vers. 7. Quæ postrema expositiō non aliena videtur. Finis verò harum cantionum est, ut *canentur Domino*, hoc est, ad Dei aut Christi gloriam. Atque hoc secundum, exprima tabula, præceptum, ad mandatum tertium pertinet: quemadmodum & sequens tertium, quod, hoc in loco, Versu 17. generalius proponitur, nempe, *in omnibus invocatio Christi, & gratiarum actio, per ipsum*, tanquam mediatorem.

Sequuntur porrò jam tria relata præceptorum paria, quæ ad quintum Decalogi mandatum pertinent, de minorum & majorum officio mutuo. Ac primum, de uxoriis, & maritis, agit: atque illis quidem, obedientiam præcipit erga maritos; quam, à Dei voluntate, tanquam ratione, confirmat; aut tanquam normā illustrat, vers. 18. Ab hisce verò nempe maritis, amorem, & lenitatem exigit, Vers. 19. Secundò de liberis, & parentibus agit: & illis obedientiam absolutam, nimis usque ad aras, seu quatenus pietati non repugnant, Actor. 5. vers. 29. præscribit; eamque, ab adjuncto, confirmat, quod Deo grata sit, Vers. 20. his verò benignitatem præcipit; & à fine confirmat, ne liberi, nimis parentum rigore, despondeant animum, Vers. 21. Tertiò servorum, & dominorum officia exponit: ac servis obedientiam præscribit: *Servi, inquit, auscultate in, qui Domini sunt, secundum carnem*. Qua distinctione, partim consolatur, quod animo liberi sint, & coram Deo; ut eo patientius servitutem ferant: partim ut ad officium stimulet; ut dum se in Christo liberos cogitant, sciant tamen se esse, secundum carnem, servos. Hanc autem obedientiam describit, à materia subjecta, cum ait: *per omnia; & ab adjuncta sinceritate, quam per aphæresin, & thesin confirmat, Vers. 22. & à fine, nempe Dei gloria, Vers. 23*.

Verum cum hujusmodi obsequia, dura sint servis; ea, duplice ratione, confirmat: primum à consequente præmio vitæ æternæ: quod prudenter bæreditatem vocat, ne quis meritum esse putet. Cujus præmii rationem adfert, quia Domino Christo agonothetæ, & brabeutæ serviunt, nimis, cum secundum voluntatem Christi Dominis suis parent, Vers. 24. Deinde, à coaffectante poena, in injustos quosvis, servos, aut Dominos: quod, anticipatione quadam, declarat, à Dei justitia, quia non est acceptor personarum, hoc est, non secundum externam ac fallacem rerum speciem, iniquè; sed ex re ipsa justè judicat: nam *œcclœsias, & òψis, persona, & facies, veræ causæ justi judicij, opponuntur, Deuter. 1. v. 16. 17. Johan. 7. v. 24. Levit. 19 v. 15.* •

C O N S E C T A R I A.

I. *Quoniam ea querenda sunt, non quæ super terram, sed quæ supra sunt, ubi Christus est ad dextram Dei sedens, sequitur, contra Ubiquitarios, primum, Christum non esse in terris, secundum humanam naturam; et si natura divina, cælum & terram impletat. Secundò neque ex sessione ad dextram Dei ubiquitatem corporis Christi concludi posse, v. 1.*

II. Christi capitil nostri gloria, qua fruitur, nondum hominibus parefacta est; Ergo æquo animo ferendum est, si coram mundo contemnamur, v. 3. & 4.

III. Cum Christus nostra sit vita, ab eo solo, salus spectanda est, eique serviendum, vers. 4.

IV. Cum peccatis nostris pugna debet esse irreconciliabilis, ut ea non solum reprimamus, sed etiam extinguere studeamus, pro virili.

V. Non illi solum sunt idololatriæ, qui exterius idola conspicua colunt; sed etiam quicunque fiduciam, Deo foli debitam, in alia re aliqua collocantes, ex ea numen constituunt, vers. 5.

VI. Quamvis debita, inobedientiae contra Deum, pœna, interdum differtur; tamen non aufertur: ac propterea contemnenda non est Dei lenitas. Roman. 2. v. 4. 5. 6. sed venienti ira illius occurrentum est, seria resipiscientia. vers. 6.

VII. Recordatione, & pudore veteris improbae vitæ, ab im-

ab improbitate eò ocius & remotius fugiendum est, v. 7.

V III. Beneficia Dei erga nos, jure, ad sanctam, & gratiam ipsi, vitam, instigare nos debent.

I X. Vera misericordia non in externâ specie sola, sed in animi sinceritate potissimum consistit, v. 12.

X. Propriæ infirmitatis (qua alios subinde offendimus, & tolerandi sumus) conscientia, ad aliis condonandum, auertere nos debet.

XI. Christi meritum, & exemplum, ad pietatem, & charitatem, nobis prælucens, imitandum est, v. 13.

XII. Quod multis virtutibus & officiis erga proximum, careamus, illud charitatis exiguitatem, in nobis, arguit, v. 14.

X III. Cùm sermo Christi in nobis habitare debeat copiosè: sequitur errare graviter Concilium Tridentin. quod sermonis Christi lectionem, omnibus Christianis, laicis, uti vocant, communem esse non vult; sed certis tantum concedi; iis nimur quibus ab Episcopo, aut Inquisitore, confilio Parochi, vel Confessionarii, id permisum sit; ut extat, in indice librorum prohibitorum, regula quarta. Quod eleganter refutatur, ut alia omittant, in commentariis præscis, Hieron. ascriptis, ad hunc locum, hisce verbis: *Hic ostenditur verbum Christi, non sufficienter, sed abundanter, etiam laicos habere debere. & docere se invicem, seu monere: & Chrysost. ad eund. locum, Inhabitetur, inquit, in vobis opulenter: non simpliciter, sed cum multa opulentia. Audite, quod quot estis mundani, & uxoribus praefatis, ac liberis, quomodo & vobis potissimum præcipiat scripturas legere; idque non simpliciter, neque obiter, sed magna cum diligentia, &c. v. 16.*

X IV. Cum opus nostrum, ab invocatione Dei, inchoari, & gratiarum actione finiri debeat; peccant graviter in fidem, & charitatem, erga Deum, qui suis viribus freti, ad negotia sua se conferunt; & iis peractis, felicem successum, ingrati in Deum, sibi tribuunt.

X V. Christus mediator noster est, per quem accessus nobis ad Patrem, & opera nostra Patria placent, v. 17.

X VI. Non quod nobis, sed quod Deo gratum est, fieri à nobis decet, v. 18. & 20.

X VII. In officiis nostris erga proximum requiritur sinceritas, ad quam Dei timor plurimum conducit, v. 22.

X VIII. Mercedis vitæ æternæ recordatio, difficultates, & labores, in officio nostro præstanto, mitigare debet.

X IX. Ut ingratitudo hominum ab officio suo multos deterret: sic contrà, Christi, cui servimus, dignitas, & benignitas confirmare in officio, & consolari nos debent, v. 24.

X X. Justitia Dei vindicis, ac judicis, ad peccati fugam, stimulus est, v. 25.

C A P U T Q U A R T U M.

Absoluto capite tertio, sequitur quartum, & ultimum: cuius prima pars, imperitè admodum, à capite tertio avulsa est. Declarat enim primum relatum Dominorum erga servos officium, nempe æquitatem in servos. Ad quam, à conditione pari (quod Domini etiam sint servi Dei, justi scilicet judicis) hortatur vers. 1. Cui præcepto, tria reliqua subjiciuntur: quorum primum, præcipue ad primum præceptum pertinet. Nam ad invocationem Dei Colossenses excitat: quam illustrat primum, distinctione partium; cum & preces (seu petitionem Beneficiorum) & gratiarum actionem pro acceptis commendat; deinde à circumstantia adjuncti, & subjectæ specialis materia declarat: docet enim qualis esse debet precatio, & pro quibus. Adjunctum est perseverantia, vers. 2. subiectum, seu materia specialis, est Pauli in Euangeli (quod Christi mysterium vocat, ut Matth. 16. v. 17. & 1 Cor. 2. v. 7. 8. exponitur) prædicatione primum ~~expeditum~~. Cuius necessitas & difficultas, ex præsenti conditione, & captivitate Pauli, indicatur, vers. 3. Deinde rectitudo, cum ait: ut illud patet faciam, sicut oportet, hoc est, verè, constanter, prudenter, vers. 4. similis locus est, Ephes. 6. 19. 20.

Altera hortatio est, ad prudentiam Christianam in vita modo, inter extraneos, ab Ecclesia, seu inter infideles; de qua re, Matth. 10. v. 10. 11. ut occasionem redimant, hoc est, cum damno etiam suo, infideles Christo lucrificandi opportunitatem captent, versu 5. Postrema hortatio est ad sermonis rectitudinem: in qua requirit suavitatem, utilitatem, prudentiam, vers. 6. Atque hactenus explicuimus alteram hujus Epistolæ partem, seu doctrinæ, & hortationum tractationem. Sequitur tertia, nempe *conclusio* totius Epistolæ; quæ constat primùm commendatione Tychici & Onesimi; *Salutatione, mandato, & subscriptione*: nam primum *Tychicum* (de quo Actor. 20. v. 4. Ephes. 6. v. 21.) commendat vers. 7. & 8. deinde *Onesimum*, de quo Epistola ad Philemonem, vers. 19. Salutatio autem est duorum modorum: nam primum aliorum nomine salutat Colossenses; quos salutantes, singulos ferè, suis ornat Encomiis, ut eò gratiores sint Ecclesiæ, & magis utiles. Primum autem est *Aristarchus*, de quo Actor. 19. v. 20. Alter est *Marcus*: quem commendat prudenter, ne suspectum habeant, ob culpam admisam, in remissione officii, de qua re Actor. 15. v. 38: nam ab eo tempore sedulum fuisse in officio innuitur, 2. Timoth. 4. v. 11. Tertius est *Iesus*, qui vocatur *Iustus*. Hoc autem nomen, à Græcis, pro *Iosua*, usurpatum est, ut ex Jesu Syrach appareret, & *Josua*, filio Nun, qui à Græcis Jesus dicitur, ut etiam Hebr. 4. v. 8. Quamobrem, licet sine scelere, Christiani eo nomine suos liberos similiter possent insignire: tamen post Iesu Christi tempora, ad majorem erga Christum reverentiam, ab eo nomine cautè abstinerunt. Atque hosce tres, Aristarchum, Marcum, Jesum, describit bisariam; primum à gente, qui sunt ex circumcisione, hoc est, à Judæis circumcisus, per Metonym: ut Ephes. 1. v. 11. quamvis enim Aristarchus dicatur Macedo, Actor. 19. v. 29. tamen gente potuit esse Judæus, ut Paulus Tharsensis patria, gente vero Judæus: secundo commendat à fidelitate, quod soli, nimirum ex Judæis, Paulum in Euangeli prædicatione, & Ecclesia Christi ibidem propaganda, juverint vers. 11. Quartus est *Epabras*, quem non solum à munere publico; sed etiam à virtute, nempe charitate, ac ferventi, erga Colossenses, & vicinas Ecclesiæ, studio, commendat v. 12. & 13. Quintus est vers. 14. *Lucas medicus*, ut verisimile est, ac vulgo sentiunt. *Euangelista*, fidelis Pauli comes, ut Acta Apostolorum demonstrant. Sextus est *Demas*. De quibus ad Philemonem vers. 24. Atque hic primus salutationis modus, quo, aliorum nomine, salutem Colossem. ascribit Apostolus. Alter modus est, quo ipsem Paulus per Colossenses alios salutari curat, vers. 15. Post salutationes vero addit: mandatum triplex: quorum primum est, ut hanc Epistolam etiam in Laodicenium Ecclesia legendam offerant. Alterum, ut vicissim eam, quæ ex Laodicea, ipsi quoque legant. Cujus loci varia est interpretatio, primum enim quidam de Epistola Pauli ad Laodicenos exponunt: sed quænam ea sit, inter illos non convenit: nam Marcion de Epistola ad Ephesios intelligit, ac propterea, ut hic hereticus diligentiam suam commendaret, titulum Epistolæ ad Ephesios interpolavit, & ad Laodicenos inscriptit, ut author est Tertullian. contra Marcio. lib. 5. cap. 17. Nonnulli vero de alia accipiunt, quemadmodum & Faber Stapulensis in commentariis suis ad hunc locum, cuius verba ascribere, non inutile existimamus: *Episcola*, inquit, quænam misit Paulus ad Laodicenses, inter Epistolæ ejus nunc non continetur; Verum unam, titulo Pauli ad Laodicenses inscriptam, quatuor in locis reperi: primum Patavi, in canobio Sancti Joannis de viridario; Colonie, apud Fratres communis vita; Lutetie Parisiorum, in Bibliotheca, Eduard, & Sorbonica. Hactenus Faber; qui præterea exemplar Epistolæ ascribit, & laudat. Veruntatem hanc sententiam recte refutant veteres, Photius apud Oecumenium, & Theodoreus aperte in commentariis, ad hunc locum, ait: *Fictam Epistolam proferunt: nam Apostolus non dixit, ea que est ad Laodicenses, sed quæ ex Laodicea. Quod autem objicit adversus hanc Patrum expositionem, non dici à Paulo quæ ex Laodicea scripta est; sed simpliciter quæ ex Laodicea; ac propterea posse exponi, quæ ex Laodicea petenda est: illud inquam*

inquam durius dicitur, & phrasí insolentiori. Interim observandum est, Epiphan. contra hæreses lib. 1. tomo 3. hæresi. 42. contra Marcionem, in recensione Epistolarum Pauli, quas Marcion mirifice mutilarat, & ordine alio re- censebat, numerare etiam Epistolam ad Laodicenses, quæ Marcioni fuit undecima: ex qua locum citat, qui extat Ephes. 4 v. 5. 6. sed in Fabri Stapulensis Epistola illa, ad Laodicenos, deest. Unde concludi potest, aliam olim extitisse Epistolam ita dictam, quam quæ jam prodiit: quam à Monacho aliquo confutata esse, ex aliis Epistolis Pauli, minime dubitandum. Una autem est difficultas, in Tertulliani, & Epiphani conciliatione: ille enim nullam facit alterius Epistolæ, ad Laodicenos, mentionem, quam ejus, quæ ad Ephesios: contra hic, Epistolam ad Ephesios, Marcioni esse septimam, ordine; Epistolam vero ad Laodicenses undecimam testatur. Ac quamvis locus, quem citat, extet ad Ephesios; tamen potuit etiam extare, in Epistola ad Laodicenos: quemadmodum Epistola, quam Faber describit, ex aliarum Epistolarum particulis conflata est. Una autem solutio, rem diligentius perpendenti, occurrit, quod Tertullianus ait: *Marcion ei titulum aliquando interpolare gestit*: quo indicare videtur, eum sententiam hanc mutasse; eaque ratione fieri potuit, ut eam, quæ ferebatur vulgo, Epistolam ad Laodicenos, in ordinem Epistolarum Pauli, tandem recepit, aut forte ipse finxit primus. Quare hac priori confutata sententia: altera perpendenda est. Doctiores enim plerique, epistolam ex Laodicea, non de epistola ad Laodicenos, sed descripta ex urbe illa exponunt, sed conjecturâ variâ: Theophylactus enim Pauli epistolam primam ad Timotheum intelligit: id quod confirmari potest, subscriptio illius Epistolæ, qua dicitur missa esse Laodicea. Sed haec opinio refutatur ex Epistola ad Coloss. cap. 2. v. 1. quo loco Paulus satis clare testatur Laodicenam Ecclesiam sibi nondum fuisse visam, cum hanc ad Colossenses scriberet. Deinde ad subscriptionem quod attinet, rectè, supposititiam esse, ostendit Doctissimus Beza, ad eum locum: nec enim subscriptiones illæ epistolarum Pauli, ab ipsomet Apostolo apposita sunt: sed postea paulatim, ex conjecturis scriptorum, adjectæ sunt: ut multi Interpretes, variis argumentis, demonstrant. Quamobrem alii non de epistola Pauli, quam Laodicæa scriperit, sed de Laodicenorum Epistola exponunt, bifariam. Ac primum quidem de missa ab iis ad Paulum, ut Theodoreto declarat. Nam quod adversus hanc sententiam objicit Theophylactus, se haud scire, quid illa Epistola Colossensis emolumenti ad emendationem adferre potuerit. Responderi potest, ex Theodoreto, verisimile esse Laodicenos, vel ea accusasse, quæ fiebant Colossi; vel eodem morbo, cum cis, laborasse. Secundò quidam conjiciunt, agi de epistola Laodicenorum qua responsi essent Colossensis. Sed quæ probabiliter hoc dicatur, non video. Utur sit, hoc certum est, agi de Epistola, scripta ex urbe Laodicæa, quam legere, Colossium intererat. Deinde probabile valde est, agi de Epistola eorum ad Paulum. Atque haec de primo Pauli ad Coloss. mandato; v. 16. Alterum est ut *Archippum verbi ministerium* ad officium excitent, ut *impleat ministerium*, hoc est, rectè, ac strenuè eo fungatur, ut 2. Tim. 4. 5.

Quam hortationem periphrasi à causa efficiente, ac votantis autoritate confirmat, *quod accepit is*, inquit, à *Dominis*. Similis locus est Actor. 20. v. 28. Denique subjicitur *Epistola subscriptio* genuina; qua primum testatur salutationem sua manu subscribi: nam per alios scribebat epistolam, Roman. 16. 22. excepta Epistola ad Galatas cap. 6. v. 11. ipse vero subscribebat, ut suam Epistolam, ab adulterinis, & supposititiis, distinguenteret, 2. Thessal. 2. 2. & 3. 17. 18. Duo præterea subscriptio continent: hortationem ad memoriam vincularum suorum, nempe in precibus, Coloss. 4. 3. & deinde reliquo tempore, ad constantiaz exemplum, Philip. 1. 14. Deinde valedictionem solemnem, alias expositam.

C O N S E C T A R I A.

I. **C**um omnes habeamus in celo communem Domum; in rebus secundis colere debemus justitiam, ne aliis injuriam inferamus; & in adversis patientiam, ut injuriam aliorum, Dei providentis scientiam, & potentiam freti, feramus, v. 1.

II. Cum Paulus Apostolus ab Ecclesia preces pro se concipi voluerit, ut liberè, & rectè verbum Dei annunciatetur, multo magis id nos decet.

III. Inde etiam sequitur liberam, & rectam verbii divini annunciationem, esse Dei donum.

IV. Cùm Euangeliū sit mysterium, non mirum est, si mundus non capiat.

V. Prædicationis Euangeliū comes, est crux; quæ exemplo vincit Pauli constanter ferenda est, v. 3.

VI. Errant graviter, qui in vita, & sermonis ratione, ac modo, nullam infidelium habent rationem, v. 5.

VII. Pastorum officium est, affictos consolari, non solum præsentes, sed etiam absentes, v. 8.

VIII. Cùm vox *Jesus*, quamvis diversa significatio, fuerit communis multis hominibus, Christi tempore, sequitur errare eos superstitiones, qui, ea voce audita, caput necessarium detegendum putant: cùm, ad vocem Christi, Dei, Jehovæ, immoti persistent.

IX. In rebus adversis pauci sunt fidi, ut Pauli experientiam appareat; quæ res (si idem nobis eveniat) consolari debet, v. 11.

X. Quemadmodum Ecclesia pro ministris verbi, ex officii ratione, precari debet: sic vicissim ministrorum est, perpetuò, pro Ecclesiæ progressu, *Deum orare*, & precibus adversus Satanam, mundum, carnem certare.

XI. Non sufficit, ut partim; sed necesse est, ut omnino voluntati Dei parere studemus, v. 12.

XII. Zelus, pro incolumitate, & salute Ecclesiæ, in pastoribus postulatur: quamobrem, qui ea in re torpent: officium negligunt, v. 13.

XIII. Non solum officium nostrum, strenuè inchoandum, sed etiam constanter implendum est, v. 17.

XIV. Fidelium omnium, præcipue verò Pastorum Ecclesiæ, Christi nomine vincitorum, Christianâ misericordiâ, & precibus, memores esse debemus, v. 18.

A P P E N D I X de Mendacio.

Mendacium à Paulo ad Coloss. 3. vers. 9. & alibi in Sacris Literis prohiberi certum est; sed hoc queritur; An illud de quovis mendacio, absolutè, intelligi debat? Qua de re, & veterum Patrum, & recentiorum Theologorum diversa est sententia. Primum enim plerique affirmant. Quæ sententia breviter, hisce, inter cetera, nuditur argumentis. Primum apertis testimoniis Dei, quæ id vetant, Exod. 20. v. 16. Levit. 19. vers. 11. & alibi: & conscientia humana: qua mendacii mendaces pudet, nisi prorsus sint impudentes. Deinde rationibus variis; ac primum probatur, à causa efficiente, non esse bonum: quia alias principium omnis boni Deus, qui summè bonus, illius esset author; quod falsum est: quia Deus est summa & immutabilis veritas, *¶¶¶¶¶*, Tit. 1. v. 2. Jac. 1. v. 13. 17. 1. Johan. 1. v. 5. sed esse malum; quia proprium est opus Diaboli, Johan. 8. v. 44. Secundò à genere, seu materia, & forma communi: quia ut veritas, justitia; sic mendacium ei oppositum, species iniquitatem est, cùm suum cuique non tribuat; sed contraria. Tertiò à forma singulari; quia est sermonis, & animi discrepantia: qua id quod non est, esse; aut contraria, id quod est, non esse enunciatur: quod Dei verbo Matth. 5. v. 37. & imagini Dei veracis, ac constantis, quem imitari debemus; & amori illius ex totis viribus, repugnat. Quartò à fine communi, qui est fallere proximum, quod charitati adversatur. Quintò ab effectis variis, qualia sunt, apud homines societatis humanæ violatio, quia columen illius, nempe fides politica, mendacio suspecta redditur: deinde apud Deum pœna, quia iram Dei, & perniciem (nisi fide, & resipiscientia diluviantur,)

tur,) adfert, Psal. 5. v. 6. 7. Esai 5. v. 20. Sextò comparatè à minori: si otiosa verba illicita sunt, adeò ut de iis reddenda sit ratio, Matth. 12. v. 36. quantò magis falsa verba, seu mendacium. Septimò à contrario: omnis veritas Deo grata est: quia à Deo. Ergo omne mendacium ei adversatur; ideoque ingratum. Plura de hoc argumento petantur ex Augustin. tom. 4. de mendacio ad Consentium; & contra mendacium, ad eundem. Quare ex hisce omnibus meritò concludimus: nullum prorsus mendacium esse licitum. Contrà tamen nonnulli secus sentiunt. Nam, pro finis ratione, diversè judicant; qui si malus est, mendacium *perniciosum* appellant, quo alterius detrimentum queritur, & omnino illicitum esse agnoscent; quod charitati proximi repugnet: sin bonus est finis, aliter loquuntur. Nam aut spectatur bonum morale humilitatis, seu *honestum*, ut, cùm modestia causâ, ea sibi ascribunt virtutia, quibus carent, & virtutes penitus sibi derogant, quibus prædicti sunt, & mendacium *humilitatis* dici potest, ab efficiente suo. Aut spectatur bonum naturale: idque vel utile, quo salutem alterius tuemur & mendacium *officium* appellant, ab effecto officii: vel jucundum, quo auditorum delectatio queritur, & mendacium *jocorum*, vulgo nominatur. Quos tres mendaciorum modos licitos esse putant: & primum quidem etiam *necessarium*, & ad virtutem pertinere: ideoque à mendaciorum catalogo, in quo tantum numeratur *pernitiosum*, *officium*, *jocorum*, vulgo excluditur. Quamvis justius Aristoteles immodicam illam ironiam Socraticam veritatis, virtuti adversam definierit. Itaque hæc universa sententia argumentis superioribus confutatur. Veruntatem quædam, pro hac sententia, afferuntur. Nam Bucerus alioqui insignis Theologus, hac in re, hallucinatus, in commentariis ad Ephes. 4 ait: *non ausim definiere mendacium per se esse peccatum*: & primum argumentum adducit à causa efficiente, quod Deus interdum præcipiat: ut cum Israëlitis præcepit, ut commodato, ab Ægyptiis, bona acciperent, Exod. 12. vers. 36. 37. Verùm in eo non fuit mendacium: usum enim vasorum Israelitæ petiverunt, reddituros autem sese, non promiserunt. Aliud autem est, veritatem filere opportune; aliud, contra veritatem dicere, ac mentiri. Deinde addit, etiam Deum mendacium Diabolo præcepisse, & spiritum mendacii dedit in ore omnium Prophetarum, 1. Reg. 22. Respondent autem quidam, mendacium Dei præcipientis, tanquam justè punientis, ratione, non esse peccatum; sed ratione Diaboli punientis, & ministrorum illius. Sed hæc responsio, Dei justitiae, ac gloria adversatur: quia non solum non potest in genere peccare, sed etiam non potest mentiri, Tit. 1. 2. ac sequeretur necessariò, si Deus posset sine peccato præcipere mendacium, propriè loquendo, creaturæ; posset etiam contingere, ut mentiendo non peccaret creatura, quia obedientia voluntaria, præcepto Dei consentiens, non iniquitia, sed justitia est. Et sane mandatum seruum, esse causæ efficientis modum, caret omni controversia. Quare sanctius dici potest, ac debet, non esse eam historiam propriam rei gestæ: sed visionem allegoricam, in qua, præcipiendi voce, occulta Dei providentia. Metaphorice, quia similis præcepto, denotatur: quemadmodum aliis in locis quam plurimis. Secunda porrò objectio Buceri continet quædam Sanctorum exempla: & primum ex Vet. Te-

stam. adducit factum Jacobi, cùm, mendacio, fratri præripuit benedictionem. Sed facilis est solutio: Jacobum fuisse mentitum, matre considente, non Deo mandante nec probante, sed permittente, ac dirigente. Nam quod quidam hoc factum excusat, ac si non propriè, sed figurate locutus esset: quod primogenitus, & esau fuerit, non personā, sed jure; alienum est, quia & venationis suæ, & capturæ, falso meminit; & à patre Isacco, diserte fraudis accusatur. Deinde ad alterum exemplum obstetricum apud Pharaonem, & tertium, factum Rachabæ, cum duabus exploratoribus, & Jerichontinis civibus: respondetur, ea mendacia narrari; sed non probari. Neque obstat, quod alii objiciunt; Deum propterea obstetrics pæmio affecisse, Exod. 2. v. 20. 21. & Rachab laudari, Hebr. 11. 31. quia Deus pietatem obstetricum spectavit; & actionis modum, quo pietas commaculata erat, gratuitò condonavit. Deinde Rachab non à mendacio, sed ab humanitate, & si de commendatur. Quartum est exemplum Elisei, qui Syros fecellit, cum ad se comprehendendum venissent, 2. Regum 6. v. 19. Sed illud mendacium dici non potest, quia non negat simpliciter, & absolute, illam esse viam, & urbem; sed ratione consilii adversariorum, & eventus: quererant illi prophetam: docet igitur ubinam compertunt: et si enim præsens esset corpore, tamen non ab iis, eo in loco, poterat cognosci. Quintum exemplum est Chusai, qui, facto consilio, Absolōnem fecellit, & Davidi profuit, 2. Samuel. 17. v. 7. 14. Sed illud factum, quamvis, si scopum spectemus, bonum fuit, quod voluerit Davidem juvare; modus tamen non fuit bonus, quod mendacio usus, cum hac in re, tum in aliis: ut cum Absolōnem regem vocat: deinde dicit à Deo electum: præterea ei fidelitatem, & operam addicit, vers. 18. 19. Nec obstat quod vers. 14. dicitur: *Domini autem nutu dissipatum est consilium Achitophel utile*. Nec enim ea ratione Deus mendacii author dicitur; sed facti gubernator. Quo etiam sensu, scelera, quæ ab Absolone perpetrata, sese perfecturum, metaphorice, hoc est, gubernaturum prædictit, 2. Samuel. 12. vers. 12. Eiusdem rationis exemplum est sextum, mulieris, quæ nuncios abscondit, quos mittebat Chusai ad Davidem, & mendacio servavit: nam ut factum, & animus, laudanda sunt; sic modus, & circumstantia facti, mendacium scilicet, vituperandum est. Atque hæc exempla ex Veteri Testamento. Ex Nov. autem Testamento adducit exempla Pauli duo: primum, ex Actor. 17. vers. 23. *quem igitur ignorantes colitis*; alterum ex Actor. 23. vers. 6. *de resurrectione mortuorum judicor*. sed in neutro mendacium est: nam primò Athenieses confusè colebant, suâ arâ, Deum verum, qui ipsis ignotus, et si male colerent: deinde revera de resurrectione mortuorum judicabatur, nempe non absolute; sed Christi: nec solum, sed præcipue, ut Actor. 4. v. 2. & 25. v. 19. & 26. 23. & 1. Cor. 15. v. 15. Quod autem mendacia quædam, in bonum finem, fieri oportiunt, eoque licita: id à Paulo confutatur, qui docet non esse faciendum malum, ut eveniat bonum, Roman. 3. vers. 8. nam ad bona opera, non solum bonus; sed etiam principium, & forma, ac medium, eò tendens, bonum, potissimum requiritur. Atque haec tenus de hac quæstione, & Epistola ad Colossenses.

F I N I S.

A N A L Y -

A N A L Y S I S
P R I M Æ E P I S T O L Æ
A P O S T O L I P A U L I
A D
T H E S S A L O N I-
C E N S E S.

 Xplicatis Pauli Apostoli Epistolis, ad Philipenses & Colossenses, commodum fore arbitramur, si Epistolas ejusdem ad Thessalonices exponere & illustrare conemur. Eas enim non solum commendat novitas, quod hactenus à nobis non sunt explicatae; sed etiam succincta earum brevitas & materiae utilitas ac gravitas summa: quæ attentionem merito concilient; illustres enim illi articuli fidei de resurrectione mortuorum, de Anticristo & statu Ecclesie, de adventu Christi ad judicium; præter varias, ad officium nostrum & consolationem, hortationes, & documenta necessaria, accuratè pertractantur; adeò ut iis via quædam sternatur ad Apocalypses intelligentiam plenioram.

Quamobrem à prima exorsi, descriptionem illius & partitionem præmittemus. *Est autem dogmaticum & paræneticum N.T. scriptum, ab Apostolo Paulo, Ecclesie Thessalonicensi, ab ipso collectæ & variis popularium gentilium persecutionibus, ob fidem, obnoxie & constanti, primum exaratum ac misserunt eam in fide, & fructibus illius, charitate, patientia, ac spe confirmaret: tot amque ecclesiam institueret ac servaret: ad Dei, in Christo, Patris ac redemptoris gloriam.*

Partes autem, ut in reliquis ferè epistolis, sunt tres: quarum extremitæ præfatio & conclusio, media verò tractatio. Ac præfatio quidem inscriptione & salutatione constat: quarum illa efficientem missam & objectum epistole, seu quis & cui scribat, exponit. Etificens rursus est aut primaria aut secundaria; illa est, quæ Epistolam concepit ac conscripsit: 1. Thess. 3. 2. 5. quæ nomine indicatur *Paulus*, omissa officii Apostolatus mentione; quod de eo abunde Thessalonicensibus constaret, & ex adjunctis fidem illis Pauli sociis, *Silvano* & *Timotheo* 2. Cor. 1. & 11. eluceret satis: qui duo sunt secundaria efficiens, quæ consensum scripto præbuit: Silvanus enim de quo etiam 1. Pet. 5. 12. idem est qui Silas, Propheta, Apostolorum legatus Act. 15. 27. & 32. cuius etiam ministro ecclesia Thessalon. fuit collecta, Act. 17. 4. & ab eo ac Timotheo confirmata, Act. 17. v. 14. & 18. 5. & 1. Thes. 3. 2. Ideoque eos Paulus sibi in inscriptione meritò & opportunè adjungit: quemadmodum Sosthenem 1. Corinth. 1. v. 1. & Timotheum, 2. Cor. 1. vers. 1. & Phil. 1. v. 1. & Col. 1. v. 1. Philem. vers. 1.

Objectum verò cui scribitur epistola, est ecclesia Thessalonicensium. Thessalonica autem fuit urbs Macedoniæ, origine, situ, amplitudine, Theodosii Imperatoris severitate, nobilissima: de qua Plinius, lib. 4. c. 10. Strabro lib. 7. Pomponius Mela, lib. 2. & 3. Stephanus de urbibus & Suidas consulendi; in qua urbe, Ecclesia, potissimum ex gentilibus, collecta fuit, à Paulo & Sila, Act. 17. 3. Verum cum ecclesia cætum convocatum notet, ideoque esse possit, vel profanus, vel sacer: isque vel Christo adversus: ut Iudeorum, aut gentilium: vel Christianus, qui Christi nomine congregatus, idcirco opportunè ecclesiam Thessalonicensium à reliquis hac descriptione distinguit: quæ est in Deo Patre & Domino Iesu Christo. quod pro varia significacione vocis in, varie exponi potest: primò ut propriè subiectum notet: atque ita sensus elegans erit, quæ in Deo & Christo est, tanquam solido fundamento, vera fide radicata. 1. Ioa. 2. 25. vos in filio & Patre manebitis: deinde ut in notet aliud, nempe, cum vel per: quemadmodum usus evin-

cit: quorum illud adjunctum & unionem significat, ut sit sensus, ecclesiæ quæ cum Deo communionem habet, ut 1. Ioan. 1. 3. *Societas nostra sit cum Patre & cum filio eius Iesu Christo*: hoc verò efficientem, ut sit sensus, ecclesiam habere Deum Patrem & Iesum Christum auctorem.

Huic inscriptioni epistole, annexitur salutatio, ac fausta imprecatio, benevolentiae testande & mutuae comparandæ gratiâ. Est autem non vulgaris, sed Apostolica: ut quæ ad scopum apostolatus egregiè pertineat: qua indicatur quid Thessalonicensium Ecclesiæ voveat, & à quo. Prius est gratia, gratuita Dei in Christo benevolentia, & ex ea promanans pax, seu felicitas: quæ vovet, non ratione initii, sed confirmationis & incrementi, ut 1. Pet. 1. 2. Posterior est Deus Pater, ut causa prima; & Christus mediator & causa media ac propinqua, v. 1. Nam quod insignis interpres, gratiam ad Deum, pacem ad Christum, distinctè resert, illud cum 1. Thess. 5. 28. non convenit.

Præfatione absoluta, tractatio epistole succedit: cuius scopus est confirmatio ecclesiæ Thessalonicensis, in vera fide & fructibus illius, charitate, spe, patientia Christianâ, 1. Thess. 3. 2. 6. 10. 12. & 4. 1. modus verò ac via contendendi ad scopum est laudatio & hortatio. Quare hac ratione partes tractationis sunt duæ: prior in 1. Thess. 3. 2. 6. 10. 12. posterior in 4. 1. modus: quarum illa, narratione, officium præstitum celebrat, & ad profectum eo modo obliquè insinuatione quadam invitat tribus primis capitibus: hæc verò ad præstandum porrò magis magisque, recta & aperta propositione stimulat, c. 4. & 5. & illa rursus laudat officium præstitum, cum à Thessalonicensibus, Capite 1, tum à Paulo, sequentibus potissimum.

Ad prius tractandum utitur gratulatione, qua illis præstitum officium gratulatur: & ne laude superbiant, sed ut humiles persistent, eam Deo authori adscribit, utens narratione in actionis gratiarum in precibus: eamque generatim primum proponit, quod semper, de omnibus illis, gratias Deo, cum collegis, ageret, mentionem eorum faciens in precibus suis, v. 2. deinde exponit speciatim, inductione materiae seu officii, cuius ratione gratias agit: laudat enim virtutes quatuor, fidem, charitatem, tolerantiam, spem. Quarum laus cum in actione consistat, illius meminit: hinc opus fidei, laborem charitatis vocat. Opus fidei, hoc loco non formam notat, ut 2. Thes. 1. v. 11. perficiat opus fidei potenter: sed effectum, nempe alacritatem in receptione ac professione veritatis, 1. Thessal. 1. vers. 8. & 2. 13. & 3. 5. & 2. Thes. 1. 4. & cultu Dei. 1. Thes. 1. 8. 9. studioque erga Paulum, per quem crediderant, 1. Thes. 5. 6. Labor verò charitatis, ut Heb. 6. 10. denotat officia charitatis, quæ urgente persecutione, laboriosa sunt, 1. Thes. 4. 10. & 5. 11. Tertia virtus est tolerantia, quæ est crucis constans perpetuatio: qualis in Thessalonicensibus, 1. Thes. 1. 6. & 2. 14. & 2. Thes. 1. 4. Quum autem tolerantia Christiana oriatur ex fide & spe: quemadmodum vicissim spes tolerantia confirmatur, Rom. 5. 4. ita Paulus hoc loco tolerantiam spei vocat, quæ spei causa sit vel effectum: quod posterius magis rei convenit & adjunctè periphrasi, & 1. Thes. 1. 10. & 5. 8. & 1. Cor. 13. 13. Spes enim est quarta virtus, quam commendat in Thessalonicensibus: cuius præcipuum objectum

objectum cum sit Dominus noster Iesus Christus, ut v. 10. & Tit. 2. v. 13. docetur, idcirco hoc loco adjicitur. Et virtutes haec quatuor à sinceritate commendantur, quod non sint fucatae, ac tantum coram hominibus, qui externam rerum speciem intuentur, sed coram Deo cordium scrutatore, cui omnia aperta sunt: ut Luc. 1. vers. 6. & 1. Thes. 3. vers. 13. & alibi haec phrasis usurpat, v. 3.

Ceterum hanc gratiarum actionem illustrat & amplificat, à causa impulsiva, scientia electionis eorum ad vitam æternam: unde fides, spes, charitas, patientia sincera promanat, Tit. 1. 1. Rom. 8. 30. de qua etiam, 2. Thes. 2. 13. quæ electio, cum non merito, sed Dei immerita benevolentia contingat, idcirco hanc originem indicat compellatione, frates à Deo dilecti, ut 2. Thes. 2. 13. haec de Vers. 4.

Hujus verò scientiæ causas exponit Apostolus ex vocatione efficaci: quam describit vocantis Pauli efficacia, & vocationum Thessalonicensium obedientia. Et illud quidem notatur, primò per aphæresin, quod Pauli Euangelium, hoc est, metonymiæ subjecti, prædicatio Euangeli, non fuerit in locutione duntaxat, eoque impotens: deinde per thesin, sed etiam per potentiam & Spiritum Sanctum, ut 1. Cor. 2. v. 4. & multam rāngosæ. Per potentiam autem & Spiritum quidam miracula & varia Spiritus Sancti dona intelligunt, ut 2. Cor. 12. 11. 12. Gal. 3. 2. alii vim Sp. S. qua prædicatio est efficax. Sed satius est, ut generarim utrumque complectamus: nam vis Spiritus, in Paulo, fuit gemina; una in miraculis & donis extraordinariis: altera, quæ Paulum direxit & prædicatione Euangeli adspiravit, & auditores convertit: quomodo Euangelium ministerium Spiritus dicitur, 2. Cor. 3. v. 6. quibus modis etiam loquitur, 1. Cor. 2. 4. 13. Πλαστοεις, verò, quam certitudinem vel certam persuasionem interpretantur, quidam ad Thessalonicenses referunt, ut fidem eorum notet. Sed nec phrasis huic sententiæ satis convenit, Euangelium meum est in fide: nec proximè sequentia id ostendunt. Quare alii commodi ad Paulum referunt, ut μη πόνοις illius & sinceram scientiam notet: de qua c. 2. 2. & 3. Hoc autem Paulus confirmat à conscientia Thessalonicensium, cum ait, sicut nos, quales fuerimus inter vos vestri causa, v. 5.

Cui vocantis Pauli efficaciæ respondet vocationum Thessalonicensium obedientia, quam describit Fide & Tolerantia Christiana. Fide quidem, quod sermonem, hoc est, καὶ ἔχον euangelium, Christi sermonem, ut v. 8. receperint, interius animo persuasi & exterius eum profitentes, Paulo & Silæ præconibus euangeli ipsos vocantibus, sociati, Act. 17. 4. Tolerantia Christianæ; quod statim afflictionem multam eo nomine perpessi sunt, non offensi, ut Matt. 13. 21. sed contra cum gaudio; non naturæ, sed gratiæ, ac Spiritus Sancti paracleti: quod ex consideratione causarum crucis, ad eoque ex fide, spe, charitate processit, quod à Deo, Dei nomine immitteretur, ad Dei euangeliique confessionem & gloriam, Ecclesiæ ædificationem, ipso sumque sanctificationem & salutem pertineret. Qua de re Matth. 5. v. 12. Act. 5. 41. 2. Cor. 4. v. 17. 18. Heb. 10. v. 34. Iacob. 1. v. 2. & 1. Pet. 1. 6. & 2. 19.

Quam tolerantiam ad consolationem ecclesiæ amplificat Apostolus, à simili, quod ea in re præuentem habuerint Paulum, 1. Thes. 2. 2. & Act. 17. 5. 13. & Christum, qui nobis exemplar reliquit, ut illius veltigiis insisteremus, Matth. 16. 24. & 1. Pet. 2. v. 21. Heb. 12. 2. quem καὶ ἔχον Dominum vocat, cum ratione muneris, seu donationis paternæ & vocationis ad regnum: de qua re Ps. 2. & 110. tum ratione redemptoris, Act. 20. 28. 1. Pet. 1. 18. 19. Rom. 14. 9. 2. Cor. 5. 15. Hęc de Vers. 6. & obedientia Thessalonicensium.

Quam probat ex effectis, ædificatione ecclesiæ, quod fuerint exemplaria fidei ac tolerantiae, omnibus creditibus, in Macedonia, Philippensis, & in Achæa, Corinthiis, v. 7. Idque confirmat & amplificat ex cauła illius illustri fama, quod à Thessalonicensibus sermo Domini Euangelium, i.e. metonymicè euangeli suscepit fama, personuit, non solum in Macedonia & Achæa, sed etiam fides illorum, hoc est, fidei fama, in omni loco, hoc est, longè lateque per hyperbolon, ut Rom. 1. v. 8. quod adeò notum esse ostendit, ut re-

loquente, non necesse habeat quidquam ulterius loqui, v. 8. Eoque testimonium fidelium de quibus, v. 7. adducit: cùm de suo ingressu ad Thessalonicenses, de quo, v. 5. actum: tum de conversione Thessalonicensium; quam describit, cum suis terminis; tum fine. Terminus primus à quo conversi, sunt idola; terminus secundus, ad quem conversi sunt, est Deus. Conversio autem vei prima est, vel orta. Illa est, quā quis primum convertitur: & ad Deum solum pertinet: qui hominis, à Deo per mentis cætitatem & cordis lapidei duritiem, aversi, per Spiritum S. oculos mentis aperit, Ephef. 1. 18. & cor lapideum aufert, ac novum ac carneum, hoc est, flexible ac ductile efficit ac reformat, Ezech. 36. 26. actumque internum & habitum fidei & charitatis indit, Ier. 31. 33. 34. 2. Tim. 2. 25. haec verò est, qua hoc habitu donati & conversi, se porrò, Deo adjuvante convertunt: eoque orta haec conversio, & Deo ut causæ principali, Ezech. 36. 26. & hominibus conversis, ut causæ proximæ attribuitur: huc pertinet illud, Ier. 31. 18. 19. converte me & convertar, &c. Finis vero hujus conversionis adscribitur duplex: quorum prior est cultus Dei, qui oppositè idolis & mortuis ethnicorum diis, virus & verus appellatur v. 9 alter, exspectatio filii Dei, ē cælis; quia quia cultus Dei causa adjuvans est, ideo filium opportunè describit, suscitatione à mortui & liberatione ab ira ventura, hoc est, metonymicè à condemnatione & morte æterna, Matth. 3. v. 7. quæ iræ seu judicii effectum: qua etiam de causa, cum Jesus, hoc est servator nominetur, aptissimè hoc nomen adjicit v. 10.

C O N S E C T A R I A.

I. PAULI EXEMPLIO, ECCLESIAE NON SOLUM COLLIGENDÆ, SED ETIAM CONFIRMANDÆ: & MINISTERII CONSORTES IN AMORE & HONORE HABENDI SUNT.

II. IN DEO & CHRISTO EOS ESSE OPORTET, QUI ECCLESIE NOMINE GLORIANTUR.

III. DEUS GRATIAE & PACIS CAUSA EFFICIENS EST & PERFICIENS, V. 1.

IV. PRO DONIS ECCLESIAE COLLATIS, DEO GRATIAE A NOBIS AGENDÆ SUNT.

V. FIDES, CHARITAS, SPES, TOLERANTIA, DEI SUNT ILLUSTRIA DONA: ERGO DE NOBIS NON EST GLORIANDUM, 1. COR. 4. 7.

VI. FIDES VERA & CHARITAS NON SINE CERTAMINE & LABORE CONSTANT, V. 2. & 3.

VII. DE ELECTIONE ALIORUM EX CHARITATE, 1. COR. 13. VERS. 7. & EX EFFECTIS ILLIUS, & VOCATIONE EFFICACI JUDICANDUM EST.

VIII. DEI DILECTIO ELECTIONIS CAUSA: ERGO NON HOMINUM MERITA, V. 4.

IX. NON SOLUM REQUIRITUR PASTORIS PRÆDICATIO: SED ETIAM GREGIS OBEDIENTIA, V. 5. & 6.

X. EUANGELII & FIDEI VERÆ COMES AFFLICTIO: EOQUE GAUDENTI ANIMO EAM FERRE DEBEMUS: & PAULUM, AC CHRISTUM DOMINUM IMITARI.

XI. TOLERANTIA GAUDIUM EST SP. S. DONUM: EOQUE PRO EO ORANDUS EST DEUS, V. 6.

XII. CURANDUM EST, UT FIDE, ALIAS VIRTUTIBUS, ECCLESIAE PRÆLUCEAMUS, V. 7.

XIII. EAQUE DEMUM VERA LAUS EST, HISCE NOMINIBUS LONGÈ LATEQUE AB ECCLESIA COMMENDARI.

XIV. FIDES VERA EST, NON QUAE IN SIMULACHRA AUT CREATURES, SED QUAE IN DEUM, V. 8.

XV. AD VERAM CONVERSIONEM, NON REQUIRITUR TANTUM AVERSIO AB IDOLIS: SED ETIAM REVERSIO AD DEUM.

XVI. CONVERSIONIS FINIS EST, NON UT AD VOMITUM, IDOLA & PECCATA REVERTAMUR: SED UT DEO CONSTENTER SERVAMUS, & IN DEI FILIUM IESUM CREDAMUS, EUMQUE CONSTANTI SPE EXSPECTEMUS, V. 10.

CAPUT III.

Q UUM APOSTOLUS AD FIDELIUM THESSALONICENSEM, IN VERA FIDE & PIETATE, CONFIRMATIONEM, SUUM & EORUM & MUTUUM DECLARASSET OFFICIUM, CAP. 1. V. 5. & 9. NUNC IDEMP AMPLIFICAT & ILLUSTRAT, CAP. 2. & SEQUENTI. AC

ti. Ac primum propositione rem totam complectitur, quādē expositio accurata confirmat. Propositio est, *ingressum ipsius, ad Euangelium annuntiandum, & ecclesiam colligendam, apud Thessalonenses, non fuisse vanum, hoc est viribus & fructibus destitutum, ut cap. I. v. 9. & c. 3. v. 5.* idque probat à Thessalonicensium conscientia, vers. 1.

Cui expositio uberior adjungitur: cum enim ingressus hujusmodi dici possit vanus, ratione docentis vel auditorem, utrumque removet Apostolus. Ac primum demonstrat, non fuisse vanum, ratione sui, à v. 2. ad 13. virtutum suarum cùm inductione, tum summa: qua in re nulla est ambitio, sed sincera decensque libertas, quia hæc laudatio, efficiente, modo, fine recto constat: non enim ex *πλευρᾳ*, sed amore veritatis, Dei, & ecclesiæ promanavit: deinde nec modum vanitate aut importunitate noxia excedit, sed veritate & prudentia Christiana temperat: veritate; quia prouuntiat ut res est: prudentia Christiana; quia eo tempore & loco erat opportunum, quum passim ecclesiis esset periculum ab Euangelii adversariis, qui Pauli ministerium calumniando, fidelium fidei & saluti insidiabantur, Act. 20. Gal. 1. Phil. 3. denique spectavit non suum commodum, nec gloriam: sed potissimum ecclesiæ Thessalonicensis, in vera fide confirmationem, & inde consequentem Dei Patris gloriam. Cœterum, in virtutum, quas sibi attribuit, inductione, recenset primum *πλευρᾳ libertatem in Euangelio Dei annuntiando*; quam, ad humilitatis indicium, à causa prima ac principali Deo describit: deinde amplificat ab altera virtute conjuncta, nimis fortitudine Christiana in tolerantia crucis ac persecutionis; cum antecedentis, apud Philippenses, Actor. 16. tum sequentis, apud Thessalonicenses, Actor. 16. Hæc dev. 2.

Tertia virtus est *exhortationis ac doctrinæ sinceritas*: quam Aphæresi & thesi indicat. Aphæresi suam innocentiam ostendit, removetque vitia contraria sinceritatì, errorem, seu imposturam ac falsitatem doctrinæ: deinde *impuritatem*: quæ aut generatim quemvis impurum animi affectum ac maleficium, ut Rom. 6. 19. aut speciatim libidinem notat, idque frequentius in Sacris Literis: quod vitium etiam in falsis doctoribus arguitur, 2. Pet. 2. 10. 14. Jud. v. 8. & Apoc. 2. 14. 16. sed prius ut latius patet, ita magis concurrunt sequentibus: *tertio dolum*, vers. 3. Thesis verò opponit virtutem sinceritatis: quam convenientia cum vocatione divina describit; quod, *ut ei Deus Euangelium commisit, ita etiam loqueretur*; eoque absuit error: deinde à modo recto: *quod non hominibus placere studuerit, sed Deo*: cuius causa, quod non hominum instar, de vultu tantum judicet: sed etiam corda tanquam *καρδιογόνους* approbet, v. 4.

Aphæresin autem amplificat, ac confirmat ex effecto: quod non ad gratiam sit locutus, sermone usus assertorio; ut illi solent, qui hominibus placere student. Idque à conscientia ecclesiæ probat, cùm ait, *sicut nos*. Deinde quod avaritiâ vacaverit; quod juramento confirmat, vers. 5. Præterea à fine: removet enim ambitionem ac studium vanæ gloriæ, idque etiam ex effecto probat; *quod ius non fuerit oneri, quum esse posset tanquam Christi Apostolus*. Quod omnis quidam de autoritate apostolica exponunt, quod illis imperare noluerit, nec severitate uti, ut 1. Corinth. 4. vers. 21. *quid vultis, in vita veniam?* Alii verò de sumptibus in apostolo alendo exponunt, 2. Corinth. 11. vers. 9. *meipsum servavi vobis aλεπην, non onerosum*. Quamvis autem primum videatur textui aptius: alterum tamen præferendum, ut etiam versu 9. ostendit: quia ad gloriam pertinet & commodum, ali à discipulis: itaque docet, se suo juri cedendo, avaritiæ & ambitionis notam fugisse, versu 6. Idque amplius declarat simili eleganti, quo *πλευρᾳ* amorem suæ gloriæ & commodi, à se removet: & amorem suum erga ecclesiam ostendit, cum afferit, se fuisse *placidum in medio Thessalonicensium, ac si nutrix foveret liberos suos*. Ut enim nutrix, sine elatione & avaritia, suos liberos maximâ demissione ac diligentia liberali fovet, curat, nutrit: ita & Apostolus amore humili ac liberali ecclesiam Thessalonicensium fovit, vers. 7.

Similis locus Matth. 23. vers. 37. Quem amorem amplificat ex effecto majori, quod ille & Silas cooperarius in euangelio, ita *Thessalonicensium cupidi fuerint*, ut non solum voluerint illis euangelium Dei impartiri: sed etiam *ficas animas*, hoc est metonymiâ efficientis, pro effecto, vietas: idque ex amore erga ipsos, quemadmodum 2. Corint. 12. vers. 14. hæc de vers. 8. Deinde quod dicit, vers. 6. & 7. quod illis noluerit, cum posset, esse oneri, sed nutricis instar foverit, probat ex re ipsa: quod dum ipsis euangelium prædicavit, labore suo & opere, ut Actor. 18. vers. 3. die nocteque victimum sibi quæliterit, ne quem ipsorum sumtu gravaret: quod à conscientia & memoria Thessalonicensium comprobat, v. 9.

Atque ita inductione virtutum apostolicarum proposita, quâ *πλευρᾳ* in euangelio prædicando, fortitudinem Christianam in cruce propterea toleranda, sinceritatem, humilitatem, liberalitatem, & amorem suum erga ecclesiam egregium recensuit: tandem summam carum & officii à se præstati subjicit, cùm communis in vita ac moribus, tum proprii pastoribus in doctrina: in vita quidem, quod gellerit se apud Thessalonenses, sanctè ē ga Deum, justè erga proximum, *inculpatè*, ut nemo merito culpare posset: quibus vita Christiana describi solet, ut Luc. 1. vers. 6. & 15. Tit. 2. vers. 12. Hoc autem confirmat à testimonio humano Thessalonicensium & divino, vers. 10. Atque hoc commune fuit Pauli officium, quod in vitâ sanctè, justè & inculpatè instituendâ situm, omnibus Christianis convenit. Proprium verò, quod ei convenit tanquam euangelii præconi, subjicit ac declarat, quomodo se in docendi munere gesserit: primum ratione causæ, amimi ac studii, quod paterno affectu: deinde ratione subjecti, quod non publicè tantum, sed sigillatum unumquemque ipsorum docuerit: denique quo genere doctrinæ sit usus, primum *abortione & consolatione*: quæ ad fidem & spem pertinent; quod ad constantiam fidei sit horratus, & adversus pericula & terrores ingruentes præmunierit; quæ genuina hujus loci sententia est, ut c. 2. v. 2. & 3. & quæ hoc loco subjiciuntur innuunt, v. 11. Alterum doctrinæ genus est *obrestatio* ad opera fidei, ac vitam vocationi divinæ convenientem, Ephes. 4. vers. 1. Coloss. 1. vers. 10. 1. Pet. 1. vers. 15. Tit. 2. vers. 12. quæ vocatio, ut Col. 1. 13. suis terminis, Dei regno gratia, & gloria cælesti describitur, v. 12.

Atque hactenus quidem prima hujus capituli pars pertinet, qua Paulus ostendit, ex officio à se præstito, suum ad Thessalonenses ingressum non fuisse vanum, ratione sui: idem verò nunc probat ratione Thessalonicensium, quos similiter officium præstasse demonstrat: cuius causam efficientem primum describit, gratiarum actione, qua laudem Deo adscribit, ne laude superbiant, sed humiles ac grati reddantur: deinde partes officii exponit, obedientiam erga euangelium & tolerantiam crucis. Ac prius suis membris ac gradibus exponit, auditione euangelii à Paulo annuntiati, & fide qua illud exceperunt reverenter, non ut sermonem hominum, sed Dei: quæ fides amplificatur veritate & effectis objecti euangelii: veritate; quod verè sit Dei sermo, à Deo authore profectus: effectis; quod in fidelibus Thessalonicensibus esset efficax, fidem ingenitam confirmando, & spem, charitatem, tolerantiamque Christianam exercitando, v. 13.

Idque probat, ab effectu illustri, tolerantia crucis, quam à suis contribulibus Thessalonicensibus erant perpepsi. Quod ad consolationem eorum, ut Matth. 5. vers. 12. declarat similitudine ecclesiastarum Iudaicarum, quæ à Iudeis afflictæ erant, vers. 14. Quorum impietatem, ad consolationem fidelium, ne offendantur, eorum, quise populum Dei esse gloriabantur, contumacia amplificat primum à crudelitate, cùm in Dominum Iesum & Prophetas, quos occiderunt; tum in Apostolos, quos persecuti sunt. Deinde à conjuncta impietate, quod Deo displiceant. Denique ab injustitia, in quosvis, & invidia ingentes; injustitia, quod hominibus

omnibus, tam Judæis quam gentilibus, in Euangelii negotio, adversentur: nam quod quidam passim vocem iuris accipiunt, alienius est, v. 15.

Invidia, quod Apostolos, gentibus, euangelium, quo serventur, loqui prohibeant, ut Act. 13. vers. 45. & 17. 4. 5. Ne vero scelerum horum impunitas ullum infirmorem, ex Thessalonicensibus, offenderet, ostendit mensuram peccatorum ipsorum nondum esse plenam: ut Gen. 15. vers. 16. Matth. 23. vers. 32. sed magis magisque semper compleri: nam iram Dei & poenam iis imminere ad finem asserit. Quod vel de fine peccatorum exponi potest, cum mensura impleta erit: vel temporis, quod exitium perpetuum iis immineret ut Dan. 9. 26. 27. Matth. 24. v. 16. Luc. 21. 20. quod intelligendum de Judaico populo, bona parte infideli & Euangelii adversario, non autem de fidelibus & electis illius populi, de quorum revocatione & restitutione, Rom. 11. insignis prophetia. Hæc de v. 16.

Quum vero afflictionum à Thessalonicensibus perpresso meminerit Apostolus, anticipatione objectionis, quod non illico ad eos confirmandos, accurrerit, sese excusat variis modis, ut infirmioribus consuleret. Prima excusatio est, quod *ad tempus horæ absuerit*: quod quidam temporis momentum interpretantur, ut brevitas temporis & absentia notetur: alii vero, ad tempus vertunt, ut aliqua diuturnitas notetur, quoniam studium vehementius quod adiicit Apostolus, brevitat ac momento temporis non videtur satis convenire, sed aliquam moram designare: deniq; non incommodè verti posset, *ad tempus opportunum*: quemadmodum, Rom. 13. 11. *bora est*, hoc est tempus est opportunum, *ut ex somno excitemur*: ut hujus loci sit sensus, donec per Dei voluntatem & vocationis atq; ædificationis ecclesiæ rationem erit commodum: eq; spem opportunæ præsentia, absentia perpetua opponit. Altera excusatio absentia est, quod absens sit non simpliciter & omnino, sed conspectuantum, non autem animo: quod eos habeat in memoria & amore perpetuo præsentes. Tertia: quod absentia corporis amorem non imminuerit, sed auxerit: et, inquit, *vehementius studiuimus videre faciem vestram, cum multo desiderio*, v. 17.

Quarta excusatio est à conatu Pauli, quod voluerit & conatus sit semel atque iterum, eos invisere: sed impeditus fuerit à Satana, Dei & salutis ecclesiæ adversario, unde etiam nomen habet: qui per homines impios varias remoras sancto proposito injectit, v. 18. Atq; hujus animi sui ac conatus causam impulsivam annexit, quod Thessalonenses sint spei, gaudii & coronæ Pauli, die ultimo coram Christo agonotheta ac munerario, materia, ut Matt 25. 21. Phil. 4. 1. 2. Tim. 4. 8. idq; partim proponit per interrogationem, ad ipsorum conscientiam provocans, v. 19. partim assertione reponit ac repetit ad rei & animi sui certitudinem clarorem, *vos enim estis gloria nostra & gaudium*, v. 20. Cœterum ne quis arrogantius à Paulo factum esse putet, observandum est gloriationem esse geminam: aliam quam neglecto Deo, homine nititur, hoc est, sapientia, potentia, dignitati humana, plus quam par est, ambitiose tribuit: quam gloriatio est injusta, quia Deo derogat doni & successus dati laudem propriam, & homini arrogat alienam. Qua de re Ier. c. 17. v. 15. *Benedictus quis confidit in Domino & cuius spes Dominus est: maledictus vero qui confidit in homine*, &c. & 1. Cor. 4. 7. *quid habes quod non acceperisti*, &c. Altera gloriatio est, qua quis suæ imbecillitatis & indignitatis conscius, gratamente, Dei dona in se collata, ad Dei gloriam & exemplum aliorum prædicat: quam gloriatio, quia ex amore Dei & veritatis profiscitur, Deoque tribuit quod suum est, nec si bi quicquam falsò, aut cum proximi contemtu arrogat, & ad finem rectum dirigi: ur, justa omnino est & à vitiola ambitione aliena, qualis nœc Pauli est, qui officii & à se & à Thessalonicensibus præstigi laudem Deo copiose adscripsit.

C O N S E C T A R I A.

I. **B**onorum præconum Euangelii ministerium, non vanum, sed virtutibus ipsi convenientibus instruendum esse decet, v. 1.

II. Virtutum autem hujusmodi, exemplo Pauli, prima

est *misericordia* in euangelio annuntiando, Dei voluntate & fiducia promissionis nixa: eoque laus illius auctori Deus adscribenda.

III. Altera est fortitudo Christiana in afflictionibus, contumeliis, certaminibus, Euangelii nomine perferendis, vers. 2.

IV. Tertia virtus, est hortationis sinceritas & veritas, imposturæ, impuritatis, dolis expers, v. 3. & 4.

V. Quarta, pietas, qua Deo, non hominibus, contra Dei voluntatem, placere studeant, v. 4.

VI. Quinta, liberalitas animi, ut alieni sint ab avaritia, vers. 5. 9.

VII. Sexta, humilitas, animusque ambitionis & elevationis expers, & suo jure ad ædificationem interdum cedens, v. 6.

VIII. Septima, humanitas in Ecclesia placide sovenda, v. 7.

IX. Octava, amor flagrans erga ecclesiam, ut boni pastoris instar, non solum euangelii pabulum imperiant, sed etiam animam pro ea exponere paratisint, vers. 8.

X. Ecclesia non est temere gravanda: sed si necessitas & ædificatione postulet, gratis etiam ei serviendum.

XI. Quum Paulus, ad veritatis confirmationem, & proximi ædificationem, & Dei gloriam, Dei instinctu, ipsum testem invocet ac juret, v. 5. & 10. sequitur errare Anabaptistas, qui omne juramentum Christianis prohibutum ac malum esse contendunt.

XII. Vivendum justè, sanctè & inculpate coram Deo & hominibus, v. 10.

XIII. Pastores erga ecclesiam paterno amore esse decet: nec solum conjunctos, sed etiam singulos ad fidem & vitam sanctam stimulare, v. 11. & 12.

XIV. Vicissim auditorum officium est Euangelium verâ fide & reverentia excipere, & ut potentiam seu efficaciam Dei instrumentum colere, v. 13.

XV. Deinde exempla tolerantiae piorum, ad patientiam Christianam ipsis proponenda & imitanda sunt, v. 14 & 15.

XVI. Quum delictorum mensuram plenam Dei vindicta sequatur; curandum, ne aut lenitate Dei abutamur, aut impunitate improborum offendamur, vers. 16.

XVII. Pastores ecclesiæ suæ licet corpore absentes, animo tamen & amore præsentes esse oportet, vers. 17.

XVIII. Orandum est Deus, ut Satanæ impedimenta benignè arceat, vers. 18.

XIX. Quum fidelibus pastoribus die ultimo conferenda sit à Christo corona, eorum est, non misus, quam Ecclesiæ, in omnibus difficultatibus, eò intentos strenue officium facere, vers. 19. & 20.

C A P U T III.

Superiori capite, excusare cœpit Apostolus suam, in afflictione Thessalonicensium, absentiam, à presentia animi ac memoria: deinde à desiderio eos invisendi: præterea à conatu: hoc vero capite, idem postremum excusat, à missione Timothei, per quem, tanquam per legatum & vicarium suum, illos inviserit, constantiamq; illorum intellexit: & à precibus, pro felici propositi ad ipsos itineris successu & ecclesiæ in pietate incremento: nam primum missio Timothei: deinde illius reversi testimonium; denique orta in Paulo consolatio ejusque effecta exponuntur.

Ad prius quod attinet, declaratur missio causa impulsiva, subjectum & finis. Causa impulsiva est amor, impatiens absentia. Et amorem notat, cum ait, *quamobrem*, id est, *quia estis gloria nostra & gaudium*, c. 2. 20. impatiens absentia notat, cum ait, *non amplius ferentes*, nempe, *quod vobis orbi sumus*, c. 2. 17. hoc enim videtur aptius, quam quod de desiderio exponitur. Hujus autem amoris magnitudo amplificatur eo quod suum commodum ecclesiæ postposuerit, malueritq; Athenis, Act. 17. 15. solus relinqui & sese adiutore privare, totumque onus muneris subire, quam ecclesiæ illa diutius orbari, vers. 1. Deinde subjectum missio est legatus Timotheum, qui describitur primum à religione, quod

quod sit frater, qui cundem per Christum, habeat patrem cœlestem, qui genuit: & matrem Ierusalem cœlestem, eccliam, quæ concepit ac peperit, Gal. 4. 26. Heb. 12. 12. deinde à munere quod sit minister Dei, hoc est *τοῦ Χριστοῦ* in Evangelio docendo & colligenda ecclesia: denique ex cœlesto, nempe fideli muneris executione, quæ comparatè exponitur, *quod euangelium annuntiet*, & ea in re, Paulo sit *adjuvator*. Quæ descriptio proponitur, ad amorem Pauli demonstrandum, ac mutuam benevolentiam comparandam & autoritatem doctrine Timothei conciliandam, convenienter epistolæ & legationis scopo ac fini. Qui tertio adjicitur, nimurum, cum Thessalonicensium in fide confirmatio & exhortatio v. 2. tum constantia in afflictionibus, quam commendat Apostolus insertis argumentis duobus: primum à Dei voluntate ac vocatione, quod ad crucem ferendam constituti sunt, Ioa. 16. 33. Act. 14. 22. 2. Tim. 3. 12. Idq; eorum conscientiâ probat, deinde à prædictione Pauli, cui ut fidem adhibuerant, ita eventus confirmavite quoque, ut Ioa. c. 17. 1. 4. non est cur offendantur, v. 4. Quam afflictionem etiam alteram fuisse causam impulsivam missionis ostendit, quod metueret, ne afflictionum gravitate, ad defectionem à Satana essent tentati ac solicitati: & ita ratione spei Pauli, & fructus ipsorum, inanis redditus esset Pauli, in euangeliis iis prædicando, labor: nam ita Satanam tentatorem vocat Synecdochicè pro tentatore malo & quidem *τοῦ Χριστοῦ* ut Matt. 4. 2. quod ex malo animo, malisque artibus, hominum fidei & saluti insidietur & ad defectionem & exitium sollicitet, v. 5. Porò narratà Timothei missione, adjungitur deinde altera hujus capituli pars reversi Timothei, de Thessalonicensibus, testimonium honorificum: quod indicat generatim, cum *laetum nuntium* vocat: deinde speciatim, cum Thessalonicensium fidem & charitatem commemorat: deinde nominatim mutuum erga Paulum amorem, quem grata illius memoria & desiderio vivendi mutuo exprimit: ut enim Paulus iis sese animo præsentem & eorum cupidum testatus est, c. 2. 17. sic idem vicissim Thessalonicensibus attribuit, v. 6. Atq; ita postrema capituli pars annectitur, hujus testimonii fructus, consolatio Pauli ejusq; effecta. Consolatio est, quod in *omni afflictione, & necessitate*, seure adversa, audita eorum fide recreetur, v. 7. idq; amplificat, cum ait, *se nunc vivere*, hoc est, vitam non esse acerbam, sed vitalem & jucundam: modò persistat in Domino Iesu Christo, vera fide radicata ac superstructa, v. 8. Deinde effecta hujus consolationis subjicit, primum agnitionem immensarum gratiarum, quas Deo rependere debeat, pro universo & coram Deo, hoc est, sincero gaudio, ex Thessalonicensibus percepto, v. 9. secundò precationem, cum antecedentem, pro facultate eos videndi, ad fidem eorum complendam, v. 10 tum præsentem, partim pro felici itineris ad Thessalonenses successu, ac directione, ut Satanæ & ministrorum illius impedimenta amoliatur, v. 11. partim pro fidelium incremento: primum in charitate, cum mutua, quæ inter fideles viget ac *πιλαθαια* dicitur: tum in omnibus, etiam infideles & inimicos, idq; simili amoris sui erga ipsos illustrat, v. 12. secundò in sanctimonia cordis, corā Deo, hoc est, ut Gen. 17. 19. sincera, quæ ei, ut soli sapienti justoq; *τοῦ Αγγέλου* Luc. 16. 15. probetur: idq; non ad breve tempus, sed in adventum Domini Iesu Christi ut c. 5. 23. qui, cum omnibus suis sanctis, comparebit dñe ultimo, iudicaturus vivos & mortuos. Atqui hoc modo transitione commoda Apostolus ad alteram tractationis epistolæ partem, quæ ad opera fidei pertinet, viam sternit. Verum cum sanctimonia nostra sit in his terris imperfecta: quia regenerationem imperfecta est, carnis reliquis adversus spiritum concupiscentibus: adeò ut opus sit agnitione peccatorum nostrorum & pugna adversus carnem perpetuam, Rom. 7. 22. 24 Gal. 5. 17. 1. Ioa. 1. v. 8. Eph. 4. v. 22. 23. quæri potest, quomodo sanctimonia nostra dici possit *coram Deo*, quæ Deo probetur. Verum respondeatur, eam probari, non simpliciter per se, sed per Dei gratiam, propter intercessionem mediatoris Christi, propter quam imperfectio condonatur: Deus enim quod Sp. S. in nobis operatur, agnoscit ac probat, & quod à nobis accedit contagii, propter satisfactionem Christi, agnoscit ac condonat: quâ de re illu-

stris admodum locus est, Heb. 13. 21. Deus perficiat vos in omni opere bono, ad præstandam illius voluntatem, efficiens in vobis, quod acceptum sit, in conspectu suo, per Iesum Christum, & 1. Pet. 2. 5. dicitur de fidelibus, quod sunt sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo, per Iesum Christum.

C O N S E C T A R I A.

I. **M**inistros euangelii decet tanto amore erga ecclesiam flagrare, ut sua etiam commoda ecclesie lubenti animo postponant, v. 1.

II. Laboranti ecclesiæ pastores, si ipsi adesse non possunt, per alios, exemplo Pauli, succurrere debent.

III. Symmictarum honori ex charitate & secundum veritatem, consulendum est, ut eorum ministerium eo sit acceptius & utilius.

IV. Ut fides euangelii prædicatione accenditur; sic exhortatione soveri ac stabili debet, v. 2.

V. In afflictionibus veritatis nomine perserendis constantes esse convenit.

VI. Ad tolerantiam crucis juvat contemplatio voluntatis ac vocationis divinæ, cui subesse nos decet, & crucis secuturæ prædictio, v. 3. & 4.

VII. Quum Diabolus tentare soleat ecclesiæ fidem, ut inanis reddatur pastorum labor, sedulò hisce vigilandum & curandum, ut salutaribus monitis maturè occurrat, & fidelium officium est, partim Deum precari ne in temptationem inducat, partim meditatione verbi & exercitio fidei seipso & fratres suos mutuò confirmare, v. 5.

VIII. Ecclesiæ in columitas nobis cordi & gratissima esse debet.

IX. Fidem & charitatem individuo quedam nexu, in veris Christianis, conjuncta esse oportet.

X. Amor, in ecclesia & pastoribus, mutuus requiritur, eoque peccant graviter, si aut hi ecclesiæ negligant, aut ecclesia pastores non redamet, vers. 6.

XI. Fidi Euangelii præcones persecutionibus & necessitatibus multis obnoxii sunt: eoque ut muneris sancti, sic sortis & conditionis afflictæ nomine, amore & commiseratione digni sunt.

XII. Ecclesiæ profectus in vera fide difficultates ministerii Euangelii lenit, vers. 7.

XIII. Tum demum tibi vivere videntur atque serio hilares sunt fideles euangelii ministrii, cum ecclesia in fide perstat: ideoque infidos esse oportet, qui ecclesiæ perseverantiam susque deque habent, v. 8.

XIV. Gaudium nostrum, de ecclesiæ sanctitate, non fucatum ac coram hominibus tantum, sed sincerum ac coram Deo atque ex animo esse debet.

XV. Non solum pro bonis nobis collatis; sed etiam pro beneficiis in ecclesiam, Deo gratiae sunt agendæ, vers. 9.

XVI. Ecclesiæ fides confirmatione ac complemento opus habet.

XVII. Itinera nostra & vita rationem Deus dirigit: eoque non nostris consiliis & viribus; sed Dei providentia niti debemus & felicem rerum successum à Deo precari, v. 11.

XVIII. Charitatem proximi mutuam esse decet: eoque iniqui omnino sunt, qui amari volunt, non autem amare.

XIX. Hæc autem charitas non solum inter fratres esse debet mutua: sed etiam in omnes.

X. Deinde non languidam, sed abundantem & exuberantem esse par est.

XXI. Charitatis ecclesiæ confirmatio à Deo petenda est: eoque Dei est donum, proficientis opus bonum, quod incepit.

XXII. Pastores non solum hortari ecclesiam ad pietatem, sed etiam præire exemplo consentaneum est, vers. 12.

XXIII. Sanctimonia corporis externa non sufficit, sed interna cordis ac sincera coram Deo: nec momentanea; sed perpetua ad Christi adventum requiritur.

XXIV. Quum Christus adventurus sit cum omnibus sanctis, res adversæ hac spe fortiter ferendæ, & sanctè vivendum est, v. 13. & Tit. 2. 13.

C A P U T Q U A R T U M.

Tractionis hujus epistolæ scopus, est confirmatio ecclesiæ Thessalonicensis, in vera fide & fructibus illius. Modus verò seu via contendendi ad scopum est laudatio & hortatio: eoque monuimus partes esse duas: *τεκνά τοῦ πατρὸς* laudativam & hortativam: quarum illa obliquè ad officium invitat, narratione & laudatione præstigi officii, cùm à Thessalonicensibus potissimum cap. 1. tum à Paulo, cap. 2. & 3. Hæc verò ad officium magis magisque præstandum recta hortationis via, & comoda transitione stimulat; hoc superesse docens.

Utitur autem propositione & expositione illius. Propositio est; incedendum magis magisque secundum doctrinam, à Paulo acceptam. Ratio autem est, cum efficiens impulsiva, voluntas Domini Jesu, cui serviendum, cuius nomine rogat & orat Apostolus ut 2. Cor. 5. 20. tum finis & fructus, approbatio Dei Rom. 12. 1. & 14. 18. Expositio autem primùm propositionis claritatem indicat, à conscientia Thessalonicensium, quibus *notum esse*, ait, *qua mandata ipsis dederit per Dominum Iesum Christum*; eoque modo primam, quam adduxerat, rationem, illustrat, v. 2.

Deinde materiam illius luculentius exprimit, tam universè quam particulatim. Nam expositio universalis est: *volutas Dei hæc est, sanctimonia vestri*: quod enim ante mandatum, illud nunc voluntatem Dei vocat, trita Sacris Literis metonymia adjuncti pro subjecto: nam mandata, quæ absolutè indicant, quid Deus tanquam bonum velit, hoc est, approbat, eo modo voluntas nominantur.

Sanctificatio autem, cum alia in habitu, alia in actu veretur, aliaque sanctificandi, alia sancti; hæc demum intellegitur, quæ in actione hominis sanctificati consistit. Cum rursus ea sit vel generalis, qua à peccati impuritate secreti, Dei cultui nos sacramus: vel particularis, quæ in castitate sita est, non hæc, sed illa intelligenda: ut ex collatione, v. 7. liquet. Quæ deinde inductione specierum declaratur, expositione particulari, quæ particulares virtutes præcipit, ac primùm castitatem, ut *abstineant à scortatione*, vers. 3. Quum verò aliis etiam, ac plerisque nefandis modis, castitas violaretur apud gentes, eam per thesin & aphæresin explicat. Thesis est, *ut quisque vestrum sciat suum vas possidere in sanctificatione & honore*, hoc est, corpus suum castum servet: nam ut vasa instrumenta sunt domesticis usibus destinata, ita nos ipsi & corpora nostra, in Dei domo; sicut Paulus, *vas electum*, Act. 9. vers. 15. Apostoli, *testacea vasa*, 2. Cor. 4. v. 7. scemina, *vas insignius*, appellatur, 1. Pet. 3. v. 7. quo sensu videtur nonnullis dici, Rom. 6. 6. v. 13. *sistite membra vestra ὅπλα arma* (hoc est instrumenta) *justitiae Deo*. Quum autem vasa quædam usibus puris & honestis inserviant, quædam contraria, ut 2. Tim. 2. v. 20. idcirco *sanctificationem & honorem* requirit, ut Roman. 6. vers. 13. 2. Tim. 2. v. 20. 21. & 1. Cor. 6. vers. 13. hæc de Vers. 4. & thesi.

Aphæresis est, ne vas suum possideat quisque in morbo cupiditatis: quomodo quasvis impuras libidines generatim arguit. Idque confirmat à causa illius, quia effectum est gentium, quæ non norunt Deum: nam quamvis quoddammodo norint ex libro naturæ & revelatione Dei generali, per res creatas, ut sint inexcusabiles, Act. 14. v. 17. Rom. 1. v. 19. 20. tamen non noverunt ex libro Scripturæ & speciali interna revelatione Spiritus Sancti, Ps. 147. 20. Act. 14. v. 16. Rom. 2. v. 14. Eph. 2. v. 12. & 4. v. 17. 18. Imo præter insitam ignorantiam, habent etiam acquisitam, Rom. 1. v. 21. unde justo Dei judicio, consequuntur cordis cupiditates & *τὰς ἀνηπίδιας*, quibus corpora sua dedecore affecerunt, Rom. 1. v. 24. 26. Eph. 4. v. 17. 18. 19. hæc de Castitate, vers. 5.

Altera, ad quam hortatur, sanctificationis virtus, est Justitia erga fideles in contractibus: quam describit remotione iniquitæ duplicitis, cùm violentiæ, tum fraudis, *ne quis*

opprimat & fraudet fratrem suum in negotio. Quam hortationem, simul cum antecedente, duplici ratione confirmat. Primum à noxio cupiditatum & inquiriarum effectu, Dei judicis vindicta, vers. 6.

Deinde à fine vocationis Dei, *quia non vocavit nos Deus ē mundo, ad impuritatem vitæ; sed ad sanctificationem*, ut animo & corpore sancti simus, 1. Thes. 5. 23. Tit. 2. v. 11. 12. & 1. Pet. 1. v. 15. 16. Luc. 1. 75. Nam licet *ἀκροθεῖς & αἰσθαψίαι* interdum speciatim ac Synecdochice capiantur de castitate & contraria libidine, ut ad legis præceptum septimum spectent, hoc tamem loco, generatim accipiuntur, ut ex scopo liquet: quia causa generalis adseritur, cur à libidinibus & inuria in contractibus, quæ octavo legis præcepto prohibetur, sit abstinentum. quemadmodum Rom. 6. vers. 19. impuritas iniquitæ generatim sumtæ, & *ἀρρενεῖς* iniquitas sanctificationi opponitur. Hæc de v. 7.

Ne quis verò hanc hortationem, pro more elevaret & contemneret, quod hæc vitia essent usitatissima, idcirco anticipatione commoda, ut Eph. 5. vers. 6. pondus addit, porismate, à divina hortationis autoritate: quod, qui hortationem rejiciat, non hominem Paulum rejiciat tantum, sed etiam Deum vocantem. Idque eo comprobatur, quia dedit Paulo & Apostolis Spiritum S. cuius instinctu ac ductu docebant. Sic Actor. 5. v. 4. & 1. Thes. 2. 13. Hæc de v. 8.

Tertia virtus, ad quam, præmissa præfatione, Apostolus hortatur, est *πιλαστηρία & beneficentia* in fratres seu fideles.

Præfatio ostendit, non necesse esse, ut ipsis scribat de fraterna charitate, nimirum tanquam re novâ aut neglectâ: idque probat, partim à causa & scientia illorum, quod divinitus, Verbo scilicet, & Spiritu Christi, docti essent, ut diligenter alii alios, v. 9. partim ab effecto & experientia, quod charitatem exercerent erga cunctos fratres, qui sunt in tota Macedonia: cui præfationi, ne segnescant aut superbiant, hortatio subicitur, ad perseverantiam & incrementum, *ut magis excellant*, v. 10.

Quarta virtus ad præceptum octavum pertinens est *ἰπνησία & ἡ ποτεγματική* propriæ vocationis & ordinis cura, ut contendant quieti esse & res suas agere suisque manibus operari. quomodo *πολυτεγματική & στεργήτις* quorundam corrigeret studet, quos vocat *ἀντίτατος, μηδὲν ἵργα οὐέντος, ἀλλα στεργαζόντος, νιβιλagentes, sed curiosé satagentes*, 2. Thes. 3. 11. Quam hortationem illustrat ab antecedenti sua doctrinâ, Vers. 11. quemadmodum, 2. Thes. 3. 10. & confirmat ratione, primùm ab honestate & ædificatione aliorum, ut *ambulent honestè erga extraneos, ab eccllesia: deinde ab utilitate ut nullius ipsis opus sit*. Cum autem vox *μηδενὶς nullius*, accipi posset genere, vel neutro, ut rem notet: vel masculino, ut personam; sic quidam ellipsis statuunt *αὐτῶν* hoc est *τοῖς ἄξοντος* extraneorum: sed cùm Apostolo scopus sit, ne ulli etiam ex eccllesia sint graves, satius est ut generatim statuamus ellipsis *hominis, nullius hominis*: vel etiam ad rem referamus, v. 12.

Porro quinta virtus ad primum primæ tabulæ præceptum, & fidem ac spem pertinens, est luctus mortuorum moderatio: quæ hortatio proponit & confirmatur expositio gravissima. Propositio est, ne doleant more gentium, ob eos, qui sopiti sunt, hoc est mortui, per metaphoram tritam, ob similitudinem duplensem, quod ut sopiti quiescent à laboribus, ita & mortui: deinde quod sopiti tandem excitentur, ita & mortui resurrecti sint: prius Ethnici: utrumque Christiani considerant. Confirmatio verò est à causa efficiente, quod ex ignorantia & desperatione salutis & resurrectionis oriatur, quæ à Christianis abesse debent, v. 13. idemque ostendit à resurrectione à delium salutari, quam probat ex causa efficiente, Christi resurrectione, v. 14. de qua re fusè, 1. Cor. 15. Altera ratio est ab ordine ac modo resurrectionis, quod cum sit mysterium, Domini Iesu Christi verbis denuntiat, quod *νανοντίς*, id est Synecdochice, qui vivi futuri sunt reliqui, in adventu Domini Iesu Christi, die ultimo, non prævenient eos, qui obdormiverunt: hoc est, non prius mutabuntur corpora mortalia & corruptibilia in statum immortalem & in-

& incorruptibilem, quā mortui resurrexerint, ut 1. Corinth. 15. v. 52. hæc de v. 15. Idque sequentibus probatur & adjuncta resurrectionis causā & modo illustratur. Causa enim resurrectionis totius est Dominus Christus: solus quidem, ratione vivificationis: principalis verò ratione eductionis è sepulchro: nam instrumentalis futurus est archangelus suo clamore & tuba, 1. Cor. 15. v. 52. Mat. 24. v. 31. & 25. v. 26. *mittet angelos cum tuba vocis magna & congregabunt electos ipsius è quatuor ventis.* quemadmodum in Christi resurrectione evenit, in qua, ministerio angelii usus, in lapide à sepulchro removendo, Matt. 28. Hæc autem suscitatio fiet à Christo è cælo descendente: primumque excitabit in fide ipsius mortuos, vers. 16.

Tertia ratio moderandi luctus funebris est ascensio in cælum: quæ temporis brevitatem, ut Matt. 24. v. 27. *quod rapiemur in aera in occursum Domini.* & instrumenti praestantia amplificatur, quod *nubibus*: nam quod *in nubes vertunt, & ad terminum ad quem referunt,* minus convenit: quia non necessariò constructionem variant, cum locum, quo rapiemur, designet *aerem*: instrumentum verò per quod, *nubes*, quemadmodum Christus caput nostrum ascendit, Act. 1. Quarta ratio est à consequente vita æterna, quod *ita semper cum Domino erimus*, vers. 17. Quarum rationum usus cum sit ad moderationem doloris nostri & alieni, idcirco Apostolus hortationem sextam addit, ut alii alias illis sermonibus consolentur, vers. 18.

C O N S E C T A R I A.

I. Non cœpto solum, in curriculo vitæ Christianæ, sed etiam perseverantiâ opus est & progressu, v. 1.

II. Quam ad rem, stimuli esse debent mandatum Domini Iesu & approbatio Dei Patris, v. 1. & 2.

III. Pastorum ecclesiæ est, non sua, sed Domini mandata ecclesiæ proponere, & serio amore ac studio, non solum ea, pro auctoritate muneric, tanquam officium nostrum præcipere, sed etiam ad eorum observationem, tanquam beneficium aliquod, rogatione & precatione ecclesiam invitare, v. 1.

IV. Quidam sanctificatio nostra sit Dei voluntas, quæ ipsi placemus, ei, spreta mundi cupiditate & odio, incumbendum, v. 1. & 3.

V. Ministrorum euangelii est, Pauli exemplo, non solum ad virtutes hortari, sed etiam distinctè vitia reprehendere: eaque potissimum, quæ in ecclesia aut vigent, aut à quibus ei periculum vicinum, v. 3.

V I. Quam corpora nostra sint vasa, figulus ac formator autem Deus, ejus voluntati inservire debent. v. 4.

V II. Turpe ac pernitosum est, Christianos, gentilium (qui Deum in Christo redemptorem ignorant) cupiditates imitari: eoque turpius longè est, ab iis probitate & honestate superari, v. 5.

V III. Fidelium euangelii ministrorum officium est, judicii divini commemoratione, vitæ licentiam & impunitatis opinionem frænare ac cohibere, v. 6.

I X. Non solum gratia à qua, & vita, quo vocati sumus; sed etiam media, sanctificationis via, ad quam vocati, consideranda: ut ad metam vitæ pertingamus, v. 7.

X. Qui pastores ecclesiæ convenienter vocationi divinae hortantes contemnit, Deum ipsum, cuius fideles legati sunt, contemnit: ac propterea reverenter & obsequendi studio hortationes hujusmodi excipiendæ sunt, vers. 8.

X I. Charitate quidem universos, sed maximè fratres in Christo complecti debemus.

X II. Ea autem recta ac laudabilis est charitas, quæ divinitus docetur, vers. 9.

X III. Charitatis laus non in ore, sed in opere constitit: nec paucis actionibus absolvitur; sed perpetuum profectum requirit, vers. 10.

X IV. Quidam charitati & justitiæ plurimum repugnat, si quis aliorum functiones curet & interpellet, suas verò negligat, idcirco à curiositate, tanquam peste nocentissima, abstinentum, vers. 11.

X V. Honestati & ædificationi proximi studendum est.

X VI. Injurii sunt in proximum, qui otiosè aliena bona absument, vers. 12.

X VII. Quum mors nostra sit somni instar, eo patientius ferenda.

X VIII. Luctus mortuorum immodicus ex ignorantia & desperatione resurrectionis & vitæ promanat, v. 13.

X IX. Christi resurrectionis summa nostra est consolatio, vers. 14.

X X. Nostra resurrectionis, ascensio in cœlum & collectio ad Christum, vitaque æterna, gravissima sunt consolacionis argumenta; ideoque ea in conspectu habere nos decet, ut calamitatibus omnibus opponamus, earumque acerbitudinem mitigemus ac tollamus, v. 14. 15. 16. 17.

X XI. Nec solum nostri habenda est ratio: sed etiam fratribus afflictorum, v. 18.

C A P U T Q U I N T U M.

Quidam ad luctus mortuorum moderationem argumento usus est Apostolus à corporum resurrectione, ascensione & vita æterna, in adventu Domini; antequam ulterius progrediatur, digressionem de temporis articulo interserit: partim ut hominum curiositati & errori eorum, qui certò definiunt, 2. Thess. 2. occurrat: partim ut viam sibi commodiorem sternat & quasi argumentum sequentibus hortationibus præmittat. Ac primum præfatione utitur, qua ostendit, non opus esse, licet alias circumstantias prescripserit Domini verbis, ut ipsis de temporibus & opportunitatibus scribatur, v. 1. Deinde narratione, quæ præfationem confirmat, declarat, quando adventurus sit dies Domini & quales futuri sint homines: ac quando venturus sit, indicat similitudine adventus furis nocturni, qui ut est incompertus, ita dies ille Domini, Act. 1. v. 7. Matth. 24. 36. & Marc. 13. vers. 32. *de die verò illo & hora nemo novit neque angelis.* &c. & v. 35. quando veniet, sero, *an media nocte, an gallicinio,* v. 2. Deinde partim ad cautionem, partim ad consolationem, ostendit, quales homines sint futuri illo die, cum infideles, quorum maximus numerus: tum fideles. Et infidelibus quidem attribuit incredulam securitatem & effectum illius repentinum existitum. Cujus certitudo & magnitudo similitudine doloris partus illustratur, vers. 3.

Quibus fidelium conditionem opponit: primum quod non versentur in tenebris ignorantia & incredulitatis. Deinde, quod ex priori consequitur, quod immunes sint à repentina exitio, quod dies ille eos tanquam fur non comprehendet. Aliud enim est, diem illum Domini, furis nocturni instar, venturum; aliud comprehensum atque apprehensum: prius enim commune fidelibus cum infidelibus, quia adventus incertus & repentinus erit, ut ad timorem Dei, sanctamque obedientiam excitemur: alterum verò proprium solis infidelibus, quia etsi imparatos perdet, Luc. 21. v. 34. 35. fideles enim Christi adventum credunt, & fidei, speci, charitatis lampade & armis instructi, eum, uti Luc. 21. v. 28. ad salutem exspectant, vers. 4. Idque probat à contrario affirmante, quia *omnes sunt filii lucis ac duci*, hoc est lucidi, fidei luce illustrati. Atqui hinc, regressione validè opportuna, entymemate usus, hortationem, elegante, continuata per allegoriam metaphorâ, concludit: *non sumus noctis neque tenebrarum* hoc est infideles, versu quinto. Ergo ne dormiamus ut reliqui: sed vigilemus & sobrii simus: hoc est, ne peccatis, securitate carnali, simus dediti: sed sanctitati sollicitè vacemus. Sobrietas enim animæ, carnalibus desideriis, ac curis, & fructibus illius, crapulæ & ebrietati opponitur, ut Luc. 21. vers. 34. 36. Quam hortationem, vers. 6. propositam repetit, & Syllogistica expolitione exponit & amplificat. Propositio est: *qui dormiunt, dormiunt nocte: & qui inebriantur, noctu sunt ebrios*: quod ut propriè verum est, ratione moris frequenter: ita allegoricè, quod hæc sint opera tenebrarum, vers. 7. Assumptio est, nobis non est nox: sed sumus filii duci: Ergo non ebrios, sed sobri simus, & vigilemus, *nos vero Christiani*, de qua Ephes. 6. armati, *induti thorace fidei & charitatis, & galea spe salutis:* ne nos

ne nos dies ille comprehendat, vers. 8. Idque confirmat à constitutione Dei, quia non ad iram, seu ad exitium, metonymicè, sed ad salutem obtinendam positi sumus, Dei consilio & facto. Medium autem saluti subordinatum est Christus, vers. 9. idque sua morte pro nobis: cuius finis & effectum est vita æterna, sive vigilemus sive dormiamus: hoc est, vivamus aut moriamur, ut cap. 4. vers. 13. & Roman. 14. vers. 8. nam aliter, quam v. 6. accipi debere, antithesis evincit; hæc de vers. 10. Quæ cum ad consolacionem pertineant, hortatur Apostolus ad mutuam consolationem, ut cap. 3. v. 18. & ædificationem continuandam, vers. 11.

Deinde ad officium erga ministros euangelii stimulat. Et ministros quidem describit à munere, quod *præfunt in Domino*, ut 1. Timoth. 5. vers. 17. deinde ab executione & opere: generatim, *quod laborant inter ipsos*: speciatim, *quod admonent ipsos*, de cultu Dei. Officium autem ecclesiæ statuit *agnitionem*, vers. 12. deinde æstimationem honorificam: & ut fucus absit, ejus fontem ac causam requirit charitatem: denique pacem mutuam, vers. 13.

Quibus subjecit promiscuè alias hortationes ad officium, correctionis; ut *moneant inordinatos*, de quibus, cap. 3. v. 11. 12. & 2. Thes. 3. vers. 10. 11. 12. consolationis; ut *consolentur pusillanimes*: tolerantiæ; ut *sublevent infirmos*: lenitatis; ut *mansueti sint erga omnes*, vers. 14. innocentia & beneficentia, vers. 15. gaudii spiritualis perpetui, quo ex fide ameris Dei, bona conscientia, & spe vite, experientia que beneficiorum Dei, animus tranquillus est & hilarius, vers. 16. invocationis Dei; cùm precatione, vers. 17. tum gratiarum actione: cuius causa impulsiva statuitur voluntas Dei, vers. 18. Hortatur præterea, *ne extinguant Spiritum*; hoc est metonymicè, Spiritus Sancti dona ipsis collata, sive ordinaria, agnitionis Dei, fidei, spei, charitatis, non extinguant sua contumacia aut negligentia: sed oleo ac materia verbi divini & officii Christiani exfuscent, Rom. 12. vers. 11. *studio non segnes, Spiritu ferventes*. Et 1. Timoth. 1. v. 6. jubet donum *ἀρετῶν*, facere ut ardescat vers. 19.

Deinde ut dona in ipsis non extinguenda; sic nec in aliis, docet, Prophetarum contemptu promiscuo, versu 20. sed ut omnia explorent ad normam divini verbi, 1. Ioann. 4. vers. 1. & quod bonum est retineant, vers. 21. Præterea à specie mali deterret, vers. 22. Denique voto hortationes concludit: vovet enim illis à Deo pacis ac felicitatis omnisi auctore sanctificationem integrum mente, voluntate, corpore, & perseverantiam illius, in adventum Domini Iesu Christi, vers. 23.

Cujus fidem à fidelitate Dei vocantis probat, vers. 24.

Atque hoc modo epistolæ tractatione absoluta, conclusionem subjecit, quæ constat commendatione Apostoli, ut pro ipso orient, vers. 25. salutatione (ut Rom. 16.) vers. 26 obtestatione, ad presbyterium ecclesiæ, de hujus epistolæ recitatione in Ecclesiæ cœtu, vers. 27. & solenni valedictionis formula, vers. 28.

CONSECTARIA.

I. **S**acra Scriptura ad necessitatem & salutem nostram conscripta, non autem ad curiositatem: ideoque modulo scientiæ divinitus revelatae contentos esse nos decet.

II. Adventus Domini certus est, utpote à Spitu Sancto revelatus, et si temporis momentum omnino incertum: quare impiè faciunt, qui temporis morâ offensi, adventum negant: aut certi de adventu; curiosè & temerè diem certum & opportunitatem illius definiunt, versibus 1. & 2.

III. Quoniam incredulis impunitatis opinione imbū-

tis, repentinum ingruet exitium, non est cur illorum successibus prosperis & tranquillitatibz temporariæ invideamus, nostram ve adversam sortem iniquo feramus animo.

I V. Iudicium Dei extreum grave est & inevitabile: quamobrem sollicitè in timore Dei ambulandum, vers. 3.

V. Quum infideles versentur in tenebris ignorantia Dei & peccati, contrà verò fideles in luce, inde appetit illos, licet opibus & honore florentes, esse miseros; hos verò in summa inopia & dedecore felices: ac propterea deberet esse in adversis patientes, vers. 4. & 5.

V I. Dies Domini fidelibus non erit exitio; eoque consolationi nobis esse debet, non horro, vers. 4.

V II. Gravius peccant fideles, quæ insideles, si peccatis indulgent, & quasi securè indormiant.

V III. Mundi mala exempla non ad imitationem, sed ad fugam inservire debent, versu 5. & 6.

I X. Quum etiam gentiles soleant pudore quadam à diurna ebrietate abstinere; turpissimum & indignissimum est, Christianos multos, hac in re, carere fronte, vers. 7.

X. Ebrietas opus est tenebrarum ac pudendum: idcirco à Christianis vitari serio debet.

X I. Virtutes Christianæ principes & individuo nexu sociatæ, sunt fides, charitas, spes, vers. 8.

X II. Doctrina de Dei gratia & certitudine salutis nostræ non laxat habenas cupiditatibus: sed eas contrahit, & ad pietatem calcar addit & exstimulat, vers. 9.

X III. Christi mors nostræ resurrectionis & vite æternæ causa: eoque illius pudore non convenit, sed ea gloriantum, vers. 10.

X IV. Non nostræ solum, sed etiam saluti aliorum pro virili, succurrendum, vers. 11.

X V. Ministri Euangelii est, non solum præesse in Domino, sed etiam prodesse: coque qui sine Domino præfunt, aut in verbo euangelii non laborant fideliter, honore indigni sunt: qualis Papa cum suis episcopis, v. 12.

X VI. Non pastores ecclesiæ, sed depastores sunt ac lupi, qui offensæ meru, ab opere admonitionis & à veritate, odium apud vulgus pariente, abstinent, vers. 12. 13.

X VII. Ministri verbi, propter vocationem & admonitionis opus, in pretio habendi sunt & amore: ergo indignè faciunt, graviterque peccant, qui propterea oderunt & accusant.

X VIII. Concordia debet esse mutua: coque iniquè faciunt, qui amari volunt, non redamare, vers. 13.

X IX. Non solum officia charitatis præstanta iis, qui officium egregiè faciunt: sed etiam iis, in quorum fide, spe, charitate, non nihil requiritur: ac pro morbi ratione, remedium aptum achibendum, vers. 14.

X X. Quum innocentia & beneficentia sit utendum erga amicos & adversarios, indignè faciunt, qui vindicta gloriantur: indignius verò, qui beneficia maleficis compensant, vers. 15.

X XI. Precatione & gratiarum actione assidua opus est: ac propterea impiè agunt, qui nunquam, aut raro Deum invocant, vers. 18. 19.

X XII. Dona Dei fovenda sunt, vers. 19.

X III. Peccant illi, qui temerè quamvis doctrinam aut contemnunt, aut admittunt, vers. 20. & 21.

X IV. Quum toti à Deo sanctificandi simus, Ergo natura omnino impuri.

X V. Quos Deus vocavit, sanctificat & conservat, vers. 23. & 24.

X VI. Paulus sanctè adjurat fideles: ergo juramentum omne non est Christianis prohibitum: ut Anabaptistæ contendunt, vers. 27.

A N A L Y S I S

SECUNDÆ EPISTOLÆ PAULI

A D

THESSALONICENSES.

Tria cum primis ad hujus secundæ epistolæ Pauli ad Thessalonicenses explicationem invitant, illius ordo, brevitas, sublimitas. Ordo; quia priori succedit, eique objecto ac similitudine scopi & materiæ convenit, eamque illustrat. Brevitas; quia tantum tribus iisque succinctis capitibus constat. Sublimitas; quoniam ad consolationem & cautionem Christianam, adventum Christi ad judicium & Antichristi ante judicium, graphicè ac propheticè describit.

In cuius linine observanda operis descriptio & partitio. Describimus autem dogmaticam N. T. scriptum, ab Apostolo Paulo ecclesiae Thessalonicensi secundò exaratum, quo eam, variis afflictionibus falsisque doctoribus & otiosis hominibus gravatam, in fide ac fructibus illius charitate & tolerancia confirmat, consolatione & bortatione adhibita: ad privatam Thessalonicensium & communem reliquarum ecclesiarum salutem, Desque in Christo redemptoris gloriam. In qua descriptione eluent occasio, finis, & media è destinata. Occasio scripti est ecclesiae Thessalonicensis periculum, cùm ab hostiis, tum otiosis fratribus: ab hostiis, partim apertis, ac persecutione, cap. 1. v. 4. partim opertis, seductione ac facta doctrina, cap. 2. v. 2. 3. ab otiosis hominibus, ecclesiam, contra primæ epistolæ c. 4. v. 11. 12. monitionem, gravantibus, cap. 3. v. 6. Finis verò proximus est ecclesiae, cum Thessalonicensis primum 2. Thes. 2. vers. 2. 16. tum etiam reliquarum 2. Tim. 3. v. 16. Rom. 15. v. 14. in fide & charitate confirmatio: medius verò est ecclesiae salus, 2. Thes. 1. v. 1. 12. ultimus est gratia Dei, in Christo redemptoris, gloria, 2. Thes. 1. v. 12. Media è destinata & ministra sunt consolatio & hortatio, insignibus additis documentis.

Partitio verò universalis reliquis etiam epistolis convenit; parres enim sunt tres, quarum duæ extremæ, præfatio & conclusio, media, tractatio rei, quæ uti necessaria est in epistola, nec omitti solet, ita reliquæ arbitriæ, quæ pro scriptoris arbitrio & occasione, omitti solent: aut omnino, ut in prima epistola Ioannis: aut partim, ut præfatio, in epistola ad Hebræos: conclusio, in epistola Iacobi.

Ad præfationem autem quod attinet ea pro more Apostoli est bimembris, constans inscriptione & salutatione. Et inscriptio quidem causam efficientem ministram & objectum epistolæ proponit, Illa est duplex, primaria quæ dictavit, Paulus, & secundaria quæ approbavit, Silvanus & Timotheus. Objectum est ecclesia Thessalonicensis, in Deo patre & Domino Iesu Christo, fide & professione fundata, vers. 1.

Salutatio verò, quid boni & à quo imprecetur notat: de qua præfatione pluribus ad primam epistolam egimus, vers. 2.

Porro Tractatio epistolæ laudatione, consolatione & bortatione absolvitur. Laudatio, in virtutum ecclesiae Thessalonicensis celebratione recta consistit: quippe principium & causa illius fuit amor erga virtutem & ecclesiam: modus verò veritas & opportunitas: finis denique ecclesiae ædificatione, videlicet confirmatio Thessalonicensium in officio, & aliorum exemplum atque imitatio. Laudatio autem hæc alia est apud Deum: alia apud ecclesiam Dei. Laudatio apud Deum, debito gratiarum actionis exprimitur, ad modestiam & gratitudinem commendandam: ne humani ingenii more, insolenter aut torpescerent laude. Ac primum gratiarum actio proponitur generatim, quod de ipsis semper gratias Deo agere deberet: idque declarat à justitia, quæ auctori Deo suum debetur: quam materiali-

gratiarum actionis exponit, insigni incremento virtutum Christianarum, cum fiduci, tum charitatis mutuæ. Quarum uti epistola prima cap. 1. vers. 3. meminit: ita augmentum egregium, ab eo tempore illis accessisse ostendit, vers. 3.

Quæ laudatio apud Deum, altera narratione laudis apud Dei ecclesiam, amplificatur: quam primum indicat generaliter: deinde speciatim declarat. Generatim quidem, cum ait, adeo ut nos ipsi de vobis gloriemur apud ecclesiam Dei: quod prima fronte alienius videtur ab officio Pauli, quod non de creatura, sed de creatore sit gloriandum: nec sibi, sed Deo gloria vindicanda. Veruntamen nihil omnino absurdi est: quia primum non de hominibns, sed de Dei donis in ecclesiam collatis gloriatur: deinde ea non sibi, suaque labori, sed Deo adscribit, ut ex v. 3. constat: denique non gratiam hominum, nec suam gloriam captat, sed Dei gloriam & ecclesiæ ædificationem; ideoque gloriatio hac non peccat. Speciatim verò gloriatio materiali explicat: tolerantiam & fidem. Quum autem tolerantia alia sit communis ac civilis (qualis etiam in gentilibus existit) alia propria ac Christiana, quæ ex fide, & Christi nomine, res adversas perfert: idcirco ut fidem conjungit (tanquam causam efficientem) ita & objecto persecutionum & afflictionum describit, quum earum patientiam vocat: quæ duo à quibusdam ita distinguuntur, ut persecutio speciem, afflictio genus notet: sed commodius est, ut de Christianarum persecutionum gradibus intelligamus: ut, pro more, persecutio antecedat, afflictio & oppressio succedat, vers. 4.

Atque hoc modo, eleganter, ad alteram tractationis partem, quæ consolatio est, transi: qua adversus periculum ab hostiis apertis & persecutoribus ipsos affigentibus consolatur bisariam: primum ab afflictionum usu & ab adjuncto exitu: deinde à sua precatione & intercessione. Ac primum tractatur sex versib. propositione & expositione. Propositio est, ipsorum afflictiones esse documentum justi judicij Dei & salutis ipsorum, ut digni habeantur regno cœlesti Dei, pro quo etiam patiebantur. Idque opponit tentationi eorum, qui iniquè, graviter, & impunè pressi, de Dei providentia & hominum sorte malè cogitant: Deum scilicet aut non esse judicem, qui curet res humanas: aut iniquè curare, & pios infelices, contrà impios felices Deoque gratos: quæ ad desperationem & defectiōnem à pietate. præceps via, ut Psal. 73. v. 2. 3. 15. Mal. 3. v. 14. 15. contrà hoc telum retorquet Paulus, cum docet, afflictiones fidelium esse judicij divini & felicitatis ipsorum argumentum ut Ps. 73. & Mal. 3. v. 16. 17. 18. & 4. 1. 2. Quod verò ex hoc loco Pontifici meritum operum stabili re conantur, quia dignitatis regni fit mentio, illud infirmum est: quia dignum latius patet, quārū meritum: hoc enim stricti tantum est juris; illud verò sèpe etiam ad iusticiam & æquitatem pertinet: nam quicquid idoneum est & conveniens, dignum dicitur, licet absit meritum: quemadmodum Matth. 3. v. 8. fructus digni resipiscientia, & 10. 11. quis dignus in domo, id est, idonus, & vers. 38. qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus, hoc est, idoneus discipulus. Nam quod illud meritum congrui vocant, vocis abusu ludunt. Deinde tolerantia & perleverantia conditio est & via regni, Matth. 5. v. 10. & 16. v. 22. & 2. Tim. 2. v. 2. Act. 14. v. 22. non causa meritoria regnandi, Rom. 8. v. 18. & 6. v. 23. stipendum peccati mors, &c. vers. 5.

Cœterum hanc propositionem insigni expositione & expositione illustrat & amplificat, divisione justi judicij Dei, ratione objecti judicandi, cùm affigentium, tum afflitorum.

affictorum, Luc. 16. vers. 25. Illorum quidem; quod iustum sit apud Deum, vicissim reddere iis, qui affligunt vos, afflictionem, nempe æternam, secundum fœdus legis & operum, vers. 6.

Horum verò, quod iustum sit apud Deum, vicissim vobis afflictis dare *relaxationem*, hoc est, Syncedochicè, vitam æternam, quam tanquam coronam & præmium justitiae, Deus justus judex die ultimo datus est, 2. Timoth. 4. 8. non propter debitum meriti humani, sed propter Christi *avatoris* & gratuitam Dei promissionem, secundum fœdus Euangeli & gratiæ. Atque hanc relaxationem declarat Apostolus à simili subjecto, cum ait, *nobiscum*: Paulus enim, Silas, Timotheus & cæteri fideles socii erant afflictionum & gloriæ: idque ad consolationis incrementum additur; ut Matth. 5. v. 12. Hebr. 12. v. 1. Quod judicium geminum amplificat Apostolus à tempore, adventu Christi secundo: & iudicis Christi majestate, ac judicii modo. Majestas indicatur, primùm, loco unde venturus, nempe è cælo; deinde comitatu ac satellitio, *angelorum potentia ipsius*, hoc est, potentibus ipsis angelis, ut Psal. 103. v. 20. aut potius, potentia Christi ministris, Dan. 7. v. 10. Matth. 16. v. 27. hæc de vers. 7.

Quæ majestas ex judicii modo describitur, cùm ratione impiorum, tum piorum. In priori, impios distinguit, primum *in eos, qui non reverunt Deum* (quales plerique infideles gentiles) qui laborant vel ignorantia simplici, Dei, in Christo, redemptoris: vel acquisita atque affectata ignorantia Dei creatoris, Rom. 1. v. 21; quarum illa arcet à vita ac detinet in morte: hæc verò meritum mortis suppli-
cium auget, Luc. 12. v. 47. deinde *in eos, qui non obediunt Euangeliu Christi*, hoc est, infideles, præsertim Judæos & gentiles, quibus prædicatum Euangeliū. Horum autem impiorum judicii modus & pœnae gravitas indicatur, ultionis instrumento *igne flammante*, vers. 8.

Et à duratione temporis, quod *pœnam pendent exitiis æternis*. Cujus infector repetitur Christus sua facie, sermone suo & gloriose robore, quod & per se & angelorum ministerio exercet, vers. 9. de quo Matth. 25. vers. 41. Cæterum quid per *faciem Christi* denotetur, inquire potest. Quidam præsentiam & conspectum Christi gloriosum & impiis terribilem significari censem; ut Apoc. 6. v. 16. dixerunt montibus & Petris, *cadite super nos & abscondite nos à facie ejus, qui insidet throno, & ab ira Agni*. Alii *faciem*, Metonymicè indignationem & iram exponunt: ut Πόντος apud Hebræos: quod in facie ira hominis appareat, sic 1. Pet. 3. v. 12. & Psal. 34. vers. 17. *facies Domini in facientes mala*, Psal. 51. v. 11. *averte faciem tuam a peccatis meis*: quibus locis, quidam Interpretes, *faciem*, paraphrasticè vertunt, *iratam faciem*. Hoc autem in loco, ira & potentia conjuguntur, ut ira non inanis, sine viribus; sed efficax indicitur. Utraque sententia probabilis; prior tamen videatur accommodior, ut quæ alteram complectatur.

Porrò modus justi judicii, quo pii judicabuntur, eorumque gloria indicatur sequentibus: ac pii quidem vocantur *sancți ac fidèles*: quod à profano mundo secreti, per fidem ac charitatem, Deo illiusque cultui sint consecrati. Gloria verò eorum describitur, primùm ex effecto, Christi in ipsis glorificatione admirabili, quum humilia fidelium corpora conformia redditurus est corpori suo gloriose, Phil. 3. v. 21. & in societatem ac participationem cælestis gloriæ, & ad hæreditatis incorruptibilis possessionem, 1. Petr. 1. v. 4. collecturus est. Secundò describitur etiam à causa instrumentalis, fide: quam non universè ponit; sed, ad consolationem fidelium Thessalonicensium, particulatim accommodat, quod *fides habita fuerit testimonio prædicationis Pauli apud ipsos*. Quod autem nonnulli, quod subjicitur, *in die illo, ad proxima verba, ad fidem aut testimonium Pauli referunt: illud alienius esse, res ipsa ostendit*. Quum enim per parenthesin inserantur ista (*quod fides habita sit testimonio nostro apud vos*) sequentia, *in die illo, construenda sunt cum initio hujus versus: intelligit enim diem illum ultimum judicii: ut tardium moræ & dilationis gloriæ minuat*, Luc. 21. v. 19. & impatientiam frænet, ut Colos. 3. v. 3. *Quum Christus patet factus fuerit Vista nostra, tunc*

& cum illo patet factus in gloria. & Heb. 10. v. 35. 36. 37. nō abjecerit is fiduciam vestram, &c. adhuc enim pusillum tempus est, & qui venturus est, veniet, & non tardabit, vers. 10.

Qua via ac ratione, primum propositæ consolationis argumentum absolvitur. Alterum verò supereft, à Pauli Apostoli cura ac comprecatione perpetua, pro ipsis, hoc est, ipsorum bono & proximo & remoto. Ac proximum exponit cum universè, tum particulatim. Universè, cum ait, *ut vos dignetur vocatione*. Cæterum *vocationis* vocem quidam figuratè, per Metonymiam, cælestem gloriam, ad quam vocati erant, intelligunt: alii contra *vocationem* ad obedientiam Euangeli. Quum autem illius haberent initium & progressum aliquem, eatenus non intelligi: sed ratione augmenti & complementi seu perseverantiae: quod phrasis scripturæ & rei accommodatus: nam particulatim hoc declarat à propensæ benefaciendi voluntatis ac charitatis, & à fidei complemento: quibus duobus officium Christianum continetur. Nam quod *indulsa gratuitam benevolentiam* vertunt, & *bonitatem* simul ad Deum referunt, ac si fontes beneficiorum divinorum indicarentur, illud non videtur necessarium: *indulsa* enim propriè non significat gratuitam benevolentiam, sed tantum approbationem animi, & Metonymicè, propensum animum ac delectationem, sive debitam, sive indebitam: ut ex vocis origine & bonorum authorum & S. Scripturæ usu constat, Rom. 10. v. 1. *cordis mei indulsa*, propensa voluntas, *indulsa* ut Oecumen. exponit, Phil. 1. v. 15. *hominum indulsa* opponitur invidiæ. & 2. Thess. 2. v. 12. objectum illius etiam statuitur iniquitas, *indulsa* *iniquitate*, *delectatio iniquitate*. deinde *indulsa*, *indulsa*, id est, bonitas, fides, etiam hominibus tribuuntur, ut effecta spiritus, Galat. 5. vers. 22. Quare, etsi ad Deum referri possit; tamen, quemadmodum Paulus vers. 5. Deo pro fide & charitate mutua, quæ alii in alios bonitatem propenso animo exercebant, gratias egit, sic hoc loco omnino videtur, convenientissime, pro earundem virtutum complemento, precari; quemadmodum *indulsa* Pauli & communicatio conjunguntur, 1. Thessalon. 2. v. 8. & Paulus Roman. 15. v. 14. Romanos ait plenos *indulsa* bonitatis & plenos omni cognitione. Deinde *opus fidei* dici potest bifariam, vel ut fides causam efficientem notet: vel subjectum: unde duplex oritur expositio; nonnulli per *opus fidei* actum virtutis fidei & confessionem, ut 1. Thessalon. 1. v. 3. alii ipsam fidem, quæ opus est Dei, per appositionem intelligunt: quod Paulus preceret, ut Deus bonum opus fidei quod in ipsis caperet, perficeret, potentia sui spiritus, 1. Pet. 1. v. 5. Philipp. 1. v. 6. mundum mundique principem & carnem domando. Sed prior expositio magis quadrat, quia phrasis proprietatem servat: deinde cum Apostoli loco 1. Thessal. 1. vers. 3. convenit, ubi fidei non minus quam charitatis & spei opus, à fidei virtute atque habitu distinguuntur: denique quia uberior est interpretatio, ut quæ alteram includat.

Quod bonum proximum, ultimo, ac fine, nempe gloria dupli amplificatur, primum Domini nostri Jesu Christi: deinde Christianorum Thessalonicensium: cuius fontem, ut Rom. 6. v. 33. adscribit, gratiam, hoc est, gratuitam benevolentiam, Dei nostri & Domini nostri Jesu Christi, vers. 12.

C O N S E C T A R I A.

I. **P**AULI Apostoli exemplo, Ecclesiæ non solum ministerio verbi coram colligendæ sunt: sed etiam à Pastoribus absentibus, per literas saepius confirmandæ, ut in officio persistent.

II. Quamvis inter Ecclesiæ pastores, alii donis alios superent; honestè tamen consortes suos, Pauli exemplo, in amore & honore habere debent.

III. Ecclesia vera in Deo & Christo fundata tantum est: quare qui aliud fundamentum statuunt, & hominum placitis innituntur, Ecclesiæ titulum falsè sibi arrogant, vers. 1.

IV. Deus est gratiæ & pacis causa efficiens & perficiens, vers. 2.

V. Bonæ

V Bonorum auctori Deo gratias agere non est nobis arbitarium, sed necessarium ac debitum officium.

VI. Hujusmodi autem gratiarum actio non debet esse rara ac languida: sed seria ac perpetua.

VII. Ministri verbi, Ecclesiaz à se collectaz, in pietate, profectum, suum bonum ducere debent: ac pro eo gratias agere, & Ecclesiaz gratulari.

VIII. Fidem Christianorum & charitatem augescere decet.

IX. Charitatis autem proximi mutua esse debet: ideoque peccant, qui in officiis in alios, officium erga se flagitant.

X. Quum pro incremento fidei & charitatis Deo gratia agendaz sint, inde apparet, illud esse Dei donum: eoque non humanis meritis tribuendum, vers. 3.

XI. De aliorum dotibus gloriari licet, modò Deo & veritati inserviatur.

XII. Qui piè volunt in Christo vivere, persecutionem patientur: eoque non est, cur eo offendamur: sed fidei conjungenda est tolerantia, vers. 4.

XIII. Quum afflictionum tolerantia sit fidelibus argumentum justi judicij Dei & salutis ipsorum: ergo iniquè faciunt, qui inde occasionem arripiunt Dei iustitiam arguendi.

XIV. Quum Deus in fide perstantes constanter dignetur regno Dei, æquo animo contemptus hominum & iatura regni terreni ferenda.

XV. Exitus afflignantum Christianos est æterna ipsorum afflictio: Ergo non est cur impatienser crucem feramus, & sortem ipsis pro tempore secundam invideamus.

XVI. Deinde hoc exitu territi, ab aliis iniquè opprimendis abstinere debemus, vers. 6.

XVII. In afflictionibus nosciris, beatus exitus & sanctorum apostolorum aliorumque societas consolationi esse debent. vers. 7.

XVIII. Angeli sunt potentiaz Domini nostri Christi ministri: ergo Christus Angelis major: eoque curaz & potentiaz illius consideratione, rerum adversarum acerbitas mitiganda, & metus potentiaz aduersiorum tollendus, vers. 7.

XIX. Ignorantia Dei à justo illius judicio & exitio neminem excusat.

XX. Quum ultio judicij universalis sit futura igneflammante; hinc supplicii gravitas colligitur & impiorum infelicitas: & propterea Euangelio Christi obediendum. vers. 8.

XXI. Non solum gravitas supplicii impiorum, in pœnæ modo; sed etiam in æterna duratione consistit: quapropter non est, cur temporario rerum successu gloriantes fidibus insultent: aut fideles eo offendantur.

XXII. Adventus Christi secundus futurus est glorioius: ideoque prior adventus humilis & crux Christi offendiculo esse non debet.

XXIII. Quum nec potentiam nec vultum irati judicis Christi latiri sint impii; sed in pœnas æternas abigendi: cum timore & sanctitate saluti studendum, vers. 9.

XXIV. Omnes fideles sancti sunt: ergo sanctè iis vivendum.

XXV. Officium ministrorum Euangeli est, veritatem salutiferam divinitus acceptam fideliter tradere ac testimonio confirmare.

XXVI. Vicissim Ecclesiaz est, doctrinæ & testimonio euangelico fidem adhibere.

XXVII. Cœlestis gloria creditibus omnibus communis est.

XXVIII. Eamque vera fide singulos fideles sibi accommodare oportet.

XXIX. Quoniam gloria æterna fideles manet: æquo animo ignominiam temporariam ferre ac superare decet.

XXX. Quum Christi gloria ex nostri glorificatione dependeat, utpote capit is gloria ex membris, non est cur de ejus certitudine dubitemus.

XXXI. Quandoquidem gloria nostra reservata est ad diem ultimi judicij: non est cur impatientius moram

illius feramus, aut de die illo abhorreamus, vers. 10.

XXXII. Pastorum & reliquorum fidelium officium est, pro Ecclesiaz salute, apud Deum, precibus intercedere.

XXXIII. Precatio nostra niti debet hoc fundamento, quod Deus est Deus noster, hoc est, scđdere salutifero nabis, per Christum, devinētus pater ac servator.

XXXIV. Deus est bona voluntatis & fidei causa perficiens, vers. 11.

XXXV. Salus nostra ex gratia Dei nostri & Domini Jesu Christi oritur: Ergo non est merita, ut falsò Pontificis statuunt, vers. 12.

C A P U T S E C U N D U M.

Q UUM tractationis hujus Epistolæ partes sint tres, laudatio, consolatio, hortatio: duas priores, quæ cap. I. continentur, exposuimus: superest verò tertia, cuius scopus est Ecclesiaz Thessalonicensis confirmatio in officio, cùm fidei adventus Christi; contra falsos doctores, cap. 2. tum charitatis, præsertim in fratum inordinatorum correctione, cap. 3. ut etiam ex cap. 2. vers. 15; 17. & 3. v. 5. apparet. Modus verò ac via petendi hunc scopum utrobique est hortatio.

Prius membrum constat propositione, confirmatione, conclusione. Ac propositio tractatur præfatione ante rem, & re ipsa. Præfatio ad docilitatem comparata est, & hortationi addit pondus, à persona & ab hortationis modo. Personam indicat relatè, cum fratres vocat, quod videlicet ab eodem patre Deo, eademque matre Ecclesia Christi, virtute Sp. S. ex incorruptibili Euangeli semine regenerati essent, 1. Pet. 1. vers. 23. Jac. 1. v. 18. enque summam ac mutuam haberent cognitionem & amoris mutuum vinculum arctissimum: unde hæc sollicita hortatio profluxit.

Modus hortationis non est mandatum, pro jure legationis apostolicæ: sed emphatica rogatio & obtestatio: nam rogatio intimum ac serium Apostoli studium: obtestatio verò, rei, ad quam hortatur, præstantiam ac necessitatem designat: rogat enim obtestando, primum per adventum Domini nostri Iesu Christi: deinde per nostri ad eum aggregationem. Nam quod quidam ἐν τῷ vertunt de, & quantum ad exponunt, ut materiam seu objectum noter; illud dilutius est: quum contra, si ἐν τῷ vertamus per, ut causam significet, (quemadmodum apud bonos auctores ita in usu esse solet) optimè fluat. Cœterum adventus Christi hic non primus & humilis, quo venit judicandus: sed secundus & glriosus, quo venturus est judicatum vivos & mortuos, intelligitur. Necetiam, ut nonnulli putant, aggregatio nostri spiritualis præsens, qua fide Christo sumus uniti; sed corporalis ac futura Christi adventu designatur: de qua Matth. 24. v. 38. & 1. Thess. 4. v. 17. idque etiam ex hujus Epistolæ cap. antecedenti vers. 5. 7. 10. 12. colligitur: nam hac ratione hanc partem hortatoriam consolatoria eleganter connequit, dum illam ex hac deducit: ut, quam charus ipsis esset Christi adventus & ipsorum consequens salus, roganti Apostolo parerent, vers. 1.

Cui præfationi hortatio cohæret, ad fugam seductionis falsæ doctrinæ, de imminente die illo Christi, hoc est, ultimo adventus Christi die, Luc. 17. v. 24. nam quamvis alibi, ut 1. Joan. 2. v. 18. adesse novissimam horam, seu tempus dicatur: illud tamen, ob diversam relationem, huic dicto minimè repugnat: nam comparatè cum temporibus primum Christi adventum præcedentibus, sequentia ad secundum adventum vocantur novissima tempora, Heb. 1. 1. Deinde quamvis etiam dies Christi instare doceatur: illud etiam intelligitur relatè ad Deum & ad tempora consequentia secundum adventum, quæ longissima, quia æterna 2. Petr. 3. v. 8. Denique relatè ad impiorum exspectationem, 2. Pet. 3. v. 10. & 1. Thess. 5. v. 2. 3. quibus futurus inexspectatus & repentinus Christi dies. Hoc autem in loco instare negatur, eo sensu, quo à seductoribus affirmabatur, qui non post aliquot annorum centurias, Deo soli notas; sed brevi, ipsis viventibus, adventurum Christum fingebant, contra sententiam Christi, & mentem atque assertiōnem Pauli, 1. Thess. 5. 1. 2. Hanc autem seductiōnem

nem suis membris & modis describit. Membra enim sunt error mentis & terror animi: quorum indignitatem etiam à temporis, quo recte instituti sunt, brevitate exaggerat, cum ait, cito. ut Gal. 1. v. 6. Modi quibus ad eam rem seductores abusi, fuerunt falsi prætextus, cum spiritus, hoc est Metonymicè, revelationis Sp. S. tum doctrinæ Pauli, per sermonem & epistolam. Quum enim & coram, sermone, de adventu Christi & fine seculi, differuerit 1. Thess. 5. 2. & 2. Thess. 2. v. 5. & per Epistolam absens, primam vide licet ad Thess. cap. 4. videntur (ut recte veteres Theologi observarunt) utroque & Pauli sermone & epistola abusi, præsertim 1. Thess. 4. v. 15. nos vivi reliqui ad illius adventum, & v. 16. deinde nos vivi reliqui: quasi illa essent de Pauli & Thessalonicensium tum viventium personis propriæ dicta: quum contrà (ut ostendimus) Synecdochicè sint intelligenda, 1. Cor. 15. vers. 52. nos vivi, hoc est, è nostro corpore, è fidelium numero vivi: nam fideles ad finem mundi, unum constituant corpus mysticum, cuius caput Christus, 1. Cor. 12. v. 12. Eph. 4. v. 16. & 5. 31. idque colligi poterat ex 1. Thess. 5. v. 1. 2. Hæc de Vers. 2.

Quare generatim fraudem adversariorum & cautionis officium indicat, quum ait, ne quis vos seducat ullo modo, hoc est, prout Satan est versipellis, hoc vel alio quocunque modo. Atque hæc est hortationis propositio, cui confirmatio gravissima ac prophetica adjicitur, quod ante Christi adventum quædam praerebeant, quæ nondum sint completa: quum autem illa sint varia, hoc in loco duo illustria recensentur, apostasia & antichristi revelatio, quæ propter obstaculum differentur. Ac de utroque loquitur Apostolus per ellipsis, cum ait, quoniam nisi evenerit apostasia, seu defectio prius, &c. nempe non veniet dies Christi: ut ex orationis serie & versu antecedenti omnino colligitur: eoque ellipsis hanc supplevit Oecumenius ad vers. 4. noster interpres minus remotè, pauloque clarius, initio tertii. Per apostasiam autem quidam corporalem à Romano Imperio; alii contra spiritualem à Christo defectionem accommodatius intelligunt: & quidem vel impropriè, per Metonym. ut antichristum notet: quemadmodum enim scelus pro egregiè scelesto: sic apostasiam pro insigni apostata & defectionis auctore ac fautori sumtam arbitrantur: vel propriè, ut ipsam actionem defectionis & quidem à Christo Synecdochicè significet. Quum autem defectio alia sit particularis, quæ particulari loco, partique orbis exiguae contingit: vel universalis, quæ per universum pene orbem se diffundit: non illa; sed hæc intelligitur: nam eo tempore, quo Paulus hoc scriberet, particulares extiterunt defectiones: universalis verò postmodum secuta est, de qua etiam 1. Timot. 4. v. 1. Spiritus autem disertè dicit, fore ut postremis temporibus deficiant quidam à fide: hoc est, doctrina & profelione fidei.

Sed objiciunt Pontifici: adversus quos portæ inferorum non prævalebunt, illi non deficient. Atqui adversus Ecclesiam universalem portæ inferorum non prævalebunt, Matt. 16. ergo Ecclesia universalis non deficit. Deinde si Ecclesia universalis desinit (quæ Christi regnum est) desinet Christus esse re ipsa rex. Atqui hoc impium: ergo & illud. Verum est fallacia ignorationis elenchi: quia Ecclesia aliter à nostris; aliter in argumentatione adversariorum accipitur: nostri enim Ecclesiam universalem non invisibilem (quæ solos electos & vere fideles complectitur, de qua Christus loquitur, Mat. 16.) sed visibilem, quæ electi & hypocritis constat, Mat. 13. intelligunt: & quidem universalem: verum non absolutè ac simpliciter (alioqui electi iis contenti simul deficerent) sed relate & secundum quid: relatè quidem ut totus penè orbis, parti illius opponatur; secundum quid verò, ratione maximæ partis Ecclesiæ, hoc est hypocitarum: Ecclesiæ interim verâ, in paucis verè fidelibus, superstitio, ac Christo super iis regnante. Hæc autem defectio evenit sensim, potissimum verò ut recte observatur, primum per Mahometem, qui omnino, & re & professione, à Christo & Christiano nomine defecti, magnamq; orbis partem ad apostasiam seduxit: deinde per Episcopos Christianos, præsertim Romanum, qui sub nomine Christiano, antichristianam tyrannidem in Ecclesiam

invexit. Atque hæc apostasia primum est, quod hoc in loco, ante Christi adventum, eventurum prædictum Apostolus.

Alterum est revelatio Antichristi. Quum autem id, quod revelatur, prius existat, ostendit, antichristum primum fore, antequam patet: quod fit bifaria: nam revelatio prima est regni illius, initio Ecclesiastici, postea politici: de quo v. 7. altera impietatis ac fraudis, de quo vers. 8.

Cœterum quia hæc prophætia est maximi momenti, idcirco Antichristum graphicè, ad fidelium cautionem & consolationem, describit quadruplici circumstantia: primum effecti peccati; deinde adjuncti consequentis exitii; tertius subjecti loci; denique adjecti temporis. Prima circumstantia indicatur, cum Paulus antichristum vocat, hominem illum peccati, id est, peccatorem, per hebraismum, quæ substantivum cum substantivo constructum pro adjectivo usurpat. Quum autem hæc vox in S. Lit. sumatur aut propriæ ac generatim, pro quovis legis divinæ transgressor: aut speciatim, per Synecdochē, οὐλὴ ἡξεχῆ, pro eo, qui peccatis omnino deditus ac mancipatus est; seu pro homine egregiè scelerato: sic hoc in loco accipi debere, res ipsa evincit: quia discernitur hoc modo, ab aliis hominibus, qui communī ratione peccatores existunt.

Altera circumstantia nempe adjectum exitium describitur, quum phrasē Hebræa, filius perditionis, hoc est, homo perditissimus vocatur: ut filius iræ Eph. 2. v. 3. quum autem perditio alia sit temporalis, alia æternæ: hæc per Synecdochē intelligitur, ut Joan. 17. v. 12. Iudas vocatur filius perditionis, hoc est, non solum jure, ut omnes, naturâ, Ephes. 2. v. 3. sed etiam re, perditioni æternæ obnoxius, ac perdendus. Verum hoc in loco exurgit quæstio, an Antichristus qui hic describitur, sit persona aliqua singularis, absolutè ac simpliciter unica numero. Pontificiū affirmant, ut suum Pontificem tueantur: & mysterium iniquitat̄ componant. Orthodoxi verò contra asserunt, singularem quidem personam denotari: sed non absolutè ac simpliciter unicam numero: sed unicam tantum relatione unius temporis, & ordinis: successione verò temporum plures; seu quod eodem redit, unam ordine ac persona, quam sustinet: plures successione. Quemadmodum enim singularium animalium, leonis, ursique specie, regna regumque successiones recte Danieli denotantur: ita non est absurdum, ut adversarii contendunt, plures successione & ordine in unum congruentes, singulari numero, hominis voce denotari.

Sed rursus instant: si Antichristus vocaretur sine articulo αὐτῷ, alia esse posset ratio: nunc verò cum articulo ὁ αὐτός. Ergo homo singularis unicusque omnino designatur: in quo argomento exultant ac sibi mirificè placent adversarii: sed inepti: quia falsa est consequentia, quam nec ex grammaticis, nec ex Scripturis didicerunt: nam articulus vim quidem atque emphasis habet; sed nec perpetuò (cum saepe redundet) nec qualem contendunt Pontificiū: nam Matth. 12. vers. 35. ὁ ἀγαθὸς αὐτός, &c. & Marc. 2. v. 27. Sabbathum factum est διὰ τὸ αὐτόν, &c. & Luc. 4. v. 4. non pane solo vivit ὁ αὐτός, Luc. 11. 24. quum impurus Spiritus exierit εἰς τὸ αὐτόν, 2. Tim. 3. v. 13. articulus redundat: denique 2. Thess. 2. v. 6. 7. ὁ κατέχω & ὁ κατίχω cum articulo, de Romano Imperio & imperatorum successione ipsimet Pontificiū intelligunt. Huc accedit, quod Matt. 16. v. 18. δοῦ τούτῳ τὸν ἀρνητήν super banc petram, &c. non de unica persona Pontificis, aut unius temporis Ecclesia: sed de perpetua & ordinaria Pontificum & Ecclesiæ successione intelligunt. Hoc igitur statuimus, emphasis quidem esse: sed hunc antichristorum ordinem insignem distingui, articulo, à vulgaribus hereticis & antichristis, ut 1. Joan. 2. v. 18. hæc de v. 3. & secunda circumstantia Antichristi.

Antequam verò tertia proponatur, primæ illustratio opportunè adjicitur: nam peccata Antichristi primum generatim reponuntur, cum vocatur ὁ αἰλούμενος adversarius ille. Sic enim vertendum esse ostendit constructio & usus hujus vocis, ut 1. Cor. 16. v. 9. ἀλλοιούσες πόνοι, adversariis multi, & 1. Tim. 5. v. 14. nullam occasionem dare τῷ αὐλαρμάτῳ adversario, hoc est, Satanæ, ut ex v. 15. & 1. Tim. 3. v. 6. 7. colligitur, idque per Synonymiam: nam Satan

Satan hebraicè ~~adversarius~~ adversarium notat. Hoc autem nomen bisfariam in Sacris Literis accipitur, aut relatè ratione actionis, ac per infirmitatem, ut Christus Petro dicit Matth. 16. 23. *abi ad me Sarana*; aut absolutè ratione universi studii & vitæ: idque vel communiter, ut Ecclesiæ persecutores & hæretici quivis: vel *τὸν ἵβρον*, ut Diabolus, & Antichristus, quemadmodum enim Diabolus vocatur *ἀπόλετος*, quod insignis sit ille *ἀπόλετος* adversarius Dei & filiorum ipsius, 1. Pet. 5. 8. sic primogenitus Diaboli & filius peccati propterea vocatur specialiter & *τὸν ἵβρον* ille antichristus, 1. Ioan. 2. 8. & *ὁ ἀπόλετος*: quod Christo sit adversarius, cum ratione ipsius personæ, cuius gloriam violat: tum ratione membrorum, seu Ecclesiæ, quam oppugnat ac persequitur.

Atque huic generali peccatorum Antichristi expositio-
ni, specialis subjicitur: eaque bimembbris; unde generalis confirmatur: duo enim tribuit peccata insignia ac verè Diabolica, impietatem simul & superbiam horrendam, cum in Deum, tum simul in Ecclesiam: in Deum, cum ait, ipsum *sese efferre adversus omnem, qui vocatur Deus, aut numerum*: hoc est, tam verum, quam falsum Deum, ut oppositio ac distinctio ostendit. Hæc autem elatio fieri potest bisfariam, aut factis & reipsa, aut verbis etiam: prius autem hoc loco intelligitur: nam ut Paulus de hominibus impiis ait, eos profiteri se scire Deum, factis verò negare, Tit. 1. v. 16. Ita & antichristus: idque & Paulus docet, cùm ipsum, in templo Dei sessurum & fraude usurum ostendit, vers. 10. & res ipsa evincit: nam si aperta professione sese supra Deum eveheret, nullam sibi in templo Dei faceret fidem, aut non diuturnam. Quare quod Pontificii ex hoc loco conantur probare suum Papam non esse antichristum, quod non sese Christi adversarium profiteatur, sed vicarium; nec sese supra Deum efferrat, quum se Dei servum vocet: illud sua sponte corruit: quia falsa nituntur hypothesi: non enim de professione antichristi; sed de factis loquitur Apostolus; quæ in Pontifice comparent: nam cum se Christi vicarium vocat, honorem regni illius, in quo Christus solus caput est, sibi arrogat; & leges à Deo Christoque solo legislatore spirituali latus mutat, auget, abrogat, quemadmodum se quidem servum servorum, Domini verbis vocat: reipsa verò sese tanquam tyrannum servorum Domini gerit, & Dominos suos, reges & imperatores, ad pedum oscula detrudit. Idque amplius ex impia superbia in Ecclesiastri liquet, quam Apostolus, addita tertia loci circumstantia, describit, cum ait: *ad id ut in templo Dei tanquam Deus sedeat, demonstrans se esse Deum*: hoc est, non solum ita impius erit in Deum; sed etiam adeo fallax, ut in Ecclesia sedem figat ac dominetur, non ut pastor, sed de-pastor Ecclesiæ & adversarius Dei, arrogata sibi divina autoritate, falsoque se Deum esse demonstrans: nam quod nonnulli vertunt, *in templum Dei sedebit*, ac si sensus esset, sese templum Dei esse jactabit, illud non satis convenit verbis insertis, *ut Deus*: quare *hunc sumitur, ut semper, pro eo, quod Dei instar, in templo illius sedeat*, hoc est, solum Dei occupat. *Templum* autem vocat Ecclesiam Dei, metaphorâ ac similitudine, à typo legalis templi derivata: nam ut templum Dei, Dei cultui erat sacrum, quod profanari sine impietate non poterat, in quo Deus præsentia sua grata præsidebat: ita Ecclesiæ fuit typus, quæ propterea vocatur Dei domus, 2. Timoth. 3. v. 15. & fideles Dei templum, 1. Cor. 3. vers. 17. è vivis lapidibus exstratum, 1. Pet. 2. 5. in quo & Deus habitat, 2. Cor. 6. 16. & fideles sacerdotes sunt, ut spirituales hostias, Deo acceptas per Christum, offerant 1. Pet. 2. 5. sic Ecclesia triumphans, Apoc. 3. 12. & 7. 15. & 11. 19. Nam quod Pontificii contra disputatione, templum Dei significare templum Hierosolymitanum, illud ineptum: nam templum Hierosolymitanum erat brevi omnino destruendum ante antichristi dominatum. Ac quamvis Irenæus ita exposuerit, illud factum esse, verisimile est, quod Papiæ, antiqui sed exigui judicii ac creduli nimis scriptoris, authoritate fuerit deceptus: ut etiam in explicatione Apocalypsis, in qua, figuratè dicta propriè perperam accepit, ipsi evenisse con-

stat. Eoque Chrysostomus utrumque conjunxit, & Hieron. ad Algasiæ quæstionem. 11. eam sententiam corrigens, ait, *sedebit in templo Dei, vel Hierosolymis: vel in Ecclesia: ut verius arbitramur*. Quam sententiam probat etiam Thomas Aquinas, ad hunc locum. Et Oecumenius ait, *non in Ierusalem, sed in Ecclesiis Dei*. Quare quod hinc colligunt Pontificii, Papam non esse antichristum, quia non Hierosolymis; sed Romæ sedet: consequentia absurdâ est. Quemadmodum etiam, quod ex impietate & superbia Antichristi argutantur, Papa, inquit, sedet in Ecclesia, sed non ut Deus ac Dominus summus; sed ut Christi vicarius, nec se demonstrat esse Deum; sed Dei servum. Ergo non est Antichristus. Falsum enim est antecedens: nam, ut, quæ modo attuli, non repetam, auctoritatem divinam & dominium exercet in Ecclesiam, dum omnium iudiciis sese eximit & judicem ac regem universalem statuit: qua de re memorabiles cumprimis sunt duo loci, In iure Pontificio: prior in decreto Gratiani, dist. 40. si *papa*, dictum Bonifacii martyris. Si Papa sive fraterne salutis negligens reprehenditur, inutilis & remissus in suis operibus & insuper à bono taciturnus; quod magis officit sibi & omnibus: nibilominus innumerabiles populos catervatim secundum dicit primo *mancipio gebennæ*, cum ipso plagiis multis in æternum vapulaturos: hujus culpas istuc redarguere presumit mortalium nullus, quod cunctos ipse judicaturus à nemine est judicandus, nisi reprehendatur à fide devius. Posterior locus est Bonifacii octavi, qui ob insignia scelera potius Malefacius esset appellandus, Extravag. comm. l. 1. c. 1. unam sanctam, asserit, si potestas spiritualis minor deviat, à suo superiori; si verò suprema, à solo Deo, non ab homine poterit judicari, testante Apostolo, 1. Cor. 2. spiritualis homo judicat omnia, ipse autem à nemine judicatur. & in conclusione addit. Porro subesse Romano pontifici omnem humanam creaturam, declaramus, dicimus, definimus & pronunciamus, omnino esse de necessitate salutis. Quò etiam pertinet glossa ad eum locum. Christo data erat omnis potestas in cælo & in terra. Matth. 28. Ergo summus pontifex, qui est ejus vicarius, habebit banc potestatem. Item, *Iesus Christus, dum fuit in hoc mundo, & ab æterno naturaliter Dominus fuit, & de jure naturali in imperatorem & quoscunq; alios depositionis sententiam ferre posuit; & damnationis, & quascunq; alias, ut pote in personas quæs creaverat & donis naturalibus & gratuitis dotaverat, & etiam conservabat: Et eadem ratione vicarius ejus potest: nam non videtur Dominus discretus fuisse (ut cum reverentia ejus loquar) nisi unicum post se talem vicarium reliquist, qui hæc omnia posset*. Et postea: *divinum dominium est illud, quod est apud Deum, super omnem creaturam, ipse enim Deus creator est omnium*. Item, *hujus autem regni & sacerdotii principatum perpetuum commisit filius Dei Petro & successoribus ejus*. Huc etiam pertinet, quod se Deum in terris à Pontificiis scriptoribus vocari lubens sustinet. De quibus, querela gravissima, in Claudio Espencæ Parisiensi Theologo doctissimo (quem non procul à regno Dei absuisse appetet) in Epistola ad Titum c. 1. p. 76. Quid enim (inquit) vel excusare vel ex cogitare verum aut verisimile possunt, quibus non vel Rex, vel Cæsar, non populus, non clerus, non generalis Synodus, non deinde Ecclesia dicere potest, Cur ita facis? Et illud Poëtæ theologi Monachi Mantuani objicit ac probat:

Vivere qui cupitis sancte, discedite Roma:

Omnia cum licent, non licet esse bonum.

Hæc pauca, ex innumerabilibus locis, sufficient, ut inde constet, Papam, in Ecclesia, sedere ut Deum: & sele ostentare ut Deum. Sed hic objiciunt rursus: Si Papa sedet in Ecclesia Dei: sequitur Ecclesiam Romanam esse veram Christi Ecclesiam: ac propterea reliquos, qui ab ea secessionem fecerunt, esse extra Ecclesiam. Verum partim consequens distinguitur, partim consequentia negatur: nam Ecclesia Romana accipitur, aut pro meliori, aut pro majori parte. Si priori modo, damus esse Ecclesiam: quia Ecclesiæ reliquiæ ibi adhuc supersunt, quæ sub jugo Pontificis gemunt & genua sua Baali non curvarunt, ut apud Israelitas, Rom. 11. 4. Si posteriori modo, pro Pontifice & conjuratis illius ministris & ecclesiis accipient, negamus. Ideoque non à priori parte, seu cætu recte sentientium

D dd

(qui-

(quibus fide conjuncti manemus) discessimus: sed à posteriori: nec simpliciter, sed secundum quid: quod enim bonum habet, retinuimus: quod malum, reformatione Ecclesiæ rejecimus: non enim ab Ecclesia Romana discessimus, nisi quatenus illa discessit à Deo: Hæc de v. 4. & antichristi peccatis, exitio, atque sede.

Quæ ab antecedenti Pauli doctrina, sermone coram ipsis proposita, & à Thessalonicensium memoria illustrantur: & quidem interrogationis schema: ut indignitatem credulitatis, in admittenda seductorum, de instanti adventu Christi, sententia, gravius argueret: *nonne, inquit, meministis, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?* vers. 5.

Postrema revelationis Antichristi circumstantia est tempus. Ostendit enim superesse obstaculum, quo fieret, ut nondum, sed suo tempore retegeretur. Hoc autem obstaculum Severianus apud Oecumen. de Spiritu Sancto exponit, qui sua grata præsentia arcet antichristum: sed cum offensus hominum peccatis discedet, illum reiectum iri; quod v. 10. potest illustrari. Alii de Euangelii prædicatione toto orbe futura intelligunt, quæ antecedere beat antichristum: primum enim conjungendam esse toto orbe Ecclesiam, antequam illius ingratæ, v. 10. defactio esse possit, & antichristus retegi, Matth. 24 v. 14. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo in testimoniis omnibus gentibus & tunc erit finis.* Alii de Romano Imperio: alii denique de Euangelii propagatione & Imperio Romano simul intelligunt. Quinimo hæc omnia, ut obstaculi generalis modi diversi, conjungi non male possent, nisi duo obstant: primum rei circumstantia, nempe obscuritas, quod bis tecù ac generatim obstaculi meminit, nec semel exprimat: cum tamen, uno excepto, tuto declarari possint: deinde nisi obstat explicatio, vers. 7. ubi ἡ κατέχειν obstant nominatur, quod personæ convenit: & modo diversum, re idem notat, quod obstaculum: ut vocum cognatio & orationis connexio ostendunt. Quare Romanum Imperatorem Romæ imperantem, hoc obstaculum esse apparet: ut veteres plerique & recentiores interpretes, etiam Pontificii, exponunt: hoc enim florente ac degente Romæ latebit ac coerebitur dominatus antichristi, qui in ea urbe, utpote septicollis illa & regum terræ domina sessurus prædicatur, Apoc. 17. vers. 9: 18. Hæc de v. 6. Idque clarius exponitur: nam ei, quod dixit, retegetur, respondent, tanquam exegesis, illa: *Iam enim ἡ γῆ τοῦ μυστηρίου iniquitatis:* hoc est, per hebræam hypallagen, iniquitas mysterii, seu mystica & arcana. Quo modo per Metonymiam, plerique Antichristum intelligunt: ac sanè ita dicitur Apoc. 17. v. 5. *fron̄tē illius inscriptum nomen μυστίου, Babylon magna mater fornicationum & abominationum terræ.* Atque ita vertendum erit ἡ γῆ τοῦ μυστηρίου operatur, ut vulg. interpres reddidit, qualis usus vocis 1. Thess. 2. 14. *ἀπὸ θεοῦ ἡ γῆ τοῦ μυστηρίου, sermo Dei agit in vobis.* Atque hoc modo sensus erit, antichristum Apostolorum temporibus extitisse: non in sua persona; sed in spiritu & antecessoribus & auctoribus, qui illi, viam pararunt ac fundamenta straverunt impietas: quales Simon magus, Ebion, Cerinthus, aliique consimiles, qui Iudæorum superstitionem & Ethnicon idolatriam religioni Christianæ immiscere studuerunt: de quibus 1. Ioan. 2. 18. *audiuitis antichristum illum venturum: et iam nunc antichristi multi cœperunt esse;* & v. 22. *bis est antichristus qui negat Patrem & Filium.* Et 1. Iohan. 4. 3. *Et bis est antichristus (Spiritus) ut constructio evincit; illius antichristi, quem audieritis venturum fuisse & nunc in mundo est.* Alii vero eodem servato sensu, modo tamen diverso, per mysterium iniquitatis, non antichristum per Metonym. adjuncti: sed iniquitatem, quam secutus est, propriè intelligunt; & ἡ γῆ τοῦ μυστηρίου vertunt, peragunt. Quemadmodum Tertull. lib. de resurrectione, *agit ut arcana iniquitas: quod apostaticæ sedis antichristi fundamenta, jam ipsis Apostolorum temporibus jaciebantur, sed ita ut homines fallerentur.* Ut enim Euangelium vocatur *mysterium pietatis,* 1. Tim. 3. 16. & *fides, v. 9. Dei, Coloss. 2. 2. Christi, Col. 4. v. 3.* ita doctrina antichristi recte ex adverso dici potest, *mysterium iniquitatis, perfidiae, Satanae, antichristi.* Ac sanè

adeò insidiosè Satanæ hanc doctrinam sparsit, ut paulatim Ecclesiæ Christianæ imprudentes fuerint infectæ Ju-daismi & Ethnicismi seminibus: quæ deinde ita succreverunt, ut antichristum invexerint. Quod perspicuum est ex Papia, Jrenæo, Tertulliano, Clemente Alexandrino, Origene, Chrysostomo, Hieronymo, aliisque antiquissimis Theologis: adeò ut, qui ista non videat, in meridie cœcutire videatur: nam quæ Paulus suo tempore arguit, & in Ecclesiam irreperant, idolatria, communio sacrorum idololatricorum, 1. Corinth. 10. vers. 14. 20. cultus Angelorum, festorum Judaicorum (quale Paschatis) observatio superstitionis, & ciborum certorum interdictio, corporis superstitionis afflictio, & doctrinæ humanæ ἡγεμονία, cultus Dei arbitrarius & humilitatis species, Col. 2. v. 16. 18. 21. 22. 23. Gal. 4. v. 10. assertio propriæ justitiae etiam ex operibus legis, Gal. 4. 21. & 5. 4. profanæ & aniles fabulæ, 1. Tim. 4. 7. cælibatus superstitionis, 1. Cor. 7. 9. Scortationes & Magistratus contemtus, 2. Pet. 2. 10 &c. ea omnia ita in Ecclesiam irreperunt ac perpetuo incremento succreverunt, ut omnes penè orbis Ecclesiæ quodammodo invaserint: ut Patrum scripta, Ecclesiastica historia & concilia demonstrant. Quales defectiones Antichristi doctrinam fore, Paulus prophetavit, 1. Tim. 4. v. 1. 2. 3. & Joannes Apoc. 17. & experientia Pontificis Romani evincit. Hæc igitur mystica & arcana iniquitas operatur: quando vero retegenda, & patefaciendus antichristus, docet, cum exponit, quod ante dixerat, quid obstat: deinde, quo tempore. De priori ait: *tantum qui nunc obstat, usque dum ē medio fuerit; nempe, obstat.* Qui obstat est (ut ante ostendimus) Romanus imperator. Recte autem prisci novique interpretes causam reddunt, cur Paulus ita generatim & obscurè rem proposuerit, ne scilicet ominatione occasus Romæ & Romani imperii, invidiam Euangeliō importunam & exitialem persecucionem Christianis conciliaret: quoniam nihil gravius in maiestate imperii Romani dici posse videretur, quam si quis illius occasum ominaretur.

Tempus autem obstaculi indicatur his verbis, *tantum donec ē medio fuerit:* quæ phrasis bifaria exponi potest, aut propriè, aut figuratè: propriè, ut locum notet: quemadmodum Matth. 13. vers. 49. *separabunt malos ex medio iustorum, Actor. 17. v. 33. existit ē medio eorum, & 23. 10. rapere ē medio, 1. Corinth. 5. 2. tollere ē medio:* figuratè vero, ut interitum notet, Coloss. 2. v. 14. *sustulit ē medio:* Hinc re congruentes, modo differunt Interpretes, quod quidam exponunt propriè, donec ē medio fuerit, hoc est Romæ sedem habere & imperium desierit: alii vero figuratè, de exitio, donec imperium illius fuerit collapsum: stante enim ac vigente Romano imperatore, antichristi tyrannis latuit: quæ paulatim sese patefacit. Hæc autem ruina imperatoris Romani facta non est momento, sed certis temporum intervallis ac gradibus. Primum enim principium & occasio fuit desertio Romæ & Italæ ac translatio sedis imperii Byzantium, & ordinis politici pristini immutatio, per Constantiū (in constitutis cæribus &c. ut Zozimus) & Italæ per alios administratio: quod malum ab historicis observatum est. Huc accessit gubernatorum, partim negligentia, partim perfidia; & Hunnorum, Gothorum, Longobardorum in Italiā irruptio ac dominium: & Orientis per Mahometem & Saracenos defactio: quibus tandem successit partis imperii Romani ad Carolum Magnum translatio, & illius quoque interitus: adeò ut, ab aliquot seculis, præter nomen Romani imperii nihil supersit. Pontifex interim Romanus: potissimum sese antichristum esse patefecit, primum ratione dominii Ecclesiastici, sub Bonifacio tertio: dum à Phoca tyranno Domini sui imperatoris homicida, & gratiam Romani Episcopi ad regendum scelus captante, titulum universalis Episcopi impetrat: ut Platinæ & alii docent: quem titulum, quia sibi Joannes Constantinopolitanus Episcopus arrogarat, Gregorius Magnus Episcopus Romanus appellarat præcursum Antichristi. Secundò patefecit se antichristus ratione domini politici paulatim, sed potissimum per Gregorium septi-

septimum: ut recte vulgo observarunt: dum pontifices ipsos imperatores imperio exuunt Romano & omnes reges sibi subditos constituant: adeò ut, quemadmodum antea Episcopus Romanus auctoritate Imperatoris constituebatur: ita tandem contrà, imperatores à Pontifice: adeò ut ad vilia officia & pedum oscula fuerint detrusi.
vers. 7.

Quare rectè ait Apostolus , & tunc retegetur oīārō
per impius ille , aut potius , exlex ille , hoc est , antichri-
stus , filius peccati . Cujus justum exitium , per paren-
thesin , duobus gradibus describit , cum ait , quem Dominus
spiritu oris sui & illustri adventu suo abolebit . Primus gra-
dus est , abolitio inchoata tyrannidis illius , per spiritum
oris sui . Quo modo intelligi potest , vel sermo Euangelii ,
à materia : quia ex spiritu seu flatu oris constat : vel Spir-
itus Sanctus , cuius virtute , per Euangelii prædicationem ,
tyrannis & fraudes antichristi reiecta sunt ; & multa re-
gna inebriata & sopita poculo meretricis Babylonicæ ,
excitata sunt , jugumque antichristianum excusserunt :
quod factum olim in Provincia , per Waldenses , & in
Bohemia ; & nostro seculo , in plerisque orbis Chri-
stiani regionib[us] , per Lutherum , Zuinglium , alios
que Euangelii præcones . Secundus gradus est antichri-
sti abolitio perfecta , quæ continget illustri adventu
Christi , adjudicandum vivos & mortuos , vers . 8. quo
parenthesis de exitio Antichristi absolvitur . Porro ex-
ponitur illius impietas ex causa efficiente & effectis . Ef-
ficiens est Satanæ , quia adventus antichristi erit ex efficaci-
tate Satanæ . Effecta statuuntur duplia , proxima & re-
mota . Proxima sunt , omnis generis vires . signa & pro-
digia mendacij , hoc est , fallacia : idque vel partim , vel o-
mnino : ac partim quidem , cum ratione finis , qui est
confirmatio mendacij : tum ratione formæ ac speciei
externæ , quod videntur opera supernaturalia ac merè di-
vina , cum vires naturæ non excedant & Satanæ virtu-
e eveniant : vel omnino , ut & finis sit mendacium , &
forma non solum externa fallax , sed etiam interna : adeo
est , quæ fieri videntur virtute divina , nec divina virtu-
te , nec omnino fiant , sed tantum specie ac fascinatione
uidam , quæ fabulis augentur : qualia Antichristi
omani miracula , quæ vel per se , vel per sua instru-
enta facit , & nupera quædam Hallensia & Aspicol-
a , vers . o .

Deinde effecta remota sunt , omnis generis lethalis seductio , in iis , qui pereunt , justo Dei judicio , propter quodamorem veritatis non receperunt , ut salvi fierent Amorem autem veritatis quidam Christum ipsum vel Deum interpretantur : quemadmodum i. Ioan. 4. v. 8. & 16. Deus caritas dicitur. Alii fidem notari censent ex effecto ; nam ex fide veritatis oritur illius amor. Simplior autem ac genuinus sensus est , ut etiam ex vers. 12. colligitur , quod ex prædicatione Euangelii , charitatem illius non conceperint. Veritas enim primum Metonymice doctrinam veram ; deinde καὶ ἡ ξόχη Euangelium notat : quod etiam Heb. 10. 26. 1. Pet. 1. 22. veritas , & 2. Tim. 2. 15. Col. 1. 5. Ephes. 1. 13. & Jac. 1. 18. sermo veritatis nuncupatur. Quem sermonem , cum ob excellentiam & utilitatem illius ad salutem , amare deberent , oderunt : ut Joan. 3. 19. Interim non incommodè amor veritatis expoeni potest veritas amabilis : quemadmodum hujusmodi Hebraicani frequentes sunt in hac etiam Epistola , atque ita incredulitas notaretur , v. 10.

Cujus veritatis contemtus, seductionis atque exitii causa statuitur & simul clarus exponitur sequentibus: nam seductionem inde ori, docet, cum ait, & propterea mittet ille Deus efficaciam deceptionis, ut credant mendacio. Efficacia autem deceptionis accipi potest, aut phrasí recta, aut obliqua per hebræam hypallagen, ut notet deceptionem efficaciam, id est, efficacem : quemadmodum Oecumenius exponit. Quod autem Deus illam efficaciam immittere dicitur, quidam sic interpretantur, ut mittere sit permittere, & actioni opponatur, seu actionis cessationem hac in re notet. Verum hoc meritò, ut Dei providentiaz adversum, ab aliis negatur : nam hoc in loco non nuda permis-

sio, sed actio Dei judiciaria intelligitur, quâ peccata peccatis punit: non ea quidem efficiendo, sed sapienter ac justè dirigendo; adeò ut Dei respectu sint justissimæ pœnæ. Hoc autem sit, partim, cum ab iniquis & ingratis hominibus sua dona aufert, scientiam & conscientiam: eosque suis cupiditatibus tradit: de qua re Rom. 1. partim dum Satanæ & instrumentis illius, antichristo & seductoribus, habendas hac parte laxat, atque in tentationem ea ratione inducit, Matth. 6. Et ut magistratus venenum non efficit, sed eo interdum utitur, ad fontis pœnam: sic & Deus peccata non efficit; sed ut justus iudex regit. Atque hodo sensu, Deus dicitur seducere, Ezech. 14. 9. & hoc loco immittere efficaciam erroris, per Metaph. ac similitudinem: quia gubernatio Dei justa est similis missione: de qua res quia fuisus scripsimus in conciliatione doctrinæ orthodoxæ, de providentia Dei, non est cur pluribus agamus vers. 11.

Seductionem sequitur justum exitium , tanquam finis ratione Dei judicis,cum ait,ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed delectati sunt iniquitate. Vox enim judicis Synecdochice non judicium absolutionis ; sed condamnationis notat : quemadmodum noster interpres vertit. Coeterum cum omne peccatum mereatur damnationem, & omnes homines peccatum habeant innatum & enatum; etiam citra respectum Euangelii, & ante illius auditionem, rei sunt damnationis & mortis æternæ: hinc Ioh. 3.36. ira Dei dicitur manere super infidelem: verum accedente Euangelii contemptu, reatus augetur , & condemnationis causa fit gemina : prima , ob violatum fœdus operum ac legis, Deuter. 27. vers. 27. altera ob transgressionem fœderis gratiæ & Euangelii , Marc: 16. vers. 16. de qua re hic agitur , cum peccatum eorum , qui seducuntur, describitur: qui non crediderunt veritati, (hoc est, doctrinæ Euangelii, quæ salutiferam veritatem verè continent) sed delectati sunt iniquitate. Quæ vox accipi potest, aut per Synecdochē generis , ut significet mendacium , seu fallām doctrinam oppositè veritati: vel ut sumatur generatim: quod proprium & usitatis est, & uberior, siquidem priorem sententiam includit, v. 12.

Ne verò hæc doctrina, de justo Dei judicio, adversus contemtores Euangelii, infirmiores fidelium Thessalonicensium conscientias concuteret ac labefactaret, consolatione opportuna mitigat: siquidem hoc judicium Dei, contra impios, contrariâ gratiâ illius erga fideles illos illustrat, gratiarum actione, ad suam de iis sententiam declarandam, adhibitâ. Quam universè primum indicat, cum ait: *nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis fratres*: deinde materiam gratiarum actionis particulatum exponit, primùm Dei dilectione, qua ipsis bene voluit: cujus deinde effectum est electio: nam homines quidem eligunt prius, quos diligent, quia dignitatis habent rationem: contra verò Deus diligit gratiosè citra dignitatis humanæ rationem, quem eligit. Qum autem electio ratione termini & mediiorum sit varia, descriptionem adhibet, *elegit ab initio, ad salutem, nempe æternam, & quidem animæ & corporis, qui terminus est: media verò statuuntur sanctificatio spiritus & fides habita veritati: quæ duo nonnullis tanquam membra diversa distinguuntur, ut sanctificatio spiritus, studium sanctitatis notet, quod à Sp. S. ingeneratur, & aliud sit quam fides: utque sit hysterologia: quia fides eam natura antecedit; hoc verò loco posterius nominatur. Verum nihil vetat, quominus sanctificationem sumamus generatim de purificatione, quæ habitu, cum fidei, tum charitatis ingenerato, continetur: cujus effectum est fides actualis, quæ habetur veritati. Similis locus est 1. Petr. 1 vers. 1. 2. Ceterum cum fides hic dicatur veritatis, noster interpres paraprasticè exposuit, *fidem habitam veritatem* ut veritas objectum fidei notet: quemadmodum vers. 12 non crediderunt veritati. Hæc de v. 13.*

Hujus autem fidei ut causa principalis ante Spiritus S. est indicatus: ita instrumentalis adfertur, vocatio per instrumentum duplex: proximum est Euangeliū: remolum Euangeliū præco, Paulus. Cui annexatur salutis ante positæ repetitio & expositio, cum ait, *ad obtinendam*

gloriam Domini nostri Iesu Christi, hoc est, communionem gloriae illius, de qua 2. Thess. 1. 12. Hæc de v. 14. & consolatione Thessalonicensium, adversus metum, qui per infirmitatem in auditoribus oriri potuisset, ex antecedenti seductionis, per antichristum & exitii incredulorum poena: nam cum illa sint odii & reprobationis documenta; Thessalonenses verò fideles à Deo sint dilecti & electi ad salutem, & fidem veram; inde sequitur eos tutos esse à seductione illa exitiosa: ut irrupta illa salutis catena evincit, Rom. 8. 29. 30. quos prædestinavit, eos etiam vocavit. & Christi promissio, Joan. 10. 28. & precatio, Joan. 17. 20. 24. & assertio Matth. 24. 24. excitabuntur pœudo-prophetæ & pœudo-Christi, & edent signa magna & miracula, ita ut seducant (si fieri posset) electos. & 1. Pet. 1. 5. custodimur potentia Dei, per fidem, ad salutem.

Atque hactenus secundam partem hujus capitinis, confirmationem hortationis produxit Apostolus: tertia verò est hortationis conclusio amplissima, constans hortationis repetitione & voto: ut enim antea hortationem proposuit, per aphæresin, ac dehortatione à malo, sic hoc loco reponit per thesin, adhortatione ad bonum: adhortatur enim ad constantiam, in tradita doctrina, quam edocti erant, sive per sermonem, sive per Epistolam Pauli: respicit enim ad seductorum fraudes, qui & sermone & Epistolâ, quasi ab Apostolo profectis abutebantur, ut Ecclesiam perturbarent: quibus sermonem suum sincerum, & Epistolam non supposititiam, nec immutatam; sed veram opponit. Interim ne hic quidem locus à corruptelis adversariorum immunis est: nam Pontifici hinc probare conantur distinctionem suam de doctrina salutis, partim scriptâ, partim non scripta: verbô scripto, non omnia ad salutem necessaria esse prescripta; sed quæ desunt, ea verbo non scripto seu traditionibus suppleri. Quæ enim disjunguntur, ea non sunt *vñnæ*, subordinata, & ejusdem argumenti; sed doctrina salutis tradita per sermonem, à doctrina tradita per Scripturam Sacram disjungitur: quia Paulus ait, *sive per sermonem, sive per epistolam*. Ergo doctrina salutis tradita sermone, & doctrina tradita per Scripturam Sacram, non sunt subordinata & ejusdem materiae. Sed vitium est in hac objectione geminum: quia & assumptio & probatio illius falsa: nam primum Paulus non loquitur, de scriptura integra, quæ in subiecto quæstionis seu minore termino intelligitur (nam Act. 26. 20. testatur se nihil docuisse quicquam extra Prophetarum & Mosis sermonem) sed tantum de parte illius exigua, nempe Epistola prima ad Thessalonenses, ait enim *edoceti estis per Epistolam nostram*: eoque non sequitur; plura Paulus docuit, quæ illa epistola scripsit: ergo ea nec ab ipso, nec ab Apostolis antè, nec post, nec à Prophetis conscripta: deinde negatur etiam necessarium esse, ut disjunctione indicetur: et si enim vox *et* frequentius disjungat diversa aut opposita, non raro tamen consentanea conjungit, & copulam (*et* *et*) notat: quemadmodum exempla evincunt: ut 1. Cor. 13. 8. *en prophetæ abolebuntur, sive linguae cessabunt, sive agnitio abolebitur*: hoc est, & prophetæ & lingue & cognitio, & 1. Cor. 15. 11. *sive ego sive illi, ita prædicamus*: hoc est, & ego & illi. atque hunc etiam esse sensum, hoc loco Pauli, res ipsa ostendit: nam eadem dixisse, quæ scripsit, testatur ante v. 5. ideoque vox *et* non disjungit: sed conjungit ac copulat, v. 15.

Hanc autem hortationem, ad constantiam, in tradita doctrina retinenda, illustrat voto: quo causam principalem adjuvantem obedientiae describit: & modum illius obtinendæ preces esse ostendit. In quo observandum est voti objectum & materia subjecta: seu à quo & quid iis voveat. Prius est Jesus Christus & Deus Pater, qui non solum proponuntur, sed etiam describuntur ad confirmationem fidei imprestationis rei petitæ: Christus quidem ab officio *Dominus noster* dicitur, non solum jure communi, cum Patre & Spiritu, quia creator: sed etiam præterea jure duplici, primum donationis paternæ: quia ei in hereditatem & populum dat sumus, Psal. 2. 8. Jonn. 6. 37. secundò jure redēctionis, Rom. 14. 9. & 1. Cor. 6. v. 20. Deus verò Pater dicitur *Deus ac Pater noster*; hoc est, qui

nos fœdere gratia sibi junxit & in filios adoptavit: unde conservatio & salus pendet, ut Matth. 22. 32. idcirco addit beneficia, dilectionem gratia, id est, gratuitam, & dilectionis ac gratia effecta ac dona, primum consolationis, per fidem, & oblationem Spiritus Sancti, & quidem aeternæ, quæ non tolletur à fidelibus, Ioan. 14. 16. deinde donum *spes bona*, nimurum cum ratione formæ, quia sincera, tum ratione effecti, quia non fallit, Rom. 5. 5. Atque hac descriptione, voti objectum indicatur, & simul voti & fidei fundamenta declarantur: nam quorum Christus est Dominus ac redemptor; & Deus Pater est Deus & Pater eorum, à quo dilecti & fide ac spe donati sunt: illi conservabuntur ac servabuntur, 1. Pet. 1. 5. quare commode, adgit rem ipsam, quam à Christo & Patre vovet, consolationem cordium & confirmationem eorum, in omni sermone & opere: quorum prius ad fidem pertinet: & quidem, non ratione initii (si quidem eos jam consolationem accepisse asseruit) sed ratione continuationis & incrementi: posteriorius pertinet ad vitam, seu fructus fidei, cum ait, *in omni sermone & opere bono*. Atque hac connexione ac transitione eleganti, aditum patefacit, ad alteram tractationis hortatoræ partem, quæ in fructibus fidei præstandis occupatur.

C O N S E C T A R I A.

I. Prudentis Euangelii præconis est, non solum monere auditores, ut officium faciant, sed etiam rogare: ideoque seriò eorum salutem expetere debet.

II. Christi adventus ad judicium, nos trahi ad eum aggregatio, ad confirmationem fidei & consolationem, nobis versari ob oculos debet, v. 1.

III. Quum etiam Apostolis superstitionibus, sermonem & scripta iis, ad fideles seducendos affinxerint; non est mirum, si idem postea evenerit: ac propterea opus est prudenter & constantia.

IV. Temerarium est ac profanum, certum adventus Christi diem definire, v. 2. & Act. 1. 7.

V. Quum defectio Ecclesiæ visibilis sit peracta, & fœs Antichristi in Dei templo: non est, cur aut iis tenebris, quas in Ecclesiam invectas constat: aut externo Pontificiæ Ecclesiæ splendore offendamur, v. 3. & 4.

VI. Pleraque, quæ de Antichristo prædicta sunt, ei que propria, in Pontifice Romano evenerunt: ergo non est dubitandum reliqua eventura, eumque tanquam Antichristum fugiendum v. 3. 4. 6. 7. 8. 9. 10.

VII. Miracula, quæ à Pontificiis jactantur, non sunt documenta Christianæ Ecclesiæ, sed antichristi; ut res ipsa & doctrinæ collatio ostendit, v. 9.

VIII. Quoniam veritatis contemptum sequitur, justo Dei judicio, seductio & exitium; veritas agnita reverenter habenda & amanda est, v. 10.

X. Orandus est Deus, ne nos inducat in tentationem: sed clementer liberet à malo, v. 11.

X. Doctrina electionis aeternæ ad vitam, ad consolationem Ecclesiæ pertinet, & ab Apostolis ac Christo, Mat. 24. v. 24. tractatur. Ergo inepte faciunt, qui eam supprimi volunt.

XI. Dilectio Dei est electionis ad salutem causa: pro qua, cum gratia Deo debeantur, gratuita est; ac propterea operum prævisorum respectum ac merita excludit.

XII. Quos deus elegit ac destinavit ad salutem; iis etiam media, sanctificationem Spiritus & fidem erga Euangelium destinavit.

XIII. Non solum pro nostra: sed etiam fratrum eleccione gratias Deo agere debemus, ex amoris fraterni lege & ad Dei gloriam, v. 13.

XIV. Electionem autem agnoscimus ex effectis, vocatione efficaci, fide & sanctificatione Spiritus, vers. 13. & 14.

XV. Fidei causa instrumentalis est prædicatio Euangeli: ac propterea impiè à nonnullis ut sermo impotens rejicitur.

XVI. Finis vocationis ac fidei nostræ est acquisitione glorie

re gratia sibi junxit & in filios adoptavit: & salus penderit, ut Matth. 22. 31. dicitur & gratia, dilectionem gratiae, id est, gratiam & oblationem Spiritus Sancti, & quidam non tollerat a fidelibus, Iean. 14. 16. deinde, nimirum cum ratione formae, quae facie effecti, quia non fallit, Rom. 5. 5. Augmentatione, voti objectum indicatur, & similiamenta declarantur: nam quorum Christus ac redemptor; & Deus Pater est Deus & & qui dilecti & fide ac spe donati sunt, ac servabuntur, 1. Pet. 1. 5. quare omnium psalm, quam a Christo & Patre vobis & confirmationem eorum, in omnibus quorum prius ad fidem pertinet: & quae sit (siquidem eos jam consolatio) sed ratione continuationis & incrementum ad vitam, seu fructus fidei, comit, & opere bono. Atque hac connectione aditum patefacit, ad alteram traditionem, que in fructibus fidei probatur.

XVII. Traditiones apostolicæ eorum doctrinam notant: quæ doctrina cum viva voce primùm, deinde scripto sit tradita, in Scriptura est acquiescendum, v. 15.

XVIII. Deus dedit fidelibus consolationem æternam: ergo perseverantia Sanctorum certa est.

XIX. Quum consolatio nostra & spes data sit per gratiam, humana merita nullum habent locum, vers. 16.

XX. Qui consolationem acceperunt a Deo, opus habent ejusdem confirmatione.

XXI. Fidem sequi debet sermonis & operis bonitas, seu convenientia cum Dei verbo: quæ a Deo, ut causa principali, promanat: quoniam ab eo sancte ab Apostolo postulatur.

XXII. Etsi regenerati vita spirituali novi hominis donati, agant; tamen non sine Dei regenerantis confirmatione: ideoque ab iis omnis de suis viribus gloriatio abesse debet: & humiliter Deo, pro accepta regeneratione ac vita, agendæ gratias: & pro conservatione & fructibus illius orandum, v. 17. ut Psal. 2. vers. 12. 13.

C A P U T T E R T I U M .

Postquam in tractatione hujus Epistolæ, laudatione ac consolatione usus est Apostolus, cap. 1. deinde hortationem ad fidem, per charitatem efficacem, subjecit. Ac primum quidem hortatus est, ad fidei confirmationem, cap. 2. Nunc vero progeditur, hoc tertio capite ad fidei opera & charitatem, hortatione dupli. Prima enim est ad officium erga Paulum; secunda ad officium erga fratres ipsorum. Ac primum quidem membrum propinquit generati, ut pro Paulo Deum orent; & quidem, quia fratres sunt, non carne & sanguine, per generationem: sed spiritu & animo, per regenerationem conjuncti. Quum autem orationis materia sit boni collatio & malii aversio, speciatim utrumque orari postulat. Ad prius enim pertinet felix Euangelii successus, ut & Paulus sit fortis ac sedulus, in Euangeliō annuntiando ac propagando, atque ita sermo Domini curat: hoc est, Metaphoricè, feli citate procedat: & ut ab auditoribus glorificetur Euangeliū, auditione, fide, obedientia: quæ ad consolationem, & obliquam in officio confirmationem, simili Thessalonicensis Ecclesiæ illustrat, Vers. 1.

Ad posterius vero spectat liberatio ab importunitate sceleratis hominibus, cum Judaicis, tum Gentilibus, qui ministerio Pauli ac cursui Euangeli & glorificationi illius in auditoribus, partim dolo, partim vi obstabant: quod etiam experti erant Thessalonicenses cum Paulo, Act. 17. & 1. Thessal. 2. 14. & adhuc experiebantur, 2. Thessal. 1. v. 4. & 2. 2. idcirco anticipatione quadam, ne infirmiores offendantur; ac de veritate Euangeli, aut de sua ipsorum constantia dubitarent; utrique malo occurrit. Ac priori quidem, cum ait: non enim omnium est fides, hoc est, non ad omnes fides pertinet: Mart. 11. v. 25. cum sit peculia re ovium Christi, Joan. 10. 26. 27. atque electorum dominum, Roman. 8. v. 30. & 2. Thessal. 2. 13. unde fides Dei domum, Ephes. 2. 8. Philip. 1. 29. & fides electorum appellatur, Tit. 1. 1. Ac propterea in Dei voluntate, quæ perpetuo sancta justaque est, acquisendum, Ver. 2.

Posteriori vero malo consolatione egregia medetur trifariam. Primum, à confirmatione divina: Dominus Christus stabilis est & tuebitur a malo, aut ἡ τέλεσθαι, hoc est, tum per instrumenta sua, homines sceleratos, ipsos tentante. Quam conservationem probat Apostolus à Christi fidelitate, seu dictorum factorumque constantia, seu convenientia ac veritate in promissionibus, Tit. 1. v. 2. Heb. 6. v. 13. 18. Joan. 10. v. 28. Hæc de Vers. 3.

Secundò consolatur Apostolus, à suo, de Thessalonicensium obedientia, iudicio & fiducia, eos, quæ denuntia-

ret & facere & facturos: quam fiduciam à causa effidente Christo illustrat: ut Phil. 1. 6. cum ait in Domino, Vers. 4.

Tertiò denique consolatur voto, quo iis precatur, à Domino, directionem cordium; primum, ad charitatem: deinde ad patientiam Christi, εἰς τὸν πόνον τοῦ Χριστοῦ. quæ varie exponi possunt: nam caritas Dei notat aut eam quæ est erga Deum, aut quæ à Deo; & hoc posteriori quidem sensu nonnulli exponunt, quod ex dilectione Dei, erga nos, fluat patientia: sed priori modo melius fluit, & phrasit hujus loci magis convenit. Similiter ἡ πόνος τοῦ Χριστοῦ patientia Christi, accipi potest, aut Metonymicè (ut nostro Interpreti visum) pro patienti exspectatione: aut per ellipsis vocis εἰσαγόμενη, pro patientia propter Christum: quemadmodum Galat. 6. v. 12. crux Christi, quæ propter Christum: & consumelias Christi, id est, propter Christum, Hebr. 11. 26. qua etiam ratione afflictiones Christi vocantur Coloss. 1. 24. & Apocal. 1. 9. & 3. 10. patientia Christi: pro cuius initio, ut Deo gratias egit 1. Thessal. 1. 3. & 2. Thessal. 1. vers. 3. 4. sic hoc loco perseverantiam illius à Deo vovet, Vers. 5.

Atque hoc modo, absoluta consolatione & prima hortatione ad charitatis officium, erga Paulum: alteram hortationem subjecit, de officio erga alios, nempe inter ipsos. Quum autem inter ipsos quidam officium facerent; alii contra id violarent: quorum illi erant ἄτακτοι, hi vero ἀτάκτοι: utriusque partis officium exponit: ac primum ἀτάκτοι erga ἀτάκτοις; quæ horatio absolvitur propositione, partium expositione, & occasione. Propositio est, ut subducant se ab omni fratre, qui inordinate se gerit: cui pondus addit, ab autoritate Christi, cuius nomine denuntiat, vers. 6. Quum autem in officii objecto, & forma, seu in voce inordinata & vitationis nonnihil insit obscuritas: utrumque expositione declarat. Ac primum officium, seu inordinata se gerentes, declarat, quum describit, cum generatim, tum speciatim: generatim, qui non se gerit secundum traditionem, id est, traditam doctrinam; quam accepit à Paulo, v. 7.

Speciatim cum traditionis hujus modum & formam notat bifariam, exemplo vite, & sermonis denuntiatione, quod vita illis præverit nec inordinata se gerit, vers. 7. hoc est pane alieno gratis non vicitarit, sed victimum, manuum opere die nocteque acquisierit, Actor. 18. v. 3. & 1. Cor. 4. v. 12. ne Thessalonicensibus esset oneri, vers. 8. ut 2. Thess. 2. v. 9.

Verum cum reliqui Apostoli Ecclesiæ stipendio vicitarent, 1. Cor. 9. v. 5. & 6. & Paulus etiam alicubi 2. Corinth. 11. 8. ne aliis detrahere, ac sibi contradicere, videatur, anticipatione commoda occurrit: ac causam alienam removet, veramque tradit. Removet alienam, cum ait, non quod nobis id non liceat, 1. Thess. 2. v. 6. 1. Cor. 9. & 1. Tim. 5. vers. 18. veram causam tradit cum ait, id factum, ut exemplum imitandum præberet: nam si Paulus stipendio prædicationi Euangeli debito uti, & manuum opere abstinere noluit, ne Ecclesiæ esset gravis: multo minùs ventres otiosi Ecclesiæ graves esse debent, v. 9.

Ut autem hoc vitæ exemplo, ordinem rectum docuit: ita & sermone ipsis denuntiavit, hoc modo, si quis nolit operari, ne edito. Operari autem accipitur bifariam, aut speciatim de opere manuum, 1. Thessal. 4. vers. 11. aut generaliter etiam de alio officii demandati opere, puta curse, consilii, sermonis &c. ut 1. Tim. 5. v. 17. & 2. Epist. 4. 5. priori modo plerique Apostoli dicuntur non operati, 1. Cor. 9. 6. posteriori vocantur operarii, Matth. 10. 10. itaque qui non operatur opera vocationis suæ, sed otiosè vicitat, indignus est, qui ab aliis alatur, v. 10.

Huic inordinatorum expositioni, occasionem hortationis propositæ Apostolus subjecit, unde inordinatori clarius describuntur, cum ait: quod audierit, quosdam, inter eos, incedere inordinata, nihil agentes, sed curiosè satagentes: in quo duplex est ἀτάκτα, prior est injustum otium; quod sua vocatione neglecta, debita opera omittent: posterior, quæ ex priori, tanquam fonte, oritur, est rerum alienarum curiosa & injusta perturbatio, v. 11.

Huic commode Apostolus interfert secundam hortationem,

nem, nempe ad *ἀτάκης*. Ac primum prefatione auctoritatem conciliat & benevolentiam, cum nomine Christi denuntiat, & obsecrat eos, ut ad officium redeant: quod breviter & graviter suis gradibus describit: primum, ut *operentur* ac suum ordinem carent sedulò: deinde, ut *quieti sint* & alienum munus non turbent: denique sua industria, parato, non autem alieno pane vescantur, vers. 12.

Quia verò in admonitione ad *ἰωνίας*, docuit vitandos esse *ἀτάκης*: ne id malè acciperent, regressione opportuna mentem clarius exponit Apostolus: ut quemadmodum constare poterat ex superiori expositione, quinam essent inordinati: similiter ex hoc loco appareret, qualem subdictionem ac vitationem intelligeret. Docet enim primum modum, deinde finem illius. Modus est, ut non sit subtrahitio beneficij, benevolentiae, admonitionis: sed tantum consortii sacri, & familiaris: nam ad beneficia quod attinet, ait, *νοσ αὐτοὶ φρατεῖς, οὐ σεγνεῖσθε in benefaciendo*, hoc est, in vestra liberalitate exercenda, erga alios, etiam inordinatos, si necessitas ferat, vers. 13.

Ad consortium pertinet altera hortatio, *quod si quis non auscultet nostro sermoni, per epistolam, hunc noteat: Εὶς ne commercium habete cum eo*: hoc est, si quis inordinate se gerens, huic doctrinæ & administrationi meæ, modò propositæ parere nolit; sed in *ἀλαζη* sua contumaciter fuerit progressus, huic notam inurite excommunicationis, & ne familiaritatem cum eo colite.

Finis autem hujus subdictionis est, excommunicati pudor, ob sui vitationem: ut ea ratione ad considerationem & agnitionem culpæ & correctionem vitæ adducatur, vers. 14.

Ex quo fine apparet etiam requiri bonum animum, & bona verba: unde commodè modum subdictionis amplius explicando, ait; *neque ut inimicum ducite, sed admonete ut frātrem*: hæc enim excommunicatione non est instar veneni, quod hosti datur ad exitium: sed medicina, quæ fratri datur ad salutem. Quod autem objicitur, Matth. 18. excommunicatum habendum esse instar ethnici & publicani, illud non repugnat huic sententiæ: quoniam illud à Christo non absolutè dicitur, sed raptùm ratione communionis sacræ, à quibus arcetur excommunicatus, partim ne sua contagione reliquos inficiat; partim ut eo modo sanetur, 1. Cor. 5. v. 5. 6. Adeò ut ex amore salutis excommunicatione oriatur & spe bona resipiscientiæ consecuturæ, vers. 15.

Quæ hortatio voto clauditur, quo causam obedientiæ principalem notat, Christi gratiam, à quo ipsis pacem perpetuam omnique modo & Domini auxilium precatur, ut cum ipsis omnibus sit: ut & *ἐν λαξηι & ἀλαξηι*, Christo duce, officium faciant, & felici rerum successu donentur, vers. 16.

Atque hactenus epistolæ tractatio, quæ secunda principali illius pars est; Tertia verò est conclusio, constans valedictione salutationis solennis: cuius formulæ adscriptæ causam instrumentalem proximam præmittit, *suam manum*. *Salutatio mea manu Pauli*, ut 1. Cor. 16. v. 21. Col. 4. v. 18: nam Epistolam ad Galatas totam sua manu, Gal. 6. v. 11. reliquias aliena manu (ut ad Romanos, per Tertium, Rom. 16. v. 22.) conscripsit; valedictionem verò ipsem et.

perpetuo subscripsit, ut 1. Cor. 16. v. 21. Coloff. 4. v. 11. Salutatio mea manu Pauli: Finis autem est, *ut sit signum in omni epistola*, ut veras à suppositiis aut corruptis epistolis segregaret, quod hīc monet prudenter contra falsorum doctorum fraudem, de quâ antea cap. 2. v. 2. actum est. Formula verò salutationis ac valedictionis solennis subjicitur, vers. 18.

C O N S E C T A R I A.

I. **N**ON solum ab Euangelii præconibus fides docenda: sed reliquum etiam est, ut illius opera & charitas commendentur.

II. Ecclesiæ est, orare pro suis Pastoribus, ut Euangelium fideliter & cum successu propagent.

III. Beneficia salutaria nobis collata, ad eadem aliis vovenda excitare debent.

IV. Felix Euangelii progressus, Dei gratiæ debetur; eoque non est, cur aut homines eam laudem sibi arrogent, aut aliis eam tribuamus, vers. 1.

V. Quum Pauli prædicationi protervi & sceleri homines obstiterint, non est cur offendamur, si idem hisce temporibus eveniat.

VI. Fides Dei donum est, vers. 2.

VII. Quum Deus sit fidelis, de promissionibus illius non est dubitandum.

VIII. Adversus tēgorem conatus Diaboli & malorum, auxiliū divini contemplatione muniendi sumus.

IX. Officium non solum aggredi, sed etiam continuare decet, vers. 4.

X. Quam ad rem requiritur directio cordium nostrorum à Deo, quæ precibus obtainenda, vers. 5.

XI. Apostolica doctrina, ut vitæ norma tradita est: ac propterea ad eam vita nostra ordinatè instituenda est.

XII. Otiosi & ignavi non sunt in Ecclesia ferendi, vers. 6.

XIII. Pastorum est, sanctæ vitæ exemplo gregi suo præire, vers. 7.

XIV. Videndum est non solum quid liceat, sed etiam quid expedit ad ædificationem Ecclesiæ: ac propterea graviter peccant, qui offendit infirmorum parvi existimant, vers. 9.

XV. Quum Monachi & sacrificuli non operentur; ut qui non exequantur, quæ Deo sunt grata, sed superstitionibus & idololatrico cultui videntur, eoque μαρτυρεῖσθαι: indigni sunt, qui ab Ecclesia alantur, vers. 10. & 11.

XVI. Nemini in Ecclesia Dei licet otiosè vivere, aut, alienam tranquillitatem ac recta negotia perturbare, v. 12.

XVII. Cavendum, ne aliorum indignitas nos in beneficiando reddat segnes, vers. 13.

XVIII. Excommunicatione, contumaciarum poena.

XIX. Familiaritas cum excommunicatis vitanda.

XX. Finis excommunicationis nobis debet esse excommunicati salus; eoque admonitionibus amicis in viam revocandus est, vers. 14.

F I N I S.

E X P L I C A T I O E P I S T O L A E P A U L I A D P H I L E M O N E M.

Pistolæ Pauli ad Philemonem, est dogmaticum Novi Testamenti scriptum, quo Paulus Apostolus, Philemoni, Onesimum seruum, antea fugitivum & furem remittit, & pro illo, ad fidem & resipiscientiam à se converso, precatur veniam, ac serio commendat:

ad Onesimi cum Domino suo reconciliationem, & perpetuam Ecclesiæ in vera fide & charitate Christianæ institutionem, Desque gloriam. Dogmaticum appello hoc scriptum, non diegeticum: diegeticum enim in narratione rei, vel gestis (quæ historia dicitur) ut Euangelia & Acta: vel gerendæ

(quæ)

(quæ prophetia est) ut Apocalypsis, occupatur: dogmaticum verò, dogmatis tradendis inservit, idque vel in thesi, seu generalibus sententiis; ut in reliquis Pauli & aliorum Apostolorum epistolis: vel in hypothesi, seu particuliari exemplo, ad generalem sententiam (quæ aliis scriptis tradita) illustrandam, inserviens. qualis hæc est epistola, quæ generalia dogmata, non directè, sed oblique, per consequentiam necessariam, patheticè proponit. Addimus autem esse Nov. Testam. ut canonicam illius autoritatem ostendamus: de qua remota fuit olim controversia, ut Hieron. Chrysost. & Theodoretus in præfatione hujus Epistolæ testantur. Ac propterea veritatis confirmanda gratiâ, adversariorum argumenta proferemus, & ad conscientiæ tranquillitatem diluemus: quorum hoc primum est: Sacra scriptura profecta est à Spiritu Sancto, 1. Thess. 2. v. 13. & expressius, 2. Timoth. 3. vers. 16. & 2. Pet. 1. v. 21. Hæc autem Epistola non est ab eo profecta; quia ab humano spiritu provenit. Sed negatur assumptio & probationis illius primum consequentia: nam subordinata (ut ajunt) non pugnant: siquidem à spiritu humano (sed convenienter veritati) profectæ sunt illæ sententiæ, quarum in explicatione Epist. Judæ meminimus, nempe Arati, Menandri, Epimenidis, quæ ab humano spiritu prodierunt, cùm ratione autorum horum, tum ratione memorie Pauli, Actor. 17. v. 28. 1. Cor. 15. v. 13. Tit. 1. v. 12. tamen ut Spiritus Sancti dictantis instinctu per Paulum scriptæ ac sanctificatae sunt, Deum habent autorem. Deinde negatur etiam antecedens: nec enim agnoscimus à spiritu humano hæc profecta esse. Si quis excipiat; Quod sine instinctu Spiritus Sancti, humano ingenio fieri potest, illud non habet autorem Spiritum Sanctum: hæc autem Epistola est ejusmodi: nam quid opus fuit afflatu Spiritus Sancti ut Paulus dicit: *præpara mihi hospitium*. Verum negatur propositio. nam Sp. S. multa sæpe præscribit, quæ humanitus poterant excoigitari: ut ex Prophetarum & Apostolorum historiis constat. Deinde si ea de causa Epistola hæc esset rejicienda, idem & aliis, extra controversiam positis epistolis eveniret, siquidem non pauca habent familiaria: ut ex Epist. ad Rom. cap. 15. & 16. & ex 1. ad Cor. cap. 16. & 2. Timoth. cap. 4. ceterisque eius generis constat.

Alterum argumentum est; Scriptura universa generatim ad totam Ecclesiam pertinet: hæc verò Epistola privatum ad Philemonem spectat. Propositionem admittimus, sed distinctione adhibita, quæ argumentum enervat & tollit: Veram eam esse, ratione finis remoti, non autem proximi: alioqui scripta illa Prophetarum & Apostolorum, quæ occasione & gratia certorum populorum aut hominum conscripta sunt, non essent Canonica: ut prophetia Abdiæ, Jonæ, similesque aliarum. Sed rectè Tertullianus contra Marcionem lib. 5. ait: *ad omnes Apostoli scripsérunt, dum ad quosdam*: ita hæc Epistola ad Philemonem, sic privatum scripta ad ipsum est, ut secundario ad totam reliquam Ecclesiam instituendam destinata sit.

3. Argument: Scriptura sacra generalem doctrinam proponit; hæc verò Epistola singularem, quæ ad solum Onesimum spectat: nam commendandi, non docendi gratiâ conscripta est. Verum ad propositionem similiter distinctione resp. doctrinam proponi vel immediate ac proximè ut sèpius; vel mediata per exempla particularia, ad generalem doctrinam indicandam directa: ut liquet ex variis singularibus prophetiis, quæ certos homines aut populos attingunt, & ex singularibus exemplis, quorum usus non singularis, sed generalis est, ut 1. ad Cor. 10. v. 11. & 2. Pet. cap. 2. v. 6. & Jacob. 5. v. 10. & alibi docetur. Assumptio verò negatur: nam hæc Epistola privata quidem est ac particularis, si occasionem illius & proximum subiectum exemplum finemque proximum consideres; publica verò ac generalis est, si finem & usum particularis hujus exempli attendas, ut de Sacra scriptura asseritur, ad Roman. cap. 15. v. 4. & 2. Timoth. 3. vers. 16.

4. Argument: desumunt à simplicitate hujus Epistolæ; Reliqua (inquit) scriptura, gravior est & nervosior: id coequo Scriptura sacra non est. Sed antecedens, si de universa S. Scriptura dicatur, negamus: nam si hanc Epistolam

conferamus cum ea, quæ ab omnibus Apostolis conscripta est, Act. 15. nihilo inferiorem esse comperiemus: idem de quibusdam aliis scriptis sacris; ut de historia Ruthæ ac similibus dici potest: ut secundam & tertiam Epistolam Joannis omittamus.

Deinde, esto verum antecedens: consequentia tamen negatur: non enim propterea desinit hæc Epistola esse sacra atque divina: hoc enim convenit ~~magis~~ sapientie Dei (ut Apost. ad Ephes. 3. vers. 10. loquitur) ut alia aliis præluceant; quemadmodum enim Deus non Sole tantum, sed minora etiam sidera; nec Elephantem tantum solum, sed etiam muscas; ad universi varietatem & ornamentum formavit: sic in Sacris literis contigisse non est alienum, si alia præ aliis scriptis emineant, imo & partes singularium materiæ gravitate dispare, sed autoritate pares sint.

5. Argum. Epistolæ brevitas: sed ea autoritati nihil detrahit. Alioqui prophetia Abdiæ, Nahumi, Sophoniæ, & epistolæ cùm Apostolorum, Actor. 15. tum Judæ, & posteriores Johannis, essent æqualiter rejiciendæ.

Argum. ultimum est, à testimonio Veterum; quod Plerique eorum hoc scriptum rejecerunt. Sed falsum id esse res ipsa demonstrat: nam in toto orbe à cunctis Ecclesiis suscepta fuit: ut Veterum de scripturæ canone catalogi evincunt, & ut Hieronym. attestatur: qui addit; *Pauli esse Epistolam ad Philemonem, saltem Marcione autore doceantur;* Qui cum cæteras Epistolæ ejusdem vel non suscepit, vel quedam in his mutaverit, atque corroserit, in banc solam manus non est ausus mittere: quia sua illam brevitatis defendebat. Idem docet Tertullian. lib. 6. contra Marcionem. Quare ex hisce omnibus concludimus, Epistolam hanc Pauli esse canonica, & Nov. Testam. scriptum, ad utilitatem Ecclesiæ comprimis pertinens: ut ex re ipsa postea patebit. Atque hæc de Epistolæ argumento, autoritate atque utilitate; sequitur porro partitio, in præfationem, tractationem, & conclusionem. Præfatio attentionem & benevolentiam captat, inscriptione, salutatione & gratulatione.

Inscriptio continet versibus duobus: ac declarat causam scripti efficientem ministram & objectum: hoc est, quis, cui scribat. Efficiens ministra est duplex, primaria seu scribens, & secundaria seu approbans. Prior notatur adjuncto cùm nomine Pauli; tum vinculis propter Christum, hoc est, Euangeliū Christi, ut vers. 13. Quæ duo ad suadendum argumenta efficacissima sunt, ut vers. 6. liquebit: nihil enim indignius quam in petitione justa, Christi martyrem contemnere. Etsi autem alibi vinculorum suorum Apostolus meminit; nullibi tamen se vincitum initio Epistolæ vocat, præterquam hoc in loco, unde etiam tempus scriptæ & missæ Epistolæ patet: nempe, cum Romæ diutius vincitus Christi nomine, Actor. 28. vers. 16. teneretur. Quo etiam tempore & loco scriptæ sunt Epistolæ ad Ephes. ad Philipp. ad Colos. & secunda ad Timoth. ut Ephes. 3. vers. 1. & cap. 4. vers. 1. & ad Philipp. 1. vers. 7. & 13. Coloss. 3. v. 9. & 10. ad Timoth. 2. cap. 1. v. 8. & 2. vers. 9.

Altera ac secundaria causa efficiens ministra, nempe approbans, exprimitur similiter, nomine Timotheus: & adjuncta relatione, frater, nempe in Christo. Etsi autem non necessarium, non alienum tamen, neque inutilè fore existimo, si de hujus vocis usu pauca interferam. Quatuor enim modis (ut ait Hieronymus) in Sacris Literis fratres dicuntur; natura, gente, cognatione, affectu: qui in duo scinditur, in spirituale & commune. In spirituale, quia omnes Christiani fratres. In commune, quia omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjugimur. Hec ille Tom. 2. contra Helvidium. Itaq; fratres dicuntur, ut distinctius dicamus, vel propriè, vel impropriè. Propriè quidem omnes qui ab eodem parente progeniti, idq; immediatè ut germani, aut uterini: vel mediata ut consanguinei; & quidem eodem, vel diverso gradu atque intervallo. Genes. 9. v. 5. & 13. v. 1. & 14. v. 14. Matth. 5. v. 22. & 12. v. 46. Impropriè per Metaphoram generatim dicuntur, qui instar fratrum ac similes sunt. Job. 30. vers. 29. Proverb. 18. vers. 9. 1. Reg. 20. vers. 33. *vixit meus frater* est: id est, mihi similis erit, &

fratris loco : speciatim verò Christiani *πεπονικόν*, ob similitudinem regenerationis spiritualis ab eodem patre Deo, & ex eadem matre Ecclesia, ad Galat. 4. vers. 26. & hæreditatis cælestis, fratres vocantur: & quidem autore Christo, Matth. 23. vers. 8. Id quod ab impuro Luciano irridetur, cum ait, *οὐρανίης ἡ πάτερ τοῦ θεοῦ, οὐ καὶ αὐτὸς τέλος οὗτος ἡ λόγος*: id est, *primus illorum legislator* (Christum autem intelligit) *illis persuasit, quod omnes fratres essent.* Tomo. 2. edit. Salmur. Dialogo de morte peregrini pag. 764. Lin. 3.

Quod nomen maximè placuit Apostolis & eorum successoribus, communis fidei & charitatis mutuæ testandæ gratiâ.

Qua de re illustris est Tertulliani locus; Sed inquit, *quod & fratres nos vocamus, non alias opinor infamant, quam quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectione simulatum est.* Fratres etiam vestri sumus, jure naturæ, matris unius, et si vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur qui unum patrem Deum agnoverunt; qui de uno utero ignorantiae ad unam lucem aspiraverunt veritatis in Apologetico contra gentes. Hoc porrò fratrum nomen monachos sibi peculiariter, cum reliquorum Christianorum injuria usurpare, jam olim conquestus est Chrysostomus in commentar. ad Heb. 11. Atque hoc postremo modo vox fratris pro Christianis, seu fidelibus, apud Paulum, cum alibi, tum hoc loco intelligenda, cùm ait Timothaeus frater. Hunc autem sèpe (tanquam fidissimum) in Euangelii prædicatione adjutorem, ad Roman. 16. vers. 21. 1. ad Corinth. 4. vers. 17. & cap. 16. vers. 10. 1. Thessalon. 3. vers. 2.) conjungit sibi; ut 2. ad Corinth. 1. v. 1. & Philipp. cap. 1. vers. 1. Thessalon. 1. vers. 1. & 2. ad Thessal. 1. vers. 1. sic etiam hoc in loco: idque in eum finem, ut consensum illius & communem cum Paulo intercessionem pro Onesimo esse doceat: eaque ratione precatio suæ pondus addat. Qua de re Hieronymus; *Assumitur*, inquit, *quia vel eodem tempore vel præsente Timotbeo dictata fuit. Quod ego duplice causa factum puto: ut & Epistola majorem haberet autoritatem, que non ab uno scriberatur: & quia nulla emulatio erat inter Apostolos, si quid forte Paulo dictante, alii Spiritus suggerisset, absque ulla tristitia addebat, pares in literis, quas dictabat. Secundum id quod ipse Corintios præcepit, ut, si alio prophetante alii fuerit revelatum, taceat ille qui prius prophetabat: ita ipse quoque præceptum opere complebat, & propter que alio sugerente, addiderat ut suam, ita alterius quoque Epistolam præscribebat.* Hancen Hieronym. in hujus Epistolæ explicatione. Sed altera, quam adfert, causa, licet arguta sit, minus tamen accommodata est: quia alia ratio est eorum, qui temporalia & pauca habuerunt dona, de quibus, ad Corinthios, in loco memorato, est sermo: alia Apostolorum, qui in omnem veritatem deducti, Johan. 16. v. 13. Christum in se loquentem abundè habuerunt; ut Paulus nominatim de se ait 1. Thessal. cap. 2. vers. 13. & 2. ad Corinth. 13. v. 3. Huc accedit quod Paulus in toto hoc scripto, suo duntaxat nomine & autoritate loquitur. Hæc de effidente Epistolæ, seu quis scribat!

Sequitur objectum, seu cui scribat, estque primarium vel secundarium. Objectum primarium declarat partim adjuncto duplice, nempe nomine Philemon, & in eum amore Pauli: partim ab effectis, nempe à communi opera in Ecclesia Dei, nam quemadmodum Marcum & Lucam vers. 24. sic Philemonem hoc loco adjutorem suum vocat; unde appetat, rectè colligi, Philemonem non fuisse hominem privatum, ut auctor commentarii Ambrosio suppositi, putavit, sed in publico Ecclesiæ ministerio versatum a-pud Colossenses. Porro hæc duo epitheta, nempe *dilectus* & *Adjutor* ad scopum Apostoli accommodatè afferuntur: nam ut Theophylactus monet: *si dilectus, dabit veniam, si cooperator, non retinebit servum, sed remittet ad ministerium verbi, cuius & ipse operator est & minister,* Vers. 1.

Objectum secundarium triplex est. 1. *Appia dilecta*; uxor, ut videtur, Philemonis, quod Chrysostom. & Theodoret. affirmant. Alterum objectum est *Archippus*, Colossensium Episcopus, ut colligitur ex Epist. ad Coloss. 4. vers. 17.

unde *commilitionem suum* appellat Paulus insigni Metaphorâ: ut ad Philipp. 2. vers. 25. Etsi enim omnes Christiani, Christi milites sint ac ministri, cui tanquam duci parere, servire; & adversus hostes, Satanam, Mundum, Carnem, totam vitam certare debent, Ephes. 6. vers. 11. Roman. 7. vers. 27. 1. Johan. 5. vers. 4. tamen *καὶ ἔχοντες* hæc nomina verbi ministris convenient: idque ob duplē militiam, communem illam omnium Christianorum, & propriam in verbi ministerio, quo adversus errores & peccata Ecclesiæ & hæreticos ac tyrannos, Euangelii prædicatione, Ecclesiæ curâ, & rerum adversarum patientiâ decertant. Sic 2. ad Corinth. 6. vers. 7. & 10. v. 4. & 1. ad Timoth. 1. v. 18. 2. ad Timoth. 2. versu 3; ad Philipp. 4. v. 3. 1. Coloss. 4. vers. 12.

Hoc autem *commilitionis* epithetum apponit Paulus, non solum ut debitum honorem Archippo tribuat, amo-remque suum erga ipsum testetur: verum etiam ut ei negotium Onesimi commendet tanto diligentius: nam si commilito fuit Pauli, è quum erat, ut Paulo honestè intercedenti ac precanti opem ferret. Tertiò addit; *& que domi tua est Ecclesiæ.* Quæ verba, vel ad Archippum referri possunt propinquius; vel ad Philemonem remotius; quod postremum sicut Hieronymo & Chrysostomo; sic vulgo maximè probatur. *Ecclesiam autem domesticam*, hoc sensu intelligit, Philemonis liberos ac servos fideles; quæ magna Philemonis laus est. Hanc autem Ecclesiam seu fidelium coetum initio Epistolæ compellat Paulus, ut pro contubernali servo intercedat; alioqui pro more suo, in fine Epistolæ tantummodo salutasset, si salutationis solius rationem habuisset.

Atque hinc colligi potest, hunc Philemonem fuisse virum lautâ sorte, ut etiam ex vers. 7. appareat, cuius domus, ut ait de suo tempore Theodoretus, mansit in hodiernum diem. Atque hæc de inscriptionis objecto, vers. 2.

Sequitur salutatio vers. 3. quâ duo potissimum continentur, objectum seu bona optata, & causa eorum efficiens. Illa sunt *gratia*, id est, gratuita Dei benevolentia; & quæ ex eo fonte promanat, Pax. Hanc autem gratiam & pacem optat, non ratione initii, sed continuationis & incrementi: ut 1. Petr. 1. vers. 2. & Jud. vers. 2. exprimitur. Causa autem efficiens horum bonorum donans est Deus Pater; mediator verò Filius. Quod autem Pater appellatur Deus; hoc fit ut à creaturis & mortalibus patribus distinguatur: quare divinitati Filii id nihil derogat: quemadmodum vicissim nec Patris dominio, quod Filius appellatur Dominus. Quod nomen Christo meritò tribuitur, duplice Jure: pri-mum creationis & gubernationis: quo modo omnium dominus est communiter: deinde jure donationis paternæ & redemptionis suæ, singulariter, seu quâ Christus statutus; & qua Jesus, hoc est servator. Atque ita fidelium tantum est Dominus, unde rectè Bernardus; *Christus, hoc est qui possessionem sibi vendicat, & jure creationis, & merito redemp-tionis, & dono Patris.* de considerat. ad Eugenium libr. 3. Cœterum hæc salutatio est scopus ministerii Euangelici, 2. ad Corinth. 5. v. 19. & 20. itaque hac formula Epistolam inchoare & finire solet Paulus: eaque ad singularem hujus Epistolæ scopum etiam pertinet: nempe ut Philemon Onesimum in gratiam, Dei gratiæ auctoris exemplo, recipiat, ad Ephes. 4. vers. 32. quemadmodum scitè Oecumenius ex Chrysostomo interpretatur; *Quomodo* (inquit) erit *gratia Dei in vobis?* si & vos debitoribus vestris gratiam præstiteritis: qui verò pax? si & tu reconciliaris seruo. Hæc de v. 3. & salutatione. cui adjungitur gratulatio; quæ tertia præfationis pars, quatuor sequentibus versibus absolvitur.

Ea autem primùm ex effectis suis innuitur, nimirum gratiarum actione & precatione: deinde disertè exprimitur. Quod autem in gratiarum actione Deum appellat suum, facit non solum justè, sed etiam accommodatè: ac justè quidem, jure non solum naturæ, quo suberat Deo; sed etiam gratiæ, tam adoptionis, quam Apostolatus: accommodatè verò, cum etiam in vinculis constitutus, suam in Deum fidem & exauditionis spem demonstrat, ad Philemonis consolationem. Precatio etiam amplificatur ab adjuncto tempore; *semper, inquietus, tuis mentionem faciens, &c.*

ut cha-

ut charitatis suæ constantiam declareret, & mutuam excitet, vers. 4.

Utraque verò, & gratiarum actio, & precatio illustratur porrò à causa sua. Prior quidem à causa impellente: auditione pieratis Philemonis, posita in charitate erga omnes sanctos, & fide in Christum. Quæ vera hominis verè Christiani argumenta, Galat. 5. vers. 6. i. Johan. 3. vers. 23. & ad veniam pro Onesimo jam sancto & Christi membro impetrandam appositè, ut postea liquebit, recenset, Vers. 5.

Hæc verò à causa finali declaratur; ut communicatio fidei tue efficax fiat, in agnitione omnis boni, quod est in vobis per Christum Iesum: hoc est, ut beneficentia, quæ ex tuâ & tuorum fide oritur, nec otiosa est, indies magis ac magis vim suam exerat, teque tuosque ad pluribus & uberiori opitulandum impellat: adeò ut omnes fidem, spem, charitatem vestram, quam per Christum habetis, tu nempe Philemon & Appia cum totâ Ecclesiâ, agnoscant & probent, vers. 6.

Hæc de gratiarum actione & preicatione pro Philemonne: quibus (tanquam propriis effectis suis) gratulatio & charitas innuitur. Sequitur ejusdem emphatica expressio. Primo cùm fratrem appellat. Deinde cum docet non solum sibi esse gaudio, sed etiam consolationi, dilectionem Philemonis. Tertiò quum dilectionem ab effectu describit: quod non tantum sibi fuerit gaudio & consolationi: sed etiam refocillat viscera: hoc est, per Metaph: corda & animos afflitorum, & quidem sanctorum, hoc est fidelium. Eos enim hoc in loco & alibi sæpè sanctos vocat: quod à peccatis sint immunes: idque bisfariam: perfectè quidem per justificationem in Christo capite, cum quo sunt unum per fidem; inchoatè verò in se per sanctificationem. Hæc de versu 7. & gratulatione: unde per transitionem artificiosam à præfatione ad alteram hujus Epistolæ partem nempe tractationem rei transit, eamque ex prima deducit. Tractatio autem constat consuetis orationum partibus: propositione, confirmatione, confutatione, & conclusione. Propositionis sententia est; precor pro Onesimo, ut eum recipias: nempe in familiam tuam & gratiam, imò & in amicitiam, vers. 10. & 12. verū artificiosissimè, & ad persuadendum appositiissimè, eandem immiscet & includit confirmationi. Quæ argumenta continent à triplici persona. Primo Philemonis; cum id officium illius esse docet. Deinde à persona Pauli varia adserit argumenta. Quorum primum est à petitionis modo: quod non pro suo jure, quod per Christum habebat, illi mandaret; sed quod precetur propter charitatem, nempe Philemonis, sibi perspectam, ut vox quapropter ostendit: qua ratione benevolum reddit Philemonem, cum præclaram suam de ipso opinionem & ipsem demonstrat: quod ad officium non autoritate trahendus sit, sed charitate invitandus. simile vers. 14. alterum argumentum Apostoli est à persona quam nominat, nempe Paulus. tertium ab ætate suâ, cum addit senex. quartum à martyrio, cum ait vincitus, & quidem pro Christo, vers. 8. & 9. Denique ab Onesimi persona argumenta profert Apostolus in propositione ipsa. Primum à conversione & regeneratione & quidem ministerio Pauli, idque in vinculis; pro filio (inquit) meo, quem in vinculis meis genui: nimirum ut causa efficiens, non principalis, sed ministra, Euangelii prædicatione & Baptismo. Ideoque cum Onesimus redierit non solum ad mentem, sed etiam ad fidem (cuius sinceritas hinc liquet, quod eum nec Christi, nec vinculorum Pauli puduerit) sequitur dignum esse Domini sui venia & amicitia. Observandum autem, quod nomen Onesimi non præmittit; ut vitetur offensio: sed argumentis postponit eruditè & prudenter, vers. 10. Alterum argumentum est ab utilitate ductum, & anticipatione ac paranomasia eleganti illustratum. Objici enim poterat: intercedis pro eo qui nomini suo non respondet: Onesimus, id est, utilis vocatur; sed contra inutilis mihi, imò noxious extitit: quid igitur rogas, ut eum meo malo & periculo recipiam? Respondet Apostolus distinctione temporis; antea quidem inutilem fuisse, nunc verò utilem & Philemoni & Paulo, vers. 11. Tertium argumentum est, intimus Pauli erga Onesimum amor; qui declaratur metaphorice,

cum sua viscera, hoc est, cor suum & animum appellat, vers. 12. adeò ut laedi aut rejici non possit: quia Pauli quodammodo viscera lacerentur. Hoc autem argumentum cum antecedenti illustratur anticipatione objectionis, si quidem objicere poterat Philemon; si Onesimus tibi tam utilis, & viscerum tuorum instar adeò carus esset, retinere debueras apud te. Respondet Apostolus confirmatione antecedentis & negatione consequentiae. Cupiebam quidem (inquit) apud me retinere, ut mibi usui esset, & pro te mibi miserraret in vinculis meis, quæ pro Euangeliō patior, vers. 13. sed tamen non retinui, ne in te, cuius servus es, essem injurius; aut beneficii tui occasionem corrumperem vers. 14. Hæc de propositionis hujus Epistolæ confirmatione. Sequitur porrò confutatio accusationis criminum, quæ objici poterant: quæ cum vera sint, non utitur inficiatione, sed excusatione per mitigationem. Duo autem fuerunt crimina, furtum & fuga: ad quæ doctè & præpostorè, à leviori incipiens, responder: ac primum accusationem mitigat, cum odiosam criminis speciem retinet, & ejus loco generare utitur: non enim fugam, sed segregationem nominat: deinde excusat injuriam, non solum à restitutione, sed etiam comparatione eventus, nempe utilitatis consecutæ. Ac primum comparatione temporis in utroque: semotus est, inquit, sed ad horam, hoc est, per Syncedochen, ad brevem tempus, non in perpetuum: contrâ verò Dei providentia evenit, ut non ad horam eundem recipias, sed in æternum: nam servi ab herbo separantur aut manumissione, aut fugâ, aut captivitate, aut morte: at fideles servi nunquam, quia communio sanctorum in Christo perpetua est, v. 15. Secundò altera fugæ utilitas, est fugiti vi correctio, & secura conditionis illius & obligationis præstantia: siquidem ante fugam servus erat nequam & infidelis; jam verò non servus tantum, sed plusquam servus, nempe frater per fidem in Christum: communem nactus patrem & hæreditatem in cœlis, coque dilectus, maximè Paulo, qui Euangeliō genuerat: quanto magis tibi Philemoni debet esse dilectus, cum duplex sit dilectionis vinculum: & secundum carnem, hoc est, quatenus humano more tuus servus est, quippe factus jam frugil: & secundum Deum, quatenus Dei servus & filius, ac tuus per fidem conservus ac frater, v. 16. Atque hæc prioris criminis confutatio. Cui sua conclusio subjicitur, repetitione propositionis, novo auctæ argumento à communione cum Paulo; quæ gravissima obtestatione amplificatur; itaque, inquit, si me socium habes: si quid tibi commune mecum esse vis, excipe eum, non ut servum fugitivum, sed amantissimè tanquam me. vers. 17. Porro sequitur altera confutatio pars, qua secundi criminis accusationem elevat ac tollit. Elevat quidem, cùm, ut antea, odiosam criminis speciem præterit, & generali voce, minusque odiosa utitur: cum injuriam & debitum; non autem furtum nominat: si quid, inquit, injuria tibi intulit, aut debet. Tollit vero accusationem interposita sponsione & chirographo, hoc (inquit) mibi imputato: hoc est, expensum fer, me debitorem statue, vers. 18. Ego Paulus scripsi me manu, ut prædes solent; ego dependam. Ne autem id imprudentius dictum videatur ob tenuitatem fortis Pauli; probat satisfactionis facilitatem, correctione quadam opportunitâ, ut ne dicam, inquit, tibi, quod etiam te ipsum mibi insuper debes; ac si diceret Paulus; non opus est Chirographo, quo me debitorem constituam, cum tu mihi plura debeas, & hanc veniam Onesimo, &, quod amplius est, te ipsum, nempe quia Euangeliō te in Christo genui. Emphasis autem est in vocibus etiam & insuper, vers. 19. Atque hæc de confutatione: ex qua vers. 20. deducit tractationis conclusionem, præcipuis argumentis summatis repositis ac collectis: utitur enim amica compellatione & eleganti allusione ad nomen Onesimi, pro quo intercedit, cùm ait, etiam frater ego te bratus, fruar, seu fructu à te consequar, tanquam meo: idque in Domino, hoc est, secundum Dei voluntatem in re justâ, adeò ut tu mihi futurus Onesimus, hoc est, utilis; refocilla mea viscera: ne scilicet inferior sim reliquis sanctis, de quibus vers. 7. Hanc porro conclusionem confirmat dupliciter: primo à certa fiducia & spe obedientiaz Philemonis & majoris beneficij quam postulat: etc-

etenim præclararam bonorum & gravium virorum de nostrâ probitatè fiduciam & exspēctationem fallere, habetur turpissimum : secundò conclusioni addit pondus, à spe propinqui adventus sui: ut vel pudore ad officium cogeretur Philemon, si in eo præstanto fuisse tardus. *Similiter*, inquit, para mibi hospitium, spero enim me per preces vestras, hoc est, tuas & Ecclesiæ, donandum vobis. Unde patere ait Primus Paulum prima vice ab urbe Roma liberatum fuisse. Quam sententiam nonnulli sequuntur; alii contrà negant: nec indigna disquisitione quæstio, ad historiæ notitiam & hujus loci intelligentiam pleniorum. Pro prima opinione duo adferuntur argumenta, primò, ex hoc loco Paulus sperat se liberandum; ergo liberatus est. Verum Responderi posset, ex spe rei externæ, & ad hanc vitam pertinentis, nihil esse concludendum: nam talis est spes fidelium, qualis divina promissio: ea autem est duplex: absoluta aut conditionalis: illa est earum rerum, quæ absolutè nobis promittuntur: idque aut generatim & ordinariè in sacris literis; ut promissio remissionis peccatorum, perseverantiae in fide & vita æternæ: aut speciatim & extraordinariè, revelatione divinâ: qualis etiam est quædam promissio de rebus externis; ut cum Davidi regnum; Ezechia liberatio à Sancheribio; Paulo conservatio adversus Jûdæorum machinas & furorem promittitur: hæc enim cum absolutè promissa sint, absolutè fuerunt speranda, & ex spe hujusmodi, de re & eventu illius certò potest concludi: qua ratione spes fidelium nempe de salute, quæ absolutè iis promittitur, dicitur fidelem non confundere, ad Roman. 5. v. 5. Conditionalis vero promissio est, quæ non absolutè, sed cum conditione proponitur: cujusmodi promissio est rerum externalium & ad hanc vitam pertinentium, quæ nec speciali revelatione, nec absolutè in verbo, sed quatenus Dei gloria & nostræ saluti conducant, promittuntur: qualis hæc fuisse videtur, ac propterea spes conditionalis est; unde de rei eventu nihil potest colligi. Nec dissimilis spei declaratio extat, Rom. 15. v. 24. & 1. Cor. 16. v. 7. & 1. Timoth. 3. v. 14. & 15. Sed contra objici potest; qui sperat divini spiritus instinctu, illius spes est certa de eventu: alioqui Spiritus Sanctus, spesi auctor, homines falleret: quod alienum. Atqui Paulus hoc loco sperat divini spiritus instinctu, quia eo autore hanc Epistolam scripsit: ergo ejus spes hoc loco est certa. Verum negatur propositio. Etsi enim ea vera est de spe absolutâ ac fidei: non tamen de spe conditionali ac opinionis. Nec valet illius probatio: quia conditio excludit fallaciam: quæ conditio, et si hoc loco non exprimitur, ut alioqui fit, 1. Cor. 16. v. 7. tamen intelligitur ex natura rei sperata: quæ cum ad hanc vitam pertineat, promissa est tantum in verbo cum conditione, cuius definitionem Paulo ignotam esse voluit Spiritus Sanctus. Sed excipi contra potest; si conditio spesi non erat perficienda; ergo (quod absurdum est) sine justa causa Spiritus Sanctus hanc spem aut Paulo indidit extra ordinem, aut ordinariè excitatam sanctificavit. Sed negatur consequentia: quia ut aliarum rerum, sic spes variæ esse possunt causæ: adeò ut unâ sublatâ, non propterea reliquæ tollantur: nam causa spesi, in Paulo, fuit vita conservatio & liberatio, ad Ecclesiæ institutionem & Dei gloriam: quam conservationem ut optare, sic etiam sperare debuit, ex officio, partim naturalis amoris erga se, partim charitatis Christianæ erga alios, Philipp. 1. vers. 24. & 1. Corinth. 13. vers. 7. etiamsi eventus fuerit incertus. Atque hæc de prioris sententia argumento primo, de quo probabiliter in utramque partem disceptari potest: quia non necessarium, sed probabile. Cœterum alterum est multo validius ex Epist. ad Philippiens, quæ etiam Româ eodem tempore è vinculis conscripta est. Sic enim dicitur cap. 1. vers. 5. 6. & 7. *Hoc confidimus, novi, me mansurum & permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei: ut abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, med rursus apud vos praesentis.* Cum igitur Paulus non opinione humana, sed Spiritus Sancti ductu loquatur ac testetur, se non solum fidere, sed etiam nosse, fore ut permaneat, cum Philippiensibus: inde concluditur, spem hanc, de qua hoc loco Apostolus ait, non esse incertam ex conjecturis & opinione, sed certam ex reve-

latione divinâ & fide illius. Verum excipi posset hanc notitiam non fuisse absolutam, sed cum conditione, si Deo placeat: cum autem probabilia fuerint voluntatis Dei argumenta, non malè opinionem hanc metaphoricè appellari notitiam potius, quam spem: quemadmodum spes de evenitu valde probabili per Metaphoram vulgo notitia nominatur. Idque etiam ex hac Epistola videtur posse probari, ubi eadem extat Phrasis, vers. 21. *Scripsi tibi, confidus fore, ut tume audias, ut qui norim, te supra id etiam quod dico facerum esse.* quo in loco notitiam vocat opinionem valde probabilem. Denique hæc responsio probari videtur, quod spes Pauli, hoc loco, non natatur revelatione divina, sed precibus fidelium: quorum exauditionis eventus probabilis quidem erat, sed incertus: quia in re, ad hanc vitam pertinente, puta liberatione Pauli, non habeant promissionem certam, eoque nec ipsi spem certam, sed conditionalem, ac propterea multò minus Paulus. Verum huic argumento responderi posset intercessionem precum non esse semper de eventu dubiam, in rebus externis: nam revelatio divina etiam in hujusmodi mediis potest intervenire: quemadmodum cum Abraham oravit pro Abimelecho, & Jobus pro sociis. Sed contra objici potest, Paulum ad Philipp. 2. v. 17. ostendere, spem suam non certam, sed dubiam, cum ait, *sed et si pro libramento offerar super hostiæ sacrificioque fidei vestra.* Verum respondetur, hanc hypothetin non reddere rem incertam: sed ad amplificationem amoris pertinere. Idque probari, quod vers. 24. addat Apostolus; *confido autem in Domino, quod certè venturus sum ad vos.* Ex quo loco duo peti possunt argumenta. Primò quod dicit se non sperare, sed confidere, & certo sibi persuadere. Secundò quod dicit in Domino. Sed excipi potest. Primò, *confidiam*, aliam esse absolutam & fidei, quæ certa est, nec falli potest, Ephes. cap. 3. vers. 12. aliam esse charitatis & conditionalem, quæ conditione non praestita falli potest. 1. Corinth. 13. vers. 5. & 7. & 2. Corinth. 1. vers. 13. 14. 15. & 23. & cap. 8. vers. 22. & 2. Thessal. 3. v. 4. Galat. 5. v. 10. Philem. vers. 21. Secundo, ad alteram rationem, nempe quod dicatur, *in Domino*, respondent conditionem notare ac significare, si Deo placuerit: seu cum Domino, seu Deo adjuvante. Aliter etiam responderi posset: nempe hic tacitam conditionem intelligendam esse; *confido in Domino, fore, ut ad vos redeam:* nimur si ad gloriam illius requiratur. Atque hactenus de quæstione proposita differimus in utramque partem: interim salvo doctiorum judicio, priorem sententiam magis probabilem existimo, præsertim cum veterum Theologorum, ut alii fatentur, accedat autoritas: adeo ut putem non absurdum, quod referunt, Apostolum in Asiam Româ rediisse: deinde Hispaniam, ut animo conceperat prius, Roman. 15. peraguisse, ac postea iterum in vincula conjectum, & de morte propinquâ prius monitum, 2. Timoth. 4. vers. 6. & 7. tandem à Nerone Romæ cæsum.

Hactenus de secunda hujus Epistolæ parte: nempe tractatione-rei propositæ. Sequitur tertia, conclusio totius Epistolæ, constans salutatione aliorum, nomine, vers. 23. & 24. & valedictione solenni, vers. 25

C O N S E C T A R I A.

I. PERsecutio propter Christum, non pudoris, sed consolationis & gloria materia est 1. Petr. 4. v. 15. 16. ut Pauli exemplum demonstrat.

II. Ut minorum est majores revereri: sic horum est illorum honori favere, exemplo Pauli senis, qui Timotheum juvenem tam honorificè nominat ac sibi conjungit, vers. 1.

III. Cum ministri Ecclesiæ sint commilitones, amare se mutuo debent, & omisssis curis mundanis, Deo fideliter servire. 2. Timoth. 2. vers. 4.

IV. Non solum publica & numerosa Christianorum congregatio, sed etiam privatus paucorum fidelium cætus, Ecclesia est.

V. Fidelibus laborandum, ut eorum familia sit non Santana Synagoga, sed Dei Ecclesia, vers. 2.

VI. Cum gratia & pax æqualiter à Patre & Filio pertantur;

ivinā & fide illius. Verūm excipi posset hanc
on fuisse absolutam, sed cum conditione, & De-
cum autem probabilita fuerint voluntatis Dei
on malè opinionem hanc metaphoritatis
potius, quam spēm: quemadmodum spēdē
probabilis per Metaphoram vulgo nomina-
que etiam ex hac Epistola videtur posse pro-
m extat Phrasis, vers. 21. Scriptis tib⁹, con-
stadius, ut qui norim⁹, te supra id etiam quid
se, quo in loco notitiam vocat opinio-
em. Denique hæc responsio probari vidi-
ti, hoc loco, non nütatur revelatione de-
fidelium: quorum exauditionis evenit pro-
m erat, sed incertus: quia in re, ad hanc
puta liberatione Pauli, non habent pre-
coque nec ipsi spēm certam, sed condon-
ea multò minus Paulus. Verūm huic re-
eri posset intercessionem precum non ele-
tu dubiam, in rebus externis: nam revela-
tus hujusmodi mediis potest intervenire que-
m Abraham oravit pro Abimelecho, &
ed contra objici potest, Paulum ad Philipp⁹,
spēm suam non certam, sed dubiam, et
libamento offerat super bestiā sacrifici-
erūm responderet, hanc hypothēsi res-
tam: sed ad amplificationem ans
obari, quod vers. 24. addat Apollonē
omino, quid cito venitum sum ad te. Et
possunt argumenta. Primo quod dicitur
confidere, & certo sibi persuader. Secundū
omino. Sed excipi potest. Primo, nō
m esse absolutam & fidei, quæ certa est.
phel. cap. 3. vers. 12. aliam esse charitati
m, quæ conditione non præsumit possi-
vers. 5. & 7. & 2. Corinth. 1. vers. 11. 12.
8. vers. 22. & 2. Thesal. 3. v. 4. Gal.
vers. 21. Secundo, ad alteram rationem.
atur, in Domino, respondentem
care, si Deo placuerit: seu cum Deo
Aliter etiam responderi potest ex
tionem intelligendam esse, etiam Deo
os redempti: nimur si ad gloriam
e haec tenus de questione p̄cipue
ue partem: interim salvo tamen
ntentiam magis probabilem esse, etiam
um Theologorum, ut aliud faciat, tamen
eo ut putem⁹ non absurdum, quod fieri
in Asiam Romā redire: deinde H̄breos
ceperat prius, Roman. 15. pergrat, &
incula conjectum, & demone proprie-
2. Timoth. 4. vers. 6. & 7. tandem i
um.
us de secunda hujus Epistole parte
proposita. Sequitur terza, concluden-
tans salutatione aliorum, nominis
iudicatione solenni, vers. 25.

tantur; sequitur Filium unum esse cum Patre Deum.
VII. Fides & Charitas omnino sunt Dei dona; ac pro-
pterea Deo gratias debemus pro eorum initio, & preces
pro incremento; nec solum cum ea nobis donantur, sed et-
iam cum aliis.

VIII. In precibus autem opus est fide & assiduitate,
vers. 3.

IX. Christiana vita sita est in fide in Christum, & cha-
ritate in sanctos, quæ factis ad Dei gloriam magis magisque
testari debemus, vers. 5. 6.

X. Fides vera est, quæ nec mortua, nec otiosa, sed viva
& per charitatem efficax, versu 6.

XI. Charitas autem vera est, quæ non in verbis, sed in
re consistit, 1. Joan. 3. v. 18. Jacob. 2: v. 16. ac præ cæ-
ris domesticos fidei, Galat. 6. & potissimum afflictos refi-
cillat.

XII. Gaudere debemus cum gaudientibus, non verò
iū invidere.

XIII. Alios in os laudare non semper vitiosum est; sed
officium interdum Christianum, primum cum laus vera
est: deinde cum omnia Dei gratia ascribuntur, ne lauda-
tus se effera: denique cum laudis finis est, non adulatio,
sed ut sit stimulus & argumentum, quo laudatus amplius
ad officium excitetur, ad Dei gloriam & Ecclesiæ institu-
tionem, vers. 7. 8.

XIV. Pastorum Ecclesiæ est, benevolos non tam au-
thoritate cogere, quam charitate ducere, vers. 8. 9.

XV. Quum Paulus servum fugitum & furem jam
conversum, tam solicite commendet, ac tantopere hono-
ret, ut filium & viscera sua vocet: pastorum officium est,
etiam abjectissimos fidelium habere in amore & pretio.

XVI. Cum Euangelio & baptismo à pastoribus Ec-
clesiæ regeneremur, eos; ut filios decet, revereri & amare
debemus.

XVII. Euangelii præcones vinciri possunt: sed non
Euangelium, 2. Timoth. 2. vers. 9. ut conversio Onesimi
docet, vers. 10.

XVIII. Danda est opera, ut honesto nomini respon-
deamus, eoque ad officium excitemur, vers. 11.

XIX. Qui Euangelii gratia affliguntur, omnibus mo-
dis juvandi sunt vers. 13.

XX. Beneficia esse debent non extorta, sed libera: nec
magnitudine, sed animo æstimanda, vers. 14.

XXI. Errant Anabaptistæ, qui communionem bono-
rum in Christianis requirunt, versu 14.

XXII. Peccata fidelium non amplificanda; sed potius

tegenda aut mitiganda, vers. 15.

XIII. Fideles servi duplici nomine suis heris chari-
tate debent, cum propter munera rationem, tum propter
Deum patrem communem, vers. 16.

XXIV. Iis, quorum opera ad fidem conversi sumus,
nos totos debemus, vers. 19.

XXV. Ut de aliorum in officio diligentia sperare de-
bemus optimæ: sic curandum est ut spēm conceptam, si
fieri potest, supereremus, vers. 21.

XXVI. Preces etiam infirmorum non sunt conte-
mnenda nec inutiles, v. 22.

XXVII. Quum Demas, initio, Pauli adjutor fuerit,
in Euangelii promulgatione; postea verò eundem dereli-
querit, præsens amplexus seculum, 2. Timoth. 4. Ergo:
non est cur offensi ab Ecclesia resileamus, si idem nostro
tempore contingat. Deinde hinc etiam sequitur, non offi-
cii initio gloriandum, sed solicite de perseverantia cogitan-
dum. Ceterum observandum est, quod quidam *amorem*
præsentis seculi de apostasia à religione interpretati sunt, ut
monet Oecumenius: *Hunc Demam, ajunt, ad Græcanicam*
religionem factum idolorum sacerdotem. Sed hoc non videtur
verisimile, alioqui Paulus gravius eum perstrinxisset. Ita-
que alii plerique de defectione, non à vera religione, sed à
ministerii munere exponunt: quod videlicet laborum per-
tæsus, ministerium Euangelii rerum corporalium cura
permutarit. Quidam etiam addunt, eum postea resipuisse
& ad Paulum reversum, idque ex hoc loco probare nitun-
tur, ubi honesta Demæ fit mentio. Sed argumento infir-
miori: nam ajunt probabile esse, hanc Epistolam scriptam
post secundam ad Timotheum: quia in hac fit mentio Ti-
mothei ipsius in inscriptione atque etiam Marci, quasi jam
cum Paulo versantis, qui cum secundam ad Timotheum
scribebat, aberant: id inquam nec probabile est, nec ra-
tione hac probatur: nam Timotheus & Marcus, cum
ad Philemonem scriberet, aderant Paulo: sed postea Ec-
clesiæ curandæ gratia dimissi fuerunt, ut declaratur, Col-
loss. 4. 10. de qua re postea præstata loquitur, 2. Timoth. 4.
11. Deinde si haec Epistola esset scripta post alteram ad Ti-
motheum, sequeretur etiam Epistolam ad Colossenses esse
posteriorem, quæ eodem tempore quo hæc conscripta est.
Denique cum Paulus in hac Epistola curet sibi parari ho-
spitium, & brevi se liberandum speret: in secunda verò
ad Timoth. cap. 4. 6. desperet, imo contrarium testetur,
inde concluditur, hanc Epistolam non subsecutam, sed
præmissam.

F I N I S.

A N A L Y S I S

E P I S T O L Æ P A U L I

A P O S T O L I

A D

H E B R A E O S.

P R O L E G O M E N A.

 Uniam Epistola ad Hebreos, Jesu Christi me-
diatoris nostri personam, & officia, præsertim
verò sacerdotium, & ceremoniarum Vet. Te-
stam. complementum, atque abolitionem de-
scribit, atque declarat accuratissimè: idcirco summam illius
utilitatem esse, elucet. Verūm quia de *autoritate* illius, &
scriptore, cùm olim, tum nostris temporibus dubitatum
est, quædam, de ea re, præfationis loco, præmittemus.

Etenim queritur: quænam hujus scripti *causa* sit effi-
cacia, cùm princeps, tum *ministra*, seu quis *author*, & quis
scriptor. Ad prius quod attinet, Orthodoxi, communi fer-
us laborandum, ut eorum familia facie-
re, sed Dei Ecclesiæ, vers. 2.
gratia & pars equaliter à Patre & Fili⁹.

consensu, Deum authorem este statuunt. Primo, quod
doctrina tota, & docendi modus, seu phrasis, & methodus,
cum reliquis Nov. Testam. scriptis, adāmussim convenient. Deinde, quod idem, Ecclesiæ perpetuo, inde ab Aposto-
lis, testimonio, comprobetur: quod etiam asserit Theodo-
retus, in præfatione commentariorum in hanc Epistolam:
& ex sequent. pleniū apparebit. Contra verò alii Deum
authorem esse negant, partim malitiā; partim imperitiā
temerariā. *Malitia* quidem, quod hanc Epistolam suis
erroribus adeo graviter obstat viderent, ut quidam hæreti-
ci, & inter eos Marcion (qui primus hujus erroris author
est)

est) quia in hac Epistola, contra pernitosius ejus dogmata, idem Deus, utriusque Testamenti author: & Jesus Christus, Dei creatoris filius, nobis ὁμοίος, verèq; passus statuitur. De quo Marcione Epiph. hæres. 42. & Hieron. præfatione in Epistolam ad Titum. Marcionem deinde secutus est Arius, & Arianus (quod initio hujus Epistolæ Deitas Christi clarissimè asseratur) ut testatur Theodoretus, præfatione hujus Epistolæ, & cap. 1. v. 3. & Epiph. contra Arianos. Alii verò *imperitia* temerariā, in eundem lapidem impegerunt; ac primum, ex pris̄cis authoribus, Gajus, & quidam alii, Eusebii & Hieronymi temporibus, Latini, ut testatur Euseb. histor. Eccles. lib. 6. cap. 20. & Hieron. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum in Paulo & Gajo: quem errorem posteri quidam secuti sunt. Cujus origo fuisse videtur, quod non intelligerent hanc Epistolam omnino Sacris Literis consentaneam; sed putarent cap. 6. vers. 10. & c. 10. v. 26. 27. & 12. v. 17. Novatianorum errori favere, & præterea dictorum Vet. Testam. sententiam aliena interpretatione, pervertere. Verū utrumque, à D. Junio in parallelis sacris, erudi: è confutatur, & suis etiam locis, à nobis, Deo dante plenius diluetur. Quare meritò statuimus, cum Orthodoxis: *Deum esse Epistolæ hujus autorem, ideoque divinam illius esse autoritatem:* quamvis de Scriptore non ita certo, inter Orthodoxos, conveniat. Multi enim Paulum esse arbitrantur, ducti argumentis minimè contendendis, partim insitis; partim assuntis. Proferunt enim primò similitudinem, seu sententiarum plurimarum convenientiam; quam, inductione variorum exemplorum, probant: quæ eodem modo, iisdemque penè verbis, utrumque reperiuntur, ut ex collatione liquet, Hebr. 1. v. 2. 3. cum Coloss. 1. v. 14. 15. 16. 17. Hebr. 5. v. 12. 13. cum 1. Corinth. 3. v. 1. 2. Hebr. 9. v. 15. cum Roman. 3. 25. Hebr. 10. v. 34. cum Philipp. 1. v. 13. & Philem. vers. 9. 10. Hebr. 10. v. 34. cum 1. Thessal. 2. v. 14. Hebr. 10. 36. cum Galat. 3. v. 22. Heb. 11. v. 11. 12. cum Roman. 4. v. 18. 19. Hebr. 12. v. 1. cum 1. Corinth. 9. 24. Heb. 13. v. 7. & 17. cum Philip. 2. v. 29. Hebr. 13. vers. 9. cum Ephes. 4. v. 14. Hebr. 13. v. 15. 16. & 21. cum Roman. 12. v. 1. & 2. Hebr. 13. v. 18. cum 2. Corinth. 1. v. 11. 12. & Hebr. 13. vers. 20. 21. cum 1. Thessal. 5. v. 23. denique Hebr. 13. v. 23. cum Philipp. 1. vers. 1. seq. Afferunt deinde similitudinem formæ externæ, seu ordinis, quod (ut Paulus soler) primò de fide, deinde de operibus illius, differat. Præterea Epistola hæc scripta est ex Italia, Hebr. 13. 24. cum scriptor illius esset in vinculis, ibid. cap. 10. v. 34. & socium eorum haberet Timotheum fratrem, atque itinerum comitem, cap. 13. v. 23. Quæ Paulum Epistolæ hujus scriptorem satis arguunt. Quibus accedit testimonium, cum divinum, quod producunt ex 2. Petr. 3. vers. 14. 15. 16. quod de hac Epistola, intelligendum putant; tum humanum antiquæ Ecclesiæ, quicquammodum post Clem. Alexand. apud Euseb. Eccles. histor. lib. 6. cap. 13. Patres plurimi: quo etiam pertinet manuscr. antiquorum codicum Græcorum ferè omnium, in *titulo*, consensus, ut nomen Pauli præferatur. Alii contrà Pauli esse negant, objec: & quibusdam rationibus, quarum prima hæc est: Nomen (inquietum) suum hujus Epistolæ scriptor, non præmisit, nempe Pauli: Ergo non est illius scripti author. Verū negatur consequentia, alioquin (ut appositiè ajunt Hieronymus & Primasius in præfatione hujus Epistolæ) nullius est dicenda; quia nullius nomen præmittitur. Sed excipiunt; Paulum, in aliis omnibus Epistolis, hoc habere in more. Agnoscimus, sed hoc factum arbitrio, non necessitate: nam quid verat, quominus potuerit suum nomen omittere (quicquammodum Johan. Apostolus, in prima sua Epistola, fecit, cum nomen tantum duabus reliquis præposuerit) præsertim cum scriptor Paulus potuerit cognosci, partim ex eo, per quem Epistolam misit; partim ex manu ipsius Pauli: nam licet, in Epistolis scribendis, amanuensi uteretur, Rom. 16. v. 22. (præterquam Epistolam ad Galatas, quam integrum scripsit, Gal. 6. v. 11.) in conclusione tamen solennem gratiæ appreciationem, sua manu, adscribebat; ut scriptor, adversus hominum fraudes, diognosceretur, 2. Thessal. 3. v. 17. quæ eadem clausula con-

sueta, etiam Hebr. 13. v. 25. in autographo apparuit. inde probabiles etiam nominis omisssi rationes afferuntur, nempe honestas, ac utilitas: *Honestas* quidem, quod multa causa, non se scripsiterit Hebræorum Apostolum, modo propter honorem Christi, qui ut Apostolus fuit bræorum, ita eundem Apostolum professionis nostræcat, in hac Epistola, c. 3. v. 1. deinde, quia, cum Parte præcipue esset *gentium Apostolus*, Roman. 11. v. 13. vocatione Christi Act. 9. v. 15. & pacto etiam cum Apostolo inito, Galat. 2. v. 7. ad Hebræos, quasi ex abundantia ajunt, scripsiterit: *Vilitas* verò *gemina* profertur hujus sanitatis nominis ipsius, quarum prior est, fuga offensionis Ecclesiæ Hebræorum, ne Judæos (præsertim infirmiores, quibus propter anticipatum de ipso opinionem suspectus erat) Aet. 21. v. 20. 21.) nominis sui, principio exordii, inscriptione, à legendō absterret: quas tres allatas jam ratentes proposuit olim Clemens Alexand. teste Euseb. hist. Eccles. lib. 6. cap. 13. altera utilitas est fuga periculi Ecclesiæ Hebræorum, ne præpositi nominis sui, apud Christi hostes, Judæos, odiosissimi occasione, persecutionis Ecclesiæ Hebræorum rabies inflammaretur magis: de qua 1. Thessal. 2. v. 14. Hebr. 10. v. 33. 34. Quæ duæ postquam rationes, prioribus magis sunt verisimiles. Hæc de prima objectione. Altera verò est hujusmodi. Scriptor hujus Epistolæ fuit non Apostolus, sed discipulus Apostolorum. Paulus contrà fuit Apostolus, non discipulus Apostolorum. Ergo Paulus non est hujus Epistolæ scriptor. Propositionem probant, ex cap. 2. 3. Assumptionem ex Galat. 1. v. 1. Sed resp. propositionem ex cap. 2. non probari, quoniam sententia illa, (*salus ab iis, qui Christum audierant, fuisse nobis confirmata*) accipienda est, non propriè, sed figuratè, per communicationis figuram; cuius, & quidem durioris exemplum Tit. 3. 3. 1. Pet. 4. v. 3. luculentum: nam vobis Syncedoc. accipienda est, pro maxima parte nostrum, hoc est, de fidelibus Hebræis, aliisque Apostolorum discipulis; quia enim fideles unum sunt, in Christo, corpus; hinc fit, ut quod plerisque ex iis collatum est, id omnibus etiam propter communionem sanctorum, adscribamur. Deinde quamvis (quod minimè largimur) concederemus propriè hanc vocem *Nobis* accipiendam; inde tamen non evinceretur scriptorem hujus Epistolæ non fuisse Apostolus, sed Apostolorum discipulum: nam dicitur, *salutem quæ primum cœpta est enarrari, per ipsum Dominum ab iis, qui ipsum audierant, fuisse nobis confirmatam, testimoniūm præbente Deo, signis &c.* aliud enim est confirmari, aliud primum doceri: sic Paulus, etsi Euangelium primum accepit à Christo, postea tamen ab Anania, Christi auditore, fuit doctrinâ & miraculo confirmatus, Aet. 9. 17. 18. & 22. 12. 13. 14. Tertia objectio est à styli diversitate petit: Quod stylo conscriptum est elegantiori, quam Paulus usus est in reliquis minimè controversis epistolis, ejus scriptor non est Paulus. Hæc Epistola est hujusmodi. Ergo scriptor ejus non est Paulus. Sed negatur propositione, quoniam idem author cultius aut incultius scribere potest, diversis de causis, ut vel Augustini, aliorumq; scriptis, & experientia frequenti, constat: in quibus quedam negligentius, quedam accuratiùs scripta esse apparet: immo quis neget stylo Jeremiæ, in Lament. elegantiorē, quam in Prophetia? indeq; etiam sequeretur, Epistolam Pauli ad Ephesios, illius non esse: quod sublimiore stylo sit exarata, quam reliquæ. Sed excipiunt: verum id quidem esse, ejusdem authoris differti scripta esse inæqualis elegantia; sed is, qui rudis est sermone, non potest elegantiore uti stylo, sed sibi ferè similis manet. Paulus fuit rudis sermone, ut agnoscat 2. Cor. 11. 6. Ergo non potest elegantiori stylo uti, sed sibi similis manifest. Verum negatur consequentia: quia νέον, seu argumentum ambiguum est: nam rudis sermone in propositione sumitur absolute, in assumptione comparatè: nec enim Paulus, eloquentia suâ, & elegantia, cum opus esset, caruit, ut Aet. 14. v. 12. indicatur, & ex Epistolis attentè lectis appareat; sed fuso, & affectatâ Oratorum elegantia, qua inflati, adversus Paulum, pseudo-apostoli, sese efferebant, 1. Cor. 1. v. 17. & cap. 2. v. 1. 4. 13. & cap. 4. 19. 2. Cor. 10. v. 10. 11. atque hoc sensu se rudem sermone

confessus est; alioqui non vulgari solum, sed etiam literata eloquentia fuisse imbutum, appetet, ex Poëtarum sententiis, quas adducit; quemadmodum Arati, Act. 17. vers. 28. Menandri 1. Cor. 15. vers. 33. & Epimenidis Tit. 1. vers. 12. Deinde negari etiam potest syllogismus hujus, & exceptionis propositio, bifariam: primùm quia etiam rudes sermone, adhibitâ diligentia, cultius scribere solent: deinde, etiam si vera esset propositio, in iis, qui ex suo ingenio, suoque ductu, scribunt, seu qui simul scriptores & authores sunt; de ministris tamen intellecta, qui ab aliis dictata, mente ac memoria excipiunt, falsa est: nam Deus hujus Epistolæ author est, qui liberè potuit scriptoris stylo uti, aut cultiorem adhibere. Ceterum, à Patribus antiquis, præposita Syllogismo objectio, aliter solvit, distinctione majoris: nam scriptor Epistolæ, in propositione, accipitur simpliciter; in conclusione, secundum quid; Paulum enim ajunt non simpliciter Epistolæ hujus scriptorem, ratione & materia, & styli, seu ratione sententie & verborum (quo sensu intelligitur propositio) sed ratione materiae ac sententiae tantum, idque bifariam exponunt. Quidam enim conjiciunt hanc Epistolam scriptam à Paulo Hebraicè Hebraicè, & versionem ab alio in sermonem Græcum, stylo elegantiori: sic enim Clem. Alex. ut refert Euseb. Eccl. hist. lib. 6. c. 13. Epistolam ad Hebreos, Pauli quidem esse dicit. & in Hebreorum gratiam Hebraicè scriptam; sed à Lucā studiosè conversam, gentibus quoque expositam, atq; ob eam causam dictiōnēm interpretationis illius consimilem reperiri, dictiōni Actorum Apostolorum: idem ait Euseb. sed Clementem Romanum interpretarem, ob styli, & materiae utriusque similitudinem, putat, histor. Eccles. lib. 3. cap. 34. Contra alii audacius conjiciunt: Paulum materiam scribendi tantum sua doctrinā suppeditasse, (eaque solum ratione scriptorem dici hujus Epistolæ) alium verò suo stylo excoluisse, & (ut cum Hieron. in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, in Paulo, loquar) proprio ordinasse & ornasse sermone: sic enim Origen. apud Euseb. histor. Eccles. lib. 6. cap. 24. ait: sensus hujus Epistolæ esse Apostoli, phrasin verò & structuram alterius cujuspiam, qui dicta Apostolica annotarit, & velut in Scholia quædam, que à preceptorē audierat, retulerit; Itaque, inquit, si qua Ecclesia Epistolam hanc, tanquam Pauli, habuerit, complectatur eam, & approbat eam etiam hoc modo: non enim eam, præter rationem, prisci viri, Pauli esse tradiderunt: veritatem autem Deus novit, ad nos verò historia pervenit, quod quidam eam à Clemente Romanorum Episcopo; quidam verò à Luca (qui & Euangelium & Acta dedidit) scriptam esse, dicant. Hactenus Origenes. Quam conjecturam, eo nomine, non immerito, nonnulli aversantur, quod Sac. Literarum, non solum materia, sed etiam stylus debeat esse στίχοις, ac quamvis Lucas Euangelista, Dei spiritu fuit actus, illud tamen, de Clemente Romano, certò asseri non potest. Alteram etiam ante propositam à nobis Clementis Alexand. opinionem, quod Epistola ad Hebreos, Hebraicè es- sit conscripta, quidam sequuntur; alii verò in dubium non temerè vocant. Neque enim videtur verisimile, hanc Epistolam scriptam Hebraicè; nam ut alia omittam, quæ adferri solent, ex hujus Epistolæ stylo, reliquisque circumstantiis (ut puta citationis locorum Scripturarum) non videtur credibile, Judæos fideles, reliquosque Christianos, adeo futuros negligentes, in hoc thesauro tam locuplete, ad incredulos Judæos confutandos, asservando, ut passi fuissent, eum tamen cito perire; cum videamus Judæos incredulos tantâ fide, & diligentia usos, in scribris propheticis conservandis, & ad posteritatem transmittendis: quamvis enim hoc tempore, hæc Epistola extet Hebraicè, edita à Munstero, eam tamen non esse valde antiquam, sed ex Græco postea translatam (ut Matthæi Euangelium) satis appareat. Quarta objectio, quod ea, quæ cap. 6. de Catechismi consuetudine, afferuntur, cum Pauli ætate, non videantur congruere; sed quia hoc non probatur; eadem facilitate, quæ objicitur, negari potest: præfertim si quis conferat, 1. Corinth. 3. vers. 1. 2. 3. & Galat. 6. vers. 6. Postremo

objicitur, judicium Tertullian. lib. de pudicitia: qui
hanc Epistolam esse ait Barnabæ. Sed conjecturæ Tertull.
opponitur primum ratio: quia cùm Barnabæ unicam
dicitur scriptissime Epistolam (ut ex Hieron. in catalogo
script. Eccles. in Barnaba appetat) & ex eâ multa ci-
tetur Clemens Alexand. lib. 2. & 5. stromatum; illa
tamen non extant, in hac Epistola: deinde ea, quæ de scri-
ptoris hujus Epistolæ ad Hebræos, in Italia, vinculis;
& Timotheo socio, & comiti dicuntur cap. 10. & 13. non
Barnabæ, sed Paulo convenienter: ut ex Actis Apostolo-
rum etiam appetat. Deinde Tertulliani conjecturæ
opponimus etiam diversum aliorum Patrum antiquorum
judicium, cùm separatim; tum conjunctim. Separa-
tum quidem, ut Clementis Romani in canon. Apostolo-
rum: deinde Clementis Alex. & Origen. quæ loca ad-
duxerunt: & Athanasii oratione 2. & 3. contra Arianos, &
in Synopsi Sacræ Scripturæ, quam dicitur Imperatori
Constantino, roganti misisse: & Euseb. histor. Eccles.
lib. 3. cap. 34. & Hilarii lib. 4. & 12. de Trinit. & Ambrosii,
lib. 2. de Caino cap. 2. & de benedictionibus Patriarcha-
rum, cap. 4. item de Sacramentis lib. 4. cap. 1. & in com-
ment. ad Hebr. in præfatione (quoniam de postremis
duobus operibus, an Ambrosii sint, dubitatur) deinde
Gregorii Nazianz. & Amphilochii in carminibus de li-
bris veris & genuinis Sacræ scripturæ: Basili ad Gregor.
de differentia Ἰωάννου & Ιωάννου, Cyrilli, Thesaur. lib. 22.
cap. 9. Chrysoſtomi comment. in hanc Epistolam: Hie-
ronymi multis in locis. Philaſtrius etiam (etsi durius)
inter hæreticos numerat illos, qui non, ut Pauli, hanc Epi-
stolam reciperent: Ruffinus etiam in expositione Symbo-
li: & Augustin. de civit. Dei lib. 16. cap. 22. & de do-
ctrina Christ. lib. 2. cap. 8. denique Proſperi de promis-
ſionibus, parte prima, in præfatione, & lib. 1. de vocatio-
ne gentium, cap. 3. quod opus Ambroſio, vulgo, adſcri-
bi ſoleat. Conjunctim verò Patres in Conciliis idem agnove-
runt, & statuerunt, ut in Laodiceno, can. 59. & in Cartha-
ginensi tertio can. 47. quibus etiam accedit Græco-
rum Nov. Testam. codicum Manusc. consensus: quem-
admodum omnia D. Bezae exemplaria Græca, Pauli
nomen, in titulo, adscriptum habent, unico excepto: &
ſimiliter R. Stephabi omnia exemplaria, & magna il-
lius Nov. Testam. editio, Pauli nomen pteferunt. Qua-
re hiſce objectionibus expensis, & refutatis, probabi-
lis manet eorum ſententia; qui Paulum Epistolæ hujus
ſcriptorem eſſe arbitrantur. A quâ opinione ſi eſſet diſce-
dendum, D. Beza (ut in Annot. majoribus monet) Scri-
ptorem eſſe coniceret Apollo, cuius eloquentia, & in Ju-
dæis confutandis robur laudatur, Actor. 18. 24. & 28.
Coeterum totam hanc controverſiam, memorabilē Hiero-
nymi loco, ex Epitola ad Dardanum tom. 3. conclude-
mus: Illud, inquit, noſtris dicendum eſt, hanc Epistolam (quæ
inſcribitur ad Hebræos) non ſolum ab Ecclesiis Orientis, ſed ab
omnibus retro Græci ſermonis ſcriptoribus, quæſi Pauli Apoſto-
li ſuſcipi: licet plerique eam, vel Barnabæ, vel Clementis ar-
bitrantur: & nihil interēſe cuius ſit, cum Ecclesiastici vii ſit,
& quotidie Eccleſiarum lectione celebretur: quod ſi eam Latini
omnium (ut ex Eusebii historia Ecclesiastica lib. 6.
c. 20. & ex iis, quos modo adduximus, Latinis Patribus,
conſtat) conſuetudo, non recipit inter ſcripturas Canonicas:
nec Græcorum quidem Ecclesia Apocalypſin Ioannis, eadem li-
bertate, ſuſcipit; & tamen nos utramque ſuſcipimus, nequa-
quam bujus temporis conſuetudinem, ſed veterum ſcriptorum
authoritatem ſequentes, qui abutuntur (id eſt, ex illis utun-
tur, non autem perperam utuntur, quemadmodum et-
iam in Catalogo ſcriptorum Eccles. loquitur) utriusque te-
ſtimoniis, non ut interdum, de Apocryphis, facere ſolent, (quippe
qui & gentilium literarum raro utantur exemplis) ſed quæſi
Canonicis & Ecclesiasticis. Haſtenus Hieron. & quæſtio-
nis de bujus Epistolæ authore, & ſcriptore, explicatio. Cui
paucā de Titulo adjungemus.

De cuius authoritate non est cur laboremus : quia illud ex iis, quæ aliâs dissenserimus, constat, hunc etiam titulum esse non à scriptore positum ; sed à descriptoribus postea, verè & aptè, distinctionis gratia appositum.

Eed

nam præter scriptorem *Paulum*, & formam scripti communem, nempe *Epistolam*; etiam objectum, cui hæc Epistola à Paulo destinata, & missa est, denotat, nempe *Hebræos*. De cuius vocis origine, & sententia, paucis, hoc in loco, ob varia Doctorum judicia, differemus. Nam primum de origine vocis illius diversa sunt, & veterum, & recentiorum authorum judicia. Quidam enim ab *Abrahamo*, aliò verò ab *Hebero* derivatam opinantur. Et ab *Abrahamo* quidem bifariam: nonnulli enim à nomine *Abrami*, vel *Abra*, dictos *Hebræos*, quasi *Hebræos* putant: in qua opinione fuit author *vetus comment. ad Philip. cap. 3.* qui operibus *Ambrosii* inserti, ei falsò (ut doctiores, tam nostri, quām Pontificii censem) tribuuntur. Et quoniam literarum diversitas hanc opinionem videtur rejicere: objecii potest, ac solet, quod *Abram*, apud *Hebræos*, aspiratione leni, nempe, Η, inchoetur; *Hebræi* verò ab aspiratione densissima, nempe γ: Excipit author ille, mutatam esse literam propter sonum, ut non vocentur *Abraei*, sed *Hebraei*: ut apud Veteres, cùm dicerent, *medie*, & esset absurdum, dictum *meridie*. Sed diversa longè est ratio, quia non solum in principio dictionis, mutatio est literæ, Η in γ, facilioris in difficultorem (quāvis interim illud fieri, quia literæ sunt homogeneæ, agnoscant, & exemplis demonstrant grammatici) sed etiam, quia refectionis est literæ in fine, quod alienum est: nec enim vocandi essent *Abra* aut *Hebrai*, sed *Abramai* aut *Hebramai*. Quocirca *Augustinus*, postquam quæstionibus in *Genesim*, lib. 1. ita sensisset, re melius consideratā, meritò sententiam postmodum retractavit, *Retract. lib. 1.* Alii verò probabilius ab *Abrahami* non nomine, sed peregrinatione deducunt, & transitu Euphratis, à Cananæis & Phœnicibus, primùm Abramum fuisse appellatum בָּבֶרְיָה, id est, *transitorem*, vel *trajectorem*, quasi *transfluviale*, aut *trans-euphratænum* dicas: quod videlicet trajecto Euphrate è Chaldæa, & Mesopotamia in Cananæam commigrasset, à voce *Hebræa* בָּבֶרְיָה, id est, *trans*, aut *trajectus*, quemadmodum eādem origine locus בָּבֶרְיָה אַבְרָהָם domus, id est, *locus trajectus* appellatur, *Ioan. 1. 28.* quod ibi trajiceretur Jordani. Atque hinc etiam dictos censem *Abrahami* posteriores, ab illius cognomine, *Hebræos*, in qua opinione fuerunt LXX. Interpretes, qui בָּבֶרְיָה *Hebræum*, *Gen. 14. v. 13.* interpretantur *magno trajectorem*: & Hesychius in lexico ιβριος καὶ βεγίος, εἰς τὸν γένος. & R. Ralomo eodem loco ad *Genes. 10. v. 2.* similiter, quos alii multi sequuntur viri insignes. Idque confirmant duobus argumentis: 1. Quod Iosuæ 24. 14. dicatur, *Patres vestri qui בָּבֶרְיָה*, id est, in transitu fluminis, vel *trans flumen*, id est, *transfluviales*: quemadmodum similis vocis usus, *Esa. 7. v. 20.* 2. Quia Abraham ita primus in Bibliis nominatus legitur, & quidem primùm cum trajecto flumine venisset in Chananæam, *Gen. 14. 13.* quemadmodum Latini *transalpinos*, qui trans alpes orti erant, appellantur, non dissimili ratione. Si quis objiciat, Israelitas ita fuisse appellatos, non solum in Chananæa, sed etiam *Ægypto*, *Exod. 1. 1. 5.* ubi diversa appellationis debebat esse ratio: Responderi potest cognomen illud propter usum jam inveteratum, Israelitis, nec invitis, nec indignè etiam, apud *Ægyptios*, aliasque gentes, adhæsse, *Gen. 39. vers. 14.* non indignè inquam, quoniam obedientia Abrahami insigne erat monumentum, quod videlicet relictâ patriâ, & trajecto Euphrate, Dei jussum fecutus, commigrasset in Chananæam. Alii denique *Hebræos* non ab *Abrahami* nomine, neque à peregrinatione illius, ac fluminis Euphratis transitione; sed ab *Hebero*, *Semi* nepote, *Genes. 10. sic dictos ajunt, ut בָּבֶרְיָה Hebræus*, sit nomen patronymicum: quemadmodum *Josephus antiquit. Jud. lib. 1. cap. 7.* *Heberus*, inquit, à quo *Iudei Hebrei quondam appellabantur*. quod idem tradit Aben-Esra, *Gen. 10. 21. & ad Jon. c. 1. 9.* & *Kimchi* in lex. exponit בָּבֶרְיָה *Hebræus*, ex familia *Heberi*: & Hieronym. quæstion. in *Genes. ad cap. 11. operum tom. 3. ait: Heber, à quo Hebrei*, (etsi alias sèpius ιβριος exponat, ut *ibid. Gen. 14.*) & *Eusebius de præparatione Euangelica lib. 7. c. 2.* & *August. retract. lib. 1.* & *Pri-masius præfatione in hanc Epistolam*. Quam sententiam, ex

recentioribus authoribus, quam plurimi sequuntur: que probare solent, ex *Gen. 10. v. 21.* quo in loco *Sea-ter omnium filiorum Heber* dicitur seu *Hebræorum*, qui Hebero orti sunt. Verùm nonnulla objici possunt: prænon esse necessarium, ut *Heber*, hoc in loco *Mosis*, sit men proprium, sed potius dici posse esse epitheton, ac riphasin *Ahrahami*, & posterorum, qui vocentur transitus, id est, transfluviales, *Hebræa phrasí*: ne aliud notari, quām hosce à *Semo* illo benedicto esset. Deinde quæri etiam posset, quid causæ sit, cur tuis ab *Hebero* *Abrahamus* denominatus esset, quām *Semo*, generis origine, aut à *Theracho* patre? & cur objicit *commentarius ille ad Philip. 3. Ambrosio* ascripti posteri *Abrahami* non potius ab *Abrahamo*, quām ab *Hebero*, qui sextus fuit ante *Abrahamum*, appellati? ad primam objectionem regeri potest, etiam *LX*. Interpretes non μεγάλος sed ὁντός αὐτος̄ vertere: deinde ad terum probabili conjecturâ dici poslet, ab *Hebero* minimatum *Abrahamum*, & posteros *Hebræos*, non lùm ratione originis, sed etiam ratione lingua sanctæ communis; squam *Heberus* conservatam posteris tradidit (quemadmodum *Suidas* in *Lexico Græco* docet in voce ιβριος) & *Abrahamus* cum suis eam excepterit, ac foverit. Nec mirum debere videri, si *Abrahamus* ab *Hebero*, *Hebræum* potius, quām, à *Patre Theracho*, *Therachium* denominari: quoniam *Heberus*, illi tempore, erat adhuc in vivis, ut *Gen. 11. 17.* colligitur & æquissimum erat, illius, ob æstatem, potiorem habere rationem. Si quis excipiat, *Semum*, similiter *Heberus* proavum, eodem tempore, adhuc fuisse superstitem, qui, post *Heberi* obitum, aliquamdiu vixerit; non appetat quid aliud responderi possit, quām ut dicatur, in Semi familia tota linguam sanctam non fuisse custoditan (quemadmodum indicatur, *Genes. 10. v. 31.* *Isti sunt filii Semis, secundum familias suas, secundum linguas suas*, per terras suas) sed indè ab *Hebero* in ipsius posteris: ac propterea potius ab *Hebero* *Hebræos*, quām à *Semo* *Semitas* fuisse appellatos. Veruntamen adversus hæc iterum excipi posset: inter *Semum* & *Heberum*, esse nullam, hac in re, differentiam; quoniam ut ab *Hebero* ad *Israelitas* sancta lingua propagata est, sic à *Semo* ad *Heberum*: deinde quod amplius est, *Semus*, cum tota familia, primam linguam, quæ *Hebræa* est, eamque solam, ad *Heberum* usque conservavit, quia linguarum confusio & divisio demum contigit, temporibus nativitatis *Pelech*, filii *Heberi*, unde etiam *Pelech*, id est, δύριστα, appellatus est *Gen. 10. 25.* Si quis dicat, verum id quidem esse, sed tamen post eam linguarum divisionem, ut dictum est, *Semi* posteros diversas habuisse linguas, *Gen. 10. 31.* *Heberum* autem cum suis posteris unicam illam sacram conservasse: dici posset, non esse verisimile, quandoquidem ex recensione posteriorum *Heberi*, & filii illius *Iokthanis*, contrarium appareat, *Genes. 10. 29. 31.* ubi diversæ linguæ illis non minus, quām reliquis familiis tribuuntur. Sed hac prima ratione omisssâ, altera ratio, ex *Num. 24. 24.* petita, magis probabilis est, ubi dicitur navis à littore Cittim affligeret *Affur*, & affligeret *Heber*: ubi, per Meton. causæ pro effectis, nomina Patrum, pro posteris, Scripturæ more, posita, ut *Cittim* *Cittæos*, & *Affur* *Affyrios*; sic etiam *Heber* *Hebræos*, posteros scilicet illius, videatur notare. Et ut etiam *Aben Ezra*, ad eum locum, similiter de *Heberi* posteris, accipit: etsi *Onkelos*, *Chaldaeus* parphrases, & *Rabbi Sal.* ibidem exponant, eos, qui *trans flumen*, seu *trans Euphratæos*, vel *regionem trans-fluviale*: *Contra Aben Ezra* ait: nullibi בָּבֶרְיָה *absolutè*, tali sensu, usurpari, sine adjectione vocis נָהָר id est *fluminis*. Sic sane *Ios. 24. vers. 2.* בָּבֶרְיָה in (Regione quæ) *trans flumen*, & v. 3. *assumsi Abram* מִעֲבָר דְּגָנָה (regione) *trans flumen*. Cœterum, ut hanc disquisitionem in pauca, contrahamus, & hæc ab *Hebero*, & altera ab *Abrahami* transitu petita vocis origo probabilis est. Sed altera videtur præferenda: nam certum est, & extra controversiam *Genes. 10. v. 21.* per omnes filios *Heber* intelligi solos *Abrahami* posteros: atqui si de filiis *Heberi* omnibus propriè acciperetur, tum præter ineptam connexionem cum seqq. Pelech

Pelech. etiam & Ioktan essent intelligendi , cum omnibus suis posteris : illi enim duo fuerunt filii Heberi, ut ibid. traditur, v. 25. Atque hoc falsum est : nam ante Abrahamum, nemo Hebreus dictus, nec præter posteros illius , ulli ita appellati. Quare vox Heber non proprium, sed appellatum nomen. Quod autem dicitur, Num. 24. 24. *affligeret Heber*, intelligitur per ellipsis, pro terra , aut regione Heber, id est, transitus, nempe Channaæa, in quam transiit Abrahamus, ut Iosu. 24. 2. 3. traditur ; vel etiam potest per ellipsis vocis יְהֹוָה filiorum intelligi: id quod non est insolens, propter prophetæ illius Bileami brevitatem & obscuritatem. Atque hæc quidem de vocis origine.

Ad sententiam, quod attinet, Hebrei duplices nominantur, Abrahamus Gen. 14 & illius posteri Israelitæ (quemadmodum exponitur, 1. Sam. 13. 3. 4) & quidem generatim quivis, ut Exod. 22. 2. & Ion. 1. 9. Phil. 3. 5. vel in terra Hebreorum, seu Iudea degentes: idque vel soli nati in eâ, quibus oppositi reliqui Hebrei inveniuntur, vocantur, Act. 6. 1. vel omnes promiscè, quemadmodum hoc in loco & επὶ οὐρανῷ omnes fideles, in Iudea habitantes, intelligi videntur, ut etiam Chrys. opinatur. Hæc tenus prolegomena : primum de hujus epistolæ causa efficiente , cum principe & auctore, Deo; tum ministræ, & scriptore Paulo: deinde de titulo hujus epistolæ. Reliquum est, ut jam ad rem ipsam accedamus , à descriptione & partitione exorsi.

Descriptio quidem hujusmodi esse potest. Epistola ad Hebreos est dogmaticum N. T. scriptum, ab Apostolo Paulo, ad fideles Hebreos exaratum, ex Italia: quo eos , in consideratione, cum usus legis; tum dignitatis Christi, atque euangelici fæderis, aberrantes, & negligentes excitavit, & ab infidelibus, falsa doctrina & persecutione, impeditos, in vera fide & charitate , ac patientia Christiana, propositione accurata descriptionis Christi, & doctrinæ legis & Euangelii collatione, & bortationibus variis instituere , & confirmare studet: ad presentem eorum , & perpetuam universalis, in terris, ecclesiæ edificationem, & salutem, ac Dei, in Christo servatore, gloriam. In qua descriptione, præter causam efficientem primariam, (cum N. T. scriptum, ideoque διάτελον dicimus) & secundariam, cum ab Apostolo Paulo exaratum monenius; & præter loci, unde exaratum est, circumstantiam, de qua Heb. 13. 24. denotatur scribendi occasio, scopus, & media. Occasio gemina est, Hebreorum vitium, & status. Vitium, cum in mente error , tum in voluntate erroris causa conservans, negligenter; quod usum legis, & dignitatem Christi & Euangelii nondum satis inteligerent, ut Act. 15. 16. & ibid. c. 21. 20. nec diligenter etiam, ut oportebat, examinarent, Heb. 5. 11. 12. Status vero seu conditio erat, periculum ab infidelibus Iudeis, fidem oppugnabitibus, partim dolo falsæ doctrinæ, Heb. 13. 9. partim vi persecutionis 1. Thes. 2. 14. Heb. 10. v. 3. 4. Vnde scopus & fides Apostoli est, Hebreorum in vera fide & fiducia (seu firma spe) & charitate ad patientiam Christianam adversus hæc vitia & pericula instituere, & confirmare, & totius Ecclesiæ consequens doctrina ac salus; unde Dei gloria, ut summus finis promanat. Denique media ad hunc scopum & finem accommodata, sunt doctrinæ de Christo, & de discrimine legis & Euangelii, accurata explicatio, & hortationes variæ: de quibus suis locis. Hæc paucis de descriptione & sententia illius. Ad partitionem vero Epistolæ, quod attinet, ea (ut prima Ioannis) præfatione carens, dividitur solum in tractationem , quæ ab initio ad c. 13. vers. 20. continetur; & conclusionem, inde ad finem. Tractatio, à potiori parte denominata, partim dogmatica est, quæ doctrinam de Christo declarat, ad capit. 10. v. 18. partim parænetica, quæ Christianos, ad officium erga Christum, extimulat, à c. 10. v. 18. Atque illa, prior nimicum, in doctrina Christiana tradenda, ita occupatur, ut tamen accommodatæ ad auditorum correctionem (quemadmodum in reliquis Pauli epistolis fieri solet) hortationum stimuli opportunè inserti sint. Doctrinæ autem Christianæ epitome, est Christus: cuius docetur cum persona, quod sit διόπτερος, verus Deus verisque homo; tum adjuncta personæ officia, & quæ ex eorum executione oriuntur beneficia. Distribuitur autem hujus materia tractatio in propositionem generalem, quæ summam rei cap. 1.

tribus versibus, & expositionem illius, quæ fusiorem declarationem , & demonstrationem, sequentibus, ordine complectitur. Propositio est, Jesus est Immanuel seu διόπτερος Christus: aut ut Ioannes in Euanglio c. 20. 31. Euangeliū sui summam declarat, *Iesus est Christus Dei filius*. Cœterum quemadmodum Iesus est Christus, id est, unitus à Patre, ad triplex officium, propheticum, sacerdotiale, & regium: ita trimembra est propositio, quæ hac serie, totidem versibus, hæc tria officia (inserta simul personæ descriptione) distinctè docet.

Prima enim propositionis pars est, Iesum esse Prophetam summum, qui Patris, de salutiferâ religione, voluntatem plenè patefecit : quod elogium non absolutè, sed comparatè cum Vet. Test. Prophetis, ad summæ dignitatis Christi, & felicitatis Ecclesiæ N. T. amplificationem , & Hebreorum, nostramque, in reverentia erga Euangeliū institutionem, ac consolationem describit. Iesum enim esse Prophetam indicat, cum ait: *Deus locutus est in filio*. Dei autem vox non accipitur ἐνώπιον communiter, de tribus personis; sed ἐνώπιον singulariter, de Deo Patre: quemadmodum ex filii relatione constat. Locutus est autem per suum ὄφελον Spiritum, Esa. 61. 2. Luc. 4. 18. in filio. Filiū autem intelligit non impræpriè, ob similitudinem Dei, ex creationis aut regenerationis, & adoptionis gratiâ; sed propriè, naturalem, atque unigenitum , Ioan. 1. v. 12. 14. 18. ac proprium: Rom. 8. 32. & quidem incarnatum, seu patefactum in carne, Ioa. 1. 14. 1. Tim. 3. 16. unde divina natura Christi, cum filium vocat; & humana , cum locutus in eo dicitur Deus, ad personæ descriptionem , indicatur: Filius enim immediate locutus est ore suo: Pater vero mediately per filium, & in filio : quemadmodum hac phrasí non frustra est usus Apostolus. Quamvis enim sæpius propositio in proper accipiatur; hic tamen ostenditur aliquid amplius, cum de Christo & Prophetis fernio est, nimicum non solum operandi modus mediatus, sed etiam operantis præsentia; quemadmodum etiam Mat. 10. v. 20. quod videlicet Deus in Filio suo locutus sit præsens, cum ratione unius ejusdemque essentiæ, Ioan. 10. v. 30. qua Pater in Filio, & Filius in Patre, Ioan. 10. 38. (adeo ut plenitudo Deitatis, in eo, habitat corporaliter, Col. 2. 9.) tum ratione gratiæ Spiritus, qua mentem, & linguam humanæ nature Filii plenè imbuīt, ac direxit, Esa. 61. 1. Ioa. 8. 28. & 15. 15. Atque hæc de Christi prophetia; quæ amplificatur, comparatione Prophetarum antiquorum: qui quidem, in eo, Christo similes, quod in iis Deus locutus est, per operationem Spiritus Sancti, præsens, 1. Pet. 1. 11. & 2. Pet. 1. v. 21. sed in personis & prophetiis dissimiles: in personis, quod licet Prophetæ fuerint filii Dei, per gratiam creationis, & regenerationis, non tamen filii propriè naturales, & ὄφελοι, ut ex comparationis ratione appetat, & ex clara hujus discriminis expositione, cap. 3. v. 5. 6. deinde in prophetiis etiam dissimiles fuere, 1. mensuræ, 2. modi, seu formæ; 3. temporis; 4. denique auditorum ratione : si quidem mensura Prophetarum fuit, quod iis Deus locutus πλην πρὸς multas partibus, quod non simul omnia patefecerit; sed paulatim, & destinatâ cuique revelationis mensurâ: deinde modus etiam fuit multiplex, quod πλην πρὸς multas modaliter locutus sit iis, per inspirationem, visiones internas aut externas, & umbris, ac typis variis, Num. 12. v. 6. 7. 8. contrà vero in Filio locutus est Pater non particulatim, sed integrè, nec obscuris modis; sed perspicue in eo relucens, utpote in quo plenitudo Deitatis habitat corporaliter, Col. 2. 9. & omnes thesauri sapientiae & cognitionis absconditi, ibid. v. 3. quia unus est cum Patre Deus, & qua homo, Spiritum absque mensurâ, id est, copiosissime, accepit, Ioa. 3. 34. illoq; unus est supra consortes suos, Heb. 1. 19. adeo ut, quamvis initio creverit sapientiâ, Luc. 2. v. 52. tamen ubi ad docendum accessit, plenissimè Spiritu Sancto instructus fuerit, Esa. 61. v. 1. Luc. 4. 18. 19. & Patrem nobis, ejusq; voluntatem exposuit, & que de ipso obscurius, per Prophetas, figuris & typis adumbrata, & sermone obscuriore enuntiata fuerant, reipsa complevit; & completa, quasi remoto velo, declaravit, Ioa. c. 1. v. 14. 16. 17. 18. & 12. 49. quo etiam spectat illud, *vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcunque audiri a Patre*

Patre meo, nota feci vobis. Et si quæ fortasse non adeo clarè interdum protulerit, ea tamen clarius proposuit, quam Prophetæ, & alio tempore, aut aliis verbis, ante mortem illustravit; vel saltem post resurrectionem, per se & per Spiritum Sanctum, sicut promiserat, Ioan. 14. 26. Quæ hoc in loco non exprimuntur ab Apostolo, sed voce Filii & Prophetarum comparatorium descriptione oppositâ, indicantur: nam si Pater, per Filium locutus est: Ergo ei omnia patefecit, & per eum, tanquam *λόγος θεού*, in carne patefactum, non *πολυτόπιον*, sed ratione simplicissima ac constantissima docuit: ut qui *Filium videret, videret & Patrem.* Ioan. 12. v. 45. & cap. 14. 9. Deinde nisi hæc esset Apostoli mens, quorsum in comparatione Prophetarum, hanc periphrasis mensuræ, & modi adiecisset, nisi diversitatem à Filio voluisse significare. De qua Euangelii, per Christum, annuntiati, claritate, etiam agitur, 2. Cor. 3. v. 18. & 4. 6. Ephes. 3. v. 5. Qua etiam, de Messia, omnia revelaturo, persuasio, adeo piorum mentes imbuerat, ut ea etiam ad Samaritanos promanaret, Ioan. 5. v. 25. Atque hæc de discrimine prophetæ Prophetarum Christi, primò in mensura; deinde in modo. Tertium verò discriminem statuitur in tempore, quod Deus in Prophetis locutus sit, olim, hoc est, à Patriarchis & Mose, ad Malachiam: in Filio verò *no-vissimis bisce temporibus.* Quibus verbis tempus ab exhibito Messia, ad finem usque mundi, appellatur, comparatè cum priscis temporibus, quæ ad Christum usque durarunt, sub pædagogia legis, Gal. 4. v. 1. 2. 3. 4. Inde verò à Christi adventu, ad finem usque mundi, sub doctrina Euangelii, tempora dicuntur novissima, Acto. 2. 17. & 1. Pet. 1. 20. quod non solum ea pædagogiam legis secuta sunt, Gal. 4. 4. sed etiam, quod regni Christi, per Euangelium, gubernatio, durabit ad finem mundi, Math. 28. 20. & 1. Cor. 10. v. 11. hoc tamen in loco tempus N.T. à Christo exhibito, comparatum potissimum cum tempore V. T. sub legis & Prophetarum pædagogia intelligitur, ut 1. Pet. 1. 20. quamvis alibi, ut hoc obiter dicamus, tempora ultima, in suas partes, distributa sint comparatè inter se, in prima, media, ultima, unde diversa, pro comparationis ratione, sortiuntur nomina: prima quidem à Christo ad Antichristos, magni illius Antichristi antecursors: media verò ab Antichristo, ad diem judicii: ultima, dies judicii; unde media comparatè cum primis, ultima appellantur. 1. Ioan. 2. 18. & 1. Tim. 4. 1. & 2. Tim. 3. v. 1. & comparatè cum utrisque primis & mediis, tanquam temporum clausula, *καὶ ἔποχὴν*, dies ultimus, Ioa. 6. 39. & tempus ultimum, 1. Pet. 1. 5. appellatur. *Hæc de discrimine temporis prophetæ Christi & Prophetarum antiquorum.* Quartum ac postremum discriminem est in objectis seu auditoribus, quod Deus per Prophetas locutus sit *Patribus*, nempe Israelitis priscis: sed per Filium nobis: qua ratione antecedentibus juncit, præstantiam Euangeli, & felicitatem Hebræorum & Ecclesiæ N. T. demonstrat Apostolus: de qua Heb. 11. 39. & Luc. 10. 23. 24. & 1. Pet. 1. 10. 11. 12. Cujus scopus summus, est gloria prophetæ Christi atque Euangeli; propinquus verò Hebræorum auditorum (qui legis pædagogia plusquam par erat tribuebant) correctio, ac obedientia, Heb. 2. 1. 2. 3. & 12. 18. 24. *Atque hæc de Christi munere propheticō, unde constat ipsum esse summum Prophetam, v. 1.*

Alterum illius munus est regium, quod priori eleganter connectitur: nam postquam dictum est, Deum locutum esse in Filio, additur amplificatio his verbis: *quem constituit heredem omnium*, hoc est, regem ac Dominum: quemadmodum loquitur Petrus Act. 2. 36. Id quod intelligendum est de persona Filii Dei, secundum quid; non ratione divinitatæ naturæ, & imperii omnipotentiae infiniti, hoc enim habet ab æterno; sed ratione humanæ naturæ, cui Regnum in tempore à Patre, secundum præfinitionem æternam, demandatum fuit: ac propterea non regnum simpliciter, sed ad indicandum modum regni, *hereditas* appellatur, insigni Metaphora, quod videlicet ei tanquam Filio Dei, patefacto in carne, & in ea Patri ad mortem usque obedienti, quasi paterna hereditas donatum, Mat. 28. 18. Phil. 2. 9. 10. 11. Quæ hereditas subjecti, & quantitatis illius de-

scriptione, amplificatur, quando additur: *omnis vox, aut universaliter, & neutro genere accipi posse* mnes creaturas notet; aut particulariter, genero, ut omnes homines, vel electos omnes, ex unum minum genere, designet. Utraque sententia prævenit; sed prior uberior est, ut quæ secundam explicetur: & hujus loci omnino videtur propria, constantiæ sequentium demonstrant, & collatio, c. Christus igitur omnium creaturarum *Dominus* De quo Christi regno agitur, Mat. 11. 27. & 28. 18. Apoc. 17. 14. & 19. 16. Christus autem *Dominus* est, bifariam: primò generatione potestatis ac adeo ut omnia nutui illius parere necesse sit; deinde tim, ratione gratiæ salutaris, quam fæderatis fert ac confert, & obedientiæ voluntariæ, quam affer: quo modo Ecclesiæ, seu fidelium omnium Dominus est, Eph. 1. 22. 23. & hæres, Matt. 21. 38. iam de re insignis cumprimis est promissio, Ps. 2 *meus es tu, ego hodie genui te, postula a me, & dabo ger reditatem tuam; & possessionem tuam fines terræ.* Quid minimum speciale, generalis dominii finis est: ut enim è potestate Satanæ & servitute, in libertatem affereret in regnum suum transferret, hanc potestatem in creaturas accepit. Cæterum hæreditatem, & dominium amplificat Apostolus, ac confirmat, ostendens justi illius, descriptione personæ Christi, partim ab operib; ræ ac propriè divinis, mundi creatione ac gubernatione, partim à proprietate personali: Nam is rectè à Patre constitutus est hæres omnium, & nominatim Ecclesiæ Domini natus, ac servator, per quem omnia creavit; ut idem sit quem creat, & recreat mundum. Atqui per Filium omnia creavit. Ergo rectè à Patre constitutus est hæres omnium, & Ecclesiæ servator, Heb. 2. 10. Col. 1. 18. 20. Filius omnia creasse ostendit cum ait: *per quemdam condidit secula*, hoc est mundum; per Meton. Heb. Christi tempore, usitatam, quod longis temporum successionibus subfit; quemadmodum Heb. 11. 3. *per fidem intelligimus constructa fuisse secula, verbo Dei*, ut quæ cernuntur non sint ex apparentibus facta: ubi manifestè, seculorum promundo accipitur, simulque rebus omnibus creata nam tempora ipsa neque creata sunt, neque cernuntur quod tamen hoc loco iis tribuitur: quo etiam modo accipitur, Matt. 28. 20. Secula igitur res omnes creatas compertuntur; ac propterea eo modo Filio Dei attribuitur aeternitas, ac Deitas, quoniam creatio mundi, opus est Dei proprium, Job. 9. 8. *extendens caelos solus*. & Esa. 44. 24. *Ego Iehova extendo caelos solus, expando terram, per meipsum.* Quæ etiam spectat sententia de Christi Deitate ex effectis demonstrata, Ioan. 1. 3. & Col. 1. 16. Nam quod Samotreniani excipiunt, per secula seu mundum, intelligi Ecclesiam, non autem cœli & terræ compagm, & quæ eâ continentur; ac propterea non agi de creatione prima & propria, quæ universalis est omnium: sed de secunda & figurata, seu de regeneratione, ut Eph. 2. 10. Dei opus dicimus, creati in Christo non quæ homines sumus, sed quæ sancti & novi homines sumus: atque eo sensu dici, *per quem feci & secula*: illa, inquam, interpretatio hujus loci perversa est, & multis modis confutari potest. Primum quia insitatem omnino significationem voci *secula* seu *seculorum* affingit: nusquam, enim ea vox solummodo Ecclesiam significat. Deinde repugnat contextui, tum quia hæres omnium scilicet creaturarum; tum quia suo verbo potenter sustinere omnia dicitur: ut etiam, v. 10. *in die terram fundasse, & opera manuum illius esse caelum*, assertur, eaque mutationi obnoxia dicuntur, quod Ecclesiæ non convenit. Præterea Ioa. 1. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & absque eo factum est nihil, quod factum est, & Col. 1. 16. omnia tam visibilia, quam invisibilia condidisse*, assertur: nam, quænam est consequentia: si quis diceret: creavit, aut condidit Ecclesiam, id est, reaovavit quedam: Ergo hæres est omnium. Denique, quamvis adversariis Deitatis Christi, suam hanc perversam interpretationem concederemus ac daremus, agi non de mundi creatione, sed de Ecclesiæ regeneratione; eo tamen divinitatem Christi, vel invitabiliter,

bilirent, bifariam: nam & Ecclesia fuit ab initio mundi, ac propterea servatorem ejus tum extitisse oportet; non autem primum, cum ex virgine natus est, ut Samosateniani sentiunt: & regeneratio proprium Dei opus est; quæ Christo, non tanquam causæ instrumentalis, sed tanquam cum Patre & Spiritu efficienti principalis, convenit. Cæterum cum creatio mundi sit opus externum, ideoque commune Patri, Filio & Spiritui Sancto: agendi tamen ordine, ex personarum ordine, ac diversitate, distingui debet. Pater enim à se per Filium, Filius à Patre; uterque verò per Spiritum, omnia creavit. Atque illud hoc in loco, ad personæ discrimen, & diversum agendi ordinem, indicatur; cum Deus, scilicet Pater, dicitur omnia condidisse, per Filium: ac propterea, quod ad Deitatem Filii oppugnandam objiciunt Arriani, quos Samosateniani, hac in re sequuntur, vocem per denotare causam instrumentalem, non autem principalem, nec essentiæ parem: illud, inquam, falsum est. Licet enim sèpe & id est, per instrumentum causam notet, tamen non semper; quoniam raro principalem designat, ut 1. Cor. 1. 1. per voluntatem Dei. & v. 9. fidelis est Deus, per quem vocati esisti, & Heb. 2. 10. de Patre, propter quem omnia, & per quem omnia. Interdum etiam agendi tantum ordinem, & modum indicat, quemadmodum usus communis ostendit. Atque eodem sensu recte Pater, per Filium; & Filius, per Spiritum operari dicitur. Quemadmodum Christus declarat, Ioa. 15. v. 26. *Spiritus S. inquit, quem ego misericordiam vobis à Patre.* Neque etiam verum est, quod excipiunt adversarii, cum Patri & Filio operationes communes tribuuntur, de solo Patre dici & a deo; de Filio semper & a: siquidem illud refutatur, primò contrariis Apostolorum exemplis: nam Apoc. 1. 4. ait Ioannes: *gratia vobis & pax, ab eo, qui est, id est à Patre: sic v. 5. connectit, & à Iesu Christo & Gal. 1. 3. Gratia vobis, & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.* Deinde de utroque, & Patre, & Filio, vox per usurpatum, ut Gal. 1. v. 1. per Iesum Christum, & Deum Patrem. Sed objiciunt Samosateniani de prima mundi creatione ageretur; inde tamen non sequetur esse Deum ab æterno: nam in confessio est, Angelos antiquiores esse mundo visibili, nec tamen sunt æterni. Verum respondeatur. Primum secula notare mundum universum, non solum quatenus visibilis est: deinde angelos etiam ante mundum visibilem creatos esse, non est in confessio; licet quidam veterum, hac in re, aberrarint: *initio enim Deus creavit cælum & terram.* Denique angelos etiam à Filio conditos asseritur, Col. 1. v. 16. Quod autem rursus objiciunt Paulus loquitur de Filio incarnato, per quem locutus est nobis: atque Filium incarnatum præcessit multis seculis mundi creatio: Ergo prima mundi creatio non potest ei tribui. Resp. ad aslumtionem, Filium incarnatum non simpliciter, sed secundum quid ratione humanæ naturæ, prima creatione posteriore: quatenus autem Filius Dei est, qui venit in mundum, & semen Abrahæ assumit; eatenus ante creationem extitit, & creator est, quæ filius: quatenus verò semen Abrahæ assumit, posterior est. Quare ex hac mundi creatione, tanquam opere universalis, quod Deo, ut antea ostendimus, omnino proprium est, sequitur Filium esse unum verum, & æternum, cum Patre Deum. Hæc de Vers. 2.

Id quod, sequentibus Apostoli verbis, amplius confirmatur: quibus aperte Deitatem, & generationem æternam Filii asserit, & simul ex altero opere universalis, Deo similiter proprio, comprobat. Et in priori quidem duabus utitur diversis metaphoris, ac similitudinibus elegantissimis, ut unus cum Patre essentia, & distincta personæ mysterium, humano ingenio longè sublimius, aliquo modo adumbraret: siquidem effulgentiam & characterem *immaterialis* Dei, videlicet Patris, appellat. Cujus illustrissimi loci splendore, Arriani, noctuarum instar, adeo offensi sunt, ut eo nomine, hanc epistolam, ex Apostolicis thesauris ejicere conantur, ut ad hunc locum ait Theoderetus. Prima autem metaphoræ Apostolus Patrem comparat soli, Filium radiis è sole effulgentibus: nam quod Theodoretus & Primasius metaphoram ab igne & splendore illius deductam existimant, illud non tam accommodatè dici potest: quævis

æquivocata generatim splendorem, ex relucida prophanatem, significet. Cæterum bifariam ab interpretibus id declaratur. Orthodoxi Patres, ad æternam Filii generationem, & divinitatem, referunt: quod scilicet Filius sit gloria (hoc est gloriose personæ) Patris splendor, & ut habet Concilium Nicen. *lumen de lumine:* primum, quod ut Sol à se est, comparatè cum radio, radius verò à sole producente eum, ita Pater à se, Filius à Patre, generatione æterna. Deinde ut Sol sine perpetione, aut sui mutatione ulla radium producit: ita & Filius est à Patre, sine ulla Patris perpetione, aut mutatione, 3. ut Sol, ordine quidem prior est radio, sed tempore æqualis, ut qui nunquam ante radium extiterit: ita & Pater Filium ordine antecedit, sed non tempore: adeo ut Filius Patri æterno sit coæternus. 4. ut radius à Sole distinctus est, quia Sol non est radius, quemadmodum nec radius sol: ita & Filius distinctus est à Patre: adeo ut, quamvis non sit aliud, seu alia essentia à Patre, tamen alius est, quævis Pater, seu persona ab ipso distincta. 5. ut radius à sole nunquam separatur, ita nec Filius à Patre. Denique ut Sol videri non potest, nisi per radium: ita nec Patrem oculis mentis videre ac cognoscere quisquam potest, nisi per Filium a ipsorum: quæ singula perspicue, & suis locis comprobata sunt. Atque hæc prima est Patrum Orthodoxorum, & plurimorum aliorum expositio. Quidam verò arbitrantur hoc in loco propriè non denotari æternam Filii generationem & Deitatem, citra humanæ naturæ respectum, sed divina opera, in assumta humana natura, exhibita: seu quod Filius dicatur splendor gloria, scilicet Patris, non in se consideratus, ratione essentiæ, qua coæternus Patri; sed relatè ad nos, ratione operum divinorum, editorum in humana natura, quod iis, Patrem inconspicuum, nobis conspiciendum, quodammodo dederit, ut Ioa. 1. v. 14. *Verbum caro factum est, & commoratum est inter nos & vidimus gloriam ejus, ut unigeniti à Patre. & c. 14. 9.* Quemadmodum acutè Tertullian. adversus Praxeam, hoc mysterium explicans, ait: *Vicarium se Patris, Christus ostendit, per quem Pater & videretur in factis, & audiretur in verbis, & cognoscetur in Filio, facta & verba Patris administrante.* Quam interpretationem nonnulli Orthodoxi, non minus quævis Arriani sequuntur; sed hac tamen differentiâ maximâ, quod Filius dicatur splendor gloria, ex Arrianorum quidem impiâ mente, quod tanquam creatura prima, & externum instrumentum Patris, Patrem virtutibus & factis suis repræsentet: Ex Orthodoxorum verò piâ declaratione, quod tanquam Filius naturalis, & unum cum Patre essentiæ, eum, operibus, in humana natura, sibi hypostaticè unita, declarari; & omnipotentem ejus maiestatem, & incomprehensam illam *æquivocatam* contemplandam præbuerit. Idque hoc simili illustrant: Quod quemadmodum si Sol in vitreo globo existens, foras suos emitteret radios, radii à sole inhabitante resplenderent: ita plenitudo Deitatis (quæ eadem in Patre & Filio) in Christi humana natura personaliter inhabitans effecta Deitatis tanquam splendorem emitit. Quæ expositio si rem ipsam spectemus, analoga, & consentanea quidem est fidei; sed non videatur satis analoga hujus loci circumstantiis: nam (ut iidem agnoscunt) cum Apostolo propositum sit demonstrare hoc cap. 1. Iesum esse verum, & æternum, cum Patre, Deum, & eo spectet, quod Filius dixit secula condidisse, seu mundum creasse, & subjiciat etiam, quod cunctem suæ potentia sustentet (quæ duo, ad Deitatem asserendam, pertinent, & illius tantum ratione enuntiantur) non satis aptum videretur, si in medio horum inferuisset Apostolus, quæ ad opera particularia, quæ in humana natura præstabilit, pertinerent: Contrà optimè constat oratio, si cum Patribus orthodoxis, de Filii Deitate, interpretetur: nam cum splendor sit gloria Patris, inde liquet, & Filium esse naturalem, verumque, & æternum, cum Patre, Deum; & rectissime assertum esse, per ipsum omnia condita, & subjicitur, omnia sustentari. Qualis etiam ordo est in simili, & insigni illa sententia, Col. 1. v. 16. 17. *per eum, & ejus respectu condita sunt omnia, estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.* Deinde idem quoque ex altera descriptionis parte, & similitudine liquebit, quæ ad Christi Deitatem,

& generationem æternam spectat, nec ad opera in humana Christi natura recte accommodari potest. Quæ ut plenius & planius exponamus, ea, quæ adversus hanc interpretationem objiciuntur proponemus ac perpendemus. primò argumentantur à loci circumstantiis. Nulla, inquit, mentione, neque incarnationis, neque Deitatis, facta, illa subjicit Apost. quæ non nisi incarnato convenient. Ergo eatenus hæc verba accipienda sunt. Verum negatur & antecedens, & consequentia. Antecedens quidem, duobus nominibus, cum ratione prioris membra, quia incarnationis mentionem fecit, licet non expressè, tamen satis clare, per effectum, quando nobis locutum esse asseruit, ut antè explicuimus; tum ratione posterioris membrorum, quod quædam etiam subjiciat, quæ ad divinam tantum naturam pertinent, non solum quod dicitur condidisse mundum, sed etiam quod sit character *ὑποστοριώς Patris*, & quod omnia potente suo verbo sufficiat. quæ Filio Dei, tanquam patri coëssentiali, omnino convenient. Deinde, quamvis concederetur antecedens, consequentia tamen non est firma, neque ulla illius ratio appetat: quoniam non est necesse, ut omnia ita distinctè explicentur, præser-tim, quando ex analogia fidei, & rei subjectæ materiæ, vera sententia commodè percipi possit. Sed Arriani alii duabus instant rationibus, à subjectæ materiæ, seu à re ipsa, de qua agitur, petitis. Quarum prima hæc est: si Filius, quatenus Patri coëssentialis est Deus, tam invisibilis est, quam Pater, non potest vocari splendor gloriae Patris. Sed Filius, quatenus Patri coëssentialis est Deus, tam invisibilis est, quam Pater, quoniam eâ ratione unum est cum Patre. Ergo filius, quatenus Patri coëssentialis est, non vocatur splendor gloriae Patris. Sed respondeatur, primò, fallaciam esse ignorantis elenchū; conclusio enim falsum quæstionis statum substituit; nec enim simpliciter Filium splendorem Patris dicimus, quatenus Patri coëssentialis est, sed ratione personæ suæ, quâ filius coëssentialis, seu ratione communicationis essentiæ, per æternam generationem. Deinde propositionis etiam consequentia nítitur falsa causa: ut enim Solis radius, verus esset radius, etiamsi à nemine videri posset; ita & Christus filius Dei Patris splendor dici posset, quamvis à nemine videretur. Coeterum ex superioribus apparet, Christum splendorem dici, quatenus persona sua Patrem, ut filius *ὑποστοριώς*, refert, & quatenus etiam per eum solum cognosci potest, non solum ratione proprietatis personalis, quâ unigenitus; sed etiam ratione revelationis, Mat. 11. v. 27. Pater enim nemini unquam, ab initio mundi, innotuit, nisi per filium *αὐτὸν* suum revelantem, cùm ante, tum post assumptam carnem: cuius splendoris beneficio omnes Patriarchæ, Prophetæ, Apostoli, & fideles utriusque Testamenti, Deum Patrem, fidei oculis, contemplati sunt. Altera objectio est: Si Filius, quatenus Filius est, Patris esset splendor, tum aut ratione essentiæ aut modi subsistendi: Sed neutro dici potest. Non ratione essentiæ, quia eadem est utriusque; nec ratione modi subsistendi, quia eo distinctus est à Patre. Verum negatur propositio: quia non est plena enumeratio, nec enim separatum hac, aut illa ratione; sed conjunctim, ratione totius personæ, splendor Patris appellatur. Atq; hæc dicta sunt de prima metaphora, qua Christus splendor gloriae Patris nominatur, ad declarandum eum esse filium naturalem, & *ὑποστοριών*, nempe distinctam quidem personam à Patre, sed tamen verum, cum Patre, Deum.

Altera verò metaphora (quæ, ad eandem rem, ex parte, paulò expressius declarandam, adhibetur) est, quod sit character, id est, insculpta forma *ὑποστοριώς* Patris. Quam vocem nonnulli, essentiam, hoc loco interpretantur: sed perperam; quia inde sequeretur, filium essentiæ à Patre distinctum esse, neque *ὑποστοριών* ejusdem essentiæ, cum Orthodoxis; sed *ὑποστοριών* similis essentiæ, cum Arrianis, esse appellandum: quia character relatione differt, à suo archetypo, cuius est character: sed illud impium est statuere, Filium à Patre, essentiæ distinctum: quia una, & individua est Patris, & Filii Deitas. Ac propterea alii sanctè, & rei convenienter *ὑποστοριών* vertunt personam, quod filius sit persona Patris character, seu insculpta forma. Quia in re elegans est similitudo.

ut enim character, forma, cum archetypo, seu convenit: sic Christus, essentiæ, cum Patre; sed stantiore; ut qui unum sit essentia, non specie, seu eadem essentiæ singulari: unde, *in forma Domini* dicitur, Phil. 2. v. 6. adeo ut qui Christum visus cognoscit, videat & Patrem. Ioan. 14. 7. & 9. character ab archetypo differt, subsistendi in archetypum formam communicavit; character visus pressionem eandem communicatam accepit: ut Filius non est archetypum: nec contrà archetypum ita Pater à se Deitatem habet, quam Filio permanentem æternam, ac ineffabilem, communicavit: Filius Patre accepit: ideoque Filius non est Pater, secundum dicitur, Ioann. 5. v. 32. Denique quemadmodum character, quamvis exemplar non sit, illud tamen clarat: sic Filius Patrem revelat, ut ex antecedente metaphoræ explicatione constat: quo etiam sensu, in invisi-bilis nuncupatur, Col. 1. v. 14. & *imago Domini* Ruth. 4. v. 4. cum 6. Sed contrà insurgunt Sancti falli Orthodoxos ajunt, quod statuant Christum rem Dei Patris vocari, propterea quod nulla fiat Patris mentio: sed ex Scripturæ phrasí splendorem significare, ut *rex gloriae*, Psal. 24. v. 7. id est sus dicitur, & abstractum pro concreto positum, fatus est *veritas*, id est, veracissimus: sic etiam *βλέψεις*, id est, gloriosè splendidissimus. Sed contrà resur-tur, primum, constructionem ostendere, vocem ejus, trumque membrum pertinere, ad splendorem, & characterem: deinde sententiam reddi alias ineptam, cunct, Christum vocari splendorem gloriosum, scilicet la significatione cujus rei sit splendor. Sed rursus auctor secundam similitudinem objiciunt: vocem *ejus* referri ad vocem splendoris: ut ostendatur, Christum characterem *ὑποστοριώς* splendoris, seu id totum, splendor dici potest, inesse Christo; ita ut nihil splendoris Christo fingi possit. Sed respondeatur, nihil ineptum ad sententiam hanc corrumpendam, fingi posse: cum Christum, & splendorem, & characterem *ejus* esse, constructione turpi, statuant: nam relatum non idem est, cum correlato: si splendor est Christus, non est igitur character splendoris, neque vice versa; quia hæc sunt relata opposta, quorum alterum de altero verè dici non potest: deinde vox *ejus* ad Deum referatur, ut connexio sententiarum ostendit. Sed adversarius excipit: etiamsi vox *ejus* referretur ad Deum, de quo v. 1. & 2. inde non sequeretur Christus esse splendorem Dei Patris; quia Patris non est facta mentio, sed tantum Dei, qui unus est; ideoque Christus non erit Deus. Imò verò, inquam, Deum Patrem intelligi evicit relatio ad Filium, cum dicitur: *Deus locutus est in Filio*, qui autem habet Filium, necessario est Pater, ex relatore natura perpetua. Verum objiciunt rursus: et si Deus Patrem intelligitur, inde tamen non sequeretur, Christum esse Patrem *ὑποστοριώς*: quia ut gloria est accidentis: ita splendor gloria est accidentis. Sed negatur utrumque: nam gloriæ gloria Patris personam notat, cuius, per metaphoram, Christus splendor dicitur, non autem propriæ. Sed rursus excipitur: character personæ non est persona; quemadmodum vestigium non est pes. Sed respondeatur, non est eadem persona, sed persona tamen. Denique regeritur: si Christus est character personæ Patris. Ergo persona Patris habebit personam, cuius Christus character est. Sed putida hæc est objectio: quia persona Patris non dicitur, quam Pater habet; sed per appositionem grammaticam, quæ est Pater. Quare satis jam apparent, Iesum Christum, filium Dei Patris esse *ὑποστοριώς*, verumque, & æternum Deum. Id quod ex opere gubernationis mundi, amplius demonstrat Apostolus: nam, ut antea, primum opus exterum, & universale, Dei proprium, Filio, ad Deitatem illius afferendam, tribuit, nimirum creationem mundi; & ab eo ascendit, ad causam illius, personam Filii describendam: ita inde descendit, hoc loco, ad alterum opus Dei proprium, & universale, nempe gubernationem mundi, quæ conservacionem & ordinationem illius complectitur, & per metaphoram simul Synecd. *substantiationis* voce, declaratur. Quod videlicet

in character, forma, cum archetypo, seu esse
nit; sic Christus, essentia, cum Patre; sed inde
ut qui unum sit essentia, non specie, sed in
dem essentia singulari: unde, in forma Dei
r. Phil. 2. v. 6. adeo ut qui Christum vide
scit, videat & Patrem. Ioan. 14. 7. & 9. De
ter ab archetypo differt, subsistendi mo
tus non formam communicavit; character re
ponem eandem communicatam accepit: una
on est archetypus; nec contra archetypum
ter à se Deitatem habet, quam Filio per
tornam, ac ineffabilem, communicare. Fili
acceptit: ideoque Filius non est Pater,
titur, Ioann. 5. v. 32. Denique quem
quamvis exemplar non sit, illud tem
sic Filius Patrem revelat, ut ex antec
explicatione constat: quo etiam fecit, ex
illis nuncupatur, Col. 1. v. 14. & imago D.
4. v. 4. cum 6. Sed contra insurgunt Sac
Orthodoxos ajunt, quod statuant Christum
Dei Patris vocari, propterea quod nulla fu
mentio: sed ex Scriptura phrasis splendens
significare, ut rex gloria, Psal. 24. v. 7. id est
citur, & abstractum pro concreto possum
st veritas, id est, veracissimus: sic etiam p
est, gloriose splendidissimus. Sed contra
cimum, constructionem ostendere, vocem
ue membrum pertinere, ad splendorem
em: deinde sententiam reddi alias ne
Christum vocari splendorem gloriosissi
ficatione cuius rei sit splendor. Sed m
undam similitudinem obiectum: vocem
ad vocem splendoris: ut ostendatur Christ
terem *veritas*, splendoris, sed id non
dici potest, inesse Christo, ita ut Christ
hristo fangi possit. Sed respondet, de
sentiam hanc corrumpendam, fangi potest
& splendorem, & characterem: id est
turpi, statuant: nam relatum non id est
eo: si splendor est Christus, non dicitur
ris, neque vice versa; quia hanc ratione
rum alterum de altero vere dicere non
ad Deum refertur, ut conceptio
Sed adversarius excipit: etiam Christum
de quo v. 1. & 2. inde non legitur Christ
ondorem Dei Patris; quia Pater est de
antum Dei, qui unus est; ideoque Christ
Imò vero, inquam, Deum Patrem
o ad Filium, cum dicitur: *Deus* *homo*
n habet Filium, necessario est Pater, et
perpetua. Verum obiectum rufus est De
ur, inde tamen non sequetur, Christus
: quia ut gloria est accidentis: in splend
dens accidentis. Sed negatur utrumque
siam Patris personam notat, cuius p
splendor dicitur, non autem propri
character personae non est persona;
restigium non est pes. Sed responderet
ersona, sed persona tamen. Denique res
est character personae Patri. Ex parte
ersonam, cuius Christus character est. Sed pe
jectio: quia persona Patri non dicitur.
; sed per appositionem grammaticam, ex
re satis jam apparet, Iesum Christum. Et
verumque, & aeternum Deum. Il
aberrationis mundi, amplius demonstra
n, ut antea, primum opus extre
oprium, Filio, ad Deitatem illius alterius
ni um creationem mundi; & ab eo de
s, perfonam Filii defensionam: in loco
loco, ad alterum opus Dei proprius, t
pe gubernationem mundi, que contine
nationem illius complectitur, & per me
cc. *sufficiens* voce, declaratur. Quod

delicet, quemadmodum mundum condidit, vers. 2. & initio
terram fundavit, & opera manum illius sunt cali, v. 9. ita
quoque verbo suo, quasi manu quadam, omnes creaturas fe
rat ac sufficeret potentissime: ne (ut Chrysost. recte ob
servavit) in nihilum, unde orta sunt, omnia relaberentur.
Verbi autem voce, quid intelligatur, diligentius expen
dendum est, ob diversas magnorum etiam interpretum
sententias. Græci enim, ut Thom. Aqui. in comm. ad
hunc locum refert, de Spiritu Sancto exponunt: quod
sicut Filius est imago Patris: ita Spiritus Sanct. est imago
Fili. Et sic exponit Basilius, portans verbo virtutis suæ,
id est, Spiritu Sancto: nam sicut Filius est verbum Patris,
ita (ut dicunt) Spiritus Sanctus est verbum filii; & ideo
per ipsum facit Filius, sicut per filium Pater. Sed hanc sen
tentiam rejicit Thomas, quod, ut ait, proprio loquendo, ver
bum non dicitur, nisi quod procedit, ut conceptus ab intellectu,
ad quod sequitur procedere in similitudinem speciei: Spiritus au
tem Sanctus et si sit similis, non tamen habet hoc ex modo sue
processionis, quod non procedit ut conceptus ab intellectu, sed ut
amor à voluntate. Quæ responsio, quia, sine Literarum Sa
cr. probatione, temere excogitata est, idcirco non facile
admittenda. Liquidius est, ut dicamus, Spiritum Sanctum
digitum, virtutem, & Spiritum Dei appellari, in Sacris Lite
ris: sed nullibi verbum Dei, aut Filii. Ac propterea, cùm
alia Sac. Scripturæ conveniens expositio adferri possit, ea
merito preferenda est. Quænam autem illa sit, amplius in
quirendum est. Thomas Aquinas, verbi voce, ipsummet
Filium intelligit, quod Filius dicatur sustinere omnia ver
bo, i. est, seipso, qui verbum est Patris: quasi vox atri, non
ad Filium, sed ad Patrem esset referenda. Verum hæc mag
is importuna est explicatio: quia Filius Dei, *hōs sermo* qui
dem saepius appellatur, sed *p̄nua verbum*, nullibi in scriptis
Apostolorum: deinde phrasis esset coacta nimis, & info
lens, atque à stilo hujus epistolæ elegantiore, alienior: nam
quod Thomas, ad suam interpretationem stabilendam, ci
tat Ioan. 12. 48. sermo, quem locutus sum, ille judicabit eum,
id est, ut ex Aug. explicat, *ipse ego, qui sum verbum Patris,*
judicabo eum: illud, inquam, nihil omnino ad rem facit.
quoniam sermo, eo in loco, non personam Filii, sed doctrina
notat: alioquin seipsum locutus esset, ac sui ipsius es
set sermo, quod ineptissimum. Quare hisce omissis perspi
cum est, verbi vocem, per metaph. à consuetudine hu
mana derivatam, significare providentiam, ac voluntatem
Fili: quod ut reges verbo suo, & mandato, subditos faci
le gubernant, & in officio continent: ita quoque Filius
Dei, sine ulla difficultate, omnipotente sua providentia,
ac voluntate, quasi verbo solo, mundum sustineat ac regat,
& ipse immobilis moveat universa: quemadmodum
Psal. 148 dicitur, quod *ventos procellosos efficiat verbum ejus.*
quo etiam spectat mandandi vox 2. Chro. 7. v. 13. manda
vi ac *præcepilocutis.* De qua omnipotentia elegantissime
dissertatur, Esa. 40. vers. 12. ad finem cap. & nominatim,
v. 18. *Deus sempernus Dominus, qui creavit terminos terræ,*
*non deficit, nec fatigatur, & cap. 48. 13. manus mea funda
vit terram, & dextra mea mensa est cœlos, egò vocabo & sta
bunt simul.* Atque hanc etiam expositionem comprobat
communis glossa, apud Lyranum, cum ait: *verbo virtutis*
sue, id est, imperio suo. Quam expositionem frustra refutare
conatur Thomas Aquinas ad hunc locum: non tamen erit
abs re, verba illius referre, & examinare rationem, quam
adserit; quia aliqua ex parte, ad ampliorem hujus loci il
lustrationem, conductit. *Imperium*, inquit, *vel est exterius,*
*& voce prolatum, & hoc non potest stare, quia nihil est ex
trinsecum, à natura divina procedens, à Filio, per quod o
mnia portentur: vel illud imperium est interius in corde*
conceptum; sed nec etiam hoc potest stare: quod nihil in
mente Dei concipitur, nisi verbum aeternum. Ergo istud im
perium, sic conceptum, in mente filii esset verbum aeternum,
& sic duo essent verba aeterna, quod nefas est dicere. Hæc
ille. Sed non difficilis hujus nodi solutio; damus enim
verbum non intelligi externum, sed dicimus internum
esse intelligendum: nec enim nefarium est Scriptura no
bis præunte, dicere, verbum illud sumi diversa signi
ficatione; interdum notare personam secundam Filii;

lius declarationem procedit, quando ait: *sedet ad dextram Majestatis in excelsis scilicet locis h. e. cælo: ut hæc vox Luc. 2. vers. 14.* similiter accipitur; & res ipsa disertè explicatur, Eph. 1. v. 20. Heb. 8. v. 1. Cæterum in hac descriptio-ne iterum Christus sacerdotibus V. T. tanquam longè ex-cellentior præponitur, quod illi sacrificio peracto ingressi sunt in manufactum sanctuarium, cœli typum; Christus vero in ipsum cœlum ideoque pro peccatis, quæ nos à cœli aditum secluserant, & quorum penam pro nobis sustinuit, plenè satisfecit Heb. 9. 24. Deinde, quod illi quotidie, Christus verò semel Heb. 7. 27 illi mortales, eoque successoribus opus habuerint; hic vero immortalis, & sacerdos in æternum, successoris expers, ibid. v. 23: & 4. seq. & cap. 8. 1. Deinde consecuta Christi perpetiones gloria, Hebræos, tacitè, in adversis, quibus obnoxii erant, consolatur, exemplo eventus Christi: ut Heb. 12. 2. explicatur. Quæ omnia, breviter, sessione ad dextram Dei in locis excelsis, cœlo nimirum cœlorum, per rectam consequentiam, indicantur. Atque hæc de v. 3. & tractationis hujus propositione; qua I. esse Christum ~~stāvōmōn~~, assertur. Quia in re I. cum personæ, tum officii præstantia, ac dignitas extollitur.

Sequitur nunc expositio, qua propositio, pluribus & accuratè, declaratur, ac confirmatur, adhibitis etiam opportunitate, ad amplificationem rei, & errorum confutacionem, comparisonibus variis, cum electorum Angelorum tum hominum, utpote Mosis, ac Ioseph, Doctorum, & duorum Ecclesiæ, & Aaronis pontificis summi, & posterorum illius: quibus omnibus Iesus Christus confertur, ac præfertur; ac N. T. atque Euangelii, supra V. T. & legis pædagogiam, excellentia demonstratur; ut cæterum, ac ratione, Iudeorum eorum supersticio (qua V. T. & administris illius, plusquam par erat, Christo jam exhibito, tribuebant) corrigeretur. Hæc autem expositio tractat distinctè Christi præstantiam, ac dignitatem summam, cum ratione personæ, ad cap. usque tertium tum ratione officii, capitibus seqq. nam quemadmodum persona illius complectitur divinam naturam, & humanam; ita de priori differitur usque ad cap. 2. 9. explicatione & applicacione; seu demonstratione, & ex ea profluente hortatione. Explicatio autem illa, hoc cap. absolvitur. Cujus partes præcipuae sunt, ad quas reliqua referuntur, conclusio, & confirmatio illius. Conclusio est: *Christus præstantior factus est Angelis.* Quæ ut seq. graviter copiose que comprobatur; ita eleganter ex antecedentibus deducitur, & tanquam amplificatio antecedentibus connectitur, ac cohæret. Postquam enim asseruit Apostolus, Christum sedisse ad dextram Majestatis Dei, in locis excelsis, seu cœlis, commodissimè subjicit: tanto præstantior factus est Angelis: quemadmodum ex eo sessionis, ad dextram Dei, gloria illustratur, Ephes. 1. versu 22. & vicissim post alia in medium allata, hoc cap. 1. argumenta, tandem ex sessione hac ad dextram Dei, Christum Angelis præstantiorem esse comprobatur, sub finem cap. hujus v. 13. v. 14. Scopus autem in hac conclusione est superstitionis Iudeorum quorundam (qui Angelis, & legi, quod per angelos lata esset, plusculum, cum gloriæ Christi, & Euangelii diminutione, tribuebant) correctio, & Christi gloria, in nostra, erga ipsum, fide, & obedientiæ, ut cap. 2. 2. colligitur. Sed bifariam hoc loco abutuntur Arriani, ad oppugnandam Christi Deitatem: primùm, inquit, Qui factus est, non est æternus Deus. Filius factus hic dicitur. Ergo non est Deus æternus. Verum negatur propos. quoniam illa non est universalis; quandoquidem idem potest esse factus secundum quid; & æternus Deus secundum aliud, pro diversa naturarum, in unam personam conjunctarum, ratione. Quemadmodum Christus, quæ filius hominis, factus est; sed quæ filius Dei, Deus est æternus. Deinde negatur etiam assumptio, quia Christus non simpliciter dicitur factus, sed præstantior factus: ideoque non ad essentiæ ortum; sed ad conditionem pertinet. Verum excipitur iterum: Qui sessione ad dextram Dei, præstantior factus est Angelis, ille non est verus Deus; quia Deus perfectissimus est, cui nihil præstantiæ accedere potest. Atqui

Christus, &c. Ergo. Negatur iterum propositio: nam quamvis Deus in se sit perfectissimus, ac semper maneat, natura sua immutabilis; tamen, voluntariâ dispensatione accedente, assumptæ naturæ humanæ ratione, factus est in eâ, & secundum eam, humilis, & Angelis inferior, passione: & postea iisdem superior, sessione ad dextram, ut c. 2. v. 9. declaratur: nam in humana natura glorificata, divinæ naturæ gloria, quam semper in se filius habuit, clarè patet facta est: quo sensu etiam gloriam à Patre recipere dicitur, Joan. 17. v. 5. Hæc de conclusione. Cui adjicitur confirmatio variis constans rationibus, quæ in propositione, ferè omnes antecesserunt, & ad fidem apud Hebræos (in Sacris Lit. ver-satos) faciendam, consequentibus crebris Sacrarum Literarum testimoniis stabiliuntur. Rationes autem sunt quatuor.

Quarum prima à nomine, divinitus dato, petita est, hoc sensu: qui excellentius, præ Angelis, sortitus est, nempe à Deo, nomen, ille præstantior est Angelis: Deus enim in iudiciis suis verus est, & natura ~~æ~~ ^æ ~~eu~~ Tit. 1. vers. 2. Atqui Christus, &c. Ergo præstantior est Angelis. Assumptio, & Conclusio hic exprimuntur, ex quibus propositio, quæ omissa est, intelligitur. v. 4. Assumptionem autem confirmat Apostolus, nominis illius expressione, & testimonii divinis quibus probat Christum nominatum esse filium Dei; Angelos verò nequaquam: id quod interrogatione amplificat; cum ait: *Cui unquam Angelorum dixit?* &c. Nam quod objicitur ab Arrian. Angelos electos, de quibus hic agitur, vocatos etiam filios Dei Job. 1. v. 6. & 38. 7. id, inquam, facile diluitur: quia Christus, & Angeli, ~~æ~~ ^æ ~~eu~~, ac valde diversa ratione, filii Dei appellantur. Nam ille propriè, seu ratione naturæ & genitrix, qua eiusdem, cum Patre, est essentia; unde etiam distinctè ab aliis omnibus *proprius filius*, Rom. 8. vers. 32. & *unigenitus*, Joan. 1. v. 18. appellatur: eoque modo hic filii nomen intelligitur, & explicatur: Angeli verò impropriè, ac gratia creationis, per metaph. quandam, filii appellantur; quod videlicet ad imaginem Dei, sapientes, sancti, ac potentes creati, essentia; immortali ac rationali prediti Deo, quasi filii, similes sint; & ad vitæ æternæ hereditatem, in regno Patris, electi. Quod autem *nos filii Dei*, Rom. 8. *nati ex Deo*, 1. Ioa. 3. 4. & *divina natura particeps*, 2. Pet. 1. v. 4. dicimus, illa omnia, similiter per metaph. intelligentia sunt impropriè, similitudine quadam, quod videlicet simus filii, per fidem, gratia spiritualis regenerationis, Ioa. 1. 12. 13. & adoptionis, Rom. 8. v. 15. participes denique naturæ divinæ, non eadem substantia; sed similitudine qualitatum 2. Pet. 1. v. 3. 4. Eph. 2. v. 10. Col. 3. v. 10. Adeo ut summa etiam sit, inter nos & Christum, in hac filii appellatione, differentia. Ille enim genitus est natura, ex substantia Patris, ut qui unum cum patre est, Joan. 10. v. 30. Nos vero geniti ac regeniti non natura: sed voluntate, misericordia, ac charitate, Iac. 1. v. 18. 1. Pet. 1. vers. 3. 1. Ioa. 3. v. 1. Ergo Christus præstantius Angelis, & omnibus creaturis, nomen sortitus, si nominis significationem & pondus observemus: ut duabus insignibus prophetis ostenditur, ac probatur. Quarum prior est petita ex Ps. 2. 7. Qui sub typo Davidis, & regni illius, Christi regnum, & personam graphicè depingit: id quod evincitur ex sequent. verbis, quibus primùm amplitudo regni, in hoc Psalmo, ad fines usque terræ, huic regi tribuitur. Quæ amplitudo, nec Davidis personæ; neque aliorum regum Israëlis (quorum imperium, angustiæ Chananææ, & vicinorum locorum finibus, fuit definitum) tribui nullo modo potest: quemadmodum experientia, Sacris Literis explicata, attestatur. Deinde idem demonstrat imperata fiducia in hunc regem, vers. 12. quæ, Deo propria, nulli mortalium convenit, Ier. 17. vers. 5. & beatitudo, quæ ex hac fiducia oritur. Huc accedit divina interpretatio non solum Ecclesiæ Christi, Act. 4. v. 25. 26. sed etiam Apostolorum, ut Pauli, Act. 13. v. 33. & Ioannis Apoc. 12. v. 5. & 19. v. 13. 15. Quamobrem Apostolus rectè hoc loco, & cap. 5. hanc sententiam ad Christum pertinere asserit. Verum duplex hic exurgit Quæstio: Prior, an hæc verba pertineant ad Christum solum, singulariter: an verò ad Davidem etiam communiter: nam hoc, ut à multis Orthodoxis,

doxis, & Pontificiis, asseritur; ita à nonnullis, tanquam prorsus falsum rejicitur: adeo ut hunc Psalmum, de solo Christo scriptum esse, non etiam de Davide, contendant, duobus nisi argumentis: quorum prius est: quia non pauca hujus Psalmi verba, in Scriptura N. T. de Christo, exposta inveniuntur, quemadmodum loca antè adducta sunt. Verum negatur consequentia: quia non est absurdum, sed rationi, & Scripturæ usui consentaneum, ut idem diverso modo, de typo immediatè, & de Christo tanquam archetypo, seu re significatâ mediata, per typum, enuntietur, & explicetur: præsertim si Scriptura suâ explicatione, typum non excludat; nec expositiō typi naturæ ad versetur. Fatemur igitur, multa verba ex hoc Psalmo, de Christo exponi, in N. T. sed tamen, iis in locis, Davidem nullibi excludi: quemadmodum contrà in locorum quorundam expositione contigit. Act. 2. vers. 29. 30. Sed altero arguimento fortius instant, & urgent: verba, inquit, ipsa, *filius meus es tu*, adeo sublimia sunt, ut non solum mero homini convenire non possint, propriè accepta; sed neque angelis; verum soli Filio quem ab æterno Pater genuit. Verum resp. propriè accepta hæc verba, nulli homini convenire, sed impropriè tantum: quemadmodum in aliis typis, destinatis ad Christum adumbrandum, eadem interdum, de utrisque dicuntur, sed diverso modo. Modus autem est duplex, nempe, ut attributa, ita de typo dicantur, ut sensus sit, aut simplex; ut dicatur quidem attributum de typo, sed non quatenus est, verum qua typus est; seu ut referatur tantum ad rem typo adumbratam: aut ut sensus sit compositus, nempe ut pertineat, partim ad typum, partim ad rem typo adumbratam: qui duo modi, in eadem oratione, possunt inveniri: quoniam id quod typus est, cum re typo adumbrata, per Synecd. ac typicā, ut sic dicam, mysticae unione, uno typi nomine, interdum significatur. Ita Davidis nomine, & David filius Isai immediatè, & Christus alter David mediata, per priorem adumbratus, intelligi potest. Quemadmodum Salomon Davidis Filius, & Christus alter ac Spiritualis Salomon, communis Salomonis nomine intelliguntur: quemadmodum 1. Chro. 22. v. 10. 11. 12. de Salomone Filio Davidis, tanquam typo: & de Christo tanquam antitypo, per eum adumbrato, quasi una persona mystica, differitur, ut collatio, v. 14. ibid. & 2. Sam. 7. v. 14. sicut postea clarius exponemus, evincit. Quapropter dici potest, Davidem hoc in Psalmo loqui de se, & Christo: ita tamen, ut eorum quæ dicit quædam communiter, ad totum mysticum Davidem, nempe Davidem, & Christum, eo adumbratum: quædam particulariter tantum ad partem illius Davidis mystici, Christum videlicet, pertineant: ac propterea nihil impii statuunt, qui hæc verba, *filius meus es tu*, de utroque, Davide, & Christo, diversa tamen, & Sac. Lit. convenienter ratione exponunt: quemadmodum id quod sequitur testimonium *erit mihi Filius*, de Salomone, & de Christo, diverso tamen modo, accipiendum est. Cum autem David, non nisi impropriè, Dei Filius, & genitus dici possit, quæritur: quomodo illud elogium ei conveniat? Nonnulli a-junt, primum Filium dictum, gratia regni, à Deo accepti: quemadmodum principes, eò, quod præ aliis excellant, Deoque similes sint potestate, per metaph. & Dii, & Filii Dei appellantur, ut Iudices, Ps. 82. v. 6. deinde genitum dici, cum clare apparuit illius ad regnum electio. Sed aptius omnino diceretur, Davidem Filium quidem vocatum, metaphoricè, gratia regenerationis, & adoptionis; genitum verò metonymicè, secundum patefactionem, seu declarationem, qua monstratum est, eum esse Filium, cum scilicet inunctione illius, Deus Pater testatus est, Davidem ad vitam ac regnum, electum; ac divino Spiritu regenitum; sibique filii instar charum, 1. Sam. 13. v. 14. Act. 13. v. 22. quæ testificatio, quia adoptionis fuit patefactio (non minus quam electionis ad regnum) idcirco genitura per tropum Meton. adjuncti pro subiecto, (ut adoptio pro illius patefactione Rom. 8. v. 23.) nuncupatur. Ex quibus appetit probabiliter, sine impietate dici, hunc locum, de Davide & Christo, sub Davidis persona abumbrato, intelligi. Sed tamen magis consentanea altera sententia, hunc locum

tantummodo de Christo esse accipiendum: quia durius videtur, ut de Davide dicatur, *bodie geni te*, cùm nullibi ea phrasis, illo sensu improprio, accipiatur: neque loci circumstantie eam interpretationem, necessariò, requirant: quemadmodum contra Rom. 8. circumstantiæ ratio, ac rei veritas metonymicam illam significationem adoptionis, necessariò postulat: quia de credentibus, de quibus loquitur, jam antea testatus est, eos esse adoptatos, & filios, ac hæres Dei. Observandum etiam est, in Ecclesia Iudaica, inde à majorum traditione accepta doctrina, hunc locum de Messia expositum: quemadmodum Rabbi Salomon agnoscit, qui ait, in Comm ad hunc locum Psalmi; *Magistri nostri, quicquid hoc Psalmus canitur, de rego Messia interpretatis sunt: sed secundum verborum sonum, & ob refutationem hereticorum (sic Christianos intelligit, iisque male-dicit Iudæus) convenit, ut eum interpretetur de ipso Davide.* Hæc ille: nam ea verba extant in Edit. Veneta Hebreorum bibliorum magnorum, cum commentariis Rabbinorum, editorum à Bombergio, ac malè omnino, in edit. Basiliensi, ea verba sunt expuncta. Ex quo loco Rab. Salomonis, insignis Iudæorum posteriorum, in rectis majorum interpretationibus, mero Christianorum odio, pervertendis, malitia observanda est. Et hoc omanino certum est, extraque controversiam, apud omnes sanos, manet; hunc locum de Christo saltem accipiendum: cui soli quoque in hoc Psalmo, regnum totius mundi, & cultus divinus, ac fiducia in ipsum, tribuuntur, v. 12. Sed altera quæstio est, quo sensu ei congruat? Duo autem enunciantur, à Patre, de Christo, & ad Christum. Primum quidem esse filium Dei, *Filius meus es tu*, quæ verba clara, & ex antecedentibus perspicua. Deinde cujusmodi sit Filius, nempe genitura; *Ego bodie geni te*; quæ verba, magna varietate, explicantur: nam quidam, *gignendi* vocem, de genitura æterna, debere accipi, contendunt: ut vox *bodie* præsentiam notet; quod in æternitate neque præteritum sit quicquam, quasi esse desierit; neque futurum, quasi nondum sit, sed præsens tantum: quia quicquid æternum est, semper est, *Hodie* autem accipi pro præsenti duratione, sive ea brevis, sive longa sit, probant ex Heb. 3. v. 7. & v. 13. & 15. donec *bodie nominatur* & c. 13. v. 8. *Christus beris, bodieque idem & in secula.* Sed hæc expositio aliis minus placet. primum quia hic agitur de Christo, quatenus est Deus in carne exhibitus. Sed responderi potest, illud nihil obstare: sic enim agit de Filio incarnato, ut simul æternam illius generationem, ad excellentiam personæ commendandam, ostendat: quemadmodum etiam hoc cap. v. 1. de Filio incarnato locutus est, & tamen v. 2. æternam ejus generationem descripsit; & creatorem esse mundi, eo loco, & sequentibus assertit, ac probat. Altera ratio, quæ objicitur, est, Paulum proximis verbis referre hoc dictum ad tempus nativitatis Christi, quando dicit; *cum rursum inducit primogenitum in orbem: eam vocem rursum, significare utrumque testimonium; inducere primogenitum in orbem, hoc est, prophetiam esse utrumque de incarnatione Filii.* Sed ad illud dici potest; vocem *rursum* referendam esse, ad verbum *dicit*, quemadmodum in antecedentibus: ut etiam noster interpres, & alii antea verterunt. Hæc de prima hujus sententia expositio. Altera est, vocem *bodie* præsens quidem tempus, ut etiam locis antè citatis, non tamen æternam durationem, sed certum ac definitum tempus denotare; quod quantum observare potuimus, tribus gradibus interpretes diversimodo describunt. Primum quidam vocem *bodie* referunt ad nativitatis Christi diem, idque diverso modo, quia sunt, qui explicant, *genus te, id est, creavi te*, seu *formavi te*, per synecd. speciei pro genere; ut temporaria, & miraculosa genitura intelligatur: qua filius conceptus ac natus est, virtute Sp. S. idque probari putant Luc. 1. vers. 35. *virtus Altissimi inumbrabit te, propterea etiam quod nasceretur ex te Sanctum, vocabitur filius Dei.* Sed hæc interpretatio omnino aliena est, & ratio illius infirma; quoniam Christus hoc modo, secundum humanam naturam, non esset *æterus*, *sine Patre*, ut tamen asseritur, Heb. 7. v. 3. nec minus esset Spir. S. quam Patris filius appellandus: denique ita evitteretur funditus vis argumenti Apostolici, hoc in loco, nam

nam ex miraculosa corporis formatione, non sequitur, Filium Dei, majorem esse Adamo (qui supra naturae vim, Dei omnipotentia merata, ex terra creatus) aut Eva, quae eadem omnipotentia, ex Adami latere, formata est: tantum abest, ut filius, eo nativitatis modo miraculoso, esset major Angelis, spiritibus caelestibus. Nec obstat, quod propter conceptionem ex Spir. S. Filius Dei vocatur: quia conceptio duo complectitur, primum corporis animati, seu humanae naturae Christi, formationem: deinde unionem cum $\lambda\delta\varphi$. Atque hujus unionis tantum, non autem illius formatio- nis ratione, filius Mariæ, filius Dei appellandus dicitur; hoc est, non quod corpus conformatum, atque animatum sit vi Sp. S. sed quia unitum est, vi illius, Filio Dei, in unam personam: nam unio personalis, causa est communicationis idiomatum in persona, non autem in natura: quae phrasis est, quæ personæ Christi denominatae, ab una natura, humana, vel divina, recte tribuitur proprium alterius; quia persona utramque naturam in se complectitur: ita verè dicitur, Filius Mariæ, est Filius Dei, & vicissim; quia illa nomina, et si ab una natura sint denominata, personam no- tant, non simpliciter naturam: id quod diligenter obser- vandum, ut Anabaptistarum & Samosat. (hoc dicto abu- tentium) strophis occurramus: & ut causam cognoscamus, quare nonnulli Orthodoxi, in illius explicatione, minus feliciter versati sunt. Quamobrem reliqui qui eandem senten- tiam sequuntur, ac vocem *bodie* de die nativitatis, accipiunt, sese exponunt paulò convenientius; hanc sc. genitaram non de ipsa nativitate propriè; sed de adjuncta patefactio- ne divina; quâ variè declaratum est, hunc Mariæ filium, esse Filium Dei, à Patre, ab æterno genitum, ut Luc. 1. 32-35. ut ita metonymicè, ut sentiunt, genitus dicatur: quemadmodum cum Patres Orthodoxi ajunt, & vulgo cele- bratur, in S. L. non raro aliquid fieri, cum incipit pates fieri. Atque hæc de primo gradu.

Alter ex aliorum sententia est, ut hujus generationis dies pertineat, ad baptismi diem, ut Hilar. l. 4. de Trinit. ait: *post consummati baptismi nativitatem, hæc proprietatis signifi- catio audita est, voce testante de cœlo, filius meus es tu, ego bodie genui te.* Ita sensus esset, cum filius jam baptizatus, mu- neri suo regio, ac propheticò, & sacerdotali, per Spiritum, & Patris testimonium, inauguraretur, patefactum esse, i- psūm esse filium Dei proprium, à Patre, ab æterno, geni- tum. Tertius gradus est, ut *bodie* intelligatur, de die resur- rectionis: atque ita bifariam: exponunt. Quidam vocem *genui*, per metaph. de suscitatione à mortuis, interpretan- tur: quoniam ea similis est quodammodo temporali genera- tioni: unde etiam resurrectio nostra, ultimo die futura, *regeneratio* regeneratio dicitur. Mat. 19. v. 28. Verùm ea interpretatio alienor à scopo nostri Apostoli, ut ex supe- rioribus satis liquere potest. Alii verò per meton. ad pa- tefactionem generationis æternæ, egregio sensu, referunt: quia resurrectio etiam argumentum est, quo declaratum fuit, Iesum esse Filium Dei, ut Rom. 1. v. 4. Vtrique verò communi utuntur sententiae suæ probatione, ex Paulo A- ctor. 13. v. 32. 33. nos quoque (inquit) vobis euangelizamus eam promissionem, quæ patribus facta est, &c. Quo loco, ad Christi *resurrectionem*, Psalmi verba accommo- dantur. Veruntatem adversus hanc sententiam nonnulla objiciuntur. Prima enim objectio est, à scopo petita. Si *bodie* diem resurrectionis notat, non magis hic locus probat, Christum resurrexisse, quām resurrecturum in fine seculi, aut post mille annos. Verum Resp. duplex esse, in hac ob- jectione, vitium: primùm quod nitatur hac hypothesi, qua- ti scopus Pauli esset, ut demonstraret Iesum jam resurrexisse; cum contrà ex resurrectione facta, Deum promissionem suam compleuisse colligat, allatis promissionis verbis, & col- latis cum eventu: alterum vitium est consequentiae: nam ex hisce verbis colligi potest, Christi resurrectionem, debuisse fieri, ante vocationem gentium, quæ vocatio, se- quentibus proximè Psalmi verbis, promittitur, & jam, rei- psa, Pauli tempore, comprobata erat. Altera objectio est, ex antecedentium collatione: nam v. 23. dicitur: *bujus è se- mine Deus, secundum promissionem, excitavit Israëli servato- rem Iesum:* nec obstat, quod diversa vox est, *ipse*, non au-

tem *aristoi*, quia hæc synonyma sunt, quæ, tam de excita- tione à non esse ad esse, ut loquuntur, per generationem; aut à forte humili ad sublimen dignitatem; quām de excita- tione à mortuis ad vitam, usurpantur. Verùm responderi potest, triplicem hanc significationem Christo posse com- petere: Deus enim Iesum excitavit ad vitam duplitter: primo eam dando per conceptionem è Sp. S. & nativitate: secundo amissam per mortem reddendo per resurrectio- nem: denique excavavit etiam ad honorem muneris mediotorii, Act. 3. v. 22. quæ singula in V. T. promisit. Quare non sequitur, agitur, v. 23. de excitatione ad vitam pri- mam, seu exhibitione Christi, & promissione illius. Ergo etiam hoc in loco, v. 32. præsertim cum manifestè appareat, Paulum v. 30. excitationem Christi à mortuis, disertè asse- rere, & seqq. amplius declarare: ac propterea excitatio è se- mine, v. 23. & suscitatio à mortuis, circumstantiis suis di- versa, perperam in objectione confunduntur.

Postrema objectio petita est, ex comparatione seq. v. 34. in quo excitationem à mortuis ita proponit & confirmat, ut ostendat simul, se ad aliud doctrinæ caput transire, cùm dicitur: *quod autem excitavit eum, &c.* quasi diceret, quod Deus nobis excitaverit hoc est exhibuerit Iesum Servato- rem, secundum promissionem, jam modo demonstravi, te- stimonio allato ex Ps. 2. quod autem eundem excitaverit à mortuis illud aliis Scripturæ locis probatur. Sed respon- deri potest, non necessarium esse, ut fateamur, diversum, v. 34. tractari argumentum; quia potest esse repetitio ad amplificationem, quod in S. L. non est infrequens: deinde ut etiam diversum esse dicatur, ea tamen diversitas sita erit, non in modo excitationis, sed in adjuncto illius: nam, ut antea probavit, ex Christi resurrectione, promissionem illam Ps. 2. impletam: ita hoc loco probat, non simpliciter Christum resurrexisse ad vitam, sed ad vitam immorta- lem, quod videlicet non amplius reverlus sit in sepul- chrum, nec corruptibilis sit, ut Rom. 6. 9. Ergo ex hisce satis, ut arbitror, appareat, valde consentaneam esse eam interpretationem, qua hæc verba, *ego bodie genui te*, ad re- surrectionem Christi, pertinere existimantur: ut sensus sit, ego te à me genitum esse demonstravi, ut antea ex Rom. 1. ostendimus. Nam sive dicamus, hæc verba, *ego bodie genui te*, tantum ad Christum singulariter, sive etiam cùd Davidem communiter, sed diversa tamen ratione significatio- nis pertinere, recte fluet sententia: ut enim Davidis af- flictiones, quibus, ante regnum, fuit obnoxius, & quasi mortuus, & sepultus, perpessionum mortis, & sepulcu- ræ Christi, fuere typi: ita consentaneè Davidis admiranda, per Dei potentiam, & providentiam, conservatio, & ad regnum excitatio, atque evectio, excitationem Christi à mortuis, adumbraverit. Atque ita scopo Apo- stoli ad Hebræos, ad præstantiam Christi commendan- dam, non incommodè quadrabit: quia ita, his psalmi ver- bis, demonstrabitur, Christum esse filium Dei bifariam; primò explicitè, aperteque veris, cùm dicitur, *filius meus es tu*; secundo implicitè per consequentiam, *ego bodie genui te*, id est, genitum patefeci. Atque ita appetet, quod diver- sis interpretationibus doctiorum, sanctè, hic locus exponi possit. Ut autem tandem concludamus; earum omnium, quas recensui, duas maximè consentaneæ sunt; una, quam jam postrem attuli, ut metonymicè, (*genui*) significet genitum patefeci *bodie*, cum te excitavi à mortuis, ut Paulus Act. 13. ostendit, & Rom. 1. v. 4. dicitur: *declarato filio Dei, per potentiam, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum* Altera, quam primò adduxi, est, ut generationem æternam personæ Christi propriè notet, & declaret simpliciter, quomodo filius Dei sit; nim. non creationis, neque adoptionis gratiæ; sed genitus, ac proprius filius. Vna superest difficultas, nim. locum, Act. 13. ad æternam generationem, videri non posse accommodari; quia ad resurrectionem spectat declarandam, citra ullam controversiam, si quis recte examinet. Verum regeri potest, non male convenire, idque etiam ex priore sententia posse probari: Etenim ut sequitur ex resurrectione, Iesum esse Dei filium, ab æterno à Patre genitum; ita vicissim se- quitur: Si Iesus, ex Maria natus, est filius Dei, ab æterno,

77. quia hæc synonyma sunt, quæ, tam de mortuis ad esse, ut loquuntur, per generationem humilis ad sublimem dignitatem; quam de mortuis ad vitam, usurpantur. Verum responsum triplicem hanc significationem Christo posse. Deus enim Iesum excitavit ad vitam dñm, tam dando per conceptionem ē Sp. S. & natus amissam per mortem reddendo per resurrectiōnē, excitat etiam ad honorem munus, Act. 3. v. 22. quæ singula in V. T. promulgatur, agitur, v. 23. de excitatione a mortuis ex exhibitione Christi, & promulgatione in loco, v. 32. præfertim cum manifestat v. 30. excitationem Christi à mortuis seqq. amplius declarare: ac proprieatē, v. 23. & suscitatio à mortuis, circumstans eraperam in objectione confunduntur. rema objectio petita est, ex comparatione excitationem à mortuis ita proponit & condit simul, se ad aliud doctrine caput trahit: quod autem excitavit eum, &c. quasi dicere: obis excitaverit hoc est exhibent Iesum secundum promissionem, jam modo demonstratio allato ex Ps. 2. quod autem eundem annū illud alii Scripturæ locis probatur. Sed certe, non necessarium esse, ut fateamur, accutari argumentum; quia potest esse comparationem, quod in S. L. non est infirmam diversum esse dicatur, et tamen dicitur in modo excitationis, sed in adjunctione probavit, ex Christi resurrectione, poni. 2. impletam: ita hoc loco probat, non istum resurrexisse ad vitam, sed ad vitam, sed videlicet non amplius reverlens in vita, nec corruptibilis sit, ut Rom. 6. 9. Ego arbitror, appetit, valde confidenter, excitationem, qua hæc verba, ex resurrectionem Christi, pertinere existimamus. Me genitum esse demonstravimus. Nam sive dicamus, haec gratiam ad Christum singulariter, immunit, sed diversa tandem sententia: recte fluere sententia: sive obit, & sepultus, perpetuum natus & mortuus, fuere typi: ita consentaneæ Davidi, Dei potentiam, & providentiam, regnum excitatio, atque evocatio, mortuis, adumbravent. Atque ita Hebreos, ad præstantiam Christi concessum in incommode quadrabit: quia ita heret onstrabitur, Christum esse filium Dei, & aperte, apertisque veris, cum distinxerit, in modo implicitè per consequentiam, quæ genitum patet. Atque ita appareat, excitationibus doctiorum, sicut, his locis autem tandem concludamus; erum enim attuli, ut metonymicè, genitum ostendit, & Rom. 1. v. 4. dicitur: Dei potentiam, secundum Spiritum sanctum, & mortuorum Altera, quam postea dicitur, nonem æternam perfona Christi, propter simpliciter, quomodo filius Dei natus, neque adoptionis gratia, sed gratia, & p. Vna superest difficultas, nam Iacob Act. 11. in generationem, videri non posse, accordanter, unctionem spectar declarandum, cunctam, si quis recte examinet. Verum regiam, si hæc convenire, idque etiam ex parte Iacob: Etenim ut sequitur ex resurrectione Christi: ab æterno à Patre genitum; ita natus, ex Maria natus, est filius Dei, ob Christi, at non in omnibus; sed in iis tantum, quæ Christo

competere possunt, & à Deo spectata sunt: ut etiam in parabolis, quibus Christus se, & regni sui statum describit, non omnes circumstantiae ad similitudinem pertinent: sed tantum summa rei, & ea, quæ cum scopo Christi quadrant. Sicut igitur Salomon non fuit Christi ~~etiam~~ typus, in peccatis suis; ita quæ de peccatis, & peccatorum illius poenis dicuntur, nullo modo Christi statum adumbrant, sed reliqua tantum, quæ utrique, suo modo, tribuuntur, ac convenient. Quamobrem, confutata hac extrema sententia priore, alteram expendamus.

Ea autem est huic contraria quorundam Patrum, & recentiorum Interpretum nonnullorum: quia in hac tota, de Davidis Filio, oratione 2. Sam. 7. & 1. Chro. 17. de solo Christo agi contendunt. Cujus etiam sententiae membra sunt duo: prius quidem, agi de Christo: id quod confirmant ex regni in Israëlitæ perpetuitate infinita; quæ Davidis Filio promittitur 2. Sam. 7. 13. 1. Chro. 17. 14. & Ps. 72. & 110. & 132. quæ promissio, in S. L. de Christo expōnitur, primo ab Esai. 9. v. 6. 7. ubi Princeps pacis vocatur, cuius amplitudinis principatus, & pacis nullus erit finis, in solo Davidis & in regno ejus stabiliendo, & fulciendo illud iure, & justitia; ab isto tempore, in seculum usque. deinde ab Angelo Luc. 1. 32. 33. præterea à Petro Act. 2. 20. Propeta igitur cum esset, & scires Deum jurejurando sibi jurasse, fore ut ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christum excitarer; ut collocaret super ejus throno: nam quamvis Petrus ipset Ps. 132. v. 11. eadem tamen est ratio: quia David perspicuè (ut etiam antecedentia demonstrant) de eadem promissione loquitur, de qua 2. Sam. 7. agitur, ut etiam D. Kimchi in suis, ad eum psalmi locum, Comment. disertè indicat. Ex quibus apparet, primum hujus expositionis membrum esse veritati consentaneum, & Apostolum quoque hoc in loco ad Hebreos, rectissimè hanc sententiam ad Christum referre. Alterum vero membrum est, de Christo solo agi, non etiam de Salomone: idque probare conantur, tribus potissimum argumentis, ex antecedentibus, petitis, à circumstantia temporis, cum nativitatis tum regni. Quorum primum à nativitatis tempore, est hujusmodi: Filius Davidis, qui in hac promissione intelligitur, erat nasciturus post Davidis mortem. Sed Salomon natus est, non post mortem, sed vivo Patre. Ergo de eo non agitur. Propositionem probant, ex eo, quod dicitur, quando completa fuerint dies tui, & dormieris cum Patribus tuis, excitabo semen tuum, post te, quod prodibit e visceribus tuis. Verum argumentum hoc parum ad rem facit: quia hic describitur tempus, non nativitatis seminis (hoc est filii Davidis) definitè; sed excitationis illius ad regnum: nam verba illa, quod prodibit e visceribus suis, adduntur tanquam periphrasis seminis David, ut etiam ex 1. Chr. 17. 11. apparet. Idcirco, ne qua esset dubitationis causa, nonnulli interpres vertunt, non, quod prodibit; sed, quod prodierit. Verum tamen illud non est necesse, ut temporis futuri, pro præterito, enallagm (licet sæpe Hebreis usitatam) statuamus; quia, cum hæc promissio proposita est à Deo, Salomon nondum prodierat ex Davide; sed proditus suo tempore: ut 2. Sam. 12. v. 24. traditur. Verum reliquis rationibus (quas à regni tempore, cum ratione initii; tum ratione finis, derivant) paulo probabilius sententiam tueri conantur. A regni quidem initio, quod illud statuatur post mortem Davidis; cum contra Salomon à Davide, adhuc vivente, rex constitutus sit 1. Reg. 1. 33. Hoc damus; sed prius illud negamus: quoniam promissio loquitur, non de unctione in regem, & regni initio, sed de confirmatione illius, & pleno dominio, cum solus & potenter regnaret, Patre rege jam mortuo 1. Reg. 2. v. 12: nam regnum, vivente, ac regente Patre, ipsi datum, pro regno quodammodo, ac comparatè cum plena possessione, minimè censemur. Deinde à regni fine, ita ratiocinantur, majori rationis specie: Is, de quo promissio differit, regnum habet perpetuum. Sed Salomon, nec in se; nec in successoribus, habuit regnum perpetuum: quia illud, in filio Roboamo, fuit (ob defectionem decem tribuum) imminutum 1. Reg. 1. v. 31. deinde, per vastationem urbis Ierusalem, ac regionis, & per captivitatem Babyloniam, ferè extinctum; & tan-

tandem Christo exhibito, & in cœlum subvecto, per Vespasianum, ac Titum, prorsus deletum. Bifariam autem hic nodus solvi potest; primo negatione propositionis; quia non est universalis: nam promissio differit non solum de eo, qui habet regnum perpetuum; sed etiam de eo, qui habet temporarium: quemadmodum antea explicatum est, quædam in eadem oratione 2. Sam. 7. sub Salomonis nomine, soli Christo; quædam soli Salomoni convenire, & attribui: nec esse necessarium, ut omnes, ac singulæ propagationis partes, de unâ eademque personâ singulari intelligentur. Deinde, si quis accuratius etiam S. L. examinet ac consideret, negari etiam potest assumptio: nam & regnum Salomonis est in seculum, suo modo, perpetuitate finita, & quidem secundum quid, ac speciatim, ratione regiminis civilis: cuius duratio, in Davidis familiâ (non minus quam antea in tribu Iuda, generalius promissa Gen. 49. 10.) ad Christum usque promittitur. Quæ continua longi temporis series, seculum, ac perpetuum sæpe appellatur: quemadmodum ceremoniæ legis dicuntur servandæ in seculum: quod de circumcisione Gen. 17. 13. & de Paschate Ex. 12. v. 24. & aliis, alibi asseveratur. Atque hoc spectat promissio Davidi facta 2. Sam. 7. v. 16. *solum tuum erit stabile in seculum & i. Reg. 11. v. 36.* de Roboamo Salomonis filio, ait Deus: *filio ejus dabo tribum unam, ut sit lucerna Davidi seruo meo, omnibus diebus coram me Hierosolymis, &c. & 2. Chro. 13. v. 5.* dicitur: *Deum Israëlis, tradidisse regnum Davidi, super Israëlem, in seculum ipsi, & filiis ejus, fædere salis,* id est perpetuo. Hoc autem Davidis, & Salomonis regnum corporale, in seculum finitum, suo modo ad Christum durans, fuit Spiritualis regni Christi, in seculum infinitum duratur, typus: ideoque regnum in seculum, sub Salomonis nomine promissum, & Salomoni, tanquam typo; & Christo, tanquam per eum adumbrato antitypo, distincto modo, tribuitur: sicut etiam Christo regnum, ac *solum* Davidis promittitur, Esa. 9. v. 6. 7. & Ps. 132. v. 11. & Luc. 1. 32. 33. & alibi: eoque modo aperte ostenditur, illud Christi regnum, externo Davidis fuisse adumbratum. Atque hæc de rationibus à tempore nativitatis, & regni filii Davidis, petitis; quibus potissimum probare conantur, hanc totam promissionem 2. Sam. 7. ad solum Christum, non etiam ad Salomonem, pertinere. Quibus tria addunt reliqua argumenta. Quorum primum est: Benignitas Dei non fuit amota à filio Davidis, de quo agitur 2. Sam. 7. Sed ea amota fuit à Salom. quia à vero cultu Dei defecit; Alterum est: Filii Davidis domus dicitur fidelis 2. Sam. 7. vers. 16. sed Salomon cum familia non fuit fidelis: ut qui mulieres alienigenas, & impias, in eam admiserit, ac foverit; & ab iis, ad idolatrię societatem, seductus fuit. Postremum est, si in hac promotione, etiam de Salomone agitur, non poterunt eo testimonio confutari Indæi, & Apost. argumentatio Heb. 1. enervabitur. Atqui hoc absurdum. Hæc sunt reliqua, quæ objectantur, quantum potuimus colligere, argumenta. Sed ad primum respondetur: Benignitatem Dei à Salomone amotam esse, non simpliciter, ut in propositione intelligitur; sed secundum quid, nam tandem conversus est, ut appareat ex 2. Chro. 11. 17. (ubi, post obitum suum, Davidi, in pietatis officio communis, conjungitur) & ex Ecclesiaste, quem, post omnium experientiam, jam senex conscripsit: & quamvis regnum illius fuerit, per ablacionem 10. tribuum, concisum; tamen non est omnino (ut Sauli evenerat) sublatum, 1. Reg. 11. 36. Alterum etiam argumentum nihil efficit: quia vox *YHWH fidelis*, non notat, hoc in loco pium, sed firmum, ac stabilem, ut Esa. 33. 16. *aque ejus fideles*, id est durabiles; eaque propria est vocis hujus significatio. Et eadem omnino phrasa dicitur, 1. Sam. 25. 26. *parabit Jebova domino meo domum fidelem*, id est, firmam ac stabilem: quemadmodum etiam optimi Interpretes, *domum firmam*, utroque in loco, rectè interpretati sunt. Ad postremum argumentum quod attinet: negamus hac interpretatione enervari vim argumentationis Apostolicæ, adversus Iudæos: nam Apostolus nititur hac hypothesi gemina: quarum prima est, agi etiam in hac promotione 2. Sam. 7. de eodem, de quo Psal. 2. jam citato, & similibus, ut Psal. 132. 11. quem-

admodum Petrus Actor. 2. 30. afferit: *qui locum filio Davidis, loquitur, ut ei regnum, simplicitum, donec scilicet non sit Luna, ut Propheta attribuit;* & in omnes gentes, ac terminos orbis Psal. 72. 7. 8. Atque hoc regnum Christo propriare, Iudæi confessi sunt: nam (ut antè ostendit Rabb. Salomone) prisci Iudæi Psal. 2. de regno interpretati sunt: & similiter etiam Psal. 72. ut et Kimchi Comment. & sententia illius colligitur; iam Ps. 132. 11. ait, eo significari verba illa, quæ 2. de filio Davidis, & regno illius dicta: ideoque Iudei pore Apostolorum, multo magis cognoverunt ea Messia, intelligenda. Denique ex iis, quæ antea at circumstantiis loci, & expositione S. Scrip. perspicuit, non de solo Christo, sed etiam de Salomon promotionem illam fuisse editam. Nam quod quidam piunt: Deum eandem promotionem bis protulisse, dicitis, primo de Christo 2. Sam. 7. ad quem locum spectat postolus Heb. 1. deinde vero postea de Salomone 1. Reg. 11. v. 36. c. 22. illud alienius est, ut ex superioribus patet, quæ futationem mereatur. Quapropter, expensis extremitus loci expositionibus, ac probatis prioribus in membris, concludimus meritò: rectam esse medium statim, quæ de Salomone & Christo, distincto modo, promotione, & quidem etiam hoc in loco differi, affinam Salomon fuit non solum rex pacis, ut Christus vocatur; sed etiam filius Dei, nimirum modo ex gratia optionis: Christus vero filius est proprius, & à Patre aeterno genitus. Sed tria, adversus hanc sententiam, ciuntur: primo si hæc valeret interpretatio, tum eadem res nempe Pater & filius, in una eademque enuntiatione acciperentur dupli significatione, propriâ, & improposita: atque hoc absurdissimum videtur. Sed respondemus, illud in typis absurdum non esse; quia illud S. Script. consuetudine confutatur, quæ subordinatè utrumque non rō designat: sic enim (ut alia omittamus) promittitur brahamo semen numerosum, sicut stellæ, Gen. 15. v. 4. tamen semen duplicitis generis intelligitur: unum proprium filii nimirum generatione, qui immediatè, ac proxime intelliguntur, quemadmodum de iis Moses disertè exposuit Ex. 32. v. 13. & Deut. 1. v. 10. alterum vero improprium semen, per metaph. similitudine quadam dictum, quæ per proprium illud mediatè significatur, nimirum filii rituales, imitatione fidei & obedientiæ, & similitudine fortificationis, & glorificationis: quemadmodum Apostoli declarat. Rom. 4. vers. 12. 13. 16. 18. quo sensu Christi Iudæos infideles & inobedientes, licet Abrahami filios, fuisse, agnoscat, ratione generationis carnalis, Ioa. 8. 37. afferit tamen, eos non esse filios Abrahamæ, scilicet spirituales, & operum imitatione, v. 39. & 42. sed contra Diaboli, ob imitationem scelerum illius, v. 44. Sed adversus hanc responsionem duo objiciunt: primo, Si Salomon, qui tenus Dei filius, & rex fuit, esset figura Christi; & hic locus de eo simul, & Christo ageret: tum filii vox non minus, quam regis, sensu quidem historicò & proprio, de Salomone diceretur; spirituali vero & improprio de Christo. Atque hoc est absurdum. Ergo de Salomone non dicitur. Verum negatur propositio: quamvis enim ea sepius, in typicis prophetiis habeat locum; non tamen semper: quoniam magna in iis est varietas: interdum enim proprietas sermonis utrumque: interdum vero in altero tantum, nempe umbrâ seu typo; vel in re, typo adumbrata, & quidem in diversa, vel eadem etiam orationis pars interdum in neutro observatur, prout natura & veritas revarie postulant. Quemadmodum in iis, quæ de erectione ænei serpentis, & intuitu illius, Ioa. 3. vers. 14. dicuntur, appareat: prius enim membrum utrumque propriè tam de Christo, quam de typo illius intelligitur, videlicet de propria terra in altum erectione, Ioa. 3. v. 13. & cap. 12. 24. alterum vero propriè quidem de serpente, oculis corporis aspicioendo: impropriè vero per metaph. de Christo, oculis mentis ac fidei contemplando. Ita etiam Iona, in ventre piscis, conclusio triduana (quæ non propriè fuit sepulta, sed sepulturæ similis) veram Christi sepulturam, typopro-

po propheticō, descripsit; ut Christus ostendit, Mat. 12.39. 40. Sic de agno Paschali (qui typus fuit Christi) non comminuenda ossa, præcipitur Ex. 12.46. quod tamen de Christo, agno Paschali, impropriō, id est, accepto metaphoricē, non minus propriē, quād de agno proprio, accipiendum esse docet Ioa. c. 29. 36. Denique sacerdos Vt. T. typus fuit Christi, & populum expiavit à peccato Levit. 4. 35. & 16.27. 30. impropriē tamen ut Heb. 9.9. & 10. 4. Christus verò, typo illo designatus, propriē Heb. 7. 27. Quare nihil est incommodi, si vox aliqua diversa significatione, de ty- po ac signo, & aliter de re significata, intelligatur: quia hæc non sunt opposita; sed composita, & subordinata: quia res immediate significata, per vocem alterius rei significandæ, etiam nota est. Postrema objectio, ex verborum formulâ, desumpta, hæc est; quia dicitur: *Ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in filium.* Quorum sensum esse volunt, non quem sequimur cum Orthodoxis, ero ipsi Pater, & erit mihi filius; sed tanquam Pater, & tanquam filius, i. e. eharum habebo, instar filii. Vnde, ex hac similitudine tantum filii, proprium filium perperam concludi, contendunt. Verū negantur, vocem illam, in hoc loco, similitudinem denotare; & contrā merito statuimus rei veritatem significari, ex usitato Hebraismo, 2. Sam. 19.23. *estis mibi bodie in adversarium.* Esa. 12. 2. *factus est mibi in salutem & 42.22. facti sunt in rapinam.* & alibi, ejusmodi phrases passim occurunt. Atq; hanc veram esse sententiam hujus loci, multis jam antea rationibus demonstratum est; & ex testimonio simili, ex Ps. 2 huic præmisso, constat: quemadmodum etiam ex scopo Apostoli, ad quem aliás nihil conduceret, immo prorsus esset ineptum. Nam quis adeo desipiat, ut absurdum hoc argumentum Apostolo tribuat? Christus est quasi Filius, i. e. Deo charus: ergo præstantius nomen accepit Angelis; utpote qui suo modo, & filii Dei; & electi appellantur. Optimè igitur probavit, non solùm ex Ps. 2. sed etiam ex 2. Sam. 7. Christum excellentius nomen Angelis esse sortitum: quoniam utroque in loco, Filius Dei, & quidem singulari ratione, id est, proprius; & à Patre, ab æterno, genitus, intelligitur. Atque ita Angelis, meritis creaturis, & filiorum Dei nomen metaphorice, & impropriē sortitum, excellentius nomen sortitus est. v. 5. Atque hæc de primo arguento, quo, à nomine, demonstratum, Christum esse Angelis præstantio rem.

Alterum ab adoratione, vel gloria divinâ petitum est hujusmodi. Quem Pater adorari jubet, & quidem ab Angelis Dei, is est Angelis præstantior; utpote verus Deus & Angelorum Dominus. Atqui Christus est hujusmodi. Ergo. Conclusio antecessit, v. 4. Assumptio proponitur, & præmissa præfatione exponitur, ut sequentis sententiaz, ac mandati divini scopus clarius intelligatur, v. 6. Præfatio autem illa his verbis constat: *Rursus cum inducit primogenitum, in orbem terrarum:* quibus indicatur adorationis subjecta persona, & adjunctum temporis, seu quis adorari jubeatur, & quando. Prius est, *primogenitus*, nempe Patris, i.e. Christus. Quod epitheton quidam ad utramque naturam referunt, metaphorice, ut hæredem, ac familiæ caput, significet, ac si regnum Christi (de quo v. 2.) intelligeretur. Alii alteram tantum, vel humanam, qua primogenitus inter multos fratres Rom. 8.29. vel divinam, qua etiam unigenitus. Quæ expositio videtur convenientissima; quia Apostolus versib. antecedentibus probavit Jesum esse filium Dei, à Patre genitum; jam vero aptissimè sequentia connectens, eum vocat primogenitum. Deinde notum etiam illud est, epitheta & peripheræs solere sepius eleganter assertionibus inseri, aut præmitti, ad probationem, aut amplificationem earum: ita hoc loco declaratur, Christum merito adorandum, utpote qui sit primogenitus Dei Filius; quia ante eum nullus: & simul, ut alibi exponitur, unigenitus, quia solus est proprius Dei filius, Ioa. 1.18. Rom. 8.32. Quod autem objicitur, primogenitum dici relatè ad sequentes, post ipsum, genitas creaturas, eoq; non solum filium; ut Col. 1.15. vocatur imago Dei, & *πρωτότοκος τον Χριστόν.* Resp. ab eruditis interpretationibus bifariam: quidam, cum Patribus Orthodoxis, exponunt, per ellipsis præpositionis *ως*, ac si esset *πρωτότοκος ως* *μίαν κτίσιν*, primogenitus ante omnem creaturam; alii vo-

cem eam metaphorice interpretantur, Dominum ac principem, per metaph. à primogenitis V. T. similitudine ducta, qui post-genitorum erant Domini. Neutro verò modo Christus, filius creatione, dicetur, ut Arrianex hoc loco perperam contendunt. Atque hæc de primo præfationis membro. Alterum, quod in ea designatur, est circumstantia temporis quam ita declarat Apostolus, *cum inducit in orbem terrarum*, hoc est cum de inductione loquitur, per metonymiam subjectæ materiæ pro adjuncto: nec enim propriè accipi posse, res ipsa evincit, quod eo tempore cum hæc dicta sunt, Christus nondum introductus esset in mundum; sed demum, post multa secula. Qualis vero inducțio, & adventus Christi intelligatur, expendendum est. Etenim adventus illius est duorum generum, corporalis, & spiritualis: & corporalis rursus duplex, prior, quo homo factus est, & natus est humilis, ac judicandus, Gal. 4.4. Heb. 10. 5. alter, quo redibit è cœlo gloriosus, & omnes judicaturus, 2. Thes. 1. 7. seq. Spiritualis verò est per externam prædicationem Euangeli, & internam operacionem Spiritus ipsius Sancti; quo modo filius Dei homo factus, & Christus noster creditibus offertur, & confertur. Hinc quidam de corporali Christi adventu primo, seu de incarnatione, & nativitate exponunt: quemadmodum dicitur Mat. 4.10. & *Angeli accedebant, & ministrabant ei &c.* Et Ioa. 1. 52. *post hac videbitis Angelos, descendentes super filium hominis.* Sed quæ, ex Ps. 97. de quo agitur, hoc in loco, ad Christi regnum describendum, adferuntur, ea illustriora sunt, quād ut videantur, statui ejus humili, posse convenire. Idcirco alii, de secundo adventu ad judicium, interpretantur; quo stipatus erit Angelorum adorantium, ac servientium satellitio Mat. 24.30.31. & 25.31. 2. Thes. 1. v. 7. 8. 9. 10. id quod duobus argumentis probatur. Quorum prius, ex Pauli verbis, desumitur, qui ait, *cum autem iterum introducit: quo iterata, seu secunda introductio, priori opponitur. Ac quamvis antea ostendimus, vocem iterum, per trajectionem, ut nonnulli volunt, referri posse ad vocem dicit; ad illud excipitur, trajectionem esse duriorrem; neque simili exemplo probari. Deinde eam trajectionem non esse admittendam; propterea, quod, recto ordine verborum servato, sensus nihil habet incommodi; sed egregiè ad rem propositam pertinet.* Alterum argumentum est ex materia Psal. 97. Nam Christus describitur, in eo, non tanquam rex humilis, ac mitis, qualis in primo adventu futurus describitur, Zach. 9.9. & Mat. 21.5. Sed tanquam rex gloriosus, ac judex severus, nubibus cinctus, & igne hostes inflamatu, armatus: adeo ut terra trebat, montes liquecant, omnesque populi videant gloriam ejus, & pudeant omnes colentes sculptile. Quæ, ad amissim, ut reliqua totius Psalmi, secundo adventui Christi glorioso, quadrant: quemadmodum liquet, ex locis modo citatis, Matth. 24. 29.30. & 26. 64. & 2. Thes. 1. 7. 8.9. Apoc. 16.17. Postrema interpretatio est, Apostolum loqui, non de corporali illius primo, aut altero adventu; sed de spirituali, per verbum Euangeli, omnibus gentibus prædicatum, & Spirit. S. è cœlo missi efficaciam. Nam, ut ajunt, quæ de igne, terre motu, & hostium pœnis dicuntur, ea per allegoriam, ut Esa. 13.10. Ezech. 32.7.8. Psal. 18.7. seq. esse intelligenda, de potentia Christi, in propagando spirituali suo regno, & vindicta sumenda, de impiis. Cujus exempla Act. 5.5. & 12.23 & in plurimis tyrannis, eorumque ministris, ut ex apocalypsi, & experientia constat. Hoc autem tempore adoratur ab Angelis Phil. 2. 9.10. Verū secunda expositio antè posita, longè simplicior est, ut quæ proprietati verborum convenit; à qua, sine causa necessaria, non est recedendū; & rei ipsi, ut appetet, magis consentanea. Quam obrem exposita jam præfatione, sequitur appositum testimoniū: *& adoren eum omnes Angeli Dei.* In quo considerandum est. Primum, unde illud peritum sit: & Secundū quam recte. Ad prius quod attinet, Patres nonnulli statuunt, ex Deut. 32.43. desumptum, ubi totidem verbis extat apud 70. Interpretes. Sic Iust. Martyr contra Tryphonem Iudæum, & Epiphanius contra Ariomanitas, & in Anchurato, & Eusebius de demonstratione Euangelica lib. 12. Sed illud alienum esse, ab aliis recte demonstratum est:

est; quia, in contextu Hebreo, ea verba non extant; sed Ps. 97. v. 7. reperiuntur; ideoque ad eum meritò referunt: nam quamvis aliqua in verbis (quibus annumerandis, neque Christum, neque Apostolos sese astrinxisse constat) varietas sit; in sensu ramen, quod sufficit, convenientia est maxima: nam quod in Psalmo est *adorate*: in Paulo *adorante* seu *adorent*, diversa quidem persona, sed eodem omnino sensu. Cœterum mutatio certa est, in voce altera, quæ sequitur, nempe, *Elobim*, Dii, pro qua Paulus substituit, aptâ, & sanctâ quadam paraphrastica interpretatione, *Angeli Dei*, & quidem ex rei veritate: quemadmodum etiam 70. Angeli ejus: & D. Kimchi, *exercitum colorum*, id est, Angelos, hanc vocem exponit: nam per metaphoram Dii appellantur, quod sint Deo similes potestate: quemadmodum, eadem ratione, Magistrati, id nominis, tribuitur Ps. 82. 1. & 6. Ps. 138. 1. Quod vero hanc sententiam, rectè, de Christo interpretatur Apostolus, illud primum ex Psal. universo colligitur: in quo Dei regnum describitur tale, in quo omnes suos hostes conficiet, & latabuntur omnes insulæ, & videbunt omnes gentes gloriam ejus: quo vocatio, & salus omnium gentium, quæ, non nisi per Christum, contigit, declaratur. Deinde exaltatio supra omnes potestates ei adscribitur: de qua Eph. 1. 21. Phil. 2. 9. Deinde idem confirmatur ex adoratione, quæ Christo alibi etiam adscribitur, & quidem Deo propria Esa. 45. 22. 23. *Ego sum Deus fortis, & nullus præterea per me juravi, prodixi ex ore meo justè verbum, quod non revocabitur, mibi incurvabitur omne genu.* Quæ sententia ad Christum, unum cum Patre, & Sp. S. Deum, pertinet; prout Paulus exponit Rom. 14. vers. 11. Phil. 2. v. 10. Hæc de v. 6. ex quo rectè concluditur, Christum præstantiorem esse Angelis, ac verum Deum; siquidem jussu Patris, ab iis adorandus est: quod secundum est excellentiæ Christi argumentum.

Tertium vero & quartum consistit in oppositione Angelorum, & Christi, bimembri; I. ratione essentiæ; quod Angelis sint creaturae Dei: Christus vero Deus creator: deinde ratione status; Angelis sint ministri: Christus Dominus. Ergo Christus utroque hoc nomine Angelis præstantior. Quæ autem ad Angelos pertinent, ea *ογράμ*, seu prima oppositionis parte conjunctim enuntiantur, probata S. Scripturæ testimonio, hoc modo: *Et de Angelis quidem dicit*, nempe Deus, per Davidem Ps. 104. 4. *Quod Angelos suos facit Spiritus, & ministros suos ignis flammam.* Quem locum diversè construunt & exponunt interpretes. Sunt enim qui spirituum, i.e. ventorum, & fulgurum naturam comparatè exponi arbitrantur, idq; bifariam. Nonnulli enim Angelorum, & ministrorum voces communiter accipiunt, & ita vertunt; *flatibus utitur pro nuntiis, & pro ministris igne conflagrante*: quemadmodum Ps. 148. 8 dicitur *flatus procellos faciens verbum ejus*. Sed, hac ratione, imprudenter, auctoritas Apostoli, hunc locum, de Angelis exponentis, revertitur. Reliqui igitur sanctiū, Angelos, & ministros speciatim; & καὶ ἔξοχοι, cum Apostolo, de cœlestibus spiritibus, interpretantur: ut sit sensus; Deum ventis, & flammis, id est, fulguribus uti, non aliter, quam suis illis Angelis, i.e. eximiis nuntiis: atque hoc modo non simpliciter, ac primariò quidem notari; sed secundariò, & per similitudinem ventorum & fulgurum, connotari Angelorum conditionem ministratoriam. Vnde rectè concludit Apostolus; Christum iis esse præstantiorem. Contra alii sensu uberiori, & constructione meliori censem, primariò non ventorum; sed Angelorum naturam, & conditionem declarari: ut Angeli, & ministri non sint sequentium verborum attributa; sed subjecta: non solum, quia ordine in Psalmo, & hoc in loco antecedunt; sed etiam, quia ab Apostolo, articulis, definiuntur: quorum, in constructione ambigua, ad subjecti cognitionem, in primis habenda est ratio: ut Ioan. 1. 1. ἦ δός ἐπί λόγῳ, & sermo erat Deus, & alibi similia. Nam quod dicitur, proprietatis causa additum articulum; ut intelligatur, Angelorum, & ministrorum nomina accipi debere non communiter, sed propriè; illud satisfacere posset, si subjectum etiam, suum haberet articulum, quem, hoc modo, detrahunt. Cœterum horum verborum, *Deus Angelos suos facit Spiritus, & ministros flammam ignis*, sensus est,

Deus creavit Angelos Spiritus, hoc est spiritualia, seu invisibiles, celeres, atque efficaces, instans, seu venti, & ministros suos, cœlestes nimirum, helios (nam idem diversa voce notat) creavit flagnis, hoc est, naturæ potentis, instar ignis, ac fulguris, ob celeritatem, *Cherubim*, alati, dicuntur quibus Deus vehitur Ps. 18. 11. & ab ignea natura hoc est, ardentes, & ignei, Esa. 6. 2. ubi etiam abundunt: quemadmodum etiam formam igneorum & curruum apparuerunt, 2. Reg. 6. 7. Quare, quoniam ab hac interpretatione deterruit; quod rent, quomodo, quæ de igne flagrante dicuntur, cœspitibus possint quadrare; illud adlata jam facile expeditur. Sed tamen duo præterea objiciuntur Psalmum narrare, quæ Deus faciat in dies, non a quæ ab initio fecit: ait enim *facit angelos*, ac proposito loqui de creatione, sed tantummodo (sit ita est Angelorum). Verum recte respondeatur, esse eternitatem præsentis pro præterito, eamque consuetudinem accommodatam; quod eo modo, in creationem factam, quasi in rem præsentem, ducamus: quemadmodum hoc Ps. v. 2. *extendens cælum, tanguam aula* Ps. 121. 3. & 124. 8. *faciens cælum & terram*. Sed, inquit, obstat scopus; deinde ordo rerum: nam in primum agitur de celo v. 2. deinde de iis quæ in aere pe nubibus, & vento v. 3. ac deinde subjicitur conversionem facit nuntios suos Spiritus; & postea descendit ab aere nubibus, vento & fulgere, ad terram, *fundavit* i.e. denique, ad aquam, quare non intelliguntur Angelorum ritus, alioqui cælo, ut alibi, non autem aeri, & nubibus jungerentur. Sed respond. id non esse necessarium; sed etiam mentione venti, v. 3. ob similitudinem, quam Angelos habent cum Spitu, hoc est, flatu, & vento (unde est Metaphoricè, Spiritus, & Seraphim, id est, ardentes) non ineptè conjuguntur: siquidem, ut Ps. 104. de Deo qui *itat super alas venti*: sic Ps. 18. v. 11. dicitur Deum dare *Cherubim*, ac volare super alas venti. Et sic hoc in eo ait: *facit Angelos suos Spiritus, ministros suos flammam ignis*. Postremò quod objiciunt, versu anteced. Spiritus vocem notare ventum; ac præterea hoc sequenti v. 3. eandem debere esse significationem; non autem metaphoram; consequentia, inquam, negatur: quia, per antonomasi, eleganter, significatio unius vocis, in vicinâ, autem periodo, permutari solet: ut paucis exemplis (ut omittam) constabit: primum Matt. 8. 22. *Sine mortuus lire mortus suos*. ubi priori loco mortui impropiè, per metaphoram infideles; secundò vero propriè, vita animali privati intelliguntur. deinde 2. Corinth. 5. vers. 21. *Eu qui non norat peccatum, fecit peccatum*. ubi peccatum proprio, Legis transgressionem: secundo vero propriè, victimam pro peccato, notat. & Joan. 3. v. 8. Spiritus primò ventum: deinde Spiritum Sanctum significat. Quapropter meritò concludimus, refutatis adversariis argumentis, hoc in loco de Angelis cœlestibus agi, & *Spiritus* vocem naturam eorum declarare: *flamme* vero, eorum potentiam: Idque probat Apostolus cum v. 14. conjungit & describens, ait: *Angelos esse spiritus ministratorios*. Ita hisce igitur liquet, Angelos & creaturas esse; utpote quoniam sunt spiritus; & ministros, v. 7.

Quibus opponitur Christi, utpote Dei creatoris, regis ac redemptoris nostri, præstantia. Quam probat Apostolus, duobus Scripturæ locis. Quorum prior petitus est Ps. 45. qui spirituales Christi, cum Ecclesia, nuptias, graviter describit: adeo ut cantici canticorum epitome quamdam, non immeritò, à viris magnis, appetetur. Quemadmodum etiam Judæi fateri coguntur, de Messia hic agi, quamvis, violentis interpretationibus, scopum, & mentem Psalmi, mirificè corrumpant: nam, quæ hic citantur verba, adeo illustria sunt; ut ad meram creaturam detinendi non possint. In iis autem duo observanda sunt: primum Deitas Christi: deinde regnum. Prius subjecto indicatur: alterum attributis. Subjectum est Deus: sic enim sermonem ad Messiam converso. Psaltes ipsum vocat. Veruntamen duo, ab adversariis, objiciuntur. Primum est, dici;

creavit Angelos Spiritus, hoc est spiritus suis in invisibilis, celeres, atque efficaces, inter spiritus & ministros suos, celestes nimur, hoc nam idem diversa voce nota) crevit hunc, hoc est, naturae potenter, instar ignis, ac fulguris, ob celeritatem, Cherubim, alati, dicuntur, hunc Deus vehitur Ps. 18. 11. & ab igne naturae, ardentes, & ignei, Esa. 6. 2. ubi etiam dicitur: quemadmodum etiam forma igneum, truum apparuerunt, Reg. 6. 7. Quare, ex ab hac interpretatione deterruit; quod de quo modo, quae de igne flagrante dicuntur, ritibus possit quadrare; illud alata jam expeditur. Sed tamen duo praeterea objecimus narrare, quae Deus faciat iudeis, ab initio fecit: ait enim facit angelus, ac prius de creatione, sed tantummodo iustificatorum. Verum recte responderetur, de aliis praesentis pro præterito, eamque conmodatam; quod eo modo, in creatione, quasi in rem præsentem, ducatur: quod hoc Ps. v. 2. extensis celum, tempore 1. 3. & 12. 4. 8. faciens celum & terram. Sed non, obstat scopus; deinde ordo rerum: nam agitur de celo v. 2. deinde de iis quae: bibus, & vento v. 3. ac deinde subiunguntur: spiritus suos Spiritus; & postea descendit uis, vento & fulgere, ad terram, fuisse, ad aquam, quare non intelliguntur. At illo qui celo, ut alibi, non autem ait, contineantur. Sed respondet id non esse necessaria: ente venti, v. 3. ob similitudinem qualiter cum Spiritu, hoc est, flato, & vento, metaphorice, Spiritus, & Cherubim, id est, nepte conjunguntur: siquidem ut Ps. 18. 10. super alas venti: sic Ps. 18. v. 11. dicitur: Cherubim, ac volare super alas venti. Erit: facit Angelos suos Spiritus, manifesto possumus quod objiciunt, refutare: non notare ventum; ac propriae loci esse in debere esse significationem; consequentia, inquam, negatur: non eleganter, significatio unius est, per periodum, permutari solet: ut plus amplius, constabit: primum Matth. 2. 13. Spiritus suos. ubi priori loco mortui immixtus, in infideles: secundum vero primi, victimam pro peccato, nota: & Ioh. 1. 12. rimò ventum: deinde Spiritum Sanctum, propter meritò conclusimus, refutatis, hoc in loco de Angelis celebratus, em naturam eorum declarare: sicut scribens, ait: Angelos esse spiritus ministeri, qui sunt liquet, Angelos & creatoris esse; qui sunt spiritus & ministros, v. 7.

Opponitur Christi, ut ipse Dei creator, & propheta nostri, præstantia. Quam probat apud Scripturam locis. Quorum prior pertinet spirituales Christi, cum Ecclesiasticus script: adeo ut cantici cantorum epistola script: non immerito, à viris magnis, spem. Quem etiam Iudei fateri coguntur, de Mala his violentis interpretationibus, ipsorum, & mirificè corrumpant: nam, que hic credeantur illustri sunt; ut ad meram creaturam esse pollunt. In iis autem duo observandi sunt: Christi: deinde regnum. Pris felicitatis Christi: deinde regnum. Pris felicitatis attributis. Subjectum est: Deinde etiam Messiam converto. Plates ipsum vocat: vero, ab adverbiis, objiciuntur. Pro-

bimembri: in qua diximus contineri argumentum tertium, & quartum præstantiae Christi, supra Angelos.

Quintum est deductum à sessione Christi ad dextram Dei Patris: quam Angelis minimè convenire asserit; & probat convenientissimè: utque antea sessionem ad dextram Dei, Christo tribuit. v. 3. & deinde progresus est ad Christi præstantiam, supra Angelos, demonstrandam: ita in hac dignitate desinit. Locus autem quem adducit Apostolus, extat Psal. 110. quem de Christo agere docet; primum, quod Dominus Davidis dicitur: deinde, quod ejus est Sacerdotium regale, secundum ordinem Melchisedech. Quemadmodum etiam Christus, Mat. 22. v. 42. de Messia exponit tacite, Pharisæis, ac Sacerdotibus presentibus, ac agnoscentibus; & Petrus, Act. 2. 34. & Paulus 1. Cor. 15. 25. Cæterum quemadmodum sessionem ad dextram, v. 3. Christo tribuit expressè; ita hoc in loco eundem indicat, ac confirmat, & ejus gloriam Angelis detrahit, v. 13. Quod probat, v. 14. à descriptione Angelorum, ex antecedentibus, eleganter & apposite conflatas; cum spiritus vocat, ad naturae declarationem, & ministrios, ad officium, & finem creationis designandum. Quod ministerium objecto declaratur, cum dicitur: propter eos, qui bæredes sunt salutis, hoc est propter homines electos, ac fideles; qui, ut ex gratia Christi, filii sunt Dei, Ioh. 1. ita ex adoptionis ratione, Christi, hæredis omnium, co-hæredes, Rom. 8. v. 17. pro membrorum natura. Hæc de capite primo.

C O N S E C T A R I A.

Felicior est status Ecclesiæ Novi Testamenti quam Veteris: eoque ad gratitudinis officia, magis obstricti sumus.

I. Vox Dei interdum accipitur Syncdochice pro personæ Patris.

III. Cùm Filius Dei sit summus Novi Testamenti Prophetæ, verâ fide audiendus est, v. 1.

IV. Cùm Christus Rex sit, & hæres omnium, ei promptè ac fideliter servire debemus.

V. Si Christus creavit Mundum. Ergo verus est Deus, contra Arrium, & Paulum Samosatenum, v. 2.

VI. Errant vulgo Anabaptistæ; qui hypostaseos, seu personæ vocem, in Theologia, non ferunt; sed tanquam citra Sacras Literas incommodè inventam, in hoc Trinitatis Mysterio, rejiciunt.

VII. Si Filius est character personæ Patris, ergo à Patre distinctus est, contra Sabellium.

VIII. Cùm Christus mundum sustineat potenti suo verbo: ergo illius omnipotentiæ, & auxilio consolari nos debemus.

X. Cùm Christus peccata nostra purgarit; ergo in nobis impuri sumus, v. 3.

X. Cùm Christus præstantior sit Angelis, & eminentiori ratione Dei Filius, nempe proprius, & unigenitus; sequitur non esse creaturam, contra Arrium, v. 4. & 5.

XI. Cùm adoratio Angelis non conveniat, sed nobiscum Christum adorem, tanquam conservi nostri: ergo male Pontifici Angelos, & Sanctos adorant, vers. 6.

XII. Cùm Christus Rex noster justus sit, & iniuriam oderit: vestigia illius nobis imitanda sunt, & iniurias fugienda: deinde hac consolatione sustentare nos debemus, adversus injustos oppressores, fore, ut causam nostram, tanquam justus judex, tandem tueatur. vers. 8.

XIII. Cùmunctionis Christi simus participes; sequitur nos rectè Christianos appellari, v. 9.

XIV. Christus est Dominus Jehova, Creator cœli & terræ; ergo verus & æqualis cum Patre Deus.

XV. Mundus à Christo conditus; ergo non æternus, vers. 10.

XVI. Cùm Mundus sit interitus; fluxis illius bonis non est fidendum, v. 11.

XVII. Mun-

Atque hæc de oppositione Christi, & Angelorum

XVII. Mundus mutabitur; ergo non in nihilum redigetur.

XVIII. Christus est omnino immutabilis, & aeternus: ergo verus Deus, v. 12.

XIX. Christus sedet ad dextram Dei; ergo omnium creaturarum est Dominus.

XX. Christus, ad finem usque mundi, suos habiturus est inimicos: ergo non est cur persecutione Ecclesiae tanquam inaudita, ac nova, percellamur.

XXI. Christus tandem omnes suos hostes pedibus subjiciet, ac penitus domabit ac perdet: ergo patienter ferendae sunt afflictiones, v. 13.

XXII. Angeli sunt Spiritus, hoc est naturae incorporeae, ac spiritualis: Ergo malae a multis corporei statuntur.

XXIII. Cum Angeli sint ministri Dei, & nostri; non sunt adorandi, Apoc. 14. 7. & 19. 10.

XXIV. Cum Angeli sint Dei ministri ad electos missi; Deum grato animo colere debemus (utpote qui praestantiores creaturas, nobis inservire voluit) & Angelorum, in actionibus nostris, presentiam revereri: ne quid dicamus, aut perpetremus, quod pietati aut charitati adverseatur, ut i. Tim. 5. 21.

XXV. Angeli custodes nostri sunt; ac propterea, cum Dei gratia & eorum auxilio, Ps. 34. tibi simus: constanter in officio perdurare nos decet, v. 14.

D E C O L L A T I O N E S A L O - monis cum Christo.

Quoniam ex hoc cap. primo, perspicue satis apparuit, Davidem & Salomonem fuisse insignes ac destinatos Christi typos, & quasi visibles quasdam, in multis, prophetias: ad pleniorum illius rei intelligentiam requiri videtur, ut brevem, ac distinctum utriusque typi, cum suo archetypo, collationem subjiciamus. Verum quia publica disputatione, jam antea Davidis & Christi collationem distincte tradidimus: reliquum est, ut Salomonis, cum Christo, collationem, adjungamus. In ea autem observanda est, inter alia, convenientia primum, in nomine duplice.

* **Primum** est **Salomo**; quod **pacificum** notat; aut (ut alii volunt) **pacem** ejus: quod nomen, Dei iussu, Davidis filio, ad statum illius felicem designandum, impositum est, i. Chro. 2. 9. Ecce filius editus tibi, is futurus est quietus: cum quietem ei dedero ab omnibus inimicis ejus, nam Scelomo erit nomen ejus, etiam pacem & tranquillitatem disponam in diebus ejus. Similiter **Spiritualis** noster **Salomo**, Iesus Christus, **princepis pacis** est, ac diserte, per Prophetam, nominatur a Deo, Isa. 9. 6. 7. & per Apostolum, Eph. 2. 14. 15. **pax nostra**, & Luc. 1. v. 71. & 74. & c. 2. 14. Ideoque Salomonis nomen, 2. Sam. 7. & Ps. 72. (ut supra ostendimus) non minus, quam in Canticorum canticorum simul designatus. Alterum deinde nomen Salomonis datum est Σαλομών: quemadmodum idcirco filius Dei dilectus, in quo acquiscit, appellatur, Matt. 3. 17. & 17. 5. & 2. Pet. 1. 17. unde etiam a Paulo, ωλ' ἐξοχὴν, dilectus ille, vocatur, Eph. 1. 6.

Secunda convenientia est, in officio: ut enim Salomon electus est, & unctus, secundum Dei voluntatem, in regem Israelis, i. Reg. 1. Sic & Iesus **Spiritualis** noster **Salomo**, est peculiari ratione, Christus, id est, unctus a Domino, Ps. 2. **su-ppa confortes, oleo Letitiae**, Ps. 45. 8. Heb. 1. 9. **Spiritu Sancto**, quem sine mensura accepit, i. e. copiose, Joan. 3. 34 super quam etiam descendit, & mansit, specie columbae, Ioa. c. 1. 33. unctus autem est in regem spiritualem, Ioan. 18. 36. super Israelem Dei, id est, Ecclesiam universam, Gal. 6. 16. monte Sionis, ut regia, adumbratam, Psal. 2. v. 6.

Tertia convenientia est in **adjunctis**: quod ut Salomo interna animi sapientia, & externis opibus, reliquos, sui

temporis, mortales superavit, i. Reg. 3. 12. 13. Christus sapientiae thesauris, Col. 2. 3. & imlibus opibus Euangelii, ac gratia sua, Eph. gloriisque caelesti, omnes creaturas longe superante, unde etiam se, non immerito, sapiente, & potente majorem affirmavit, Luc. 11. 31.

Quarta ac postrema convenientia est in effectu **primum** est, quod ut Salomo, secundum Dei voluntatem, prefessam, edificavit domum Jehovae, super extantem, i. Chro. 22. 14. Sic etiam Christus, ex Dei luntate, Ecclesiam, tanquam domum Dei viventem, 15. edificavit, super se, Ephes. 1. 20. 21. 22. tram, Mat. 16. 18. & montem illum magnum,

Secundum effectum est; quod ut Salomo Pharaoniam, & alienam a regno suo, & populo, in uxori; & in regni societatem adhibitam reginam, Eodem modo spiritualis Salomo, Iesus Christus, Irenaeum, seu deformatam peccatis, & propterea a regno Dei alienam, Rom. 3. 23. in sponsam, regni patrum, ac reginam elegit, ut Ps. 45. & Canticum adumbratur, & Eph. 5. 32. & Apoc. 21. 2. res ipsa ex-

Tertium effectum est; quod ut Salomo judicium populo sapienter exercuit, i. Reg. 3. 28. Sic Spiritus Iesu, Salomo, ius & justitiam exercet perpetuo, Ier. Heb. 1. 8. 9. Psal. 45. 7. 8.

Quartum effectum est; ut Salomo, consentaneè mini, atque officio, suis subditis, pacem, ac secundum procuravit: sic & Christus, Ecclesiae suae, pacis est: cum Deo, Rom. 5. v. 1. conscientia nostra, Col. 3. proximo, Eph. 2. 14. & securitatem, adversus hostiles tuales; cum internum, nempe carnem; (hoc est in vitiositatem) tum externos, mundum, & mundi principem, Diabolum, procuravit, Luc. 1. 74.

Postremum effectum est: quod ut Salomo, ierusalem, mirifice locupletavit, i. Reg. 10. 21. 27. Sic Christus, Ecclesiam, spiritualibus opibus, instruit, ac consolavit, Ephes. 1. v. 8. 13. 19. & 4. 5. Hactenus collatio.

C A P U T S B C U N D U M.

Explicata jam, capite antecedente, doctrina, de Constantia personae Christi, supra Angelos, ex divina natura, & gloria: sequitur hujus capituli secundi initio applicationis hujus scopus, & applicatio parænetica. Contra autem duabus partibus, nempe hortatione, & confirmatione.

Hortatio autem est, ad accuratiorem memoriam, attentionem, & obedientiam Euangelii: quam, remotione contrariae oblivionis, illustrat, v. 1. Quæ hortatio, ex antecedentibus, recta ratione, concluditur, cum ait: **propterea**; a diceret: quia tanta, ut ostendimus, est Christi misericordia, & excellentia supra Angelos: ideo magis debemus quæ a Christo, Dei Filio summo nostro Prophetâ, dicta audita, Heb. 1. 1. attendere. Ubi obiter observandum est, postulum hortationi stimulum addere, cum suum etiam officium, cum eorum, communiter conjungit; quod non contumeliam, debetis, sed debemus, hoc est, & ego, & vos; idque ut eo libenter hortationi, ob commune officium, obedientiam quo hortandi modo sœpe Apostolus cum alibi, tum postula in hac epistola, est usus, ut v. 3. & c. 1. 2. 3. Causa autem hujus hortationis fuit Hebræorum negligentia; quam aperte, graviter reprehendit, c. 5. 11. 12. Ceterum confirmatione hortationi subjecta, argumenta illius complectitur. Quorum primum petitum est, ab effectu contrarii neglectus Euangelii, nempe pena inevitabili. Id quod probat, per comparisonem legis; quæ, adjuncto ministerio Angelorum, fuit tradita, Gal. 3. 19. Act. 7. 53. Nam si illius transgressio, & inobedientia quævis, justam mercedis retributionem retulit, v. 2. hoc est, maledictionem, quæ justa est transgressionis pena, Deut. 27. 27. Ergo multo magis Euangelii neglectus. Consequentia ratio continet argumenta reliqua, Secundum enim est, ab effectu Euangelii instrumentalium: quod indicat, cum Euangelium, Metonymice vocat, salutem, hoc est potentiam, seu potens instrumentum Dei ad salutem omni credenti, Rom. 1. v. 16. quo modo

modo tacitè legi opponitur; quæ, per accidens peccati nostri, Rom. 7. 12. *ministerium morris*, dicitur, 2. Cor. 3. v. 7. quemadmodum hæc antithesis ibidem fusiùs, & accuratiùs explicatur. Tertium est, à causa efficiente, ac primùm principali, ipso Domino, hoc est, *τὸν ἵστον*, Christo, Dei Patris Filio æterno, per quem, patefactum in carne, immediate Euangelium promulgatum est, Heb. 1. 1. deinde ab instrumentalis, nempe Apostolis; quod confirmatum fuerit Euangelium nobis, ab Apostolis, testibus fide dignissimis, oculatis, & auritis, & afflatis à Sp. S. v. 3. Quartum est, ab adjunctis miraculis variis, & donis Spiritus S. v. 4. de qua re Marc. 16. 20. & 1. Cor. 12. Quod argumentum illustratur, declaratione causæ, cur Deus Euangelium filii sui, per Apostolos prædicatum, miraculis & donis hisce confirmari: quod videlicet ei totius orbis contulerit imperium. Atque ita repetit, ac confirmat argumentum tertium, non quidem explicitè, sed implicitè, per oppositionem Angelorum; quos ab hoc imperii honore excludit. Non enim, inquit, *Angelis subiecit mundum illum futurum, de quo loquimur.* In qua Apostoli sententiā, observanda est alterius membra, oppositionis ellipsis hujusmodi; sed Christo eum subiecit. cuiusmodi etiam elliptis exempla duo præcesserunt, c. 1. 5. & 13. Cæterū, quid per *mundum futurum* intelligatur, inter Interpretes diverse sunt sententiaz. Nominaliū de mundo exponunt, qualis tandem post renovacionem futurus est, ultimo die, de quo 2. Pet. 3. 13. differitur, & Isa. 65. 17. Alii vero mundum, per Christum renovatum, universè complectuntur: ac duplicem statuunt esse mundum, ratione conditionis suæ. Priorem quidem veterum, qui peccato Adami corruptus est, Rom. 8 alterum, & posteriorem, qui per Christum renovatus est, & ultimo die plenissimè renovabitur, Rom. 8. 2. 2. 2. 3. Cujus mundi initium coepit ab exordio regni Christi, primo illius adventu: complementum succedit, in reditu ejusdem glorioso, ad judicandum vivos, & mortuos. Quæ sententia, quemadmodum uberior est; ita melius etiam convenire videtur sequentibus: nam quid oves, & boves, & quorum Psaltes, in loco, qui adducitur, meminit, ad regni cælestis complementum tantopere pertinent? Si quis objiciat: Mundum Christo subjectum non esse futurum, sed præsentem; ac propterea locum hunc Apostoli aliter esse accipendum. Responderi potest, diverso respectu, sineulla contradictione, mundum præsentem, & futurum posse appellari: præsentem, ratione nostri, & ratione initii: futurum, ratione patrum, rationeque complementi, si nos spectemus; quandoquidem illud exspectatur. Nec obstat etiam, quod Apostolus subjicit illa verba, *de quo loquimur:* quoniam de universo mundo locutus est, cap. 1. 2. 3. & sequent. Porro hoc Christi dominium, pleniū ac planiū illustrat, ac confirmat sequentibus, adducta auctoritate divina Davidis, Ps. 8. quam proponit, & applicatione ad Christum exponit. Ac Davidem quidem non nominat, sed innuit tantum, cum ait: *teatus est autem quidam alicubi, dicens.* Testimonium autem continet exclamationem, & confirmationem illius. Exclatio celebrat v. 6. Dei gratiam, erga filium hominis, i. e. Christum: nec enim si quis rem diligentius perpendat, ad eum hic locus referri potest: quoniam non fuit filius hominis, sed homo tantum, omnipotens Dei, ex terra formatus: nec etiam videtur posse de creditibus accipi: quia honor hujus dominii, competere non potest; sed Christo, quemadmodum etiam 1. Cor. 15. 27. ad eundem, hec sententia refertur. Sequitur autem confirmatione, à statu Christi duplice: ac primum humili; quod *Angelis paulisper inferior erit*: deinde glorio; quod *gloria, & bonore Pater coronatur*: & constituerit eum super opera manuum: & *omnia per bus illius subjecerit.* Quod præclarum testimonium, ad Christum solum, expositione sua, applicat Apostolus; ac 1. m ait: *omnia: emphasis, & amplitudo illius vocis universa amplectitur; quod videlicet ea nihil (rerum conditarum) cludat: quemadmodum etiam, 1. Cor. 15. 27. Apostolus* disserit exponit: deinde hanc prophetiam declarat v. 8. eventu, quod hæc perfecta subjectio implenda sit (ut p. 1. v. 13. & 1. Cor. 15. v. 25. 26. & 28.) reliqua vero plena sint in Christo.

Atque hac viâ, transitione commoda, de humana Christi natura, & conditione illius humili, tractat Apostolus, reliquo hoc capite; quemadmodum antea de natura Christi divina disputavit; siquidem ostendit Iesum Christum paulisper minorem factum Angelis: postea verè honore & gloria coronatum, cum scilicet, sessione ad dextram, supra omnes creatureas, eiectus est, cap. 1. ver. 13. Quia vero status Christi humili, quo misericordia omnibus, excepto peccato, nobis similis factus est, infirmiores non nihil offendere poterat: idcirco, ad offendiculum tollendum, declaratione causarum uritur Apostolus. Quarum prima (qua ad Christum pertinet) est glorificatio illius, quam describit his verbis: propter perpetuam mortis, gloriam & honorem coronatum: nam haec verba, per parenthesin, ut constet constructionis ratio, conjungenda videntur; eodem sensu, quo Apostolus, Phil. 2.9. de Christo loquitur. Altera causa (qua ad fideles refertur) est satisfactio pro omnibus (ab initio mundi. 1. Ioa. 2.2. & Rom. 4. 23. 24. 25. electis Dei Filiis, ut v. 10. & 11. declaratur) ut eorum loco, mortis & condemnationis poculum gustaret, v. 9. Tertia causa est Dei gloria: quod indicat periphrasi: propter quem, & per quem, hoc est ad cuius gloriam, omnia condita sunt; & per cuius potentiam, ac providentiam sunt, ac sustentantur: quippe justitiae Dei gloria hoc postulabat, ut servaturus nos Christus, nos servaret sacrificio mortis, quam eramus promeriti, v. 10. quemadmodum illud sub finem cap. pluribus, & clarius explicatur, v. 14. 15. 17. Porro, quoniam consecrationem, & salutem fidelium, Christi afflictionibus, adscripsit Apostolus; per opportunè hoc declarat, ex effecto, ad eam rem destinato; communione ejusdem naturæ humanæ. Nam, inquit, qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes. Cujus orationis subiectum satis clarum est: Christum enim describit, ab effecto, cum ait: qui sanctificat, nimirum sacrificii sui merito, & Spiritus sui efficacia; & fideles, ab adjuncto, cum addit: qui sanctificantur: quemadmodum, Ioa. 17. 19. & 1. Cor. 1.2. Heb. 13. 12. Eph. 5. v. 25. Act. 20. 32. Quæ periphrases convenientissimæ sunt, hoc loco: quandoquidem versu antec. consecrationem Christo, & fidelibus per Christum, attribuerat. Sed attributum orationis non nihil habet, prima fronte, obscuritatis: etenim queritur, ab interpretibus, quid sibi velit, quod omnes qui hic nominantur, &c. ex uno, esse, dicantur; hoc enim aut genere masculino, aut neutro, exponi potest: masculino quidem, ut causam efficientem, Deum, vel hominem, denotet: ut sit sensus; Christus, & fideles sunt, ex uno Deo Patre (quamvis diversa ratione, Christus propriè, generatione æterna; fideles impropriè, regenerationis, & adoptionis gratia) vel Christus, & fideles sunt ex uno homine, seu ex uno, nempe Adamo: quemadmodum, Luc. 3. v. ult. genealogia Christi, ad Adamum usque, deducitur: & similiter periphrasi dicitur, Rom. 9. 5. ex quibus est Christus, secundum carnem. Neuto vero genere accepta vox unum, materiam designat: quod Christus & fideles sint ex eadem humanæ naturæ massa. Quod videlicet, quemadmodum primitiæ, in Veteri Testamento, quæ de fructibus desumptæ, Deo offerebantur, cum reliquis fructibus, per earum oblationem consecratis, ejusdem erant naturæ: & summus Veteri Testamenti pontifex, cum populo sanctificato, ejusdem erat humanæ naturæ, Heb. 5. 1. ita & Christus, tanquam electorum, & sanctificatorum primitiæ, ac summus Novi Testamenti pontifex, ejusdem est, cum fidelibus, naturæ, Heb. 2. 17. Quarum interpretationum prima (cum hic de humanæ naturæ Christi veritate agatur) non satis videtur, cum scopo, convenire: reliquæ vero probè consentiunt, si quis, v. 14. 16. & 17. conferat. Quare, hac oratione, asseritur humanæ naturæ Christi veritas. Quam, ab authoritate testimonii Christi, amplius comprobatur. I. quod, propter eam causam, non erubescat eos, qui sanctificantur, id est fideles, vocare fratres: fratres enim dicuntur, qui eundem habent Patrem; ideoque ejusdem naturæ sunt, v. 11. Atque hoc testimonium demonstrat Apostolus, v. 12. ex Ps. 32. 13. qui perspicuum, de Christi persona, & statu, cum humiliacionis: tum exaltationis, prophetiam complectitur: quemadmodum etiam res, quæ narratur, & eventus illius;

testantur: & Christus, atque Euangelistæ, interpretatio-ne suâ, ostendunt, Mat. 27. 43. 46. Alterum Christi testi-monium est derivatum ex Ps. 18. 2. qui Psalmus de Davi-de quidem agit historicè; quemadmodum versus illius pri-mus evincit) & simul etiam propheticè, de Iesu Christo, altero, & spirituali Davide, per Davidem adumbrato, ut declarat Apostolus, Rom. 15. v. 9. & Psalmi materia, seu res ipsa, quam describit, nimirum regni amplitudo, gen-tium incognitarum subjectio voluntaria, aliaque, in hoc Psalmo, attestantur; quæ Davidi non convenient. Ex his autem verbis, quæ hîc citat Apostolus, *ego fatus ero ipso;* con sequitur etiam, Iesum Christum esse verum hominem, nobis calamitatibus similem: humanæ enim naturæ est fi-dere Deo, non autem divinæ. Deinde fiducia vox, pericula, & adversa objecta indicat: fiducia enim hæc, est firma a-nimæ, adversus calamitatum pericula, spes, ex fide auxiliu divini, concepta. Deinde circumstantia Psalmi, v. 3. 4. 5. 6. 7. idem ostendunt. Tertium denique testimonium est ex Esai. 8. 18. *ecce ego & pueri, quos mibi dedit Deus.* quo Christus, homines fideles, secundum Patris voluntatem, servandos, sibi copulat, v. 13. De cuius loci explicatione pleniore, consulantur D. Iunii parallela sacra. Vnde con-cludit Apostolus: Christum ejusdem esse, cum iis, natu-ræ; quoniam igitur pueri sunt participes carnis & sanguinis (hoc est per Synecdochem, humanæ & caducæ naturæ) i-pse Christus consimiliter particeps factus est eorundem. Idque à fine declarat; primò propinquo, nempe morte; secundò remoto, liberatione, cum à Diabolo, & morte; tum à mortis metu: *ut per mortem, inquit, aboleret cum qui mortis habet imperium, id est, Diabolum.* Quæ abolitio non ab-soluta est, nec ratione substantiæ: quia ea, ratione finis, æ-terna, duratione; & cruciatibus æternis asservatur, Matth. 25. v. 41. sed secundùm quid, ratione imperii: de quo Colloff. 1. v. 13. quemadmodum periphrasis indicat, *qui mortis habet imperium,* nempe non summum (quod Deo omnipotenti, & Christo judici convenit) sed subjectum: quale scilicet habet carnifex, in sceleratos ac damnatos. Ne verò hæc periphrasis sit obscurior, interpretatione ad-ditâ, declaratur, his verbis, *hoc est, Diabolum:* sic enim Sa-tanam, & Synecd. Angelos illius intelligit. Satanam au-tem Diabolum vocat, à vitio illius, quod Deum, apud ho-mines Genes. 3. homines, apud Deum Iob. 1. & Apoc. 20. v. 12. & homines inter se calumniatur, Ioann. 8. v. 44. quemadmodum eleganter, ac distinctè alicubi monet Chrysostomus. Quæ sententia Apostoli accurata est, pri-mæ illius, de salute, per Christum, promissionis, de con-terendo serpentis capite, Genes. 3. v. 15. explicatio. At-que hic primus finis est remotus, videlicet abolitio impe-rii Satanæ, v. 14. alter est, liberatio nostri, fidelium, à metu mortis, ex conscientia peccati, & mortis maledictæ, atque æternæ, ut meriti illius stipendi, procedentis Rom. 6. 23. Hæc de v. 15.

Cœterum incarnationem filii Dei, à modo illustrat A-postolus, explicatione speciali, cum ait: *semen Abrabæ as-sumit.* Idque amplificat oppositione Angelorum, *quod Angelos non assumit.* De cuius loci sensu diversa sunt eru-ditorum judicia. Communis, & maximè recepta exposi-tio est, per Angelos, naturam Angelicam; per semen A-brabæ, naturam humanam, ex Abrahâ propagatam, intel-ligi: deinde per assumptionem, unionem hypostaticam de-signari, quod scilicet Dei filius non Angelicam, sed huma-nam, & quidem (secundum promissionem) ex Abra-ham posteritate, naturam, in unitatem personæ, assumserit: unde etiam semen Abrahæ, Gal. 3. vers. 16. & ex Patribus esse secundum carnem, Rom. 9. v. 5. affirmatur. Atque ita, quod Ioan. 1. dicitur Verbum caro factum est, descrip-tione modi, gravissimè declaratur. Altera expositio est, per Angelorum vocem intelligi, per Synecd. generis pro specie, Angelos lapsos, seu dæmones: & per *assumere* deno-tari (ut quidam volunt) suscipere in gratiam, ac com-munionem: quemadmodum Ecclesiastici 4. v. 12. *ιμακούλαις ή γενέτριας αὐτιών,* id est, *assumit, vel suscepit inquisen-tes se.* Alii vero verbum Apostoli exponunt, manum inji-cere, apprehendere, ut sit sensus: Filium Dei non suscepis-

se Angelos lapsos, sed semen Abrahæ: vel non *injecisse* munum, seu non apprehendisse, tanquam pignus suum, au-tanquam servum fugitivum, Angelos lapsu debitores fugitivos, sed semen Abrahæ. Pro qua sententia stabilien-da, nonnulla, adversus priorem ac maximè communem objiciuntur argumenta; quæ paucis proponenda, & ex-pendenda. Quorum primum est, quod *utroque in loco,* vox *assumit,* non præteriti sit temporis; sed *præsentis ι-λαμβάνει:* quæ vox unioni hypostaticæ, quæ facta erat, non conveniebat; sed reconciliationi, ac receptioni in gra-tiam, quæ continua est: ac propterera *præsenti tempori* et-iā rectè quadrat. Verū per temporis *præsentis,* pro præterito, enallagen, Sacris Literis usitatam, difficultas hæc tollitur; qua *assumit,* pro *assumisit* intelligitur, ut Ioann. 3. v. 31. dicitur *ἐκ τοῦ ἡπερὶ ἐπιχόνιου εἰς τὸν καλὸν φέρειν,* & Ioan. 21. v. 13. *venit, accipit, dat;* pro *venit, accepit,* dedit, ut res ipsa evincit: nam quod nonnulli interpretan-tur, *assumit in Scriptura,* hoc est Scriptura nusquam testa-tur, filium Dei assumtum naturam Angelicam, illud, hoc in loco, durius videtur. Nam quod cap. 1. vers. 6. *inducit,* pro inductum se pronuntiat, accipitur; alia illius est ra-tio: quia locus Sacrae Scripturæ adducitur, ut *supra expo-situm,* & circumstantiæ eam expositionem flagitant. Ar-gumentum alterum est, quod objicitur, videlicet, quod non dicit naturam Angelicam, aut certè Angelum, sed Angelos: id quod non minus absurdum, quam si dicere-tur, Christus assumit homines. Verum responderi potest, esse enallagen numeri, pro Angelorum aliquem, ut scilicet in eo, & per eum, Ecclesiam regeret, ac servaret: ratio au-tem illius antecessit, vers. 14. *per mortem enim servanda* erat Ecclesia, ideoque Angelicam naturam, quæ immor-talis, non assumit: aut, ut quidam observavit eruditè, po-test esse ellipsis, hoc in loco, ex antecedentibus supplenda, nempe *ιλαμβάνει* αὐτόν scilicet *οὐρανὸς ἡ αἰματος carnis & sanguinis:* cujusmodi naturam in V. T. sine ulla tamen personali unione, ad breve tempus, filius Dei assumit. Cu-jus rei perspicuum est exemplum Gen. 18: nam, ut duo Angeli (qui Sodomam postea missi) virile corpus assum-erunt, ad tempus, sine unione personali, & visi sunt; at-que etiam cibum, ab Abrahamo propositum, comedenterunt: sic etiam filius Dei, tertius inter illos, verus Iehova, simi-liter præstiterit, ut Gen. 18. v. 2. & 9. describitur. Atque illa, ad tempus tantum, carnis & sanguinis, sine unione hy-postaticâ, assumtio, opponitur assumptioni seminis Abrahæ, seu carnis & sanguinis, ex semine Abrahæ, in unitatem personæ: quemadmodum decreti, & promissionis Dei veritas exigebat, Gen. 22. 18. Act. 25. 27. Gal. 3. 8. 16. Tertium argumentum, quod objicitur, est: semen Abrahæ denotat personam, id est, filium, aut collective filios. Ergo assumere non denotat hîc unionem hypo-staticam, quoniam persona non assumit personam (ut Ne-storius falsò docuit) sed persona filii Dei naturam hu-manam, in unitatem personæ suæ, assumit. Coeterum ad hoc etiam responderi potest, semen Abrahæ, nec propriè, nec semper personam significare; sed posse etiam, per metonymiam materiæ, significare naturam huma-nam, ex semine, & posteris Abrahæ: ut 2. Sam. 7. vers. 12. Christus *semen Davidis,* dicitur, id est, *factus ex semine Davidis, secundum carnem.* Rom. 1. vers. 3. & Hebr. 2. v. 14. dicitur *particeps carnis & sanguinis factus:* sic etiam 1. Cor. 11. v. 22. *semen Abrabæ sumi, & ego: hoc est,* Rom. 11. v. 1. *ego sum ex semine Abrabæ.* Atque hæc præcipua sunt argumenta, quæ adversus primam, ac rece-ptam interpretationem, in medium adferuntur, & eorum solutiones. Ad secundam verò quod attinet (pro quâ, i-sta objiciuntur argumenta) ut eam paucis examinamus; quamvis illa, fidei regulæ conveniat; huic tamen loco non satis quadrat. Primo, quia vox *Angelorum* absolute ponitur: quomodo accepta non de malis, seu dæmonibus Synecd. sed de bonis usurpari solet: quemadmodum etiam ante c. 1. & 2. & alibi, Angelorum, non alia significatione, me-minit. Neque obstat potest dictum Apostoli 1. Cor. 6. v. 3. *quod judicabimus Angelos:* quia attributum conjunc-tum, Angelos judicando, hoc est, damnando, notari, clarè

pecos laplos, sed semen Abrahæ: vel non invenimus non apprehendisse, tanquam pignus sumam servum fugitivum, Angelos laplo debitos, sed semen Abrahæ. Pro qua sententia falsa nonnulla, adversus priorem ac maxime committuntur argumenta; quæ paucis proponenda. Quorum primum est, quod utroque invenimus, non præteriti sit temporis; sed preferitur: quæ vox unioni hypothistica, quæ non conveniebat; sed reconciliationi, ac receptione, quæ continua est: ac propterea præterea tempore quadrat. Verum per temporis præteritum, enallagam, Sacris Literis usitatam, dicitur; quæ assumit, pro assumptis intelligi: quemadmodum Apostolus ait, Roman. 9. v. 6. 7. 8. *non enim omnes qui ex Israele sunt, illi sunt Israelites: neque quia semen Abrahæ sunt, omnes filii: sed in Israeo vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, illi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis affirmantur in semine.* Illud, inquam, non satis convenient hujus loci scopo: in quo agitur de communione fidelium, cum Christo, in eadem natura humana, seu carnis, & sanguinis participatione, v. 11. & 14. neque etiam cum antithesi, quoniam semen Abrahæ, hoc in loco Apostoli, non mundo impiorum, sed Angelis opponitur: qua oppositio aliâs esse inepta; optimè vero fluit oratio, si de semine carnali, non autem spirituali, interpretetur. Apostolus enim docuit Filium Dei, carnis & sanguinis participem factum, puerorum, & discipulorum suorum, fibi à Patre datorum, instar; in eum finem, ut posset mori; & morte suâ, nos, à Diabolo, & metu mortis, ac servitute, liberaret, id quod illustrat remotione disparati, & expositione speciali, cum ait: *Non enim Angelos assumuntur.* quasi dicat, quoniam quæri posset, cur non Angelicam, atque immortalem naturam potius, quam humanam, ac mortalem assumuerit; jam modo ostendit causas: ut enim mori posset; & ut, mortis suæ satisfactione, nos à morte, liberaret, ac bearer, factus est homo. Deinde, quia non solum requirebatur ut Messias, ac servator noster, esset verus homo: sed etiam ut (secundum fœdus, cum Abrahamo initum, & in Veteri Testamento sèpius repetitum) esset ex semine Abrahæ, ut in eo benedicerentur omnes gentes terræ, Genes. 22. v. 15. idcirco Apostolus non ait generatim, carnis & sanguinis particeps factus est, ut antea, v. 14. sed particulatim, semen Abrahæ assumptum. Ideoque, quod Anabaptista hunc locum exponunt, ex Apostolo ad Rom. cap. 14. v. 1. *Infirmum vero in fide assumentur, vel suscipere: & v. 3. Deus enim eum assumit, & cap. 15. v. 7. Assumite alii alios; sicut Christus assumit nos, in gloriam Dei:* Illud inquam, alienum est; quia ibi agit Apostolus de alia re, nempe receptione infirmorum in fide, in gratiam, ac communionem: ne contentu firmorum illi ab ea arcerentur, ut clare appareret ex cap. 14. ad Rom. v. 1. 3. 10. 19. & 21. & c. 15. 1. & 3. hic vero ad Heb. 2. (quemadmodum ostendimus) agit, de participatione carnis, & sanguinis, vers. 14. Ideoque diversa omnino est ratio. Atque hæc quidem, ad insignis hujus, ac celeberrimi loci explicationem, & genuinæ sententiæ, vulgo receptæ, vindicationem, versu 16. dicenda duximus: ut in diversitate interpretationum, id quod analogiae, & similitudines, & contextus, maximè consentaneum est, cognoscatur, & Anabaptistis, in primis, hujus loci sententiam obscurare, ac nobis eripere, conantibus, justâ ratione, com mode occurreremus.

Porro, hanc Christi humanæ naturæ assumptæ veritatem, & cum fidelibus, per omnia, in natura, & perpetiis, excepto peccato, similitudinem, illustrat Apostolus, vers. 17. à fine, & utilitate, nimis recta officii sacerdotalis, & intercessionis executione, cum ait: *ut esset misericors, & fidelis Pontifex, in iis, quæ apud Deum agenda forent, ad expianda peccata populi,* id est, fidelium, quorum Christus rex est, Matth. 1. vers. 21. Ioan. 3. v. 16. Heb. 5. v. 1. cum 5. collato.

Idque confirmat Apostolus, vers. 18. quando ait: *nam in eo, quod perpeccus fuit, cum tentatus est, potest iis, qui tentantur, succurrere.* Quem locum bifariam exponunt: quidam enim vocem illam, potest, de facultate, & promptitudine, interpretantur; quod ad misericordiam exercendam erga miseros, Christus miseriæ experientiâ institutus sit, & idoneus. Alii vero cum Photio, apud Oecumenium, vocem, potest, non de aptitudine, sed de potentia, ac robore exposculos judicando, hoc est, damnando, punito.

nunt; quod, quia perpetiæ ac tentationes pertulit, ac superavit, in se satis habeat virium, ut nobis etiam laboribus opituletur. Quæ quidem expositio servat proprietatem verbi, potest; & simul etiam sententiam continet paulò ubiorem: nam de Christi affectu, & promptitudine, ad misericordiam succurrendum, actum est versus antecedente; hic vero de potentia, & effectu. Nihilominus tamen prior expositio magis videtur huic loco consentanea, si scopus spectemus: quandoquidem ratio redditur, cur Christus, nobis, per omnia, similis, sit misericors Pontifex; quod videlicet miseriæ experientia pariat misericordiam: unde scitum ac tritum est illud Didonis, apud Virgilium. *Non ignara malis, misericordia succurrere disco:* nam quamvis Christus natus sanctus, fuerit misericors, & promptus, ad succurrendum misericordia hominibus; nihilominus tamen ad eam virtutem habuit etiam stimulum novum, miseriæ suæ sensum, & experientiam: quemadmodum hoc argumentum clarius explicatur, Heb. 4. vers. 14. & 5. v. 8. Atque hæc de capite secundo.

CONSECTARIA.

PRIMUM. Neglectus meditationis Euangelii oblivionem parit; idcirco fideles ad attentionem & diligentiam stimulandi sunt.

I. Qui Euangelium negligunt, Christi dignitatem non agnoscunt, v. 1.

III. Cùm Euangelium sit, primum doctrina salutis; deinde authorem habeat, non hominem, sed ipsummet Dominum Christum; Tertiò Apostolos habeat testes oculatos, & auritos; Quartò miraculis & Spir. S. donis quam plurimis confirmatum: sequitur summum illius esse dignitatem, nec fidem illi posse, nisi impiè, derogari, v. 3. 4.

V. Gratia Euangelii excellentia, contentus illius pœnam non minuit, sed auget; ac propterea falsi sibi impunitatis nomine ad blandiuntur euangelii derisores, v. 3.

V. Cùm Deus, pro suâ voluntate, per Spiritum Sanctum, dona sua distribuat, humilitate & gratitudine opus est, vers. 4.

V I. Promissiones V. T. de Christo nondum sunt omnes impletæ, vers. 8.

VII. Christi humilis status nos offendere non debet; quia via fuit ad gloriam.

VIII. In morte Christi, non solum justitia Dei elucet, quod peccata nostra punta sunt; sed etiam gratia, quod Christum, pro nobis, in mortem dederit, v. 9.

I X. Ad Patris gloriam Christi mors pertinet, eaque cum Sapientia illius convenit: ac propterea non est, cur cruce & morte Christi, cum Judæis, offendamus, aut eam, ut 1. Cor. 1. cum Ethnici, derideamus.

X. Cum Christus sit Princeps salutis nostre: iniqui sunt, & stulti, qui ab alio salutem querunt.

XI. Cum ad gloriam adducamur afflictionibus & ignominiosa morte Christi; eorum nos pudere minimè decet, sed contra de iis sanctè gloriari, v. 10.

XII. Cum Christus Dei filius Ἰατθωπος, non erubescat nos vocare fratres: iniquissimi sunt ii, quos Christi aut Christianorum fratrum suorum tenuiorum pudet, v. 11.

XIII. Christus & Christiani sunt de uno; deinde Christus, similiter ut pueri, carnis & sanguinis particeps factus est, & semen Abrahæ assumptum. Ergo falsa est Anabaptistarum doctrina, qua afferunt, filium Dei hominem factum, non assumptione humanæ naturæ; sed mutatione animæ in carnem, vers. 11. 14. 16.

XIV. Cum Satan morte Christi abolitus sit; sequitur, eum non posse ecclesiam opprimere.

XV. Christus diabolum & mortem morte sua vicit. Ergo non est, cur fideles mortem temporalem, aut æternam metuant; quoniam, ut nos pro roris liberavit à morte æternæ; sic temporalem, ex ostio mortis secundæ, in ostium vitaæ æternæ, commutavit.

XVI. Omnes infideles, cum à Christo alieni sint, servi sunt Diaboli, & mortis, vers. 15.

XVII. Cùm Christus sit Frater noster; deinde simili-

lem nobis oportuerit esse per omnia, ut esset pontifex noster: sequitur Anabaptistas, qui hanc similitudinem negant, ea ratione, Sacerdotium Christi tollere. Deinde hinc etiam appareat, disputationem de origine Carnis Christi, non esse levius momenti, ut nonnulli objectant; sed necessariam, ad firmandam fidem, in Christi sacerdotium.

XVIII. Christus misericors est Pontifex, ad expianda peccata nostra. Ergo impie faciunt Pontificii Doctores, qui peccatorum nostrorum & indignitatis nostræ pretextu, ad alias intercessores configiendum statuant: quasi illi plus misericordia erga nos haberent, quam Christus, victimæ nostra, sacerdos, & advocatus, v. 17. & 18.

C A P U T T E R T I U M .

Postquam Apostolus explicavit divinam Christi natum cap. 1. eamque, adhibita, ad audientiam Christi, hortatione, Hebreis applicavit, cap. 2. ad vers. usque 9. Et reliquo capite de humana natura, & infirmitate illius differuit: similiter nunc subjicit, initio cap. 3. adhortationem, quam, ex hac doctrina, concludit; ac simul transit ad descriptionem præstantiæ officiū Christi prophetici, regii, & sacerdotalis, collatione institutā; in prioribus quidem cum Mose cap. 3. & Iosua cap. 4. in postremo vero cum Aaron.

Hortatio autem constat propositione, & confirmatione. Ac propositionis subiectum, descriptionem Hebreorum fidelium nervosam, ex antecedentibus petitam, continet. Vocat enim eos fratres; propter eundem, in cælis, Deum Patrem, & Iesum Christum fratrem, & eandem in terris, Ecclesiam Matrem. Deinde epitheta addit, cum vocat, primo sanctos; quod sanctificati essent Christi saeugine, & Spiritu, Hebr. 2. v. 10. & 1. Cor. 6. v. 11. Deinde vocationis caelestis participes nominat: quod scilicet à Deo per Euangelium, & internam Spiritus Sancti efficaciam, ad fidem, communionem Christi, & ex eâ, vitam æternam, vocati essent. Attributum verò propositionis, horum fidelium, ac sanctorum officium declarat: ut scil. considerent Apostolum, & Pontificem professionis nostræ, Cbristum Iesum. Consideratio autem hæc non notat nudam contemplationem; sed cum fiducia conjunctam; seu veram, ac constantem fidem, quæ fiduciam parit, hoc est, firmam salutis spem; quemadmodum ex sequent. apparebit. Christum etiam vocat Apostolum nostrum, quod per ipsum, ad nos, à Patre, missum, Euangelium annuntiatum sit c. i. v. 1. & 2. v. 3. Quod autem additur, professionis nostræ, bifariam exponit: quidam enim metony. doctrinam Euangeli, quam profitemur intelligunt: alii pontificem professionis, hoc est, quem credentes profitemur, exponunt: quæ sententia videtur magis consentanea: sicut colligi potest, ex collatione locorum similium; ut Heb. 4. vers. 14. & 10. v. 23. Quod autem addit, professionis nostræ, illud Christi adjunctum declarat; ac simul, eo modo, Christianos Hebreos, hoc effectu, à Iudeis incredulis, segregat: & rationem quoque complectitur, quamobrem Christum debeamus considerare: quoniam scil. eum profitemur, v. 1. Atque hæc de propensa hortatione. Cui subjicitur confirmatione, ab adjuncta fidelitate Christi, quam ex antecedentibus repetit, cum ait: fidelem ei, qui ipsam fecit, hoc est, constituit, nempe Apostolum, & summum sacerdotem. Nam quod Arriani, Deiratis Christi hostes, hoc dicto abutentes, argutantur: Christum non esse verum Deum; quia factus dicitur à Deo: illud ineptâ consequentia concludunt: quia non agitur, hoc in loco, de essentia naturæ, sed de qualitate officii Christi & originis illius: deinde, quid si illud etiam largiremus (quod tamen minimè necessarium) tantum secundum quid, ad Christum, nempe secundum humanam illius naturam, esset referendum; non autem simpliciter, seu omnino, hoc est, secundum utramque illius naturam, divinam & humanam. Sed prior solutio hujus loci est propria. Quod autem Apostolus ait; Et, qui ipsam fecit, non autem Patri, è peripheria, officii Christi auctoritatem, ut quæ legitima, & à Deo orta, expressè demonstrat. Quam etiam fidelitatem Christi, illustrat Apo-

stolus, & amplificat, comparatione insigni Mosis: primi ratione qualitatis; deinde ratione quantitatis, & qualitas quidem, quando similem esse docet, his verbis: ut & Moses, in tota domo ipsius: quod explicatur Num. 12. vers. quemadmodum enim Moses à Deo doctor, & duætor rector populi (unde etiam rex, id est quasi rex, ut recte Ezra exponit, nominatur, Deut. 33. v. 5.) constitutus est deinde fideliter, in Ecclesia Israëlitica, functus est suo munere: sic etiam Christus rex noster vocationem habuit divinam, & vocationis executionem fidelem, vers. 2. comparatio ratione quantitatis est, qua Mosen Christo imparem, & longè minorem esse docet: nam ut antea Iudeos, legem, quod per Angelos lata esset, supra Euangelium extollentes, repressit, descriptione præstantiæ Christi, supra Angelos: eodem etiam, uti appareat, consilio, supra Mosen, in munere propheticō, & regio, evehit: ut gloriationem Iudaicam (qua legem quod per Mosen lata esset, Euangelio præferabant, Ioan. 9. v. 28 29.) confuraret; docet enim Christum majore gloriâ dignum habitum esse Mose: idque probat duobus argumentis gravissimis. Quorum prius, petitum ab effectu, hoc modo: Qui construxit domum Dei, ille major est, quam dominus ipsa: ideoque & ipso Mose, qui pars domus fuit vers. 3. ratio est; quia, qui dominum, & omnia condidit, Deus est; vers. 4. Atqui Christus construxit domum Dei. Ergo major est domo Dei: ideoque & ipso Mose, qui pars illius domus subjectæ. Altera ratio, ab adjuncto dominio: qui domui Dei præst, tanquam filius, ille major est eo, qui in ea tantum est famulus. Atqui Mose famulus est tantum, v. 5. Christus vero Ecclesiæ præst tanquam filius, v. 6. Ergo Mose major est. Qua in re, secundum confirmationis argumentum positum est: nam si Christus major est Mose, utpote Ecclesiæ architectus, & Dominus. Ergo ei verâ, & constanti fide obediendum est.

Ceterum, hac comparatione Christi cum Mose absoluta, redit Apostolus ad institutam hortationem, ad perseverantiam in fide. Quam fidem, ab effectis illius, nempe fiducia, & gloriationis spe, describit. De qua re agitur Hebr. 10. v. 22. 23. Rom. 5. 2. Matth. 10. v. 22. Et confirmat tertio argumento, ab effectu, cum ait: Cuius domus sumus nos, v. 6. hoc est, inde declaratur, nos esse domum Dei, seu Ecclesiam Dei viventis i. Tim. 3. v. 15. Atque huic additur repetitio hortationis, & confirmationis argumentum quartum; quod per parenthesin longiore, hortationi inseritur: nam vox s. o propter quod, v. 7. construenda omnino videtur, cum v. 12. videte, &c. reliqua per parenthesin, interseruntur. Argumentum autem sumum est ab effectu contrarii damno, nimur ab ira Dei, & poena inobedientiæ ac defectionis à Deo. Quod peccatum, & effectum illius illustrat Apostolus, exemplo Israëlitarum, qui nobis fuere propositi in Sacris Literis: ut essent typi communes i. Cor. 10. v. 11. hoc est exempla quædam, unde nos exemplum sumeremus justitiæ divina exercendæ: quia eadem eorum, & nostrum, hac in re, effratio: quia peccatum, per se, poenam promeretur (stipendium enim peccati mors) & Deus justus est judex, qui poenam peccatoribus contumacibus infligit. Quod autem ad locum attinet, quem adducit Apostolus, is extat Ps. 95. quem primùm præfatione, ad authoritatem comparandam illustrat, à causa efficiente Sp. Sancto: deinde recitat, ac proponit. Continet autem ad Euangeli audidores, v. 7. dehortationem ab inobedientia, & pertinacia. Quam describit exemplo illustri contumaciæ Patrum, in deserto, v. 8. 9. & consecuta justa Dei ira, v. 10. & exclusione à quiete, in terra Cananæa, proposita; quæ fuit typus virtutæ æternæ, v. 11. Atque hæc quidem de arguento. Ex quo deducitur hortatio bimembris: una, ad fugam mali, seu dehortatio ab incredulitate, & defectione à Deo. Vnde adversarii gratiæ Dei concludunt, fideles posse deficere à Deo, & fide. Quod conceditur, primo secundum quid, ratione gradus fidei: deinde omnino etiam, si relatè, ratione fidelium, consideremus; nimur per se, & sine auxilio Dei: sed per accidens proprium, gratiæ Dei, & virtutis illius conservantis, relatione habita, i. Pet. 1. vers. 5. impossi-

impossibile est, Math. 24. vers. 24. & 1. Ioann. 3. vers. 9. & Ioann. 10. v. 21. 29. Rom. 1. vers. 39. At inquiunt: si propter gratiam, & auxilium Dei conservantis, quæ non deficit, fideles deficere non possunt à fide: inde sequitur, dehortationes à defectione illa prorsus esse inutiles. Sed negatur consequentia: quia dehortationes istæ sunt pars gratiæ illius conservantis: conservat enim Deus fideles, primum Spiritus sui efficaciâ, qua partim frenat hostes fidei, dum Satanam, mundum, ac carnem nostram coercet, ne tentatio sit gravior, ac potentior spiritu nostro, 1. Corinth. 10. vers. 11. 12. partim Spiritum nostrum etiam confirmat novis viribus, ut victores evadamus: deinde conservat etiam gratiâ prædicationis verbi sui: ut enim fides ex auditu verbi oritur Rom. 10. vers. 15. 17. sic eodem verbo doctrinæ, hortationis, reprehensionis Euangelicæ conservatur, ac nutritur Act. 15. v. 32. & 1. Tim. 4. v. 16. Hæc de versu 12.

Altera, ad studium boni, hortatio est, ut non solum in fidei obedientia simus constantes, sed etiam alii alios quotidie exhorteamur: ut quamdiu hodiernus hic dies (quo Christi vox auditur) durat; seu, quamdiu Euangeliū in his terris annuntiatur, alii alios fideliter ad obedientiam stimulemus, vers. 13. Cui hortationi connectitur argumentum quintum, ab effectu instrumentalis; quia argumentum est (ut v. 6.) seu probatio communionis nostræ cum Christo, vers. 14. ut interim, dum vocem Christi audimus, ne corda obduremus, ut Patres olim, in illa exacerbatione, v. 15. Ut autem hoc melius intelligamus; quartum argumentum, ab exemplo Patrum petitum, ac jam ex parte repetitum, expositione declarat Apostolus. Ostendit enim Patres intelligi quosdam, non tamen omnes, qui exierant per Mosen, vers. 16. Deinde ostendit etiam pœnam nempe iram Dei, ac mortem in deserto, v. 17. & exclusionem à quiete, & terra Cananæa, inobedientibus, & peccatoribus, justo Dei iudicio, evenisse, vers. 18. Id quod, ab experientiâ & conscientia fidelium, probatur vers. 19. Hæc strictim de cap. tertio.

C O N S E C T A R I A .

I. Cum fideles omnes, in Sacris Literis, appellantur sancti: ab omni peccatorum contagione abstinere, & adhorrere debent.

II. Vocatio efficax Deum habet authorem in cælis: ac propterea convenienter huic vocationi cælesti vivendum est, piè, sobriè, justè, Tit. 2. vers. 12.

III. Jesus Christus Propheta est, & summus sacerdos, vers. 1.

IV. Christus non sine vocatione divinâ docuit, & in eâ fidelis fuit Patri: Ergo Christum imitati Ecclesiæ pastores, similiter hæc duo habere debent, Vocationem legitimam, & Executionem illius fidelem.

V. Cum Christus, & Moses, in Dei domo, fideles fuerint; utrique audientia præbenda est, vers. 2.

VI. Christus est Ecclesiæ architectus: ergo verus est Deus, & servator noster.

VII. Si Ecclesia domus Dei, ac Christi est: sequitur eam habendam esse in pretio: nec impunè laturos, qui eam tyrannide, factio, aut falsâ doctrinâ turbarint, & saluti illius obstiterint, vers. 3. & 4.

VIII. Ministri verbi, sunt ministri Christi, & Ecclesiæ; non autem Domini: ideoque nullum in Ecclesiam exercere debent dominium, vers. 5.

IX. Si Christus est Dominus Ecclesiæ: ergo contra, aut citra ejus voluntatem, nihil in eâ constitui potest: ac propterea Pontificis tyrannis, ab omnibus Christi, & Ecclesiæ, ac salutis suæ, amantibus, respui debet.

X. Magna est piis consolatio, & firmum salutis ac perseverantiae argumentum, quod sint domus Christi, vers. 6.

XI. Psalmi à Spiritu Sancto sunt; ideoque sacrosancti; iisque, tanquam Dei verbo, attendendum.

XII. Vox Dei nobis audienda est, v. 7.

XIII. Quamvis salutaris Dei vox semper annunciat auctoritate in Ecclesia; tamen nunquam defuerunt, qui eam, in-

credulitate suâ, & contumacia, rejicerent; ac propterea non est, quod offendamur, si idem hisce temporibus contingat: si enim ex nobis fuissent, (ut ait Johannes) utique mansissent nobiscum.

XIV. Patrum vitia noscenda sunt, non ut imitemur; sed ut fugiamus.

XV. Impiè faciunt, qui Patrum exempla potius sequuntur, quam regulam verbi Dei, vers. 9.

XVI. Quum Israelitæ stupendis, & clariss. Dei miraculis non fuerint domiti, sed ingratu, & infideli animo, se se Deo opposuerint, eumque tentarint: non mirum est, si jam religionem multi contemnunt.

XVII. Deus patienter multos annos Israelitas toleravit, sed tandem justè punivit: Ergo Dei lenitate non est abutendum, ad licentiam; sed utendum ad vitæ emendationem, v. 8. 9. 10.

XVIII. Verâ fide Deo adhærendum est, vers. 12.

XIX. Fraternæ saluti non minus, quam nostræ studendum est.

X. Peccatorum seductio perniciössima est: Ergo prudentiâ & obedientiâ opus est, vers. 13.

XXI. In Ecclesia mixti sunt hypocritæ fidelibus, v. 16.

C A P U T Q U A R T U M .

Superiore cap. hortationem instituit Apostolus, ad obedientiam erga Christum, & fidei constantiam. Eamque confirmavit, inter cætera, argumento ducto ab effectu contrarii, nempe pœnâ contumaciæ, exclusione à requie cælesti. Quam pœnam, exemplo Israelitarum, qui in deserto propterea perierunt, illustravit: nunc vero cap. 4. in ejusdem hortationis, & argumenti repetitione, & expositione, progreditur. Primum enim hortationem, cap. 3. v. 12. propositam, reponit, diversis tamen verbis: eamque concludit, ex vers. ult. cap. præcedentis. Quem propterea tanquam immerito ab hoc cap. avulsum, illius principium constituunt: nam ex eo, quod monuit Apostolus, quosdam Israelitas non potuisse ingredi in requiem, propter incredulitatem: inde concludit metuendum esse, ne quis similiter, per inobedientiam, derelicta promissione quietis æternæ, frustretur. Metum autem intelligit non absolute; sed relate, si fideles spectemus: nam ii, si Dei immutabilis promissionem, & Christi servatoris, conservantis nos, potentiam spectemus, excidere à fide, & gratia, non posunt: ut antea superiore. cap. ostendimus: eoque respectu, nulla est metus causa: si vero consideremus firmitatem hostium, & virium nostrorum infirmitatem, hoc modo justa causa est metus; qui hoc loco etiam intelligitur, cum dicitur: *metus, ne quando relata promissione*. Quæ verba construi possunt, aut solum ac per se; aut cum alio: priori modo quidam putant esse sensum: *quandoquidem relata*, id est, proposita nobis est à Deo hæc promissio. Verum, ea significatione, vocem hanc usurpari, in N. Testam. nondum observavimus. Deinde accipi potest cum conditione, pro de-relicta, ut noster interpres vertit, hoc est, si promissionem incredulitate neglexerimus: vel ut eodem ferè sensu, hac versione conservata, construatur cum verbo *frustratus*: quæ interpretandi ratio, ut recepta est, ita non male convenit. Quod vero additur, *videatur aliquis*, illud emphasi sua non caret: nam Oecumenius, ea voce, comminationis asperitatem leniri censet. Alii monent, ad blasphemiam tollendam adjici, ne exitii causa in Deum conjiceretur; ne scilicet putarent, quemadmodum olim Israelitæ, se à Deo delusos. Quæ ut non rejicio: ita existimare dici posse simplicissime, per Metonym. adjuncti pro subjecto emphaticam, eâ voce, rei certitudinem declarari: ne quis videatur, hoc est, ne quis revera frustretur, illudque comperiatur, quæ accedens ignominia, ad miseriæ incrementum, pertinet, ut vers. anteced. dixit similiter, *videmus non potuisse incendi*, &c. utrumque enim de sensu non corporis, sed animi (quamvis diversa voce) loquitur. Atque hoc pertinet v. 11. hujus capituli, *ne quis in idem incidat contumaciæ exemplum*. Hæc de conclusione hortationis, vers. 1. Cujus consequentiam confirmat Apostolus, per anticipationem objectionis, & ar-

& argumento à pari: ne quis enim putaret, ad pœnam e-
vitandam, & quietem æternam consequendam, sufficere
auditionem, & cognitionem Euangeliū; aut, ea re, nos su-
periores esse debere priscis illis Israelitis, objiceret: idcirco
hanc opinionem diluit (quemadmodum 1. Cor. 10. v. 1.
seqq.) argumento derivato à pari; *quia & illis Euangelium
annunciatum est, & nobis; sed non profuit illis auditoribus sermo,*
quod fides obedientia auditoribus defuerit: unde recte conclu-
di potest. Si Euangelium auditum, absque fide, Israelitis
non profuit, ad quietem vitæ æternæ; nec vobis etiam il-
lius auditoribus profuerit, si fide destituamini: quia sine
fide nemo servari potest, Marc. 16. vers. 16. Atqui verum
est prius Ergo & posterius, vers. 2. Deinde fidei hujus ne-
cessitatem, ad vitam obtinendam, repetit ac probat Apo-
stolus, reposito testimonio, ex Psal. 95. *non ingressuri sunt
in requiem meam.* de quo actum cap. 3. Quam tententiam,
anticipatione objectionis, distinctione quadam, illustrat,
cum ait, *quamvis opera Dei à jacto mundi fundamento facta
sint:* ideoque Deus quievit ab iis, Vers. 3. (de qua quiete
dicitur, Genes. 2. quod septimo die quieverit, ut hīc indi-
catur, vers. 4.) tamen, præter hanc quietem, quæ conti-
git, alia adhuc supereſt, quæ demum contingit: de qua
scilicet loquitur Deus, jurandi formula, per apōſiopēlin,
ſeu reticentiam consequentis execrationis: quæ figura a-
pud Prophetas frequentissima: ſi, inquit, *introibunt in re-
quiem meam,* vers. 5. Unde ostendit geminam esse Dei re-
quiem, unam ab operibus creationis; alteram, qua Deus
in nobis, per Spiritum, gratia & gloria conquiscit, & nos
in Deo, summo bono: de qua quiete, psalmus etiam lo-
quitur. Propterea concludit Apostolus: *quia agitur reli-
quum,* hoc est, ex superioribus conclusum est, quosdam
ingredi in requiem: nam comminatio antecedens, & re-
quiem effeſt; & quinam, queque de cauſa, excludantur, do-
cet: & contrā, quinam admittantur, indicat. Deinde, quia illi, quibus prius Euangelizatum fuit, non ingressi sunt,
propter contumaciam: Deus rursum quandam diem in-
gressus in requiem p̄finit, longo tempore post incre-
dulos in deserto mortuos, & posteros eorum reliquos in
Chananiam ac requiem terrenam introductos; dicens
apud Davidem: *Hodie si vocem,* &c. quo in loco ellipsis ob-
servanda, nimirum, *ne exclūdamini à requie,* quemadmodum
majores exclusi sunt: nam hanc esse psalmi mentem, ex an-
tecedenti capite, & re ipsa, appetit vers. 7. unde etiam in-
fert Apostolus, primo anticipatione quadam, Iesum, hoc
est, Iosuam, Mosis successorem, qui Israelitas in terram
promissam traduxit, non attulisse illam quietem, de quo
agit in illo Psalmo: quia de die, non præterito; sed alio
futuro, loquitur, & sperat quiete, nondum obtentâ. At-
que eo modo Iesum Christum, cum Iosua, Iesu Christi ty-
po, confert, ac p̄fert, vers. 8. deinde ex hisce concludit:
superesse Sabbathum, ſeu celebrationem Sabbati æterni,
ſeu quietis beatæ, populo Dei, hoc est, verè fidelibus, tan-
quam genuinis, secundum promissionem, Abrahæ fidelis
ſiliſ, vers. 9. Quæ quies adumbrata fuit etiam Sabbatho
externo: unde etiam emergit hoc in loco, & alibi, Sabbathi,
& Sabbathi appellatio, à ceremonia, ad rem significatam
traductâ. Quoniam, ut Deus, eo die, à suis operibus quiet-
erit; & Israelitis in memoriam & imitationem illius, quietem
Sabbati instituit: ita fideles ſuo Sabbatho æterno, ab omni-
bus suis laboribus, nempe peccatis, & eorum caſtigationi-
bus liberati, conquietunt, vers. 10.

Atque hactenus versatus eſt Apostolus, in expositione
argumenti ab effecto contrarii, nempe exclusione à requie
cælesti. Unde opportunè conclusionem propositæ initio
hortationis, deducit: ut nimirum ſtudeamus ingredi in illam
requiem, hoc eſt, vivæ fidei in Christum constantia,
ad vitam contendamus æternam. Cujus ingressus modum
describit, per fugam ſimilis cum Israelitis contumacię, v. 11.
quam conclusionem amplius probat à Sermonis potentia,
vers. 12. & scientia, vers. 13. ut hac ratione obedientes
conſoletur, & contumaces terreat. Quid autem *sermo
λόγος*, hoc in loco ſignificet, quæſtio eſt, explicatu non
indigna. Quidam Sacram Scripturam, deinde doctrinam
Dei, cùm in lege, tum p̄cipue in Euangeliō anſuncia-

tam, interpretantur. Patres verò orthodoxy, unamini ferè
consensu, de Sermoni essentiali, non autem accidentalis; ſeu
de filio Dei, (quemadmodum Joan. 1. v. 1. & Apoc. 19.
v. 13. λόγος τε διδούσι vocatur) non verò de doctrina illius, ex-
ponunt. Quam ſecundam ſententiam, ij. qui priorem pro-
bant, eā ratione, refutari putant: quod Paulus, nec alibi,
nec in hac Epift. τὸν λόγον τε διδούσι sermonem Dei, ea significa-
tione, pro filio Dei, usurpet; ac propterea, neque hoc in
loco, eam ſignificationem admittendam. Sed responden-
t potest duobus modis. Primum ad antecedens, eam infrin-
gi, Act. 20. vers. 32. ubi Paulus ait: *commendo vos Deo, &
sermoni gratia ipsius, qui potest vos superfruere, & dare vobis
boreditatem, inter sanctificatos omnes.* Quamvis enim verba
illa Pauli posteriora, qui potest, &c. ad Euangeliū referri
queant, ſuo modo, tanquam ad causam instrumentalem
(ut ex Epiftola ad Rom. 1. v. 16. & Actor. 26. v. 18. ap-
paret) Christo tamē, ut cauſæ principali, propriè conve-
nire conſtat. Deinde commendationis attributum, non
niſi prorsus insolenti, ac duriflamma proſopopœiā, Euangeliō
tribui potest: Euangeliū enim hominibus commenda-
tur, ut 2. Timoth. 2. v. 1. non autem homines Euangeliō:
Christo verò optimè conuenit: quemadmodum etiam ſimi-
litates, in votis, & gratiarum actionibus, cum Patre, ab
Apostolo, plerumque conjungitur. Quod autem excipitur:
non ſimpliſter *sermo*, aut *sermo Dei*; ſed etiam *sermo gratia
ipsius* dici: Filium autem Dei non eſt sermonem gratia
Patris, ſed naturæ. Rēſp. falsam ſtatui hypothefi: gratia
enim, hoc in loco, non notat cauſam efficientem τὸν λόγον,
ſed effectum illius: nam ut Deus vocatur, *Deus dilectionis,*
& *pacis*, 2. Corinth. 13. v. 11. ſcilicet author: ſic etiam
λόγος vocatur, nempe Filius Dei, λόγος gratia Patris; quia
Pater, per eum, & propter eum, nobis omnia gratificatur,
Roman. 8. v. 32. 39. Ephes. 1. v. 6. alioqui Actor. 14. 3.
sermo gratia illius, ſcilicet Christi, (de quo agitur ibidem)
Euangeliū notat, ſed circumſtantia loci omnino diver-
ſa eſt. Secundò, negari etiam potest enthymematis objec-
consequientia: nec enim absurdum, ſi Paulus eodem ſpiri-
tu, quo Joannes, prædictus, eadem voce, ad Filium Dei
denotandum, ſemel eſſet uſus: ut etiam Lucas Euangeliū
cap. 1. v. 2. ait: ἀντίτυπον δὲ ὑπέρτιτον τὸν λόγον, *ſpectatores ipsi
& ministri sermonis*, de Christo profert, ut 1. Joan. 2. v. 4.
& 2. Petr. 1. v. 16. collatis appetet. Præterea circumſtantia
loci hujus additæ, nempe de potentia, & scientia illius,
Christo omnino conueniunt: ſed verbo Christi prima tan-
tum parte aptari poſſunt. Ut enim Christus vivus dicitur
(quemadmodum Deus, cap. 3. v. 12. vivus appellatur)
ita & potentia illius gladio anticipi comparatur: quod ni-
mirum ſui ſpiritū efficacia adverſariorum mentem, ac vo-
luntatem, & corpora efficacius penetret, ac diſſecet: quo
ſenuſ dicitur Eſa. 49. v. 2. *poſuit os meum, tanquam gladium
acutum.* & Apocal. 1. v. 16. *de ore ejus gladius, utraque par-
te acutus, exibat.* & cap. 2. v. 23. *ego sum qui ſcrutor corda,
& renes,* &c. Quæ potentia, quamvis extero Dei verbo,
ſuo modo, adſcribi poſſit; quoniam potens Dei instrumen-
tum eſt, quo cordis occulta revelantur, 1. Corinth. 14. 24.
& animi hominum peccatorum, tanquam gladio pungun-
tur, ac feriuntur; ut aut resipificant, Actor. 2. v. 27. aut
puniantur, Actor. 7. v. 54. potiſſimum verò die ultimo,
Joan. 12. v. 48. Roman. 2. v. 16. quamvis, inquam, hæc
potentia verbo Christi, ſuo modo, non malè conueniat (ut
neque diſjudicatio mentis, & cordis, tanquam cauſæ in-
ſtrumentali) ſequentia tamen eo referri nequeunt, nem-
pe scientia, & præscientia omnis creaturæ: quæ tamen huic
ſermoni tribuitur: Christo verò rectissime attribuitur, A-
pocal. 1. v. 14. & 16. & cap. 2. v. 23. Joan. 21. v. 17. U-
num tamen ſupereſt: quod, ut nonnulli observant, dici
poſſet, vers. 12. agi de ſermoni Christi: vers. 13. de ſermoni
Cbristi: & verba priora hujus uerſus, cum fine, eſſe con-
ſtruenda (qualis constructio cap. 2. vers. 10.) non autem
cum antecedenti uerſu; ut pronomen *ipſius*, non reſer-
tur ad λόγον, de quo vers. 12. ſed ad eum, cum quo nobis
λόγος, hoc eſt, ad Christum pontificem, regem, & judi-
cem nostrum. Verū illa diſtractio alienior eſt, propter
orationis cohaerentiam: nam, quia vers. 12. dixit; *dijudicat
cogite*

cogitationes & dijudicationes cordis, ne cui id mirum videatur: ostendit deinde causam illius facultatis, nempe scientiam; quod nulla res creatá obscura sit, in conspectu illius: unde appetet, quod omnino vox autem, ad antecedens etiam pertineat: quemadmodum copula connexionis similiter ostendit. Deinde, ne ulla lateat dubitatio, & ut argumentum amplificetur, sequentia id declarant, cum ostenditur: quis ille sit sermo Dei, nempe οὐσία ἡ λόγος. Huc accedit continuatio allegoriae, in voce πλευρά μέρη disiecta, aperta. Quare sensus est, vitandam esse contumaciam; quia Jesus Christus Dei sermo, aeternus, vivus, & efficax est, Dominus, ac Judex noster potentissimus; & qui gladio penetrantior, & in judicio accuratissimus; ut qui intimos animi recessus dijudicat; & sapientissimus, ut pote cui nihil absconditum est; sed omnia sunt pervia & aperta. Cujus consequentiae ratio probatur, adjuncta periphrasis hujusmodi οὐσία ἡ σύμπαντος λόγος. Nam quod quidam interpretantur, de quo nobis est sermo: ut c. i. 7. οὐσία αὐτοῦ de Angelis, accipitur; ut Hebr. 5. v. 11. οὐσία ἡ σύμπαντος λόγος, de quo nobis sermo: atque, eo sensu propositae sententiae illustrandae recte inservire posset: tamen alienius est non nihil: partim quia nulla necessitas ad rariorem hanc vocis οὐσία significationem nos adigit; partim quia sententiae vim & ubertatem minuit: idcirco quidam vertunt paulo accommodatius, cum quo nobis negotium: alii, apud quem nobis ratio, hoc est, (ut Chrysost. exponit) cui reddituri sumus ratione omnium actionum nostrarum. Qua etiam significatione vocis λόγος, in argomento simili utitur Apostolus, infra cap. 13. v. 17. ut etiam Luc. cap. 16. v. 17. & Paulus Roman. 14. v. 12. & Petrus 1. Epist. 4. v. 5. Huc etiam pertinent similia illa loca, 1. Corinth. 4. v. 5. ne ante tempus judicate, &c. & 2. Corinth. 5. v. 9. 10. Propstera ambimus, ut ei simus accepti, &c. Itaque appetet vocem autem, vers. 13. bis ad λόγον referri debere, omnia aperta sunt oculis sermonis illius, cum quo (sermone) nobis negotium est; vel apud quem nobis ratio est reddenda: ut declaretur, Christum non solum potentissimum, & sapientissimum esse regem, ac judicem; sed etiam nostrum regem, ac judicem. In qua re, vis argumenti posita est. Si quis objiciat: hanc interpretationem non convenire, quod eo modo λόγος vox, diversa significatione, in eadem periodo, acciperetur: in priore parte pro Filio Dei; in altera vero pro negotio, aut ratione: ac propterea satius esse, ut sermonem notet, utroque in loco. Facilis est hujus modi solutio: quia antanacalatis hujusmodi nihil habet novi, aut absurdum: sed usitata est etiam in Sac. Lit. & ad elegantiam acuminis pertinet. Cujus exempla, inter cetera, illustria sunt, Matth. 8. vers. 22. & 2. Corinth. 5. v. 21. Atque haec primum, de conclusione hortationis, ad fugam contumaciae, & studium quietis aeternae, per vivam fidem: deinde de probatione illius. Sequitur jam ejusdem illustratio, & amplificatio particularis, ex fidei effectis, petit: & simul transitio elegantissima, ad pontificatum Christi, de quo, sex sequentibus capitibus, differetur.

Hortatur enim primo ad confessionem Christi; deinde ad fidelem, ac liberam invocationem ejusdem. Quæ duo, ut contumaciae maximè adversantur; ita in iis cumprimis eluet fides, Rom. 10. v. 10. 15. Utraque autem adhortatio entymemate concluditur, ac prioris consequens est; ut teneamus professionem, nempe fidei in Christum, de qua cap. 3. v. 1. & 10. vers. 23. Antecedens vero continet argumentum, petitum à Christi excellentia: primum ratione muneris sacerdotalis; quod summus sit Pontifex: deinde ratione potentiae, & gloriae; quod non impotens sit, ut Pontifices Levitici; sed καὶ ἡ Ιεράχνη magnus, ut modò demonstravimus, hoc est, Rex potentissimus, ac sapientissimus: & quod caelos penetraverit; nobisque, in iis, parat locum: denique ratione personæ; quod sit Filius Dei. Unde consequens præmissum recte concluditur: quemadmodum etiam, ex similibus locis, appareat, Matth. 10. v. 32. Marc. 8. v. 38. Quam rationem, per anticipationem objectionis, illustrat: & simul novo argumento, à Christi adjuncto, nempe misericordia, consequens confirmat. Objici enim poterat: Christum jam, quod in caelis summa fruatur gloria, nos in terris miseros negligere. Ve-

rūm contrà respondet Apostolus, negatione, & ratione adducta: negatio est, non habemus Pontificem, qui non possit effici sensu infirmatum. Hic autem sensus intelligentius, non de dolore, qualis, in hac vita, in Christo fuit; quia gloriae celesti illius repugnaret, à qua omnis miseria, omnisque dolor abest, in summa beatitudine; sed de benigna voluntate illius, erga nos miseros: qua miseria nostra non delectatur, sed suam dicit, nobisque vult succurrere. Ratio autem quâ hanc negationem veram esse, Christumque misericordem demonstrat, deducta est à causa procreante, & conservante misericordia: ea autem est miseria nostræ, excepto peccato, experientia. De qua re similiter actum est, cap. 2. v. 18. Atque hinc, tanquam ex antecedente ratione, hortationem particularem, ad fidelem, & intrepidam invocationem, adjungit, cum ait: accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ &c: nam cum habcamus non solum Pontificem magnum, qui posit; sed etiam misericordem, qui velit nobis ferre supprias: ex eo sequitur, fideles debere accedere ad thronum gratiæ. Quibus verbis, invocationem in omnibus miseriis, accendi voce, denotari, perspicuum est. Sed objectum invocationis, hoc est, quis invocandus sit, atque hic designetur, diversa est doctrinæ interpretum sententia. Quidam enim Deum Patrem intelligunt, ut thronus gratiæ Patris significetur, typus arcæ legalis, adumbratus: quod Pater nobis sit, per filii sacrificium, reconciliatus; & per eum accessum habeamus ad Patrem. Quæ sententia pia est: sed tamen altera, loci circumstantiae magis videtur convenire, ac simplicior esse: nempe, ut thronus gratiæ Christi intelligamus; ut, per thronum, regnum illius in caelis (ut Apoc. 3. v. 21.) intelligamus: de quo actum cap. 1. vers. 8. 9. per gratiam vero misericordia illius, tanquam Pontificis misericordis, notetur. Verum quia in miseria nostrâ solemus esse impatiens moræ; ideo addit Apostolus, ad opportunum auxilium: ut ostendat, Christum quidem auxilium suum sapienter differre: nunquam autem prorsus auffere; sed opportuno tempore id præstare, v. 16. similes hortationes, ex eodem sacerdotii Christi argumento, & quasi fonte, deducuntur, Heb. 10. v. 19. 22. 23.

C O N S E C T A R I A .

I. Exiti humani causa non pendet ab Euangelio, aut à promissionis divinae inconstancia; sed hominum vitio: quo promissionem Dei negligunt. Ac propterea iniuste faciunt, qui culpam condemnationis in Deum, aut verbum illius, omnino, aut partim, rejiciunt.

II. Metus iræ Dei, acris est pietatis stimulus, & impietatis frenum: quapropter fideles ac prudentes verbi divini Praecones, auditores suos, non tantum promissionibus allicere; sed etiam propositis iræ Dei minis, carnem refrenare, & spiritum incitare ad officium decet, vers. 1.

III. Non sola verbi divini audientia, ad salutem sufficit; sed obedientia simul requiritur: ac propterea scipios fallunt perniciosissime Libertini illi, qui solâ voluntatis divinae notitiâ freti, securè sceleribus sese contaminant.

IV. Ut Euangelium nobis prosit ad salutem, fidei temperamento, ac conjunctione opus est, vers. 2.

V. Fide introitum in requiem vitæ aeternæ: ideoque patienter, quamvis persecutionem, ex fidei odio, ab infidelibus concitatam, & calamitates hujus vitæ omnes, fortiter perferre debemus.

VI. Infideles, iræ Dei, & condemnationi, obnoxii sunt: ideoquæ licet quiete mundanâ, ad tempus fruantur, ac beatitudini censeantur; reverâ tamen sunt miseri, quoniam quiete celesti sunt privati.

VII. Requies Dei alia est, quâ ipse quiescit ab operibus creationis: alia quam ipse donat fidelibus. Ideoque Sacra Scriptura secum non pugnat; quando uno in loco quietem Dei jam advenisse; alio in loco adventuram tandem asserit: Quemadmodum etiam non pugnat, quod Christus, Johann. 5. v. 7. dicit: Pater meus adhuc operatur & ego operor: & hoc in loco requievisse die septimo ab omnibus operibus suis; quia Christus loquitur de operibus conser-

conservationis mundi: Paulus de operibus creationis: quod vulgo interpretari solent de novis creaturarum speciebus. Quamvis si quis accuratiū rem consideret, non immeritò quārē posset, an illud satis consideratē dicatur; Quandoquidem Moses, quem reliqui sequuntur, hoc tantū afferit, Genes. 2. Deum quievisse septimo die, ab operibus illis creationis, quāz enumerarāt, & complexu verborum ipsius contenta sunt; non quod negat Deum ab eo tempore, quando ipsi visum est, ad pōnam aut prēmium, ullas alias creaturarum species, ex creatā mundi materiā, atque elementis, protulisse, vers. 3.

VIII. Non omnes, sed aliqui tantū servantur: quam obrem falsum est eorum dogma, qui quemque suā (quamvis tandem illa sit) fide, & religione servatum iri contendunt.

IX. Condemnatio inobedientiæ poena est: ideoque parendum est vocanti Deo, vers. 6.

X. Nomen Jesus & Josua idem sunt.

XI. Sabbatum Vet. Testam. quietis æternæ nobis typus est, vers. 9. 10.

XII. Quum mala majorum exempla, non imitanda; sed sedulò cavandas: sequitur eos in iustè facere, qui iis freti, audentiū sceleribus sese contaminant, eorumque prætextu se tacentur, vers. 11.

XIII. Quum Dei sermo sit vivus & efficax: ejus ira metuenda est.

XIV. Si Christus dijudicat cogitationes, & conceptiones cordis: sequitur falli eos, qui cogitationes malas, à cognitione, & judicio Christi liberas esse, sibi persuadent: contrā prudenter faciunt, qui non solum sanctitatem colunt, foris in corpore; sed etiam intus, in animo, vers. 12.

XV. Si omnia Christo aperta sunt: pernitiosè errant illi, qui scelerā sua latere posse, opinantur.

XVI. Quum nobis cum Christo propheta, sacerdote, rege negotium sit, eique tanquam judici ratio actionum reddenda sit: pietati seriò studendum.

XVII. Quum Christus cælos penetraverit: sequitur errare Pontificios, & Ubiquitistas, qui corpus Christi, etiam in terris esse, fingunt, vers. 14.

XVIII. Si Christus sit magnus Pontifex; & tamen, quia misericors est, ad thronum gratiæ illius accedendum cum fiduciâ: Sequitur errare turpi contumaciâ, & idolatriâ Pontificios; qui hanc Christi potentiam objectant, ac fideles à fiduciâ, & recta Christi invocatione, deterrent, & ad sanctos cœlites remittunt, v. 14. 15. 16.

C O L L A T I O Christicum Mose & Josua.

Quandoquidem Christus cum Mose, Hebr. 3. & cum Josua, cap. 4. velut typis suis, Christum quodammodo adumbrantibus, collatus, & utrique (tanquam omnibus numeris excellentior) prælatus est: non alienum, neque inutile, fore arbitramur, si paulò pleniorē eorum, hoc in loco, collationem, vice corollarii cuiusdam, ad Christi servatoris nostri gloriam, & fidei nostræ consolationem, proferamus. Comparabimus autem in hisce 5. capitibus, in nomine; natura; officiis; effectis; ac statu. Et ut à Mose ordinamus: nomen illius proprium, & Christi, utrumque, non casu; sed consilio inditum, personæ probè convenit. Mōs quidem humanitus נָשֵׁׂׂה inditum: נָשֵׁׂׂה enim extractum sonat, à verbo נָשַׁׂׂה quod extrahere significat: quod modo à filia Pharaonis, quod ipsum ex aquis extraxisset, nominatus est, ab adjuncto, sive accidente illo, Exod. 2. v. 10. Christi autem nomen proprium est Iesus, divinitus, per Angelum, inditum: quod servatorem notat; quia populum suum à peccatis servaturus esset, Matth. 1. v. 21. de quo postea pleniū.

Secundò, si naturam utriusque conferamus: Moses cum Israelitis, quibus præfuit, ejusdem fuit naturæ, & generis, ex Abrahamo. Ideoque verè frater Israelitarum dicitur, Act. 7. v. 25. Exod. 2. v. 11. sic Christus similiter ex Israele, Deuter. 18. v. 15. Act. 3. v. 22. & 7. v. 37. & ex Patribus secundum carnem, Roman. 9. v. 5. Semen

Abrahæ, Hebr. 2. v. 16. 17.

Tertiò, ad officia quod attinet: quemadmodum Moses in munus publicum, non sua sponte, ac temerè involavit; sed à Deo destinatus, & vocatus est, in populi Israelitici prophetam, & regem, Deuter. 33. v. 5. id est, rectorem ac principem, Exod. 3. v. 10. Act. 7. v. 35. ita & Iesus Christus, Hebr. 3. v. 1. 2. 5. 6. Sed magna tamen observanda est differentia, tam in prophetia, quam in regiminis modo. In prophetiâ quidem, quoniam Moses, licet Deus ipsum facie ad faciem (id est, familiariter) fit allocutus, Exod. 33. v. 21. Deuter. 34. v. 10. Numer. 12. v. 8. faciem tamen Dei non vidit, nec videre potuit: sed tantum, in apparitione quadam divinâ, majestatem illius adumbrante, tergum Dei, ibid. v. 23. ut etiam nec splendentem faciem Mosis Israelitæ ferre potuerint, nisi velatam, Exod. 34. v. 30. 34. & 2. Corinth. 3. v. 13. deinde legem cum terrore maximo, divinitus latam, Exod. 20. v. 18. Heb. 12. v. 18. 19. 20. 21. tandem, post X L. dierum jejuniū, Exod. 34. v. 28. tabulis duabus inscriptam, detulit. Christus vero, qui in sinu Patris est, Patrem plenissimè videt, cumque nobis revelavit clementissimè, Ioan. 1. vers. 18. Matth. 11. v. 27. Christique faciem, in Euangelio nobis apparentem, ac reluentem, contemplantes, non solum ferrimus, sed etiam gaudemus luce illius; eaque illustramur, & ad imaginem illius reformamur, non minus, quam Moses, Exod. 34. v. 33. ex Dei colloquio relaxit: quod beneficium, 2. Corinth. 3. v. 11. insigni oppositione Mosis, & Christi; Israelitarum, & Christianorum, declaratur. Et ut per Mosen, post X L. dierum jejuniū, Exod. 34. lex lata est: sic gratia, & veritas nobis collata, per Christum, Ioan. 1. v. 17. & post ipsius X L. dierum jejuniū, ab ipso annuntiata, Matth. 4. v. 2. 17. In regimine quoque non minus est discriminis: nam Christus, & Moses convenienter quidem generatim in regiminis subjecto, & jure, & fine: quod videlicet uterque Ecclesiæ Dei rector sit constitutus, ad eam liberandam, & conservandam, ductu, & judicio recto. Act. 7. 35. Christus tamen speciatim in hisce excellit: nam, si subditorum amplitudinem consideremus, Moses olim Israelitis tantum præfectus: Christus vero non iis tantum, sed omnibus, etiam totius orbis gentibus, Psal. 2. v. 8. & Matth. 28. v. 18. deinde & juris modo discrepant, quod Christus Ecclesiam regat, non tanquam alienam, & ut famulus tantum Dei, quemadmodum Moses, Heb. 3. 5. sed tanquam filius domum suam, Hebr. 3. v. 6. Deinde si finem regiminis Ecclesiæ, & liberationis modum attendamus: Moses præfectus fuit populo Israelitico; ut eum à corporali Ægyptiacâ servitute, & à gladio, ac potestate Pharaonis, liberaret, Act. 7. v. 35. & ex Ægypto versus terram promissam deduceret; & ad tempus definitum regeret, ac tueretur, Exod. 3. v. 9. 10. 11. Christus vero datus est Ecclesiæ redemptor, qui nos ex servitute spirituali, in mundo (ubi peregrini fuimus) & ex potestate Satanæ, peccati, ac mortis, eriperet, ac conservaret in æternum, Genes. 3. v. 15. Luc. 1. v. 71. 74. & 1. Joan. 3. v. 8. & Joan. 8. v. 36. Heb. 2. v. 14. 15. Præterea, ut ab officiis, ad effecta, transeamus: observanda primū, quæ propria sint ratione munera particularis; deinde quænam communia cum aliis. Ad prius quod attinet, sicut Moses Deo, ad Israelitas è servitute vindicandos, vocanti paruit: ita & Christus; sed virtute longè magis excellenti: siquidem Moses initio cunctatione, & inobedientia sua Deum irritavit, Exod. 3. v. 11. & 4. v. 11. & 13. v. 14. Christus vero inde ab ipso principio constanter, ac perpetuò, Patri fuit obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, Philipp. 2. 8. Hebr. 10. v. 7. 9. Deinde ut Moses accepto tandem munere fideliter in eo se gessit, Numer. 12. v. 7. ita & Christus, Hebr. 3. v. 2. nam Moses Israelitas ex Ægypto eduxit, & salvos per mare deduxit, submerso interim divinitus Pharaone, cum exercitu, Exod. 14. 21. 22. 28. 29. Ita & Christus, pro demandato sibi redemptionis munere, nos, à Diabolo, mundo, peccato, maledictione, & morte, vindicavit, Joan. 3. v. 16. Roman. 8. v. 1. Coloss. 1. 12. 13. 14. 1. Corinth. 1. v. 30. & ut nos sanguinis sui undâ servavit; ita adversarios nostros eā obruit, ac devicit, 1. Jean. 1.

9. Heb. 2. 14. Col. 2. 14. quemadmodum hoc mysterium nostræ redēptionis, typō conservationis Israēlitarum, per marū transēuntium, & submersionis Pharaonis, tanquam sacramento salutis per Christum extraordīnario, non minus quā baptismō nōst̄o fuit, adumbrat̄, 1. Cor. 10. v. 1. 2. Et ut Moses Israēlitas in deserto esurientes, ac sitiētes; cibō, manna, à Deo cælitus demissō, replevit, Exod. 16. & aqua, ex petra percussa profluente, potavit, Numer. 20. 1. 1. Ita & Christus, scipso, tanquam pane verè cœlesti, & sanguinis ac spiritus sui flumine, esurientes, ac sitiētes justiciam, satiat ad vitam æternam, Esa. 55. 1. Joan. 4. 14. & 6. 32. 33. & 7. 38. Apocal. 22. 2. 17. quemadmodum etiam hujus beneficii Christi, manna, & petra fuere typi, & extraordīnaria Israēlitis sacramenta, 1. Cor. 10. 3. 4. Deinde quemadmodum Moses Israēlitas, contra hostes Amalekitas, erecto bacilli sciri, & à Deo traditi, signo, intercedens precibus, Ex. 17. 9. 12. victoriā obtinuit: ita & Christus in crucē erexit, Joa. 12. 32. 33. obedientiē suę ad mortem; ac precum suarum intercessione apud patrem; & virtutis divinæ efficacia, nos Saranæ, mundi, carnis, victores efficit, Rom. 8. 34. 39. Adhac, ut Moses, suspenso æno serpente, Israēlitas, à serpentibus venenatis vulneratos, & in serpente illum infuentes, tanquam causa instrumentalis, ac remota, à mortis periculo exemit, Numer. 21. ita Christus, hoc typō adumbratus, Joan. 3. 14. scipsum suspendendum obtulit; omnesque, ipsum in cruce sublatum, & Euangelii prædicatione oblatum, Gal. 3. 1. vera fide contemplantes, à morte (quę nobis ab Adam̄ peccato, ut serpentis antiqui veneno imminebat) solus, ac perfecte redemit, tanquam vera, ac princeps salutis nostræ causa, Joan. 3. 14. 15. Hebr. 2. 14. & 5. 9. Præterea, ut Moses sermonis mutui inter Deum, & populum (à Dei aspectu, & colloquio sibi metuentē) mediator fuit, Exod. 19. 8. & 20. 19. Gal. 3. 19. Sic Christus quoq; mediator, non solum sermonis; sed etiā reconciliationis nostrę cum Deo; per quem nobis liber, & intrepidus accessus ad Patrem patefactus, 1. Tim. 2. 5. Ephes. 2. 18. Joh. 14. 6. Ex quibus omnibus apparet, in muneri peculiaris executione, egregiam esse utriusq; similitudinem; ita tamen, ut maxima disparitas observetur. Nam Moses interdum, in officiū executione, impegit; ac propterea promissæ terræ Cananæ ingressu, morte divinitus denunciata, exclusus est, Num. 20. 12. Deut. 32. 51. Christus verò nunquam peccavit, sed semper ea fecit, quę patri placita, Joan. 8. 29. Philpp. 2. 8.

Præterea (ut à propriis, officiū particularis, effectis, ad communia, fidei in Deum, pietatis, & justitię officia, accedamus) sicut Moses, fide, in adversis, constantiā, immunitate ab invidiā, Num. 10. 29. excellenti mansuetudine, Num. 12. 3. & amore, in populum ingratissimum, (adeo flagranti, ut pro salute ejus sèpius intercesserit; imo tandem sese voluerit morti, pro ea salute devovere, Exod. 32. 32.) reliquos mortales superavit; ita & Christus Mosi, virtutibus nonsolum similis fuit; sed etiā (tanquam peccati omnis expers, Heb. 4. 15. & 7. 26.) immenso intervallo antecellit, Mat. 11. 29. Luc. 23. v. 34. Gal. 3. 12. Rom. 5. 6. Joan. 15. 11. & 1. Pet. 1. 21. 1. Cor. 2. 11. 1. Deniq; quemadmodū Moses, jam grandis natu, renuit vocari filius filie Pharaonis; maluitq; simul malis affici cum populo Dei, quam temporalibus commodis peccati frui, majoris arbitratus diriūtias probrum Christi, quam Agyptiorum etiā sacerdos: intuebasur enim in præmis retributionem, Heb. 11. 24. 25. 26. ita Christus fidei nostræ dux, ac perfector, vice sibi gaudiū proposisti; pertulit crucem, ignominia contempsit, Heb. 12. 2. 3. & mortuus est justus, amore immenso, pro iustis, ut nos ad Deum adduceret, 1. Pet. 3. 18.

Porro, institutā jam collatione effectorum Christi, & Mosis, reliquum est, ut utriusq; statum, postremo loco, comparemus, cum humilem, tum gloriosum. Ad primum autē quod attinet: sicut Mosis exordia fuerunt tenuissima, ac de vita periclitatus est, inde à nativitate: partim quod Agypti Rex, Pharaon, cædem infantum masculorum Israēlitarū omnium, eoq; & Mosis, imperaslet, Exo. 1. 16; partim quod arcæ scirpeæ impositus, & in algâ rivi expositus fuit, Ex. 2. 13. ita & Christi ortus pauper, & abjectus fuit, Luc. 2. 7. ei que, recenter natō, mortem Rex Herodes intentavit, Mat. 2. v. 13. adeo ut hac ratione patriam exilio permutarit, ac fuga in Agyptum, ei fuerit consulendum, Mat. 2. 14. deinde

de, si ab infantiā, ad statem adultiorem, ascendamus: multa Moses perpessus est, cùm à popularibus suis ingratis ac contumacibus; tum à Pharaone, & aliis hostibus: sic etiam Christus à Judæis suis popularibus, & Herode rege, ac Pilato præside, multa pertulit. Nā ut Moses, fratres suos Israēlitas, invisens: & futurę liberationis præludium, ac specimen edens, initio neglectus fuit ab iis; imo cum injuria repulsus, Exo. 2. 24. Act. 7. 25. 27. Ita & Christus, ad suos servandos & tanquam oriens ex alto invisurus, Luc. 1. 28. venit; sed à suis neglectus est, Mar. 2. 3. Luc. 2. 7. & Ioa. 3. 19. 20. Deinde ut Pharaon audita Mosis in vindicandis Israēlitis, fortitudine, eum quæsivit, ut interficeret; unde Moses fugā in terrā Midianitarum, coactus fuit sibi consulere, Ex. 2. 15. Similiter etiam Christum Herodes Rex occidere voluit, Luc. 13. v. 31. Cujus etiam feritatem declinavit Christus, Mat. 14. 13. Adhac, quemadmodū Mosis legationi Pharaon, prioris Pharaonis successor, cum suis, parere recusavit, imo cōgravius populum Israēlitum oppreslit, Ex. 5. 2. 8. 9. Sic etiam Christi doctrina irritatus Satanás, & instrumenta illius sacerdotum principes, graviori jugo Ecclesiā onerarunt, Joa. 9. 22. Et ut Mosis miraculis Jannes & Jambres Magi, restiterūt, Ex. 7. 11. & Targū Jonathanis ibidē. & 2. Tim. 3. 8. ita & Pharisēi Christi veritati et oraculis, per suas blasphemias, Mat. 12. 24. et pseudo-prophetę suis mendaciū, ac præstigiis, 2. Tim. 3. 8. 2. Thes. 2. 9. Mat. 24. 24. sese opposuerunt. Utq; Moses, postquam ex Agypto Israēlitas eduxisset, furor Pharaonis, et Agyptiorum expertus est, adeo ut parum ab exitio absfuerit, Exod. 14. 3. 9. 10. Ita Christus, postquam populum suum, ex mundo, et potestate Satanæ, eripuisset, doctrina et spiritu suo; mundi et Satanæ odio, ac persecutioni cum discipulis suis fuit expositus, Joa. 15. 18. 19. 20. Ac quemadmodum Core, Dathan. et Abiram vocationi atq; authoritati Mosis contradixerunt, ac seditione restiterunt, Num. 16. 1. ita et sacerdotes, ac seniores Judæorum, Christi vocationi, et authoritati repugnarunt, Mat. 21. 23. adeo ut Christus, à peccatoribus maximam pertulerit contradictionem, Heb. 12. 3. deinde ut Moses populum Israēlitum, (quem tot, ac tantis affecerat beneficiis) sensit longè ingratissimum, adeo ut adversus ipsum sèpius murmurarent, et rebellarent; imo nonnunquam innocentē, ac beneficium lapidare voluerint, Num. 14. 4. 9. 10. Similiter etiam Christus, suos auditores inconstantes, et ingratis, ac blasphemos, expertus est, Joa. 6. 60. et 66. Mat. 12. 24. et ab iis sèpius, nē lapidaretur, se subducere coactus est, Ioa. 8. 59. et 10. 3. 1. imo tandem, ab iisdem, proditus, Mat. 26. 14. et ad crucem, servator orbis innocentissimus, ac clementissimus, postulatus ac raptus est indignissimè, Luc. 23. 21. 23. Quocirca hinc apparet, maximam esse Christi, et Mosis in humili statu similitudinem. Qualis etiam, quodammodo, in statu glorioſo elucet. Ut enim Moses, postquam persecutionem, & exilium pertulit à Pharaone, tādem eo mortuo, Ex. 2. 20. 21. ab exilio remissus est, Dei iussu, in patriam: sic et Christus, hoste ipsius capitali Herode mortuo, Dei, per Angelum, monitu, reversus est in terram Israēlis, Mat. 2. 20. Deinde ut Moses ab humili, & spreta (maximè apud Agyptios) pastoris conditione; ad liberandum, à lupis Agyptis, Dei gregem, & ad eum regendum, ac pascendum promotus, ac missus fuit, Exod. 2. ita & Christus, à contempta fabrili arte, Marc. 6. 3. evectus fuit, ad extruendum vivum Dei viventis templum, Mat. 16. 18. Heb. 3. 6. Et ut Moses, à secundo Pharaone, & Magis rebellibus, & à subditis, atque hostibus, etiam impetitus, tandem eos Dei virtute, subegit; ut coacti fuerint Dei, in illo, potentem manum agnoscere, ac videre se frustra Mosis obſistere, Exo. 8. 19. & 9. 1. 2. 7. & 12. 30. 31. et 14. 2. 5. ita Christus, Satanam, et sacerdotes, Judam, Pilatum, et milites, ac forum judiciarium superavit; ac partē eorum coēgit agnoscere, ipsū esse innocentem, Joa. 18. 38. & Dei filium, Mat. 27. 54. Luc. 23. 47. 48. ac frustra contra stimulū illius calcitrari, Mat. 28. 12. 13. Atq; haec tenus Mosen, & Christum, inter se, comparavimus. Sequitur deinde

C O L L A T I O Christi & Iosuæ.

In qua collatione, considerabimus etiam *nomina; officia; effecta; & statum*: in quibus singulis, elegans elucebit si militudo.

Nam ad nomen proprium quod attinet, tam forma il-

G g

ius,

lius; & origine; quam communis significatio conveniunt. Etenim cum Iosua initio vocaretur Hoseas sive יהוּעָה servator: postea appellatus est, non temere, sed à Mose, Dei spiritu instruто יהוּעָה Iehoschua, Num. 13. v. 17. aucta voce in principio illius: unde per syncopen deducita est vox יהוּעָה Iehoschua. Nam ut filius Iehotsadaci, sacerdos summus, ac Christi typus, vocatus est Iehoschua, Hag. 2. 5. & contracte dicitur יהוּעָה Iehoschua. Esdr. 2. 2. Eadem ratione Iehosua, filius Nun, nominatur contracte Iesuah filius Nun, Nehem. 8. 18. Atque hinc factum est, ut Græci LXX. Interpretes, Num. 13. v. 17. pro Iehoschua (relecta, propter asperitatem, postremo litera, & addito Sigma, ad Græci sermonis morem) posuerint Jesus: ut etiam in libro Iosua idem observarunt, cap. 2. 1. & reliquis. Quos imitatus est etiam Lucas, Act. 7. 45. & Paulus Heb. 4. 8. Sic etiam servator noster, virginis Mariæ filius, appellatus est Jesus, Matth. 1. 21. Nam quod Andreas Osiand. acriter contendit, in Harm. Euangelicæ annotationibus, lib. 1. c. 6. non esse idem, re ipsa, cum Iehosua; sed scriendum esse יהוּעָה Iehosu, & contracte יהוּעָה Jesu; ac si hoc modo nomen Jehovah integrum contineretur, quod per se ineffabile, inferta litera יה fiat effabile: illud, inquam, ex iis, quæ modo adduximus scripturæ locis, & doctiorum communi consensu adverso, confutatur: & pluribus à doctissimo viro Angelo Caninio, in tractatu de locis aliquot Nov. Test. & in fine Grammaticæ Talmudicæ, refellitur. Deinde ad originem vocis quod attinet: quemadmodum Iosua, à Mose, sic vocatur, Numer. 13. 16. ita Christus: vocatus est Jesus, non temere, sed Dei consilio, ac iusti, per Angelum, Matt. 1. quia in re, ut quidam volunt, observanda est insignis Iudeorum improbitas, & impietas; qui, casu, id nomen, non per Angelum, Christo obtigisse, asserunt: & quia non credunt eum esse servatorem; idecirco nolunt ipsum vocare Ieschiuay; sed tollunt יה, & pronuntiant Iesu: quemadmodum Elias testatur in Thisbi, in voce Iesu. Quo etiam in loco, ingenuè, alteram causam ostendit; cur à nobis Iesu vocetur, & partim etiam à Iudeis. Est (inquit) dicendum, quod littera יה sit difficilis prolatu gentibus: ob id non proferunt, in lingua sua, יהוּעָה Iehoschua יה; sed Iesu, aut Jesus. Quemadmodum etiam scribit R. Aben Ez. à nomine unquam, bona posse proferri יה & יה litteras, qui prolationem eorum non didicerit à pueris. Hinc est, quod & Iudei pronuntiant Iesu, absque יה. Hæc ille.

Ceterum, si vocis significationem spectemus, in ea communiter eruditii consentiunt, Iehoschua, & contracte Iesu, servatorem denotare, si sensum spectemus: quemadmodum etiam Etymologia ratio indicat, Matth. 1. 22. sed quidam nihil amplius; sed idem omnino significare vocem Iosua, quod Hosea, i.e. servatorem, existimant: ut hoc modo litera (iod) pertineat tantum ad derivationem vocis, ex futuro conjugatiogis hiphil: quemadmodum multa alia nomina propria similiter derivantur: ut Isaac, Iacob, Iehuda, & similia. Quam sententiam, ut temere rejicere nolim; ita (salvo meliori judicio) non immerito dubitari possit: an sit satis firma sententia. Nam si nulla est in significatione vocum, Hosea, & Iehoschua, discriminis; quorum opus fuit mutatione prioris, & consignatione nominis novi, tam expressa? Alii igitur, non pauci, existimant aliter: nimirum, quemadmodum mutato nomine Abram (ex אַבְרָם quod Patrem excelsum significat) in Abraham, ex אֶבְרָם, & בָּנָן quod patrem magna multitudinis, seu multarum gentium, denotat: Et Sarai, quod dominam meam notat, in Sara, id est, dominam, commutatione nominis, significatio mutata est: ita est: ita in voce Iosua, non temere, sed Dei Spiritu, per Mosen, accidisse: ut pro voce Hosea, Iehoschua diceretur: eoque significationem particularem habere, nimirum quod Hosea servatorem significet; Iehosua vero salutem Dei, aut, (ut loquuntur) salvationem Dei: ut hac ratione vox non simpliciter derivata sit, sed composita: ut etiam Christus dicitur, salus Dei, Luc. 2. 30. & 3. 6. quemadmodum Esa. 49. de Christo dicitur, constitutus te in lucem gentium, ut sis salus mea, &c. Quidam vero interpretantur, non Dei salutem, sed Deum salutem: quemadmodum Christus similiter appellatur, Ie-

bora justitia nostra, Ierem. 23. 6. Quod LXX. Interpretes reddunt, Iosedek, contracte pro Iehova Tzedek, Ierem. 23. 6. Diebus, inquit, ejus servabitur Iehuda, & Israel habitabit secundum, atque hoc nomen ejus est, quo vocabis eum, Iehova justitia nostra. Verum de hac re actum est amplius, ad Mat. c. 1. Atque hæc de primâ Iosue & Christi, convenientia, nimirum Nominis.

Altera est Officii, cum ratione objecti: tum ratione finis. Nam si objectum species: ut Iosua constitutus est, & quidem à Deo, Israëlitarum doctor, ac ductor, Numer. 27. 18. Deuter. 31. 3. & 34. 9. ita & Christus Israëlitis, immo toti mundo, à Patre, præfetus est: quemadmodum, in collatione cum Mose, apparuit. Si vero fines spectemus; quemadmodum Iosua præfetus est populo: ut eum, trajecto Iordanie, in terram promissam duderet, & prostratis hostibus, certam hereditatem, & quietas in terris sedes, attribueret, Ios. 1. Ita & Christus Ecclesias præfetus est; ut eam ex hujus mundi solididine, & erroribus, trajectis hujus vita, & mortis periculis, in Cananæam cœlestem, superatis hostibus, Satana, peccato, mundo, morte, inferno, ad hereditatem, ac quietem vitæ æternæ, traduceret, Ios. 14. 3. 4. et 3. 16. 2. Cor. 15. 54. 57. Heb. 1. 3.

Tertia similitudo in offici executione, & effectis consistit. Nam primum ut Iosua, in demandato munere obediens, fidelis Deo fuit, Ios. 11. 15. Sic etiam cœlestis noster Iosua, Jesus Christus: ut illud, in collatione, cum fidelitate Mosis, supra ostensum est. Deinde, ut Iosua Israëlitas, non contumaces illos in Deum: sed reliquos, in terram promissam deduxit: similiter & Christus, non contumacibus, adversus Euangeliū patefactum: sed verâ fide obedientibus, cœlum aperuit, Hebr. 4. 1. 2. & Ios. 3. 16. & 36. præterea, quemadmodum aquæ Iordanis, ministerio Iosue, & sacerdotum, arcum Dei tenentium, divisæ constiterunt: & sine noxa, populo transitum in Cananæam, patefecerunt, Ios. 3. ita & Christi, Iosua nostri spiritualis, & sacerdotis summi, immo arcæ, & propitiatorii Nov. Testam. consilio, & solius mortis illius, mortem superantis, beneficio, à mortis aquis non absorbemur: sed, per eas, transimus innoxii, ad Cananæam cœlestem, freti perpetua Christi præsentia, & potentia salutari, Rom. 8. 1. & 10. 11. 1. Cor. 15. 57. Hebr. 2. 14. 15. Adhæc, ut Iosua hostes, qui Israëlitas, à possessione Cananææ, excludebant, devicit: ita & Christus, spirituales salutis nostræ adversarios, superavit. Nam ut Iosua, Dei instinctu, civitatis Ierechuntis moenia, circuione septimâ, ad habitâ arcæ gestatione; & buccinarum, à sacerdotibus deletis, inflatarum clangore, evertit, ac vastavit, Ios. 6. Sic & Christus, per se, circumeundo in his terris, Satanæ regnum, prædicationis Euangeliū clangore, destruxit, & per suos ministros, partim Apostolos, Luc. 10. 18. partim Apostolorum successores, sua potentia divina, civitatem, & Synagogam Satanæ, & Babylonem spiritualem, disjecit, Apocal. 14. 8. & 18. 2. Et ut Iosua reges Chananæos crucifixit, & pedibus suis, ac suorum subjecit, ac conculcavit, Ios. 8. 29. & 10. 24. 25. Similiter Christus Satanæ caput conculcavit, Genes. 3. 15. & adversarias potestates abolevit, Hebr. 2. 14. easq; expoliatas traduxit palam, triumphat illis per crucem, Coloss. 2. 14. & Satanam conculcat sub pedibus fidelium, Rom. 16. 20. ac perfectissime tandem Satanam, mundum, mortem, suos & nostros hostes conculcabit, ac perdet ultimo die, 1. Cor. 24. 25. 26. Apocal. 20. 14. Deinde quemadmodum Iosua, devicto rege Hai, insculpsit exemplum legis Mosis, seu Decalogi aliis lapidibus, Ios. 8. 32. Ita noster Iosua, qui non venit ut dissolveret legem, sed ut eam implaret, Matth. 5. 17. Legem, & Euangeliū aliis tabulis, quam Moses, & Iosua, nimis non lapideis, ac duris: sed carneis, i.e. molibus cordibus nostris, per Spiritum Sanctum emollitis, per eundem inscripsit, & adhuc inscritibit indies, Hebr. 8. v. 10. Præterea, ut Iosua Israëlitis quietem temporalē, in terris, à molestiis, cum peregrinationis, in deserto: tum belli, adversus hostes, attulit, Ios. 11. 23. ita & Christus nobis veram, & perpetuam quietem, post hujus vitæ labores, & peregrinationem in his terris, & post adversarios nostros devictos, preparavit in cælis, Hebr. 4. vers. 10. 11. 2. Thessal. 1. vers. 7. & Apocal. 14. vers. 13. Denæ-

Denique ut Josua, partà jam quiete Israëlitis, certas sedes, & hæreditatem in promissa terra, secundum Dei mandatum, distribuit, Ios. 11. v. 23. & 13. 1. Similiter & Christus nobis fidelibus paravit locum in cælo, (in quo habitations multæ sunt, Ioan. 14. v. 2. 3.) & hæreditatem, quæ nec perire potest, nec marcescere, nobis, in cælo, servat, 1. Petr. 1. 4. ac tandem perfectè distribuet, ultimo dic, Matth. 25. 34. Ex quibus omnibus luculenter perspicitur, in offici executione, & effectis, Christum, & Iosuam convenire egregiæ.

Quemadmodum etiam similis convenientia est in statu utriusque, tani ratione initii; quam finis. Ut enim initio humilis fuit conditio Iosuæ; utpote qui fuit Mosis minister: ita & Christus, cum esset omnium Dominus, & æqualis cum Patre Deus, exinanivit sese: non abjecta forma Dei, seu natura sua divina; sed assumta forma servi, Philip. 2. 6. id est, humana natura paupere, ac subjecta: & cum esset dives, ultro, propter nos, eo modo pauper factus est, ut nos distaret, 2. Cor. 8. 9. nec venit ut ipsi ministraretur, sed ut ministret, &c. Marc. 10. 45. Deinde sicut Iosua, postquam explorata jam terra Canaanæa, incredulos Israëlitas, ad fidem in Deum, & spem, de promissa terrâ obtainenda, stimulasset; ab iis, non solùm ingratitudinè turpi rejectus; sed etiam lapidibus cum Mose, & Calebo, à populo fuisse obrutus; nisi Deus clementer, & potenter eum conservasset, Num. 14. 7. 10. Eodem modo & noster Iosua Jesus Christus cum descendisset è cælo in terram, ut nos in cælum deduceret, & ad fidem in Deum; & ad capessendam viam ad regnum cælorum, & vitam æternam, promissione Euangelii, benignè ac constanter invitaret, ac stimularet; à suis ignominiosè contemtus est, tanquam falsus doctor & demoniacus, Ioan. 10. 20. Imò sepius, crudelitate summa, ab iis impeditus est; & nisi avertisset, sapientia & potentia sua, lapidibus tandem fuisse enecatus, Ioan. 10. 31. ut antea, in comparatione cum Mose, ostendimus. Deinde sicut Iosua, ab humili conditione suâ, evectus est à Deo, in prophetam, ac ducem Israëlitarum, Jof. 1. vers. 1. Ita & Christus à privata, & humili vita, ac sorte, ad propheticum, & regium munus obeundum, secretus, & unctus est, Matth. 3. 16. 17. Et ut Iosuæ vocatio, variis miraculis, in terra, & in cælo, fuit confirmata: sic & Christi. Nam ad prius quod attinet: Iosuæ vocatio probata est in terra, diviso ac consistente Jordane, Jof. 4. 7. 14. & ruina murorum Jerechuntis, Jof. 6. In cælo vero quod Deus, ingentibus lapidibus grandinis dejectis, hosties Cananæos, cælitus trucidavit; & quod, ad Iosuæ jussum, Sol, & Luna, in medio suo cursu, substiterint, Ios. 10. 12. 13. Ita longè splendiðius Iosuæ Nov. Testam. id est, Iesu Christi vocatio stabilita est miraculis clavis, cum ante muneris administracionem; tum post eandem suscepit. Qualia fuerunt, ante baptismum, stella nova, nativitatis Christi index, & muneris regii, Matth. 2. in baptismo vero vox Dei Patris de Christo filio suo testantis, cælitus; & spiritus super ipsum descendens, ac insidens, ac conspectus Mat. 3. post baptismum præterea variis miraculis eadem confirmata: qualia sunt morborum omnium sanatio, Matth. 4. 23. 24. & mortuorum suscitatio, Matth. 11. 5. & 9. 25. Luç. 7. 14. Joan. 11. 43. 44. ambulatio super mare, Johan. 6. 18. 19. 21. Matth. 14. 26. & ventorum sedatio, Matth. 8. vers. 26. & 14. 30. 32. Ad hæc, in morte ipsâ, Solis obscuratio, & terræ motus, Matth. 27. 51. Denique, quæ secuta est Christi resurrectionem, visibilis ascensio in cælum, Act. 1. & Spiritus Sancti è cælis missio, Actor. 2. operaque miraculosa plurima, per Apostolos, aliosque Apostolicos viros, edita, Marc. 15. 26. Deinde quemadmodum Iosua, à multis, & potentibus hostibus fuit oppugnatus; sed tamen iis virtute Dei superior fuit: & tandem, in terra promissa, solita quiete potitus est, Ios. 11. 23. similiter et Christus hostes habuit, et habet plurimos; sed, iis omnibus superatis, per ignominiam, penetravit in gloriam, et quietem: ac gloriösè sedet ad dextram Dei in cælis, Hebr. 1. 3: Atque hæc de collatione Iosuæ, et Christi.

Caput Quintum.

Superiori cap. tractatio de officio Christi propheticō, & regio absoluta est: & argumento, à sacerdotii Christi descriptione confirmata: qua via, Apostolus, transitione eleganti, ad explicationem Pontificatus Christi, accessit: ac propositionem hujus doctrinæ, breviter & summam complexus est. Porro, hoc cap. & seqq. quinque, illius expositionem, & confirmationem addicit. Cuius scopus est, ut Christo justus honor tribuatur: & injustus, sacerdotio Vet. Testam. à Judæis, attributus, detrahatur. Deinde ut, agnità sacerdotii Christi potentia, & æternitate; & sacerdotii Levitici impotentia, atque abrogatione, verâ fide, in solo Christo, acquiescamus. Ac propterea non simpliciter, sed comparatè (quemadmodum etiam in propheticō & regio munere, cap. 3. & 4. factum est) Pontificatus Christi præstantiam proponit. Etenim cum antea statuisset, Christum esse summum sacerdotem nostrum, & quidem aptum, ac propensum ad misericordiam: deinde non simpliciter summum sacerdotem; sed *τὸν ἐγένετον* Magnum; utpote qui cælos penetrarit, ac sit Dei filius: ideoque omnipotens, & æternus Pontifex, ac servator, omnibus sacerdotibus Leviticis major. Iam progressitur ad illustrationem, & confirmationem illius, instituta comparatione mixta, cum Pontifice Levitico: cum enim Apostolus Christum confert, ac præfert. Ac propterea mixtam appello; quia in quibusdam similem; in aliis vero disparem, ac majorem esse Sacerdotibus Leviticis, ostendit. Ac similitudo quidem describitur, cùm in persona, nempe convenientia in natura humana, & misericordiæ affectu, miseriæque sensu; tum in personæ officio, ac pontificatu, ratione causæ efficientis Dei, & finis reconciliationis hominum cum Deo: Disparitas vero, diverso respectu, ac modo: primùm in persona; deinde in officio, elucet. In persona quidem, cum ex parte secundum naturam diversam; quod illi homines tantum fuerint: Christus vero etiam filius Dei unigenitus: tum secundum ejusdem naturæ humanæ dissimilitudinem, in qualitate; quod sacerdotes peccatores, ac rei fuerint, per se; coram Deo: Christus vero peccati expers. In officio vero primum ratione finis: quod Christus scilicet non pro suis peccatis obtulerit: deinde ratione objectæ materiæ: quod non bruta animantia, sed seipsum, pro nobis dederit; denique ratione efficaciæ: quod Christus sit virtus nostræ author, cùm reliqui Pontifices tantum fuerint ministri. Ceterum, comparationis hujus universæ, partes, sunt duæ: propositio, & redditio. Quarum illa, conjunctim, pontificem Leviticum describit, & quasi vivis coloribus depingit, quatuor membris: quorum singula aliquam cum Christo convenientiam nobis exhibent. Earum autem prima est, ejusdem naturæ humanæ, cum populo & Christo. De qua re, ait Apostolus: *ommem pontificem ex hominibus assumtum esse*, id est, verum, cum reliquis populi hominibus, hominem. Altera est in eodem pontificatus fine, remoto & propinquuo. Remotus generatim ponitur, cum dicitur: *constitui pro hominibus* (id est, ad utilitatem hominum) *in ius*, quæ apud Deum, scilicet peragenda: propinquus vero finis descriptio speciatim exponitur; propinquus enim statuitur, *oblatio* partim donariorum; partim victimarum. Remotus declaratur, cum adjungitur: *pro peccatis*, nimis hominum, & ipsius, ut postea docetur: id est, ad expianda peccata, Deumque placandum, vers. 1. de qua re Levit. 9. 7. & cap. 16. Tertia convenientia est, in adjuncta misericordia, erga populum; & causa illius, miseriæ experientia. Misericordia quidem, *quod vicem possit miserari ignorantium, & (ovium instar) aberrantium*, 1. Pet. 1. 25. id est, populi peccantis. Nam pro peccatis, cùm ex imprudentia; tum voluntariè factis, sacrificia, in Vet. Testam. offerebantur, Dei jussu, Levit. 4. & 5. 6. Miseriæ vero experientiam indicat, per Metaph. ad amplificationem accommodatā. Non enim ait simpliciter; cùm & ipse sit infirmus: *sed circumdatus infirmitate*, i.e. plurimis infirmitatibus obnoxius. Ea autem infirmitas est duplex, pœnae et culpa.

v. 2. Quemadmodum exponit, & illustrat ab effecto: quod propter eam, sicut pro populo; ita pro se quoque, offerre debeat victimam, pro peccatis, vers. 3. Quarta convenientia est in pontificatus causa efficiente, nimirum Deo: quæ, posita contrarii remotione, initio illustratur, & exemplo simili Aaronis declaratur amplius, v. 4. De qua re Exod. 28. Num. 16. 9. & 2. 26. 28. Atque hoc modo prior comparationis pars, nempe protasis, seu propositio, absolvitur.

Cui respondet altera pars, nempe *πόδης* redditio: & quidem *υπὲρ πόδης*, convenienter naturæ rei. Primum enim, Pontificatus Christi eundem authorem esse Deum, asserit similiter, per aphæresin, & per thesin: docet enim Christum non arrogasse sibi temerè pontificatum; sed collatum ipsi à Patre. Idque, duobus Scripturæ testimoniis, comprobat Apostolus: ne quem fortasse commoveat, quod Christus non sit ortus ex tribu sacerdotali Levi; sed ex Juda. Prius testimonium est ex Psal. 2. nempe, cum ait: *sed is qui dixit ei, filius meus es tu, ego bōdie genui te.* Quæ verba, quoniam de æterna filii generatione agunt, prima fronte, videri possint à re proposita aliena esse; sed tamen rectè convenientia: partim ratione consequentia; partim ratione adjunctarum circumstantiarum. Consequentia quidem ratione: quoniam si filius virginis Mariæ, à Deo Patre vocatur filius, quem genuit: sequitur eum quoque à Patre constitutum pontificem: Nam solus, & certò Immanuel ac *Θεὸς πατέρας* Pontifex Nov. Test. per prophetas promissus est, qui populum suum à peccatis, sacrificio suo, servaret, Matth. 1. 21. Atqui Christus ita à Deo Patre vocatur. Ergo &c. Ratione vero circumstantiarum adjunctarum, rectissimè quoque quadrat hic locus. Primò, quia additur, in eodem Psalmo, *postula à me*: quo munus sacerdotale, ex proprio effectu, intercessione, pro gentium conversione, & fide in ipsum, (de qua re Ioan. 17. 20.) indicatur; tum quia additur: *dabo tibi gentes hereditatem tuam*: quod ut efficacia Prophetæ, & regni conficitur; ita & merito sacerdotii comparatum est, cum nos redemit; & morte sua, gentes, & Judæos, in unum Ecclesiæ corpus, conflavit, Esa. 53. 10. Rom. 14. 9. 2. Cor. 5. 15. 1. Petr. 1. 19. Ephes. 2. v. 14. 15. 16. Unde apparet, hoc primo testimonio ex Psal. 2. producto, rectè confirmari divinam Pontificatus Christi autoritatem, & originem v. 5. Alterum testimonium est de promtum ex Psal. 110. (quem de Christo agere, non minus, quam secundum, liquet, ex iis, quæ cap. 1. vers. 13. dicta sunt) *Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedek.* Qua sententiâ Christo, à Patre, tribuitur sacerdotium: quo generatum similis Pontificibus Leviticis statuitur. Idque illustratur adjuncta æternitate, & perfectione, videlicet quod sacerdos sit in æternum, secundum ordinem Melchisedek. Qua ratione Christus pontificibus Leviticis præfertur; quod videlicet illorum sacerdotium morte fuerit finitum; ideoque successores habuerit: & quod illi ex tribu Levi, & secundum ordinem Aaronis; qui ordo à regno fuit secretus: Christus vero sit sacerdos æternus, seu in æternum, successore carens; ex tribu regia sacerdos, Melchisedec instar. Quod argumentum, quoniam pluribus, & distinctius, exponitur ab Apostolo cap. 7: idcirco, in eum locum, explicationem illius pleniorum differemus. Hæc de vers. 6. & prima comparationis convenientia, in pontificatus origine, & causa efficiente. Altera vero est in convenientia naturæ humanæ, cum Leviticis sacerdotibus, & subjecto populo. Quam indicat, cum *carnis* illius meminit. Hac enim voce, & veritatem humanæ naturæ illius, qua nobis *ἀνθρώπος* est, Hebr. 2. vers. 14. & simul adjunctam illius infirmitatem temporariam intelligit: ut etiam ea vox accipitur 1. Corinth. 15. vers. 50. Quæ infirmitas, quoniam per glorificationem sublata est, manente natura integra, idcirco distinctè ait: *in diebus carnis sue*, id est, cum carne infirmâ mortali ac corruptibili, in his terris, adhuc esset prædictus. Ut autem Christus, hac in re, pontificibus Leviticis similis est: ita præstantia illius indicatur, mentione alterius naturæ: quod non solum sit filius hominis, nobisque *ἀνθρώπος*, secundum humanam naturam; sed

etiam filius Dei, *ἰησοῦς*, id est, *alterius naturæ*, ratione naturæ divinæ. Tertia porrò convenientia est in miseris experientia; & illinc quoque profluente misericordia. Quarum illam describit amplificatione ex effectis tribus. Nam Christo tribuit precationem, & quidem supplicem: quemadmodum generali *precationis* voci, specialem *supplicationis* subjicit: ejusque comites duos, videlicet *clamorem validum, & lacrymas*. Quibus per pessimum, & dolorum Christi veritatem, & vehementiam, declarat. Quæ tria, ex Euangelistarum historia, satis facili ratione, colligi possunt. Nam supplicatio Christi, ex intimo cordis dolore profecta, duplex enarratur. Una in horto, cum dixit: *Pater, si fieri potest, tollatur à me calix iste.* Quam precationem supplicem non solum proposuit semel; sed etiam majori contentione (eoque, ut videtur, non sine clamore) ter repetiit, Luc. 22. v. 42. 44. Matth. 26. v. 39. Marc. 14. 36. Altera in cruce, cum clamore valido conjuncta: *Deus mihi, Deus mihi, ut quid dereliquisti me?* Matth. 27. 46. Marc. 15. 34. Lachrymarum quidem Euangelistæ non expressè meminerunt; sed tamen in neutra supplicatione defuisse, ex circumstantiis colligi potest. Nam si tanta vociferatio, in cruce, Christo expressa est, doloris ingentis sensu; multò magis lachrymæ, dolori graviori familiares: Et si guttae sanguinis, præ angoris vehementiæ, ex corpore Christi, in horto, defluxerunt, Luc. 22. 44. quanto magis lachrymæ, ex oculis proruperunt. Præsertim, cum Apostolum, ex Sp. S. instinctu, & directione, scribentem, in hac Epistola, hoc cap. interpretem habeamus. Cæterum supplicatio Christi illustratur objecto; subjecto; & adjuncto. Objectum ostendit, apud quem supplicationem obtulerit, nempe apud patrem: quem à potentia servandi à morte, describit, periphrasi minimè otiosâ. Quoniam eo modo precationis materiam, seu subjectum simul indicat; quod Christus orarit, ut servaretur à morte, id est, ne morde, à Deo desertus, contineretur: ut ex antecedentibus supplicationum formulis apparat. Nam cum Christus ait: *non mea, sed tua voluntas fiat*: & voluntas patris, verbo revelata, ea fuerit, ut (quemadmodum Christus prædixerat, Matth. 16. 21. & 20. 19.) mortis poculum ebiberet, ac tertio die resurgeret: sequitur indicari, eum etiam pro resurrectione sua precatum: id quod à Chrysost. & Theod. non satis rectè negatur. Deinde idem elucet ex precatione illa, *Deus mihi, Deus mihi, ut quid dereliquisti me?* Quia oratione non solum conqueritur, Psal. 22. 2: Sed etiam liberationem ab ira Dei, & morte petit: v. 21. 22. Quemadmodum etiam Psal. 69. 15. ad 20. Cæterum consequens adjunctum sive eventus, quem, ad consolationem fidelium, adjungit Apostolus, est precum exaudito: de qua Psal. 22. v. 22. 25. Ioan. 11. 42. & 12. 27. 28. Nam liberationem, primùm à doloribus inferni, per mortem: deinde à morte, per resurrectionem consecutus est; sicut historia Euanglica attestatur; & Petrus Actor. 2. v. 24. ex Psal. 16. comprobatur. Quod vero additur *καὶ εὐλαβεῖς*, variè exponitur, ob vocum significationem diversam: *καὶ* enim, inter alia, non solum notat *ex* (quemadmodum notum est) sed etiam *propter*: ut videre est Matth. 13. 44. 28. 4. & Luc. 22. 45. deinde *εὐλαβεῖς reverentiam*, seu *religiosum honorem, pietatem, cautionem*, aut *metum*, notat. Hinc primùm, quidam vertunt, *pro reverentia*, id est, propter reverentiam; id quod bifarium exponunt. Nonnulli enim illud, de reverentia patris erga filium interpretantur; quod videlicet in ea reverentia, & honore filium habuerit, ut eum exaudiatur. Verum quoniam reverentia, de honore potius erga superiore, dicitur, & constructio hoc sensu futura hic esset durior; idcirco alii, eo rejecto, de reverentiâ quidem; sed filii erga patrem, ac pietate ejus, accipiunt: quod Christus exauditus sit à Patre, propter pietatem suam, Ioan. 9. vers. 31. hoc est, quia illi, in omnibus, obediens fuit, usque ad mortem, tanquam filius dilectus. Idque spectavit vulg. interp. quando vertit: *pro reverentia*. Et ne quis de patre intelligeret, addidisse videtur, interpretationis loco, vocem *sua*. Quam expositionem non pauci sequuntur, quod piam habeat sententiam, nec (ut modò ostendimus) verborum significationi repugnat.

repugnantem. Alia tamen aliis, egregiis Theologis, magis placet interpretatio: ut nimirum vertamus ex metu, quod referatur, non ad desperationem salutis (quemadmodum contumeliosè, & indigna calumnia, Ubiquitarii objecunt) sed tantum ad terrorem Christi, quo in horto, & in cruce pressus fuerit; quem multis describunt Euangelistæ, Matth. 26. v. 37. 38. Luc. 22. 43. 44. 45. De qua re, quoniam Clariss. Beza, prolixè ac doctissimè, in majoribus, ad hunc locum, Annot. differuit, plura non addemus. Quamobrem ex hisce, quæ dicta sunt, satis appetet: inter Christum, & sacerdotem Leviticum, esse convenientiam, in misericordia ejusdem, cum populo, experientiâ: ita tamen, ut Christus, hac in parte, longè excellentior statuatur: ut qui multo graviora fuerit perpeccus, quam illi; imo quam ulli. Et quia, ex misericordia sensu, misericordia oriri solet (quemadmodum laudabilis illa Didonis sententia docet, apud Virg. Æneid. 4. Non ignara mali miseria succurrere disceco.) Ideo subjicit Apostolus, quod Christus, quemvis filius esset, Patri dilectissimus (eoque nomine sacerdotibus, ut meritis hominibus, superior) tamen didicerit, ex iis, quæ passus est, obedientiam: id est, perpeccionibus suis, ad obediendum Patris voluntati, per veram fidem, patientiam, & charitatem, fuerit assuefactus; ac propterea ad misericordiam erga nos idoneus est: ut cap. 2. 17. & 18. explicatum est. In qua sententia, obiter, elegans paronomasia observanda est. Nam ut proverbium antiquissimum est Græcorum, οὐδὲν μεταμεταποιεῖ, sic etiam Apostolus, de Christo, ait εἶπαν τοῖς ἀρνέσι. Hæc de v. 8. & tertia convenientiâ. Cui deinde subjicitur harum perpeccionum, & obedientiæ fructus: unde etiam Sacerdotii Christi finis intelligitur. Ut enim pontifices Levitici, ad offerendas, pro peccatis, victimas, instituti, eas obtulerunt; ita & Christus, ad sacrificandum vocatus, obtulit, pro peccatis, sacrificium: sed duplice observato discrimine, quo illos superavit. Nimirum quod illi obtulerunt victimas, & sanguinem pecudum: Christus vero seipsum; quemadmodum hic dicitur consecratus: ut etiam cap. 2. 10. Deinde quod illi tantum fuerunt nuntii, & ministri reconciliationis cum Deo: Nec suo, sed Christi merito nixi sunt: Christus vero factus sit author salutis æterne omnibus, qui ei, verâ fide, obediunt, v. 9. Idque illustrat Apostolus, repetitione causæ efficientis, seu authoris pontificatus Christi; ut, ad accuratiorem Christi, & Melchisedeci comparationem, viam sibi sternat, v. 10. Antequam vero, eam ingrediatur, digressione quadam (quæ hinc ad cap. usque 7. v. 1. pertinet) remoram auffert, quæ obesse poterat: ut, hac ratione ad attentionem, & pleniorum rerum intelligentiam, Hebræos stimularet. Digressio autem constat, reprehensione vitii, & hortatione ad virtutem. Reprehensio autem continetur hac reliqua capituli parte. Ac primùm doctrinæ hujus, de sacerdotio Christi, secundūm ordinem Melchisedeci, difficultatem indicat; & causam illius, objurgatione acri, in negligentiam Hebræorum, confert: quod auribus segnes facti sint, id est, quod in doctrina Euangelii, & explicatione illius, per Apostolos audienda, & ruminanda, negligentes fuerint, v. 11. Idque probat, ex effecto, nempe eorum inscisia: quod prima elementa religionis iis essent adhuc explicanda. Cujus rei turpititudinem primùm amplificat, ab officio contrario: quod oportuerat eos esse doctores. Cujus facultatem, à circumstantia temporis, confirmat; quando addit: pro temporis ratione, quo scilicet tam multos annos, mysterium religionis accuratè explicantes, Apostolos habuerant. Deinde insigni similitudine infantum, & rudium, seu imperitorum, illustrat: quod iis opus esset adhuc lacte, non solido cibo, v. 12. id est, quod ipsorum negligentia factum esset, ut iis opus sit tradere adhuc rudimenta religionis Christianæ, quemadmodum Catechumenis fieri solet; nec sublimiora capere possent: lacte enim infantes nutriuntur, solido vero cibo grandiores, ut 1. Cor. 3. 2. Idque declarat, ac confirmat Apostolus expositione commoda: qua definit primùm, quinam sint illi, qui lacte opus habeant, nempe qui inexpertos sunt sermonis justitiae, id est, Euangelii doctrinam accuratè non percepient; aut (ut alii volunt) sermonis justitiae nomine designatur, ser-

mo perfectior, seu plenior doctrinæ Christianæ institutio, quæ justè à Christianis requiritur: sic autem interpretantur; quia sermo justitiae opponitur lacte, v. 13. prius tamen videtur simplicius. Deinde quinam sint, qui solidum cibum requirunt, demonstrat: nempe perfecti ætate, seu adulti, qui, propter habitum, sensus jam exercitatos habent; ad discretionem boni & mali, id est, qui mentem habent, longo temporis tractu & doctrinæ inculcatione, assuefactam, ut ita possint bonum à malo, id est, verum à falso, & justum ab injusto, rectè discernere: quod infantes, ob mens & judicij impotentiam, sive imbecillitatem, præstare non valent. Perfectos autem non'absolutè; sed comparatè cum rudioribus, eos vocat; qui probè jam edocti sunt; quemadmodum, similibus in locis, ea vox occurrit, ut 1. Cor. 2. 6. & 14. 20. Eph. 4. 13. Sed objiciat aliquis: Si Hebræi, ad quos scribit Apostolus, opus adhuc habuerunt lacte, non solido cibo. Ergo male facit Apostolus, quod iis solidiore cibum postea tradit, c. 7. imò quod ardua mysteria hactenus proposuerit: qualis est doctrina de æterna Christi Deitate & mundi ortu, interitu, ac restitutione: de Christi sessione ad dextram; de natura & officio Angelorum. Verum responderi potest, negatione consequentiæ; quoniam hæc reprehensio, non absolutè, & omnino, de tota Hebræorum Ecclesia; sed (pro more Scripturæ, in locis similibus) secundum quid, & ex parte tantum, de multis intelligi debet. Hæc autem Epistola ita attemperata est, ut simul lac habeat infantibus, & solidum cibum adultioribus: omnibus denique escam salutarem. Quandoquidem eadem doctrinæ capita, & humiliter, & sublimiter, diverso loco, summo judicio, ac prudentiâ, pertractantur. Deinde infiditia illa in Hebræis (quoniam ex negligentia, & oblivione ducebat originem) Pauli hortatione, & diligentí eorum studio, corrigi potuit; & quæ ante auditæ, ac nota fuerant, in memoriam revocari: quemadmodum etiam perspicuè appareat, ex sequenti hortatione, cap. 6. vers. 1.

C O N S E C T A R I A.

I. PONTIFEX Leviticus debuit offerre victimas pro peccatis & suis, & totius populi. Ergo omnes fuerunt peccatores, eoque nulli illorum perfectè justi; nedum operum meritis justificati. Imò quoniam pontifex Veteris Test. cum populo, typus fuerit Christi, & Ecclesiæ Christi: sequitur nos omnes (solo Christo excepto, quem scriptura excipit) esse peccatores, ac debitores Deo. Quemadmodum etiam generalem hujusmodi confessionem peccatorum, oratione dominica, Christus Apostolos, omnesque Christianos docuit, v. 3.

II. Ad ministerium Ecclesiæ obeundum, opus est vocatione divinâ.

III. Cum Pontifices Vet. Test. omnes, secundum legem Dei, per Mosem traditam, ac scriptam, mediately instituti à Deo; tamen vocati à Deo dicantur, non minùs quam Aaron, qui singularem à Deo habuit revelationem: sequitur vocationem divinam esse duplē, immediatam ex peculiari Dei revelatione; & mediatam secundum revelationem communem, ordinis à Deo prescripti, in verbo. Quare, qui, secundum Apostolorum Canones, ad Ecclesiæ ministerium vocati sunt, ministri Euangelii non minùs possunt dici, à Deo, & Christo vocati; quam ipsimet Apostoli, quos nominatim, peculiari revelatione, ac compellatione ad Euangelium annunciatum evocarit. Ideo quæ imperitè, & impicè piorum pastorum hujusmodi vocatione, in dubium revocatur; quasi nulli à nobis essent agnoscendi pastores, divinitus vocati, nisi quos Deus peculiarter, & extra ordinem, constituisset, v. 4.

IV. Aaron & Pontifices Vet. Testam. fuerunt typi Christi, non communes; sed destinati, et quasi visibilis quædam prophetia, v. 1. 4. 5.

V. Si Christus sine vocatione Dei non exercevit pontificatum: ergo intoleranda est eorum hominum arrogantia, qui in munus Ecclesiasticum, sine vocatione Dei involant, v. 5.

V I. Cùm Christus intolerabiles, pro nobis cruciatus pertulerit : illius exemplo, patientes esse nos decet, ac fortiter crucem, ad Christi gloriam, ferre.

V II. Deus in adversis fieri invocandus est: ut qui servare suos possit, ac velit.

V III. Cùm Christus in passione suâ, horrore maximo perculsus, clamore valido, & lachrymis Patrem invocat: sequitur primò; eum esse verum, nobisque per omnia, si peccata exceperis, similem hominem, vereque paulum, contra Manichæos. Deinde, non solum perpeccatum esse cruciatus exteros, ab hostibus, in corpore; sed etiam internos, in anima & corpore, dolores inferni, à patre Judice, inflictos sensisse: alioqui Martyribus multis, qui ad supplicia externa, longè majora, hilares acceperunt; eaque pertulerunt, esset multo inferior; quod omnino impium cogitare.

X I. Cum Christus timuerit in morte sua, certum est non quemvis timorem supplicii esse vitiosum ac damnum: quia Deus naturæ hominum, imò & animalium infavit amorem conservationis naturæ, & odium contrarii: ideoque si rationi subsit, nullo modo reprehendi potest: subest autem rationi, cum timor est verbo Dei accommodatus; ut nihil committatur, quod Amori Dei, aut proximi, aut fidei repugnet.

X. Cum Christi *mádīmata* (ut Apostolus, proverbio usus, ostendit) fuerint *mádīmata, nōcūmenta*, ut ajunt, *dōcūmenta*: Idem de nostris judicandum est. Ac propterea, cum perpecciones sint utiles, non est cur in iis animum despondeamus; aut adversus Dei providentiam, murmuramus. v. 7.

X I. Christus consecratus, nobis est causa vitæ æternæ: Ergo operibus eam non promiseremur.

X II. Nulli, nisi per Christum, servantur.

X III. Cum illi soli salvi fiant, qui Christo auscultant verâ fide: sequitur incredulos condemnari. v. 8.

X IV. Ministrorum Euangeli munus est prudenter, pro captu Auditorum suorum, tractationem doctrinæ temperare.

X V. Verbi divini difficultas potissimum ex hominum segnitie oritur; ac propterea, quo perspicua nobis sit S. Script. & expositiō illius, diligentes & attentes in eâ cognoscēndâ esse decet.

X VI. Si Auditores Euangeli, temporis tractu, & diurnâ auditione, ita proficere oporteat, ut aliorum esse possint Doctores: sequitur detestandam esse Poptificiorum sententiam; quâ simplicitatis, & fidei, (ut vocant) implicitæ nomine, crassam in Auditoribus ignorantiam sovent; & liberam Bibliorum lectionem vulgo interdicunt.

X VII. In Ecclesiâ Christi, alii, infantum instar, rudes adhuc sunt; alii vero adulti, ac rectius instituti: idcirco ineptè faciunt & iniquè, qui sacros fidelium cœtus rejiciunt, eo nomine, quod in iis, non omnes donis sublimioribus pares esse comperiant.

X VIII. Danda est opera, ut animi sensus habeamus exercitatos, quo dignoscere possumus, quid bonum, quid malum sit; hoc est, quid salutare, verum ac justum; quid fecus.

C O L L A T I O Christi cum Aarone.

Quoniam Christus, cum summo Vet. T. Sacerdote, & nominatim etiam cum *Aarone*, confertur; idcirco, non abs re me facturum existimo, si, hoc in loco, Christi, & Aaronis collationem, corollarii instar, adjecero: ut inde clarius umbrarum V. T. significatio, hujusque capitis sententia, appareat; & Christi gloria emineat melius. In qua materia, non omnia, quæ adferri poterant, sed pauca tantum, proponemus: è quibus reliqua facilius poterunt observari. In collatione autem spectabimus convenientiam nominis; personæ; offici; effectorum, & status.

Ad *nomen* quod attinet, Aaron vulgo interpretantur montem, aut qui è monte, seu montanum: à rad. *מַנְסֵחָה* mons.

Quod, si modo verum est, non male cum Christo convenit: qui *lapis excisus è monte, sine hominum manibus, & effectus est mons magnus*, adeo ut *repleverit terram universam*. Dan. 2. 34. 35. & 45.

Altera convenientia est in persona, ratione essentiæ; & qualitatum illius. Essentiæ quidem, quia ut Aaron ex hominibus homo, & ex Israelitis Israelita fuit assumptus, ejusdem cum populo naturæ humanæ: ita etiam Christus, sicut etiam v. 7. exposuimus. Ratione verò qualitatum essentiæ, convenientia est: partim quod Aaron corpore fuerit integro, pro sacerdotum lege, Levit. 21. vers. 16. & seqq. partim quod infirmitatibus vitæ humanæ, pro naturæ ratione, fuerit obnoxius, & ad misericordiam idoneus: quemadmodum de omni pontifice asseritur Heb. 5. 2. similiter & Christus, eo typo adumbratus, sanctitate naturæ fuit integer, Heb. 7. 26. & 1. Pet. 1. 19. & infirmitatum nostrum, in his terris, fuit particeps, Hebr. 5. vers. 7. & 2. 17.

Tertia convenientia est *officij*: ratione generis, & causarum; cùm efficientis; tum finis. Generis quidem, quia ut Aaron summus fuit sacerdos: ita & Christus. Convenientia verò, in causa efficiente, cùm principali, tum instrumentalis, apparat. Principalis enim sacerdotii utriusque causa est Deus. Nam ut Aaron, hoc munus, sibi, non temeritate aliqua, arrogavit; sed divinitus ad id vocatus est, & confirmatus Ex. 28. 1. Sic & Christus Heb. 5. 4. Instrumentalis quoque causa, utrinque, ut typus & antitypus, inter se, probè convenit. Nam Aaron consecratus est vestitu sacro, & oleo, Exod. 29. 5. 6. ac vestitus quidem Aaronis, ad gloriam & ornatum illius, comparatus fuit, Exod. 28. 2. In quo præcipua ornamenta erant: primum capitum, *Cidaris*. In cuius parte anteriore, in fronte, apposita fuit bractea aurea: cui insculptus erat titulus *שְׁנִיר sanctitas Jebova*, Exod. 28. 3. 6. Ita & Christus est verè *sanc̄itas Dei: sanctus sanctorum* Dan. 9. 24 & *sanc̄us Dei*, Act. 2. 27. qui perfectam sanctitatem, & legis obedientiam suam, ad mortem usque crucis, coram Patre, exhibet; ac si eam fronti insculptam contineret. Et ut illius bractæ, in fronte Aaronis, gestationis finis fuit; ut rerum, ab Israelitis consecratarum, iniquitatem auferret, eosque Deo reconciliaret typicè, & instrumentaliter, Exod. 28. v. 38. ita etiam Christus, sanctitatis suæ, & obedientiæ, ad mortem usque, ostentatione, coram Patre, re ipsa, nostrarum virtutum (quasi sacrificiorum spiritualium) imperfectionem, & annexam naturæ corruptionem, expiat; & nos Deo gratos, & acceptos reddit; nostrisque actiones bonas sanctificat Heb. 4. 15. 16. & 13. 21. & 1. Pet. 2. 5. Alterum Aaronis ornamentum fuit *amiculum*, in cuius humerali duo lapides Sardonyches, duodecim filiorum Israëlis nomina insculpta habebant, atque exhibebant, coram Deo, in monumentum pro iis, Exod. 28. 12. Sic Christus etiam Ecclesiam universam (tanquam spirituales Israelitas Gal. 6. 16.) nominatim, ac perpetuo, patri commendat, Rom. 8. v. 34. Heb. 7. 25. & 1. Ioan. 2. 2.

Tertium fuit *pallium*, in cuius ora, circumquaque distincte, inter se collocata erant alternè tintinnabula aurea, & malo-granata: ut, in ingressu Aaronis, ac successorum, in Sanctum, coram Deo, & in egressu ejus, ad mortem vietandam, audiretur Exod. 28. 34. 35. Sic etiam Christus, pallio justitiae, & zeli indutus Esa. 62. 1. & 59. 17. & fide, quasi tintinnabulo, & charitate (qua, in se, omnes eleatos, tanquam grana, secum constrinxit, ac complexus est) quasi malo-granato plenissimè instructus fuit, & sonum illius, vitæ suæ incessu, edidit: cum fidem suam, & charitatem testatus est, continuâ vitæ sanctitate, & supplicatione cum clamore valido, & intercessione pro nobis: unde etiam auditus est, & à metu mortis liberatus, Heb. 5. 7. Quartum Aaronis ornamentum fuit, *pectorale sacrum*: in quo duodecim lapides inerant pretiosi, cum totidem nominibus filiorum Israëlis: Idque in monumentum, coram Deo jupiter Exod. 28. 21. 29. Ita & Christus, omnes fideles, quasi pectorale suo inclusos, gratos, ac pretiosos habet; ac Deo Patri tales efficit; ut antea ostensum est. Et ut in pectorali Aaronis fuerunt *Urim & Thummim*, id est, *illuminationes*, & *perfectiones*, Exod. 28. 16. &c. quibus Deum, in gravioribus,

ribus, consulebant, & illinc oracula recipiebant: Ita in Christi pectore, lucis, scientiae, & sapientiae thesauro perfectissimè reconditi sunt Col. 2. 3. quippe solus Patrem potest revelare, ac revelat Matt. 11. v. 27. Denique ut Aaron cingulo & balteo pretioso cinctus fuit Exod. 28. 8. & 29. 9. ita iustitia cingulum est lamborum Christi. & fides etiam cingulum lamborum ejus, Isa. 11. 5. Atque haec de primo consecrationis Aaronis instrumento, & convenientia cum Christo. Alterum fuit unctio: qua oleum sacrum, in caput Aaronis, fuit fusum; ad eum, in Pontificem, consecrandum Exod. 29. 7. Levit. 8. 12. Adeo ut oleum illud, ad extremas vestimenta oras, deflueret, Ps. 133. 2. Sic etiam Christus unctus est oleo exultationis supra confortes suos, Ps. 45. & Heb. 1. 9. Cujus unctionis, & spiritualium donorum guttae, ad infimos usque fideles, destillant, à Christo capite nostro Ioan. 1. 16. 1. Joan. 2. 27. Ex quibus jam liquet, in causa efficiente Pontificatus Christi, & Aaronis, elegantem esse similitudinem. Quemadmodum etiam in fine ejusdem officii comperitur. Aaron enim consecratus fuit in Pontificem, tribus de causis. I. ut populum doceret omnia Dei statuta Levit. 10. 11. Deinde ut Sacrifica offerret; partim Eucharistica; partim expiatoria: quibus expiatio peccatorum adumbraretur, & tanquam instrumento, expiatio per Christum, obsignaretur ac confirmaretur Heb. 5. 1. & 8. 3. Deniq; ut intercederet apud Deum, pro salute populi eiq; bene precaretur, ac benediceret ut 1. Sam. c. 12. v. 21. Ioel. 2. 17. Num. 6. 23. Ita Christus factus est summus Novi Testamenti Pontifex: ut nos, omnem, ad salutem nostram, voluntatis Dei notitiam, plenè doceret, Deut. 18. v. 18. & Act. 3. v. 22. 23. & ut seipsum, pro peccatis nostris, offerret; & pro nobis intercederet; nobisque benediceret Gen. 22. 18. Act. 3. 25. 26. Gal. 3. 13. 14. Atque haec quidem, de convenientia Aaronis, & Christi, ratione officii sacerdotalis.

Cui accedit similitudo in utriusque effectis, quibus officium executus est uterque. Nam (ut omissis communibus, ea, quae ex officio peculiari requiruntur, spelemus) quemadmodum Aaron, secundum vocationis officium, pro populo sacrificavit, eique benedixit Levit. 9. v. 7. & 22. Ita & Christus Heb. 5. 7. 9. & 7. 25. 26. Deinde ut Aaron, pro rebelli, adversus se, populo intercessit, apud Deum; ejusque promerita ira, jam grassanti in Israelitas, se se opposuit; & inter vivos, ac mortuos se medium interjiciens, thuribulo suffitum excitans, populum reliquum vivum expiavit; & à morte corporis conservavit, tanquam salutare Dei instrumentum Num. 17. 11. ita similiter Christus, pro suis hostibus apud Patrem precatus est Luc. 23. 34. & tradidit seipsum, pro nobis, oblationem, ac victimam Deo, in odorem bona fragrantiae Eph. 5. 2. mortus pro inimicis, Rom. 5. justus pro iniquis, ut nos ad Deum adduceret 1. Pet. 3. 18. factus maledictio: ut nos, à morte aeterna, & maledictione, liberaremur, ac benedictionem consequeremur Gal. 3. v. 13. 14. atque hoc modo consecratus, factus est auctor vitae aeternae omnibus, qui ipsi obediunt, Heb. 5. 9. Ex quibus jam colligi potest: Christum cum Aarone, etiam in effectis, convenire. In eo tamen Christus longè excellit, quod ut praestantioris Testamenti sacerdos est, Heb. 8. 6. ita quoque benedictio illius longè alia, ac præstantior est, ibidem. Et sanctitas, ac charitas illius, omnino perfecta, ac perpetua: Aaronis vero imperfecta, & à qua graviter aliquoties aberravit; nimis cum aureum vitulum, idolatriæ instrumentum, populi metu, confлавit Exod. 32. v. 21. Deinde cum adversus Mosen, indignè, ac contumaciter insurrexit Num. 12. 1. Denique, quando cum Mose, infidelitate sua Deum, apud populum, dedecore afficit Num. 20. 12.

Postrema similitudo, inter Christum, & Aaronem, in statu utriusque duplice, perspicua est. Primum in humilatione: ut enim Aaron initio humili & afflita fuit forte: ita & Christus, ut, in comparatione cum Mose, ostendimus. Deinde quemadmodum Aaron periculis variis, toto vitæ curriculo, fuit obnoxius, ac vexatus, partim à crudeli rege Pharaone, in Ægypto, & à successore altero Pharaone, in exitu ex Ægypto; partim ab ingrato, & rebelli populo

Israelitico, in deserto, Num. 12. v. 2. & Levit. 9. similiter, adversus Christum, in vita initio, rex Herodes Magnus Matt. 2. & alter rex Herodes, & Pilatus, cum gentilibus, & populis Israëlis, conspirarunt A&c. 4. v. 27. quemadmodum plenus, & clarus, ex antecedenti, Christi cum Mose collatione, percipi potest. Deinde similitudo status altera consistit in exaltatione utriusque. Nam ut Aaron, ex humili sorte, ad sublime pontificatus culmen, evenitus est divinitus: sic & Christus. Et quemadmodum Deus Aaronem, ab hostiis vi, & contemptu, insignibus miraculis, & magnâ, in hostes, severitate, afferuit, Levit. 9. Sic & Deus Pater Filio suo Jesu Christo, partim sermone, partim operibus variis, cum gratia, in Christi discipulos, tum vindictæ, in adversarios, testimonium perhibuit saepissime: ut, ex collatione cum Mose, apparuit: quemadmodum etiam miraculis divinis convenientibus apparet. Nam ut arida Aaronis virga sola, secundum promissionem & potentiam Dei, noctis spatio, produxit germen, emisit florem, & amygdala, Num. 17. 23. Ita Christus, qui ex virginine, quasi arida virga, effloruit; per mortem, instar virgæ Aaronis, ab arbore resectæ, quasi aridus, & vita expers, morte sua, post secundam noctem, superata, germinavit, floruit, & spiritualia amygdala, ac cibum vita aeternæ, nobis produxit: eaque ratione, se, & verum Dei filium, & summum Novi Testamenti sacerdotem, à Patre constitutum demonstravit, Rom. 1. v. 4. Hactenus de Christi, & Aaronis collatione. Reliqua, suis locis, ex Apostoli indicio, in hac epistola cognoscuntur. Haec de capite quinto: sequitur

C A P U T . S E X T U M .

DRiore digressionis parte (quæ reprehensionem negligi gentiæ Hebræorum continet) absolutâ, opportunè Apostolus, hoc cap. 6. alteram adjungit; & inde concludit. Ea autem est hortatio ad ampliorem, in Euangelii doctrina, progressum. Hortatio autem bimembbris est; constat. autem Aphæresi, & thesi, seu dehortatione à malo, & adhortatione ad bonum. Ad prius quod attinet, sic ait: *qua propter* (i.e. quia vos pro temporis ratione oportuit esse doctores, ut alios docere possitis c. 5. 12.) *omittentes initii Christi sermonem*: id est, prima Euangelii Christi elementa c. 5. 12. Quorum omissione, cum possit esse duplex, ad sententia intelligentiam, distinguenda est: una enim est per oblivionem ac defectum ab officio. Altera vero est per confirmationem, progressum ac profectum majorum. Prior autem, quæ recta est, intelligi non potest; sed posterior omissione, quæ recta est, hoc in loco, intelligitur. Idque illustratur adjunctâ thesi, *ad perfectionem*, nimirum doctrinæ Euangelii, tanquam ad scopum, constanti, rectoque cursu, feramur: Vos quidem discendo; ego vero docendo sermonem Christi diligenter. Nam utrosque, cùm Hebræos; tum Paulum, eâ voce, intelligi, ex cap. 5. 12. & 6. 3. aliisque sententia circumstantiis, appareat. Atque haec propositio, sequenti expositione (ut eo amplius doceat, atque excitet Hebræos) illustratur, ac confirmatur: partim descriptione; partim causæ explicatione. Illa declarat, quid sit *omittere initii Christi sermonem* (ne quis perperam interpretetur) nim. non *jacere rursum fundamentum res ipsa sentia, fidei &c.* Quæ fundamenta metaphora, elegantem similitudinem, ad rem maximè pertinentem, complectitur. Quemadmodum enim architectus, jacto sapienter fundamento, nec illud destruit, nec in eo desinit; sed firmat: & super illud fundamentum, reliquum extruit, donec tecum, & finem operi imposuerit: ita Christi sermo, sua habet, quasi fundamenta, & summa religionis capita: quæ ut conservanda sunt; ita pleniori, & accuratori instituzione, pertractanda sunt. Quæ fundamenta, enumeratione primariarum partium Catecheseos Christianæ, describuntur. Ac primum fundamentum est, de *res ipsa sentia ab operibus mortuis*, id est, peccatis. Quæ ita appellantur, vel per Metonymiam quod mortem efficiant, Rom. 6. versus ultimo; vel potius, quod sint effecta mortis animæ, seu veteris hominis: quo virtu imaginis iustitiae Dei spoliati sumus, ab origine nativitatis nostræ, Ephel. 2. 1. & 5. Alterum

rum fundamentum est, de *fide in Deum*, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Quibus duobus fundamentis primariis, summa doctrinæ Christianæ indicatur, Act. 19. v. 4. Marc. 1. v. 4. 15. Luc. 24. v. 47. Act. 20. v. 21. Quibus, explicandi gratiâ, adduntur alia: ac primùm *baptismatum doctrinam* Quæ variè exponi possunt: Aut conjunctè, aut divisè. Conjunctè quidem, primùm per appositionem grammaticam, cum antecedentibus; quasi per parenthesin quandam (quæ etiam à nonnullis notatur) ut sit sensus: quod fundamentum resipiscientiæ, & fidei, est doctrina baptismatum, & impositionis manuum: quemadmodum Euangelistæ attestantur, Matth. 3. v. 2. & Marc. 1. v. 4. Deinde sine appositione grammatica: ut absentia articuli Græci innuere videtur. Quæ sententia uberior est. Atque ita mens Apostoli fuerit hujusmodi: Doctrina baptismatum, id est, doctrina de baptismo singulorum fidelium, eorumque liberorum, ut pluralis numerus indicat. Nam quamvis unus sit specie, ac formâ baptismus, Eph. 4. v. 5. numero tamen multi sunt, pro singulorum fidelium, ac confederatorum ratione. Atque hoc sane videtur aptius esse, quæ ut dicamus: baptismos plurali numero solennes ritus, vel statos baptizandi dies (ut quidam arbitrantur) designare. Deinde disjunctè exponi possunt, ut per doctrinam intelligatur munus interpretandi Sacras Literas; quod cum administratione Baptismi, & Cœnæ, ministerii Ecclesiastici officia continet. Sed tamen antecedens tentia videtur accommodatior: præfertim cum doctrinæ vox, pro munere prædicationis Euangelii, ita simpliciter, non facile reperiatur. Cæterum doctrinæ baptissimæ additur impositio manuum: quæ triplex, in Sacris Literis, occurrit. Prima quidem ordinaria, in ordinatione pastorum: unde etiam pro eâ usurpatur: de qua 1. Tim. 5. v. 22. manus cito nemini imponas. Reliquæ verò duæ sunt extraordinariæ: quarum altera fuit communior: ut quæ, ad quosvis Christianos, pertinebat, nempe cùm baptizatis per Apostolos, impositione manuum, impetraretur donatio Spiritus Sancti varia, Actor. 8. v. 27. 1. Tim. 4. v. 14. & 2. Tim. 1. v. 6. Altera propria est, quâ iis conferebatur corporis sanitas, Luc. 4. v. 40. Marc. 16. v. 18. Actor. 28. vers. 8. Quibus accedit impositio manuum alia, quam prisca Ecclesia habuit, in usu: siquidem iis, qui in infantia fuerant baptizati, post professionem religionis Christianæ, Ecclesiastica consuetudine, non necessitate, manus adhibitis precibus, imponebantur; ad accepti baptissimi, & fidei confirmationem. Vnde Pontificiorum superstitione, in confirmationis (ut vocant) Sacramento, occasionem sumisit. Pro qua superstitione confirmatione, in Ecclesiis reformatis, ab adultioribus baptizatis professio fidei, probatio, & ascriptio in album, seu catalogum membrorum Ecclesiæ, ante Cœnam Domini, secundum Apostolum Paulum, adhibetur, ne indignè Cœnæ participando, ira Dei provocetur. Atque hunc ritum, quem olim observatum diximus, in prisca Ecclesia, multi, hoc loco Apostoli, intelligi arbitrantur. Sed cùm alibi nusquam in Sacris Literis hujusmodi ritus fiat mentio, eum tandem, post Apostolorum tempora, ortum esse, minime dubitamus. Id quod etiam nonnulli agnoscunt: atque hinc etiam colligi posse arbitrantur, hanc epistolam non esse Apostoli Pauli. Id quod omnino alienum est: quoniam omisso hac ignotâ Apostolis manuum impositione, commodè, vel de extraordinaria impositione manuum, ad Spiritum Sanctum per Apostolos impetrandum; ad tempus baptizatis communi: vel de ordinaria, in votatione ministrorum, confirmatione, accipi potest; quorum utrumque conyenienter baptismus connectitur. Prius quidem ratione temporis, ut ex Actis cap. 8. v. 17. & 19. 6. elucet: posterius verò rectè baptismo conjungitur, ratione cognitionis inter utrumque. Quandoquidem ministerii Euangelii officium, & effectum est baptismus Matth. 28. v. 19. Adeo ut commodè hæc duo, ut ordinaria Christi instituta, in Ecclesiâ observanda, hoc in loco, copulentur. Quibus adjiciuntur articuli, resurrectionis mortuorum & judicij æterni: tanquam particularis quedam fundamenti fidei, antè memorati, explicatio. Quorum meminit: quod postremi quidem sint ordine, ac tempore; sed non postre-

mum fidei objectum: ut qui felicitatis nostræ complementum continent. Ut autem resurrectio alia est electorum, ad vitam gloriosam: alia reproborum, ad mortem æternam: sic judicium aliud est vita, ac gloria æternæ; aliud mortis, & cruciatus æterni: idcirco *judicium æternum*, ratione executionis illius, in æternum duraturæ appellatur, v. 2. Atque hæc quidem pertinent ad descriptionem eorum, quæ in propositione continentur: quæ prima expositionis pars est. Cui altera deinde succedit, videlicet causæ efficientis principalis declaratio. Docet enim hortationis observationem, à providentia Dei dependere, cum ait: *atque id faciemus, si quidem permiserit Deus.* Cum autem dicit: faciemus, nihil aliud vult, quam id ipsum, ad quod hortatus est, versu primo; & quemadmodum ibi non agitur, de solo Paulo, & Euangelii ministris: nec etiam de solis Hebreis; sed de utrûque: ita & in hac sententia, ut etiam sequens ratio ostendit. Sensus igitur est, *ad perfectionem feremur*, & ego docendo & vos attendendo; si modò Deus gratiam eam nobis largitus fuerit. Nam permisso nuda non intelligitur (quia providentia divinæ obstat, quæ omnia regit) sed cum gubernatione Dei conjuncta. Deus autem permittit, cum ministros verbi non impedit; quo minus Euangelium annuntiant (hoc enim interdum fit ut Actor. 16. v. 7.) Nec auditoribus suum aufert Spiritum; quominus annuntiatum Euangelium capiant: nec Satanæ, utrosque impedire conanti, habenas laxat; sed eum refrænat, ac coercet, & pastoribus, atque Ecclesiæ, dona sua continuat, & auger. Sensus igitur est, *faciemus*, si Deus, ut justus contempnitionis sui verbi judex, non impedierit; sed adjuverit. Cujus sententia scopus est, ut ad timorem Dei, & perseverantiam in fide Hebreos extimulet, versu 3.

Ac propterea, ut illos eo amplius moveat, addit combinationem gravissimam, adversus apostatas, qui à professione veritatis Euangelii desciscunt; & Christum odiosè abnegant. Ostendit enim Deum iis non largiri, ut in agnatione Euangelii, & professione proficiant. Ac propterea, non frustra, illam conditionem: *si Deus permiserit: à se esse appositam*, Apostolus ostendit. Comminatio autem adducitur primum: deinde confirmatur, & illustratur. In qua observandum est: priore loco subjectum; posteriori verò attributum. Subjectum autem sunt, Apostatae à religione Christiana, quos describit abadjunctis, & effetti, id est, à collatis iis divinitus beneficiis: & contrâ relativis, ab illis, maleficiis. Ac beneficia statuit illuminationem mentis, cognitionem veritatis, & cordis aliquam recreationem, ac lætitiam, ex consideratione veritatis Euangeli, & præstantiæ Christi, ac salutis oblatæ; & ex conscientiâ liberationis à tenebris ignorantiæ antecedentis; & superstitionis timore. Quam lætitiam, *doni cœlestis gustationem*, metaphoricè, appellat Apostolus: quemadmodum ex horum donorum expositione videre est. Nam causa adfertur gemina; cùm principalis, nempe Spiritus Sancti operatio, per quam illuminatio, & gustus ille oritur, v. 4. tum instrumentalis, nempe bonum ac suave Dei verbum, hoc est Euangelium, seu jucunda illa Christi exhibiti, & salutis, ac futuræ vitæ cœlestis credentibus, à Christo partæ, & oblatæ, annuntiatio. Quorum excellentia, appellatione *virtutem futuri seculi*, describitur. Hujus autem verbi adjunctum vocatur *gustus*. Quo intelligitur fides illa, sine radice, temporaria: qualis, Matth. 13. v. 20. 21. 22. & Luc. 8. v. 13. describitur. In qua adest quidem intelligentia & assensus Euangelii, lætitiam aliquam in corde excitans, & consequens Euangelii professio: sed deest vis charitatis, & fiduciæ effectiva. Quæ vis, vivam, ac salutiferam fidem, informat; & à mortua (quæ vanam salutis fiduciam solet parere) distinguit, Matth. 7. 22. 23. Iac. 2. v. 14. 17. 18. 20. 26. Atque hæc de beneficiis, in apostatas collatis. Contra verò relata ab iis maleficia, *lapsus* voce, per metaphoram usitatam, à re corporeâ, ad spiritualem, similitudine traducta, denotantur. Lapsus autem defectionem à professione Euangelii, & delectatione boni illius cogniti, designat. Cum autem defecatio esse possit varia: non generatim quævis, hoc in loco, intelligenda;

quo-

quoniam illud, Ez. 18. vers. 21. aliisque Sacris Literis pronuntiantis; & conversorum exemplis, utroquo testamento: plurimis denique hujus epistolæ dictis, cap. 4. v. 15. 16. & 7. vers. 25. 26. repugnat. Sed ea solum defectio, quæ cum voluntate, & destinato Christi, ac cognitæ veritatis Euangelii, odio, conjuncta, ut Heb. 10. v. 26. 29. Quod peccatum, ab effecto suo, blasphemia in Spiritum Sanctum *πληρεῖς*, à Christo appellatur, Mat. 12. v. 31. & *peccatum ad mortem* (quod scilicet sua naturâ, secundum Dei voluntatem, necessariò mortem inferat) 1. Ioan. 5. v. 16. Atque hæc, de comminationis subiecto. Attributum vero justum hujus impietatis gravissimæ effectum, & meritum declarat: *quod fieri non possit, ut denuo renoverentur ad resipisciam.* Quæ *ἀνανεώσα* intelligenda est, non simpliciter, & absolute; quia hoc, cum Dei omnipotentia, non convenit: sed relatiè, id est respectu justitiae divinæ, & decreti illius, per Filium patefacti, Matt. 12. v. 31. 32. nam quemadmodum Diabolus, Deum, summum bonum, & veritatem, ac justitiam illius cognoscens, destinato illius odio, persequitur; nullamque obtinet peccatorum remissionem: ita nec homines illi, qui agnita veritatis abnegatione, atque oppugnatione, eum imitantur, & Christum servatorem, ac salutem, per eum partam, & Spiritus illuminatio-ne cognitam, contemnunt, atque odiosè insectantur. Ac propterea Christus illis venia spem praescidit Marc. 3. 29. & Ioannes Apostolus pro talibus (qui, vigente tum temporis prophetiarum dono, cognosci poterant) orare veruit, 1. Johann. 5. vers. 16. Cujus horrendæ pœnæ iustitiam, sequenti explicatione, à peccati magnitudine, confirmat, cum ait: *rursum crucifigentes sibi filium Dei, & ignominie exponentes*, id est, quod illi, eâ hostili, contra conscientiam, Euangelii abnegatione, Christum, à Iudeis semel crucifixum, & ignominia expositum, quodammodo rursum (quantum quidem in ipsis est) crucifigant, & contemtui exponant, ad suum exitium: dum crucifixionem illius, à Iudeis factam, approbatione sua, suum peccatum, communicatione quadam, efficiunt: ut infra c. 10. v. 29. dum *filium Dei conculcant, & sanguinem Novi Testamenti communem existimant.* Quamobrem hinc liquere potest, quam graviter errant; primùm, olim, Novatiani, qui hujus sententiae iniquo prætextu, omnibus (etiam ex infirmitate humana, persecutionum atrocitate, perterritis) qui à fidei professione defecerant, à peccatorum venia, & per resipiscientiam in Ecclesiam reditu, excludebant. Denique hinc etiam liquet: quæ indigne, hujus epistolæ autoritas, ea de causa, à nonnullis rejecta sit: quasi omnipibus, à professione Euangelii deficientibus, veniam, ac salutem præscinderet. Denique ex antedictis etiam constat, frustra nonnullos hoc loco abuti, ut doceant, hominem, à fide viva, ac justificante, posse omnino, & absolute deficere, ac perire: nec enim de fide vivâ, ac justificante; sed de fide mortuâ, ac temporariâ, sermo est, ut supra ostendimus. Et quamvis disputandi gratia de fide viva agi largiremur. Inde tamen nondum consequeretur antecedentis partis, sed tantum consequentia veritas: quemadmodum enuntiationum conditionalium communis natura; & Sacrae Scripturæ exempla demonstrant: nec est, quod quis objiciat, in-*ceptam*, & inutilē, hoc modo, fore sententiam; quia hujusmodi conditionum usus esse potest varius: ex gr. ad amplificationem, Gal. 1. v. 8. vel ad agutionem officii, & ad studium illius; quemadmodum licet *Apostolorum* (excepto Iuda, Ioann. 17. vers. 12.) *nomina essent inscripta in cælis*, Luc. 10. v. 20. & regnum cœlorum illis certò promissum à Christo, Luc. 12. v. 22. Matth. 19. v. 28. nihilominus ius etiam dixit, Matt. 5. v. 20. *nisi iustitia vestra abundaverit plusquam Scribarum, & Phariseorum, non intrabis in regnum cœlorum.* Cum enim fideles considerant, primùm, quantum defectio à fide adferat damni; & suam etiam deinde imbecillitatem, cuius respectu deficere possent, intuentur; ad timorem Dei, & officium capessendum, stimulantur, 1. Corinth. 9. v. 27. quemadmodum etiam contra spe-*cata* promissâ, certoque futurâ Dei gratia, & virtute, (qua à lapsu, & interitu conservantur) fidem confirmant, 1. Pet. 1. v. 5. Ioann. 10. 28. 29. & 17. vers. 15. Rom. 8.

vers. 30. 38. 39. A tque hæc de vers. 6. Reliqua, quæ ob-jici poterant, ad uberiorem hujus loci explicationem, Deo favente, proponentur. Hebr. 10.

Porrò, hanc comminationem, exitii horum malitiosorum apostatarum, illustrat, & confirmat Apostolus, similitudine non minus eleganti, quam convenienti, nempe terræ sterilis. Quam amplificat à contrario, promissâ anti-thesi terræ fertilis: adeo ut similitudo sit duplex. Prior enim terra fertilis confertur, cum verâ ac vivâ fide præditis, ut Luc. 8. v. 15. Altera, terra sterilis, cum Apostatis, qui fidem tantum mortuam, ac temporariam habent. Commu-næ est utriusque terræ antecedens beneficium, quod & cultores habeant homines, & imbre, à Deo, in se venientem, combibant; Itaque utriusque hominum generi commune est, & quod cultores habeant, Deum & Dei ministros, qui semen, Euangelii prædicatione, in iis, conserunt, Mat. 13. Et quod imbre cælestem Spiritus Sancti similiter, quamvis dispari gradu, percipient, dum auditum Euangelium non solum intelligunt, sed ei etiam assentiunt mente suâ per illuminationem à Spiritu Sancto illustratâ: proprium verò & dissimile utriusque est consequens, cum effectum, tum eventus. Effectum quidem terræ fertilis est, *proferre herbam accommodam, & utilem cultori:* contrà sterilis est, *proferre spinas, & tribulos.* Sic etiam verè fidelium est, gratitudine laudabili, pro hisce beneficiis, constantis confessionis fidei, ac charitatis fructus, quasi herbam, proferre, ac referre, Luc. 1. v. 15. Contra verè mortua illa fide præ-diti, ingratitudine turpi, à Christo cognito, deficere solent; & pro acceptis beneficiis, maleficia rependere, hoc est, adversus ejus gloriam, & ministros fideles, improbam vitam, & blasphemiam, quasi spinas, producere. Quibus effectis contrariis, contrarii eventus respondent. Nam terræ fertilis eventus est felix, *benedictio Dei*, in messe bona, seu frugum copia, & maturitate. Qua phrasí utitur Isa-a-cus patriarcha, Gen. 27. *ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.* Contra sterilis terræ infelix even-tus est, *maledictio;* quâ deseritur: *& exusio;* qua tribuli, & spinæ exuruntur. Similiter eventus verè fidelium est bene-dictio Dei, sita in donorum acceptorum incremento, ac matutitate, & in gratuito, præstigi debiti officii præmio, vite æternæ: Contra apostatarum eventus est, cum male-dictio Dei, qua ejus verbi, & Spiritus illuminantis benefi-ciis, privantur, in hoc mundo; tum consequens uitio, ac cruciatus æternus, in igne inferni. Ex Qua similitudine in-signi, elucet judicii Dei, in hujusmodi apostatas, severitas, & justitia. Si enim agricola terram sterilem, diu multum-que à se cultam; ac sèpius, à Deo, cælesti pluvia, irrigatam, & tribulos ac spinas tantum proferentem, tandem sapienter, ac merito incultam deserit, & exurit: multo sapientius ac justius Deus, postquam apostatas, Euangelii semine, per Euangelii ministros, quasi agricultores, longo tempore consevit, ac coluit, & bono Spiritus sui illuminantis imbre irrigavit, nullusque culturæ fructus bonos perceperit vivæ fidei, spei, charitatis: sed contra perfidam defectionem, & abnegationem, odiumque veritatis protulerunt tandem sua illa benigna cura, & donis Spiritus privat, atque i-gne infernali punit. Hæc de comminatione, & illustratione illius, v. 7. & 8.

Ad cujus asperitatem, apud fideles Hebreos infirmiores, mitigandam, additur (per objectionis anticipationem opportunam) consolatio. Qua comminationis scopum declarat, remotione falsi, & positione veri. Quia enim infirmiores, ea comminatione, potuerint percelli, & animum quodammodo despondere; partim quasi à Paulo, in reproborum numerum essent relati; partim conscientia stimulis commoti, quod videlicet ob ingratitudinem, & negligentiam digni essent, qui rejicerentur, & à gratia, ac vita Dei, excluderentur: propterea, perquam sapienter te-statur, eum non esse sermonis sui scopum; quasi de ipsis desperaret: sed se bene de iis & salute eorum sperare: *quamvis ita duriter loqueretur*, v. 9. Quam spem, & persuasionem amplificat declaratione geminæ cause efficientis. Quarum prior est, demonstratio charitatis Christianæ eorum, erga Deum; & erga sanctos Dei filios, seu verè fideles. Quam

Quam charitatem, non solum ab initio illius, laudat; sed etiam à constanti progressu amplificat, sincerè, & salutis illorum studio. Altera causa efficiens est Dei justitia; cuius est, secundum promissionem suam, non obliuisci sinceræ, ac constantis charitatis fidelium; sed contrà benedictione sua remunerari. Cum autem justitia sit virtus, qua cuique quod debetur, attribuitur: benedictio hæc, bonis fidelium operibus debita, dici quodammodo potest, sed non ratione meriti operum, ut Pontificii volunt; verum ratione gratuitæ promissionis, ac veritatis divinæ: qua fidelium (quos in Christo gratos habet Eph. 1.) bonis operibus gratiam, & vitam; tanquam præmium gratuitum, promisit: atque, ea ratione, debitorem se constituit, præstandæ promissionis; non autem reddendi meriti nostri: idque ad laudem misericordiæ suæ; non autem ad gloriationem meriti hominum, vers. 10.

Atque hæc de remotione scopi falsi. Sequitur positio veri: quod hæc scriperit; ut sit stimulus, ad perseverantiam in fide, charitate, spe, patientia; & remedium adversus negligentiam, quam supra reprehenderat. De charitate & spe agit, v. 11. De reliquis verò sequenti. Quo in loco, ad fidem, & patientiam, addit calcar, argumento exempli Patrum Veteris Testamenti. Id quod confirmat à fructu, nempe consecutione hæreditariæ promissionis, id est per Meton. vitæ æternæ, à Deo promissæ, v. 12.

Atque hæc illustratur, & probatur exemplo Abrahami: quod quamvis re ipsa singulare sit: usu tamen commune est, & instar omnium. Quoniam Pater fidelium est: cuius *vestigia nos imitari debemus*, Rom. 4. v. 16. Cujus benedictio nobis etiam communis est, ibid. v. 23. 24. Gal. 3. vers. 14. Profert autem Apostolus primum præmissionem, quæ à Deo Abraham facta est; & juramento per ipsummet, (tanquam verè Optimum ac Maxim.) munita, v. 13. & 14. de qua re Gen. 22. v. 16. 17. Deinde promissionis illius consequens duplex adjicitur, nimirum patientia in Abraham; & veritas in Deo, quod promissum suum de Christo, & benedictione pér eum, impleverit, vers. 15. Quibus deinde addit Apostolus expositionem, qua finem, & utilitatem jurisjurandi, à Deo, promissioni additi, declarat; præmissa jurisjurandi humani, ad rei amplificationem, comparatione. Nam ut illud est litis diremto, & confirmatione veritatis, in animis auditorum, v. 16. Sic etiam Deus, ut ostenderet vitæ hæredibus (hoc est fidelibus omnibus, Rom. 8. v. 17. Gal. 3. v. 29.) immutabilitatem consilii sui, promissionem revelati, jurejurando interposito, stabilit vit, vers. 17.

Cujus rei fructus indicatur, nempe confirmatione fidei nostræ, seu firma consolatio: quod Deus duas res immutabiles, *promissionem & juramentum, in quibus mentiri non potest*, adhibuerit: ut *firma consolationem habeamus, nos, qui cursum corripuimus, ut eo modo spem propositam resineamus*: id est, ut verbi, & veritatis Dei consolatione, quasi rudente, seu fune nautico validissimo, *spem nostram, tanquam anchoram resineamus*, in curriculo, & navigatione hujus vitæ, in undosi hujus mundi Oceano, v. 18. Quam genuinam esse sententiam, liquet ex sequenti comparatione: qua spes confertur anchoræ. Vnde etiam liquet, *spem vocem non esse accipiemad figuratè, ut interdum fit, per Meton. pro re missa, aut etiam promissione (quia anchoræ similitudo neutro modo conveniret) sed propriè, qua ratione optimè quadrat*. Comparatio autem composta est ex similitudine & dissimilitudine. Similitudo est: quod ut anchora laudabilis, ac proba, *firma* est; quæ non comminuitur, nec inflectitur: & *tuta*; quæ demissa in fundum, loco non movetur; sed navem fundo inhærens retinet, ne per tempestatem, abrepta in scopulos, aut in vadum illis, pereat: ita *spes Christianorum firma* est, ac *tuta*, Roman. 5. v. 5. animamque adversus temptationum fluctus, retinet & ab interitu conservat. Dissimilitudo vero est, quod anchora navis demittitur in salum, & solum; sed animæ anchora emittitur in cœlum. Nam quod Apostolus ait: *in interiori veli spatium: ea peripherasi (à tabernaculo Veteris Testamenti desumpta) cœlum designat*. Cujus sanctum sanctorum, infra velum positum, typus fuerit (ut

postea, ab Apostolo, in sequentibus capp. declaratur) & simul legis ceremonialis (quæ à sancti sanctorum penetrata Israelitas velo arcebatur) complementum; rupto scilicet jam, per Christi mortem, velo, Matt. 27. vers. 51. ascensione illius in sanctum sanctorum cœlestis, Heb. 9. v. 24. Ac propterea addit Apostolus: *quo precursor, pro nobis, ingressus est Iesus*. Quem, ab officio sacerdotali, secundum ordinem Melchisedec, describit: eaque via, ad rem propositam, unde à capituli quinti vers. 11. digressus erat, repetitione commoda, regreditur, vers. 20.

CONSTRUCTARIA.

I. **C**Vm fideles oporteat, à rudimentis religionis Christianæ, ad perfectionem contendere: iniquè omnino faciunt, qui vix cognitis primis fundamentis, in iis negligenter conquescent: & multo iniquius Pontificii Doctores; qui, religionis ac fidei implicitæ nomine, eam cordiam commendant.

II. Cùm peccata sint opera mortua; à renatis, & in Christo viventibus fidelibus, cavenda sunt, vers. 1.

III. Profectus, in agnitione & professione Christi, Dei donum est, vers. 3.

IV. Cùm Apostatae reprobi, suo odio, Christum crucifigant, & ignominia exponant: peccant illi graviter, qui lenitatis Christianæ specie quadam, sceleris hujusmodi extenuare student.

V. Si maledictionem, & ignem æternum fugere velimus, necesse est; ut fructus bonos proferamus.

VI. Comminationes proponendæ sunt, non solum reprobis; sed etiam electis: ut repressa carne, in Dei timore & officiis pietatis, retineantur, ac proficiant, v. 9.

VII. Pios in os laudare, interdum, non solum licet; sed etiam decet, & expedit, modò hoc fiat exemplo Apostoli recte: ut scilicet origo illius sit sinceritas, & charitas: Medium verò veritas: finis denique sit piorum, in laudata virtute, profectus, ad Dei gloriam.

VIII. Charitas Christiana vera, à fucatâ mundi dilectione, distinguitur, quod non solum in ore, sed etiam in opere consistat: deinde quod in Deum, & Sanctos potissimum feratur.

IX. Cùm Deus officia charitatis nostræ, pro veritatis sue justitia remuneretur: non est, cur ab iis prestantis, mundi ingratitudine, absterramur, vers. 10.

X. Patrum piorum exempla, rectè non solum cognoscenda sunt, sed etiam imitanda, vers. 12.

XI. Cum juramenti finis sit rectus, ut & origo, & medium: hominumque juramenta legitima, hoc loco, probentur, & eorum imitatione, Deum jurare, Apostolus demonstret: sequitur nos exemplum Dei rectè posse, cùm opus est, imitari, ac jurare. Ideoque errare Anabaptistas graviter, qui contrarium pertinaciter afferunt, vers. 13. 16. 17.

XII. Fidelium missa salus certa est; ideoque constanti spe expectanda, vers. 15.

XIII. Cùm Spes Christianorum, Dei conservantis gratiæ, sit *Anchora tutæ ac firma*, sequitur eam non posse periire: Errant ergo plurimum, qui perseverantiam illius, in verè fidelibus, certam esse negant, vers. 19.

CAPUT SEPTIMUM.

POstquam Digressionem, ante memoratam, absolvit Apostolus: quæ negligentiam Hebreorum reprehendit, & ad officium hortatus est; & ad Sacerdotium Christi æternum secundum ordinem Melchisedec (de quo egreditur, cap. 5. vers. 10.) regressus est tandem, cap. 6. v. 20. In eo amplificando, jam progreditur, hoc cap. 7. Demonstrans illud longè præstantius esse Sacerdotio Levitico: idque bifariam. Primum descriptione Melchisedeci, tanquam typi Christi, quo Levitas inferiores esse docet, ideoque & Christo: deinde oppositione inter ipsius & Levitum Sacerdotium: cuius etiam abrogationem inde concludit. Descriptio Melchisedechi constat historiæ propositione, & expositione illius. Historia petita est ex Genesi. 14.

vers. 14. Quæ, præmisso Melchisedeci nomine, eum describit ab officio, effecto, (seu beneficio, quod contulit) & adjuncto, seu gratia, quam retulit, sive accepit. Officium statuitur geminum, Regale & Sacerdotale. Ac regni quidem præstantia, à subiecto loco, declaratur, quod fuerit rex Salem. Sacerdotii verò sanctitas indicatur, à causa, cùm efficiates tuim finali, scilicet Deo, qui (ut ab idolis, & creaturis distinguitur; & sacerdotium Melchisedeci, ab impiis idololatratus cultu secerintur) Altissimus, hoc est, omnipotens cæli creator, ac Dominus appellatur.

Effectum seu collatum ab eo beneficium est, quod occurrerit Abrahamo à cæde regum revertentis; & benedixit ei, vers. 1.

Denuo; adjunctum, seu accepta gratia est, quod decimas omnium ab Abrahamo receperit. Atque hæc est proposizio historica.

Cui deinde subjicitur ejusdem expositio, quæ hujus historie partes, & momenta ordine declarat. Nam primum de officiis agit, initio ducto à regno. Cujus qualitates explicat duas; iustitiam & pacem: idque interpretatione nominis (ut latens in eo mysterium patefacet) cùm regis: tuim sedis regni. Nomen regis est Melchisedec: cuius interpretatione est, rex iustitiae. Nam ut **תְּדִי** regem; ita **פָּנָי** justitiam significat: litera autem (jod) per epenthesis inserta est, ad compositionis elegantiam, ut similia declarant: Adonizedeck, Adonibezez, Abimelech Achimelech, Achitob, Abisag, Achitopol, Aminadab, & similia. Ac propterea alienius est, quod quidam, ab Apostoli interpretatione non nihil declinantes, quasi ('jod) pronomen esset nomini affixum, interpretari malunt rex meus iustitiae. Nomen autem sedis regni indicatur, cum ait: rex Salem, quod est rex pacis. Salem autem est antiquum urbis Ierusalæm nomen, quo etiam sensu vocatur, Psalm. 76. versu 3. Cæterum hic difficultas quædam, adversus hujus epistolæ veritatem, eoque authoritatem occurrit, quæ vulgo ab interpretibus negligitur, ideoque expedienda est. Objici enim potest: quod **בְּרֵאשִׁים** Hebræis est **pax**: **בְּרֵאשִׁים** verò pacificus, ut Genes. 34. vers. 22. Responderi autem potest bifariam. I. apud Hebræos usitatum esse, ut non raro eadem vox, modo adjectivè, modo substantivè usurpetur: quemadmodum **בְּרֵאשִׁים** infidus, vel infidus; **בְּרֵאשִׁים** longus, vel longitudus, **בְּרֵאשִׁים** bonus, vel bonitas, & alia multa: ut ex usu, & proborum Lexicorum testimonii se constat. Sic etiam vox Salemis pacificus, vel substantivè **pax**: licet ejus significatio exemplum, in Prophetis, non extet: sed Apostolus, tanquam rem notam, expressit. Deinde altera etiam responso esse potest, ut adversariorum objectio perspicue; ac solidè refutetur; nimirum, etiam si daremus, quod probatum non est, Salem non pacem; sed pacificum notare: interpretatione Apostoli nihilominus esset vera; quia **בְּרֵאשִׁים** rex **pax**, consuetæ Scripturæ phrasis, regem pacificum, seu pacis effectorem, notabit, ut Rom. 15. vers. 33. & 16. 20. Heb. 13. vers. 20: **Deus pax**, eodem sensu dicitur, id est, pacis effector: & 2. Thes. 2. vers. 16. ipse **tertius Dominus pacis** dei vobis pacem, simili phrasi usurpatur. ideoque perstat invicta interpretationis Apostoli veritas, & authoritas. Atque hæc de descriptione officii Melchisedeci. Secundo verò loco descriptitur persona ejusdem, à causa sua efficiente; quod nimirum parentum sit expers. Id quod negatione declarat, cum ait: sine Patri, sine Matri. Quod intelligendum est non absolute, ac per se; sed respectu descriptionis Mosis. Qui partim ratione communi (quoniam obiectantum Melchisedeci facit mentionem) partim ratione singulari, ut typus esset Christi: idcirco parentes illius, & genus, silentio tegit. Vnde etiam ab Apostolo dicitur **κατεχόντων**, sine generis recensione. Adjunctum verò est infinitas, seu æternitas: quod **initio dierum**, & **fine caret**: nempe non absolute; sed relativè, respectu recensionis Mosis. Tertiò describitur altetum Melchisedeci munus, sacerdotium æternum: id quod à simili illustratur, cum ostendit: **in eo assimilatum filio Dei**: id est, quod fuerit Christi typus, v. 3. Quartò Melchisedeci sacerdotis præstantia ostenditur etiam, partim ex adjuncto; partim ex effecto; comparatione instituta cum Abrahamo: & deinde cum Leviticis sacer-

dotibus: quibus majorem fuisse ostendit, ex rebus mūrto gestis. Ea autem sunt Abrahæi gratitudo, quæ decimas per solvit; & Melchisedeci benedictio, quæ Abrahamo gratulatus, ac bene precatus est. Ac primum Abrahamo majorem fuisse demonstrat: quod Abraham ei **decimas spoliorum dederit**. Cujus rei dignitatem amplificat, descriptione Abrahæi ab effectis, cum **Patriarcham**, id est, principem, populi Israëlitici Patrem, vocat. Deinde comparatione cum Levitis addita, iisdem quoque superiorē ostendit. Nam utrique quidem in eo similes fuerunt; quod secundum Dei voluntatem decimas acceperunt: sed in eo dispare; quod nimirum Levitici Sacerdotes, à populo tantum, id est, fratribus suis, secundum legem Dei decimas acceperunt, quod quidem magnum erat; quia progeniti simul fuerunt ex eodem Patre Abrahamo, versu 5. Melchisedek verò alterius generis existens, decimas acceperit ab ipsomet Levitarum Patre Abrahamo, quod longe maior est. Vnde apparet Melchisedec præstantiorem fuisse Leviticis sacerdotibus. Idque amplius confirmatur, cùm, ex effecto illius, Abraham dignorem esse, concludit, hoc sensu: Qui Abraham benedixit, is major est illo. Melchisedek Abraham benedixit. Ergo eo major est. Conclusio, tanquam ex antecedente nota, omittitur: Assumptio ponitur, versu 6. &, loco propositionis, confirmatio illius (ut sèpe, & eleganter fieri solet) adfertur hujusmodi. **Id quid minus est, ab eo quod maior est, benedicitur**: loquitur autem Apostolus de benedictione non vulgari; qua par pari; immo & superiori inferior benedicere potest: sed de sacerdotali, ac solenni: quæ Dei jussu, & nomine pronuntiatur: & authoritatis argumentum est. Qualis etiam fuit summorum sacerdotum præscripta, & usitata formula, Num. 6. versu 23. Ac propterea liberè addit Apostolus, ad hujus sententiaz perspicuitatem demonstrandam, fidelium confessionem, cum ait: **sine ulla contradictione, seu, controversia,** vers. 7. Ne quis autem exciperet Melchisedecum, initio quidem, fuisse majorem; sed postmodum, accepta promissione, Abrahamum & fuisse prælatum divinitus. Idcirco prudenter ab Apostolo, omisso Abrahæi nomine, periphrasis adhibetur: quia hanc objectionem anticipat, ac diluit, cùm eum vocat: **qui habebat promissiones**; nimirum fœderis cum Deo, de seminis incremento; hereditate Canaanæ; & Messiae adventu.

Cæterum, quia scopus Apostoli est (cum Melchisedec majorem fuisse Abrahamo afferat) ut ostendat præstantiorem esse sacerdotibus Leviticis: propterea eodem jam reddit, usus duobus argumentis, ad Melchisedeci præstantiam, ac dignitatem majorem stabilendam. Quorum prius est durationis vitæ circumstantia; quod Levitæ (quamvis non minus, quam Melchisedec decimas acceperent) tamen mortales essent: Melchisedec verò viveret. Id quod testimonio Ps. 110. (de quo accum est) comprobatur. Quod quidem intelligendum est, non propriè, sed typicè, ratione mysticæ descriptionis Mosis: qui, neque initium; neque finem sacerdotii illius recenset, vñs. 8. Alterum præstantiaz argumentum est, quod etiam Levi in Abrahamo, quodammodo, decimas dederit Melchisedeco, vers. 9. Idque probat: **quoniam in lumbis illius abduc erat, quando Abrahamo occurrebat Melchisedec**, vers. 10. Si quis autem exceptiat: Ergo & Christus etiam decimas Melchisedeco derit; eoque & minor ei erit: utpote, qui non minus, quam Levi, in Lumbis Abrahæi fuerit: quemadmodum **fructus lumborum Davidis** similiter appellatur. Consequentiam negamus: quoniam diversa omnino est ratio: Nam antè declinationem hanc, Christus, per promissionem Abrahamo datam fuerat exceptus, & prælatus Melchisedeco, & omnibus: utpote in quo benedicendæ essent omnes gentes terræ; eoque & Abrahæmus, & Melchisedecus. Deinde fuit in lumbis Abrahæi, secundum carnem tantum; non secundum divinam naturam: cuius dignitate fit, ut humana natura, ei hypostaticè unita, omnibus creaturis major fit. Denique non fuit etiam in lumbis Abrahæi simpliciter, quemadmodum Levi, sed tantum secundum quid, ratione materiæ; non autem ratione virtutis generantis; quia non est è femine virili generatus; sed miraculo virtu-

virtutis Spiritus Sancti, à virgine, & è virginē conceptus. Reliqua, quæ ad Melchisedecum, & collationem illius cum Christo, distinctius, ac plenius pertinent, ea consulte, in calcem capitū, differemus.

Atque hoc modo finem imposuit Apostolus descriptio- ni Melchisedeci: qua eum Abrahamo, & sacerdotibus Le- viticis contulit, ac prætulit; ad Christi sacerdotis, hoc ty- po propheticō adumbrati, excellentiam indicandam. Ad quam jam proprius tanquam ab umbra ad corpus, accedit: & infirmitatem, atque abrogationem Sacerdotii Levitici, per Christum, demonstrat: ut errores Iudeorum infide- lium, qui à Sacrificiis, neglecto Christo, sanctificationem sperabant, refutaret; & fidelium infirmitati opportunè succurreret. Et quidem, fundamenti loco, id quod de sa- cerdotio illius, secundum ordinem Melchisedec ex Ps. 110. antea cap. 6. v. 20. proposuerat, reponit, & exponit: & inde imperfectionem Sacerdotii Levitici concludit variis modis. Primum enim hac ratione facit. Si perfectio populi Dei, seu consecratio per Leviticum sacerdotium erat: non fuisset amplius opus exoriri aliam sacerdotem, secundum ordinem Melchisedec, & non secundum ordinem Aaronis. Probatio est: nam super hoc Sacerdotio Levitico, secundum ordinem Aaronis, legem accepit populus, id est, legem Deus populo dedit, de sacerdotibus ex tribu Levi; & summis, ex ordi- ne posteritatis Aaronis diligendis: non autem ex alia tribu, aut gente, aut familia. Altera ratio à mutatione legis hæc est: Per illud sacerdotium, cuius lex, seu ordinatio, mutatur, non est perfectio. Atque Sacerdotii Levitici lex mu- tatur. Ergo per illud non est perfectio. Assumptionis loco, probatio illius adhibetur duplex: Vna, ex antecedenti fun- damento, talis: Sacerdotio aliquo mutato, lex illius muta- tur. Atque Sacerdotium Leviticum mutatur, nempe sa- cerdotio secundum ordinem Melchisedeci. Ergo lex illius mutatur, vers. 12.

Altera probatio est hujusmodi: quia Christus, de quo dicitur, quod sit sacerdos secundum ordinem Melchise- dec, est ex alia tribu, quam Aaronis, & Levi: quam tri- bum lex (reliquis ab altari, & sacerdotii ministerio, exclu- sis) requirit, v. 13. Idque confirmat expositione tribus il- lius, nempe Christi: quod, quemadmodum notum est, sit ex tri- bu Iuda; utpote ex Davidis familia, cui sacerdotii partem nullam, Deus concessit, per Mosen, v. 14. Atque hanc, sa- cerdotii Christi, & Levitici, diversitatem, ab adjuncta tem- poris circumstantia, ex eadem Ps. 110. sententia, amplius concludit, vers. 15. Et explicat, per aphæresin, & thesin, seu remotione falsi, & positione veri: Quibus quasi par- tibus, antithesis, inter Leviticos sacerdotes, & Christum, continetur. Aphæresis autem est, quod factus sit sacerdos, non ut Leviticci pontifices, secundum legem mandati car- nalis, id est, caduci & infirmi, quodque circa carnalia ver- setur, ut vers. 18. & cap. 9. 10. & 13. accuratius explica- tur. Thesis vero est, quod sit sacerdos secundum potentiam vita indissolubilis, id est, æternus, & omnipotens Dei filius, vers. 16. Ut hoc modo hunc locum, cum versu ulti- mo, comparemus. Hoc autem, testimonio, ex Psal. 110. repetito, demonstratur, versu 16. Et utraque antitheseos pars plenius illustratur, ac confirmatur. Etenim, oppor- tunda quadam objectionis anticipatione, ostendit Apostolus, causam, abrogationis legis ceremonialis, & sacerdotalis, esse infirmitatem, & inutilitatem illius: non quidem absolutè (alioquin Deus, quod absit, id frustra statuisset) sed respectu consummationis, & sanctificationis Ecclesie, ut versu 11. & 19. declaratur. Legis enim ceremonialis adumbrarunt: non autem contulerunt peccatorum remis- sionem, & reconciliationem cum Deo, per se. Causæ qui- dem fuerunt adjuvantes quodammodo, nempe tanquam instrumenta remota (quod fidem, quæ propinquum est instrumentum, excitarunt, ac confirmarunt) non vero causæ principales: de qua re, hoc in loco, differitur, v. 18. Ideoque hanc inutilitatem generalius propositam, expli- cat, ac probat, declaratione speciei; qua restringit; nihil e- nem lex consummarit, seu sanctificavit (de qua re pluribus, cap. 9.) sed Christus per suum sacerdotium. Id quod de- clarat, per spem meliorem superintroductionem, id est, rem spe-

ratam, per Metonymiam adjuncti pro suo subjecto: quia, per Davidem, fidelibus, illius rei spes fuerat facta. Cujus effectum esse ostendit reconciliationem cum Deo, ver- su 19.

Christi autem sacerdotium esse melius Levitico, amplius comprobatur. Ac primù ab adjuncto antecedenti jura- mento solenni: quo sanctum est à Deo Patre, v. 20. Quod & Levitico sacerdotio defuisse, & Christi sacerdotio ad- fuisse, probat ex Ps. 110. v. 21. Vnde concludit: Christum factum sponsorem potioris fœderis, v. 22. Altera ratio est, à consequentibus successoribus; quod eos Levitas, utpote mortales, habuerint, v. 23. Christas vero æternus habeat; & successorum expers sacerdotium, v. 24. Quod amplifi- catur ab effecto, quod inde concluditur, nempe perfecta salute fidelium, qui Dèum, vera fide in Christum, invoca- tant. Cujus causa efficiens est, quod semper vivat, ut inter- pellet pro fidelibus, v. 25. Reliquæ hujus capitū rationes, antithesi nervosa, & eleganti, continentur. Christum enim opponit Apostolus Leviticis sacerdotibus, sanctitate, sacra- rio; & denique sacrificio: Sanctitatem vero illius indicat primum simpliciter per thesin, cum sanctum vocat: & per aphæresin remotione contraria, nempe sine virtute, sine labore: ut eo modo, non secundum quid, ut pii sacerdotes; sed sim- pliciter sanctum intelligendum, ostendat. Ideoque oppo- sitè omnibus hominibus, eoque etiam Leviticis sacerdoti- bus, additur, segregatus à peccatoribus; quod videlicet pec- catorum numero nullo modo esset accensendus. Sacrarium deinde, in quod pro nobis interpellaturus Patrem, ingre- sus est, non manu factum in terris (in quod Leviticci pon- tifices introibant) sed cælum ipsum intelligitur. Nam quod nonnulli verba illa sublimior cælo facta, de ubiquitate cor- poris Christi, accipiunt: illud omnino à fidei analogia, & rectâ hujus loci sententiâ, alienum est. Christus enim cæ- los hosce visibiles penetravit, & in ipsum tertium, ac sum- mum cælum pervenit: ac propterea dicitur cœlis subli- mior, vers. 26.

Denique in sacrificio differentia varia statuitur, in sub- jecta victimâ; deinde adjecto tempore, & postremo in fine. In subjecta victimâ; quoniam sacerdotes Leviticis obtulerunt, victimas, nempe plures, ac brutas: Christus vero semel; & quidem scipsum, ut qui non solum fuerit sacerdos; sed etiam victimâ: ac propterea quanto Christus præstan- tor omnibus, non solum brutis animantibus; sed etiam creaturis quibusvis: tanto excellentius illius exitit quam Levitarum sacrificium. Altera differentia est in adjecto tempore; Pontifices Leviticis obtulerunt quotidie: Ponti- fex noster Christus obtulit semel. Postrema differentia est in fine: Pontifices Leviticis sacrificarunt non solum, pro peccatis alienis; sed etiam, & prius, pro propriis: Christus contrâ non pro suis, quibus caruit; sed tantum pro pecca- tis populi, v. 27. Quæ Christi præ Leviticis pontificibus prærogativæ confirmantur, oppositione nova: repetitis nonnullis ex iis, quæ ante posita fuerunt. Primum mem- brum est, quod pontifices Leviticis à lege constituti fuerunt: Christus vero post legem: ac propterea iis dignior: quia leges priores, posterioribus oppositis, tolluntur. Secundum, illi, sine jurejurando: Christus vero sermone ju- rejurando sancto, quemadmodum antea exposuimus. Præterea, ratione personæ, & conditionis conjunctæ, a- perta est differentia. Illi hominos fuerunt, & quidem in- firmi, cum infirmitate naturæ finitæ, & culpæ: ut qui & peccatum habuerunt, & seipso à morte meritâ, per cul- pam, liberare non potuerunt: Christus vero Filius Dei i- deoque Deus omnipotens, & perfectè sanctus, sine pecca- to, & mortis dominor. Denique illi consecrati fuerunt ad tempus tantum: Christus vero in æternum, v. 28. Atque haec tenus insignis hujus cap. 7. explicatio.

CONSTRUCTA.

I. **C**um Melchisedecus, inter plurimos impios Reges Chananeos, Dei Sacerdos fuerit; inde appetet Dei, in Ecclesia sua, in medio luporum, conservanda, admirabilis potentia et gratia.

II. Vn-

I I . Vnde etiam sequitur, exemplo Melchisedeci , non multitudinis, & mundi immundi , nobis circumiacentis, mores, nobis esse imitandos : sed Dei voluntatem , tanquam Cynosuram, semper esse spectandam ; &, secundum eam, officium pietatis constanter esse exequendum.

I I I . Cum verus Deus, sit, ac dicatur, Altissimus: unum esse essentia, necesse est: quia plures altissimi esse non possunt: essent enim aut pares aut impares: quorum utrumque Altissimo repugnat. Deinde hinc appetat, ei nos verâ obedientiâ submittere, & serio colere debere , ut Altissimo subjectos.

I V . Cum Salem, fuerit sacri cultus Dei sedes regnante Melchisedeco, à quo tamen cultu, postea defecisse, ex sacra Iosuæ historiâ colligitur: inde constat justum Dei iudicium, quo contemptum verbi sui, privatione illius, vindicare solet.

V . Bella, ad infantes, & conjunctos, ab hostiis iniusta violentiâ, liberando, suscepta, laudato divinitus Abrahami exemplo, defenduntur.

V I . Preclaris aliorum factis non invidere; sed gratulari, & bene precari nos decet: quemadmodum Melchisedecus, pro suâ benevolentia, & munera Sacerdotalis ratione, Abrahamo gratulatus est, ac benedixit.

V I I . Pro acceptâ de hostibus victoria , Deo gratiae a gende sunt; & spoliorum pars , gratitudinis ergo, ad illius cultum, Abrahami exemplo, conferenda est.

V I I I . Regum ac Magistratum gloria summa , ac felicitas, posita est, non in terribili potentia; sed in justitia, & pace: ac propterea, & illi , & subditi, iis potissimum bonis studere debent. omnibus viribus.

I X . In propheticis Veteris Testamenti Typis , quibus Christus adumbratur, nominum origo, & significatio , ubi Scriptura aliquod indicium facit, non est negligenda: quemadmodum exemplum Melchisedeci demonstrat, vers. 2.

X . Si Melchisedecus sine Patre, sine Matre, sine Generi, tanquam Christi typus proponitur: inde meritò conclidi potest errare graviter eos Anabaptistas, qui asserunt humanam Christi naturam esse ex semine æterno Patris, nec aliter Christum appellari filium Dei : nam si hæc sententia obtineret , inde necessario consequeretur, ut Christus secundum idem Patrem haberet , & Matrem ? quod Melchisedeci typo omnino repugnat, vers. 3.

X I . Sacerdotibus Leviticis, Deus decimas, ad eos alendos, à populo, dari non solum concessit; sed etiam præcepit: Ergo non est injustum, ut Anabaptistæ objectant Ecclesiarum pastoribus, quod certo stipendio, ab auditoribus non ingratias, sustententur; præsertim cum eandem esse, si summam, ac genus spectes , Vet. & Novi Testamenti conditionem, hâc in re, demonstret Apostolus, 1. Cor. 9. & Gal. 6. v. 6.

X I I . Cum Reges, Principes, Magistratus , quamvis potestate corporali & externâ, superiores sint verbi Ministris, tanquam suis subditis; animæ tamen , & gubernacionis illius salutaris, ac benedictionis ratione minores sint: sequitur non minus Ecclesiæ Pastores, suo loco & gradu, in Sacris Literis declarato, debere esse reverendos, in divinis, & Spiritualibus (si modo officio suo, rectè, ac fideliter fungantur) quam Magistratus, in humanis, ac corporalibus, ab omni bus jure honorantur. Ac propterea dignitatem sacri Ministerii non satis agnoscunt; sed graviter impingunt, ac peccant, qui illud Ministerium in aliis fastuosè contemnunt; aut in se, maledictis, & malefactis suis, contemptui aliorum exponunt, v. 7.

X I I I . Si Levi, quodammodo , in lumbis Abrahami Patris sui, decimatus est: multo majori jure asseritur, omnes homines, in Adamo, primo omnium mortalium parente, ac primitiis, peccasse, Rom. 5. v. 12. ut qui in lumbis illius fuerint, & justitiae, ac gratiae feudo, in illo donati; & eo lapso, iisdem bonis feudi spiritualis, exciderint.

X I V . Si per Leviticum Sacerdotium , divinitus institutum, non fuit consummatio , & sanctificatio populi Veteris Testamenti, quod ea gloria , ad solum Christum, pertineat: ergo multò minus profano Pontificio sacerdo-

tio, ea præstantia tribuenda est v. 11.

X V . Cùm palam sit , Christum esse ortum ex tribu alia, quām Levi, nempe ex tribu Iuda : sequitur ineptas, & impias eorum esse fabulas, qui fingunt Christum, ex tribu Iuda, & Levi, mixtâ, fuisse prognatum. Ac propterea, quatenus ex tribu Iuda fuit, Regem ; quatenus verò ex tribu Levi , summum Sacerdotem ; cùm contrarium de origine, & Sacerdotio ab Apostolo allatur, vers. 13. & 14.

X V I . Cum Christus sit Novi fœderis Sponsor; illi fidere debemus, v. 22.

X V I I . Cùm ea sit, inter Christum & Pontifices Leviticos, differentia ; quod illi plures facti sunt Sacerdotes, quoniam mors prohibebat eos manere : Christus verò propterea, quod in æternum maneat, æternum habeat Sacerdotium ; sequitur , unum , & solum esse Novi Testamenti Sacerdotem : ac propterea impietatis reos esse Pontificios ; qui alias Novi Testamenti Sacerdotes, Christo successores, aut vicarios adjungunt, v. 23. 24.

X V I I I . Christus est perfectus Servator eorum , qui per ipsum accedunt ad Deum, sicut per vivens , ut interpellat pro iis. Ergo Christi gratiam oppugnant Pontificii, qui partem salutis aliunde petunt: & ad Deum, Sanctis potius Intercessoribus, quām Christo fredi, contendunt.

X I X . Christus nos potest servare, & vult servare. Ergo secure ad ipsum , veraque fide , configiendum est; vers. 25.

X X . Si Christus est sublimior cœlis factus : Ergo falsa est Ubiquitariorum sententia, qui Christum ubique esse contendunt : qui enim ubique est , locum mutare , superiore cum inferiori non potest. v. 26.

X X I . Cùm Pontifices Veteris Testamenti singulis diebus obtulerint victimas ; primum pro suis peccatis, deinde pro totius populi : sequitur, ex hac confessione, omnes Israelitas fuisse peccatores; ideoque neminem fuisse perfectè sanctum, quique legem impleverit, v. 27.

X X I I . Si Christus semel tantum oblatus est , & quidem à se ipso ; eaque ratione , pro peccatis populi , plenè satisfecit, quod filius sit in æternum consecratus: perspicuum est, Sacrificium Missaticum , quo Pontifici Christum offerri quotidie, ad remissionem peccatorum , fingunt, esse turpem, unicuius Sacrificii Christi, & efficacie illius, abnegationem, v. 27. & 28.

C O L L A T I O Melchisedeci & Christi.

I Nter propheticos Vet. Tet. typos, quibus Christi persona, officia, & beneficia adumbrata sunt, meritò excellit Melchisedeci historia; cùm per se, ratione similitudinis cum Christo appositissimæ, ac plenissimæ tum per accidens, ratione difficultatis, quam, in hanc doctrinam, perversa veterum quorundam, & recentiorum studia , & disputaciones, invexerunt. Quamobrem operæ pretium erit, si, quæ de Melchisedeci & Christi collatione , brevius in capitib. sept. analysi perstricta sunt, ea nunc paulò pleniū, ac planius exponam: declarata convenientia, in nomine, persona, officiis, eorumque effectibus, seu beneficiis, & adjunctis.

Ad prius quod attinet, utriusque nomen, rei est consentaneum; & omen illius faustum ac felix. Nam quemadmodū Melchisedec, ut Moses Gen. 14. & David Psal. 110. aut Melchisedec (ut exigua, unius vocalis in alteram affinem, permutatione, Græci interpres, & Apostolus appellant) si significationem spectemus, regem justitie, citra controversiam, notat, Heb. 7. 2. & huic regi, reverâ, convenit : Ita & Iesus, servatorem Matt. 1. rei conyenienter, notat: Ideoque verè nostrum Melchisedec, ut postea clarius elucebit. Sin vero usum vocis Melchisedeci consideremus, de eo ex parte dubitatur. Quidam enim, Iudeorum conjecturam fecuti, commune nomen arbitrantur: quod reges Ierusalem plerique omnes , illis priscis temporibus, vel Melchisedec rex justitie, vel Adonizedek Dominus justitie Ios. 10. 1. fuerint appellati: quemadmodum Ægypti reges , Pharaonen & Imperatores Romani dicti sunt, Cesares. Alii verò.

Hhh

hac con-

hic conjecturā (ut quæ nullo certo nititur documento) rejeþtā , proprium fuisse nomen autumant ; quod ut maximè receptum est ; ita vero maximè videtur consentaneum.

Secundò ad personam quod attinet: alii Melchisedecum dixerunt esse Deum : alii verò creaturam Dei: Deum qui dem esse, docuit. Ægyptius quidam hæreticus, nomine Hierax: qui Spiritum Sanct. sub hominis figura , Melchisedecum extitisse , afferuit, quemadmodum testatur ac diluit Epiph. contra Hierachitas, hæref. 67. Quem etiam errorem fecutus est quidā tempore Hieronymi, qui suum, de hoc argumento, volumen, per Euagrium, ad Hieronymum misit, ut judicium illius exploraret: quemadmodum ostendit, ac refutat Hieronymus tom. 3. epist. ad Euag. Qui verò creaturam esse statuerunt: eorum quidem nonnulli, superiores, ac cœlestem, seu Angelum fuisse, finxerunt : primum Theodosius hæreticus, teste Tertuliano de præscrip. c. ult. deinde Origenes homil. 1. in Genes. & ejus discipulus Didymus, ut refert Hieron. epist. ad Euagrium : quanquam, ut quidam etiam observavunt, in iis Origenis operibus, que extant, error ille non sit compertus : fortasse quod à posteris, ad veritatis & Origenis honorem, ea sententia expuncta sit; aut, in iis scriptis quæ temporis injuria perierunt, extiterint. Reliqui verò inferiorem, ac terrestrem creaturam, hominem videlicet, ex nomine, regno, sede, profectione, donis datis & acceptis , meritò concludunt. Quis verò & quo genere fuerit, diversæ sunt conjecturæ : Hebrei enim (ut Hier. ad Euagrium ait, & ex Rabbini, Sal. Iarchi; & Abenez in Genes. c. 14. colligi potest) hoc senserunt, ac tradunt, Melchisedecum esse Sem, filium Noe. Quam etiam sententiam attribuit Samaritanus Epiphanius contra Melchisedecianos. In quo illud mirandum est, quodait: Judæos statuisse , Melchisedecum fuisse justum & bonum; sed filium scorti: ideoque, hac de causa Patrem & Matrem reticeri à Mose; fortasse hoc fingentes, quod ea quorundam esset Judæorum contumeliosa doctrina , ut isto modo natalibus Christi, Melchisedeco adumbrati, aliquam ignominiae maculam, pro more & odio suo, quo blasphemè filium scorti vocant, aspergerent. Contrà alii, quia Sem's genealogia disertè à Mose recensetur: Melchisedec verò dicitur ἀναλόγως genealogie expers: non Semum, sed hominem Cananæum fuisse arbitrantur: quemadmodum Hippolytus, Irenæus, Eusebius Cæsarien. & Emilianus, Apollinarius, & Eustatius, Antiochenæ Ecclesiæ episcopus, ut Hieron. tom. 3. epist. ad Euagrium, attestatur. Eadem etiam est sententia Epiphanius, qui Melchisedecum non fuisse Semum asserit: id que ex temporis supputatione, sed infelici (ut ex collatione Hieron. ad Euagrium appareret) probare co-natur: aitque, apud quosdam Melchisedeci Pater, & Mater habetur: non autem in expressis, & genuinis Scripturis: dixerunt autem quidam Eraciam vocari ejus Patrem, Matrem vero Astaroth, quæ etiam Asteria dicitur: erat autem filius indigenarum, illo tempore, in campestri regione Saba. habstantum. Haec. Epiphanius. Ut verò, omissis hisce conjecturis, id quod S. Literæ docent, amplectamur; & ad collationem personæ Melchisedeci & Christi, accedamus: duo observanda sunt, personæ origo, & duratio. Ut enim Melchisedec sine Patre, sine Matre fuit, cuius genealogia recenseri non potest. Ita & Christus sine Patre est, secundum humanam naturam in terris; & sine Matre, secundum divinam naturam in cælis: ac propterea, iis modis, distinctè est ἀναλόγως. Deinde ut Melchisedec sine initio dierum, & sine fine vitæ: ita & Christus omnino æternus est, ratione divinæ naturæ. Hoc interim observandum: Melchisedeco hæc competere, non ratione constitutionis naturæ ipsius per se, sed per accidens, seu ratione inveniuntur, seu dispensationis Scripturæ divinæ: quæ, Patrem, Matrem, & initium, ac finem vitæ illius, filiū, non quod iis caruerit; sed ut esset hoc modo, typus filii Dei, ut recte Hieronymus & Epiphanius observarunt. Atque ea ratione errorem illum refutarunt, qui, hæc absolute accipientes, Melchisedec Spiritum Sanct. vel Angelum fuisse, commenti sunt. Atque hæc de collationis parte altera, que in personarum similitudine consistit.

Tertia verò est in officiis: & quidem primò, ratione ge-

neris, & numeri: nam ut Melchisedec rex, & sacerdos simul fuit: ita & Christus. Deinde ratione specierum, cum regnum sacerdotii. In regno autem consideranda sunt sedes illius, & qualitas gemina. Ut enim Melchisedec Rex Salem; ita & Christus Ecclesiæ, per eam adumbratæ. Ceterum quia de urbe Salem diversa sunt cum veterum patrum; tum posteriorum judicia: non inutile erit, ea paucis examinare. Primum enim quidam Salem, eandem urbem esse putant, cum Febus; &, quam, ex utraque voce, compositam, nonnulli volunt, Jerusalem, quasi *Febusalem* dictam: quoniam Jerusalem primum dicta fuit, incolarum suorum nomine, per Meton. adjunct. pro subiect. Iebusi, Iosu. 18. 28. & Iebus, Iud. 19. 10. 1. Chron. 11. 5. Quanquam aliis alia magis placent etymologiaz. Sunt enim qui ab Hebreæ voce שְׁלֹמָה & שְׁלֹמֵה deducunt: & visionem pacis interpretantur: quemadmodum Hieron. tom. 1. epist. ad Marcellum. Cujus etymologiaz occasionem, ad Abrahamum, quidam deducunt: quasi sacrificatus filium Isaacum, in monte Moria (in cuius parte Jerusalem sita est) Genes. 22. vers. 2. 14. loco dederit nomen שְׁלֹמָה: unde ex illo שְׁלֹמָה id est, videbit, seu providebit, & שְׁלֹמֵה formatam esse Jerusalem, id est, providebit pacem. Nam quod Ioseph. de bello Iudaico lib. 7. cap. 18. (in Græcis verò exemplaribus lib. 6. c. ult.) ex Græca voce Ιωσήπος, & Hebreæ Schalem derivans, ait, ita à Melchisedeco esse appellatam, quod in urbe Salem Ιωσήπος, id est, templum statuisse primus: Illud quamvis multis probetur; à doctioribus tamen, non immeritò, tanquam ineptum rejicitur: cum nec voci Hebraicæ, quæ aspiratione caret, conveniat; nec illa lingua Hebreæ, cum Græca in Etymologicis, barbara mixtio, ab antiquissimis priscorum temporum Hebreis, vicinisque fuerit usurpata: sed omnino credibile est, hoc figmentum esse Iosephi, ad commendationem urbis illius, apud gentes; excogitatum. Ceterum Salem dictam fuisse Jerusalem, probatur ex Psal. 76. 3. Cujus tabernaculum est in Salem. Quam sententiam fecutus est Onkelos Chaldaeus, antiquissimus Mosis paraphrastes, qui Gen. 14. pro Salem, exponit Jerusalem. Deinde ex Patribus Hippolytus, Irenæus, & cæteri, quos supra retulimus: qui, ut ait Hieronym. ad Euagrium tom. 1. dixerunt: Melchisedek regem fuisse urbis Hierosolymæ, quæ primum Salem; postea verò Iebus; ad extremum Jerusalem appellata sit. Contrà verò alii, Salem diversam fuisse urbem, ab urbe Hierusalem, arbitrantur: & inter veteres nominatim Hieron. qui ut tom. 1. in Epistola ad Marcell. & tom. 3. questionibus in Genesin, maximè communem præponit Patrum, & Iudeorum sententiā: ita. in Epistola ad Euagrium aliam tamen probat, cum ait: Salem autem non ut Iosephus, & nostri omnes arbitrantur, esse Jerusalem, nomen ex Græco, & Hebreo, compositum: quod absurdum esse, peregrinae linguae mixtura demonstrat: sed oppidum, quod juxta Scythopolim, quod usq; bodie appellatur Salem: & ostenditur ibi palatium Melchisedek, ex magnitudine ruinarum, veteris operis ostendens magnificentiam. De qua urbe Gen. 33. transiit Salem, urbem regni Sichem, quæ est in terra Canaan. Idq; amplius inde confirmat, quod Abram, à te-de bofsum revertenti, quos persecutus erat usq; Dan, non de via Jerusalem; sed de oppido Metropolio Sichem, in itinere fuit. De quo in Euangeliō legimus: erat autem baptizans Iohannes in Ennon, juxta Salem. Quam Hieron. sententiam, quidam approbat, velut fide dignam: alii verò improbant, & rationibus illius, hoc modo, respondent: nam ad primum, quod ait, de ruinis Palatii Melchisedeci: illud non esse probabile; quia civitas illa Sichem, æquata fuit solo, & sale seminata, ab Abimelecho: quemadmodum Hieron. ipsemet quoque attestatur. Deinde Josephum, antiquitatis indagatorem diligentissimum, illæ ruinæ (quarum in antiquitatibus Iudaicis nullam facit mentionem) minimè latuissent: neque id, velut rem, historia dignam, reticulisset. Credibile verò esset palatium illud à Ieroboamo, urbis illius restauratore, fuisse extructum, & errore indigenarum, falsaque (ut fieri solet) traditione, attributum fuisse Melchisedeco: & fortasse in eum finem; ut Samaritani Iudeis sese preponerent; &, pro more suo, Hierosolymæ urbis antiquam dignitatem, ad se traducerent.

Ad se-

Ad secundum verò quod attinet, locum nimirum, Gen. 33. responderi potest bifariam: primum vocem Hebream *Salem*, ibi non designare nomen urbis proprium; sed esse adiectivum, seu epitheton Jacobi, quod pacificum, seu incolumem notat: quemadmodum etiam à doctoribus interpretibus observatum est: & ita quoque Hebrei R. Salom. & Abenezra exponunt, Gen. 33. & Chaldeus Paraphrastes Onkelos. Verum, quia Græca, & Latina antiqua versio propriè accipit, & eam plerique sequuntur, dari potest, *Salem* hic denotare urbem; sed non eandem comea, cuius antea Gen. 14. in historia Melchisedeci, facta est mentio: idque probatur ex eo, quod distinctionis causa, ut fieri solet, in voce ambigua, addatur: *Salem*, *urbis Sciem*, ut ab altera, hoc modo, discernatur. Tertiò, ad profectionem Abrahami quod attinet; respondetur, eam non obstat huic sententiae, quia cum Abraham habitarit in Hebron, Gen. 13. à cœde regum ei revertenti, etiam Jerusalem erat in itinere, & ad ipsum facile exire potuit Melchisedec: cùm Rex Sodomæ, ut rectè observant, qui remotior erat à viâ, eidem occurrerit. Denique dici etiam potest, *Salem*, de qua Joh. 3. non fuisse Sichem nec *Salem*, sed *Σαλιμ* Sahalim, per contractionem dictam *Salem*. de qua 1. Sam. 9. 4. quemadmodum ad eum locum doctores Interpretes observarunt. Atq; hæc quidem sunt diversæ Theologorum, veterum & recentium, de urbe *Salem*, judicia. Quę Epiphanius breviter, hoc modo, recenset, & rem dubiam in medio relinquit. *Salem*, inquit, *civitas appellabatur*, de qua alii aliter prodiderunt: quidam autem dicunt ipsam, que nunc Jerusalem appellatur, aliquando verò Iebus dicta est: alii verò dixerunt, aliam quandam Salem esse, in campo Sichemorum, ex adverso ejus, que nunc Neapolis vocatur, sive autem hinc; sive illinc, non longe distans loca. Hactenus Epiph. contra Melchisedecianos hæres. 55. Veruntamen omnibus hisce perpensis, prior, quæ maximè olim, & his temporibus, recepta est sententia, probabilior est: *Salem* esse *Jerusalem*, quæ sedes regni Melchisedec. Cœterū eandem vocatam etiam fuisse Zedec, quidam viri docti inde conjiciunt: quod reges illius dicti sunt, propterea Melchizedec, & Adonizedec, quasi loci illius, ubi justitia vigeret: Quemadmodum similiter dicitur, ad laudem urbis Hierusalem Esaï. 1. 21. *justitia in ea manet*. Quæ etiam, ut appareat, sententia Hebreorum est, Abenez. ad Gen. 14. & D. Kimchi Ios. 10. 1. Sed conjectura hæc non videtur satis firma, nec veterum autoritate communita. Cœterū hæc sedes regni Melchisedec, Christi sedem rectè adumbravit, bifariam: primò enim, quemadmodum Hierosolymis regnum terrenum habuit Melchisedec: ita & Christus, Rex Israël, ibidem regnum spirituale constituit, & regio comitatu, atque applausu, secundum prophetam, Zach. 9. v. 9. Hierosolymam invictus est, Ios. 12. 12. 13. 14. 15. atque inde doctrinam suam, & verbum promulgavit, Esa. 2. 3. & Acto. 2. deinde sicut Hierusalem terrenam rexit Melchisedec: sic & Christus Rex est Ecclesia totius orbis, quæ cœlestis Hierusalem dicitur, Galat. 4. vers. 26. Hebr. 12. 22. & nova Hierusalem descendens de cœlo, Apoc. 3. 12. & 21. 2.

Ut autem à sede regni, ad quantatem illius transeamus, ea duplex statuitur: *justitia* & *pax*. quarum illa Melchisedec: hæc verò Regia urbis Salem nomine, mysterio propheticō, continentur Hebr. 7. Utraque similiter Christo convenit, ac propria est; partim ratione ipsius; partim ratione regni, ac subditorum illius gratia. *Iustitia* quidem, quia & ipse Rex justus est, per se, & recta ab eo Ecclesia justa est, per ipsum, & in ipso. Hinc Ierem. ait: *dies venient, dictum Iehovæ, quibus excitabo Davidis gerumen justum, & regnabit Rex, & prudenter ager, & exercet ius, & justitiam, in terra: diebus ejus servabitur Iehuda, & Israel habitabit securè*. atque hoc nomen ejus est, quo vocabitur, *Iehova iustitia nostra*, cap. 23. 5. & 6. & Esa. 9. v. 7. Psal. 45. vers. 7. Heb. 1. v. 9. 1. Cor. 1. 30. & 2. Cor. 5. v. 21. *Pax* verò, quia ut ipse Christus Patri est dilectus filius; ita per ipsum pax est in illius regno, nempe Ecclesia, & quidem cum Deo, & cum hominibus, partim in se cum conscientia sua, quæ per Christum pacata redditur fide;

partim inter se cum aliis. Unde *princeps pacis*, Esa. 9. 6. 7. & *pax nostra*, Eph. 2. 14. Rom. 5. 1. appellatur.

Porro quenadmodum in regno ratione sedis, & qualitatum illius, similitudo est, inter Melchisedecum, & Christum: ita quoque in *Sacerdotio*, partim ratione causæ efficientis, & objecti; partim ratione adjunctæ durationis. Nam si efficientem causam, & simul objectum sacerdotii Melchisedeci consideremus, Deus est altissimus. cuius sacerdos dicitur, quod ab eo, & ad eum colendum vocatus fuerit: qua via, seu modo, sanctitas sacerdotii significatur: similiter Christus, à Deo vero, & ad cultum illius, sacerdos constitutus est, Psal. 110. Sin verò durationem spectemus, Melchisedec sacerdos est in æternum successore carens: ita & Christus, qui propterea, ob hanc convenientiam, jam explicatam, sacerdos dicitur, secundum ordinem Melchisedec. In qua tamen re, duplex observanda est differentia. *Vna*, quod Melchisedec sacerdos in æternum dicitur, non simpliciter, & absolute, ratione sui, & ratione rei ipsius; sed *ex ratiōne* relatè, ratione accidentis typi propheticī, & silentii Mosis, in eum finem adumbrandum instituti: quemadmodum in collatione personæ, jam antea, in explic. cap. 7. declaravimus Christus verò sacerdos reverè manet in perpetuum: quia morte sua seipsum obtulit in sacrificium expiatorium pro Ecclesia, & per resurrectionem, devictā jam morte, comparet in æternum, pro Ecclesia sua, in cælis, ad diem usque judicii.

Altera differentia est, quod Christus secundum Melchisedec ordinem, non quasi regulam, & prototypum, ac si eisdem quidem esset omnino sacerdotii, dignitate verò Melchisedeco inferior: sed contrà, tanquam typi, & umbræ Melchisedeci prototypum, & corpus; propterea dicitur Melchisedec assimilatus filio Dei, Heb. 7. Melchisedec enim sacerdotii genere & certis circumstantiis cum Christo convenit, ac similis est, ratione descriptionis, & consilii Mosis, sed forma ac specie (quemadmodum etiam Levitici sacerdotes) à Christo differt: quod Christus victricem propriè expiatoriam seipsum videt. solus obtulit, & nos Deo sacravit. Quibus evertitur Theodoti hæretici, de Melchisedeci sacerdotio error, qui eum Christo majorem finxit: quasi Angelorum esset advocatus, Christus verò hominum: & Christo meliorem, quod is secundum Melchisedeci ordinem sit sacerdos: quemadmodum refert Tert. de præscript. cap. ult. Eadem etiam ratione concidit quorundam Christianorum error, qui (ut refert Epiphanius contra Melchisedec.) Christum & Melchisedecum confuderunt: putantes Filium Dei, in humana specie, tunc Abrahamo apparuisse. Quid, ut alia, satis refutant, quæ in explicatione c. 7. attulimus: ita argumento, ex relatorum, inter se oppositorum, natura, petito, solidè diluit Epiph. quod videt. non Filius Dei, sed similis Filio Dei, ideoq; diversus ab eo, ab Apostolo, Heb. 7. appellatur. Hactenus collationis institutæ pars, & similitudo tertia, quæ in officio gemino, regno, & sacerdotio consistit. Reliquæ duxit, in sacerdotii consequentibus, positiæ sunt, cum effectis, tum adjunctis.

Quarta enim similitudo est effici, nempe benedictionis: ut enim Melchisedec Abrahamo, à cœde regum reverenti, benedit, tanquam sacerdos Dei: ita etiam à Christo benedicuntur omnes gentes terræ, Genes. 22. & Galat. 3. v. 12. 14. 16. quemadmodum etiam, devictis hostibus nostris, ultimo die, ultimam benedictionem consequemur: De qua Mat. 25. v. 34.

Præter hoc sacerdotii effectum, alterum numerant Pontificii nempe sacrificium, ut ajunt, incruentum, panis & vini: quod typum fuisse Cœnæ Dominicæ, & Missæ volunt; in qua Missa, per sacerdotes N. T. Christi caro, & sanguis, sub specie panis, & vini, offerantur Deo, in sacrificium incruentum, ad remissionem peccatorum. Idque ex eo colligunt: quia dicitur, Gen. 14. *At verò Melchisedec, Rex Salem, proferens panem, & vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, beneditus ei*. ex quibus verbis, cum Ps. 110. & Heb. 7. collatis, quædam colligunt argumenta: quæ Bell. coacervavit, & excolere studuit, de Missa lib. 1. c. 6.

Quorum primum est: *Si Christus sacerdos est secundum ordinem Melchisedec. Ergo idem cum eo obtulit sacrificium. At quia verum est prius: ergo & posterius.* Propositionem, quia negari posset, probat hoc modo. Si Melchisedec tantum suisset figura Christi sacerdotis, nec idem obtulisset sacrificium, tum Christus non minus esset secundum ordinem Aaronis; quam secundum ordinem Melchisedec. Atqui hoc absurdum. Ergo & illud. Sed negatur propositio: quia ordo Melchisedec in eo consistit, quod Sacerdos non sit ex tribu Levi, quod sine patre, sine matre, genealogia expers, initio & fine carens, & quod sacerdotium illius sit regale, & aeternum, unius tantum hominis, qui nec antecessorem, nec successorem habeat, & Abrahamo, atque Leviticis sacerdotibus major. Ac propterea non simpliciter ac generatim tantum, Christum eo nomine sacerdotem esse secundum ordinem Melchisedec docemus, quod figuram tantum Christi gesserit, ut Bellarminus, mala fide, nobis attribuit: sed quod talem figuram gesserit, qualem, ex Apostolo, modo attulimus.

Alterum argumentum est. Si Melchisedec obtulit panem & vinum. Ergo sacrificarvit Deo: ac propterea figuravit Christi sacrificium. quod, per sacerdotes, in Eucaristia, peragitur. At quis verum est prius. Ergo & posterius. Sed iterum falsa est propositionis consequentia, multis modis: nam primum, quamvis Melchisedec obtulerit, aut potius protulerit ut etiam vulgata, Pontificiis authentica, versio habet: quemadmodum Hebreus contextus נֶעֱלָה panem & vinum: non tamen dicitur obtulisse in sacrificium: sed potius Abrahamo, & sociis illis, qui à praetorio redibant. Sed excipit Bellarminus; prius oblata fuisse Deo; deinde data hominibus, ut de sacrificio participarent. Idque confirmare nititur certis rationibus.

*Prima est, quia Abraham non opus habebat pane & vi-
no: quia commeatu, & spoliis abundabat ; & paulò ante,
cum suis, comedera, ac biberat, Gen. 14.11. & 24. Sed pri-
mùm negamus consequentiam. Non enim sequitur: Abra-
ham, cum suis, non opus habuit pane, & vino Melchisede-
ci. Ergo non est usus: multa enim interdum dantur , & ac-
ceptantur, non necessitate indigentis; sed benevolentia dan-
tis. Deinde quamvis Abrahamus, commeatus, ex spoliis, ha-
beret satis, & milites illius, antè, ex eo, comedissent, Gen.
14.24. non propterea sequitur, paulò ante comedisse (ut
falso asserit adversarius Bellarminus) multò minus omni-
no saturatos, Melchisedeco occurrisse : adeò ut cibo illius
non potuerint refici, aut honoris causā donari: quod omni
tempore oportunum.*

*Altera ratio, quæ objicitur, est: cùm, inquit Bellarm.
Scriptura, diversis locis, nobis describat sacerdotium Mel-
chisedec, ut distinctum ab Aaronico; & ut simillimum
Christo: debuit ostendere, quale fuerit sacrificium Melchi-
sedec: quia sacrificio ignorato, ignoratur Sacerdotium. At-
qui nusquam fit mentio sacrificii, quod obtulerit Melchi-
sedec; nisi hoc in loco. Oportet igitur, per panem & vinum,
non prophanos cibos; sed sanctificatos, & Deo prius obla-
tos, intelligere. Sed negatur propositio, quia non necesse
fuit alicubi tradi sacrificium Melchisedeci: quia commune
id fuerit, cum Abele, Noacho, Abrahamo, aliisque Patri-
bus V. T. similibus, & Aarone: ac propterea non ineptè à
Mose præteritur. Commune autē fuisse colligi potest, quia
nulla illius expressa fit mentio; sed tantum sacerdotii vo-
ce, & temporis circumstantia, indicatur: ac propterea sacer-
dotium non ignoratur. Et quamvis hac parte ignoraretur,
nihil tamen esset, in ea re, incommodi; cùm nobis sufficiat
cognitio illius generalis, voce sacerdotii comprehensa, & re-
liqua sacerdotii adjuncta & officia: quæ ab Apostolo, nulla
speciali sacrificii facta mentione, recensentur.*

Tertia Bellar. ratio est, (quā efficacissimam vocat) ex verbis sequentibus petita: erat enim sacerdos Dei altissimi: si, inquit, illa sit ratio, cur Melchisedec protulerit panem & vinū. Ergo ea obtulit in sacrificium Deo. Sed verum est prius, ergo & posterius. Imò falso prius est: quandoquidem Moses non ait (ut Pontificii nobis objectant ex versione sua vulgata) erat enim: sed, & erat. Ac quamvis quod excipit, adversarius Bellarm: concedamus, copulam. Et, aliquando

sumi pro coniunctione causalī; ubi veritas sententiae hanc significationem necessariō requirit: hoc tamen in loco, nullo argumento probatur. Sed iterum objicitur: si bae verba; & erat sacerdos, conjungenda essent non cum antecedentibus, proferens panem & vinum; sed cum sequentibus, & benedixit: tum non intercederet, periodum notans, Sop̄-pasuc. Verū ut omittam, quod nonnulli viri magni observarunt: Sop̄-pasuc interdūm denotare non periodum; sed minorē distinctionem, & cum sequentibus recte posse construi; etiam ex vulgata versione, quā Pontificii, ex decreto Conc. Trident. authenticam habent, cum alibi; tum in hujus loci interpretatione, apparet. Deinde negatur consequentia: nam illa verba pertinere dicimus, ad utrumque, & antecedens & consequens, quamvis cum antecedenti tantum construantur: ad antecedens quidem: non ratione proximorum verborum, (ut falso Bellarm. cum reliquis Pontificiis, opinatur, & objicit, sed ratione remotiorum, initio sententiae: ut in eodem c. Gen. 14. 5. 8. 22. 23. & c. 22. 10. 20. 21. nam Moses, hoc versu, Melchisedecum describit, ab officio gemino: primū regali, (quando regem Salem vocat: & regiae munificentiae effectum adjungit; quod panem & vinum protulerit) deinde sacerdotali: quando sacerdotium regno ita copulat; & erat sacerdos Dei altissimi: ut regem simul & sacerdotem fuisse demonstraret. Ad sequentia vero pertinet, non ratione constructionis; sed tanquam causa, quæ, suo effecto explicando, opportunè preponitur. Nec quicquam habet momenti id, quod excipit Bellarm. *Melchisedecum, non ut sacerdotem benedixisse* (quia Abraham etiam sacerdos erat) *sed ut majorem sacerdotem; vel, quia absolute major erat, cum & Rex, & sacerdos esset.* Illud enim nihil ad rem facit: quia non simpliciter, ut sacerdotem; sed ut talem sacerdotem (qualis describitur, qui simul rex erat Salem) benedixisse: eoque, majorem Abrahamo, statui. Quare Bellarm. sua adempta sunt effugia: ac probatum satis, non sequi; *si panem protulit, & vinum:* Ergo Deo sacrificavit. Deinde quamvis illud, quod tamen falsum est, disputandi gratia, largiremur; non inde tamen concludi posset, figuram fuisse sacrificij Christi, in Eucharistia, quod scriptura nullibi agnoscit: sed potius sacrificij Christi, semel in cruce peracti: ubi nobis panis vita fractus est, ut ore fidei comedamus, Joh. 6.51. quod sacrificium, in Cœna Domini, non iteratur alio modo; sed panis & vini sacramento, fidelium cordibus significatur, & obsignatur, 1. Cor. 11. 24. Sed excipit tertio suo, pro Missa, argumento principali: *Si sacerdotium Christi, ad finem mundi durat (id enim scriptura aeternum vocat) certe & sacrificij ritus durare debet: alsoqui otiosum haberet Christus sacerdotium.* Atqui sacrificium crucis, semel, tantum peractum, nec repeti potest: quia mori amplius non potest. Ergo aliud sacrificium esse oportet, quod jugulariter offeratur. Ideoq; necessario admittenda est, in Ecclesia, vera sacrificandi actio; quæ Christo, summo sacerdoti, per ministros suos, tribuatur. Qualis, præter Missam, nulla est. Verū falsa est propositio, & confirmatio illius: nam Christi sacerdotium non est otiosum: quia peracto sacrificio, cum eo, jam in Sancto sanctorum caelesti pro nobis comparet, coram Patre: deinde pro nobis, ejus sacrificii merito, intercedit, & benedicit: quemadmodum Apostolus, Heb. c. 7. & seqq. fusè explicavit. Ex hisce igitur constat, Pontificiorum sententiam, de Melchisedeci sacrificio, nec Sacris Literis; nec rationibus, inde petitis, posse confirmari: solidis vero ex scripturâ argumentis dilui posse, ex sequentibus, liquebit. Quorum primum est: si Christus sacerdos dicitur secundum ordinem Melchisedec propter oblationem panis & vini: sequitur eadem ratione esse sacerdotem, secundum ordinem Aaronis; quia etiam in ipsius sacrificio fuit panis, & vini oblatio. Atqui falsum posterius, Heb. 7. v. 11. Ergo & prius: vel quod eodem reddit: *Id quod in sacerdotio Aaronico quotidianum erat, in eo non consistit proprius typus sacerdotis Melchisedeci,* quia bae sacerdotia inter se differunt: sed sacrificium panis & vini in sacerdotio Aaronico erat quotidianum, Exo. 29.40 & Num. 28. Ergo in eo non consistit proprius typus sacerdotii Melchisedeci. Hujus argumenti vim sensit Bellarm. ideoque variis responsionibus effugere conatur. Primum ait: in sacerdotio Aaronico, oblationem panis & vini

vini fuisse, & quidem sacrificium; sed non solum, nec principale, quemadmodum in sacerdotio Melchisedec. Sed nihil id ad rem facit: nam circumstantia adjuncti, & qualitas, rem ipsam non tollit; si utrumque sit oblatio panis in sacrificium, ut contendunt, idem re ipsa est sacrificium: immo sequitur, Aaronis sacerdotium fuisse perfectius, ut quod habuerit sacrificium Melchisedeci (quod fingunt) nempe oblationem panis & vini, tanquam sacrificium minus principale; & præterea oblationem animantium, quæ mactabantur, tanquam sacrificium principale. Imo etiam, hoc effugio, novi argumenti occasionem, inscius nobis suppeditat adversarius. Si enim typus cruentæ oblationis Christi in cruce, præstantior est typo oblationis incruenta (quam statuunt in Cena) sacrificia Aaronica fuerunt præstantiora sacrificio Melchisedeci Atqui hoc scripturæ repugnare adversarii agnoscunt. Ergo & illud. Propositio perspicua est, quia sacrificium Aaronicum fuit typus confessus, inter omnes, oblationis Christi, in cruce peractæ: contra oblatio panis & vini Melchisedeci (quam Pontificii afferunt) typus incruenti sacrificii fuit, quo Christus quotidie Deo offeratur: quæ oblatio dignitate inferior est eà, quam Christus ipse met seipsum obtulit; cum ratione sacerdotis offerentis; tum ratione modi offerendi: quemadmodum, velit nolit, agnoscere cogitur Bellarm. Ac propterea typus rei præstantioris præstantior. Secunda responsio fluctuantis Bellarmini (quando ait, panes in sacrificio Aaronico conspersos fuisse oleo: at in Melchisedeci, tantum simplices) nihil ad rem pertinet; nam oleum adjunctum, formam panis non mutat. Tertia responsio similis est antecedenti: posset, inquit, dici, quod Aaron obtulerit sacrificia omnium generum, i. e. tam cruenta, quam incruenta: at Melchisedec utebatur solo incruento, ac simplici sacrificio. Sed præterquam quod hæc responsio, cum primâ, coincidit, hoc etiam modo, differentia statuitur, non in ipsa sacrificii substantia, sed tantum in circumstantia adjuncti. Ex quo contrà, novi iterum, adversus se, argumenti materiam nostris suggesterit. Si enim illa differentia est propria, & præcipua ordinis sacerdotii Melchisedeci, & Aaronis: quod hic obtulerit sacrificium cruentum, & incruentum, ille vero alterum solum: sequitur bujus sacerdotium perfectius fuisse, quam illius, Aaronis scilicet præstissime sacrificio Melchisedeci. Atqui posteriorius falsum est. Ergo etiam prius. Propositio perspicua est, quia sacerdotium illud, quo geminum Christi sacrificium adumbratur, perfectius est eo, quo tantum alterum. Secundum porrò nostrorum argumentum, quo similiter responsio Bellar. refutatur, est huiusmodi: Si forma, & proprium ordinis Melchisedeci consistit in sacrificio tantum incruento: sequitur Christum non esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedec: quia non habet sacrificium solum incruentum, sed etiam cruentum: &, si rei veritatem spectemus, tantum cruentum. Atqui Christus sacerdos est secundum ordinem Melchisedec. Ergo forma & proprium ordinis Melchisedeci non consistit in sacrificio solum incruento. Nam quod responderet Bellarm. sacrificium crucis Christi, nec secundum ordinem Aaronis nec Melchisedeci fuisse: nodum non solvit; sed fortius astringit: & propositionem nostram, illiusque rationem confirmat. Tertium argumentum est. Ex figuris, quæ in Sac. Lit. nullibi explicantur, non est fabricandum religionis dogma. Atqui panis, & vini prolationis, à Melchisedeco factæ (quam Pontificis figuram Christi afferunt) explicatio non continetur in Sac. Lit. Ergo inde non est fabricandum religionis dogma. Assumptio probatur inductione locorum, ubi Melchisedec fit mentio, Genes. 14. Psal. 110. & Hebr. 5. & 6. & 7. Nam quæ à Pontificiis, ex prioribus locis, proferuntur, ea initio à nobis constituta sunt. Propositio etiam certa est, nec à Pontificiis negari potest: quia receptum est etiam apud illos axioma, quo adjunt: Theologiam figurativam non esse argumentativam, hoc est, non probare, scilicet extra scripturæ explicationem. Nam quod Bellarm. excipit, ex figuris dogmata fabricari posse, quando ex Scripturis, juxta communem Patrum sensum intellectis, colligitur explicatio. Illud eatenus concedimus, si de verâ collectione intelligatur: atque ita proposito argumento nequicquam officit: quia talem collectionem, hoc in loco, mihiem demonstrant. Sin vero de

ea sermo sit, quæ tantum hominum authoritate nititur: negamus eam esse rectam; quia Patres non sunt norma certa interpretationis Scripturæ: cùm, ut multis in locis aliis; sic non raro, in figuris Vet. Testam. communiscendis, graviter hallucinati sunt: & in veris etiam figuris explicandis, eas saepius, Origenem secuti, ut Origenes Philonem Judæum, à recto sensu detorserunt. Quartum argumentum est. Si panis, & vini prolatione fuisse ordinis Melchisedeci forma, & simul typus sacrificii Christi incruenti; Paulus eam oblationem, & typi cum re ipsa similitudinem, silentio minime hoc loco, præteriisse. Atqui utrumque præteriisse certum est. Ergo panis, & vini prolatione, non est ordinis Melchisedeci forma; nec typus alicujus sacrificii Christi incruenti. Propositio clara est: quia, cùm Apostolus explicaret reliqua, quæ ad ordinem Melchisedec describendum pertinent, diligenter, illud, quod præcipuum erat non siluisse. Bellarm. quidem negat propositionem, & silentii causas adferre conatur; sed ordine, falsas esse, constabit. Nam 1. ait propterea id siluisse, quod nihil ad propositum faceret: idque ea ratione probat: quod Paulus, tantum voluerit ostendere præstantiam sacerdotii Christi, supra sacerdotium Leviticum: Immò vero inquam, illud maximè ad propositum faciebat, declarare quænam esset forma, & quodnam proprium esset ordinis Melchisedeci: idque vel ea, quam Bellarm. attulit, ratione, confirmatur: nam si Apostolus voluit ostendere præstantiam sacerdotii Christi, supra sacerdotium Leviticum; debuit explicare, qua in re situs esset ordo Melchisedec, quia eo argumento excellentiam Christi probat, quod sit secundum ordinem Melchisedec, qui major est ordine Aaronis: Levitici vero sacerdotes essent secundum ordinem Aaronis; ac propterea silentio præterire non debuit, qua in re ordo ille esset situs: quemadmodum etiam revera cum non præteriit, sed explicavit distinctè, & accuratè; nempe quod ordo Aaronis postularet sacerdotem, qui esset, non ex tribu regali Juda, sed ex tribu Levi, Heb. 7. 5. 13. 14. ordo vero Melchisedeci, sacerdotem, qui, ut Melchisedec, ex alia tribu esset; & simul Rex. Heb. 7. 1. & Psal. 110. & Heb. 7. 14. Deinde ordo Aaronis fuit secundum mandatum carnale institutus, Heb. 7. 10. unctione olei externâ, & hominum ministerio: ordo contra Melchisedec sine externo oleo, & sine hominum opera, immediatè à Deo, Hebr. 7. 1. & 16. Ad hæc, ordo Aaronis habuit sacerdotem successione: ordo vero Melchisedec, successoris, & antecessoris expers, sacerdotem habet æternū, Heb. 7. 23 & 24. Quamobrem, ex hisce perspicue appetat, ordinem Melchisedeci explicari debuisse, & diligenter explicari. Verum Bellarm. progredivit, & præter hanc silentii causam, quam modo refutavimus, alias etiam duas communiscit. Ac primum, quod Apostolus, datâ operâ, omiserit oblationem panis, & vini; ne cogereatur explicare mysterium Eucharistiae, quod altius erat, quam ut ab illis tum capi posset. Idque probare studet ex cap. 5. ubi de Melchisedeco ait Apostolus: sermonem esse ininterpretabilem. Unde ita arguitur. Cum Apostolus omnia plane exposuerit, quæ de Melchisedeco dicuntur in Genesi, excepta oblatione panis, & vini, non videtur posse negari, quin per sermonem ininterpretabilem (cui non erant idonei Hebrei) mysterium Cœnae debeat intelligi. Sed negamus mysterium Cœnae altius fuisse, quam ut ab illis capi potuerit, cùm ratione rei; tum ratione ipsorum. Rei quidem ratione, quoniam doctrina Cœnæ, primum ex communis, ac generali sacramentorum; deinde ex propriâ signi, & rel. significatiæ naturâ; præterea ex Christi, & Apostolorum explicatione, atque repetitione, clara est: quamvis Satanæ artificio, & hominum perversitate, postea obscurata sit; denique, si altitudo mysterii doctrinæ de Cœna, esset causa silentii, tum Apostolus non retulisset ea, quæ altiora sunt, & longè difficiliora: atqui ea retulit: nam, ut alia omittamus, proponit, & exponit, cap. 1. & 2. doctrinam de Deitate filii, & incarnatione illius: quam magnum mysterium vocat Apostolus 1. Tim. 3. cum Cœna nullibi, in S. Lit. mysterium vocetur; nec difficultate cùm prioribus ullo modo sit comparanda. Quod vero Patres Cœnam interdum Mysterium appellant, non alia factum est ratio-

ratione, quām ut declararent, sub signis visibilibus, gratiam invisibilem declarari: non quod hēc doctrina captu adeo sit difficilis: nam communiter omnia sacramenta vocant mysteria, tam Baptismum, quām Cœnam: cum tamen Baptismi doctrina, inter rudimenta religionis Christianæ, ab Apostolo, Heb. 6. recenseatur: ac propterea similiter Cœnæ doctrina eodem referri potest, ac debet: quemadmodum Catecheses, etiam Pontificiorum, testantur, in quibus Cœnæ doctrina, non minus, quām Baptismi, rudibus proponitur. Deinde doctrina de abrogatione legis Moïse difficultior erat, quām doctrina de Cœna; utpote in quam, non solum infideles Judæi; sed etiam fideles, & quidem primarii, impegerunt: quemadmodum Act. cap. 11. & 15. & Galat. cap. 2. perspicuè elucet. Sin verò ipsos Hebræos spectes, cūm tamdiu in religione essent instituti ac propterea sacramentis usi, etiæ negligentiores, Heb. 5. vers. 12. quomodo minus potuissent intelligere doctrinam Cœnæ, quām Corinthii: quos Paulus, ad primò traditam doctrinam, revocat 1. Cor. 11. Nam si non poterant capere doctrinam Cœnæ; sequitur non antea communicasse Cœnæ Dominice; nam ante communicationem requiritur intelligentia: atqui communicarant haud dubie. Ergo capere poterant, & percepérant. Quod vero Bellar. ait, Paulum dicere, sermonem de Melchisedeco esse ininterpretabilem, illud falsum est: siquidem tantummodo ait, esse ἀδύνατον διfficilem explicatu: potissimum ob segnitiem Hebræorum, quam ut graviter reprehendit, ita ab eadem dehortatur; & ad altiorem doctrinam percipiendam, provocat, Hebr. 6. v. 1. Quare non reticuit difficultatem illam Apostolus; sed proposuit, & exposuit: ita tamen, ut occasione difficultatis rei, & olim, non solum inter hæreticos, & orthodoxos Patres; sed etiam inter ipsosmet orthodoxos (ut supra probavimus) fuerint dissentientes, ea de re, sententiae. Tertia denique causa, quam singit Bell. est, quod Paulus scripsit infidelibus: & quod constet Sacramentum (quod non poterat infidelibus prodi) vix aliud fuisset, quām Eucaristia. Sed contrarium, inquam, tota Epistola ad Hebræos, perspicuè ostendit, nempe eam ad fideles Hebræos scribi: & quidem locus ille, quem in secunda causa, ante confutata, attulit Bell. nempe Heb. 5. 12. 6. 1. 10. 32. & seqq. & 13. 7. 17. 22. Quod verò addit, scripta fuit utrisque, vel certè ita scripta fuit, ut ab illis communicari debuerit etiam cum infidelibus. Resp. eo nihil prorsus effici: nam negamus constare quod sibi sumit Bellar. quasi certum) doctrinam Sacramenti Cœnæ, non posse infidelibus tradi; siquidem tota S. Scriptura, quasi epistola Dei viventis, ad homines omnes, fideles, & infideles, si usum spectemus, pertinet: ut inde Deum, & officium suum erga Deum cognoscant. Agnoscamus quidem priscos scriptores, præsentibus Ethnicis, de Cœna filiisse, imò & præsentibus Catechumenis: sed id factum, sine scripturæ autoritate, & ut omnino videtur, pravâ imitatione Ethnicorum (quod in aliis etiam fecisse clarum est) qui sua sacra, vulgari non ferebant, scilicet ut eo silentio, religionem, ut quidem arbitrati sunt, augerent. Nam si doctrina Cœnæ non potuit ad Hebræos describi, ne mysterium illius infidelibus revelaretur: sequitur primum, eandem ob causam, si vera est, non potuisse describi ab Apostolo, 1. Cor. 10. & 11. deinde neque ab Evangelistis tribus, (qui tamen omnibus hominibus scripsierunt) promiscuè revelari: id quod absurdum est. Secundo sequetur Apostolum, eadem de causa, non traditurum fuisse in hac epistola, quæ majora longe mysteria complectentur, & quibus infideles magis fuerunt irritati; ut mysterium personæ Christi; mysterium officii; & crucis, & abrogationis legis: & similium. Quintum argumentum nostrum, non absolutum quidem, sed ex hypothesi opinionis Pontificiorum petitum (nempe à dissimilitudine sacrificii Melchisedeci, & Missæ pontificiæ, quam eo adumbratam volunt) est tale. Si sacrificium Missæ esset secundum ordinem Melchisedeci, in eo panis, & vinum Deus offerrentur. Sed in Missa non offeruntur Deus panis, & verum; sed tantum, (ut aijunt) corum accidentia: substantia panis, & vini in nobiliorum redacta. Ergo sacrificium Missæ non est secundum

ordinem Melchisedeci. Bell. autem, negata propositione, ait, sufficere, ut, inter se, sacrificium Melchisedeci, & Missæ, conveniat in exteriori signo: quemadmodum plane convenire, ait, in specie panis, & vini, quod non referat, si substantia sit diversa, quod representatio sit in accidentibus, non in substantiâ. Sed illud inane omnino diverticulum est; falsum enim est Symbola sacramentorum sita esse tantum in accidentibus: nam, ut alia præterea, accidentia non nutritur, sed substantia; nutrimentum autem spirituale, externo nutrimento, obsignatur.

Sextum argumentum est: Si oblatio Melchisedeci esse typus oblationis Christi, quo, per sacerdotes Missificos, se Deo Patri offert, in Missa; tum Christus non tantum semel fuisset oblatus, sed opus habuisset, ut sacerdos seipsum offerret. Atque Christus semel oblatus est tantum, Hebr. 7. 27. & 9. 28. nec seipsum offerre debuit sacerdos, Hebr. 7. 17. & 9. 25. Ergo oblatio Melchisedeci non fuit typus oblationis Christi, qua se Deo Patri offert, ut aijunt, in Missa. Bell. ad propositionem responderet, adhibita distinctione: eam quidem esse veram, de oblatione cruentâ, non autem de incruenta. Sed hēc distinctio, sicut nullo nititur scripturæ testimonio, ita iis, quæ ante attulimus, confutatur: nam si, ad peccatorum remissionem, Christum oportuit sele offerre, non solum semel cruentem in cruce, sed sacerdos etiam atque indies incruentem in Missa: sequitur, cruentum illius sacrificium non fuisse sufficiens ad peccata abolenda. Atqui hoc falsum, ut Heb. 7. v. 26. docetur: ut Bellarm. etiam ait, cruentam Christi oblationem sufficientissimam esse, in modo infiniti preciis, & valoris. Ergo falsum etiam est illud.

Septimum argumentum est: Si oblatio Melchisedeci esset typus oblationis illius, qua Christus, à sacerdotibus, offertur Deo Patri, in Missa, (ut Pontificis contendunt) tum Christus non esset unicus & perpetuus sacerdos, secundum ordinem Melchisedec, sed successores haberet. Atque posterius falsum, Heb. 7. 23. 24. Ergo etiam falsum est prius.

Octovum argumentum est: Sacerdos secundum ordinem Melchisedeci, esse debet Rex, & sacerdos: sine patre, sine matre, aeternum habens sacerdotium, Hebr. 7. 1. 3. 28. Atque hæc solidi Dei filio convenient, non autem sacerdotibus missificis. Ergo illi non sunt sacerdotes secundum ordinem Melchisedec: ac propterea non est novum sacrificium à Melchisedeco adumbratum. Sed objicit Bell. si Christus est Pontifex in aeternum, illum oportet assidue aliquid offerre: quod quia ante a nobis negatum est, probat ex Heb. 8. v. 3. Omnis Pontifex ad offerenda dona, & victimas constituitur, unde necesse fuit, hunc quoque habere, quod offerret. Fatalemur, quod ait Apostolus, debuisse Christum habere, quod obtulit, Hebr. 10. vers. 5. Sed non ait, quod semper offerret: quemadmodum contendit adversarius: imò contraria, hanc differentiam repetit, & inculcat, multis in locis, Apostolus; quod Levitici sacerdotes obtulerint sacerdos; Christus verò semel tantum: & causam etiam diversitatis exponit, nempe Leviticorum imperfectionem, & sacrificii Christi unici perfectionem. Quod re illustris locus est, Heb. 10. v. 1. 2. quo docetur, si potuissent legi victimæ, accedentes sanctificare, desistissent offerri; propterea quod sacrificantes semel purgari, nullorum peccatorum amplius essent sibi consciæ: & v. 11. 12. 13. elegantissime hanc differentiam explicat Apostolus. Ex quibus omnibus Pauli verbis, nonnum hoc statuitur argumentum, & demonstratio invicta hujusmodi. Sacrificium, quod repetitur, illud non purgat peccata: & contra id, quod plenè purgat peccata, non potest repeti. Sacrificium Christi plenè peccata purgat. Ergo non potest repeti. Reliqua quæ Bell. ad locum illum Heb. 8. adfert, non excutio: non ideo tantum, quod impurè sententiam Pauli pervertit, sed etiam imprimis, quod ea, quæ adfert in medium, doctrinam nostram non oppugnant. Antequam verò finem hujus controversiæ celeberrima faciamus; ea, quæ porro atexit, expendere, operæ pretium est: ut Jesuitarum error retegatur; & antecedentium argumentorum robur amplius illustretur. Ac primum, quia Pontificiæ, ex aeternitate sacerdotii Christi, colligunt, sacrificii illius perpetuam reiterationem in Missa: contra Chemnitius, adversus Conc. Trid. alias adfert causas quin-

quinque, cur Christus dicatur sacerdos in æternum: quemadmodum etiam recenset, & refutare conatur Bell. Prima est, quod Christus vivat in æternum: 2. quod virtus unica oblationis in tempore intercedit pro nobis. 3. quod semper in cælo intercedit pro nobis. 4. quod per ipsum, ut sacerdotem, habeamus accessum apud Patrem. 5. quod in perpetuum possit servare, qui per ipsum accedunt ad Deum. Quæ, si rem ipsam spectemus, convenienter has causas ostendere; cur dicatur sacerdos in æternum: ac sigillatum id probare satagit, singulas causas non sufficere. In qua negatione illius manifesta est fallacia ignoratio Elenchi: nam Chemnitius non intelligit singulas haec causas esse efficientes, & sufficentes; tam sejunctas; quam conjunctas: sed singulas, ac sejunctas esse efficientes; conjunctas vero sufficentes: imo quasdam etiam sufficentes. Prima quidem causa efficiens est, sed non sufficiens: inde tamen, ad Pontificiorum errorem confundendum, sufficiens peti potest argumentum tale. Si Christus est sacerdos in æternum; non habet, in suo sacerdotio, ac sacrificio, successores, aut socios, Heb. 7. v. 23. 24. sed solus omnino est N. T. propriè loquendo, sacerdos. Contra quam adversarii (qui suos sacerdotes misficos habent) opinantur, ac docent. Alteram causam, quod virtus oblationis Christi in cruce perpetua sit, Bell. ait, non sufficere: sed, si eam, cum antecedenti, copulemus, omnino sufficit; quoniam ille sacerdos, cuius persona perpetuo vivit; & victimæ oblatæ perpetuo durat; ut homines perpetuo reconciliat Deo Patri, habet sacerdotium æternum: Atqui Christi persona perpetuo durat, quia in æternum vivit, & victimæ similiter: quia sacerdos est & victimæ, quæ homines perpetuo reconciliat Deo. Ergo sacerdos est in æternum. Nam, quod ait adversarius: non dicitur sacerdotium æternum, cum non jugiter sacrificatur: illud ex superioribus abundè confutatum est: ut enim sacerdotis summi V. T. sacerdotium non minus durabat, cum, oblatæ victimæ, cum sanguine compareret in sancto sanctorum, ad expianda populi peccata; quia illa pars erat munera sacerdotalis, & proprium sacrificii adjunctum consequens: ita & Christi sacerdotium perpetuum est. Tertia causa est, quod semper in cælis intercedat pro nobis: quæ sane sufficiens est; licet hoc neget adversarius: nam, qui semper in cælis, pro nobis, intercedit, is merito sanguinis sui, pro nobis fusi, sacerdos est in æternum; quoniam illa propria est sacerdotis functio. Atqui Christus hoc facit. Ergo. Quemadmodum etiam hoc argumentum fuisse, & accuratè explicatur, Hebr. 9. vers. 12. 13. 24. 25. Nam sacerdotii Christi pars perfecta est in terris, quando pro nobis ipsum, in sacrificium propitiatorium, in cruce, Deo Patri obtulit: pars altera peragitur in cælis, cum se patri sistit, peracto sacrificio, intercessorem. Nam, quod objicit Bell. translato sacerdotio in cælum, etiam legis translationem fieri, Heb. 7. In eo pueriliter ludit homonymias sophismate, & S. Script. abutitur: nam Paulus perspicue loquitur, de translatione, non de loco in locum (de quo hic quæstio est inter nos) sed de tribu in tribum: alioquin etiam sequeretur argumenti illius vi, aliud fusile sacrificium sacerdotis Levitici, cum in arâ offerret victimam; & aliud, cum translatione sanguinis facta, in sanctum sanctorum, coram Deo ibidem appareret. Quapropter, quemadmodum idem mansit sacerdotium, quamvis munera illius partem, uno in loco, peregerit; alteram vero in alio: similiter idem manet Christi sacerdotium, cum jam relata terra, & ministerio oblationis in cruce, nunc coram Deo in cælo, tanquam sancto sanctorum, non manu facto, nec adumbrante, sed per illud adumbrato, comparet. Quam comparisonem, cum generativa, nonnulli nostrum, oblationem vocent; quod Christus sanguine suo, & passionis satisfactione, pro nobis, intercedat in cælis: inepte Bell. de oblatione sacrificii, declarat speciatim: atque ita non nostros, sed umbram suam oppugnat. Quartam, & quintam causam, quia cum superioribus convenire, & iisdem refutari ait, quibus superiores, nos contrà iisdem responsionibus, & rationibus, quas adduximus, defendi asseri-

mus. Atque hoc modo hanc nobilissimam, de sacerdotio, & sacrificio Melchisedeci, & Christi absolvimus. Unde falsitas doctrinæ pontificiæ eluet; ac perspicue conspicui potest, prolationem illam panis, & vini, à Melchisedeco factam, non fuisse typum sacrificii alicujus incruenti Christi, in Missa, ubi sub specie panis, & vini, à sacerdotibus N. T. offeratur Deo Patri: ac propterea, inter effecta sacerdotii Melchisedeci, illa prolatione panis, & vini, perperam recensetur. Porro quinta & postrema Melchisedeci & Christi similitudo est in *adjuncto*, quod pro benedictione facta retulit Melchisedek: quemadmodum enim Abraham spoliorum decimas ei dedit (tanquam sacerdoti, majori se, & Levitis posteris) honoris, & gratitudinis ergo: ita Christus primum, major est Abraham, & Levitis; similiter & Abrahami posteris, nobisque omnibus, omnium gentium fidelibus, quibus benedixit: deinde Christo, ob benedictionem, honoris, & gratitudinis nomine, non solum bonorum nostrorum partem, ad cultum Dei, & ministerium sacrum, 1. Cor. 9. vers. 13. & egena Christi membra sustentanda, liberaliter, Matth. 25. v. 40. conferre debemus: sed etiam totos nos, animo & corpore, ei consecrare, 1. Cor. 6. v. 20. Luc. 1. v. 74. Roman. 12. vers. 1. 2.

Hactenus collatio Christi & Melchisedeci (quæ, in nomine, persona, officio gemino, & consequentibus, cum effectis, tam adjunctis, consistit) explicata est. Sequitur jam, ad postremi hujus collationis membra illustrationem,

B R E V I S T R A C T A T O D E D E C I M I S.

Quiaenam de *decimis* usu, & autoritate multa sape disceptantur, & à nonnullis, hac in parte, errant graviter: rationem illarum, corollarii vice, non incommode, declarari posse arbitramur. Quandoquidem illarum, ut in Nov. Testam. rara, & brevis fit mentione, sic crebra, & copiosa in V. & hoc etiam in loco: quo etiam Pontifices Romani, ad suam tyrannidem stabilendam, abutuntur. Ut autem ad rem accedamus, & summa rerum capita, ordine, ac succinctè perstringamus: certum, ac compertum est, *Decimas* esse decimam bonorum partem: quarum oblatio antiqua est, & latè patens, adeo ut reges olim exegerint decimas, à provinciis suis, &, belli tempore, tributum illud duplicariunt. In Sacris vero Literis fit mentio decimarum, quæ Deo fuerunt datae. Quarum aliae arbitriæ, quæ citra Dei præceptum, ex arbitrio, conferebantur: quales fuerunt ante legem, & quidem nominatim illæ, quas contulit, ex spoliis hostium, Abraham Melchisedec, Gen. 14. & quales ex omnibus bonis Deo vovit, nepos Abrahæ, Jacobus, Gen. 28. vers. 22. Aliae vero fuerunt *necessarie*, quæ à Deo, lege Mosis præceptæ, ex omni proventu, sc. decima pars: quæ necessitate officii, ac religionis imperatæ, præstandæ erant. Quarum aliae fuerunt *primæ*: aliae vero ortæ ex primis. Primæ quidem, quæ à populo dandæ erant Levitis, ex naturali æquitatis, & determinationis divinæ, ratione. Ea autem æquitas consistit in compensatione jacturæ duplicitis. Quarum prima erat, quod duodecima hereditatis Israëliticæ pars, à Deo ab iis esset ablata, & translatæ ad filios Josephi, Num. 18. v. 20. 24. Altera quod ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ essent segregati, eâque via, à necessaria ampliore cura rei familiaris, abstracti, Num. 18. 21. Quoniam populi officium erat, Levitas, & ex æquitatis, & ex gratitudinis officio (cum erga Deum, tum erga illius, apud se, ministros) alere, ac sustentare, & hereditate delitutis, alia ratione, prospicere. Æquissima autem fuit ea, quam Deus instituit, nimis ut duodecimæ tribui decimæ numerarentur. Haec autem decimæ, numerandas Levitis, fuerunt duplices: aliae Levitis propriæ, aliae communæ cum aliis. Illæ fuerunt, quæ solis Levitis dabantur, excepto tertio quoque anno, Num. 18. v. 20. 22. Haec vero quæ cum Levitis, etiam pauperibus, peregrinis, & pupillis, ac viduis convenientebant, ut comedenter ex iis, & saturarentur tertio quoque anno, Levit. 27. v. 30. cum Deut. 26. v. 12. Ritus vero qui à populo, decimas offrente, adhibendi erant, coram Deo, in illa solutione decimarum,

marum, cum in protestatione innocentiae, tum in precatio-
ne consistentes, prescribuntur, Deuter. 26. v. 13. 14.
Hæc de primis decimis. *Ortæ verò ex primis* fuerunt *decimæ decimarum*, id est, priorum proventuum centesimæ:
quas Levitæ (qui ex decimis vivebant) Deo, per summum
Pontificem, offerebant, Num. 18. v. 26. atque ita sacer-
dotibus, partim honoris causâ, partim ut aliis extraordina-
riis rebus possent satisfacere, à Levitis decimæ decimarum,
sive centesimæ proventus populi pendebantur. Ex quibus
omnibus jam constare potest decimorum legem *ratione ge-
neris*, esse perpetuam, ut quæ naturali æquitate nitatur:
nempe, ut ministri Ecclesiæ, ab Ecclesia, alantur: quia, ut
Christus ait, Matth. 10. vers. 10. *dignus est operarius merce-
de sua*. Quemadmodum etiam pluribus idem, ab Aposto-
lo Paulo, demonstratur, ex eodem fonte naturæ, & autho-
ritate Scripturæ, 1. Corinth. 9. nominatim verò ex eo,
quod, qui altari serviebant, inde vixerint; & quod simili-
ter à Deo constitutum sit, ut, qui Euangeliū annuntiant,
inde vivant. Sed *ratione species* considerata (quamvis par-
tem bonorum generatim dare teneatur Ecclesia) ad deci-
mam tamen non est obstricta; quia ejus constitutionis cau-
sa specialis fuit, quod Levitæ carerent hæreditate, ac duo-
decima essent tribus: ac propterea nec Christus, nec Apo-
stoli decimas exegerunt, aut præceperunt. Si quis tamen
magistratus eas præcipiat, dandæ sunt, ratione juris Politi-
ci; non autem jure communi, ac divinitus definito. Si ve-
rò Episcopi illud præcipiant, eorum præceptum nullam
habebit vim: neque ratione conscientiæ; (quia ei solus
Deus leges potest ferre) neque ratione politiæ; quia illius
regimen, ad solum magistratum, pertinet. Ac propterea
ineptissimum est, quod Bonifacius Octavus concludit: *Pontificem esse magistratu*, non solum in divinis, sed etiam
in humanis, superiorem: quod ab eodem decimas accipiat:
quemadmodum propterea, ut ait, Melchisedec, major A-
brahamo dicitur, Heb. 7. Nam contra Pontifici non de-
bentur decimæ, nec ratione muneris (quod scriptura præ-
ter Christum, summum sacerdotem, sacerdotem nullum
jam agnoscat) nec ratione administrationis Ministerii di-
vini; quia illud non obit: cùm non *pastor* sit; sed reverè *de-
pastor* gregis. Denique si verus esset pastor, in eo quidem
munere, & in rerum divinarum administratione: non ab-
solutè tamen, in gubernatione, majorem esse consequere-
tur. Quod vero ad mysterium decimarum attinet, quod
proferunt Pontifici, quasi per decimas declararetur nos o-
mnes esse imperfectos, Christum verò solum perfectum:
quemadmodum numerus, ut ajunt, novenarius, imperfe-
ctus; numerus verò denarius, perfectus: quod supra eum
nullus sit numerus distinctus: illud, inquam, argutum esse
potest, sed non videtur veritati simplicitatis S. Script.
consentaneum: sed Scholam potius Pythagoræ, & Plato-
nicorum, quam Christi & Apostolorum sapere: ideoque,
ab ejusmodi ineptis argutiis, in S. Lit. tractandis, absti-
nendum. Hactenus breviter de decimis differuimus.

C A P U T V I I I .

POstquam cap. antecedente, sacerdotii Christi, supra
Leviticum sacerdotium, præstantiam, demonstravit
Apostolus, variis rationibus: in ejusdem rei amplificatio-
ne, progreditur: collectâ primùm antecedentium summâ,
& adjunctis aliis quoque argumentis: Ex quibus tandem,
abrogationem V. T. & sacerdotii Levitici, deducit. Pri-
ma autem Christi præstantia statuitur in adjuncta sessione
ad dextram Dei, seu exaltatione illius in regno: quod talis
sit Pontifex, qui, ut Melchisedec, cap. 7. v. 1. simul etiam
sit Rex; & quidem omnibus creaturis, potentia, & gloriâ,
superior, Heb. 1. vers. 13. Ideoque sacerdotibus Leviticis
major: quoniam illi reges esse non poterant; sed eorum
gubernationi subjecti erant. Atque hanc summam esse eo-
rum, quæ antea dicta sunt, declarat v. 1. Altera præstan-
tia est in subiecto sanctuario; quod Christus minister sit san-
ctuarii cœlestis: nam sedens in celis sanctuarii minister dici-
tur v. 1. & 2. Heb. 9. v. 24. contrà verò Pontifices Levitici,
ministri fuerunt sanctuarii terreni. Tertia excellentia est
in ministerio tabernaculi posita, per quod ad sanctuarium

patuit via: Christus enim minister est tabernaculi *veri*, per
Mosen typicè adumbrati: Levitici verò Pontifices, mini-
stri tabernaculi typici. *Verum enim*, hoc in loco, non op-
ponitur falso (ut vulgo, ac propriè accipi solet vox) sed
typico, & umbræ: idque per Meton. quod veritas consi-
stat in complemento: adeo ut res, typo adumbrata, exhibi-
ta, typum verum esse arguat: quo sensu dicitur Joa. 1.
v. 17. *Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Chri-
stum*, ut in ejus loci explicatione, pluribus ostendimus. Sic
etiam Joa. 6. v. 22. *Moses non dedit vobis panem verum de
caelo; sed Pater dat vobis panem de caelo.* & Heb. 9. v. 24. an-
titypa & *āndra exempla & veritas* opponuntur eodem
omnino sensu; ut alibi *corpus & umbra*. Coeterum illud
controversum est, quid per *verum tabernaculum*, hoc in lo-
co Apostoli, intelligi debeat. Quidam enim cælum inter-
pretantur, ut idem significet per exegesin quandam, at-
que sanctuarium: alii verò hanc sententiam minus pro-
bant, ac de corpore Christi rectius, interpretantur: nam
quamvis ad præstantiam cæli, supra tabernaculum Leviti-
cum, ad causam efficientem amplificandam, non inepte di-
ci possit, quod Deus illud fixerit, non homo (quemad-
modum ex re ipsa, & simili loco Heb. 9. vers. 24. apparet)
cum sequenti tamen versu non satis quadrat. Deinde ex
collatione, Heb. 9. v. 11. 12. colligitur distingui, tanquam
diversa, tabernaculum & sanctuarium, quod videlicet per il-
lad, ad hoc sit ingressus: ac propterea Chrys. & alii non-
nulli, qui, cum illo, sanctuarium & tabernaculum, hoc
cap. 8. cælum designare docent, in cap. 9. explicatione,
rei perspicuitate adducti, de corpore Christi, interpre-
tantur: quæ sane genuina, hoc in loco, sententia est. Sic
autem vocatur corpus Christi per Meton. qua signo, no-
men rei significata, attribuitur: & ab eo signo, veritatis vo-
ce adjuncta, distinguitur. *Verum enim* tabernaculum (ut
antea ostendimus) appellatur, quod tabernaculo typico
fuerit adumbratum. Similitudo autem consistit in duabus.
Primum, quod ut in tabernaculo Deus præfens erat: ita
& in Christi corpore divinitatis plenitudo habitet corporaliter, Col. 2. v. 9. Unde etiam, servatæ eadem Meton.
templum, id est, typo templi adumbratum, vocatur ab i-
psomet Christo; & explicatur ab Evangelista Joa. 2. 19.
& 21. Altera similitudo in eo consistit, quod ut in taber-
naculo Deus colebatur, & per illud aditus erat ad sanctua-
rium: ita, in Christi corporis unione, colendus sit Deus;
& per illud oblatum, nobis aditus pateat ad patrem, & cæ-
lum, Joa. 14. v. 6. *Nemo venit ad patrem, nisi per me* Unde
Metaphoricè quoque se *viam* appellat. Quemadmodum
etiam propterea tabernaculi velo adumbratum fuit Chri-
sti corpus, ut apparet ex Heb. 10. v. 19. 20. Quamobrem
rectè, & eleganter Christi corpus tabernaculum appellatur:
& ad majorem illius præstantiam commendandam,
cum tabernaculo Levitico, amplius confertur, & duplice
causa, ab eodem, distinguitur, eique præfertur, primò,
ratione causæ efficientis: quæ indicatur per thesüs qui-
dem, cùm dicitur: *quod Deus fixit*, nempe per se, sine ho-
minis opera: & per antithesin Levitici tabernaculi, cum
per remotionem additur, non homo. Illud enim Leviticum
à Deo quidem habuit originem, si mandatum spectes; sed
per Mosen, & hominum operam constructum est; taber-
naculum verò corporis Christi, non homo fixit, quoniam
Christus sine virili operatione conceptus est, potentia, &
efficacia Spiritus Sancti: unde etiam Pater, filio corpus ad-
aptasse, dicitur, Heb. 10. v. 5. in quod, tanquam taber-
naculum, filius ingressus est, incarnatione; & serviit Patri
oblatione ejusdem in cruce; & tandem comparitione in
cælo, ut in sancto sanctorum. Hæc de vers. 2. Quemadmo-
dum secundò causa finalis demonstrat, quod Deus fixerit;
ut *baberet filius, quod offerret*: i. e. ut non solum tabernacu-
lum esset; sed etiam simul & sacerdos summus, & sacrificiu-
m. Idque probat ab officio Pontificis communis. Ponti-
fex, seu summus sacerdos habere debet, quod offerret Deo.
Christus Pontifex est. Ergo debuit habere quod offerret
Deo. Hoc autem non aliud esse, quam corpus animatum,
extra controversiam est: & in hac Epistola etiam inculca-
tur, præsertim Hebr. 10. v. 5. seqq. Hæc de vers. 3. & ter-
tia fa-

ia sacerdotii Christi, supra Leviticum sacerdotium, præstantiam. Unde, antequam ad quartam accedat, primæ & secundæ confirmationem memorabilem interferit, hoc modo: *si effet in terra*, peracto jam sacrificio, nec ascendisset in cœlestis sanctuarium, *non effet sacerdos*. Atqui sacerdotem esse, jam antea ostensum est. Ergo, peracto jam sacrificio, non est in terra. Conclusio, & assumptio v. 1. & 2. præmissæ sunt. Propositio verò & confirmatio illius, v. 5. adseritur: nam consequentia ejus probatur: si Christo manente in terris, manerent sacerdotes Levitici, qui offerrent dona secundum legem; Ergo Christus manens in terris, non esset sacerdos. Propositio certa est: quia duo illa sacerdotia, tanquam umbra, & corpus, simul stare non possunt. Assumptionem autem probat Apostolus à sacerdotiis Levitici fine, & scopo legis ceremonialis: *Qui exemplari, & umbra rerum cœlestium deserviunt*, illi Christo manente in terris, manent. Atqui Levitæ exemplari rerum cœlestium deserviunt. Ergo Christo manente in terris, manent. Propositio perspicua est: quia, quamdiu veritas, seu res per typum significata, non est exhibita, & Christus in cœlestis sacrarium non ascendit, umbra, & typus permanere debent, secundum legem. Assumptionem probat Apostolus, ab authoritate Dei, Exod. 25. 40. qua Moses absoluturus tabernaculum, Iesus est omnia ad archetypum cœlestem, qui ei in monte ostensus erat parare, id est, ex præscripto divino; quo Christus, cum suo sacerdotio, Mosi descriptus, & patefactus erat. Hæc de primæ & secundæ præstantiæ Christi expositione. Cui quartam præstantiam Apostolus addit, nempe à fœdere peritam, hoc modo: Qui præstantioris fœderis intercessor est, quam Levitici pontifices: ille præstantius sacerdotium habet. Atqui Christus præstantioris fœderis intercessor est. Ergo &c. Atqui ita Apostolus progreditur ad insignem illum, atque illustrem comparationem Vet. & N. seu legalis, & Evangelici fœderis, atque ad abrogationem prioris. Assumptionem autem probat, firmis argumentis. Quorum primum est à promissionibus peritum: quod fœdus Evangelicum, (cuius intercessor est Christus) præstantioribus promissis sancitum sit v. 6. Alterum ab impotencia fœderis legalis (Rom. 8. v. 3.) quod non fuerit irreprehensibile. Idque ex ordine confirmat, nimurum quod secundo, hoc est, Evangelico fœderi, quæsitus fuit locus. Unde rectè concludi potest, hoc modo: Fœdus, quod, post reprehensionem fœdus legale, sancitur, illud eo perfectius, & præstantius est: Atqui fœdus Evangelicum est tale. Ergo perfectius, & præstantius est, v. 7. Quam rationem confirmat Apostolus testimonio Dei ex Ier. 31. quo prophetiam, de novo Testamento sanciendo, proponit; &, alloquens Israëlitas, fœdus legale reprehendit: nam quemadmodum, post Cajetanum, ab aliis etiam rectè observatum est, vox ἀντίσιος, non cum antecedenti voce μηδένανθει; sed consequente, nempe λίγην, construi debet: sicut antecedens versus, in quo, de legalis fœderis reprehensione, agitur, satis ostendit. Cœterum hæc prophetia, præmisæ primum præfatione (quæ autoritatem, & benevolentiam fidelium, ab auctore Deo, conciliat) tractationem rei bimembrem, per propositionem, & expositionem, complectitur. Propositio autem continet promissionem fœderis Evangelici: quod describit, primum, à suo genere, cùm fœdus appellat, & quidem Dei, cum Israële, & Iuda: non quod excludat gentes; sed, καὶ ἐξοχὴν, ordinis, ac principii, nimurum quod illi primum essent vocandi, ex Dei instituto, ad fœderis illius societatem, Matth. 10. v. 5. 6. Act. 13. v. 46. Rom. 1. 16. Eph. 2. v. 12. Deinde additur differentia, cum *novum* vocat (hoc est, secundum, & à legali diversum) & *temporis venturi* meminit, vers. 8. Quæ differentia, quoniam minus explicata est; idcirco seqq. amplius illustratur: expositione enim propositionem sequitur, constans aphæresi, & thesi. Illa docet, quid non sit, idque commodè, ad errorem tollendum, videlicet, *quod non sit fœdus, quod cum Patribus ipsorum, Israëlitis, pepigit;* nempe legale: *cum ex Aegypto, benignè, quasi arrepta manu ediceret.* Ratio autem, quainobrem non illud sit fœdus initurus, petitur ab adjuncta fœderatorum perfidiâ. Cujus culpe gravitatem,

consequenti illius effecto, scilicet poena, declarat; cùm Deus dicat: *se eos despexisse*, scilicet ut sui fœderis contemtores, vers. 9. Verum antequam progrediamur, difficultati, quæ sepe, hoc loco offert, prius occurendum. Objicitur enim Apostolum non fideliter Prophetæ testimonium citare: verba enim Hebræa sunt *וְאַנְכִי בְּעָלֹתִי בְּמֵבָעָה*, quam Propheta habet, significat propriè *dominari*: deinde per Synecd. generis, pro specie, *maritum esse*; quod maritus uxoris sit Dominus. Utrovis autem modo quis interpretetur, non videtur convenire cum Apostoli interpretatione. Hanc verò difficultatem bifariam expedire conantur. Alii enim nodum secant: alii solvunt: Secant, qui, concessâ culpâ, translatione ipsius culpæ utuntur, cum vitium non ab Apostolo ortum; sed à Græco interprete, quem secutus sit, affirmant. Sed aliena hæc responsio est: utpote quæ nodum non expedit; sed amplius stringit: non enim hoc loco queritur: an ab Apostolo; sed an in Apostolo culpa sit? Sacra enim literæ, utpote divinæ, debent esse veræ; & errores non solum non parere; sed ne sequi quidem. Alii igitur solvunt, negatione dissensionis, & quidem ut consensus statuatur in sensu, quod sufficit, vel etiam in verbis: interdum enim Christus, & Apostoli, verba Prophetarum citant: interdum, iis neglectis, sensum, seu mentem tantum exprimunt: quæ ratio, apud bonos etiam authores profanos, aliorum dicta citantes, subinde observatur. Sensum autem expressum esse ab Apostolo, hoc in loco, duobus ostendunt modis. Quidam enim primam secuti significationem, cum Veteri interprete explicant: *dominatus sum eorum* (& magis Latinè, *is*) quamquam convenientius cum Hebræo, *dominatus sum in eos*, id est, *puniri eos*, & ostendi me Dominum esse: qua sententia, vocem synonymam usurpari ajunt, Ps. 110. v. 2. *Dominare in medio inimicorum eorum*. Alii verò alteram significationem Synecdochicam observant; sed modum interpretationis diversum statuunt. Sunt enim qui, R. D. Kimchi fecuti, vertunt: *quoniam conjugio junctus eram is*: ut *topula Hebræa* (1) discretiva sit; ut, hac ratione, indignitas defectionis Judæorum, amplificetur. Sed si hæc valeret interpretatione, quomodo cum Apostoli verbis conveniet, nisi forte dicamus, per consequentiam quandam remotionem: quod scilicet Deus ingratos, indignitate eorum offensus, punire soleat. Quod quia paulò longius petitum est, alia querenda est commodior hujus loci explicatio. Alii igitur concinnius & elegantius, quæ vulgo assertione quædam vertuntur, per interrogationem legenda statuunt: atque ita per temporis præteriti enallagen vertunt: *Et ego is matrimonio junctus mansim*? ac si diceret, minimè: qui respectus est specialis; cuius, generali voce, hic meminit Apostolus, atque ita, mutatis verbis, sensum expresserit fideliter. Secundò, ad ampliorem rei declarationem, arbitramur, salvo meliori doctiorum judicio, dici posse, Apostolum non sensum tantum, sed etiam verba Prophetæ, non incommodè, expressisse. Nam R. Joseph. Kimchi, in Jerem. 3. v. 14. & 3. v. 32. ait: vocem *הַיְהָ* sequente (2) *despectionem derotare*: & eadem significatione usum hujus vocis esse in lingua Arabica, quæ Hebrææ affinis, quibus, cùm consentiant Interpp. Græci, quos secutus videtur Apostolus, summa invenientur convenientia. Cœterum ad significationis originem quod attinet, quoniam ea, in multis, lateri; in hac tamen voce, à significatione primâ videtur derivata: nam cum dominio respectus servorum plerumque conjunctus est. Atque hæc de v. 10. & expositionis proppositi fœderis novi parte prima, nempe aphæresi. Sequtur thesis, sequentibus: qua exponitur fœderis genus, & differentia. *Genus* quidem partibus suis indicatur, cum dicitur: *ero Deus ipsorum*. & *ipſi erunt mibi populus*: hoc enim commune est pactum, & fœdus Dei, in utroque, cum fœdere legali; tum Evangelico. *Differentia* verò sita est in conditione, & promissione, cum sanctificationis; tum justificationis: nam *sancificatio* bimembris, pro facultatum animæ ratione, statuitur, *mentis*; & *cordis*, sive *voluntatis*: *quibus Deus promisit se inscripturum suam legem*, cum videlicet per Sp. S. mentem illuminat agnitione Dei, & voluntatis illius; ac fide in Christum: & cor erollit, ac flectit ad obe-

ad obedientiam, charitate infusa, Ezech. 11. vers. 19. 20. & 36. v. 26. 27. Quæ descriptione, elegans omnino antithesis, inter foedus legale, & Euangelicum, statuitur. Quemadmodum etiam 2. Cor. 3. v. 3. quod lex inscripta fuerit, in illo foedere, lapidibus; in hoc verò hominibus; & in illo, scil. legali, duabus tabulis externis; in hoc verò, duabus tabulis animi; nempe menti, & cordi. Quæ inscriptio contingit bifariam, extra ordinem in Apostolis, & Ecclesia Apostolica, Jol. 2. v. 29. & Joan. 14. v. 2. Actor. 2. ordinariè vero per prædicationem Euangelii, & internam Sp. S. gratiam conjunctam, 1. Corint. 3. v. 5. 7. in posteris, ad finem usque mundi. Coeterum observandum est: quamvis Abrahamus fide adeo excelluerit; ut nobis, tanquam exemplar fidei sinceræ, & constantis, proponatur: ideoque Pater omnium nostrum (nempe fidelium) appellatur, Rom. 4. v. 16. aliisque in V. T. Dei notitia, fide, & amore excelluerint plurimi, Heb. 11. id tamen nihil obstat propositæ hinc sententiæ: nam sanctificatione hac, & justificatione quidem fuerunt prædicti, Actor. 15. vers. 11. & Deut. 30. v. 6. non tamen vi foederis operum, seu legalis, (quod hoc in loco opponitur novo, & ministerium mortis dicitur, 2. Cor. 3. v. 7. & 14.) sed vi foederis gratiæ, promissionis, benedictionis, seu salutis per Christum. Quod foedus propositum primùm fuit in paradyso, Gen. 3. & confirmatum deinde cum Abrahamo, Gal. 3. vers. 17. Qua promissionis ratione, de salute per Christum ventura, foedus iuramenti dicitur, id est, promissionis. Denique consummatum, ac sanctum est Christi sanguine, quod foedus Euangelii (seu lati nuntii, de salute, per Christum exhibitum) appellatur; & novum. Porro *inscriptio mentis* (quæ prima sanctificationis descriptæ pars est) amplificatur à qualitate, cùm rei, tum subjecti. Rei quidem, quod tanta futura esset Dei, per Christum, notitia; ut non doctru-rus sit quisquam proximum, dicendo, cognoscere Dominum: sub-jecti, seu personarum, cum additur: omnes cognoscere Deum: idque distributione, in magnos & parvos, illustrat: ut 1. Joan. 2. v. 12. 13. 14. Quæ promissio intelligenda est, non absolute (ut Hebr. 10. v. 34. 35. appareat, & Eph. 4. v. 11.) sed comparatè cum populo Vet. T. nimis quod adeo illustris futura sit notitia, ut non tanta institutione opus habeant, quanta in V. T. in quo populus rudior, & ad idolatriam propensior fuit: quod scilicet jam, in novo foedere, futuri essent *sancti*, Esa. 54. v. 13. Joan. 6. 45. 1. Joa. 2. v. 20. 21. 27. Hæc de sanctificatione. Cui additur altera foederis novi promissio de justificatione, & conservatione: qua propitius est Deus nostris iniquitatibus, eas remittendo, & in gratia conservando, in perpetuum; ut peccatorum non recordetur amplius: nempe non ratione notiæ; sed pœnae condemnationis: noscit enim, sed ita, ut ignorat. Ac quamvis verè fideles, Deo foederati, peccatis suis ipsum, non raro, offendant; ut gratia omni excidere mereantur: eam tamen non auferat. tanquam judex severus; sed tanquam Pater noster, diligendo castigat; & ad resipiscientiam adducit, ut Heb. 12. eleganter docetur. Hæc de v. 12. Atque haec testimonium divinum, quo probavit Apostolus, foedus novum, promissionibus, & perfectione, præstantius esse legali. Ex quo etiam rectè concludit, foedus legale, cum suis circumstantiis, novo, alterius generis, succedente, fuisse abrogandum, v. 13.

C O N S E C T A R I A.

I. **N**On solum in profanis, sed etiam in Sacris Scripturis utile est, quæ fusi dicta sunt, ea, ad auditorum institutionem, breviter, ad summa capita revocare.

II. Cum Christus, & Pontifex, & Rex sit, ad dextram Dei sedens, verà fide colendus est.

III. Sessionis Christi ad dextram locus definitur cœlum: errant igitur Ubiquitarii, qui, ex eâ re, ubiquitatem concludunt, vers. 1.

IV. Cum Christi corpus sit tabernaculum verum; per eum, ad Deum, & Sanctum sanctorum cœlestis, contendendum est.

V. Si Deus illud fixit, non homo; rectè conceptus dicitur è Spiritu Sancto: errantque impiè, qui Christum verum, & naturalem Josephi filium, asserunt, v. 2.

VI. Idem Christus, & Pontifex est; & tabernaculum; & victimæ (imo & alibi propitiatorum) pro diversa ratione, v. 2. & 3.

VII. Cum ceremoniæ legales, non solum fuerint, quasi Chirographum debitorum nostrorum, & externi cultus jugum, sed etiam alio modo, Christi & rerum cœlestium, in Christo, umbræ: Ergo earum institutio, non fuit ludicra, ac vana, sed rectâ nitens ratione. Deinde usus earum, non tantum is fuit, ut essent frenum, quo Israëlitæ, à profanis gentilium ritibus, arcerentur: sed etiam, ut essent Pædagogus, stimulus, & exercitium, ad populum, in fide Christi venturi, excitandum, ac fovendum.

VIII. omnia, quæ ad cultum Dei pertinent, ad Dei præscriptum, curanda sunt: ac propterea in Dei Majestatem sunt injurii Pontificii, qui novos religionis ritus, in Ecclesiam, invehunt, v. 5.

IX. Cum Deus utriusque foederis author sit: sequitur salutis nostræ principium, non à nobis esse, sed à Deo: qui prior dilexit nos, 1. Joh 4. v. 19. cum v. 9. & 10. eoque nomine nos gratos esse debere, quod nos, creature suas, imò hostes, suo foedere gratuito, Deus sit dignatus v. 9. 10.

X. Foedus legale non fuit servatum ab Israëlitis: ergo nemo illorum, operibus justificatus est.

XI. Foederis Dei violatio, iram illius & rejectionem promeretur, v. 9.

XII. Foedere novo, lex Dei inscribitur mentibus & cordibus: ergo, sine Dei gratiâ, legem ipsius non possumus rectè intelligere, neque ei obedire. Unde Pontificiorum, de lib. arbitrii viribus, error, perspicue confutatur, v. 10. & 11.

XIII. Dei cognitio ad omnes, tam maiores, quād minores, pertinet: ergo injurii sunt in Deum, & in sanctam illius Ecclesiam, qui homines plebejos, ac rudes, in crassissimâ ignorantia, fidei implicitæ nomine, sotipos detinent.

XIV. Deus, novo foedere, ita peccata remittit, ut eorum non recordetur amplius: ergo Pontificiorum purgatorium, & satisfactiones omnino corruunt: nam ubi pœna, & satisfactio pro peccatis, habet locum, ibidem etiam viet peccatorum recordatio. Deinde hinc etiam confirmatur perseverantia sanctorum: nam quorum peccata Deus sic remittit, ut eorum non recordetur amplius, illi non excidunt gratiâ, v. 12.

C A D U T I X.

Superiori capite sacerdotii Christi dignitatem demonstravit Apostolus, partim ex sanctuarii, & tabernaculi illius excellentia, v. 1. partim ex ministerii, v. 5. & 6. & foederis novi (comparati cum vetere, ratione promissionum, & durationis) præstantia, v. 6. Unde foederis, & sacerdotii legis impotentiam, & abrogationem ostendit, v. 5. 6. & 13. In cuius argumenti explicatione, & declaratione, hoc capite, amplius occupatur. Instituit enim pleniorum, ac pleniorum foederis legalis, & novi; deinde sacerdotii Levitici, & Christi oppositionem. Cujus pars prima à v. 1. ad 11. extenditur: ea autem constat propositione, & expositione. Quarum illa describit typos V. T. quorum deinde veritatem, in Christo consistere ostendit. Typi autem recensentur duo: nempe *sacrarium*, & *ministerium*, sive usus illius. Sacrarii autem nomine intelligit tabernaculum Deo sacrum, id quod ad distinctionem cœlestis (de quo c. 8 v. 2 & 9. 11. & 24. agitur) ratione causæ efficientis, & adjuncti illius, *mundanum*, hoc est humatum, & caducum, appellat. Ministerium verò seu usum illius exprimit; cùm addit: *religionis ritus*, v. 1. Quæ duo proposita distinctè, servato rerum ordine, exponuntur. Primum enim agitur de tabernaculo usque ad v. 6. quod distributione in partes declaratur. Cùm autem tabernaculum (quod erat tripartitum) fuerit divisum, in atrium, & in sanctas; quæ, ab atrio, per velum intercedens, separata, sacerdotibus erant propria; Apostolus priori neglecto, per Synecd.

Synecd. tabernaculi voce, alterum, ut ex distributione apparet, intelligit: id enim in duas tantum partes dividit; nempe in *primum* & *secundum*, quod *sancta* simpliciter; & in *tertium*, quod comparatè *sancta* *sanctorum* appellat. Quæ singula, ut per Synecd. & propter distinctionem velorum, (quasi in diversa tabernacula) vocat tabernacula; ita suis instrumentis, quibus fuerunt instructa, describit, v. 2.

Ac prioris recensentur, quæ præcipua erant, tria, *candelabrum*, *mensa*, & *panes* *propositi*: quæ loco, & usu, ac significatione, differunt. *Loco*, quia candelabrum in sinistro, hoc est meridionali latere collocatum fuit: mensa vero cum panibus impositis, in dextro, id est, septentrionali. *Vero* diversa fuerunt, quod candelabrum aureum, septem lucernis, à sacerdotibus accensis, ac semper ardentiis instrutum fuit, ut lucem in tabernaculo abunde præberet, Ex. 25. Ut adumbraretur omniū Christianorum potissimum verò Ministrorum Euangelii, officium; & Euangelii dignitas, ac potentia; quod à Christo sacerdote, luce cognitionis Euangelii, accensi sunt, per Sp. S. christiani: ut omnes quidem obedientia Euangelii, ac vitâ Christianâ & aliorum institutione privata prælucerent, Phil. 2. v. 15. 16. Ministri verò Euangelii, etiam publica illius prædicatione, lucem Euangelii, & Sacrae Scripturæ, in densis hujus mundi tenebris, in Ecclesia, tanquam sancto Dei tabernaculo, Apo. 21. v. 3. *ad illuminandos oculos mentis*, Actor. 26. v. 16. 18 Mat. 5. 13. 15. 16. præferrent: donec, die ultimo, Christus Lucifer noster, discussis omnibus tenebris, in cordibus nostris, plenè exoriatur, Apoc. 1. v. 12. & 2. v. 5. & 11. v. 4. & 2. Petr. 1. v. 19. quibus illuminatio, cuius ante memini, declaratur. Mensæ vero auro obductæ usus fuit, ut duodecim panes sacri, duobus distinctis ordinibus, sibi in ordinem quemque, disponerentur, ad aleandos sacerdotes solos, Exod. 29. vers. 33. Lev. 24. v. 6. & 9. ut iis significaretur, Christum, in Ecclesia, ministerium Euangelii, instar mensæ deauratæ, instituisse: quo distincto, verbi & sacramentorum, ordine, sese panem vitæ æternæ proponeret, edendum solis fidelibus, Joan. 6. v. 27. 29. 35. utpote quos Deo Patri suo constituit sacerdotes; ut ipsi spirituales gratitudinis hostias offerrent, Apoc. 1. v. 6. & 1. Pet. 2. v. 5. Atque hæc de prima tabernaculi parte, ejusque instrumentis, v. 2.

Sequitur deinde *descriptio partis alterius*; quam, eadem ratione, quâ primam, vocat *tabernaculum* & *sanctum sanctorum* distinctè: hoc est sacrarium sacratissimum, utpote quod soli summo Sacerdoti, & quidem semel tantum quotannis, patebat; & in illud ingrediebatur: de quo Ex. 26. Id autem describit Apostolus, ab illius situ v. 3. & instrumentis v. 4. & 5. *Situs est, post secundum velum*: quod comparatè ita vocatur. Duplex enim in tabernaculo universo, ad illud dividendum in suas partes distinctas, fuit velum, pro ratione, ut antè ostendimus, triplicis spatii distincti: prius enim velum separabat tabernaculi aditum, seu atrium, (tanquam primam tabernaculi partem) à Sancto. secundum vero dividebat sanctum ab adyto, seu penetrali, nempe à sancto sanctorum; cuius hoc in loco sit mentio: de quo agitur, Exod. 26. v. 33. Quale etiam velum fuisse templi, memoratur Matth. 27. v. 57. Instrumenta autem numerantur duo, nempe *aureum thuribulum*, & *arcæ fæderis*. Sed in utroque difficultas emergit. In priori quidem, quoniam Exod. 25. apparet, thuribula fuisse, in priore parte tabernaculi, nempe in Sancto, ad usum altaris suffit: quomodo igitur in Sancto sanctorum? Sed hæc difficultas solvit bifariam, nimirum quod cum Sanctum sanctorum dicitur, aureum habuisse thuribulum, illud intelligi posse, vel proximè ante velum sibi adjunctum; vel intra velum conclusum. Si priori modo accipiatur, eadem omnino erit Mosis, & Pauli sententia: quod scilicet Sanctum sanctorum hæc duo habuerit; sed modo diverso: thuribulum ante se propinquum; arcam vero in se conclusam. Si vero altero modo intelligatur, nihil etiam erit contradictionis: nam quamvis Sanctum, ad usum altaris, sua habuerit thuribula; videtur tamen ex Levit. 16. v. 12. cum hoc Apostoli loco, comparatione facta, Sanctum sanctorum suum etiam peculiare habuisse thuribulum, ad ignem in-

ferendum, cum suffitu, ad propitiatorium, ne Pontifex moreretur; ac propterea non multorum thuribulorum ab Apostolo, sed unius tantum fieri mentionem. Cujus significatio fuisse videtur, ut adumbraret nobis opus esse Christi sacerdotis nostri Igne passionis, & intercessionis illius suffitu; ad Deum accessuris, ne pereamus: & ut nos, & cultus noster, Deo placere possimus: quemadmodum ex comparatione, Eph. 5. v. 2. & Apocal. 5. v. 8. & 8. v. 34. cum Levit. 16. v. 12. colligitur.

Porrò altera rursus difficultas, eaque, ut videatur, major, exoritur, ex descriptione arce. Cujus explicatur primum materia, quâ circumiecta fuit, nempe aurum: deinde adjuncta illius, partim inferiora; partim superiora. Inferiora recensentur tria; nempe *urna aurea babens manna: virga Aaronis, quæ germinarat: & tabula fæderis*, id est, Decalogi; sic dicti, quod eo conditiones fœderis legalis continebantur. Quorum postrem, citra nullam controversiam, arca fuit inclusum: sed, de duobus prioribus, disceptatur: siquidem ea exteriùs, coram arca, fuisse posita, demonstratur Exod. 16. v. 34. 35. & Num. 17. v. 19. Videtur igitur, primâ fronte, scriptor hujus Epistolæ, scris Ver. Testam. libris, aperte repugnare, cum afferat hæc tria fuisse in arca. Qua occasione factum est, ut quidam Epistolæ hujus autoritatem in dubium vocarent. Quamobrem dabimus operam, ut collectis doctiorum solutionibus, additâ tandem nostrâ etiam symbolâ, hunc nodum dissolvamus. Variè enim responderi potest, ac solet; idque negatione, aut antecedentis; aut consequentiae. Antecedentis quidem; quod Apostolus non afferat, in arca fuisse urnam, sed in tabernaculo: quod, cum dicitur: *et* *relativum* illud pronomen referendum sit, non ad propinquam antecedentem dictionem *uram arcam*, vers. 4. sed ad remotiorem *tabernaculum*, vers. 3. Neque illud insolens esse, ut relativum ad antecedens, non proximum, sed remotius, aliquando referatur, probant exemplis, Gen. 10. v. 12. *illa est urbs maxima*: quod non ad proximè memoratam urbem, sed ad remotius positam, nempe Niniven pertinere constat. Et 1. Sam. 7. sub finem, *illuc*, id est, in Kiriathaim, 2. Sam. 2. v. 14. Ac propterea sensum hujus loci simpliciter esse posse, in quo, nempe secundo tabernaculo, fuit *urna*. Aliis tamen hæc interpretatione, licet ingeniosa, minus probatur, ob loci hujus circumstantiam; quod scilicet veſ 5. pronomen *autem* ponatur, id quod non nisi de arca intelligi potest; & de eodem, de quo dicitur, in quo: quocirca relativum (et) non debet ad remotum, sed ad proximum antecedens referri: certum enim est, *Cherubim* in Sancto sanctorum fuisse. Quæ observatione non aliena est: quia alioqui insolens, ac duplex esset statuenda constructionis trajectio, ad remotius, si relativum (et) referretur ad tabernaculum, & pronomen *autem* ad arcam. Altera igitur solutio est negatione consequentiae: idque bifariam, ut prepositio Græca (εν) vel impositionem; vel appositionem designet. Ac priori modo responsio affertur gemina: una, tempore Mosis, urnam, & virginem fuisse, in arca; sed Prophetam 1 Reg. 8. afferere, tantum tabulas fœderis in arca fuisse, non simpliciter; sed comparatè, & per Synecd. nominatâ re præcipuâ, reliquis intactis. Verum quoniam hoc non convepit cum eo, quod disertè dicitur, Exod. 16. v. 34. 35. ante conspectum Dei coram testimonio urnam & virginem Aaronis fuisse collocatam: idcirco alteram interpretationem nonnulli adferunt; nempe, Mosis quidem tempore, ad constructum usque templum, solas legis tabulas reconditas fuisse in arca, de qua re agitur, 1. Reg. 8. v. 9. sed postmodum, à Salomone, per mandatum, impositas. Idque potuisse Apostolum habere, ex traditione majorum, apud Iudeos recepta, quam Spiritus Sanctus instinctu suo sanctificavit; ut traditiones similes, quæ posteris temporibus scriptis consignatae sunt. Quemadmodum de Iosephi compedibus, & ferro, quibus constrictus erat in Ægypto, dicitur Psal. 105. v. 18. & de Lanies & Iambres, Mosis adversariis, 2. Timoth. 3. v. 8. & prophetia Enochii, in Epistola Iudei. Quæ tamen omnia à Mose non recensentur; sed eodem Spiritu Sancto, quo Moses scripsit, hæc, Apostolis revelata, à spiritu di-

ritu dictante conscripta. Veruntamen unum omnino obstat videtur huic solutioni: quod Paulus hic non differat de templo; sed de tabernaculo, & constructione illius: quod videlicet hoc, ordinis, ac temporis dignitate, templum antecesserit: ut eo modo amplius Christi praestantiam, & ceremonialium abrogationem demonstraret. Quare, cum hic nulla fiat templi, sed tantum tabernaculi mentio, responsio illa, ex hoc loco, colligi neutquam potest: & licet maximè aliunde posset probari; nihil tamen ad rem propositam pertineret. Hoc igitur priori solutionis modo (qui conjecturā incertā ntitur) omissio: alter modus est, ut significetur non impositio; sed appositio, quod in ea arca fuerint addita urna & virga. Verum hac ratione difficultas nondum videtur penitus tolli; certum est enim tabulas foederis fuisse non foris additas, sed inditas arcæ: ac propterea quoniā earum, & urnæ, ac virgæ meminit Apostolus, communis etiam utriusque querenda est vocis (iv) interpretatione. Quamobrem, salvo aliorum judicio, hunc locum, ita vertendum, arbitramur: id est cum qua. quemadmodum enim præpositio Hebreæ (2) quæ propriæ in significat, interdum pro ðy. i.e. cum usurpatur, ut Hose: 4.3. *habitans in bestia agri*, i. e. cum ea, cum bestia agri: sic etiam vocem grecam (ε) sepius ab Apostolis usurpari constat: inter cetera, ex Mat: 16.27. *venturus est filius hominis in tribus diebus*, h. e. cum gloria: & Luc. 1 v. 17. in spiritu, i. e. cum spiritu; & 4. v. 32. in potestate i. e. cum potestate: Rom. 15.29. in plenitudine, id est, cum: & 2. Cor. 13. v. 4. nam & nos infirmi in autem in eo, hoc est, cum eo, nempe Christo, sicut res ipsa, & quod ei proximè respondet, demonstrat, cum dicitur, sed vivemus oīr autem cum eo. denique 1. Thess. 2. v. 17. id est, in dupla, id est, cum multo desiderio, 1. Thess. 4. v. 16. in Celestia, in voce, in tuba, id est, cum. atque hoc modo, & breviter, & perspicue, nodus hic difficilis expeditur, nim: cum qua, scil. arca, fuerunt &c. hoc est, cui arcæ, urna ac virga Aaronis, & tabule legis, fuerunt conjunctæ: urna quidem, & virga foris; tabule vero intus.

Qua ratione, sublata tandem difficultate, pauca, de usu, ac significatione horum trium instrumentorum, dicenda sunt. *Vrna aurea habens Manna* (de qua urna Ex. 16. v. 34.) reconditum, & incorruptum, (ut res ostendit) Dei virtute conservatum (nam quorsum aliquin, corruptendum brevi, fuisset reconditum) ut esset signum, & *urubonos* durabile beneficii à Deo, cum corporalis præstiti; tum spiritualis præstandi: corporalis quidem, quod Deus Israëlitarum corpora, quæ aliqui in deserto, fame periissent, in eo, potenter & singulari gratia, pane cœlesti pavisset; ut omnipotenz, & gratiæ Dei perpetuò memor essent; eique grato animo adhærerent, ac servirent: spiritualis vero beneficij signum extitit; ut per corporalem hunc cibum, verè cœlestis, tanquam typo prophetico, ac destinato, significaretur, & obsignaretur: videlicet Christum esse nobis tanquam panem cœlestem, in hoc mundi deserto, datum, Ioa. 6. v. 32. & 33. Apoc. 2. v. 17. & deinde in *Sanctum sanctorum cœlestè translatum* Ioa. 6. 62. Heb. 9. v. 24. unde etiam Manna, licet ratione substantiaz suæ esset corporalis cibus; ratione tamen hujus usus spiritualis, nempe relationis suæ ad rem significatam, & obsignatam, cibus spiritualis appellatur, 1. Cor. 10. v. 3. Deinde, si virgam Aaronis spectemus, (de qua Num. 17. v. 4. & 7. agitur) usus illius, ut videtur, fuit duplex, nempe lignum historicum, & typicum, ac propheticum. Historicum quidem, ut esset monumentum partim contumacia & rebellionis, à populo perpetrata, & à Deo punientia; partim authoritatis, & vocationis Aaronis pontificis, non per ipsius, aut hominis arbitrium, sed per Dei voluntatem, & omnipotentiam, stabilitæ; ut hac ratione populus Dei, potentia, & voluntate illius cognita, Deum metueret, & vitata murmuratione adversus Aaronem, & legitimos illius successores, in vita servaretur, Num. 17. v. 10. Typicum vero & Propheticum videtur fuisse signum Christi, summi sacerdotis: quod ut virga solius Aaronis præcisa, non vi naturæ; sed voluntatis, & omnipotentiaz Dei, una nocte germinavit, & flores ac fructus produxit; reliquis interim Israëlitarum tribuum adjunctis virgis permanen-

tibus infructuosis: ita & solus Christus in pontificatum, seu summum sacerdotium se non ingessit; sed quemadmodum Aaron, sic ipse, à Deo Patre, eo proiectus est, Heb. 5. 4. & solus, ac secretus ab omnibus mortalibus, in eo mune-re, variis miraculis inaugurus, ac confirmatus, viget ac fructus profert nobis salutares. Vnde, quemadmodum, ratione nativitatis, *surculus ex trunco Isaia* Esa. 11. v. 1. & *lapsus de monte præcisus*, nullaque hominum opera positus Dan. 2. vocatur: ita, ratione officii, & confirmationis illius, virgæ Aaronis, omnino videtur adumbrari. Id quod longe melius, cum scopo quadrat, quam quod Pontificii, de virginie Maria, interpretantur: nam quamvis, per communem aliquam similitudinem (ut quidam veterum faciunt) eam transferri possit: si tamen scopum spectemus, & circumstantias, non Mariæ; sed Christi, Aaron adumbrati, typum fuisse, constabit. Quemadmodum nomen etiam Aaronis inscriptum fuit, ut hac ratione populus Christianus, cognita Christi summi sacerdotis autoritate, contumaciam, & rebellionem vitarent. Alioquin, si quis tantum similitudinem consecrari velit, non incommode dici poterit: sicut virga Aaronis præcisa, flores tamen, ac fructum, Dei virtute, una nocte, protulit: sic Christus, ex numero viuentium excisus, & mortuus, resurrexit, & flores, ac fructus vita æterna fidelibus protulit. Qua in te, licet concinna sit similitudo; nihilominus tamen scopus hic non est florentis virgæ Aaronis: seu non est typus Propheticus, ac destinatus; sed tantum communis quedam similitudo. Denique tabularum foederis, quæ arcæ inclusæ erant, usus, & significatio quoque fuit duplex: nempe, ut esset signum, cum historicum: tum typicum, & Propheticum. Historicum, ut datæ à Deo legis, & foederis legalis, cum populo Dei initi, exemplar extaret authenticum; quo Dei, & beneficij illius, atque officii sui memores, ipsum colerent. Typicum vero & Propheticum, ut significaretur Christum, tanquam arcam foederis, legem non soluturum; sed sua obedientia integrâ, servaturum, Matth. 5. vers. 17. & tanquam arcæ operculum, ac propitiatorium, legis accusationem, & maledictionem, ob peccata nostra, promeritam, sua satisfactione, & intercessione perpetua, tecturum, Rom. 8. v. 33. 34. Gal. 3. v. 13. & 5. v. 4. 5. unde etiam *inaccessor propitiatorium* Rom. 3. v. 25. & *inaccessus propitiatio* 1. Ioa. 2. v. 2. appellatur. Atque hæc dicta sunt de arcæ adjunctis inferioribus, cum foris; tum intus, vers. 4. Superiora vero fuerunt, præter propitiatorium, *Cherubim*, imagines v. 5. aureæ, humana figura alata, quæ suis alis propitiatorium obtegebant, & obumbrabant, faciebus versus propitiatorium, unius ad alterum è Cherubim obversis, ut Ex. 25. 18. 19. 20. è quorum medio Deus Mosen alloquebatur Ex. 25. v. 22. Quapropter etiam crebro, in S.L. Deus sedere super Cherubim, dicitur; & *Cherubim glorie* (ob præsentiam Dei gloriosam) ab Apostolo appellantur. Cujus rei significatio fuit, Christum, propitiatorium nostrum, Angelos habere famulos, nutum ipsius obseruantes; & ad obsequium præstandum, ad salutem fidelium, esse promptissimos, Heb. 1. v. 14. quemadmodum Angeli etiam Cherubim vocantur, Gen. 3. 25. Deinde Deum, in Christo, & per Christum, nos regere, ac docere, Heb. 1. v. 1. Quorum prolixiorum tractationem, præcisione quadam, rejicit Apostolus, ut ad sequentia, & rem propositam, proprius accedat, vers. 5.

Quomodo, à descriptione tabernaculi, ad alteram expositionis partem, nempe ad tabernaculi usum, & ministerium, ac religionis ritus, commodè transit. Et quemadmodum tabernaculum, in primum, & secundum; seu in Sancta, & Sancta sanctorum, antea distribuit: sic etiam utriusque ministerium ordine declarat, distinctione adjunctarum personarum, temporis, ac cultus. Ac de priori agit, vers. 6. *In illud sacerdotes, ritus religionis obitueros, ingressos esse semper*, id est, quovis tempore statuto, quotidie, mane & vesperi; & singulis sabbathis; nōomeniis; & festis, Ex. 29. v. 28. 39. & 41. De posteriori ait: *in illud ingressum esse*, non quemvis sacerdotem, sed *solum summum sacerdotem*, deinde non semper, sed *semel tantum quotannis*, nim. in festo expiationis; & jejunii, die *decimo mensis septimi*,

ptimi, Lev. 16. 17. denique non sine sanguine, quem offeret pro sun, & populi erratis. h. e. per synecd. peccatis. Quæ oblatione intelligi potest bifariam; aut quod sacerdos offerret sanguinem, mactando victimam in atrio; aut, collecto sanguine, eum exhibendo, coram Deo, in Sancto sanctorum: utrumque enim verum est; sed posterius tamen huic loco magis accommodatum v. 7. Atque hæc de constitutione & ministerio tabernaculi. Quorum significationem typicam exponit Apostolus, ut sacerdotii Levitici imperfectio nem, ex eo, demonstraret. Significatio autem est duplex; una specialis, quod prioris tabernaculi duratione Sp. S declarat, nondum viam ad cælum esse patefactam. Prius enim tabernaculum vocat, hoc in loco, non impropriè per Synecd. Sanctum (quatenus à Sancto sanctorum distinguitur, ut v. 2.) sed propriè pro universo tabernaculo levitico: quod prius dicitur, non relata ad Sanctum sanctorum; sed ad tabernaculum spirityale, externo, & levitico adumbratum: quemadmodum per sancta, aut sacrarium, cælum intelligit. Hoc autem nondum patuisse, durante tabernaculo levitico, ex eo liquet; quod in eo distinctio erat à Sancto; quodque in illud, excluso populo, & reliquis sacerdotibus inferioribus, soli pontifici, & quidem non semper, sed quotannis tantum semel, pateret aditus. Si quis verò objiciat: Atqui Abramus, Moses, Josua, David, aliique patres V. T. servati sunt, atque in cœlum recepti. Ergo durante levitico tabernaculo cœlum patuit. Respondemus adhibitâ distinctione: cœlum enim patere dicitur bifariam; vel ratione rei, & effecti; vel ratione meriti illius: priori modo, cœlum, ante Christum, patuisse, concedimus: quod fide in Christum venturum, & per satisfactionem, atque obedientiam, ab eo præstandam, servati sint pii, in V. T. (neque id tollit Apostolus hoc in loco) sed altero modo cœlum patuisse negamus: quoniam Christus primùm, adventu suo, & pœnè, atque obedientiæ satisfactione promeritus est fidelibus, apertioñem cœli: quemadmodum etiam remissionem peccatorum pii patres, ante Christum exhibitum, habuerunt nobiscum communem, ratione efficaciæ meriti futuri; sed non ratione meriti exhibiti. De quo Rom. 3. v. 25. & Heb. 9. vers. 11. 15. & cap. 10. vers. 2. 11. 12. & 11. v. 40. Hæc de v. 8. & primâ durationis tabernaculi significatione, quæ specialis est. Cui altera generalis adiicitur, quod usus tabernaculi fuerit, ut esset exemplar, seu typus (nempe gratiæ Christi) institutus ad instanti usque tempus, id est, ut duraret ad tempora exhibiti, & in gloriam suscepti Christi: id quod postea, tempus correctionis, vocatur. Atque inde rectè colligit Apostolus, dominorum & sacrificiorum, quæ offerebant à Levitis, impotentiam; quod secundum conscientiam, non possent sanctificare cultorem. Idque probat à natura eorum, quod sita fuerint, in rebus, & ritibus corporalibus: quæ ut animam non attingunt; ita nec purgant; sed tanquam onus, ac jugum Israëlitis fuerunt imposita, Gal. 4. 3. & 5. 1. ad tempus usque correctionis, h. e. ad tempus Christi: qui ceremoniarum legis significationem, gratiæ collatione complevit; atque ita, perficiendo easdem abrogavit, v. 10. Id quod sequentia ostendunt, quæ aptè superioribus connectuntur. Postquam enim haec tenus, oppositionis levitici sacerdotii, & Christi, primam partem distinctè absolvit; & de tabernaculi ac ministerii levitici impotentia, & abrogatione differuit: transit jam ad alteram partem, quæ de Christo & ceremoniarum, per eum, complemento, & correctione tractat, comparatione eleganti: quæ Pontifici levitico Christum confert; ac deinde præfert: confert quidem generatim, similitudine muneris pontificalis, tabernaculi, sanguinis, sacrarii: præfert verò speciatim, dignitate & efficaciâ: nam primò, si munus spectemus, olim quidem fuerunt Pontifices Levitici, sed impotentes, & futuorum bonorum umbræ: Christus verò author futuorum bonorum, id est, salutis nostræ: quæ vocatione, justificatione, sanctificatione & redemptione ultima, continetur. Secundò, Levitæ quidem tabernaculum habuerunt; sed Christus majus longè, & perfectius: illorum enim erat manufactum; Christi verò non manufactum, id est, non hujus naturæ creaturæ, id est, non ab homine, ut Heb. 8. 2. tabernaculi distinctione ostendit.

dit: atque eo sensu, vox *creatura*, pro homine accipitur etiam Marc. 16. 15. per synecdoch. & καὶ ἡ ζωὴν. Quod autem non esse dicitur hujus creaturæ: illud de Christo intelligi debet, non ratione materiæ (quemadmodum Aæabaptistæ objectant, ad errorem suum fucandum) sed ratione formationis, ac conceptionis: nam ratione materiæ, semen mulieris Gen. 3. & remotè, semen Abrahami, Heb. 2. sed ratione formationis: nec enim à viro generatus est, sed corpus illius ex virgine Maria, virtute Spir. S. formatum, ac conceptum est, Matth. 1. v. 20. Luc. 1. 34. 35. Hæc de v. 11. Tertium porro oppositionis membrum, ac discrimen consistit, in sanguinis dignitate inæquali: sanguis enim in sacrificiis, & oblatione pontificis levitici, in festo anniversario expiationis, fuit alienus, & brutus; nempe hircorum & vitulorum: Christi verò sanguis, quem offers, non est hujusmodi; sed proprius. Cujus dignitas; ut ex seqq. etiam patebit, dependet non solum à naturæ humanae, & sanctissimæ (quæ longissimè sanguinem brutorum superat) præstantia: sed potissimum ab unione divinæ naturæ, in Christo, cum humana; quæ divina natura cum infinita sit, sanguini pretium, & valorem addit infinitum: quo modo dicitur Deus acquisivisse sibi Ecclesiam proprio suo sanguine Act. 20. 28. Quartum præterea discrimen est, in sacrario, & ingressu illius: Leviticum enim sacrarium fuit terrenum: Christi verò cœlestis; quod hoc quidem in loco retinetur, sed ex seqq. elucebit. Deinde ingressus pontificum Leviticorum in sacrarium, fuit, quotannis, iteratus; quod manere in sacrario non possent: Christus verò ingressus est semel, & in cœlo manet. Cujus discriminationis causa redditur, quod æternam redemtionem natus sit, hoc est, unica sua obedientia, & sanguinis effusione, plenè pro nobis satisficerit: ideoque non necesse esse, ut egrediatur sacrarium, iterum sacrificaturus, & sanguinem fusurus, quemadmodum V. T. Pontifices, vers. 12. Porro sanguinem Christi; semel fusum, æternam nobis redemtionem peperisse probat Apostolus, comparatione typi sanguinis legalis. Cujus confirmationis antecedens est: sanguis taurorum, & bicornum, & cinis juvencæ (aspergens inquisitos, ad carnis, hoc est corporis, paritatem) sanctificat, id est, externâ, ac ceremoniali sanctificatione puros reddit, v. 13. Consequens verò est: Ergo multo magis sanguis Christi, eo significatus, emundabit conscientiam à mortuis operibus, h. est, à peccatis, justitiâ quasi vita destitutis, & coram Deo pollutis, ac fœtentibus, justificatione liberabit. Quæ emundatio, à fine, nempe cultu veri Dei (quem vivum, καὶ ἡ ζωὴν eleganti, contra omnes creaturas, & imprimis falsos Deos, oppositione consuetâ, vocat) illustratur. Consequentiam autem amplificat Apostolus, interrogationis figurâ, ad rei claritatem, ex fiducia consensus auditorum, indicandam, cum ait: quanto magis: & simul per apostrophen, ad Hebreworum consolationem, iis accommodat, cum ait: Vesperam. Deinde, ne quis objiciat: sanguinem Christi, etiam esse corporalem, & externum non minus, quam sanguinem brutorum; ac propterea conscientiam quoque non posse mundare. Idcirco confirmat prudenter consequentiam, à personæ Christi, cuius sanguis est, excellentiâ singulari: nim. quod sit sanguis non hominis tantum; sed etiam Dei, & personæ sancti simi: unde etiam divina accedit dignitas, & sanctificandi efficacia, cum ait: Christus per Spiritum æternum se ipsum obtulit inculpatum Deo. Quo in loco, per Spiritum æternum, non anima Christi (quæ Spiritus Christi finitus, eoque nec æternus est absolutè, ac per se; sed tantum per accidens gratiæ creationis, & ratione finis, non principii) nec Spiritus Sanctus, licet absolue sit æternus, denocatur; quia Spiritus Sanctus non est sacerdos, filium offens, quemadmodum Spiritus hoc loco statuitur: sed divina natura in Filio: quæ ut absolutè sola æterna, & spiritualis, Spiritus æternus rectè nominatur; & carni ipsius, hoc est, humanæ illius naturæ, opponitur 1. Epist. Pauli ad Tim. 3. vers. 16. & 1. Pet. 3. v. 18. Neque obstat, quod vox (PER) instrumentalem, aut subordinatam causam denotare soleat, quod hoc in loco, divinæ naturæ non convenit, ut quæ principalis est: nam interdum generatim ea vox (PER) causam efficientem notat, etiam principalem,

palem Eph. 1. 1. Gal. 1. 1. & alibi: quæ interpretatio, hoc in loco, accommodata est. Nam Christus sacerdos est, & viætima, secundum utramque naturam: nam voluntate di-vina, ac directione, non minus, quam humana, corpus, animamque doloribus, ac morti exposuit; ut ita satisfaceret pro peccatis nostris: quod scilicet ea viætima condita fuerit, sive ornata, non solum sanctitate finita naturæ humanæ; sed etiam dignitate infinitâ, unitæ personaliter, & offerentis in ipso divinæ naturæ. Ac propterea, quamvis Christus se obtulerit secundum utramque naturam, divinæ tamen, hoc in loco, (ob summam illius excellentiam, atque efficaciam) per synecd. fit mentio. Nam ut Adam inobedientia temporalis, merita est pœnas infinitas; propter objecti in quod peccavit infinitatem: ita obedientia Christi, secundi Adami actionis tempore, & humanæ naturæ respectu, finita fuit; tamen propter personæ, tanquam causæ efficiens (secundum divinam naturam) infinitatem, valore, & proprio infinita existens, ab infinitis pœnis nos liberavit: si quidem pro peccatis hominum, in Deum commissis, Deus homo satisfecit: quemadmodum dicitur Act. 20. 28. Deus, nempe Filius, *acquisivit Ecclesiam suo sanguine.* Hęc de v. 14.

Porro, quia in sanguinis Christi effusione, tertium oppositionis (qua Leviticis Pontificibus prælatus est) membrum, & sacerdotii Christi præstantia, consistit: & eā re potissimum offendebantur infideles, & infirmi, 1. Cor. 1. 23. Idcirco, ad institutionem, & consolationem fidelium, causas adserit necessarias duas, quamobrem oportuerit Christum, sanguinem suum fundere, & mortem obire. Prima est v. 15. ab officio Christi: quia *Novi fœderis mediator* est, in eum finem propinquum, ut moderetur: id quod ab effecto mortis, & officii, sine remoto gemino, illustratur, ac confirmatur; nempe remissione peccatorum, & æternæ vitæ hæreditate. Quorum prioris efficaciam, oppositione antecedentis fœderis legalis, amplificat, cum ait: *transgressiones fuisse sub priori fædere:* quod videlicet conscientiam ceremoniæ legis non sanctificarint: de qua re actum est v. 9. & 13. contra verò eas expiari per Christum. Ex quibus omnibus satis apparet, Christum, qui Novi fœderis mediator est, oportuisse mori. Hujus autem consequentiæ firmitatem demonstrat Apostolus, à natura fœderis novi: & quidem (ut in Syllogismum, claritatis causa, compingamus) hoc modo: *Ubi Testamentum est, ibi oportet intercedere mortem testatoris, ut sit ratum, ac firmum.* Atqui in fædere novo T. est. Ergo ibi oportet intercedere mortem testatoris, ut sit ratum, ac promissa hæreditas accipiatur. Propositio ponitur v. 16. Et confirmatio illius v. 17. *testamentum enim in mortuis ratum est,* nempe tantum: quandoquidem nondum valet quamdiu virit testator: quod, ut ajunt, interea mutari possit; neque hæreditas, testamento statuta, nisi vi mortis obtineatur. Conclusio antecessit probanda v. 15. Ex quo propositionis, & conclusionis enthymemate assumptio syllogismi propositi facilimè colligitur. Eam autem Apostolus omittit, partim oratorio, ac consueto disputandi more; partim quod extra controversiam posita esset apud fideles: nam fœdus novum & fœdus est (quia est mutuum inter Deum, & homines, salutis promissæ, & obedientiæ fidei, ab hominibus debitæ, pactum) & simul Testamentum est: quia hoc fœdus, promissa Filii Dei morte, & per eam hæreditate cœlesti, à Deo sanctum est: adeo ut non immerto fœdus testamentarium, & testamentum fœderis, ob concursum utriusque, queat appellari: ideoque vita æterna, ut alibi in S. L. frequentissime; sic etiam hoc in loco v. 15. hæreditas promissa, nominatur. Quapropter turpiter, & inscitè hallucinantur, qui ex hoc loco colligunt, hanc epistolam non esse Pauli, neque periti Hebræi sermonis: quasi ea, quæ de N. fœdere, & pacto in V. T. dicuntur, de testamento propriè dicto, exponeret: cum contrà, ut ostendimus, hæc duo, diverso respectu, optimè possint confentire. Quoniam enim à Mose, & Prophetis ostensum est: fœdus novum non esse ratum, nisi morte Filii Dei, Mediatoris, ac testatoris: inde constat, simpliciter quidem esse fœdus, ratione pacti mutui, Dei, & fidelium; sed, secundum quid, esse testamentum, ratione modi; partis prioris, ac posterioris, in fœdere, nempe promissionis gratia: quia Deus nobis promittit, se fore Deum nostrum propitium,

& vitam æternam daturum, tanquam hæreditatem, merito obedientiæ mortis filii sui. Atque hæc de prima ratione, & confirmatione illius: qua probatum fuit, Christum debuisse mori.

Altera ratio, quâ demonstrat Apostolus, non solum mori debuisse; sed etiam morte violentâ, qua sanguinem profunderet, petita est, à typō illius, nempe sacrificiis: *Vetus enim testamentum non fuit dedicatum sine sanguine.* Ergo nec Novum. Consequentia patet; quia novum, finis, ac veritas, est veteris, ratione ceremoniarum, & promissionum, utpote complementum earum. Antecedens continetur, v. 17. Et probatur seqq. usque ad 23. quo consequens, cum consequentiæ probatione, concluditur. Probatio autem antecedentis continetur, inductione historiæ, ex diversis Mosis locis: quæ ostendit, in fœdere Levitico sanctiendo, sanguinis effusionem, & aspersionem fuisse adhibitam, in qua indicatur tempus quando, & quo sanguine, quibusque conjunctis, & quænam, à Mose, aspersa sint.

Tempus, quando sanguinem aspergit, statuitur: cum omnia mandata nempe fœderis, secundum legem, at præscriptum Dei recitasset toti populo: de qua re Ex. 24. 78. Deinde quo sanguine aspergit, declaratur, cum ait: *sumto sanguine victimorum, & bicornum:* ea enim in sacrificium fuisse oblata, colligitur ex descriptione illius Exod. 24. 5. & Levit. 4. & 9. & 16. Ceterum sanguinis aspersi accidentia conjuncta recitantur, tria: *aqua, lana coccina, & hyssopus.* Verum, hac in re, difficultas quædam emergit, nimis. quod Moses eorum non meminerit: ac propterea Paulus à Mose videatur dissentire. Verum responsio adferri potest duplex: prior quidem, negatione consequentiæ; quia Apostolus hæc potuit habuisse ex traditione, quam Sp. S. instans; indendo illius animo, sanctificari, & extra dubium collocari: quædam quædam alia, quæ initio hujus capititis, v. 4. retulimus: quæ etiam à Mose silentio præterita sunt; sed tamen non negata. Aquam autem fuisse sanguini adhibitam, credibile est, duabus de causis: partim ne sanguis aspergendorum concreceret: partim ut typus esset mysterii mortis Christi, ex cuius latere, languis, & aqua profluxerunt Ioan. 19. 34. Reliqua duo, tanquam aspersionis instrumenta commoda, usitata erant.

Altera deinde responsio est, negatione antecedentis: nam in Moses (ut etiam in aliis) aliquid contineri dicitur, vel explicitè, ut multa; vel implicitè, ut resurrectio mortuorum, Matt. 22. 31. aut (ut vulgo loquuntar) ratione vel consequentis; vel consequentiæ. Prior modo, damus, à Mose horum, quæ Apostolus memorat, mentionem non fieri, in historia, explicitam; sed tamen implicitam, & analogiæ, ac consequentiæ ratione. Nam ad aquam quod attinet, certum est, illota sacrificia, illotis manibus, non potuisse, secundum legem, offerri. Ergonon est ullo modo credibile, aquam, in hoc solenni, ad fœdus confirmandum, sacrificio, à Mose fuisse neglectam. Lanam verò coccinam, ad cultum Dei, adhibitam apparat. Ex. 25. 4. Et hyssopum, tanquam commodum aspersionis instrumentum, fuisse, non solum egressuris ex Ægypto Israëlitis; sed etiam postea, imperatum, colligitur ex Lev. 14. Num. 19. & ex Ps. 51. expiato me, inquit, *hyssopo, ut mundus sim.* Quamobrem, cum hæc omnia Deus voluerit esse ordinaria, inde sequitur, in hoc solenni actu, & sanguinis aspersione, non fuisse neglecta. Denique, quænam sanguine aspergerit Moses, adjungit Apostolus, quatuor nominatim recensendo. Quorum primum est *liber*, quem aspersum fuisse Moses aperte non asserit; sed operè innuit: cum enim Ex. 24. indicet Moses, altare fuisse sanguine aspersum; & inde postea librum desumendum: ex eo perficere colligitur, librum quoque fuisse sanguine aspersum. Secundum est, *totus populus*, v. 19. In cuius aspersione, hæc solennis verborum formula fuit adhibita: *bic est sanguis hujus fœderis, de quo mandatum dedit, ad vos, Deus,* v. 20. de qua re Ex. 24. 8. Si quis autem objiciat: illud non potuisse fieri, ut totus populus propter infinitam penè multitudinem aspergeretur: ac propterea Paulum; nec cum veritate; neque cum Mose (qui tantum populum aspersum ait) convenire. Resp. negatione consequentiæ, bifariam: primùm, quia totus populus dicitur, aut per Synecd. de bonâ populi parte; aut per Meton. de duodecim statuis à Mose

Mosè erectis, ut repræsentarent 12. tribus Israëlis : quibus sanguine aspersis, utpote totius populi signis, totus populus aspersus dicatur. Tertium, quod sanguine aspersum fuit, est *tabernaculum*. Quartum, *vasa omnia sacra funtioria*, v. 21. quæ omnia, generatim, cum aliis nonnullis, complectitur, cùm ait: & *omnia fere sanguine sfergebantur*. Cujus effusionis, & aspergionis sanguinis usum, illustrationis gratia, adjungit geminum; sc. *purificationem*, seu consecrationem, qua, ab usu vulgari secreta, Deo consecrabantur, sanguinis aspersione: deinde *peccatorum remissionem*: quæ, tanquam usus specialis, sub priori generali, continetur. Cæterum cùm remissio peccatorum sit, aut typica, & ceremonialis, aut typis ceremoniarum adumbrata, & vera: non hæc; sed illa intelligitur: quemadmodū antecedentia, & sequentia luculenter demonstrant: nam qualia sacrificia expiatorias sunt; talis etiam expiatio: sacrificia in V. T. erant typica, eoque typica etiam erat expiatio. Atque hæc de Enthymematis secundi (quo probatür Christum debuisse mori, & sanguinem fundere) antecedente, & probatione illius. Sequitur jam consequens ex eo conclusum, & consequentia probatio. Consequens est, *cœlestia debuisse victimam purificari*, & quidem potioribus, quam sanguine vitulorum & hircorum. Cœlestia autem vocat, quæ terrenis legis ceremoniis adumbrata sunt, ut Heb. 8. 5. qualia sunt *cœlestis tabernaculum*, sc. *corpus Christi*, id quod non materia; sed conceptionis, & efficaciæ ratione, cœlestis appellatur: quemadmodum, oppositè typico, *verum tabernaculum* dicitur, quod non homo, sed Deus fixit, Heb. 8. 2. & 9. 11. populus etiam cœlestis sunt fideles, qui cœlitus à Sp. S. sunt regeniti Joh. 3. 3. & 5. ac divinæ naturæ particeps 2. Pet. 1. 4. & caput, ac *πάντα* habent in cœlis Phil. 3. 20. quibus etiam nominibus, seu causis, fideles, *Jerusalem cœlestis*, dicuntur, Gal. 4. 26. & Heb. 12. 22. & *liber cœlestis*, Euangeliū, & fædus novum, quod & ortu, & efficacia cœlestis est: quia ut caro, & sanguis illud non revelant Mat. 16. 17. ita *verbū* est vitæ Phil. 2. 18. & *Spiritus*, seu ministerium Spiritus 2. Cor. 3. 6. ac potentia Dei ad salutem Rom. 1. 16. quæ omnia Christi sanguine, sed suo tamen modo, purificantur. Nam primum Christi corpus purificatur: non quia impurus peccato; sed, quia factus est reus, pro nobis, à reatu peccati, seu obligatione ad pœnam, per sanguinis sui effusionem, se & populum suum exemit, 2. Cor. 5. 21. oblatione sui corporis, & sanguinis, *sancificans* se (seu in sacram victimam offerens) ut & nos sancti simus Joh. 17. 17. 19. deinde efficacia aspersio- nis, qua meritum fidelibus applicatur. In qua aspersione, causa quidem principalis est Sp. S. instrumentalis verò partim remota, est prædicatio Euangeliū; partim propinquā, est obedientia illius per vivam fidem, 1. Pet. 1. 2. Denique liber fæderis Novi, seu Euangeliū, purificatur sanguine Christi, non quatenus à peccato aliquo, aut reatu liberatur: sed quatenus pura illius veritas signatur, & ob-signatur; & à communi ufo, ad Dei gloriam, & salutem hominum, magis magisque secernitur. Ex quibus omnibus perspicue intelligitur, consequentia Enthymematis (nempe quod cœlestia debuerint, potioribus victimis, purgari) sententia & veritas; quod videlicet corporis Christi oblatione, & sanguinis illius effusione, atque aspersione fuerit opus. Cæterum frusta Pontifici hoc loco abutuntur. Nam quod ex eo, hoc modo objiciunt: in N. T. purificantur cœlestia victimis. Ergo non solùm Christi victimā, in cruce cruenta, quæ unica fuit; sed etiam, repetitione illius, incruenta, in Missa, opus est. Negatur consequentia; quia victimas nominat Apostolus, alia de causa, & ratione: nam, vel per enallagē numeri pluralis, pro singulari, in S. L. satis frequentem, hæc vox accipitur, (cujus causa est, partim oppositio victimarum V. T. partim & præcipue ratione passionis, & efficaciae unius victimæ Christi, quæ sit omnium victimarum instar) quemadmodum etiam Esa. 53. de Christo dicitur, *per mortes ejus*, v. 9. & tamen intelligitur mors unica, v. 12. vel exponi potest, ac intelligi, ratione partium victimæ; videlicet quod & corpus oblatum sit, & sanguis: quemadmodum etiam illa duo, distinctis panis, & vini symbolis, in Cœna Domini, signata, & ob-signata sunt, à Domino nostro Jesu Christo. Atque hæc de Enthymematis apostoli conse- quente: Consequentia verò ratio est; quod ceremonię V. T.

fuerunt *exemplaria cœlestium*: Ideoque, quod in iis adumbratum est, compleri, ac sequi debuit, & quidem perfectius, in readumbratâ, Jesu Christo, v. 23. Idque declarat, ac confirmat Apostolus seqq. exponens bona parte, quid per cœlestia; deinde, quid per *potiores victimas*, intelligat; re-gressu eleganter facto, ad comparationem Christi, & Pontificis Levitici: de qua re antea agere cœperat, v. 11. Quâ Christum Levitico Pontifici opponit, ac præfert: hic enim in *manus actum sacrarum ingressus est*, quod exemplar erat veris, hoc est, cœli, ut compareret pro populo coram arca: Christus verò non in illud, sed in *ipsum cœlum* penetravit; & quidem, ut tanquam intercessor, compareat coram Dei facie, non inter Cherubim; sed inter Angelos cœlestes, iis adumbratos, v. 24. deinde *Pontifex sanguinem obtulit alienum*, & quidem sæpe, nempe *quotannis*: ideoque, vigen- te peccatorum memoriam perpetuam, ea re ipsa, non fuerunt adhuc, meriti ratione, expiata: sed per Christum expianda: quemadmodum Heb. 10. 1. 2. 3. exponit: Christus verò non alienam victimam, nec sæpe v. 25. sed *stipsum*, & quidem *semel, diebus novissimis*; ut peccata fidelium simul, ac semel, meriti sui efficaciâ aboleret. Christum autem non debuisse offerri sæpe, probat, per parenthesin: quia alioquin oportuisset eum sæpe passum esse, à jaeto mundi fundamento, si nimis. unicâ oblatione, peccata non fuissent expiata, v. 26. Atqui non oportuisset eum sæpe passum fuisse, confirmat Apostolus à constituta divinitus, pro hominibus, in his terris, plenâ ordinariâ; quam Christus ut mediator subire debuit: quod *homini statutum est*, nimis. ordinariè, *semel mori*, & post judicium, v. 27. Ergo, cùm Christus, ut pro horum peccatis satisfaceret, sese *avergit*, seu *redemptionis premium* dederit, non sæpe; sed semel tantum, pro constitutione Dei, & hominum reorum conditione, mori debuit, & *semel etiam tantum oblatus est*, ut *mulsorum* (id est, multitudinis fidelium) peccata tolleret, adventu primo: secundo verò adventu conficietur sine peccato (h. e. reatu, & pœnam peccati) à fidelibus; quos, ab effecto spei, describit, quam periphrasi declarat; cum *exspectationem Christi* ad salutem appellat: ut ea ratione ac viâ fideles omnes (præsertim verò Hebreos, ad quos scribit) adversus crucis, cum Christi; tum ipsorum, scandalum, & molestiam, consolaretur, v. 28. Atque hec de c. 9.

C O N S E C T A R I A.

I. IN docendâ Theologiâ, delectus, ac sobrietas adhibenda est, v. 5.

I I. Solus Christus via est, ad cœlum, v. 8.

I I I. Si ceremoniæ V. T. non potuerunt sanctificare conscientiam: quod, quamvis significazione essent spirituales, re ipsa tamen, & comparatè fuerunt carnales, id est, exterræ, ad corpus pertinentes, & tantum signa sanctificationis per Christum, & remota organa illius: Ergo nequo Sacramenta N. T. quæ etiam, hoc modo, carnalia sunt, conscientiam, suâ vi, sanctificant.

I V. Si ceremoniæ Mosaicæ institutæ tantum sunt, ad tempus correctionis adventus Christi: Ergo non solùm Iudei peccant, qui mordicūs omnes retinent; sed etiam Pontificii, in Dei institutum, & salutem fidelium, injurii sunt, qui neglegunt correctione Christi, non paucas earum, ad pompam religionis Christianæ, superstitiones, & præposteriori adhibent: ut usus cultus ipsorum, & rationale divinorum officiorum Guilielmi Durandi, demonstrat, v. 10.

V. Cùm Christus non sit hujus creaturæ, & tamen, ut alibi dicitur, semen, & fructus mulieris, virginis: sequitur conceptum esse, non vi humanâ; sed potentia divinâ Sp. Sancti, v. 11.

V I. Cùm Christus proprio sanguine nos redemerit: sequitur, nos magno pretio esse emptos, 1. Cor. 6. 20. & 1. Pet. 1. 18. Ideoque, verè fidei, confessionis, & charitatis gratitudine, colendum est.

V II. Cùm Christus unicâ oblatione semel factâ, æternam redemptionem sit natus: Ergo missa facienda est impiæ Pontificiorum Missa; quæ Christi oblationem, ad redemptionem fidelium iterandam, quotidie, per universam ecclesiam, fingunt, v. 12.

V III. Purgatio est duplex: una carnis, & ceremonialis; altera conscientiæ, ceremoniis adumbrata:

ideoque hæc confundenda non sunt, vers. 13. & 14.

X. *Pretium mortis Christi, à Personæ, & Sanctitatis illius dignitate, penderet.*

X. *Christus Sacerdos est, & victima, quoniam seipsum obtulit.*

X I. *Peccata sunt opera mortua: ergo Christiani, per Sp. Sanctum renati, & vivificati, ac Deo viventi mancipati, ea fugere debent.*

X II. *Finis Justificationis est cultus Dei, ac sanctitas vitæ: nec abluimur à Christo, ut, porcorum instar, peccatorum sordibus nos iterum immergamus; sed ut puritate vitæ Deo serviamus, v. 14. & Luc. 1. 74. Rom. 6. v. 17. Tit. 2. 12. 14.*

X III. *Christi sanguis purgat conscientiam nostram à peccatis, & quidem omnibus 1. Joh. 1. v. 7. Ergo falsò aliud purgatorium, aut purgandi pretium, satisfactions humanas, & indulgentias, Pontificiū comminiscuntur, ac venditant, v. 14.*

X IV. *Vita æterna, est æterna hæreditas filiorum: ergo perperam Pontificii Doctores, eam faciunt meritum operum nostrorum, v. 15.*

X V. *Cùm in nullo sacrificio V. T. sine sanguinis effusione fuerit peccatorum remissio: ergo neque in Novo, sine sanguinis Christi effusione. At propterea merum est humanum commentum, quod sacrificuli, & doctores Pontifici, in Missâ suâ, quasi sacrificio incruento, peccata expiari, afferunt, v. 22.*

X VI. *Ceremoniæ V. T. non solum fuerunt obedientiæ jugum, ac signa, quibus Iudæi à gentilibus distinguerentur; sed etiam, & quidem pontificalium, exemplaria, ac typi Propheticæ, destinati ad Christi Sacerdotium adumbrandum, v. 23.*

X VII. *Christus Advocatus noster est, apud Patrem: ergo verâ fide, rectaque viâ, ad eum, & per eum, ad Patrem confugiendum est, in adversis omnibus 1. Joh. 2. 1. Ac propterea impiè agunt Pontificii seductores, dum, eo præterito, alios sibi Advocatos, proximè deligunt, & invocant, vers. 24.*

X VIII. *Cùm Christus sit perpetuus Sacerdos, & tamen non sæpius, sed semel tantum seipsum obtulerit: sequitur, in officio & personâ Sacerdotis, non requiri continuum sacrificandi actum; sed sufficere perpetuam Sacrificii efficaciam, & intercessionis conjunctionem. Quamobrem errant vulgo Pontifici Disputatores, qui secus, ad Missam suam stabiliendam, postulant, vers. 25.*

X IX. *Christus ad abolitionem peccati, non sæpe, ut Sacerdotes V. T. sed semel tantum oblatus est: ergo non, in Missâ, potest quotidie offerri: alioqui nec dissimilis eset, hac in re, Pontifici Levitico; nec peccata suo merito perfectè delevisset.*

X X. *Christus seipsum, tanquam solus, & immaculatus N. T. Pontifex. Deo Patri obtulit; & quidem per Spiritum æternum: ergo impii sunt Pontificii, qui hanc propriam Sacerdotii Christi dignitatem, ad suos, maculatos peccatis missificos Sacrificos, rapiunt indignissimè, vers. 25. & 26.*

X XI. *Post mortem, judicium: Ergo post mortem nullus est meriti, nullus satisfactionis locus: ac propterea prorsus inepti, ac vani sunt Pontificii, qui purgatorium ei rei, citra Scripturæ autoritatem, affinxerunt, v. 27.*

X XII. *Christus non omnes à peccatis servat; sed tantum fideliū, & electorum multitudinem.*

X XIII. *Christi adventu primo, jure mortis, & obedientiæ, salus nobis parta est: secundo adventu, reipsâ, plenè conferetur.*

X XIV. *Fideles ad diem judicii non horrere; sed contra, verâ spe, eo aspirare, tanquam ad diem ipsis optatum, & salutarem, decet, vers. 28.*

C A P U T D E C I M U M .

Postquam Apostolus graviter, copiosèque præstantiam sacerdotii Christi, & sacrificii illius, comparatione Levitici Pontificis, demonstravit: coronidis loco, ad ejusdem materiæ expositionem, & confirmationem amplio-

rem, progreditur hoc cap. 10. & disputationem universam, de Christi Sacerdotio, vers. 19. unde à primâ, principali tractationis hujus epistolæ parte (quæ dogmatica est) ad alteram, quæ parænetica est, opportunè transit. Comparationis autem expositio, Christum, cum pontifice Levitico, confert, ac præfert, dupli ratione: primum sacrificii; deinde sacerdotii. Ac de sacrificio utriusque agitur distinctè versibus 10. Cum enim antea docuisset, Christi hostiam non esse legalem, ac brutam; sed longè meliorem, nempe Christum ipsum: hujus rei necessitatem, & causas præcipuas adserit duas. Quarum prior est, hostiæ legalis impotentia: altera verò voluntas & definitio divina. Hostiarum autem legalium ostendit impotentiam, cum ait: *eas non posse accedentes*, hoc est, sacris utentes, *sacrificare*. Cujus rei rationes adferuntur tres. Prima est, generalis, à legis ceremoniali, & hostiarum fine, quod sit *futuorum bonorum*, hoc est, *sanctificationis*, & salutis, Veteri Testamento promisæ, & in novo complendæ, Heb. 9. vers. 11. *umbra, non autem imago rerum*. Cùm autem *imago* alia sit *essentialis* Col. 1. 15. alia *accidentalis*: quidam *essentiali* intelligi debere contendunt, ut corpus rerum, seu res ipsa, denotetur: ut *umbra corpori*, in eadem doctrina opponitur Col. 1. 17. Alii verò *accidentalem* significare statuunt, ut *umbra* non naturalis, sed artificiosa, seu rudis rei adumbratio, ac delineatio, opponatur *imaginis* rerum expressæ, ac vivis suis coloribus consummatæ. Utraq; interpretatio est probabilis: sed posteriorem cum nostro interprete lubentius sequimur, ut proprietas vocis *imaginis* servetur, & *umbra* ex adverso illius vocetur. Nam quod objicitur à nonnullis, *imaginem* primum ac proprie, *de essentiali*; secundario verò atq; *impropriè de accidentalî dici*, illud usu communis refutatur. Ad rem quod attinet, ex eâ rectè argumentatur Apostolus: *Quod umbra est, non autem imago futuorum bonorum*, illud non potest populum *sanctificare*: quia *sanctificatio* inter bona futura continetur. Atqui hostiæ legales sunt hujusmodi. Ergo non possunt populum *sanctificare*. Hæc prima ratio, de qua etiam Col. 2. quæ generalis est. Reliquæ verò duæ sunt speciales. Quarum una, ab oblationis hostiarum repetitione, deductâ est, hoc modo: Hostiæ, quæ singulis annis repetuntur, non possunt accidentes cultores *sanctificare*. Atqui legales sunt hujusmodi. Ergo *sanctificare* nequeunt, v. 1. Quia verò propositio negari poterat, ea confirmatur, si rem spectemus ipsam, hoc modo: Qui semel purgati sunt, hoc est, *sanctificati*, nullorum peccatorum sibi sunt consci, v. 2. Atqui quotannis sacrificantes sub lege, peccatorum sibi fuerunt consci, ut ex effecto confessionis probat, v. 3. Ergo sacrificantes quotannis, non fuerunt *sanctificati*. Sed objiciat aliquis, propositionem non esse firmam: nam qui semel purgati sunt, ab antecedentibus peccatis, illi possunt postea peccare, & impurari, & sequentium peccatorum sibi esse consci: ideoque sacrificia legis, quotannis, expiare potuisse anni illius peccata. Verum responderet: expiationem esse duplē: unam meriti; alteram efficacis applicationis illius. De priori expiatione, hoc loco, potissimum differitur; quæ non nisi unica esse potest: quia debet esse valoris infiniti; ob Deum infinitum, peccato offensum: & propterea simul, ac semel, peccata omnia, antecedentia, & consequentia, merito purgat: adeo ut verè, ac solidè dicatur: Qui semel purgati sunt sacrificio, illi peccatorum sacrificii merito expiandorum, sibi non sunt consci. Atque ita differt confessio peccatorum in V. & N. T. quod in illo memoria erat peccatorum, merito Christi expiandorum: in hoc verè memoria jam expiatorum.

Antequam verò progrediamur, nodus dissolvendus est difficultis, nec dissimilis de applicatione peccatorum. Quoniam excipi potest: si in N. T. peccatorum antecedentium, non solum Christi merito, sed etiam applicatione illius, per fidem, expiatorum, rectè fit mentio, quotannis, imò quotidie à fidelibus: sequitur mentionem, & confessionem peccatorum repetitam in V. Testam. non impedivisse expiationem. Atqui verum est prius. Ergo & posterius. Sed negatur propositionis: quia diversa utriusque ratio: nam peccatorum antecedentium,

dentium sit mentio à fidelibus, non quatenus præterita, & expiata sunt Christi merito, & applicatione illius, per fidem, sed quatenus præsentia, & justificatione, seu imputatione meriti justitiae Christi, expianda: etenim cum quotidie peccemus, & antecedentia peccata imitemur, ea, consensione, aut saltem, resipiscere non satis integra, geminamus, & efficimus nova: quapropter eorum recordamur, & petimus remissionem, non quatenus olim perpetrata, sed quatenus approbatione, aut imitatione, aut neglegētu eorum, nos reos iterum constituimus. Quo etiam modo peccata aliorum facimus nostra, non solum præsentia, sed etiam præterita. Qua etiam ratione peccata parentum luere dicuntur liberi; quatenus approbatione, peccata majorum, fecerunt sua. Ex quibus omnibus, apostolicæ argumentationis (ab adjuncta hostiæ repetitione derivata) veritas, & sacrificiorum legalium infirmitas, appareat. Nam effusio sanguinis brutorum Propheticum erat signum, effundendi sanguinis Christi, pro remissione peccatorum: eumq; sanguinem, nondum effusum, ac nondum satisfactum pro peccatis, designabat. Altera deinde specialis ratio est à natura hostiarum brutâ, *Sanguis taurorum, & bircorum non potest auferre peccata v. 4.* quia videlicet est alterius generis, quam hominum peccatorum, & finitus, atq; irrationalis: ideoque indignior homine. Atqui sanguis hostiarum legalium est *sanguis taurorum, & bircorum.* Ergo non potest auferre peccata. Atque hoc modo demonstravit Apostolus, Christi hostiam non esse legalem, sed meliorem, nempe Christum ipsum; argumento primo ducto à legalium hostiarum impotentia: quam, rationibus gravibus, generalibus, & specialibus, communivit. Alterum argumentum deductum est à Dei voluntate, & definitione prophetica: quam, per relationem quandam, antecedentibus (tanquam effectum consequens) connectit, quod videlicet, ob illam impotentiam hostiarum, Christus eas, jam olim, rejecerit: adfertur enim testimonium ex Ps. 40. v. 7. quod proponitur, & partim prefatione, partim consequenti ratione, explicatur. Prefatione autem innuit authorem Christum; & exprimit circumstantiam subjecti, quod nim. dese, quasi in mundum ingrediente, & incarnato, prophetice loquatur. Propositio vero testimonii prædicat adjunctionem vocationem divinam, & effectum illius, Christi videlicet obedientiam. Ac prior pars, per aphæresin, & thesin declaratur: quarum illa indicat, ad quid non sit vocatus, nempe non ad sacrificium & oblationem legalem: quemadmodum repetitione, v. 6. indicatur: & 8. luculenter exponetur: hæc vero ostendit ad quid vocatus sit, nempe ad oblationem corporis sui, cum ait: *Corpus autem adaptasti mibi.* Qui locus magnam habet difficultatem, ad quam tollendam, laboratur ab interpresibus: quia in Hebræo contextu, alia sunt verba & alijs, prima fronte videtur sensus: Hebræa verba sunt, *לְבָנִים כּוֹתֵבָה,* hoc est, *aures fodisti mibi.* Quod quidam de docilitate, cum Chaldaeo paraphrasse, exponunt: alii vero de mancipazione perpetua, ad obedientiam: ut orationis figura defusa sit, à ritu legali, quo servorum aures subula januæ heri ipsorum affigebantur. Ex. 21. 6. Vt rovis autem modo accipiamus, delictum appetit: aliud enim est de substantia, & natura corporis loqui: aliud de accidente ministerio: unde etiam videtur Apostolus dissidere à Psalte, in utraque voce; dum, pro *aures fodere,* substituit *corpus parare.* Sed tamen, quod ad alteram vocem attinet, difficultas non est adeo magna: quandoquidem illud apud doctos Hebræe lingue iuterpretes, extra controversiam possum est & usu probatum, vocem *כּוֹתֵבָה,* qua utitur Psaltes, significare non solum *fodere,* sed etiam *interdum parare,* seu *ad parare:* id quod secuti sunt Lxx. Interpretes, & Apostolus hoc in loco. Verum de priori disceptatur graviter: quo modo auris, & corpus convenient. Quem nodum quidam audacius secundo: alii prudentius solvendo, commoda ratione expedire, ac tollere conantur. Secant nodum, qui conjicunt fieri potuisse, ut Lxx. Interpretes, quorum versionem hoc loco retinet Apostolus, pro voce *אֲזַבְנָה aures,* legerint *אֲזַבְנָה,* quæ vox os, & *corpus* norat: ideoq; nihil esse dissidii. Sed cum nullam lectionis illius mentionem faciant Masorethæ, id est, Hebræorum critici veteres, reli-

giosissimi; nec antiqui codices; nec patres præisci; ea nullo modo amplectenda est. Quamobrem alii à sectione hac infelici ac nimis audaci, abstinentes, solutiones varias adserunt. Ex quibus illa videtur maximè probabilis, nim. ut dicamus, Apostolum non verbum è verbo, sed sensum reddidisse reconditum: quod Psaltes, cum ait, *aures adaptasti mibi,* (nim. ut voluntati tuę parerem) per synecd. partis nomine, totum intelligat: idem enim est Deus, qui aures, & corpus reliquum formavit, ad obedientiam erga se: quemadmodum ex v. 7. seq. concluditur. Atque hæc de vocatione diuina Christi. Cui effectum subjicitur, nempe vocati Christi obedientia: quæ asseritur propheticè ab ipso, cum ait: *ad sum, ut faciam voluntatem tuam.* Idq; à causa impulsiva illustratur, ac confirmatur, v. 7. per parenthesin hanc, *in capite libri scriptum est de me.* Quo modo ostendit, quam voluntatem Dei intelligit, nempe Scripturā S. patescatam, & quod propterea obedire paratus sit: quemadmodum similiter, apud Euangelistas, locutum esse Christum, multis ex locis, apparet, Matth. 26. 42. Luc. 22. 42. & alibi: *Pro capite autem libri hebraicè est רְאֵשׁ הַלְעֵמָה* eodem sensu, quemadmodum Græci interpres similiter, & hoc in loco Psalmi, & alibi etiam transtulerunt: ut Ezech. 2. 9. *καθεισθε πολεις,* & 3. 2. & 3. Intelligit autem *καθεισθε πολεις,* Mosis scripta, ad quæ etiam Christus Joa. 5. 39. & 46. & alibi provocavit. Atque hæc de v. 7. & testimonii propositione. Cui deinde subjicitur sua expositio: quæ, per repetitionem, primum exponitur aphæresis, quod *sacrificia, & oblationes* intelligentur, non quævis; sed *juxta legem,* v. 1. Deinde utriusq; cum aphæresos, tum theseos vim declarat, quod Christus *prius tollat,* nempe rejiciendo cultum sacrificii legalis, ut *voluntatem Dei statuat,* de sacrificio Euangelico corporis Christi, vers. 9. Cujus sacrificii dignitatem, & efficaciam, ab effectu suo, describit; & efficiendi modo: effecto quidem, *sanctificatione nostræ;* efficiendi verò modo, quod *semel peractum* sit: quibus rationibus, antiquis legis sacrificiis, quæ & repetebantur sacerdos; & vi sanctificandi carebant, tacitè opponit, ac præponit, v. 10. Quemadmodum disertè exprimit rem ipsam seqq. per oppositionem sacerdotis Levitici, & Christi. Ea autem ostendit causam, quamobrem Christus semel sese obtulerit, non sacerdos: quod videlicet sacerdotes Levitici quidem, easdem, non numero, sed specie, hostias sacerdos obtulerint; propterea quod non possent sua vi auferre peccata, v. 11. *Cristus vero contra unicū pro peccatis oblatā victimā in perpetuum confederit ad dextram Dei,* v. 12. de cætero expectans (ut Ps. 110. 2. & Heb. 1. 13. expositum est) donec inimici ipsius, per scabello pedum ipsius, ponantur, v. 13. hoc est, ut rem paucis complectamur: Christus, una oblatavi tima, eam non iterat; sed gloriosus in cœlo regnat, & sacerdotium, intercessione sua, apud Patrem obit: ratio autem est illius, quod *unicū oblatione consecravis in perpetuum eos, qui sanctificantur,* h.e. fideles, qui Deo per remissionem peccatorum consecrantur, v. 14. Idque, postremo loco, confirmat Apostolus, auctoritate divina testimonii Sp. S. v. 15. ex loco illo celeberrimo Jer. 31. de quo supra, c. 8. actum est pleniū. In quo observandum est, v. 16. adferri tantum, tanquam sententiam antecedentem: ut promissionis sequentis sententia sit magis perspicua; & ut constet scopus loci, nim. promissionem hanc ad gratiam N.T. per Christum, pertinere: nam Novi testam̄ promissio duplex proponitur, nim. gratia regenerationis, de qua v. 16 gratia justificationis, de qua v. 17. Quæ describitur, plena, ac perfecta peccatorum remissione, & oblivione, metaphorice intellecta, quæ opponit V.T. in cuius sacrificiis repetita mentio peccatorum quotannis, quemadmodum v. 3. antè explicatum est. Atque hinc porrò disputat Apostolus: *ubi est horum peccatorum remissio* (nim. talis, id est, perfecta) *ibi non est amplius oblatio pro peccato.* Atqui in N.T. facta est perpetua peccatorum remissio. Ergo in eo non est amplius, &c. Propositio autem continetur, v. 18. Assumptio vero antecessit, atque hoc modo stabilita est unica Christi oblatio, v. 15. & contrà sacrificiorum Leviticorum oblatio, & abrogatio firmata. Et ita finis impositus est explicationi doctrinæ, de Christi sacerdotio; immo de persona; & officio Christi triplici: quæ traditio būjus epistole pars principalis, & dogmatica est.

Sequitur deinde, de applicatione, & usu illius, *pars altera*: nempe *parænetica*, de officio hominis Christiani erga Jesum Christum, pertingens hinc ad capitis 13. v. 20. Hortationes autem proponuntur distinctæ, primùm ad opera fideli, spei, & charitatis. Ac prioris hortationis antecedens ratio, è superiori doctrina petita, præmittitur; constans duplice privilegio, & beneficio, quod Christus, officio suo, nobis peperit. Primum, quod non excludamus à sacrario, quemadmodum patres in V. T. sed quod via ad cœleste sacramentum, nobis pateat, per Christi sanguinem, id est, merito sanguinis Christi, pro nobis effusum, v. 19. Et quia objici poterat, obstatre posse velum: ostendit, *velum illud esse carnem Christi*, qua non excludimur à sacrario (ut olim Patres, velo templi, à terreno sacrario) sed per quam, seu cuius fractura 1. Cor. 11. v. 24. *via nobis parata est recens ac viva*: quæ nec vetustate corruptitur; nec vita caret, ut templi velum, ac via. Atque illud miraculo divino significatum fuit, in morte Christi: cum enim corpus Christi, separatione animæ, ac doloribus ruptum fuit, ac transformatum, velum templi Hierosolymitanum, à summo ad imum, ruptum est, aditumque ad sacrarium terrenum patefecit, Matth. 27. v. 51. quo indicatum est divinitus, carne Christi erupta, variis modis, ac morte, viam nobis patefactam ad cœleste sacramentum. Atque hæc ad vers. 20. explicationem. Alterum deinde beneficium est, v. 21. comprehensum, quod Christum habeamus *Sacerdotem magnum*, *prefectum domus Dei*: quod vel de Ecclesia, quam Deus incolit suo Spiritu, & gratia, Heb. 3. v. 6. intelligi potest; vel de cœlo, quod sua gloria incolit (unde domus Patris dicitur Ioa. 14. 2.) accipi potest: utrumque enim Christo probè convenit: sed posterius tamen huic loco videtur aptius, nimirum quod Christus summus sacerdos noster, jam in celis sit Dominus, ut qui ad dextram Dei sedet, sicut v. 12. dictum est.

Huic porro antecedenti rationi, additur ex ea consequens hortatio ad *opus gratitudinis fidei*, v. 22. nempe ad invocationem Christi: quam per metaph. *accessum* vocat; quemadmodum in simili omnino hortatione, Heb. 4. 14. Et quia invocatio facta, & infidelis esse potest, quæ Christo displicet, idcirco eam exponit, ab adjuncta *cordis veritate*, h.c. *sinceritate*, & causa efficiente *πληνοσογια*. h.e. *plena persuasione fidei*. Eam autem confirmat, effecti fidei descriptione, nempe justificatione: quam, per Meton. signi, & typi legalis pro re significata, vocat *aspersionem*; qua *purgata corda sunt*, à *conscientia mala*: de qua re cap. 9. vers. 13. 14. 19. act. 19. est. Altera hortatio est, ad *opus spei*, nempe *specificationem*, quemadmodum antea cap. 4. v. 14. In qua, adjunctum constantiae requirit, per remotionem contrariae *vacillationis*. Eamque hortationem confirmat ratione duplice: quarum prior similiter ab antecedente ablutione petitæ est, cum ait: *Et abluti corpus aqua pura*: quam ablutionem, quidam, per metaph. de sanctificatione per Spir. Sanct. exponunt, quemadmodum vocatur Ezech. 36. v. 25. *effundam super vos aquas mundas*. Alii vero de justificatione intelligunt, per Meton. signi sacramentalis, pro re significata: idque vel respectu habito ad aquam baptismi in N. T. vel ad aquam legalem in Vet. qua, ad cultum Dei externum accessuri, abluebant corpus aquâ purâ, ex lacu, in hunc usum, ante tabernaculum collocato: ut sit allegoria, à ritu legali petita. Veruntamen prius magis convenire videtur, ut ad aquam baptismi referatur, primò quia propriam vocum significationem retinet, à qua recendum non est, nisi gravis causa obstet, quæ nulla h.c. est: secundò quia sensum continet pleniorum, ac planiorem. Altera ratio est à promissione Dei, & veritate illius. Tertia hortatio est, ad *opus caritatis fraternalis*, nempe observationem mutuam, ad confirmationem in charitate, ac bonis operibus vers. 24. Hisce deinde tribus hortationibus absolutis, alias eo pertinentes subjicit Apostolus. Ac primùm, ut in fide, spe, & charitate proficiamus, de causa eorum conservante admonitionem apponit, constantem dehortationem à malo, & adhortationem ad bonum. Illa quidem est, *ut non deserant aggregationem mutuam*, id est, *καὶ ἔχων*, sanctam, ac publicam; seu cœtus Ecclesiasticos sacros, ad-

sanctum Euangelii ministerium, & Dei cultum institutos. Idque (ut vocationis necessitatem ostendat) illustrat exemplo scandali quorundam, *quibusibusmodi perversos in usu erat*. Hortatio vero est, ut hortemur alii alias sedulò, nim. ad exercitia pietatis, & sacros cœtus frequentandos. Cujus necessitatem probat ab adventu *illius dei*, nempe diei judicii, καὶ ἔχων ita appellati, vers. 25. Cujus argumentationis consequentiam confirmat ab apostola; quæ, ex neglectu publicorum cœtuum sacrorum, oritur. Apostasiam autem describit, cùm ait: *Si ultro peccaverimus* (id est, si quisquam nostrum peccaverit) *post acceptam cognitionem veritatis*. Vbi observandum est: peccatum aliud esse repugnans, aliud regnans; quorum illud, ob sanctificationem inchoatam, & peccati originis reliquias, verè fidelibus convenit Rom. 7. v. 23. Gal. 5. v. 16. hoc vero solis infidelibus: quia peccatum fidelibus non dominabitur, Rom. 6. v. 14. quo etiam sensu pronuntiatur 1. Ioa. 3. v. 9. qui *natus est ex Deo*, peccatum non facit, *quoniam semen eius in eo manet*, & non potest peccare, quia ex Deo natus est. Ex quibus satis superque appetat, peccatum, hoc in loco, non prior modo, de quovis voluntario peccato; sed de regnante intelligi: & quidem non de omni, nec in legem solam; sed de peccato regnante adversus Euangeliū, seu directè adversus veritatem Euangeliū agnitam, per revelationem Spiritus S. quemadmodum oppositio ostendit, v. 28. 29. cum videlicet, destinato Christi odio, & malitia, Christus, & Euangeliū illius, testimonio Spir. S. per notitiam veritatis repugnante in conscientia, maledictis proscinditur, & oppugnat: quemadmodum ex horum versuum circumstantiis perspicue elucet. Quod peccatum, καὶ ἔχων, vocatur peccatum in Sp. S. & irremissibile: de quo Christus differit, Mat. 12. 31. & Ioh. 1. ep. c. 5. 16. & de quo ante actum est c. 6. Cujus pœnam recenset duplex: unam damni, alteram sensus; seu privationem boni, nempe sacrificii propitiatorii, quod non sit pro peccatis reliqua hostia, id est, quod peccatum sit irremissibile, ut quod hostia Christi non expiatur, v. 26. deinde consecrationem mali, nempe mortis æternæ; quam indicat, cùm ait, *horrenda quædam expectatio judicis*, & *ignis fervor*, qui *devoraturus est adversarios*, v. 27. Cujus pœna veritatem, & justitiam confirmat Apostolus, bifariam. Primo comparatione minorum. Iiquidem confert inter se violatorem legis v. 28. & apostatam, adversarium Christi, & Euangeliū illius v. 29. hoc sensu: si morte, absque misericordiâ, ex duorum aut trium testimonio, in politia Mosis, multatus fuit, qui irritam fecisset Mosis legem Num. 15. v. 30. & Deut. 19. vers. 15. quanto acerbiore suppicio dignus censetur, in politia, & Ecclesia Dei, qui, coram infinitis penè testibus, malitiosâ apostasia, & diabolica oppugnatione, cognitum Euangeliū, ac Christum violarit. Quod peccatum, ad consequentia confirmationem, describi ur, hypothesis gravissima: partim ratione objecti, in quod illud admittitur; partim ratione modi, quo perpetratur. Objectum est Filius Dei, & Spir. S. Modus autem peccati in Filium, est primùm, quod ab hujusmodi apostata Filiis Dei conculcetur, nimirum non actu; sed voluntate, ac studio ipsum deprimendi: deinde quod sanguinem Christi Filii Dei, qui sanguis est sacerdos novi, profanum ducat: cuius indignitas amplius amplificatur, cum ait: *per quem fuit sanctificatus*; hæc de modo peccati in Filium Dei. Modus vero peccati in Spiritum S. est contumelia: quæ amplificatur, cùm Spiritus gratia, ab effecto, nempe gratia, sibi dono illuminationis mentis, appellatur: in quem impie ingrati sunt; qui testimonium, & veritatem illius obscurare, & opprimere contumelias suis satagunt. Verum ut ante dicta accuratius intelligentur, difficultas, quæ, hoc loco, occurrit, paucis expedienda est. Siquidem Semipelagianni nostri ævi, Pontificis, Vbiquistarii, & Arminii affectæ, hujus sententia obtenuit, doctrinam, de fidelium, in vivâ fide, perseverantiâ, oppugnant, hoc modo. Quiunque, per sanguinem Christi, sanctificati sunt, illi sunt verè fideles: sed quidam, qui peccant in Sp. S. ac pereunt, per sanguinem Christi sanctificati sunt. Ergo quidam vere fideles pereunt. Propositione certa est, quia solam Ecclesiam,

sam, seu verè fideles, suo sanguine, sanctificavit, ut nostri fatentur. Assumptionem autem probant, ex verbis Apostoli, cùm ait, dō apostata, qui perit: *et quia per quem sanctificatus fuerat*. Sed respondetur negatione assumptionis, & probationis illius: nam ut verba Græca melius transstulit vulgatus interpres, *per quem fuit* (non autem *fuerat*, quasi *sanctificatio illa desilset*, & ad apostatam referretur) *sanctificatus*: ita non pertinent ad apostatam, sed ad Filii Dei descriptionem, & ad impietatem apostatae hujusmodi exaggerandam, quod sanguinem Filii Dei, ac Novi fœderis, per quem Filius fuit sanctificatus, contrà *prophanum duxerit*: Filius enim Dei per sanguinem suum fuit sanctificatus, hoc est, Deo, in sanctam victimam, consecratus: ut ait: *Joa. 17. v. 6. pro iis ego me sanctifico, ut et ipsi sanctificati sint in veritate.* Deinde hæc verba non posse referri ad apostatas, qui pereunt, jam antea Apostolus, hoc cap. 10. vers. 14. demonstravit, cùm dixit: *unica enim oblatione consecravit in perpetuum eos, qui sanctificantur.* Ergo nemo qui sanctificatus est, unquam definit esse consecratus: coque nec penitus gratia excidit ac perit. Et deinde vers. 16. & 17. *Qui fœderis novi participes, eorum peccatorum Deus non recordatur amplius.* Atqui peccatorum, ab apostatis commissorum, recordatur Deus: quia ea in æternum punit. Ergo apostatae illi, non sunt novi fœderis participes, seu novi fœderis sanguine sanctificati. Atque hæc de prima confirmatione pœna defectionis, apostatis illis imminens. Cui altera additur v. 30 à testimonis, & comminationibus divinis, contra peccatores, generalibus duobus, ex *Deut. 32. v. 35. & 36.* Quod argumentum Apostolus, epiphonemate, de iræ Dei gravitate, concludit: ut fideles, metu sancto, ab apostalia deterreat, v. 31. Verum, quia teneriores fidelium aures, auditâ hac comminatione gravissima, graviter poterant percussi: idcirco antecedentium acerbitudinem, sequenti consolatione, mitigat; & ex ea simul, propositam hortationem, ad fidei constantiam, concludit. Hoc autem præstat argumentatione convenientem, quam ab antecedente ipsorum simili virtute desumit. Quam commemorat Apostolus, ut spem suam, de fidelium Hebræorum perseverantiâ, patefaciat. Quemadmodum, in eadem materiâ explicandâ, eundem observavit modum, c. 6. v. 9. ubi plenus ea explicuimus. Revocat enim iis in memoriam, constantiam ipsorum laudabilem, in persecutionibus variis, veritatis Euangelii, & Christi causa perferendis. Quam constantiam proponit generatim: *quod in genere certamen perpeccionum sustinuisse* vers. 32. deinde speciatim exponit, primum distinctione objectarum perpeccionum, quas tulerant: partim sensu malorum suorum; partim consensu malorum, seu ærumnarum, in aliis fidelibus. Ac priores iterum perpecciones, in probra, & afflictiones (quibus quasi in theatrum essent produciti) distribuit; non aliter, quam Christus Mat. 5. v. 11. posteriores vero indicat, quando ait: *participes factos eorum, qui sic agitantur:* quod scilicet commiseratione, ac confessione Christiana, fidelium perpecciones, suas duxerint, vers. 33. Deinde constantiam, in perpeccitionibus hisce, exponit: partim quod & *vinculis Pauli* (in quibus Romæ detinebatur) *condoluerint;* partim quod *direptiones suarum facultatum*, non solum æquo animo, sed etiam spectata causa, & fine, *cum gaudio pertulerint*: secundum Jacobi Apostoli prescriptum cap. 1. 2. & Christi, Matth. 5. v. 12. Cujus gaudii justitiam ostendit, à causa efficiente; nim. fide vita æternæ: quemadmodum Matth. 5. v. 12. *quod scirent se habere bona in cælis meliora, & perpetua,* 2. Cor. 4. v. 17. 18. Quæscientia, de fidei notitia, accipienda est, orta ex promissione divinâ, & internâ Spir. S. ob-signatione, Ephes. 1. v. 14. & 4. v. 30. Hæc de vers. 34. Atque hactenus de consolatione Hebræorum, quæ antecedens argumentationis propositæ pars est, & argumentum. Cui deinde additur consequens conclusio, & adhortatio ad constantiam, in hac salutis fiduciâ: quam comprobat, ratione duplice. Hortatio autem est: *Ne igitur abjecite vestram vestram.* Quo in loco observandum est, vocem *matutinam*, pro diversa significatione illam, diversimodè, hoc in loco, ab interpretibus interpretari. Cum enim ea vox, dicendi libertatem propriè denotet;

ter; impropriè vero, & frequentissimè *fiduciam* significet quidam vertunt *liberam* professionem: ut opponatur apostolæ illi, quæ Christus abnegatur. Sed tamen si ita accipetur, per synecdoce de professione Euangelii, explicari oportet: quo modo non arbitror, ab Apostolis, ullibi usurpari. Alii vero vertunt *fiduciam*: quæ vox optimè convenit stylo Apostoli, & loci circumstantiis: quia, in hac epistola, eo sensu, perpetuò usurpatur cap. 3. v. 6. & 4. 16. & 10. v. 19. deinde, quia antecessit, Hebreos fideles sciunt, se habere bona in cælis: statim opportunè subiicit: *ne igitur abjecite vestram fiduciam*, nempe ex scientia illa ortam. Idem etiam ex v. 38. colligitur, qui, ad hanc sententiam stabiendi pertinet.

Porro hujus hortationis confirmatio est duplex: quarum priorab utilitate deducta est; nempe à fiduciæ præmio amplissimo vers. 35. Cujus magnitudo, ut hoc in loco, ponitur; ita exposita est vers. antecedente. Altera deinde confirmatione, petita est ab adjuncto inobedientiæ damno, seu à necessitate tolerantia; coque & veræ fidei, è qua promanat, & quam, tanquam fructus certissimus patefacit. Ac necessitatem ostendit, non quidem absolutam, sed ex hypothesi duplice: primo causæ efficientis voluntatis Dei, præcipientis tolerantiam, & fidem: deinde adjuncti, consequentis voluntatem illam Dei, nempe vitæ æternæ. Quam per Meton. adjun. pro subjecto, *promissionem*, id est, promissam vitam æternam, vocat, amplificationis gratia: ut, hac ratione illius certitudinem, à promissione, & veritate Dei, assereret ac firmaret. Cùm igitur ait: *tolerantia vobis opus est, ut, voluntati Dei obsecuti, reportetis promissionem:* sensus est, nisi tolerantes fueritis, & in fide constantes, non reportabitis promissam mercedem, ut Matt. 10. vers. 22. Quod autem *semipelagiani* objicere solent. Ergo perseverantia sanctorum non est certa; quia alijs exhortatio effeta vana: Negatur consequentia, & probatio illius: quia certitudo illa pendet à Dei promittentis veritate, ac gubernatione salutari; non autem à virium nostrarum potentia. Neque propterea hortationes sunt vanæ: quia illæ, inter alia, sunt medium, ad perseverantiam, destinatum, atque efficax: nam ut fideles, sine Christo, nihil efficere possunt boni, Joa. 15. v. 5. sed infirmitatis suæ; & potentia tentationis Satanæ, & mundi ratione, sive Dei gratia succurrente, ac opitulante, poterant deficere: sic contrà à defectione per hortationes, aliaque media externæ, & per internam conjunctam gratiæ Dei virtutem, conservantur ad salutem 1. Pet. 1. v. 5. & Joa. 10. v. 28. 29. Eoque gratiæ Dei promissæ, ac certò conservantis ratione, statuitur: *electos non posse à veritate seduci, ac perire* Matt. 24. v. 34. *nec posse peccare*, scilicet peccato dominante, 1. Joa. 3.

Utramque porro rationem adducam confirmat Apostolus, promissione, & comminatione divinâ, Prophetæ Habac. c. 2. 3. & 4. cuius sententiam adducit. Qua promissione, adventus Domini propinquus denuntiatur, ad patientiæ confirmationem vers. 37. Deinde fidei ultilitas, & necessitas declaratur seqq. Utilitas, *quod iustus ex fide vivet.* de qua re Rom. 1. vers. 17. Necessestas est, quod *si quis se subduxerit cum animus Dei non probet.* In qua sententia, inversio quædam observanda est ordinis, & mutatione verborum; sed tamen, secundum scopum, sensus fideliter expressus est, ut etiam à Græcis interpretibus: nam pro eo, quod ait Prophetæ: *anima, quæ se extollit, aut ebullit*, (hoc est, quæ se Deo opponit, per tumidam incredulitatem, & defectionem) Paulus habet: *si quis se subduxerit, nimis rursum à Deo: deinde pro eo, quod sequitur in Prophetæ, non est recta in eo anima.* Paulus habet, *non probat cum animus meus*: dives si quidem verbis, sed eodem manente sensu, quibus enim non est rectus animus, eos Deus reprobat: quemadmodum etiam, ex opposita sententia, de vita fidelium, facile intelligitur, v. 38. Cui annexit Apostolus, ad consolationem fidelium ampliorem, de perseverantia sanctorum, epiphonemæ; quo, allatam Prophetiam, fidelibus Hebreis accommodat, per thesin, & aphæthesin: removet enim à se, & ab Hebreis, aliquaque verè fidelibus defectionem; & quod inde sequitur, exitium: deinde attribuit fidem constantem, & fructum illius, salutem, v. 39. Hæc de c. 10.

CONVENTUS ARI.

I. CUM Sacrificia, quæ crebrò offeruntur, conscientiam non sanctificant: sequitur inane, & profanum esse fictitium Missæ, indies repetitæ, sacrificium, v. 2. & 11.

II. Si sanguis Brutorum animantium, pro peccatis populi fusus, ob vilitatem, ea expiare non potuit: ergo nec inanimata baptismi aqua, multoque minus superstitiones, & frivola Pontificiorum ceremonia. Sed ea laus Christi sanguini propria est, v. 4.

III. Sacrificium Christi voluntarium est.

IV. Quum Christus, Dei Filius, Patris voluntati fuerit obediens; & sepe, ad nutum illius, in sacrificium obtulerit: Ergo Christianos similiter, secundum vocationem suam, Deo sepe omnino subjicere oportet.

V. S. Scriptura vitæ nostræ, & obedientiæ norma est, vers. 7.

VI. Sacrificia alia legalia sunt; alia Euangelica, vers. 8. 10.

VII. Nomen Dei interdum, non absolutè, essentiam divinam; sed relatè ad Filium, personam Patris notat, vers. 7. 9.

VIII. Cùm Christus, unica oblatione, consecraverit in perpetuum, eos, qui sanctificantur: ergo repeti illius sacrificium non potest: ideoque impium est Missæ pontificiæ commentum. v. 10. 12. 14.

IX. Christus, qui ad dextram Dei sedet, suos inimicos universos non tollit, sed tolerat ad finem usque mundi: ergo non est, cur ægræ feramus fortè similem.

X. Si Christus expectat diem judicii, ad plenam hostium subjugationem: Ergo Christiani etiam patientia, & spe, in adversis, munire se debent.

XI. Hostes Christi, qui etiam sunt nostri, pedibus illius subjiciuntur tandem: ergo non est, cur impiorum felicitati invideamus; aut de judicio Dei conquerarum, vers. 13.

XII. Prophetia Jeremiæ est inspirata à Spir. Sancto: Ergo Sp. Sanctus est Deus: & Prophetia Jeremiæ sancta, & ab omnibus reverenter suscipienda, v. 15.

XIII. Ubi peccatorum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato: Christi igitur sacrificium, quo peccata remissa sunt, nullo modo potest iterari: ac propterea, corruit iterum Pontificiorum Missa, v. 17.

XIV. Quum, ad Christum, certa persuasione fidei, adeundum, Apostolus nos invitet, & simul libertatem nos habere ingrediendi sacrarium, per sanguinem Christi, remissis peccatis, quia præfectus est domus Dei, afferat: inde evincitur, errare impiæ Pontificios, qui hanc fiduciam & libertatem, temeritatis insimulant: & contra Apostoli sententiam, (quia Christus Rex, & præfectus domus Dei, nos verò peccatores) Mediatoribus, & Intercessoribus aliis nobis opus esse, concludunt, v. 19, 20. 21.

XV. Cùm spei confessio requiratur à nobis: peccant Nicodemites illi, qui conscientiæ Deo nota prætextu, confessionem spei, & fidei, non requiri statuunt.

XVI. Fides, & spes nostra, Dei promittentis veritate certò niti debent: errant igitur Pontificii, qui spem Christianam dubiam requirunt, vers. 23.

XVII. Non solum nostræ, sed etiam fraternalæ salutis, pro virili, studiosos esse oportet.

XVIII. In virtutibus non solum cæpto, sed & progressu opus, vers. 24.

XIX. Prava aliorum exempla nos non offendere, sed cautores & meliores reddere debent.

XX. Non ex morte hominum, sed ex officio vivendum est: quare errant graviter, qui postposita S. Scriptura (quæ officii nostri regula est) aliorum facta imitantur.

XXI. Cùm tempore Apostolorum, quorundam Christianorum is fuerit mos, ut cætus sacros desererent; non est igitur mirum, si, hisce postremis temporibus, idem usus veniat.

XXII. Mutuâ hortatione, ad pietatis exercitia, stimulare alii alios debemus.

XXIII. Diei judicij consideratio, stimulus esse debet, ad pietatem, & charitatem, vers. 25.

XXIV. Cùm Apostolus hîc non agat, de quavis defectione à Christo: sed de blasphemîa in Sp. Sanctum; & odia Christi, & Euangelii, contra conscientiam, oppositione: inde apparet, peccasse olim Novatianos, qui omnibus, ab Ecclesia, persecutionis tempore, lapsis, veniam denegarunt: et Patres occidentales, qui olim hanc epist. (quasi Novatianis faveret) à canone S. Scripturæ secerunt, vers. 26. & 29.

XXV. Veritas Euangelii in pretio est habenda.

XXVI. Cùm ignis inferni Adversarios Dei maneat: Deo, verâ obedientia fidei, & charitatis, adhærendum est, vers. 27.

XXVII. Pœnæ Inferni, tempore quidem sunt æquales; sed, pro peccatorum inæqualitate, gradibus inæquales sunt, vers. 29.

XXVIII. Si Deus judicium sibi vendicat, & populum judicaturus est: non est igitur, cur de impunitate impiorum conquerarum; aut, tolerantia Dei abusi, peccatis indulgeamus, v. 30.

XXIX. Cùm horrendum sit incidere in manus Dei; ejus offensio sollicitè vitanda est, v. 31.

XXX. Παθήματα, debent nobis esse μαθήματα.

XXXI. Cùm fides sit illustratio mentis: sequitur, & infideles in tenebris ignorantiae miserè versari; & fideles Deo debere esse gratos; &, ab operibus tenebrarum, peccatis, abstinere, v. 32.

XXXII. Crux, veræ fidei comes est: idcirco animum, adversus eam, patientia Christiana obfirmare debemus.

XXXIII. Virtutes aliorum, Pauli exemplo, coram laudare, interdum non solum licet, sed etiam opus est: Si Origo illius sit charitas; & Modus veritas, atque opportunitas; & Scopus sit laudatorium, ad Dei gloriam, utilitas, & amplior in virtute profectus, v. 32. & 33.

XXXIV. Cùm persecutiones fidelium sint, non solum eæ, quas ipsi ferunt, sensu in se ipsis; sed etiam consensu in aliis fidelibus, tanquam ejusdem corporis membris: inde sequitur neminem fidelium à cruce liberum.

XXXV. De fratum afflictionibus, cum iis dolere debemus, ob communionem Sanctorum, vers. 33.

XXXVI. Cum dona coelestia, sola sint perpetua; eorum fide, ac spe, bonorum caducorum, Euangelii causa, direptionem, non solum æquo, sed etiam quodammodo lato animo, ferre debemus, vers. 34.

XXXVII. Præmium vitæ æternæ, ad fidei constantiam, & patientiam, animare nos debet, vers. 35. & 36.

XXXVIII. Cum Deus judex venturus sit, justo tempore; non est, cur moram illius accusemus, aut contemnamus, vers. 37.

XXXIX. Fidei fructus est vita æterna: ergo non operum meritum, ut falsò Pontificii afferunt, vers. 38.

XL. Verè fideles, quamvis interdum errent ad tempus; non tamen subducuntur ad æternum exitium, sed credunt ad salutem: Ergo perseverantia Sanctorum, adversus Pontificiorum sententiam, certa est, vers. 39.

CAPUT V. N. D. E. C. I. M. U. M.

POstquam Apostolus, superiori cap. ad constantiam in vera fide, & ad tolerantiam crucis, Hebreos hortatus est; & consolatione firmavit: in ejusdem argumenti amplificatione nunc progreditur: quemadmodum non solum ex cohærentia contextus verborum, ac materia proposita, sed etiam ex aperta conclusione, quæ extat cap. 12. vers. 1. perspicuè apparet. Media verò quibus ad illum scopum collimat, ac tendit, sunt primum, *descriptio fidei ex effectis*: deinde illustratio illius, per inductionem fidelium Vet. Test. Quæ duo opponit Apostolus periculis carnis temptationibus, de promissorum bonorum absentia, & malorum presentia: de quali etiam re Psal. 73. Jerem. 12. & Mal. cap. 2. & 3. agitur. Descriptio autem fidei, bimembbris est. Primum enim dicitur, quod sit rerum speratarum

rum *subsistens*; seu id, quod eas, quodammodo extare faciat; & ea repræsentet, quæ spes ampliætitur: id est, absentium & futurorum bonorum fidem. Quæ futura bona, proprium sunt spei objectum, Rom. 8. Ceterum *subsistens ac fundamentum rerum speratarum*, est duplex: primarium, ac principale; & secundarium, seu instrumentale. Primarium, est Dei promissio. ejusque omnipotens veritas, quæ fidei fundamentum: Secundarium est fides, quæ verbo Dei nixa, spem deinde sustinet, ac res speratas quodammodo extare facit: quemadmodum Abramam dicitur vidisse diem Christi Ioa. 8. 56. qui tamen longo post tempore primùm illuxit. Secundò, in descriptione fidei dicitur, quod sit *λόγος*, hoc est, *demonstratio rerum, que non videntur, nimirum oculis corporis.* Quæ verba, à quibusdam, per Synonymiam, & repetitionem, S. Literis non infrequentem, idem, cum superioribus, valere statuant: quod certum sit, res speratas non videri. Verum hoc non videtur huic loco satis consentaneum: quoniam res speratae, & non visæ differunt ut species, & genus: quia res non visæ, sunt non tantum futuræ, quarum tantummodo spes est; sed etiam præsentes, & præteritæ (qualis creatio mundi, cuius proximè fiet mentio) quæ nullo modo ad spei objectum pertinent. Deinde *subsistens*, & *λόγος demonstratio*, effecta diversa denotant. Prius enim ad firmitatem rei; posterius, ad cognitionem veritatis, pertinet. Fides igitur facit, ut res speratae, quodammodo, in mente existant: eademque rursus res non visas, nec sensibus perceptas, notas & compertas reddit, vers. 1.

Quæ fidei effecta confirmantur, 1. generatim, exemplis fidei Majorum, à quibus originem ducebant Hebrei. Quos Majores) ut argumento accedit robur) laudatos, à Deo, ob fidem, in S. L. ostendit, vers. 2. Ac peculiariter deinde alterum effectum fidei, nempe quod sit *λόγος* seu *demonstratio rerum, que non videntur*, exemplo objecti, rei præteritæ, nec oculis subjectæ, nempe creationis mundi è nihilo, illustratur & comprobatur: quod *per fidem intelligamus constructum fuisse mundum, Dei verbo, ut que cernimus non sint ex apparentibus facta*, hoc est, per synecd. è nihilo: nam quæ non apparent, sunt vel aliquid; vel nihil. Non autem intelligit aliquid invisibile, seu materiam aliquam, ex qua mundum condiderit, *quia mundum, & omnia, que in eo condidit*, Act. 17. 24. *visibilia, & invisibilia creavit*, Col. 1. v. 16. ideoque nulla materia increata est. Atque hæc de vers. 3.

Cujus deinde accedit versus secundi, de majorum fide, confirmatio, specialium exemplorum selectorum, inde ab initio mundi, inductione. Quam secundum principalem hujus capituli partem esse, antea monuimus. Ea autem fidei (quam ex effectis, & adjunctis describit) exempla, pro temporum ratione commodè enumierantur. Alia enim pertinent ad tempora *ante diluvium*; alia ad tempora *post diluvium*. Ac, prioris quidem ordinis, recensentur tria exempla illustria, nempe *Abelis, Enochi, & Noachi.*

Abelis autem fides commendatur, primo ex dignitate sacrificii: quod sacrificium, à comparatione minoris, amplificat, qua Caino comparatè præfert. Consentanei quidem, in eo, statuuntur, quod uterque Deo sacrificaverit: dissentanei verò, quod Abel, per fidem; Cain verò contraria. Unde emergit comparatio, quam subjicit Apostolus, nempe quod majoris pretii fuerit sacrificium illius, quam hujus.

Secundò commendatur ex approbatione divina, & cura mortui: qua de cæde *Abelis*, quasi pœnam justam postulante, offensus vindictam sumvit: id quod Metaphorice, ex Genes. 4. v. 10. declaratur: cum dicitur, *per quam mortuus adhuc loquitur*, id est, locutus est, per enallagen præsentis temporis, pro præterito, ut res ipsa præterita omnino evinit: quali etiam phrasit, Hebr. 2. v. 16. dicitur, *Semen Abramæ affunxit, pro album fit.*

Alterum exemplum est, ex Genes. 5. nempe fidei *Enochi*, quæ declaratur, à consequente translatione in cælum: quæ à communis, & ordinariâ morte extensus fuerit; quod Deus raptum corpus illius corruptibile, & mortale, subita mutatione, glorificavit. Quæ mutatio futura fidelibus

victuris die ultimo, 1. Corinth. 15. v. 52. & 53. quæ mutatio instar mortis est. Fide autem præditum Enochum fuisse comprobat Apostolus, syllogismo, hac ratione: *sime fide fieri non potest, ut quis placeat Deo*, id est, quisquis Deo placet, fidem habet. Enochus autem placuit Deo. Ergo fidem habuit. Versus quinti initio ponitur conclusio, probanda: in fine verò assumptio. Quæ confirmatur à testimonio Dei: nam justum fuisse, & continententer ambulasse coram Deo, ostenditur divinitus per Mosen, Genes. 5. 24. Propositio extat vers. 6. Et ratione munitur hujusmodi. Qui accedit ad Deum, illum credere oportet: sed qui placet Deo, accedit ad Deum. Ergo qui placet Deo, eum credere oportet. Accessus autem ad Deum non intelligitur propriè, quia Deus cælum, & terram implet, ubique est, nec propriè ad eum accedi potest: sed Metaphorice, accessus ad Deum, vel invocationem illius notat, Hebr. 5. 16 & 10. v. 20. vel communionem cum Deo, ut Heb. 12. v. 22. quo etiam modo, in hac Apostoli sententia, commodissime accipitur. Propositionem autem demonstrat Apostolus, distributione objecti fidei; seu ejus, in quod respicit, ac tendit fides: hoc autem est, Deus, & gratia illius. Prius ita indicatur: *nam qui accedit ad Deum, bunc credere oportet, quod sit*, scilicet, sicut reverâ est, *essentia unus: trinus personis: Patrè, Filius, & Spiritus Sancti. potentia, scientia, & sanctitate infinitâ prædictus, mundi creator, & gubernator: ea enim est vera Dei cognitio.* Alterum fidei objectum est gratia Dei, cum ait: *Et quod sit mercedis dator iis, qui ipsum requirunt.* Quæ gratia describitur, primùm ab iis, quibus ea confertur, nempe *qui ipsum requirunt*: quæ Metaphora, invocationem, & cultum Dei, notat: ut Act. 15. 17. Rom. 3. 11. Id quod solùm rectè fit, per veram in Christum fidem, Rom. 10. 14. 16. 23. Eph. 3. 12. Secundò declaratur gratiæ species, quæ Deum requirentibus, ab eo datur: eaque indicatur *mercedis* voce, per Metaph. ab operariis conductis derivatam, Matt. 20. 8. & *καὶ ἡ ἔρχεται præmium gratiæ & gloriæ gratuitum*, intelligitur, ut 1. Cor. 3. 13. & Apoc. 11. 18. Mat. 6. 1.

Tertium exemplum est fidei *Noachi*: quæ declaratur ab effectu suo, nimirum obedientia adhibita, in construenda arcâ: quæ demonstravit, ipsum, verbo Dei, de futuro miraculo diluvio (quod nondum videbatur) deque gratuita sui, in eo, conservatione, fidem adhibere. Quo exemplo suo, *mundi incredulitatem condemnavit*. Ceterum cum hæc salus corporalis, Noacho fuerit non solum promissa, sed etiam fuerit pignus, & typus salutis æternæ, 1. Pet. 3. 20. 21. idcirco dicitur, *factus esse, per fidem, bases iustitiae.* Nam patrum fides habuit objecta duplicita: nempe promissa bona spiritualia, ac communia reliquis fidelibus: & bona peculiaria corporalia, spiritualium adjuncta, ac typos: hinc fides utraque amplexa est; etiam quando temporalium tantum sit mentio. Atque hæc de exemplis fidei, & patientiæ fidelium, ante diluvium. Reliqua sunt illorum, qui post diluvium vixerunt. Qui in quatuor ordines distribui solent. 1. eorum, qui ante Mosen vixerunt. 2. qui à Mose, ad judices. 3. qui inde ad Macchabæorum tempora. 4. denique qui tum vixerunt.

In primo ordine recensentur exempla quinque fidelium: *Abrabami, Saræ, Isaaci, Jacobi, & Iosephi.* Ac fides quidem *Abrabami* quatuor effectis insignibus commendatur: quorum *primum* est, ex Gen. 12. 4. *Obedientia erga Deum promissima, & constantia*; qua Deo vocanti *in locum, quem accepturus erat, in hereditatem, auscultavit*; & patriâ, cognatis, notisque omnibus relictis, *exitivit, nesciens quo efficit preventurus*, v. 8. *Alterum effectum est, patientia, ac tolerantia*; nempe quod in terra promissa commoratus sit, quasi aliena: & quidem non in fundatis ædibus; sed positis instabilibus *tavernaculis*: quemadmodum peregrinantes solebant. Id quod similibus exemplis consecutis, Isaaci, & Jacobi illustrat, v. 9. Quam tolerantiam declarat efficiente, nempe spe, seu expectatione vitæ æternæ, & quiete in cælo, tanquam certo & solido ædificio. Ideoque per periphrasis elegantem, & convenientissimam, ut tabernaculis terrenis, quorum meminit, opponatur, appellat *civitatem illam, habentem fundamenta, cajus artifex, & condit*.

conditor est Deus, Gen. 1. v. 1. Heb. 13. v. 14. Unde perspicuec appetat, fidei Abrahams objectum fuisse, non solum verbum promissionis de possessione Canaanæ, in posteris obtinendæ; sed etiam de cæli hæreditate, quæ eo typō adumbrata, & utroque modo fidei descriptæ effectum secundum declarari: quod quæ non apparebant oculis corporis, ea fide fuerit contemplatus, v. 10. *Tertium* fidei Abrahams effectum *triplex* est, *fecunditas*, & *liberorum procreationis*, atque *augmentum posteritatis* innumerabile. Quod effectum, simili Saræ exemplo, complectitur Apostolus, hisce verbis: *fido & ipsa Sara vim ad seminis dejectionem accepit; ac, præter tempus ætatis, peperit.* In quo conferuntur, per copulam (Et) hoc est, etiam, Abrahamus, & Saræ: qui nimicrum cum effecti essent senio, & Saræ præterea, naturali sterilitate esset infæcunda, vim tamen accepit divinitus, *ad jaciendum semen*, & liberorum procreationem. Quapropter, hoc in loco, vulgati interpretis, & nostri, (quem alioqui meritò magni facimus) versionem, cum vulgo probare non possumus; qui, *vim ad dejectionem seminis*, de conceptione seminis Abrahams, interpretantur. Quod verò Menno, Anabaptistarum Coryphaeus, in colloquio Wismariensi, contra Micronium, fœminas feme carere, affirmat: illud, inquam, Medicorum, & Anatominorum demonstrationibus, & experientia certâ, confutatur: & hoc in loco verba Apostoli satis sunt explicata: si quidem non ait Saræ vim accepisse ad seminis *conceptionem*; aut *τόν θόνον*, ut Chrysost. & Oecum. expoununt: sed ad seminis *ταυβολήν dejectionem*, id est, ad semen, è vasis seminariis, in uterum dejectum. Adeo ut invitus hic stet locus, adversus Anabaptistarum errorem: quo Mariam virginem, tanquam fœminam, sensim caruisse, objectant: & ex eo concludunt, Christum non esse conceputum ex semine Mariæ: contrarium enim de fœminis statuitur, Levit. 12. v. 2. *mulier cum seminificaverit*, seu *semen dederit, & pepererit masculum.* Quemadmodum etiam Christus *semen mulieris*, Gen. 3. appellatur; & factus dicitur *ex semine Davidis*, (scilicet mediato per Mariam, ex Davide ortam) *secundum carnem*. Rom. 1. v. 3. & *ex fructu lumborum Davidis esse*, Psal. 132. v. 11. & Actor. 2. v. 30. & *assumisse semen Abrahae*, Hebr. 2. vers. 16. & *fructus ventris Mariae*, idcirco appellatur, Luc. 1. quod scilicet ex ea factus sit, Galat. 4. vers. 4. Quemadmodum fructus arboris ortus ex substantia arboris, & fructus terræ (licet semen fortè ex unâ in aliam terræ partem seratur) non aliud quam è terra cum fructu suo processit. Coeterum Apostolus declarat, quo modo per fidem, tanquam per causam instrumentalem vim illam accepit Saræ, *ac præter ætatem pepererit*: exponit enim fidei objectum, & fundamentum, videlicet promissionem Dei & veritatem illius: *quod fidem esse duxerit Deum, qui promiseras*, id est, in dictis, ac factis constantem, ac veracem. Sed excipiat aliquis: Saræ, Gen. 18. ab Angelo, incredulitatis nomine satis disertè arguitur. Ergo Apostolus Mosi contradicit, cum fidem Saræ attribuit. Verum, distinctione temporum, nodus his solvit: Moses enim loquitur de initio præpositæ, & auditæ, promissionis: Paulus verò de succidente tempore: primùm enim ex diffidentiâ quadam risit Saræ; sed, reprehensa ab Angelo, incredulitatem correcit; & fidem promissioni divinæ adhibuit: quo demum nomine hoc in loco commendatur, vers. 11. Porro fides Abrahams amplificatur, à tertio fructu; nempe posteritatis incremento admirabili. Id quod exaggeratur, partim ab adjuncta Abrahams impotencia senili: quod esset corpore, jam, quasi emortuo, hoc est, ad generandum prorsus inepto: partim comparatione proverbiali, qua posteriorum numerus astris & arenæ maris comparatur, vers. 12. Porro cum patientia, & tolerantia Abrahams, sit illustre fidei illius (ut etiam Isaaci, & Jacobi) effectum, ac documentum: idcirco illud illustrat, & amplificat Apostolus adjuncta durationis, & perseverantiae ad mortem; quod scilicet *secundum fidem mortui sint isti omnes, nec adepti sint promissa in terris*: sive temporalia spectentur, posteritatis multitudinem admirabilem, & Canaanæ possessionem; sive spiritualia, iis adumbrata, nempe vocationem gentium, & adoptionem in filios Abrahams;

& Christi, feminis benedicti, exhibitionem; regni denique cælestis possessionem: *sed enīnus tantum ea conspicatis sunt*, oculis nimicrum fidei, non corporis: ac propterea additur, *persuasi & amplexi ea*: Idque confirmat, *quod professi sint se esse hospites, & advenas in terra*: ut Abrahamus, Gen. 23. 4. & Jacobus, Genes. 47. v. 9. Consequentiam autem probat, quod *qui bæc dicunt, ostendant se patriam querere*: hoc enim peregrinantium est, vers. 14. Quia vero objici poterat, patriam illam fuisse Chanaanam, non autem Chanaanam: Illud hoc argumento refutat Apostolus, *quod eodem potuissent redire*, v. 15. Et contra ostendit fuisse meliorem, nempe cælestem patriam. Cujus etiam rei veritatem, à Dei misericordi promissione, confirmat, *quod Deum non puduerit, se cognominare Deum eorum, quodque iis urbem*, hoc est, pro Metaph. firmam sedem, cælum patriam preparaveret. Etenim *Deum esse alicujus*, hoc in loco τὸν ιερὸν est, esse foedere salutari sociatum, ac servatorem: quemadmodum similiter Christus, Matth. 22. ex eadem promissione, vitam æternam Abrahams, & resurrectionem futuram, concludit. Hæc de vers. 17. & tribus fidei Abrahams effectis. Quibus quartum succedit, ex Gen. 22. nempe *obedientia erga Deum in oblatione filii ipsius in sacrificium*. Quæ oblatio intelligenda est, de animo prompto, & conatu offerendi, ut Jacob 2. v. 21. non autem de eventu, quem Angelus Dei, probata satis, ac patefacta Abrahams in Deum fide, & dilectione, impeditivit. Ad cuius rei ampliorem intelligentiam, observandum est: cædem hominis, generatim acceptam, duos modos sub se complecti speciales: quorum primus in actu consistit, ut Cain Abelem oecidisse dicitur 1. Joan. 3. v. 12. alter modus est, voluntate, ut ibid. v. 15. *quisquis odit fratrem, homicida est*: Deus autem Isaacum mandatum præcepit Abrahamo, usus voce generali, sed de speciali modo (quem non expressit, sed ad tentandum Abrahamum, ut fides, & obedientia illius clarior pateficeret, ad perpetuum Ecclesiæ exemplum, tacuit) intellexit. Atque ita Abrahamus filium mactasse, scilicet voluntate & conatu, dicitur: id quod Deus propriè volebat. Deinde secundo loco dici potest, mandatum Dei fuisse, cum tacita conditione, nisi te impediero: quam conditionem, ad probationem, & exemplum fidei Abrahams, tacuit. Qualis tacitæ conditionis exempla sunt, in Angelis Dei, qui invitati, ac rogati à Lotho, ut in domum ipsius diverterent: id primùm negarunt se facturos; sed tamen eo urgente (quæ tacita erat negationis conditio) ingressi sunt, Gen. 19. 2. 3. sic Esa. 38. v. 1. Deus Ezechiae mandavit, ut disponeret res domus suæ, quod moriturus esset, & non victurus: tacitâ interim pœnitentiæ, & precatiois illius intellectâ conditione: quemadmodum eventus perspicue ostendit, vers. 5. Coeterum hæc oblatio Abrahams, primùm describitur, à causa efficiente, Dei mandato, quod fine suo indicatur, cum ait: *cum tentaretur*, id est, cum à Deo fides, & obedientia Abrahams, mandato proposito, exploraretur, ac probaretur; ut, patefactione illius, exemplum esset omnibus imitandum: nam cum tentatio alia sit bona, quæ ex bono animo, per bonum medium, ad bonum scopum tendit; alia vero sit mala, quæ secus sit; prior Deo, ut pote summo Bono, qui malis neminem tentare potest, Jac. 1. 13. convenit, qui præceptis, afflictionibus, aliisque modis, suos explorare justè, atque utiliter potest, ac solet. Secundò, eadem oblatio amplificatur primum ab objecti conditione, cum naturali; quod Isaacus offerendus filius erit, & quidem unigenitus, nempe ex Saræ, libera uxore: deinde adjunctis illi promissionibus, de numero posteritate, stellarum instar, ac de possessione Chanaanæ; deque Messia, feminis benedicti, ex eo, ortu, vers. 17. Id quod exponitur v. 18. Quorum utrumque difficultatem afferre, & fidem infringere potuisset. Prius quidem, propter naturalem *σημαντικήν*, quæ erga filium, maximè unigenitum, vehementior esse solet: unde lectus, unigeniti amissi causa, pro amarissimo accipitur in Sac. Liter. Jer. 6. v. 26. Zach. 12. v. 10. Posteriorum verò propter contradictionis speciem: nam si ex Isaaco erat expectandum promissum, & benedictum semen, ad benedictionem salutis omnium gentium: Ergo non erat in adolescentia immolandus: Ergo non poterat ex eo,

exo, ut ratio quidem humana dictat, oriri, & expectari promissum semen. Sed utrumque superavit Abraham: scilicet quidem, & amore in filium, amore majori erga Deum: speciem verò contradictionis, mandati, & promissionis, ratione fidei, qua potentiam Dei opposuit cogitationibus carnis, & Dei promissionem cum mandato conciliavit, negatione consequentiæ: quod scilicet quamvis secundum mandatum Dei, filium, tenerà adhuc ætate, immolare, ac cremaret, inde tamen posset oriri semen promissum, non humana, sed divina potentia, quæ potuisset mortuum suscitare; & ex eo deinde reditivo, secundum promissionem, semen benedictum producere: quomodo Roman. 4. v. 18. contra spem (nempe virium creaturarum) in spem (scilicet virtutis, & potentiae, ac veritatis Dei) credidisse dicitur: quod de humanis viribus desperans, per fidem veritatis, & potentiae Dei promittentis, seu, qui promiserat, spem certam promissionis complendæ conceperit. Id quod etiam ab eventu læto illustratur, cum ait: similitudine quodam cum etiam recepisse: id est, quem animo, & conatus tractarat, eum quasi redivivum, ab Angelo Dei, tractatione impedita, receperit v. 19. Atque hoc modo absoluta est descriptio fidei Abrahams. à qua deinde transit Apostolus ad declarandam fidem Isaaci, Jacobi & Josephi. Isaaci quidem, ex Gen. 27. Jacobi ex Gen. 48. quod uterque filii suis behedixerit, fide in promissiones divinas recumbens: Isaacus Jacobo & Esavo, Gen. 27 v. 20. Jacobus vero filii Joseph, Ephraimo & Manassi. Quæ benedictio amplificatur, addito altero fidei effectu, adoratione scilicet ἡλέσθαι αὐτῷ. Quæ verba difficultatem, primo intuitu, habent non exiguum. Quæritur enim quæ ratione, cum Moysi, Apostolus, hac in re, conveniat? & quis sensus sit illius? differentia enim occurrit duplex: una quidem in mutatione vocis, quod Moses habet lectum; Paulus verò baculum. Altera in additione, quod Paulus addit pronomen ipsius: quæ vox in Mose non reperitur expressa: sic enim sonant illius verba: adoravist super caput, seu summum lecti. Quem nodum alii secundo, rigidè: alii verò solvendo, religiosè expedire conantur. Secando quidem, hoc modo: quod scilicet Græci Interpretes, quos secutus sit Apostolus in Hebræo contextu, legerint, sine punctis, non πορπολος lectus, quemadmodum jam extat in Hebræis Bibliis; sed πορπολος baculus. Veruntamen ita difficultas non tolli, sed augeri alio modo vindetur: nam cum genuina lectio sit unica: sequitur necessariò, si Græci interpres bene legerint, vitiatam esse hoc in loco, quæ nunc extat, Hebræam scripturam, & corrigendam: sin contra, sequitur errorem esse in Paulo, qui eorum interpretum vitium potius, quam rei veritatem, exprefserit: id quod autoritati hujus Epistolæ repugnaret. Ut autem novam (quæ in mentem venit) conjecturam adjiciam: quid si potius dicamus, & Græcos. interpres initio, & Paulum postea scripsisse non ἡλέσθαι αὐτῷ, sed νεωβεβαῖναι, exigua literarum mutatione, eodem sensu, cum Mose: sed scriptorum negligentia, antiquitus, locum, in Græca versione, hoc modo, vitiatum; & ea occasione, ex Græcorum interpretum collatione, Pauli etiam testimonium, ex antiqui descriptoris, ac correctoris inscitia, depravatum. Sed tamen, ut ab illa vulgari; sic ab hac nostra conjectura malimus omnino abstinere, neque eo temere confugere: sed solvendo potius difficultatem, quæ tutior via est, quam secundo noctum, expedire, ac tollere. Quam viam nonnulli pia ratione inveniunt: ajunt enim Paulum cum Græcis Interpreibus, non verba Mosis; sed sensum expressisse, & illustrasse: utrumque enim esse verum: Jacobum super caput, seu summum lecti adorasse, quod ait Moses: & simul super baculum, seu baculo innixum, quod refert Paulus: hec enim duo non sunt opposita; sed commode conjuncta esse possunt. Verum nova oritur difficultas, quæ vulgo quidem non afferunt, sed penitus intuenti sese ultro offert: nimirum cum Moses illud non recenseat, undenam constare possit, baculo suis innixum: si dicatur, Paulum illud habuisse ex revelatione: quæretur unde Græci interpres id cognoverint? ut qui longo tempore antecesserint; ideoque Paulum ex iis potius videri haussisse. Verum responderi potest, Græcos illud accepisse ex traditione: quam

etiam Spiritus S. Paulus inspirando sanctificavit, & veram à fictis traditionibus distinxit: quemadmodum à Davide, Paulo, Petro, (qui nonnulla, è Moysi præterita, recensent) factum esse, in similibus, ostendimus, cap. 9. Verum, de sensu, altera exurgit quæstio: quidam enim adorationem hanc, (de qua, ex Mose, Apostolus) statuunt civilem, cum dicitur, adorasse, quasi nimirum sese incurvasset Jacobus ad baculum, seu sceptrum Josephi, honoris causa: quemadmodum in somnio, jam ante, erat Josepho patefactum, Gen. 37. aliò verò de religiosa adoratione exponunt, quod Jacobus Deum adorarit, eique gratias egredit, ob juramentum à Josepho impetratum, de sepeliendis ossibus, in terra promissa, & pro confirmatione, in veritate promissionum divinarum: quæ expositio sequentibus melius quadrat. Sed cur baculo innixus fuerit, vulgo causam afferrunt, hoc factum esse, ut corpus senile sustentaret, ad inclinationem, & adorationem Deo exhibendam. Sed dici possit, baculum præterea summissum, & quidem potissimum, tanquam signum peregrinationis suæ; & fidei de cælesti Patria, de qua vers. 13. & 14. quemadmodum ex prisco, & recepto baculi usu colligitur, Gen. 32. vers. 10. 38. 18. Exod. 12. vers. 12. Marc. 6. vers. 8. Hæc de vers. 21. & fidei Jacobi.

Sequitur deinde Josephi moribundi similiter. ex Gen. 50. fides, duobus effectis descripta, mentione egressionis Israelitarum ex Ægypto, secundum promissionem divinam, cui innitebatur: & mandato de ossibus ipsius, in terram promissionem deferendis; vers. 22. Atque hoc modo absoluta est prima propositæ inductionis pars; qua exempla fidei Patrum, à diluvio ad Mosen, recensuit.

Altera porrò est, quæ inde ad judices pertingit, & exempla complectitur quatuor, primo parentum Mosis. deinde ipsius Mosis. tertio Israelitarum. postremum denique Rachabæ Chananeæ mulieris. Ac parentum Mosis fides, ex cap. 2. Exod. commendatur à misericordi occultatione illius trimestri: eaque, à causa impulsiva externa, describitur; quod viderent venustum esse puerulum: hoc enim οὐγῆν, seu naturalem amorem amplius excitavit, ad officium faciendum. Sed objicitur: formæ excellentia homines Deo non commendat: ac propterea illius respectum, non esse fidei argumentum: neque Deum id spectare, 1. Sam. 16. vers. 7. 8. Sed tamen contraria responderi potest bifariam. Primo quod vulgo dicitur, non formæ excellentia communi more, ad misericordiam fuisse commotos; sed quod, in illa venustate, nota quædam heroicæ indolis eluceret, quæ ipsum populi servatorem tacitè sponderet. Altera deinde solutio dari potest, his causam misericordiæ recenseri duplum: unam adjuvantem, ac ministram, venustatem pueri, quæ στέγη naturalem inflammavit: alteram principalem, fidem erga promissionem Dei, de incremento seminis, & liberatione Israelitarum ex Ægypto; quæ ad obedientiam erga Deum, & filii conservationem cum periculo, excitat: nam, ad fidei opera exercenda, Deus etiam naturali admiracionis concursu interdum uitur. Porro utriusque causæ cum principalis; tum ministræ, effectum additur, nimis contemtus injusti mandati Regis; quod illud non metuerint, nempe initio, & trimestri illo; nam postea fides, timore infirmata fuit, & repressa non nihil, cum infantem exposuerunt: et si non extinta fuerit, ut circumstantiæ ostendunt: primo depositio in fiscella scirpea, in carecto ripæ fluminis: deinde sororis illius, eventum expectantis, observatio, vers. 23.

Secundum exemplum est fidei Mosis, quæ ex effectis tribus declaratur. Primum est geminum: abnegatio mundi, & sui: & tolerantia crucis. Illa declaratur, quod adultus, id est, non in pueritia, sed matura jam ætate, & iudicio, cognationis regia nomen, & thesauros Ægypti spreverit, v. 24. 25. Hæc verò quod afflictionem cum populo præulerit opibus Ægyptiacis. Cujus electionis sapientia, ac justitia demonstratur, descriptione opum, ab adjuncto; partim inconstantia earum, quod temporarie essent; partim peccati contitantis, in fruitione earum, vers. 25. Quæ, ex opposita descriptione afflictionum, cum populo Ipsi, amplificat: quæ causas illius impulsivas comparatæ continent: primo ab honesto:

neste secundò ab utili. Ab honesto quidem, quod afflictiones illæ essent *probrum Christi*: quod accipi potest bifurciam, primo ut *notetur causa, probrum Christi*, hoc est, Christicausa, per ellipsis usitatam: ut Ephes. 3. v. 1. Paulus dicitur, *vincit Christi*, hoc est, propter Christum, & Coloss. 1. v. 24. *afflictiones Christi in carne mea*, quod eas propter Christum in carne sua perferret: vel ut subiectum notet: nam Ecclesiæ afflictiones, in utroque Testam. Christi etiam sunt; propter unionem mysticam capitum, & membrorum: quemadmodum, de persecutione Ecclesiæ Christianæ, ostendit Christus, Act. 9. v. 4. Ab utili verò amplificat, nempe *retributione mercedis*, non meritæ, sed gratuitæ secundum gratitatem Dei præmissionem, v. 26. Alterum effectum fidei Mosis, est *relicio Agypti*, videlicet prima; ut, ex sequenti paschatis ordine, apparet; non autem secunda, qua populum postea eduxit paschate celebrato. Verum, quia excipi poterat, metu regis fugisse, non autem fidei: idcirco negat *Apostolus, timuisse iram regis*: neq; illud repugnat confessioni ipsius Mosis, qui Exod. 2. vers. 24. terrorem suum agnoscit: Moses enim loquitur de timore generatim, accepto: Paulus verò de certa tantum specie, nempe opposita fidei, & officio. Quemadmodum Christus speciatim tallem metum intelligit, cum ait, Matth. 10. v. 28. *ne timete ab iis, qui trucidant corpus*. Timuit enim Mosis iram regis, ex fide, fugiendo pericula, ne Deum tentaret: non timuit iram regis, cum neglectu officii, & diffidentia; sed credens certò se servatum iri, tanquam destinatum, divinitus, populi servatorem, Actor. 7. v. 25. Ideoque addit: *forti animo fuisse, quod Deum invisibilem*, oculis fidei quasi conspicuum, viseret, v. 27. adeò ut fides ea fuerit demonstratio eorum, quæ non videntur. Tertium denique effectum fidei Mosis ex Exod. 12. est *celebratio paschatis*, ut typi Iesu Christi, 1. Cor. 5. v. 7. Atque hæc de fide Mosis, v. 28.

Tertium exemplum est fidei Israelitarum, ab effectu dupliciti. Quorum primum, est *transitus maris rubri*, Exod. 14. v. 29. 30. 31. secundum Dei præmissionem, & mandatum. In qua præmissione gradus duo observandi: prior beneficium corporale continet: quod Israelitæ, etiam reprobæ, fidei communis amplexi, secundum officium, obtinuerunt. Posterior præmissionis gradus fuit de beneficio spirituali, per corporale adumbrato, nempe liberatione à peccatis, morte, Diabolo, per Christum: quod beneficium, veræ fidei, soli verè fideles Israelitæ accepérunt: atque eo animo, per mare rubrum, tanquam boni hujus spiritualis typum, & pignus 1. Corinth. 10. vers. 1. 2. transierunt: de quibus solis, hoc loco, agitur: nam quod supra vers. 5. cap. 4. fide caruisse dicuntur: illud non de omnibus, sed de plerisque tantum intelligendum, ut cap. 3. v. 16. declaratur. Ceterum hic transitus, contrario Agyptiorum eventu, amplificatur vers. 29. Alterum effectum fidei est, ex Ios. 6. *murus urbis Iericho rusna*. De qua re, in collatione Iosuæ & Christi, supra egimus.

Quartum exemplum est fidei Rachabæ: ex cuius etiam posteritate Christus nasci voluit, Matth. 1. v. 5. quæ mere-trix f. ile, hinc dicitur, ad amplificationem resipiscientiæ, ac fidei illius, & simul misericordiæ Dei. Cujus fidei effectum statuitur, primo salus corporalis, quæ salutis spiritualis typus; eaque, à contrario infidelium civium exitio, exaggeratur. Alterum effectum, ex priori promanans, est benignitas in exploratores, vers. 31. Hæc de secunda parte inductionis exemplorum fideliū, post diluvium.

Cui succedit tertia d' *Iudicibus ad Macchabœos*: quæ per præteritionis figuram, exempla recenset. primo *Iudicium* quatuor, *Gideonis, Barak, Samsonis, Iephtah*: deinde *Regis Davidis*: deniq; *Samuelis*: & generatim *reliquorum Prophetarum*, v. 32. Quorum fidei effecta, deinde, præmissæ subiicit, primo *quod debellarint regna*: id quod *Iudicibus*, & regi Davidi convenit. secundò *quod operati sint justitiam*, jas suum cuique tribuendo: ut Samuel erga Israelem, & David erga Saulem, & populum. tertio *consecuti sunt promissa*, nempe particularia: ut David, regnum; & alii alia. quarto *occluserunt ora leonum*: ut Samson, David, Daniel. quinto *extinxerunt vim ignis*: ut Sadrach, cum sociis. sexto *anfugerunt aiciem gladii*: ut David 1. Samuel. 18. & Elias 2. Reg. 1. &

alii. septimo *validi facti sunt ex imbecillibus*: ut David, Psal. 6. & 38. & Ezechias, Esaï. 38. octavo *effecti sunt robusti in bello*: ut Judices, & reges. nono *exercitus fugarunt*: iudic. vers. 34. decimo *mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos*, fide & invocatione per Prophetas, cùm per Eliam, 1. Reg. 17. tum per Eliséum, 2. Reg. 4. Atque hæc de exemplis fidei Iudicium, Regum, & Prophetarum.

Quibus postremò adduntur exempla fidei, temporibus Macchabœorum: quæ, ex variis tolerantia crucis o peribus, describitur, vers. 35. 36. 37. 38. Quæ ut promiscuè recensentur: ita, vel ad mortis genera; vel ad antecedentia mala, partim apprehensorum, partim elapsorum, referuntur: de quibus potissimum, 2. Maccab. cap. 5. 6. & 7. agitur. Ceterum de genuina, vers. 37. lectione controversia est; quæ examen necessariò requirit; ne, hac in re, imprudenter impingamus: nam verba illa (ἐπειδόντας, ἐπειδόντας disficti sunt, tentati sunt) communi codicum Græccorum fidei conjuncta sunt hoc loco, & ita conjugenda esse, penè omnes agnoscent interpres. Contra verò, sententia est clarissimi Bezæ, cuius verba hæc sunt: *Ita in omnibus Græcis exemplaribus nostris scribitur: nec tamen possum aliter statuere, quam ex margine irreipisse in contextum, ubi quispiam proportiones perperam annotarit* ἐπειδόντας. rationem autem subjicit primariam, his verbis: *quorsum enim istud de temptatione, post acerbissimarum paenarum capitalium commemorationem, quas etiam postea subiicit?* altera ratio est, cùm addit: *sed et istud non habet Syrus*. Verum huic persuasiōni non immerito omnium Græcorum codicum consensum, quem agnoscit, opponimus: siquidem ab eo non est recedendum; nisi rationes solidæ contrarium demonstrent: quales ex non sunt, quas adducit: non secunda, quia Syra interpretatione, non est veritatis contextus Græci authentici, norma; sed contraria: nec prima ratio firma est, licet speciem aliquam habere videatur: nam in præmissa perpetuum variationum recensione, qualis hæc est, etiam minores majoribus interseri possunt, ut vel ex hoc loco demonstratur: quod inter πυρωσίαν seu distensionem, (de quo v. 35.) & lapidationem, ac dissectionem, v. 37. interponitur pœna misericordia, non capitalis, ludibria, flagella, carcères, v. 36. non mirum est igitur, si similiter, v. 37. inter lapidationem, ac dissectionem, & occisionem gladio, tentatio, quasi minus tormentum, interponatur. Nec enim (ut ostendimus) in præmissa rerum narratione ordo observatur, ut levius pérpetuò præcedat, gravius sequatur: quemadmodum etiam, hoc ipso versu, dissectionis corporis, lapidationi, & occisioni gladio (quæ minora sunt supplicia) interponit. Deinde non quævis, ac levis aliqua tentatio intelligitur (ut loci circumstantiæ ostendunt, cum de fideliū, per tyrannos, afflictionibus agatur, & quidem in primis Macchabœorum temporibus) sed gravissimæ, quæ non minus, quam mors ipsa, fuerunt acerbæ, ac pericolosæ. Cujusmodi exemplum illustre est, 2. Maccab. 7. in septem filiis fratribus, & matre eorum, ab Antiocho, ad defectionem à religione, tentatis; partim flagellationis prævia sensu, & horrendi cruciatus secuturi, ac mortis combinatione, v. 1. 2. cum 3. & 4. ut primus fratrum tentatus dicitur: partim horrendorum illius primi suppliciorum conspectu, & combinatione parium, ut in reliquis fratribus, ac matre, v. 4. 5. 6. 7. 10. & seqq. gravissima verò fuit postrema tentatio in fratre septimo, & matre illius, cùm ad defectionem stimularentur; non solum antecedentium illorum suppliciorum (exectionis linguae, excoriationis & ustulationis) exemplo conspecto: & nisi deficerent, per passionis similis expectatione: sed etiam hortacione Antiochi, & juramento firmata præmissione divitiarum, & amicitiæ regis, ac dignitatum, si deficerent, v. 24. 25. Quales tentationes, suppliciis ipsis non sunt minores. Quemadmodum etiam persecutionum, ob religionem Christianam, tempore, & olim, & nostris temporibus, non paucos (quos nec suppliciorum, nec mortis acerbæ metus injectus, superare potuerat) accedentibus hujusmodi promissis, fuisse devictos comptum est. Quare non immerito hujusmodi tentationes, quæ mortem antecesserunt, capitalium suppliciorum catalogo, ab Apostolo interseruntur.

seruntur. Ac propterea Græca verba contextus sacri, hoc in loco corrupta non esse, in voce ἡγεῖναι, satis apparet: neque conjectura alia ad eam rem est opus. Nam quod Doctiss. Beza ait: *quod si quis est conjecturæ locus, leendum putarim i πορείαι uisulati sunt*. Agnosco historiæ illi memoratae ex 2. Maccab. 7. non minus, quam vocem i πορείαι tentati sunt, convenire: sed, sine necessitate, à consensu omnium codicum, & à commoda sententia, recedere omnino non licet. Eademque de cœla, quod ait Doctiss. Piscator: *cum utrumque circumstet uerba, certum aliquod genus mortis significantia probabile est, bic legendum i πορείαι, id est, cremati sunt*. Quo verbo Homero usum esse, refert Fran. Iunius. illud, inquam, probabile non est: ob rationes antea allatas. Quibus accedit, quod vox illa, memoriaz vitio, Homero videtur attributa, cum nec veterum, nec recentiorum præstantissima lexi-ca, ita verbum πορεία agnoscant, excepto Favorino Italo, qui in suo lexico, illud ex verbo πορεία conjecit. Cœterū observandum est, quod hæc vox i πορείαι sola, ex illis, quas refert Favorinus, apud Homerum Odyss. 1. v. 328. extet.

Atque ita his jam explicatis, ac finitâ inductione exemplorum, ante Christi adventum fidelium, tandem comparationem eorum cum fidelibus N. Test. Christianis, instituit: nimirum quod illi, quamvis fides eorum commendata sit divinitus, nibilominus tamen non obtinuerint promissionem, h. e. per Meton. adjungi pro subjecto, rem promissam, nempe οἶκον, Christum exhibitum in carne, & pro nobis mortuum, & suscitatum, v. 39. contra, *Dei providentia gratuid, nos feliciores sumus*, ob Christum promissum exhibitum, ut Luc. 10. 23. 24. Cujus causa additur: *ne absque nobis consummarentur*. Id quod intelligendum, ratione meriti Christi, non verò ratione applicationis: nam postiore modo, Patres fideles, absque nobis, fuerunt consummati, utpote justificati, Rom. 4. vers. 3. 6. 23. 24. & vita eterna donati propter Christum venturum, & meritum solvendum, fide apprehensum: priori verò modo, nequam: quia redemptor nondum advenerat, ideoque promissum redemptionis premium nondum solverat, v. 40. Atque hæc de cap. 11.

C A P U T D U O D E C I M U M .

HAec tenus de digressione Apostoli, qua fides descripta est, & exemplis fidelium V.T. illustrata: eorumque fides, cum nostra, ratione objectæ promissionis, compara-ta est. Unde Apostolus, stratâ jam viâ ad propositum regreditur, & hortationem ad perseverantiam in fide, & tolerantiam crucis, exemplo fidelium majorum, concludit, hoc sensu: *Cum plurimos habeamus, qui enumerati sunt, testes fidei, qui quasi nubes quædam nos circumstant: & laudabilibus exemplis atque imitandis nobis præuent: Ergo debemus, omnibus impedimentis mundi, & carnis, superatis, in fidei & crucis stadio, decurrere constanter*, v. 1. Quibus exemplis Patrum, alterum deinde addit argumentum gravissimum, ab exemplo Christi, fidei ducis & perfectoris: partim exemplo suo, Matth. 16. partim doctrina & Spiritu suo S. qui fide, *propositæ glorie sibi*, ac nobis, ad eam consequendam, pertulit crucem. Hic autem observandum est, quod vox Græca ἀπέτι (ut Latinis pro) aut significat vice, seu loco, ut Luc. 11. 11. aut propter, ac finem designat, ut Matt. 17. 27. *pro me & te*, id est, ut ego & tu à tributo, solutione ista liberemur. Hinc fit, ut in hac Apostoli sententia, quidā vocem (ἀπέτι) exponant vice: quod sc. cum liceret ipsi Christo, frui gaudio, sine cruce (ut qui eam non merebatur, utpote sanctissimus) ejus tamen loco, crucem pertulit. Verum illud, & Dei decreto; & Christi officio; ac verbis ejusdem minimè congruit, Matth. 16. 21. Luc. 24. 26. 17. Ideoque alii melius, (*propter*) interpretantur. Hæc autem perpeccio, à consequente eventu, nimirum gloriæ sessionis ad dextram, amplificatur: in quo novum latet, ad constantiam, argumentum, ut 2. Tim. 2. 12. Hæc de v. 2. Cœterū, ut hoc, à fidei ac tolerantiaz Christi exemplo, argumentum sit illustrius, amplificat Apo-

stolus, comparatione personarum, & rerum perpecciarum: ad quarum considerationem provocat; ut constantes sint in adversis. Si personam specieis, Christus filius Dei sanctus fuit: si perpecciones, à peccatoribus contradicitionem gravissimam pertulit, cum horrendis blasphemis, quibus, ab hominibus sceleratis (qui τοις ιδοχιού peccatores dicuntur) impeditus est, & ad mortem condemnatus, & postulatus, & in crucem tandem actus, & in cruce indignissimè proscissus est: ut Euangelistæ pluribus describunt. hæc de v. 3. Contrà verò, si Hebræorum consideramus personas; peccatum habere dicuntur: si perpecciones, probris quidem, & afflictionibus agitati sunt, Hebr. 10. v. 32. 33. sed non ad sanguinem restitisse; seu non, quemadmodum Christus, sanguinem fuisse ostendit. Porro, omissis argumentis ab exemplis similibus, alterius etiam generis adjungit. Ac primùm, ab effectu utili, argumentum proponit: quod videlicet crucis tolerantiæ, peccatum innatum; seu carnem, cōpugnat: eoque modo crux non solum cedat ad Euangeliæ defensionem, contra hostes illius, & ad Dei gloriam, sed etiam ad carnem, seu vitiositatem nativam, domandam, & salutem æternam consequendam, v. 4. Alterum deinde argumentum peritum est, ab autoritate testimonii, & mandati divini, ex Prov. 3. v. 11. 12. Quo patientia afflictionum præcipitur, & confirmatur ratione, à causa afflictionem efficiente, Deo: cuius voluntati parere nos decet, vers. 5. & ab efficiendi modo, seu à causa impulsiva antecedente, nempe dilectione illius, v. 6. Tertium argumentum, ab adjuncto, desumptum est: quod afflictiones sint nota, seu signa, filiorum Dei, v. 7. & quidem perpetuæ, v. 8. Quartum argumentum est à comparatione minoris; nempe, castigationibus Patrum nos subjicimus; Ergo multo magis Dei castigationibus: quandoquidem illi sunt per generationem corporum Patres: *Deus* verò per creationem spirituum, seu animarum nostrarum *Pater* appellatur. Qui locus diligenter observandus est, adversus doctrinam, de animaz ex parentibus propagatione: nam hic disertè distinguuntur Patres, à Deo, ab effectis: quod illi sint Patres carnis, id est, corporis: Deus vero spirituum, id est, animarum Pater. Nam si animaz nostræ à parentibus non minùs, quam corpora generarentur: inepta hæc esset sententia, & oppositio: ideoque dicendi essent Patres, & carnis & spirituum. Nec dici potest, *Patres carnis*, id est, carnales; patrem spirituum, id est, spirituale intelligi: quia dicendum esset *Pater Spiritus*, ex nro Hebraismo: sed dicitur *spirituum*. Qua in re Apostolus idem reponit, quod antea à Mose propositum, qui ait, Num. 27. v. 16. *Deus spiritum, Deus omnis carnis*: qui ut initio spiritum indidit corpori, Gen. 1. & 2. sic idem est, qui dat spiritum omni homini, ut Eccl. 12. 9. *redit pulvis in terram, quemadmodum fuerat*; spiritus autem redit ad Deum, qui dedit eum. Neque etiam dici potest, *Pater spiritum*, id est, Angelorum; quia hoc alienum est à scopo Apostoli, & omnino ineptum: nam Apostolus, Deum, Patrem vocat, relatè ad nos homines fideles, ut evincunt tres versus antecedentes: ac propterea locus hic clarior est, quam ut eludi possit. Quintum porro argumentum est, ab eventu utili, nimirum vitæ æternæ, v. 9. ut etiam Matt. 10. 22. Porro quarti argumenti consequentia, comparationis amplificatione, illustratur; & nova, à fructu, ratione (quod sextum est argumentum) confirmatur: quod Patres quidem, pro suo arbitrio, quod falli potest, castigent; Deus verò ad commodum nostrum, nempe ad sanctimoniaz ipsius communicationem, v. 10. Septimum argumentum est, ab effectu, ac fructu, nempe tranquillitate, & gaudio conscientiaz. Id quod, anticipacione quadam, declaratur: quod castigatio tristitia videatur esse materia, ratione præsentis; sed ratione fructus consequentis, sit gaudium & justitia, per eam comparata, v. 11. & Rom. 5. 3. Ex quibus omnibus argumentis Apostolus conclusionem infert, ad constantiam & perseverantiam in fide, & in cruce ferenda, servatis metaphoris antecedentibus ab athletis, & cursoribus in stadio: ut 1. Cor. 9. v. 24. 25. 26. Ab athletis quidem vers. 12. cum hortatur, ut tanquam fortis athletæ, adversus peccatum certantes, manus remissas, & genua soluta surrigant,

K k k

1. Sam.

1. Sam. 23. 16. Job. 4. 34. A cursoribus verò, ut rectas orbitas faciant, rectumq; cursum teneant: quod à fructu confirmatur, nempe adificatione proximi, v. 13. Hisce subdit Apostolus hortationes alias. Primo, ad pacem cum omnibus colendam, pro virili, Rom. 1. 2. v. 8. Verùm, quia cum impiis plerumque coli non potest, nisi virtus ipsorum assentiamur: Idcirco altera hortatione, colendę pacis circumstantiam, & modum adjungit, *sancimoniam*. Ad eam autem stimulat, utilitate, & necessitate, ad videndum Deum in gloria coelesti, v. 14. Tertia hortatio est, ad curam fidei, & salutis proximi: nimur ut perspiciamus, ne quis à Dei gratia, oblato Euangelio, deficiat: ne haeresis, aut apostasia ulla, in Ecclesia, exoriatur, cum damno multorum, v. 15. Similes loci sunt, Act. 8. 33. Deut. 29. 18. Quarta hortatio est, ad fugam scortionum. Quinta ad fugam profanitatis, & contemptus gratiæ Dei. Cujus hortationis materia declaratur, simili exemplo; deinde forma confirmatur. Exemplum autem est Esavi, ex Genes. 25. 33. cuius impietas, & poena, (tanquam hortationis ratio) describitur. Impietas quidem, quod *jus primogeniturae, edulio vendiderit*; & ita beneficium, & benedictionem Dei contemserit, v. 16. Quo etiam dicto Apostoli, vox Græca ἀντὶ βεβανως pro edulio, finem notat, nempe ut edulio potiretur: & vulgatus Interpres idcirco, non male, vertit, *propter escam*. Poena verò est; quod *frustra postmodum benedictionem repeterit*: quoniam non inventum locum pœnitentiae, quamvis cum lacrymis illam exquisivisset, Gen. 27. 34. 38. Quæ verba variè accipi possunt: nempe, aut de pœnitentia Esavi, aut Isaaci. Illius quidem, ut vox *eam* referatur ad benedictionem, & Esavi pœnitentia intelligatur: quod ipse illius pœnitentiae suæ locum non invenerit, apud Patrem, nec apud Deum: sed spes illi recuperandæ benedictionis præcisa fuerit; et si cum lacrymis, pœnitentiæ indicibus, eam benedictionem quæsierit; siquidem lacrymæ illæ, ex damni dolore, & ex indignatione in fratrem, & patrem; non autem ex seriâ conversione ad Deum, fuerunt expressæ. Secundo, exponitur, ab aliis, hic locus, de Isaaci pœnitentia; quod ille sententiam, à se latam, de benedictione, ad Jacobum translata, non mutarit, Gen. 27 v. 33. 37. quamvis, cum lacrymis, illam pœnitentiam, seu mutationem sententiæ Esavus exquisierit. Quæ quidem expositio secunda, cum voce (ἀντί) suavius construitur; prima tamen cum phrasim, nempe *pœnitentiae locum invenire*, magis convenit, ut sensus sit: quod ejus pœnitentia (lacrymis licet contestata) rejecta sit: ut ea phrasis extat, Ephes. 4 v. 27. *ne date locum Diabolo*, id est, resistite: ut 1 Pet. 5. v. 9. Utraq; verisimilis est sententia, sed prior videtur præferenda. Hæc de materiæ hortationis declaracione, cui formæ confirmatio subjicitur: demonstrat enim nos debere profanum animatum & contemptum Dei fugere, argumento ducto à gratiæ N. T. Euangelio acceptæ magnitudine. Quam primo describit. secundo, ex ea hortationem concludit, & exaggerat. Descriptio autem aphæresin, & thesin continet: & N. Test. gratiam, & gloriam, Veteris maiestati opponit. Aphæresis, seu remotio falsi est; quod non vocati sint, ad legis promulgationem audiendam à Deo, ut populo Israëlitico olim contigit: quod describitur ex c. 19. & 20. Exodi. Ac primum quidem à circumstantiis subjecti loci, nempe Montis Sinai contrectabilis, seu terreni. Deinde ab adjunctis terriculamentis. Quorum primum est incensus ignis: quo signo, legis (peccata patefacientis, damnantis, & occidentis) opus notatum videtur: alterum est, turbo, & caligo; quo V. Test. obscuritas videtur significata. Præterea adjuncta describuntur, procellæ, & sonitus tubæ, & voces verborum Dei, terribiles. Quæ simul, cum igne, turbine, & caligine, ad metum incutiendum, & ad attentionem majorem, pertinebant. Cui consentit descriptionis altera pars, ab harum rerum effecto, nimurum terrore, primum populi, v. 19. & causa illius subjecta, communicatione, v. 20. Deinde Mosis terrorem ostendit; qui pavorem suum initio confessus est, disertis verbis. Nam quod Moses, tubæ sonitu invalecente, locutus fuisse dicitur, Ex. 19. v. 19. illud post accidisse, ex hujus loci comparatione, appareat, expressis verbis, ex traditione, vulgo notâ, acceptis; & revelatione Dei confirmatis, v. 21. Quemadmo-

dum similia, licet à Moysi non expressa, proponuntur. 2. Tim. 3. 8. Heb. 9. 4. ut ostendimus ibi. Atq; hæc de aphæresi, seu prima oppositionis parte. Sequitur altera, nempe thesis, seu veri positio: qua ostendit Apostolus, Hebreos fidèles vocatos esse, per N. T. ad gloriosam, & letam communicationem Ecclesiæ, & Dei, ac Christi. Ecclesiæ autem describit, i. illustribus nominibus: deinde partitione nervosâ. Nomina autem sunt petita, ex usu Scripturæ, à typis, quibus Ecclesia, eleganti similitudine, olim fuit adubrata. Sunt autem tria: primum est *Sion mons*: nam ut ille mons erat sedes arcis, ac regis Davidis, & regum Israëlis: sic Ecclesia est Christi, regis Israëlis spiritualis sedes, quam sibi elegit, & quam præsentia sua, per verbum & spiritum, gubernando in ea regnat: quemadmodum dicitur, Ps. 2. 6. *Ego unxi regem meum id est, Christum*) super *Sionem, montem sanctitatis meæ*, id est, Ecclesiam; ut Esai. 52. 7. *quam pulchri sunt pedes, &c.* sicut Apostolus explicat, Rom. 10. 15. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 6. Hæc de primo nomine, quo Ecclesia, non sine pondere, insignitur. Reliqua verò duo, idem, inter se, notant, nempe *civitas Dei vivi*, & *Ierusalem cælestis*: quod enim prius proponit, hoc distinctius exponit posterius. Nam civitas Dei vivi vocatur, similitudine ab urbe *Hierusalem deductæ*: quæ *civitas Dei nostri*, Ps. 48. 2. & *civitas regis magni*, v. 3. & à Christo, Matt. 5. v. 35. nominatur. Ut enim ea erat structa in loco edito, ac munito, ex plurimarū ædium congregazione constans: quam Deus, ad templum, & cultum suum, & gratuitam præsentiam, se creverat: unde *civitas sancta* dicitur, Matt. 4. 5. Sic Ecclesia, Christo superstructa, est tanquam Petra, Matth. 16. & ex fidelium, qui domus Dei sunt, Heb. 3. 6. congregatione, constructa: in qua Deus, gratia sua, habitat, & colitur. Cum vero civitas Dei, & Jerusalem, vel propriè sic dicatur; vel impropiè per allegoriam: idcirco distincte Apostolus exponit, cum ait: *super-cælestis*: quemadmodum etiam, Gal. 4. v. 25. 26. distinxit. Hæc de nominibus Ecclesiæ: quibus illius partitio adjungitur, nimurum in Angelos, v. 22. & homines electos, Luc. 10. v. 20 & Phil. 4. 3. & spiritus, seu animas sanctorum in celis.

Cui communioni cum Ecclesia, additur communio Dei, quæ indicatur, cum *ad judicem universorum* (à quo, in lege ferenda, populus fuit prohibitus, supra ver. 20.) *accepisse* dicuntur, nempe, sine terrore, per fidem, ut Rom. 5. v. 1. 2. Eph. 3. v. 12. Hæc de vers. 23. Denique Christi communio indicatur expressius, quod ad N. Testam. mediatore, accesserint, Iesum; & quod *illius*, tanquam agni paschalidis, *sanguine*, & satisfactione, per fidem, & spiritum, *affersi*, ab excidio tutti sint. Id quod comparatione minoris elegantissimæ illustrat, quæ in Christi, & Abélis sanguine, diverso modo, consistit: uterque enim sanguis, per Metaph. quædam, certi quid, dicitur postulasse, ut causa impulsiva; sed magno discrimine: sanguis enim Abélis pœnam peccati Caini exegit, quod severæ justitiæ est: Christi vero sanguis peccatorum nostrorum remissionem postulavit, quod justitiæ est ob satisfactionem, pro nobis plenissimè præstam; & immensæ erga nos hostes, Rom. 5. v. 8. Eph. 5. v. 2. misericordiæ, v. 24.

Cui illustri oppositioni additur conclusio dehortationis, à profano Euangelii Christi contemtu. Eam autem hortationem exaggerat Apostolus, superioris oppositionis applicatione, per comparationem minoris: *si non licuit Mosen, in terris loquentem, impune contemnere: multò minus Christum, Dei filium, qui è cælo nos alloquitur, per Apostolos, & Spiritum*, v. 25. Quæ consequentia confirmatur, descriptione omnipotentie Christi servatoris, ac judicis, ex effectis duobus. Primum est, *quod ejus vox tum* (id est, cum lex ferretur) *terram concutserit*; ac promiserit per Aggæum Prophetam cap. 2. v. 7. *fore ut non solum terram, sed etiam cælum semel concutiat*. Quæ verba diversè accipiuntur, ab interpretibus. Quidam enim impropiè, per allegoriam, de statu regni gratiæ, per primum Christi adventum: quod nimurum voce Euangelii prædicati, terram (id est, homines, terræ incolas) commoturus esset, Actor. 2. v. 7. & cælum, id est, Angelos cœlestes, Eph. 3. v. 10. & 1. Petri. 1. v. 12. Alii vero propriè gloriæ regnum describi existimant, futurum ultimo die, per secundum Christi adventum,

quo

quo cœlum, & terra coacutentur, & mutabuntur: de qua re Matth. 24. 24. 2. Pet. 3. 10. 12. 14. Apoc. 6. 12. 13. 14. Quæ sententia etiam non incommoda. Neque obstat valde, quod Aggæus subjicit, promissionem, quæ ad primum Christi adventum, pertinet: quia Prophetæ ordinem temporum, in suis promissionibus, quibus aliquid confirmatur, non semper observant; sed interdum ὑπερογία quadam (seu ordinis rerum inversione) utuntur; ut ad tem propositam commodius transeant. Scopus autem Aggei proximus est, consolari, & hortari structores templi secundi, ad fiduciam in Deum, & operis diligentiam, vers. 4. Ratio est ab omnipotentiæ Dei effectu, concusione cœli, & terræ, ultimo die: deinde à concusione omnium gentium per Euangelii prædicationem, qua venient ad templum secundum, id est, Ecclesiam Christianam, eo adumbratam, Esai. 2. v. 2. 3. & initio etiam ibidem congregatam, Act. 2. v. 5. & 46. & concussum animo, Act. 2. v. 12. Atque ita Propheta transit opportune, ad scopum principalem confirmandum: qui est, corrigerere errorem Judæorum, qui ex specie utriusque templi externâ, secundi gloriam seu præstantiam, non esse conferendam, cum prioris excellentiâ, opinabantur. Cujus contrarium demonstrat, à vocatione omnium gentium. Quæ ut ad timorem constructionis templi tollendum proximè pertinet; sic etiam ad templi excellentiam spectat. Ideoque afferit vers. 9. *majorem secundi templi gloriam*. Utroque autem interpretatio, fidei analogia est; sed posterior magis consentanea huic loco: quemadmodum hanc promissionem exponit Apostolus, & ostendit sic mundum mutabilem concutiendum; ut succedat mutatus, & inconcussus & immutabilis. Unde concludit hortationem, ut futurum regnum inconcussum amplectamur fide, & gratiam seu favorem Dei retineamus: *per quam* (ut Heb. 13. v. 21.) *Deo grata serviamus, cum reverentia, & offensionis atque iræ Dei timore*, Philipp. 2. v. 12. Idque confirmat à causa timoris omnipotentiæ Dei, in contemtores severitatem; *quia Deus noster est ignis consumens*. Qualis metaphora etiam Deuter. 4. v. 24. appetet. Ex hisce igitur constat, locum, qui ex Aggæo citatur, intelligendum de Regno, non gratia, sed gloriæ: nam regnum gratia, licet non pereat, variis tamen modis agitatur ab adversariis: regnum vero gloriæ inconcussum, ac constans manet. Atque hæc de cap. 12.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Superiori capite, ad fidem & pietatem, potissimum, hortatus est Apostolus: quibus alias admonitiones hic subjicit. Quæ, partim ad secundam; partim etiam ad primam legis tabulam, pertinent. Prima enim est, ad charitatem fraternalm, generalis. Fratres autem vocat fideles, per Metaphor. à fratribus naturalibus petitam: quod videlicet Ephes. 4. v. 6. unum inter se habeant Deum Patrem: & Gal. 4. v. 26. unam matrem Ecclesiam, vers. 1. Proximæ duæ, ad charitatem pertinentes, sunt speciales: cum ad hospitalitatem, vers. 2. quam, ab eventu utili, hospitum præstantiâ, confirmat, exemplis Abrahami, Genes. 18. & Loti, Genes. 19. tum ad ἀμφισσα erga vincitos, & afflitos. Quæ hortationes, ad sextum Decalogi præceptum, pertinent, vers. 3. Tertia hortatio, ex septimo præcepto petita, oblique proponitur, per commendationem ordinis conjugalis, ac castitatis; & per comminationem, qua exitium à Deo scortatoribus, & adulteris denuntiatur. vers. 4. Quarta hortatio est ad fumam avaritiae, & ad animum suâ sorte contentum. Quam confirmat, primo, divini auxillii promissione ex Josu. 1. vers. 1. quæ licet speciatim Josuæ fuerit facta, usus tamen communis est: quia ratio, & causa illius communis est omnibus piis, quorum similiter, ut Josuæ, Deus est, vers. 5. secundo exemplo Davidis, vers. 6. petito ex Psal. 118. v. 6. Quinta hortatio, ex primo præcepto est, ad perseverantiam in vera fide, ad finem vitæ, exemplo pastorum fidelium, vers. 7. Quæ confirmatur à Christi (qui fidei nostræ objectum) stabilitate: quod *idem est horis, bodie, & in secula*, hoc est, semper. Quomodo autem idem

maneat, varie exponunt: nonnulli enim ratione conservationis intelligunt, quod suis servis exitum salutarem tribuat semper: alii ratione adjunctæ doctrinæ salutaris, & fidei, nempe Christum unicum esse, constans, ac perpetuum veræ doctrinæ salutaris fundamentum, in quo acquiescere nos deceat. Id quod antecedentium, & sequentium circumstantiis aptius convenire appareat. Atque hæc hortatio amplificatur, contraria dehortatione à doctrina falsa: quam exemplo declarat superstitionis Judaicæ; qua præceptum, de discrimine ciborum mundorum, & immundorum, post Christum exhibitum, contentiosè urgebat: quasi illius etiam observatio, ad salutem esset necessaria. Cujus effectum declarat, negatione utilitatis spiritualis illius: quam, oppositione fructus gratiæ, amplificat vers. 9. Deinde explicatione dæmini, quod à Christi communione excludat; idque per analogiam typi Vet. Test. appositi demonstrat. Quod quemadmodum iis, qui olim in Vet. Testam. serviebant tabernaculo, in solenni anniversario expiationis sacrificio, Num. 19. v. 5. de hostia comedere non licebat: ita nec in Nov. Testam. de Christo, utpote hostia nostra expiatoria cæsa, non comedunt, qui cultui ceremoniali, Christo exhibito, serviunt. Qualis etiam sententia extat, Galat. 5. v. 2. Idque probat Apostolus, eleganti, & continuata typi applicatione, & explicatione: nam *si quorum animalium sanguis inferebatur, pro peccato, quotannis, expiationum die, in sacrarium per Pontificem, eorum corpora exurebantur extra castra*, Levit. 17. v. 27. Ergo non comedebantur à Levitis, & sacerdotibus, qui in Vet. Tabernaculo deferviebant. Ex quibus, tanquam typo, sequitur, nec in Nov. Test. Christi, hostiæ expiatoriæ, corpus comedì ab iis, qui tabernaculo, id est, cultui, & ceremoniali legis, tanquam post Christum necessariis, servient vers. 11. ratio consequentiæ est ab analogia typi, & rei significatiæ, quod quemadmodum servientes tabernaculo in Vet. Testam. eos, qui serviebant in Nov. adumbrarunt: ita hostia expiatoria, extra castra exusta, Levit. 17. v. 27. & Numer. 19. v. 5. Iesum, sanguine suo nos redimentem, extraque civitatis portam passum, denotat vers. 12. Unde digreditur jam Apostolus ad hortationem: qua, ad crucem Christi, exemplo illius ferendam, excitat vers. 13. de qua re cap. 11. vers. 26. & 2. Corinth. 1. v. 5. & Coloss. 1. 24. Idque confirmat à conditione nostra, quod simus peregrini in mundo (ut Hebr. 11. vers. 13. & 2. Corinth. 5. v. 6.) cives vero cœli, Philipp. 3. v. 20. Deinde ut Christus non solum crucem tulit, sed etiam sacrificium obtulit: ita porrò hortatur nos Apostolus ad sacrificia (quæ Vet. Testam. sacrificiis opponit) non expiatoria, & meriti, quale Christi solius est; sed eucharistica, & gratitudinis cum gratiarum actionis, ut Psal. 50. 14. & 23. 1. Petr. 2. 5. quæ per Christum mediatorem & Pontificem oblata sanctificantur, vers. 15. tum etiam beneficentia: quæ victimæ, ab adjuncta Dei probatione confirmantur, & legalibus sacrificiis abolitis, quæ superstitione ab aliis commendabantur, præfert, v. 16.

Porrò, ut vers. 7. ad fidei pastorum fidelium imitationem provocavit: ita hoc loco, ad obedientiam iis præstantam, extimulat, argumento desumpto, à curæ eorum præstantia, ac difficultate; & ab obedientiæ fine utili; & contrariæ inobedientiæ noxio, vers. 17. Deinde commendat se Hebreorum precibus: addita ratione à fidelitate sua, vers. 18. & illustratione materia precum, ut orent, pro restitutione, & liberatione Pauli, ex vinculis, quibus Romæ detinebatur, Hebr. 10. 34 Hæc de v. 19. & tractatione Epistolæ.

Sequitur jam *conclusio*: quæ opportunissime, primum votum Pauli, pro Hebreis, continet: quo declaratur, à quo, & quid vovet, seu petat. Isautem à quo vovet, est Deus Pater: quem describit, ut eo modo causas voti ostendat: primum, cum Deum pacis vocat, id est, pacis authorem; qui & nos inter nos, & sibi, per Christum conciliat. Id quod probat ab effectu suscitationis Christi, ut Roman. 4. vers. 25. Et Christum describit, ab officio triplici, propheticæ, cum pastorem magnum vocat, 1. Petr. 5. sacerdotali, cum

cum sanguinis fæderis æterni meminit, regio denique, cum Dominum nostrum vocat. Atque ita elegantissima *æra* summam eorum, quæ initio hujus Epistolæ proposuit, & postea fusè exposuit, complectitur vers. 20. Hæc de objecto voti, à quo vovit. Sequitur subjecta materia, quam vovet: quæ indicatur generatim, nempe ut perficiat eos omni opere bono, ut Philipp. 1. v. 6. 1. Thessal. 5. v. 23. Quod opus bonum illustratur à forma sua, nempe confessione cum Dei voluntate, seu mandato; & ab adjuncta Dei probatione; & causa efficiente

Christo, quia non solùm cum Patre, & Spiritu suo, bonorum operum est author; sed etiam (quod hic spectatur) maculas, (quas nos, per carnem nostram spiritui repugnantem, operi origine bono, aspergimus) satisfactione sua diluit. Quo etiam pertinet versus 15. antecedens, & 1. Petr. 2. v. 5. Cui voto additur celebratio Dei consueta: & attexitur excusatio brevitas; quod, pro materie præstantia, fusi hæc potuissent tractari. Reliqua, ad conclusionem Epistolæ pertinentia, familiaria, ac trita sunt satis: ac propterea finem hic faciemus.

APPENDIX

DE FIDEI, PER QUAM JUSTIFICA-
MUR, NATURA.

Quoniam Apostolus copiosè, Hebr. 10. & 11. in primis, de fide differuit, non alienum fore existimamus, si ea occasione, duas de fidei natura quæstiones, ad hujus operis finem dilatas, breviter expendamus: ut eo accuratiè veritas hujus doctrinæ intelligatur; & eo feliciè Pontificiorum erroribus ac strophis occurere, eosque diluere valeamus.

PRIMA QUESTIO.

An fides, per quam justificamur, sit eadem actio, cum fide, qua credimus nobis per Christum remissa esse peccata?

De qua diversa sunt doctiorum, qui contra Pontificios, justificationem merè gratuitam rectè agnoscunt, sententiae. Quarum una affirmat: altera vero negat, & tanquam diversos habitualis fidei actus distinguit. Quam posteriorem non immeritò priori præferendam idcirco arbitramur: quod firmioribus longè nitatur argumentis. Quorum quædam in medium proferre, ac declarare conabimur.

Prima autem demonstratio hæc est: Fides remissionis peccatorum acceptæ non est antecedens conditio necessaria ad remissionem peccatorum accipiendam. Atqui fides per quam justificamur est antecedens, &c. Ergo fides per quam justificamur, non est fides remissionis peccatorum acceptæ. Propositio per se clara est: nimirum enim hoc principio universali quod duo contradictoria eidem subjecto simul verè tribui non possint: contradictionia autem sunt, idem simul esse & conditionem remissionis peccatorum accipiendæ; & ejusdem acceptæ assensum: quod enim accipiendum est, id nondum est præteritum, sed futurum; quod vero acceptum est, illud non est futurum, sed præteritum. Assumptio etiam perspicua est per se, ex communi ac notâ, fidei, per quam justificamur, descriptione, variis Sacrarum Literarum testimoniis. Qualia hæc sunt: quæ primùm fidem eam ostendunt esse antecedentem conditionem ad remissionem peccatorum accipiendam, ut Actor. 10. v. 43. *biuc omnes Prophetæ testimonium dant*, &c. & 26. 18. Rom. 10. v. 10. Philip. 3. vers. 9. Galat. 2. vers. 16. *Nos etiam in Christum credimus, ut justificaremur*. in quo loco notandus est fidei scopus, & fructus ordine executionis fidem consequens. Ideoque ex hisce perspicue liquet, fidem, per quam justificamur esse antecedentem justificationis conditionem. Deinde neceſſariam esse, ex iisdem colligitur: quia modus, ac via remissionis peccatorum accipiendæ ita definitur; idemque expressè scriptura testatur, ut Joan. 3. v. 36. *qui credit in filium*, &c. & 8. 9. Hebr. 11. vers. 5. Ideoque & propos. & assumpt. vera est, unde conclusionis veritas necessariò consequitur: atque ita perstat demonstratio prima.

Secunda vero hæc est: Id quod consequitur & oritur ex antecedente cognitione, & testimonio conscientiae, quod viva fide, per quam justificamur, simus prædicti, illud non est fides viva, per quam justificamur. At fides, qua credimus remissa nobis esse peccata, consequi-

tur, & oritur ex. &c. Ergo ea non est viva fides, per quam justificamur: sed actus ab eo diversus. Propositio est firma, ex certo, ac concessò rectæ rationis, de oppositis, principio, quod ea idem esse nequeant: opposita autem perspicua sunt, idem sui ipsius esse antecedens simul & consequens: idemque ortum esse ex origine, & sui ipsius esse originem. Assumptio etiam verissima est: quia fides, qua credimus nobis remissa esse peccata, non oritur ex cognitione Euangelii, nisi accedat hujus fidei in nobis cognitio, ac conscientia: Euangelium enim generatim fidem vivam describit, & omnibus ea præditis remissionem peccatorum promittit: non autem sigillatim testatur, me, te, haç fide præditos; nec mihi, tibi, remissa peccata. Ideoque aliud præterea adesse oportet: hoc autem est ipsius credentis conscientia; per quam, ut Euangelii descriptione novit, quenam sit viva fides, & per eam remitti peccata; sic etiam eandem, cum Euangelii descriptione convenientem, sibi inesse videt: adeo ut divina Euangelii autoritate, & experientia certa, non autem opinione nitatur: adeo ut qui viva fide credunt, sciant etiam se ita credere. Quo spectat illud Apostoli, 2. Cor. 13. v. 5. *Vos ipsis tentate, an sitis in fide*, &c. & 1. Cor. 2. v. 12. *nos vero non spiritum mundi accepimus; sed spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, que Deus nobis gratificatus est*. Quare, ex illa Euangelii promissione; & conscientiae, Euangelio, & experientia nixè, assumptione, conclusio necessariò sequitur: ergo ego accepi remissionem peccatorum: unde 1. Joan. 4. v. 14. dicitur: *per hoc cognoscimus nos in eo habitare, quod de Spiritu suo dedit nobis*: intelligit autem spiritum regenerationis, seu fidei & charitatis. & cap. 5. v. 10. *qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se*. & vers. 11. *hoc autem est testimonium, &c.* denique Rom. 8. 16. *Ipsæ autem Spiritus testatur spiritui nostro*, &c. Et quemadmodum Paulus, de sua, & aliorum verè fidelium fide, ait: Galat. 2. v. 16. *nos etiam in Iesum Christum credimus, ut justificaremur ex fidè Christi*: sic deinde, ex hujus fidei suæ, & acceptæ per eam justificationis, conscientia, utrumque hoc profitetur, vers. 20. *Vivo per fidem Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me*. Talem etiam remissionis peccatorum acceptæ fidem, per practicum hujusmodi Syllogismum, ex universalis Euangelii, & particulari conscientiae testimonio conclusum jam olim rectè descripsit August. tom. 9. tract. 22. in Ioan. his verbis: *Salvator loquitur, veritas pollicetur, ipse dixit mihi: qui audit verba mea, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam; & transiit facit de morte ad vitam; & in judicium non venit*. (Hæc Syllogismi August. propositio est. Assumptio subjicitur.) Ego audiri verba Domini mei; credidi jam; infidelis cum essem, factus sum fidelis. sicut ipse monuit (conclusio sequitur) Ergo transiit de morte ad vitam; ad judicium non venio, non præsumptione mea, sed ipsius promissione. Hact. August. Et quemadmodum Assumptio in syllogismo, ante à nobis proposito, ex conscientia certa constat, sic & hoc in loco: quemadmodum alibi Augustinus disertè se exponit. Nam tom. 3. lib. 13. de Trinitate cap. 1. ait: *Fidem porrè ipsam, quam videt quisque in corde suo, si credit*. Et paulò post; ex motibus corporalibus, hominem sicut videndo didicimus, insuemur etiam cogi-

agitando. Non sic videtur fides in corde, in quo est, ab eo enus est: sed eam tenet, certissima scientia, clamque conscientia. cum itaque ea credere jubemur, quia id, quod crede re jubemur, videre non possumus, ipsam tamen fidem, que in est in nobis, videmus in nobis. Et cap. 2. Suam igitur quisque fidem apud se ipsum videt; in altero autem credit esse eam, non vides, & tantò firmius credit, quantò fructus ejus magis novit, quos operari solet fides, per dilectionem. Sic etiam paulo post subjicit Augustinus: Sed aliud sunt ea, quae creduntur, aliud fides, per quam creduntur. Illa quippe in rebus sunt, que vel esse, vel fuisse, vel futura esse dicuntur: Hæc autem in animo credentis est, ei tantum conspicua, cuius est: quanvis sit in aliis non ipsa, sed similis. Non enim numero sunt una; propter similitudinem tamen, & nullam diversitatem, magis unum esse dicimus, quam multas.

Atque hæc sunt duas demonstrationes à nobis proposita: quibus probatur, fidem, per quam justificamur, hoc est, quæ, ad justificationem accipiendam, Euangelio mandatur, non esse fidem, qua nos justificatos, seu remissionem peccatorum accepisse, credimus: sed actus esse duos diversos. Quod non solum Theologi Ecclesiæ reformatæ nonnulli insignes fatentur: sed etiam Lutheranus Theolog. Witteberg. Balthasar. Meisnerus, in 2. Philos. Sobriæ parte (cui Matthæus Höë elogium præmisit) sect. 2. cap. 1. quæst. 7. idem tradit: qui, cum multa lubricè ea de re agitasset, tandem vi veritatis adactus, propositionem à nobis sententiam comprobavit. Verba enim illius hæc sunt: quare distinguimus, inter fidem, per quam justificamur, & fidem, qua justificationem, seu remissionem peccatorum credimus. Fidei, per quam justificamur, objectum non est ipsa justificatio, ideoque hæc non præcedit, sed meritum Christi, quod utique ratiōnē prius est. Fidei verò, qua credimus justificationem, seu zonā, objectum est ipsa justificatio, quam fidem præcedere concedimus: sed eam intelligimus fidem, qua nos justos esse credimus: non per quam primum justificamur. Est enim hæc fides quasi reflexa, qua credimus nos credidisse: ideoque, hujus fides reflexæ respectu, dñi cœlū esse priorem, non inficiatur. Nam velut in intellectione recta, objectum intelligibile præcedit ipsam intellectiōnem: cum vero reflectitur intellectus, ibi ipsa intellectio sit objectum intelligendi, dum intelligo me rem intelligere. Ita quando fides justificat, sum objectum ejus nullum est aliud, quam Christi justitia, quæ prior nostrâ fide, & propter quam apprehensam nos justificamur. Cum autem fides banc ipsam justificationem apprehendit, adeoque quasi regreditur, & homo credit se credere; bacq; fide justificatum esse: tum utiq; ipsa justificatio, vel remissio, sit objectum fides: & hoc respectu præcedere recte dicitur. Et paulo post subjicit Meisnerus, cum ait (scilicet Bellarm. de Justif. cap. 10. ratione secundâ, contra quem agit) fides justificans præcedere debet justificationem: concedi hoc forte poterit: primus enim actus est meriti Christi apprehensio, quam ordine (dico ordine, non tempore, cum isto respectu omnia sint simul) sequitur imputatio, & remissio. Cum vero ait: fides, qua credimus peccata remissa, sequitur justificationem: & hoc largimur, nisi enim peccata remissa sint, credere haud possumus remissa esse. Quo pacto concedi posset totum argumentum: nempe fidem justificantem, qua credimus in Christum, non esse fidem, qua credimus factam remissionem peccatorum. Ut igitur concludam: eosq; iuglā duplicitate consideratur: ut fit, & ut facta est. Respectu primo, simul est cum fide justificante, quia sunt relata: respectu verò secundo, sequitur fidem justificantem; sed præcedit fidem eam, qua credimus illam factam esse. Hactenus Meisnerus. In cujus conclusione prius membrum alienum est: nam fides, quæ ad justificationem accipiendam Euangelio requiritur, de qua hic quæstio est, ut non habet relationem ad remissionem peccatorum factam, ac præteritam, quemadmodum recte fatetur: sic etiam neque ad præsentem, seu quæ sit, ut perperam statuit: sed ad promissam, ac fidei conditione prævia accipiendam, ut Actor. 10. v. 43. & 26. 18. Galat. 2. v. 16. credimus, ut justificemur. Licet enim simul ac quis fide viva prædictus est, confessum justificatio secundum promissionem accipiatur, ea tamen non accipitur nisi fides illa ordine prius existat. Atque hæc de prima quæstione. Sequitur

SECUNDA QVÆSTIÖ.

An fides, per quam justificamur, (hoc est, que Euangelio ad remissionem peccatorum accipiendam imperatur) propriè sit fiducia remissionis peccatorum accepta?

Uidam affirmant: alii verò negant. Quorum sententiam, ut gravibus rationibus suffultam, non immixtū comprobandum existimamus.

Demonstratio enim prima hæc est: Fiducia remissionis peccatorum acceptæ, consequitur, atque oritur ex fide remissionis peccatorum acceptæ. Atqui fides, per quam justificamur, non consequitur, nec oritur ex fide remissionis peccatorum acceptæ, sed eam antecedit. Ergo fides, per quam justificamur, non est fiducia remissionis peccatorum acceptæ. Propositio firma est, quia omnis rei acceptæ fiducia, rectè ratione concepta, necessariò fidem illius rei præsupponit; quæ si absit, stulta omnino est fiducia: quis enim fiduciam ponat, in ea re accepta, quam non acceptam credit? Assumptio autem, in prima quæstione tractanda, demonstrata est; eandemque amplius confirmat Christi oratio, Matth. 9. v. 2. qui visu fide paralytici, eum porrò hortatur ad fiduciam; argumento, à peccatorum remissione facta: confide, inquit, fili, remissa sunt tibi peccata. & ibidem similiter vers. 22. Confide filia, fides tua te servavit. Quamobrem, ex verâ propositione, & assumptione, necessariò conclusio sequitur.

Altera demonstratio hæc est: Quod aliud genus habet, quam fiducia; illud propriè non est idem. Atqui fides aliud genus habet, quam fiducia. Ergo fides propriè non est idem. Propositio, rectè rationis principio certo, ac confessio, innititur: nimirum, quod, quæ inter se genere differunt, non sint eadem: nam differre, quod est, non idem esse, sed aliud; & idem esse, quod est non differre, sunt contradictoria: quæ simul consistere nequeunt. Assumptio autem confessio est satis: quia ut omnis fidei genus est notitia, seu assensus; fiduciæ verò securitas adversus pericula; sic etiam specialis fidei in Christum, per quam justificamur, genus, (citra controversiam, ac communi consensu) est notitia veritatis verbi Dei, seu illius firmus assensus; fiduciæ verò remissionis peccatorum acceptæ genus est, adversus omnia mala securitas, & quidem talis, qua ex remissionis peccatorum acceptæ, & pacis cum Deo, notitiâ, in Dei ope intrepide acquiescimus. Quemadmodum ea fiducia, ex causis, & effectis suis, egregie describitur, Rom. 5. 1. 2. 3. & c. 8. v. 31. ad finem capituli.

Tertia porrò demonstratio est hæc: Cujus subjectum est intellectus, non autem sola voluntas; illud propriè non est fiducia. Atqui sidei subjectum est intellectus, non autem sola voluntas. Ergo fides non est propriè fiducia. Propositio vera est, quia omnium consensu fiducia non est in intellectu, sed in sola voluntate; quia per se motus, atque affectus cordis, ac voluntatis est, atque ita ab omnibus definitur. Contradictroria autem sunt manifesta, idem esse in intellectu, non autem in sola voluntate: & simul non esse in intellectu, sed in sola voluntate. Assumptio etiam est vera, citra ullam controversiam. Nam licet quæstio sit, an fides sit partim in intellectu; partim in voluntate: illud tamen, omnium consensu, ex Scriptura, & generali fidei significacione, notum est: fidem esse in intellectu, non autem in sola voluntate. Quare conclusio, necessariò, ex verâ propositione, & assumptione sequitur: fidem non esse fiduciam.

Quarta demonstratio, qua prima, & secunda controvergia, argumento eodem, rectè definitur, hæc est: Fides, quam Euangelium, ad accipiendam justificationem, mandat, est commune, ac debitum omnium hominum, tam reproborum, quam electorum officium. Atqui nec fides remissionis peccatorum acceptæ, nec fiducia illius, est commune, ac, &c. Ergo nec fides remissionis peccatorum acceptæ, nec fiducia illius, est fides quam Euangelium, &c.

Propositio firma est: quia quod Euangelium, citra dicimen reproborum, & electorum, omnibus hominibus mandat,

mandat, illud est commune, ac debitum eorum officium: est enim Euangelium, Dei verbum, cui mandanti obedientia debetur. Fides autem ad justificationem accipiendam est hoc, quod Euangelium omnibus hominibus citra discri-
men, reproborum, & electorum, mandat: ut videre est, Marc. 16. 15. & Ioan. 1. 7. Et Christus, Euangelii prædi-
catione, fidem non solum auditoribus electis, sed etiam re-
probis mandavit, ut Capernaitis, Ioan. 6. 27. 29. quorum
tamen multos incredulos, ac reprobos esse norat; atque eo
nomine increpavit, vers. 64. 65. & Judæ, proditori suo,
non minus, quam aliis Apostolis Euangelium prædicarat,
quem tamen reprobum norat, ac declaravit, ibid. vers. 70.
71. Similiter Judæos illos, quos reprobos esse sciebat at-
que exprobrabat, Ioan. 12. compellans, fidem præcipit,
vers. 36. Adeo ut appareat, unam, eandemque fidem, ci-
tra discrimen, reprobis & electis mandari. Quare propositionis
veritas perspicua est: quam etiam deinde probat ino-
bedientiæ reproborum erga Euangelium, seu quod ei non
credant, justa, ac divina, & accusatio, & condemnationis
poena, *Accusatio* quidem, Ioan. 5. 38. & 8. 46. 47. *pœna* vero
condemnationis, Ioan. 3. 19 & 8. 24. & 2. Thesl. 1. 8. Ubiunque autem inobedientia justo judicio accusatur, & damna-
tur: ibi contraria obedientia debitum esse officium liquet:
ideoque propositio firma manet. Assumptionis autem veri-
tas similiter ex eo constat: quod fides, & fiducia rei falsæ,
non est debitum officium. Atqui fides remissionis peccatorum
à reprobis acceptæ, & fiducia illius, est fides & fi-
ducia rei falsæ. Ergo ea non est debitum reproborum
officium. Hujus prosyllogismi major clara est. Nemo enim
obligatur à Deo, aut ullo jure tenetur, ut credat menda-
cio; sed contrarium officium est, ut non mendaio, sed
veritati credat. Minor quoq: vera est: falsum enim omni-
nō est ullos reprobos accipere remissionem peccatorum;
quia nullus reproborum credit, aut credere potest, ea fide,
qua ad remissionem peccatorum Euangelio mandatur; ea
enim *electorum fides* dicitur, Tit. 1. 1. & à Christo iis attri-
buitur, Ioan. 6. 37. reprobis verò, ab eodem, contrà nega-
tur, ibid. v. 43. 44. 65. & 10. 26. Quamobrem cum de-
monstrationis quartæ, & propositio, & assumptio sit vera;
conclusionis veritas inde necessariò constat: nec fidem re-
missionis peccatorum acceptæ, nec fiduciam illius, esse fi-
dem, quam Euangelium ad justificationem accipiendam
mandat.

Idemque de fiduciâ, à magnis Theologis, qui tamen fi-
dem, per quam justificamur, fiduciam esse tradunt, in de-
finitione fidei & fiduciæ, non obscurè significatur. Cujus
rei exemplum illustre, in egregio illo, quod omnium penè
manibus teritur, explicationum Catechetiarum D. Za-
chariæ Ursini, edito opere, post locum communem de
fide expositum, in thesibus de ea subnexis: thesi enim se-
xta, fides ita definitur: *Fides justificans est notitia quæ quis*
firmiter assentitur omnibus in verbo Dei sibi patefactis, & sta-
tuit, promissionem gratiæ Dei, propter Christum ad se pertinere:
& fiducia hujus favoris Dei erga se, omnem tristitiam & me-
tum superat. ubi duas manifeste, ut & alii solent, fidei justifi-
cantis partes ponit. 1. notitiam verbi Dei, ad quam re-
fert peculiariter, statuere promissionem gratiæ ad se per-
tinere: ac distinetè alteram subjicit, nimirum fiduciam
favoris illius, hoc est gratiæ. Idemque ex hypothesi, seu
fententia proximè sequentis thesis septimæ confirmatur:
qua fiduciam illam, hoc modo, describit: *Est enim fiducia*
fides justificantis motus voluntatis, & cordis, compositus ex
lætitia, propter certitudinem præsentis gratiæ Dei erga nos;
& spe futuræ liberationis ab omnibus malis. Atqui, inquam, fi-
des, per quam justificamur, non est composita ex lætitia
præsentis gratiæ Dei erga nos; & spe futuræ liberationis ab
omnibus malis. Ergo fides, per quam justificamur, non est
fiducia illa. Assumptio patet: quia illa duo, lætitia & spes,
sunt effecta fidei justificantis: quemadmodum in ante-
ced. loco communi de fide, sect. 6 de priori testatur: *Ef-*
fectus fides justificantis sunt, 1. justificatio coram Deo: 2. læti-
tia acquiescens in Deo; & pax conscientie, Rom. 5. v. 1. Id
quod etiam, in hac descriptione fiduciæ propositâ, indica-
tur, cùm ait: *lætitiam esse propter certitudinem præsentis*

gratiæ Dei erga nos: certitudinem autem intelligit credi-
tam: nam propter non creditam, lætitia recta esse non po-
test: Ideoque cum fides gratiæ seu justificationis, & pa-
cis cum Deo, antecedat lætitiam illam, tanquam causa il-
lius, fiducia autem sit illa (ut ait) lætitia, sequitur: fidem
gratiæ Dei erga nos præsentis, non esse fiduciam. Deinde
spem effectum esse fidei, per quam justificamur, certum
est, ex sententia Apostoli, Rom. 5. v. 2. Spes enim libera-
tionis ab omnibus malis, citra controversiam, oritur pri-
mùm ex fide liberationis, à Deo promissæ: qui enim non
credit liberationem certam, illius spem habere non po-
test; *spes autem non pudefacit, quia caritas Dei* (scilicet
erga nos) *effusa sit in cordibus nostris per Spiritum Sanctum*
nobis datum, Röm. 5. 5. Coeterum illud obiter observan-
dum est: fiduciam ex lætitia illâ, & spe compositam, dici
quidem; sed non probari. Deinde fidem, per quam justifi-
camur, non esse propriè fiduciam remissionis peccato-
rum à nobis acceptæ, communis eorum, qui contrà sen-
tiunt, expositio evincit, cum fiduciam illam, fidei formam
esse, afferunt. Atqui nihil est simul & forma rei & res per
formam illam constituta: forma enim rei, illius causa est
interna, ac pars primaria, rem constituens; res verò illa
est totum quid, & effectum per formam illam formatum.
Ideoque si fidei, per quam justificamur, forma sit fiducia,
fides non est propriè fiducia. Haec tenus ostendimus, fi-
dem, per quam justificamur, non esse fidem remissionis
peccatorum acceptæ, neque etiam fiduciam illius: sed u-
trumque antecedere, tanquam causam utriusque.

Reliquum jam est, ut scrupulos objectos privatum; &
rationes, publicis multorum scriptis propositas, ad am-
pliorem rei intelligentiam, non nihil expendamus.

Primus autem scrupulus ortus est, ex verbis quibusdam, in primæ quæstionis demonstratione secunda propo-
sitio. Ea autem sunt: Euangelium, generatim quidem, fi-
dem vivam describit, & omnibus eâ prædictis remissionem
peccatorum promittit; non autem sigillatim testatur, me-
re, hac fide prædictum, *mibi, tibi, remissa peccata.* Objici-
tur autem contrà: quodcumq; omnibus fidelibus promit-
titur, id etiam singulis, *mibi, tibi, fideli, promittitur.* At-
qui remissio peccatorum omnibus fidelibus promittitur.
Ergo etiam singulis *mibi, tibi, promittitur.* Respon-
sio est, peccari ignoratione elenchi: quia verba mea (*mibi, tibi*) de singularibus hominibus absolutè, & quidem si-
gillatim, hoc est, modo singulari loquuntur: quod scilicet
Euangelium, ut nullibi dicit sigillatim, tu Luthere, tu Cal-
vine, fide viva prædictus es: sic etiam de illis absolutè, ac
sigillatim, hoc est, singulari modo, non ait; tibi Luthe-
re, &c. remissa sunt peccata; sed tantum relatè singulis ex
hypothesi fidei, & modo etiam universali: notum enim
est, hæc esse opposita philosopho, & alii aliquid dici, &
& *θεοφάνεια:* & Latinis, ut Ciceroni, aliisque, universale, seu
generatim, & sigillatim dici, quæ de eodem, secundum
idem, ad idem, & eodem tempore dici nequeunt. Neque
hisce obstat, uti objicitur, *Logicum* illud *dicit de omni,*
nimurum quicquid dicitur de universali, id etiam dicitur de
particulari, quod sub eo universali continetur. Nec enim
ea illius dicti est sententia, quasi universalis enunciatio si-
mul esset singularis; neque indicatur illud *dicit de omni,*
esse tantum universalem enuntiationem; sed syllogismoru-
mum affirmantium principium, ac consequentiæ funda-
mentum notat. De qua re pluribus accuratiore Logici,
in primis Zabarell. in operib. log. de quarta fig. cap. 6.
qui naturalem syllogismum integrum esse tradit, ad quem
artificiales dirigantur. Quo etiam principio *dicit de omni,*
nititur practicus ille, cuius antea meminimus, Augustini
de fide gratiæ à se acceptæ, syllogismus. Qualem etiam
practicum syllogismum vocat, & describit Clar. Ursini
comment. in Esaiam. Nam, ad singularis conclusionis no-
titiam, non solum requiritur universalis propositio, in
qua confusè latet; sed etiam per syllogismum singularis
assumptio necessaria. Quemadmodum Aristot. anal. lib. 1.
cap. 1. docet: *ignorata assumptione singulari, conclusionem de*
singulari illo, diverso modo sciri, & non sciri: sciri quidem, uni-
versaliter; non autem sciri, simpliciter: cum simpliciter nesciatur,
an sit.

en fit. Qua de re, perspicua est eximii illius Zabarellæ, ad eum loc. illustrandum, explicatio; in qua tandem ait: *Conclusionis cognitio pendet etiam, ex cognitione minoris: igitur dum minor penitus ignoratur, quomodo potest conclusio esse penitus cognita? non est igitur perfecta: cognita, sed imperfecta, & confusa, in majori universalis præcognita.* Hæc ille. Eademque est singularis illius enuntiationis ratio, *mibi, tibi, remissa sunt peccata: quæ nullibi, in Euangelio, distinctè, ac sigillatim traditur: sed ex promissione Euangeli, tanquam propositione universalis, & ex certa fidei nostræ, per conscientiam veram, assumptione singulari, singularis tandem conclusio, ex vi dicti de omni, rectè concluditur, ac discitur: contra quæ Pontifici contendunt. Idquæ etiam ex conclusione, quæ ex objecto dicto de omni deducuntur, perspicuè apparet: cum dicitur, Euangelium igitur promittit sigillatim, non quidem explicitè, sed implicitè: quo modo proposita à nobis sententia confirmatur, & simul contradictionem complectitur.* Nam quod non explicitè, sed implicitè aliquid continet: quomodo id continet sigillatim? quia contrà, quod sigillatim continet, id maximè explicitè continet: quid enim aliud est quæ modo singulari expressio, seu nominatum de me, de te? Atque hæc de primo scrupulo.

Secundus verò scrupulus hoc syllogismo proponitur: *Quocunque Diaboli generatim credunt, illud non solum generatim, sed etiam sigillatim mibi, tibi fideli, credere debeo; & per consequens, sigillatim mihi, tibi promittitur. Atqui remitti peccata, Diaboli generatim credunt. Ergo remitti peccata, non solum generatim; sed etiam sigillatim mihi, tibi fideli, credere debeo: & per consequens sigillatim mihi, tibi promittitur. Minor certa est ex Jacob. 2. Major etiam patet: secus enim fide, per quam justificamur, non plus crederemus, quæ Diaboli; nec plus certitudinis in justificationis actu, de Dei misericordia habemus, quæ Diaboli habent. Respondeatur autem, paralogismus est ignorantis Elenchi. Nec enim contradictiones iis, quæ à nobis posita sunt, conclusio infertur: non enim quæstio est inter nos, & aliter sentientes: an remitti peccata non solum generatim; sed etiam sigillatim, mihi fideli credere debeam? sed an Euangelium sigillatim testetur, me esse fidelem, mihi remissa peccata: Et, si ad primarium controversiæ primæ statum spectemus: An fides, quæ, ad remissionem peccatorum accipiendam, Euangelio mandatur, sit fides remissionis peccatorum acceptæ; vel, an ad remissionem peccatorum accipiendam, debeamus credere nos remissionem peccatorum accepisse. Quæ, cum aperte contradictionem includant, verè affirmari nequeunt. Quod autem adjicitur conclusioni oppositæ: Et per consequens sigillatim mihi promittitur: meritò negatur consequi: quia fides, qua quis sigillatim sibi remissa peccata credit, non oritur ex sola Euangeliæ promissione, quæ generalis tantum est, non autem singularis; sed ex ea, tanquam propositione generali, nimirum credenti remittuntur peccata; & ex conscientiæ, de sua fide certæ, assumptione singulari, ego credo: Euangelium enim hoc fidei nostræ singularis testimonium nullibi tradit: sed vivam fidem describit; & eâ præditos, remissionem habere peccatorum tradit. Ex cuius descriptionis notitiâ antecedente, sibi fidem vivam inesse, fide prædicti conscientia novit, atque assumit. Unde ex hoc bimembri antecedente, necessaria conclusio sequitur: Ergo mihi remissa sunt peccata, ut supra ostendimus. Ubi obiter observandum est, de propositione majori objecta, eam generalius positam; & haud dubiè, ex mente authoris, ita restringendam: quod Diaboli generatim credunt, scilicet verè; deinde de fidelibus: alioqui esse bifariam falsa. Cœterum hoc scrupulo expedito: quia fidei Diaboli, & illius, quæ Euangelio ad justificationem mandatur, ac debetur, facta est mentio: non alienum neque ingratum fore speramus; si hac occasione ad clariorem doctrinæ, de fide justificante, notitiam, discrimen utriusque succinctè explicemus, priusquam ad alias difficultates procedamus.*

Discrimen autem hoc consistit, primo in antecedentibus, secundo in causis, tertio in consequentibus. Fidei e-

bim, quæ ad justificationem Euangelio mandatur, antecedentia sunt, pœnitentia peccatorum, & liberationis ab iis, seu justificationis, ac salutis desiderium: prius ostendit Christus, Marc. 1. v. 16. *Pœnitentiam agite, & credite Euangelio.* & Apostolus, Act. 2. v. 37. & res ipsa evincit: quia ubi pœnitentia peccatorum deest; ibi ira Dei, peccatis offensi, manet, & fides justificans esse non potest. Contrà fides Diaboli, qua credit, à Deo, vivâ fide præditis hominibus, peccata remitti, caret omni prorsus pœnitentia antecedente: quia ab initio peccat perpetuo, Ioan. 8. 44. & 1. Ioan. 3. 8. Deinde alterum, in antecedente fidei, ratione adjuncti, discrimen est, quod fidem justificantem præcedat desiderium liberationis à peccatis, ac siti justitiae, Esa. 55. v. 1. Matth. 6. v. 6. Joan. 7. v. 37. cuius exemplum in ligno, Act. 2. v. 36. Contrà verò Diaboli fides, illo deliderio liberationis à peccatis, ac siti justitiae, destituitur omnino; ut qui peccatis suis contumaciter delectetur; & certi sui exiti, ex disertâ atque auditâ Dei judicis sententia, Gen. 3. v. 15. sibi conscius est. Id quod etiam dæmones facti sunt, Matth. 8. 29.

Secundo in causis etiam fidei maximum utrumque discrimen: Ac primo quidem in effidente, ac modo illius. Fidei enim justificantis efficiens causa non est solum externum Dei verbum, quod fidem suadet; sed etiam, ac præcipue interna Dei per Spiritum Sanctum revelatio: quæ persuadet, ut Euangelio credamus, Matth. 11. v. 25. & 16. 16. & quidem per regenerationis gratiam, Joh. 1. v. 12. 13. Eph. 2. v. 8. 10. & 1. Pet. 1. v. 3. & 23. Qua regeneratione per Sp. S. ut viva fides in mente; sic charitatis donum in corde inditur, vinculo indissolubili, firmiter utrumque radicata fide. & charitate, quæ manet, non perit, Luc. 8. v. 14. & 1. Cor. 13. v. 8. 13. & 1. Joan. 3. v. 9. quemadmodum homo renatus, seu novus, utroque hoc fidei, & charitatis dono, describitur, Jer. 31. 33. 34. & Ezech. 16. v. 26. 27. Heb. 8. v. 10. 11. & 10. v. 16. Ephes. 4. v. 23. 24. & 1. Pet. 1. ver. 21. 22. 23. Contrà verò fidei Diaboli causa efficiens, non est interna Sp. S. revelatio, sed evidens externum, atque immediatum Dei loquentis verbum, in promissione Christi, Gen. 3. v. 15. de semine mulieris caput serpantis contrituro, id est, Jesu Christo, per mortem suam imperium, & vires Diaboli abolituro, & fideles liberaturo. Hebr. 2. v. 14. deinde post Christum exhibitum, accessit Dei patris, de Christo, verbum immediatè, Mat. 3. v. 16. *Hic est filius meus, &c.* & immediato Dei verbo accesserunt etiam mediata revelationes externæ, de Christo servatore: quas, à Deo, per sanctos ministros, processisse, minimè ignoravit: quales sunt per angelos Dei sanctos, ut Genes. 22. v. 17. cum Act. 3. v. 15. & Luc. 1. v. 31. 32. & 2. v. 10. deinde per omnes Prophetas sanctos, Act. 10. v. 43. Deinde Diaboli fides multò minus existit per regenerationem, ac sanctificationem: quia charitatem non habet, sed perpetuum Dei, & hominum odium, Jo. 10. v. 44. unde meritò Satanas, Matt. 4. v. 10. id est, inimicus, & adversarius noster, 1. Pet. 5. & 1. Cor. 14. v. 15. malus ille, Mat. 6. 26. appellatur. Secundum causæ discrimen, in forma diversa consistit: quia fides justificans, effectiva est per charitatem, Gal. 5. v. 6. & 1. Tim. 1. v. 5. Contrà Diaboli fides, non est effectiva per charitatem; sed odio Dei, & salutis humanæ conjuncta, 1. Pet. 5. v. 8. Tertiū causæ discrimen est in fine: nam fidei, quæ Euangelio ad justificationem præcipitur finis est, ut ea prædictus justificetur, & servetur: hic enim finis est, & ratione Dei mandatis, ac dantis fidem, Ioan. 20. v. 21. & 1. Pet. 1. 9. & ratione hominis credentis, Gal. 2. v. 16. Contra verò finis fidei Diaboli, non est ut justificetur, & servetur per Christum; qui certò novit, eum esse suum, & Angelorum ipsius, seu dæmonum adversarium, & severum judicem; à quo ad æternam damnationem sit destinatus, & damnandus, Gen. 3. v. 15. & Mat. 25. v. 41. unde etiam dæmones, Mat. 8. v. 29. & fidem suam de Iesu, ut Christo, & filio Dei; & odium illius simul sunt professi: seque certò damnandos agnoverunt, hisce seqq. verbis: *an venisti buc ante tempus, ut nos torqueres?*

Denique non solum antecedentibus adjunctis, & causis, fides,

fides, per quam justificamur, à fide Diaboli differt; sed etiam consequentibus effectis: nam fidei, per quam justificamur, effecta omnia sunt bona, utpote ad creditis consolationem, aliorum utilitatem, & Dei gloriam pertinentia: nam primò, effectum illius est, conscientia fidei, quod credimus secundum Euangelium, & fidei nostræ sensum, remissa nobis esse peccata, nosque hæredes esse vitæ æternæ, Joan. 3. v. 36. Rom. 10. v. 10. 1. Cor. 3. v. 12. deinde confessio gratiæ Dei, per Christum acceptæ, 2. Cor. 4. v. 13. & invocatio Dei, Rom. 10. 14. tolerantia persecutionum, & gaudium spirituale, Rom. 5. vers. 3. excitatio spei, v. 2. & operum charitatis, Gal. 5. v. 6. Contrà verò fidei Diaboli effecta omnia, per accidens desperatæ illius malitiæ, sunt mala: ut primò, in ipso horror conscientiæ, Jac. 9. v. 9. quod ut Euangelio fidelibus salus parata; sic à vindice fidelium, Christo judge, ignis æternus ipsi & Angelis ipsius præparatus est, Matth. 8. v. 29. & 25. 41. deinde, per accidens, effectum alterum est: quod odiosè veritatem Euangelii, ad Dei gloriam, & hominum fidem & salutem, partim dolo, 2. Cor. 11. v. 13. & 14. partim vñ oppugnat, 1. Petr. 5. 8. & Eph. 6. v. 10. 16. Quare ex hisce discrimen manifestum est, inter fidem, per quam remissio peccatorum obtinetur, & Diaboli ac dæmonum fidem. Unde similiter (ut strictè hoc moneam) discrimen quoque, à fide temporaria, facile colligi potest: in primis verò ex causa efficiente, & forma, utrumq; discrepante: nam licet, revelatione veritatis Euangelii per Sp. S. inter se conveniant; modo tamen revelationis differunt: quod fides justificans sit data per regenerationem, & renovationem: per quam non solum verbum Euangelii, ut verum, à mente recipitur, sed etiam radicatur, ac firmiter, Sp. S. vegetantis, & conservantis gratia recepta, permanet, 1. Ioan. 3. 9. & Luc. 8. v. 15. Contra fides temporaria est hominis non regenerati; sed qui, instar petræ, exsiccus est, & ad semen Euangelii retinendum, & radicandum, ineptus est: ideoque fides illa humore alente & radice carere, atque exsiccari, ac deficere dicitur, Luc. 8. 6. & 13. Deinde ut fides, per quam justificamur, per regenerationem datur (quæ regenerationem intellectus per fidem, & voluntatis, per charitatem, & spem, renovatio) sic inde fit, ut fides justificans sit viva, seu, per charitatem, & spem, effectiva, ut supra ostendimus. Contrà verò fides temporaria, quoniam à regeneratione separata est, idcirco mortua est, & efficaciam antè dicta destituitur: qualis propterea, Jacob. 2. v. 20. 26. mortua appellatur. Sed hæc breviter, atque obiter. Reliquum est, ut, ad scrupulos alias objectos, procedamus. Quædam enim objiciuntur argumenta, quibus probari putatur, fidei, per quam justificamur, seu quæ ad remissionem peccatorum Euangelio præcipitur, formam, esse fiduciam remissionis acceptæ.

Sic enim primum disseritur: Quodcumque in Scriptura fidei æquipollent, & cum ea reciprocari potest, illud est fidei forma. Atqui fiducia in Scriptura fidei, &c. Ergo. Resp. autem propositionem majorem, sine ulla probacione (quasi certam, & extra omnem controversiam positam) proferri: cùm tamen falsa omnino nitatur hypothesis: quasi, id omne, quod æquipollent rei alicui, & cum ea reciprocari potest, esset forma rei: cum contrà quod tale est, forma rei esse non possit: ut supra ostendimus. Ac certum est, quod definitio æquipollent definito, & cum eo reciprocatur. & divisio æquipollent suo diviso: & tamen neque definitio definiti; neque divisio divisi forma est. Sic etiam fidei definitio æquipollent fidei, & cum ea reciprocatur: neque tamen illius forma dici potest. Quare, ex falsâ propositione, conclusio vera rectè inferri non potest: ideoque syllogismus hic corruvit. Deinde assumptio similiter falsa est, ut, ex demonstrationibus supra positis, constare potest. Neque probatio, quæ adfertur, firma est: nam quod primo dicitur, minor probatur, ex Ps. 78. v. 22. Joa. 16. 33. 2. Cor. 1. v. 11. 15. Gal. 5. v. 8. Heb. 3. v. 6. Heb. 10. v. 22. ubi dicitur *πλεονεια τιστεις fiducia fidei*, per hypallagen Hebræorum; quo id, quod epitheti, seu prædicati loco est, præcedit: unde rectè infertur, fides est fiducia. Resp. hæc duplēm contineri errorem: primus est conclusionis, in

qua ignoratione clenchi peccatur; nec enim quod concludendum erat, sed aliud, re ipsa, infertur: nam minor erat concludenda (fiducia in scriptura fidei æquipollent) contrà verò aliud infertur: fides est fiducia: deinde ambiguitas etiam est in voce *fiducia*, observanda: aut enim accipitur propriè, aut impropriè: impropriè quidem, per Meton. effecti, pro causa efficiente: ut nihil aliud sit, quam causa efficiens fiducia: quemadmodum, illo sensu, in descriptione fidei, accipi solet: similis tropus est, 1. Joan. 5. v. 4. *fides nostra est victoria*, id est, causa victorij, ut proxime sequentia verba exponunt, cum additur, *qua vincit mundum*. atque hoc modo, hac voce accepta, nullus omnino erit elenchus; nihilque, ad rem controversiam probandam, pertinebit: aut *fiducia* vox propriè accipitur: atque ita quidem sententiæ, à nobis initio positæ, (qua statuimus fidem non esse propriè fiduciam) adversatur: sed tamen, à minori propositione, quæ hīc concludenda erat, aliena est, & à scopo proposito aberrat: nec enim si fiducia propriè de fide prædicaretur, idcirco ei æquipolleret: quemadmodum fides est notitia, seu assensus veritatis Euangelij; & tamen assensus ille non æquipollent fidei. Hæc de errore consequentis, seu conclusionis. Alter error est antecedentis, quo dicitur: minorem (nempe fiduciam in Scriptura fidei æquipollere) probari ex locis citatis. Verum ea hoc minimè demonstrare ex singulis patebit. Primus enim locus est ex V. T. ex Ps. 78. v. 22. *Quia non crediderunt in Deum, & in salute ejus, non speravérunt*. Resp. autem hoc dictum nihil probare certi: quemadmodum enim Hebræum verbum *πεπει* interdum *fidere* significat, interdum *sperare*: sic etiam nomen *πεπει* modo *fiduciam*; modo *speram* notat: ut Ps. 16. v. 9. ea vox ab Apostolo, Act. 2. vers. 26. *speram* exponitur: & hæc significatio circumstantia hujus loci, Ps. 78. de quo agitur, convenit: nam ut fides, & spes in Deum, duæ sunt virtutes, conjunctæ, & distinctæ, ut 1. Petri. 1. v. 21. & 1. Cor. 13. vers. 13. sic in utramque Israëlitæ peccarunt, ut circumstantia loci, & narrationis scopus ostendit: quod non crediderint, Deum posse ipsis cibum præbere in deserto; sed desperant de salute sua v. 19. 20. & scopus narrationis est, ut posteri eorum in Deo spem suam ponant, v. 7. Ideoque & Græci interpres *πεπει*: & Hieron. Pagninus, Vatablus, & alii, *speraverunt*, interpretantur. Quare hoc loco nihil agitur, de fiducia. Deinde licet quidam *fidere* interpretentur; idq; concederetur: inde tamen non sequitur, *credere* & *fidere* æquipollere, quod probandum erat: cum expressè hæc duo, hoc in loco, distinguantur: unde enim probabitur, hæc esse Synonyma? hoc enim sensu, duo virtutia, in Israëlitis arguentur, incredulitas in Deum, & quæ inde nascitur diffidentia salutis. Quare hic psalmi locus, minorem, nempe fiduciam in Scriptura fidei æquipollere, nequaquam probat. Quemadmodum nec reliqua dicta, quæ ē N. T. ad eam rem adducuntur. Eorum enim primus est locus, Joa. 16. v. 33. *Hæc locutus sum vobis, ut in me Pacem habeatis: In mundo oppressionem habebitis; sed da spem confidite, ego vici mundum*. Verum nihil ad rem, quia hīc nulla sit fidei mentio: neque hinc probari potest, fiduciam fidei æquipollere; sed potius pacem habere in Christo (id est in ipso acquiescere) & *confidere*, idem hic notare: curp. pax illa conscientiæ, in rebus adversis sit non fides ipsa, sed fidei effectum, Rom. 5. v. 1. 2. 3. indeque contrà potius sequitur, fiduciam fidei non æquipollere. Alter locus est, 2. Cor. 1. v. 16. *Itaque hæc fiducia (μηδίσθω) volui ad vos venire*. Sed minorem etiam nullo modo probat: scil. fiduciam fidei æquipollere: neque etiam fidem esse fiduciam. Probabilius, fiduciam pro spe accipi, dici possit, ut locorum collatio, hoc cap. indicare videtur: cum illa duo verba, inter se, in eadem re describenda, permutentur: nam ut v. 6. dixit Apostolus, *speram nostra firma est de vobis*: sic v. 15. & *hæc fiducia (nimis quod vos estis gloriatio nostra, vers. 14.) prius vobis ad vos venire, & ut v. 9. dicitur, ut confideremus, &c. in Deo*: sic v. 10. *in quo speramus*: adeò ut affines affectus, aut iidem, permutatione vocum, intelligantur: non autem fides, licet ex ea oriantur. Tertius N. T. locus est, Gal. 5. 2. *in christo non est ex eo, qui vos vocat*. Sed neque eo minor proba-

probatur: nempe, fiduciam fidei æquipollere; neque etiam fidem esse fiduciam: *την ουμ* enim *persuasionem* tantum notat, & quidem hoc loco falsam, de circumcisionis, ad justificationem, & salutem, necessitate. Neque idem est quod *την ουμ* fiducia, licet ab eodem themate oriatur: sed, ut diximus, persuasionem notat: ut & vulgatus & noster interpres verterunt. Neque, si notaret, minor probaretur. Quartus locus est Hebr. 3. v. 6. *Cujus domus sumus, si την ουμ* fiduciam, & spem illam, de qua gloriamur, ad finem usque firmam retinuerimus. Sed neque hoc dicto minor probatur: neque etiam fidem esse fiduciam: primo quia *την ουμ* propriè non fiduciam, sed loquendi libertatem notat: *την ουμ* enim à *την ουμ* quasi *την ουμ* dicitur, ut recte Henr. Stephan. in Græcæ lingue thesauro, notat, & propriè, (ut dictum) loquendi libertatem significat, ut nihil subtrahatur, & occultetur: ut idem Steph. illustribus Demosthenis, & aliorum sententiis, probat: quemadmodum etiam Chrys. 2. Cor. 3. v. 12. eleganter, & consente exponit. Quia vero loquendi libertas ex fiducia, oriens solet: idcirco in N. Test. interdum per Meton. effecti, pro causa, fiduciam notat. Etsi Hebr. 3. probari non potest, eam vocem impropriè pro fiducia accipiendam esse; cum propriè significationi nihil obster, sed ei optime conveniat. Ideoque Beza, in major. annot. *loquendi libertatem*, hic interpretatur: aitque, sic vocari fidei effectum illud præfannissimum, quo sit, ut clamemus *Abba Pater*: & Hebr. 10. 35. *την ουμ* interpretatur, liberam illam professionem. Nec enim hac voce significatur fiducia, vel confidentia, in animo duntaxat concepta; sed libera, & ingenua professione testata: quam v. 23. vocavit *οὐαλογίας αἰλυρῶν*. Quæ interpretatione, Heb. 3. accommodatissima est: quemadmodum libera professionis Euangelii, & fidei necessitatem sèpius in hac Epistola inculcat. Deinde etsi hoc loco fiduciam notaret: inde tamen non probaretur minor, nempe fiduciam æquipollere fidei; neque etiam fidem esse fiduciam. Quintus locus, Hebr. 10. vers. 22. *αccedamus cum vero corde, την ουμοσείᾳ την ουμ*, similiter nihil etiam ad rem objectana conducit: nec enim *την ουμοσείᾳ propriè fiduciam*, sed si etymon spectemus plenam lationem notat, qualis navium, cum ventis implentur vela secundis: unde *την ουμάντων* Hom. Odyss. λ *νέντης νέντης* secundus ventus, qui velum implet. Unde per Metaph. ad rei illius, cui adjungitur, plenitudinem, & firmitatem indicandam, transfertur: quemadmodum Hesychius recte, in laudato suo lexico, exponit, *την ουμοσείᾳ βεβαιώσεις*. Atque ita diversis vocibus, eodem sensu, adjungitur: ut intelligentia, spei, fidei: quemadmodum Col. 2. v. 2. *φλυροφορεία την ουμέων*, Hebr. 6. v. 11. *φλυροφορεία την ουμήσθια*, & in loco nobis obiecto, cap. 10. v. 22. *φλυροφορεία την ουμέων*. In quibus locis firmatam, aut plenitudinem (ut vulgatus interpres non male translit. designat: ut firma, vel plena intelligentia, spes, fides intelligatur. Adeo ut *φλυροφορεία την ουμέων* nihil aliud sit, quam quod Col. 2. v. 5. dicitur *στενωμα της ουμής χειρός την ουμέων*, seu firmitas fidei in Christum. Unde per Synecd. generis pro specie *φλυροφορεία* firmam, vel plenam fidem, aut persuasionem notat: ut 1. Thessal. 1. 5. *ἐν φλυροφορείᾳ παλλῆς*; quemadmodum verbum *φλυροφορεία* notat plenam fidem facio (ut Henr. Steph. in concordantiis N. T. Græcis recte observat) ut 2. Tim. 2. 5. hinc *φλυροφορείου πληνα fides mihi facta est*, ut Luc. 1. v. 1. Rom. 4. vers. 21. & 2. Tim. 4. v. 17. sic Rom. 14. v. 5. Atque hæc omnia sunt loca, in quibus *φλυροφορεία*, & *φλυροφορεῖν*, & *φλυροφορησθαι* extant in Scriptura: neque ullibi fiduciam notat, ut ostendimus. Obiter autem observandum videtur, quod vox *φλυροφορησθαι* usurpatur à Græcis interpretibus, alicubi, pro *plenum esse*, ut Ecclesiastis 8. 11. ad malum faciendum בְּאַלְפָן, id est, *plenum est cor*: Græci autem interpretantur *την ουμέων καρδία*. Deinde etsi fingeretur *φλυροφορεία* cum additur vox *την ουμέων*, significare fiduciam, inde tamen non necessariò sequeretur, fiduciam æquipollere fidei: quasi ea phrasis, per appositionem grammaticam, & expositionem, deberet intelligi: sed potius, ut effectum, & causam illius notaret: sicut *justitia fides* Rom. 4. vers. 11. expli-

cata est c. 3. 22. *justitia per fidem illius*. Ac propterea quicunque hic locus ex Epistola ad Heb. 10. vers. 22. petitus, de *την ουμέων την ουμέων* agens, minorem non probat: neque etiam recte ex eo infertur, fides est fiducia. Sextus locus ad minorem probandam objectus, est Hebr. 11. 4. *fides est hyposbasis rerum, quæ sperantur*. Qui locus, quasi palmarium argumentum, obtendi solet, sed frustra. primo, quia nulla hic certa fiduciæ mentio: ideoque inde probari non potest, fiduciam fidei æquipollere: nam *την ουμέων propriè subsistentiam* ex etymo ratione, & doctorum consensu, significat: unde per Metonym. pro basi, seu fundamento, quod structuræ subest, seu sublistit, accipitur: ut apud Diodor. Siculum Bibliothœca historiæ lib. 1. pag. 60. editionis Wecheli *την ουμέων την ουμέων sepulcbris fundamentum*. Atque eo spectat Calvini interpretatio, Hebr. 11. vers. 1. in comment. *fides*, inquit, est *hyposbasis*, id est, *fultura*, vel *possessio in qua pedem figimus*. Et paucum post: *fides subsistentia* vocatur rerum, quæ in spe adhuc posita sunt. Sic. P. Martyr in comment. 1. Corinth. 13. v. 3. adducens locum Hebr. 11. vers. 1. de fide ait: dicitur *την ουμέων quæ est basis, vel existentia rerum, quæ sperantur*. Et Ursinus, explic. Catechetarum, loco de fide, sect. 5. ait: dicit Apostolus, *fidem circa res speratas versari: fides, inquit, est την ουμέων, seu subsistentia bonorum sperandorum, id est, illud, quod facit, ut extens, quæ sperantur*. Qua in re, versionem & sententiam Bezae secutus est: ut Beza Græcum scholasticum Oecumenum, cuius expositionem elegantem describit pleniùs: addo etiam Chrys. cui Oecumenius consentit. Erasmus autem in annot. *την ουμέων* dixit certitudinem, & id, cuius aliquid innititur. Atque hæc subsistentia vox egregie fidei, & huic loco & scopo convenit, live eam vocem profutura, seu fundamento, cui res speratae innituntur; live pro eo, quod rem speratam extare facit, accipiamus: nam quod objicitur, vocabulum *την ουμέων*, non per subsistentiam, sed per fiduciam reddendam esse: id solidis rationibus (qui obtenduntur) non probatur. Prima ratio est, quia semper apud Paulum fiduciam significat (intellige ailiis in locis, alioquin, si universè acciperetur, petitio principii esset, & controversum argumenti loco poneretur) id, inquam, merito negamus: Neque tribus, quæ citantur, locis, demonstratur: quæ sunt 2. Cor. 9. v. 4. & 11. v. 17. Hebr. 3. v. 14. quia quartus omissus, Hebr. 1. vers. 3. ubi certo subsistentiam, & quidem personalem, seu personam notat: ideoque argumentum corruit. Deinde etiamsi hic locus abesset, necessarium non est, ut illis tribus locis fiduciam intelligamus: nam quod 2. Cor. 9. v. 4. dicitur *την ουμέων λαύτη την ουμέων καυχήσεως*, id quod repetitur, 2. Cor. 11. v. 17. quid vetat, quo minus interpretetur, *in subsistentia*, id est, *substantia ista gloriationis*, seu constanti ista gloriatione. Tertius denique locus Hebr. 3. v. 14. *si modū firmans tenuerimus principium την ουμέων*, non fiduciam necessariò significat, sed potius *subsistentiam*, seu *constantiam*, quam initio exhibuerant in fide, spe & libera confessione veritatis, intelligit. Hinc Beza interpretatur *principium illud, quo sustentamur*; non autem fiduciam: cuius significationis nullum necessarium, in S. Lit. demonstratur exemplum: ut etiam in profanis Græcis authoribus hactenus desideratur: de qua re postea. Deinde etiamsi certum esset, omnibus aliis in locis, ubi *την ουμέων* apud Paulum, memoratur, fiduciam notare: inde tamen non sequeretur necessariò, Hebr. 11. v. 1. eundem esse sensum: quia vocabulum potest interdum, in peculiari significatione, uno tantum in loco extare; & in reliquis omnibus, aliâ notione. Quemadmodum nomen victoria, 1. Joa. 5. v. 4. significat causam victoriae; & tamen, cum alibi sèpius occurrat, in N. T. nullibi ea significatione accipitur. Quare nihil est in hoc argumento subsidiū, ut probetur Hebr. 11. v. 1. *την ουμέων* non per *subsistentiam*, sed per *fiduciam* esse transferendam: nam quod secundo ex contextu Apostoli, objicitur: quod ibi dicatur, quod *Patres V. Test. non adep̄i sint promissa, sed eam ea conspicati*: fides igitur non esset subsistentia rerum speratarum, seu id quod extare facit; sed fiducia, qua res illas certò nobis promittimus, iisque confidimus. Negatur consequentia: quia utrumque verum est, fidem res speratas extare.

tas extre facere; & tamen eas eminus conspicere: quia prius intelligitur, non ratione complementi, ac proprietate; sed metaphoricè, ratione certitudinis earum, ex Dei promissione conceptæ: quod eas, quasi in speculo promissionis objectas, intueatur; contrà posterius promissionis executionem spectat. Id quod etiam D. Pareus, licet fiduciam fidei formam esse statuat, satis disertè cum aliis, ita vers. 1. explicavit, cur fides dicatur *τρόπος*: *ratio appellatio*ne est, inquit, *quia fides facit, in mentibus, & cordibus nostris, quasi realiter existere sua objecta: quæ cum sperentur, neque apparent, fides sibi presentia sibit, & coram intuetur: est enim fides vis, etiam procul diffusa cernere, inquit Chrys. in Gal. 3. Cujus rei ratio est: *quia res eas intuetur in promissione Dei, de qua certa est, quod non fallat.* Hec ille. Tertia ratio, quæ adfertur, ut ea probetur, *τρόπον* Hebr. 11. v. 1. notare fiduciam, deducta est à testimonio 1xx. Interpretum, quæ similiter infirma est. Duo enim loca, quæ adducuntur, Ps. 39 v. 8. & Eze. 19. v. 5. aliena sunt: nam Ps. 39. *τρόπος* non fiduciam sed spem notat: in Hebreo enim est *τὸν ἀληθινὸν σπέσιν μα*, ut Pagn. Vatab. & Tremell. & Jun. aut *expectatio mea*, ut Arias Montanus, rectè interpretantur: & initium versus ostendit. *Et nunc quid expectavi Domine,* sequitur Septuaginta Lament. 3. habent *τρόπον* spes. Similiter Ezech. cap. 19. 5. *τὸν ἀληθινὸν τρόπον* sensus est, *periit expectatio*, id est, *spes ejus*: hebraicè est *תְּקוֹתָה נִזְמָנָה*: quemadmodum etiam in hanc vocem 1xx. interpretati sunt, Eze. 37. v. 11. Deinde etiamsi *τρόπος* apud 1xx. Interpretes significaret fiduciam: inde tamen non sequeretur aliud, quam eam vocem significare etiam, *fiduciam*: non autem idcirco debere ita accipi Hebr. 11. 1. Quarta denique probatio etiam invalida est, cum dicitur: *denique consensu autorum professorum idem probatur: ut Polybii in descriptione Horatii Codicis: hostes metuebant καὶ οὐτοὶ τὰ δύναμις τὰ τρόπους αὐτῶν, non ταῦτα robur, quād confidentiam ipsius.* Item Diodori Sicul. gessit se *τρόπους*, id est, *confidenter, & imperterritè*. Sed resp. negatione consequentiae: quia non sequitur, vox *τρόπος* interdum (nam alias, ac varias habere significations certum est) significat fiduciam: ergo Hebr. 11. non subsistentiam, sed fiduciam notat: hoc enim probandum erat. Quare hæc testimonia nihil ad rem faciunt, etiamsi in iis fiducia certo significaretur. Deinde neque necessariò ex iis testimonii sequitur, *τρόπον* fiduciam notare: nam ut in hac sententia Polybii *δύναμις robur seu vim significat*; qua Coles hostes complures occidit: sic *τρόπον* subsistentiam, & constantiam: ut etiam in eo loco, qui extat hist. lib. 6. pag. 497. Casaubonus interpretatur: quod scilicet, cum reliquis, non fugerit; sed loco suo substiterit. Quemadmodum paulò ante Polybius ait: *sufficiunt irruentium boīum impetum.* Quemadmodum etiam Henr. Steph. in tineauro, ait: *ὑπίκριας suffineo, non cedo irruenti, ad verbum suffiso:* quo Cæsar, & Livius usus est. Plutarchus Demetrio *εἰπεν διάφορον τὰ τρόπους, αἷς εἰνι γόρτων.* Atque ita convenientissime apud Polybium *τρόπον* subsistentiam significat, & quidem corporis, propriè dictam, ut loci circumstantia antecedens (uti monui) ostendit, & distinctio conjuncta indicat: cum non solum dicitur, *τρόπον*, sed etiam additur *καὶ πλεῖς & audaciam*: nam Polybius ait: adversarios perculios fuisse, propter *τρόπον* subsistentiam illius; quod substiterit, reliquis omnibus Romanis fugientibus; & propter audaciam animi, quæ subsistentia causa. Ad Diodori verò testimonium quod attinet: gessit se *τρόπους*; quia neque liber illius citatur, neque subiectum, cui tribuitur (ut inde quæri posset) profertur: non temere responderi potest, idem notare, quod ante monitum, id est, *subsistit, vel constanter se gessit*: quemadmodum Suidas hanc vocem, in suo lexico, Græcè scripto, ita exponit; & hanc sententiā adducit. Quamobrem solutis iam iis, quæ ad probandam primam Minoris partem (nempe fiduciam in Scriptura fidei æquipollere) sunt objecta: non est opus, ut ad alterius partis probationem respondeamus. Veruntamen ad pleniorum Minoris refutationem paucis expendemus. Sic autem objicitur: Fiducia cum fide reciprocari potest; quodcunque enim in V. T. est fiducia, id*

in Nov. est fides, ut Psal. 31. v. 2. collato cum Rom. 10. v. 11. & Ps. 2. v. 12. coll. cum Matt. 16. v. 17. unde sequitur, fidem esse fiduciam, & fiduciam esse fidem. Sed, inquam, negatur antecedens: quia neutro Psalmo, hoc confirmatur: nam quod Ps. 31. v. 2. dicitur: *in te Iehova ne pudefaciam in aeternum*: illud male conferetur cum sententia Roman. 10. v. 11. Scriptura dicit: *quisquis credit in eum, non pudefaciet.* hæc enim verba non extant Ps. 31. v. 2. sed Esa. 28. v. 16. quemadmodum etiam inde citantur, ut perspicuè apparat ex pleniori loci citatione, Rom. 9. 33. *pono in Sion lapidem, &c. quisquis credit in eum, non pudefaciet.* quemadmodum etiam repetitur, 1. Pet. 2. v. 6. apud Esaïam verò est vox *הַמְאמֵן בְּךָ* credens, non autem fidens; Quare nihil ad rem. Deinde vox *הַמְאמֵן* non necessario significat fidere, seu fiduciam babere: quia etiam significat sperare, seu spem babere: ut etiam hoc ipso in loco 1xx. Interpretes *τρόπον*: & vulg. Interpres, Pagni. & Vatablus *speravi.* cum quæ versione conclusio Psalmi rectè convenit: *roborate cor vestrum omnes sperantes in Iehovam.* Ideoq; collatio potius instituetur cum cap. 5. ad Rom. v. 5. *spes non pudefacit.* Altera probatio est, ex Ps. 2. v. 12. beati omnes *בְּנֵי חֶסֶד* qui fidunt in eo, collato cum Mat. 16. v. 17. ubi beatus Simon Jona dicitur, quod Dei revelationi crederet. Sed resp. primo quod pro vocis significatione verti posset, *qui sperant:* ut non raro, eo sensu, accipitur; & ab interpretibus redditur. Deinde etiamsi necessariò vertendum esset, *qui fidunt:* nihil tamen inde probaretur; quia verba Psalmi à Christo non citantur; neque eadem sunt. Neque etiam sequitur; si, & qui fidunt in Christum, sunt beati, & qui credunt in Christum, sunt beati. Ergo fiducia est fides, & fides est fiducia: plurima enim sunt subjecta, quæ, citra controversiam, non eadem sunt; sed diversa: de quibus communiter vox beatus prædicatur: ut exempla Psal. 1. 1. & 3. v. 1. Prov. 14. v. 21. Esa. 30. v. 18. & alia multa evincunt. Ut autem ea illustrentur, quæ supra de loco Heb. 11. v. 1. monuimus, non alienum erit, si Ægidii Hunnii confessionem audiamus, in expositione hujus loci, cum ait: *Dicit (supple fidem) esse τρόπον: vocabulo usus valde emphatico: etenim vox hypostaseos Metaphorica est: quæ subinnuit esse fidem instar basis, & columnæ, seu firmamenti earum rerum, quæ sperantur: adeo ut indubitate venturi seculi bona sperare liceat, &c.* A que ita primum syllogismum, objectum nobis, & probationes illius discussimus. Reliquos duos paucis expendemus. Secundus enim hic est: Quodcunque fidei dat distingui, illud est forma fidei. At pui fiducia, fidei dat distingui. Ergo fiducia est forma fidei. Major probatur: forma enim rei dat distingui: Minor vero; quia aliás nulla esset differentia inter fidem electorum, & reproborum. Sed primo major negatur; neque ratio firma est. Eisi enim forma rem distinguat, non tamen verum est, quicquid rem distinguit illud esse formam illius: quia res etiam distingui potest, à proprio efficiendi modo: item à proprio fine; & effectis accidentibus; subjectis, adjunctis propriis. Deinde negatur Minor, & ratio illius. Sed objicitur: aliás nulla esset differentia inter fidem electorum, & reproborum: qui sèpè majorem de Dei gratia persuasionem habent, licet falsam, quād electi. Sed responderetur, à scopo aberrari. Quæstio enim est: An fiducia remissionis peccatorum accepta, sit forma fidei, quæ, ad justificationem accipiendam, Euangelio præcipitur? ea autem fides distincta est, à fide justificationis accepta: quæ tamen, naturâ fiduciam illam antecedit, ut suprà demonstravimus. Deinde etiamsi quæstio hic esset, de fide justificationis accepta: eam tamen non statuimus esse persuasionem quamcunque, veram aut falsam; sed verā, quæ ex generali Euangeli doctrina, & ex singulari verâ vivæ fidei conscientiâ promanat: ideoq; falsa reproborum quorundam persuasio, cum eâ male confunditur. Quo modo autē fides electorum, à fide reproborum, differat; suprà ostendimus, ex efficiendi modo, & forma discrepante. Nam quod adversus secundum hoc obiicitur, nec differentia videtur constare in vi effectivâ charitatis: quippe quæ plurimis reprobis, cum gaudio verbum Dei excipientibus, & ad tempus credentibus, communis est; licet non semper in actum dederatur: ita sèpè in a-

etum

Qum deducitur. Resp. differentiam statui in vi effectiva per charitatem: ubi charitatis nomine, charitatis virtus, per Sp. S. in regeneratione indita, significatur: quam fides non efficit, sed per eam conjunctam, excitando illam, opera charitatis efficit: quo modo Gal. 5. v. 5. Apostolus loquitur: quæ charitas in reprobis, quia non regenerantur, citra controversiam, omnino deest: ac propterea cùm non sit in iis (sed electis propria) in actum deduci ab illis non potest: nec leve aliquod gaudium, ex Euangelii luce conceptum; nec quædam umbra operum bonorum (quæ neque ex vivâ fide, neque ex verâ charitate, nec recto sine, sed aliis causis, & modis oriuntur) vera sunt charitatis opera. Quod autem huic objectioni attextitur, his verbis: *nec ullam meriti Christi applicationem absque fiducia fieri posse videtur*. Si, inquam, de fiducia consequente intelligatur, agnoscimus; & supra ostendimus, ex fide remissionis peccatorum acceptæ, fiduciam promanare: sin verò sensus sit, fiduciam illam, aut causam esse, aut ipsam esse applicationem: quemadmodum in explicationibus Catecheticis Ursini, loco de fide sect. 3. dicitur: illud non immerit negamus: eamque negationem ipsem claram satis confirmat, proxima sua annexa explicatione, cùm ait: *applicamus autem nobis dum certò statuimus. justitiam seu meritum Christi nobis quoque donari, & imputari*. quod nihil aliud est, quam fateri, applicationem illam esse intellectus actionem: cuius proprium est, aliquid certum, & verum statuere; non autem voluntatis: ideoque neq; fiduciaz, quæ in voluntate est, non autem in intellectu. Atque ita hæc secunda objecta ratio corruit. Tertia, & postrema, est hæc: quodcumque in corde, tanquam in subjecto proprio, residet formaliter, illud est forma fidei. Atqui fiducia in corde, tanquam in subjecto proprio, residet formaliter, Rom. 10. v. 9. 10. Act. 8. v. 9. 10. Ergo &c. Resp. Propositionem aperte fallam esse: Minorem vero extra controversiam (de eâ enim non disceptatur) sed tamen probationem illius alienam: quia in locis objectis, fidei non autem fiduciaz mentione est. Deinde notetur & illud: hic asseri, quod verum est, fiduciam in corde esse, tanquam in proprio subjecto; ideoque non in alio est: ac propterea fallum esse, fiduciam esse persuasionem, quæ mentis actio. Nam, ut res sit explicatrix, observandum est: scriptores nonnullos aliter, ex eo Scripturæ testimonio, differere; nimirum hoc modo: quod in Sac. Lit. dicitur in corde esse, illud non est tantum in intellectu. Atqui fides in Sac. Lit. dicitur esse in corde (locis citatis) Ergo non tantum in intellectu. Verè negatur propositio, quia nititur falsâ hypothesis: quasi in Sac. Lit. cor significaret necessarij voluntatem, cùm contrarium, ex iis, manifestè demonstretur. Nam 'cordis vox, cùm homini attribuitur, per Metaph. à primario, & intimo corporis viscere petitam, pro anima, intima & primaria hominis parte, accipitur, vel simpliciter; vel secundum quid. Simpliciter quidem, ratione facultatis utriusque, nimirum intellectus, & voluntatis, Genes. 8. vers. 21. *fragmentum cordis humani prærum est*, id est, & intellectus, & voluntatis ratione: utpam Scriptura docet, utrumq; de pravarunt, & Matth. 15. 18. disertissime dicitur: *qua ex corde egrediuntur, illa polluant hominem*: & v. 19. quo modo cor accipiatur (nempe pro utraque illa facultate, exponitur, his verbis: *nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ* (quæ soli intellectui convenient) *cædes, & adulteria, &c.* quæ soli voluntati: & utraque cordi, id est, animo tribuuntur. Secundò vox cordis interdum non simpliciter; sed secundum quid, ratione unius facultatis tantum, vel intellectus, vel voluntatis, usurpat: nimirum cùm cordi tribuitur aliquid, quod uni tantum facultati convenit. quemadmodum primùm, secundum intellectum, accipitur Luc. 2. 35. *cogitationes cordis*, Matth. 13. v. 15. *corde intelligent*, 2. Cor. 4. v. 6. *splenduit in cordibus nostris, ad lumen cognitionis*, 1. Ioan. 3. v. 20. Rom. 1. v. 21. deinde secundum voluntatem intellecta vox cordis accipitur, Rom. 1. v. 24. cupiditates cordium, & cap. 2. vers. 5. cor impænitens, & 10. 1. Quare nullo modo sequitur: corde credimus. Ergo fides est in voluntate. Atque hac ratione absolvimus earum rationum (quibus fiduciam esse for-

mam fidei justificantis objicitur) refutationem: Quamvis autem ex hac objectionum refutatione; & ex demonstrationum initio positarum, tractatione, satis liquere potest, fiduciam remissionis peccatorum acceptæ, non esse formam fidei, per quam justificamur; seu, quæ, ad remissionem peccatorum accipiendo, Euangelio præcipitur: nihilominus tamen pauca quædam argumenta afferemus contraria: ut ea, ab exceptionibus, quæ objectæ sunt, ad pleniorum rei propositæ illustrationem, vindicemus.

Primum autem est hujusmodi: Fidei, quæ, ad remissionem peccatorum Euangelio præcipitur, forma, est simul natura cum ipsâ fide. Fiducia verò remissionis peccatorum acceptæ, non est simul cum fide, quæ ad remissionem peccatorum accipiendo Euangelio præcipitur. Ergo fiducia non est fidei illius forma.

Secundò, Forma fidei, quæ ad remissionem, &c. non est posterior ipsa fide: fiducia verò remissionis peccatorum acceptæ est posterior fide, quæ ad remiss. &c. Ergo non est forma illius fidei.

Tertiò, Effectum fidei quæ ad &c. non est forma illius. Fiducia remissionis peccatorum acceptæ, est effectum fidei, quæ ad &c. Ergo non est forma illius. Trium autem horum syllogismorum propositio major, nititur invicto, & certo logices, de natura formæ, principio: *nimirum forma simul est cum re, cuius est forma*. Ideoque secundò ea non est posterior re ipsa: neque denique effectum rei. Assumptio verò triplex, ex demonstrationibus, initio, in prima & secunda quæstione positis, conspicua est: & præterea tertii syllogismi minor confirmatur ex autoritate dicti Christi, Matth. 9. v. 2. *confide, remissa sunt tibi peccata*. & Pauli Eph. 3. v. 12. *in quo habemus libertatem, & aditum, cum fiducia per fidem ipsius*. ubi fiducia, fidei in Christum effectum, dicitur. Sed excipitur adversus tertii minorem, hac distinctione: fiduciaz nomine, vel apprehensio, vel applicatio, vel conscientiaz tranquillitas, & acquiescentia intelligitur; priori significatu, minor negatur, ob rationes, tribus syllogismis propositas; posteriori conceditur. Verum hæc exceptio in eo aberrat à recto. Primo quod nititur distinctione significationis vocis fiduciaz, quæ nulla ratione, nullaque scripturæ authoritate, probatur: nam applicatio meriti Christi, id est, certa remissionis peccatorum, & justitiaz propter Christum acceptæ persuasio, in intellectu est: fiducia vero remissionis peccatorum acceptæ in voluntate: est enim per se affectus, qui in intellectu non est: ideoque fiduciaz genus (ut suprà probavimus) esse affectum, seu motum voluntatis, etiam illi, qui fidei formam esse volunt fiduciam, fatentur: & hac sola de causa, fidem, ratione formæ, in voluntate esse contendunt. Deinde fiducia illa, fidem, seu certam notitiam remissionis peccatorum acceptæ, presupponit: utpote quoniam illi, tanquam certò creditæ, innititur. Denique, quid si etiam fiducia, illam remissionis peccatorum acceptæ certam notitiam, seu persuasionem notaret; nihilominus sequeretur, eam esse posteriore fide, quæ, ad remissionem peccatorum, primum accipiendo, Euangelio præcipitur: quia illa (ut antea demonstravimus) ordine naturæ, antecedit: contrà fiducia remissionis acceptæ, remissionem acceptam, ordine naturæ, sequitur: multo magis accipiendo. Quod autem à non paucis objicitur: quod τις apud Græcos authores interdum significet fiduciam: illud sit non propriè, sed per Metton. causæ pro effecto: quod fides fiduciam efficere soleat: neque etiam utrumque simul, ac conjunctim significat (de quo quæstio est) videlicet. & fidem, quâ verum credimus; & fiduciam, qua re aliqua creditâ nixi, tranquilli sumus: sed separatis; fides interdum propriè accipitur, de veritatis rei persuasione: interdum impropriè fiduciam notat: nullibi autem vox τις, à τινεσ, unâ eademque prorsus voce, & propriè, & impropriè accipitur. Sed adversus probationem minoris tertii Syllogismi, ex Paulo Eph. 3. v. 12. ubi fiduciam effectum fidei esse docet (ut etiam communis Interpretum consensus agnoscat) exceptio nobis objicitur, fiduciaz distinctione: quod alia sit habitualis, quæ est habitus mentis & voluntatis: alia actualis, quæ est actio procedens ab illo habitu: Apostolum autem distingue

guere fiduciam à fide, non habitualem, quæ est ipsa fides; sed actualem, quæ est actio fidei. Sed hæc distinctio argumentum non solvit: verum quidem est, fiduciam esse vel habitualem, vel actualem: sed primum, male habitualis describitur, cùm dicitur, quæ habitus mentis & voluntatis: hæc enim duo, propter subjectorum diversitatem, sunt diversæ habitus species, ut Logica docet; neque ex Theologia contrarium haec tenus probatum est. Deinde genus etiam fiducia, nempe affectus, seu motus voluntatis, obstat. Præterea quod dicitur, Apostolus à fide distinguit fiduciam non habitualem, verum est; quia de actuali loquitur: falsum tamen est, quod dicitur, quæ (fiducia habitualis) est fides: nam definitiones fidei, & fiducia habitualis, (quæ etiam ab iis proferuntur, qui diversum à nobis sentiunt) diversæ sunt: ideoque definita est esse nequeunt. Et licet fiducia actualis sit actio fidei actualis, non tamen est immediata, & in eodem particulari subjecto; sed mediata non in intellectu, sed in voluntate effecta: fides enim habitualis, non qua est, sed quatenus operans est, id est, quatenus actionem fidei producit: eatenus fiduciam habitualem, in voluntate residentem (& sub charitatis voice comprehensam) excitat ad fiduciam actualem producendam. Ex eo enim quod quis verum credit, Deum sibi esse propter Christum proprium; ea fide motus in Deo fiduciam suam collocat. Quare perstat illa argumenti probatio, ex Apostolo deducta. Quia verò in hac questione tractanda, ab egregio Theologo (Polano scil. in Syntag.) alia exceptio adfertur, ea quoque expendenda. Aliam enim distinctionem objicit, hoc modo: fiducia, in Pauli dicto, est persuasio certa, in exauditione precum, in nomine Christi factarum. Sed fiducia, quæ est essentialis forma fidei, est certissima persuasio, de veritate, fidelitate, potentia, misericordia, & reconciliatione cum Deo, per Christum. Fiducia exauditionis rectè dicitur effectum fidei. Verum hæc distinctio fiducia in fiduciam reconciliationis cum Leo, & fiduciam exauditionis, vim argumenti non tollit: quia fiducia exauditionis nihil est aliud, quam animi, de nostrarum precum exauditione,

propter Deum, nobis per Christum reconciliatum, ac Patrem tranquillitas: ideoquæ fiduciam reconciliationis includit, Joæ. 16. v. 23. Eph. 2. v. 18. Deinde error est in descriptione fiducia: persuasio enim ad intellectum, non autem ad voluntatem: fiducia verad voluntatem pertinet. Ac licet probatum esset, fiduciam interdum per *ταπεχην*, id est, vocis abusionem quandam, notare persuasionem; inde tamen non sequeretur, fiduciam propriè dictam, esse persuasionem; neque etiam impropriè, hoc loco, accipendum: quia à propriâ vocum significatione non est recedendum, nisi ratio necessaria postulet, quæ hoc loco deest.

Quartum porrò nostrum argumentum est: quod fidei reproborum commune est, illud non est forma fidei justificantis. Fiducia remissionis peccatorum acceptæ est reproborum fidei commune. Ergo fiducia illa non est fidei justificantis forma. Propositio Logico principio certo innititur: quod forma rei ipsi propria est, non autem communis. Assumptio etiam probatur ex exemplis, Matth. 7. v. 22. Jac. 2. v. 20. cui accedit experientia reproborum, de hac fiducia gloriantium: adeo ut interdum firmorem habeant fiduciam reprobi, quam nonnulli verè fideles infirmi, ut etiam in opposito argumento indicatum. At objicitur: quodcunque de fide vera, & salute dubitationem affert, illud non est asserendum. Atqui fiduciam reprobis esse communem, de fide vera, & salute dubitationem affert. Ergo non est asserendum. Veruntamen hæc exceptio argumentum nostrum non solvit. Deinde neque objectionis illius minor vera est: quia fidei vivæ, à mortuâ, distinctio, supra satis est explicata, unde verè fideles salutis habent certitudinem; & licet fiducia remissionis peccatorum, & salutis, sit generatim communis electis, & quibusdam reprobis; speciationem tamen differunt plurimum: quod videlicet prior ex vivæ fidei sensu oriatur: posterior ex inani illius specie, nempe ex fide mortua, ut Matth. 7. v. 22. & Jac. 2. v. 14. 20. apparet.

Atque hoc modo ea, quæ diligenter nobis privatum, objecta sunt, absolvimus.

FINIS Appendix de Fidei Natura.

EXPLICATIO EPIS. TOLÆ APOSTOLI JACOBI.

Quemadmodum Orthodoxi, Epistolæ Pauli ad Romanos, jure, adversus Pontificiorum errores, utuntur: adeo ut eam quidem, ad Romanos priscos, verè credentes, scriptam, statuant: ita contrà Pontificii, Epistolæ Jacobi potissimum abutuntur; ut Pauli doctrinam obscurant, & erroribus suis colorem aliquem concilient. Quamobrem opportunè, illâ jam antea explicatâ prolixiori Epistola, ad hanc breviorem, à corruptelis vindicandam, progrediemur.

Ac primum, ad pleniores intelligentias, quædam de titulo, & re ipsa præmittemus; postea ad Epistolæ enarrationem accessuri. Titulus autem est aut universalis, qui operi universo: aut particularis, qui parti illius convenit.

Titulo universali, primum defribitur operis causa: cum efficiens ministra, (quæ adjuncto nomine *Jacobus*, & officio, *Apostolus* declaratur) tum forma communis hujus scripti, nempe *Epistola*; deinde objectum, cum additur *Catolica*. Cujus tituli *authoritas*, *veritas*, & *sententia* excutienda sunt.

De authoritate enim queri potest ac solet, An hic titulus Epistolæ sit ab authore præscriptus; an vero postea ab aliis adjectus: ut hoc modo à reliquis scriptis, pro more, distingueretur. Arbitramur autem eos rectè sentire, qui ab alio, discretionis causa, præfixum esse titulum censem: nam

ut Moses suis libris titulos non indidit; sed alias: idque variè; ita & huic Epistolæ accidisse demonstrat magna titulorum diversitas, in verborum numero, & ordine. Quidam enim breviorem præfigunt, ut *Syrus* interpres, *Epistola Iacobi Apostoli*, & *Oecumen*. Græcus Scholiaest. Robert. Stephan. *Iacobi Epistola Catolica*. Alii longiore, ut *Complutensis* editio: *Sancti Iacobi Epistola Catolica*; vulgata denique editio, *Epistola Catolica Iacobi Apostoli*. Quæ varietas tanta in tam brevem titulum minimè incidisset, nec ab alio fuisse tolerata, si modo titulus esset genuinus, & non ab alio liberè præfixus. Ac propterea tituli & Epistolæ subjectæ dispar est authoritas.

Ad veritatem deinde quod attinet, non id quæritur, An titulus formam, aut objectum scripti, aut nomen scriptoris fideliter recenseat: hoc enim controversia caret, verumque statuitur consensu communi: sed hoc disquiritur; An officium illius rectè proponat: siquidem de Epistolæ authore, & authoritate, veterum Patrum, & Theologorum nostri ævi, diversæ sunt sententiæ. Multi enim Prophetam, seu hominem sanctum divino Spiritu afflatum, fuisse affirmant: alii tamen pernegant. Et eorum qui affirmant, primùm quidam eum ex Apostolorum numero fuisse arbitrantur. Verum cùm duo fuerint ejus nominis Apostoli: unus, *Zebedæi filius*, frater *Joannis*, dictus *Jacobus major*; *Syrus*

Syrus interpres de illo Jacobo interpretatur, in titulo, cum ait: *ante cujus oculos Deus transformatus est: ut hic fuit Jacobus Zebedaei*, Matth. 17. 1. Sed haec sententia nec satis quadrat temporis vita illius; nec materie scripti: non tempori, quoniam Jacobus hic initio tantum Euangelii propagatus, apud gentes vicinas, Act. 8. 4. & 11. 19. è medio sublatu fuerat, per Herodem Act. 12. haec vero Epistola postea conscripta est, quando jam inter gentes quoque, longè lateque propagatum esset Euangelium, & ex Iudeis, inter eas dispersis, collectæ essent Ecclesiæ, Jacob. c. 1. 1. & donis miraculorum, ac sanationis, presbyteri eorum excellerent, Jacob. 5. 14. Deinde nec materie scripti convenit: cum enim haec Epistola potius in moribus reformatis fidelium quam in fide tradenda versetur, apparet conscriptam esse, cum Euangelium diu multumque esset, Iudeis inter gentes versantibus, confirmatum, doctrina & scriptis Apostolorum: idque veterum etiam consensu approbatur.

Ahi igitur melius censem, qui Jacobum quidem Apostolum, scriptorem hujus Epistolæ statuunt, sed Alphæi filium, Matth. 10. 3. qui frater, hoc est, cognatus Domini, Galat. 1. v. 10. & frater Iudeæ, Epistola Jud. vers. 1. dicitur; & etatis suæ, cum altero Jacobo, comparatione, Jacobus minor, Marc. 15. v. 40. & virtutum fama ac præstantia, cum Petro & Joanne, columna nominatur, Galat. 2. vers. 9. Deinde contrà nonnulli Jacobum hunc prophetam, hoc est, divinitus afflatum fuisse agnoscent, non tamen ex Apostolorum, sed ex lxx. discipulorum numero, eum scilicet quem veteres Patres Jacobum justum, & Obliam (hoc est, murum, ut Epiphan. obscura ratione, interpretatur) nominatum, & Hierosolymorum Episcopum fuisse tradunt. De cuius vita, sanctitate, martyrio, multa Hieron. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, & in comment. ad Galat. 2. & Epiphan. hæres. 78. contra Antidicomarianitas, & Chrysostomus in Matth. homil. 5. Quamvis tamen, contra Helvidium, Hieron. sentiat, hunc Jacobum fratrem Domini fuisse, Alphæi filium: & sane id probabile videtur, si quis Hieron. argumenta perpendat: nam quod quidam objiciunt: Apostolum non potuisse esse Episcopum, quod Apostolus ad omnes gentes missus sit, Episcopus vero certæ Ecclesiæ astrictus: hunc autem Jacobum justum, à vetustissimis scriptoribus, nominari Hierosolymorum Episcopum; ac propterea non fuisse Apostolum: id negatione consequentiæ, ob argumenti ambiguitatem, diluitur: Episcopus enim (quemadmodum presbyter, 1. Petr. 5. 1.) aut generatim quemvis Ecclesiæ pastorem, qui salutem animarum prospicit, denotat, quomodo hoc nomen Christo, 1. Pet. 2. 25. & Apostolis, Act. 1. 20. attribuitur: aut speciatim per Synecdoch. particularis tantum Ecclesiæ pastorem significat, 1. Tim. 3. 1. 2.

Quarum significationum haec quidem in propositione intelligitur; illa vero in assumptione. Non enim propterea appellatus fuit Hierosolymorum Episcopus, quod uni illi Ecclesiæ fuerit affixus, vocationis jure; sed quod ad communem Ecclesiæ utilitatem diutius, ex cæterorum Apostolorum consilio, in ea substiterit, & Apostolatus munere sit functus; ut etiam appareret, Act. 15. Unde colligitur, cum possemus suam sententiam dixerit, & statuerit decreta; in Concilio Apostolorum, & Ecclesiæ tum temporis præfuisse: &c. 21. 18. Gal. 1. & 2. Qua etiam ratione Petrus Romanæ Ecclesiæ præfuisse dicitur. Sic enim Aug. contra literas Petilianæ lib. 2. c. 51. Catbedra tibi quid fecit Ecclesiæ Romana, in qua Petrus sedet; & in qua bode Anastasius sedet, vel Ecclesiæ Hierosolymitanae, in qua Jacobus sedet, & in qua bode Ioannes sedet. Deinde ad veterum etiam autoritatem, quod attinet: ea hac in re, (ut in multis aliis historicis) non est tanti ponderis, ut recte rationi possit præponi: nam si quis eos diligenter conferat, comperiet illos in hac Jacobi descriptione à S. Lit. & inter se, variis modis dissidere: legantur tantum, & conferantur Euseb. hist. Eccl. lib. 2. c. 1. & 23. Epiph. hæres. 78. Chrys. in Mat. homil. 5. & in Acta hom. 3. & 46. & in 1. Cor. hom. 39. & Ambros. ac Theod. ad Gal. 1. & 2. & Hier. ibidem, & in Epistola ad Aug. & Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, & contra Helvidium.

Cœterum quod nonnulli hanc Epistolam non à Jacobo discipulo Christi, ac certæ urbis Episcopo: sed contrà, ab Apostolo conscriptam esse, ab Epistolæ objecto probare conantur, quod Catholicam, seu plurimis Ecclesiæ communem Epistolam scribere, proprium sit Apostolici munieris: ea ratio probabilis quidem videri posset, sed non necessaria: quia Marcus, qui non fuit Apostolus, commune tamen Euangelium toti Ecclesiæ Dei, conscripsit. Nec mirum etiam fuisset, Judæorum Episcopum, Judæorum hellenistarum quoque habuisse rationem: præfertim, cum scriptura non hominum voluntate, sed divinitus inspirata sit; illius destinationis, & missionis amplitudo, non pependit à scriptione arbitrio, aut conditione: sed à Spiritu S. dictantis imperio. Atque haec quidem de eorum sententia, qui Iacobum prophetam fuisse sentiunt, ex Apostolorum, aut lxx. discipulorum numero: ac propterea divinam hujus Epistolæ authoritatem agnoscunt ac statuunt. Altera vero sententia contraria eorum est, qui hoc negant, & rationibus quibusdam negationem suam confirmare nituntur: quemadmodum ex Patrum numero præt Euseb. cum ait: *Hæc tenus de Iacobo, cuius esse dicitur Epistola, que inter Catholicas prima est: sciendum est autem, eam esse adulterinam: Non enim multi ex veteribus ejus mentione faciunt: sicut nec ejus, quæ Iuda inscribitur, cum & ipsa una sit, quæ ex septem Catholicæ appellantur. Attamen scimus, & iudas, cum reliquis, publicè in plurimis Ecclesiæ, legi.* Hec ille hist. Eccl. lib. 2. c. 23. Sed ratio Eusebii infirma est: quia argumentum ab authoritate (ut loquuntur) negativè non concludit. Non meminerunt: Ergo rejecerunt: quia silentium, sufficiens causarum enumeratio non est. Deinde cum dicat Euseb. ex veteribus mentionem ejus faciunt non multi, testatur aliquos meminisse, quod pluris estimandum, quam aliorum silentium, quo etiam potius, tanquam tacito consensu, quorundam expressum testimonium confirmatum est. Deinde cum Iacobi, & Iudeæ Epistolæ, ab Ecclesia, communis nomine cum reliquis, Catholicæ fuerint dictæ, & publicè in plurimis Ecclesiæ lectæ; ex hisce omnibus simul junctis, pars authoritas colligitur. Atque eadem est Hieron. sententia, qui, in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, de Iacobo ait: *Unum tantum scriptit Epistolam, quæ de septem Catholicæ est, quæ & ipsa, ab alio quodam, sub nomine ejus edita assertur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit autoritatem.* Ut autem à Patribus ad nostra tempora descendamus: inter Pontificios, præcipue Cajetanus (ut ex Indice errorum ejus, quem Catharinus collegit, appetat) & inter nosdos Lutherus potissimum, de hujus Epistolæ authoritate discepit. Lutherum secuti sunt ejus discipuli, Magdeburgenses Theologi centuria 1. lib. 2. c. 4. Et Ægidius Hunnius cum collegis in thesibus de S. Scriptura; qui omnes, inter apocrypha N. T. referunt Epistolam Petri secundam, Ioannis secundam & tertiam, Epistolam ad Hebreos, Iacobi, Iudeæ, & Apocalypsin Ioannis. Sed inquit Hunnius: *que tamen scripta, in nostris Ecclesiæ majorë autoritatem, quæ Apocrypha V. Test. & propè canonice scripturæ parem, obtinent.* Quam sententiam ex Luthero videntur mutuati, qui in prefatione Epistolæ Iacobi, in Testamento Latino, à se recognito, & edito Francof. anno 54. ait: *Epistolam banc Iacobi quamvis rejectam à veteribus, sicut laudo, & pro utili ac commoda babeo, vel ob banc causam, quod planè nihil humanae doctrinæ afferat, & legem Dei fortiter urgeat. Verum ut meam de illa sententiam feram (extra tamen præjudicium) existimo nullius Apostoli esse.* Rationes autem suæ sententiae adserit tres potissimum, quas repetunt & amplificant Centuriatores. Nos eas commodioris doctrinæ gratiâ ad certos fontes revocabimus. Rationes enim adductæ sunt partim à dissensione scripturæ Apostolicæ, partim à consensione nimirum, in iisdem sententiis. Ac dissensionis objiciunt tres modos: quorum primus est, in forma seu analogia fidei, à qua, Iacobum, tribus sententiis, dissentire ajunt. Primo, quod aperte contra Paulum, Rom. 3. & 4. & contra reliquam totam S. Scripturam, operibus nostris, & Abrahami, justificationem tribuat. Secundo, quod in eo defendi non possit, quod locum Genes. 15. qui solùm de fide, & non de operibus loquitur (ut Rom. 4. liquet) ad opera accommodet.

Tertiò, quod cap. i. legem vocat libertatis; cum tamen à Paulo vocetur lex servitutis, Gal. 4. & alibi, *ire, mortis, peccati*. Et ob hasce rationes existimo, hanc Epistolam initio appellatam fuisse à Lutherò, ex scripturæ phras. i. Cor. c. 3. stramineam: quod tantopere Pontifici exagitant; cùm tamen non durius, quām Euseb. multo prius, ita sit locutus: & postea, re melius perpensa, duriora hæc verba delevit: ut Bibliorum Germanicorum editiones posteriores omnes demonstrant. Sed ad hasce difficultates, à Lutherò, & discipulis illius objectas, in earum expositione, opportunius suis locis respondebimus, & speciem dissensionis diluemus. Illud tantum hic observandum est, non satis liquere, quomodo Lutherus, vir alioqui insignis, in hac re, dūm Jacobi cum Paulo dissensionem afferit, ac probare studet, à seipso, & prima assertione sua, non dissentiat. Nam si hæc Epistola (ut initio, proficitur) nihil humanæ doctrinæ afferat, quomodo verum est, quod postea subjicit, eum Paulo, & Sacra Scripturæ adversari, nec defendi posse?

Ceterum secundus, quem objiciunt dissensionis modus, est in scripti materia, & docendi modo. Quod Christum non docet, non est Apostolicum: quia Paulus dicit, se præter Christum nihil scire, i. Cor. 2. Et Christus ait Joan. 15. vos testimonium peribebitis de me. Atqui hæc Epistola Christum non docet: quia ne semel quidem meminit passionis, resurrectionis, & Spiritus Sancti missionis. Nominat quidem Christum, sed de eo nihil docet, & loquitur de communī fide in Deum. Unde concludunt: hanc Epistolam non esse scriptum Apostolicum.

Sed negatur assumptio: nam se Christi servum profiteatur, eoque passionem, & resurrectionem simul indicat. Deinde fide nos justificari, docet; & fidem veram à ficta discriminat, ex effectis. Nec enim erat necesse tum temporis, ut ita expresè de gratia Christi differeret, cùm copiose satis illud à reliquis Apostolis esset factitatum: nam quod regerunt Centuriatores, Apostolos reliquos à gratia Christi incipere; & cùm ad præcepta de vita Christiana accedunt, argumenta ex eodem fonte derivare, ac propterea eandem hujus Epistolæ fore rationem, si esset Apostolica. Verum negatur consequentia, quoniam cum illud abunde factum esset ab aliis, & Judæi illi, ad quos scribit, essent in doctrina fidei satis confirmati, non mirum est, si ad eos sese accommodarit. Quemadmodum in Psalmis de Christo, & gratia Dei, ac fide plurimum; de moribus parcus; In proverbiis contrà, parum de fide, de moribus plurimum agitur, attamen unius ejusdemque Spiritus instinctu: ita eadem hīc, & in aliis Epistolis, ratio est. Tertiam addunt dissensionis speciem Centuriatores in titulo positam, quem sibi scriptor hujus Epistolæ tribuit, quod se non Apostolum, ut Paulus, & Petrus; sed servum Christi appellat.

Sed hæc objectio levior est superiori: quia Paulus, Philipp. 1. 1. eundem sequitur modum. Atque hæc de dissensione, quam objiciunt temerè. Alterum verò objectionis genus est consensio nimia, cum reliquis Apostolis, in iisdem proferendis sententiis: adeo ut hanc Epistolam, ex aliis collectam, conjiciant. Prima autem est sententia Petri cap. 4. v. 8. *Charitas operit multitudinem peccatorum*. Item *bumiliamini sub potenti manu Dei*, i. Pet. 5. 6. deinde & Pauli; *Spiritus concupiscit adversus carnem*.

Verum hæc objectio non est magni momenti: nam cum idem Spiritus dictaret Apostolis suas Epistolas, non est mirum, si in quibusdam sententiis convenient. Quemadmodum Esaiæ, Jeremiæ, & aliis prophetis evenit: & Petrus i. Petr. 3.-v. 9. cum Paulo, Roman. 12. v. 17. convenit. Deinde quis ignorat easdem sententias, præsertim breviores, & de rebus notis, variis etiam scriptoribus, sine alterius lectione posse venire in mentem. Quare ex sententiarum paucissimarum & brevissimarum convenientia cum Pauli & Petri Epistolis, colligi nullo modo potest, eam esse ex iis transcriptam. Deinde non solum consequentia hujus objectionis non est necessaria: sed etiam antecedens ratio non est satis firma. Nam prima illa sententia Petri, non est Petri, sed Salomonis, Proverb. 10. v. 12. nec

eam etiam Jacobus habet eo modo; sed aliter, Jacob. 5. v. 20. Deinde nec secunda sententia, Jacob. 4. 10. cum prima Petri, cap. 5. 6. eadem est verbis, quamvis sensu congruat, & quidem talis est sententia quæ cuivis pio, ex communi Vest. Testam. & Christi doctrina potuisset in mentem venire, sine ullo Petri indicio. Denique ad Pauli sententiam quod spectat, ea perperam refertur, & Jacobus verbis & sententia à Paulo diversus est; quemadmodum, cum ad eum locum perventum fuerit, ostenderemus.

Atque hactenus Lutheri & Magdeburgensium argumenta. Coronidis autem loco quid de Epistolæ hujus auctore sentiat Lutherus, annotandum existimo: ait enim. *In ea sum opinione, fuisse probum aliquem virum, qui sententias alias, ex discipulis Apostolorum, collegerit, & in chartas congefferit: Cujus judicij sui rationem adfert Lutherus hujusmodi: quod nullo ordine pleraque commiscat. Sed aliquem tamen esse ordinem, ex analysi constabit. Hisce addit Luth. Summa: his voluit resistere iis, & conatus eorum infringere, qui de fide gloriabantur, sine operibus: & tamen impar fuit ei negotio. Vult inculcando legem illud efficere, quod Apostoli fecerant, ad dilectionum invitando. Quare non possum ei locum dare nisi primarios Scripturæ Sacrae libros: nemini tamen prohibitum vole, ut, quo velit, loco habeat. Continet enim multas utiles sententias.*

Hæc de Lutheri atque veterum sententia. Unde apparet non satis gravia esse argumenta, quibus hujus Epistolæ authoritas impugnatur. Ac propterea meritò divinam esse hujus Epistolæ autoritatem concludimus: quia nihil complectitur, quod non cum reliqua Sacra Scriptura probè consentiat, materia, forma, stylo. Deinde quia ex antiquissimis Ecclesiæ scriptoribus, nullus eam rejecit, nonnulli verò eam aperte probarunt, & tandem universa Ecclesia consensit, ut ex superioribus constat.

Atque hactenus de prioris partis tituli hujus veritate, & Epistolæ autoritate: supereft jam, ut de alterius etiam partis, nempe objeci descriptione, & sententiâ, pauca dicamus.

Objectum, adjuncta in titulo voce *Catholica* describitur: nam quod vulgata Latina interpretatio legit *Canonica*, id aut judicio factum, ut authoritas illius indicaretur: aut errore quodam: quemadmodum in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum Hieronymi, in descriptione Petri, & Jacobi, pro *Catholica*, vox *Canonica* à Sciole substituta fuit, ut ex Græca Sophronii versione, demonstrat Erasmus. Huc accedit Græcorum omnium Nov. Test. codicum, & Theodoreti, & Oecumenii consensus: ex quo elucet hujus vocis genuina lectio. Ad sententiam verò quod attinet, videri posset is, qui *Canonica* vocem adiecit, vocem *Catholicam* eo modo interpretatus: quemadmodum media Patrum ætate, *Catholicum* pro orthodoxo, & universali Ecclesiæ probato, καὶ ἡ Καθολικὴ, dictum fuit. Verum communis & recepta vulgo ea est sententia, quam ex Theodoreto refert Oecumenius: Eas Epistolas appellatas esse *Catholicas*, id est, universales, quod non separatim genti uni, aut urbi: sed universè creditibus, sive Judæis, sive omnibus Christianis conscriptæ sunt. Sed objiciat aliquis: Veteres Patres, septem Epistolas, Jacobi, Petri, Joannis, Judæ, communiter *Catholicas* appellarunt, ac septem numerarunt, ut testatur Hieron. Catal. script. Eccles. in Jacobo; Et ante ipsum Euseb. histor. Eccles. lib. 2. cap. 23. cum tam secunda & tercia Joannis Epistolæ sint certis hominibus definitæ. Ergo non videtur ea vera esse nominis ratio. Atque hoc argumentum stabilire videtur eorum sententiam, qui *Catholicum*, & *Canonicum*, pro synonymis habent: ut scilicet hac inscriptione quinque Epistolæ; quæ suspecte nonnullis erant, reliquis duabus ac certis, communis nomine, æquarentur. Sed hujus nodi solutio potest esse duplex. Prima, Eusebium, Hieronymum, aliosque veteres septem, *Catholicas* vocasse Epistolas Synecdochicè, à parte majori. Si quis verò excipiat, in exemplaribus quibusdam Græcis, ut puta Plantini, hanc vocem καὶ ἡ Καθολικὴ, in I I. & III. Joannis Epistolæ titulis, expressam esse: reponi potest, eos titulos in veteribus codicibus, & Patribus, aliter extare; ac propterea non esse tan- ti. Huc

ci. Huc addi potest solutio secunda, *Catholicum* bifariam accipi: propriè pro universali; & impropiè per Meton. pro eo quod illi adjunctum est; illo modo quinque; hoc vero reliquæ duæ Catholicæ sunt appellatae: ita Psalmi Davidis 150 dicuntur, cum tamen nonnulli ab aliis Prophetis conscripti sint. Absoluta hac tituli primi Epistolæ explicatio, de altero particulari ageremus, qui est *caput primum*: verum quia de capitum origine, progressu & distinctione varia, aliâs fusi sibi differimus, ne quid nos amplius remoretur. pauca etiam de ordine, quem hæc Epist. inter Catholicas obtinet, exponemus. Nam duo potissimum disceptari possunt, nempe quis author sit hujus ordinis, & quæ ratio illius. Cum enim primum obtineat locum, inter 7. Epistolæ Catholicas, queritur: an hic ordo ab Apostolis ipsis promanaret: an verò ab Ecclesia, quæ, Apostolos secuta, libros Nov. Testam. in certum ordinem redigerit. Nos (salvo aliorum iudicio) ab Apostolis ortum minimè arbitramur. Nam alioqui, si ordo omnium librorum Nov. Testam. ab ipsis promanasset, sequens Ecclesia eundem in recensione religiosè omnino conservasset. At verò secus contigisse, ex veterum scriptis, apparet: nam ex Tertulliano contra Marcion. lib. 5. colligi potest, alium, eo tempore, ordinem certum, aut arbitrarium fuisse Epistolæ Pauli, quâm qui jam extat. Deinde in canonibus, qui fallò quidem Apostolorum vocantur, sed tamen circa controversiam antiqui sunt, Jacobi Epistola, duabus Petri, & tribus Joannis postponitur: deinde Acta Apostolorum ultimo loco collocantur, canon. 84. Contra Athanasius, in Synopsi divinæ scripturarum, 7. Catholicas Epistolæ esse ait, easque eo ordine, qui nunc obtinet, enumerat; sed tamen eas Epistolæ Pauli præmittit: & inter hasce quoque, Epistolam ad Hebreos, reliquis ad Timoth. Titum & Philem. præponit. Similis ratio est Concilii Laodicei can. 59. in quo etiam pro voce τετρακοντα, quæ in Graeco textu reperitur, malè in Latina versione est *canonica vox*. Denique, ut alia omittam, in Pontificiis Conciliis Floren. & Trid. Iacobi Epistola Petri & Ioannis Epistolæ postponitur: quod non tam antiquitatis, quâm superstitionis studio factum videtur, ut Petrus primas obtineret; & scilicet Petri successor Pontifex: qua de re consulatur prologus in Epistolam Iacobi apud Lyranum, &c. Ex quibus omnibus meritò concludi potest, hanc Iacobi Epistolam ordine primam esse, non Apostolorum, sed sequentis Ecclesiæ judicio. Quæ vero hujus ordinis sit ratio, incertum est: nam cum librorum ordo, alias sit dignitatis, vel causæ, vel objecti; alias temporis: quidam arbitrantur, propter objecti dignitatem, hanc Epistolam primo loco esse collocatam, quod ad Iudeos sit scripta, quibus Dominus per seipsum Euangelium annuntiavit, ad quos primum etiam missus fuit, Matth. 10.15. & Apostolos legavit primum, Actor. 13. 26 Sed hæc ratio infirma est, quoniam Petri Epistola prima, iisdem aperte inscripta est. Alii ordinem temporis, quo conscripta est, servatum censem, quod Jacobus annos post Christi passionem x x x. Ecclesiæ Hierosolymitanæ præfuit, usque ad annum 6. Neronis, quo martyr obiit: Petrus verò ultimo Neronis, quo tempore Epistolæ conscripsit, 2. Pet. 1. 13. Ioannes vero post reliquos omnes, ac post mortem Domitiani, Euangelium, & Epistolæ conscripsit.

Atque hæc de ordinis authore & ratione, quæ olim arbitraria fuisse videtur, sufficient. Superest ut etiam de re ipsa quædam, ad difficiliores hujus Epistolæ diligentiores explicationem, præmittamus: nam ut ait Hieron. Epist. ad Paulinum tom. 3. *Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas, Apostoli*, 7. Epistolæ ediderunt, tam mysticas, quâm succinctas, & breves pariter & longas: breves in verbis, & longas in sententiis: ut rarus sit, qui non in earum explicatione cœciat. Hæc Hieron. Quæ verò ad rem præmittenda, ea sunt *descriptio*, & *partitio*. Descriptionem autem (quæ præter coetera, occasionem, scopum, materiam complectitur) hanc statuimus: *Epistola Iacobi est sacrum, ac divinum Nov. Testam. scriptum: quo fideles Iudeos, per gentes dispersos, & tentatos, partim foris, hostium persecuzione, partim intus, malis hypocitarum exemplis, graviis institutione, ab impatiencia, & inans fidei jactatione re-*

vocat, & ad Christianam patientiam, fidemque, bonis operibus demonstrandam, provocat, & inflamat: ad Ecclesiæ salutem, & Dei in Christo gloriam.

Occasio enim scripti videtur fuisse duplex: persecutio illata foris à tyrannis, & Judæis infidelibus, Iac. 1. 1. & 12. 1. Thessal. 2. 14. 15 & noxia quorundam, in Ecclesiæ sinu, hypocrisis, qui malè accepta doctrina de gratuita fiduci justificatione, & libertate Christiana, Rom. 6. 1. & 14. eaque abusi, Iac. 2. 1. 2. Pet. 1. 19. improbè, ad Christianæ religionis dedecus, & Ecclesiæ detrimentum, vivebant. Quæ utraque scriptio occasio, ex tractatione Epistolæ c. 1. & 2. satis elucet. Et probabile est, quod ait Aug. ad hunc errorem corrigendum, Epistolæ Petri, Ioannis, Iacobi, Iudeæ, esse conscriptas lib. de fide & operibus c. 14 potissimum verò ex Pauli Epistolis malè intellectis, & perversis, hunc errorem promanasse, credibile est, Rom. 3. 8. 6. 15. Gal. 5. 13. 2. Pet. 3. 15. 16.

Scopus igitur, & finis hujus Epistolæ proximus, est consolatio Iudeorum in adversis, & correctione vitæ. Remotus, est communis Ecclesiæ Christi, ad finem usque mundi, institutio, & salus: quia, ut concinnè, & doctè contra Marcio. Tertull. qui Epistolam ad Ephesios, perperam Epistolam ad Laodicæos vocabat, ait lib. 5: *nihil de titulis interest, cum ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam*. Hæc ille. Quemadmodum enim in Vet. Testam. scribendi occasionem, Deo dictante, certæ Ecclesiæ judaicæ, aut aliorum populorum conditiones dederunt, & tamen usus Prophetarum est communis Ecclesiæ, & perpetuus Rom. 15. 4. 5. 2. Tim. 3. 16. 2. Pet. 1. 19. 20. 21. eadem etiam ratione occasionem quidem scriptio hujus epistolæ præbuit Ecclesiæ Iudaicæ dispersæ calamitas, & vita; sed usus est communis hujus epistolæ, fidelibus omnibus, ad finem mundi. Ultimus denique finis spectat Dei in Christo gloriam: ad quem scopum, variishortationibus, & reprehensionibus, tendit. Ut autem à descriptione, ad partitionem epistolæ, transeamus, partes apparent duæ, *Præfatio*, & *Rei Tractatio*. Et illa quidem ad benevolentiam, & autoritatem comparata, continet salutationem. Cujus pars antecedens scriptorem hujus epistolæ, qui salutat describit, nomine *Iacobus*, de quo in titulo actum est, & officio; cum se *Dei, ac Domini nostri Iesu Christi servum* vocat. Cum autem servi Dei sint diversi generis, distinctione est opus, ad hujus officii intelligentiam. *Servus* enim *Dni*, alius est naturâ, quemadmodum propriè omnes creature rationales, quæ ad rationalem cultum, creationis & conservationis jure, & summi boni, Dei servitium devinctæ sunt: & impropiè per metaphoram reliquæ omnes creature, quâ ratione, communiter, ob creationem, Deus omnium Dominus. & Dominus exercituum, passim in Sacris Literis, appellatur. Alius verò servus est accidente gratiâ Dei, vel salutifera ac propria electis, per redemtionem, & vocationem ad veram fidem & spiritualem cultum, ut omnes fideles: vel gratia communis, ratione vocationis ad munus externum, seu politicum, Rom. 13. 4. sive Ecclesiasticum, quemadmodum Dei in Ecclesia ministri ordinarii, aut extraordinarii, *servi Dei* appellantur. Hac autem voce, Jacobus, aut generatim se Euangeli ministrum, aut καὶ ἵζοχις apostolum intelligit. Nam quod quidam putant servum Dei, hoc in loco, Euangeli ministrum generatim, Christi verò servum apostolum denotare, illud non videtur satis firmum: sed potius alterum alterius expressio est. Præstantius verò est, quod quidam nomen Dei non de Patre, sed de Christo, Deo & Domino, interpretantur, quemadmodum Tit. 2. 13. similis est locus.

Hæc de salutationis parte prima, seu subjecto. Altera verò pars, seu attributum epistolæ, & salutationis objectum, & formam illius, seu quos, & quomodo salutet, diserte indicat. Salutat enim *duodecim tribus dispersas*. Intelligit autem καὶ ἵζοχις tribus Israëlis, & οὐρανοχθοῦς, partem eorum, Israëlitas Christianos: quemadmodum Petrus eosdem electos 1. Pet. 1. 1. & Iac. 1. 2. fratres vocat. Hi autem dispersi fuerunt extra patriam, per varias mundi regiones. Dispersiones autem aliae fuerunt universales, seu tribuum integrarum: quales præcipue fuerunt duæ: prima, cum decem tribus per regnum Assyriorum, sunt dispersæ: altera;

tera, cùm reliquæ duæ, Iuda & Benjamin, in captivitatem Babylonicam abductæ sunt: ex quibus minima pars rediit. Quod malum, Monarchiæ Babylonicae, & Persicæ eversione, & Regum Syriæ persecutione, auctum est. Quarum dispersionum ratione, Act. 2. 5. dicuntur fuisse *Hierosolymæ Iudei, ex omni natione eorum, qui sunt sub celo.* Atque hæ dispersiones fuerunt antiquæ. Aliæ verò præter hasce extiterunt particulares, & recentiores, conversorum ad Christum, qui propter fidem in Christum, persecutionis tempestate, dispersi erant, Act. 8. 1. & 11. 19. quas quidam, hoc in loco, intelligi putant. Sed cum hi dispersi non habuerint suos distinctos cœtus, ut quos Iacobus alloquitur c. 2. v. 2. & Ecclesiæ inter gentes; sed cum reliquis Christianis, quos invenerant, coauerint; non est credibile, Iacobum ad illos particulariter scribere; & recentem paucorum dispersionem intelligere: sed potius eos, qui ex antiquis dispersionibus, longè latèque inter gentes versabantur, & Christum amplexi erant, ut ex collatione 1. Pet. 1. 1. appetat. Atque hæc de salutationis objecto. Forma verò est, χαρεν γαυδει, i.e. per Metonymiam effecti pro causa, *salvere*: quam quidem vulgarem salutandi formulam non vulgariter intelligit, sed de salute corporis & animæ, quæ solida gaudii materia. Sed objiciunt nonnulli, hanc salutandi formulam, non esse Apostolicam: Apostolos enim gratiam, & pacem Dei precari, eoque modo videri hanc epistolam non esse Apostolicam. Verùm negatur antecedens: quia Apostoli hac salutatione usi sunt bifariam, primò si rem spectes; nam quod Christus jussit discipulos dicere, more Hebreo, *pax vobis* Mat. 10. illud eodem sensu dicitur, *salvere*: quemadmodum etiam Ioannes epist. 3. habet ιωάννης ἡμῶν προσπέραγε, & valere. deinde non solum re ipsa salutatio Apostolica est, sed etiam vocis formula, ut constat ex Apostolorum ad gentes epistola, Act. 15. 23. Huc accedit rei opportunitas: cum enim persecutionibus essent obnoxii, & consolari vellet, commode salutationem, eo pertinentem, delegit. Quare exposita præfatione, v. 1. ad Translationem, quæ sequentibus continetur, transeamus. Ea autem est partim dogmatica: partim ac maximè parænetica, variis exhortationibus constans. Ordo autem arbitrarius est, ut in hoc genere fieri solet: quemadmodum etiam proverbiorum liber demonstrat: non enim ita distincte adhortationes proponuntur, quin subinde insertis commodis digressionibus, ad easdem recurratur. Hortatur autem Apostolus, hoc capite, ad officium, primùm afflitos; deinde divites; postremò utrosque. Et primo quidem continet adhortationem ad bonum; secundò dehortationem à malo. Adhortatio autem est triplex: ad consolationem Christianam; ad perseverantium; ad preces, ordine convenientissimo. Ac prima adhortatio proponitur, v. 2. & confirmatur, v. 3. Propositionis (quæ tanquam paradoxum, Christianorum carni absurda videtur) autem sententia hæc est: Christiani, variis rebus adversis afflitti, magnopè gaudere debent. Pars antecedens, seu subjectum, eos, quos apostolus hortatur, describit, à relatis & adjunctis. Vocat enim fratres suos, ut mutuam benevolentiam sibi comparet, conjunctionis & amoris significatione: Fratres enim fuere, primùm cognitione carnali, ex semine corruptibili, generatione ex Israële, Act. 7. 23. & 13. 26. Rom. 9. 3. deinde cognitione spirituali, per regenerationem, & adoptionem divinam: qua communem habebant matrem Ecclesiam, Gal. 4. 26. & Deum patrem Eph. 4. 6. & ex Deo nati erant, Ioan. 1. 12. ex semine incorruptibili, verbo Dei 1. Pet. 1. 22. Mat. 23. v. 8. & 9. Hos autem fratres describit ab adjuncta conditione communi Ecclesiæ: Cum, inquit, incideritis in variis tentationes, id est, res adversas, religionis ergò; quas per Metonymiam effecti pro causa, *tentationes* nuncupat: quia iis, fides, & constantia Christiana, à Deo tentantur, & examinantur, ac probantur, utv. 3. docetur: loquitur enim Iacob. hoc loco, non universè, de quibusvis, ut Mat. 6. 13. 1. Pet. 4. 15. sed Synecd. de temptationibus externis, seu persecutionibus, ob verę fidei professionem, & vitam Christianam. Quas, adjuncto, emphaticè illustrat, cum *varias* appellat: ut ostenderet fideles non nonnullis, sed pluribus: nec unius tantum modi afflictionibus, sed diversis esse obnoxios, Psal. 34. 20.

Act. 14. 22. 1. Pet. 1. 6. & 8. Hæc autem varietas in causa effidente, seu personis, & in forma seu re ipsa consistit: nam, si efficientem spectemus, hi fideles dispersi affligebantur, pri-mùm à cognatis infidelibus ludæis; partim excommunicatione, qua Synagoga ejiciebantur; partim accusatione falsâ, & hostili, apud Magistratum & populum, ut è medio tollerentur: deinde ab Ethniciis, qui fidelium cœtus, & conciones non ferebant. Sin verò formam & rem ipsam attendamus, varietas afflictionū magna fuit, cùm in bonis corporis, exilio, carcere, tormentis; tum in bonis externis, quod facultatibus suis, honore, amicis spoliarentur, & ad paupertatem atque ignominiam redigerentur. Quæ omnia jam dicta, ex Act. c. 13. 50. & 14. 5. 18. 12. Gal. 6. 12. 1. Thes. 2. 14. 15. Heb. 10. 32. manifestè comprobantur. Vnde subjectum quidem adhortationis, quo piorū, in hac vita, conditio declaratur, intelligi potest. Attributum verò eorundum in tentatione officium continet, ut non tantum placido animo, sed etiam letissimo, res adversas ferant, religionis ergo: *existimare, in-quirit, gaudium, i.e. materiam, & objectum gaudii*, seu rem gaudio dignam, per Meton. adjuncti ut Lyc. 2. 10. quod quidem amplificat ad juncta quantitate, cum addit *omne*. Quæ vox, hoc in loco, non ad quantitatem discretam: sed quasi ad continuam, referenda est: nec enim universalitatem, ut lo-quuntur, generis alicujus hic notat; sed rei cui adjungitur perfectionem designat; ut Rom. 15. 13. *omne gaudium, pro perfecto, seu numeris suis absoluto;* & ut Ioan. 1. ep. 1. 4. *vo-cat, pleno,* & ut Latinè dicimus, *pro solidō accipitur.* Sed objic-tar aliquis: hæc doctrina est merum paradoxum, quod vide-tur contra naturam & Scripturam positum: contra naturam ac plusquam Stoicum est, ut amara dulcia habeantur; & ut, que ortu suo pœnæ sunt peccati, satellites mortis, ac postremi hostis, Apoc. 21. 4. gaudio sint; simulq; lugeamus, & gaudeamus: deinde contra Scripturam, quia primum testimonia eius repugnant, Mat. 5. 4. *beatis qui lugent*, Luc. 6. 21. *beatis qui nunc flent*; Ioan. 16. 29. *Mundus gaudebit, vos lugebitis*: deinde exempla Sanctorum, quorum lachrymæ altera vitæ eluentur. Apoc. 21. 4. Veruntamen ut paradoxum esse agnoscimus: ita rectè intellectum, nec nature, nec Scripturæ ad-versatur: nam contraria affectiones possunt in homine esse, dispari gradu, & diverso respectu, ut appareat ex Ps. 2. 11. *Exultate cum tremore:* nam res adversæ, per se, quatenus naturam ledunt, sunt materia tristitiae: sed per accidens, ratione conditionis humanæ, & usus boni, quem à Deo habent in verè fidelibus, sunt materia gaudii, Mat. 5. 11. & 12. quemadmodum amara potio, per se, ingrata egro: sed per accidens morbi, & propter vim potionis, ad morbum tollendum, æger eā delectatur: sic pii, Christi calicis, & crucis amaritudinem, quam per se habet, sentiunt, & adversantur: sed ratio-ne causæ morbi sui, qui eā curandus, tum spei salutis & gloriæ Dei, que inde promovetur, gaudent. Rom. 5. 2. 3. & 2. Cor. 4. 17. 18. *gemis exterius homo, gaudet internus*, 2. Cor. 4. 16. pii non sunt trunci, dolent: sed dolorem tamen fide & spe superant: ac propterea utrumque conjungitur, 1. Pet. 1. 6: nam afflictiones, male suâ naturâ, per accidens gratiæ Dei, ipsum amantibus cooperantur in bonum, Rom. 8. 28. & per consolationem Spiritus Christi, per fidem & spem, gaudi-um afferunt, 2. Cor. 1. 5. Sed dicat aliquis: quod pii refugiunt, ac deprecantur, eo gaudendum non est. At piii afflictiones refugiunt, ac deprecantur, Ps. 50. 15. A& 12. 5. Ergo iis non est gaudendum. Resp. Argumentum in propositione acceptum simpliciter & generatim, & in assumptione secundum quid ac relatè, paralogismum efficere: nam pii non omnino refugiunt afflictiones: sed quatenus & naturam ledunt, & gloriæ Dei, ac saluti suæ, & Ecclesiæ interdum obesse evidet: d einde cum conditione, si Deus velit. Depre-cantur igitur interdum ad gloriam Dei, ne improbi nomen ipsius blasphemant, Ioel. 2. 17. Dan. 9. 19. & ad salutem suam, ne malis vieti murmurant adversus Dei providen-tiam, aut justitiam. Ideoque sapiens deprecabatur non pau-pertatem: sed nimiam paupertatem, Prov. 30. 9. ita nos petimus, ut si Deus volet, ad gloriam nominis sui, & nostram, aliorumque piorum consolationem, malis eripiatur; aut for-titudine invicta muniatur, secundum promissionem, Ps. 125. v. 3. 1. Cor. 10. v. 13. 2. Pet. 2. vers. 9. Diversa ergò ratio, contra-

contradictionis speciem tollit; gaudemus persecutionibus, non quatenus sunt afflictiones; sed ratione effecti, per accidens; ita contrà, interdum, effecti contrarii ratione, dolentes. Atque hæc de v. 2 & Hortationis ad consolationem Christianam propositione. Sequitur confirmatio bimembbris, à persecutionum effectu, & fructu gemino. Primus est exploratio fidei: sic enim emphaticè, per Metonymiam effecti, persecutions vocat, quod iis fides, ut aurum igne, probetur, id est, ad gloriam Dei, & piorum exemplum, Phil. 1. 14. declaratur, & ab hypocrita discernatur; Matth. 13. 21. & quasi à scorpiis purgetur, 1. Pet. 1. 7. & 4. 17. Alter fructus est tolerantia: nam ut corpora tenella, variis laboribus, indurantur: sic animus piorum, variis persecutionibus paulatim assuetus, firmior, & tolerantior redditur. Quæ duo effecti, & rationes propositæ hortationis, à testimonio conscientiæ fidelium, confirmat Iacobus, cum ait: *scientes*, v. 3. ut Rom. 5. 3. 2. Cor. 4. 18.

Porrò huic primæ adhortationi, altera deinde adjungitur, transitione eleganti, ad tolerantię perseverantiam, quam opere perfecto notat, inchoato opponens, & à fine suo illustrat, ut sint perfecti, nibilque ipsi desit, id est, ut scientia, & constanti executione officii polleant, v. 4. Tertia adhortatio ad preces, ex superiori concinnè fluens, proponitur anticipatione quadam: potuissent enim quidam fideles objicere, sibi deesse hanc sapientiam, qua cognoscant persecutions tolerantiam efficere, & justam esse gaudii materiam. Ideo ostendit primò: si cui sapientia desit, à quo petenda; & quomodo. Docet enim scientiæ & tolerantię causam efficientem principalem esse Deum, & instrumentalem preceptionem fidelium. Postulet, inquit, à Deo. Idque confirmat ratione, ab effecto, seu promissione donationis, cum ait: *& dabis illi*: quam etiam probat descriptione Dei, à perpetua consuetudine illius, quod *omnibus*, nimurum bene precantibus, des, & quidem *benigne*, ac sincerè *sine exprobatione*, scilicet nisi homines ingrati sint, & donis Dei abundantur, v. 5. Modus verò preceptionis est, ut adsit fides; quæ gratiæ Dei in Christo, & promissioni exauditionis constanter innitatur: & contrà absit dubitatio de Dei propitia & benevolia voluntate donandi sapientiam, ad salutem necessariam. Idque ostendit duobus argumentis, quorum prius à dubitationis, & incredulitatis peccato, ac turpitudine deducitur, quam simili illustrat v. 6. Alterum verò ab effecto, & pœna, quod exauditionem, & quidem omnem impedit, quamdiu scilicet durat, seu nisi iesipientia & fides succedant, & dubitationem tollant, v. 7. Loquitur autem Apostolus non absolutè, de quavis dubitatione, quæ fidei repugnat: sed de ea solum quæ fidem opprimit, & oppugnat: seu non de dubitatione carnis relinante; sed dominante: illa enim à spiritu vincitur & exauditionem precum non tollit: hæc verò contrà. Coeterum prima ratio repetitione illustratur, & amplificatur, quod qui ita dubitat in precibus, sit *animo dupli*, id est hypocrita, & *inconfans in omnibus viis*, id est per metaphoram, cogitationibus, studiis, dictis, factis suis. Atquè ita, tribus hisce exhortationibus aprè explicatis, redit Apostolus ad primam: cuius subjectum à specie illustrat, & attributum ab effecto amplificat: nam pro variis fratrum tentationibus, de quibus egit v. 2. hic reponit *humilem conditionem*, id est, pauperem & abjectam: & pro omni gaudio, gloriacionem in sublimitate: quæ sita est in cognitione Christi, Ioann. 17. 3. Phil. 3. 1. justificatione, Rom. 8. 33. & 38 adoptione in filios Dei, Ioann. 1. 13. & 1. Ioan. 3. 1. in crucis Christi dignitate & utilitate 2. Cor. 4. 16. 17. 18. Phil. 2. 28. 29. cum in hac vita, Rom. 5. 3. Iac. 1. 3. tum in altera, Iac. 1. 12. Rom. 5. 2. & 2. Tim. 2. 12. de quibus omnibus Phil. 3. 8. 9. 10. 11. Atq; hæhortationes omnes afflictos spectant; sequens verò divites, id est, fortunatos, quos similiter hortatur Apostolus ad gloriationem in sua humiliatione. Verum cum ea sit, aut conditionis, aut animi, id est, aut humilem sortem, aut animi virtutem notet: priori quidem modo bifariam à viris doctis accipitur: à nonnullis de ammissione opum: ab aliis probabilius de origine opum, quod nihil habeat dives à se, vel suo merito; sed omnia à Dei misericordia, 1. Tim. 6. 16. Sed his modis ratio, quam Iacobus subjicit, non satis

videtur convenire. Quare alii non de conditionis, sed de animi humilitate, & demissione rectius interpretantur: ut enim pauperes queruli, nimiè animi humiliatione, & desperatione impingere solent: sic contrà divites glorioli, nimiè elatione, ac superbia, peccare consueverunt. Ac propterea utrosque convenientissimè, ad contrarias hisce vitiis virtutes, hortatur. Ratio autem Apostoli petita est à divitiarum, quibus superbire solent, inconstantia, 1 Tim. 6. v. 17. Quam inconstantiam, eleganti floris herba similitudine, illustrat, primum contractè, vers. 10. deinde explicatè suis partibus: protasis quidem est: ut enim solis exorti æstu herba arescit, & flos illius decidit, & decor illius perit: apodus verò: *ita & dives in suis gressibus marcescet*, est, suo splendore, oborto persecutionis, aut calamitatis alicujus æstu, spoliabitur. Nam quod quidam hunc locum ita exponunt, ac si duæ proponerentur rationes: una, ab adjuncta divitiis inconstantia: altera, ab earum effectu, quod æternum exitium afferunt, dum infinitas peccandi occasionses suggerant, Prov. 30. & fiduciam, quæ Deo debetur, ad se transferant, illud coactius est: nam v. 11. nihil exponitur quod non propositum, v. 10. *Marcescere enim & præterire*, re idem sunt: & Jacobus docet fore, ut dives, etiam humilis animo, prætereat; nempe quæ dives, quod ex divite facile fieri possit egenus: atque eadem est marcescendi sententia. Quare quod nonnulli interpretantur *marcescet*, id est, peribit æterno exitio, scilicet si divitiis suis confidat, non autem spem in Dominum reponat, illud alienius est. Coeterum Apostolus redit ad primam eamque principalem exhortationem, de gaudio in temptationibus, quam epiphonemate confirmat, & tertio novo arguento probat, ab adjuncto, ac consequente beatitudine: quam comprobatur à specie, corona vitæ æternæ, quam probatus tandem accipiet. Idq; demonstrat, à veritate Dei, quia eam promisit. Si quidem promisit eam diligentibus ipsum, 2. Tim. 4. 8. & 1. Cor. 9. 24. Rom. 8. 28. Sed qui in persecutionibus tolerat ad finem, ille diligit Deum; ut re ipsa ostendit, cum Dei amori & veritati illius vitam suam & omnia postponit, Matt. 10. 36. Ergo ei Deus promisit, ut disertè Mat. 5. 10. 21. & 10. 22. 32. 39. Apoc. 1. 7. & 10. Sed objiciunt Pontifici: Qui tolerat persecutionem beatus est. Ergo tolerantia ac bonis operibus justificamur. Consequentiam probant, ex simili Pauli argumentatione, Rom. 4. 6. 7. Verum diversa est ratio: nam Paulus, cum Davide, loquitur de causa justificationis, & beatitudinis; Iacobus verò non de causa salutis, sed de antecedente conditione, & via: ut Act. 14. 22. declaratur, non propter quid, sed quibus vita detur. Tolerantia via regni est, non causa regnandi. Sed urgent verba sequentia. Vita æterna est corona tolerantiae: Ergo meritum illius. Negatur consequentia, quia corona, quæ vincenti datur, tam humana, quam divina, alia est merita, alia est gratuita: qualis hæc est, quæ vincenti, à Deo agonetheta datur: sed non merito victoria; primò, quia jure, & creationis, & redemptionis tolerantiam debemus Deo; deinde, quia Deus eam in nobis non invenit, sed operatur, Phil. 1. vers. ult. & 2. v. 13. ac propterea non merita nostra; sed dona sua coronat, ut alicubi Augustinus, apostoli ad Hebr. 13. 21. vestigia secutus, rectè monet. Rursus excipiunt adversarii: Corona, quam dat Deus merito justitiae, ea non est gratuita, sed merita. Atqui coronam hanc Deus ita dat, 2. Tim 4. 8. Verum respondetur, coronam justitiae datur, aut justitiam comitatur. Iustitia autem ut pleniùs expnam, aut Dei est, aut nostra; eaque inhærens, aut imputata. Si de justitia Dei Apostoli verba intelligamus, ea, hoc loco, erit justitia veritatis promissionis divinæ; quia in fide, & pietate constantibus, coronam vitæ æternæ, gratiæ suæ, non merito nostro addixit, ac propterea (ut effectum causæ, & exitus respondere principio debet) gratuito confert. Si verò de nostra justitia inhærente exponere velint, declarabitur non effectum, & meritum, sed consequens proprium. Sin denique de justitia fidei, id est, Christi justitia, per fidem apprehensa, nobisque imputata & donata explicarint, excludetur omne meritum. Veruntamen ex

verbis junctis, *iustus judex*, nobis regerunt: Coronam hanç dat Deus justus judex: Ergo non gratiâ suâ, sed merito nostro. Negatur consequentia, quia iustitia Dei, hoc in loco, intelligitur de instituta promissionis, & veritatis ipsius, quâ gratuitò vitam æternam fidelibus, officium facientibus, promisit, ac donat. Denique urgent, adversus responsonem hanc, locum 2. Thes. 1. v. 5. 6. 7. cum ait Apostolus: Oppressionem fidelium esse manifesto indicio justi judicij Dei, ut digni censeantur regno Dei, pro quo & patiuntur: siquidem iustum est apud Deum vicissim reddere iis, qui affligunt ipsis afflictionem, & afflictis relevationem. Vnde tria colligi possunt, ad impugnandas responsones superiores, argumenta. Primum: qui à Deo, Dei regno, id est, vita æterna, digni censemur, illis corona vita datur, non gratiâ, sed merito. Atqui tolerantes in afflictionibus digni censemur. Ergo. Negatur propositio: dignus enim regno Dei bifariam dici potest, per se & merito suo, vel per accidens meriti alieni: Christus solus, priori modo, regno Dei dignus est, ex pacto legis, *Hoc fac, & vivas*: quia solus legem perfecte observavit: altero vero modo fideles digni sunt merito Christi, per gratiam ipsius imputato, cui Christo, per fidem, in unum corpus, conjuncti sunt, & filii Dei effecti, atque hæredes regni, Iohann. 1. v. 12. Rom. 8. v. 17. Digni igitur dicuntur fideles à Paulo, non suo, sed Christi merito, & Dei, nos, nostraque opera justificantis, & in Christo acceptantis, ac coronantis, gratia, Heb. 13. v. 21. 1. Pet. 2. v. 5. Ut interim omittam, dignum interdum non causam, sed adjunctum designare, id est, non promerentem, sed idoneum significare, Matt. 10. v. 11. & 13. & 22. v. 8. Ioan. 4. vers. 27. 1. Cor. 11. v. 27. Act. 13. v. 46. quomodo etiam apti & idonei regno fideles, vocantur digni, Apoc. 3. v. 4. quia ea servandorum conditio, ut officium faciant, non autem salutis meritum: nam, strictè loquendo, perpessiones nostræ, non sunt dignæ futura gloria, Rom. 8. vers. 18. Sed (inquit) verba conjuncta expositionem allatam non ferunt; dicitur enim *ut digni censemini regno, pro quo etiam ista patimini*. Ergo regnum Dei, ut patientiæ fidelium effectum, non ut Christi meritum, neque ut conditio sola antecedens consideratur. Negatur Consequentia, quia tolerantia, hoc loco, ut apparet, spectatur tanquam servandorum antecedens officium, non tanquam regni Dei & salutis efficiens causa: quia argumentatur Paulus ab adjuncto proprio, non ab effidente: docet enim quinam, & qua via: non quare, seu quo merito serventur. Deinde patientiæ fideles pro regno Dei, non tanquam effectu suo; sed tanquam scopo & fine, ad quem per afflictionis viam contendunt. Sed alterum, ex hac Pauli sententia, argumentum deducunt, quia dicit: tolerantibus, justo Dei judicio, dari vitam. Ergo tolerantiae merito. Verum negatur rursus consequentia: nam iustum judicium non restringitur ad meritum, sed absolute refertur ad debitum. Hoc autem est duplex: primò, absolutum & per se; quod judicati merito nititur, & debitum meritum dici potest: alterum est debitum per accidens, ac certa ratione, quod non ex hominis judicati merito, sed ex Dei judicantis antecedenti, & liberali promissione (qua se gratis debitorem fecit) pronatur, ac propterea debitum gratuitum est: sic vita æterna, perseverantibus in vera fide, debita est, jure promissionis Dei, qua se gratuitò debitorem constituit, non autem jure meriti nostri officii. Tertium argumentum, quod obiici potest, est antithesis piorum & impiorum: nam utrique digni dicuntur: illi quidem regno; hi vero exitio: & utriusque judicandi justo judicio. Ergo eorum eadem est ratio: ac propterea, cum impii, qui Ecclesiam affligunt digni sint exitio, idque persecutionis, quam inferunt, merito: inde sequitur pios, contrario persecutionis, quam perferrunt, merito, dignos esse vita: & utrumque judicium iustum, merita spectare, alioqui inepta videtur oppositio. Sed consequentia negatur: nam eadem, hoc in loco, piorum, & impiorum statuitur quidem conditio generalis: sed non propterea eadem specialis: iustum est utrumque judicium, eoque debitum; sed debiti modi sunt diversi. Mors æterna debita est impiorum, & vita piorum, utrumque com-

muniter, ratione veritatis divinæ, in propositis cōmmina-tionibus, & promissionibus: deinde debita etiam est ratione meriti; sed diverso modo: meritum impiorum ipsis est proprium & insitum: piorum contrà, alienum origi-ne, non ipsis, sed Christo inhærens: quod per accidens gratiæ Dei, per fidem, & unionem cum Christo, ipsis imputatur: vitam enim æternam Christus nobis promeritus est, obedientia sua ad mortem usque crucis; & Pater fi-lium gratuito ad eam rem destinavit: illiusque obedientiam, ad salutem, nobis, pro sua misericordia, donat ac imputat. Itaque vita æterna merita est, si Christum spe-cemus: gratuita vero, si nos ipsis: quia ille obedientia sua meruit; nobis vero, gratuita Dei imputatione, meritum illud donatur.

Sed postremum, adversus hanc declarationem, objicitur adversarii: Persecutio Ecclesiæ meretur mortem: Ergo perseverantia afflictorum meretur vitam. Si quis consequentiam neget, ajunt; contrariorum esse consequentias contrarias. At persecutio, quæ virtus; & perseverantia, quæ virtus, sunt contraria. Ergo contraria eorum consequentia. Verum primum propositio generalis negatur: non enim apodictica, sed topica est, & exceptionibus obnoxia: nam contrariorum quidem, quæ verè contraria sunt, contrariæ sunt consequentiae, ratione formæ propriae: non autem ratione generis, quo convenient, & eadem sunt: neque etiam ratione communum, aut accidentium aut effectoru. Deinde etsi propositio, in perfectè contrariis, valerer; assumptio tamen strictè sumpta non est vera: nam persecutio, & tolerantia illius, non sunt perfectè contraria, si consideremus absolute: quia persecutio, ut quodvis singulare peccatum, est simpliciter legis volatio, ac propterea secundum legis comminationem perfectè meretur mortem; hæc enim legis violationem, quæcumque tandem sit, sive universalis sit omnium preceptorum, sive particularis unius mandati, tanquam proprium consequens, & effectum comitatur, ex injustiæ merito, & justiæ Dei sententia, Deut. 27. vers. 26. Jacob. 2. vers. 20. contrà vero perseverantia, non est perfecta legis obser-vantia; ac propterea vita ei non debetur, nisi conjuncta sit, ad finem usque, cum omnibus virtutibus, secundum legis sententiam, Levit. 18. vers. 5. Matth. 22. v. 37. adeo ut in Theologia verissimum sit Stoicorum illud paradoxum, rectè intellectum: *Qui unicam virtutem habet* (nempe perfectè) *habet omnes*: nam ad legis observationem requiritur perfectio partium, ut omnia mandata serventur; deinde gra-duum, ut singula ad amissim, summa intentione, ex toto corde, toto animo, & omnibus viribus: tertio durationis, ac temporis, ut irrupta sit, ac perpetua ad finem vite, Deut. 27. v. 26. Mat. 22. v. 37. atque hoc modo Adamus, ob tertiarie perfectionis modum omissum, antecedenti justitiæ non est vitam consecutus, aut promeritus; sed, ob peccatum unum, mortem promeritus. Quare, ut rem in pauca contraham, cum persecutio mereatur mortem, quatenus per se, & omnino est legis violatio: perseverantia nullo modo meretur vitam, quia non est perfecta legis observatio; eoque modo, per se, ac simpliciter non est virtus, sed peccatum, si absit gratia; quia nec cum omnibus virtutibus con-juncta, quod fieri debet, Iac. 3. v. 2. neque ea perfectione principii, medii, finis, quæ speciali illius mandato requiri-tur, prædicta; idque ob repugnantiam carnis, Rom. 7. Galat. 5. v. 17. Qua de causa, rectè, ac piè Lutherus afferuit (quod Pontificii tam invidiosè & iniquè traducunt) *sanc-tos in quolibet bono opere peccare*; non quidem quæ bonum, sed quæ imperfectum. Sed inquit rursum: Omnia Dei opera sunt perfecta: perseverantia est opus Dei. Ergo perfecta. Negatur propositio: nam multa Dei opera tam natu-ræ, quæ gratiæ, coepta ac inchoata tantum, non autem perfecta, sed perficienda, ut Phil. 1. v. 6. At ajunt, omnia Dei opera, quæ in nobis efficit, alio sensu sunt perfecta, id est, reverè justa. Fatemur: sed non absolutè: justa enim sunt ratione operantis Dei; sed non ratione nostri officii, quod amplius postulat; neque ratione carnis nostræ, cuius contagione opus Dei polluitur. Sed excipiunt: Quod Deus bonum opus judicat, illud absolutè, & per se bonum est: quem-

quemadmodum id quod malum vocat, malum est. At perseverantiam, & alias virtutes fidelium, ita vocat, multaque bona opera iis attribuit. Ergo. Verum negatur propositio: nam sufficit ad sermonis Dei veritatem, ut sit bonum opus, aut simpliciter, ac per se: aut secundum quid, & per accidens. Atqui mala opera simpliciter ac per se, sua natura, mala sunt: bona verò opera nostra bona sunt, non simpliciter nec per se; sed tantum ratione cause agentis, nempe Sp. S. operantis in nobis; & ratione cause secundæ, seu hominis, secundum quid, nempe secundum spiritum, non secundum carnem, ac veteris hominis reliquias: ut enim pura aqua, per impurum canalem profluens, impura effluit: ita & opera Dei pura, que per mentem, & voluntatem nostram promanant, peccati nobis innati reliquis reluctantibus, polluuntur. Id eoque bona sunt, & à Deo dicuntur, non simpliciter, respectu nostri; sed tantum secundum quid, & per accidens gratiæ Dei & Christi: nam Deus opus suum in nobis agnoscit, concurrentem verò contagionem nostram, Christi iustitia regit, & ignoscit. Opera igitur nostra, Dei verbo præcepta, bona sunt, primum relata, ratione cause primæ, id est, Dei prævenientis, & adjuvantis gratiæ; & partim ratione cause secundæ seu nostri, secundum Spiritum, & regenerationis donum; quo vivificati spiritualiter, actiones etiam virtutis spirituales proferimus: deinde per accidens gratiæ Christi, qui, ut personas nostras; sic opera nostra, ob carnis contagionem, & repugnantiam imperfeta, obedientiâ sua justificans, Deo accepta reddit. Qua de re valde insignes extant, & illustres sententiae, Hebr. 13. vers. 21. τοπρίσται οὐαῖς ἐπειδὴ αὐτῷ, εἰς τὸ πέμπτον τὸ διάνυσσα δύτε, μωῶν ἐπειδὴ αὐτῷ τὸ εὐάρεστον εἴσομεν αὐτῷ, θλὰτος χερεῦ. & 1. Pet. 2. v. 5. quod Exod. 28. v. 38. fuit adumbratum. Atque hactenus de v. 12. & hortatione ad bonum patientiæ; & humilitatis. Cui jam subjicitur dehortatio à malo, transitione, & ordine eleganti. Nam in rebus adversis duo potissimum vitia regnant, impatientia, & proles illius blasphemia. Contra primum vitium, antea egit: contra alterum verò hoc in loco. Transit enim à temptationibus externis, id est, persecutionibus, quibus tentatur, & exploratur fides, ad temptationes internas, id est, irritamenta, & provocations ad peccatum. Idque occasione convenientissima: quia enim proximè antecedenti versus beatum dixerat eum, qui temptationes (nimis prioris generis) sustineret; ne ad posteriores etiam illud raparent, per anticipationem occurrit: & hujusmodi temptationum causam Deo adscribi vetat. Hec autem dehortatio constat propositione, & confirmatione. Propositio est: *Nemo cum tentatur dicat, à Deo tentor, nempe malo, i. e. peccato, ut sequens ratio exponit: nam tentare generatim explorare notat. Exploratio autem alia bona est; alia mala. Bonæ est, quæ ex bono principio, seu animo sancto, per bonam actionem, ad bonum fidem tendit: sic Deus Abrahami fidem explorans, ut eam patefaceret, tentasse dicitur, Gen. 22. versu 1. similes loci sunt, Psalm. 26. vers. 2. 2. Corinth. 13. vers. 5. sic & Jacob. 1. vers. 2. 3. 12. persecutio-nes Tentationes vocantur, & 1. Corinth. 10. vers. 13. Luc. 8. vers. 13. Matth. 22. v. 28. quam, Tentationem probatorem, nuncupant. Alia tentatio, malum est ac peccatum, quæ principio, medio, aut fine peccat. Eaque duplex: una, quæ Deus tentatur; cum homines Dei verbo non contenti, ex incredulitate, aut temeraria inobedientia, potentiam, iustitiam, veritatem illius explorant, Exod. 17. vers. 7. Hebr. 3. vers. 9. Matth. 4. vers. 7. quam, ab efficiente sua causa, Tentationem præsumptionis, vulgo appellant. Altera mala tentatio est, quæ homines tentantur, quæ peccati commendatio est, & ad illud invitatio; de qua, Matth. 6. v. 13. & 26. v. 41. quæ, à suo fine, Tentatio seductionis dicitur: quo sensu Diabolus καὶ ἕξω tentator dicitur, Matth. 4. vers. 3. & 1. Thess. 3. vers. 5. De qua re, elegans extat Caffiodori, in Psalm. 26. sententia: Tentat Deus, ut erudit; homo ut sciat; Diabolus ut seducat. De hac seductionis temptatione agit Apostolus, ut ex sequentium confirmatione appareat, quæ rationes varias complectitur. Quarum prima, est à remotione cause temptationis, ad remotionem effecti: Deus malis tentari non potest, Ergo neminem tentat,*

nempe malis, hoc est, pravis motibus, & suggestionibus. Et si enim Deus omnis mali expers sit, Apolitus tamen loquitur, non de malo naturali, vel pœnæ; sed malo mortali, & culpæ, vers. 13.

Altera ratio cur homo non possit Deum temptationum causam dicere, à causa temptationum prima, & præcipua, deducta est, nempe cupiditate propriæ, quæ & in nobis, & à nobis est, non autem à Deo. Cupiditatem autem, hoc in loco, intelligit non naturalem, quæ à Deo est: quâ illa, quæ honesta, utilia, & jucunda sunt, secundum rectam rationem, experimus: sed vitiosam, quæ ab homine est, & quidem non actualē propriæ, sed habitualem solum, seu peccatum originis; quod quia omnis vitiosæ cupiditatis fons est, per Metonymiam effecti pro causa, cupiditas appellatur, id est, ad male concupiscentium proclivitas. Quæ temptationum malarum origo certis quibusdam gradibus constat, quos elegantibus metaphoris Jacobus, hoc in loco, describit. Primus gradus est quod cupiditas inescat, i. e. ad vitiosos motus in hominibus, voluptatum ostentatione, excitat. Alter est, quod seducit. Est enim si militudo gemina à piscatoribus deducta: ut enim illi hamum esca tegunt, eaque via pisces incautos, ad hamum unā deglutiendum, alliciunt: & deinde inescatos extrahunt, ac capiunt: ita cupiditas variis voluptatibus, & occasionibus quasi illecebris, affectus, voluntatem, & mente, ad vitiosos motus insidiosè provocat; ac tandem decipit. Coeterū hæc similitudo, hysterologia, id est, transpositione quadam, proponitur: inescatio enim re ipsa præcedit, extractio sequitur: hic tamen Apostolus contrarium ordinem observat, eodem tam sensu; quia ostendit, qua via homines à cupiditate extrahuntur: sic enim ut servetur metaphoræ ratio, omnino vertendum arbitramur, v. 14. Altera porro metaphora est: quod hæc inescatio, & extractio vocantur conceptio, similitudinem sumta à meretricibus: ut enim illæ, amatoribus, jam fuco, & arte sua captis, potitæ, ex iis prolem concipere, & suo tempore parere solent: ita cupiditas, mentem obscurando, & affectus, ac voluntatem, in consensum peccati trahendo, concipit; ac deinde parit, ac producit peccatum. Tertius gradus est, servata eadem Metaphora, quod Peccatum gignit mortem, nempe temporalem & æternam, Rom. 6. vers. 23. Peccati autem nomine, actualē hoc loco intelligitur, non exclusivè, sed καὶ ἔξω: nam quod Pontificii concupiscentiam, seu cupiditatem vitiosam, si consensus desit, peccatum esse negant: illud primum testimonio Pauli, Rom. 7. vers. 7. 8. deinde formal definitione peccati, 1. Ioann. 3. vers. 4. & institutione legis, Mat. 22. vers. 37. denique natura & effectis concupiscentia hujus (quæ Spiritui & legi Dei repugnat, Rom. 7. vers. 23. 25. & 8. v. 7. Galat. 5. vers. 16. 17.) perspicue diluitur. Hæc de vers. 15. & secunda ratione, qua Apostolus probavit, Deum non esse dicendum authorem peccati. Sequuntur jam reliquæ rationes, quibus ritè percipiendis, præfatione viam sibi sternit; primum, captatione benevolentia, cùm fratribus, & dilectis vocat: deinde, amplificatione propositione dehortationis, à communī ratione, cum blasphemiam illum, à qua dehortatur, errorem vocat, vers. 16.

Tertia igitur ratio à contrariis effectis deducta est, quod Deus, sit omnis boni dator, & origo: datorem autem vocat, cum ait: *omnis donatio bona, & omne donum perfectum est è supernis*, id est, è cælo, & à Deo proficitur. Donum autem perfectum, quidam fucato, alii temporali opponi censent: nonnulli id, quod hominem perficit, per Metonymiam exponunt. Sed simplicius, & concinnius videtur, ut propriæ, pro eo, cui nihil deest accipiatur. Deinde Deum originem omnis boni esse indicat, cum *Patrem luminum*, id est (per elegantem Metaphoram) veritatis, & sanctitatis auctorem vocat. Sensus igitur hujus tertiae rationis est, Deus est dator, & origo luminis, id est, omnis boni, veritatis, & sanctitatis. Ergo non est causa errorum, vitiorum, malarum temptationum, quæ tenebræ sunt. Atque hanc ratiocinationem confirmat, ac primum consequentiam, ratione petita ab immutabili Dei natura, de qua Mal. 3. v. 6. Esa. 45. v. 10. quam proponit repetitione contrarii, & continuata ele-

ganter metaphora; qua Sol, lumen corporalium præcipuo authori, conversionibus & obumbrationibus obnoxio, præfert, vers. 17.

Secundo, antecedens probat ab hypothesis, seu speciali exemplo regenerationis Iudæorum, ad quos scribit, quam egregiè concupiscentiæ, mortem gignenti, opponit, ac describit à suis causis. Ac primum ab impulsiva, voluntate Dei, id est, per Synecdochem benigna voluntate, seu gratuita benevolentia, Tit. 3. v. 4. 5. Deinde ab instrumentalí proxima, *Verbo veritatis*, nempe καὶ ἔχοντι salutis, 1. Pet. 1. v. 23. 25. Nam quod quidam de verbo substantiali, seu Christo exponunt, sanctum quidem est, sed minus conveniens Scripturæ usui, & loci hujus circumstantiis. Tertiò à fine, quem Metaphora eleganti, à primitiarum consecratione deducit, exponit: *ut essemus primi tiae quædam creaturarum suarum* (nempe novarum) Rom. 1. v. 16. 2. Cor. 5. v. 17. Eph. 2. v. 10. Nam quod generalius exponunt de omnibus fidelibus, enervare videntur Metaphoræ vim, quæ integra est, si de fidelibus Judæis interpretetur. Ut enim primitiis, Deo consecratis, reliquorum terræ fructuum usus erat sanctus, ac licitus: ita Judæis à Deo, per Euangelii prædicationem consecratis, vocatio gentium erat licita. Hæc de vers. 18. de distinctis admonitionibus ad afflictos, & divites. Quibus deinde subjiciuntur hortationes ad officia, utrisque communia, audientiam, & obedientiam, quæ ex antecedenti regenerationis gratiâ, per sermonem veritatis, commodissimâ transitione, concluduntur. Ac primum hortatur ad audientiam, & docilitatem, præfertim in sermone veritatis excipiendo, ut ex vers. 18. & 21. apparet: quam à remotione contrariorum, dehortatione à lingue incontinentiâ, & ira, illustrat, v. 19. Cui similis locus est Ecclesiastis 5. v. 1. 2. 3. Rom. 12. v. 3. 19. Ut autem magis moveantur lectores, propositæ hortationis confirmatio, Enthymemata gravi apponitur. Cujus antecedens est, v. 20. quod *ira non exequitur, justitiam Dei*, id est per metonymiam, legem Dei, ut Psalm. 119. 7. 142. quæ justitiae norma justissima: aut ut quidam exponunt, justitiam Dei, quam mandat, quæq; Deo probatur; quod valde concinnum: qua phrasí, *opera Dei*, vocantur, Ioan. 6. v. 28. 29.

Consequens est, v. 21. Cujus partes sunt duæ, prima est aphæresis, quæ concludit, quidnam mali fugiendum, ira nimirum, quam Synecdochice *malitiam* vocat: & eleganti metaphora illustrat, & amplificat, cùm sordibus & excrementis, quæ abjicienda sunt, comparat. Altera pars est thesis: quæ contrà, quid boni faciendum sit, ostendit, nempe ut cum lenitate recipiamus sermonem insitum, id est, doctrinam legis & Euangelii: qui sermo à Deo exteriùs per verbi ministros; interius per Spiritum S. plantæ instar, animo inseritur, 1. Cor. 3. v. 6. 7. ut fructus fidei & charitatis, ad Dei gloriam, proferat. Cæterum hanc thesin novo argumento firmat Apostolus, à sermonis effecto, quod *possit servare animas*, id est, nos ipsos, Synecdochice, ut in simili sententia, 1. Petr. 1. v. 9. Sed objiciat aliquis, Sermo insitus est non solum Euangelium, sed etiam lex: Ergo non solo Euangelio & fide servamur; sed etiam lege, & operibus. Negatur consequentia; quia sermo insitus servare dicitur non simpliciter, sed secundum quid, nempe ratione potioris partis, id est, Euangelii, quod fide acceptum servat, Rom. 1. 16. Ephes. 1. 13. Hebr. 4. 2. Deinde ut demus de utroque agi, dici potest, legem quæ non renatis est litera occidens: contrà renatis per Euangelium esse etiam instrumentum, quo, tanquam virtus norma, sanctitas per Spiritum Sanct. confirmatur in nobis: ideoque re ipsa à peccati dominio, & exercitio servamus: non tanquam causa procreante, sed conservante; nec principali, sed instrumentalí. Porrò huic primæ, ad audientiam, & docilitatem in excipiendo verbo Dei, hortationi, subjicitur altera, ad obedientiam, & observationem illius: quæ porro amplificatur thesi, & aphæresi: *Eftote factores sermonis, nec auditores soli*, id est, fide, Euangelio, & charitate, legi obedite. Hæc autem proposita adhortatio, ut bitembris est; ita confirmatur ratione dupli. Prima enim secundum membrum, seu aphæresin ab affectu probat: quod

dum auditores tantum sunt, falso ratiocinando seipso falant, quia præter opinionem aberrant bifariam: primum à cognitione, cùm voluntatis, ac verbi Dei; tum sui ipsius deinde à proposito, & sperato, gratiæ Dei, & virtus æternæ scopo, vers. 22. Cujus fallaciæ modus unus, dupli similitudine insigni, illustratur. Quarum prima est, qua verbum Dei speculo confertur: quod videlicet in eo maculae nostræ detegantur, ut Rom. 3. v. 20. Lex enim index est earum, non solum ut cognoscamus, sed etiam abluamus: & index etiam est officii nostri & misericordie, cùm culpæ, tum poenæ.

Secunda similitudo est, qua illi, qui verbum Dei tantum audiunt, comparantur homini obliviose, qui in speculo faciem suam, & maculas contemplatus, earum statim oblitus, non abluit, eaque ratione frustrâ speculo est usus, v. 24. in qua similitudine apodosis non explicata est, sed implicita. Altera ratio secundum hortationis membrum, seu thesin, confirmata similitudine, probat, à consequente beatitudine. Sed de loci hujus veritate, & sententia diversum est judicium. Quidam enim (ut initio, in assertione de autoritate hujus epistolæ, monimus) hinc colligere student, hanc epistolam non esse apostolicam, quasi Pauli doctrinæ repugnet, qui ad Rom. 8. v. 15. & Gal. 4. v. 24. legem Mosis servitutem generare docet: contrà verò Jacobus eam legem libertatis vocat, quod Euangelio convenerit. Veruntamen nulla hic est contradicatio; quoniam lex non eodem modo utrumque consideratur. Nam Paulus non solum de lege morali, sed etiam ceremoniali, & quidem ex hypothesis, quatenus illæ Euangelio opponuntur, id est, sine Euangelii gratia considerantur, secundum legalis pacti rigorem, loquitur: qua ratione omnes mortis servitio addicunt, & peccati servitutem, non suo, sed hominum vitio, auget, Rom. 7. v. 8. Jacobus verò agit primum de solâ lege morali, & usu illius in Novo Testamento, ratione hominum regeneratorum. Deinde non vocat legem libertatis eo sensu, quem adversarii statuunt, quasi à servitute maledictionis, quæ peccati poena est, & Euangelii solius ministerio tollitur, nos liberet; sed alia de causa. Sic enim dici potest, primum ab adjuncto, ut sensus sit: lex libertatis, id est, constructione Hebræa, lex libera, id que duobus modis: primum à jugo, & servitute ceremonialium Mosaïcarum, quæ legi Morali in Veteri Testamento fuerunt conjunctæ, Galat. 5. v. 1. deinde quod in regeneratis à condemnatione, & rigore expedita sit, Christi mediatoris nostri satisfactione, Rom. 8. 1. ac propterea non seryili metu, sed voluntaria obedientia illi pareramus, Rom. 7. v. 25. & 8. v. 15. Secundò etiam pî dici potest, lex libertatis, à subjecto; quod libertati Christianæ, & liberatis necessariò conveniat, Gal. 5. v. 13. 14. qua ratione, scopo hujus epistolæ optimè quadrat: qui est, ut Christiani doceantur libertate Christiana non abutu ad licentiam, & contemptum legis Dei; sed ad obedientiam.

Tertiò lex libertatis appellari potest, ab effectis, bifariam: vel absolutè, ut quidam exponunt, quod libertate in judicando, citra ullam personarum acceptiōem, utatur; ut ex collatione c. 2. v. 12. & 13. apparet: quæ expeditio optimè videtur convenire: vel ratione regeneratorum, quod eos liberet, non quidem à reatu, & poena peccati, quod ad Euangelium pertinet; sed à dominio, & servitute inhabitantis peccati, & quidem non ut causa procreans, & principalis, sed tanquam instrumentalis & conservans, ob conjunctam Christi gratiam efficacem: quia lex non solum est (ut ante monuimus & piis constat) index peccati, sed etiam norma virtus, quæ Spiritu S. uititur, ut officium cognoscamus, & præstemus; eaque ratione à servitute peccati magis magisque vindicemur, Rom. 6. v. 8. Atque hæc quoque sententia non malè instituto Apostoli scopo convenit: ut doceat legis observationem, virtusque pietatem non pugnare, sed cum primis consentire cum libertate Christiana, Rom. 6. v. 14. 15. 16. idque contra errorem, qui tum temporis vigebat, quo statuebatur, Christianos sic esse liberatos à lege, ut liceret dissolutè vivere. Quare cum tam multæ pî sunt & commodæ hujus loci expo-

expositiones; indignè, & temerariè authoritas & veritas illius impugnatur. Sed excipiunt, non solum sententiae hujus subjectum, sed etiam attributum illius, Pauli, & reliquorum Apostolorum doctrinæ repugnare: quia Paulus docet, neminem operibus servari: contra Jacobus ait, *beatus eris in opere suo*. Sed variè, & sanctè nodus hic solvi potest. Primo, si dicamus, Paulum de causa salutis agere; Jacobum verò de via, qua eò perveniamus: docet enim quodnam sit bonorum operum, non effectum, sed adjunctum consequens: ut Ioan. 13. 17. Nam quod urgent dici, beatus erit in opere suo. Ergo opus est causa. Non sequitur: quia dictio *in pro per accepta*, hoc loco non causam & efficientiam, sed consequentiam & viam notat, per quam incidentes beati simus. Denique quidam existimant hunc locum posse accipi de notitia hominum: erit beatus, nempe apud homines, id est, cognoscetur, ut Matth. 5.45. *ut sis filii Patris vestri*, id est, cognoscatur vos esse filios. Sed prima responsio simplicior, & accommodatior est. Quare ut sensum hujus loci paucis complectamur, qui in legem, tanquam in speculum pietatis introsperherit, & in ea praestanda, & meditanda permanferit, beatus erit; ideoque non se fallet: opponit autem Apostolus vocem *permanerit*, voci *abiit*, v. 24. Et *perfectam legem* vocat, partim comparatione cum ceremoniarum lege: partim absolute, ut iniquos legis contemptores, confutaret, vers. 25. Verum quia hypocritæ, bona opera & legis observacionem, in externo Dei cultu solummodo collocare solent; eoq; se arroganter efferunt, alias verò facile condemnant, anticipatione quadam docet ex effectis, vers. 26. quām non verè, sed vanè religiosi sint: nempe qui lingua sunt effræni, & in Deum aut proximum contumeliosi. Quod vitium tanquam exemplum violatæ charitatis proponit: quoniam eo maximè laborarent Hebrei, ut ex cap. 3. colligi potest. Deinde v. 27. quānam sit vera religio, non definit, ut perperam à nonnullis accipitur, sed ex effectis quibusdam describit, nempe beneficiā in viduas, & orphanos afflictos, & abstinentia à contaminatione mundi: quā mundi (id est, infidelium, per Synecdoch. quia maxima sunt mundi pars) vita impura seriò vitatur, Tit. 2.12.

C O N S E C T A R I A.

I. HÆc epistola tanquam à Christi servo, & Apostolo profecta, audienda est cum attentione, & obedientia, Luc. 10. 16. Ioan. 13. 10.

II. Exemplo Apostolorum, nec Christi Domini, nec ministerii nostri pudere; sed contrà de eâ re professionem edere, sancteque gloriari nos decet.

III. Israëlitarum ob peccata sua inter gentes dispersio, priuò rerum humanarum inconstantiam; deinde Dei judicis justitiam in penitentia; tertio, veritatem in misericordia, Levit. 26. v. 33. testatur: denique ad officium nostrum, nempe humilitatem, fugam peccati, & studium pietatis, stimulus est, 1. Cor. 10. v. 11.

IV. Contrà, eorundem Israëlitarum, per Euangelii prædicationem, & Apostolorum ministerium, ad unitatem, & patriam cœlestem, vocatio & confirmatio, primo, Dei in collatione immeritæ gratiæ misericordiam: deinde ejusdem in promissionibus, de Israëlitarum revocatione & salute veritatem, obsignat: eaque ratione, ad fidei nostræ confirmationem, & consolationem pertinet: denique spem nostram, ne de infidelium conversione facilè desperemus, corroborat, vers. 1.

V. Piorum est, non solum sibi bene velle, sed etiam aliis; ac fratribus in primis, ex charitatis officio, bene precari.

VI. Cùm fideles sint fratres, dissidia fugere & bono ac saluti studere mutuò debent, Genes. 13. 8. 1. Cor. 6. v. 6. & 8. ex *οἰκουμένῃ* officio, Rom. 12. 10. Hebr. 13. 1.

VII. Crux, & quidem varia, pietatis comes est, 2. Timoth. 3. v. 12. ideoque 1. Petr. 4. v. 12. non est, cur, ea occurrente, offendamur, vers. 2.

VIII. Cum Deus cruce nos tentet, ac fidem exploret, ejus sapientia & bonitas agnoscenda est: qui, ut optimus

medicus, venena in medicinam salutarem convertere; & optimus chirurgus, sectione, & cauterio ad salutem suorum uti potest: eoque ingratii sunt, qui de Deo in cruce conqueruntur.

IX. Errant graviter, qui (ut Job. 4. v. 7.) afflictiones fidelium, certa peccatorum, & iræ Dei argumenta esse, temerariè judicant, v. 3.

X. Perseverantia in fide, & crucis tolerantiâ, necessaria est, v. 4.

XI. Sapientia salutaris Dei donum est: ac propterea non nobis, sed Deo adscribenda.

XII. Preces nostræ ad Deum dirigendæ sunt & fide amentandæ, ut petitis potiamur.

XIII. In beneficiis conferendis, Dei exemplo, utendum est benignitate, & candore, v. 5. 6.

XIV. Hypocrisis summa est, Deum sine fide invocare, vers. 8.

XV. Magna, in cruce fidelium impatientiæ & murmuris contra Deum, & invidiæ in opulentiores causa est, quod deorsum in suam miseriæ, & aliorum felicitatem oculos defigant: nec sursum ad dignitatem, & beatitudinem cœlestem suspiciant, vers. 9.

XVI. Blasphemi sunt, qui Deum authorem peccati statuunt, v. 16.

XVII. Cum Deus sit immutabilis, illius potentia, gratia, & verbo fidendum est.

XVIII. Regeneratio, Dei donum est, per verbum veritatis: ac propterea gloria salutis nostræ, soli Deo debetur: & verbum in summo pretio habendum, v. 18.

XIX. Dei verbo tribuenda est audientia, & obedientia, v. 21. 22.

X. Turpiter Libertini quidam, peccatis servientes, legem Dei, libertatis Christianæ prætextu, rejiciunt, v. 25.

C A P U T S E C U N D U M.

Postquam Apostolus egit, sub finem capituli primi de religionis Christianæ descriptione ex effectis: subiungit nunc duplē dehortationem à vitiis, quæ & religioni, & verę fidei adversantur. Nam primū dehortatur à *οἰκουμένῃ*, quæ inter Hebreos, tum temporis, vigebat: potissimum verò ea, quā vanā divitiarum admiratione excæcati, divites, cum contumelia in pauperes, honorabant, à vers. 1. ad 14. Deinde ab inani fidei jactatione revocat, & operum bonorum necessitatē copiosè & graviter demonstrat, inde ad finem capituli. Ac prima quidem dehortatio generatim proponit, & confirmatur, vers. 1. propositio est, vitandam esse *οἰκουμένην*. Quę vox, cum ambigua sit, explicationem desiderat, & ad hujus loci, & aliorum multorum illustrationem: *οἰκουμένη* enim (quod personam interpretantur) propriè faciem; aut *vultum* denotat: unde, per synecdochē partis pro toto, hominem significat. Quomodo in bonam etiam partem is accipere personam alicujus dicitur, qui alicujus habet rationem justitiam: quemadmodum Deo tribuitur hæc prosopolepsia, Genes. 19. v. 21. *accepi faciem* seu *personam tuam*. deinde Davidi etiam 1. Sam. 25. v. 35. *accepi faciem tuam*. & Elizeo 2. Reg. 3. 14. *nisi faciem regis Iude acceperissem*. Deinde, quia facies & vultus humanus lèpe fallax est, aliudque formis promitt, quām cor intus premit: idcirco, alterā significatione, cordi, & integritati internæ opponitur, 1. Sam. 16. v. 7. unde in malam partem, metaphorice ad externam, & fallacem quarumvis rerum speciem, & circumstantiam transfertur: ex qua, de rebus ipsis, justè & verè judicari non potest; ideoque veritati opponitur, Marc. 12. v. 14. *non respicis ad personam hominis*, sed in veritate viam Dei doces. sic Ioan. 7. 24. *judicare naī ὁ θεὸς secundum aspectum*, judicio justo adversum statuitur. quemadmodum eodem sensu, *judicare secundum carnem*. Ioan. 8. 15. & *καὶ οὐτανί πλέον personam respicere*. Quomodo dicitur, Act. 10. 34. *Déus non est οἰκουμένης*, & Rom. 2. v. 11. *non est apud Déum οἰκουμένη*. Quę personarum acceptio mala est, & crebro in Vetus & Novo Test. prohibetur, ut Levit. 19. 15. Deut. 1. 17. & alibi: nec aliud est, quām quædam injustitia

tiæ species, qua non rei veritate, & iustitia commoti, sed aliena circumstantia seducti, de aliquo judicamus. Quæ mala *ωμαντία* duplex est: quia iustitia illius, aut in sola causa impulsiva consistit; aut etiam in re ipsa. Illa est, cum justum quidem est judicium recipi, sed tamen iustæ causæ, & rei non habetur ratio, sed antecedentis causæ alienæ atque iuste: verbi gratia, si judex pauperem, iniq[ue] afflictum, in judicio absolvat, non iustitie studio, quod insontem comperiat, sed misericordia, aut indignatione, ut interpellationis molestiam declinet, aut invidiam, iusta iuste judicat: quale iusti judicis judicium describitur, *Luc. 18. v. 4. s. 6.* Altera species est, quando & judicium ipsum iustitie rei adversatur, & causa impulsiva iniqua est: ut si quis divitem insontem damnet opum invidia, ira, aut alio affectu pravo: vel pauperem justum opprimat, paupertatis contemptu, geminam committit iustitiam; quia & iusta judicar, & iuste. Atque, de hac secunda prosopolepsie specie potissimum, differit Apostolus, & quidem de eo modo, quo divites quivis, solo opum respectu, pauperibus in cœtu Ecclesiastico præferebantur, adjuncto insigni piorum pauperum contemptu, ut ex seqq. apparet. Ab hoc igitur vitio dehortatur Jacobus, hoc in loco; & confirmationem addit à contraria causa: quod cum vera fide non posset consistere. Quam rationem probat, ad fidei illustrationem, ab objecto Iesu Christo: quem describit adjuncto gemino: primò ab officio, ac potestate, quod noster, id est, omnium fidelium sit Dominus; deinde à gloria illius, quemadmodum & alibi, *Dominus gloria appellatur* *1. Cor. 2. v. 8.* unde sequitur *ωμαντία*, quæ adversus fideles committitur, fidei repugnare, quæ rectè statuit, fideles communem in cœlis habere Dominum, à quo redempti sunt & in familiam illius vocati, apud quem non est *ωμαντία*, *Eph. 6. v. 9.* quique gloriæ illius heredes sunt, *Eph. 2. v. 6. Rom. 5. v. 2. & 8. v. 18. Coloss. 1. v. 27.* quæ fides hæc credit, & mundi gloriæ præfert. Quæ ratio postea, v. 5. explicatur. Cui firmandæ etiam inservit fratum vox: quæ æqualitatem, & amorem cœb communem in cœlis Patrem indicat, & prosopolepsie adversatur, v. 1. Quæ sicut culpatur: ita ordo, & gradus honoris, inter magistratum & subditum; parentes & liberos, Dominos & servos, à Deo institutus, & præcepto quinto sancitus, nullo modo ad prosopolepsiam pertinet. Quam Apostolus exponit exemplo eleganti, qua Hebreos hujus vitii convincens, propositæ dehortationis necessitatem ostendit. Primò, enim vitium describit à materia circa quam, seu objecta occasione, v. 2. & à modo bimembri, quod divites, solo divitarum respectu, & admiratione, honorarent; & contra pauperes, ob solam paupertatem, & quidem in Ecclesiastico cœtu, contumeliosè deprimenter, v. 3. Deinde subjungit reprehensionem, quæ diversè exponi potest. Nam, ut alia præteream, quidam sine interrogatione legunt, cum Oecumenio, & conjunctionem redundare arbitrantur, ut sit sensus: Judicandi vim corruptentes, facti estis iusti judges, seu elegistis malas cogitationes. Alii melius cum interrogatione legunt: sed bifariam declarant. Nonnulli, hoc modo: Non pudet vos tam sinistri judicii? nonne damnat vos propria conscientia? ut alio judge non sit opus: de qua re, *Rom. 2. v. 15.* Reliqui vero de dijudicatione proximi exponunt, eo sensu, quem Beza, sua versione, rectè expressit, ut sit quædam periphrasis prosopolepsie: docet enim honorem illum erga divitem, & contemptum pauperum inde ori, quod perverso judicio inter utrumque, in ecclesiastico cœtu, discrimen statuerent, eoque modo prosopolepsia laborarent. Sed descriptione maluit uti, amplificationis causa, ut argumento secundo dehortationem comprobaret à genere, cum prosopolepsiam, perversum judicium esse indicat. Quod vitium illis exprobat interrogatione emphatica, qua ad illorum conscientiam, fiducia caufæ, provocat, v. 4. Cui subjicitur deinde confirmatio, qua hanc prosopolepsiam aliis præterea argumentis confutat; quibus viam præfatione sternit; qua amica compellatione, benevolos, & attentos reddit auditores: benevolos quidem; cum *fratres sibi dilectos* vocat, ut reprehensionis antecedentis acerbitatem mitiget, decla-

ratione causæ illius, quod ex amore fraterno prodierit: attentos verò cum ad *audientiam* provocat. Argumentum autem adfert primum (quod ordine tertium est) adversus posterius prosopolepsie membrum, quo pauperum contemptum arguit, eosq; perversos esse judges ostendit, à judicii divini exemplo contrario, instituta Dei, & Hebreorum antithesis cuius prima pars declarat Dei erga pauperes honorem, quod illos elegerit nempe è mundo, eaque ratione divitibus prætulerit: qua sententia pauperes non *absolutè omnes*, nec solos intelligit; sed comparatè cum divitibus, quod plures longè ex illis, quām ex hisce elegerit Deus *1. Cor. 1. v. 26.* Deinde anticipatione elegantí paupertatis scandalο occurrit. Primo, cùm vocat *pauperes bujus mundi*, id est, ratione bonorum terrenorum, & caducorum hujus vitæ: quorum vanitatem, *Jac. 1. 11.* declaravit: quæque alibi opponuntur divitiis apud Deum, *Luc. 12. v. 21.* Secundo, cum ratione Dei, & bonorum spiritualium ac coelestium, *divites* esse docet, imò *reges: divites, inquit, fide.* Quæ verba variè accipi possunt: vel ut fides sit forma; quod divitiae pauperum fidelium in fide sitæ sint: quia illa est notitia Christi, quæ magnæ ac spirituales sunt divitiae: pro quibus Paulus omnia pro stercorebus reputavit, *Phil. 3. 8.* vel fides hic intelligi potest tanquam causa efficiens instrumentalis, ut fide divites significet, per fidem divites: quia per eam Christi & omnium bonorum simus participes, *Actor. 26. v. 18. Rom. 5. v. 1. Ephes. 3. v. 17.* vel denique ut fides sit subjectum, quod à quantitate sua describatur, *2. Thess. 1. v. 3.* quemadmodum *1. Cor. 1. v. 5. ditati* dicuntur *omni sermone, & omni cognitione.* Sed hæc interpretatione dilutior est: priores verò graviores, & prima (ut appareat) accommodatissima: quia distinctè additur (quod in secunda interpretatione includeretur) & *bærdes regni* nempe cœlestis, cuius gloria, omnes mundi opes, atque regna, suâ excellentia atque duratione superat, *1. Cor. 2. v. 9.* Ac propterea addit, *quod promisit sis, &c.* partim ut hoc regnum, cuius meminit, hac descriptione, à terreno, & præsenti distinguat: partim ut hæreditatis hujus veritatem & certitudinem confirmet, à promissione Dei; de qua egimus, *Jac. 1. v. 12.* Huc accedit, quod amplificationis causa addit, *qui diligunt ipsum,* ut indicet pauperes esse divites, non solum fide, sed etiam charitate: quemadmodum etiam hæc duo electioni conjunguntur, *1. Thess. 1. v. 3. 4.* Sed objicit Vorstius & Arminiani quidam: Deus elegit divites fide. Ergo à eternæ electionis ad vitam àternam objectum antecedens sunt fideles, eoque fides est conditio prærequisita in eligendo ad vitam àternam. Sed negatur consequentia. Primo. Quia sunt quatuor termini: nam electio, in antecedente, & Jacobi verbis, intelligitur de electione temporali, seu segregatione à mundo, per vocationem Euangelii, *1. Cor. 1. v. 26. 27.* in consequente de àterna. Deinde etiæ electio utrumque eodem sensu acciperetur, pro electio te àterna, nihilominus falsa esset consequentia; quia indicaretur electionis, non objectum, sed attributionis illius subjectum; id est, non declararet quomodo in eligendo considerati sint; sed quales sint electi, descriptione à posteriori. Idque demonstratur ex sequentibus: nam ad verba illa, *delegit divites fide,* addit Apostolus, *bærdes regni.* Unde sequitur: si objectum antecedens electionem ad vitam describeretur, fore ut homines prius esent hæredes regni, quām ad illud eligerentur. Atque hoc est absurdissimum. Ergo & illud, *2. Thess. 2. v. 13.* Atque hoc primum est propositæ antitheseos membrum, quo Dei de pauperibus judicium, quo eos honorat, explicatum est. Sequitur alterum, quo Hebreorum contumelia in pauperes opponitur. Argumenti igitur summa hæc est: illi perversè judicant, qui illos quos Deus honorat, dedecore afficiunt. At verò vos Hebrei hoc committitis: Ergo iuste judicatis.

Cœterum huic tertio argumento, quartum, adversus primum prosopolepsias modum, quo divites immodicè honorabant, attextit, à communi experientia, & divitum effectis, seu operibus malis, quibus se honore illo indignos præbuerunt. Ea autem opera recensentur gemina: primum adversus secundam tabulam & amorem proximi, violenta

violenta in Christianos injuria, quod eos per tyrannidem opprimerent, & ad tribunalia traherent, ut honore, bonis, aut vita spoliarent, v. 6. Deinde adversus primam tabulam & amorem Dei, blasphemia in Christum, v. 7. Divites autem non absolute omnes ognino (nam & pii nonnulli erant divites) sed comparatè cum pauperibus, & multos intelligere, extra controversiam est: sed quales? an fideles, an verò infideles? diversa est sententia. Quidam enim de impiis & profanis divitibus; qui Ecclesiam Christianam persequebantur vi, & Christum blasphemabant: alii verò de divitibus, fidem professis, interpretantur, qui fraudibus variis, exactiōibus in emendo, vendendo & forensibus litibus pauperes divexabant, & quasi tyrannidem quādam in Christianos exercebant: de qua etiam re cap. 5. Deinde Christum blasphemabant. Quod vitium quidam angustius per Meton. effecti exponunt, quod suis operibus blasphemiae occasionem præberent infidelibus. Alii verò latius generatim accipiunt, quod non solum malis moribus opprimerent alios, sed etiam profanis sermonibus Christi gloriam per se violarent: nam ditiores de Christi persona, officio, beneficiis, doctrina, s̄epius impiè loquuntur, & execrationibus, juramentis temerariis aut falsis, non raro peccant. Verūm satius videtur, ut quām latissimè, hoc est, de divitibus tam infidelibus, quām fidelibus communiter interpretetur, eaque ratione sententias hasce, quā diversae sunt, non adversae, complectamur. Atque hanc rationem anticipatione illustrat. Objici enim poterat ab Hebræis: se in divitibus injuriis & impiis honorandis servare legem, quā dilectionem etiam hostium præcipit, Matth. 5. v. 45. Prov. 29. v. 28. Rom. 12. v. 20. Resp. autem Apostolus, si illam Dei legem servent, eos rectè facere, vers. 8. sin contrà, personam respiciant, peccatum committere. Idque legis testimonio comprobatur: quia ab ea velut transgressores redarguuntur: idque partim præcepto generali de dilectione: partim speciali expositione illius, Lev. 19. v. 15. quibus profopolepsia prohibetur. Cur autem legem vocet regiam, dissentient interpretates. Quidam cum Syro, legem regis, id est, Dei, καὶ ἔξοχον exponunt: alii forma proverbiali communem omnibus intelligunt, ut Num. 21. 22. via regia dicitur. Præterea sunt qui sic dictam putant, quod regali, id est, forti animo conveniat. Denique nonnulli legem præcipuam interpretantur; quod mandatum de charitate, quasi regina, aut rex, principatum, inter cetera, obtineat, Marc. 12. v. 30. 31. Rom. 13. 9.

Sed tamen prima explicatio maximè videtur convenire: ut lex regalis sit Dei, aut Christi regis: quemadmodum præceptum de charitate, præceptum Christi, Gal. 6. v. 2. appellatur: videlicet quod Christus non solum primum per Mōsen dederit; sed etiam potissimum, quod à corruptelis Pharisæorum, expositione sua, Mat. 5. 8. vindicando, eam serio inculcando, & ab oneroño ceremoniarum jugo liberando, renovavit: unde etiam novum mandatum, suo modo, vocat, Ioa. 13. 34: nam quod objicitur, exemplum desiderari, ubi Deus, aut Christus absolute Rex dicatur: regeri potest Ps. 35. 2. ubi Christus ita absolute nominatur: deinde cum v. 5. regni facta sit mentio, non inconcinnè, hoc loco, de lege Regis agitur.

Hæc de v. 9. Cui subjicitur confirmatio, anticipatione quadam: objicere enim poterant, se non esse transgressores legis, per prosopolepsiam aliquam, quandoquidem pleraque legis præcepta servarent. Sed negat Apostolus hoc consequi. *Quisquis enim totam legem servaverit,* (scil. reliquam) *imperierit autem in uno, omnibus tenetur,* nempe non ratione substantiæ, sed circumstantiæ: nam in singulis virtutibus duo præcipiuntur: primò, virtutis forma; & deinde adjuncta ceterarum virtutum copula: debitum enim virtutum, & actionum non partim & separatim; sed omnino, & conjunctim persolvi debet, Deut. 27. v. 26. Gal. 3. 10. nec vera ac perfecta virtus est, quā non ex perfecta charitate, seu toto corde, tota anima & omnibus viibus, Mat. 22. 37. eoque omnibus virtutibus prædicto, promanet. Quare si quis vel in unum præceptum peccat, omnium reus est propter individuum eorum nexum, v. 10. Idque adjunctis exemplis confirmat inde, quia.

Deus eas conjunxit, ac propterea qui separat, ille, *transgressor est legis*, scil. totius v. 11. Vnde sequitur conclusio, non specialis de prosopolepsia tantum; sed generalis, ad sermonum & operum iustitiam, adjuncto novo argumento, à consequente judicio secundum legem: quam, ut ante *regalem*, sic nunc etiam *libertatis* vocat, eodem sensu, qui antè expositus est cap. 1. 25. Hoc autem judicium quidam Synecd. de condemnatione exponunt: sed satius est, ut generatim accipiamus, sicut ex sequenti specierum inductione appareat. Sed excipiat aliquis; si fideles etiam secundum legem sunt judicandi, non servabuntur, sed condemnabuntur: quia legis judicium est secundū veritatem; seu merita, & rigorem juris non secundum gratiam. Res. legis judicium esse duplex: unum per se, quatenus Euangeliō opponitur, & ab ejus gratia separatur, & sic ex causis meritis, fideles condemnat: alterum per accidens, quatenus cum Euangelii gratia, & peccatorum remissione, sublato jam rigore, componitur: & eo modo non ex causis absolvit, & servandos judicat; sed vera fide absolutos, & hæredes regni factos, ex operibus (tanquam fidei, & filiorum Dei signis & effectis) declarat, Matt. 25. 35. Atque hanc v. 12. rationem, inductione specierum judicij, confirmat, v. 13: nam aliud est damnatio, quā misericordes, & acceptores personarum sequitur, stricto jure, (nisi videlicet resipuerint:) aliud est absolutio, seu liberatio à condemnatione & donum vitæ æternæ, quā misericordes manet. Cujus certitudinem per Meton. describit, quod misericordia gloriatur, id est, gloriari facit, adversus damnationem. Sed objicitur: Ergo meretur vitam æternam. Resp. nonnulli, misericordiam, hoc loco, non hominum, sed Dei intelligi. Verūm illud contextui non satis convenit: ideoque aliter neganda consequentia: nam misericordia gloriari facit de absolutione, non ut illius causa: sed ut causæ signum, & antecedens absolutionem, conditio, & argumentum, secundum promissionem gratuitam, Matth. 5. 7. & 25. 35. quā promissio, gloriatio in Deo materia. Hactenus prima capituli hujus pars, quā dehortationem à prosopolepsia continet, exposita est. Cui altera, valde accommodata anticipatione, annexa succedit: quā inanem fidei iactationem, & Euangelii, ad peccati licentiam, abusum, solidè confutat. Objici enim poterat ab hypocritis, adversus antecedentem damnationis communionem: habeo fidem in corde, & professio nem in ore: ac propterea tutus sum à condemnatione, ac servabor ex Euangelii promissione, Ioan. 5. 24 Rom. 10. vers. 10. quamvis peccatis serviam, ut Tit. 1. 16. Mat. 7. vers. 19. Rom. 6. vers. 2. Ea nonnullorum licentia reprehenditur. Contrà verò Apostolus hanc consequentiam, emphatica interrogatione, ad conscientiæ judicium provocans, negat; ac docet, hujusmodi fidem, operibus vacua, inutilē esse, id est, ut per exegesin addit, non posse servare: nam quod quidam distinctè dici putant, innutile ratione proximi, non servare, ratione incredulorum: illud minus congruit. Rectè autem consequentiam negat Apostolus, quia fides vera, ac salutaris, qualem Euangelium requirit, viva est, & ut Gal. 5. 6. statuitur, per charitatem efficax: nam fides salvifica non est tantum notitia Euangelii, & generalis assensus, quā fides historica appellatur: sed notitia viva, cum charitate, & fiducia conjuncta; quāque fiduciæ actum, & dilectionis opera parit. Ac propterea fides operibus vacua, historica tantum est & inutilis ad salutem. Unde primò appetit Iacobum Christo, & Paulo minimè repugnare, ut quidam per eam arbitrantur: quia hi in promissionibus Euangelicis fidem vivam, justificantem, ac salutiferam intelligent: contrà Iacobus historicam, & quidem per mimesin, ex sententia hypocritarū, nominat: at enim *siquis dicat*, v. 14. Ceterum hanc sententiam suam probat, primò similitudine apitissima, cuius propositio est, v. 16. redditio, v. 17. Summa autem hæc est: quemadmodum charitatis, misericordie professio, qua & misericordia bona tantum optantur, non autē conferuntur, non est vera & utilis misericordia, sed fucata & inutilis: ita quoq; fides operibus vacua, non vera & viva est, sed mortua per se eoq; omnino ad salutē inutilis. Consequentie funda-

fundamentum, seu ratio constat: quia utrumque à remotione consequentis necessarii, ad remotionem antecedentis proceditur. Observandum autem est, nonnullos ea propositionis verba *quaerit utilitas*, referre ad egentem, alias accommodatius, ad dicentem: quia hæc expositio cum scopo loci, & redditione, melius convenit, & antecedentibus aptius cohæret: nam ut misericordiæ veræ utilitatem & fructum, v. 13. exposuit: sic contrà fucatæ vanitatem, hoc in loco demonstrat. Atque ex hac ratione secundò probatur, Iacobum Paulo nequaquam contradicere, quia ille loquitur de fide mortua; Paulus de viva. quam distinctionis gratiâ fidem electorum, Tit. 1. 1. & *et utrūximus*, vocat 1. Tim. 1. 5. Itaque falsò Bellar. de justif. lib. 1. cap. 15. in hujus loci depravatione, afferit; fidem in S. L. semper veram fidem significare solere. Porro huic rationi, à similitudine petitæ, alteram subjicit Apostolus, elegant oppositione fidei hujus hypocriticæ & veræ, per prosopopœiam, quâ duos homines, qui fidem & veram religionem profitentur, introducit: quorum alter ex collatione effectuum, tanquam latentis fidei *κερτεῖν*, hypocritam, fide viva destitutum, sè verò ea præditum ostendit, v. 28. Tertia verò ratio, continuata Prosp. petita est, à subjecto hujus fidei; quia communis est cum diabolo, ideoque mortua, & inutilis ad justitiam, & vitam. Nam, inquit: ut tu credis Deum esse unum, id est, per Sync. habes Dei & voluntatis illius notitiam: sic & diabolus credit, nec tamen verè fidelis est, ac confidit Deo, sed ad Dei notitiam horrescit, judicii metu, nec servari potest. Ergo fides tua non est vera, & viva, justificans fides; sed inanis, & mortua; vers. 19. Unde tertio probatur, Iacobum à Paulo non dissentire; quia Paulus de fide viva, quæ *electorum est*, loquitur, quæ Diabolo improbo, & reprobo evenire non potest: Contrà Iacobus de historica tantum agit, quæ dæmonibus communis est, nimirum ratione rei; quamvis ratione causæ efficientis diversa. Siquidem homines credunt adducti auctoritate testimonii verbi Dei, & interna illuminatione S. Sancti persuasi: sed dæmones credunt experientiâ, ac rerum evidentiâ convicti. Atque hæc tertia ratio est: cui duæ reliquæ adduntur, præmissa scopi, & conclusionis repetitione emphatica: quia non solum fidem, quæ absque operibus est, mortuam, eoque ad salutem inutilem esse afferit Apostolus: sed etiam interrogatione gravi hujus rei probationem solidam affert, hypocritam provocat, & vanitatis arguit: *vix inquit, nosse bō homo vane, fidem quæ absque operibus est, mortuam esse*: vanum vocat, quod vivâ fide, & gratiâ Dei vacuus, de utraque tamen gloriaretur. Rationes autem quas adducit, petitæ sunt à duobus exemplis singularibus: quorum prius est Abrahami Hebræi: alterum Rachabæ meretricis gentilis. Ac consequentia firmitas, prima fronte exigua videtur: quia à singularibus exemplis, ad regulam generalem proceditur. Sed, si quis rem accuratè perpendat, firma compertetur argumentatio: nam Apostolus nititur certis hypothesis: quarum prima hæc est: Fides utraque Abrahami, & Rachabæ, fuit vera & viva fides. Altera; vivæ fidei, justificationis, & salutis una & eadem ratio est in omnibus verè fidelibus: ac propterea quali fide unus eorum fuit prædictus, justificatus, & servatus; tali & reliqui: quia communes sunt fœderis gratuiti conditions. Nominatum verò hæc ab exemplo fidei Abrahami consequentia firma est, ut Paulus, Rom. 4. v. 11. 16. 22. 23. afferit, & ex Dei promissione probat. Unde etiam *Patreñ credentium, & Patrem omnium nostrum* vocat, quod vestigia illius fidei sequi nos deceat, Rom. 4. 12. 16. & ideo Iacobus quoquæ Abrahænum, hac periphrasi, describit, *pater noster*: nam quamvis Hebræorum Pater esset propriè, secundum carnem: tamen hoc in loco metaphorice sic vocat, exemplo Pauli, Rom. 4. quod veræ & salutiferæ fidei commune sit exemplar, quod imitari omnes debemus. Prioris igitur exempli syllogismus hic esse potest principalis: Fides, quæ dissentit à fide Abrahami, ea est mortua: sed fides absque operibus talis est. Ergo est mortua. Conclusio ponitur, v. 20. Propositionis loco ponitur confirmatio, quia Abraham est Pater noster: similiter & pro assumptione ponitur ratio il-

lius, v. 22. Fides Abrahæni administræ fuit operum, & ex operibus perfecta fuit, id est, metonymicè perfecta & sincera declarata. Hanc enim metonymicam expositionem, natura rei extorquet. Cum enim fides sit causa; opera, effecta, propriè loquendo fides operibus perfici non potest: quia causa non perficitur à suo effectu, sed perfecta declaratur: ut fructus boni, arborem bonam non efficiunt, sed bonam indicant ac judicant. Perfectio autem, hoc in loco, non graduum, sed partium intelligitur. Fides enim Abrahæni integra fuit suis partibus, & sincera; sed tamen, quia regeneratio illius non fuit perfecta, & in summo excellentiæ gradu: propterea etiam fides ipsius absolutè non fuit perfecta. Porro hanc rationem confirmat Iacobus, exemplo illustri, quod indicat: cum ait, *vides?* Deinde cum in expositione illius, per interrogationem, rei certitudinem, & perspicuitatem indicat: Qui ex operibus justificatus est, ille habet fidem administram operum. Propositio Enthymematicè deest, reliqua ordine & aperte exprimuntur. Coeterum quæstio oritur celeberrima, de consensu Pauli, & Iacobi, qui sibi mutuò contradicere videntur. Quidam enim nullum consensum esse existimant; ac propterea divinam, & apostolicam esse hanc epistolam, negant. Sed perperam, ut ex sequentibus apparebit. Alii verò consensum esse statuunt; sed, in modo illius exponendo, variant. Nam Pontifici acutiores ajunt: Paulum loqui de justificatione prima, seu injusti, quâ quis ex injusto fit justus: quæ ex gratia, per solam fidem, contingat: Iacobum verò agere de justificatione secunda, seu justi: quâ is justior fit, operum merito. Sed falsa hæc est distinctione, ut Paulus ostendit, Roman. 3. 28. Rom. 4. v. 2. 3. 6. ut & ex sequentibus constabit. Quamobrem Orthodoxi aliter conciliant, ac plerique distinctione homonymias utuntur. Ajunt enim *justificare* apud Paulum esse, in judicio accusatum absolvere, & justum judicare; apud Iac. verò justum declarare: seu quod eodem redit, Paulum, agere de justificatione ex causa, qua, coram Dei judicantis tribunalii justi judicemur: Iacobum verò de justificatione ex effectis necessariis, ex quibus coram hominibus & angelis, addo & coram Deo, justi declaramus. Quemadmodum enim boni fructus, bonam arborē non efficiunt, sed certò indicant: ita & opera justa ac fidei, non sunt causa justitiae, & fidei; sed fidei & justitiae indicia: qua significatione iustificare hoc loco dicuntur. Quo refertur vulgo illud Pauli Rom. 4. 1. *Si Abrahæm ex operibus justificatus est, habet quod glorietur, sed non apud Deum.* Atque hæc expositio probatur ex analogia & convenientia triplici primo cum historia, de qua agitur: Deinde cum contextu hujus loci: denique cum fide communi, seu doctrina Christiana: nam si analogiam historiæ spectemus, Gen. 22. 12. dicitur à Deo per Angelum: *Nunc cognovi, te esse timentem Dei*, id est per *αἰρεσθέντας* (nam Deus ab æterno omnia novit perfectissime.) nunc declarasti, hac filii tui oblatione, te timentem esse Dei, id est, per Synced. vera fide & justitia præditum: quemadmodum etiam, Hebr. 11. 17. Abrahæmus dicitur fide obtulisse Isaacum. Ex quo Mosis loco, obiter observandum est, minùs rectè vulgò dici, Iacobum agere tantum de declaratione justitiae coram hominibus: nam expressè angelus, Dei nomine loquens, testatur contrarium. Sed pro sententia Pontificia objici posset, ex seq. verbis Angeli, Deum promittere benedictionem suam Abrahæmo, quod obtulisset Deo filium suum: Ergo oblationem causam esse benedictionis, ideoque & justificationis confirmat. Verum respondemus oblationem statui causam consequentia, non consequentis, id est, oblatio ista fuit antecedens subjectum, & conditionis, cuius consequens, non effectum, sed adjunctum præmium, erat benedictio. Nam jam ante 30. annos promissionem illam benedictionis acceperat: Gen. 12. & 15. Deinde si analogiam contextus, & scopum hujus disputationis attendamus, apparebit hic non agi propriè, de causis justificationis; sed de effectis, ex quibus fides & justificationis agnoscit possunt, vers. 18. ut ex superioribus liquet. Denique huc accedit analogia fidei, quia unum opus non potest hominem, tanquam causa, justificare; sed universa & per-

& perpetua legis observatio Deut. 27. v. 26. 28. Gal. 3. 10. Jac. 2. 10. Atq; hæc oblatio unum fuit opus. Ergo, &c. Unde concludimus Jacobum voce *justificandi* aliter uti, quam Paulum. Quidam tamen è nostris arbitrantur, conciliacionem posse commodius institui, servatè utrumque eadem *justificationis* significatione, sed ut *operum* vox homonymiam admittat: ac si Paulus eâ propriè uteretur: Jacobus verò per Meton. effecti pro causa, fidem denotaret, ut sit sensus: Abraham justificatus est ex operibus, id est, fide quæ ex se peperit opera. Quæ expositio sancta quidem est, si analogiam fidei consideres; sed nova & durior, utpote quæ cum S. Script. usu, & hujus contextus circumstantiis, præsertim v. 22. ubi *opera* & *fides* distinguuntur, non consentit. Nam quod objicitur, servata expositione communi, non factum hoc ad propositum demonstrandum: illud facile ex superiori expositione & v. 20. ac 26. diluitur. Deinde quod excipitur, Jacobum loqui de justificatione coram Deo, agnoscimus; sed eodem sensu, quo Paulus disputat, negamus: quia *justificatio* coram Deo est aut à priori, seu ex causis, de qua Paulus: aut à posteriori & effectis, de qua Jacobus disputat. Atq; hæc dè v. 21. & 22. Quibus illustrandis anticipatio eleganti ait, v. 23. & impleta est *Scriptura*, &c. objici enim poterat, *Scripturam* tamen dicere, Gen. 15. Abraham credidisse Deo, & fide justificatum. Resp. Apostolus, verùm esse, sed fide viva, seu tali, quæ administra fuit bonorum operum: nam testimonium illud *Scripturæ* impletum fuit, i.e. compertum est, completum, seu verum, ex illo opere fidei. Nam propriè loquendo, ut rectè à doctis interpretibus observatur, hæc *Scriptura* impleta est eo ipso momento quo Abraham creditit, ut disertè colligit Paulus, Rom. 4. v. 10. sed complementum illius illustratum ac declaratum est postea, hoc insigne opere fidei, Heb. 11. 19. qua Metonym. versu antecedenti est usus, perfecta est, i.e. perfecta declarata est. Atq; ex hisce jam concludit Apostolus, v. 24. alterum, nempe *hominem justificari*, i.e. justum declarari, ex *operibus* & non fide tantum, i.e. fide quæ sine operibus seu operibus destitutâ. Sed objiciunt adversarii, præsertim Bell. de Justif. lib. 1. c. 15. *Justificari*, non posse, hoc in loco, significare, justum declarari: quia sicut fides justificare debet, ita & opera: nam hic conjuguntur. At fides non justificat declarando: sed vel inchoando justitiam formalem, secundum Catholicos: vel apprehendendo justitiam Christi, secundum hereticos. Ergo nec opera. Negatur proposicio: est enim petitio principii, seu quæstionem argumenti loco ponit: nam Jacobus in hoc loco *fidem* sumit oppositè, per mimesin, i.e. quæ opere vacua sit, non autem comparatè, ut Pontificii statuunt. Deinde falsa est assumptio: nam fides, confessione patefacta, etiam cum operibus declarat justitiam. Sed urgent iterum ex v. 22. Fides Abrahami cooperata est operibus, ad justificandū ipsum. Atqui fides non cooperata est ad justitiae declarationem. Verum negatur primò proposicio: non enim dicitur fides cooperata ad justificationem: sed simpliciter cooperata est, i.e. non fuisse opera sine fide: nam revera illa oblatio filii fuit egregium fidei efficacis opus, Rom. 4. Heb. 11. 17. deinde etiā propositionem concederemus, assumptio tamen esset falsa, ut ante ostendimus: nec enim fides solum est justitiae causa instrumentalis: sed etiam exercitium illius fidei, est justitiae signum. Sed contrà tertio excipiunt: Fides ex operibus dicitur esse perfecta. Ergo justificatio inchoata per fidem, incrementum accepit, & perfectionem per opera. Negatur consequentia, quia figuratè perfecta dicitur, quod perfectio & integritas illius declarata fuerint, ut non malè de hac re. Beda differit. Nam duplex alioqui oriretur absurditas: Prior, Abrahamum 30. annos habuisse fidem imperfectam, & informè eo tempore, quo justificatus fuit coram Deo; Posterior est, initium justificationis omne gratiæ Dei, perfectionē verò meritis humanis adscribendam, eoq; salutem non esse merè gratuitam, contra Paulum, Rom. 11. 6. Eph. 2. 1. Hæc de priori exemplo, nempe fidei Abrahami. Alterum simile exemplum est Rachabæ. Causa autem, cur hoc potissimum afferatur & conjungatur exemplo Abrahami, cum multa alia extant clariora: videtur esse, ut omnem exceptionem tolleret: Rachab enim & gentilis, & meretrix, non ha-

bebat fidem operibus destitutam: sed justificata est, id est, justa comperta ex operibus, ex quibus fidem suam vivam esse ostendit, Heb. 11. 21. Sej objicit Bell. Rachab non potuit declarari iusta, cum esset meretrix, sed vel è justificata est, i.e. ex infidelis fidelis, & ex injusta justa facta est. Verum negamus Rachab tum temporis, cum ex operibus justificaretur, meretricem fuisse ipsa, sed sic vocatur *Nave*, i.e. distinctionis causâ, quod talis fuisse: ut usus S. Scripturæ, & aliarum linguarum similis est. De cujus fide, ad Hebræos, actum est Atq; hisce argumentis omnibus propositis, annexatur illustratio à simili: quo ostendit fidem sine operibus mortuam, sicut *corpus sine spiritu mortuum* est. Hoc autem bifariam exponi potest. Primo, ex communis sententia, ut *spiritus* animam significet, ut similitudo ex parte tantum conveniat: nam Spiritus propriè vivificat corpus; contra verò opera non vivificant fidem, sed vivam indicant: quia sunt consequentia, & effecta propria illius. Deinde interpretatione nova, quam ut olim proposui; sic responso, ut *anima*, i.e. *spiritus*, hic non animam, sed effectum, seu anhelitum, qui propriè etiam *anima* dicitur Latinis, significet: ut apud Græcum interpretetur, Ps. 119. 132. *attraxi animam*, i.e. *Spiritus* seu animam, & alibi. Quo etiam modo obscurum illum locum exponentum arbitror, 1. Cor. 14. v. 14. 15. Orare & psallere *Spiritus*, i.e. flatu oris: cui opponitur *orare & psallere mente*. Ut sit sensus Jacobi: quemadmodum corpus, quod non respirat, mortuum est; ita & fides, si non spiret bona opera, mortua est, i.e. per metaphoram fucata, & ad salutem inutilis. Nam hoc commune est omnibus gentibus corporis mortui experimentum, unde etiam ad majorem certitudinem, mortuorum ori speculum adhiberi solet, ut ex illius claritate, aut obscuratione, an Spiritus insit, dignosci queat. Quare si hanc expositionem nostram amplectamur: futura est similitudo copiosior & integra, qua facilissime adversariorum objectio diluetur; sic enim argumentantur: quod instar Spiritus est, illud est causa principalior, quæ quod est instar corporis. Atque opera sunt instar Spiritus; fides instar corporis, ut Apostolus docet. Ergo opera sunt causa principalior, quæ fides: eoque cum sint *anima* justificationis, opera ea in re prestant fidei. Responderi potest bifariam: primùm negatione consequentie: quia est fallacia homonymias ob medii termini ambiguitatem: quia Spiritus in propositione metaphoricè alteram hominis partem, in assumptione propriè flatum oris seu anhelitum notat. Deinde si vulgo usurpatam significationem servemus; negatur etiam proposicio. Nam ut ea vera est, si nomen *Spiritus* metaphoricè pro anima accipias: sic falsa, si propriè pro spiritu ac flatu oris. Nam hac etiam ratione constabit similitudo suo modo: sufficit enim similitudinem inesse in simili adjuncto, et si in effectis sit diversitas: corpus & fides conferentur in eo, quod utrumq; sit mortuum; illud, si anima, hoc, si operibus destituatur: sed differentia est, quod corpus mortuum describetur à remotione animæ, quæ causa vitæ: fides verò à remotione bonorum operum, quæ propria ac certa effecta, & argumenta fidei. Utrovis igitur modo interpretetur, retundetur Pontificiorum telum. Intérim satis liquere jam arbitramur, si primam expositionem sequamur, solutionem magis esse illustrem, ac pleniorē: nam præterquam quod propria vocis *Spiritus* significatio servatur, etiam in eo similitudo statuitur, non unica, sed gemina: fides enim confertur corpori bifariam: nam primò, ut corpus est causa Spiritus, ac flatus; sic fides bonorum operum: deinde ut corpus, quod Spiritu caret, tanquam proprio suo effecto, mortuum est: sic fides, quæ operibus bonis caret, mortua est.

C O N S E C T A R I A C A P . II.

I. V Ita nostra fidei sanctè conformanda est, & quæ ei adversantur, fugienda, vers. 1.

II. In honorandis proximis, vitanda est & adulatio, & contemnitus justus, v. 3.

III. Malæ vitæ causa est non raro malum de rebus divinis judicium: eoque curandum est, ut illud secundum normam verbi divini corrigamus, v. 4.

M m n

IV. Non

V. Non omnes pauperes Deo probantur: sed qui sunt divites fide, & charitate.

V. Paupertas & opulentia duplex est: alia mundi hujus, & corporalis; alia alterius, & spiritualis.

VI. Pauperes p̄iū aduersus suam paupertatem & contemnunt hominum consolari se debent, partim honore, quo à Deo affecti sunt (quod Dominum habeant gloriosum Je-sum Christum, & à Deo electi sunt) partim divitiis Spiritualibus, quibus, præ divitibus hujus mundi, donati sunt, quod scilicet secundum electionem à Deo vocati sunt ad fidem, & charitatem; & hæredes regni cœlestis constituti sunt, vers. 4. & 5.

VII. Divitibus hæc duo mala comprimis fugienda sunt, oppressio pauperum, & blasphemia aduersus Christum, v. 6. 7.

VIII. Lex charitatis omnes devincit, tanquam regia ac divina actionum nostrarum regula, v. 8.

IX. Cùm is, qui, servata tota lege, in uno offendit, omnibus teneatur, tanquam legis transgressor; sequitur nullum hominem justificari operum merito; quia, Jac. 3. v. 2. in multis impingimus omnes, v. 10.

X. Judicium Dei secundum legem & opera nostra, stimulus esse debet ad vitæ sanctitatem.

XI. Non innocentia solum, sed etiam beneficentia à nobis requiritur.

XII. Cum Deus futurus sit tandem severus improborum judex; mala non referenda, sed æquo animo ferenda sunt, v. 13.

XIII. Non solum verbis bene precandum est afflictis; sed etiam pro virili beneficiendum, v. 16.

XIV. Fides vera, ab hypocrita fructibus distinguitur, v. 18.

XV. Vani sunt Libertini illi, qui fide, operibus destitutæ, gloriantur: eoque vocatio nostra, & fides bonis operibus confirmando est, v. 20.

XVI. Pia sanctorum exempla, non ad rei notitiam, sed ad imitationem, in Sac. L. proposita sunt.

XVII. Dei voluntati, exemplo Abrahæ, in rebus etiam difficillimis, obtemperandum est, v. 21.

XVIII. Cùm fides pietasque nos Dei amicos reddat; infidelium amicitia parvi pendenda est, v. 23.

XIX. Nulla pœnitentia nimis sera, si seria & vera; exemplum Raabæ docet, v. 25.

XX. Cùm fides sine operibus mortua sit; sequitur, opera ad salutem esse necessaria; nimurum non tanquam causam, sed tanquam viam, v. 26.

C A P U T T E R T I U M .

Duo, præ ceteris, vitia, in Ecclesia oriri solita, in Judais etiam Ecclesiis vigebant: primùm peccandi licentia, ex perverso, doctrinæ de fidei justificatione, & libertate Christiana, abuso; deinde, ex fiducia arroganti sapientiæ, & justitiæ propriæ, de aliorum fide, & moribus, iniquum & præceps judicium. Ideoque postquam Apostolus prius confutavit; ad alterius vitii, & cognatorum reprehensionem, opportunè transit. Tres enim hujus capitum sunt partes præcipuae: primùm enim agit Apostolus aduersus arrogantiam rigidæ in alios censuræ: deinde aduersus duo cognata vitia, linguæ incontinentiam; & inanem sapientiæ persuasione. Ac prima pars constat dehortatione & confirmatione illius. Illa est: *Ne effete multi doctores.* Quod quidam de publico docendi munere exponunt; ad quod, ob rei difficultatem, & sanctitaté, non multi sunt idonei: alii vero accommodatius ad privatam, & ambitionem aliorum reprehensionem referunt; ad quam multi, ob superiorem doctrinam, c. 2. 18. & 26. pio zelo, sed admixta humana imperitia, & arrogantia, importunius abrepti, longius justo potuissent profilire. Loci similes sunt, Matt. 7. 1. Rom. 2. 1. 2. 3. Prohibetur autem non quævis doctrina privata, aut censura, ut ex Levit. 19. & Matt. 18. 15. & Eph. 5. 11. constat; sed vitiosa tantum, i. e. quæ in re, modo, aut fine peccat. In re; cùm falsa est, à Dei judicio, S. L. patefacto, aberras. In modo, cùm acrior est, quæ equitas postulat: aut præposta, quæ

ordinem violat: & neglectis omnino suis virtutis, in aliorum nœvos promptius, ac rigidius inquirit. Denique in fine, qui

aliud quæ Dei gloriam, & salutem proximi spectat. Quare si censura sit justa, re modo, & fine; hoc in loco non culpatur. Coeterum dehortatio hæc firmatur ab effecto, nempe judicio, i. e. poena divinæ incremento, ut Matt. 7. 1. Rom. 2. v. 2. 3. Quæ ratio probatur, partim à censorum conscientia, v. 1. partim à causa judicij, nempe peccatorum multitudine, quæ omnes laboramus: quod contra perfectionis arrogatiæ est observandum: nam, qui peccatis scatent, poenam merentur omnes, sed graviorem, qui, in aliis judicandis, sui obliiti, iniqui ac severi sunt, Rom. 2. 1. 2. 3. Matt. 7. 1. & 18. 33.

Porrò, nos in multis labi, declaratur exemplo speciali lapsus linguæ: eq; viâ eleganter ad secundam partem procedit; qua, primùm usum bonum, & malum linguæ describit: deinde dehortatur à malo. Ac bonum usum laudat, bisarium. Primò à causa, nempe perfectione. Loquitur autem hic aut de perfectione absoluta & graduum, hypotheticæ, à qua omnes procul absimus; aut de perfectione comparata, & partium, quod linguæ moderatio rarissima sit virtus. Alia ratio est ab effectis: quia ita totū corpus fræno potest moderari, quod metaphoricè proponit. v. 2. Quam rationem duabus similitudinibus illustrat, cum linguam, explicata antecedente metaphora, frænis equorum comparat, v. 3. & navium gubernaculæ, v. 4. ut apodus, utrimumque communis, ostendit, v. 5. Similitudo autem constituitur in causarum exiguitate, & effectorum, objectorumq; magnitudine. Atque hæc de bono linguæ usu, & continentia. Malus verò describitur, ac vituperatur; primò generatim: deinde specialiter. Generatim ab effecto, efficiente, adjuncto. Ab effecto, nempe damno quod infert, idq; illustratur, partim similitudine explicata ignis: partim contracta in metaphora, cum maculis confert. Ab efficiente verò cum inflammat dicitur à gebenna, i. e. Meton. à Diabolo, ut Matt. 16. Portæ inferni, potentiam Diaboli notant, quemadmodum, v. 15. in vicina sententia sapientiam illam vocat dæmoniacam: Denique ab adjuncta comparatione amplificat, quod cùm feræ omnis generis domentur, v. 7. lingua maneat indomita. Cui adjuncto addit repetitionem effecti, illustratam similitudinem veneni, & quidem copiosi ac mortiferi, v. 8. Atq; ita hoc effectum confirmans, aptè transit à generali ad speciale in temperantis linguæ vituperationem, ab effectis. Objici enim poterat à nonnullis: linguâ laudatur Deus, Psalmis, precibus, verbi illius annuntiatione, confessione. Ergo non est plena veneno. Verum, antecedente omisso, consequentia negatur: quia illa Dei laus virtutatur, conjuncta execratione proximi, quo, tanquam Dei imagine, læso, in Deum etiam peccatur, v. 9. Hactenus descriptio usus boni & mali linguæ: cui succedit consequens ex ea dehortatio, à speciali hoc linguæ abusu, v. 10. Cujus dehortationis ratio est, quod naturæ adversetur. Quam rationem similitudine fontis, v. 11. arborum bonarum, ficus & vitis illustrat, v. 12. Atque hæc de secunda hujus capitum parte. Cum quæ tertia optimè cohæret; in qua falsa sapientiæ persuasio, quæ plerumque censuræ rigidioris, & linguæ intemperantis causa est, reprehenditur, & mansuetudo & pax Christiana commendatur, proposito veræ ac falsæ sapientiæ discrimine, ex effectis contrariis: veræ enim sapientiæ effectum, & reuelatio, est vitæ sanctitas, & in proximum, præsertim peccantem, mansuetudo prudens, v. 13. contra falsæ sapientiæ nota & effectum, est invidia, & contendendi libido, v. 14. Quid confirmatur à causis, per aphæresin, & thesin, v. 15. Aphæresis autem ex collatione contrariorum effectuum invidiæ, & contentionis, v. 16. & cœlestis sapientiæ, v. 17. demonstratur. Cui additur corollarium; quo sapientia cœlestis, à consequente, non effecto, sed adjuncto fructu; non enato, sed gratiosè à Deo & promisso, & conferendo, Rom. 6. v. 22. 23. commendatur, v. 18.

C A P U T Q U A R T U M .

Postquam Apostolus, cap. anteced. falsam propriæ sapientiæ persuasionem, tanquam paci adversam & diffidiorum causam reprehendit: in eadem materia excolenda pro-

progreditur, hoc cap. & adversus alias etiam dissimiliorū causas differit, voluptates nim. & obtrectationem; quibus addit seriam arrogantiæ, adversus Dei providentiam, reprehensionem. Quæ tres primariae sunt hujus capitinis partes. Quarum prima constat reprehensione voluptatum, à v. 1. ad 7. & adhortatione ad officium à 7. ad 11. & illa quidem est partim generalis, quæ & voluptates Hebreorū arguntur, quod in ipsis militarent adversus Spiritum, Rom. 3. 13. & 7. 23. & inter se: & ex effectis culpantur, quod inde bella, & pugnæ, i.e. Metaph. contentiones extarent, v. 1. partum specialis, qua inductione optima confirmat generalem. Reprehendit autem avaritiam, ambitionem, atq; intemperantiam. Ac primum argumentum est à damno seu à remotione utilis effecti, quod Deus concupiscentiam, i.e. avaritiam, invidiam, atq; ambitionem, & quæ inde oritur contentio nem, optato eventu destituat. Quod illustratur à causis propterentibus; nempe precum neglectu in nonnullis, v. 2. & abusu in aliis, quod nim. male, i.e. in malū finem, precarentur, 1. Ioan. 5. 14. nempe ut in voluptates eorum insumerent: quomodo intemperantiam eorum reprehendit, v. 3. Alterum deinde argumentum ab effecto deducitur, Dei nim. offensione; ait enim adulteri, & adulteræ, significacione propria & angustiore, ut ex vers. anteced. connexione colligitur: vel figurata & generali, Sacrifq; Literis frequenti: sic enim non immerito vocantur illi, qui Deum sponsum suum deserentes, mundo & carni serviunt, eaq; ratione spiritualis conjugii pactum violant. Unde subjicit Apostolus amicitiam mundi, esse inimicitiam adversus Deum. Mundum autem nonnulli homines non renatos, alii voluptates & vitia mundi, ad scopum loci accommodatius, exponunt: generatim autem res terrenæ & vitia insita mundo intelligi possunt: sed illa erit differētia, quod illarū amor malus est tantum, cum inordinatus sit, & in modo, aut fine, à Dei verbo aberrat: horum vero amor absolutè & simpliciter malus est: hæc autem amicitia, inimicitia dicitur adversus Deum. Unde argumentum à cognatis concludit Apostolus, v. 4. qui voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur. Similes loci, Matt. 6. v. 24. 2. Pet. 1. 4. & 2. 20. 1. Ioan. 2. 15. Porro sequens versus maxima varietate ab interpretibus accipitur. Quidam enim verba illa: *an putatis*, &c. arbitrantur per ellipsis pronominis *τεν*; pertinere ad antecedentem sententiam, de amicitia mundi: quæ sententia, communis S. Scripturæ doctrina, & similibus locis continetur. Alii vero ad sequentia variè referunt, & quidem vel remota, nempe ad v. 6. ut parenthesi media includantur: vel ad proxima: sed nec hic in verborum sensu, neq; in Scripturæ loco consentiunt. Multi enim citari putant dictum, Gen. 8. 21. *omne* *figmentum*, &c. Sed hæc sententia videtur generalior, quam ut huic loco congruat. Alii proprius respici putant Mosis ad Josuam responsum, Num. 11. 29. *An in vides mea causa?* ò si daretur, &c. Sed quia est quædam personæ & verborum differentia, idcirco alii potius referunt ad locum Gal. 5. 17. 21. 22. *Spiritus concupiscit adversus*, &c. nam inter concupiscentias carnis numeratur invidia: ut contrâ inter Spiritus opera, charitas & gaudium recensentur. Nam quod primum objici potest, dici à Jacobo Spiritum concupiscere ad invidiam, ut finis & effectum notetur; ideoq; per Spiritum animam intelligi, non Spiritus regenerantis gratiam: ad illud responderi potest, duobus modis; primo, ut vocem *οι*, non pro *ad*, sed pro *adversus*, h. in l. accipiamus, ut apud autores Græcos interdum usurpatur, & apud Paulum, Eph. 6. 11. & ut sine interrogatione legatur sententia, deinde, ut, per interrogationem, effectum notet: eoq; modo eadem erit sententia, videlicet spiritus effectum non esse invidiam. Deinde quod excipi potest, in Script. citatione V.T. non autem N. intelligi, ideoque locum Pauli alienum esse: illud, Petri aperto exemplo, confutatur, qui Pauli etiam autoritate utitur expressè, 2. Pet. 3. 15. Reliquas interpretationes, quia alieniores sunt, omitto. Ut autem presius ad rem redeamus, reprehendit Apostolus invidiam à contrario, quod Spiritus ei, tanquam carnis operi, repugnet, v. 5. deinde superbiam, ab effecto illius, & contrarię humilitatis gratuito fructu; quam doctrinam Scripturæ auctoritate ex Ps. 34. comprobat, quod Scriptura non solum

non inaniter nos admoneat invidiam spiritui adversam: sed majorem etiam gratiam præstet, i. e. beneficium, dum humilibus, ab invidia alienis, Dei gratiam pollicetur, v. 6. Atque hæc de reprehensione voluptatum & vitiorum, quibus Hebrei laborabant. Sequitur jam, ad officium & res ipsæ sentiam adhortatio, quam ex antecedenti ratione concludit. Hortatur enim generatim ad obedientiam Deo præstandam, & contrâ Diabolo fide resistendum, & reliqua ~~vera~~ Christiana, de qua Eph. 6. 11. Idq; confirmat, promissione victorie, v. 7. Hortationis autem prius membrum aliis verbis repetit; & promissione gratiæ Dei amplificat; deinde speciatim obedientiam exponit, cùm postulat primum innocentiam; deinde sinceritatem, v. 8. præterea poenitentiam & luctum ob antecedentes voluptates ac peccata, v. 9. denique humilitatem, quam à præmio suo commendat, v. 10. Hactenus prima hujus Capitis pars, adversus voluptates. Altera vero est dehortatio ab obtrectatione, qua quis, ex suo sensu, & arbitrio solo, condemnat alium. Quæ dehortatio confirmatur dupli ratione: prima est, quia hoc modo damnatur Dei lex, quando id, quod illa permittit, damnatur, v. 11. altera, quia Dei summi judicis officium violatur, v. 12. Tertia denique hujus Capitis pars est, adversus quorundam arrogantiæ, ac temeritatem, in rebus suis, neglecta Dei providentia, præfiniendis, eventus felicis sponsione. Ac primò vitium illud prosopopæia quadam describitur, v. 13. & refutatur argumento ducto ab incertitudine vitæ, v. 14. Deinde contrarium officium declaratur, quod contra vitæ ac actionum nostrarum arbitrium, Dei providentia sit tribuendum, v. 15. Inde v. 16. reprehensio additur, quæ antecedentibus, per parenthesin distinctis, cum v. 13. est copulanda. Postremò additur, per anticipationem, generalis conclusio ad bona opera commendanda, ut Luc. 12. 40. quod officii conscientia negligetur illius non minuat, sed aggravet, & *καὶ ξέχω*, peccatorem, i.e. flagitiosum, constitutat, v. 17. sic enim peccatum per Synecdochem accipiendum esse, res ipsa loquitur.

C A P U T Q U I N T U M.

C Um bonorum operum studium, superiori capitinis conclusione, generatim commendarit Apostolus: jam progreditur rursus ad specialem quandam explicationem: quam partim à dissentaneis; partim à consentaneis illustrat. Partes autem universæ sunt sex: quarum extremæ 4. ad secundam: duæ vero mediæ, ad primam legis tabulam, pertinent. Prima autem pars divites attingit; estque acris reprehensio: cuius primum membrum est interminatio generalis miseriæ consecutæ. Cuius magnitudinem amplificat ab effectu, nempe consecuturo fletu. v. 1. ut Luc. 6. 24. *Væ vobis divitiis*. Divites autem intelligit, non quosvis opulentos propriæ & generatim; nam divitiæ sunt donum Dei; & Jobus ac David, Deo accepti fuerunt Divites, & in sinum ditis Abrahæ, Patris fidelium, translatus est pauper Lazarus: & divitiis salutis via aperitur, 1. Tim. 6. 17. sed improprie per Synecd. maximam divitiū turbam, id est, divites suis divitiis fidentes, ac servientes, notat: de qua re, Matth. 6. 20. 21. 24. & Marc. 10. 23. 24. 25. Alterum reprehensionis membrum est confirmatio à causis miseriæ, tribus peccatorum generibus, iniquitia, intemperantia, crudelitate; & explicatione miseriæ speciali. Iniquitia autem duplex arguitur, quarum prima est avaritia & immisericordia, quæ partim generatim exponitur, quod divitiæ suas putrefieri paterentur potius, quam quod iis pauperes, pro officio, juvarent: partim speciatim, quod vestimenta, v. 2. & aurum, argentumque vitiari, neglectis pauperibus patrentur. Cui vitio additur, vers. 3. interminatio specialis, quæ miseriam propositam declarat Metaphoricè, fere ut Marc. 9. 44. quod ærugo illa & opum accumulatio futura esset causa, qua convincerentur avaræ immisericordiæ, & gravissimo ultimi diei judicio punirentur, Rom. 2. 5. Mat. 25. v. 45. Altera iniquitatiæ species, est rapina: quod non solum pauperes non juvarent bonis, sed etiam quod exuerent, debitaq; mercede spoliarent, contra disertam justitiae legem, Deut. 24. 14. Quod vitium amplificat ab effectis: clamore gemino, rapinæ, & pauperum. Clamor rapinæ, per

Metaph. ac prosopopeiam quandam, peccati magnitudinem, prænamque gravem denotat, quod poenam promeritam quasi posceret à Deo: quemadmodum, Gen. 4. 10. 18. 20. 21. Esai. 5. 7. Clamor verò afflictorum, est querela eorum, de injuria, à raptoribus divitibus facta. Clamor autem hic, dicitur, per quandam Metaph. introiisse in aures Domini Zebaoth. i. e. exercituum, seu omnipotentis omnium creaturarū (quæ per Metaph. exercitus dicuntur) divitum & pauperum Domini & judicis justissimi: ut Ex. 2. 23. Ps. 9. 13. Luc. 18. 7. Ac propterea ira Dei, & imminens poena à concilio & justo judice denuntiatur, v. 4. Porro alterū peccati genus, & causa miseriæ divitum, est eorum intemperantia: quod opibus ad delicias, volupates, fastumq; abutentur. Cui specialis interminatio, ad rem accommodata, apponitur, v. 5. quod corda enutriverunt, ut in diem mactationis. Quæ phrasis bifariam exponi potest, primò, ut sit descriptio & amplificatio luxus, similitudine, à Judaicis festis, quibus sacrificia mactabantur, epul: isque indulgebant, quomodo verba Apostoli ἡ μέρη σαράντας vertunt, ut die epulis. Qualis describitur epulo, Luc. 16. 19. 20. Quo etiam sensu vox mactationis sumitur, Ezecl. 39. 17. Verum secundo modo aliter explicari potest, ut ἡ οὐ μέρη σαράντας interpretemur, non in die, sed in diem mactationis: quemadmodum præpositio ἡ pro ἡ, crebro vicissim usurpatur, ut ante, v. 3. Qua ratione ad descriptionem non peccati, sed poenæ imminentis pertinebit, ut sit sensus; quod suis delitiis, ovium, vitulorum, altiliumque instar saginati, præparentur in diem mactationis & exitii. Similes omnino & elegantissimi loci sunt, Jer. 12. 3. & 45. 20. 21. Quæ sententia, ut nervosior est; ita magis videtur convenire. Tertia deniq; miseriæ divitum, & impudentis mactationis, id est, exitii causa, est crudelitas in pauperes innocentibus, quod eos in iudicio iniquè opprimerent. Quæ oppressio Metaph. mors dicitur, quod iis vitam acerbissimam, & invitam, ac mortis instar, redderent: aut per Metony. effecti pro causa, quod mortis immaturæ causa existent. Similes loci, Esai. 1. 15. Amoz 4. 1. *Justum* autem vocat, non Christum ἡ εστι οὐχι, quemadmodum quidam minus aptè exponunt: sed pauperes innocentes, justitiae addictos, per enallagm numeri usitatam, Esai. 3. 11. 12. 1. Tim. 1. 9 Sic & in hoc exemplo: *Romanus prælio victor*. Cum autem alia sit justitia personæ, & quidem vel imputata, vel inherens: alia cause; hæc propriè, hoc in loco, intelligitur, quod innocentem, & immeritum opprimerent, v. 6. Atq; hæc de gravi divitum reprehensione, ex qua altera Capitis pars; quæ ad pauperes & oppressos consolando; & in officio fidei, & charitatis confirmando, spectat, concluditur: nimis admontio pauperum, iniquè afflictorum. Quæ duobus constat membris. Prima est hortatio ad patientiam: cui similis locus in primis memorabilis extat, Mal. 3. 16. 4. 1. & Ps. 37. 73. Quam hortationem confirmat, promissione *adventus Domini*; nempe judicis, & vindicis: qua poenam malis, præmia bonis rependet: quemadmodum 2. Thess. 1. 6. 7. explicatur. Quam consequentiam probat opportuna anticipatione, adversus moræ tardium, utens similitudine à patientia agricolæ, ut 2. Tim. 2. 6. Cujus protalis est, v. 7. Apodosis, aucto novo argumento ab adjuncta adventus propinquitate, v. 8. Alterum vero membrum est dehortatio ab impatientia, & vindictæ cupiditate, pertinens (ut videtur) ad cautionem, ne iis, quæ v. 4. dicta sunt, abutentur. Quam dehortationem confirmat, v. 9. à vindictæ effecto, nempe condemnatione; & adjuncta illius propinquitate, quam eleganti forma proverbiali indicat, cum ait: *ante januam stare*, seu præ foribus esse: ut Gen. 4. 7. & Marc. 13. 29. Hinc, ad confirmationem ampliorem, hortationis ad patientiam, redit, & secundam rationem adjungit, ab exemplo Prophetarum laudato, v. 10. quemadmodum, Matt. 5. 12. Tertia est ab adjuncta laude, quæ à communi testimonio probatur. Quarta est, ab eventu felici, qui exemplo Jobi ostenditur (de quo, Job. 42. 10. 12.) & explicatione causæ illius, consequentia quoq; probatur, v. 11. Hæc de secunda Capitis parte. Tertia est dehortatio à temerariis juramentis, quæ tum temporis maximè vigeant, v. 12. quæ confirmatur, ut Ex. 20. 7. ab effectu suo pernicioso, condemnatione. Nam quod Anabaptistæ omnia

juramenta absolute prohiberi censem, illud omnino alienum est: quemadmodum demonstrat Scripturæ analogia, cum particularis hoc in loco; tum communis aliis in locis, per universam S. Script. Particularis analogia hujus contextus elucet ex illa distinctione formularum obliquarum, quibus ad jurandum temere, & falso abutebantur Judæi, Matt. 23. 16. 18. 22. ideoq; cum Jacobus ait: *nullum aliud juramentum*, illud non est intelligendum de universalis inductione: sed, quemadmodum Matt. 5. 24. de certo juramentorum genere, nempe de temerariis juramentis, quorum exempla nonnulla præmisit; non autem universæ de necessariis, verisq; juramentis; quemadmodum etiam analogia communis Sac. Script. perspicue demonstrat; quandoquidem ipsa juramenti natura, S. L. descripta est: quia est invocatio Dei in testem & judicem; ideoq; Dei cultus est, & gloriam omniscientiæ, veritatis, justitiae, potentiae Dei illustrat. Deinde legis præscriptum idem evincit, Deut. 6. 13. Accedit etiam tertio Christi antecedens protestatio, Matt. 5. v. 18. quod nolit abolere legem; ideoque in sequentibus legem juramenti non abrogat, sed exponit. Quarto idem etiam arguit Prophetia, Esai. 45. 33. qua N. T. cultus, Dei que confessio, Synecd. juramento describitur, ex expositione Pauli, qui genere expresso, juramentum confessio-nem interpretatur, Rom. 14. 11. Quinto laus juramenti & utilitas, Heb. 6. 16. commendatur. Sexto denique exempla divinitus probata. J. Christi, sancti sanctorum, qui adjutus, seu ad confessionem sub juramenti religione edendam à Pontifice provocatus, ac jussus, obtemperavit, Matt. 26. v. 63. Deinde sancti Angeli exemplum exrat, Apoc. 10. 6. qui per Deum juravit. Denique Spiritus S. instinctu scribentis Apostoli Pauli, Rom. 1. 9. & 2. Cor. 1. 23. Ex quibus omnibus constat, non omnia juramenta in N. Test. esse prohibita: ac propterea hunc locum perperam omnino ab Anabaptistis detorqueri. Ceterum quarta hujus Capitis pars succedit, quæ invocationem Dei præcipit: in adversis quidem, petitionem gratiæ; in secundis vero celebracionem & gratiarum actionem, v. 13. Quinta Capitis pars de Ecclesiæ officio in curandis ægris differit: ac constat partim descriptione, partim confirmatione. Descriptio officium complectitur geminum, primò Ægri, deinde Presbyterorum. Officium ægri est, ut accersat, id est, accersi curet Presbyteros Ecclesiæ. Presbyterorum vero Officium est ut oriente pro eo, & inungant eum oleo in nomine Domini, v. 14. Quod intelligendum est de iis senioribus, qui temporario illo sanandi dono erant prædicti, sicut præcipit Christus, Matt. 10. v. 8. *infirmos curate*: & Apostoli paruerunt, Marc. 6. 13. & unixerunt oleo multos infirmos, & curarunt, & 1. Cor. 12. 28. *Posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, &c. dona sanationum* & v. 30. *Num omnes habent donum sanationum?* q. d. minimè. Confirmatione vero descriptionis petita est à *precautione fidei*, i.e. ex fide promanantis, aut cum fide conjunctæ, effecto. Fides autem intelligitur non solum Presbyteri, sed simul etiam ægri, quæ conditio est necessaria; quia sine hac, licet sanatio corporis contingere possit, remissio tamen peccatorum & justificatio non percipitur, Rom. 3. 28. Matt. 21. 22. Jac. 1. v. 6. 7. Effectum autem instrumentale est duplex: quorum prius est miraculosum & extraordinarium, ad confirmationem Euangelii, initio Ecclesiæ, pertinens, nempe sanatio & unctione ægri corporis à Deo: deinde sanatio animæ, seu remissio peccatorum. Peccata autem intelligit non generatim ac propriè, quamvis legis transgressionem: quia alioqui non addidisset conditionem, si babuerit peccata: quā notat interdum fieri ut æger non habeat peccata. Atqui nullus homo est, qui non habeat, generatim accepta, 1. Ioan. 1. v. 8. quoniam in multis labimur omnes, Jac. 3. 1. Sed peccatorum nomine intelligit per Synecd. peculiaria quædam peccata, videlicet, quorum causa, ægritudine divinitus esset castigatus: quomodo loquuntur Apostoli & Christus, Ioan. 9. v. 2. 3. *Uter peccavit? &c.* Ideoque inepte Pontificii in Catechismo Trid. 1. de extrema unctione, vocem *peccatorum* ad leviora & venialia: aut ad graviora, sed ab ignorantibus perpetrata, referunt. Hæc autem dona sanationis corporis, & animi beneficia, in simili miraculo conjunguntur. Mat. 9. 25. Quod

Quod autem Pontificii fictitium extremæ unctionis sacramentum, ex hoc Iacobi dicto extruere moliuntur; illud perspicuè, ac multiplici, inter utrumque discrepantiam, confutatur. Quarum prima est in causa efficiente principali: unctionis Iacobi à Presbyteris Ecclesiarum, sanandi dono præditis, peragenda. Pontificia vero unctionis tantum à raso, & unctione sacerdote, qui sit ordinatus ab Episcopis, & sanandi dono destituitur, administranda. Altera est in efficiente instrumentalis: oleum enim Iacobi est commune: Pontificium vero non est commune, sed variis superstitionibus consecratum. Tertia est in materia subjecta: Iacobus omnes Ecclesiarum infirmos nominat promiscue, Pontificii non omnes; sed morti saltem vicinos, unde *extrema unctionis*, & *sacramentum exequuntum*, ab iisdem vocatur, Catech. Trid. de extrema unctione. Quarta in forma consistit: Iacobus unctionis simpliciter manifestat: Contrà Pontificii unctiones varias, naribus, ori, auribus, genibus, pedibus adhibent superstitione multiplici. Quinta denique differentia in fine & effectu elucet: unctionis Iacobi certus finis est, & effectus, sanatio corporis: contrà in Pontificia unctione neutrum reperitur. Quare ineptè, & implè superstitionis suam unctionem ordinariam, cum divina extraordinaria, ac miraculosa confundunt. Atque haec de v. 15. Sexta pars est de mutua peccatorum confessione, & preicatione pro aliis: quam confessionem, ineptè Pontificii, ad fictitium auricularis confessionis sacramentum, detinquent. Inde enim sequeretur, sacerdotes etiam debere populo vicissim confiteri, aut solos inter se. Nam quod Bell. objicit *alii*, non hic denotare mutuò: sed homines hominibus, ut 1. Petr. 4. v. 9. 10. *bospitalis effore invicem*: *unusquisque sicut accepit gratiam, in alterum illam*

administrantes: Quoniam qui te&to carent, non possunt abundantes domibus excipere, nec imperiti doctos erudire: hoc inquam à re alienum est. Nam ex re proposta, & addita expositione liquere potest, eos ab Apostolo Petro compellari, qui donum aliquod acceperant, quod mutuum esse poterat; vel specie, ut fere hospitalitas & alia communium donorum exercititia: vel genere, ut prædicatio Euangelica, *securia*, &c. pro quibus gratiam mutuam, pro suo modulo, non specie, sed genere referunt auditores & pauperes, ut Rom. 12. v. 5. Gal. 6. 6. Atque si etiam Iacobi locum nobiscum intelligit Beda, in eodem testimonio, quod à Bell. citatur: et si præterea etiam aliud requirat. Deinde et si vocem illam *alii mutuo*, Petrus eo modo, quo Bell. contendit, acciperet: consequens tamen non esset, hoc in loco ita accipi oportere, & à propria vocis relata significatione nobis esse recendum: sed contrà potius analogia Scripturæ, cum propria vocis significatione, arguit, agi de mutuâ offendarum confessione ac penitentia professione, ad fratris læsi reconciliationem. de qua sermo est, Luc. 17. 4. Matth. 5. 25. Coloss. 3. 13. ut etiam precationis pro aliorum sanatione descriptio ostendit, & verba illa *alii dñmns alii pro aliis, ut sanemini*. Quorum ratio deinde subjicitur: quia *multum valet precatio justi efficax*, v. 16. quod exemplo miraculi, precibus Eliæ impetrati, ostendit, v. 17. 18. Ultima denique capituli pars est commendatio curæ in fratribus convertendis, à fructu duplici: conservatione animæ fratrum à morte, & peccatorum ipsius remissione. Nam quod Pontificii vulgo contendunt, fideles, opere conversionis fratris, remissionem peccatorum promereri, est merita loci perversio: quia hic fructus ad conversum, & non ad convertentem pertinet, vers. 19. 20.

FINIS EXPLICATIONIS EPISTOLÆ JACOBI.

IN PRIOREM

S. PETRI EPISTOLAM

Explicatio.

C A P U T P R I M U M.

Pri cum primis ad hujus Epistolæ explicationem invitare nos debent, *Brevitas, Utilitas, Difficultas*. Nam quod Hieron. ait ep. tom. 3. ad Paulinum: *Iacobus, Petrus, Ioannes, Judas Apostoli, septem epistolas ediderunt, tam mysticas, quād succintas: & breves & longas: breves in verbis, & longas in sententiis, ut rarus sit*. qui non in eorum explicatione cœcutiat: Illud, inquam, porrissimum de hac Petri epistola dici potest, ut ex re ipsa postea cognoscemus. Ut autem ex hoc divino scripto melius nos expediamus, & majori cum utilitate eo utamur: quædam de Titulo præmittenda sunt, antequam ad rem ipsam accedamus. Titulus autem est duplex; Universalis & Particularis. Universalem titulum voco, qui universaliter operi convenit, nim. *Petri Apostoli Epistola Catholica prior*: In quo titulo spectanda sunt autoritas & sententia. Cum enim tituli alii sint genuini, ab authore profecti; alii vero addititii, discretionis causa, ab aliis postea adjecti: non illius, sed hujusmodi esse hunc Titulum apparet ex lectionis varietate, in tam paucis verbis. Syrus enim Interpres habet: *Epistola Petri Apostoli Symeonis Cephæ. Oecumenius* vero Græcus Scholiaстes: *Petri Epistola Catholica prima*: quæ varietas non fuisset admissa, si titulus epistolæ ab autore ipso fuisset præfixus. Huc accedit quod Veteres nonnulli hanc epistolam Petri appellant *epistolam Petri ad Ponticos*. Deniq; cum addatur in titulo nomen *prime* aut *prioris*, que vox ad secundam, suam habet relationem: inde satis etiam constat, ab aliis, quam à Petro, hunc titulum esse præfixum. Unde colligitur, authoritatem hujus tituli non esse divinam, sed Ecclesiasticam & humanam. In sententia vero primo declaratur hujus scripti causa, scilicet efficiens instrumentalis, videlicet *Petrus* *Apostolum* forma communis, videlicet *Epistola*: deinde objectum, quod *Catholica* sit. Quod à nonnullis sic

explicatur, quod sit Canonica & pars Canonis Script. quod attributum & huic epistolæ, & aliis Joannis, Jacobi, Judæ, communiter convenit, ut ostendatur cōmuni ratione hanc ceterasq; esse authenticas. Aliis vero Catholicæ dicuntur respectu objecti: quod hæ epist. 7. Petr. Jacob. Joann. Judæ, et si proximè ac partim habeant objectum particulare, remotum tamen habeant objectum omnes Ecclesias Christi, ad finem usque mundi: ideoq; usū hanc epistolam esse Catholicam de fine suo; quod ad omnes Christianos & eorum institutionē ac salutem pertineat. Ex quibus appetit, nihil hunc titulum complecti, quod vero non sit consentaneum. Deniq; adjunctum tempus comparatè, cum altera epistola Petri indicatur: prior enim dicitur, quod hæc prius: illa vero posterius paulò ante Petri mortem 2. Pet. 1. 14. scripta sit. idq; disertè indicat, 2. epist. c. 3. 1. cum ait: *hanc secundam vobis scribo epistolam*. Hæc de Titulo universalis. Particularis vero est, qui parti convenit; quales sunt 5. καὶ αἱ αἱ, α, β, γ, δ, ε. Καὶ αἱ αἱ, i. e. caput 1. Alpha enim ab Hebreo Aleph, & nomen & usum numeri accepit Καὶ αἱ vero propriæ caput, summam nim. corporis partem ac primariam: deinde metaph. per similitudinem id significat, quod est summum ac præcipuum in quaq; re: ut rectè Suidas ait: καὶ αἱ αἱ ἀτὰ μέγεστον λέγεται. Sic Act. 22. 28. Πολλὴ καὶ αἱ αἱ σάρκα, magna pecunia summa comparavi. Sic etiam inter cetera de summa alicuius rei & argumento usurpatur, Heb. 8. v. 1. Unde per Meton. Subjecti, pro scripti parte aliquâ, quâ certum caput seu argumentum, sive peculiaris materia explicatur: quemadmodum & apud Latinos, ut apud Gelium noct. Att. l. i. i. c. 10. Atque hoc modo utriusq; Test. librorum partes, capita vel capitula, & eodem sensu *secundum sectiones* ab Hieron. in Esa. c. 63. & ab aliis nominantur. Ea autem capita sunt aut antiqua & exoleta, aut nova & usitata.

Priores sunt, quæ post tempora Apostolorum, veteribus Patribus usitata, & ut videtur, varia, quæ jam diu exoleverunt. Quo sensu videtur Tertull. (quamvis, ut arbitror, argumentum intelligat) capitulorum mentionem facere, libro de monogamia: *Ex hoc enim, inquit, capitulo &c.* Item quæ buic capitulo diversa &c. Item sic ergo in eodem ipso capitulo. Similiter Basilius Magnus præfatione in Ethica: *Quæcumque, inquit, reperimus in N. T. sparsim vel vetita vel præcepta, ea pro viribus nostris in definitiones summarias (ut capti facilia sint volentibus) congerere studebimus, addentes cuique definitioni numerum quoque capitum eorum, in quibus scripta illius comprehenduntur, sive ex Euangelio, sive ex Apostolo, sive ex Actis: ut quis definitionem legit, & numerum illi adjectum, vel primum ex gr. vel secundum uidet, ipsam Scripturam repetens & caput dicti numeri querens, ita inveniat testimonium, ad quod facta est definitio.* Ex Latinis vero Patribus Ambros. (aut potius priscus aliquis, & ut videtur Arianus commentariorum illorum autor) Gal. 3. 6. *Hoc est,* inquit, *quod dicit Spir. ad Rom. octavo capite; Ipse spiritus &c.* nisi fortasse hæc verba (*octavo capite*) ex margine in contextum relata, aut ab interpolatore aliquo inserta: quemadmodum Erasm. in censura præfationis in Epist. ad Rom. Ambrosio adscriptæ, observavit; rapsodum quendam luisse in commentariis illis. Nam alibi in illis tam capitum citationem nondum observavi: neque etiam tum temporis extitisse, ex iis, quæ postea dicentur, liquebit perspicue. Alioqui illud constat; Euangelium Luc. in Comment. Ambrosii distinctum esse in titulos, id est, argum. & capita certa, nim. in tit. 165. Sed iis tamen numeri nulli adpositi: & an ab Ambrosio tituli illi, ut vulgo opinantur, præfixi sunt, an vero à librario aliquo postea additi, meritò dubitari potest: quia in nonnullis cum phrasí Ambrosii non contentiunt. Apud Hier. vero in Comment. in Prophetas frequentissima capitulorum mentio occurrit: sed similiter sine ullâ numeri adscriptione. Vnde etiam liquet alia fuisse apud Veteres capita, quam quæ jam in usu sunt. Nam capita tria, Esa. 61. 62. & 63. sex priores versus, unum sunt Hieronymo: & reliquum caput 63. à v. 7. cum c. 64. ad unum refert. Vide comment. illius in Esa. c. 63. Atque hæc è multis sufficiant. Idem etiam apparet ex reliquis Patribus ac Scriptoribus antiquis, qui særissimè Comment. suorum libros eo in loco auspicantur, ubi nulla nunc est capitum distinctio, & capitum unius initium cum alterius fine copulant. Cæterum in Patribus antiquis, nullam S. Scr. distinctam numeris capitum distributionem invenio, quam apud Hieron. in prolegominis Comment. in Matthæum. Quo loco apparet, Eusebium Cæl. Eiscop. ut Hier. ait, sequutum vestigia Ammonii Alexand. Evangelistarum Harmoniam instituisse, ac numeris distinxisse, modis decem, quos Canones appellavit; quorum decimus singulorum Euangeliorum in certa capita distinctionem continet, Mat. in 355. Mar. in 235. Luc. in 343. & Ioa. in 232. Qui Canones etiam è Rob. Steph. in Maj. Græc. Test. edit. similiter propositi sunt. Quas distinctiones ad Symphoniam Euangeliorum indicandam inventas, in citandis Script. locis, Patres eos, qui secuti sunt, observasse, nondum memini. Beda quidem ante 900. circiter an. Marco tribuit capita 45. Lucæ 49. si modo illa distinctio ab ipso sit profecta, non vero ab alio postea apposita. Oecumenius vero ante 500. ann. & amplius Actis A post. tribuit capita 40. epistolæ Iac. 7. ad Rom. 20. Primæ Petri octo. Et sic Aretas Oecumenio adjunctus ait. *Andream Archiepisc. antecessorem suum Apocalypsin divisisse in 24. partes & basce rursum in 72. capita.* Porro de capitum antiquorum ratione memorabilis est Suidæ locus, cuius etiam meminit doctiss. Casaubonus præfatione sua in notas ad Matthæum. *Τίτλος (inquit Suidas) μαρτυρεῖ καθαλαῖν, ὡς ὁ μὲν Ματθαῖος ἔχει τίτλος ξι, καθάλαια τρέ. ὡς δὲ Μαρκός τίτλος μη, καθάλαι λα. ὡς δὲ Λουκᾶς τίτλος πε', καθάλαια τριών. ὡς Ιωάννης τίτλος ιγ', καθάλαια στρ. hoc est, Titulus differt à capite: & Matthæus quidem babet titulos 68. cap. 355. Marcus titulos 48. cap. 36. Lucas titul. 83. cap. 348. Joannes tit. 18. c. 232.* Quem ad locum, duo annotantur à doctiss. Casaubono. 1. *majores librorum partes olim vocatas fuisse titulos, minores capita, com-*

*træ quam hodie nos facimus, & capita ferè fuisse, quod nobis hodie versiculos. Quæ postrema verba Casauboni commodè accipi debent. Alterum est, numerum capitum Marc., apud Suidam esse mendosum: de quâ conjecturâ minimè dubitamus: quia pauciora capita annotantur, quam tituli, contra Veterum usum. Ego vero salvo meliori judicio, suspicor non simplex, sed triplex esse erratum, & quidem ex Canone Eusebii, cuius antè memini corrigidum: & in Lucae numero positum in editione Suidæ pro errore librarii, ex vicinitate lit. orto; deinde in Marcii numero deesse initio σ, in fine vero σ pro σ vicino elemento perpetram scriptum esse. Cujus conjecturæ ratio est, quia in Luca & Marc. numeri reliqui, & Matt. & Ioan. omnes cum Eusebii capitibus convenient. Ac sanè credibile omnino est, Græcos Majorum observantissimos, potius fecitos esse Euseb. quam ut non aliquid sine causa adinvenirent. Atque hæc tenus de antiquis & exoletis Bibliorum capitibus egimus: nova vero & usitata, sunt sectiones à Scholasticis, ut videtur A. 1241. inventæ, & inde communis usus comprobatae, teste Genebrardo in Chronicis; qui eodem tempore Concordantias Bibliorum ab iisdem autoribus prodidisse narrat. Sic enim ait: *Circa hoc tempus Biblia in capitula, quæ bodie habemus, distinguuntur. Scholasticorum videtur esse inventum, eorum fortasse qui cum Hugone Cardinale Concordantiarum fuere autores. Nam ante ista tempora Theologi superiores ea non usurpant, inferiores frequenter, Alex. Alesius, Alb. Magnus, D. Thom. Bonaventura & ceteri bujusmodi Scholastici. Inventum tam commodum, ut bodieque Iudæi eos imitari velint, quod eorum in Parschyothe & Haþbaroth partitio sit nimis prolixa. Et paulò post de Hugone Cardinale ait idem; Primus in capitula libros Sacros distinxit, primus Biblicum indicem, quem vocant Concordantias Majores cum Com. Alberstadio Monacho collegit, conjunctis 500. Monachorum è diversis cœnobitis operis, atque omnia nomina, verba, participia, denique omnes tam declinabiles quam indeclinabiles orationis partes, toto Bibliorum contextu comprehensas, in alphabeticum ordinem digessit, annotatis librorum capitibus, & capitum lineis; labore tam utili S. Literarum studiosis, ut Græci opera Eulalii Rhodii Monaci, & Hebrei studio Rabb. Isaac Nathan istud fuerint amulati. Hæc ille.**

Si quis vero objiciat in Ethicis Basili Magni eadem capita fuisse annotata, quæ jam sunt in usu; agnolco quidem, sed hoc factum est posteriorum studio, qui ut veteres numeros in Græc. edit. tanquam inutiles omiserunt; sic in Latina versione ad faciliorem inventionem novis permutârunt, quemadmodum idem Beda in commentariis evenit. Atque hæc de novorum capitum origine & propagatione. Ad partitionem vero quod attinet, partes capitum sunt duæ; aliae majores, quæ interdum lit. A, B, C, &c. interdum paragraphis indicantur. Sic Matthæus habet paragraphos 124. nempe singula capit. 4. præter 5. 13. 16. 17. quæ singula habent paragraphos 7. Marc. 76. Luc. 168. Ioann. 105. Aliæ vero minores, quæ appellantur *versus*, aut *versiculi*, quæ voces forsitan vertendo calamo, lineam nocant. Vnde & Synecd. vulgo carmen & sacris authoribus sententia brevior atque longior. Quo sensu Hieron. ait: *Prophetæ testimoniū est &c. hic habitabit &c. fortissimæ, &c. statimque post duos versiculos sequitur, Regem cum gloriâ videbitis:* Duos versiculos vocat 8. has voces; *Panis ei datus est, hic primus vers. at quæ eis fideles sunt, hic alter versus.* Quod propterea observandum est, ut appareat quosdam non satis accurate statuisse, quid sint versiculi, qui ex numero dictionum, aliquot sententiarum, quas Augustin. versiculos vocat, & sex dictionibus constant, colligunt, versiculum antiquis Patribus sex dictionibus fuisse definitum. Sic minores capitum & paragraph. distinctiones vulgo versus appellant, qui særissimè periodo, interdum colo aut commate uno atque altero, pro illius, qui primum distinxit, arbitrio, definiuntur. Quis vero primum versiculorum utriusque Test. distinctionem, notis numerorum instituerit, nondum liquido observavi. Elias quidem Levit. Hebreus, à Iudæis Tiberitis, pessimum, h. e. versus fuisse inventos ait Ann. 436. post templi excidium, sed numerorum appositionem non nominat.

nominat. Videtur autem in V. T. hoc factum à Rabb. Isaaco Mathane, in Concordantiis Hebraicis concinnandis. Author quidem Quæst. inl. 3. Regum, quæ Hieron. attribuuntur, ait: *In Proverbis versus 915. continentur: sed hunc authorem recentem esse, non frustra conjiciunt eruditæ. Henr. verò Steph. in præfat. sui N. T. Græc. minore formâ, ad Sidnejum ait; Patrem suum Robert. illam singulorum N. T. capit. in certum numerum versuum, distributionem excogitâsse: nam quod ante id tempus Biblia Pagnini a. 1528. excusa fuerant cum versibus, minimè obstat: alii enim sunt versus ac longiores, eoque numero pauciores. Atque hæc de origine capitum, paragraph. & versuum: cuius historiæ usus est, ne sectionibus hisce capitum aut versuum, divinam autoritatem tribuamus, nevè illos temeritatis accusemus qui eas distinctiones alicubi reprehendunt, aut justâ ratione & cautione immutant. Non nunquam enim cum sensus injurya ineptè ea divelluntur, quæ re ipsa conjuncta sunt & contrà; cuius rei multa, si opus esset, adferri possent exempla, & crebræ de eâ re in Calv. Viri Doct. Comment. extant querelæ. Quibus omissis, & absolutis hujus epistolæ prolegomenis, ad rem ipsam accedamus, à descriptione exorsi. Est autem dogmati cum N. T. scriptum à Pet. Ap. ad Iudeos extra patriam dispersos c. 1. v. 1. & ad fidem in Christum, Apostolorum prædicatione conversos, c. 1. v. 212. in vera fide & via Christiana, caritate, patientia, ordinis politici, economie & Ecclesiastici justæ conservatione, primum confirmandos, c. 1. 12. & 14. & 5. 12. Babylone exaratum, c. 5. v. 13. & per Sylv. fidelen Euangeli præconem missum, cap. 4. v. 12. Dividitur autem in tres partes, prefationem, v. 1. & 2. tractationem à v. 3. ad c. 5. v. 10. & conclusionem inde ad finem. Præfatio constat in script. & salutâne. Quarum illa causam effientem ministram, seu quis scribat, & objectum, cui scribat, complectitur.*

Ac Scriptor quidem declaratur nomine uno, & officio speciali.

Hujus enim nomen sicut duplex, aliud à parentibus aut majoribus in circumcisione datum, Simeon. 2. Pet. 1. v. 1. quod contractè Simon dicitur, & distinctionis causa, ab homonymis, filius Jonæ, Ioan. 1. v. 43. aliud à Christo, in vocatione ad spem Apostolatus additum nempe Cephas & addito, pro more Græc. Cephas. Quæ vox Græcè Πέτρος & Lat. lapidem generatim petram notat, ut ex rei veritate, Christi verba Ioannes interpretatur, cap. 1. 43. *Tu es, inquit, Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, hoc est, si interpretaris Πέτρος.* Atque ita ex Christi instituto vox communis facta est Simeoni illi quodammodo propria: unde promiscuè appellatus est diversâ lingua Cephas 1. Cor. 3. v. 22. & 9. 5. & 15. 5. Gal. 2. v. 9. & Petrus, Gal. 2. 14. Vnde apparet, ridiculum esse inepti illius hominis commentum, qui in supposititiâ suâ Anacleti ep. 3. Concil. tom. 1. finxit, Cephas significare caput. Nam quod Bell. ad errorem illum turpem excusandum ac probandum ait, de Rom. Pont. 1. 1. c. 18. καὶ ἡ Græcè significare caput: ut l. 2. contra Parmenianum annotavit Optatus; illud omnino absurdum est. Nec enim Christus Græcâ ling. Cephas elocutus est, sed Syriacâ, ex Hebræo Πέτρος derivata, quemadmodum tum temporis Hebræa ling. dicta, Chaldaea seu Syra ling. corrupta & mixta fuit. Itaque ineptum est, significationem illius ex Græcâ ling. petere. Deinde falsum est Cephas Græcis significare caput; neque ex ullo docto authore probari potest. Nam quod Optatus Afrum, hominem nec Græcè doctum nobis objicit adversarius, nihil evincit: si Græcum hominem testem adduxisset, probabilius differeret. Deinde non ait Optatus, καὶ ἡ Græcè significare caput. Verba enim illius sunt: *Petrus omnium Apostolor. caput, unde & Cephas dictus est.* Denique esto, fuerit hæc Optati illius sententia; illa falsi arguitur ab Evangelist. Ioa. c. 1. v. 43. qui disertè ait: *tu vocaberis καὶ ἡς, cuius interpretatio est Πέτρος.* hoc est lapis aut petra: communis etiam Græcorum authorum & curiosissimorum antiquorum & recentiorum Lexicographorum, qui hujus vocis καὶ ἡς, caput significationem minimè meminere, consensu. Ego quidem caput significare, notarunt Eustathius & Hesychius.

chius, sed καὶ ἡς nullus: fortè Optatus imperitiâ quadam ob vicinitatem vocis καὶ ἡς deceptus est, & non observato & a discrimine, ita judicavit. si modò ea illius mens fuit, & locus ille à Monachis (ut sa pius factum in priscis Patribus) non sit interpolatus. Cæterum quia de origine & significatione vocis Cepha & Petri egimus; de causa appellationis propter adversarios dicendum est. Sic enim objicit Bell. Christus frequentissimè Petra dicitur, ut 1. Pet. 2. & alibi. Christus ergo communicans suum nomen cum solo Petro, & quidem nomen illud, quo ipse significatur, ut fundamentum & caput Ecclesiæ universæ; quid altius indicare voluit, quam se facere Petrum fundamentum & caput Ecclesiæ. Verum & antecedens & conseq. hujus argumenti negatur. Prius quidem quia non soli Petro hec nomen communicavit, sed per Petrum etiam aliis fidelibus, ut 1. Pet. 2. v. 4. Christus dicitur lapis vivus: & eadem appellatio proximè, v. 5. Christianis tribuitur: nam quod vulgo excipiunt adversarii; Cepha non lapidem generatim, sed tantum lapidem ingenitem, ac rupem speciatim denotare, id non admittimus: quia plurimis exemplis contrarium demonstrari potest. Nam Mat. 7.9. λίθον lapidem, Syrus interpres vertit λίθον; & Matth. 3. 9. & 4. 3. Ios. 10. 31. lapides vertit Syrus λίθοις: quemadmodum & h. l. 1. Pet. 2. 4. Christus λίθος & v. 5. Christiani λίθοις appellantur; deinde, v. 7. ubi in Græco est λίθος, similiter Syrus habet Λίθος & pro Petro vicissim Λίθον, quod lapidem designat. Ex quâ permutatione vocum appareat, Cepha & Abna esse Synonyma. Sed dicent forte, vocem Πέτρος, quia καὶ ἡς exponitur & petra, de rupibus tantum dici: Verum contrà se rem habere apud Græcos, & boni authores Græci, & Lexicographi demonstrant. Nam hæ voces Πέτρος communiter & Πέτρος Atticè, generatim lapidem significant, ut Phavorinus docet, & exemplis probatur ab Henr. Steph. quibus alia multa addi possunt: sed figuratè τὸν οἴκον Πέτρος pro rupe interdum accipitur, quamvis Latinis Petra rupem fere notet. Atque hæc de antecedente objectionis Bellarm. Ad consequentiam verò quod attinet; ea similiter neganda est. Non enim sequitur; Christus soli Petro communicavit nomen Petras, quo ipse alibi per Metaph. appellatur; Ergo eadem est utrumque sententia. Quoniam voces non solum Synonymæ extant sed etiam homonymæ & analogiae. Sicut & Christus lapis vivus, & soli fideles post Christum, 1. Petr. 2. v. 4. 5. etiam appellantur. Sic Christus lucem mundi se vocat, Ioan. 8. & simili nomine suos discipulos, Matth. 5. vers. 14. Sed dispari nominis ratione. Sic etiam diversâ significatione Christus Servator dicitur, Luc. 2. 11. & fideles Euang. præcones, 1. Tim. 4. 16. & Obadias versu ult. Servatores appellantur. Sed instant iterum adversarii, & Christi autoritatem & expositionem, ei quam attulimus, opponunt ferè hoc modo: *Petra illa, seu fundatum, cui Ecclesia superstruitur, est caput Ecclesiæ universalis.* Petrus teste Christo, Matt. 16. 18. est. Ergo caput. Sed utraque antecedentis pars negari potest. Propositio quidem, si universè sumatur de fundamento tam ministeriali quam principali: nam hoc modo solus Christus fundatum est, 1. Corinth. 3. vers. 11. quia à se firmitatem habet & ædificio præstat, Ephes. 2. 20. v. 21. ac propterea caput & Princeps Ecclesiæ est, Eph. 1. v. 22. 23. Act. 4. v. 12. Illo verò modo alia etiam sunt fundamenta ministerialia: 1. nim. & proximum est verbum Dei, Auangelium: quod etiam firmum est per se, quia à Deo est, & tanquam efficax Dei instrumentum Ecclesiæ sustinet, & Christo imo fundamento & principali conjungit, Eph. 2. v. 20. Alterum remotum sunt Apostoli 12. qui æqualiter fundamenta coelestis Hierusalem dicuntur, Apoc. 21. v. 14. nec tamen capita fuerunt universalis Ecclesiæ, sed ministri primarii, sub Christo unico instinctu Sp. S. Ecclesiæ struentes: quo sensu falsa est propositio. Deinde assumptio etiam negatur: quia Christus, Simonem appellat Petrum; Petram vero supra quam Ecclesia ædificanda erat, non vocat. Neque contrarium evincent adversarii suis argumentis, quorum hoc palmarium est, ex orationis filo & pronomine deductum: *Hæc, inquiunt, verba, super hanc Petram, demonstrant Petrum,* de qua

qua paulò ant̄ locutus erat Christus. Sed non de alia Petra locutus erat, quam de Petro. Ergo non nisi Petrum intelligit: neque aliò verba referenda sunt. Sed assumptio negatur, quia Petræ meminerat, non verbo quidem, sed re ipsa. Cum enim post Petri, de Christo Dei viventis Filio professionem, dixisset Christus; Beatus es Sim. Barjona, satis eā re ostendit, hanc doctrinam, seu hāc doctrinā descriptum, utpote cum fidēles beat, esse Ecclesiæ Petram & fundamentum. Deinde ea ipsa verba, quæ urgent adversarii, demonstrant multis modis, non posse de Petro intelligi. Ac primum ex articulo ita concludimus; *Articulus cum pronomine demonstrativo non potest ex communi consensu nominis proprio hominis præponi, in sermone Hebræo aut Syro: Hominis, inquam, quis in alio potest ut οὗτος Psalm. 114. vers. 3. ipse Iordanus.* Atqui hoc loco art. cum pronom. demonstr. proponitur Petræ non Graece solum, (ut fieri solet) sed etiam Syriac. Τίνις & Heb. in utroque Hebræo Matt. tam edit. Merceri quam Mense. contextu Τίνις ηθος Ergo non potest hæc petra intelligi de nomine hominis proprio. Deinde idem probatur ex mutatione dupli, cūm plonominis ac personæ, tum nominis ac generis; quia Christus non ait; Tu es Petrus & super te Petrum, sed super hanc Petram, nim. quam confessus erat Petrus & Christum præsentem indicabat. Simili modo atque Ioa. 2. destruite templum hoc; quā ratione suum corpus præsens denotavit. Sed adversus alteram mutationem excipiunt; hoc Arg. esse nullius ponderis, propterea quod Christus loquutus sit non Græc. sed ling. Syr. aut Hebr. mixta, ubi hujusmodi vocis mutatio non est. Deinde quod Heb. ling. Euangelium à Matt. conscriptum sit, ut veteres plurimi testantur. Fateor, Christus locutus est lingua Syriacâ, aut Hebræa mixtâ, ut doctiores probant: ac probabile est, eum utrimque unā voce Αρτέμιον usum, ut elegancia antanaclaſeos servetur: quemadmodum etiam in Syria versione & Matthæo Hebraico appetet: sed tamen necessarium non est; quia potuit Christus usus fuisse in prima parte voce Αρτέμιον, in altera voce Αρτέμιον petra, ut Syri Matthæi 7. loquuntur, & quidem Syriacè discriminis causa. Deinde an Matthæus Hebraicè scriperit, jure dubitari potest, neque ullo argumento solido hactenus probatum: nam quod veteres hoc testantur, ex errore ortum esse appetet, quod Euangelium Matthæi Hebraicum, quo Nazaræi utebantur, genuinum fuisse putaverunt, quo nihil est alienius. Aliud enim fuit illud Euangelium, & multis ineptiis conspurcatum, & falsò Matthæo suppositum; ut ex reliquis, quas citat Hieronymus, alias distinctius demonstravimus. Sed esto, hoc saltem extra controversiam est, Euangelium Matthæi, quod Græce extat, in Apostolica Ecclesia fuisse probatum, & esse authenticum, quicunque tandem sive Matthæus, sive alias vir Apostolicus verterit. Atqui in eo Euangelio Græco, & sine ullo dubio authentico, hæc mutatio observata est Petri & Petræ. Sed iterum respondent Adversarii, hanc mutationem & varietatem vocis & generis, non arguere varietatem subjecti: sed aliam esse ejus rei causam, nempe quod τίτλος sit masculinus; τίτλος verò feminini generis, prius viro melius conveniens ac propterea ab Euangelista adhiberi. Agnoscamus verisimile esse, ab Euangelista nomen Simonis Cephae propterea exponi potius voce τίτλος quam τίτλος: sed illud nodum non solvit. Quæstio enim manet, cur Euangelista igitur non dixerit, Tu es τίτλος καὶ διά τίτλος τίτλος super hunc Petrum, ut utrumque servata eadem voce & gene-
re res esset concinnior & clarior. Reliqua quæ ex Petræ & fundamenti hujus natura peti possent, ad Pontificios confutandos argumenta, brevitatis causa prætero. Interim unam atque alteram adversiorum rationem veritatis amplius illustrandæ studio diluam: nam adversus ea, quæ dicta sunt, excipiunt ex coherentia sequentium; Cui, inquit, à Christo dicitur, Tibi dabo claves &c. De eodem dicitur, super hanc Petram, &c. Atqui Petro dicitur, Tibi dabo claves. Ergo & alterum. Propositionem, quia negari potest, probare conatur ex præposita copula &, sed nihil efficiunt: quia copula connectit quidem res conjunctas, sed non propterea ad eandem personam pertinentes. Sed instant, nisi agatur de Petro; incepta eris oratio; quia de eo ant̄

& post agitur, ideoque & in medio aliqui non cohærebis Christi sermo. Imò vero rectè cohæret: nam postquam Christus Petrum ob veræ doctrinæ fidem & confessionem beatum prædicasset; & doctrinæ ac fidei authorem Deum esse ostendisset, subjicit conclusionem, & promissionem geminam. Illa continet confessionem Christi, quā vicissim, quid de Petro sentiat, aperit: Et ego, inquit, ubi dico, te esse Petrum, hoc est, te verè à me Petrum appellatum esse prædico, ut qui sis lapis vivus ac firmus, per fidem veræ doctrinæ, & mihi tanquam fundamento superstructus. Promissio verò est gemina: nam ut antecedentia, doctrinæ & fidei Petri approbationem continent: sic consequentia promissionem de utroque. Ac primum de doctrinâ Euangelii de Christo, seu de Christo illâ doctrinâ comprehenso ait; quod super hanc Petram, quam scilicet Petrus jam erat confessus, quæque fide percepta ipsum beareret, suam edificaturus esset Ecclesiam: deinde de Petro, quod ei daturus esset regni celorum claves. Verum postrem ex hisce disputant contra nos ex clavium dignitate: Cui à Christo, Matt. 16. claves regni celorum promittuntur, eidem & principatus Ecclesiæ. Atqui Petro claves illæ promittuntur. Ergo & principatus. Propositionem, quam nostri merito negant, adversarii probant, quod diversis Metaphoris, altera Petræ ac fundamenti, altera clavium, unus idemque principatus significetur, & una alterius sit explicatio. Quod quia controverti poterat, confirmare nituntur rationibus: Quarum prima est ex usu Scripturæ: primum Esai. 22. 22. Dabo clavem domus David super humerum ejus. & aperiet, & non erit, qui claudat; & claudet & non erit qui aperiat, id est, supremam illi in Ecclesia potestatem, & principatum Ecclesiasticum dabo. Deinde, Apoc. 3. v. 7. Christus dicitur habere claves David, qui aperiat & nemo claudat, qui claudat & nemo aperiat. Sic Apoc. 1. v. 18. dicitur Christus habere claves mortis & inferni, id est, dominum esse vitæ & mortis. Sed primum negatur hæc consequentia: Alibi claves notant principatum. Ergo & hīc. Deinde negatur etiam, Esai. 22. agi de principatu Ecclesiastico: quia Sobna, à quo ad Eliakim claves translatæ, non fuit summus fæderos: imò neque fæderos quidem, sed præfectus prætorio, & hoc munere abdicatus. fuit Scriba, 2. Reg. 18. v. 37: nam quod, Esai. 22. v. 15. in vulgatâ versione est præpositus templo, illud in Hebræo est præpositus domus; nempe Regis. Denique præpositum esse domus, præsente & regente Rege, non est esse dominum & principem domus, sed ministrum primarium. Ad alterum locum quod attinet, alia Christi ratio; alia reliquorum. Ille solus habet clavem tanquam Dominus: Petrus & alii Apostoli suo modo, tanquam ministri. Porro altera ratio est adversariorum, quod soleant domus aut urbis claves penes eum esse, qui in domo vel urbe præcepit: solent quidem, sed non semper, ut experientia demonstrat varia. Tertia ratio est ex sequentibus verbis: Quodcumque solveris super terram, &c. Quia, inquit, metaphora, idem quod duabus prioribus significatur, Petro principatum esse concretum. Sed contrarium Christus docet: nam eadem promissio & complementum illius Apostolis datur, et si aliqua sit in verbis differentia: nam quod Petro promiserat, Mat. 16. idem & reliquis Apostolis, Mat. 18. 18. promittit. Deinde cum Petro rem promissam donat, ibi similiter Apostolis eandem potestatem tribuit, Ioa. 20. 19. 23. Verum excipiunt; claves Petro promissas, Mat. 16. non esse datas, Ioa. 20. cum amplius sit ligare & solvere, quam remittere & retinere peccata: quia ligare dicitur in Scripturis, & qui præcipit, Matth. 23. v. 4. & qui punit, Mat. 18. v. 18. Sed negatur consequentia. Quamvis enim uno in loco aut altero ita accipiatur: tamen non sequitur etiam alibi accipi oportere. Deinde locus, Matth. 18. non agit de Pœna politica, sed de Ecclesiastica censurâ: qua peccata & peccatores ligantur vel solvuntur, ideoque optimè cum Ioannis sententia convenit. Sed postremum urgent; Si Petro nihil hīc sit promissum, quam quod, Ioh. 20. æqualiter omnibus Apostolis collatum est, non promissum ei esset præmium singulare, quod absurdum: quia confessio fuit singularis: ideoque Petro aliud esse promissum, quam reliquis fuit collatum. Sed responsus

demus distinctione argumenti medii. Nam primum singulari potest vel ratione substantiaz vel ratione circumstantiaz: Si hoc modo accipiatur, tum propositionem negamus. Nam quamvis eadem re ipsa potest Petro & reliquis Apostolis fuerit collata: quia eadem fuit fides & voluntas; tamen circumstantia diversa: ut enim Petrus nominatim, quod reliqui Apostoli sentiebant, elocutus est: sic etiam nominatim ipsi promissio facta, reliquis non exclusis, sed ea ratione inclusis: quemadmodum etiam dicit demonstrat Origenes. Sin vero primum intelligatur ratione substantiaz, falsa est assumptio: quia Petri confessio non fuit singularis, nisi ratione sermonis; sed communis fuit, si animum reliquorum & Petri scopum consideres: idem enim reliqui sentiebant, quod Petrus, idemque dictum volebant, & Petrus idem spectabat, ut similiter, Ioann. 6. vers. 69 quoniam non ipse solus, sed omnes rogati fuerant, quid sentirent: Petrus autem conscius communis confessionis discipulorum, solus respondit: non jure principatus in Apostolos: sed partim ob etatem, qua ei primas in loquendo, ordinis causa, reliqui modeste cedebant: partim ob zelum ferventiores, qui in multis apparuit: quomodo etiam, Ioann. 6. vers. 69. praecessit. Nam quod Bellarminus ait de Pontifice, lib. 3. cap. 13. *Petrum solum respondisse quod reliqui Apostoli ignorarent, quid potissimum responderent*: illud nulla nitor Scripturaz autoritate; sed feda atque contumeliosa in Apostolos, tamdiu cum Christo versatos, & ad Euangelium in Iudea praedicandum missos, conjectura. Quare ut hanc, de causa nominis Petri disceptationem concludam, ex hinc appareat, fallere Pontificios, cum docent, propterea ita fuisse à Christo appellatum, quod fundamentum & caput Ecclesiaz universalis constitutus sit. Ut autem de recta ac genuina hujus nominis causa sanctius loquamur, observandum est, ita vocatum, aut propter qualitatem inharentem, aut propter munus & fidem illius executionem; Si illo modo Petrus dictus est; ratio metaphoraz erit similitudo firmitatis & structuraz: quod tanquam lapis vivus firmus in fide fuerit, & Christo Euangeliisque ejus tanquam petraz superstructus: quæ laus, ei, forma quidem, cum reliquis fidibus communis est, 1. Pet. 2. c. 4. 5. sed gradu distincta: quia credibile est sic fuisse appellatum, non absolute, ratione sui tantum, sed comparatè & καλοχειρ, seu per quamdam excellentiam: non quidem potestatis, sed fidei, cuius fervorem Euangelistaz multis modis describunt. Sin vero concedamus, dictum esse Petrum ratione muneris ei demandati & fidelis executionis, quod sit quodammodo fundamentum Ecclesiaz; communis erit laus cum reliquis Apostolis, qui Apoc. 21. vers. 14. duodecim caelestis Hierusalem fundamenta, scilicet ministerialia & secundum quid dominantur: quod videlicet tanquam primi & principi Ecclesiaz Christianaz fundatores & Apostoli doctrinæ suæ divina Ecclesiam collegerint ac fundarint; quorum doctrinam tanquam normam & fundumentum spectantes posteri pastores, Ecclesiam magis magisque superstruxerunt. Nec malè Origenes ait in Matth. 16. *Si super unum illum Petrum tantum existimas edificari totam Ecclesiam, quid dicturus es de Ioanne filio tonitru & Apostolorum unoquoque?* Sed, inquiet adversarii, sunt & reliqui Apostoli fundamenta; Petrus tamen καλοχειρ sic dictus est πιστος quod inter ceteros excellat. Esto; illa excellentia, ut ostendimus, non est ratione potestatis aut muneris, quasi majorem acceperit potestatem, aut munus sublimius quam reliqui; sed ratione zeli & executionis; in qua re Petrum excelluisse appareret inter reliquos Apostolos, qui à Christo mortali instituti sunt: quemadmodum contrà ea in re à Paulo superatus est, qui mysteriorum cognitione, persecutionum gravitate, miraculorum copia, gentium conversione reliquis Apostolis preferri debet, Act. 9. vers. 15. 16. Rom. 15. vers. 17. ad 22. v. 2. Corinth. 12. vers. 1. ad 13. Gal. 1. vers. 1. 17. 2. 6. 8. unde communis consensu & u. Ecclesiaz, Paulus καλοχειρ quandam, Apostolus meritò nominatur.

Atque hæc dicta sunt de Scriptoris nomine: cui additur officium speciale, nempe *Apostolus*. Quæ vox Græca qui-

dem est, sed docendi gratia (ut *Ecclesia, baptismus, discoursus & alia hujusmodi*) in Latina versione retenta est, distinctionis gratia: cuius vocis, in Sacris Literis, usus, est varius. Sumitur enim primum generativum, & propriè pro legato, qui cum mandatis aliquò mittitur; quomodo Ephphoditus pastor Ecclesiaz Philippensem, Apostolus nominatur: quod ab Ecclesia illa ad Paulum esset legatus, Phil. 2. vers. 25. & Christus Apostolus professionis nostræ, quod scilicet sit Patris legatus, Heb. 3. v. 1. quemadmodum sepius se à Patre missum affirmat, Luc. 4. versu 18.. Ioann. 3. v. 17. & alibi. Deinde usurpatur Synecdochice & speciatim dupliciter: primum latius pro iis, qui non unam tantum Ecclesiam instituunt: sed promulgando passim Euangeli opera impendunt ab Apostolis ad Ecclesiæ delegati & quasi secundarii Apostoli (qui & Euangelistæ propterea καλοχειρ vocantur, Ephes. 4. 11. qualis Timotheus, 2. Timoth. 4. vers. 5. Titus & similes) ut Rom. 16. vers. 6. Junius & Andronicus insignes inter Apostolos dicuntur: sic septuaginta discipuli à Christo legati, ad Euangelium prædicandum, Luc. 10. vers. 1. 9. à Tertulliano appellantur Apostoli: *Allegit, inquit, & alios* 70. *Apostolos, super duodecim: contra Marcionem, lib. 4.* idemque ait Chrysostomus, 1. Cor. 15. v. 7. Hier. verd in epistola ad Gal. c. 1. vers. 19. ait, omnes, qui Dominum viderunt & eum postea prædicabant, fuisse Apostolos appellatos: sed loca Sc. i. p. t. p. quæ ad eam rem probandam adducit, nim. 1. Cor. 15. v. 7. (etsi de hoc Chrys. idem videatur) Phil. 2. v. 25. 2. Cor. 8. v. 23. id non evincunt. Deinde *Apostolus* angustius καλοχειρ & significatione frequentissima vocatur θεοδικαλος, seu divino afflato doctus, & primarius, à Christo immediate electus & designatus in Ecclesia minister, ad Euangelium annuncianum, & miraculis obsignandum, omnibus gentibus terræ, 1. Corinth. 12. vers. 28. Ephes. 4. v. 11. Luc. 6. vers. 13. & 9. v. 2. Eph. 3. v. 5. Ioh. 16. v. 13. Matt. 28. vers. 19. atque hoc demum sensu, Petrus se Apostolum Iesu Christi vocat. Porrò horum Apostolorum alii designati sunt primum à Christo mortali, & confirmati post resurrectionem Christi in terris: ut duodecim selecti discipuli, inter quos & Petrus Matt. 10. Luc. 6. v. 13. qui per ellipsis duodecim vocantur Act. 6. v. 1. & 1. Cor. 15. v. 5. è quorum numero Iudas Iscarioth Christi prodizione & suspensione sui, excidit A& 1. v. 17. 18. 20. alii à Christo immortali è celis instituti: & quidem vel undecim Apostolis statim ab ascensione Christi inserti, ut Matthias, qui in demortui Iude locum, auctoritate prophetæ Davidicæ & sorte divinitus fuit substitutus: vel duodecim Apostolis postea adjuncti, ut Paulus, &c. ut videtur, Barnabas, A& 13. v. 2. 14. 14. 1. Cor. 9. vers. 6. Gal. 2. vers. 9. qui καλοχειρ quandam, gentium Apostoli nominantur, Rom. 11. 13. 1. Tim. 2. v. 7. Gal. 2. v. 9. Huc usque prima inscriptio pars, quæ causæ efficientis instrumentalis seu scriptoris nomen & officium continet. Altera vero Objectum Epistolæ, cui scripta est, declarat ab adjuncta electione, & loco ac statu. Prius indicat, cum electos vocat per Synecdochem generis pro specie, nempe à Deo. Electio autem divina alia est ad munus aliquod politicum aut Ecclesiasticum, quomodo Saul dicitur electus, nempe ad regnum, 1. Sam. 10. v. 24. & Iudas cum collegis ad Apostolatum, Ioh. 6. 70. alia est ad vitam æternam & media illius: eaque aut æterna, aut temporaria: Illa est propositum Dei, quo certos ex hominum numero, ad vitam æternam ab eterno secrevit, Mat. 20. 16. Hæc vero est vocatio, nempe opus Dei, quo in tempore certos homines per agnitionem veritatis & Sacramentorum communicationem ex mundo seu hominum lapsorum cœtu ad sui cultum evocat: quomodo vocati 1. Cor. 1. v. 26. electi dicuntur, vers. 27. 28. & Iac. 2. v. 5. & Israelitæ electi à Deo, ps. 105. v. 6. & quod eodem redit, passim in Sacris Literis, populus Dei dicuntur, quorum tamen multi sua adversus vocantem inobedientia perierunt, Heb. 3. v. 18. 4. 3. ideoque electi ad vitam æternam ab eterno non fuerunt. Hæc autem electio seu vocatio alia efficax dicitur, qua vocati ad obedientiam fidei & charitatis adducuntur, & vita iis confertur: alia inefficax,

efficax, quā certa conditione tantum offertur, ut eo amplius Dei innocentia, justitia & benignitas ostendatur, & reprobi oblatam, fidei conditione, gratiam incredulitate respuentes, amplius convincantur, & *ἀπελάθησαν* reddantur, ad judicii Dei gloriam. Itaque hisce modis, quidam electi, hoc est, per vocationem, ad agnitionem Dei, in tempore, ab aliis secreti dicuntur, secundum quid, ratione oblationis vitæ & invitationis ad media illius: alii verò simpliciter, non solum ratione oblationis vitæ, sed etiam ratione collationis per gratuitam & efficacem mediorum necessiorum operationem. Sive autem hīc vocem electorum sumamus pro electis in tempore efficaciter, ut quidam interpretantur: sive pro electis ab æterno, ut aliis placet, sensus non malè utrumque conveniet. Sed posteriorem expositionem plerique non temerè præferunt: quia sicut magis loqui solent Apostoli, Rom. 8. vers. 33. 2. Timoth. 2. vers. 10. Colos. 3. vers. 12. Tit. 1. vers. 1. & 1. Pet. 2. 9. Veruntamen queri hīc solet, cum Electio Dei sit arcana, quomodo potuit Petrus rectè judicare, hīc Iudeos, ad quos scribit, fuisse electos, aut prædestinatio ad vitam ab æterno, aut vocatione ad fidem & salutis media, in tempore? Antequam verò ad questionem respondeamus, quædam quasi fundamenta de judiciis (quibus in bonam partem de aliis judicamus) præmittenda: quæ ad alia etiam Scripturæ loca melius intelligenda pertinebunt.

Iudicium autem hījusmodi pro ratione causæ efficiens est duplex: aliud enim est judicium fidei Christianæ; aliud charitatis. Illud est, quod divina revelatione, quæ fallere non potest, nititur, ac propterea non dubia opinione, sed scientia constat. Ut autem revelatio alia communis est & mediata, quæ Scriptura Sacra exponit: alia specialis & immediata, quæ à Dei spiritu speciatim & immediatè hominibus contingit: ita fidei judicium duplex est, communè Christianis, quod ex communi: speciale paucis, quod ex speciali revelatione promanat: priori modo nos judicamus, Paulum electum ex revelatione Scripturæ communi, Act. 9. vers. 15. altero verò modo idem judicavit Ananias ex visione Dei speciali, Act. 9. vers. 10. 15. 17. Similiter nos ex fidei communis revelationis Sacrarum Literarum judicamus, Iudam esse reprobatum, idemque prius judicarunt Apostoli, sed ex revelatione speciali Christi & Spiritus illius, Ioann. 6. vers. 70. & 17. 12. Charitatis verò judicium est, quo ex charitate recta, de aliis in melioram partem judicamus, 1. Corinth. 13. vers. 7. Rectam autem vocamus, quæ verbo Dei regitur, & agnitæ veritati non adversatur. Qua ratione judicium Pontificiorum, quo falsas quædam Veterum Patrum sententias subinde contra rei veritatem, & suam ipsorum conscientiam, alio ac saniore sensu exponentes, excusant, eorumque verba interpretantur, ut ait Cajetanus in summa Thomæ, *non ut senserunt, sed ut sentire debebant*: judicium charitatis rectæ dici non potest: quia Scriptura ei maledicit, Esa. 5. v. 20. Quemadmodum ex adverso nec audacia illa, qua sinistrè de iis, sive injustè, sive temerè judicatur, probari debet; quia Charitati Dei & proximi repugnat. Hoc autem judicium Charitatis, quia sola probabilitate constat, & in rebus dubiis occupatur, falli potest. Ut autem hisce quasi jactis fundamentis, ad propositæ questionis solutionem accedamus, illud est extra controversiam, hoc Petri judicium suo modo esse charitatis judicium: quia eos, ad quos scribebat, vera charitate complectebatur, & electionis eorum habebat probabilia argumenta ac signa, nempe veræ fidei professionem & Sacramentorum usum, externamque vitæ sanctimoniam. Sed illud jam quæri potest, an hoc judicium fuerit charitatis, simpliciter ac solum, non etiam fidei; seu quatenus à fidei judicio disjunctum; an verò quatenus cum eo conjunctum. Respondere solent, hoc judicium esse prioris modi, nempe charitatis, non fidei erga Dei verbum; quod videlicet eos electos appellari Petrus, in quibus divinæ electionis & adoptionis notæ apparebant.

Sed salvo aliorum judicio, non video quid obstat, quo minus dicamus, fuisse judicium, non charitatis simplicis, sed etiam fidei, cum electorum voce, Synecdochice, à præ-

stantiori parte, intelligat Ecclesiæ visibiles, in quibus eleæti Dei erant. Nec enim omnes & singulos definitè electos appellat, sed indefinitè. Atque hoc in more est Apostolis, quemadmodum 1. Cor. 1. v. 2. Ecclesiæ Corinthiacæ dicitur *sancificatus in Christo Iesu*: quum tamen in ea essent nonnulli hypocritæ & falsi fratres 1. Cor. 15. v. 12. & 2. Cor. 11. vers. 13. Hoc aut fidei judicium fuit geminum in Petro: primùm commune & quidem mixtum: partim ex revelatione generali S. Scripturæ, partim ex collatione speciali experientiæ, ortum: nam S. Scriptura hanc propositionem tanquam principium hujus judicij *et invenit*, suppeditavit, quod in visibilibus Ecclesiis, ubi verbum Dei prædicatur, & ab auditoribus cum obedientia recipitur ac fovetur, & fructus fidei & charitatis constantis in adversis profert, Deus suos habeat electos, Esa. 55. 10. 17. Matth. 13. vers. 23. Experientia verò certa assumptionem suppeditavit speciale: at inter Judæos dispersos sunt hījusmodi Ecclesiæ. Vnde conclusio est: judicium speciale, inter hosce Judæos igitur Deum suos habere electos. Alterum judicium fuit proprium & simplex, ex speciali instinctu ac revelatione Spiritus Sancti, cuius dictata Petrus tanquam amanuensis mente percepit, & Spiritu dirigente, calamo fideliter exaravit. Ex quibus omnibus elucere potest, quid Petrus sibi velit, cum Epistolæ objectum seu eos, ad quos scribit, ab adjuncto declarans, *electos* vocat. Altera verò pars descriptionis, ad priorem, quæ latior est, restringendam, petita est à conditione & loco, cum *advenas dispersos per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, Bityniam* vocat. Advenas verò appellari, quod à patria abscent, & in alieno solo versarentur, certum est: sed quidam metaphorice accipiunt pro omnibus fidelibus, quod in hisce terris sint peregrini & remoti à patria cœlesti, Hebr. 11. 13. Phil. 3. v. 20. quod probari putant ex cap. 2. v. 11. *procor, ut tanquam advenæ & peregrini abstinentis à carnis cupiditatibus*: quo monet, ut tanquam cives cœlestes sanctè ex cœlestis civitatis legibus vivant: ac propterea non ad solos Judæos; sed etiam ac potissimum ad gentiles conversos scribi existimant: idque etiam confirmant ex cap. 2. v. 10 *qui quondam eratis non populus*: at Judæi ad illa usque tempora nunquam desierunt esse populus Dei. Denique idolatria prioris vitæ illis adscribitur cap. 4. v. 3. atque que ex historiis colligitur, post captivitatem Babyloniam populum Judaicum ab ea impietate abstinuisse. Sed altera ab antiquis Patribus allata sententia, vulgo magis ac merito probatur, advenas ac peregrinos intelligi propriè Judæos fideles, qui extra patriam Cananæam inter variæ gentes habitabant, Jac. 1. v. 1: nam quamvis peregrini metaphorice omnes fideles interdum dicantur: tamen in inscriptione illud est insolens: neque à propria significatione, nisi justa subsit causa, recedendum, ut communis interpretationis regula flagitat: alioqui nihil esset certum. Ac verum quidem est, eos ad quos Petrus scribit, cap. 2. non populum dici: sed hoc Judæis tribui non posse, falsum est: nam quidam sunt populus Dei ratione vocationis externæ & secundum quid; alii simpliciter seu omnino, cum ratione vocationis externæ, tum ratione vocationis internæ: priori modo Iudæi erant populus Dei, etiam ante conversionem seu ante fidem; quia oves erant, sed perditæ: posteriori modo primùm facti sunt populus Dei per fidem, nempe oves inventæ: idque ex Hosæa etiam, que in citat Petrus, appetit, qui de Israëlitis ista profert cap. 2. Quod verò idolatria illis ante conversionem attribuitur, illud historiæ ac veritati non repugnat: nam ex Macchabæorum libris facile colligitur, Iudeos multos, ut Regibus gratificantur, pericula vitarent & commodis suis studerent, idolatria sese polluisse. Denique quod cap. 2. v. 11. Petrus eos, ad quos scribit, peregrinos vocat, non sequitur propterea eodem sensu hoc loco debere accipi, quia circumstantiæ sunt diversæ: deinde locus etiam ille non agit de peregrinis impropriè, ut multi exponunt, sed propriè, ut ex vers. sequenti, perspicue constat; *conversationem inquit, vestram habeatis honestam inter gentes, ut glorificent Deum &c.* ut suo loco plenius cognoscemus. Quare hoc clarum est ex iis, quæ diximus, Petrum Apostolum per *advenas*,

propriè Iudæos intelligere: quemadmodum etiam altera voce indicatur, cum *dispersionem* per Metonym. adjuncti pro subiecto, i.e. *dispersos* nominantur: nam quamvis etiam gentiles conversi, essent dispersi, tamen non propter alibi ab ullo Apostolo ita appellantur: Iudæos autem dispersos vocat, quod partim ejectione & translatione è patria sua à variis Regibus victoribus, partim multis Regnorum perturbationibus diversas gentium regiones incolerent, quemadmodum luculenter apparet Act. 2: nam quod quidam referunt ad dispersionem illam, de qua Act. 8. v. 1. illud alienius est: quia illa dispersione non tam latè patuit. Ceterum cum Iudæi dispersi fuerint multis in locis, quidam eorum hinc recensentur: nam ut Iacobus omnibus Iudæis dispersis & ad Christum conversis scripsit, cap. 1. vers. 1. sic Petrus non omnibus, quia magnæ parti, quæ Babylone versabatur, erat præsens: sed quibusdam tantum iis videlicet, qui eas regiones incolebant, quas nominatim exprimit, in quarum plerisque Paulus Ecclesiam collegerat, ut ex Actis apparet: de quibus Plinius, Strabo & alii Geographi consuendi sunt. Hoc interim observandum à Theodoreto & Oecumenio construi Pontum cum Galatia, hoc modo, *dispersis per Ponti-Galatiam*, quasi alia esset Galatia juxta Celatas, quæ vera; alia Ponti, quæ hinc intelligatur: sed vulgo & merito duas distinctas provincias exponunt. Deinde cum hæc regiones, præter Pontum, ad minorem Asiam pertineant, probabilis est eorum conjectura, qui Asiam nomine Synecdochicè Ioniam intelligunt: in qua Ecclesia Ephesina & Smyrnensis excelluerunt, ut ex Apoc. 2. apparet. Hæc ad vers. 1. Porro versum secundum cum inicio primi connectendum per parenthesin quandam, non est dubium: sed alii alio referunt. Oecumenius ad Petrum refert hoc modo: *Petrus Apostolus juxta præscientiam Dei Patrii in sanctificationem Spiritus in obedientiam & ad dispersionem sanguinis Christi: reliqua per parentes in collocentur; nam significant, ad quos scribatur epistola. Vt usus est autem ea particula juxta præscientiam Dei, ad significandum, quod in nullo Propheta sit posterior (quod & ipsi missi fuerant) nisi tempore. Sed durissima & insolens constructio hæc est & parenthesis: neque opus fuit ulla peculiari Apostolatus Petri commendatione: quia de illius dignitate inter fideles nunquam fuit dubitatum. Alii igitur rectius hæc verba connectunt cum electis, ut per parenthesin distinctionis causa inferatur, *adversis dispersis per Pontum &c.* ac propterea in versione perspicuitatis causa vocem *electis* postponunt & cum vers. 2. scribunt: *electis ex præstitutione*, ut eo modo parentheseos asperitatem aliquo modo lenirent & sententiam redderent clariorem; quod quamvis non incommodum, malum tamen servata & annotata parenthesi, situm verborum immutatum retinere. Si cui verò parenthesis minus apta videatur, posset dicere, esse ellipsis repetenda vocis illius electis: quam alio characterum genere, sensus causa, ut alibi similiter fieri solet, adjicere ad contextum. non esset absurdum. Ceterum ut à constructione & subiecto hujus loci ad rem veniamus, Electionem Iudæorum fidelium, qua ab æternō ad vitam æternam electi erant, descriptione illustrat, & ab aliis electionum modis distinguit, ad gratiam divinam amplificandam, & ad fideles in debito gratitudinis ac vita Christianæ officio amplius confirmandos. Hæc autem descriptio electionis, petita est à causa illius efficiente & fine. Efficiens & author est Deus Pater: non exclusivè, quasi ad Filium & Sp. Sanctum non pertineret, sed inclusivè. Patri autem electio nostri tribuitur καὶ ἡ οἰκονόμη per excellentiam quandam, non quidem naturæ aut actionis, contra quæ unica est & communis tribus personis, sed ordinis personalis: quia Pater prima ordine persona est, à qua reliquæ duæ ab æternō habent Personæ originem, id eoque actiones divinæ, ad Patrem tanquam ad primam personam ferè referri solent. Efficiendi modus aut causa impulsiva est τελείωσις illius: qua voce quidam gratiæ Dei adversarii, propriè præscientiam nudam intelligunt, ut ad intellectum tantum referatur, ut Act. 2. 23. & perperam cognitionem futuræ fidei atque operum interpretantur, quasi Deus nos elegisset, quod prenoverit nos fore sanctos: hac enim ratione electionis & salutis prima causa statuere-*

tur, non in Deo, sed in nobis; & sanctitas esset non finis quidam & effectorum electionis, sed causa illius: contra disertam S. literarum doctrinam, cum alibi, ut Eph. 1. v. 4. *Elegit nos ante facta mundi fundamenta, ut essemus sancti*, non ait, quia prævidit fore sanctos, & Eph. 2. v. 8. *gratia servati estis per fidem: Et hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur*: tu: n hoc in loco, ut ex fine subiecto apparebit. Quare Orthodoxi εξ αρχής vocem ambiguam, non propriè; quia analogia fidei repugnaret; sed tropicè interpretantur: idque bifariam, aut ut decretum significet antecedens: quo sensu postea Christus dicitur prædictus vers. 20. hoc est, præordinatus: aut ut Metonymicè, dilectionem denotet: quemadmodum Psal. 1. v. 6. *viam iustorum novit*, id est, diligit ac probat, Matth. 7. v. 23. *non vivos*, hoc est, non diligo vos, seu potius, non pro meis servis ac dilectis agnosco, Rom. 11. v. 2. *non repulit Deus populum, quem præscrivit*, id est, dilexit. utrovis autem modo interpretemur, sensus erit pius: sed posterior videtur præferendus, ut denotetur gratuita Dei benevolentia, quæ prima electionis & salutis nostræ causa. Atque hac ratione excludentur in electione omnia merita nostra, quemadmodum etiam in executione 1. Ioh. 4. vers. 10. Porro huic causæ Electionis efficienti adjicitur finis, quæ altera descriptionis illius pars est: finis nimirum non ultimus, sed propinquus: *Sanctificationis Spiritus*. Quæ vox accipitur bifariam. Alii enim de Spiritu humano interpretantur; quemadmodum similis hujus vocis est usus, tūm 1. Petr. 3. v. 4. 19. ut subjectum Sanctificationis notet, nempe animam: Alii verò ut in simili loco 2. Thess. 2. v. 13. de Spiritu Sancto exponunt, ut hac ratione non subjectum, sed efficiens & author sanctificationis denotetur. Quæ expositio uberior est priori & convenientior: quia ut electio Patri tribuitur, redemptio Filio, sic sanctificationis Sp. Sancto 1. Cor. 6. v. 11. quæ tria hoc versu continentur. Et hanc genuinam esse expositionem, vers. 22. perspicue declarabit. Ceterum *Sanctificationis* vox, aut generatim sumitur pro consecratione seu segregatione ab usu communis ad usum & cultum divinum, ut passim in S. Literis: aut speciatim pro regeneratione, ut 1. Cor. 1. v. 30. Christus dicitur sanctificatio, id est, sanctificationis autor: aut pro fructu illius, sancta vita Heb. 12. v. 14. Sed prima significatio ordini rei melius convenit. Atque ita sensus erit, Dei gratia esse electos ad sanctificationem, hoc est, separationem à mundi impuritate & consecrationem Deo: quæ consecratio explicatur duabus speciebus: obedientia & aspersione sanguinis Iesu Christi. Quid autem *obedientia* significet, prima fronte obscurius est: quidam enim de Christi obedientia exponunt: idque probari censem ex constructionis ratione, ut intelligatur sanctificationis hujus materia: alii tamen de obedientia fidelium exponere malunt, ut sanctificationis pars altera significetur: sanctificationis enim vox generatim sumpta, regenerationem & justificationem complectitur, & regeneratio duas habet partes, donum fidei & charitatis: hinc quidam de sola fidei, qua obeditur Euangeli, obedientiam, exponunt, quæ Roman. 1. v. 5. *obedientia fidei* dicitur; de qua hoc cap. v. 22. *animas vestras purificatis obedientia veritatis per spiritum*, sed plenior erit sententia, si utrumque obedientiæ modum complectamur: *fides* qua Euangeli; & *charitatem*, qua Legi, secundum Euangeliū obeditur; sicut Euangeliū non solum fidem, sed etiam obedientiam sanctæ vitæ ac resipientiam requirit. Atque ea sententia illustratur, si quis conferat cum v. 14. 15. 22. Altera sanctificationis species est *aspersio sanguinis Christi*: qua ratione per metaph. à legali aspersione petitam, vers. 19. Heb. 9. 13. 20. Ex. 12. v. 23. obedientiæ & sacrificii Christi imputatio & applicatio, qua coram Deo in Christo perfectè sancti sumus, Hebr. 9. v. 13. & 12. 24. & 10. 10. denotatur. Hæc de inscriptione, prima præfationis parte: altera est salutatio solemnis, quæ fidelibus gratiæ divinæ ac pacis incrementum adprecatur, quæ alias pluribus à nobis explicata. Quare absolute præfationis declaratione, ad tractationem, quæ secunda principialis hujus epistolæ pars est, transeamus.

Tractatio autem constat exordio & variarum hortatio-

nunt

num propositione. Ac prius quidem quod à vers. 3. ad 13. protenditur, est ~~inclusum~~, laudationem continens tripli-cem, Dei Patris, Ecclesię Dei, seu fidelium Iudæorum, & doctrinæ fidei. Cujus rei scopus idem est, quem initio hu-jus epistolæ descripsimus. Laudatio Dei primum enuncia-tur, deinde justis rationibus confirmatur. Illud continetur hisce verbis: *Benedictus ego Deus & Pater D. N. I. Christi.* Quæ dōc̄t̄oīā formula apud Paulum frequens est, 2. Corin-th. 1. v. 3. Eph. 1. 3. Col. 1. v. 3. & alibi. Cujus enunciationis subiectum aliquam habet difficultatem: nam *Dei vox pro-priè essentialiter*, seu pro communi tribus Personis essentia accipitur: interdum tamen personaliter per Synecdochēn pro certâ personâ, & quidem s̄p̄ius pro primâ usurpatur: quo modo h̄c accipi debet, ut ex adjunctâ voce *Patris*, apperet. Vnde Samotateniani & reliqui Deitatis Christi ho-stes, ita argutantur: *Qui suum Deum habet & patrem; ille ut nec Pater est, ita nec Deus.* Atqui Christus, teste Apostolo Pe-trō, talis est. Ergo nec Deus. Responderi potest bifariam. Pri-mū negando assumptionem: quia *Dei vox* h̄c non sumi-tur relatè ad Christum, sed absolute. Nam quod objiciunt copulam & ostendere, sensum esse, *Deus Iesu Christi & Pa-ter*; illud non est admittendum: quia copulativa particula, ut Grammatici & usus probant, accipitur interdum non copulativè, sed exegeticè pro nempe, videlicet ut sit sensus, *Deus Pater*: quemadmodum 1. Cor. 15. v. 24. Col. 2. v. 2. Jac. 3. v. 9. Sed regerunt, alia esse similia loca, quibus h̄c respon-sio evertatur, ut Joh. 20. v. 17. *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum &c.* Verū ne-gamus, hunc locum eſe similem: circumstantiis enim pronominum relativorum variant: nam Joan. 20. expressâ relatione dicitur *Deum meum*: h̄c verò absolute, *Deus*. Deinde ut id daremus, nihil obtinebunt: quia secundò re-spondebitur, propositionem propositi syllogismi esse fal-sam. Aliquis enim potest habere suum Deum, vel simpliciter & omnino: vel tantum secundum quid. Priori modo vera est propositio: posteriori fallax: Christus enim se-cundum humanam naturam, quatenus à Deo formatus, habet Deum suum: secundum divinam verò, non habet Deum; sed ipsemet Deus est. Sed instant iterum *Quemad-modum Christus habet Patrem suum, ita & Deum.* Atqui Pa-trem non habet secundum quid, sed totius personæ respectu sim-pliciter. Ergo & Deum habet non secundum quid tantum, sed omnino ac simpliciter. Resp. Negatur propositio: quia dispar comparitorum est ratio, quippe Deum habet secundum humanam tantum naturam; Patrem verò secundum utramque, sed diverso modo: unus quidem est filius, sed duo tamen filiationis modi, unus proprius & naturalis ex essentia Patris, respectu divinæ naturæ; quo modo dicitur Christus Filius Dei proprius Rom. 8. & unigenitus Joh. 1. alter improrius per metaphoram seu ex gratia, cùm crea-tionis ad imaginem Dei per virtutem Spiritus Sancti; tūm fœderis salutaris ad h̄ereditatem cœlestem, quo modo multos habet fratres, Rom. 8. Hebr. 2. quatenus homo. Sed quærat aliquis, Quid causæ est, quod primam perso-nam ex relatione ad Christum describat, cum Patrem Do-mini nostri Jesu Christi vocat. Videtur hoc omnino fieri discriminis causa, & confirmandæ fidei in Christum: quod ut olim dictus est Deus Abrahæ, ut à sc̄itiis Diis discerne-retur, per fœdus cum Abraham initum per promissum Jesum Christum: ita in Nov. Testam. dicatur Pater Do-mini nostri Jesu Christi, ut cognosceremus, eum solum esse verum Deum Patrem, cuius Filius est Iesus Christus. Iohan. 17. v. 3. 1. Iohan. 2. vers. 23. Atque h̄ec satis de-enunciationis subiecto. Attributum perspicuum est. Ut enim Deus nobis per Metonymiam adjuncti pro subiecto benedicere dicitur, cum benefacit: sic contrà nos propriè Deo benedicimus, cum ejus beneficia & gloriam celebra-mus: quemadmodum hanc laudis enunciationem confir-mat sequente laudis merito, nempe gravissima effectorum seu beneficiorum Dei erga fideles commemoratione. Ea autem statuit quatuor, Regenerationem, Spem, Gloriam cœlestem, & Conservationem. *Regenerationis* voce, per Metaph. usitatam, sanctificationem nostri, de qua antè actum est (quæque in mortificatione veteris hominis seu peccati

originis, & vivificatione novi per fidem & charitatem sita est) intelligit. Eamque illustrat suis causis efficientibus, impulsiva & finali. Illa est Dei misericordia, quam à quantitate cum *multam* voca amplificat, de qua Tit. 3. v. 5. & 1. Iohann. 3. v. 1. & 4. 10. Finalis verò secundo & tertio beneficio definitur: nam finis proximus regenerationis statuit, *spes viva*, quam varie exponunt. Quidam enim per Metonymiam impropriè speraram gloriam interpre-tantur, & sequenti versu *bæreditatis* voce clarius explicari putant, ut Col. 1. v. 5. alii verò propriè affectum ex viva fide promanantem, quo promissa à Deo, gratiam ac glo-riam cupidè exspectamus: quæ expositio convenientior: quia & vocis servat proprietatem, & priori uberior est. Sed quare *viva* dicatur, disquiritur. Quidam per Metony-miam vivificam exponunt, ut Ioh. 6. v. 51. *pans vivus*, id est, vivificus. Verū exemplum hoc non convenit: quia Christus & vivum & vivificum non frustra distinctè se no-minat: angustius etiam vivificatio ad lætitiam cordis refer-tur: alii verò per Metaph. perennem exponunt: sed maxi-mè viderur consentaneum, ut generalius veram & effica-cem exponamus, ut eo epitheto à spe mundanâ distingua-tur, quæ nec certâ fide Euangelii, sed fallaci opinione nititur: nec bonorum operum est ferax, sed sterilis ac quasi mortua, ut hypocitarum fides vocatur mortua, Iac. 2. 20. Quòd verò additur per resurrectionem *Iesu Christi ex mor-tuis*, causam efficientem subordinatam notat: & quidem referri potest, vel ad spem, quæ ex resurrectionis fide ori-tur ac vivit, Rom. 8. 11. 1. Cor. 15. v. 17. 19. 1. Thess. 4. v. 13. & 14. vel ad regenerationem, ut vulgo exponunt. Nam ut mortis Christi merito vetus noster homo crucifi-gitur, sic per resurrectionis illius, ut causæ impulsivæ, ef-ficaciam, novus homo suscitatur, Rom. 6. v. 4. & 5. nam amissio imaginis Dei & dominium peccati, pœna sunt pec-cati primi, quam per lapsum Adamus sibi & posteris infli-xit: ac propterea peccato expiato per Christi mortis me-ritum & expiacione testificata, & efficaciter applicata per resurrectionem Christi (quæ actualis à peccatis absolu-tio est) sequitur in nobis tanquam Christi membris excusæ imaginis Dei restitutio seu regeneratio. Hæc de v. 3. Porro alter regenerationis nostræ finis, nempe remotus & ulti-mus, in nobis est gloria cœlestis, seu vita æterna glorio-sa, quæ per Metaph. elegantem ac continuatam h̄ereditas di-citur; quod ea non ut meritum mercenariis & servis, sed tanquam adoptionis gratuitæ fructus & h̄ereditas, adoptati & renatis Dei Filiis donetur, Rom. 8. vers. 17. Deinde tribus adjunctis epithetis eandem amplificat, ut ab h̄ereditate mundanâ distinguat: quorum primum æternitatem, reliqua duo sinceritatem & integratatem insignibus Me-taphoris notant. Quarum prima ex oppositione bonorum extenorum (quæ sordibus & rei illicitæ contactu impurari possunt) deducitur: nam quod quidam à pudicitia virginis translationem desumptam putant, videtur alienuis. Altera metaphora est à floribus & herbis non mar-cescientibus: quales ferè amaranthus & similes; quemad-modum conerà marcescenti gramine caduca hujus mundi bona comparantur, Iac. 1. v. 11. 1. Petrus 1. v. 24. Atque hæc adjuncta à causa & loco conservante comprobantur, cum ait: *in cœlis servatum*, nempe à Deo. similes loci sunt, Col. 1. v. 5. Matth. 6. v. 19. & 20. Hæc de vers. quarto, & tertio Dei beneficio: cui quasi per anticipationem quan-dam objectionis, quartum adjungitur, nempe conservatio in gratia & viâ salutis. Objici enim poterat: tuta quidem h̄ereditas nostra in cœlo, sed nos h̄eredes tui non sumus in terra, propter hostium nostrorum (nempe carnis & Satanæ ac mundi foris) vim & insidias, nostramque becillitatem & imprudentiam: deinde h̄ereditas promit-titur quidem, sed differtur possessio illius, neque appetet. Petrus contrà ostendit, nos etiam hac parte tulos, quia conservamur à Deo. Quam conservationem & modum il-lius eleganti similitudine, à præsidio militari ducta, declarat, cum ait: *præsidio custoditis*. Modus autem est duplex: summus ac principalis, nempe potentia Dei, quæ infinita & invicta, Ioh. 10. v. 28. 29. Rom. 8. vers. 30. 31. 37. 39. 1. Cor. 1. v. 8. Phil. 1. v. 6. deinde subordinatus ac pro-ximus,

ximus est fides, quæ Dei robore fulta, *Carnem, Rom. 6. 13.*
14. 1. Joh. 3. 9. Diabolum 1. Pet. 5. v. 9. & mundum vincit,
1. Ioh. 5. v. 4. Præterea docet hæreditatem non auferri, sed
 differri, cum ait : *Salutem paratam patefieri tempore ultimo,*
1. Iohan. 3. v. 2. Salutis autem nomine intelligit non ini-
 tium, quod in hac vita habemus per sanctificationis, justifi-
 cationis ac pacis conscientiæ gratiam; sed complementum
 illius per glorificationem, quod in altera expectamus, con-
 stans perfectam animi & corporis ab omni miseriâ liberatio-
 ne & æternâ gloriâ: quæ ut jam latent, sic ultimo die pate-
 fient, *1. Ioh. 3. v. 2.* *Ultimum autem tempus non accipit*
 comparatè cum tempore, Christi adventum primum ante-
 cedente, ut *1. Cor. 10. 11. Heb. 1. 2. & 1. Tim. 4. v. 1.*
 sed absolute ratione curriculi totius mundi corruptibilis, &
 status vitæ præsentis, tempus secundi adventus Christi ita
 designat. Hæc de vers. 5. & prima exordii hujus parte, quæ
 Dei laudem à beneficiorum in Ecclesiam collatione cele-
 brat: cui altera pars succedit, quæ laudem fidelium, ad
 quos scribitur, à præstatione officii & rectâ horum be-
 neficiorum consideratione & usu prædicat: ut eos hoc mo-
 do non palpet, sed sincerè in recta via contineat & conso-
 letur. Laudis autem capita statuuntur tria: patientia seu
 exultatio in rebus adversis, dilectio Christi, & fides. Ac
 patientiam quidem describit primum à causâ impulsiva,
 cum ait: *In quo. Quod relativum Oecumenius ad tempus:*
 alii verò accommodatius ad rem antecedentem refe-
 runt, seu causam, conservationem Dei ac salutem æter-
 nam: quorum consideratio in rebus adversis patientiam &
 exultationem, seu seruum animi gaudium excitat. Dein-
 de patientiæ exultantis subiectum, consolatione egregia
 describit: primum cum *tentationes*, ut *Jac. 1. v. 2. & 12. &*
1. Pet. 4. v. 12. per Metonym. effecti pro causa, afflictio-
 nes vocat; quod Deus iis fideles tentet: hoc est, explores. Quia autem tentationes illæ erant variaz, idcirco ita appellat & consolatione mitigat ratione ab adjunctis circumstan-
 tiis: primum à mensura, cum ait *paulum*; deinde à tempore, cum ait, *nunc*; præterea cum ait, *si opus est*. Quibus ver-
 bis quidam non conditionem, sed causam notari putant. Ac fateor sanè id alibi habere locum, ubi vox *si pro qua* sumitur: sed hæc nulla est necessitas, ut à propria significatio-
 ne declinemus, quia proprius sensus probè convenit, &
 magis ad rem ipsam facit. Verum duplex esse potest sensus, vel ut utilitatem significet, seu si ad salutem pertinet: vel
 ut conditionem necessitatis & temporis circumstantiam notet, ut sensus sit, quando per Dei voluntatem ne-
 cessere est, non enim Deus semper castigat, quemadmodum
1. Pet. 3. 17. dicitur: *Melius est benefacientes, si ita Dei volun-*
tati placeat, pati; & *Iacobus c. 1. v. 2.* gaudere jubet, quando in varias tentationes inciderint. Quomodo sermo erit non de acquisitis temeritate afflictionibus, sed à Deo illatis. Atque hoc modo elegans erit consolatio, ad acerbitatem afflictionum mitigandam, tribus quasi gradibus constans: quorum primus est, quod eæ sint exiguae: alter quod hu-
 justantum temporis: tercius quod ne nunc quidem semper eveniant aut durent: sed tantum quando & quatenus Deo ad suam gloriam & salutem nostram visum est. Similissentia est in illustribus illis locis *2. Cor. 4. v. 17. 18.*
1. Cor. 10. 13. Heb. 12. 10. Hæc de versu sexto. Porro non solùm ab hisce mēnsuræ exigue & temporariæ durationis circumstantiis fidelium afflictiones describit Apostolus; sed etiam ad majorem consolationem & exultationem à fine & fructu gemino; propinquo quidem, exploratione fidei: qua etiam periphrasi afflictiones fidelium à suo effecto, *Iac. 1. 3.* & eodem sensu tentationis voce *Iac. 1. & hic v. 6.* metonymicè appellantur. Hujus autem explorationis ne-
 cessitas & dignitas eleganti similitudine auri, per compara-
 tionem rei minoris explicatur. Similitudo autem in eo est, quod ut aurum igne exploratur, hoc est, ab adulterino distinguitur, & à scoria ac sordibus purgatur & illustrius redditur: ita & fides nostra in afflictionibus probata eluet, *Mat. 13. 21. 22.* & ab infirmitate liberata emendatur, *Rom. 5. 3. 4.* Quæ auri & argenti similitudo frequens est in sacris literis, sed pro circumstantiarum ratione, potissimum, aut distinctionis, *Prov. 17. v. 3. & 27. 21.* aut purgationis

habetur expressa mentio, *Zach. 13. 9. Malach. 3. 3. Ps. 11. v. 5. & 66. 10.* hæc verò utrumq; intelligitur. Argumentum verò rei minoris in eo est, quod ab Apostolo fides auro preciosior dicatur: quod ab auri accidente corruptione, cuius v. 28. meminit, comprobatur: aurum enim usu & attritu consumitur: fides verò durat usque augetur. Nam si quis objiciat, fidem opponi adspectui *2. Cor. 5. vers. 7.* & cognitionem nostram tandem abolendam *1. Cor. 13. v. 8. & 10.* Respondetur primùm hæc sermonem esse de conditione in his terris, quod fides scilicet in hac vita in verè fidelibus non pereat, sed sua habeat incrementa ad finem usque. Deinde ista duo, opposita nobis, non pugnant: Fides enim opponit adspectui, non absolute, sed tantum ratione, hujus vitæ, in qua cœlestia bona credimus, non autem videmus: in altera verò vita conjuncta erit fides cum visione. Si quis verò tritum illud Augustini dictum regerat; *Si vides, non est fides.* Respondetur, illud verum tantum esse atque intelligendum non absolute, sed certo modo, nempe quatenus fides: alioqui duo cognitionis modi optimè possunt pro diversorum principiorum ratione inter se convenire: ut cognitio ex visione, & cognitio ex fide promissionis Dei, ad quam suam quandam habet relationem. Quemadmodum resurrectionem Christi, Apostoli viderunt, & simul crediderunt: sed propriè ac primùm crediderunt, non quatenus viderunt, sed quatenus promissionem Christi habebant, cuius autoritati ac veritati initebantur: quam etiam fidem suscitavit & confirmavit visio Christi jam suscitati, *Iohan. 20. vers. 27. 28. 29.* Ita in cœlo erit fides & visio, quarum illa habebit perpetuum suum fundamentum & causam, nempe autoritatem omnipotentis ac veracis Dei: hæc verò experientiam & rei evidentiam. Fides igitur perpetua est, si substantiam illius consideremus: si vero circumstantiam species, mutabitur: quod ea, quæ in terris futura credebat, in cœlis verò jam facta credit: quæ circumstantia fidem non evertit. Quemadmodum fides Patriarcharum & Apostolorum specie conveniunt, quamvis modo differant: immo fides Apostolorum per se considerata, illam admisit varietatem: nam ante Christi mortem & resurrectionem utrumque futurum credebat: postea verò, eadem reipsa manens, utrumque jam factum credidit. Quod verò objectum est ex *1. Cor. 13.* cognitionem nostram ultimo die tollendam: illud relatione accidentis imperfectionis, non ratione substantiæ seu essentiæ intelligi debet: ut locus vers. 11. & 12. satis clarè demonstrat. Si quis autem hac occasione querat, an etiam spes in cœlo existet in beatis animabus. Respondetur, usque ad diem ultimum, & animæ ac coporis in cœlo glorificationem durabit: quia est promissæ gratiæ ac gloriæ futura expectatio: ideoque donec completa proinssio fuerit, spes durabit: quemadmodum Apoc. 6. vers. 10. animæ sanctorum mortuorum vindicationem sui sanguinis petunt, quod ex fide & spe vindictæ promissæ procedit. Post completam verò gratiam & gloriam æternam spes necessario, sublato obiecto, ex naturæ illius necessitate esse definit. Atque hæc dicta sunt de nostrarum afflictionum fine & fructu propinquo, & descriptione illius. Remotus verò describitur, *1. in se consideratus à suis partibus: deinde à circumstantia temporis.* Partes autem indicantur, cum ait: *ut exploratio fides vestrae compariatur (scilicet vobis) ad laudem & bonorem & gloriam.* Quæ tria velut Synonyma à nonnullis intelliguntur: satius tamen est, ut distinctè exponantur: ut priora duo ad præmia fidei constantis coram tribunali Christi extra cœlum referantur: & honor quidem ad collocationem ad Christi dextram, *Matt. 25. 33. laus* verò, cum benedictos à Patre & ad hæreditatem cœlestem electos vocabit, & ad eam possidendum advocabit, *ibid. vers. 34.* atque ita fidei constanter Christum professos, coram Patre suo cœlesti confitebitur, *Matt. 10. v. 32.* gloria verò gloriosam cœlestis vitæ fruitionem notet, quæ gloriosam resurrectionem *Phil. 3. 21.* & vitam æternam cum Christo in cœlis complebitur. Deinde exposito explorationis fidei fine remoto à suis partibus: sequitur expli-
 catio circumstantiæ temporis, cum ait, *In patefactione Iesu Christi, nimurum gloria, hoc est, die ultimo: sed illo modo*

modo loqui maluit, ad impatientia remedium & consolationis incrementum: quemadmodum explicatur 1. Ioh. 3. v. 1. 2. & 2. Theff. 1. v. 10.

Hactenus de vers. 7. & prima virtute, nempe patientia in persecutionibus propter Christum & fidei confessionem perferendis, à qua fideles Iudæi, ut in officio porrò praestando persistent, collaudantur: unde altius ad reliquias duas, tanquam ad patientia fontes ac causas assurgit ac transit. Altera enim virtus, quam illis tribuit, est dilectio Christi: quam amplificat ab adjunctâ circumstantia, quod Christum non vidissent: nam visus amorem illius, qui amore dignus judicatur, adauget, 1. Ioh. 4. 20. Tertia virtus est fides in Christum, dilectionis parens: quæ trifariam describitur, primo eadem circumstantia, quâ dilectio: quæ vim fidei & felicitatis similiter indicat: ideoque non frustra hinc distinguuntur, ad fidei, quæ hoc adjumento caruit, commendationem, ut Ioh. 20. 29. secundò describitur ab efferto nempe gaudio & exultatione, tam in adversis, quam prosperis: de qua re etiam antè actum est; sed hinc repetitur amplificatum epithetis, ut ostendatur patientia illius origo. tertio à fine vel fructu, nempe salute æternâ, quæ synecd. à potiori subjecti parte indicatur, cum *animarum* dicitur, ut Heb. 10. 39. & 1. Cor 5. 5. Quod autem in præsenti tempore additur reportantes: id accipi potest bifariam, vel propriè, ut per salutem animarum denotetur tota salus, cuius initium in hac vita per conversionem contingit & augetur indies, ut Luc. 19. 9. ut meritò possimus dici reportare salutem, ut Phil. 2. 12. vel impropriè, ut per enallagm temporis consuetam, presens, pro paulò post futuro accipitur, ad consolationem fidelium, & *salus* significet salutis complementum, quod in altera vita expectamus: ut sèpius accipitur & distinctè eandem expressit, vers. 5. Prior tamen sententia uberior est: quia secundam includit, & sequentibus aptius convenit.

Hæc de vers. 2. & fidelium Iudæorum commendatione, secunda scilicet exordii parte, quæ eleganti transitione connectitur tertia, quæ doctrinæ fidei & salutis laudem, descriptione præstantiæ & certitudinis, complectitur. Ac præstantiam quidem demonstrat primùm ab adjuncta Prophetarum inquisitione & desiderio maximo. Sed dicat quis, an igitur Prophetæ non sunt assecuti salutem? Sanè assecuti sunt vitam æternam: sed salus non ita generatim hoc in loco accipitur, sed modo speciali; quonam verò, obscurius est: respondent vulgo, nomine *salutis* notari nihil aliud quam gratiæ per Christum allatae publicam manifestationem: ut conveniat cum Luc. 10. 24. *multi Reges & Prophetæ voluerunt videre, quæ vos &c.* sed salvo aliorum iudicio, non videtur illud satis convenire: quia *salus* hinc salutem animarum notat, ut ex vers. antecedente appareat. Itaque servato eodem sensu, intelligenda est salus Iudæorum disperforum, hoc est, publica eorum, per Euangelii promulgationem ad Christum conversio, & inde consequens vita æterna; quæ in Christi adventum & gloriam, unâ cum gentium vocatione reservabantur. Quam salutem Prophetæ avidissimè expectarunt, quod salutis præstantiam demonstrat; quemadmodum certitudinem Prophetia, cuius meminit Apostolus, cum addit: *Qui de gratia erga vos prophetarunt, vers. 10.* Qua gratiæ voce per iynecdochæ salutem emphaticè significat, ut eam non ex operum meritis, sed ex Dei gratia & misericordia proficiisci ostendat; de qua re plenius ac planius cap. 2. vers. 9. 10. Porro propositam Prophetarum scrutationem & Prophetiæ veritatem expositione illustrat Apostolus, vers. 11. declaratione modi, videlicet quod observata Spiritus Christi revelatione, scrutati sunt tempus perpessionis & gloriæ Christi, Luc. 24. v. 26. 27. unde pendebat Spiritus Sancti missio illa extraordinaria & copiosissima Jc. 1. 7. v. 39. eo que Apostolorum legatio & Judæorum disperforum gentiumque conversio ac salus. Atque hæc prima est laudis præstantiæ doctrinæ fidei & salutis Judæorum demonstratio, à scrutatione Prophetarum petita: cui altera deinde succedit, deducta à comparatione per dissimilitudinem eorum, & fidelium Nov. Testam. Ea autem est quod Prophetæ non sibi, sed nobis administrarint, in Prophetiis illis

scrutandis & consubstantiis: quod confirmatur à revelatione Spiritus Sancti. Unde iterum doctrinæ fidei seu veritatis Euangelicæ certitudo elucet, Rom. 1. v. 2. Quod autem ex hoc loco nonnulli homines impuri concludunt, Prophetas non fuisse per Christum salvatos: illud analogiæ cum fidei & Scripturæ, tum contextus hujus reputat: nec enim simpliciter de Christo agit Petrus, sed tantum secundum quid de exhibitione illius, deque perpessione & gloria, nempe resurrectione, ascensione, sessione ad dextram Patris, missione Spir. Sancti; quæ omnia reservata fuerant tempori divinitus destinato, longè post Prophetas. Similis locus est, Heb. 11. 39. & Luc. 10. 24. Tertia demonstratio est à testimonio divino per Apostolos, Eph. 3. 5. Polotrema ab Angelorum desiderio. Quod quidam ad dogmata referunt, quasi nondum plenè omnia Euangelii mysteria habeant perspecta: alii accommodatius ad rem ipsam, nempe gloriæ Christi & salutis nostræ complementum futurū ultimo die pertinere censem. Hæc de v. 12.

Atque ita explicuimus primam ac nervosam hujus epistolæ partem, nimirum Exordium, quod fundamenta hortationum continet: succedit jam pars altera, quæ variarum hortationum propositionem complectitur, & conclusione firmâ ex antecedenti exordio deducitur, eique aptissime cohæret. Hortationes autem sunt partim universales, partim particules. Universales autem sunt, quæ ad universos spectant, & commune omnium fidelium officium declarant. Et hoc quidem in loco ad tria potissimum capita revocari possunt ac debent, nempe ad spem, sanctitatem vitæ & charitatem mutuam. Primum enim hortatur Petrus ad spem vitæ æternæ perseverantiam, & comites illius: nam per gratiam, quæ defertur, salutem intelligit, ut antè ostendimus: quæ ratione complementi nobis obtinet ultimo die, quo Christus secundò patet. Nam quod quidam interpretum patefactionem hanc non propriè de secundo corporali Christi adventu, sed impropriè de prædicatione & notitiâ Euangelii exponunt: illud piè quidem dicitur, sed minus aptè hunc loco, si cum antecedentibus conferas, v. 4. 5. 7. 12. Deinde per vocem πλεῖον, id est, perfectæ, perseverantiam intelligit. Ac vulgo quidem eam perfectionem de perfectione partium & sinceritate interpretantur: sed loci circumstantia & emphasis argumenti postulat, ut vocē πλεῖον explicemus finaliter, eis τέλος ad finem de perfectione temporis; ut in simili loco similis sententia, Heb. 3. 6. *cujus domus sumus, si fiduciam & spem firmam retinuerimus μέχετελος;* id est, ad finem usque. Ceterum spes comites & subsidiariæ virtutes adjunguntur duæ, succinctio lumborum mentis & sobrietas; quæ virtutis spes maximè noxiis, adversantur. In prioris autem descriptione elegans est metaphora eaq; gemina: cum videlicet menti tribuitur & succinctio, & lumbi, similitudine ductâ ab Orientalium populorum usu, qui longa & fluctuante ueste cincti, eam iter aut opus facturi, collectam cingulo stringebant ad lumbos, ne ipsos impediret, ut 1. Reg. 18. 46. 2. Reg. 4. 29. Luc. 12. 37. & 17. 8. Atque hinc translatione à corpore ad animam duccta ait Paulus, Eph. 6. 14. *State præcincti lumbos veritatem:* & Christus eadem hortatione, Luc. 12. v. 35. *Sunt lumbi vestri præcincti.* Sensus igitur hujus loci est, ut abjectis omnibus vitiis & carnalibus curis, expeditam reddamus mentem ad spiritualia meditanda. Altera virtus est sobrietas aut vigilancia: quam notat, cum ait, *vigores sobrietatis;* nam vox νέον propriè *sobrium esse* significat: inde per Metonym. vigiliam notat, quod videlicet ea sobrietatem sequatur. Inde per Metaph. similitudine convenientiæ à corpore ad animam transfertur, ac designat vel sanctitatem illius, quæ erroribus mentis & cupiditatibus cordis (quibus anima quasi ebria redditur) opposita, ut 2. Tim. 2. 26. vel attentionem & sollicitudinem ac curam, significat, 1. Pet. 4. 7. Hoc autem in loco exponi potest, ut aut ad corpus, aut ad animam referatur. Si ad corpus, sensus non male conveniet cum Christi verbis, in eodem argumento Luc. 21. 34. quibus prohibet primum curas hujus vitæ, quæ succinationi lumborum opponuntur: deinde crapulam & ebrietatem, quæ sobrietati aduersantur, ut hac via, spes comites statuantur duæ virtutes, seu duplex sobrietas, una animi, al-

mi, altera corporis. Sin verò ad animam referamus, aut unum idemque significabit cum succinctione lumborum, diversa tamen metaphora, ut fieri sèpius in Scripturis solet, & quidem eleganter: aut aliud significabit, nempe virtutem animi: ut succinctio lumborum mentis, ad intelligentiam & cogitationes: sobrietas verò ad voluntatis & affectuum moderationem (ne voluptatibus & vitiis reliquis inebrientur) pertineat: unde etiam ex hac animi sobrietate tanquam ex fonte emanat sobrietas corporis. Atque hanc interpretationem, quia uberior est, & rei ac loci circumstantiis plenius convenit, reliquis præferendam esse apparet: nam si succinctio mentis, ut prima postulat interpretatio, ad solas curas hujus vitæ, non autem ad quævis meditationes malas (quibus mens à meditatione cœlestium impeditur) referamus, angustior erit interpretatio. Cæterum hanc hortationem ad spem & spei custodes sociasque virtutes, concludit Apostolus ex antecedenti Angelorum desiderio, quo gloria Christi & salutis nostræ complementum, videre desiderant: inde enim consequitur nos homines, quibus ea gloria parta est, debere ad eam rem mentem animamque præparare & constanter aduersus quasvis difficultates sperare. Hæc de vers. 13. Porrò huic primæ hortationi subjicitur altera ad sanctitatem vitæ: nam quamvis nonnulli sentiant, præpositæ hortationis illustriorem esse expositionem: aliud tamen attentiori apparebit: nam spes & comites illius, mentis succinctio & sobrietas illa, ad internam sanctitatem pertinent, ut antè ostensum est: hæc verò hortatio de externa corporis & operum inter homines sanctitate agit: quemadmodum *conversationis* vox vers. 15. & usus illius vers. 18. & cap. 2. vers. 11. & cap. 3. vers. 1. 16. alibique comprobatur. Hæc aut hortatio bimembris est: ostendit enim officium partim dehortatione per aphæresin seu remotionem contrarii mali: partim adhortatione per thesin seu positionem boni. Dehortatio est, ne configurentur cupiditatibus suis pristinis, hoc est, carnalibus, ut vers. 18. & cap. 4. vers. 3. ostendunt. Similes loci sunt, Rom. 12. vers. 2. Gal. 5. vers. 16. Eph. 4. vers. 22. & 1. Pet. 2. vers. 11. & 4. 2. 3. 4. Hanc verò dehortationem confirmat Apostolus duobus argumentis, à causis: quorum alterum à statu præterita vitæ petitum procedit à causæ remotione, ad remotionem effectus proprii, hoc modo: Non estis amplius in ignorantia pristina: Ergò debetis ab operibus ignorantiarum, nempe cupiditatibus malis abstинere: alterum est à præsenti statu, nempe adoptionis gratia, & Filiorum Dei officio, à positione causæ ad positionem effectus debitum, hac ratione: Vos estis Filii Dei: Ergò debetis esse obedientes Deo in cupiditatibus (quæ Dei legi repugnant) fugiendis. Eadem argumentationes exstant, Rom. 13. v. 12. 13. Eph. 5. v. 6. 7. 8. Hæc de vers. 14. ac dehortatione. Adhortatio est, ut in omni conversatione sancti reddantur: quod confirmatur ab exemplo Dei Patris, quem periphrasi emphatica à vocationis ad fidem beneficio describit, cum ait: *qui vocavit vos*, vers. 15. Quam consequentiam probat Apostolus ex Scriptura S. & testimonio Dei, vers. 16. Atque hæc tertia est ad propositam hortationem comprobandum ratio: cui deinde communiter plures aliæ adjunguntur. Quarta enim ratio officii necessitatem ostendit, à consequenti iudicio Dei justo: quæ ratio addita est per anticipationem quandam adversus eos, qui Dei Patris nomine & benignitate ad scelerum licentiam abutuntur: quos refutat Apostolus, Rom 6.v.1. & 15. 16. Porrò huic argumento quintum includitur his verbis, *commorationis vestrae tempore*; cuius duplex potest esse sensus, prior, ut de peregrinatione communi fidelium in his terris agatur, quæ ad Deum & cœlestem patriam per cœlestem viam contendimus, ut Heb. 11. 9. 10. 13. & 16. Quâ ratione vis argumenti erit; peregrini estis in mundo: Ergò non institutis & cupiditatibus mundi, sed Patris & patriæ cœlestis legibus debetis inservire, ut Phil. 2. v. 20. & Col. 3. v. 1. 2. 3. posterior autem esse potest, ut Apostolus intelligat commorationem Judæorum inter gentes speciale: quemadmodum cap. 2. vers. 11. ubi eadem hortatio ad

sanctitatem repetitur, & argumentum, quod hic brevius ponitur, plenius exponitur; utraque sententia probabilis ac concinna; sed prior præferenda: quia illa, ob argumenti diversitatem, ab eo, quod tractatur c. 2. orationem Apostoli ac probationem pleniorem reddit. Hæc de v. 17. & arguento quinto: cui adjunguntur, tria reliqua, à Dei beneficiis per Christum petita. Sextum enim argumentum est à præstantiâ precii redemptionis ex pristinâ conversatione mala, per aphæresin, v. 18. & thesin vers. 19. exhibita comparatione minoris. Aphæresis est quod redempti sint non auro neque argento; ut scil. in corporali à servitute liberatione fieri solet. Thesis est, quod Christi sanguine effuso. Comparatio verò est, quod illa sint corruptibilia, nec summæ precii: hic verò sanguis summè pretiosus; partim quia sanguis hominis est, in cujus effusione vita (quæ omnibus mundi opibus dignior) amissa est; potissimum verò pretiosus, quia sanguis hominis innocentis, quod agno Paschali omnis vitii experte, Exod. 12. tanquam Sacramento divino adumbratum: denique quod sanguis sit Christi, nempe Regis & Immanuelis Filii Dei, patefacti in carne, ut Act. 20. 28. *Pascite Ecclesiam Dei, quam acquisivit sibi per proprium sanguinem.* Atque hoc argumentum probatur à testimonio conscientiæ fidelium Judæorum, cum præmittit Apostolus scientes, nimirum ex verbo Dei seu doctrina Euangelii per Prophetas & Apostolos prædicata & mentibus ipsorum per Spiritum Sanctum confirmata. Cæterum duo hæc argumenta connexa sunt, et si alterum sit primarium. Primum est, empti estis à Christo. Ergò non vestris cupiditatibus, sed honori illius, & justitia debetis servire, Rom. 14. v. 8. & 1. Cor. 6. v. 20. & 2. Cor. 5. v. 15. Alterum est, redempti estis sanguinis effusione & morte. Ergò maximi debetis redemptionem estimare, in eaque perstare, neque iterum in peccati servitutem vos conjicere: aliquin præciosissimum Christi sanguinem, in redemptionem vestri effusum vilienderetis, Heb. 10. v. 29. Septimum argumentum est ab exhibitione Christi ad utilitatem & conversionem Judæorum disperforum: quod beneficium amplificatur per comparisonem antecedentium temporum, ideoq; Patrum quoque, atque Ecclesiæ Vet. Testam. nam Christus fuit præscitus quidem ante iacta mundi fundamenta, hoc est, ab æterno à Patre præordinatus, Eph. 1. 3. 4. 5. ut Prophetæ demonstrant; sed non prius exhibitus, quam ultimis ac destinatis temporibus, hoc est, ut Gal. 4. v. 4. dicitur, *in plenitudine temporis*: sic enim tempus exhibiti Christi vocatur ex Joele Act. 2. v. 17. comparatè cum tempore Vet. Testam. ut in simili sententia Hebr. 1. v. 1. olim & novissima tempora opponuntur. Reliquæ quæ ad hoc argumentum pertinent, patent ex antecedentibus, v. 11. & 12. Nam quod vulgo tantum occupationem objectionis hoc in loco contineri censem, quam etiam diverse exponunt, illud minus videtur accuratum. Sensus igitur argumenti est; Illi ad quorum utilitatem Christus exhibitus est, sanctè secundum illius voluntatem vivere debent, & quidem uberiori jure, quam illi quibus Christus tantum promissus fuit: at vobis Judæis dispersis Christus ita exhibitus est; patribus vestris tantum promissus; eoque illis feliores, Matth. 13. 17. Heb. c. 11. 39. 40. Ergò sanctè vobis vivendum. Hæc de v. 20. Octavum & postremum argumentum est à beneficio Christi altero, sine quo adventus & redemptio non prodescent, nempe à donatione fidei in Deum Patrem, cum ait, *per quem credentes* &c. ut Mat. 11. 27. Joh. 1. 18. Cujus fidei causam addit subordinatam, nempe suscitationem Christi à mortuis & gloriam: ea enim duo fundamenta & fulcra sunt fidei nostræ, 1. Cor. 15. 14. 17. & 1. Pet. 3. 21. Fides autem in Deum Patrem non excludit fidem in Christum & Sp. Sanctum, sed includit: quia unus sunt Deus: quemadmodum vicissim fides in Christum, fidem in Patrem non excludit, Ioh. 14. 1. similis est ratio suscitationis quæ tribus personis (ut reliqua omnia externa Trinitatis opera) communis est: nam ut hoc loco ea Patri tribuitur: sic Joh. 2. 19. 21. & 10. vers. 18. Filio; & Rom. 8. 11. Spiritui Sancto adscribitur: Pater enim per Filium, virtute Sp. Sancti illius est author. Atque hujus suscitationis & gloria finem esse docet

docet fidem & spem in Deum. Cæterum multi hunc locum aliter exponunt, ac si non esset novum argumentum, sed tantum antecedentis expositio, quæ scilicet declarat, ad quos Christus propriè pertineat: ad eos nimurum, qui per illum credunt in Deum; & per illum exponunt tanquam per mediatorem, quod is demum verè in Deum credat, qui in Christum Filium ejus credit: sed intricior & à phrasí Scripturæ alienior interpretatio est: prior vero, quam modo attulimus, melius omnino fluit & longè superior est, ob novi & accommodatissimi argumenti rationem. Hæc de v. 21. & secunda hortatione, quæ ad sanctitatem vitæ pertinet. Tertia est ad fraternam charitatem mutuam, in qua requirit, primùm sinceritatem, ut sit simulationis expers: deinde sanctitatem, ut à bono principio, medio bono, ad bonum finem tendat: quam per Metaph. apta similitudine puritatem vocat, cum ait *ex puro corde*, ut ab impuro mundi amore distinguat. Denique vehementiam requirit, quam insigni metaphorâ (ab arcuum vel instrumentorum musicorum nervis deducta) indicat ac declarat: ut enim nervus intensus in arcu fortius ac longius telum emittit; & chorda intensa sonum clariorem edit, & à pluribus meliusque sentitur: ita & charitas quo intensior ac major, eò latius & amplius ad aliorum utilitatem fere exserit. Cæterum hanc hortationem confirmat Apostolus duabus rationibus. Vna petita est à purificatione per fidem. Quam fidē descriptione quadam illustrat, cum vocat *obedientiam erga veritatem, nempe Euangeliū per Sp. S.* quae de re actum est vers. 2. Purificatio autem est duplex: una per imputationem iustitiae Christi, quæ justificatio dicitur, qua puri reddimur in Christo: altera per infusionem puritatis, quæ sanctificatio dicitur, qua in nobis puri reddimur inchoatè: utroque modo, sed diversè fides nos purificat: priori quidem modo perfectè, tanquam causa justificationis instrumentalis: altero modo imperfectè, tanquam pars internæ sanctitatis, & quidem imperfectè formaliter, ut loquuntur, purificat: quia qualitate seu habitu non solum fidei, sed etiam charitatis puritas nostra constat. Veruntamen cum puritas hæc imperfecta sit coram Deo, ratione graduum seu intensionis; sequitur, non propter fidem seu dignitatem fidei coram Dei iudicio nos purificari, hoc est, pueros censeri; sed Christi iustitia fide apprehensa, quæ purificatio hoc in loco intelligitur, ut etiam Act. 15. v. 9. Hæc de vers. 12. & prima hortationis ratione: Altera porrò ratio subjicitur deducta à regenerationis nostræ instrumento, nempe Euangeliō, quod vocat *τὸν σεμένην σεμενοντα την ζωην εις τον αιωνα*: quem metaphorice semen vocat. Cujus præstantiam comparatione minoris cum reliquis seminibus amplificat ab adjuncta durata, quod non sit corruptibile, nimurum ut terrena semina, sed incorruptibile, vers. 13. Quam comparationem amplius exponit sequentibus, testimonio Es. c. 40. 8. recensens vanitatem & instabilitatem naturæ humanæ v. 24. & contrà opponens verbi divini constantiam, quod duret in æternum. Durare autem dici potest bifariam, primum absolute in se, ratione veritatis perpetua ut Mat. 24. 35. deinde relate in verè credentibus, ut 1. Joh. 3. v. 9: nam semina reliqua, ut ex iis aliquid generetur, prius corrumpantur necesse est, sicut terra concepta semina mutat ac corruptit: sed semen verbi divini incorruptibile, permanens & immutabile, homines, qui id concipiunt fide, mutat ac regenerat. Vnde facile solvitur objectio, quæ adferri potest ex Luc. 8. 11. 12. 13. 14. de corruptione seminis: nam non in se corrumpitur, sed tantum respectu hominum infiduum & utilitatis, quam in iis verbum proferre potuisse: ipsi sicut quodammodo perit, quod alioquin per se persistat. Cæterum ne quis hunc sermonem Dei aliter intelligat quam par est: ambiguitatem vocis tollit Apostolus interpretatione sequenti, cum ait: *Hoc autem est verbum, quod euangelizatum est inter vos; quo ostendit perspicue, se loqui non de sermone hypostatico, Dei Filio, ut Joh. 1. v. 1. sed de doctrina divina & quidem Euangeliī, quæ hoc loco, ut etiam Math. 13. recte semen per Metaph. dicitur, Quare in pīe & inepte Theodoricus Philippi Anabaptistarum Coryphaeus in Enchiridio suo, tracçãone de Incarnatio-*

ne, hunc locum detorquet, ut probet, Christum non ex semine humano, sed ex incorruptibili Patris semine, incarnatum: nam si hoc valeret, inde etiam sequeretur, nos quoque jam Christo post regenerationem esse pares, & divinæ naturæ participes, non solum ratione qualitatis creatæ (propter imaginem & similitudinem sanctitatis & justitiae) sed etiam ratione essentiae increatae, & quidem, ut ita dicamus, totius: quia simplicissima & infinita est, id eoque omnis divisionis expers. Hæc de vers. 25. & ultimo.

CONSECTARIA.

I. CVM Petrus neque in hac epistola, neque alibi se Apostolorum & Ecclesie Christianæ caput ac Christi vicarium, sed contrà, cæterorum instar, Apostolum Iesu Christi vocet: confutatur eo Pontificiorum de primatu Petri sententia, & Pontificis in eo titulo sibi arrogando superbia.

II. Ecclesia Dei, ad peccatorum castigationem, exilio & dispersione per varias gentes multati interdum solet, ut Iudeorum dispersorum exemplum docet: ideoque presenti patriæ fruitioni non est fidendum, sed resipiscientia & sanctitate vitæ, paternis Dei ferulis occurrentum.

III. Ejectio è patria terrena, & electio ad possidendum patriam cœlestem, inter se optimè possunt convenire: id eoque exules Christiani hac consolatione se munire debent, v. 1.

IV. Electio nostra non ex operum meritis, sed ex voluntatis Dei decreto pender.

V. Cum electi sumus ad sanctificationem & fidem, ea que sint Sp. Sancti effecta; sequitur errare eos, qui sanctitatem nostram & fidem esse causam Electionis, & liberi arbitrii nostri effectum statuunt.

VI. Orans est Deus, ut gratiam suam nobis adauget, v. 2.

VII. Dei beneficia, praesertim spiritualia, grato animo celebranda sunt; nec solum, quæ nobis, sed etiam quæ a liis collata sunt.

VIII. Regeniti sumus multâ Dei misericordia. Ergo non meritis nostris aut viribus humanis.

X. Cum vita æterna sit hereditas, & quidem ex misericordia regenitorum; sequitur esse Dei adoptantis donum, non operum meritum, v. 3.

X. Cum hereditas cœlestis nec perire possit nec contaminari; merito terrenis & caducis omnibus hereditatibus preferenda, & illius amore ac spe quævis adversa perferranda, v. 4.

XI. Hereditas hæc nobis in cœlo servatur, & vicissim nos ad illius fruitionem custodimur in terris virtutis Dei præsidio, per fidem: Ergo falluntur & fallunt, qui Sanctorum perseverantiam negant.

XII. Quoniam salus nostra ultimo die perficietur ac patefiet; oportet sortis nostræ humilitatem & mundi contemptum æquo fortique animo tolerare, & diem illum hiliari animo expectare, v. 5. & 6.

XIII. Fideles variis afflictionibus obnoxii sunt, ac propterea non est, quod nobis in his terris perpetuam tranquillitatem spondeamus aut speremus, sed contrà patientia animus aduersus eas præmuniendus est.

XIV. Non temere afflictiones, Donatistarum instar, accersendæ, aut imprudenti zelo appetendæ sunt, sed cum opus est, ex Dei voluntate constanter sustinendæ, v. 6.

XV. In afflictionibus ea primum consolatio esse debet, quod Dei nos tentantis & explorantis voluntate immittantur: deinde quod nec magnæ sint, nec perpetuae; denique quod utiles ad fidei explorationem & cœlestis gloriæ incrementum, v. 6. 7.

XVI. Fides & charitas gemellæ sunt & individuæ in veris fidelibus virtutes.

XVII. Eas autem maximè commendat, si Christum non visum complectantur.

XVIII. Quoniam finis fidei est salus animarum, propterea & operum meritum & purgatorium Pontificiorum (in quo

in quo animas, purgandis reliquis venialibus peccatis, cruciandas post mortem fingunt) simul corruunt : hic enim finis fidei simul effectum est.

XIX. Fides vera non est ociosa; sed inter cætera gaudium ineffabile, ex apprehensione Servatoris Christi; & pæfactionis illius producit, vers. 8.

X X. Doctrina Euangelii amplectenda est, ut quæ di-
vino Spir. Sancti per Prophetas & Apostolos testimonio
nitatur.

X X I. Cum Spiritus Sanctus, sit Spiritus Christi, cuius
instinctu Prophetæ locuti sunt, sequitur utrumque &
Christum & Spiritum ejus esse verum & æternum cum
Patre Deum : certum enim est non alio quam Dei instin-
ctu esse locutos.

X X II. Doctrina de Christi statu rectè ad duo potissimum refertur capita, ad perpessiones & gloriam consecuta-
tam, v. 11.

X X III. In eo melior est piorum Novi, quam Ver.
Test. conditio; quod hi habuerint quidem Christi exhibi-
bendi ad salutem nostram; nos verò in Christus, id est, pro-
missionis illius impletæ, & Christi exhibiti in Christo, hoc
est, lætam annunciationem: ideoque ad maiorem gratitudinem ac pietatem à nobis præstandam stimulus esse debet v. 11. & 12.

X X IV. Doctrina Prophetarum ad confirmationem
Euangelii pertinet, eaque exemplo Apostolorum uten-
dum. Quare peccant graviter, qui V. T. lectionem tan-
quam hoc tempore alienam respuunt.

XXV. Cum ipsimet Angeli salutis nostræ complemen-
tum adeò avidè exspectent, quid turpius quam nos hāc in
re esse negligentēs, v. 12.

XXVI. Cūm tanta hoc in loco à v. 13. ad finem capi-
tis rationum copia afferatur, cur debeant fideles & certi he-
redes vitæ æternæ piè vivere; sequitur doctrinam de Iusti-
ficatione & salute gratuita per fidem deque perseverantia
Sanctorum, bonorum operum studio non obstat, ut fal-
sò Papistæ objectant.

XXVII. Cūm animæ purifcentur fide: sequitur o-
mnes infideles esse impuros, quamvis essent puritatis spe-
cie insignes.

XXVIII. Cūm fides sit obedientia Euangelii; se-
quuntur errare Pontificios, qui fiduciam salutis temeritatem vo-
cant, v. 22.

XXIX. Fides est donum Christi, & Spir. Sancti regen-
nerant: Ergò non est opus liberi arbitrii, v. 21. & 22.

XXX. Cum Euangelium sit regenerationis nostræ se-
men incorruptibile; id fulcrum est fidei de perseverantia
Sanctorum & stimulus ad Euangelium amplectendum &
honorandum, v. 23.

C A P U T S E C U N D U M.

Postquam Apostolus sub finem capitum primi hortationem ad charitatem fraternalm proposuit, & à regenerationis nostræ beneficio & instrumento probavit: eandem hoc capite continuat & illustrat hortatione bimembri, quam ex eodem arguento concludit. Prius enim membrum est dehortatio à vitiis charitati & regenerationi contrariis; nimur malitia, dolo, simulatione, invidentia, obrectatione omni: quæ metaphora & similitudine emphatica deponere jubet. Quam nonnulli deductam censem à corporibus mortuorum: quod ut illa ab oculis removenti & sepeliri solent; sic etiam vetus homo crucifixus cum suis vitiis, à nobis segregandus sit ac tollendus. Veruntamen si scopum & circumstantias aliorum similiūm locorum consideremus, videtur potius similitudo derivata esse à vestibus vetustate derritis, quæ deponi ac rejici solent: quemadmodum deponere veterem hominem & induere novum, inter se è regione opponuntur, Ephes. 4. v. 22. & 24. Aut, ut nonnulli putant, ab oneribus: ut enim ea omnia ab iis, qui in stadio certant, deponuntur, ne cursum & victoriam ullo pacto remorentr: sic etiam fideles jubentur deposito omni pondere & peccato, constanter propositum stadium decurrere, Heb. 12. 1. Sed media expo-

sitione aptissima huic loco. Hæc de primo hortationis membro, vers. 1. Alterum est hortatio ad desiderium lactis λακτοῦ & tinceri. Quid verò iis verbis intelligere velit Apostolus, diversæ sunt inter doctiores interpres sententiae, observatu dignæ: quas idcirco candidè proponemus & expendemus. Quæritur enim, quis hujus loci sit scopus, & quid lactis λακτοῦ vocibus denotetur. Quidam enim per lac notari existimant, consentaneam innoxiam & simplicis infantiae vivendi rationem, quam Petrus duobus epithetis describat, rationalis & doli expertis; quorum illud prudentiam requirit, hoc verò simplicitatem & innocentiam: ut conveniat cum dictis Christi: Estote prudentes, ut serpentes &c. Matth. 10. 16. & 1. Cor. 14. 20. Quæ docta interpretatio est, & cum scopo Apostoli egregie conveniens. Veruntamen quoniam lactis vox eo sensu alibi in sacris literis non occurrit, magis consentaneum est, ut ex usu Scripturarum cum aliis interpretibus exponamus de verbo Dei, cuius usus est duplex, regenerare & regeneratos nutrire & confirmare. Quapropter prioris usus ratione semper dicitur 1. Pet. 1. 23. posterioris verò respectu lac & solidus cibus appellatur; pro diversâ distributionis & usus illius apud infirmos & firmos ratione 1. Cor. 3. 2. Heb. 5. 12. & 13. Sic etiam hoc in loco; adeò ut scopus Apostoli sit hortari fideles ad desiderium & studium verbi divini: nimirum quod ad charitatem & sanctitatem non minus, quam ad fidem, ordinarium Sp. Sancti instrumentum sit: ac propterea quam optimè hoc secundum hortationis membrum cum priori & antecedenti cohæret. Ac similis etiam tractationis ordo exstat Jac. 1. 18. & 21. qui locus ad hanc sententiam illustrandam plurimum pertinet. Cæterum quamobrem illud lac λακτοῦ nominetur, variæ adferuntur rationes. Ut enim λακτorationem propriè & inde metaph. rationem (quæ mentis quædam oratio est) denotat: sic quidam per appositionem Grammaticam lac sermonis exponunt simili loquendi genere, quo postea dicitur, regale sacerdotium, vers. 9. Quæ declaratio magnam habet veri similitudinem: sed Syri interpres autoritate non recte, ut arbitror, confirmatur: illius verò verba sunt: appetite illud verbum tanquam lac pu-
rum, & spirituale: sed quis non videt, hunc interpretem il-
lustrationis causa, ut fieri solet, inseruisse duas illas voces, nempe illud verbum, ut locum obscurum illustraret, & λα-
κτo, vertisse spirituale? Altera igitur interpretatio est, quod λακτo, rationale ac spirituale hoc in loco denotet, ut Meta-
phora hoc epitheto indicetur. Quemadmodum λακτo
λακτo cultus rationalis, id est, spiritualis, corporali & exter-
no, quale Leviticum fuit, opponitur, Rom. 12. 1. & hæc
loquendi ratio Petro non est infrequens: sic enim verbum
Dei antea vocavit semen non corruptibile, sed incorrup-
tibile, cap. 1. sicut hoc cap. 2. 4. lapidem vivum, & v. 5.
donum spirituale & hostias spirituales. Atq; ita unum epi-
thetum essentiam lactis; alterum verò à dolo expertis
ficerum, qualitatem indicat: ut distinguatur verbum Dei
purum, ab eo quod per falsos Doctores adulteratur; quod ut
lac admixtione aquæ; sic illud figurantis humanis corrumpi-
tur, 2. Cor. 2. 17. & 4. 2. Cæterum hæc adhortatio confirmatur
tribus gravissimis argumentis. Quorum primum est
à Judæorum dispersonum, ad quos scribit, conditiones,
quod recens essent regenerati & ad Christum conversi, id
quod hisce verbis indicatur: ut recens nati infantes, ut sit
allegoria concinna: nam quamvis dictio ait, id est, ut de-
notare possit similitudinem, quemadmodum quidam in-
terpretantur, ut infantes expetunt lac; ita & vos debetis
expetere: tamen aliorum explicatio magis concinna est, qui
vocab ait, intelligunt a lacu, quod rei veritatem & ratio-
nem designet, non autem similitudinem: quemadmodum
Eph. 5. 8 ut filii lucis ambulate: & Eph. 5. 1. Estote imitatores
Dei ut Filii dilecti: Petrus enim capite antecedente docuit,
eos esse regenitos, itaque convenientissime eandem Me-
taph. continuat. Quare sensus primi argumenti est, vos Ju-
dæi recens estis regeniti. Ergò opus habetis lacte vobis con-
venienti, ut sequentia etiam probant. Alterum enim argu-
mentum deductum est à fine utili, nempe novi hominis
incremento, in fide scilicet & charitate; quod contine-
tur illis verbis, ut per illud adolescentis, vers. 2. Tertium est ab
Nan 3

antecedente experientia benignitatis Domini, hoc est, Christi: quam, imitatus similem sententiam Psalmi 36. 9. eos dicit gustasse, eleganti continuatione Metaphoræ. Quemadmodum enim infantes lactis corporei suavitatem, oris externi gustu semel perceptra, illud postea avidius appetunt: similiter regenerati per Christum, ubi Christi suavitatem, seu gratiam salutarem, in verbo patefactam & exhibitam, semel fidei ore degustarint, majori deinde Christi & verbi illius desiderio flagrare debent. Ceterum observandum est gustum Christi & verbi illius, alium esse cum esu & fructu coniunctum: alium iis esse destitutum: sive quod eodem redit, gustum alium esse, qui in nudâ agnitione & approbatione veritatis positus: alium esse qui in vivâ fide consistit: quorum modorum prior sine secundo existere potest, ut in fide mortuâ præditis: secundus verò priorem semper includit: ac de priori agit Apostolus Heb. 6. v. 4. *qui semel, inquit, fuerint illuminati, & gustaverint donum celeste & vers. 4. gustaverunt bonum Dei verbum: de posteriori verò agit hoc in loco; Christus enim verè ~~genuis~~ est: & verbum illius ipsum annuncians, & fide percipiendum offerens fidelibus, non lacte solùm, sed etiam melle suavius est: ut de verbo Dei loquitur Propheta Psal. 19. vers. 11. & 119. 103. quia ut verè est ~~euayias~~, lœtissimum illud gratiæ & salutis per Christum nuncium: sic requiem adfert & pacem lassis, & turbatis conscientiis Matth. 11. v. 29. 30. Hæc de vers. 3. quem tanquam sequentis argumenti antecedens, cum proximo versu non nulli copulant hoc modo: *Expertis estis Cbristum benignum; itaque ad eum accedite* Sed illud non videtur constructioni satis convenire. Quare satius est, ut ad antecedens probandum, quemadmodum jam declaravimus, referatur. Porro quæ sequuntur, propter vocis ~~discrepantia~~ ambiguitatem accipi possunt bifariam, vel in Indicativo vel Imperativo. Indicativo quidem, ut sit magnifica expositio beneficiorum seu benignitatis illius Christi, de qua jam actum est: atque hoc modo egregiè convenit cum simili loco Eph. 2. v. 20. 21. 22. Beneficia autem erunt, quod Christus nobis sit datus tanquam fundamentum Ecclesiæ: deinde quod consecrati simus in templum Dei & simul in sacerdotes, ut Deum colamus & servemur: quomodo hortatio continetur non directa, ratione consequentis, sed indirecta, ratione consequentiæ: quod illa commemoratio beneficiorum, & finis eorum sint argumenta & stimulus ad officium. Verum in Imperativo si legamus, erit non narratio, quod beneficia ea Christi recenseantur; sed hortatio ad officium: quod officium ex beneficiis illis directè concluditur. Quam expositionem quia ad scopum efficacius specat, vulgo præferunt non immixtò. Hortatio autem bimembris est: primum membrum est, ut ad Christum accedant: alterum, ut tanquam vivi lapides ei superstruantur verâ fide. Quod intelligendum ratione continuationis & incrementi, non autem ratione principii, ut ex vers. 2. appareat: alioquin non fuissent regenerati & Christiani, nisi ad Christum jam accessissent. Hæc autem ædificatio illustratur à fine, partim proximo; ut sint domus spiritualis & sacerdotium sanctum, hoc est, sacerdotes Metonymicè, partim à fine remoto, oblatione hostiarum spiritualium, quæ sitæ sunt in oblatione nostri, primum generali, Rom. cap. 12. v. 1. deinde speciali, fructibus illius; seu in actionum nostrarum sanctificatione, quæ indies macatur vetus homo, & novus suscitatur in sacrificium non ~~in secula~~, quod soli Christo convenit, sed ~~in secula~~ gratiarum actionis. Qualia sacrificia sunt officia nostra, cùm pietatis in Deum, ut confessio & laus gloriæ Dei; deinde invocatio, nempe precatio & gratiarum actio, Psal. 50. 13. Heb. 13. v. 15. tum charitatis in proximum, nempe innocentia & beneficentia, præsertim erga afflitos, Heb. 13. v. 16. Hasce autem hostias ab adjuncto illustrat Apostolus, quando ait *acceptas Deo*, ut Ps. 50. 23. & 51. 21. Heb. 13. 16 ut eo modo ad promptam illarum oblationem extimulet. Quia verò homines nonnulli ejus rei diffidentia seignores sunt: nonnulli verò ex arroganti dignitatis suæ confidentia laborantes, oblationes suas contaminant, utrique malo occurrit, cum addit: *per Cbristum*, ut ostendat, nostra opera quamvis*

imperfecta per se, Deo tamen grata esse per Christum, seu Christi mediatoris merito: cuius justitiae imputatione operum nostrorum maculae delentur. Similis locus est, Hebr. 13. v. 21. Ac propterea Hebr. 13. v. 15. monentur fideles, ut per Christum, hoc est, fide mediatoris Christi offerant hostiam laudis: nimirum quod per Christum & non nisi per Christum placeant. Quod autem quidam arbitrantur, hæc verba *per Cbristum* posse eodem etiam modo construi, cum voce *offerendum*: illud haberet locum, si verba illa abessent, *acceptas Deo*, cum quibus sensu convenientissimo cohaerent; ideoque alia quærenda non est constructio. Atque hæc hortatio de accessu ad Christum, & superstruzione. Quia verò scandalum hominum Christum rejiciunt aliquo pacto obstarre posset: propterea Christi periphrasis addit, quæ officium illius indicat, & præstantiam, antithesi quadam recti & honorifici judicij divini & perversi præjudicij humani appositâ: quod scilicet Christus lapis vivus, nempe fundamenti, ab hominibus quidem reprobatus, sed apud Deum electus sit, & preciosus; ideoque ei secundum Dei voluntatem superstruendum. Hæc de vers. 4. & 5. Sequitur utriusque cum antecedentis rationis, tum consequentis conclusionis probatio, auctoritate S. Scripturæ. Ac primùm Esa. 28. v. 10. quo declaratur præstantia & officium Christi; deinde officium nostrum & fructus illius. Præstantia Christi; quod sit lapis, positus à Patre in Sione in extremo angulo, electus, preciosus. Primum enim lapis dicitur Metaphoricè, ob similitudinem roboris & usus: quod ut lapis præsertim fundamenti firmus est & ædificio sustinendo aptus: ita Christus lapis est invictus & petra Ecclesiæ. Deinde quod electus & preciosus: quia Patri dilectus filius & noster Immanuel, quo nihil dignius. Officium verò declaratur, cum dicitur *a Patre positus in Sione & ἀρχοντιας* appellatur. Sionis autem, montis Hierosolymitani, voce, quidañ synecdochice urbem Hierusalem intelligunt, in qua per Apostolos primum Euangelium, post Christi ascensionem, accepto Sp. Sancto, promulgatum est, & lapis ille positus, ubi inchoari oportuit spirituale Dei templum: quemadmodum & Esaias ait cap. 2. v. 3. *E Sione prodit doctrina & verbum Domini Hierosolymis.* Alii verò concinnè ac generalius metonymicè Ecclesiæ intelligunt: nam ut Sion mons, in quo regia Davidis, erat typus Ecclesiæ Christi; hinc Sion pro Ecclesia accipitur. Deinde perspicuum est, propterea Christum lapidem extremi anguli appellatum, quod ut lapis angularis utrumque parietem continet accopulat: ita Christus Iudæos & gentes, omnesque fideles sibi fide unitos in unam Ecclesiæ compingat, Eph. 2. v. 14. 15. 18. 20. 21. Verum cum angelus extremus alias sit summus, alias imus: hinc lapidem extrellum angularem quidam viri docti de summo exponunt: quod ut parietes quodammodo è fundamento enascuntur & assurgunt & ad summum angularum & extrellum pinnam tendunt: ita nobis ab initio Christus instar fundamenti adjungitur, & pro anguli supremo lapide in vertice fabricæ nostræ constituitur: idcirco velut ab illo per regenerationem orimus, ita quotidianis accessionibus in illum assurgimus. Alii verò longè aptius extrellum angularem, de imo interpretantur: quod videlicet ut imus angularis lapis, firmitate & magnitudine excellit, eique tota ædificii moles incumbit; ita Christus Ecclesiæ sua potentia sustinet ac conservat. Sic autem lapis angularis dicitur, non quasi partantum sit fundamenti; sed ut potius ostendatur esse unicum & perfectum fundamentum: nam in hoc eodem Esaiæ loco appellatur non solùm lapis angularis, sed etiam fundamenti: ideoque non partem aliquam domus Dei seu Ecclesiæ, sed universam sustinet. Denique alii mediâ viâ utramque sententiam moderantur ac copulant: aitque A. apostolum voluisse nobis talem lapidem ob oculos propnere, tam magnum & ita fabricatum, ut totius domus ex omni parte sit fundamentum, & ab omni etiam extrema parte rectè ascendat ad summitatem usque domus ut angularis lapis, quo diversi parietes simul copulentur eoque tota domus simul contineatur ac conservetur. Sed tamen secunda illa, quæ nostri interpretis & multorum est sententia

tentia maximè genuina: ultima verò nimis arguta & præter ædificandi modum, unde similitudo deducit: nam si quis diligenter examinet ordinem verborum Esaiae & hujus capititis, vers. 4. & 5. & conferat locum similem Eph. 2. v. 20. videbit non nisi imum & fundamenti lapidem, cui superstruatur ædificium Ecclesiaz, debere intelligi. Atque hæc de Christi dignitate & officio. Nostrum verò officium inde profluens est, ut credamus: quo verbo propriè indicatur id, quod antea vers. 5. metaphoricè dictum, ædificemini. Fructus verò officii est stabilitas & salus: quæ metonymiè per remotionem contrarii effectus, pudoris (qui spe falsos comitari solet) ut Rom. 5. 5. declaratur. Cætera quæ ad collationem hujus loci Petri, cum verbis & scopo Esaiae pertinent; quemadmodum quæ ex Prophetis reliquo hoc capite adferuntur, ea doctè in parallelis sacris à Clarissimo Dn. Junio explicata sunt. Hæc de vers. 6. Porrò hanc sententiam applicat Apostolus fidelibus Iudæis, ad quos scribit, præpositâ geminâ antithesi, eaque gravifima, conditionis beatissimæ eorum & contrâ infidelium Iudæorum miserrimæ. Qua ratione scandalum (cujus v. 4. per anticipationem meminerat) clarius exponit & adversus illud fideles amplius munit. Oppositionis autem primum membrum est, quod Christus sit fidelibus honor. Quæ vox vel per Metonym. adjuncti pro subjecto, seu abstracti pro concreto, honoratum notat: ut ad Christum referatur, & nūl nihil aliud sit quām ἄνθρος: ut sit sensus, quod ut per se & apud Patrem preciosus est; ita & ipsum in precio habeant atque honore: vel per Metonym. effecti pro causa, honor pro causa honoris, aut pro salute, in qua maximus honor positus, quod eodem reddit: ut opponatur pudori, de quo antea actum est, cum dicitur, non pudefier. Vtq; interpretatio probabilis est; sed posterior magis videatur ad rem; quoniam argumentatio hac viâ concinnior est: nam propositio antecedit. Qui credit in Christum, non pudefiet, i.e. non falletur fides illius, sed à Christo honorabitur ac servabitur. Atqui vos creditis. Vos igitur honorabimini, non pudefietis, ut illis sit, qui falluntur. Assumptio & conclusio hoc versu exstant. Atq; huic primo primæ oppositionis membro, alterum opponitur, conflata priori sententiaz parte ex Psalmis; posteriori verò ex Esaia, ad piorum atque infirmorum consolationem & confirmationem: nam cum sacerdotum & doctorum Iudaicorum, quos plerique Iudæi sequebantur, magna esset autoritas, eorum contumacia in Christo rejiciendo & oppugnando fidem infirmorum potuisse debilitare; sed huic malo occurrit Petrus, demonstrando illud fuisse à Prophetis prædictum: ac propterea non esse, cur eâ re, cum prædicta sit, offendantur fideles, ut Ioh. 16. v. 1. sed potius ut ad fidem in Christum confirmandam inserviat: quoniam omnia, quæ de Messia prædicta sunt, in Iesu Christo complentur. Docet enim quod immorigeris, scilicet Euangeliō ut 1 Thes. 1. v. 1. seu infidelibus, Christus (quem ordinarii ministri, ad Ecclesiam super eum ædificandam constituti, contempserunt ac reprobarunt) factus sit iis dedecori, ut Matth. 21. 42. Primo quia conatus eorum contra Christum factus est irritus: Christus enim iis invitit, factus est caput auguli Psal. 118. v. 22. hoc est, lapis ἀποστατικός. Secundò quod in Christum impegerint & offenderint suo vitio: nam Christus propriè & per se omnibus facientibus officium, hoc est, fidelibus, factus est lapis fundamenti salutaris: per accidens verò improbitatis humanæ ei adversantis lapis offendiculi, hoc est, non efficiens, sed objectum illius Esa. 8. vers. 14. Cujus offensionis duo sunt gradus; nempe lapsus in peccatum & lapsus in exitium: utrumque enim intelligi ex Esaia appetit. Hæc de vers. 7. Altera oppositionis consistit in electione & vocatione: cujus oppositionis primum membrum est, quod infideles Iudæi illi ad hoc positi sunt, hoc est, decreto Dei ordinati, ut 1. Thess. 5. v. 9. non posuit nos Deus ad iram. Ordinati autem dicuntur, quod Deus justo & libero judicio eos fide non donare, sed in incredulitate relinquere, ob eamque justè punire decrevit: de quâ re doctè & prolixè differit in suis annotationibus majoribus Clariss. Beza, ideoque consuli potest. Alterum membrum est, quod fideles Iudæi essent genus electum,

regale sacerdotium, gens sancta, populus à Deo acquisitus. Quæ elegia Ex. 19. v. 6. populo Israëlitico tributa, hic solis fidelibus applicantur: ut ostendatur, eos demum esse veros non solum ratione vocationis externæ, sed etiam internæ Israëlitæ & acceptos Deo, non autem reliquos infideles, qui hisce titulis, qui iis secundum quid tantum conveniebant, gloriabantur vanè, ut Rom. 1. vers. 29. Ut verò ad proprietam hortationem redeat Apostolus, finem hujus electionis & vocationis addit, nempe celebrationem virtutum Dei, hoc est, sapientiæ & bonitatis ac potentiarum divinarum, easque oppositione status pristini miserrimi, & præsentis per Dei gratiam felicissimi declarat, quod scilicet ante fuissent in tenebris ignorantia & vitiorum; jam verò vocati essent ad lucem, hoc est, cognitionem & sanctitatem, quæ luci comparantur, ut Act. 26. vers. 28. Eph. 5. v. 8. & 11. qua de re 1. Ioh. 1. vers. 5. & 7. Deinde quod antea fuissent non populus Dei, nec misericordiam consequuti: nunc contrâ populus Dei sint & misericordiam consequuti, id est, justificationem & pacem cum Deo. Quam rem verbis Prophetæ Osee proponit, ad consolationem eorum vers. 10. Hisce explicatis, Apostolus hortationem ad sanctitatem, de qua cap. 1. vers. 14. 15. egerat, repetit, eique compellatione amica, cum dilectos vocat, & precatione, pondus addit. Hortatur autem primum ad fugam cupiditatum carnalium, de quibus Tit. 2. 12. & 1. Ioh. 2. 16. Hanc autem hortationem confirmat, partim à conditione Iudæorum, quod essent advenæ ac peregrini, nempe inter gentes, cum ratione corporis inprimis, tum etiam ratione animæ: partim à cupiditatum effectu perniciose, quod militent (Rom. 7. 23.) adversus animam, vers. 11. Secundò hortatur ad studium honestæ, & sanctæ vitæ inter gentes; quod probat ab effectu utili & quidem triplici, honore ipsorum fidelium; conversione infidelium, & Dei gloria, v. 12. Atq; hactenus hortationes universales, quæ universale Christianorum officium declarant, & ad omnes promiscue pertinent: sequuntur partculares, quæ ad honestam particularem conversationem, & quintum decalogi præceptum referuntur: suntque politicæ aut œconomicæ: illæ honestatem vitæ civilis, & conservationem ordinis politici præscribunt; qualis est hortatio officii subditorum erga magistratum. Officii autem duas proponit partes, obedientiam & honorem. Obedientiam præscribit his verbis: Subjecti estote curvis humanae creature, id est, homini, ut Marc. 16. 15. & quidem in magistratu constituto: quam synecdochen sequentia declarant. Ratio autem & modus obedientiæ additur, nempe voluntatis Domini conscientias: ut Rom. 13. v. 5. Porrò magistratum distinguit Apostolus (pro ratione illorum temporum & fidelium quibus scribit) in Regem, hoc est, Cæsarem Romanum & Præfides: illi parendum docet, quod summam haberet potestatem, vers. 13. hisce verò partim à causa efficiente, quod à Rege mitterentur: partim à fine duplice, ultione maleficorum, & laude seu conservatione ac præmio rectè agentium, vers. 14. Porrò primam generalem rationem, à divina voluntate petitam, repetit & novi argumenti additione amplificat à fine utili, nempe confutatione maledicentium Christianis, v. 15. Atque hanc hortationem anticipatione objectionis confirmat. Objici enim poterat, liberi sumus. Ergo non debemus obedire magistratui. Sed Petrus concessio antecedente, negat consequentiam, v. 16. liberi, inquit, estis nempe à peccato, sed non à iustitia (ad quam obedientia erga magistratum pertinet) quia servi estis Dei Rom. 6. v. 16. 17. & 18. Gal. 5. v. 13. Cujus servitutis ingenuæ officia quædam addit: ut singulis sua tribuant, omnes honorent, fraternitatem diligent, Deum timeant & Regem honorent; eaque ratione alterum officium erga magistratum exprimit & priori commodè connectit, v. 17. Similes loci sunt, Rom. 13. vers. 7. & 8. Matth. 22. v. 21. Atque inde transit Apostolus ab hortationibus politicis ad œconomicas; quæ videlicet agunt de conservatione ordinis domestici in officio servorum erga dominos, & conjugum inter se. De priori agit hoc reliquo capite. Et in famulis requirit hæc duo, nempe obedientiam, & stimulum illius timorem: non quidem servilem ac vitiosum, qui ex sola

sola aut potissimum pœnæ consideratione, oritur: sed liberalem atque ingenuum, qui *filialis* vulgo minus Latinè dicitur: quo primum ex serio amore Dei & dominorum suorum culpam seu peccatum & inobedientiam primum & potissimum aversantur, & secundariò ex justo amore sui boni, pœnam fugiunt: de quo liberali timore ac justo agitur, Eph. 6. v. 5. 6. 7. Deinde per anticipationem, distributione quadam dominorum in æquos & iniquos, non solum illis obedientiam esse præstandam, sed hisce quoque qui iniquè famulos onerant & affligunt, ad aras parendum docet, v. 18. Quam hortationem consolatione ab adjuncto deducta, confirmat: quia tolerantia injuriarum, nimirum ex conscientia voluntatis divinæ orta, Deo grata est, v. 19. Cur autem injuriarum meminerit, declarat Apostolus, quod videlicet perpetuo afflictionis meritæ non sit laude digna; sed immeritæ tolerantia, v. 20. Idque comprobatur à causa efficiente, quod ad illud vocati essent. Cum autem vocationis ad officium duo sint modi, doctrina verbi Dei, & exemplum vitæ sanctæ: ab altero vocationem hanc confirmat Apostolus, videlicet à majori exemplo Christi Domini nostri, & fine mortis illius gemino. Quorum priorem indicat, quando ait: *pax est pro nobis*, hoc est, pro salute nostra. Nam quod quidam etiam nostrum, hunc locum, de utilitate exempli tantum exponunt, illud usui S. Scripturæ in hac phrasí & sequenti expositioni, v. 14. non satis convenit: hic enim primarius passionis Christi finis est, nempe justificatio nostra: alter vero & secundarius est duplex: propinquus quidem ut sit exemplar veræ patientiæ, Matt. 16. 24. remotus vero ut vera patientiâ Christum imitemur, v. 21. Utrumq; autem tam primarium, quam secundarium fusius declarat Apostolus sequentibus; & secundarium quidem propinquum, partim à Christi innocentia, adducto testimonio, Esaïæ, v. 22. partim à tolerantia, in contumeliosis cum dictis, tum factis patienter preferendis & abstinentiæ à vindicta bifariam: primum ab externa corporis: quod nec maledicta regesserit, nec malefacentibus minatus sit, ut læsi solent: deinde ab interna animi: quod à vindictæ cupiditate alienus, Deo totum negocium suum commisserit. Id quod à causa impulsiva, per periphrasim Dei convenientissimè declaratur, quando appellatur *justus judex* ἡσοχεῖ: ea enim causa est gravissima, quare à vindicta abstinentum sit: quod videlicet Deus sit summus ac justus judex, cui vindicta convenit & qui suo tempore vindicat, Rom. 12. v. 19. Quæ ratio additur ab Apostolo primum ad exemplum & consolationem servorum, ut Ephes. 6. v. 8. 9. Coloss. 3. v. 24. & 4. v. 1. deinde ad terrorem dominorum, Eph. 6. v. 9. Coloss. 4. ut eâ ratione utrosque in officio, servos quidem in Christianâ patientiâ: dominos vero in æquitate contineat, v. 23. Cæterum ad amplificationem patientiæ Christi & declarationem finis primarii, ostenditur, quidnam Christus pertulerit, nimirum *peccata nostra*, hoc est, pœnam peccatis nostris debitam, metonymicè, & quidem in ligno crucis, morte maledicta Galat. 3. v. 13. quod additur, ne quis de gravitate injuriarum, non ferendâ, ut fieri solet, conqueratur. Finis autem hujus permissionis Christi geminus additur, nempe justificatio seu liberatio à peccato, hoc est, à reatu & pœna peccati: & vitæ sanctitas, de qua pluribus agitur, Rom. 6. Nam quamvis utrumque membrum ad sanctificationem referri posset, ut interpres multi exponunt, ac probabilis sententia est: tamen hoc in loco aptius videtur, ut *peccati* vocem utrobique eodem sensu accipiamus, præsertim cum nihil obstat, & hæc interpretatio sit uberior quam altera; ut liberatio à peccato justificationem, non sanctificationem designet. Idque probare etiam videtur sequens applicatio, quam doctrinam hanc generalem nominatim Judæis fidelibus, ad quos scribit applicatione verborum Esaïæ cap. 53. accommodat Apostolus, quando ait: *Cujus vibicibus sanati es sis*. nam quemadmodum peccata nostra, quæ Christus pertulit, à specie certâ declarat, ad consolationem servorum, qui flagellis & vibicibus erant obnoxii: ita finem & effectum indicat permissionis Christi, cum ait, *sanati es sis*, hoc est, remissis peccatis Deo reconciliati, v. 24. Idque probat ab instrumento sanationis, conversione seu

fidei: quam indicat ex Esaï. 53. oppositione eleganti conditionis prioris & præsentis: *Nam eratis inquit, velut oves errantes*, hoc est, à iustitia & vita Dei alieni ac perditi: nunc vero conversi estis ad Pastorem & Episcopum animarum vestrarum, hoc est, ad Christum Servatorem, Pastorem illum bonum, Joh. 10. ideoque sanati. Quam periphrasis Christi addit, continuata eleganter metaphora, ad consolationem servorum, ut sciant, se quoque Christo esse curæ, vers. 25.

C O N S E C T A R I A C A P. II.

I. **U**T in sanctitate vitæ proficiamus, & sanctæ vita fructus proferamus, à peccati (quasi spinarum noxiarum) extirpatione inchoandum est.

II. Cùm renatis malitia deponenda sit, ex communi Apostolorum ad omnes doctrina; sequitur peccati reliquias adhuc in iis superesse, Rom. 7. quod enim non adest, non deponitur. Unde etiam evincitur Regenerationem nostram esse imperfectam, eoque & opera, quæ ex ea promanant. Quare ex rigore legis, quæ summam perfectionem personæ & operis requirit, Matth. 22. v. 37. non vitam promerentur, sed mortem, Deut. 27. v. 26.

III. Si omnis malitia deponenda est; stultæ ac perverse quidam occultorum vitiorum licentiam sibi arripiunt, vers. 1.

IV. Cum verbum Dei lacti comparetur, inde appetit illius præstantia, utilitas, necessitas: ut enim in lacte præter præstantiam coloris, quia album est, habemus suavitatem saporis, quia dulce, & utilitatem usus, quia salubre, & infantibus à Deo ordinatum ac datum ad vitam corporis nutriendam: ita verbum Dei præterquam quod lucidum est, Psal. 19. animo etiam suave est, & lacte, in modo melle dulcius fidelium palato, Psal. 119. & salutare ac necessarium animæ regeneratorum, ad spiritualem vitam, nutrimentum.

V. Ut illæ nutrices injuriæ ac noxiæ sunt infantibus, ideoque fugiendæ, quæ lac purum, corruptum infantibus præbent: ita & illi pastores, qui verbum Dei humanorum commentorum & errorum mixtura adulterant, in Deum & Ecclesiæ salutem peccant, 2. Cor. 2. v. 17. meritoque vitandi sunt.

VI. Cum lac sincerum verbi divini, à fidelibus appetendum sit: consequens est, ut pastores, quasi fideles nutrices non aliud exhibeant, ut 2. Cor. 2. v. 17.

VII. Cum verbum Dei lactis instar sit appetendum, ut eo adolescamus: non sufficit semel atque iterum illud percepisse, sed repetitione crebra opus est, ut paulatim adolescat: præsertim cum non solum lacti, sed etiam solidi cibo, pro diversa ratione, non immerito divinitus comparetur alibi. Ideoque impiè faciunt & falluntur graviter, qui profectus sui opinione inflati, Dei verbum contemnunt, vers. 2.

VIII. Cum benignitas Domini gustata ad pietatis studium renatos extimulet: sequitur eos nondum vera fide eam gustasse, qui illa ad impietatem abutuntur, aut eō pertinere arbitrantur, vers. 3.

IX. Cùm Ecclesia sit domus Dei spiritualis, cuius singuli fideles sunt vivi lapides, sequitur primò, eos debere unitatem fidei & charitatis conservare, ad Ecclesiæ ædificationem & Dei cultum: deinde grave esse scelus, si quis falsa doctrinâ aut vitâ impurâ, Ecclesiæ unitatem & ædificationem violet.

X. Si omnes fideles sunt Sacerdotes N. Testam. ad spirituales gratitudinis hostias Deo offerendas: Ergo male Pontifici contemptâ plebe, hoc nomen suis sacrificulis tantum arrogant. Nam quod ajunt, eos offerre hostiam, non solum gratitudinis, sed etiam propitiationis in Missa suâ, illud injustitiae crimen non tollit, sed duplicat: cum non solum plebi honorem suum derogant, sed etiam propriam Christi unici Pontificis Nov. Testam. gloriam ad se rapiunt.

XI. Deinde sequitur etiam, quemadmodum ea sacrificia Deo displiceant, primum quæ extra templum jam erectum

erectum siebant : deinde quæ non in altari sacro Deo offerabantur : Ita opera quæ ab iis, qui extra Ecclesiam sunt, seu infidelibus atque hypocritis, sine Christi altaris nostri ac mediatoris fiducia fiunt ac Deo offeruntur, ipsi placere non possunt.

XII. Cum hostiæ nostræ sint gratae Deo per Christum ; Ergo noster est mediator: qui ut fidelium personas, sic eorum opera imperfecta, justitia sua coram Deo justificat, & accepta reddit. Ideoque injurii sunt in Christum Pontifici, qui suis operibus meritum justitiae ac virtutis adscribunt, vers. 5.

XIII. Cùm doctrinam de Christo ex Scriptura probet Apostolus; sequitur, eam esse certam doctrinæ Christianæ regulam. Deinde cum ex Scriptura Veteris Test. inde liquet, eam quoque in N. Test. utilem esse, & ad Euangelii & fidei nostræ confirmationem pertinere, ut Prophetæ de Christo cum eventu comparentur : ac propterea errare eos, qui usum illius in N. T. nullum agnoscunt.

XIV. Christus est fundamentum, quod Ecclesiam totam, ideoque ab initio mundi sustinet ac servat : deinde in eum credendum est. Ergo non solum Servator est noster: sed etiam verus, omnipotens & æternus Deus, & eo nomine honorandus.

XV. Atque hinc etiam sequitur, nec Petrum, nec multo minus Pontifices Romanos, posse esse Ecclesiæ fundamentum, quia Ecclesiam nec totam, nec partem illius, sua vi sustinent. Deinde quia propriè super eos non est ædificandum, hoc est, in eos credendum. Denique quia non fuerunt inde ab initio. Si excipiunt, ut solent; Petrum esse fundamentum Ecclesiæ ministeriale, hoc est, impropriè ratione doctrinæ Euangeli, quam ex instinctu & directione Sp. Sancti proposuit : illud non soli Petro, sed reliquis etiam Apostolis æqualiter convenit, Apoc. 21. v. 14.

XVI. Cum Christus sit unicum fundamentum Ecclesiæ; confundentur illi, quotquot aliud querunt, v. 6.

XVII. Non est mirum, si nostris temporibus Christus à Pontificiis rejiciatur, qui primum sibi locum in Ecclesia Christiana arrogant : cum idem Apostolorum temporibus evenerit, deque ea re per Prophetas simus præmoniti.

XVIII. Cum Christus invitis adversariis, permanens sit fundamentum Ecclesiæ : Ergo portæ inferorum adversus eam non prævalebunt : Ideoque de Ecclesiæ stabilitate non est dubitandum.

XIX. Ministrorum Ecclesiæ officium est, ut super Christum auditores suos ædificant : et si multi hoc titulo superbi, falsa doctrina & persecutione Ecclesiam vastare & à Christo avellere contendant, v. 7.

X X. Providentia divina adversus scandala munire nos debet, v. 8.

XXI. Quamvis Pontifici, præclaris Ecclesiæ titulis superbientes, eos fidelibus detrahunt, ut olim Pharisei ; Dei tamen contrario judicio munire nos debemus.

XXII. Cum virtutes Dei annunciatæ sint ex gratitudinis officio : sequitur eos peccare turpiter, qui Christi verbum, confessionem & Sacra menta contemnunt, v. 9.

XXIII. Carnis cupiditates militant adversus animam nostram: Ergo fideles non sunt perfecti in hac vita, v. 11.

XXIV. Non solum bonæ conscientiæ studendum est : sed etiam honestæ famæ, & ædificationi proximi.

XXV. Finis omnium actionum nostrorum ultimus esse debet Dei gloria, v. 12.

XXVI. Cum magistratus officium & consentanea media ad illud exsequendum habeant autorem Deum & finem bonum, benè à Christianis administrari potest : ideoque errant Anabaptistæ, qui secus sentiunt, v. 13. & 14.

XXVI. Libertas Christiana ordinem Politicum & cultum Dei non tollit, sed confirmat, v. 16.

XXVIII. Non pœna, sed causa facit Martyrem, vers. 20.

XXIX. Non ad voluptates, sed ad crucem vocati sumus, v. 21.

XXX. Dei judicium & justitia nos adversus injurias consolari debet, v. 23.

XXXI. Christus non solum Redemptor noster, sed etiam conservator, Pastor & Episcopus animarum nostrorum est : ac propterea ei omnino fidendum, vers. 25.

CAPUT TERTIUM.

Diximus superiori capite post hortationes universales, quæ universos attingunt, particulares, quæ partem hominum ac certos ordines spectant, à Petro proponi. Ac primum politicas, de officio subditorum erga magistratum ; secundò œconomicas de officio partim servorum erga dominos, cap. 2. partim conjugum inter se, cap. 3. ad vers. 8. Ut autem conjuges sunt uxor & maritus : ita distinctè primum uxores ad officium hortatur, versibus prioribus septem. Quod transitione commodâ, superiori hortationi, cap. 2. v. 18. propositæ, & seqq. ad finem capituli probatæ, tanquam simile ratione officii & conservationis ordinis ac charitatis connectit, ac describit hisce virtutibus, simili obedientia, timore, castitate, fuga luxus, lenitatem ac quiete. Ad eas autem hortatur partim directè, partim obliquè, additis opportunitè probationibus.

Ac primum hortatio ad obedientiam proponitur, vers. 1. hisce verbis : *uxores suis viris uerbis scilicet sint*, ut similis ellipsis antecessit, cap. 2. v. 18. Quâ in re emphasis gemina est. Prior in obedientiæ forma communi, ordinis videlicet à Deo constituti conservatione. Etsi enim vox *uxoris* alibi generatim quamvis subjectionem, hic tamen secundum vocis originem, ordinatam notat ; ut ex rei natura & simili loco, Rom. 13. v. 1. apparel : quod ad obedientiæ confirmationem pertinet. Altera est in subjecti, nempe virorum determinatione, cum additur *propria* aut *suis*, ut alienis opponantur : quod ad obedientiæ circumscriptiōnem, & simul ad difficultatis mitigationem & consolationem spectat, ut etiam Eph. 5. v. 21. 22. 23. & Tit. 2. v. 5. Cùm autem viri alii fideles, alii infideles sint, & illis parere non adeò sit grave ; hisce vero ob importunitatem & religionis diversitatem, gravissimum : idcirco omisso probatione generali, speciale, ad hujus obedientiæ gravitatem minuendam, & uxorum, quæ infideles namque sunt maritos, consolationem adducit Apostolus à fine utili. Finis enim est illorum conversio; *Ux*, inquit, *si qui non obediunt sermoni*, supple Euangeli, hoc est, infideles (nam sermo pro sermone Dei per synecdochen generis, & quidem *uxi* *içōχι* pro Euangilio sumitur, cuius obedientia est fides) *lucrificant*, id est, à perditione & tyrannde Satanæ liberati, Christi Regno & Ecclesiæ incremento adjungantur, tanquam ministerii humani lucrum, ut Matth. 18. v. 15. & 25. v. 17. 1. Cor. 9. v. 20. Atque hæc conversio non solum finis est, sed etiam effectum contingens obedientiæ, tanquam cum reliquis virtutibus causæ efficientis *παρεγγέλματα*. Idque indicatur his verbis, *per uxorum conversationem*, scilicet talem ac bonam ; quod amplificatur remotione causæ ordinariæ, cùm eam inesse vim ostendit, ut quos verbum non movere, sola vita permovere : nempe ratione præparationis & initii, quod videlicet ad Euangeli (à quo initio, sèpius licet moniti, abhorrebant) reverentiam & audientiam præparentur, conspecto illius Euangeli fructu in uxorum moribus, unde postea ex verbo, vi Spir. Sancti, fidem concipiunt: quo modo hic locus cum cap. 10. ad Rom. v. 17. conciliandus est. Porro hæc proposita conversatio, & effectum illius, mariti conversio clarius exponuntur. Illa quidem partitione seu recensione virtutum quarundam, quæ sub ea continentur, nempe castitatis & timoris liberalis seu reverentia, quæ obedientiæ & castitatis custos & judex. Hæc vero exponitur declaratione modi, quæ est spectatio seu observatio harum virtutum, cum obedientia conjunctarum : qua ratione obliquè ad hanc duas virtutes hortatur, v. 2. quemadmodum ad sequentes directè. Quarta enim est fuga luxus, in externo corporis in capillis & vestibus ornatu, vers. 3. Cui deinde opponit studium ornatus cordis interni : quem ornatum definit occulto cordis homine. Quâ periphrasi metaphorica, non substantiam aliquam notat : sed qualitatem, hoc est, imaginam Dei, animo insitam, quæ alijs novus homo dicitur,

dicitur, & veteri, hoc est, carni seu originali peccato opponitur, de qua Eph. 4. v. 24. Col. 3. v. 9. 10. Hujus autem hominis cum varia sint quasi membra, ac multis virtutibus constat: aliis omissis, eam quæ obedientia & pacis quasi nutrix est, nominatum requirit (quæ quinta uxorum virtus est) nempe lenitatem & quietem spiritus. Quæ duo vel eadem significatione, per Synonymiam quandam: vel distinctè diversa significatione accipi possunt: ut *lenitas* opponatur ferociæ & iracundia: quies verò garrulitati & arrogantiæ ~~πλευτεροσύνη~~, rerum alienarum curæ, utraque expositio commoda est; sed secunda & sensum habet ampliorem & confirmatur loco simillimo 1. Tim. 2. v. 9. 10. ex quo Petrum instinctu Spiritus Sancti suam hanc hortationem mutuatam esse, nonnulli suspicantur, quemadmodum etiam 2. Petr. 3. v. 15. Atque hæc de sensu hortationis; cui adjuncta est confirmatio, constans argumentis tribus: quorum duo ab adjunctis (quibus ornatum externum hæc virtutes antecellunt) deducta sunt, videlicet incorruptione & precii magnitudine; & quidem judicio non hominum fallaci, sed Dei verissimo ac justissimo, v. 4. Tertium argumentum est à simili exemplo generali, mulierum Vet. Test. sanctorum, quæ sperabant in Deum, ideoque dignæ erant, quas posteræ imitarentur, quæ hisce virtutibus & obedientia erga suos maritos sese ornarunt, vers. 5. Id quod exemplo singulare & eximio Saræ exponitur, quæ Abrahamo obedivit & re & ore, cum eum humiliter, honoris & prompti obsequiū causā, Dominum suum, quamvis socia esset, non ancilla, appellavit: quæ duo Genes. 18. declarantur. Unde rectè sequitur, quod probandum antecessit: Vos uxores Iudaicæ ita debetis vos ornare. Quam consequentiam confirmat Apostolus, quod eo modo se esse demonstrabunt genuinas, non solùm secundum carnem, sed etiam secundum promissionem & imitationem, Saræ, communis credentium matris, filias: dum ejus benefacta & animi (sua innocentia & potissimum Dei providentia freti) constantiam & fortitudinem imitantur. Quod illustrari potest simili loco infra v. 13. 14. 15. Quomodo id quod de timore dixerat, v. 2. & quod Sara Abrahamum dominum suum vocavit, exponit: & ostendit, se non locutum de timore aut obedientia servili, quasi minis & injuriis tanquam dominorum rigidorum debeant consternari servorum more, v. 6. Atque hæc certa hujus loci sententia est, sed phrasis ratio anceps. Nam ~~μηδέμιας τὸν Κύρον~~ bifariam exponi potest: primùm ut ~~τὸν Κύρον~~ confernatio metus formam denotet, phrasī ac pleonāsmo non solùm Hebræis, ut Marc. 4. v. 41. sed Atticis etiam usitato, quem Latini in quibusdam imitantur, cum ajunt *gaudere gaudium, furere furorem*: vel ut objecṭum & caudam efficientem, ut Rom. 13. v. 3. seu terribulum significet, quemadmodum Proverb. 3. v. 25. non timebis a pavore repensino, Septuaginta habent ~~μηδέμιας τὸν Κύρον~~ *τὸν Ιακώβας*. Similis etiam phrasis exstat, Psalm. 53. v. 6. Esai. 8. vers. 12. 13. & infra vers. 14. hoc capite Petri. Ideoque hæc declaratio quia uberior est, videatur præferenda. Atque hæc quidem de officio uxorum. Sequitur hortatio ad officium maritorum: quæ tanquam similis superiori adjungitur & duabus virtutibus constat. Harum autem prior est scientia, hoc est, prudentia & moderatio in uxore gubernanda; *Viri*, inquit, *similiter* *und* *versentur secundum scientiam*, hoc est, convenienter scientię, id est, ut scientes decet. Sensus igitur est, ut mariti sapienter ac prudenter uxores regant: quas metaphorica periphrasi *vas muliebre* appellat: quod ut vas ad usum aut ornatum familiæ formatur, ita & uxor à Deo condita sit, ut instar vas in domo Dei seu Ecclesia & in domo mariti utilis sit, ad Dei gloriam Ecclesiæque ornamentum, & marito ad commoda vite & sobolis. In qua metaphora emphasis est, & particularis quedam ratio officii latet. Hanc autem virtutem confirmat à natura mulierib[us] infirmiori, continuata eleganter metaphora: ut enim paterfamilias prudens, vasa infirma atrectat lenius, ne fragrantur aut lœdantur: ita & maritus uxorem (ut quæ non solùm per se infirma sit, sed etiam comparatè cum marito infirmior) gubernare debet sollicitè & humaniter. Infir-

firmior enim est viribus, cùm animæ iudicio & affectibus; tum corporis. Quod quidem accipiendum est per se, & secundum communem naturę constitutionem; alioquin per accidens fit nonnunquam, ut quedam mulieres suos viros animi & corporis viribus superent. Altera virtus mariti est honor erga uxorem, nimis conveniens, ut verbum *tributionis* etiam innuit; ut quemadmodum illa maritum revereri debet tanquam caput; ita ille vicissim eandem, non quasi ancillam & alienam contemptum, sed ut individuam utilièque vitæ sociam & corpus suum in prelio habeat & honestè curet, Eph. 5. v. 28. 29. Observandum autem est quosdam hæc verba cum antecedentibus copulare, ac si hoc in loco modus scientiæ declaretur: nempe ut scienter versentur cum vase muliebri, tribuentes honorem ut infirmiori, sicut de membris infirmioribus idem docetur, 1. Cor. 12. v. 22. & 24. sed plenior sententia, & adjunctis rationibus convenientior est, ut distinguamus, & scientiam de prudentia & lenitate (quæ amarulentię opponitur, de qua Coloss. 3. v. 19.) accipiamus, ut circumstantia rationis adjunctæ ostendit: deinde ut honoris tributionem oppositè contemptui interpretetur. Hæc autem esse distinguenda allatæ utrimque distinctè probationes demonstrant: priori enim additur, ut *infirmiori*: posteriori vero *similiter*: ut & *cobæredes* &c. quare merito ab antecedentibus distinguimus. Cæterum hæc virtus confirmatur duabus rationibus: primò à pari honore & felicitate apud Deum: quod inter se sint *cobæredes gratie vita*, nempe æternæ, *τὸν ζωὴν*, quæ à Deo gratis omnibus fidelibus sine sexus discrimine consuntur. Altera ratio est ab effectu contrarii noxio, quod contemptu uxoris (unde dissidium oritur) preces interrumpantur; quod ut omnibus Christianis Matth. 6. v. 15. ita viris fugiendum 1. Tim. 2. v. 8. Hæc de vers. 7. & hortationibus particularibus, cùm politicis, tum œconomicis: unde transitione conveniente ad universales, quæ omnes attingunt, reddit Apostolus: ut enim particulare officium maritorum erga uxores esse docuit, ut ita se gererent, ne preces eorum interrumpantur, nimis discordia: ita hoc in loco inductione quadam virtutum variarum, quæ ad charitatem ac pacem, & sextum Decalogi præceptum pertinent, universale omnium officium præscribit. Ac primum requirit confessionem geminam, quarum altera est in mente ac doctrina, cum ait *μηδέμιος*, hoc est, *idem* (nempe synecdochè in bono, seu secundum Dei voluntatem Phil. 4. v. 2.) *sentientes*: ut Rom. 12. v. 16. Phil. 3. v. 15. & 2. Cor. 13. v. 11. aut, ut aliis placet, in animo & voluntate ut sint concordes, ut idem velint ac nolint, quæ demum firma dici solet amicitia: sed tamen prius videtur magis probandum: partim quia ea propria & prima vocis significatio est: partim quia hortationem reddit pleniorem, dum à sequenti distinguunt: altera enim consensio est in affectu, ut sint *συμπάθεις*, hoc est, *itidem vel mutuo sensu affecti*: ut bonis malisque aliorum afficiantur, ut suis; seu ut gaudent cum gaudientibus & fleant cum flentibus; quemadmodum in simili arguento distinctis partibus Rom. 12. v. 15. explicantur. Ad quem locum D. Beza rectè annotavit hæc verba: *Urget συμπάθεια Christianam, sed in gaudio & dolore honesto.* Atque hoc modo videtur hic locus commodius posse exponi, quā si de mutuo miseriæ sensu accipiamus: quia illa generalior significatio (quæ etiam usu trita est) hanc specialem includit, ac sequentibus, ad *πενιλογίας* vitandam, convenientior est: quoniam misericordię, quæ dolor est ex alterius miseria conceptus, speciatim in hac hortatione fit mentio. Tertia virtus est charitas erga fratres, hoc est, fideles: qui ut aliis diximus, eandem habent in terris Ecclesiam matrem, Galat. 4. v. 26. & eundem in coelis Patrem Deum, Matth. 6. v. 9. cuius verbi semine incorruptibili renati sunt & ejusdem hæreditatis participes. Charitatis autem effectum est virtus quarta, nempe misericordia; cum ait, *εὐπλαστοὶ μισericordes*. Quinta est comitas, seu in vitæ consuetudine facilitas & humanitas, vers. 8. Porro sexta virtus est patientia Christiana, cùm generalis in omnibus injuriis, tum specialis in persecutione, religionis odio, instituta. Ad quam patientiam, ut famulos

hortatus

hortatus est peculiariter cap. 2. ita repetitâ hortationis forma & argumentis omnibus generatim hoc in loco prescribit. Ac generalem quidem patientiam, v. 9. partium inductione describit, nempe cum innocentia in factis & dictis, ne malum malo, nec convitum convitio repandant, Rom. 12. v. 17. tum benignitate benedictionis, quâ maledicentibus bene precentur, Matth. 5. v. 44. Rom. 12. v. 14. ad quam rem quia ob insitum honoris & commodi nostri amorem vitiosum, tardi sumus, idcirco duas ratios quasi stimulum addit. Quarum prior à causa efficiente deducta, quod ad id vocati sint, nempe verbo Dei & agnitione veritatis, ut antè cap. 1. v. 21. Altera ratio desumpta est à consequente fine, possessione *διλογίας*. Quæ vox propriè significat benedictionem, quâ bene alicui dicimus, laudando Jacob. 3. v. 9. aut precando, ut antè hoc versu. Deinde per Metonymiam beneficentiam vel beneficium, quod laudem mereatur ac pariat seu provocet, 2. Cor. 9. v. 5. & inde *εἴσηχται* beneficia divina notat: quæ sunt vel corporalia & temporalia, Genes. 24. v. 35. vel spiritualia & æterna, Ephes. 1. v. 3. Atque ita hoc in loco vocem *benedictionis* de salute & vita æterna exponunt, sensu pio: sed accuratius examinata potius generalius videtur accipienda, ex natura rei & loci circumstantiis: nam si rem spectemus, pietas utriusque vitæ promissiones habet. 1. Timoth. 4. v. 8. quemadmodum mansuetis etiam hæreditas terre promittitur, Matth. 5. v. 5. & utraque beneficia solenni orationis formulâ peti iussit Christus, Matth. 6. v. 10. 11. 12. si vero circumstantiam videamus, etiam ratio ad ducta idem confirmat, quæ petita est ab autoritate & testimonio Davidis Psalm. 34. in quo innocentia & beneficentia ac pacis studium v. 10. & 11. commendantur, allato argumento à consequente adjuncto fructu benedictionis divinæ, nempe vitæ longæ ac felicis vers. 10. Sub qua promissione per Synecdochēn æterna quoque felicitas, de qua Matth. 5. v. 11. 12. continetur: quemadmodum in Vet. Test. in promissionibus hujusmodi, ad Ecclesiam directis usitatum est: hoc tamen servato discrimine, quod benedictio æterna certò Ecclesiæ addicitur; temporalis vero & corporalis conditione hac, quatenus saluti nostræ & Dei gloriæ infervit. Hoc autem argumentum confirmatur à causa efficiente, Dei providentia, quâ justos benignè curat & exaudit, & contra injustos justè punit: quorum illud ad studium justitiae; hoc vero ad fugam injustitiae & patientiam firmandam accommodatum est, vers. 12. atque hæc de Davidis testimonio, & prima ad patientiam generalem commendandam ratione à beneficentia Dei. Altera deinde per anticipationem quandam additur, ab humani maleficii abstinentia. Objici enim posset ac solet, impunitas & patientia nostra maleficos ad nova provocaret maleficia, & plures ad lædendum invitaret. Ergo ea non est curanda. Respondet Apostolus bifariam: primùm contradictione antecedentis, & inversione argumenti: compellato per interrogationem conscientiae testimonio, *quis est*, inquit vers. 13. *qui vobis malefaciat, si bonitatem emulatores fueritis?* ac si dicat, nulli aut pauci: quippe beneficiis etiam maximè mali vinci, corrigi aut cohiberi solent, Rom. 12. v. 20. 21. Attamen quia excipi poterat adversus illam rationem ac responsionem, eam quidem veram esse in iis, qui veritatem nōrunt & amant, sed in multis nequaquam: quoniam pertinaces Euangelii adversarios, bonorum patientia reddit deteriores, ut experientia comprobat: propterea addit Petrus secundam responsionem, qua simul prior objectio & hæc exceptio diluuntur, concessione quadam antecedentis, & negatione consequentiæ: allata ratione à conditione beata: *sed*, inquit, *etiam si patiamini propter justitiam, beatificis, h. e. felices.* Quæ beatitudo, non de vita tantum æterna Synecdochicè, sed generatim de statu felici intelligenda est, qui varios habet gradus & causas. Etenim qui justitiae & veritatis causa, crucem patienti animo perferunt, illi multis nominibus sunt beati. Primo quidem, ratione generali formæ, quippe quod patientia hæc Dei verbo conveniat; quod non in exigua felicitate ponendum. Secundo, ratione effecti triplicis, nimirum gloria, cum veritatis, tum justitiae Dei, que

patienti obedientia in cruce fidelium illustratur, 2. Thes. 1. v. 12. 1. Petr. 4. v. 14. Johan. 21. v. 19. & deinde ratione ædificationis in tide, spe & charitate: ædificationis, inquam, cum nostræ Jac. 1. v. 2. 3. & 12. tum proximi conversi & convertendi Phil. 1. v. 14. tertio, denique ratione adjuncti partim præsentis, quod patientia illa fidelibus apud Deum & electos ejus, tam Angelos quā homines, sit honori, tanquam filiorum Dei nota & singulare Dei donum Phil. 1. v. 19. Act. 5. v. 41. partim consequentis, nimirum gratuitæ mercedis & coronæ gloriæ cœlestis: quâ à Christo honorabuntur potissimum ultimo die, partim sermone, partim communicatione vitæ æternæ & cœlestis, tanquam perfecte beatitudinis, Mact. 10. v. 32. & 5. v. 10. 11. 12. & 25. v. 34. 2. Thess. 1. v. 5. Jacob. 1. v. 12. Quam obrem non immeritò ait Petrus; *Si patiamini propter justitiam, beatificis:* & opportunè hac viâ transit ab hortatione generalis patientiæ, in quibusvis injuriis perferendis, ad speciale patientiam, in persecutionibus, quæ ab Euangeliis hostibus inferuntur, perferendis; deinde ad conjunctas virtutes, quæ in illa requiruntur. Hortatio autem ad hanc patientiam bimembris est: quoniam constat dehortatione à malo, & adhortatione ad bonum, tanquam remedium illius mali: quæ sententia deprompta ex Esa. 8. v. 13. Ac dehortatio quidem à malo est, quâ metum adversariorum nimium & perturbationem animi, ut quæ fidei & charitatis officio repugnet, deponere monet; *timorem*, inquit, v. 14. *corum ne timete, neque turbamini.* Quo in loco *timorem* appellat per metonym. effecti pro causa, afflictiones & minas terribiles; seu quæ timorem possint incutere: quemadmodum antea hanc significationem vers. 6. explicavimus, & usum illius comprobavimus. Timere autem adversarios hīc vetat, non absolute & simpliciter: sed tantum supra modum, cum videlicet amplius adversarios homines metuimus, quā Deum Opt. Max. adeò ut fidei & charitati, quemadmodum monui, repugnet: de qua admonitione in similibus sententiis agitur, Matth. 10. v. 28. Phil. 1. v. 28. Adhortatio vero est, ut *Dominum Deum in cordibus*, hoc est, anima sua sanctificant, id est, honorent vera fide & obedientia: quemadmodum illa vox Num. 20. v. 12. & alibi accipitur: qua mentis assensu, laudem Deo tribuant, omnipotentis, justæ, clementis & sapientis providentiae; & eidem animi fiducia ionitantur & offenditionem illius giment & obedire studeant, ut Matth. 10. v. 28. 29. 30. 31. Quia ratione fideles quævis adversariorum terriculamenta, invicto per Sp. Sanctum animi robore, superant Rom. 8. v. 31. Ceterum huic sanctificationi Dei internæ (quæ in corde seu anima, ac fide & timore Dei consistit) conjungitur ab Apostolo altera virtus, ut effectum illius, nempe sanctificatio externa in ore; seu confessio & defensio Religionis veræ: quam spei voce per Metonym. & deinde per Synecdoch. seu per Metalepsin significat. In hac vero promptitudine confessionis & defensionis additur circumstantia temporis, nempe *semper*: scilicet cum quis rogatur, & personæ objectæ, ut *cuilibet*, nimirum qui vel modestè discendi gratia, vel pro autoritate judicaria rationem religionis postulat: non autem apud profanos derisores, aut furiosos, & publica inquirendi autoritate destitutos adversarios; ut Christus disertè docuit, Matt. 7. v. 6. *ne date sanctum canibus, neque projicite margaritas vestras coram porcis:* deinde præter temporis & personæ objectæ circumstantiam, adjicitur modus agendi, qui requiritur, nempe lenitas & timor. Quæ voce denotatur non timor servilis poenæ humanæ aut divinæ, sed timor liberalis culpæ; & quidem vel timor Dei intelligitur, vel timor magistratus rectus, & ut exponunt nonnulli, reverentia vers. 15. Denique requiritur adjuncta vitæ probitas, quæ per suum effectum, nimirum bonam conscientiam, impropriè metonymicè declaratur, & à fine suo ac fructu, nempe adversariorum maledicentium confutatione, confirmatur, v. 16. Atque hac via ad præmissam hortationem ac patientiam afflictionis propter justitiam, rereditur Apostolus per anticipationem quandam, ratione deducta à comparatione causæ contrarie afflictionis. Objici enim poterat justam afflictionem tolerabilem fore, sed inju-

injustam seu immitam esse miseram & intolerandam; Petrus vero contra dicit, cum ait: *Nelius est ut bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quam male agentes.* Quo, in loco voluntatis Dei meminit, ut providentiae argumento consoletur, & ad patientiae obedientiam tanquam altera ratione stimulet, & ut simul afflictionem necessariam à temeraria & acquisita distinguat, v. 17. de qua re ante etiam similiter actum est, cap. 2. v. 19. 20. Porrò hæc hortatio confirmatur etiam Christi justi & patientis similitudine & exemplo majori: quod videlicet *passus fuit justus.* Cum autem justitia alia sit causa & particularis, quando quis causam justam sequitur ac tuerit: alia personæ & universalis, cum ea tota omnibus viribus conformis est legi Dei: utroque modo Christus justus dicitur, & à nobis certo discrimine distinguendus est: nos enim fideles, priori quidem modo similes Christo sumus, cum affligimur veritatis & justitiae (quam tuemur & adversarii opprimere student) occasione: altero verò modo Christus justus est perfectè, habitu justitiae cum insitæ in natura, tum acquiritæ per actionum obedientiam perpetuam: nos verò illius justitiae imputatione, perfectè in illo justi sumus; sed nostræ justitiae inhærentis & acquisitæ ratione, imperfectè justi sumus in nobis. Sed dicat aliquis; Si Christus justus omnino passus est, Deo affigente. Ergo injustè à Patre fuit afflatus. Verum non sequitur, quoniam licet Christus justus fuerit absolute, & coram hominibus & coram Deo, ideoque per se afflictionem, quæ peccati poena, pati non debuerit; per accidentem tamen officii mediatoris, quo pœnæ à nobis debitæ sponsor factus est à Patre, eamque in se recepit, juste à Patre afflatus fuit: ut sequentibus declaratur: iis enim describit Christi passionem à causa efficiente impulsiva & finali. Illa est, quod passus est pro injustis, scilicet nobis, qui extra Christum omnino sumus injusti; tam carentes justitiæ originali & insita (quia peccato originali laboramus) quam acquista bonis operibus, propter peccata actualia. Itaque Christus passus est pro injustis, hoc est, vicem subiit nostram, ut poitea etiam explicatur. Huic autem causæ impulsivæ, ad consolationem additur temporis circumstantia, cum ait: *semel:* non enim perpetuò passus est, sed è passione emersit, quod & nobis fiet. Licet enim Christus inde ab initio vitæ pauper pro nobis factus 2. Cor. 8. 9. ad finem vitæ passus sit: semel tamen passus dicitur, oppositè typicis V. T. sacrificiis pro peccato, quæ quotidiè & quotannis ad Christum usq; repetebantur, Hebr. 7. v. 27. & 9. 11. & 10. 25. tanquam umbræ veri & perfecti propiatorii sacrificii Christi semel peragendi, nec amplius repetendi, Heb. 7. v. 27. & 9. 25. & 10. v. 12. Atque in ea re & perfectio passio Christi, & similitudo liberationis nostræ, ad consolationem fidelium, indicatur: quod ut Christus passus mortem, non sèpè, sed semel, secuta verò est gloria: sic etiam, si exemplo Christi in hac vita propter justitiam patimus, cum eo glorificabimur, Act. 14. v. 22. 2. Tim 2. 12. Apoc. 2. 10. Atque hæc de causa impulsiva & ei addita circumstantia temporis passionis Christi: finalis verò sequentibus indicatur, his verbis: *ut nos ad Deum adduceret,* hoc est, ut nos peccatorum merito à Dei gratia & vitâ æternâ secretos & æternæ maledictioni obnoxios, Deo reconciliaret. Atque hoc pertinet Esai. cap. 53. Rom. 3. 24. 25. Eph. 2. v. 16. 18. Qua in re argumenti vis posita est. Quemadmodum enim similitudo passionis Christi, immito ab hominibus illata, nos consolatur & ad sanctitatem ac patientiam similiter hortatur: sic afflictionum quas pertulit causæ, quas modò attulimus, amplius stimulant. Nam quandoquidem Christus Dominus noster justus, passus est pro nobis injustis, ut nos servaret, vitamque æternam restiteret: multò magis nos servi injusti, pro Christi veritate & justitiæ, humanas afflictiones perferre debemus, quæ nobis ad veteris hominis mortificationem, & suscitationem novi, utilissimæ sunt. Ad quem locum illustrandum pè & doctè concludit Beda in commentariis hujus capituli. *Qui ergo, inquit, justus patitur, Christum imitatur: qui in flagellis corripitur, latronem; qui in cruce Christum rogavit, & à cruce paradisum cum Christo intravit. Qui nec inter-*

flagellum desistit à culpis, sinistrum latronem imitatur, qui propter peccatum adscendit in crucem, & post crucem, ruis in tartarum. Hæc ille. Præterea ad majorem consolationem in rebus adversis, felicem passionis Christi eventum describit, distinctione elegantia, quando ait: *mortificatum quidem carnem, vivificatum verò spiritu.* ut enim Christi perpeccatio & mors nostræ perpeccionis est exemplar: sic illius resurrectionis, spei nostræ fundamentum est & exemplar salutis nostræ, Rom. 8. 17. 2. Tim. 2. 12. Cæterum quid *carnis* & quid *Spiritus* voce denotetur, magna est controversia. Primum enim Pontificii contendunt, *carnem* solum corpus, *Spiritum* verò animam denotare; idque probare contendunt ex oppositione carnis & spiritus, & usu Scripturæ, quæ Christi animam spiritum vocat, Matth. 27. v. 50. Sed hæc interpretatione meritò negatur: quia locus obstat. Nam ut rectè Augustinus observavit epist. 99. ad Euodium; *cum dicatur: Vivificatus autem spiritu; si spiritus animam significaret, sequeretur animam Christi aliquando mortuum fuisse, quod absurdum est.* Nam quod adversarii excipiunt, hanc rationem non concludere; quia passim in Sacris Litteris dicitur, vivificari id quod non occiditur, sed vivum servatur, ut 1. Sam. 27. *virum & mulierem non vivificabat David,* id est, non relinquebat vivum, & Act. 17. ne vivificantur, id est, ut non viverent, sed occiderentur. Respondet rationem Augustini optimè concludere: quoniam nil vivificari dicitur, quod non fuerit mortuum actu aut potestate, ut corpora: sed neutro modo anima Christi mortua est; ergò non potest dici vivificari. Deinde accedit quod in Sacra Litera in sermone de Christo, cum *caro & spiritus* opponuntur, *carpus* voce synecdochice natura humana intelligi solet; *spiritus* verò divina, quemadmodum Rom. 1. v. 3. 4. 1. Tim. 3. 16. & *spiritus* pro divina Christi natura Hebr. 9. 17. similiter accipitur, atque ita hoc in loco accipi debet. Nam si quis objiciat, oppositionis rationem obstat, quod ut caro est mortificationis subjectum, etiam spiritus vivificationis debeat esse subjectum, non autem causa efficiens, ideoque non divinitatem, sed animam Christi spiritus voce intelligendam: Negatur antecedens. Quia quamvis caro mortificationis sit subjectum, & spiritus causa efficiens vivificationis; optimæ tamen oppositionis ratio est, quæ in eo consistit, non quod caro sit mortua, spiritus vero non mortuus (nam quorundam illud additum de anima, cum omnibus sit notum, cam esse immortalem?) sed in eo oppositio est quod Christus ut secundum carnem mortem subiit, sic contranaturæ suæ divinæ potentia mortem superavit & à carne sustulit: & sic convenienti simili Apostoli Pauli sententia 2. Cor. 13. v. 4. ait: *Nam et si crucifixus est ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei,* Rom. 1. 3. 4. 1. Tim. 3. 16. Si quis autem iterum objiciat, carnem denotare non humanam naturam, sed tantum corpus: ideoque spiritum ex oppositionis rectæ necessitate, significare animam. Negatur consequentia: quia recta nihilominus potest esse oppositio, non dissimilis ei quam modò ex Scripturæ locis explicavimus: quod corpore quidem mortuus fuerit, sed in morte non manserit, verum divinæ suæ naturæ potentia corpus vivificabit: quod ad nostram consolationem in adversis plurimum facit, ut qui conformes futuri sumus Christo; ut in cruce, sic in gloria. Deinde antecedens etiam negari potest: nec ratio, quam ad illud probandum afferunt, solida est. Si, inquit, caro non propriè carnem seu corpus, sed synecdochice humanam naturam significaret, tum tota humana Christi natura, ideoque non minus anima quam corpus, fuisset mortua. Sed hoc absurdum. Ergò & illud. Verum negamus propositionem: nam ad veritatem sententia sufficit, ut caro, id est, humana natura, secundum quid, nempe ratione corporis, mortificata fuerit. Atque hæc de vers. 18. Cui additur v. 19. & sequentibus, amplior rei propositæ confirmatio, digressionis quædam specie. Cujus expositio difficilior est, adeò ut nullum in N. Test. locum obscuriore exstare, plerique tam veteres, quam recentiores interpres profiteantur. Quæ difficultas partim ex contextus hujus loci natura: partim ex versione minus recta promanat. Unde non nihil viri magni ingenii

ingenue suam ignorantiam professi, hanc doctrinam ejus esse generis monuerunt, de quo dicitur, 1. Cor. 13. *quod ex parte cognoscimus*. Veruntamen hanc difficultatem bona ex parte sustulit suo ingenio & singulari industria primus Clariss. Beza, partim versione meliore, partim consideratione & examine contextus accurationi. Nam v. 19. qui maximè agitatur, *per quem etiam spiritibus, qui in carcere*; ellipsis esse verbii substantivi, certum est: sed in tempore diffident. Alii enim cum vulgato Interpretate sententiam supplerunt per verbum præteriti temporis, nempe erant: Beza vero ingeniosè & meritò, per verbum præsens, sunt. Deinde aliorum conjecturas solide diluit, & convenientiorem explicationem adduxit ac probavit. Quare nos omissem eorum repetitione auditores eò remittimus, & paucis pro raodulo nostro, diutiù ex pœna hujus loci sententiâ, etiam nostram symbolam afferrimus: nam cum partim ratione scopi, partim ratione sensus horum verborum, admiranda sit expositionis varietas: hæc salvo aliorum meliori judicio videtur esse aptissima, ut scopus sit, confirmatio uberior hortationis ad vitæ sanctitatem, non solum in prosperis, sed etiam in adversis, de quo actum vers. 13. 14. 16. 17. Quem scopum etiam à Christi justi & patientis exemplo probavit, v. 18. unde occasione, ex mentione spiritus sumta, alteram rationem eleganter annexit Apostolus, à perpetuâ Christi voluntate: quâ ut ipse patefactus in carne sanctitatem coluit, ut modò dictum est: sic ante incarnationem, inde ab initio mundi, sanctitatem præcepit, cùm sermone, tūm opere, quando immorigeros diu patienter tulit, tandemque severè punivit, & contrà morigeros servavit. Cujus rei causam affer exemplum maximè illustre, & ad rem accommodatissimum, videlicet prisci Mundi & Noachi, quod exemplum typus fuit officii & salutis fidelium Nov. Testam. Ad sensum vero quod attinet, Petrus ostendit, Christum spiritu, id est, divina suâ naturâ hominibus primi mundi prædicâsse, per os Noachi, resipiscientiam, & ad eandem lenitate sua & arcæ constructione invitasse: qui tamen exceptis paucis, immorigeri permanerunt: unde corporibus submersi, spiritibus vero, hoc est, animabus in infernum detrusi, nunc in eo carcere, justo judicio asservantur: quemadmodum contrà Deus. Noachum morigerum cum familia universâ (quæ oīta hominibus constituit) in aquæ diluvio per arcam servavit: quod ut monuimus, officii & salutis nostræ typus existit. Atque hæc generalis videtur esse sententia; Ad particularem vero quod attinet, de descensu animæ Christi ad inferos; hunc locum non solum multi ex veteribus & Pontifici communiter; sed etiam nonnulli ex nostris Theologis (quamvis meliori sententia) exponunt. Nituntur autem potissimum eo, quod Spiritus vers. 18. animam, & carcer hoc loco, Apoc. 20. vers. 7. infernum significat: deinde quod additur (erant) ab Interpretibus: denique quia dicitur spiritibus; quæ vox vivis non conveniat, sed tantum mortuis. Veruntamen solutio non difficilis est, vocem erant, non esse ab Apostolo positam, neque intelligendam probari posse. Spiritus autem vox vers. 18. non animam, sed divinam Christi naturam notat, cuius effectum est vivificatio, Joan. 10. vers. 17. Spiritum vero vox vers. 19. animas hominum certò notat. Neque verum est, vocem Spiritus convenire tantum mortuis, ut objicitura: quia etiam vivis convenit, Math. 5. v. 3. & 27. 50. Luc. 1. v. 47. Johan. 12. v. 33. 13. 21. Act. 17. v. 16. 1. Cor. 7. v. 34. & 16. 18. Heb. 12. v. 9. Quare non est cur Pontifici suum fictitium inferni limbum (in quo Patres Vet. Testam. ad Christi adventum servati fuerint) nobis obtrudant: præsertim cum analogia Scripturæ reliqua & hujus loci repugnet. Etenim hi Spiritus (quorum hoc in loco fit mentio) fuerunt immorigeri; Patres vero quos singunt fuisse in limbo, seu ora inferni, fuerunt morigeri ac servati. Deinde Spiritus hi non dicuntur (quod Pontifici docent) servari è carcere, sed dicitur tantum, Christum secundum spiritum iis prædicâsse; cui prædicationi ex adverso respondet inobedientia, quæ hoc loco adjicitur.

nam quod Pontifici hosce immorigeros postea conversos esse objiciunt: vana est, & à sacris literis aliena fabula, quæ iis, que modò attruli, adversatur. Præterea prædicatio nulla est in inferno: quia ibi nullus conversionis locus: ideoque hæc sententia de Inferno non agit. Denique si de limbo aliquo ageret, Noachus cum familia in eo numero contineretur, ex communi Pontificiorum hypothesi: sed contrà hoc in loco hisce spiritibus è diametro opponitur, quam etiam ad rem secunda epistola Petri speat. Ergo poëticus inferni superioris carcer ac limbus (quem Pontificii adeò studiosè tuentur) ex hoc loco probari nullo modo potest. Atque hæc de vers. 19. & 20. quibus probavit Apostolus, adducto prisci mundi & Noachi exemplo, hanc perpetuam esse & fuisse Christi Filii Dei voluntatem, ut benè vivamus: seu D E O, vera fide & charitate serviamus: nam illud demonstravit bifarium, primum sermone, quando per concionem Noachi infideles & impios ad resipiscientiam & fidem adhortatus est: deinde re ipsa, partim cum immorigerorum corpora diluvio perdidit & spiritus eorum detrusit in carcere inferni: partim cum è contrario morigeros arcæ inclusos ac tutos, aquis servavit. Quæ actio singularis quidem fuit primariò: sed secundariò typus fuit conservationis Ecclesiæ, Christo obedientis. Cum autem typi sint duplices; primum communes, qui nihil aliud sunt, quæ exempla, quæ similitudine quadam ad institutionem accommodata sunt communem, nec prophetiam continent, ut 1. Cor. 10. vers. 11. alii vero deinde sint proprii ac Propheticæ; qui propter similitudinem insitam, etiam ad certam rem futuram figurandam destinati sunt divinitus, ut Hebr. 9. vers. 24. Posterioris generis typus hoc in loco videtur intelligendus. Idque sequentibus indicat Apostolus, cum ex Nov. Test. typo, nempe baptismo, hanc Christi esse voluntatem probat, ut sanctè vivamus. Vnde consequitur, in utroque, Vet. & Nov. Testamento, ac propterea perpetuò hanc esse Christi voluntatem; quoniam baptismum appellat antitypum. Ea autem vox, Hebr. 9. vers. 24. typum notat, distinctè ab archetypo, cui respondet; hic vero typum cum altero typo significatione convenientem. Quemadmodum enim aqua diluvii arcam sublatam, eique inclusos, & secundum Dei voluntatem morigeros, Noachum & familiam sustinuit, & ab interitu communi servavit & salutem Ecclesiæ significavit: eadem ratione baptismus fideles in Ecclesiam tanquam in arcam collectos servari significat, & servat. Veruntamen quoniam non omnes, qui externo baptismo baptizantur, servantur abs exitio æternæ: propterea objectionis hujus anticipatione, commodè sese explicat Apostolus, distinctione baptismi: alias enim est, quo corporis soles abjiciuntur tantum, id est, tantum externus, qui sine recto usu est; de quo se non loqui ostendit Apostolus: qualis baptismus fuit Iudeæ Iscariotis & Simonis Magi, de quo Actor. 8. alias est conscientiae bonæ ἵμερα εἰς τὸν, qui cum bonâ conscientia conjunctus est, quo effecto per Metonym. causam illius, nempe ablutionem internam intelligit, accommodatè ad argumentum: quia ad vitæ sanctitatem, id est, bonos fidei & charitatis fructus hortatur. Talis autem baptismus nos servat, non solum typicè significando; sed etiam obsignando salutem; ideoque etiam efficiendo, tanquam instrumentum, non inchoans; sed adjuvans, & quidem remotius: quia fidem, quæ proximum est, firmat & auget. Verum quid sibi vox ἵμερα velit, obscurius est. Quod ut illustretur, pauca necessariò de vocis origine & usu præmittenda sunt. Ἔρετόν Latinis est rogo. Quæ vox ut non solum interrogatio; sed etiam peto significat: Ita Græca, ut Suidas ait, ἐρετός, ἐρετούς, ἐρέτος, δίσκως, & antiquum illud ac laudatum H. Stephani glossarium ἕρετος exponit interrogationem, stipulationem. Sic Joan. 4. v. 40. 47. 17. 9. & 15. 1. Thess. 4. 1. Hinc ἕρετος compositum, quod, Phavorinus ait, propriè dici, cum ad questionem alia utimur quæstione. Sed confirmationem illius desidero. Hoc certum est, idem notare quod simplex ἕρετός. Atque hinc glossarium Stephani interpretatur

tatur stipulo, interrogo, & impetravat, promitto, spondeo, stipulor. & Suidas ἵπτρων ἵπτρων. In N. T. utrum invenio duplēcēm: primō ut significet interrogo Joh. 18. v. 21. scundō pēto Matth. 16. v. 1. Rom. 10. 20. Hinc ἵπτρημα pro originis suā ratione, tria notat: *interrogationem*, *petitionem* seu *stipulationem*, denique *promissionem* seu *sponsionem*. Atque hūc pertinent ferē variæ hujus loci expositiones & interpretationes. Nam ex prima significatiōne (quam vulgatus Interpres sequitur) quidam nostrū exponunt de interrogatione, qua bona conscientia in pre-cibus Deum rogat, nonne tu meus es Pater? Ex significatiōne secunda duplex emergit expositio; una ut effectum conscientiæ notetur; petitio apud Deum, seu libera apud Deum invocatio: altera ut effectum Dei & conscientiæ adjunctum, scilicet, stipulationem seu petitionem notet; quā in baptismo Deus nos adstringit, ut fœderis symbolo, ad bonam conscientiam Act. 8. 27. Denique ex tertia fluit sensus bona conscientiæ promissio: quo spectare videntur Græca Oecumenii Scholia, quæ vertunt *arrabonem*, *pignus*, & *demonstrationem*; & *ei⁹ dīv⁹*, exponunt, *vara dīd⁹*, *secundum Deum*. Atque hæc de triplici hujus vocis significatione, & ortis inde diversis illius quatuor expositiōnibus: quas ad rei illustrationē paucis expendemus. Ac prima quidem, quæ *interrogationis* significationem retinet, minus apta: quoniam neq; ex etymo vocis, neque ex usu illius, neque ex loci circumstantiis probari potest, *ἵπτρημα* *οἰς Σίδη*, notare interrogationem ad Deum, annon meus Pater es? deinde loci circumstantiis minimè convenit: quia Apostolus de eo, quod in Baptismo fit, loquitur, in quo talis interrogatio insolens. Postrema expositio ex tertia significatione, nempe *promissionē* petita, optimè baptismo convenit, in quo fœdus Dei obsignatur: quo ut ille gratiam, sic nos promittimus Deo bonam conscientiam: sed obstat tamen, quod licet glossarium antiquum (cujus meminimus) illam significationem promittendi indicet, nullum tamen neque ex S. Literis, neque ex Græcis autoribus exemplum proferat. Restant reliquæ fñediæ expositiones duæ, ex secunda significatione *petendā*. Quarum prima simplicissima est, ut bona conscientiæ petitionem apud Deum notet: quia ἵπτρων pro pēto, id est, *precor*, usitatum, Matth. 15. 23. & *ei⁹ pro coram, apud*, tritum est: ut diversis Græcorum exemplis H. Stephanus Græc. ling. thesuarō demonstrat. Altera verò expositio, ut ἵπτρημα petitionem notet (non quatenus precationem, sed quatenus stipulationem notat) optimè conveniret: sed obstat, quod ea significatio adfertur quidem, sed, neque ex S. Literis, neque ex Græcis autoribus probatur. Bona autem conscientia niti dicitur resurrectione Christi (quippe quæ salutis nostræ initium & pignus est, Rom. 4. 21. & 8. 11. 1. Cor. 15. 17. 20.) & adscensione & sessione ad dextram Patris, dominioque in omnes creaturas, v. 22.

C O N S E C T A R I A.

I. Cum uxores suis viris subditas esse, & naturæ & Dei lege oporteat; utrique indignè repugnant, cum uxores imperiosæ, quæ sibi in maritos autoritatem arrogant, tum viri *κυριεύσατε μου*, hoc est, *uxori⁹*, qui dignitatis & officii sui immemores, uxorum imperio, se se præpostere subjiciunt.

II. Uxores iniquè faciunt, quæ aliis potius, quam suis viris parere ac placere student.

III. Si etiam infidelibus maritis obediendum est; Ergo impiè faciunt quidam Anabaptistæ, qui religionis diversæ prætextu, conjuges invitâ altera parte, segregant: unde Belgicæ *Echt-mpders*/ hoc est, *Conjugifugæ* appellantur.

IV. Finis verbi divini est, non solum ut illud intelligamus, sed etiam ut obediamus

V. Nullum est præstantius lucrum, quam cum alienos à Christo & Ecclesia, nostro studio convertimus & animas perditas, è Regno Satanæ & æterno exitio, ad Christi regnum, & Ecclesiæ ac vitæ æternæ societatem adducimus.

VI. Quare nihil molestiæ, ad rem tam sanctam, tam

utilēm, detrectandum est.

VII. Plus sāpē initio, ad infidelium conversionem, viæ exemplo, quam verbis efficitur: ideoque graviter peccant in Dei gloriam & proximi salutem, qui improbè vivunt & scandala parvi æstimant.

VIII. Quemadmodum ex eo, quod quidam viri infideles Euangelio non obedirent, nisi uxorum suarum honesta conversatione, tanquam occasione moverentur; non tamen sequitur, majorem esse apud illos fideles, uxorum, quam Euangelii autoritatem: itaque neque ex celebri illa Augustini, de se quondam infideli sententia: *Nos crederem Euangelio, nisi me Ecclesiæ commoveret auctoritas*; concludere possunt Pontifici, majorem esse, apud fideles, Ecclesiæ, quam Scripturæ autoritatem, v. 1.

X. Si mulieres dedecet luxus, in capillorum contortorum nodis, & vestium immodico & superbo ornatu: meritò nostri ævi juvenes & viros concinnatos & feminarum instar comptos pudere debet, quod cincinnorum simbrii, & vestium preciosarum ac variarum luxuria muliebri, lexus masculi gravitatem deturpant, v. 3.

X. Corporis ornandi nimia cura animum inornatum & neglectum arguit.

XI. Cum virtutes non corpus, sed quod longè præstantius est, cor seu animum nostrum exornent, Deoque valde placeant; is ornatus maximo in precio habendus est, ac præcipue curandus, v. 4.

XII. Non quorumvis nec quævis majorum exempla probanda, sed Sanctorum, quatenus scil. communem verbi divini normam secuti sunt.

XIII. Sanctorum fidem, spem, charitatem non solum nōsse & probare, sed etiam imitari nos decet.

XIV. Subjectio uxorum, libertati Christianæ minimè repugnat, vers. 5.

XV. Sanctorum vitæ in S. Literis nobis præscriptæ sunt, non solum ad notitiam historizæ, sed etiam tanquam illustraria virtutum exemplaria, ad vitæ institutionem.

XVI. Illi demum sunt genuini Sanctorum majorum liberi, qui eorum bona opera sequuntur. Ac propterea frustra Pontifici Sanctorum Patrum, Apostolorum & Christi successione gloriantur, cum eorum vestigii non insistant, sed ab iis declinent, vers. 6.

XVII. Indigni sunt maritorum nomine, qui autoritate sua ad illiberalē uxorum contemptum & sevitiam abutuntur.

XVIII. Cum omnes fideles sint vitæ éternæ cohædes, eo nomine amandi & honorandi sunt.

XIX. Cum vita éterna sit gratia; inde omnino sequitur falsum esse illud Pontificiorum dogma, quo afferunt, nos vitam bonis nostris operibus promerēti.

XX. Ut Deus nobis sit propitius, pacem cum proximo colere debemus.

XXI. Preces nostræ ad Deum non interrumpi, sed continuari debent, earumq; impedimenta seriò cavenda, vers. 7.

XXII. Non carnis, nec mundi, sed Dei vocantis nos judicium, in vitæ institutione sequendum est.

XXIII. Ad pietatem sola non sufficit innocentia, sed addenda etiam est beneficentia: ideoque periculosè errant, qui hęc à Deo copulata, divellunt, v. 9. 10. & 11.

XXIV. Detestandum est illud proverbium, tanquam Dei verbo adversarium, quo vulgo vindictę studium excusat: *qui se gerit ut ovem, à lupis devoratur*: contrà enim Deus se pastorem ovibus suis, defensorem & beneficium fore pollicetur, vers. 10. & 12.

XXV. Cum bonos Dei gratia; malos vero ira Dei maneat, non est cur statu præsentis & quasi momentaneo, fortis adversę piorum, & prosperę impiorum, ullo modo offendamur: sed contrà, eventus consideratione nos ipsos consolari debemus, vers. 12.

XXVI. Si paratos esse nos decet ad confessionem & defensionem veritatis: Ergo Sacris Literis seria danda est opera, ut veritatem rectè cognoscamus, eaque nos ipsos præmuniamus. Peccant igitur plurimum, qui iis neglectis, imparati hostibus sese exponunt, vers. 15.

XXVII. Ea

X X V I I. Ea optima est adversariorum confutatio, cum vita probitate pudefacti, à maledictis congerendis in vitam fidelium abstinent, vers. 16.

X X V I I I. Cum Christus semel patiendo, nos Deo reconciliarit: sequitur, longè præstantiorem esse illius victimam, quam sacrificiorum Vet. Test. quæ sèpius repeti oportuit.

X X I X. Cum S. Literæ multa, quæ de Christo dicuntur, distinguant ratione carnis seu humanæ naturæ, & Spiritus seu divinæ, servata tamen unitate personæ: sequitur errare turpiter Anabaptistas & similes, qui cum hunc S. Scripturæ dictum imitamur, & quedam Christo secundum humanam, quedam secundum divinam naturam distinctè convenire afferimus, nos duas Christi naturas dividere in duas Personas iniquè exprobrant, vers. 18.

X X X. Cùm Christus per Noachum olim suo Spiritu prædicavit: Ergò homo factus non est ψυχὴ ἀνθρώπος homo tantum, ut Samosateniani docent, sed Immanuel, Deus pateratus in carne, θεός τε καὶ ὄντος, hoc est, Deus homo.

X X X I. Baptismus alius est merè externus: alius cum interno conjunctus.

X X X I I. Sacraenta extra legitimum usum non servant, ver. 21.

APPENDIX AD ILLUSTRATIONEM versus 15. 1. Pet. 3.

AN ἀπολογία doctè verti possit declaratio aut responsio? Aff. Nec versiones Gallica & Belgica 1. Pet. 3. v. 15. nisi imperitè hoc nomine culpari possunt. Διαλέξω enim, pro præpositionis ἐν usu duplici, primo στύκως ἡ ἀπολογία notat ἀπογέλων denuncio, teste Hesychio, & ἀπολογία, demonstro, ut doctè Budæus è Philone comprobatur, secundo στύκως significat abdico, denego. Ex quo similiter ἀπολογία, ex secunda significazione, cause dictionem seu defensionem: ex prima vero declarationem, aut synecdochicè responsionem notat, ut Phavorinus apud Rhetores, in usu esse expreßè docet, οὐδὲν δὲ ἀλλά τις διεσήρεται. Τοιούτην ἀπολογίαν, η ἀπολογίας ἀπόκρισις Et Sap. 6. 11. invenient ἀπολογίας responsionem, ut Pagninus: quid respondant, ut Hieronymus vertit. Quemadmodum ἀπολογίας defensionem, ut Rhetor. ad Alexandrum: aut declarationem notat, ut Martiano Heracleotæ ad Nicomedem, φιλοσ. 1. ἔτη τοιούτην ἀπολογίαν τὸν ἀπολογημόν τον διηγεῖται εἰλαττόντα διδῦνται τὴν περιθίσιά λόγον μὴ πολὺν. Ex cuius similitudine illustratur non parum Petri sententia 1. Epist. c. 3. vers. 15. parati semper ἀπολογίας παντὶ τῷ αἰτοῦντι λόγῳ φέντε τῆς ἀπάτης. Quod Syrus consentaneè vertit, ad de promendum Spiritum omni petenti à vobis sermonem: ut rectè ad verbum Fabricius. Quo relate opponuntur petere sermonem, aut rationem; & ἀπολογία quam Ritterhusius apud Isidorum Pelusiotam lib. 4. ep. 118. rationis redditionem vertit: & doctè Isidorus de didascalia exponit. Chrysostomus etiam de sacerdotio hom. 4. cap. 6. explicat ex Col. 4. vers. 6. ἐλεύθερος sermo vester sit cum gratia sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique ἀπολογία respondere. Sic Didymus Alexandr. in 1. Pet. 3. Denique his congruit peritissimorum Græcæ linguæ interpretationum consensus. Sic Faber ἀπολογία ait defensionem vel responsionem: & Erasmus ἀπολογία ad respondendum: quem sequuntur non solum Calvinus & Beza, Hussus & Bullingerus in 1. Petr. 3. Gallica nostraque versiones, & Hispan. Ital. Danica, Anglicæ, Hebræa Hutteri; sed etiam Castellio, Illyricus, Hemmingius quoque cum Chemnitio in locis, de confessione, exponunt.

C A P U T Q U A R T U M.

P Oftquam digressionem suam inde à vers. 19. ad finem capituli tertii absolvit Apostolus, commodè hoc capite ad propositam hortationem, ad vitæ sanctitatem & tolerantiam crucis regreditur, repetito argumento & novis aucto. Concludit enim primùm enthymemate, cuius antecedens est, quod Christus pro nobis passus fit carne.

Consequens seu hortatio est, vos eadem quoque cogitatio ne armamini: hoc est, statuere debetis veterem hominem vestrum cum Christo esse crucifixum ipsius merito, eaque meditatione vos adversus peccatum armare ac munire, ne regnet in mortali corpore vestro. Hortaturenī à passionis & mortis Christi exemplo, per allegoriam convenientissimam: quia ea non solum imago seu similitudo est, sed etiam merito suo causa est efficiens mortificationis veteris hominis quemadmodum prolixius explicatur Roman. 6. quod caput huic loco & sequentibus, vice commentarii inservire potest. Atque hæc similitudo declaratur, cum per parenthesin inseritur, quoniam qui passus est carne, h. e. cujus caro seu vitiositas nativa, vi mortis Christi mortificata, destitutus a peccato, Rom. 6. v. 7. Deinde finis mortificationis & meditationis illius additur bimembri: nempe ut non amplius cupiditatibus hominum, sed Dei voluntati serviant, vers. 2. Ac primum quidem membrum confirmatur à comparatione vitæ præteritæ & status presentis: & à cupiditatem humanarum, quas inductione quadam recenset Apostolus, turpitudine, vers. 3. Deinde anticipatione objectionis commodè consolatur & rationem adserit gravem: nam hominum infidelium ac sceleratorum præjudiciis & calumniis, quibus resipiscientiam fidelium accusabant, vers. 4. opponit consequens severum Dei judicium, vers. 5. Quod autem consequitur: nam idcirco mortuus quoque prædicatum est Euangelium: non exiguum habet difficultatem, ac variè ab interpretibus exponitur. Quidam mortuos intelligunt propriè; alii metaphoricè. Et qui propriè accipiunt, nonnulli eos intelligunt, qui temporibus Noachi diluvio mortui sunt. Sed eorum expositio cum scopo, phrasè & circumstantiis Petri utroque in loco collatis non satis videtur convenire: quia cap. 3. Spiritus intelligi dicuntur immorigeri; deinde opponuntur servatis. Alii itaque probabilius de mortuis tempore N. Test. interpretantur. Neque malè etiam videntur exponere illi, qui metaphoricè accipiunt, continuata ex vers. 1. metaphorâ, de infidelibus, vera Dei imagine ac justitiâ tanquam animæ vitâ destitutis, & ut Scriptura loquitur, mortuis in peccatis: quibus Euangelium prædicatum fuit in eum finem, ut judicarentur carne, hoc est, ut mortificaretur illorum caro, & Spiritus contrà Dei efficacia viveret. Si quis objiciat, hanc expositionem non quadrare: quod mortui versu antecedente propriè accipiuntur & hic de iisdem agatur: illud inquam, non est necessarium: nam à mortuis corpore ad mortuos animo transiri potest, per elegantem & acutam vocis unius diversam acceptiōnem, ut ex cap. 4. v. 1. & similibus locis constare potest, Matth. 8. 22. & 19. 12. Hæc de v. 6. Atque hactenus de generali exhortatione ad veteris hominis mortificationem: sequuntur jam, ad illius illustrationem speciales. Ac primum ratione proposita ab adjuncto, nempe propinquo mundi fine, hortatur ad series preces, in quibus requirit sobrietatem & vigiliam, vers. 7. deinde ad charitatem mutuam ac vehementem stimulat; cuius hortationis, vers. 8. additrationem ab utilitate, nempe condonatione mutuâ: quæ necessaria est ad pacem, non solum cum Deo, sed etiam cum proximo, & cum conscientia nostra favendam. Quod autem Pontifici objiciunt ex hoc loco; Id quod multitudinem peccatorum regit, illud justificat nos coram Deo, Rom. 4. 7. Charitas multitudinem peccatorum regit, ut hic asseritur. Ergo nos justificat. Negatur consequentia. Quia quatuor sunt termini: Medius enim ambiguus est; in majore enim expressè accipitur de tectione coram Dei judicio, quando Deus per fidem in Christum, peccata nostra condonat: sed in minore accipitur de tectione, quæ ab hominibus & coram hominibus fit: Paulus enim Rom. 4. loquitur de condonatione divina: Petrus vero de humana, ut ex Prov. 10. v. 12. unde hæc sententia de prompta, & Jacob. 5. vers. 20. appetet. Porro hortatio tertia est ad mutuam hospitalitatem: in qua, remotione contrarii vitii, promptitudinem requirit, vers. 9. Quarta est ad rectum & mutuum donorum, pro vocationis ratione, usum & subministrationem. Cujus confirmatione additur, primū ad donorum datore Deo, qui tanquam pater-

familiās fideles in sua domo seu Ecclesia (tanquam cōcōnomos) constituit : deinde ab adjuncta varietate , quę Ecclesię utilis est , vers. 10. Quam hortationem duarum specierum , nempe ministrorum Euangelii & diaconorum , inductione explicat : & illis quidem p̄cipit , ut vēbum Dei dignè ac sanctè annuncient: his vērō , ut pro virili ac gnaviter pauperibus serviant . Communem vērō utrisque rationem addit à fine & effectu utili , nempe gloria Dei . Ea autem confirmatur à Jure & merito Dei ; cui gloria & potentia in ēternū convenit , quod voti formula concluditur , ut Matt. 6. v. 13: nam hęc explicatio uberior est & nervosior quām ut cum aliis nudam ἀξελογία statuamus , vers. 11. Porrò hisce explicatis redit Apostolus ad propositam singulis capitibus antecedentibus doctrinam de patientia Christiana , quam ob temporum difficultatem & hominum , quibus scribit infirmitatem , s̄p̄ius repeti & inculcari ad consolationem eorum , adversus frequētes carnis & mundi tentationes oportuit . Hortatio autem est bimembri: constat enim aphæresi , seu remotione pravi , & thesi seu positione recti . Prima enim est dehortatio à scandalo crucis , ne cruce (quam πόνον , uſionem seu explorationem per ignem metaphoricè vocat) percellerentur . Idque probat ab illius fine , nempe tentatione , hoc est , experimento fidei & charitatis: quę cruce , ut aurum igne , 1. Pet. 1. vers. 6. 7. probantur ac spectantur , vers. 12. Secunda vērō hortatio est ad officium , ac duobus gradibus constans . Quorum prior est gaudium , de quo cap. 1. vers. 6. actum: idque confirmatur partim à simili exemplo passionis Christi: honestum enim & justum est , ut Christo capiti membra conformentur , Matth. 17. v. 24. Rom. 8. 29. partim ab adjuncta consequente simili gloria: quę metonymia effecti pro causa , gaudio & exultatione describitur , vers. 13. Atque hęc tres sunt ad patientiam Christianam commendandam rationes; quibus per anticipationem quandam duas alias adjungit Apostolus . Objici enim poterat; Afflictiones aliquo modo posse tolerari , sed probris & blasphemias in se & in Christum indignè lacerari , miserum & intolerandum . Sed contrā respondet & asserit Apostolus , v. 14. id esse beatum . Idque probat à dupli perpessionis illius effecto; nempe gloria ipsorum afflictorum , quod ea ratione ostendant , sese Spiritu Dei esse p̄dictos; & gloriā Dei : quę à blasphemantibus quidem lāditur , sed ab iis qui blasphemiam immēritō tolerant , promoveatur : quia hac patientia martyres , hoc est , testes sunt veritatis divinæ; & obedientiæ suę constantiā , Deum esse summè amandum & colendum , demonstrant; quibus Dei gloria continetur & illustratur , Joh. 21. 19. Quoniam vērō non pœna sola , sed causa potissimum facit martyrem & tolerantiam Christianam: idcirco innocentiam expressius requirit: nam quod ante innuit , cum afflictionum & tolerantiae probrorum , nomine Christi meminit , illud nunc distinctius ac clarius exponit , cum p̄cipit , ne quis affligatur suo merito: exempli gratia , ut homicida , aut fur , aut maleficus , aut ἀμφιστέρως & alienarum rerum inspector . Qua voce non generatim quivis alienarum rerum curiosus & πλυνθῆμων (de quo 1. Thess. 4. vers. 11.) hoc in loco significari videtur: sed potius speciatim per synecdoch. talis inspector , qui aliorum negotiis sese iniquè ingerendo peccat: tales enim meritō affligi solent , v. 15. contrā vērō Deo gratias agendas esse docet , si quis affligatur ut Christianus . Atque ita secundus statuitur theōs , seu hortationis propositę gradus: videlicet ut non solum gaudeant in cruce propter Christi nomen quod honorant , & cujus testimonio ipsimet honoranrunt , sed etiam Deo gratias agant . Quod autem hęc dicit Apostolus , ut Christianus , illustrari potest ex Tertulliano , qui in Apologetico contra gentes , cap. 3. & 4. eleganter docet , ob hujus tantum nominis professionem innocuos fideles olim tuisse exoslos & afflictos . Idemque profitetur C. Plinius in epist. suis , in epist. ad Trajanum . Cæterū de hujus nominis origine pauca dicenda sunt . Hoc enim constat , fideles , qui ante discipuli τοῦ Ἰησοῦ , nempe Christi discipuli , vocabantur , dictos esse Christianos primū Antiochiae , Act. 11. vers. 26. Sed de authore quæstio est .

Quidam enim Spiritum S. esse censem; q̄ i. hoc nomen primus indiderit creditibus in Christum . Idque probare conantur ex significatione vocis , quā Lucas utitur , Actor. 11. dicit enim fideles primū Antiochiae χριστιανοὶ , hoc est , oraculo seu responso divino dictos Christianos : hanc enim vocis hujus significationem esse , probari posse , non solum ex profanis autoribus ; sed etiam ex Sacris , ut Heb. 12. 25. Matth. 2. 12. Actor. 10. 22. Rom. 11. 4. Alii vērō contra existimant , fideles vel à se , vel potius ab Ethniciis ita nuncupatos , quod sese Christi discipulos profiterentur: & fideles hoc nomen non rejecisse , sed tanquam professioni suę omnino conveniens , complexos: quod maximè videtur probabile: nam si authore Spir. Sancto ita fuissent appellati , haud dubie Apostoli & Evangelistæ illo nomine , divinitus imposito ac sacro , non abstinuerint , sed s̄p̄ius in suis scriptis eo fuissent usi: atqui si exceperis locum Act. 11. ubi origo nominis narratur , & hunc locum Petri , ubi per mimesin ponitur , nullus existat , præterquam in oratione Agrippæ Act. 26. 28. Ex quibus inter se collatis , facile potest colligi , quod sicut fideles à Judæis , odio & contemptum , vocati fuerunt Nazaræi , Actor. 24. vers. 5. ita à Gentibus , quod se Christi discipulos vocarent , eodem sensu & Philosophorum more (quorum discipuli à præceptoribus denominabantur , Platonici , Pythagorici &c.) Christiani fuerint appellati . Neque obstat vocis χριστιανοὶ , quā Lucas usus est , significatio: nam χριστιανοὶ significat etiam generatim nominari , nuncupari , ut Rom. 7. 3. Atque hoc modo frequentissime apud bonos autores Græcos usurpari , & præsca Lexica ac recentia , & authorum lectio demonstrat . Hęc de vers. 16. Cui deinde subjiciuntur alia rationes duæ , ad tolerantiam persecutionis , à judicio Dei , quod exercet , dupli . Primum est temporarium ac salutare: quo mortificationem carnis , fidei explorationem & martyrium , seu testimoniū ad confirmationem veritatis , ad salutem domus sue seu fidelium procurat . Alterum judicium est exitiosum: quo infideles puniuntur: cuius gravitatem ex hypothesi prioris judicij per comparationem minoris amplificat & concludit , v. 17. & 18. Ex quibus postrem p̄ aptè deducitur conclusio antecedentis hortationis , ad patientiam , fidem & beneficentiam , adjunctis novis aliis argumentis , à causa efficiente afflictionum , Dei scilicet voluntate , & à veritate in promissionibus: denique ab omnipotenti , quam ab effecto creationis disribit , v. 19.

C O N S E C T A R I A .

I. IN Christi passionem injurii sunt illi , qui carni seruentur .

II. Cum adversus carnem seu nativam vitiositatem armare nos debeamus; inde appetet , errare illos graviter , qui carnis mortificationem levem ac facilem opanantur; tum etiam qui rei difficultate territi , de victoria desperant , vers. 1.

III. Operum regenerationis & resipiscientiae nostrae duæ sunt partes , mortificatio carnis & vivificatio Spiritus .

IV. Cum hominum infidelium cupiditates Dei voluntati opponantur; sequitur opera infidelium esse peccata: ac propterea peccare graviter , qui ea imitantur , & suis vitiis excusandis prætexunt .

V. Dei voluntas unica vite nostra norma est , ad quam nos examinare & conformare debemus .

VI. Non possumus simul Deo servire , & mundo ac peccato , vers. 2.

VII. Gravissime in Deum peccant , qui agnoscunt veritatem resipiscientiam subinde differunt .

VIII. Infideles bifariam peccant , partim perpetratione & approbatione scelerum; partim maledictis in eos , qui resipiscientia Christiana à scelerum societate abstinent .

IX. Perversa infidelium adversus fideles judicia & maledicta , nos à recto dimovere non debent , vers. 4.

X. Quamvis Dei judicium universale differtur , non tamen auffertur: ideoque non est cur impiorum sceleribus

ribus & felicitate temporali offendamur , vers. 5.

X I. Si temporibus Apostolorum finis omnium suo modo imminebat , quanto magis hisce temporibus: quæ non solum ultima tempora communiter cum antecedentibus , à Christo exhibito , dici possunt relatae ad tempora Christi adventum antecedentia & longiora ; sed etiam comparatè cum Apostolorum temporibus.

X I I. Cùm Charitas à nobis requiratur mutua & intensa : indignè faciunt, qui ab aliis diligì se volunt, ipsi vero a lios negligunt, aut quasi tepidi parùm diligunt.

X I I I. Si aliorum peccata silentio & condonatione tegere, Charitatis officium & argumentum est; charitatem violent, qui citra necessitatem, occulta aliorum vitia apriunt aut ulciscuntur, v. 8.

X IV. In charitatis officiis requiritur non solum beneficentia, sed etiam benevolentia & comitas, v. 9.

X V. Dotes hominum non merita sunt, sed dona à Deo accepta : ac propterea causa non est, cur iis superbi sint, sed ut aliis inserviant.

X V I. Cùm pro donorum ratione dispensatores Dei simus, idcirco fideles esse nos oportet.

X V I I. Dei dona varia sunt, nec uni omnia, nec pari mensura collata : Ergo non est, cur donorum nostrorum usum aliis subtrahamus, aut aliorum dona invidè aut superbè contemnamus, v. 10.

X V I I I. Infideles in Dei domo dispensatores sunt illi, qui pro Dei verbo, aut præter illud aliam doctrinam & humanas traditiones docent. Unde apparet, quid de Pontificiis doctoribus judicandum sit , qui innumera hominum commenta, quasi Dei verbum populo proponunt.

X I X. Finis actionum nostrarum summus esse debet gloria Dei.

X X. Ea autem procuratur per Christum , qui scilicet Spiritu suo quicquid boni à nobis fit , efficit, & carnis impuritatem, quæ illud bonum inficit ac contaminat , suo sanguine tegit & expiat.

X X I. Cum Deo gloria & imperium , jure, tanquam summo bonorum omnium fonti , & omnipotenti Domino convenient : sequitur non vanum esse , sed justum, quod glorificationem nominis sui à nobis requirit: & contrà gloriæ nostræ studium , cùm nihil habeamus boni in nobis, damnat ac vetat, v. 11.

X X I I. Ad persecutionis tolerantiam præmeditatio ne illius & utilitate secutura præparare & munire nos debemus.

X X I I I. Quemadmodum non miramur , aurum ab aurifice in ignem mitti, quod id eo non consumi , sed probari ac purgari cognoscamus : ita neque mirandum est, si in crucis ignem à Deo immittamur, ut nobis aliisque fidès nostra probetur ac purgetur, non autem aboleatur, v. 12.

X X I V. Non est cur de gloria nobis promissa quamvis mundo non appareat , dubitemus aut conqueramur, cum Christi eadem fuerit ratio, v. 13.

X X V. Cùm Christus & Deus, nempe Pater atque Sp. Sanct. distinguuntur : trinitas personarum divinarum neganda non est, v. 14.

X X V I. Cùm judicium à domo Dei incipere debeat, male faciunt, qui eo offensi, à Dei domo recedunt.

X X V I I. Poena infidelium fine carebit seu æterna erit: ideoque non est, cur eorum conditionem in his terris sèpe feliciorem, nostræ afflictioni temporariæ, in æternam gloriam computandæ, præferamus.

X X V I I I. Cùm Euangeliū sit Dei tanquam authoris : idcirco contemptores illius justè punientur , ac propterea ei parendum est, v. 17.

C A P U T Q U I N T U M.

D iximus initio hujus secundæ partis epistolæ (nempe tractationis) eam constare variis hortationibus, quæ sunt partim universales, partim particulares: quas ita traxit Petrus, ut subinde eodem recurrat: nam quemadmodum primum incepit ab universalibus à capite primo ad capitum secundi v. 13. ac deinde ad particulares, tam Poli-

ticas quam Oeconomicas transit, à cap. 2. v. 13. ad cap. 3. vers. 8. sic iterum universales reposuit, inde à capitulo 3. v. 8. ad finem cap. quarti: à quibus hoc capite quinto ad vers. 5. redit ab particulares, & postremò in universalibus conquiescit. Particulares autem hortationes sunt duæ: quarum prior Presbyterorum; posterior Juniorum officium præscribit. Et illa quidem præfatione, hortatione, confirmatione pertractatur. Præfatio describit primum hortationis objectum. seu quoqnam hortetur, nempe Presbyteros: deinde authorem illius, seipsum, à similitudine vocationis præsentis & gloriæ futuræ: in qua re quasi stimulus quidam & ratio ad sequentem hortationem confirmandam præstruitur. Hortatio autem Presbyterorum officium proponit generatim, ut pascant commissum gregem, hoc est, Ecclesiam: & modum illius exponit speciatim, ac remotione contrariorum illustrat: requirit enim in gubernatione Ecclesiæ animum lubentem & liberalem, v. 2. & humilitatem atque ædificationem Ecclesiæ, vers. 3. Confirmatio denique est à præmio cœlestis gloriæ: quæ describitur à causa efficiente Christo; qui periphraesi eleganti & opportuna pastorum princeps appellatur: & ab adjuncto gemino, nempe tempore, adventu Christi & æternitate, per Metaphoram à floribus deductam, vers. 4. Atque huic primæ particulari exhortationi, altera succedit; quæ juniorum erga Presbyteros officium definit subjectione; quæ in reverentia, obedientia & ministerio sita est. In qua sententia observanda est vocis Presbyteri apta significatio: nam aut propriè seniores ètate, leu qui ètate proveta sunt, notat: aut tropicè officium Ecclesiasticum & pastores eorumque adjutores in Ecclesiæ gubernatione commode significat: nempe quod id munus senibus ètate, aut saltē senili sapientia præditis conveniat: quemadmodum etiam à senio, senatus & senatores in Republica appellantur, quod ad eam regendam tales potissimum, qui experientia per ètatem valent, eliguntur: atque hoc altero modo Presbyteri, scilicet Ecclesiæ intelliguntur, vers. 1. & 1. Tim. 5. v. 17. Quo loco, ut obiter hoc dicam, he duæ seniorum Ecclesiæ species, clarè indicantur, cum ait: Presbyteros duplice bonore dignos, præsertim eos, qui laborant in verbo & doctrina. Vnde ex comparatione & distinctione apparet, seniores alios esse , qui laborant in verbo & doctrina, hoc est, pastores: alios , qui non laborant in doctrina, hoc est, eos, qui vulgo jam per Syneccochen generis pro specie, Seniores, nempe Ecclesiæ & quidem secundarii nominantur. Quod munus ignavia & superbìa primi oriorum seniorum, hoc est pastorum, in Ecclesia prisca paulatim neglectum & extirpatum est: ut in genere in commentariis suis in hanc epistolam, sed antecedenti loco, 1. Tim. 5. 1. profitetur Ambrosius: etsi commentarios illos in epistolas Pauli, qui Ambrosio adscribuntur, multi viri docti, non ipsius, sed tamen antiqui scriptoris esse censent. Sic autem loquitur: Vnde & Synagoga, & postea Ecclesia seniores habuit; quorum sine consilio nibil agebatur in Ecclesia. Quod quid negligenter obsoleverit, nescio: nisi forte dicitur de fidia, aut magis superbìa, dum soli volunt aliquid videri. Hec ille. Ut autem ad rem redeamus, seniores hoc in loco Petri, vers. 5. priori ac propria significazione intelliguntur, ut antithesis relatæ vocis juniorum evincit. Porro ab hisce particularibus hortationibus, eleganti transitione ad universales, quæ omnes Christianos attingunt, accedit. Prima est ad subjectionem mutuam: qua nulla ordinis perturbatio, sed servato ordine, mutua in bono officia (quibus nos ad aliis serviendum subjiciamus) intelliguntur, ut Phil. 2. vers. 3. hac enim ratione eorum occurritur superciliosus, qui sua autoritate ad aliorum & officii mutui neglectum poterant abuti. Altera hortatio est ad humilitatem animi: quam consuetæ metaphora eleganti, ab indumento deducta, confirmat, cum ait, ἵκουμενοις. quæ constans est Græcorum codicum lectio: nam quod Henr. Stephanus in appendice sui Thesauri Græc. p. 804. ait: Sed notandum, Complutensem editionem in illo loco Petri Apostoli babere ἵκουμενοις, ut apud Suidam quoque ἵκουμενοις legitur expositum solius. id, inquam, minimè notandum, quia error est perspicuus: Complutensis enim editio expresse

cum aliis consentiens, habet etiam ἡ κομβώσας. Ad sensum verò vocis quod attinet, induere seu vestire notat, ut Hesychius Κομβώσας (nam male & pro scriptum) expōnit στρωσα: nam quod noster interpres vertit, *Estate intus ornati, minus videtur convenire: quia licet Suidas ταῦθα, καλλοπίσματα interpretetur; nullo tamen exemplo id probat: sed ἡ κομβώσα accipi pro indui, vestiri, exemplum quod refert Suidas ex Apollodoro demonstrat, ut etiam quod ex Epicharmo adducit. Sic Pollux Onomastici l.4.c.18 Hinc Erasm. in Annotat. ad hunc Petri locum ait; Perinde sonat, quasi dicas innodate arte retinet quasi nodis illigatam.* Sed nullum exemplum proferunt. Optimè verò convenit induit; ut verbi usum exemplis ante ostendimus, & consueta metaphora induendi, cum de virtutibus agitur, ostendit, ut Rom. 13. v. 12. Eph. 2. 22. & 6. 11. 14. Col. 3. 10. 11. 1. Thes. 5. 8. Quare ταῦθα στρωσαν ἡ κομβώσα, est, modestiam induit. Quæ hortatio optimè, tanquam causa prioris, adjicitur: ut enim in officiosos reddit superbia: sic officiosos modestia: quæ ex Dei reverentia, honeste de aliis, & modeste de nobis sentimus. Quia verò ob virtutem naturæ φιλαντισμi ardua ac difficilis hæc virtus est; idcirco hortationem enthymematicè confirmat ratione, ex sententia, Prov. 3. v. 34. duplice, ab adjunctis petita: primùm à pœna contrarii vitii, nempe superbie, quod Deus superbis resistit, hoc est, eos punit; deinde à præmio modestiæ, quod Deus submissis suam det gratiam, hoc est dona gratuita, cùm corporalia, tum spirituaria, Ps. 34. 19. & 51. 19. 2. Cor. 7. 6. Atque hoc est antecedens Enthymematis, v. 5. Consequens, verò novo argumento, ab omnipotentia Dei (per metaphoram manus potentis significata) subjicitur; repetito & applicato per promissionem, humilitatis seu modestiæ adjuncto præmio. Quod eleganti oppositione, servata metaphora, exaltationem vocat; quod ad consolationem & patientiam pertinet, quemadmodum etiam illius circumstantia, cum ait: *In tempore, nempe convenienti, cum Dei sapientia & salute nostrâ, v. 6.* Verùm quia huic humilitati coram Deo, cùm immediate, tum mediata obstat: solicitude seculi, & oppressionis metus, ad fiduciam in Deum tanquam salutare remedium hortatur: quæ tercia hortatio est, quam à cura Dei paternâ confirmat, vers. 7. Reliquæ duæ hortationes pertinent ad virtutes contra Satanam necessarias: quibus partim nobis caveamus à Satana, partim adversus eundem certemus. Quarta enim hortatio est ad sobrietatem & vigiliam: & ratio est ab objecto periculo à Diabolo, dæmonum principe, καὶ ἔξαγω sic dicto: quod Deum accuset & calumnietur apud homines, Gen. 3. 4. §. homines apud Deum, Iob. 1. & Apoc. 12. v. 10. & homines inter se, Iohann. 8. v. 44. ut eleganter ait & pluribus explicat Chrysost. in 2. ad Corinth. c. 1. Homil. 2. Et quia nobis accusatione suâ litem intendit, αἴλιθος, adversarius appellatur: quemadmodum eodem sensu Hebraicè *Satan*: cuius crudelitas, potentia, & nocendi studium, comparatione leonis, & quidem rugientis illustratur, v. 8. Verùm quia hæc potentia & crudelitas, potuissent animum fidelium dejicere; idcirco opportunè eum erigit quinta & postrema hortatione, ad fidei exercitium, cuius firmitate Satanam (cum per se, tum per instrumenta oppugnantem) sustineri ac superari posse indicat, ut 1. Pet. 1. 5. & 1. Iohann. 5. v. 4. & in descriptione πανόπλιε Christianæ, Eph. 6. v. 16. & 1. Thess. 5. vers. 8. Cui hortationi ad consolationem, confirmatio additur à pari conditione fratrum, quorum sortem communem recusare arrogantis, & virtutem ac constantiam nolle imitari, hominis est abjecti, & indigni, cùm fidelium societate, tum Christi vexillo ac Regno, v. 9. Hactenus tractationem, quæ altera, & quidem principalis epistolæ pars est, explicavimus. Cui conclusio, quæ tertia ac postrema est, subjicitur, quinque partibus constans. Quarum prima est votum (scopo epistolæ & antecedentibus convenientissimum) quo precatur iis à Deo in fide & charitate perseverantiam. Quam eleganti gradatione amplificat, & DEI descriptione ab effectis, confirmat: cum eum omnis gratia, hoc est, donorum, (ut Iac. 1. 5. & 17.) & vocationis nostræ efficacis scilicet ad fidem & vitam æ-

ternam, authorem nominat. Vnde sequitur, quod bonum opus salutis, Phil. 1. v. 6 quod in iudicis fidelibus cæperat, perfecturus esset, v. 10. Altera pars est celebratio Dei, quæ aut ut ratio antecedentis per assertionem proponitur, ut Matt. 6. 13; aut epiphonemate sancto, antecedenti beneficiorum Dei relationi tanquam effectum subjicitur, v. 11. Tertia pars tabellarium, brevitatem, & scopum epistolæ exprimit, v. 12. Quarta salutationes complectitur, nomine Ecclesiæ Babylonis & Marci Euangelistæ. Coeterum Babylonem quidam propriè intelligunt, & quidem plerique ac probabilius de Babylone Assyria: alii de Agyptiaca exponunt. Quæ de re consulatur Cornelius Bertramus lucubrationum Franckenthalensium c. 9. Quidam verò etiam veterum Metaphoricè vocem *Babylonis* interpretantur de Roma, quæ in Apocalypsi Babylon dicitur ob vitiorum similitudinem, idolatriam, superbiam, libidines, potentiam, crudelitatem in Ecclesiam Dei. Sed hæc sententia non videtur probabilis: nam quorsum in plana hac epistola ea nominis permutatio adhiberetur? In Apocalypsi verò alia est ratio, quæ Mysteriis, ut in Prophetiis fieri solet, redundat. Hæc de v. 13. Denique finitur Epistola solenni Christianæ salutationis & valedictionis formula, vers. 14. quam concludit trita illa voce, *Amen*.

CONSEQUENTIA.

I. **N**on solum generatim officium faciendum est; sed etiam speciatim pro vocationis & ordinis cujusque ratione.

II. Ministri Euangelii non minùs quam reliqui officii sui serio admonendi sunt.

III. Cum ministri Euangelii vocentur Presbyteri, hoc est, seniores: senili prudentiæ & honestæ gravitati studere eos decet, & ab erroribus ac cupiditatibus juvenilibus abstinere.

IV. Petrus se πατέρα βουλεύει nominat, neque ullibi dominium sibi in alios attribuit, aut ei ab Apost. aliis est tributum: Ergo non agnovit se caput Ecclesiæ universalis à Christo constitutum: ac propterea multo minus id potestatis convenit Pontifici Romano.

V. Pastores Ecclesiæ non solum alios monere officii debent; sed etiam vitæ Christianæ exemplo suarum admonitionum sinceritatem confirmare, vers. 1. & 3.

VI. Cum fidelium afflictiones sequatur gloria: æquiori animo perferendæ sunt, vers. 1.

VII. Cum Presbyterorum officium sit commune, patere Ecclesiam; Ergo inde sequitur, falsò à Pontificiis doctribus Petri Monarchiam ex hac sententia Christi, Iohann. 21. *pascere oves meas*, concludi: nam quod regerunt diversam esse rationem: Petro universas oves esse commendatas, presbyteris alias, nempe gregem, qui penes ipsos est: illud nodum non solvit: quia ad amplitudinem, non autem ad formam dominii illud pertinebit: & sequetur presbyteros habere saltem dominium in suum gregem: atqui hoc falsum esse, ex diserta vers. 3. interdictione liquet. Ut interim non dicam, falsum esse Petro universas, hoc est omnium temporum oves, esse commendatas peculiariter: sed communi cum reliquis Apostolis mandato ac jure, Matt. 28. *dicere omnes gentes*, sui temporis Ecclesiis ex omnibus gentibus colligendis pro virili inservivit.

VIII. Quandoquidem presbyterorum officium hic statuitur ἀποκριτή, quemadmodum Paulus *presbyteros Ephesinos dictos* Act. 20. 17. vocat deinde *Episcopos* v. 28. & Phil. 1. 1. Ecclesiæ unius urbis Philippensis tribuit Paulus *Episcopos & Diaconos*: neque ullibi in Sacris Litteris Episcopos presbyteris præfertur: inde sequitur, non ex divina institutione; sed humana traditione; cui deinde accessit superbia, Episcopos à Presbyteris fuisse distinctos, eisque potestate & autoritate prælatos.

X. Episcopi, ex sententia Simonis Petri, non debent turpiter lucrum affectare: Ergo sequitur, Pontificem, apud quem Sacra penè omnia sunt venalia, ut ipsimet Pontificii doctiores conqueruntur; quique ex rebus impuris quæstum facit, esse Simonis non Petri, sed Magi, Act. 8. vers. 18. 19. successorem.

X. Ecclesia Christi, grecus Dei (ut pote quem Deus Filius vocavit & sanguine suo redemit, Act. 20. v. 28.) & clericis, id est, hereditates Dei (Levitis Veteris Test. 1. Petri. 2. v. 9. adumbrati) ad fidelium consolationem vocantur: Ergo indignè hoc nomen ad solos Ecclesiarum ministros, eorumque seminarium traductum est, jam olim, imitatione pædagogiae legalis, sub qua Levitæ ita vocabantur. Quomodo loquitur Tertullianus de Monogamia c. 11. & 12. ubi *Laicus* opponit *Clerum & Ordinem Ecclesiasticum*; quem alibi Synecdochice vocat *Ordinem*, & *plebi* opponit: in hortatione ad castitatem, c. 7. Deinde ex Canonibus, qui Apostolis falso adscribuntur, sed tamen antiqui sunt, idem apparet: nam can. 13. & 15. *Clericus & Laicus* opponuntur, vers. 2.

XI. Presbyteris interdicitur dominatus in Ecclesiam, ut Apostolis, Mat. 20. 25. & Christus pastorum princeps solus nominatur, v. 4. Ergo corruuit Pontificis Hierarchia & tyrannis, quâ afferit Bonifacius Papa: *Subesse Romano Pontifici omnem creaturam humanam, declaramus, dicimus & pronunciamus omnipotè esse de necessitate salutis. Extravagant. Commun. lib. 1. de majoritate & obedientia cap. 1. quam sanctam. De quo dominio blasphema omnino glossa est ad eum locum. Et majori impudentia additur in decreto Gratiani dist. 40. Si Papa non licere cuiquam Papam redargueret, etiam si innumerabiles populos catervatim secum repereret in gehennam. Ad quem dominatum confutandum inter errorum nebulas, insignes emicant in libris Bernhardi, licet Pontificii & idolatria infecti, ad Eugenium Papam, sententie.*

XII. Fidelibus Ecclesiarum pastoribus corona gloriae ultimo die donabitur à Christo pastorum principe: Ergo

fideliter & constanter in officio perstandum, 1. Tim. 4. 8. licet homines in pastores maximè essent ingrati, v. 2.

XIII. Iuniores in Dei mandatum peccant, qui seniores despiciunt.

XIV. Iniqui sunt, qui aliorum officia desiderant: ipsi verò ad mutuam præstandam operam se submittere detestant.

XV. Acer ad virtutem stimulus est Iudicij Dei contemplatio, vers. 3.

XVI. Cum Deus benignam nostri curam gerat; illi tamen in rebus adversis fidendum, quam in prosperis agendis gratiae, v. 7.

XVII. Quandoquidem Deus, cum opportunum est, succurrit; patienter est exspectandus, nec ei certum auxilium tempus præfigendum.

XVIII. Ebrietas & crapula corporis animique vitanda, v. 8.

XIX. Cum Diabolus nobis ad perniciem insidietur; orandus est Deus, ne nos inducat in temptationem, sed liberet ab illo malo.

X. Quum afflictiones sint nobis cum fratribus communes: non est cur in adversis adversus communem patrem murmurare, aut meliorem fortē præ aliis nobis arroganter postulemus, v. 9.

XI. Afflictionum brevis duratio & futura gloria, magnum in adversis solamen.

XII. Orandus est Deus pro confirmatione fidei: ideoque frustrè docetur (ut 1. Cor. 3.) nisi Deus det incrementum, v. 10.

Reliqua, quia facilia sunt, omittimus.

EXPLICATIO EPISTOLÆ SECUNDÆ PETRI.

Absolutâ primæ Epistolæ Petri explicatione, alteram, ob scriptoris & argumenti convenientiam, scriptique ordinem in Codice sacro, & brevitatem, examinare & illustrare opera precium duximus: sed priusquam ad descriptionem & partitionem accedamus, pauca de epistolæ auctoritate & scriptore præmittenda sunt; quoniam de iis, & olim, & nostris temporibus diversæ extiterunt sententiae. Quidam enim authorem Deum, & scriptorem Petrum Apostolum affirmant: alii verò utrumque negant: petitis ex iisdem generalibus fontibus, argumentis, partim epistolæ insitis, nempe à stylo seu scribendi genere, materiâ ac formâ: partim foris assumptis, à testimonio Ecclesiarum antiquarum. Nam qui divinam & Apostolicam hujus Epistolæ auctoritatem esse afferunt, eam stylo & orationis forma cum primâ Epistolâ (quâ certè Petri esse constat) congruere, ex eo probant: quoniam genus illud dicendi Petro præceteris peculiare, quod Græci τὸν κατὰ περιπολοῦν vocant (quo videbatur omnia, vix distinctis periodis, inter se connectuntur) facile in hac epistolâ observari potest. Deinde si materiam & formam spectemus, optimè cum primæ epistolæ sententiâ, & veritatis Sacrarum Literarum norma consentit: ad eò ut eandem ac divinam auctoritatem & majestatem, Petrumque Apostolum scriptorem spiret & aperte præferat, cap. 1. 1. 14. 16. Et ut hoc addam, si Petri Apostoli scriptum non sit; ne inter Apocryphos quidem libros locum, ob insignem ac blasphemam mentiendi impudicitiam, merebitur: cum sibi, quæ Petro Apostolo propria sunt, tribuat. Denique si Ecclesiarum consensum queramus, adducunt testimonia, cum publica Conciliorum; ut Romanis sub Damaso, Laodiceni, Carthaginensis Tertii, & Romanis alterius sub Gelasio: tum privata Sancti Patrum; ut Græcorum, Athanasi in Synopsi, Gregorii Nazianzeni, Amphiliocii; & Latinorum Augustini de doctrinâ Christianâ, & Ruffini in Symbolo. Qui verò contraria hujus epistolæ auctoritatem divinam negant; stylis & materiis, à prima epistola dissensionem & judicium Ecclesiarum priscæ contrarium objiciunt: nam ex Græcis Didymus in Com-

mentar. hujus epistolæ ait: *Non est igitur ignorandum, præsentem epistolam esse falsam: quæ licet publicetur, non tamen in Canone est. Et Eusebius historia Eccles. lib. 3. cap. 3. Petri, inquit, epistola quæ prior dicitur, citra controversiam recepta est, & hac veteres olim Presbyteri sine ulla bæstinatione in Scripturis usi sunt. Eam verò quæ posterior dicitur, non esse in Testamento, accepimus: & tamen quia multis videtur utilis, cum aliis usurpata est Scripturis. Ex Latinis verò Hieronymus, ut ajunt, idem testatur epistolarum tomo primo in catalogo Ecclesiasticorum scriptorum in Petro; Scriptis; inquit, duas epistolas, quæ Catholicæ nominantur: quarum secunda à plerisque ejus esse negatur, propter stylis dissonantiam. Cæterum in hac tentiarum pugna, meritò cum Ecclesiis Reformatis priorem & illius rationes comprobamus. Nam quod pro adversa parte objicitur primum; *Stylus diversus est: Ergo & author; dilui potest bifariam, primum negatione antecedentis: quia antè ostendimus genere dicendi Petro peculiari hanc Epistolam cum priori convenire: deinde negatione consequentiae: quia non quævis stili diversitas, diversum authorem aut scriptorem arguit: cum idem scriptor, pro argumenti aut ætatis diversitate, stilo uti possit nonnihil diverso: quemadmodum experientia bonorum authorum evincit: in primis in Scriptis divinis, in quibus Sp. Sanctus ad scriptoris ministri sui stylum non est adstrictus: sed eo, aut diverso, liberè utipotest. Neque solidius est, quod secundo loco adversus nos, de materiâ dissensione adseritur: nullum enim proferunt locum, qui cum prima Epistola Petri, aut cum Sacra Scriptura reliqua, ullo modo reverè diffideat. Nec denique Ecclesiarum consensus nos gravat; quia privatis quorundam, licet multorum, judiciis, contraria opponimus Conciliorum & Patrum aliorum insignium sententiam: & quia recta ratione nititur, jure præponimus: nam ad Didimum quod attinet, ex eo optimè, ut arbitrator, discere possumus, aperto errore factum esse, ut ignorata verborum Petri mente, & ipse, & alii hanc epistolam à fidei canone secreverint: offensi enim fuerunt Petri sententia, c. 3. 6. 7. & 13. de mundi muta-**

mutatione & interitu: quasi non unum numero mundum, pro temporum ratione variatum, sed tres numero diversos mundos, per successionem statuisset. Quod quia vulgo minus observatum, diligenter ad hujus argumenti notitiam, & similius declarationem, notandum est: sic enim & epistola ad Hebreos, & Apocalypsis Ioannis, ob imperitam quorundam locorum intelligentiam & expositionem, atque haereticorum abusum, pari errore ac temeritate, à multis olim fuerunt à Canone relecta ac rejecta. Ad Eusebium deinde quod attinet, eadem est parata responsio. Sed Hieronymum, quem etiam objiciunt, omnino à nobis stare assimus: nam primum, quoniam in loco nobis objecto quid plerique sentiant, refert; ostendit ea loquendi forma nonnullos, & inter eos etiam sese in alia esse sententia: quod aperte confirmatur ex verbis antecedentibus: *Scriptis*, inquit, *Duas Epistolae*: quibus rei veritatem & judicium suum, quorundam præjudicio anteponit. Deinde epistola ad Paulinum disertissime ait; *Iacobus, Petrus, Iohannes, Iudas, septem epistolae ediderunt, tam mysticas quam succinctas: ut rarus sit, qui non in earum cæcitat lectione. Quo etiam pertinet, quod tom. 3. epistolæ ad Hedibiam quæst. 11. ait: Denique duæ Epistolæ feruntur Petri, quæ styllo inter se & charactere discrepant. structurâque verborum: ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diversis eum usum interpretibus.* Hæc Hieronymus. Vnde perspicuè apparet, eum hanc epistolam Apostolo Petro certò adscripsisse: quanquam, quod de styli diversitate monet, jam autè à nobis solutum est. Deinde quod de diversis interpretibus ait, mera & aliena conjectura est, licet à nonnullis Pontificiis authoribus mirifice probetur: nam hinc sequeretur, Petrum Apostolum suas Epistolæ, non sermone Græco, ex Spiritu Sancti instinctu scripsisse, sed Hebraicè dictasse suis Amanensibus, quos pro temporum ratione habuerit diversos, eosque suo dicendi genere Græcè scripsisse: sicut primam epistolam quidam conjiciunt à Marco; hanc verò ab alio versam; ac propterea pro diversitate interpretum, diversum esse stylum. Quod quām alienum sit, inde facile cognoscitur, quod & scriptor Petrus linguarum omnium notitia præditus; eaque usus, A& 2. fuerit: deinde quod illi, quibus scripsit, Iudæi extra Patriam constituti, Græcè ob imperium Græcorum antecedens loquerentur. Quare omissa hac conjectura, & demonstrata satis hujus epistolæ autoritate divina, & scriptore Petro Apostolo, ad descriptionem & partitionem illius transeamus. *Est autem hæc epistola divinum Novi Testamenti scriptum dogmaticum à Petro Apostolo post primam epistolam exaratum: quo jam Martyrio vicinus, Iudæorum dispersorum Ecclesiæ in agita doctrinæ Apostolæ & Propheticæ veritate, & secundum eam vitæ sanctitatem confirmare & adversus utriusque adversarios præmunire studuit, ad salutem ipsorum, & perpetuam Ecclesiæ adificationem, & Dei gloriam.* cap. 1. v. 1. 11. 12. 14. 15. & c. 3. 1. & c. 2. 3. &c. Quæ singula ex Epistolæ divisione & explicatione plenius intelligentur. Dividitur enim in Præfationem, vers. 1. & 2. Tractationem à vers. 3. ad capitum 3. vers. 17. & Conclusionem, cap. 3. vers. 17. & 18. Ac Præfatio inscriptione & salutatione constat. Quarum illa & causam epistolæ instrumentalem & objectum: seu quis & quibus scribat, exponit. Scriptor enim denotatur adjuncto duplice, nomine & officio. Nomen est duplex, primum inditum, & primo additum. Primum est, quod ei datum pro more communi, in circumcisione, nempe Simeon & contractè Simon: nam quod doctissimus Drusius ad loca Pentateuchi in Genesi ait; *Simon aliquando contractum esse putavi, ex Hebreo Simeon; nunc inclino, ut credam Græcum Σιμωνα, quod non male Simo scribitur:* illud, inquam, videtur omnino aliehū: nam Σιμων Græcè aut depeculatorem, aut Simum seu hominem depreclus naribus, citra controversiam significat: unde ab hoc vitio Simon Græce dicitur, ut Latinis Naso, Fronto, à nasi & frontis magnitudine. Ideoque præter vocis quandam convenientiam nihil rei significat: habet commune cum Hebreo Υηων, cuius origo prima & etymon honestum indicatur, Genes. 29. vers. 33. à Υηων audire, quod mater illius à Deo exaudita: unde frequens apud Iudeos nominis illius usus promanavit. Quod nomen

ibidem à LXX. interpretibus αμων redditur: ubi per Syncopen Hebræa adspiratio, Græcis insolens, rejecta, & euphoniaz gratiâ pro chireck parvo ψιλὸν, & pro Scheva seu nota vocalis absensis sub consonâ mobili ponitur ψιλὸν. quomodo noster Apostolus, Act. 15. vers. 14. Σιμων, ut etiam in hujus epistolæ initio appellatur: idemque sacerdos & Hebreo propinquius Σιμων, Act. 10. vers. 5. & 32. & passim in Euangeliis Hæc de nomine Hebreo Scriptori hujus epistolæ primùm indito. Alterum verò est Syriacum Σιμων & terminatione Græca καπτος à Christo additum, hoc est, Græcè Πίπτον, Ioann. 1. v. 43. Ideoque, Act. 10. vers. 5. Angelus eum vocat Simonem, qui cognominatur Petrus. De quo nomine contra Pontificios in prima epistola pluribus differuimus. Atque hæc de primo, Scriptoris hujus epistolæ, quo describitur, adjuncto, scilicet nomine dupli. Alterum est officium illius: quod primum generatim & per Synecdochem indicat, cum ait: *Servus Iesu Christi: nam ut communis cum fidibus omnibus ratione, ut Christo tanquam Domino, fidei & charitatis obedientia serviret, erat adstrictus: sic præterea peculiari ratione, quod ad Euangelium prædicandum vocatus esset, Christi servus dicitur: ut Paulus se vocat, Rom. 1. vers. 1. & Phil. 1. vers. 1.* Deinde quia inter Christi, in Euangeliis prædicatione, servos, diversi sunt modi: idcirco speciatim addit Apostolus, ad autoritatem Scriptoris & epistolæ commendandam & fidem excitandam; de qua re in prioris epistolæ initio actum. Haec tenus de effidente instrumentalis hujus epistolæ: sequitur deinde objectum, seu quibus ea scripta est, Id quod ab adjuncto fideli declarat, cum ait, *in iis qui nobiscum sortiti sunt fidem æquæ preciosam, nempe ratione non mensuræ, sed Dei & fructus illius, seu justificationis ac salutis: ut sequentia demonstrant verba, quibus fidem describit, cum ait: in Iudeo-viris in justitia Dei nostri & servatoris nostri Iesu Christi.* Quæ verba diverse exponuntur. Cujus rei occasio est, quod vox ἡ & *justitia* diversam significationem admittant: nam ἡ interdum causam efficientem notat, ut *ἡ* cum Genitivo per quemadmodum quod 1. Corinth. 12. vers. 8. est *ἡ μητρικὴ per Spiritum*, eodem sensu est bis vers. 9. & *ἡ μητέρα*: interdum adjunctum notat, quando pro *ἡν* seu *ἡντι*, id est, *cum accipitur*: ut quod Marc. 13. vers. 26. dicitur, *cum potentia & gloria*, illud Matth. 25. vers. 31. & Luc. 9. v. 26. *in*, id est, *cum gloriâ sud*, & 2. Corinth. 7. vers. 1: *ἡ φιλία* id Philip. 2. v. 12. *υἱὰ φιλία*, & Petrus hoc cap. 1. v. 5. 6. & 7. voce *ἡ* pro *ἡν*, septies utitur. Deinde ad vocem *Justitia Dei* quod attinet, intelligi potest, vel quæ in Deo, qua Deus justus seu verax ac fidelis in promissis servandis, ut Rom. 3. v. 25. 26 vel quæ à Deo est, quām à Christo acquisitam nobis donat, ut Rom. 10. vers. 3. Atque hinc exposita vocum *ἡ* & *Ιudeo-viris* significatione diversa, oriuntur in primis duplex hujus phrasis interpretatio ac sensus. Prior est ut *ἡ* significet *per*, & *justitia Dei* per Synecdochem intelligatur fidelitas illius in promissis, de Iudeorum dispersorum ad fidem in Christum vocatione: ut eo modo causa efficiens fidei indicetur, ad Dei gloriam & fidelium humilitatem & gratitudinem. Quæ nostri interpretis & quorundam sententia. Posterior expositio est, ut *ἡ* pro *ἡν*, & *justitia Dei* pro donata Christi justitia accipiatur: *cum justitia Dei nostri & Servatoris Iesu Christi*. Quo ostenditur fidem eorum æquæ preciosam esse, quod non minus quām Apostoli fidem à Deo sint sortiti: sed etiam cum ea, per imputationem, justitiam Dei & Christi ad justificationem & salutem. Quæ expositio plenior & scopo accommodatior est. Coeterum cum hac periphrasi, *qui æquæ preciosam sortiti sunt fidem &c.* fideles intelligi perspicuum ac certum sit, utri intelligentur, Iudei an gentiles, diversa sunt judicia. Quidam enim gentiles intelligi putant: idque ex comparatione instituta parium, & Dei justitia (cujus fit mentione) colligunt; ac si Petrus gentiles sibi & reliquis Iudeis æquales affereret in fide: qui antea erant secreti à Dei fœdere & Ecclesia, Eph. 2. vers. 12. 13. Deinde quod Deus justitiam suam in eo demonstrarit, quod gentes secundum promissionem Christo exhibito & glorificato vocarit, & Iudeis æquarit, ut Ephes. 2. vers. 12. 13. 17. 18. 19. Alii verò

verò melius de Iudæis dispersis exponunt: nam iisdem hanc epistolam conscripsit Petrus, quibus primam, 2. Petr. 3. vers. 1. Atqui primam scripsit Iudæis dispersis, ut 1. Pet. 1. vers. 1. ostendimus. Ergo & hanc. Nec propterea aliena est comparatio: quia ad consolationem & confirmationem Iudeorum dispersorum pertinet, ut 1. Pet. 2. vers. 9. & 10. quod non minus illis, quam in Iudea natis Euangelium annunciatum esset, & fides ac justitia Christi, secundum Dei, per Prophetas, promissiones communica-ta, vers. 1. Atque hēc de Inscriptione epistolæ. Cui deinde additur, vers. 2. Salutatio: quæ votum continet incrementi gratiæ, pacis & agnitionis Christi, hoc est, fidei Syncdochicè, ut Es. 53. quæ causa augendæ gratiæ instrumentalis est, vers. 2. Hactenus Praefatio: cui aptissima connexione adjungitur altera epistolæ pars, nempe Tractatio, cuius quatuor primariæ sunt partes: commendatio fidei & gratiæ divinæ; deinde hortatio ad opera fidei; præterea confirmatio doctrinæ fidei ab Apostolis & Prophetis declaratæ: denique præmunitio adversus doctrinæ fidei & operum adversarios. Quorum primum connectitur antecedenti salutationi tanquam ratio voti, & præmittitur sequenti hortationi tanquam fundamentum & confirmatione ipsius: nam propositum votum incrementi agnitionis Christi, seu fidei, probat à donorum illorum initio collato: quorum consequens adjunctum proprium est incrementum & perseverantia, Rom. 8. vers. 30. 1. Pet. 1. vers. 5. & 9. Initium autem donorum collatorum describit primum à causa efficiente principali: quod Servatoris nostris filii Christi divina potentia, omnia quæ ad vitam, hoc est, hereditatem vitæ æternæ, & ad pietatem pertinent, donavit nobis: instrumentalis verò est fides, seu agnitus ejus, qui vocavit nos, per gloriam & virtutem, hoc est, (ut nonnulli exponunt) per gloriosam virtutem, ut sit ἡ θεοῦ: ut virtus vox pro Dei bonitate accipiat; ut in simili Petri sententia, 1. epist. 2. vers. 9. Altera plenior expositio esse potest, ut gloria Metonymicè Dei potentiam notet, ut Iohann. 2. v. 11. & Rom. 6. v. 4. Sicut Christus excitatus est ex mortuis per gloriam Patri, hoc est, per potentiam: quam exeruisse dicitur in fidei nostræ effectione & in Christi resurrectione, Eph. 1. vers. 19. 20. Quod enim noster interpres & quidam alii ipsum secuti hæc Petri verba οὐδὲ τὸν ἀγῶνα ad gloriam & virtutem interpretantur, & utrumque ad fideles referunt; illud phrasim non convenit. nec enim οὐδὲ pro iis, id est, ad in S. L. usurpatum: nam quod profertur locus, Rom. 6. vers. 4 alienum est: quia οὐδὲ τὸν περὶ gloriam optimam significatione convenit, & circumstantiæ insolentem significationem non postulant, sed propriam. Atque hæc de donorum collatorum descriptione à causa efficiente principali, Christi potentia divinæ: & instrumentalis agnitione Dei, seu fidei & origine fidei, gloria & virtute, seu potentia & bonitate Dei. Quas describit ab effectis & fine earum. Effecta sunt quod per eas nobis fidibus maxima ac preciosa missa donata sint, nempe justificatio, pax cum Deo, & vita æterna. Finis verò est, ut elapsi à mundanis cupiditatibus, quæ exitium pariunt, divinæ fiamus naturæ participes; non essentia, quæ simplex & infinita, sed qualitatum similitudine, hoc est, ut ad imaginem illius in vera sanctitate & justitia reformemur, vers. 4. Hæc de fidei & gratiæ divinæ commendatione. Cui tanquam fundamento adstruitur altera tractationis pars, nempe hortatio ad serium studium operum fidei & vitæ Christianæ. Quæ hortatio constat propositione & confirmatione. Ac propositio ex antecedenti declaratione finis fidei ac promissionum Dei, quæ Euangeliu propositæ, accurate concluditur: nam si finis est fuga virtuum, & divinæ naturæ communicatio: sequitur, fidem non debere esse ociosam, sed fructuosam: nam quod vulgo statuit, in hujus sententia explicatione, Petrum, v. 5. hortari tam ad fidem, quam ad opera & virtutes illius: illud si antecedentem partem speles, verum est: sed si hujus loci scopum & circumstantias consideres, apparer, Apostolum ipsius, fidem (quum antè donatam afferuit) attribuere tantum: & ut cum ea conjungant opera fidei, hortari. Utitur autem gradatione quadam, & promiscuâ officiorum fidei

enumeratione. Quare requirit virtutem, scientiam, v. 5. continentiam, tolerantiam, pietatem, v. 6. fraternalm dilectionem & charitatem, v. 7. Cum autem virtus generatim sumi soleat pro justitia erga Deum, aut proximum: hoc in loco videtur, ut quidam rectè ex virtutum adjunctarum catalogo conjiciunt, beneficentiam denotare: quia aliae deinde virtutes distinctè annexuntur. Scientia verò voce prudentiam significare videtur; quæ, observata diligenter circumstantiarum ratione, beneficentiam dirigat ac modetur. Fraterna verò charitas & charitas tanquam universale & particulare differunt: fraterna enim charitas est specialis, quæ fratres, id est, fideles amamus, ut filios Dei, ejusdem Patris (non solum creatoris, sed etiam in Christo redemptoris) & Ecclesie matris, atque in Christo fratres. Charitas verò generatim ea est, quæ quosvis etiam infideles & inimicos complectitur: ut Mat. 5. v. 44. ad finem usque; & de utraque distinctè & comparatè, Galat. 6. v. 10. Hæc de hortationis propositione: quæ apposita confirmatione stabilitur quinque argumentis. Quorum primum petitum est ab effecto, hac ratione; quod vos in fide reddit & ostendit fructuosos, ei studere debetis. Atqui harum virtutum exuberatio vos reddet & ostendet fructuosos. Ergo iis studere debetis, vers. 8. Altera ratio est à causa efficiente oppositi privantis, hoc modo; quod effectum primum & indicium est cœxitatis spiritualis, seu rerum cœlestium ignorantia, & incredulitas, ab eo cavere debetis. Atqui harum virtutum absentia, cœxitatis effectum & argumentum est. Ergo ab ea re cavere debetis; ac propterea virtutibus studere. Tertia ratio est ab adjuncta ingratitudine: quod oblivionem purgationis peccatorum (qua per Christi sanguinem & Spiritum, seu justificatione & sanctificatione purgati sumus 1. Cor. 6. v. 11.) arguit, illud vitandum. Atqui peccatorum studium & justitiae fuga oblivionem illam in creditibus arguit. Ergo peccatorum studium vitandum, v. 9. Quarta ratio hortationis specie proposita ab effectu utili hæc est; quo vocationem & electionem æternam facimus firmam, ei opera danda est. Atqui virtutum studio id obtinemus. Ergo iis danda est opera. Electionis autem confirmatione propriè hæc intelligitur non ratione Dei (quia consilium ejus æternum ac stable est, Rom. 11. vers. 29. 2. Timot. 2. vers. 19.) sed ratione conscientiæ humanæ, cum nostræ in primis, tum etiam alienæ: quoniam ex bonis operibus tanquam ex fructibus & effectis propriis, demonstramus ac demonstramus fidem nostram, Iacob. 2. tanquam causam propinquam, & ex iis, cum nobis, tum aliis confirmamus. Eoque modo à vocationis efficacis confirmatione, gradatim ad electionem (à qua vocatione illa tanquam à causa necessariè depender, Rom. 9. 28. 29. & 30.) adscendimus. Quinta ratio est ab effectu, conservatione perpetua, à lapsu in salutis viâ, quum ait, nunquam impinget. Neque huic repugnat dictum Iacobi c. 3. v. 2. in multis enim impingimus omnes. Quia Petrus hoc loco non absolute loquitur; sed præmissâ conditione; Hæc enim fieri possit. Quia verò ex parte tantum fideles hæc faciunt, ex parte verò non faciunt (quia carnis reliquæ pugnant adversus Spiritum, Galat. 5. v. 17.) idcirco quatenus hæc infirmitate carnis non facimus, eatenus impingimus: quatenus verò hæc, Spiritu adversus carnem repugnante, eamque superante, facimus, non impingimus. Quare Petrus & Iacobus probè inter se consentiunt. Hæc quinta. Sexta denique ratio est, vers. 11. ab adjuncto, nempe consequente beatitudine: quod ea via in Regnum Christi cœlestis, copiosus dabatur introitus, ut Matt. 25. 34. 35. Act. 14. 22. Atque hæc de propositâ hortatione & apposita confirmatione illius: ex qua per objectionis anticipationem quādam, hortationis necessitatem concludit. Objici enim poterat; periti sumus & confirmati in præsenti veritate. Ergo non est, cur ita nos commonefacias. Respondet Apostolus negatione consequentiæ. Imò verò contraria, propteras, quas attuli rationes, non definam vos commonefacere: quia scilicet vobis amplius confirmandis utile ac salutare est, & ego salutis vestre studiosus, v. 12. Deinde alteram rationem adjicit, ab officio suo & scientia illius, quod dum in hoc corporis quasi tabernaculo sua anima peregrinaretur,

naretur, 2. Cor. 5. v. 1. justum esset, ut eos excitaret, suā commonefactione, tanquam ad id à Christo vocatus, v. 13. Tertia ratio est ab adjuncta temporis circumstantia & mortis propinquitate: quæ amantium de suis curam acuit. Cujus scientiam & certitudinem confirmat à prophetia Christi, sicut, inquit, *Dominus noster Iesu Christus significavit mihi*. Quod vulgo de prædictione, quæ extat Ioa. 21. v. 19. interpretantur: sed tamen aliquid adjiciendum est, quia Christus eo in loco tantum martyrium Petri, non autem circumstantiam temporis designat. Unde satis constare arbitror, Petrum habuisse duplē mortis prædictiōnē: unam Ioa. 21. quæ antecessit, & mortis genus definivit tantum: alteram quæ postea successit, & mortis tempus determinavit: alioqui quomodo posset dicere; *Scio futurum brevi, ut deponam Tabernaculum*, v. 14. Quarta ratio ab utili est: ut possint non solum horum meminisse, post migrationem Petri ex hac vita: sed etiam mentionem ejus rei facere, ad Ecclesiæ videlicet in fide ac vita sanctitate utilitatem, v. 15. Atque hīc definit altera Tractationis hujus epistolæ pars; ac tertia succedit, quæ commendationem doctrinæ fidei, ab Apostolis & Prophetis traditæ, complebitur, transitione aptissima: nam ostendit ea, quæ à se & reliquis Apostolis proposita sunt, esse memoratu dignissima, ob certitudinem & dignitatem Euangelicæ doctrinæ. Eam autem demonstrat à causis, per remotionem falsæ causæ, fragmenti scilicet humani, & positionem veræ, nempe revelationis divinæ duplicitis. Quarum prior est miraculosa, & Novi Testamenti, consistens in Majestatis Christi patefactione & Patris cœlestis testimonio. Quæ à suā & collegarum experientia sensuum comprobatur, nempe quod illius fuerint spectatores, hujus verò auditores. Cœterū majestatem suam Christus, operum divinorum efficacia in vita, morte, resurrectione, & postea testatam fecit sèpius. unde communiter de hisce omnibus intelligi potest, v. 16. ita tamen ut potissimum de cœlesti, & planè admirabili illa Christi apparitione, quæ Mat. 17. describitur, accipiatur, ut expressè, v. 17 & 18 exponitur. Altera revelatio divina est Sanctorum Prophetarum consensus, de quo idem Petrus, Act. 10. v. 43. quem sermonem ait *firmiores* firmorem. Quæ vox bifariam exponi potest. Quidam enim per enallagen gradus, comparativum pro absoluto sive positivo positum esse arbitrantur: quemadmodum, Auctor. 25. v. 10. *καὶ προκλήσις*. Cujus expositionis ratio est, ne doctrinæ Apostolicæ, quæ Propheticæ par est, minui videretur authoritas. Alii verò propriè & comparatè explicant *firmiores*; sed in comparationis accommodacione diversi sunt. Quidam enim comparari Prophetarum doctrinam putant, non cum doctrinâ Apostolica, sed cum hominum fabulis ac traditionibus (à quibus etiam Scripturam ortam esse negat) Alii cum doctrina Apostolorum, qua dicitur firmior non per se, sed tantum per accidentem, videlicet ratione opinionis Iudæorum, ad quos scribit. Quæ expositio probari videtur non multum dissimili loco, Ioh. 5.47. Sed quid si dicatur sermo Propheticus firmior, hoc audito ab Apostolis sermone: non ratione veritatis, quæ utrimque æqualis est; sed solummodo ratione modi patefactionis: quod nim. vox illa cœlitus delata & auditæ à tribus tantum Apostolis, eaque præterierit: contrà verò Prophetarum sermo literis etiam fuit consignatus, & sèpius successione quadam Prophetarum confirmatus, & communī consensu probatus à Christo, qui eam miraculis prætulit, Luc. 16. vers. 31. 34. Denique ut obiter illud addam, nihil etiam magnopere videtur obstat, quominus relatè non ad doctrinam Apostolicam, sed ad seipsum dicitur nunc firmior: scilicet quod Christi maiestate, & Patris testimonio confirmatus sit. Cœterū hinc ad commendationem illius sermonis Prophetici transit Apostolus: ut pios in officio & amore erga Scripturam Prophetarum confirmet, & illorum calumniis occurrat, qui aut eam contemnere inter Christianos audebant: aut Apostolos tanquam illius adversarios traducebant. Ac primù agit de lectione, deinde de interpretatione Prophetarum. Laudat enim Iudæorum fidelium studium, quod sermoni Propheticō attenderent: idque probat ab effecto illius per

allegoriam suavissimam, cum ait; *velut Lucerne splendens in obscuro loco, usque dum dies illucescat, & lucifer seu clara Christi notitia exoriatur in cordibus vestris*. Sed objicere aliquis posset; Si attendendum est sermoni Prophetarum, docne dies illucescat. Ergo postquam jam illuxit, nullus illius est usus. Negatur consequentia: quia vox donec antecedens tempus semper includit, sed consequens non necessariò excludit, ut Matth. 28. 20. & alibi. Sed regerent paulo adhuc speciosus, Si lucernæ, orto die, nullus omnino est usus. Ergo nec sermonis Prophetarum (qui instar lucernæ spiritualis, orto die spirituali, nempe clariore Euangeli cognitione) ullus apud fideles erit usus. Negatur consequentia: quoniam similia non sunt eadem, neque paria; sed in similitudinibus considerandus est scopus, nec omnia sigillatim in iis similia esse debent. Deinde ut id maximè hīc valeret; dicimus diem non plenè illuxisse fidelibus, ob teñeras adhuc reliquias in hac vita, à quibus paulatim verbi divini & spiritus illustratione liberamur: in cœlo vero & æternâ vitâ plenè lucebit dies, plena erit cognitio & æterna, ideoque neque sermonis Prophetici erit usus. Alioquin si fideles, qui per Euangeli doctrinam illustrati sunt, quibusque ex parte dies ortus, Prophetarum sermonem legere non deberent; hi Iudæi, quibus ejus lectio præcipitur, non fuissent fideles, Euangeli doctrinâ illustrati. Atque hoc falsum esse docuit Petrus, v. 1. 3. 4. 5. 10. & 12. Ergo & illud. Quamobrem lectio Prophetarum utilis ac perpetua esse debet in Ecclesia militante, ut quæ nunc ex parte cognoscit: triumphans verò plenè, 1. Cor. 13. 9. 10. v. 19. Ideoque donec dies illucescat, intelligendum est de pleno die in Ecclesia triumphantे. Sed ad intelligentiam rectam de Prophetarum lectionis & interpretationis legitimæ regulâ, observationem addit Apostolus, adversus aduersiorum Iudæorum præjudicium. Docet enim causam efficientem principalem, seu unde ea petenda sit, remotione contrarii, quod videlicet nulla Scripturæ propheta sit propriæ explicationis, hoc est, non ab hominis ingenio, aut voluntate, sed à Deo petenda sit: qui scilicet & in verbo, locis appetitoribus & commodis circumstantiis, obscuriores, de doctrinâ salutis, sententias declarat & interpretatur, & Sp. Sancto rectam interpretationem fidelium animis probat ac persuadet, v. 20. Idque confirmat Apostolus ab unico auctore Scripturæ Propheticæ, Spiritu Sancto, qui propterea unus & optimus est, erroris omnis expers, suorum verborum interpres summus.

CONSECTARIA.

I. Cum Petrus etiam hanc secundam Epistolam confirmans fidelibus conscriperit: in eo eluet argumentum fidelitatis in Christi agnis, secundum mandatum officium, pascendis, Ioann. 21. vers. 15. & veri pastoris exemplar, quod alii imitentur.

II. Cùm hæc epistola ab Apostolo Christi conscripta sit: divina illius authoritas agnoscenda est, & debita obedientia excipienda.

III. Petrus neque hīc neque alibi majores sibi titulos adscripsit, quam servi & Apostoli Iesu Christi. Ergo male contraria statuunt Pontificii.

IV. Fideles fidem fortiti sunt, divinâ scilicet providentiâ dispensante: Ergo fides Dei donum est, non humanum virium effectum.

V. Quamvis fideles fidei mensura dispares sint, dignitate tamen objecti Christi, in quem fertur, & justitiae illius participatione pares sunt: ideoque mutuò se in precio habere debent, v. 1.

VI. Gratia & pax, Dei potissima bona sunt, quorum incrementa aliis nobisque optare debemus.

VII. Per agnitionem Dei & Iesu Domini nostri, hoc est, per fidem, gratia & pax nobis multiplicantur: Ergo danda est opera, ut precibus & studio in fide proficiamus, vers. 2.

VIII. Cùm divina Christi vis omnia nobis donet, quæ ad vitam æternam & pietatem pertinent, per agnitionem Dei; sequitur Christum esse perfectum servatorem & fidei dato-

datorem; ac propterea Pontifices non esse Petri successores ac Christi vicarios, sed adversarios utriusque; cum salutem suis meritis, & fidem suis viribus ex parte tribuant.

X. Christus prædictus est divinâ virtute & salutis nostræ author ac consummator est; Ergo verus est Deus, cui adversus carnis, Sathanæ, mundi machinas, merito inniti possumus ac debemus.

X. Vocationis nostræ ad fidem author est Deus: Ergo gratia & potentia illius grato animo celebranda est, v. 3.

XI. Promissionum & gratiæ Dei finis, est fuga cupiditatum mundanarum, & sanctitatis Dei imitatio.

XII. Unde sequitur, nos ante promissiones & gratiam Dei, mundi cupiditatibus esse deditos, & à Dei natura alienos, v. 4.

XIII. Veri Christiani non sunt, qui de fide operibus vacuâ (ut Iac. 2.) gloriantur.

XIV. Sanctitati vitæ, omni collato studio danda est opera: ideoque peccant illi, qui eâ in re frigidi sunt, aut teplidi, v. 5.

XV. Qui sanctitate & bonis operibus destituitur, ejus fides iners est & infructuosa, ac propterea Deo ingrata, ut arbores infructuosæ agricolis, v. 8.

XVI. Cum à peccatis veteribus simus purgati; sequitur ea tanquam fordes esse æstimanda ac vitanda.

XVII. Purgationis peccatorum memoria, ad peccati odium & fugam excitat. Quare illa nunquam est oblitanda, v. 9.

XVIII. Bona opera non merentur Electionem neque salutem; sed electionis & salutis nostræ sunt indicia & argumenta.

XIX. Peccant illi non parum, qui Electionis & vocationis prætextu, carnis & peccati licentiam tueri student.

X. Optima de Electione nostrâ judicandi via est, si paulatim ab effectis illius assurgamus; nimis ab operum bonorum studio, ad vocationem efficacem, & illinc ad Electionem.

XI. Quemadmodum qui male vivunt, tanquam cæci, facile in Dei iram & condemnationem impingunt: ita contra qui bonis operibus addicti sunt, tanquam in luce agnitionis Dei, & officii sui ambulantes, numquam impingent, v. 10.

XII. Bona opera, ut eleganter ait Bernhardus, non sunt causa regnandi, sed via regni.

XIII. Admonitiones Christianæ non solum infirmis in fide & charitate, sed etiam confirmatoriis propounderæ sunt. Quare errant gravissime illi, qui quotidiè in fide & moribus peccantes, admoneri se officii sui non sustinent.

XIV. Ministrorum Christi officium est, ut auditores de officio ipsorum commonefacere nunquam negligant, v. 12.

XV. Quod justum est, seu quod aliis debemus, illud præstandum est, quamdiu tempus vitæ superest.

XVII. Cum corpus nostrum sit animæ tabernaculum: sequitur, vitam hanc viam & peregrinationem: Patriam verò nostram non hic in terris, sed alibi, nempe in celo esse querendam, ac potiorem animæ tanquam hospitum, quam hospiti, corporis, curam esse habendam.

XVIII. Hinc etiam sequitur, animam non esse mortalem; nec mortem magis nobis esse metuendam, quam migrationem metuenda sit ex hospitio iis, qui peregrinantur & ad Patriam contendunt.

XIX. Ne in officio faciendo segnescamus, sed ut in eo pergamus, perpetuò commonefactionum stimulis excitandi sumus, v. 13.

XIX. Petri exemplo, Christi verbis credendum est, & adversus crætem nobis prænunciata, constantiam Christianæ animum præmunire debemus.

XX. Sacrarum Literarum usus quoque est veritatis salutaris memoria.

XXXI. Scripta Apostolorum sunt veræ & colendæ Sanctorum reliquiæ, auditione, lectione, & fide ac charitate.

XXXII. Apostolica de Christo scripta, non homi-

num commentis constant sed rei veritate, & Apostolorum experientia nituntur: unde sequitur primum, eos in Dei veritatem esse injurios qui illa contemnunt omnino, aut humanarum fabularum commentis adulterant: ideoque Pontificem non esse Petri successorem, cum bona doctrinæ illius pars ex humanis fabulis & traditionibus composita sit, ver. 16.

XXXIII. Cum Christus sit Dei filius dilectus, in quo acquiescit, verus igitur est & Patri Deus: utpote filius proprius, & unigenitus, ut Rom. 1. & Ioan. 1. explicatur, v. 17.

XXXIV. Prophetæ non solum in Vet. Test. fuerunt legendi, sed etiam in Novo, ad fidei institutionem & confirmationem. Ideoq; eorum explodenda est sententia, qui Prophetarum in Ecclesia Christianâ, usum esse negant.

XXXV. Sacra Scriptura est instar lucernæ in hisce mundi tenebris ignorantie & impietatis, donec tandem plena cognitionis luce in cælis perfruamur: ac propterea in Scripturæ lumine ambulandum.

XXXVI. Sacra Scriptura interpretatio à Dei Verbo & Spiritu petenda est. Quamobrem errant plurimū Pontifici, qui interpretationis normam esse contendunt Patrum & Conciliorum interpretationem.

XXXVII. Cum Prophetarum scripta à Spiritu Sancto profecta sint: ergo eorum divina est authoritas, ac major quam Ecclesiæ, quæ ei superstructa est tanquam fundamento, contra quam Pontifici statuunt.

CAPUT SECUNDUM.

Superiori capite tres priores tractationis hujus epistolæ partes explicatae sunt; quæ partim laudatione, partim hortatione constant, & ad rectum Ecclesiæ statum pertinent. Nunc vero sequitur quarta, quæ in reprehensione perturbatorum hujus recti status occupatur. Continet enim præmunitionem quandam contra doctrinæ Apostolicæ & Propheticæ adversarios duplices: primum opertos, qui falsâ veritatis & sanctitatis specie utrique adversantur cap. 2. deinde apertos, qui palam religionem & adventum Christi derident, cap. 3. utrosque vero primum futuros prædicat, deinde describit cum ab effectis ac moribus, tanquam notis, tum ab adjunctis & meritis pœnis: ut eo modo & melius cognosci & diligentius caveri possint. Operti sunt falsi Doctores; quorum adventum prædicat, & adversus novitatis scandalum illustrat à simili conditione Ecclesiæ V. T. quod in populo Israëlitico (quem κατ' ιερούν πολιν vocat, nimirum Dei) olim fuerunt Pseudo-prophetæ, non minus quam veri Prophetæ, de quibus paulo antea egit: eaque ratione hanc Tractationis partem aptissimè antecedenti connectit. Cui prædictioni adjicitur descriptio ab effectis & moribus. Ac priori loco illis tribuit, quod subintroducent, aut præter fas inducent hæreses exitiales. Hæresis autem electionem significans, Græca quidem vox est; sed Ciceroni aliisque Latinis authoribus etiam usitata. Quæ propriè accipitur aut impropriè. Ac propriè quidem electam animi sententiam, quæ ab aliis dissidetur, designat, quæ vario modo distingui potest: nam primum ratione causæ efficientis aut à nobis aut ab aliis inventa est: deinde ratione objectæ materiæ vel religiosa est, quæ religionem spectat; vel non religiosa, sed Philosophica aut Politica: denique ratione adjunctæ, vel bona est, quæ cum veritate consentit; vel mala, quæ ab ea dissidet: siquidem hæresis vox media est, ut bonorum authorum usus evincit. Hæc de significatione propriâ. Impropria vero seu tropica est aut per Meton. aut per Synecd. per Metony. accipitur aut pro subjecto, hoc est, pro cætu eorum qui hæresin tuentur, ut Act. 5. 17. quæ est hæresis Sadduceorum: aut pro objecto, hoc est, doctrina aliqua peculiaris, ut Act. 24. 14. secundum viam quam dicunt hæresin, servio Deo. per Synecdochen vero generis pro specie, in deteriore partem accipitur, pro mala hæresi, & quidem religiosa, hoc est, quæ religionem attingit, ut 1. Cor. 11. 19. Oportet enim hæresis inter vos esse, & Gal. 5. 20. inter opera carnis recensentur dissidia, hæreses: & hæreticum hominem vitandum docet Apo-

Apostolus, Tit. 3. 10. Quæ significatio in Ecclesia Christiana usitatissima est; atque ita hæreos vocem vulgo non malè hoc in loco interpretantur.

Sed quid vetat, quo minùs generatim accipiamus, præsertim cum genus ad suam speciem per effectum suum, nempe *exitium* restringatur, cùm phrasí Hebreæ, *hæresis exitii*, in est, exitiosas appellat. Optimè tamen accipi potest vox *exitii*, tanquam Epitheton ad perniciem ac damnnum, quod infert hæresis denotandum. Cœterum *quid hæresis sit, definire omnino*, ut alicubi ait Augustin. *difficile est*. Videtur autem, ut rem totam in pauca contraham, non incommodè definiri posse hoc modo: *falsa de religionis Christianæ fundamentis doctrina, justo Ecclesie examine, demonstratione & judicio confutata, & adversus illius admonitionem sepius propositam, cum pertinacia, defensa*. Unde apparet, duo potissima esse hæreos membra: genus quidem, falso de religionis fundamento doctrinam; formam verò ac differentiam, contumaciam adversus Ecclesiaz confutationem & admonitiones iteratas, Tit. 3. 10. Porro hoc propositum generale falsorum doctorum effectum, ac primam notam speciali exponit, nempe *abnegatione Domini, qui in his mercatus est, aut emit*. De cuius loci genuino sensu, controversia est memorabilis, ac dignissima, quæ discutatur: ut doctrinæ fidei puritas illustretur, & adversariorum errores accuratius diluantur. Quorum errorum firmendorum occasio est duplex, ac communis interpretum in hujus loci explicazione hypothesis. Primum quod vox *statim* Dominum Christum notet; deinde quod vox *emit* modum acquisiti dominii, nempe redemptionem per sanguinem & mortem, designet. Vnde gratiæ salutaris universalis patroni, ubiquitarii & Arminii sectatores, Christum pro omnibus & singulis, tam Electis quam Reprobis, mortuum probare contendunt, hoc modo: quos Christus suo sanguine & morte emit, pro iis etiam est mortuus: Atqui falli ac reprobi doctores sunt, quos Christus suo sanguine & morte emit. Ergo pro falsis ac reprobis doctoribus Christus etiam est mortuus: ac per consequens, Christus non aliter pro Reprobis, quam pro Electis mortuus. Propositionem extra omnem controversiam certa est. Assumptionem probari statuunt, partim ex Petri verbis disertis: qui loquitur de falsis doctoribus, & quidem æterno exitio certò perituri, v. 1. 3. 9. 10. eoque reprobis: partim ex communi hypothesi duplìcì antè posita, *statim* Christum, & *emit* sanguine & morte redemit significare. Quem nodum nostri Theologi, duplìcì potissimum ratione solvere conati sunt. Primum enim plerique integrum Syllogismum, Propositionem, Assumptionem & Conclusionem concedunt: sed consequens illius rectè inde deduci negant. Quod licet Christum fateantur, pro omnibus & singulis mortuum, tam reprobis quam electis; aliter tamen pro hisce, quam pro illis: pro electis enim mortuum & sufficenter & efficaciter: pro reprobis verò tantum sufficenter. Verum hæc responsio bisariam à veritate aberrat: primùm malè concessorie Syllogismi, ut postea demonstrabitur: deinde indigno distinctionis allatæ effugio: duo enim eā continentur, nimurum mortis Christi finis communis, & modus illius diversus. Finis communis enim statuitur, quod mortuus sit pro electis & reprobis: quod quam falsum sit, ex phrasis declaratione constat: quod *mori pro nobis* sit nostro bono pñnam maledictionis, peccatis nostris debitam, perfere ac plenè pro nobis satisfacere, remissionem peccatorum, reconciliationem cum Deo, & sanctificationem impetrare; ut cum aliis tum hisce Dei testimoniis demonstratur, Ies. 53. 4. & 5. & 6. Mat. c. 20. 28. & 26. 28. Rom. 5. 10. Gal. 1. 4. Eph. 5. 26. Heb. 10. v. 10. Rom. 6. vers. 6. Quare cum reproborum pñnæ, Christo non fint impositæ, quia ipsimet eas ferunt; eo quod Deus solutionem bis justè exigere non possit, nec remissionem peccatorum, nec reconciliationem cum Deo habent, sed iræ Dei perpetuò subsint, nec à dominio peccati liberati nec sanctificati sint: sed sub peccato dominante impuri maneant: hisce aliisque de causis merito in Synodo Nationali, sententia illa rejecta, quam Christum pro omnibus, tam reprobis quam electis mortuum statuitur. Atque

hæc de primo responsionis allatæ membro vitioso. Alterum est modi mortis Christi diversi explicatio ista, quæ dicitur, quod mortuus sit pro electis sufficenter & efficaciter; pro reprobis tantum sufficenter, non efficaciter. Atqui ista inter se pugnant: nam mors Christi pro hominib⁹, pro quibus mortuus est, non potest non esse efficax: quia finis & effecta (ut antè ostensum) sunt efficacissima. pñnæ iis debitæ perpeccio & plena solutio, remissio peccatorum, reconciliatio cum Deo, & Veteris hominis abolitio ac sanctificatio. Nam quod à nonnullis objicitur; hunc solum esse sententia illius sensum, Christi mortem omnibus & singulis hominibus redimendis esse sufficientem, idque ab omnibus concedi: Respondetur primò, hunc non esse solum sensum: quia afferunt, Christum etiam pro omnibus esse mortuum: cui lola sufficientia, ut antè ostendimus, repugnat. Deinde non simpliciter & absolutè, mors Christi sufficientis est: nam quantvis illius dignitas ob infinitam personam, utpote filii Dei, sit infiniti valoris: non inde tamen sequitur pro omnibus esse susceptam sufficientem: quia requiritur præterea voluntas Dei & Christi, quæ pro iis voluerit mori, quemadmodum enim, licet immensos thesauros collegerit Salomon, qui multis pauperum Iudeorum myriadibus ditandis sufficienter; non propterea tamen pro iis fuisse sufficienter collectos dici posset: quia non solum ad eam sufficientiam requierebatur thesauri magnitudo, quæ adfuit; sed etiam finis ille à Salomone thesauros colligente propositus, qui defuit. Ac si ille (qui obtenditur) sit sensus, quidni etiam dici posset similiter, Christum (quod absit) pro omnibus & singulis dæmonibus mortem obiisse: quia si illius excellentiam consideremus, eo respectu pro iis abundè sufficisse negari non potest: sed tamen absolutè non sufficit: quia non solum mortis Christi in se considerata dignitas: sed etiam illius voluntas, ut pro iis mortuus sufficienter statueretur, erat necessaria: quæ deest ratione dæmonum, 2. Pet. 2. 4. Iudæ, v. 6. & reproborum, pro quibus se non orare testatur, Ioa. 17. v. 2. & quorum maxima pars Christo id sciente ac moriente, irrevocabili Dei judicio, & eternis inferni pñnis erat subjecta. Ideoque qui Christum pro iis servandis mortuum esse statuunt, insipientiam & injustitiam Christo manifestè adscribunt. Sed querat aliquis, annon, si reprobi crederent, Christus pro iis esset mortuus? Agnoscamus consequentiam: sed consequens negatur, quia antecedens conditionē habet impossibilem: quia fides electorum propria, non autem reprobis communis, Tit. 1. 1. Joan. 6. v. 37. 44. 65. Ioan. 10. v. 26. Si enim crederent, essent electi, non reprobi. Si autem Christus mortuus est tantum pro credentibus, reprobi autem nunquam credant; sequitur eum omnino pro reprobis non esse mortuum. Atque hæc de primæ sententia ad Syllogismum pro universali Christi gratia ex 2. Pet. 2. v. 1. initio objectum, examine: unde apparet, eam omnino esse vitiosam, licet magnis nominibus nitatur.

Altera iisdem hypothesis, initio positis, innixa, Syllogismi consequentiam negat: quod paralogismus sit homonymias; quia medius terminus seu argumentum, nempe *emit*, in Propositione accipiatur pro revera emit; in Assumptione vero quod emit non revera, sed opinione ipsorum falsorum doctorum, & piorum, qui ex charitate operati fuerint, eos esse reverè fideles, eoque sanguine Christi redemptos: ut ab apostolo non *τοὺς ἀλιθούς*, sed *κατὰ δόξαν* empti dicantur. Quæ explicatio ut fidei analogiam servat, ac propterea priori melior: contextui tamen hujus loci non consentit: quia cum Apostolus loquatur de falsis Doctoribus, hæreses exitiales subintroducentibus, & quidem Dominum suum abnegaturis: quique sibi accessunt velox exitium; quomodo credibile est, plerosque pios tam egregiam de iis habituros opinionem, licet multos in errorem seducant? Deinde quæ causa est, cur Apostolus hosce falsos doctores ex falsa opinione eorum, qui seducentur, potius, quam ex recto piorum ac constantium judicio, & rei veritate describeret? Denique cum nullibi hæc vox in S. L. ita accipiatur, neque à propria significatione ad impro priam & insolentem, sine ratione necessaria, in interpretatione, salvâ auctoritate Scripturæ, discedere liceat, meritò hæc

hæc interpretatio non est admittenda. Nam ea, quæ obtentur, duarum hypothesium necessitas (quarum præjudicium illos in hanc sententiam adegit) si quis rectè expedit, nulla omnino est. Quia ad primam hypothesin quod attinet: qua statuitur *σωτήρē berum, dominum*, hoc in loco, de Christo intelligi, id necesse non est: quia rectè de Deo Patre accipi potest: sic enim ea vox citra controversiam illi tribuitur: ut Luc. 2. 29. Act. 4. 24. & 2. Tim. 2. 21. imò quod amplius est, semper Patrem, nunquam Filium (qui *καὶ* vocari solet) notat. Neque duo qui obtendunt loci, contrarium evincunt. Primus enim est Apostoli Iudz. v. 4. *Impī quis Dei nostrī gratiam transferunt ad lasciviam, & nō uborū dōtorēs sīr, nō καὶ οὐδὲ fēsū Chri-*
stum negant. At inquam, *nō dōtorēs* hīc Christum notare non est necesse, imò contrà circumstantiæ loci objecti suadent. Ac primum antecedentia verba: cùm enim dicitur *gratiam Dei nostri*, Dei voce. Patrem intelligi pro more Scripturæ, certum; neque causa illa est, cur in proximis verbis *σωτήρē*, *θεός*; ea vox Dei aliter, quād de Patre accipiatur. Deinde idem ostendit distinctio manifesta Dei & Christi, *Απόστολος & καὶ*, quæ subjecti diversitatem indicant. Neque ratio quæ objicitur, contrarium evincit; cum excipiunt, unicum articulum tantum esse ante vocem *Απόστολος*, non verò ante vocem *καὶ οὐδὲ*: ac propterea utramque vocem unum subjectum notare, nempe Christum. Respondet enim, Regulam lingue Græcæ de articulo singi non necessariam; neque usu bonorum authorum, neque etiam Scripturæ comprobata. Quia cum *διὸ* & *χειρὶ* distincta sit mentio, interdū utrique articulus præponitur: interdum in utroque omittitur: interdum priori præponitur & in posteriori omittitur, ut 1. Tim. 5. 21. & 6. 13. & 2. Thess. 1. 12. & 2. Pet. 1. 2. Quare illa de articulo regula non est certa; neq; ex hoc priori loco, Christum vocari *Απόστολος*, probari potest; sed Patri convenire appetat. Alter qui superest locus, similiter eo non pertinet, nempe Apoc. 6. v. 10. *Quousque ὁ Απόστολος σαντεὶς & verax non judicas?* Nec enim necessariò *Απόστολος* hīc Christum notat, quum nulla loci circumstantia hoc demonstraret: sed potius Patrem, qui ut judex throno insidere traditur, v. 16. & c. 5. 6. & 13. quibus locis ab agno disertè distinguitur. Concludimus igitur meritò, primam illam hypothesisin, *σωτήρē* denotare 2. Pet. 2. 1. Christum, nullâ niti ratione necessariâ, sed contrà potius Deum Patrem significare; quia nullibi de Christo, ubique verò de Patre in N. T. usurpatur, & loci hujus circumstantiis probè convenit. Neque quod objicitur *emendī* vox obstat: nam secunda hypothesis, quā hoc probare nituntur (nempe *emere*, nihil aliud esse, quād sanguine redimere, quod Filio soli, Act. 20. 28. non autem Patri convenit) merito negatur: quia *emendī* vox, in S. L. similitudine quadam ab emptione civili petita, generatim pro acquirere, ac suum facere usurpatur, ut cum ali; bi, tum Ies. 5. 5. 1. emite (L. x. αἱ γέζεται) *absq; argento*, & *absq; precio vinum & lac.* & Apoc. 3. 8. *ut emas a me aurum igni exploratum.* Atque hoc sensu rectè, consentaneè analogiæ tam fidei quād circumstantiarum hujus loci Petri accipi potest: nimirum quod falsos illos doctores *emerat*, h. e. sibi acquisiverat. Modus autem acquisitionis fuit vocatio è mundi ignorantia, & profana scelerum licentia, ad cognitionem Euangelii, & externam Christi Ecclesiam ac disciplinam illius: qua vocatione acquisiti fuerunt in servos. Quod emptionis seu acquisitionis beneficium commode inferitur, ad impietatē illorum in Deum apertius demonstrandā. Quare confutatis hisce hypothesisibus, & prioribus duabus ad Syllogismum adversiorum responsibus, tertia subjicienda, nempe negatione assumptionis: Petrus enim vocat quidem *σωτήρē*, sed ea vox nullibi Christo tribuitur (licet alia voce semel *σωτήρē*, Mat. 10. 25. dicatur) sed ubiq; Patri: deinde generatim *emis* quidem dicit, h. e. acquisivit: non autem addita differentiâ restringit, quæ admodum fieri solet, cum de Christo est sermo: ut *empti* *precio* 1. Cor. 6. 20. & 7. 23. Apoc. 5. 9. & 14. 3. *empti sunt ē terra*, i.e. ut v. 4. *empti sunt ex hominibus*, scilicet reprobis, ut circumstantiæ evincunt. Ex quibus etiam locis probari potest solidè, reprobos non esse emptos sanguine Christi: nam si empti sunt sanguine, ex hominibus, ex omni tribu, na-

tione: ergo non omnes homines empti Christi sanguine sed tantum omnes electi. Quare hoc loco falsi doctores non statuuntur à Christo empti. Atqui hoc modo Syllogismus adversiorum, ob falsam assumptionem corruit. Atque ita explicata falsorum doctorum effecta duo, subintroductione hæresium exitialium, & abnegatio Dei, qui ipsos emit seu vocatione acquisivit. Quibus annexitur tertium, quod accersant sibi velox exitium, nempe *æternum*, ut sequentia declarant. Hæc de vers. 1. Quartum est multorum, in societatem hæreseos & blasphemiarum, seductio perniciosa: quod indicat, cum hæreses, per meton. effecti pro sua causa *existia* appellat (quamvis pro voce *ἀντίληψις*, lectio etiam alia est *ἀντίληψις λασινία*) ut hac ratione apostasias & multitudinis scandalum tollat, & à contagione hæresium absterreat. Blasphemias autem ab objecto describit, nempe *via veritatis*, quam varie exponunt. Quidam enim Christum intelligunt: qui via est metaphoricè, tum quā Mediator, per quem ad Patrem patet aditus: tum quā doctor ac ductor, doctrinā & vitæ exemplo. Vnde Veritas, Via, Vita, Ioan. 14. nominatur.

Atq; ita conveniet cum v. 1. ex eorum sententia, ut idem sit, Dominum abnegare, id quod falsi Doctores faciunt: & eundem blasphemare, quod *τοῦτον* etiam discipuli & sectatores committunt. Alii verò longè aptius, & Scripturæ phrasí convenientius Euangelium interpretantur: siquidem per Hypallagen Hebræam *viam veritatis* idem esse volunt quod veritatem *via*, hoc est, quæ via est ad cælum. Sed simplicior ac solidior est ratio, quod Euangelium ita appelletur, quod sit doctrina veritatis salutiferæ, quæ veritatis nomine *τὴν ἀληθινὴν* intelligitur. Nam *viam* per Metaphoram accipi non solum pro vitæ instituto, 2. Pet. 2. 15. sed etiam pro doctrina notum est, quemadmodum, v. 21. Euangeliū *vias Iustitiae*, & Act. 16. 17. *vias salutis*, & *τὴν ἀληθινὴν via*, Act. 24. 22. & 19. 9. & 23. appellatur. Coeterū doctrina Euangelii non minus quād Christus səpius blasphematur, ut 1. Tim. 6. 1. Tit. 2. 5. Cujus rei varij sunt modi: Alii enim simpliciter & omnino, alii partim ac secundum quid; idque vel expressè, vel consequentiæ necessitate dictis aut factis blasphemant; ut exempla Valentinianorum, Marcionitarum, aliorumque omnium hæreticorum evincunt; de quibus post Epiphanius & Philastrium scripsit Augustinus in libro de hæresibus, quem utili ac docto commentario D. Lamb. Danæus illustravit. Hoc autem in loco, quidam blasphemiam, de contumeliis, quod Euangelio essent oblatur: alii de factis, quod occasionem daturi essent hostibus, ut protervè Dei veritati maledicant, exponunt. Sed satius est, ut cùm Scriptura non distinguat, sed generatim loquatur, ut non tam angustè ac speciatim, sed latius ac generatim de utroque, ut circumstantiæ ostendunt, interpretetur. Hæc de v. 2. cui subjicitur alia falsorum doctorum nota, nempe avaritia cum hypocrisi conjuncta; quod avarè sermonibus fictis (hoc est, fallacibus, quæ speciem sapientiæ & veritatis apud imperitos habent) utentes, ut v. 17. 18. 19. fidelibus quibusdam tanquam mancipiis ad nundinationem abutantur: quod indignissimè non solum Domini suum, qui ipsos mercatus est, abnegent; sed etiam servos illius, peccato & Sathanæ mancipare studeant. Propterea Petrus repetit & confirmat pœnam de qua egit, vers. 1. & ostendit, damnationem & exitium, illis destinatum, instare. Quā in re utitur anticipatione quadam, per remotionem contrarii, & Metaphoram elegantem, à viatore du&tam, ut Prov. 6. 11. quod exitium eorum non otatur, nec dormitat, sed quasi laneis ac tacitis (ut ille ait) pœna venit pedibus, v. 3. Hujus autem exitii certitudinem, admixtâ consolatione liberationis bonorum illustrat ac confirmat inductione ac similitudine: primum trium horribilium exemplorum. Cujus similitudinis antecedens est, v. 4. 5. 6. 7. 8. consequens, v. 9. Quod quia nonnulli minus observant, primum exemplum; quod ab Angelis magis petitum est, *ἀντίληψις* seu redditione defectum putant, ac supplendum hoc modo; *neque illis parcat*. Simile autem primum est Angelorum, qui peccaverunt, de quorum lapsu alias pluribus differimus. Quorum pœna proponitur, partim per aphæresin seu remotionem contrarii falsi, quod Deus

Deus illis non pepercerit, licet dignitate præstantibus; partim per *sām*, positione veri, quod eos è cælo deturbabit & catenis caliginis tradiderit, damnationi servatos. Unde apparet, dæmonum pñam h̄c triplicem assignari; præteritam, præsentem, futuram. *Præteritam*, privationem boni, nempe deturbationem è cælo, & luce a gaudio illius: *præsentem*, nempe custodiam: *futuram* denique, damnationem æternam. Ac de prima pñna dicitur *in tartarum detrusos*. Cœterū quid *Tartari* nomine intelligatur, non inter omnes convenit. Plerique infernum exponunt, ex significatione communi. Sed quia objici potest, dæmones in sublimi, seu in aëre, Eph. 2.2. & 6.12. & terra versari, Iob. 1.7. & 2.2. nec in inferni abyssum detrusos, quod deprecantur à Christo, Luc. 8.31. idcirco respondent nonnulli, illud intelligendum esse de archidæmonie, qui in tartaro servetur: sed unde quæsa hoc probabunt, cum certum sit, eum esse diabolum dictum & Sathanam, à quo Christus tentatus in hac terra? Alii verisimilius putant Deum initio à commisso peccato quosdam Angelorum detrusisse in tartarum seu infernum, ita tamen ut quoties ei visum est, ante ultimum judicium eos inde exire permittat in terram, & liberum hunc aërem, rursusque ad tempus saltem, aliquam illorum partem in tartarum includat, ne hominibus noceant, ut Apoc. 9. v.1. & 20. 3. Alii verò nomine *tartari* significari putant non solum infernum sub terra positum, sed imprimis ipsum aërem totumq; spaciū infra Lunam: ac propterea exponunt Angelos malos omnes de cælo detrusos, in loca quæ sunt intra cœlestes orbes; & infra. Verumtamen annon potius vox *ne* *ne* generatim pro deturbo seu *præcipito* accipi possit ac debeat, diligentiores inquirant. Altera Angelorum malorum poena est custodia: quod catenis caliginis constricti serventur. Quid autem *cæsigo* significet hoc loco, obscurum est. Vulgo exponunt metaphorice miserrimam & horroris plenam conditionem, qualis est dæmonum, Mat. 8.29. Iac. 2.19. per Metaph. à damnatis facinorosis, qui in obscuro carcere detinetur, donec ad ultimum supplicium rapiantur. Deinde quidam de aere & locis inferioribus exponunt; quod in iis, tanquam in carcere ac vinculis, cœlesti ac glorijs luce exclusi, coercentur. Si quis autem objiciat, catenas æternas dici Iudæ. v.6. ideoque non intelligi de statu mutando die ultimo, cum in infernum relegabuntur, Mat. 25. respondere possent, æternas catenas non significare infinitas duratione, sed continuas longasque, nempe usque ad judicium ultimum. Tertia poena est damnatio æterna, futura ultimo die; de qua Luc. 8. v.31. & Mat. 25. 41. Hæc de v.4. & primo exemplo vindictæ divinæ, in impios. Alterum est hominum prisci mundi ante diluvium, ex Gen. 7. quod eadem ratione tractatur, nempe per aphæresin & thesin. Illa est, quod Deus iis non pepercerit; hæc verò quod diluvio puniverit. Idq; ad consolationē fidelium illustratur, à contraria conservatione Noachi & familiæ illius; quorum paucitas numeri designatione indicatur, ut scandalum multitudinis impiorum (de quo egit, v.2.) occurrit, v.5. Tertium deniq; exemplum, est civitatum, Sodomæ & Gomorræ: quarum conflagratio & subversio, exemplar est justæ vindictæ divinæ, ad terrendos impios, v.6. De qua re, Gen. 19. & Iosephus de bello Iudaico l. 5.5. & Tacitus historiarum l. 5. & Strabo l. 16. & Tert. in apologet. c. 40. & in carmine de Sodoma ait;

*Semiperempta etiam, si qua illic jugera, letas
Autumni conantur opes; facile optima se
Promittunt oculis pyra, persica, & omnia mala,
Donec carpuntur: nam protinus indice tactum,
Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum.*

Reliqua ex eodem carmine peti possunt. Cœterum hoc pñna impiorum exemplum, eodem modo & scopo, quo secundū, à contrario illustratur: videlicet conservatione Loti, hominis justi. Cujus justitia declaratur ab effecto, justitiæ zelo, nempe dolore ac fatigatione ex nefariis eorum moribus: hic enim dolor ex virtutum & Dei gloriæ ac salutis humanæ amore serio ac zelo, & peccati odio pœcessit v. 7. Quemadmodum clarius exponit & amplificat, cùm dolorem, tum objectum illius doloris v. 8. dolorem quidem, cum cruciatū & quidē quotidianum vocat: objectum

verò seu id quod considerabat & circa quod versabatur dolor, nempe mores malos, cùm facta iniqua, vita auditæ appellat. Atq; hæc de inductionis propositæ antecedente. Consequens verò est, quod Deus pios servare noverit ex tentatione h.e. ex afflictione eripere; contrà verò injustos, in die judicii, pœnas daturos servare: ideoq; ut ait Apostolus, maxime qui inter injustos excellunt, nempe hereticos; quod erat confirmandū. Quemadmodū etiam sequentibus à thesi seu sententia generali, ad hypothesis seu sententiam specialem reddit, nempe ad hæreticorum speciem, quam etiam notis suis ac moribus & merito interitu describit. Ad mores quod attinet, attribuit illis impuras libidines & contemptum magistratus, quem Metonymicè, ut Eph. 1. 21. *desinutum* vocat. Cujus contemptus gravitatem, epiphonemate illustrat bifariam. Primum enim amplificat partim dignitatem magistratus, (quem metonymiâ adjuncti pro subjecto) *glorias* vocat, quod jure divino humanoque nō honor & gloria debeatur, Rom. 13. 1. &c. 1. Pet. 2. 13. 14. 15. partim indignitatem contemptus, quod non leviter contemnunt, sed probris & maledicis & quidem impudenter incessant. Deinde explicat causas, quod ex audacia & arrogantiâ malum illud oriatur vers. 10. & ut ex seqq. colligi potest, falsus libertatis Christianæ usus ac contemptus potissimum eō etiam spectavit. Porro hujus contemptus ac maledictorum improbitatem oppositione contrarie modestiæ Angelorum demonstrat: quod Angelii, qui robore & potentia majores sunt, non ferant adversus magistratus apud Dominum judicium maledicū. Qui locus difficilis est & variè ab interpretibus explicatus. Quidam enim de malis Angelis seu dæmonibus exponunt, & spectari putant historiam 1. Reg. 22. 21. ubi Diabolus ad Achabum Regem decipiendum, suam quidem offert operam, sed Achabo, quāvis improbissimo, nō maledicit. Sed meritò hæc sententia ab attentioribus rejicitur: quoniam Diabolus omnium blasphemiarū in Deū & homines origo est, & mendaciorū parens loa. 8. Propterea alii de bonis Angelis interpretantur: sed bifariā. Nonnulli enim de judicio bonorum Angelorum inter ipsos: quod quanquā unus Angelus altero major sit officiū dignitate; alii provinciis, Dan. 10. alii hominibus tantum præficiuntur; tamen inferiores superioribus minimè maledicunt. Ergo hominem homini subjectum illi maledicere indignissimum est. Sed hanc sententiam, ut alia omittantur, loci circumstantia satis confutat: nam quorsum alioqui illa majoris comparatio adhibetur, *qui sunt robore ac potentia majores*, nisi ut homines maledicos amplius convincat, hac ratione; Angelii cùm robore naturæ, tum potentia dignitatis majores hominibus in magistratu constitutis, nihilominus tamen eō apud Dominum non probrosè incessunt: ergo indignissimum, subditos & minores suo magistratui & Dominis maledicere. Quare alii hunc locū ita de bonoru Angelorū adversus magistratū judicū rectius interpretantur; nimirū *quod dignitatem Magistratus*, & *et in Reg. 22. 21. in bonore habentes & regni etiam impiorum custodiendis tanquam ministri præficiuntur*, Dan. 10. Neque in conspectu Domini adversus Achabū, quamvis impium, ex secratōne ullam proferant 1. Reg. 22. 20. sed solus spiritus mendax se sponte ad malas artes offerat 1. Reg. 22. 21. & servos Dei calumnietur Iob. 1.9. & 10. Atq; hæc videtur maximè probabilis explicatio v. 11. Porro hujus contemptus & maledictionis in magistratū, indignitatē, ab adjuncta stupidia ignorantia amplius illustrat, & fructum perniciosū adjicit: *quod videlicet ratione interitus sui ipsimet hæc bores sint*. Cujus rei stupiditas declaratur simili brutorum animalium, quæ ad interitū facta sunt: quæ dum escam bruto impetu persequuntur, ultrò in retia & exiūm suum ruunt. Cœterum vocem *et hoc*, quæ corruptionem seu corruptelam notat; alii metaphorice de corruptione morum exponunt, ut etiam v. 19. alii de corruptione naturæ seu interitu, ut Gal. 6.8. & hujus versus initio, facta ad capturam & interitum. Sed prior interpretatio commodior est: nam interitū distincte, tanquam effectum suis causæ subjicit, cum ait: *sua ipsorum corruptela interibunt* v. 12. Cujus justitiam probat, cum docet, fore injustitiam eorum mercedem: deinde injustitiam illam fusius specierum inductione declarat. Quarum priores quatuor, ad mo-

ad mores & vitam pertinent. Prima injustitia est *intemperantia in cibo & potu*: altera *hypocrisis*: quod in sacris Ecclesiis conviviis verantes, communionem cum Ecclesia simularent, & tamen suis cupiditatibus servirent: Ecclesiaeque; puritatem (quasi labes & maculae in veste) conspurcarent v. 13. Idque declaratur adjuncta tertia injustitia, *oculorum incontinentia*: quam amplificat à quantitate cum rei, rum temporis rei quidem, quod oculos plenos habeant adulteris, ut Mat. 5. 28. temporis vero, quod in peccando cessare nesciant. Deinde describit ab effectu, nempe *educlione animarum instabilium*: eamque eleganti metaphora à pectoribus sumpta illutrat. Quarta injustitia est avaritie habitus, cum ait; *Cor babentes ad avaritiam exercitatum*. Quibus virtutis Petrus, (ut, ad majorē cautionem, factum antea sèpius) epiphonemate gravi poenā meritā ac consequentē inserit, cù ait: *Exsecrations filii h.e. exsecrationi obnoxii*, ut Judas proditor Joh. 17. 12. *filius perditionis appellatur* Hebraisino trito v. 14. Porrò hereticorū avaritiā & conjunctam dementiā comparatione exempli similis illustrat ex V.T. Docet enim eos imitari *Balamū filium Bosor*; de quo Num. 22. 5. ubi appellatur filius בָּלָם: In qua contradic̄tio esse videtur, quā quidā cum Beda tollere conantur, sequi veterē interpretē, qui legit ex Bosor: quā urbē Balami fuisse conjiciunt; quemadmodū alibi etiā ejus nominis oppida extitisse apparet: ut inter Israëlitas in tribu Ruben בָּנָע, quod Græci Βαλάμ vocant; & aliud in regione Moab בָּצָר, quod Græci Βαλάμ nominant Ier. 48. 24. Sed probabilius est, quod alii monent, pro *beor* sive *Boor* dici *Bosor* per Epenthesin Euphoniacam literę f: nam cum summus sit Veterum Codicum consensus, erratum hoc in loco Petri subesse, non est adeò verisimile. Si conjecturē locus esset, uti esse videtur, dici posset *Patrem Balami fuisse binominem*, uti quam plurimi in V.T. binomines existant: vel quod magis premere videtur, salvo doctiorum judicio, arbitramur. Apostolum paronomasia quadā mutasse nomen Beor vel Boor, & pro eo *filium Bosor* h.e. carnis à שְׁבַר appellasse, quod reverā carni esset addictus, ut falsi doctores, de quibus agit: quemadmodū hujusmodi paronomasiis in nominum mutatione emphatica & Scriptura sèpius & Judæi vulgo usi sunt: sicut locum *Bethel*, id est, domum Dei Ose. c. 4. 15. propter idolatriam vocat Bethaven, id est, *domum vanitatis*, & Beelzebub, i.e. *Deum muscarum* 2. Reg. 1. Iudei posteriores appellārunt Beelzebul, i.e. *Deum stercorum* Matt. 10. 25. & 12. 24. & 27. & alibi: idq; factum videtur imitatione quadam Scripturæ, quā idola dæmonibus destinata, ad detestationem eorum סְלֵל, id est, *stercora*, quasi Deos stercoreos nuncupat Ez. 22. 3 & alibi. Ceterum Balami peccatum eo exprimitur, quod mercedem iniquitatis amaverit, h.e. quod donis à Rege Balaco provocatus & allectus ad maledicendum Israëlitis, se in itineri accinxerit, v. 15. Deinde dementia Balami, ex redargutione miraculosa per asinam, humana voce loquentem, convincitur. Sed objiciat aliquis: Balamus, à Rege Balaco munieribus invitatus, cognita Dei voluntate, initio ire renuit: deinde altera legatione largis promissionibus provocatus, eas contempnit, nec profectus est, priusquam explorasset Dei voluntatem. Ergo avaritia & dementia non rectè illi tribuuntur. Verū negatur primum antecedens: nam quamvis Num 22. v. 18. constantiam responsi divini (quod in munieribus flecti nequiret) asseruerit; tamen dona non contempnit, neque donantis animum; sed avarè concupivit oblata munera, ut ex maledicendi studio & tentatione Dei perspicuum est, v. 19. Vnde etiam fallitas consequentiæ apparet: Deus enim eum proficii jussit eo animo, ut populo Israëlico secundum voluntatem ipsius benediceret, v. 12. & 20. Ille contrà profectus est, non divini responsi & veritatis amore, sed avaritia allectus & maledicendi animo, ex Balaci voto, quemadmodum indicatur Ios. 29. 9. & 10. & ex perniciose illius consilio Num. 24. 14. & 25. 1. 2. 3. & 31. 16. & Apoc. 2. 14. colligitur. Ergo avaritia & dementia Balamo non immerit à Petro adscribuntur hoc cap. v. 16. Atque hæc de quarta falsorum doctorum injustitia, quæ cum antecedentibus tribus ad mores ac vitam pertinet: sequitur quinta, quæ doctrinam potissimum spectat, nempe vanitas pernicioſa; quam explicatione gravi, similibus duobus allatis Metaphoricè declarat. Primū e-

nim comparat fontibus aqua carentibus: qui ut sienterat atq; adeuntē fallunt: ita & illi eos qui veritatem & justitiam siunt, vanâ pollicitatione ac spe, miserè decipiunt. Deinde comparat nebulis à turbine agitatis: quæ uti pollicantur quidem pluviam; sed ob inconstantiam suam eam non dant: ita & illi nebulones veritatem, libertatem, justitiam, vitamque pollicantur, sed minimè præstant. Quod ut scelus gravissimum est ob injustitiam; ita poenam illis imminentem adjicit; quod tenebribus illis æterna caligo tenebrarum, h.e. miserrimus inferni cruciatus impendeat ex justo Dei iudicio v. 17. Ut autem similitudines allatæ plenius intelligantur, implicatam eorum apodosis explicat ac confirmat facti specie Argumentationis a ite vis & summa hæc est: qui præsumidam vanitatem loquendo, Christum profitentes, & à mundi contagio liberatos carnis cupiditatibus, ut esca pisces, decipiunt ac perdunt; illi meritò fontibus siccis, & nebulis à turbine agitatis comparantur. Atqui tales sunt falsi illi Doctores: Ergo meritò illis comparantur. Conclusio probanda antecedit, v. 18. Assumptio extat, v. 18. Ex quibus intelligitur & colligitur propositio. Assumptio autem probatur à vanitatis & deceptionis modo, quod suā doctrina policeantur aliis libertatem, nimis ab obedientia legum divinarū & humanarum. Cujus rei vanitas demonstratur ab effectis bifariam. Primum à conditione ipsorum contraria, quod dum libertatis Christianæ prætextu, ad carnis cupiditates & legum divinarum humanarumq; libertatem alios alliciunt, servi sunt corruptionis, h.e. peccati, metaphorice: quia peccatum quasi corruptio morum est. Porrò eam conditionē probat descriptione servi generali, à causa efficiente: siquidem à quo quis superatus est, illius servus est: sed qui ad carnis cupiditates, libertatis Christianæ specie fallaci alios invitāt, illi à peccato superati sunt. Ergo illius sunt servi. Ceterum victoria peccati duplex est; perfecta & imperfecta. Prior est quāis qui superatus est, fractis jam viribus ac captus non repugnat, sed victori peccato mancipatus est: quo sensu Christus ait Ioh. 8. 34. qui peccatum operatur, servus est peccati, & 1. Ioh. 3. 9 qui natus est ex Deo, peccatum non operatur &c. & Rom. 6. 14 Peccatum vobis non dominabitur. Imperfecta vero repugnat, & tandem superior evadit: de qua re Paulus agit, Rom. 7. 23. Hoc autē loco priorem victoriam intelligit Apostolus: quemadmodum loci circumstantiae, & horum hereticorum, de quibus agit, deplorata improbitas evincit. Quare homonymia ludunt; qui ex hoc loco doctrinam de perseverantia Sanctorum evertere conantur, v. 19. Atque hæc prima vanitatis falsorum doctorum demonstratio, ab effecto conditionis eorum. Altera porrò est ab effecto damno, quod iis inferunt, quos decipiunt: nimis quod efficiant, ut illi, qui inquinamenta fugerant ac superaran, per agnitionem Christi, his rursum implicentur, & à peccato superentur, ideoque in servitutem redigantur. Cujus damni gravitatem amplificat, comparatione dupli: primo minoris, quod ultima eorum conditio deterior sit priore v. 20. idque illustrat & confirmat oppositione adjunctorum v. 21. quod jam antea peccarint, voluntatis Dei ignorantia: jam vero à sancto resipiscientie Euangeli traditæ mandato sciēt: qua in re peccati & poenæ gravitas consistit, Luc. 12. Altera amplificatio sita est in comparatione similium, v. 22. Antequam vero finem faciam, solvenda prius est objectio, quæ communiter ex v. 18. & 20. & seq. colligi solet ab illis, qui perseverantiam Sanctorum negant: Si inquiunt, qui verè effugerant eos, qui in errore versantur, cupiditatibus inescari possunt; & qui inquinamenta mundi per agnitionem Christi effugerant, rursus implicari ac superari possunt, adeò ut conditio eorum posterior, priore fiat deterior: sequitur verè fideles, à fide & sanctitate posse excidere. Atqui verum est prius, teste Apostolo, Ergo & posterius. Verū negatur propositio: nec enim recta est illius consequentia: nam suga & quidem vera errorum & inquinamentorum mundi, duplex est, una generalis, quæ consistit tantum in cognitione veritatis & in externa resipiscientia ac confessione; quæ communis esse potest electis & reprobis, seu verè fidelibus & hypocritis; altera vero propria est, quæ sita est in viva fide & sanctificatione ac resipiscientia interna cordis, quæ solis verè fidelibus

competit: de qua Petrus non agit, sed de priori tantum. Ergo non immerito Propositio à nobis negata est. De qua materia copiosius in pleniori *de perseverantia Sanctorum* disputatione actum.

C O N S E C T A R I A.

I. **E**cclæsiæ Vet. Testamenti conditio ad nostri institutionem ac consolationem diligenter consideranda est.

II. Cum in Ecclesia Vet. Test. extiterint falsi Prophetæ, talesque in Novo futuros, per Apostolos prædictum sit; non est, cur iis tanquam re novâ offendamur; nedum ut propterea à veritate deficiamus.

III. Cum hæreses sint exitiales; non solum cavendæ sunt, sed iis etiam serio & constanter occurrentum: ideoq; graviter ab illis peccatur, qui eas parvi æstimant, nec pro officio & virili iis resistunt.

IV. Cum Dominus nos sit mercatus; eum pectori, ore ac re ipsa amare ac confiteri debemus.

V. Cum hæretici sibi velox exitium accersant; non est, cur brevi eorum felicitati invideamus, aut hæreses parvi esse momenti statuamus, v. 1.

VI. Multitudo sectatorum non est certum veritatis & Ecclesiæ Christi *x̄c̄t̄iōn̄*.

VII. Heretici veritatem, quam rationibus vincere non possunt, blasphemias impetere solent, v. 2.

VIII. Avaritia hæresium comes, v. 3.

IX. Angeli ob peccatum defectionis suæ à Deo justè puniti sunt: ergo non creati sunt mali, sed vitio suo factales.

X. Exempla justitiae divinæ in peccatores, ad consolationem & institutionem fidelium servire debent, v. 4. & 6.

XI. Nec malitiam neque errores propter multitudinem sequi; nec bonos propter paucitatem contemnere debemus.

XII. Piorum est, impios non imitari, sed eos contrâ justitiam docere, vers. 5. & si indociles ac contumaces sint, ex animo & zelo Christiano impietatem detestari, vers. 8.

XIII. Magistratus munus in honore habendum est: ac propterea peccant tūpiter Anabaptistæ, qui illud ob gladii usum, divinitus nihilominus præscriptum, Rom. 13. probris incessunt, dum Christianæ professioni ac patientiæ contrarium esse asserunt; & ea quæ adversus privatam vindictam à Christo dicta sunt, perperam ad publicam magistratus, Dei loco justitiam administrantis, jurisdictionem rapiunt.

XIV. Turpissimum est, homines nonnullos, recta ratione contemptâ, brutorum instar, cupiditatibus abripi.

XV. Judicium rectum, rei cognitionem non prævertere, sed subsequi debet, v. 12.

XVI. Non animum solum, sed oculos etiam continentibus habere nos decet, v. 14.

XVII. Libertas Christiana non in peccandi licentia, sed potius in peccati fuga consistit. Ergo impudentes impostores sunt Libertini, qui secus docent, v. 18. & 19.

XVIII. Ut peccatorum sunt gradus; ita & pena-
sum, v. 20.

C A P U T T E R T I U M.

Expliato capite secundo, quo absoluta est prædictio ac præmunitio adversus opertos veritatis adversarios, qui fallaci religionis specie ac professione, veritati & sanctitati repugnant: superest jam caput tertium, in quo adversus apertos ac profanos religionis & adventus Christi ad judicium derisores differuntur. Ac primùm ab anticipazione orditur, qua scopum & usum hujus etiam epistolæ declarat. Objici enim poterat à Judæis dispersis ac fidelibus; Nos habemus mentem sinceram & doctrinæ Propheticæ atque Apostolicæ attendimus: non igitur opus est hisce epistolis & commonefactionibus hujusmo-

di. Contrà verò respondet Petrus, concedendo antecedens & negando consequentiam. Nam scopum suum esse in utraque epistolâ, non ut mentem eorum sinceram reddat; sed ut pro officio & amore suo (unde dilectos vocat) per commonefactionem, ne se negescant, excitet & in sinceritate illa confirmet, vers. 1. Cujus finis indicatur, ne fraude adversariorum inescati, doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ oblisciantur, sed memores illius, in officio persistent. Doctrinam autem Apostolicam vocat mandatum, ut cap. 2. v. 21. & 1. Joh. 3. 23. nimis de fide & charitate. Quod à causa efficiente principali & ministra (ut pondus addatur) describit. Principalis est Dominus & Servator, nempe Jesus Christus: ministra vero sunt Apostoli, Petrus & reliqui. Cæterum ex hac & antecedenti sententia Bellarminus adversus perfectionem S. Scripturæ ita argutatur: Quod scriptum est, ut fideles commoneret & excitaret; illius finis est, non ut sit norma fidei integra, sed tantum ut sit quoddam commonitorium, quo retineamus ac foveamus, doctrinam vivâ voce traditam. At vero S. Scriptura scripta est, ut fideles commoneret & excitaret. Ergo non est norma fidei integra. Verum negatur Propositio, duabus de causis: Primum, quia unius rei usus possunt esse diversi; & commonefaction cum fidei norma non pugnat, quemadmodum utrumque scripturæ tribuitur, 2. Tim. 3. v. 16. 17. Deinde non omnis commonefaction est de doctrina, vivâ tantum voce tradita: nam Petrus disertè latius extendit, cum ait: *ut memores sis verborum; quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis.* atqui ea sunt scripta 2. Pet. 1. 19. 20. 21. omniaque continent quæ Apostoli docuerunt, Act. 26. 22. unde Paulus de eadem Scriptura loquens, omnem sapientem posse reddere ad salutem 2. Tim. 3. 15. & *virum Dei* (hoc est, Ministrum verbi Dei) ad omne opus bonum perfectum efficere, ex inductione concludit, vers. 16. 17. multo magis reliquam Ecclesiam. Ex quo etiam loco perspicue constat, assumptionem objectam esse falsam: & Scripturam non solum ad credentium fidem fovendam, monendo pertinere; sed etiam ut credentes ad fidem & salutem adducantur, Joh. 20. v. 31. Denique Pontifici à scopo aberrant: quia de Sacra Scriptura tota, non de singulis illius partibus quæstio est. Deinde quid si epistole Petri (quæ pars tantum S. Scripturæ hunc haberent usum solum, ut fideles monendo confirmarent: inde tamen non sequitur, idem de integrâ Scriptura iudicandum, aut etiam de Euangeliis: nam ut libri Mosis Scripturæ V. Testamenti fundamentum doctrinæ continent; reliqui vero declarationem, & ad statum Ecclesiæ opportunam accommodationem: sic quatuor Euangelia, Scripturæ N. Testimenti fundamentum, omnia ad salutem necessaria continent: quæ reliquis libris ad usum Ecclesiæ accommodatæ illustrantur. Quare nihil hic perfectionis. Scripturæ in dogmatis ad salutem sufficientibus detrahitur, v. 2. Hæc de commonefactionis exordio. Cui deinde succedit ipsa commonefaction: quæ quatuor partibus absolvitur, prædictione de futuris irrisoribus, descriptione eorum, confutatione, & denique expositione officii nostri. Descriptio autem partim irrisorum mores vers. 3. partim irrisoris modum, entymemate depingit: nempe conclusione & probatione illius. Conclusio formam irrisoris continens, hæc est: *ubi est promissio adventus ejus?* In qua sententia *promissio* per Metonym. pro re promissa seu complemento promissionis (ut v. 9.) aut per Hypallagen Hebræis usitassim, *promissio adventus*, pro adventu promissionis, id est, promisso accipitur: quemadmodum ante c. 2. 18. *præsumida vanitas*, per Hebraismum pro *vanitas præsumidorum*, hoc est, tumidisima. Deinde adventus ejus, id est, *τὸν ἀπόκριτον* Christi intelligitur: nam ut cum Pythagorici olim de suo preceptorre Pythagora loquerentur, dicebant *αὐτὸς ἐστιν*, ille dixit, ob excellentiam preceptoris: sic hoc in loco pronomen illud de Christo accipitur; ut similiter 1. Joh. 3. 1. 2. & 3. Adventus autem illius duplex est: primus humilis, & ad subendum pro nobis judicium, qui antecessit: secundus vero gloriosus, & ad ferendum de omnibus universale judicium, qui succedit, promissus, & hoc loco intelligitur. Sensus igitur irrisonis est, vanam esse promissionem adventus Christi, & inter-

interitus ac renovationis mundi. Probatio verò illius est à constante mundi duratione, hoc modo: Hactenus mundus ab initio creationis ita ut nunc est, sine mutatione duravit. Ergò deinceps quoque semper durabit: Ideoque Christus non veniet ad judicium & mundum destruendum. Quę argumentatio ab experientia deducta, malè concludit: quoniam de duratione illius judicandum est ex Dei potentia, tanquam causa conservante; & Dei voluntate verbo per Prophetas & Apostolos patefacta: quod verbum testatur, mundum posse interire, & aliquando interiturum v. 4. Idque confutatione sequenti declaratur: qua & causam impiz hujus derisionis indicat Apostolus & simul refutat: ostendit enim causam esse ignorantiam voluntariam, cum creationis v. 5. tum diluvii universalis v. 6: nam si per eum omnia sunt condita; Ergò ea per eundem possunt destrui. Deinde si terra initio creata, est aquis obruta, & Dei verbo ex illis eruta; ac deinde universalis diluvio ad impios puniendo iisdem iterum operta est: ergò non omnia ita permanent, ab initio creationis: neque absurdum est statuere, Deum impios tandem mundi interitu, ejusdem sermonis potentia punitur. Ac simul declaratur interitus instrumento & temporis circumstantiā. Instrumentum enim statuit ignis: cuius commodè mentionem facit objectionis anticipatione. Quia enim objici poterat, mundus aqua non amplius interibit. Ergò diluvium, cuius mentio facta, non est futuri interitus mundi, sed potius conservationis illius imposterum argumentum. Ideò Petrus ostendit hoc non sequi, siquidem non diluvio, sed alia vi, nempe igne, mundus destruetur. Tempus verò disribitur ab adjuncto judicio & exitio universali impiorum v. 7. Atque hoc modo absolvitur derisorum confutatio: cui deinde adjicitur fidelium in hac adventus Christi doctrina, & recto usu illius, confirmatio: nam cum fideles ferè aut nimia festinatione & impatientia moræ adventus Christi: aut contrà, ignavia & securitate carnali laborent; utrique vitio, ordine & graviter medetur Apostolus: illi quidem institutione in vera fide ac consolatione: huic verò admonitione ad opera fidei, ex consideratione ac fide adventus Christi. Ac prius quidem agitur, v. 8. & 9. anticipatione objectionis infirmorum fidelium, qua querelam eorum proponit ac diluit. Objici enim poterat ab iis, impatientius miseriam suam & impiorum impunitatem ferentibus: quamvis Christus tandem ad judicium venturus sit; tamen tardus est diutiusque adventum differt, quām conveniret. Quę quidem objecio inest hisce verbis: quemadmodum nonnulli tarditatem dicunt. Cui opponitur responsio Apostoli constans negatione & probatione. Atque illam indicat eodem loco; non, inquit, tardat Dominus promissionem. Hujus autem rei probatio rationem continet duplum. Quarum prior ex Ps. 90. v. 4. petita; & quidem vel à Dei natura æterna, apud quem Deum, id est, in quo nulla temporis longia aut brevis differentia: ideoque tarditas in eo locum habere non potest: vel à statu vitæ eterne in cœlis apud Deum, cuius comparatione omnis mora brevis est: ut apud Deum, intelligatur in cœlis, v. 8. Altera ratio est à causa moræ ac dilationis; nempe Dei amore ac studio resipiscentiæ & salutis electorum: ac propterea non est cur electi de ultimi judicii salutis suę morā conquerantur, cùm potius salutem eorum hoc modo procuret. Similem locum videre est Apoc. 6. 10. & 11. Cæterū de electis agi ex naturā rei & circumstantiis apparet; siquidem Petrus hoc in loco non differit adversus impios derisores, quos antea confutavit: sed consolatur fideles, quos compellat & dilectos vocat, v. 8. deinde secum conjungit, quando ait: patiens est erga nos: & prædictionem adventus Christi præterea promissionem vocat, ratione fidelium, quibus adventus Christi erit salutaris; quemadmodum contrā, impiorum ratione, non missio, sed comminatio horribilis dici diceretur. Ergò cum ait; nolens ullos perire; intelligit verè electos; ullos, nempe nostrum, ut antecedens ostendit. Et licet etiam hic ageretur de reprobis, quod tamen non fit, nihil obtinerent. Nam velle aut decretum Dei æternum notat, quod semper fit, Es. 46. 10. Rom. 9. 19. aut gratum habere, ut Psal. 5. v. 5. Prior autem significatione accipi non potest, quia alias reprobi servarentur.

deinde quia Petrus subjicit, velle ut ad agnoscinetem veritatem, b. e. vivam fidem perveniant quod reprobis non sit, quia multi eorum neq; ad fidem, neque ad ullam cognitionem veritatis perveniunt: idque Deo sic justè volente; cum prædicationem Euangeli ad cognitionem veritatis necessariam, ab iis arcet, Act. 16. 6. 7. aut si prædicationem audiunt; cognitionem ipsis non dat, nec dare tenetur, ut Mat. 11. 25. & 26. afferit Christus. Itaq; vult accipi posset pro gratum habere tanquam officium, quod mandet ac probet: nam Euangeliū mandat, ut saluti studeant. Ergò objectio adversariorum vana est. Atque hac ratione perspicue impatientia & querela, de mora finis seculi (ad piorum in vera fide confirmationem ac consolationem) confutata est, v. 9. Verū quia alii contrario vitio laborantes, supina adventus Christi negligentia ac socordia ad peccata prolabuntur: idcirco admonitionem subjicit Apostolus, constantem duobus quasi gradibus; videlicet officii demonstratione & hortatione. Et illam quidem Enthymemate concludit, cujus antecedens complectitur argumentum officii geminum: nempe descriptionem duplicem: Quarum prima est dici adventus Christi, ab adjuncto: quod futurus sit repentinus & inopinatus: quod simili adventus furis nocturni adumbratur, ut Matt. 24. 43. Secunda descriptio modum interitus mundi ostendit esse conflagrationem v. 10. Consequens verò v. 12. & 13. antecedente repetito & amplificato, concludit officium nostrum: cum erga proximum, videlicet conversationem sanctam; tum erga Deum, nempe pietatis exercitia v. 11. & spem ac desiderium adventus diei ultimi & renovationis mundi. Quem mundum novum describit ab adjuncta justitia. Novos autem cœlos & terram intelligit, non ratione substantiæ (quemadmodum olim nonnulli, ut Didymus, perperam interpretati sunt, atq; eo nomine hanc epist. quasi sacris Lit. contrariam imperitè ac temerè rejecerunt) sed ratione qualitatum. Quod verò ad consequentia rationem attinet, h. e. connexionem consequentis cum antecedente; de priori parte & arguento nihil est dubium: nam perspicuum est, si Christi adventus repentinus & inopinatus futurus est: nos sanctâ vitâ & spe ac desiderio ad eum debere esse preparatos, ut Mat. 24. 42. & 44. docetur. Ad alteram verò quod attinet partem: quidam argumentum à comparatis petitum putant, hoc modo: Si corruptio cœli & terræ igne purgabitur, ut regno Christi respondeant; quantò magis necessaria est hominum à peccatis purgatio. Sed rectius videtur, ut cum aliis dicamus, quando interitus mundi describit Apostolus, argumenta deduci ab adjuncto horrendo Dei judicio in impios ultimo die: nam si ultimo die mundus conflagrabit, & impii condemnabuntur: ergo oportet nos puritati studere, ne cum mundi impiis pereamus: Deinde quando renovationem mundi proponit, argumentum desumit ab adjunctorum incolarum conditione, hoc modo: Si in novo mundo Iustitia inhabitabit, nempe tantum (ideoque injusti non habituri sunt locum) danda est opera, ut justi simus, vers. 13. Quę explicatio confirmatur hortatione sequentis qua fideles argumentis ex antecedentibus petitis extimulat. Primum ad sanctitatem vitæ: ratione sumpta, partim ab exspectatione ac spe adventus Christi, & renovationis mundi; partim ab adjuncta felicitate, quam pacis voce denotat: nam quod nonnulli pacis vocem ad conscientiæ tranquillitatem referunt, piè quidem dicitur: sed ea, quam attuli, interpretatio uberior & accommodatior videtur: quemadmodum etiam si quis ad pacem cum proximo referat: ut Heb. 12. 14. ea sanctitati connectitur. Verum objicitur à nonnullis; qui irreprehensibilis coram Christo comperientur in die judicii; illi legem perfectè in hac vita implent. Atqui fideles tales, teste Apostolo, comperientur. Ergò Legem perfectè in hac vita implent. Verum negatur consequentia syllogismi: quoniam quatuor sunt termini: medius enim ambiguus est. Nam irreprehensibilis sumitur in propositione simpliciter & per se: in assumptione verò per accidens: quandoquidem fideles irreprehensibilis erunt in judicio extremo, non per se, jure meritoque justitiæ, à se, sine ullo reprehensionis merito, peractæ Ps. 143. 2. sed per accidens justitiæ Christi ex gratia imputatæ: quę fidelium impefectam, &

cum carnis lucta conjunctam obedientiam (Rom. 7. v. 22. & 23. Gal. 5. v. 17.) ideoque maledictioni, si per se, ex rigore legis judicetur, obnoxiam (Deut. 27. v. 26. Gal. 3. v. 10.) sua perfectione tegendo perficiet. Atque hoc modo immaculati & irreprehensibiles coram Christo comparebimus ultimo die. Quo Christo Mediatore, ut personæ nostræ, sic opera nostra bona justificantur, hoc est, iusta censentur, Deo agnoscente ac probante, quod per Spiritum suum in nobis operatus est boni; & clementer ignoscente ac condonante, ob Christi satisfactionem; quod à nobis accessit, male & contagii. Quia de re duæ cum primis consentaneæ ac memorabiles extant sententiæ, Heb. 13. 21. Deus perficiat vos in omni opere bono, ad praestandum ipsum voluntatem, efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum. & 1. Pet. 2. v. 5. Fiant domus spirituales, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum. Neque est quod quis ex priori sententia regerat, quod Deus nos perficiat in omni opere bono: ac propterea nihil in nostris operibus sit imperfectionis: quia Apostolus loquitur, non de perfectione gradu; quâ Deo obeditur toto corde, tota anima, cogitatione ac viribus, sed de perfectione partium: quod vide licet Deus suo Spiritu regenerante ac sanctificante, in nobis obedientiam efficiat, secundum omnia precepta sua, & operum genera; sed non ita, ut eo perfectionis gradu singula observemus quo præcepit: quoniam per sanctificationis gratiam carnis dominatum tollit, sed tamen ad humilitatis nostræ exercitium, & gratiæ suæ gloriam, luctam reliquiarum carnis relinquunt, ut modò ostendimus. Deinde verò quamvis disputandi causa daremus, de utraque perfectione & partium & graduum agi: tamen non sequetur, nihil in nostris operibus, ratione meriti nostri esse imperfectionis; sed tantum opera esse perfecta & grata, nempe ut additur per Christum, hoc est, intercessione justitiae mediatoris nostri Christi: qui mortis suæ merito nos sistet coram se sanctos, irreprehensibiles & inculpatos, Col. 1. v. 22. Quamobrem ex hoc Petri loco nihil adversus doctrinam orthodoxam Ecclesiarum nostrarum Perfectitæ concludere possunt. Cæterum nonnulli aliter respondent, negando assumptionem: quod videlicet Petrus non afferat, nos irreprehensibiles fore, sed scopum officii declarat, ad quem debeamus contendere pro virili, licet in hac vita sequentes plenè non assequamur. Sed quia fideles propter inchoatam obedientiam, qua sanctitati student, & peccato seriò reluctantur; & propter accidentem gratuitam imperfectionis remissionem, per fidem etiam in hac vita irreprehensibiles dicuntur coram Deo, Luc. 1. v. 6. idcirco in priori allata responsione arbitror acquiescendum, vers. 14. Hæc de prima hortationis parte ac stimulo ad sanctitatem vitæ. Altera verò est ad fidem, fructus patientiæ & moræ Christi, quod patientia sit salus, hoc est, per Metonym. salutaris; ut antè v. 9: plenus exposuit. Idque declarat testimonio epistolæ Pauli: quem collaudat à communis religione & amore suo erga eum, & sapientia divina, h. e. à Deo accepta: laudis autem scopus esse videtur, ut falsorum doctorum calumnias refutaret, quibus Pauli autoritatem (quasi animo & doctrina à Prophetis & à Petro reliquisque Apostolis dissideret) minuere conabantur. Quænam verò hic epistola Pauli citetur, quæri potest. plerique ad Romanos cap. 2. v. 4. ubi similis exstat sententia; nonnulli verò epistolam ad Hebreos intelligunt: quod ea sola ad Hebreos nominatum scripta sit, quemadmodum hic dicitur: scripsit vobis: scil. Hebreis; quemadmodum etiam Petrus ad Hebreos seu Iudeos, scribit: deinde quod pluribus & gravissimè hæc hortatio in epistola ad Hebreos c. 9. 28. & c. 10. 35. 36. 37. 38. 39. & cap. 11. & 12. declaratur. Utraque probabilis explicatio est; sed posterior, quam noster proponit interpres, & alii nonnulli sequuntur, videtur magis convenire. Hæc de vers. 15. & testimonio Pauli; quod à similibus reliquiarum epistolarum dictis generatim amplificatur: nam scandalio occurrit eorum, qui Pauli scriptis in hoc argumento & similibus abutentur. Occurrit autem bifariam; declarando primum rerum quarundam difficultatem: deinde imperitorum & in-

stabilium hominum, in iis detorquendis perversitatem: quemadmodum etiam de ea re conqueritur Paulus, Roman. 3. v. 8. 2. Thess. 2. v. 2. Quam perversitatem ab eorum in reliquias Scripturas injuria atque impietate illustrat, & à consequente effecto, nempe exilio describit: ut iis modis occasionem contemptus Pauli tollat Apostolus, & corruptores illos ac depravatores fugiendos esse ostendat, v. 16. Hactenus de Tractatione seu secundâ principali hujus epistolæ parte egimus. Tertia verò ac postrema est illius conclusio brevis, constans primùm repetitione hortationis universalis, cum ad fugam errorum & constantiam in officio vers. 17. tum ad incrementum in fide; deinde celebrazione Christi, vers. ultimo.

C O N S E C T A R I A.

I. Fidelium Euangelii ministrorum est, Ecclesiæ diligere, & salutaris doctrinæ repetitione, in officio confirmare.

II. Sacræ literæ non solum imperitis instituendis; sed etiam peritis stabilendi conscriptæ sunt: ac propterea iniqui sunt in Deum & salutem suam, qui vanâ scientiæ opiniōne inflati, eas negligunt.

III. Fideles rectè sentientes crebrâ commonefactione excitandi sunt, ne carnis ignaviâ, & torpore quadam deficiant, v. 1.

IV. Ad agnitæ veritatis & sinceræ doctrinæ conservationem, & hereticorum fugam, Propheticæ & Apostolicæ doctrinæ memoria præsentissimum remedium est.

V. Cum Petrus (quemadmodum etiam reliqui Apostoli & Jesus Christus) Christianis memoriam doctrinæ Propheticæ commendet; sequitur eos errare turpiter, qui Prophetis nullum in Ecclesia Christiana instituenda locum concedunt, v. 2.

VI. Impuritas vitæ, impietatis comes, v. 3.

VII. Epicureismi cause potissimæ sunt, quod homines profani suis cupiditatibus addicti, & neglecta Dei, naturæ authoris & gubernatoris potentia, in naturæ ordinarium cursum tantum intenti sunt, v. 3. & 4.

VIII. Cùm profana, adventus Christi, & religionis omnis derisores, ignorantia non simplici, sed (ob contemptum verbi cogniti) voluntariâ blasphemari sint; criminis eorum atrocitas ignorantia hac non minuitur, sed contraria augetur, v. 5.

X. Impii tandem adventu Christi certò damnabuntur: quamobrem causa non est, cur temporariæ eorum felicitati, vel tantillum invideamus, Ps. 37. & 73. nedum ut illa quasi illecebriæ affecti, impietatem eorum sequamur, vers. 6.

XI. Querelarum adversus Dei promissiones, causa sapè est, quod Dei naturam & providentiam, sacris literis abunde explicatam, minimè, ut par erat, considerent. Quare porius scipios, quæ Deum ipsum accusare debent, vers. 8. & 9.

XII. Exitii æterni remedium in hominibus à Deo adhuc aversis, est conversio & resipiscencia: quam Deus in lectis opportunè procurat, vers. 9.

XIII. Cum Christi adventus futurus sit repentinus & inopinatus; cavendum est sedulò, ne aliqua moræ illius diuturnioris opinione, ad peccandi licentiam abutamur.

XIV. Cum cœlum novum ac terram novam secundum promissionem exspectemus, vers. 13. inde colligitur cœli præteritionem ac mundi conflagrationem talem non debere intelligi, qua omnino in nihilum redigantur ratione substantię; sed eam, qua mutabuntur ratione qualitatum: ut plenus demonstratum est, Matth. 24. & Rom. 8.

XV. Pauli scripta sunt divina, v. 15. & 16.

XVI. Sacrarum literarum detorsio adfert exitium. Ergo ea nec admittenda, nec tanquam res levis parvi cestimanda est, vers. 16.

DE DESCENSU CHRISTI AD INFEROS
appendix, contra Pontificios & impri-
mis Bellarminum.

Quoniam Pontificii obscurum illum Petri locum pri-
mæ epistolæ cap. 3. vers. 18. de Christi ad infernum
descensu proprio exponunt, eumque mirificè ad senten-
tiā Orthodoxam oppugnandam jactant: propriea de hoc
argumento nonnulla dicemus, & quæ præterea ad eum
errorem stabilendum, ab adversariis proferuntur, dilue-
mus. Ut autem ordine ac perspicuè differamus, quid *Infer-*
nus significet, prius explicandum est paucis, ne ambiguia-
te vocis implicemur. Hebræi infernum vocant *ΛΝΩ* quod
à themate *ΛΝΩ*, hoc est, *pesere, desiderare*, derivatum est:
ac propriè sepulchrum notat, sic appellatum, ex communi
Grammaticorum sententia, quod cadavera in eo consu-
mantur; adeò ut feræ instar, nunquam satiari, sed qua-
si perpetuò, aperto ore, plura cadavera appetere videa-
tur: ut Etymologia hæc confirmatur Prov. 30. vers. 15.
*Tria sunt insatiabilia, immò quatror, non däsentia, sufficit; se-
pulchrum ΛΝΩ &c. & Prov. 1. vers. 12. absorbemus eos ut
ΛΝΩ sepulchrum vivos & integros, ut descendentes in foream.*
Sic etiam accipitur 1. Reg. 2. vers. 9. *descendere facies cani-
tiem ejus in sanguine ad ΛΝΩ sepulchrum.* Unde per Meta-
ph. ac translationem ob horrorem, fætorem ac corrup-
tionem, quæ in sepulchro est, similitudine quadam, pro
horribili damnatorum loco accipitur. Cui voci Hebræz,
significatione respondet Græca *ἀντες*, quasi *locus aīdηs invisi-
biles, luce carentes; quippe & pro inferno damnatorum lo-
co*, Luc. 16. 23. & pro sepulchro accipitur: ut usus illius
vocis apud 70. Bibliorum interpretes probat. Tertia si-
gnificatio est, ut humiliationem summam, & dolores infer-
nales notet, ut 1. Sam. 2. v. 6. *Dominus deducit ad infernum,*
& *reducit;* & Psal. 16. & ex eo Acto. 2. 27. *non relinques a-
nimam in ΛΝΩ inferno:* de quo loco postea. His jam præ-
missis quæritur; An Christi anima post mortem, propriè
ad infernum, damnatorum locum descenderit, nec ne?
Pontificiis asserterunt; nostri negant; primum quoniam S.
Literis non traditur: deinde quia illis adversatur. Ac prius
quidem ex refutatione argumentorum, quibus innituntur,
constabit. Adferunt autem Scripturæ ex utroque Testi-
monia: sed, ut de nonnullis scribit Petrus 2. ep. c. 3.
Scripturæ depravatione ac detorsione. Nam ex V. T. pro-
ducunt primum ex Psal. 107. v. 16 *contrivit portas aeneas,*
& *vectes ferreos confregit.* Sed nihil ad rem: quia agitur de
liberatione ex Ægypto, ut adversarii quoque fatentur.
deinde etiamsi typicè de liberatione ab inferno per Chri-
stum. esset sermo: tamen non inde sequeretur, illud fa-
tum esse animæ Christi descensu, sed personæ merito &
potentia divinitatis. Alter quem objiciunt, locus, est ex
Ecclesiastico cap. 24. ubi sapientia Dei sic loquitur: *Pene-
trabo omnes inferiores partes terræ; Inficiam omnes dormien-
tes & illuminabo omnes sperantes in Domino.* Sed neque il-
lud ad rem. Primum, quia non ex S. Scriptura, sed libro
Apocrypho: quem neque Ecclesia ante Christum Iudai-
ca, neque Patres Orthodoxi ad Hieronymi usque tem-
pora, pro libro S. Scripturæ agnoverunt: quique etiam
cum Græcè scriptus sit, ad Canonem Scripturæ V.T. per-
tinere non potest: neque Propheticus est, ideoque hoc
testimonium ex libro Apocrypho desumptum, nullius est
momenti. Deinde error etiam est manifestus: quia in
Græco contextu, è quo Latina versio traducta est, non
exstat, ut etiam adversarii fatentur. Quare omnino hoc ar-
gumentum alienum est Tertius locus est Zach. 9. v. 11.
*Tu autem in sanguine Testamenti, eduxisti vincitos de lacu, in
quo non erat aqua.* Sed nihil etiam evincit: quoniam Latinus
interpres non rectè sententiam vertit: nam primum vox il-
la *Tu* apud Hebræos, est scemina nempe, *Γνω*, & ad Hie-
rosolymam resertur. Deinde non est vertendum *eduxisti*,
sed *eduxi aut emisi.* Ad verbum enim ita rectè interpretan-
tur nonnulli; *Etiam tu (nempe Jerusalēm) in sanguine fœderis*
tui (supplē es) Emisi vincitos. Ad sensum verò quod attinet,
Propheta agit de liberatione ex captivitate Babylonica: ad

cujus spem & fiduciam excitat ac consolatur, fœderis per
Christi Regis languinem, initia ac firmata mentione: quem-
admodum eo quasi fundamento omnes promissiones tam
corporales quam spirituales, in V. T. fundatæ ac firmatæ fue-
runt. Deinde ut demus etiam agi de liberatione ex inferno
& servitute Sathanæ, tanquam re adumbrata typo libera-
tionis externæ: tamen non inde sequeretur proprius ani-
mæ Christi ad infernos descensus; quoniam nihil aliud si-
gnificabitur, quam quod Col. 1. v. 13. dicitur: *Qui eripuit
nos de potestate tenebrarum, & transluit in Regnum Filii dile-
ctionis suæ:* nam infideles qui in his terris versantur, vinclæ i-
dicuntur & in carcere, per Metaphoram, Esa. 61. v. 1: &
Luc. 4. v. 18. quod peccati vinculis constricti, æternæ da-
mnationi obnoxii sint: à quibus merito & efficacia Christi,
per fidem liberantur, Col. 1. 21. 22. & c. 2. 12. Quamob-
rem hæc loca, ex V. Test. petita, adversariorum senten-
tiā nequaquam confirmant: quemadmodum neque illa,
quæ ex Novo proponunt. Ea autem sunt sex numero. Pri-
mus locus est, Matth. 12. *Sicut Jonas fuit in ventre ceti tres
dies & tres noctes: sic erit filius hominis in corde terræ,* hoc est,
ut objiciunt, in inferno. Nam quod nostri expositionem il-
lam ut alienam statuunt, & sepulchrum exponunt: excep-
tiunt adversarii, similitudinem huic interpretationi obsta-
re: cor enim in profundissimo animalis esse situm: at se-
pulchrum Christi videri fuisse supra terram. Deinde si Jo-
nas, inquiunt, vivus fuit in ventre ceti: ergo aliquid vivum
in Christo, nempe anima debet fuisse in corde terre. Non
igitur cor terre sepulchrum, sed infernum designabit. Ve-
rum ad prius illud à nostris rectè respondet: *cor pro in-
teriori spacio sumi generatim*, ut Prov. 30. 19. *via navis in
corde maris.* atqui certum est, navem non profundissima
penetrare, sed summa tantum maris. deinde Ezech. 27.
Tyrus dicitur sita in corde maris: cum tamen non procul à
continentे distaret. Deinde falsum est, Christi sepulchrum,
quod è petra excisum erat, supra terram extitisse: quis e-
nigh rupes & petras terre partes esse unquam negavit? Ad
exemplum verò Jonæ quod attinet, negatur consequentia;
quia similitudo latius extendi non debet, quam scopus di-
centis patitur; alioqui dici posset eodem modo differendi:
Si Jonas corpore per triduum fuit in ventre ceti. Ergo &
Christus corpore in corde terre, hoc est, in inferno, ut ad-
versarii exponunt, manserit. Quare hic locus alienus. Se-
cundus verò est Act. 2. *non relinques animam meam in in-
ferno.* Sed duplex nostrorum responsio est. Primum qui-
dam ajunt, animam synecdochice, pro corpore animato:
& deinde per catachresin pro corpore mortuo usurpari, ut
Lev. 21. vers. 1. & 11. deinde infernum hic sumi pro se-
pulchro. Sed adversus utrumque excipitur. Primum e-
nim negatur ab adversariis *ψυχὴν animam tam latè patere,*
atque *ψυχὴν* Verum id confutatur à L. x. Interpretibus
Lev. 21. 1. Deinde objiciunt, cum anima opponitur carni,
non potest accipi pro corpore. Atqui hic oppositur carni.
Ergo non potest accipi pro corpore. Sed assumptio nega-
ri posset; quod videlicet anima non opponatur carni, sed
cum ea ponatur ac conjungatur. Synonymia quadam, co-
dem sensu, ut differentia tantum sit in diverso attributo. Duo
enim sunt, quæ de anima, seu carne dicuntur: primum
quod Deus eam non relinquit in sepulchro: alterum quod
non videbit corruptionem, hoc est non experietur seu non
corruptetur: quæ duo reliquis corporibus eveniunt. Ve-
runtamen in hac responsione tota multa ponuntur, quæ à
recepta significatione declinant: ac propteræ altera deinde
ac solidior, ad primariam objectionem responsio est, in-
fernum hīc intelligi (ut antè indicavi) significatione ter-
tia, pro humiliatione summa & doloribus inferni, quos do-
lores mortis Petrus appellat, ibidem Act. 2. vers. 24. quos
Christus ante mortem pertulit; quique morte sunt soluti,
ut mors resurrectione. Quæ duo ordine indicantur, cum
ait: *Non relinques animam meam in inferno; neque dabis, ut
Sanctus tuus videat,* hoc est, experiatur, corruptionem: quod
idem repetitur distinctè vers. 31. Ideoque temetè hæc non
sunt confundenda. Atque hoc modo nihil obtinent Pon-
tificii: quia *descensus ad infernos*, aut *esse in inferno*, pro sub-
jectâ materiâ, modò propriè accipi potest; modo meta-
phorice,

phoricè, quemadmodum Christo convenit: cuius anima Patris manibus excepta, non minus quam commendata à Christo; quæcumque cum converso larrone eodem die fuit in Paradiso, quæ ad infernum accommodari non possunt: et si enim Deus in inferno etiam habeat manum potentie ac præsentie; manum tamen gratie paternæ non habet. Tertius porro ex Novo Testamento locus, qui ab adversariis opponitur, est Rom. 10. *Ne dicas in corde tuo, quis descendet in abyssum? id est Christum à mortuis revocare.* Ergò inquiunt, Christus fuit post mortem in abysso, hoc est, inferno. Sed negatur consequentia. Nam abyssus hic notat mare, ut ex Mose, quem Paulus citat, apparet. Sensus autem loci genuinus videtur esse hujusmodi: ne dixeris in corde tuo, quis descendet in cœlum, scilicet *ut ex eo cognoscamus legem, eamque præsternemus*: nam hoc esset Christum quasi ex alto deducere, & negare eum è cœlo descendisse, ut legis genuinum sensum nobis aperiret, & præstandi viam patefaceret: aut quis descendet in abyssum, hoc est in mare navigio, ut ex locis remotissimis cognitionem legis, & præstandi facultatem nobis suppeditet? hoc enim esset Christum quasi à mortuis reducere ac negare eum mortuum pro peccatis, & resurrexisse ad justificationem nostri, & ut missis Apostolis nos plene eruditum: nam propinquum est verbum Euangeli, quo enunciatur usus legis & impletio illius offertur in Christo. Quartus locus est Eph. 4. *Qui ascendit, ipse est qui descendit, in inferiores partes terræ, hoc est, inquit, infernum.* Sed respondetur bifarium. Primum inferiores partes terræ, non denotare infernum, sed terram, quæ per appositionem sic appellatur; inferiores enim partes dici relatè, non cum aliis partibus terræ; sed cum cœlo: & descensum metaphorice denotare incarnationem quam parefactus est in terra. Altera responsio est, quamvis relatio comparationis esset inter partes terræ; tamen infernus non esset intelligendus, sed sepulchrum: ut sit sensus, quod non solum incarnatione se demiserit Dei Filius in terram, sed etiam ad mortem, & sepulchrum: quod partes inferiores meritò dici potest ratione superioris superficie. Nam quod objiciunt adversarii; Sepulchrum Christi fuisse non in terra, sed in excisa rupe supra terram: illud antea à nobis refutatum est. Deinde quod ajunt à Paulo addi, *ut adimpleret omnia*, id est, omnia loca omnesque regni sui partes, quod tripartitum est, cœlum, terra, infernus: illam expositionem negamus. Nam sensus est, ut impleret omnia membra Ecclesiæ donis: vel ut compleret omnia quæ de se ipso scripta, erant: vel ut omnia perficeret, ut Eph. 1. vers. 13. quemadmodum etiam Gagnejus Parisiensis Theologus expōnit. Et res ipsa docet, de impletione omnium locorum intelligi non posse, ratione animæ Christi: quia anima Christi nec cœlum, nec terram, nec infernum unquam implevit, neque per naturam definitam implere potuit. Nec quicquam probat, quod præterea ex epist. ad Philipp. cap. 2. (ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, subterraneorum) objiciunt. Ergò in locis subterraneis sunt aliqui spiritus humani, qui Christo reverentiam exhibere debent: & ad eum locum Christus descendit, ut se totius mundi Regem ac Dominum declararet. Infirma enim consequentia est. Subterranei enim non sunt spiritus hominum, sed dæmones, qui Christo tanquam vero Deo exhibent reverentiam, non voluntariam, sed coactam, Marc. 5. 6. ad quam rem non opus fuit animæ Christi ad inferos descendens. Leviculum etiam est quod objiciunt; genuflexionem dæmonibus non posse competere: quasi verò hæc vox propriæ accipiatur, & propriæ spiritibus humanis queat convenire: perspicuum enim est per Metaphoram quandam eâ voce subjectionem & honoris exhibitionem declarari. Quintus locus est 1. Pet. 3. *in quo (Spiritu) his qui in carcere erant, spiritibus, veniens prædicavit.* Sextus & ultimus 1. Pet. 4. *Ideo & mortuis prædicatum est Euangeliū, ut judicarentur quidem secundum hominem, carne: vivant autem secundum Deum, spiritu.* Sed neuter locus ad animæ Christi descensum ad inferos pertinet: nam non dicitur in Graeco (ut ostendimus) *qui in carcere erant, sed iis qui in carcere, nempe sunt.* Deinde quod mortuis Eu-

angelium annunciatum dicitur; Mortui aut intelliguntur propriæ de vita corporali privatis: & sensus erit, iis, nec in cœlo, nec in inferno, sed adhuc in terris existentibus annunciatum Euangeliū (*Mortus vox, prædicationis objectum* describit à consequuta morte, id est, iis qui jam mortui sunt, non autem tempus prædicationis: quemadmodum dicitur Christum judicaturum vivos & mortuos: non quod mortui futuri sint, cum judicabit, sed quod ante). Aut Mortui intelliguntur non propriæ, sed impropiæ per Metaph. pro infidelibus, ignorantia & vitiositate mortuis, ut in explicatione illius loci ostendimus: atque etiam hoc modo nihil ad rem. Deinde si vera esset adversariorum sententia; duo inter cætera sequerentur absurdæ: primum in inferno esse prædicationem & conversionem, quod falsum esse ostenditur, Gal. 6. 10. *dum tempus habemus, operemur bonum.* quo loco aperte indicatur, non esse post hanc vitam locum pœnitentiaz & reconciliationis; ut fatetur Bellarm. controversial. 2. lib. 4. c. 16. Huc etiam pertinet celebris illa Apostoli ad Heb. 9. vers. 27. sententia: *Omnibus statutum est semel mori, & post judicium.* cuius scilicet initium ab anima est; consummatio verò in corpore ultimo die. Atque huc etiam resert Bellarm. locum 2. Cor. 5. *Omnis stabimus ante tribunal Christi, ut referat unquamque propria corporis;* quod plenius Apostolus ait: *taūs dia το̄ σω̄ματο̄.* Alterum absurdum est, quod Pontificii ajunt, animas piorum fuisse ante Christi adventum in limbo inferni superiori. Statuunt enim Infernum dividi gradatim in quatuor loca, infimum locum esse æternis pœnis destinatum, ubi poena est damni gloria cœlestis, gratia Dei & pacis conscientiaz; & pœna sensus, cruciatus infernalis: qui locus reprobis destinatus ac proprius, qui sceleribus suis sunt promeriti; unde nulla sit liberatio. Reliqua autem tria spacia inferni sic distinguunt, ut locus, infimo inferno proximus, sit purgatorium: in quo eodem igne infernali crucientur animæ, quæ à peccatis suis venialibus, nondum plenè purgatae, eò descenderunt; ut purgantur, satisfactione illarum pœnarum, ut tandem in cœlum purificatae adscendant. Reliqua verò duo spacia superiora inferni vocant Limbos, hoc est, oram seu extremitatem duplicem. Proximum enim purgatorio limbum, statuunt esse locum pœnae damni gloria cœlestis, non autem pœnae cruciatus seu sensus. In quo limbo statuunt infantes, sine baptismo mortuos, perpetuò mansuros, sine liberationis spe. Alterum denique ac supremum limbum, statuunt esse locum, in quo omnes sancti Patres, post mortem, usque ad Christi adventum fuerunt; unde per Christum liberati jam sint: adeò ut locus ille seu limbus Patrum sit vacuus; in quo limbo Patres habuerint pœnam, non sensus, sed tantum damni, & quidem temporalis, non æterni, ut de Limbo infantum suprà dictum. Verum ut hæc locis Scripturæ, inepte detortis, elicere conantur: probare tamen non possunt; cum Scriptura Sacra duo tantum loca nōrit animarum post mortem: *cœlum servandis; infernum peritris.* Objiciunt quidem exempla nonnulla ex utroque Testamento; sed quæ omnino aliena sunt. Ac primum Iacobi & Iosephi Gen. 37. *descendam ad Filium meum in infernum.* Sed facilis est solutio; vocem ἡλίῳ hīc sepulchrum notare, non infernum, & agi de statu corporis, non autem animæ: nam quod objicitur, Josephum filium, opinione Jacobi, cuius hæc verba sunt, non fuisse sepultum, sed à fera devoratum: verum est, propriæ non sepultum censuisse, sed tamen sepultum quodammodo Metaphorice, quod feræ intestina censeret instar sepulchri. Deinde quod etiam afferunt ex 1. Sam. 28. *Samuelē terra adscendisse post mortem;* ideoque non fuisse in cœlo, sed in inferno: illud vanissimum est: quia Samuelis nomine per Metaphoram, ob similitudinem figuræ, dæmon appellatur. Nota est enim Metaphora, qua id quod alicui simile est, eo nomine appelletur sæpius: quemadmodum pictura ac similitudo Platonis, Plato dicitur: & Angeli duo, qui Abraham apparuerunt specie yironum, viri appellantur. Res ipsa quoque hoc evincit: quia pugnat hæc expositio contra statum piorum mortuorum, qualis fuit Samuel: nam nulla est condemnatio iis, qui sunt

sunt in Christo Iesu, Rom. 8. v. 1. Ergo in limbo inferni non luerunt poenam damni gloriae ad Christi adventum. Deinde ad Coloss. 1. v. 13. afferit Apostolus fideles esse liberatos à potestate tenebrarum, hoc est, diaboli & inferni, in quo tenebrae exteriore. Ergo poenam damni gloriae non luerunt in inferni limbo. Præterea repugnat etiam Apocalypsi Johannis cap. 14. v. 13. nam *Beati illi sunt, qui regnunt in Domino: nam requiescent a laboribus suis, & opera eorum (id est, merces operum) sequuntur eos*. Ergo non luunt poenam damni in inferno, neque privatim longo tempore, mercede operum cœlesti. Præterea repugnat etiam iis, quæ Esaias c. 57. 2. afferit; nempe cum docet, *pios justos mortuos, pacem habere, & requiescere in suis cubilibus*. Atqui qui pacem habent, illi non habent poenam damni gloriae. Deinde pugnat etiam hæc sententia contra analogiam fidei: nam sequeretur dæmones & homines necromanticos, habere potestatem in animas piorum defunctorum, ac pro arbitrio evocare: quo nihil indignius dici potest, cùm fi-

deles morientes ac vivi sint in manu Dei, & liberati à potestate Sathanæ. Denique non consentit historia cum adversariis: nam Samuel, de quo sermo est, visus fuit à Pythonissa, sed anima Samuelis videri non potuit: quia incorpore, utpote Spiritus. Quibus addo, & illud refutare Pontificios, cum dicatur, v. 19. *Cras eritis mecum, tu & filius tuus*. Atqui Saul non potuit esse cum Samuele: quia imo inferno adjudicatus jam erat, & nullum est commercium inter sinum Abrahæ & infernum, nullus adventus eod ex inferno, ut Luc. 16. docetur. Denique quod objiciunt, Lazarum Luc. 17. in inferno fuisse, absurdum est: dicitur quidem divitem fuisse in inferno, & illinc Lazarum sublatis oculis vidisse; sed non illic: ut etiam Stephanus in terra & è terra, Christum in cœlo existentem, contemplatus est, Actor. 7. Atque hæc ad objectionem è parola Lazari, & explicationem questionis de descensu Christi ad inferos.

FINIS EXPLICATIONIS EPISTOLARUM PETRI.

ANALYSIS PRIMÆ EPISTOLÆ JOHANNIS.

 Xplicatis hæc tenus duabus Petri epistolis Catholicis; reliquum est, ut tres Johannis, quæ supersunt, pro modulo nostro illustremus. Ex autem scriptæ sunt, partim certis personis nominatis, ut duæ postremæ: partim Ecclesiis multis, ut primæ de qua nunc acturi sumus. Et ut à descriptione exordiamur; Ea est. *Divinum Novi Testamenti scriptum, à Johanne Apostolo fidibus exaratum, quo omnes, fideli Religio-nis Christianæ institutione, & variis mortationibus ac consolationibus, in officio continere, & contra adversarios illius præ-munire studiat: ut in communione cum Ecclesia & Deo Patre ac Iesu Christo, & consolacione Christiana confirmaret, ad perpetuam Ecclesie Christianæ edificationem, & Dei in Christo gloriam*. Unde hujus Epistolæ scriptor, obiectum, occasio, materia, & finis, cognoscuntur: de quibus ordine pauca dicenda sunt. Scriptor enim Johannes, Apostolus & Euangelista: cujus historiam (ut Euangelia & Acta Apostolorum præterea) recensent Eusebius histor. Eccles. lib. 3. cap. 1. 18. 20. 25. & 28. & Hieronymus tom. 1. in Scriptor. Ecclesiasticorum catalogo. Quibus accedit Pseudo-Dorotheus in Synopsi. Hunc autem Iohannem Apostolum, esse hujus Epistolæ scriptorem, ut controversia caret, sic etiam arguit styli & materiæ summa, cum reliquis Johannis scriptis convenientia, & perpetuus & ab initio Ecclesie Christianæ, imo & hostium, qui id negare non sunt ausi, consensus. Objectum verò cui hæc epistola est destinata ac missa, sunt fideles cap. 2. vers. 4. & 2. vers. 12. 13. 14. & 5. v. 13. Quos quidam Judæos fuisse arbitrantur ex hujus epistolæ cap. 1. vers. 1. quod Johannes se cum iis, quibus scribit, à mundo, hoc est, rebus gentibus mundi distinguat: quemadmodum factum Rom. 11. v. 12. Alii tamen non temerè totam Ecclesiam, ex Judæis & gentibus constantem intelligunt: idque duabus de causis. Quarum prima est, quod doctrinæ & circumstantiæ epistolæ communiter ad omnes omnium nationum & conditionum fideles pertineant. Nam quod Johannes secum iis, quibus scribit, à mundo distinguit; dici posset, *mundi nomine intel-ligi electos adhuc infideles in toto mundo dispersos, per Christum redemptos & ad fidem vocandos; vel ut omnia temporum fideles ob initio mundi intelligantur*. Altera causa est, quod hoc scriptum, quamvis & olim, & nunc vulgo Johannis Epistola appelletur & ita inscribatur, videri queat, potius esse brevis quædam Christianæ doctrine epistole, & Euangelii à Ioanne scripti,

succinctum Enchiridion, cui abortiones quædam, pro communi-totius Ecclesie conditione fint adjectæ. Idque eo probant verisimiliter, quod hoc scriptum non inchoetur inscriptione ac salutatione; nec concludatur salutatione aut vale-dictione ulla: quod tamen in epistolis solemne est, & à Joanne, cùm in consequentibus, tum in Apocalypsi obser-vatum: nam licet epistola ad Hebræos careat inscriptione ac salutatione in initio, & epistola Iudæ in fine; nulla ta-men utrimque, ut hoc in loco appetat. Cæsar verò Baro-nius annualium tomo primo, anno 99. aliter sentit: con-jicit enim, titulum seu inscriptionem initio hujus epistolæ fuisse à Ioanne præmissum: ex quo constaret, *quis ac quibus scripsisset, sed temporum injuria, titulum intercidisse*. Quæ audax omnino conjectura; & ratio, qua eam probat, inani-s: nam quod ait; à majoribus Higino epistola prima, & Augustino, in questionibus Novi Testamenti quæst. 39. hoc ti-tulo citatur, Ioannes ad Parthos: quod quomodo scissent, nisi ti-tulus ejus, qui dedit & ad quos data, demonstrasset? Illud, inquam, facile refutari potest: nam ad antecedens quod attinet, falsum est Higinum & Augustinum, citare episto-lam hanc eo titulo: nam scripta illa, quæ obtendit, sunt pseudepigrapha & adulterina: nam epistolæ illæ Romanorum Pontificum priscorum (inter quas illa Higino adscripta) quæ in Conciliorum tomis recensentur, styli & materiæ absurditate à scriptoribus illius ævi, omnino dis-sentient. Ex qua re adulterinas esse, vel adulteratas, merito ab Orthodoxis concluditur. Deinde questiones illas Novi Testamenti, non esse Augustini, imo ne Catholicæ quidem scriptoris, non solum gravi sua censura probavit Erasmus; sed etiam approbat ac multis demonstrat Bellar-minus controv. tom. 3. de gratia primi hominis c. 1. Deinde aut error numerorum est: aut memoriae, quod caput 39. citat, quoniam illo in loco, Ioannis non meminit omnino, & an alibi Ioannis ad Parthos mentionem faciat, dubito. Deinde et si valeret antecedens, infirma tamep est consequentia: quia alia esse potuit causa, quam Ioannis judicium & titulus, cur hanc epistolam ita appellari: ac for-tasse, quod (ut sibi parum consentiens ait Baronius) cum apud Parthos prædicarit Euangelium, etiam ad eosdem scripsisse putaretur. Quamvis (ut de hac re etiam aliquid dicam) non video, unde probare possit Baronius, certè Ioannem prædicasse Euangelium apud Parthos: præsertim cum illud distinctè tribuatur à veteribus, non Ioanni Apostolo, sed Thomæ: quemadmodum ex Origine tradit Eusebius hist. Eccles. lib. 3. c. 1. & Dorotheus in Synop-si. Pro-

Si. Probabilior quodammodo esset conjectura Ioannis Lordini Iesuitæ; nempe videri posse hanc epistolam Ephesiis scriptam, quod ibi diutius vixerit ac sepultus sit. Quare meritò Baronii conjecturam non admittimus. Porro ut ab Objecto, ad Occasionem scripti transeamus, ea videtur fuisse periculum Ecclesiæ geminum. Primum externum, à religionis Christianæ adversariis, partim apertis ac perseguitoribus, c. 3. 1. & 13. partim opertis ac seductoribus hæreticis cap. 2. 18. 19. 22. 26. & 4. 1. Quales hæretici (ut ex Eusebio, Epiphonio aliisque veteribus scriptoribus apparet) fuerunt illi qui impugnarunt Christi personam, aut Christianorum officium: ac personam quidem Cerinthus & Ebion, qui divinam: & Basilius Simonis Magi discipulus, qui humanam Christi naturam negarunt; adeò ut illi Christum non ab initio mundi & ab æterno exitisse verum Deum, sed contrà φιλοθεοντα, hominem tantum ex Maria natum, neque prius exitisse assererent: Hic verò non verum hominem, nec verè natum, passum, crucifixum, sed speciem tantum externam corporis habuisse, contenderet. Christianorum verò officio adversarii sunt Nicolaitæ, qui scortationem & idolatriam sectabantur. Apoc. 2. 6. & 15. Secundum periculum fuit internum, in Ecclesiæ visceribus latens, & ortum ab Ecclesiæ visibilis membris, & Christianis, à recto aberrantibus, qui fidem & charitatem iniquè separabant. Alii enim fuerunt Libertini, qui cognitione Dei, & inani fidei professione freti, de adoptione in filios, communione cum Deo & Christo, remissione peccatorum, justitiâ sua, & amore erga Deum gloriabantur, & charitate neglecta, peccatis serviebant, cap. 1. 6. & c. 2. 4. 6. 9. & c. 3. 7. & 4. 20. Alii hypocritæ, qui inani virtutum fiducia superbi, sele non habuisse, aut non habere peccatum; (contra veræ fidei naturam, & veritatis amicis cordæ divinae gloriam) jactabant c. 1. 8. & 10. Ex quibus omnibus materia hujus epistolæ facile cognosci potest. Continet enim brevem religionis Christianæ institutionem & hortationes varias eò pertinentes. Proponit enim primum doctrinam de Deo, uno essentia, trino personis, 1. Joh. 5. 7. ac potissimum de secundâ personâ, Filio Dei: cuius cum personam, divinam & humana naturâ, inseparabili unione constantem, c. 1. v. 1. & 2. & c. 4. 2. & cap. 5. v. 20. tum officium ac beneficium redemptoris c. 1. 7. & cap. 2. v. 1. 2. & c. 3. v. 5. 8. & c. 4. v. 9. 10. & 5. 1. & 20. declarat. Deinde alteram addit doctrinam, de nostro, erga Deum Patrem & Filium ejus redemptorem officio, ac notis filiorum Dei, nempe fide vivâ in Christum, c. 5. 1. 10. 13. & sanctitate vitæ, cum generatim, tum speciatim, ac praesertim charitate in proximos. Atque hanc Christianæ religionis ac sanctæ Theologiæ brevem institutionem amplificat, insertis variis hortationibus, quibus ad officii studium, & adversariorum fugam extimulat; quorum omnium finis est, fidelium in verâ fide & sanctitate, & in communione cum Ecclesia & Christo, confirmatio & consolatio, c. 5. 13. & 1. 3. 4. & c. 3. 1. 2. 13. Atque hæc de Epistolæ descriptione. Ad divisionem verò quod attinet, ea ut reliquæ, tribus constat partibus. Exordio c. 1. ad v. 5. usque; Tractatione, ac potissimum, Quæstionis de notis filiorum Dei, eorumque officio, à c. 1. v. 5. ad cap. 5. v. 13. & Conclusionem, inde ad finem. Exordium autem doctrinæ Apostolicæ præstantiam declarat tribus modis. nempe materiæ dignitate, certitudine & utilitate: primum ad attentionem, medium ad docilitatem, ultimum ad benevolentiam comparandam pertinet. Quorum duo priora, orationis subjecto continentur: tertium verò attributo, v. 3. annexatur. Ac subjectum quidem proponitur v. 1. & exponitur v. 2. Ac primum materiæ dignitas in Christo sita est, quem se & Apostolos reliquos annunciare asserit Joannes Christi autem personam, distinctione duarum naturarum, & earundem personali unione explicat ac describit, eodem fere modo quamvis contractiori quo in Euangelii sui initio. Quippe naturam divinam indicat Apostolus primum ab æternitatis proprietate, cum ait: *Quod erat ab initio;* nempe mundi, ut Joh. 1. 1. demonstratum: nam si à principio mundi non esse cœpit, sed erat sermo: ergo principio temporis caret; cum ante principium illud sola fuerit

æternitas; ideoque verus est Deus. Neq; obstat, quod neutrò genere dicitur ὁ οὐ πρὸ τοῦ οὗ id quod erat: quia neutrò genus potest non solum de re, quæ non est persona, intelligi; sed etiam de re, quæ persona: quemadmodum hac epistola cap. 5. v. 4. τὸ μὴ γνωμένον πρὸ τοῦ οὗ accipitur, ut etiam Ioannes cap. 3. v. 6. sic hoc loco ὁ οὐ πρὸ quod erat pro quiserat à principio. sic enim ἡ θεός Filius Dei, qui erat in principio Ioan. 1. 1. intelligitur; ut ibidem pluribus ostendimus. Ad quod comprobandum, servit quod secundo loco sermo vita nuncupatur: sive ita vocetur (ut quidam exponunt) quod vita sit author: id quod esse non potest, nisi vita sit per se: sive (ut potius statuendum) ἐξηγεῖται, ut Ioan. 2. 21. & 11. 13. per Appositionem Grammaticam, quod sit vita: ut eo modo vita non accidens & effectum in nobis, sed fontem vita signiceret, quemadmodum Ioan. 1. 4. vita appellatur. Vnde deinde necessariò sequitur, eum etiam esse authorem vita, cum naturalis, tum supernaturalis, tam gratiæ, quam gloriæ: quemadmodum propterea nominatur vita æterna v. 2. & 5. 12. Ex quibus duobus cum æternitate, tum essentia Christi, divina ejus natura demonstratur. Humana verò ab objectis Johannis & aliorum Apostolorum sensibus, auditu, visu accurato & tactu indicatur. Quod autem multi tractum, ad historiam Thomæ, Ioh. 20. v. 25. & 27. restringunt: illud angustius est: nam Apostoli etiam Christum ante mortem tetigerunt, ut Petrus Matth. 14. v. 31. & Iohannes, ut scribit Euangeli cap. 13. 23. & reliqui etiam Apostoli in lotione pedum eorum à Christo, ibidem vers. 5. & 12. Unde certudo doctrinæ eluet; ut quæ confirmetur testibus, certissima experientia nitentibus, & qui εὐτελεῖται spectatores & ministri facti sunt λόγοι sermonis, hoc est, Christi, ut eleganter & huic loco consentaneè ait Lucas Euangeli cap. 1. 2. & Petrus 2. ep. 1. 16. Ceterum ut hæc naturæ in Christo, divina & humana, vinculo personali unionis continentur: ita eam Apostolus distinguere per præpositionem σὺν de indicat cum ait: *Manus nostræ contraherunt de sermone vita.* Ut ita sermo vita personam Filii Dei incarnati, ab una naturâ denominatam notet, quæ deinde in suas naturas, divinam & humanam, ex ipsarum proprietatibus adjuncta distinguitur (nam erat à principio naturæ divinæ: quod vidimus & c. humanæ competet) & hac prædicationis forma (nempe de sermone vita) personæ unitas indicetur, ut Rom. 1. v. 3. & 4. quamvis vocis της diversa nonnulli significatio: nam ut apud Latinos præpositio de pro quantum ad interdum accipi certum est: sic huic dictioni Latinæ, της apud Græcos respondere, Henricus Stephanus in Thesauro rectè notavit. Hæc de v. 1. qui clarius per parenthesin exponitur, anticipatione quadam, ut tacita objectioni occurrat. Quia enim quæsi poterat: quomodo vidistis sermonem vita, cum sit invisibilis? Deinde; ubi erat ille ab initio? Propterea Apostolus utrumque exponit. Prius cum ait: *Nam vita patet facta est,* nempe in assumpta carne 1. Tim. 3. 16. unde vidimus & testimonia & annunciamus vobis vitam illam æternam. Similis locus est Joh. 1. 14. Alterum verò declarat, cum ait, *qua erat apud Patrem,* hoc est, in sinu Patris, ut Filius unigenitus, unus cum Patre natura & gloria, non aliud, diversus verò & alijs persona, Ioh. 1. vers. 1. Sed adversus Orthodoxorum rectam expositionem objicit Enjedinus Samosatenianus: primum, ambiguum esse, an ἡ θεός hoc loco Christum, an verò Euangeliū notet: quod similiter & verbum, & verbum vita appellatur. Sed Christum intelligi docent attributa, quia visio & contrectatio Christi personæ, non verò Euangeliū possunt convenire: & Ioh. 1. v. 1. ipsem et adversarius ἡ θεός de Christo exponit. Sed alter hunc locum corrumpit, quod scilicet illud απ' ἀρχῆς referendum sit ad tempus illud, quo Christus cœpit docere & miracula edere, ut Luc. 1. v. 2. dicitur; *qui ἀπ' ἀρχῆς ab initio spectatores & ministri fuerunt τῷ θεῷ.* Respondetur verò primum, hæc esse longè diversa. Nam apud Lucam απ' ἀρχῆς construitur relatè, cum ἀρχή spectatores fuerunt; hæc verò absolute dicitur, ut Ioh. 1. v. 1. *quod erat* (id est, existebat) ab initio. Deinde idem quoque refutant sequentia, cum de sermone vita, id est, Christo, qui erat ab initio, dicitur; &

vita erat apud Patrem, & patefacta est nobis, ut Ioh. 1. v. 1. cum 14. Nam quod excipit, Christus erat apud Patrem, hoc est notus ei, sed hominibus occultus & ignotus; quia ei opponitur, & patefacta est nobis. Respondetur contra dicimus hinc, erat a principio, nempe vita; ut postea etiam sermo vita appellatur, cui patefactio tribuitur, Ioh. 1. 1. cum 14. & cap. 16. 28. Quod autem denique objicitur, verborum illorum, quod erat a principio, sensum esse, eundem fuisse a principio tum, cum auditus, visus &c. omnia enim ad idem tempus pertinere, quia non intercedit copula & nempe, & quod vidimus &c. Negamus ad idem tempus debere propterea referri, ut etiam 1. Tim. 3. 16. de eodem Christo plurima, tempore discrepantia sine copula intercedente recensentur. Haec de subiecto exordii & doctrinæ Apostolicæ dignitate & certitudine. Attributum vero ejusdem, adjunctam Apostolorum annunciationem, & utriusque cum doctrinæ, tum annuntiationis & scriptionis utilitatem, quæ ex fine elucet, complectitur. Finis autem statuit, cum proximus tum remotus. Proximus quidem est communio triplex. Quarum una est cum Apostolis, ut Ioh. 20. 29. 30. 31. quæ eleganter exponitur, partim ad Ephesios, 4. 5. 6. 12. 13. 16. partim hoc in loco, ex reliqua communione dupli. Sic enim declaratur, qualis ea sit communio quam fidèles cum Apostolis habent, nempe communio cum Patre, & cum Filio ejus Iesu Christo: quemadmodum illa in reconciliatione & adoptione in Filios: haec vero in spirituali, cum Christo capite unione, per fidem constitit: unde etiam tanquam à suâ causâ, communio cum Patre; & ab utraque hac communio cum Apostolis, ac fidelium inter se dependet. Quam triplicem communionem Apostolus doctrinæ Apostolicæ apud fideles finem statuit: non quidem ratione initii (nam jam revera, quia fidèles erant, habebant quoque communionem, ut vers. 7. indicatur) sed ratione continuationis & incrementi: quemadmodum Paulus iis. qui gratiam Dei accepit, eam tamen precatur in salutationibus suis, nempe (ut 2. Pet. 1. v. 2. exponitur) ratione augmenti: & Christus eodem sensu, præcepta sua servantibus, amorem à Patre ac se & motitiam sui pollicetur Joan. 14. 21. Haec de vers. 3. & fine proximo. Ex quo vers. 4. sequitur remotus, nempe gaudii plenitudo. Quod quidam de vita æterna (in qua solum perfectum, & omnibus numeris absolutum est gaudium) exponunt. Oecumenius vero & nonnulli alii, de gaudio conscientiæ, orto ex fide communionis cum Deo & Christo, commodius interpretantur: ad quod hortatur Paulus Phil. 4. v. 4. Nam quamvis in cœlo absolute perfectum sit gaudium: comparatè tamen cum parvo, & cum infidelibus gaudientibus in his terris, in verè fidelibus exstat: quemadmodum plenum gaudium, de magno dicitur: quemadmodum ea phrasí utitur Christus, Iohann. 15. v. 1. & 16. 24. & 17. 12. Lucas Actor. 13. v. 52. Paulus Rom. 15. v. 13. & 2. Timoth. 1. 4. Denique Johannes secunda epistola vers. 12. Hujus autem gaudii opportunitate meminit, quia fidèles afflitti, consolatione opus habebant, qua se sustentarent: quemadmodum etiam ex communione cum Deo & Christo, ac fructibus illius, consolationis & gaudii argumenta producit Apostolus cap. 3. v. 1. & 2. Hactenus Exordium. Cui altera hujus epistolæ pars, nempe tractatio questionis, de notis & officiis filiorum Dei, & verorum Christianorum succedit, quæ partim demonstrationibus, partim sequentibus ex ea hortationibus promiscue constat, & cum exordio eleganter cohæret: nam postquam finem hujus epistolæ esse ostendit, communionem cum Apostolis, cum Deo & cum Christo; jam demonstrat (ab effectis ad causas assurgendo) unde cognoscamus, nos illam habere communionem. Duas autem hoc capite notas proponit; sanctitatemvitæ, & confessionem peccatorum. Ac priorem quidem notam seu signum enthymemate dupli concludit, quorum enthymematum conclusio diversa est: quippe prior remotionem contrarii falsi; posterior positionem veri complectitur: antecedens verò unum, idemque est. Ac prius enthymema est hujusmodi; Deus lux est purissima. Ergo si in tenebris incendet, dixerimus nos communionem habere cum eo, menti-

mur. Addita propositione, syllogismus integer erit: Si Deus lux est, & tenebrae in eo non sunt ullæ; Ergo si in tenebris incidentes dixerimus, nos communionem cum eo habere, mentimur. Atqui Deus lux est. Propositionis consequentia, ex oppositorum immediatorum, aut privatum naturæ perspicua est: nam ut 2. Cor. 6. v. 14. dicitur: *Quoniam confortum justitia cum iniuriate & que communio luci cum tenebris?* Assumptio quamvis per se clara sit, confirmatur tamen ab authoritate Christi: qui cum sit verus Deus, verba ejus oracula sunt; & de eo (quod stulte Pythagorici de Pythagorâ usurparunt) sapienter ac verè tanquam certissimum argumentum, & principium Theologicum dici potest, auctor ita. Ac propterea Iohannes etiam, hoc in loco non Christum nominat; sed absolute & *καὶ ἡ οὐρανὸς, αὐτὸς, ipsum* appellat: quemadmodum vers. 10. & cap. 2. 12. 25. 27. 28. & 3. 2. & eodem sensu *καὶ τὸς οὐρανοὶ* cap. 3. 5. 7. 16. Quo etiam modo Deum Patrem alicubi absolute *αὐτὸν* nominat cap. 2. v. 29. & c. 3. v. 19. Iohannes igitur ait: *καὶ οὗτος εἶναι ἡ ἀναγνώσκων εἰς τὸν θεόν,* Deum autem hypotheticè Patrem (quamvis idem attributum etiam Filio & Spiritui Sancto conveniat) hoc loco intelligit; ut collatio, v. 7. (in quo relatio est Dei ad Filium ipsius, quæ relatio Patri soli, non Filio: non Sp. Sancto quadrat) evincit. *Lucem* autem vocat Metaphoricè, propter similitudinem aliquam in naturâ & effectis. In natura; quia ut lux per se pura est: sic Deus sanctus ac purus est, ab omnibus ignorantiae ac peccati tenebris ac sordibus. In effectis vero similitudo est, prius quod ut lux aërem illuminando, tenebras pellit, eaque ratione colores ac faciem rerum & discrimina, viamque ambulantibus utiliter conspicua reddit: Ita Deus gratuitâ sua praesentiâ & communione, tenebras ignorantiae & peccati, Spiritus sui illustratione, per fidem & charitatem donatam, discutiens, rectam Dei & officiū nostri notitiam, justique & injusti discrimen, viamque ad cœlum demonstrat. Deinde ut lux oculos corporis recreat, & animos tristes exhilarat: Ita Deus oculos animi reficit & fideles solidō gaudio beat. Atque haec de syllogismi propositi assumptione seu Enthymematis Iohannis antecedente, vers. 5. Unde consequens seu conclusio necessariò deducitur: Ergo si dixerimus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incidentem, mentimur nec veritatem facimus. Conjunctione quidem conclusiva ergo non ponitur, sed perspicua & frequenti ellipsi omessa, tatis ex re ipsa patet. Quid vero in tenebris ambulare sit, ex lucis oppositione colligi potest. Nam ut tenebrae ignorantiam Dei & peccata significant: sic ambulare seruum studium (per Metaphoram à viatoribus desumptam) significat, ut Psal. 1. 1. unde sensus hujus allegoriæ est perspicuus. Illi enim in tenebris ambulant: non qui infirmitate peccant (ut omnes fideles, vers. 8.) sed qui studio, hoc est, qui peccatis operam dant ac serviunt: quique καὶ οὐρανοὶ peccatores, hoc est, scelerati in Sacris Literis, Psal. 1. v. 1. Joan. 9. v. 24 & alibi appellantur; id quod fidelibus non convenit, Rom. 6. 14. & 1. Joh. 3. 9. Denique *mentiri & veritatem non facere*, idem ferè illustratione à contrario denotant; nisi quod prius ad sermonem, posterius ad facta referatur: unde noster interpres recte versione sua sensum expressit, hoc modo: *nec sincere agimus*, ut Joan. 3. 21. ac similis sententia est, Tit. 1. 16. Atque haec de primo Enthymemate, quo Iohannes docuit per remotionem falsi, sanctitatem vitæ esse notam filiorum Dei. Ostendit enim quām falsò tales eo titulo gloriantur, partim ut Libertinos confutaret & ad resipiscientiam invitaret: partim ut pios redderet cautores, v. 6. Alterum Enthymema, repetito & inserto antecedente in consequenti annexit, v. 7. Deus est lux. Ergo si in luce ambulamus, communionem habemus cum eo, & sanguis Iesu Christi Filii ejus purgat nos ab omni peccato. Syllogismus erit: Si Deus lux est. Ergo si in luce ambulamus, communionem habemus mutuam. At Deus lux est. Propositionis consequentia patet per se, & ex antecedenti argumentatione. Assumptio, quæ vers. 5. communiter præmissa est, repetitur verbis paululum mutatis, sed eodem tamen sensu, *sicut Deus in luce est*, hoc est, luce justitiae

justitiae præditus. Cui opponitur esse in tenebris, ut cap. 2. v. 9. & 10. Denique conclusio est: Ergo si in luce ambulamus, (hoc est, sanctitati operam damus, eique servimus) communionem habemus mutuam, nempe cum Deo. Nam quod nonnulli de communione charitatis inter fideles interpretantur: illud scopo & circumstantiis loci, non satis convenit. Deinde quod additur: Et sanguis Jesu Christi purgat nos ab omni peccato; alteram communionem (nempe cum Christo) indicat per Syncedochen. Nam Christi fumus participes per fidem: primò ratione personæ, quia vi Spiritus Sancti in unum corpus mysticum cum eo coalescimus: deinde ratione meritorum ac beneficiorum Christi, quæ ab eo tanquam capite, in nos, ut membra ipsius profluunt, nempe justitia & sanctitas vitæ. Hic autem tantum justificationis meminit, quæ ab omnium peccatorum nostrorum fardibus seu reatu purgatur, obedientiæ Christi imputatione: quam obedientiam tropicè *sanguinem* vocat: sanguis enim ipsius effusus sicut sacrificii Christi pars nobilissima est, ita pro toto sacrificio, imò pro totâ obedientiâ Christi, quæ in sanctitate vitæ, & voluntariâ passione ac sacrificio consistit, accipitur: quoniam hæc duo, re distincta, tempore conjuncta fuerunt: nam Christi vita quasi perpetua quædam perpetuo fuit: & mors illius, obedientiæ communis & singularis quasi colophon: quia in ea morte, cùm amor Dei, tum proximi sumus emicuit. Unde non immerit ei falsus nostra ascribi solet: quemadmodum de hoc argumento, in disputatione de Justificatione, distinctius & copiosius differuimus. Sen-sus igitur hujus loci est; eos habere communionem cum Patre & Filio, seu esse Dei Patris, per adoptionem, filios, atque hæredes vitæ & Christi membra, ejusque sanguine per fidem verè justificatos, qui in luce sanctitatis vivunt, vers. 7. Quo modo absolvitur explicatio prima notæ filiorum Dei, quæ vitæ sanctitas est. Altera est peccatorum confessio, quam per anticipationem objectionis, eleganter priori (in qua purgationis peccatorum meminit) annexit: ac similiter tractat per aphæresin & thesin; ut hypocitarum arrogantiam clarius & acrius retunderet. Aphæresis seu remotio contrarii falsi, ostendit quædam non sint veri, eoque quædam sint à Dei & Christi gratiæ communione alieni, illi nimurum, qui se dicunt non habere peccatum, vers. 8. Thesis contrà, Dei filios & sanguine Christi purgatos ac justificatos, eos esse indicat, qui sua peccata confitentur, hoc est, coram Deo & hominibus sepe peccatores agnoscent, non superstitione confessione auriculari, seu recensione singulorum peccatorum, quam Pontificii prædicant: sed generali agnitione, ut ex præpositâ & oppositâ aphæresi apparet: nam dicere, se non habere peccatum & confiteri peccata, hoc est, dicere se habere peccata, opponuntur. Atque hæc sententia est horum verborum: Si confiteamur peccata nostra. Consequens autem est: remittet peccata, & purgabit nos ab omni iniquitate. Quæ duo Synonymia quadam, idem omnino significant: nam ut peccata & iniquitas unum sunt: sic etiam remittere & purgare, per diversam metaphoram ad eundem scopum tendunt: siquidem ut peccata comparantur vinculis quibusdam ac catenis, quibus iræ Dei & damnationi obstringimur; deinde fardibus, quibus in nobis & coram Deo immundi ac detestabiles reddimur: ita contrà eondonatio reatus peccatorum seu obligationis ad pœnam, remissio dicitur & purgatio. Quod ut melius intelligatur, observandum est, purgationem à peccatis esse duplēm; unam ratione reatus; alteram ratione vitiosæ qualitatis. Prior fit justificatione seu impurificatione satisfactionis Christi, qua, tanquam *avere* perfectissimo, à reatu, id est, obligatione ad pœnam liberamur: quomodo tam actualia, quædam habitualia peccata purgari possunt. Posterior fit sanctificatione: qua vitiosa qualitas re ipsa tollitur: quomodo actiones vitiosæ cum fiunt, cohiberi; sed cum factæ sunt, purgari non possunt: quia factum infectum fieri non potest. Contrà verò habituale peccatum in nobis inhærens, paulatim merito Christi per Spiritus Sancti efficaciam tollitur atque expurgatur. Coeterum hoc in loco, ut antea ostendimus, de purgatione à reatu, seu justificatione tan-

tum agitur; quæ confessioni peccatorum, non cuivis (quod observandum) sed ex vera vivaque fide profici-scenti, tribuitur: & quidem tanquam consequens, non effectum, sed adjunctum. Quamvis enim confessio pecca-torum, ad remissionem eorum necessaria sit: non tamen causa est, sed antecedens solum conditio. Deinde hoc in loco intelligenda est remissio, non ratione initii, quia de fidelibus agit: sed ratione continuationis, qua justificati justificantur adhuc, ut in Apocalypsi dicitur, c. 22. v. 11. Hanc autem sententiam probat Johannès à Christi natura: quia fidelis est & justus, hoc est, in promissionibus, secundum veritatis & justitiae regulam servandis, constans. Quo innuit, eum promisso peccatorum remissionem, peccata sua recte, hoc est, cum pœnitentiâ & fide confitentibus: ut oratio etiam Dominica evincit, & nobilis illa promissio, quicquid à Patre patieris, &c. Unde argumentationis hu-jus robur, & consequentia necessitas eluet, v. 9. Porro thesi jam apposita, aphæresin reponit & amplificat Aposto-lus. Nam ut peccata nostra alia sunt præsentia; alia præterita: sic hypocritæ quidam præterita confitentur, præsentia negant, quasi jam per sanguinem & spiritum Christi prorsus sanctificati & purgati sunt: alii verò impudentiores etiam præterita inficiari audent. Adversus priores egit Aposto-lus, v. 8. eosque seipso fallere ac mendaces esse ostendit: adversus posteriores verò differit hoc loco, v. 10. quos in Christum (quem καὶ ἡ Χριστὸς vocat αὐτὸν ipsum) blasphemos esse indicat: quod ipsum mendacem faciant, & sermo ipsius non sit in iis. Quæ duo re ipsa unum declarant, sed modo tantum differunt. Nam Christum mendacem facere, non est naturam illius veracem mutare (quia natura divina Christi simplicissima, infinita, & immutabilis est, Jacob. 1. 17. in qua tenebrae non sunt ullæ, Johan. 1. 9. & humana ejus natura sanctissima est ac permanet, ex personæ & officii necessitate, Heb. 7. 26. Johan. 8. 29. 46. 1. Pe-tr. 2. 22.) sed mendacem facere, hic notat mendacem ju-dicare ac dicere: quemadmodum facienda vox, ut apud profanos autores interdum & in omnibus penè linguis, sic Matth. 12. 33. accipitur, cum ait Christus: Aut facite ar-borem bonam, item, aut facite arborem putrem, hoc est, judi-cate, ut Joan. 5. 18. & 8. 35. & 10. 33. & 12. 7. 12. Sic etiam hoc in loco Metaphorice facere pro judicare accipitur. Cujus etiam explicatio & confirmatio continetur in illis verbis: Et sermo ipsius non est in nobis, hoc est, sermonem i-pius fide non recepimus, sed incredulitate & contradic-tione respuimus, quemadmodum hi duo loquendi modi in simili sententia conjunguntur, 1. Joh. 5. 10. Sermo au-tem Christi totus, cùm legis, tūm Euangelii, nos peccato-res esse multis modis clamat; præsertim declaratione sui muneric & beneficij erga nos; & officij nostri erga se; ac clarissime in communi omnibus mandata peccatorum confes-sione, Matth. 6. Remitte nobis debita, hoc est, peccata, Luc. 11. v. 4.

C O N S E C T A R I A.

I. Cum Christus sit sermo vitæ, qui erat ab initio: falsa est Samosatenianorum veterum & recentium, nempe Socinianorum sententia: qui Christum ἡρά, ἀδεσπότη merum esse hominem, quique non prius extiterit, quædam à Maria conciperetur, docent.

II. Christus visus, auditus, tactus. Ergo vero corpo-re humano præditus. Ac propterea errant non solum Marcionites veteres, qui corpus Christi non verum, sed phantasticum asseruerunt: sed etiam Ubiquitistæ, qui, ut Christi corpus sub pane Coenæ latere docent, tale nobis Christi corpus in terris somniant, quod (contra corporis naturam à Christo explicatam Luc. 24. 39.) non suis terminis dimensum, visibile ac palpabile sit, sed ubique immensum, invisible & impalpabile.

III. Cum Johannes afferat, se id quod erat ab initio, quod cum Apostolis audiverat, viderat de sermone vitæ annunciare: sequitur, sermonem vitæ non duas esse perso-nas, neque duas separatas aut confusas naturas: sed perso-nam unam duabus unitis ac distinctis, per suas proprie-tates, naturis constantem. Ac propterea errare Nestorianos,

qui personæ unitatem; & Eutychianos, qui naturarum distinctionem negant. Hæc ex v. 1.

IV. Apostoli ea, quæ sensuum experientia percepunt, de Christo prescriperunt, adèò ut præter certissimam revelationem divinam, & directionem spiritus, etiam habuerint multorum experientiam. Ergò non pro fabulis, ut 2. Petr. 1. v. 16. sed pro Dei veritate, scripta eorum habenda sunt, v. 1. 2. & 3.

V. Cum Apostolis vita patefacta sit, eamque viderint: sequitur pium & elegans esse tritum illud *de Christi persona enigma*:

*Sum quod eram (nempe Deus) nec eram quod sum (nempe homo) nunc dico utrumque (nempe Deus & homo, *θεός θεως Θεος*.)*

Et simul sequitur errare graviter Anabaptistas, qui docent, sermonem vitæ carnem factum, non assumptione & unione carnis, hoc est, per Syncdochen naturæ humanae (quomodo Adam factus dicitur anima vivens, unione scilicet) sed mutatione in carnem; ac propterea sermonem vitæ dici visum: quod caro, quæ ex sermone orta sit, visa sit. Quam ad rem hoc Johannis loco frequentissimè abutuntur. Atqui si ita esset, inde sequeretur sermonem vitæ, non amplius existare, neque vitam patefactam: sed illud tantum, quod ex vita, permutatione quædam habet materiam: contrà quæm Johannes afferit. Deinde etiam sequeretur, cum vita Deum notet, Filium Dei per incarnationem, desuisse jam esse Deum: nam quod mutatur in aliud, jam id, quod erat, non manet, sed esse deficit: eaque etiam ratione sequeretur, naturam divinam seu essentiam esse mutationi obnoxiam: ideoque cum una sit tantum essentia Dei, si illa sit mutata in carnem, sequeretur, jam nullum esse Deum, nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum Sanctum. Error autem Anabaptistarum inde oritur, quod *Mysterium unionis hypothetica*, & quæ ex ea unione promanat, communicationis idioma- tum, non intelligant.

VI. Si Christus erat apud Patrem. Ergò distincta est à Patre persona, contra Sabellianos: qui Patrem, Filium, Spiritum Sanctum, tria nomina, unam verò Personam asserunt, v. 2.

VII. Agnitus Christi in nobis (præsertim in Euange- lii præconibus) ociosa esse non debet, sed aliis etiam exemplo Apostolorum communicari.

VIII. Scopus prædicationis Euangelii esse debet, ut alios ad communionem Sanctorum, eoque cum Patre & Christo adducamus, & in ea confirmemus.

IX. Cum prædicationis Euangelii hic scopus sit & utilitas, sequitur primum eos salutis suæ & aliorum esse hostes, & impios, qui eam, ut inutilem, contemnunt, aut humanis studiis postponunt. Deinde cum tam illustris sit Theologiaz dignitas ac fructus, eo adversus cæcum profanorum hominum judicium, & mundi ingratitudinem pre- mire nos debemus, v. 3.

X. Ex sola doctrina Christiana, vera animi tranquillitas, & solidum gaudium promanat, v. 4.

XI. In Deo nullæ sunt tenebrae. Ergò impiè à non-nullis peccati author statuitur, dum phrases Scripturæ ad eam rem detorquent.

XII. Non est, cur hoc seculo offendamur, si multi, qui Christum ore profitentur, deque fide gloriantur, factis negent: cum viventibus adhuc Apostolis, hæc pestis in Ecclesia exstiterit.

XIII. Fides sine operibus facta est, v. 6.

XIV. Cum sanctitas vitæ sit nostræ cum Deo communionis nota, ei seriò studendum.

XV. Christi sanguis purgat nos ab omni peccato. Ergò satisfactiones humanæ, merita Sanctorum, quæ obtenduntur, & vanum purgatorium Pontificium, quibus purgari à venialibus peccatis homines statuunt, unico illo purgatorio, Christi sanguine confutantur, v. 7.

XVI. Cum omnes homines sua habeant peccata, sequitur, Legem (cujus transgressio peccatum est 1. Joh. 3.) à nemine perfectè impleri. Ac propterea nulla sunt hominum merita bona, nedum opera (utiloquuntur) supere-

rogatoria, quæ Pontifici somniant, v. 8. & 10.

XVII. Cum peccata solis iis, qui ea coram Deo contentur, remittantur; ea confitenda sunt, & ut præclareat hoc in loco Augustinus: *Non vis ut ille damnet; tu damnas. Vis ille ignorat? tu agnosce*, v. 9.

C A P U T S E C U N D U M.

Postquam Johannes capite primo, duas filiorum Dei notas, sanctitatem & peccati confessionem proposuit, & à fructibus collaudavit: antequam ad priorem fuis explicandam regrediatur, alteram initio capitum secundi, per anticipationem quandam objectionis illustrat, à fine illius. Etenim quia multi, Euangeli gratia, seu gratuitâ peccatorum remissione per Christum ad peccandi licentiam abutebantur, Rom. 6. vers. 15. 16. docet jam, hanc doctrinam à se contrario esse animo ac fine propositam, nimis ut Fideles (quos per Metaphoram, ratione ministerii sui & regenerationis per Euangeliū, filiolos vocat) non peccant, hoc est, non ut omnibus omnino peccatis hīc careant (nam hoc nobis *adūtan* ob sanctificationis in hac vita non perfectæ rationem, ut etiam Johannes cap. 1. vers. 9. afferit) sed ut ad eum scopum collimantes, pro virili peccata omnia fugiant. Ne quis verò hac sententia infirmitatis suæ ac peccatorum conscientia commotus desperet, consolationem adjicit, anticipatione altera. Objici enim poterat; Atqui peccavi, quomodo igitur miser ego coram Deo subsistam? Respondet Johannes: *Quod si quis peccārēt* (ut nimirum omnes peccasse ostendit, cap. 1. 8.) *babemus apud Patrem Iesum Christum* *πατέρα*. Quæ vox hoc in loco notat advacatum, aut consolatorem, ut Ioha. 14. 16. communum Spiritu Sancto nomine; quod suos consolatur; quanquam quidam viri magni utrobique & hīc, & Iohann. 14. advacatum exponunt: quod Christus sit *πατέρα*, hoc est, intercedat & oret pro nobis: Spiritus verò Sanctus dicatur *πατέρα*, advocatus, quia facit nos orare & in conspectum Dei prodire cum fiducia, Rom. 8. 15. & 26. Ceterum de hac voce pluribus egimus Ioh. 14. Porro Christum esse advacatum nostrum, appositissima descriptione, partim ab adjunctis, partim ab effecto declarat. Nam quæ duo ad acceptum & perfectum apud Deum mediatorem requiruntur, Iustitia & Satisfactio, Hebr. 7. v. 26. & 27. illa Christo tribuit: primum quidem cum dicat, ipsum esse *justum*, vers. 2. alterum cum subjicit, & ipse est propitiatio, hoc est, per metonymiam effecti, propitiator, ut Roman. 3. vers. 25. Quæ propitiatio amplificatur ab objecti amplitudine, per distributionem, cum ait, *nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi*. Que sententia ut admodum illustris est: ita de genuino illius sensu disceptatur. Quidam enim totius mundi nomine omnes & singulos homines, tam reprobos, quam electos intelligunt: sed propitiacionem diversè exponunt. Quidam enim docent, quod Christus sit propitiatio eorum ratione efficientiæ: quod non solum pro electorum, sed etiam pro reproborum peccatis sua morte satisfecerit, eaque expiarit. Sed hoc repugnat Christi officio, Ioh. 17. 9. *Non oro pro mundo* (id est, reprobis mundi, ut oppositio docet) *sed pro iis, quos dedisti mihi*. Alii verò Christum propitiacionem esse rām reproborum, quam electorum, non efficaciæ, sed sufficientiæ ratione: ut post Thomam Aquinat. plurimi explicant. Sed hoc adversatur Analogiaz fidei: nam quorum Christus est propitiatio, eos Deo reconciliat: eoque efficit Deum ipsis proprium seu pacatum. Atqui reprobi cum sint infideles, sub ira Dei manent, Ioh. 3. 36. Quod autem dicunt, Christum mortuum pro eorum propitiacione sufficienter; duo ea re indicantur: primum quod Christus sit mortuus pro iis, h. e. in eum finem, ut penam ius debitam ferendo, Deo reconciliaret: alterum est modus, nempe sufficienter. Atqui illud prius quod statuunt, aperte falsum: quia finis mortis Christi non fuit reproborum cum Deo reconciliatio, quia illud erat *adūtan*, imprimis cum maxima eorum pars æternis inferni pénis cruciaretur. Quare alii nomine *mundus* electos

electos etiam fideles intelligi statuunt: quod non solum Christus sit propitiatio pro peccatis Iudæorum (quos Apostolus intelligat, cum ait, *pro nobis*) sed etiam pro totius mundi electis ac fidelibus omnium gentium, ut Rom. 1. v. 16. & 3. 22. & 11. 30. 31. 32. Eph. 2. 14. 15. 16. vel ut *pro nobis* non significet Iudæos, qualis erat Iohannes, sed fideles illius temporis, quibus se annumerat. Deinde ut per totum mundum omnium temporum electi ac fideles intelligantur, ut 2. Cor. 5. 19. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando iis peccata ipsorum:* ubi per mundum totius mundi fideles intelliguntur: quia illi soli reconciliantur Deo: & peccata iis non imputantur. Nam ut *καὶ ἡ οἰκονομία* quantitatis seu multitudinis, totus mundus in malo jacens, & oppositus iis qui ex Deo sunt, infideles totius mundi notat, 1. Iohann. 5. vers. 19. sic contrà *τοῦν* mundus *καὶ ἡ οἰκονομία* qualitatis seu præstantiæ, pro fidelibus totius mundi accipitur hoc loco: adèò ut Christus non solum sit mediator fideliū illius temporis: sed omnium totius mundi inde ab initio ad finem: non autem singulorum hominum reproborum & electorum: quod distinctè ab Ecclesiâ triumphante asseritur, Apoc. 5. v. 9. *Mactatus es & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & gente.* Hæc de v. 2. & filiorum Dei, qui cum Patre & Filio communionem habent, nota secundâ. Unde ad prioris explicationem ampliorem regreditur Apostolus, occurritque variis quorundam sermonibus, qui fidem suam, charitatem in Deum, & communionem cum Christo jaçantes, improbè vivebant. Ac primum docet, observationem mandatorum Christi, nobis esse signum & *κεριτίου* fidei nostræ, ut Matth. 7. vers. 21. & 23. Ioh. 13. 35. & 14. 15. Cum autem Christi, ad fideles mandatum, sit duplex: alterum fidei: alterum charitatis; hoc est, de fidei & charitatis exercitiis & operibus, ea hoc in loco intelliguntur, tanquam effecta & genuini fructus, unde ad causas assurgendo, de fide nostrâ possumus judicare. Atque hoc sibi vult Apostolus, cum ait: *Per hoc scimus, quod ipsum novimus.* Nam quamvis notitia per Metonymiam pro consequente affectu ac dilectione, non raro in Sacris Literis accipiatur (ut Psal. 1. vers. 6.) & quidam hoc in loco ita exponant, magis tamen videtur convenire, ut Synecdochicè, pro certâ notitiæ specie, nempe vera fide accipiatur, ut Es. 53. v. 11. & Iohann. 17. 3. Hujus autem notitiæ seu fidei scientiam habemus duplificem: unam ex causis, materia & forma fidei, ex assensu Euangelii effectivo charitatis, & conscientia illius: alteram ex effectis, de quibus hoc in loco differit, ex quibus fidem nostram, tanquam propriam causam concludimus, vers. 3. Atque hanc notam, per thesin propositam, remotione contrarii illustrat & amplificat Apostolus, cum afferit, *Ecce qui dicit, novi ipsum; & mandata ejus non servat, esse mendacem,* hoc est, non verè nosse Christum vivæ fidei notitia, Tit. 1. 16. Quibus verbis ostendit Iohannes obedientiam non solum esse certam fidei notam, quæ ei soli: sed etiam quæ omni conveniat. Cum autem observatio mandatorum alia perfecta sit; alia inchoata: de priori, quæ ex rigore legis exigitur, hoc in loco non differit Apostolus, quia illa nobis impossibilis, ut v. 1. monuimus: sed de altera, qua pro virili, dominante Spiritu, sanctitati studemus; & infirmitates ac lapsus quotidianos, fide & resipiscientia diluimus ac corrigimus. Quæ obedientia quamvis stricto jure, ob imperfectionem suam, inobedientia dici posset: tamen obedientia à potiori parte denominatur, secundum Euangelii æquitatem & gratiam in Christo, qua defectus tegitur, v. 4. Porro aphæresi seu remotione contrarii apposita, redit Apostolus ad thesis propositæ explicationem & confirmationem. Nam ut antè ostendit, observationem mandatorum Christi, propriam esse notam veræ fidei: sic eodem modo ostendit esse notam primum veræ charitatis Dei, erga Deum: Deus enim non efficiens, sed objectum intelligi deberet, & ut vulgo loquuntur, dilectio Dei non activè, qua diligit, sed passivè, qua diligitur, intelligenda. Deinde *charitas adimpta* dicitur, non quod sit numeris omnibus absoluta (nam nullus servat Dei sermonem, Christo excepto, perfectè) sed

quod sit integra seu sincera, quemadmodum c. 4. v. 12. 17. 18. quæ perfecta etiam dici potest, comparatè cum fucata. Secundò obedientiam hanc, non solum charitatis in Deum: sed etiam communionis cum Christo, ideoque filiorum Dei & verè Christianorum notam esse ostendit, cum ait: *Ac per hoc scimus, nos in ipso esse,* hoc est, ipsi esse unitos & insitos, tanquam palmites viti, Iohann. 15. & surculos oleæ cœlesti & arbori vitæ, & tanquam membra in corpore, Rom. 12. v. 5. Cum autem hæc insitio & unio sit gemina; externa primum, qua per verbi & Sacramentorum societatem, & fidei professionem, Christi Ecclesiæ externæ, & eatenus Christo, conjuncti sumus: deinde interna; qua etiam per fidem vivam Christo capiti uniti sumus, operatione Spir. Sancti. Prior illa communis est reprobis multis cum electis, quia palmites utriusque sunt in Christo tanquam vite insiti; sed altera propria est electis: nam reprobri sunt instar palmitum emortuorum in vite, qui ex vite non vivunt, nec succum vitali hauriunt, & instar membrorum emortuorum, quæ corpori quidem adhærent, sed vita & motu carent: unde etiam à sua illa externa Christi in corpore Ecclesiæ unione exscinduntur & in ignem projiciuntur, Iohann. cap. 15. vers. 6. Matth. 25. vers. 32. & 41. Contrà electi ac verè fideles sunt palmites vivi, & membra viventia, quæ in corpore à capite & spiritu conservantur ac servantur, Iohann. c. 15. vers. 5. Hæc de vers. 5. Porro cum observatio mandatorum Dei latè pateat, hanc notam filiorum Dei speciatim exponit Iohannes, per charitatem fraternalm. Ad quam præmissa præfatione transit, qua eos *fratres* vocat & huic doctrinæ auctoritatem conciliat ab adjuncto gemino, nempe cum antiquitate, tum novitate, diverso respectu. Antiquitatem quidem proponit, partim per aphæresin, *non novum*, inquit, *mandatum scribo:* partim per thesin repetitam, sed *mandatum vetus:* idque à circumstantia temporis confirmat, quod illud habuerunt à principio. Quod quidam de principio vocationis per Euangelium intelligunt: ut referatur ad hosce tantum, quibus Epistola hæc missa est. Alii verò altius ad tempus ante Christi adventum; ut intelligentur non hi solum, sed etiam conjuncti cum majoribus: ut sit sensus, quod hoc mandatum antiquum sit, quia à Deo ab initio mundi, per Patriarchas, Mosen & Prophetas in Veteri Testam. propositum. Priori interpretationi favet, vers. 24. sed utraque non incommodè gradatim conjungi potest: quod eam doctrinam tradat, quam & olim Deus per Mosen & postea ab Apostolis sæpius propositam audiverant, vers. 7. quâ ratione antiquitas doctrinæ de charitate declaratur: Cui per correctionem quandam alterum adjunctum, nempe novitas additur: *rursum*, inquit, *mandatum novum scribo vobis:* Novum verò appellat, ut Christus, Iohann. 13. vers. 34. non substantiæ, sed circumstantiæ ratione seu non propter formam & promulgationem (sic enim vetus est) sed propter adjuncta. Primum quod à Christo renovatum & vindicatum, partim ab antiquis corruptelis Judaicis (idque per rectam expositionem & repetitionem crebam, Matth. 5. vers. 21. 22. 42. 43.) partim à ceremoniarum Mosai carum onerosâ laciniâ ac jugo, Galat. 5. vers. 1. Hebr. 8. vers. 13. Deinde quod ab eodem, nova efficacia Spiritus Sancti, cordibus inscribatur, Hebr. 8. vers. 10. novoque charitatis summæ à Christo exhibitæ, exemplo confirmetur. Nam quamvis sub Veteri Testamento Spiritus Sanctus fuerit etiam collatus, 2. Cor. 4. vers. 13. longè tamen copiosius & pluribus, in Novo. Atque huc pertinet declaratio Johannis, cum ait: *quod verum est in ipso & in vobis,* hoc est, mandatum verè novum est; cum Christi præcipientis, exponentis, exemplum præbentis illustrissimum, & Spiritus Sancti conferentis ratione: tum vestri, qui rectam intelligentiam mandati percepistis, & obediendi facultate, per regenerationis gratiam donati estis: quemadmodum probatur sequentibus verbis, *quia tenebæ prætereunt, & ver illa lux iam lucet:* hoc est, quia discussis paulatim per Spiritum, veteris hominis ignorantia tenebris, vera lux cognitio.

cognitionis Dei ac fidei in animis vestris lucet. Quam lucem ac fidem, opera charitatis, tanquam fructus genuini consequuntur, v. 8. Cujus lucis mentione, absoluta jam præfatione, commodissimè transit Apostolus ad notam filiorum Dei specialē primam explicandam, per aphæresin & thesin. Aphæresis est; qui dicit, *se in luce esse*, h. e. vera Euangelii luce illustratum, fideque donatum, & fratrem suum odit, *is in tenebris est usque adhuc*, h. e. nondum vera fide prædictus est. Odit autem nomine intelligit, non iram ex infirmitate, quæ etiam in verè fideles cadere potest: sed iram in veteratam, & sine relipiscientia, quæ demum infidelium nota est. Deinde fratrem, quidam generatim proximum intelligunt, seu quemvis hominem, seu fratrem, creationis ab eodem Deo Patre ratione, ut hoc loco doctrina de charitate sit universalis: sed plerique probabilius fidelem, seu Christianum intelligunt καὶ ἐξοχῶ, ut c. 3. 13. & 1. Cor. 5. 11. & 6. 6. qui nobis frater est, non solum ratione universalī, creationis ad imaginem Dei: sed etiam ac potissimum ratione particulari, regenerationis & adoptionis in numerum filiorum atque heredium Dei, quemadmodum passim in N. Test. fratris vox usurpat. Hæc de aphæresi, & v. 9. Thesis verò est, v. 10. Qui diligit fratrem suum, in luce, h. e. vera fide, manet, & in eo non est offendiculum, h. e. lapsus & peccati causa. Quod bifariam exponi potest: aut ratione ejus qui diligit, quod non sinat se à Deo & sanctitate abalienari: vel ratione proximi, quod peccandi occasionem proximo non præbeat; quia, ut Apostolus docet, charitas ædificat, 1. Cor. 8. v. 5. utraque commoda interpretatio: sed prior sequenti versui aptius convenit, in quo aphæresin repetit & amplificat continuata allegoria. Reputatio est, qui odit fratrem suum, in tenebris est, de quo v. 9. actum. Amplificatio verò est, qua misericordiam illius, qui fratrem odit, exaggerat: quod non solum in tenebris sit, sed etiam in tenebris incedit, ut nesciat, quod eat, hoc est, opera tenebrarum exercitat & multa habeat offendicula: hoc enim per Metaphysin ac Metonymiam (quæ antecedens pro consequente ponitur) per incessionem in caliginosa & ignota via significat Iohannes. Hujus autem rei culpam expositione causa, in infidelitatem refert, cuius tenebris mentis oculi obsecrati sunt, vers. 11. Porrò hanc de charitate fraternali doctrinam, anticipatione quadam, adhibito repetitionum lumine, ostendit ac probat esse communem omnibus fidelibus: idque bifariam. Ac primum universè, v. 12. filios, id est, fideles discipuli per Metaphoram, scribo vobis, nimurum hoc de charitate mandatum, ut vers. 1. & 7. Probatio est ab accepto beneficio remissionis peccatorum propter nomen Christi, id est, propter Christum, ut c. 1. v. 7. & 9. & 2. v. 1. 2. Act. 4. 12. Deinde particulatim, fidelium ratione utentium, in tres actes distinctione, in Patres seu senes; adolescentes, & puerulos. Quibus ordine ac distinctè, suas rationes, actati convenientes adjicit. Ut enim senes antiquitate delectantur, inde argumentum dicit ac dicit: *Scribo vobis, Patres, quoniam nō sis ipsum, qui a principio est*, id est, Christum, ut c. 1. 1. unde sequitur, illius voluntatis autoritate & vita exemplo commotos, charitatem coleare debere, ut vers. 3. & 6. ostendit. Deinde quia adolescentes, roboris sui declaratione exultant, inde ad charitatem hortatur: *Scribo, inquit, vobis adolescentes, quia malum illum*, (id est, Satanam, Dei gloriam, ac voluntatis, & justitiam ac salutis vestrae adversarium summum, Matth. 6. v. 13. & 13. v. 19. & 1. Pet. 5. 8.) *viciſtis*: nimurum veræ fidei, & armaturæ Christianæ reliquæ robore, Deique auxilio muniti, 1. Pet. 5. 9. & Eph. 6. 11. & 16. Ergo turpe est abjectis armis à Satana superari, & à dilectione fratrum, ad eorum odium abripi. Denique quia pueri Patribus suis gloriarisi solent, & eorum benevolentiam maximè querunt, convenienter probat hoc de charitate præceptum, ad eos etiam pertinere: *quia noverunt Patrem*, nempe cœlestem: ac propterea secundum voluntatem illius, Dei filios, suos in Christo fratres, amare debent, vers. 13. Ceterum duo, propositæ distinctionis membra reponit, & alterum explicat Iohannes, non ociosa repetitione; sed utiliter: partim ad majorem attentionem & negligentiam

nostræ correctionem, quemadmodum, Phil. 3. v. 1. & 18. Gal. 1. v. 8. & 9. partim ut sint sequentis hortationis argumentum antecedens. Ut enim Patribus & adolescentibus maximum periculum est à mundo; & puerulis à seductoribus: ita distinctè eos docet. Ac primum Patres & adolescentes, ut cum illi Christum nōrint; & hi fortis sint fide (qua verbum Dei conservant) Satanam vicerint, v. 14. mundum non diligent, neque ea quæ in mundo sunt. Nomine autem mundi intelligi potest, vel mundi pars inferior, terra & creaturæ quæ in ea: cujus mundi amor alius moderatus est, cum quis eo utitur secundum Dei voluntatem: aliis immoderatus, cum quis contra Dei voluntatem & gloriam eo abutitur, eique servit, 1. Cor. 7. 31. Jacob. 4. 4. vel intelligi possunt infideles & impii hujus mundi, ut Roman. 12. 2. utraque vera & satis apta: sed prior uberior & versu 17. congruentior est sententia: quia alteram etiam includit: quoniam infideles sunt pars hujus mundi, & amandi quidem sunt, quæ creaturæ, & recto modo atque ordine: non verò quæ infideles, neque supra Deum, aut supra fideles. Deinde per ea, quæ in mundo sunt, Synecdochicè virtus, quæ in his terris regnant, significantur: ut postea ab Apostolo exponitur. Quorum amorem fugiendum demonstrat, primum vers. 15. à contrario, nempe amore Dei, quocum mundi & vitiorum illius amor consistere non potest, Roman. 12. 2. Tit. 2. v. 2. & Galat. 5. v. 17. Jacob. 1. v. 27. & 4. vers. 4. secundò à causa efficiente, per aphæresin & thesin; insertâ rei subjectæ illustratione. Declarat enim quid sibi per ea, quæ in mundo sunt, potissimum velit, partitione trimembri, in concupiscentiam cum carnis, tum oculorum, & fastum vitae. Quæ verba diverse accipi possunt, partim ob vocum ambiguitatem, partim ob rei convenientiam cum loci scopo. Ac primum caro, aut substantiam notat, aut accidens, hoc est, aut corpus, aut totius hominis innatum injustitiae habitum seu peccatum originale, quod vetus homo Metaphoricè dicitur. Atque hoc modo caro dicitur concupiscere adversus spiritum, Galat. 5. v. 17. quæ ratione omnia peccata sunt illius effecta, Galat. 5. vers. 19. Quo sensu si hoc loco carnis concupiscentia intelligeretur, sequentibus duobus membris contineretur Synecdochica explicatio illius ab effectis. Sed uberior ac verior videtur sententia, si cum plerisque distinctè, priori modo carnem pro corpore accipiamus, ut concupiscentia carnis, corporis libidines & coemessationes designet, ut Roman. 13. v. 14. Carnis curam ne agatis ad concupiscentias. Deinde oculorum concupiscentiam quidam libidinosos adspectus exponunt; ut conveniat cum Iob. 31. vers. 1. Proverb. 23. vers. 31. & Matth. 5. v. 28. & 2. Petr. 2. 4. Alii verò de avaritia interpretantur: quod videtur melius convenire; quia sensum habet pleniorum & ab antecedenti concupiscentia carnis distinctum, ut ab Apostolo tria vita, quæ potissimum in mundo regnant, arguantur, libidines, avaritia (ex qua injuriae & cædes oriri solent) & superbìa. Quò spectat sententia Ierem. 22. vers. 17. Denique fastus vita superbam vivendi rationem denotat, quæ in nimis sumptuoso victu, vestitu, ædificiorum splendorac famulorum copiâ consistit. Quæ tria, concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & fastus vita, dicuntur non esse ex Patre, sed ex mundo, hoc est, non habere Deum authorem, ut qui nec ea præcipiat neque efficiat: sed mundum, hoc est, infidelium cæsum, vers. 16. Cui secundo dehortationis argumento, tertium accedit, ab adjunctâ mundi & concupiscentiæ illius præteritione, de qua Eccles. cap. 1. v. 1. & Psal. 90. vers. 10. & 1. Corinth. 7. vers. 31. & contrariâ Sanctorum duratione perpetuâ ac vita eterna, vers. 17. Atque hoc modo absolute est dehortatio, à mundi & rerum mundanarum amore, pertinens ad patres & adolescentes: non quod soli, sed quod potissimum eo vitio laborent. Huic autem deinde additur admonitio ad puerulos, qui ut imprudentes & socios obnoxii esse solent: ita convenientissimè eos adversus Antichristos dolosos, sanguinem doctrine & recte vitæ adversarios premunit; ita tamen, ut do-

ut doctrina hæc naturâ sua sit communis. Quæ admonitio partim dogmatica, partim parænetica est. Dogmaticam appello, quæ in veri declaratione occupatur, à vers. 18. ad 24. Ac primùm afferit, *ultimam boram*, hoc est, per Synecdochen speciei pro genere ultimum tempus *jam adesse*. Quo in loco ad pleniorum notitiam observandum est, tempus distingui vulgo in tempus ante legem, ab initio mundi ad Mosen: & in tempus sub lege, à Mose ad Christi adventum, Rom. 5. vers. 13. 14. denique in tempus post legem, sub gratia Euangelii, à Christi adventu primo, Galat. 4. 3. 4. ad ejus adventum secundum gloriosum adjudicium, de quo Matth. 28. 20. Actor. 2. v. 17. 1. Petr. 2. v. 20. Nec incommodè etiam pro diverso mundi statu triplici, secundum rei veritatem distingui posset in tempus mundi primi, 1. Petr. 3. 5. & 6. nempe à creatione ad diluvium: & in tempus mundi recreati, 2. Petr. 3. 7. post diluvium ad Christum: & tempus mundi reconciliati, quo (per redemptionem sanguinis Christi & vocationem efficacem ad communionem illius) nova facta sunt omnia, 2. Corinth. 5. vers. 17. & 18. à Christi primo adventu ad redditum ad judicium. Denique tempus, in primum, quod Christi primum adventum antecessit; & in ultimum, quod inde ab eo exhibito consequitur, distribui potest, quemadmodum ad Hebr. 1. v. 1. Cæterum prima distinctio temporis ab Adamo ad Mosen, & à Mose ad Christum, & inde ad finem mundi optimè convenit. Quod etiam tempus ultimum dividi videtur, relatione partium suarum, in tempus primum, à quo Christus in Judæa, & Apostoli etiam inter gentes Euangelium annunciarunt; & in tempus ab Apostolorum morte ad Christi reditum, ut 1. Timoth. 4. v. 1. & 2. Timot. 3. 1. & 2. Pet. 3. v. 3. de quo tempore hoc in loco agitur: nam reliquis Apostolis jam vita defunctis, Ioannes superfluit solus. Porro ultimum jam tempus adesse, Syllogismo demonstratur ex adjuncto proprio signo, nimirum Antichristorum apparitione. Propositio syllogismi est: Illud tempus, quo exorientur Antichristi multi, est ultimum (ut autoritate doctrinæ Apostolicæ, quam audierant fideles, comprobatur) Assumptio est: Atqui hoc tempore Antichristi multi exorti sunt. Ergo hoc tempus est ultimum. Cæterum ad consequentia pleniorum intelligentiam notandum est, vocem *Antichristi* posse accipi bifariam: vel generatim profalso doctore, Christique adversario quovis, ut in assumptione: atque ita per numeri singularis pro plurali enallagen, Antichristus pro Antichristis usurpabitur: vel speciatim $\kappa\alpha\iota\epsilon\chi\alpha$ de insigni illo Christi adversario, de quo 2. Thessal. 2. differitur. Cujus ortus est duplex: prior in præcursoribus hæreticis: qui illi viam præpararunt; alter in ipsomet. Utrumque, ultimi temporis, suis gradibus, argumentum est & signum, sed ad præsentis syllogismi consequentiam, generatim & indistinctè ortus, intelligi debet, ut cum assumptione conveniat: de qua Antichristi tractatione, plenius publica disputatione egimus. Cæterum quod Johannes de Antichristis jam exortis ait, illud verissimum esse ex Cerinthi, Ebionis, Simonis Magi, Basilidis, & Nicolitarum historia constat. De quibus Augustinus & Philastrius de hæresibus consulendi. Cæterum quia hic Antichristorum ex Ecclesia egredientium ortus potius offendere, aded ut de doctrinæ Christianæ veritate, & Dei erga Ecclesiam providentia & amore dubitarent: idcirco opportunè huic scandalo per anticipationem occurrit Apostolus & fideles consolatur bifariam: primo descriptione Antichristorum: deinde expositione utilitatis nostræ, quam Deus inde elicit. Descriptio autem continet distinctionem à verè fidelibus: nam ut concedit, eos ex Ecclesia egressos esse: sic negat, eos fuisse *ex nobis*, hoc est, ex verè fidelium numero, seu via corporis Ecclesiæ membra. Ut enim palea frumenti accerto mixta continetur, sed frumentum non est, cumque ea per ventilabrum discussa est, frumento tamen nihil dedit: Ita hypocritæ in Ecclesia latentes, in ea sunt, sed non simpliciter sunt ex eâ. Quippe communio Ecclesiæ, ut alijs ostendimus, alia externa est, quæ in externa

professione fidei, & uetus verbi ac sacramentorum constituta altera est interna, quæ in communione cum Christo capite, & Ecclesia illius, per veram fidem & eundem spiritum vivificantem consistit, ut antè exposuimus: hypocritæ autem, qui sunt in Ecclesia, priori modo sunt ex Ecclesia, altero verò non sunt: contra verò fideles utroque. Ergo hypocritæ tantum secundum quid, non autem simpliciter sunt ex Ecclesia: quo sensu Johannes h̄ic loquitur. Idque probat ab adjuncto verè fidelium proprio, nempe perseverantiâ in Ecclesiæ societate. Cæterum ne quis erret, observanda est duplex defectionis ab Ecclesia distinctio: Nam ab Ecclesia disceditur, aut omnino, aut partim: deinde aut perpetuò, aut tantum pro tempore: hypocritæ omnino deficere possunt, h. e. ab externa communione, quam solam habent cum visibili Ecclesia: deinde non solam ad tempus, ut interdum fit, sed etiam perpetuò, ut nunquam resipiscant: sed verè fideles, nec omnino, neque perpetuò deficere possunt, per accidens gratiæ Dei conservantis: sine qua per se deficere possent, & Satanæ, carnis, mundi viribus, superati deficerent. Quod si forte ab externâ societate ad tempus deficiant, & interna minuantur, infirmata & quasi sopita fide, nihilominus tamen fundatum fidei, quasi semen illius in ipsis manet, 1. Ioan. 3. 9. Quemadmodum ignis cineribus tectus, licet non appareat, exstinctus tamen non est: & arbores licet hyemali tempore fructibus & foliis sint nudatae; nihilominus mortuæ non sunt, sed suo tempore fructus producunt: sic fides ad tempus aliquod sopita & quasi mortua, Dei spiritu suscitatur: quo sensu Joannes hoc in loco ait: *Si fuiſſem ex nobis, permaniſſent utiq; nobiſcum*. Hæc de prima anticipationis parte, seu Antichristorum descriptione. Altera est declaratio, à Dei permittentis & regentis fine, nempe utilitate nostra, quam Deus inde elicit, nempe examine Ecclesiæ: quod ea defectione palea à frumento, & hirci ab agnis separantur, atque ita latentes hypocritæ patefiant, v. 19. Atque hanc doctrinam confirmat Apostolus ab adjuncta fidelium scientia: *Nostis*, inquit, *omnia*. Omnia autem intelligit non simpliciter, sed relatè: nempe hæc & alia omnia ad salutem necessaria, de quibus loquitur. Id quod comprobat à causa officiente, nempe unctione, quam acceperant à Sancto. Quo in loco videndum est, quid *unctionis*; & quid *sanc̄tus* significet. Unctio enim non Spir. S. essentiam, sed dona illius denotat, per Metaph. à typica legis unctione, Exod. 29. v. 29. Spiritus autem ungit bifariam immediatè ac tantum per internum afflatum: aut mediatè per ministerium Euangeli, cui internam suam efficaciam conjungit, quum mentes illuminat & cor reformat: priori modo unctionem acceperunt Apostoli, Actor. 2. & Prophetæ utriusque Testamenti: posteriori verò modo reliqui fideles, ut 2. Cor. 1. v. 21. 22. de qua reh̄ic loquitur Apostolus, ut ex antecedentibus appetat, v. 7. & 18. & postea, v. 24. unde liquet, cum interna Spir. S. institutione tanquam unctione, conjunctam fuisse externam per Euangeli ministros. Deinde hanc unctionem dicit eos accepisse à Sancto, h. e. à Christo: quemadmodum ex collatione, v. 27. colligi potest. Sic autem Christus vocatur ab adjuncto sanctitatis $\kappa\alpha\iota\epsilon\chi\alpha$, quod videlicet sit unctus ille Sanctus Sanctorum, Dan. 9. v. 24. Sanctus ille & verax, qui habet clavem David, Apoc. 3. v. 7. qui nos ungit bifariam: primum merito obedientiæ ad mortem usq; crucis, Rom. 6. v. 6. deinde efficacia sui spiritus, qua secundum meritum sanctificationis nostræ, spiritu suo nos cognitione veritatis illustrat, & ad obedientiam Deo præstandam sanctificat, unde sanctificationis nostra dicitur, 1. Cor. 1. v. 30. Hæc de vers. 20. Verum quia objici poterat à fidelibus: Si ita se res habet, quid igitur ad nos tanquam ignaros veritatis scribis? Idcirco anticipatione quadam respondet Apostolus, se non tanquam ad ignaros scribere, sed ad eos qui nōrint veritatem, & nullum mendacium esse ex veritate, hoc est, à veritate proficiunt & cum ea consentire: ideoque ad eos confirmando in agnitu veritate, non ignota docere, sed ea quæ nota essent, in memoriam revocare, vers. 21. Quid autem mendacii nomine intelligi velit, una specie exponit, & ita reddit ad propositam de Antichristis

christis tractationem. Nam ut de ortu eorum egit: sic eos den à qualitate & doctrina describit, cum ostendit, eum esse mendacem & Antichristum, qui negat Jesum esse Christum, sive ratione personæ, sive ratione officii. Idque probat à consequente effectu, quod eo modo Patrem simul negent & Filium, v. 22. Quam consequentiam roboret à relatorum natura & declaratione mutua, vers. 23. quo pars dogmatica de Antichristis absolvitur. Cui altera attextur parænetica: cuius quidem propositio est hortatio ad perseverantiam in fide doctrinæ Apostolicæ: confirmatio verò à fructu & utilitate dupli: prior est communio cum Patre & Filio continuatio, vers. 24. alter vero fructus est vita æterna: cuius certitudinem à promissione Christi confirmat, vers. 25. & conclusionem admonitionis subjicit, que rem, de qua agit, declarat, vers. 26. & consolationem addit geminam: priorem quidem ab unctionis accepte gratia; eamque amplificat à perfectione, quod necesse non haberent, ut quis eos diceret; nempe non absolutè, aut ad eos confirmandos (nam hoc ipsum agit Johannes) sed certo modo, nimurum tanquam rudes & ignaros tyrones, ut Heb. 8. 11. alteram vero ab unctionis perseverantia, quam promittit, v. 27. deniq; hortationem repetit, ad fideles, quibus scribit, transferendo, quos filiolos, ut v. 12. vocat: & hortationem confirmat ab effectu obedientiæ, nempe à libertate ac fiducia, seu intrepida ac pacata conscientia in Christi adventu secundo ad iudicium. Id quod amplificat ab effectu contrariæ inobedientiæ, nimurum pudore, vers. 28. Huc usque pertingit inserta tractationi, de notis filiorum Dei, admonitio, que ad fidem pertinet. Sequentibus vero redit Apostolus ad opera fidei, & doctrinam de notis filiorum Dei, eodem ordine, quo in antecedentibus; primum enim agit de nota generali, secundò de speciali; sed in probandi modo differt, quia non tam ex effectis, ut ferè antea, quam ex causis argumenta desumit. Generalis autem nota est Justitia: quæ h̄c non strictè accipitur, sed debitum nostrum erga Deum & proximum officium designat: ac propterea utriusque tabulæ legis obedientiam complectitur: quemadmodum etiam, c. 3. v. 7. & 8. facere justitiam, & facere peccatum, inter se opponuntur. De quâ notâ agit Apostolus hoc vers. ult. ad c. 3. v. 10. unde satis perspicue apparet, hanc sententiam incommodè à capitum authore à capite tertio avulsam. Constat autem conclusione & probatione illius antecedente. Conclusio est: quicunque exercet justitiam, ex ipso natus est. Exercere autem justitiam non est intelligendum de rigida perfectione legis ratione graduum, seu ex tota mente, corde & omnibus viribus; (quia ita nemo eam exercet in his terris aut exercuit, Christo excepto, c. 1. 8. & Hebr. 4. 15. & 7. 26.) sed ratione partium; videlicet, cum dominante spiritu, ac carnem subjugante, justitiae seu obedientiæ legis secundum omnia Dei præcepta dare operam incipimus. Deinde natum esse ex ipso, significat per regenerationem Spir. S. esse filium Dei, ut c. 3. v. 9. & 10. ista usurpantur. Probatio vero antecedens petita est à Dei attributo eodem: Deus Pater justus est, imò justitiae fons. Ergo quiunque justitiæ ipsum imitatur, ejus filius est, v. 29.

CONSECTARIA CAP. II.

I. Euangelii ministri, auditores suos fideles, quasi filios, verbi divini pabulo nutrire, & ad vitam æternam curare debent.

II. Populus Christianus suos pastores mutuò amare, & ut Patres revereri debet.

III. Non viva tantum voce præsentes, sed etiam, ubi usus requirit, scriptis absentes fideles in vera doctrina & obedientia confirmandi sunt.

IV. Cum gratuita omnium peccatorum remissio, sit acerrimus ad peccati fugam stimulus, perversè faciunt Pontificii, qui eam doctrinam tanquam peccati irritamentum traducunt; & iniquius illi, qui ea gratia ad scelerum licentiam abutuntur.

V. Cum Iesum Christum Advocatum habeamus apud

Patrem; malè faciunt, qui peccatorum suorum conscientia pressi, de gratia Dei desperant: aut cum Pontificiis alios mediatores aliasque salutis vias comminiscuntur, vers. 1. Cui alia loca illustria consentiunt, Matth. 1. 28. Ioan. 14. 6. Hebr. 4. 15. & 16.

VI. Cum Christus non solum sit justus, sed etiam propitiatio pro peccatis nostris: hinc omnino sequitur, falli ac fallere graviter Pontificios, qui ob Christi veri Dei cum Patre & Spir. Sanct. Justitiam nobis reverendam, nobis intercessoribus aliis apud Christum & Patrem opus esse contendunt.

VII. Cum ad expianda peccata nostra Christum mitti ac mori oportuerit: injurii sunt in Christum & in salutem suam, Libertini, qui libertatis Christianæ falso obtentu ac titulo, ad peccati licentiam abutuntur.

VIII. Si Christus expiatio est peccatorum totius mundi fidelium: ergo Pontifici turpiter impingunt, qui suas satisfactions, ad quotidiana post baptismum peccata expianda, necessarias docent, v. 2.

X. Cum ex operibus de verâ fide nostra scientiam habeamus: falsa est Pontificiorum sententia, qua salutis nostræ certitudinem tanquam arrogantium traducunt, v. 3.

X. Christus non solum Dei mandata docuit ore, sed etiam opere: ac propterea qui sincè ac rectè docere volunt in Ecclesia Dei, Christi exemplum hoc imitari debent.

XI. In Ecclesia Dei nulla merè nova, sed vetus doctrina docenda est tantum, hoc est, quæ à Deo originem habet & ab initio tradita est: ideoque merito Pontificiorum traditiones extra Scripturam, tanquam Ecclesiæ Propheeticæ & Apostolicæ ignoratas rejicimus, v. 7.

XII. Cum agnitus Christi & fides sint lux spiritualis; ignorantia vero & infidelitas tenebrae; sequitur, non fideles, sed infideles, licet specie externa florentes, verè esse miseros, v. 8.

XIII. Remissio peccatorum fit propter Christum. Ergo non meritis nostris omnino, nec etiam partim, ut Pontifici volunt.

XIV. Cum propter Christum nobis sint remissa peccata: inde sequitur, nos Christo contentos esse debere, illique vera obedientia gratitudinis officia præstare.

XV. Ea maxima fortitudo est, qua Satanæ ad peccata provocantis tela retundimus & tentationes superamus.

XVI. Verbum Dei non solum senibus & adolescentibus; sed etiam pueris conscriptum est. Ergo ab omnibus legi debet. Quare impiè Pontifici contrarium docent, vers. 13.

XVII. Ut fortes simus adversus Satanam, eumque vincamus, verbum Dei in nobis per fidem habitare debet. Quocirca Pontifici qui lectionem Verbi Divini populo liberam non relinquunt, sed ab arbitrio pastorum ipsorum suspendunt, arma militantibus necessaria, ad eorum perniciem subtrahunt, v. 14.

XVIII. Deus non est peccatorum author, v. 16.

XIX. Consideratione præmii cœlestis & vitæ æternæ, omnes obedientiæ & crucis molestias superare debemus, vers. 17.

XX. Prophetiæ cum eventu suo, ad prudentiam & patientiam Christianam conferendæ sunt, v. 18.

XXI. Verè fideles nunquam à fide penitus deficiunt. Ergo doctrina de perseverantia Sanctorum, iniquè à Pontificiis & aliis oppugnat.

XXII. Ecclesia non est culpanda, etiam si heretici in ea orientur: ac propterea malitiosè, aut imperitè saltem faciunt Pontifici & similes alii, qui Ecclesiæ Orthodoxæ, apostatarum errores ac scelera imputant, iisque nominibus condemnant.

XXIII. Non omnes, qui sunt in Ecclesia, sunt omnino ex Ecclesia: ideoque prudentes esse nos oportet ac constantes.

XXIV. Quamvis heres per se malæ sint: Dei tamen optimi providentia accidente, ad bonum Ecclesiæ pertinent ac diriguntur.

XXV. Non solum rudes erudiendi sunt Dei verbo; sed etiam docti in veritate confirmandi.

X X V I. Sacræ literæ etiam doctis scriptæ sunt: Quare superbè & iniquè faciunt, qui eas tanquam sibi minime necessarias contemnunt.

X X V I I. Cum Christus sit unctionis nostræ autor: sequitur eum esse verum Deum: quia per Spiritum Sanctum in nobis efficax est.

X X V I I I. Agnitio veritatis salutaris, Christi donum est, v. 20. 21.

X X I X. Si, qui negat Jesum esse Christum, Antichristus est: sequitur Pontificem à nobis non injūi: è eo nomine appellari; ut qui verbo quidem Christum esse fatetur, sed reipsâ per triplicis officii illius conspurcationem ac violationem, negat.

X X X. Si is qui filium negat, Patrem eadem opera negat: ergò Judæi, Turcæ, Ariani, Samosateniani, meritò Deum Patrem negare, & falso de Veri Dei Confessione gloriari dicuntur.

X X X I. Fides viva communionis cum Deo & Christo causa est Instrumentalis, non solum procreans, sed etiam conservans, v. 24.

X X X I I. Fideles adversus seductores confirmandi, & in recta via retinendi sunt.

X X X I I I. Cum viventibus adhuc Apostolis, ac floribus miraculis, Ecclesia à seductoribus fuerit agitata; non est, cur iis jam offendamur, v. 25. & 26.

X X X I V. Si fideles manent in Christo: Ergo vera est doctrina de perseverantia Sanctorum, v. 27.

X X X V. Quamvis Christus iam lateat in cœlis à conspectu nostro remotus; tandem tamen patefiet secundo adventu ad judicium: ideoque vera fide, spe & obedientia exspectandus est.

X X X VI. In Christi adventu fideles, tanquam oves ad dextram collocatæ, fiduciam habebunt gratiæ illius: contrà infideles tanquam hirci ad sinistram collocati, ignorinia notabuntur. Ac propterea non est, cur impius invideamus fluxos mundi honores, & hujus vitæ commoda, aut nos fortis nostræ humilis & abjectæ in terris pœnitentiat, v. 28.

X X X VII. Si justitia filios Dei notat tanquam proprium eorum indicium: Ergò è contrario Injustitia Dei hostes arguit, v. 29.

C A P U T T E R T I U M .

E X superioribus constat, Iohannem absolutâ adversus Antichristos admonitione, quæ ad fidem pertinet, redire ad tractationem de notis filiorum Dei, & de operibus fidei, eodem ordine, quo in antecedentibus, sed probandi modo diverso. Ac primum agit de nota generali, secundò de speciali. Generalis est justitia, de qua agere cœpit, cap. 2. v. 29. & eam persequitur hoc c. 3. ad alteram usque partem v. 10. Veruntamen initio hujus capituli, arrepta occasione mentionis eorum, qui ex Deo nati sunt seu filiorum Dei, hujus nominis & rei dignitatem, convenienti digressione amplificat, à causa efficiente, admiranda Dei Patris charitate. Cujus præstantiam etiam præfatione ostendit: qua ad contemplationem illius hortatur: partim ut ea ratione in vera fide confirmet ac consoletur: partim ut eo quasi stimulo, ad dilectionem Dei & justitiam provocet, & sequentis tractationis de nota filiorum Dei fundamentum & probationem præstruat: *Videte*, inquit, *qualem charitatem dederit nobis Pater*; *ut filii Dei vocemur*, hoc est, simus, per Meton. consequentis pro antecedente. Cùm enim filii Dei vocari possint, aut juste, ut cum à Deo, vel hominibus, convenienter rei veritati: vel injustè & falso, ut cum ab hominibus tantum ita appellantur: prior vocationis modus hoc in loco intelligendus est, & quidem, ut rei veritas ita significetur: quemadmodum etiam *vocari pro esse*, cùm apud profanos scriptores, tum in S. Litt. usurpatur, ut Gen. 21. 12. in *Isaac vocabitur*, id est, erit *sibi semen*: ut rem Paulus exponit, Rom. c. 9. v. 7. & 8. & Matt. 21. 13. *domus orationis vocabitur*, i.e. erit, ut Luc. 19. v. 46. interpretatur, *domus mea, domus orationis est*. Hujus autem nominis & rei causam efficientem

indicat cum ait: *Qualiter caritatem*, h. e. quam admirandum charitatis opus, per Meton. causæ pro effecto (ut credibile virtutum nomina, pro effectis suis accipiuntur.) Nec enim adoptio in filios Dei, propriè loquendo, charitas Patris est, sed illius charitatis effectum & argumentum illustre. Cujus charitatis excellentia elucet primum (ut summa tantum capita perstringamus) in Patris adoptantis, & fidelium adoptatorum oppositione, in essentia, proprietatibus, & operibus: deinde in adoptionis & charitatis causa, nempe gratia Patris seu gratuita & immorata benevolentia, 1. Joan. 4. v. 10. & Eph. 1. v. 5. denique in adoptionis consequente fructu, hereditate inenarrabilis & incomprehensibilis gloria cœlestis, 1. Cor. 2. 9. & Rom. 8. v. 17. Coeterum hujus dignitatis certitudinem illustrat Iohannes, anticipatione quadam, qua occurrit huic tacite objecioni ac scando, si filii Dei sumus, cur non tales ab omnibus agnoscamur. Quæ tentatio fideles etiam in tertium sollicitat, Psal. 73. & Jer. 12. Responsio duabus rationibus constat: quarum prima est ignorantia Patris: *Propterea*, inquit v. 1. *mundus* (hoc est, infideles, qui per Synecd. sic appellantur, utpote maxima pars mundi) *non novit nos*, hoc est, non agnoscit pro Leī filius, sed contemnit, odit ac persequitur, *quia non novit eum*, nempe Deum, Patrem Christi, naturam, & per gratiam, fidem, ut Ioan. 15. 21. & c. 16. v. 3. & 17. 25. Qua in re consolationis argumentum geminum est, nemirum à causa contemptus, & à simili Dei Patris & nostrum conditione: cum enim Deus Pater non agnoscatur à mundo, non est cur nos miselli homines, impatienter eandem sortem feramus, Matth. 10. v. 24 & 25. Altera ratio, cur mundus nos pro filiis Dei non agnoscat, hæc est, quod gloria hereditatis nostra nondum patefacta est. Sed ne patefactionis mora diuturnior nobis sit molesta, eam à temporis descriptione illustrat & certitudinem illius indicat: *simus*, inquit, nempe fide, 2. Cor. c. 5. v. 7. ex Dei verbo, & spiritu illius, qui est pignus hereditatis nostræ, Ephes. 1. 14. *fore ut cum patefactus fuisti*, nempe Christus, in gloria, altero suo adventu, die judicii 1. Ioan. 2. 28. Matth. 26. 46. *fore ut similes es simus*, nempe in gloria, hoc est, gloriofa conditione, 1. Cor. 15. 49. & 2. Thess. 1. 10. *cum anima scientia & sanctitate*, 1. Cor. c. 13. v. 8. 10. 12. tum corporis immortalitatè, pulchritudine, splendore, 1. Cor. 15. 53. & 2. Cor. 5. 4. & Matth. 13. 43. & utriusque gaudio ineffabili & æterno, Matth. 25. 21. 1. Cor. 2. 9. Coeterum hanc fidelium cum Christo similitudinem confirmat Iohannes à plena illius visione, nempe læta, 1. Ioan. 2. v. 28. & perpetua, 1. Thessal. 4. 17. cum qua gloria nostra necessariò conjuncta est: aliqui infideles etiam eum videbunt, sicuti est, gloriosum, Matth. cap. 26. v. 64. sed cum pudore & terrore, ut innuitur à contrario, 1. Ioan. 2. v. 28. & Apocal. 6. 16. & ad tempus tantum, Matth. 25. v. 41. & 46. Quod autem nonnulli hæc verba, *videbimus eum*, *sicuti est*, de Patre & ipsa essentia visione interpretantur, alienum est: quia loquitur de Christi patefactione in adventu ipsius, ut antecedentia ostendunt, c. 2. v. 28. 29. & consequentia, c. 3. v. 5. quæ de Christi patefactione prima agunt. Hæc de v. 2. & digressione: ex qua Iohannes deducit filiorum Dei notam. Ac filios Dei quidem, ab adjuncta spe visionis, & similitudinis Christi per periphrasis indicat, cum ait: *Quisquis banc spem in eo sicutam habet*. Nota verò & indicium illorum est purificatio sui, quæ seruum justitiae studium & peccati fugam denotat. Quæ purificatio & à Deo est, & à fidelibus, diverso tamen modo. A Deo enim est, quatenus sanctificationis habitualis causa efficiens & perficiens, & actualis excitans & adjuvans. A fidelibus verò, quatenus à Deo regenerati, ac vitæ spiritualis principio, & quasi anima donati, & excitati atque adjuti, rectè vivere & agere incipiunt, ac se Dei Spiritu adjuvante purificare student. Quam notam illustrat & confirmat Apostolus à simili, cum addit, *sicut & ille* (nempe Christus) *purus est*: nam Christi Domini, summi doctoris ac ductoris nostri puritas est exemplar puritatis nostræ, quod imitari debemus, Matth. 11. v. 28. & 29. Ioan. 13. 13. & 15. & 34. & 35. Eph. 4. 32. & 5. 2. Phil. 2. 5. Hebr. 12. 1. & 2. cuius per quam opor-

oportunè meminit: nam si speramus, nos gloria similes Christo fore in altera vita, oportet ei in hac vita, similes simus, puritate ac justitia: ut quæ gloriæ & vitæ æternæ principium est, v. 3. Idque amplius illustratur & confirmatur sequentibus argumentis. Quorum primum est à contrarii indignitate: nam ut puritati repugnat peccatum: sic purificare se, & dare operam peccato, contraria sunt. Argumentatio autem hoc modo videri posset construenda, ut argumenti vis appareat: quisquis dat operam peccato, legem studiosè transgreditur. Nullus qui habet spem in Christo, legem studiosè transgreditur. Ergo nullus qui habet spem in Christo, dat operam peccato. Conclusio aliis quidem verbis; sed eodem sensu antecedit, v. 3. *quisquis habet banc spem, purificat se.* Assumptio tanquam hypothesis certa intelligitur. Propositio denique exprimitur, v. 4. & descriptione peccati à forma suâ confirmatur: peccatum enim ἀρρωτία iniquitas ac legis transgressio appellatur, Metonymicè: quia propriè est habitus vel actus legem Dei transgrediens. Alterum argumentum est à fine adventus Christi primi; quo patefactus est in carne, nempe ut peccata nostra tolleret, ut Tit. 2. 14. cum merito obedientiæ ad mortem crucis, qua peccatorum remissionem & sanctificationem, nobis promeritus est: tum efficacia suâ, qua verbo exterius, & Spiritu S. interius, nobis applicat peccatorum remissionem per fidem, & nos à peccatorum foribus sanctificatione purgat, infundendo fidem ac charitatem. Tertium est ex antecedente, v. 2. repetitum, quod peccatum in Christo non est, v. 5. unde concludit filiorum Dei notam, cum ait: *quisquis in eo manet, hoc est, per veram fidem ei insitus est, non peccat, nempe καὶ ἔχει πεccato regnante.* Rom. 7. 12. Nam dum fideles hīc vivunt, iis peccatum semper inest, 1. Joh. 1. v. 8. sed nunquam penitus praest ac dominatur, Rom. 6. 14. Idque illustrat Apostolus, conversione simplici enunciationis negata, quæ ex ea necessario sequitur: *quisquis peccat, non videt eum, neque novit eum,* hoc est (ut Iohann. 17. 3. per Synecdochē generis pro specie) fidem vivam non habet, ideoque in Christo non manet, v. 6. Verum quia huic sententiæ sanctæ contradiccebant nonnulli, qui se justos esse gloriantur, & tamen non justè vivebant: idcirco Iohannes inserit admonitionem, qua ad cautionem hortatur; & contraria assertione declarat ex effectis & conjugatis, quisnam justus dici posuit, nempe qui exercet justitiam: idque probat repetito Christi exemplo, v. 7. deinde confirmat conclusionem antecedentem: ac primum illius conversionem, *quisquis peccat, &c.* idque à causa efficiente: quod qui peccato operam dat, ex Diabolo sit, scilicet non ratione substantiæ, sed accidentis vitii; seu non quæ homo est, sed quæ malus; ideoque generatione non propria, sed Metaphorica, propter exemplum & regimen: quod peccatores, peccato prorsus addicti, exemplum Diaboli imitantur, & illius suggestionibus malis, filiorum instar pareant: unde filii Diaboli propter imitationem & obedientiam appellantur, ut Ioh. 8. 44. Eph. 2. 2. explicatur: quemadmodum ratio, quæ adfertur, hoc in loco ostendit: *quoniam à principio, nempe mundi, Diabolus peccat:* cùm in se, tum in aliis, Iohann. 8. v. 44. Idque illustrat à contrario filii Dei studio, & adventus illius fine: quod non solum justus sit, sed idem quoque patefactus, ut opera Diaboli, peccata videlicet, dissolveret, nempe in electis ac fidelibus, ut v. 5. utrumque conjunxit, patefactum ut peccata tolleret, & quidem nostra. Hæc de v. 8. & conclusionis conversione. Cui conclusionis repetitio, paululum immutatis verbis, subjicitur hoc modo: *Quisquis natus est ex Deo, non dat operam peccato;* & confirmatione apponitur à causa efficiente, seu impediente in nobis peccati dominium, nimirum quod semen Dei in regenerato maneat. Cæterum quid *semen significet, quæri potest.* Quidam Sp. S. ab effectu ita vocari censem: quod ejus virtute, tanquam ex semine quodam novi homines efficiamur. Quæ expositio pia sanè est: sed tamen magis videtur phrasî consentaneum, ut de Evangelio interpretetur, quod à Christo, Matth. 13. v. 19. semini comparatur, & à Petro 1. Ep. c. 1. v. 23. cum ait: *Renati non ex semine mortali, sed immortali, per verbum Dei*

viventis & manentis in æternum. Manere autem semen Euangelii dicitur: quod corde per fidem, ab electis suscepimus, & radicatum, latere quidem possit ad tempus, ut in agris initio fieri solet, & ut pruna sub cineribus: sed excidere non possit, Matth. 13. 23. Porrò ut conclusio reposita sit illustrior, eam amplificat à majori, addita a&iu potentia, *nec potest,* inquit, *peccare: quia ex Deo natus est.* Quæ *ἀδυσπάτια* & potens impotentia ac perseverantia, pendet non à viribus humanis, natura insitis, aut regeneratione infusis: sed à Dei, in filiis suis fidem conservantis, voluntate & potentia, 1. Pet. 1. v. 5. Joan. 10. vers. 28. Ad cuius rei pleniorē intelligentiam plenius in defensione doctrinæ Orthodoxæ de perseverantia Sanctorum differuimus. Hæc de v. 9. Quem consequitur conclusio doctrinæ de nota filiorum Dei generali: *Per hoc, inquit, manifesti sunt filii Dei, & filii Diaboli; quisquis non dat operam justitiae, non est ex Deo.* Cum autem Justitia generalis utriusque tabulae legis obedientiam declaret, eam illustrat à parte altera, à contrario, cum addit, *& qui non diligit fratrem suum.* Eaque viâ à generali filiorum Dei notâ, ad specialem, hoc est, à Justitia universalis, in Deum simul & proximum, ad charitatem proximi transit, v. 10. Eamque notam confirmat variis argumentis: primum à dilectionis causâ efficiente, Dei mandato antiquo, cui is, qui natus ex Deo, paret, v. 11. Idque amplificat à contrario exemplo Caini, quem filium mali illius, hoc est, *καὶ ἔχει πεccato*, Diaboli, Matth. 6. 13. 1. Iohan. 5. v. 18. vocat: quod primus fratrem occiderit. Cujus sceleris atrocitatem, à causa impulsiva, odio & invidia virtutis fraternæ, exaggerat; ad consolationem fidelium, adversus grave mundi ingrati, & immundi odium, vers. 12. Quemadmodum consolatio adiicitur his verbis: *Ne miramini, fratres mei, si odit vos mundus,* vers. 13. Eamque confirmat à charitatis Consequente extimo, nimirum confirmatione fidei, liberationis à morte & æterna & hereditarie vita æternæ: quod ex charitate, tanquam ex effectu proprio, sciamus nos esse filios Dei, & heredes vitaæ æternæ. Idque amplificat à contrarii effectu, Syllogismo integro, ordiné tamen (ut fieri saepius solet) inverso: Nullus homicida scilicet non conversus, habet vitam æternam in se manentem. Quisquis odit fratrem suum, homicida est; Ergo nullus, qui odit fratrem suum, habet vitam æternam in se manentem. Conclusio aliis quidem verbis, sed eodem omnino sensu præponitur, vers. 14. reliqua expresse apponuntur, vers. 15. Quia vero in fraternæ charitatis limitibus angustius definiendis, ab hominibus peccari solet, quoque illi porrigitur, demonstrat, v. 16. nimirum quod etiam pro fratribus mortem subire debeamus; si scilicet illud ad Dei gloriam & Ecclesiæ salutem requiratur. Idque confirmatur exemplo Christi, qui nobis amoris author & exemplar, Iohann. 15. 12. & 13. & 13. 24. unde vanitatis arguit hypocritas, qui opibus suis fratrum inopiam sublevare detrectabant: concludit enim eos charitate Dei esse vacuos: nam si proximo vitam tenemur impendere, quanto magis facultates, vers. 17. Atque hinc hortationem deducit, vers. 18. ad charitatem sinceram, per aphæresin & thesin. Illa est; *ne diligamus verbo neque lingua;* hæc vero, *diligamus factu & veritate.* Dilegere autem verbo, sumitur hoc in loco non generativi: (nam omnino ex legis præscripto, pectore, ore, re, ut dici solet, proximum amare debemus) sed speciatim & oppositè factu ac veritati, ut etiam Iacob. 2. 15. & 16. declaratur. Atque hanc hortationem munit Apostolus rationibus, ab utilitate triplici petitis. Quarum prima est, quod per hoc, tanquam per effectum cognoscamus, nos esse ex veritate. Quam vocem quidam de Deo, qui infinitè verus est, interpretantur, sancta quidem sententiâ, sed huic loco non satis consentanea. Nam quod objiciunt, hoc probari ex sequenti pronomine *καὶ;* illud alienum est: quia ea vox *καὶ ἔχει πεccato*, interdum de Patre, & saepius de Filio absolutè dicitur, quemadmodum suprà demonstravimus. Quamobrem magis quadrat, ut vocem *veritatis*, Metonymicè de Evangelio, à materia, nempe veritate salutifera, sic dicto per Metonymiam, exponamus: quemadmodum alibi quoque *verbum veritatis*, Ephes. 1. v. 13. & Coloss. 1. 5. & veritas, Iohann.

Ioan. 17. 17. & Galat. 3. 1. & 5. 7. nominatur: & eodem sensu dicitur: Quisquis est ex veritate, Ioan. 18. 37. hoc est Euangeli, tanquam semine immortali regenitus. Altera ratio est securitas cordis coram Deo: quæ ex fide, per charitatis contemplationem confirmata, stabilitur, vers. 19. de qua etiam re dictum est, cap. 2. 28. Cujus securitatis & bonæ conscientiæ præstantiam amplificat à contrariæ malæ conscientiæ mortuæ, & conjuncta majori judicii divini severitate, vers. 20. Cui additur vers. 21. ut plerique exponunt, rationis allatæ repetitio: etsi nonnulli distinctæ interpretentur, ita ut vox *repentientia* accipiatur non per Cattachresin, de libertate, ac fiducia: sed propriè de loquendi libertate, qua Deum tanquam propitium Patrem invocamus, quæ oritur ex conscientiæ tranquillitate. Atque hæc de vers. 21. Tertia & ultima principalis ratio, est impetratio eorum, quæ à Deo in precibus petierimus, nempe vera fide, secundum Dei voluntatem, ad ipsius gloriam, ut cap. 5. 14. declaratur. Idque confirmatur ab antecedente adjuncto, observatione præceptorum Dei, vers. 22. Quæ verò præcepta intelligat, distributione materiae eorum, in fidem & charitatem illustrat, vers. 23. & utilitatem observationis eorum addit, communionem cum Christo, Ioan. 14. 23. Cujus cum notas externas haec tenus tradiderit; jam alteram addit internam, nempe Spiritus Sancti testimonium, vers. 24. de quo Rom. 8. 9. & 16.

C O N S E C T A R I A.

I. **F**ideles ad beneficiorum à Deo acceptorum contemplationem excitandi sunt, alioqui in officio torpentes.

II. Cùm fons adoptionis & salutis nostræ sit Dei charitas: ergo non est, cur prævisis operibus, eam gloriam tribuamus.

III. Hinc etiam sequitur, Deum Patrem esse redandum, eique in omnibus fidendum: quoniam filii illius sumus, & quidem ex gratia, ut Mal. 1.

IV. Filii Dei mundi infidelium contemptui & persecutioi obnoxii sunt. Ergò ad crucem ferendam patienter & fortiter parati esse debemus.

V. Non est cur iniquo mundi iudicio offendamur, cum eadem etiam sit hac in re Dei Patris conditio.

VI. Cum mundus Deum Patrem non nōrit: illius de Religione iudicium minimi aestimandum est. Ac propterea imperiè faciunt, qui multitudinis iudicium, idoneum veritatis argumentum esse arbitrantur, v. 1.

VII. Adversus hujus vitæ calamitates, consolari nos debemus spe gloriæ cælestis futuræ.

VIII. Cum sciamus, nos fore Christo in gloria similes: ergò iniqui sunt Pontificii, qui doctrinam de certa persuasione salutis, temeritatis arguant.

IX. Quoniam scimus, nos Christi adventu servandos, & gloriæ cælesti donandos, idque sperare debemus: sequitur, eos in fidem & spem Christianam peccare, qui ad diei iudicii memoriam perpetuè contremiscunt.

X. Spei Christianæ effectum & argumentum est puritas vitæ. Ergò certa salutis gratuitæ fiducia & exspectatio, non fovent peccandi licentiam, ut adversarii Pontificii objectant, sed eam tollit.

XI. Cum purificare debeamus nos ipsos: sequitur, nos esse naturæ impuros.

XII. Christi puritas nobis debet esse sanctitatis exemplar & stimulus. Quocircà impiè faciunt, qui frena cupiditatibus carnis, gratiæ Christi prætextu laxant, v. 3.

XIII. Cùm peccati forma sit *avulsa*, *Legis transgressio*: sequitur damnandam esse Pontificiorum superstitionem: quâ traditionum suarum humanarum transgressionem non solum peccata vocant, sed graviora quam Legis divinæ transgressionem (ut pastorum conjugium adulterio gravius) judicant.

XIV. Hinc etiam concluditur Justitiam esse *avulsa*. Legis divinæ observationem: ac propterea non humanas traditiones; sed Dei Legem esse unicam justitiæ & bonorum operum normam.

XV. Cùm omnia peccata sint Legis transgressio, ideoque mortem mereantur, Deut. 27. Rom. 6. 23. Ergo falsa est Pontificiorum peccati ratione meriti sui distinctio, in mortale, quod mortem; & veniale, quod sua natura non mortem mereatur, sed venia dignum sit.

XVI. Hinc etiam sequitur, ad fugam peccati Legem diligenter esse meditandam, v. 4.

XVII. Si Christus peccata nostra tollit: ergo pro iis homines non satisfaciunt suis meritis, ut Pontifici commiscentur: peccata enim tollere dicitur, non quod quædam fidelium peccata, sed quod omnia tollat: ut etiam cap. 1. dictum: *sanguis Cbristi purgat nos ab omni peccato*.

XVIII. Cum fideles id sciant: sequitur adversarios non esse verè fideles, cùm id nesciant; imò apertè negent.

XIX. Si quisquis in Christo manet, non peccat, peccato scilicet dominante: ergo certa est sanctorum perseverantia, v. 6.

X X . Non est mirum, seductores hisce temporibus existare, & quidem qui Euangeli gratia ac justificationis doctrina, ad peccatorum licentiam abutuntur: cùm viventibus etiam Apostolis, ejusmodi seductores in Ecclesia extiterint.

X X I . Pastorum officium est, Christi oves adversus seductores præmonere: fidelium verò est, eosdem cavere diligenter.

X X II . Christianorum justitia, non in solis verbis, sed in vita sancta consistit potissimum, v. 7.

X X III . Christi hostes sunt, qui peccatum in se aut in aliis fovent.

X X IV . Si regenerati peccare non possunt, quia semen Dei in iis manet: ergò vera est doctrina de perseverantia Sanctorum; falsa contrà eorum sententia, qui regeneratos ac verè fideles quosdam, omnino fidem ac Spiritum Sanctum amittere docent.

X X V . Unde etiam fideles ea re se in temptationibus sustentare ac consolari debent.

X X VI . Malorum hominum facta nobis in Sacris Lit. narrantur, non ut ea imitemur aut tantum cognoscamus; sed ut eò cautores reddamus, adversus temptationes carnis, mundi, Satanæ; utque eorum exemplum tanquam scopulum fugiamus.

X X VII . Qui piè volunt vivere, persecutionem patientur.

X X VIII . Injusta piorum cædes, non debet fideles à pietatis studio detergere, v. 12.

X X IX . Piorum historiæ in Sacris Literis ad nostram consolationem conscriptæ sunt, v. 12. & 13.

X X X . Si scimus ex charitate, nos translatos ex morte ad vitam: ergò salutis fiducia inquit à Pontificiis damnatur.

X X XI . Si quisquis fratrem odit, homicida est; quod odium homicidiū fons sit: ergò non solum manum à cæde, sed etiam animum ab odio abstinere debemus, v. 15.

X X XII . Qui proximum non diligunt, ingratii sunt in Christum, v. 16.

X X XIII . Misericordia & liberalitas erga fideles inopes, charitatis Dei nota est, v. 17.

X X XIV . Studendum est, ut habeamus ac foveamus bonam conscientiam, v. 19.

X X V . Cùm Deus omnia nōrit: ejus providentia consideratio, adversus injurias, impatientiæ frenum est, & ad pietatem ac justitiam stimulus, Mal. 3. 16.

X X VI . Non est, cur ob scelerorum impunitatem adversus Deum murmuramus: quandoquidem illi scelerum suorum testem ac judicem ipsos condemnantem, in se habeant, nimurum conscientiam, & supra se Deum omnipotentem, v. 20.

X X VII . Si is, qui facit id, quod Deus imperat, illicet, quod ab eo petit, impetrat: ergo Deo parere utilissimum est, v. 22.

X X VIII . Fides & Charitas individuo nexu copulata sunt.

X X IX . Si fideles sciunt ex Spiritu, Christum habere in ipsis. Ergò doctrina de fiducia gratiæ & salutis nostræ

nostræ particularis, immerit à Pontificiis temeritatis
damnatur, v. 24.

Digressio brevis de Interpretatione

I. Joh. 3. v. 19.

INeo cognoscimus, quod ex veritate sumus, & coram eo
trivimus ras ras dicas iunior. Quæstio proposita est, an accu-
rare à nostro Interpretore, aliisque ipsum secutis sit versum,
secura reddemus corda nostra. Licet enim eam sententiam
non rejecerimus neque examinaverimus, quia sensum
commodum retinet; & per consequentiam ex textu se-
quatur: verti tamen melius potest, *persuadebimus cordibus nostraris*; ut Matth. 28. 14. quia nullibi in Sacris Literis ea
vox, in præsenti aut futuro significat *secura reddere*, neque
ex bonis authoribus Græcis hoc evincitur. Ac propterea
quod hoc in loco inusitata significatio ponitur; ut ferri po-
test ratione sensus, ita accuratè non sit. Deinde idem et
iam demonstrat adjunctum cordium, v. 20 21. nam con-
demnare (quod judicij mentis actio, non autem volunta-
tis) tribuitur iisdem cordibus. Ideo vox hæc non volunta-
tem notat, sed animam, & quidem secundum quid seu
mentem: ut de eâ significatione plurimis egimus sub fi-
nem Epistolæ ad Hebræos in tractatione de formâ fidei.

CAPUT QUARTUM.

Quoniam nonnulli solam doctrinæ puritatem, sine
charitatis studio sectantur, ac de fide suâ gloriantes,
opera fidei negligunt: & alii conrâ ita bonis operibus in-
tentî sunt, ut doctrinæ & fidei sinceritatem parvi æsti-
ment: idcirco utrique malo occurrit Apostolus hac Epi-
stolâ: priori quidem, cum ad justitiam & charitatē, tan-
quam filiorum Dei notam, pluribus hortatur: posteriori
verò, cum adversus veræ doctrinæ corruptores, fideles
præmunit, cap. 2. vers. 18. ad vers. 29. partim cap. 3.
vers. 23. quo fidem charitati connectit, & præsertim hoc
capite quarto, 6. prioribus versibus, quos in eum finem
doctrinæ de charitate inserit. Quæ tractatio antecedenti-
bus optimè cohæret; quoniam ex iis tanquam conclusio
consequitur: si enim fides præcepta est divinitus: er-
go videndum est, ne ab ea in errores seducatur. Deinde
quoniam mentio Spiritus nobis dati, facta est, vers. 24.
antecedente; inde ad tractationem de spiritibus aliorum,
occasione commodâ eleganter transitur. Cæterum hæc
tractatio constat propositione & expositione. Propositio
est admonitio bimembri; complectens dehortationem
à malo & adhortationem ad bonum. Dehortatio est à
credulitate seu fide temeraria, *Ne*, inquit, *credite carnis*
spiritus, id est, per Metonymiam, spiritu prædicto, seu
qui se Prophetam esse dicit; quemadmodum ex versu
proximo appetit, ubi dicitur, *quicunque spiritus profiteretur*.
Adhortatio verò est ad examen & probationem spirituum,
an ex Deo sint, hoc est, ex Dei instinctu loquantur. Hoc
autem examen aliud est privatum, quod ad singulos fideles
spectat: aliud est publicum, quod ad Synodos & com-
munem Ecclesiæ consensum pertinet. De utroque gene-
ratim hoc in loco agit, ut 1. Thess. 5. 19. 20. & 21. Hæc
de propositione: cui additur expositio, continens examinis
causam impulsivam & modum, additâ consolatione. Ac
causa quidem est seductionis periculum, nimis. quod
multi Pseudoprophetæ venerunt in mundum. Modus ve-
rò examinis, communem notam & dignoscendi regulam
complectitur: estque particularis, vel universalis: particu-
laris modi nota, est doctrina de Christi adventu in carnem.
Regula verò dignoscendi duplex est: prior, quâ verus spi-
ritus, qui ex Deo est, cognoscitur, hujusmodi statim: *Quicunque*
Spiritus profiteretur Iesum Christum è corpore (*pro* *sic*
Agere) *in carnem venisse*, ex Deo est. Cujus sententia pars u-
traque expam potest bifariam. Nam primò profiteri Jesum
Christum in carnem venisse, accipi potest, tanquam summa
doctrinæ de Christo, ut simul personæ, officii & bene-
ficiorum confessionem complectatur: siquidem ut in per-
sona Christi considerandæ sunt duæ naturæ, & earum u-

nio personalis: ita divina natura indicatur hoc in loco, cum
dicitur *venisse*; nempe è cælo à Patre, ut v. 9. declaratur;
& humana natura assumpta, cum additur, *in carnem*. quâ
voce non corpus solum, striciore Syncedochè, sed latio-
ri, corpus anima rationali præditum intelligitur, ut Joh. 1.
v. 14. usio verò personalis noratur, cum Jesus Christus
singulari numero appellatur, ostenditurque unam esse per-
sonam, non plures. Deinde officium indicat vox Christi:
ut qui undus sit & legatus per Spiritum Sanctum, ut sit
summus Ecclesiæ ac spiritualis Propheta, Sacerdos, Rex.
Denique beneficium, ex officio illo promanans, nimis
salus nostra, voce *Iesus* continetur. Matth. 1. 21. Secun-
dò exponi potest, ut tantum referatur ad naturæ humanæ
veritatem, ut quemadmodum cap. 2. 22. & 23. Apostolus
differuit adversus Antichristos, qui Jesum negabant esse
Christum filium Dei: ita hoc in loco distingue agat contra
eos, qui negabant, Christum venisse *è corpore in carne*, hoc
est, carne prædictum, seu veram humanam naturam assump-
tissime: ut scilicet quemadmodum ante Cerinthum & E-
bionem: sic hoc in loco Simonem Magum, & discipulum
illius Basiliadem confutet. Atque hæc sententia videtur o-
rationis contextu confirmari: nam Iohannes quasi extra
controversiam ponit, Iesum esse Christum: sed illud con-
troversum, an in carnem, aut in carne venerit, nec-ne. Ac
sanè, ut prior expositio uberior est: ita hæc videtur verior,
nisi fortasse versionem aliam, quam que vulgo extat ac
probatur, hic statuamus, hoc scilicet modo: Quicunque
Spiritus confiteretur Iesum Christum, qui in carnem venit,
per ellipsis articuli Græci τὸν, quæ nec durior, nec insolu-
lens est. Quod verò ad alteram hujus Regulæ partem atti-
net, quidam cum Oecumio *ex Deo esse*, simpliciter & o-
mnino de regenerationis gratia interpretantur: & quia
objici poterat, hanc non esse certam filiorum Dei notam,
quia etiam Diabolus & hypocritæ hanc doctrinam profite-
ri possunt: idcirco professionem hanc, non generatim, sed
speciatim, cum vera fide conjunctam, & ex ea promanantem
intelligunt. Alii verò secundum quid explicant, seu
non ratione personæ, quasi illa regenerata sit, sed ratione
doctrinæ: quæ expositio, v. 1. (ubi eadem phrasis est, i-
demque scopus) confirmatur. Hæc de prima examinis re-
gula, qua Spiritus verus, qui ex Deo est, cognoscitur, v. 2.
Altera est, qua spiritus falsus, qui non ex Deo est, percipi-
tur, nempe quod contrarium afferat: *Quicunque*, inquit,
Spiritus non profitetur Iesum Christum in carnem veni-
se, ex Deo non est: & ille est spiritus Antichristi (τὸν sci-
licet τὸν θεον). idque ab adjuncta auditione Prophetæ illu-
strat (quemadmodum antea, c. 2. 18.) ad consolationem
fidelium, vers. 3. Quo etiam planius & pleniū pertinent
sequentia, quibus adversus Antichristorum scandalum fi-
deles consolatur, oppositione dupli. Nam primùm op-
ponit Antichristis fideles, quod ut illos ostendit non esse
ex Deo, sic hosce esse ex Deo testatur, *quodque illos vicerint*,
nempe veræ fidei ac doctrinæ constantia, c. 5. 4. Cum au-
tem victoria de Antichristis & mundo sit duplex, perfe-
cta aut imperfecta: quidam de priori intelligunt, quod vi-
delicet non re, sed spe certa adversarios superarint: alii
verò de altera interpretantur, quod imperfecta & inchoa-
ta victoriâ seductores re ipsa superarint, dum in veritate
constantes, adversus illorum conatus & insultus varios,
hactenus persistenterunt. Quæ sententia magis consentanea
est. Hanc autem victoriā, à causa efficiente principali
amplificat (ad humilitatem 1. Cor. 4 v. 7. & ad fidem ac
spem fovendam) *Quoniam*, inquit, *potentior est*, qui est in
vobis, quam qui in mundo est: hoc est, Deus, qui in verè fi-
delibus est, sui Spiritus gratia & regimine salutari poten-
tior est, quam Diabolus; qui in infidelibus mundi est ac
dominatur, vers. 4. Huic primæ oppositioni Antichri-
storum & fidelium, altera additur, qua Antichristi & A-
postoli opponuntur: nimirum quod illi quidem è mundo
sint; hoc est, ex infidelium & non regeneratorum nume-
rò; deinde quod mundana, quæ originem habent à mun-
do, non autem à Deo, doceant: quodque eos infideles
mundi audiant, hoc est, per Syncedochen iis credant ac
pareant, v. 5. & contrâ quod Apostoli ex Deo sunt; deinde
quod

quod qui noverint Deum vera fide, Apostolos audiant ac probent, contraquę qui non sunt ex Deo, non audiant. Qua ratione Apostolus notam universalem, cuius initio capititis meminit, qua spiritus dignoscamus, demonstrat esse doctrinam Apostolorum. Regula autem prima est, *qui Apostolos audit, ex Deo est: Altera, qui non audit, non est ex Deo.* Nam sententia, cuius jam memini, *qui novit Deum, audit nos, &c.* est reciproca, qui non audit nos, non novit Deum: ideoque addit Apostolus: *Ex hoc cognoscimus, spiritum erroris, v. 6.* Hactenus prima hujus capititis pars, nempe tractatio de spiritibus dignoscendis, quae ad fidem pertinet. Unde iterum redit ad doctrinam de dilectione: in qua spectanda est hortationis propositio & confirmatio. Illa est, *dilecti, diligamus alios.* Hæc verò rationes adhortationis profert diversas. Quarum prima est à Causa Efficiente, quod charitas sit ex Deo, quia auctor illius est, partim exterius, mandato: partim interius Spiritus sanctificantis efficacia. Altera verò ratio est à subjecto: quia nota est filiorum Dei & verè fidelium, vers. 7. Idque illustratur à contrario: quod privatio illius sit argumentum infidelium, qui non verè nōrunt Deum: qua in re tertia existit ratio, quam probat à natura Dei: *nam Deus est charitas: hoc est, Metonymicè fons. charitatis, perfectissima charitate præditus, quam imitantur, quicunque vera fide Deum nōrunt, v. 8.* Hæc autem Charitas confirmatur ab effecto, & opere illustrissimo, nempe missione Filii ipsius, & quidem unigeniti, & causis illius, primū fine remoto, ut vivamus per eum, vers. 9. deinde efficiente impulsiva, gratia illius. Quæ indicatur partim remotione falsi, quod nos non dixerimus Deum: partim positione veri; quod ipse dixerit nos, nempe prior, ideoque miserit Filium suum, ut esset propitiatio pro peccatis nostris, qui finis missionis propinquus, vers. 10. Similes loci sunt, Johan. 3. vers. 16. Rom. 5. 8. Atque hinc quartam rationem colligit Apostolus, qua dilectionem mutuam fidelibus commendat: *Dilecti, inquit v. 11. si Deus nos eo modo dilexit, debemus & nos alii alios diligere;* ut Eph. 4. 32. & 5. 1. Matth. 18. 33. & 35. Quinta ratio est, quod cùm Deus sit invisibilis, eum in nobis habitare conliter ex effecto charitatis, scilicet proximi, mutuū. Sexta ratio est, quod sit argumentum Charitatis nostræ erga Deum, *Charitas, inquit, ejus in nobis est perfecta,* hoc est, adimpleta, seu verè & re comprobata. Etenim perfectum, hoc in loco opponitur non imperfecto suis partibus ac gradibus, sed simulato; quemadmodum Ezechias, Esai. 38. 3. ait, se animo perfecto continenter ambulasse coram Deo; & tamen v. 17. peccata sua confitetur; ideoque satis ostendit, se non loqui de perfectione graduum, à qua imperfectio omnis absit; sed de sinceritate. Hæc de vers. 12. Cæterū quia habitatio-
nis Dei in nobis meminit, & illius argumentum esse docuit charitatem proximi, jam digressione quadam, alias duas inferit notas, ad fidem pertinentes. Quarum prior, est spiritus regenerantis communicatio, vers. 13. quam notam similiter, cap. 3. 24. Charitati conjunxit. Altera nota est professio Christi; cuius confirmatio præmititur ab Apostolorum, oculorum testimoniis, doctrina. *Nos verò spectavimus, & testamur, Patrem misisse Filium, qui esset Servator mundi, vers. 14.* de qua re amplius actum est cap. 1. 1. 2. 3. Atque hinc rectè professio Christi forma ac summa adjicitur: *Quisquis professus fuerit Jesum esse Filium Dei, nempe sincera tide, Deus in eo habitat, & ipse in Deo.* Verū ne quis hallucinetur, observandum est, ut strictè attigi, professionem hanc, non esse generatim intelligendam, sed speciatim & Synecdochicè, de certa illius specie. Nam ratione causæ efficientis, professio Christi non unius est modi: alia enim contra animi sententiam spe vel metu expressa est: alia verò ex mentis notitia promanat; & quidem vel sola, seu fide mortua; vel ex vita fide exurgit: qui modus solus hoc in loco & similibus, Matth. 10. 32. & Rom. 10. v. 10. intelligendus est: nam priores duo hypocritis & dæmonibus etiam communes sunt. Deus autem in iis, qui Christum profitentur, dicitur habitare, & hi in Deo, quatenus per Fidem & Spiritum Sanctum, cum Filio Dei unum sunt, ut membra sub eodem

capite, spirituali nexu devincta; eoque & cum Patre communionem habent, qui in Filio est, ratione unius & ejusdem essentiaz, v. 15. Porro ut ad doctrinam de Charitate redeat Apostolus, illustat suum, quod antè attulerat, testimonium, à causa efficiente, cognitione & fide charitatis Dei erga nos, in missione Filii; & inde repetit rationem quintam, & probationem rationis tertiaz. Nam charitatem eo nomine commendat, quod sit communionis cum Deo, argumentum: Idque comprobatur à natura Dei, *nimirum quod Deus charitas est, hoc est, fons & origo charitatis, ut antè ostendimus.* Sed objiciat aliquis; *Quoniam est ratio consequentiaz, Deus fons est charitatis:* Ergo qui charitate habet, ille manet in Deo? similiter enim argumentari liceret: Deus est veritas seu autor omnis cognitionis Christi. Ergo quicunque habet cognitionem Christi, in Deo manet, quod omnino falso est. Verū respondetur, diversam longè esse rationem; quoniam notitia veritatis donum est Dei fidelibus & infidelibus commune; sed charitas donum est fidelibus peculiare. Ergo si Deus charitatis fons & author est in solis verè fidelibus (quod tanquam certa hypothesis hoc in loco præteritur) sequitur necessariò, eos omnes habere communionem cum Deo, qui charitate prædicti sunt. Sed iterum excipi potest; quod commune electis & reprobis, fidelibus & infidelibus, illud non potest esse certa nota filiorum Dei. Atqui charitas proximi fidelibus & infidelibus communis est, quemadmodum experientia demonstrat: nam officia secundæ tabulæ, & charitatis proximi opera, in Ethnicis & aliis incredulis illustriora sèpe sunt, quām in verè fidelibus. Ergo charitas proximi non est filiorum Dei nota. Verū negatur assumptio: quoniam in hominibus infidelibus charitatis proximi fallax species seu similitudo externa esse potest, sed rei veritas deest. Nam ea solum legitima ac Deo grata est charitas proximi, quæque hoc in loco intelligitur, quæ ex Dei creatoris, & in Christo redemptoris agniti ac crediti amore promanat, & cum professione veritatis salutaris, (quæ amoris Dei actualis pars est) conjuncta est: ideoque ut fides per charitatem efficax dicitur, Gal. 5. v. 6. sic charitas ex fide non simulata ori afferitur, 1. Tim. 1. v. 5. Hæc de v. 16. Coeterū septimam rationem ad commendandam nobis charitatem, adjungit Apostolus, petitam ab effectu, nempe fiducia in die judicii: de qua re etiam assertum est, cap. 2. 28. idque probat bifariam, primò quod qualis ille; nempe Christus est in cælo, tales nos sumus in hoc mundo: hoc est, quod per charitatem Christo redamur similes sanctitate in hac vita: unde confirmatur fiducia gratiaz & similitudinis gloriæ in altera vita, v. 17. Idque à contrario declarat ac probat. Id enim confirmat fiduciam, quod metui adversatur, eumque foras ejicit: atque charitas perfecta; hoc est, sincera, talis est. Ergo fiduciam confirmat. Cum autem metus alius sit liberalis; alius illiberalis & servilis: posterior hoc in loco intelligitur; & quidem contrarius fiduciaz salutis, qui cum vera charitate & timore Dei liberali non consistit: quia charitas fructus fidei est, & ab ea separari non potest. Ac propterea Apostolus probationem allatam roborat, argumento deducto ab effectu metus: quod conscientiam cruciet: id quod charitati repugnat, vers. 18. Verū ne quis charitate sua superbiat: idcirco Apostolus causam efficientem esse docet Dei amorem erga nos: ut Deo gloria, & gratiarum actio cedat, v. 19. Octava ratio, ad commendandam charitatem, est, quod à Dei dilectione separari non possit: idque stabilitur duobus modis. Primum à comparatis: *Qui enim fratrem suum non diligit, quem vidit, Deum, quem non vidit, quomodo potest diligere?* Ratio consequentiaz est, quod dilectio fratris sit etiam dilectio Dei, sed media: ad quam non solum verbo, sed etiam aspectu provocamur, cùm interim Dei tanquam invisibilis queamus obliisci, v. 20. Altera ratio est, quia Deus charitatem & trahit, Dei & proximi, præcepit, & conjungi à nobis voluit, vers. 21.

C O N S E C T A R I A.

I. **U**nique peccant graviter, tam illi qui quamvis doctrinam temerè admittunt, quām alii, qui ob deceptionis periculum omnia eodem modo aversantur.

II. Cū superstitibus etiam Apostolis Pseudo-prophetæ Ecclesiam divexārint, iniquè faciunt, qui propter exortos in Ecclesia falsos doctores, offensi, ab Ecclesiæ communione desistunt, v. 1.

III. Doctrinæ probatio privata, non solum ad Ecclesiasticos, sed etiam ad laicos, ut vocant, pertinet: ideoque iniquè ac superbè faciunt Pontifici doctores, qui hoc plebi derogant, & stultè plebs eam curam in suos pastores solos, qui sacerdotes sunt, & tecti ovilla pelle lupi, à se rejicit.

IV. Verorum Doctorum præcipuum criterium est doctrina sana de Christi personâ, officio & beneficiis, v. 2.

V. Cum Anabaptistæ, quamvis verbis aliud profiteantur, re ipsa tamen regent, Christum venisse in carnem, cum verbum in carnem mutatum afferunt; sequitur eos non esse ex Deo, seu doctrinam eorum hujusmodi non esse divinam, v. 3.

VI. Filiorum Dei est, vincere mundum & falsos doctores.

VII. Christi potentia maximum fidei & spei Christianæ fulcrum est, v. 4.

VIII. Non est cur offendamur, si videamus maximam mundi partem errores probare, & Euangelium aversari, vers. 5.

IX. Si doctrina Apostolorum unica & certa est Veritatis doctrinæ nota. Ergo malè faciunt Pontifici, qui multitudo consensum, & traditiones Patrum jaquantes, hujus notæ censuram subterfugiunt, v. 6.

X. Cum Christus sit missus à Patre, ut vivamus per eum: ergo falsum est Pontificiorum dogma, & in Deum Patrem Christumque injurium, quo nos bonis operibus vitam æternam promereri afferunt, v. 9.

XI. Quandoquidem Deus nos charitate suâ prævenit ac prior amaret: falsa est eorum sententia, qui prævisorum operum merito, nos Deo gratos, & ad fidem adductos comminiscuntur, vers. 10.

XII. Doctrina de gratuita peccatorum remissione, maximum est ad charitatem argumentum & quasi stimulus: ac propterea iniqui sunt Pontifici, qui per eam doctrinam, bonorum operum studium imminui & extingui objectant, versu 11.

XIII. Cum Apostoli sint testes Euangelii oculati ac fidi: eorum doctrinæ credendum est, v. 14.

XIV. Cum professio Iesu Christi recta, sit filiorum Dei nota: ergo illius pudere nos minimè debet, v. 15.

XV. Si metus non est in charitate: inde consequitur, Pontificiorum sententiam à veritate discedere, quā fideles, dum in his terris vivunt, in perpetua dubitatione & metu salutis versari debere statuunt, v. 18.

C A P U T Q U I N T U M.

Postquam capite antecedente demonstravit Apostolus, Dei & fratrum nostrorum, hoc est, fidelium dilectionem, inter se cohædere: in eadem materia amplius confirmanda, initio hujus capituli progredivit, & deinde ad doctrinam fidei transit in eaque conquisescit. Ac primum dilectionem fratrum, non posse à dilectione Dei separari, probat à fratrum seu fidelium, ac fidei causa efficiente, nempe regeneratione. Syllogismus autem qui varie ab interpretibus formatur, hoc modo commodissime, ut videtur, concludi potest: Si, qui diligit genitorem, etiam diligit eum, qui ex eo genitus est: Ergo qui diligit Deum, diligit etiam fratrem suum, hoc est, credentem in Christum. Sed qui diligit genitorem, etiam diligit eum, qui ex eo genitus est. Ergo qui diligit Deum, diligit etiam fratrem suum. Conclusio autecessit, cap. 4. v. 21. Assumptio exprimitur hoc cap. 5. vers. 1. Propositionis denique loco ponitur illius probatio: quia quisquis credit Jesum

Christum, hoc est, quisquis frater ac fidelis est, ex Deo genitus est, ideoque Deus illius genitor. Quo in loco observandum est, quod credere Jesum esse Christum (ut etiam Ioan. 20. vers. 31.) non notet quamvis Christi notitiam generatim (quia ea quoque mortua fide præditis, Diabolo & reprobis multis communis est) sed vivam fidem, quæ per regenerationem donata, & charitatis effectiva, Johan. 1. 13. Galat. 5. 6. quæ fideles electi & regeneratis est propria, Tit. 1. vers. 1. Hæc de vers. 1. Porro quia dilectio fratrum, alia recta est; qua ad bene agendum: alia prava, qua ad male agendum benevoli sumus: ne quis perniciose errore, hanc pro illa, proberet ac collat: rectæ ac sanctæ dilectionis fratrum notam ac normam describit, nempe dilectionem Dei; quæ propria est dilectionis proximi causa & origo; & mandatorum Dei observationem, quæ dilectionis norma est, vers. 2. Cū autem observatio alia sit secundum à rebâs seu summum Legis jus & rigorem: alia vero secundum à maliis ac moderationem Euangeli; prior hoc in loco non intelligitur: quia omnes habemus nostra peccata 1. Iohann. 1. 8. sed posterior, quā sincerè ac pro virili Legi divinæ mente ac secundum spiritum servimus, Roman. 7. 25. Quo etiam pertinet sequens expositio, qua causam reddit, cur dilectioni Dei, mandatorum observationem adjunxit: nempe quod hæc sit dilectio, ut mandata ejus servemus. Dilectio autem Dei ambiguè quidem dicitur: quia Deus notare potest causam efficientem vel objectum: sed tamen licet objectum hinc designari, ac dilectionem, non quos diligit, sed qua à nobis diligitur, esse intelligentiam. Quæ esse dicitur mandatorum ejus observatio, non tam definitione ex causis, quām descriptione ex effectis, ut Johann. 14. v. 21. & 24. Verum quia obiecti poterat Legis difficultas, anticipatione quādam eam removet, & à facilitate, mandatorum observationem illustrat; cum ait, & mandata ejus gravia non sunt, nimis certò respectu & modo. Nam si homines non regeneratos consideras, Lex est onus omnino intolerabile; primum ratione rigoris ac perfectionis partium & graduum ac temporis quam requirit: idque propter contrariam corruptionem naturæ humanae, qua legem perficere non possunt; immo ne incipere quidem, propter mentis cæcitatem & coridis obdurationem, Ephes. 4. 18. hoc est, propter carnis in toto homine dominium: cuius, ut ait Paulus, Roman. 8. v. 7. Cogitatio inimicitia est adversus Deum: legi enim Dei non subiicitur, neque enim potest: unde etiam lex dicitur iis impossibilis: quod etsi ea observari possit à natura integra, non tamen à corrupta, qua infirmatur per carnem, Rom. 8. 3. Secundò ratione annexæ, adversus legis transgressores, maledictionis: quæ ut conscientiam infidelium gravat ac teritat: ita se se suis viribus ab ea liberare & eximere non possunt. Contrà lex Dei, si regeneratos spectemus, & intollerabilis, & tolerabilis ac facilis, sed diversis modis, dici potest. Intollerabilis quidem est, quatenus perfectam obedientiam requirit, quam nemo, solo Christo excepto, præstare potest, ob carnis adversus spiritum repugnantis reliquias: atque ita jugum est intolerabile, Actor. 15. vers. 10. 11. Tolerabilis vero ac facilis est comparè ac secundum quid: Primum propter sanctificationem, qua per Spiritum Sanctum regenerantem lex Dei animis fidelium inseritur: partim cum menti inditur notitia illius & approbatio: partim cum cordi inscribitur desiderium illius observandæ ac studium, Hebr. 8. v. 10. Ac menti quidem inditur illuminatione illius bimembri: ea enim constat intelligentia legis & assensu, Roman. 7. vers. 16. Cordi vero inscribitur, cum voluntatis Dei, lege patefactæ, delectatio & amor serius, ingeneratur: seu cum voluntas nostra ad observationem legis propensa ac prompta redditur. Cum autem hæc sanctificatio, quā secundum omnia Dei præcepta vitam instituimus, sit inchoata in vere fidelibus, non autem gradibus suis consummata (quoniam caro seu peccatum originis, dum hinc vivimus, reliquias suas habet, in nobis, ac pugnat adversus spiritum, Roman. 7. 23. & Gal. 5. 17.) idcirco mandatorum & legis Dei observatio, facilis est regeneratis, non simpliciter, sed se-

sed secundum quid, secundum interiorem & novum hominem. Nam si veterem hominem spectemus, legi Dei adversatur & legi peccati servit, Rom. 7. 23. & 25. si vero spiritum & interiorem hominem intrueamur, secundum eum legi Dei delectamur, Roman. 7. 22. eique servimus, Roman. 7. 25. Secundò facilis est fidelibus legis Dei observatio per fidem seu ratione accidentis gratia Christi per justificationem, cum personarum, tum operum. Personarum quidem, quâ ab onere maledictionis legis liberantur: seu, ut Petrus ait, corda fide purificantur, Act. 15. v. 9. nempe à reatu mortis, quam & caro tota, & illius reliquiae, hoc est, injustitia corruptæ naturæ nostræ promeretur. Operum vero nostrorum justificatio est, cum eorum defectus & contagio à carne promanans, Christi justitiæ tegitur, & illud, quod boni inest, & à fide ac spiritu Dei proficitur, Deo acceptum est: quippe non malè hoc sensu dicitur, Christum non solum personas nostras, sed etiam nostra bona opera justificare, & intercessione suâ, deletis maculis adjunctis, Deo reddere gratia, Hebr. 13. 21. & 1. Petr. 1. 2. & 5. Denique facilis est mandatorum Dei observatione, propter conscientia, de Dei gratia & amota maledictione cerræ, & à terroribus legis, comminantis ac damnantis, liberatæ tranquillitatæ. Quare hisce de causis, Dei mandata non omnibus, sed fidelibus (quia de hisce tantum hoc loco differitur) non esse gravia afferit Joannes, vers. 3. Quemadmodum etiam ex probatione hujus sententia, quam subjicit, colligi potest. Nam causam facilitatis efficientem adducit, regenerationem & fidem: *Quoniam inquit, quicquid natum est ex Deo, vincit mundum*, hoc est, infideles. Nam quemadmodum infideles mundi, Dei mandata violant: ita Ecclesiam etiam oppugnant, & ab observatione mandatorum Dei avellere student, partim vi combinationum & persecutionis: partim dolo falsæ doctrinæ & promissionum illecebris, & malorum operum exemplis. Contrà, pii superant hasce difficultates, quando in officio, Deo adjuvante, constantes permanent. Causa autem instrumentalis est fides, quam propterea per Metonymiam appellat *victoriam*, hoc est, causam victoriae, vers. 4. quod ea scilicet Christum ejusque justitiam apprehendat & per charitatem sit efficax, Galat. 5. v. 6. Atque hinc transit Apostolus à doctrina charitatis ad fidem, cuius ut effectum repetit, nempe vincere mundum: sic etiam, ne quis à recta fidei professione seducatur, veram à falsâ distinguit, describens fidem ab objecto præcipuo, Iesu Filio Dei, vers. 5. Eaque via probat Iesum Christum esse Filium Dei; primum ad adventu gemino; cum per aquam, tum per sanguinem. Quem adventum, amplificatione à minore repetit & ait; *non per aquam solum: sed per aquam & sanguinem*. Quid autem aqua, quidque sanguis significet, prima fronte obscurius est, & diversa sunt doctorum Interpretum judicia. Primum enim quidam *aquam* Metaphoricè exponunt sanctificationem seu ablutionem à peccati labe; cuius Symbola erant purificationes illæ sub lege usurpatæ, & cuius nunc tessera est baptismus noster, Roman. 6. 2. 4. 5. Per *sanguinem* vero expiationem à peccatis, per sanguinis Christi dispersionem intelligunt: cuius visibilia. Symbola erant in Vet. Testam. sanguinis victimæ adspersio; in Novo vero Baptismus & Cœna Domini. Alii deinde per aquam & sanguinem, Baptismum & Cœnam Domini notari censent; quibus tanquam novi fœderis sigillis, obsignatur testimonium Euangeli de Iesu Christo filio Dei & salute per eum. Atque hinc Ubiquitistæ student suum dogma de corporali Christi in pane Cœna præsentia stabilire, hoc modo; Si voce *sanguinis* Cœna hic intelligitur, tum necesse est sanguinem Christi esse sub visilibus Elementis, re ipsa præsentem in Cœna; quemadmodum aqua, quæ conjungitur, in baptismo. At qui verum est prius. Erat & posterior. Sed falsa est Propositionis Consequentia. Nam etsi voce *sanguinis*, significaretur Cœna; non inde tamen sequeretur (ut contendunt) sanguinem esse re ipsa sub elementis præsentem: neque Cœna vocaretur sanguis propriæ, sed impropriæ, per Metonymiam: quia etsi lignum & sigillum sanguinis; nec solitus, sed etiam corporis Christi: quemadmodum liquet ex natura phrasium Sacramenta-

lium, & ex articulorum fidei, & institutionis Cœnae analogia. Tertiò alii *per aquam & sanguinem* Christi baptismum, & mortem, in qua sanguinem effudit, significari adjunt: quod in utroque luculenta testimonia divina sint exhibita, quibus declaratum est esse Filium Dei, Matth. 3. Joan. 1. 33. Matth. 27. 51. & 52. Denique quarto loco multi de aqua & sanguine, ex Christi mortui perfonso latere promanante, Johan. 19. 34. exponunt. Quo Mysterio significatum putant, veram expiationem peccatorum nostrorum esse factam; & purificationem animorum nostrorum, in solo sacrificio Domini nostri Jesu Christi perfectam; eaque ratione omnes Legis purificationes & sacrificia abrogata. Quæ sententia omnes, si rem spectemus, orthodoxæ sunt & probabiles. Postremam tamen multi reliquis convenientiorem esse arbitrantur: sed obstat videatur primù phrasis Apostoli; *venit non per aquam tantum, sed etiam per sanguinem*. Deinde quod non satis clara est ratio, ut probetur Iesum esse Dei Filium. Tertia vero sententia ad rem propositam videtur apertissima, ut ex locis Scripturarum citatis appareat. Atque hæc de probatione prima, eaque gemina, quâ demonstratur, Iesum esse Filium Dei, nempe ab adventu, cum per aquam baptismi, tum per sanguinem in morte. Altera probatio, quæ tertium testem complectitur, est testimonium Spiritus, nempe Sancti, à Christopromissi & missi, Hebr. 2. v. 4. quod verissimum est. Nam verba illa, δην την ματινανδιανα, videntur optimè vertisse, qui ab antecedente distinguunt, tanquam expositionem dignitatis testimonii Spiritus Sancti, quia est veritas, id est, verissimus, eoque omni exceptione major, vers. 6. Atque hanc de tribus hisce testibus doctrinam, illustrat & amplificat Ioannes repetitione per distributionem quandam testium in tres in cœlo, & tres in terra. De quorum verborum authoritate & intelligentia, non eadem sunt Interpretum judicia. Nam ad authoritatem quod attinet, quæstio est; An hæc verba, quæ vers. 7. extant, sint Iohannis Apostoli, ac propterea divina ac genuina: an vero alterius, qui ea huic Epistolæ ex suo ingenio inseruerit Arianis confutandis? Quidā enim (& inter eos potissimum Erasmus in suis ad hunc locum interpretationibus) hæc verba non esse Iohannis contendunt. Neq; huic sententia probabilia defunt argumenta, partim ex Patribus, partim ex Codicibus manuscriptis editisq; partim deniq; ex versionibus antiquis. Nam (ut de Patribus agamus) ex Græcis Theologis, citantur Athanasius, primus ac præcius, Arii, & hæreses illius, observator & adversarius; Gregorius Nazianzenus, orat. 5. de Theologia; Dydinus Alexandr. Chrysostomus & Cyrillus in thefauro lib. 14. cap. penultimo qui citat antecedentia & consequentia, & in medio omittit hanc sententiam, de quâ queritur: quibus adde Oecumenium, qui neque in textu ponit, neque etiam exponit. ex Latinis vero proferuntur Hilarius & Augustinus contra Maximinum Arianum lib. 3. cap. 22. quo in loco verborum primorum mentionem facit; sed hujus versus omnino non meminit; quod tamen pro ratione materiæ quam tractat, fieri debuisse: denique huc adductur etiam Beda: qui omnescum aliis argumentis & locis Scripturæ, ad confutandos Arianos conquisitis utantur; hunc tamen versum adeò illustrem penitus prætereunt; unde causam suam firmissime potuissent stabilire. Quibus addo, quod neque in Concilio Nicæno, ubi contra Arii hæresin Trinitas probata est, ex Ioann. 10. v. 30. & 1. Ioann. 5. 6. & spiritus testatur, quia spiritus est veritas; versus tamen septimus, qui aptissimus, omittitur, ut ex actis concilii editi Paris. part. 2. pag. 146. & 133. constat. Ideoque videtur eos verba hæc, aut non legi, in suis Codicibus: ant tanquam suspecta, & dubia fidei neglexisse. Deinde si Codices manuscriptos spectemus, Erasmus ait, in Codice manuscripto Minoritarum Antwerpensis defuisse in textu, sed manu recentiori ad marginem fuisse annotatum: nec etiam in Codice publico Academiz Basiliensis existere: deesse etiam in codice pervetus Bibliothecæ antiquissimæ Vaticanae Romanæ. In editis etiam exemplaribus non nullis non legi, ut in Aldina & Badiana editione. Addo nec in Græco Testamento Gerbelii Haganæ 1521. nec Coli-

Colinzi Parisii edito. Si denique versiones spectemus, Syriaca quæ antiquissima habetur, hunc versum non agnovit: nec etiam Latinæ ante Hieronymum, ut ex ejus verbis posse liquebit: nec in vulgata, in antiquissimis nonnullis Codicibus, quales duo Brugenses Sancti Donatiani Bibliothecæ, quos laudat Erasmus. Quibus omnibus testimoniis & rationibus, nonnulli adducti sunt, ut hunc versum genuinum esse negarent: quemadmodum etiam Tigurini Theologi in Latinâ suâ versione Bibliorum hunc versum omittunt, & ad marginem illius loci, inter alia notant, ita esse in antiquissimo Tigurinæ Bibliotheca Codice. Atque ita tandem concludunt; *Vide annotationes Erasmi. Nos Cyrilii & aliorum veterum lectionem, tum probatissimorum Græcorum Codicum fidem sequi malimus.* Alii contrarium sentiunt. Ac primum Patrum Orthodoxorum testimonia adducunt: qui partim ita legerunt: partim etiam ita legendum asseruerunt. Cujusmodi sunt Higinus Epist. 1. Cyprianus de simplicitate Prælatorum, Athanasius lib. 1. ad Theophilum de unita Deitate Trinitatis, Ioannes II. Papa Epistola ad Valerium, Idacius lib. aduersus Varimadum; Eugenius Carthaginensis in explicatione fidei Catholicæ, apud Victorem lib. 2. de persecutione Vandala; Author disputationis Athanasii cum Ario habitæ in Concilio Nicæno: Fulgentius lib. contra objectiones Arianorum: denique Hieronymus; cuius censura memorabilis est (ut etiam Erasmus reponset) in prologo in Epistolas Catholicas. Sic enim de iis loquitur: *Quæ si sicut ab iis digestæ sunt: ita quoque ab interpretibus fideliter in Latinum verterentur eloquium; neque ambiguitatem legentibus facerent; nec sermonum sese varies as impugnaret, illo præcipue loco, ubi de unitate Trinitatis, in prima Ioannis epistola positum legimus: in quod etiam ab infidelibus translatoribus, multum erratum esse à fidei veritate compemimus, trium tantummodo vocabula, hoc est, aque, sanguinis & spiritus, in ipsa suâ editione ponentibus, & Patris Verbiq[ue] ac Spiritus testimonium omittenibus, in quo maxime & fides Catholica robatur, & Patris ac Filii ac Spiritus Sancti una divinitatis essentia comprobatur. Hactenus Hieronymus.* Unde etiam secundum testimoniorum genus confirmatur, petitum à Græcorum Codicum fide, ad quam Hieronymus provocat & Latinam versionem restituit. Huc etiam accedit manuscriptorum Codicum plurimorum & optimorum (quibus usus est uterque Robertus Stephanus, Pater in Testamento majori forma, filius in octavo) consensus: nullam enim lectionis varietatem in hoc vers. 7. quasi in nonnullis suis exemplaribus deesset, indicant. Deinde Britannicus codex, ut Erasmus, qui eo usus est, fatetur, eundem versum habet, quamquam sine articulis, Πατὴρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα. Denique idem confirmat editio Hispaniensis laudatissima, Complutensis nimirum, quæ antiquissimorum codicum collatione edita: sed vocem τὸν omittit, & pro τῷ legit τὸν τὸν. & plerisque editiones Græcæ, ut Basiliensis Oecolampadii, & altera Brittingeri, & Lipsensis Vogelii, qui duplēm lectionem agnoscit, unam in textu τὸν τὸν, unum sunt, & in margine, τὸν τὸν τὸν, in unum sunt. Atque haec sunt rationes præcipue, quibus partim Bellarminus; partim alii probant, hunc vers. 7. esse genuinum: quæ sententia probabilis est. Nam quamvis multi Veterum eum prætercant, non tamen negant esse Iohannis: & contraria Hieronymus, in prologo in Epistolas Catholicas, cuius ante memini, diserte asserit. Et licet à quibusdam vetustis exemplaribus Græcæ absuerit, illud Arianorum (qui Constantii tempore, pulsis Orthodoxis totum penè orbem occuparant) fraude factum videtur: unde exemplaria alia descripta, reliqua tamen exemplaria incorrupta conservata sunt, ut jam antea ostendimus: unde illa exemplarium Græcorum varietas videtur orta: ut ex Hieronymo diligentissimo scriptorum Veterum & Scripturæ indagatore colligi potest. Atque haec dicta sunt de hujus, vers. 7. autoritate. Quæ piis ac modestis ingenii, rem diligenter considerantibus omnino amplectenda est, & ad Ecclesiæ utilitatem proponenda: et si in disputatione cum Samosate-

nianis & Arianis res non ita explicata est, ut contumaces posset ita convincere, ut os eis oturetur: idque ob probabilitia initio posita argumenta. Antequam verò finem faciam, paucis Erasmi adversus Hieronymum Censura expendenda. Sic enim ait; *Hactenus Hieronymi verba retulimus ex quibus liquet, Hieronymum nibil queri de Codicibus Græcis, sed tantum de iis, qui Græca Latine verterunt. At nunc in Græcis Codicibus hoc potissimum deest, quod omissum queritur, & habetur in Codicibus Latinis, licet non omnibus. Sed unde Hieronymus castigavit errorem Interpretum? nimirum è Græcis exemplaribus. Sed illa aut habebant, quod nos vertimus, aut variabant. Si variabant, quemadmodum & Latina, quoniam argumento docet, utrum sit rectius, utrumve scriptum sit ab Apostolo: præsertim cum quod reprehendit, tum baberet publicus usus Ecclesiæ? Quod nisi fuisset, non video qui possint babere locum que sequuntur: sed tu virgo Christi Eustochium, dum à me impensis Scripturæ veritatem inquiris, meas quadammodo senectutem invidorum dentibus corrodendam exponis, qui me falsarium corruptoremque sacrarum pronunciant Scripturarum. Quis eum clamasset falsarium, nisi publicam mutasset lectionem? Quod si apud Græcos legit Cyrus, quod nunc habent Græci Codices, si apud nos Augustinus & Beda, aut tantum hoc legit, aut utrumque legit; non video, quid adferat argumenti Hieronymus, quo docet germanam esse lectionem, quam ipse nobis tradit. Hæc Erasmus. Sed respondetur primò, verum esse quod ait, Hieronymum non queri de Codicibus Græcis: & hoc magnum indicium est, et si Græci codices nonnulli essent corrupti ab Arianis, incorruptos tamen fuisse notos, & extra controversiam sinceros. Quod autem addit Erasmus; nunc in Græcis codicibus hoc potissimum deest, quod omissum queritur, illud generalius dicendum negatur, ut ex omnibus Roberti Stephani codicibus manuscriptis antiquissimis patet. Deinde si qui Codices sint, qui omittant, eos esse per imprudentiam ex corruptis descriptos, aut vitiosæ Latinæ, ante Hieronymum, versionis occasione per imperitiam depravatos. Nam incorruptos Græcorum Codices Hieronymi tempore fuisse citra controversiam apud Græcos certò notos, indicat primò, cum initio translatores infideles nominat, qui omiserunt hunc versum. Deinde cum in fine subjicit, sed ego in tali opere nec emulorum meorum invidentiam pertimesco, nec sanctæ Ecclesiæ veritatem poscentibus denegabo. Quæ lectionis indubiae in Græcis, apud doctos cognitæ, argumentum est. Si enim dubia fuisset lectio, sanè amulorum suorum invidentiam meritò timuisset. Quare hæc verba satis ostendunt, Hieronymum, ad certò incorupta Græca exemplaria, hoc modo provocare: quæ ad rem ipsam compertam provocatio insignis. Et ut in libris Sacrae Scripturæ vindicandis ac judicandis, summa Hieronymi fides constat apud omnes: sic eandem, in corrigenda versione Latinâ (producedo Lectionem Græcam sinceram) adhibuit. Quemadmodum etiam secundo tomo Epistola ad Marcellam ultimâ apparet; ubi ait, se Latinorum Codicum vitiositatem (quæ ex diversitate librorum omnissimum comprobatur) ad Græcam originem, unde & ipsi translata non denegant, voluisse revocare. Hæc ille: quæ duobus illustribus exemplis demonstrat. Quod verò Augustinum citat: is lingue Græcæ (ut alicubi ingenue faterur) fuit ignarus: id eoque Latinam versionem, quæ tum obtinebat, vulgariter vitiosæ translatam proposuit. Quemadmodum etiam Beda (ut in Commentariis solet) authoritatis illius præjudicio, securus est. Neque satis magnam diligentiam adhibuisse, res ipsa docet: quoniam in antecedenti sententia; quoniam spiritus est veritas, pro voce spiritus, vocem Christi posuit; quoniam Christus est veritas: nec solùm ita posuit in textu, sed etiam in expositione geminâ. Ad Cyrillum verò quod attinet, quo potissimum Erasmus nititur, & quem hoc loco objicit; verum est, verba illa sic à Trapezuntio versa: sed Græcum exemplar desideramus, ut certò constet, an ita in Cyrillo extet, an Interpretis (ut aliis sèpè factum) aut descri-*

descriptoris vitio versus septimus sit omissus. Et sane locum suspectum esse debere, discrepantia à textu sat ostendit. Nam sic habetur in versione illa hujus loci, *Hic venit per aquam & sanguinem & spiritum, Iesus Christus* (hoc primum vitium citationis, quod contra omnium veterum & recentiorum fidem male inseritur & spiritum) *Iesus Christus non in aqua solum, sed in spiritu* (Nota perperam spiritu pro aqua positum) & sanguine, quia tres sunt (rursus pro & ponitur quia) qui testimonium peribent (omittitur ει τη γη) & aqua & sanguis, & hi tres unum sunt (pro εις ιν οι, ut Græca exemplaria manuscripta Roberti Stephani consentiunt) ceterum plus haberet coloris, si citatus fuisset locus Cyrilli de fide ad Reginas : sed & ibidem Græcus codex esset consulendum ad certitudinem. Denique Augustino & Bedæ opponitur meritò antiquior & Græca lingua peritissimus Cyprianus de unitate Ecclesiæ, cuius hæc sunt verba ; *Dicit Dominus : Ego & Pater unum sumus* (Jhan. 10. vers. 10.) & iterum de Patre & Filio & Spiritu Sancto scriptum est, & hi tres unum sunt (1. Jhan. 5. vers. 7.) Ad sensum verò quod attinet hujus versus septimi (de cuius autoritate egimus) scopus fatus clarus est, nempe propositum esse Johanni probare, Iesum esse Filium Dei, & Spiritum esse Veritatem. Ostendit enim non solum Spiritum id testari, sed etiam Patrem & Sermonem, hoc est, Filium, sermonem vitæ, 1. Jhan. 1. v. 1. Pater enim testatus est, Matth. 3. vers. 17. & Matth. 17. v. 5. Filius autem testatus est, cum alibi dictis & factis : tum nominatim, Jhan. 5. 20. 32. & Jhan. 10. 30. collato cum v. 33. & 36. & 38. & imprimis suscitando se à mortuis, Jhan. 2. v. 19. & 10. 17. Spiritus verò in columba specie in Christum descendens & super eum quiescens, Jhan. 1. vers. 32. 33. 34. & Matth. 3. vers. 16. & cum à Christo secundum promissionem missus est è cælo, & in Apostolos delapsus ignearum linguarum specie, Actor. 2. & super credentes, Actor. 8. vers. 16. 17. Christo testimonium perhibuit, Hebr. 2. vers. 4. & Jhan. 15. vers. 26. Atque hosce tres de Christo testes describit ab unitate, & hi tres unum sunt. Quam unitatem Erasmus & quidam alii, non ad essentiam, sed ad testimonium & confessionem animi referendam esse arbitrantur, ut Jhan. 17. v. 22. ut unum sint, sicut nos unum sumus : Alii verò ad essentiam pertinere censem, quæ maximè vulgo nec immunitò probatur sententia. Veruntamen duo adversus eam objiciuntur argumenta. Quorum primum est à scopo & antecedente petitum, quod cum eo, ut debebat, non consentiat: quoniam Ioannes in antecedentibus, non de essentiâ Spiritus, sed de testimonii illius veritate locutus est.

Alterum est à consequentibus, quod proximo verso similiter, eademque ratione, de aquâ, sanguine & spiritu datur, & hi tres unum sunt. Atqui aqua, sanguis, spiritus, non sunt unum essentia, nec numero, neque specie : sed tantum testimonii confessione : quo sensu unum dicuntur. Ergo eadem in tribus testibus prioribus debet esse ratio : præsertim cum similis locus, ut ante ostendimus extet, Jhan. 17. v. 22. Sed respondetur ad primum, cum scopo, qui est, Iesum esse Filium Dei & Spiritum esse verum, rectè convenire. Nam quævis non de essentiâ Spiritus, sed de veritate illius, in antecedentibus differat Apostolus, rectè tamen hoc loco trium horum testium essentiâ unitatem adducit, tanquam causam veritatis & confessionis necessariam & præstantissimam. Ergo fatemur hisce verbis confessionem designari, sed mediæ per suam causam; non autem immediate, ut nonnulli volunt. Deinde neque altera ratio nobis obest: quia negamus eandem esse phrasin, vers. 7. & 8. nam vers. 7. dicitur: *unum sunt*; sed vers. 8. probatissima exemplaria habent: in unum sunt, hoc est, in unum conspirant. Sed excipiunt rursus, *in unum esse* phrasin Hebræ idem significare, atque unum esse : quemadmodum dicitur: *ego ei ero in patrem & ipse erit mihi filium*: hoc est, ego ero ei Pater & ipse erit mihi filius, Hebr. 1. v. 5. Sed negatur consequentia: fatemur quidem, alicubi eam phrasin locum habere posse, eo sensu; sed nisi contextus

orationis necessitas postulet, negamus ad eum pleonasmum esse recurrendum, propriâ significatione neglecta. Quid autem hic possit esse causa, cur Iohannes phrasin in hac sententia mutarit? Ac propterea licet (quod Erasmus objectat) Iohan. 17. 22. dicatur; *ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus*, nempe non essentia, sed confessione, sic etiam hoc in loco: Illud, inquam, minime sequitur; quia diversa phrasis est: nam Iohan. 17. utrumque ponitur *unum esse*, non autem in altera parte *in unum esse*: sed hoc in loco Epistolæ Ioann. v. 7. *unum*, & v. 8. *in unum*, distinctè dicitur. Deinde Ioh. 17. subjectorum, Dei Patris ac Christi, & fidelium, essentiæ citra controversiam oppositæ sunt: illa enim infinita est & æterna: hæc verò finita est & temporalis: ac propterea de essentiæ unitate accipi non posse evincitur. Patrem verò, Filium & Spiritum Sanctum non esse ejusdem essentiæ, probari non potest. Ac quævis in Complutensi exemplari utrumque ponatur *εις ιν οι*, *in unum sunt*: omnia tamen quindecim Roberti Stephani exemplaria Græca manuscripta & alii habent in priori tantum *ιν οι*, *unum sunt*: non autem *in unum*. Neque obstat, quod alicubi apud veteres quosdam utrumque ponatur in Latina versione *unum sunt*. quia facile scriptrorum vitio, vers. 8. vox *in omitti* potuit. Atque hæc de vers. 7. & tribus testibus cælestibus. Quibus subjiciuntur totidem, qui in terra testificantur, spiritus, aqua & sanguis. Quæ verba difficiliora & maxima varietate ab interpretibus accipiuntur. Nam quidam arbitrantur *aquam & sanguinem* alio sensu quam in antecedentibus debere accipi, nimirum quod ut ibi notarint sanctificationem & justificationem, quibus Christus instrutus venit: ita hoc in loco Mysterium eorum ac notam externam designare, nempe aquam & sanguinem, ex Christi professo latere emanantem. Verùm quam obscurum & minus solidum illud sit testimonium, jam ante ostendimus. Secundò alii conjiciunt, vers. 7. tres Deitatis Christi testes citari: hic verò totidem humanitatis illius testes adduci: nempe spiritum humanum, quem Christus Patri in manus tradidit, Luc. 23. vers. 46. & aquam & sanguinem, quæ ex mortui latere profluxerunt, Jhan. 19. vers. 30. tanquam certa humanæ naturæ Christi argumenta. Veruntamen si quis antecedentia & consequentia diligentius expendat, comperiet Apostoli scopum non esse aliud, quam ut probet Christum esse Dei filium; quod verè Spiritus Sanctus testatus est. Quare alii rectius videntur sentire, qui hæc verba aliter interpretantur. Ceterum quidam censem *aqua* nomine Euangeliū, *sanguine* mortem, *Spiritu* vim Spiritus & miracula denotari: quod scilicet Christus venerit primum ut Propheta *per aquam*, id est, per doctrinam Euangeliū, quæ alibi aquis etiam confertur, ut Esaï. 11. vers. 9. quamque Christus attulit & per mundum sparsit: secundò ut Pontifex *per sanguinem*, scilicet quod tales obierit mortem, qualem Prophetæ de Messia sacerdote simul & victima prædixerant: denique ut Rex *per Spiritum*, quod talia miracula edidit, qualia de Messia à Prophetis erant prænunciata. Alii verò aliter non incommodè *Spiritum* Metonym. ut 2. Corinth. 3. vers. 6. Euangeliū exponunt, *aquam & sanguinem*, duo ordinaria Novi Testamenti Sacraenta, Baptismum à materia, & Cænam Domini à re significata Metonymicè interpretantur: quia ut Euangeliū testatur Iesum esse Filium Dei, Jhan. 20. vers. 31. sic etiam Sacraenta tanquam Euangeliī sigilla divina idem in terris nobis perpetuò testantur, Iesum esse Filium Dei, servatorem mundi. Denique salvo doctiorum iudicio, videtur dici posse, *Spiritum* hic distinctè designare donum Spiritus Sancti, quo per Euangeliū exterius nobis testimoniū perhibetur de Iesu Christo Filio Dei, & interius in mente nostrâ per donationem fidei; de quâ re 1. Jhan. 5. vers. 10. deinde, *et quæ baptismum nostrum designare*, quo baptizamur in nomen Patris, Filii & Spiritus Sancti: denique *sanguinem* significare Apostolorum & fidelium pro Christo cædem: unde Martyres, id est, testes dicuntur, Apocal. 2. vers. 13. Atque hæc de vers. 8. & testibus tribus in terra, quibus veritatis testimonij cælestis Patris confirmationem subdit

subdit Apostolus, argumento ducto à minori, nempe testimonio hominum. Si hominam testimonium accipimus, testimonium Dei maior, hoc est, certius ac fide dignius est. Atqui hominum testimonium accipimus, Deut. 17. 6. & 19. 15. Hebr. 10. 28. 2. Cor. 13. 1. Ergo testimonium Dei maior, eoque magis à nobis admittendum. Qualis etiam argumentandi ratio à Christo observata est, Joan. 8. 17. & 5. 34. & 37. Ceterum verba illa quæ sequuntur, nempe (*nam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo*) primâ fronte sunt obscuriora: verūm illustriora redduntur, si observemus, primum, vocem *in*, hoc in loco non indicare confirmationem seu *quis*; sed expositioni inservire: quemadmodum frequenter eo sensu, etiam apud bonos authores occurrit: deinde, orationem esse hoc in loco imperfectam, ut quæ tantum partem antecedentem, seu orationis subjectum, non autem attributum complectatur, & antecedentis partis declarationem *versum decimum* tanquam parenthesin interferi, ac, demum, vers. 11. repetitione quadam antecedentis partis, & adjunctione sequentis attributi, sententiam absolvit. Parenthesis autem, declarat Testimonii divini subjectum: hoc autem quinam illi sint, qui id accipiunt: quod qui credit in Filium, habet Testimonium Dei in seipso. Quam fidei dignitatem à contraria incredulitatis indignitate & impietate amplificat, quod hæc Deum mendacem faciat, hoc est Metaphorice, judicet. Idque inde declarat, quod testimonio Dei, de Filio suo, non crediderit, vers. 10. Atque hinc orationem cœptam absolvit, repetitione, quâ testimonium Patris describit à materia, nempe re testata. quod Filium Pater nobis donâr̄t ad salutem, vers. 11. Unde concludit Joannes utilitatem unionis cum Filio: quod qui filium habet, scilicet per fidem, Johan. 3. vers. 36. Ephes. 3. vers. 17. habeat vitam: Illudque à contrario illustrat: quod qui non habet Filium Dei, vitam non habeat: id quod pertinet ad amplificationem, ut constet, Christum non solum esse causam vitæ efficientem, sed etiam necessariam, imò solam, vers. 12. Atque hactenus altera Epistolæ pars explicata est, quæ tractationem rei continet. Sequitur jam postrema, quæ conclusionem de fide, spe, precatione & fuga idolatriæ complectitur, & antecedenti commode cohæret. Etenim Apostolus primum objectum & finem tractationis antecedentis prescriptionis suæ indicat. Objectum, cui destinata ac scripta est Epistola, sunt verè fideles, qui credunt in nomen Filii Dei. Finis verò est duplex, scientia vitæ æternæ, & fides in Christum, cum ait, *ut credatis*. Hæc autem fides intelligenda est, non ratione initii: nam disertè fideles alloquitur, sed ratione continuationis & incrementi, vers. 13. Quæ fides describitur ab effectu suo, fiducia certa exauditionis in sanctis ex fide promanantibus precibus, vers. 14. Unde concludit certitudinem exauditionis antecedentium precum, vers. 15. Ceterum cum precatio alia sit pro nobis: alia pro aliis; à priori ad alteram transit. Apostolus, adhibitâ quadam distinctione fratrum, hoc est eorum qui fideles habentur (sive revera tales etiam sint coram Deo, sive sola externa specie, ac coram hominibus) in eos qui non peccant ad mortem, & in eos, qui peccant ad mortem: pro illorum vita, nempe æterna precandum esse docet: idque confirmat à promissione exauditionis: pro hisce verò precandum negat. Peccatum autem ad mortem, si phrasim spectemus, variè accipi potest. Primum id quod durat ad mortem, seu in quo sine resipiscientia homines pereunt: quemadmodum quidam hunc locum exponunt. Sed ex textu appareat, non de duratione peccati, sed de peculiari natura & specie peccati, sermonem instituimus cum dicitur: *Si quis viderit fratrem suum peccare, inde liquet, de actione, quæ in sensu nostros & mentem, dum vivunt, incurrit, intelligi: ideoque non de futuro, sed de præsenti peccato sermonem esse. Secundum peccatum ad mortem dici potest, quod ad mortem deducit, seu quod mortem infert, idque bifarium: vel jure, vel re seu facto. Jure quod mortem secundum Legis divinæ justitiam promeretur: & sic quidam, in primis Pon-*

tificii, hoc in loco explicitant de peccatis capitalibus; & ex eo distinctionem fingunt peccati, venialis, quod non mortem æternam, sed tantum poenam temporalem, ac veniam mortis æternæ mereatur; & peccati mortalitatem, quod mortem æternam. Sed illud alienum est. Primum, quia si peccata per se, ratione meriti consideres, omnia sunt mortalia; ut quæ legem divinam, & infinitam Dei majestatem violent, Deuter. 27. v. 26. Rom. 6. vers. ult. sin verò per accidens, & ratione eventus peccata spectemus, omnia fidelium peccata venialia sunt, per accidens gratiæ Christi, regenerantis suo spiritu & justificantis suo sanguine: quia ad resipiscientiam adducit, & à peccato ad mortem tuetur, & peccatorum nostrorum veniam à Deo Patre impetrat, ut Mediator noster, 1. Joha. 2. v. 1. Noque est, quod objiciant, peccata esse inæqualia, ac propterea non debere esse æquales penas, id est, æternas: sed partim æternas, partim temporales, pro peccatorum disparium ratione. Respondetur enim penas statui æquales, non simpliciter, quum id fieri non posse, per justitiam Dei fateamur, sed tantum certâ ratione pares sunt, quantitate temporis, dispare quantitate gradus, Matth. 11. vers. 22. & 24. idque ad justitiam Dei afferendam sufficit. Secundum circumstantiæ hujus contextus demonstrant, hunc locum non posse de peccatis generatim intelligi: quoniam pleraque eorum remitti posse testatur Christus, Matth. 12. & pro remissione eorum precari licere & dictis & exemplis ex utroque Testamento evincit: contrà verò peccatum ad mortem nec veniam à Deo obtinet, neque pro eo precari licet, ut Apostolus hoc in loco testatur. Quare peccatum ad mortem hoc in loco non tantum ratione juris, quod mortem mereatur, intelligitur, & omnibus peccatis convenient: sed etiam ratione facti, quod certò mortem adferat. Verūm eo modo peccata sunt ad mortem bifarium, vel per se & semper, ut peccatum in Spiritum Sanctum, Matth. 12. vers. 31. 32. vel contingenter, ut reliqua; quæ aut penitentiam habent conjunctam & fidem, ac remittuntur, Matth. 12. v. 31. 32. vel penitentiæ ac fidearent, ut omnia reproborum peccata. Hoc autem in loco de priori agit Apostolus, nempe de peccato, quod non solum mortem jure adferat, sed etiam factò; & quidem per se ac semper, in quounque tandem inveniatur: alioqui preces pro eo remittendo, non prohiberentur. Hoc autem peccatum ad mortem, est peccatum, quo quis Euangeliæ veritatem, per Spiritus Sancti revelationem agnitam, sciens ac volens, ex destinato Christi odio oppugnat; ut suis cupiditatibus satisfaciat. Quale peccatum fuit Pharisæorum & Iudeorum quorundam, de quibus Christus, Matth. 12. & Stephanus, Acto. 7. v. 51. & Apostolus, Hebr. 6. Cujusmodi etiam credibile est fuisse Juliani Apostolæ peccatum: *Vicisti Galilæe*. Huc etiam refertur vulgo Apostolia Francisci Spiræ, qui post abnegatam, contra conscientiæ testimonium, Euangeliæ veritatem, ita conscientiæ furiis exagitatus fuit, ut horrenda desperatione videatur periisse: de quo Sleidanus lib. 21. historiæ, anno 1548. Sed tamen satius videtur, ut cum moderatioribus nonnullis Theologis mitius judicemus: quandoquidem historiæ illius circumstantiæ huic peccato non in omnibus convenient: quia non ex destinato odio in Christum, sed ex terrore cruciatus ac mortis, Christum abnegavit. Quanquam hujus exempli conspectus, Petrum Paulum Vergerium Episcopum insignem, non ignarum veritatis, spem Cardinalatus, & patriam Italianam deserere, agnitamque veritatem profiteri compulit, ut Sleidanus eodem in loco demonstrat. Quod præclarum etiam est reliquis, ad Dei timorem & constantiam in professione veritatis, documentum. Ceterum hoc peccati genus, quia contra conscientiam, & ex destinato in Christum odio procedit: idcirco merè Diabolicum est: & quemadmodum Diaboli peccatum (quo gloriæ divinæ æmulus, perpetuo in Deum odio æstuar) nunquam remittitur ita nec illis hominibus reprobis, qui Diabolum in hoc horrendo scelere sequuntur. Idque non ea de causâ, quasi Christi meritum non sufficeret (hoc enim vel mille

immundis mundis pénitentia verâ præditis sufficeret : ut potest infinitum dignitate, quia meritum est non simpliciter hominis, sed Filii Dei) sed quoniam qui id perpetravit, nunquam à Patre fuerunt regenerati, neque spe, fide & resipiscientia post peccatum illud donantur: sed in sua pertinaci & diabolica malitia deserti, suo vicio justissimè pereunt. De quo peccato in Sp. S. pleniùs egimus: in explicat. Mat. c. 12. 31. Verum explicata jam hujus peccati ad mortem natura, supereft ut declaremus paucis, quomodo à nobis cognosci possit, ut pro illo, ex Apostoli præcepto, non preceperimus. Ratio autem cognitionis est duplex: una vera ac certa: altera verisimilis & incerta. Prior est revelatio divina, quæ certa est ac sola certa simpliciter: quia Deus solus est ~~reprobator~~, 1. Reg. 8. v. 29. qui mentem & animum hominis solus inspicit ac scrutatur ac novit, quinam contra conscientiam destinato Christi odio, Euangelii veritatem à Spiritu Sancto ipsis patefactam, blasphemus impetrat. Revelat autem Deus hoc peccatum vel immediate & internè Prophetis: vel mediate & externè aliis per Prophetas, qui duplex revelationis modus initio Ecclesiæ Apostolice fuit frequens, ut ex 1. Cor. 12. & Actis Apostolorum constat, quales etiam fuere Hymenæus & Alexander ærarius, 1. Tim. 1. vers. 20. & 2. Timoth. 4. v. 14. 15. Ac propterea cognitione peccantium in Spiritum Sanctum illis temporibus (quibus haec Epistola conscripta est) vigentibus Prophetis, non ita fuit difficultis. Altera cognitionis ratio est per experientiam humanam, quæ ex diligenti & assidua dictorum factorumque impiorum adversus Christi majestatem atque Euangelium observatione promovat: unde tanquam ex effectis ad causam, in mente ac voluntate abditam, gradatim assurgitur. Quemadmodum olim judicatum est, Julianum Imperatorem Apostolam, peccasse in Spiritum Sanctum, quod Christum, quem antea erat diu multumque à teneris etiam, in Lectoris scripturæ in Ecclesia officio professus, postea abnegavit & blasphemarit horrendis modis, & non solum nefandas Magicas artes exercuerit; sed etiam idolatriam coluerit, & Christianos, ad scelerum societatem variis modis adegerit, & Juratis Christi hostibus Judæis in Christi & Christianorum despœtum, templi Hierosolymitani, rursus extruendi potestatem & opes dederit, neque ultione divina insignis miraculi monitus, vel tantillum resipuerit. Quippe dum Judæi templi restorationem moliuntur, ut Ammianus Marcellinus histor. lib. 23. initio testatur, metuendi globi flammorum, prope fundamenta, crebris adsultibus erumpentes, fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum. Hæc ille, non Christianus, sed Ethnicus scriptor, Juliani miles & fautor. Denique quod in pugna adversus Persas, sagitta aut telo, incerto authore, lethali percussus, exceptum manu sanguinem è vulnere fluentem, in cælum projecterit, hac exclamacione, *Viciisti Galilæe* (id est, Christe, que per contemptum Galilæum vocavit) quemadmodum testatur Theodoreus histor. Eccl. lib. 3. cap. 15. in fin. pag. 320. edition. Græcæ Robert. Stephan. De quo postremo tamen mirum, Gregorium Nazianzenum adversus Juliani impietatem scribentem non meminisse: fortè Theodoreus historiam nactus, quæ ad manus Nazianzeni non pervenerat. Hæc de peccato ad mortem, vers. 16. Quod illustratur anticipatione convenientissima, ad consolationem fidelium. Objici enim poterat, nos injustitiae nostræ, & interdum contra conscientiam concii sumus; annon igitur hujus peccati ad mortem rei sumus? Respondet Apostolus primum, illud non sequi. Omnis enim iniquitia peccatum est, sed non omne peccatum est ad mortem, vers. 17. Deinde demonstrat Syllogismo, fideles quibus scribit ac se se annumerat, esse omnino ab eo peccato immunes, argumento ducto à regenerationis proprietate. Propositio est eadem, quæ posita & exposita est, cap. 3. vers. 9. Quisquis natus est ex Deo, non peccat, nempe peccato dominante, eoque neque ad mortem (nam omnes peccare, generatim loquendo, cap. 1. afferuit.) Id autem confirmat partim à communī fidelium conscientia, cum ait, *sicut*, nempe ex Dei verbo & revelatione Christi, Mat. 16.

18. & Ioan. 10. 28. aliisque plurimis Sacra Scriptura locis partim à causa effidente, fidelium conservatione: quod se se aduersus peccatum illud conservent fide viva per charitatem efficacem: quæ ut Dei virtute firmata vincit mundum, 1. Ioan. 5. 4. sic principem mundi: quod fide, quasi clypeo recti sunt, ac tuti, aduersus Saranæ tela, Eph. 6. 16. & 1. Pet. 1. v. 5. & 5. v. 9. Sed objiciat aliquis: Quidam fratres nostri possunt peccare ad mortem, alioqui inepte cautionem illum & distinctionem addidisset Ioannes, vers. 16. Si quis viderit fratrem suum peccare peccato, quod non est ad mortem. Atqui omnes fratres nostri sunt natu ex Deo. Idcirco enim fratres dicuntur, quia communem habent nobiscum in cælis Patrem. Ergo quidam natu ex Deo, possunt peccare peccato ad mortem. Verum negamus consequentiam, propter argumenti homonymiam; quoniam fratres alii sunt secundum quid, ratione communio nis externæ, per veræ doctrinæ professionem cum visibili Ecclesia; alii vero simpliciter, ratione communionis non solum externæ, sed etiam internæ; qui vera ac vivi sunt Ecclesiæ electorum membra, & per regenerationem atque adoptionem Dei filii. De prioribus agit Apostolus, v. 16. & objecta propositio, qui tantum filii Dei sunt, ratione vocationis externæ, hoc est, numero filiorum Dei exterius adscripti: de posterioribus vero assumptis. Quare falsa est consequentia. Sed aduersus sequentia verba & malus, id est, Diabolus, non tangit eum, objicitur exporientia verè fidelium: quia Davidem & Petrum Apostolum tetigit. Verum respondemus, tangere, per Syncedochen generis pro specie, significare interdum malis affectare. Ps. 105. 15. Atque hoc modo Diabolus tetigit Davidem & Petrum: ut graviter peccarent, sed peccato infirmitatis, non vero peccato dominante, de quo hic agitur, ut supra strictum indicatum. Atque hec de Syllogismo à Ioanne adducti propositione & examine illius, vers. 18. Assumptio est: nos autem ex Deo sumus, idque probat à scientia ac conscientia: *Sicut*, inquit, nempe ex Sp. S. & fidei testimonio, 2. Cor. 1. 22. & Rom. 8. 16. Eph. 1. 14. & 4. 30. Gal. 4. 6. & ex effectis regenerationis propriis, serio peccati odio & pietatis studio, ut Rom. 8. 14. & 17. Deinde illustrat à contraria totius mundi, hoc est, non renatorum conditione: quod in illo malo sint, hoc est, in Diaboli principis mundi potestate, Eph. 2. v. 2. & 3. Coloss. 1. 13. & 1. Tim. 2. 16. vel malo, hoc est, malitia mancipati, ut Exod. 32. 22. in malo esse eodem modo dicitur. Hoc de v. 19. Hancautem regenerationis nostræ certitudinem demonstrat Apostolus ex fide in Patrem & Filium, & unione cum Christo: quem describit à persona & officio, quod sit Deus versus & vita eterna, ut Ioan. 14. 6. per Metonym. effecti proprie tate, hoc est, vita eternæ author, Hebr. 5. 9. & quidem solus, Act. 4. 12. Quæ doctrina hic repetitur, quoniam summa Euangelii est & scopus etiam hujus Epistolæ, ac propterea recte in fine repetitur, v. 20. quemadmodum etiam initium Euangelii sui, & hujus Epistolæ cœpit, cum sermonem vitæ appellavit. Nam quod Erasmus hanc nobilem de Christi Deitate sententiam ad Patrem posse referri statuit, docto viro & pio indignum est, duabus in primis de causis. Primum quia obstat constructionis ratio, quæ non fert, ut pronomen ad remotius nomen antecedens referatur, nisi cum id rei veritas requirit, ac propinquum nomini convenire non potest. Atqui Filio, de quo proximè egit Apostolus, optimè potest competere, ut agnoscat Erasmus; qui Christi Deitatem aperte profitetur. Deinde obstat. Tautologia absurditas, quæ eo modo statueretur: hic nempe, verus Deus est verus Deus. Quod autem objicitur; Etiam si Christus diceretur verus Deus, non tamen sequi, esse eternum Deum: quia verum opponitur factio: Negatur, quia verus Deus semper in Scriptura dicitur eternus Deus, ut inducito locorum evincit, oppositè ei qui non est eternus Deus. Deinde solus Deus est author vitæ eternæ, quod de Christo hic & alibi dicitur: quia eternam habet vitam, & vitæ cum corporalis tum spiritualis author. Postremo subjicit Apostolus hortationem ad fideles discipulos, quos filios vocat, ad fugam idolorum, & solenpis voti formâ, nempe Amen, concludit, v. 21.

CON-

CONSECTARIA.

I. PRæcipuum fidei objectum est Jesus Christus.

II. Cùm omnes fideles sint renati; sequitur eam non esse veram fidem, quæ à charitate & regeneratione, e-
jusque effectis separata est, v. 1.

III. Amor Dei, amoris proximi nota est mutua, v. 1. & 2.

IV. Amoris Dei indicium est mandatorum observa-
tio, v. 2.

V. Si fides vincit mundum: ergo cum peccati domi-
nio non confitit, v. 4.

VI. Cum Pater, Verbum & Spiritus, dicantur tres tes-
tes, & unum, non autem unus: ergo doctrina Trinitatis
personarum, & unitatis essentiaz divinæ, non est negan-
da, v. 7.

VII. Cum doctrina de Christo, tribus testibus in cælo,
& totidem in terra, divinitus comprobetur; ei fides, sine
summa impietate, derogari non potest, v. 6. 7. & 8.

VIII. Si incredulitate Deus mendacii arguitur: hinc
apparet gravitas peccati, & quantopere fallantur, qui in-
credulitatis crimen elevant.

IX. Vita æterna data nobis est in Filio. Ergo non est o-
perum nostrorum meritum, v. 11.

X. Qui non habet Filium, non habet vitam: Ergo im-
piè à nonnullis dicitur generatim, quemque, suæ fidei, verâ
aut falsâ, vivâ aut mortua, & citra Filii cognitionem ac-

communionem posse servari, v. 12.

XI. Cum fideles sciant ac scire debeant, se habere vi-
tam æternam seque à Deo exaudiri: falsa est Pontificio-
rum sententia, qua hanc doctrinam & assertiōnem temeri-
tatis arguant, v. 13. & 14.

XII. Precum nostrarum norma unica, est Dei volun-
tas, quæ verbo patefacta est, v. 14.

XIII. Præcandum est, non solum pro nobis, ex a-
more nostri; sed etiam pro aliis, ex amore proximi, vers. 15.

XIV. Cum peccatum ad mortem nunquam remittat-
tur: à gradibus, qui eò ducunt, serio Dei timore & amore,
abhorrere debemus, v. 16.

XV. Si qui natus est ex Deo, non peccat ad mortem,
sed conservet seipsum, & à Diabolo non tangatur lethali-
ter: ergo perseverantia fidelium in vera fide certa est,
vers. 18.

XVI. Cùm fideles sciant, se ex Deo esse: ergo falsò
Pontifici dubitationem ea in re requirunt, v. 19.

XVII. Fides est donum Christi. Ergo Christus est ve-
rus Deus.

XVIII. Christus est verus Deus, & vita æterna. Er-
go Ariani, Samosateniani, cæterique Deitatis Christi ho-
stes, blasphemati sunt, v. 20.

XIX. Idola fugienda sunt: ergo Pontifici hac in re
graviter peccant, v. 21.

FINIS Epistolæ primæ.

EXPLICATIO
BREVISEPISTOLÆ SE-
CUNDÆ JOHANNIS.

Epistolæ Joannis sunt tres numero, quarum prima ad Ecclesiæ integras conscripta est: reliquæ verò duæ, ad Ecclesiæ membra: & quidem vel plura, ut secunda; vel unam, ut tercias. Primum explicavimus; ideoque ad secundam succin-
ctè procedemus. Ea autem est Epistola Iohannis pœnitentiæ, quæ fidem quendam matronam ejusque liberos, compert ad eorum pietatem, & cognito seductorum perverso studio, ad charitatis & fidei constantiam exstimulat. Ex qua descriptione occasio, & scopus scripti elucent. Occasio est cognitio pietatis quorundam è liberis, v. 4. & periculum à seductoriis, v. 7. Scopus autem est in officio pietatis confirmatio. Partes autem sunt tres, præfatio, versibus tribus: tractatio à vers. 4. ad 12. conclusio, inde ad finem. Præfatio au-
tem semina tractationis & hortationum continet: ac constat partim inscriptione, partim salutatione. Quarum illa primum causam Epistolæ instrumentalem, deinde objec-
tum: seu quis & quibus scribat, exponit. Scriptor per Antonomasiam ab adjuncto describitur: qui non suo no-
mine Iohannem se vocat, sed presbyterum, hoc est, senio-
rem. Quæ vox cum interdum ætatem, interdum dignita-
tem & officium in Ecclesia designet; nonnulli priori modo exponunt, quod Joannes jam esset ætate proiecta, cum hanc Epistolam scriberet, ut Paulus ad Philemon. v. 9. se
senem nominat: & illud nomen positum putant ad autho-
ritatem & benevolentiam, quæ senibus debetur, compa-
randam. Sed quia illud adjunctum communius est, alii ap-
tius altero modo interpretantur. Sed cum seniores Eccle-
siæ sint omnes, qui Ecclesiæ gubernant; eorumque duo
sint genera: alii pastores, qui gubernant ac docent; alii
qui gubernant tantum, i. Timoth. 5. v. 17. priori modo
Joannes se presbyterum vocat, ut & Petrus 1. Epist. cap. 5.
vers. 1. Cæterum cur nomen suum proprium præterierit
Iohannes, familiaritas & notitia mutua videtur fuisse in
causa; quod non est absurdum, cum prima etiam episto-
la omnino sit inscriptionis expers. Scriptor igitur est Joa-
nes, & quidem Apostolus (non aliis, ut nonnulli olim
opinati sunt) ut etiam styli & sententiarum, cum prima

Epistola accuratus consensu indicat, ut v. 4. cum i. Iohan. 2. v. 7. & 5. cum eodem loco & 3. 23. & 5. 2. & vers. 6. cum i. Iohan. 2. v. 7. & 11. & v. 7. cum i. Iohan. 18. &c. Objectum verò cui hæc Epistola conscripta ac missa est, duplex statuitur. Primum est Electa Domina, alterum li-
beri illius. De priori non idem est omnium judicium. Nam quidam Electam, nomen proprium esse arbitrantur: alii commune & epitheton esse malunt. Prima autem ratio est, quod constructio id ostendat, quia alioqui dicendum fuisse putant, Dominæ Electæ, ut substantivum præce-
dat, adjectivum sequatur; non autem Electæ Domini-
næ. Sed constructionem quam urgent, ut Hebreæ lin-
gua flagitat: sic Græca non requirit, ut i. Timoth. 1.
vers. 2. dicitur genuino filio, & vers. 5. puro corde, & v. 11.
beati Dei, vers. 19. bonam conscientiam. Quare hæc ra-
tio infirma: altera verò aptior, quia soror hujus etiam E-
lecta dicitur, eodem uti verisimile est sensu. Electam
autem hanc nonnulli ineptè Ecclesiæ Christianam: alii
verò aperte certam aliquam matronam fidelem atque
honoratam fœminam intelligi censem, quæ ita vocata
sit per excellentiam: vel ratione virtutum insitarum, qua-
si eximiam dicas; vel potius (quod probabilius est) ra-
tione accidentis electionis divinæ ad vitam æternam: quem-
admodum ex judicio charitatis, omnes, qui veram fidem
ore & opere profitentur, pro electis haberi debent ac
solent; donec Deus contrarium revelarit, ut Coloss. 3.
v. 12. 2. Thessal. 2. vers. 13. Dominam kveias verò qui-
dam nomen proprium esse censem, ut quædam in Mar-
tyrologiis Dominæ nominatae indicantur: alii verò sic
nominatae ob potentiam, servos ac famulitum ipsi sub-
jectum, & principis aut magnatis uxorem fuisse conji-
ciunt. Cujus liberi, alterum sunt objecti membrum. Por-
rò objectum illustrat, ad comparandam benevolentiam
& docilitatem ab adjuncto, suo scilicet & reliquorum
fidelium amore, vers. 1. & amoris causa ac merito,
fidei, cum Joanne aliisque fidelibus, communione:
quæ veritatem Euangelij complectebantur. Quam
fides ab adjuncta perseverantia amplificat, cum ait:

Rrr 3

propter

propter veritatem, que manet in nobis, & nobiscum erit in eternum. Isque modis aperta hortationum sequentium spargit semina (quia turpe est à ludatis virtutibus deficere) & adversus tentationes consolatur, v. 2.

Hæc de Inscriptione, cui salutatio adjungitur, quâ huic Dominæ & liberis illius, pio ac consueto voto bene precatur. Votum autem indicat, quid & à quo voeat: nam summam bonorum spiritualium eorumque authorem complectitur. Bona autem spiritualia ordine suo convenienter collocantur, primum externa; quæ fidelibus adsunt: deinde interna, quæ fidelibus insunt; ac priora sunt tria; *gratia*, quæ gratuitam Dei benevolentiam; *misericordia*, quæ benevolentiam in miseros, nempe remissionem peccatorum ex gratiâ promanentem; & *Pax*, quæ reconciliationem significat. Nam quamvis Pax nostra laudabilis, alia sit cum Deo, alia cum hominibus; & quidem vel aliis, vel nobis, seu conscientiæ nostræ tranquillitas: hoc ramen in loco, nec pax cum proximo, nec pax cum conscientia nostra (quemadmodum ex bonis internis appetit) sed utriusque causa, nempe pax cum Deo intelligi videtur, ut Roman. 5, vers. 1. Interna verò bona indicat, cum ait; *In veritate & charitate, & pro uera, in procum posito. Veritas autem per Metonym. est fides erga veritatem Euangeli: & charitas est Dei & proximi amor.* Quæ duo opportunissimè hoc voto continentur, quia scopus sunt hujus Epistolæ. Hæc autem bona Apostolus optat, non ratione initii (nam electionis & veritatis notitiam huic matronæ & liberis antea tribuit) sed ratione continuationis & incrementi, ut 2. Petr. 1. v. 2. Authorem verò bonorum statuit Deum Patrem, quasi fontem, & Jesum Christum, quasi canalem. Quem describit à natura divina, cum *Filiu Patris* vocat: quemadmodum sèpius Epistola prima, ut eo modo adversus hæreticos & Antichristos, Deitatis Christi hostes præmuniat, vers. 3. Hæc præfatio est; cui succedit rei tractatio complectens gratulationem & hortationem. Ut autem gratulatio est, cum alterius felicitatem nobis gratam significamus: sic hoc loco significatio gaudii est, ex comperta liberorum quorundam hujus matronæ vita fidei, secundum Dei Patris præscriptum, vers. 4. Hæc de gratulatione: cui hortatio nervosa deinde subjicitur, constans præfatione, & propositione. Præfationis scopus est, ut sit instar aculei, ad excitandam benevolentiam & obedientiam, cum rursum *dominam* appellat, & non mandat, sed rogat, quasi beneficium sibi futurum. Quo modo etiam Paulus frequenter est usus, Philipp. 1. v. 9. 1. Thessal. 4. 1. & 5. 12. & alibi. Propositio verò ipsius hortationis duas habet partes. Prima est ad mutuam charitatem, quam describit, primo à præcepti generalitate, cum ait, *diligamus alii alios*: deinde ab antiquitate, vers. 5. ut 1. Iohann. 2. 7. Altera hortatio est ad fidem, eaque bimembbris. Continet enim adhortationem ad veram fidem, & dehortationem à contrariis. Et adhortationem quidem, egregiè priori ad charitatem spectanti connectit, charitatis descriptione à nota, & causa illius: nempe incessione secundum Dei mandata, hoc est, non solum charitatis, sed etiam fidei, ut sequentia docent: Idque mandatum similiter, ut charitatis, ab antiquitate commendat v. 6. & confirmat à conjuncto periculo à multis seductoribus, ut 1. Iohann. 2. 18. qui adventum & incarnationem Filii Dei negabant, & à vera fide & charitate seducere conabantur, 1. Iohann. 2. v. 26. & 3. 7. quos sectatores Antichristos esse asserit, v. 7. Atque ita absolvitur adhortatio: Cui additur dehortatio à duobus fidei contrariis, nimirum doctrina & commercio hominum seductorum. Ac dehortatio à doctrina eorum proponitur his verbis: *Videte vos ipsos*, nempe ne Antichristi vos seduant, quod probat ab effecto perniciose, primum falsæ doctrinæ, nempe amissione mercedis fidei & charitatis, cum ait; *Videte ne perdamus, quæ operati sumus*. Cæterum observandum est, plerosque codices manuscriptos legere in prima persona, ut citavimus, *κατέβωμεν, εἰπούσαις, κατέβωμεν, περδάμεν, οπερατις sumus, recipiamus*: pauca, ut quatuor Roberti Stephani, in secunda persona, *κατέβοντες εἰπόντες, κατέβωμεν, περδάτις, οπερατις estis, recipiatis*, & sic vulgata ver-

sio habet: idque D. Beza ait, melius quadrare antecedenti βλέπετε iauris videte vos ipsos, sive attendite. Sed sensus interim eodem reddit: adeo ut meritò pleraque exemplaria fecuti simus. Nam prima persona secundæ personæ in hortatione ad commune officium sèpè conjungi solet, non solum eleganter, sed etiam majori pondere. quemadmodum 1. Iohann. 2. 28. *manete in ea, ut babeamus fiduciam*. & in hac Epist. vers. 5. *rogo te, ut diligamus alii alios*; & Iacob. 3. v. 1. *ne sitis multi magistri, scientes fore, ut gravius iudicium auferamus*. Quare causa nulla est, cur ista varietate personæ, aliam lectionem sequamur; quæ videtur tametsi habere originem ex opinione ea, quasi non satis rectè: à secunda, ad primam personam transiretur. Altera deinde probatio, quam subjicit Apostolus, petita est ab effectu utili, nempe consecutione mercedis plenæ, vers. 8. Mercedem autem intelligit non meritam (quia omnes sumus peccatores & debitores, Matth. 6. & 18. & 1. Iohann. 1. & fides nostra, ut & charitas imperfecta est ob carnis repugnantiam adversus spiritum, Roman. 7. & Galat. 5. 19. id eoque ob imperfectionem, pœnam meretur ex legis sententia, Deuter. 27. v. 26.) sed mercedem immoritam & ex gratia propter Christum promissam, ac reddendam, nobisque debitam, ob gratuitam Dei promissionem & veritatem illius. Quæ vita æterna, non est stipendum nostræ justitiae, sed per imputatam Christi justitiam, donum Dei, Rom. 6. v. 23.

Atque hanc ab effectis petitam rationem geminam illustrat ac simul confirmat Apostolus ab effectis necessariò subordinatis: quod quisquis transgreditur, scilicet incredulitate ac defectione, doctrinam Christi, seu doctrinam Euangeliæ de persona & officio ac beneficiis Christi, Deum non habet, hoc est, caret communione cum Deo Patre, 1. Iohann. 2. 23. & Euangeliæ, Iohann. 14. deinde contrà quod qui in doctrina manet, habet & Patrem & Filium, vers. 9. Atque hæc dehortatio prima est, à seductorum doctrina. Altera est ab eorum consortio & familiaritate, ne eos hospitio excipiant familiari: deinde ne A v E eis dicant. Quod non absolutè intelligit, sed cum testificatione familiaris benevolentiae: qua errores seductorum probentur, aut disimulando foveantur, vers. 10. idque declarat adjecta ratio, qua hæc dehortationis pars comprobatur, nimirum communicatione operum malorum: quod qui dicit ei *A V E, communicat operibus ejus malis*, nempe probando vel fovendo, vers. 11. Hactenus Epistolæ tractat: cui annexitur conclusio bimembbris. Constat enim excusatione brevitatis Epistolæ & salutatione ab aliis. Illa causas exponit, primum remotione contrarii: quod non inopia materiæ finem faciat (cum multa haberet scribenda) deinde positione veri, sed spe adventus & colloquii præsentis: quorum finem addit gaudii complementum. Quod intelligentum non absolutè (nam id in altera demum vita continget) sed comparatè cum antecedente conditione, vers. 12.

Salutatio deinde pro aliis, est pro sororis illius Electæ liberis, quæ clara est & continetur vers. 13. addita solemai clausula, A M E N.

C O N S E C T A R I A.

I. **V**erbi ministri, *Seniores* divinitus appellantur: ac propterea Sapientiæ & honestate aliis prælucere debent, pro nominis & functionis ratione.

I I. Qui fidei & charitatis opera edunt, pro electis habendi sunt.

I I I. Divitiæ & dignitates civiles, si adsit pietas, neminem à salute excludunt; quemadmodum etiam nec sexus diversitas.

I V. Religio non tollit justum civilium dignitatum ordinem & discrimina: ac propterea inepti ac superstitionis sunt illi, qui omnes dignitatum titulos, quasi profanos averuntur.

V. Hoc curandum est, ut non solum matres, sed etiam liberi earum in Religione & probitate instruantur.

V I. Fideles, à fidis Dei ministris, amandi sunt.

V II. Di-

VII. Dilectio nostra debet esse non fucata, sed vera, ut Deo Deoque servis placeamus.

VIII. Fideles, sese mutuò diligere debent, v. 1.

IX. Maximum dilectionis fraternæ fundamentum ac vinculum est consensus in veritate Euangeli: eoque perversè faciunt, qui potissimum bona externa ac commoda intuentes, alios diligunt.

X. Si veritas nobiscum est in æternum: Ergò de Sanctorum perseverantia non est dubitandum. Quocirca peccant graviter divinæ gratiæ adversarii, qui liberi arbitrii luctu obtentu, eam negat, v. 2.

XI. Cùm à Christo gratia, pax, misericordia, veritas, &c promanent; quæ opera Dei sunt propria: ergo verus est Deus.

XII. Bonorum spiritualium, non solum initium, sed etiam continuatio & incrementum optari debet.

XIII. Nos solum nobis, sed etiam alijs bene velle, & bona vovere debemus, ex charitatis lege & Apostolorum sancto exemplo, versu 3.

XIV. Aliorum pietas, maximè verbi ministris, ad ejus promotionem missis, deber esse gaudio.

XV. Non solum debemus noscere veritatem Euangeli, sed etiam in eâ ambulare.

XVI. Ea fides ac vita, rectæ sunt, quæ cum Dei mandato convenient, v. 4.

XVII. Dilectio fraterna colenda est, vers. 5.

XVIII. Charitas, quæ fide rectâ destituitur, vera non est, v. 6.

XIX. Cum viventibus adhuc Apostolis, multi seductores exorti sint; non est cur offendamur, si idem hisce temporibus eveniat.

XX. Cum illi sint impostores & Antichristi, qui negant Christum venisse in carnem; quid de Anabaptistarum primoribus sentiendum sit, non est obscurum, v. 7.

XXI. Fideles à seductoribus sibi cavere debent.

XXII. Fidei perseverantia, suam à Deo mercedem obtinet; defectio pñnam, v. 8.

XXIII. Permanendum est constanter in doctrina Christi, v. 9.

XXIV. Si nulla iis communio sit cum Deo (ideoque non sint filii Dei, hæredes vitæ illius, neque Spiritus illius participes) qui Filium non habent: ergò Iudæi, Mahomerani, Ariani, Samosateniani, alieni à Deo meritò dici possunt, v. 9.

XXV. Seductorum (hoc est, eorum, qui alias seductæ à vera religione) familiaritas seriò vitanda est, v. 10. & 11.

C O R O L L A R I U M .

Expositâ jam secunda Ioannis Epistola, non alienum fore arbitramur, si illud quod de Scriptore Secundæ & Tertiæ Epistolæ, deque autoritate illarum controversum est, paucis perstringamus. Siquidem duplex ea de re est sententia. Plerique enim Epistolas hasce, non minus quam primam, Ioannis Apostoli esse agnoscunt, ideoque authenticas, ac Novi Testamenti partem genuinam statuunt: qua in re consentiunt cum Concilio Pontificiorum Tridentino, Ecclesiæ Reformatæ. Alii verò contrarium statuunt, ut ex Pontificiis Thomas de Vio Cajetanus Cardinalis, & discipuli Lutheri, qui Apocryphis Novo Testamento adjunctis scriptis, annumerant: ut liquet ex Propositionum Hunnii & Daniellis Arcularii, Doctorum & Professorum Marpurgensium, tom. 1. disputat. de Sacra Scriptura, & tom. 2 disputat. 1. & similiter ex Matthia Haffenreffer, Doct. & Profess. Tübingensi, in Locis Theologicis Wittebergæ excusis, qui in loco de Sacra Scriptura sic ait: *Apocryphi libri Novi Testamenti sunt posterior Epistola Petri, secunda & tertia Joannis, Epistola ad Hebreos, Epistola Iacobi, Epistola Iudei, & Apocalypsis Joannis.* Hi autem libri, quanquam in disputatione dogmatum, capricorniam autoritatem non habeant: quia tamen, quæ ad institutiones faciunt, continent plurima, cum utilitate & fructu tum prætigio legi, tum publice in Ecclesia recitari possunt. Hæc ille.

Qua in re Flaccium Illyricum cæterosque Theologos centuriarum Magdeburgensium authores, multosque alios sequitur. Argumenta autem à Veterum Patrum testimoniis, & initio Epistolæ desumuntur, ubi scriptor Presbyter vocatur.

Ad Patres quod attinet, de iis agit Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum in Ioanne (quod opus tom. 1. in fin. exstat) ubi ait: *Relique autem duæ (nempe Ioannis Epistolæ) quarum prima principium est, senior Electæ Dominæ & natus ejus; & sequentis; Senior Gajo, &c. Ioannis Presbyteri afferuntur: cujus & bodie alterum sepulcram apud Epibsum ostenditur. Et nonnulli putant, duas memorias ejusdem Euangelistæ Ioannis esse. Et ibidem in Papia verbis ipsius prolati ostendit, Ioannem fuisse alium Apostolum, alium non Apostolum, sed ex reliquis Domini discipulis, Presbyterum seniorem Ioannem dictum. Et Hieronymus deinde addit: Hoc autem diximus propter suspicierem opinionem, quam è plerisque retulimus, traditam, duas posteriores Epistolas Ioannis, non Apostoli esse, sed Presbyteri. Hieronymo autem prævivit Eusebius histor. Eccles. lib. 3. cap. 22. (in Græco Codice 25.) dicens: Quibus verò contradicitur, tametsi multis sint cognita, sunt hæc; Epistola quæ Iacobo tribuitur, & Epistola Iudei, & posterior Petri, & altera cum tertia Ioannis: sive illæ Euangelistæ sint, sive alterius cuiusdam, ejusdem cum eo nominis. Et libr. 6. cap. 24. in Græco 25. verba Origenis proponit hujusmodi: Reliquit autem (nempe Ioannes Apostolus) post se Epistolam admodum paucis versibus comprehensam. Esto, adjiciantur & altera & tertia. Etenim non omnes illas germanas esse dicunt. Hæc ille. Ubi observandum, Interpretem Eusebii, Musculum, legisse non possem; sed in editione Græca Roberti Stephani exstat: *τέταρτη γνωσθεὶς**

Verum hisce difficultatibus objectis, commodè responderi potest. Nam ut primum Cajetano Cardinali, Concilium Tridentinum opponimus, quod contrarium definivit: sic Lutheris Lutherum in præfatione Latinâ Epistolarum Ioannis, ita loquentem opponimus: *Relique duæ Epistolæ, non sunt Epistolæ didacticæ, sed exempla dilectionis & fidet: qua & ipsæ, verè Apostolicum spiritum habent.* Deinde ad ea, quæ ex Hieronymo proferuntur, dicimus ea ipsum recensere non ex suâ, uti post apparebit, sed ex aliorum sententia: quam etiam opinionem vocat, & non ab omnibus, sed à plerisque traditam: iis scilicet, quibus Papias author antiquus, sed exiguo judicio prædictus, nimia credulitate imposuit: qui etiam multis posteris antiquitatem ipsius spectantibus, errandi occasionem præbuit, ut Eusebius testatur ac probat, histor. Eccles. libr. 3. cap. ultimo.

Præterea non ait, divinam illius autoritatem negari, sed scriptorem Ioannem Apostolum: quasi essent alterius, nempe Presbyteri Ioannis, & quidem discipuli Domini. Denique opinionis illius causa, consequentia fuit infirma hujusmodi: Quidam fuit tempore Ioannis Apostoli, nomine Presbyter Ioannes, Domini discipulus. Ergo hæc duæ Epistolæ sunt illius; quia harum Epistolarum scriptor se Presbyterum, id est, seniorem vocat, non Apostolum. Atqui cum Paulus ad Philemon. vers. 1. se servum Christi vocet, non Apostolum, & in utraque ad Thessal. cap. 1. v. 1. utrumque & Apostoli & servi Christi titulum omittat, an propterea eas Epistolas alterius Pauli esse dicentur? cùm in reliquis, sese Apostolum vocet? Quod autem Ioannes se Presbyterum seu seniorem nominat, in eo Petrum habet antecessorem, 1. Epistolâ cap. 5. (ut initio hujus Epistolæ ostendimus) idque facit ratione munera Ecclesiastici, & fortè simul ætatis jam proœcta (quæ reliquos omnes Apostolos superarit) Id quod ad attentionem, docilitatem & benevolentiam comparandam factum est, ut etiam Paulus propterea ad Philemon. vers. 9. se ~~προσβύτης~~ vocat. Atque ita sensit Athanasius in Synopsi Sacrae Scripturæ tom. 4. ubi agit de secunda Epistola Ioannis: *Hanc senior, inquit, facit, Dominus scribit, τάῦτα ὡς προσβύτης καὶ κυρίας.*

Quod autem nomen Ioannis omittat, sententiam aduersariorum non probat: quia & in prima Epistola omisit: neque opus erat, cum ad notos scriberet & per notos fratres,

tres, ad ipsum, à Domina electa & liberis adventantes, se Epistolam mittere, vers. 6. declarat.

Deinde quid in eo esset dubii? Imò dubii plus fuisse, si de alio quām Apostolo nomen Presbyteri, id est, senioris esset intelligendum. Nam Presbyteri nomen latè patet, & ille Presbyter Ioannes longè obscurior fuit Apostolo, id eoque majori distinctione, si Scriptor fuisse, in hisce Epistolis erat utendum.

Ad Eusebium verò & Origenem quod attinet, eadem est solutio: quia non suam, ut verba indicant, sed aliorum opinionem recensent. Quibus multos opponimus alios, rectè sentientes, qui neglecto quorundam, è falsa consequentiâ præjudicio, hasce duas Epistolas genuinas agnoverunt, ut ex antecedentibus objectis testimoniis appareat. Id que etiam ex præstantissimis Patribus & Conciliis laudissimis probari potest. Nam, ut alios omittamus, Origenes in Iosuam homil. 7. sic ait: Petrus etiam duarum Epistolarum suarum tubis personat: Iacobus quoque & Iudas: Addit nibilominus adhuc Iohannes tubâ canere per Epistolas suas & Apocalypsin. Consentit huic Hieronymus tomo 3. Epist. ad Paulin. cum ait: Iacobus, Petrus, Ioannes, Apostoli, septem Epistolas tradiderunt. Reliqua retulimus in explicatione primæ Epistolæ Petri.

Hisce insignibus testibus (qui maximè tamen ab adversariis objici solent) accedit consensus eorum, qui catalogum librorum Canonorum consignârunt suis scriptis; ut Athanas. in Synopsi librorum Sacrae Scripturæ: Catolicæ, inquit, Epistolæ variorum Apostolorum omnes, numero septem, uno volumine comprehensa, &c. Ioannis tres, & primæ quidem initium est: Quod erat ab initio: secundæ verò, Senior electæ Dominæ, &c. tertiae, Senior Gajo, &c. Et Ruffinus in expositione Symboli, ad articulum, Sanctam Ecclesiam Catholicam.

Deinde Concilium Laodicenum can. 59. ait: Catolicæ Epistolæ (sic enim Græcè legitur; malè verò in Caranza Canonicae) sunt septem, Iacobi una, Petri duæ, Ioannis tres, Iudea una. Et Carthaginense Concilium 3. can. 47. ait: Petri Apostoli duæ, Ioannis Apostoli tres, Iudea Apostoli una, & Iacobi una. Quæ Concilia licet fuerint particularia, tamen in universalí Synodo sexta Constantinopoli, in Trullo habita, confirmata sunt, canone 2. Quibus omnibus accedit harum duarum Epistolarum styli & materiæ cum prima Ioannis, ut res ipsa evincit, consensio: adeo ut neque de autoritate, neque de scriptore Ioanne Apostolo, sit dubitandum.

F I N I S Epistolarum Joannis.

E X P L I C A T I O E P I S T O L Æ J U D A E.

Antequam ad hujus Epistolæ explicationem accedamus, pauca de titulo dicenda sunt: quoniam de authoritate & veritate illius quæstio est. Primum enim inquiri solet, an hic titulus, nempe, *Iudea Apostoli Epistola catolica*, ab authore Epistolæ ac Scriptore fuerit præpositus, an verò postea ab aliis distinctionis causâ appositus. Sed varietas tituli in manuscriptis codicibus hanc item dirimit: quia verborum numerus, forma, ordo, in titulis differunt: unde colligi potest authoritatem hujus tituli esse non divinam, sed humana. Ad veritatem verò quod attinet, quæstio altera est, an hæc Epistola, ut titulus præfert, sit Judæ Apostoli, nec ne? Quidam ajunt: quorum sententia à nostris Ecclesiis probatur. Alii contra negant, fredi aliquot argumentis, partim insitis, partim assumtis, quæ paucis propoñemus ac diluemus.

Ac primum quidem objiciunt, Judam non vocare se hīc Apostolum. Sed respondemus bifariam: primum negando antecedens; quamvis enim se non vocet Apostolum explicitè, tamen implicitè, cùm se servum Christi καὶ ἔξοχον, & Jacobi, qui Apostolus fuit, fratrem vocat: deinde negando consequentiam: quia filere munus Apostoli, non est negare: quemadmodum nec Paulus ad Philipp. neque ad Thessal. neque ad Philemonem sese Apostolum; sed servum Jesu Christi vocat.

Verū inquiunt iterum, quod secundum argumentum est; Judas non solum non meminit Apostolatus sui, sed etiam posteriorem se Apostolis facit, vers. 17. Fateor, si scriptiōnem spectes: si verò munus Apostolicum consideres, falsum est: nam Petri verba citat, ex 2. Epist. cap. 3. quemadmodum Petrus eodem in loco v. 13. 15. Epistolas Pauli.

Tertiò objiciunt linguam obstat; quod Iudas in Persicē Euangelium annunciarit: ac propterea debuerit non Græcē, sed Persicē scribere. Verū ut de antecedente nihil dicam, negatur consequentia: quia ob vocationem omnium gentium, Novum Testamentum lingua maximè communi, videlicet Græca scribi oportuit: deinde quia Epistola hæc scripta est Iudæis dispersis, quibus etiam Epistolæ Petri: ut colligitur ex vers. 17. & 18.

Quartò objiciunt, recensiōni in hac Epistola altercationem de corpore Mosis, & Enoch prophetiam: quorum nulla in Sacris Literis mentio. Verum est: sed inde non sequitur hanc Epistolam non esse Apostolicam: quoniam

cum traditiones essent apud Judæos, quam plurimæ, partim veræ, partim falsæ: potuit Spiritus S. ex veris, quamvis dubiis, quasdam per Apostolos afferere & certas reddere. Quemadmodum Paulus ex traditione (quæ etiam extat in Targum seu paraphrasi Chaldæa Ionathanis dicta, Exod. 7.) adversarios Mosis, Iannem & Jambrem recenset instinctu Spiritus, 2. Timoth. 3. 8. Quæ explicatione traditio illa certa reddit, & ab incertis ac vanis discreta.

Quintò objiciunt, Iudam librum Enoch citare, ideoque eum probare: quod tamen Apostolicæ veritati ob libri vanitatem repugnat. Verū & antecedens & consequentiam negamus: nam Iudas prophetiam Enoch nominat, sed non propterea scriptam: deinde ut daremus librum Apocryphum Enoch nomine olim confictum ac suppositum, à Iuda citari: inde tamen non sequeretur, eum librum omnino probari tanquam divinum: quoniam ex eo libro, id quod ex vera traditione acceptum erat ac fideliter positum, ut verum excerpere & sanctificare Spiritus Sancti instinctu potuit. Quemadmodum & Paulus ex Poëtis profanis vera quædam proponit, & orationi suæ ac scriptis inserit; ut ex Arato, A&or. 17. v. 28. deinde ex Menandro, 1. Corinth. 15. 33. denique ex Epimenide, Tit. 1. 12. de qua re consulendus est insignis Hieronymi locus in commentariis ad Tit. cap. 1.

Postremò objiciunt; nulla scripta Apostolorum aliunde transcripta sunt, quia sunt immediate à Spiritu Sancto. Atqui hæc Epistola aliunde transcripta est, videlicet ex 2. Petr. 1. Ergo non est scriptum Apostoli. Sed negatur, ut de propositione nihil dicamus, assumptio. Nam quamvis conveniat hæc Epistola in plerisque cum 2. Petr. 2. tamen habet quædam diversa. Idem Spiritus author est Epistolæ Petri & Judæ, eandemque doctrinam utrique dictavit: & posteriora sua verba per Iudam proposita illustravit testimonio verborum suorum, prius scriptorum, ministerio Petri. Qua in re nihil est absurdum: quemadmodum Paulus ad Ephes. 4. & ad Coloss. 3. ejusdem Spiritus regimine eadem ferè conscripsit. Similiter prophetia Obadiæ bonâ sui parte apud alios Prophetas ex ejusdem Spiritus instinctu extat.

Atque hæc de argumentis adversiorum insitis, seu è repetitis, quæ à testificatione cum facita, tam expressa scriptoris Iudei; deinde à lingua & materia sunt deducta. Assumpta vero aliunde argumenta, sunt testimonia veterum: ut Eu-

ut Eusebii, qui hanc Epistolam rejicit & ait; non multi veterum bujus meminerunt. Sed Eusebio opponimus Tertullianum longè antiquiore in libro de habitu muliebri, cap. 3. quamvis in eo hallucinetur, quod Enochi librum divinum esse ex Judæ verbis imprudenter collegerit.

Deinde Origenem etiam opponimus in Matth. cap. 13. *Iudas quidem*, inquit, *Apostolus*, scripsit Epistolam paucorum versuum, sed plenam efficacibus verbis gratiae cœlestis, qui in principio dicit *Iudas, Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi.* Et in commentario Epist. ad Rom. lib. 5. cap. 5. disertè hanc Epistolam Judæ Apostolo tribuir; præterea Dydimum in comm. in hanc Epistolam, Epiph. hæres 26. Hieron. cæterosque qui hanc Epistolam tanquam catholicam honorarunt. Deinde cum Eusebius dicat non multos veterum meminisse; aliquos saltem meminisse indicat: quorum sanè affirmatio certa pluris est, quæm dubium multorum silentium, aut etiam præjudicium, quoniam nulla solidâ ratione nixum est: ut ex Hieronymo apparet in catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, ubi sic ait: *Iudas frater Iacobis, paucum quidem, quæ de septem Catholicis est, Epistolam reliquit, & quia de libro Enochi qui Apocryphus est, in ea affirmavit testimonium, & plerisque rejecit: tamen autoritatem veritatem jam & usum meruit, & inter Sacras Scripturas computatur: & in comment. Epist. ad Tit. ait: Quis autem pertinet totum debere sequi eum, qui libri pars eius est, videntur mibi & apocryphum Enochi, è quo Apostolus Iudas in Epistola testimonium posuit, inter Ecclesiæ scripturas recipere.*

Quare nihil causa est, quamobrem de hujus tituli veritate & Epistolæ authoritate dubitemus, cum doctrinæ veritas & stylî Majestas Apostolo probè convenient. Ut autem à titulo ad Epistolæ argumentum ac descriptionem accedamus, dicimus eam esse, N. T. scipsum diuinum, ab Apostolo Iuda, Iacobi fratre exoratum, ad Iudeos dispersos ac fideles: ut eos adversus falsos & sceleratos doctrinæ salutaris corruptores, in vera fide, per charitatem operante institutos, amplius confirmaret. Dividitur autem in præfationem, v. 1. & 2 tractationem à v. 3. usque ad 24. & conclusionem v. 25. 26.

Præfatio constat inscriptione & salutatione. Inscriptio, quis, & quibus scribat, indicat. Scriptor autem describitur nomine proprio *Iudas*, & adjuncto officii ministerii Christi, in Euangeliô annuntiando: quod καὶ ἰησοῦς Χριστὸς indicat cum ait, *seruus Iesu Christi*: deinde adjuncto cognationis Jacobi, nimirum Apostoli: *Acto. 1. v. 13.* ad differentiam Iscariotis, *Luc. 6. v. 16.* & *Barabæ*, *Acto. 15. 22.* Qui bus verò scribat, ostenditur adjunctis Dei beneficiis, vocatione ad fidem, sanctificatione & conservatione per Christum, v. 1. Salutatio autem quæ altera præfationis pars est, votum habet, v. 2. quo fidelibus precatur incrementum misericordiæ Dei, qua peccata condonantur; ac pacis Dei, quæ misericordiæ & justificationis est effectum, *Rom. c. 5. v. 1.* & charitatis Dei, quæ misericordiæ causa est, *1. Joh. 4. v. 10.* Aut ut nonnullis placet, *pacis* voce conscientiæ tranquillitas, *charitatis* verò nostra erga Deum & proximum dilectio intelligi potest, ut *Ephes. 6. v. 23.*

Hæc de præfatione ad benevolentiam non minus quæ ad authoritatem comparata: cui succedit tractatio trimembris, constans propositione, confirmatione &hortatione: quæ paucis tantum percurremus; quia argumento cum secunda Petri, c. 2. convenient.

Propositio autem, præmissa, ad benevolentiam & attentionem comparandam, amoris & studij sui summi erga fideles testificatione, hujus Epistolæ scribendæ, efficientem, materiam, formam, & finem proponit. Efficientis, nempe impellens, est necessitas, non quidem absoluta, sed ex conditione officii Apostolici ritè præstandi, & salutis fidelium. Materia generatim est doctrina salutaris: ac speciatim fides seu Euangeliū, per Meton. subjecti sic appellatum: ut *Gal. 1. v. 23.* & *3. v. 23. 25.* Forma est hortatio. Finis remotus est fidelium salus: proximus decertatio pro fide, seu fidei doctrina, v. 3.

Confirmatio, scriptio[n]is & hortationis ac certaminis necessitatem demonstrat, à periculi magnitudine, ex hostiis subdolâ præsentia & contagiosa impietate. Ac præsentiam

subdolam indicat, quando eos subrep[er]isse, videlicet in Ecclesiā, testatur: & ad consolationem fidelium, malique fumam addit, id non temerè accidisse, sed Dei providentiâ illud justè ordinante, ad reproborum condemnationem justam, *2. Petr. 2. 3.* de quo argumento ad Rom. pluribus differimus. Impietatem vero indicat Apostolus generaliter, & exponit speciatim: primum fædo abusu & perversione doctrinæ de gratia Christi & libertate Christiana, ad carnis licentiam & effrænatam libidinem, contra veritatis Christianæ rationem, *Rom. 6. 15.* *Galat. 5. 13.* *Tit. 2. 12.* deinde abnegatione gemina, tum Dei patris, tum Jesu Christi, ratione doctrinæ & vita: quæ abnegatio utriusque agnitioni, ad salutem necessariæ *Ioh. 17. 3.* repugnat. Cujus impietatis indignitatem descriptione excellentiæ Patris & Christi, distinctis potestatis epithetis amplificat: Patris quidem, cum Deum, nempe Patrem, *Nostrem*, hoc est, *beatum* seu *dominatorem* nominat, ut *Luc. 2. 29.* & *Acto. 4. v. 24.* & quidem *illum solum*, oppositè, non reliquis *Deitatis* personis, sed creaturis, quemadmodum *Iohan. 17. 3.* similis sententia, & *2. Cor. 8. v. 6.* Iesum Christum vero describit, cum *Dominum nostrum* appellat, v. 4. Sed objici solet, verba hæc; *illum solum berum Deum & Dominum nostrum Iesum Christum*, non de Patre & Filio distinctè, sed omnino de solo Christo intelligenda: quia unus est articulus, unius personæ index: dicitur enim τὸ μέν περὶ πάντων διότι καὶ κούρος, non autem τὸ μέν περὶ πάντων. Sed negatur consequentia: quia ubi diversæ personæ indicantur, sèpè prior tantum articulus præmittitur: ut *Matth. 17. 1.* *Act. 3. 11.* & *18. 14.* *10. 10.* *15. 22.* *17. 15.* & *2. Thess. 1. v. 12.* quem locum de duabus personis doctissimi interpretes accipiunt: ut *1. Timoth. 5. & 6. 2. Petr. 1. vers. 1.*

Hæc de abnegatione Dei & Christi: unde etiam judicii divini & ptenæ imminentis justitia appetit. Cujus certitudinem tribus exemplis illustrissimis declarat: cujus consequentia ratio est, primò Dei, de puniendis iis, qui non converteruntur, certa ac perpetua voluntas, secundò Scopus Dei in his exemplis statuendis: ut colligitur ex v. 7. & *2. Petr. 2. v. 6.* Primum & extremum exemplum sunt hominum: medium Angelorum. Primum est Iudæorum, qui infidelitate suâ, *Heb. 4. 2.* terrâ promissionis exclusi, in deferto, justissimo Dei judicio perierunt, vers. 5. Alterum est nonnullorum Angelorum exemplum, quorum lapsus Deus severissime est ultus: quæ de re fusæ alias egimus. Tertiæ est Sodomorum & finitimarum civitatum, quas ob scortationes & libidines nefandas potissimum, alijs exemplo, Deus justissime subvertit & igne æterno punivit, v. 7. Cui exemplo, seductores ab Apostolo comparantur, partim similitudine quod corpus suum libidinibus polluant: partim argumento à majori; quod quamvis exemplum Sodomorum eos ad timorem Dei, & castitatem excitare deberet, tamen quasi sopiti impuritati sedarent. Quod scelus Apostolus amplificat, altero eorum dogmate pernicioso, quo Magistratus autoritatem rejiciunt, convitiusque proscindunt, vers. 8. Cujus criminis gravitatem amplificat, oppositione modestiæ Michaelis Archangeli, qui aduersus Satanam decertans de corpore Mosis, eundem, omisis convitiis, Dei iudicio coercendum reliquit. Quæ historia, non quidem è Sacris Literis, sed ex traditione nota recensetur: eaque ratione veritas illius, de qua antea dubitari potuisset, Spiritus Sancti instinctu ac motu certa redditur. Quænam autem propria certaminis hujus causa fuderit, incertum est. Verisimile tamen est, Sechanam cultus Dei sinceri hostem, voluisse Mosis corpus, loco omnibus Israelitis noto sepeliri, ut homines ad idolatriam propensissimi, eo ad superstitionem abuterentur: contrà verò Michaelem sanctum Dei Angelum, veri cultus Dei studiosum ac vindicem, ut idololatriæ occasionem tolleret, Mosis corpus abdidisse à conspectu omnium hominum, & (ut quidam arbitrantur) etiam Daemonum: de quo tamen nihil certi affirmari potest. Huc pertinet locus, *Deut. 34. 6.* *Sepelivit eum in valle,* &c. Hæc de Angeli modestia: cui ex adverso opponitur seductorum audacia, in iis vituperandis, quæ non norant; & impudentia, in iis, quæ sensu naturali norunt, brutorum instar appetitus

dis & amplectendis, v. 10. unde merito Apostolus concludit & prædictit horum seductorum exitium : & veritatem ac justitiam illius, antecedentibus satis probatam, amplius confirmat argumento duplici : Primo descriptione reliquorum morum : Deinde prophetiae Enochii. Ac mores quidem non simpliciter proponit : sed comparatione exemplorum & similium exponit & amplificat. Exempla adducit tria, primò Caini quem invidia & parricidio, Genes. c. 4. v. 5. secundò Balami, quem avaritiâ, tertio Core, quem contradictione ac seditione ordinis ac status Ecclesiæ perturbatione, Numer. 16. imitantur. Quæ imitatio incremento suo, & quasi gradatione infigni declaratur, nimis ingressu, effusione & interitu, v. 11. Porro similia ad mores seductorum amplius depingendos, adducit quinque. Primo enim comparat eos maculis. Quod ut hæc vestes & corpora impura reddunt : ita & illi Ecclesiæ in fraternis Ecclesiasticorum cœtuum conviviis (quæ quoniam ad charitatem mutuam testandam ac fovendam erant instituta, ἀγάπης appellabant) intemperantia sua & impudentia conspicient ; de quibus agitur, 1. Corinth. 11. vers. 31. 2. Petr. cap. 2. vers. 13. de Agapis vero in Apologetico Tertulliani elegansissimè, cap. 39. differitur. Altera similitudo est, qua hypocrisis seductorum declaratur exemplo nubium, quæ aquâ carentes, à ventis circumaguntur : quod ut hæc spem pluviae vanam faciunt : sic & illi seductores veritatem & sanctitatem falsò præ se ferant. Tertia deploratam improbitatem arguit ; quod ut arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicate, nullos fructus proferunt : ita nec illi fructus justitiae edunt, vitali pietatis succo destituti, vers. 12. Quarta vanitatem & impudentiam doctrinæ perstringit: quod ut undæ maris efferaunt despumant fôrdes: ita & seductores sua prætrumida & inani grandiloquentia, sua ipsorum dedecora & impuritates patefaciunt. Postrema similitudo inconstitiam reprehendit, cum stellas erraticas vocat. Atque ex hac morum descriptione, conclusio meritæ poenæ, iterum apponitur & explicatur. Nam ut antea, verl. 11. vñ illis, hoc est, penam imminere ostendit: sic etiam poenæ speciem declarat quando ait: *sic caliginem tenebrarum in æternum servari*: hoc est, densissimas & æternas inferni tenebras illis esse destinatas, vers. 13. Porro, alterum argumentum quo hanc conclusionem probat, est prophetia antiquissima Enochii, septimi ab Adamo, qua prædictitur Dei adventus, vers. 14. ad judicium universale, quo omnia omnium impiorum facta dictaque impia puniturus est, vers. 15. De hac autem prophetia diversæ sunt sententiae. Quidam enim scriptam arbitrantur ab Enochii, eo libro qui olim sub Enochii nomine extabat: quæ sententia fuit Tertulliani de habitu muliebri, cap. 3. Alii vero traditio-

ne tantum acceptam, & in librum postea relatam, multis que fabulis auctam. Quæ sententia, multis nominibus præferenda est: quoniam nec Sacra Scriptura ejus libri meminit; neque Ecclesia Iudaica, fida alias Sacrarum Literarum, extra controversiam, custos, Roman. 3. vers. 2 eum librum unquam probavit. Quod etiam Tertull. dicto libro agnoscit, cum ait; *Scio scripturam Enochii non recipi à quibusdam, neque in armarium admitti Iudaicum*. Quod autem idem, argumentum illud eludere conatur, vana nitor accusatione Iudeorum; quasi illud scriptum rejecissent odio prophetiarum de Christo: quia clarissima de Christo testimonia apud Prophetas extant, quos propterea tamen non rejicisse certum est.

Deinde Christus ipse antiquorem scriptorem sacrum Mose, non agnoscit, Luc. 24. alioqui non à Mose, sed ab Enochii, ducere debuisset initium explicationis prophetiarum de humilitate sua & gloria, ad quam hæc Enochii prophetia certo pertinet: sed Christus à Mose auspicatus est, Luc. 24.

Denique Iudas scripti nullius meminit, ut initio etiam diximus, sed tantum prophetæ. Neque dubito, quin ex perverso hujus loci intellectu, impostor aliquis fingendi libri Enochii sumserit occasionem : ut & ex mala interpretatione loci, Coloss. 4. vers. 16. & Epistolam, quæ ex Laodicæa, vos quoque legatis, ac si Paulus indicaret Epistolam à se ad Laodicenses conscriptam, conficta est eo titulo Epistola ea, quæ Wormatiæ inventa, & postea à Fabro Stapulensi, in notis ad Epistolas Pauli, simul edita est.

Porrò hac interposita prophetia, regreditur ad descriptionem seductorum, v. 16. & citat anticipatione quadam, ne novitate rei percellantur, prophetiam Apostolorum, v. 17. & verba Petri, v. 18. Ac duo præterea in seductribus illis arguit: unum quod se segregarent à piis : alterum quod spiritu carerent, v. 19. Atque ita transit à secunda parte tractationis ad tertiam. Nam absoluta propositione & confirmatione, subjicit jam hortationem. Primo ad perseverantiam & profectum in fide; cuius medium esse ostendit operationem Spiritus Sancti & preces, v. 20. Secundo ad charitatem & spem vitæ æternæ, ex misericordia Christi, v. 21. Tertiò, ad effecta charitatis erga seductos : ut eorum conversioni pro diversis ingenii, prudenter incumbant : ut erga dociles utantur commiseratione & clementia, v. 22. erga reliquos vero terrore, quo quasi ex præsenti incendio eos rapiant. Quartò, ad libidinum detestationem, v. 23. Qua sententia tractationem finit. Cui postremo conclusio, tertia Epistola pars attextatur, celebratione Dei. Quem ad consolationem, vitæ sanitatem, & precationis stimulum, describit ab omnipotenti, v. 24. & sapientia ac gratia salutari, v. 25.

F I N I S Epistola Iudei.

EXPLICATIO CAPITUM PRIORUM APOCALYPSIS.

Uemadmodum Vet. Testam. scripta partim in narratione, cùm rei præterita, quæ historia est; tum futura, quæ prophetia: partim in dogmatum explicatione versantur: sic & Nov. Testam. similis est ratio. Narrationem enim primùm rerum gestarum continet Pentateuchus Euangeliistarum; constans quatuor Euangeliorum de Christo, & Actorum Apostolicorum historia; deinde rerum futurarum, quam Joannis Apocalypsis ac prophetia nobis exhibet. Cujus principium, Deo aspirante, delibare, pro modulo conabimur. Quippe ut hactenus in Catholicis, Jacobi, Petri, Joannis, Iudei, & selectis Apostoli Pauli Epistolis versati sumus, non alienum ab officio duximus, si illustres illas Joannis

Epistolas, in vestibulo Apocalypsis comprehensas, non nihil explanarem: præsertim cum non solum genere, cum ante explicatis: sed materiæ quoque præstantia, & cum Ecclesiasticorum nostrarum statu, mirifice consentiant. Ut igitur à descriptione operis ordiamur; *Ioannis Apocalypsis est divinum Nov. Testam. scriptum propheticum, de Ecclesiæ Christi, ad finem usque mundi, statu, variis visionum typis adumbrato*: quod à Christo, per Angelorum ministerium, Ioanni Apostolo revelatum, & ab eo fideliter ad selectas septem Ecclesias Asiaticas prescriptum ac missum: ad earum, & totius Ecclesiæ Christianæ resipiscientiam, & in fide, spe, charitate ac patientia christiana confirmationem, ad Dei in Christo redemptoris ac defensoris gloriam. Quæ, cum satis ex ipso opere,

pere, & in primis ex primo & ultimo capite sint manifesta: demonstrationem minimè desiderarent, nisi discrepantia veterum & recentium Theologorum, de hujus operis auctore & scriptore à nobis designato judicia obstant. Quare non nihil ea expendenda sunt; ut descriptionis propositæ, de auctore & autoritate operis veritas, ad fidei nostræ confirmationem, stabiatur. Siquidem ut primum de auctore agamus, quidam certi aliquid definiunt: alii verò de eo dubitationem suam proponunt. Qui certi aliquid asserunt, multi Deum auctorem, nonnulli hominem, statuunt: ideoque illi divinam auctoritatem agnoscent: hi verò, ut humanam ac fallacem, rejiciunt. Quod fecere olim partim hæretici varii (quales fuere Cerdon & Marcius, ut testatur Tertullian. de priori, lib. de præscriptione adversus hæreses cap. 51. de posteriori, contra Marcionem lib. 4. cap. 5. deinde Alogi & Theodosiani, ut Epiphanius hæresi 51. & 54. & August. de hæresibus cap. 30. narrant) partim quidam Orthodoxi teste Eusebio histor. Eccles. libr. 3. cap. 21. & 22. in primis Cajus cap. 24. & 25. qui Cerintho attribuit. Secundò alii auctorem non definierunt, sed de eo dubitarunt: ideoque Apocalypsin inter Nov. Testam. scripta authentica, minimè admiserunt. Quemadmodum olim quidam, Ecclesiæ Græcorum, ut Hieronym. tomo 3. Epistola ad Dardanum ait: quod si eam (nempe Epistolam ad Hebreos) Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas Canonicas: nec Græcorum quidam Ecclesiæ Apocalypsin Ioannis, eadem libertate, recipient.

Deinde nostro seculo, Erasmus annotationibus suis ad Apocalypses caput 22. in eandem sententiam disserit. Eumque secuti sunt, primum Lutherus, qui posteriori Nov. Testam. editione Latina, Francofurti cum notulis edita anno 1554. paulo benignius, quam antea, judicat, cum in præfatione Apocalyps. sic ait: Propter banc incertam expositionem & occultum sensum, etiam nos reliquimus hac tenus intactam (scilicet hunc librum) præsertim cum juxta sententiam quorundam Patrum, non sit Ioannis Apostoli: quemadmodum lib. 3. Ecclesiastice historie cap. 25. habetur; In qua sententia & nos acquiescimus, ita tamen ut nemini prohibitum velimus. sive Ioannem Euangelistam auctorem statuat, sive disversum sentiat.

Deinde quidam Lutheri discipuli ipsum sunt imitati, ut inter alios Doctor Matthias Haffenrefferus, Theologus Tubingensis, in Locis Communibus: deinde Theologi duo Marburgenses, celebres, Ægidius Hunnius, & Joannes Winckelmannus, disputatione de Sacra Scriptura: ubi Apocalypsin Joannis (non minus quam Epistolam Jacobi, secundam & tertiam Joannis, secundam Petri & Iudei) inter Apocrypha, & dubiæ auctoritatis Nov. Testam. scripta annumerant; ac tandem subjiciunt: Quæ tamen scripta in nostris Ecclesiæ majorem auctoritatem, quam Apocrypha Vet. Testam. ac propè canonicas parem obtinent. Atque hæc de auctore & autoritate Apocalypses Ioannis judicia. Qua in re nostræ Ecclesiæ, in confessione sua, primam sententiam meritò profitentur. Quippe ea, & solida ratione, & Ecclesiæ antiquissimæ testimonio, fide digno comprobatur. Rationes enim ipsum opus exhibet, partim sanctitate sua, partim lumine propheticō insigni.

Nam liber, qui doctrinæ Euangelicæ capita primaria sanctè complectitur, & cum libris Canonis ad amissim convenit, & proprias atque eventu comprobatas, de Ecclesiæ statu complectitur prophetias, est divinus, Esai. 41. v. 23. Atqui Apocalypsis est hujusmodi. Nam & personam Christi, officia & beneficia, cultumque ipsi debitum, passim, imprimis verò capitibus quinque prioribus, & ultimo describit; & de statu Ecclesiæ, cùm in Asia cap. 2. & 3. tum per universum orbem eventuras calamitates, & Antichristi Romani originem, sedem, tyrannidem, cap. 13. & 17. verissimè prædixit, ut experientia evicit. Ergo divinus est liber. Altera ratio est, quia nihil in universo opere extat, quod auctoritatem humanam arguat: ut ex objectionum confutatione constabit. Nam quod ideo divinum librum esse negant, quod & inepta & falsa quædam continent: merita sunt ineptiæ ac calumniæ. Prius quidem probare conantur bifariam; primum ex curiosa, ut ajunt, septenarii nu-

meri observatione, in septem Angelis, septem stellis, septem oculis, septem candelabris, septem tubis, phialis, septem sigillis, & aliis. Sed vana exceptio est; quia Spiritui Sancto numerus septenarius in visionibus & prophetiis non est insolens: ut Genes. 41. vers. 2. 3. bis septem boves, & vers. 22. & 23. bis septem spicæ, & Zach. 3. v. 9. septem oculi, & cap. 4. 2. 10. septem lucernæ & septem infundibula. Deinde ineptam contendunt Apocalypsin, propter obscuritatem: quod præpostér obseruit sit Veteris Testam. prophetiis, & interim beatum illum prædicet, cap. 1. v. 3. qui audit & obseruat verba prophetiæ hujus: quam nemo tamē intelligat: adeo ut non Apocalypses, sed καλύψεις, id est, non revelationis, sed velationis nomen meatur: videatur Eusebius libr. 7. cap. 24. Sed negamus omnia esse obscura: quædam enim satis disertè explicantur, ut inter alia cap. 1. 20. & 17. inde à v. 7. Deinde ut major in Nov. Testam. est notitia, quam fuit in Veteri: ita hoc modo attentionis, & examinis diligentiam, acuere voluit Spiritus Sanctus obseruatoribus; quemadmodum expositione clariori, cuius memini, multa alia illustrantur: aded ut recte monuerit August: *In hoc, inquit, libro, cujus nomen est Apocalypsis, obscura multa dicuntur, ut mentem legentis exerceant, & pauca in eo sunt, quorum manifestazione, indagentur cætera cum labore: maxime quia sic eadem multis modis repetit, ut alia atque alia dicere videatur, cum aliter atque aliter hæc dicere investigetur.* Hæc ille, de civitate Dei, lib. 20. 17. Deinde quod Joannes, cap. 1. vers. 3. ut etiam 22. 7. verba prophetiæ hujus observanda statuit: ea, non tam ad rerum futurarum arcana singularia, quæ ad præcepta pertinent: qualia in septem illis Epistolis secundo & tertio cap. clarè proponuntur: ut cap. 2. 25. 26. *Id quod habetis tenete, quo usque veniam. Nam si quis vicevit, & servaverit ad finem usque opera mea, &c.* cap. 3. 3. *Memento quæ acceperis & audiveris: serva igitur & resipisci: & vers. 10. & 11. quoniam servasti sermonem tolerans mea, &c.* Ecce venio cito, tene quod habes, ut nemo coronam tuam accipiat. Sic vers. 18. & 19. Deinde calamitates Ecclesiæ & persecutions gravissimæ, & latus postremò evenitus afflictæ Ecclesiæ & Antichristi aliorumque hostium miserrimus, sic proponuntur, ut nemo sit, quin si attente legat, generatim saltem intelligat scopum hujus libri, nimurum resipäsentiam, fidem, charitatem, consolationem ac constantiam in rebus adversis, ut Apocal. 13. 8. 19. 10. & alibi. Ideoque verba prophetiæ hujus, servare merito dici potest, qui summam ac scopum rei memoria complectitur, & secundum præcepta & commendationem virtutum, officium pietatis præstat, etiā particularia nonnulla minus assequatur. Verum gravius est, si modo verum, quod, si non inepta, falsa saltem dogmata hoc opere contineri objectant, nimurum terreni regni Christi Hierosolymis, & templi Iudaici restauratiōnem, Apocal. 20. sed merito hoc negatur: Nam quæ per propheticam allegoriam, de Spirituali regni Christi felicitate dicuntur, ea inepit omnino ac falsò interpretati sunt propriè: quemadmodum doctè observavit Hieron. in præfatione libri 10. commentatorum in Esaiam. Quæ (inquit) qui recipiant, mille quoque annorum fabulam, & terrenum Salvatoris imperium, Iudaico errore suscepunt: non intelligentes, Apocalypsin Ioannis in superficie literæ, medullata Ecclesiæ sacramenta continere. Hæc ille. Quare frustra adversus divinam Apocalypsin auctoritatem, Deumque auctorem illius contendunt. Id quod etiam (ut Concilia, & Patres alios omittamus) ex antiquissimorum Patrum, & Ecclesiarum testimoniis constat. Nam qui proximo Ioannis Apostoli seculo, imò & eodem vixeré, hoc disertè testantur ac demonstrant. Primum Iustinus Martyr (pag. 240. editionis Commelinii Græco-Latinæ adversus Tryphonem) qui ait: *Ioannes è duodecim Apostolis Christi unus, in ea, quæ illi facta est revelatione, &c.* Vixit autem ac scriptit Iustinus, vix quinquaginta annos post scriptam à Ioanne Apocalypsin, ut ex Chronico Eusebii constare potest. Deinde Irenæus contra hæreses lib. 5. sub finem, Apocalypsin prophetiam vocat, & de Ioanne ait, qui & Apocalypsin viderat. Neque enim ante multum temporis visum est: sed penè sub nostro seculo, ad finem

ad finem Domitionis imperii. Plura etiam præmittit, quæ quoque ex eo recitat Eusebius, histor. Eccles. lib. 5. c. 8. sic Irenæus lib. 3. cap. 3. se in prima ætate, Polycarpum seneum Joannis discipulum vidisse commemorat. Utrumque autem tam Iustinum, quam Irenæum, commentariis suis Apocalypsin exposuisse ex Hieronymo de viris illustribus in Ioanne, constat. Tertio loco Tertullianus quoque, contra Marcionem lib. 4. cap. 5. ait: *babemus & Ioannis alumnas Ecclesiæ.* Nam et si Apocalypsin ejus Marcion respuit: ordo tamen Episcoporum ad Origenem recensus, in Ioannem stabit autorem. Hæc ille. Unde appetet Ecclesiæ illas, quas Ioannes docuit, successione certa in officio, Apocalypsin ab eo acceptam servasse, ejusque fidem adversus hæreticos confirmasse; quod idem de Joannis discipulis ab Irenæo, lib. 5: sub finem afferitur. Neque quisquam ex antiquissima Ecclesia Orthodoxus, Apocalypsis authoritatem negasse, aut de ea dubitasse legitur: sed hæreticos solum. Nam quod Cajus, posterior iis, apud Eusebium, Cerintho tribuit, in eo judicium omnino defuisse appetet: nam disertissimè, inde ab initio, Cerinthi errores adversus Deitatem Christi refutantur, ut Epiphanius etiam rectè observavit hæresi 51. & 54. Quis autem ita insaniat, ut ad stabiliendum errorem, non solum vano uteretur prætextu: sed etiam primaria sua dogmata egregiè confutaret? Quocirca cum Cerinthus Joannis fuerit adversarius, quem etiam Ioannes gravissimè reprehendisse & increpasse, priscip Patres testantur, & historia Ecclesiastica: inde potius colligitur, scriptum esse Joannis Apostoli, qui apertum & noxiū hostem toties doctrinâ suâ Ecclesiam muniendo, confutavit. Quod autem Hieron. de suo seculo ait, Græcorum Ecclesiæ Apocalypsin Joannis non recepisse: illud non de omnibus, sed nonnullis tantum intelligendum esse, res ipsa arguit, si præstantissimos Græcos Patres consulamus. Nam primum Theophilus Antiochenus, Apocalypsis testimoniis utitur, teste Euseb. histor. Eccles. lib. 4. 23. Secundò Meliton Sardensis, de Apocalypsi Joannis librum conscripsit, ut ibid. Euseb. c. 25. Tertiò Clemens Alexandrinus Pœdagogia lib. 2. cap. 12. tanquam Apostolicum opus citat. Quartò Origenes in primum Psalmum in Catalogo librorum Canonica Scripturæ Joanni Apostolo tribuit, non solum Euangeliū, sed etiam Apocalypsin, ut Eusebius demonstrat his. Eccl. lib. 6. 24. Idem etiam liquet, cum alibi apud Origenem, tūm præfatione in Joannem, ubi ait: *Itaque in Apocalypsi Joannes, ac Zebedæi filius.* Quintò Dionysius Alexandrinus in Epistola ad fratres Ægyptios, de Apocalypsi ait: *Consentio enim esse eam sancti cuiusdam, & divino spiritu imbuti,* teste Euseb. hist. Eccl. lib. 7. cap. 24. Sextò Eusebius in Chronico suo, ad annum Christi 96. ubi ait: *sub eo (nempe Domitiano) Apostolus Ipannes in Patbum insulam relegatus, Apocalypsin vidit,* quam Irenæus interpretatur. Septimò Athanasius in Synopli Sacrae Scripturæ. Octavò Epiphanius multis hoc afferit; hæresi 51. & 54. Nonò Chrysost. in homilia 2. in Psal. 118. Sic enim ait: *ut ipse (nempe Deus) per prophetiam: quia neque frigidus es neque calidus,* Apoc. 3. quibus addimus decimo loco Dionysium, quem Areopagitam vocant, Ecclesiastica hierarchia, cap. 3. quamvis enim revera non fuerit verè ille Areopagita; antiquum tamen esse scriptorem Græcum, res ipsa arguit. Denique, quod nonnulli Orthodoxi Apocalypsin olim rejecerint, illud nullo modo scripti virtio, jureque factum: sed ob abusum illius, & imperitam quorundam audaciam: siquidem Apocalypsi Joannis abusi sunt, partim hæreticus Cerinthus, Johannis Apostoli adversarius, & coævus: qui regni mille annorum prophetiam, Apocal. 20. ad terrenum regnum Ecclesiæ & corporis voluptates & sacrificiorum ac festorum Judaicorum restitutionem, impiè transtulit: partim Orthodoxi Patres, Iustinus Martyr, Irenæus, Tertullian. & alii non pauci, qui mille annorum regnum, terrenum quidem, sed castum ac sanctum statuerunt: unde Chiliaæ dicti sunt. Atqui hinc, cum errorem Cerinthi aliorumque, licet disparem, confutare niterentur nonnulli, neque argumenta ex Apocalypsi petita valerent expedire, nodum secantes, autoritatem Apocalypsis negarunt, & Cerinthum autho-

rem, ut de Cajo ostendimus stultissimè statuerunt: ut res ipsa demonstrat, cum vix ullo libro, disertius ac plenius, Cerinthi errores contra Christi Deitatem refutentur. Ac talis fere ratio quorundam fuit, qui olim Epistolæ ad Hebreos authoritatem in dubium vocarunt, aut etiam negarunt: quod Novatianis favere putarent. Sanctius vero ac prudentius Dionysius, Alexandrinus Episcopus, apud Euseb. lib. 7. 24. ait: *Arcanam quandam, & admirabilem in singulis illius capitibus, futurarum rerum expectationem contineri suspicor.* Etenim ubi illum non intelligo, aliorem quandam sensum verbis inesse cogito: nec de istis meo intellectu inquirto & judico; sed fide potius acquiescens sublimiora illa, quam quæ à me intelligantur, esse puto. Nec refuto ea, que non considerarvit; sed magis admiror, quod non ipse perspexi. Hæc ille. De Orthodoxis vero qui Apocalypsis dicta quædam male interpretati sunt, recta est Eusebii in Pa-piam, Chiliaistarum inter Orthodoxos authorem, censura, quæ ait: *In quibus etiam millenarios quosdam annorum post resurrectionem mortuorum futuros dicit.* In quibus regnum Christi in hac terra, corporaliter consistere debeat. Quæ illum ex eo suspicatum esse puto, quod Apostolicas disputationes non recte acciperit, nec quæ ab illis per hypodigmata dicta sunt, recte considerari; eo quod admodum modico esset iudicio prædictus, sicut ex ipsius libris indicium capi poterit. Attamen quamplurimi post se Ecclesiasticas viras, ejusdem erroris causam dedit, qui ad an-siquitatem ipsius reflexerunt: utpote Irenæo, & si quis alias consimilia sensisse deprehenditur. Hactenus Eusebius histor. Eccles. lib. 3. cap. ultimo. Quocirca ex hisce jam satis apparere arbitramur, recte à nobis in descriptione Apocalypsis authorem Deum constitui, ac divinam propterea illius esse authoritatem: & frivola esse, quæ objectantur; id eoque scriptorem illius non esse Cerinthum, Christi adversarium, sed ut cap. 1. & alibi afferitur, Joannem Christi servum. Verùm altera jam, sed minor tamen controversia est, quis iste fuerit Joannes? Plerique Joannem Apostolum, statuunt: alii alium suisse conjiciunt. Priorem sententiam, ut vero consentaneam, descriptione expressimus. Rationes autem duæ sunt, ex verbis ipsius Ioannis, quibus se describit, cap. 1. petitæ. Nam primo loco, v. 2. ait, se Ioannem esse, qui testificatus est λόγον τοῦ θεοῦ, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit. Quis autem non videat, hæc de Ioanne Apostolo dici, qui testificatus est λόγον τοῦ θεοῦ Euangeli cap. 1. vers. 1. In principio erat λόγος, & 1. Epist. cap. 1. v. 1. 2. 3. Quod erat à principio, quod audivimus oculis nostris, quod spectavimus, & manus nostræ contrectarunt εἰς τὸ λόγον de Sermone vite, &c. Quod vidimus & audivimus, id annuntiamus vobis: & Iean. 19. 35. qui vidit, testatur, & verum est testimonium ejus. Ille scit se vera dicere, ut & vos credatis: Deinde Apocal. 1. 9. ait: Ego Joannes, qui & frater vester, & socius in afflictione & regno & tolerantia Iesu Christi, eram in Insula, quæ vocatur Patmos, propter sermonem illum Dei & testimonium Iesu Christi. Atqui unanimi consensu veteres Patres, & historia Ecclesiastica, hoc accidisse Ioanni Evangelistæ testantur, persecutione Domitianæ: de alio vero Joanne nullo, ea ullibi recensentur. Quibus accedit Patrum Orthodoxorum, Apostolis proximorum consensus, ut ante ostendimus. Quæ argumenta ut sint clariora, objectionum oppositarum nebulas discutere conabimur. Illæ autem à Dionysio Alexandrino (qui divinum Ioannis scriptum agnoscit, sed alterius quam Apostoli) sunt propositæ modestius, apud Euseb. histor. Eccles. lib. 7. cap. 4. & ab Erasmo, additis nonnullis conjecturis, minori modestia, ac valde lubricè repositæ in annotationibus ad Apoc. cap. 22.

Prima autem objectione, est petita ex stylī utriusque, in Apocalypsi, & Ioannis Apostoli scriptis diversitate: quod stylus ille impurior sit. hic vero purior appareat. Altera, quod Ioannes Apocalypsis scriptor, tam sollicitè suum inculcat nomen, *Ego Joannes, ego Joannes,* perinde quasi syngrapham scriberet, non librum: præter Apostolorum reliquorum, & Ioannis in primis Apostoli morem. Tertia objectione, à titulo operis desumitur, quod in Græcis, quos Erasmus viderit codicibus, in titulo non fuerit Ioannis Evangelistæ, sed Ioannis Theologi. Quarta est à testimoniis quo-

nus quorundam Patrum, Dorothaei, qui in catalogo Sacre Scripturæ Apocalypsin omittit: deinde Anastasi, qui in catalogo suo non ausit affirmare, eam esse Euangelistæ, sed tantum dicit, receptam à quibusdam tanquam illius opus; ad hæc Dion. Alexandrinus; præterea Eusebius, qui hist. Eccles. lib. 3. c. 36. ait; *in revelatione que dicitur Iohannis*. Denique obtenditur veterum quorundam Patrum historia, qui præter Ioannem Apostolum, alterum etiam tum temporis extitisse Joannem, discipulum & seniorem dictum, tradunt, teste Eusebio hist. Eccl. lib. 3. cap. 36. qui etiam addit: *Etenim verosimile est alterum, nisi quis primum malit, Apocalypsin illam vidisse, qua sub nomine Iohannis circumfertur.* Sed hinc non immerito respondetur. Primum styli diversitatem nihil obstat: cum diversa sit utrimque materia & scribendi ratio; in Euangeliō, historia est; in Apocalypsi, prophetia: in Euangeliō afflata ac directione Dei audita & visa narravit, suo loquendi more, quem à Spiritu Sancto per linguarum donum accepérat: in Apocalypsi verò sribit, quæ Angelus dictarat, & tali stylo, quo Deus, pro sua sapientia ac libertate, uti voluit. Deinde tanta etiam non est stylus diversitas, quin multa cum Euangeliō stylo, & totidem sententiis ac verbis conveuant. Deinde nec nominis Ioannis repetitio adversatur: nam in prophetis crebrè, (qualis hæc est) & ad intelligentiam atque authoritatem conciliandam prophetæ nomen repeti solet: ut ex Mose, Esaiā, Ieremia, aliisque constare potest. Quemadmodum Daniel, nominis sui plusquam sexages meminit, & nominatim non solum nominis sui, Danielis, meminit, sed præterea inculcat illud, *Ego Daniel*, cap. 7. 15. & 28. & 8. 1. & 27. 9. 2. 10. 2. 7. Quare mirum non est, si in prophetia Ioannis universa, nomen ipsius quinque tantum (Apoc. 1. v. 1. 4. 9. 21. 2. 22. 8.) repetatur. Quod etiam in titulo, *Apocalypsis Iohannis Theologi* appelletur, nihil evincit: partim quia quædam exemplaria antiqua, & quidem laudatissima, titulum habuerunt, *Apocalypsis S. Apostoli & Euangelista Iohannis Theologi*, ut ex Complutensi codice & Regio similiter apparere potest: partim quia Iohanni Euangelistæ egregiè & ἡ Ιωάννης hoc nomen convenit: quoniam de divina Christi natura (cujus explicatio, *Theologia* à prisca Patribus dici solet) optimè conscripsit. Neque ullum alium Ioannem, ipsius tempore aut sequentibus, Ioannem Theologum appellatum fuisse legitur. Hinc Athanasius ait: *Apocalypsis Iohannis, nomine, vocatur hic liber, propterea quod hanc revelationem ipse Iohannes Euangelista Theologus, in Parbo insula dicta, dominico die vidit.* Hæc ille in Synopsi divinæ scripturæ. Ac sanè, divinam Christi naturam ac majestatem, adeo luculenter, hoc etiam libro describit, ut vel ex capite primo & ultimo appareat, & nomen Christi λόγος, convenienter Euangeliō, Apocal. 19. 13. afferit: ut meritò huic potissimum libro, Theologi nomen, ab antiquis sit inscriptum. Neque paucorum atque obscuriorum Patrum adversa opinio, plurimis illis antiquioribus, quos antea protulimus, conferenda, multo minus præferenda. Quod denique quidam olim Apocalypsin, Iohannis discipuli Domini, & senioris dicti, esse conjecterunt, facile solvitur. Primum quia hæc elogia Apostolo Iohanni optimè conveniunt: nam Irenæus lib. 4. c. 37. tradit, Apocalypsin esse Iohannis discipuli Domini: & tamen paulò post restatur, Iohannem eum esse, qui in sinu Domini, in cena recubuit. Deinde ex Epistola Iohannis secunda & tertia constat ipsum etiam seniorem dictum: vel propter ætatem, præ ceteris valde proiectam, (ut Athanas. in synopsi Sacrae Scripturæ arbitratur) vel fortè potius ratione munieris, ut 1. Pet. 5. v. 1. Quod autem ad Eusebii verba lib. 3. c. 36. attinet; ea, conjecturæ, ex Papia hominis fabulosi dictis petitâ, nituntur, & in Chornico suo Eusebius assertione contrariâ, ut antea proposuimus, corredit. Quem locum ab Erasmo (cum Ecclesiasticæ historiæ verba objiciat) minus observatum miramus: alioqui melius statuisset. Quibus & illud addi potest, Iohannem illum alterum, quem tradunt discipulum Domini & seniorem appellatum, clarissimo Bezae videri suppositum. Ac sanè incertum esse, meritò colligi potest, non solum ratione authoris: quod illud à Papia pronanarit; sed deinde etiam ex Hiero, in catalogo scripto-

rum Ecclesiasticorum in Ioanne. Quare ex hisce constare satis existimamus, non alium Iohannem (sive quis Iohannem Marcum, Actor. 12. 25. & 15. 37. nimurum Euangelistam, ut Baronius opinatur: sive diversum quis putet) sed Apostolum hujus Apocalypses scriptorem: ut ex argumentorum allatorum robore, & contrariæ sententiae vana origine, objectionum imbecillium confutatione appetat.

Quamobrem cum ea, quæ in descriptione Apocalypsis de authore & scriptore diximus, hactenus probata sint satis, ad partitionem illius transeamus. Dividitur enim in Exordium, Narrationem & Conclusionem. Exordium, ad authoritatem & benevolentiam comparatum, primis octo versibus absolvitur. Constat autem titulo, dedicacione, & salutatione. Titulus, hujus libri genus, efficientem, finem, & effectum utile declarat. Genus est Apocalypsis, de qua voce sic ait Hiero: *Verbam quoque ipsum ἡλικίαν, id est, revelationis, propriè scripturarum est.* Et a nullo sapientum seculi apud Graecos usurpatum. Vnde mibividentur, quemadmodum in aliis verbis, que de Hebræo in Graecum L X X. Interpretes transfluerunt: ita & in hoc magnopere conatos, ut proprietatem peregrini sermonis exprimerent, novia novis rebus verba fingentes, & sonare, cum quid teatum & velatum, ablato desuper operimento, ostenditur, & profertur in lucem. Hæc ille ad Gal. c. 1. Quæ intelligenda sunt, de nomine Apocalypses, non de themate ἡλικίᾳ. nam ut hujus, in protasis & sacrâ: sic illius tantum usus observatus est in rerum sacrarum scriptoribus; ut Ecclesiastici c. 22. 29. & c. 42. 20. & in Sacris Literis, ut Rom. 16. 25. & 1. Cor. 14. 6. Eph. 3. 5. Apocalypsis autem hoc est revelatio, per Metonymiam, doctrinam revelatam; & quidem per Synecdochen, divinitus, hoc est, prophetiam hic notat: qua illud, quod ante occultum erat in Deo mysterium, revelatur ac conspicuum redditur, ut Amos. 3. 7. Non faciet Dominus Deus verbum nisi **גָּלוֹתָה** revelari mysterium servis suis Prophetis. eoque etiam sensu prophetia dicitur, Apocal. 1. 3. Cujus deinde efficiens, eleganti gradatione declaratur. Est enim vel author: vel minister. Author primus est Deus. Cum autem ea vox Dei, sumatur in sacris literis, vel communiter & **אֱלֹהִים**, ut essentiam tribus personis communem significet; vel propriè, ut singularem Deitatis personam notet; puta Patrem Ioh. 3. 16. vel Filium Actor. 20. v. 28. hoc in loco distinctione à Christo facta, Deum Patrem intelligi apparet. Autor secundus est Iesus Christus, non ut solum Deus, quemadmodum Prophetæ in V. T. Spiritu Christi prophetati sunt, 1. Pet. 1. 11. sed ut **אֱלֹהִים**, Deus patefactus in carne i. Timoth. 3. 16. Quomodo discriben statuitur inter V. & N. T. prophetiam, ut Heb. 1. 1. Hanc autem Apocalypsin, Iesus receperisse à Deo dicitur bifariam: primum ratione cognitionis: atque ita non secundum divinam naturam (qua omniscia est per se) sed secundum humanam tantum accepit: secundum quam, ut sapientia profecit in terris Luc. 2. v. 52. sic diem judicii ignoravit, Marc. 13. 32. aliaque, quæ ad ipsius perfectionem, in sanctitate, & munera executione, non requiebantur: sed in gloriam cœlestem subvectus, admirabilis scientiæ gloria excellit: deinde ratione communicationis & patefactionis apud homines, secundum summi Prophetæ munus. Atque hoc modo secundum utramque naturam accepit à Patre, suo modo: quemadmodum secundum utramque conjunctim Christus est: nam Filius Dei, voluntaria œconomia ac dispensatione, sese humiliavit, assumpta servi forma; ut in ea **אֱלֹהִים** sibi unita, Patris consilio, in munere mediatorio obediret Phil. 2. v. 7. 8. Fipis autem hujus datæ & acceptæ Apocalypses, est, ut indicaret servis suis, que oporteat fieri citè, ut Apoc. 22. v. 6. Id eoque objectum & finis **אֱלֹהִים**, cui inservit, sunt servi Dei, qui intelligi possunt **אֱלֹהִים** vel generatim fideles: vel speciatim ministri Euangelii, qui in prædicatione illius, Deo serviant. Sed prius uberior est: quia posterius includit, & loci quoque circumstantiis magis accommodatum. Finis verò **אֱלֹהִים**, hoc est, bonum propositum atque intenta utilitas illius, cuius gratia hæc revelatio accedit, est indicatio eorum, quæ oportebat fieri citè. Quo, materia etiam Apocalypses, ab adjuncto executio-

executionis tempore propinquuo, illustratur: ut revelationis opportunitas, attentionem paret. Cito autem futura dici possunt, vel, ut celeritas, denotet opportunitatem, & opponatur tarditati, quam judiciis Dei pronunciatis objectare solent derisores: nam quavis tempus sit longum, ratione sensus nostri, tamen ratione, cum natura & utilitatis rei; tum ratione Dei, & collate cum aeternitate, breve est, de quibus 2. Petr. 3. v. 8. 9. vel ut denotet propinquitatem, ut remotis temporibus opponatur: & quidem ut non simpliciter, sed secundum quid, seu ratione partis, atque initii, non autem ratione totius, ac complementi intelligatur. Hujus autem enuntiationis modus, quo haec dicuntur futura, indicatur voce *oportet*. Cum autem *ad hoc* aliud sit officii, ut Luc. 18. v. 1. & Act. 5. v. 29. aliud necessitatis, ut 1. Cor. 11. 19. *oportet* *bæræs effæ* posteriori significatione hic locus accipiendus est, quod necessarium fuerit; veruntamen non absoluta necessitate, videlicet interna naturæ, aut externa violentia & coactionis, quamque necessitatem consequentis vocant; sed necessitate relata, ex hypothesi, & ut loquuntur, necessitate consequentia: quomodo necesse esse dicitur, ut scandala eveniant, Matth. 18. v. 7. posito enim Dei consilio ac decreto, quod immutabile est, & sine destinato, eorumque indice, Verbo Dei verissimo, aliter evenire, eo quidem respectu (licet natura sit contingens) non potest: quia nec falli sapientissimus, nec mentiri verissimus, nec superari, & à creaturæ arbitrio impediri potest omnipotens Deus. Huc pertinet, quod *ad hoc* *hunc* *bonum* immutabilitas consilii, Deo ascribitur, Hebr. 6. v. 17. quia Deus simplex & absolute aeternus: nihil autem absolute simplex, mutabile; & quicquid propriæ eternum, idem immutabile. *Quod enim* mutatur (ut ait Augustin. de Trin. lib. 7. c. 6.) non manet; *quod autem* mutatur, *non est* *aeternum*. Idemque docent clarissima illustria haec testimonia scripturaræ. *Non est* *Dens* *quasi* *homino* *ut* *mentiatur*, *nec* *ut* *filius* *hominis*, *ut* *metetur*. *Dixit* *ergo* & *non faciet*? *loquatus* *est*, & *non implebit*? Num. 23. 19. *Ego Iebo-*
va *non* *mutor*, Mal. 3. 6. *Multæ* *cogitationes* *in* *sunt* *animo* *cu-*
jusqæ, *sed* *consilium* *Iebovæ* *ipsius* *stabit*, Prov. 19. 21. *Iebovæ* *ex-*
ercu *uam* *ineante* *consilium*, *ecquis* *irritu* *faciet*? Esa. 14. 27. *Con-*
silium *metu* *stabit*, & *omnia* *voluntas* *mea* *fiet*. Esa. 45. 10. *Con-*
silium *Iebovæ* *in* *seculi* *consistit* &c. Ps. 33. 11. *apud* *eu* *non* *est* *trans-*
mutatio &c. Jac. 1. 17. Similiter Dei verbum, consilii patefaciendi index, excidere non potest, Mat. 24. 35. Rom. 9. 5. Ioh. 10. 34. Qua de re doctè Dionysius Carthusianus ad hunc locum: *ista*, inquit, *futura*, *non oportet fieri* *necessitate* *absoluta*, *cum* *in se* *sint* *futura* *contingentia*, *non* *sine* *magno* *im-*
piorum *peccato* *implenda*: *Sed* *eo modo*, *quo* *necessæ* *est* *ut* *veniant*
scandala, & *oportet* *bæræs* *venire*; *verum* *necessitate* *condi-*
tionata *ex* *hypothesi* *consequentia*, *non* *consequentia*. *Cum* *enim* *à*
Deo *provisiæ* *sint*, & *à* *Dei* *sapientia* *ad* *electorum* *projectum*
præordinata, *non* *possunt* *non* *evenire*, *secundum* *respectum*. *Ve-*
runtamen *providentia* *Dei* *mutabilibus* *necessitatem* *non* *impri-*
mit, *nec* *libertatem* *homini* *tollit*. *Quare* *hinc* *liquet*, *qui* *tibis*
fit *dara* *Christo* *revelationis*, *qui* *cum* *Patre* *causa* *efficiens*
principalis *statuitur*. *Causa* *verò* *efficiens* *ministra*, *est* *du-*
plex: *Angelus Christi*, & *Ioannes*. *Per Angelum* *autem* *reve-*
lata *dicitur*, *non* *simpliciter* & *omnino*, *ut* *quidam* *opinan-*
tur, *sed* *maxima* *ex* *parte*: *si* *quidem* *nec* *solí* *apparuerunt*
Joanni, *nec* *solí* *loquuti* *sunt*. *Et* *ex* *prima* *visione* *constabit*,
Christum *etiam*, *citra* *Angeli* *ministerium*, & *se*, & *multa*
patefecisse. *Ioannes* *verò* *significatur* *Apostolo*, v. 1. *ut* *se-*
quenti *descriptione* *illustratur*, *ex effecto*, *cum* *alt;* *qui* *testifi-*
cetas *est* *sermonem* *Dei*, & *testimonium* *Iesu Christi*, & *qua-*
cunque *vidit*. *De* *cujus* *loco* *scopo*, & *qua* *eo* *dirigitur* *sen-*
tentia, *quæritur*. *Alii* *enim* *scopum* *esse* *cent*, *ut* *Joannes*
Apostolus *distinguatur* (*ad* *hujus* *Prophetæ* *certitudinem*
& *authoritatem*) *à reliquis*, *qui* *ipsi* *erant* *cognomines*.
Idque ea via fieri, *quod* *dicitur* *testificatus* *ab* *eo* *hoc*
est *Iesum*, *ac* *de* *eo* *testatum* *qua* *cunque* *vidit*: *idque* *fa-*
ctum *scriptio* *Euangelii* *Ioan.* 1. 1. & 19. 35. & 21. 24.
& 1. *Joan.* 1. *vers.* 1. 2. *aut* *ut* *alii* *volunt*, *predicatione*,
quod *Euangelium* *ex* *Parthmo* *reversus* *primum* *consci-*
pserit. *Alii* *contra* *scopum* *esse* *putant*, *non* *Ioannis*, *à*
gnominibus *distinctionem*: *sed* *fidei* *Ioannis* *in* *hac*

prophetia tradenda commendationem: ac sensum esse, quod ut Christus revelationem (quam à Patre indicandam suis servis accepere) fideliter per Angelum tradiderit Joanni: ita Johannes vicissim eam, tanquam sermonem Dei Patris, & testimoniam de Jesu Christo, & quæcunque visionibus septem illustribus ipsi revelata erant, fideliter hoc libro testificatus sit. Veruntamen quid si median interpretationem adferamus, ut prior pars *sursum*, per expositionem quandam, scripturæ more intelligatur: quod *ab* *eo* *hoc* *est*, *testimonium* *de* *Jesu* *Christo* *egregie* *professus* *sit*, *scripto* & *sermone*, quemadmodum, locorum similium collatio videtur requirere, capit. 1. 9. *Eram* *in* *Parthmo* *propster* *ab* *eo* *Dei*, & *testimonium* *Iesu* *Christi*: & cap. 6. 9. & 20. 4. *qui* *securi* *percutti* *propter* *testimonium* *Iesu* & *sermonem* *Dei*. Deinde ut altera pars, & *qua* *cunque* *vidit*, ad hujus prophetæ materiam ac *vitæ* *in primis* referatur, ut Apoc. 1. 11. 19. *scribe* *quod* *vides*: atque inde concilietur operi authoritas, ex fidilitate Iohannis, cum in Iesu Christo confitendo, & ejus nomine crucem atque exilium fortiter ferendo: tum in Apocalypsi hac, pari fide describenda: quod videlicet non ficta, sed facta & visa testificetur. Atque huc videtur pertinere altera lectio, quam citat Laurentius Valla: *In nostris*, inquit, *codicibus* *desunt*, *post*, *qua* *cunque* *vidit*, *καὶ ἄτα τὸν καὶ ἀχρήστα μετὰ τὴν μῆτραν*, *qua* *sunt*, & *qua* *oportet* *fieri postea*: sic in complutensi editione, quam fecutus est Plantinus; & in decimo quinto Roberti Stephani manuscripto codice, ex regia Bibliotheca similiter legitur. Et Aretas amplius ait, *in altero exemplari* *huc addi*, *καὶ οὐκέτις καὶ ἄντα δὲ πάρα πολὺ*: quæ author ille Grecus exponit, & ut videtur, probat. Quod ut glossema videatur ex vers. 19. ad oram libri adscriptum, quod tandem in quorundam codicum contextum irrepletum ita loci scopum non male explicat. Porro hoc modo Apocalypses causa efficiente, cum principali, Deo & Christo, tum ministris Angelo & Iohanne, proposita & exposita: effectum illius utile describitur & confirmatur. Descriptio autem tradit utilitatis subjectum proprium ac conditionem: & formam, seu usum & utilitatem. Illud declaratur prophetæ hujus, partim cognitione, per lectionem vel auditionem: partim observatione, per fidem veritatis, & dilectionem præceptorum: ut Luc. 11. v. 28. Matth. 7. 26. Iacob. 1. v. 23. utilitas autem est beatitudo seu felicitas; non particularis, quæ in bono particulari versetur: sed universalis, quæ in bonorum cumulo cum coelestium, tum terrestrium, quatenus ad illa conferunt, consistit: ut 1. Timoth. 4. 8. *Pie-*
tas ad omnia utilis, &c. Hæc autem utilitas confirmatur à temporis, rerum narrandarum circumstantia, quod proprie sit: ideoque ad cautionem ac fugam peccati ac calamitatum, & ad consolationem per notitiam illius & observationem conducant, vers. 3.

Hæc de titulo: cui dedicatio libri, ac salutatio succedit. Dedicatio quidem librum inscribit septem Ecclesiis: sub quibus universitatem Ecclesiarum intelligi multi statuunt, sed non satis accommodat. Quamvis enim septenario numero interdum perfectio denotetur: illud tamen non habet locum, cum rerum numeratarum nomina & circumstantiae exprimuntur, ut hoc in loco accidit: Iohannes enim non ait generativum, *septem Ecclesiis*; sed adjungit *Aliae* scilicet Minoris, & quænam illæ sint, aperte sequenti vers. 11. exprimitur. Quare certis quibusdam Ecclesiis Apocalypsin solummodo inscripsit, ita tamen ut earum ministerio (ex communi scripturæ scopo) communicatio & usus, pertineat ad omnes. Hæc de dedicatione. Salutatio verò (quæ oratio est, quâ salutem iis vovet) constat voti subjeccio, & objecto. Subjectum seu id quod vovet, est gratuita Dei benevolentia ac favor; & pax, seu felix rerum hujus & alterius vitæ successus per synecdochen. De quibus aliás, in epistolarum explicatione septem nobis actum est. Objectum est duplex: cui scilicet & à quo voveat. Cui? *vobis* *septem Ecclesiis*. A quo? Est triplic. Primum hisce verbis continetur, *καὶ οὐκέτις καὶ ἄντα δὲ πάρα πολὺ*, *καὶ οὐκέτις καὶ ἄντα δὲ πάρα πολὺ*, *καὶ οὐκέτις καὶ ἄντα δὲ πάρα πολὺ*. De quorum etiam constructione & sententia, diversa sunt judicia. Nam ad constructionem quod attinet, tam virtutem

vicioſam esse, quāſi Grēca verba & ſolocēſiſum habe-
rent, nullumque ſenſum præberent, Erasmus & Gagnæus
contendunt. Alii contrā modēſius & peritius ſtatuant; id-
que bifariam: nam Ioachimus Camerarius, & alii qui eum
ſequuntur, ellipſin ſtatuant vocis iſtæ, nempe hoc modo,
nō rū ſt̄ & ſt̄ &c. hoc eſt, ab exiſtentia qui eſt. Beza clarissim.
i n t r p e s ſi n e ellipſi exponit: ut hēc deſcriptio ſit i n ſ t a r
nominis proprii Ichova, ut Exod. 3. ſum qui ſum. Quod
quemadmodum ſubtile eſt, ita prius ſimplicius: cui & illud
addi poſſet, ut articulus nō ponatur pro n̄ ſt̄, & ut ſi articulus
præpositivus, pro ſi accipiatur: quemadmodum
neutrū, bonis Grēcæ linguae authoribus eſt i n f o l e n s &
i n ſcriptura reperitur. De ſententia etiam quæritur ho-
rū verborum: Quidam enim de tribus personis; idque
vel conjunctim, ut tota oratio eo referatur; vel diſjunctim,
ut, qui eſt, de Patre, Exod. 3. 14. qui erat, de Filio, Iohann. 1. 1. qui venturus eſt, de Spiritu Sancto, Ecclesiæ pro-
missio intelligatur, Iohann. 16. v. 13. Contrā alii accommodatius, de una tantum persona exponunt: ac nonnulli de
Filio, ut Apocal. 1. 8. qui eſt, & Iohann. 8. 58. antequam A-
brabam eſſet, ego ſum; qui erat in principio, Ioh. 1. 1. & qui ven-
turus eſt ad judicium, Apocal. 22. 7. 12. Alii aptius hēc
verba, (licet per ſe ſint tribus personis, communia, ut quæ
ſunt, & erant, & venturæ, hoc eſt futuræ ſunt: quæ æter-
nitatis quædam deſcriptio eſt) ad Patrem tantum refe-
runt, ut Apocal. 11. 17. quia à Spiritu & Christo in hac
ſalutatione diſtinguitur. Alterum ſalutationis, ſeu ſalutis
petitæ objectum, ſunt ſpiritus ſeptem qui ſunt in conſpectu
throni ejus. Id quod à priscis & novis Pontificiis, atque
orthodoxis etiam interpretibus, bifariam explicatur. Quidam
enim per ſpiritus, creatures; alii verò creatorem intelligunt;
& utrumque argumentis nituntur probabilibus; quæ diligen-
tius, ob loci abuſum, expendenda ſunt. Qui ad creatures
referunt, Angelos, & quidem bonos exponunt: qui ut ab
officio Angeli, hoc eſt, nuntii: ſic à natura incorporea, per
metaphoram, à ſpiritu ac vento inviſibili ac potente pe-
titam, etiam ſpiritus appellari ſolent, Heb. 1. 14. Quos ſeptem
nominari cefent; alii quidem propriè ob certum quendam
Angelorum numerum: ut primarii illi ſeptem Angelii no-
tentur, quorum maxima eſt potentia. Idque eo probari
ceſtent, quod in ſacris literis, non ſemel, ſed ſepiuſ, ſe-
ptem ſpirituum ſiat mentio, Apocal. 5. 6. Agno tribuuntur
cornua ſeptem & oculi ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiri-
tus Dei, miſſi in omnem terram, & cap. 8. v. 2. dici: ur, &
vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei, & datæ ſunt illis
ſeptem tubæ, & cap. 15. 16. 17. ſeptem Angelii in memorantur
tanquam univerſæ terraꝝ administratores, & Zachar. 4. 10.
ſeptem ſunt iſti oculi Domini qui diſcurrunt in univerſam ter-
ram, hiſce addunt locum ex Tobie c. 12. Ego ſum Raphael,
unus ex ſeptem, qui aſſumus ante Dōminum. Quam ſenten-
tiam etiam ſequitur Clem. Alexandr. ſtrom. libr. 6. & I-
renæus, ut attestatur Arethas in Apocal. cap. 4. Alii con-
trā, cum Lyrano, Septem, non propriè certum Angelorum
numerum; ſed eorum univerſitatem, figuratè per ſynec-
dochēn, ſacris Literis uſitatam, notare arbitrantur. Contrā
ali non creaturem, ſed creatorem intelligi volunt; ut ve-
treſ Theologi, Primasius, Ambroſius, Rupertus, Haymo,
Victorinus, Martyr & Thom. Aquinas, & Joach. Abbas,
qui de Spiritu Sancto interpretantur, quos plerique ortho-
doxi nostri & vi Theologi ſequuntur, ac probant: quamvis
argumentis ſpeciosis impugnetur. Quorum primum eſt pe-
titum à numero, quia hi ſpiritus ſunt ſeptem; Spiritus fan-
ctus unus, non ſeptem; ideoque hi ſpiritus, non ſunt Spiritus
fanctus. Alterum à ſtatu: hi ſpiritus ſunt in conſpectu throni
Dei; Spiritus fanctus non eſt in conſpectu throni Dei; quia
hēc phrasis notat ministerium & ineq[u]alitatem, ut Apocal.
7. 15. atque Angelis convenit Apocal. 8. 2. Vidi ſeptem Angelos
qui coram Deo ſtant, & Zachar. 3. de illis qui nunc aſſiſtunt; &
1 Samuel. 16. ſt̄ David in conſpectu meo, id eſt, minifret mihi.
Deinde addi poſſet, hac phraſi etiam denotari ſeparationem.
Atqui Spiritus fanctus eſt in Patre, non ſeparatus à Pa-
tre. Tertium argumentum eſt ab ordine, quia præponitur Fi-
lio. Quartum denique à locorum ſimiliuſ comparatione &
expositione, Apoc. 4. 5. & ſeptem lampades accenſae coram

t h r o n o ſunt ſeptem ſpiritus Dei: cap. 5. 6. ſeptem oculi agni,
ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram. Verum ad
prius quod attinet argumentum, ſatetur quod Spiritus
S. unus ſit eſſentia ac persona; ſed donis tamen eſt multi-
plex, 1. Cor. 12. 4. & Elsa. 11. 2. 3. ſeptemplex ſpiritus Christo
datus proponitur: unde vulgo etiam antiquitus ſeptem
dona Spiritus S. colligere ſtuduerunt. Neque eſt alienum,
ſi propheticō, ac figurato ſtylo ſignificetur unus ſpiri-
tus (per Metonym. effecti pro cauſa) per ſeptem dona:
quemadmodum vicifim. contraria cauſe pro effecto me-
tonymia, ſpiritus, Iohann. 7. 39. & alibi, dona ſpiritus ap-
pellantur: quemadmodum una Dei providentia per in-
numerabiles oculos, ab Ezechiele indicatur; & una Chri-
ſti persona, variis umbris Veteris Testamenti ſignificata.
Similiter aſſumptionem ſecondi argumenti negamus. Nec
enim hēc phraſis, eſſe coram t h r o n o , aut etiam ſtare coram
t h r o n o , ſemper ac neceſſario ineq[u]alitatem aut ſeparationem
notat: ut enim ſpiritus, quamvis æqualis Patri
eſſentiā, officio tamen voluntario ac per dispensationem,
mitti à Patre & Filio dicitur: ſic hoc in loco, per Me-
taphoram eſſe dicitur in conſpectu throni illius, hoc eſt,
promptus ad officium exequendum. Tertium argumen-
tum levius eſt: quia ordo personarum, in recenſione in-
terdum, ubi diſtinctione noa eſt opus, confunditur; &
hoc in loco valde oportune, quia cum de Filio acturus
eſſet Propheta, prudenter, ne iusta orationis propositæ
series interruſperetur, prius de ſpiritu egit. Denique
quod ex capi. 4. & 5. objectatur, Spiritui sancto probè
convenit: nam Lampadibus, ratione donorum compa-
ratur: quemadmodum alibi, ignitis linguis ſe patefecit,
Actor. 2. Et ſeptem oculis, ob perfectam ſcientiam ac
curam eleganter comparatur, ut Zachar. 3. vers. 9. lapidis
id eſt, Christo apponuntur ſeptem oculi: qui Zachar. 4.
vers. 10. ſunt oculi Dei, peragran tes terram: quod Chri-
ſtus Spiritu Sancto ſit plenus. Et ſanè, quemadmodum
Principum consiliarii & nuntii, Principum oculi recte
nominari ſolent; quia propter ignorantiam iūis quaſi oculi
ſunt, ut etiam auribus opus habent: ſic contrā Christus,
quia novit omnia, non alienis, & Angelorum, ſed ſuis
videt oculis: quemadmodum etiam ſuis cornibus, hoc
eſt, potentia potens eſt, non Angelorum. Prætereſa cum
capit 4. & 5. animalia & ſeniores Deum adoren, quæ
adoratio creature eſt propria: illud ſpirituibus ſeptem neu-
tiquam adſcribitur: quo innuitur, non creaturem, ſed
creatorem intelligi. Hisce accedunt contraria alia ex ca-
pit. 1. vers. 4. argumenta. Quorum primum petitum eſt
ab adjuncto ordine; quod ſeptem ſpiritus præponan-
tur Christo, quod indignum eſt, ſi de Angelis intelligatur. Nam quamvis inter personas Deitatis ordo inter-
dum confundatur, Galat. 1. vers. 1. & 2. Corinth. 13.
vers. 13. 2. Thessalon. 2. vers. 16. Ephes. 5. v. 5. (quia
ratione Deitatis, unitas eſt & personarum æqualitas) ni-
hil eſt absurdii. Alterum argumentum eſt gravius, &
naturā prius, à materia; quia quod à Deo ſolo Patre,
Filio, Spiritu Sancto datur, illud Deus Angelis non at-
tribuit: quia gloriam ſuam nemini communicat, Eſai. 42.
hoc enim iultitiae ipſius repugnaret. Atqui gratia &
pax, à ſolo Deo daptur; neque ulla in ſacris literis ex-
tat promiſſio aut exemplum, petitæ aut datæ ab Ange-
lis, aut ulla creature, gratiae Dei & pacis, ſed gloria illa
ſoli Deo tribuitur. Veruntamen objiciuntur nonnulla,
ac primum authoritas divina & exemplum ſimile, Ge-
nel. 48. vers. 15. 16. Deus qui paſcit me ex quo die ſum,
uſque in hunc diem. Angelus ille, qui vendicat me ab omni
malo, benedicat pueris iſtis. Sed responderi potest bifariam;
Primū, quod vendicatio illa à malo & benedi-
cio, non ſint idem quod gratia & pax: nam ad illa utitur
Deus Angelorum etiam ministerio, cum homines tuen-
tur à malis externis, & externa beneficia conserunt. De-
inde quod aptius & gravius eſt, Angelus hoc loco non
creaturem, ſed Filium Dei creatorem notat; qui alibi
etiam Angelus dicitur, Exod. 14. v. 19. & Jehova, Exod.
c. 13. vers. 21. & 14. v. 24. & Angelus foederis, Malach.
c. 3. v. 1. Filii autem Dei, Jacobus Patriarcha hic meminit,
quia

quia foederis cum Abrahamo, Isaco, Jacobo, mediator & foederatorum conservator: quemadmodum etiam Angelus qui vindicavit Jacobum, Gen. 31. 11. vocatur Angelus, & v. 13 Deus fortis, cui Betheli voverat votum, qui verus Jehovah. Gen. 18. 13. 20. Filius autem Dei vocatur Angelus, hoc est nuntius; partim ratione officii mediatorii, partim quod Angelorum more, in assumpta aliqua, non autem hypostaticè unita figura humana, dispensatione temporali, sese patefecerit, & ad unionem hypostaticam simili præter. Quod clarius apparet ex Genes. 18. ubi, ex tribus, qui viri metaphoricè, ob speciem similem vocantur, v. 2. duo sunt Angeli creature, Gen. 19. 1. tertius est Iehova, Gen. 18. v. 13. 17. 22. 26. judex totius terræ, v. 25. Abrahami Dominus, v. 27. Quæ Angelo creato convenire non possunt. Ideoque minus piè, à quibusdam magnis interpretibus, de Angelo creato, exponuntur. Quod iterum ex Nov. Testament. reponunt, 1. Timoth. 5. 21. *obtestor in conspectu Dei & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum, ut habeas servos:* illud nihil ad rem. Non enim Angeli invocantur hoc loco; nec ut judices; sed ut testes futuri nominantur, quoniam sunt Spiritus ministratorii, qui ad ministerium servandorum emittuntur, Heb. 1. 14. quosque circumstant, Psalm. 34. Deinde aliud est obtestari coram Angelis indefinitè: aliud definitè septem nominare, neque illud est gratiam & pacem dare: ut enim homines: sic Angeli actionum nostrarum spectatores, testes citari possunt. Sed rursus effugium querunt. Sic enim quidam Pontifici ajunt, gratiam & pacem expectari ab Angelis, quod per eorum preces nobis Deus gratiam largiatur. Sed illud aperte impudicum: nam eadem ratione, idem petere licebit ab Ecclesia, & ab Apostolis. Quare aliud effugium proponunt, quod gratia & pace veram amicitiam ac reconciliationem intelligamus, quam solemus fratribus precari, ut 2. Machabeor. 1. exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis. Precatur igitur illis amicitiam & pacem cum Deo, per remissionem peccatorum & sanctificationem & amicitiam & pacem cum septem Angelis, ut semper ab iis diligantur & adjuventur: quemadmodum hoc indicat communis sermo; redire in gratiam, invenire gratiam coram aliquo. Sed gratiam & pacem conjunctim illud significare, ac duplice significacione, dicitur quidem temerè; sed non probatur: quia salutatio Apostolica frequentissima est, & significatio alia: nam per gratiam, gratuita Dei benevolentia intelligitur: at vero Angelorum amor erga Ecclesiam, non est gratia omnino; sed debitum ipsorum erga conservos suos. Qua etiam de causa, Angelus à Iohanne honorari humilius noluit: sed Deum adorari jussit, Apocal. 22. 9. Nec invocatio est Angelorum, uti objiciunt, quod David ait Ps. 103. *benedicite Iehovæ Angelis ejus,* sed officii eorum, mandati figura confirmatio est, quemadmodum versic. 22. *benedicite Iehovæ omnia opera ejus, in omnibus locis dominationes ejus.* Denique objiciunt, Rhemenses Jesuite Anglici, quosdam è nostris ita exponere de Angelis, ideoque non esse, cur illud Pontificiis expreberimus plerisque. Fatemur quidem id à nostris suo modo factum; sed cum analogia sit servanda, primùm fidei, ne quid in expositione sit, quod sacrarum literarum dogmatis repugnet: deinde analogia contextus, ut nihil statuatur, quod loci circumstantiis repugnet: à priori declinant Pontifici, quod tolerari non potest; quia peccant impietate contra Decalogum, & verę religionis fundamenta; à posteriori vero nonnulli è nostris discedunt, quod magis tolerabile est. Nam discrimen est maximum expositionis utrumque: Pontifici quidem statuunt esse precationem, quemadmodum invocationem Angelorum vulgo in Missalibus suis usurpat: nostri vero illi, non precationem, sed votum intelligunt, quod ad Deum dirigatur tanquam datorem, non ad Angelos; sed quod Angelorum meminerit tanquam instrumentorum, quod per eos gratiam Deus & pacem dicatur dare, suo quodam modo; ratione conservationis, quatenus per eos Satan & mundi conatus impedit & Ecclesiam tuerit, ne gravitate afflictionum oppressa, à fide & charitate deficiat, eoque modo Dei gratia & pace excidat. Quare nihil illud ad Pontificiorum superstitionem ἀγέλες & invocationem conducit; quæ una hac demon-

stratione confutatur; Quod gloriam soli Deo debitam creaturis tribuit, illud injustitia & impietas est; quia ut justitia suum cuique, sic Deus suam gloriam alteri non tribuit, Esaï. 42. Atqui cultus & invocatio Angelorum (quemadmodum & sanctorum defunctorum) gloriam solidam Deo debitam, creaturis tribuit: Deus enim solus religiose colendus & adorandus, non Angeli, Matth. 4. v. 10. Coloss. 2. 18. Apocal. 22. v. 9. deinde Deus solus omniscius cordium scrutator, qui preces illius & sinceritatem potest perspicere, 1. Reg. 8. 39. & solus omnipotens, qui ab omnibus malis potest liberare, 1. Tim. 6. 15. Esaï. 43. vers. 11. in quibus attributis & consequente adoratione, gloria Dei certissimè consistit. Ergo injustitia & impietas est: id quod Pontificiorum ἀγάλεμα & missalia eorum satis evincunt. Ut autem eo, unde digressi sumus, redeamus, per septem Spiritus, Spiritus sanctus per tropum Metony: intelligitur qui Spiritus alterum est salutationis propositæ objectum, à quo gratia & pax postulatur, vers. 4. Tertium est Iesus Christus: cuius ad prophetæ hujus autoritatem & attentionem, subjicitur descriptio, ex officio adjuncto, & beneficiis erga nos. Officium enim triplex designatur. Primum Propheticum, cum testis ille fidus vocatur. Testis quidem; quia in hoc natus est, ut testimonium perhiberet veritati, Iohan. 18. v. 37. quod fecit cùm doctrinâ, per sc & per suos ministros Apostolos ac discipulos alias: tum factis, partim vita sanctitate seu actionibus piis ac justis: partim mortis constantiâ & effusione sanguinis, 1. Timoth. 6. v. 13. Fidus vero dicitur, propter scientiam, .cum justa conscientia in veritate conjunctam. Deinde regium officium duabus epithetis notat: primum est, quod sit mortuorum & vivorum Dominus; id quod indicat, quando primogenitus ex mortuis vocat, ut Coloss. 1. 18. Primogenitus autem vox Christo diversis in locis, ac variè tribuitur: propriè aut impropiè. Ac propriè quidem, vel qua Deus, ratione generationis æternæ, Coloss. 1. v. 15. primogenitus natus est, id est, ἡμῶν κτίστης: vel qua homo, ratione temporalis generationis: sic Matth. 1. 25. relatè primogenitus Mariz dicitur. Impropriè vero per Metaphoram, Principem ac Dominum notat: qui scilicet inter eos, qui è mortuis resurrexerunt, primas obtinet, tempore, (quia visua solus & ad immortalem vitam primus) & dignitate: quia ut primogenitus primus est natus; sic in Vet. Testam. ex Dei lege, inter fratres excellebat: primum bonis, quia duplice hereditatis sorte potiebatur, Deuter. 21. 17. deinde honore ac potestate; quia (quasi in Patris locum subiectus) fratrum Dominus. Gen. 27. v. 37. statuebatur: hinc Genes. 49. 3. prior in donis, hoc est sacerdotio; major in imperio, hoc est regno: quæ etiam duo Rubeno ablati, & sacerdotium Levi, & regnum Iudei, v. 8. attributum. Alterum epithetum est regni, quod sit Princeps Regnum terre, ideoque viventium etiam Dominus, Mat. 28. 18. Ps. 2. 8. 9. Id quod ad fidelium afflitorum atque affligendorum consolationem, adversus sequentium calamitatum narrationem, opportunè adjicitur. Sacerdotium denique Christi indicatur per suam causam, & effectum. Causa est dilectio nostri, nempè grata, præter, imò contra meritum nostrum, Rom. 5. 8. Ephes. 5. 2. Effectum vero duplex statuitur: primum est lotio nostri à peccatis nostris, per sanguinem ipsius, hoc est, remissio peccatorum, & reconciliatio cum Deo, per fusum sanguinis ipsius sacrificium propitiatorium. Rom. 3. 25. 1. Ioh. 1. 7. Hebr. 9. 25. 26. Hæc autem lotio, hoc est, sordium peccati ablato, duobus modis peragitur: primum merito in cruce, Actor. 20. 28. & deinde efficacia seu applicatio illius meriti, dum credentium corda per Spiritum S. sanguine suo aspergit, 1. Petr. 1. 2. Ephes. 1. 7. Hebr. 9. 14. Alterum effectum est, quod nos regeneratione fecerit Deo sacerdotes: idque amplificatur, præmisso effecto regni, quod nos etiam fecerit reges; quia & sapientia & viribus instruit nos in terris, ut in pugna, cùm adversus carnem intus, tum contra mundum & mundi Principem Diabolum foris, superiores evadamus, & in celis cum Christo regnum cœlestis possideamus, Matth. 5. 10. 2. Timoth. 2. v. 12. genique, quia devicta etiam omnino ultimo

ultimo die, illius beneficio, morte, mundum, & impuros Angelos, adversarios, judicaturi sumus, 1. Cor. 6. 2. 3. & anima ac corpore, (subditis omnibus hostibus) cœlestis regni gloria in æternum fruituri & triumphaturi, Mat. 25. 34. Sacerdotes verò nos fecit; quoniam ad hoc, sui Spiritus regenerantis ac sanctificantis donis iungens nos fecit idoneos, non ut propitiatorias, (quod soli Christo convenit) sed ut gratitudinis hostias, per fidem & charitatem Deo offeramus: primùm nos ipsos, Rom. 12. 1. ut animo & corpore, omnibusque membris ac viribus, ad gloriam Dei utamur: deinde nostra bona, Hebr. 13. 16. Philip. 4. 18. denique proximum, nostro studio conversum aut confirmatum, ad Deum adducamus eique consecremus; quod licet omnibus fidelibus sit commune, Iacob. 5. 10. 1. Petr. 3. 1. imprimis tamen ministris verbi convenit, Rom. 15. v. 16. Quæ duo beneficia Christi nempe regni & sacerdotii, nobis collati, simul exprimuntur, Exod. 19. 16. Eritis mibi regale sacerdotium, gens sancta, & 1. Pet. 2. 9. Vos autem estis genitus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus, ut virtutes prædicetis illius. Quæ dona Christi cum sint prestantissima, corum magnitudo, solenni hac gratiarum actione celebratur; Et si gloria, & robur in secula seculorum, Amen, vers. 6. Vox autem ei licet ratione analogia fidei & rei propositæ, tam Patri quam Filio convenient (sicut utriusque attribuitur Apocal. 5. 13.) sequentium tamen verborum series, v. 7. ad Filium referenda ostendit. Deinde regium Christi officium, ab effectu altero, nimirum adventu glorio ad judicium declaratur, quod cum nubibus veniet, ut Actor. 1. 9. 10. 11. Matth. 26. 64. Quas nubes, cum adjuncto glorio Angelorum satellito (de quo 1. Thes. 4. v. 16. 17. & Matth. 16. 27.) signum illud esse Filii hominis arbitror, cuius Christus meminit, Matth. 24. 30. & tunc apparebit signum Filii hominis in celo, ac tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum potentia & gloria multa, & mittet Angelos suos cum tuba, voce magna. Porro Christi adventus, eventu duplii describitur, nimirum visu omnium, & terrore hostium. Prius est, quod eum omnes visari sint, non solum amici, sed etiam hostes qui eum transfixerunt, Mat. 26. 64. Joan. 19. 37. Alterum est, quod plangent (hoc est, tundent præ dolore pectora) cram eo omnes tribus terræ. Id quod à non nullis de conversis ac se. vandis, & planctu salutari accipitur; qualis est Actor. 2. 37. quoniam hæc verba è S. Literis, nempe Zachar. 12. 10. ubi de conversis agitur, sunt de prompta, quemadmodum Joh. 19. 37. ostenditur. Alii vero contrà de damnatis Christi adversariis intelligunt, qui ipsius personam, ac fideles membrum ipsius transfixerint: nec enim plangent servandi fideles die ultimo, sed gaudebunt & exultabunt. Deinde non necesse est ut statuamus, Iohannem in Euangeli citare Zachariam, aut hoc in loco, quia nullam facit scripturæ nec Prophetæ mentionem. Et certum est, iisdem phrasibus, Spiritum S. in diversis uti solere argumentis. Denique ut maximè concederemus, non videtur posse evinci, ea verba apud Prophetam de servandis esse intelligenda: planetus enim intelligetur, non ex resipiscientia, qualis piorum, Actor. 2. sed ex penitentia mera, ob conscientiam peccati, & imminentis pena solummodo; qualis fuit Iude: qui planetus eleganter depingitur, Apocal. 6. v. 15. 16. & 17. Quod autem de omnibus tribus dicitur, scripturæ more, non simpliciter, sed secundum quid, de majori earum parte, intelligentum. Atque hunc redditum Christi ad judicium confirmat Iohannes, primùm voto suo synonymia quadam, cum addit; eris Amen: quemadmodum Apocal. 22. 20. Deinde Christi testificatione, qua divina illius natura asseritur: primùm éternitate; quia est alpha & omega, id est, principium & finis, & quod eodemredit; qui est, qui erat, & qui venturus est: nam in a & w, metaphora à literis petit, idem de Filio asseritur hoc in loco, quod passim in Vet. Testamento, à Prophetis Patri tribuitur, cum primus & ultimus nominatur. Deinde divina Christi natura, demonstratur etiam omnipotenti attributo Deo proprio, cum ait: ille supradictus omnipotens: ideoque & illius testimonio credendum est, & illi tanquam

Starbætra, redditus ad judicium convenit, v. 8. Atque hac confirmatione finitur Exordium, tanquam prima Apocalypsis pars, inscriptione, dedicatione, & salutatione consistans. Cui altera, quæ principalis est, adjungitur, videlicet tractatio seu narratio revelationum illustrium septem de statu Ecclesiæ Christianæ. Ea autem continet Apocalypsis seu revelationis partim communes circumstantias, partim modos varios. Circumstantia prima est subjectum recipiens, Propheta, cui revelatio contigit; qui ad authoritatem operis, & ad consolationem Ecclesiæ, variis calamitatibus obnoxia, describitur, adjuncto nomine Johannis, & conjuncta communione cum Ecclesiis Asia, primùm in religione, deinde in statu, & præstito officio. Communio in religione est, quod eorum esset frater, nimirum spiritualis, quod per communem fidem in Christum, eundem habent in cœlis Patrem, Matth. 23. v. 8. 9. Galat. 3. v. 26. & in terris eandem matrem, cœlestem Hierusalem, Galat. c. 4. v. 26. hoc est, Ecclesiam cœlitus regeneratam. Communio altera, in statu utroque, & humili & glorioso positâ: humili quidem, quod socius esset in afflictione ac persecutione: gloriovero, quod socius in regno cœlesti, cui, persecutio ac tolerantia illius præstituta est via, Actor. c. 14. vers. 22. Matth. 5. v. 10. Verum quia non poena facit Martyrem, sed causa, 1. Petr. 4. v. 15. 16. nec causa sola, sed causæ comes, fidelis tolerantia, Deo gratum & salvum facit, Heb. 10. v. 36. Matth. 10. v. 22. Luc. 8. v. 15. & 21. 19. Jacob. 1. v. 4. 12. idcirco communionem tolerantiae, & quidem Christi annexit. Tolerantia autem Christi varie exponi potest: ut Christus sit, vel illius efficiens, puta tolerantia Christi, quam Christus requirit ac præcipit; aut sit finis, tolerantia Christi; id est, propter Christum, ut crux Christi, id est, propter Christum appellatur: aut ut sit objectum, & ut notet expectationem, quæ moræ tolerantia: quomodo ut παντού τοῦ χριστοῦ, 2. Thes. 1. cap. 3. vers. 5. noster interpres vertit, expectationem Christi, quod non male regno adjicitur: nam ut illud habemus hic jure hereditario, (quia Filii Dei, Rom. 8. 17.) deinde factio, cum perfectè, in capite nostro Christo, Eph. 2. 5. tum imperfectè & inchoatè in nobis; quatenus justificatione, sanctificatione, pace cum Deo, & conscientię gaudio; initia vitæ éternæ in terris delibamus: ita complementum regni in nobis futurum per animę solutionem à corpore; ac beatitudinem cœlestem, & corporis resurrectionem gloriosam, per fidem & spem patienter expectamus, Tit. 2. 13. Aut denique Christi vox accipi potest, ut subjectum notet; ac tolerantia non hominum, sed Christi virtutem designet, quâ nobis exemplo prævit crucis, quam tulit, ac tolerantię, qua patienter pertulit, & regni quod ea viâ obtinuit 1. Pet. 2. vers. 21. Heb. 12. 2. 3. Qua ratione Christi vox per ellipsis usitatam καὶ τοῦ, ad afflictionem, regnum, tolerantiam pertinebit: atque hoc modo earundem rerum communio declarabitur, quod ad scopum loci, & consolationem aptissimum & efficacissimum est, Matth. 5. 12. Iohan. 15. vers. 20. & 17. 33. Hebr. 12. v. 1. 2. 3. & 2. Timoth. 2. v. 12. ac similiter 1. Petr. 4. 13. dicitur: sed quemadmodum communionem habetis afflictionum Christi, gaudete, ut & cum patet eius gloria, gaudate exultantes. Qua ratione prima Apocalypses circumstantia, nempe Iohannes, cui ea Prophetia contigit, explicatur. Reliquæ verò circumstantie, sunt locus & tempus. Locus est Pathmos Insula, una ex Sporadicibus dictis, in mari Icario (quod vicinum Asiæ minori) posita, habens in circuitu triginta passuum millia, ut tradit Plinius Natur. histor. libr. 4. 12. Tempus autem indicatur, cum eò esset in exilium, à Domitiano Tyranno, ex Christi & Christianæ religionis (quam Iohannes constanter profitebatur) odio relegatus: ut uno etiagiore antiquissimi Theologi, & Ecclesiastica historia attestantur. Idque indicat Iohannes cum ait, propter sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi, v. 9. de qua reactum, v. 3. Unde jam satis intelligi possunt Apocalypsis seu revelationis circumstantie loci & temporis communes, hoc est, quæ ad universem Apocalypsin pertinent. Sequuntur jam revelationis modi varii, qui septem visionibus constant de presenti, & in primis futuro Ecclesiæ Christianæ statu. Quarum.

prima, usque ad caput quartum, particularem septem Ecclesiarum; reliquæ, universalem omnium, sequentibus describunt. Et in prima quidem revelatione ac visione notantur rei circumstantiæ, & res ipsa. Circumstantia autem est gemina, scilicet præparatio Johannis, ad recipiendam revelationem & tempus. De priori dicitur, *fui in Spiritu.* Quod accipitur bifariam; primum ut intelligatur Spiritus infinitus Dei: quemadmodum à Græcis dicuntur esse & μίαν, qui Musis correpti sunt: ita in Spiritu esse, qui à Spiritu S. correpti, & afflati sunt, sacro entusiasmo. Id quod Camerario, & nostro interpreti placet: qua etiam de causa *Spiritus* vocem, majusculâ litera, hoc in loco notant. Secundò accipi potest pro Spiritu finito & humano, hoc est, Johannis anima seu intellectu: Idque aut, ut *esse in Spiritu*, significat sacram Joannis meditationem & exercitium animæ, in precibus & meditatione verbi; aut ut denotet proximum receptæ Apocalypseos subjectum, nempe Spiritum ac mentem; ut ostendat revelationem hanc non sive externam, corporeis sensibus, sed internam, atque animæ objectum, ut Prophetis veteris etiam Test. accidit. Atque hoc modo reliquis locis, quibus hæc phrasis *esse in Spiritu & in Spiritu*, in Apocalypsi extat, probè convenit, ut Apocal. 4. 2. *fui in Spiritu*, & Apoc. 21. v. 10. & 17. 3. *abstulit me in terram a Spiritu.* Nam quamvis Apoc. 21. de Spiritu S. intelligi possit: quoniam factum illud Filio Dei rectè convenit, non tamen Apocal. 17. v. 3. quoniam illa correptio in Spiritu, effectum est Angeli creati, unius è septem, v. 1. qui per Spiritum S. agere non potest, sed ab eo agitur ac moveretur. Quamobrem revelationis subjectum proximum denotatur, Johannis Spiritus. Tempus vero est dies Dominicus; Quod quidam de primo die hebdomadæ sacro; alii vero de die apparitionis Domini, scripture more, accipiunt. Hisce duabus circumstantiis res ipsa subjicitur, revelatio Christi, quæ Johanni partim à tergo, partim à fronte contigit. A tergo quidem, Christi vox ac sermo: cuius indicatur primum magnitudo, serviens attentioni, quæ similitudine tubæ illustratur, v. 10, deinde forma, constans expositione, primum causæ efficientis ac revelantis, ab æternitatis, propriæ Deitatis attributo, quod sit & &, hoc est, (metaphorâ ab alphabeto petita) primus & ultimus, ut antea vers. 8. quæ laus soli Deo convenit, Esai. 44. v. 6. & 48. 12. deinde mandati declaratione cùm scriptio[n]is hujus Apocalypseos, tum missionis, illius, ad Ecclesiæ septem minoris Asiae, quæ nominatim recensentur, vers. 11. Atque hujus revelationis à tergo factæ, effectum est, conversio: ut *videret vocem, quæ locuta erat*, hoc est, vocem proferentem, metonymicè, ut Johan. 1. v. 23. Nam quod nonnulli *vocem* propriè, *Videre* autem per catachresin Hebreæm, sive Synecdochen sentire, & auditæ percipere, exponunt, illud non videtur congruere: quia vocem magnam tubæ instar jam percepérat satis, sed loquentem nosse desiderabat. Quare opportunè adjicitur revelatio à fronte facta, complectens visa & auditæ. Visa sunt res & persona: nempe *candelabra*, & *similis Filio hominis*. Et illorum quidem indicatur materia, quod aurea essent, & numerus, quod septem: quod mysterium, Ecclesiæ septem Asiaticas, v. 20. adumbrat. Quarum præstantia, auro denotatur: quod ut fulgore & pretio reliquis metallis antecellit: sic quoque Ecclesia primum per notitiam & confessionem veritatis salutiferæ, vitæque puritatem fulgeat; deinde pretiosa sit, coram Deo, Deique Filiis; utpote cum pretioso Filii Dei sanguine sit redempta, & ex filiis Dei justificatis ac sanctificatis constet, v. 12. Alterum visum, est *similis Filio hominis*. Quæ verba diverso modo accipiuntur. Nam primum filium hominis, multi veterum & recentiorum definieb[us] Christum intelligunt; quemadmodum καὶ ἵξεχε, frequentissimè se[n]t nominat; quod, ut quibusdam placet, inter homines fuerit abjecta conditione, ut Esai. 53. & Psalm. 22. aut potius per excellentiam, non humiliis conditionis, sed muneris: quod sit Filius ille promissus Evæ, Abraham, Iude, Davidi. Alii accommodatius contrà indefinitè hominem aliquem interpretantur: idque ex eo verisimiliter probant, quod desit utrumque articulus νιφ αὐδούει: ut Daniel. 7. v. 13. & 10. 16. ea significatione, filius hominis accipitur

pro homine aliquo. Deinde *similem*, quidam ad Christum referunt, alii ad Angelum, qui personam Christi sustinuerit. Idque ex eo probare conantur, quod Jesus Christus Apocalypsin missam per Angelum suum Johanni significavit, Apoc. 1. 1. sed in eo hallucinantur, quod quæ de magna parte dicuntur de toto exponunt, ut v. 1. ostendimus. Nam Christum esse eum qui loquitur, ex illius descriptione, vers. 11. 17. 18. quæ Angelo competere non potest, satis liquet: ut enim humana figura, duobus Angelis stipatus, Abrahamo, antequam natus esset, exterius sese patefecit, Genes. 18. 2. 17. ita postquam in cœlos ascendit, non suo corpore proprio (quod in cœlis ad diem iudicii permanebit, Acto. 3. 21.) sed sub specie humana, spiritui Johannis interius objecta, sese revelavit. & hoc loco describitur, adjuncto vestitu, & corporis externa specie. Vestitus autem, muneri Christi designando conveniens, statuitur, primum talaris vestis; quali solebant uti sacerdotes Levitici, Ex. 28.) ut sacerdotium Christi indicetur; quo partim functus est, sacrificio & preicatione pro Ecclesia, in terris: partim jam fungitur, sui sacrificii intercessione ac benedictione, in sacrario cœlesti. Aliis tamen alia placet interpretatio. Quidam enim gravitatis & sapientiæ indicium fuisse opinantur: quemadmodum usus senatorum, scribarum & legis doctorum apud Iudeos, Marc. 12. v. 38. Nonnulli vero simul intelligunt justitiam, nobis induendam, qua velut munda veste, peccata nostra tegantur, ut Esai. 61. v. 10. *Induit me vestimentis salutis, & vestimento justitiae circumdedidit me.* Quod sit velut sponsus in sacerdotali ornatu: Psalm. 132. v. 11. *Jacerdotes tui induuntur justitiam,* Ephes. 6. v. 15. *induti thorace justitiae.* Sed prima, quam attulimus expositio simplicior & accommodatior, ut quæ utramque hanc quodammodo simul complectatur: talaris enim vestis, tanquam muneri gravitati conveniens, & justitiae quasi typus, non frustra facie dotibus in usu fuit: nec male Christus sacerdos, hac vestitus specie, sese Johanni revelavit. Cui accessit Zona aurea, quæ regale sacerdotium, & Christi Ecclesiæ vindicis potentiam, videtur indicare: nam ut sacerdotes legales Zona, opere Phrygiano, Exod. cap. 28. vers. 26. utebantur: sic reges militari, ut ajunt, Zonâ aureâ. Ac propterea etiam Angeli illi septem, Christi regis ministri, aureis quoque zonis ad pectora præcincti visi sunt, Apoc. 15. vers. 6. ut regum magnificatiam, primarii ministri quodammodo imitantur. Cum autem zona, præcinctio fluxis vestibus, & corpori confirmando, inserviat; Christi diligentia, promptitudo, & robur ad munus obeundum hic declaratur: quemadmodum Luc. 12. vers. 35. & 1. Petr. 1. vers. 13. hac Metaphora præcinctio lumborum, in usu est. Atque huc pertinet prophetia de Christi regno cœlesti, Psalm. 93. vers. 1. *Dominus regnavit, decore induitus est, indutus est Dominus fortitudine, & præcinctus se.* Sed quare Christus non ad lumbos ut moris, sed ad mammillas, & Angeli, Apoc. 15. ad pectus præcincti sint, obscurius est, nec temere asserendum. Nonnullis placet eo designari, primum Christi & Angelorum puritatem: quod lumbi sint libidinum sedes, qui in hominibus peccatoribus omnino constringi debent; in Christo & Angelis justis, nullo modo. Deinde charitatis Christi erga Ecclesiæ perfectionem, & constantiam notari putant; quod cor (cujus ad mammillas in pectore sedes) zona cinctum significet. Sed priori causæ, prophetia de Christo obstat, Esai. 11. 5. *Erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides zona renum ejus:* & visio Daniel. 10. vers. 5. huic consentanea. Quidam vero zonam auream de charitate exponunt, quæ auro denotetur, Apocal. 3. *si addeo tibi, ut emas à me aurum ignatum, probatum, ut locuples sis.* quod ut zona corpus constringit: ita charitas Christum constringebat, & urgebat, ut salutem hominum quereret: quemadmodum Paulus de se ait 2. Corinth. 5. *charitas Christi urget nos.* Alii vero de veritate, seu vera, de Dei essentia & voluntate, doctrina: quæ ex duabus mammillis Christi, videlicet ex duobus Testamentis, quæ ex pectore Christi, tanquam perrenpi forte, nutrimentum vitæ æternæ accipiunt, haurienda est. Sed quod primum attulimus, illud accommodatius appareat. Atque

Atque hæc quidem de prima Christi, à vestitu descriptio-ne, v. 13. Altera est à corporis specie, qua apparuit Ioanni; quæ inductione partium, & adjunctorum declaratur, cu-jusmodi fuerint caput & capilli, oculi, pedes, vox, dextra, os, facies. Caput & capilli, ab adjuncto candore, (cujus excel-lentia gradatim similitudine gemina, cùm lanæ albæ, tum avis indicatur) describitur: quo modo Christi antiquitas, æternitas & sapientia, ideoque divina natura, com-munis cum Patre, quodammodo adumbratur: quemadmodum simili specie ac sensu etiam Pater apparuisse dicitur, Daniel. 7. 9. Nam quod nonnulli ad solam gravitatem & sapientiam (quæ in sensibus propter experientiam potissimum elucere solet, Iob. 12. v. 12.) referunt, non suf-ficit. Quod verò alii caput notare censem, Christum esse caput Ecclesiæ, quod omnia impletat, Ephes. 1. v. 22. 23. & candorem illius munditiem ac sanctitatem, quam Ec-clesiæ impertiat: id alienius est à rei analogia, cum satis appareat, reliqua membra, quæ hic recensentur, non esse intelligenda de corpore mystico, Ecclesia, cuius Christus est caput, sed de persona Christi. Cujus secundo loco descri-buntur oculi, à similitudine flammæ ignis: quemadmo-dum in visione simili, Daniel. 10. v. 6. oculi ejus similes tædis ignis, hoc est, ardentibus. Ut autem in igne habe-mus lucem, qua illuminat, & calorem, quo calefacit: & sic partim probat ac purgat admota; partim consumit: ita de-notatur Christi, corda & renes scrutantis ac probantis, sa-pientia, & in suis curandis, & auri instar purgandis, gratia; & contrà in adversariis, quasi foeno & stipulis perdendis, ira ac potentia, ut ex capitib. 2. 18. 19. 23. collatione appa-reat. Atque huc pertinent similia loca, Psalm. 34. v. 16. 17. oculi Domini super justos, vultus autem Domini super mala: i-tem Deus ignis consumens est. Deut. 4. 24. & Hebr. 12. 29. Hæc de vers. 14. Tertio porrò loco describuntur pedes, dupli similitudine; primò chalcolibani, deinde ignis. Chalcolibanus autem composita vox est ex χαλκῳ, id est, εσ., & οἴνῳ, quæ vox notat primò arborem thunifera-m, deinde stillam illius, sive thus, à θύμῳ, hoc est stillo. Ceterum pro diversa vocum acceptance, varia exurgit ex-positio. Nam Arethas Græcus enarrator Apocalypses, hoc loco duas adferit sententias; unam χαλκούθεως in monte Libano fabrefactum notare; id quod noster inter-pre-sa de causa refutat, quod nūquam legerit in Libano fuisse ærifodinas: sed potius in montibus, qui Palæstinam ab Arabia Petræa dirimunt. Altera sententia est, thus in-telligi, quod æris speciem habeat: id quod Medici mas-cu-lum appellant, quod & ipsum igni adsimile, suffumigatio-nes suavis emitit odoris. Quam significationem huic loco maximè convenire, contendit Anton. Nebrissensis qui ad-dit apud Orpheum in hymnis frequentem esse titulum χαλκούθεως, in Apollinem, in Latonam aliquo Deos, id est, masculi tibus, sive masculi tiburis sacrificium: quem-admodum apud Virgilium in Bucolicis;

Verbenasque adde pingues. & mascula tibura.

Denique Suidas χαλκούθεως ait esse speciem electri, au-ro pretiosiorem, mixtam auro, vitro & lapide. Quid autem electrum sit, Plin. lib. 33. c. 4. docet, ubi de auro ait: abi-cunque quinta argenti portio est, electrum vocatur, &c. item, sit & cura electrum, argento addito. Egò verò hoc tempore adhuc ιτάχω. Prima tamen sententia probabilis videtur, si similes visiones, Ezech. 1. 7. & Daniel. 10. 6. conferamus, ubi dicitur; pedes ejus, sicut color æris politi, hoc est, fulgen-tis: utut sit, pedum splendor flammeus denotatur. Cui consentit altera similitudo, qua pedes dicuntur quasi in for-nace ardentes, ut Apoc. 10. v. 1. Ad significationem verò hujus mysterii quod attinet, justitia & potentia Christi in-victa, in exequendo munere denotari videtur: ut enim pedes, processum notant: ita fulgor, justitiam: ardor, potenterm severitatem, in castigationibus Ecclesiæ & pœnitis hostium eleganter depingit. Atque huc pertinet locus, Apoc. 2. 18. Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammarum ignis, & cujus pedes sunt similes chalcolibano. Cui congruit, vers. 23. Ego interficiam morte. Nam quod qui-dam pedes de humana Christi natura, alii etiam de Apo-lolis exponunt: quod ut pedes sustinent corpus, ita fun-

damentum sint Ecclesiæ: illud alienius esse appetet. Por-rò quarto loco vox describitur, comparatione aquarum multarum: quemadmodum Daniel. 10. quæ, ut vento, fluxuque agitatæ, murmur magno ac terribili sonant: ita Christi magnificentia denotatur, quemadmodum v. 10. vox illius magna, tubæ instar fuisse dicitur. Quibusdam tamen videtur Euangelium Christi, per universum orbem sparsum denotari: quod non magis coërceri possit, quæ aquarum copiosarum sonitus. Sed prius verisimilis. Hæc de v. 15. Quinto describitur dextra Christi manus, ab ad-junctis septem stellis, hoc est, ut v. 20. septem Angelis ac pastoribus Ecclesiarum Asiae; qui stellarum instar, in te-nebris hujus mundi, hominibus luce doctrinæ & vite pre-lucent. Dicuntur autem esse in dextra Christi manu, quo-niam eos habet in sua potentia, tanquam omnipotens Do-minus, & sub cura sua tanquam supremus Ecclesiæ pastor: quomodo oves suas in manu habere docetur, cum ait Iohann. 10. fore ut eas nemo è sua manu eripiat. Sextò os il-lius describitur, ab adjuncta ancipe romphæa inde pro-deunte. Qua notari censem plerique verbum Dei & Eu-an-gelium, ut Hebr. 4. 12. Ephe. 6. v. 17. Sed tamen potius appetet, sententiam Christi judicariam (quæ adver-sarios suos conficiet) denotari: quemadmodum indicat similius locus, Apocal. 19. 15. ubi de Christo etiam dicitur, ex ore ejus prodibat gladius acutus, ut eo percuteres gentes. Ipse enim reget eos virga ferrea; & is est, qui calcabit lacum umi exsandescie & ira Dei omnipotentis. Septimò ac postremò describitur Christi facies, similitudine Solis in suo vi-gore, hoc est, in meridi constituti & cælo maximè sere-no, v. 16. Similis verò locus, Jud. 5. 31. quæ species gloriæ coelestis, Matt. 13. 43. & majestatis Christi index, ut Matth. c. 17. 2. Acto. 26. 13. Quomodo etiam Angeli specie appa-ruit, Apocal. 10. 1. ad reverentiam majorem & ad conso-lationem; quod videlicet, ut sol vigens, luce suæ recreat: ita Christus suam Ecclesiam, ut Psalm. 4. v. 7. vultus sui lumine exhilarat ac soveat. Hinc igitur appetet, quis fuerit vestitus, & quæ species corporis in hac Christi visi revela-tione. Cujus eventus adscribitur geminus; primus est Iohannis confernatio, ex hac visione orta: Cum, inquit, vi-dissem eum, cecidi ad pedes ejus, veluti mortuus. Qualem et-iam perturbationem contigisse legimus Esaïæ, Ezechieli, Danieli, Esa. 6. 5. Ezech. 2. 1. Daniel. 10. 9. & in Ange-lorum visione, piis mulieribus, Matth. 28. 4. Causa autem hujus terroris fuit, partim naturæ humanæ imbecillitas, partim peccati conscientia. Naturæ quidem imbecillitas; quod nisi fulciatur, splendorem illum & gloriam propter excellentiam illius, & rei novitatem percellentem ferre ne-queat. Conscientia verò peccati; quod Deum per se, aut per Angelos judicem gloriosum, justumque peccatorum vindicem subito concipiunt: ut Esa. 6. vers. 5. Atque huc pertinet illud Iud. 13. vers. 22. morte moriemur, quia vi-dis-mus Deum. Atque hinc sibi plurimum gratulatur Iacob. Patriarcha, Genes. 32. v. 30. cum ait, vidi Dominum facie ad faciem, & salva facta est anima mea. Alter eventus est clemens ac benigna Iohannis confirmatio, à Christo facta: idque partim facto, partim sermone: facto, quod ei im-po-suit manum; & quidem dextram, qua stellas continebat; potentia & gratia, (qua ita consternato animum & vires restituit) indicem: quemadmodum Ezech. 2. v. 3. & Da-niel. 10. 10. sermone vero, cùm consolatur: atque ita ad alteram revelationis hujus partem, nempe à visis ad audita, transitur, quibus illa explicantur.

Consolatur autem mandato duplici; primum positionis metus, quod confirmat descriptione suæ personæ, ab ultra-que divina & humana natura; & offici, cum se Christum esse, ostendit; eaque de causa Iohannis discipuli sui dilecti, non judicem feverum, sed fautorem ac servatorem benig-num: ideoque non terroris, sed gaudii materiam, cùm i-psi, tum Ecclesiæ, ut Apoc. 2. 8. 10.

Naturam autem divinam indicat v. 7. cum se primum & ultimum vocat: quod soli Deo convenit, absolute æ-temno, ut Esa. 44. v. 6. Apoc. 1. 8. eoque modo capitilis ca-mitem quæ apparebat, interpretata. Deinde humanam describit naturam, à vita, per resurrectionem restituta, & morte

morte nempe pro nobis. Ac vitam repetitione apposita, ab eternitate amplificat, ut Rom. 6. v. 9. Quo similiter exponitur talaris species: quod sacerdos atque etiam victima fuerit, ac mortuus pro nobis, Joh. 10. v. 15. 17. & in cœleste sacrarium receptus, jam vivat in æternum. Officium autem regium declaratur à potestate, (quam metaphoricè *claves* vocat) inferorum & mortis: quod mortem & infernum superarit, 1. Cor. 15. v. 54. Heb. 2. v. 14. 15. ac jus habeat suos ab iis liberandi ac servandi, & contrà hostes perdendi: ideoque clavum non minister, ut alii, sed verè Dominus. Atque ita illustratur species zonæ aureæ, regalis ac militaris, & pedum, oculorum, vocis ac faciei mysterium, v. 18. Quare cum similis filio hominis esset Christus Dominus noster, non erat metuendus. Alterum mandatum, consolans adversus metum, est de fine visionis, videlicet descriptione revelationis præsentis & futuræ, v. 19. ac præsens quidem ex duobus Christi adjunctionis exponitur hoc loco. Jubet autem mysterium septem stellarum, & septem candelabrorum describi, atque interpretatur: *septem illæ stellæ sunt septem Angeli Ecclesiæ*: h. e. metonymicè, eorum signa, ut Gen. 40. 12. & 41. 26. Angelos autem, hoc est, nuntios vocat, non cœlestes spiritus, sed Ecclesiæ pastores, qui à Deo emittuntur, ut Euangeliū hominibus annuntiant, ut Mal. 3. v. 1. Matth. 11. v. 10. Deinde septem candelabra, septem Ecclesiæ designant, typo convenienti: nam ut candelabrum, lucernis gestandis inseruit: ita Ecclesia, luce verbi divini, Dei gratiæ per ministrium Euangeliū instructa, Dei gloriæ & hominum saluti inservit. Idque adumbratum etiam appetet, aureo candelabro legali septem lucernis adornato, Exod. 25. vers. 31. quod Ecclesiæ Dei significationem habere videtur etsi a liò vulgo traducatur. Similis typus ac similitudo extat, Zach. 4. 2. Hæc de vers. ult.

CONVENTUS.

I. Cum Apocalypsis hæc Deum Patrem & Christum habeat authorem, divina illius autoritas agnoscenda est.

II. Apocalypsis data est, ut indicaretur servis Christi, quæ oportet fieri citè. Ergo impuræ faciunt, atque impiæ loquuntur, qui quorundam obscuriorum locorum prætextu, eam κάυψιν, non κακάλυψιν vocant, & lectionem illius inutilem esse criminantur.

III. Angeli sunt Christi servi: ergo Christus eorum Dominus: ac propterea illi, ut conservi nostri, adorandi non sunt, v. 1.

IV. Joannes in Euangeliū annuntiando, & Apocalypsi tradenda fidus est: Ergo ei fides est adhibenda, ejusque exemplum in nostra vocatione, fideliter obeunda, imitandum, v. 2.

V. Apocalypsis Prophetia est: Ergo Johannes Prophetæ.

VI. Beati sunt, qui legunt, audiunt, & observant eam: Ergo ejus lectio & scrutatio utilis: ideoque felicitati suæ & aliorum adversantur, qui eam negligendam omnino statuant.

VII. In eo eluet Dei misericordia, quod Ecclesiæ de calamitatibus imminentibus præmonet, ut tela prævisa minus feriant, v. 3.

VIII. Cum gratia & pax, à Deo Patre & Spiritu S. qui in conspectu throni Dei, & Christo petatur: Trinitas personarum, & unitas divinæ efficiæ confirmatur, v. 4 & 5.

IX. Christus est fidus testis: ergo ei credendum est: deinde princeps est regum terræ: ergo ei in omnibus obediendum, eique in prosperis & adversis fidendum: denique lavit nos à peccatis nostris per sanguinem suum: ergo aliud purgatorium perperam à Pontificiis confingitur, vers. 5.

X. Christus fecit nos reges & sacerdotes spirituales Deo & Patri: Ergo hon amplius carni, mundo, Satanæ, pernitosè serviendum: sed panopliâ Christiana iis repugnare, & nos ipsos animo & corpore sanctitatis hostiam Deo offerre deberimus, Christianumque in æternum celebrare, vers. 6.

XI. Cum Christus venturus sit ad judicium, omnesque tribus terræ, Christo & Christianis adversariæ, plangent: persecutio[n]es nobis ab iis illatæ, fortiter ac patienter ferendæ sunt, nec præsenti, ac suppliciis æternis commutaadæ impiorum felicitati, invidendum. Quam etiam ad rem pertinet, Psalm. 37. & 73. & Malachiæ locus cap. penult. & ultimo memorabilis.

XII. Christi reditus ad judicium, tanquam salutaris fidelibus, optandus est, exemplo Johannis, qui solenni voce Amen id votet v. 7.

XIII. Christus est & auctor, principium & finis: Deinde qui est, qui erat, qui venturus est, (ut Pater, v. 1.) omnipotens. Ergo verus Deus, v. 8.

XIV. Fideles sunt inter se fratres & afflictionis ac regni socii in Christo. Ergo se[m]e] mutuò amare debent.

XV. In afflictione tolerantes esse nos decet, fretos causa bonitate, Christi & Christianorum, cum Apostolorum, tum aliorum societate atque exemplo; denique regni cœlestis consecuturi præmio.

XVI. Testimonium Jesu Christi periculorum & exercitii metu omittendum non est: sed fortiter Johannis exemplo prohibendum, v. 9.

XVII. Christus divina sua essentiâ & auxilio suo in medio Ecclesiæ versatur, ut hic & Matth. 18. v. 20. & 28. 20. docetur. Ergo præsens est nobis; ideoque vicarium in terris non requirit, nedum Pontificem Romanum, v. 13.

XVIII. Cum Prophetæ sancti, ad illustrem Christi visionem, infirmitatis concii consternentur, sine justa causa, ut exposuimus: inde sequitur impios die ultimo, longè amplius conterrendos, licet jam protervè eum contemnant.

XIX. Deus suos ita interdum tentat, ut non deserat, sed potius confirmat.

XX. Christi adventus fidelibus non debet esse terrori, vers. 17.

XXI. Cum Christus sit primus & ultimus, qui vivit & fuit mortuus; sequitur verè esse Immanuelē seu θεοντόντος.

XXII. Christus habet claves inferorum & mortis: ac propterea ei fidendum est: si enim tantus est pro nobis, quis contra nos? Deinde ei obtemperandum est, ut iram ejus mortemque declinemus, v. 18.

XXIII. Cum Pastores Ecclesiæ sint Angeli Dei, & stellæ; non dominari Ecclesiæ, sed fideliter ac constanter, quod mandatum est, nuntiare eos decet: nec tenebris errorum & vitæ, Dei gloriam & Ecclesiæ sanctitatem obscurare, sed doctrinæ & vitæ luce in tenebris hujus mundi prælucere debent, ad gloriam, & Ecclesiæ in recta via salutis directionem, Matth. 5. 14. 15. 16.

XXIV. Cum Ecclesiæ sint candelabrum, versic. 20. humiles esse eas decet & gratas: humiles; quod candelabri instar, luce propria careant: gratas; quod lucernâ ministerii & verbi Dei, Matth. 5. 15. sibi imposita, lucem sustineant. Quo etiam modo Ecclesia columna & firmamentum veritatis dicitur, 1. Timoth. 3. v. 15.

COROLLARIUM ac quæstio ex v. 4 & 8.

An & quomodo Christus sit auctor.

Cum Deus Pater, Apocal. 1. v. 4. (ut & capit. 4. 8. & 11. 17.) vocetur ὁ πατέρας, ὁ ἄντρος, ὁ ἀπόλυτος: idemque Filius attribuatur, v. 8. eamque periphrasin ortam constet ex Dei sententia, Exod. 3. v. 14. sum qui sum: illud quæ potest, an eodem omnino sensu, utrique conveniat; ut quemadmodum Pater, citra controversiam, est ἀντίστοιχος, αὐτοδίκος, ita & Filius rectè αὐτοδίκος appelletur. Nam quemadmodum λογομαχίας, & profanas κινησιμοτήτας, stultasq; & imperitas quæstiones, fugere nos decet, 2. Tim. c. 2. 14. 15. 23. sic rectus ac sanus vocum, quæ in Theologia usitatæ sunt, usus cognoscendus est; ne in errores incidamus, aut adversariorum contentionibus implicemur. Nam quemadmodum ab hereticis olim: sic nostris etiam temporibus, variè hæc controversia, ad Christi & Christianorum contumeliam, agitata est. Quare ad ubiorem veritatis

veritatis intelligentiam & Filii Dei gloriam, pro modulo
hanc questionem explicare conabor, à vocis origine & u-
su exorsus. *Aνθρώπος* enim (accentu in ultima non penul-
tima) vox antiqua est, non nupera. Nam ut apud Diony-
siū Areopagitam dictum, de divinis nominibus, cap. 11.
extat *αὐτὸν*, sic *αὐτὸν* apud Originem in Joannem
tom. 2. p. 272. & Epiph. hæresi 76. contra Anomœos.
Nam quod Gregorius de Valentia, in opusculis Theolo-
gicis, & in primam summam Thomæ Aquin. partem p. 717.
& Bellarm. de Christo lib. 2. cap. 20. hæresin 69. contra
Ariomanitas citant, ne quis frustra querat, memoriz la-
psus est. Hanc autem vocis *αὐτὸν* formam, à Schola Pla-
tonica (in ideis, poëtica licentia exprimendis) consuetu-
dine, qua nomina cum pronomine *αὐτὸν* confabant, fluxi-
se arbitror : quemadmodum ex Origene, & potissimum,
ex Dionysio, Platoni emulo, de divinis nominibus, c. 5.
6. 11. & Gracis illius interpretibus clarissime appetet.
Quo etiam pertinet illud Suidz. *Αὐτὸν τις οὐκέτην τὸν κα-
τεῖον λεγόμενον τὸν ίδιον διάφορον εἶναι, αὐτὸν γεννητὸν λέγε-
ται, τὸν διδόμενον τὸν καίσαρα τὸν μάρτιον δοξασα, &c.* Sic Arist. Me-
taph. 7. c. 16. ait ideas declarari, addita rebus sensibilibus
voce *αὐτὸν*. Ad sensum verò & usum quod attinet *αὐτὸν*
dicitur ipse Deus *εἰς χεῖρα*, ut non solum Deum notet, sed
etiam, ex pronominis præfixi usu, excellentiam Deitatis
(ut etiam Callimach. hymno primo in Jovem ipsum
vocat *αὐτὸν δοὺς μέντος*, *αὐτὸν τε* Deus *ipsum semper ma-
gnum, semper regem*) idque bifariam, vel omni, ut creator,
qui natura infinita Deus omnipotensque author: vel aliquo
respectu, ut Angeli, qui gratia creationis & similitudinis
officii cum Deo, Dii sunt ac dicuntur, quod primum sint
conditi aliisque præfecti: hinc Angelus vocatur ipse Deus,
relatè ad homines, qui etiam Dii appellantur. Quam di-
stinctionem ex Dionysio de divinis nominibus haec sumus
capit. 11. pag. 404. & duabus sequentibus & Gracis illius
interpretibus, Maximo & Pachymero: ostendit enim
quomodo interdum dicat, Deus esse *αὐτὸν* interdum
verò *αὐτὸν* *υπεύχεται* conditorem: *αὐτὸν*, *αὐτὸν*, *αὐ-
τὸν* vocari quidem Deus *αἴγανος* *αἴδεντος*: An-
gelos verò (quos providentes virtutes vocat) *αὐτὸν* par-
ticipatione; unde etiam distinctè, cum à Deo (quem *αἴδε-
νεται* *αἴτης* appellat cap. 12.) *αὐτὸν*, *αὐτὸν*, *αὐ-
τὸν*, tum distinctè ab hominibus, c. 12. *αὐτὸν* *χάρε* no-
minat. In qua distinctione, Dionys. indignè omnino, præ-
ter omnium bonorum autorum usum nugatur. Exposita
jam vocis *αὐτὸν* origine & usu, reliquum est ut proposi-
tæ controversiæ authores, & examen paucis considere-
mus. Author illius, quantum potui observaro, fuit Orige-
nes, qui in Euangelium Johannis, tom. 2. pag. 272. abu-
tens illis verbis. *Διὰ τὴν ὄλβον, de Patre ait; dicendum enim
est illis, quod ἀνθρώπῳ* quidem Deus ille est cum articulo: nem-
pe διὰ τοῦ πρότερον *διὰ σωτῆρα in precatione ad Patrem,*
inquit, ut agnoscant te, illum solum verum Deum. *Quicquid*
verò est præter hunc, qui *αὐτὸν* dicitur, participatione &
communione divinitatis illius deificatum; non ille Deus cum ar-
ticulo: sed Deus sine articulo, magis propriè dicendum esse. Quo-
modo omnino primogenitus omnis creature, quispius qui cum pri-
mus sit apud ipsum, attrahens divinitatem ad se ipsum, hono-
rabilior & reliquis diis qui sunt præter ipsum, quorum ille Deus,
Deus est, juxta id quod dicitur. Ille Deus Deorum Dominus lo-
catus est, & vocavit terram. *dans esse* diis, à Deo bauries ab-
undanter; unde ipsos efficiat Deos, & unde illis juxta suam i-
psius bonitatem suppeditet. Verus igitur Deus est ille Deus cum
articulo; qui autem Dii efformantur, ad eum formam velut i-
magines quedam sunt pruni exemplaris. Et paulò post de Fi-
lio ait; *Haud quaquam Deus mansurus, nisi perpessu perman-
sisset in contemplatione paternæ profunditatis.* Sed quoniam
fortassis verisimile est, futurum ut multi offendantur, quia di-
cerimus unum esse verum Deum, nempe Patrem, & præter
Deum verum multos factos Deos participatione Dei, verentes
gloriam ejus, qui omnem creaturam præcellit, equari reliquis
oblinientibus appellationem Dei sine articulo, præter datam dif-
ferentiam, per quam Deus *αὐτὸν* diximus reliquis omnibus Dii
ministrum esse Deitatis, &c.

Ex quibus apparet Origenem statuisse, Patrem dicitur,

hoc est, ipsum Deum (nam non satis fideliter Interpres vertit, per se Deum) per excellentiam appellari, comparatum non solum cum creaturis, sed etiam cum angelis, eoque solum verum & naturam Deum : Filium vero & creaturas, participatione Deitatis : ac propterea Filium esse secundum Deum factum, alicubi nominat. Quia de causa hoc arguit Epiphanius hæresi 64. contra Origenem: & Hieronymus Origenem hæresis Ariani fundamenta jecisse, cum Epiphanio statuit : quamvis Origenes alicubi loquatur sanctius, sibi que non satis, veritatis vi actus, constet. Origenem igitur secuti sunt Ariani, ut ante Concilium Nicenum, Eusebius de demonstratione Euangelica, libr. 5. cap. 1. 4. 12. 16. qui opponit deum spiritum, & deum angelum, & Patrem unum ac solum esse Deum proprium; Filium vero esse secundum secundum Deum, qui extet a deificante ipsum Patre. Similia ab aliis Ariani Arioque prolata, ostendit Epiphan. hæresi 69. & 76. nostris, vero temporibus ortus est Valentin. Gentilis, qui prothesi 8. ait; *solus Pater est auctoritas, id est, a nullo superiori nomine essentias, sed a seipso Deus.* & 12. qui *Filius a ueritate esse contendit, is vel duo afferit principia, vel turrism Babel adficer necesse est.* & prothesi XL. atque ultima : *nunc februa Pater habet, & unus ille Deus Israel, synonymous sunt prius persona Trinitatis.* Huic accesserunt calumniandi potius libidine, quam erroris alicujus cum Ariani consensione observata aut probata, primùm Pontificius Genebrardus, qui hæresin nominat autotheanorum, ut Calvin. Zanch. Simlerum, Bez. Danorum traduceret. Quem quidam alii secuti sunt, in primis Aegidius Hunnius, in Calvino Judaizante. Contrà verò Filium etiam auctoritas fave auctoritas, statuerunt orthodoxi Patres bifariam, partim *vera* & *parva*, eadem voce; partim *vera* & *parva*, eodem sensu, licet vocibus diversis. Et eadem quidem voce, ut Dionys. Areopagita dictus de divinis nominibus c. 11. quo loco Deum *καθητης και απλωτης* citra ullam personarum distinctionem consideratum, eoque Patrem, Filium, Spiritum Sanctum *auctoritas nominat: deinde Epiphanius hæresi 76. contra Anomæos de Patre & Filio ait; γονες δι θεον είσιν, απλωτήτες οχυροί αξέσυμα, εδιά τι οποιοι, αλλα δια το αυτούς, και αυτούς οι γένη το γένους ομοίους εστι.* Diversa vero voce, sed eadem sententia multis modis enuntiatur : Filius enim Dei vocatur, primùm *auctorata ipsa essentia* & *ingenitus*, videlicet divina, quæ primum ens est. Arius enim filium appellavit alienum à patris essentia, & exclamavit *ταῦτα δια μητρὸν τηγάρει, hoc est, Quomodo igitur ipsa essentia est?* ut testatur Epiphan. hæresi 69. p. 317. & 335. & Arii assecla, Marcellus; si inquit, *essentia est immago, non potest esse auctorata ipsa essentia,* Epiphan. contra Marcellia. hæresi 72. pag. 357. & Aëtius auctorata de solo Patre afferuit, ibid. hæresi 76. pag. 406. Contra vero Aëtium Epiphan. dicit pag. 413. *quapropter auctorata est Deus Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, & non integraria: & Basilius Magnus contra Eunomium libr. 4. p. 392. edit. Genensis. si ingenitus, non est nomen essentia, sed auctorata ipsa essentia. Est autem Filius quoque essentia, fuerit quoque Filius ingenitus.* Deinde auctorata ipsa vita, ut Basilius ibidem pag. 409. si per Patrem vivit Filius, per alium, non per se vivit; qui vero per alium vivit, auctorata ipsa vita esse non potest: neque quis ex gratia factus est, auctoratus ipsa sanctus. Fefellit igitur Filius cum dixerit, *Ego sum vita.* Sicut de Spiritu Sancto, ait Gregor. Nazianzen. oratione de Herone Philosopho *εδικτειαν ειπεινος αλλα αυτονομητης ipsa sanctitas.* Ac rursus Basil. lib. 1. contra Eunom. *οντως οντη την την ζωην* vocat, & Apologia sua de discessu pag. 361. *Quicquid enim per alium vivit, αυτος δια esse non potest: quemadmodum neque quod ab alio calefactum est auctoratus ipsa calor esse potest.* Christus vero & Deus noster dixit: *Ego sum vita.* Tertio auctoratu; quod refert ac re ipsa probat de Filio Epiphan. contra Marcelli. hæresi 72. pag. 358. Neque aliud sibi vult Basil. contra Eunom. libr. 2. pag. 339. editionis Genevensis, cum de Filio ait, *τε την αυτονομητην ι τη δια σημαντη.* Quartò auctoratu *ipsum bonum.* Basil. ibid. pag. 335. hanc esse omnibus Christianis (qui hoc nomine quidem digni sunt) insitam anticipationem, Filium esse genitum, lucem ex ingenitali luce resplendentem, & auctorata & auctoratu;

Ex vivifico fonte, paterna scilicet. bonitate: & Epiphan. contra Anomæos hæref. 76. pag. 407. de filio ait ἔρωμ
ἔχων αὐτοκαθάριον τὸ τοῦ αὐτοκαθάρη ὄντος. Quibus omnibus consonat Damasc. orthodoxæ fidei lib. 1. cap. 8. quo loco clarissimè Deum absolutè, & communiter tribus personis vocat αὐτοὺς, αὐτοκαθάρη, αὐτοῖς, αὐτοπιαστούς μὲν τῷ ἑτέρῳ τῷ διπλῷ ἔχοντας, & τῷ τοῦ Ιησοῦ. hoc est. Non ab alio esse habentem, aut quicquam eorum, quæ est. nam perperam interpres vertit, sunt. Quintò αὐτοκαθάρη, ipsa veritas: ut Nazian. oratione 2. de Filio pag. 216. si enim illud solum verum Deum, de Patre ponis, ubi pones τοαλίθους. Similiter Origenes ab errore suo interdum declinans, in Joan. tom. 6. sub fine, in illa verba sum veritas, Filium vocat αὐτοκαθάρη, pag. 290. editionis postremæ Basiliensis; & tom. 2. dialogo 3. de Christo homine pag. 842. Sextò αὐτοπιαστούς ipsa sapientia: quomodo Deum αὐτοὺς & communiter tribus personis vocat Dionys. αὐτοῖς, αὐτοῖς, αὐτοπιαστούς, αὐτοπιαστούς, de divinis nominibus cap. 11. & Orig. in Joan. tom. 2. p. 272. de Filio ait, cum sit ipse αὐτοπιαστούς vel αὐτοὺς ipsa sapientia, vel Filius ipse &c. Denique αὐτοκαθάρη, ipsa justitia appellatur à Bas. apolog. de discessu. Filius vero αὐτοκαθάρη & immaterialis, inquit, est. Cui & illud addi potest octavò αὐτοτέλειον ipsum perfectum, & non ab αὐτοδέξαι ipsa gloria: quæ ex superioribus attributis necessario fluunt. Ut enim Athanasius dialogo 2. de Trinitate pag. 80. de Patre ait οὐδὲ οὐδὲ αὐτοδέξαι: sic Epiph. contra Ariomanitas hæref. 69. pag. 341. ait de Filii Deitate, eam habere τὸ αὐτοδέξαι αυτούς τὸ αὐτοτέλειον. Similia contra Marcellia: hæref. 72. pag. 358. recenset, convenienter suæ sententiæ: quo loco Filius αὐτοδέξαι αὐτοβελὺ αὐτοπιαστούς vocatur; ut etiam à Nonno in Joan. c. 1. carm. 40. λέγεις αὐτούς &c. Atque hæc de Patribus orthodoxis: quorum consenſio nem secuti sunt clarissimi Theologi Calvinus, Simlerus, Zanchius, Beza, Danæus, Pareus in Calvino orthodoxo lib. 1. cap. 9. aliquæ insignes doctores non pansi. Ad rem, autem quod attinet, & controversiæ examen, hoc modo ratiocinamur; quicunque est ipse Deus, ac verè propriè & essentialiter Deus, ille est αὐτοδέξαι. Atqui Filius est ipse Deus, verè, propriè, & essentialiter Deus. Ergo est αὐτοδέξαι.

Propositio confirmatur ex genuina significatione & usu vocis αὐτοδέξαι apud eos Patres, à quibus dicit originem, ut antè demonstravimus. Quo etiam pertinet illud Justiniani Martyris antiquissimi Theologi qui hortatione ad Græcos p. 3. edit Commel. διδει, αὐτὸς εἰπεῖ, εἰπεῖ, ait, per pronomen iōrras ἐν ταῖς διόρθωσις significans. Assumptio deinde certa est. Unde & certa deducitur conclusio.

Secundo; quicunque est αὐτοπιαστούς, αὐτοῖς, αὐτοκαθάρη, αὐτοπιαστούς, αὐτοῖς, αὐτοκαθάρη, αὐτοπιαστούς, αὐτοπιαστούς, ille etiam est αὐτοδέξαι: Quia Deitas, & essentia illius atque attributa, sunt reciproca. Atqui filius est hujusmodi, ut ex vobis harum recta interpretatione & usu, ex superioribus, & ex Filii natura, quæ sacræ literis describitur, Johan. 5. v. 20. & alibi, constat. Ergo est αὐτοδέξαι: quemadmodum etiam Patres rectè asserunt. Atque hoc adeo clarum, & certum est, ut inter Pontificios Bellarminus, id aperte agnoverit, & Calvinum (in quæ sæpius iniqus est frustra) ea in re defenderit adversus Genebrardum, hominem quidem eruditum, sed ad calumnias ac maledicta profusissimum. videatur Bellarmin. de Christo lib. 2. cap. 19.

Sed dicat aliquis, rectè dicatur, Filium esse αὐτοδέξαι hoc sensu, qui antiquitat atque usui vocis convenit; modum tamen loquendi reprehendit Bellarminus, quod Calvinus dicat Filium esse αὐτοδέξαι, hoc est, Deum à seipso, & impropriè ac durè dictum esse statuat in symbolo Athanasii; Deum de Deo, lumen de lumine. Sed contraria inceptè cavillatur Bellarm. Nam à seipso esse dicitur bifariam: aut positivè, à se effectum esse: aut negativè, esse αὐτοπιαστούς, seu non esse ab alio effectum: priori modo nec Deitati, nec ulli convenire potest: quia contradictionem includit: posteriori nefari Deo convenit: quia Deitas est Ens primum, causa ex-pers, & causa omnium Ensium, ut nomen Jehovæ, & natura Dei, Exod. 3. & Apoc. 1. evincunt, & rotundè ac piè Anastasius & Cyrillus in compendiaria expositio-

ne fidei, quid est Deus? inquit, θεῖα διάνοια, αὐτία τάπτως τὸ ὄντα. Et Gregor. Nazian. oratione 2. de Filio τὶ τὸ ὄντα αὐτόν: δέομε: nemo enim posset causam Dei dicere. Sic ibid. cum Patrem vocat personæ Filii causam, hoc est, genitorem. Filii tamen Deitatem αὐτοπιαστούς vocat. Deinde quod objicit Bell. Calvinum dicere malè. Filium habere essentiam à seipso; iterum cavillatur. Nam primum, iis quæ adducit locis, non probat. Aliud enim est essentiam aliunde mutuari, quod Calv. ait; aliud habere: illud enim notat habere essentiam non naturā, sed gratiā. Deinde aliud est absolute loqui; aliud relatè ad certam materiam & phrasin ac sententiam adversariorum. Atque hoc modo, quid nea relatione dicere liceat Filium essentiam habere à se? nimur non quatenus vox à notat terminum: sic enim habet à Patre, communicatione, per generationem æternam; nec quatenus à se notat effectum positivè: sed quatenus tantum notat metaphoricè negativè αὐτοπιαστούς seu à nullo effectum, contra sententiam Valentini hæretici, qui fatebatur Filium habere essentiam à Patre, sed effectam, quod esset essentiatum à Patre: cui sententia contradixit Calvinus, afferens Filium habere essentiam communicatam & à se ipsa existentem, id est, à nullo effectam. Atque hoc modo loquitur Damasc. orth. fidei lib. 1. cap. 8. cum de Deo communiter dicit αὐτοπιαστούς: οὐ μὴ τρίποτε τὸ διπλόν ἔχων, ut quæ ab alio esse non habet, videlicet. effectivè, non autem communicativè: nam hoc αὐτοπιαστούς non infringit, sed maximè confirmat. Atque hæc sanè adeo solidam & perspicua, ut Gregor. de Valentia Pontificiorum Theolog. coryphaeus idem stabilitat, ad primam partem Summae Thomæ Aquin. disput. 2. quæst. 1. puncto 1. p. 718. Tribuit, inquit, etiam Genebrardus bunc errorem Calvinus lib. 1. inf. c. 3. sed revera, si attentè legatur tantum videbitur voluisse Filium, ut Deus quidem essentialiter est, ex se esse; & solummodo ut persona est, esse ex Patre: idque verum est. Nam licet verissimè Patres & Concilia afferant, Deum esse ex Deo, accipiendo vocabulum Dei personaliter, ut sc. significat quoque personam ipsam Patrum & Filii: tamen Filius quatenus essentialiter Deus est, id est, ut est, illud unum simplicissimum quod est Deus, non est ab alio, quia ut sic, est quid absolute. Quod si hoc tantum voluerunt alii heretici, quos Autotheanos nominant, non esset cum illo bac de re certandum. Nam & in eo sensu videretur Epiph. hæref. 69. Filium appellasse αὐτοδέξαι; deinde pag. 716. Filius non habet essentiam à Patre tanquam productam aut genitam, sed tantum ut communicatam hoc ipso, quod Filius productus subsistens in illa. Atque hæc Gregorius de Valent. Quibus Bellarmini, lib. 2. 19. de Christo, objectio egregiè refellitur, qua ait: Si Calvinus afferit Patrem communicasse Filio essentiam, quomodo potest vere dicere, Filium habere à se essentiam? Item, si Filium dicit esse productum à Patre, quo modo potest negare essentiam & vitam in Filio esse à Patre? Facile responderetur; esse quidem à Patre communicatam, sed non esse à Patre effectam, de quo controversia erat: ut antecedentibus Bellarminus ait: Valentinus Gentiliss perpetuo iactabat solum Patrem esse αὐτοδέξαι, & per hoc nomen intelligebat, solum Patrem habere essentiam vere divinam & increata; Filium autem & Spiritum Sanctum habere alias essentiam, productam à Patre; & ideo quod essentiam eis non esse αὐτοδέξαι. Calvinus igitur occurrit voluntate Valentino, contrarium afferit, nempe Filium esse αὐτοδέξαι quoad essentiam, id est, in eo sensu quo id à Valentino negabatur. Ergo cum Calvinus respectu sententiae adversarii ita sit locutus, sophistam agit Iesuita, dum absolutè accipit. quemadmodum etiam dum ait: Si αὐτοδέξαι significaret eum qui est Deus à se ipso, certè nec Pater, nec Filius possit dici αὐτοδέξαι. Nam Filius non est Deus à se, sed à Patre, Pater etiam non est Deus à se, sed à nullo. Est enim à se, est productum esse à se. Hæc ille, sed observandum, à se esse, accipi, aut positivè, & ita vera est sententia Iesuitæ, aut negativè, ut denotet à nullo productum esse, per quandam similitudinem: quod quæ à nullo sunt, sint ac si essent à se: quibus modis diversis ait & negat Epiphanius. Nam Aëtium arguit, pag. 417. quod cum antè vocasset Deum αὐτοπιαστούς, nunc vocet αὐτοπιαστούς, cum tamen se ipsum non fecerit: non quod absolute damnat loquendi modum, sed quod Sophista,

Sophistæ, vocum censori nimis rigido, neglegunt proprietas objicit, quemadmodum appetit ex antecedentibus, p. 407. ubi de Patre ait: *καὶ τὸ ἀντίκειόν τοι, διὰ τὸ αὐτοχωρίον, οὐ μέγατος, καί εἰ σε γενίτος, id est, à nullo. Et Hesychius antiquus ac laudatissimus Lexicographus Græcus ait: αὐτοφύες αὐτοχωρίον τοῦ θεοῦ ποιητής. Item, αὐτολέχθητος θεός αὐτοχωρίον, αὐτοχωρίον: quem sequitur Suidas. αὐτοχωρίον ὁ θεός αὐτοχωρίος. Sic Deus Pater vocatur à Synesio hymno 6. αὐτολέχθητος, & à Nonno in Ioann. cap. 1. & 5. αὐτοχωρίος, & Ioan. 1. αὐτοχωρίος, & Ioan. 3. αὐτοχωρίος: quemadmodum & antea ex Orpheo Iustinus Martyr, hortatione ad Græcos, Pag. 12. & in Sibyllinis oraculis, lib. 1. αὐτοχωρίος αὐτολέχθητος. Quod etiam videt Lactantius divinarum institut. lib. 1. cap. 6. Verum, inquit, *quia fieri non posse*, quia id, quod sit, aliquando esse cuperit: *Consequens est*, ut quando nihil ante illum fuit, ipso ante omnia ex seipso sit procreatus. Ideoque ab Apolline αὐτοχωρίον, & Sibylla αὐτοχωρίος & αὐτοχωρίος & Σωτῆρος nominatur. Quod Seneca, vir acutus, in Exhortationibus videt; *Nos inquit aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui, quod est optimum in nobis, animam debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse fecit.* Hæc ille. Impropriè sane & incommodè, licet Metaphorice. Ex quibus omnibus liquere jam arbitror, temerè & iniquè, Pontificios nonnullos, & Ubiquitarios quosdam, in nostros Theologos invehi, quod Christum esse αὐτοχωρίον professi sunt: quum eodem sensu Patri & Filio competere demonstratum sit: neque eam vocem nostrí sint commenti, neque aliter usurparint, quam ut Deitatis Christi hostes, ea voce abutentes, refutarent.*

C A P U T S E C U N D U M .

Quemadmodum Ioanni Prophetæ mandata est à Christo descriptio Apocalypses rei præsentis & futuræ cap. 1. v. 19. & præsens deinde exposita est: ita jam futura describitur, complectens primum septem Epistolas; ad septem Ecclesiæ Asizæ, de quibus. c. 1. v. 11. Quarum priores quatuor, secundo; tres reliqui, tertio capite absolvuntur. Quæ, pro Ecclesiæ conditione temperata, sunt varia. Nam Ecclesiæ illæ habuerunt potissimum, aut fideles ~~δικαιούμενούς~~ seu sinceros; qui vel reprehensibles in aliquo fuerunt, ut epistola prima, tertia, quarta; vel irreprehensibles ac sanctè vivebant, ut epistola secunda & sexta: aut potissimum hypocritas, ut epistola quinta & septima. Ac propterea scopus est varius, correctio vitiorum, aut confirmatio virtutum: methodus tamen communis, eademque. Constant enim præfatione epistolæ, & reliqua epistola. Et præfatio quidem mandatum scriptoris proponit: epistola verò primum Exordium habet, quod authorem epistolæ, Christum (ad authoritatem & docilitatem comparandam) describit, accommodata materia periphrasi, petita ex aliqua visionis superioris parte: deinde traditionem doctrinæ, cum propriæ ad particularem Ecclesiæ, (qua Christi judicium de ea, & hortatio exponitur) tum communis, ad quosvis fideles. Quæ sigillatim re ipsa demonstrabuntur. Nam epistola, quæ recentetur à vers. 1. ad 8. præfationem habet his verbis, v. i. *Angelo Epheſina Ecclesiæ scribe,* Quibus scriptio præcipitur, & objectum indicatur Syncdochice, Angelus Ecclesiæ Ephesinæ. Quomodo Ecclesiæ Episcopus seu pastor, ab officio vocationis & missionis divinæ, ad verbum Dei annuntiandum, Angelus, id est, nuntius (ut Apoc. 1. v. 20. & Malach. 2. v. 7. & 3. v. 1.) appellatur *πεπονικός*, inter homines voluntatis Dei nuntius: alioqui frequentius de spiritibus cœlestibus usurpatur, qui distinctè Angeli sancti, Marc. 8. v. 3. electi, 1. Tim. 5. v. 21. Angeli è celo, Galat. 1. 8. dicuntur. Deinde simul complectitur gregem seu reliquam Ecclesiæ: ut ex hujus epistole, & sequentis materia apparebit: Cui præfationi facedit epistola *τετραπλοῦσι:* scopus enī est correctio: Ac propterea Exordium eo spectat: Christus enim describitur his verbis: *Hoc dicit (primum.) qui tenet septem bellas in dextera sua, ac deinde addit qui ambulat inter septem candabra illarum.* Quæ descriptio petita est ex cap. 1. v. 13. & 16.

& 20. Cujus priori parte, Christi in septem Ecclesiæ Asiaticas dominium seu potestas, potentia conjuncta: posteriori præsentia ac scientia: utroque cura denotatur, ut ex antecedentibus apertum est. Quæ ad reverentiam & resipiscientiam excitandam opportunè adhibentur, v. 1. Exordium subsequitur tractatio doctrinæ: ac primum particularis, quæ ad Episcopum & Ecclesiæ Ephesinam peculiariter pertinet: & primò: Christi judicium de Angelo proponit, partim laudis, partim vituperii. Laudis, non ut aduletur ac corrumpat: sed ut eo approbationis suæ judicio, acrisi stimulo, ad officium revocet. Laudat autem à virtute: quam primum generatim proponit. *Novi*, inquit, *opera tua, nempe πεπονικός bona*, quod deinde partim ac speciatim exponit, Christianæ patientiæ & zelo sancto. Patientiam denotat labore & tolerantia: zelum verò, seu fervens gloria studium declaratur, partim animo, quod non possit ferre malos, partim facto, per disciplinam Ecclesiasticam: primum quod explorabit Pseudo-Apostolos, qui se dicunt esse Apostolos, nec sunt: deinde, quod compererit eos esse mendaces: qui nec vocatione, nec doctrinâ essent Apostolicâ praediti, licet utrumque præ se ferrent. Intelligit autem subdolos illos Pseudo-Apostolos Judæos, quales arguuntur à Paulo 2. Cor. 11. v. 13. Hæc de vers. 2. Cæterum hanc laudem patientiæ & zeli Christiani, illustrat & exaggerat bifariam: primum à fine, quod propter nomen Christi laborabit: non enim poena, sed causa facit martyrem: deinde à constantia quam objectis periculis ac difficultatibus indicat, & metaphora insigni, ab athletis desumpta, (quod laborabit, nec defatigatus sit) illustrat. Veruntamen cum vers. 2. dicatur, non posse ferre malos; hoc autem loco asseratur tulisse & tolerantiam habere, videtur esse contradic̄to, sed conciliatio expedita est: priori enim statuitur, ipsum non potuisse, nempe aequo animo, & quantum in ipso erat, ferre malos; sed obstat pro virili: hoc verò loco tulisse ipsorum molestias renitentem, adeo ut pro Christi nomine laborabit, vers. 3. quæ laus est virtutis egregia. Deinde adiicitur vituperatio: quæ generatim indicatur, cum ait: *sed habeo adversum te, nempe, τὴν, hoc, aut τὸ αἴκιδεν,* ut nostro interpreti placuit, ex v. 14 simili, ellipsis suppleri potest: hoc est habeo, quod in te desiderem ac culpem, etiam si in nonnullis laudem. Deinde explicat particularim, dicens; *quod χαριτatem tuam omiseris, nimirum non simpliciter, sed secundum quid ratione gradus & fervoris, cum in habitu animi, tum in usu seu operibus illius:* ideoque addit distinctè, *primam:* ut postea priorum operum meminit, ut comparatè jam imparia ac minora esse indicet, vers. 4. Atque ita finitur Christi, de Angelo Ecclesiæ judicium: ex quo deinde aptissime concluditur hortatio: quæ primum proponitur, deinde confirmatur. Propositio autem est hortatio ad conversionem: quæ uti bimembbris est, ac duobus quasi gradibus constat, ita & propositio. Hortatur enim ad agnitionem ac meditationem culpæ: deinde ad emendationem vitæ. Prius est: *memor itaque es tu, unde,* hoc est, è quo charitatis fervore & gradu excideris; metaphora eleganti: posterius est: *resipisce, & priora opera facito.* Quæ *πεπονικός* à nonnullis accipiuntur ac si eadem essent, ac priora verba posterioribus explicarentur: Verum satius est & uberior, ut distinctè expozamus; nimis ut resipiscientia ad animum relata, odium peccati & amorem virtutis designet: priora verò opera fructus resipiscientie notent, ut Matth. 3. v. 8. hoc est opera charitatis. Quæ propositio confirmatur, comminatione pœnae immorigerò inferendæ à Christo; primum generatim, quod citè ei venturus esset; præsentia non corporis, quod celo ad diem judicii gloriouse asservatur, Actor. 3. v. 19. nec essentie divinæ, quia ubique præsens advenire non poterat; sed præsentia vindicantis potentia, ut *tibi veniam, adversus te veniam,* designet, quod alibi dicitur *visitare iniurias:* ut deinde speciatim exponitur; *movebo candelabrum ē loco suo.* Quid autem candelabrum hic notet, ambigitur. Quidam Ecclesiæ interpretantur, Christo indice, capite primo versu 20: alii contrà officium episcopale: ut sit sensus, fore ut Episcopus à suo munere removetur;

veretur, & alteri administratio committeretur: quemadmodum, Matth. 5. vers. 15. dicitur, lucernam poni super candelabrum; & Apoc. 11. vers. 4. de duobus testibus, *hi sunt duo candelabra*. Sed ut hæc loca episcopos notent; non tamen episcopatum. Neque video quid causæ subfit, quare hic, novam aliamque significationem meditemur, quam antea. Nam quod objiciunt: si candelabrum Ecclesiam notaret, puniretur Ecclesia iniquè, propter peccata pastoris: illud inquam facile solvit: siquidem communione pœnæ, communio peccati declaratur. Atque hoc est, quod initio hujus capituli monui, epistolam quidem ad Angelum Ephesinæ Ecclesiæ dirigi; sed ita tamen, ut etiam Ecclesiam complectatur. Sensus igitur hujus loci est, fore ut Ecclesia Ephesina (quod tandem contigit) suo loco moveretur ac sedibus repelleretur, nisi resipiseret, v. 5. Quam reprobationem ac comminationem mitigat, aspersa laude zeli, quod hoc laudabile haberet, quod facta Nicolaitarum odisset. Cujus odii sanctitatem demonstrat convenientia in ea re cum Christo, vers. 6. Atque hoc modo hortatione absoluta, finitur doctrina particularis, ac propria Angeli Ecclesiæ Ephesinæ. Cui coronidis loco attexitur doctrina communis: quæ constat præfatione & propositione. Præfatione autem comparatur attentio, & omnes verè fideles ac regeniti, quibus aurem cordis Deus aperuit, provocantur ad audiendum: ut Matth. 11. vers. 15. & 13. vers. 9. partim à causa effidente: quod verba sint Spiritus, hoc est, τὸ ξεχωρίστον, Spiritus increati, ac Dei, seu Spiritus Sancti, per quem Christus loquitur: partim ab objecto, quia loquitur Ecclesiæ, ideoque doctrina communis est, ad eos quoque pertinens. Quid autem loquatur, proposatio indicat, quæ promissionem complectitur, constantem declaratione objecti, seu cui promittitur, & subjectæ materialiæ, seu rei quæ promittitur: ac priori officium Ecclesiæ: posteriori beneficium Christi, tanquam officii præmium indicatur. Objectum enim est victor, hoc est, fidelis ad mortem, ut vers. 10. qui contra hostes Spirituales, cum externos, mundum & ejus principem Satanam: tum internum, carnem seu veterem hominem, hoc est, innatam vitiositatem, ita panoplia Christianæ (de qua Ephes. 6. vers. 11.) certarit, ut fidem & charitatem conservarit ad vitæ finem; ut 2. Timoth. 4. vers. 7. 8. Subjecta materia ac victoriæ præmium, est ejus, Christi beneficio, eus ex arbore illa vitæ, quæ est in medio paradisi. Quæ verba allegoriam continent: siquidem paradisus Dei, non est propriè terrenus hortus, de quo Genes. 2. vers. 8. sed metaphoricè illo adumbratus, ac cœlestis, hoc est, cœlum denotatur, ut Luc. 23. vers. 43. *Hodie mecum eris in paradiſo* & 2. Corinth. 12. v. 4. *raptus est in paradiſum*, hoc est, v. 2. in tertium cœlum: nam ut paradisus non ab hominibus, sed à Deo fuit consitus; deinde locus fuit amænissimus vitæ & lætitiae terrena: ita & cœlum non hominem, sed Deum habet authorem, Heb. 8. 2. & 9. 24. & vitæ ac lætitiae æternæ sedes est, Matth. 25. v. 23. Idque indicatur, cum adjunctum illius subjicitur, nempe eus ex arbore illa vitæ. Arborem autem illam vitæ, non propriè accipi, ut Genes. 2. 9. sed Metaphoricè: & eum illius, fruitionem vitæ æternæ adumbrare, certum est. Verum quidam per arborem illam vitæ Deum intelligunt; quod videlicet in Dei visione ac fruitione vita æterna consistat. Alii vero Christum mediatorem, quod videtur commodius, si quis cum v. 17. & cap. 22. v. 2. 14. conferat. Quoniam ut per Christi communionem inchoatam, habemus hīc in terris vitam gratiæ: ita per plenam & perfectam in cœlis, vitam gloriæ æternæ. Nam si sapientia, Prov. 3. v. 8. vocatur lignum vitæ, quod qui teneant eam, beati sint: & Prov. 11. 30. fructus justi, & Prov. 15. 4. sanitas lingua, lignum vitæ appellentur: non immerito Iesus Christus arbor vitæ appellari potest: quia ut arbor vitæ, Deum solum habuit satorem, Genes. 2. deinde & in medio paradisi consistit fuit: denique vitam edentibus corporibus tribuere poterat æternam in terris, Gen. 3. 22. ita & Christus, Dei potentia collocatus in medio Ecclesiæ triumphantis, in cœlo gloriouse residet, iisque vitam æternam donat ac perpetuat, v. 7. Hæc de prima epistola. Altera vero consequitur: cu-

lus præfatio, objecto tantum, cui epistola scribitur, à superiori variat. Hoc autem est Angelus Ecclesiæ Smyrneorum, hoc est civium & incolarum Smyrnæ. Quæ urbs fuit Ioniæ, in Asia minori; de qua Stephanus de urbibus, & Geographi consulendi sunt. Quis autem hic Angelus seu Episcopus fuerit, non opus est ut curiosè inquiramus, re incertâ. Nonnulli Polycarpum martyrem, discipulum Ioannis Apostoli fuisse arbitrantur; quod circumstantiis temporis & persecutionis rectè convenit, ac probabilius, quæ quod nonnulli, v. 1. Angelum Ephesinæ Ecclesiæ Timotheum exponunt: quamvis enim Ephesi collocatus fuerit à Paulo, ut deterret ab heterodoxia, 1. Timoth. 1. v. 3. de qua actum, v. 2. tamen reprehensio, v. 4. sanctitati Timothei non congruit. Epistola autem ad Smyrnæos est ἀπόστολος, hoc est consolatoria; cui probè consentiens exordium, Christi authoris epistolæ descriptiōnem continet, ad consolationem comparata. Describit enim à natura divina & humana, ex cap. 1. v. 17, 18. divinam notat à proprietate æternitatis, *Ego sum primus ille, & ultimus*: humanam vero ex morte & resurrectione, quæ mortis victoria, v. 8. Deinde post Exordium, tractatio rei adjicitur. Ac primum, ad doctrinam particularem pertinens judicium, partim laudis, partim vituperationis complectitur: laudat enim Angelum, primum à bonis operibus, ut antea vers. 2. *Novis opera tua*; deinde à tolerantia crucis & malorum omnis generis, in corpore, bonis, fama: in corpore, per afflictionem; in bonis, per paupertatem ex facultatum, religionis odio, direptione; ut Heb. c. 10. v. 34. & 1. Thess. 2. 14. Nam quod nonnulli de paupertate spirituali figuratè interpretantur, alienius est. In fama; per Judæorum blasphemiam, hoc est, famæ læsionem ac maledicentiam. Cui laudi egregiæ, consolationem opportunam interserit: primum aduersus paupertatem, quod dives esset bonis spiritualibus, nempe partim internis, scientia, ac virtutibus fidei, spei, & charitatis, & conscientiæ tranquillitate: tūm externis, partim præsentibus, Dei gratia ac pace: partim futuris, gloria cœlesti, cum animæ, tum corporis: ideoque verè dives in Deo; Luc. 12. v. 21. & 33. & Matth. 6. v. 19. & 19. 21. 1. Cor. 1. v. 5. & 1. Tim. 6. 18. Jac. 2. v. 5. Secundo consolationem addit aduersus blasphemiam hostium, vituperatione eorum, à simulatione ac vana jactatione: quod iē, aduersus Smyrnæos gentiles ac Christianos, esse Judæos, legis peritos Deoque foederatos, ut Rom. 2. 17. gloriarentur, cum contraria non essent, hoc est, non essent genuinum Judæ & Abraham semen, secundum spiritum Rom. 2. v. 28. 29. sed Synagoga seu cœtus Satanæ, cuius ductum sequabantur: ut Matth. 3. v. 7. & 9. Ioan. 8. v. 39. & 44. Hæc de v. 9. & Christi judicio duplice, laudis Angeli Ecclesiæ, & vituperationis Pseudo-Judæorum. Cui judicio admonitus annectitur, dehortatione à metu, & adhortatione ad perseverantiam constans. Dehortatio autem primum proponitur, deinde exponitur. Proponitur autem his verbis: *Nihil eorum metue, quæ passurus es*. Quibus futura perfessio, ut metus objectum prædictum accommodatissime, ut tela prævisa minus feriant; quemadmodum, Ioan. 16. v. 1. 4. à Christo declaratur. Deinde perfessio illius adjunctum frequens, metus, prohibetur, nimis non quivis; sed carnalis & immodicus: qui ex incredulitate ortus, officium Christianum impedit, ut Matth. 10. v. 28. Exponitur autem objectum propositum à suis causis, formâ ac fine, deinde ab adjuncta duratione. Forma est conjectio aliquorum ex ipsis in carcerem, à Diabolo, tanquam causa principali, Ephes. 6. v. 13. Ioan. 8. v. 44. qui ad eam rem utitur (tanquam princeps mundi infidelium) hominibus, Euangelii hostibus; è sua Synagoga, Judæis & gentilibus administris: ut vers. 9. & 2. Cor. 12. v. 7. Qua de re Eusebius historiæ Ecclesiastice libro 4. cap. 15. Finis vero est tentatio externa, quæ ab externo principio. Est que aut divina ac bona, quæ à Deo, bono animo, bono modo, bono fine existit: aut Diabolica, quæ contraria. Ultraque locum hīc habere potest: nam persecutions inferuntur, à Diabolo quidem tanquam tentatore malo, Matth. 4. 3. & 6. 13. ad malum, ut Act. 5. 3. & 1. Cor. 7. 5. & 1. Thess.

& 1. Thess. 3. 5. à Deo verò ut tentatore bono, qui malis etiam instrumentis bene atque utiliter utitur, ad bonum finem, Genes. 22. v. 1. Jacob. 1. v. 13. & 1. Petr. 4. v. 12. Quamvis autem tentatio accipi possit tanquam finis Diaboli, ut ejus declaratio, ad cautionem fidelium inserviat: accommodatus tamen est, ut de scopo Dei intelligamus: idque videtur innuere, quia non dicit, *ut tentemini*, nempe Diabolus; sed *ut tentemini*, hoc est, ut vestra fides à Deo exploretur, ut Jacob. 1. v. 2. 3. Porrò afflictionis ac persecutionis duratio, *decem diebus* indicatur: idque Synecdochicè, pro tempore incerto, exponunt bifariam. Qui-dam enim ad amplificationem persecutionum pertinere putant, ut dies multos notet: quemadmodum, Gen. 31. v. 17. & 41. *mutavit mercedem meam decem vicibus*. 2. Sa. 19. v. 43. *decem partibus ergo major sum apud Regem*, Job. 19. 3. *En decies confundit is me*. Alii verò contrà, denarium numerum ad diminutionem referunt, ac decem dies, paucos denotare existimant; quod videlicet brevi duratura esset persecutio; quemadmodum decem dies multis opponuntur, Gen. 24. 55. Amos. 5. 3. & 6. 9. decem viri paucos notant. ut enim decas, monadi collata, multum est; sic contrà compara-ta centuriæ parum est: ideoq; diversa ratione ac relatio-ne, contraria notare potest. Sed secundo loco alii exponunt decem dies de tempore certo: idque etiam duobus modis. Aut enim dies propriè accipiunt, qua ratione sensisse vide-tur Ambrosius quidam in hunc locum, cum ait: *Tempus, quo bæc persecutio crudelius sævitura erat, demonstrat*. Aut rursus, ut dies convenienter stylo prophetico, annum desi-gnet; ut Num. 14. 34. Ez. 4. 5. 6. Dan. 9. 24. ut ita decem anni imperii Trajani, ut eruditis quibusdam placet, intelli-gantur, quibus magna extitit persecutio, inde ab eo anno, quo Ignatius Antiochenus Episcopus, Joannis discipulus, martyrio affectus est, anno Christi 109. usque ad annum 119. initiumque imperii Adriani. Veruntamen quoniam cepta per Trajanum persecutio, non diu duravit, sed Plinii secundi monitu repressa est, ut docet Tertullianus in Apolog. suo, verisimilius est, ut per decem dies, pau-cos intelligamus: quod accommodatum antecedenti fini, ad consolationem & dehortationis confirmationem pertinet, ut 1. Cor. 10. v. 13. Adhortatio verò ad perseveran-tiam, propositione & confirmatione absolvitur. Propositione officium complectitur, *Esto fidelis usque ad mortem*: Fidelis autem est, qui fidem servat. Fides autem est aut dictorum factorumque constantia; aut fides vera in Christum. U-travis intelligatur, eodem res, hoc quidem in loco, redi-bit; sed prius accipiendum videtur, ut fidum ac veracem in debita ac promissa confessione Christiana, & vera reli-gione, per fidem & charitatem conservanda, intelligamus, ut Apoc. 2. 13. quemadmodum fidelis & verus connectun-tur, Apoc. 3. v. 14. & 19. 11. & 21. 5. Hanc autem fidelita-tem ad mortem usque requirit; qua ratione, aut simplici-ter vitæ terminum notar; aut etiam termini illius modum, fore nimur ut Smyrnensis Ecclesiæ Angelus, hoc est Po-lycarpus Episcopus, mortem pro Christo subiret. Qua de-re Eusebius historiæ Ecclesiastice lib. 4. cap. 15. consulendus. Confirmatio verò hujus hortationis, est promissio pœmii vitæ æternæ. Quam per Metaphoram valde conve-nientem, atque ab athletis petitam, coronam vocat, quam Christus, certaminis fidelium præfector, victori daturus est, 1. Cor. 9. 24. 25. Jac. 1. 12. & 1. Pet. 1. v. 4. 5. 6. Hæc de-v. 10. & doctrina hujus epistolæ particulari. Universalis vero quæ ad omnes fideles communiter pertinet, præfationem omnino habet, qualem, v. 7. & propositionem promis-sionis fidelibus factæ. Cujus objectum, ad quod pertinet, est victor, ut v. 7. Forma verò promissionis, est non affici injuria à morte secunda, hoc est æterna. Siquidem vita est prima, aut secunda: prima; ratione quidem animæ est ju-stitia, Deique gratia seu benevolentia; ratione autem corporis, actus animæ: secunda verò animæ, est justitiae, per peccatum amissæ, restitutio in terris, & gloriæ accessio in cœlis: ratione corporis, vita illius gloria ultimo die. Ita mors, opposita, vitæ duplex est, prima & secunda. Pri-ma; ratione animæ, est privatio justitiae, & comitis illius, Dei gratiæ seu pacis cum Deo: ratione corporis, privatio vitæ

animalis. Secunda mors, ratione animæ & corporis, est uni-versalis privatio gratiæ & gloriæ Dei cum æternis cruciati-bus in inferno, Mat. 10. 28. Apoc. 20. 6. 14. & 21. 8. Qui autem vicerit, ab hac secunda morte non afficietur injuria, hoc est, per Metaphoram non lædetur; ut Apoc. 6. & c. 7. 3. & 9. v. 4. ideoque vitam habebit æternam, ut Mat. 10. 22. & Apoc. 2. 7. Porrò absolute secunda epistola, tertia sequitur: cu-jus præfatio, objectum tantum habet proprium, Angelum videlicet Ecclesiæ Pergami. Quæ urbs Myriæ majoris olim celeberrima, Attalicorum regum sedes. Epistola verò epa-northotica est: cuius exordium Christum describit, ex iis, quæ cap. 1. v. 16. proposita, nimur à judicaria severitate, quod sententiaoris sui condemnabit contumaces: id quod scopo, & versu 16. probè convenit. Hæc de vers. 12. Tractatio verò doctrinæ particularis, primum judicium Christi, cum laudis, tum vituperationis proponit. Laudat enim bona eorum opera, ut vers. 2. & 9. & confessionis Christi constantiam. Quam amplificat à periculo, præsum loci: quod degarent ubi thronus erat Satanæ, id est, ubi ministri Satanæ, infideles Euangeli purioris hostes domi-nabantur: deinde temporis, quo trucidatus fuit fidelis Chri-sti Martyr, Antypas dictus: quod arguit verè Satanam ho-micidam, Joann. 8. v. 44. ibi habitasse, v. 13. Atque hæc quidem ad laudem primo loco pertinet. Deinde vituperat generatim, quod haberet adverlus eos pauca, ut v. 4. spe-ciatim verò neglectum disciplinæ Ecclesiasticæ, in Nico-laitas exercendæ. Quos describit Metaphoricè, quod te-nerent doctrinam Balaam, id est, ei similem, ut 2. Pet. 2. 15. Jud. v. 11. idolatria & scortatione: quemadmodum si-militudine explicat, cuius portatis seu propositio ponitur v. 14. quæ petita est ex Num. 25. 1. 2. & 3. 1. 6. apodus vero seu redditio, cum adjuncto Christi odio, v. 15. Huic re-prehensioni admonitio ad officium succedit. Cujus pro-positio est, *resipisci*: confirmatio verò à comminatione pœ-næ inobedientiæ dupli, partim Episcopi, partim Eccle-siæ: *veniam, inquit, adversus te cito*, ut vers. 5. deinde Ni-colitarum, cum ait: *pugnabo cum illis gladio illo oris mes*, ut cap. 1. 16. id est, eos exterminabo, quemadmodum olim gladio Balaam & Madianitas, Num. 31. v. 8. 16. 17. Hæc de vers. 16. & doctrina particulari. Universalis verò præter præfationem, habet propositionem promissionis: cuius objectum, ut in antecedentibus est victor; forma ve-rò est bimembribus. Primum enim membrum est, eus de-manna abscondito, hoc est Christi plena in cœlis fruitio; qui ut Manna Israëlitis ignotum erat, unde & nomen habet, Exod. 16. vers. 15. Καὶ τί quid hoc? ita Christus verè pani-nis noster cœlestis, Joann. 6. vers. 32. ignotus, nisi à Pa-tre gratuito reveletur, Matth. 11. vers. 25. 27. & 17. 17. quæ promissio coherens cum vers. 7. & opponitur esui impuro idolothytorum, de quo vers. 14. Secundum quod promittitur, est calculus albus, cum inscripto novo nomi-ne, quod nemo novit, nisi qui accipit. Calculorum autem, hoc est, lapillorum usus erat antiquitus duplex; unus ad numerationem, alter ad suffragium: idque vel in judiciis, vel in comitiis. In judiciis quidem, albo eoque integro cal-culo seu lapillo reus absolvebatur; atro verò & perforato, ut doctiss. Camerarius probat, condemnabatur. Quod ele-ganter Ovidius libro Metamorph. 15. indicat, cum ait:

*Mos erat antiquus, niveis, atrisque lapillis,
His damnare reos, illis absolvere culpæ.*

Atque hinc usus manavit notandi & numerandi dies felices albo lapillo seu creta, de qua re Erasmus copiosè in A-dagiis (*album addere calculum, & creta notare*) disserit. In comitiis verò, nomen ejus, cui favebatur, calculo, ut ad hunc locum observavit Erasmus, inscribebatur: quibus ad-dit Arethas, in theatris ac stadiis certantibus ac vincenti-bus, dari solitum album calculum. Quod verò nonnulli non ignobiles interpres carbunculum, aut gemmam in-terpretantur, refutationem non meretur. Hoc autem cer-tum, à gentilium consuetudine, phrasin hanc derivatam: sed tamen variè exponitur. Plerique per album lapillum, absolutionem notari censem: quidam diem felicem, id est, vitam felicem & plenam veris voluptatibus: Arethas denique ad certamina spectari putat: quod an historia antiqua

antiqua probari possit, inquirendum amplius. Interim prima sententia maximè fluit, ut absolutio à reatu mortis denotetur, ac si diceretur, non intrabit in judicium, hoc est, condemnationem, Ioan. 5.v.24. Rom. 8.1. ideoque non ledetur à morte secunda ut ante, v. 11. Nam quamvis fideles, Dei iudicio interno, propter Christum, sint à peccatis absoluti in his terris, ejusque sententiam habeant à ministris verbi Dei, sub fidei conditione promulgatam, & à Spíitu Sancto fidei authore in cordibus suis patefactam & ob-signatam privatim, Roman. 8. ultimo tamen die iudicii, absolutè ac simpliciter, coram universis Angelis & hominibus absolvuntur, Matth. 25. 34. Nomen verò novum lapillo inscriptum, quidam novum hominem seu imaginis Dei in nobis restaurationem intelligunt: sed temporis ratio obstat, quia post victoriam & mortem lapillus promittitur, regeneratio verò utrumque antecedit. Non nulli deinde electionis ob-signationem per Spiritum Sanctum interpretantur: sed eadem ratio obstat. Alii denique nomen filii, hoc est regni Dei hæredis interpretantur; quod Metaphoræ, à comitiis ductæ, (de qua're paulò ante egimus) optime convenit, & locis similibus: ut enim victores fideles ultimo die absolvuntur: sic etiam vocabuntur benedicti à Patre, & regni illius hæredes, Mat. 25. 34. qui etiam nomen Dei in fronte habituri, & regnaturi sunt in æternum. Apoc. 22. 4. 5. Hoc autem nomen novum est, hoc est renovatum; ut Ioan. 13. 34. & 1. Ioan. 2. 8. mandatum novum, eo sensu nominatur; & nemo hominum, nisi qui accipit, 1. Ioan. 3. v. 1. 1. Cor. 2. 9. novit. Hæc de vers. 17. & Epistola tertia. Quarta deinde succedit: Cujus præfatio objectum Epistolæ Angelum Ecclesiæ Thyatirensis notat. Thyatira autem urbs minoris Asie, à quibusdam Myzie, ab aliis Phrygiæ attributa, de qua Geographi, Strabo, Plinius, Ptolomæus, consulendi. In qua urbe nullam, Joannis Apostoli tempore, fuisse Ecclesiam objecerunt Alogiani, & inde conluerunt Apocalypsin non esse Apostoli. Sed ut omittantur brevitatis causa, ea quæ habet Epiphanius hære. 51. negatur antecedens: imò quia Lydia Thyatirensis credidit, Act. 16. & Joannes in Asia minore vicinas civitates, Ephesum, Smyrnam & ceteras instituerit, cur non & Thyatiram iis vicinam? ut poterit cum diutissime vixerit; & antiquissimus scriptor Tertullianus contra Marc. lib. 4. has septem Ecclesias Asie, Joannis alumnas vocet. Ceterum hæc Epistola ~~intra~~ est. Cujus Exordium, authorem Christum describit à persona, quod sit Filius Dei, & ex c. 1. 14. à potestate & se veritate in adversarios, v. 18.

Tractatio verò doctrinæ particularis, iudicium habet, primum laudis, cùm virtutum, tum progressus in iis, v. 19. deinde vituperationis, ob neglectum disciplinæ Ecclesiasticæ, in permissione impietatis Pseudo prophetissæ. Quam videtur per Metaphoram, à similitudine potentia atque impietatis, Jesabel ex 1. Reg. 16. nominare. Cujus impietas ex effectis primum describitur certis gradibus: quod doceret, contra ordinem sexus, 1. Corinth. 14. 34. 1. Timoth. 2. 11. deinde quod seduceret servos Christi, id est Christianos, ad scortationem & esum idolothytorum, eoque ad impiam Nicolitarum doctrinam, v. 20. Deinde amplificatur à contumacia, vers. 21. & poena varia: quam proponit suis partibus, & effecto illustrat. Poena enim statuitur primum Jezabelis dejectio in lectum & mors: ut antiqua Jesabel miserè periit, 2. Reg. 9. 33. deinde eorum qui ipsam attingebant, cùm discipulorum, cum ea adulterium committentium maxima afflictio, nisi resipiscerent, v. 22. tum filiorum ex ea natorum, & impietatis socrorum, mors. Nam quod nonnulli filios, ut etiam adulterium, figuratè accipiunt, vers. 20. non convenit. Quę varia poena illustratur, ab effecto utili, hoc est, duplicitis Christi gloriae, coram Ecclesia, illustratione, primum quidem scientiæ divinæ, quod sit ~~τρεπογνωστις~~: quę laus Deo propria, 1. Sam. 16. 7. & 1. Reg. 8. v. 39. deinde iudicii ultimi, quo Nicolaitis hisce, ut reliquis impiis, datus est secundum opera: cuius rei argumentum ac specimen, futura erat poena temporalis, quam comminatur, v. 23. Atque ita finitur iudicij, laudis & vituperationis illustratio: cui

jam additur hortatio ac mandatum: & hujus quidem objectum sunt reliqui Thyatirenses pii, qui describuntur ab innocentia duplice: primum præsenti; quod non haberent, hoc est non sequerentur doctrinam hanc Nicolitarum; deinde à præterita; quod non novissent, hoc est, ut Matt. 7. v. 23. non approbassem profunditatem Satanæ: nam notitiam Paulus sibi & fidelibus tribuit, 2. Cor. 11. 10. 11. Profunditatem autem vocat, ironiā quadam, per μίαν imitatione adversariorum: qui ut suam hæresin impuram commendarent, profunditatem, quam scilicet imperiti non caperent, nominabant: quemadmodum contrà profunditas sapientiæ & scientiæ Deo attribuitur, Rom. 11. 33. & Spíritus profunda Dei scrutari dicitur, 1. Cor. 2. 10. Ideoque addit, ut ajunt, hoc est, gloriantur: quemadmodum ex ipsis Nicolaitis orti, similes, Gnostici, quasi scientes, à vanas scientiæ professione appellati sunt, ut Augustin. de hæres. cap. 6. & alii docent. Veruntamen cum profunditas alia sit Dei: alia Satanæ, fatetur Christus in hac Epistola profunditatem, hoc est profundam quandam doctrinam: sed ut ostendat, non esse divinam ac veram, sed fallacem (qualem Paulus, 1. Tim. 6. v. 20. arguit ~~Ἄλλοι δέ τινες γένονται φάσκοι~~ addit, Satanæ. Hisce autem fidelibus quid mandet, exponit primum per aphæresin, cum ait: Non imponam vobis aliud onus, hoc est Metaphoræ præceptum, ut Act. 15. v. 28. 29. deinde per thesin, cum ait, tantum quod babetis retinet, donec veniam, scilicet ad iudicium, &c. Idque confirmat à promissione generali ad omnes fideles. Atque ita transitur à doctrina particulari, quæ Thyatirensibus propria, ad doctrinam omnibus communem, quæ constat promissione & mandato; ut in antecedentibus, v. 7. 11. & 17. sed inverso eleganter ordine: quippe ut antecedentem hortationem etiam confirmet, promissionem præmittit, in qua describitur cui, & quid promittatur. Objectum cui est vixit: quod exponitur, cum ait, qui servaverit ad finem vitæ opera Christi, hoc est ab ipso præcepta: ut opera Dei dicuntur eodem sensu, Johann. 6. v. 28. & 29. ut circumstantiæ ostendunt; adeò ut locus ille, non de causa effidente Deo per Spíritum, sed præcipiente fidem, per verbum, intelligatur. Res promissa est donum Christi duplex: primum in gentes infideles, regnum, cùm ratione juris ac potestatis, v. 26. tum ratione facti, seu potentis possessionis ac regiminis; quod reget eas, virga ferreā domando, & ut vasa figuli conterendo: idque à simili regni Christi, de quo Psal. 2. 9. & Psal. 110. 3. Apoc. 19. 15. qui ut rex est regum, Apoc. 19. 16. sic etiam Ecclesiam reginam, Psal. 45. 11. & fideles reges fecit, Psal. 45. 17. Apoc. 1. 6. & 1 Pet. 2. 9. 2. Tim. 2. 12. Verum quæstio hoc in loco exurgit, de regni hujus tempore, & modo. Quidam enim ad præsentem vitam referunt, qua sceptro verbi hostes veritatis prostrernunt ac commununt, 2. Cor. 10. 4. 5. sed minus rectè; quia hæc potestas, de qua Ioannes, non pugnanti in terris, sed victori seu ad finem vitæ perseveranti promittitur: ideoque alio non pertinet, quam ad præmium post hanc vitam. Nam quod regeritur, Christum de iis loqui quos præscit perstituros, & Evangelii virgā infidelium corda domatueros, illud argutius est, quam verius: quippe præmia promittuntur à Christo, & in antecedentibus & alibi, non ratione prævisionis, sed conditionis perseverantiæ ac victoriæ: ut hoc stimulo ad officium adigit. Alii igitur ad cœlestē præmium & futuram vitam accommodant: sed de regiminis modo, diversa sentiunt. Costerus in Enchiridio de veneratione Sanctorum, propos. 4. afferens constare ex Scripturis, Sanctos in cœlis regnantes, hæc terrena curare & administrare, hunc locum adducit, & inde concludit; Datur itaque Sanctis auctoritas impios cogendi, cohibendi, puniendi, & pios ex ipsis manibus eripiendi. Verum hallucinatur Jesuita. Nam & à sociis hoc in loco deseritur, & malè concludit. Nam Christus loquitur quidem de regimine fidelium, veruntamen non statim à morte, sed die ultimo; quo cum Christo, mundum & principem mundi iudicaturi sunt, assensu suo, 2. Corinth. 6. v. 2. & 3. & contritis omnino hostibus regnaturi sunt in gloria: quemadmodum in his terris, in medio hostium, regnaran in cruce & militia. Atq; hæc

de vers. 27. & primo promisso dono. Alterum est stella matutina; quæ Metaphoricè sic dicta est, quam ineptè omnino quidam ex Esa. 14. de Diabolo; alii aptius de gloria & splendore cœlesti ex Dan. 12. 3. alii denique optimè de Christo exponunt: ut 2. Pet. 1. 19. Lucifer, & Mal. 4. oritur suis sol justitiae, & Apoc. 22. 16. stella splendida & matutina appellatur, v. 28. Denique huic promissioni subjicitur hortatio ad attentionem, vers. 29. atque ita caput secundum concluditur.

C O N S E C T A R I A.

Ex Epistola Prima, que scripta ad Ephesinam Ecclesiam.

I. **C**hristus in medio Ecclesiæ præsens est, ejusque opera novit ac curat: quare tanquam Deus noster & rex reverendus est, & coram eò sancte vivendum, v. 1. & 2.

II. Ecclesiæ virtutes citra adulacionem interdum candidè laudari possunt ac debent; ut in laudato officio fortius progrediatur.

III. Pastorum & Ecclesiæ est piè probeque vivere, ac crucem tolerare.

IV. Mali ac scelerati, doctrinâ aut vitâ, in Ecclesia fendi non sunt; sed pro virili segregandi, ne bonis noveant.

V. Sed in disciplina Ecclesiastica vigere debet non solum zelus, sed etiam charitas & ordo: ut judicio prælueat ac præeat examen, & experientia, qua convincantur, ne medicina salutaris beat in venenum.

VI. Cum etiam Apostolorum temporibus nonnulli fuerint, qui se Apostolos mendacio jactabant: non est cur his temporibus, falsorum doctorum scandalum, ab Ecclesia resiliamus; aut facilè fidem iis adhibeamus, sed patientia, & prudenti examine malo occurrendum, v. 2.

VII. Assertores veritatis persecutioni obnoxii sunt.

VIII. In persecutione ferenda requiritur non solum laboris & pœnæ tolerantia, sed etiam causa justa; ut propter Christum feramus (quemadmodum etiam, 1. Petr. 2. docetur) & constantia, ne defatigemur, vers. 3.

IX. Fidelis pastoris est, non solum Ecclesiam, ob veras virtutes, laudare candidè; sed etiam Christi exemplo, vitia simul ac serio arguere, ne laude ad superbiam abutatur: sed utrumque ad pietatem acutatur.

X. Charitatis zelus in Ecclesia paulatim deservere solet, vers. 4.

XI. Reprehensioni prudenter & utiliter hortatio, tanquam patefacto vulneri, medicina adjicitur.

XII. In peccatoribus, ad veram conversionem requiriatur memoria lapsus, & resipiscientia, ejusque opera.

XIII. Ut Christus peccata Ecclesiæ diu ac patienter perfert: ita nisi repiscat, subito & inopinatò ad futurus est ulti.

XIV. Cum Christus jam diu Ecclesiam Ephesinam reliquaque Asia punierit: solicite ac piè vivendum est, ne nobis idem eveniat.

XV. Cum facta Nicolitarum, Ecclesiæ Ephesinæ & Christo fuerint justè exosa: similiter Henrico-Nicolitarum & Libertinorum facta impura, ex impuris dogmatis orta, detestari nos decet: ideoq; viderint quomodo Christo satisfacti sint, qui iis favent ac fovent, v. 6.

XVI. Non omnes habent aures idoneas ad ea percipienda ac probanda quæ de Christo dicuntur: ideoq; orans est Deus, ut nobis aures magis magisque aperiat.

XVII. Sic adversus nominis Christi hostes certandum est, ut victores evadamus: & certaminis difficultas ac molestia gravis, eventus præmiï vitæ æternæ consideratione devoranda, v. 7.

Ex secunda Epistola,

Ad Smyrnæorum Ecclesiam.

I. **C**um Christus Servator noster & index, opera & afflictiones Ecclesiæ norit, illius ope freti, patienter crux ferenda est.

II. Paupertas religionis nomine, divitiarum spirituum consideratione mitiganda est.

III. Ecclesiæ & federatorum Dei titulis falsò gloriari, non novum, sed antiquum est: ac propterea non est, cur iis magnopere moveamur, si idem à Pontificiis contingat, qui Ecclesiæ & Catholicorum nomine sese effuerunt ac jactant.

IV. Ecclesia blasphemiz adversariorum, inde à priscis Apostolorum temporibus obnoxia est.

V. Extra Ecclesiam est Synagoga Satanæ, vers. 9.

VI. Metus perpessionum imminentium Christi amore & timore frænandus est.

VII. Tyranni sunt Diaboli mancipia, cujus ductu in Ecclesiam Dei sœviunt.

VIII. Cum crux fidelium, eorum explorationi, & probationi fidei inserviat; ac deinde, & brevis sit, & salutaris: illius imminentis metus, horum consideratione, tollendus est fortiter, & præsentis sensus ferendus constanter.

IX. Non solum cœpto opus est, in pœnitatis studio ac studio, sed etiam perseverantia ad finem vitæ.

X. Si corona vitæ, fidi ad mortem, à Christo promissa, ecquis locus est purgatorio fictio, ubi cum longè acerbissimo incendio certandum defunctis animis confingunt, v. 10.

XI. Liberatio à morte secunda, ad mortem corporis pro Christo subeundam, armare & animare nos deberet, v. 11.

Ex tertia Epistola,

Ad Pergamensem Ecclesiam.

I. **U**bi impura doctrina & vita dominantur, ibi habitat Satanus.

II. Fides in adversis est servanda: quique eam sanguine obsignant, meritò laude digni sunt, v. 13.

III. Neglectum disciplinæ Ecclesiastice in falsos Doctores Christus odit ac punit, v. 14. 15. 16.

IV. Scortatio spiritualis & corporalis facile concurrent, v. 14. & 15.

V. Mundi voluptatibus & honoribus non est invidendum: sed manna absconditum & calculus albus novumque nomen Christianis promissa, iis præferenda sunt, v. 17.

Ex Epistola quarta,

Ad Thyatirensem Ecclesiam.

I. **P**lorum laus est in pietate & charitate, præsertim erga fideles minimè deficere, sed proficere indies, v. 19.

II. Ut Christus ad lenitatis & justitiae suæ patefactionem non statim punivit: ita neque illius servis statim urendum, secundum: sed falsis Doctoribus tempus ad resipiscendum concedi oportet.

III. Docere in Ecclesia, mulierem omnino dedecet, vers. 20.

IV. Falsos doctores eorumque asseclas Christus puniet: ac propterea commercium eorum, piè & prudenter, fugiendum est, v. 22. 23. 24.

V. Cum Christus sit scrutator cordium & judex justus: solicite ac sancte coram eo vivendum est, v. 23.

VI. Falsorum Doctorum est, suos errores speciosis profundæ scientiæ ac similibus titulis sycophantia: ac propterea ne decipiamur, Thyatirensum exemplo, vitandi sunt, v. 24.

VII. Doctrina à Christo semel tradita solummodo tenenda est: ideoque à traditionum aliarum fermento abstinentium, v. 25.

VIII. Cum Christi mandatorum observationem consequatur triumphus coelestis de omnibus adversariis, & plena Christi in vita æterna fruitio: idcirco pietas constanter colenda, vers. 26. & 27.

C O R O L L A R I U M

de Nicolaitis.

Quoniam Apoc. 2.6. & 15. damnata est à Christo Nicolitarum doctrina, quæ Ephesinam & Pergamensem Ecclesiam potissimum infestabat; idcirco pauca, ad pleniora.

Tet 2

rem intelligentiam, de Nicolitarum authore & dogmate, ex veterum Theologorum monumentis exponenda sunt. Ac primum quidem illud extra controversiam est ex vocis Etymo, Nicolaitas à Nicolao appellatos: eum autem fuisse proselytum illum Antiochenum, Ecclesiæ Apostolicæ Diaconum, de quo Act. 6. 5. veteres Scriptores uno consensu tradunt: sed in causa nominis variant. Alii enim verè, alii falso ab eo nominatos Nicolaitas asserunt. Ac verè quidem, quod Nicolaus ille, hæresis eorum fuerit author, ut sentit Irenæus advers. hæreses lib. 1. c. 27. & Tertull. de præscriptionibus, & Hilarius in Matth. c. 25. & Hieronymus epistola prima ad Ctesiphontem, & 48. contra Luciferianos; denique Epiph. hæres. 25. qui etiam occasionem hæreseos illius hanc tradit, quod Nicolaus, cum haberet uxorem formosam, & ab ipso se continuisset, ad imitationem eorum, quos Deo addicatos videbat, atque aliquotenus tolerarit, non tamen in finem suæ intemperantia domini potuerit, sed volens velut canis ad proprium vomitum reverti, prætextus quosdam nos ita bonos sibi ipsi venans, excogitabat, ad proprii affectus petulantiæ defensionem, ea quæ magis ipsi conferebant: deinde igitur à proposito elapsus, cum propria uxore rem habuisse minimè curiosè: postea verò erubescens se vixum esse & veritatem deprehendi, audebat dicere, nisi quis singulis diebus venerem exerceret, non posset particeps fieri vita æternæ, &c. Epiphanius sequitur Philastrius & Damascenus. Contrà verò alii prisci Theologi tradunt, falso ac sine culpa Nicolai quosdam homines impuros, ab eo se de nominasse Nicolaitas, ut hæreticorum more, honesto nomine, suas sordes vclarent. Sic Ignatius epistola ad Trallianos & Philadelphia inquit, qui falso nomine Nicolaitæ dicuntur. Etsi, ut obiter hoc dicam, epistolæ quæ extant Ignatii nomine, supposititiae non temerè à multis eruditis Theologis censentur. Deinde Clem. constitutionum lib. 6. cap. 8. falsi, inquit, nominis Nicolaitæ; quanquam hi (ut Ignatii) Clementis libri supposititii multis argumentis à viris doctioribus statuantur. Veruntamen Clemens Alexandr. Stromat. lib. 3. idem narrat, & quidem occasionem arreptam ex facto, dictoque Nicolai Quod cum formosam haberet conjugem, eique ab Apostolis exprobata esset Zelotypia in medium adducta muliere, permiserit, cui vellet, eam nubere. Ajunt enim, hanc actionem ei voci consentaneam, quæ dicit. quod carne uti oporteat, ejusque factum & dictum absolute & inconsideratè sequentes, qui ejus hæresin sequuntur, impudenter effuseque fornicentur. Ego autem, inquit Clemens, audio Nicolaum nulla unquam alia quædam ea, quæ ei nupferat uxore, usum esse, & ex illius liberis filiis quoque consenuisse virginem; filium autem permanuisse incorruptum. Quæcum ita se habeant, vitii erat depulsio atque expurgatio, in medium Apostolorum circumducio uxoris, cuius dicebatur laborare zelotypia: & continentia à voluptatis (quæ magno studio parantur) docebat illud, uti carne, hoc est, exercere carnem. Nec enim ut existimat volebant convenienter Domini præcepto duobus Dominis servire, voluptati & Deo. Dicunt itaque Matthiam quod sic docuisse: cum carne quidem pugnare, & ea uti (nihil ei impudicum largiendo ad voluptatem) augere autem animam per fidem & cognitionem. Hæc Clemens. quæ ex eo repetit ac probat Euseb. Eccles. hist. lib. 3. c. 26. & Theodor. hæreticarum fabularum lib. 3. c. 1: & Aug. de hæresibus c. 5. Nicephorus verò Callistus nuntiat, nam histor. lib. 3. c. 15. Nicolitarum authorem Nicolaum diaconum fuisse ait: sed alios tamen abusos ejus dicto, ex Clemente ostendit. contra verò lib. 4. c. 2. Nicolaum recenset inter hæreticos. Ex posterioribus etiam non nulli dubiè loquuntur. Atque hæc veterum Theologorum de Nicolitarum authore, & hæreseos impurissimæ fonte, discrepantia judicia, quæ posteri secuti sunt. Qui-dam enim, ut Centur. Magdeb. & Cæsar Baronius in annalibus Ecclesiasticis Clementis sententiam probant: alii verò, ut Lambertus Danæus ad Augustin. de hæresibus, Epiphanius narrationem longè probabiliorum arbitrantur. Verum de utriusq; veritate fortasse non immerito dubitari potest: neutrum enim, salvo peritorum judicio, videatur verisimile. Nam ad Clementis narrationem quod atti-

net, quis jure credit Nicolaum, virum Ecclesiæ & Apostolis probatum & estimatum, Spiritu Sancto plenum, Act. 6. 3. 5. 6. adeo impudenter insanivisse, adeoque Dei, sui, uxoris, & Apostolorum sanctitatis oblitum, ut objec-tam scilicet Zelotypiam, non aliter quam uxorem coram Apostolis circumducendo, iisque prostituendo, studuerit diluere? Quibus accedit, quod posteriores multi Patres fidem huic narrationi non adhibuerunt: ut inde apparet, quod alia longè tradunt ac dissentanea. Neque Epiphanius magis probabilis appetit historia: nam præterquam quod antiquiorum Patrum testimonio destituitur, & aliorum veterum Patrum recensione confutatur, plena est super-stitione, quæ doctrinæ Apostolorum & sanctitati Ecclesiæ Apostolicæ minimè consentit. Nam primum viguisse in Ecclesia Apostolica votum illud continentia; deinde Nicolaum jam conjugatum, nec sui juris, eam vivisse; denique reversum ad uxoris consuetudinem, ab Ecclesia petulantia convictum, divinis repugnat præceptis 1. Cor. 7. v. 2. 3. 4. 5. 9. 10. Nec ullo modo videtur credibile, Nicolaum, etiamsi stulto quodam & improviso impetu ac zelo, votum fecisset continentia, ab Ecclesia, quæ rectius erat à Paulo instituta, fuisse reprehensum, aut etiam adeo fuisse imperitum, ut re diligentius perpens ignoraverit doctrinam Apostolicam, Ecclesiæ usum, sicutque in voto concipiendo culpam, ut iis omisis, quo se purgaret, omnem pudorem exuerit. Quamobrem utraq; de hæreseos occasione historia fabulosa videtur. Ac quavis propter veterum consensum contendere nolim, non ausim tamen certò assere, Nicolaum diaconum hæreseos illius authorem: cum enim Judæ & Apostolatus, & proditio, Sacris Literis consignetur; putarem Nicolai nomen non solum in descriptione diaconorum, Act. 6. sed etiam in scri-tis Apostolicis indicandum fuisse, si ita res fuisset gesta ad Ecclesiæ cautionem: quemadmodum Hymenæi & Alexandri, 1. Timoth. 2. 20. & Hymenæi & Phileti, 2. Timoth. 2. 17. & Alexandri, 2. Timoth. 4. 14. sit mentio. Neque magnoperè moveri debemus Irenæi & Tertulliani autoritate hac in re.

Nam aliarum hujusmodi vanarum traditionum historiarum, partim authores sunt ex locis Sac. Scripturæ malè intellectis, partim Papæ ducti. Nam ut alia præterea, quemadmodum ex Judæorum verbis, Ioan 8. v. 57. quin-quaginta annos nondum habes, colligit ac tradit Irenæus, Christum vixisse plusquam annos quadraginta: ita forte ex loco Apocalypses cap. 2. ubi Nicolitarum fit mentio, à Nicolao diacono ortos constituit, aut ut traditionem similiiter confitam credulus retulit: quemadmodum generalis & illustris est de hujusmodi credulitate Eusebii locus historiæ Ecclesiastice lib. 3. c. 36. cum de Papia ait: Et alia quædam idem commentator tanquam ex viva traditione ad se relata, & peregrinas quædam Servatoris parabolæ & doctrinas cum aliis nonnullis fabulosis adjicit. In quibus etiam mil-learios quosdam annorum post resurrectionem mortuorum futuros dicit, in quibus regnum Christi in hac terra corporali-ter confidere debeat. Quæ illum ex eo suspicatum esse posse, quod Apostolicas disputationes non rectè accepere; nec quæ ab illis per hypodigmata dicta sunt, ritè considerarit, eo quod exiguo admodum esset iudicio prædictus, sicut ex ipsius libris indicium capi poterit. Attamen quans plurimas post se Ecclesiastices viras, ejusdem erroris causam dedit, qui ad antiquitatem ejus respexerunt, utpote Irenæo, & si quis alias consimilia sensisse deprehendit. Haec tenus Eusebius. An vero Nicolaitæ ab illo Nicolao, falsa aliqua arrepta occasione ex dicto illius aut facto denominati sint; an verò ab alio, incertum. Ad dogmata verò quod attinet, præterquam quod de Deo & Christo multa absurdâ finxisse ab Irenæo, aliisque Patribus dicatur, hoc certum est, insignes fuisse eorum errores duos, scortationis & communionis idolothytorum, Apoc. 2. v. 14. 15. 22. Idolothyta autem appellantur ea quæ immolata simulacris: quorum efsus fuit duplex, unus religiosus, alter communis. Religiosus erat, qui siebat ex religione falsa in sacrificiis idolorum & sacris atque Eucharisticis epulis, de quibus 1. Corinth. 10. v. 20. 21. que immolant gentes, dæmonis immolant, non Deo. Nolim autem

vos confortes dæmoniorum esse. Non potestis poculum Domini bibere. & poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes fieri, & mensæ Dæmoniorum. Communis verò idolothitorum eſus erat in conviviis communib; cùm quæ idolis erant immolata, in macello venderentur, non religionis ullius sed usus communis gratia: aut quæ idolis essent immolata, in uſum privatum & communem à gentilib; converterentur. Quorum prior eſus, nempe religiosus, erat omnino & per ſe illicitus; de quo in ep̄ſtola Apostolorum, Actor. 15. posterior verò communis licitus per ſe: ſed interdum per accidens, conſcientiæ imbecillis fratris præſentis ac mohtentis, illicitus, 1. Cor. 10. v. 23. 25. 27. 28. 29. Cœterum prior eſus in Nicolaitis damnatur: ut Apoc. 2. 15. & 16. & ex collatione Balami appetet. Sed hæc baſtenus.

CAPUT TERTIUM.

EX septem Epifolis, ad Ecclesiæ Aſiæ p̄ſcriptis, qua tuor priores expositæ ſunt, cap. 2. reliquæ verò tres ad Ecclesiæ, Sardianam, Philadelphienſem, Laodicensem, hoc capite tertio continentur. Ac prima quidem ~~in ſexto~~ in ſexto sex prioribus versibus: cuius præfatio à reliquis, objecto tantum differt, Ecclesia Sardium. Sardes autem fuit metropolis Lydiæ, de qua Herodotus. Exordium epifolæ, accommodatè ad ſcopum, authorem Christum deſcribit, ex c. 1. v. 4. & 16. ex ſeptem, quæ habet, cùm ſpiritibus, tum ſtellis. Ac per ſeptem ſtellas, Eccleſiarum paſtores notari eleganti Metaphora, ex c. 1. v. 20. & c. 2. v. 1. perſpicuum eſt. Quid autem ſeptem Spiritus Dei ſignificant, obſcurius eſt non nihil. Quidam enim ~~enim~~ ~~enim~~, ſeu eodem ſenſu, eosdem cum ſtellis putant: quemadmodum 1. Tim. 4. v. 1. & 1. Ioan. 4. v. 1. Ecclesiæ paſtores ac doctores Metonymicè Spiritus vocantur, quod videlicet reipsa, aut opinione, ſpiritu Dei ſint prædicti. Alii verò diuersos ſtatuant. Sunt enim qui Angelos illos ſeptem, juſdicatorum Dei in terrarum orbem miſſos miniſtriſ intelligunt, Apoc. 8. 2. quos eosdem putant cum ſeptem ſpiritibus Dei, Apoc. 4. v. 5. & 5. 6. Sunt etiam qui Sp. Sanct. exponunt, ut c. 1. 5. quæ veriſimilior ſententia, ut ex iis, quæ ad illum locum anno-tavimus, appetit: Christus enim Spiritum Sanctum & universitatem donorum illius habere dicitur, non quidem ſimpliciter ratione humanae naturæ, quatenus homo, & Spir. Sanctum accepit *sine mensura*, hoc eſt, Metaphoricè copiosè, Ioan. 3. 34. eo quod ſupra confortes unctus, Heb. c. 1. 9. nec ratione divinae, quatenus ab æterno Sp. Sanctus ab ipſo & Patre procedit: ſed ratione *ex ſuſtentiā* divina, & officii ac ſtatus exaltationis in munere mediatorio: quod habeat à Patre potestatem Spir. Sanct. mittendi in universam terram, eoque Ecclesiæ regendi, tanquam ſummus Rex & Prophetæ, Ioan. 7. 39. & 15. 26. & 16. 13. 14. & 20. v. 22. Actor. 2. 33. Eph. 2. 8. Huic deſcriptioni Christi ad-ditur tractatio doctrine, ac primum particularis, quæ ju-dicio & hortatione abſolvitur. Juſdiciū eſt non laudis, ſed vituperationis: quia hypocriſiñ arguit, & in Ecclesiæ ad-ministratione negligentiam: quod nomine eſſet vivus ſed reverā mortuus. Vitam intelligit non corporis ſed animæ, & quidem non naturalem propriè, quia ea eſt im-mortalis; ſed impropriè per Metaphoram, iuſtitiam, quæ inſtar viæ eſt; quemadmodum contrà illius privatio, mor-ti ſimilis. Sic autem mortui dicuntur bifariam: vel abſolute ac ſimpliciter, infideles & non renati, Matth. 8. 22. *sine mortuos ſepelire ſuos mortuos*, ubi elegans & acuta eſt an-taſtaſis ſeu ejusdem vocis primum impropriè & Meta-phoricè, deinde propriè acceptæ quæſi refractio oppoſita, & Rom. 6. 13. Eph. 5. 14. ſic peccata opera mortua vocantur, Heb. 6. v. 1. & 9. 14. vel relatè & ſecundum quid; ut fide-les in officio communi pieratis, aut ſingulari administra-tionis, ipliſ commiſſæ negligentēs, & ita peccatis quibusdam magis, quam virtutibus addicti: adeò ut relatè, ad debitum officium, & ad antecedentem pietatis zelum comparatè, non vivere ſed mortui dicantur, quod ſint quæſi mortui, quod opera mortua emineant, ac pietas quæſi ſcintilla ſub cineribus preſſa lateat, ut 1. Tim. 5. v. 6. quæ laſciavit, ea

*vivens mortua eſt. Quomodo etiā carnales interdum re-latè dicuntur, non in quibus caro penitus dominatur; ſed qui peccatis quibusdam, ſine actione resipifcentiæ detinen-tur: ut Corinthii 1. Cor. 3. v. 1. 3. ſic hoc loco Angelus mor-tuus dicitur, v. 1. ut ex ſequenti etiam hortatione appetit: nam ut ſomnus mortis imago eſt, ſic ſopitum vocat mor-tuum: ideoque utitur voce evigila; deinde ait, *reliqua mor-bunda*, ac propterea nondum mortua; nec ipſe etiam, cujus relatione reliqua dicuntur; deniq; opera omnino non negat, ſed tantum plena. Cœterum hortatio proponit & confirmatur accurate. Propoſitio eſt bimembriſ. Hortatur enim primò ad vigilantiam, utque ē ſomno negligentiæ & ſecuritatis carnalis excitetur ac vigilet: quemadmodum decet paſtorem fidum, Luc. 2. v. 8. & prudentem Pătre-miſtias, Matth. 24. v. 43. ſecondò ad curam Eccleſiæ, ac nominatiū infirmorum: ut confirmet reliqua mor-bunda, hoc eſt, eos qui paulatim (niſi occurreretur) à pietate deficerent ac perirent.*

Hujus autem hortationis neteſſitatem, primum anti-ci-patione objectionis confirmat. Nam ne exciperet; Atqui ego officium facio, ut homines norunt: idcirco ait, *opera tua non ſunt coram Deo*, (nimis juſto judge, Luc. 16. 15.) *completa*, hoc eſt ſincera, v. 2. Deinde hortationem repeti-tione illustrat, & comminatione amplius confirmat. Hor-tatur enim, cùm ad memoriam accepti verbi Dei, tum ad obſervationem & resipifcentiam. Id autem confirmat ab inobedientiæ contrariae effecto noxio ac fugiendo, nem-pe conſecutura eam poena, *Quod ſi*, inquit, *non vigilaveris, veniam aduersus te*: Quod amplificat ab adjuncto tem-pore, & modo inopinato, *tanquam fur; neque intelliges quid bora veniam aduersus te*, ut Matth. 24. 43. 44. & 1. Thel. 5. v. 2. 3. 2. Pet. 3. 10. Apoc. 16. 15. Sed hoc in loco, ut ante Apoc. 2. 5. & 16. non agit propriè de adventu personæ ad ju-dicium universale; ſed impropriè de adventu particulari, ſeu patefactione præſentis potentia & iuſtiti in contumaces, verſ. 3. Verū ne reprehenſio (quæ videtur totam Ecclesiæ notare) & comminatione ſit acerbior, anticipa-tione quadam, & mitigatione occurrit ac medetur: excep-tione quorundam, & promiſſione: exceptione, laudat quod *quædam habuerit nomina* (hoc eſt capita ſeu perſo-nas: Metaphorā, ab uſu civili & militari, in ſubditorum nominibus adſcribendis) Sardibus, ſeu in Ecclesia Sardia-na, quæ non inquinat vestimenta ſua: quod variè expo-nunt. Quidam propriè, quod Nicolitarum more, ſeſe ſuasque vefteſ non impurant libidinibus: ut Jud. v. 23. *odio habentes, vel eam tuicam, quæ à carnis contactu com-maculata eſt*. Alii figuratè: idque vel ut tantum innocentiam notet, quod ut à malo, ſic etiam ab externa mali ſpecie (quæ veftebus adumbratur) abſtinuerint: vel ut ſimpli-citer innocentiam & ſanctitatis conservationem notet: nam ut Christus vefteſ eſt, quam induimus fide & baptiſmo: ſic & ſanctitas per regenerationem donata, eſt inſtar lotæ ac candidæ vefteſ, quæ nuditatem nostram tegat & nos exornet: quemadmodum in priſca Christianorum Ecclesia, ad ea denotanda, vefteſ veteres exuebantur ante baptiſmum, & novæ induebantur in baptiſmo. Laudan-tur igitur fideles quidam Sardiani, quod in religione ac pietate probè ſe & conſtanter gemitſſent: eoque continuata allegoria ſubjicitur promiſſio illis facta, *mecum incedent al-bis vefteſ*. Id quod quidam ad gaudium referunt, Meta-phora à conviviis priſcorum hilariibus ducta, ut Eccles. 9. v. 8. *sunt vefmenta tua candida*. Alii à Regum more, qui albæ vefteſ ſolerent, ductam ſimilitudinem arbitrantur. Veruntamen geminus videtur eſſe ſenſus, ut à triumphis antiquis deducta Metaphora „gloriam coelestem notet, cujus albæ vefteſ ſigna ſtatuantur, ut Matth. 17. 2. Act. 1. v. 10. Apoc. 4. v. 4. ut ſit ſenſus; mecum triumphali veſte induti, regnabunt in cœliſ. Nec enim quod nonnulli putant, de veftebus iuſtitiæ, ſed gloriæ loquitur: quæ veſteſ priori ſuccedit & accedit, ut Apoc. 7. v. 9. ſtabant ante thronum, & in conſpectu agni, amicti ſtolis albis & palma in manibus iſorum, nempe erant; & cap. 19. v. 14. Exercitus celeſtes deſcribuntur equis albis, veſtiti byſſo alba & pu-ra. Porro hæc promiſſio hac ratione ſtabilitur, quod *āxiū digni*

digni sunt: puta non per se aut ullo merito (nam contrarium, Rom. 8. v. 18. asseritur) sed per accidens gratuitæ promissionis, qua officium facientibus hoc præmium gratis additum, propter Christum competit, i. Timoth. cap. 2. vers. 12. Hæc de vers. 4. Quomodo doctrinam particularem, Sardianis propriam, absolvit, & deinde valde opportunè universalem ac communem quibusvis fidelibus subjicit: quæ promissionem habet, & attentionis mandatum. Ac promissionis quidem objectum est: victor, hoc est, qui in fide & sanctitate vitam finierit, carne, mundo, & principe illius Satana, superatis. Res verò promissa per aphæresin & thesin tractatur, v. 5. Aphæresis est: non delebo nomen ejus ex libro vita, hoc est non expungā eum ex cœlestium civium catalogo, neque excludam à possessione civitatis cœlestis, ut improbis eveniet Matth. 7. vers. 23. & 10. 33. & 25. 41. Thesis verò est confessio Christi, quæ coram Patre & Angelis ipsius pro suis agnoscit, ut Mat. 10. v. 33. & 25. 34. 35. Mandatum verò est v. 6. quo epistola quinta concluditur: ac sexta deinde adjicitur, ad Ecclesiæ Philadelphiensem, ut præfatio ostendit. Cum autem Philadelphia, una fuerit Ægypti, altera Syriæ, tertia Mysia, aut ut aliis placet Lydiæ; postrema quæ minoris Asia est, intelligitur (cum ad Ecclesiæ Asiaticas scribat Apostolus) in qua, Ecclesia fuit insignis. Est autem hujus epistolæ scopus, confirmatio in officio fidei ac pietatis: quo etiam exordium dirigitur, continens Christi authoris epistolæ descriptionem ab officio triplici, sacerdotali, propheticæ & regio. Ac primum sacerdotale innuitur adjuncta conditione sanctitatis. *Talis enim nobis conveniebat Sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, Hebr. 7. v. 26.* Sanctus enim est sanctitate perfecta; cùm innata naturæ (unde ob conceptionem è Spiritu S. Sanctus dicitur, Luc. 1. v. 35.) tum enata vita, seu actionum omnium cùm animæ, tum corporis, cum lege Dei ad amissim consentanea perfectio; ac propterea à summo sacerdote Veteris Testamenti fuit adumbratus, cuius fronti, ut in Exodo docetur, typicè nomen præpositum fuit, *sanctitas Domini, ad Israelitas sanctificandos: id quod Christo verè convénit typorum archetypo: quemadmodum Daniel. 9. v. 24. dicitur ungetur sanctus sanctorum: qui sanctus omnino, nosque sanctificans ut spirituales Israelitas; unde sanctificatio nostra dicitur, i. Cor. 1. v. 30.* Propheticum deinde munus indicatur similiter adjuncto veritatis, Ioan. 8. v. 40. & 14. 6. & 18. 37. Regium denique additur & explicatur, cum habere dicitur clavem Davidis; quod aperiat & nemo claudat, & claudat, nemoque aperiat, hoc est quod habeat potestatem omnem gubernationis Ecclesiæ, recipiendi aut excludendi, ratione ecclesiæ, cùm militantis in terris, tum triumphantis in cœlis; Metaphora ab usu humano deducit; ut etiam suo modo Esaï. 22. v. 22. de Eliakimo dicitur: *ponam clavem domus David super humerum ejus; aperiet & nemo claudet, claudet & nemo aperiet.* sed differentia est, quod hic fuerit servus in externo regno; Christus Dominus summus à Patre constitutus in Ecclesia, & quæ Deus creator, & quæ redemptor: ut Mat. 11. 27. & 28. 18. 19. & Luc. 1. 33. Angelus Mariæ dicit: *dabit illi Dominus sedem David Patris ipsius, regnabitque super dominum David in æternum.* Atque hoc pertinet Matth. 16. v. 19. & 18. 18. & Ioann. 20. v. 23. & 21. 25. Hæc de exordio, v. 7.

Tractatio verò Epistolæ, primum habet judicium laudis; quod initio generatim innuitur; *Novi opera tua;* quod præmissiæ promissione inserta, speciali explicatione amplificatur & illustratur. Promissio autem est triplex: prima est ostii aperti conservatio, ne quis possit claudere. Per ostium autem Ecclesiæ propagationem vulgo intelligunt; quod multi illius prædicatione, ad Ecclesiam essent accessuri: ut i. Corinth. 16. vers. 9. permanebat Ephesi; ostium enim mibi apertum est magnum, videlicet per quod multi, me prædicante, in Ecclesiam intrabunt; & 2. Corinth. 2. v. 12. *Cum venissim Troadem propter Euangelium Dei, & ostium mibi apertum esset Domino.* Sed tamen si quis accuratè consideret, in propositis hisce locis, ostium Metaphoricè notat commoditatem prædicandi Euangelii: quod recepturi

multi essent, non autem exclusuri, Pauli prædicationem. Atque ita hoc loco accipi potest, convenienter promissio, vers. 9. Sed, ut arbitror, aptius est, ut ex antecedenti, per ostium apertum intelligamus conservationem in Ecclesia & via salutis, de qua re Ioan. 10. v. 28. & 1. Pet. 1. 5. à qua Satanas & illius ministri studebant excludere, partim falsâ doctrinâ ac dolo, partim vi ac persecutione, solicitando ad defectionem à sermone Christi, & ad abnegationem dominis illius. Cum autem habenti detur, Matth. 13. v. 12. & donis Dei rectè utenti, ea conserventur atque augeantur divinitus: idcirco hanc promissionem, expositione laudis & officii specialis ac bimembris confirmat: tribuit enim Angelo, primum obedientiam erga sermonem seu Euangelium Christi: quæ in fide, per charitatem operante confitit, Galat. 5. versu 6. i. Ioann. 3. v. 23 deinde constantem confessionem veritatis; quam per aphæresin indicat, ad periculi indicium, & constantiæ laudem. Quæ etiam amplificat, ex adjuncto imbecillitas; *parvambabes vim durae, & servasti sermonem meum:* hoc est, quamvis exiguis sis viribus externis, humanisque amicorum potentum subsidiis minimè suffultus, constanter tamen perficitisti in officio. Nam quod nonnulli insignes interpres durae, de internis viribus exponunt: ut quasi ratio prima adferatur, cur Christus sit ostium aperturus, quod videlicet hic Episcopus propter imbecillitatem opus haberet Christianum; illud à scopo proposito aberrare, res ipsa ostendit, v. 8. Porro priori promissioni, de ostii apertura constanti, additur altera de Iudeis quibusdam Euangelii hostibus vitoria, per conversionem eorum. Quæ proponitur primum generatim, *Ecce do, nimis tibi, aliquos ex Synagoga Satanæ, eorum videlicet, qui se dicunt Iudeos esse, nempe genuinos coram Deo, & non sunt, sed mentiuntur, ut c. 2. 9.* deinde speciatim: *Ecce, inquit, faciam ut adorem ante pedes tuos, & sciant quod ego dilexi te.* Cum autem adoratio ac prostratio in terram, alia sit religioni propria, quæ religiosa dicitur: alia communis ac civilis, & quidem vel propria, vel Metaphorica; hæc postrema intelligitur. Quemadmodum enim vici, ad victorum, quos oppugnarant, pedes se prosternere solent, ut culpæ suæ penitentiam testentur, veniam precentur, atque officium in posterum polliceantur; ita per Metaphoram à viciis hujusmodi deductam, conversio quorundam Iudeorum designatur. Cum autem alia sit vi extorta ac fucata: alia vero ex agnitione culpe libera ac seria: idcirco distinctionis gratiâ, causa conversionis additur, *& sciant, inquit, quod ego dilexi te,* hoc est te mihi carum, eoque vera religione ac pietate præditum, contrà quæ antea, zelo quadam imperito laborantes, Rom. 10. 2. putabant, Ioan. 16. 2. Hæc de v. 9. & promissione secunda. Tertiæ denique, tertium beneficium, nempe officii præmium complectitur, præmissa officii antecedentis expositione. Officium est quod Episcopus servârit sermonem tolerantiæ Christi; hoc est Euangelium, quo tolerantiam præcipit, Mat. 10. 22. & 16. 24. Quali etiam phrasit opera Christi, ab eo præcepta ipsique debita dicta sunt, c. 2. 26. Præmium verò, est mutua servatio, sed alterius modi: conservatio videlicet adversus imminentem tentationem. Quam ad beneficii illustrationem & amplificationem describit, partim à magnitudine, quod in orbem universum ventura esset, hoc est orbem Romani imperii Synecdochice: partim à fine, scilicet tentatione (unde etiam tentatio hic & alibi vocatur, Iacob. 1. v. 2. 3.) ad tentandos inquit, hoc est explorandos in religione & constantia illius incolas terræ, hoc est Synecdochice Christianos per orbem dispersos. Quod non de Dornitianni (quam patiebatur Ioannes, breviè erat desitura) sed de secuta per Trajani Tyrannidem, persecutione Ecclesiæ intelligendum, rectè interpres monuerunt: qua factum est, ut multa Christianorum millia, religionis odio trucidata sint indies; quemadmodum Plinius in epistolis lib. 10. circa finem, & Tertullianus apologeticus, & Eusebius lib. 3. cap. 30. & 32. ostendunt. Hæc de v. 10. & judicio laudis Episcopi atque Ecclesiæ Philadelphiensis. Hortatio verò sequitur: quæ propositione, & confirmatione explicatur. Propositio officium notat, *Tene quod habes, hoc est Euangelium meum tibi traditum*

traditum serva, vera ac constanti, fidei, charitatis ac tolerantie obedientia. Confirmatio officii rationem duplēcē notat, prima est adventus Christi subitus ad puniendos sōntes: ut c. 2. 5. 16. & 3. 3. altera est à periculo, ut *nemo accipiat coronam tuam*; hoc est vitam æternam, Metaphora ac similitudine quadam à priscis certaminibus petita; qua de re valde illustres sunt loci, 1. Cor. 9. 25. & 2. Tim. 4. 7. 8. 1. Pet. 4. 5. Hęc de v. 11. Quo absolvitur doctrina propria Episcopo & Ecclesiae Philadelphiensi. Communis verę promissionem, & mandatum ei: iam continet. Ac promissionis quidem objectum, cui ea facta est, est victor. Res vero promissa, est gloria cœlestis gemina. Prima est; *efficiam ut sit columna in templo Dei mei*: hoc est, in Ecclesia triumphante in cœlis, ut emipeat instar columnæ, non quæ suffulciat reliquos (ut Gal. 2. v. 9. de primariis Apostolis dicitur: nam in cœlo hoc non requiritur) sed tantum ornameōto sit: quales columnæ quasi typicæ, in vestibulo templi Salomonis 1. Reg. 7. v. 5. & 21. describuntur. Quæ gloria, beneficii perpetua continuatione amplificatur, *nec fords egreditur amplius*, hoc est, ab eo tempore. Nam non amplius, ut plerumque excluso futuro, includit tempus præteritum: sic interdum tantum ad futurum refertur, ut Ier. 22. 11. *Hæc dicit Dominus ad Sellum filium Josie*, qui egressus est de loco illo, non revertetur *buc amplius*, *sed in loco ad quem transiūsum, ibi morietur*; hoc est omnino ab eo tempore non revertetur: nunquam enim prius Sellum captivus extra Iudeam exierat. Similis locus in Apocrypho Tobię. cap. 3. v. 10. ubi de Sara virgine dicitur *amplius ex te non videamus filium*: id est nunquam; & Act. cap. 13. v. 34. de Christo nunquam corrupto dicitur, non reversurum amplius in corruptionem.

Quare quod quidam hunc locum ad præsentem vitam, quæ mutationi est obnoxia, accommodant, habitā hujus vocis significatione primâ, ut sit promissio perseverantie, non parum hallucinantur: quia victori, hoc est, ad mortem constanti, hęc glorię primę promissio tantum competit ac tribuitur. Altera verò promissa gloria, nominis in eo inscriptio est; quæ proprietatem inscripti notat, & ex eo ortam subjecti præstantiam. Similitudo autem deducta est ab usu civili antiquo, in quo possesseores, suis bonis sua inscribebant nomina: ut ea ab alienis distinguerent, & eo modo ab injuria tutarentur: quemadmodum etiam statuis, quæ consecratę erant gentium Diis, eorum nomina inscripta præferebant; quemadmodum etiam monumenta honoris ab ambitionis hominibus erecta, ut Absolomi, 2. Samuel. 28. 18. *Erexit sibi*, inquit, *cum adhuc vivaret titulum*, qui est in valle regis. *Dixerat enim, non babeo filium*, & hoc erit monumentum nominis mei, *vocabitque titulum nomine suo & appellavit Manus Absolomi*. Deinde nomen inscriptum, triplex hoc in loco recenseretur. Primum Dei Patris: quem Christus Deum suum vocat secundum quid, ratione humanę naturę, sic enim à Deo factus est, cum ut esset homo, tum ut esset mediator Dei & hominum: quo etiam sensu locutus est, Ioh. 20. v. 17. *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, ad Deum meum, & Deum vestrum*. Talis autem inscriptio depingitur, Apoc. 14. 1. Alterum nomen, est civitatis Dei, hoc est, Ecclesia; quæ communio civium Dei sub uno rege Deo & Christo. Ceterum hoc nomen inscribitur bifariam: Primum in his terris, cum per Spiritum Sanctum internè, conscientiarum nostrarum tabulis quasi inscribitur & obsignatur nos esse Dei filios, Rom. 8. 16, partim cum exterius tales à fideli bus agnoscentur ac nominantur. Qua de re locus elegans, Esa. 60. 14. *Et venient ad te filii eorum, qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum, omnes qui detrabebant tibi, & vocabunt te civitatem Domini Sion Sancti Israël*: quod ad illustrationem vers. 9. pertinet. Deinde in cœlo, cum verę fideles judicio ultimo ad dextram Christi segregati, benedicti Patris coram toto mundo nominabuntur & innotescerunt gloriosè, Mat. 25. 1. Ioh. 3. 2. Atque hac ratione dicitur Christus inscripturus nomen civitatis Dei sui. Quæ appellatio illustratur descriptione, cum additur *nova Ierusalem*; quia vetus typicè Christi Ecclesiam adumbravit, Gal. 4. 25. 26. Ideoque distinctè origo additur, quod de-

scenderit de cœlo: quia origo Ecclesiæ militantis & triumphantis est à Deo: eoque sensu è cœlo esse dicitur: ut & baptismus Ioannis, Matth. 21. vers. 25. è cœlo, hoc est à Deo. Tertium nomen est Christi novum nomen. Quod quidam intelligunt figuratè, ut gloriam notet, ex epistola ad Phil. 2. 9. id est, mecum regnabit. Alii contrà propriè, & quidem convenientius antecedenti nomicis significationi accipiunt: ac quidam Filii Dei; alii Christi nomen: nonnulli nomen Iesu: sed quid si potius Rex regum, Dominus Dominorum intelligatur? quale nomen Christo glorioso inscriptum statuitur, Apoc. 19. 16. Hoc certum est interim, hac nominis Dei, civitatis Dei, & Christi inscriptione, designari Dei gratiam, & futuram Episcopi gloriam: quod Deus Pater, eum agnitus sit in segno cœlesti pro suo fœderato ac filio; & Ecclesia triumphans, quæ civitas Dei, pro suo cive: Christus denique, pro Christiano & membro suo, v. 12. Atq; huic promissioni additur mandatum attentionis, v. 13. Atque hoc modo finitur Epistola sexta. Septima verò & ultima est ad Ecclesiam Laodiceę; quæ Laodicea urbs quidem est, sed cum plures fuerint ejusdem nominis, in Lydia, Syria, Lycaonia, Media, Caria, quænam intelligatur, ancesps est. Veruntamen, quoniam Iohannes, Apot. 1. 4. Ecclesiis Asiae scribit, idcirco quidam primam, alii ultimam intelligunt, de qua Plinius, lib. 5. c. 29. quæ imposta flumini Lyco. Hæc autem Epistola est ἡ πρώτη ad vitæ correctionem instituta. Exordium autem ad eum scopum, & media, egregiè pertinet, & Christi authoris Epistolæ descriptionem, ex cap. 1. 5. & 8. duobus hisce, veritate, & potentia in mundi creatione exhibita, complectitur. Veritas autem indicatur voce Amen. Quæ Hebræa est, ac plerumque adjectivè verum notat: interdum substantivè veritatem, ut Esa. 65. 26. *Iurabit in Deo Amen*, id est, veritatis, hoc est vero, ut Hebræa constructio regimini demonstrat. Sic Ioa. 14. v. 6. Christus se veracem demonstrat, cum ait, *Ego sum via, veritas & vita*. Idque explicatur, cum additur hoc in loco, *testis ille fidelis & verax*, ut Apoc. 1. 5. quod ad propheticum illius munus pertinet: quo non solùm verbis suis, sed etiam sanguine suo veritati divinæ Testimonium perhibuit, Ioa. 18. 37. & 1. Tim. 6. 13. ideoque verissimus Martyr. Potentia verò in mundi creatione exhibita, (quæ ad divinam naturam pertinet) indicatur, cum vocat ἀρχὴν principium creaturæ Dei. Quod Ariani avidè olim arripuerunt, ut inde persuaderent, primam ac meram esse creaturam, per quam formatæ deinde sint reliquæ: ac propterea non esse verum & æternum cum Patre Deum, ut Orthodoxi statuunt. Veruntamen solutio esse potest duplex; primum negatione consequentia. Etsi enim diceretur, filium Dei esse primam creaturam, ut Ariani contendunt: illud non simpliciter de ipso sed secundum quid, hoc est, humanam ipsius naturam effet intelligendum: & quidem non in creatione prima ac propria, sed in secunda ac metaphorica seu regeeratione: quatenus novi mundi principium, & secundus Adam, Rom. 5. vers. 14. & 1. Cor. 5. v. 45. in quo sumus nova creatura, 2. Cor. 5. 17. Deique opus, & creati in Christo Jesu ad bona opera, Eph. 2. 10. Ac propterea ea ratione inde nullo modo concludi posset adversus Filii Deitatem. Altera verò responsio est negatione antecedentis falsę hypothesis, quam sua interpretatione statuunt: quasi ἀρχὴ principium, hoc est primam rei alicujus partem notare deberet, aut necesse esset saltem hoc loco ita accipi. Contra enim ἀρχὴ trifariam quoque usurpatur. Ac primò causam interdum notat: ut de vocis ἀρχὴ significationibus Aristoteles Metaphysicor. lib. 4. cap. 1. inter alia sic ait: τὰ τέ γα τὰ αἴτια, ἀρχαὶ ταῦτα μὲν τοῦτα τὸ δέχεσθαι, τὸ πρῶτην τίταν, θεόν οὐκ εἰσί, οὐ γένεται, οὐ γενέσεται supple πράγμα. τίταν δὲ τίταν ἐπιτάχυτος εἰσιν, οὐ δέ, οὐτέδε. Sic Ecclesiastici c. 37. 20. ἀρχὴ πατρὸς ἔγει λόγος, hoc est, principium omnis operis oratio; ut quidem interpretantur, quamvis forte aptius esset ratio seu consilium, ut idem sequentibus illustratur. Atque ita Christus ut dicitur principium & finis, Apoc. 1. v. 8. & 21. 6. & 22. 13. quia æternus est Deus: sic etiam principium, h.e. causa efficientis omnis creature est: ut de Deo dicitur, Rom. 11. 36. *ex eo, per eum, & in eum sunt omnia*, & de Christo similiter, Col. 1. v. 16. qua si-

gnificatione observata, egregie quadrabit. Secundo ἀρχη notat interdum Metaphoricè principatum ac dominatum; ut Arist. Metaph. 4. cap. 1. docet, & LXX. interpretes, Gen. 1. v. 16. pro Hebreæ voce Λύτον, hoc est, dominio, usurparunt. Vnde tertio per Metonymiam adjuncti pro suo subjecto vox ἀρχὴ, τὸ ἀρχόντα, id est, principem notat; atque hinc ἀρχὴν καὶ ἄρχοντα vocantur Angeli, Ephes. 3. 10. & Col. 1. 16. & magistratus, Tit. 3. 1. Atqui hoc modo voce ἀρχὴ accepta, optimè convenit cum antecedente c. i. v. 5. ubi Christus vocatur ὁ ἀρχῶν πρίncipis regum terræ. Nam Christum non dici propriè principium creaturæ, quasi eset prima creatura, demonstrat etiam, Ioan. c. 1. v. 1. cum de verbo ait: *in principio erat λόγος*, non autem creatus est λόγος: & *erat Deus*, & 1. Ioan. 1. v. 1. *quod erat à principio*, & c. 5. 20. de Iesu Christo: *bis est verus Deus & vita eterna*: denique res ipsa hoc evincit, nam Deus verus solus est creator, Esa. 44. v. 24. Christus autem, ut Ariani etiam profitentur, est creator: ac propterea verus est Deus, qui Melchisedec adumbratus, Heb. 7. vers. 3. *nec principium dierum nec vita finem habet*. Atque hæc de v. 14. quo exordium continetur. Tractatio verò Epistolæ in doctrina particulari, ante hortationem, judicium vituperationis, præmittit; quo, mala opera notat, non solum generatim, cum ait, *nova opera tua*; sed etiam speciatim. Arguit enim primum seorem, hoc est, Metaphoricè supinam in officio, negligentiam, & zeli gloriæ Dei atque pietatis remissionem insignem. Idque amplificat, partim comparatione minorum, *utinam frigidus esses, aut fervidus*. Quod quidem intelligendum est, non absolute; sed ratione conditionis tacitæ, nempe nisi resipueris; quoniam officii conscientia, neglectum illius & pœnam graviorem reddit, Luc. 12. vers. 47. 48. partim quoque amplificat tempore illum comminatione pœnæ, continuata eleganter allegoria. Quemadmodum enim Medici haustu repentis aquæ, vomitum excitare solent: Ita Christus rejectionem ex Ecclesia indicat, cum ait, *futurum es, ut evomam te ex ore meo*. Quod etiam non absolute, sed cum exceptione resipientiæ, hoc est, nisi resipiscat, intelligendum, vers. 16. quemadmodum sequentia illud etiam ostendunt. Alterum deinde quod arguit, est arrogantia gemina: prima quidem, quod adscriberet sibi divitias, nempe spirituales, hoc est, copiosam sapientiam & justitiam: secunda verò quod ius fidens opem fastidiret alterius: idque illustratur à causa efficiente, ignorantia miseriae suæ; quod nesciret se esse ærumnosum, ideoque miserabilem. Idque inductione declarat, servata allegoria; quod pauper esset, hoc est, bonorum spiritualium inops; cæcus, sapientia spirituali bona parte destitutus: nec enim absolute hæc dici, ex sequentibus constat; sed per Syncedochen à potiori parte: denique nudus justitiæ, v. 17. Quæ gravis vituperatio est: cui hortatio apponitur gemina, tanquam conveniens superioribus vitiis, & miseria medela. Nam primum contra arrogantiam, hortatur ad humilitatem & fidem; primum ut (ad curandam paupertatem) emat à Christo aurum igne exploratum, ut dives fiat. *Emere autem hinc, pro oblatum acquirere, accipitur*. Nec intelligitur de justitia, hominum merito comparanda, tanquam pretio; sed fide, qua divitias Christi, Euangeli oblatas ac donatas, percipiunt, ut Esa. 55. *Eme sine argento*: deinde ut (ad tegendam nuditatem) vestimenta alba redimat; quæ innocentiam & novæ vitæ obedientiam notant: denique (ut oculis cæcipientibus succurratur ac cernat) ut collyrio inungat oculos suos; hoc est, Euangeli lectione, & Spiritu Sancto precibus obtento, vera sapientia oculi mentis illustretur. Eph. 1. 17. 18. Hæc de v. 18. Altera verò hortatio, primo vicio, nempe teperi opposita, proponitur & confirmatur. Propositio est *ferve ac resipisci*; quo fervore, ardens Dei gloriæ & pietatis studium designat. Confirmatio petita est, ex regimine Christi in Ecclesia, & amore illius erga fideles. Cujus effectum geminum proponitur; primum, quod quos amat, hoc est suos fideles atque oves errantes infirmitate, arguat, seu verbis increpet: secundò; quod improbitate non obedientes, castiget, ne pereant. Ideoque hisce de causis resipendum, quandoquidem ex amore arguit,

& ut castigationem justam illius evadamus, necessarium, v. 19. Primam autem rationem illustrat & amplificat: quia primum docet, quo modo arguat; deinde obtemperanti promittit præmium. Arguit autem, *stando ad officium & pullando*, hoc est, quos amat fideles, eos errantes officii serido monet. Promissio verò est, quod aperienti, hoc est, resipienti & Christi voluntatem præstanti, pollicetur sui communionem in gloria cœlesti: quam allegoria cœnæ indicat, ut Luc. 13. 29. Atque hæc de doctrina particulari, v. 20. Universalis verò constat promissione, & mandato attentionis. Illa est, v. 21. qua victori promittitur communio regni cum Christo: ut 2. Tim. 2. 12. Mandatum, v. 22.

COROLLARIUM PRIMUM De Libro Vitæ.

Quoniam in hujus capituli tertii explicatione brevius ea perstrinximus, quæ ad deletionem à libro vitæ, vers. 5. & ostii apertione, vers. 20. spectant; eaque pleniorum discussionem desiderant; idcirco in finem capituli distulimus, ac primum de libro vitæ è Sacris Literis deseremus.

Ut autem ad rem ipsam, à generalioribus exorsis, accedamus; liber Dei aliis est externus, ac visibilis, & à Deo, hominibus datus, qui propriè liber appellatur; quemadmodum Sacre Scripturæ libri, ut Esa. 34. v. 16. *querite ex libro Domini & legite*: alias est internus & invisibilis, scilicet in ipso Deo: qui sic vocatur non propriè, sed figuratè per metaphoram, similitudine ab hominibus deductâ, ut enim illi libris utuntur, iisque acta aut agenda inscribunt, partim ad memoriarum suarum & aliorum subsidium, partim ad inviolatam ac perpetuam rei certitudinem: ita Dei sapientia & præscientia. Liber illius dicitur; quod omnia, ab æterno, certissimè & apertissimè ex decreti præfinitione, scientiarum suarum infinitate habeat definitè cognita, & quasi in libro exarata. Atque hic liber Dei unus quidem est re ipsa: sed tamen, pro objectorum & graduum diversitate distinguitur: alias enim universalis est: alias particularis. Universalis liber, est præscientia universalis, quæ modo explicata est, quam propterera librum scientiarum & providentiarum vocant: in quo omnia quæcumque sunt, fuerunt, erunt, continentur: de quo agitur, Psalm. 139. v. 16. & *in libro tuo hæc omnia scripta sunt*: quo etiam pertinere videtur, Psalm. 56. v. 9. Particularis verò liber, est præscientia particularis: quæ distribuitur præcipue in librum vitæ æternæ, & judicij. Liber quidem judicij (per similitudinem, ab usu forensi, quo, in librum, litigantium acta, & sententię Magistratus referuntur, derivatam) dicitur præscientia decreti à Deo judicij: estque vel particularis judicij: ut præscientia status Ecclesiæ ad finem mundi, liber vocatur, Apoc. 5. v. 1. alias liber est judicij universalis: estque Dei præscientia, qua omnes creature rationales, seu Angelos & homines, eorumque cogitata, dicta, facta, (secundum quæ ultimo judicio judicandi sunt) perfectissimè cognoscit: de quo etiam libro agitur, Apoc. 20. vers. 12. *libri aperti sunt, & judicati mortui ex iis, que scripta erant in libris, secundum opera ipsorum*. Quos libros aperiet, cum occulta hominum acta patefaciet, 1. Cor. 4. v. 5. Si quis autem objectet, quod cum non unus, sed plures libri dicantur; idcirco Dei præscientiarum simplici non convenient: consequentiam negamus: quia hæc præscientia non ratione sui, quasi eset multiplex, librorum nomine denotatur, sed ratione objectorum, & ad multitudinem actorum denotandam, pro captu nostro: quæ acta, quasi in plures codices relata, ultimo die detinentur. Non pauci etiam sentiunt horum librorum nomine partim ac præcipue intelligi Dei præscientiam, partim hominum conscientiam: quemadmodum hæc duo, 1. Ioan. 3. v. 20. conjunguntur: quodque hominum conscientiarum, futuræ sint librorum & testium instar; cuius rei præludium in hac vita appetit, Rom. 2. v. 15. Liber vero vitæ æternæ est, quo suos novit, 2. Tim. 2. v. 19. seu notitia eorum, quos gratuita dilectione, ad vitam æternam elegit ac prædestinavit. Liber enim est præscientia: Scriptura vero vel inscriptio, est electio. Hic autem liber vita æternæ dicitur, puta vitæ æternæ, Apoc. 3. 5. 17. 8. & 20.

12. & 15. & 21. 27. & 22. 19. & liber vita agni, Apoc. 13. v. 8. & 21. 27. & liber viventium, Psal. 69. vers. 29. & ut multi censent, et liber Dei, Exod. 32. v. 32. & 34. tum liber ille, Dan. 12. v. 1. quo etiam sensu quidam arbitrantur, arcanum populi, & Scripturam dominus Israëlis vocari, Ezech. 13. v. 9. & eodem pertinere quod ait, Esa. c. 4. v. 3. quisquis adscriptus fuerit illi vita F̄erusalem. Atque hujus significationis Metaphoram, quidam putant à duce belli petitata: qui milites delectos in libro consignat, & rejectios exauthorat. Sed commodius alii statuunt, similitudinem esse derivatam ab uso civili, & civitate donatis, quorum nomina in civium catalogum referuntur: ut colligitur ex Apoc. 22. v. 19. Quo sensu piorum nomina dicuntur scripta in caelis, Luc. 10. v. 30. & Clemens, cum nonnullis aliis, scriptus in libro vita, Phil. 4. v. 3. & Apoc. c. 3. 5. neque deli' o nomen ejus ex libro vita. Verum hoc in loco exurgit quæstio, an inscripti libro vita æternæ, ex eo deleri possint? id quod prima fronte ex propositis verbis, non delebo nomen ejus videri potest, idemque confirmatur exemplo voti Mosis, qui Ex. 32. 32. ait: dele me de libro vita, cui inscripti. Verum solutio est, negatione consequentia, duplex, prima; quia fallacia est homonymia: nam quæstio agit de vita æterna: argumentum vero à Mosis voto petitur, de vita temporali, qua qui donantur, Metaphoricè sunt inscripti à Deo, in libro vita: contrà qui è vivis eximuntur, è libro & catalogo viventium eximi dicuntur. Nam Mosis sermo respondet Dei, adversus populum comminationi, qua poenam, ipsis inferendam, in se transferri desiderat. Atqui poena illa erat eorum interfectio, versu 10. & 12. nam quamvis multi essent reprobri, nonnulli tamen fuerunt electi; ideoque mortem æternam Deus non est comminatus. Neque eam comparatè optavit Moses, quasi mallet vita æterna excludi quam Israëliticus populus occideretur. Neque etiam, si quis penitus consideret, absolutè potuit privationem summi boni & communionis cum Deo desiderare. Deinde etsi abesset homonymia, consequentia nihilominus esset infirma; quia in precibus & votis, non semper ea quæ fieri possunt, sed interdum à sanctis pertinentur & optantur: nec impiè tamen, quia non absolute, sed expressa vel tacita conditione voluntatis Dei, & boni alicuius respectu illud contingit. Nam pro objecti ratione, variè afficiuntur sancti. Cum enim salutem suam aut aliorum & Dei gloriam spectant, secus affecti sunt, quam cum Dei decretum intuentur: ut Christi exemplum demonstrat, qui cum Iudeorum crudelitatem & ruinam perpendit, seriò deplorat, Luc. 19. v. 41. Contrà vero, cum Patris justum decretum aspicit, in eo acquiescens, gratias ipsi agit, Mat. 11. vers. 25. 26. Eadem etiam ratione, cum ira Dei imminentis pondus gravissimum perpenderet, horrore correptus est ac deprecatus, & quidem sine ullo vitio: primum quia naturale est, & à Deo insitum, ut homo interitum sui aversetur, & conservationem appetat: deinde quia non absolute, sed voluntatis Dei adjecta conditione hoc postulat. Contrà vero cum ad Patris voluntatem & decretum oculos attollit, naturale desiderium reprimens in eo acquiescit, Matth. 26. v. 39. similiter sancti Prophetae fuerunt affecti, cum hac parte Dei decretum; illa vero salutem hominum & Dei gloriam considerant: cujusmodi est Mosis votum. Verum dicat aliquis; Esto, sit in praedictis locis conditio intellecta, eam tamen fieri posse, Deus ipse sua sententia, Exod. 32. declarat: ait nimis, v. 33. dicit vero Deus ad Moysen: cum qui peccaverit mibi, delebo nomen ejus de libro vita. Verum responderi potest, deletionem esse duplē, prout est inscriptione. Quidam enim inscripti sunt libro vita, re & veritate: seu electione æterna à Deo destinati ad vitam; atque ita Deo noti pro suis ac servandis: alii contrà specie tantum & opinione, ut hypocrita, qui externa tantum vocatione & obedientia in Ecclesia Dei sunt, & ut electi filii & heredes Dei, opinione sua probabili, & charitatis iudicio ab Ecclesia censentur. Sic contrà deletione è libro vita, bifariam dici potest; una enim est deletione vera & æternæ inscriptionis; de qua, esto, dixit Moses: altera deletione fucata & temporarie inscriptionis, de qua Deus. Atque ita per bifariam non minus e-

legantem, quam illa est, sine mortuos sepelire mortuos, Mat. 8. vers. 22. phrasis illa accipienda erit: nam per μιμονα quan-dam, Metaphoricè, deleri dicuntur hypocritæ, cum detec-to illorum fuso, ad filiorum & electorum Dei numerum, non pertinere declaratur: quod partim fit in hac vita; sed omnino ac plenissimè ultimo dic, Mat. 7. 22. 23. & 25. 33. & 41. Atque hinc rectè Augustin. in Psal. 68. (Hebraicè 69.) v. 29. delectantur de libro viventium, & cum justus non scribantur; ait; Fratres non sic accipere debemus, quod quem-quam Deus inscribat in librum vita, & rursus deleat eum. Si bono dixit, quod scripsi, scripsi, Deus quemquam scribit & delet? & paulò post: hoc dictum est secundum spem ipsorum, quia ibi se scriptos putabant. Quid est, delectantur de libro vita: ut ipsis confit non illos ibi esse. Et paucis interjectis addit: sic ergo & hic & illi, qui se sperabant, tanquam merito justitiae in libro scriptos Dei, cum producta fuerit damnatio eorum, etiam ad cogni-tionem illorum delebuntur è libro viventium, id est, non ibi se es-recognoscunt. Nam versus qui sequitur, exponit quod dictum est: & cum justis non scribantur. Dixi ergo, delectantur secun-dum spem eorum: secundum æquitatem tuam quid dico? non scribantur, &c. Quibus consentit Apocalypsin Ambrosio adscriptus commentarius; Si, inquit, librum vita predestinationem vocat, quomodo de libro vita aliquis deleri potest? cum Apostolus dicit, quos autem praedestinavit, eos & vocavit; & quos vocavit, eos & justificavit, & quos justificavit, ipsas & glorificavit. Nisi forte ita intelligamus: sunt multi, qui ab hominibus justi putantur, sed in conse-ctu Dei iusti existunt. Ergo homines, qui eos justos asti-mant, jam in libro Dei eos scriptos esse putant: sed in die ju-dicii, cum facta reproborum atque justorum omnibus patrebunt, hæc inscriptio atque falsa suspicio, à mentibus eorum delebitur, cum eorum damnationem pro impietatibus suis confixerint. Hæc ille. Ac sane locus idem satis ostendit. Nam agitur hic de statu triumphante fidelium post hanc vitam, cum gloria cœlesti donati fuerint: quia antecedit primum in hoc Apocalyptico loco: qui viscerit. Ergo post hanc vitam, nam ante mortem victoria non est. Deinde, incedet tecum alatus, neque delebitur nomen ejus. Atqui hoc est certum, neminem in caelum post hanc vitam receptum, rejici, & à vita æterna excludi. Neque est causa, cur quis excipiat; quorsum igitur deletione negatur, si fieri non potest? siquidem ea ratione æternitas beneficium & vita designatur: quem-admodum, v. 12. qui viscerit, faciam ut sit columna in tem-plo Dei mei, nec foras egredietur amplius: non quod aliquis e-gredi possit, sed ut ea negatione perpetuas gloriae indice-tur; & ut sit quædam antithesis inter statum Ecclesie militantis in terris; in qua sunt hypocritæ, qui tandem dete-cti secernentur ultimo die; & statum Ecclesie gloriose, qua tantum puris ac genuinis civibus constabit perpetuo.

C O R O L L A R I U M A L T E R U M De Osti apertione ex v. 20.

HÆC de libro vita, ad Versus quinti explicationem pleniorum. Reliquum est, ut ea quæ v. 20. continen-tur, ac strictim à nobis in Analysis exposita sunt, uberioris de-claremus, & à Semipelagianorum, in primis vero Pontifi-ciorum, corruptelis vindicemus. Verba autem Christi sunt; Ecce, sto ad ostium, & pulso: si quis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo & i-pse tecum. Quo in loco Christi beneficium, hominis officium, & illius præmium notari certum est. Christi beneficium est; quod stet ad ostium & pulset. Et ostium quidem no-mine, cor nostrum designari; pulsatione vero, excitationem illius, ad resipiscientiam & obedientiam per externam verbi prædicationem, & internam Spiritus inspirationem, extra controversiam est. Hominis vero officium, cuius causa pulsatur, est Christi vocem audire & aperire. De cuius re-sententia bifariam, si quis diligentius perpendat, discep-tatur: primum de causa illius efficiente, deinde de modo. De causa efficiente. An hæc apertio tribuatur hoc loco homini regenerando seu nondum regenerato, an vero regenerato. De modo deinde; an viribus naturalibus voluntatis humanæ, & libertate arbitrii fiat, omnino, aut partim; an vero viribus supernaturalibus gratia Dei sanctificantis.

Bellar-

Bellarminus de homine nondum converso, sed convertendo & regenerando; & quidem etiam viribus liberi arbitrii exponit: dum hinc eruere conatur, dari quibusdam ad conversionem sufficiens auxilium, quibus non datur efficax. Auxilium autem sufficiens definit libro primo, de gratia & libero arbitrio, cap. 2. quo Deus ita hominem vocat & excitat, ac juvare, dirigendo, protegendo, cooperando paratus est, ut revera possit ille, sic excitatus & vocatus velle credere, velle converti, velle bonum aliquod facere. Sic autem argutatur lib. 1. c. 11. de gratia & libero arbitrio. *Apocalyseos 3. Dominus ait, Ego sto ad ostium & puls;* si quis aperuerit, *intrabo ad eum. Vel igitur ii quorum cor Dominus pulsat, habent sufficiens auxilium aperiendi; vel non habent. Si habent, est quod volumus. Si non habent, cur obsecro Dominus pulsat, Au igitur ignorat eos aperire non posse?* an stultus non esset, qui ostium vicini pulsaret, si certo scires neminem intus esse qui aperire posset? *Habemus igitur ex divinis litteris, dari quibusdam sufficiens auxilium, quibus non datur efficax.* Verum in utroque errat Iesuita: primùm quia hic putat agi de conversione & apertione prima, qua quis penitus aversus & infidelis ad Deum convertitur; cum res ipsa loquatur, agi de converso, sed in peccata prolapso, qui ad resipiscientiam vocatur: quoniam haec sententia accommodatur Episcopo Laodiceno, & iis, quos Christus amat, hoc est, convertitis ac fidelibus, sed officium negligentibus, ut ex textu & analysi proposita apparet. Qualis pulsatio allegorica sponsi, & apertio ostii à sponsa Cantic. 5. describitur. Quod adeo clarum est, ut etiam Pontificii doctores insigne attestentur, ut Petrus Bulengerus ait: *bones imitare, paenitentiamque agito mastus ac ingemiscens, qui buc usque tam piger ac negligens extiteris, &c. Praesto sum, sto ad ostium cordis tui.* & Franciscus Ribera Iesuita sic ait: *Ecce sto ad ostium & pulso: ne forte desperaret Episcopus, Cbrisum sibi propitium futurum, aut se ad priorem statum redre posse, quoniam dixerat, sed quia tepidus es, &c. misericordiam & benignitatem suam pollicetur, Ecce sto ad ostium, &c.* Sic etiam Johannes Gagnæus Parisiensis Theologus eruditus. Deinde, ut maximè concederetur agi universè etiam de non renato, & de conversione prima; in eo tamen errat Bellar. quod sufficiens auxilium ab efficaci, in non conversis dividat, & apertione ostii liberi arbitrii viribus adscribat. Nec enim sequitur, Christo pulsanti homo aperire debet: ergo viribus liberi arbitrii potest; siquidem denotatur hoc modo officium hominis, ad quod tenetur: non autem naturalis efficiendi facultas. Nam quod Bellar. objicit, hoc repugnare Dei scientiæ & sapientiæ: quod pulsaret ostium, ubi nemo intus sit, qui aperire possit: illud merito negatur, quoniam pulsatio pertinet ad reproborum superbam surditatem & contumaciam convincendam, *Esa. 6. v. 10. & Ioann. 12. 40.* & instrumentum est conversionis electorum: quam Deus, ut verbo docet atque exigit foris, sic suo spiritu intus, mentem cæcam & voluntatem obduratam regenerando, novisque qualitatibus donando efficit, ut causa sola, ratione habitus, & ut causa principalis ratione operationis: nam habitus ratione, homo merum est subiectum, non causa: operationis verò *causa*, cooperans Deo: ideoque, rectè Deo tribuitur, ut causæ primæ ac principali efficienti atque etiam adjuvanti: homini verò ut causæ non coordinatae viribus generationis naturalis, sed subordinatae viribus regenerationis supernaturalis: qua vita spirituali donatur, unde actiones vitae producit; neque solum à spiritu agitur, sed etiam sub spiritu ac cum spiritu agit. Atque hæc ad loci hujus genuinam sententiam.

CONVENTARIUM. Ex Epistola quinta.

I. **C**um Christus habeat septem Spiritus Dei, quibus Spiritus Sanctus designatur: inde sequitur eum non solum à Deo Patre, sed etiam à Filio procedere, contra Græcorum posteriorum opinionem.

II. Cum Christus Ecclesiæ Episcopos in manu sua habeat, & eorum omnia opera norit; piè & sincerè in conspectu illius vivendum est.

III. Quidam hominum opinione probantur, quos

Christus improbat: ideoque non est cur in fallaci hominum, de nostræ virtutis opinione acquiescamus; sed hoc a-gendum, ut probemus an simus in fide, & ut Domino nostro placeamus.

I V. Ea demum vita est, quæ virtuti consecrata est.

V. Hypocritæ viventes quodammodo mortui sunt, vers. 1.

VI. Vigilantes nos esse oportet in officio communipie-tatis, & proprio administrationis commissæ: ac propte-re, qui in illo sopiti sunt, sese excitare ac corrigerem tenen-tur.

VII. Pastorum impietatem & officii negligentiam au-ditores imitantur: ideoque mors pastoris spiritualis, reli-quos reddit magis magisque moribundos. Quocirca in pa-storum vocatione, ad salutem Ecclesiæ, non solum doctri-na, sed etiam veræ pietatis habenda est ratio.

VIII. Quare pastorum est, & sese ad virtutes stimula-re, & infirmos in Ecclesia confirmare: quod etiam, ser-vato ordine, omnibus fidelibus convenit.

IX. Opera nostra non languida, neque extrema tantum esse decet, ut Deo placeant; sed plena.

X. Ad quam rem verbi divini meditatio, ad nostri offi-cii & vitii examen atque resipiscientiam requiritur.

XI. Inobedientiæ contumacis comes est subita & inex-pectata poena: ideoque cita opus est correctione, ne inopi-nata Dei irâ ac vindictâ opprimamur.

XII. Quare non est justa causa, cur præsenti impi-orum felicitati invideamus, sed potius exitus infelicitis con-templatione, ut Psal. 73. & 37. iis condolendum, & opera danda, ut si fieri poshit, in pietatis viam revocemus, v. 3.

XIII. In Ecclesiis etiam corruptis, Christus suos ha-bet & agnoscit cultores sinceros, qui verâ fide & justitiâ i-psi inserviunt. Quocirca non temerè tota Ecclesia, licet multi sint vitiis addicti, condemnanda est.

XV. Quamvis polluti vitiis, multitudine præstent, eorum tamen contagio non est admittenda; sed Christo & pietati, forti animo adhærendum, ac puritas vite conservanda.

XV. Neque est cur hominum judiciis & mundi con-temptu moveamur, sed Christi scientia atque approbatione, & præmio vite æternæ secuturo, consolari nos debe-mus, v. 4. & 5.

Ex Epistola sexta, ad Philadelphiem Ecclesiam.

I. **C**um Christus sit sanctus sacerdos, verax propheta, & potens rex, cœlestibus clavibus instruitus: idcirco fide, amore, ac timore, ut Psal. 2. colendus est, omniaque fortiter illo duce perferenda; & contra, Pontifi-cis Romani aliorumque, adulterinæ claves & excommuni-cationes Christo adversæ, contempnendæ sunt, v. 7.

II. Obedientia erga Christum, & tolerantia Christia-na, tum maximè eluent, cum vires sunt exiguae & res ad-versæ, v. 8.

III. Satan Ecclesiam oppugnare potest, sed non expugnare.

IV. Cum Deus ex Synagoga Satanæ, quosdam ad se-riam resipiscientiam adducat, non est temere de adversariis veritatis desperandum: sed orandus Deus ut eos conver-tat, & è regno Satanæ ac tenebrarum, in regnum Filii & lu-cis clementer transferat, ne veritati & Ecclesiæ amplius ma-edicant, sed debitam tribuant gloriam.

V. Cum hic prædicetur fore, ut è Satanæ Synagoga ad-orent ante Episcopi Philadelphiensis pedes: errant Pontificii, qui ex similibus propheticis promissionibus, Ecclesiæ factis, illud soli Episcopo Romano ascribunt, & perverse omnino sententia tyrannicam & idololatricam pedum Pontificis adorationem concludunt. Quales promissiones sunt, *Esa. 49. 23. Reges erunt nutritii tui, & regine eorum nutrices tuæ; prono in terram vultu adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent; & c. 60. 14. Venient ad te humiles filii eorum, qui humiliaverunt te & adorabunt vestigia pedum tuo-rum, qui detrabebant tibi, & vocabunt te civitatem Domini, Zion Sancti Israel.* Nec enim aliud denotatur, quam (simili-

militudine à civili adoratione desumpta) subjectio spiritualis, qua reverenter de Ecclesia & Christi verbo, per illius ministerium proposito, corda sua incurvabunt ac submittent. Nam ut orientales populi ceremoniis abundarunt: ita non solum reges adorarunt, ut Davidem, 1. Sam. 25. 23. & 2. Sam. 9. 6. & 14. 5. & 24. 20. & Salomonem, 1. Reg. 1. v. 53. aut duces, ut Ioabum, 2. Sam. 8. 21. sed etiam parentes & maiores, ut Moses sacerdotum suum Jethronem, Exod. 18. vers. 7. Salomon Matrem. 1. Reg. 2. v. 19. & qui parentum quasi loco, ut prophetam Elizæum, 2. Reg. 4. v. 37. & fratres minores natu, primogenitum, Gen. 27. vers. 29. & 49. v. 8. Imò etiam honoris causa, & testandi animi, ad officia præstanta prompti, tum iis qui benefecerunt, ut Gen. 23. 7. tum hospitibus honestis, ut Gen. 18. 2. & 19. v. 1. (licet enim Angeli essent, homines tamen putabantur, Heb. 13. 2.) Ac quamvis Danielem Rex Nebucadnezar. Dan. 2. v. 46. pronus adorârit, tamen non probatur; quia illud ex impetu ac superstitione gentili, non recta ratione factum: quoniam Danielem quasi semi-deum habuit: sicut etiam præcepit ei sacrificia offerri: ut sequentia arguunt. Multo minus juvat, quod Saul spectrum Samuelis, prophetam ratus, adorârit, 1. Sam. 28. v. 14. quia omnino supersticio fuit, qualis eorum qui bestiam adorant, Apoc. 14. 9. ideo & Angeli, Apoc. 19. 10. & 22. 9. adorationem respuerunt, & Petrus, Act. 10. 25. Pedum verò oscula, exceptis Tyrannis nonnullis impiis, nemo admisit: quod Pontifex tibi arrogat. Imò, quod nullus unquam Tyrannus ausus fuisse legitur, Regibus & Imperatoribus summis pedem osculandum præbet salutantibus.

V I. Dilectio Christi erga Ecclesiam, etiam in adversis durat, ac tandem innotescit etiam hostibus: ideoque non est, cur ob persecutionem de ea re dubitemus, v. 9. & 10.

V II. Tolerantia & obedientia fidelium, etiam conservatione à pœnis corporalibus, à Christo honorari solet, v. 10.

V III. Perseverantiâ opus est ad coronam vitæ: cuius instrumentum est hortatio ad officium, & propositio judicii Christi imminentis: quibus etiam modis, quos ab æterno elegit, conservat, & ad certam ac destinatam salutem adducit, v. 11.

I X. Gloriaz cœlestis & æternæ promissio, ad brevem ignominiam & persecutionem hominum temporariam superandam stimulare nos debet, v. 12.

Ex Septima Epistola, ad Laodicensem Ecclesiam.

I. Cum Christus sit Amen, testis fidelis ac verax: illius verbo attendendum & innitendum est. deinde quoniam est principium-creaturæ Dei, ei tanquam auctori & Domino nostro serviendum, v. 14.

II. Tepor in religione & charitate, Ecclesiaz frequens & pernitosus est, v. 15.

III. Arrogans de sua præstantia gloriatio, ut Christo exulta est, sic etiam stultiz & ignorationis miseriae propria, certum argumentum, v. 17.

IV. A Christo nostra justitia, & sapientia dependet: ideoque ut gloria eorum illi debetur, sic ab eodem humiliter postulanda, v. 18.

V. Cum in religione adeo tepidi simus: non mirum esse debet, cur Christus nos castiget.

VI. Cum autem castigatio Ecclesiaz, ex amore Christi oriatur; ad patientiam & vitæ correctionem excitari nos decet, v. 19.

VII. Christo monenti, ostium cordis aperiendum vera obedientia, considerata monentis auctoritate, amore, lenitate, & præmii promissâ excellentia, v. 20. & 21.

C A P U T Q U A R T U M.

S Uperioribus exposita est prima visio, quæ Joanni contigit, ac particularis est, quoniam ad septem particulares Ecclesias Asiae pertinuit. Cui jam succedit altera, eaque universalis; quæ universalis Ecclesiaz Christianæ futurum, ad finem mundi statum adumbrat. Quæ visio præparatione ad rem, & rei ipsius revelatione, seu statu illius tractatione continetur. Ac præparatio quidem,

c. 4. & 5. absolvitur. Constat autem descriptione partim circumstantiæ, partim authoris secuturæ revelationis: & utrumque est geminum. Circumstantia enim est temporis & loci. Tempus indicatur cum ait: posthac, nimis post primam jam narratam visionem, & epistolas ad Ecclesiæ Asiae septem à Christo dictatas. Locus verò est cœlum; unde & in quo, visio & revelatio facta est Idanni, duarum caufarum concursu: prima enim est apertio cœli: altera ascensio Ioannis. Ac prius illud, comparata initio attentione, per emphaticam demonstrationis vocem Ecce, sequentibus indicatur hoc modo; ostium apertum est in cœlo, quod minimè accipendum est allegoricè, (ut veteres & recentiores Interpretes multi statuunt) quasi cœlum Ecclesiæ (quæ interdum regnum cœlorum nuncupatur) aut Sacram Scripturam, ostium verò Christum ex Ioan. 10. v. 9. notaret: sed de tertio cœlo ac sublimi, gloriæ Duci domicilio intelligendum; licet ostium Metaphoricè dicatur. Hanc autem apertionem cœli se vidisse Ioannes asserit. Cœterum cum & apertio cœli, & visio illius esse potest, aut ré ipsa & oculis corporis, ut Ioannes Baptista, Matt. 13. 16. & Stephanus cœlos apertos vidit, Act. 7. v. 56. aut specie quadam menti oblata: posterius hoc eruditorum interpretum judiciis probatur, & huic etiam loco maximè consenteaneum apparet, si quis diligenter conferat cum similibus locis, cap. 1. v. 10. & alibi, atque cum sequenti Prophetæ Joannis explicatione. Porro huic primæ causæ, qua revelationem accepit, altera annectitur, videlicet ascensio Ioannis in cœlum; quæ proponitur causæ efficientis, ac modi ascensionis declaratione. Causa autem efficientis est vox cœlestis: quæ primum ab auctore describitur Christo: dicitur enim fuisse prima, quam audiverat, tanquam tubæ loquentis cum ipso, de qua c. 1. 10. Quæ vox dicitur prima, non quidam formæ suæ singularis, sed efficientis ejusdem & formæ communis ratione; quod non alterius vox fuerit, nec alio modo, sed ut prima, tubæ instar sonârit. Id quod ad auctoritatem hujus prophetæ pertinet; utpote quæ è cœlo cœlestis est, & à cœlesti Domino Iesu Christo profeta. Nam quod quidam primam dici, relatè ad sequentia oracula arbitrantur, illud dilutius & alienius esse, res ipsa ostendit. Deinde vox hæc describitur à materia comprehensa bimembri: primum enim est mandatum ad Ioannem: ascendere hoc: deinde ratio à fine promisso, videlicet Apocalypses acceptione, cum dicitur: & ostendam tibi, quæ oportet fieri citè post hæc quomodo materia & argumentum sequentium declaratur: cujus rei neglecta observatione, non pauci, in hujus loci explicatione impegerunt. Hæc de causa ascensionis Ioannis efficiente, ver. 1. Modus verò ita indicatur fui in paradiso, in spiritu: quod bifariam exponitur probabiliter: vel ut Spiritus Sanctus intelligatur translationis in cœlum author: ut Paulus ait, 2. Cor. 12. 4. Raptus sum in paradisum: vel ut Spiritum seu mentem Joannis notet; quod fuetit mentis visione ibi, nimis quo vocabatur, hoc est, in cœlo (quemadmodum Ezechiel hoc visionis genere è Chaldæa in Judæam translatus dicitur) ut Spiritus vox subjectum modumque perceptæ visionis notet, quod videtur magis accommodatum, ut similem phrasin, c. 1. 10. expendimus. Hæc porro ascensio, temporis sui circumstantiæ amplificatur, cum dicitur: statim. Atque hæc de circumstantia revelationis gemina, sequitur jam descriptionis altera pars, nempe authoris illius cœlestis: partim ratione visæ illius Majestatis, partim perceptæ honorationis ejusdem. Cujus descriptionis scopus est primum commendatio Apocalypses ex auctore cœlesti: deinde Ecclesiaz in fide ac timore Dei ac patientia confirmatio: ex maiestate & honoratione illius promanans: quæ describuntur opportunè. Nam revealandum hoc libro mystrium, est status Ecclesiaz afflictissimæ: ut quæ communiter cum mundo, à Deo, sit peste, fame, terræ motu, & per homines bellis concutienda: tum propriè persecuta persecutions, intus quidem à falsis fratribus; foris verò à tyrannis & falsis doctoribus, hæreticis scilicet atque Apostatis, eorumque capite Antichristo. Quorum omnium prædictio etiam constantes animos possit perturbare, & eventus illius, omnes de eo non præmonitos percillere ac prosterne;

nere: quasi ista tam gravis rerum perturbatio fieret Deo nesciente, aut non curante, vel omnino, vel saltem injuste. Ne igitur fideles, fidei & patientiae Christianae facerent naufragium, describitur Dei Patris creatoris, & Filii Dei redemptoris sapientia, sanctitas, bonitas. Author enim Apocalypses primarius ac dator est Pater; secundarius vero ac Mediator est Filius ~~deus~~, qui pro munera ratione, eam a Patre accepit ac tradidit Joanni Ap. i. v. i. Ac primarius quidem describitur a coelesti maiestate, c. 4. & libro septem sigillorum, capit. 5. initio. Majestas autem declaratur visa regali magnificentia, & illius honoratione a nobilissimis coelestibus creaturis. Quae magnificentia primum summatum proponitur sede seu throno coelesti, & Patris sessione, ut in similibus visionibus, Ies. 6. & Dan. 7. Quorum primum potestatem regalem ac judiciariam: hoc vero regiam ac judicium, quo potestatem praepotentem exequitur, similitudine a terrenis regibus deductam, Exod. 11. v. 5. & 1. Reg. 1. v. 13. Prov. 20. v. 8. designat, ut liquet ex Dan. 7. 9. *T*hroni positi sunt, & antiquus dierum sedet, & libri aperti sunt, & Psal. 9. v. 4. 5. fecisti judicium meum & causam meam: sedisti super thronum, qui judicas justitiam, & Psal. 29. 10. *s*edebit Dominus rex in seculum. Quare allegoria importuna hallucinantur, qui per thronum Angelos, Ecclesiam, aut electorum corda intelligunt: quemadmodum etiam qui sedentem in throno interpretantur Filium, & eo sequentia omnia male accommodant: nam cap. 5. 7. agnus, hoc est, Christus, librum accipit ab eo qui sedebat in throno; accepit autem librum a Patre, Apoc. 1. v. 1. Pater igitur est fessor, non Filius. Hæc de v. 2. Ceterum hæc proposita, cum sedis, tum insidentis regis magnificentia exponitur: ac primum ~~υπεροχης~~ opportuna, a digniori facto initio, sedens Pater ab aspectus præstantia describitur. Quæ res, apta orationis connexione depingitur, similitudine gemmæ duplicitis, Iaspidis & Sardii. De quibus, si quis plura desideret, consulendus est Plinius, naturalis historiæ lib. 37. Georgius Agricola de natura fossilium. l. 6. Christoph. Encelius de re metallica; & Franciscus Ruæus de gemmis, præsertim quarum in Apocalypsi mentio. Iaspidis autem colores sunt variæ: aut enim viridis est gemma, aut cœrulea, aut purpurea, rosea, vel mixta coloribus varia. Sarda vero, vel Sardius lapis, igneo rubore emicat. Atque hinc quidam simpliciter hasce gemmas ad elegantiam, & lævorem aspectus divini referunt. Alii vero Dei attributa & effecta denotari arbitrantur; & quidem diversa; per Jaspidem (cujus species frequentior viret) Dei vitam æternam, qua vigeat ac quasi viret & vivificat; per Sardium vero justitiam & judicium quod exercet, notari putant: ut ignis consumens est Heb. 12. 19. & a cuius in solio sedentis conspectu, ignis emicuit. Dan. 7. 9. 10. Albertus vero Magnus paulò aliter ait: *Iaspis viret; in quo figuratur incredibilis beatitudo, quam promittit bonis. Sardius rubet: in quo signatur ignis æternus, quem communatur malis.* Alii denique ad unum tantum, nempe ad justitiam & judicium, licet tempore & instrumento diversum, accommodant. Sic enim Primasius (quem multi sequuntur) ait: *Iaspidis colore aquam, & Sardii ignem significari peto: quibus duobus judicium novimus celebrari, primum per diluvium; in seculi autem fine per ignem.* Ex hisce autem variis judiciis, secunda maximè probabilis videtur sententia. Nam quod nonnulli Iaspidis virorem ad divinam Christi naturam; Sardii ruborem ad Christi, sanguine effuso rubentis, humanam naturam spectare putant, a scopo aberrare, ex superioribus appetere: cum non de Christo, sed Patre agatur. Quemadmodum etiam, quod quidam Iaspidis virorem, ut bona spei symbolum, misericordiam significare arbitrantur; & Sardium justitiam: quod hisce attributis ornetur Deus: illud probat jam sententia postponendum esse, ex collatione signi, & sequenti distincta misericordia nota elucebit. Nam sceloris Dei Patris illustrationi, subditur expositio throni ab adjunctis: ac primum ex circumpositis supernè & infernè: supernè in circuitu throni erat iris: qua Dei veritas in servandis promissis: ac clementia erga genus humanum, & potissimum Ecclesiam denotatur: quemadmodum partim ex Gen. 9. partim ex coloris descriptione potest colligi. Nam cum iris sit versico-

lor; hoc tamen in loco emphaticè apparuit similis aspectu Smaragdo, gemmæ viroris longè excellentissimi ac jucundissimi: adeò ut quemadmodum Dei aspectus potuit terrere; sic talis iridis arcus, consolari. Quod verisimilium est quæ varia, quæ circumferuntur expositiones. Quidam enim actionem, Dei scilicet judicium, quod universos complectitur: alii personam notari censem; & quidem nonnulli divinam Spiritus Sancti, nonnulli vero Christi: quasi nubes iridis, humanam naturam, & duo arcus cornua, divinam & humanam notarent, Alii vero humanas personas, hoc est sanctos significari putant. Nam ut inquit Primasius, *cum nubes imbriferæ, splendore solis fuerint radiatae, arcus speciem addunt: ad cuius comparationem, cum sole justus, qui est Christus, sanctorum animæ fuerint illustratae, corum intercessu divinitas propitiari dignatur.* Quæ recentiere, refutare eit. Si quis vero præter dicta, allegoriam desideret, ad scopum accommodatus diceretur; ut sol radios; in obscuram ac pluviam nubem dirigens, iridem efficit, coloris specie insignem: sic Deus Pater luminum, lumen gratiæ & gloriae lucæ creaturis tenebrosis immittit, easque gloriose relucere facit, v. 3. Porrò ut iris supernè circumposita hic dicitur: sic infernè cinxerunt Dei Patris thronum, Seniores. Throni autem viginti quatuor propounderunt & seniores totidem. Qui describuntur ornato vestium, & coronarum: earumque præstantia declaratur; vestium quidem a colore albo, justitiae & gloriæ signo: ut Apoc. 3. v. 4. & 5. coronarum vero à materia pretio & splendore aureo, virtutis & regni symbolo, Apoc. 2. 10. & 19. 14. & 1. Corinth. 9. 25. & 2. Tim. 4. 8. Jac. 1. 12. & 1. Pet. 1. v. 4. Quid vero hi seniores notent, quidque definitus eorum numerus sibi velit, disquiri solet. Quidam per Syncedochen numeri definiti pro indefinito, universas beatorum animas intelligunt: similitudine, ut arbitrantur, à Pontificum Synedriis, deductam, quæ eodem numero celebrari solita. Sed hoc non probant. Nam ut magis Synedrium constabat LXX. judicibus, & præterea præside pontifice: sic minus tantum viginti tribus, ut ex Talmude probat Galatinus, & Sigonius de republica Hebreorum. Quare allii duodecim Patriarchas Jacobi filios, & duodecim Apostolos, quibus duodecim sedes promissæ erant a Christo, Mat. 19. 28. intelligunt. Sed hoc videretur alienum, ab eo numero Abelem, Enochum, Noachum, Melchisedecum, Isaacum, Jacobum, Jobum, Samuelem, Davidem, Eliam, Danielem, similesque excludi. Reliqui igitur, maxime ut videtur consentaneè, seniores hosce denotare putant insigniores Ecclesiæ utriusque Test. in cœlis triumphantis antistites: qui quasi Dei Patris senatores, gloriæ filii sunt participes & præcones. Ut enim magnates ac judices, regibus suis gloriose in throno sedentibus ac judicantibus, assident: ita Dei Majestati hi seniores, similitudine ab hominibus derivata, adjunguntur ascessores: quemadmodum Dan. 7. *& throni positi sunt, & antiquus dierum judicaturns sedet.* Nam quod nonnulli, veterum quorundam Patrum vestigia secuti, de libris V. Test. viginti quatuor accipiendum contendunt: illud iis, quæ adducuntur argumentis, non probatur. Et quod fundamenti loco substernitur, quod universa throni gloria, (cujus hi seniores pars adjuncta) sit in terris: illud merito negatur & vestitu ac corona seniorum confutatur evidenter. Iam vero rationes, quas opponunt pro hac probanda sententia, expendamus. Prima dicitur ab officio; quia hi seniores, v. 10. & 11. dicuntur glorificare Deum die nocteque: Sed ab hisce viginti quatuor libris maximè glorificatur. Verum negatur consequentia; quia in secunda figura, expuris affirmatis nihil sequitur, nisi propositio sit reciproca: nam maximè hoc in loco pro valde videtur accipi. Deinde esto: assumptio etiam negatur. Primum, quia non solum, sed etiam magis à Novi T. scriptis Euangelicis glorificatur: ideoque argumenti imbecillitatem agnoscent, cum subjiciunt, glorificari Deum S. Literis, ex quibus hi libri priores sunt: nam si id quod maxime glorificat Deum, intelligendum est, sequitur aut Euangelia cum reliquis Novi Test. scriptis tantum intelligenda, aut simul cum aliis: ideoque corruit hypothesis. Deinde magis etiam à cœlitibus glorifi-

glorificatur Deus, si agendi modum, & continuationem illius consideremus. Altera ratio est, quod nomine conveniunt: quod ut hi 24. vocantur seniores, ita viginti quatuor libros hosce vocari Testamentum Vetus Sed eadem est, ut ante inconsequentia, quæ augetur novo quarti termini vi-
cio: nam seniores & Vetus Test. longe diversum notant. Ter-
tia est, à numeri consensione: nam ut hi seniores sunt 24. ita
& libri authentici V. T. sunt 24. atq; ita nominati ab Hiero-
nomo in prologo Galeato. Sed eadem est ἀνθρώπιστική, quæ
antea. Quarta ratio est. Quicquid nomine seniorum prola-
tum est hoc loco, illud in aliquo Veteris Testamenti librorum,
comperietur. Sed utrumque hic est eadem, quæ in superiori-
bus, inconsequentialia. Ac sane quam alienum est rei in anima-
tate, qualis est V. T. scriptura, attribuere, lessionem, adoratio-
nem, vestes albas, redemptionem per Christum, coronam vi-
ctoris & visionis, Ioanni in N. T. primum factæ, explicatio-
nem? Quæ cuncta, nisi in personas, cadere non possunt. Idq;
agnoscere coguntur, quando ajunt, viginti quatuor seniorum
nomine V. T. libros, & Metonymicè, cùm veros eorum
scriptores, tum omnes fidos professores, certo denotari: alio-
qui non posse dici Apoc. 5. 9. & 10 per Christum redem-
ptos, & regnare super terram. Quæ etiam assertio suis par-
tibus male cohæret. Si enim Metonymicè scriptores V. T.
intelliguntur: Ergo non propriè libri. Deinde, non omnes
fidos V. T. professores hisce senioribus denotari appearat,
cum aliunde, tum ex c. 14. 3. & 4. ubi certo illi seniorum
numero, distincte ab iis, Myriades sanctorum adjungun-
tur. Sed hisce objectis rationibus explicatis, hypothesin ac
fundamentum earum expendamus. Afferitur enim descrip-
tionem hanc throni, non esse descriptionem Majestatis
Dei in cœlo: sed veræ illius religionis. cui insidet, inter
sanctos electos in terris. Nam quamvis dicitur thronus po-
sus in cœlo: statuunt tamen non esse visionem gloriæ
cœlestis: primò, quia cœlum plerumque propheticè acci-
pitur pro Dei cœlestibus electis, aut vera Ecclesia in terris:
deinde, quia, ut ajunt, esset curiositas superflua, amplio-
ra nosce cœlestia Dei mysteria, quam simplicia salutaris
doctrinæ capita: tertio, quia scriptura testatur nullius
pennam posse describere, nec intellectum capere Dei
gloriæ in cœlis. Atque hæc sunt quæ objiciuntur. Ve-
rum primæ objectionis negatur, antecedens & consequen-
tia; & visionibus similibus, Esai. 6. Ezech. 1. Dan. 7.
confutatur. Neque altera firmior est: quia scire quæ
Deus revelat, curiositas non est, sed recta sapientia: &
revelata hic Mysteria, ad salutaris doctrinæ capita illu-
stranda pertinent, scilicet Deum esse regem cœlestem:
sanctos selectos esse ascessores: judicia Dei esse sapientia, ju-
sta, potentia. Tertia quoque nihil evincit: quia etsi Dei
gloriæ cœlestem non queamus capere, tamen umbram
aliquam illius (quæ hic depingitur specie certa, & alibi
Metaphoris, idem denotantibus, indicatur) capere vale-
mus. Sed quarta objectio speciosior est; quod quatuor ani-
malia & 24. seniores, (quæ sunt membra cohærentia huic
throno) Apoc. 5. vers. 9. & 10. confitentur, se Christi
sanguine redemptos, & regnare super terram. Verum ne-
gatur primum antecedens: quia non dicunt regnamus, sed
regnabimus. Deinde negatur consequentia, nam fideles
in cœlis regnant super terram bifariam: primum quodam
modo in suo capite Christo, qui in medio inimicorum
suum regnat: deinde in membris sibi conjunctis verè fi-
delibus: qui similiter in medio inimicorum regnant suo
modo, superiores per fidem, Satana, carne, mundo,
¶. Ioann. 5. vers. 4. & 5. Postrema objectio est, quod in-
ter quatuor illa animalia, orta sit famæ & annone caritas,
Apoc. 6. vers. 6. Sed hoc eo in loco non dicitur: sed pre-
dictus futurum in terris. Quare quod statuitur, per thro-
num veram religionem denotari, in qua Deus Pater se-
deat, & qua illius authoritas & thronus stabilitur in terris:
illud à scopo & circumstantiis Apocalypses aberrat: con-
traque thronus Dei regiam majestatem in cœlis; viginti
vero quatuor seniores, selectos è sanctis ascessores deno-
tar. Hæc de v. 4.

Atque hæc de iis quæ circumstiterunt thronum superne

rentia, cùm visum, ut fulgura: tum auditum, ut tonitrua &
voces: deinde recreoria, septem lampades igneæ ardentes
ante thronum; quæ sunt septem Spiritus Dei. Q. æ variè
exponuntur. Quidam enim tam illa quam hæc, ad idem o-
mnino pertinere putant; & Spiritus Sancti efficaciam, va-
riis signis adumbrari. Alii verò ad diversa, convenienter iis
quæ ante monuimus. Sed tamen non ad eandem rem refe-
runt. Nonnulli enim typicè notari putant, signis quidem
terribilibus legem Dei; quod ea ratione in monte Sinai es-
set tradita; ejusque officium sit terrere peccatores: con-
tra verò signis jucundis lampadum, Euangelium adumbrari:
quod Spir. S. eo nos illuminet, soveat ac consoletur: de
quibus duobus 2. Cor. 3. & Heb. 12. 18. differitur. Alii ve-
rò aliter: Sed maximè probabile videtur, fulgure, voci-
bus ac tonitruis, ut in legis promulgatione, Exod. 19. de-
signari, Deum pœnarum in orbem immittendarum, esse
autorem præpotentem ac justum: ut ex collatione, A-
poc. 8. 5. & c. 10. 3. 4. & c. 16. 1. 8. patet. Deinde Ecclesia con-
servatorem esse suo spiritu, qui donis perfectis suis illum-
nat, recreat ac dirigit fideles: ideoque lampadibus, & qui-
dem numero septenario depingitur: ut Apoc. 1. vers. 4.
declaratum est. Idque videtur lucernis septem, lampadis tabernaculi, Exod. 37. vers. 23. & Zach. 4. vers. 2. ad-
umbratum. Nam ut iis tabernaculum illustrabatur: sic
Spiritus S. luce multiplici, universa Ecclesia, per taberna-
culum adumbrata (sicut etiam templum Domini à Paulo
appellatur) illustratur. Quorum utrumque ad fidelium
consolationem pertinet: illud quidem, ut fides de Dei
justitia adversus impios Ecclesiæ hostes: hoc verò ut
fiducia de Dei cura & misericordia erga Ecclesiam, adver-
sus tentationes stabiliatur, v. 5. Atque hæc de iis quæ è
throno prodibant. Tertiò verò loco annotatur illud quod
erat ante thronum; nempe mare vitreum, simile crystallo.
Ac mare quidem vulgo cum Primasio & Beda ba-
ptismum exponunt: quia omnis, qui ad thronum Dei
vult accedere, per Baptismi mare transire debeat. At-
que hinc Paulum volunt mari rubro comparare, 1. Cor.
cap. 10. Sed vitrum & crystallum, mira varietate obscu-
rant multi. Alii enim ad eandem rem referunt: idque vel
ut animam baptizatam notet: quæ ut vitrum solis radiis;
ita hæc Deo pervia, gratiæque donis est illustrata: vel ut
animæ dotes significet, & quidem antecedentem bapti-
zandi conditionem, vel fidei sinceritatem, quæ vitro sit
similis, quod ut vitrum, nihil aliud, exterius, indicat,
quam, quod interius continet: ita ad baptismum acceden-
tem oportere corde credere & ore confiteri: vel baptismi
effectum, puritatem & claritatem cognitionis divinæ;
unde Græci Patres baptismum φωτισμὸν illuminationem ap-
pellant; derivata ex Heb. 6. v. 4. & 10. 32. nominis o-
rigine. Alii verò ista ad diversa accommodant: vitrum ad
præsentem statum; crystallum ad futurum post resurrec-
tionem: quod fideles modò vitrei sunt, id est, lucidi, sed
mortalia corpora portantes, vitri instar, fragilia, post
resurrectionem verò futuri sint crystalli instar, solidi &
immortales. Sed hæc de baptismō sententia, aliis non im-
merito displiceret. Et per mare vitreum, pœnitentia, ut
vocant, sacramentum, Pontificii quidam significari ajunt:
Mare, propter abundantiam lachrymarum: vitrum,
propter confessionis perspicuitatem: crystallum, pro-
pter firmitatem propositi non peccandi imposterum; &
propter splendorem gratiæ. Contra verò alii non Sacra-
mentum verum, baptismi; neque fictitium pœnitentia,
per mare vitreum intelligi rectè censem: sed mundum,
qui in conspectu Dei est ejus oculis instar vitri ac crystalli
pellucidus: quia omnia aperta sunt oculis ejus, contra Epi-
curiorum securam incredulitatem. Idque ex verbis
Ioannis probant, Apoc. 15. & vidi aliud signum in cœlo, ma-
gnum & mirabile, Angelos septem, habentes plagas septem no-
vissimas, quoniam illus consummata est ira Dei.

Quibus verbis de eorum loquitor suppliciis, qui bestiam
adoraverunt; ac deinde subjicit; Et vidi tanquam mare vi-
treum mistum igne, & eos qui vicerunt bestiam & imaginem e-
jus, & numerum nominis ejus, stantes super mare vitreum, ba-
bentes citbaras Dei, & cantantes canticum Mosis servi Dei.

Vv v

Vidit

Vidit mare vitreum, mistum igne; quandoquidem homines scelareti in terra viventes, in fine mundi conflagraturi sunt: & ante hanc extremam conflagrationem, cum variis calamitatibus affligendi sunt impii, tum estu& igni, ut c. 16. prædictur. At sancti qui in hoc mare mersi non sunt, sed inter sceleratos degentes pietatem coluerint, & ex illis fluctibus enatarint, stabunt super illud, hoc est, ad illius littus, jam securi, & cantabunt canticum quod Moses cecinit, cum Dei populus salvis exiit e mari rubro, Ex. 15. Quæ postrema expositio videtur huic loco, si summam rei spectemus, magis consentanea. Sed si conjecturæ locus est, putarem simplicissimè posse solum ac quasi pavimentum cœli beatorum ita designari, quod Deus ita gloriosus in celo resideat, ut per illud quasi per mare vitreum & crystallinum, omnia habeat, quæ in terra sunt, oculis suis aperta & conspicua. Quo etiam sensu hic inferior mundus, Apo. 15. mari vitro comparetur; quod quæ in eo eventura essent, Deo aperta sint, & Joanni clarè revelata. Ex quibus omnibus colligi potest, quid de mari vitro hoc in loco judicandum videatur. Cui ultimo subjiciuntur, quæ in throni medio & ambitu visa sunt animalia: qualia partim, Esa. 6. & Ezech. 1. Quæ describuntur insitis ac visis circumstantiis, & effectis auditis. Circumstantiæ sunt, primum numeri quaternarii: deinde oculorum copia & situs; quod plena fuerint oculis, ante & retrò: tertio figura: ac primum singulis propria; leonis, vituli, hominis, aquilæ: deinde adjuncto, senarum alarum, communis. Verum de recta eorum interpretatione disceptatur. Quidam putant propriè denotari hac visione, omnes creaturas cœlestes, terrestres, Dei imperio parere: in celo tonitrua, fulgura, tempestates, iridem: in terris verò animalia, primum rationalia, homines; deinde irrationalia, partim gressilia, cùm fera, quæ Leone, tum mansueta, quæ vitulo notentur; partim volatilia, quæ aquilâ, tanquam excellenti specie, Synecdochicè declarerunt. Alii contrà (priscorum Theologorum opinione freti) Euangelia quatuor adumbrata existimant: idque vel similitudine initii Euangeli: vel argumenti, quod cum horum animalium natura conveniat. In qua re tamen inter se dissident. Verum utraque hæc sententia, quamvis virorum sit illustrum, confutatur tamen; primum hujus visionis circumstantiis: quia nec bruta, nec Euangelia sunt in celo ac Dei throno; nec plena oculis, nec die ac nocte laudem & gratiarum actionem concinunt: deinde nec attributa sequentium capitum iis conveniunt: ut procidere coram agno c. 5. vers. 8. acclamare Amen, vers. 14. Joannem monere ut ad agnum aperientem sigilla veniat & videat, cap. 6. 1. 3. 5. 7. dare septem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viventis, cap. 15. vers. 7. cum senioribus 24. Deum procedentes adorare & acclamare Alleluja, Apoc. 19. vers. 5. Quamobrem nec vera animalia, nec Euangelia, adumbrari hac animalium specie concludimus: multo minus alia, quæ importunè ac mira varietate à multis adferuntur.

Denique contra ab aliis doctè de Angelis, & quidem selectioribus exponitur: idque meritò. Nam eorum natura excellens fortitudine ac magnanimitate, quæ similitudine leonis notatur: deinde mansuetudine & laboris tolerantia, quæ vitulo notatur: ad hæc prudentia, quæ per hominem: denique celeritas admirabilis, quæ per Aquilam & alarum senarum similitudinem designatur. Et oculorum plenitude, Angelorum vigilancia gemina denotatur, partim introrsum, in observando Dei nutu, & mandatis: ne aliquo imprudenter provolent, nisi quo tanquam Spiritus administratori mittuntur divinitus: partim extrorsum, in observandis creaturis, quibus destinantur vel conservandis, vel puniendis, ne quid præter mandatum exequantur: earum prior vigilancia internis alarum oculis, posterior externis reliqui corporis antè & retrò depingitur: adeo ut cum visione Ezech. 1. egregiè in summa rei consentiat: licet circumstantiis quibusdam (ut in diversis visionibus fieri solet) differat. Vnum tamen disquerendum supereft, quomodo citra contradictionem dicatur, hæc animalia fuisse in throni medio & ambitu. Sed illud conciliatur hoc modo: quod non secundum idem ea dicantur. Veruntamen hoc sensu alio

tamen atque alio modo ab interpretibus exponitur. Quidam putant animalium tria reliqua fuisse in throni ambitu: aquilam verò supernè in medio throni, alis explicatis: quia non tantum dicitur, quartum animal fuisse simile aquilæ, sed volanti. Alii verò contrà statuunt, hæc simul de cunctis 4. animalibus fuisse dicta, sed non secundum eandem eorum partem: nam posteriori corporis parte fuisse sub throni medio: capite verò & anteriori parte ante thronum, commodo ordine in throni ambitu: quemadmodum regalibus sedibus, ornamenta similia solent adhiberi: ut in throni Salomonis gradibus, leones duodecim substrati fuerunt. Atque hoc situ, Angelorum subiectio & servitium erga Deum cœlestem regem depingetur. Atque hactenus Dei Majestatis visa descriptio: Cui, apta connectione, additur illius honoratio à circumpositis, primum animalibus, deinde senioribus. Nam ut animalium visa circumstantiæ antè descriptæ sunt: ita hoc in loco ascribitur eorum effectum, Dei videlicet laudatio. Ea autem, premisa temporis circumstantia, nempe diei ac noctis, sine intermissione recesetur. Constatque laude attributorum Dei Patris, primum sanctitatis perfectissimæ ac summa, quæ ut Esaï. 6. terna repetitione indicatur: deinde omnipotentiæ: denique æternitatis, quæ licet sit termini ac successionis expers, similitudine partium temporis præteriti, præsentis, futuri, ut Apoc. 1. 8. denotatur: qui est, qui erat, & qui venturus est. Hæc de v. 8. Cum verò hac celebratio Angelica, ad Dominum Deum omnipotentem dirigatur: eam partim expositione quadam illustrat & amplificat Propheta. Expositio quidem declarat primum celebrationem, cum ait v. 9. animalia illa dedisse gloriam, honorem, gratiarum actionem.

Id quod bifariam intelligi potest; nimur vel ut nihil aliud sit quam ea prædicasse, Deum afficiendum esse gloriam, honore, gratiarum actione: vel ut distinctè de diversis capiatur: ut dare gloriam & gratiarum actionem, significet Dei præstantiam & beneficia ab eo accepta, sermone celebrare honorem, sit gestu corporis humili, exempli gratia, prolapsus in solum adoratione, subjectionem ac reverentiam testari, quemadmodum Apoc. 17. 14. Deinde declaratur hujus celebrationis objectum esse, eundem qui sedebat in throno, qui vivit in secula seculorum: quo æternitas (per antecedentem sententiam qui est, qui erat, & qui venturus est) proposita, clarissima illustratur, v. 9. Et conveniens causa atque esse & cum describitur, consequente altera illorum, videlicet viginti quatuor seniorum honoratione duplice: primum factò: quo honorem geminum tribuerunt; adorantis Dei Patris & affectionis coronarum suarum ante thronum illius: idque in signum subjectionis & gratitudinis debitæ: Deo videlicet assignando (ut Primus ait) quicquid virtutis, quicquid habent dignitatis. Quod, ut nonnulli obseruant, prisco etiam Romanorum ritui convenit: quo, ut ferunt, Imperator hostium vicer, apud Romanos, triumpho exacto, superstitione in Jovis Capitolini gremio, reponebat coronam triumphalem; ut vitorum datorem agnosceret. Hæc de v. 10. & honoratione, quæ factò præsta. Altera verò est, quæ verbis ac laude exhibita est: constans propositione illius, & confirmatione. Propositio est: dignum esse Dominum, qui accipiat gloriam, honorem, & virtutem. Cum autem dare & accipere sint relata: quemadmodum dare gloriam & honorem ante ostendimus posse explicari bifariam; ita & accipere gloriam & honorem: vel ut eodem modo utrumq; ad oris confessionem referatur; ut sit sensus; dignus es, cuius prædicetur gloria, honor, potentia; vel ut distinctè accipere gloriam, sit laudari; accipere honorem, affici honore: ut illud ad sermonem, hoc verò ad factum referatur. Quod sicuti est uberior, ita & antea, & hoc in loco, in sententiarum diversitate videtur præferendum: præsertim cum & animalia honorem dederint, & seniores. Sed difficultas aliqua ex tertia voce emergit: quomodo Deus dicatur virtutem accipere? nam Deus à creaturis ore celebrari & gestu honorari potest: sed cum sit omnipotens, v. 8. ideoque potentiam ab ipso omnes, ipse verò à nemine accipit, nec accipere potest propriè: qua de causa, quidam contendunt, accipere gloriam, honorem,

honorem, potentiam, similiter ad celebrationem oris tantum pertinere: adeò ut vox accipiendi propriè sumatur; sed gloria, honor, potentia Metonymicè pro confessione testimonioque eorum: ut Apoc. 5. 12. *dignus est agnus illius missatus, qui accipiat potentiam.* Sed aliter nodus à quibusdam expeditus, nimirum ut accipere dicatur Deus gloriam & honorem ab hominibus: à se verò potentiam; non quidem essentiale, quæ æterna, sed illius in hostibus vincendis operationem temporalem: aut potius potentiaz patesfactionem Metaphoricè, quæ sit quasi illius acceptio: ut sit sensus, dignus es qui accipias amplitudinem, ut tibi cuncta subicias: sic Esa. 51. dictum esse, *confuge, confurge, induere fortitudinem.* Eumque sensum esse genuinum, censem demonstrari loco simili, Apoc. 11. 17. Nam cum locutus fuisset Propheta de punitis impiis, tandem subjicit: *factum est regnum bujus mundi Domini nostri & Christi ejus,* & continuo procidentes Seniores 24. ajunt; *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepisti virtutem tuam magnam & regnasti;* & eodem modo explicant, Apoc. 5. 12. utraque probabilis apparet sententia, sed secunda magis fluit. Deniq; confirmatio hujus propositionis est ab omnipotentiaz & bonitatis divinæ effecto gemino; creatione omnium, & conservatione: quæ repetitione prioris à causa finali amplificatur, his verbis: *propter voluntatem tuam sunt, hoc est, creata sunt ac perstant: nam Deus causa mundi est efficiens, non solum procreans, sed etiam finis,* ut Rom. 4. 11. v. 36.

C O N S E C T A R I A.

I. Cum secunda visio, Joanni Apostolo, Christi operam in cœlis contigerit; Ergo ei tanquam divinæ ac vere, fides adhibenda est.

II. Joanni revelata sunt quæ oportuerat fieri: ergo ea à nonnullis, bona parte, ad præteritum Vetus Testam. perperam referuntur.

III. Hinc etiam sequitur Apocalypsin ad usum necessarium & cautionem pertinere: ideoq; malè faciunt, qui ab illius lectione, difficultatis prætextu, prorsus abstinentem censem; cum multa capita commode satis queant percipi magnaute utilitate observari, v. 1.

IV. Quandoquidem Deus throno suo judiciali, quo particularia judicia exercet, sedet, orbemque gubernat; in illius providentia & cura nobis est acquiescendum, eq; tam in adversis, quam in prosperis, tanquam Domino nostro summo ac judici, reverenter ac piè obtemperandum, v. 2.3.

V. Deus terribilis est sua potentia, sed contra suavis est Ecclesia suæ, misericordiae ac fœderis intercessione, v. 3.

VI. Cum Deus fideles suos servos cœlesti gloria ac coronâ donet, suosque in cœlis quasi assessores constituant: non est causa justa, cur impiis in hoc mundo florentibus, & vestrum luxu pompaque mundana, & plerorumq; gratiâ exultantibus invideamus: aut humilis nostræ fortis observatione, animum despondeamus: sed contrà, per quævis aduersa forti invictoque animo ad coronam cœlestem contendendum, v. 4.

VII. Dum mundus Dei tonitru concutitur, lampade sui Spiritus Ecclesiam recreat: ideoque fugienda sunt errorum ac vitiorum tenebræ, & in veræ notiæ Dei & religionis luce vivendum, ut filios lucis decet, v. 5.

VIII. Quoniam Deo omnia sunt pellucida, Angeli que oculis plenis curandum est ut in eorum conspectu in timore & tremore salutem nostram operemur, v. 6.

IX. Angeli quatuor, quasi quatuor mundi plagi destinati, excellunt labore: mansueta promptaque laboris tolerantia, prudentia ac celeritate admirabili: quamobrem si officium fecerimus Deoque placeamus, non est cur mundi vel Satanæ, mundi principis potentiam aut astutiam metuamus: cum Angeli boni, qui nobiscum sunt, iis longè antecellant, v. 7.

X. Quandoquidem Angeli die ac nocte sine intermissione Deum in cœlis celebrant: turpe & impium est, si nos tardius ad preces & gratiarum actiones.

XI. Deus est ter Sanctus: eoque profani sunt, ac temerari, qui illius gubernationi impiè obtrectant.

XII. Beatæ in cœlis animæ, Angelorum exemplo, Deum honorant: Ergo & nos in terris hominum piorum exemplis provocati, eorum pietatem confessim imitari debemus.

XIII. Quamvis Deus internam cordis humilitatem potissimum spectet ac requirat: externa tamen corporis humilitas, tanquam internæ index ac socia; exemplo seniorum requiritur, partim justitæ, partim ædificationis causâ: justitiæ quidem quod ut animo & corpore sumus redempti Deoque proprii; ita utroque ei servire debeamus; 1. Cor. 6. vers. 20. ædificationis verò, ut proximus, nostro exemplo excitetur, aut confirmetur in officio simili.

XIV. Cùm Sancti ipsi in cœlis Deum adorent, ut vivent in seculorum, & digni qui accipiat gloriam, honorem, virtutem: ergo eorum exemplo, non sanctos, sed solum ter sanctum Deum adorare, eique soli servire debemus, Matth. 4. v. 10.

XV. Hi seniores coronas ante thonum abjiciunt, seque non suo merito, sed Dei gratia regnare profitentur: ergo impiæ superbiæ Pontificiæ turgent, dum Sanctorum meritis fidunt, imo suis meritis sese coronam cœlestem assequi posse jactant, v. 10.

XVI. Deus omnia creavit ac sustentat: ergo ei tanquam Domino nostro jure meritoque servire debemus, & ad ejus laudem omnia referre, v. 11.

C A P U T Q U I N T U M.

Primarius Apocalypses author ac dator Deus Pater, descriptus est, capite antecedenti, à visa cœlesti maiestate, seu regali magnificentia; & illius honoratione à nobilissimis creaturis, cœlitibus Angelis & beatorum animabus. Altera descriptio est cap. 5. à dextræ illius adjuncto libro, qui depingitur suis circumstantiis, internis & exteris. Internæ sunt scriptio modus, & scripti obsignatio. Scriptio modus est, quod fuerit scriptus intus & à tergo; hoc est utrumque conscriptus. Nam ut rectè à quibusdam observatum est, veteres libri una membrana oblonga constabant, quæ circum cylindrum volvebatur; unde etiam *לְבָנָה* Hebraicè, & *volumina* Latinis nominabantur: sic Luc. 4. 17. Christus dicitur librum explicuisse, & v. 20. complicuisse: & Apoc. 6. 14. *cælum recessit sicut liber, qui convolvitur.* Hinc volumina intus conscribebantur tantum, nisi tanta materia esset copia, ut etiam foris seu à tergo esset scribendum. Quo spectat illud Juvenal. Saty. 1.

----- *Plena jam margine libri*

Scriptus, & in tergo, necdum finitus Orestes.

Obsignatio verò hujus voluminis declaratur à causa effidente, sigillis septem: quæ non uno loco conjunctim, ut vulgo sentiunt, sed diversis voluminis partibus apposita fuisse, ex separata eorum apertione colligimus. Quid verò hæc omnia denotent, disquirendum est. Multi, veterum vestigiis insistentes, per librum, Sacras Veteris Novique Testamenti literas intelligunt: sed libri hujus circumstantiis & materia confutantur. Nam liber hic omnino obsignatus fuit: nec à Iohanne, nec ab ulla creatura potuit appeariri, neque inspici, vers. 1. & 3. sed Sacra Literæ fuerunt Joanni & Apostoli aperta, lectæ & intellectæ. Ergo liber hic non sunt Sacra Literæ. Deinde quæ hoc libro continentur, ea bona ex parte sequentibus exponuntur, quæ reliquis Sacris Literis, non omnino continentur. Quare rectius aliū Dei præscientiam & consilium, de rebus in Ecclesia, & hostibus illius gerendis intelligunt: ut ex sigillorum apertione, & cœlesti interpretatione, ex sequentibus liquere potest. Similis quodammodo liber describitur, Ezech. 2. v. 9. 10. *Et ecce manus missa ad me, & Ecce in ea volumen libri, & expandit illud coram me: & erat scriptum ante & retro, & scriptura in eo lamentationes & gemitus & ve.* Scriptio verò intus & à tergo, rerum scriptarum copiam: obsignatio verò septem sigillis, hoc Dei consilium per se arcanum esse designabat, v. 1. Atq; hæ sunt internæ libri circumstantiæ. Externa verò est illius apertio & solutio sigillorum, cuius causa efficiens describitur: atq; hoc ordine, ab authore Apocalypses primario, nempe Deo Patre, commode transitur ad descriptionem secundarii,

VVV 2
nempe

nempe Filii *Sacerdotis* mediatoris. Declaratur enim apertio-
nis causa ad amplificationem, per aphæresin, & thesin. A-
phæresis removet causas alienas, ac notat, quis non aperue-
rit: quod exponitur antecedente, Angeli ad libri apertio-
nem, provocatione, v. 2. & creaturarum omnium impoten-
tia, v. 3. & consequente Ioannis dolore ob suam & Ecclesiæ
jacturam, v. 4. Thesis verò eum qui aperturus erat, decla-
rat, antecedente primum senioris indicio, deinde acceptio-
ne libri per Christum: denique consecuta honoratione.
Vnus enim ex senioribus illis, de quibus cap. 4.v. 4. Ioan-
nem consolatur, dehortatione à fletu, & confirmatione il-
lius, per revelationem ejus, qui esset librum aperturus. Eum
autem describit, à persona & effectis. Personam notat, à
natura humana: cuius indicat majores Judam & Davidein,
unde etiam è Iuda esse dicitur, ut Genef. 49.9. Heb. 7.14. &
radix, hoc est, Metonymicè non minus quam Metaphori-
cè, è radice Davidis, ex Esa. c. 11. Effecta designantur cùm
vocatur *Leo ille qui vicit*; hoc est, sua justitia peccatum, Sa-
tanam, mortem, leonina fortitudine superavit, & tribu Iu-
da, Gen. 49. fuit adumbratus. Quæ victoria Christi, & via
fuit, & causa ad glorificationem, non solum in regno &
sacerdotio, sed etiam in prophetia, ut dignus esset qui arca-
num Dei, de Ecclesiæ regimine, calamitatibus, conserva-
tione in iis, ac salute; co ntraque hostium exitio, à Patre in-
telligeret, & hominibus patefaceret, v. 5. Nam secundo lo-
co indicatur illius revelatio, & per eum libri acceptio. Re-
velatio quidem à loco; quod inter thronum & quatuor il-
la animalia, & inter seniores illos steterit: deinde à specie,
quod ut agnus mactatus, & septem cornibus atque oculis
fuerit instructus. Quorum prius, illius naturam humanam
& sacerdotium notat: quemadmodum agno Paschali & le-
gali fuit adumbratus, Exod. 12. & 1. Pet. 1.v.19. & 1. Cor. 5.
v.7. Posterius divinam illius naturam notat, quod ille for-
titudinis & sapientiæ divinæ sit fons, è quo Spiritus Sanctus
mittatur ac donetur, v. 6. Atque ita revelatio loci & spe-
ciei, qua Christus Ioanni apparuit, absolvitur. Cui adscri-
bitur effectum accessus ad Patrem, & acceptio libri è dex-
tra illius: cuius finis fuit (quemadmodum ex v. 2. 4. & 5.
constat) ut ostenderet se dignum esse, qui aperiret & lege-
ret librum, & solveret illius sigilla, v. 7. Quæ apertio, sicut
suam meretur gloriam; ita honoratio Christi sequitur tri-
plex. Prima fuit selectorum Angelorum & beatarum ani-
marum: qui typo quatuor animalium & seniorum, de qui-
bus c. 4. actum est, adumbrantur. A quibus Christus hono-
ratus est, adoratione & laudatione. Adoratio declaratur
& gestu & habitu. Gestu; quod p:ociderint in terram,
atque ita per corporis demissionem, animi sui subjectionem,
& Christi Regis sui dominium sint professi. Habitum;
quod singuli habuerunt cùm citharas, tum phalias au-
reas ad morum Levitarum servientium in tabernaculo
aut templo Veteris Testamenti: nam primum cithara
psallendis Dei laudibus adhibebantur, 2. Chron. cap. 5.
v.12. Unde dicitur, Ps. 33.v.1. & 2. *Exultate justi in Domino,*
rectos decet laudatio, confitemini Domino cithara. quo modo
cœlitibus etiam tribuitur Apoc. 14.v.2 & c. 15.v.2. ad cœ-
lestie encomium depingendum. Phialæ verò aureæ, inter
vasa sacra altaris, serviebant odoramentis continendis; de
quibus, Exod. 25.v. 29. *parabis & acetabula ac phialas, thuri-
bula ac cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro*
purissimo: & 1. Chron. 28.v.17. & 2. Reg. 25. 15. Chaldæi è
templo spoliasse dicuntur thuribula & phialas. Tales autem
in templo phialæ aureæ centum fuerunt, 2. Chron. 4.8. Ha-
rum philarum legalium similitudine, dicuntur animalia &
seniores phialas habuisse plenas suffituum: quorum suffi-
tuum mysterium, convenienter umbræ legali exponitur
his verbis: *quaesunt preces Sanctorum: ut enim suffitius sursum*
tendit, & odoris suavitatem acceptus est: sic etiam preces San-
ctorum ad Deum ascendunt eique grati sunt: quo modo
incensi ordor suavissimus Domino dicitur, Num. 28.26. &
Ps. 141.2. dirigatur oratio mea sicut tibi in conspectu tuo. Ve-
runtamen ex hoc loco invocationem sanctorum Angelorum
& beatarum animarum stabilire conantur Pontificiū
satis speciosè, hoc modo; Qui norunt preces nostras easque
offerunt Deo, illi à nobis sunt invocandi, tanquam inter-

cessores nostri apud Deum. Angeli & animæ beatæ norunt
preces nostras, easque ita offerunt Deo. Ergo ut intercessores
sunt à nobis invocandi. Sed primum negatur propo-
sitio. Nam ad invocationem illam, non requiritur aliquarum
tantum precum notitia: sed omnium perfecta & per
se notitia, quæ soli Deo, soli sapienti, & *egregioris* 1. Reg. 8.
v.39. convenit: ideoque solus adorandus, Mat. 4. v.10. De-
inde oblatio omnium precum nostrarum, sanctificatur di-
gnitate & merito offerentis Christi, 1. Pet. 2. v.5. unici me-
diatoris nostri, 1. Tim. 2.v.5. per quem solum pervenitur ad
Patrem, Joan. 14. ideoque inpiè illud à Pontificiis, Sanctis,
in cœlo constitutis, communicatur. Deinde ad assumptionem
quod attinet, Angelos & animas noſſe preces nostras,
easque offerre Deo, non asseritur hoc loco, sed de Sanctis:
dicit enim, *preces Sanctorum.* Sancti autem alii sunt imper-
fecti; qui in terris adversus peccatum, mundum & mundi
principem Satanam militant: alii in cœlis perfecti & pecca-
to exuti triumphant, quorum preces sunt instar suffituum, de
quibus agitur hoc loco. Nam quod regerit, eos cum sint
in gloria, nulla re opus habere: ac propterea eorum non es-
se preces, quarum hic mentio, sed nostras: antecedens ne-
gatur: nam & beatæ animæ victoriæ de hostibus Ecclesiæ,
& morte, hostium ultimo, 1. Cor. 15. expectant ac pre-
cantur, Apoc. 6. v.10. & fratrum, sibi sub Christo capite
unitorum, generatim conditionem non ignorant, & salu-
tem eorum desiderant, quia perfectus eorum est amor: sed
speciatim singula noſſe vota cordis nostri ac preces, scrip-
turæ repugnat: quæ ut ostendimus, 1. Reg. 8. soli Deo cor-
dis notitiam tribuit: & rerum nostrarum specialem scientiam
beatissimam adimit, Esa. 63. 16. Atque hæc de adoratione
Christi, v.8. Laudatio verò primū generatim describitur,
cum vocatur *Canticum novum*, hoc est, Synecdochicè exi-
mum: aut potius propriè novum, ob rei novitatem. dein
de formula illius exprimitur, constans propositione & con-
firmatione. Propositio est, *dignus es qui accipias librum &*
sigilla apieras. Confirmatio est à beneficio erga Ecclesiam,
morte ejusque fructu. Quorum illud indicatur his verbis:
mactatus es, & redemisti nos Deo, per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione. Hæc autem redemtio est, per justi pretii & *λύτρωσις* solutionem, à peccato &
Satanæ servitute liberatio, qua Deo iterum restituimur ac
consecramur. Hinc dicuntur primum redemti Deo: quo
etiam modo in simili cœlestium cantico dicitur; *Hi emti*
sunt ex hominibus primitæ Deo & Agno: nempe sacræ, Apoc. 14. v. 4.
Deinde cum *λύτρον* seu redemptionis premium sit Christi anima seu vita, Matth. 20. v. 28. quam sanguinis effu-
sione profudit: idcirco redempti dicuntur per sanguinem,
ut pretii dignitas eluceret: ut 1. Pet. 1. 18. *scientes quod non*
corruptibilis, argento, &c. eoque 1. Cor. 6. v.20. huic loco
consentaneè dicitur *emti estis pretio;* glorificare igitur Deum
in corpore vestro & in Spiritu vestro, quæ sunt Dei. Quod ve-
rò dicitur *ex omni tribu & lingua*, tanquam liberationis ter-
minus accipi potest, & cum ea construi: ut 1. Pet. 1. 18. Apoc. 14. 3. 4. ut quemadmodum alibi nos ex mundo electi
dicimur: sic hoc loco, aliis relictis, gratiō redempti: vel
ut ad subjectum pertineat, & ad amplificationem referatur;
ac si esset, nos qui ex omni tribu, *καὶ πάπας (supple ἄνθρακες)* & *τάρης.*
Sed prius magis convenit, quia constructione simplicius
est ac magis fluit, & alterum sub se complectitur. Verum
alia oritur difficultas; quum enim quatuor animalia à
nobis statuantur quatuor selecti Angeli: alii contrà beatas
animas intelligunt, hinc ita disputant; Quatuor hæc ani-
malia dicunt, *redemisti nos Deo:* atque nulli Angeli verè di-
cere possunt, *redemisti nos*, quia non peccarunt, eoque
nec redimi potuerunt. Ergo nulli Angeli sunt quatuor
animalia. Verum negatur syllogismi consequentia: quia
redemisti nos, ambigü dicitur, in assumptione propriè,
in propositione verò synecdochicè: Angeli enim sub
animalium specie dicunt *redemisti nos*, non ratione suarum
personarum, sed cœtus & civitatis cœlestis (cujus sunt pars
Hebr. 12. vers. 22. Apoc. 19. vers. 10.) ratione habita;
redemisti nos, id est, cœtus nostri bonam partem, beatarum
animarum myriades. Qualis synecdochica loquendi ratio
usitatis.

usitatissima est vulgo, & in S. Lit. ut inter alia Mat. 27.44. Marc. 15.32. latrones dicuntur Christo convitiati, hoc est, interprete Luca c. 23. 39. unus ex latronibus, sic Mat. 24. 9. tunc tradent vos, id est, ex Ecclesia, cuius etsi membra, fratres vestros; & v. 23. si quis dixerit vobis; & v. 33. ita & tu. Nam multis ante seculis Apostoli obierunt, ante impletionem Propheticæ illius concionis Christi. Imò ratio ne seniorum etiam hoc in loco aliqua est synecdoche. Nam quod dicunt se redemptos ex omni tribu, lingua, populo: illud non de solis hisce potest intelligi; sed quatenus conjuncti censentur reliquis omnibus sanctis. Quocirca nihil obstat, quominus per quatuor animalia Angelos intelligamus, vers. 9. Atque hæc de mortis Christi jure meritoque: fructus verò & efficacia est, quod nos fecerit Deo nostro reges & sacerdotes: ut cap. 1.6. expositum. Quorum prius ab effecto declaratur; quod regnabimus super terram. Quod intelligi potest bifariam: primum ratione ultimi iudicii; quo omnia subjicientur pedibus Christi & Christianorum, & perditis reprobis, terra liberabitur ad gloriam regni Filiorum Dei; quibus ea inserviet tanquam illustre clementiæ Dei theatrum, è quo in cœlestem au lam traducti: vel ratione antecedentium temporum; quibus in suis fratribus dominabuntur cum suo capite in medio inimicorum. Utrovis verò modo accipiamus, sive de regno gloriæ & quietis; sive de regno gratiæ & militiæ; nihil facit pro iis qui contendunt, animalia & seniores hosce denotare præfectos Ecclesiæ in terris militantis, v. 10. Porrò hæc prima Christi à cœtu animalium & seniorum honoratio: Altera est à reliqua Angelorum circumstantium multitudine, innumerabili; quæ ut Dan. 7. Myriadibus & Chiliadibus, tanquam maximis numerorum vocibus indicatur, vers. 11. Quorum canticum partim à vocis magnitudine, partim à formula describitur: qua Christum dignum esse asserunt, qui accipiat à Patre potentiam, divitias, sapientiam & fortitudinem con gruentem regi & regni quoque administrationi in aper tione ac lectione libri sigillorum: deinde à creaturis honorem, gloriam, benedictionem vers. 12. Tertia honoratio est omnium reliquarum creaturarum; quæ distinctè exponuntur; primum creaturæ; deinde honoratio. Creaturæ describuntur loci distributione, cœli, terræ, maris. Creaturæ cœli sunt, partim rationales, animæ beatæ, ut Apoc. 7. 9. 10. 13. & 14.4. partim irrationalis, ut astra, Sol, Luna. Creaturæ terræ sunt vel super terram, animatæ & inanimatæ; vel sub terra, rès terræ visceribus contentæ. Nam quod Pontificii nonnulli hinc purgatorium stabilire contendunt; illud omnino ineptum est. Omnes creaturæ (in quiunt) sub terra Deum celebrant: Ergo aut Diaboli, aut animæ. Non Diaboli, quia Dei adversarii: Ergo animæ; non autem quæ in inferno (quia dicitur Psal. 5. v. 6. in inferno quis confitebitur tibi?) Ergo quæ in purgatorio. Veruntamen primum falsa est hypothesis, in propositione disjunctiva; quasi sola rationales creaturæ Deum honorarent; cum contrà suo modo, id est iam inanimatis, Ps. 19.1.2. & ali bi tribuatur. Deinde assumptio etiam falsa est; quoniam Diaboli, licet Dei sint adversarii. Christum tamen Dominum suum agnosceré, & inviti, illius potentia subacti ac domiti, honorare coguntur: ut ex Euangeliorum exemplis & Philip. 2. appareat, idemque de animabus damnatis etiam evincit, quod dicitur; omnem cœli, terræ, maris, creaturam, & omnia quæ in iis sunt. Ergo nihil excipitur. Quod enim ex Psalm. 6. objicitur, à re proposita alienum est: quandoquidem locus ille non agit de animabus, sed corporibus, quæ in sepulchro, (sic enim potius quām in inferno exponendum) exanimata, Deo non confitentur: Præcedit enim, Non est in morte, qui memor sit tui. Idque etiam apparet ex persona Davidis, de se etiam ista loquens: qui ab inferni metu, per fidem erat liber, sed morti & corruptioni corporis in sepulchro erat obnoxius: Deinde David de confessione voluntaria loquitur, non autem metu extorta. Quare non agitur de animabus in purgatorio: ne quidem; si prius, (quod oportebat) purgatorium hujusmodi extare, aliunde esset demonstratum. Ideoque creaturæ quæ sub terra sunt, eo trahi non

debent. Quod verò additur, & quæ in eis sunt omnia; illud quidam ad creaturas referunt hoc sensu; Non solum creature, quas commemoravi, sed omnia etiam quæ in eis sunt, hoc est, singulæ earum partes: quemadmodum dictum est Ps. 103. *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus.* Verùm obstatre constructio videatur: primum propter numerum diversum, omnis creatura & quæ in eis sunt: quamvis hæc numeri diversitas, per enallagen, ratione sensus excusari posset, ut 2. Cor. 5. 19. *reconcilians mundum, non imputans iis peccata:* quia mundus sumitur pro fidelibus in mundo, ad quos constructio ratione sensus refertur. Deinde quia ita remotiores erunt partes construendæ: ac propterea, qui in eis sunt, ad cœlum, terram, mare referenda arbitramur, h. e. omnes earum partes atque contenta: quomodo sacrae Literæ hæc jungunt, ut Act. 14. 15. *Deum vivum qui fecit cœlum & terram & mare, & omnia quæ in iis sunt;* Act. 17. 24. *qui fecit mundum & omnia quæ in eo;* & Apoc. 10. vers. 6. *creavit cœlum & quæ in eo, & terram & quæ in ea, & mare & quæ in eo.* Hæc de creaturarum descriptione; sequitur earum effectum, honoratio Patris & Filii. Patrem enim vocat Iohannes sessorem throni, ut Apoc. 4. vers. 2. & 10. *Filium agnum,* ut hoc capite vers. 6. & 8. Honoratio est, qua benedictionem, honorem, gloriam, robur in secula seculorum Patri Filioque attribuunt, vers. 1. 3. Quæ etiam honoratio simili exemplo confirmatur 24. seniorum, qui viventem in secula seculorum, prostrati in suas facies adorant. Verùm quid per viventem in secula denotetur, ambigi potest. Nam Patri convenire potest, sessori throni, cui hæc descriptio addita, c. 4. 9. & 10. vel Filio, ut Apoc. 1. 18. *vivo,* inquit, *in secula seculorum.* Utrique appositi, quia uterque eadem laude, v. 13. celebratus est, vel denique habita Deitatis unius ratione, ad utrumque communiter referetur; tanquam adorationis causa; v. 14. Hæc de capitib⁹ quinti explicatione: in qua subsisto.

CONSECTORIA.

I. **D**ei consilia de Ecclesiæ statu futuro, sunt liber ob-signatus, quem nulla creatura aperire nec legere potest: Ergo cœlestes Angeli & animæ beatorum non sunt omnisciæ, ideoque impium est, quod de Trinitatis speculo, in quo videant omnes res, communiscuntur; impiaque cœlestium adoratio, quæ hoc falso fundamento innititur,
v. 1. & 3.

I I. Christus est Leo è tribu Iuda, & stirps illa Davidis:
Ergo corpus suum non habet è cœlo, sed ex matre. Ideo -
que errant graviter Anabaptistæ, v. 5.

III. Christus solus Dei secreta novit ac pandit & potens leo est, qui habet septem Dei Spiritus; Ergo non est merus homo, sed etiam verus Deus.

I V. Cum Christus sit victor, leo & agnus mactatus,
ejus fortitudini & misericordi lenitati fidentes eum con-
stanter colere debemus, versic. 5. & 6.

V. Christus adorandus est à cœlestibus spiritibus. Ergo verus est Deus.

V I. Cum Jesus sit noster redemptor; & vitâ, & invocatione precum ac gratiarum actionis colendus est, v. 9.
V II. Angelorum ministrorum Christi plurimæ sunt myriades: ergo plures sunt pro nobis quam contra nos: id-

VIII. Christus æquali eademque gloria cum Patre
honordus est. Ergo uerus est Deus. v. 12. § 12.

C. S. B. S. L. A. B. U. Y. De Secular

Quoniam *seculi* frequens occurrit usus, & Valentiniani ad suos *Æones*, Manichæi ad Deum malum statuendum, Judæi denique cum olim, tum nostris temporibus ad ceremoniarum legalium observationem stabilendam pertinaciter ac gloriose in citandis S. Literis abutuntur; & prisci Theologoi multa argutius, quam verius (absit dictio invidia) de seculis disputatione; ut Augustin. tom. 5. de civ. Dei lib. 12. cap. 19. & tom. 8. in Psalm. 9. Hieron. ad Gal. 1. idcirco diligentius ac distinctius de hujus vocis origine & usu corollarii loco differendum duximus;

ut multa Scripturæ loca illustrentur, & adversariis Judæis ora obturari possint. *Αἰών* Græcis dicitur quasi *αιώνιος*, quod semper sit, ut rectè Aristot. de cœlo lib. 1. cap. 9. Hebreis frequentius *Ὥχυτης* quod propriè longum tempus (unde Latini olim: quod sensu & significatione ferè convenit) à *Ὥχυτης* abscondere, quod longo tempore res aboleantur atque abscondantur. Latini interpretantur *seculum*, sive litterarum quadam transpositione à Græco *αἰώνιος* ætate, ut doctè Turnebus Advers. lib. 26. c. 13. putat: sive à Latino *sene*, ut Perotto placet, aut *sequendo*, ut quidam conjiciunt, derivetur. Usurpatur autem hæc vox vel propriè vel figuratè. Propriè Græcè sumta, æternitatem seu infinitum tempus significat: idque vel simpliciter & absolutè, quod terminis, principio & fine ac successione caret. Sic Deo soli convenit, Genes. 21. 33. Esa. 40. v. 27. *Deus seculi* seu æternus, ut Rom. 16. 26. *διάνερος θεός* &c. Timoth. c. 1. v. 17. *rex seculorum*: vel secundum quid & comparatè, ratione termini vel prioris seu à quo, hoc est, quod initio caret, Psalm. 93. v. 2. à *seculo tu es*, Eph. 3. 11. *secundum propositum diuīnū* id est, *diuīnū æternū*. Actor. 15. 18. *ab æterno nota Deo opera ipsius*: vel ratione termini posterioris & ad quem, seu quod fine caret. Quod Scholastici in rebus creatis, distinctionis gratia, *ævum* vocant. Sic Daniel. 12. v. 3. *in seculum*. Atque hæc æternitas inchoata, à resurrectione quidem mortuorum & adventu Christi glorioso ad judicium, vocatur *seculum illud futurum*, Luc. 26. v. 35. Matth. 12. 32. Hebr. 6. v. 5. & venturum Luc 18. 30. Figuratè verò primum per synecdoch. speciei pro genere, *αἰών*, tempus finitum ac diuturnum significat, *Ὥχυτης* verò propriè. Idque aut præteritum ac priscum. ut *dies seculi* Deut. 32. 6. Esa. 63. 9. *semitæ seculi*, Ier. 18. 15. *terminus seculi*, Esa. 42. v. 14. sic Ier. 2. 20. à *seculo*, id est, ut Kimchi explicat, à *longo tempore*, & 28. 8. & Luc. 1. v. 70. & Actor. 3. v. 21. *Prophetæ qui à seculo*, id est, olim fuerunt. Sic Genes. 6. v. 4. *à seculo*, id est, olim, à *longo tempore*. Aut futurum tempus notat; vel indefinite, ut Ios. 4. 7. *in monumentum, in seculum*, seu in posterum, Genes. 6. 3. *in seculum*, ac si diceret, in longitudinem dierum. Huc refertur Eph. 2. 7. *secula succendentia*: vel definite quod insigni aliqua mutatione definiatur. Sic curriculum vitae humanæ, *seculum* vocatur, ut Kimchi in lexico, Psalm. 119. *non obliviscar in æternum; omnibus diebus vivere* exponit. Sic 1. Samuel. 2. vers. 22. *maneat ibi usque in seculum*, & 27. 22. *erit mihi servus seculi*, hoc est, æternum serviet, ut Horatius loquitur: *servit æternum, quia parvo nosciat usi*. Quemadmodum Latinis *seculum*, hominis ætatem longiorem, quæ centum annis definiri solet, notat. Unde *ludi seculares* dicti, centesimo quoque anno celebrati: & Græcis *αιώνιος*, teste Aristotel. de cœlo lib. 1. c. 9. sicut etiam Matth. 13. 22. *solicitudo seculi*, hoc est, *bius vita*, ut Luc. c. 18. 15. interpretatur. Sic Jerem. 25. 9. *Vastitates seculi*, hoc est, perpetuæ dicuntur, quæ v. 11. & 12. septuaginta annorum spacio definiuntur, & Deut. 15. 17. *Erit servus seculi*, hoc est, ad diuturnum usque jubilæi tempus, Levit. 25. 39. 40. Eoque Kimchi in Lexico ait; *Vult dicere, omnibus diebus usque ad jubileum*. Sic terra Chanaan semini Abrahami addicitur in *seculum*, Genes. 13. 15. ita circumcisio, Pascha & Sabbathum vocantur *fœdus seculi*, Gen. 17. 13. Exod. 12. 24. & 31. 16. hoc est, ad diuturnum Christi adventum; quo templum cum sacrificiis a-

bolendum erat, ac novum gratiæ fœdus confirmandum, Dan. 9. 26. Ierem. 31. 31. 32. Sic denique diuturnum illud ad alterum Christi adventum tempus vocatur, *seculum*, Matth. 28. 20. & *seculum hoc*, Luc. 10. 24. ut etiam, *tempus hoc* Luc. 18. 38. oppositè *seculo illi & futuro*. Quid autem sit futurum *seculum*, ad superiorum illustrationem, ex loco Eliæ Levitæ Iud. 2. quædam adferimus. Sic enim ait in suo Thisbi in *וְאַלְמָתָה הַבְּשִׁיר*. *Controversia est inter novissimos scriptores, de tempore seculi venturi. Quidam enim dicunt, quod sit seculum animarum: alii referunt ad tempus dierum Messie: alii verò ad tempus quod erit post resurrectionem mortuorum, & quisquis adducit argumenta pro confirmanda sententia sua. Hæc ille. Deinde per metonym. adjuncti, *seculum* usurpatur pro mundo generatim, Heb. 1. 2. *secula fecit*, & c. 11. 3. *fide intelligimus aptata esse secula*. Quo etiam modo *Deum seculi*, Esa. 40. 27. Kimchius exponit. Quemadmodum & vulgo, hæc loca Matth. 13. 39. *messis verò est, consummatio seculi*, & v. 40. & 49. *in consummatione beatus seculi* & c. 24. 3. & Matth. 28. v. 20. *ero vobis cum ad consummationem seculi*. Nec valde repugno, sed tamen commodius arbitror, ut Matthæi loca de tempore à primo Christi adventu ad secundum intelligentur. Nam præter hæc loca, ubi *αἰώνιος διάνερος* fit mentio, tantum reliquæ est, Hebr. 9. 26. *διάνερος αἰώνιος τὸν δώρον, in consummatione seculorum*, ex quo priores illustrantur. Nam ut *secula* hic notant tempora ad primum Messiae adventum præterita, & præterita consummatio seculorum *plenitudinem temporum*, Galat. 4. 4. *ac fines seculorum*, i. Cor. 10. 11. ita futura consummatio seculi, *novissima tempora* ad alterum Christi adventum designat, simili locutionis modo. Huc etiam pertinet quod *αἰώνιος καὶ συντάκτως* (quantum observare potui) de temporibus quidem dicuntur Luc. 4. v. 2. Actor. 21. 27. &c. non autem de mundo & non consumtionem (quod mundo convenit) sed consummationem notant. Ideoque in concordantiis Stephani in voce *αἰώνιος consummo pro consumo* errore typographi positum est. Quo etiam pertinet Tertulliani interpretatio, qui libro de resurrect. carnis locum illum Matth. 24. 3. consummationem seculi, interpretatur conclusionem seculi: quod tempori convenient. Longè verò aptius ad hanc significationem mundi accommodari potest, i. Corinth. 2. 7. *quam præfinierat ante secula*: & 2. Timoth. 1. v. 9. *ante tempora secularia*, hoc est, mundana, seu ante jacta mundi fundamenta, ut rectè Beza exponit: & Tit. 1. 2. *quam promiserat Deus ante tempora secularia*. De cujus loci explicatione malè Hieronymus ex Origenis lacunis nonnulla deprompsit in comment. in eum locum: Ideoque merito ab interpretibus illius rejicitur. Quare (ea omissa) hoc constat, *seculum* generatim mundum etiam notare: Speciatim verò per synecdoch. maximam incolarum mundi partem, Rom. 12. v. 2. ut Iacobus declarat c. 1. 27. & Luc. 16. v. 1. i. Cor. 1. v. 20. & 2. 6. & 2. Cor. 4. 4. Deus hujus seculi, & Galat. 1. v. 4 *præsens seculum malum*. Atque hæc de simplici seculi voce. *Seculum verò seculorum*, Esa. 34. 10. vel *secula seculi* Esa. 45. 16. vel *secula seculorum*, i. Pet. 4. 11. Apoc. 1. 6. 8. 18. & 49. 10. & 5. v. 13. 14. sic dicuntur Hebraismo, emphaticè & per auxelin, ac pro re subjecta intelligenda sunt. His autem locis Apocalypses æternitatem significant, fine carentem. Nam & Dei vita infinita est & æterna naturâ: eoque rectè vivens & gloriosus in secula seculorum afferitur. Hæc tens de seculo & seculis ex Scripturæ usu diximus.*

F I N I S eorum, quæ Author in Apocalypsin scripsit.

APPENDIX,

L V A E

Continet Explicationem Prophetiarum Mosis de Christo:

ET ANALYSIS HOBADIE.

Explicatio Genes. 3. vers. 15.

 Uamvis omnes Prophetæ testimonium de Christo venturo perhibeant, Luc. 24.27. Acto. 11. v. 43. Moses tamen, temporis ordine & revelationis modo, primas inter eos obtinet, Num. 12. v. 6. & primus Euangelista dici potest. Ac propterea Christus & Apostoli, ex illius scriptis potissimum, Euangelicæ doctrinæ veritatem confirmarunt, & ad illa provocarunt, Luc. 24. v. 47. Iohan. 5. 46. Siquidem doctrina de Christo proponitur ab eo partim typis (cum personarum, tum rerum ac ceremoniarum) implicata: partim sententiis aperitoribus directè vel obliquè explicata. Quarum tres præstantissimæ, Genesi continentur: duæ quidem priores, immediatè hominibus à Deo patefactæ; Postrema verò per Iacobum Patriarcham, Gen. 49. v. 10. Et illarum quidem altera in Paradiso, Adamo & Evæ, altera verò extra eum Abráhamo divinitus declarata. Prior continetur Gen. c. 3. 15. & primum Euangelium proponit, hisce verbis: *Et inimicitiam ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum & illius: ipsum conteres tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.*

De quo loco dicturi, pauca præmitenda de occasione illius: & ad sensum deinde procedemus.

Occasio ex antecedentibus perspicua est. Postquam enim Moses narrasset peccatum Adami & Evæ, primum, quo à Deo defecerant, & causam illius impulsivam externam, cum principalem Satanam, tum instrumentalem Serpentem; subiicit deinde eventum, nempe Dei justum examen & judicium adversus omnes. In examine de facto inquirit: & peccati confessionem, ex ipsius reis (Adamo & Eva) elicit. Ut autem Adamus ab Eva; & hæc per serpentem à Satanā seducti fuerint: Ita in judicio, pœnam servato ordine denuntiat, initio ducto à causis impulsivis externis. Ac primum serpenti maledicit, & pœnam statuit itionem super ventrem, & pulveris esum, vers. 14. Quod nec contra Dei justitiam, nec contra sapientiam est. Nam quamvis serpens ratione, eoque & peccato, caruerit, & orationis intellectu: justum tamen fuit & prudens factum, ut Diabolus in suo instrumento, quod à Deo creatum, Dei gloriæ servire debuerat, puniretur, & homines (in quorum usum ac bonum irrationales creaturæ datæ) fierent certiores de amore Dei erga salutem hominum, & cautiōres, ad defensionem, aliorumque seductionem evitandam. Si cui tamen videatur hæc oratio directa; non tantum ad serpentem; sed etiam ad Satanam suo modo pertinere: dicere posset, pœnam etiam Diaboli allegoricè esse adūbratam: quod à cœli sublimitate & gloria, unde antea exciderat, perpetuò esset arcendus & terrenis concupiscentiis & hominibus reprobis sociandus, & à justitiæ & resipiscentiæ fructibus alienus futurus. Sed hiscè tanquam minus solidis prætermis, ad alteram judicii partem accedamus. Quæ ut quodammodo ad serpentem aptari potest: ita certò ad Satanæ pœnam pertinere colligitur ex adjunctis circumstantiis, & Apostolorum interpretatione, 2. Cor. 11. v. 3. Heb. 2. 14. Apoc. 12. 9. Ioh. 8. 44. & Rom. 16. 20. Pœna autem statuit duplex, opposita convenientissimè factis illius ac meritis. Nam ut mulieri & posteritati illius, per peccatum, inimicitiam Dei conciliarat, & sibi auscultantem devicerat: ita contrà Deus minatur illi inimicitiam mutuam cum ea, & seminis utriusque inter se; deinde seminis de ipso victoriam. Cujus rei scopus est perspicuus, nempe constans, ad finem usque mundi adversus peccatum, mortem ac Satanam, Ecclesiæ consolatio & in vera fide in-
tratio & confirmatio ad salutem. Per mulierem autem

intelligit Evam: ut articulus Hebr. & circumstantiæ rei ipsius ac totius loci demonstrant. Per inimicitiam verò cum Satana, ex relatorum natura & oppositorum ratione, amicitiam ac reconciliationem cum Deo obliquè, certaque, consequentia promittit, quod regenerata & in gratiam Dei restitura osura esset justè, injusta satanæ consilia & opera, iisque repugnatura, per veram fidem & charitatem, Eph. 6. v. 11. 1. Pet. 5. 9. Cui inimicitia primæ ac mutuæ altera statuitur adjuncta, nempe inter utriusque *semen*. Satanæ autem *semen* non est proprium nec corporale, quia spiritus est: neque etiam spirituale, ex essentia illius, qui spiritus generationis & divisionis est expers: sed impræcipuum per Metaph. sic dictum, nempe scelerati & reprobæ; quos quasi gignit, exemplo scelerum & malitiæ instillatione, atque exitiosa gubernatione, Ioh. 14. vers. 30. Eph. 2. v. 2. similes sibi efficiendo, cum impietate, tum exitii hæreditate. Quo sensu ac modo dicuntur esse filii Diaboli, Ioh. 8. v. 44. & ex Diabolo nati. Ioh. 3. v. 10. Verum quid *semen mulieris* sit, controversia est nobilis. Nos cum orthodoxis Patribus & communi Ecclesiæ interpretatione, ex rei ipsius veritate, Christum esse assertimus: cui propriè, tanquam Deo & servatori, Satanæ contritio convenit, Hebr. 2. 14. Ioh. 3. 8. Sed quatuor in primis huic sententiæ potissimum objiciuntur, quæ distinctè solvenda sunt.

Primum etiam à quibusdam orthodoxis adfertur; qui de Christo quidem exponunt, non tamen solo: sed etiam de electis, eo argumento ducti, quod *semen* sit nomen collectivum ac posteros denotet; ideoque singulari Christi personæ convenire nequeat. Verum negamus hoc esse perpetuum; freti primum vocis usu, in S. Lit. Nam per Metonym. materiæ pro effectu illius vox *seminis*, cum de homine agitur, primò singulariter, prolem notat: ut Gen. 4. 25. de Setho dicitur: *posuit mihi Deus semen aliud pro Habele*: ubi disertè & Sethus & Habel *semen* nominantur: & Gen. 21. 13. de Ismaële dicitur *quia semen tuum est*: & 2. Samuel. 7. 12. *Non dedisti mihi semen*, id est, prolem, non autem liberos, ut nonnulli exponunt. Abrahamus enim non de paucitate liberorum sed de defectu prolis & hæredis conqueritur, & Gen. 18. 8. *E scuscites semen fratris tuo*, id est, prolem, non autem liberos. Nam, de unica prole, nempe primogenita accipiendum esse aperte docetur, Deut. 25. 6. & Matt. 22. 24. 25. Deinde ab hac prima significacione, quod prolem notat, per Syncedochen collectivè, ut loquuntur frequentissimè, pro liberis ac posteris accipitur. Huc accedit Apostoli interpretatio certa, Gal. 3. *in semine tuo, qui est Christus*. Denique ex Chaldaei paraphrastis interpretatione idem comprobatur, qui *filium* vertit. Hæc de primo arguento.

Reliqua verò tria ab Anabaptistis adferuntur. Mulier, inquit, est spiritualis, nempe Ecclesia, quam antiquus serpens Diabolus oppugnat, Apoc. 12. 4. Ergo semen etiam spirituale est.

Sed negatur antecedens & probatio illius, quia diversa est utriusque loci sententia. Moses enim loquitur de Evæ reconciliatione cum Deo, quam ut fiduciem oppugnaturus erat mutuò Satan: Iohannes verò agit figuratè de Ecclesia N. T. tanquam Christi regis sponte; adversus quam certatus erat Satan. Quod declaratur prophetica similitudine, ad historiæ Mosis imitationem: quemadmodum Adami & Evæ conjugium, Christi & Ecclesiæ conjunctionem adumbravit, 2. Cor. 11. 2. & 3. Eph. 5. 31. & 32.

Sed inquiunt; secundò, semen Satanæ spirituale est: ergo & oppositum semen mulieris spirituale esse oportet.

Verum negatur consequentia: quia semen pro diversa parentum ratione, etiam diversum. Eva mulier fuit corporalis; ergo & corporale ipsius semen: Satan contra spiritus; Ergo & semen spirituale.

Denique objiciunt, mulieres non habere semen naturale, ut Philosophi non pauci testantur: quod etiam observavi, authorem libri de viro perfecto, qui Hieronymo suppositus est atque extat tomo illius quarto, afferere. Ergo semen mulieris, non de naturali propriè, sed de alio semine figurè intelligi oportere.

Verum negatur antecedens, quod Medicorum anatomorum sententiâ & experienciâ, ac demonstratione, & Pauli testimonio diserto confutatur; qui Heb. 11. 11. Sam. ait accepisse vim ad *καταβολήν*, id est, *dejectionem semenis*: convenienter etiam sententia Mosis, Lev. 12. 2. *mulier cum ediderit semen & pepererit masculum אֲשֶׁת כִּי תֹרֵעַ וַיְלַدֵּה נָכָר*. Hæc de semine Satanæ & mulieris, primæ enuntiationis fundamento.

Effectum verò, est inimicitia mutua: quæ in mundi improborum, tanquam feminis Satanæ, & Christi contraria natura, studiis & operibus elucet, Joh. 3. 19. 20. 7. 7. 15. 18. 16. 34. 17. 9. 16. & 1. Joh. 5. 19. Quam inimicitiam, ut mundus exercet in Christi personam & membra illius, fideles, in quibus ipsum persequitur, Actor. 9. vers. 5. ita Christus in mundum, & caput illius Satanam; dum errores, impietatem, & injustitiam oppugnat. In qua mutua & gemina inimicitia, prima, ut ostendimus, Satanæ poena consistit. Deus autem inimicitia Satanæ & feminis ipsius author non est: sed inimicitia Christi & corporis ipsius, adversus Satanam: utriusque verò gubernator sapientissimus ac justissimus. Alterum, quod hic observandum, est de ipso frustra renitente victoria: quæ hisce verbis describitur; *ipsum conteret tibi caput; & tu conteres ei calcaneum*. Quo victoria Christi denotatur, & improbus irritusque Satanæ conatus. Verum in priori, de subjecti efficientis & attributi effecti, sententia inquirendum est. Nam Pontificii vulgo legunt in vulgata versione (quam Concilio Tridentino authenticam reddiderunt) non *ipsum* sed *ipsa*, ac de Maria virgine, Christi matre, passim & in primis in psalterio Mariæ interpretantur: cuius etiam pedibus caput serpentis in picturis suis idololatricis subjecere solent, addito hoc elogio; *ipsa conteret caput serpentis*. Cujus etiam idololatriæ documenta in frontispiciis Iesuiticorum quorundam librorum apparent. Ut autem hoc facerent eo speciosius, vigente jam Dei beneficio luce Evangelii, in Bibliis Regiis interlinearibus Antverpianis Hebreum contextum, perfida Guidonis Fabricii operâ, corruerunt: ut Lucas Brugensis vir eruditus testatur in libro quem ad vulgatæ versionis correctionem edidit. Idemque etiam patet ex clariss. Francisco Raphelingio, qui illud vitium postmodum correxit in Plantiniana officina sui socii. Nam cum in Hebreo contextu sit pronomen *אֲנָת* quod ad *semen* refertur: Pontificii ne genus discreparet, posuerunt in Bibliis Regiis *אֲנָת* imposito circulo, trita variæ lectionis nota, ac si esset *אַנְסְוִיךְ* seu vocalium permutatione, qualis interdum reperitur: ac si esset *אֲנוֹ* quod apud Mosen frequens est, ut ante v. 12. & Exod. 3. v. 8. in quo etiam typographi vitium (ut Lucas Brug. etiam notavit) reperitur *אֲנוֹ* pro *אֲנָת*. Atque hinc Bellarm. ait: *unum exemplar legis, in quo erat scriptum אֲנָת*: quod sine dubio de corruptis hisce B. biliis regius intelligendum: quia ea Bellarmino non fuerunt ignota. Atque hac depravatione vertunt *ipsa*, nempe mulier, *conteret caput serpentis*. Sed hæc perversione convincitur variis modis. Ac primum sequentium syntaxi dupli: partim quia verbum *תְּבִלָּת* *conteret* generis est masculini: eoque non ad ipsam mulierem, sed ad semen, quod Hebreis est ejusdem generis, aptari necesse est: partim quia pronomen affixum in *אֲנָת* *conteres ei* similiter est generis masculini: ac propterea nequaquam ad mulierem, sed ad semen illius referendum est. Neque quicquam habet momenti; quod objiciunt Pontificii, inveniri interdum generum enallagen. Nam ubi ea extat, ex loci

circumstantiis necessitas enallages, ac permutationis concluditur: neque generis enallage admittenda, nisi res ipsa evidenter hoc flaget. Hoc autem in loco causa nulla adferri potest, neque adfertur, cur à propria generis ratione ad enallagen, seu permutationem illius adigamus. Deinde etiam attributum, quod sequitur & huic subiecto competit, nempe *conteret caput serpentis*, soli Christo, qui verus & omnipotens est Deus, ac solus humani generis redemptor, propriè competere potest: ac proptera non de alio, aut alia; puta virginem Mariam, hic est sermo. Tertium genus argumentorum, est petitorum ex fidelibus veterum & recentiorum testimoniis. Nam primum LXX. Interpretates, servato genere vertunt *אֲנָת* *ipse*, ut ad filium per semen mulieris descriptum referatur, tensus habita ratione: alioqui dixissent *אֲנָת* nempe *אֲנָת*, & talis constructio non est insitata. Deinde Chaldaeus paraphrastes antiquissimus ac probatissimus Onkelos, quemadmodum *semen mulieris* interpretatur filium: ita parapbrafi quadam addit, ut in Hebreo contextu, vocem *אֲנָת*. Accedit tertio loco Hebreor. interpretum doctiss. Abenezra, qui vocem *אֲנָת* interpretatur *הַעֲלָמָה* hoc est, *semen illius*. Præterea Hieronymus cum L. x. Interpretibus Hebreos etiam sequitur, tomo tertio Quæst. in Genesin; Deinde Procopius in Genesin. Quibus, ut alios omittam, accedit veterum codicum & Masoritarum, hoc est, *criticorum Hebraeorum vetustissimorum, ad superstitionem usque diligentium*, consensus, qui nullam hoc in loco lectionem variam annotarunt. Denique ut omittam Irenæum libr. 3. c. 77. Cyprianum libro contra Iudæos, Leonem Pontificem Rom. oratione in nativitatem: etiam doctissimi Pontifici nostro zvo, vi veritatis adacti assentiuntur: quemadmodum ex præstantissimis Bibliorum interpretibus, Pagnino, Vatablo, Isidoro Claro, Cajetano, Augustino Steucho recognitione in Genesin, Aloysio Lipomanno, Marco Marino in Arca Noë, & ex ingenua Francisci Georgii Minoritæ professione apparet; sic enim ait; *Ex falsa traductione, qua habetur, ipsa conteret caput tuum, Latini communiter attribuunt victoriam banc reginæ cœlorum. Quæ licet sublimior sit quam dici queat; dabimus tamen victori triumphum bunc, cui ex veritate literæ debetur; ubi habetur, ipsum conteret caput tuum, ipsum vid. semen mulieris, quod Christus fuit*. Hæc ille problematum tom. i. Probl. 55. Ex quibus omnibus concludimus, cum loci syntaxis & materia & antiquorum interpretum ac codicum consensu, ac doctorum adversariorum, imò Pontificis Romani Leonis professio, vulgarem Pontificiorum, de subiecto hujus sententiae interpretationem confutent, eam merito esse explodendam. Idque ex attributo quoque clarius & plenius liquet: quod est *capitis* Satanæ contritio. Caput autem vim & potestatem metaph. notat: quæ sita est in peccato, Eph. 2. 2. 6. 11. 12. & 1. Joh. 3. vers. 8. & in morte utraque, præviisque afflictionibus, Heb. 2. 14. Contritio vero continuata allegoria, oppressionem significat: adeo ut *contritio capitinis*, sit abolitio potestatis Satanæ in Ecclesiam: quod opus est solius Dei Christi que proprium. Qui hoc caput superavit bisarium. Primum ratione sui: cum oppugnantem, partim per se, tentatione (ut ad peccatum adduceret) Matth. 4. partim per instrumenta sua, maledictis & malefactis (ut omnino perderet) contraria sanctitate perpetua ac patientia, & potentia divinæ, quâ tandem resurrexit, superavit. Johan. 6. vers. 76. 14. 30. Deinde ratione nostræ: primum merito humilis obedientia sua, & patientia ad mortem usque crucis: quia Satanam condemnavit, Joh. 16. 11. eumque mortis imperium habentem eatenus abolevit, Heb. 2. 14. & expulsa imperia ac potestates traduxit, palam triumphantis illis per crucem, Col. 2. v. 15. Deinde efficaciam sua, partim pro nobis electis, partim in nobis. Pro nobis quidem; gloriosa exaltatione: ac primum resurrectione, qua mortis (a qua detineri non poterat, Act. 2. v. 24. & Satanæ qui potestatem mortis habeat Heb. 2. 14.) vim convenienter merito suo, re ipsa & efficaciter devicit: secundò ascensione in cœlum, qua ascendens in sublime, captivam duxit captivitatem, Ps. 68. 19. & Eph. 4. 8. tertio sellione ad dextram Patris: qua Peter eum collocavit longe supra omne imperium ac potestatem & domi-

dominium, & omne nomen quod neginatur, non solum in hoc seculo, verum etiam in futuro, omniaque ejus pedibus subjecit, Eph. 1. 12. & in summam extulit sublimitatem & donavit ei nomen, quod est supra omne nomen, ut ad nomen Iesu omne genu se fleat, cælestium & terrestrium & subterraneorum, Phil. 2. 9. Ex quibus liquet, Christum efficacia sua pro nobis seu pro Ecclesia sua per exaltationem gloriosam Satanæ potentiam superasse, ideoque caput contrivisse: deinde in nobis etiam idem præstat, fructu consequente gloriam, Spiritus sui potentia, hisce gradibus, vocatione, justificatione, sanctificatione, & redēptione seu glorificatione, Rom. 8. 30. & 1. Cor. 1. 30. Vocatione quidem; partim dum missio extra ordinem, aut ordinariè Spiritu S. alios dedit Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem pastores & doctores, Ephes. 4. vers. 11. 12. per quos vocat exterius à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, Act. 26. vers. 18. partim dum interius operam ministrorum vocantium efficacem ac fructuosam reddit, donatione regenerationis, qua mens illustratur agnitione veritatis salutiferæ, & cor fiducia illius & charitate accenditur: quibus modis vis & potestas Satanæ prima (qua posita est in incredulitate, & aversione à Deo, ad quam primum hominem adduxit, & qua ratione mundi princeps dicitur Eph. 2. vers. 2.) frangitur, dum à Deo per spiritum idonei efficimus ad participandam sortem sanctorum in luce, & liberamur à potestate tenebrarum, ac transferimur in regnum Filii Dei dilecti, Col. 1. vers. 12. 13. Eaque fide Satanam & mundum superamus, Ephes. 6. vers. 16. 1. Petr. 5. vers. 9. & 1. Johan. 5. vers. 4. 5. Secundus gradus est justificatio: qua justi coram Deo censur, & à pena peccati, & carnificis Satanæ potestate liberamur, asperzione sanguinis Christi per Spiritum illius: qui, ut nobis fidem donat: ita illius fidei vinculo unit nos Christo, & ejus sanguine, tanquam agni immaculati paschalis nos aspergit, ne ab Angelo exterminatore Ægyptiorum instar occidamur Exod. 12. vers. 13. sed ut cum Israelitis servemur, 1. Pet. 1. vers. 2. & 19. Tertius gradus est sanctificatio reliqua, qua in virtutum practicarum habitu seu in charitate Dei & proximi consistit: qua sit ut à Christo per spiritum regenerationis vivificati, non amplius vitam mundi hujus vivamus secundum principem, cui potestas est aeris, & spiritum nunc agentem in hominibus infidelibus Eph. 2. vers. 2. sed dissolutis operibus Diaboli per Christum sanctè vivere incipiamus, 1. Joh. 3. vers. 8. Postremus gradus est glorificatione: qua in redēptione partium hominis (hoc est, liberatione efficaci) & judicio ultimo universi posita est. Redemptio partium hominis est, qua primum anima à corporis & peccati, ac tentationum Satanæ vinculis & molestiis soluta, in cœlum, invito Satana, ad authorem suum Deum & servatorem Christum Spiritu illius subvehitur; & corpus deinde, à molestiis quiescens, ultimo die à morte tanquam vulnere Satanæ ac potestate, & ut à stipendio peccati liberatam, immortale, & gloriose Christi corpori conforme, resurget, 1. Cor. 15. 54. & 55. & Phil. 3. 21.

Judicium ultimum & universale universi mundi est, quo post corporis resurrectionem, electis à Christo vita æterna (cujus aditu, Satanæ dolo, exciderant) adjudicabitur & conferetur; contraque Satanas æternis pœnis ac flammis addictus tradetur. Qua ratione plenissime Satan conculcatus sub pedibus Christi & Christianorum, vi Christi jacebit. Mat. 25. 34. 41. Rom. 16. 20.

Atque hac viâ constat, quid conculcatio capituli serpentis complectatur, & quam verè & accuratè illa, de Satanæ victoria, Christo, & quidem soli, quadret, tanquam auctoritati. Interim ea ab adjuncta repugnatione Satanæ, qua in hisce terris habet locum, illustratur his verbis: & tu contenes ei calcaneum, hoc est, tu Satanæ serpentis instar, non caput Christi, neque cor, sed tantum calcaneum & infamam partem lædes. Qua allegoriâ corpus primariò naturale certò intelligitur & secundariò mysticum intelligi videtur: sicut per contritionem afflictiones & mors deponentur: nam Satanæ astu & instigatu, Christum odio prosecuti sunt Iudæi, Joh. 8. vers. 44. Iudas prodidit Joh. 13. 2. & 27. Synedrium & Pilatus per milites ceperunt, crucifixerunt & sepulchro clauerunt (de qua re

Luc. 22. 53. Hec vestra hora est & potestas tenebrarum) qua potestate læso corpore, illæsa manlit divinitas & anima sancta atque immortalis, quæ in manus Patris & in Paradisum recepta est, Luc. 23. 43. 47. Quapropter quia Satanæ Christi corpus quidem læsit; in modo morte fregit: sed divinitatem & animam intactam reliquit: idcirco dicitur contritus non caput & cor, quæ primaria corporis membra, in quibus potestas & vita consistit: sed calcaneum tantum, quo læso aut conculcato, corpus sanari ac vivere potest. Atque huc pertinet quod Christus ait Joh. 14. v. 30. Venit princeps mundi & in me non habet quicquam: nempe ratione, non plagæ, quam intulit; sed victoræ, quam frustra affectans, non retulit. Quemadmodum si serpens calcaneum læderet alicujus: sed à serpente læsus, caput illius contereret, nihil haberet potestatis in hominem, quod in certamine succumberet ac periret: Ita Christus pertulit à Satanæ mortem, sed per eam, mortis fuit mors, & Satanam abolevit, hoc est, caput & potestatem illius conculcavit ac contrivit, Heb. 2. v. 14. Quæ differentia in capitib; & calcanei oppositione observanda est. Atque ita primariò & immediate in Christi corpore naturali, calcaneum conculcatur erat Satanæ. Idemque secundariò ac mediatae præstat in Christi corpore mystico, Ecclesia ipsius. In quo corpore considerandum primò est quasi caput; anima: quam oppugnare potest, sed expugnare & conterere non potest; nec ratione essentia ac vita naturalis, quæ immortalis est, Matth. 10. vers. 28. nec ratione vita supernaturalis & cælestis; quæ in tuto deposita est, ac Christi potentissimi Domini ac Pastoris virtute & manibus continetur, Johan. 10. & 1. Pet. 1. Alterum est quasi calcaneus, nimurum corpus, quod anima subest, quodque variis afflictionibus, tormentis ac morte, Deo permittente, à Satanæ, per instrumenta ipsius, conteritur, ad majorem victoris Christi triumphum, & Ecclesiæ, per mortem immortalis ac victoris, gloriam, & Satanæ conculcationem atque ignominiam maiorem, Eph. 4. vers. 16. 1. Joh. 2. v. 13. Rom. 16. 14. Apoc. 12. vers. 11. Hæc de primo Euangelio, immediate à Deo, in Paradiso, primis nostris parentibus, Adamo, & Evæ, ad perpetuam Ecclesiæ institutionem, fidem ac consolationem proposito. Cui non incommode ad Euangeliū olim promissi intelligentiam adjungi potest locus, Genes. 15. v. 1. & seqq.

Brevis explicatio loci

Genes. xv. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Quoniam illustris cumprimis est locus de fide & justificatione Abrahæ, Genes. 15. vers. 6. de quo Roman. 4. non inutile nec ingratum fore arbitramur, si conjunctis antecedentibus expendamus. Continetur autem Prophæ oratio, sex prioribus hujus capituli versibus, estque bimembris, complectitur enim colloquium Dei cum Abrahamo, & felicem illius eventum.

Colloquium quod attinet, scopus illius est consolatio ac confirmatio Abrahæ, in vera fide, & omnium verè fideliū. Explicatur autem adjuncto gemino, & forma ac partibus suis.

Adjunctum primum est tempus, nempe *bis rebus transactis*: hoc est, ab Abrahamo devictis quatuor Regibus, benedictione à Melchisedecho accepta, contemptisque ac rejectis hostium spoliis & opibus. Alterum adjunctum est *Visio Dei*: qua unus est ex ordinariis illis modis, quibus Deus olim priscis Patribus & Prophetis Majestatem suam patefaciebat, Num. 12. vers. 6. Cum autem visio alia sit spiritualis, qua vel phantasiaz, vel menti objicitur: alia corporalis, qua corpori proponitur; posterior videtur intelligentia, nempe visible, gloriae divinae symbolum, ad ampliorem orationis autoritatem & fidem. Hisce adjunctis subjicitur proximè colloquii forma, qua ex partium dispositione eluet. Partes autem primariæ sunt tres, Dei alloquium, vers. 1. Abrahæ exceptio, vers. 2. & 3. & divina illius solutio una cum eventu, vers. 4. 5. & 6. Dei alloquium est, quo Abrahamum primum gratiosè compellat, dehortatione & confirmatione illius. Dehortatio est nempe metuā. Causa enim metus erat gemina, nempe adversariorum

Riorum potentia malusque animus; & contrà Abrahāmi, cum iis collati, impotētia. Adversarii autem erant partim aperti; partim operti ac tecti. Aperti erant Reges illi devicti, qui insperatā & gravi clade ab Abrahamo acceptā offendit, redintegratis viribus, collectisque copiis, eum potuissent adorit̄ ac delere: operti verò erant, ut probabilit̄ colligitur incolae nonnulli, quibus, pro more ingenii humani, invidiosa erat Abrahāmi victoria, & exosa illius (ob simile cum Regibus vīctis periculum) fortitudō. Idcirco metum hunc excutit Deus, cum ait: *Ne metue*. Idemque confirmat ratione ac consolatione suavissima, à promissionē gemina: quarum prior est ablatio mali, ac defensio contra adversarios & mala quævis: quod insigni & crebra (in psalmis potissimum) metaphorā illustratur, cum ait Deus: se esse *Abrahāmi clypeum*, hoc est, tutissimum adversus hostes noxamque munimentum: posterior est collatio boni, quod illius *merces magna valde*, hoc est, maxima. Cum autem hīc ellipsis sit verbi substantivi, bifariam exponi potest: vel ut *tertia persona*, est: vel potius ut *prima, sum*, intelligatur: et si enim utrumque cum re ipsa, & cum contextu orationis conveniat: magis tamē est emphaticum, si prima persona adhibetur, ut nimirum hac via, promissionis expositæ subjectum & antecedens sit Deus, cui ista duo attributa ascribantur, primum, quod sit Abrahāmi clypeus; deinde, quod merces maxima: quemadmodum sese Deus quoque appellat, Numer. 18. 20. *Ego portio & hereditas tua*, & David eam laudem Deo ascribit, Psal. 16. v. 5. *Dominus portio est & hereditas mea*. similiter Psal. 119. 57. Quod attributum ad consolationem Abrahāmi pertinuit plurimum: cum afferitur, quod Deus (nempe beatus & unicus dynasta, Rex regum & Dominus dominantium, 1. Timoth. 6. 15. à quo omne bonum profluit, Jacob. 1. 17.) illius esset merces: hoc est, per metonymiam effecti pro causa, author ac donator mercedis; nempe non meritæ sed immitteritæ & gratuitæ. Ita enim intelliguntur omnia bona Abrahamo promissa & conferenda, corporalia & spiritualia, temporalia & æterna.

Hæc de alloquio Dei, prima videlicet parte hujus colloquii; cui altera succedit, nempe Abrahāmi exceptio adversus alteram promissionis partem, qua objicit & iterat querelam, quod & liberis careat & hæredem habeat alienum. Qua ratione promissioni divinæ quodammodo sese opponit. Tertia pars est Solutio divina, qua Deus contradicit huic exceptioni *τύπος τρόπης*. Deinde promissione filii afferit, eum fore hæredem. Quam promissionem, Abrahāmo ex tabernaculo suo foras educto, amplificat Deus, altera pollicitatione multitudinis liberorum: quam demonstratione & comparatione stellarum cæli innumerabilium illustrat: ut quotiescumque illas oculis aut animo contemplaretur, promissio hæc symbolo illo, in mentem revocaretur, ad fidei confirmationem. Cœterum hoc seminis incrementum pertinet non solùm ad filios Abrahāmi secundūm carnem, nimirum Israelitas, aliosque; sed etiam ad liberos secundūm spiritum, nempe fideles omnium gentium, qui fide ipsum imitarentur, & Christi seminis Abrahāmi membra facti, genuini Abrahāmi filii, censerentur: quemadmodum Rom. 4. verl. 16. 17. Galat. 3. vers. 29. ab Apostolo Paulo explicatum. Cùm autem hæc gentilium vocatio, in familiam & potestatem Abrahāmi, non aliunde quām à propria causa sua Jesu Christo dependeat, Gal. 4. vers. 28. 29. consequentia necessitate, Christi adventus, illius mentione ac promissione simul includitur. Hæc de Colloquio. Eventus verò sermonis Dei, effetus complectitur duos, non coordinatos quidem, sed subordinatos. Primus effectus est fides Abrahāmi, quam Dei sermoni & promissioni, quæ Euangelium de Christo includebat, adhibuit: alter est imputatio ad justitiam. Quæcum ambigüè dicta, & *imputavit ei hoc justitiam*, accipi posset, vel tanquam effectum Abrahāmi, qui Deo justitiae & veritatis in promissionibus laudem tribuat: vel tanquam effectum Dei, quo Abrahamum justum censuit: posterior sententia certa est ex Apostoli interpretatione, Roman. 4. vers. 3. Deinde cum justitia, pro obedientia & satisfactio ne legis accipiat, eaque sit vel particularis, vel universa-

lis: particularis, qua ex parte legi obeditur, particulari virtute & opere bono; universalis verò, quā omnino: prior justitia intelligitur in illa sententia. Psal. 106. verl. 31. qua factum Pinchasi dicitur *ei imputatum ad justitiam*: hoc est, tanquam opus justum, probatum, & laudatum ab hominibus; quemadmodum verba addita, *per quamque generationem usque in seculum*, demonstrant. Quamvis etiam dici posset, imputatum ei à Deo ad justitiam, hoc est, Deum illud tanquam justum opus approbase: nam ut persona Pinchasi placebat Deo, fide & communione justitiae Christi: ita & opus hoc bonum, ex fide per charitatem operante profectum, in Christo placebat, ac propter Christum. quemadmodum vulgata in scholis sententiā dicitur, Deum justificare non solum personas, sed etiam opera per fidem in Christum: quia nullum tam laudabile est opus fidelium, quin propter imperfectionem veniā opus habeat. Posterior verò justitia nempe universalis, hoc loco intelligitur: ut ex divina interpretatione Rom. 4. appareat: illud enim ex scopo, antecedentibus, consequentibus, totaque orationis Apostolicæ serie extra controversiam, non de particulari operis, sed de universalis personæ coram Dei tribunali justitia Apostolum differere. Veruntamen quizitur hoc in loco, quomodo fides dicatur imputata in justitiam; an formaliter; an vero efficienter. Pontificii prius statuunt: sed adhuc distinctione quadam: quoniam ut justitia inhærente nos justificari afferunt; ita duas illius partes proponunt, fidem tanquam justitiae initium, & charitatem quam fidei justificantis formam ponunt, tanquam complementum. Atque hoc modo ait Bellarm. lib. 2. de justif. c. 4. *Non igitur fides est ipsa formalis justitia, nisi inchoata & imperfecta*. & Felicianus Capito explicationum Catholicarum tomo primo, explicatione 18. ait: *fides initiativæ: opera verò completivæ & consummativæ justificant*. Contra verò Orthodoxi posterius tuentur ac docent, fidem justificare & imputari ad justitiam non formaliter, sed efficienter tantum: non ut causam impulsivam, dignitate sua & merito, quam causam meritoriam vulgo appellant: quasi fide complementum inhærentis justitiae promereremur, quemadmodū Pontificii tradunt: sed instrumentaliter tantum; quod sit spiritualis oculus & speculum in quo Christi justitia relucet; & manus, qua Euangelio oblata justitia Christi apprehenditur. Nam si fides esset formaliter justitia nostra, esset satisfactio & impletio legis. Atqui non est satisfactio & impletio legis: quia particularis est & imperfecta actio. Si quis verò excipiat, fidem charitati junctam esse impletionem legis; illud eo refellitur, quod propter pugnam carnis adversus spiritum, regenerationis nostra imperfecta est: adeoque fides infirma, & charitas languida, si cum lege, justitiae regula, conferatur. Deinde si fides hæc, formaliter justitia diceretur, justificatio esset per justitiam propriam, ex opere. Atqui illud est contra Apostoli sententiam & scopum, Rom. 3. v. 21. & c. 4. Quod porrò objicit Bellarminus, eodem quem citavi loco, à Luthero & Philippo Melanchthon disertis verbis positum; causam formalem justificationis nostræ esse solam fidem: illud per catachresin dictum, contra authorum mentem, male interpretatur: nam fidem intelligunt, non propriè, ut adversarius accipit: sed tropicè per Metonym. justitiam Christi imputatam, fide apprehensam: quæ formalis nostra justitia est, hoc est, justitia universalis qua coram Dei tribunali justi sumus seu justificationis causa materialis; licet ingenuè profitendum sit, illam fidei significationem è scripturâ probari non posse. Quod autem Bel. ait alibi de justificatione lib. 4. c. 18. *si verba Hebreæ diligenter inspiciantur, hunc habere sensum, quod actus illæ credendi fuerit opus justum & meritorium, & pro tali, sit à Deo judicatum & acceptum*: illud omnino repugnat Apostolo. Nam cum justitia alia particularis sit: alia universalis; deinde alia operis alia personæ; non de priori, sed de posteriori agi, ex Apostoli disputatione, Rom. 3. vers. 28. & 4. constat: alioquin non cohæret sententia. Quæ enim esset consequentia; Abrahām fide est justificatus, hoc est, fidei opere factus est justior, ut Pontificii volunt: Ergo (quod probandum erat) homines justificantur, coram Deo, fide sine operibus.

cum potius sequatur, ergo homines justificantur, non sine operibus. Ex quibus apparet Pontificiorum error. Quod verò Apostolum Jacob. c. 2. nobis opponunt, illud in explicatione illius pluribus & distinctè diluimus. Porrò cum justificatio alia sit iusti; alia justificati & iusti: quarum illa prima dicitur; qua quis in se omnino iustus, & nondum justificatus, coram Deo, per fidem in Christum, iustus censetur: hæc verò secunda, quæ prioris continuatio est, qua justus justificatur adhuc; non de prima hic locus accipiendus est, qua Abraham primum fide donatus, Dei promissiones amplexus est, (ut Aug. in Ps. 31. & Anselm. in explic. c. 4. ad Rom. accipiunt: quam sententiam Bell. merito rejicit de justif. lib. 4. c. 18.) hoc enim longè antecessit, Heb. 11. sed de secunda, qua per fidei exercitium, Deo in illustri Euangeli promissione reposita creditur, ei-que continuata est imputatio ad justitiam. Nam cum antea suam erga promissiones Dei fidem, abundè satis esset testatus Abrahamus obedientia sua, qua patriam t' eliquerat, Hebr. 11. v. 8. Deumque sacrificiis coluerat: incle satis apparet agi hinc, non de prima, sed de secunda justificatione. Sed quæstio est hoc loco, cur non antea, sed hoc demum c. 15. seu in hac historia dicatur fidem ei imputatam ad justitiam. Responsio est duplex. Prima est quod hoc tempore maximè illustris fuerit Abrahams fides, cum toti periculis ac tentationibus esset expositus, nec promissa è Sara, prolixi spem, humanitus posset concipere, unde Melchies tandem oriretur. Secundò responderi etiam potest, quod cum antea, fides illius fuisset infirmata quodammodo, & dubitatione quadam peccasset (quemadmodum ex querela adversaria Dei promissioni conspicitur:) oppotunt finem promissionis atque eventum fuisse declaratum his verbis; credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad justitiam: hoc est, ad remissionem peccatorum & obedientiam Deo debitam consequendam. Quemadmodum enim peccamus indies: ita opus habemus convenienti & perpetua peccatorum remissione & justitiae Christi imputatione. Quare ut antecedentia hujus historiæ, Abrahams lapsus infirmatis: sic sequentia egregiam restitutionem indicant, cum fides illius commendatur, ad laudem Abrahams, & alicorum hominum exemplum atque imitationem. Sed huic secundæ solutioni contra objici potest aduersa Pauli assertio multiplex, Rom. 4. v. 18. Contra spem sub specie creditis; Ergo non infirmatus est fide: & vers. 19. expressè adjicitur ac minimè infirmatus est fide, & vers. 20. ad banc promissiæ non dubitavit infidelitate, sed corroboratus est fide: denique v. 21. πανορειᾱ seu plenam persuasionem Abrahams attribuit. Ex quibus omnibus firmitas fidei Abrahams clemonstratur. Unde sequitur illum infirmitate fidei non laborasse. Sed facile, re perpenſa, quæ objecta sunt dilui possunt. Primum enim negatur consequentia, Paulus enim differit de fide Abrahams, post promissionem illam: Ita erit semen &c. quo tempore firmatem ei tribuit: solutio verò allata, de fide, ante promissionem illam, hoc tempore, ad fidei confirmationem, propositam, loquitur. Deinde quod nonnulli, Roman. 4. & Genes. 15. Apostoli versum 18. & sequentes de uno eodemque tempore & eodem fidei actu intelligunt: illud neque verbis Apostoli, neque historiæ veritati congruere, res ipsa docet; adeo ut se se in eas pedicas conjiciant, è quibus nequeant extricari. Nam promissio hæc, cui credidisse dicitur Abraham, nimurum: ita erit semen tuum, extat Genes. 15. atque contigit ante conceptum Ismaëlem, & cum Abrahams corpus nondum esset emortuum: sed fidei Abrahams firmitas illa, de qua agitur, vers. 19. pertinet ad tempus posteriorius, cum iam Ishaïael ab eo procreatus annos esset natus tredecim, Gen. 17. v. 35. cum corpus ejus jam esset emortuum & effatum, ut Apostolus, Rom. 4. testatur. Nam non de uno eodemque fidei actu, sed de gemino loquitur. Prior est post promissionem auditam, Genes. 15. posterior est post iteratam solenniter promissionem, Genes. 17. Quod enim vers. 17. illius capitil ait Moses, Abraham procidisse in faciem, & risisse ac dixisse in animo suo, an nato centum annos nascetur proles? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos parens? illud inquam fidei illius firmati non obstat: quoniam

risus ille ortus ei fuit, non ex incredulitate aliquā, quemadmodum Saræ evenerat; sed contra ex gaudio insigni. Interrogatio verò nullam dubitationem hoc in loco, sed tanquam fidelis hominis (qui Dei potentiam cum sua & uxoris impotentia comparat) admirationem declarat: quemadmodum illud innuitur partim eo, quod se prostraverit coram Deo, nimurum acturus gratias: partim quod nullo modo à Deo reprehenditur, quemadmodum risui Saræ contrarium accidit, Genes. 18. vers. 12. ut rectissime à clarissimo D. Junio observatum. Si porrò quis roget, cur de fide Abrahams dicatur, quod ei imputata sit ad justitiam? respondemus non solum hoc factum esse ad commendationem insignis fidei & felicitatis Abrahams: sed etiam ad doctrinam de justificatione illustrandam, & ad communem fidelium institutionem ac consolationem, quemadmodum Apostolus ait: Non scriptum esse propter eum solum, sed etiam propter nos, quibus futurum est ut imputetur, Rom. 4. vers. 24. Ex qua re confutantur Pontificii, qui diversam justificationis causam statuunt, in prima justificatione & secundâ, cum docent primam fieri tantum, sed secundam operibus: cum contrà Abrahams, iam fidelis, & antea justificati, justificatio evincit, unum & eundem esse justificationis modum per fidem, non tanquam justitiam nostram, ut perperam Pontifici contendunt, sed ut causam instrumentalem illius in Christo obtinendam, adducitur, ad Roman. 3. 20. Galat. 2. 26. quamvis Prophetæ, in sententia illa proponenda, nulla facta sit mentio, cum satis nota esset, & vulgo trita, ideoque indicium Prophetæ non erat necessarium.

Explicatio loci Genes. XXI I. à v. 15. usque ad 19.

NON immerito ait Servator, Joh. 8. v. 56. *Abraham Pater vester fecit ut videret diem meum, & vidit, ac genitus est.* Etsi enim oculis corporis Christum in carne patet factum non viderit, animi tamen seu fidei oculis, Hebr. cap. 11. vers. 1. 13. in prophetiis ac divinarum promissionum operculo propositum contemplatus est; quemadmodum ex iis, quæ ante de Gen. 15. vers. 6. differuimus, apparet, & ex hoc cap. 22. clarius etiam elucebit. In quo, si materiam & dispositionis formam consideremus, tum exploratio fidei & obedientiae Abrahams, tum eventus illius felicissimus declaratur. Exploratio constat probatione divina, & probitate Abrahams. Quemadmodum enim hec à Deo tentatio, origine, via ac modo, fineque recto procedens, mandato gravissimo, de Filio unigenito dilectoque mactando, fidem & obedientiam Abrahams examinavit: ita & ille probum in fide ac timore Dei sese exhibuit; dum & prompto animo, ad obediendum Deo sese præparavit, & ad locum præscriptum profectus constanti animo filium Deo mactare in sacrificium, accepto cultro, conatus est. Unde eventus lætissimus multiplex est consequens. Primus est divinum cædis ab Abrahams tentatæ impedimentum, & obedientiæ laus. Secundus, est arietis, divinæ providentiæ, Isaaci loco, ad sacrificium substituti, & ab Abrahams accepti, mactatio. In quo ariete, Christi, pro nobis morti obnoxii, mactati & mortui, typum Cyriillus contra Julianum lib. 10. non ineptè constituit. Postremus, est promissio beatitudinis, & authoris illius, Christi. Ad cuius prophetæ explicationem nos invitare debet materia dignitas, & summa utilitas: & mentio illius, cum alibi in S. Lit. facta, tum in Ep. ad Heb. 6. 1. 4. & 11. 12. 17. 18. Constat autem hæc prophetia, præfatione, promissionis propositione & confirmatione.

Præfatio ad authoritatem comparata, promissionis auctorem Deum, & certitudinem, juramento solenni demonstrat: quemadmodum exponitur, Luc. 1. v. 73. Hebr. 6. vers. 14 deinde rationem ad fert ad promissionem confirmandam, & occasionem illius declarandem, his verbis: quan-

bis; quandoquidem fecisti rem hanc, & non substraxisti filium tuum unicum. Quæ ratio causa est, non consequentis, sed consequientia ut loquuntur: quoniam ex mera gratia, jam inde ab initio vocationis Abrahami, Deus promissionem illam ultero proposuerat, Genes. 12. vers. 3. & postea repetierat crebrius. Ac propterea Deus hoc in loco, dum promissionem plenius ac planius reponit, non ostendit ullum Abrahami meritum, sed gratia sua constantiam & gratuitum fidei & obedientiae debitæ præmium. Qua ratione præstructa, astrictur & apponitur promissionis propositio. Quemadmodum autem pietas ad omnia utilis est, ut quæ promissionem habet vitæ præsentis & futuræ: sic & pietas Abrahami hoc in loco utilitate sua non caruit. Etecum Deus promittit benedictionem: hoc est, felicitatem primum Abrahamo; deinde semini illius; denique per semen omnibus gentibus. Ad Abrahami benedictionem quod attinet, cùm corporalem, tum spiritualem, ea antè explicata est, non obscurè Gen. 12. v. 2. 3. neque ea de re controversia est, sed de reliquis disceptatur. Judæi enim *semen*, denotare posteros seu liberos arbitrantur: ac contendunt non solum alibi, sed etiam in hoc loco, quod semen ex eorum sententia, sit nomen numero quidem singulare, sed significatione collectivum & plurale. Contra vero Christiani accurationes afferunt, id non esse perpetuum: quamvis enim *semen* collectivè sèpius accipiatur, singulari tamen significatione & quidem prima ac propria etiam accipi, ante à nobis est demonstratum, è quibus pauca reponemus, aliisque ad majorem evidentiam adjungemus. Nam primum ex V. Test. est Gen. 4. 25. *reposuit mibi Deus pro Abele aliud semen*, hoc est, prolem, seu filium; ut res ipsa evincit & Chaldaeus Paraphrastes interpretatione sua astipulatur. II. est Gen. 15. *Non dedisti mibi semen*, hoc est, prolem. III. Gen. 21. 13. *filium ancillæ hujus in gentem redigam: quia semen tuum est*. IV. Gen. 38. 8. *Exsuscita fratri tuo semen*, hoc est, non liberos sed prolem unigenitam, ut liquet ex Deut. c. 25. 5. 6. Deinde ad Christianorum confirmationem ex N. Test. tria pertinent illustria testimonia: I. 2. Cor 11. 22. *Semen Abraham sunt: sum & ego, supple semen: in qua oratione, priori loco collectivè, posteriori singulariter accipitur*. II. Galat. 3. 16. cui III. consentit exppositio Petri, Act. 3. 25. 26. Ex quibus locis abunde probatur, *semen* accipi interdum de semine singulari; & in hac promissione Abraham facta ita debere accipi. Nam quod vulgo *semen* exponunt, v. 17. collectivè, de liberorum multitudine, seu posteris; sed v. 18. singulariter de Christo, quasi (ut subjecta ex attributis, & contrà vicissim sunt intelligenda) attributa hoc in loco illud demonstrant; in posteriori versu merito assentimur, sed bona illorum venia, in priori, necessitatem expositionis minimè observamus. Nam quod objicitur, *multiplicabo* collectivè debere accipi: illud sequenti expositione potest confutari. Si quis enim attentius consideret, comperiet *seminis* vocem, significatione singulari distinctè accipiendam & attributis optimè convenire. Ut autem ad rem ipsam progrediamur, *semen* hoc in loco non posteros ac filios, sed filium notat, & quidem non Ismaelem, sed Isaacum, qui promissiones acceperat Gen. 21. 12. 13 & ex illius stirpe prognatum, & per eundem adumbratum, videlicet Jesum Christum. Quemadmodum enim Isaacus non vi naturæ, sed promissionis & potentia divina à Patre ferè emortuo satus est, atque conceptus à matre sterili atque effeta; unde cum posteris è rupe excisus dicitur, Esa. 51. v. 1. 2. Ita & Christus, à Maria Virgine, non è virili semine, sed gratuita Dei destinatione ac promissione, & virtutis Altissimi obumbratione, conceptus est Luc. 1. 34. 35. Unde lapis, è rupe, sine hominum manibus excisus, appellatur, Daniel. 2. 34.

Deinde quemadmodum Isaacus fuit filius Abrahami è Sara unigenitus, dilectus & omnium bonorum hæres, Genes. 15. 4. 21. 10. & 22. 2. sic & Christus Patris est filius unigenitus, Joh. 1. 14. 18. dilectus ille in quo acquiescit, Mat. 3. 17. quem hæredem constituit omnium, Ps. 2. 8. Heb. 1. 2. Tertiò ut Isaacus, à Patre ad sacrificium destinatus est, eique obedienti ligna imposita sunt, quibus ipse, ad mactationem postea impositus est & alligatus: similiter

& Christus à Patre ad sacrificium propitiatorium electus ac datus, lignum crucis suæ, cui affixus est, & cruciatus, nostra causa, à Patre inflitos, lubens pertulit, factus hostia salutifera. Quartò, ut Isaacus à Patre suo, animo & conatu mactatus, non periit, sed servatus est, Gen. 22. v. 15. ad 19. & similitudine quadam à mortuis suscitatus, Hebr. 11. v. 19. ita & Christus à Patre, animo & conatu, & quod amplius, factio mactatus, Es. 53. Act. 2. 23. non manxit in morte, nec corruptionem expertus est; sed resurrexit, Act. 2. 24. 30. Quinto ac postremo, quemadmodum cum de Isaaco, qui promissiones acceperat, actum videri potuisset, Hebr. 11. 17. 18. nihilominus tamen, posteritate ac potentia, adversus hostes in immensum excrevit: sic & Christus, post mortem, posteritate immensâ auctus, & ad summam evectus est gloriam, adeoque lapis, qui excisus erat, imaginem comminuens, effectus est mons magnus, ita ut impletat totam terram, Dan. 2. 35. ut ex sequentibus similiter apparebit. Ex hisce igitur statuere possumus, non frustra Christum Isaaco adumbratum, & voce *seminis* hoc in loco includi ac connotari (ut multa de Davide tanquam typo, & Christo tanquam archetypo atque adumbrato suo modo ~~in~~ ac gradatim intelliguntur) quemadmodum in ipsius attributa quoque ostendunt.

Promissio autem est bimembris; propagatio liberorum immensa, & hereditas portarum hostilium. Propagatio liberorum, multiplicatione semenis designatur, hoc est, quando ut ex uno semine grana plura; ita ex uno filio plurimi posteri oriuntur. Quo sensu dicitur Adamo & Eva: *Crescite & multiplicamini: & Abraham*, Gen. 17. 2. *multiplicabite*, & Jacobo, Gen. 35. 11. *fructuosa es & multiplicare*. Vide etiam Gen. 28. 3. Deinde immensitas hujus propagationis declaratur, similitudine rerum innumerabilium duplii, primo stellarum ut antea, c. 15. 5. deinde arenæ maris: sicut antea, pulveri terræ, c. 13. 16. compararat eodem omnino sensu. Quæ duæ hyperbolicae ac proverbiales multitudinis maximæ formulæ, ad unum idemque, nempe ad qualitatem & conditionem pertinent. Ac propterea alienum est quod nonnulli argutantur, priori electos quasi cælestes: posteriori reprobos quasi terrenos denotari.

Cæterum multiplicatio illa est duplex: alia carnalis, alia spiritualis. Carnalis quidem ratione Isaaci, Deut. 1. v. 10. Spiritualis vero ratione Christi, qui quoniam se exposuit pro reatu, videt semen, Es. 53. 11. Hoc autem sunt omnes fideles, quos, ex Ecclesia, per verbum & spiritum regenerat: quorum maxima est multitudo, adeo ut plures sint filii desolatæ, quam conjugatæ, Esa. 54. v. 1. Quam expositionem mysticam, historiæ velo contentam, confirmat Apostolus (si quis diligenter examinet) Rom. 4. vers. 17. 18. Gal. 3. 29. Huc etiam pertinet locus Jer. 33. 22. ut non potest numerari exercitus cælorum, nec potest mensurari arena maris: ita augebo semen Davidis, &c. Quo in loco, per *semen Davidis* intelligit fideles, insitos per fidem, Davidis filio Christo, qui fecit nos reges ac sacerdotes Deo ac Patri suo, 1. Pet. 2. vers. 5. ut orthodoxi rectè exponunt. Et hoc primum est promissionis de semine Abrahami attributum.

Alterum est portarum hostilium possessio hereditaria. Quæ hostium subjugationem & consequentem ditionis eorum possessionem firmam complebitur per synecdochem convenientissimam. Nam cum in portis urbium essent, cùm munimenta ac custodiæ; tum curiæ, Amos 5. v. 15. ea voce urbes (ut Græci rectè sua versione expresserunt) earumque potentia & consilia intelliguntur. Hæc autem portarum possessio etiam est gemina, pro semenis gemini ratione; carnalis & spiritualis: illa aquibrans, hæc adumbrata. Carnalis convenit Isaaco, qui primum immediatè in se, jure ex Dei donatione acquisito, deinde mediata, re ipsa ac facto, in posteris suis, hostium portas possidet, cum devictis & expulsis Chananeis, terrâ ante promissa, Gen. 13. v. 15. potitus est. Spiritualis vero carnali adumbrata, convenit Christo, tum in se tanquam capite, tum in fidelibus tanquam membris suis ac posteris per Spiritum regenerationis propagatis. Et in se quidem ratione juris omnino ac simpliciter: quia Filius Dei patefactus in carne:

ratione verò rei ac facti ante diem judicii ex parte tantum; sed eo die & in æternum, omnino. Nam quemadmodum peccatum, mortemque temporalem ac æternam, & Satanam, mundumque, obedientiæ merito, prorsus devicit, Joh. 16. v. 11. 33. & 12. 31. Col. 2. 15. Heb. 2. 14. 15. ita efficaciaz quidem initio, eosdem jam superavit, cum elec̄tos à peccati servitute ac condemnatione & à potestate Satanæ ac mundi, per fidem eripuit & eripit, Col. 1. 13 & jam in medio inimicorum suorum regnat, Psal. 110. v. 2. efficaciaz vero complemento, ultimo die omnes hostes suos conteret, ac pedibus suis abjiciet, postremo hoste, nempe morte, prostrato, & Satanæ ac mundo impuro, in ignem inferni, præcipitatis Ps. 2. & 110. 1. Cor. 15 v. 25. 26. Matt. 25. v. 41. 2. Thes. 1. 8. 9. Neque solum hostes devicit Christus, sed etiam ea ratione portas eorum occupat, quando pro jure suo (cum meriti, tum eidem convenientis donationis paternæ) re ipsa mentes & corda fidelium, inquis dominis ac fortibus armatis expulsis, possidet ac regit, & per orbem universum, ubi peccatum & Satanæ regnaverat, suam colligit, regit & adversus hostes tuerit Ecclesiam. Deinde Christo quoque hæc victoria & possessio convenit, in membris suis seu fidelibus, quos ex peccati, mortis, Satanæ, mundique servis, per fidem & resipiscientiam Luc. 1. reges facit ac sacerdotes Deo Patri, 1. Pet. 2. 5. Apocal. 1. 6. & 5. 10. & victoriæ ac possessio- nis suæ participes: victoriæ quidem, dum fide per charitatem operante, & Christi Spiritu adjuvante, mundum superant, 1. Johan. 5. 4. & Satanæ resistunt, ignitaque ejus tela extinguunt, Eph. 6. 16. eumque vincunt 1. Iohan. 2. v. 13. carnemque mortificant: possessionis verò participes reddit, partim dum peccatores & infideles luce veritatis & Spiritus Christi adjuncta efficacia, illustrant & convertunt, eaque via peccati & Satanæ regnum imminuunt, Act. 26. 18. Christique amplificant; adeo ut, semen Christi & Ecclesiæ, gentes hæreditario possideat, Esai. 54. v. 3. partim dum Christus sub fidelium pedibus, Sathanæ omnibusque hostibus conculcat, velut alter Iosua, in cœlestem Canaanam (unde dæmones hostes nostri exciderunt, nosque aditu illius privarunt) eosdem deducit. Atque hæc dicta

sunt de promissione benedictionis facta Abraham, & semini illius: sequitur promissio benedictionis gentium omnium per semen: quæ continetur hisce verbis: *omnes gentes in semine tuo חַבְרָכוּ* Per *omnes gentes* autem Synecdoche fideles ex omnibus gentibus cum Iudeis tum reliquis totius mundi intelliguntur, ut communis benedictio & Apostolorum interpretatio ostender. *הַתְּבִרְכֵו* autem quidam vertunt *beabunt se*, hoc est, beatas se prædicabunt; sed minus rectè. Nam licet vox Hebræa sit in conjugatione *bipabel*, quæ reciprocationem notare solet: illud tamen non est perpetuum, ut Grammatici profitentur, & usus demonstrat: Deinde Apostolus Petrus Act. 3. 25. 26. passim exponit, & benedictionis actionem non gentibus, sed Christo tanquam semi disertè adscribit. Quæ benedictio ac beatitudo in hisce gradibus (de quibus in superiori Prophetia enarranda plenius egimus) in vocatione, justificatione, sanctificatione & redemptione consistit: & à semine promisso procedit, hoc est, Christo, primum in Iudeos, deinde in gentiles: ut explicatur hoc effectum & ordo Act. 3. 25. 26. Galat. 3. v. 14. 16. Sed difficultas quædam exurgit: Iudei enim objiciunt, per semen, quia collectivum est, intelligi Israëlitæ, in quibus se gentes beabunt, hoc est, hoc exemplo, tanquam illustri & proverbiali formula, sibi bene precabuntur, Gen. 48. v. 19. *in te benedicent Israëlitæ dicendo*, &c. Sed contrà jam antea demonstratum est, *semen sumi*, non semper neque primum collectivè, sed nonnunquam, primaque significatio, singulariter. Deinde quamvis alicubi phrasis hæc, *in te benedicent*, significet similitudinem, interdum tamen causam notat, ut Jerem. 42. *הַתְּבִרְכֵו benedicent sibi* (ut quidam vertunt) aut potius *benedicentur in ipso*, hoc est, Christo, vero cum Patre Deo, gentes, & in eo gloriabuntur: & Isa. 65. v. 16. *benedicetur in Deo veritatis*, hoc est vero. Quæ loca, rectè accepta, huic promissioni, de benedictione gentium, per Jesum Christum, ratione phrasis at materia & sententia, conveniunt.

Hactenus de promissionis propositione: cui confirmatio, ex præfatione repetita; ac propterea à nobis in eo loco explicata, subjicitur.

A N A L Y S I S P R O P H E T I A E   O B A D I A E.

Gum præter auctoritatem divinam tria hæc pre- cipue pios ad sacrorum Prophætarum examen allicere soleant, brevitas, difficultas, utilitas: ea omnia in Hobadiæ Prophetia eluent; adeo ut non immeritò ad illius elogium Hieronymus; *ver- sum supputatione, non sensum, brevem; ut ex tribus libris Salomonis Canticum cantorum, quo brevius eo difficilius*. Si quis utilitatem etiam spectet, comperiet ad Dei iustitiam contra Ecclesiæ hostes, & misericordiam erga Ecclesiam per Christum afferendam, eaque ratione, ad fidem & resipiscientiam confirmandam, conducere plurimum. Quare *ovis* & *hanc* Prophetiam explicatur, paucis descriptionem & partitionem præmittemus. Ad prius quod attinet; *Hæc Pro- phecia est scriptum obvius V. T. per Hobadiam Prophetam contra Iudeos editum; quo ob viam crudelitatem ab ipsis in Ecclesiam Iudeorum, in Iudeæ & Hierosolymorum per Nebucadnezarem vastatione, perpetratam, & viribus artibusque suis præsidentibus, iis ad Ecclesiæ consolationem judicia Dei denuntiat, cum severam & justam eorum pænam, tum Ju- daeorum gratiosam & gloriosam ab hostibus corporalibus & spiritualibus redemtionem in regno Christi*. Hæc autem Prophetia dividitur in titulum & tractationem. Titulus est aut adventitus & disjunctus: aut conjunctus & genuinus. Adventitus ab Ecclesia præmissus est, distinctionis gratia, *Liber Hobadiæ vel Hobadias*: quemadmodum in libris Mosis & aliorum Prophetarum variè ab Hebræis & Græcis Latinisque, tituli, à materia, scriptore, scripti initio aut genere præfixi sunt; quamobrem de eo non laborabimus.

Titulus genuinus est, *Visio Hobadiæ*: quo auctoritas & attentio comparatur: hinc enim eluet hujus scripti genus & scriptor. Genus est *visio* quæ *εν τη οψι* de visione divina ac prophetica accepta, bisariam usurpat: vel speciatim, de speciali prophetæ ratione ac modo revelationis secreto voluntatis divinæ per visionem, de qua distinctè agitur; Num. 12. v. 6. Ioel. 2. 28. vel generatim per synecdochem de quavis prophetia: cujusmodi sunt varij, ut ad Heb. 1. 1: indicatur, familiare colloquium, visio, insomnium, subicta Sp. S. afflato: quo sensu Prophetæ olim *videntes* dicti fuerint. 1. Sam. 9. v. 9. 2. Chron. 33. 18. & *visionis* vox accipiatur in distincta & eleganti comminatione, Ezech. 7. 26. & prophetæ visio, & sacerdote lex, & sensibus consilium. Utrovis autem modo accipiamus *visionis* vocem, si rem ipsam specetes, parum interest: certum est enim denotari prophetiam, & probabile etiam est, certum illum prophetæ modum, quo res enuntiandæ, visione quadam adhibita, à Deo revelatæ sunt, indicari. Per metonymiam autem subjectæ rei signatæ, pro adjuncto signo, *visio* accipitur pro scripto, quo visio illa significatur. Atque hæc de scripti hujus genere. Unde causa efficiens principalis Deus, prophetæ autor, & modus simul intelligitur: quod etiam prophetæ eventus & aliorum Prophetarum collatio confirmat. Scriptor verò & causa instrumentalis indicatur nomine *Hobadias*, in quo omen est, & nominis cum re convenientia: nam quemadmodum in Actis Stephanus dictus est, qui martyrio coronatus est tandem: sic & iste Hobadias, hoc est, *servus Domini* appellatur: sicut Hieronymus non in-

Ptē ad hunc locum observavit. Quis autem fuerit, & quando vixerit, non satis aperte constat. Hebræorum plerique eum fuisse censem, qui Achabi tempore vixit, & Prophetas pavit, i. Reg. 18. eundemque Idumæum fuisse adjiciunt: quemadmodum ex Rabbi Salomone & Kimchio appetet. Sed illud ab Abenezra merito refutatur: nam historia illa Abdiæ satis ostendit illum non fuisse Prophetam, sed tantum Prophetarum amantissimum aulicum: & hec prophetia demonstrat Prophetam hunc vixisse post stationem urbis Hierosolymorum & templi, v. 11. Quapropter omissis incertis conjecturis, non Eliæ & Achabi, sed potius Ieremiæ & Ezechielis temporibus vixisse, ex prophetiæ materia & collatione similium, cum multis interpretibus, colligimus. Et à prophetiæ titulo ad prophetiæ tractationem transimus, quæ constat exordio & narratione. Quorum illud notat causam efficientem: *Dominum Deum*, & objectum *Edom*. Quæ vox communiter *rufum* notat, & inde ad nomen proprium designandum translata est. Quo modo bisariam accipitur: de hominibus, vel eorum regione. Hominibus, vel uno, vel plurium collectione: nam Esau Jacobi frater Edom appellatus est, non à colore nativo, ut quidam arbitrantur; sed ab eventu, quod lentum edulium, *Edom*, hoc est, *Rufum* appellasset, & primogeniturae jus eo vendidisset, Gen. 25. 30. Unde per Metonymiam efficientis pro effecto, Edom pro Edomitum accipitur: quomodo Esau pater *Edom* appellatur, Genes. 36. v. 9. Denique per Meton. adjuncti locati pro subjecto loco, aut potius possessorum pro re possessa, pro regione Edomitarum accipitur. Quo sensu hoc loco usurpat: quemadmodum constructio pronominis feminini, cum subjicitur, *adversus eam*, indicat. Sic tamen regionem compellat, ut incolas sub illius complexu intelligent. Similes prophetiæ adversus Idumæos extant in plurisque prophetis, Isa. 21. 11. & 34. 5. & 63. 4. Ier. 9. 26. & c. 27. 3. & 49. 7. Ezech. 25. v. 35. Amos 1. 11. Iaq. 3. vers. 21. qui loci diligenter collati, commentarii vice, diligentioribus esse possunt. Hæc de exordio, prima tractationis prophetiæ parte dicta sunt. Reliquum est ut ad alteram transeamus. Ea autem est narratio; quæ ad amissum fere cum Ierem. 49. conveniens, de poena Idumæis inferenda, & Iudeis auferenda, per comminationem & promissionem dicerit. Quæ docendi ratio & ordo partium, servatur etiam Isa. 34. & 35. & Ezech. 35. 36. Comminatio antecedit adversus Idumæos: quæ propositione, & expositione copiosa ac gravi abolitur. Ac propositio bimembris est, quoniam bellum eventurum denuntiat, & eventum effunditque illius, cladem acerbissimam. Bellum v. 1. causis suis describitur, à quibus inferendum. Quarum prima ac principalis statuitur *Deus*, & secunda ac ministræ *gentes*, hoc est, Chaldei eorumque imperio subditæ & socii: quemadmodum explicatè declaratur, Ier. 25. v. 9. & 25. Ac priorem causam efficientem indicat Propheta cùm ait, legatum à Iehova missum ad gentes concitandas ad bellum adversus Idumæos. Quo occulta Dei providentia, per Metaph. significatur: quod instinctus & gubernatio divina sit instar legati alicujus. Quo sensu in Prophetis sapientiæ gentes evocasse, eas mittere, iisque aliquid præcepisse pronuntiatur: & servi Dei appellantur reges, quorum opera providentia suæ judicia perfecit. Qua de re illustris locus est de hoc bello & calamitate Idumæorum, Ierem. 25. vers. 9. Hæc autem belli denuntiatio stabilitur ac confirmatur à testimonio Prophetarum & revelatione divina, quando initio hujus narrationis præmittitur: *Rumorem à Jébova adivimus*: hoc est, Abdias & alii Prophetæ quorum antea meminimus, nominatim verò Ieremias cap. 49. vers. 14. *Rumorem*, inquit, *audiri à Jébova*: cui conjunctus Abdias meritò ait, *audivimus*. Porrò hujus belli eventus & effectus, nempe clades, declaratur, vers. 2. bisariam; partim effecto exiguitatis & adjuncto magni contemptus: ut enim bellum magnos & potentes imminuit & atterit: ita contemptus, clades magna & impotentia comes. Cujus Prophetiæ veritas & complementum, Malach. 1. vers. 3. & 4. ostenditur. Nam quod nonnulli hunc locum ita explicant, ac si declararetur antiqua Idumæorum

conditio; quod essent exigui numero & contempti inter reliquas gentes, ideoque non haberent probabilem ullam superbiendi materiam: illud Prophetiæ gravitatem videtur imminuere, nec satis quadrare sequentibus, quibus eorum potentia declaratur. Hæc de propositione pœnæ; Cui additur gravissima expositio, quæ clavis hujus & calamitatis magnitudinem & justitiam describit, remotione bonorum & subsidiorum, quibus impunitatem sibi pollicebantur, & minas Dei superbè poterant aspernari. Utitur autem inductione eleganti & accurata: nam subsidia Idumæorum, in quibus potentia eorum erat sita, recenset partim externa, partim interna. Externa alia sunt animata, & alia inanimata. Inanimata, sunt loci naturâ muniti ac propugnacula, & thesauri reconditi. Quorum prius ab adjuncta fiducia, & arroganti superbia Idumæorum, & conjuncta vanitate describitur. Superbiā indicat, cùm hanc gloriationem animi Idumæorum recitat; *quis dejiceret me in terram?* Vanitatem verò arguit quando ait, *superbia animi tuis decepit te*, v. 3. Quam vanitatem demonstrat Deus oppositione omnipotentiæ suæ, per comparationem majoris; *Quoniam exaltares tuam habitationem, veluti aquila, in meo inter stellas poneres nubes tuum, inde tamen te dejicerem, ait Deus.* Ego multo magis te è tuis montibus dejiciam, v. 5. Qua ratione priori felicitatis & subsidiorum parte & superbie materia Idumæis erupta, ad alteram transit Propheta, nempe thesauros reconditos. Quorum spoliationem non simpliciter enunciatur: sed interrogatione stupendam esse ostendit; & comparatione minorum ac disparium amplificat: etenim conserit ac præfert Chaldeos furibus & vindemiatöribus; eoque demonstrat calamitatem Idumæorum longè maiorem esse, quam si à furibus & vastatoribus nocturnis, aut vindemiatöribus spoliati essent: nam fures non omnia, sed obvia, & quod satis ipsis est rapiunt: vindemiatores relinquere solent residuos aliquos racemos; partim secundum legem. Deut. 24. v. 21. in usum viduarum, pupillorum & peregrinorum; partim etiam quod non omnia ita accurate perscrutentur aut curent, v. 5. Contrà verò omnia Esavi loca abdita pervestiganda & perquirienda ostendit, v. 6. Quo in loco per metonymiam *Esviam* vocat Esavi posteros: quemadmodum antea *Edom*. Sic autem dictus est filius Isaaci primogenitus ab ortu, à verbo *roy* hoc est, *facere*: quod natus sit pilosus & quasi perfectus & adultus, Genes. cap. 25. vers. 23. Deinde abditorum etiam mentionem facit: quia ut ait Hieronymus, *omnis australis regio Idumæorum ab Eleutheropoli, ad Petram & Haslam, in specubus habitatiunculas habet; & rugosissimis subterraneis, propter nimium solis aestum, quia meridiana est provincia, utitur.* Atq; hac ratione externa inanimata subsidia, cum locorum opportunitatem, tum thesauros reconditos, bellum nervum, nil profutura, sed auferenda Idumæis ostensum est. Deinde idem de animatis subsidiis, nempe fœderatis sociis, iusq; omnibus, & amicis familiaribus asseritur. Quos obscuratos ostendit, partim perfida defectione sua, partim oppugnatione insidiosa & violenta. Ac fœderatorum perfidiam & insidias describit, cùm ait, *deducturos ad terram usq; ac decepturos, viam ostendit, quando addit, prævalebunt tibi*, hoc est, non solum oppugnabunt, sed etiam expugnabunt: amicorum etiam familiarium vim declarat, cùm ait, *conviræ tui imponent vulnus: insidias verò, cùm adjicit, loco tuo, cujus nulla erit intelligentia*, v. 7. Quia verò præter externa hæc subsidia, cùm inanimata, locorum opportunitatem & thesauros reconditos: tum animata, socios, cùm fœdere ac pace, tum familiaritate conjunctos, alia etiam sunt interna subsidia, quæ in hominibus hærent: sapientia in apimo, & potentia ac robur in corde & corpore (quorum illud ad consilium: hoc verò ad effectum requiritur) ne quæ spes ulla Idumæis supersit, horum etiam subsidiorum jacturam minatur Deus, præmissa præfatione, qua hujus comminationis & pœnæ auctorem Deum ostendit, & circumstantiam temporis innuit, *illo die*, hoc est, eodem tempore: quod ad amplificationem calamitatis pertinet, cum omnia mala concurrent. Huic præfationi comminatio subjecta, primum sapientiæ & prudentiæ jacturam indicat his verbis; *perdam sapientes & intelligentes ē monte Esau*: hoc est, per Me-

per Metonymiam Idumæos, qui in regione montosa degabant, v. 8. Secundo jactura potentia ac roboris describitur, v. 9. partim potentum terrore, quod ad cor & animum; partim excidio, quod ad corpus pertinet. Quorum prius indicant illa verba; *& terrebuntur potentes tuis ô Thebanis*; posterius cum additur; *ut exscindatur quisque è monte Esavi à fratre;* seu propter stragis magnitudinem. Theman autem fuit nepos Esavi, Gen. 36. 11. unde per Metonymiam pro Themanitis, & per synecdochen, pro Idumæis generatim accipitur: aut per synecdochen Theman, loci in Idumæa nomen, Ezech. 25. vers. 13. de Idumæa & deinde de incolis intelligitur. Eadem omnino comminatione extat, Jerem. 49. v. 7. Ex quibus omnibus, calamitatis bellicæ Idumæorum, inducta subsidiorum omnium elegantissima enumeratione, magnitudo intelligitur: quæ prima expositionis pars est. Cui altera accedit, quæ poenæ & magnitudinis illius justitiam, causæ & meriti inductione exponit. Causa enim statuitur peccatum in Iudæos multiplex: cuius magnitudinem proponit generatim primum, deinde inductione speciatim illustrat ac probat. Peccatum definitur violentia in Iacobum; hoc est, Iudæos, Iacobi posteriores. Sic autem illos appellat, ut ea via peccati magnitudinem, objectu indignitate ostendat: Iacob enim & Esau fuerunt fratres, à quibus Iudei & Idumæi orti etiam fratres, hoc est, cognati erant & fraterno animo sese mutuo amare ac tueri debebant: quamobrem Deus Idumæos, hoc nomine ab Israëlitis violari prohibuit, Deut. 2. 3. & 23. v. 6. Grave est alicui vim inferre immerenti: gravissimum & indignissimum, alorem promerenti fratri; idcirco addit Propheta amplioris declarationis gratia, *in fratrem suum*, ut etiam Amos 1. v. 11. & excidii poenam repetit, & adjuncto consequente pudore & circumstantia temporis exaggerat, quando ait, *exscinderis in seculum*; quo demonstrat, fore, ut Idumæi in posterum, eodem jure & more, regionem suam nunquam recuperent Psal. 10. Similes loci sunt Ezech. 35. vers. 9. Esai. 34. v. 10. Ierem. 25. v. 9. Ioiel. 3. v. 19. Malach. 1. vers. 4. Porro violentiam Idumæorum in Iudæos probat & declarat inductione sequentium. Primum immisericordi consensione ac delectatione calamitatis Iudæorum. Quam à signo describit; quod ex adverso steterint, quo die extranei Chaldæi & eorum socii captivas abduxerunt copias. Deinde factio & rapina societate; quod cùm alienigenæ victores Hierosolymam ingredierentur & sortitione incolas & spolia dividerent, Idumæi illorum fuerint socii, v. 11. Quæ duo expolitione gravi explicitantur & amplificantur ordine, per exprobrationem, qua officium indignissime violatum objicit & poenam propterea denuntiat. Ac primum quod priori loco reprehenderat, quod videlicet ex adverso stetissent, illud exponit, v. 12. convenientissime tribus membris & quasi gradibus; primum immisericordia; deinde *χαρεστικα*; denique conviciis: primum indicatur cum ostenditur fuisse spectatores calamitatis; *ne specta*; hoc est, non spectasses, non spectare debuisses, *dilem*, hoc est, calamitatem illo die fratri tui. fraternum enim est & misericordia humanæ officium, non procedere spectatum calamitatem alterius, sed oculos potius avertere à miseria fratrum: alterum est, quod lætati fuerint de Iudæis in die, quo perierunt: postremum, quod conviciis insultarint viatis: de qua re Psalm. 137. 7. Alterum de rapina Idumæorum explicat, v. 13. & amplificat: adjuncta fede & proditione: fede, quod rupturas e quibus evadere poterant, ut Amos 4. 3. obseruant, ad eos qui evaderent, excindendos: proditione, quod elapsos prodiderint: quamvis si *τηρε* de compitis exponamus, indicabitur crudelitas, quod aditus viarum observarunt, ut elapsos concluderent ac necarent; quod cum eorum animo, de quo Ps. 137. non malè convenit, vers. 14. Atque hæc de descriptione odii & violentiae Idumæorum in Iudæos. Cujus origo, quoniam ad rem plurimum pertinet, & vulgo non satis accurate explicatur, investiganda est. Causa prima fuit exemplum stirpis: nam Esau odio capitali Iacobum fratrem prosecutus est, adeo ut mortem ei minaretur, Genes. 27. vers. 43. Cujus occasio fuit ex opinione acceptæ injuriæ ob præceptam, venditis primogeniturae privilegiis, benedi-

ctionem. Ac quamvis fratri fuerit postea reconciliatus; hec sit tamen in posteris animi abalienatio & odium in Israëlitas: quod significatum fuit divinitus, partim miraculo concussionis mutua Esavi & Iacobi in utero matris; partim interpretatione Dei, quod concussio illa signum esset duarum nationum, quæ separarentur, quarum una robustior altera, & minor serviret majori, Gen. 25. 22. Atque hoc odium ex eo primum liquet, quod Israëlitis, ex Ægypto in Chananæam promissam tendentibus, transitum per suam regionem commodissimum invidiose negarunt, & armata manu hostiliter prohibuerunt, Num. 20. vers. 20. deinde, quod inter publicos Israëlitarum hostes recensentur postea, 1. Sam. 14. v. 28. Cujus inimicitia occasio & cauta fuit invidia possessæ ab Israëlitis Chananææ & status felicis, Ezech. 35. 5. & 11. quemadmodum vicini eorum Hammonites hanc causam belli prætulerant, similiter Iud. 11. 15. Altera causa odii & violentiae Idumæorum fuit damnum à regibus Israëlitarum acceptum. Primum à Saule, qui ipsos cum reliquis hostibus bello repressit & inquietavit, 1. Sam. 14. 28. Deinde potissimum à Davide qui subjugavit, 2. Sam. 8. 14. & omnes mares, nempe bello aptos, per Joabum confudit, 1. Reg. 11. vers. 15. Quæ victoria Davidis, prædicta fuerat Bileami prophetia, Num. 24. v. 18. & 19. imo etiam Isaaci, Genes. 25. v. 25. Hæc autem servitus Idumæorum duravit ad Josaphati tempora, 1. Reg. 22. 48. Nam à Ioram defecerunt, constituto rege, & à servitute deinde liberati sunt, 2. Reg. 8. 20. secundum Prophetiam Isaaci, Genes. 27. v. 42. Tertiò damnum bello acceperunt à Ioram, 2. Reg. 3. v. 1. denique ab Amasia, qui eorum decem millia percussit & Petram urbem, Arabię Petræ metropolim, occupavit, 2. Reg. 14. v. 7. Ex quibus omnibus odii & violentiae Idumæorum in Iudæos antiquitas, occasions, duratio, & pertinacia, de qua Ezech. 35. 5. appareat. Reliquum igitur jam est, ut ad rem propositam redeentes, explicata reprehensione peccati & violentiae Idumæorum in Iudæos, poenam, culpæ comitem & effectum, attendamus: quæ comminatione declaratur, & parium subjectorum comparatione amplificatur ad consolationem afflita Ecclesiæ, cum ait; *Nam propinquus est dies Ieboræ adversus omnes istas gentes*. Gentium enim nomine Idumæos iisque vicinos, & in Iudeis violandis socios intelligit, nimirum Hammonitas, Moabitas, Syros, Philistæos, Tyrios, Sydonios, quemadmodum disertè exponitur, Ierem. 49. & Ezech. 25. & 26. Quibus omnibus communiter comminatur propinquam poenam: quam adjuncto tempore metonymice significat. Dies enim Dei dicitur hoc loco tempus vindictæ divinæ destinatum, seu dies judicii particularis; quod judicium Deus per Nebucadnezarem exercuit, Jer. 9. & 27. v. 3. & Ezech. 25. & 26. Porro hujus poenæ justitia confirmatur ratione dupli, ad consolationem Ecclesiæ & terrorem meritum hostium illius. Quarum rationum prima est deducta ex lege talionis, in judiciis publicis, æquissima; quemadmodum fecisti, fiet tibi; retributio tua revertetur in caput tuum, v. 15. Similis locus generalis est, Esai. 33. 1. cùm desieris esse vastator, vastaberis, cùm absolveris perfide agere, perfide agetur contra te: & particularis ad Idumæos pertinens, Esai. 34. 8. Jer. 49. Ezech. 25. & 36. 5. 6. Altera ratio est comparatione minorum, nempe judiciorum Dei in suum populum Judæorum; Nam, inquit, cùm biberitis in monte sanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter, bibent inquam & absorbent, eruntque ac si non fuissent. Quæ comparatio plena constat protasi & apodosi. De protasi queritur, quosnam compellat Deus, & quid bibendi voce denotetur. Quidam compellari putant Idumæos & vicinas gentes, ac sensum esse, cùm in Hierosolymorum vastatione hilares symposia & convivia agitaveritis, vobis idem ab aliis expectate. Atque ita prophana eorum convivia sacræ epulis opponerentur: quemadmodum Esai. 62. v. 8. & 9. Alii vero Apostrophen esse ad Judæos statuunt, & bibendi voce per synecdochem non convivia, sed poenam denotari, Metaphora à conviviis defumpta. Quæ interpretatio, quemadmodum nervosior est, ita rei quoque magis convenit, & similes etiam loci hoc evincunt, quibus Metaphora & tecta similitudo perspicue declaratur: ut enim vinum largius potum,

potum, inebriat, sensuum vires & totius corporis robur enervat, hominesque prosternit: ita poena Dei homines de felicitate & tranquilitate deturbat: quemadmodum adversus Idumæos dicitur; *inebrians eis*, Esai. 63. v. 6. Et ne quis dubitatione esse possit locus, Jeremias hanc sententiam luculentissimè duobus in locis, adversus Idumæos differens, declarat: quorum prior extat cap. 25. vers. 15. & 16. *& sumo poculum istud omni astus è manu mea*, & *bibendum dato omnibus illis gentibus ad quae ego misero te*, ut bibant & concusantur ariue insaniante propter gladium quem ego missurus sum in terras. Quibus addit deinde Prophetæ se poculum sumpsisse, ut daret primum Hierosolymis & civitatibus Judææ, deinde alii gentibus, & inter eas Idumæos, vers. 21. ac tandem subjecit, vers. 28. & 29. Dei verba: *si rennans accipere poculum bibendum, dicat omnino bibituri estis*, *Nam ecce in ea civitate, quæ de meo nomine vocatur, ego iniustum feci affiendi malis*, & *vos omnino impunes eritis? non eritis impunes*. Alter locus est, cap. 49. ubi eadem Prophetia recensetur, v. 12. *Nam sic ait Iehovæ*: *quorum nullum erat jus bibendi poculum, illi omnino bibent: tu autem omnino essem impunis? non eris impunis, sed omnino bipes*. Hac etiam phrali usu est Jesus, Matth. 20. v. 22. Johan. 18. v. 11. & Johan. Apocal. 14. Quamobrem *bibendi* voce, in protasi comparationis, non effetum Idumæorum sed adjunctam poemam Judæorum denotat. Eademque est ratio in apodosis, *bibent omnes gentes*. hoc enim non de poculo latitiae & triumpho gentium, quæ Idumæos oppressura erant: nec de bonorum consumptione, quali sensus esset, *Exhaustient omnia bona vestra* (ut quidam exponunt) sed de poculo iræ divinæ dicitur: seu de poena quam Idumæi & sociæ gentes erant subituri. Quæ poena amplificatur, partim ab adjuncto tempore, cum dicitur, *jugiter*: partim quantitate, cùm additur, *absorbunt*: hoc est, non liquidum ac purum, ut populus meus, sed quod longè gravius est, feces ipsæ quæ in fundo resident, ebibent, quemadmodum ea Metaphora eleganter explicatur, Esai. 51. v. 17. & Ezech. 33. v. 34. Huc etiam pertinet expositio Dei hoc in loco, & erant ac si non fuissent. Quo excidium Idumæorum designatur, quod intelligentum est non ratione singulorum, sed ratione populi, qui partim cæsus, partim in exilium pulsus est, nec unquam regionem suam pristino modo recuperavit. Cujus Prophetia eventus & constantia, ut antea monuimus, Malach. 1. 4. recensetur; Hæc de vers. 16. & prima tractationis hujus prophetæ parte, nempe comminatione, de poena gravissima & justissima Idumæis inferenda. Altera est promissio de poena Judæis auferenda, & referenda salute, ut Ecclesiæ, hostium impiorum felicitate & sua calamitate pertentatz, consolatio esset plenior ac suis partibus absoluta, & hostibus Ecclesiæ superbis eo major terror injiceretur. Cæterum promissio hæc restitutionem bonorum amissorum & victoriæ de hostibus policetur. Bona amissa erant patria, & adjuncta illius commoda; cùm spiritalia, cultus Dei, tum corporalia, opes hæreditariæ, quæ singula suo ordine promittuntur. Ac primum patria, qua per exilium Babylonicum ejecti erant, cum dicitur, *in monte Tziona erit evasio*, ita ehim per synecdochem Hierosolyma & Judæa intelligitur, ut simili promissione Esai. 35. v. 10. Cultus Dei, cùm additur, *erisq; sanctus*, hoc est, cùm à Babyloniis, vastato & spoliato templo, esset prophanatus, Esai. 47. cultui Dei iterum consecrabitur. Opes, cùm dicitur *soror Jacob possidebit possessiones suas hereditarias*, cuius promissionis complementum ab Ezra & Nehemia recensetur. Cæterum quemadmodum exilium & captivitas Babylonica typus fuit exilii nostri à coelesti Tziona & Hierosolymis, ad Galat. 4. v. 16. ad Hebr. 12. 2. 2, seu à regno gratiæ & Ecclesiæ, ideoque & à regno gloriæ & celo: ita liberatio populi & redditus in patriam, typus est redemptio electorum per Christum, qua in Ecclesiæ societatem per fidem vocantur ac servantur, quemadmodum appetat, ex Esai. cap. 35. v. 4 & 10. & c. 62. v. 13. & Ezech. 36. vers. 24. & 25. & Joel. 2. vers. 32. qui cuncte, inquit Joel, *invocaverit nomen Iehovæ, eripiet se*: quia in monte Tziona & Ierusalami erit liberatio. Qui locus ad Ecclesiæ & credentes in Christum pertinet: quemadmodum ad Rom. 10. v. 13. declaratur. Deinde sanctificatio Tzionis est typus, quo Ecclesiæ aberroribus & sceleribus repurgatio, per Christi sanguinem & Spiritum denotatur: cuius initium, cum Ecclesia Judaica, prædicatione Christi & Apostolorum, fide & resipiscientia mundata est, Ezech. 36. 24. 25. Restitutio præterea hæreditiarum possessionum, de qua Esai. cap. 65. v. 9. adumbrat communionem cum Deo & vitam æternam, 1. Pet. 1. 4. Atque hæc de prima promissionis parte, restitutione bonorum amissorum, v. 17. Altera est victoria de victoribus hostibus Idumæis, cùm ratione hominum, tum ratione locorum. Ratione hominum, quod sint Idumæos deleturi: quod significatur metaphoræ ignis, cui Idumæos & Israélitas (quos dominum Iacobi & Iosephi vocat) & paleæ, cui Idumæos, Esavi posteros comparat. Et auctoritate sua probat Deus cum ait, *quia Iehovæ eloquitur*. Hoc autem factum est, cum propter violentiam Judeis illatam, Idumæi à Deo deleti sunt. Quo typo simul significatur poena spiritualium Idumæorum in Ecclesia N. T. seu impiorum Ecclesiæ hostium, Mich. 5. 8. & 9. cuius initium in hoc seculo, 2 Cor. 2. 16. complementum vero in altero, 2. Thess. 1. 6. & 7. Atque hæc de victoria ratione hominum. Altera est ratione locorum, fore ut Judæi, præter antiquos suos terminos, etiam conterminos & hostiles possideant. Quod partitione & finium producentorum descriptione declarat. Dividit enim posses-

sores in regionem australem, campestrem, Benjamini, Israelitæ & Hierosolymitanos: quibus suas regiones ordine attribuit. Per regionem australem & campestrem partitione quadam ludca intelligitur: cuius haec partes cum reliquis recensentur, loc. 15. v. 21. 33. australis ea dicitur, quæ Idumææ, campestris, quæ Palestina ad occasum vicina erat. Unde per Metonymiam incola barum regionum denotantur. Docet igitur fore, ut prolatis finibus australis Judæi possident montem Esau, hoc est, montosam & conterminam Idumæam: campestres vero vicinam Palestinam (in qua urbes quinque celebres Gath, Gaza, Ascalon, Azotus) & tribus Ephraim Samariæ regionem ad septentrionem sitam. Quia vero inter tribum Judæ & Ephraim, Josue 18. interjacet Benjamitarum regio: iis distribuit ulteriore possessionem, nempe Gileadem, quæ ultra Jordanem sita, & tribui Rubenis, Gadis, & alteri dimidiis tribui Manassæ in sortem cesserat, v. 19. Præterea quarto loco, deportatis Israëlitarum copiis, hoc est, decem tribuum exilibus, pollicetur regionem Chananzorum, Tzraphatam usque. Nam Chananza residuæ illum regionis promissæ tractum, ac terminum servarunt: quemadmodum apparebat ex Jud. 1. 31. 32. unde Chananza mulier ex illis finibus venisse dicitur, Matth. 15. 22. Tzraphat autem urbis fuit media inter Tyrum & Sidonem, ut ex Josepho liquet; unde Sarphat Sidoniorum dicitur: quo Elias, à viduâ alendus, alegatus, 1. Reg. 17. Ac propterea recte dicitur, *quod Chananzorum usque Sarphat*: quia Sidon terminus fuit regionis Chananzorum, Genes. 10. Ex quibus sat superque apparent, frivolum esse Judeorum commentum, quo Sarphat Galliam, & Chananza Germanos, & Sclavos seu Illyrios, Dalmatas, vicinosque populos esse tradunt, quod in eorum regiones secesserunt Tito relegatos comperiant. Denique deportatis Ierosolymitanis, qui sunt in Sepharade, promittit urbes Austris: Quid autem Sepharad sibi velit, quia nulla ejus in scripturis est mentio, dubium est. Quidam appellative accipi debere, ac finem dominatus denotare judicant, qm enim finem & *dominare* significat: ut sit sensus, justos limites suos possidebunt. Plerique contraria proprie nomen loci describere censerunt: sed ubi situs, controversia est. Primum Judæi Hispaniam interpretantur; idque probant ex Chaldeo Paraphrase, qui *verbo* vertit. Quod aliis non probatur, ob literarum diversitatem, quod aliud sit Spania aut Hispania, aliud Spamia. Deinde quidam conjiciunt Paraphrasem Chaldeum, hæc vox notare urbem Ziphron, de qua Num. 3. 4. 9. 10 quia eam nominat Sephamia, & nomen propinquum esse voci Scephan, cuius etiam mentio eodem loco, adeo ut videri possit, destructa Jonathanis tempore, urbe Ziphron, alteram urbem Scephan nominaverit, quæ ei erat vicina. Alii cum Hieronymo Bosphorus. Alii denique locum Babyloniam exponunt. Quæ ut maximè recepta, ita verisimilis est sententia. Dicuntur autem hi Judæi possessori urbes australes, quod videlicet australis Judæi carum urbium loco habitatur essent Idumæam, ut antè ostensum, v. 20. Hec loci hujus intelligentia. Cujus complementum duos habet gradus: primus est *victoria* terrena, quæ apparuit, partim in redditu Israëlitarum ex captivitate Babylonica, cum Judæis: partim dum Machabæi expulsis hostibus, Israëlitarum fines ampliabarunt. Sed quia pauci reversi sunt Israëlitæ, ut ex Ezra & Nehemia cognoscitur, & Machabæi hostes quidem vicerunt, sed non exterminarunt, nec regiones corum hæreditario jure obtinerunt: idcirco minima complementi hujus prophetæ pars, ip hæc *victoria* sita est. Alter igitur gradus, priori adumbratus, est *victoria* spiritualis, quæ Ecclesiæ fines suos longè lateque per orbem propagatura erat, initio à Judæa sumpto, Act. 1. 8. Verum, ut quæ hacenus in promissione de restitutione bonorum amissorum, ac salute Judæorum & Ecclesiæ, & de *victoria* propositus, sint clariora, ea illustrat amplius, vers. 21. à causa efficiente ministri & principali.

Causa ministra sunt *servatores*, quos ait ascensuros in montem Tzionis. Servatores autem pro salutis diversitate intelliguntur, primum typici, deinde typo adumbrati: illi sunt liberatores Populi Iudaici, Zorobabel, Ezras, Nehemias, Machabæi: hi vero qui potissimum intelliguntur sunt Apostoli, eorum socii & successores, fideles Euangelii præcones, qui, ut Christi instrumenta, se & Ecclesiæ, prædicatione Euangeliæ, ad obedientiam illius adducendo servant, Act. 26. 18. & 1. Cor. 3. 5. & 1. Tim. 4. 16. Hisce autem servatoribus Ecclesiæ attribuitur etiam *judicium*, contra montem Esroi, hoc hoc est, Idumæos. Quod *judicium* in *victoria* consistet, de quante actum, partim corporali in V. T. partim spirituali in Novo. Cujus duo gradus sunt, primus est in hoc seculo, secundus in altero.

In hoc, judicant Apostoli & reliqui ministri Euangeliæ spirituales Idumæos, hoc est, incredulos & reprobos, dum, ut electi, quos servant, sunt odor vitæ, reprobis sunt odor mortis ad mortem, 2. Cor. c. 2. 16. In altero, cum in Christo capite, tum assensu & consensu, Matth. 19. 28. & 1. Cor. 6. 2.

Atque hæc de causa salutis & victoriae ministri. Principalis est Deus, cuius ait *regnum futurum*. Is autem Jesus Christus, in N. T. exhibitus Rex: qui, ut cum Patre habet regnum generale omnipotenz, ita habet speciale, de quo hic agitur, mediationis ac redemptio geminum, nempe gratia in terris, quod per ministerium verbi, & efficaciam Spiritus gubernat, & gloria in cœli, ut Luc. 1. v. 33:

F I N I S.

FRANCISCI GOMARI

S.S. Theologæ Doctoris ac Professoris,

DISPUTATIONES THEOLOGICÆ:

Habitæ in variis Academiis: quarum

PRIMA EST

DE THEOLOGIA.

THESIS I.

HEOLOGIA à voce Θεόλογος derivata propriè ex etymo suo & usu apud Græcos, non Dei sermonem, qui Θεόλογος, sed sermonem de Deo, θεολόγος, a designat.
a Clemens Alex. Strom. I. 5.

II. Idque vel promiscuè quemvis, verum falso, & vel distinctè verum.

x Euseb. præp. lib. 4. præf.

III. Illo modo & poëtæ, ob θεολογικόν μήδειαν & prolatas de Deo fabulas, & philosophi, qui de Deo physicè & mysticè dissenserunt d., & sacerdotes vatesque profani theologi disti sunt. Unde triplex falsa theologia e., 1. fabulosa, seu historica. 2. naturalis ac mystica. 3. civilis, consuetudine ac lege constituta.

b Iust. Martyr cohort. ad Græc. c Clem. Alex. Strom. I. d Iust. cohort. ad Græc. Iudor. trig. lib. 8. c. 1. e Euseb. præp. lib. 4. præf.

IV. Hoc verò modo accipitur, vel latius Deo considerato, quavis ratione f., vel strictius & oppositè creaturis.

f Theod. in Gen. qu. 1.

V. Latiore sensu communiter Prophetæ & Apostoli theologi & dicuntur: strictiore verò peculiariter, & Johannes Apostolus à prisca Ecclesia ρωτήσας, ob sublimiorem de Filii deitate sermonem θεόλογος est appellatus h.: & à Græcis Patribus opponuntur, dicta de Christo ρωτήσας, & ρωτήσας i., secundum doctrinam de Deitate, & secundum dispensationem, nempe qua λόγος caro factus est, & inter nos ut homo conversatus k. Sic distinctè & πιστημένη θεολογia¹, theologia de Spiritu Sancto. Denique à sermonis figurati, affirmati, negati, accidentibus, theologia symbolica seu mystica m., theologia ρωτηφαπτή & αποφαπτή n. nuncupatur.

g Dion. Hier. cap. 8. h Titulo Apocal. ac Dionys. epist. ad Ioh. i Theod. dial. 1. c. 17. Damasc. orth. fid. lib. 5. c. 15. k Ioh. 1. 14. l Dion. mysticotheolog. cap. 3. m lib. c. 1. & 3. n lib. c. 3. Tres Patt. in cantica.

VI. Deinde ex distincta illa significatione latiori, metonymicè pro scientiâ, seu notitiâ verâ, de Deo, vulgo usurpatur. Qua ratione Gregorius Nazianzenus ob egregiam rerum divinarum scientiam, Theologus olim dicitur.

o Greg. Presbyter in vita.

VII. Cum autem theologia, & objectum & hujus adjectum, seu attributum compositione vocis & sensus vi, complectatur, duas generatim hypotheses præstituit: quarum prima est, quasi fons, Deus est: secunda, quasi rivus, de eo scientia est. Omnisquisque Deus sui nequit esse necius ullo modo: nec imago Dei, creatura rationalis, omni modo.

VIII. Quæ scientia, cum objecto & modo excellat, rectè, sapientia, hoc est, præstans scientia, & cum Dionysio p. θεοσophia, de Deo Sapientia appellatur.

p De Mylt. theolog. c. 1.

IX. Objectum enim est Deus, quo nihil majus cogitari potest: & modus sciendi excellens, sed pro varia theologia ratione, varius.

X. Hæc enim, distinctione homonymi analogici, aut Dei est, aut à Deo patefacta. Unde illa, increata, ac prima veritas: hæc creata dici solet, Augustini q. imitatione, sed non satis accurate, nec planè, ob alterius vocis angustiam.

q Confess. lib. 12. cap. 15.

XI. Increata, aut naturalis est, aut voluntaria.

XII. Naturalis, est essentialis Dei, de se ipso sapientia, coque absolutissimè necessaria.

XIII. Quæ versatur circa Deum ratione vel essentiæ unius, vel substantiæ in tribus personis.

XIV. Ac priori modo non solum in Deo est, sed etiam ipse Deus. Quippe mirabiliter hujuscæ theologiae suæ solus & simul est objectum, subjectum, adjecta forma: ἴστημι, ἴστημαι, ἴστημεν, scitum, sciens, scientia: seu, res theologia, theologus, theologia. Utpote simplicissimus, cui hic sapere, ratione licet distinctum, re ipsa est esse. Hinc σοφὸς sapiens, & σοφία τῆς sapientia cum sacris literis, & ἀντισοφία τῆς πρᾶς sapientia, cum priscis theologis appellatur.

x Rom. 16. 27. f Luc. 11. 49. t Dionys. de div. nom. c. 7.

XV. Posteriori modo accidente, theologia Dei naturalis objectum redditur adæquatum, Deus unus essentia, trinus personis, Pater, Filius, Spiritus Sanctus.

XVI. Voluntaria Dei theologia est, quæ versatur circa Deum, qua à se decreta creaturæ causa est, cum efficiens, tum finis: seu à qua & ad quam ordinantur u. reliqua. Unde ἀγέρντη exemplaris cum scholasticis & scitè dicitur.

u Rom. 11. 36. x Thomas & ad eum Bannes p. 1. 4. 1.

XVII. Quæ, pro objecti sui & subjecti natura, voluntaria est, quia Deus rerum est causa, non naturæ suæ necessitate, sed voluntatis decernentis libertate y: tum, objecti ratione, finita. Hæc de theologia Dei.

y Psal. 115. 3. & 33. 9. Apoc. 4. 11.

XVIII. Theologia verò à Deo patefacta est sapientia de Deo, creaturæ rationali, ab ipso, ex mera bonitate, ad theologiae suæ similitudinem & exemplar, communicata bono publico, ad sufficientem hominum saluti, de Deo, notitiam, & debitam pietatis & justitiae gratitudinem, & beatitudinem ad Dei gloriam.

XIX. Hujus theologiae causa efficiens statuitur Deus: ut pote theologiae fons primaque veritas, & summa bonitas. z

z Iac. 1. 5. 17. & 3. 17. Matth. 19. 17. Ador. 17. 25.

XX. Materia circa quam, seu objectum, est Deus à se bono publico patefactus, sub quo omnia, quæ sunt in hac theologia, continentur, non quidem ut partes, species, accidentia, sed quia sunt vel ipse Deus, vel aliquo modo ordinata ad Deum.

XXI. Forma est conformatio ad theologiam Dei: remotè quidem ad similitudinem naturalis, eam quodam modo adumbrando; proximè verò ad exemplar voluntariè τετρά n., seu pro decreto modulo, exprimendo: unde theologia πρᾶς expressa nominatur.

XXII. Finis communis & summus est Dei gloria z: proprius verò triplex, proximus, sufficiens saluti hominum de Deo notitia, remoti, cùm debita pietatis, & justitiae gratitudo b, qui & medius: tum beatitudo, qui ultimus. Quorum proprietatum finium medium, per se necessarium & solum, est theologia à Deo patefacta c.

z Rom. 11. 36. b Rom. 11. 21. c Matt. 11. 17.

XXIII. Subjectum in quo, est creatura rationalis: ea que sola, quia nec creatori, primo theologo ac sapientiæ αὐτοσοφια, potest patefieri, ob perfectionem infinitam: nec creaturæ irrationali, ob imperfectionem definitam, & inopiam mentis ac rationis, in qua sola, ut proximo subjecto, sapientia potest residere.

A a a a

XXIV. Ex

D i s p u t a t i o I.

² XXIV. Ex cuius subjecti natura & statu vario , liquet theologiam patefactam, *finitam esse*, & *accidentalem*, variisque patefactionis modis, gradibus, cancellis *circumscriptam*.

XXV. Nam, pro patefactionis modo, aut naturalis est, & communis; aut supernaturalis, & propria.

XXVI. Naturalis est, quæ ex naturali rationis potentia ac luce deducta est.

XXVII. Lucem autem intelligimus duplēcē, *unam* dūrātōs facultatis rationalis ^a, ad simplicium apprehensionēm, compositionē & divisionē, ratiocinationē, & ordinēm: *alteram* *īētus* habitus principiorum theologiæ ^c theoreticorum & practicorum, non solum universalium, sed etiam particularium.

^d Joh. 1. 9. ^e Rom. 1. 9. 10. 12. & 2. 14. 15. ^f Joh. 1. 9.

XXVIII. *Theoretica* vocamus, quorum objectum est, verum, finis illius contemplatio: quale universale ac primum illud ; Nihil potest simul esse & non esse &c. & particularia; 1. Deus est. 2. Creator est. 3. Gubernator est. 4. Judex est. ^f Præctica verò, quorum objectum est, res agenda; finis, ejus actio. Quale ex theoreticis fluens, universale quidem ac primum illud, Bonum est faciendum, malum fugiendum : & particulare, Deus rectè colendus est. ^g

^f Rom. 1. 19. 30. ^g Rom. 1. 32. & 2. 14. 15.

XXIX. Quorum prima notitia, non ex *āvapnōd* recor datione : nec ex sensu & inductione (licet hisce confirmetur, & expoliatur,) raptim acquisita: sed ex latente rationis & religionis semine naturali, enata; quod semen ab impiis premi potest & obscurari; sed non opprimi, nec extinguiri, *habent enim legem sine lege*: quoniam sibi ipsis sunt lex. ⁱ Re Etéque Damascenus k, πάντας οὐ τοις ἀνθρώποις φέρεται. Omnibus enim notitia, quod Deus sit, ab ipso naturaliter insita est.

^h Rom. 1. 32. ⁱ Rom. 2. 14. ^k Orthod. fideil. 1. c. 1. &c.

XXX. Hæc autem naturalis theologia in homine (ut de Angelis fileam) vel immediata & congenita est, vel media ta & acquisita.

XXXI. Immediata, est habitus sapientiæ de Deo creatore, creationis gratia, homini, à Deo, ab origine inditus ^l; ad illustriorem majoremque naturæ perfectionem & salvificam cognitionem & cultum Dei sufficiens ^m, ad Dei gloriam. Quare originalis theologia dici potest.

^l Gen. 1. 27. Col. 1. 10. Eph. 4. 24. ^m Lev. 18. 5.

XXXII. Siquidem ad naturalem hominis cum perfecti onem, tum vitæ terrenæ felicitatem, sufficere potuerat interna animæ ad habitum sapientiæ de Deo uno, creatore, gubernatore, judice, noscendo & colendo, paulatim acquirendum, potentia: sed gratiæ Dei donum fuit, & perfectio nis gradus, quod hanc potentiam per se ac statim deduxerit in actum & habitum theologiæ, (partim secundum naturæ vires, de Deo creatore uno essentia: partim supra eas, de trino personis) indiderit, sufficientem ad supernaturalem felicitatem operandam. Eaque re & modo, partim supernaturalis dici potest.

XXXIII. Mediata theologia est, quæ in adultis sana mente præditis naturalium rerum objecto sensum excitante, & naturali animæ potentia ac lumine agente communicata est.

XXXIV. Deus enim creaturis rationalibus sui imaginem ⁿ, irrationalibus vestigium impressit.

ⁿ Gen. 1. 27. Job. 1. 6.

XXXV. Unde mundus hic instar, non solum magistri, testis, præconis ^o, sed etiam libri, speculi, theatri, in quo suam cum Deitatem, tum erga nos beneficia, & nostrum erga ipsum officium, legenda præbet & contemplanda, immo quasi palpanda. ^p Quapropter metonymicè sapientia Dei vocatur, recteque philosophus q, πάντας θεότητα φύσις θεοποιός αἰδίνεται, διὸν αὐτῶν ἔργων θεωρεῖται θεός.

^o Job. 12. 7. 8. 9. ^p Gal. 1. 1. 2. 3. ^q Act. 14. 17. ^r Rom. 1. 14. 20. Matt. 5. 1. v. 26. Prov. 6. 6. ^s Cor. 1. 21. ^t Act. 17. 27. ^u De mundo.

XXXVI. Ratio verò insita per sensum & voluntatis ad verum observandum, propensionem excitata, naturali sua luce instar est oculi legentis ac contemplantis ^r, apprehensione simplicium, compositione & divisione, ratiocinatione & ordinatione: quibus, ut reliquæ scientiæ, sic theologia mediata constituitur.

^r Rom. 1. 10.

XXXVII. Quæ theologia naturalis, pro causarum ra-

tionis & mundi, congenita integritate aut corruptione accidente, omnino integra aut partim corrupta est. ^f Illa ad felicitatem suam sufficiens, hæc ab eadem deficiens. ^c

^f Rom. 1. 21. 32. ^c 1 Cor. 1. 21.

XXXVIII. Integræ theologiæ accidens & quasi lacinia, fuit notitia revelationis externæ & immediatæ verbi divini & legis ^u arbitriariæ de abstinentia fructus arboris vetitæ, ad debitæ obedientiæ experimentum.

^u Gen. 1. 17.

XXXIX. Corrupta theologia alterius ad salutem necessitatē invexit: non pristinæ & integræ naturalis (quæ innocentem & pium bearre potuit ^x, reum & impium expiare non potest ^y) sed novæ & supernaturalis. ^z

^x Levit. 18. 5. ^y Gen. 1. 7. ^z Deut. 27. 27. Rom. 8. 3. ^w 1 Cor. 1. 21. Eph. 2.

^w 12. ^v Act. 17. 30. 31.

XL. Eti autem, quæ errore corrupta est, vana sit & noxia ignorantia ac stultitia ^a, licet specie & opinione sapientia ^b, tamen ^c & quæ adhuc integra est ac vera, metonymicè veritas ^c, hoc est, vera notitia nominatur, suamque habet utilitatem.

^a Act. 17. 30. ^b 1 Cor. 3. 19. ^c Rom. 1. 21. 22. ^d 2 Cor. 1. 18. 20. ^e Rom. 1. 18.

XLI. Quoniam divinitus relicta est, cum in timoris Dei stimulum ^d, & ex eo ordinis Politici & Oeconomici fulcrum & societatis humanæ bonum ^e, tum in convincendæ ingratæ impietatis argumentum & augmentum ^f, ad Dei creatoris ac judicis gloriam.

Hæc tenus de theologia naturali.

^g Jec. 5. 22. 24. ^h Act. 17. 27. ⁱ Rom. 2. 14. 15. ^j Rom. 1. 20. 32. ^k Act. 12. 48.

XLII. ^g Supernaturalis verò est sapientia, à Deo, ex misericordi gratia ^h, homini post lapsum ipsius, supra naturæ vires ⁱ, luce Spiritus Sancti revelata ^k: ad naturalis de Deo creatore theologiæ restaurationem ^l; & novam mysterii, de Deo per Christum redemptore, notitiam ^m, debitamque hominum obedientiam, ac Dei redemptoris gloriam. ⁿ

^g Deut. 4. 5. Psalm. 19. 8. 2 Tim. 3. 15. 16. & 1 Cor. 2. 7. ^h 1 Cor. 1. 21. & 2. 9. 12. ⁱ Matth. 11. 27. Psalm. 147. 1. 9. ^j 2 Corinth. 2. 4. & 1 Cor. 2. 7. 14. ^k 1 Cor. 1. 10. 12. ^l 1 Act. 17. 23. 32. ^m 1 Cor. 2. 6. 7. 8. 10. ⁿ Rom. 1. 5. Tit. 2. 10. 11. 12.

XLIII. Unde supernaturalis rectè dicetur: quod supra, non contra naturæ vires: cum verum vero repugnare nequeat.

XLIV. Est autem supra naturam, partim ratione modi patefactionis tantum ^o: partim ratione, & modi & objecti. ^p

^o Act. 17. 23. ^p Act. 17. 31. ^q 1 Cor. 2. 7. 8. 20.

XLV. Modus patefactionis est Dei revelatio: objectum verò Deus supernaturaliter revelatus: quia circa eum tota hæc theologia versatur: ad quem, ut principium, vel finem, ordinantur reliqua.

XLVI. Quæ theologia, pro statu hominis duplicita, cæli ac patriæ, & soli ac viæ, relatione quadam, πλεον & perfecta est, aut εἰς μέρη, imperfecta. ^r

^q Heb. 11. 13. 16. ^r 1 Cor. 13. 9. 10. 12.

XLVII. Quarum licet commune objectum sit Deus revelatus: gradu tamen, & modo cognoscendi, & lumine gloriæ & gratiæ differunt. ^s

^s 1 Cor. 13. 12.

XLVIII. Ille est beatorum ac perfectorum in cœlis ^t ex glorificatione mentis per infusionem luminis intellectualis perfecti ^u; sapientia de Deo permanens, in beatitudinis fruitionem & ad Dei servitoris gloriam. ^u

^t Heb. 12. 23. ^u 1 Corinth. 13. 10. 12. ^v 1 Corinth. 13. 10. 11. ^w 1 Joh. 3. 2.

^v 2 Corinth. 5. 7.

XLIX. Quam theologiam visionis ^x, nempe claræ & perfectæ, ^y vulgo nuncupant. Eoque, ut beatitas immota est, sic illa perpetuò durat.

^x Matth. 5. 8. ^y 1 Joh. 3. 2. ^z 2 Cor. 5. 7.

L. Hæc verò est viatorum & peregrinantium à Domino ^z sapientia sermonis & spiritus luce revelata ^z, ad fidei officium & beatitudinis iter cognoscendum sufficiens. ^z

^z 2 Cor. 5. 6. ^w 1. Cor. 2. 6. 7. 10. ^z 2 Tim. 3. 15.

L. Unde relatè ad cœlestem, cognitio dicitur imperfecta, & visio obscura per speculum in ænigmate ^b: relatè verò ad finem, perfecta, quod nihil cognitionis ad hunc consequendum in illa desit. ^b

^b 1 Cor. 13. 10. 12. ^c 2 Tim. 3. 11. 17.

LII. Estque vel adspirata divinitus ^d: eoque εὐευδοκεῖ, εἰς αὐτὸν: vel humanitus acquisita.

^d 2 Tim. 3. 16. 2 Pet. 1. 21. ^e Tit. 1. 2.

LIII. Illa est quam Deus sermone, externo vel interno, revela-

revelavit: et si enim theologiz partes enigmatis visionum & somniorum communicari possunt; totam tamen non nisi sermone. ^a

^a Num. 11. 6 - g: Tim. 3. 15. 17.

LIV. Et quidem pro diversa temporum hominumque conditione vario cultus externi ceremonialis, & lucis doctrina, incremento & mutatione sapienter temperavit.

LV. Qualis theologia primū ^{xix} & ^{xx}, non scripta: deinde ^{xx} & ^{xxi}, scripta.

LVI. Non scripta fuit potissimum ^{πρότερον καὶ πλέον} h. patriarcharum usque ad Mosem, aucta cultu sacrificiorum, & in Abrahami familia, circumcisione & illustriore patefactione.

^a Heb. 1. 1.

LVII. Scripta est quæ scripturarum instrumento ad Iesum puritatem & memoriam conservandam tradita est, ad perpetuam hominum institutionem, eaque vel umbrosa vel aperta.

LVIII. Illa est quæ velata ceremoniarum legalium umbris & jugo, obscurius & gravius tradita, in novum cultus externi incrementum; ad tutelam & paedagogiam morte Christi adumbrati terminandam. ^k

^a Col. 2. 17. Heb. 10. 1. Act. 15. 10. Gal. 4. 7. k Gal. 3. 23. 24. 25. & 4. 2. 3. 5.

^b Col. 2. 16. 17.

LIX. Hec verò est in qua ceremoniarum velo & jugo multiplici baptisatio & cœnæ permutatione liberati ^l retecca facie gloriam Domini ^{κατέτισθαι} m velut in speculo intuemur.

^a 1 Cor. 1. 3. 5. & 4. 5. m 2 Cor. 3. 9. 18.

LX. Acquisita est quæ ex theologia divinitus adspirata, studio comparatur. Quæ propterea ^{autem} non est, immo nec absolute ^{visus}, nisi quatenus adspirata, & hoc quidem

tempore, sacra scriptura traditur, auctoritate confirmatur: sive ea in sacrarum literarum expositione, quam theogiam positis vocant, occupetur; sive in dogmatum & locorum communium adversus hæreses tractatione & disputatione scholastica: quam theogiam scholasticam nominant.

COROLLARIA.

1. An Theologia patefacta sit scientia mere theoretica? N.
2. An mere practica? N.
3. An mixta? A.
4. An precipue practica? N.
5. An precipue Theoretica? A.
6. An Deus patefactus sit theologia subjectum, seu objectum remotum? N.
7. An religio sit adequatum theologia subjectum? N.
8. An theologia beatis, videndo Deum in cœlis, videante reliqua in ipso, tanquam in speculo? N.
9. An theologia beatorum angelorum & hominum in omnino immediata essentia Dei visione consistat? N.
10. An eadem incremento sit obnoxia? A. distincte.
11. An fides & spes cum eadem queant esse in cœlo? A. distincte.
12. An theologia hujus vite in cœlo sit duratura? Affirm.
13. An theologia anime Christi in his terris equalis fuerit, ut Scholastici volunt, scientia Dei que visionis dicitur? N.
14. An theologia sapientum ethnorum fuerit mere naturalis? N.

Hieronymus epist. ad Paulinum.

Discamus in terris, quorum scientia nobis perseveret in cœlis.

DISPUTATIO II.

DE SCRIPTURA SACRA.

Quemadmodum prudentes architecti fundamentum, suo ædificio, præstrucere solent; ut tota strukturæ moles, illius ope, fulciatur; eadem quoque ratione. Sacra Theologia tractationi, doctrina de Scriptura sacra, consultò p̄mittenda est; quod ea ab hac, tanquam basi & principio organico, exurgat ac sustentetur ⁿ. Idque majori propterea curandum studio: quoniam Pontifici, non opertis solum sophismatum cuniculis, sed apertis etiam, contumeliarum & anathematum, machinis, auctoritatem usumque illius, minuere ac subtrahere moluntur. Quocirca non abs re fore arbitramur, si orthodoxam, de Scriptura sacra, sententiam, paucis ac dilucidè, pro modulo nostro, complectamur, & publicâ dissertatione, veritati muniendæ, ventilandam, à vocibus ad rem progressi, proponamus.

^a Ephes. 2. 20. Joh. 5. 39. Actor. 26. 23.

THESS. I.

 Uod Hebreis, Cethabb ^a, michabb ^b, cashubb ^c, & Judæis vulgo cethubhá, & micra, idest, lectio, quia assidue legenda ^d (quomodo etiam Nchem. 8. v. 8. insignes nonnulli interpres, accipi putant) id Græcè, γέγρις & γέγριμος, Latinè verò, scriptura, dici solet.

^a Eth. 8. 8. b Exod. 32. v. 16. c 2 Chron. 30. 18. d Deut. 17. 18. 19. e 2 Tim. 3. 16. f 1b ver. 15.

II. Ea autem vox, aut activè, scribendi actionem: aut passivè ac metonymicè, opus scriptum: idque vel absolutè, quodvis; vel relatè, sermonis signum, notat.

III. Utque hoc signum, pro materia sua ratione; aut sacram est, aut profanum: sic sacrum, pro auctorum suorum diversitate, in scripturam divinam & humanam, distribuitur.

IV. Divina rursum scriptura, vel immediata est; vel media.

V. Immediata est, quæ, solius Dei manu, est exarata. Qualis primo est, Decalogus, Dei digitis (hoc est, potentia) descriptus ^a: unde etiam, Scriptura Dei ^b, nuncupatur. Altera deinde est, scriptum, de templi Dei structura, Davidi, à Deo, exhibitum: quod propterea, Scriptura manus Domini ^c nuncupatur. Tertia denique est scriptura, in parte, regiae Balafari ^d, consignata.

^a Exod. 31. 18. Deut. 10. 2. 4. b Exod. 32. 16. c 1 Chron. 28. 19. d Dan. 5. vers. 7. 24.

VI. Mediata verò scriptura est, quam Deus, per amanuensem suum, conscripsit. Eaque vel politica, vel religiosa.

VII. Politica est, quæ populi Israëlitici, rationem usumque temporarium, spectat. Qualis fuit Liber Samuels, de jure regni: cuius authenticum exemplar, coram arca, fuit depositum ^a: deinde Liber bellorum Domini ^b: adhac Liber relli ^c, tempore Josuæ & aliis ejusdem nominis, ad artem militarem pertinens ^d: similesque historiæ politicæ, ab Ecclesiasticis, distinctæ, & ad ordinem politicun comparatae.

^a 1 Sam. 10. 25. ^b Nu. 21. 14. ^c Jof. 10. 13. ^d 2 Sam. 1. 18.

VIII. Religiosa vero scriptura est, quæ toti Ecclesiæ, de religione salutari, in perpetuum usum, tradita ac consecrata. Qua ratione, synecdochice, Sacralitera ^a & ιερική ^b (quasi indice digito exerto) baccathubb, unde baccathubb ^b, ιεράς ^c, hoc est, Scriptura illa, & intellectu, non autem demonstrata, illius excellentiâ) ιερᾶ Scriptura ^d, ut præ reliquis omnibus, hoc nomine dignissima, nuncupatur.

^a 2 Tim. 3. 15. ^b 2 Chron. 30. 18. ^c Joh. 10. 35. ^d 2 Tim. 3. 16.

IX. Quomodo vel generalissima, quodvis scriptum divinum (sive integer sit liber ^a, sive sectio illius ^b, quæ expressius mesosχή τῆς γέγρης dicitur ^c) vel specialius librorum divinorum, de theologia salutari, syntagma designat. Quo sensu, hoc loco accipimus, & proposita, è suis caulis, definitione describimus.

^a Act. 8. 32. ^b Mar. 12. 10. ^c Act. 8. 32.

X. Scriptura sacra, est librorum sacrorum ac divinorum syntagma, quo, per homines sanctos, immediate vocatos, tota vera religionis doctrina, ad salutem necessaria, inspiratione ac directione Spiritus Sancti extraordinaria, ad communem Ecclesie usum, convenienti lingua, descripta ac tradita est: ut ea, integra puraque, conservaretur ac propagaretur, in cognitionis

Aaaa 2

ag

ac cultus Dei redemptoris, perpetuum ac sufficientem canonem, ad edificationem & salutem Ecclesie, & Dei servatoris gloriam.

XI. *Genus Scripturæ, est sacrorum librorum syntagma.* Quippe non uno, sed pluribus libris^a, constat: id eoque, plurali notione, sæpius *scriptura*^b, & vulgo *scriptura*^c libri, & *biblia sacra*, *et iegorū* nominari atque inscribi solent. Qui libri, à dispositione, in unum, librorum sacrorum, quasi corpus ac codicem, idcirco *syntagma*: & eodem sensu, singulari notione, *scriptura*^c nuncupantur.

^a Matt. 12. 26. Luc. 3. 4. & 4. 17. Act. 1. 20. & 7. 41. &c. ^b Luc. 24. 27. ^c Act. 18. 24. c Ioh. 2. 22. & 20. 9. 2 Pet. 1. 20.

XII. *Causa autem efficiens Scripturæ est duplex, auctor, & ministri illius.*

XIII. *Auctor est Deus, Pater^a, Filius^b, Spiritus Sanctus^c:* ideoque *syntagma divinum*, dicimus: sicut *λόγος θεοῦ eloqua Dei*^d, divinitus nominantur.

^a Heb. 1. 1. Luc. 1. 70. ^b 2 Pet. 1. 11. ^c 2 Pet. 1. 21. ^d Rom. 3. 2.

XIV. *Ministri vero auctoris, sunt homines sancti, actuarii Dei, immediate ad hoc vocati, & à Spiritu Sancto, theologiae edociti, & ad illam, communis Ecclesie usui, describendam ac tradendam, deduci ac directi^a.*

^a Heb. 1. 1. 2 Pet. 1. 21. & 3. 1. 2 Tim. 3. 16. Ioh. 14. 16. & 16. 13.

XV. *Materia subiecta Scripturæ, est duplex: una, in qua; altera, circa quam, ea versatur.*

XVI. *Quomodo, à verbo Dei, de theologia salutari antea tradito, partim discrepat: partim cum eo convenit.*

XVII. *Discrepat, quod Scripturæ materia, in qua, cum aliis scriptis communis, sunt libri & atramentum ac characteres^a: unde libri^b, & literæ^c, appellantur: sed verbi, antea traditi, materia in qua, sunt voces; ideoque verbum *αγερφον scriptum*, dici consuevit.*

^a Ier. 36. 11. 2 Ioh. 12. 2 Cor. 3. 3. ^b Mar. 12. 26. ^c 2 Tim. 3. 15. Ioh. 5. 47.

XVIII. *Convenit vero, materia circa quam: quæ in primis est, tota veræ religionis doctrina, ad salutem necessaria^a, Ecclesie, Verbo Dei (cujus fide, servata est^b) ante communicata. Quia etiam ratione, Scriptura sacra, *eloqua Dei*^c & *verbum Dei*^d, metonymicè, & per excellentiam, quod perfectum illius sit symbolum, nominatur.*

^a 2 Tim. 3. 15. 16. ^b Heb. 11. 4. 5. 6. 7. 10. 16. ^c Rom. 1. 1. ^d Eph. 6. 17.

XIX. *Forma scriptura, est integra, hujus doctrinæ, ex divina atque extraordinaria inspiratione, descriptio: seu totius, de vera religione, ad salutem necessaria, ex immedia- ta revelatione & directione Spiritus Sancti, conceptis ipsius verbis, significatio.*

XX. *Quo sensu, Scriptura *θεοτυπus divinitus inspirata*^a, dicitur: quod & res, & voces, à Deo menti, sanctorum illorum hominum, sint inditæ, & ductæ illius, consignatae. Non enim hominis voluntate, allata est olim Prophætia; sed acti à Spiritu Sancto, loquuntur sunt sancti Dei homines^b. Quod de sermone, non solum *αγερφο*, sed etiam *ιερεφο* ex Sacrarum literarum usu^c, pronuntiari, antecedentia Petri verba, ver- su 19. & 20. luculenter demonstrant.*

^a 2 Tim. 3. 16. ^b 2 Pet. 1. 21. Ioh. 16. 13. ^c Luc. 24. 25. 27. Act. 2. 31. & 18. 15.

XXI. *Hæc autem forma, partim essentialis est: partim accidentalis.*

XXII. *Essentialis, est totius doctrinæ, ad salutem necessaria, ex divina inspiratione, significatio: qua, cum verbo Dei ante *αγερφο*, omnino convenit, & à reliquo omnibus differt.*

XXIII. *Accidentalis forma, est per literas descriptio. Quæ licet accidens sit, ei, cum omnibus scriptis, commune, Scripturam nihilominus, à verbo *αγερφο*, distinguunt. Quippe ut verbum non scriptum, sermonis signo & enuntiatione: sic contra Scriptura, ut verbum scriptum, literarum notis & descriptione, constat.*

XXIV. *Atque ex hac materiæ & formæ distinctione, illucratis illa, de antiquitatibus, Scriptura & Ecclesie, comparatione, controversia expeditur. Quippe ratione, & materiæ circa quam versatur, & formæ essentialis, qua constat, Scriptura prior omnino est, tanquam *semen*, ex quo Ecclesia renata est^a, & lac *sincerum*^b, ex quo succrevit, & *fundamentum*, cui *superstructa*^c; sed ratione materiæ in qua, & formæ illius, causæ extiterunt^d. Hæc de materia & forma.*

^a 1 Pet. 1. 23. ^b Ib. 2. 2. ^c Eph. 2. 20. d 2. Pet. 1. 10. 21. Luc. 24. 27.

XXV. *Finis vero est duplex; Ecclesiæ utilitas, & Dei Servatoris gloria.*

XXVI. *Visitas autem Ecclesiæ alumnae^a, & columnæ veritatis^b, est triplex.*

^a 1 Pet. 2. 2. ^b 1 Tim. 3. 15.

XXVII. *Prima, est perpetua doctrinæ, ad salutem necessariæ, adversus omnia, oblivionis & corruptionis pericula^a, in Ecclesia, apud Pastores & Gregem, conservatio ac propagatio^b.*

^a Eph. 4. 11. 12. 13. 14. & 6. 17. 14. ^b Esa. 30. 8. Deut. 17. 18. 19. & 31. 26. Ios. 1. 8. & 2. Pet. 1. 13. 15. 16. & 2. Tim. 3. 16. 17.

XXVIII. *Quæ integra atque illæsa, multò certius, uberioris, ac promptius, Scriptura constanti, tanquam fido depositario, veritatis teste^a, gladioque spirituali^b, quam memoria labili, voce fluxa, & traditione lubrica, continetur ac vindicatur.*

^a Iob. 19. 23. Esa. 34. 16. ^b Sam. 10. 25. Ioh. 5. 39. Rom. 3. 21. b Eph. 6. 17. Matt. 4. 4. 9. 10.

XXIX. *Secunda utilitas est, ut sit Ecclesiæ, perpetuus, perfecteque sufficiens, cognitionis Dei, creatoris ac redemptoris, cultusque fidei ac virtutis sancte regendæ^a, ac corrigen- dæ^b, lux, via, & canon^c. Unde Scriptura Canonica, *ιερον* appellatur.*

^a Deut. 4. 2. & 5. 32. & 12. 1. 8. & 17. 18. 19. Ezech. 20. 11. 18. 19. Jof. 1. 8. Joh. 22. 31. 2. Pet. 1. 19. Eph. 2. 20. Rom. 15. 4. 1. Tim. 4. 13. & 2. Tim. 3. 15. 16. 17. ^b 2. Reg. 23. 2. 3. 24. 2. Chron. 17. 9. Ezre. 6. 18. Nehem. 8. Matth. 22. 29. 31. 2. Tim. 3. 16. ^c Prov. 6. 23. 2. Pet. 1. 19. Psal. 119. 5. 9. 133. Gal. 6. 16. & 1. 8. Philipp. 3. 16. Ioh. 5. 39. Actor. 17. 11. & 26. 22. Rom. 16. 17.

XXX. *Tertia, est Ecclesiæ, per Scripturæ lectionem & auditionem, in vera Dei cognitione, & fidei ac charitatis cultu, recta institutio atque adficiatio^a, & ad salutem æternam deducatio^b.*

^a Psalm. 19. 8. 9. 2. Pet. 1. 19. Ephes. 2. 20. & 4. 11. 12. 13. 14. 15. Joh. 20. 31. ^b Prov. 6. 23. Ioh. 5. 39. & 20. 31.

XXXI. *Ex qua triplici Scripturæ, in Ecclesia, utilitate, tanquam propinquo fine ac medio suo subordinato; finis ultimus ac præordinatus, Dei servatoris gloria^a, exurgit: quod pro sua misericordi & immensa bonitate, adeo salutare, cognitionis, ac cultus sui instrumentum, Ecclesiæ servandæ, literis consignatum tradiderit ac propagarat^b. Atque haec nus de Scriptura sacra causis.*

^a Deut. 4. 6. 7. 8. Psal. 147. 13. 19. 20. ^b Rom. 3. 2. & 15. 4. 2. Tim. 3. 15. 16.

XXXII. *Ex quibus, tanquam fontibus, illustria illa, Scripturæ attributa, auctoritas divina, perfectio, & consitanea, in rebus ad salutem necessariis, perspicuitas, promant. Prima, ex efficiente, materia, forma, fine: secunda, ex materia, forma fine: tercia, ex efficiente, & fine scripturæ, procedit.*

XXXIII. *Ex iisdem etiam causis, & attributis, consecutaria tria emergunt: I. Scripturam, summum esse, doctrinæ salutis atque interpretationis suis, *κερνησ* ac normam. II. ab omnibus jam legendam. III. ideoque ut id, cum intellectu & usu fias, in vernaculari linguis vertendam.*

XXXIV. *Adjunctum denique Scriptura, est certum idiomæ, seu lingua, qua divinitus tradita est, consequane Ecclesiæ intelligentis conditioni^a. In qua lingua solùm, absoluè authentica est, & *αὐτόν* à cuius rectitudine, si deflectat versio, eatenus perversa est, & ad illum, divinæ linguae, canonem revertendo, corrigenda.*

^a 1 Cor. 14. 6. 9.

XXXV. *Qui Canon, pro varia ac sapiente theologiae salutaris revelatione^a, unicus quidem (ut loquuntur) substantia; sed circumstantiis, duplex est: *vetus & novum*.*

^a Heb. 1. 1. Rom. 1. 1. Eph. 2. 10.

XXXVI. *Vetus est, qui olim, ante Christum, soli Hebreorum Ecclesiæ, Hebraicè, Mosis Pentateuco, fuit plenè constitutus, ac primo propositus: deinde vero, Prophetarum sequentium scriptis, Canoni consecratis, clarissimus expositus: & eadem lingua (paucis Chaldaicè aptè insertis^a) suis circumstantiis auctus. Eoque, Moses & Prophetæ^b, metonymicè, Scriptura Prophetarum^c, & sermones Prophetarum^d, ac Propheetici^e, appellantur.*

^a Ier. 10. 11. Ezre. 4. 7. ad 6. 19. Dan. 2. 4. ad 8. 1. ^b Luc. 19. 29. c Matt. 26. 56. d Act. 15. 15. e 2. Pet. 1. 19.

XXXVII. *Qui Canon, ab objecto suo, Hebreorum Ecclesiæ, Canon Hebraorum, quod iis, eloqua Dei, concreta sint^a, vocatur: & à materiæ modo (quòd parcious, foedus gratiarum: uberioris vero, Legem ac foedus operum, seu vetus testamentum,*

DE DEO VERO.

stamentum, describat) metonymicè, κατ' ἵξοντα, in Sacris literis, Lex^b: & vulgo, *vetus Testamentum*, nuncupatur.

^a Rom. 3. 2. ^c Psal. 147. 13. 19. 20. ^d Prov. 6. 13. Rom. 3. 19.

XXXVIII. *Novus* verò, imo novissimus *Canon* est, qui ex veteri, & ex ultimo illius auctario, Evangelistarum & Apostolorum scriptis, completus est, ad Christianæ, totius orbis, Ecclesiæ structuram salutarem^a.

^a Eph. 2. 21. Job. 20. 31.

XXXIX. Quod *auctarii syntagma*, veterem Scripturæ Canonem, non solum illustrat, sed sua etiam perfectione in-

cludit: Ἰησοῦς, quatuor Euangeliis: ἐκθητῶς, reliquis suis scriptis. Atque à materia præcipua, distincte *Euangelium*, & *Novum Testamentum*, nominatur.

XL. *Totus autem Canon*, ab objecto suo, collecta Christianorum, ex Judæis & Gentibus, Ecclesia, *Canon Christianorum*, dicitur: & post Apostolos, deficiente doctrinæ salvatoris revelatione immediata, cognitionis *theologia Christianæ principium organicum* ἀντιτίστη est, atque *unicum*: ex quo, oritur primò, & in quod, ultimò resolvitur. Cujus auctori Deo, sit **GLORIA**.

DISPUTATIO III.

DE DEO VERO.

THESES. I.

Nomen Dei, propriè acceptum, ac Sacris literis traditum, est vox, ex arbitrio significans, qua se ipsum appellat Deus; ut à nobis cognosci queat ac coli. Unde etiam *memoriale*^a, nuncupatur. Idque vel proprium est, vel commune.

^a Exod. 3. 15.

II. *Proprium* est, quod soli Deo convenit. Quod, pro subjecti sui consideratione, bifariam distribuitur. *Allud* enim, essentiam Dei infinitam: *Allud*, attributum ac perfectionem essentiae, designat.

III. *Quod essentiam infinitam notat*, est triplex; *Ehjé*^a, *Iehová*^b, & quod ex eo contractum est^c, *Iáh*^d. *Quæ* omnia, ab *hájá*, vel *hává* (esse) derivantur. Ideoque ut Septuaginta interpretes, ὁ ἦν (ΕΝΣ) vertunt^e: & alii plenius, ἄνω, aut (ut Bucerus in Psalmorum versione) ἀνθρώπος, qui ἀστέ est, aut ἀνθρώπος, qui à se Deus: sic Apostolus, latentem nominis vim, & periphrasis illius, Exod. 3. 14. *Ehje* aschér ehjé, ero, qui ero, seu, *Sum*, qui sum, his verbis distinctè exprimit & illustrat, ὁ ἦν, ὁ ἦν, ὁ ἰεχωρός, quis est, qui erat, & qui venturus est, i.e. futurus. Et Epiphanius^f, ὁ ἦν, ὁ ἦν, ὁ ἦν, ὁ ἦν, qui, erat, qui est, & semper est.

^a Exod. 3. 14. ^b Exod. 3. 15. & 6. 3. ^c R. Mosche More lib. 1. c. 62. Kimchi in Psal. 104. ^d Psal. 68. 5. Esa. 12. 2. & 26. 4. & 38. 11. ^e Exod. 3. 14. ^f Ap. 4. 8. g Contra Archonticos.

IV. Quocirca etiam *nomen Iehová* (cui reliqua duo sunt *zqualia*) ob hanc suam excellentiam, *nomen illud*^b, & *nomen illius magnum*^c nuncupatur. Quod, tanquam proprium, sibi soli vendicat Deus^d: & humano ingenio (citra revelationem) ignotum asserit^e. Pro qua voce, interdum θεός *Déus*^f; creberrimè verò, Judæorum more (ne importuna adhuc pronuntiatione, offenderentur) κύρος *dominus*^g, Apostolorum interpretatione, substituitur.

Hæc de nomine Dei proprio: quod essentiam notat.

^a Lev. 14. 16. ^b Lev. 24. 11. ^c Ier. 44. 26. ^d Esa. 43. 8. Psalm. 83. 19. ^e Prov. 30. 4. ^f Rom. 4. 1. Gal. 1. 6. Iac. 2. 13. ^g Matr. 4. 10. & 22. 37. &c.

V. *Quod verò attributum & perfectionem essentia Dei indicat*, vel *absolutum* est, vel *relatum*.

VI. *Absolutum* est, quod Dei proprietatem, per se consideratam, declarat. Cujusmodi est, *Schaddai*^a. *Quæ* vox, non tam à *schadád* vastaré, ut *vastatorem* notet; quæn à sche, qui, & *dai* sufficientia, derivatur^b: quod, *nullius indigne*^c, sibi abundè sufficiat: ut Elias doctè, cum R. Salomone aliisque, exponit^d.

^a Exod. 6. 3. Eze. 1. 24. ^b R. Mosche More l. 1. c. 62. ^c Að. 17. 25. Psal. 16. 2. ^d In Tischbi.

VII. Ac proinde Septuaginta quoque interpretes (etsi interdum Hebræam vocem χαράδαι retineant^a) plerumque voce ἀγέρος *Sufficiens*^b, & μαρτυρεῖτε *Omnipotens*^c transtulerunt. Atque hinc quidam Latinam vocem *Deus*, ab Hebreo *dai*: sed alii aptius, à Græco θεός, vel à dei, Αἴολε pro ζώε, derivarunt. *Quamvis Isidorus*, à δίος *timor*: *quod eum colentibus sit timor*^d, deducat: ut *timor Isaaci*^e, pro Deo illius rendo, metonymicè usurpatur.

^a Ezech. 10. 5. ^b Ruth. 1. 20. Epiphanius contra Archonticos. Hier. t. 3. epist. ad Marcell. & in Ezech. 10. ^c Iob. 27. 2. 11. 13. ^d Etymolog. l. 7. c. 1. ^e Gen. 31. 42. 53.

IX. *Relatum* verò *Dei nomen* est, quod *creaturas*, tan-

quam effecta vel adjuncta Dei, respicit.

IX. Quippe illud, *aut creationis beneficium* notat, ut *Boré*^a, ὁ πατής^b creator: à barā creare: aut ortam, ex creationis jure, in *creatures*, potestatem^c: ut *Adonai*^d (cum vocali, a, per se longa) *Dominus*: plurale, sed significantis, per numeri Enallagen, singularis. Oritur autem ab *adon dominus*, quod ab *eden basis*, eleganti metaphora, quasi *creatuarum basis*: ut Græcis βασιλεὺς rex, quod sit βασις ἔλασθρος populi basis^e. Ideoque *Deus*, ὁ βασιλεὺς τῆς βασιλίου καὶ κύριος τῆς κυριότητος, rex regum & dominus dominantium^f: & κατ' ἵξον rex^g: dominus universa terra^h: cali terraque dominusⁱ, nominatur. Hæc de nomine proprio.

^a Eccl. 12. 1. ^b 1 Pet. 4. 19. Rom. 1. 15. ^c Deut. 10. 14. Psal. 89. 12. Að. 17. 24. 25. ^d Apoc. 4. 11. ^e Esa. 3. 17. Psal. 16. 2. ^f Etymologicum magnum. ^g Deut. 10. 17. 1 Timoth. 6. 15. ^h Ierem. 40. 18. ⁱ Mich. 4. 13. Psal. 47. 8. ^j Aðor. 17. 24.

X. *Commune* verò *Dei nomen* est, cuius vox aliis etiam conuenit. Idque similiter, in *absolutum*, & *relatum*, distinguitur.

XI. *Absolutum* rursus, vel à *santitate Dei*, vel à *potentia*, deducitur.

XII. *Prioris modo nomen est Kadosch*^a, *Sanctus*; à Kádásh mundum à vitiis, vel *santum esse*^b: posterioris, est *El*^c *Potens*: ab *Ejál*, potentia: quasi Deus fortis: ut doctissimi interpretes^d verterunt. Ideoque Apostoli (non minus quam passim Septuaginta) disertè Hebræum *El*, Græca vox οὐρανός, *Deus*^e, exponunt.

^a Iob. 6. 10. Esa. 57. 15. ^b Esa. 40. 15. Lev. 11. 44. ^c Deut. 6. 15. ^d Tremel. & Lun. c. 27. 46. Marc. 15. 34. Hier. t. 3. epist. ad Marcellam.

XIII. *Quæ Sancti*^a & *Potentis*^b, nomina *absoluta*, etiam rebus creatis sunt *communia*, cum voce, tum rei quadam analogia^c; sed Deo tamen, *santissimo ac præpotenti*, primum, & (*κατ' ἵξον* accepta) soli tribuuntur. Unde, *sanctus*, *sanctus*, *sanctus*^d (ut à Judæis etiam passim *hakkadosch* barúch hn, *Sanctus* ille benedicendus) & ὁ ἄγιος^e *Sanctus* ille: & ὁ δυνάτος *Potens* ille^f, & solus *El* & distinctè nuncupatur. Quemadmodum etiam μέγας δύναμις solens *Potens* (ut Veteris etiam Henrici Stephani Glossarium, & vulgatus interpretes, non male vertunt, & LXX interpretes, eo sensu, voce δύναμις frequentissime utuntur) aut, ut aliis placet, solus dynasta, seu princeps (à potentia sic dictus) nominatur. Hæc de nomine *communi absoluti*.

^a Dan. 7. 21. 22. ^b 1 Cor. 14. 33. ^c 1 Cor. 1. 16. Luc. 1. 52. ^d Lev. 11. 44. ^e 1 Pet. 1. 10. 15. 16. ^f Esa. 6. 3. Ap. 4. 8. ^g Apoc. 3. 7. & 6. 10. ^h Luc. 1. 49. ⁱ 2. Sam. 22. 31. ^j 1 Tim. 6. 15.

XIV. *Relatum* verò *Dei nomen*, partim *ad locum*: partim *ad subditos*, refertur.

XV. *Quod ad locum refertur*, est duplex. Unum, est *regalis Cœlum*^a: quod, quum primaria sit gloriae Dei sedes^b, pro Deo ipso, cœli præside ac Domino, metonymicè (ut & apud Judæos, *Schamajim*, cœlum, eadem significatione^c) usurpatur. Alterum eodem ferè sensu, est *ngelion*^d, *Excellens*, *Altus*: à *ngelos* ascendere. Quod, à Luca (explicata voce emphasi) ὁ ὑψηλός^e *Altissimus*: qui exélta ac cœlesti sede^f, & potentia^g, supremus^h. Cujus synonymum nomen est *Ram*ⁱ, à rum altum esse.

^a Matth. 21. 25. Luc. 15. 18. ^b Esa. 66. 1. ^c Elias in Tischbi. ^d Num. 24. 16. ^e Psal. 92. 2. Esa. 14. 14. ^f Luc. 1. 32. Aðor. 7. 48. ^g Psal. 91. 9. ^h Esa. 14. 13. 14. & 66. 1. ⁱ Psalm. 83. 19. ^j Psalm. 96. 9. & 113. 4. 5. 6. ^k Esa. 57. 15.

Aaaa 3

XVI. Quod

XVI. Quod verò ad homines referitur, id, aut potentiam ferendi auxilii: aut potestatem judicii ac gubernationis, significat.

XVII. Potentia Dei nomen, est duplex: *Tsur*^a, & *Tsebaioth* (pro quo, Septuaginta interpres, & Apostoli^b, mollius, ex Græcæ lingue genio, ὁνοματικός) & quidem tandemum, cum citra constructionem regiminis, per Appositionem grammaticam, nomini Jehovæ^c, aut Adonai^d, subjicitur.

^a Deut. 32. 15. 18. ^b Sam. 22. 32. ^c Esa. 17. 10. Rom. 9. 29. Iac. 5. 4.

^d Esa. 1. 14. ^e Esa. 10. 16.

XVIII. Quorum prius, Petram, à *tsur* arctare: posterioris Copias militares, à *tsaba*, exercitus, designat: & ab Apostolo^a (Esaïæ sententiam^b repetente) *marmozæ Omnipotens*, exponitur. Quo etiam sensu, *Chajil*^c *Exercitus*, vocatur. Quæ nomina Deum, quasi rupis & exercitus instar, tanquam solum verè & absolutè, Averruncum & Sospitatem, illustribus metaphoris, & quidem *kol iṣekh*^d, designant^e.

^a Apoc. 4. 8. ^b Esa. 6. 3. ^c 2 Sam. 22. 32. ^d Esa. 26. 4. Psal. 18. 3. 32. &

^e 9. 11.

XIX. Potestatis verò judicij ac gubernationis nomen, est *Eloah*^a, & eodem sensu^b (per enallagen numeri pluralis, pro singulari) *Elohim* Deus. Quæ vox, & à LXX. interpretibus, & ab Apostolis^c, Græcè *rios Deus*, consentaneè redditur. Cujus etymon (significatione, voci *Elohim*, concinè respondentis) à quibusdam^d, ad *rios* vel *ios*, disponit atque efficio refertur: et si alii, à *rios* curro^e: aut à *rios* video, originem nominis appetant.

^a Deut. 32. 15. 17. ^b Hier. Tom. 3. ep. ad Marcellam. ^c Matth. 4. 10. & 22. 27. Heb. 1. 8. &c. d Etymologicum magnum. e Ibidem: & Euseb. de prepar. lib. 11. f Damas. de Orthod. fidei l. 1. c. 11.

XX. Vox autem *Elohim*, generatim ac communiter, jucundem, aut potius gubernatorem, notat^a: ideoque & magistratus^b, & Angelis^c, attribuitur. Speciatim verò ac *kol iṣekh*^d, summum gubernatorem, Deum verum^e, significat: nec ullibi aliter, quam significatione singulari, de verro Deo accipitur.

^a R. Mosche More lib. 1. cap. 6. ^b Ex. 21. 6. Ps. 82. 6. cum Ioh. 10. 34. 35.

^c Ps. 97. 7. cum Heb. 1. 6. ^d Psal. 18. 12.

XXI. Sed, quemadmodum singularis vox, *rios Deus*, aut *ṣəməd̄* unam & communem Deitatis essentiam designat^a: aut *ṣəməd̄*, pro una Deitatis persona, Patre^b aut Filio^c, aut Spiritu Sancto^d, accipitur: sic etiam nomen *Elohim* Deus, vel Dei essentiam, tribus personis communem, absolutè notat (ideoque, quæ de Elohim Deo, ea ratione dicuntur, tribus personis, sub significatione communis, sed singulari) convenient^e vel propriè unam Deitatis personam: ut *Patris*^f, aut *Filii*^g, relata significat.

^a Matt. 19. 17. Ag. 17. 24. ^b Ioh. 3. 16. 17. ^c Act. 20. 18. ^d 1. Tim. 3.

^e 1. Act. 3. 4. ^f Deut. 6. 4. Gen. 1. 1. ^g Psal. 45. 8. Psal. 45. 7. 18. cum

Heb. 1. 8. Psal. 68. 19. Esa. 40. 9. Hos. 1. 7.

XXII. Per catachresin verò, *Elohim*, pro falsis etiam diis, usurpatur. Idque vel citra enallagen numeri, cum de multis diis agitur^a: vel per enallagen, pluralis pro singulari, cum, de singularibus Diis sermo est nominatim^b. Atque hoc modo explicata nomenis Dei significatione, viāque ad rem ipsam quodammodo strata, ad brevem Dei descriptionem, ac declarationem illius transeat.

^a Psal. 95. 3. & 96. 5. ^b Iud. 1. 1. 24. & 16. 23. 1. Sam. 5. 7. 1. Reg. 11.

^c 1. 2. Reg. 1. 2.

XXIII. Deus est spiritus, absolutè infinitus, ac simplex, scientia, sanctitate infinita ac simplici prædictus: eoque perfectus ac beatus: & unicus ac singularis.

XXIV. Quod Spiritus dicitur, illud diserto Christi testimonio, mihi o*rios Deus est spiritus*^a: & rei ipsius confessione, comprobatur. Quoniam spiritualis natura, Deo eximiè quadrat.

^a Ioh. 4. 24.

XXV. Deus enim est ens, per se subsistens^a, incorporeum (seu quantitatis omnis expers, & invisibile^b) vivens^c, immortale^d, intellectu^e ac voluntate^f, prædictum. Id quod, ex internis essentiæ Dei attributis (quibus, communis hæc Spiritus notio, quodammodo, quasi differentiis suis, restringitur) clarus elucebit.

^a Exod. 3. 14. ^b Rom. 1. 23. Esa. 40. 17. 18. 25. 1 Tim. 1. 17. ^c 1 Cor. 10.

^d 10. 1. Tim. 1. 17. ^e Rom. 11. 34. ^f 1. Pet. 3. 17.

XXVI. Attributa enim Dei interna, vocantur proprie-

tates Dei, quibus essentia illius perfectio, diversa ratione concepta, verè adumbratur.

XXVII. Ea autem sunt, vel primaria, vel secundaria. Quorum illa sunt negativa, quæ perfectionem Dei, oblique, per negationem imperfectionis, denotant: hæc verò affirmativa, quæ, Dei perfectionem, directè significant.

XXVIII. Primaria, sunt duo, infinitas & simplicitas absoluta.

XXIX. Infinitas absoluta, est essentia Dei proprietas, qua, neque causæ, neque mensuræ ullius, cancellis finitur. Unde duplex infinitatis modus.

XXX. Primum, quo omnis causa, tam externæ, quam internæ, est expers. Unde *āraex* & *ārain* dici solet: & eodem sensu, increati voce vulgo, licet non satis accurate, denotari solet.

XXXI. Et externa quidem causa expers statuitur: quia nec efficiente, nec fine terminatur. Non efficiente, quia, ante ipsum, non est Deus^a: neque esse potest, quia *primus est* & *ultimus*^b: non fine, quia efficiente caret, & ultimus finis est omnium ac summum bonum^c.

^a Esa. 43. 10. ^b Esa. 44. 6. 7. ^c Rom. 11. 36. Prov. 16. 4.

XXXII. Interna vero causa caret: quia materia & forma non constat. Non materia, ex qua; quia omnis materiæ auctor^a: non forma, per quam existat; quia nec efficiente habet causam, à qua: nec materiam informandam, in quam introducatur. Quum ipsem sibi ipsi quasi forma sit, & omnia: adeo ut *forma Dei*^b nihil aliud sit, quam ipsa infinita Deitas.

^a Esa. 44. 24. ^b Phil. 2. 6.

XXXIII. Secundus infinitatis modus est, quo, ab omni temporis locique mensura, est immunis. Quæ infinitas idcirco, in propriè dictam æternitatem, & immensitatem, distribuitur.

XXXIV. Æternitas propriè dicta, est duratio infinita: seu quæ, omni termino, & mutatione, necessario caret. Quod etiam attributum, Deo soli convenit.

XXXV. Nam *primus*, utroque termino, cum initii à quo, tum finis ad quem, tenditur, solus necessario caret. Unde, à seculo in seculum Deus^a: *primus* & *ultimus*^b: ac *sols immortalis*^c, *kol iṣekh*^d (utpote à se & absolutè) celebratur. Deinde ab omni successione ac mutatione, actu & potentia, per se & à se, est immunis. *Idem enim permanet*^e: absolute & à se incorruptibilis^f: apud quem non est *transmutatio*, nec *mutationis obumbratio*.

^a Psal. 90. 2. ^b Esa. 44. 6. & 48. 11. ^c 1 Tim. 6. 16. ^d Psal. 102. 17. 18.

^e Heb. 1. 11. 12. ^f 1 Tim. 1. 17. ^g Iac. 1. 17.

XXXVI. Ideoque Deus, propriè est *æternus*^a: creaturæ verò, non nisi impropriè ac metaphoricè, æternè appellantur. Quoniam, & initium à Deo habent: & finem habere possent, per Dei potentiam: multisque successiōnīs ac mutationis modis subiiciuntur. Ac propterea, quamvis & per se sint, & suo modo æternæ, Dei tamen, fontis essentiæ ac vitæ^b, comparatione, nec æternæ sunt, neque quicquam esse, divinitus censetur.

^a Rom. 16. 26. Esa. 40. 8. Gen. 2. 3. 1. Tim. 1. 17. ^b Psal. 34. 10.

^c Esa. 40. 17. vide Hier. 10. 2. epist. ad Damasum.

XXXVII. Immenitas vero Dei est, qua individua illius essentia, nulla loci dimensione, finiri potest^a. *An non cœlos & terram, ego implo?* ait *Jehovæ*^b: nec iūs tamen includi potest^c. Ideoque à Judæis, Deus metonymicè, *makom*, i. *Locus* vocari solet, *quod sit ubique*, nec ullus tamen locus, cum valeat comprehendere. Hæc de infinitate Dei^d.

^a Psal. 145. 3. Ag. 17. 27. 18. ^b Ier. 2. 24. ^c 1. Reg. 8. 17. Psal. 135. 7. 8. 9. 10. ^d Elias, in Tischi.

XXXVIII. Ex qua, alterum primarium Dei attributum, simplicitas absoluta, promanat. Quod similiter negativum est: quia vox, simplex, à fine & plica deducitur. Hæc autem simplicitas, est proprietas Dei, qua omnis compositionis est expers. Siquidem compositio, solius essentiæ finitæ est. Quæ ut sola, ex partibus suis (integralibus aut essentialibus) confici; sic sola, ex esse & essentia, actu & potentia, subjecto & accidente, perfici potest. Quæ omnia spiritui infinito, ideoque individuo, repugnant. Atque hæc, de primariis attributis.

XXXIX. Se-

DE VERO DEO.

7

XXXIX. *Secundaria verò atque affirmativa, seu (ut loquuntur) positiva, sunt reliquæ Dei proprietates: quæ priores etiam includunt: & ad tria capita, infinitam ac simplicem scientiam, sanctitatem, & potentiam, referuntur. In quibus vita Dei, qua actuosus est, consistit.*

XL. *Scientia Dei est, qua omne ac totum *γνωστό* (id quod sciri potest) uno infinito & simplici intelligentiæ actu, perfectissimè comprehendit. In qua, *objecrum*, & *adjunctus* sciendi modus, distinctè apparent.*

XLI. *Objectum scientia Dei est *γνωστό* (id quod sciri potest) omne, & totum. Omne, quia Deum^a, & reliqua præter ipsum^b, complectitur: totum, quia non partim, sed penitissimè, & seipsum, & res omnes, cum omnibus suis circumstantiis, pernoscit. Unde *omniscientia*, rectè appellatur.*

a Matt. 11. 27. b Cor. 1. 10. 11. c Ioh. 3. 20. d Ps. 139. 11. 12. 16. Ier. 16. 17. & 33. 24. e Mat. 10. 29. 30.

XLII. *Sub quo objecto, non solum præterita, & præsentia, sed etiam futura^a, continentur: omniaque possibilia: & futura ex hypothesi, seu, qua posita conditione, quidnam esset eventurum: non solum necessarium ex causa necessaria, sed etiam contingens ex causa contingente^b. Quæ omnia Deus, infinito essentiæ suæ lumine, complectitur.*

a Eze. 46. 9. 10. b 1 Sam. 2. 12. c Matt. 11. 21.

XLIII. *Modus verò sciendi adjunctus, est omnis, ac totius rei cognitæ, uno actu, non finito, nec composto, sed infinito ac simplici, comprehensio. Adeò ut à se, per suam essentiam, omnia, omnino, & simul, oculi instar, perfectissimè cognoscat. Unde *prima veritas vulgo*, & *sapientia*^a, ob suam excellentiam, dici solet.*

a Rom. 11. 33.

XLIV. *Siquidem, nota sunt Deo, ab aeterno, opera sua^a: ipse fines mundi intuetur, & omnia quæ sub cœlo sunt^b; nec est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; sed omnia nuda & aperta sunt oculis ejus^c: corda & renes perscrutatur^d; intelligit cogitationes è longinquæ^e: intelligentia illius non est numerus^f: novit omnia^g. Ac propterea Deus, *καὶ ἐξ*, ob singularem præstantiam, *solutus sapiens*^h, assertur, quum nulla, creaturæ intelligentis, acies, à se, neque omnia, neque omnino, neque simul, comprehendant. Hæc de scientia Dei.*

a Act. 15. 18. b Ioh. 28. 24. c Heb. 4. 13. d Ier. 17. 10. e Psal. 139. 2. f Psal. 147. 5. g 1 Ioh. 3. 20. h Rom. 16. 27.

XLV. *Sanctitas verò Dei, est universalis illius justitia: seu infinita, ac simplex, Dei virtus, qua se se, ut summum bonum, omnisque boni fontem^a, aliaque rectæ suæ rationi ac voluntati consentanea, amat^b: & dissentanea adversatur^c. Unde *perfectus*^d, *Sanctus ille*^e, *καὶ ἐξ* (cum nullus sit sanctus ut *Iehovæ*^f) *solutus sanctus*^g, solus bonus^h (ut pote à se perfectissimè, & immutabilis essentia, ac sanctitatis fons) nuncupatur. Creaturarum verò sanctitas, accidens est: quod à Deo habent, & mutari, rursusque, per datoris sui omnipotentiam, tolli potest. Ideoque, comparatè cum infinita sanctitatis Dei excellentia, sanctitas non estⁱ.*

a Iac. 1. 17. b Psal. 33. 5. c Ps. 5. 5. 6. d Ioh. 1. 13. e Psal. 145. 18. f 18. 31. g Esa. 40. 25. h 1 Sam. 2. 3. i Ap. 1. 5. 4. j Matt. 19. 17. k Esa. 40. 17. l Ioh. 2. 5. 4. s.

XLVI. *Quæ sanctitas Dei, pro diversis etiam, erga creaturas actionibus, in virtutes ipsius particulares distribuitur. In quibus eminent, *gratia*^a & *justitia particularis*^b.*

a Psal. 145. 7. 8. 9. b Psal. 145. 17.

XLVII. *Gratia hæc, est virtus, amoris Dei, ad benè recteque immeritis^a volendum ac favendum^b. Unde etiam metonymicè, *χάρις* pro *χάρισμα*, gratia, pro gratiæ dono, usurpatur^c. Quæ bonitas etiam, synecdochice dici solet^d: ut effectum illius, *benignitas*^e.*

a Rom. 4. 16. & 11. 6. b Rom. 9. 16. & 11. 5. c 1 Cor. 3. 10. d Psal. 34. 9. & 145. 7. e Psal. 1. 11. f Tit. 3. 4. g Rom. 2. 4.

XLVIII. *Quæ, pro objectis variis, *πολυποικιλοχάρις*, variæ gratia^a, variis nominibus insignitur. Nam, quæ erga miseros versatur, ea *misericordia*^b; quæ erga peccatores, peccata sua cumulantes, *ἀρχὴ ἐμπειροδοξία* tolerantia & lenitas^c: appellatur. Hinc Psaltes, *Misericors & gratus* *Iehova*: *longanimis, et multius benigilate*^d. Hæc de gratia Dei.*

a 1 Pet. 4. 10. b Lament. Ier. 3. 22. c Rom. 2. 4. & 9. 22. d Psal. 103. 8. Exod. 34. 6.

XLIX. *Justitia verò Dei est virtus, jus suum cuique tribuendi. Eaque exercetur, dictis vel factis.*

L. *Justitia in dictis, est quum oratio universa, assensum auditorum requirens, & animo ipsius, ac rectæ rationi, & rei consentanea est^a. Adeò ut, & in mandatis sit æquitas; & in enunciationibus, veritas ac rectitudo; tam in dogmati, quam denuntiationibus promissionum^b & minarum^c. Quæ justitia fides Dei dici solet.*

a Psal. 12. 7. & 33. 4. b Heb. 10. 23. c 2 Tim. 1. 11.

L.I. *In factis, est vel justitia creationis ac gubernationis judicandorum, vel justitia judicii.*

L.II. *Illa est, qua omnes suas actiones, in creatione & gubernatione judicandorum, ad rectæ rationis normam, summa æquitate instituit ac dirigit. Ideoque & actiones illius rectæ, & opera^a: adeò ut, neque in creatura peccati auctor esse possit^b: neque ipse, actionibus suis, à recto, ultra ratione, declinare^c.*

a Psal. 33. 4. b Iac. 1. 17. c 1 Ioh. 1. 5. d Iac. 1. 17.

L.III. *Justitia judicii est, qua secundum opera, mercedem retribuit^a. Eaque est vel remunerans, vel vindicans. Illa, qua præmia bonis^b, pro gratuita promissione^c: hæc quæ supplicia malis, pro injustis ipsorum meritis, & justis suis minis, rependit^d. Hæc de sanctitate Dei.*

a Ier. 17. 10. Rom. 2. 5. 6. 7. 8. b 1 Thes. 1. 5. d 1 Tim. 4. 8. 2 Tim. 4. 8. 2 Thes. 1. 5. 8. c Luc. 17. 10. d 2 Thes. 1. 7. Röm. 2. 5. 8. 2 Tim. 2. 13.

L.IV. *Potentia verò Dei, est infinita ac simplex vis a-gendi ea omnia, quæ essentiæ & attributis ipsius sunt consentanea^a. Contraria enim potenter non potest, quia im-potens esse nequit^b. Unde *καὶ ἐξ* *Potens ille*^c, *Omnipo-tens*^d, *solutus potens*^e, quod à se, & omnia, & immutabili essentiæ robore, facillimè efficere valeat^f. Cujus trimembris excellentiæ, nihil creaturis competit. Ideoque *supere-minens magnitudo potentie*^g, Deo propriè vindicatur: & *illius esse potentiam*^h, affluitur.*

a Matt. 19. 26. b 2 Tim. 2. 13. c Tit. 1. 2. d 2 Cor. 6. 18. e Thes. 1. 13. f Esa. 40. 26. 28. g Eph. 1. 19. h 1 Chron. 29. 11. Matt. 6. 13.

L.V. *Ex quibus omnibus Dei attributis ac proprietati-bus, duo essentiæ Dei elogia consequuntur. Primum est, summa illius perfectio ac beatitudo; Alterum, singularis ac necessaria unitas.*

L.VI. *Nam, ubi infinita ac simplex est essentia, sapientia, sanctitas, potentia, à qua, per quam, & ad quam reliqua^a: nihil desideratur, sed summum ac perfectum est bonum: in cuius, per cognitionem & amorem, fruitione aeterna atque immutabili, summa & absoluta consistit beatitudo. Ideo Deus (ut diximus^b) *Schaddai Omnisufficiens*, & *beatus*^c, *καὶ ἐξ* (à se, nimirum, omnino, & immutabili constan-tia) nominatur. Creaturæ verò, non nisi Dei gratiâ, pro suo modulo, & mutabili, per Dei omnipotentiam, condi-tione, perfectæ ac beatæ, censemur.*

a Rom. 1. 15. 36. b Tit. 1. 5. 17. c Act. 17. 28. d Thes. 6. e 1 Tim. 1. 12. & 6. 15.

L.VII. *Deinde, ubi hæc perfectio ac beatitudo præst, unitas singularis & absolutè necessaria, consequitur. Siquidem ens infinitum, simplicissimum, solum sapiens, solum bonum, solum potens (qualis est Deus) non nisi unicum esse potest. Ideoque graviter, ut multa, Tertullianus^a, *Veritas Christiana*, distinctè pronuntiat, Deus, si non unus est, non est. Quare nobis (ait Apostolus) nullus est Deus, nisi unus^b. Regi igitur aeterno, immortali, invisibili, soli sapien-ti, Deo, honor & gloria, in secula seculorum, Amen^c.*

a Contra Marc. 1. 4. b 1 Cor. 8. 4. c Deut. 4. 35. 39. d Esa. 44. e 1 Tim. 1. 17.

COROLLARIA.

1. *An nomen Iehovæ, ulti *αι*, prater Deum in S. literis tribuatur? N.*

2. *An impium sit, id pronunciare, ut *Ιudei* conten-dunt? N.*

3. *An nomen Iehovæ primum Mosis parefactum, ut vide-tur è loco, Ex. 6. 3? N.*

4. *An Moysi ipsa, magis hoc fuerit revelatum, quam El Schaddai? N.*

5. *An vox Elohim, cum Deo tribuitur, significationem habeat pluralem: ut Petrus Lombardus primus afferuit? Ne-gatur.*

Aaaa 4

6. An

6. An istea sententia proponenda, sibi aperte contradixerit? A.

7. An recte dicatur Deum unum esse numero? Basil. epist. 141. ad Caesar. & Rufinus in expos. symb. N. Alii affirman. Malumus distincte: si unum numero, notet unicum,

Aff. Sin, cum Philosopho Categ. c. 2. individuum, seu unum: multis ejusdem specie, Neg.

8. An igitur Deus, melius unicus ac singularis, quam unus numero, dicatur? Aff. ob phrasis hujus homonymiam: de qua Arist. top. I. c. 7. & Metaph. 4. c. 6.

DISPUTATIO IV.

DENOMINIBUS
DEI.

THESES. I.

Nominis autem vox, Latinè, à nosco orta est, quasi novimen^a, aut notamen; quod res notas efficiat^b: & Græcè ὄνομα, quasi οὐτόπειρα^c: quod rei nōscendæ, sit adjumentum: aut à νόμῳ^d distribuo; quod nomine suo, res quæque distinguitur. Quod tamen, à doctioribus^e, ob insolentem vocalis, o, prosthesin, minus approbat, Hebraicè verò נֶם, nomen notans, vox est, non è verbo orta; sed prima: unde Syri suum נֶם nomino (quod Hebræis est נָמָר) derivarunt.

^a Festus de verb. sign. ^b Isidor. orig. I. 1. c. 6. ^c Iul. Scal. de causis L. L. c. 76. ^d Etym. Gr. ^e Iul. Scal. de causis L. L. c. 76.

II. Ut autem nomen, vox est, ex arbitrio significans, ad rem nōscendam, indita; ita, pro rei illius diversitate, aliud est universale^a: aliud singulare^b. Quorum illud, synecdochicè vocabulum: hoc verò, *Nomen*, Latini appellant. Sicut Varro ait: *oppidum*, sit *vocabulum*; *Roma*, *nomen*^c: & Nonius Marcellus; *Nomen*, est proprium *vocabulum*, *singularum*^d.

^a Gen. 2. 19. 20. ^b Ib. 2. 11. & 3. 20. ^c De ling. Lat. I. 9. ^d De proprie. ser. monis c. 4. §. 32.3.

III. Quæ nominis significatio, aliarum, per tropum, accessione, bifariam variatur. Ac primò quidem, per metonymiam, nomen, pro eo, cuius est nomen (ut nomen Dei^a, pro ipso Deo: & specialius, ἀλίγα οὐμέλεια^b panca nomina, pro paucis hominib^c) aut pro honesta nominis fama^c, seu gloria, accipitur. Dānde verò per synecochen δῶν^d nomen illud, pro Dei nomine, utpote excellentissimo, usurpatur.

^a Prov. 18. 20. Pgl. 20. 1. Ief. 30. 17. ^b Apoc. 3. 4. ^c Prov. 22. 1. Psal. 25. 11. ^d Levit. 24. 11. & 10.

IV. Quamvis enim Deus, ob infinitam naturæ suæ eminentiam, & finitam creati ingenii aciem, nequeat comprehendendi: ideoque nec sermone ac nomine, perfectè exprimi, unde recte ἀνύποτος à priscis dictus (*quodnam enim nomen eius, si nosti?* ^a) quædam tamen Dei nomina, in Scriptura extant^b: quibus seſe (ut pro modulo nostro, cognosci ac colli posset, ad salutem) concinna quadam analogia, adumbravit^c.

^a Prov. 30. 4. ^b Exod. 3. 14. 15. & 6. 3. ^c Gregor. Nazian. orat. 36. seu 2. de Filio.

V. Quæ nomina, ratione sua forma (seu significatio) illius eminentis, qua Deo tribuuntur) nulli alteri; sed soli ipsi, conveniunt. Ratione verò materia (seu vocis atque usus illius) nomen Dei, aliud est proprium: aliud verò commune: & utrumque rursus, vel absolutum; quod Deo, ratione ipsius tantum: vel relatum; quod, alterius relatione, dicitur.

VI. Proprium autem atque absolutum, Dei nomen, vel essentiam, vel attributum, seu perfectionem illius, designat.

VII. Ad essentiam tria, iudicem originis & significatio-nis^a, pertinent. Quorum, duo sunt *integra*, ac quatuor consonantium: unde τὸν ἵξον πνευματικὸν quadrilitera, dicuntur: *tertium* verò, ex integro *contractum*, duarum est consonantium: unde ἀρχαιμέλεια appellatur.

^a A. Ezra. comment. ad Exod. 3. 15. & 15. 2.

VIII. Integra autem nomina, recensentur Exod. 3. Quorum prius, temporarium atque extraordinarium, Mosi, à Deo, indicatum^a, & semel tantum, Israëlitis propositum^b, est הַנֶּם Ehje. Cujus origo est ab הַנֶּם esse, ex futuro illius, per communicationem vocis, formatum.

^a Exod. 3. 14. ^b Ibid. 4. 30.

IX. Significatio, verò ejus, non est, *Ero*, vel *sum* (ut contra communem nominis, quod persona ac temporis est expers, naturam, minus rectè exponi solet) sed *Ens* (ut LXX. ὁ εἰδηστός & Hieronymus^b periphrastice, *Qui est*) & quidem non ejusdem, cum creatis ac finitis essentiis, generis intellectum; sed τὸν ἵξον^c, peculiare atque infinitum: nempe æternum absolutè atque immutabile. Unde illa oppositio; *Ipsi peribunt; tu vero permanes*: & mutabuntur; tu vero idem es^c.

^a Exod. 3. 14. ^b Tom. 3. ep. ad Marcell. de X. Dei nominib. ^c Ps. 101. 17. 28. Heb. 1. 11. 12.

X. Idque præmissa, à Deo, nominis illius ratio מִתְחַדֵּשׁ שְׁרָה^a Sum (nam futurum, pro praesenti) qui sum: & divina illius periphrasis; τὸν ἵξον πνευματικὸν^b, *Qui est, qui erat*, & qui venturus est, hoc est, *ιούμελεια* futurus: ut in eisdem sententiæ repetitione, Apoc. 16. 5. ubi, è vetusto codice, pro ιούμελεια, concinnius *ιούμελεια*, legitur^c. Quo modo, essentia Dei æterna, partium temporis distinctione, non propriè (quia immutabilis est, ac propterea successionis expers) sed metaphoricè describitur. Atque hæc de priori nomine integræ ac temporario.

^a Exod. 3. 14. ^b Ap. 1. 8. ^c Beza in Annotat. Apoc. 16. 5. 6.

XI. Posteriori verò nomen Dei proprium, quod ei soli convenit^a, ordinarium atque æternum^b, est הַנֶּם. Quod priori nomine, non solum antiquius, sed etiam vocis, à verbo suo, distinctione, magis idoneum: sive ab הַנֶּם mutatione jod, in vau^c: sive ab הַנֶּם eodem sensu, derivetur.

^a Psal. 8. 19. ^b Exod. 3. 15. Psal. 115. 13. ^c A. Ezra. ad Exod. 15. 2.

XII. Quod nomen Deus, non celandum, sed sanctè memorandum, Israëlitis commendavit. Quandoquidem & memoriale sui^a appellat: & eo, ter repetito, benedicendum, à sacerdotibus, populo: & populo, per illud etiam, sancte jurandum præcepit.

^a Exod. 3. 15. Hof. 1. 3. ^b Num. 6. 24. 25. 26. ^c Deut. 6. 13. & 10. 10. Ios. 9. vers. 19.

XIII. De cuius recta pronuntiatione, ut docti certant, sic adhuc sub judice lis est. Quidam enim, Jehovah, genuinam esse pronunciationem, affirmant: alii vero id negant, & adjectas, huic nomini, vocales alienas esse, contendunt: suis utrimque argumentis subnixi. Qua in re controversa, uti temere Palæmonis munus mihi arrogare nolim; sic ἀδιπέρας ac στεπτής^b esse, instituta eorum, qui hac de re eruditè scripserunt; collatio, & honestum seruumque auditorum desiderium atque exspectatio, minimè permittunt.

XIV. Quare bona eruditorum ac bonorum (quibus nihil præscribimus) venia, priorem sententiam, ut quæ veritati magis videatur consentanea, tueri, hac dissertatione, conabimur.

XV. Ratio enim prima est, quod vocales nominis Jehovah, consonantibus adscriptæ, iis (non minus, quam suæ nomini Jehuda) queant convenire: neque ulla subsit causa necessaria, cur alienæ vocales censeri debeant. Id quod ex adversæ sententiæ examine, postea (uti speramus) non obscurè cognoscitur.

XVI. Altera est; quia prior ac dimidia nominis, Jehovah, pars, nempe הַנֶּם Jehovah, iisdem omnino punctis, in vocibus ex ipso compositis extet, & ab omnibus, citra controversiam, eodem modo legatur. Cujusmodi nomina, idcirco à clariss. Drusio Ιωάννης, & πνευματικὸς appellantur. Quale est Ἰωάννης jehonathan, & contracte Ἰωάννης Jonathan, hoc est Ιωάννης, Deodatus) & similia non pauca.

^a Tertag. p. 78. & 104. & 113. ^b 1 Sam. 19. 1. ^c Ibidem.

XVII. Nam

D E N O M I N I B U S D E I.

XVII. Nam quod excipitur , in tali compositione, non
lo, ex *Ieho*, per syncopenesse contractum; sed *Ieho* contra,
ex *lo*, per epenthesin auctum , illud nec canone grammatico, nec ullo idoneo exemplo demonstratur. Neque enim
יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ salvabit, ex יְהוָה יְשִׁיעָה: celebravit, ex יְהָה:
nec יְהוָה אֶלְיוֹן, ex אֶלְיוֹן, per epenthesin ה formatum; sed ex
futuro primo integrè, ה conjugationis charactere (ut D.
Kimchi docet) retento; præter normam (quæ syncopen illius, in futuro secundo postulat) derivantur.

a Psal. 116. 6. b Nehem. 11. 17. c Pial. 81. 6. d Michol par. 1. pag. 169.
edit. in 8.

XVIII. *Tertia ratio* est, à lxx. interpretum testimonio: quies verbis Jerem. 23. 6. זְהֹהַ יְהוָה צְדָקָת יְהוָה Ichova justitia nostra, nomen, ex Jehova & tsedeck *justitia*, iwordix (i.e., pro jeho, per contractionem, Scripturæ usui, & Græcæ linguae genio, convenientem) construxerunt.

XIX. *Quarta ratio est, à prisco Judæorum more. Qui ut ab integri nominis Iohova, pronuntiatione, vetusta quædam religione ducti, abstinebant: sic eandem illius partem, quæ in vocibus, ex eo, compositis extabat, libereque in iis proferebatur simili libertate, pro integro Ichova, pronuntiarunt, nimirum Iaho, ac Græcè ιαώ, mutantes Sjeva, non in e, ut sape, sed suaviori sono, in a. Sicut lxx. ۱۳۳ b נָבָא: אֲשֶׁר & רְנֵר οὐαβά, διδαχή. ἱερωτική d οὐαβά protulerunt.*

^a Diod. Sic. Biblioth. lib. 1. Theodor. qu. 15. in Exod. & Therap. lib. 2. b Num. 32. 38. c Gen. 10. 7. d 1 Sam. 1. 10.

XX. *Quinta ratio*, commodius sequenti examini^a infertur. Omitto, quod nonnulli^b nomen Jovis (quod Ennio erat nominativus, & Satanæ impietate, ex lingua Hebraica videatur traductum) pronuntiationis Iehova, aut aptius I-hova, esse indicium, opinantur: cui addi posset, quod Varro, Jovem esse Judæorum Deum putarit: nisi id alibi Augustinus de re, non de nomine, exponeret^c. Atque hæc, de priori sententia.

^a Thesl. 32. ^b Forsterius. Lex. in 797. ^c August. 10. 4. de consensu Euang. l. 1.
^c 22. ^d De civ. Dei b. 4. c. 1.

XXI. Altera verò, huic *adversa*, tradit, vocales nomini יהוה adscriptas, non esse proprias, sed alienas: atque ex nomine vicario זיה substitutes. Ideoque non Jehovah; sed Adonai, legi oportere. Quam sententiam, quatuor (Bellarmino praeunte^a) rationibus, quibus primum, prioris sententiæ argumentum oppugnatur, demonstrare contendunt^b.

^a Grammat. Heb. Exercit. Psal. 33. 1. ^b Drusius Tetragr. cap. 14. &c p. 71. ^c Anonym. lib. de punctis Orat. de Tetrag.

XXII. Prima autem ac præcipua ratio, quæ propterea
sepius, quasi invicta, à Clar. Drusio, protenditur, hæc est;
Si puncta nominis מִתְרָא, ab אַגְנֵי sejuncti, essent genuina,
tum hoc adjuncto, non mutarentur, ut fit, in puncta no-
minis, מִתְרָא. Verùm consequentia infirma est. Quia ea,
lectionis & scriptionis, mutatio, nulla nititur ratione ne-
cessaria. Nam, ut ista nominis Elohim, pro Jehova, le-
ctio, à consuetudine, minus gravi; sic scriptio ista, ab au-
daci Masoretharum licentia, originem traxit.

XXIII. Quippe (ut notum est) si quando nomen, *Iehovae*, cum *Adonai*, junc^{tum} occurreret, ne bis dicatur *Adonai*, puncta nominis *Elohim*, ei substituerunt: ut vicariam, & more recentiori usitatam, lectionem, quasi fixa lege, stabilirent. Cum qua, prisca illa *Judæorum* consuetudo, minimè consentit: quia, in lectione nominis *Jehova*, nullam omnino adjuncti, vel sejuncti *Adonai*, rationem habuerunt: ut lxx. interpretum usus (in editione *Romana*, quam sequimur) perspicue demonstrat.

XXIV. Nam quum in solo Ezechiele, Jehova cum Adonai juncturn, ducenties & undecies expressum competiamus, inter ea, viginti non extant exempla, in quibus ^{נָא} (quod voci Elohim respondet) pro consueto ^{שְׁבַע}, arbitraria varietate, posuerunt. Imo licet frequenter pro ^{וְאֶת} ^{שְׁבַע} ^{שְׁבַע} in eodem Propheta occurrat, prius, minimum centies & vicies septies, omittunt. Ut etiam alibi Jes. 10.23. & ex eo Rom. 9. 28. & Jes. 61. 1. cum Luc. 4. 18. observatur, non autem ^{נָא}, pro ^{וְאֶת} הָיָה ponitur. 'Contra verò interdum pro eo, non ^{שְׁבַע} (ut Masoretarum lex & lectio

postulat) sed & Gen. 15. 6. & Paulus, in eodem loco citando Rom. 4. 3. & Gen. 18. 1. posuerunt.

XXV. Quod autem Masorethæ, *Iehovæ*, sine Adonai scriptum, Adonai legunt, illud quidem antiquam Judæorum (ad humanas traditiones, post Prophetarum tempora; paulatim vergentium) consuetudinem redolet: sed alienas esse vocales, minimè evincit.

XXVI. Siquidem, ut pro voce, יִשְׁלָה (qua Scriptura utitur^a) temeraria quadam verecundia^b, שְׁכַבָּה (mutatis in pronunciatione consonantibus, sed vocalibus, ob convenientiam, retentis) legendum, suorum more, statuerunt: sic quum, pro *Iehova*, legerent Adonai, consonantes quidem, in pronunciatione mutandas, sed vocales adscribendo (quod eadem essent utrimque) genuinas non mutarunt: neque etiam, salva nominis Adonaelectione consueta, mutare potuerunt. Alioqui, pro superstitione, occultandi nominis illius, studio, minimè neglexissent.

a Deut. 28:30. b R. Sal. Ies. 36:12.

XXVII. Cujus rei, perquam illustre, in Paraphrasi Chaldaea, Jonathanis dicta, extat documentum: quod Dei, de nomine Jehova, sententiam Exod. 3.15. impiè atque impudenter adulterarit. Nam quod dicitur; *Hoc nomen meum oby in eternum: & hoc memoriale mei, in generationem & generationem*, illud, ad superstitionem istam firmandam, in oby ad occultandum, turpi contradictione, pervertit.

XXVIII. Nam, si nomen Jehova, est occultandum; memoria non est: sin verò sit memoriale; non est occultandum. Idque etiam ex ejusdem sententia, à Davide, repetitione, Psal. 135. 13. apparet: ubi etiam oblyi⁹ cum vau extat: quod oblyi⁹ lealem legi non potest.

XXIX. Nam quod R. Salomo ait; *Vnde est* (Exod. 3:15.) *quasi diceret* *תְּנִזְבֵּחַ* *cela illud*, *ne legatur prout scribitur*, *illud*, *in eundem erroris ac contradictionis lapidem*, *impingit.*

XXX. Quodverò prætextur, Masorethas nomini מושע
vocales genuinas adscribere non valuisse, ob earum ignorantiam: nec voluisse, ob religionem: neutrum solidè probatur. Quamvis enim אַיִלָּוְתָּה ineffabile olim fuerit dictum, illud non de re, sed de jure, accipiendum: non quasi notitia Masorethis defuerit; sed quod pronuntiare, nefas duxerint. Deinde, et si vulgo effari atque audire (ut Philo tradidit^a) fuerit illicitum: an etiam literis exarare, prohibitum?

a De vita Moses.

XXXI. Nam; quod *Iosephus*^a, ab ejus scriptione expressa abstinentis, ait; *καὶ οὐκ εἰπεῖν, non fas mihi dicere*: illud non est, ignoti nominis (præsertim quum esset sacerdos) sed noti, & religionē quadam, apud profanos, taciti indicium. Scribebat enim profana lingua, in profanorum gratiam, Græcè, Græcis omnibus^b, historiam: quos, à nominis Dei notitia, arcendos judicabat: non quod illud, in sacro codice, sacraque lingua, suis vocalibus, insignire nefas existimarit.

^a *Antiq. L 1. cap. 5.*   ^b *Ibid. L 1. c. 1.*

XXXII. Denique contra, ex hujus primæ rationis objectæ retorsione, *quintum*, propriæ sententia, oritur argumentum. Si enim *Iehova*, haberet puncta nominis אֱלֹהִים Elohim, tum ex eodem similiter, punctum primum, non esset Sjeva simplex; sed cum patach: sicut, quum certò puncta nominis אֱלֹהִים Elohim, primum ex eo, convenienter est Sjeva, cum Segol. Cujus rationis nervi ac vires, ex enervi (ut videtur) responsione, amplius eluent.

XXXII. Primo enim prætextitur^a, quum *Iehova* legitur *Adonai*, quia id passim occurrit, idcirco tantum Sjeva notari; patach vero (quod erat adjungendum) compendii gratia, omitti: quum verò legitur *Elohim*, quia hoc rarius extat, integrum illius punctum (seu Sjeva, una cum Segol) adscribi. Verùm quinam illud verisimile: quum nulla ratione gravi, nulloque exemplo simili, comprobetur?

a Drus. Terrag. p. 40.

XXXIV. Nam quomodo nominis **Jehova**, sine Adonai positi, frequentia, mutilati primi puncti, esse potest causa: quum (ut alia sileam) in voce Elohim, quæ frequentissi-

me obvia, nihil tale observetur? Et quum puncta, vocis Elohim, consonis יהוה, in solo (ut ante dictum) Ezechiele, ducentis undecimque vicibus, integrè adscripta, extent: an hic raritas (ut diversæ scriptionis causa) obtendi potest? Ut interim omittam, quod multa etiam alia, ejusdem scriptionis sunt exempla: quæ, in laudato illo, Eliæ curru (רככ) ob angustiam illius, minimè continentur. Nec enim tantummodo כָּל, hoc est, ducentis & viginti duabus vicibus, ita scribitur: sed, præter cccxi. in Ezechiele, in reliquis, lxx supersunt: ut plenior saltem numerus γη seu ccclx sit statuendus: ut quærenti, loca fidem facient.

a Drus. Tetrag. p. 99.

XXXV. Neque etiam alia, quæ subsidio additur, responsio, magis stringit: quod antiqui interdum Sjeva, per a breve, pronuntiarint. Quia illud, pronunciationis convenientiam, attingit; sed adscripta puncta, esse aliena ac nominis Adonaj propria, nequaquam demonstrat.

XXXVI. Nam si propterea, Sjeva simplex tantum, pro Sjeva cum patach, sit adscriptum, quod pro eo interdum legatur: eadem ratione, Sjeva simplex, ubi Elohim legitur, non autem (ut fit) Sjeva cum Segol esset expressum, quia Sjeva saepius, per e breve, pronuntiatur. Sicut אַבְרָהָם: שְׁרִיףִים בֶּן כְּרָבָם אַבְרָהָם: אַבְרָהָם: dēCoppa^c aliaque plurima testantur. Atque hæc ad primam rationem: à qua, trium reliquarum momenta non multum abludunt.

a Gen. 3. 24. b Jef. 6. 2. c Gen. 35. 8.

XXXVII. Secunda enim ratio est: Si Jehova, non haberet adscripta puncta aliena ac nominis Adonai propria, tum ei, literis נָאָתָּה & נָאָתָּה, non Patach (ut fit) sed chirik subscribi deberet. Tertia: quod tum; etiam literæ ו (ex præpositione ו contractæ & præfixæ) Chirik, non autem Tseri, supponi oporteret. Quarta denique ratio est: quod tum post literæ ו וְ בְּנֵר כְּתָבָה positz, carere deberent punto lenitatis indice.

XXXVIII. Verum quid hic incommodi? Agnoscamus, ita scribi debere: quia ratio grammatices, & nominis, Jehovah, consonantes, hoc requirunt: sed Masoretharum vitio, aliter scriptum. Illi enim puncta nativa, isto modo corruerunt, ut yicariam ac consuetam, Adonai, lectionem (quæ, retentis punctis genuinis, fuisse impedita) conservarent.

XXXIX. Neque id Masorethas ausos fuisse, admirandum: quum eosdem, leviori etiam de causa, similem in aliis usurpare licentiam, negari non possit. Nam (ut constat) 2. Reg. 18. 27. pro תְּרִايָה וְ שִׁיעִירָה stercora & urinas suas צָאתָם וְ רֹלִיהָם excrementa sua & aquas pedum suorum (incepta honestatis affectatione^a legentes) pro nativis, aliena ac portentosa, harum vocum, puncta, superstitionis audacia, adscriperunt: Ionathanem^b, contra priscam Hebræorum consuetudinem fecuti.

a R. Sal. Jef. 36. 12. & D. Kimchi 2. Reg. 18. 27. b Targum. 2. Reg. 18. 27. & Jef. 36. 12.

XL. Ea enim perversa lectio, antiquis Judæorum Magistris, fuit ignota: ut ex lxx etiam interpretibus constat: qui voces illas modo memoratas, genuinis suis consonantibus ac punctis consentaneè, legerunt: ut fidelis eorum interpretatione יְהוָה וְשָׂרְכָס וְעַרְנָמָ, evincit.

XLI. Quare, ex hisce satis apparere videtur, quatuor illas, adversus primum, primæ sententiæ argumentum, rationes, non è media (uti afferitur^a) Grammatica; sed ex temperariis, Masoretharum & Scribarum^b, corruptelis, de-promptas. Unaenam eaque fragilis, earum omnium rationum est basis; Masoretha sic scribunt: sic legunt: Quorum eti in aliis fides, non desideretur: in hisce tamen ac similibus, superstitionis eorum licentiam quis merito probet?

a Drus. Tetrag. p. 40. & ex eodem Anonym. Orat. de Tetrag. b R. Sal. Jef. 36. 12.

XLII. Quod verò Christus, & Apostoli (qui salva pie-tate, Indeis, in rebus adiaphoris, facti sunt Judei^a) pro Jehovah, non sempèr^b (ut fertur^c) sed plerumque^d (Adonai) υἱος usurparint, illud sane, nec religione ylla, nec

lectionis illius stabilienda gratiâ, contigit: sed ne intempestiva, vocis, Jehovah, pronunciatione, Judæos irritarent, atque ab Euangelio alieniores redderent, consuetudini eorum (ut in re libera) prudenter atque utiliter, cesserunt, & cognomen pro nomine, usurparunt. Quæ offensa, Judæis diutissimè abdicatis, nobis minimè aestimanda.

a 1 Cor. 9. 20. b Vide thes. 24. c Drus. Tetrag. p. 29. d Matt. 4. 10. & 22. 37. &c.

XLIII. Quare omnibus hisce perpensis, ut secundam sententiam ferendam; sic primam tamen (donec contrarium, viætrice veritate, cui servire nos omnes oportet, demonstretur) præferendam non temere existinamus.

XLIV. Nam, quod à viro alioqui doctissimo, optime que de lingue & Scripturæ sacræ illustratione merito, admiranda fiducia afferitur; Qui Jehovah legunt, ajo eos male legere. Hoc tam mihi liquet, quam bis duo quatuor essent. Dabo nunc operam, ut etiam aliis liqueat^a: an illud, quatuor iis, quas ad eam rem adducit, quasque expendimus, rationibus^b, sati liqueat: an vero, aliis ac firmioribus omnino opus sit principiis, ut demonstratio constet, & in ea acquiescamus, doctiores judicent.

a Drus. Tetrag. p. 35. b lb. p. 39.

XLV. Cæterum quod rationibus istis, minus (ut videtur) solidis, variorum auctorum testimonia adjungit; ea speciem habent majorem, quam firmatem. Quia rationum fulcro dissoluto, humana concidit auctoritas.

XLVI. Interim ut citatos testes non nihil exploremus: quid si, ante Masorethas, interpretes Chaldaei, Arabes, Græci, Hieronymus, non aliter, nomen יהוה quam Adonai, legissent^a; an ex eo consequitur necessario, vocales nominis Jehovah, alienas ac nominis Adonai proprias, & non potius utrumque (ut ante ostendimus) communes?

a Vide Drus. Tetrag. p. 43.

XLVII. Deinde ut Græcos, in lectione nominis, יהוה non convenire cum Masorethis thesi xxiv. demonstravimus: sic & Arabica Pentateuchi paraphrasis (hæc cum Chaldaea, & Persica, Hebræo charactere, Constantinopoli impressa) ab iisdem dissentit. Nam ut usus illius (dum clementia nominis vixerit) ab Amplissimo, Consultissimo, & regionum ac linguarum Orientalium peritissimo, atque humanissimo viro, D. D. Borelio, Ordinum Zelandiæ à Secretis, mihi benignissimè est indulitus; sic inde compri, quod Adonai quidem רְבִי^a aut רְבִי^b dominum, interpretetur: sed pro nomine יהוה (contra Masoretharum lectionem ac legem) non רְבִי dominum; sed vel רְבִי, si Adonai absit^c: vel סְלָלָה^d si adsit (quod quater tantum in Mose extat) aperte legit. Ideoque doctiores viderint, an credibile sit R. Saadiam (uti inscribitur) hujus paraphrasis verum auctorem esse, aut potius antiquorem: ut qui tam constanter à Masoretharum lectione recedit: quod à R. Saadia, Talmudi & Masorethis (uti ferunt) addictissimo, alienum videtur.

a Gen. 15. 2. & 8. b Deut. 3. 24. & 9. 26. c Gen. 2. 4. d Gen. 15. 2. & 8. Deut. 3. 24. & 9. 26.

XLVIII. Præterea, quod in Chaldaea Persicaque paraphrasi, " pro יְהוָה extare dicitur^a, verum est: sed quod additur, id valere Adonai, vel Elohim, minus videtur consenteum. Neutrum enim horum nominum, initio habet Jod, aut Sjeva simplex; neque alterum, nempe Elohim, in fine Kamets: contra vero ea omnia, in voce Jehovah, perspicuè apparent. Ac propterea, non Adonai, sed Jehovah potius, legendum probaretur: et si usus Judæorum aliter obtineat.

a Drus. Tetrag. p. 46.

XLIX. Nam quod initio jod, in " , geminatur, consonans est, non insolens Hebræis, etiam additis vocalibus, indicium. Ideoque succinctè & eruditè Valentinus Schindlerus, in Lexico laudissimo^a; ait Targum^b; quod est nomen veri Dei, Jehovah abbreviatum, sed Adonai legitur.

a Radic Hajja.

L. Idque editio illa Constantinopolitana (cujus memini-mus) à Judæis adornata, luculenter demonstrat. Nam, ubi toto primo capite Geneseos in editione majori, ac minori etiam Veneta, pro Elohim (non quod idem valeat: sed non-minum permutatione paraprastica) est " ; in Constanti-nopoli-

nopolitana, promiscuè integrum יהוה, & contractum יה, pro eodem adhibentur. Nam quod pro יהוה, scribunt יהוּה: illa corruptio illis, pro more Judæorum, in eo opere est consueta ac perpetua, etiam in Hebræo contextu: ut etiam in utroque, יהיְה pro יהוה pingunt.

LII. Denique quòd inter recentiores secundæ sententiæ testes, Tremellius Hebræus, verè pius, & suæ linguae peritissimus, etiam advocatur ac testimonium è notis illius (à studio olim exceptis) petitur: illud sanè causam adversam non tam juvat, quam lœdit. Nam si perpendantur illa, è notis istis, verba, *Dicunt*, *Addunt*, *Constat*: inde non obscurè, alienam à Tremellio, non propriam recitari sententiam, constabit. Cujus rei etiam testis est, nominis, Jehova, in Bibliorum versione, expressio, minimè (ut putatur^a) miranda: quum eandem vocem, jam antea in Enarratione Hoseæ (anno 1563. Heydelbergæ excusa) capite primo, similius expresserit: licet in textu nondum mutaret.

^a Drus. Tetræ pag. 52.

LIII. Qua in re, ut plurimis viris doctissimis prævit^b: sic Hebrææ linguae peritissimos (Galatinum, & quantum videatur, priorem eo Porchetum, Munsterum, Fagium & magnum illum Vatablum, in versionis Pagnini correctione, aliosque non paucos) est secutus. Inter quos etiam est, insignis ille Joh. Reuchlini successor, Forsterus^c: qui & *Iehova* legit, & ait; Optarim (si fieri posset) secundum illa puncta, quibus scribitur, pronuntiari, & non verti, vel *Domnus*, vel *Dens*: quod hac attributa, neque essentiam divinam, neque nominis propriam significationem, exprimant. Sicut etiam, eadem de causa, multa alia nomina, in aliis linguis manserunt invariata: ut sunt *Alleluja*, *Ossanna*, *Zebaoth*, *Immanuel*, *Amen*. Atque hæc de genuina nominis *Iehova* pronunciatione: deque duobus Dei nominibus, essentiam denotantibus, atque integris.

^a Drus. Tetræ pag. 105. ^b Lexic. Heb. in Ilaja.

LIII. Tertium verò, ac contractum ex יהוה, est יה ut trudit expressè, non Maimonides (ut putatur^b) sed ipsius qui lectoribus imposuit interpres^c: & R.D. Kimchi, qui ait esse שׁוֹנֵם^d, *dimidium illius nominis* (*Jehova*) & Kimchio ac Maimonide antiquior, R. Salomo^e, qui מִנְיָן afferit esse שׁוֹנֵם^f nomen illud integrum: יה verò שׁוֹנֵם divisum.

^a Exod. 15. 1. ^b Drus. Tetræ p. 2. ^c Lib. 1. c. 62. ^d Comment. in Psal. 104. 35. ^e Comment. in Ies. 12. 2.

LIV. Nam licet contrà Hieronymus^a (quod vulgo minus observatur) יהוה, ex geminato יה composite statuat, communi tamen analogiæ (quia יהוה puncti ultimi est expers) minus videtur consentaneum: deinde etymon ab יה satis Exod. 3. 14. cum 15. indicatur. Denique origo & usus illius videtur longè antiquior: quum nomen יה primum, in epinicio Mosis^b, proponatur.

^a Tom. 3. epist. ad Damasum. ^b Exod. 15. 2.

LV. Neque opus est, ut יה, ex יה (facta, ex יה per transpositionem, radice) cum eruditissimo viro^c, deriveamus: quia etymon, modo explicatum, est idoneum, & doctissimorum Hebræorum consensu comprobatur.

^a Val. Schindler. Lex. Heb.

LVI. Cæterum significatio illius, eadem est, quæ vocis integræ. ^a Unde Maimonides ait; notare יְהֹוָה הַיְהֹוָהexternitatem essentiæ: & Theodoretus (יה וְהַ) eum qui est^c: Theodotio verò (ut fertur^d) רְאֵת דָמָם. Pro quo (forte memorie allucinatione) רְאֵת citatur. ^e Qua verò ratione Hieronymus^f, *invibilem sonare* affirmet; le videre, eruditiores merito negant. Atque hæc de propriis atque *absolutis* Dei nominibus tribus: quæ Essentiam illius notant & reliquis præcellunt.

^a A. Ezra. Exod. 3. 15. & 15. 2. ^b More pat. 1. c. 63. ^c Comment. in Psal. 110. ^d Com. Hier. adscip. in Psal. 146. ^e Drus. Tetræ p. 1. ^f Tom. 5. in Ies. 26.

LVII. Proprium verò atque *absolutum* Dilei nomen, quod perfectionem essentiæ illius designat, est יה^a a Sjaddai: vel ut LXX. mollius ῥεδδαι: ubi in codice Romano dixit malè ponitur. Cujus etymon à יה^c (pro יה) & יה^d

sufficientia, derivatur: ut R. Saadias^e, R. Salomo^f, Maimonides^g, & Elias^h eruditè tradunt.

^a Exod. 6. 9. Ezech. 1. 24. ^b Ezech. 10. 5. ^c Job. 19. 23. ^d Mal. 3. 11. ^e Vide A. Ezram. Exod. 6. 2. ^f In Gen. 17. 1. ^g More pat. 1. cap. 63. ^h Tichbi.

LVIII. Significatio autem est, διάλεκτος sibi sufficiens, scilicet absolute ἡγεμόνης, seu ἀρχηγού: quod nullius sit indigens^a; sed infinita Deitatis sua perfectione, beatus, 1. Tim. 1. 11. & 6. 15. Quomodo etiam LXX. ratione etymi; ἡγεμόνη sufficiēt, Ruth. 1. 20. 21. & (quod eo etiam continetur) μεγαλεξανδρεῖος omnipotentem, Job. 5. 7. & 8. 5. &c. ratione vero subjicit^b; ἡγεμόνη, in Pentateucho, constanter interpretantur.

^a Ag. 1. 7. 15. Rom. 11. 35.

LIX. Quod verò, Hebræi non pauci, יה epithetum esse commune, ac fortè notare, nec solùm de Deo, sed de aliis etiam dici, afferunt: illud sanè ex Ezech. 1. 24. & Job. 22. 25. frustra probare nituntur^a: quia & circumstantiæ, & loca similia (Psal. 18. 14. & 29. 3. 4. 5. & 7. 9. & Ezech. 10. 15.) Deum intelligi, ostendunt.

^a A. Ezra. ad Exod. 6. 2. D. Kimchi ad Ezech. 1. 24.

LX. Nec enim, ut A. Ezra^a primum ait יה, simile est τῷ ΙΗΣΟΥ^b languidus: quia hujus radix vera est ΙΗΣΟΥΣ: illius verò, יה temere facta. Nec pulchre videtur Nagid R. Samuel (ut ibidem A. Ezra secundo laudat) statuere, ἡγεμόνην vastare (quasi fortè ac victorem) deduci: etsi D. Kimchi^c, eundem sit secutus. Siquidem analogia terminationis in יה repugnat.

^a Ad Exod. 6. 2. ^b Lament. 1. 22. ^c Lib. Rad.

LXI. Nam Iod, non est vice literæ geminata, ut afferunt^a quia talis permutatio est omnino insolens: neque ullo exemplo idoneo comprobatur. Quod enim A. Ezra producit יה attollite: alienum est, quia thema illius non est יה; sed synonymum ejus, יה & jod, est pro he: ut etiam R. D. Kimchi, in utraque parte Michlol^c, profiteretur. Idemque de בְּגָן (quod etiam adducit A. Ezra) censendum.

^a A. Ezra. ad Exod. 6. 2. ^b Prov. 26. 7. ^c Grammat. in 8. p. 159. b & l. Radicum, in Dala. d Isa. 18. 2.

LXII. Nam (præterquam quod de jod, non verò de aleph quæstio est) & hic non est vice geminata literæ, & à יה (ut A. Ezra statuit: & Kimchi initio, in commentariis suis, ipsum est secutus) sed loco יה à יה spernere. Idque recte Chaldæus paraphrastes docet, quum יה exponit: & Kimchi tandem, in suo libro Radicum (etiamsi multos aliter sentire testetur) in radice יה agnoscit. Qua in re observandum est mirum auctoritatis A. Ezra fascinum, quo Kimchius seductus, rationem eorum probavit: cuius tamen fundamenta ipsem rectè subvertit. Quare prius nominis יה etymon & significatio, retinenda. Atque hæc de nominibus Dei ab solutis ac propriis.

LXIII. Absolutum verò ac commune, est duplex; nempe יהוֹיָה, sanctus, à יה יְהֹוָה sanctum, & à virtutis mundum esse^b: & יה^c Potens, ab יה potentia. Quæ nomina communia dicimus: quòd & voce, & suo etiam modo, hominibus tribuantur.

^a Job. 6. 10. ^b Ies. 57. 15. ^c Lev. 11. 44. ^d Deut. 6. 15.

LXIV. Nam sanctus^a, pro Dei cultore: & יה^b ac durat^c potens, pro opibus ac viribus prædicto analogia quadam d substantivè usurpantur: sed Deo tamen, ut sanctissimo ac præpotenti, יה^d tributa soli convenientiunt. Qua de causa; sanctus, sanctus, sanctus: & ὁ ἅγιος^e sanctus ille: ac solus sanctus, & Potens excelsus^f, μέγεθος δυνάμεως^g solus potens, vel dynasta, nominatur. Ideoque LXX. interpretes, interdum respectu etymi, ἱεροὺς Potentes^h 2. Sam. 22. 31. 32. 33. 48. sæpius verò, respectu eminentia significationis, & subjecti denotati, יהⁱ (Gen. 14. 18. 19. 20. 22.) interpretantur. Quæ duo paraphrastice, Clar. Interp. Tremellius & Junius, copulantes, Deum fortè, constanter exponunt. Atque hæc, de absoluto Dei nomine, cum proprio, tum communis.

^a Dan. 7. 11. 12. 1 Cor. 14. 33. ^b Ezech. 31. 11. ^c Luc. 1. 52. ^d Lev. 11. 44. Ies. 40. 19. ^e Ies. 6. 3. ^f Apoc. 4. 8. ^g Apoc. 6. 10. ^h Gen. 14. 19. ⁱ 2 Sam. 22. 32. Ies. 45. 22. ^j Tim. 6. 15.

LXV. Re-

LXV. Relatum verò Dei nomen est, quod ad creaturas, tanquam effecta illius, vel adjuncta, refertur.

LXVI. Ac proprium quidem est: quod vel creationis beneficium notat: ut כּוֹרָא, ἡ κτιστός^b creator: à קְדוּמָה creare: vel ortam, ex creationis jure, in creaturas potestatem^c: ut נִגְנַּת^d: quando vox simplex est, & cum Kamets (non per accentus distinguenter accidens, ut Gen. 18. 3. & 19. 18; sed per se) scribitur, Quod nomen, LXX. interdum retinentes, adorari proferunt: in quo (ut ante de χαρά diximus,) ineptas ultimæ syllabæ, diaeresis, à librariis observata.

^a Eccle. 11. 1. ^b 1 Pet. 4. 19. ^c Deut. 10. 14. ^d Psal. 89. 12. Aa. 17. 14. 25. Apoc. 4. 11. d. Ief. 3. 17.

LXVII. Quæ vox, à singulari יְהֹוָה flexa, si terminatio nem spectet, pluralis est (per Apocopen ו pro אֲרוֹנוֹם: ut חֶלְוִינִי חֶלְוִינִי יְהֹוָה) sed sensu singularis (per enallagen numeri; in hac etiam voce, consuetam^a) ac dominum notat. Orta autem est à radice, non יְהֹוָה judicare; sed יְהֹה basis: quasi subditorum basis ac columnen: ut & Græcis βασιλίς, quasi βάσις τοῦ λαοῦ^b populi basis, appellatur.

^a Gen. 24. 9. 10. & 39. 2. Jud. 3. 25. 1. Reg. 1. 11. ^b Etymol. mag.

LXVIII. Qua significatione hæc vox, rex^c ięz̄χū intellecta, Deo tribuitur: quod absolute omnium sit dominus. Unde אֲרֹנוֹם^a dominus dominorum, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλίων τὸ κυριότητα^b, rex regum & dominus dominantium: rex, & dominus universa terra^c: rex gentium^d: rex sempiternus^e: & rex^f rex ille^f, cœli terraque dominus^g, nominatur. Atque hæc, de relato nomine Dei proprio.

^a Deut. 10. 17. ^b 1 Tim. 6. 15. ^c Psal. 47. 8. Mich. 4. 13. ^d Jer. 10. 7. ^e Ib. ver. 10. ^f Ib. 46. 18. ^g Act. 17. 24.

LXIX. Commune verò, vel ad locum, vel ad subditos, refertur.

LXX. Ad locum spectat primum יְהֹוָה a caelum: quod quia primaria est gloriae Dei sedes, pro Deo ipso, cœli praeside ac domino, metonymicè (ut etiam apud Judæos בָּשָׂר) usurpatur. Deinde, eodem fere sensu יְהֹוָה^d excelsus, à הַלְּבָן ascendere. Quod à Luca^e (exposita latente nominis emphasi ac nominati excellentia) ὁψώ^f alissimus, dicitur: ut qui excelsa ac cœlesti sede^f, non minus quam potentia^g, supremus^h. Cui synonymum nomen רַםⁱ sublimis, à דֵין altum esse, accedit. Nam quod Maimonides^k, hoc de Deo, ratione, non loci, sed gradus dignitatis dici, statuit, nimis strictum apparent.

^a Matth. 21. 15. Luc. 15. 18. ^b Jef. 66. 1. Psal. 103. 19. ^c Elias Tischbi. ^d Num. 24. 16. Psal. 82. 6. & 92. 2. Jef. 14. 14. ^e Luc. 1. 32. ^f Psal. 91. v. 9. Jef. 14. 13. 14. ^g Psal. 83. 19. ^h Ib. 96. 9. & 113. 4. 5. 6. ⁱ Jef. 57. 15. ^j More par. 1. c. 20.

LXXI. Ad subditos verò relatum Dei nomen commune, aut potentiam ferendi iis auxilii: aut potestatem ac gubernationem (ut plerique sentiunt) significat.

LXXII. Ac potentia Dei nomina, sunt primum יְהֹוָה^a: Deinde לְהֹאָזָע^b, (quod LXX. interpretes^c, & Apostoli retinentes^d, suavius, ex Græca lingua genio, οὐβασία profertur) non semper, sed tum demum, quando citra constructionem regiminis, per Appositionem grammaticam, nomini Ichova^e, subjicitur: sive cum Hebræis^f, per ellipsis הַלְּהָיָה: sive, per metaphoram potius exponamus. Neque obstat, quod Tsebaoth, separatis positum, Deum non designet: ut Epiphanius, de heret. contra Archonticos, her. 20. alias 40. & A. Ezra ad Exod. 3. 15. objiciunt: quia appositiō hæc, ad nominis constitutionem sufficit; quum constructio ostendat vocem Tsebaoth, ea ratione, absolutè usurpari. Ideoque illud non temere Hieronymus & ceteris Dei nominibus, distinctè adscripsit; etsi Cl. Zanchius^h id miratur: nec vulgo peritè satis Ichova tsebaoth, dominus exercituum, (quasi regiminis esset constructio) transfertur atque intelligitur.

^a Deut. 32. 15. 18. 30. 2 Sam. 22. 32. ^b 1 Sam. 1. 3. ^c Jef. 1. 9. 24. & 2. 12. & 10. 16. ^d Rom. 9. 29. Jac. 5. 4. ^e Jef. 1. 24. ^f A. Ezra ad Exod. 3. 15. ^g Tom. 3. epist. ad Marcell. ^h De Attribut. Deilib. 1. cap. 11.

LXXIII. Ad significationem verò duorum istorum nominum, quod attinet; prius petram, à יְהֹוָה arctare: posterius, copias militares, à יְהֹוָה exercitus, designat, & à LXX. interpretibus^a, sapientissime, & ab Apostolo^b, Jesaiæ sententiam^c repetente (expressa significationis, qua de Deo dicitur, ex-

cellentiâ) ἀνακρεπτεῖ omnipotens, exponit. Quæ nomina Deum, quasi rupis, & exercituum omnium instar (tanquam solum verè Averruncum & Sosipatorem) illustribus metaphoris, τοῦ ἑρεμίου designant^d. Hæc de nominibus Dei, quæ ferendi auxiliū potentiam declarant.

^a Mal. 1. 4. 6. 8. 10. 11. 13. 14. ^b Apoc. 4. 8. ^c Ief. 6. 3. ^d Ief. 16. 4. Psal. 15. 3. 12. & 91. 1.

LXXIV. Potestatis verò ac gubernationis nomen, plerique viri insignes, cum Hebræis, נְהֹה^a, esse statuunt. Quæ vox, prima videtur; non autem orta, ab נְהֹה; ut quibusdam placet: ut nec vice versa, El, ab Eloah, quod aliis arrideret: neque ab נְהֹה jurare: quia utrique isti etymo, vocis Eloah, in itum puncto, desinentis analogia, adversatur.

^a Deut. 1. 11. 17.

LXXV. Concinnus verò, prima fronte, videtur, quod à diversis viris doctis, ab נְהֹה derivatur: quasi hoc Arabicè adorare significet: quod Deus sit adorandus: sed an ea vox, eaque significatio, probari queat (quum nec in magni illius D. Fr. Raphelengii, nec etiam in doctissimi Valentini Schindleri, Lexico Arabico, neque in Arabica, Pentateuchi Mosis, paraphrasi, ubi adorandi fit mentio, sit comperta) petiti illius lingua judicent ac demonstrent.

LXXVI. Deinde, quid si forte etiam Arabicè id extaret, ac significaret, an non potius origo illius ab Eloah, aut ab Arabicè Allah (quasi Deum statuere, adorare) deducatur? Omitto quod non satis aptum videatur, ut primæ linguae voces, ex aliena ac posteriori, deriventur, præsentim quum nihil vetet, quo minus primitivam vocem esse censemus: & adorandi verba Hebrais non desint.

LXXVII. Quare primitivam vocem esse, magis videtur consentaneum. Nec enim certum est, quod obtenditur, omnia nomina, quæ potestatem & officium notant, aliunde derivari: quia similes radices non desunt. Quales sunt ποντίστες, σατράπα, πρύτανος, πρύτανος, πρόστιτος. Nam quod Lexicographi, quædam ex hisce, ad fictas radices, referunt, illud communi errore (quem aliquibi reprehendit Mercerus) contingit: quo, omnia pene nomina, saepè sine ulla justa causa, à verbo, etiamsi non extet, derivare conantur.

LXXVIII. Ceterum, à nomine Eloah, non est diversum Dei nomen Elohim (ut Hieronymus tradita) sed plurale illius, eodem, per enallagen numeri, sensu singulari, quum de Deo dicitur. Generatim enim ac communiter (ut Hebrei quidem statuunt) judicem ac gubernatorem notat. Nam David Kimchi^b ait; נְהֹה אֱלֹהִים עַבְדֵינוּ שָׁׁמָּנִים. Omnis Elohim significatio, est judex. Ideoque primum magistratus Exod. 22. 28. Elohim dicti^c: quod Chaldæus Paraphrastes γενιγένιον judices rectè exponit: inepte verò atque impiè Julianus apostata^d, ad Deos gentilium detorsit. Deinde idem etiam nomen tribuitur Angelis^e. Per utrosque enim, & magistratus & Angelos, judicia sua diversè exercet Deus. Singularis verò modo ac τοῦ ἑρεμίου, judicem ac gubernatorem summum, Deum verum, significat. Unde, judex universæ terre^f: judex omnium^g, unus judex^h: Elohim aeternusⁱ, ac solus Elohim^k: (ob significationis hujus vocis, quum Deo tribuitur, excellentiam) nominatur. Atque ita LXX. Job. 5. 8. nomen Elohim, τὸ μάρτυς διατόνος omnium dominum, exponunt.

^a Tom. 3. epist. ad Marcell. ^b In Psal. 4. 2. ^c Exod. 21. 6. ^d Vide Cyril. lib. 7. contra Iul. ^e Psal. 8. 6. cum Heb. 2. 7. Psal. 97. 7. cum Heb. 1. 6. ^f Gen. 18. 2. 1. ^g Heb. 12. 2. 3. ^h Iac. 2. 12. ⁱ Ief. 40. 28. ^k Ib. 3. 7. 16.

LXXIX. Plerumque tamen iidem, ut & Apostoli^a, διὰ Deus, transtulerunt. Cujus vocis origo, à vetustissimo scriptore Herodoto^b, & ab Etymologo, à Σέργιο dispono, concinna analogia, cum tradita ab Hebrais, vocis Elohim, significatione, statuitur.

^a Matt. 4. 10. & 22. 37. Heb. 1. 8. ^b Euterpe edit. H. Steph. p. 69.

LXXX. Veruntamen, quia nomen singulare Eloah, muli bi in Sacris literis, significat judicem; sed tantum pro Deo vero; aut per catachresin atque ironiam, pro falso (& quidem non nisi ter^a) accipi comperimus; idcirco simplicius atque aptius videtur, ut vocis Elohim, pro judice acceptio, non prima ac generalis; sed metaphorica & specialis, censetur. Quo etiam spectare videtur, dictum ad Mossem; Ecce ego statui te Elohim Pharaoni^b; hoc est vice Dei^c: ut sequen-

Ecce ego statui te Elohim Pharaoni b; hoc est vice Dei c : ut sequentia ostendunt ; Aaronem verò , ut sit Propheta tuus. Ideoque magistratus dii d appellati, quia, in judiciis & regimine, Dei ministri e ac vicarii, existunt f. Atque hoc modo gubernatores hominum , cum Angelos, tum Magistratus , Elohim interdum significat : non propriè, quatenus sunt gubernatores; sed quatenus in eo, vices Dei delegatas , sustinent, etenim Dei nomine (augustiori, quam gubernatorum aut judicium) ornantur. Atque hoc videtur collatio Psal. 82. 6. cum Joh. 10. 34. 35. postulare.

a Dan. 11. 30. 37. 39. b Exod. 7. 1. c Tremel & Jun. d Psal. 82. 6. e Rom. 13. 1. 2. 4. 6. f 2. Chron. 19. 6. vide A. Ez. ad Exod. 21. 6.

LXXXI. Denique ut singularis vox eis, aut εστιδες, unam & communem Deitatis essentiam, designat : aut υποστακος, pro una aliqua Deitatis persona usurpatur : sic etiam nomen Elohim, vel Dei essentiam, tribus personis communem, ab-

solute notat: ac propterea, quæ de Elohim, ea ratione dicuntur , tribus personis , sub significacione Dco communi , ac singulari sensu, convenienti a: vel proprietiam Deitatis personam, ut Patris b, aut Filii c, significat.

a Deut. 6. 5. Gen. 1. 1. b Psal. 45. 8. c Ibid. ver. 7. cum Heb. 1. 8. Psal. 68. 19. Jef. 43. 9. Hes. 1. 7.

LXXXII. Per catachresin verò vox Elohim, pro falsis etiam diis (qui non naturā sunt dii a: sed vana opinione dicuntur dii b) usurpatur. Idque vel citra enallagen numeri, quem de multis diis agitur c: vel per enallagen pluralis, pro singulari, quando de singularibus diis , sermo est nominativus d. De quo nomine multa pereruditè à Clariss. Drusio, in libro de Elohim, explicata, quæ inde peti possunt. Atque haec tenus de nominibus Dei. Cui gloria in æternum.

a Gal. 4. 8. b 1. Cor. 8. 5. c Exod. 22. 20. Psal. 95. 3. d Jud. 11. 24. & 16. 23. 1. Sam. 5. 7. 1. Reg. 11. 33. 2. Reg. 1. 1.

COROLLARIA.

1. An omnia Dei nomina , sint synonyma? Negat.
2. An impium sit, pro τρίη, legere Adonai? Neg.
3. An illud (cum Adonais junctum) recte legatur, Iehovi? cum Cl. Drusio, N.
4. An qui id probant, ideo digni sint , ut Iehovista ab eo vocentur? N.
5. An Clar. D. Iunius (ob probatam, post alios quosdam, & Iehova & Iehovi lectionem) hanc Clar. Drusii notam, Has literas, ut infelicititer didicerat, ita infelicissime docebat, fuerit promeritus? Neg. nec enim ille hanc notam; sed utroque indignissima nota, meretur spongiam.
6. An in literis hujus nominis , mysteria vera lateant? Adversus Cabalistarum fabulas, Negat.
7. An huic nomini cognito, vis nulla patrandis miraculis, si insisa? Adversus eosdem, Neg.
8. An Capnio, illud nomen , mirificum esse , ex Iud. 13. recte probet? Neg.
9. Anidem, ex Ies. 63. 16. verè statuat, hoc nomenfuisse, ante mundi creationem? Neg.
10. An illud , ante Mosem , absolute fuerit ignotum? Neg. cum A. Ezra, contra Josephum , ejusque asseclas.
11. An vulgo illius pronuntiatio, Mosis avo, fuerit nota? Aff. cum D. Drusio.
12. An integra illius nominis significatio sit, ens æternum, & causa omnium quæ sunt? N. Prius enim, est nominis ratio: posteriori verò, non est pars illius, sed tantum consequens: quod omne ens reliquum, a primo ente.
13. An Genes. 18. is, qui Abrahamum est allocutus, fuerit, angelus Raphaël (ut R. Sal. & Bahal batturim, docent) an vero Dei Filius? Illud Neg. hoc Aff.
14. An in S. literis nomen Iehova absolute possum, nulli rei creatae (ut Angelo, Arca, aut alius) tribuatur? Neg. contra R. Joseph Albo, & affensores illius.
15. An recte dicat R. D. Kimchi, ad Psal. 89. Deum Jah vocari, quod sit creator orbis? Item, in Ies. 26. 4. Jah est nomen accidentis, Iehova verò, substantiae? Neg.
16. An ex Gen. 1. 1. creavit Elohim , plures esse personas Deitatis , ex constructionis vi , recte demonstretur? Cum D. Drusio, (contra Petrum Lombardum , & affensores illius) Neg.
17. An recte dicatur; Pater, Filius, & Spiritus Sanctus , sunt tres Elohim? N. quia Deus est unus, non tres Dii.
18. An R. David Kimchi, recte in Michlol suo probarit Hebreæ lingue esse usum, ut quis, etiam de se, loquatur verbo plurali? N.
19. An Hosea, & Iehosua, Num. 13. 17. idem omnino, nempe servatorem, novent? Neg.
20. An nomen Iesu , sit idem quod Iehosua ? an verò diversum, & ex Iehova inserto w (ut ex ineffabili, fieret effabile) sit ortum? Illud Aff. hoc verò, adversus Capnionem, Neg.
21. An γενεσις sit factum ex Iehova & γενεσι salus? Aff.
22. An non inde syncopen, (in expuncto) sit contractum γενεσι? Aff. ex Nehem. 8. 17. & ex iudeis, Act. 7. 45. & Heb. 4. v. 8.
23. An nomen Iehova , directe significet, promissorum effectorum: an vero indirecte tantum , per consequentiam? Illud N. hoc A.
24. An Christus in S. literis ullibi nominetur (ut non pauci putant) Angelus magni consilii? N. illud enim, ex prava Lxx. interpretatione, processit: qui verba illa Ies. 9. 6. consiliarius , נָכָר Deus fortis &c. ita corruerunt, μέγας βαλτός αὐγέας.
25. An probari possit, è S. literis, οὐτον Ipse, esse Dei nomen? Nos cum D. Drusio, contra Capnionem, N.
26. An ex Dei nominibus istis Iehova & Sanctus , recte sequatur cum nec esse, nec esse posse, iniquitatis auctorem? an vero ulla ratione contra doceri possit, cum esse auctorem? Prius Aff. poster. Neg.
27. An non sit ἀμέτηπτο μυημονεῖ in Hieronymo , quod Comment. in Ezech. 6. tradit; quum (apud Lxx. interpretes) bis Dominus Dominus occurrit; prius, esse commune: posteriorius, proprium: & contra, ad cap. 28. dicat, tum prius, proprium; secundum, commune? Aff.
28. An Epiphanius de heresis contra Archenticos her. 20. aut 40. apte interpretetur Elohim, quum ait; ιωάννη, θεός ατι; Neg.
29. An ibidem recte exponat, τὸ ἀδωνᾶ, ὁ ἡρώες; Distincte A. Nam ut proprie notat ιωάννη, sic quum à Grecis usurpatur, pro Iehova, est ὁ ἡρώες. quare consimile distinguendum à sequenti.
30. An & ià, proprie interpretetur voce, ιωάννη; N.
31. An sine ludicro homonymias sophismate, à multis affirmetur eruditis, Hebreæ, Arabica, Persica, Graeca, Latina lingua ac plerisque aliis , nomen Dei, esse quatuor literarum? Neg.
32. An Ies. 13. 6. Sjod missjaddai vastitas à Sjaddai , dicatur ιωάννης an verd ιωάννη παρονομαῖα; Prius Neg. post. Aff.
33. An ex lege Levit. 24. recte statuatur, solam eam in Deum blasphemiam, fuisse capitalem, in qua , nomen tetragrammatum, esset expressum non autem in qua, aliud ullum recensetur? N.

DE NONNULLIS QUÆSTIONIBUS CIRCA NOMINA DEI, ET ALIA.

THEISIS I.

CElebris est atque explicatione dignissima quæstio; *An vox pluralis Elohim, quando cum singulari aliqua voce construuntur, plures idcirco personas significet?* Qua de re inter eos, qui in afferenda divinarum personarum trinitate consentiunt, nonnulla dissensio est. Quidam enim id affirman: alii verò negant; ex Pontificiis, Tostatus, Cajetanus, Sixtus Senensis, Bellarminus, Perierius: è nostris, Calvinus, Danzus, Mercerus, Drusius, Parzus, viri insignes. Quorum sententiam, gravibus rationibus innixam, priori non temerè præferendam arbitramur.

II. *Prima enim ratio est, quod contraria opinio, nullo argumento solido demonstretur: neque illum orthodoxorum Patrum, Hebræorum, aut Christianorum doctorum, ante Pontificiæ synagogæ Magistrum sententiarum Petrum Lombardum, habeat fautorem aut indicem.*

III. *Cujus magistri sententiarum lib. i. Dist. i. f. hac de re oratio, non solum imperitia laborat; quod Elohim, à singulari EL, deducit: sed etiam, contradictione manifesta, scipiam evertit. Quum enim Gen. i. i. Per Deum, Patrem significari dixisset, subjicit tamen; Elohim ad pluralitatem personarum referri. Quod si verum est, non notat Patrem, qui una est persona: aut si ipsum notat, ad plures personas non refertur.*

IV. *Secunda ratio generalis est, quia consueta est ac frequens Hebræis enallage, qua vox Elohim pluralis, cum singulari voce constructa, sensu singulari, cum de Deo, tum de aliis, usurpatur. Quorum singula exempla, totidem sunt argumenta.*

V. *De Deo quidem, vel Patre, vel Filio. De Patris persona certò accipitur Psal. 45.8. Unxit te Elohim Elohecha, hoc est, Deus, Deus tuus: quemadmodum transfertur atque exponitur Heb. i. 9. Ungens enim, est Pater; unctus, Filius; oleum unctionis, Spiritus sancti operatio: ut etiam Iesu. 61. 1. declaratur.*

VI. *De filiis verò persona, Psalm. 45.7. dictum; Solum tuum Elohim hoc est, Deus: ut Heb. i. 8. expónitur & ad Filium refertur. Deinde Hos. i. 7. Servabo eos, in Ichova Elobhem, hoc est, Deo eorum, Christo. Denique Jud. 13. Angelus Jehovæ ver. 21. dictus, idem Elohim ver. 22. & Jehova ver. 23. nominatur. Quare, ex hujusmodi constructione vocis Elohim cum singulari, plures personas inimicè designari appetat.*

VII. *Neque de Deo solum, sed de aliis etiam simili omnino phrasi, vocem Elohim, singulari sensu, ex Hebræis lingua genio, usurpari, ex sequentibus sacrarum literarum exemplis constabit.*

VIII. *Primum enim de singularibus falsis diis; ita accipi demonstrat 1. vitulus aureus dictus Exod. 32. 13. Elohe Zahab. ver. 31. id est Deus aureus vocatur. Quemadmodum de eodem dicitur Nehem. 9. 18. Fecerunt vitulum, & dixerunt; Hic Elohecha, hoc est, Deus tuus, qui eduxit te. 2. de Baa-le Jud. 6. 31. Si Elohim ipse: & eodem 1. Reg. 18. 27. Quia Elohim ipse: hoc est, Deus est. 3. de variis singularibus falsis diis 1. Reg. 11. 33. Asthoreth Elohe Sidoniorum, Cemosch Elohe Moab, Milcom Elohe filiorum Ammon.*

IX. *Secundo de singulari homine Mose, dicitur Exod. 4. 16. Tu eris es in Elohim & cap. 7. 1. dedi te Elohim Pharaoni.*

X. *Denique 1. Sam. 28. 13. spectrum Samuelis Diabolicum vocatur Elohim: & de eodem querit Saul; Que figura ejus? Ac quamvis & vocans & querens, fuerint impii, Hebræe tamen lingua sua morem designarunt.*

XI. *Tertia ratio generalis est, quia idem phrasis genus (unde plures personas concludunt) in aliis etiam pluralis numeri nominibus, quæ Deo, aut etiam creaturis tribuuntur, frequenter comperitur.*

XII. *Dei enim nomen est Adonai quod pluralis est numeri ac dominos notaret, sed sensu singulari, per enallagen, dominum notat: ut quum de persona sola Patris dicitur Iesu. 61. v. 1. Spiritus Adonai Ichova super me: ubi Adonai, dominum & quidem Patrem notat, ut distincta illius à Spiritu & Filio relatio, & Christus Luc. 4. 18. 21. ostendit.*

XIII. *Deinde Prov. 1. 20. cum dicitur; chochmoh sapientie (pro sapientia Prov. 8. 1.) cantat, & das vocem: & cap. 9. 1. chochmoh adiuvavit, Filium Dei designari perspicuum, & inter Trinitatis assertores confessum est.*

XIV. *Sic etiam voces plures gnhosach, factores tui, & bognhalach mariti tui, cum singulari junctæ, sensu singulari usurpantur: ut Iesu. 54. 5. Bognhalach gnhosach Ichova & Job. 35. 10. Eloach gnhosai (hoc est Deus factor meus) dans cantica. Nam licet Pater sit creator, & Filius creator & Spiritus Sanctus creator, tamen non sunt tres creatores, sed unus creator Deus.*

XV. *Similiter vox Adonim, domini pro dominus cum voce singulari, ac sensu singulari, cum de Deo, tum de hominibus, profertur. Ac primum de Deo; Malach. 1. 6. Si ego Adonim, hoc est, dominus. Nam ut Athanasius in symbolo; Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus, & tamen non tres domini, sed unus est Dominus.*

XVI. *Deinde de hominibus creberimè eadem phrasis ac sensu singulari, pro lingua Hebræa more, usurpatur; ut Genes. 39. 20. De Potiphare dicitur, Accipit Adone Joseph: & de ipso Josepho ibidem cap. 42. v. 30. Locus est Adone terre: similiter de quovis etiam plebejo Domino usurpatur Exod. 21. v. 4. 6. 8.*

XVII. *Adhac, Baalius possessores domini, singulari sensu vocantur: ut Exod. 21. 29. & 36. Et non custoderit Baale, id est, dominus ejus. Alias verò complures aliarum vocum hujusmodi constructiones (licet non pari frequentia usitatas) præterimus, quod hæc abunde sufficiant: ut ex vi hujusmodi constructionis (nominis pluralis, cum singulari) sensum pluralem demonstrari non posse constet.*

XIX. *Denique cum singulare Eloach, significet Deum; si pluralis ejus Elohim, in tali constructione, plures notet, notabit Deos: quia pluralis, à singulari solo numero, non autem significatione differt. Atqui hoc absurdum: ut & Athanasius rectè in symbolo ait; sicut signatim unam quamquaque personam, Deum ac dominum confueri Christiana veritate compelluntur: ita tres Deos aut Dominos dicere, catholica religione prohibemur.*

XIX. *Sequitur altera quæstio, facilior quidem priori, digna tamen quæ discutiatur paucis, ne in dissertatione, cum deitatis Christi, adversariis (uti nonnullis contigisse compertum) intricemur. Ea autem est; An nomen Adonai, cum camets in fine, de solo Deo in sacris literis dicatur? An vero interdum etiam de creaturis? Prius vulgo à plerisque statuitur: ab aliis verò accuratius negatur: posterius verò, adhibita distinctione, affirmari & negari posse assertum.*

XX. *Affirmari quidem, ratione ejusdem soni vocis: negari verò ratione naturæ ejusdem diversæ. Quia cum de Deo dicitur, ultima est camets per se ac semper: cum vero de creatura, idem est per accidens paucæ sive accentus distinguentis, qui brevem vocalem patach producit in camets: ut Gen. 18. 3. & 19. 18. exempla sunt illustria.*

XXI. *Deinde cum de Deo dicitur, perpetuò Adonai, est vox simplex & dominum tantummodo significat: cum vero, vel re ipsa, vel opinione loquentis, de creatura dicitur, interdum simplex est, ut Gen. 18. 3. in verbis Abrahami, qui obvium sibi hominem arbitratus, Adonai, per enallagen numeri, dominum vocat: ut singulari constructione ostendit, cum ait; si gratis invenis in oculis tuis: interdum vero vox composita est ex nomine & pronomine affixo, ac dominos nos significat, ut in verbis Lothi, quibus duos angelos compellat, Gen. 19. 18.*

XXII. Ter-

XXII. *Tertia quæstio est de bonis hominum operibus; An iis vitam æternam mereantur? Pontifici afferunt. Orthodoxi verò merito negant: idque inter cæteras, hisce etiam rationibus demonstratur.*

XXIII. *Primum, quia etiamsi bona hominum opéra esent perfecta, vitam tamen æternam mereri non possent duabus de causis. Prima est, quia ea Deo sunt debita: altera, quia sunt imparia vitæ æternæ.*

XXIV. *Debita quidem, jure duplici. Primum communis creationis ac benignæ conservationis: deinde proprio redemptionis per Christum: ideoque iis præstis, nihil mereri possunt apud Deum, ne dum vitam æternam, ut Christus afferit Luc. 17. 10. Quum feceritis omnia qua precepi vobis, dicite servi inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.*

XXV. *Imparia verò sunt vitæ æternæ; quia ea sunt finitæ naturæ & finiti atque exigui pretii ac temporis opera, quæ Deo nihil commodi adserunt: contra verò vita æterna, beatitudine ineffabili atque imperficiabilis 1. Cor. 2. 9. & nunquam finienda, constat, Adeò ut, quod Apostolus de perfectionibus Christianorum ait (*eas quas presenti tempore perpetuimur, non esse pares futura gloria in nobis revelanda*) eadem ratione, ad omnia bona hominum opera (etiamsi perfecta essent) pertineat.*

XXVI. *Secundò verò, quia & numero, & modo ac gradi imperfecta sunt, multo minus aliquid apud Deum præmii mereri possunt. Quippe numero imperfecta sunt, quia multa bona opera à Deo mandata desunt: & mala adsunt. Nemo enim est qui non peccet. 1. Reg. 8. 46. Prov. 20. 9. & 1. Joh. 1. 8. imo in multis labimur omnes Jac. 3. 2. Modo vero ac gradi imperfecta sunt; quia non eo modo atque integritate studii ex toto corde, tota anima, & omnibus viribus (ut Deus*

præcepit Luc. 10. 27.) peraguntur, ob carnis adversus spiritum repugnantiam, Rom. 7. 23. & Gal. 5. 17.

XXVII. *Unde rectè ab Orthodoxis, contra Pontificios, concludi solet, si bonorum nostrorum operum meritum, per se solum consideremus; id revera esse maledictionem & mortem æternam. Quia maledictus, qui non permanescit in omnibus scriptis in libro Legis, ut faciat ea, Deut. 27. 27. & Gal. 3. 10. & stipendium peccati mors; donum vero Dei per Christum vita æterna Rom. 6. 23.*

XXVIII. *Atque hinc necessariò sequitur, nullum hominem peccatorem suorum operum merito, ab accusatione Legis absolvì ac justificari coram Deo.*

C O R O L L A R I A.

1. *An Hitsdik aut Tsiddek Hebreum, aut Gracum dicitur in S. literis, cum de justificatione peccatoris coram Deo agitur, significet internâ justitiâ animam justam efficere, ut Pontifici contendunt? N.*

2. *An alibi ita in S. literis usurpetur? N.*

3. *An dicitur apud Gracos auctores prisca, eo sensu accipiatur? Kemnitius constanter negavit: neque hactenus ullus exemplo convictus ab adversariis, licet doctissimis.*

4. *An probari possit vocem Eloah (unde plurale Elohim) esse non primam, sed derivatam ab alia voce, vel Hebraic vel alterius lingua? N.*

5. *An demonstrari possit, voces Schamajim & Erets Hebrewas, ab alia lingua affini derivatas? N. Idemque (bonis auctoribus & rationibus non contempnendis nisi) de Chaldaic vocibus, Sabbeca, Psanterin & symphonia Dan. 3. (quas à Gracis traductas ad Chaldaos vulgo censem) statim.*

D I S P U T A T I O V L

D E P E R S O N A R U M D I V I N A R U M T R I N I T A T E.

Quoniam fides catholica hac est (ut sanctè graviterque monet Athanasius) ut Unitatem, in Trinitate; & Trinitatem in Unitate, veneremur: opportunum fore arbitramur, si, priori membro à nobis ante declarato, ad alterum, ex Sacrarum literarum oraculis, illustrandum, & adversus noxias hereticorum machinas muniendum, pro instituti & moduli nostri ratione, procedamus. *Quia nec periculosus alicubi erratur, nec laboriosus aliquid queritur, nec fructuosus aliquid invenitur*^b. Quum autem perverso, ambiguis variæ, vocum ὑπέροχες, ἀρρώστια, & Personæ, abuso^c nebulas imperitoribus offundere, & periatores fatigare, consueverint, ab earum distincta, & paulò uberiori (quam vulgo fieri solet) explicatione, Deo secundante, ordiemur. Qua in retractanda, si consuetæ brevitatis limites, non nihil excedamus, illud (quemadmodum confidimus) & utilitatis publicæ (ad varia Scripturæ, & Patrum, dicta facilius intelligenda) & novitatis alicujus, intercessione, veniam non difficilem, à benignis lectoribus, impetrabit.

^a In Symbolo. ^b August. 10. 3. de Trinit. l. 1. c. 3. ^c Damasc. de duab. Christi Nat.

T H E S I S I.

Yπόστασις, vox Graeca, ab iφεστάσι subsistere derivatur: non autem αὐτὸς στῆσαι τὴν σύστασιν quod sit essentia: ut perperam, in Tractatu definitionum, docetur, qui indignissime Athanasio^b adscribitur: quum eodem posterior sit, & indoctior: ut Greg. Nysseni mentio, stylus, & materia evincunt. Significat autem (ut loquuntur) subsistentiam: & quidem abstracte, vel concrete.

^a Damasc. Dial. c. 26. Suidas Lex. ^b Tom. 2.

II. *Abstrakte, actum subsistendi, proprie significat: ut forma vocis, & tropicae acceptio[n]is propagines, perspicue demonstrant. Nam primo, per synecdochem, ὄντες^c resistentiam; aut *ὑδεῖς*^b insidias, sive subsistas, notat: quod illa, aperte; hac, operè ac tecù, adversus hostes subsistunt. Deinde per metaphoram, aut active, constitutionem indicat (ut ὄντες^c ἀνθεῖται^c, hominis constitutio, dicitur) aut passive ὄντες^c existentiam, qua res quævis, aut per se ac vi sua, ut substantia, aut in alio, tanquam in subjecto, ut accidens^d, subsistit. Quæ duo, ὄντες^c ὄντες^c modi existendi, rectè ac generatim, nuncupantur^c.*

^a Elianus apud Suidam. ^b Sophocles apud Socrat. hist. eccles. l. 3. c. 7. edit. Grac. ^c Porphyr. Isag. c. 12. collat. differ. & speciei. ^d Simplicius in Arist. Categor. Subtil. Relat. Qualit. ^e Ammonius in Arist. Categ. proœm.

III. *Concretè verò, hypostasis, rem subsistentem, declarat. Quæ eodem sensu, ὄντες^c, iφεστάσι^b, & vulgo iφεστάμενον appellatur. Quomodo, vel proprie, vel impropre, usurpari solet.*

^a Lxx. Jere. 23. 18. Gregor. Naz. de Theol. orat. 1. orat. 34. ^b Concil. Nic. Acta part. 2. c. 20. Theodo. dial. 1. c. 2.

IV. *Proprie rem quamvis, sub alio stantem ac sustentantem, indicat^a: ut etiam, conjugatis vocibus, innuitur. Si quidem Polluce^b auctore πᾶντας quodvis supposititum fulcrum, ὄντες^c dici solet: & Philosophus^c gravissimum quid sit, definiens ait, πάντας iφεστάμενον, πάντας φεστάμενον quod omnibus, qua deorsum feruntur, substat. Unde massib, i. militum statio^d: sedimentum^e: & crassamentum^f: & stans^g, quæ erectæ, sua basi subsistunt, eadem hypostaseos voces, communis quadam subsistendi ratione, nominantur.*

^a Lxxx. interp. in Pl. 60. 3. Gr. 68. sed hic & postea Hebr. numeros secutus sumus. ^b Onomast. l. 10. c. 22. ^c Arist. de caelo lib. cap. 3. d. Lxx. 1. Sam. 14. 4. ^d Arist. Meteor. lib. 2. c. 1. & l. 4. c. 5. ^e Menander apud Polluc. l. 6. c. 9. ^f Lxx. Eze. 26. 11. ^g Lxx. Eze. 26. 11.

B b b 2

V. Im-

V. *Impropiè* verò *hypostasis*, *concretè accepta*, per *metaphoram* varic usurpatur: ob *similitudinem*, vel *simplicem*, *stationis*, aut *subjectionis* ac *sustentationis*: vel *geminam*, utriusque.

VI. Primo modo, quamcunque rem extantem, etiam accidentis subiecto inherens, notat^a: ideoque, non existenti, & mero nomini, opponitur^b. Quo etiam modo artium notitiam ac qualitatem, in mente existentem, *imisicor Basilius*^c nominat.

^a Simplic. in Arist. Categ. Relat. ^b Ibidem & Damasc. Dial. C. 10. 27. & 28.

c Contra Eunom. lib. 1.

VII. Altero, id significat, quod est *velut fundamentum*, sustentandi hominis, vel *actionis*. *Hominis* quidem, partim ratione corporis: ut *vita duratio*^a, & *vita subsidia*: *merces*^b, ac *victus*^c (ut & synonyma, ὑπεξειδέα^d, σῶμα^e, & *Heb. hon.*^f substantia, pro facultatibus usurpantur) partim ratione *animalium*, ut *virtutes*, *specie*^g, *constantia*^h, *fidei*ⁱ, quæ etiam *rerum sperandarum hypostasis*^k (quod, constantia illius conditioni^l, innitatur) ab *Apostolo*, nuncupatur. *Actionis* verò, quando, pro *consilio*, accipitur. Quippe, ut *sod* consilium *Hebræis*, à *jesōd* fundamento (quod rerum rectè gerendrum sit quasi fundamentum) derivatur: sic eandem vocem, selevata emphasi, *Lxx* *interpretes*, τὸν σύγχρονόν & τὸν αὐτὸν^m vocibus reddiderunt. Ac felicius sane, quam *Latini Patres*ⁿ, qui Græcos interpretati, *personam*, minus concinnè, translulerunt.

a Lxx. Psal. 39. 6. & 89. 48. b Lxx. Ier. 10. 16. c Lxx. Iud. 6. 4. d Heb.
10. 34. e Luc. 15. 13. f Prov. 13. 7. g Lxx Psal. 39. 8. & Ruth. 1. 12.
h 1. Cor. 9. 4. & 11. 17. i Heb. 3. 14. k lb. 11. 1. l Heb. 3. 14. & 10.
35. 36. 38. m Ierem. 23. 18. 22. n Augustin. tom. 3. de Trinit. l. 7.
cap. 4.

VIII. Tertio denique modo, vox hypostasis, substantiam
gnificat^a: quod ea per se (seu non in alio, ut in subiecto)
hypostasis instar, subsistat. Unde distinguendo, ab acciden-
tia, *ὑπόστασιν* vocant^b: & *Anastasius Theopolita*, ac *Cyrillus*^c
& ex iis *Damascenus*^d) definiunt; η εστια; πεγκη αὐθόνα-
το, μη διοικητικη, της των ικανων οὐσιαν. quid est essentia?
per se existens, neque alterius, ad sui constitutionem, in-
riga. Atque hoc modo, vel generatim, vel speciatim, u-
npatur.

a Simplic. in Arist. Categ. in proem. & de subst. b Ammonius in Porph. de spec. & in Arist. Catego. Subst. c Expos. orth. fidei. d Dial. cap. 1.

2. 2. 1.

IX. Generat̄m, quamlibet substantiam, seu rem, per se
subsistentem ^a (sive accidentibus subsit, sive non subsit: seu
vivens sit, seu vita exp̄rs ^b) significat. Quomodo etiam i-
gni, à Cyrillo Alexandrino ^c, & cometæ similibusque à Phi-
losopho ^d, sua attribuitur hypostasis. Quare etsi recte Socr-
ates ^e historicus, recentiores philosophos hypostaseos vocem
sepius usurpasse fateatur: illud tamen minus recte, quod, à
veteribus pr̄teritam, afferat.

a Damasc. primæ instit. cap. 2. & Dial. 10. & 25. b Tractat. defin. c. 2. Athan-
asius, c. De Trin. & perso. Chri. cap. 8. d De mundo cap. 4. e Hist. Ec-
clesie l. 3. c. 5. Gr. 7.

X. De qua generali significazione, ait Hieronymus^a; *To-
ta secularium schola, nihil aliud hypostasis, nisi usque, novit:*
& Athanasius^b; τοις οὖσιν, ἡ οὐκ εἶναι αὔτη σημαῖνει, η ἐντὸν πόνον.
hypostasis, essentia est: ac nihil aliud significat, quam id ipsum,
quod est. nimisrum, si usum vocis, extra Ecclesiam, spectes^c.
Ideoque in Concilio Sardicensi (in quo plerique erant occi-
dentales) una Patriis, Filii & Spiritus Sancti, hypostasis^d, hoc
est, ut ibidem exponunt, essentia) asserta est. Quod Hiero-
nymus^e initio acrius est secutus: quemadmodum remissius
Augustinus^f.

^a Tom. 2. epist. ad Damasum. ^b Epist. ad Africa. & epist. ad Antiochenos.
^c Theodoret. dial. 1. cap. 2. ^d Theodoret. hist. Eccl. l. 2. cap. 8. ^e Tom.
2. epist. ad Damasus. ^f Tom. 2. de Trinit. lib. 1. cap. 8. &c.

XI. Speciatim verò hypostasis, per *synedochen*, ab essentia communi, distinguitur^a, & quodvis essentiaz individuum proprium, in se subsistens, (etiam brutum, aut inanimum^b) significat^c. Quo etiam modo accipitur, in *Concilio Niceno*^d & à *Dionysio Areopagita* dicto^e, à *Justino*^f, & à plerisque *Latinorum*; qui, de hac re scribentes Græcè, dicere consueverunt (ut docet *Augustinus*^g) *μίαν υἱόν, τρεῖς ἵστασις, unam essentiam, tres substantias*. Qua etiam *substantia* voce, pro individuo substantiaz, synecdochicè accepta, perspèce *Hilarium*^h, nomen hypostaseos Latinè reddidisse, constat. Posteriori vero, ne vocis ambiguitas (ut *Thomas Aquinas*ⁱ refert) pos-

sit esse erroris occasio, maluerunt, pro hypothesis transferre substantiam, quam substantiam.

a Cyril de Trin. & perf. Ch. c. 13. b lib. c. 8. Damasc. Dial. cap. 10 11 25 27
32. & primæ inst. cap. 2. 4. 7. c Athan. dial. 1. de Trin. Cyr. dial. 1. de
Trin. Theod. dial. 1. c. 2. d Actis Conc. Nic. par. 2. c. 12. & 21. e De
divin. nomin. cap. 2. f Expos. fiduci. g Tom. 3. de Trin. l. 5. c. 8. h Lib.
de synodis. i Sum. p. 1. q. 29. art. 2. ad 2.

XII. Atque hac vocis hypostaseos, generatim, vel speciatim, acceptæ, distinctione, in concilio Alexandrino præses Athanasius^a, indignam in Ecclesia, de hac voce, litem & λαζαρεῖαν (explorata ac demonstrata partium, in re ipsa, confessione) pie, prudenter ac feliciter, diremit. Et hujus specialis usus vocis hypostaseos, causæ duæ, in eodem concilio, fuere redditæ; dogmatum (adversus haereticorum, homonymiis ludentium, strophas) explicandorum necessitas, & verborum inopia^b. Quæ justissimæ ac consuetæ sunt, vocis dilatandæ, aut novandæ, rationes^c. Quumque rerum infinita penè sit copia: & nominum inopia^d, scite ait Simplicius^e, ὅτι τῇ τοῦ οὐρανοῦ ιπτάμενῃ, οὐατάκινη τῷ πέριγματι, nominum penuria, rem simul perire, nequitquam oportet. Quare immerito Ireneus grammaticus, hypostasos vocem, Græcam ac probam, à Græcis theologis tropo variatam, barbaram judicavit^f.

Athenas. epist. synodica ad Antiochenos. Greg. Naz. orat. 21. in laudem A-
thanasi. b Socrat. hist. l. 3. cap. 5. Gr. 7. c Cic. de finibus l. 3; & de ou-
rat. l. 3. d ArisT. De soph. Elén. cap. 1. e In ArisT. Categ. Qualit. f Socr.
hist. l. 3. g Gr. 7.

XIII. Atque hoc sensu in *Iobo*^a, Hebræam vocem *Kimchi*^b, quam de *persona*, accipit. Et huic affinc est, quod *Iekum*^c substantiam individuam, viventem, citra controvrsiam, denotat^d.

a Cap. 22, 20. b In Lexico. c Gen 7, 4. d Kimchi in Lexico & alii.

XIV. Hisce accedit *Apostoli* usus, omni exceptione major; quum Dei Patris Filium, ait esse, expressam imaginem, *hypostaseos illius*^a, hoc est, subsistentiaz, seu personaz: non autem essentiaz^b: ut typi & archetypi, producti & productentis, necessaria diversitas: & essentia Filii, & Patris unitas, solidè evincit: Quare ex hisce omnibus perspicuum est, vocem *hypostasis*, & re ipsa, & usu, S. literis comprehendendi. Ideoque temere, & olim, & nostris temporibus, ab *Arianis*, & *Samosatenianis*, condemnatam. Cui voci significatio ne convenit altera, ~~οργόνων~~^c cuius etiam *origo*, & *nusus*, pau cis nobis explicandus.

^a Heb. i. 3. ^b Ibid. & interpretes Chrysoft. Theod. Theophyl. Occum. Athan. dial. i. de Trin. Damas. orth. fid. l. i. cap. 9. ^c Nazianz. orat. 32.

XV. Πρόσωπον faciem, solus hominis, apud Græcos denotat^a: sed quidam angustius, ore, oculis, genis^b: alii latius, fronte addita^c, circumscribunt. Atque hinc diversam nominis rationem, descriptioni sive consentaneam, adferunt. Illi, à situ, quasi ἄντες ἄντας^d, quod, ad oculos, extendatur (ut μήτηρ frons, quod supra oculos^e) derivarunt. Hi verò, ab actione, à σέβειν ὄντες^f, quod homo solus animalium erectus prorsum rectaque, non obliquè, prospiciat: aut quasi τέλειος τος ἄντας ἵξει & prorsum habens oculos. Sicut ἀρετηρίον (sī, in magna etymologizæ varietate, Ammonio^h credimus) quasi ἄρετος ἵξει (& ut aliis placet τύπου) τος ἄντας, quod oculos sublimes habeat, non, ut cætera animalia, in terram pronusⁱ.

Arist. de hist. anim. l. 1. c. 8. Pollux. l. 2. c. 4. b Gellius noct. Att. l. 13. c. 28. Pollux. l. 2. c. 4. c Arist. hist. anim. l. 1. c. 8. d Etym. magn. e lib. & Pollux. l. 2. c. 4. f Arist. de part. anim. l. 3. c. 1 g Etymol. magnum. h Porphyri. c. de Genere. i Ovid. metamorph. l. 1.

XVI. Quæ vox, ut *propriæ* faciem, idemque quod *Hebræis panim*, significat: sic *impropriè*, per tropum tripli-
cem, usurpatur.

XVII. Ac primò per metaphoram, ob similitudinem quan-
dam, vel expressam, vel adumbratam, ad alia significanda
transfertur.

XVIII. Priori modo, pro persona scenica ^a (quæ aliæ ~~αντερέσις & αγωνίς~~, usitatis ^b) accipitur. Quæ ab artifici-
bus, certis hominibus perspicue, & ad vivum designandis,
figura & coloribus consumilibus, efformari solebat ^c: ut do-
cte Budens ^d observavit. Quam significationem propriam
esse, & ~~πειρωπός~~ dictum, ἀλλὰ τοσούτης οὐκανά, ^e quod,
una cœlula abiecit auxilium non faciat, dicit P. B. ^f

Pollux. lib. 2. c. 4. b Ibid. c Schol. Ariit. ad i^m p^o edit. Bas. pag. 221
d Comm. Grec. ling. e De duab. Christ. naturis.

XIX Page

XIX. Posteriori verò modo, vel superficiem^a, vel extera-
nam ac fallacem rerum speciem ac circumstantiam, causæ ju-
stæ oppositam^b (quæ sit instar vultus; qui sèpè aliud pro-
mit, quam cor premit^c in S. literis designat. Quà etiam
ratione *προσωπία personarum acceptio*, Deo veraci ac ju-
sto, rectè derogatur^d.

^a Lxx. Gen. 2. 6. Luc. 12. 56. ^b Lxx. Deut. 1. 17. & Prov. 24. 23. ^c 1. Sam. 16.
v. 7. ^d Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Job. 34. 19.

XX. Deinde per metonymiam signi, pro re signata, vel
favorem: quod vultu sereno^a: vel stram, quod torvo^b, so-
leat indicari, denotat.

^a Lxx Psal. 4. 7. & 102. 3. ^b Lxx Psal. 34. 17. 1 Pet. 3. 12.

XXI. Denique bifariam accipi solet, per synecdochen: vel
partis, pro toto: vel species, pro genere.

XXII. Per synecdochen partis, pro toto, humanam hy-
postasim, seu personam, notat. Qua ratione, in hac *Apôstoli sententia*, ut donum, *εν πνεῳ ωργωνται ει μετις personis*,
per multos celebretur^a, perspicuè intelligitur: ut prisci^b, no-
nique^c interpres, & res ipsa, attestantur: nisi quod ve-
tus versio (ineptâ, vocis facierum, adjectione, scribarum
vitio perversa) redunderet.

^a 2. Cor. 1. 11. ^b Chrys. Theophyl. Oecumen. Vetus versio. ^c Valla in annot.
Erasm. Beza &c.

XXIII. Idemque usus apud Lxx. interpretes, apparet^a.
Eoque sensu, *personarum acceptio*, Deo^b justo (ut & An-
gelo ipius^c) non injustè attribuitur: qui, & miseretur, cu-
jus vult^d, & pios sui cultores, licet infirmos, gratos habet
& acceptos^e. Atque huic^f significacioni, respondet
interdum vox *ὄντος* & *nominum* (& ut docti vertunt, *capitu-*
m) quæ, personas, per metonymiam signi, pro re signata,
declarat. Quam tamen vocem, hoc sensu, Patres or-
thodoxi, justa *Sabellii* & (qui unam trinominem confinxit
hypostasin) detestatione, minimè usurparunt; sed *ὑπόστασιν*,
ψιλὴν οὐτοῦ μέρον^h, rectè opposuerunt.

^a Lxx his locis Job. 42. 8. Genes. 19. 21. Mal. 1. 8. ^b Lxx Mal. 1. 9. & Job.
42. 8. ^c Gen. 19. 21. ^d Exod. 33. 19. ^e Job 42. 8. ^f Acto. 1. 15.
g Epiph. cont. hær. 42. Gr. 62. Lat. ^h Conc. Nic. Act. par. 2. c. 12. Atha-
naf. dial. 1. de Trinit.

XXIV. Deinde per synecdochen species, pro genere, ad
quamvis hypostasin, creatam, vel incretam, denotandam,
a priscis theologis, distinctè & cautè, adhibetur^a. Sicut in
Conc. Niceno Iepius^b: in primis verò à *Leontio*^c cum ait;
εγώντων audimus, ne suspicemur Deum, humana forma pre-
ditum: compositionis enim & figura est expers. Quamvis hy-
postasis voce potius, quam *εγώντων*, Gracis Patres uti malue-
rint: non solum (ut conjicit *Augustinus*^d) quod secundum
lingue consuetudinem aptius diceretur; sed etiam, quia S. Scri-
ptura præxit^e. Scitè tamen ab eo dictum; *Excedit superemi-
nentia Desiratis*, humani eloquii facultatem. *Verius enim co-
gitatur Deus*, quam dicitur: & verius est, quam cogitatur^f:
Atque hæc de verbis Gracis, *ὑπόστασις*, & *εγώντων* dicta plus
satis: reliquum est, ut Latinæ vocis, persona, originem &
significationem, afferamus.

^a Greg. Nazianz. orat. 32. Anastaf. expl. fidei. ^b Actis conc. p. 2. c. 12.
c lb. c. 20. ^d Tom. 3. de Trinit. l. 7. cap. 6. ^e Heb. 1. 3. ^f Tom. 3.
de Trinit. l. 7. c. 4.

XXV. Persona propriè larvam, seu scenicum humanæ fac-
cie simulacrum^a, significat: ut etymon arguit, a personando
(o literâ, propter vocabuli formam, productiore) quod vo-
cem, in unum collectam, magis faciat resonare: ut C. Bas-
sus, laudante Gellio^b, censuit. Sed quid si potius, quod hi-
strio per eam sonet: & causa, cur o producatur, ea sit, ut ab
adjectivo persona (id est, sonora) distinguatur? Alii ta-
men, ab eo quod sit *επὶ σώματι* *circum corpus*, malunt deri-
vare: quod, an vocis & rei analogiaz, satis aptè conveniat,
aliij judicent. *Quidam* denique personam, quasi per se unam
dictam putant^d.

^a Cic. de orat. l. 2. ^b Noct. Att. l. 5. c. 7. Boëthius de duab. Chr. nat. ^c J. C.
Scal. Poët. l. 1. c. 13. ^d Gul. Altissiod. Sum. l. 1. c. 4. q. 3. Tho. Sum.
p. 1. q. 29. ar. 4. Bonavent. Sent. 1. d. 23.

XXVI. Impropriè verò aut accidentis quoddam, aut sub-
stantiam designat. Accidens quidem, per metaphoram,
quum, pro hominis conditione ac qualitate usurpatur: ut
Cicero, *duabus nos natura induitos personis*^a, & *personam ge-
re*^b, dixit: substantiam verò, bifariam notat.

^a De offic. l. 1. ^b Ibid.

XXVII. Primo, quum per metonymiam signi, pro re si-
gnata, hypostasi humanam significat. Quomodo apud Cel-
sum^a, *splendida persona*; apud Valerium Maximum^b, ne-
cessaria persona: apud Ciceronem^c, *persona obscura* dicuntur.
Et, solis radiis clarior, Tullii^d, definitio: *Nomen est, quod*
*unicuique persona datur, quo, suo quaque proprio & certo vo-
cabulo, appellatur*: idem evincit. Quibus denique *Quintilia-
ni*^e, & priscorum ac disertorum *jurisconsultorum* ulus cele-
berrimus, patrocinatur: & falsam magis, quam solidam,
Laurentii Valla^f aliorumque censuram, accurate diluit.

^a De Medic. l. 1. proem. ^b Memor. l. 2. c. 1. ^c Ep. ad fam. lib. 3. epist. 5.
d De invent. l. 1. ^e Inst. Orat. l. 3. c. 8. 4. c. 1. 9. c. 2. ^f Elegant. lib. 6.
cap. 34.

XXVIII. Secundo personæ vox substantiam notat, quum
ab hac prima significazione, per synecdochen species, pro ge-
nere, latius extenditur: & pro quavis hypostasi intelligenti-
te, usurpatur. Quod accidit, ob Latini sermonis inopiam,
& vocis generalis, quæ hypostasi & *εγώντων* responderet,
necessitatem: ut orthodoxæ doctrinæ veritas, apud pios ex-
plicaretur distinctius, & hæreticorum infidilæ melius possent
patefieri. Id quod ex *Gregorii Nazianzeni*^a indicio, & ex
ingenua *Augustini confessione*^b, comprobatur. Qua perso-
nae significazione, Latinorum Patrum antiquissimus *Tertul-
lianu*^c, persæpe est usus, & posteris exemplo suo rectè pra-
luxit.

^a Orat. 21. in laudem Athanaf. ^b Tom. 3. de Trin. l. 5. c. 9. & 7. c. 3. 4. 5. 6.
^c Contra Præexam c. 11. 12. 13. 14. &c.

XXIX. Quippe (ut ait *Augustinus*) licuit, loquendi &
disputandi necessitate, personam dicere; non quia Scriptura di-
cit, sed quia Scriptura non contradicit^a. Qualis etiam ratio
in reliquarum scientiarum & artium tractatione, observa-
tur: in quibus voces plurimæ, ob copiam *τοῦτον*, & ver-
borum inopiam, à communi usu, aliò sunt translatae: ut ne-
cessariæ rerum distinctioni, & doctrinæ accuratae inservi-
reter.

^a Tom. 3. de Trin. l. 7. c. 4.

XXX. Itaque loquendi causa (ait idem *Augustinus*) de
ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus, quod effari nullo
modo possumus, dictum est à nostris Gracis, una essentia, tres
substantie (id est, hypostases) à Latinis vero, una essentia,
vel substantia, tres persona^b.

^a Tom. 3. de Trin. l. 7. c. 4.

XXXI. Quam etiam, persone vocem, multi, cum Au-
gustino^a, cæteris prætulerunt: quod substantia Latinis ferè
aliud nihil, quam essentiam: & hypostasis ac prosopus, Græ-
cis Patribus, generatim substantiam singularem propriam^b
(animatam^c aut inanimatam) significet. Unde *Damascenus*^d
ait; *Sancti Patres hypostasin, individuum & prosopus, idem*
vocaverunt^e. *Persona* verò, de solo intelligenti individuo,
accipitur. Atque hactenus, *vocum ὑπόστασεων, εγώντων, & Per-
sonae, originem & usum variis modis implicitum*, extricare
conati sumus: ideoque rem ipsam, Deo duce, aggrediemur:
& hac quidem disputatione, *persona definitionem, & divisionem*,
proponemus & expendemus.

^a To. 3. de Trin. l. 5. c. 8. & 9. ^b Vide thes. 9. & 11. ^c Ibid. ^d Dialect.
c. 26. & primæ inst. c. 1. ^e Tractat. defin. tom. 2. Athan. Cyril. de
Trin. & perf. c. 13. Athanaf. de Trin. dial. 1.

XXXII. *Persona definitionem*, in Ecclesia Christiana, du-
plicis esse modi comperimus: unam, *Gracorum*: alteram,
Latinorum. Quæ pro diversa, vocum hypostaseos, & perso-
nae, acceptione, ac dispari amplitudine, inter se plurimum
discrepant: et si re ipsa, ad eundem veritatis scopum suo mo-
do collidunt. Quod, quum vulgo minus explicetur, dili-
genter observandum, tanquam filum necessarium, ut ex La-
bryntho difficiili, evadamus: & hostium veritatis nodos,
facilius dissolvamus.

XXXIII. *Gracorum Theologorum, hypostasis definitiones*, inter se consentaneæ, duæ occurrunt.

XXXIV. Prima est *Anastasi Theopolita & Cyrilli*^a; *τὸν*
*ὑπόστασην; δοκιμὴν τοῦτον ἴδιωματος, ἀειθέτη, θρησκευτική, διαφέ-
σση τούτην, εξεῖναι εἰρηνικήν*. quid est hypostasis? essentia, cum
suis quibusdam proprietatibus ab iis, quæ ejusdem sunt species,
numero differens, id est, prosopus coëssentiale.

^a Expos. Orth. fidei.

XXXV. In qua definitione, per catachresin ac synecodo-
chen quandam non necessariam, nec temerè imitandam, no-
men ὑπόστασης eorum, qui ejusdem sunt speciei, pro ὑπόστασι,
Bbbb 3 qui

qui eisdem sunt essentia, usurpari liquet. Quemadmodum apud alios etiam Patres, speciei nomen pro essentia communis (universali, aut singulari) accipitur: & de Deitate quoque durius enuntiatur^a.

^a Damasc. orth. fid. l. 3. c. 4. & Prima inst. c. 7.

XXXVI. Altera, quæ iisdem vestigii inheret, est Damasceni; hypostasis est quiddam speciale, ut res singula, quæ eadem specie (nempe substantiali) continentur: & alibi, hypostasis est, quæ per proprias operationes, & proprietates, manifestam & circumterminatam, ab his, quæ unius naturæ cum ipsa, tribuit nobis expressionem^b.

^a Damasc. prima inst. c. 2. & orth. fid. l. 3. c. 4. ^b Idem Dial. c. 26.

XXXVII. Sed utraque hæc Græcorum definitio, non solum illâ vocis speciei, abusione, est obscurior: sed etiam nimis lata, eoque mutila: quia generatim, substantiam singularem ac propriam, nobis describit. Ideoque non minus Bucephalo, quam Alexandro: nec Deo Patri magis, quam humanæ Filii naturæ, videtur convenire.

XXXIX. Latinorum verò personæ definitio, initio quidem fuit neglecta, sed tandem, piorum & eruditorum industriâ laudabili, accuratius, quam à Græcis, fuit instituta, & variis suis incrementis, illustrata. Alia enim est præfæca: alia, est nova.

XXXIX. Præfæca est, quæ, ante annos mille, à Boëthio (occasione quadam, dubitationis ipsius, & ignorantiae aliorum, in Concilio Romano, assessorum^a) seriâ indagine, quælita fuit ac reperta hujusmodi; rationalis naturæ substantia individua^b.

^a De duabus Christi naturis. ^b Ibidem.

XL. Substantiam autem vocat: quia est ens, per se subsistens, completum; non verò accidens, neque pars substantiæ: rationalis naturæ, hoc est (per synecdochen speciei, pro genere) intellectualis^a; non intellectu destitutæ: individualis; hoc est, singularem, ac propriam, & in se sustentatam; non autem in sua subjecta divisam & communem, nec in alia sustentatam: ut quæ subjectum sit, & de nullo subjecto dicatur^b. In qua definitione, hoc modo intellecta, Scholastici theologi vulgo^c, Johanne Scoto^d frustra renitente, acquievcrunt.

^a Thomas Sum. p. 1. q. 19. Bonaventura in sent. 1. d. 15. q. 2. Occam. in 1. sent. d. 23. Biel. in sent. 3. d. 1. q. 1. b Arist. in Categ. de Substantia: & Boëthius in commentariis, in Categ. Arist. c Alexander de Ales Sum. p. 1. q. 44. Thom. Sum. p. 1. q. 19. Biel in sent. 1. d. 23. q. 1. & l. 3. d. 1. q. 1. d in sent. 1. d. 23. ad qu. resp.

XLI. Nova verò personæ definitio est, quæ, præfæca illustrandæ, successit. Qualis est, Scholasticorum: aut Philippi Melanchthonis.

XLII. Scholasticorum definitio ea dicitur, quæ à Scholæ Pontificiæ theologis, Petri Lombardi (quem Magistrum sententiæ vocant) discipulis & interpretibus, tradita est. Eaque, vel explicator est, vel contractor.

XLIII. Explicator, est duplex: prima, quam Richardus de sancto Victore lib. 4 de Trinitate, ut Boëthii definitionem illustraret, & corrigeret^a, descripsit, hoc modo; intellectuæ nature, incommunicabilis existentia. Illustrare conatus est, quum pro rationali, intellectualem: & pro substantia, existentiam, posuit: corrigere verò studuit; quum incommunicabilis vocem (ut animam, à personæ appellatione, discerneret^b) adjecit. Incommunicabilem autem dici, duabus de causis, exponit Scotus^c; quod communicari non possit, neque ut universale inferiori: neque ut forma, materiæ: ut anima corpori communicatur. Quam tamen expositionem mutilam esse, Occamus^d contendit. Secunda definitio est Bonaventura^e; rationalis naturæ suppositum, proprietate distinctum.

^a Alexand. de Ales. Thomas Biel. Scotus, ibidem. ^b Scotus in sent. 1. d. 23. ad q. resp. ^c Ibidem. ^d In sent. 1. d. 23. ^e In sent. 1. d. 25. q. 1.

XLIV. Verumtamen, in illa Richardi definitione, duo, illius perfectioni, obstatæ apparebant. Vnum est, vocis existentia, pro re existenti, non necessaria catastrophæ: alterum, nominis incommunicabilis, ambiguitas magna^a: quæ lucem definitionis offuscante.

^a Occam. in sent. 1. d. 23. Biel sent. 3. d. 1. q. 1. Suarez metaph. disp. 34. sect. 5. § 14.

XLV. Contractior verò definitio (quam vulgo Pontificii theologi sequuntur) est Occami^a, hoc modo; persona, est suppositum intellectuale. Ac suppositum (ut addit.) est ens

completum: non constitutens aliquod ens unum: non naturæ alteri inherere: nec ab aliquo alio sustentatum. Nam, ut Eusebius exponit; quod est individuum, in omni natura, hoc suppositum, in natura, per se subsistente: & persona, in natura intellectuali. Atque hæc de Scholasticorum definitionibus.

^a In sent. 1. d. 23. ^b In sent. 1. 3 d. 1. qu. 1.

XLVI. Philippi verò Melanchthonis^a definitio (redundantior non nihil, sed nihilominus expressa magis ac perspicua) hæc est; persona, est substantia individualis, intelligens, incommunicabilis, non sustentata in alia natura. Cui Urinus, quasi ultimam addens limam, consentit, quum definiens ait; subsistens individuum, vivum, intelligens, incommunicabile, non sustentatum in alio, nec pars alterius^b.

^a Locis commun. in defin. Theologicis. ^b Locis commun. de tribus pers. & Catech. in expos. symboli.

XLVII. Cui definitioni, non immerito in Scholis probatæ, ut libenter assentimur: ita nostrum quoque, veritati illustrandæ, symbolum, sincerè, bonâque, bonorum & eruditorum, veniâ, conferemus. Nam quid si potius, non negatè, quid non sit; nec ambiguâ (ut modo ostendimus) incommunicabilis voce: sed affirmatè quid sit, & verbis perspicuis (ut definitionis canones præscribunt^a) describamus, hac ratione? Persona, est substantia, completa, singularis, intelligens, propria, in se sustentata. Quæ paucis explicanda.

^a Arist. Top. 1. c. 5. & 6. c. 2.

XLVIII. Persona, substantia dicitur; quia est ens, per se existens, non autem in alio inherens, ut accidentis: completa; non partialis (ut loquuntur) seu non pars (neque integralis, neque essentialis) alterius: ut caput corporis, anima hominis: & forma & materia, compositi. Quæ substantiæ quidem sunt^a, sed non completae. Deinde intelligens, ideoque & viva; non bruta, neque inanimata: singularis; non universalis: ut genus vel species: propria; non communis, ut essentia divina: denique in se sustentata; non in alio, ut humana Christi natura.

^a Arist. Categ. Subst.

XLIX. Quoniam verò nonnulli^a (viri alioqui, doctrinæ insignis, & assertæ veritatis nomine, suspiciendi) receperant atque usitatam personæ, à Boëthio & Melanchthonis traditam definitionem, nec accuratam, neque tutam satis, arbitrantur, eamque mutato prorsus genere recudunt: multique ea opinione, aut à recto, periculose declinant: aut in bivio, ancipites hærent: necesse est, ut eam, succinctè expendamus, & ad sincerioris, de personarum Trinitate, doctrinæ præmunitionem, & veritatis conservationem, diluamus. Nec enim trita magis, quam sancta Philosophi^b norma, dñi in membris, τοῦ αὐτοῦ θεοῦ, τῇ τε ὅρᾳ ἀρχῆς, item εἰφοῖς πρὸς ὄντας φίλους, οἵτις αὐτομάτως ἀλληλεστατος. Veritatis conservanda, etiam propria tollenda esse decreta: quum enim utraque sint cara, utrasque preferenda est.

^a Barthol. Keckermannus system. theol. p. 16. 17. 19. Jacob. Martin. de tribus Elohim l. 2. c. 4. & 10. ^b Ethic. Nicomach. L 1. cap. 6.

L. Nam, quod genus personæ, non esse substantiam, seu essentiam, per se subsistentem: sed subsystemiam, abstractè sumptam, seu modum existendi, contendunt: id neque solidâ ullâ ratione, neque Scripturæ auctoritate, nec veterum Patrum orthodoxorum consensu, stabilitur: sed, omnibus hisce modis, gravissime confutatur.

L. Primum enim, quum Pater, Filius, Spiritus Sanctus, & singuli homines, & Angeli, sint personæ: nec ulæ sint alia, præter hasce: & singulæ, citra ullam controversiam sint substantia, proprio suo existendi modo prædicta: sole clarissima est, hac inductione, evinci, nullam personam esse solum existendi modum, aut subsistentiam absolute consideratam.

LII. Deinde quicquid intelligit, vult, potenter operatur, est substantia intelligens propria, in se sustentata. Omnis persona, intelligit, vult, potenter operatur: ergo substantia est. Contra nulla subsistentia, absolute considerata, intelligit, vult, operatur: ergo nulla talis subsistentia, est persona.

LIII. Denique, ut alia omittamus, omne suppositum est substantia: omnis persona est suppositum, communis consensu: ergo etiam substantia, non mera subsistentia.

LIV. Quibus

LIV. Quibus rationibus accedit Sacra Scriptura auctori-
tas: quæ, per hypostasin Patris^a, substantiam Patris, suo sub-
sistendi modo distinctam: seu Patrem ipsum, qui Filium sibi
characterem producit, designat: & per ~~multas~~^b personas multas, humanas substantias singulares multas, in-
telligit.

^a Heb. 1. 3. ^b 1. Cor. 1. 11.

LV. Deinde, perpetuus ac constans Orthodoxorum Pa-
trum & Ecclesiarum usus ac sententia idem ostendit: ut antecedentibus thesibus, copiosè à nobis est demonstratum.

LVI. Nam, quod à Damasco^a & Iustino^b, personam, ~~in~~^c existendi modum, definitam esse, obtendunt:
idominio alienum est.

^a Dialet. cap. ultimo. ^b Expos. fidei.

LVII. Damascenus enim, eo in loco, non personam, sed
personæ subsistentiam ac formam, definit; ut antecedentia
verba disertè demonstrant: & alia loca plurima, quibus per-
sonam, substantiam esse definit^a: quorum nonnulla, Thesi-
35. indicavimus. Quum enim hypostasis, aut abstractè sub-
sistenter, aut concretè, ens subsistens, notet: non priori modo, ut hic, sed posteriori accipit, quum de integra,
divina, aut creata, persona differit. Quemadmodum quum
ait; *hypostasis individuum declarat: ut Patrem, Filium, Spi-
ritum Sanctum, Petrum, Paulum^b.* Et alibi^c; *hypostasis
definiunt substantiam, cum accidentibus* (de creata persona
loquitur) *quare hypostasis, quod commune est, cum proprietate
habet, & per se existit.* Commune autem essentiam intel-
ligit, ut ibidem exponit.

^a Orthod. fid. l. 3. cap. 5. ^b Damaf. Orth. fid. l. 3. cap. 4. ^c Ib. cap. 6.

LVIII. Iustinus verò, (ut & reliqui Patres^a) ingenitum,
genitum, procedens, modos existendi vocat, quibus Pater,
Filius, Spiritus Sanctus existunt: sed hypostasis non defi-
nit. Nam in hypostabis illis, disertè duo distinctè statuit,
communem & eandem essentiam, & modi existendi dif-
ferentiam: ut doctè etiam Basilius^b & Nazianzenus^c, distin-
ixerunt.

^a Basil. contra Eunomium l. 4. Theodoret. Epitome divinorum dogm. c. de Spi-
ritu Sancto. ^b Contra Eunom. l. 2. ^c Orat. 2. 3. in laudem Heronis.

LIX. Hactenus de persona definitione egimus: cui divi-
na analogia succedit. Persona enim alia, *divina est & increa-
ta: alia, à Deo creata.*

LX. Divina, est essentia infinita Deitatis, proprio subsi-
stendi modo, à coëssentialibus distincta: ut inductione con-
stat. *Creatæ* verò est hypostasis finita, ab iis, qui ejusdem
sunt speciei, essentia sua, & accidentibus, divisa.

LXI. Unde illustres *divinarum, & creatarum personarum*, pro essentiarum discrepantia, differentia consequen-
tur.^a Quarum distincta explicatio, ad mysterium Trinitatis melius intelligendum, & fortius afferendum, plurimum
conducit^b.

^a Cyril. de Trinit. & pers. Chr. c. 10. ^b Damaf. Orth. fid. l. 1. c. 11.

LXII. Primum enim, quia personarum divinarum essen-
tia, est simplex & infinita, creatarum verò composita ac finita:
propterea necessario, *divina*, habent unam eandemque
essentiam, individuam, inter se communem (unde *unum*^a in
Scriptura: & *ομοιοτοι*, unius ejusdemque omnino essentiaz,
vetustissimorum Patrum exemplis^b in Symbolo Niceno,
appellantur) *creatae* verò, diversam ab aliis, ac sibi propriam.
Unde propriæ *ομοιοτε*s ejusdem speciei: & relatè, ad essen-
tiæ universalem, *ομοιοτοι*^c relatè verò ad essentiam singula-
rem, *ομοιοτοι* & *ισηγότοι* similis & alias essentiaz, nominantur.

Quia quot hic sunt personæ, tot etiam sunt substantiaz sin-
gulares.

^a Ioh. 10. 30. & 1. Joh. 5. 7. ^b Theod. hist. l. 1. c. 8. ^c Basil. contra Euno-
mum l. 4. Tractat. definit. c. 2. Athanas.

LXIII. Deinde, ex prima hac differentia, aliae plurimæ
orientur. Nam quum eadem sit, in *divinis personis*, es-
sentiæ; eadem etiam necessariò est intelligentia, eadem volun-
tas, eadem potentia, eadem operatio. Ac concinnè Atha-
nasius, *εν ίδιοις σιών, τῷ τοιχούσιν τοῦ πατρὸς οὐρανού*, τῷ τοιχούσιν τοῦ πατρὸς οὐρανού^a. *Si quid est essentia proprium, id quoque commune est* hypostabis, *qua essentia subsunt.* Quod enim de attributo dicitur, idem etiam de subjecto: ut rectè ex Philosopho^b, *Damascenus*.^c *Contra vero, quia persona creata, essentiam* habent diversam inter se, ac sibi propriam, differunt etiam inter se, intelligentia, voluntate, potentia, operatione, & variorum quoque accidentium cumulo proprio.^d

^a Dial. 1. de Trin. & Nazianz. orat. 32. ^b Arist. Categ. præm. ^c Orth. fid. l. 3. cap. 6. ^d Porphy. Isag. cap. 2.

LXIV. Tertiò, ex eadem essentiaz infinitæ unitate, &
opposita finitæ diversitate, præsentiaz mutuæ modus, diver-
sus & adversus, promanat. Quia personarum divinarum in-
tima mutuaque præsentia, est simpliciter necessaria & æter-
na. Quæ, per & propter, unam eandemque essentiam, *αὐτογόνων καὶ αὐτοπτῶν* inconfusè & indivisiè, aliae sunt mutuæ in a-
liis. Quam Græci Patres, Scripturæ^a normam secuti, *τίλιον, οὐδὲν μητέρα*, *μόνον τὸ ιδεῖν*^b mutuam (ut interpretantur) imma-
nientiam & stabilitatem vocant: & eodem sensu, licet obscu-
rius, sed vulgo usitatus, *αὐτογόνον τὸν αὐτοπτὸν πατέρα*^c, in-
confusam in se mutuo, comprehensionem (nam male inter-
pres, *circumlocutionem*) ac præsentiam, appellarunt. *Contra ve-
rō personæ creatae*, quia compositæ, finitæ, & diversæ sunt
essentiaz, hac intima, mutuaque, per eandem naturam, præ-
sentia, necessariò parent: & locorum, partimque tempo-
rum (ut humanae personæ) intervallis dirimuntur.

^a Ioh. 10. 38. & 14. 11. ^b Damaf. Orth. fid. l. 1. c. 19. ^c Ib. l. 1. c. 11. &
3. c. 5. Cyril. de Trin. & pers. Chr. c. 10.

LXV. Denique ex iisdem unitatis, & diversitatis fontibus,
reliqua duo oriuntur discrimina. Quorum prius est, quod
personæ divinæ, plures, atque inter se differentes sint, non
simpliciter; sed secundum quid: non ratione essentiaz; quia
ea communis est: sed ratione modi existendi; quia singulis
est proprius, & incomunicabilis. Nam (ut rectè prisci
Theologi^a) *inconfusè uniuersunt: & indivisiè discernuntur.*
Discrimen vero posterius, inde profluens, est quod in per-
sonis divinis ideo non est aliud, & aliud: sed *alius*, atque
alius^b: unum, non unus. Contrà vero personæ creatæ,
simpliciter, & aliâ essentiâ propriâ, & aliâ propriâ acciden-
tium congerie, inter se separantur^c.

^a Damaf. Orth. fid. l. 1. c. 5. Athan. in Matt. 1. omnia mihi tradita. Greg. Naz.
or. 13. de pace. ^b Ioh. 5. 31. & 14. 16. Nazianz. orat. 5. Athanasius
dial. 1. de Trin. ^c Porphy. Isag. cap. 2.

LXVI. Ex quibus omnibus liquet nihil esse iniquius & in-
dignius, quam, si personæ divinæ coëssentiales & infinitæ,
ad creatarum personarum (quæ finitæ & diversæ sunt essen-
tiaz) modulum finitum, redigantur, ac judicentur.^a

^a Nazianz. orat. 37. de Spiritu Sancto.

C O R O L L A R I A.

1. *Pater, Filius, Spiritus Sanctus, sunt tres personæ, unus Deus.*

2. *Ideoque Trinitatem imprudenter tollunt, qui Patrem, Filium, Spiritum Sanctum tres modos existendi, definiunt.*

D I S P U T A T I O VII.

D E P A T R I S E T F I L I I P E R S O N I S.

Præsenti disputatione de *Divinarum Personarum*, inter se distinctione (quia plures sunt) Deo duce ac
Scripturæ luce (sine qua, in hac in primis materia, vana ac cœca est omnis humana ratio) agemus.

T H E S I S I.

B Ersona autem Deitatis alia est prima: alia, orta à
prima.

II. Prima est, quæ originis omnis expers, reli-
quas, æternas ac naturali, ejusdem divinæ suæ essen-

tiaz, communicatione ineffabili, in se produxit. Unde, à
priori, ea que absolute proprietate, qua, à nullo est, *αραιοτε*^a
simpliciter: à posteriori vero, qua alias produxit; ordinis
existendi ratione, *κατ' ιδεῖν*, *persona producens*, & *fons Dei-
tatis*, ab Orthodoxis Patribus, nominatur.

Bbbb 4

III. Or-

III. *Ora verò à prima, pro originis diversitate, duplex est: una, per generationem (unde & gignens, Pater: & genitus, Filius dicitur) altera verò per processionem, à Patre & Filio, ut Spiritus Sanctus. Ideoque tres hasce Deitatis personas^a, & quidem solas, Sacrae literæ agnoscunt: & expresse tres^b, nominant: & hinc Trinitatis vox, consentaneè usurpat. Nunc verò tantum, de *Patre & Filio*, acturi, à *vocum etymo & significacione*, ordiemur: & quæ strictum proposuimus, eadem retexentes, sigillatim illustrare ac firmare nitemur.*

a Psal. 13. 6. Ies. 61. 4. cum Luc. 4. 18. & 21. Ies. 63. 7. 9. 10. 2 Sam. 23. 2. Agg. 2. 5. 6. March. 3. 16. 17. & 28. 19. Ioh. 14. 16. 17. Gal. 4. 6. 2 Cor. 13. 13. b 1 Ioh. 5. 7.

IV. *Ad etymon, quod attinet, Pater, Hebraicè Abb, ab Abbâ voluit, ob nativam, erga prolem, benevolentiam, derivatur. Unde Syriacum, Abba^a: è quo Græcum πατέρ^b, hoc est, pater^c: ac fortè etiam Syracusanum πατέρ^d: & inde, πατήρ: ut ex μάτη (quod è Syro Emma) μάτη & μάτη, profluxit. Filius verò, Hebr. Ben, à Banâ exstruere, quod familiam paternam, quasi exstruat ac conservet: Græcè, ὁ γινόμενος: quod à φίλω gigno, per aphæresin, deducunt^e: ut Latinè, Filius, à Græcò φίλος benevolus (ob mutuum in patrem amorem) aut, ut vulgò sentiunt, charus: si modò συνδιάκονος φίλος (quo solo nituntur) charos catulos^f, & non potius blandos, significet. Hæc de *vocum etymo*.*

a Rom. 8. 15. b Alchyl. Ιακώδ. edit. H. Steph. p. 3. 6. c Schol. ib. d Etymol. Mag. in πατέρα. e Alchyl. & Schol. pag. 3. 6. f Etymol. & Eustath. ad Iliad. & edit. Rom. p. 12. g Hen. Step. Thes. Gr. ling.

V. *Significatio vero earum alia propria: alia, impropria. Ac proprie quidem pater, generatim dicitur, qui aliam, ex se, personam, essentia communicatione, genuit: ac filius vicissim persona, quæ à patre suo, essentia ipsius communicatione, genita est. Impropriè vero, permetaphoram, qui illis sunt similes, iisdem vocibus, designantur.*

VI. *Utraque acceptance, patris vox, ut de hominibus (qui patres carnis^a, ac terreni) sic etiam, de prima Deitatis persona (quæ, pater cœlestis^b) sed diversa relatione, usurpatur.*

a Heb. 11. 9. b March. 6. 14. & 18. 35.

VII. *Impropriè enim, relatè ad creaturas intellectu praeditas (ob gratia collationem, generationi similem) referuntur. Quæ gratia, aut universalis est; ut creatio, ad imaginem Dei, quomodo Angeli, Dei filii^a, & homines^b, quæ etiam, progenies Dei^c, dicti: & Deus, eorum pater^d: aut particularis; ut quorundam hominum vocatio. Eaque, vel ad solam Dei (patris instar eruditis^e) notitiam, & externam, Ecclesiaz ipsius, communionem adducuntur: unde hujus participes, Filii Dei^f, vocantur: vel ad notitiam simul ac sanctitatem: quæ idcirco metaphoricè regeneratio^g, dicta. Qua ratione vocati, divina natura κομονομοὶ consertes^h, ex Deo genitiⁱ. Denique filii: & Deus, eorum genitor^k ac pater^l, ob peculiarem gratiam ac similitudinem^m, κατ' ἵκεχωⁿ nominantur.*

a Ioh. 1. 6. b Ies. 45. 11. Mal. 1. 10. c Act. 17. 29. d Ies. 64. 8. Heb. 11. 9. e Deut. 8. 5. f Gen. 6. 2. 4. g Tit. 3. 5. i Pet. 1. 23. h 2 Pet. 1. 4. i Ioh. 1. 13. Iac. 1. 18. k 1 Pet. 1. 23. l 1 Ioh. 5. 1. m Hes. 1. 10. Rom. 9. 8. 26. n Eph. 4. 24. Col. 3. 10.

VIII. *Quæ impropria patris, ad creaturas ita relati, notio, primæ personæ, cum reliquis duabus, communis est: ut ex sequentibus etiam elucebit.*

IX. *Propriè vero accepta, soli, è tribus personis, primæ, solaque ad Filium, propriè dictum, relatione, convenit: ut Pater, è Sacra literis, collecta descriptio, ejusque demonstratio, comprobabit.*

X. *Pater enim, est prima Deitatis persona: quæ sola, per eternam ac naturalem divinæ essentie suæ, communicationem primam, in se, Filium unicum, genuit. Unde, necessaria relatione, Filius, est secunda Deitatis persona, quæ ita, à Patre, genita. In qua descriptione, primùm Patris, cum Filio (ut & cum Spiritu Sancto) convenientia: deinde vero, differentia propria, continetur. Quarum sententiam & veritatem, ordine ostendemus.*

XI. *Convenientia communis est, quod absolutè, Deitatis persona, dicitur. Persona quidem, quoniam & hypostasis^a, eodem sensu, & propria personæ^b, eidem conveniunt. Deitatis vero, quia persona est, non creata, sed in-creata ac divina: ut Sacra pagina demonstrat.*

a Ioh. 1. 4. b Ioh. 1. 2. 3.

XII. *Primum, quod Deus verius^a, Deus vivus^b, Deus eternus^c, ac solus immortalitatem habens^d, Deus magnus^e,*

unus ille Deus^f, denique ille solus verus Deus^g (oppositè iis, qui impropriè dī^h) nominatur.

a 2 Chro. 15. 3. b Ies. 37. 4. Matt. 16. 16. c Rom. 16. 16. d 1 Tim. 6. 16. e Deut. 10. 17. f 1 Cor. 8. 6. g Ioh. 17. 3. h 1 Cor. 8. 4. 5. 6 Gal. 4. 8.

XIII. *Deinde solus sapiens^a, solus sanctus & solus bonus^b, solus potens^c, & omnipotens^d, solus præterea orbis creator, & Ecclesiæ redemptor^e. Denique is, cui soli, tanquam regi immortali, adoratio, omnisque cultus divini gloria, competit^f. Quæ omnia similiter oppositè creaturis, Patri, in Sacris literis, tribuuntur. Quocirca etiam, Dei vox (quæ alias absolta) relata ad personam, pro Deo Patre, sapientia usurpatur^g. Quæ clariora, quam ut, uberiorē demonstrationem, desiderent. Atque hæc de *Patris, cum Filio, convenientia*.*

a Rom. 16. 27. 1 Tim. 1. 17. b Apoc. 15. 4. Matt. 19. 17. c 1 Tim. 6. 16. d 2 Cor. 6. 18. e Ies. 44. 24. f 1 Tim. 1. 17. Matt. 6. 13. g Ioh. 1. 18. & 1. 16. 17. &c.

XIV. *Differentia vero, qua distinguitur, est proprietas gemina, una ordinis: altera actionis personalis.*

XV. *Ordinis quidem, quum persona prima dicitur. Pater enim simpliciter ac solus, non tantum essentia (ut reliqua personæ) sed etiam personalis existentia ratione, primus est: è quo, reliqua personæ, procedunt ac succedunt: ut harum origo, & ei conveniens operandi ordo^a, & ordinata earum recensio^b, demonstrant.*

a Ies. 1. 3. Ioh. 15. 26. b Agg. 1. 5. 6. Matt. 28. 19. 1 Ioh. 4. 7.

XVI. *Actionis vero personalis proprietas, in generatione Filii, consistit: ac primū descriptione, contractius propinatur, deinde modi expositione, latius declaratur.*

XVII. *Proponitur enim, primū quum Filium genuisse, consentaneè Sacris literis, assertur. In iis enim extat; Quod est nomen Filii ejus, si nosti^a? Et illud; Filius meus es tu: ego hodie genui te^b. Hunc autem Filium Dei, non impropriè dici (ut Angeli, & homines) sed propriè, Apostolus eo demonstrat, quod, licet nomen illud homonymum, illis commune sit: nominis tamen ratio, qua, secundæ personæ, tribuitur, diversa sit, nec ulli creaturæ conveniat. Ideo ait; Excellentius pra illis sortitus est nomen. Nam cui Angelorum unquam dixit; Filius meus es tu: ego hodie genui te? Et rursus; Ego ero ei Pater, & ipse erit mihi Filius^c? Quod etiam discrimen, à Christo fuit indicatum: & à Judæis, probè intellectum, licet improbè atque impie reprehensum^d.*

a Pro. 30. 4. b Psal. 2. 7. c Heb. 1. 4. 5. d Ioh. 5. 7. 18. & 19. 7. Mat. 16. 6. 6. 64. 65.

XVIII. *Deinde genuisse hunc Filium, unicum, in propositione, additur: quia ut primogenitus^a, quoniam ante ipsum nullus: sic unigenitus^b, quia neque post ipsum, aliis à Patre genitus. Atque hæc, de generationis Filii (quæ actio personalis propria) propositione.*

a Heb. 1. 6. b Ioh. 1. 14. & 3. 16. c Ioh. 4. 9.

XIX. *Expositio vero, in modi, generationis illius, declaratione consistit. Qui partim, cum productione Spiritus, ut ante^a indicavimus, communis: partim vero, illi proprius.*

a Thess. 2. 1.

XX. *Communis modus, est communicatio essentie divine (unde vitam Filio dedisse^a dicitur: & Filius in forma, hoc est natura, Dei esse: seu θεοῦ, & aequalis Deo^b Patri) & quidem non temporalis; sed aeterna (quia essentia Dei, mutabilis non est^c: & exitus Filius, à diebus seculi^d) nec libera (alias Filius, non esset Deus & ens summè necessarium) sed naturalis: denique non extra se genuit, sed in se. Ex eo enim Filius sic manat, ut in eo maneat. Manat; alias Pater, non esset Pater: in eo vero manet; aliqui Pater, non esset Deus. Quia essentia Dei, nec separari potest, nec dividi, quia simplicissima. Ideo & Pater in Filiō: & Filius, in Patre esse^e: & unum, cum eo^f, essentia unitate ac communitate, simpliciter statuitur.*

a Ioh. 5. 26. b Phil. 2. 6. c Heb. 1. 10. 12. Iac. 1. 17. d Mich. 5. 2. Pro. 8. 12. 13. 17. e Ioh. 10. 38. & 14. 10. f Ioh. 10. 30.

XXI. *Ex qua, divinæ essentia (utpote unicæ atque individuæ) communicatione, necessariò sequitur Filium, unum esse, cum Patre, Deum. Id quod præterea, in Sacris literis, partim expressa affirmatione: patrim nervosa rationum demonstratione, comprobatur.*

XXII. *Affirmatione quidem; quum nominibus Dei, partim perse, partim vocum adjectione; propriis describitur.*

XXIII. *Per se, quum Iehova absolutè vocatur: quem Israëlitæ tentarunt in deserto, Num. 14. 26. 27. & 21. 5.. ut Apo-*

Apostolus 1. Cor. 10. 9. attestatur & Ies. 6. 3, 5, 8. is, cuius gloria apparuit, Jehovah est: quod de Filio dictum Joh. 12. 41. affirmat. Et Jehovah, cui omne genu curvandum, Ies. 45. 23. Filius est, Rom. 14. 11. Phil. 2. 10. 11. Iah & Jehovah Psal. 102. 19, 20, 21. cum 26. est Filius Heb. 1. 8, 10. Ac sàmè nominis Jehovah expositio, ut Patri, sic Filio Apoc. 1. 8. Qui est, qui erat, & qui venturus est (hoc est, futurus) attribuitur.

XXIV. Vocab verò adjectione propriis, Dei nominibus, describitur, primum in orationis attributo: quum Deus verus ac vita eterna 1. Joh. 5. 20. Deus benedictus in secula Rom. 9. 5. magnus ille Deus, cuius apparitionem exspectamus, Tit. 2. 13. de Filio prædicantur. Deinde in subiecto: quum Dei nomen (quod aliàs est absolutum) relata, Deum Filium, designat: ut Act. 20. 28. Deus acquisivit Ecclesiam, suo sanguine. 1. Tim. 3. 16. Deus patefactus in carne: unde Immanuel, Deus nobiscum, dictus Matth. 1. 23. Atque hæc de affirmatione: qua, Scriptura sacra, Filium verum esse Deum, eoque Patri auguror, affirmat.

XXV. Ratione verò, idem etiam, demonstrat: quia Deo propria, Filio Dei adscribit: cum generatim, Joh. 16. 15. Omnia qua Pater habet, meas sunt: tum speciatim; tam interna, quam externa.

XXVI. Interna; quia & essentiales Dei proprietates (qua Attributa vocantur) & actiones Dei internæ, ad creaturas relatæ, eidem tribuuntur.

XXVII. Ad proprietates essentiales quod attinet, prima est eternitas: quia primus est & ultimus Ap. 1. 17. & 22. 13. Ab extero est & creationem omnem antecepsit. Pro. 8. 22, 23. Joh. 1. 1. Col. 1. 17. quo sensu primogenitus omnis creature Col. 1. 15. vocatur: eique aëternus spiritus, hoc est spiritualis essentia aëterna, qua operatur, adscribitur Heb. 9. 14.

XXVIII. Altera; immensitas: quia simul in celo & in terra est: Matth. 18. 20. & 28. 20. Joh. 3. 13. nec ullis loci spatiis finitur: quia ante ullum creatum locum, extitit, Proverb. 8. 22. Joh. 1. 1, 3.

XXIX. Tertia est immutabilitas: quia cœli & terra mutabuntur; sed ipse idem est, & anni illius non deficiunt, Heb. 1. 12. ex Psal. 102. 26.

XXX. Quarta; omniscientia: novit enim omnia Joh. 21. 17. ejusque oculis omnia pervia & aperta Heb. 4. 12, 13. in eo omnes thesauri scientiarum & sapientiarum sunt reconditi Col. 2. 3. corda & tenes scrutatur Apoc. 2. 23. Joh. 2. 25. solus, per se, novit Patrem, solusque patefacit, pro arbitrio, Matth. 11. 27. Unde metonymicè Sapientia Patris 1. Cor. 1. 24. Prov. 8. 1, 22, 24. & sermo illius, metaphorice, Joh. 1. 1, & 18. Luc. 1. 2. & 1. Joh. 1. 1. nuncupatur.

XXXL Quinta denique; omnipotencia: quia omnipotens est Apoc. 1. 8. qui sibi omnia, sua efficacia, potest subjecere, Phil. 3. 21. Unde metonymicè, Dei potentia, 1. Cor. 1. 24. dicitur.

XXXII. Hisce attributis ac proprietatibus Dei, accedunt etiam actiones Dei interne, ad creaturas relatæ, quas, Filio convenire, ut ex attributis necessariò colligitur, sic ex servandorum electione eterna (qua Filio, cum Patre, tribuitur) constat. Pater enim nos, in ipso, hoc est per ipsum, ante jacta, mundi fundamenta, elegit, Ephes. 1. v. 4. Atque hæc de internis Dei propriis: qua Filio, cum Patre, communia.

XXXIII. Aëterna verò sunt; primum solius omnipotencia Dei opera: deinde cultus divinus.

XXXIV. Opera quidem generatim Joh. 15. v. 17. Pater meus adhuc operatur: & ego operor. & vers. 19. Quacunque enim Pater facit, Filius similiter facit: speciatim verò, tam universalia, quam particularia.

XXXV. Universalia, ut mundi, ac rerum omnium (cum visibiliū, tum invisibiliū) creatio. Psal. 102. 26. Heb. 1. 8, 10. & 3. 3. 4. Joh. 1. 3, 10. Col. 1. 16. Deinde omnium, potentia sua verbo, sustentatio Col. 1. 17. Heb. 1. 3.

XXXVI. Particularia verò, primò miracula illa, qua, creaturarum omnium, vires exsuperant, qualis est mortuorum, sua potentia, suoque arbitrio, sulcitatio Joh. 5. 21. non solùm ad vitam temporalem Joh. 11. v. 43, 44; sed e-

tiam ad æternam Joh. 2. v. 19, 21. & 6. v. 40. Philipp. 3. v. 21. Ideoque, resurrectio & vita, Joh. 11. 25. id est, autor earum, appellatur.

XXXVII. Deinde divina ac salutaria in Ecclasiā beneficia: eaque partim extraordinaria; ut Prophetia, in antiquis Prophetis, inspiratio, 1 Pet. 1. 11. in Apostolis donatio elocutionis & sapientie invictæ Luc. 21. 15. & missio Spiritus Sancti; & Apostolorum, per eum, in omnem veritatem, deductio, Joh. 16. 13, 14. Act. 2. 4. partim ordinaria, ut novi exteri cultus Dei, nempe Sacramentorum, suâ auctoritate, institutio, 1. Cor. 11. 23. Matth. 28. 19. regeneratio Eph. 2. 10. & 2. Cor. 5. 17. peccatorum, propriâ potestate, remissio, Matth. 9. 6. gratia ac pacis divina donatio Rom. 1. 7. Quare opera Dei propria, Filio Dei convenientiunt.

XXXVIII. Cultus denique divinus Filio, cum Patre, etiam communis: id quod Sacra literæ, non solum generaliter testantur, Joh. 5. 23. Filium ab omnibus honorandum, sicut honoratur Pater; sed etiam speciatim exponunt. Ac prius quum omnibus, etiam Angelis, adoratio Filii, dominus imperatur, Heb. 1. 6. Rom. 14. 11. deinde cum ejus, omni in loco, invocationis ab Ecclesia precibus religiosis, illustria exempla proponuntur ac commendantur. 1. Cor. 1. 2. Actor. 7. 59, 60. & 9. 14. Apoc. 22. 20. Adhuc cum in ipsius nomen, & cultum, non minus, quam Patris, Baptismus consecratur, & ad ipsius cultum religiosum, auctorramur. Matth. 28. 14, 20. Denique quum fides & fiducia (qua invocationis fundamenta Rom. 10. 14.) in Filio collocanda, ad beatitudinem prescribitur. Psal. 2. 12. Joh. 14. 1. Rom. 10. 11.

XXXIX. Quare, quum Deus, gloriam suam, nemini tribuat, quia verè hoc afferuit, Jes. 48. 11. nec tribuere possit, quia justus: eamque Filio tribuere, ex antecedentibus copiosè demonstratum: inde necessariò sequitur, Filium esse Patri ἀπόγενον ejusdem cum eo essentiae, unumque atque aëternum, cum eo, Deum. Atque hæc de generatione Filii, cum productione Spiritus Sancti, modo communis.

XL. Proprius verò generationis modus, licet re ipsa sit arcana (ut qui nec lingua exprimi, nec mente queat concipi) ordine tamen, communicationis essentiae, & utriusque termini generationis unitate, adumbratur.

XLI. Ordine quidem, quia communicatio essentiae prima est: quippe nulla eam præcedit: & altera succedit. Unitate verò utriusque termini: quia unus est Pater, solus sine socio & socia, generans: unus etiam Filius: ἀπόγενον Heb. 7. 3. & unigenitus à Patre, Joh. 1. 14.

XLII. Qua de re, concinnè ac nervosè Theologus², quum quod de Patre antè dixerat, de Filio relatè enuntians ait, ἀλλοι τὸν θεόν, οὐ μόνον, τὸν μόνον, τὸν μόνον, hoc est; Filium, verè Filium, quod & solus (sit Filius) & solus (Patris) & singulari modo, & solus (Filius non simul Pater.)

a Gregor. Nazianzenus Orat. 1. in laude Heronis.

XLIII. Unde liquet, Patrem & Filium ut Deitatis essentia, unum sunt, personis tamen, inter se distingui. Quod primum, relatio eorum mutua (Pater enim, non sui ipsius Pater: nec Filius, sui ipsius Filius, esse potest) demonstrat: deinde proprietates personales diversæ, genuis & genitum esse: præterea operandi ordo, Patris quidem à se, per Filium, Heb. 1. 1, 2. Filii verò per se, à Patre Johan. 16. 26. adhuc Filii Dei assertio, qui Patrem, alium à Filio esse, affirmit Johan. 5. 32. cum 37. Denique, metaphorica personarum nomina, idem declarant: quum Pater, soli: Filius splendori ejus: Pater, corpori: Filius, imagini comparatur. Sicut Heb. 1. 3. Filius dicitur splendor glorie (hoc est Patris gloriæ, ut 2. Pet. 1. 17.) & character hypostaseos ipsius: & Col. 1. 15. imago Dei (i.e. Patris) invisiibilis nominatur. Atque hæc de Patris & Filii, una eademque Deitate: & diversa subsistenti proprietate: quibus, descriptio Patris ac Filii, comprobata.

XLIV. Usus hujus doctrinæ, est recta Dei cognitio: & glorificatio. Cognitio recta³ erit, si illius ductum secuti, Patrem & Filium, unum aeternumque esse Deum: personis verò distinctos, agnoscamus^b: & à recto declinantes, sive ad extram (ut qui vel unitatem Deitatis negant, ut Tritheitæ: vel

vel distinctionem personarum, ut Sabelliani) sive ad *similitudinem*, ut qui, Filii aeternam Deitatem rejicientes, creatum statuant (partim ante orbem conditum; ut Ariani: partim post conceptionem & nativitatem, e virgine Maria; ut Samosateniani) aversemuntur. *Glorificatio vero*, in praescripta di-

vinitus obedientia, consistit. Atque hactenus de Patri & Filii personis, diximus: quibus, gratiarum actio, & gloria in aeternum.

a Rom. 1. 19. & 21. b Ioh. 17. 3. 5. & 20. 31. c Math. 5. 16. Ioh. 15. 8.
Rom. 1. 21.

DISPUTATIO VIIL

DE SPIRITU SANCTI PERSONA.

THESES. I.

UT *spiritus Latinè*, à spiro; *sic Hebraicè Rúachh*, à *Rúachh* respirare; & *Græcè πνῦμα* à *πνεύμα* (unde *πνεύμα* *iruphōs* dictum; *πνῆμα πνεύμα* *spiritus spiritus*) derivatur: atque in Sacris literis, *propriè*, vel *impropriè*, usurpari solet.

a Ioh. 3. 8.

II. *Propriè* quidem, generatim flatum significat: sive anhelitus sit (ut cum alibi^a, tum, quod observandum, Jac. 2. 26. *corpus*, *sine spiritu*, *mortuum*) sive ventus. Quomodo Deus, *creator spiritus*^b, id est, venti, & *Spiritus Dei*^c ventus ab ipso excitatus, nominatur.

a Ies. 2. 12. Math. 27. 50. cum Marc. 15. 37. b Amos 4. 13. c Exod. 15. 10. Psal. 147. 18. Ies. 11. 15.

III. *Impropriè* verò eadem vox, ab hac prima significacione, per tropum, partim *metaphoræ*, partim *metonymia*, aliò transfertur.

IV. Per *metaphoram* enim, ad substantiam, vento similem, nempe invisibilem atque efficacem, sive *corporea* sit ac bruta anima^a, sive *incorporea* atque intelligens essentia, & quidem *creata*, aut *increata*, accommodatur. *Creata*; quia interdum hominis animam^b, interdum Angelum, bonum^c malumve, designat. Qui distinctè, *spiritus malus à Iehova*: & *spiritus malus Dei*, non quod mali sit auctor, sed rector & utor appellatur. Ad *increatam* autem, aut *absolutè*, aut *relatè* transfertur.

a Eccl. 3. 21. b Num. 16. 22. Heb. 11. 9. Eccl. 3. 21. & 12. 7. c Heb. 1. 7. 14.

V. *Absolutè*; quum vel communi analogia, de essentia Dei, prædicatur (ut; *Deus est spiritus*^a, hoc est, essentia incorporea, intelligens) vel pro essentia divinab, singulariter subjicitur.

a Ioh. 4. 24. b Rom. 1. 4. c Tim. 1. 16. d Pet. 3. 18. Heb. 9. 14.

VI. *Relatè* verò ad Deum (Patrem & Filium) tertiam, divinæ essentiaz, personam, distinctè significat. Quia peculiari relatione, partim expressa, *Spiritus Dei*^a & *Spiritus Sanctus Dei*^b: partim suppressa, *Spiritus*^c, & *Spiritus Sanctus*^d, nominatur. Ideoque ut *absoluta Spiritus acceptio*, ad essentiam; sic *relata*, ad personam pertinet. Unde priori modo, *spiritus*, posteriori verò, *spiritus* usurpari, vulgo dici solet. Atque hæc de significatione spiritus, per metaphoram: cui altera, hinc orta, succedit.

a Gen. 1. 1. 2. Ioh. 4. 3. 4. c Cor. 2. 1. & 6. 11. b Psal. 51. 13. Ies. 63. 10. Eph. 4. 30. c Ioh. 3. 5. 6. 8. d Math. 1. 18.

VII. Nam per metonymiam ac primùm causæ, pro suo effecto, positæ, spiritus vox (incorpoream atque intelligentem essentiam, notans) pro illius *in ipso*, aut *extra ipsum*, effecto accipitur.

VIII. In *ipso* quidem; quum pro actione intellectus, aut voluntatis, sive in Deo, sive in homine, adhibetur. Quomodo interdum, *spiritus Dei*^a, pro mente^b, sive sententia ac proposito Dei: & spiritus hominis^c, pro affectumentis ac sententia: ut Hieronymus in epist. ad Ephes. libro 2. ad cap. 4. 3. exponit, usurpatur.

a Ies. 40. 13. b Rom. 11. 34. c Cor. 2. 16. Prov. 1. 23. d Heb. 1. 11. Hof. 4. 12. Eph. 4. 3.

IX. Extra ipsum verò; quum spiritus, spiritus Dei, Spiritus Sanctus (quod tertia Deitatis personæ, nomen) de donis illis ordinariis^a, aut extraordinariis^b, intelligitur. Quæ significatione, ut plures^c, ac dispare^d spiritus, in Sacris literis, recensentur: sic ab uno eodemque Spiritu, tanquam omnium causa ac datore suo, distinetè distinguuntur^e.

a Psal. 51. 12. Ezech. 36. 26. 27. Gal. 5. 17. b Exod. 31. 3. Iud. 6. 34. Ioh. 7. 39. Att. 19. 1. c 1. Cor. 14. 1. cum 12. d 2. Reg. 2. 9. Dan. 6. 3. e 1. Cor. 12. 4. 11. f Rom. 8. 5.

X. Ex qua significatione, per metonymiam reciprocans (effecti scilicet, pro sua causa) *Spiritus Septem*^a, unum illum (hoc est, multorum, ex Scripturæ usu^b,) donorum datum, Spiritum designat. Id quod & simili locutione plurali de uno Filio Dei, Prov. 1. 20. *Sapiens* (hoc est, omnis sapientiae efficiens, Filius) clamat, illustratur: & loci etiam circumstantia, de persona Spiritus Sancti, accipi debere, evincit.

a Apoc. 1. 4. b Prov. 14. 16. Lev. 26. 18.

XI. Altero metonymie genere, adjuncti, pro suo subjecto, Spiritus, pro spirituali, Joh. 3. 6. seu Spiritu prædicto 1. Cor. 6. 17. & per synecdochen, prophetico (seu propheta, fuso aut revera) 1. Joh. 4. 1. 2. usurpat. Quare, *vocis* ambiguitate discussa, ad rem procedemus: quam primum summatim descriptione complecti, deinde verò, distinctè explana-re, conabimur.

XII. Spiritus Sanctus est tertia Deitatis persona, que per eternam internamque ac naturalem, divina essentia, communicationem secundam ultimamque, à Patre & Filio, incomprehensibilis spiratione, procedit. In qua descriptione, primum Spiritus Sancti, cum Patre & Filio, convenientia, ac deinde differentia, designatur.

XIII. Convenientia est, quod persona Deitatis dicitur. Persona; quia definitio illius, Spiritui Sancto, omnino convenit: Deitatis verò; quia non creata, sed increata persona est, ac verus Deus: ut utriusque probatio, demonstrabit.

XIV. Persona enim definitio, non minus Spiritui Sancto, quam Patri & Filio, idcirco convenit, quoniam est *substantia intelligens*, *singularis*, *completa*, *propria*, & *in se sustentata*. Quippe *substantia* est; quia per se subsistit: nec accidens est, alteri inhærens. Idque ut innumera probant: sic vel *flos* Philippi raptus ac translatio, *Azotum usque*^a (quæ substantia opus) evicerit. *Intelligens*, quia intelligit^b, ac pro arbitrio operatur^c: atque intelligentiam donat^d. Ex quo etiam, substantiam esse, simul constat. *Singularis*; unus enim itemque numero est Spiritus^e: *completa*; quia non est pars alterius: *propria*, quia de uno solo, prædicatur: denique *in se sustentata*, quia non sustentatur ab alio: sed substantia suæ proprietate, existit, & à reliquis distinguitur. Quæ omnia, etiam ex sequentibus, plenius ac planius eluccebunt. Ideoque merito, Spiritum Sanctum, *personam esse*, in descriptione illius, statuimus.

a Ag. 8. 39. 40. b 1 Cor. 2. 10. 11. c 1 Cor. 12. 11. d Ies. 11. 2. 1 Cor. 12. 8. e 1. Cor. 12. 4. 11. f 1. Ioh. 5. 7. Eph. 4. 4.

XV. Deitatis verò personam: seu verum esse Deum, non minus, quam Patrem & Filium, Sacrarum literarum, cum affirmatione: tum rationum invictarum, per necessariam consequentiam, demonstratione, confirmatur.

XVI. Affirmatio enim illius extat, primum in Veteri Testamento: tam *per se*, quam *comparatè* cum Novo.

XVII. Per se; quia Iehova ille, quem tentarunt Israélites, in deserto, Num. 14. 27. Deut. 6. 16. & 9. 7. idem est Spiritus Sanctus, Jes. 63. 10: ut etiam asseritur, Heb. 3. 7. 9. Deinde, Spiritus Iehovæ, 2. Sam. 23. 2. idem est Deus Israëlis, versu 3.

XVIII. Sin vero, cum Novo testamento, conferas, Iehova, qui de ingressu sacrarii, legem tulit, Lev. 16. 2. idem est etiam, Spiritus Sanctus, Heb. 9. 7. 8. Secundò, Iehova, qui

qui Ies. 6. 9. locutus est, idem est etiam, Spiritus Sanctus, Act. 28. 25. Denique Jehova, qui Novum fœdus, nobis promittit, Jerem. 31. v. 31. est Spiritus Sanctus Heb. 10. v. 15. 16.

XIX. In *Novo* verò Testamento similiter, Spiritus Sanctus, Act. 5. 3. Deus definitur, versu 4. & 1. Cor. 3. 16. 17. In quibus locis, ex adduntur circumstantiae, ut *Dei* vocem, non nisi de vero & æterno Deo, accipiendam, appareat. Hæc de *affirmatione*.

XX. *Rationum* verò (quibus idem consequentia necessitate in Sacris literis, demonstratur) *summa* est, quod ea, quæ soli vero Deo, sunt *propria*, cum *interna*, tum *externa*, Spiritui Sancto, divinitus tribuantur.

XXI. *Interna*, sunt proprietates Dei essentiales: ac *primum*, *æternitas*; quia creationem antecedit^a. Deinde, *immensitas*, quia ubique est, neque ullis locorum spatiis finitur, Psal. 139. 7. Rom. 8. 9. & 1. Cor. 3. 16. & 2. Tim. 1. 14. Tertio *omniscientia*; quia est infinitè sapiens. *Spiritus enim omnia*, etiam *profunditates Dei*, scrutatur^b: hoc est (per metonymiam, de Deo *usitatam*^c intimè pernoscit: ut sequentia proximè attestantur; *Quis enim hominum* (inquit) *novit ea, quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis, qui est in eo?* *Iea etiam, quæ sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei*^d, nempe qui est in eo: ut comparatio arguit, & Cyrilus^e sibi supplet.

^a Gen. 1. 1. 2. Psal. 95. 5. cum Heb. 3. 7. 9. ^b 1. Cor. 2. 10. ^c Rom. 8. 27. ^d Apoc. 2. 13. ^e 1. Cor. 1. 11. ^f In Iohau. lib. 1. c. 4. & Thesauri lib. 1. cap. 1.

XXII. Denique *omnipotentia*; quia *Deus magnus* *Jehova*, & *rex magnus super omnes Deos*, Psal. 95. 3. est Spiritus Sanctus Heb. 3. 7. 9. Deinde, quia *operatur omnia, in omnibus, sicut uult* 1. Cor. 12. 6. cum 11. Unde etiam in omnipotente, conceptionis Christi, opere conficiendo, *potentia altissimi*, Luc. 1. 35. appellatur *potentia altissima*: quod in ipso, Patris (qui, oppositè creaturis, altissimus dicitur) potentia resideat, & per eundem exerceatur ac patefiat. Atque hæc de *internis Dei propriis*, quæ Spiritui Sancto conveniunt.

XXIII. *Externa* verò Dei propria, quæ Spiritui quoque Sancto in Sacris literis adscribuntur, sunt *primum*, Dei solius *opera*: deinde, *cultus* religiosus ac divinus.

XXIV. *Opera* autem sunt partim *omniscientia*: partim *omnipotentia*.

XXV. *Omniscientia* opus, est in primis *prophetia*, ideoque Deo propria^a, cuius universæ inspiratio, Spiritui Sancto attribuitur, Joh. 16. 13. & 1. Pet. 1. 11. & 2. Pet. 1. 21.

^a Ies. 41. 12. 13. & 46. 9. 10. & 48. 5.

XXVI. *Omnipotentia* verò opera, eidem etiam conveniunt: ac *primum universalia*: ut *creatio mundi*. Nam *Jehova*, qui *mare fecit, & cuius manus aridam formarunt*, Psal. 95. 5. est Spiritus Sanctus Heb. 3. 7. 9. cui consentiunt Psal. 33. 6. & Psal. 104. 30. & Job. 26. 13. & 33. 4.

XXVII. Deinde *particularia*, ac *primum miracula*, creaturum omnium vires excedentia, qui vi sua efficit, 1. Cor. 12. 9. 10. Qualia in primis sunt mortuorum suscitatio, Rom. 11. deinde divina ac salutaria, in Ecclesiam, beneficia, (unde & *Spiritus bonus* Psal. 143. 10. & *beneficus*, seu liberalis Psal. 51. 14. dictus) partim *ordinaria*, partim *extraordinaria*.

XXVIII. *Ordinaria*; ut regeneratio Joh. 3. 5. & 2. Cor. 3. 10. Tit. 3. 5. seu animæ sanctificatio 1. Cor. 6. 11. & 1. Pet. 1. 22. novique cordis Ezech. 36. 26. 27. Eph. 3. 16. seu fidei, 2. Cor. 4. 13. spei, Rom. 15. 13. charitatis: 2. Tim. 1. 7. & *justitia* Rom. 14. 17. donatio. Unde Spiritus Dei, non natura solùm, sed etiam operatione, *Spiritus sanctus*, peculiari ratione (quod Pater & Filius, nos per ipsum sanctificant) appellatur. Nam quamvis uterque sit, Spiritus absolute, & sanctus: nusquam tamen Spiritus Sanctus relatè, aut conjunctim appellatur.

XXIX. *Extraordinaria* verò; ut Apostolorum immedia-ta, in omnem veritatem, deductio, Joh. 16. 13. Act. 2. 4. ac variorum charismatum, quæ, à sola Dei omnipotentia promanant, distributio, 1. Cor. 12. 9. 10. 11. Spiritui Sancto auctori adscribuntur. Atque hæc, de *primis externis Dei propriis*, nempe *operibus*.

XXX. Alterum est *cultus religiosus ac divinus*; qui (non

minus, quam opera divina) Spiritui Sancto, divinitus attribuitur. Ac *primus* est; religiosa illius adoratio. Ea enim ipsi, & ab Angelis præstatur, Ies. 6. 3. cum Act. 28. 25. & Ecclesiæ etiam præcipitur, Psal. 95. 6. *Venite incurvemus nos, & procumbamus coram Iehova, qui fecit nos.* Hic enim etiam est Spiritus Sanctus vers. 9. teste Apostolo, Heb. 3. 7. 9. Secundo invocationis religiosæ ac sanctæ exempla extant in Apostolis: in Paulo quidem, 2. Cor. 13. 13. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus Sancti, sic cum omnibus vobis*: in Johanne verò; Apoc. 1. 4. *gratia vobis & pax, ab eo qui est, & erat, & futurus est, & a septe spiritibus, qui sunt coram throno ejus.*

XXXI. Tertiò tempora ipsius, fideles appellantur: quæ, soli Deo sacrata. 1. Cor. 3. 16. 17. & 6. 19.ª Quarto; ipsius nomini ac numini in Baptismo (tanquam rei obligatae, donatore Matth. 3. 11. Joh. 3. 5. Tit. 3. 5.) non minus, quam Patri & Filio, religiosè obligamur: Matth. 28. 19. Denique cultui divino ipsi præstando, fidem etiam facit, horrenda illa, aduersus cultus illius violationem ac blasphemiam in ipsum, comminatio, quod nunquam remittetur Marc. 3. 29. Heb. 6. 4. & 10. 26. & 29.

^a Vide August. contra Maximin. lib. 1. c. ult.

XXXII. Ex quibus omnibus liquet, quum Deus gloriam nominis sui, alteri tribuere nolit: quia verus Ies. 48. 11. nec tribuere possit, quia justus, & gloria, nominis sui, zelotes, Deut. 32. 4. & Exod. 20. 5. & 7. tamque gloriam, Spiritui Sancto, affirmando, eum esse Deum ad Jchovam: & propria Dei (cum interna, seu proprietates essentiales; tum externa, merè divina opera, & cultum religiosum ac divinum) eidem adscribendo, tribuerit: ideo, invicta consequentia, concludimus, *Spiritum Sanctum, verum esse Deum*: recteque, hanc *convenientiam* ipsius, cum Patre & Filio, quod persona sit *Deitatis*, in descriptione propositam.

XXXIII. *Differentia* verò apposita (quum alia, sit *communis*, alia *propria*) *communis* ea dicitur, qua, ut à Patre differt, sic cum Filio, convenit. Ea autem est, quod sit à Patre, per aeternam internamque ac naturalem, *essentia divina communicationem*.

XXXIV. A Patre est; quia Spiritus Dei^a, & ex Deo esse^b, idcirco statuitur: per ejusdem verò *essentie divina communicationem*; quia (ut ante demonstravimus) verus est Deus. Eaque communicatio *eterna* est; quia mutatio in Deum non cadit^c: *interna*; quia Spiritus sic à Patre procedit, ut ab origine sua nunquam recedat: ut *essentia divina unitas*, cum Patre, evincit; & Patris, Spiritum producentis, persona fligitat: quæ alias Deus esse desineret. *Naturalis* denique est; quia Spiritus, non liberæ voluntatis contingentia, sed naturæ Patris necessitate, emanat: alias, ens summè necessarium non esset: coquenec verus Deus. Hæc de *communi*, Spiritus Sancti, differentia.

^a Rom. 8. 9. Isa. 61. 1. ^b 1. Cor. 2. 11. ^c Iac. 1. 17.

XXXV. *Propria* verò, est proprius existendi modus; quod *spiratione* divina procedat. Procedere enim, seu originem ex aliquo habere, non minus Filio (cuius egressus est ab aeterno^d) quam Spiritui Sancto, qui à Patre procedere^e dicitur, convenit. Sed in eo discriben est, quod ille, generatione; hic verò spiratione, procedat: coque sensu, per synecdochen, *processionis vox*, à Theologis priscis novisque, specialius usurpatur.

^d Mich. 5. 1. ^e Ioh. 1. 14. 18. b Ies. 61. 1. c Psal. 33. 6.

XXXVI. Spiritus autem, generatione non procedit: quia ipse, in Sacris literis nullibi, dicitur, genitus: nec dici potest, quia Filius unigenitus^a definitur: spiratione verò, quia relatè, *Spiritus Dei*^b, & expressiore ad captum nostrum metaphora, *Spiritus oris Dei*^c (hoc est, qui quasi ex ore Dci spiretur) nominatur.

^a Ioh. 1. 14. 18. b Ies. 61. 1. c Psal. 33. 6.

XXXVII. Veruntamen illius divinæ & æternæ, à Deo, & in Deo, *spirationis* ac *processionis, modus*, quo, à generatione, differt, reipsa quidem est *incomprehensibilis*: sed *communicationis ordine*, & *originis termino*, quodammodo adumbratur.

XXXVIII. *Ordine*; quia in Filii generatione, est prima, *essentia divina*, *communicatio*: quippe, ante eam, nulla, & post

post eam, alia. In Spiritus verò Sancti processione, *secunda* est, & *ultima*: secunda; quia, ante eam, prima: ultima vero; quia post eam, nulla: non defctione, sed perfectio-
nis illius terminatione. Ideoque *tertia* Dicitatis persona, me-
ritò dicitur: neque ultra tres Personas divinas^a, divinæ
literæ, ullas agnoscunt.

^a Matt. 18. 1 Joh. 5. 7.

XXXIX. *Originis termino*: quia non à solo Patre (ut recentiores Græci, contendunt) sed etiam à Filio, per com-
municationem ejusdem essentiae divinæ, procedere, inter
alios & priscos Græcæ theologos, Cyrillus agnoscit in Johan.
15. 26. lib. 10. cap. 36. ex Pare (inquit) ipsum procedere,
aut. Nam sicut Fili Spiritus est, naturaliter in ipso manens,
& per ipsum procedit: sic certè, Spiritus quoque Parris est. Id-
que hac ratione probat; Nam, quum ei consubstantialis sit,
ex Patre, per ipsum procedit^b. Cui rationi solidæ, alias e-
tiam Sacra literæ adjiciunt.

^a Chrysost. tom. 5. homil. 1. & 2. in symbolum. Athanas. epist. ad Serap.

^b In Joh. 1. 12. cap. 50.

XL. *Primum*, quia non solum Patris; sed etiam Fili,
Spiritus: Gal. 4. 6. *Spiritus Christi*, Rom. 8. 9. & 1. Pet. 1.
v. 11. *Spiritus Iesu Christi* Phil. 1. 19. *Spiritus oris Domini*,
2. Thess. 2. 8. appellatur. Quamobrem, æternam hanc spir-
ationem ac processionem Spiritus, temporalis, per eundem,
operationis signo, quodammodo innuit Christus, Joh. 20.
22. quum adspirans diceret; Accipite Spiritum Sanctum.
Nimis ut etiam de se procedere, ostenderet: quemadmo-
dum Augustinus De Trinit. lib. 15. cap. 20. obseruavit^a.

^a Vide Cyril. in Joh. lib. 12. c. 6.

XLI. *Secundum argumentum* est, operatio Filii, per Spi-
ritum Sanctum. Nam ut à Spiritu mittitur Ies. 61. 1. qua filius hominis: sic eundem, qua Filius est Dei, missit à Pa-
tre, Joh. 15. 26. & 16. 17. non loci mutatione; sed (per me-
taphoram, ab hominibus derivatam) operationis lux, per
Spiritum, patefactione: baptizat Spiritus Sancto Matth. 3. 11.
visua, dat Spiritum Sanctum Joh. 20. 22. & effundit Spi-
ritum Sanctum, Act. 2. 33.

XLII. *Tertium*, est operatio Spiritus Sancti: quia non
loquuntur r. à seipso, sed qua à Fili acceptit Joh. 16. 13. & 15. id
quod essentia divinæ, à Filio ipsi communicata, & opera-
tionis per ipsum ratione, verè asseritur.

XLIII. Ex qua, ordinis & termini originis, differentia,
Spiritum Sanctum, essentia quidem unum eundemque esse,
cum Patre & Filio, Deum: sed persona distinctum, con-
stat. Eaque de causa, non aliud (quia unum est cum iis,
1. Joh. 5. 7.) sed aliud ab iis, dicitur, ac docetur, Joh. 14. 16.
Ut etiam singularis illa, in Baptismo Christi, sub specie co-
lumbæ, apparitus Matth. 3. 16. 17. & distincta illius, in Ba-
ptismi Christianorum consecratione, recensio, Matth. 28.
19. ostendunt.

XLIV. Idque diversis illustribus, Scripturæ Sacrae, sen-
tentiis demonstratur. Ac *primum* in Veteri Testamento; Psal.
33. 6. A Jehova, & Verbo illius, Spiritus ejus: & Iesa. 61. 1.

Spiritus Jehovæ, à Jehova (Patre) & Filio, homine facto,
quem unxit: & cap. 63. à Jehova, & Angelo facie ejus (Fi-
lio) versu 9. Spiritus Jehovæ, vers. 10. & Agg. 2. 6. à Jeho-
va exercituum (Patre) & Verbo illius, Spiritus Jehovæ, di-
scerè distinguitur.

XLV. *Deinde in Novo Testamento* (ut alia omittam) Rom.
8. 9. & 11. à Deo Patre, Christoque ut Spiritus utriusque, &
operationis ordine distinctus, proponitur. Sic ad Gal. 4. 6.
à Deo (Patre) ut mittente, & Filio ejus, ut Spiritus Filii, &
à Patre missus, distinguitur. Denique 1. Joh. 5. 7. à Patre &
Verbo, Spiritus Sanctus, tertius testis, distinctè numeratur.

XLVI. In qua distincta, personarum divinatum, Trinita-
te, & individua, ejusdem Deitatis, unitate, admirandum &
adorandum mysterium constituit. De quo, non minus spacio
memorabilis, quam celebrata est, Theologî sententia;
οὐ γάρ τινες οὐδὲ τοῖς τρίσιοι πελάμητοις οὐ φέρουσι τοιαύτην διάλογον, οὐ
τοις τοις ἀναφίουσι. Hoc est; *Unum cogitare non possumus*, quia
ad unum referar. Atque hæc, de Spiritus Sancti descriptionis
propositione, & expositione ac probatione illius, dicta.

^a Gregor. Nazianz. orat. 4. de sancto Baptismo sub fin.

XLVII. *Ufus* denique hujus doctrine, est recta Spiritus
Sancti cognitio, & cogniti glorificatio.

XLVIII. *Cognitio* est, ut ipsum, cum Patre & Filio, u-
num eundemque verum Deum: & persona tamen, ab iis-
dem, distinctum, agnoscamus: eosque, qui aut alterum
(præs nempe, aut posterius) aut utrumque negant, serio
detestemur.

XLIX. *Prius enim impiè* rejecerunt, qui Spiritum Sanctum,
aut aliud, à Patre & Filio, Deum; ut Trinitate:
aut creaturam, ut Ariani & semi-Ariani, statuerunt. Quo-
rum illi, creaturam creature (sic enim Filium vocabant) hi
verò, nempe Macedoniani, creaturam quidem, sed veri
Dei, nempe Filii, assecrebant. *Posterior* verò Sabelliani,
inducta confusione, oppugnarunt, eandemque Spiritus
Sancti, cum Patre & Filio, personam esse, triplici tantum
nomine variatam, contenderunt.

L. *Utrumque* denique, & olim μητρόπολες nonnulli, &
nostris temporibus, infastus ille Ecclesie Dei Socinus ac
Sociniani: qui Spiritum Sanctum, nec Deum, nec personam
esse, sed accidentia (nempe qualitates & operationes sanctas,
à Deo, in animis hominum excitatas) impurè tueruntur. Hæc
de recta Spiritus Sancti cognitione.

LI. *Glorificatio* verò cogniti, in religioso illius cultu, con-
sistit: ne scilicet ipsi resistamus^a: aut impuritate vita, ipsum
contristemus^b, (hoc est per metaphoram, ipsi displiceamus)
sed nos totos, animo & corpore, tanquam sancta illius tem-
pla^c, ad vivam spiritualem, ipsi & Patri ac Filio, hostiam
(nostri abnegatione, & fidei, spei, ac charitatis obedientia)
offerendam, consecremus^d. AMEN.

^a Act. 7. 5. Heb. 3. 7. 8. ^b Eph. 4. 30. ^c 1 Cor. 3. 16. 17. ^d 1 Cor. 6.
19. Rom. 12. 1. 2. 1 Pet. 2. 5.

D I S P U T A T I O I X.

D E A E T E R N O D E I D E C R E T O.

T H E S. I.

Actionem Deo convenire, & Scripturæ testimonia^a,
& perfectio-divina (qua otiosa esse non potest) ma-
nifestè demonstrant.

^a Eph. 1. 11. Rom. 11. 36.

II. Ea autem, vel interna est atque aeterna: velexterna ac
temporalis.

III. Interna autem dicitur, qua, ut à Deo est, sic in Deo
manet: unde, immanens, appellatur: aeterna verò, cuius du-
ratio infinita.

IV. Interna rursum, vel absolute ac simpliciter necessaria
est: vel mere arbitraria. Unde, earum aeternitas, conve-
nienter distinguenda.

V. Absolute necessaria, dicitur: qua sic est, ut propter a-
gentis perfectionem, nullo modo abesse potuerit.

VI. Eaque vel essentialis est, vel personalis. Quarum prior,

ex iis, qua de essentia Dei: posterior verò, ex reliquis, qua de
personis divinis differuntur, elucet. Quas propterea
strictè tantum, ad sequentium illustrationem, attinge-
mus.

VII. Essentialis actio est, qua à communi, tribus personis,
essentia oritur. Estque aut divini intellectus, aut voluntatis.

VIII. Illa, est actio omniscientia Dei, qua seipsum omnia-
que absolutè ducere perfectissimè à se, & inse cognoscit: hec
verò est bonitatis actio, qua se ipsum, ut summum bonum,
omniaque ipsi consentanea, amore complectitur.

IX. Personalis verò actio est, qua certis tantum per-
sonis divinis, convenit. Eaque, vel Patri propria; ut Filii
generatio: vel ipsi, cum Filio, communis; ut spiratio Spir-
itus Sancti.

X. Quæ actiones, cum essentiales tum personales, in-
trorsum, ad Deum referuntur: unde vulgo, actiones ad intra,

(apté)

(aptè magis, quam Latinè) nominantur. Atque hæc de actionibus Dei internis atque aeternis, absolute necessariis.

XI. Actio verò Dei interna atque aeterna, merè arbitria: extorsum in res extra Deum, refertur: unde, actio ad extra, dici solet. Ea autem est, universa Dei, de rebus futuris, præfinitio^a. Quæ, concinnâ, ex propria significatione, Metaphorâ^b, in Scriptura, cœlestes proposum, & eodem sensu in Scholis, decretum Dei aeternum, nuncupatur: atque ita, plenius describi, potest.

^a Acto. 2. 23. & 4. 28. & 17. 26. ^b Heb. 9. 2. cum Acto. 11. 23. ^c Eph. 1. 11. & 3. 11.

XII. Decretum hoc Dei, est actio illius interna atque aeterna, qua, ex rebus possibilibus atque indefinitis, ea omnia & sola, qua jam fuerunt, sunt, & erunt, secundum sapientia sua judicium, immutabili, liberrima voluntatis, placito, ut ita fierent, ad suam gloriam, recte præfinivit. In qua descriptione, partim communis hujus decreti natura: partim propria differentia, continetur.

XIII. Communis, decreti hujus, natura, est actio Dei interna atque aeterna: qua analogicè, cum aliis convenit. Actio autem Dei est, quia à Deo agente^a: & interna; quia in eodem existit: aeterna vero; quia duratio illius, est infinita; seu utriusque termini, & successionis, expers. Siquidem, ut in Deo (quia ipse permanet atque idem est^b) nihil esse potest novi: sic eidem, ab aeterno, opera sua sunt cognitæ. Ideoque de ceta d.

^a Act. 4. 28. Rom. 9. 11. Eph. 1. 11. ^b Heb. 1. 11. 12. ^c Act. 15. 18. ^d Eph. 1. 11. 1. Cor. 2. 7.

XIV. Differentia verò propria, communem hanc natu ram restringit: & objecto, subjecto, ac causis decreti, continetur.

XV. Objectum decreti divini, sunt res possibiles ac inde finite.

XVI. Possibiles quidem; quia quæ fieri nequeunt, aut quæ actu existunt, ea, à Deo, decerni non possunt. Utrumque enim, infinitæ illius sapientiæ (quæ nihil frustra, aut temere, potest agere^a) è diametro repugnat.

^a Rom. 11. 13. 34. 35. 36.

XVII. Indefinita verò; hoc est, in neutram partem (seu, neque ut fierent, neque ut non fierent) definitæ. Nam ut objectum hoc, naturæ ordine, adjuncto suo decreto, est prius: sic decretum, res possibiles, quatenus illæ sunt futuræ, similiter antecedit. Siquidem ab eo, tanquam à primo, determinationis ipsarum, principio, dependent. Hæc de objecto.

XVIII. Subjectum verò decreti adæquatum, seu, ea quæ decreta, sunt res possibiles: non universæ (plura enim, & aliter, pro infinita sua sapientia ac potentia, decernere poterat^a) sed ex iis omnia & sola ea, quæ fuerunt, sunt, & erunt: quæ, cum omnibus suis circumstantiis, præfinivit.

^a Matt. 26. 13.

XIX. Ea autem, in mundi creationem, & gubernationem (quasi in duo membra) universè dividuntur: ut, huic decreto respondens executio, demonstrat. Ideoque objecto & subjecto (quasi decreti materia) satis explicato, ad causas (efficientem, formam, finem) considerandas, transeamus.

XX. Causa efficientis, qua decretit, unica est, nimis Deus. Quippe illius (ut antea ostendimus) actio est: causa verò qua decretit, gemina est, sapientia illius judicium, & voluntatis liberrima placitum. Quarum prior; remota & adjuvans, posterior verò, proxima ac principalis causa, existit.

XXI. Hoc autem sapientia judicium, in Sacris literis, non propriè, sed metaphorice, consilium^a, appellatur.

^a Jesa. 46. 10. Eph. 1. 11.

XXII. Non propriè; quia consilium (quum sit, aliquid faciendi, aut non faciendi, ex cogitata ratio) sapientiæ quidem actio est; sed imperfectæ. Quoniam origo illius, est ignorantia ac dubitatio: modus verò, est rationis discursus ac mora: quorum utrumque sapientiæ Dei infinitæ (quæ finem, mediaque omnia, uno quasi intuitu, contemplatur ac dijudicat^b) omnino adversatur. Ideoque propriè, consilium, dici non potest. Atque hoc demum sensu (non autem absolutè) celebrem illam, magniviri, sententiam, qua ait; Tam est impia vox, in divinis, consilium, quam pluralitas Deitatis^c: veritati consentaneam, agnoscimus.

^a Cic. de invent. ^b Heb. 4. 13. ^c Jul. Scalig. de subtil. exercit. 385. §. 8.

XXIII. Metaphorice verò, sapientiæ divinæ judicium,

piè ac Scriptura duce, consilium (quia huic simile est) dici consuevit. Nam ut consilium humanum, rebus sapienter instituendis atque agendis, præsum est, iisque modum præparat ac proponit: non autem imperat, neque ullam, rebus liberis statuendis, necessitatem imponit: sic sapientiæ Dei iudicium, voluntatis ipsius decretum, ordine quidem antecedit: illudque voluntati, non ut necessarium, sed (quemadmodum revera est) tanquam idoneum & liberum, proponit. Atque hæc de prima causa, qua Deus decretit: remota velicit & adjuvante: quæ ex sequenti, clarius innescet.

XXIV. Proxima verò ac principalis, est voluntatis Dei placitum. Siquidem omnia efficit, secundum consilium voluntatis sue: hoc est, voluntate ratum^b. Qua de causa, interdum vocatur, iudicia placitum^c; iudicia rō ḥlē̄p̄lō^d, placitum voluntatis: ἀειδέρην εὐλη̄c definitum consilium: & eodem sensu, consilium^e: mens Dei^f, & cordis illius cogitationes^g (quod decreto præsent) denique voluntas Deiⁱ (quod proxima decreti sit causa) metonymicè nominatur.

^a Eph. 1. 11. ^b Jef. 46. 10. ^c Matth. 10. 26. Luc. 10. 21. ^d Eph. 1. 5. 11. ^e Act. 2. 23. ^f Psal. 33. 11. ^g Act. 4. 28. Heb. 6. 17. ^h Rom. 11. 34. ⁱ Psal. 33. 11. ^j I Ida. 46. 10. Rom. 9. 19.

XXV. Hoc autem placitum, voluntatis liberrima, dicimus: ut ab internis ac necessariis, voluntatis Dei actionibus (de quibus initio egimus) distinguatur. Siquidem Deus, nulla prorsus necessitatè, sed mera libertate, ad res, extra se futuras, decernendas processit.

XXVI. Nulla necessitatè; quia externam bonitatis ipsius communicationem, creationis & gubernationis decreto, statuendam, neque divinæ naturæ proprietas requirebat; quoniam verè τὴν sibi absolutè sufficiens ac perfectè beatus^a, nullius est indigens^b: neque ullum, rei decreta, jus, id exigit; quia nihil ei debebat^c, sed ipsa, Deo debet omnia^d: nec denique vis ulla coegerit; quia nec cogens aderat, quem Deus esset solus: nec qui cogere posset, quia decernens est omnipotens^e.

^a 1. Tim. 6. 15. ^b Psal. 16. 2. ^c Act. 17. 25. ^d Rom. 11. 35. ^e ib. 36. ^f 2. Cor. 6. ver. 18.

XXVII. Mera verò libertate, futura decrevit; quia, ab omni interna externaque decernendi necessitate, immunis, res futuras ita decrevit Deus, ut, pro earum origine contingente, & summa in eas potestate^a, salvaque sua sapientia ac justitia (ut quæ, libertatem illam, in neutram partem, adstringebant) à decernendo, abstinere potuerit.

^a Rom. 9. 21. & 11. 35.

XXVIII. Ex qua, efficientis decreti, explicatione, gravis illa & ad veri Dei notitiam ac cultum pertinens, controversia: An decretum Dei, sit Deus, nec ne? commodissimè dirimi potest. Siquidem spectata, cum rei, tum Dei, natura, negationis veritas, perspicue demonstratur.

XXIX. Nam à natura rei hæc demonstratio est; Nulla actio, à consilio & voluntate Dei liberè agente dependens, est Deus: Deus enim, à se, natura est: non verò, à consilio ac voluntate liberè agente, dependet: Atqui decretum Dei, est actio, à consilio & voluntate Dei, liberè agente, dependens: Ergo decretum Dei, non est Deus.

XXX. A natura verò Dei (ut causa efficientis decreti) altera etiam invicta demonstratio promanat; Deus, est ens absolutè necessarium: Decretum Dei, non est ens absolutè necessarium. Ergo decretum Dei, non est Deus.

XXXI. Ex quibus etiam (ut alia omittamus) clarissimum aternitatis Dei & decreti discrimen, elucet. Nam ut Dei existentia sic aternitas ejusdem, absolutè necessaria est. Contra verò, ut decreti existentia, à causa, liberrimè agente, dependet: sic ejusdem aternitas, merè arbitria est: ut quæ sic est, ut non esse potuerit: quemadmodum ex superioribus constat. Ideoque decretum, non οὐσίας, seu eadem prorsus ratione, qua Deus; sed αὐλόγως, aeternum appellatur. Ac propterea ex eo, decreti deitas, non firmatur; sed evertitur.

XXXII. Neque tamen, essentia divinæ simplicitatem (qualem Sacra literæ ei attribuunt) ideo violari, si non omne, quod in Deo est, sit Deus, ex actionibus personalibus (generatione Filii à solo Patre, & spiratione Spiritus Sancti, ab utroque) evincitur.

XXXIII. Eas enim, sic in Deo esse, ut tamen, illæsa illius simplicitate, non sint Deus, sole clarius appetet. Essentia enim

enim Dei, absolute ac simpliciter, communis est tribus personis: contra vero actio personalis, ut generatio Filii, non est absolute & simpliciter communis tribus personis; sed propria certe: Ergo actio personalis, non est essentia Dei. Deinde, Deus omnibus praedicitur, de singulis personis divinis: actio personalis Dei, non praedicitur omnibus de singulis personis divinis: Ergo ea, non est Deus.

XXXIV. Ideoque mirandum non est, si liberrima voluntatis Dei, in rebus futuris, pro arbitrio, determinandis, actio, in Deo sit, nec tamen sit Deus. Idque sane non ignorasse, Clar. Ursinum, apparet ex Catechesis explicacione, ad quæst. 58. de vita æterna quæst. 1. et si minus accurate exponere videatur.

XXXV. Ceterum hoc Dei placitum, seu decretum, licet suæ, à libera voluntate, originis ratione (quæ esse potuit, aut non esse) sit contingens, posita tamen existentia illius hypothesi, immutabile (ob summam Dei decernentis sapientiam, justitiam, ac potentiam) Scriptura prælucente, meritò appellamus.

XXXVI. Sic enim ait; consilium Ichove, in seculum consistit: cogitationes cordis ejus, in aetas singulas^a. Consilium meum stabit, & omnem voluntatem meam faciam^b. Ideoque Apostolus, in Deo, apud nos tuus es^c immutabilitatem consili, praedicat. Nec enim sapientia illius fallit^d, nec justitia depravari^e, nec potentia superari^f potest. Ut pote apud quem, non est transmutatio, aut conversionis obumbratio^g. Atque hæc de causa efficiente.

^a Psal. 33. 11. ^b Jef. 46. 2. ^c Heb. 6. 17. ^d Ibid. 4. 13. ^e Job. 1. 5. ^f Jef. 14. 27. ^g Jac. 1. 17.

XXXVII. Formaverò decreti, est recta rerum, ut ita fierent, prout eveniunt, præfinitio^a. Rectitudo autem, in sapienti, finis boni, preordinatione, & justa mediocrum, cum omnibus circumstantiis, subordinatione, consistit.

^a Act. 4. 21. Eph. 1. 11.

XXXVIII. Finis autem boni preordinatio, sapiens est, quia ille propter se: media vero, propter finem, ordinantur. Ideoque, ex necessaria sapientia legi, finis, in animo de-

cernentis, naturæ ordine, primùm intenditur ac præfigitur: media vero deinde ad eum recipit allèquendum, substeruntur: et si tempore, neutrum in Deo, altero sit prius, aut posterius.

XXXIX. Mediorum vero subordinatio justa est: quia omnia, quæ eveniunt bona (cum naturalia, tum moralia) ea efficere^a: quæ mala culpe, ea, suâ potentia, non impedire^b: utraque vero sapienter, ad finem usque ultimum, dirigere decrevit^c.

^a Eph. 1. 11. ^b Joh. 19. 11. ^c Act. 2. 23. & 4. 27. 28.

XL. Finis autem decreti mediorum ultimus, est gloria Dei^a: quæ est Deitatis & perfectionis illius (seu sapientia, benignitatis, justitiae ac potentiae) celebratio, cum à Deo, tum à creaturis, futura.

^a Prov. 16. 4.

XLI. A Deo quidem; ut suam illam eminentissimam excellentiam, in creationis ac gubernationis mundi speculo, adumbratam, creaturis intelligentibus, noscendam proponeret^a.

^a Psal. 19. 2. 3. & 148. 3. ad 11. Rom. 11. 33. & 36. 1 Cor. 1. 21.

XLII. A creaturis vero intelligentibus (angelis & atque hominibus^b) ut ea agnita, grato animo ac cultu, celebretur^c: quod ex membris hujus decreti, & executione illius plenus cognoscetur. Atque haec tenus, de æerno Dei decreto.

^a Psal. 148. 2. ^b Ib. vers. 11. & 12. ^c Act. 17. 26. 27. & Rom. 11. 36. & 1. 19. cum 21.

C O R O L L A R I A.

1. An, ob decreti Dei veritatem immotam, resonantes decreta, in se, sint necessaria? N.

2. An eadem, relate ad decretum, ratione consequentie, necessaria sint? A. & quidem reciproca. Ut enim ex decretis hypothesis, rei decree consequentia, necessaria est: sic similiter, postea de decreta, decretum Dei necessario concluditur.

3. An peccata creaturarum, decreti Dei praexitus, recte queant excusari? N.

D I S P U T A T I O X.

D E D I V I N A H O M I N U M P R A- D E S T I N A T I O N E.

T H E S I S I.

Nequam ab hujus rei doctrina, aberrantium, quorundam hominum præjudiciis, absterreri nos decet: qui, & olim^a, & nostra memoria, universam de prædestinatione doctrinam (quasi inutilem noxiāmque aversantes) æterno silentio supprimendam, inique arbitrantur.

^a Prosper. Epist. ad August. de reliquiis Pelagia. heresios. Hilarius Augustinus. tom. 7. Augustini.

II. Quippe quum illa, à Prophetis^a, Christo^b, & Apostolis^c, ad Ecclesias totius institutionem, sit proposita: eadem, non sine fructu, in Scholis templisque, cum reverentia, veritate, ac prudentia, doceri posse ac debere, merito affirmamus.

^a Exod. 33. 19. cum Rom. 9. 15. Mal. 1. 2. cum Rom. 9. 13. Jef. 10. 22. cum Rom. 9. 27. & 11. 5. ^b Matth. 25. 34. 41. & 22. 14. Joh. 6. 37. 39. ^c Rom. 8. 28. 29. Jac. 2. 5. 1 Pet. 1. 2. 20. Jude 4.

III. Reverentia autem, in eo sita, ut sanctam hanc doctrinam, sancta mente ac lingua, religiose tractemus: ne, quæ non capimus, ea carpamus; sed admiremur^a: & quasi sacram Dei montem, Mosis instar, consensuri, impuros, præjudicium & affectuum, calceos exuamus^b.

^a Rom. 9. 20. & 11. 33. 34. ^b Exod. 3. 5.

IV. Veritas deinde requiritur, ut & sobriè, & sincrè, literarum divinarum canonem, ac fidei mensuram, sectemur^a. Sobriè quidem; ut mysteria à Deo velata, ipsi relinquamus: & in doctrina ab eo revelata, acquiescentes^b, studeamus, ut in secessione, nrae à dei operis, à deo operis, nrae à operis^c, non sapere, supra quam oportet sapere; sed sapere, ad sobrietatem. Sincerè vero; ne sermonem Dei, in ullius gratiam, adul-

teremus^d, aut dissimulemus^e; sed puritatem illius, fidelis professione^f, constanter tueamur.

^a Deut. 4. 2. Gal. 6. 16. Rom. 12. 3. ^b Deut. 29. 29. ^c Rom. 12. 3. ^d 1 Cor. 2. 17. & 4. 2. ^e Matt. 10. 32. 33. ^f Act. 20. 27. 1 Cor. 4. 1, 2.

V. Prudentia denique (quæ, in recto hujus dogmatis tradendi modo, consistit) ea adhibenda; ut, pro diversa auditorum ratione, vel sublimius, à summis gradibus, ad imos, videretur: vel humilius, ab imis, ad summos paulatim deducendo, à elevatus proponatur. Atque illo modo, peritioribus, quasi solidior cibus^a: hoc vero, imperitioribus, lacticis aut cibi præmans instar^b, appositè præbeatur.

^a 1. Cor. 3. 2. Heb. 5. 13. 14. ^b Ibid.

VI. Quam doctrinam, priori modo (ut Academico disputationum, inter eruditos, curriculo consentaneum) repetituri, ad penitiorem illius intelligentiam, à vocis origine atque usu, ordiemur.

VII. Oeicū propriè, terminare, designat: impròpiè vero derivata, à terminis, termini positione, metaphora, duabus modis, usurpatur.

^a Act. 17. 26.

VIII. Interdum enim, declarare, significat^a: sibi vero, ad animi propositum, seu destinationem ac decretum^b, transfertur. Quo etiam modo, synonyma illius ^{τεκμηρίων}^c, ponere (in animo) ^{τεκμηρίων}^d ordinare, ^{τεκμηρίων}^e parare, denique ^{τεκμηρίων}^f statuere, simili, à re corporea, translatione, in Sacris Literis adhibentur.

^a Rom. 1. 4. & Chrysost. Ibid. ^b Act. 11. 29. & 17. 31. ^c 1. Thess. 1. 9. 1. Pet. 1. 8. ^d Act. 13. 48. & 15. 2. ^e Matth. 25. 34. 41. ^f Act. 17. 31.

IX. Utque locus rei^a, à finitore seu mensore, & res collata^b

sunt^a à loco continente, terminari ac suis finibus definiri, dicuntur: sic & *decreta*, seu destinatum Dei consilium, & res decreta, seu destinata, communis voce, *decreta* determinatum seu definitum, appellatur; sed dispari tamen gradu.

^a Deut. 19. 14. ^b Exod. 19. 12. ^c Luc. 22. 22. ^d Act. 10. 42.

X. *Decretum* enim determinatur, à voluntate seu volendi potentia; ideoque *decreta* ^a *determinatum consilium*, & vulgo *decreta* determinatio dicitur: *res verò decreta*, per voluntatis actum, seu *decreta*, definitur ac statuitur.

^a Act. 2. 23.

XI. Porro voce *exclusa* (eodem sensu; sed expressa, temporis inclusi, circumstantia) componitur *exclusus*^a, antè terminare, *prefinire*, seu *prædestinare*, sicut ex synonymis, antè memoratis ^b, *condicere* & *proponere* *convenire*^d *præordinare*, *conspicere*^c *præparare*: ut etiam *exclusus*^f, pro *præsciscere* (ut *procurare* pro *sciscere*, seu *decernere*^e) interdum usurpatur.

^a Rom. 8. 29. 30. ^b Act. 4. 28. ^c 1. Cor. 2. 7. ^d b Thess. 8. ^e c Rom. 1. 13. ^f Eph. 1. 9. ^g d Act. 17. 26. ^h e Rom. 9. 23. ⁱ 1. Cor. 2. 9. ^j f. Pet. 1. 20. ^k g Demosthen. orat. adver. Aristocrat. edit. Wolphii p. 451.

XII. Unde prisci theologi Graci, docendi gratiâ *concessione*, *præfinitionem*, seu *prædestinationem*, accommodata analogia, efformarunt. Cujus perspicua periphrasis, *exclusus* ^a *propositum cordis*, à Luca profertur.

^a Act. 11. 33.

XIII. *Destinatio* autem, seu *prædestination*, pro efficientis voluntatis diversitate, alia, est *Creatoris*^a: alia, intelligentis creature ^b.

^a Rom. 8. 29. ^b Act. 11. 29.

XIV. *Quarum prior* (pro infinita, excellentiâ suâ, dignitate) interdum *synecdochice*, generali voce, designatur: ut quum Euangelista ait; *Filius hominis vadit*, *καὶ οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος*^a *quemadmodum definitum*; nimur à Deo. Sicut Paulus *εἰσιν τοῦ αἰώνων, propositionem seculorum* (hoc est, *propositum æternum*) distinctius nominat.

^a Luc. 22. 22. ^b Eph. 3. 11.

XV. *Porro Dei prædestination*, pro *objecti*, & *subjecti* sui, diversitate, vel est *universalis*, quæ res omnes spectat; totumque Dei *decretum* est: vel *particularis*, quæ ad quasdam earum tantum pertinet: & pars, æterni atque *universalis* illius *decreti*, existit. Qualis ea est, & quidem *præstantissima*, quæ ad *creatures intelligentes*, *Angelos hominesque*, refertur.

XVI. Et *universalis* quidem, ante à nobis explicata^a: *particularis* verò, & quidem hominum in primis, restat explicanda. Ac quamvis ea sit *duplex*; *una*, ad gratiæ Dei salutiferæ: *altera*, ad vindicis illius *justitiæ*, gloriæ ^b: utramque tamen, ad majorem rei perspicuitatem, & uno quasi intuitu contemplationem, sequente *descriptione*, complectemur.

^a Disput. 8. ^b Rom. 9. 22. 23.

XVII. *Divina hominum prædestination*, est *particularare* *Dei decretum*, quo, ex hominibus *indefinitè præficiens*, omnes eos, qui fuerunt, sunt, & erunt, in eum finem, bonos creare, & rellata gubernatione, lapsum eorum, ac *justitia originalis admissionem* *permittente*, ac porro, ad æternum, anima corporis que statum, dirigere decrevit: ut in electis eorum, per misericordem, cum Christi servatoris, tum salutis æterne, per euandens, donationem, sua misericordis gracie: in reliquis verò *preteritis*, justa per meritum ipsorum condemnatione, vindicis sua justitia, gloriam celebrandam, manifestaret. Atque hæc *descriptio*: quæ, ut genere suo, & differentia, constat: ita utrumque, pleniorum explicationem, desiderat.

XVIII. *Ac genus* quidem remotum, statutum Dei *decreto*, seu *prædestinationem* *generati sumptam*^a. Unde, partim *causa interna* illius *movere*, iudicia ^b seu liberum voluntatis divina (à nulla re futura dependentis) placitum^c: partim, *eternitatis*^d atque *immutabilitatis*^e, attributa, necessario concluduntur: quemadmodum Dei, & *decreti* illius, natura evincit.

^a Rom. 8. 29. Eph. 1. 5. ^b Matt. 11. 16. Eph. 1. 5. ^c Rom. 9. 11. & 18. & 22. & 11. 35. 36. Eph. 1. 9. 11. ^d Matt. 25. 34. 41. ^e Act. 15. 18. & Ies. 46. 10. f. Iob. 14. 27. Iac. 1. 17. Prov. 19. 21.

XIX. *Propinquum* verò fit *genus*, quum *decreto* hoc, *particulare*, dicitur; ut ab *universalis* (cujus pars est) distinguatur: & *similibus homogeneis* *consentaneum*, declaretur.

XX. *Cui generi*, sua subiectum *differentia duplex*: *communis*, & *propria*. *Communis* autem est, quæ utriusque hominum *prædestinationi*, *conveniens*, eam, à reliquis omnibus *particularibus* *decretis*, distinguit. *Etenim* *communi*, partim *materia* (ut vocant) *partim forma*, consistit.

XXI. *Ac materia* quidem, vel *objecta* est, vel *subjecta*: quæ duo, *ordine*, & *numero* inter se differunt.

XXII. *Ordine*; quia *objectum* præedit: *subjectum* verò, ex *objecti* *prædestinatione*, procedit: *numero*; quia illud est totum: hoc verò, pars illius.

XXIII. *Objectum* enim prædestinanti Dei voluntati (quæ ob summam intellectus illius sapientiam, in ignotum, aut temere, ferri non potest) ab indefinita illius præscientia, monstratum, fuerunt homines, quatenus poterant præstinati. *Subjectum* verò, sunt omnes illi ac soli hominēs singulares, qui divinitus præstinati. Quæ duo, succincta ac distincta, præscientiæ Dei, propriè acceptæ, explicacione, fient clariora.

XXIV. Siquidem præscientia Dei, est rerum universarum, & singularum, quæ fieri possunt, perfectissima, in Deo scientia.

XXV. Nam præscientia *objectum*, sunt in *diversis*, quæcunque fieri possunt: eorumque ratione, bifariam distinguitur.

XXVI. *Una* enim, est in *diversis*, eorum, quæ simpliciter fieri possunt: seu quæ, in neutram partem (neque utiant, neque ut non fiant) sunt definita. Altera verò est in *diversis*, eorum possibilium, quæ futura sunt.

XXVII. Unde prior, præscientia *indefinita* ac *simplicis intelligentia*: & *naturalis* etiam ac *necessaria* dici consuevit: quod Deo nihilominus conveniret, etiamsi nihil omnino decrevisset: posterior verò, *definita* nominatur: quod circa res, tanquam decreto definita^a, occupetur.

^a Act. 2. 23. & 15. 18.

XXVIII. Etenim omnia futura, fieri possunt: sed innumera possunt^a, quæ nunquam sunt futura.

^a Matth. 26. 51. & 3. 9.

XXIX. Nam si plura, quæm fiunt, efficere nequit Deus, non est omnipotens: si quid autem valeat efficere, aut fieri possit, ignoret, non est omniscius: eoque nec Deus. Quibus nihil, in infinitam, potentia ac sapientia Dei^b, majestatem, indignus fingi potest.

^a 1. Cor. 6. 18. Apoc. 4. 8. ^b Rom. 11. 33. 34. 1. Cor. 1. 16. Heb. 4. 13.

XXX. Sub *indefinita* autem præscientia (omnes, simpliciter possibilium, modos respiciente) etiam illa, quam vulgo, *conditionata*, nuncupant, continetur.

XXXI. Ea autem est, quæ Deus, ex infinito, scientia suæ, lumine, quædam futura, non absolutè, sed certa conditione posita, prænovit.

XXXII. Quemadmodum, si certa, rerum ac circumstantiarum, series poneretur, quisnam inde eventus (non fato Stoicorum, sed pro causarum ratione) necessarius, aut contingens, esset futurus, certissime præscivit: sive ea series, succedente *Dei decreto*, sit *definita*, sive *indefinita* manerit. Quoniam præscientia hæc *indefinita*, à decreto definiens, minime dependet; sed illud necessariò (tanquam *objectum*, suum adjunctum) naturæ ordine, antecedit.

XXXIII. *Ac posterioris modi*, in re *indefinita*, exemplum (præter alia) illustre *primum* est, quod Deus præsciverit futurum, ut David, si modo in urbe Kehila maneret, à Saule invaderetur, & à civibus tradiceretur^a: quorum neutrum tam, ob Davidis fugam, perpetratum. *Alterum* vero, quod Deus similiter prænoverit, ac prædixerit futurum, ut gentes exteræ Ezechielem, si ad ipsas mitteretur, audirent^b: quamvis etiam, nec res ipsa, neque rei futuræ conditio antecedens, evenerit.

^a 1. Sam. 23. 11. 12. ^b Ezech. 3. 6.

XXXIV. *Prioris* verò in re, succedente decreto, definita exemplum, in hominum quoque *prædestinatione*, elucet. Siquidem Deus, inter alia, pro immensâ suâ scientiâ, prænovit, si homines, ex iis, quos creare poterat, certos (nempe eos, qui fuerunt, sunt, & erunt) in recto *justitiæ originalis* statu, in Adamo crearet, daretque, de abstinentia arboris scientiæ boni & mali, mandatum, Satanæ tentationem non impediret, & consentaneè suæ sanctæ potestati, atque hominum libertati (ut fecit) dirigeret, prænovit (inquam) futurum, ut boni specie ac voluntatis libertate abusi, mandati transgressione labarentur, ac *justitiam* *originalem* excuterent: atque ita viam omnino idoneam (cum ad misericordis ac salutiferæ suæ gratiæ, tum ad vindicis *justitiæ gloriæ*) adfuturam.

^a 1. Sam. 23. 11. 12. ^b Ezech. 3. 6.

XXXV. *Quam*

XXXV. Quam objectam (inter ceteras) rerum seriem, non ut causam, sed ut occasionem, in hac prædestinatione spectans Deus, libero ac sapienti decreto, distipctè præfinit. Idque eventus, certissimus decreti Dei index, evincit: ut qui omnia, ex consilio voluntatis suæ, efficiat ^a.

^a Eph. 1. 11.

XXXVI. Ut enim innumeros alios homines, & aliter creandos ac gubernandos, pro sua sapientia ac bonitate, destinare potuit, quia omnipotens ^a: idque voluntati suæ obiecit, quia omniscius ^b: ita certum tantum numerum, certaque singulares personas, pro sua libera justaque potestate ^c, prædestinavit.

^a 1. Tim. 6. 15. Matth. 19. 26. ^b 1. Tim. 1. 17. c Matth. 20. 15. Rom. 9. 18. 22. & 11. 35. 36.

XXXVII. Cujus numeri, à Deo definiti, & singularum personarum, mysterium, solus novit ^a, qui, sine consiliariis, prædestinavit ^b.

^a 2. Tim. 2. 19. b Rom. 11. 39.

XXXVIII. Ideoque *subjectum* hoc, non sigillatum, sed generalius, & à posteriori executione, tantum adumbrantes, his verbis, in præmissa prædestinationis descriptione, innuimus; qui fuerunt, sunt, & erunt. Atque hæc de altera communione, prædestinationis hominum, *differentia*: quæ, in materia (cum objecta, tum subjecta) consistit.

XXXIX. Tertia denique est in *communi* ac *generali forma*: qua, à reliquis particularibus Dei decretis, distinguitur. Eaque *partim*, in hominum, ad ultimum finem, præordinatione, *partim*, in mediorum, ad eum idoneorum, subordinatione, appetit.

XL. Quæ duo, licet æternitatis ratione, & perfectissima Dei (sine ulla deliberatione, omnia decernentis) consideratione, sint simul: re ipsa tamen, seu naturæ suæ ordine, sunt distincta. Ideoque à Deo distinctè intellecta ac decreta: ut veritas ipsius (qua res sicut sunt, cognoscit) manifestè demonstrat.

XLI. Quum enim finis sapienti propositus, non propter media sua, sed propter se intendatur: media verò (sive efficienda, sive permittenda) propter finem, futura ordinentur: propterea, naturæ ordine, & intentionis Dei (ut sapientia ipsius flagitat) ratione, finis ultimi hominum, prædestinatione, medium illius futurorum, ordinationem, necessario antecedit.

XLII. Quare, quum media non minus, quam finis (ac licet simul, ordine tamen posteriore) sint destinata: idcirco ea, nec causa, nec objectum, prædestinationem antecedens, sine evidenti contradictione, dici possunt.

XLIII. Deinde, ex eodem liquet, prædestinationem hanc, non esse conditionalem ac dubiam, sed stabilem ^a. Quoniam, ut finis mediis certo est præordinatus: sic media, fini obtinendo certissime (ut veritas Dei, & constantia decreti illius, postulat ^b) subordinata.

^a Eph. 1. 11. Rom. 9. 11. ^b 2. Tim. 1. 19. b Jac. 1. 17. Prov. 19. 21.

XLIV. Finis autem *ultimus communis*, est Dei, in æterno hominum, anima & corpore, statu ac gradu, gloria: ut, ex propriis finibus, clarius constabit.

XLV. Media verò *communia*, ad hunc postremum hominum finem, destinata atque idonea, sunt duo: nempe eorum, in Adamo, cum justitia originali, *creatio* ^a: & creatorum, *recta gubernatio*. Quæ *primum* legis lationem ^b: *deinde* transgressionis illius ^c & excussionis gratiæ Dei ^d, atque originalis justitiæ ^e, permissionem, & perpetuam ad ultimum usque statum directionem ^f, complectitur.

^a Gen. 1. 27, 31. Eph. 4. 24. ^b Gen. 2. 16. 17. c 1b. 3. 6. 11. d Rom. 5. 10. 12. ^c Eph. 2. 1. 3. f Rom. 9. 14. & 11. 35. 36.

XLVI. Idque, ex re ipsa, perspicue demonstratur. Nam quæ ad ultimum hominum finem, sunt ordinata, illa sunt media, illi subordinata: atqui hæc *creatio* & *gubernatio* hominum, ad finem eorum ultimum, sunt ordinata. Is enim est Dei, in æterno hominum statu, gloria: eique *creatio*, & permissione lapsus gubernatio, inserviunt: & propter eam, tanquam ultimum suum bonum, sunt, & eodem diriguntur ^a. Ergo *creatio* hominum, & permissione lapsus, gubernatio, sunt media, ad ultimum hominum finem, ordinata. Ideoque, à prædestinationis ambitu, nequaquam excludi debent. Atque hæc de prædestinationis hominum, *differentia communis*.

^a Jef. 43. 7. Pro. 16. 4. Rom. 9. 20. ad 24.

XLVII. Propria verò est, quæ non totius humani gene-

ris communiter; sed alterius tantum partis prædestinationi, convenit: & in diversis utrimque, *cum casis extremis* (efficiente impulsiva, & fine ultimo) *tum medis*, consilit. Unde *duplex hominum prædestinatione*, exsurgit: quarum prior, *Electio*: posterior, *Rejectione*, & *Reprobatio* nuncupatur.

XLVIII. *Electio* autem, non humana, sed *divina*: eaque non ad vitæ hujus (civilia, aut ecclesiastica) munia ^a, aut ad externam Ecclesiarum societatem ^b: sed *ad vita aeterna hereditatem*; & quidem non temporalis (quæ est vocatio insidelium, è mundo, ad fidem ^c) sed *aeterna*, *qua certos ex hominum universitate, ad salutem prædestinavimus* ^d i.e. *igōxī*, ac relatione quadam, designatur.

^a 1. Sam. 10. 24. Joh. 6. 70. b Deut. 7. 6. 7. c Joh. 15. 16. 19. & 13. 18 d Eph. 1. 4.

XLIX. *Electio* enim non absolutè, quorundam tantum assumptionem; sed relitionem etiam reliquorum conjunctam (ex propria vocis natura, & Scripturæ usu) designat. Quemadmodum *electio* (hoc est metonymicè, *electi*) reliquis ^a opponuntur. Ac propterea, *Electio universalis*, non sine aperte contradictione, nec sine rejectione Christi (qui, *multos vocatos*; *paucos vero electos* ^b asserendo, particularem statuit) dici potest.

^a Rom. 11. 7. Marc. 13. 20. b Matth. 22. 14.

L. Cujus *Electio*, à rejectione discrepantis, propria extrema causa prima, sive efficiens *impulsiva*, est *Dei gratia*: hoc est, merè gratuita dilectionis: à libera illius, de suis bonis statuendi potestate ac voluntate ^a, promanans. Ac propterea, *electo gratia* ^b vocatur: & operum efficaci dignitati, è diametro adversa opponitur ^c. Atque ita dilectos & electos Deus *hic omnes aures d* eos, qui sunt *sui*, non minus, quam *electos Dei* ^e, peculiariter appellat.

^a Matth. 20. 15. Rom. 9. 14. 15. 21. & 11. 35. Eph. 1. 5. 11. c Rom. 11. 5.

^b c 1b. v. 6 & 9. 16. 2. Timoth. 1. 9. d Joh. 17. 6. 9. 2. Timoth. 1. 19.

^c Rom. 8. 33.

LI. Quippe homines eligunt, quos meritò diligunt: Deus verò contra, ab æterno diligit, quos immeritò eligat. In hoc est *charitas*, non quod nos dilexerimus *Denum*; sed quod ipse dilexerit nos ^a. Item, *Nos diligimus ipsum*, quia ipse prior dedit nos ^b. *Quis prior dedit ei, et reddetur ipso* ^c?

^a 1. Joh. 4. 10. 2. Tim. 1. 9. b 1. Joh. 4. 10. c Rom. 11. 35.

LII. Secunda verò *Electio*, propria atque *extremæ causa*, seu *finis ultimus*, est misericordis ac salutiferæ Dei gratiæ, gloria. Quia propter illam, electorum creatio, & ad æternum statum gubernatio, existit: ut Rom. 9. 23. *ut noas faceret divisias, glorie suæ, erga vasas misericordia: que preparavit, ad gloriam*. Et Eph. 1. 5. 6. *Prædestinavit nos &c. ad laudem gloriose sue gratia*. Sic Jef. 43. 7. *Et omnem, qui invocat nomen meum, ad gloriam meam creavi eum, formavi eum, feci eum*.

LIII. Media verò *propria*, ad eum, misericordis ac salutaris gratiæ, finem, ordinata sunt duo: *primum*, est Christi servatoris: *secundum*, salutis per eundem, misericors donatio: ut præter alia, hæc Scripturæ dicta, attestantur.

LIV. De Christo quidem, in *Veteri Testamento* Isa. 42. v. 1. *En servus meus, quem sustento: electus meus, (hoc est, quem elegi^a) quo delictatur anima mea, in dedi spiritum meum ipsi: iudicium Gentibus proferet*. Et versu 6. *Ego Ichova vocavi te & dedi te, in fædus populi, in lucem Gentium*. Et cap. 49. 7. *Dedi te, in lucem Gentium, ut sis salus mea, usque ad extremitatem terra^b*. Et cap. 9. 6. *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis, &c.*

^a Matth. 12. 18. Jef. 49. 7. b Act. 13. 47.

LV. In *Novo verò Testamento*, idem assertur 1. Pet. 1. 18, 19, 20. *Redempti es sis, &c. pretioso sanguine, ut agnus immaculatus & incontaminatus Christi: præordinatus quidem, ante fundationem mundi; pater factus verò ultimus temporibus, propter vos*. 1. Joh. 4. 9, 10. *In hoc, pater factus est charitas Dei, in nobis, quod Filium suum unigenitum misericorditer Deus in mundum, ut vivamus per eum*. In hoc est *charitas*, non quod dilexerimus *Deum*, sed quod ipse dilexerit nos, & misericorditer *Filium suum*, ne esset propitatio, pro peccatis nostris.

LVI. Ac propterea, quoniam Christus Electis, misericordi Dei gratia, est donatus, idcirco electi, Christo dati, ejusque oves, appellantur: non solum, ratione vocationis, qua ad eum sunt adducti (ut Apostoli fideles ^a) sed etiam, ob solam prædestinationem æternam, qua tandem ad ipsum, ejusque

que ovile, vocandi, ut per ipsum serventur. Quemadmodum Joh. 6. 37. *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & venientem ad me, non ejiciam foras: & versu 39. Hac est autem voluntas Patris, qui misit me, ut quicquid mihi dederis, non perdam ex eo; sed suscitem illud, ultimo die. Et cap. 10. 15, 16. Animam meam pono pro ovis meis. Et alias etiam oves habeo, quae non sunt ex hac causa, illas quoque oportet me adducere: & vocem meam audient, sicutque unum ovile, & pastor unus.*

^a Joh. 17. 6.

LVII. Ex quibus omnibus perspicue apparet, Christum quatenus Mediator est ac Redemptor, medium esse, ad salutem electorum, destinatum: ac propterea, Electio illius, a liorum ad salutem destinationem, ordine non præcedit, sed ut medium, ei fini subordinatum, succedit.

LVIII. Quatenus tamen, aeternus cum Patre Deus est, Electionis etiam auctor, cum Patre statuitur, Eph. 1. 4. *Elegit nos in ipso: & cap. 3. 11. Secundum propositum aeternum, quod fecit in Christo Iesu. In quibus locis, & pro alijs, tritissimo Apostoli usu, adhibetur: ut Eph. 2. 13. in sanguine: vers. 18. in Spiritu: & cap. 4. 30. in quo: & 5. 26. in verbo. Sic Col. 1. 16. in ipso, condita sunt omnia (hoc est, ut ibidem, & Eph. 3. 9. & Heb. 1. 2. exponitur, per ipsum: nempe Christum) & v. 17. omnia in ipso consistunt. Ideoque non minus, quam Patri, liber vita scriptus ipsi Apo. 21. 27. attribuitur. Atque haec de primo electionis, ad misericordis ac salutaris Dei gratia gloriam, proprio, ac primario medio.*

LIX. Alterum vero est electorum lapsu miserorum misericors ac gratuita per Christum salus, primum inchoata: dein perfecta.

LX. Inchoata autem, est interna (per merita gratuita fidei ac fidei vivæ, & charitatis, dona) sanctificatio, & effecta illius. Cujus medii consideratione, ab Augustino ^a, aliisque prædestinationis sanctorum, appellatur.

^a Tom. 7. de prædest. Sanctorum.

LXI. Effecta autem fidei quidem (ut instrumenti) sunt uia cum Christo vivifica: & duplex, per eam, fructus; justificatio, & uictoria in filios atque heredes Dei, adoptio: charitatis vero, à fide excitata, effectum, est vita sanctitas, seu, bona opera.

^a Gal. 5. 6. ^b Tim. 1. 5. ^c Jac. 2. 17. 18.

LXII. Perfecta deinde salus, est electorum glorificatio: seu, beatæ in cælis vita, anima ac corpore gloriæ suscitato, æterna possessio. Quæ nol içxlo, salus ^a, & salus eterna ^b, dicitur: & ultimum ac proprium est, electionis medium, & postremus simul status, ac finis penultimus: ad quem, antecedentia omnia media, destinata sunt, ac diriguntur: ut Sacrae literæ demonstrant.

^a Rom. 1. 16. ^b 1. Thess. 5. 9. ^c Heb. 5. 9.

LXIII. Hujus enim perfecta salutis destinata ratione Electio syncdochice ^a propotum, nempe servandi Rom. 8. 28. & ^b την πατέρα προσίτιον, vel prænotio) Dei Patri ^c 1. Pet. 1. 2. vocatur. Electi vero consentanea periphrasi, dicuntur, Quos prænovit, Rom. 8. 29. conscripti in cælis, Heb. 12. 23. quorum nomina scripta sunt in cælis, Luc. 10. 20. in libro vita, Phil. 4. 3. à fundatione mundi, Apoc. 17. 8. Quibus, Patri placuit, dare regnum, Luc. 12. 32. ordinati ad vitam aeternam, Act. 13. 48. preparati ad gloriam, Rom. 9. 23. vasa, ad doces, facta, vers. 21. Quibus paratum est regnum, à fundatione mundi, Matth. 25. 34. Positi, ad acquisitionem salutis, 1. Thess. 5. 9.

LXIV. Inchoatam vero (cum sanctificationis, tum effectorum illius) salutem, ex gratuita hac, ad perfectam salutem electione, pendere: & ad eam, tanquam finem suum, esse destinatam, Scriptura etiam declarat. Nam, de sanctificatione (quæ metaphorice regeneratio ^a, dicitur) & ratione originis, & finis, generatim hoc docet. De origine quidem 1. Pet. 1. 2. Electi, secundum præscientiam Dei, ad sanctificationem Spiritus. De fine vero, cui hoc medium est destinatum, Rom. 6. 22. Nunc vero liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum, ad salutem: finem autem, vitam aeternam.

^a Tit. 3. 2.

LXV. Speciatim vero idem tradit, ac primum; de fide. Cujus origo, statuitur Electio ad salutem: & finis, salus. Origio Act. 13. 48. Crediderunt, quoque erant ordinati, ad

vitam eternam, Rom. 8. 30. *Quos prædestinavit, eos etiam vocavit: nempe per Euangeliū ^a, & Spiritus Sancti ^b efficaciam, ad fidem: ut ibidem, sequens effectum illius, justificatio evincit. Sic Phil. 1. 29. Vobis donatum est, in Christi negotio, non solum, in eum credere; sed etiam, pro eo affligi. Eph. 2. 8, 9, 10. Gratia enim servati estis, per fidem: idque non ex vobis; Dei donum est: non ex operibus; ne quis glorietur. Nam ipsius sumus opus; conditi in Christo Iesu, ad opera bona.*

^a Rom. 10. 17. ^b 1. Pet. 1. 23. ^c 2. Cor. 4. 13. ^d Eph. 3. 16. 17.

LXVI. Nec solùm, efficiens causa procreans fidei, est Deus; sed etiam conservans ac perficiens: 1. Pet. 1. 5. virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem: qua parata est patet fieri, die ultimo. 2. Thess. 1. 11. Precamur semper pro vobis, ut vos dignetur ista vocatione, Deus noster, & compleat omne bonitatis placitum, & opus fidei, potenter. 1. Thess. 5. 23. 24. Ipse autem Deus pacis, sanctificet vos totos: & integer uester spiritus, & anima, & corpus, inculpet in adventum Domini nostri, Iesu Christi, serventur. Fidelis est, qui vocavit vos, qui etiam efficiet.

LXVII. Salutem autem, esse finem, ad quem fides, tanquam medium illius, ordinata est, non solùm ex effectis, sed ex aperta quoque Scripturæ assertione, apparet. Ut 1. Pet. 1. 9. Finis fidei, salus animarum. Haec enim, bonum est illud, cuius gratia creditur ^a, ac fides datur. Quos enim prædestinavit, eos etiam vocavit: quos vocavit ^b c. eos etiam glorificavit ^b.

^a Ioh. 3. 15, 16, 20, 31. ^b Rom. 8. 30.

LXVIII. Effectorum etiam fidei, similis est ratio. Nam primum, ut Christi donatio, ab electione ad salutem (sicut supra ostendimus) promanat, sic ab eadem vivifica, cum Christo unio, per fidem procedit. Eph. 3. 17. per fidem, inhabitat Christus, in cordibus nostris. 1. Cor. 1. 9. Fidelis Deus, per quem vocati estis, in communionem Filii ipsius, Iesu Christi, domini nostri. Finem vero hujus unionis per fidem, esse salutem, liquet Gal. 3. 28. 29. omnes enim vos, unus estis, in Christo Iesu. Quod si vos, estis Christi; semen Abrahæ estis, & secundum præmissionem, heredes.

LXIX. Deinde uterque unionis hujus per fidem, fructus, ab electione ad salutem, oritur: eique, ut medium subordinatum, inservit. Primus enim fructus, est justificatio: de qua Rom. 8. 1. Nulla est igitur condemnatio ius, qui sunt in Christo Iesu. Et cap. 5. 1. justificati igitur ex fide, pacem habemus, apud Deum, per Dominum nostrum, Iesum Christum. Et cap. 8. 30. Quos vocavit, eos etiam justificavit. vers. 33. Quis accusabit electos Dei? (scilicet vocatos ad fidem) Deus est, qui justificat: quis condemnabit? Christus mortuus est, & c. pro nobis. Salutis vero medium esse, inde liquet, quod vers. 30. asseritur; Quos justificavit, eos etiam glorificavit. Unde, justificatio vita (hoc est, vivifica) Rom. 5. 18. nominatur.

LXX. Alter vero, unionis cum Christo, per fidem, fructus, est adoptio in filios & heredes Dei. Cujus etiam origo est electio ad salutem: & finis, salus. Nam de origine dicitur: Eph. 1. 52. Qui prædestinavit nos, in adoptionem, in filios, per Iesum Christum. Rom. 8. 29. Quos præsivit, eos etiam prædestinavit, ut conformes fiant imaginis Filii sui: ut is sit primogenitus, inter mulos fratres. Joh. 1. 12. Quotquot cum acceperunt, dedit eis potestatem, ut filii Dei fierent, sis qui credunt, in nomen ejus. Gal. 3. 26. Omnes enim vos, filii Dei estis, per fidem, in Christo Iesu. Unde, ut electi credentes, filii Dei, re ipsa: sic electi nondum credentes, solius prædestinationis ratione, Joh. 11. 25. filii Dei (hoc est metonymicè, destinati in filios) appellantur.

^a Rom. 9. 26.

LXXI. Finis deinde adoptionis, est salus aeterna ^a. Rom. 8. 17. Quod si filii, etiam heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. Hæc de fide & effectis illius, ab electione ad salutem ortis, eique subordinatis.

^a 1. Joh. 3. 1.

LXXII. Spei quoque (quæ alterum est sanctificationis membrum) eadem est ratio. Nam, de origine illius, dicitur 2. Thess. 2. 16. Ipse vero Dominus noster, Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem aeternam, & spem bonam, per gratiam, consoletur vestra corda. Rom. 15. 13. Deus vero spei, impleat vos, omni gaudio, & pace credendo, ut spe abundet per Spiritum Sanctum. De fine vero (cui, ut medium, inservit) non minùs quam de origine, seu Dei gratia, agitur

tur 1. Pet. 1. 3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi; qui, ex multa sua misericordia, regenuit nos, in spem vivam, per resurrectionem Iesu Christi a mortuis, ad hereditatem, qua nec perseire potest, nec marcescere, nobis in caelis servatam.*

LXXIII. *De charitate denique & effectis illius, vita sanctitate ac bonis operibus, similiter in Sacris literis docetur, ab electione, ad salutem aeternam, oriri: & medium esse, ad salutem destinatum.* Eph. 1. 4. *Sicut elegit nos in ipso, antefoundationem mundi: ut simus sancti, & inculpati, coram eo, per charitatem.* Et cap. 2. 10. *Ipsius enim opus sumus, conditi in Christo Iesu, ad opera bona: qua preparavit Deus, ut in iis ambularemus.* Sic etiam pro fide & charitate Ecclesie, Deo, ut auctori, gratias agit Eph. 1. 15, 16. & pro utriusque incremento Apostolus v. 16. & 17. & 6. 23. precatur.

LXXIV. *Unde charitatis & bonorum operum, ab elegantis Dei gratia, origo conspicua: finis vero est salus.* Nam ut sine sanctimonia nemo videbit Deum, Heb. 12. 14. nec in celum ingredietur, Apoc. 21. 27. Matth. 7. 21. *sic contra diligentibus Deum omnia ad salutem conferunt: qui secundum propositum, vocati sunt,* Rom. 8. 28. Atque haec quidem de iis Scripturæ dictis; quibus, destinata salutis media, sigillatum declaratur.

LXXV. *Hisce vero accedunt alia, quæ ea, cum suis causis, plenus comprehendunt: ut 1. Thess. 2. 13, 14. Nos autem debemus Deo gratias agere semper, de vobis, fratres dilecti a Domino, quod elegerit vos Deus, ab initio, ad salutem, per sanctificationem Spiritus, & fidem habtam veritatis.* Ad quod vocavit vos, per Euangelium nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri, Iesu Christi, 2. Tim. 1. 9. *Qui (Deus) servavit nos, & vocavit vocazione sancta: non ex operibus nostris; sed ex suo proposito & gratia: que data quidem est nobis (hoc est metonymice, decreta, ut daretur) per Christum Iesum, ante tempora secularia.*

LXXVI. *Sic 1. Pet. 1. 2. Electis ex prænitione, Dei Patris, ad sanctificationem Spiritus, ad obedientiam, & aspercionem sanguinis Iesu Christi.* Tit. 3. 4, 5, 6, 7. *Postquam benignitas & misericordia erga homines amor apparuit servatoris nostri Dei, non ex operibus justis, que fecerimus nos, sed, ex sua misericordia, servavit nos, per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus Sancti: quem effudit in nos copiose, per Iesum Christum servatorem nostrum: ut justificari, ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem, vita eterna.*

LXXVII. *Ex quibus omnibus invictè concluditur: quum fides, spes, charitas bona opera, sint consequentia, electionis ad salutem effecta, ac gratis destinata media, nihil eorum antecedens, electionis illius, objectum (nendum causam) sine enormi contradictione, posse constituiri.* Atque hactenus de *Electione: quæ prima predestinatione.*

LXXVIII. *Alterum vero, est hominum in electione præteriorum, ad aeternam, peccatorum merito, condemnationem, predestinatione.* Quæ non incommodè reprobatio, vulgo nuncupatur. Nam licet ea vox, in Sacris literis, non sit expressa; conjugata tamen, nempe reprobatus, electo generatim oppositus 1. Pet. 2. 4. & origo illius Jer. 6. 30. *Argentum reprobatum vocabunt eos, quia Iehova reprobat illos, comperitur: & res ipsa, in iisdem, extat: ut ex causis extremis, & ex mediis ordinatis, appareat.*

LXXIX. *Extrema enim causa prima, seu efficiens impulsiva, est liberum Dei, de vindice justitia, in non electis, exercenda, placitum Rom. 9. 18. Itaque cuius vult, miseretur: quem vult, indurat.*

LXXX. *Altera vero causa extrema, seu finis ultimus, à Deo reprobante destinatus, est vindicis illius justitia gloria: quia propter eam, omnia media (tam communia, quam propria) ordinantur: & ad eam, ut bonum ultimum, diriguntur; ut sequentia etiam demonstrabunt.*

LXXXI. *Media autem propria, sunt duo; reprobatorum, in miseria, peccatorum & reatus, cum lenitate & absque liberatione, relatio^a: & merita aeternaque eorum, ob peccata, condemnatio^b.*

^a Rom. 9. 22. ^b Ibid.

LXXXII. *Relatio est, quod iis nec Christus servator:*

nec salus, per eundem, re ipsa donetur. Quum enim haec duo, liberæ bonitatis Dei beneficia, ex mera misericordia gratia, electis sint propria, reprobatis minimè communicari, perspicue appetat.

LXXXIII. *Primum enim, Christum electis esse proprium, hæc etiam dicta attestantur;* Matth. 1. 21. *Vocabus nomen ejus Iesum. Ipse enim, servabit populum suum, à peccatis ipsorum.* Eph. 5. 23. *Christus est caput Ecclesie, & ipse est salvator corporis sui^a.* Joh. 17. 2. *Dedisti ei auctoritatem, in omnem carnem, ut quotquot dedisti ei, det sis vitam aeternam.* Apoc. 5. 9. *Mæstus es, & redemisti nos Deo, per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.*

^a Eph. 5. 25, 26. Joh. 10. 15. Act. 20. 28. Gal. 1. 4.

LXXXIV. *Contra vero, de reprobatis, ait Christus, Matth. 7. 23. nunquam novi vos.* Et Joh. 17. 9. *Non owo, pro mundo (nempe reprobatorum, ut res ipsa, & proxime addita oppositio, comprobat) sed pro iis, quos dedisti mihi^b:* hoc est pro mundo electorum, cui servando datus^b: pro quo orat, ut credat vers. 21. & 23. & quem credentem, *Deum, per Christum, reconciliat sibi, non imputans iis peccata,* 2. Cor. 5. v. 19.

^a Joh. 6. 37, 39. ^b vers. 51.

LXXXV. *Cujus totius mundi, seu universitatis electorum, idcirco propulsatio dicitur,* 1. Joh. 2. 2. & hosce omnes, Deus vult (hoc est, decrevit) servari, & ad agnitionem veritatis pervenire, 1. Tim. 2. 4. *Unde Petrus ait; Passiens est erga nos, nolens ullos (nempe nostrum) perire; sed ad resipescientiam tendere,* 2. Ep. 3. 9. *Quæ reprobis minimè convenient.*

LXXXVI. *Nam quid quidam eorum, eodem teste 2. ep. 2. 1. herum illum, qui illos emerat, abnegant: ex eo, minimè colligi potest, Christi sanguine redemptos.* Nam vox emendis, in S. literis, non solum speciatim, acquirere pretio, notat (ut Apoc. 5. 9. ad Christum dicitur; *Emisi nos Deo, sanguine tuo: & 1. Cor. 6. 20. pretio empti estis*) sed etiam sepiissimè generatim, acquirere, designat. Ut Dan. 2. 8. *tempus emitus:* & Eph. 5. 16. & Col. 4. 5. *tempus ementes, aut redumentes:* & Ies. 55. 1. *Venite, & emite sine argento, & sine pretio, vinnum & lac.* Deut. 7. 8. *Iehova emit te, è domo servorum:* & 9. 26. *Populum tuum, & possessionem tuam, quam emisti.* Atque hoc demum modo Deus, reprobos quosdam emisse: hoc est, ut herus, servos (non ut Pater, hæredes filios) vocatio ne ad externam Ecclesie, domus suæ, societatem, acquisivisse affirmatur.

LXXXVII. *Deinde, quum Christus non sit reprobatis donatus servator, nec in alio quoquam sit salus^c:* inde etiam necessariò sequitur, illis salutem, per eundem, neque perfectam, neque inchoatam, communicari.

^a Act. 4. 12.

LXXXVIII. *Nam, ad inchoatam, quod attinet, fides via^d (quæ per fiduciam^b, & charitatem est efficax^c) electis, propria est: à reprobatis vero, aliena.* Nam licet horum aliqui, per Spiritus Sancti illustrationem, Euangeli veritatem, & bonorum, eo promissorum, excellentiam mente degustent^d, levique gaudio excipiunt^e; radice tamen (seu viva fide) carent^f. Nec Spiritus consolatoris & simul & veritatis (quem mundus non potest recipere^g) participes evadunt.

^a Jac. 2. 16, 26. ^b Eph. 3. 12. ^c Gal. 5. 6. ^d Heb. 6. 4, 5. ^e Matth. 13. 20. ^f Ibid. ^g Rom. 8. 15, 16. ^h Joh. 14. 16, 17.

LXXXIX. *Hinc Joh. 10. 26. ait Christus; Sed vos non creditis: non enim estis, ex oribus meis.* Et cap. 12. 37, 38, 39, 40. *Non credebant in eum, ut sermo Esaiæ Prophetaimpleretur, quum dixit; Domine, quis credidit auditio sermone nostro, & brachium Domini, cui reuelatum est? Propterea non poterant credere: quia iterum dixit Esaias; Exœcavit oculos eorum, & obdurravit cor eorum, ne videant oculis, & intelligant corde, & convertantur, & sanem eos.* Et cap. 6. 36, 37. *Sed dixi vobis, etiam vidistis me, nec creditis. Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & vers. 64. & 65. Sed June quidam ex vobis, qui non credunt, &c. & dicebat; propterea dixi vobis, neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.*

XC. *Quam credendi impotentiam, per communem suum, in Adamo, lapsum, imagine Dei (qua credendum omni Dei verbo, erant idonei) excussa, sibi ultro acquisiverunt: eamque non pauci, propria sua contumacia au-* gent^a.

gent^a. Ideoque nec Deo culpam illius, nec sibi veniam, ullo jure adscriperint. Atque hæc, de vivæ fidei, in reprobatis, defectu.

a Ioh. 5. 40, 42, 44. b Thess. 2. 10, 11, 12.

XCI. Deinde neque effecta fidei propria, reprobatis donari (quum dono fidei careant) appareat: & inductione eorum (nempe unionis cum Christo, & unionis illius, per fidem, fructuum) clarius evadet. Nam primum, de unione, testatur Apostolus, (de Christo capite electorum, & capite anguli domus Ecclesiaz ipsius, agens) 1. Pet. 2. 7. 8. *Lapis offendiculi & petra scandali ius, qui offendunt ad sermonem immorigeri, ad quod etiam positi (nempe permittendi ac gubernandi eorum contumaciam, decreto) fuerunt. Vos autem genus electum, &c. ubi reprobati, alieni à Christo, & oppositi electis, statuantur.*

XCII. *Fructus verò fidei, atque unionis, cum Christo (justificationem & adoptionem in filios atque hæredes Dei) solis electis, non autem reprobatis, convenire, & superiora demonstrant: & de justificatione ac fide quidem Apostolus testatur. Quid igitur; quod requirit^a Israël, hoc non est asecutus: sed electi, asecuti sunt: reliqui verò, occalluerunt. Sicut scriptum est: Dedit ius Deus, spiritum soporis, oculos, ut non videant, & aures, ut non audiant, usque ad hodiernum diem.*

a Rom. 9. 31. & 10. 5.

XCIII. De adoptione verò, in filios atque hæredes Dei, idem, ex utroque, cum fidei, turn justificationis, defectu constat. Unde Christus reprobatos, electis opponens, filios illius mali^a, hoc est Diaboli, quod tales facti maneant, nominat: et si interdum, quidam eorum impropriè, filii Dei^b, (quod Dei filii, externa vocatione ac specie, sint similes) appellantur.

a Matth. 13. 38. b Gen. 6. 2.

XCIV. Deinde, ut fide & fructibus illius, reprobati carrent, sic vera charitate, vereque bonis operibus (quæ adjuncta, salutis destinata, media) casere, absentia fidei, & unionis cum Christo, apertè arguit. Unde oppositè electis ac pīus, inquinantes, & abominandū ac mendacium perpetrantes, dicuntur^a.

a Apoc. 21. 17.

XCV. Nam licet eorum nonnulli, per externam vocationem, cognitione Euangeli donati, verè errorum & scelerum mundi inquinamenta, exterius loti, effugisse dicantur; internam tamen suis lotis instar, immunditiam reservant: & facile occasione allecti quidam, ad pristinos suos errores, & impuros mores (mortuæ suæ fidei naufragium passi^c) revertuntur^d. Unde reprobati, mali, oppositè electis justis^e, appellantur. Atque hæc de primo destinato, ac proprio, reprobationis medio, nempe divina reprobatorum, in miseria, peccati ac reatus, relictione.

a 1. Tim. 1. 19. b 1. Ioh. 2. 19. c Mar. 13. 49.

XCVI. Alterum verò est, justa æternaque eorum, ob peccata, condemnatio: quæ, status est ultimus, & medium omnium antecedentium (tam communium, quam priorum) finis penultimus. Siquidem Deus, reprobatos crevit, ac labi permisit, atque in miseria, peccati & reatus, relinquit leniterque tolerat, ut justum suum, in illis judicium exerceat.

XCVII. Quo pertinent etiam, hæc Scripturæ dicta; Prov. 16. 4. *Omnia fecit Iehova, propter se, etiam ipsum (quæ scilicet est, non quæ impius est) ad diem malum.* Et Rom. 9. 22. *Volens Deus ostendere eram, & non facere potentiam suam, pertulit magna lenitatem, vasara, coagmentata ad interitum: scilicet iræ, seu justæ vindictæ. Nam interitus, per se consideratus, nec rei, nec Dei prædestinantis, finis esse potest. Non rei, quia finis illius, est bonum: non Dei; quoniam interitus, per se, non appetit; quia bonus^a: sed quatenus merita vindicta, quia justus^b.*

a Gen. 18. 25. b Rom. 12. 19. & 2. 5. 6.

XCVIII. Hujus etiam ultimi status reprobatorum, à Deo destinati, ratione, reprobati, electis ad vitam, oppositi contradictoriè, hac periphrasi notantur; *Non scripti, in libro vita: Apoc. 20. 15. Quorum nomina, non sunt scripta in libro vita, à fundatione mundi Apoc. 17. 8. Contrariè verò, hoc modo describuntur; Vasa, facta ad dedecus Rom. 9. 21.*

Quos Deus posuit, ad iram i. Thess. 5. 9. descripti, ad hanc damnationem Judæ vers. 4.

XCIX. Quare, ex hisce mediis, reprobantis Dei justitia, elucet. Nam, ut Apostolus Rom. 9. 20. & 21. ait; *Tu vero homo, quis es, qui, ex adverso, responsas Deo? Num dicit figuratum factori; Cur me, talēm fecisti? An non habet potestatem figurulus, in lumen, ut ex eadem massa, faciat aliud quidem vas, ad decus: aliud vero, ad dedecus?*

C. Quæ justitia, ed est clarior, quod cœlestis noster filius, non mera potentia, sed (suæ bonitatis^a ac justitiae legi^b consentaneè) non nisi permisiss, ac magna lenitate toleratis, reprobatorum peccatis (tanquam medio, simul subordinato) ipsos, ad exitum, recto judicio inferendum, destinat ac crebit: adeo ut exitii, efficiens ac sufficiens, causa, in solis reprobatis, comperiatur.

a Ezech. 18. 23. 32. b Gen. 18. 25.

CI. Quamvis enim Deus reprobatorum peccata, in hoc, justi exitii, decreto non spectat, velut causam illius, aut antecedens objectum; habuit tamen permissionis illorum, tanquam medii, rationem: quo simul uno atque individuo reprobationis decreto, fini suo subordinavit. Ac propterea quæ Deus rectè conjunxit, ea non sunt perperam divellenda.

CII. Quare, ut paucis concludam, si Deus certos ac singulares homines, ab æterno ad justam condemnationem, peccatorum ipsorum merito, inferendam destinat, injustitiae nomine insimulari, sine summa iniquitia, non potest. Atque hæc de utraque hominum predestinatione, absolutè ac per se considerata: supereft, ut strictim, cum Angelorum prædestinatione, conferamus: ut primaria, convenientia, ac differentia, capita cognoscantur.

CIII. In Electione enim convenientia prima, in ultimo statu communi, consistit: quod ut hominum, sic Angelorum altera pars, Dei gratia, ad salutem æternam in cœlis, destinata: ideoque distinctè, & Angelii electi^a, appellantur: & homines electi ac fideles (quod cœlo sint adscripti & illius cives^b) ad Angelorum myriades accessisse^c, dicuntur.

a 1. Tim. 5. 21. b Phil. 4. 10. c Heb. 12. 13.

CIV. Secunda, est in mediis, ad salutem, destinatis: ac primam in creatione, ad imaginem Dei: quæ utrumque communis. Qua de causa, ut Adam Dei filius^a; sic etiam Angelii, ob eandem creationis gratiam, filii Dei^b, appellantur. Deinde, in recto imaginis Dei, usu; nempe, obedientia erga Deum.

a Luc. 3. 38. b Iob. 1. 6.

CV. Differentia verò est, quod Angelorum electio, est ad sanctitatis obedientiam perpetuam: hominum verò ad cœptam tantum, & redemptoris Christi remedio, restaurandam: ut utriusque eventus, destinationi conveniens, demonstrat.

CVI. In illa enim, est gratia, in recto justitiae originalis, statu conservans: in hac verò, & missio lapsus, & gratia, à miseria peccati ac reatus, liberans^c. Quorum neutrum, Angelis convenit: quum sani, non opus habent medico, sed egri^d.

a 2. Tim. 1. 9. b Mar. 1. 12.

CVII. Angelos autem electos sanos, seu peccati & reatus expertes, peritissime Scriptura afferit; non solum quando sanos angelos^a, vocat, oppositè iis, qui peccarunt, quique originem suam, hoc est sanctitatem, non servarunt^b) sed etiam, efficientes verbum ejus, auscultantes voci, verbi ejus^c, appellat. Denique, quum nihil, in calum, immundum ingreditur^d: Angelii verò electi, semper Dei faciem, in calis, cernant^e, à peccato immunes esse, necesse est.

a Matt. 8. 38. Luc. 9. 26. b Act. 10. 13. 2. Pet. 2. 4. c Iudæ 6. d Psal. 103. 20. e Ap. 21. 27. f Matth. 18. 10.

CVIII. Neque etiam ullibi, peccasse Angelos electos, à Deo traditur. Nam sententia Job. 4. 18. & 15. 15. frustra obtenditur: partim quia humana est; non divisa: Eliphazi, hominis quidemp̄ & eruditus; sed non prophetans, ut qui ob quædam non recte dicta, à Deo, meritò reprehensus^a: partim, quia aliena: ut quæ, Angelis non absolutè peccata ascribit: sed comparatè, minorem quā Deo, sanctitatem attribuit.

a Iob. 42. 7.

CIX. Neque etiam Apostoli dicta, Eph. 1. 12. & Col. 1. 20.

cccc 4 de col-

de collectione sub unum caput, & reconciliatione ac pacificatione omnium, qui in terris, & in celo sunt, Angelos attingunt; sed homines electos ac fideles: qui, partim in terris militant, partim in celo triumphant: qui hostes Dei, fuerunt, & reconciliatione, per Christi sanguinem, habuerunt opus. Ideoque simul, Christi promissi adventu (si meritum spectemus) consecrati^a, affirmantur. Ideoque Christus, mediator Dei & hominum^b: non autem Angelorum sanctorum, existit: quamvis horum etiam sit dominus (potestate in ipsos data, non redēptione eorum facta) constitutus^c. Atque hæc de electionis, hominum & Angelorum, collatione.

^a Heb. 11. 39. ^b 1. Tim. 2. 5. ^c Eph. 1. 21.

CX. In reprobatione, non minus similitudo & dissimilitudo, apparet. Similitudo enim prima est, quod, ut hominum, sic Angelorum, pars non electa, ad justam damnationem, est destinata^a.

^a Matth. 25. 41. 2. Pet. 2. 4. Judæ 6. 1. Cor. 6. 3.

CXL. Secunda vero, in modis ei subordinatis, consistit: nempe origine, à Deo creatore, sancta: & lapsus ab ea, ac reatus permissione: & perpetua, in iis relitatione. Unde Angeli reprobati, nec servasse originem suam^a, nec stetisse in veritate^b, dicuntur. Quibus, & origo sancta, atque in veritate statio antecedens, cum consequenti defectione, denotatur. Ideoque Angelis, qui peccarunt^c distinctè à sanctis, qui non peccarunt, nominantur.

^a Judæ 6. ^b Joh. 8. 44. ^c 2. Pet. 2. 4. 1. Joh. 3. 8.

CXII. Dissimilitudo vero est, quod reprobatis, nullis quidem Angelis, sed hominibus multis, Euangelii prædicatio est, suo modo, destinata. Ac primam ut nonnulli eorum, ad fidem generalem, seu veritatis illius assensum, Dei illustratione, adducerentur: idque, ut qui, pro virili, in officio persisterent minusque peccarent, minus etiam punirentur^a: qui vero ab agnita veritate, & honesta disciplina, deficerent, gravius, justo Dei judicio, damnarentur^b.

^a Luc. 12. 47. 48. ^b 2. Pet. 2. 17. 20. 21.

CXIII. Secundo vero, ut aliorum, quibus ea revelatio non obtigit, latente ac proterva impietate (ut in Pharaone, similiter factum^a) occasione Euangelii retecta, omnis excusatio præiperetur, Deique, in iis ferendis, lenitas, & in peccatis inferendis, justitia, magis illustretur^b.

^a Rom. 9. 17. ^b Matt. 11. 22. Joh. 9. 41. & 15. 22. 2. Thess. 2. 10.

CXIV. Proterva autem impietas, in eo consistit: quod non solum, acquisito, per lapsum communem, vicio, credere nequeant^a: sed propria etiam contumacia, credere nolint^b, dum Euangelium audire recusant: aliosque ab eo dehortationibus suis, aut etiam minis, absterre conantur^c: vel auditum, maledictis, aut etiam malefactis, infectantur^d. A quibus sceleribus, libera potestate, se se reprimere & abstinere, poterant: ut externarum hujusmodi actionum natura, multorumque experientia, demonstrat. Atque hæc de predestinationis utriusque Angelorum & hominum, collatione.

^a 1. Cor. 2. 14. Joh. 6. 65. Eph. 2. 8. 10. ^b Joh. 5. 40. ^c 1b. 10. 20. & 9. 22.

^d Ib. 10. 31. 33. Actor. 7. 51. 54. 57. & 13. 45.

CXV. Ceterum, in modo cognitionis, quo ea, sive Elección, sive reprobatio, utrumque innoteſcit, non leve est discriminē. Angeli enim, præter experientiam, tam electi^a,

quam reprobati^b, revelationem habent, in Dei verbo, expressam^c: hominum vero, diversa est ratio.

^a Matth. 18. 10. ^b 2. Pet. 1. 4. Judæ 6. ^c Matt. 12. 30. & 25. 31. Heb. 11. 22. Matth. 25. 41. & 8. 19.

CXVI. Electio enim singularis, ab electis hominibus auctulis, cognoscitur, in his terris, ordinariè, partim exterius, per Euangelium: partim interius, per fidem vivam, & Spiritum Sanctum.

CXVII. Euangelium enim docet, ex effectis propriis, quales certò Deus elegerit, ad vitam: nempe vocatos fideles ac resipiscentes^a: fidei autem vivæ, ac resipiscientiæ, sensus^b: & Spiritus Sancti, corda nostra suo testimonio, obsignantis consensus^c, confirmingant non esse fideles ac resipiscentes.

^a Rom. 8. 18. 19. 30. 2. Thess. 2. 13. 14. Eph. 1. 4. ^b 2. Col. 13. 5. 1oh. 1. 39. 40. 1. 1oh. 3. 19. 21. ^c Rom. 8. 14. 16. 17. Eph. 1. 15.

CXVIII. Ex quibus, tanquam syllogismi practici e Antecedente (*Propositione, & Assumptione*) firma, in animis nostris, Conclusio conficitur, & à Spiritu Sancto obsignatur, nimirum; Nos electos ad vitam æternam & preparatos seu destinatos, ad omne opus bonum ac decus^a. Unde Spiritus Sanctus, arrabo hereditatis nostra^b, vocatur: & bona opera, electionem nostram confirmare^c (non in Deo, in quo firmissima; sed in animis nostris, tanquam argumenta, quem probent) asseritur.

^a Eph. 1. 10. 2. Tim. 1. 19. 20. ^b Eph. 1. 14. ^c 2. Pet. 1. 10.

CXIX. Reprobatio vero ordinariè, à reprobatis hominibus, cognoscitur solum, ex peccato in Spiritum Sanctum: quia id, remitti non potest^a: & ex incredulitate, ad finem vitæ, perdurante: quæ in nullos electos, quorum est fides^b, sed in solos reprobatos cadit. Atque hæc de Prædestinationis doctrina, & cognitione illius.

^a Matth. 12. 31. 1. Iohan. 5. 16. ^b Tit. 1. 1. Iohan. 6. 39. 44. & 10. 26. 27.

CXX. Usus autem cognitionis hujus doctrinæ, est multiplex. Nam ratione quidem Electionis triplex, in ea, excellit. Primus, est humilius Dei timor: quod salutis nostræ origo, progressus, ac complementum, à Dei electione atque effectione, pendeat^a. Secundus est fidei adversus omnes tentationes fiducia erga Deum^b: quod dona (dilectionis atque Electionis) Dei, ac vocatio, sint auctoritatem^c ac firmatum fundamentum^d: cui tutò innitamus^e. Tertius, est sanctæ vitæ gratitudo: qua nos Deo electori, anima simul ac corpore, pro dilectione, & miserationibus, electionis vi, præstitis consecremus^f, cumque in æternum, gratias agendo, celebremus^g.

^a Eph. 1. 9. 1. Cor. 4. 7. Phil. 2. 12. 13. ^b Rom. 8. 33. 38. 39. 1. Ioh. 4. 10. 16. 17. Luc. 11. 32. ^c Rom. 11. 28. 29. ^d 1. Tim. 2. 19. ^e Rom. 8. 33. 39. ^f Rom. 12. 1. 1. Ioh. 4. 10. 11. 1. Thess. 5. 8. 9. ^g 2. Thess. 1. 11. Rom. 11. 16.

CXXI. Doctrina vero de reprobatione usus, inter alios, primus est, ut peccatum atque exitium, hominibus: iusta vero judicia, Deo tribuanus. Deinde vero, consideratione severitatis, erga reprobatos (quam in nobis etiam exercere poterat) gratiam nobis præstitam, eo ampliorem, cum admiratione, agnoscamus, ac perpetua pietatis gratitudine colamus ac laudemus^a.

^a Rom. 9. 21. 23. & 11. 32. ad hocem. 1. Thess. 5. 8. 9.

C O R O L L A R I A.

I. An, Prædestinare, Rom. 8. 29, 30. & Eph. 1. 5. per se, ac speciatim ponatur, pro eligere: an vero significatione generali, pro decernere; qua expressa, vel per ellipsis suppressa, atque ex antecedente, intellecta circumstantia restringatur, ad speciem? Posteriorius affirmamus.

2. An destinatio hominum ad laudem misericordie Dei, relationem aliquam habeat, ad eorum miseriā? A.

3. An propterea, ad miseriā, vel actu existentem: vel ut objectam ac præordinatam conditionem? An vero, ut possibile, atque uno decreto subordinatam? Posteriorius Aff.

4. An ad Heb. 11. v. 6. dictum sit; Sine fide autem impossibile iustitia, de omnibus hominibus universè consideratis? an vero de Henocho? Posteriorius Aff.

5. An non, ante datam fidem, impossibile, electos non placere Deo? Aff. Nam dilectio ac misericordia Dei, est

propria atque antecedens fidei causa, Eph. 2. 8. Tit. 3. 5. & 1. Timoth. 1. 16.

6. An non, in his dictis contradicimus? N. quia ea, non relate ad idem, sed ad diversam causam, dicuntur. Nam ante fidem, electi placent Deo, solum gratia ipsius, non autem conditionis sua ratione Rom. 5. 8. 10. & 11. 28. post fidem vero, etiam conditionis sua respectu, placent bifariam: primum, quatenus justificati, Rom. 5. 1. ac grati facti in Christo, Eph. 1. 6. Deinde quatenus placita Deo opera, fide, per Charitatem efficaci, proferunt: Heb. 12. 28. & 13. 16, 21. Col. 1. 10. Rom. 14. 18.

7. An Ioh. 15. v. 19. Ex mundo, elegivos: propter ea, odit vos mundus, de electione eterna (qua sanè Christo, qua Filius Dei, convenit) an vero de temporali, seu de vocatione, in Discipulos & Apostolos dicatur? Posteriorius probant

probant extrema verba: quia electio eterna, mundo prorsus ignora, hujus odi carsa esse, nequaquam potuit.

8. An doctrina eorum, qui à reformatâ Ecclesia, in hoc etiam dogmate, desiverunt, pîe possit tolerari? N. Quispe (ut alia o-

mittam) quemadmodum perfectionem fidei, ab humano, liberi arbitrii, assensu suspendunt, sic electionem ad salutem, ab hac fide pendere, impure utrimque afferunt: & gratuita salutis gloriam, Deo derogantes, hominibus arrogant.

D I S P U T A T I O   X I.

DE C R E A T I O N E M U N D I.

THE S. I.

ACturi de mundi creatione, præmittimus vocum explicationem: Quarum prima, est mundus: qui Hebrasice vulgo, gñholam, seculum, ab adjuncta duratione longa, metonymicè appellatur: quamvis eo sensu, in Vet. Testamento (nisi forte Prov. 8. 23. convenienter dicto Joh. 17. 5.) nusquam occurrat. Quod enim Hieronymus, etiam in commestariis, Hab. 3. 6. Colles (gñholam) mundi, non autem seculi, interpretatur, illud non sat, cum adjunctis loci, consentit.

Il. Graecē verò, simili tropo, *āiō seculum*, Matth. 13. 39. & 40. & 28. 20. & per enallagen numeri, *āiōis*, Heb. 1. 2. & 11. 3. *Secula*: deinde ex communi usu, *coccinē* *κόκκος* appellatur. Hæc enim vox, ut *ornamentum* propriè ac *generatim*, 1. Pet. 3. 3. sic *speciatim*, universam cœli, terræ, ac maris, rerumque iis comprehensarum, structuram ornatiissimam (ut & *mundus* Latinis, à munditie dictus) designat. Matth. 13. 35. Joh. 1. 10. & 17. 24. & 1. Pet. 1. 20. Quo modo etiam, in hac dissertatione, intelligimus.

III. Unde *primum per synecdochen*, pro parte mundi, *majo-ri*, aut *minori*, usurpatur. Pro *majori* quidem; quum cœli, terræ ac maris, opificium, à rebus comprehensis distin-ctum, indicat: ut Act. 17. 24. Pro *minori* verò; quum ter-ram Matth. 26. 13. Joh. 16. 28. designat. Deinde per *metonymiam*, pro hominibus qui in mundo sunt, varie, genera-lius aut specialius, Rom. 3. 19. Joh. 15. 19. & 17. 9. & 2. Cor. 5. 19. accipi solet. Atque hæc de *prima voce*, nempe *mundi*.

IV. Altera verò est, creare: qua, & *Hebraum bará*, & *Gracum ζῆν*, interpretantur. Quæ duo, ea in re, citra controversiam, differunt: quod *bará*, de solo Deo; *ζῆν* verò, etiam de hominibus, Levit. 16. 16. à Lxx. interpretibus, & Heb. 9. 11. cum 8. 2. collato (ex communi Græcorum usu) dictum comperimus.

V. Quānam verò genuina sit, *vocis hará*, *significatio*, inter eruditos disceptatur. *Quidam enim Hebræi* (ut *D. Kimchi*) *eam proprie esse*, *aliquid è nihilo facere*, affirmant: *aliis verò contra sentiunt*, & quidem non temerè. *Quia*, ut in priori sententia probanda, solida ratio desideratur: *sic eadem, nec Lxx. interpretes* (*qui*, Gen. 1. & alibi *sæpiissimè*, *moi*, *expoununt*) *agnoverunt*: neque *doctissimo Hebræorum A. Ezræ* *probatur*; sed in *commentariis*, ad Gen. 1. 1. *disertè hoc negat*, & *S. Scripturæ usu*, *eruditè confutat*.

VI. Nam quamvis (ut id solum objici solet) in creationis cœli & terræ, descriptione, Gen. i. i. & locis similibus, effectio è nihilo, intelligatur, illud tamen, non per se, seu ex propria vocis, barā, significatione, sed per accidens tantum, ex rei videlicet subjectæ natura, & circumstantiis illius pronatur.

VII. Idque ex eo satis demonstratur, quod in eadem creationis historia, vox barā creare, de aliis etiam dicatur, quæ non è nihilo, sed ex materia, facta esse recensentur: ut de ceteris vers. 21. & de homine. De quo, ut à Deo dictum, *Faciamus Hominem*: vers. 26. sic eundem creasse, ter affirmatur vers. 27.

VIII: Quemadmodum etiam cap. 2. 3. & 4. facere & creare,
de universis sex dierum operibus, promiscue ac ~~et~~ ^{et} uniuscūs di-
cta, apparet. Ut etiam Jes. 45. 12. *Ego feci terram, & homi-
nem, super eam, creavi.* Idque etiam usitatum, non solum,
quum de prima hominis origine, sed etiam quum de ordina-
ria, posterorum illius, propagatione agitur. Nam ut Deus, fa-
ctor celi, Psal. 115. 16. & 121. 2. & creator ejusdem, Jes. 42. 5.
& 45. 18. sic factor, Jes. 17. 7. & creator hominis, Eccles. 12. 1.
codem utrimque sensu, appellatur.

IX. Imò non solum, quum substantiæ, sed etiam quando
accidentis, à Deo producti, origo memoratur, eadem, ha-
rum vocum significatio, apparet. Ut Exod. 34. 10. *Faciam*
mirabilia, quan non sunt creata (id est facta) in ulla terra : &
Num. 16. 30. *Sin autem briā jibbrā, creaturam creaverit,*
hoc est, factum fecerit: quod de apertione terræ, & exitio
Coræ, ibidem exponitur. Et Jes. 45. 7. *Faciens lucem, &*
creans tenebras: faciens pacem, & creans malum. Ego Ichova
faciens omnia hac : & cap. 57. 19. *creans (id est efficiens)*
proventum labiorum. Denique Jerem. 31, 22. Ichova, rem
novam creabit, in terra : femina circumdabit virum.

X. Præterea vox barā, non solum de prima alicujus rei
effectione, seu origine (ut Gen. 1. 1.) sed etiam de illius refe-
tione ac restauratione, Jes. 65. 17. Psal. 51. 12. usurpatur.

XI. Quare ex hisce, satis perspicue elucere, arbitramur, barā (non minus, quam Latinum *creare*, aut Græcum *κτίσσειν*) per se ac propriè, non significare, substantiæ, è nihilo, effectiōnem; sed effectiōnem communiter: sive ea sit, substantiæ, sive accidentis: sive è nihilo, sive è materia: sive de origine rei, sive de restauratiōne illius, differatur.

XII. Quamvis autem *gn̄hasā*, facere, & *bará*, creare, ita convenient: interdum tamen angustius, & distinctè inter se, per synecdochen, *bará*, rei originem: *facere* verò, rei factæ perfectionem, significat: ut Jes. 43. 7. *Creavi eum: formavi eum: feci eum.*

XIII. Denique huic, & propriæ, & synecdochicæ, vocis
bará, significationi, accedit *contraria*, per *antiphraſin*: quum
non efficere, sed factum exſcindere ac perdere, denotat, ut
Jof. 17. 15. *Aſcende in ſylvam*, & *Bereiha exſcinde*; & vers.
18. Deinde Eze. 23. 47. & baré, *exſcindet eos gladiis suis*.
Quo etiam *A. Ezra*, refert illud (cujus memini) dictum,
Num. 16. 30. ac de excidio, non alienè à scopo, exponit.

XIV. Porro à generali illa, vocis *creandi*, significacione, *creationis* nomen derivatum, creantis actionem, qua creatura existit, (ut *κλησις* *creatio*, 2. Pet. 3. 4. Mat. 10. 6.) designat. Unde, per metonymiam, idem est *κλησις* *creatio*, quod *κλησις* *creatura*: Col. 1. 15. Heb. 4. 13. & ἡ *ἰδεόχει* *homo*, Mar. 16. 15. qui expressius 1. Pet. 2. 13. *humana creatura* (hoc enim sequentium constructioni, & vocis usui, videtur aptius, quam *ordinatio*) nominatur. Nos autem, de *mundi creatione*, differentes, *propria significacione* accipimus: eamque (vocibus jam explicatis) hoc modo, *demonstramus*.

XV. Creatio mundi, est externa, terrena, temporalis, atque universalis, *Dei actio*, qua calum, terram, mare, omniaque ius comprehensa, solus, omnipotentis sua voluntatis vi, sex decimorum spatio, fecit, ac perfecit; ad suam, ex bonitatis, sapientia, ac potentia patefactione, gloriam, & creaturarum, in primis intelligentium, utilitatem, eternamque Electorum, in celo satum.

XVI. In qua descriptione, *subjectum* quidem, *creatio-
nem mundi*, esse (tanquam certum, ac S. literis assertum, Rom.
1. 20. & Act. 17. 24. fidei articulum, Heb. 11. 3.) fundamenti
instar, substernit: *attributum* verò *quid ea sit*, partim, *gene-
ris*, seu *communis naturæ*: partim, *differentia propria*, &
finis indicio, delineat.

XVII. *Genus, est actio Dei, externa, temporalis, atque universalis: quia hæc, communis est, creationis, & gubernationis (ut speciei, illi oppositæ) natura.*

XVIII. *Actio autem dicitur*; quia creare, est agere: & creatione, creaturæ sunt factæ: *Dei verò*; quia creatio, ab eo est. Rom. i. 20. & 25. Ideoque *Hebreos. boré* *Iesu*. 45. 18. & Græcè *κατέστη* i. Pet. 4. 19. h. e. *creator*, appellatur. Atque hoc modo, *efficiens creationis causa*, exprimitur.

XIX. One

XIX. *Quæ Dei actio*, quum sit voluntaria, Ap. 4.11. (ut potest, à liberissimo illius decreto, orta, Eph. 1. 11.) non unius est personæ propria, sed (quia una eademque est Deitas) tribus communis, Gen. 1.26. Psal. 33.6. Ac propterea, ut Patri, Act. 4.24. sic *Filio Joh. 1.3. & 10. Col. 1. 16. Heb. 1. 2. & 10. & Spiritus Sancto*, Job. 26.13. & Psal. 95.5. collatum cum Heb. 3. 7. & 9. servato tamen agendi ordine, attribuitur.

XX. *Externa* deinde vocatur; quia creationis actio, à Deo quidem, tanquam à principio suo, oritur; sed in creaturis ipsis, non autem in Deo, terminatur.

XXI. *Temporalis* autem est, quia non ab æterno creatus est mundus (eum enim Deus antecessit, Psal. 90. 2. & Filius illius, Prov. 8.25,26. & Joh. 1.1. & 17.5. & 24.) sed in tempore cœpit, ac desit Gen. 1.1. & 5. & Gen. 2.1. & 4. Idque Mosis & Prophetarum Chronologiatestatur, ac mundum, ante certa aut pauca annorum millia, primum exortum, demonstrat.

XXII. Nam (ut rectè, contra Arianos, Athanasius, orat. 2. edit. Comel. p. 158. differit) *Etiamsi Deo, possibile fuerit, ab æterno opera facere; non tamen potuerunt ea, qua facta sunt, ab æterno fuisse. Siquidem, ex non entibus emergerunt, nec erant, priusquam fierent. Quæ autem non erant, antequam fierent, quomodo illa coexistere poterant, cum Deo semper existente?*

XXIII. *Universalis* denique dicitur actio; ut, à particuliari, distinguitur: quia universum mundum attingit. Idque distincta, principium illius partium (*cœli, terra, maris, omniumque sis comprehensorum*) recensione (Scriptura præeunte, Exod. 20. 11. Nehem. 9.6. Psal. 146. 6. Act. 4.24. & 14.15. Col. 1.16.) explicatura Atque hæc, de genere, dicta.

XXIV. *Differentia* verò propria, partim suo agendi modo, quasi *forma*: partim *temporis adjuncto*, designatur.

XXV. *Agendi* autem modus (quum triplex sit) primus est, quod Deus mundum fecit, ac perfecit. Quorum prius, originem illius, notat Gen. 1.1. & 2.1. 2. posterius verò, perfectionem, Genes. 1.31. & 2.2. Quæ in sapienti ac benigna, partim *dispositione*, Gen. 1.7. & 18. Psal. 104. 24. & 136. 5. partim varia, cœli, Gen. 1.14. 16. terræ, vers. 11. 25. 27. & maris, vers. 21. *exornatione*, omniumque bonitate, vers. 31. consistit. Atque hoc modo, *creatio*, à mundi facti ac perfecti, gubernatione distinguitur.

XXVI. *Secundus* deinde agendi modus est, quod mundum *situs*, nullo usus socio, nullo ministro, aut directore, creavit. Unde Jes. 44. 24 dicit; *Ego Jehova, faciens omnia: extendens cœlos situs: expandens terram, per meipsum. & Job. 8.9 extendens cœlos situs.* Ac propterea Deus, sese, hoc opere (tanquam sibi proprio) ab omnibus aliis, discernit. Psal. 96. 5. Jes. 37. 16. & 40. 12, 13, 26, 28. & 45. 12, 18. & 48. 13. & Jer. 10. 11, 12. Idque, ex sequenti modo, etiam confirmatur.

XXVII. *Postremus* enim est, quod Deus mundum, omnipotenti, voluntate suæ, vi considerit. Quæ vis, uti celebratur Jes. 40. 26, 28. & Jer. 10. vers. 12. & 32. 17. sic mandati metaphora, Genes. 1. vers. 3. & Psal. 33. 9. & 148. 4. 5. & Jes. 45. 12. describitur. Ejus autem operatio, duplex est.

XXVIII. *Quedam* enim creaturæ *simpliciter*, à nihilo (ut termino) & ut Apostolus Heb. 11.3. loquitur, ex non apparentibus: seu, è nulla materia, universæ suæ essentiæ ratione, à Deo conditæ. Cujusmodi in primis sunt, cœlum, terra, aquæ, Gen. 1. 1, 2. Psalm. 24. 2. & lux prænæva, Genes. 1. 3, 4. & 2. Cor. 4. 6.

XXIX. *Alia* verò, secundum quid, seu ratione suæ formæ tantum: ut quæ, non ab insita atque efficaci materiæ potentia, ac successione quadam (ut in naturali generatione contingit) sed sola, omnipotentia Dei vi, & quidem momento, productæ. Qualis herbarum, arborum, corporisque humani, è terra, Gen. 1. 11. & 2. 5. 7. & piscium, ex aquis, Gen. 1. 21. creatio recensetur.

XXX. Quamvis enim naturæ vi (quæ finita) ex nihilo, nihil fiat: nec forma, ulli materiæ, sine efficaci potentia illius concursu, nec sine successione aliqua, introducatur: infinitæ tamen Dei potentiaz, dispar est ratio. Nam si materiæ,

aut aptitudinis illius præsentia, definiretur: infinita atque omnipotens, esse desineret. Atque hæc de agendi modo, prima ac primaria scilicet, differentia creationis, parte.

XXXI. Altera verò, est *temporis adjunctum*: quod mundum Deus considerit universum, sex *dierum* naturalium spatio: quorum singuli, nocte & die (unde νυκτι μερος Græcis dictum) definiuntur, Gen. 1.5. 8. &c. suisque creaturis differtur.

XXXII. Liceat enim Deus, pro sua omnipotentia, momento, universa condere, valuerit: voluit tamen, hisce intervallis uti (ut Ambrosius Hexaëm. lib. 1. cap. 7. rectè sentit) quod apertius creationem mundi, non ab æterno, sed intempsore factam, declararet: & ut homines, in particulari, distinctionum operum, meditatione, attentiores retineret: ut ex Psal. 104. & 136. in primis appareret.

XXXIII. Primo autem die, in principio rerum & temporis, creavit Deus cœlum & terram, Gen. 1. 1. prima verò nocte finita, lucem vers. 3. 4. ad diem, nocti oppositæ succedentem, statuendum produxit. Quid autem cœlum & terra, hic designent, antiqua ac celeberrima est quæstio: quæ, admiranda opinionum discrepantia, agitur. Ideoque reliquis, brevitatis causa omissis, eam sincerè, ac Scriptura duce, explicare conabor: ut hujus doctrinæ, primæ ac gravissimæ, veritas illustretur.

XXXIV. *Cœlum* autem & *terram*, Gen. 1. 1. non rude ac confusum mundi *chaos*, ac *primam* rerum cœlestium ac terrestrium, *materiam*, (ut plerique sentiunt) sed *ipsum cœlum*, *ipsamque terram*, significare innuit Moses, quum disertè ait, cum articulo demonstrativo, ac quasi digito indicans *Hassamajim, haærets, hoc cœlum, hanc terram*: quæ jam conspiuntur.

XXXV. Eamque sententiam (ne quis novam putet) tradiderunt prisci theologi illustres, ut *Tertullianus*, adversus Hermogenem, cap. 19. & 25. & 26. *Athanasius*, de incarnatione, edit. Comelin. p. 39. *Lactantius*, Institut. lib. 2. ultra medium: *Ambrosius*, Hexaëm. lib. 1.c. 7. *Chrysostomus*, in Gen. homil. 2. *Basilius Selenciensis*, homil. 1. in Gen. 1. *Theodorensis* in Gen. quæst. 11. *Damascenus*, Orthod. fid. lib. 2. cap. 5. & *Basilius magnus*, Hexaëm. homil. 2. disertè ait; *Fecit Deus cœlum & terram: haud dimidia ex parte, sed totum cœlum, rotamque terram, ipsam essentiam, cum specie, comprehendens.* Idque, ex rationibus sequentibus, constabit.

XXXVI. *Primum*, quia ista improppia, vœcum cœli & terræ, pro chao ac prima mundi materia, interpretatio, nullo, S. Scripturæ, usu: neque ullo, hujus loci, indicio, haec tenus probata; sed ex impuris, poëtarum, & profanorum philosophorum (*Timei*, & *Platonis*) fragmentis, derivata.

XXXVII. *Deinde* quoniam creationem, cœli ac terræ, è nihilo, tollit. Nam si cœlum & terræ & chao, ut prima materia, creata sunt: non igitur è nihilo, hoc est, è nulla materia. Hæc enim, è diametro, inter se dissident: seque mutuo evertunt.

XXXVIII. Neque contradictionem diluit, quod ea, è nihilo esse mediata, non autem immediate, regeri solet, sed eandem potius confirmat. Nam mediata esse è nihilo, nihil est aliud, quam esse è materia, quæ è nihilo.

XXXIX. Denique ista, cœli & terræ, Gen. 1. 1. de chao, ut prima eorum materia, interpretatio, creationem eorum (quæ isto capite, citra controversiam, continetur, ut conclusio vers. 31. & cap. 2. 1, 2, 3. evincit) omissam statuit. Nam inde à secundo, ad ultimum usque versum, nusquam describitur: ideoque si primo non tradatur, neglectam esse, necesse est.

XL. Nam si terram & aquas, terræ globo & nomine (pro frequenti Scripturæ usu, Gen. 2.1. & 4. & 14. 22. Exod. 34. 17. & 2. Reg. 19. 15. Jes. 51. 13.) comprehensas, consideremus, res est perspicua. Quia Gen. 1. 2. non dicitur, terram creavit; sed *Terra antem erat*: etsi adhuc desolata ac vacua (*Tobu vahohu*, ut Jer. 4. 23.) quæ videlicet, & *seper se*, incolis (brutis atque hominibus) & *in se*, herbis atque arboribus, esset destituta: & profunda aquarum mole, tota supraque montes suos, non confusa, sed circumclusa (ut postea similiter in diluvio eyenit, Gen. 7. 19, 20.) lateret.

XLI. Unde

XLI. Unde terram, utrumque suo modo, liberatam, atque aquis, in terra alveos, reclusis, arefactam apparuisse, non autem factam esse, traditur Gen. 1. 9. & 8. 3. 13. 14. Ideo que recte Tertullianus, contra Hermog. cap. 29. ait; *videatur arida, videatur, inquit non fiat: jam enim facta erat.*

XLII. Idque, accurata etiam descriptione, explicatur, Psal. 104. 5, 6, 7, 8. *Fundavit terram, super bases ejus, ne dismoveretur in seculum & perpetuum. Abyssus, ut indumento, operueras eam: supra montes stabant aquae. Ab increpatione tua, diffugerunt: a voce tonitruis tuis, accelerarunt. Conscenderant montes, descenderunt per convales, ad locum, quem fundaverat.*

XLIII. Ex qua explicatione, copiosa ac nervosa haec demonstratio, promanat; Si quum terra fundata est, aquae eam operuerunt: *deinde si haec, supra montes, steterunt; ad haec, si aquis Deus locum fundaverat: denique si in eum, per convales, descenderint: Ergo terra, montes, convales, & destinatum, aquis congregandis, terrae spatium, initio revera extiterunt.*

XLIV. Ac propterea, inveterata multorum, de chao, ut confusa celi & terrae materia, opinio perspicue confutatur.

XLV. Neque alia celi est ratio: quia cum terrae creatio, Gen. 1. 1. & reliquo S. literarum usu, ejusdem creatio, ut simul facta connectitur. Neque ulla diversitatis ratio appetet.

XLVI. Nec enim obstat, quod dicitur Gen. 1. 7. *Fecit ergo Deus expansum: & vers. 8. expansum autem vocavit cælum.* Quia hisce verbis, non simul aethereum, sed solum aerum, & quidem infima tantum regionis, intelligitur. Hoc enim solum, inter duplices aquas, inferiores & superiores, expansum est, easque dividit.

XLVII. Nec enim superiori aeris regioni (ad quam initio aquae, utpote, supra omnes montes elatae, pertingebant) tribui potest; multo vero minus cælo aethereo: supra quod nec aquæ sunt ullæ: nisi contra duplices aquas (quas Scripturæ solas agnoscit) triplices singantur. Nec si essent, inter eas, & inferiores, quæ terra continentur, divideret: sed inter eas, & aerem superiorum; non vero inter eas, & aquas nubium: nedum aquas inferiores.

XLVIII. Ac quamvis, cælum aethereum, expansum Gen. 1. 14, 15, 17. recte appelletur (ut etiam Psal. 19. 1. & 150. 1. quod aulæ Psal. 104. 2. & conopœi ac tentorii instar, sit extensum, Iesa. 40. 22. Zach. 12. 1.) non propterea tamen, cum expanso aeris infimo, ob nominis, celi & expansi, generalis convenientiam, confundendum: quum natura, effectis, atque adjunctis suis, inter se distinguantur.

XLIX. Quibus accedit, quod de infima aeris regione, distincte Gen. 1. 6. dicitur; *Sit rakiangh expansum, in medio aquarum: & vers. 7. Fecit Deus harakiangh illud expansum, scilicet, in medio aquarum, de quo proxime dixerat; sed quum de cælo aethereo, vers. 14, 15, 17, 20. loquitur, expansum cæli appellat.*

L. Unde meritò concludimus, quum creatio ipsius celi & terræ, Gen. 1. à vers. 2. ad finem, minimè describatur; sed, de eorum exornatione, tantum agatur: eam vers. 1. intelligi: quam eodem capite, citra controversiam, recensere constet. Unde sequitur repudiandam esse illam opinionem, quæ cælum & terram, chaos, seu confusam eorum materiam, significare, statuit.

LI. Quamobrem laudem meretur, Doctissimi Piscatoris candor, quod errorem illum, de chao: quem, & Biblii suis Germanicis, & in Genesin Commentario expressè statuerat, deprehensem tandem, Quæstionibus in Pentateuchum, Gen. 1. Resp. ad quæst. 6. & 7. disertis verbis, rejicit ac confundavit.

LII. Cæterum quum ex iis, quæ differuimus, satis apparet, cælum & terram Gen. 1. 1. & 2. non confusam aliquam, celi & terræ, materiam; sed ipsum cælum, ipsamque terram, denotare; supereft, ut paucis declaremus, *quidnam, hoc loco, significant.* Ac terram quidem, globum illius, aquarum mole circumfusum, notare (ut antea ostendimus) latis clarum. Ideoque distincta aquarum creatio, non recensetur: quod creationis terræ expressione, simul comprehendatur.

LIII. Ad cælum vero, hoc loco, quod attinet, illud, ex iis, quæ ante exposita sunt, liquet, duplex saltem cælum, intelligi: aethereum, & aereum, infima aeris regione excepta. Ea enim non initio, sed secundo demum die, Gen. 1. 6, 7, 8. creata, & parte aquarum superiore, in medium aeris regionem, evecta, locum illius, dividendis aquis, obtinuit. Ideoque nullum, in hac creatione, vacuum (quasi cælum & terra, sine aeris intervallo, essent initio creata) statuendum.

LIV. An vero sumnum cælum, hujus cœli mentione, etiam includatur, ut significatione generali, imum, medium, & sumnum (quod tertium 2. Cor. 12. 2. dicitur, & cuius artifex & conditor, Deus Heb. 11. 10, 16.) denotetur, diversæ sunt sententiae. Quidam negant: alii vero, magis consenteant, affirmant. Idque ex hiscrationibus, colligi potest.

LV. Primum, ex Gen. 2. 1. *Et perfecti sunt cœli & terra, & omnes exercitus eorum.* Exercitus enim cœlorum (ut Prophetæ, Mosis interpretes, testantur) non solum aethereo cœlo, tribuuntur; sed etiam summo: ut appareat ex 1. Reg. 22. 19. *vidi Ichovam, insidentem solio suo, & totum exercitum cœli, adstantem ei.* Quo etiam sensu, Luc. 2. 13. angeli, exercitus cœlestis, appellantur. Ideoque omnium exercituum mentione, angeli etiam, notantur, & cœli voce, etiam domicilium eorum, summum cœlum (*cœlum cœlorum* 1. Reg. 8. 27. & 2. Chron. 2. 6. & Psal. 148. 4. dictum) comprehendentur.

LVI. Idque etiam expressius docetur, Nehem. 9. 6. *Tu ille Ichova solus es: tu fecisti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum; terram, & quicquid in ea; maria, & quicquid in iis, & tu vivificas haec omnia: etiam exercitus cœlorum tibi se incurvant.* Hoc est angeli, summi cœli exercitus. Quibus verbis accurata dicti Gen. 1. 1. *In principio creavit Deus cœlum & terram, explicatio, & perspicua conclusionis illius (Gen. 2. 1. Itaque perfecti sunt cœli & terra, & omnis exercitus illorum) paraphrasis, appetat.*

LVII. Deinde, ex aliis etiam Mosis sententiis, idem confirmatur. Siquidem Deut. 26. 15. ait, cœlum esse habitaculum Dei: & cap. 4. 39. populo mandat, ut sciant & in animum revocent, *Ichovam Deum esse in cœlo: nimis summo: & cap. 10. 14. dicit; En Ichova Dei tui, sunt cœli, & cœli cœlorum, & terra, & quicquid est in ea.* quis igitur, non apertam, loci Gen. 2. 1. explicationem, hic animadvertis?

LVIII. Nam si populum rudem, hoc modo, erudire voluit, ut cœlum cœlorum, hoc est, summum existere: illudque, Dei esse habitaculum, scirent: ejusque dominium (quod à creatione dependet: Psal. 24. 1. 2. & 89. 12. & 2. Reg. 19. 15. Jer. 27. 5. Act. 17. 24. eamque consequentia necessitate, indicat) Deo competere, declarat: quomodo credibile est, summi cœli (Israëlitis noti) creationem, in creationis historia, cœli nomine generali, ob ruditatem populi, noluisse comprehendere, sed in universa descriptione præterire? Atque haec tenus de creationis mundi differentia.

LIX. Finis denique, in descriptione, additur duplex: *primus ac summus, & secundus, sub primo ordinatus.* Ac primus, est Dei gloria, Prov. 16. 4. Rom. 11. 36. & 1. Cor. 8. 6. Col. 1. 16. Quæ in bonitatis, sapientia, ac potentia illius, patetallione (cum à Deo, tum à creatura Dei, intelligente) consistit.

LX. A Deo quidem, quia in creatione mundi, triplicis hujus gloriae notas creaturis impressit: sic ut illustre, illius cognoscenda, speculum existant. Psal. 8. 2, 4, 5. & 19. 1. & 136. 5. Jef. 40. 26. Rom. 1. 20. Ideoque concinnè Basilius Magnus, Hexaem. hom. 1. de hac mundi, à Deo, creatione gloriosa, ait: *ινοῖσιν ἡ ἀρχὴ, τὸ γένος τὸ σφόδρα, τὸ καλλίστον τὸ δύνατον, τὸ μέγιστον.* *Fecit ut bonus, quod utile: ut sapiens, quod pulcherum: ut potens, quod maximum.*

LXI. A creatura vero intelligentie patefactio, est vera debitaque Deo (ut optimo, sapientissimo, maximoque creatori ac domino) religio. Quæ in eo sita, ut ipsum recte cognoscat, & sincera fide atque reverenti amore, colat atque observet. Psal. 148. 1. ad 14. & 136. 1. ad 10. & 146. 5, 6. Jef. 51. 13. Psal. 33. 8, 9. & 95. 1. ad 9. Act. 14. 15. Rom. 1. 20,

21, 25. Apoc. 4. 10, 11. & 14. 7. Hæc de primo ac summo fine.

LXII. Secundus verò , ac sub primo ordinatus , & ad eum tendens , est duplex : primus , est creaturæ , Psal. 104. in primis intelligentis , utilitas . Nam hominum usui , terra , Psal.

115. 16. & Jes. 45. 18. & bruta , Gen. 1. 26, 28. Angelorum verò domicilio , Jud. 6. cælum conditum. Ultimus est , Eletrum omnium , aeterna in calo salus . Matth. 25. 34. & 22. 30. & Rom. 9. 23. Haec tenus de creatione mundi : quibus hæc adiicimus.

C O R O L L A R I A.

1. An quod apocryphus , libri Sapientie , auctor cap. II. 18. ait , Creavit inundum , ex materia informi , ex Mose , an vero , ex prophorum philosophorum fragmentis , hauc erit ? Hoc Aff.

2. An non igitur errat Eucherius , Augustinum secutus , quod I. universam mundi mollem , ex materia , qua cali & terra nominibus Gen. I. I. significetur , factam , probare ex Sap. II. conatur ? Aff.

3. An recte idem , eodem auctore , statuit cælum , & terram , & terram inanem , & abyssum , diversa esse noscina , sed eandem notare materiam ? N.

4. An vi phrasis illius , barā elohim , Gen. I. I. designetur mysterium Trinitatis , aut plures saltem personæ divina ? N.

5. An Spiritus Dei , Gen. I. 2. Spiritum Sanctum , ventum , vel aliud quid , notet ? Primus Aff.

6. An vox Sjamajim cælum , certò composita sit , ex Sjam , & majim , quasi ibi aqua ? N.

7. An ille sa Grammatica , ea vox , ex Sjamam , obstupescet.

re , à nonnullis derivetur ? N. ac potius à Sjemi , nomen , fama , deduci posse , apparet : quia cælum , inter orbis partes , nominis est (ob suam excellentiam) celeberrimi . Unde etiam à Gracis , rōmu , & à Latinis , mundi nomine , non raro intelliguntur.

8. An Gen. I. I. In principio , creavit Deus , cælum & terram , sit proposicio universalis , que summam totius historiae creationis , contineat : queque sequentibus distincte explicetur ? Negat.

9. An eorum , qui ita sentiunt , expositio hec I. vers. 1. in principio , id est , toto , à primo creationis punto , sex diem spatio . 2. Terra autem erat , hoc est , creabatur à Deo . 3. Desolata & vacua , b. e. non solida , non compacta partibus , non rotunda , in centro consistens : sed totali quida ac mollis . 4. Prins terram creatam , quam cælum æthereum , aut aereum . 5. Expansum & cælum , vers. 7. de aëro & ethereodici : queritur . inquam , an hac expositio , sit Mosis historia conscientia ? N.

P S A L. 121. 2.

Auxilium meum , à Jehova , factore cæli & terræ .

D I S P U T A T I O XII.

. D E A N G E L I S C R E A T I S.

T H E S. I.

Quid in S. literis Hebraicè Maleach^a , & Græcè ἡλίας^b , illud trita Ecclesiæ consuetudine (à priscis theologis , Tertulliano^c , aliisque , derivata) Angelus , similiter appellatur . Cujus vocis significatio , propria est , aut improppria .

a Matt. 3. 1. b Matt. 11. 10. c Apolog. cap. 22. &c.

II. Propria , est nuntius generatim , sive hominis^a , sive Dei^b : sive sit increatus , ut Dei Filius^c : sive creatus , cœlestis spiritus^d , aut homo^e .

a Gen. 31. 3. 6. b Mal. 1. 7. c Apoc. 2. 1. 8. d Gen. 48. 16. e Erod. 14. 19. & 23. 20. f Num. 22. 22. 23. g Matt. 18. 5. h Luc. 7. 24. & 9. 12.

III. Improppria verò est , quum per synecdochem speciatim , pro Dei nuntio , & quidem spiritu cœlesti creato^a , usurpatur . Quam vocem , eodem sensu , in hac dissertatione accipimus , & rem ipsam , hujusmodi descriptione , delincriposse , arbitramur .

a Gen. 19. 1. Ioh. 5. 4.

IV. Angeli , sunt spiritus , à Deo , ad suam gloriam , mutabili sanctitate , cum mundo creati , ab unione corporis hypostatica absolute liberi , scientia ac potentia excellentes , summaque cali incole constituti , ut Deum sanctè colant , & celebrant , ei que , ad mandata excipienda , assistant , & in terras , ad hominum (in primis servorum) gubernationem demissi , imperata nuntia atque opera , exequentes , ministrant . Cujus descriptionis , sententia & veritas , ex sequenti partim illius (cum generis , tum differentia) explicatione , elucebit .

V. Genus quidem statuitur hoc modo ; spiritus , à Deo , ad suam gloriam , mutabili sanctitate , cum mundo creati : quia hæc communis est , Angelorum , & hominum (ut speciei , proxime oppositæ) natura . Quæ , essentiam eorum , & causam (cum efficientem , tum finem ultimum) atque adjunctam , complectitur .

VI. Essentiam notat , vox , spiritus ut Sacra Scriptura , Angelos deliniens , comprobat , quum ait ; Nonne omnes sunt spiritus^a , &c. Idemque res ipsa evincit . Siquidem spiritus , opposite corpori (sive de increato^b , sive de creato spiritu^c , agatur) est substantia incorporea , immortalis , intellectu ac voluntate , & potentia (ad externas suas actiones exercendas) praedita . Ea autem singula , Angelis , ad amissim , convenientiunt .

a Heb. 1. 14. b Ioh. 4. 24. c LUC. 24. 39.

VII. Substantia cuim primùm sunt , quia entia , non ficta ,

sed vera : nec accidentia (ut falso Sadducæ , tradebant^a) sed subsistencia per se : ut attributæ qualitates & actiones eorum , S. literis copiosè explicatae , demonstrant , & sequentia fidem facient plenioram .

a Act. 23. 8.

VIII. Incorporeæ deinde ; quia physica materia , & dimensione triplici , carent : neque visu , tactu , aut alio sensu corporeo , percipi possunt^a .

a Luc. 24. 39.

IX. Immortales etiam ; ut natura incorporeæ probat : & à Christo , disertis verbis indicatur ; Neque enim (inquit) mori amplius possunt : sunt enim Angelis pares^a . Hæc tamen immortalitas , iis non convenit absolute , sed naturalis tantum potentia respectu . Deus enim solus , habet immortalitatem^b : absolute scilicet , & à se : Angeli verò in se , sed à Deo : qui ut , è nihilo creando , vitam immortalem , iis dedit ; sicutiam , in nihilum redigendo , auferre valet : et si nunquam sit ablaturus .

a Luc. 10. 16. b 1. Tim. 6. 16.

X. Intellectu porro , ac voluntate , & potentia , ad externas suas actiones exercendas , præditos , officia & effecta illorum plurima , verbo Dei tradita , abundè testantur : quæ non , nisi hujusmodi creaturæ , convenientiunt . Ideoque Angelis , scientia^a , desideria^b , & potentia^c , expresa adscribuntur . Ex quibus omnibus , Angelos , esse spiritus , meritò concludimus : eaque ratione , essentia illorum cognita , ad causas procedemus .

a Mat. 28. 5. b 1. Pet. 1. 12. c Psal. 10. 10. 1. Thess. 1. 7.

XI. Efficiens enim Angelorum indicatur , quum , à Deo creati , dicuntur : atque ita à Deo , tanquam spiritu creatori , distinguuntur : ut divina , Prophetarum & Apostolorum , auctoritas demonstrat .

XII. Prophetarum quidem , ut Gen. 2. 1. Perfecti sunt cœli , & terra , & omnis exercitus eorum : hoc est , non solum stellæ , ætherei ; sed etiam Angelii , summicieli , exercitus . Sic enim Nhem. 9. 6. idem explicatur ; Tu fecisti cœlos , cœlos celorum , & omnes exercitus eorum &c. etiam exercitus celorum , tibi se incurvant : hoc est , Angelii : ut 1. Reg. 22. 19. Psal. 148. 2. & Luc. 2. 13. nominantur . Denique Psal. 104. 4. Qui facit , Angelos suos , spiritus .

XIII. Apostolorum verò auctoritas accedit illustrior . Nam verba illa , Plal. 104. 4. præmissa , de Angelis dici , Heb. 1. 7.

aper-

aperte afferitur. Deinde Col. i. 16. Per eum (inquit Apostolus) creata sunt omnia, que in celo sunt, & que in terra: visibilia, & invisibilia, sive throni, sive dominia, sive principia, sive potestates. Idque etiam generatim complexus est, Act. 17. 24. Deus (inquit) qui fecit mundum, & omnia que in eo: ergo & Angelos: quos, in mundo esse, constat. Hzc de effidente.

XIV. *Ulimus* verò *finis*, eadem Col. I. 16. *sententia*, pro-
ximè *subjicitur*, quum ait; *Omnia per eum, & in eum* (hoc
est, ad gloriā ejus) *creata sunt*. *Quemadmodum & Prov.*
16. 4. *Omnia operatus est Iehova, propter se: & Rom. II. 36.*
Quia ex eo, per eum, & in eum, sunt omnia. Atque hæc de *causis*.
XV. *Adiuncta* depique, genere comprehensa, sunt tem-

XV. *Adjuncta* denique, genere comprehensa, sunt *tempus creationis, & qualitas.* *Tempus creationis*, est cum mundo, non ante. *Primum*, quia quum hic initio fuerit creatus, nihil ante eum, nisi *eternum*: ut *eternitatis* periphrases, *Antequam hic mundus esset*, Joh. 17. 5. & versu 24. *Ante fundationem mundi*, evincunt. *Deinde*, quum sex diebus Deus, *cœlum, terram, mare, & omnia qua in iis sunt, fecerit*, Exod. 20. 11. *Angelosque, in iis esse, sit certissimum*: nec citius, nec tardius creatos, evincitur.

² Gen. 1. 1.
XVI. *Qualitas verò eorum est sanctitas mutabilis, à Deo, in creatione, cum intellectui, tum voluntati eorum, indita. Intellectum enim, recta Dei & officii erga ipsum, cognitione: voluntatem verò amore sincero, ad perfectam Deo obedientiam, præstandam instruxit.*

XVII. In qua gemina sanctitate, originalis, creaturæ intelligentis, bonitas, in primis consistit: ut, sine ea, ne bona quidem, nedum valde bona (pro. creaturarum elogio ^a) dici queat. Eaque præcipue ratione, filii Dei ^b (non propriè ^c) sed metaphorice, ob sanctitatis similitudinem, non minus quam sancti ^d, appellantur.

^a Gen. 1. 31. ^b Job. 38. 7. ^c Heb. 1. 7. ^d Mar. 8. 38. Act. 10. 22.

XVIII. *Mutabilitas* tamen sanctitas, dicitur; ut à divina, distinguatur. Hæc enim, absolutè immutabilis est ^a: illa vero, liberæ voluntatis abusu, mutari potuit: ut magnæ partis Angelorum, apostasia ^b, & orta inde vitiositas ^c, demonstrat. Atque hæc de Angelorum *genere*, seu communi eorum, cum homine creato, natura: *prima* scilicet descriptionis *parte*: cui altera subiicitur.

XIX. *Differentia enim, qua Angeli, ab hominibus, & spiritibus illorum, corporis vinculo solutis, distinguntur, partim, subsistendi perfectione, partim, accidentium excellētia, declaratur.*

XX. *Subsistendi autem perfectio, in eo statuitur, quod, ab unione corporis hypostatica, omnino sint liberi: ideoque spiritus, in se completi, non autem pars alterius. Nam licet Angeli, veris corporibus, non raro apparuerint^a: ea tamen, neque partes hypostaseos eorum fuere: neque perpetua; sed vestis instar, ad tempus, certisque ministeriis obeundis, divinitus aptata.*

^a Gen. 18. 2, 9. & 19. 1, 3, 16.
XXI. *Accidentia deinde, quibus longè, supra reliquas
creaturas, excellunt, sunt partim interna, partim externa. In-
terna, sunt scientiæ, & potentiæ eorum, dotes eximiæ qui-
dem; sed tamen finitæ.*

XXII. *Scientia enim Angelorum , omniscientia non est : sed certis suis objectis ac modis, definita. Quæ, licet humanam supereret, à divina tamen (utpote infinita) superatur : sive objectum Deum, sive alia extra ipsum, spectemus: ut, ex distincta explicatione, cognoscetur.*

XXIII. *Primum enim Deus solus, & suam essentiam, & qua in se sunt recondita, cum simpliciter, tum immediate, cognoscit.*

XXIV. *Essentiam autem suam, idcirco solus cognoscit;*
quia ea infinita est: ac propterea, à finito creaturæ intellectu,
capi non potest. Ac rectè à Theologo Deus dicitur φίας α-
λητική, ἡ ἀπελληλική natura, qua nec prehendi, nec compre-
hendi potest: Ac quamvis (ut tradit) sciamus Deum esse, es-
sentiam tamen illius, ne ab Angelico quidem intellectu pos-
se cognosci ².

² Gregor. Nazianz. Orat. 2. de theologia Al. Orat. 34.

XXV. Nam quod à Pontificiis, priscis novisque theolo-

gis excipitur, essentiæ Dei scientiam, aliam esse comprehensionis, quæ Deo propria: aliam apprehensionis, quæ Angelis, & beatis animabus, conveniat, illud re ipsa essentiæ divinæ, è diametro repugnat. Quum enim infinita sit ac simplicissima, nec totum est; nec partes illius ullæ: Ideoque, si apprehendi potest, etiam comprehendi posse, necesse est.

XXVI. Neque etiam Dei essentiam, ab Angelis, cognosci, ut lux ab oculis conspicitur, ex summa, quæ utrimque intercedit discrepantia, appareat. Objecta enim lux, finita est, & subiecto oculo ac potentiaz illius, analoga: essentiaz verò Dei infinitaz, & intellectus Angelorum finiti, nulla est convenientia.

XXVII. Deinde quum Deus non aliter, quam per suam essentiam, se ipsum, omniaque quæ in ipso sunt, cognoscat: si Angeli Deum ipsum, per essentiam ipsius, viderent, per eandem similiter omnia, quæ sunt in Deo, perviderent: id quod manifestè, à veritate, abhorrente postea constabit.

XXVIII. Quod autem Angeli, *perpetuò Patris Christi faciem videre, in celis*, Matth. 18.10. afferitur; ad visionem essentiæ, non pertinet. *Quia facies Dei, ex Scripturæ usu, non essentiam illius, sed gloriam*^a, (hoc est, gloriosam majestatis illius speciem^b) designat.

^a Exod. 33. 18. ^b Ib. verl. 22.
XXIX. Qualis Israëlitis extitit, duplex columnæ, nubis,
& ignis ^c: cuius causa, Jehova iis dicitur *visus*, oculo ad oculum ^b. Sic etiam, quia gloriofa quadam specie, Deus Mosi
apparuit; idcirco Deum, *aspetu*, non autem *enigmatibus*, si-
militudine *Iehova*, intuitus ^c: cumque Deus novisse, facie ad
faciem ^d, affirmatur.

a Exod. 13. 21. & 22. b Num. 14. 14. c 1b. 12. d Deut. 34. 10.
XXX. Nec enim essentiam Dei, imo nec comparatè, cum
clariori gloria, faciem Dei vidisse, apparet. Qum enim, il-
lustriorem tantum Dei gloriam ^a, videre expeteret, annuit
quidem Deus ^b, ac sese in humana specie, stupendæ majesta-
tis, à tergo solùm, non autem à fronte, confaciendum ob-
tulit ^c: ea causa redditæ, *Quod faciem Dei, mortalis videre non*
posset ^d. Quare ex visu faciei Patris, essentiaz illius, ab Ange-
lis visio, concludi non potest.

a Exod. 33. 18. b vers. 19. c vers. 20. & 23. d vers. 22. & 23.
XXXI. Neque etiam ex sententia, 1. Joh. 3. 2. videbimus
ipsum, sicuti est; essentiam Dei Patris, propriè nobis fore
conspicuum demonstrari potest. Primum quia vox *Ipsum*, non
necessario ad Patrem referenda; sed potius ad Christum: qui
licet non nominetur, ea tamen voce, per excellentiam, desi-
gnatur. Nam ut discipuli, de Pythagora, ἀντὶ τοῦ *Ipse dixit*: sic
justius Johannes, in hac epistola, ἀντὶ τοῦ *Exiit ergo Ipse est Ille*,
pro Christo, sapientius usurpavit: ut 1. Joh. 2. 28. & cap. 3. 4.
6, 7. & 16.

XXXII. Christo etiam, res ipsa probè convenit: quum enim patefactus fuerit, similes nos ipsi fore Phil. 3. 20, 21. Col. 3. 3, 4. & 1. Cor. 15. 49. & nos visuros ejus gloriam Joh. 17. 24. promittitur.

XXXIII. Deinde licet illa verba de Patre, necessario essent intelligenda, ea tamen, non ad essentiæ, sed ad gloriæ illius cœlestis visionem, pertinerent. Non enim dicitur; Videbimus eum, quia sit; sed ~~sed~~ in, qualiter est, seu qualis est: qualis gloria in cœlis se patefacit.

XXXIV. Quemadmodum etiam *regis* ^a, usurpatur le-
quenti cap. 4. 17. *regis* ^b cuiusvis *ini* *qualis est ille*, nos sumus, in
hoc mundo. Ubi, non essentia^c convenientia; sed charitatis si-
militudo, notatur. Nam ad essentiam quod attinet, Deus ha-
bitat lucem inaccessam; quem nullus hominum vidit, neque vi-
dere potest^d, illi tamen videbunt Deum, in gloria coelesti: qua-
etiam in Filio suo relucebit ^e: *cuius gloria*^f, gloria Patris^g,
merito nominatur.

XXXV. Denique quòd Apostolus ait, **1. Cor. 13. 12.** *Cer-
nimus enim nunc, per speculum & per anigma; tunc autem,
facie ad faciem, notitiam clariorem, ac familiarem, compara-
tè cum hujus vitæ statu, & metaphoricè, designat. Nos enim
hic gloriam Domini (in Euangelio) ut in speculo, intuemur
2. Cor. 3. 18. in cœlo vero, gloriam Domini clarius, sine spe-
culo, coram contemplabimur. Id quod, usitata S. literis simili-*

tudine, facie ad faciem, appellatur: & enigmatibus, opponi solet: ut Num. 12. 8. Deut. 34. 10. Exod. 33. 11.

XXXVI. Quod autem 1. Cor. 13. 12. additur; *Nunc cognosco ex parte, tunc vero cognoscam sicut cognitus sum:* illud similitudinem, non paritatem, notat: ut immensa, natura Dei infinita, & nostræ finita, disparitas flagitat. Deus enim, simpliciter & absolutè, nos novit; nos verò, pro modulo, ac terminis intellectus nostri finitis, gloriam illius, qua se, exterius & interius, in cœlis patefaciet, perfectione nobis convenienti, cognoscemus. Atque hæc de *essentia Dei*, captum Angelorum excedente.

XXXVII. *Qua autem in Deo, sunt recondita:* ea quoque solus, & omnia, & immediate, cognoscit: ut Apostolus ait Rom. 11. 34. & 1. Cor. 2. 16. *Quis enim, novit mentem Domini?* & 1. Cor. 2. 11. *Ea qua sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei.* Angelis verò quædam tantum, eaque mediata, vel Dei revelatione sunt cognita: vel ex rei eventu, certò collecta; quod Deus omnia, secundum consilium voluntatis sua, exequatur b. Atque hæc, de cognitione Dei.

a Apoc. 1. 1. Epb. 1. 10. 11. b Eph. 1. 11.

XXXVIII. *Qua verò extra Deum sunt, sive presentia, sive futura,* licet multa sint Angelis, longè supra humani intellectus captum, notissima (unde *sapientia*^a, & *lingua Angelica*^b, meritò extollitur) non pauca tamen, iis sunt ignota: ut S. literæ testantur.

a 2. Sam. 14. 20. b 1. Cor. 13. 1.

XXXIX. *De presentibus enim, partim, ex divinis gubernationis mundi, (& Ecclesia in primis) mysteriis:* partim, ex humani spiritus arcana, perspicue constat.

XL. *Divina enim gubernationis Ecclesia, mysteria, quædam Angeli revelata vident sed non omnia pervident.* Hinc Paulus Rom. 11. 33. ait, *O profundas divitias, cum sapientia, cum cognitionis Dei! quædam inscrutabilia sunt ejus judicia, & ejus via impervestigabiles!* & Petrus, de Euangelii mysteriis, 1. Epist. 1. II. ait; *In qua Angelis, introspicere desiderant.* Non omnia igitur ea, introspiciunt ac penetrant.

XLI. *Spiritus deinde humani arcana, Deus solus & omnia, & immediata, cognoscit:* ut afferitur, 1. Reg. 8. 39. *Tu Deus noster solus, corda filiorum hominis:* & Jer. 17. 9. 10. *Primum est cor, supra omnia, & aegrum: quis cognosceret ipsum?* Ego Jehovah scrutator cordis, probator rerum. Ideoque distinctè a creaturis, κριτής ἡμῶν^a, κριτής μαρτύrum^b cordiscimus (ut sic dicam) & cordiscimus omnium, appellantur.

a Ad. 14. 8. b 1b. 1. 24.

XLII. *Angeli igitur, cogitationum & voluntatum humani spiritus secreta, non omnia, sed quædam tantum:* eaque non immediata, sed Dei revelatione, vel priorum, effectorum aut signorum, indicio percipere valent. Atque hæc, de *presentium notitia*.

XLIII. *Futura quoque plurima, vel rei, vel circumstantiae illius ratione, ignota, appareat.* *Rei quidem ratione, ut mere contingentia, quæ à singulare & arcana, Dei gubernatione, vel à liberâ latente voluntate humanâ, dependent.* Quarum rerum, nec omnium, nec ularum, sine patefactione, Angelis convenit: sed, soli Deo propria, afferitur Jes. 41. 22. & 42. 8. 9. & 44. 6. & Heb. 4. 13.

XLIV. *Circumstantie verò ratione, futura quædam rei notæ, esse ignota cum ex aliis, tum ex Euangelii arcana, appareat:* Christi enim, ad judicium, adventus, Scripturæ indicio^a, constat; sed, de die illo & hora, nullus novit, ne quidem Angelorum calorum; sed solus Pater b. *Quæcātempora & oportunitates, in sua ipsius potestate, possit c.*

a Dan. 12. 6. b Matt. 24. 30. c Act. 1. 7.

XLV. *Sic etiam, ante Gentium vocationem, multiformis Dei, ea in re, sapientia, Angelis prius occulta, per Ecclesiam vocatam, innotescere coepit a.* Et speciale Ecclesiæ, post Apostolos statum, ante revelationem, ipsis, à Filio Dei, factam^b, Angelii ignorarunt^c. Atque hæc, de finita Angelorum scientia.

a Eph. 3. 10. b Apoc. 1. 1. c 1b. 1. 1. 4. 5.

XLVI. *Potentia eorum similiter eximia, primum inde appetat, quod ratiōne fortis robore, Psal. 103. 20. Angelis potentie Domini Iesu, 2. Thess. 1. 7. & hominibus, potentia ac robore, maiores, 2. Pet. 2. 11. divinitus meritoque appellantur.*

Idemque deinde stupenda illorum effecta (cum in aliis creaturis: tum in hominibus, eorumque operibus) saepius varie exerceita, demonstrant: ut ex Gen. 19. 11, 13. & 2. Sam. 2. 4. 15. 16. 17. & 2. Reg. 19. 35. Dan. 3. 25, 28. Act. 5. 19. 23. & 12. 7, 8, 9, 10. aliisque locis similibus, constat.

XLVII. *Quæ tamen potentia, licet verè magnifica, dimensa tamen est, non immensa: potentia, non omnipotencia: quia, & natura finita cancellis continetur: & operatio illius, divini numinis, partim fræno, Gen. 19. 22. partim imperio, vers. 13. gubernatur.* Ideoque eadem actio, & Angelo, ut causæ proximæ atque exequenti: & Deo, ut causæ remotæ atque imperanti, distinctè attribuitur: ut subversio Sodomorum Angelis, perseagentibus Gen. 19. 19. Decorrerò, per Angelos, vers. 14. & 24. & 25. Eodemque discrimine servato, Israëlitarum, peste illata, exitium, Angelo, 2. Sam. 24. 16. 17. & Deo, ver. 15. adscriptum. Atque hæc de *internis Angelorum accidentibus, nempe dotibus eximis*.

XLVIII. *Externa verò, quibus excellunt, accidentia, sunt domiciliis, & officiis, dignitas.* Ac *domicilium* quidem his verbis, indicatur; *Summi celi incola, ab initio conscienti.* Cælum enim Judæ 6. *proprium eorum domicilium dicitur.* Ideoque, *exercitus celi* (nempe summi) 1. Reg. 22. 19. & *exercitus cælorum*, Nhem. 9. 6. & *celestis exercitus* Luc. 2. 13. à domicilio suo, nominantur.

XLIX. *Officium verò eorum, aut commune est cum hominibus, aut proprium. Commune est; ut Deum, sancte colant:* hoc est, perfecto amore, ei obedient, ac celebrant: ut Dei creatoris, ac domini eorum benignissimi, jus requirit. Job. 38. 7. Psal. 103. 20. & 148. 1. 2.

L. *Proprium est, cælestis eorum ministerium: unde, ministeri Dei, appellantur Psal. 103. 21.* Hoc autem *primum est;* ut in cælis, ad mandata Dei, attentissime excipienda, assistant 1. Reg. 22. 19. Job. 2. 1. *deinde*, ut in terras, ad hominum gubernationem demissi, imperata nuntia & opera, alacriter ac fideliter exequantur. Unde etiam Angeli, hoc est, *nuntii*, sunt dicti.

LI. *Officium tamen eventu, inter se dissidentes, distinguuntur in perfidos, & fidos.* Quorum illi, sponte sua, violato officio, sanctitate sua, ac domicilio, exciderunt: bi verò Electionis divinæ gratia, in omnibus hisce, firmiter persistunt. Ideoque, distinctè ab illis, *Angeli electi*^b, & *Angeli calorum*^c, *Angeli sancti*^d, & *ministri Dei*, facientes voluntatem ejus^e, appellantur.

a Iudæ 6. b 1. Tim. 1. 21. c Mat. 24. 36. d Mar. 8. 38. e Psal. 103. 21.

LII. Nam, ut Deum sancte colunt, ac celebrant, Ies. 6. 3. Luc. 2. 13. 14. Apoc. 5. 13. sic ad imperata ab eo, nuntia, atque opera, audienda, promptissimè ei assistunt, ac summa alacritate exequuntur: ut S. literæ demonstrant. Quæ, non solum, hoc officium eorum, describunt, quum ministerii causa mitti, propter eos, qui hereditate salutem possessuri, afferunt^a; sed & laudem obedientiarum, variis exemplis protulit, iisdem attribuunt, Zachar. 1. 10, 11. & alibi frequenter. a Heb. 1. 14.

LIII. *Nuntia enim ad homines, fideliter delata, à Prophetis multa recensentur: qualia Gen. 16. 7. & 19. 12, 13. & 22. 17, 18. & 1. Reg. 19. 5, 6, 7. Dan. 8. 16. 18. & 9. 21: ab Euangelistis verò, præstantissima: ex quibus, primos Euangelii precones fuisse, appareat. Cujusmodi fuerunt nuntia, de Christi præcursor^b, & conceptione (cum futura^c, tum facta^c) nativitate^d, morte & resurrectione^e, ascensione in cœlum ac redditu^f, & intercedente Ecclesiæ statu^g.*

a Luc. 1. 13. & 19. b 1b. 1. 26, 31. c Matt. 1. 20, 21. d Luc. 2. 9, 10. e 1b. 24. 5, 6. f Actor. 1. 10, 11. g Apoc. 1. 1.

LIV. *Opera verò imperata à Deo, & ab Angelis præstata, sunt beneficia aut poena.* Beneficia autem quædam sunt corporalia, quum vel liberant pios, è malo, 1. Reg. 19. 5, 6. Ioh. 5. 4. Act. 5. 19. & 12. 7, 10. vel defendunt, adversus malum. Gen. 19. 10, 16, 22. & 2. Reg. 6. 16, 17. Psal. 34. 8. & 91. 11. Dan. 3. 25, 28. & 6. 22. quædam spiritualia: quale in primis Luc. 16. 22. Poena verò, vel salutares: ut quæ, castigationis gratiæ inflictæ 2. Sam. 24. 13, 15, 16. vel exitiose, Gen. 19. 11, 13. & 2. Reg. 19. 35. Act. 12. 23.

LV. Ut autem perfidorum ac malorum Angelorum numerus est permagnus^a: sic & fidorum ac bonorum, copia admiranda,

miranda, describitur: quum Christus, subsidii duodecim legionum^b: & Psaltes (metaphoricè curribus comparans^c) duarum myriadum^d, meminit: & Daniel, de Angelis Dei ministris, & satellitibus, ait; *Decies centena millia, ministrabant ei, & coram eo, centies millena millia stabant e.* Atque hæc, ad descriptionis Angelorum explicationem, dicta.

^a Matt. 8. 9. ^b Matt. 26. 53. ^c 1. Reg. 6. 17. ^d Psal. 68. 18. ^e Cap. 7. 10.

LVI. *U*sus postremò doctrinae, de Angelis, ex verbo Dei traditæ, est veræ pietatis confirmatio: ut, ex tribus primariis illius virtutibus, apparet. Ea enim est, fides antidotum: spes clypeus: & charitatis stimulus salutaris.

LVII. *F*ides antidotum est, contra venenum ἀγαλοθρόνος, σεβαστίου religiosi cultus & servitutis Angelorum. Quum enim primò sint spiritus creati; non autem Deus creator^a: deinde scientia finita, non omniscientia prædicti, nec arcanorum cordis consciæ. Denique quia ministri sunt Dei; nostri vero servitutis conservi, idcirco non sunt religiosè colendi: ut ipsi metu, hujusmodi argumentis, id piè aversantur ac prohibent^b: quod Satanus impiè, sibi arrogat^c: & Apostolus damnat^d.

^a Matt. 4. 10. ^b Apoc. 19. 10. & 22. 9. Iud. 13. 16. ^c Matt. 4. 9. ^d Col. 2. 18.

LVIII. Spes deinde ac fiducia clypeus est, quia eam, adversus terrores hostium ac rerum adversarum, munit, consideratio præsidii ac subsidii, custodum Ecclesiæ Angelorum^a.

^a Psal. 34. 8. 2. Reg. 6. 16.

LIX. Charitatis denique stimulus est: quia benignitas illa Dei summa, qua Angelorum ministerio, nobis regendis ac protegendis utitur, ad seriam, studio boni ac fuga mali, gratitudinem, excitat & inflamat. Eorumque præsentia memoria, ad timorem Dei, & recti ordinis observationem, conductit.

^a 1. Tim. 5. 2. 1. 1. Cor. 11. 10.

C O R O L L A R I A.

1. *An Angelis, aut ulli rei, praeter Deum creare, nomen Iehova, in S. litteris tribuatur?* N.
2. *An verum sit, Angelos esse, orbium cœlestium, motores?* N.
3. *An Angelis, sint simul omnibus in locis?* N.
4. *An singulis servandis, proprium, à Deo, Angelum, custodem prefectum, probari queat?* N.
5. *An primogenitorum in Ægypto cades, Angelis adscribatur?* N.

D I S P U T A T I O XIII.

DE LEGIS DIVINÆ, ET PONTIFICIÆ DOCTRINÆ REPUGNANTIA.

Non adeo mirum est, Ecclesiam Pontificiam ita insolescere, ut sancta Christi Ecclesia, & columna veritatis, elogium sibi, & quidem soli, magna arrogantia vendicet: licet vix umbram, prisca ac sancta Romana Ecclesia, resuuerit. Nam ut scortæ frontem perflicant & quidvis audent: sic meretrix illa magna, pudorem omnem excusfit. Id quod, collata vera, vera Ecclesia doctrina, cum falsis Pontificiorum dogmatis, perspicue evincit. Cujus, hac tempestate, succinctum, in Legis divinæ (qua rectam sanctæ vitæ normam complectitur) & falsæ atque impure doctrinæ Papalis, repugnantia, specimen proponemus. Qua in re, ad publicæ dissertationis materiam singula Legis precepta, percurremus.

T H E S I S I.

Primo enim mandato, Iehovam, pro unico vero Deo, habendum: eique propriam gloriam tribuendum, prescribitur: hoc est, summo amore prosequendum, fidem, fiduciam ac spem, in eo solo, collocandam: illum solum adorandum, ac religiosè colendum. Contra Pontificiis, quot in cælo sunt Angeli, & sancti à Papa approbati, tot sunt divi alieni, quibus propriam illam Dei gloriam adscribunt: ut statæ ipsorum precandi formulæ: & in primis virginis Mariæ invocatio, cum alibi, tum in Psalterio virginis Mariæ, ab auctore Bonaventura Cardinali (quem Papa, in Sanctorum numerum retulit) conscripto evincunt. In quo, ea propria Dei gloria, qua à Davide, Deo tribuitur; virgini Mariæ, horrenda impietate accommodatur.

II. Secundo precepto imaginum cultus, omnisque ἱδιοθρόνειa prohibetur. Contra Pontificiis, idololatria multiplici, & traditionum suarum, partim superstitione, partim impietate, eidem adversantur: ut publica ipsorum decreta, & quotidiana experientia, demonstrat. In qua impius idoli Missatici cultus atque adoratio *hœlia* ipsorum, excellit: & deinde adoratio crucis, de qua Thomas Aquinas, Sanctus apud Pontificios, Sum. Theologæ par. 3. quæst. 25. Illi exhibemus latræ cultum, in quo ponimus spem salutis. Sed in cruce Christi ponimus spem salutis: cantat enim Ecclesia, O crux ave spes unica, hoc passionis tempore: auge piis justisiam, reisque dona veniam. Ergo crux Christi adoranda est, adoratione latræ.

III. Tertio precepto, nominis Dei sanctificatio, imperatur: Contra Pontificiis, variis id modis polluunt. Nam inter cetera, horrendis incantationibus, *salem, aquam, cereos, cineres, ramos, campanas, agnos* (ut impiè vocant) Dei, aliaque magiae Papalis instrumenta, indigna nominis Dei profanatio ne, consecrant, & tanquam salutis subsidia, commendant. Quæ in primis patent, ex Rationali divinorum officiorum Durandi, episcopi: & Sacrarum ceremoniarum Romana Ecclesia, libro Christophori Marcelli, episcopi: & Christianis Institutionibus Co-

sterni, Papæ auctoritate, & indulgentiis impuris, munitis: denique ex Pastorali Romano, & Libro de fuga demonum, aliis que probatis, apud Pontificios, monumentis.

IV. Cujus profanationis, vel hoc solum sufficerit, de Agno illo Dei exemplum: quod, à Corcyrensi episcopo, Marcello, Sacrarum cerem. lib. 1. sett. 7. recensetur. Legimus (inquit) Urbanum quintum, Pontificem maximum, missione ad Imperatorem Grecorum, tres agnos Dei, cum versibus infra scriptis.

Balsamus & munda cera, cum Chrismatis unda,
Conficiunt agnum, quod munus do tibi magnum:
Fonte velut natum, per mystica sanctificatum:
Fulgura defursum depellit: & omne malignum:
Peccatum frangit, ut Christi Sanguis, & angit:
Pregnans servatur, simul & partus liberatur:
Dona refert dignis, virtutem destruit ignis:
Portatus mundi, de fluctibus eripit unda.

Quæ etiam, profanationis nominis Dei, recensio, refutatio est.

V. Quarto precepto, sanctificatio Sabbati, ad publicum reditumque Dei cultum, prescribitur. Contra verò, Pontificiis, multa festa, templa, altaria, suis consecrarent Sanctis: quos in ordinem Sanctorum, à Papa relatos, adorant atque invocant. Quorum nonnulli, aut nunquam extiterunt; ut Sanctus Christopherus: aut impii fuerunt, ut Sanctus Georgius, Arianus & crudelis Ecclesiæ persecutor. Quod & Cæsar Baronius in Martyrologio Romana Ecclesiæ, veritate vicitus agnovit.

VI. Deinde varios etiam, publicæ ac superstitiosæ Religiosi, modos, diversosque ministrorum Ecclesiæ Ordines, præter Dei verbum, Ethnicorum imitatione (ut Durandi in Rationali divin. officiorum lib. 2. cap. 1. profitetur) statuerunt: suisque (ut vocant) Annabibus, Pontifices dividunt: ut experientia comprobat.

VII. Quinto precepto, honor atque obedientia erga parentes sive natura, sive officio ac cura sint tales (quales in primis sunt Magistratus) mandatur. Contra verò Pontificiis Ecclesiasticas personas, à debita Magistratui, patriæ patribus, observantia atque obedientia (Rom. 13. 1.) violato hoc præcep-

Dddd

pto,

pto, exemptas docent. Adeo ut Pontifex (probantibus id Pontificiorum doctoribus) Principes, Reges, Imperatores, ad pedum suorum oscula, impiam ac plusquam barbaricam infolentiā, detrudat: ut Marcellus episcopus Sacrae Ceremonie sect. 13. praxin consuetam describit. Imo neque hoc solo contentus Pontifex, Frederici Barbarossa, Imperatoris (ad pedes submissi) collum impresso pede, conculcavit. Quod Philippus Bergomas Monachus, in Supplemento suppl. chronicorum, his verbis describit; Isto igitur fadere insto, Alexander summus pontifex, confessim ad ianuas templi divi Martini Euangeliste accessit, & ibidem universo adstante populo, Imperatori jussit, ut se humili prosterret, & veniam denuo expostularet. Quo facto, Alexander Pontifex, imperatoris collum, pede comprimens, ait: Scriptum est; Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. At Fridericus; Non tibi, inquit, sed Petro, cui successores, pareo. Et summus Pontifex respondit. Et mihi & Petro. Imitatus egregie Satanae praecuntem, Matth. 4. 9.

VIII. Sextum preceptum, homicidium vetat: contra Pontificii belli sacri obtentu, & Hierosolymis occupandis, Pontifici licere statuunt infinitam pene infidelium multitudinem (nihil tale promeritam) ferro tollere: multaque Christianorum myriades hostium lanientem exponere: ut historia belli sacri demonstrat.

IX. Deinde horrendam Inquisitorum suorum tyrannidem (in numerosa, Euangelium Christi profitentium atque innocenter viventium, turba, variis modis crucienda ac necanda) quasi sanctam justamque comprobant.

X. Septimum Legis Dei mandatum, castitatem & matrimonium legitimum, in quibusvis probat Heb. 13. 4. immo iis qui continentiae dono carent, prescribit 1. Cor. 7. 9. contra verò Pontificis, omnium verbi ministrorum, sacerdotum, monachorum, (licet multi continentiae dono destituantur) celibatum, non solum matrimonio preferunt, sed etiam scortationem, eorum conjugio meliorem, impudenter affirmant. Sic enim Pontificiorum antesignanus, Cardinalis Bellarminus; Est maius malum, sic nubere, quam fornicari: quia qui ita nubet, reddit se inhabilem ad votum servandum, quod non facit, qui fornicatur. Hæc ille lib. 2. de Monachis c. 34.

XI. Octavum preceptum, furtum, omnemque alienorum bonorum iniquam aversionem, prohibet: & ut cuique sua

tribuantur ac relinquantur, imperat. Contra vero Pontificis, non solum non dant Cæsari, quæ sunt Cæsaris, sed etiam e contrario, illius & regum aliorum regna, pro summa potestate arbitrioque Pontificis (Extravag. com. lib. I. De major. & obed. c. 1. unam sanctam) dari, minui, auferri posse statuunt. Quemadmodum revera sapientia justis Dominis, per Pontificum sententiam, illa erecta, & injustis dominis tradita, Italiam, Germaniam, Galliam, Navarram, Indiarum, Judæam, aliorumque regnum exempla, & Pontificiorum historias evincunt.

XII. Nonum preceptum, falsum, contra proximum, testimonium prohibet, & veritatem, fidemque datam, servandam esse, præcipit. Contra Pontificis, non solum fidem datam (quum ipsis commodum est) perfide violant, sed etiam fidem haeticis non esse servandam, Concilii Constantiensis auctoritate Sessione decima nona, definiunt.

XIII. Decimum preceptum, concupiscentiam, à charitate proximi discrepantem prohibet, & Apostolus Paulus disertè (tanquam legis divina transgressionem) peccatum esse afferit Rom. 7. 7. Contra Pontificis, Concupiscentiam, in Concilio Tridentino Sessione quinta, peccatum esse negant, & aliter sentientibus, anathema denuntiant.

XIV. Quamobrem ex hac Legis divina & humanæ Pontificiorum doctrina repugnantia manifesta, perspicue elucet, quum Deus mandat, ut omnia Legis precepta observarentur & maledictionem iis sit interminatus, Deut. 27. 27. & Gal. 3. 10. qui non permanerint in omnibus: ex adverso Pontificem Romanorum, & Pontificios theologos, hoc contrariis suis dogmatis studuisse, ut nullum Legis divinæ mandatum, à violatione liberum; permetterent.

XV. Quapropter quum Christi Ecclesia, vocem ipsius audiat ac sequatur: Contraque Pontificis, ei adversentur, inde deducimus hæc

CONSEQUENTIA.

1. Ecclesiam Pontificiam non esse Christi sponsam, multo minus Ecclesiam Catholicam.
2. Nec Apostolicam.
3. Nec sanctam.
4. Nec Papam Romanum, esse vere Ecclesie caput: neque pastorem; sed de pastorem ac lapum: ideoque iis omnibus, qui salutis sue consilium velint, fugendum.

DISPUTATIO XIV.

DE EUANGELIO CHRISTI.

Quoniam suavissima, de Euangelijs Jesu Christi, doctrina, adeo eximia est dignitas; ut suâ sublimitate, utilitate, ac necessitate summâ, ad sui amorem, nos invitet ac rapiat; tantaque contrâ adversariorum, existit impietas; ut eandem, variis erroribus, vitiare ac subverttere moliantur: omnium piorum studium accendi debet; ut veritati divina, & Ecclesiæ saluti, justæ doctrina illius assertione, patrocinentur. Quocirca, nostri quoque officii esse, arbitramur, ut sinceram, de Euangelijs voce, & natura sententiam, Deo favente, illustremus ac vindicemus, & publica disquisitione expendendam, proponamus.

THESES I.

Evangelii vox, à priscis Latinæ^a, & Syriacæ^b, Ecclesiæ theologis, hactenus usurpata, ex Græco, ivayālā nomine, traducta est: quod, Hebreæ distinctione besorā, origine, & significatione sua, concinne respondet.

^a Tertul. contra Marc. lib. I. c. 1. 3. & reliqui Patres. ^b Syrus interpres Marc. I. 1. Rom. 1. 1. 16.

II. Origine quidem; quoniam, ut λαγήσιον (quod eodem sensu, λαγήσια dicitur^c) ab οὐ bene, & ἀντί nuntiatio^b (ut hoc, ab ἀντί nuntio) deducitur: sic nomen besorā (à quo, per metathesin, oritur Syriacum sebhārā^c) à verbo bisser promanat. Quod, ex Græcorum interpretum^d, & Sacramentorum literarum^e, expositione, λαγήσιος, hoc est, bonum nuntiare^f, designat.

^a Græci interp. 2. Sam. 18. 27. 2 Reg. 7. 9. ^b Isidorus Originum lib. 6. cap. 4. ^c Syrus Matt. 4. 23. & Marc. 1. 15. ^d Esa. 61. 1. ^e Luc. 4. 18. ^f Glossar. vetus, H. Stephani.

III. Nam bisser, à nomine basar carne, derivatur, notatione eleganti: ut sit, quasi carnem (hoc est, mollia ac sua-

via) nuntiare; quemadmodum Forsterus^a opinatur: aut potius, quasi carnem ac vires, lato nuntio, reficere: sicut Marcus Marinus^b censet. Cui etymologizæ, res ipsa, & Salomonis sententiaz, videntur non obscurè suffragari. Animus (inquit) latus, benè medicinam facit: spiritus autem fractus exsiccat ossa^c: & alibi, Ut aqua frigide, erga animam fessam; ita est auditio bona (en Euangelijs periphrasin) è terra longinqua^d.

^a Lex. Hebreo. ^b in Arca Noë. ^c Prov. 17. 22. ^d Ibid. 25. 26.

IV. Significatione vero, hæc voces similiter, Græcæ & Hebraicæ, inter se, ad amissim congruent, bifariam: propriæ & impropriæ.

V. Propriæ enim utraque, bonum, seu latum, nuntium significat: quemadmodum, bonorum auctorum usus, & exempla illustria, perspicue demonstrant. Qualia nonnulla, in medium proferemus; ut, eo certius & accuratius, constet veritas.

VI. Nam, de Græca vocis λαγήσιον καὶ, fidem faciunt, inter ceteros, indubitata, primū Plutarchus, quum ait: λαγήσιον γε φερεῖται scriptis bonis nuntiis: γε φερεῖται.

καὶ οἱ ἄνθρωποι διαβύειν ^b *ταβελλαῖς* ferentes bona nuntia: μισθὸν διαβύειν ^c mercedem habere bonorum nuntiorum. Deinde Aristophanes ^d, διαβύειν κάτιον ἔφεσον bona nuntia etiam ego dixi. a In vita Phocionis. b In v. Pompei. c In Artaxerx. d ιπποῦ.

VII. Ideoque despudendum est *Judaorum commentum*: quod impio, ad Christi & Christianorum contumeliam, sarcasmo, Græcam & amabilem iuvaciliam vocem, ad Hebræi sermonis formam, insultè corruptentes, detorqueant, & *avengilajōn* ², quasi volumen vanitatis, pronuntiant ac cognominant. a Bahal Haruch in Avengilajōn: et si in Basil. edit. relisto spatio, consultò omnium.

VIII. *Euangelium* enim (ut *Elias Judæus* ², rejecta suorum hominum sententia, ingenuè agnoscit) Græca, non Hebræa, vox est: quæ, Hebraicè *besora tobhā* (addo etiam, simpliciter *besorā*) appellatur.

a In Tisbī in Gillajōn.

IX. Siquidem de consentanea, vocis Hebræa *besorā*, significatione, hæc Sacrae scripturæ dicta, sunt insignia; Si *soul* est (ait David) in ore ejus est *besorā* ^a: hoc est bonum nuntium. Item; *Hic est dies besorā* ^b: seu boni nuntii. Ideoque Græci interpres, priori loco, *ιωαννίδης* posteriori, *ιωαννίδης*, eodem omnino sensu, reddiderunt.

a 2. Sam. 18. 25. b 2. Reg. 7. 9.

X. Ac propterea unico duntaxat loco, in Sacris literis (non distinctionis, sed explicationis, gratiâ) *besorā tobhā* ^a *Euangelium bonum*, nuncupatur: ut, insita latensque vocis efficacia, clarius exprimeretur.

a 2. Sam. 18. 27.

XI. Quenadmodum conjugata dictio *mebhassēr* ^a, hoc est, Apóstolo interprete, *euangelizans* ^b, simili emphasi, *mebhassēr tobhā* ^c, est, *euangelizans bonum* ^d, nominatur.

a 2. Sam. 4. 10. Esa. 41. 27. b Rom. 10. 15. c Esa. 52. 7. d Rom. 10. 15.

XII. Etsi unicus occurrat locus, ubi, *catachresi*, seu abusione quadam, generalius, de *nuntio*, *tristitia* referente, usurpatur ^a. Unde Hebræi quidam ^b, ansam arripuerunt, ut voces hasce, *bissēr*, *mebhassēr*, *besorā*, propria acceptance, generales esse, & ad *quodvis nuntium* pertinere, minus accurate judicarint.

a 1. Sam. 4. 17. b David Kimchi, Comment. 1. Sam. 4. & Lib. Rad. David de Pomi in Tsemach.

XIII. Similis enim *vocis Græca abusio*, alicubi etiam reputatur: ut ex hoc veteri scholio (quod apud Hesychium ^a extat) manifestè eluet; *ιωαννίδης, μηνόντης, κηρύγμα. Euangelia* (hoc est) *indicia, nuntia, seu praconia*. Quia, luce meridianâ clarius est, hanc vocem, ex compositionis sua *vi, nuntia lata, bona, non alia, designare*.

a In Lexico Hesychii.

XIV. *Impropriè* verò (per metonymiam causæ, pro effecto) *besorā* & *ιωαννίδης*, pro *boni nuntii premio* nonnunquam usurpantur: quemadmodum ordine, certis documentis, constabit.

XV. Nam de *vocis Græca* acceptance, testis est Homerus, *ιωαννίδης ίστι ευαγγελιον* verò mihi esto: hoc est *ἀζαγητος άγειρας οὐδέποτε, boni nuntii donum*: ut vetus ac laudatus Scholiastes ^b, exponit. Item; *ιωαννίδης πών* ^c *hoc boni nuntii premium solvam*. Cui accedit Cicero; *O suaves* (inquit) *e-pistolas &c. quibus ιωαννίδης, quæ reddam nefcio* ^d. Denique Pollux; qui *ιωαννίδης, donum quod nuntio redditur, eadem ratione, interpretatur* ^e.

a Odys. f. b Didymus ibidem. c Hom. ibidem. d Ad Attic. 1. 2. epist. 12. e Onom. 1. 6. c. 41.

XVI. De *Hebraica* verò *dictione* congruentia Scripturæ exempla, hæc sunt manifesta; *Ut darem ipsi besorā* ^a: quod Græci interpres, *ιωαννίδης* Chaldæus, *donum euangelii*: & Hebræi ^b, mercedem *euangelii*, doctè, ac consentaneè, explanarunt. Item; *Non besorā obtinget* ^c: hoc est, boni nuntii præmium, ut Chaldæus Jonathan, & David Kimchi, rectè ad eum locum declarant.

a 2. Sam. 4. 10. b R. Solomo. D. Kimchi. R. Iesai. c 2. Sam. 18. 22.

XVII. Interim *Græca vos ιωαννίδης latius sese, quam Hebræa, extendit, ac peculiari quādam metonymiā, sacrificium, ob latum nuntium, significat: ut frequens illud, apud Græcos διαβύειν ιωαννίδης euangelia sacrificare: seu, lati nuntii sacrificium offerre, demonstrat. Quo etiam eleganter utitur Comicus* ^b *επι συμφορεῖς ἀγαθῶν ιπαγγελμόροις ιωαννίδης θεον ob successus bonos annuntiatos, euangelia sacrificare.*

a Ioscar. Orat. Areopagitica. Plutarchus in Sertorio &c. b Aristophanes ιπποῦ.

XVIII. Nam, quod vir eximus ^a, *ιωαννίδης* vocem, propriè in hac phrasí, per ellipsis præpositionis ^b propter, interpretatur: quasi *ιωαννίδης θεον* idem sit, atque, *ob latum nuntium, sacrificare*, illud, nonnullis sanctis in locis, non male quadrabit. Quemadmodum, ex similibus hisce, patet; *θεον μετικαία b θεον βοδεῖα c* hoc est, *ob Metæcia, ob Boëdromia, sacrificare*: *αερίων ξένων ή γειθναί d* ante sacrificaturus, *ob Xenia & Natalitia*: denique *ιωαννίδης ιωαννίδης c ob leta nuntia* (ut doctiores interpretantur ^e) *sacrificare*.

a Budæus Commen. Gr. lingue & Wolphius in Isocrat. Areopag. b Plutar-chus in Theseo. c Ibidem. d Euripides in Jone. e Plutarch. in Phocio. nc. f Amiotus Gal. & Cruiser. Latine.

XIX. Veruntamen ellipsis hæc, propositæ Aristophanis sententiæ, minus videtur convenire, ut prior illius pars demonstrat: nisi, insolentem atque inconcinnam tautologiam, statuere velimus. Deinde litem, Pollucis auctoritas dirimit; qui deserts verbis, eandem metonymicam significationem, sic describit: *ιωαννίδης* (inquit) *ιππον τῷ οὐρνίδαις θεοίς, ιωαννίδης a* hoc est, *sacrificium quidem, ob communem latitudinem, euangelia b*.

a Onomast. 1. 5. c. 25. b Hæc alter interpres reddit: sed ut liquet, minus rectè.

XX. Nullibi tamen, *Euangelis nomen*, in *Novi Testamen-ti scriptis*, metonymicâ significatione alterutra, usurpari, sed, *bonum nuntium*, significare, comperitur. Atque hæc ha-ctenus, de communibus, vocum Euangeli, Græcè & He-braicè, significationibus, dicta plus satis: consequens est, ut ad *rem ipsam à genere exorsi*, accedamus.

XXI. *Bonum enim nuntium*, non unius est generis: sed à sua efficiente causa diversa, aliud est humanum; aliud vero divinum.

XXII. *Humanum* est, quod ab homine promanat. Cu-jusmodi fuit Euangeliū, de nativitate Jeremiæ ^a: & Eu-an-geliū, de Thessalonicensis Ecclesiæ fide, & charitate ^b.

a Jer. 20. 15. b 1. Thes. 3. 6.

XXIII. *Divinum* vero est, quod Deum habet auctorem: sive illud per se; sive per ministros suos (Angelos, aut homines) patefaciat.

XXIV. *Quod, pro materia sua subjecta* discrepantia, vel est *boni corporalis* ac *presentis vita*: quale fuit euangeliū, per Angelum nuntiatum, de nascituro Zachariæ filio ^a: vel est *boni spiritualis, & eternæ*, per Christum, salutis. Quo modo *ιωαννίδης*, in Sacris literis b frequenter, & à nobis hac disputa-tione usurpatur. Cujus vera natura, definitionis & distinc-tio-nis lumine, deinceps erit illustranda.

a Luc. 1. 19. b Esa. 53. 7. Rom. 10. 15.

XXV. *Euangelium* autem, hoc modo, non incommode, definiri potest; *doctrina divina, quæ arcanum Dei fœdus, de gratuata salute, per Christum, hominibus in peccatum lapsis, annuntiatur: & cum electis inchoatur ac conservatur, ad ipso-rum salutem, & Dei servatoris gloriam*.

XXVI. *Doctrina* enim *divina* dicitur, quia efficiens & auctor illius est Deus: ut attributa divinitus encomia, demon-strant. Quippe *ιωαννίδης verbum Dei* ^a: aut ellipsis quādam, *ο λόγος verbum illud* ^b: & distinctius *Euangelium Dei* ^c, no-minatur.

a 1. Pet. 1. 23. cum 25. Rom. 10. 17. b Marc. 16. 20. Act. 6. 4. & 8. 4. c Rom. 1. 1. 2. 2. Cor. 11. 7. 1. Pet. 4. 17.

XXVII. Ex quo auctore summo, summa etiam illius au-toritas (quæ duobus hisce, veritate, & sanctitate divinâ con-tinetur) perspicue exsurgit. Ideoque prioris ratione, *veritas* ^a, *via veritatis* ^b, & magis propriè, *verbū veritatis* ^c: poste-rioris vero, *via Domini regula* ^d, & *bonum Dei verbum* ^e (ob eximiam, præ aliis veris ac bonis Dei verbis, dignitatem) *ιωαννίδης* appellatur.

a 1. Pet. 1. 23. 25. b 2. Pet. 2. 2. c Eph. 1. 13. Jac. 1. 18. d Act. 13. 10. e Heb. 6. 5.

XXVIII. Cujus doctrinæ *subjecta materia*, statuitur du-plex: *communis & propria. Communis*, est fœdus Dei, cum hominibus (quippe Euangeliū hac in re, cum doctrina le-gis Dei, convenit ^a) *propria* vero, est fœdus Dei, de salute, per Christum, gratuata.

a Heb. 8. 9.

XXIX. *Fœdus* quidem *Dei*, quia Euangeliū, mutuam Dei & hominum obligationem, de vita æterna, ipsis certa conditione danda, promulgat. *De salute vero per Christum gra-tuita*; quia Deus Euangeliū, ex mera gratia, non solum Christum, & perfectam in eodem justitiam, ad reconciliationem, & vitam æternam, hominibus quibusvis; sub conditione

Dddd 3

veræ fiduci, prædicat & offert^a; sed etiam præscriptam, fidei & resipiscientiæ, conditionem b, electis suis promittit, & in iisdem perficit^c.

^a Esa. 18. 16. 1. Pet. 1. 6. Ad. 10. 43. Rom. 10. 6, 8. 9. b Gal. 5. 6. Luc. 14. 47. Act. 13. 39. Deut. 10. 6. Ezech. 11. 19, 20. Heb. 8. 10. 11.

XXX. Atque hujus subjecti beneficij ratione, Euangeliū, in Sacris literis, verbum gratia Domini^a: Euangeliū gratia Domini^b: Euangeliū pacis^c: & fœdus^d, nuncupatur: & à conditionis, officiis subjecti, prescriptione, lex fidei^e: lex Dei^f, & verbum fidei^g & metonymicè fides^h, nominatur.

^a Act. 14. 1. b Ib. 20. 24. c Eph. 6. 15. d Gal. 5. 7. Rom. 10. 19. d 2. Cor. 1. 6. e Rom. 3. 27. f Eta. 2. 3. g Rom. 10. 8. h Ad. 6. 7. Gal. 2. 25.

XXXI. Quia verò, hoc fœdus salutis per Christum, natura omnino ignotum est^a (quippe quod à mera voluntatis Dei gratia dependet^b) multisque ad Christum seculis non est revelatum gentibus^c, idcirco, arcanum, meritò appellamus. Quoniam eandem etiam ob causam, doctrina hujus fœderis, mysterium voluntatis Dei^d: mysterium Euangeliū^e: mysterium Christi^f: mysterium denique pietatis^g, indigitatur.

^a Matt. 11. 27. & 16. 17. b Ephes. 2. 8. c Rom. 16. 25, 26. d Act. 14. 15, 16. e Eph. 1. 9. & Ib. 6. 19. f Ib. 3. 4. g 1. Tim. 3. 16.

XXXII. Ex quo subjecto, consequitur etiam objectum Euangeliū, re ipsa esse homines, non persistantes in sua justitia originali (quia sani non opus habent medico, nec sancti reconciliacione^a) sed lapsos in peccatum^b: ac propterea, violati fœderis operum regos, ac legis transgressores. Quibus, fœdus salutis per Christum, nuntiatur & offertur^c. Atque hæc, de subjecta, & objecta, Euangeliū materia.

^a Marc. 1. 17. b Ibidem. c Gen. 3. 15. Esa. 6. 1. 1. Luc. 4. 18.

XXXIII. Forma verò Euangeliū, divina hujus materiæ, seu fœderis salutis per Christum, annuntiatione, indicatur. Quia, per eam, Euangeliū est, & à reliquis omnibus, differt ac discernitur.

XXXIV. Finis denique Euangeliū, est displex: alius enim est finis^a à cui: alius verò finis^b à cuius, appellatus. De quibus specialius atque uberiori non nihil, ob rei ipsius & controversialium gravitatem, nobis est differendum.

XXXV. Finis^a à cui, seu ad cuius utilitatem, Euangeliū datum est à Deo, sunt homines peccatores. Nam, ut illi, re ipsa annuntiatur; ea que de causa, illius sunt objectum: sic etiam, ad eosundem utilitatem, nuntiatur: atque hac ratione, finis Euangeliū existunt^b: sed modo dispari.

^a Marc. 1. 17.

XXXVI. Siquidem electi, primariò: reprobi, secundariò: illi, utilitatem Euangeliū, plenè hauriunt^a: hi verò, partim ac leviter tantum, delibant^b, ut, ex sequentibus, patebit.

^a Mat. 13. 13. b Ib. v. 13, 19. 21. 22. Heb. 6. 5.

XXXVII. Finis verò à cuius, est utilitas, cuius gratia, Euangeliū Christi, divinitus est destinatum, ac datum omnibus. Estque vel propinquus, vel remous.

XXXVIII. Propinquus finis, est Christi notitia: & illius notitia fructus geminus.

XXXIX. Notitia Christi est, qua, per Euangeliū doctrinam, & revelationem Spiritus Sancti, Christus, & gratuitæ salutis per ipsum fœdus, cognoscitur. Eaque vel est viva: vel vita expers.

XL. Notitia Christi viva, est fides per charitatem efficax^a. Quæ, electis ad salutem, est propria^b: & r̄ḡt īx̄l̄w̄, notitia Christi^c: notitia Patris ac Christi^d: & notitia, secundum pietatem^e, nuncupatur. Qui scopus est atque effectus Euangeliū primarius^f.

^a Gal. 5. 6. b Act. 13. 48. cum Tit. 1. 1. 2. Thess. 3. 2. c Esa. 53. 11. d Ioh. 17. 3. e Tit. 1. 1. f Ioh. 10. 31. Luc. 8. 15.

XLI. Notitia verò vita expers, ea est, quæ charitate ac bona conscientia constituitur^a. Quæ fides mortua^b, dicitur: & reprobis obtingit^c: circa quam etiam, non raro naufragium faciunt^d.

^a Mat. 13. 20, 21, 22. Luc. 8. 13, 14. Heb. 6. 8. b Iac. 1. 17. c Luc. 18. 13, 14. d Iac. 1. 17. e 1. Tim. 1. 19.

XLII. Fructus verò geminus, ex hac notitia promanans, est sanctificatio, & communio cum Christo ac Deo. Qui etiam est scopus, ad quem, Euangeliū doctrina, collimata^a: & efficiens organicus, quem producit^b.

^a Tit. 1. 11. Pet. 1. 27. 1. Ioh. 1. 3. b Ad. 1. 41. 42.

XLIII. Sanctificatio, est purgatio, à peccati immunditia,

virtute Spiritus Sancti, per Euangeliū & Christi notitiam, effecta. Quæ etiam, pro electorum, & reproborum discrimine, suis differentiis, plurimum utrumque distat ac distinguuntur.

XLIV. Electorum enim sanctificatio, est virtus ipsorum naturæ, virtute Spiritus Sancti, per Euangeliū, regenerationis. Quæ, sanctificatio b r̄ḡt īx̄l̄w̄, in Scriptura dicitur. Atque hoc pertinet oratio Christi; Sanctifica eos, in veritate tua: sermo tuus est veritas^c: & dictum Jacobi, de Deo; Progenies nos sermone veritatis^d: & illud Petri; Renatis &c. per sermonem Dei vivi^e: hoc est, per Euangeliū: item, Anima bus vestris purificatis, auscultatione veritatis, per Spiritum.
^a Heb. 6. 7. Joh. 3. 5. b 1. Cor. 6. 11. c Joh. 17. 17. d Jac. 1. 18. e 1. Pet. 1. 23. f Ib. vers. 25. & 1. Cor. 4. 15. g 1. Pet. 1. 22.

XLV. Ac propterea, quia Euangeliū, in electis, efficax est, sanctificationis, per Spiritum Sanctum, instrumentum; non temere Spiritus^a: ministerium Spiritus^b: speculum transformationis, ad imaginem Dominic^c nominatur.

^a 2. Cor. 3. 6. b 2. Cor. 3. 8. c 2. Cor. 3. 18.

XLVI. Atque hujus sanctificationis, Euangeliū causa est externa efficiens, non solum inchoans; sed etiam conservans ac perficiens. Ideoque, prioris ratione, semen regenerationis incorruptibile^a: posterioris verò ratione, loc sacerorum^b, & solidus etiam cibus^c, nuncupatur.

^a 1. Pet. 1. 23. b 1. Pet. 1. 2. c 1. Cor. 3. 2. Heb. 5. 13.

XLVII. Reproborum contra sanctificatio, est quedam naturæ ipsorum vitiosæ, à Spiritu Sancto illuminante^a, per agnitionem Euangeliū, refrænatio ac repressio temporaria^b. Quo demum modo, mundus inquinatura, per agnitionem veritatis effugisse^c, dicuntur: vitiis cohibitis paulisper; non verò per Spiritum regenerantem extictis.

^a Heb. 6. 4. b Luc. 8. 13, 14. Heb. 6. 4, 5, 8. c 2. Pet. 2. 20.

XLVIII. Quandoquidem consolatorem ac regenerantem, Spiritum veritatis, mundus (hoc est, reproborum ac peremptum cœtus) accipere non potest^a: sicut nec mors secunda, locum habere potest, in iis sanctis, qui resurrectionis prima (seu regenerationis) sunt participes^b. Atque hæc de primo notitia, Evangelica doctrina ac Christi, fractu.

^a Joh. 14. 16, 17. b Apoc. 20. 6.

XLIX. Alter verò fructus est, cum Christo ac Deo communio: quâ homines peccatores, suo modo, Dei & Christi, sunt participes. Alia enim, est integra ac vivifica: alia, multa & vita expers. Illa solis electis, tanquam verè filiis hæredibus^a: hæc reprobis, tanquam servis in domo & regno Dei^b, contingit.

^a Matth. 13. 38. Rom. 8. 16, 17. Eph. 2. 19. 1. Pet. 2. 5. b Matth. 13. 38, 41.

L. Electorum enim communio, est Dei, per Euangeliū notitiam ac fidem vivam, beneficium: quo Christi personæ, tanquam capiti, & Ecclesiæ Dei, tanquam corpori Christi, uniuntur^a: in eoque justificantur^b, & ad vivos bonorum operum fructus proferendos, vi illius, permoveantur^c. Ideoque Euangeliū, ministerium justitiae^d: & sermo reconciliationis^e, nominatur: & electi, ob vivam communionem, palmites in Christo fertiles^f: & filii regni, r̄ḡt īx̄l̄w̄ & omnino, nominantur^g.

^a Eph. 3. 6. 16, 17. 18. 20. & 1. 22, 23. b Rom. 5. 1. & 8. 1. 1. Cor. 6. 11.

^b Eph. 2. 17, 18. c Ioh. 15. 5. 1. Cor. 1. 30. & 6. 11. d 1. Cor. 5. 9.

^c 1. Cor. 5. 13. f Ioh. 15. 2. g Matth. 13. 38.

LI. Reproborum contra, cum Deo & Christo communio, est beneficium Dei, quo, per notitiam Euangeliū, ab externa mundi immunditia, & erroribus, liberati^a: ad externali Ecclesiæ, tanquam corporis Christi, ac domus Dei, societatem (quæ, communis professione fidei, & Sacramentorum usi constat) sunt adducti^b.

^a 1. Pet. 2. 10. b Act. 8. 13, 21. 1. Tim. 1. 10. 1. Cor. 10. 3. 4. 5.

LII. Cujus, mediata & imperfecta, communionis ratione, reprobri quoque, palmites in Christo, censentur; sed steriles: & à Patre agricola tollendi^a. Deusque eorum etiam vocatur diabolus herus (ut passim hæc vox Patri tribuitur) qui ipsos emisit^b. Emissæ autem dicitur, non pretioso Filii sui sanguine (quia, pro Mondo reproborum, non oravit^c) sed externa in servos suos, vocatione: qua illos sibi parte aliqua (unde filii regni^d, secundum quid, dicuntur) acquisivit^e.

^a Ioh. 15. 2. b 2. Pet. 1. 1. c Ioh. 17. 9. d Mat. 8. 12. e Exod. 15. 16.

^b Deut. 32. 6.

LIII. Nam, ut vox acquirendi generalis, per synecdochē specia-

specialius, pro *emtione*, s^epius usurpatur^a: sic vicissim, specialis *emendi* dictio, generalius, pro *acquisitione*^b (sicut *venitio*, pro *traditione*^c) simili tropo, in Sacris literis, accipi solet. Atque h^ec, de *Euangelii fine propinquu*, dicta.

^a Esa. 24. 2. Jer. 32. 7. Prov. 20. 14. & 23. 23. Gen. 25. 10. cum Acto. 7. 16.
^b Esa. 55. 1. Apoc. 3. 18. c Jud. 4. 2. 9. Psal. 44. 13. Esa. 52. 3.

LIV. *Remors vero finis, & effectus Euangelii organicus*, etiam est duplex: *medius & ultimus*.

LV. *Medius*, est electorum salus æterna^a: ideoque *Euangelium, verbum vita*^b: &, *Euangelium salutis*^c, appellatur.

^a Joh. 20. 31. b Phil. 2. 16. c Ephes. 1. 13.

LVI. *Ultimus vero finis, ex prioribus emergens, est Dei servatoris gloria*: quæ, in sapientia, misericordia, justitia, & potentia ipsius, patefactione consistit. Quæ, ut maximi est momenti, sic paucis explicanda.

LVII. *Primum enim Sapientia Dei πολυποιητη* multiforis, ex arcana & impervestigabili, salutis per Christum, via: illiusque opportuna, & Angelis etiam admirabili, per *Euangelium patefactione*, elucescit^a. Qua etiam de causa, *Euangelium, sapientia Dei in mysteriis abscondita*^b: & per ironiam perspicuum, *stultitia Dei*^c, nominatur: ad stultum incredulorum judicium, traducendum: qui, ita perverse, de *Dei sapientia*, sentiunt d.

^a Ephes. 3. 8, 9, 10, 19. Rom. 11. 31, 33. 1. Corinth. 1. 24, 25. b 1. Cor. 2. 7.
c 1. Cor. 1. 21, 25. d Ibid. vers. 18. & 23.

LVIII. *Deinde misericordia Dei*, seu ipsius, erga miseros peccatores bonitas, nullâ omnino doctrinâ, tam copiose tantaque claritate, quam *Euangelo Christi*, illustratur^a. Siquidem h^ec sola, eam salutis viam, divinitus datam & patefactam miseris, proponit: cujus notitia ac fructu, electorum quidem miseria, aboletur penitus (quæ *misericordia*^b καὶ ηγέρθη ideo nominatur) reproborum vero, misera conditio (fugatis *Euangelo ignorantiae tenebris*, & refrenata priorum scelerum licentia) mitigatur^c.

^a Eph. 2. 4, 5, 6, 7, 8. b Eph. 2. 4. Luc. 1. 72. c Vide Thes. 47.

LIX. Præterea, *Dei quoque justitia*, *Euangelo bifariam* revelatur: partim *erga electos*: partim *erga reprobos*.

LX. *Erga Ele^ttos*; quod, eum salutis modum retegit: quo, *justitia Dei*, peccatis nostris læsæ, pretiosa Filii morte est satisfactum^a; ut fieremus *justitia Dei in eo*^b: quodque, *justificationis & sanctificationis*, documentum, & organum, est salutare: ut antea ostendimus.

^a Rom. 3. 25, 26. b 2. Cor. 5. 21.

LXI. *Erga reprobos* vero: quod, ex *Euangelii doctrina & effectis*, sit perspicuum, Deum neque iniustitiae, neque exitii ipsorum, auctorem, aut adjutorem; sed, culpam utriusque, in ipsis residere.

LXII. Quippe Deus justus ac misericors, ipsis, suo vitio miseri, liberationem à miseria, *Euangelo* offert: illi contra eandem, aut sua contumaci ignorantia aversantur^a; aut notitia illius, à Deo donati, tantique boni, fiducia & amore vacui, abutuntur^b.

^a Joh. 3. 19. b Joh. 3. 19, 20. Matt. 13. 20, 21, 22.

LXIII. Denique *potentia Dei*, variis modis, *Euangelo* declaratur: in primis vero, in procuranda, tuenda ac perficienda (invito mundo, & inferni portis) salute Ecclesiæ, per Christum^a. *Euangelo* enim celebratur, & exercetur, *excellens illa magnitudo potentia, in nobis, qui credimus pro efficacitate fortis roboris ipsius, quam exeruit in Christo; quam suscitavit eum à mortuis, & collocavit ad dexteram suam in celis*^b. Unde etiam *Euangelo*, *potentia Dei*^c: & *potentia Dei, ad salutem omni credenti*^d: & summatim, *Euangelo gloria beati Dei*^e, indigitatur. Atque h^ec pertinent, ad finis *Euangelii coronidem*.

^a Matt. 16. 18. Joh. 20. 28, 29. Rom. 8. 37, 38, 39. 1. Pet. 1. 5. b Eph. 1. 19, 20.
c 1. Cor. 1. 18. d Rom. 1. 16. e 1. Tim. 1. 11.

LXIV. *Adjuncta vero Euangelii*, sunt *Sacraenta*, quæ tanquam verbum invisible, illius doctrinam, foederatis signant & obsignant. Qua de causa metonymicè, *fœdus*^a: & propriè, *signa fœderis*^b, & metaphorice, *sigilla fœderis*^c, appellantur. Hactenus *Euangelii definitionem*, & *expositio nem illius*, tractavimus: quibus succedit *distinctio*.

^a Gen. 17. 10, 13. Act. 7. 8. b Gen. 17. 11. Rom. 4. 11. c Rom. 4. 11.

LXV. Etsi *Euangelium recipia* (quam exposuimus) sit *simplex*^a: rei tamen *circumstantia*, *duplex* comperitur. Quip-

pe aliud est, *Euangelium promissionis Christi*: aliud, *misionis illius*. Unde prius, promittens^b ac *præmissum*^c: posteriorius vero, *promissum Euangelium*^d, appellatur.

^a Gen. 3. 15. cum Joh. 12. 31. Coloss. 2. 15. Heb. 2. 14. & Gen. 12. 3. cum Gal. 3. 6, 7, 8. & Gen. 22. 18. cum Gal. 3. 8. Rom. 4. 22, 24. Act. 2. 25. & 10. 43. & 4. 12, 13. & 15. 11. Heb. 11. 12. b Rom. 1. 2. c Gal. 3. 8. Heb. 4. v. 6. d Rom. 1. 2.

LXVI. Siquidem *Euangelium promissionis Christi* est, quo olim Deus fœdus gratuitæ salutis per Christum, annuntiavit ac pepigit^a, Christique adventum promisit^b. Qua de causa, *Euangelium hoc, in æstia promissio*^c distinetè ac νοτική ηγέρθη (ut reliquis promissionibus longè sublimior) appellatur.

^a Heb. 1. 1. Act. 16. 43. b Act. 3. 22, 24. & 13. 32. Gal. 3. v. 17, 18.

LXVII. Hoc autem *Euangelium*, à Deo nuntiatum ac patefactum est duobus modis, *immediate* ac *per se*: & *deinde mediate* per homines.

LXVIII. *Immediate* ac *per se* Deus hoc præstitit, ratione diversa: *primum enim obliquè*: postea vero directè.

LXIX. *Obliquè enim, primis parentibus*, in *paradiso*, *Euangelium initio revelavit, in comminatione Serpentis facta*. In qua *ipsum* (mulieris semen) *serpentis caput contritum*^a (hoc est Christum virginis filium, per mortem, abolitum eum, qui mortis habebat imperium, hoc est diabolum^b) pro sua misericordia, promisit.

^a Gen. 3. 15. b Heb. 2. 14.

LXX. *Directè vero Patriarchis, Euangelium de Christo, patefecit*^a; quorum idcirco fides in Christum, ταῦτη magnificè celebratur^b. Inter quos excelluerunt, Abrahamus^c, Isaacus^d, Jacobus^e: quibus, illustrissimæ promissiones, de Christo ac salute, obtigerunt.

^a Luc. 1. 55, 73. b Act. 15. 11. Heb. 11. 2. Rom. 4. 12, 16. 2. Corinth. 4. 13. c Gen. 12. 3. & 22. 18. Gal. 3. 8, 14, 17, 18. Luc. 1. 55, 73. d Gen. 26. 4. e Ib. 28. 14.

LXXI. *Mediate* vero Patriarchis, *Euangelium de Christo*, patefecit^a; quorum idcirco fides in Christum, ταῦτη magnificè celebratur^b. Inter quos excelluerunt, Abrahamus^c, Isaacus^d, Jacobus^e: quibus, illustrissimæ promissiones, de Christo ac salute, obtigerunt.

^a 2. Tim. 3. 16. 1. Pet. 1. 11. 2. Pet. 1. 21. Heb. 1. 1. b Gen. 49. 10. c Rom. 1. 2. Act. 10. 43. d Psal. 147. 20. e Act. 14. 16. & Psal. 147. 20. f Rom. 11. 33.

LXXII. Ad cuius *Euangelii declarationem & ob-signationem* adjuncti & annexi fuerunt, partim diversi, rerum, personarum ac factorum typi propheticæ: partim ceremonia (seu, externi cultus Dei, ritus) temporariae.

LXXIII. Quippe μηχανικῶν δοεῖδων ad tempus usque correctionis sunt imposta^a: nec diutius, quam ad Christi mortem, tanquam cultus Dei, duraturæ: sed rarioribus ac clarioribus permutandæ^b. Quo mortis Christi termino, seculum (seu longa duratio) iis attributum^c, omnino finitur. Ut pote quum fuerint umbras futurorum: corpus autem, Christi^d: umbra bonorum futurorum; non ipsa expressa forma^e: & chirographum debitorum nostrorum^f: ideoque debitissimis personulis, abolendum: ut veritati, & justitiae divinæ satisficeret.

^a Heb. 9. 10. b Heb. 8. 13. c Gen. 17. 13. Exod. 12. 24. d Col. 2. 17. e Heb. 10. 1. f Col. 2. 14. Gal. 5. 1, 2, 3.

LXXIV. In quibus ceremoniis excelluerunt, signa fœderis illustria, cum *Sacramenta ordinaria*, *circumcisionis & passchatis*: tum *sacrificia*, non solum *iἀστικὰ propitiatoria*; quæ, ad primam fœderis partem, relata, Christum ejusque beneficia, adumbrabant: sed etiam *iἀστικὰ gratiarum actionis*, quæ, ad alteram spectantia partem, officia quoque Ecclesiæ designabant. Atque h^ec de *Euangelio promissionis*.

LXXV. *Euangelium vero misionis Christi* est, quo Deus postremis temporibus fœdus salutis per Christum: & implementum, de missione ipsius promissionem, annuntiavit^a.

^a Heb. 1. 1. Luc. 1. 69, 70. & 2. 10, 11.

LXXVI. Quo modo νοτική ηγέρθη oppositè promissioni tanquam lætissimum illius complementum^a, *Euangelium Christi*^b, nempe exhibiti: *Euangelium regni Dei*^c: & *Euangelium regni*^d: & à suo subjecto metonymicè, *novum fœdus*^e, hoc est, novi fœderis doctrina, appellatur.

^a Luc. 2. 10. b Rom. 1. 9. 1. Cor. 9. 12, 14. c Marc. 1. 14. d Matth. 4. 23. e 2. Cor. 3. 6.

D I S P U T A T I O X V.

44

LXXVII. Atque hoc modo fideles, post Christum exhibitum, priscis patribus feliciores longè, judicantur^a. Licet enim Christi & fœderis gratia, fideique, ac salutis, communione, nobis fuerint pares^b: solam tamen, Christi venturi, pro populo suo morituri, totoque orbe regnaturi, promissionem; non autem rem promissam (qua ab Apostolo, *promissionis voce*^c, metonymia consueta^d, designatur) adepti fuerunt: coquemodo, nobis inferiores.

^a Matt. 13. 17. Luc. 10. 24. ^b Gen. 12. 3. Gal. 3. 6, 7, 8. Heb. 11. 2. ^c Cor. 4. 13.

^d Heb. 11. 39. ^e Act. 1. 4. Heb. 6. 12, 13. & 10. 36.

LXXVIII. Atque hinc etiam quatuor divini, (historiæ nativitatis, doctrinæ, virtutum, mortis, & resurrectionis, Jesu Christi) libri, ab uno re ipsa missionis Euangelio, *Euangelia*^a (per subjectæ materiæ metonymiam) nuncupantur.

^a Marc. 1. 1. Act. 1. 1. 2. Cor. 8. 18.

LXXIX. Hujus autem Euangelii promulgatio (pro temporis, divinitus præstituti, ratione) objecto plurimum discrepavit.

LXXX. Primum enim, usque ad Christi mortem & resurrectionem, Israëlitico tantum populo ordinari nuntiatum est^a. Idque factum est, per Angelos^b, Johannem Baptistam^c, Filiumque Dei Iesum Christum^d: & delectos illius (cum duodecim^e, tum septuaginta^f) discipulos.

^a Rom. 3. 2. & 9. 4. Ephes. 2. 11. 14. Matth. 10. 5, 6. & 15. 24. ^b Luc. 2. 10. ^c Ib. 3. 18. ^d Marc. 1. 14. Heb. 1. 1. ^e Matt. 10. 7. ^f Luc. 10. 1.

LXXXI. Deinde, post Christi ascensionem, misso Spiritu Sancto, prædicatum est Euangelium, non solum Israëlitico populo (licet ordine fuerint præferendi^g) sed omnibus etiam gentibus^h: utpote quum jam, per Christi mortem, legalium ceremoniarum religio ac septumⁱ, & discrimen gentium, è medio esset sublatum^j.

^a Act. 1. 8. & 13. 46. Rom. 1. 16. ^b Matth. 28. 19. Marc. 16. 15. ^c Eph. 2. v. 14. ^d Ephes. 2. 14. 16.

LXXXII. Hæc autem Euangelii promulgatio facta est, per ministros Christi: partim extraordinarios cum Apostolos^k, tum eorum adjutores, qui idcirco, *κατ' ἵξον* Euangeliæ^l dicit: partim ordinarios; pastores, & doctores^m. Quæ promulgatio Euangelii, metonymicè interdum Euangeliumⁿ d' nuncupatur.

^a Matt. 28. 19. Marc. 16. 15. ^b Act. 21. 8. Eph. 4. 11. 2. Tim. 4. 5. ^c Eph. 4. 11. 12. ^d Gal. 2. 7. 1. Cor. 9. 14. Phil. 4. 15.

LXXXIII. Cui etiam, Euangeli missionis Christi, sanctiendo adjuncta sunt divinitus, signa fœderis, seu Sacramen-

ta: sed minori numero, & luce ac facilitate majori, *Baptismus & Cœna Domini*, ad secundum Christi adventum, cum ministerio Euangelii, duratura^p.

^a Matt. 18. 19, 20. 1. Cor. 11. 26. Gal. 1. 7, 8.

LXXXIV. Quapropter Euangelium, hisce de causis, meritò *eternum*^q dicitur: non autem æterno opponendum. Ideoque impuram illam Origenis hæresin (ut de Monachis quibusdam, pseudo-euangelii æterni fabris, taceam) cum Hieronymo detestamur: qua, duplex Euangelium confinxit. Unum enim statuit temporale, de salute hominum, in hoc seculo prædicatum: alterum vero æternum, de salute dæmonum, post hanc vitam, in cœlis prædicandum^r. Hæc tenus de Euangeli Christi.

^s Apoc. 14. 6. ^t Hiero. t. 2. epist. ad Avitum, ex Origine *περὶ ἀγίου*.

C O R O L L A R I A.

I. **A**N Gentes, quas Deus olim frustis incedere in viis suis Act. 14. 15, 16. per fidem generalis Dei misericordia (beneficiis naturalibus patefacta) & per penitentiam, siue Euangeli Christi cognitione, potuerint servari? Neg.

2. *An ex hisce (aut similibus) euangelio dictis Joh. 3. 16, 17, 18. aut 1. Tim. 1. 15. aut c. 2. 4, 6. aut 2. Pet. 2. 1. aut 1. Joh. 2. 2. aut cap. 5. 10, 11. à Reproborum patronis recte probetur*, Christum à Patre morti traditum in eum finem, ut pro omnibus & singulis, tam reprobis, quam electis Redemtionis premium persolveret? N.

3. *An illud Dei iustitia, aut misericordia non repugnet, si talis universalis gratia non admittatur?* N.

4. *An hinc recte colligatur, Reprobos alias fore excusabiles?* N.

5. *An Americani illi ac similes, quibus Euangelium, neque exterius verbo, neque interius à Spiritu Sancto fuitullo modo revelatum, ob fidei illius absentiam, ianguaro causam efficientem, sint condemnandi?* Neg. ex dictis, Rom. 4. 15. & 1. Joh. 3. 4.

6. *An igitur hi, nullo legis jure condemnabuntur?* A. distincte: etiæ enim hoc non fiet, ob legem fidei (seu Euangeli de Christo) violatam (ut que sis neque natura, neque revelatione ulla, patefacta) fiet tamen justæ, ob legis nature declarata transgressionem, Rom. 1. 19, 20. & 32. & cap. 2. 12, 14, 15.

D I S P U T A T I O X V.

DE ADAMI PRIMI ET SECUNDI COLLATIONE.

Praclarum est illud γνῶθι σεαυτὸν Nosce te ipsum; sed frustra hac notitia queritur, nisi nos ipsos, in utriusque Adami speculo, contemplemur; & in primo, lapsum atque exitium; in altero, restorationem ac salutem redundantem observemus: ut ex illo, ad seriam animi coram Deo demissionem; ex hoc vero adipiam erga eundem gratitudinem stimulemur. Quocirca non abs re fore arbitramur, si eam, primi & secundi Adami, collationem, publica dissertatione expendamus.

T H E S I S I.

ADAM, vox Hebræa, in S. literis primum homini, deinde urbi^a, attribuitur.

^a Jof. 3. 16.

II. Prior autem ratione, & materia sua, *Adamah*^b, id est, terra (ut homo, Latinis ab humo, licet quidam dissentiant^c) nominatur. Ideoque LXX interpretes *μάρτις*^c, & Hieronymus^d vulgatusque Psalmorum interpres^e, *terrigena*, consentaneè translulerunt.

^a Gen. 2. 7. 1. Cor. 15. 47. ^b Quintil. Instit. 1. 1. c. 9. ^c Jer. 32. 20. ^d De nomi. Hebraicis. ^e Psal. 49. 3.

III. Quo sensu hæc vox *Adam*, aut *latinus*, aut *strictius*, usurpari solet.

IV. *Latinus* quidem, animal rationale (marem aut feminam^f) notat: *strictius* vero, *specialis* aut *singularis* modo accipitur.

^f Gen. 1. 27. Levit. 18. 5. Num. 31. 35.

V. *Specialis* quidem, oppositè, vel Deo, *homines impios*^g vel *τύχη b*, aut *geber*^h, viro (hoc est *κατ' ἵξον* potenti ac magnati) *plebejum* designat.

^g Gen. 6. 2. ^h Ps. 49. 3. & 82. 7. ⁱ Job. 14. 10.

VI. *Singulari* vero modo, *hominem primum*ⁱ, notat: qui proprio carens communi nomine, ob originis privilegium, appellatur. Ideoque sibi articulo demonstrativo, *ha* (à quo propria hominum nomina abhorrere solent) insignitur, *haadam*, ille homo: ut Græcis *πρώτης* pro Homero (ut similia non pauca) excellentiæ denotandæ gratia, usurpatur.

ⁱ Gen. 2. 18. ^b Gen. 2. 23, 25, &c. cap. 3. 8, 9. & 4. 1.

VII. Utque *Adam* est Christi typus^j: sic ille primus homo, *Adam*^b; *hic* vero, postremus *Adam*^c, & secundus homo^d, comparatè, meritoque appellatur. Quemadmodum *utriusque*, cum in persona, tum in attributis, collatio partim convenientiæ, partim differentiæ, perspicue declarabit.

^a Rom. 5. 14. ^b 1. Cor. 15. 45. & 47. ^c Ib. v. 45. ^d Ib. v. 47.

VIII. In persona autem observanda est *natura*, & *hypostasis*, seu *ὑπόστασις* subsistentia personalis.

IX. In *natura* quidem, convenientia est *speciei*, & *partium*. *Speciei*, quia utrumque natura est humana, uterque homo^e: *partium*, quia uterque corpore mortali, & anima immortali præditus^f, homo verus: & sine patre, citra generationem, sola Dei omnipotentia formatus^g.

^e 1. Cor. 15. 45. + 7. ^f Gen. 1. 27. & 2. 7. Luc. 23. 46. ^g Gen. 2. 7. Luc. 1.

ⁱ Heb. 7. 3.

X. Diffe-

X. *Differentia vero naturae utriusque, est in numero, & partium causis atque adjunctis.*

XI. In numero, quia Adami primi natura est unica humana^a; unde homo merus: in secundo altera etiam adest, divina: ideoque *Deus verus^b, Immanuel^c, Deus Verbum caro factum^d, Deus patefactus in carne^e, & Dominus è causa^f*, (oppositè Adamo primo) nominatur.

^a 1. Cor. 15. 47. ^b 1. Ioh. 5. 20. ^c Matth. 1. 23. ^d Ioh. 1. 1, 14. ^e 1. Tim. 3. 16. ^f 1. Cor. 15. 47.

XII. In partium quidem causis differentia est, cum efficiens, tum materia ratione.

XIII. *Efficiens*; quod *Adami primi* corpus & anima, formatas sint à secundo^a: *secundi*, à seipso^b, ut qui verus sit Deus, per quem, & in quem, *creata sunt omnia^c*.

^a 1. Ioh. 1. 3. ^b Heb. 2. 16. ^c Col. 1. 16.

XIV. *Materia* verò *propinqua corporis differentia* est, quod Adami primi, sit è terra^a; secundi, ex substantia virginis Mariæ^b, ex Adamo primo propagata. Ac propterea, filius *Adami^c* & *filius hominis^d*, promissus inde à paradise^e, nominatur. Hæc de partium causis.

^a Gen. 1. 7. 1. Cor. 15. 47. ^b Gen. 3. 15. 1. Luc. 1. 42. ^c Heb. 2. 14, 16. ^d Luc. 3. 23, 38. ^e Ioh. 5. 15. ^f Gen. 3. 15.

XV. In carum verò adjunctis differentia est; quod corpus primi Adami poterat, servando justitiam, non mori^a: secundi verò, servando justitiam, mori debuit^b. Atque hæc de naturæ Adami utriusque, convenientia & differentia.

^a Gen. 1. 17. Rom. 5. 12. ^b Ioh. 18. 11. Luc. 24. 26.

XVI. In hypostasi, vero, sive subsistentia personali, convenientia quidem est in numero, quia utrumque est unica; iudeoque & unum ipsius, persona una, utrumque^a. Differentia verò est in modo.

^a Rom. 5. 17, 18. 1. Cor. 15. 21-45.

XVII. *Humana enim Adami primi natura* suam habuit propriam hypostasin: adeo ut corpus & anima illius, unam constituerint personam, seu substantiam, singularem, vivam, intelligentem, incommunicabilem, non sustentatam ab alio, nec partem alterius.

XVIII. Contra vero, secundi *Adami humanæ naturæ*, hypostasi propria destituitur; ut quæ, per se ac seorsim extra Filii personam, nunquam & nusquam substiterit, antequam in unitatem personæ assumeretur. Adeo, ut, naturæ sint duæ, persona verò unica, unus Christus, non duo^a.

^a 1. Cor. 8. 6. Eph. 4. 5. 1. Tim. 2. 5.

XIX. Altera collatio sita est, in personæ attributis: quæ in duos, quasi ramos, diffunduntur, nempe in dores & effecta.

XX. In dotibus autem observandæ sunt, cum species, tum finis illarum communis.

XXI. Species illæ potissimum in imagine Dei, & dominio in creaturas idoneo, continentur.

XXII. *Imago autem Dei*, est essentia illius spiritualis^a & in primis virtutis, in creatura rationali, similitudo^b. Qua in re, Adami primi & secundi, partim convenientia, partim differentia, est perspicua.

^a Gen. 9. 6. ^b Eph. 4. 24. Col. 3. 10.

XXIII. Convenientia quidem, quia primum utrique anima rationalis indita est divinitus^a: quæ essentia est spiritualis; eoque & vita immortali, & facultate gemina, cum mentis, tum voluntatis, Deo similis. In quo, primus & immutabilis, bipartita imaginis Dei gradus^b conficitur.

^a Vid. thes. 9. ^b Gen. 6. 9.

XXIV. Deinde præter essentiam spiritualem addita virtus gemina, mentis, & voluntatis, ad earum perfectionem, alterumque imaginis Dei gradum, priori sublimiore, stantendum.

XXV. *Virtus mentis*, est agnitus Dei, & officii erga ipsum, ad salutem sufficiens^a: quæ ratiōne veritas^b appellatur.

^a Col. 1. 10. ^b Eph. 4. 24.

XXVI. *Virtus voluntatis*, est justitia, seu habitus rectæ voluntatis, jus suum cuique tribuendi: primum Deo; ut creatori ac patri, quæ pietas^a & sanctitas^b, dicta: deinde proximo; ut, fratri creato ab eodem patre, eoque congeneric^c: quæ, communivoce, justitia^d, per synecdochē, à sanctitate distincta, appellatur.

^a Tit. 2. 12. ^b Luc. 1. 75. ^c Matt. 2. 10. ^d Luc. 1. 75. Eph. 4. 24.

XXVII. Quibus virtutibus (quæ vulgo justitia originalis)

quoniam homines Deo maximè similes redduntur, idcirco iisdem, *imago Dei*, in S. literis describi solet^a. Atque hoc etiam sensu ac consensu, *Adamus primus*, factus ad imaginem Dei^b, & *secundus*, conceptus ac natus sanctus^c, affirmatur. Atque hæc, de utriusque Adami, in imagine Dei, convenientia.

^a Eph. 4. 14. Col. 3. 10. ^b Gen. 1. 26, 27. 1. Cor. 11. 7. ^c Luc. 1. 35.

XXVIII. *Differentia* verò in eadem comperitur duplex: una, ratione partis secunda imaginis, seu virtutis: altera ratione numeri imaginis.

XXIX. *Virtus* enim primi *Adami*, fuit mobilis; ut lapsus illius arguit: *secundi*, verò immobilis; partim ob personæ gravitas naturam^a, partim ob veritatis prophetiarum de Christo^b, & officii illius mediatorii necessitatem^c.

^a Ies. 9. 6, 7. ^b Dan. 9. 24. Ies. 53. 9, 11. ^c Heb. 7. 26.

XXX. *Numerus* deinde imaginis Dei differt: quod in primo *Adamo unica* fuerit *imago*, nempe creata (prout unica fuit natura) qua Deo extitit ὡμοίωσις ὡμοίωσις, similis essentia ac sanctitate: in secundo verò præter hanc, etiam in *creata est imago Dei Patris* (prout altera quoque est natura increata) qua ὡμοίωσις ὡμοίωσις ejusdem est essentia & sanctitatis. Unde *imago Dei invisibilis*^a, & character hypostasis *Dei Patris*^b (utpote *filius proprius*^c, & *unigenitus*^d) appellatur. Ex quibus, *collatio in imagine Dei*, prima dote proposita, illustratur.

^a Col. 1. 15. ^b Heb. 1. 3. ^c Rom. 8. 32. ^d Ioh. 1. 14, 18.

XXXI. *Altera* verò *dos*, est *dominium* in *creaturas idoneum*. Dominium, potestatem: *idoneum*, sapientiam & potentiam, & auctoritatem usumque dominii necessariam designat.

XXXII. Convenientia autem utriusque *Adami*, in eo elucet, quod ut primo, tanquam typo^a, datum in terram, mare & animalia omnia imperium^b, & sapientia ac potentia imperio necessaria^c; ita & secundo, per primi typum adumbrato, *filiu hominis*, idem est attributum^d.

^a Psal. 8. 1, 7. ^b Gen. 1. 26. ^c Gen. 2. 19. ^d Ps. 8. 5, 7. Heb. 2. 6, 8.

XXXIII. *Differentia* verò est, in dominii terminus & modis.

XXXIV. *Termini* enim *imperii primi Adami*, angustis terræ, maris & animalium limitibus fuerunt definiti^a: secundo verò *Adami dominium*, cœli, terræ omniumque creaturarum latifundia comprehendit^b. Ideoque sapientia & potentia longè excellentiori stabilitum.

^a Gen. 1. 28. Psal. 8. 7, 8. ^b Mat. 28. 18. Heb. 2. 8. Eph. 1. 23, 22.

XXXV. *Modus* deinde *domini Adami primi* (pro naturæ unius humanæ modulo) unicus fuit ac dimensus: *secundi* verò (pro naturæ humanæ & divinæ sapientia ac potentia, distinctè finita & infinita) geminus, dimensus, scilicet & immensus^a. Atque hæc de primo, personæ utriusque Adami, attributo nempe *dotibus*.

^a Apoc. 1. 8. & 17. 14.

XXXVI. *Alterum*, nempe effecta, sunt duo, propagatio generis, & communicatio conditionis.

XXXVII. *Prius*, *uxoris formatione*, & liberorum ex ea procreatione, continetur.

XXXVIII. *In uxoris formatione*, convenientia est, quod ut uxor primi *Adami* ex dormiente ipsius corpore, est constructa; sic & secundi.

XXXIX. *Differentia* verò est, quod *Adamo primo* dormiente vitali somno^a, uxor carnalis exorta est, caro propriæ, ex carne, & os, ex ossibus ejus^b: ex secundo verò, dormiente mortis somno^c, uxor spiritualis Ecclesia^d, caro (per metaphoram, è typo illo petitatam) ex carne ejus, & os ex ossibus ejus^e, emersit.

^a Gen. 2. 21-22. ^b Ibid. v. 23. ^c Ioh. 11. 11, 13. Act. 10. 28. Eph. 5. 25. ^d 2. Cor. 11. 2. ^e Eph. 5. 30, 31, 32.

XL. *In Liberorum* etiam ab utriusque procreatione convenientia est, quod uterque *Adamus*, è sua uxore matre omnium viventium, liberos, secundum imaginem suam, uberibus matris alendos generarit.

XLI. *Differentia* vero est, quod à primo *Adamo*, ex semine corruptibili, ac naturæ vi^a, ex Eva matre omnium viventium^b vita corporali, generati sunt liberi carnales secundum imaginem illius vitiosam^c, carnali lacte educendi.

^a Gen. 1. 28. ^b Gen. 3. 20. ^c Ib. 5. 3.

DISPUTATIO XVI.

XLII. A secundo vero, ex semine sermonis Euangelii incorruptibili^a, ac virtute Spiritus Sancti^b, ex Ecclesia matre omnium^c, vita spirituali viventium^d, Spirituales liberi^e, secundum imaginem virtutis ipsius^f, sunt regenerati^g, gemino veteri & novi Testamenti ubere, rationali lacte sincero^h, nutriti.

^a Iac. 1. 18. ^b Pet. 1. 23. ^c Ioh. 3. 5. ^d Tit. 3. 5. ^e Gal. 4. 26. ^f Rom. 6. 11. 13. ^g Ioh. 1. 12. 13. ^h 2. Cor. 3. 18. ⁱ Eph. 4. 14. ^j Ioh. 5. 3. 10. & 8. 18. ^k Pet. 1. 23. ^l Pet. 2. 1.

XLIII. Unde stirpes omnium hominum duæ emergunt. Una quidem, omnium generatorum secundum carnem, *Adamus primus*: altera vero, omnium generatorum secundum spiritum, *Adamus secundus*. Atque hæc de primo personæ effecto, nempe generis utriusque propagatione.

XLIV. Alterum vero est, communicatio conditionis, cum liberis generatis; quæ utrumque genere convenit, sed specie differt.

XLV. Primus enim *Adamus*, & bona caduca, & deinde mala solida; secundus vero beneficia tantum, malis illis antidota longè excellentiora, communicat^a.

^a Rom. 5. 15, 16, 17.

XLVI. Bona enim primi fuere, inchoata justitiae originis conservatio, & ex recto illius usu cepta obedientia, & ex utroque consequens pax cum Deo, & juris, ad beatam æternamque in cælis vitam, acquirendi facultas: non autem ius ipsum, quod perseverantia ad finem destinatum, erat primum acquirendum^b.

^b Lev. 18. 5. Deut. 17. 26.

XLVII. Mala vero ab eodem promanantia, sunt peccatum, & mors, suo calamitatum variarum satellitio instructa.

XLVIII. Contra vero secundi Adami beneficia; sunt consummata ad finem justitia, & vita eterna. Quæ utriusque Adami oppositio, distinctione pleniori, fiet illustrior.

XLIX. Peccatum enim, ab Adamo primo communicatum ipsius posteris (vi naturæ propagatis, seu generatis) generatim quidem est malum ab officio, ex jure Dei ipsi debito, dissentaneum; & ut Apostolus, à forma deformi, describit, *arquia à Lege declinatio*^a: speciatim vero distribuitur, in primum, & à primo ortum.

^a Ioh. 1. 4.

L. Primum (quod *meū basius transgressio*^a, *meū tunc lapsus*^b, per metaphoram simul & *meū exxi*^c dictum) est inobedientia^c Adami primi, qua per superbiam incredulam, inaccessam Dei similitudinem^d, Satanæ astu^e, & uxoris suæ^f, affectans^g, fructusque vetiti præstantia allectus, eum commedit^h, ac se suosque posteros generandos, constituit peccatores, concessaque virtutis Dei similitudine privavit & mortis condemnationem attulitⁱ. *Quia ut per unum illum hominem, peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transit, in quo omnes peccarunt.*^k

^a Rom. 5. 14. ^b Ibid. v. 15. ^c Rom. 5. 19. ^d Gen. 3. 5. cum 11. ^e Ibid. v. 6. & 12. & 17. ^f Gen. 3. 22. ^g Ib. v. 6. ^h Gen. 3. 17. & 3. 19. ⁱ Rom. 5. 12.

L. Cujus peccati primi antidotum, est secundi Adami obedientia universalis; qua, cum esset in forma Dei, non duxit rapinam Deo equalem esse, sed tamen ipse se exinanivit, forma servi accepta, & habitu compertus ut homo, ipse se submisit, factus obediens, usque ad mortem, mortem autem crucis.

^a Phil. 2. 6. 7. 8.

LII. Cujus obedientia universalis merito, justi constituti, ab Adami primi peccato, aliisque nostris sumus absoluti. Hinc Apostolus ait; *Sicut enim per obedienciam unius hominis, pec-*

catores constituenti sunt multi; ita per unius obedientiam, justi constituenter multi^b.

^a Rom. 5. 11. 16. ^b Rom. 5. 19.

LIII. Peccatum vero à primo illo ortum, est innata omnibus, ex Adamo primo generatis, privationis justitiae originis vitiositas: quæ, ad totius legis divinæ transgressionem, primum propendit^a.

^a Gen. 3. 21. Eph. 2. 1.

LIV. Ideoque quum ea pravarum cupiditatum sit scaturigo^a, *meū exxi*, peccatum^b dicitur, & per metaphoram, *meū homo*^c, ut Adami primi vitiosi imago, & quasi spiritualis, à leproso patre, lepra (ipsius & posterorum in ipso lapsorum^d, merito) propagata.

^a Rom. 6. 11. 13. ^b Ibid. & cap. 7. 8. ^c Rom. 6. 6. Col. 1. 9. ^d Rom. 5. 12.

LV. Quæ cum nobis sit innata ab origine^a, *originales peccatum*, dici consuevit: & quia similis est morti (ob privationem justitiae, quæ animæ, quasi anima & vita) *mors*^b, in sacris literis, nervosa quadam metaphora, homines appellantur.

^a Gen. 8. 21. Psal. 51. 7. Eph. 2. 3. ^b Matth. 8. 22. Ioh. 5. 25.

LVI. Cujus mali medela, à secundi Adami beneficio confertur. Nam mortis illius merito, *verus noster homo cum ipso crucifixus est*, ut aboleatur corpus peccati, ne post bac nos serviamus peccato^a, & resurrectionis ejusdem efficacia, *nous homo*^b (secundi Adami justi imago) resurgit^c, nunquam moriturus^d: ut in novitate vita ambulemus^e. Atque hæc de primo malo, nempe peccato primi Adami, & remedio illius, à secundi beneficio.

^a Rom. 6. 6. ^b Eph. 4. 14. ^c Col. 3. 10. ^d Ib. v. 6. 7. & 14. ^e Ibid. v. 4. & 10. & 18.

LVII. Alterum malum quod præter peccatum, à primo Adamo posteris ipsius communicatum, est stipendum peccati, mors prima & secunda^a.

^a Rom. 5. 21. Gen. 1. 17. Rom. 5. 12. 17. Apoc. 21. 8.

LVIII. Contrarium vero beneficium ac remedium à secundo Adamo datum, est per meritum obedientie & efficaciam resurrectionis & Spiritus ipsius, vita æternæ, cum animæ, tum corporis^a, hereditas & possessio. Siquidem justificati illius gratiant heredes fieremus secundum spem vitæ æternæ. Et consecratus, factus est auctor salutis æterne omnibus, qui ipsi obediunt^c. Sicut enim in Adam omnes moriantur, ita & in Christo omnes viviscabuntur^d. Et sicut gestavimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis^e. Etenim si per unam offensam, mors regnavit per unum, multò magis, qui redundantem illam gratiam, & donum justitiae accipiunt, in vitæ regnabunt, per unum Iesum Christum^f. Amen, Amen!

^a Ioh. 6. 40. ^b Tit. 3. 7. ^c Heb. 5. 9. ^d 1. Cor. 15. 22. ^e 1. Cor. 15. 49. ^f Rom. 5. 17.

COROLLARIA.

1. An secundus Adam, sit predestinatus servator prius ordine, quam homines, per ipsum servandi? N.

2. An pro omnium per Adamum primum perditorum etiam reproborum salute, secundus Adam sit mortuus? an vero tantum pro omnibus ad salutem electis? Primi Neg. posterioris Affirm.

3. An primus Adamus, peccaverit contingenter? an vero necessario? Primi A. posterioris N. quia omnes causa fuerunt contingentes ac voluntaria.

4. An eo modo, predestinatione Dei, reddatur incerta? N.

Θεῶ δόξα.

DISPUTATIO XVI.

DE COLLATIONE DAVIDIS CUM CHRISTO.

THESS. I.

QUAMVIS Euangelium, de salute, per Jesum Christum, communis sit, Prophetis & Apostolis, doctrina: ob dissimilem tamen administrationem illius, distinguendum.

II. Aliud enim, est Prophétia ac promissionis Christi ven-

turi^a: aliud, *historia ac missio* illius, Euangeliū^b. Ac prius, multis modis, ac minori evidentiâ, propositum; alterum vero, per Filium^c & Apostolos ipsius, clarissimum patet^d. Unde illud, *umbra*, quæ obscurior: hoc vero, *imagine*, quæ clarior^e, comparatur.

^a Rom. 1. 1. 2. ^b Mat. 1. 1. 14. 15. ^c Heb. 1. 1. ^d Ioh. 1. 17. & Eph. 3. 5. ^e Heb. 10. 1.

III. Deus

III. Deus enim, ante Christum exhibitum, doctrinam illam, pro infantia Ecclesiae ratione^a, partim sermone, proposuit^b: partim certis, rerum & personarum, typis, eodem destinatis, mediatae adumbravit^c.

^a Gal. 4. 1. 2. ^b Gen. 3. 15. & 22. 14. & 49. 20. &c. ^c Col. 2. 17. Heb. 9. 24. & 10. 1.

IV. Quorum typorum, ac quasi visibilium prophetiarum, illustre ac memorabile, in David, exemplum, facris literis, describitur. Quod, cum suo archetypo, Christo, Deo duce, ad fidei Christianae illustrationem, & ad publicae dissertationis exercitium, paucis, in nomine, officio, statu, & effectis, conferemus.

V. Nomen enim Davidis, non temere, sed tanquam auspicatum, rei praesagium, Dei providentiâ, filio Isai accommodatè fuisse impositum, ex significatione & eventu, colligi potest.

VI. David enim Hebraicum (idem, quod Dod) dilectum significat: ac reverâ, Deo dilectus, fuit: ut de eo ait Propheta^a; Quæsivit Jehovah sibi virum, secundum cor suum: & Paulus repetens; de quo (inquit) testimonio dato, dixit; Inveni David, filium Jesse, virum, secundum cor meum^b.

^a 1. Sam. 13. 14. ^b Act. 13. 22.

VII. Sic & Jesus, spiritualis est David, seu dilectus, testante id cœlitus Patre; Hic est Filius meus dilectus, in quo acquiesco^a. Unde à Paulo Apostolo, dilectus ille^b regi regnum, nominatur.

^a Matt. 3. 17. & 17. 5. ^b Pet. 1. 17. ^c Eph. 1. 6.

VIII. Utrinque etiam, dilecti à Deo, argumentum est, Fili Dei, & quidem primogeniti, nomen, diversâ tamen tipo & archetypo, convenienti notione, attributum. David enim, per regenerationis & adoptionis gratiam, quâ inter reges terræ excelluit^a: Christo verò, per regenerationis æternæ naturam^b, quâ ita Filius Dei primogenitus^c, ut etiam unigenitus^d, jure nuncupetur.

^a Ps. 89. 27. 18. ^b Ps. 2. 7. Ioh. 1. 1. ^c Heb. 1. 1. 6. ^d Ioh. 1. 14.

IX. Deinde, si officium spectemus, David, fuit unctus à Deo, oleo sancto, per Samualem prophetam, in Israëlis, populi à Deo electi, regem^a (unde rex Dei & Messias, nominatur^b) & spiritu regio ac propheticō, ad regnum ritè administrandum, donatus^c.

^a 1. Sam. 16. 13. Psal. 89. 11. ^b Psal. 18. 5. 1. ^c 1. Sam. 16. 13.

X. Ita & Jesus, spiritualis noster David, singulari ratione Christus^a, hoc est unctus, à Deo Patre, supra confortes, oleo lætitiae, Spiritus Sancti^b: quem sine mensurâ^c, ac copiosissime accepit: qui & columba instar, super ipsum descendit ac mansit^d. Unctus autem in regem Spiritualem^e super Israëlem Dei, hoc est, Ecclesiam universam^f, monte Sionis, Davidis regia adumbratam^g.

^a Luc. 2. 11. ^b Psal. 1. 7. ^c Act. 4. 27. Psal. 45. 8. Heb. 1. 9. ^d Ioh. 3. 34.

^e Ioh. 1. 33. ^f Ioh. 18. 36. Eia. 9. 7. ^g Gal. 6. 16. ^h Psal. 1. 6.

XI. Præterea, si statum horum regum consideremus, accessus regni est pauper & humilis; sed successus tandem gloriosus.

XII. David enim creatus rex, à caulâ ad aulam^a, divinitus destinatus & electus, ad tempus sine regni possessione, ignotus & abjectus latuit: ac cognitâ deinde illius, in regem Israëlis, electione, odio Saulis regis, & persecutioni gravi, fuit obnoxius; adeo ut fugatus, extra Israëlis fines, adactus fuerit in exilium inter gentes profanas^b. Ita & Christus, natus rex Judæorum^c, in vili stabulo, pauper & spretus, atque ignotus initio: postquam regi Herodi innotuit, odio illius capitali & persecutioni ita fuit obnoxius, ut fugâ, extra Israëlis fines, ad gentes in Ægyptum^d, evaserit.

^a 1. Sam. 16. 11. 12. & 2. Sam. 7. 8. ^b 2. Sam. 21. 40. & 22. 3. & 27. 2.

^c Matth. 2. 2. ^d Matth. 2. 20. 21.

XIII. Deinde, sicut David, regni administrationem nactus, à Philistæis aliisque conterminis hostibus, adversus ipsum conspirantibus^a, fuit oppugnatus^b: à filio Absolone regno pulsus^c, à Semici, maledictis proscissus^d: ab Achitophele, familiari consiliario, proditus^e: & à populo suo desertus & ad necem impetratus^f: ac quodam modo fellis escâ & acetii potu exceptus: * ita & Christus, rex Israëlis^g, à suis est rejetus^h, convitiis horrendis traductusⁱ, à Judâ, discipulo familiari, proditus^k, à scribis ac sacerdotibus, vineâ suâ acre gno ejus^l, à populo persequente ad crucem postulatus^m, & rege Herode ac Pilato convenientibus, tandem morti tra-

ditus, ac felle acetoque tentatus, ut sub Davidis typoⁿ, prædictum^o.

^a Psal. 2. 1. ^b 2. Sam. 5. 17. & 8. 1. 2. 3. 5. & 10. 6. ^c 2. Sam. 15. 12. 14. ^d 2. Sam. 16. 5. 6. 7. ^e 1b. v. 21. & 17. 1. ^f 2. Sam. 18. 6. * Psal. 69. 21. ^g Ioh. 1. 50. ^h Ioh. 1. 11. & 9. 21. ⁱ Matth. 10. 5. & 12. 14. Ioh. 9. 24. ^j Psal. 41. 10. & 55. 14. & Ioh. 13. 18. ^k Psal. 118. 22. Matth. 21. 42. & 43. ^l Ioh. 19. 15. Act. 2. 23. 36. & 3. 13. 14. ^m Psal. 2. 1. & 69. 22. ⁿ Act. 4. 25. 27. ^o Matt. 27. 34. Ioh. 19. 28. 29.

XIV. Similis convenientia est in statu glorioso. Nam primum, sicut David, post multas afflictiones, regnum inuit, multisque difficultatibus superatis, magno honore ac quiete retinuit^a: sic etiam Christus, per varias passiones ac mortem, penetravit in gloriam^b.

^a 2. Sam. 7. 1. & 22. 5. 1. & 1. Reg. 1. 37. ^b Luc. 24. 26. Heb. 1. 9. 15. Phil. 2. 8. &c.

XV. Deinde ut David, caput gentium vicinarum, est constitutus, adeo ut populi, quos antea, pro suis subditis non cognoverat, ipsi servirent^a: sic & Christus, omnium, prius à se & Ecclesiâ alienarum^b, gentium dominium, divinitus obtinuit^c.

^a Psal. 18. 44. ^b Eph. 2. 12. ^c Psal. 2. 8. Matth. 18. 18. 19.

XVI. Postremò in effectis typi & archetypi illustribus, similitudo concinna existit. Nam primum generatim considerando, sicut David, obedientiam Deo gratam præstít, totamque illius voluntatem (sed cum exceptione, bonaque partis relatione) sincero corde perfecit^a: sic & Christus, Deo fuit obediens absolutè, usque ad mortem, mortem autem crucis^b: ac quæ placita erant ei, fecit semper^c.

^a 1. Reg. 9. 4. Act. 13. 12. ^b 1. Reg. 15. 1. 5. ^c Phil. 2. 8. ^d Ioh. 8. 19.

XVII. Deinde speciatim, obedientia utriusque, partim innocentia, partim beneficentia, demonstratur. Innocentia, in eo elucet, quod ut David, relatè ac comparatè cum adversariis, iniuriam à manibus suis abesse^a, seque injuriâ presum, quod non rapuerat, rependere coactum profitetur^b: ita & Christus sed absolutè & simpliciter, secundum legis rigorem, innocens^c & à Judæis injustè afflatus, quod non rupuerat, exsolvit^d.

^a Psal. 7. 4. ^b Psal. 69. 5. ^c Heb. 4. 15. ^d 1. Pet. 1. 19. & 2. 22. 23. ^e Psal. 69. 5. ^f Isa. 53. 5. ^g Act. 3. 14.

XVIII. Beneficentia verò utriusque in fidei ac spei & Charitatis exercitiis eximiis consistit. Fides enim ac spes Davidis, in eo sece exeruit, quod, in gravissimis calamitatibus, in paternâ Dei, erga se benevolentia, ac providentia (sed cum infirmitate aliquâ humanâ^a) acquievit^b, & ab ipsis omnipotenti robore, verâ precum fiduciâ, & ingenuâ querelâ, auxilium imploravit^c: sic & Christus, fide suâ ac spe, in Deo Patre suo benignissimo & omnipotente, firmissime inde à matris uberibus recubuit^d, &, Davidis adumbrantis instar, precibus ad ipsum, cum certâ exauditionis perpetua fiduciâ^e, in cruce exclamavit; Deus mihi, Deus mihi, quare deseruisti me?^f

^a Psal. 73. 1. ^b Psal. 3. 47. & 18. 3. 5. ^c Psal. 22. 1. & 17. 6. 13. ^d Psal. 22. 17. ^e Ioh. 11. 41. ^f Psal. 22. 1. 2. Matth. 27. 46.

XIX. Charitas verò utriusque, ex cultus Dei Zelo, & proximi amore insigni, emicuit. Zelus enim Davidis, partim in serio erga Dei verbum (ipsi, auro gratius, ac melle dulcior^a) amore, ac pietatis, in cœtu Ecclesiae exercendæ, studio^b: partim in flagranti, contaminationis illius, aversione^c consistit: Sic summus Christi Zelus (Davidis umbrâ, quadammodo depictus) eò sece patefecit, quod escam suam judicarit, perficere Patris sui voluntatem^d, vitamque suam, illi postposuerit^e: & Zelo domini totus occupatus^f, templi ac cultus divini profanatores disturbarit^g.

^a Psal. 119. 72. 103. ^b Psal. 84. 11. & 122. 1. ^c Psal. 69. 10. & 101. 7. 8. ^d Joh. 4. 34. ^e Matth. 26. 42. ^f Psal. 69. 10. ^g Joh. 2. 15.

X. Proximi verò amor, cum erga parentes, tum erga subditos reliquosque, utrimque consentit. Nam, si parentes species, ut David, patri suo ac matri, paruit^a: eosque, in adversis: apud regem Moab, depositac commendavit^b: sic Christus matri, ac quasi patri Josepho, obtemperavit^c, matremque, moriturus, Johannis Apostoli dilecti curæ, commisit^d.

^a 1. Sam. 10. 16. & 17. 20. ^b 1. Sam. 22. 3. ^c Luc. 2. 51. ^d Ioh. 19. 26. 27.

XI. Amor deinde, erga subditos, in iis, & pacis tempore, recte regendis, & in bello fortiter, adversus perduelles, defendendis, elucet. Nam David, in regimine subditorum, duas istas virtutes exeruit, justitiam & clementiam insigne. Illam, dum rectis legibus instruxit, & suum cuique, justo judicio, tribuens fontes puniit, & insontes absolvit ac fovit^a:

hang

banc verò, quum juris rigorem, æquitate temperat & prudenti indulgentiâ, injurias sibi factas, condonat; & inimicis quoque bona, pro malis, rependit^b, proque iis preces effudit^c.

a Psal. 101. 6, 7, 8. b 1. Sam. 24. 18. & 19. & 20. & 26. 21. c 1. Sam. 16. 11. & 15. 20. 23. c Psal. 35. 13. & 109. 4.

XXII. Sic Christus utroque excelluit. Nam, & David ait, virga recta, virgaregni tui: dilexisti justitiam & odisti iniuriam^a: & tam clementi supereminuit benignitate, ut non solum, pro multis inimicis suis, precibus, apud Deum, intercesserit^b, sed etiam, pro salute eorum, redemptionis pretium, suo sanguine, morteque, crucis maledictæ, persolverit^c. In quo summus amor proximi eluxit^d.

a Psal. 45. 7, 8. b Heb. 1. 8, 9. c 16a. 53. 22. d Luc. 23. 34. e Isa. 53. 6, 7. f Matth. 4. 11. g 16b. 14. 15. Rom. 5. 6, 7, 8.

XXIII. Denique in defensione subditorum, fortitudinem suam, David in devincendis Philistæis, eorumque duce Goliatho prostrando, suoque, ipsius, gladio trucidando, armisque spoliando, & Israëlitas, ab hostili metu, liberando, patefecit^a: Christumque (tanquam typus idoneus) adumbravit. Sic enim Christus, non solum hostes Ecclesiat, veterem

nostrum hominem, secum crucifixit^b, mundumque devicit^c: sed etiam mundi principem, fortē illum armatum^d, in tentationis luctâ, scripturæ armis, repressit^e, corporibus multorum, ejecit^f: per mortem denique suam, eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolum, abolevit. Ut liberos redderet, quotquot metu mortis, per omnem viam, obnoxii essent servituti^g: atque expoliatum in cruce suâ (quasi curru quodam triumphali) traduxit^h.

a 1. Sam. 17. 50. 51. b Rom. 6. 6. c 16b. 16. 33. d Luc. 21. 21. 22. e Matth. 4. 11. f Matth. 8. 24. g Heb. 2. 14. 15. Gen. 3. 15. 16. 12. 13. h Col. 2. 15.

XXIV. Quare satis ex hisce constare potest, magnam esse, in nomine, officio, statu, effectis Christi, similitudinem: adeo ut rectè, tanquam typus propheticus, Christam suum archetypum, in hisce ac similibus, adumbraret. Quā etiam de causâ Christus, à Prophetis, sub Davidis nomine (per metonymiam adjunctisigni, pro re significatâ) designatur^a. Hactenus Collatio: cui, ad ubiorem disputandi materia, sequentia adjungimus.

a Ezech. 34. 13, 24. & 37. 25. Ose. 3. 5.

C O R O L L A R I A.

1. An rectè à Pontificiis, in prophetis typicis, duo dicantur sensus, proprius & allegoricus? N.

2. An unus tantum sit? A. sed bimembbris: ut primum membrum, ad historiam: secundum mediata, per eandem, ad prophetiam pertineat.

3. An illud Psal. 2. 7. Filius meus es tu, ego hodie genui te, ad Davidem quoque, ut Christotypum, sit referendum, an vero ad Christum solum? posteriorius A.

4. An his verbis, proximè aeterna Christi generatio, designetur? An vero, per solidam consequentiam? prius N, alterum A.

5. An hoc loco, vox hodie, de resurrectione die: & vox genui, metonymicè, progenitum ac filium declaravi, accipitur? A. ex Act. 13. 32. & 33. collato cum Rom. 1. 4.

6. An Psalmi 69. (in quo David Christi figura) versus 6. O Deus, tu novisti stultitiam meam, & dilecta mea non sunt tibi abscondita: de Davide simul & Christo, accipi queant? A. Cum iis, qui ironiam statuerunt; alsoqui, de solo Davide: nec insolens esset sermo, typo interjectus, ut 2. Sam. 7. 13. simile exat exemplum.

7. An Salomon, fuerit etiam typus Christi? A. ex 2. Sam. 7. 14. cum 1. Chron. 28. 6. & Heb. 1. 5. Psal. 45. & 72. &c.

8. An fide & gratia Dei exciderit? N. ex 2. Sam. 7. 15. & 16. & aliis locis.

9. An verba illa, 2. Sam. 7. 14. Ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, ad Salomonem, & Christum filius, pertineant? A. ex 1. Chron. 28. 6. Sed distinctè. De Salomone, ut filio, per regenerationis & adoptionis gratiam: de Christo, ut filio genuino ac naturâ. Atque eo sensu, Angelis hoc tributum,

negatur, Heb. 1. 5.

10. Quam 2. Sam. 7. 14. sequentia verba; Qui, si quid inique gererit, ad Salomonem pertineat, an in eo, ut typus Christi, describatur? N.

11. An promissio regni aeterni, 2. Sam. 7. 16. ad solum Christum pertineat, an vero etiam, ad Salomonem? A. sed distinctè: ad Christum archetypum absolute: ad Salomonem cum conditione perseverantia in obedientia erga Deum 1. Chron. 28. 7.

12. An Christus origine sit materna ex Davide? A.

13. An per Salomonem: an vero per Nathanem? Prior N. alterum A.

14. An non, caratione, irrita reddatur promissio de Christo 2. Sam. 7? N.

15. An ab utroque, Lucâ & Mattheo, Christi genealogia recensetur? A. sed, ab illo, plenè ac directè: ab hoc, partim ad Davidem: partim per consequentiam generis Iosephi, & hypothesin notam de ortu Iosephi & Maria, ex eodem Davide, communis.

16. An Salomonis proles, in Ochozia, deferit? N.

17. An lechonius manserit in proles? N.

18. An Salathiel & Zorobabel Luc. 3. & Mathe. 1. eadem fuerint personæ? N.

19. An certum sit Luc. 3. Iosephum vocari filium Heli? N.

20. An Christus, carnis sua originem habeat, ex Davidis semine: an vero, ex mutatione verbi, in carnem? Prius affirmamus, ex Rom. 1. 3. posteriorius contra Anabaptistas negamus.

21. An Cainan in genealogia Christi apud Luc. 3. 36. à nonnullis interpretibus, ex ipso contextu rectè sit expunctus? Negat.

D I S P U T A T I O XVII.

DE SIMILITUDINE SACERDOTII CHRISTI ET MELCHISEDECI.

Quum, præ ceteris Vet. Testamenti typis, quibus, Christi sacerdotium, fuit adumbratum, Melchisedeci ordo, cum rei præstantia, cum controversiarum celebritate ac pondere, antecellat; non abs re facturi videatur, si Sacra Scriptura ductu, veram ac propriam Sacerdotii Christi, & Melchisedeci, similitudinem, alibi à nobis expositam, recolamus, & publico examini, in auditorum gratiam, proponamus: ut rei veritas, in vera Ecclesia, ad Christi gloriam, illustretur.

a Psalm. 110.

T H E S I S I.

Similitudo autem, Sacerdotii Christi & Melchisedeci^a, propria, partim, in persona sacerdotis: partim, in reliqua sacerdotii dignitate, consistit.

a Heb. 7. 15.

II. In persona, admirandæ originis, & durationis, convenientia, clucet. Originis; quod uterque, sine Patre, sine Matre: eoque sine genealogia^b est: durationis; quod, nec initium dierum, nec finem vite, habeat^c: re utrimque simili; quamvis modo diverso.

a Heb. 7. 3. b Ibidem.

III. Talis enim est Melchisedecus, non naturæ suæ genio (quasi Deus esset, Filius^a, aut Spiritus Sanctus^b, sub humana forma: ut quidam olim perperam tradidere: quod etiam nomine, regno, sede, sacerdotio, profectione, donis. que datis & acceptis, Christique similitudine, confutatur) sed Scripturæ silentis, eaque ratione prophetantis, mysterio: ut hoc saltet modo (quod aliter, in hisce homo mortalis, nequibat) Christum adumbraret. Quo sensu testaceum est, dicitur, quod vivat^c non testimonio espresso; sed silenti typus.

a Epiphan. contra Melchisedecianos h̄er. 55. b Ibidem contra Hierarchicos h̄er. 67. Hieron. to 3. Ep. ad Euagrium. c Heb. 7. 8.

IV. Chri-

IV. *Christus* verò *reip̄sa* talis existit. Nam, ut æterna, à Deo Patre, generatione^a, est *ām̄a* sine matr̄, & initii temporis, finisque vitæ, expers, principium & finis, primus & ultimus^b; sic temporali conceptione, per Spiritum Sanctum, è matre virgine^c, propriè est *ām̄a* sine patre. Quocirca etiam Melchisedec, *assimilatus Filio Dei*^d, afferitur. Hæc de prima similitudine, ratione persone.

a Prov. 8. 24, 25. Joh. 1. 1, 18. b Apoc. 22. 13. c Esa. 7. 14. Matth. 1. 23. d Heb. 7. 3.

V. Altera, quæ, in reliqua sacerdotii dignitate, existit, & suis adjunctis, & cum Leviticis comparatione, describitur.

VI. Adjuncta enim sunt; regnum, & in æternum duratio. Regnum; quia uterque, rex & sacerdos^a: sed Melchisedeci, est terrenum: Christi verò regnum, non est de hoc mundo^b; sed cœlestē^c.

a Heb. 7. 1, 2. Pf. 110. 1, 2, 4. b Joh. 18. 36. c Heb. 8. 1. Pf. 110. 1. 1. Cor. 15. 25.

VII. In regno autem, & regia & virtutibus regiis, convenient. Regia illius, fuit Salem; sed terrena ac typica^a: iugus verò etiam, Salem, seu Ierusalem^b cœlestis; vera fiducia Ecclesia^c.

a Hebr. 7. 1, 2. b Psalm. 76. 3. Zach. 9. 9. Johan. 12. 13, 15. c Gal. 4. 26. Heb. 12. 22.

VIII. Virtutes regiæ, imprimis duæ, justitia & pax. Quæ, ut in Melchisedeco viguerunt; ita non casu, sed providentia Dei dirigente, totidem regis, & regiæ, nominibus, typicè sunt expressæ.

IX. Expressa quidem; quia Melchisedec, regem justitiae, & Salem, pacem^a, denotat: typicè verò; quia non solum in iis, indicatae sunt Melchisedeci dotes, sed eo etiam, quasi gradu ac typo, Christi ornamenta, sunt depicta. Siquidem verus hic est Melchisedec^b, verusque Salomo^c: cui nomina, & quidem propriè, divinitus attributa, sunt hæc; Iehova tñkenn^d, i. justitia nostra (quod LXX. interpretes in unam vocem contrahentes, communi nomine^e, Iosèdek, perverse reddunt) & Deus, princeps pacis^f. Hactenus de regno, primo sacerdotii adjuncto.

a Heb. 7. 2. b Psal. 45. 7, 8. Heb. 1. 8, 9. c 1. Chron. 28. 6. cum Heb. 1. 5, 8. d Jer. 23. 6. e Ezd. 3. 2. f Esa. 9. 6. Eph. 2. 14.

X. Alterum verò, est regni & sacerdotii duratio, in æternum^a. In Melchisedeco, non reip̄sa; sed sola descriptio nis Propheticæ forma ac typo (qui, in eo situs est, non solum quod finem illius reticuit; sed quòd, ea de causa reticuit, ut regni ac sacerdotii Christi durationem, finis expertem, eo modo adumbraret) in Christo verò reip̄sa, æterna hæc regni & sacerdotii duratio, comperitur.

a Psal. 45. 7. & 110. 4. Heb. 7. 3.

XI. Nam, ut regnum ejus est sine fine^a: & regia virtutes, justitia & pax, sempiterne^b; ita successoris expers, ex vi indissolubili vita, sacerdos est in æternum, secundum ordinem Melchisedec^c: ut prototypus, suo typo^d, respondens. Eoque evertitur Theodoti, Melchisedecianorum auctoris, heres: qua Melchisedecum Christo, & majorem finxit (quasi ille, Angelus, Angelorum esset advocatus: Christus, hominum) & meliorem; quòd hic, secundum illius ordinem, sacerdos institutus^e. Hæc, de similitudine dignitatis prima: quæ, in adjunctis consentaneis, consistit.

a Psal. 45. 7. Luc. 1. 33. b Esa. 9. 7. Heb. 1. 8, 9. c Heb. 7. 16, 17, 24. d Heb. 7. 3, 21. e Tertull. de Præscript. cap. ult.

XII. Altera, est in comparatione utriusque, cum Levitico sacerdotio: cui, multis modis, sacerdotium Melchisedeci, & imprimis Christi, antecellit ac prefertur.

XIII. Primo, persona: quòd uterque, sine patre, sine matre, sine genealogia, immortalis^a: contra Levitici sacerdotes, homines fuere, ex genere Levi, mortales^b.

a Heb. 7. 3, 8, 24. b ib. 7. 11, 23.

XIV. Deinde, regno: quòd sacerdotium uriusque regale^a: contra Leviticum sacerdotium, secundum ordinem Aaronis, ut à Juda, tribu regia; sic à regno, secretum^b.

a Psal. 110. v. 1, 2, 4. Heb. 7. 1, 3.. b Heb. 7. 14.

XV. Tertiò duratione, sacerdotis & sacerdotii, perpetua. Uterque enim sacerdos, in æternum^a: Melchisedec, typo; Christus verò, rei veritate. Ideoque, jurejurando Patris irrevocabili^b, stabilitus^c: quia in æternum manet, perpetuum habet sacerdotium^d.

a Psal. 110. 4. Heb. 7. 3, 8, 24. b Gen. 22. 16, 18. Heb. 6. 14, 17. c Heb. 7.

20, 21, 28. d Heb. 7. 24.

XVI. Contra, Leviticum sacerdotium, durationem ha-

buit temporariam: partim, ratione sacerdotis: quia ad Christum usque, successione quadam, plures facti sunt sacerdotes; quod mors prohiberet eos permanere^a: partim ratione sacerdotii, quòd, sine jurejurando^b, & ut, sacerdotii Christi venturi, umbra prophetica, fuit institutum^c, sic illius veritate exhibita, omnino sit abrogatum^d.

a Hebr. 7. 23. b verf. 21. c Heb. 8. 5. & 9. 11, 23, 24. d Heb. 8. 5. & 7. 11, 12. & 10. 1. Col. 2. 17.

XVII. Denique, officiis, & effectis sacerdotii, uterque Leviticis sacerdotibus, potior: id quod, præmissa, descriptionis sacerdotis, hypothesi, erit illustrius. Quippe sacerdos, est homo, à Deo vocatus, ut sit foederis, inter Deum & homines, legatus, in iis, quæ sacra oratione, & operatione, utriusque nomine, peragenda^a.

a Heb. 5. 1, 4.

XVIII. Nam primò, Dei quidem, foedus pangentis, nomine, oratio, in verbi foederis (de gratiæ divinæ beneficio, & humanæ gratitudinis officio) institutione ac doctrina: operatio verò, in Sacramentorum (tanquam signorum ac sigillorum foederis) distributione, consistit. Deinde hominis confederati nomine oratio, posita est, in preicatione ac benedictione sacra: operatio verò, in donis ac sacrificiis: utrumque, pro populo, offrendis.

XIX. Quorum prius, in descriptione similitudinis, Christi & Melchisedeci propriæ, in Scriptura, non spectatur; sed posterius. Uterque enim, in hoc, convenit; quod in iis, quæ populi, Deo foederati, nomine, apud Deum peragenda, Leviticis sacerdotibus, præstat, donariorum, & intercessionis, ordine ac gradu superiore: quamvis, si rerum naturam attendas, diversa sit, Melchisedeci & Christi, ratio.

XX. Nam Melchisedecus, donorum & sacrificiorum, nec efficacia, nec genere (quod, cum Patriarchis, commune habuisse, temporis circumstantia, & communis, sacerdotis Dei, appellatio, innuit) nec benedictionis natura (quia salutem votit, non contulit) Leviticis sacerdotibus fuit major^a; sed gradu. Ut ex effecto liquet, quòd, tanquam major Levitis, munere sacerdotis regalis, Abraham Patriarchæ, & sacerdoti, benedixerit, & à Levitis, in ipso, tanquam, in stirpe, comprehensis, sacrum decimaru[m] donarium accepit^b.

a Num. 6. 23. &c. b Heb. 7. 6, 9.

XXI. Christus verò excellentior Levitis, non solum in iis, quæ Dei nomine, peragenda apud populum, quatenus summus Propheta, Verbi & Sacramentorum, simul administer & auctor^a; sed etiam in iis, quæ populi nomine, apud Deum, pericienda, cum sacrificiis, tum preicationis, genere ac natura.

a 1. Pet. 1. 11. Heb. 1. 1, 2. Matth. 28. 19. Luc. 22. 19.

XXII. Sacrifici quidem; quòd idem, non typicè, sed verè ac simul, sacerdos justus, & victimæ innocens^a, unica sui, pro peccatis nostris, per Spiritum æternum, oblatione^b, ea perfectè expiarit^c, & chirographum debitorum, decretis ceremoniarum legalium, descriptum, nobisque adversum, cruci affixerit ac deleverit^d. Ideoque, aeternam redemptionem natu[r]is, ob peractæ victimæ, pretii ac valoris æterni, perfectiōnem^e, offerri desit in sacrificiū.

a Heb. 7. 26, 27. b Ib. 27. & 9. 14. Act. 20. 28. c Heb. 9. 25, 26. d Col. 2.

14. e Heb. 9. 12, 26. & 10. 12, 14. f Heb. 8. 7, 8. & 9. 25, 26. & 10. 2, 10. 12, 14.

XXIII. Contrà Levita, typici tantum sacerdotes, ad tempus correctionis, per Christum futuræ, instituti^a, brutas victimas, ac pro suis etiam peccatis, obtulerunt quotidie^b. Quæcum essent alienæ, & indignioris, quam humana, naturæ, omnisque rationis, & sanctitatis expertes, non potuerunt auferre peccata^c, nec cultorem sanctificare^d. Quippe in iis, partim, qua chirographum erat debitorum, mortis, ob peccata tuendæ, reatum, profitebantur^e: partim, qua typi erant, sacrificii Christi venturi, redemptionem, non conferebant; sed, per ipsum futuram, adumbrabant^f.

a Hebr. 9. 10, 11. b Ib. 7. 17, 28. c Heb. 9. 9. & 10. 4, 11. d Heb. 10. 1, 2.

e Col. 5. 14. Heb. 10. 3, 11. f Ib. 8. 5. & 9. 23, 24. & 10. 1. Col. 2. 17.

XXIV. Deinde, intercessionis & benedictionis sacerdotalis modo, excellit: quam, ut in terris inchoavit, pro solis electis^a; sic pergit, pro iisdem, in celis^b. Quippe in sacrarium cœlestē, per proprium sanguinem, semel ingressus^c, ut compareat coram Deo, pro nobis^d, servare prorsus potest eos, qui, per ipsum, accedunt ad Deum, sepper vivens, ut interpellet pro sis^e, sacrificii ac sanguinis sui (non vindictam, sed condonationem, pro nobis, flagitantis^f) dignitate: qua, ut nos, sic bonas,

DISPUTATIO XVIII.

bonas, sed imperfectas, actiones nostras, ut sacrificia spiritualia ^a, sanctificat, ac Deo accepta reddit ^b.

^a Joh. 17. 9. 20. 21. Esa. 53. 12. Luc. 23. 34. cum Act. 3. v. 17. ^b Rom. 8. 34. 1. Joh. 2. 1. Heb. 6. 20. c lb. 7. 26. & 9. 11. 12. d Heb. 9. 24. & 10. 20. 21. e lb. 7. 25. f lb. 12. 24. g lb. 13. 15. 16. h lb. 13. 15. 21. i. Pet. 2. 5.

XXV. Ideoque minime, otiosus sacerdos (ut falsò exprobrant) hoc modo statuitur ^a, etiam si non amplius sacrificet (quemadmodum nec typus ejus Pontifex Leviticus, cum, sanguine hostiæ, in sacrarium illato, ministraret ^b) sed perpetuum, per se ipsum, continuat & exercet sacerdotium ^b.

^a Heb. 9. 7. b lb. 7. 24. 25. & 8. 1. 2. & 9. 12. 13. 14.

XXVI. Quippe, ut sanguinem prius in terris mactatus & occisus, ad redemptionis pretium persolvendum, semel obtulit Deo ^a: sic postquam à mortuis resurrexit, illatum jam sacrario cœlesti (cujus est minister ^b, & sacerdos magnus, prefectus Domui Dei ^c) intercedens, perpetuo offert ac sistit Deo, tanquam pretium solutum, ad partam redemptionem, nobis, ad finem usque mundi, communicandam. Quo tempore, sacrificio expiatorio (ob sublatum omnino fidelium peccatum, & mortem) non erit opus: spiritualia tamen, gratiarum actionis, & laudis sacrificia, ob redemptionis & salutis consummationem debita, tum amplius vigebunt, nunquam desitura ^d.

^a Matt. 26. 28. Rom. 3. 2. 25. Heb. 9. 15. ^b Heb. 8. 1. 2. c lb. 10. 21. d Apo. 5. 9. & 7. 11. 12. & 19. 1. 3. 4. 5. 6.

XVII. Contrà Leviticis sacerdotes, in sacrarium terrenum, semel in anno, ingrediebantur, non sine sanguine, sed tamen alieno ^a, pro suis, & populi, peccatis interpellatur: non sui sacrificii viribus (ideoque egressi quotannis, iterum in sacrarium redibant ^b) sed Christi per illud adumbri ^c, dignitate. **Deinde** populo, ut ministri apud Deum, benedicebant ^d: sed bona optata, non conferebant: quod ea, propria sit Christo, præstantia: in quo, benedicenda omnes gentes terre ^e.

^a Levit. 16. 17. 24. 34. ^b Ibid. 9. 25. & 10. 3. 4. ^c Ibid. 10. 1. d Numer. 6. 23. 24. ^e Genes. 22. 18. Actos. 3. 25. 26. Gal. 3. 14. Ephes. 1. 3.

XXVIII. Quamobrem ex hisce satis constat, quenam sit similitudo, sacerdotii Christi & Melchisedecii: cumque, ex Apostoli interpretatione, Ordinem esse Melchisedecii, in quo, sacerdos est persona, sine patre, matre, genealogia, initio fineque vita: rex justitiae ac pacis, & sacerdos in æternum, socii & successoris expers, ordine Aarons longè præstantior. Quare viderit Bellarminus, quam prudenter dixerit; *Paulus non tractat, quis fuerit ordo Melchisedecii; sed solius ostendit, excellentiam Christi supra Aarōnem* ^a. Atque hactenus, de vera ac propria, sacerdotii Christi & Melchisedecii, similitudine.

^a De Missal. l. 1. c. 6.

DISPUTATIO XVIII.
DE MORTE JESU CHRISTI.

Quoniam, à Iesu Christi morte, visa nostra promanat; nihil omnino, recordatione illius, piis animis, jucundius, utilius, magisque necessarium, comperitur. Ac propterea nullum est religionis Christianæ dogma, quod Satanus & mundus (capitales, crucis ac mortis Christi, hostes) graviori odio ac contumelia ^a, persequuntur, & variis erroribus, ad Ecclesiam perniciem, turbare ac subvertere molisuntur. Quamobrem, ut veritati divine, & Ecclesie saluti, pro modulo nostro, inserviamus, succinctam, gravissima hujus, de morte Christi, doctrinæ explicationem (à vocibus, ad rem progressi) in medium proferemus.

^a 1. Cor. 1. 23.

THEISIS I.

Mors Hebraicè màveth, à maréth mori, & Græcè θάνατος, similiter à θάνατοι mori (non autem aliunde: ut variis ludunt conjecturis ^a) derivatur. Cujus synonymum, est μόρος, quod mortem ^b: aut fatalem portionem sortemque ^c, designat. Quocirca, amplificationis gratia, hæc duo μορθα nonnunquam conjunguntur: ut θάνατον μόρον ^d, mortemque lethumque. Origo autem est, à μέρει ^e partior: hoc est, dividere ac separare: vel distribuo. Unde, pro duplice hac significatione, originis ratio (ad rei, nobis propositæ, intelligentiam opportuna) bifariam reddi potest.

^a Etym. mag. in θάνατο. ^b Hesych. in μόρο. Homer. Iliad. φ. ver. 133. ^c Hom. Ili. ζ. v. 357. ^d Id. Ody. I. v. 61. & λ. 408. ^e Etym. mag. in μόρο.

II. Prima est (quæ vulgo traditur) ut, à communione viventium sorte, μορθα dicatur; quasi ἡμίμερη μορθα, quæ omnibus distributa. Omnibus enim destinatum est, semel mors ^b. Quocirca mors, via universæ terra ^c: & homo μορθα ^d, ac θάνατος ^e, non minus Græcè, quam Latine mortalitas ^f, absolute nominatur.

^a Etym. in μόρο. ^b Heb. 9. 27. ^c Jos. 23. 14. ^d Hesych. in μορθα. ^e Hom. ΙΙ. μ. v. 242. & ΙΙ. μ. v. 567. ^f Cic. & Sallust. passim.

III. Altera ac strictior originis ratio, à dividendi significazione, depromi potest; ut sit, quasi μεταμορφησις, quæ omnis divisio: utpote, corporis animaque disjunctione ^a. A quavoce Græca, μόρος, Latinè, mors contractè derivatur ^b. Hæc de origine.

^a Tertull. de anima c. 27. August. in Psal. 45. Hesychius in θάνατο. ^b Jul. C. Scal. contra Card. Exerc. 152. sect. 1.

IV. Significatio verò, vocis mortis, in S. literis est duplex; propria & improppria. Propria est, ut vitæ animalis, ex animæ à corpore separatione, privationem notet. Quod, inde illius nominibus, partim à forma, partim ab efficiente depromptis, egregiè denotatur.

V. Siquidem, à forma sua, πάθη ζωῆς, πάθη σίας, πάθη βίου vita finis ^d: & absolute, per synecdochē generis, πάθη ^e, & πάθη ^f, finis ^g, pro morte: & πάθη τοῦ βίου ^h, viam finire: & absolute, πάθη ⁱ, finire ^k, pro mori, utraque lingua, usurpatur. Similique sensu, in Prophetis, finis carnis ^l, & finis hominis ^m, dici solet.

^a Heb. 7. 3. ^b Hesych. in θάνατο. ^c Herod. in Clio. edit. H. Steph. p. 7. d Lucret. l. 3. p. ult. ^e Mat. 10. 22. cum Ap. 2. 10. ^f Mat. 2. 15. ^g Horat.

^a Car. I. 1. Ode 11. ^b Herod. Clio. p. 8. ^c lb. p. 9. Act. 2. 19. ^d Tacitus Annal. 6. p. ult. ^e Gen. 6. 13. ^f Eccl. 7. 3.

VI. Ab efficiente verò, per metonymiam, mors θάνατος οὐκανθρώπος ^a, depositio tabernaculi, ἔξοδος ^b, exitus (ut etiam Latinis, exitus Neronis ^c: excessus Romuli ^d): & θάνατος dissolutio (ut Orator exponit; dissolutione, id est, morte ^e) nuncupatur. Sicut θάνατος οὐκανθρώπος & demigrare è corpore: & absolute, per synecdochē, θάνατος ^h, θάνατος ⁱ abire: θάνατος ^k dissolvi, pro mori, usurpatur. Quia (ut scitè ait Plato!) θάνατος οὐκανθρώπος, λύει τὴν ψυχήν, διὰ θάνατον mors, anima à corpore, solatio ac separatio, nominatur. Hæc de significatione propria.

^a 2. Pet. 1. 24. ^b Ib. v. 15. ^c Tacit. Hist. I. 1. p. 1. ^d Cic. de Legibus I. p. 1. ^e 2. Tim. 4. 6. ^f Cic. de Finib. I. 2. ^g 2. Cor. 5. 8. ^h Matt. 16. 24. ⁱ Luc. 22. 22. ^j Phil. I. 23. ^k In Phædon. ^l In Tusc. qu. 1. ^m

VII. Impropria verò, per tropum, bipartita existit. Alia enim significatio, est mera: alia, mixta. Mera, vel synecdochica, vel metonymica, vel metaphorica, comperitur.

VIII. Synecdochica est, cum speciatim, pro duraturam morte (qualis malè existimabatur) accipitur, hisce dictis; *Puer, non est mortua* ^a: *Egitudo, non est ad mortem* ^b.

^a Luc. 8. 52. 53. ^b Joh. 11. 4. 14.

IX. Metonymica verò est, quando mors, pro causa: vel, pro subiecto mortis, usurpatur. Pro causa; ut, *Mors est in olla* ^a: hoc est mortiferum quid: *Peccatum est mors* ^b: id est, mortem efficit ^c: *Cogitatio carnis, est mors* ^d: id est mortem parit ^e. Pro subiecto, ut, *mors* (hoc est, mortuus) non laudabit te ^f.

^a 2. Reg. 4. 40. ^b Rom. 7. 13. ^c Ibid. ^d Rom. 8. 6. ^e Jac. 1. 15. ^f Esa 38. verf. 18.

X. Metaphorica denique significatio est, cum ad eam rem, quæ morti quodammodo similis est, varie transfertur. *Primum enim pericula lethalia & arumnæ* (quæ θάνατος ^a: vita non vitalis, ac mortis instar) significat. Ut; *in mortibus crebro* ^b: *Mors tradimur* ^b: *Mors in nobis agit* ^c: *Cur perditam omni momento? indies morior* ^d. *Deinde privationem rei, bona vel malæ, designat.*

^a 2. Cor. 11. 23. ^b Cor. 4. 11. ^c lb. v. 12. ^d 1. Cor. 15. 30. & 31.

XI. Rei bona, cum injustitiam: vel cruciatus infernales, notat. Ultraque enim, privatio est, & quasi mors: illa quidem, justitia; quæ, altera animæ vita: *Hæc verò, æternæ glorie ac latitutæ; quæ, vita, dici potest.*

XII. De

XII. De priori, hæc loquuntur dicta: *Quis me liberabit, à corpore mortis hujus^a: id est, peccati innati^b: Sine mortuos (spiritu: seu, incredulos:) sepelire mortuos suos^c: Quum essemus peccatis mortui^d: hoc est peccatis, quasi morte justitiae, detentum. Item: Quæ deliciis dedita est, viva (carne) mortua est^e spiritu). Purgabit nos, ab operibus mortuis^f: hoc est, vita justitiae cassis, seu iniustis.*

^a Rom. 7. 24. ^b Rom. 6. 6. ^c Matt. 8. 22. Ioh. 5. 25. ^d Eph. 2. 1. ^e 1. Tim. 5. 6. ^f Heb. 9. 14.

XIII. De posteriori verò, agunt ista; *Peccatum, ad mortem^a: Mortem non videbit^b: Mortem non gustabit^c: hoc est, cruciatus inferni, non experietur. Quæ, mors secunda^d, nuncupatur. Unde, per metonymiam, causam hujus mortis proximam, denotat, cum dicitur, Stagnum ignis: quæ est mors secunda^e.*

^a Ioh. 5. 16, 17. ^b Ioh. 8. 51. ^c Ib. v. 52. ^d Apoc. 2. 11. & 10. 6. ^e Apoc. 10. 14. & 21. 8.

XIV. Deinde, nomen mortis, rei male privationem, notat, quum sanctificationem nostri (qua, innata naturæ corruptæ, aut enata operum, vitia tolluntur, ac quasi morti trahuntur) adumbrat. Unde simili tropo, *resurreccio prima^a, nuncupatur: non proprie; ut falsè novi Chiliasse afferunt. Eo pertinent hæc testimonia; mortui sumus peccato (hoc est, peccatum, in nobis, emortuum est) quomodo adhuc in eo vivemus^b? Ut peccatis mortui, justitia viveremus^c: Si vero spiritu, actiones carnis mortificaveritis, vivetis^d. Hæc, de significatione mortis tropica, ac mera, seu simplici.*

^a Ap. 10. 6. ^b Rom. 6. 2, 11. ^c 1. Pet. 2. 24. ^d Rom. 8. 13. Col. 3. 5.

XV. *Mixta verò ac composita (ex propria & impropria, per synecdochen quandam) est utriusque mortis, primæ & secundæ, comprehensio. Qua ratione, mortis nomen, usurpatum: quando meritum, peccati hominis, coram Deo supplicium, definitur. Ut; Qua die comederis, morieris^a: Stipendium peccati, mors^b. Nec enim altera tantum; sed utraque simul, intelligitur: quippe, non prima solum; sed secunda etiam mors, peccatoribus debetur^c. Atque hæc, de voce mortis: nunc verò, de ipsa, ac Christi morte, differendum.*

^a Gen. 2. 17. ^b Rom. 6. 23. ^c Apoc. 21. 8. Mat. 25. 41, 46.

XVI. *Mors Christi, in Sacris literis descripta, aut simplex est (eaque propria, vel impropria) vel composita.*

XVII. *Propria quidem intelligitur, quando ab impropria, suis quibusdam circumstantiis^a, distinguitur. Ut; Significans, qua morte, effet moriturus^b: Reus est mortis^c. Contraque impropria, quando à propria discernitur. Ut: Quem suscitavit, solutis doloribus mortis^d. Nam Christus, morte sua, solutus est à doloribus mortis impropriæ (quia non relata est anima illius in inferno^e: hoc est, in doloribus infernalibus) quemadmodum suscitatōne, liberatus est à morte propria: quia Deus non sicut, ut caro illius, corruptionem experiretur^f.*

^a Isa. 53. 9. Col. 1. 21. ^b Ioh. 12. 32. 33. ^c Mat. 26. 66. ^d Act. 2. 24. ^e Ib. v. 27. ^f Ibidem.

XVIII. *Composita verò significatio (qua, utramque mortem, notat) intelligitur, quum sine distinctione, pro universa morte, pro peccatis nostris, sponsori nostro debita, usurpatum. Ut hisce, ac similibus, in locis; Sed Iesum videmus, paulisper inferiorem Angelis factum, propriæ mortis perpetuæ, gloria & honore coronatum: ut gratia Dei pro omnibus, mortem gustaret^a. Item, Ut per mortem, aboleret eum, qui mortis habet imperium: hoc est, Diabolum: & liberos redderet, quotquot meum mortis, per omnem viam, obnoxii erant servituti^b.*

^a Heb. 2. 9. ^b Heb. 2. 14, 15.

XIX. Hoc autem in loco, primam mortem intelligimus: & quidem propriæ dictam: quæ corporis est: non autem animæ, quæ metaphorica, ac justitiae privatio. *Hac enim, cum summa & absoluta, personæ Christi^a, in natura^b & vita^c, sanctitate & officiis sponsoris ac pontificis nostri perfectione^d, & diametro pugnat. Illa verò, cum utroque, ad amissum, convenit: ut ex definitionis propositione, & expositione, constabit.*

^a Dan. 9. 24. ^b Luc. 1. 35. ^c Phil. 2. 8. ^d Heb. 7. 26. ^e Heb. 2. 10.

XX. *Mors enim Christi, est cruenta, vita animalis illius, in cruce, per separationem anima, à corpore, privatio: quam, ex Dei, erga homines, electos ac peccatores, justa, ac misericordia, voluntate, & gratuita sponsione sua, vice illorum, pertulit: ut eos, à peccati poena, & iniquitate, liberaret: ad ipsorum salutem, & Dei redemptoris gloriam. Quæ definitio, distincta & uberiori causarum declaratione, nobis illustranda.*

XXI. *Causa efficiens mortis Christi, aut est primaria: aut secundaria. Primaria autem, vel est movens: vel ad efficientium mota. Movens rursus, externa est, aut interna.*

XXII. *Externa ac promerens, sunt peccata nostra: quorum stipendum est mors^a. Ideoque, Christus dicitur traditus, propter peccata nostra^b: Pertulisse peccata nostra^c: hoc est, penam peccatis nostris debitam.*

^a Rom. 6. 23. ^b Ib. 4. 25. ^c Isa. 53. 4. 1. Pet. 2. 24.

XXIII. *Interna verò, est virtus Dei erga nos duplex: nempe justum meritumque, vitii nostri, odium: & inmeritus, salutis nostræ, amor: seu justitia Dei vindicans: & dilectio servans.*

XXIV. *Justitia vindicans, est justa ac constans Dei (tangam judicis mundi^a) voluntas, peccata nostra, in nobis, aut in sponsore nostro, morte puniendi^b. Sontem enim non absolvit^c: impunitum. Ideoque decebat, ut principem salutis nostra, per afflictiones consecraret^d: & eum, qui peccatum non norat (experiencia sua) pro nobis fecit peccatum^e: hoc est, peccati hostiam^f.*

^a Gen. 18. 25. Rom. 3. 5, 6. ^b Gen. 2. 17. Deut. 27. 26. Gal. 3. 10. ^c Exod. 23. 7. ^d Heb. 2. 10. ^e 2. Cor. 5. 21. ^f Eph. 5. 1.

XXV. *Dilectio verò servans, alia communis est: alia propria. Communis est, quæ Patri, Filio, & Spiritui Sancto, similiter convenit: quæ est gratuita, salutem æternam, nobis certò dandi, voluntas. Ex qua, mortis Christi destinatio, tangam unica, salutis nostræ, via^a, necessariò consequitur. De qua dilectione dicitur: Ut gracia Dei, pro omnibus, mortem gustaret^b.*

^a Act. 4. 12. ^b Heb. 2. 10.

XXVI. *Propria vero Dei dilectio, est ea, quæ distinctè Patri & Filio attribuitur. Patri quidem: quod Filium suum unigenitum, nobis sponsorem, & mediatorem novi foederis, gratis statuerit: Filio verò, quod pro nobis, hostibus suis, sponsor & mediator, fieri clementer voluerit^a.*

^a Heb. 7. 22. & 8. 6. & 10. 5. 7.

XXVII. *Ac primum, de Patris dilectione, dicitur: Commendat autem, suam charitatem, erga nos, Deus: quod quum essemus peccatores, Christus, pro nobis, mortuus est^a. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum, dederit^b. In hoc, est charitati Dei, non quod nos dislexerimus Deum: sed, quod ipse dilexit nos, & miserit Filium suum, ut esset propitiatio, pro peccatis nostris^c.*

^a Rom. 5. 8, 10. ^b Joh. 3. 16. ^c 1. Joh. 4. 10.

XXVIII. *Deinde verò, de Filii dilectione, agunt hæc dicta: In fide vivo, Filius Dei: qui dilexit me, & tradidit se ipsum, pro me^a: Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit se ipsum, pro ea^b: Christus dilexit nos, & tradidit se ipsum, pro nobis, oblationem ac victimam, in odorem bona fragraniam^c. Hæc, de primaria causa efficiente ac movente.*

^a Gal. 2. 21. ^b Eph. 5. 25. ^c Eph. 5. 2.

XXIX. *Efficiens verò mota, ad mortem Christo inferendam, est partim æternum Dei, de ea decretum: partim temporalis, decreti hujus, executio.*

XXX. *Ad decretum, de Christi morte, pertinent, hæc sententiae; Filius hominis abit, prout definitum est^a: Hunc definitio consilio & providentia Dei, deditum, quum accepissetis, manibus inimicorum affixum, interemisis^b: Ut facerent, quancunque manus tua (id est potestas ac jus) & consilium tuum, definierant facienda^c.*

^a Luc. 22. 22. ^b Act. 2. 23. ^c Act. 4. 28.

XXXI. *Executio verò decreti, de Christi morte, duobus quasi gradibus, continetur. Quorum prior, est mandatum; posterior verò, traditio.*

XXXII. *Mandatum hoc, est voluntatis, Dei Patris, signum, quo, Filio suo, homini facto, ut eam mortem subiret, imperavit. Modus autem est, partim externus, per Verbum suum: partim internus, per Spiritus Sancti dirigen- tis revelationem.*

XXXIII. *Per verbum quidem: quia hoc Filii officium, Sacris literis, per Prophetas prædictum ac præscriptum^a. Per Spiritum verò: quia in eum etiam finem, à Patre, est unctus, Spiritu Sancto; ut sacerdos esset ac victimam^b: & ejusdem ductu, mortem subivit. De quo mandato profitetur, quum ait; Potestatem habeo, ponendi animam, & potestatem habeo, rursum assumendi eam. Hoc mandatum accepi, à Patre meo^c.*

^a Gen. 3. 15. Psal. 22. 16, 17. & 40. 8, 9. cum Heb. 10. 5, 10. Es. 53. Zach. 13. 7. Dan. 9. 26. Luc. 24. 25, 27. 1. Pet. 1. 11. 1 Cor. 15. 3. b Ela. 6. 1, 2. c Joh. 10. 18.

Eeee 2

XXXIV. Tra-

XXXIV. *Trauatio autem in mortem*, est duplex: una, à Patre: altera, ab ipsomet Filio facta.

XXXV. *De Patre enim dicitur; Non haberes ullans in me potestatem, nisi datum tibi esset supernè*: *Qui proprio Filio non pepercit; sed tradidit eum, pro nobis*: *Glorie evigila, contra pastorem meum, & virum proximum meum (Filiū meum) dictum Iehovæ exercitum, Percute pastorem, & dispergentur oves*.

a Joh. 19. 11. b Rom. 8. 32. c Zach. 13. 7. Matth. 26. 31.

XXXVI. *De Filio* verò hæc dicta (præter illa, quæ modo adduximus^a) fidem faciunt; *Deus (nempe Filius) Ecclesiā suam, proprio sanguine, acquisivit*: *Christus per Spiritum aeternum, seipsum obtulit, inculpatum, Deo*. Atque hæc, de causa efficiēte primaria.

a Thes. 2. 8. b Act. 10. 28. c Heb. 9. 14.

XXXVII. *Secundaria* verò, mortis Christi, efficiens, est *creatura duplex*. *Alia enim, est pia; quæ, justo animo, modo, & fine, in agendo directa: alia impia; quæ contra, ab hac norma, deflexit*.

XXXVIII. *Pia*, est solus Christus, secundūm humanam naturam, Patris mandato, ex amore erga nos summo^a, recta ratione ac prompta voluntate, obsecundans. *Parvi enim fuit obediens ad mortem, mortem autem crucis*: *An (inquit) poculum, quod mihi dedit Pater, non bibam*? Item, *Ideo, ingrediens in mundum, dicit &c. ecce venio (in capite libri scriptum est de me) ut faciam, Deus, voluntatem tuam*: *Ponet animam suam, delictum*: id est, in sacrificium, pro delicto: *Effudit in mortem, animam suam*: *Qui dedit se metipsum, pro peccatis nostris, &c. secundūm voluntatem Dei, & Patris nostri*.

a Ioh. 15. 13. b Ioh. 3. 16. c Ioh. 18. 11. d Psalm. 40. 9. e Heb. 10. 7. 10. f Ib. v. 12. g Gal. 1. 4.

XXXIX. Ideoque, licet per se, ex recto, ac naturæ omnium insito vitæ conservandæ amore, mortem utramque, tanquam naturæ bono repugnantem, aversaretur: & ea ratione, si per Dei voluntatem fieri potuisset, à morte liberari petierit: per accidens tamen, voluntatis Dei contraria, ea que spectata, acquievit, & Patris nutui, suam voluntatem, subjecit, quum ait; *Pater mi, si fieri potest, hoc poculum, à me, transeat: verumtamen, non quod ego volo, sed quod tu*. Hæc de pia, mortis Christi, causa.

a Mat. 26. 39.

XL. *Impia* verò *causa efficiens*, est Satanas, & mundus. *Satanas enim, contrivit Christi calcaneum*: casus illius, in mortem, auctor extitit, dum mundus, ad Christi necem, concitavit ac perpulit. *Mundus autem Christi adversarios, Iudeos ac Gentiles, complectitur*.

a Gen. 3. 15. b Ioh. 8. 41-44. & 13. 2. & 14. 10.

XLI. *Judæi enim, partim* opera fraude ac proditione, ut Judas Iscarioth^a: *partim aperta vi, ut synedrium, quod condemnavit, ac Pilato necandum tradidit*: & populus, qui cum synedrio Gentiles, ad mortem Christo inferendam, ~~parvus~~ universa turba, adegerunt^c. *Gentiles* verò; partim lata sententia, ac mandato, ut Pilatus^d: *partim opere, ut milites illius*, Christum occiderunt.

a Luc. 22. 48. b Mat. 26. 66. c Ioh. 17. 1. d Ioh. 19. 16. & 3. 14. 15. & 4. 10. e Ioh. 19. 16. f Ib. ver. 23.

XLII. *Ex quibus omnibus, satis liquere potest; quod, ad unam eandemque Christi mortem, plures concurrent causa agentes: sed non eadem actionum rectitudine: quum origine, modo, ac scopo suo, longissimè inter se diffideant.*

XLIII. *Primum enim, actionis Dei & Christi origo*, fuit sancta; rectus scilicet, Dei gloria & salutis nostræ, amor: ut superiora demonstrarunt: *Contra verò, origo actionis hostium* fuit vitiosa. *Iudas enim, ex avaritia & vindicta*: *Sacerdotes, ex invidia*: *populus, concitatione sacerdotum*: *Pilatus, horum & Cæsaris metu*: *milites, hujus imperio*, Christum encarunt.

a Mat. 26. 14. 15. b Ioh. 12. 4. 5. 6. c Mar. 15. 10. d Ioh. 19. 15. 16. e Ioh. v. 16. & 21.

XLIV. *Deinde, modus, actionis Dei & Christi*, fuit justissimus: nimirum occasionis mortis Christi, ab adversariis expeditæ, oblatio^a: & recta, perversæ actionis hostium, ad Christi mortem (Deo, pro nobis, ex sponsione debitam) gubernatio. *Actio enim Dei*; fuit justa, à judice, poena^b. *Christi actio*; justa, erga judicem, obedientia^c. Contra verò

modus actionis hostium, fuit injustus: qui contra legem generalem^d, ac sine speciali mandato^e, suis cupiditatibus obsecuti, innocentem ac justum, occiderunt^f.

a Ioh. 19. 11. b Act. 2. 23. c Phil. 2. 8. d Exod. 20. 13. & 23. 7. e Quale Gen. 22. 2. f Mat. 26. 66. g Ioh. 19. 6. h Act. 2. 22. i. & 3. 13. 14.

XLV. Denique, scopo ac finibus, determinantur. Nam actionis Dei & Christi, finis fuit rectus ac sanctus; ut postea demonstrabitur: contra hostium Christi, perversus fuit & impius scopus. *Iude*; ut avaritia & vindicta sua: *sacerdotum*; ut ambitioni & odio suo, inservirent: *populi*; ut gratificarentur sacerdotibus: *Pilati*; ut hisce placaret, & quieti sua potius, quam justitiae, consuleret: *misericordia*; ut præsidi magis, quam Deo & conscientiae, obtemperarent. Quemadmodum ex iis, quæ de origine diximus, manifestè constat.

XLVI. Quare licet Christi hostes, ea fecerint; quæ, à Deo & Christo, justè erant definita ac directa; non propter ea tamen, Dei ac Christi justitia hostium injustitiam, purgat: nec horum injustitia, Dei justitiam, contaminat. Quia origine, modo, & fine actionum, utrumque (sicut ostendimus) omnino discrepant. Ac propterea Christus justè ait; *Filius hominis abit prout definitus est: verumtamen va boni illi, per quem proditur*. Atque hæc de causa efficiente.

a Luc. 22. 22.

XLVII. *Subiecta* verò, mortis Christi, materia, non est Pater (ut *Præcessus*, & hac in resectatores, ideo *Patri passio* nis dicti, impie delirarunt) sed sola Filii persona; à qua, mortis dignitas infinita, dependet: nec simpliciter, ac secundūm utramque naturam; sed secundūm humanam duntaxat, & quidem ratione corporis. Ut enim *divina natura*, per se, & absoluta necessitate, sola est *immortalis*: quia spiritualis, infinita ac simplicissima essentia: sic etiam *anima humana*, quia spiritus est creatus, ex gratia Dei *immortalis*, à nulla creatura occidi potest.

a Tertull. de prescript. c. ultimo. b 1. Tim. 1. 17 & 6. 16. c Matth. 10. 48.

XLVIII. Ideoque, quod *Filius Dei occisus*: & *Dominus gloria crucifixus*: assertur, illud per *remissio idoneum & rectum*, de persona Christi, quia Deus est; verumtamen, non qua Deus; sed qua homo ac secundūm corpus humanum, pronuntiatur. Unde, *mortificatus carne* dicitur: &, *Carmen* &c. (inquit) *quam dabo, pro mundi vita*. Hæc de subiecta materia.

a Mat. 21. 38. Rom. 5. 10. b 1. Cor. 1. 8. c 1. Pet. 1. 18. d Ioh. 6. 51.

XLIX. *Forma* verò, hujus mortis, est privatio vitæ, corporis Christi: quæ, à proxima sua causa, separatione animæ (cujus actus, in corpore, vita est) describi solet. Nam, ut Christus ait; *In manus tuas, commendabo spiritum meum*: sic etiam dicitur; *Emissus spiritum*: Item; *Succisus est, è terra viventium*.

a Luc. 23. 46. b Mat. 27. 50. c Esa. 53. 8.

L. *Quæ separatio, animæ à corpore, non est absoluta; sed relata*. Licit enim, ratione unionis naturalis & immedia- tæ, facta sit eorum disjunctio; interim tamen, ratione unionis supernaturalis & mediata, in persona Filii Dei, conjunctæ & indivisa permanerunt. Quemadmodum unio hypostaticæ, quæ facta est *à corpore*, inseparabiliter, flagitabat.

LI. Hujus autem *formæ circumstantia* (quæ in Christo requirebatur) duplex, in definitione proposita, observatur, *Una*, quod *cruenta* fuerit mors: *altera*, quod in *cruce* acciderit.

LII. *Cruenta*; quia sanguinis Christi effusio divinitus erat decreta, & cruentis, Legis Mosaicæ, sacrificiis expiatoriis, adumbrata^a. Adeo ut, *sine sanguinis effusione, non fiat remissio*^b.

a Heb. 9. 13. 14. 23. b Heb. 9. 22.

LIII. In *cruce* verò evenit mors: quia hoc necis genus, maxime ignominiosum, Dei consilio & verbo, erat præfinitum^a: variisque figuris olim designatum: & maledictionis nostraræ, in Christum translata, signum: *scriptum est enim: Onus, qui pendet in ligno, maledictus*^b; hoc est, Christi, pro nobis, maledictionem subiuri, typus. Et prout Moses, extinxit serpentes, in deserto: ita, extollit oportebat, *Filium bonum*^c. Ideoque Patri factus obediens dicitur usque ad mortem: *mortem autem crucis*^d. Hæc de *forma & circumstantia illius*.

a Psl. 22. 17. cum Ioh. 20. 25. b 1. Pet. 1. 22. Ioh. 12. 31. 32. c Gal. 3. 15.

Dœc. 21. 23. d Phil. 2. 8.

LIV. Finis denique mortis Christi (qui simul distinctè ejusdem, ac passionum, est effectus) alius, est *coniunctus*: alius, *coniunctus*. Finis

Finis & cuius, est utilitas, seu bonum illud, cuius gratia, mors Christi, à Patre, & Filio decreta atque effecta est. Hic autem propinquus est, vel remotus.

LV. Propinquus, est partim satisfactio, pro nobis: partim gratia Novi Testamenti confirmatio, seu, liberatio nostri, ex ea satisfactione, promanans.

• LVI. Satisfactio, est qua, tanquam sponsor noster^a, debitam, pro peccatis nostris, mortis poenam, perfecte tulit. De qua re dicitur: *Filius hominis non venit, ut sibi ministraretur: sed, ut ministraret, & daret animam suam, ut redemptio preium redempcionis, pro multis^b: Qui dedit seipsum, auctius preium redempcionis, pro omnibus^c: Iehova fecit, ut incurrat, in illum, iniurias (id est pena iniurias) omnium nostrorum^d: Deletoque, quod adversum nos erat, rituum chirographo, quod nobis erat contrarium: & ipsum, cruci affixum, e medio susluit^e.*

^a Heb. 9. 15. ^b Mat. 20. 28. ^c 1. Tim. 2. 6. ^d Col. 2. 14. ^e Heb. 9. 15. ^f Mat. 20. 28. ^g 1. Tim. 2. 6. ^h Col. 2. 14.

LVII. Liberatio vero, que, ex hujus satisfactionis dignitate, procedit, est duplex. *Alia enim est, à peccati pena: que (per metonymiam causae, pro effecto) peccatum dici conluit: alia, à peccati iniuriae, nobis inherente.*

LVIII. Pena peccati, est mortis ac Satanæ potestas, & ira Dei. De utroque dicitur; *Christus nos redemit, à maledictione legis, factus pro nobis maledictum, &c. ut benedictio Abrahæ Gentibus fieret in Christo^a: Ad abolitionem peccati, per immolationem sui ipsius, est paterfactus^b: Qui dilexit nos, & lavit nos, à peccatis nostris, per sanguinem suum^c: Sanguis Filiæ Dei, purgat nos, ab omni peccato^d: Eum, qui non novit peccatum, pro nobis, fecit peccatum; ut fieremus iustitia Dei in eo^e: justificatus est ejus sanguine^f.*

^a Gal. 3. 13, 14. ^b Heb. 9. 26. ^c Ap. 1. 5. ^d 1. Joh. 1. 7. ^e 1. Cor. 5. 21. ^f Rom. 5. 9.

LIX. De priori verò etiam dicitur; *Ut per mortem aboleres eum, qui mortis habet imperium: hoc est, Diabolum: & liberos redderet, quoiquot meum mortis, per omnem vitam, obnoxii erant servituti^a.*

^a Heb. 2. 14, 15.

LX. Quoniam, ob passionis, & mortis Christi, meritum, ab utraque morte: sed dispari modo, liberamur. Nam, à secunda, extricamur simpliciter: à prima vero, suis gradibus. Quamprimum enim, mors nostra, desinit esse, irati judicis pena, & mortis secundæ januæ: factaque est, finis culpa, & via æternæ vitæ^b: deinde vero, ultimo die, omnino abolebitur^c.

^a Rom. 8. 1. ^b 1. Cor. 5. 8. Phil. 1. 23. Ap. 14. 13. ^c 1. Cor. 15. 26, 54, 57.

LXI. De posteriori vero, seu de liberatione ab ira Dei, ait Propheta; *Castigatio pacis nostrar, imponitur ei^a: & Apostolus; Reconciliatus sumus Deo, per mortem Filii ejus^b: & alibi; Utroque in uno corpore, reconciliaret Deo, per crucem, peremptis iniurias, per eam^c: Item Petrus; *Christus semel pro peccatis passus fuit, iustus pro injustis; ut nos ad Deum adduceret: mortificatus carne, vivificatus autem Spiritu^d.* Hæc de liberatione, à peccati pena, per Christi mortem.*

^a Efa. 53. 5. ^b Rom. 5. 10. ^c Eph. 2. 16. Col. 1. 21, 22. ^d 1. Pet. 3. 18.

LXII. Liberatio vero à peccati iniuriae, nobis inherente (que, metaphorice, *verus homo*, dici consuevit) est illius, ex vi pretii mortis Christi, per Spiritum Sanctum, abolitio. Que, mortificatio metaphorice dicta, bimembris existit: inchoata, & consummata.

LXIII. Inchoata, est liberatio, qua, à peccati dominio, per sanctificationis gratiam, in perpetuum, immunes reddimur. Consummata vero ea est, qua peccati reliquæ, omnino in nobis, extinguuntur. *Vitrumque enim membrum, proprius est, mortis, quam Christus, pro nobis est perpeccus, finis ac fructus.*

LXIV. De qualibet liberatione, hæc dicta loquuntur; illud scientes, veterem illum nostrum hominem, cum eo, crucifixum; ut destratur corpus peccati; ne post hac, nos serviamus peccato^a: Peccatum, vobis non dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia^b: Vos quoque, mortificati estis legi (quatenus scilicet, carnis vitio, peccati erat occasio^c) per corpus Christi; ut effetis alterius: ejus, qui ex mortuis excitatus est: ut fructum feramus, Deo^d: Qui, dedit semetipsum, pro peccatis nostris, ut, excimeret nos, ex presenti seculo malo^e: Nunc sane reconciliauit, in corpore illo carnis sua, per mortem: ut susteret vos sanctos, & irreprehensos, & inculpatos, coram se^f.

^a Rom. 5. 6. ^b 1b. 6. 14. ^c Rom. 7. 5, 8. ^d 1b. v. 4. ^e Gal. 1. 4. confer 1. Ioh. 5. 19. ^f Col. 1. 21, 22.

LXV. Quibus, hæc consentiunt: *Ut qui sciatis, vos non caducis, argento vel auro, fuisse redemptos, ex vana uestra conversatione, à patribus traditi: sed, pretiosi sanguine, ueste, agnus immaculatus & incontaminatus, Christi^a: Qui peccata nostra per tulit in corpore suo, super lignum: ut peccatis mortui, iustitia viveremus: cuius vibicibus, sanati esitis^b. Sanctifico me, ut & ipsi sancti sint^c. Dilexit ecclesiam, & tradidit se pro ea: ut eam sanctificaret^d.*

^a 1. Pet. 1. 18, 19. ^b 1. Pet. 2. 24. & 1. Cor. 5. 15. c Ioh. 17. 19. cum 17. d Eph. 5. 25, 26.

LXVI. Talia denique, sunt etiam hæc testimonia; *Qui dedit semetipsum, pro nobis, ut redimeret nos, ab omni iniuritate, & purificaret sibi populum peculiarem, studiosum bonorum operum^a: Quanto magis, sanguis Christi, quis, per Spiritum aeternum, seipsum obtulit inculpatum Deo, purgabit conscientiam vestram, ad serviendum Deo vivo^b: Unica enim oblatione, consecravit in perpetuum eos, qui sanctificantur: testificatur autem nobis, & ipse Spiritus Sanctus. Nam posteaquam prædictus^c; Hoc est fædus meum, quod paciscar cum sis, post dies illos (dicit Dominus) indam leges meas cordibus eorum, & mentibus eorum eas inscribam, & peccatorum atque iniuriarum ipsorum, non recordabor amplius^d.*

^a Tit. 2. 14. Eph. 5. 25, 26, 27. ^b Heb. 9. 14. ^c Ier. 31. 33. ^d Heb. 16. 14, 15, 16, 17.

LXVII. Ideoque, mortis ac passionis Christi, finis & fructus proprius, in iis, (quorum, tanquam sponsor novi fœderis ac testamenti, vicem subiit^a) non solum est justificatio, ac pena, peccatis debitæ, remissio ac reconciliatio cum Deo; sed etiam sanctificatio: qua, peccatum in nobis, aboletur: dum leges Dei (cum fidei, tum charitatis) spiritualibus, mentis & cordis tabulis inscribuntur^b: ut, in fœdere Dei perpetuò maneamus^c.

^a Heb. 7. 21. & 9. 15. ^b Ier. 31. 33. Heb. 8. 10. ^c Heb. 8. 10, 12.

LXVIII. Ac propterea ait Christus: *Hoc est sanguis meus, novi testamenti: qui, pro multis, effunditur ad remissionem peccatorum^a.* De quo fœdere, Jeremias ita testatur: *Ei pangam ipsius fœdus perpetuum, fore ut non avertam me, à prosequendis spissis, benefacendo spissis: & reverentiam mei indam animo spissorum: ut non recedant, à me^b.* Haec tenus de propinquofine & fructu.

^a Mat. 26. 28. ^b Ier. 31. 40. Ezech. 36. 27.

LXIX. Remotus vero mortis Christi finis ac fructus, est duplex. Primus, est eorum, pro quibus Christus mortuus est, vita eterna: secundus, est Dei, in Christo redemptoris, gloria.

LXX. Vita autem eterna, in animæ & corporis glorificatione, consistit. De qua dicitur: *Exalti oportet Filium hominis: ut, quisquis credit in eum, non pereat; sed habeat vitam aeternam^a: Caro mea est, quam ego dabo, pro mundi vita^b: Et consecratus, factus est auctor salutis aeterna, omnibus, qui ipsi assulant^c.* Quæ vita, ex justificatione, ac sanctificatione, divino nexu, consequitur^d. Ideoque Christus, uno complexu, dicitur factus nobis à Deo, sapientia, iustitia, & sanctificatio, & redemptio^e.

^a Joh. 3. 14. ^b 1b. 6. 51. ^c Heb. 5. 9. ^d Rom. 8. 30. ^e 1. Cor. 1. 30.

LXXI. Dei vero gloria, ultimus est, mortis Christi, finis: qui, ex antecedentibus omnibus exurgit. Ea enim in admiranda iustitiae, misericordiae, sapientiae, ac veritatis divinæ patefactione (ad quæ, mors Christi destinata est, & effecta) consistit.

LXXII. *Iustitia Dei gloria, ex eo elucet; quod, peccata nostra, inulta esse, noluerit^a: misericordia: quod, eorum peccata, in Filium suum unigenitum, transtulerit^b: sapientia: quod hunc, summæ simul iustitiae, & misericordiae, concursum ac concordiam, admirando, etiam Angelis, mysterio ordinari, adeoque opportunè sit executus^c: veritatis denique gloria ex fideli, decretæ, ac promissæ, mortis Christi, donatione, illustratur. Hæc de fine & cuius, seu, de utilitate, mortis Christi, dicta.*

^a Rom. 3. 24, 25, 36. ^b Efa. 53. Eph. 1. 5, 6, 7. ^c Eph. 1. 8, 9, 10. 1. Pet. 1. 11. 1. Tim. 2. 6. ^d Gal. 4. 4, 5.

LXXIII. Finis vero & cui ea, mortis Christi, bona sunt destinata divinitus, sunt omnes, & soli, electi. Omnes; quia singulis eorum, communia: soli; quia iis, non vero reprobis, propria.

LXXIV. Unde, prioris ratione, interdum, ob excellentiam dignitatis, Electorum universitas (cum, de mortis Christi fine ac fructu,

fructu, agitur) *omnes*^a, *omnia*^b, *mundus*^c, *totus mundus*^d, nempe Electorum, nuncupatur: & distinctè à Judæis, Gentilium Electorum cœtus, *mundus*^e dicitur. Ut contrà, Reproborum turba, ob numeri excellentiam, *mundus*^f; *mundus*^g *impiorum*^h, *totus mundus*ⁱ, oppositâ synecdoche, nominatur. Adeo ut, in duos hosce, quasi mundos particulares, *universus mundus*^j; ex usu Scripturæ, distribuatur: ne temerè, in mundi voce, impingamus.

^a 2. Cor. 5. 15. Heb. 2. 9. ^b 2. Cor. 5. 17. 18. ^c Joh. 1. 29. & 3. 17. & 4. 42. & 6. 51. & 1. 21. 23. ^d 2. Cor. 5. 19. 1. Joh. 4. 14. ^e 1. Joh. 2. 2. ^f Rom. 11. 12. 15. ^g 1. Joh. 14. 17. & 17. 9. ^h 2. Pet. 2. 5. ⁱ 1. Joh. 5. 19. ^j Rom. 3. 19.

LXXV. Posterioris verò ratione, distinctè, non omnes, sed multi, nominantur. Etsi enim, ob personæ Christi infinitam dignitatem, mortis illius pretium valoris sit infiniti (adeo ut, vel mille mundis servandis, si crederent, abundè sufficeret) interim tamen non omnium, etiam Reproborum; sed Electorum, loco ac bono, Servatorem esse mortuum, hac multorum, à reliquis discretione, aliisque invictis rationibus, in sacris literis, demonstratur.

LXXVI. Huc pertinent illustres hæ sententiae; *Notitia suis, iustificabit, justus servus meus, multis; & iniquitates eorum, ipse bájulabit*^a: *Ipse, peccatum multorum tulit*^b: *Ut daret animam suam, redemptionis premium, pro multis*^c: *Hoc est enim sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur, in remissionem peccatorum*^d: item, *qui pro vobis (fidelibus) effundetur*^e: *Oblatus ad tollenda multorum peccata*^f.

^a Esa. 53. 11. ^b Ib. v. 12. ^c Mat. 20. 28. ^d Mat. 26. 28. ^e Luc. 22. 20. ^f Heb. 9. v. 28.

LXXVII. Idem etiam ostendit cœlestis Ecclesiæ professio, cum distinctè, hoc mortis Christi, pro Electis privilegium, extollens ait; *Máttatus es, & redemisti nos Deo, per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione*^a. Non omnes igitur & singuli nationum; sed electi ex iis multi^b, Christi morte sunt redempti: qui scilicet soli, *stolas suas, laverunt ac dealbarunt, in sanguine agni*^c.

^a Apoc. 5. 9. ^b Ib. v. 7. & 8. ^c Ib. v. 14.

LXXVIII. Nec aliud Scriptura docet, quum ait; *Christum animam suam ponere, pro oibüs suis ac propriis*^a (hoc est pro Electis^b: quorum tantum est pastor, non pro hircis, non pro lupis^c) *Tradidit seipsum, pro Ecclesia*^d: *pro nobis*^e, fidelibus: *pro sanctificatis*^f: *pro vocatis*^g. Qui soli, populus sunt ipsius, & quorum tantum salvator est: ut nominis Jesu definitio propria, demonstrat; *vocabis nomen ejus Iesum: Ipse enim servabit populum suum, à peccatis ipsius*^h: *Prophetavit fore, ut Iesus, pro ea gente, moreretur: nec tantum pro ea gente; sed ut, filios Dei dispersos, cogeret in unum*ⁱ: *Unde debuit, per omnia, fratribus similis fieri; ut misericors esset; & fidelis, pontifex in iis que apud Deum (agenda) ad expiandum peccata populi*^k.

^a Joh. 10. 15. 12. ^b Ib. v. 16. 28. 29. ^c Ib. v. 26. 27. ^d Eph. 5. 25. ^e Esa. 53. 6. Eph. 5. 2. ^f Joh. 4. 10. ^g Heb. 10. v. 14. ^h Ib. 9. 15. ⁱ Matt. 1. 21. ^j Joh. 11. 51. 52. ^k Heb. 2. 17.

LXXIX. Huc accedunt demonstrationes alia, ex causis (efficiente & fine at fructu) depromptæ, quæ solis Electis, non autem Reprobis, convenient. Ac primum quidem, à causa efficiente primaria ac movente gemina; *iustitia Dei vindicante, & servante dilectione*.

LXXX. A *iustitia Dei*: quæ, nec sotentem ferre impunitum: nec meritas poenam bis (à reo simul, & sponsore) exigere potest. 1. Quicunque enim soli à poena pro peccatis suis debita, omnino liberantur, pro iis solis, Christus mortis poenam persolvit: at Electi ad salutem soli, à poena pro peccatis suis debita, omnino liberantur: Ergo, pro iis solis, Christus mortis poenam persolvit.

LXXXI. 2. Quicunque debitam peccatis suis poenam, æterno supplicio, ipsimet persolvunt, pro iis, Christus, mortis suæ pretio, non satisfecit: sed Reprobi omnes debitam pro peccatis suis poenam, æterno supplicio ipsimet persolvunt: ergo Christus, mortis suæ pretio, pro iis non satisfecit.

LXXXII. Ab æterna verò dilectione Dei, hoc modo; 3. Quoscunque Deus, ab æterno, gratuita dilectione servare decrevit, illi sunt Electi, non Reprobi: quia dilectio, illa Electionis definitione, continetur: & contra Reprobationis definitione omnino excluditur: atqui Deus, omnes eos, pro quibus Christus mortuus est, ab æterno, gratuita dilectione

ne, servare decrevit^a: ut supra ostensum: ergo omnes illi, pro quibus Christus mortuus est, sunt Electi, non Reprobi.

^a Rom. 5. 8. 9. 10. & 8. 39.

LXXXIII. Deinde, à finibus^b & cajus, & fructibus mortis Christi; 4. Quicunque sunt hæredes gratiæ Novi testamenti, illi sunt Electi, ad salutem: quippe illi soli certò servantur^c: at vero omnes illi, pro quibus sanguis Christi, in mortem effusus est, sunt hæredes gratiæ Novi testamenti: quia illorum est mediator apud Deum, & sponsor^d: ergo omnes illi, pro quibus Christus est mortuus, sunt Electi ad salutem.

^a Heb. 8. 6. 9. 12. ^b Luc. 21. 20. ^c Heb. 7. 22. & 8. 6. & 9. 14. 15. & 13. 20.

LXXXIV. 5. Qui non sunt hæredes Novi testamenti, pro iis sanguis Novi testamenti in morte Christi non est effusus: atqui Reprobi sunt hujusmodi (sunt enim ex hæredes) ergo sanguis Novi testamenti, in morte Christi non est pro iis effusus.

LXXXV. 6. Pro quibus Christus mortuus est: illi non possunt condemnari^a: quia satisfecit iræ Dei, & contrivit caput Serpentis morte sua^b: at soli Electi ad vitam, non possunt condemnari^c: ergo, pro solis Electis ad vitam, Christus est mortuus.

^a Rom. 8. 34. ^b Gen. 3. 15. Heb. 2. 14. ^c Rom. 8. 29. 33. Matt. 24. 24.

LXXXVI. 7. Contra; Quicunque condamnantur, pro iis, Christus non est mortuus^a: Reprobi condamnantur: ergo pro iis, Christus non est mortuus.

^a Rom. 8. 34. & 5. 8. 9. 10.

LXXXVII. 8. Pro quibus Dens proprium suum Filium in mortem dedit, iis omnia, ad salutem necessaria, cum ipso, donat^a; at solis Electis, non autem Reprobis, ea omnia donat^b: ergo, pro solis Electis, non pro Reprobis, est mortuus.

^a Rom. 8. 32. ^b Ib. v. 28.

LXXXVIII. 9. Qui reconciliati sunt Deo, per mortem Filii ipsius, illi reconciliati, magis servabuntur, per vitam ipsius^a: at soli Electi (quorum nomina scripta sunt, in libro vite agni martyris^b) non Reprobi, servabuntur, per vitam Christi^c: ergo soli Electi, non Reprobi, reconciliati sunt Deo per mortem Filii ipsius.

^a Rom. 5. 10. ^b Apoc. 13. 8. ^c Matt. 25. 34. 41. 46.

LXXXIX. 10. Quorum peccata Christus norat, non posse remitti, pro iis sanguinem suum, in remissionem peccatorum, moriens non effudit: at vero, Reproborum multorum peccata non posse remitti, Christus norat: ergo, pro iis, in remissionem peccatorum, sanguinem suum, moriens non effudit. Sciebat enim maximam totius mundi partem, eo tempore, ob peccata sua, æternis inferni flammis, sine ulla spe veniæ, cruciari^a: nec paucos in Spiritum Sanctum, & pecare^b, & peccaturos^c: quorum peccata remitti non possent^d. Ideoque moriendo, eorum remissionem, contra voluntatem Dei, & sententiam propriam^e, nec piè, nec sapienter, potuit destinare.

^a Luc. 16. 24. 25. 26. ^b Math. 12. 31. ^c 1. Joh. 5. 15. 16. ^d Matt. 12. 31. 32.

^e Joh. 5. 16. ^f Ibidem.

XC. 11. Pro quibus Christus mortuus est, illi mente & corde (ex Novi foederis formula^a) sanctificantur: ut morte Christi sanctum^b: atqui soli Electi, ita sanctificantur: non autem Reprobi^c: ergo pro solis Electis, non autem Reprobis, Christus est mortuus.

^a Heb. 8. 9. 10. & 10. 14. 16. ^b Joh. 17. 19. ^c Eph. 1. 4. 2. Thes. 1. 13. Job. 14. 17.

XCI. 12. Denique ex adjuncto mortis Christi proprio; pro quibus peccatoribus, Christus tantum orat, pro iis tantum est mortuus. Hæc enim, Mediatoris ac Pontificis nostri, officia duo (intercedere mortis sacrificio, & orationis thure: seu, velle peccatorum remissionem, ac se pro ea, in mortem offerre: & eam velle ac petere à Patre) indissolubili vinculo, sunt connexa^a. Atqui Christus pro Electis tantum orat, non pro mundo Reproborum^b: imo contra eum orat^c: Ergo pro Electis tantum, non pro mundo Reproborum, est mortuus.

^a Rom. 8. 34. Heb. 7. 25. 1. Joh. 2. 1. b Joh. 17. 9. c Ps. 69. 23. ad 30. Rom. 11. 9.

XCI. Ideoque cum plurimi ex iis, qui mortis ipsius erant auctores, ad vitam essent electi; pro eorum etiam conversione, ac reconciliatione, Deum oravit, Pater, remitte iis, ne sciant enim, quid faciant^a: & ut semper Pater eum expandat^b: sic eos etiam, primum ad tria^c, deinde ad quinque^d usque millia, convertit, & in gratiam recepit.

^a Luc. 23. 34. ^b Joh. 11. 42. ^c Act. 2. 22. cum 41. ^d Act. 3. 17. cum. 44.

XCII. Quam

XCIII. Quum autem Electi, quos servare vult Deus, in omnibus hominum generibus (seu in omni gente, sexu, ætate, conditione) reperiantur^a: idcirco Apostolus ait; Christum se dedisse, redemptionis premium, pro omnibus^b, h.e. omnibus generibus hominum (seu quibusvis) non singulis generum. Quomodo vox omnis, pro subjecti sui ratione, siveius cum alibi^c, tum ter præterea, eodem in loco^d, usurpatur.

^a Apoc. 5. 9. & 7. 9. Gal. 3. 28. ^b 1. Tim. 2. 6. ^c Matt. 12. 31. ^d Luc. 11. 42.

^a Act. 13. 10. Rom. 14. 2. ^b 1. Tim. 2. 2. 8. & 11.

XCIV. Ideoque, in Euangelio quidem, jubentur omnes^a, vera ac viva fide (seu, cum resipiscientia ac charitate, conjuncta^b) credere Jesum, esse Christum, Filium Dei^c: qui redemit, omnium verè fidelium Ecclesiam, suo sanguine^d. Ad quam fidem, etiam Reprobi sunt obstricti: sed, quia nulli eorum, ob nativam corruptionem, ac culpam suam, hanc obedientiam Euangelio præstant^e (quod, aut lumine notitiae careant^f: aut illuminati, à Spiritu Sancto^g, resipiscientia ac charitate, destituantur^h) idcirco merito, à Christo judge, puniunturⁱ.

^a Matc. 16. 15. 16. ^b Luc. 24. 47. Gal. 5. 6. ^c Ioh. 10. 31. Ag. 8. 37. ^d Ad. 20. 28. ^e Ioh. 6. 44. 45. & 10. 26. 1. Cor. 2. 14. ^f Eph. 4. 18. ^g Heb. 6. 4. ^h Ib. v. 8. ⁱ 1. Thes. 1. 8.

XCV. Ut verò quisquam, cum Paulo, nominatim, de Christi morte, credit ac dicat; *Qui dilexit me & tradidit seipsum pro me*: illud, neque communis Euangelii sententiæ narratur, neque præcipitur: nec ullus certò credere tenetur, aut potest, nisi qui, fide viva, in Jesum Christum, pro Ecclesia mortuum, sit præditus, & inde (tanquam ex proprio effecto) de sui, ad vivam Christi & Ecclesiæ communionem, vocatione sit certus. Adeo ut, cum Paulo, etiam dicere queat; *Unum cum Christo crucifixus sum. Vivo autem non amplius ego: sed vivit in me Christus: & vitam, quam nunc vivo in carne, vivo, per fidem Filii Dei: ut sequentia addere possit; qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me.*

^a Gal. 2. 10.

XCVI. Hic enim fidei actus particularis: ex fidei vivæ (quam Euangelium omnibus præcipit) conscientia, necessariò consequitur. Ideoque, in descriptione fidei, eo modo adhiberi solet. Siquidem Euangelium, *fundamentum ac Propositionem substernit*; Qui viva fide credunt, Jesum esse Christum, Filium Dei, populi sui (seu omnium verè fidelium) servatorem, pro iis Christus est mortuus: conscientia verò ho-

minis fidelis (ex fidei sua, cum fide Euangelio præscripta comparatæ, confessione comperta) *Assumptionis structuram* subministrat: ego autem viva fide, id credo: unde *Conclusionis fastigium imponit*; ergo Christus pro me est mortuus. Qualis *Syllogismus ab August. proponitur*^a.

^a Tom. 9. Tractat. 12. in Iohann.

XCVII. Quod autem falsos doctores fore ait Apostolus, qui subintroducent heres exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus est, abnegantes, accersentes sibi velox exitum^b: illud (ut & olim^b, à nobis est demonstratum) Christi mortem, Reprobis communem, nequaquam reddit.

^a 2. Pet. 2. 1. ^b Disput. de Euang.

XCVIII. Nam vox diarōtē herus, ad Patrem sæpius: ad Filiū, vix uno in loco, relata: de illo, non de hoc, sermonem esse, indicat. Deinde *empis* etiam dicuntur, non pretioso sanguine; sed ratione externæ, in servos Dei, vocationis: qua illos, à mundi erroribus, & dissoluta scelerum licentia, ad externam Ecclesiæ disciplinam, adduxit, ac sibi, parte aliqua, acquisivit^a. Unde, tales etiam, secundum quid, filii regnib^b, (quod, simpliciter acceptum, solis servandis convenit^c) dici solent.

^a Exod. 15. 17. Deut. 32. 6. ^b Mat. 8. 12. ^c Ib. 3. 38.

XCIX. Quoniam, ut vox, acquirendi, generalis, synecdochice specialius pro *emptione*, sæpius usurpatur^a: sic vicissim specialis *emendis* dictio, generalius, pro *acquisitione*^b (sicut relatione concinna, *venditio*, *pro traditione*) simili tropo, in Sacris literis, accipi consuevit^c.

^a Esa. 24. 2. Jer. 32. 7. Prov. 20. 14. & 23. 23. Gen. 25. 9. cum Act. 7. 16. ^b Esa. 55. 1. Ap. 9. 18. ^c Judic. 4. 2. 9.

C. Denique neque ullo in loco, Reprobi, sanguine Christi, sanctificati afferuntur. Nam, quod Apostolus ait; *Qui Filiū Dei conculcarit, & sanguinem fæderis profanum duxerit, per quem fuit sanctificatus*^a: nihil evincit. Nam (ut omittam quod sanguis fœderis, de Coenæ poculo, utpote sacramento sanguinis^b, & *sanctificatio*, de externa Ecclesiæ societate, à nonnullis intelligitur) verba illa non ad Christi adversarium, sed ad Christum, referuntur: qui, sanguine fœderis, fuit sanctificatus, hoc est, effusione sanguinis sui, sese Patri, in hostiam, pro peccatis Ecclesiæ, consecravit. Ut eodem sensu loquens ait; *Pro eis ego sanctifico meipsum: ut & ipsi sint sanctificati, in veritate*^c. Quæ circumstantia, peccatum aggravat. Hactenus de morte Christi.

^a Heb. 10. 19. ^b Matth. 26. 28. Luc. 22. 20. ^c Joh. 17. 19.

C O R O L L A R I A.

1. *An certum sit, Christum vocari* Ap. 13. 8. agnum mactatum, à constitutione mundi? N. quia cum Aretha dici posset; à constitutione mundi, non ad proxima verba, agni mactati: sed ad precedentia, scripta sunt, referri: ut Ap. 17. 8. *codem sensu conjugantur*; ἀντί γέγοντα τῷ θεού, ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ ζωῆς δὲ τηλεβολαῖς τοῖς μητροῖς quorum nomina, scripta non sunt, in libro vite, à constitutione mundi.

2. *An etiam (si priori modo construeratur) satis apicè, ad mactationis Christi destinationem: aut ad agni paschalisi, alsorumque sacrificiorum, typos: aut ad pretissim illius efficaciam, priscis patribus nobiscum communem (ut varie declarari solet) referatur?* N. *Quia scopus loci, mactandorum pro Christo, in vera patientia confirmatio, persuadet consolationem esse, à Christi, & Ecclesiæ, exemplo perpetuo, seu, ab agno mactato, non solum in se, sed etiam in membris suis, inde ab origine mundi.* Qualis consolatio Heb. 12. 1. 2.

3. *An recte Pontificii doceant; Quod Christus in cruce quidem, corpore ac sensibus, sustinuerit cruciatum: in anima vero rationali, non solum eorum fuerit expersus; sed etiam summo, ex vita eterna frustione, gaudio fuerit plenus?* N. *Quia Antichristiana est, passionis & dignitatis mortis Christi, mutilatio.*

^a Thomas Aq. Summæ par. 3. q. 46. art. 8. Melchior Canus loc. Com. l. 12. c. 14. Bellar. cont. t. 1. De Christo l. 4. c. 8.

4. *Cui altera similis; qua contritionis capititis serpentis laudem (que passionis & mortis Christi propria est) Heb. 2. 14.) ad matrem Christi referunt, & primum Euangelium, horrenda hac perversione, ipsa conteret caput tuum, corrupserunt. Imo, in Bibliis regis Gen. 3. 15. vocem hou, ipse, in hi ipsa, eam ob causam, contra omnium codicum & antiquorum, consensem, profane & ridiculè depravarunt: Quia vox conterendi He-*

brea Jeschouphcha, masculini generis, eam sententiam ad mulierem nullo modo referri posse, perspicue evincit.

5. *An pia sit Hilaris sententia, qua, in passione ac morte, Iesum quidem esse Christum agnoscit: sed sine sensu doloris, sine metu mortis?* N.

^a Comment. in Mat. Can. 31. & de Trin. l. 10. p. 208. &c. edit. Froben.

6. *An Christus sit, pro bonis Angelis, mortuus: ut, auct nevos eorum expiaret, aut sanctitatis perseverantiam sis acquireret?* N. quia S. literis non probatur: nec Angelos assumpti, Heb. cap. 2. v. 16. nec sani opus habent medico, Marc. c. 2. v. 17.

7. *An reprobi absolute teneantur credere, Christum pro ipsis mortuum?* N.

8. *An non saltem posita hac conditione, si viva in Christum fide essent prediti?* A. N. am licet absolute, & antecedens & consequens, sit falsum; consequentia tamen vera est: ut in hypothetica Christi Ioh. 8. v. 55. si dixeris, me cum (Patrem) non nosse, ero similis vobis mendax: & Pauli Gal. 1. 8. Si nos, aut angelus ē cælo euangelizaverit vobis, præter id quod vobis euangelizavimus, anathema esto. Ex falso antecedente non verum consequens: sed vera consequentia ostetur.

9. *An voluntaria mortis Christi, pro nobis perpeccio, sit perfecta illius pro nobis iustitia?* N. quia pars tantum est universalis iustitia Deo debita & pro nobis praestita, obedientia.

10. *An recte dicatur: quod Christus sese voluntarie in manus hostium, tradidit, juxta vaticinium Ioseph. 53. 7. oblatus est, quia voluit?* N. quia error est, ex vulgata versione: quem, fons Hebreus consulens, diluit. Arctatus est & ipse afflictus.

Eccc 4

Ex

Ex libro, *Præceptorii Nicolai de Lyra, excuso Coloniz
per Hermannum Bungart. anno 1497.*
Interrogationes faciente, infimo morienti.

Primo interrogari debet; si credit omnia, quæ sunt fidei Christianæ? & respondeat; Credo. *Secundo*, si gaudet se mori, in fide Christiana? respondeat; Gaudeo. *Tertio* si recognoscit, se Deum multum offendisse? & respondeat; Recognosco. *Quarto*; si dolet, de omni Dei offensa? & respondeat; Doleo. *Quinto*; si proponit de cætero, ab omni offensa peccati mortalis, abstinere? & respondeat; diuino auxilio mediante, propono. *Sexto*; si credit, se

meritis passionis Christi, & non propriis, ad gloriam pervenire? & respondeat tunc; Credo. Ultimo debet sibi dici; si occurrerit tibi inimicus Diabolus, semper ei opponas, mortua passionis Christi. Amen. Haec tenus ille.

Bellarminus de justific. l. 5. c. 7. Tertia propositio: Propter incertitudinem propriæ justitiae, & periculum inanis gloriarum, *tuisissimum est fiduciam solam, in sola Dei misericordia, reponere.*

O quām verē (ut alicubi à Lactantio dictum)

Veritas, ex invitis pectoribus, erumpit :

& Ecclesiarum nostrarum fidem, in ipsa morte confirmat.

D I S P U T A T I O X I X.

DE MERITO CHRISTI, EJUSQUE BENEFICIIS ERGA NOS.

Hec usque de Persona & Officio Iesu Christi Mediatoris. Sequitur ut Meritum, quod Persona illa per Officium illud nobis acquisivit, consideremus.

THESES I.

Vocabulum Meriti pro vario ad relatum suum respe-
ctu (est enim in categoriâ relationis) vel *propriè*,
vel *impropriè* sumitur. *Impropriè* & *figurata* capi-
debet, cum ad mercedem gratis datam^a, citra per-
fectam conditionis, à parte præmium promittente exactæ,
præstationem, refertur. Eiusmodi meritum notatur, cum
dicitur apud Euangelistam, Diligite inimicos vestros, &c.
& erit merces vestra multa, ac Filii eritis Altissimi b. Ete-
nim talis merces, seu præmium, non ex rigore legis, & ju-
re debiti, quare neque ex merito propriè, sed ex acceptilatio-
ne gratiosâ Dei proficiuntur, & benevolâ tantum ipsius spon-
sione nititur: ita ut Deus hic tanquam gratuitus remunera-
tor in considerationem veniat. *Propriè* verò meritum de J.
Christo ~~huiusmodi~~ prædicari potest c, cum ex hypothesi legis
pactique divini, & plenâ muneris mediatorii perfunctione,
citra ullam conditionis in eo requisitæ omissionem, præsti-
tit d, quod ad redemtionem nostri præstare debebat. Atque
ita relatio inter meritum & præmium, quæ hic est, mutua
est: quæ ibi, non-mutua.

hominibus conspicit, impunitam relinquere non potuit^a, ut
justus judex: *hec, quā, quod suum est, perdere in iis non
voluit^b*, ut misericors Pater. Quare pro suā inenarrabili sa-
pientiā *justitiam cum misericordia^c, & misericordiam cum ju-
stitiā inconfusè temperavit, & ad utrinque declarationem
hoc salutis nostræ mysterium invēnit in Filio dilectionis suꝫ^d:*
ut qui justificemur gratis, ejus gratiā, per redēctionem fa-
ctam in J. Christo, quem proposuit Deus placamentum per
fidem in sanguine ipsius, ad demonstrandam justitiam suam
per remissionem antecedentium peccatorum^e. Atque ita e-
vēnit quod regius Propheta prædixerat; benignitas & fides
occurrent inter se, justitia & pax osculabuntur se^f.

^a Deut. 27. 16. Exod. 20. 5. Deut. 5. 15. Ps. 1. 5, 6, 7. ^b loan. 3. 16. Ro. 5. 8, 10. 1. loan. 4. 9, 10, 11. ^c Rom. 8. 3. ^d Rom. 3. 24, 25. ^e Ps. 8. 11. Of. 2. 19.

V. *Causa efficiens* est J. Christus, Filius Dei ^a secundum dinitatem, Filius hominis ^b secundum humanitatem, mediator Dei & hominum ^c, magnus noster Pontifex ^d, & adlocutus ^e, qui cum esset in formâ Dei, non duxit rapinam patrem esse cum Deo, sed ipse se exinanivit, formâ servi acceptâ, similis hominibus factus, & habitu compertus ut homo, ipse se submisit, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ^f. Hic & solus hic causa meritoria salutis nostræ est: quâ de causâ appellat eum Paulus ^{αὐτὸν μηδεποτε αἰωνίας} ^g, & Petrus ^{Δέχομός της ζωής} ^h. ipseque de se pronunciat, ^{ἴως εἰπειν ἡ γέγονη, ίως εἰπειν ἡ οἰδη, &c. καὶ η ζωὴν.} Falluntur igitur & fallunt illi, qui Christum instrumentum duntaxat, & ministrum salutis, non etiam primarium ac promerentem plenissime, constituunt.

a Loan. 6. 69. b Loa. 6. 62. c 1.Tim. 2. 5. d Heb. 4. 14. e 1. Ioa. 2. 1.
f Phil. 2. 6, 7, 8. g Hebr. 5. 9. Hebr. 1. 10. h Act. 3. 15. i Ioa. 10. 9.
k loan. 1. 1. 6.

VI. *Materia, sive subjectum*, est idem J. Christus, qui & *Causa efficiens* est, ipse enim & sacerdos noster est & victimina; utpote qui in consummatione seculorum ad peccatum per immolationem sui ipsius patefactus est ^a, & per Spiritum eternum seipsum obtulit inculpatum Deo ^b, atque ita non per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est in *Tacram* ^c. Cum Christum materiam statuimus, totum Christum, ut est *christus*, consideramus, non solam ejus divinam naturam, neque solam humanam: illa enim cum rerum omnium sit domina, atque per se & in se passa non sit, in modo prouersus sit impatibilis ^d, nihil ab hac separata pro nobis mereri potuit: neque haec ab illa separata quicquam potuit mereri, cum per se sit *christus*, propter eaque à *christo* in unitatem *christianos* assumta. Quemadmodum igitur actiones non ad naturam, sed ad personam referuntur, ita quoque meritum ex actionibus fluens, ad totum J. Christum, qui homo-Deus & Deus-homo in una persona est, referri debet ^e.

VII. Hic Christus totâ suâ exinanitione & spontaneâ submissione tam in *actione* quam in *passione* pro nobis satisfecit:

tam enim *actionem*^a, quam *passionem*^b lex à nobis, quippe & ad imaginem Dei conditis, & debitoribus, requirebat, quæ bimembrys cum esset, nempe *passiva* retributio per pœnæ sufficientis λόγον, ut legis violationi, & maledictionis anathemati satisficeret (quam *justitiam passivam* vocamus) & *compliūs universalis & perfectæ*, naturæ & vitæ, juxta legis postulatum, impletio (quæ *justitia activa* dicitur) idcirco meritum Christi duas hasce partes^c integrales, non quidem tempore, naturâ tamen distinctas continere debuit. Alioqui juxta legem (quæ hic, ut tetrica & rigida hera, observanda attenditur) adhuc dum aut rei condemnationis, aut nondum vitæ hæredes essemus. Ideoque rectè utrumque connectitur à Prophetâ, expiatio iniquitatis, & adductio justitiae perpetua^d. Quos duos actus non quidem se Jungi, omnino tamen inter se distingui oportet: nam inter utrumque esse potest innocentia, & justitia incompleta, saltem ratione durationis, qualis erat in primis hominibus ante lapsum, qui nec rei erant mortis, nec dum tamen etiam jus habebant ad vitam.

^a Deut. 6. 13. Lev. 18. 5. Rom. 2. 13. 10. 5. ^b Deut. 27. 26. ^c Mat. 3. 15. 5. ^d 17. Rom. 5. 19. 10. 4. Gal. 4. 4. Phil. 1. 8. Hebr. 7. 26. ^e Dan. 9. 14.

VIII. *Passiva justitia Christi est voluntaria illa obedientia in passione ipsius fundata & sita* (quæ obedientia non tantum est secundum arbitrium ac peculiare mandatum, respectu Christi innocentis non promeriti, sed etiam respectu noxæ nostræ, & ipsius fidei iussionis, juxta communis legis anathema^a, ac secundum legis præceptum^b, quæ pœnam Deo debitam rigidè exigunt.) Hæc passio complectitur, tum demissionem illam sui ipsius & humiliationem, quâ exinanivit se usque ad servi formæ assumptionem, tum perpessionem ejus quicquid mali ipsi accidit per vitæ universæ cursum, tum mortem ipsam ac sanguinis effusionem, tum etiam ineffabiles illos animæ cruciatus^c, & horrendæ maledictionis ac divinæ iræ sensus^d, quorum in horto præfensi facta: calcavit enim ipse lacum vini excandescens & iræ Dei omnipotentis^e; siquidem non tantum mortem corporalem, sed & execrationem nostri perferre debebat^f. Hinc meritò nostrum *ιατρήσεως* g, & *πάντας* h, & *ἀπόντος* i, imò & *ἀπογένετος* k, & *τυνηγείος* l dicitur. Neque vero hæc Christi justitia est ipsam legis justitia integra, utpote quæ etiam perfectam præstationem postulet, sed compensatione quadam, seu culpæ debiti, & pœnæ crediti inter se contributione, quasi primæva integritas.

^a Deut. 27. 26. ^b Exod. 20. 5. Deut. 5. 15. ^c Esa. 53. 11. ^d Marc. 24. 34. ^e d Esa. 53. 4. 5. Psalm. 18. 5. 6. & 22. 7. 15. 16. & 69. 1. 2. & 116. 3. ^f Matth. 27. 46. Hebr. 5. 7. ^g e Apocal. 19. 15. ^h Gal. 3. 13. ⁱ g Hebr. 9. 5. Rom. 3. 25. ^j h 1. Cor. 5. 7. ^k i Ioan. 1. 29. 36. ^l k 2. Corinth. 5. 21. ^m l Gal. 3. 13.

IX. *Activæ Christi justitia est universalis & perfecta à vita ipsius principio ad finem usq[ue]b[us] obedientia^a*, quâ secundum strictum præceptorum legis rigorem ambulavit, ab illis ne in minimo quidem sive internè sive externè recedens^b; unde *καὶ οὐκέπειρος* justus ille^c, itemque *sanc[t]us ille*^d, *sanc[t]us sanctorum*^e, & *agnus inculpatus & incontaminatus*^f vocatur: nisi enim vita ejus sancta, pura & innocens fuisset, legem non modò non implevisset, sed novis insuper transgressionibus violasset. Habet autem justitia hæc membra duo, nempe *justitiam originalē*, nostræ injustitiae originali, & *justitiam actualē*, nostræ injustitiae actuali, oppositam; illa *naturam Christi*, hæc ejusdem *vitam* concernit. Hæc gemina justitia Christi geminam nostram injustitiam suo modo tegit, non quidem reatum auferendo (hoc enim *justitia ejus passiva* competit) sed defectum integræ justitiae supplendo, quam conditio vitæ consequendæ postulabat^g. Quare non tantum *passiva* Christi *justitia*, sed etiam *activa*, h. e. neutra sola, sed utraque simul, justificationem nostrâ causat, illa peccati ablationem, hæc justitiae collationem.

^a Phil. 2. 8. ^b Esa. 59. 9. ^c Pet. 2. 22. ^d 2 Cor. 5. 21. ^e Marc. 12. 14. ^f Luc. 20. 21. ^g Joan. 8. 46. ^h c Actor. 7. 52. 3. 14. ⁱ d Ib. & Luc. 1. 35. ^j e Dan. 9. 24. ^k f 4. Pet. 1. 19. ^l g Lev. 18. 5. Deut. 6. 25.

X. At enim verò quia nihil *activa justitia* promeritus fuisset Christus, nisi chirographum^a, quod nobis adversum erat, cruci affixum è medio sustulisset, ac planè suâ morte, in quâ^b integræ ipsius justitiae colophon & coronis eluet, delevisset; hinc jure merito in *passivâ* ejus *justitia* (non tam exclusâ^c *activâ*, sed synecdochice inclusâ^d) unctionem fidei & galeam salutis ponimus^e, ideoque etiam illuc afflictæ & trepidæ conscientiæ à S. Script. diriguntur^d, & illinc contra ter-

rores legis, & Satanæ insultus consolatione afficiuntur^f.

^a Col. 2. 14. ^b Heb. 10. 14. ^c Rom. 8. 3. 4. ^d Heb. 10. 19. ^e 1. Ioan. 1. 7.

XI. *Forma* est, tum voluntaria & plenissima susceptiæ Christo, ex dispensatione œconomica divina, debiti nostri persolutio, etenim morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros bajulavit^a: tum legis perfectissima impletio, nam finis legis est Christus^b.

^a Esa. 53. 4. ^b Rom. 10. 4.

XII. *Finis* est, ut Deum, cui propter *ἀνομίαν* nostram eramus omnes exosi, placaret^a, & nobis vitæ æternæ jus, ac possessionem compararet^b.

^a Rom. 3. 25. 2. Cor. 5. 18. 19. Rom. 5. 10. ^b Heb. 9. 12.

XIII. Ex iis omnibus, quæ hactenus diximus, colligere licet, quænam apotelesmata, effecta, & beneficia ex merito Christi redundant, quæ generaliter spectata ad hæc ferè capita deduci possunt^a. 1. *Liberavit nos à servili præstatione legis*^b, quatenus ipse legem nobis latam & à nobis violatam perfectè adimplevit. 2. *Liberavit nos à peccato & ejusque servitute*, quatenus per eum redempti sumus^c, & pro nobis peccatum factus est, ut nos fieremus justitia Dei in ipso^d. 3. *Liberavit nos à potestate diaboli*^e, quatenus remissa nobis sunt peccata, & Deo Patri reconciliati sumus, & temerariè in ejus mortem ille machinatus est^f. 4. *Liberavit nos à reatu pœnae*^h, quatenus ejus meritum fuit superabundans pro peccatis satisfactio, & causa remissionis peccatorum, quibus homo pœnam merebatur. 5. *Liberavit nos ab irâ Dei*ⁱ, quatenus peccatum removit, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam in odore bonæ fragrantiaz^k. 6. *Adaperuit nobis januam regni cælorum*^l, quatenus non modò à peccato communi humanæ naturæ, quoad culpam & pœnam, sed etiam à peccatis specialibus singulorum nostrum^m, liberati sumus.

^a Thomas sum. p. 3. q. 49. ^b Gal. 4. 4. 5. ^c Apoc. 1. 5. ^d 1. Cor. 1. 30. Heb. 9. 12. ^e 2. Cor. 5. 21. ^f Ioa. 12. 31. ^g Matth. 4. 10. 11. ^h Gal. 3. 13. ⁱ Rom. 5. 9. ^j Eph. 5. 2. ^l Heb. 10. 19. ^m 1. Ioa. 1. 7.

XIV. Specialiter verò considerata, multa, imò infinita sunt^a. Si enim *Salus* queritur, ipso nomine Jesu docemur penes eum esse^b: si *spiritus*, alia quælibet dona in unctione ejus reperientur: si *fortitudo*, in ejus dominio: si *puritas*, in ejus conceptione: si *indulgentia*, in ejus nativitate se profert, qua factus est nobis per omnia similis, ut condolescere disceret^c: si *santitas & innocentia*, in ejus vitâ: si *redemptio*, in ejus passione: si *absolutionis*, in ejus damnatione: si *maledictionis remissio*, in ejus cruce: si *satisfactio*, in ejus sacrificio: si *purgatio*, in ejus sanguine^d: si *reconciliatio*, in descensu ad inferos: si *mortificatio carnis*, in ejus sepulchro^e: si *vita novitas*, in ejus resurrectione^f: si *immortalitas*, in eadem: si *hereditas regni cælestis*, in cœli ingressu: si *præsidium*, si *securitas*, si *bonorum omnium copia & facultas*, in ejus regno: si *secura judicis expectatio*, in potestate judicandi illi traditâ^g. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum cum sint^h inde ad satietatem hauriantur, non aliundeⁱ.

^a Calvin. Inst. L. 2. C. 16. §. 19. ^b Aq. 4. 12. Matt. 1. 11. ^c Heb. 2. 17. 18. ^d 1. Ioan. 1. 7. ^e Col. 2. 11. 12. ^f Ibid. & 3. 1. ^g Iac. 5. 8. ^h Ioan. 4. 14. & 7. 37. Apoc. 2. 1. 6.

XV. Quanquam autem hoc meritum Christi *subjectivè* sit in ipso, *objectivè* tamen in nobis est, fitque nostrum dupliciti applicatione, *divina sc. & nostra*. Illâ, quâ Pater Filii sui meritum nobis imputat^a, propterque id nos à culpa & à reatu absolvit^b, proque justis reputat^c, perinde quasi pœnam peccato debitam nos ipsi luissemus, nosque ipsi legem præstissemus^d. Hæc, quâ meritum illud per fidem apprehendimus, & nobis appropriamus^e. *Utriusque* autor Deus est, qui non tantum meritum applicandum offert, verum etiam fidem applicantem confert^f.

^a Esa. 53. 4. ^b Ibid. 5. ^c 1. Cor. 1. 30. 2. Cor. 5. 21. ^d Eph. 5. 16. 27. ^e Rom. 3. 25. 10. 10. ^f Rom. 12. 3. Phil. 1. 29. Hebr. 12. 2. 1. Cor. 11. 9. 1. Cor. 4. 13.

XVI. Quare meriti hujus vim & *ἐπίσημων* non ad universum corpus hominum, sed tantum ad corpus illud mysticum fidelium pertinere statuimus^a, qui ut viva membra capiti suo Christo per Spiritus S. gratiam prævenientem^b, & in omni vitâ concomitantem^c, unita manent^d, ac denique per gratiam eiusdem perseverantem^e, in hac beneficiorum Christi communione sanctè vivunt ac moriuntur.

^a Ioan. 3. 16. 36. ^b Ioan. 6. 44. 65. ^c Ioan. 14. 16. 17. ^d Ioan. 6. 16. ^e Heb. 12. 2. 13. 21.

XVII. Unde verò sit illa Christi meriti dispensatio, & cur fidelis

fidelibus tantum, ac non singulis hominibus ipso actu conferatur, causa Deus est, qui cum sit liberrimum agens, & sapientissima mens, conditionem fidei prærequiri voluit^a. Causa eventus sunt homines ipsi, qui plus amantes tenebras quam lucem^b, in hoc euangelium fidei, tanquam in lapidem offendiculi, sua incredulitate impingunt^c, ac Filium Dei concutentes, & sanguinem fœderis profanum ducentes^d, sermonemque Dei repellentes, indignos seipso decernunt æternâ vitâ^e, & accersunt sibiipsis velox exitium^f.

^a Rom. 3. 25. ^b Joan. 3. 19. ^c Rom. 9. 32. ^d Hebr. 10. 29. ^e Act. 13. 46.
^f 2. Pet. 2. 1.

XVIII. Ceterum quotquot jam inde ab initio mundi salvi facti fuerunt, hodie salvi fiunt, & ad finem usque mundi salvi fiunt, illi omnes per hoc Christi meritum, fide per operationem Spir. S. apprehensum, servati sunt^a, servantur, & servabuntur: est enim J. Christus heri, & hodie idem, &

in secula^b: estque ipse agnus ille mactatus jam inde à jacto mundi fundamento^c: Cui merenti, cum Patre meritum præparante, & Spiritu S. meritum nobis per fidem applicante, sit honos & gloria sempiterna. Amen.

^a 1. Cor. 10. 1. 2. 3. 4. Eph. 4. 5. ^b Heb. 13. 8. ^c Apo. 13. 8. 1. Pet. 1. 19. 29.

CONSECTARIUM.

An piorum anime ante Christum ipsius merito in celo fuerint? Aff.

Leo Papa in Sermon. VII. Mensis.

Effusio pro injustis sanguinis justi tam potens fuit ad privilegium, tam dives ad pretium, ut, si universitas captivorum in Redemptorem suum crederet, nullum tyrannica vincula retine-rent.

DISPUTATIO XX.

DE SESSIONE CHRISTI AD DEXTRAM DEI.

Quicunque, ad seriam rerum indaginem, divina veritatis cultores, stimulare solent, ea sancte, in illustri hac, de sessione Christi ad dextram Dei, materia concurrere comperimus. Ut enim sublimitas & fructus illius est singularis: sic ejusdem quoque difficultas, variis, veterum & recentium theologorum, controversis agitata, clarissime elucet. Adeo, ut quidam in hac re omnino fluctuant^a: alii etiam questionem hanc inexplicabilem^b, judicarint. Ac propterea, non alienum fore, arbitramur; si genuinam gravissimi hujus dogmatis, sententiam, à vocibus ad rem progressi, paucis enucleaveris, & in publica hujus Academia palestra, ventilandam proponamus.

^a Vide Bellar. De Christo l. 3. c. 15. Maldon. comment. in Mar. 16. & Johan. 1. ^b Cyrilhus categ. 14. apud Maldon. ibid.

THE S. I.

Vices autem, hoc loco observandæ, occurunt duplex: partim disjunctæ: partim conjunctæ. Illæ sunt, dextera & sedere. Dextera, Hebraicè jamin: Græcè, δεξιά nuncupatur: origine & significatione consentanea. De quibus, paulò uberioris, in rudiorum gratiam, dissenseremus: ut cùdem operâ, & proposita doctrina, & plurima Sacrae scripturaræ loca, magis illustrentur.

II. Hebraea autem vox jamin, ab aman firmare^a, deducta, propriè dexteram animalis partem, levæ oppositam concinnè designat^b: quod in ea, firmitas ac robur animalis potissimum consistat^c: &, ab eadem, progressus existat initium^d. *Impropiè* verò, trifariam usurpatur.

^a Forster. lex. Heb. ^b Jud. 3. 15. 16. Ex. 29. 22. Zach. 11. 17. ^c Plinius nat. Hist. l. 7. c. 17. ^d Arist. 2. de Cœlo, c. 2.

III. Primum per metonymiam, cum generalius, pro loco quovis, ad dexteram sit: tum specialius, pro regione australi^b: qd̄ ea, spectantibus Orientem (quæ kedem^c anterior pars: ut occidens, achor^d; posterior, in Scriptura, nominatur) posita sit ad dexteram^e. Deinde, per synecdochen, manum dexteram^f, tanquam primarium, dexteræ partis, membrum designat.

^a Gen. 13. 9. 2. Sam. 2. 21. ^b Psal. 89. 11. ^c Gen. 11. 2. Esa. 9. 12. ^d Esa. 9. 12. ^e Epiph. contra secundianos Hæres 32. ^f Gen. 48. 14. 18.

IV. Denique per metaphoram, duobus modis, alio transfertur. Quorum prior est, ut vires ac potentiam^a, significet. Qua etiam ratione, is, ad dexteram hominis, stare dicitur; qui vires illius, vel propugnat amore^b: vel oppugnat odio^c. Posterior est, cum effectum virium, seu præsidium atque auxilium^d, designat. Quæ etiam metaphora, Latinis trita: sicut Poëta: dextram dare^e dixit: & Orator, addita, metaphoræ expositione, ait; tendit dexteram Italia: siūmque ei præsidium pollicetur^f.

^a Psal. 144. 8. ^b Psal. 16. 8. & 109. 31. ^c Psal. 109. 6. ^d Lam. 2. 3. ^e Virgil. Aenid. 6. ^f Cicero in Ant. Philip. 10.

V. Atque huic voci Hebraea jamin, respondent Græca τὴ δεξιὰ & ἡ δεξιά, substantiæ accepta. Nam, ut δεξιά μήν^a, partes dexteræ; & eodem sensu, absolute τὴ δεξιά^b dextera nominantur: sic ἡ δεξιά χείρ^c, δεξιά σταγόν^d dextera manus, dextera maxilla, & absolute ac synecdochice^e δεξιά^f dextera, pro dextera manu, dici solet.

^a Job. 2. 6. Arist. problem. 6. ^b Matth. 20. 21. 23. & 27. 38. ^c Mar. 5. 10. ^d Mat. 5. 39. ^e Mat. 6. 1.

VI. Origo autem vocis δεξιά, est δῶς & δέχω, δεξιά^a, accipio: quoniam, ut ea, viribus naturâ potior est, quam sinistra;

ita quoque, ad acceptancem, magis est idonea^b. Tοις γὰρ δέξιοις, πάρα πισταὶ ζῶν, αἰδεῖ μηδὲν^c parte enim dextera, effacienda sunt, suapte natura, animalia omnia.

^a Eustath. in Iliad. β & Etymol. mag. in δεξιά. ^b Etym. ibid. ^c Arist. de part. animal. l. 4. c. 8.

VII. A qua re, altera, non nihil argutior, etymologia, non abudit: quod δεξιά, dicta sit, quasi δεξιάς οὐκ δέξιοις, δι' αὐτῆς διεξιγμένης^a, quod plerisque, per eam, actiones procedant ac peragantur. Quemadmodum, è contrario, sinistram, σταγή (scavam) vocant: σταγής γάρ τις δέξιος^b quippe, ad actiones, inepta est. Ideoque, per antiphrasin, δεκτός boni-nominis: ac similiter, αἰστήσις, τὸ εἰνών αἴστησις: αἴστησις τὸ εἰνών αἴστησις^c optimam, quæ optima non est: sed alteri (dexteræ) inservit. Quia φυτὸς δέξιος, τὸ πεπλεύτης δέξιος dexterum, natura etiam melius est, sinistro. Quocirca, dexteram olim, fidei firmandæ, quasi testem certum, consecrarent^e.

^a Etymol. mag. in δεξιά. ^b Etymol. mag. in σταγή. ^c Ibid. in αἴστησις. ^d Arist. l. de inciliu animal. cap. 4. ^e Plinius nat. Hist. lib. 11. cap. 45. Gal. 2. v. 9.

VIII. Qua etiam de causa, Græcis δεξιά^a, ut Latinis dexter, peritum, ac rebus agendis idoneum faultumque, metaphorice designat: ut contra σταγής^b & levus^c, imperitum atque infaultum^d: & αἴστησις sinistra, τὸ μηδέ^e stulta, significat. Quo etiam modo, à sapiente Hebræo, cor sapientis, ad dexteram ipsius: as fulti cor, ad sinistram ipsius esse^f, assertur, Confer, cum Eccles. 2. 14. & Prov. 17. 24.

^a Aristoph. ηφίλαις. Pollux l. 2. c. 4. ^b Aristoph. ηφ. & Virg. d Scholiast in Aristoph. ηφ. & Sophocles Ajace & Scholia. f Ecd. 10. 2.

IX. A qua voce δεξιά, eodem significatu, per epenthesis ac pleonasmum^a, δεξιπέ^b, & δεξιπε^c, profluxit: unde per syncopen, Latina vox, Dextera, propagata est. Atque hæc quidem, de voce prima: cui altera, paucis explicanda, succedit.

^a Eustath. Iliad. ^b Homer. Iliad. ^c & Apollinar. in Psal. 110.

X. Sedere, in hac, de sessione Christi ad dextram Dei, doctrina, in sacris literis Hebraicè est Iaschabb^a: Græce τὸ δεξιόν, & τὸ δεξιόν^c. Quorum prioris origo, est à τῷ δε, & τῷ sedeo^d, aut sedere facio^e: & similiter propriè desidere^f: aut desidere facere^g, designat. Posterioris verò notatio, est à τῷ δε, & τῷ δε, sedeo: quod ab ἦ synonymo suo promanat^h. Latinum verò sedeo, à sedes: quod à Græco τὸ δε solum, sella (ut hoc rursus ab ἦ δε sedeo^k: quod estiam, ab ἦ per pleonasmum^ζ, ortum^l) derivant.

^a Psal. 110. 1. ^b Mir. 16. 19. ^c Mat. 22. 44. ^d Homer. Il. 8. vers. 769. eib. v. 53. ^f Mar. 16. 19. Hom. Il. 2. g Eph. 1. 20. Hom. Il. 5. ^h Ety. mag. in τὸ δε. ⁱ Idem. in ἦδε. ^j Id. in ἦδε. ^k Id. in ἦδε. ^l Id. in ὅδε.

XL. Im-

XI. *Improprie* verò, tropoduplici, usurpatur. *Primum enim per synecdochen*, sessionem; unà cum honore ac potestate, significat. Quemadmodum, & septem Persidis principes, dicuntur *sedis primi, in regno*^a; quod in confessu & consilio ac judicio regni, primas obtinerent: & *sedens in solio*^b, regnante, ac solio utente, designat. *Deinde, per metaphoram sedendi vox, pro quiescere*^c, manere ac residere, seu commorari^d: aut *praesidere*^e, seu regere ac judicare^f, usurpatur. *Quo etiam tropo sedes*^g, gloriam ac potestatem: & *sedere, facere judicem ac praesidem litis dirimendae, statuere, denotat*. Hinc Augustinus *sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem; sed iudicariam significat potestatem*.

^a Esther. 1. 14. ^b 1. Reg. 8. 25. ^c Mich. 4. 4. ^d Zach. 1. 11. ^e 1. Reg. 2. 3. 8. ^f Act. 18. 11. ^g Psal. 19. 10. ^h 1. Sam. 1. 8. ⁱ Psal. 9. 5. 8. & 47. 9. ^j Psal. 45. 7. ^k Luc. 1. 52. ^l 1. Cor. 6. 4. ^m De fide & symb. c. 7.

XII. Ut enim sessio, quieti ac moræ, idonea: sic etiam in regimine & consiliis ac judiciis, pro more^a, & quodammodo lege^b (ad majorem cognitionis ac judicii maturitatem, & judicis auctoritatem) observari solet. Unde etiam, *sessiones judicium, dictæ: & judices, non solum assessores; sed etiam metonymice, avocati^c confessus, appellantur*. Ideoque *sedere, pro judicare*^d, à Latinis quoque usurpatum. Sed vocibus hisce *dissimilitudinibus*, plus satis explicatis, ad *conjunctiones phrasis*, procedamus.

^a Exod. 18. 13. ^b Psal. 112. 5. ^c Prov. 20. 8. ^d Ioh. 19. 13. ^e Act. 6. 1. 5. & 2. 3. 3. ^f Deuter. 6. de sent. & rejudic. c. 1. ^g Mat. 26. 59. ^h Act. 5. 21. ⁱ Cic. pro Client. & in Vatinium: & ibid. Govea. Budus Fonsib.

XIII. *Sedere enim ad dexteram* (præsertim regis) *propriæ ad quietam & honorificam, corporis desidentis, positionem refertur*^a. *Quo modo* mater Salomonis, ad filii sui, solio insidentis, dexteram, honoris ergo, proxima confedit^b. *Improprie* verò, *bifariam* usurpatur: cum de regis dextera, agitur.

^a Ecclesiastici 12. 12. ^b 1. Reg. 2. 19.

XIV. *Primo enim per synecdochen*, præter honorificam hujusmodi sessionem, conjunctionem etiam gubernandi potestatem designat: sicut in illa petitione, ad Christum, facta: *dic mihi sedeat, isti duo filii mei, unus, ad dexteram tuam: alter, ad sinistram, in regno tuo*^a. Quali fere modo, Ecclesia gloriosa, réginae instar, ad dexteram Christi, sponsi sui ac judicis, non autem Dei Patris, collocanda describitur^b: & fidèles, unà cum Christo, sedere in cœlestibus^c: seu, beatè quiescere, in primitiis sui capitis, & spe certa^d, asseruntur.

^a Matt. 20. 21. ^b Mat. 10. 37. ^c Psal. 45. 10. ^d Mat. 25. 33. ^e Eph. 2. 6. ^f Ioh. 14. 3. ^g Rom. 8. 24. ^h 2. Tim. 2. 11. 12.

XV. *Deinde per metaphoram, proximam à rego gloriam & regendipotestatem, designat*: similitudine quadam, à communiregum more, ducta^a: qui cum, quem cæteris omnibus, in regno suo, gloriæ ornamenti, ac potestate, anteponere, & cui, regni sui gubernationem, committere volunt, proximè, ad dexteram suam collocare, consueverunt. *Quo etiam modo Christus, ad dexteram Dei; sedere b, esse c, stare d, in Sacris literis, apta translatione, asseritur*. Siquidem cum *Deus sit Spiritus*^e (seu essentia incorporea) necessariò dexteræ, propriè acceptæ, est expers: ideoque ad eam, non nisi impropriè, sederi potest. Hisce de *vocum & Phrasis usi præmissis: de re ipsa nobis tandem est differendum: eaque definitionis propositione, & expositione, non nihil illustranda ac munienda*.

^a Hieron. in comment. ad Eph. 1. ^b Psal. 110. 1. ^c Rom. 8. 34. ^d Psal. 110. ^e d Act. 7. 55. ^f Ioh. 4. 24.

XVI. *Sessio autem Christi, ad dexteram Dei*, hoc modo definiri potest; *propria, ac debita ipsius, post ascensionem in celum, in persona gloria, & regio officio, à Deo Patre, secundum veritatem & justitiam, in aeternum, exaltatio: ad perfectam Ecclesie salutem, & Dei Patris gloriam*. Quæ definitio, causarum, & accidentium, declaratione, distinctè est retexenda.

XVII. *Causa efficiens sessionis hujus, vel propinquæ est: vel remota. Propinquæ, est Deus Pater: edicto^a ac facto suo^b: remota verò, aut est *accordatio & externa*: quæ in infinita humilationis Filii Dei, ad mortem usque crucis, dignitate, consistit^c: aut *accordatio atque interna*; quæ, Dei Patris, veritate, & justitia, continetur.*

^a Psal. 110. 1. ^b Matt. 22. 44. ^c Eph. 1. 20. ^d Psal. 8. 5. ^e Heb. 2. 7. 8. 9. ^f Act. 2. 33. 34. ^g Ap. 5. 9. 12. 15. ^h Heb. 12. 2. ⁱ Phil. 2. 6. 7. 9.

XVIII. Quarum illa quidem, accuratam executionis rei^a,

cum decreto & prophetia Dei^b, convenientiam: *hac* verò, debitam Filio Dei, pro minimè debita humilatione & ignorâ^c, gloriæ & honoris coronam, flagitabat^d. Quæ, licet humanæ naturæ consideratione, dicatur gratuita^e: pacti tamen ac promissi ratione, debita^f; & personæ infinitæ, ac summè humiliata^g, valore ac jure^h, merita non immerito, censetur. *Hæc de causa efficiente*.

^a Act. 2. 36. ^b 1. Cor. 15. 1. ^c Psal. 110. 1. ^d Act. 2. 34. ^e Isa. 13. 4. 5. 9. 10. 11. ^f Pet. 2. 22. 24. & 3. 18. ^g Heb. 2. 9. & 12. 2. ^h Ap. 1. 21. ⁱ 2. Thes. 1. 6. 7. ^j Phil. 1. 9. ^k Isa. 53. 10. ^l Lev. 18. 5. ^m Rom. 10. 4. 5. ⁿ Act. 10. 28. ^o Ioh. 17. 1. ^p Heb. 1. 8. 9. & 9. 14. & 12. 2. ^q Isa. 53. 10. 12. ^r Phil. 2. 6. 7. 8. 9. ^s Apoc. 1. 9. 12. 13.

XIX. *Materia* verò *subiecta*, sessionis hujus ad dexteram Dei, propria, est sola Christi persona^a. Persona quidem, non partim; sed omnino ac simpliciter. Quia, secundum utramque naturam, distinctè ac suo utrumque modo, convenit: ut, reiforma, & effecta illius, perspicue demonstrant. *Sola* verò; quia solus, est *Immanuel*^b, & *Deus homo*: solusque, rex Ecclesiæ gloriatus constitutus^c. Cujus, hoc est priuilegium, quod nulli est commune: neque ulli, sive mero Deo, sive meræ creaturæ, communicari potest.

^a Heb. 1. 13. ^b Matth. 1. 23. ^c Psal. 2. 6. & 11. 1. 2. ^d Act. 2. 33. 36. ^e Eph. 1. 10. 12.

XX. *Non mero Deo*; quoniam, ob beatitudinem^a immutabilem^b, & infinitam suam perfectionem (quæ est altissimus, schaddai^c, nullius indigus, sibi abundè sufficiens^d) exaltari, ac beator redi, nequit. *Nec mera creatura*; quia illa ob perfectionem suam, mutabilem ac finitam, Deo infinito, gloriæ equiparari, non potest. Quæ ambo, in sessione ad dexteram Dei (ut sequentia ostendent) distinctè comprehenduntur. *Hæc quidem, de materia*.

^a 1. Tim. 6. 15. ^b Iac. 1. 17. ^c Psal. 9. 9. ^d Gen. 17. 1. ^e Act. 17. 15. ^f Rom. 11. 35. 36. ^g Isa. 41. 8. & 48. 11.

XXI. *Forma* verò est *duplex*; communis & propria. *Communis*, est personæ Christi exaltatio^a, seu glorificatio^b, hoc est, ex humiliori statu, in gloriosum evectio: quæ pluribus rebus convenit. *Alia enim est*, ex conditione mortali, ut resurrectio: quæ glorificationis est initium: alia verò, ex immortalis; ut in cœlum ascensio; quæ est gloriæ progressus: & sessio ad dexteram Dei; quæ apex glorificationis, ac coronis existit.

^a Isa. 12. 13. ^b Phil. 2. 9. ^c Ioh. 7. 39. & 17. 1.

XXII. *Propriaverò forma*, exaltatione ac glorificatione, peculiari ac bimembri, continetur. *Alia enim est*, ratione personæ ipsius; *alia*, ratione officii regii. Ultramque eleganter complexus est propheta, his verbis; *Reportaturus est de corem, & sessurus ac dominatus in solio ipius*^a. Ac prior pars, vel immediata est: vel mediata.

^a Zach. 6. 13.

XXIII. *Immediata personæ Christi glorificatio*, est proxima Deo naturæ illius humanæ, supra omnes creature, beatitudo^a. Quæ, in summa perfectionis & gaudii, animi ac corporis, excellentia, consistit. Quo etiam spectat, illud Augustini; *Ad dexteram ergo intelligendum est, dictum esse, in summa beatitudine: ubi justitia, & pax, & gaudium est*^b.

^a Psal. 45. 8. ^b Rom. 8. 29. ^c L. 3. de fide & symb. c. 7.

XXIV. *Perfectio anima*, est scientiæ illius & potentiarum, ad summum usque gradum, amplificatio: quæ sanctitati pristinæ (quæ ab ortu fuit ac mansit perfecta) accessit. *Corporis* verò *perfectio*, summum robur, & pulchritudinem, forma ac splendore eximiam^a (quæ gloriæ ipsius, synecdochice dici solet) complectitur. Cujus præludium & umbra, in statu humili antecessit^c.

^a Psal. 45. 3. ^b Luc. 9. 26. ^c Psal. 97. 6. ^d Ioh. 17. 24. ^e Phil. 3. 21. ^f Matth. 17. 1. 2. ^g Pet. 1. 10.

XXV. *Quædam ratione, sessionem Christi ad dextram Dei, oculis percipi posse*, Sacra literæ attestantur. *Videbitis* (inquit Christus) *Filium hominis, sedentem à dextris Dei*^a: & Stephanus; *video cœlos aperios, & Filium hominis, stantem à dextris Dei*^b.

^a Matth. 16. 64. ^b Act. 7. 56.

XXVI. *Gaudium vero utriusque, animæ & corporis Christi*, est illius suavissima, ex Dei visione, & perfectionis suæ scientia ac sensu^a, affectio. De quo suo gaudio, in sessione, ad dextram Dei, comprehenso, gloriatur Christus, hoc modo; *Scire facies me, semitam vita: satietas gaudiiorum, est cum vuln tuuo: delestatones sunt in dextera tua, in seculum*^b.

^a Isa. 53. 11. ^b Psal. 45. 8. 9. ^c Psal. 16. 11.

XXVII. De

XXVII. De quo etiam gaudio, tanquam obedientia in terris peracta, præmio, loquitur Psaltes; *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem. Properea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, praconsortibus suis*^a. Hæc enim, non est unctio gratiæ, in terris: sed gloriæ, in cælis. Illa enim ad humilem luctus sorteum, cuius ratione, *vir dolorum*, & *familiaris morbo*, appellatur^b: hæc verò ad beatam, omnique luctus expertem conditionem, pertinet (metaphoræ ab hilaribus festisque conviviis, deductæ^c) ut tota Psalmi, de gloriose Christi statu, differentis series: & sequentia, de Christi regis, & reginæ, Ecclesiæ gloriæ, ornamenti ac delectatione, demonstrant^d. Atque hæc de *immediata Christi glorificatione*, humanæ naturæ tributa, sufficiant.

^a Psal. 45. 8. ^b Esa. 53. 3. ^c Psal. 23. 5. ^d Esa. 61. 3. ^e Luc. 7. 46. ^f Psal. 41. 9. 10.

XXVIII. *Mediata* verò, naturæ divinæ, sine ulla illius mutatione, convenit. *Ea* enim, nihil est aliud, quam divinæ majestatis Christi, ex humanæ naturæ gloria, relucens, illustrissima patefactio.

XXIX. Nam, *si* Filius Dei, sub humilis ac crucifixæ, humanæ naturæ, velo, suam, in terris, contexerat gloriam^a; adeo ut, rara, solùm illius, & à plerisque despecta^b, scintilæ emicuerint^c: *sic contra*, ex carne, in gloriam subiecta, solis instar, discussa, humili & obscuræ conditionis nube, illustri ac sublimi suo fulgore, enuit: & *Filiu hominis*, esse Filium Dei ac verum Deum, luculenter ac gloriose, declaravit ac declarat.

^a Psal. 22. 7. 8. ^b Esa. 51. 14. & 53. 2. 3. ^c Phil. 2. 7. 8. ^d Esa. 53. 1. ^e Matth. 11. 6. ^f Ioh. 1. 14. & 2. 11.

XXX. Quam etiam gloriam, postulavit Christus, solenni hac oratione; *Glorifica me, tu Pater, ea gloria apud te, quam habui apud te, priusquam hic mundus existaret*^a. Hoc est, me tuum esse Filium unigenitum, gloriose declara. Quod præcipue, in collocatione ad dexteram, tanquam glorificationis fastigio, comperitur. Et hæc quidem, de glorificatione persona Christi.

^a Ioh. 17. 5.

XXXI. *Glorificatio* verò, seu exaltatio, ratione officii regii, est gloria Christi, in regni ipsius possessionem, introductio. Ideoque, quod à Psalte *sedere ad dexteram*^a, vocatur; illud, ab eodem, *Dominari*^b: & à Paulo, *Regnare*^c, per synecdochen, exponitur: eique opponitur, *ministrare*^d. Quo etiam modo Petrus, collocationem hanc ad dexteram, explicat his verbis; *Fecit eum Dominum ac Christum*^e. Quod quidem intelligendum est, non de effectiōnis initio^f: sed de gradu summo, ac perfectione illius gloria^g. Etsi Græci theologi^h, de patefactione, metaphorice interpretentur: *ut facienda vox, interdum usurpatur*ⁱ.

^a Psal. 110. 1. ^b Ib. v. 2. ^c 1 Cor. 15. 25. ^d Heb. 1. 13. 14. ^e Act. 1. 34. 36. ^f Luc. 2. 11. ^g Eph. 1. 10. 11. ^h Phil. 2. 9. ⁱ Athan. Orat. 3. Cohn. Attian. Oecumen. Act. 2. ^j Ioh. 5. 18. & 10. 33. & 19. 7.

XXXII. Prior etiam modo, Latini Theologi (felicius sanè, quam Græci plerique) explicarunt. Nam Tertullianus, *sedere Christi, præsidere interpretatur*^a: Hieronymus, *Sed & ipsum verbum* (inquit) *sedere, regni significat potestarem*^b: Sedulus; *Ad dextram sedet ipse Pater, mundumque gubernat*^c. Denique Augustinus; *Ipsam dextram, intelligite potestarem: quam accepit homo ille, suscepimus à Deo: ut veniat iudicarius, qui prospissus venerat iudicandus*^d.

^a Lib. de Carne Christi cap. 10. ^b Comment. ad Eph. 1. ^c Carm. 1. 5. in fin. ^d Tom. 9. 1. 2. de symb. c. 7.

XXXIII. Hoc autem gloriosum Christi regnum, vel universale est: vel particulare. Universale est, quo omnium creaturarum, dominus ac judex, est constitutus^a. Cujus regni accepti, partes, & modus, distinctè sunt observandi: ne in multis difficultatum tricas incidamus: quibus non pauci, prisci & nuperi scriptores, impliciti hæserunt.

^a Eph. 1. 20. 21. 22. Phil. 2. 9. 10. 11. Act. 2. 36. & 17. 31. Apoc. 1. 8. & 2. 23.

XXXIV. Partes enim universalis hujus regni, Christo demandati, sunt duæ. Prima est ipsius regnum, ut in omnes creaturas dominetur, iisque summa potestate imperet^a. Altera est, creaturis omnibus mandata^b certoque tandem omnino eventura, subiectio^c. Quomodo jure & cœpto, omnia

pedibus illius subiecta, dicuntur^d: quamvis, rei perfectione, nondum omnia, ei subiecta, videamus^e.

^a Psal. 110. 2. 3. 4. Matth. 28. 18. 1. Pet. 5. 12. ^b Phil. 2. 10. 11. Heb. 1. c. 1. Cor. 15. 24. ^c Psal. 110. 2. 1. Cor. 15. 17. ^d Ephes. 1. 22. 1. Cor. 15. 17. ^e Heb. 2. 8. ^f Heb. 2. 8.

XXXV. Modus verò additionis hujus regni, pro diversa duarum disparium, in persona Christi, naturarum ratione, diversus existit.

XXXVI. Nam primus hujus regni modus secundum divinam ejus naturam, conveniens, est patefactio & approbatio potestatis illius, quam Filius Dei, homo factus, in omnes creature, tanquam creator carum omnipotens, jure suo, obtinet in æternum.

XXXVII. Ut enim, regni sui gloria, ad tempus humilationis, sese quodammodo exinanivit: non privatione aliqua dominii sui; sed illius, sub humili carne ac servili afflictione forma, velatione^a: *sic contrà regnum, post carnis glorificationem, accepisse dicitur: non nova potestatis, qua antea caruerit, accessione; sed pristini regni, quod perpetuò habuerat, revelatione atque confirmatione illustri: qua, ab omnibus, Dominus, licet carne vestitus, agnoscatur*^b.

^a Phil. 1. 7. ^b Psal. 110. 1. 2. Phil. 2. 9. 11.

XXXVIII. Alter verò, regni universalis, modus, ad humanam naturam pertinet: estque omnis, finita potestas, longè supra omnes, & in omnes creature attributa^a. Atque hæc, de regno Christi universalis.

^a Matth. 28. 18. Eph. 1. 21.

XXXIX. Particulare vero, est suprema & gloria construendi ac servandi Ecclesiam, ex omnibus gentibus collectam, potestas^a. Quæ bimembris est. Alia enim, in hac vita; alia, post hanc vitam, exercetur.

^a Luc. 19. 12. 15. Psal. 2. 8. Mat. 18. 18. 19. Eph. 1. 12. 13.

XL. Prior enim potestas, partim, ad Ecclesiam, ex omnibus gentibus colligendæ^a (quodantea, ob Dei decretum ac præscriptum, erat illicitum^b) vocationem & constitutionem^c pertinet: partim, ad salutarem, adversus hostes illius, defensionem^d, refertur. Posterior verò, in Ecclesiæ glorificatione (quæ perfectam, omnium adversariorum, subjugationem^e, & vitæ æternæ donationem^f complectitur) consistit.

^a Matt. 18. 19. Act. 1. 8. & 13. 47. Esa. 49. 6. ^b Eph. 2. 12. Mat. 10. 6. & 15. 26. ^c Eph. 2. 10. & 4. 10. 11. 12. ^d Matth. 28. 20. ^e 1. Cor. 15. 24. 25. 26. Luc. 19. 27. 1. Thess. 1. 8. 9. ^f Eph. 1. 27. 1. Thess. 1. 10. e Mar. 16. 20.

XLI. Quæ potestas Christi, pro naturarum ipsius diversitate, diversa quoque fortitudine munia.

XLII. Alia enim, sunt divinæ atque infinitæ naturæ, propria. Qualia sunt; missio Spiritus Sancti^a: donatio sapientiae^b: cordium scrutatio^c: vivificatio & glorificatio mortuorum^d ceteraque miracula^e, & opera, omnipotentia & omniscientia Dei, propria.

^a Iohann. 15. 26. Act. 2. 17. & 33. ^b Luc. 2. 1. 15. ^c 1. Cor. 11. 5. 6. 11. ^d Apocal. 2. 23. 1. Reg. 8. 39. ^e d Phil. 3. 21. Rom. 4. 17. & 8. 11. ^f e Mar. 16. 20.

XLIII. Alia vero, etiam humanæ naturæ, convenienti: ut Pauli, è cœlo reprehensio^a, & consolatio^b: & Angeli, ad Petrum, è carcere liberandum, missio^c: aliaque similia, viribus creature consentanea. Quæ, in hac Christi potestate explicanda, prudenter distinguere: non autem temere confundere, oportet. Atque hæc, de forma, sessionis Christi, addextram Dei.

^a Act. 9. 4. ^b Act. 18. 9. ^c Act. 11. 17.

XLIV. Finis verò, & fructus illius, est duplex; perfecta Ecclesiæ salus: & Dei Patris, in Christo redemptoris, gloria.

XLV. Ad perfectam Ecclesiæ salutem pertinent, primum, missio Spiritus Sancti, ad idoneos Euangeli ministros informandos, & inchoandam ac conservandam, corporis Ecclesiæ, ex omnibus gentibus colligendæ, sanctificationem ac structuram^a. Quam ad rem, hæc Christi glorificatio erat necessaria^b. Deinde omnium adversariorum subjugatio: & æterna Ecclesiæ gloria a triumphus^c.

^a Ephes. 4. 10. 11. 12. 13. ^b Ioh. 7. 39. & 16. 7. ^c Psal. 110. 1. & 2. 9. & 45. 10.

XLVI. Gloria verò Dei, ultimus est finis, ad quem præcedentia omnia, collimant^a: quia *Zelus Domini* (seu justum, gloria ipsius, studium) *hec peragit*^b. Gloria autem veritatis ac potentie, justitiae & gratiae, ea ratione collustratur. Quippe veritas ac potentia, ex præpotenti ac constanti,

stanti, promissæ sessionis, præstatione: *Iustitia, ex debita, coronæ ac præmii gloria, Domino glorie crucifixo, tributio-*
ne: *gratia denique, ex humana Christi naturæ, longè su-*
pra omnes Angelos, elevatione: nostræque salutis, eo mo-
do, procuratione elucescit. Quorum omnium contemplatio,
Christianorum fidem erigit: Spem ac patientiam firmat: Charitatem denique accedit & inflamat. Hactenus de causis.

a Phil. 2. 11. b Esa. 9. 7. c Psal. 110. 1. Ephes. 1. 19. 20. d 1. Cor. 2. 8.
Heb. 2. 9. 10. e Eph. 1. 21. Phil. 2. 9. f Heb. 12. 2. Rom. 8. 34. g Heb.
6. 19. 20. h Col. 3. 1. 2.

XLVII. *Accidentia vero sessionis Christi, ad dexteram Dei, sunt partim conjuncta gloria: partim adjuncta, loci, & temporis, circumstantia.*

XLVIII. *Conjuncta gloria, (ex usu Scripturæ^a) hic vocatur, conspicuum, præsentis signum: ad Christigloriam, & regiam majestatem, collustrandam.*

a Exod. 16. 17. & 24. 17. & 33. 21. & 40. 32. 33. 34. Lev. 9. 23. 24. 1. Reg.
8. 11.

XLIX. *Ea autem est duplex: alia est, Dei Patris: alia, Angelorum gloria. De priori, agit Matthæus; Futurum (inquit) ut Filius hominis, veniat, in gloria Patri sui, cum Angelis suis^a: Et Lucas; Filius hominis, cum veneris, in gloria sua & Patri^b: Et alibi: Intenit in calum oculis, vides gloriam Dei: & Iesum stantem, ad dexteram Dei^c.*

a Matthe. 16. 27. b Luc. 9. 26. c Act. 7. 55.

L. *De posteriori vero (quæ in gloriose, satelliti, adstantium Christo, cumque adorantium, Angelorum exercitu^a, consistit) distinctè agit Lucas, & cum Christi gloria, conjunctam, utramque eadem sententia complexus, ait; Cum veneris Filius hominis, (1) in gloria sua, (2) & Patri, (3) & Sanctorum Angelorum^b. Quæ gloria, Christo, non minus, hoc tempore, ministrat in celo^c: quam, ultimo die, ministrabit^d. Hæc de conjuncta gloria: reliquum est, ut de adjuncta, loci, ac temporis, circumstantia, nonnulla adjiciamus.*

a Psalm. 97. 7. Heb. 1. 6. b Luc. 9. 26. c Ephes. 1. 21. 22. Apocalyp. 5. 13.
d Matthe. 25. 31.

L1. *Locus, sessionis Christi, ordinarius quidem est celum^a: extraordinarius vero est, sub celo: idque die judicii: quo descendet, ad dextram Dei sedens, in ærem^b: ut ibidem universale judicium exerceat^c: & Ecclesiam suam, in celum assumat^d.*

a Marc. 16. 19. Actor. 7. 55. & 3. 21. Ephes. 1. 20. Col. 3. 1. Heb. 1. 3. & 8. 1.

a Pet. 3. 22. b Actor. 1. 11. c Thess. 4. 17. d Matthe. 25. 31. & 26. 64.
e 1. Thess. 4. 17. Joh. 14. 3. & 17. 24.

LII. *Tempus vero, est duratio illius; in qua, initium, ac finis observandus. Initium, à Sacra Scriptura, post resurrectionem & ascensionem in cœlum, disertè definitur^a: & rationibus suis, solidè demonstratur. Quum enim fessio, sit summa Christi exaltatio ac gloria^b, eam, ante resurrectionem, evenisse; sine crassa Dei, & rei, contradictione, dici non potest.*

a Marc. 16. 19. Actor. 2. 36. Ephes. 1. 20. Heb. 1. 3. & 10. 12. 1. Pet. 3. 21.
Apoc. 3. 21. b Phil. 2. 9. Eph. 1. 20. 21.

LIII. *Dei quidem; quia præviā gloriae perpetuationem, præfinitivit ac prædictit^a: rei vero; quoniam servilis, misera ac maledicta, pro nobis, ante resurrectionem, conditio^b (qua vermis, non homo: opprobrium hominum^c & vir dolorum^d, ac maledictio^e, nominatur) cum beatissima, sessionis ad dexteram Dei, gloria, è diametro pugnat^f.*

a Luc. 24. 26. Heb. 2. 9. 1. Pet. 1. 11. b Matthe. 20. 28. Phil. 2. 7. 8. Gal. 3. 13.
c Psal. 22. 7. d Esa. 53. 3. e Gal. 3. 13. f Heb. 12. 2.

LIV. *Finis vero, seu terminus, sessionis Christi, ratione glorificationis personæ, nullus est omnino: quia cœlestis illa beatitudo ac gloria, æternæ est, nulloque fine terminatur^a: ratione glorificationis in regno, distincta est duratio.*

a Dan. 7. 14. Psal. 16. 11. 1. Pet. 5. 10. 2. Pet. 4. 1.

LV. *Nam, si regni universalis, & particularis Christi, gloriose formam internam, & rem ipsam, seu potestatem considereremus, illius nullus est finis^a. Ideoque ad dextram Dei sedere dicitur, in perpetuum^b.*

a Dan. 7. 14. Luc. 1. 33. Ap. 5. 13. b Heb. 10. 12. 13.

LVI. *Sin vero, accidentem illius circumstantiam, formamque externam regiminis, spectemus: qua, Ecclesiam, adhuc in terris militantem, verbi sui, ac Sacramentorum, ministerio colligit, ac tuerit: & in medio inimicorum suorum, concertans regnat^a: catenus durabit tantum, usque dum posuerit, omnes inimicos, sub pedibus suis^b: & Ecclesiam, sibi, Patrique statuerit gloriosem^c. Atque hoc demum modo, Patri regnum traditur, afferitur^d: eique (quatenus unum, cum Ecclesia, corpus mysticum constituit^e) subjicitur perfectè. Quod ante diem ultimum, ob imperfectionem Ecclesie, ex carnis & Satanæ repugnantia^f, mortisque jugo^g, promanantem, nequaquam contingit.*

a Psalm. 110. 1. b 1. Corinth. 15. 24. 25. c Eph. 5. 27. Apoc. 21. 2. d 1. Corinth. 15. 24. e 1. Corinth. 12. 12. f Rom. 7. 23. 24. 25. g 1. Corinth. 15. 26. 57.

C O R O L A R I A.

1. *An, sedere ad dexteram, apud antiquos, minus fuerit honorificum; quam sedere ad sinistram?* Affirmat id quidem Antonius Nebrissensis in Explicatione, quinquaginta locorum Scriptura, capite 39. ut facilius difficultatem, in sessione Christi (non ad sinistram, sed ad dextram Patris) expediatur: & Pontificis sui honori subveniat. Scilicet, ne Paulus, Petro postor, videatur: quod, in diplomatis, Pontificum sigillo, munitis, Paulus semper sit Petro dexter. *Quæ res, etiam Thomam Aquinatem Gal. 1. antea torserat. Eodem studio, Jesuitarum Coryphae, Bellarminus controv. Tom. 1. De Christo l. 3. cap. 15. & Maldonatus commentar. ad Marc. 16. non minus, quam Baronius, eam sententiam (ut et auctorem illius, Nebrissensem) laudant. Nos vero, præter communem Orthodoxorum Patrum (ut Hieronymi commentar. ad Eph. 1. Augustini Tom. 3. de fide & symbolo cap. 7. aliorumque) consensum, Scriptura auctoritatem opponimus Gen. 49. 18. 19. Matthe. 25. 34. unde liquet, apud Iudeos, aliud fuisse observatum. Nam, quod, de Romanorum more objiciunt: illud in hac materia, omnino alienum est: & à viris antiquitatum peritissimis: ut à Turnebio in Adversariis lib. 14. cap. 24. & lib. 18. cap. 29. & copiose ac nerviose à Lipsio in Electis lib. 2. cap. 2. & Centur. 3. ep. 90. adversus Beccarum eadem sententem, refelluntur. Licet Ribera comment. ad Heb. 1. (de Iudeorum more, cum antiquitate, de Romanorum, cum Nebrissensi & Beccano sentiens) relutetur.*

2. *Si dextera honoratur statuatur, quam sinistra, an non inde sequatur Filium preferri Patri?* Neg. Idque etiam eodem loco Ribera Jesuita (collegis hac in re oculatior) vidit & agnoscit.

3. *An verum sit, illud Maldonati, commentar. ad Psal.*

110. 1. paradoxum; dextera (in sessione Christi) non solum significat Christum aequalem Patri: sed etiam maiorem &c. administratione scilicet regni, non autem ipsa? Neg. & pudorem in Jesuita, requiri mus: qui, ab universa antiquitate & Ecclesia (de cuius confessione tantopere gloriatur) imo à tota Scriptura, in articuli fidei explicatione, dissentit.

4. *An sessio Christi ad dexteram, significet, aequalem esse cum Deo: ut prisci quidam theologi, & Bellarminus de Christo lib. 3. cap. 15. probabiliter esse statuit?* Neg. quamvis ex eo Christum, partim aequalem, partim inaequalem esse, pro diverso, naturarum & sessionis, modo consequatur: ut, suo loco ante demonstravimus.

5. *An Christus, ab aeterno, sederit ad dextram Patris: ut Thomas Aquinas, comm. ad Heb. 1. & in 3. sent. d. 22. ad 3. & Maldonatus comment. in Joh. 1. & Brentius Catech. in exposit. symboli, tradiderunt?* N.

6. *An Christus secundum humanam naturam, sederit ad dextram Dei, quamprimum verbum caro factum est: ut Brentius ibidem contendit?* N.

7. *An Spiritus Sanctus, possit propriè dici, sedere ad dextram Patris, vel Filii: ut Thomas Ag. Sanc. Sum. par. 3. q. 59?* N.

8. *An sessio, ad dextram Dei, soli humane nature Christi in Sacris literis tribuatur?* N.

9. *An sessio, ad dextram Dei, Christianis etiam immensatè, in suis personis, conveniat?* N.

10. *An iis, conveniat mediatè in Christo; ut Bellarminus censet de Christo l. 3. c. 15?* N. & apertam, in Bellarmino, contradictionem, observamus.

Ffff

ii. An

II. *An recte, ibidem Bellarminus afferat; daram humanitati, istam sessionem: sed daram esse, non ipsi in se, sed in supposito?* N.

12. *An Pater dicatur esse, ad dexteram Filii, Psal. 110. 5. ut Bellarminus, de Christo L. 3. c. 15. cum vulgo interpretetur, sentit? disquiri potest: an vero contra, vox Domini, ad Filium sit referenda: ut Bellarminus contra consenserit, ad Psal. 110. exponit? Posterioris, ut orationis contextus convenientius, amplectimur.*

13. *An Psal. 97. 7. adorate eum omnes Elohim: recte*

et plurisque de idolis accipiatur? N. ex Apostoli autoritate Heb. 1. 6.

14. *An hic locus, de honore Christi regis, ad primum ipsius adventum, sic referendus?* N. ex psalmi materia ac serie, que propria secundi adventus describitur: et ex Pauli declaratione Heb. 1. 6. quo loco, vocem πάλιν ρυθμον, ad vocem, introducit; referendam liquet: nec alio, nisi trajectio non necessaria et violenta, accommodari potest.

15. *An exaltatio in sacerdotio, sub sessione continetur?* N. conjuncta quidem est, sed distincta.

DISPUTATIO XXI.

DE ANTICHRISTO.

Quemadmodum vera, de Christo servatore, institutio, ad fidem ac salutem necessaria est; sic recta, de Antichristo, doctrina, ad salutarem perfidie et exitiis fugam apprimere conducit. Ideoque non illa solummodo, sed hac etiam, diligenter, in Sacris literis, explicatur. De qua, gravis et ardua, existit controversia: que, ab Orthodoxis non paucis, prolixè et accurate, pertractatur. Quocirca, non inutile, nec ingratum, fore arbitramur, si laudabilem aliorum secuti industrias, eandem materiam, tenuis symbola nostra illustrasam, brevi compendio, à voce ad rem ipsam progressi publica disquisitione ventilandam proponamus.

THESES I.

Anichristus, Graeca vox est: non auctore quidem, sed partibus suis, & compositionis earum analogia. Auctor enim, ex Spiritu Sancti afflatu, est Joannes Apostolus: qui, primus & solus, eam, in Sacris literis, usurpavit. Partes verò, ex quibus, ea confitata est, sunt duæ, atque ambiguæ; *xeris* & *ärn*. Quarum illustrationem succinctam (ne quis, ancipiti vocum homonymia, in rei indagine, intricetur) distinctè præmittimus.

a 1. Ep. 2. 10. & 22. & cap. 4. 3. & 2. ep. 7.
II. *Xeris* enim primum, diversa notione accipi consuevit. Quippe aut adjectivè, *unctum*^a, communiter indicat: aut substantivè atque absolute, *τὸν ἰησοῦν*, soli Servatori nostro, & quidem *bifarium*, attribuitur. Quippe, aut *ipsum*, tanquam Spiritu Sancto *unctum*^b, caputque Ecclesiaz^c: per se tantum consideratum^d: aut simul cum Ecclesia, corpore suo mystico, unitum^e, designat.

a Lxx. Lev. 6. 22. b Luc. 4. 18. Heb. 1. 9. c Eph. 1. 22. Col. 2. 19. d Dan. 9. 25. 26. Mat. 22. 42. e 1. Cor. 12. 12.

III. *Ärn* verò, præter cætera, aut *Pro*, aut *Contra* (tam per se possum, quam compositum) denotat: usutamen utrinque dispari.

IV. Nam per se possum, creberrimè *Pro*, seu *Loco ac Vice*; rarissimè, *Contra*, significat.

V. Prioris exempla sunt hæc, *Carnem aīl ärvn*, *ä loco illius: Semen ärn' Abiä b loco Abelis: Holocastrum ärn' Iouan*^c *ä loco I-saaci: Regnabat ärri' Hērōls*^d *ä loco Herodis: Serpentem ärn ixriō-e loco piscis.*

a Lxx. Gen. 2. 21. b Gen. 4. 25. c Gen. 22. 13. vide etiam Gen. 44. 33. Jud. 15. 2. 2. Sam. 16. 8. d Mat. 2. 22. e Luc. 11. 11.

VI. Posterioris, hæc sola conperio; *τὸν ἀρτον*^a *ä contra centum Trojanos: Arvē aīl ädēs iuw b vir contra virum ieo: iusquai aīl' Aχilleari*, ire contra Achillem. Quam significationem, non satis commodè, Lexica atque Grammatici, præterisse videntur. *Quodenim nos, Contra* (ut rectè monet Festus Pompejus^d) illi (Græci) ärn discunt.

a Homer. Illiad. 9. vers. 233. b Illiad. Y. vers. 356. c Ib. Y. vers. 366. d De verb. sig. in Anti.

VII. Compositum verò, sèpissimè, *Contra*: rarius, *Pro*, seu *Vice ac Loco* significat.

VIII. Quum autem, *Contra*, notat, tum Substantivum cum eo juncatum, in omnibus fere, subjectum est: ut *ärn' ärvn*, a positio contraria, seu oppositio &c. in paucissimis verò obiectum existit; ut *ärn' ärvn* b contrarius Deo: *ärn' ärvn* puber, quasi contrarius puero, qui impuber.

a 1. Tim. 6. 20. b Theodoret. Epit. decret. de Antich.

IX. Sed quando, *Pro* (seu *Vice ac Loco*) designat, tum nomen non subjectum, sed obiectum est: ut, *ärn' ärvn* pronomen, *τὸν ἀρτον* quod vice nominis^a: sic *ärn' ärvn* & *ärn' ärvn*, vulgo trita: & *ärn' ärvn* b proreges, qui vice regum: *ärn' ärvn* c

qui pro consule, proconsul: *ärn' ärvn*; verò, utraque significazione, aut dux contrarius^d: aut, qui vice ducis ac legatus^e, dici solet.

a Apolin. *mei ornat*, lib. 2. cap. 2. b Dionys. Halic. Antiq. Rom. I. 10. p. 65. c Act. 13. 7. d Dionys. Ant. Rom. I. 6. p. 334. e Budaeus Comment. ling. Græca.

X. Ex quibus perspicue appetit. *Antichristus*, ratione quidem analogia, exponi posse, Christum contrarium, vel contrarium Christo; aut eum, qui vice Christi, seu Christi vicarium: ratione verò usus vocis, in Sacris literis, *contrarium Christo*^a, Servatori nostro, *acceptione generali*, aut *speciali*, declarat.

a Tertul. de præscript. c. 4. August. in 1. Joh. Tract. 3. Damasc. Orth. Fid. I. 4. cap. 27.

XI. Priori modo, quemvis Christi desertorem & adversarium^a, notat. Unde Hieronymus^b ait, *Omnis heresiarchas, Antichristos esse, & sub nomine Christi, ea docere, que contraria sunt Christo.*

a 1. Joh. 2. 18. 22. b In Matth. 24.

XII. Posteriori verò *τὸν ἰησοῦν*, & (ut *Damascenus*^c, de hac re, loquitur) *ἰδοντόν τον ἰησαίτων* peculiari modo & eximiè, de insigni illo, reliquis majore^b, & Antichristorum ordine accetui, usurpatum^c. Qui, subjecta hac descriptione, non incommode delineari potest.

a Orthod. Fid. Lib. 4. c. 27. b August. contra advers. legis lib. 2. c. 12. c 1. Joh. 2. 18. & 4. 3.

XIII. *Antichristus* magnus, est *Episcopus Romanus*, *Satana efficacia*, ex variis Ecclesiæ, à doctrina Christi, deflectione, paulatim exorsus: ac tandem, *Romani imperii ruina*, patefactus: qui, sub professionis Christi larva, scelerosus est Christi adversarius, supra omnem Deum se esse efferens, & quasi Deus, Ecclesia universalis, ac totius Orbis, dominium, sibi arrogans: quique, doctrina & signorum, mendaciis, viteque impure exemplis, ac savitria, in errores, idolatriam, aequo exitum, seducit: ac tandem, Christi verbo, atque illustri advenem, destruetur. Quæ singula, ex sequenti partium, distincta expositione ac confirmatione, clarius elucebunt.

XIV. Genus *Antichristi*, est *Episcopus Romanus*. *Episcopus* quidem, quoniam, Ecclesiæ Dei, est antistes: utpote, in qua, non solum sit; sed etiam præsit ac præsideat. Ac propterea, in templo Dei (hoc est Ecclesia^a, ac populo Dei^b) sedere^c, dicitur. *Romanus* verò, quia locus ac sedes illius, est Roma: magna illa, septem montium, civitas^d: quæ Johanne vaticinante, regnum habebat, super reges terra^e.

a Eph. 2. 21. 2. Cor. 6. 16. b Apoc. 18. 4. c 2. Thes. 2. 4. d Apoc. 17. 17. Vnde de lingua Lat. I. 4. e Apoc. 17. 17.

XV. Quibus quasi vivis coloribus, sola Roma, ad unguem expressa, indigitatur. Ac propterea *Romanus* scriptor^a, consentaneè cecinit; *Sed qua de septem, totum circumspicit orbem*,

erbem, montibus, Imperii Roma Deumque locus. Unde etiam i^mp^ol^oph^o septicollis, dicta: & festum ac sacram, apud Romanos, solenne, Septimontium^c, olim nuncupatum.

a Ovid. lib. 3. Trit. 4. eleg. b Plutarch Quæst. Romanis, qu. 69. c Ibidem. Varro, de ling. Lat. I. 5. Terul. de idololat. cap. 10.

XVI. Episcopum autem Romanum, genus Antichristi, idcirco statuimus; quoniam attributum illud, ei, cum antecessoribus, commune est: & sequenti (ab auctore, origine, moribus, effectis, atque eventu) differentia, ad Antichristum restringitur: ut, ab omnibus aliis, discernatur.

XVII. Ac primùm, auctor, & fautor Antichristi, est Satan. Quia hic; primus est, ac summus, Christi adversarius^a: mendacii parens^b: qui in incredulis operatur^c. Unde Apostolus disertè, de Antichristo, ait; *Cujus adventus est, ex Satana efficacia d.*

a Gen. 3. 1. b Ioh. 8. 44. c Eph. 2. 2. d 2. Thes. 2. 9.

XVIII. Origo verò Antichristi, seu causa ministra & occasio (qua Satanas abusus, illum produxit) alia est *formatio*, alia *patefactionis*. Illa est, Ecclesia à doctrina Christi defectio: hæc verò, Romani imperii ruina.

XIX. Defectio autem illa est varia: *particularis* videlicet, & *universalis*: utraque, suo modo, ad monstri illius constitutionem, concurrens.

XX. Particularis ea est, quæ parti Ecclesiæ convenit: & *primum* Apostolorum tempore, provenit. Cujus auctores extitere, partim hæsiarchæ^a: partim ambitiosi ac φιλαρετῶν Ecclesiæ ministri^b: quorum illi errore, hi verò superbia, à recto deflectentes, gregem Domini seduxerunt.

a 1. Ioh. 4. 1. b 3. Ioh. 9. &c. 10.

XXI. Ac de illis dicitur; *Etiam nunc multi Antichristi facti sunt^a: nempe magni illius Antichristi, precursores^b. Ut pote in quibus Spiritus illius, etiam sum, extabat^c: & mysterium iniquitatis, peragebatur^d. Adeo ut, arcana Satanæ mortis, noxia Antichristi semina ac fundamenta, in ipsis Ecclesiæ Christianæ primordiis, subdolè jacerentur.*

a 1. Ioh. 2. 18. 19. b Tertullian. contra Marc. I. 4. c 16. d 1. Iohann. 4. 3. d 2. Thes. 2. 7.

XXII. *Cujusmodi* fuere, non solum stipula multæ^a: sed graves etiam ac varii errores; cum quibus, Apostolis fuit colluctandum. Ut, inter alia, veritatis personæ^b, & officii^c Christi, negatio: hominum coram Deo, ex operum dignitate, justificatio^d: Angelorum cultus^e & adoratio^f: ciborum quorundam interdictio^g: ἡραγορεία, arbitrarius Dei cultus^h: & humilitatis ostentata, corporisque immodicè affligendi superstitioneⁱ.

a 1. Cor. 3. 12. b 1. Ioh. 2. 22. & 23. & 4. 13. 1. Ioh. 7. c 1. Ioh. 2. 22. d Gal. 5. 4. e Col. 1. 18. f Theodor. ibid. Concil. Laodic. can. 35. g Col. 2. 21. h Col. 1. 22. 23. i Ibidem.

XXIII. Similis deinde, sublatis jam Apostolis, à doctrina Christiana defectio, minimè defecit; sed mysterium iniquitatis, magis magisque profecit, ac succrevit^a: ut, ex hoc specimine, elucescat.

a Ad. 10. 29. 30.

XXIV. *Gnostici enim, imaginum Christi cultum^a: Collyridiani, Maria virginis adorationem^b; Manichei, cœlibatus Episcoporum necessitatem^c: Encratite, esus carnium interdictionem^d: Cathari, de bonorum operum meritis gloriationem^e: Pelagiani, de gratia & libero arbitrio, errores^f, invexerunt. Cunctique viam Antichristo, (eosdem errores postea interpolaturo) stratam ac paratam, reddiderunt.*

a Iren. advers. hær. I. 1. cap. 24. b Epiph. de hær. c. 46. c Aug. epist. 74. d Ibidem c. 25. e Iudor. Origin. I. 1. c. 2. f August. de hæres. c. 88.

XXV. Universalis verò defectio, est ea, qua universæ Ecclesiæ, à Christi doctrina, quodammodo declinarunt. De qua in primis, ait Apostolus; *Nisi venerit defectio prius, & revelatus fuerit homo ille peccati^a.* Ea autem, est duplex: una quidem, aperta: altera verò, operta ac latens.

a 2. Thes. 2. 3.

XXVI. *Aperta defectio*, est Arii, & sectatorum illius, propria: quæ æternam Christi Deitatem oppugnans, totius orbis Ecclesiæ^a, etiam Romanam, cum Libero Episcopo^b, contagione sua, & crudelitate, occupavit.

a Hieron. cont. Lucifer. c. 7. b Hilarius in Historicis fragmentis.

XXVII. Unde Athanasius, hæretia Arianam, non solum *æterna defectionem*, post quam revelaretur Antichristus^a: sed etiam *Antezetus ædecurus^b* Antichristi precursorem, &

præludium ac preparationem illius^c, non immerito nuncupavit.

a Ep. ad solit. vit. agentes p. 667. b Apol. 2. p. 625. c Ad sol. vit. agen. pag. 663.

XXVIII. Quippe, ut hominum animos, ad facilem religionis mutationem, assuefecit: sic etiam debiti, erga veritatem amoris neglectum peperit, & (justo Dei judicio^a) Antichristi tendiculis idoneos præparavit.

a 2. Thes. 2. 10. Apoc. 3. 16.

XXIX. *Operta vero defectio universalis*, est communis, Ecclesiæ universæ, labes: qua paulatim, examinis Scripturæ incuria, & ignorantia ac credulitate, laborans, Episcoporum suorum vitius à doctrina & vita Christianæ puritate, in multis recessit.

XXX. *Vitia autem illa* fuere, quibus, & mens illorum, & animus, fuit infectus. *Illam* enim, imperitia: *hunc* verò, partim cœsus religionis zelus; partim, gemellæ pestes, avaritia & superbia, corruerunt.

XXXI. *Imperitia* autem, multorum Episcoporum, adeo indigna extitit, ut sæpe, & juris divini, & naturalis^a, ignaros fuisse, comperiatur. Ideoque non est mirandum, si cœci duces, cœcos asseclas, secum abductos, in varios errores, præcipitarint^b. Ac testis, è multis, *Augustinus* ille, *Episcopus Cantuariensis*, *Gregorii Magni*, in Angliam (conversionis illius colore) legatus, & ab eo, toties ac tam accurate, commendatus: qui, ita rufus fuit, ut per literas; *An licita esse cum novicis, conjugia?* à *Gregorio* perquisierit^c.

a Levit. 18. 8. 1. Cor. 5. 1. b Matth. 15. 14. c Gregor. ad interrogata August. Inter. 6.

XXXII. *Cœsus autem religionis zelus*, in eo se exeruit, quod, dum phrasis Scripturæ, & cultus ea præscripti, simplicitatem, Judæis, & Gentilibus alliciendis, minus idoneam arbitrantur, ac majorem religioni, apud omnes, reverentiam conciliare student, eam imprudenter, *Oratione & instauris*, à recto deviis, varia noxiaque *superstitione* minuerunt.

XXXIII. *Oratione* quidem, quod apostrophis, hyperbolis, & vocum catachresi, ex Judæorum & Gentilium ceremoniis, importunè derivatis, veritatem obscurantes, consecutis erroribus, ansam præbuerunt.

XXXIV. Cujus rei, inter alia, documentum est, quod oratorius, ad sanctos cœlestes, *apołtrophis* abusi, invocationis eorum occasionem, incautis præbuerunt. Deinde, quod periculosa *vocum abuse* nō mereri, pro consequi; meritum, pro quo vis opere: *Christianos*, pro solis baptizatis: pro ministris Euangeli, *sacerdotes*: pro *Cœna*, *sacrificium*: pro fœderis Dei signis, *mysteria*, usurpare maluerunt: & Gentium more, à conspectu & intelligentia eorum, & Catechumenos, tanquam profanum *vulgaris archerunt*.

XXXV. Unde illa *Chrysostomi*, in homiliis, de ea re, obscurè, & hyperbolice loquentis, frequens formula; *Initiati intelligunt quid dicamus*: & *Theodoreti*, in Dialogis, cum de Sacramento differit apertius, solicita cautio; *Orthodoxus* (inquit) *Non aperto sermone utendum*. *Fieri enim potest, ne adsint aliqui, aperto nondum mysteriis initiati*. *Eranistes*: *Enigmatica igitur, sit responso*.

a Dialog. 1.

XXXVI. Quæ orationis, de Sacramentis, superstitionis obscuritas, sinceram de iis doctrinam, ita offuscavit ac corruptit: ut, eò facilius, Antichristi errores, in Ecclesiæ irreperirent, &c, specioso orationis Patrum obtentu, pertinaciter adhærescant.

XXXVII. *Institutis* verò suis, puram religionem, Episcopi corruperunt, partim, commentis humanis: partim miraculorum, & antiquarum traditionum, figmentis: ut res ipsa arguit.

XXXVIII. *Commentis* quidem humanis, *primum*, quod consuetudinum suarum jugum atque onus intolerabile, ac plus quam Judaicum^a, Ecclesiæ humeris, ordinis specie, imposuerint. Ex quo, falsa religionis opinio, emersit: qua, consuetudines illas, Dei præceptis, non solum, parés sanctitate; sed etiam digniores, statuerunt^b. Quo etiam pertinet *Victoris Romani Episcopi* temeritas: qua, ob diversum festi Paschatis, diem observatum, ab Ecclesiæ Asiaticis, eas iniquè, ab Ecclesiæ communione, exclusit^c.

a August. Ep. 119. ad Januar. c. 19. Socrat. Eccl. Hist. I. 5. cap. 21. b Aug. Ibid. c Euseb. hist. Eccl. I. 5. c. 23.

Fff 2 XXXIX. Dein-

XXXIX. Deinde, quoniam, dum Christianos, ad maiorem fidei constantiam ac vitæ sanctitatem, martyrum & sanctorum denatorum exemplo, stimulare moluntur, panegyrica atque immodica eorum laudatione, & superstitionis Reliquiarum ostentatione, ac reverentia, abusi^a, à recto solius Dei cultu, Ecclesiam paulatim seduxere: & copiosam Idolatriæ Antichristi erigendæ materiam suggesserunt.

^a Gregor. M. ep. I. 5. c. 150. & I. 3. c. 30.

XL. Quæ profana superstitione, Romanam præcipue Ecclesiam invasit. Adeo ut *Gregorius Magnus*, de clavibus Petri, à se missis ac donatis, jactare non erubuerit, eas de collo suspensas, contra omnia adversa, munire: ut, presentem saltem & eternam, habere valeant^a. Quæ labes, miraculorum & traditionum fragmentis, amplius excrevit.

^a Ep. I. 12. c. 17. & I. 5. c. 106. & I. 6. c. 187.

XLI. Miracula enim non pauca aut temerè credita, aut fraude consuta, aut probandæ constantia^a, divinitus indulta, imprudenti Ecclesiæ, nimium commendando, errores varios instillarunt. Qualia in ridiculo & impuro illo, *Gregorii Magni*, de Patrum Italorum miraculis, dialogo, quam plurima, superstitionibus colorandis, cumulantur.

^a Deut. 13. 3.

XLII. Antiquarum verò traditionum fabulas, à majoribus, vana credulitate, acceptas Episcopi non pauci, temerè propagarunt. Unde major Ecclesiæ, à veritate & sanctitate, defectio processit. Quod (ut alia sileam) memorabili, dyorum exemplorum specimine, illustratur.

XLIII. Primum quidem exemplum, in fabulosis Papiz^a, scriptoris antiquissimi, traditionibus, consistit. Quippe, quem ille, sine ullo judicio, Apostolorum traditiones, ex iis, qui ipsos audierant, curiosius esset explicantus, ac temerè credens, eas scriptis suis promulgasset, quamplurimis, (ut Eusebius testatur) post se, Ecclesiastis viris, antiquitatem illius spectantibus, erroris causam ministravit^b.

^a Euseb. hist. Eccles. I. 3. c. 36. ^b Ibidem.

XLIV. Alterum verò, est antiqua illa, ac Sacris literis adversa, de Romano, Petri Apostoli, Episcopatu ac primatu: deque cathedra ac potestate illius Romæ: & successoriibus ac vicariis affixa, traditio. Quæ, ut à Romanis Episcopis conficta, & vano verborum Christi (de petra Ecclesiæ, & clavibus regni celorum^a: de fide Petri non desitura^b: deque pascendis, ab eo, Christi ovibus^c) abusu turpi, fucata est^d: sic imprudenti veterum quorundam adulazione^e (cum magno libertatis Ecclesiæ, & veritatis Christianæ, detimento) paulatim stabilita, & Antichristi mendaciis, ac tyranni via strata est, ac patefacta.

^a Matth. 16. 18. ^b Luc. 22. 32. ^c Joh. 21. 17. ^d Leo primus Serm. 2. de anniversario die. ^e Gregor. M. ep. I. 6. c. 201. & I. 4. c. 80. ^f Gregor. Ep. I. 7. c. 30.

XLV. Avaritia porro Episcoporum, non minimum quoque, defectioni Ecclesiæ, momentum adjecit: utpote communis ambitionis nutrix, & religionis adulterandæ, lena. Quæ inde eluet, quod illis, sacra Ecclesiæ munia, fuerint venalia. Adeo ut, in iis conferendis, non tam pietas, ac doctrinæ, quam pretii rationes, perpenderentur. Unde, indotis & improbis hominibus, ad ea patuit accessus: & Ecclesiæ, à recto tramite, magis magisque seductæ, aberrarunt.

XLVI. Qua de re gravis est, *Gregorii Magni*, querela, quum ait; *Quod, in Galliarum vel Germanie, partibus, nullus, ad sacrum ordinem, sine commodi datione, perveniat*^a. Id quod iisdem verbis, de Hellade^b, seu Gracia, repetit: idemque vitium, in Epiro^c & Orientis Ecclesiis^d, viguisse, auditum asserit.

^a Epist. I. 4. c. 95. 97. ^b Ib. c. 110. ^c Ib. I. 5. c. 107. ^d Ib. I. 7. c. 47. & II. c. 46.

XLVII. Nec ipsos tamen Romanos Episcopos, ab eo virio, magis immunes fuisse, *Gregorii ipsius*, & *Damasi* antecessoris, gesta ostendunt. Illius quidem, quod Petri (ut loquuntur) patrimonium, in Gallia, Sicilia, aliisque in locis, tam solicite adeoque flagranti studio, commendarit^a. Hujusverò; quod, per horrendam, multorum hominum, cædem, ad Episcopatum Romanum irrumpens, ambitiosam suam avaritiam, humano sanguine, posteris descripsisse, videatur^b.

^a Ep. I. 2. c. 61. & I. 5. c. 110. & I. 1. c. 2. & I. 7. c. 117. ^b Ammian. Marcel. Hist. I. 27.

XLVIII. Denique superbia Episcoporum, avaritiae comes

fere perpetua, rectam Ecclesiæ fidem, mores ordinemque, labefacans, partim aduersus Deum, partim aduersus homines, exultavit.

XLIX. Superbia autem, aduersus Deum, primus gradus extitit, quod unius legislatoris, ac judicis Dei^a inflat, de rerum liberarum ac licitarum abstinentia, leges variæ, anathemæ sanctas, figendo, conscientias hominum subjugarunt. Alter est, quod etiam supra Deum sese efferentes, humana sua placiata, divinis legibus, impudenter prætulerunt. Quæ duo, præcipue in Romanis Episcopis, (*mysterium iniquitatis strenue peragentibus*, ac genuinis Antichristi præcursoribus) viguisse comperimus.

^a Jac. 4. 12.

L. Prioris, inter alios, specimen præbuit *Gregorius Magnus*, qui, unà cum Concilio Romano, sic decrevit; Si quis presbyter vel diaconus, duxerit uxorem, anathema sit^b. Adeo ut, nec contrariam Dei sententiam^c, nec censuram^d, formidaret: neque Concilii Nicæni, in eundem pene errorem prolapsi, & à *Paphnutio* cœlibe in viam revocati^d, exemplo fuerit absterritus.

^a In fine Epist. Concil. Rom. Decreto. ^b I. Tim. 3. 4. 12. Heb. 13. 4. c. 1. Tim. 4. 1, 2, 3. ^c d Gelasius Actis Concil. Nic. c. 33.

LI. Posterioris verò indicium, est illud *Marcelli Episcopi Romani*, antecessoris *Gregorii*, dogma; *Baptismus est majoris necessitatis: manus verò impositio, majoris dignitatis, ex ministro*^a. Item; *eam Sacramentum esse, majori veneracione dignum*^b.

^a Epistola decretali. ^b Ibidem.

LII. Superbia verò Episcoporum, aduersus homines, ea est; qua, honoris mundi splendore & illecebris, inescati, ac modestiæ oblii, sacrum ministerii ordinem, in profanum dominatum, pervertentes, sc. supra pares, & superiores, indignè efferoendo, Antichristi refectionem, maturarunt.

LIII. Supra pares quidem, quum, à communi sorte, se se eximentes, alios Episcopos, lux, potestati subjicere, sunt moliti. Quæ pestis, potissimum patriarchas Ecclesiæ, seu quatuor Patriarchas, (urbium suarum dignitate & Oecumenici Episcopi titulo inflatos) occupavit: ut ex *Constantinopolitano*, & *Romano* in primis Episcopo constat.

LIV. De *Constantinopolitano* quidem Episcopo (quum affectata Oecumenici, seu universalis, appellatione, ad Monarchiam in Ecclesiæ, aspirare videretur) sic ait *Gregorius Magnus*; *Ego autem fiderem dico, quia quisquis se universalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua, Antichristum præcurrat*^a. Item *Rex superbia prope est: & quod dici nefas est, sacerdotum est preparatus exercitus: quia cervici militans elationis, qui adpositi fuerant, ut ducatum præberent humilitatis*^b.

^a Epist. I. 7. c. 154. ^b Ep. I. 4. c. 84. vide etiam c. 83. & I. 7. c. 182. & 194.

LV. Superbia verò *Romani Episcopi*, longè fuit major & insolentior, ut mirum sit, *Gregorium* adeò cæcūtisse, ut eam non observarit: aut alios ignorasse, existimari. Sic enim olim ante ipsum *Vigilius Papa* erat gloriatus; *Sancta Romana Ecclesia*, ejus (Petri) merito, *Domini* voce consecrata, & sanctorum Patrum auctoritate roborata, primatum tenet omnium Ecclesiæ. *Ad quam, tam summa Episcoporum negotia, & judicia, atque querelle, quam & majores Ecclesiæ questiones, quasi ad caput, referenda sunt*^a.

^a Epist. ad Extherum.

LVI. Imo verò licet *Gregorius*, declinata, superbi cognominis *Universalis*, invidia^a, servum servorum Domini^b, se se solenni more, primus nuncuparit: reipla tamen, dominus eorum, censi concupivit. Idque narrata, ac probata ab eo, *Pelagii Papæ* arrogantia, demonstrat. Qui nominis *Oecumenici*, à *Johanne Episcopo*, in Synodo Constantinopolitana, usurpati, livore percitus, direllit (ut ait *Gregorius*) literis, *Ex Auctoritate Petri*, ejusdem Synodi acta cassavit^c. Ac simili superbia inflatus *Gregorius*, universalis Dalmatæ Episcopis pro imperio loquens, inquit; *Quibus ex beatis Petri, principis Apostolorum, Auctoritate Principis*^d. Atque hæc, de Episcoporum, aduersus pares, superbia.

^a Epist. I. 7. c. 30. ^b Johannes Stella in vita *Gregorii*. ^c Epist. I. 4. c. 83. & c. 7. & S. ^d Ib. 3. c. 16. vide etiam I. 4. c. 82. & S.

LVII. Superbia verò Episcoporum, aduersus superiores ea est, qua, partim, in politici magistratus ac procerum munis, irrupe-

irruperunt: *partim*, regibus atque imperatoribus, subesse, honoremque debitum ^a deferre, deditati, iisdem præesse voluerunt.

^a Rom. 13. 1.

LVIII. *Prioris*, testes sunt locupletes, ingenuæ ac gravissimæ, *Socratis & Gregorii Papa*, querelæ: Illius quidem, quem ait, *Romanum Episcopatum Alexandrini instar, ad principatum, JAM OLIM proveatum* ^a. Hujus verò, quum ita scribit; *Hoc in loco, quisquis pastor dicitur, curis exterioribus, graviter occupatur: ita ut sepe incertum fiat, utrum pastoris officium, an terreni proceris, agat* ^b. Et alibi; *Tanquam quippe occupationum onera depriment; ut, ad superna animus, nullatenus erigatur* ^c.

^a Hist. Eccles. I. 7. c. 11. ^b Epift. I. 1. c. 24. ^c Ib. I. 1. c. 7.

LIX. *Posterioris*, indicium est, quod Rom. Episcopus, à Niceno, aliisque orientalibus Conciliis, ea de causa, missis tantum legatis, perpetuo absuerit; ne scilicet, præsenti in illis Imperatori (primum confessus locum occupaturo) cedere, aut ea de re tumultuari cogeretur. Quemadmodum, hoc iniquitatis mysterium, sagaci Cardinalis Bellarmini suspicione ^a, revelatur.

^a De concilio & Ecclesia I. 1. c. 19.

LX. Cujus arcanæ *superbia* fomites ac *flabella* accessere, Christianorum rudiunque Imperatorum ac regum superstitione: qua, debitæ Episcopis reverentia ^a, limites ^b immodiæ observantia, ac foeda majestatis suæ violatione, transgressi, superbos Patriarcharum animos, amplius inflammavunt. Quemadmodum *Constantini Magni*, & regum (in primis Gallie) gesta demonstrant.

^a 1. Tim. 5. 17. Heb. 13. 17. ^b 1. Pet. 5. 3. & 1. 17. Rom. 13. 1.

LXI. *Constantinus* enim, adeo imprudenter, & indignè, aberravit, ut, de Episcoporum litigantium causis, cognitionem ac judicium, detrectans, eos, humanis omnibus judiciis, sublimiores, & à solo Deo judicandos: quod *Dii*, in Sacris literis, vocarentur, asseruerit ^a. Quam falsam noctiamque sententiam, Romani Episcopi, adeo avidè arriperunt; ut ea abusi, & Dei nomen ^b, & supremam in terris majestatem, sibi arrogarint ^c.

^a Gelas. A. concil. Nicen. c. 8. ^b Greg. M. Ep. I. 4. c. 75. Nic. Papa Decr. dist. 96. ^c satis evid. c Decr. ibidem.

LXII. Reges verò, adeo excellentiæ suæ obliti sunt, ut, & regni sui opes, vano honoris ac *patrimonii* Petri colore ^a, seducti, profuderint: & quasi Deum rectè, in Pontifice, ita indignè efferendo, colerent; turpissimè subjecerint ^b. Quæ res, temporis tractu, & majorum exemplis, adaucta, Antichristum tandem patefecit. Atque hæc quidem, de *Ecclesia affectione, prima Antichristi* (qua paulatim formatus est) origine.

^a Gregor. Ep. I. 5. c. 105. & 110. ^b Blondus decad. I. 10. p. 157. & 159.

LXIII. Altera verò origo, qua patefactus est, *Romani imperii ruina*, describitur. Ut enim Romani Imperatoris, in medio urbis Romæ, præsentia, & imperium, latentis Antichristi tyrannidis, obstaculum fuit ac frænum: sic, utriusque, è medio, sublatio, effrenem Antichristum, patefecit.

LXIV. Siquidem *duo, labentis Romani imperii, gradus* insigniores extiterunt. *Primus*, quo Roma, ab Imperatore, Byzantium migrante, deserta, sedes esse imperii desit: *alter* verò, quo ipsa vicissim Imperatorem deserens, antiquum illius jugum excusit: ac propterea, reliquum Imperium, Romanum esse imperium, cesavit ^a. Quibus duobus gradibus, Antichristi patefactio, in *Bonifacio tertio* ^b & *Stephano secundo* ^c, gradatim respondet.

^a Abbas Vtspurg. Chron. an. 754. ^b Ib. 607. ^c Ib. an. 754.

LXV. Qua de re, oraculum *Scriptura duplex*, Primum, Pauli, *Et nos tis (inquit) nunc quid obstat: ut is, suo tempore, retegatur. Iam enim, peragitur mysterium iniquitatis tantum: donec, qui nunc obstat (sic enim sine ellipsis transferendum) è medio fuerit (sublatus) & tunc exlex ille, retegetur* ^a. Alterum est *Iohannis*, qui, *Bestiam è terra (id est Antichristum, quasi terræ filium) ascendere, docet, post primam bestiam, lethali plaga sauciatam* ^b: hoc est, post pristini Romani imperii ruinam. Haec tenus, de utraque (cum formationis tum patefactionis) *Antichristi origine: primo videlicet differentia membro: alterum sunt mores illius.*

^a 2. Thes. 2. 6. ^b Ag. 13. 3. 11. 12.

LXVI. *Mores autem Antichristi, in proposita, à nobis, definitione, indicati sunt, nempe perversi illius animi hypocrisia & viciose eximia.*

LXVII. *Hypocrisia illius, est subdola, professionis Christi larva; qua aliud intus premit, aliud foris promitt, ut suam vitiositatem, hominibus seducendis, occultet: ut Scriptura & experientia, demonstrant.*

LXVIII. *Scriptura; quum ipsum, in Templo Dei sessurum ac sedeturum* ^a: *Dei spiritum ac prophetam falso simulatum* ^b: & duo cornua, similia Agno habiturum; sed draconis *instar locuturum* ^c, vaticinatur: ipsumque cum subditis doctribus, *Spiritus deceptores per hypocrisin falloquos d* vocat.

^a 2. Thes. 2. 4. 10. ^b 1. Joh. 4. 13. ^c Ap. 13. 11. d 1. Tim. 4. 1. 2.

LXIX. *Experientia* verò: quia Pontifex Romanus, inde à Bonifacio tertio, Christum, & generali, & speciali quadam ratione, proficitur.

LXX. *Generali* quidem; quia integrum Sacram Scripturam: & summi doctrinæ illius, catechesi Christiana (seu Decalogo, Symbolo Apostolorum, Baptismi, & Cœnæ institutione, & oratione Dominica) comprehensam, velut Christianismi tessera, prima fronte prætendit: sed utrumque tamen, variis modis, inficit ac subvertit.

LXXI. *Speciali* verò, quum se Christi vicarium ^a: & vana Gregorii imitatione, *Servum servorum Dei* ^b, ore nuncupat; re ipsa verò confutat: ut, ex effectis, postea liquebit. Hæc de *hypocrisi*.

^a Extrav. com. I. 1. de Major. c. unam san. b Sexti lib. I. in proœmio.

LXXII. *Viciose autem Antichristi, definitione indicatur generativi; quum scelerosus: & speciativus; quum Christi adversarius nuncupatur.*

LXXIII. *Scelerosum fore, in Sacris literis, prædictitur, quum *καὶ ἡρῷον*, homo ille peccati* ^a (hoc est, peccati servus existens: ut *homo Dei*, pro servo Dei) ^b & *ὁ ἀρνητὴς exlex ille* ^c appellatur: *Christi* verò *adversarium* docet; quum *ὁ ἀρνητὴς exlex ille* ^d (Dei scilicet ac Christi) & *ὁ ἀρνητὴς Antichristus ille* ^e, nominatur. Utrumque autem, ex distincta, effectorum sequentium, inductione, plenus cognoscetur.

^a 2. Thes. 2. 3. ^b Deut. 33. 1. Cum 34. 5. 1. Timoth. 6. 11. 2. Timoth. 3. 17.

^c 2. Thes. 2. 8. ^d 2. Thes. 2. 4. ^e 1. Joh. 2. 18. & 4. 3.

LXXIV. *Effecta enim Antichristi præcipua, declarantur duo, elatio, & seductio eximia.*

LXXV. *Elatio autem gemina est: una, qua impiè, supra Deum: altera, qua injustè, supra homines, sese attollit.*

LXXVI. *Elatio supra Deum demonstratur, partim, prædictionis Scriptura auctoritate: quum ait; Efferens se, supra omnem, qui dicitur Deus aut numen* ^a: *partim* evidentis experientia sensu ac consensu.

^a 2. Thes. 2. 4.

LXXVII. *Primum* quia Pontifex Romanus, Dei legibus suas opponit, ac præponit: ut, ex antecessoribus ipsius, quos probat, ac sequitur ^a, &, è reliquis effectis, constabit.

^a Decret. causa 15. q. 6. auctor. & dist. 34. c. Lector.

LXXVIII. *Deinde*, quia graviorem, legum suarum humarum, quam divinarum violatori, redempturam præscribit. Nec mirum: *talis enim presumptio* (ut ait) *genus est blasphemantium Spiritum Sanctum* ^a. Adeo ut horrendos incestus, vilius quam res nullius momenti ^b, estimet: ut, pudenda hæc statuta, evincunt; *Absolutio, pro eo, qui matrem, sororem, aut aliquam consanguineam, vel affinem suam, ac commatrem, carnaliter cognovit gross.* v. ^c Et paulò post; *Absolutio, pro presbytero, qui, corpora defunctorum excommunicatorum, in terra sancta sepelivit gross.* VIII. ^d

^a Decret. causa 25. q. 1. Can. violatores. ^b Matt. 15. 9. ^c Taxæ pœnit. Apostolicæ, De Absolutione. ^d Ibidem.

LXXIX. *Denique, quod sacram, ex hominibus mortuis, divos & religiosi invocatione colendos, efficiendi potestatem, sibi arroget, ac profana invocatio & (ut vocant) Canonizatione, exerceat. Id quod Deus facere non potest: quia seipsum abnegare, suamque gloriam alteri, contra justitiam, atribnere, omnino non potest* ^a.

^a 2. Tim. 2. 13. Ex. 20. 5. Esa. 42. 8.

LXXX. *Elatio verò supra homines, ea est, qua, in Ecclesia universa, & totius orbis politia, dominium Dei ac Christi*

Fff 3

instar^a, sibi arrogat: ut *Scriptura*, & *experiensia*, cum generasim tum *speciarum attestantur*.

^a Glossa extra Com. l. i. de Major. c. unam sanctam.

LXXXI. Ac generasim quidem quum in *Scriptura*, magna illa *civitas*^a (cujus caput est Antichristus Romanus) ait; *Sedeo regina*^b: & magna illa meretrix, sedere super aquas multas^c (hoc est populis multis præsidere^d) ac bestia, Antichristi index habere duo cornua, similia agno^c (hoc est duo regna: Ecclesiæ & politiæ, Christi agni, cœli terræque domini, usurpare) afflentur.

^a Ap. 11. 8. & 18. 2. ^b Ap. 18. 7. ^c Ap. 17. 1. ^d Apoc. 17. 15. e lb. 13. 11.

LXXXII. *Experiensia* verò; quia Iohannes XXII. Papa ait; *Summum Pontificem, cui, in persona beati Petri, terreni simul & celestis imperii jura Deus ipse commisit*^a. Cujus indicium est Tiara Pontificis (quam *regnum* vocant) triplici corona aurea insignis^b. Deinde, quoniam Bonifacius VIII. hunc novum, de Papali dominio, fidei articulum, promulgavit; Porro subesse Romano Pontifici, omnem humanam creaturam, declaramus, dicimus, diffinimus & pronunciamus omnino esse, de necessitate salutis^c.

^a Extr. Joh. 22. tit. 5. c. si fratrum. ^b Ceremon. facr. l. i. leet. 2. c. 3. ^c Extrav. com. l. i. de Major. & obedientia c. unam sanctam.

LXXXIII. *Speciarum* verò, arrepti, ab Antichristo, dominis, clatio prima ea est, qua, *Dei ac Christi instar* in Ecclesiæ, dominationem absolutam, & (ut loquitur) plenitudinem potestatis^a, usurpat. Cujus rei testis divinus, est *Scriptura sacra*, quæ, non solum ipsum, in Ecclesia sedere, seu præside-re; sed etiam, *Dei instar* & ostendare, se esse Deum^c: & à terra habitatoribus, adorandum^d, prædict. *Humanus* vero testis certus, *experiensia* est: quæ & *Papa*, in Ecclesiæ dominum, & modum illius impium, sole clarius demonstrat.

^a Extrav. commu. lib. 5. de Pœnit. cap. 1. ^b 2. Thess. 2. v. 4. ^c Ibid. d Apoc. 13. v. 8.

LXXXIV. Ac Dominum quidem, in Bonifacio tertio, primo illo Antichristo patefacto, luculenter declaratur. Cujus rogatus (ut ait Abbas Ursurgensis) *Phocas constituit sedem Romana & Apostolica Ecclesia, caput omnium Ecclesiærum*^a. Atque ita tandem injusta tyranni illius, domini sui imperatoris Mauriti^b parricida, auctoritate publica, stabilitum est; quod, Bonifaci illius antecessores, tam avidè, frustra affectarant^b. Ideoque, in solenni illa, Antichristi Romani, coronatione, solebant ita acclamare, ac bene ominari *Pontifici ET UNIVERSALI PAPÆ, vita*^c.

^a Chronic. An. 607. & Platina in vita Bonif. 3. &c. ^b Vide supra, Thess. 5. ^c Sacrat. ceremon. l. i. sett. 2. c. 3.

LXXXV. Deinde, idem etiam, immanni illo *legum Papalium* (anathematis comminatione munitarum) jugo, quo Ecclesiæ gravat & opprimit, perspicue comprobatur. Qua de re, justè olim conquestus est Theologus primarius ac celeberrimus; *Fit* (inquit) *amplius de levi jugo Christi, & lege libertatis, jugum ferreum & onus grave, premens cervices Christianorum: dum scilicet aliquis, suas omnes leges, suas institutiones, suas regulas & statuta, arbitrari volute, accipiendas esse, sicut precepta legis Dei, ad eterna mortis interitum, si præterantur, vergentia*^a.

^a Gerlon de vita spirituali animæ, leet. 2.

LXXXVI. *Præterea* huc accedit effrænis illa Papæ superbia, qua sua *judicia*, imo & flagitia, omnium conciliorum atque hominum judiciis (primatus Petri & ligandi ac solvendi potestatis, obtentu^b) eximit ac præponit. Unde, o *apud exlex ille, de quo Apostolus*^c, suo se prodens indicio, palam innotescit.

^a Causa 9. q. 3. cap. ipsi sunt. Et c. Cuncta. ^b Ibid. cap. Aliorum. c 2. Thess. 1. v. 8.

LXXXVII. De judiciis enim sic gloriatur Nicolaus Papa; *Pater profecto, sedis Apostolica (Cuius Auctoritate MAIUS NON EST) judicium, à nemine fore retractandum: neque cuiquam, de ejus licet judicare judicio*^a. Idque Innocentii & Gelasii Paparum, decretis similibus, probare contendit. Et, alibi ait; *Nemini est, de sedis Apostolica judicio judicare, aut illius sententiam retractare, permisum: videlicet, proper Romana Ecclesia PRIMATUM, Christi munere, in beato Petro Apostolo, divinitus collatum*^b.

^a Causa 9. q. 3. c. Patet. ^b Causa 17. q. 4. cap. Nemini. Et causa 9. q. 3. c. Patet.

LXXXVIII. De flagitiis verò sic ait *Anthonius Papa*; *Fa-*

Eta subditorum judicantur à nobis, nostra vero à Domino judicantur^a. Et Symmachus similiter; *Aliorum hominum causas, Deus voluit per homines terminare: sed sedis systema præsum, suo sine questione reservavit arbitrio*^b.

^a Causa 9. q. 3. c. Facta. ^b Ibid. c. Aliorum.

LXXXIX. Huc pertinet etiam (quasi interpres) celebre illud atque infame decretum: *Si Papa, sive & fratrene salutis negligens, reprehenditur inutilis, & remissus in suis operibus, à bono taciturnus: quod magis officit sibi, & omnibus, nabis minus innumerabiles populos secum ducit, primo mancipio gehenna*^a, *cum ipso, plagis, in eternum, vapulaturus: huius culpas, istic redarguere, præsumit nullus; quod cuicunque ipse iudicaturus, A N B M I N E F T J U D I C A N D U S nisi reprehendatur, à fide devinus*^b. Unde, *Papa dominium, cognoscipotest.*

^a 1. Diabolo. Gloss. Ibid. ^b Decret. dist. 40. c. Si Papa.

XC. *Modus* verò *domini*, illius in Ecclesiæ, *impious*, ex eo appetit; quod *Dei, & Christi instar, dominetur*. Qui modus (ut alia omittamus) ex eo conspicitur *primum*, quod se, potestatis Christi vicarium^a: & Ecclesiæ (spreto Christi, unicui illius sponsi & capititis^b zelo) sponsam suam^c, & corpus, cuius ipse sit caput^d, aperte statuit. Hinc Bonifacius VIII. Sexti l. 4. de immun. c. 4. ait; *Nos justitiam nostram, & Ecclesia sponsa nostra, nolentes negligere.*

^a Sexti l. 4. tit. 23. c. 4. Quoniam Extravag. Com. l. i. De Major c. unam. ^b Joh. 3. 29. 1 Cor. 11. 2. Eph. 5. 23. ^c Extrav. l. Joh. 12. tit. 5. c. 2. Si fratrum. ^d Causa 9. q. 3. c. Aliorum.

XCI. Deinde, quod liberè ac pro arbitrio suo, partim, aut omnino, peccatorum remissionem, & varios celestis gloriæ gradus, dittribuit ac dispensat: ut Clementis Papæ statutum perhibet^a.

^a Extrav. com. l. 3. de penit. c. 2. Unigenitus.

XCII. *Postremo*, ut nominis Dei^a, & *divine majestatis*^b regibus adorandæ arrogatio^c; sic religiosa Pontificis, in altare, numinis instar, subiecti, adoratio, manifestam divinitatis affectionem demonstrat. Pontifex enim (ut ad Leonem X. Papam, Archiepiscopum Corcyrensis, coronationis Papæ ritum, describit) à *Cardinalibus super altare, ad sedendum constituitur, cum mitra: & prior Episcoporum, genitrix, incipit; Te Dcum laudamus &c. Incuriam Cardinales, pedes electi, manus, & os, deosculantur*^d.

^a Distinct. 96. Can. Satis evid. ^b Concil. Later. ult sub Leone. Sess 9. c 1. bitem. ^d Sacramentum ceremon. l. i. sett. 1. c. 5.

XCIII. *Altera specialis*, dominantis Antichristi Romani, clatio est, qua, fallaci, potestatis Petri & successorum illius, specie, reges & imperatores, ita inebriavit^a, ut sceptra sua ac coronas, mitræ ac pedo, imo & pedibus ipsius (falsa, cultus Dei opinione fascinati^b) subjicerint: ut ejus rei prænuntia est *Scriptura sacra*, eique congruens, ac mille testium instar, *experiensia* comprobat.

^a Apoc. 17. 2. ^b Alexius episc. orat. in Concil. Later. sub Julio Sess. 3.

XCIV. *Scriptura* quidem: quia, de Antichristo, ait, *Efferens se supra omnem, qui dicitur Deus*^a: qua voce generali, non solum verus Deus, sed magistratus etiam (ob potentia, ac judicij, similitudinem^b) intelliguntur. Deinde etiam, de regibus ita testatur; *Hi unum consilium habent: & vires ac potestatem suam bestia tradent*^c.

^a 2 Thess. 2. 4. ^b Exod. 21. 6. ^c Apoc. 17. 13.

XCV. *Experiensia* verò, innumera stupendæ *injurie*, atque *ignominia* magistratui summo illatz, documenta subministrat. Quorum pauca duntaxat felicitus: ut, ex iis, quasi unguibus, efferata, iconis Romani, insolentia, cognoscatur.

XCVI. *Injuria* enim, ex eo, *primum* se prodit; quod Pontifices Romani, & se, & suos Ecclesiasticos, civilis magistratus imperio, injuste^a subtraxerint^b. Quippe, sic decernit, *Cajus Papa Romanus: Nemo unquam Episcopum, aut reliquos clericos, apud judicem secularis, accusare presumat*^c. Et Sylvester pontifex: *Si quis (inquit) clericus, accusans clericum, in curiam introierit, anathema sit*^d. Cui injuriæ colore vanum ex eo induxerunt, quod, & *di* appellarentur: &, ab humanis judiciis, Constantini sententia, essent immunes^e.

^a Rom. 13. 1. ^b Sextilib. 1. tit. 23. de immua. Eccles. c. clericus. ^c Causa 11. q. 1. c. Nemo. ^d Ib. c. liquis. ^e Dist. 69. c. Sacris.

XCVII. Deinde, ex eo etiam, *injuria* emicat; quod in omnes Reges ac Principes, arrogata potestate^a, non raro subditos eorum, à debita obedientia, & fidelitatis juramento. solver-

solventes, regnis & imperiis, pro libidine sua, exuerunt b. Quam, falsa Apostolica potestatis plenitudine, quasi divinitus accepta c, fucare ac confirmare studuerunt d. Quæ injuria, apertis Gregorii II. Zacharia, Gregorii VII. pontificis, aliorumque successorum flagitiis comprobatur.

a Sexti. l. 2. de Sent. c. 2. Ad Apost. b Causa 15. q. 6. c. Alius. c. Extrav. com. l. 5. de penitentia, c. 1. d ib. l. 1. de Major. c. unam.

XCVIII. *Gregorius enim II.* a impio adorationis imaginum cœstro percitus, Leoni Imperatori, propterea quod illa idolatriæ instrumenta constanter sustulisset, infensus, Romam [ut Abbas ait] cum tota Italia, ab ejus Imperio, recedere fecit b.

a Platina & Joh. Stella Gregor. III. vocant. b Ab. Ursburg. Chronic.

an. 73.

XCIX. *Zacharias* verò, Francos sacramento, quo regi suo legitimo, Childerico, obstricti erant [non ulla, iniqutatis illius sed ignavia solius, causa a] absolvit b. Unde *Pipinus*, beneficio Pontificis, rex salutatus, & à Stephano secundo coronatus, Ravennatem præfecturam, & oppida ducati Romani, nimis amplio injustitiae præmio, superstitione rependit c. Sic etiam *Gregorius VII.* Henricum IV. Imperatorem, imperio primùm abdicavit: & deinde non prius absolvit, quam deposito regali ornamento, nudis pedibus, quamvis aspera esset hyems, & gelu cuncta rigescerent, ad Pontificem veniret, & veniam ab ipso pateret d.

a Causa 15. q. 6. c. aliis. b Paulus Emil. Hist. Franc. lib. 2. c Ibidem. d B. Caranza Sum. Concil. in pontifice 163. Concil. Lateran. Sess. 3. in Orat. Alexii episcopi.

C. *Ignominia* vero majestati illata, speculum est, quod, abjecta regum superstitione abusi, eos, ad pedum suorum oscula, foedissima barbarie, admiserint. Adeo ut de ea re *Gelasius* Papa impudenter glorietur; *Quippe* (inquit) *quum videas, Regum colla, & principum, submissi genibus sacerdotum, & osculata eorum dextera, orationibus eorum, credant se communieari vel muniri* a. Et *Ant. Puccius*, in oratione ad Leonem X. in Concilio Lateranensi, ei, ut *divinam tribuit majestatem*, sic postea ait; *Quorum (regum) libertia oscula, tuis exceperint pedes: quasi in te uno, vero, atque legitimo, Christi vicario, propheticum illud, debueris rursus impleri; Adorabunt enim, omnes reges terra: omnes gentes, servient ei* c.

a Dist. 96. c. Duo sunt. b PL 71. c Concil. Lateranensi ult. sess. 9.

CI. *Quale, de Pipino, exemplum recensetur. Equo* (inquit Blondus) *descendens, Pontificis pedes osculatus, illum, terra incedens, & fratum, Pontificis equis, regens, ad cubiculum usque deduxit* a. Unde hæc foeditas, priscis exemplis, fucata, in morem & legem evasit: ut solennes, coronandi & colendi Pontificis, ritus, manifestè arguunt.

a Decad. 1. l. 10. Platina de vitis Pontif. in Zacharia. Et Johan. Stella de vitis Pontif.

CII. Nam, præter pedum Romani pontificis oscula, equi illius ductum, pollubri & ferculi primi ministracionem, aliaque servilia Imperatoris officia ac dedecora, hoc etiam, ceremoniarum magister commemorat; *Si vero Pontifex non equo, sed sella veheretur, quatuor majores principes, etiam si inter eos, IMPERATOR, aut quisvis maximus princeps adesset, IN HONOREM SALVATORIS Iesu Christi (en superstitionis & idolatriæ Papalis fundamentum ac fascinum! quo homines miserè deceperunt) sellam ipsam, cum Pontifice, HUMERIS suis portare, aliquanum debent* b.

a Sacrar. cerem. l. fest. 2. c. 3.

CIII. *Quibus accedit, impudentis hujusmodi elationis, fastigium in Alexandri tertii, contra Fredericum Barbarosam, insania, quæ ab historicis plerisque, iisdem pene verbis recensetur. Isto (inquiunt) fædere, Alexander Pontifex, inito, confessim ad iannas templi divi Marci, accessit: & ibidem universo adstante populo, Imperator accessit; ut se humi prosterneret, & veniam denuo postularet: At summus Pontifex, Caesaris Imperatoris collum, pede comprimens ait: Scriptum est; Super aspidem & basilicum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. At Fredericus; Non tibi, inquit, sed Petro, cuius successor es (en superstitionem, & mali originem!) parco. Et Pontifex respondit: Et mihi, & Petro* a. *Hæc de primo Antichristi effecto principaliter, tyrannica ac detestanda illius, supra Deum, hominesque, elatione, sufficient.*

a Nauclerus Chronographia gener. 40. Philippus Berg. Supplemento Supplem. Chronic. p. 299. Johannes Stella de vitis Pontif. in Alex. III.

CIV. Alterum verò effectum est hominum, à Christo, & salutis via, seduictio. In qua, modus, & terminus, ad quem tendit, in præposita, à nobis, Antichristi definitione, distinetè indicantur.

CV. Modus autem seductionis illius, est duplex: suasionis illecebræ, & coactionis crudelitas. Primi autem, partim, doctrinæ, & signorum, mendaciis: partim, vitæ impuræ exemplis, continetur.

CVI. Ac *Doctrina* quidem mendacia, primum *Sacra litera*, aperte prænunciant: cum generalis; quando spiritum Antichristi Dei spiritui, opponunt a: cumque, *Pseudopropheta tam illum* b, eximiè appellant: omnemque iniquitatis seductionem c illi attribuunt: tum *speciarum*; quum iniquarum legum, (de coelibatu, & ciborum religioso delectu) exempla, hoc modo proponunt; *Spiritus disertè dicit, fore, ut posterioribus temporibus, deficient quidam à fide, spiritibus deceptis attingentes, ac doctris Demoniorum, per hypocrisi falsiloquorum: quorum conscientia, cauterio resecta est: prohibentium contrahere matrimonium: jubentium abstinere à cibis, quos Deus creavit, ad participandum cum gratiarum actione, fidelibus sis, qui cognoverint veritatem* d.

a 1. Ioh. 4. 3. b Apoc. 16. 13. c 2. Thes. 2. 10. d 1. Tim. 4. 1, 2, 3.

CVII. Deinde, cum divinis hisce vaticiniis, consentit etiam experientia, ut ingens errorum Papalium, de Scriptura, & dogmati illius, sylva, copiose evincit: è qua, farmenta quædam, speciminis gratiâ, colligemus; ut Antichristus, amplius dignoscatur.

CVIII. De *Scriptura* enim errores sunt hujusmodi. I. Libros quosdam Apocryphos non minus, quam Mosis & Prophetarum, esse sacros & canonicos a. II. Scripturam, non esse perfectum, doctrinæ ad salutem necessariæ, canonem: sed eum partim *Scriptura*, partim traditionibus non scriptis [parique pietatis affectu venerandis] contineri b. III. Veterem vulgatam Latinam versionem, esse authenticam: & Hebreæ ac Græcæ (Prophetarum & Apostolorum) scripturæ, sicubi dissentiant, præferendam c. IV. Nec singulis privatim, nec cunctis, in publico Ecclesie usu, *Scripturam*, linguis vulgaribus, esse legendam d.

a Concil. Trid. sess. 4. decret. 1. Contra 2. Tim. 3. 16. 2. Pet. 1. 19, 20, 21. b Concil. Trid. sess. 4. decret. 1. Contra Act. 10. 27. cum c. 26. 22. 1. Tim. 3. 15, 16, 17. c Concil. Trid. sess. 4. decret. 1. Bellarm. de verbo Dei Lib. 2. c. 10. 11. Contra Rom. 3. 4. Eph. 2. 20. d Pius IV. in Indice lib. prohibitorum. Bellarm. de verbo D. l. 2. c. 15. Contra Psal. 1. 2. Ioh. 5. 39. Act. 15. 21. & 17. 11.

CIX. De dogmati verò in *Scriptura* traditis, errores sunt innumeri: nos verò paucos duntaxat, compendii studio, excerptos, quasi in tabella quadam (unde Antichristi facies relucbit) proponemus. Quorum alii, æternam charitatis legem, Decalogo expressam: alii, *Evangelium*, ac fidei in Christum normam, è diametro oppugnant.

CX. Legem quidem; quia Pontifex contra primum legis mandatum, complures Deos alienos, Angelos, & homines mortuos (in Deorum tutelarium numerum, ac canonem, à se relatios, divosque factos) tradit: iisque Deigloriam (coridis scilicet scrutationem, potentiam tutelarem, internumque fiducia, speci, atque invocationis, cultum a) adscribit. Quibus, & Deus Missatus, seu hostia: & ipsem Pontifex Romanus, ut antea ostendimus b, accenserit debent. Hinc Julius II. in concione de Christo præsens, appellari se impunè permisit, *Iovem Opt. Max. qui dextra omnipotente tenens ac vibrans trisulcum & inevitabile fulmen solo nutu faceret quicquid vellet* c.

a Psalterium Beate V. Mariæ. b Thes. 92. c Erasmus (qui interfuit) Ciceronianus p. 115. edit. Sim. Colini.

CXI. Ut autem, horrenda hæc impietatis hydra fiat conspicitor, unum illius duntaxat caput, de *Mariolatria*, retegemus. Quam ad rem, sufficiet *Divi Pontificii, Bonaventura Cardinalis Psalterium B. Virg. Mariae*: in quo, gloriam Deo attributam, Domini, in Domina nomen mutatione virginis Mariæ adscribit: aliisque blasphemias adjunctis, amplificatur.

a Constantiæ an. 1611. approbatione Constantiensis Episcopi recusum, & canticis, aliquo audum.

CXII. Qualia, è multis, hæc sunt illustria; *Sancta, sancta, sancta, Mater Dei genitrix* a. *Fiat, misericordia tua magna, nobiscum: quia in te confidimus: in te, clementissima Domina,*

F f f f 4

Domina, speramus: defende nos, in eternum. Amen. Te decet laus, te decet imperium, virtus & gloria, in secula seculorum. Amen. b. *In nomine tuo, omne genn flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum.* c. *Misericordia illius, nostrorum auferat multitudinem peccatorum.* d. *Munda cor meum, igne amoris & charitatis tue.* Tu es mater illuminationis cordis. e. *Quis in hac vita non invocat, non perveniet ad regnum Dei.* f.

a Canticum Psal. 3. b Ibidem. c Canticum Psal. 5. d Psal. 16. e Psal. 40.

f Psal. 80.

CXIII. Contra secundum etiam impingentes Romani Pontifices, imaginum adorationem, docent^a. Qua de re, divus Pontifex; Christus (inquit) est adorandus, adoratione latræ: ergo & ejus imago^b. Item; Illi exhibemus latræ cultum, in quo ponimus spem salutis; sed, in cruce Christi, ponimus spem salutis. Cantas enim Ecclesia; O Crux, ave spes unica: hoc passionis tempore, auge piis justitiam reisque dona veniam. Ergo crux Christi, adoranda est, adoratione latræ^c.

a Concil. Trid. sess. 25. decret. 2. b Thomas Aquin. Sum. Theo. p. 3. q. 25. ar.

3. Et ibid. Cajetanus. c Ib. ar. 4. Et Cajet.

CXIV. Contra tertium, horrendis suis benedictionibus, & incantationibus, salem, aquam, ceram, ramos, cineres, campanas, aliaque magiz, aut superstitionis suæ instrumenta, indignissimâ nominis Dei profanatione, consecrare, atque exorcizare, docent: eaque tanquam salutis subsidia, commendant. Quemadmodum *Pastorale Romanum*: *Rationale divinorum officiorum* Durandi Episcopi: & Christophori Marcelli archiepiscopi, *Sacrarum ceremoniarum libri*: & Hieronymi Mengonis, *Fuga Daemonum*, abundè describunt.

CXV. Contra quartum; festa, templa, altaria, Missæ sacrificia, divis suis^a (quorum nonnulli, aut nunquam extiterunt; ut Christophorus Gigas: aut impii, ut Gregorius Arianus^b) dedicarunt^c. Deinde, varios Religionum modos: variisque ministrorum sacerdotum ordines, præter Dei verbum, Ethnicorum more, instituerunt^d.

a Concil. Trid. sess. 22. Can. 5. b Baronius Martyrologio Romano. c Duranus ratione, div. offic. l. 2. c. 1. &c. d Ibidem.

CXVI. Contra quintum quoque, de honorandis parentibus, præceptum, quæ indigne modis, patribus patriæ, summo magistratu, debitum honorem derogandum, decernant; ex iis, quæ de *Pontificum elatione*, disserimus, perspicuè convincitur.

CXVII. Contra sextum; horrendam Inquisitorum in hominum, ab iis etiam sanctè dissidentium, sanguine effundendo crudelitatem, suo calculo ac præscripto confirmant^a.

a Dominicus Bannister 21. Thomæ. q. 11. ar. 2.

CXVIII. Contra septimum, & Apostoli doctrinam^a, non solùm Ecclesiasticorum matrimonia prohibent: sed etiam, scortatione deteriora, affirmant. Sic enim inter cæteros ait Cardinalis; *Majus malum, sic nubere; quam fornicari.* Quia, qui ita nubit, reddit se inhabilem, ad votum servandum: quod non facit, qui fornicatur^b. Deinde Gregorius III. statuit; Si mulier, infirmitate correpta, non valuerit, debitum viro redere, &c. qui se non poterit continere, nubat^c.

a 1. Cor. 7. 9. b Bell. lib. 2. de Monach. cap. 34. c Concil. 1. 2. Epist. ad Bonifacium contra Matth. 1. 32.

CXIX. Contra octavum; non solùm, quæ Cæsarî sunt, ea à suis Ecclesiasticis, Cæsarî non tradenda, statuunt: ac seculi facientes excommunicant^a: sed illius etiam, aliorumque regum, imperia ac regna, pro summa potestate, atque arbitrio, dari, minui atque auferri posse, decernunt^b: ut inter alios, *Gregorius VII.* afferuit^c.

a Sexti l. 3. de immunit. Eccles. c. 2. Clericus. b Extrav. com. l. 1. de Major. c. unam. Et Glosa ibid. c Platina de vita Pontif. In Gregor. III.

CXX. Contra nonum, promissione securitatis, hæreticis data, si in sententia perstiterint, promittentem minimè obligari, statuerunt. Sic enim loquitur Concilium: *Dicto salvo conductu, non obstante, liceat & punire, quantum justitia suadebit, si, suos errores revocare, perinaciter recusaverint: etiamsi, de salvo conductu confisi, ad locum venerint judicii, alias non venturi: nec sic promittentem (cum alias fecerit, quod in ipso est) ex hoc, in aliquo, remansisse obligatum.* a Concil. Constantiense sess. 19.

CXXI. Contra decimum Apostoli sententiam, ac rationem^a, *Concupiscentiam, spiritui repugnantem, non verè ac proprie, in renatus, peccatum esse, in Conc. Trid. b, statuerunt.*

a Rom. 7. 7. Matth. 23. 37. b Sef. 5 de Peccato Originis.

CXXII. Denique adversus commune, legis universæ, signum ac minacem illam sanctionem (*Maledictus*, qui non manserit, in omnibus, que scripta sunt, in libro Legis, ne ea faciat^a) Pontifices Romani, iis omnibus, qui Legem (neglectis ipsorum quæ retulimus, decretis) observarint, anathema ac maledictionem, interminantur^b. Atque hæc, de *Pontificum*, in divina Lege violanda, erroribus, strictum dicta.

a Deut. 27. 27. Gal. 4. 10. b Concil. Trid. passim.

CXXIII. *Evangelium* verò, non minus fœdæ, corrumpunt. Siquidem, sinceram illius, de Christi persona, & attributis: deque fidei, ac sigillis illius (seu *Sacramentis*) doctrinam, infinitis penè hæresibus vitiant ac convellunt.

CXXIV. Nam, si personam consideramus, non solùm humana natura veritatem, qua nobis per omnia est similes^a: sed illius quoque privilegium, integrum ac perpetuum conceptionis ac vita sanctitatem, qua omnibus hominibus dissimilis existit^b, indigne modis violarunt.

a Heb. 1. 17. b Heb. 4. 15.

CXXV. De veritate enim corporis Christi, *Evangelium* docet, I. illud è virginе Maria factum^a: Pontifices contra, idem fieri è pane, à sacrificiis, monstrose contendunt^b. Unde se se creatorē esse, creatoris^c, gloriantur. II. *Evangelium* docet, Christi corpus, ascendisse in cœlum, & in eo, ad judicii diem, hæsurum^d. Contrà Pontifices, idem corpus, in his terris, innumeris in locis, variaque intercapidine dissipatis, in hostiis, & singulis hostiis fragmentis, totum contineri, decernunt^e.

a Gal. 4. 4. b Concil. Florent. de Eucratista. c Stella clericorum. d Ador. 3. 19. & 21. e Concil. Flor. de Euchar. Concil. Trid. sess. 1. c. 4.

CXXVI. De sanctitate verò naturæ humanae Christi *Evangelium* afferit, ipsum conceptum ac natum sanctum^a, nobis, per omnia, similem, excepto peccato^b: segregatum à peccatoribus^c: reliquos verò homines universos, esse peccatores^d. Contrà Pontifices, Mariam virginem peccati omnis expertem, Christoque, conceptionis & vite totius, sanctitate, similem esse, decretis suis^e, & novo, *Conceptionis* illius immaculatæ, Festa^f, promulgarunt.

a Luc. 1. 35. b Heb. 4. 15. c Ibid. 7. 26. d 1. Joh. 1. 8. Rom. 5. 15. Inc. 3. 2. Luc. 1. 4. e Concil. Trid. sess. 5. De pecc. Orig. f Extrav. com. l. 3. de Reliquis.

CXXVII. Attributa quoque, cum officia, tum beneficia Christi, non dissimili ratione, oppugnarunt. Nam (ut ab officiis ordinatur) non solùm *Propheticum* illius munus (quod, ex superioribus constat) sed etiam *sacerdotiale* ac *regium*, detestandis erroribus, conspurcarunt.

CXXVIII. *Sacerdotiale* quidem; Lqua *Evangelium*, Christum esse unicum, æternumque ac successoris expertem, Novi testamenti, peccatis expiandis, sacerdotem, afferit^a. Contrà Pontifices hanc laudem sibi, suisque sacrificiis, arrogant^b. II. *Evangelium*, unicam etiam expiatoriam, Novitatem stamenti, victimam, eamque cruentam, corporis nimurum Christi oblationem, semel factam, prædicat^c. Contrà Pontifices, eandem indies, ipocruentam, in Missæ sacrificio, repeti atque offerri, contendunt^d. III. *Evangelium*, unicum, Dei & hominum, mediætorem, hominem Jesum Christum^e, statuit: Pontifices contrà, gloriam illam, suis divis, & in primis Mariæ virginis (hoc modo invocantes) communicant; Maria, Dei & hominum mediatrix, ora pro nobis^f, venire, ad eam omnes, qui laboratis, & tribulati estis, & refrigerium datis animabus vestris^g.

a Heb. 7. 23. 24. b Concil. Trid. sess. 22. cap. 1. c Heb. 9. 12. 14. 26. & cap. 10. 12. 14. 18. d Concil. Trid. sess. 22. cap. 1. & can. 1. e 1. Tim. 2. 5. f 1. Joh. 2. 1. g Litanie B. Marie V. pag. 346. Psalterii V. Mar. Constantie excusi. h Ib. P. 2.

CXXIX. Regium verò munus, similiter impugnant, I. *Evangelium* ait; unus est Dominus, Jesus Christus^a: cui potestas data est, in cœlo & in terra^b. Contrà Pontifices, virginem Mariam, Christo sociam, constituant: ut, divus illorum Bonaventura, ipsam, ita invocare, docet; *Diligam te, domina cali & terre*^c. II. *Evangelium* soli Christo, illud vendicatologium; *Sede, à dextris meis*^d. Contrà Pontifices, hanc gloriosam majestatem, virgini Mariæ, hisce verbis communiant; *Dixit Dominus Domina nostra, sede mater mea, à dextris meis*^e. Item; *Tu, cum filio tuo, sedes ad dextram Patris*^f. a 1. Corinth. 8. 6. b Matth. 28. 18. c Psalm. B. Mar. Psalm. 1. d Psalm. 110. 1. Heb. 1. 13. e Psalm. B. Mar. Psalm. 109. f Ib. cantico Ps. 3.

CXXX. Et,

CXXX. Et, ne quid defit impietatis, utrumque cum *sacerdotium*, tum *regnum Christi*, Pontifices Romani, sibi adscribunt^a, sequeveros esse Antichristos, demonstrant. Unde, enata est illa blasphemia; *Hujus autem regni, & Sacerdotii, principatum perpetuum commisit Filius Dei, Petro, & successoribus ejus*^b. Item; *Christus commisit summo Pontifici vires suas; ut habetur Matth. xvi. c. & xxiv. q. i. quodcumque. Sed Christo data erat omnis potestas, in celo & in terra, Matt. xxviii. Ergo summus Pontifex, habebit hanc potestatem*^c.

^a Vide Thes. 84. ^b Glossa Extrav. com. lib. 1. de Maj. c. unam. ^c Ibid. Et

Sixtus iv. Sacra. ceremon. l. 1. fest. 7. c. 7.

CXXXI. Ad *beneficia* verò Christi, quod attinet, I. *Evangelium* tradit, ipsum esse servatorem unicum^a: nec, in alio quoquam, *salutem esse: neque aliud nomen esse sub celo datum, inter homines, per quod oporteat nos servari*^b. Contrà verò *Pontifices*, & virginis Mariæ, & sanctorum nomina, ad salutem consequendam, adjungunt^c: illamque, hoc titulo, invocare docent; *per te placatus mihi Dominus &c. Domina SALVATRICE MEA*^d. Item; *Domina, in nomine tuo, salvum me fac*^e. Item; *Ipsa est porta vite, janna salutis, & via nostra reconcilia-tionis: spes paenitentium: solamen lugentium: beata Pax atque SALUS cordium*^f. Item; *Per te, inventricem gratia & salutis*^g.

^a Ioh. 14. 6. ^b Act. 4. 12. ^c Extrav. com. lib. 5. de penit. cap. 2. ^d Psalter.

B. Mar. cantico. Ps. 28. ^e Ibid. Ps. 53. ^f Ibid. Ps. 46. ^g Ib. Ps. 8.

CXXXII. II. De modo & perfectione *salutis*, per Christum, parta, *Evangelium* docet, *Ipsum propitiatorium esse, in sanguine suo*^a: *sanguinem ipsius purgare nos ab omni peccato*^b: *poenam omnem peccatis nostris debitam, tulisse*^c, & *abstulisse*^d. Contrà *Pontifices*, hoc beneficium, ad alias etiam, derivant.

^a Rom. 3. 25. ^b Ioh. 1. 7. ^c Esaï. 53. 5. 6. ^d Pet. 2. 24. ^e Heb. 9. 12.

^f Rom. 8. 1. Ioh. 5. 24.

CXXXIII. Primum, ad virginem Mariam: ut, ex hac invocatione illius, constat: *Maria, propitiatorium universa ter-re*^a: & ex illa; *Ablue, omnia peccata nostra*^b. Idem etiam Urbanus V. Papa, cereo suo agno, adscriptis; *Omne (inquietus) malignum peccatum frangit, ut Christi sanguis, & angit*^c. Denique, agnoscunt quidem, Christum, pro æternis peccatorum poenis, satisfecisse: sed poenam, pro iis, temporalem, fidelibus adhuc restare, vel in hoc seculo, vel in Purgatorio (quod commenti sunt) exsolvendam, definiunt^d.

^a Litania B. Mariæ, addita Psalt. B. Mar. pag. 156. ^b Ib. Ps. 61. ^c Ceremon.

facta l. 1. fest. 7. c. 9. ^d Concil. Trid. fest. 6. c. 30.

CXXXIV. III. *Evangelium* docet, *vitam eternam, esse donum Dei, per Iesum Christum*^a. Contra *Pontifices*, eam, bonorum operum meritum esse, contendunt^b.

^a Rom. 6. 23. ^b Concil. Trid. fest. 6. Can. 32. & cap. 16.

CXXXV. IV. Denique *Evangelium* tradit, nos, Christi beneficio, non solum esse liberos, à merita, violata legi charitatis, maledictione; sed etiam, à servili, ceremoniali legis, jugo^a: & propterea religiosum ciborum delectum, vetat: & contrarium dogma, *doctrinam demoniorum*^b, appellat: *Pontifices* contrà, partim imperitia, Judaicum ciborum discrimen: partim impia superstitione, novam, delectus ciborum, servitutem, in Ecclesiam revexerunt^c.

^a Gal. 5. 1. Col. 1. 14. 16. ^b I. Tim. 4. 1. ^c Vide supra thes. 85.

CXXXVI. Prius demonstrat Zacharias Papa: qui, ad Bonifacium legatum suum, (Thuringorum ac Saxonum nomine quidem conversorem: reipsa verò perversorem, primumque indignum Moguntinum Archiepiscopum) sic scribit: *Flagitasti à nobis, qua recipienda, qua responda sint, imprimis de volatilibus, graculis, & corniculis, atque ciconiis. Quia omnino cavenda sunt, ab Iesu Christianorum: etiam & fibris, atque leporibus. An non, hæc stupenda est in utroque; cum Archiepiscopo, tum Pontifice Romano, libertatis Christianæ ignorantia, & aperta Judaismi restitutio?*

^a Concil. t. 1. Epist. Zachar. Papæ ad Bonifacium. ^b Vide supra thes. 118. ad o-

ram c. ^c Lev. 11. 6. 14. 19.

CXXXVII. Alterum verò, probat Pontificum Ὅλοθρυκεῖν: quod impurum Concilii Toletani primi decretum (quod quisquis, sine inevitabilis necessitate &c. diebus quadragesima et sum carnium presumptserit attenuare, non solum reus erit resurrectio-nis Domini; verum etiam alienus, à communione^a) amplexi complures alios, abstinentia, carnis & sanguinis, dies insti-tuerunt^b.

^a Tom. 2. Concil. can. 9. ^b Concil. Selegunstadiensi c. 1. Tom. 2. Concil.

CXXXVIII. Defide porro, non minus perfidè docent:

si originem, effecta, & durationem illius, consideremus.

CXXXIX. I. De origine enim fidei, docet *Evangelium*, eam esse donum, & opus Dei; non autem ex nobis, ne quis glorie-tur^a. Contra *Pontifices*, eam partim à Deo, partim ex nobis, à liberi arbitrii viribus, oriri gloriantur^b.

^a Eph. 2. 8, 9, 10. ^b Concil. Trid. fest. 6. cap. 9.

CXL. 2. De effecto, tradit *Evangelium*, primùm quod, in Christo, habeamus libertatem & aditum, cum fiducia, per fidem ipsius^a: & Deum orandum, cum fide, sine hesitacione^b. Contra *Pontifices* docent, quod nullus scire valeat, certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiam Dei esse consecutum^c. Deinde *Evangelium* asserit, Christi justitiam, fide apprehensam, esse nostram, coram Deo, justitiam^d. Contra *Pontifices* definiunt, nos non, per Christi justitiam, formaliter esse justos^e: sed per inherentem justitiam, seu per sanctificationem, & renovationem interioris hominis^f. Denique *Evangelium* concludit, hominem fide justificari, absque operibus Legis^g. Contra *Pontifices* statuunt, bona opera, augēndae justificationis esse causam^h. Item, vere mereri augmentum gratiaⁱ.

^a Eph. 3. 12. ^b Iac. 1. 5. Heb. 4. 16. ^c Concil. Trid. fest. 6. cap. 9. ^d Phil. 3. 9. ^e 2. Cor. 5. 21. ^f Concil. Trid. fest. 6. Can. 9. ^g Ibid. cap. 7. & 16. ^h Rom. 3. 28. ⁱ Concil. Trid. fest. 6. Can. 24. ^j Ibid. cap. 32.

CXLI. 3. De duratione fidei, *Evangelium* docet eam cu-sbodiri virtute Dei: & ad finem usque vitæ, perseverare^a. *Pontifices* contra, dubiam illius perseverantiam, statuunt^b.

^a Ioh. 6. 39. & 10. 28. ^b Ioh. 3. 9. ^c Pet. 1. 5. Rom. 8. 30. 38. ^d Concil. Trid. fest. 6. cap. 13, 14, 15. & can. 16.

CXLII. Denique, de *Sacramentis*, errores *Pontificum*, sunt quamplurimi: è quorum numero, primus est, quod veris duobus, Baptismo & Cœnæ Dominicæ, alia quinque falsa, adjecerint^a: quæ partim, divinis etiam *Sacramentis*, anteponunt^b. Deinde, vera, etiam, mirificè corrumpunt. Nos verò, è magna corruptelarum caterva, paucas, brevitatis gratia, perstringemus.

^a Concil. Trid. fest. 7. can. 1. ^b Vide supra thes. 51.

CXLIII. De *Baptismo* enim *Pontifices* docent, I. Si aqua communis pura defit, non licere baptizare, aqua rosacea: licere verò, ut lixivio, & aqua, è jure carnium, aut luto, subtilius expressa^a. II. Si fæderos desideretur, fas esse fœminis, paganis, haereticis, baptizare^b. III. Ritibus humanis variis, partim insulsis, partim foedis, partim impiis, & indigna verborum Christi abusione, Baptismum contaminant^c. IV. Denique hominem, Baptismo primùm justificari, infusa charitate, contendunt^d.

^a Thomas Aqu. Sum. p. 3. q. 66. ar. 4. Guido de monte Roch. Manipulo Cur. de Baptismo c. 4. ^b Concil. Florent. de Baptismo. ^c Pastorale Roman. de Baptismo Guido Manip. Cur. c. 8. de Baptismo. ^d Concil. Trid. fest. 6. cap. 4. & 7.

CXLIV. Cœnam verò Domini, longè indignius perver-tunt. Nam I. Laicis (ut loquuntur) calicis usum, denegant^a. II. Panem & vinum, in corpus & sanguinem Christi, permutari, & (ut vocant) transubstantiari^b, docent.

^a Concil. Trid. fest. 2. cap. 1. ^b Ib. fest. 13. cap. 4.

CXLV. III. *Nicolaus* Papa, cum Romana Synodo, Berengario, hanc confessionis formulam, prescriptit; *Panem & vinum, qua in altari ponuntur, post consecrationem, non solum sacramentum, sed etiam verum corpus, & sanguinem, Domini nostri Iesu Christi, esse; & sensualiter, non solum sacramentum; sed in veritate, manibus sacerdotum, tractari, FRANGI: fidelium DENTIBUS, ATTERI*^a.

^a De Confessat. dist. 2. c. Ego Berengarius.

CXLVI. IV. Denique *Sacramentum Christianum*, in horrendum, & idololatricum, Missæ sacrificium, detorquent ac transformant^a. Atque hæc, de *Pontificum erroribus*: primo videlicet mendaciorum, quibus Christo adversantur, gene-re, diximus.

^a Concil. Trid. fest. 13. cap. 5. & fest. 12. cap. 2.

CXLVII. Alterum, sunt signa mendacia: ut expressa Scriptura vaticinia: & evidens rei ipsius experientia, perspicue demonstrant.

CXLVIII. Scriptura quidem vaticinia; quia de Antichristo sic prænunciat: *Cujus adventus est, ex efficacia Satana, cum omni potentia, ac prodigiis mendaciis*^a. Item; *Editique signa magna: adeo ut, etiam ignem, faciat e cœlo descendere, interram, in conspectu hominum*^b. Signa autem mendacii, intelliguntur, quæ ad mendacia, doctrinæ suæ, fucanda accommodant [sive ea falsa sint simpliciter & absolute; ratione & rei, & finis,

& finis, quales præstigia: sive partim, ac ratione finis tantum] quæque partim per se, partim per suos ministros, efficit.
a 2. Thess. 1. 9. b Ap. 14. 13.

CXLIX. *Experiencia* verò: quia Pontificum, & ministrorum illius, signa mendacia, [& inter ea, ignis cœlitus descendens^a] sunt innumera. Sicut *Vita Pontificum*, *Legende Sanctorum*, *Chronica*, in primis Monachorum: *Canonizaciones* (ut vocant) multorum^b: denique *Diva Lauretanæ*, *Hallenfis*, *Aspicollis*, & similiū, *descriptions*, evincunt. Atque hac ratione, *Pontificum mendacia* (cum doctrinæ, tum signorum) *primum videlicet seductionis*, per illecebras, *mordum*, exposuimus.

a Abbas Virg. Chonico an. 1101. pag. 241. &c. Centur. 11. Magd. ex Ortho-
ne Frisi. l. 7. c. 31. & ex Chonico Saxon. b Platina de vitiis Pontificis
Clemente V. Ioh. XXII. &c.

CL. Alter verò modus, sunt impuræ Antichristi vitæ exempla: quibus, cerei ac proni in vita animi, ducum suorum auctoritate allecti, facillimè seducuntur^a.

a Adrianus Papa Instruzione Legati. Vide Fasiculum rerum expetendarum.

CLI. *Scriptura* enim, hanc vitæ impuritatem, non solùm innuit: quum fontem illius, ac mores, *hominis peccatis* atque *exlegis*^a, nominibus aperit: sed etiam, quum Ecclesiam Romanam (cujus caput est, ac pars primaria, pontifex) merecens illam magnam^b: *Babylonem magnam*, *matrem scortationum* & *abominationum terra*^c: *Egyptum*, & *Sodomam*^d, metaphorice, appellat. Ut enim hæc loca, magiæ, idolatriæ, superbiae, luxus, avaritiae, crudelitatis, & nefandæ libidinis, theatra extiterunt: sic futura, Romanæ Ecclesiæ, cum Antichristo capite, vita omnibus sceleribus coopta, similitudine insigni, adumbratur.

a 2. Thess. 2. 1. 8. b Ap. 17. 1. c Ap. 17. 1. d Ap. 21. 8.

CLII. *Experiencia* similiter, luce clarius, rem ipsam, nobis patefacit: si gesta *Pontificum*, cum propria, plurimorum: tum *communia*, omnium (inde à Bonifacio tertio) perlustremus. Adeo ut verè de pontifice, dictum: *Qui, super hoc mare debuerat dare se, quasi pompe in Sion, omnibus est via plebis, ad phlegonem*^a. Et, de curia Romana, non solùm asseruit olim idem Monachus gravissimus; *Roma nosens nocet, atque viam docet ipsa nocendi*^b: sed etiam *Adrianus Papa VI.* agnoscere coactus, ait: *Inde corruptio, in omnes inferiores manavit*^c.

a Bernardus Morlantensis de contemptu mundi lib. 3. b Ibid. lib. 3. c In In-
stitutione Legati ad Principes Germanos: In fasciculo ter. expetendarum,
fol. 173. & Claud. Espencæus in epist. ad Tit. p. 70.

CLIII. Nam, ad plurimos, *Pontifices*, quod attinet: & malis artibus (partim humanis, partim magicis ac diabolicas) *Pontificatum occuparunt*: & deterius gesserunt. Adeo ut iis, verè conveniat, quod de Anacleto Papa, Innocentii adversario, ait Bernardus; *Bestia illa, de Apocalypsi, cui datum est os loquens blasphemias, & bellum gerere cum sanctis* Petri cathedram occupat, tanquam Leo, paratus ad predam^a.

a Epistola 11. 5.

CLIV. Malis enim artibus humanis, grassati sunt, ad secundum Pontificiam (ut Platina, & Stella, aliqui testantur) Martinus II. Formosus, Christophorus, Bonifacius VII. Bonifacius VIII. (de quo, tritum illud; *Intravit, ut vulpes: vixit, ut leo: mortuus est, ut canis*^a) Johannes XXII. aliqui. De quibus Platina; *Eo enim tum Pontificatus devenerat; ut, qui plus, largitione & ambitione (non dico, sanctitate vite, & doctrina) valeret, is, sumsum dignitatis gradum, bonis oppressis & rejectis, obiineret. Quem modum, utinam aliquando, non retinuissent nostra tempora*^b!

a Ioh. Stella de viti. Pontif. Vixit. Caranza scribit; regnavit ut lupus. b De vi-
tis pontif. in Sylv. III.

CLV. Deinde diabolicis artibus, *Sylvester tertius* (ut discipulos ipsius, Pontifices præterea^a) Pontifex evalit. De quo Stella; *Romanus Pontifex, Diabolo adjuvante, constitutus: hactamen lege; ut, post obitum, tens illius, in anima; & in corpore, esset*^b.

a Vide Benonem Cardinal. de vita & gestis Hildebrandi in Fasiculo ter. exper.
b De vita Pont. in Sylv. III. Platina aliisque.

CLVI. *Prava* verò, in Pontificatu, gesta, adeo multa sunt; ut Platinam, Johannem Stellam, utrumque Bernardum, (Clarevallensem abbatem, & Morlantensem monachum) Benonem Cardinalem, Baptistarum Mantuanum monachum, Claudiu Espencæum, Parisiensem theologum, aliosque complures, iis recensendis, fatigant. Nos binis tantum, & crudelitatem, & libidinis horrendæ exemplis contenti erimus.

CLVII. *Crudelitas* quidem, *primum* est, in Stephano novi, qui multa cum rabie, consilio habito, Formosi ipsius (Pontificis) corpus, è tumulo, extrahi fecerit: tractumque pontificis calibus ex vestimentis, ac seculari indui habitu, & postea, abscissis duobus dexteræ e juis digitis, in Tiberim projici, desnde reliquum corpus, in laicorum sepulchra sepeliri mandavit^a. Truculentius alterum est, in Sergio III. factus, qui Formosi acta, iterum impio obicit: atque in ultionem sua inuria ejus cadaver, è sepulchro tractum, ac si vivaret, capitali affectis supplicio: corpus vero, in Tiberum, truncum projici jussit: tanquam sepulchra indignum^b.

a Iohannes Stella de vitiis Pontificum An. 901. Platina de vitiis Pontificum. b Stel-
la lb. an. 907. & Platina in Sylvester.

CLVIII. *Libidinis* verò effrenata par, in Iohanne XIII. & Alexandro VI. comperitur. Nam, ille quidem, ut huic cardinali, nafsum; illi vero, manum abscidit^a crudelitate babara: sic, infami libidine, traducta vita, in adulterio deprensus, à viro adultera confessus, interiit^b. Hic verò, homo bello ac rapinis assuetus, & libidinosissimus^c, in celeberrimo Lucretiæ, filiæ suæ nothæ, (& à notho ipsius filio, non minus quam ab ipso, vitiata) epitaphio, ab Accio Samazario, ita describitur;

Conditur hoc tumulo, Lucretia nomine: sedre
Thais, Alexandri filia, sponsa, nurus.

Hæc specimina propria; unde scilicet *Sanctissimus*^d, & *sancitatis sua*^e (ut loquuntur) cognoscitur.

a Stella de vitiis Pont. an. 958. in Ioh. XIII. quem Platina XII. vocat. b Ibid.
Stel. & Plat. c Abb. Virg. Chron. in Append. d Concil. Later. vlt. sub
Leone X. sess. 9. e Ibidem.

CLIX. Sin verò omnes Pontifices spectemus; nullus, à Bonifacio tertio, à divinæ, humanæque Majestatis violat, & Ecclesiæ, tyrannicè oppressæ^a, ac veræ reformationis negliget^b criminibus immunis comperietur: et si nonnulli, ab effreni illa, multorum scelerum licentia, abstinentes, paulo cauti, aut etiam castius, vixerint. Atque hæc, de primo, seductionis (per illecebras, falsæ doctrinæ, & impuræ vitæ) modo.

a Vide de his theses supra. b Claudius Espencæus comment. in Epit. ad Tit. di-
gress. 1. Platina de Vit. Pont. in Benedict. IV. &c.

CLX. Alter verò, in efferata Antichristi contra Christianos sevitia, consistit. De qua *Scriptura* vaticinans, ait; *Maliorem illam, ebriam sanguine sanctorum: & sanguine Martyrum Iesu*^a: & *experiencia*, ac sanguis piorum, (toto orbe, copiosissimè effusus hactenus) clamat, ac vindictam, à vindice Deo efflagitat^b.

a Ap. 17. 6. b Ap. 6. 9, 10. & 18. 1. & 19. 2.

CLXI. Hujus porro seductionis terminus atque effectus, est duplex: error^a, atque idololatria^b in hac vita: & posthanc, exitium^c: idque justo Dei (contemptum Euangeli vindicantis) judicio^d.

a 2. Thess. 2. 10, 11. & Ap. 18. 3. b Apoc. 13. 15. c 2. Thess. 2. 10, 11.
d Ib. vers. 10, 11, 12.

CLXII. Eveniens denique Antichristi, est destruatio illius. Quæ primùm inchoatur verbo *Des*^a, cum prædicato (quo erores perniciosi & tyrannis illius, reteguntur) tum fidem accedente aqua & subditæ è Babylone excunt^b: & reges, post diuinam poculi inertricis ebrietatem, excitati eam deferunt, & injustis regnorum spoliis, & honoribus, exunt ac denudant^c: ut *experiencia* probare coepit. Deinde perficietur illustri Christi adventus^d: quo in ignem inferni dejicitur^e. Eiam veni, Domine Jesu!

a 2. Thess. 2. 8. b Apoc. 18. 4. c Ap. 17. 16. d 2. Thess. 2. 8. e Ap. 19.
20. f Ib. 22. 20.

DISPUTATIO XXII.
DE PETRI APOSTOLI; ET PAPÆ ROMANI,
REPUGNANTIA.

Quoniam jam antea, Romanæ Ecclesiæ doctrinam, & Legi divinæ, & Evangelio Christi (Apostolorum symbolo, & Baptismi, ac Cœna Domini, Sacramentis comprehenso) repugnare sigillatim ac perspicue demonstravimus: non alienum fore arbitramur, si originem errorum, ac caput ipsum, petamus, & succincta, Petri Apostoli & Papæ Romani, comparatione instituta, utriusque (in nomine, officio, ac potestate, atque executione illius) repugnantiam, ob oculos proponamus: ut re ipsa Papam, non Petri Apostoli successorem, sed adversarium: & Ecclesiam Romanam, non Apostolicam, sed apostaticam esse, luculentter appareat.

THEISIS I.

Cprimùm (ut à nomine ordiamur) Petro verius, & novum obtigit. *Vetus*; quod à majoribus inditum, est Simon^a, & quod eodem redit, Symeon^b: & distinctè ab aliis, *Simon Barjona*^c, hoc est filius Jonz^d, non autem Johannis (ut cum nonnullis, vulgaris versio Latina, male statuit) & per ellipsem, *Simon Jona*^e, nempe filius, appellatur. *Novum* verò, quod divinitus, à Christo, non mutatione veteris^f, sed additione alterius, impositum, est Cephas^g, Græcaterminatione, pro Cepha (ut pro *Iona*^h, *Jonas*ⁱ) dictum.

a Matth. 10. 2. b 2. Pet. 1. 1. c Matth. 16. 17. d Ioh. 1. 43. e Ib. 21. 15. 16. 17. f Matth. 16. 16. 2. Pet. 1. 1. g Ioh. 1. 43. i. Cor. 1. 12. & 9. 5. Gal. 2. 9. h Ioh. 1. 1. i Matth. 12. 40.

II. Contra vero Papa Romanus, vetus suum nomen, novum permuteare, confuevit: non Dei institutione, nec Petri (ut vanè obtenditur^j) sed Papæ, Sergii secundi, exemplo. Qui (ut graves Pontificii auctores testantur) *antea vocabatur, OS PORCI*: unde, ab isto Sergio, ceteri, proprium nomen, deinceps mutarunt^k. Sed nonne longè iultius, ominosum illud nomen, potuissent sibi assumere: quod vineam Domini, porci rostri more, subruendo vastare, non desinant?

a Gloria in Progenio Sexti. b Martinus Polonus archiepiscopus in Supput. Ioannes Stella de vita Pontificum in Sergio.

III. Ad interpretationem verò nominis, quod attinet, quum Cephas, Apostolo interprete^l, πίτης (hoc est, lapidem) significet; unde Petrus vocatur^m: contra Papa Romani, Anacletusⁿ & Vigilus^o, divinæ interpretationi, & linguae sacræ, repugnantes; Cephas, id est, caput, perridicula imperitia, expoununt.

a Ioh. 1. 43. b Matth. 10. 2. c Epist. 3. & Decret. dist. 21. can. Sactosancta. d Epistola ad Eleutherium.

IV. Quam non tollit, sed auget ineptè, cum Cardinale Baronio^p, Bellarminus^q: quum, de Cepha, ait; Syriacè significat perram &c. Graci autem significat caput. Quasi scilicet, κρανος & κεφαλη, convenient! Neque eum, Optati Milevitanus, scriptoris, non Graci, sed Afri (Anacleti & Vigilii errore impingentis) lapsus, ab imperitiae, aut malæfidei, labe repurgarit. Atque hæc est prima, Petri & Papæ (quæ in nomine consistit) repugnantia.

a Annalium lib. 1. an. 31. Num. 17. b De Pontifice lib. 1. c. 17.

V. Secunda vero in officio existit: Petri enim (ut & reliquorum Apostolorum) officium, ratione sui principii, finis, & medii, fuit extraordinarium. Siquidem principium, fuit divina atque immediata, à Christo, vocatio^r: finis autem; ut unus esset, ex primariis, oculatis atquè auritis, Christi testimoniis^s, ad Euangelium, perpetua veritate, omnibus gentibus, prædicandum, Ecclesiæque fundandas ac gubernandas, legatus^t. Medium denique, ad eum finem idoneum ac necessarium, fuit Christi, ab initio, conspectus, ac doctrinæ auditio, & miraculorum, passionis, mortis, resurrectionis atque ascensionis illius, experientia^u, & extraordinaria, Spiritus Sancti donatio^v: qui & mentem Apostoli, linguarum & omnis veritatis tradendæ notitiâ^w, & animum constantiâ invictâ imbuit, & in docendo; perpetuò direxit, ac miraculis editis, confirmavit^x.

a Matth. 28. 19. Joh. 20. 21. b Act. 1. 8. i. Cor. 12. 28. Eph. 4. 11. i. Joh. 1. 1. 2. Pet. 1. 16. c Matth. 28. 20. Mar. 16. 20. Joh. 20. 21. d Act. 1. 2. 22. & 2. 32. & 10. 39. 41. i. Joh. 1. 3. e Joh. 20. 22. Act. 2. 1. 11. f Ibidem. Joh. 16. 13. g Luc. 12. 11. 12. Joh. 16. 13. Marc. 16. 20. Heb. 2. 3. 4.

VI. Contra vero Papa Romanus, huic Petri officio, variè repugnat. Primum, quod extraordinarium, totius orbis^y, apostolum, ordinarium unius urbis (Antiochiae initio, ac po-

stea Romæ) episcopum extitisse^z, nullo Scripturæ indicio, nulla ratione solida; sed aperta contradictione, configit. Deinde, quod Romanum episcopum, ordinarium Petri successorem institutum, falso gloriatur^{aa}.

a Mar. 16. 15. b Damasus Papa in vita Petri. c Decreti causa 24. qu. 1. can. Rogamus.

VII. Etenim, si officii principium spectemus, Papæ Romani vocatio, non est extraordinaria atque immediata, à Christo; sed ordinaria ac mediata, ab hominibus, & quidem scelere saepius occupata. Cujus rei, quam plurima exempla, Paparum historia (ab antiquis & recentibus Pontificiis auctoribus descripta) recenset. Ex quibus illustre, trium Pararum, Specimen jam sufficerit.

VIII. Primus est, Bonifacius septimus: qui (ut Iohannes Stella ait) quum malis artibus, hoc Pontificatus munus, adeptus fuisset, male vixit: & pessimè vitam finivit^{bb}. Huic accedit secundus, Sylvester secundus: qui (ut idem narrat) totum se DIABOLO OBTULIT, modo quod optaret, obtineret, &c. ut postremo Romanus Pontifex, DIABOLO ADJUVANTE, fuerit constitutus: hac tamen lege, ut post ejus obitum, totus illius, in anima & corpore esset, cuius fraudibus tantam adeptus esset dignitatem^{cc}. Denique tertius, est Bonifacius octavus: unde (ut idem refert) de eo prophetatum; Intravit, ut vulpes: vixit, ut leo: mortuus est, ut canis^{dd}.

a De vita Pontificum in Papa 142. & Bartholomæus Cananza Summa concil. in Bonif. 7. b Johan. Stella de vita Pontif. in Papa 147. & Martin. Pol. archiep. Supput. ad an. 983. & 1007. c Joh. Stella de vit. Pont. in Pa. pa 202. Barthol. Carranna Sum. concil. in Bonif. VIII.

IX. Deinde finis institutionis Papæ, non est, ut sit, occupatus atque auritus, Christi testis: & ad euangelium, inter omnes gentes, prædicandum legatus: sed ut Romanæ Ecclesiæ sedem possideat: ut experientia, citra controversiam, demonstrat. Denique medium, ad officii Petri executionem, necessarium, Papæ Romano, prorsus deest. Nec enim in omnem veritatem, interna Spiritus Sancti revelatione, deductio: multo minus, perpetua, ab eodem, directione, Papæ convenit: sed ordinaria, institutionis humanae, doctrina: eaque non raro, cum enormi Sacrarum literarum ignorantia, atque erroribus variis, conjuncta.

X. Cujus rei (ex innumera pene copia) memorabile exemplum, in responsis Zacharia Papa, non minus, quam in Bonifacii, apostoli illius, questionibus, conspicitur. Flagitasti (inquit) qua recipienda & qua resuenda sint, in primis de volatilibus, id est, graculis & corniculis aquæ ciconicis, qua omnino cavenda sunt, ab eis Christianorum: etiam & fibri atque LEPORES; & equi sylvatici, multò amplius cavendi. Attamen sanctissime frater, de omnibus Scripturis Sacris BENE COMPERTUS ES^{ee}. Item, Et hoc inquisivisti, post quantum temporis, debet lardum comedì? Nobis à Patribus, constitutum pro hoc non est: tibi autem pertinet, consilium præbemus, quod non oporteat illud mandi, prinsquam super FUMO siccatum, aut IGNE coquatur. Si vero liber, ut INCOCTUM manducetur; post PASCHALEM FESTIVITATEM, erit manducandum^{ff}. Quam similes habent labra lactucas! quam stupenda, in Papa simul, & egregio, ad Germanos convertendos, Apostolo, primoque tandem archiepiscopo Moguntino, sancto scilicet Bonifacio, doctrinæ sacræ, sub arrogantia scientiæ, ignorantia; & Christianismi, cum Judaismo, confusio!

a Epistola ad Bonif. b Ibidem.

XI. Erro-

XI. Errorum etiam illustre speculum, est diserta Paparum in contrariis de religione decretis, repugnantia. Primum enim Gelasius Papa communionem (ut vocant) sub una specie, grande sacrilegium, piè asseruit^a. Contra verò, Pius quartus, impie, Si quis hoc dixerit, anathema ei denunciat^b. Deinde, infantibus Eucharistiam, ad salutem necessariam (loci Joh. 6. 53. abusu, communis sui temporis errore) statuit olim Papa Innocentius^c: contra verò, Papa Pius quartus recte hoc rejicit: imò ita statuentes, anathemate ferit^d. Atque hæc prima errorum, in Papis Romanis, demonstratio.

^a Decret. dist. 25. can. comperimus. ^b Concil. Trid. Sess. 21. can. 2. ^c Au. gult. tom. 2. in epist. Innoc. ad Synod. Milevit. Aug. contra 2. epist. Pelag. c. 4. ^d Concil. Trid. Sess. 21. can. 4.

XII. Altera est, quod complures eorum (non minus quam alii) facti sint hæretici. Cujus rei (inter cetera) duo clarissima, & omni exceptione majora, exempla proferemus. Primum est Liberius Papa: qui aperte ad Arianos defecit: ut non solum Athanasius^a, & Hieronymus^b, aliqui testantur; sed etiam ipsemet Liberius, in sua ad presbyteros & coepiscopos orientales epistola, liberè ac dislè profitetur. Adcò ut sanctus Hilarius idcirco, insertis, ei epistolæ, parenthesisbus, illum Apostatam ac prævaricatorem, pia indignatione accensus, vocet, eique anathema, etiam atque etiam denuntiet.

^a Epist. ad solitariam vitam agentes. ^b In Chronicis Euseb.

XIII. Sic enim Liberius; Ego Athanasium non defendi &c. At ubi COGNOVI, quando PLACUIT DEO, JUSTE vos illum CONDEMNASSE, mox CONSENSUM commodavi sententiis vestris, &c. Nam ut VENIUS SCIATIS, me VERA FIDE, per hanc epistolam, ea LOQUI, dominus & frater meus communis Demofilius, qui dignatus est, pro sua benevolentia FIDEM VESTRAM ET CATHOLICAM exponere, qua^a Syrmium, à pluribus fratribus, exposita, ac suscepta est (HÆC EST PERFIDIA ARIANA: HOC EGO NOTAVI, NON APOSTATA: LIBERIUS SEQUENTIA^b) ab omnibus qui in presenti fuerunt, banc ego libenter animo suscep*i* (*ANATHEMA TIBI, A ME DICTUM, LIBERI, ET SOCIS TUIS^c) in nullo contradixi, sensum accommodavi: hanc sequor: hæc à me tenetur (*ITERUM TIBI ANATHEMA, ET TERTIO PRÆVARICATORI LIBERI^d) Sane petendum credidi, quia jam PERVIDETIS in OMNIBUS, ME VOBIS CONSENTANEUM ESSE &c.

^a Leg. apud. Sirripium: ut res ipsa, & in fine epist. Hilar. ostendit. ^b Patenchesis prima Hilarii. ^c Altera ejusdem. ^d Tertia ejusdem.

XIV. Eandemque, ad Arianos, apostasiam suam, Liberius Papa, in epistola secunda, de exilio ad Ursacium, Valentem, & Geminium Arianos, attestatur. Ideoque Hilarius, fini illius subjicit; PRÆVARICATORI, ANATHEMA A ME DICTUM*. Idemque Liberius, in epistola tertia, ad Vincentium, aperte profitetur: ut hæc omnia in B. Hilarii, ex opere historico fragmentis (editis anno M.D.XCVII. Parisis ex officina Plantiniana, apud Hadrianum Perier) sunt conspicua. Et Bellarminus^a similiter agnoscit; Legi (inquit) ipse epistolas Liberii manuscriptas, ex Vaticana Bibliotheca: qua partim ad Imperatorem, partim ad episcopos Orientales scripta erant, in quibus SATIS APERTE significabat, se tandem imperatoris voluntati ACQUIESCERE VOLUSSÆ. Atque hæc, de Liberio Papa heretico.

^a De Pontifice lib. 4. c. 9.

XV. Alterum exemplum est Honorius Papa: qui ad Monothelitas defecit. De quo (præter Concilii generalis Constantinopolitani sexti Actor. 13. & 18. & in eo Agathonis Papa assensu) Papa Leo secundus, tanquam de convicto hæretico, hanc damnationis sententiam protulit; Anathematizamus &c. & Honorium, qui hanc Apostolicam Ecclesiam, non Apostolica traditionis doctrina, lustravit; sed profana predicatione, immaculatam FIDEM SUBVERTERE CONATUS EST^a.

^a In fine Constant. Concilii 6. in epist. ad Constant. August.

XVI. Unde perspicuum est, quam vana sit Papæ Bonifacii octavi assertio; Quod Pontifex Romanus jura omnia, in

scrinio pectoris, censetur habere^a: & similis, Ensebius Papa, sententia; In sede Apostolica, circa maculam, semper servata est catholica religio^b. Ac propterea corruit præcipuum, religionis Pontificiæ, fundamentum Pythagoricum; aviaq; Papa dixit: quasi omnia concilia, etiam universalia (nisi Papa assensu accesserit) errare possint^c: solus verò pontifex, ab errore doctrinæ, esset immunis^d. Atque hæc de secunda, Petri & Papæ, in utriusque officio, repugnantia.

^a Sextilib. 1. 2. Can. licet. ^b Decreti causa 24. qu. 1. can. in sede. ^c Bellar. de Conciliis 1. 2. c. 11. ^d Idem de Pontif. lib. 4. cap. 5. & 6.

XVII. Tertia verò, in potestate eorum existit. Nam potestas officii Petri, primùm non fuit politica; sed merè Ecclesiastica: quæ ipsum, à magistratus potestate, non exemit; sed ei subiectum reliquit. Hoc enim Christus, & mandato illo generali; Date Casari, que sunt Casaris^a: & singulare, Petro imperavit, suoque exemplo (licet summi regis esset filius) fancivit^b: regnumque suum, non esse hujus mundi^c, asseruit. Idemque suo, per Apostolum, decreto, Omnis anima, potestatis supereminentibus, subiecta esto^d, confirmavit. Hoc ict (ut Chrysostomus recte declarat) omnis anima &c. etiam si Apostolus sis, si Euangelista, si Prophetæ, sive quisquis tandem fueris. Neque enim pietatem subvertit, ista subiectio^e.

^a Matth. 22. 21. ^b Ibid. 17. 25. 26. 27. ^c Ioh. 18. 36. ^d Rom. 13. 1. ^e Comment. Rom. 13. 1.

XVIII. Contrà verò Nicolaus Papa Romanus, Scripturæ & Petri potestati repugnans, primùm ita decernit Qui (Christus) beato Petro, aeterna via clavigero, TERRENI SIMUL ET CÆLESTIS IMPERII, JURA COMMISIT^a.

^a Dicit. 22. can. omnes.

XIX. Deinde etiam Papa Bonifacius octavus, se suoque Ecclesiasticos, ab ea, erga magistratum, subiectione subtrahens, ait; quod, Ecclesia, Ecclesiastica persona, ares ipsarum, non solum JURE HUMANO, quinimo ET DIVINO, à secularium personarum exactionibus, sibi immunes. Imò non solum Cæsari, regibus ac magistratibus subesse, Papa detrectat; sed iis etiam praesesse debere, contendit: ut Clemens terius, & Bonifacius Octavus, admiranda insulitate, impioque Scripturæ abuso ac lusu, demonstrant.

^a Sextilib. 3. tit. 20. c. 4. Quanquam.

XX. Clemens quidem tertius, quum ad Constantium Imperatorem ait: Ad firmamentum igitur caeli, hoc est, universalis Ecclesia, fecit Deus duo magna luminaria; id est, duas institutas dignitates: qua sunt Pontificalis auctoritas, & regalis potestas. Sed illa, qua praefit diebus, id est, spiritualibus, maior est: qua vero carnalibus, minor: ut quanta est, inter solem & lunam; ranta, inter Pontificem & reges, differentia cognoscatur^a. Et Glossa adjecta ait: Sicut igitur, quum terra sit septies major luna, sol autem octies major est terra: restat ergo, ut Pontificis dignitas, quadragesies septies, sit major regali dignitate. Ita vano ac profano Pontificis decreto, putida Glossa respondet. Hæc de Clemente Papa.

^a Decretal. lib. 1. tit. 13. De majoritate & obedientia.

XXI. Bonifacius verò octavus, de Ecclesia sic ait: In hac, ejusque POTESTATE, DUOS ESSE GLADIOS, spiritualis videlicet & temporalem, Euangelicis dictis instruimus. Nam discensibus Apostolis: Ecce gladio duo hic^b (in Ecclesiastilicet, quum Apostoli loquerentur) non respondit Dominus, nimis esse, sed satis est^c. Certe qui in potestate Petri, temporalis gladium esse negat, male verbum Domini^d attendit profert: Convertite gladium tuum, in vaginam tuam^e. Ut ergo ergo est in potestate Ecclesia, spiritualis scilicet gladius, & MATERIALIS: sed is quidem pro Ecclesia: ille vero ab Ecclesia, exercendus: ille, sacerdotis: is, manus regum & militum; sed AD NUTUM & PATIENTIAM SACERDOTUM. Sed nonne, simili jure, Papa concluderit: Ergo baculus stat in angulo?

^a Ratio. 1. ^b Luc. 22. 38. ^c Ibid. ^d Ratio 1. ^e Matth. 26. 52. ^f Extravag. commun. de majoritate & obedientia c. Vnam sanqam.

XXII. Idemque sui similis, postea subjicit: Nam veritate testante: SPIRITALIS POTESTATIS, TERRENAM POTESTATEM INSTITUERE EST, ET JUDICARE si bona non fuerit. Et sic de Ecclesia & Ecclesiastica potestate, verificatur vaticinium Jeremia^a; Ecce constituit te hodie, super gentes^b: & cetera, que sequuntur. Ergo si deviat terrena potestas,

potestas, judicabitur à potestate Spirituali: sed si deviat spiritualis, minor à superiori: si vero supra, A SOLO DEO; NON AB HOMINE, POTERIT JUDICARI: testante Apostolo c: Spiritualis homo judicat omnia: ipse autem, à novissime judicatur d.

a Ratio. 3. b Cap. 1. 10. c Ratio. 4. d 1. Cor. 2. 15.

XXIII. Quibus proximè hæc annetit; Est autem hac autoritas, eti data sit homini, & exerceatur per hominem, non humana; sed potius divina, ore divino, Petro data, suisque successoribus in ipso Christo, quem confessus fuerat, petra firmata, dicente domino ipso Petro e. Quodcumque ligaveris b, &c. Quicunque igitur huic potestate resistit, Dei ordinationi resistit: nisi duo (sicut Manichæi) fingant esse principia e. Quod falsum & hereticum judicamus: quod testante Moyse, non in principio, sed in principio, calum Deus creavit & ter-

ram. Porro SUBESSE ROMANO PONTIFICI, OMNEM HUMANAM CREATURAM, declaramus, judicamus, diffinimus, pronuntiamus, OMNINO ESSE DE NECESSITATE SALUTIS. Quis hic non exclamat, papæ! quām egregia ex hisce principiis, potestatis Papæ, demonstratio?

a Ratio. 5. b Matt. 16. 19. c Ratio. 6.

XXIV. Nam hæ rationes omnes, adeo ineptæ ac ridiculæ sunt, ut eas doctiores Pontificiū (in hac tractanda materia) pudore prætereant, excepta quinta: quæ nihilominus prorius à scopo, aliena est. Nam ligandi & solvendi potestas (ut Petro, sic reliquis Apostolis promissa) non Politica, sed Ecclesiastica est: ut claves non regni terreni, sed calorum promissa, & expositio Christi, Matth. 18. 18. & Joh. 20. 23. definiunt. Atque hæc, de Petri & Papa, in politica potestate, repugnantia.

ALTERA PARS,

DE PETRI APOSTOLI, ET PAPÆ ROMANI REPUGNANTIA.

Quandoquidem priorem, de Petri Apostoli, & Papæ Romani, repugnantia, partem absolvimus; rem quæ est, ut alteram (qua in potestate Ecclesiastica, & officii executione, consistit) subnectamus: ut vana, majestatis ac sanctitatis Pontificia, larva detrahatur, & mysterium iniquitatis resectum, à salutis sua, & Dei gloria cupidis, majore studio evicitur.

THEISIS I.

Ad prius autem quod attinet, Potestas Ecclesiastica Petro data, ministerium fuit; non dominium. Quia dominus ipsi, alisque Apostolis, disertè hoc interdixit. Scitis (inquit) principes gentium, in eas dominari: & qui magni sunt, licentia uti in eas: verum non ita erit inter vos. Quicunque voluerit, inter vas, magnus fieri, sit uester minister a. Ideoque Bernardus, hisce recitatis, subjicit; Forma Apostolica hæc est, interdicatur dominatus; indicetur ministerium b.

a Matth. 20. 25, 26. b De considerat. ad Papam Eugenium lib. 2.

II. Ac licet Petrus, ætate a, amoris erga Christum, ac confessionis fidei ardore, ac dicendi promptitudine, inter Apostolos excelluerit: ipsique, ordinis causa, primas in dicendo permiserint: eorum tamen singuli, potestate fuerunt pares: & universi, in Ecclesia gubernanda, majores.

a Hieron. t. 2. contra Jovin. l. 1.

III. Pares enim fuissent singulos, suo etiam exemplo, Paulus Apostolus demonstrat, quum ad Corinthios; se NIHIL INFERIOREM, summis Apostolis, testatur. Et ad Galatas; 1. NIHIL sibi ab iis COLLATUM: 2. Concreditum sibi, Euangelium præputii; sicut Petro circumcisio: 3. Deum, non minus per ipsum, inter gentes, quam per Petrum, inter Judæos, operatum: 4. Jacobum & Cephas & Johannem, dextram dedisse societatis ut ipse cum Barnaba inter gentes: illi vero, inter Judæos b, officio fungerentur. Unde paritatem Petri, & aliorum Apostolorum, priisci Patres c, rectè demonstrarunt.

a 1. Ep. 11. 5. b c. 2. 6, 7, 8. c Chrysost. & Ambros. ibidem.

IV. Eamque, jus Pontificium a, (contradictionibus suis secundum) ex Cypriano Papa (non Romano, sed Cartaginensi: ut Papa vox, olim episcopis communis fuit, eoque nomine Cyprianus à presbyteris Romanis b, & Augustinus, ab Hieronymo c appellatur) sic statuit; Hoc utique erant ceteri Apostoli, quod Petrus: PARI CONSORTIO prædi, & HONORIS ET POTESTATIS d. Idemque Macarius Papa Romanus ait; Ceteri Apostoli, cum eodem PARI CONSORTIO, HONOREM & POTESTATEM, accepérunt e.

a Decret. causa 24. qu. 1. can. loquitur. b Cyprian. ep. 17. lib. 2. c August. tom. 2. ep. 13. & 17. d Cyp. de unit. Ecclesiæ Sect. 3. e Dist. 21. can. in novo.

V. Idque res ipsa, etiam probat: quia id quod primùm ac nominatim Petro (ad unitatem, cum reliquis Apostolis, pro quibus simul erat locutus, indicandam e) promiserat Christus; illud postea, aliis quoque promisit, & promissa præ-

stans, ad omnes Apostolos pertinere (iis omnibus communiter dando b) declaravit. Hinc Hieronymus ait; At dicit, super Petrum fundatur Ecclesia: licet id ipsum, in alio loco, super omnes Apostolos fiat: & cuncti, claves regni celorum, accipiant, & EX AEQUO, super eos Ecclesiæ fortitudo, solvetur: tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut, capite constituto, schismatis tollatur occasio. Sed cur non Ioannes electus est virgo? Etati delatum est; quia Petrus senior erat c. Atque ita paritatem Apostolorum ostendit: nec aliam, quam ordinis præstantiam, Petro tribuit.

a Cypria. de unit. Ecclesiæ Sect. 3. Hier. contra Jovin. l. 1. b Matt. 18. 18. Joh. 20. 21. 22. 23. c Tom. 2. adverbus Jovin. l. 1.

VI. Deinde quod universi Apostoli (seu eorum cœtus) Petro, in gubernanda Ecclesia, fuerint majores: illud inde etiam cognoscitur, partim quod eorum auctoritate cum Johanne Apostolo, ad Samaritanos fuerit legatus a: partim quod parium collegium, singulis suis membris, prævalere constet.

a Act. 8. 14.

VII. Contra vero Papa Romanus, huic Petri ac singulorum Apostolorum, paritati, duplice errore repugnat. Primus est, quod Petrum Ecclesiæ principem, à Christo institutum, fingit a. Idque ut ab ipso, quasi quodam capite (ut Papa Nicolai ait) dona sua, velut in corpus omne, diffunderet. Hunc enim, IN CONSORTIUM, INDIVIDUÆ UNITATIS ASSUMTUM, id quod ipse erat Dominus voluit nominari, dicendo; Tu es Petrus & super hanc Petram, adificabo Ecclesiam meam: ut eterni templi structura, Deo adificante instruta mirabili munere gratia Dei. IN PETRI CONSISTERET FIRMITATE b. In quo decreto, & falsum est Antecedens: & infirma omnino consequentia.

a Marcellus Papa Decret. Causa 24. qu. 1. can. Rogamus. b Sestilib. 1. Tit. 6. can. fundam.

VIII. Antecedens enim est falsum, quia Christus non ait; Super te Petrum: sed distinctè ab eo; Super hanc Petram. Quam scilicet Petrus erat confessus, & Christus presentem, etiam hac loquendi forma, demonstrabat; ut & alibi, de se, quasi intento digito ait; Destruite templum Hoc: item; Hic est panis, qui de celo descendit b. Hinc Augustinus etiam ait; Non enim dictum est ei; Tu es Petra; sed tu es Petrus: petra autem, erat Christus: quem confessus Simon (sicne eum tota Ecclesia confitetur) dictus est Petrus c. Idque & vocum & rei ratio, demonstrat.

a Joh. 2. 19. 21. b Ibid. 6. 50. c Torn. 1. Retract. lib. 1. c. 21.

IX. Nami ad voces quod attinet, ut in Syriaca lingua (qua Christum usum constat) Cephæ a, & Schuha b, lapis & petra,

Gggg

petra, tanquam genus & species, differunt: sic πίτης & πίτης, Græcæ. Ac licet interdum per synecdochen, *Cepha lapis* c (ut ejus synonymum *Abhna*^d) pro petra, seu rupe (ut *Ceph* Hebræis) usurpetur: propriè tamen, pro lapide *quinquages*, in Novo Testamento Syriaco, subductâ ratione, cooperitur. πίτης verò Græcis, rarius ad synecdochen, à propria significatione deflētens, petram designat; sed propriam retinens, trito bonorum auctorum usu, lapidem notat. Unde *Hesychius*, in Lexico suo; πίτης. λίθος, lapidem exponit. Id quod pluribus exemplis (quia & rariora, à Lexicographis etiam, adferuntur, & ad rem propositam, maximè conductus) ex *Homerō*, *Euripide*, & *Sophocle*, illustrandum.

a Syriac. Tertiam. Matth. 7.9. Joh. 10.31. b Matth. 7.24, 25. c 1. Cor. 10.4.
d 1. Pet. 2.6.

X. Homerus enim Iliad. v. versu 278. μυλούδι πίτης & Ba-trachomyomachia versu 217. πίτης μυλούδι molari lapide: & Iliad. v. ver. 740. λάζη πίτης, præhendit lapidem: & Iliad. v. ver. 293. βάλι πίτης percussit lapide. Euripides autem Suppli-cibus, ver. 503. πίτησιν κατέχειτε lapidibus contriti: & Cyclope, ver. 51. εργα πίτης jaciam lapidem: & Helena ver. 75. διόχη πίτης recte jacto lapide: & Heraclidus, versu. 1002. πίτης κινητη πίτης, omnem mouere lapidem: & Electra, ver. 328. πίτησις πλάκη lapidibusque lapidat, seu pulsat. Denique Sophocles Philoctete, edit. Henr. Steph. pag. 387. εἰ πίτησιν πίτης lapidibus (silicibus) lapidem atterens. Ideo que frustra Cardinals Baronius ait, Apud illos (Græcos) πίτης, idem est, quod πίτης item Cephas, Syriacè petram significat: non tamen quamlibet petram; sed qua omnium du-rissima^a.

a Annal. lib. 1. an. 31. Num. 24.

XI. Neque illud obstare potest, quod interpres Syriacus Matth. 16. eadem voce *Cepha* (quam fere semper propriè accipit) utrumque, & πίτης & πίτης, obscurius transferat. Priori enim loco, propria significatione, pro lapide: posteriori verò, impropiè, pro lapidis specie, seu petra usurpat: ut Rom. 9. 33. utrumque, cum λίθος, tum πίτης (qua certè distincta) eadem tamen voce, diverso modo accepta, similiter interpretatur. Magis autem consentaneum est, Christum vocibus diversis Syriacis, *Cepha* & *Schuha* (id est lapide & petra) distinctè usum. Quemadmodum hunc sensum esse, docet Matthæus, qui Græcæ (non Hebraicæ, ut alias demonstravimus) scribens, πίτης & πίτης, distinctè interpretatur.

XII. Nec *voces* solum, sono ac significatione, diversæ: sed etiam *res ipsa*, ad diversos referri oportere; ex contrariis, Petri & Petræ, attributis evincit. Si enim hæc duo, unum hīc denotarent, tum Christo dicente: *Tu es Petrus, & super hanc petram, revera quoque fuisset petra: seu idoneum atque immobile, struendæ Ecclesiæ, fundamentum, ab errore omni alienum.* Atqui hoc perspicue falsum est, Quia licet, Patris cœlestis revelatione, Jesum esse Christum, Filium Dei vivi, agnosceret; mortis tamen & resurrectionis Christi b doctrinam, nondum recte intelligebat, sed in eam (*non quia Dei, sed qua carnis erant, sapiens* c) gravissimè impegit d: & à Christo est increpatus e.

a Matth. 16. 22, 23. Joh. 18. 10, 11. b Luc. 18. 34. c Matth. 16. 23. d Luc. 24. 11. Matth. 16. 11. e Matth. 16. 3.

XIII. Petrus tamen, πίτης, hoc est lapis, Christo super-structus^a (licet ob fidei, in nonnullis, infirmitatem, nondum ei plenè cohæret) recte appellatur. Neque enim hisce repugnat, quod Lucas ait; *Christum pro Petro orasse, ne fides illius deficeret* b: quia inde non sequitur, ipsum, ab omni errore suis immunem: quum contrarium sequentibus testetur c: neque hoc, Petro fuit proprium; sed reliquis etiam sanctis Apostolis d, imo & omnibus verè fidelibus, commune beneficium e. Atque hæc de *Antecedentis*, ratiocinationis Papæ, falsitate.

a 1. Pet. 2. 5. b Luc. 22. 12. c Luc. 24. 11. d Joh. 17. 8. 9. 11. 15. e Ib. ver. 20. & cap. 10. 28, 29. f. Pet. 1. 5.

XIV. Consequenter verò ejusdem, propterea infirma est, quod licet Petrus (ut vanè obtenditur) petra seu fundamen-tum struendæ Ecclesiæ, fuisset appellatus: non ideo tamen sequeretur, eundem, potestate officii à Christo data, reliquis Apostolis majorem, & caput ac fundamentum eorum, acto-tius Ecclesiæ, constitutum.

XV. Nam ut Christo servatori unico^a, ea laus propriè lo-

quendo, convenit^b (neque enim biceps Ecclesiæ: nec sponsus ejus, est aliis, quam ipse^c) sic impropiè ac similitudine quadam, ob cœlitus ac immediate revelatam, doctrinam: & Ecclesiæ Christianæ fundationem, fundamentum Ecclesiæ (ministeriale scilicet) communis cum cœteris Apostolis ratione; appellaretur. Siquidem duodecim cœlestis civitatis *fundamen-tis*, non Petri unius; sed duodecim Apostolorum nomina inscripta, divinitus affirmatur^e. Quod doctrinæ fundamentum, iis etiam mortuis, non perit, sed in scriptis ipsorum, ad perpetuam Ecclesiæ structuram^f, conservatur.

a Act. 4. 12. b 1. Cor. 3. 4. Eph. 2. 22. f. Pet. 2. 4. 5. c Eph. 1. 22. & 4. 17.
& 5. 23, 24. d 2. Cor. 11. 2. Eph. 5. 32. e Apoc. 21. 14. f. Eph. 1. 22.

XVI. Quæ adeo perspicua sunt, ut etiam Bellarminus, veritate victus assentiri cogatur, quum ait; *Tribus modis A-postolos fuisse Ecclesiæ fundamenta, sine ullo tamen Petri praedicio. Uno modo, quia ipsi primi Ecclesiæ fundarunt &c. Altero modo discuntur fundamenta Ecclesiæ, Apostoli & Propheta, ratione doctrina, à Deo revelata &c. Nec in his auctoribus, major est Petrus cœteris &c. Tertio modo discuntur fundamenta omnes Apostoli ratione gubernationis. Omnes enim fuerunt CAPITA, RECTORES, ET PASTORES EC-CLESIÆ UNIVERSÆ*. Hæc ille.

a De Pontifice lib. 1. c. 11.

XVII. Unde sequitur, hoc non esse Petri Privilegium, quod jussus est, oves Christi pascere^a: licet illud, ad peculiarem ac triplicem Christi abnegationem abstergendam, ter sit mandatum^b. Quod etiam Bellarminus confirmans ait; *Domi-ni Apostoli, per illa verba, Ego mitto vos^c, quod Petro fuerat promissum per illud; Tibi dabo claves^d, & postea exhibi-tum per illud; Pascere oves meas^e*. Habuerunt igitur candem potestatem.

a Joh. 21. 15, 16, 17. b August. in Joh. tract. 123. Isidor. Pelusiot. lib. 1. ep. 103. c Johan. 20. 21. d Matth. 16. e Johan. 21. 16. Bellarmin. de pontif. lib. 4. c. 23.

XVIII. Quod autem alibi excipit; Sed non eodem modo. Illi enim habuerunt summam atque amplissimam auctoritatem, ut Apostoli, seu legati: Petrus autem, ut Pastor ordinarius. Deinde ita habuerunt plenitudinem potestatis, ut tamen Petrus esset caput eorum & ab illo penderent: non è contrario^a. In iis (inquam) scipsum, imprudenti contradictione, confutat. Nam si Apostoli fuerunt capita & pastores Ecclesiæ (ut ante asseruit) universæ, summamque habuerunt auctoritatem, caput ac superiore non habucrunt: sin contraria Petrus eorum fuerit caput, iisque superior, summa auctoritate fuerunt destituti.

a Ibid. lib. 1. c. 11.

XIX. Nam quod ait; *Habuerunt, non eodem modo. Illi ut Apostoli & legati: Petrus, ut pastor ordinarius^a: vanum omniō effugium est. Quoniam discriminem illud nulquam Scriptura tradit, sed contra parem legationem iis attribuit^b: nec Petrus ullibi majorem potestatem sibi adscribit. Deinde nec diversus paritatis modus, paritati repugnat: nec denique modulus ille fictitius, contradictionem tollit; sed germinat. Eundem enim, & extraordinarium esse Ecclesiæ universæ pastorem, & simul ejusdem ordinarium, se mutua contradictione evertunt. Ita Bellarminus, semel à veritatis tramite deflētens, quod ulterius procurrit, eò longius aberrat, & contradictionum suarum laqueis sc̄e misere implicat atque adstringit.*

a Ibidem. b Matth. 28. 19, 20. Mar. 16. 15, 20. Act. 1. 8.

XX. Præterea quomodo potuit Petrus esse ordinarius, universæ Ecclesiæ, pastor, ubi nullus in eadem potestate, ordo constitutus? Quod enim objicit; *Hoc promittitur Petro Matth. 16. cum soli, coram aliis, dicatur; Super hanc petram, edificabo Ecclesiæ meam^a*, illud jam ante, falsum esse, ostendimus: quia nec de Petro hoc dictum, neque etiam tum dici potuit; nec si dictum fuisset; ipsi soli conveniret. Ideoque audiendus Augustinus, quum ait; *Super hanc ergo petram, QUAM CONFESSUS ES, edificabo Ecclesiæ meam. Petra erat Christus: super quod fundamentum, etiam ipse edificatus est Petrus* b. Atque hæc de primo modo, quo Papa Romanus, Ecclesiastica Petri potestati, repugnat: dum cum caput esse reliquorum etiam Apostolorum, quasi ipsi subjectorum, insigni injuria, læsaque simul Christi majestate, affirmat.

a De Pontif. lib. 1. c. 11. b In Johan. tractatu 1. 4 & de verbis Domini. Serm. 13.

XXI. Alter

XXI. Alter verò modus est, quod episcopos Romanos officii ac potestatis Petri, in universalis ecclesiæ gubernatione, successores ab ipso institutos, nullo Scripturæ testimo-
nio, sed ineptis frivolisque tantum ratiunculis, tueri conatur. Nam quòd Petrum Ecclesiæ Romanæ episcopum ordinarium fuisse, prætendit: illud Apostolico illius muneri repugnat. Eundem enim esse ordinarium ac distinctum Ecclesiæ unius episcopum & simul Ecclesiæ universæ episcopum ac pastorem ordinarium, sibi mutuo adversantur.

XXII. Nam quòd prisci Patres nonnulli, Jacobum apostolum, Ecclesiæ Jerosolymitanæ: Johannem verò Ephesiæ episcopum distinctè nominant: metaphoricè loquuntur: quòd episcoporum particularium instar, diutius ibidem in Euangeliæ prædicatione ac gubernatione, sint versati: revera autem generatim episcopi^a universæ Ecclesiæ constituti^b. Nam quæ de Jacobi minoris à Petro, Jacobo & Johanne, in episcopum ordinatione, ab Anacleto Papa traduntur c: adeo sunt inepta, ut in iis explicandis, Glossa, quintuplici varietate, implicetur.

^a Act. 1. 20. 22. ^b Matt. 28. 29. ^c Distinct. 66. Can. Porro.

XXIII. Deinde si Petrus, ordinarius Romanæ Ecclesiæ factus est episcopus, quis ipsum, ad munus illud particula-
re, vocavit? an Christus? an Ecclesia? nihil horum appa-
ret. Imò an Petrus Romæ unquam fuerit (licet vetusta sit
traditio) multi dubitant: probabilibus ex Apostolorum Actis atque epistolis rationibus freti. Viginti autem quinque annos ibidem episcopum fuisse (licet antiqua, & communis etiam Pontificum sit sententia) non immeritò tamen in ipsa Primitus Petri defensione, ab Onuphrio^a confutatur.

^a Lib. 3. c. 1.

XXIV. Sed esto, fuerit tot annos Romæ & Ecclesiæ il-
lius episcopus, an propterea privilegia ac peculiaria illius do-
na, successoribus erunt communia? Deinde an non Ecclesiæ Antiochenæ episcopus (quem primum Petro successisse, afferunt) eadem ratione, tantundem habebit juris: ac non inferior Romano episcopo, sed ordine sedis, & Christiani nominis origine, superior? Atque ita Romani Papæ imperium collabetur.

XXV. An quia Petrum Romæ mortuum, veteres scripto-
res tradunt, idcirco episcopus Romanus illius est successor,
& universæ Ecclesiæ monarca? an ideo Ecclesia Romana omnium Ecclesiarum caput, ejusque jurisdictioni (ut Romanus Papa decernit) in omnibus parendum? Sic enim de Petro & Paulo agens, ait; Ambo sanctam ecclesiam Romanam consecraverunt, aequæ omnibus aliis urbibus, in mundo universo, tam sua presentia, quam venerando triumpho, pre-
ulerunt^a. Quis verò hujus consequentia venitatem non vi-
deat, non rideat?

^a Anacletus Papa Dift. 22. Can. sacrosanct. Pelagius Papa Distinct. 21. can.
quamvis.

XXVI. Nam si præsentia, & mortis triumphus, spectetur;
tanto præstantior erit Ecclesia Jerosolymitana, quanto sum-
mus Dominus, major est suis servis. In hac enim Jesus Christus, Filius Dei, Ecclesiam fundavit, miracula edidit,
passus est, & morte sua, in cruce, de diabolo & peccato triumphant^a ecclesiam universam redemit^b: ut interim mis-
sionem Spiritus Sancti, primam Apostolorum prædicationem, & Euangeliæ inde ad gentes propagationem, prima Pe-
tri vincula ac flagellationem, Jacobi majoris & minoris mar-
tyria aliaque ejus ornamenta, omittamus.

^a Col. 2. 14. 15. ^b Actor. 20. 28. Joh. 6. 51.

XXVII. Quare vanæ sunt prorsus, Romani Papæ ratio-
nes, quibus officii & potestatis Petri successionem sibi arro-
gat, & Romanam Ecclesiam, dispONENTE DOMINO, super omnes Ecclesiæ, ordinaria potestatis obtinere principatum^a, definit.

^a Innocentius tertius in Concil. Lateranen.

XXVIII. Cui contrarium Hieronymus (talem Domini dis-
positionem, non agnoscentis) liberè statuit: idque jure etiam Pontificio^a, relatum ac probatum, appetit. Si auctoritas (inquit) queritur, orbis maior est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Ubicunque fuerit episcopus, sive ROMÆ, sive Engubii, sive CONSTANTINO-
POLI, sive Regis, sive ALEXANDRIÆ, sive Tunisi, EJUSDEM MERITI EST, ET E-
JUSDEM SACERDOTII, Potentia divi-

tiarum & paupertatis humilitas, sublimiorem, & inferiorem episcopum, non facit. Ceterum omnes Apostolorum successores sunt^b.

^a Dift. 93. can. legitimus. ^b Tom. 2. Epist. ad Euagrium.

XXIX. Quod autem Romana Ecclesia olim, reliquis patriarchalibus Ecclesiis, prælata, id non à jure divino; sed ab instituto humano, neque jurisdictionis; sed ordinis ac confessus in Synodis, ratione promanavit.

XXX. Ac de instituto humano, testatur quartum concilium universale Chalcedonense dictum; Etenim (inquit) sedis senioris Roma, PROPTER IMPERIUM civitatis il-
lii, Patres consequenter privilegia reddiderunt: eadem intentio-
ne permoti, centum quinquaginta Dei amantissimi episcopi^a AEQUA (Græcè additum sanctissima: quod Caranza omis-
sit) sedi nova Roma, privilegia, tribuerunt: rationabiliter ju-
dicantes, IMPERIO ET SENATU urbem ornaram, AEQUIS senioris (Græcè additum regie) Roma privilegiis frui, & in Ecclesiasticis, SICUT ILLAM, majestatem ha-
bere (Gr. μεγαλύνει) negotiis, & secundariis post illam existere^b.

^a Concil. universal. Constantinopol. can. 5. ^b Sum. Caranza de Concil. Cal-
ched. Sess. 16. Et concil. Græcis canonibus in Synodi Calched. can. 28.

XXXI. Unde origo primatus, ab urbis amplitudine ac po-
tentia, & Romani & Constantinopolitanæ episcopi paritas (cum sola, ordinis ac consensus differentia) sexcentorum, & tringinta episcoporum, unanimi consensu, (frustra Romani Papa legatis, superbè reclamantibus Sedem Romanam ES-
SE IN OMNIBUS, ET PER OMNIA, PRIMAM) definitur.

XXXII. Ordinem enim solùm, præ reliquis omnibus e-
piscopis, Romano præsca Ecclesia attribuit: ideoque prima
sedis episcopum, vocarunt: & ut gliscentem illius superbiam
refrænarent, in Concilio Cartagin. tertio (in sexta synodo
generali, in Trullo habita, confirmato) decretum est; Ut
prima sedis Episcopus, non appelletur, princeps sacerdotum, aut
summus sacerdos, ans aliquid simile^a.

^a Canon. 26.

XXXIII. Quumque Africanis episcopis præesse conteneret, & appellations ab eorum subditis, ad sece rapere co-
naretur, concilium Milevitanum, excommunicationis son-
tentia, in appellantes lata, constanter ita coercuit; Ad trans-
marina autem, qui putaverit appellandum, à nullo intra Afri-
cam, in communionem suscipiatur^a. Ac quamvis Zosimi Pa-
pa legati, in sexta synodo Africana (cui & Augustinus inter-
fuit) ex ipsius Commonitorii (ut vocatur) verbis, suppositio
Concilii Nicæni decreto, Papa Romani, in Ecclesiam Africanam, jurisdictionem ac primatum stabilire conarentur,
collatis tamen ac lœctis, genuinis Concilii Nicæni exempla-
ribus, fraus ac mendacium detectum est: & can. 28. arrogans
Papa Romani jurisdictionem, confutata, dum ad eum appellandi
potestas, sub excommunicationis poena, decreto interdi-
cta^b. Atque hæc de altero modo, quo Papa Romanus Ec-
clesiastica Petri potestatis, repugnat: dum eandem, sibi falso
attribuit.

^a Canon. 22. ^b Candib. Syn. Græc. concil. Cartag. 6. Can. 38. Et ibidem in e-
pi. synodi ad Celestinium Papam.

XXXIV. Tertius est, quod etiam longè majorem sibi ven-
dicat. Primum enim Petrus non habuit plenam, nec liberam,
pro arbitrio, regendi ac gubernandi Ecclesiam universam,
potestatem; sed in Euangeliæ prædicatione, & disciplina exer-
citio, ad districtum Christi legibus ministerium^a. Deinde, ut à
morum lapsu, non fuit immunis; sic & aliorum, justæ repre-
hensioni, fuit subjectus: ut Pauli Apostoli censura demon-
stravit^b.

^a Matth. 28. 20. Marc. 16. 16. Matt. 18. 13. ad 19. ^b Gal. 2. 21.

XXXV. Conträrerò Papa Romanus (ut ex Clementis Sexti
& Bonifaci octavi, decretis constat) primum Apostolica
plenitudinem potestatis, Petro ejusque successoribus, tributam
afferit: qua, ex conflato, è Christi sanctorumque meritis, the-
sauro^a, poena peccatorum temporalis, vel universa, vel partis
illius, remissionem indulget^b.

^a Nota blasphemiam. ^b Extra. com. lib. 5. de penit. & remiss. can. unigeni-
tus. & cap. 1. can. Antiquorum.

XXXVI. Deinde Papa sece omnium, universalis Eccle-
siæ, hominum judicem, & ab omnibus aliorum judiciis (ut
ex Bonifacio octavo præcedenti parte ostendimus) immu-
nem gloriatur^a. Cui juris Pontificii canon, ita subscribit;

Gggg 2

Si Papa sue & fraterna salutis negligens, reprehendatur, &c. & innumerabiles populos, ceteratum secum dicit, primo mancipio gehenna cum ipso plagiis multis, in eternum vapulatus: bujus culpas isthinc redarguere, presumit mortalium nullus: quod CUNCTOS JUDICATURUS, A NEMINE JUDICANDUS, nisi reprehendatur A FIDE b DEVIUS.

Atque haec de potestatis Petri & Papae repugnantia.

a Bellar. de Pontif. lib. 2. c. 26. b Ergo ab ea desicere potest. c Dist. 40. can. 61. Papae.

XXXVII. *Reliqua, in officii ac potestatis executione contraria, (cum doctrinatum vita exemplo) consistit. Ad doctrinam quod attinet, Petrus Ecclesiam, sincera Legis & Euangeli institutione, duxit ac servavit: ut Acta Apostolorum, & epistole illius, circa controversiam, testantur. Contra vero Papa Romanus, multiplici Legis & Euangeli depravatione (ut distinctis disputationibus evicimus) Ecclesiam seducit ac vastat.*

XXXVIII. Idque etiam ex sequenti, Petri & Pape, de Ecclesie Christianae (cum ministeriali, tum principali) fundamento, repugnantia, elucebit. Ac de ministeriali, prima dissensio est, quod Petrus Apostolus non fibulas artificiose compositas, neque traditionum humanarum commenta; sed certa ac comperta tradidit, & Sacras, Prophetarum & Apostolorum, literas, Ecclesiae commendavit b. Contra vero Papa Romanus, Belis, Dracorumque (ut Hieronymus merito appellat c) fabulis, & Apocryphos libros, divini, fidei & morum, canonis (non minus quam sacra Prophetarum scripta) partes statuit: & traditiones Ecclesiae, pariculum Dei verbo reverentia, venerandas decernit d. Imo humanam ac vulgarem versionem Latinam (multorum licet errorum, etiam ab eruditis Pontificiis, convictam) authenticam habendam, nequeullo pretextu rejiciendam, statuit e.

a 2. Pet. 1. 16. b lib. 2. 2. 15. c Pet. 1. 10. 11. d Proxim. in Daniele. e Concil. Trid. Sess. 4. decreto de Canon. Script. f Ibidem.

XXXIX. Altera dissensio est, quod Petrus fidèles, recte facere, ait, quod sermonis Prophetico attenderent: ut ante Psaltes, eam meditantem, beatum pronuntiarat b: & Christus Scripturarum scrutationem mandarat c. Contra vero Papa Romanus, Sacrarum literarum, vulgari lingua, lectionem, sine ordinarii facultate prohibet, & sine ea legentem, peccatorum remissionem accipere non posse definit d.

a 2. Pet. 1. 19. b Psalm. 1. 1. 2. c Ioh. 5. 39. d Indice librotum prohibit. factio in Concil. Trid. a Pio 4. probato, regula 4.

XL. De principali vero fundamento, seu Jesu Christo, numerosa discrepantia est; sed una documenti gratia, sufficerit. Petrus enim Apostolus, Christum, unicum principale fundamentum Ecclesiae tradit: & causam illius exponit, quod unus illius sit servator, his verbis: *Hic est lapis ille, pro nibilo habitus a vobis: qui factus est caput anguli. Nec est in alio quoquam salus. Nec enim aliud nomen est sub caelo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos servari* e.

a Act. 4. 11. 12.

XLI. Contra vero Papa Romanus, hoc lapide angulari, unico salutis datore contemptu, socios ei, sacrilegio manifesto, adjungit plurimos: quorum meritis salutem quoque adscribit. Id quod ex Mariæ virginis sanctorumque elogiis atque invocatione, alias a nobis, copiose demonstratum: & impius ille, quem fingunt, thesaurus, è Christi Sanctorumque meritis, ad peccatorum remissionem pertinens (cujus modo memini) luculenter evincit. Atque haec, de repugnancia in doctrina.

a Thes. 35.

XLII. In vita vero exemplo, similis discrepancia, qualis inter lucem & tenebras, comperitur. Unde, vclut ex copioso acervo, pauca speciminis gratia profremus. Petrus enim Apostolus doctrinæ sua sinceritatem, morum integritate, cohonestans, Ecclesiae Christianae ita præluxit, ut pie, erga Deum; justè, erga proximum; & sobrie, in se, pro Christiani hominis officio, vixerit.

a Tit. 2. 22.

XLIII. Ac pietatis (inter cetera) indicium est primum, quod Simonem Magum, dona Spiritus Sancti ab ipso empturientem, severissima increpatione rejicit. Deinde, quod humanæ suæ conditionis memor, servata Deo Gloria, à Cor-

nello, humilius prostrato, honorari noluit: ipsumque erexit. *Iustitia documentum est, quod Cæsari, id quod illius erat tribuit* c: quodque à Paulo, justè reprehensus, illud modesta patientia pertulit d. *Sobrietatis denique, quod conjugatus, Apostolico munere imposito, uxorem non abdicat, sed (ut reliqui Apostoli) circumduxerit* e.

a Act. 8. 20. 21. b lib. 10. 26. c Matth. 17. 27. d Gal. 2. 11. 14. e 1 Cor. 8.

XLIV. Contra vero Papa Romanus, inter alia, impietas apparebat, quod sacra munia plerumque habeat venalia, & Simonis, non Petri, sed Magi imitatione (ea emendo & vendendo) Simoniam, ab ipso dictam, exerceat. Idque a multis seculis experientia, & enata inde publica, probatorum Pontificiorum, querela, scriptis varie consignata, demonstrat. Ideoque liberè Bernardus (licet immodicus fuerit dignitatis Pontificis præco) se continere non potuit, quominus illud Papa Eugenio tertio, his verbis difterè exprobaret; *Quem dabis mihi, de tota maxima urbe, qui te in Papam receperu, pretio seu spe pretiu, non interveniente* f. Eundemque indignis modis, eam fuisse impietatem, gravissima indignatione accusans, demonstrat b.

a De considerat. ad Eugenium lib. 4. b lib. lib. 1. & 3.

XLV. Nec successores illius, fuisse sanctiores (ut alios omnittamus) Papa Paulus secundus, testatur: qui (ut de eo, Carranza ait) sacerdotio illaudabiliter procurato &c. suo tempore, omnia officia, Rome venalia erant: & ferè semper beneficia & episcopatus, his commiscebant, qui officium aliquod veniale haberent, unde elici munus posset g. Atque eadem plurimorum antecessorum ratio. Sed ne quis obtundat, haec mortum tantum, non etiam religionis Papalis vitia, quæ ex doctrina promanant: quum Simoniam etiam decretis suis damnant: & licet malus prelatus, non habeat diadema sanctitatis, habere tamen diadema dignitatis: que ex se nec de se peccavat b: ideoque Bonifacium 8. ex actionibus quidem improbis, Simonis & turpiloquias, ecclesiam fadasse, nec propter eas dici posse, mala memoria: quia respici debet, non ad id quod fecit: sed ad id, quod ipsum facere decuit c. Ne quis (inquam) haec inepte modo excusat, Annatarum institutio atque observatio, Simoniam usitatam Paparum, decreto stabiliter evicit.

a Sum. Conc. in Papa 219. b Glossa Extrav. commun. lib. 5. de Schismat. cap. Dudum. c Ibidem.

XLVI. Qua de re Carranza de Papa Bonifacio non loquens ait; *Hic Annatarum (hostium potentiam veritus, vel augenda ditionis Ecclesiastica causâ, ut aliquis voluerit) usum, beneficium Ecclesiasticis, primus imposuit, hac conditione, ut qui beneficium consequeretur, dimidium anni proventus, fisco Apostolico, persolveret* d. Unde intoleranda, potestatis Pontificia obtentu, Paparum impietas atque injusta avaritia, conspicitur: quæ non pastorem Ecclesiae, sed depastorem esse demonstrat.

a Summa Concil. in Pontif. 209.

XLVII. Deinde iniquitatis atque impietatis plusquam barbaricæ, Romani Papæ, demonstratio est, quod Imperatoribus (superstitionis fascino seductis, & scortationis illius vi no inebriatis) ad vilissima etiam servitia, abutatur. Qualia (inter cetera) sunt, ut præsentes, aquam lavandis Papa manibus, & primum mensa ferculum, adferant: stampedem, equum consenserunt, teneant, & accepto frano, per aliquos passus, equum illius ducant b: ipsumque prostrati, venerentur.

a Christoph. Marcel. archiep. Sacramentum ad Papam Leon. 10 lib. 1. sect. 3. b lib. sect. 5. cap. De processi. Pontif.

XLVIII. Unde Christoph. Marcellus, de Imperatore ait; *Et ut primum Pontificem videt, detulit capite, illorum, genu terram tangens veneratur. Et iterum, cum appropinquit ad gradus sedis, genu flexit: demum ad Pontificis pedes pervenit: illos in reverentiam Salvatoris, devote osculatur* e.

a Ibidem c. 3.

XLIX. Cujus exemplum memorabile ac detestandum, recenset ac laudat Cardinalis Baronius: quod in coronatione Henrici sexti Imperatoris & Imperatricis, perpetratum. Sic enim, ex Rogerii Annalibus, ait; *Sedebat autem Dominus Papa, in cathedra Pontificis, tenens auream coronam imperiale, inter pedes suos: Imperator, inclinato capite, recepit coronam: & Imperatrix similiter, de pedibus Domini Papa. Dom*

nus autem Papa, statim percussit cum pede suo, coronam Imperatoris, & dejecit eam in terram, significans, quod ipse potest, ejiciendi eum ab Imperio, habet, si ille demeruerit. Sed Cardinales statim arripientes coronam, imposuerunt eam capiti Imperatoris. Quam abominandam Papæ insolentiam, his verbis, subiecto suo calculo, approbat Baronius; *Ut autem id fixum menti eius hereret, nempe dare, custodire, conservare, & auferre (si causa exigeret) Imperium, ESSE IN VOLUNTATE ROMANI PONTIFICIS, ejusmodi voluit commonstrasse exemplo.*

L. Alterum deinde *injustitia Papæ Romani* (ex doctrinæ vicio, ac falso potestatis justæ prætextu, procedentis) *documentum* est, quod regna & Imperia multorum, quia jussis ipsius, parere detrectarant, excommunicationis sententia, aliis donarit: subditosque, à fidelitatis juramento, absolvevit^a: imo si quis ita excommunicatos, zelo Ecclesia, interficerit, non esse homicidas decrevit^b.

^a Decreticaua 15. qu. 6. can. alius. & can. nos. Platina de vitiis Pontif. in Bonif. VIII. & in Gregorio VII. ^b Decreti cauila 23. qu. 5. can. excommunicatorum.

LI. *Tertium* est, quod Ecclesiasticos à tributis, Cæsari ac magistratibus, solvendis non solum sententia eximit; sed etiam ea exigentes anathemate ferit^a: ut cum alia, tum Gregorii VII. gesta demonstrant.

^a Sexti lib. 3. tit. 23. cap. 2. can. clericus.

LII. *Quarta* denique, *injustitia Paparum* demonstratio, in crudelitate illorum, conspicua est. Nam ut horrendam in veris Christi cultoribus, laqueo, ferro, flamma necandis lanienam, religionis larva velatam, omittamus, in mutuis ac capitalibus Paparum multorum, odiis ac saevitia incredibili, relucet. Cujus rei illustre specimen, in multis, post Formosum, Romanis episcopis extat: *quos tanquam monstra quedam* (ut ait Platina) è medio, brevi Deus sustulit^b. Quorum duo, in Formosi Papa cadaver plusquam ferina immanitate, saevierunt.

^a De vitiis Pontif. in Christoph.

LIII. Nam (ut Stella monachus narrat) Stephanus sextus creatus Pontifex, tanto odio, Formosi nomen persecutus est, ut statim ejus decreta, omnino abrogaverit: & non modo ætibus contrariatus, verum etiam multa cum rabie, consilio habito, Formosi spissos corpus, è rumbulo extrahens fecerit, tractumque, pontificibus excus vestimentis, ac seculari indui habitu, & postea, abscissis duobus dextera ejus digitis, in Tiberim projeci^a. Quis crediderit eo credulitatem Paparum, potuisse protrumpere? sed in eo tamen, non quievit.

^a De vitiis Pontif. in Papa 118. Martin. Polon. archiepis. in Supput. ad an. 902.

LIV. Postea enim (ut idem auctor recenset) *Papa Sergius tertius*, Formosi quoque acta, iterum improbabavit: neque in ultionem sua injuria, ejus CADAVER è sepulchro traetum ac si vivaret, CAPITALI AFFECIT SUPPLICIO: CORPUS VERO, IN TIBERIM TRUNCUM, PROJICI, JUSSIT, tanquam sepulchra indignum^a. Unde Carranza monachus (iisdem strictim nar-

tis) cohorrescens subjicit; *Res plena horroris, ut videoas, quantum degenerabant Pontifices, à majoribus suis: NE Cui MIRUM SIT, SI QUI ABUSUS, ET PERVERSÆ OPINIONES IN ECCLESIAM IRREPENTERINT*^b.

^a De vitiis Pontif. in Papa 125. Mar. Archiepis. Supput. ad an. 907. ^b Summa. Concil. in Papa 125.

LV. Cui prævivit *Platina*, de illorum temporum Papis, ita conquesitus: *Vide quoque, quantum isti degeneraverint, à majoribus suis. Illi enim (urpote viri sanctissimi) dignitatem, ultra oblatam continebant, orationi ac doctrina Christiana vacantes: HI VERO LARGITIONE ET AMBITIONE, Pontificatum quarentes POSTHABITO DIVINO CULTU, INIMICITIAS NON SECUS AC SÆVISSIMI TYRANNI, INTER SE EXERCEREBANT: suas voluptates, postea securius exploraviri: cum nullibi extarent, qui EORUM VITIA COERCERENT.*

^a De vitiis Pontif. in Sergio Tertio.

LVI. Atque hæc *Paparum Romanorum immanis truculentia*, ante annos plus quam septingentos extitit. Cujusmodi scelera & atroces injuriae, in vitiis Pontificum, aliisque Pontificiorum historiis, passim comperiuntur: longèque plura accidérunt, quæ periculi metu, ab historicis retinentur. Idque *Iohannes Stella*, opus suum, *de vitiis Pontificum*, in Epistola ad Antonium Surianum, Venetiarum patriarcham, concludens attestatur, quum ait; *Fateor quidem, atque Deum meum testor, me non falsa proposuisse, &c. R. D. innotescat me de industria, PLURA PRÆTERMISSE, PERICULA UNDIQUE PRÆCAVENTEM, maximè in his novissimis temporibus gesta: quæ sine QUORUNDAM NOTA, scribi non possebant. Atque hæc de *Papa Romani* *injustitia*.*

LVII. Denique *luxuria* atque impuritas illius (qua suo coelibatu, sobrietati conjugii Petri adversatur) in eo appetit: quod contra Sacrarum literarum statuta^a, Ecclesiasticos (littere continentia dono destituti sint plurimi) à conjugio, tanquam ipsis illicito atque impuro abstinere jubet^b: eaque ratione & lese ipse non raro & Ecclesiastici non pauci, scortationibus, adulteriis, nefandisque libidinibus polluant. Cujus rei (inter alios Papas impuros) exemplum *Iohannis decimi tertii* sufficerit. Qui teste *Stella*, & ira percitus, duos cardinales ceperat, & huic nasum: illi vero, manum abscederat, &c. tandem in ADULTERIO DEPREHENSUS, à viro adultero CONFOSSUS, interiit^c. Atque hæc, de vita Petri & *Papa Romani*, repugnantia.

^a Heb. 13. 4. 1. Tim. 4. 3. & 3. 2. 1. Cor. 7. 9. ^b Syricus Papa epist. 4. Innocent. Papa. ep. 31. ^c De vitiis Pont. in Papa. 137.

Quare ex hisce omnibus perspicue, *Petri Apostoli*, & *Papa Romani* dissensio appetit: ideoque *Papam*, non *Petri Apostoli* successorem, sed *adversarium*: & Ecclesiam Romanam, non Apostolicam, sed apostolicam existere, merito concludimus. Idque amplius sequentia ostendent.

C O R O L L A R I A.

H Asce enim *Papa Gregorii VII.* in Concilio Romano, de privilegiis Pontificum, sententias (quas recenset Baronius^a) vera esse negamus.

^a Annal. lib. II. anno 1076. Num. 31.

1. *Quod Pontifex Romanus, si fuerit Canonicè ordinatus, meritis B. Petri, infallibiliter sit sanctus.*
2. *Quod solus Romanus Pontifex, jure dicatur, universalis.*
3. *Quod nullum capitulum nullusq; liber Canonicus habeatur, abfque illius auctoritate.*
4. *Quod sententia illius, à nullo debeat retractari: & ipse omnium solus retractare possit.*
5. *Quod à nomine ipse judicari debeat.*
6. *Quod nullus audiat condemnare, Apostolicam sedent appellantem.*
7. *Quod majores cause, cuiuscunque Ecclesia, ad eum referri debeant.*

8. *Quod nulla synodus, absque precepto ejus debeat Generalis vocari.*
9. *Quod illi liceat, Imperatores deponere.*
10. *Quod à fidelitate iniquorum, subiectos, possit absolvare.*
- Quibus falsis, alia vera, adversus Pontificem subjicimus.
1. Ecclesiæ universalis monarcha, solus est Christus.
2. Neque in Ecclesia, neque in politia totius mundi, ab uno homine mero, gubernatio est optima.
3. Solus Deus leges religionis condere potest: non Papa Rom.
4. Justitia, qua à legis condemnatione, absolvimur; ac perfectè justi sumus, non est (ut Papa tradit) fides & charitas; sed Christi justitia, fide apprehensa.

D I S P U T A T I O   X X I I I .
D E   F I D E   S A L V I F I C A .

Quoniam, de salutari Christianorum fide, gravissime, inter Orthodoxos, & Pontificios, aliosque Gratiae hostes, controversia agitantur: idcirco, veritatis illustranda atque afferenda studio, sinceram illius doctrinam, succincte ac distincte, pro modulo nostro, à vocibus exorsis, ventilandam proponemus.

T H E S I S   I .

I. Ebraicè Emuná, Græcè πίστις, Latinè fides, concinnata origine, ac significatione, dicitur. Quippe Emuná, ab Amán, firmare (ut Neemán^a, firmum esse) deductum, propriè, firmitatem b: impropriè verò, per metaphoram veritatem c, aut, per metonymiam inde derivatam, fidem d designat. Πίστις verò, à πίστε & πίστη, persuasus est, promanat. Fides denique ab eodem fonte (ut eruditis placet) derivatur: licet Varro, è Sabinorum lingua^e, & Cicero, Stoica allusione, è Latina, quia sius, quod dictum est, appellatam^f conjiciat.

^a 2. Sam. 7. 16. ^b Exod. 17. 12. ^c Deut. 32. 4. ^d Hab. 2. 4. ^e Etymolog. magnum. ^f De lingua lat. l. 4. ^g De Offic. l. 1.

II. Nam porro, id est fides, primum propriè ac generatim est animi, de alicuius veritate, persuasio^a. Unde Philoponus ait b: πίστις γνῶσης τοῦ προφῆτα, fides, est ejus, quod suadetur agnisiō. Deinde impropriè, per metonymiam, usurpatur duobus modis.

^a Act. 17. 4. Heb. 11. 13. cum Rom. 4. 20, 21. & 14. 23. cum 14. ^b In Arist. l. 3. de anima.

III. Primus est, ut id, quod fidem facit, significet. Atque ita, vel pro rei argumento^a: vel pro fidelitate^b (ut quæ, ad persuadendum, maximè sit idonea^c) accipitur. Quo sensu interdum, fides Dei^d (hoc est, promissionum, in Deo, veritas) dicta: & Deus^e, Deique sermo^f, hominesque & fideles nominantur. Alter est, ut fidei objectum, seu verbum creditum, ac peculiariter, Euangelium de Christo exhibito^g, denotet.

^a Act. 17. 31. cum Act. 1. 3. ^b Mat. 23. 23. Tit. 2. 10. ^c Heb. 10. 23. & 11. 11. Rom. 4. 20. 21. ^d Rom. 3. 3. ^e 1. Thes. 1. 24. ^f 1. Tim. 1. 15. ^g Mat. 23. 21. ^h Gal. 1. 23. & 3. 2. 23, 25. ⁱ 2. Tim. 1. 19. cum 1. Tim. 2. 18. ^j 1. Tim. 4. 1.

IV. Propriè autem accepta fides, pro diversitate, cum argumenti, tum objecti, distribuitur. Primum enim alia est, quæ à verisimili ac contingente^a: alia, quæ à vero ac necessario argumento, procedit. Eaque, vel humana ratione concipitur (qualis est, cum principiis, per se fide dignis, vel conclusionibus, inde deductis^b: aut rei, sensu recto perceptæ, evidentiæ^c, credimus) vel divina auctoritate, existit. Quomodo nonnunquam, fides Dei^d (hoc est, erga Deum, appellatur.

^a 1. Cor. 11. 18. ^b Arist. Post. l. 1. c. 1. ^c 1. Joh. 20. 25, 29. ^d Mat. 11. 22.

V. Deinde, hæc erga Deum fides, pro objecto, divinitus proposito, in diversa quoque significata dirimitur. Si quidem alia, est fides miraculi, edendi^a, vel obtinendi^b: alia, fides Euangelii^c, nominatur. Idemque à Chrysostomo^d, fides signorum, & dogmatum, distinctione indicatum.

^a Mat. 17. 10. 1. Cor. 12. 9. & 13. 2. ^b Mat. 9. 21, 22. Actor. 14. 9. ^c Phil. 1. 27. ^d In 1. Cor. 13. 9.

VI. Fides autem Euangelii, aut absolute, totius: aut relata, partis ratione, intelligitur. Ac prior, est certa, de veritate totius, de Deo & Christo servatore, Euangelicæ doctrinæ, persuasio^a. Quam Basilius^b, ita delineat; Πίστις μὴ ἡ ἐν οὐρανούσιν αἰδίνεται τὸν θεόν τινα, τὸν θεοφορέα τὸν ἀνθρακίαν τὸν κηρυκτὸν τὸν γένεται, i. e. Fides igitur est assensus indubitatus, ad ea, que audita sunt, persuasione veritatis eorum, que, Dei gratia, predicata sunt. Sed posterior, est certus, de libertate Christiana, Euangeli tradita, assensus. Qui, fidei voce^c, synecdochicè accepta, interdum designatur.

^a Phil. 1. 27. 1. Joh. 20. 31. Heb. 11. 6. ^b In Asceticis de fide. ^c Rom. 14. 20, 23. cum vers. 1. & 14.

VII. Porro fides Euangelii totius, alia, moreua, & ad salutem inutilis^a: alia, viva, ac salvifica^b, insigni metaphora, statuitur. Et utraque, vel ut habitus inhærens, vel ut actio transiens, consideratur.

^a 1. Cor. 14. 17. ^b Gal. 5. 6. H. b. 10. 39.

VIII. Mortua autem fides, est non renatorum, nuda atque infructuosa^a, veritatis doctrinæ, de Deo & Christo servatore, agnitus. Quæ vulgo, angustius & obscurius, fides

bistorica, nominatur: sed, plenius ac planius, fides nuda mortua, diceretur.

^a 1. Cor. 1. 17. Tit. 1. 16. 2. Pet. 1. 8.

IX. Eaque, partim est demonum fides; sed cum horrore, atque odio Dei Christique, conjuncta: partim, hominum reproborum; qui, mortuam suam fidem, aut vice improbitate, aperte produnt^b: aut levi, veritatis Euangeli, gustu ac delectatione, & profusa impuritatis mundi fuga, sibi aliisque, ad tempus imponunt^c.

^a 1. Cor. 1. 19. Mat. 8. 19. ^b 1. Cor. 1. 18, 10. Tit. 1. 16. Heb. 6. 7, 8. ^c Mat. 13. 10, 18. 1. Joh. 5. 35. 2. Pet. 2. 18, 10. 1. Joh. 2. 19.

X. Quæ fides, sive terrore hostium^a, seducientium errore, carnifice illecebribus^b, victa deficiat (unde, fides temporaria^c, dici solet) sive ad finem vitæ duret^d, mortua nihilominus, & ad salutem inutilis, esse non definit^e. Qualis eorum etiam fuit fides, qui in Christum crediderunt; quibus sa men seipsum non credidit^f.

^a 1. Luc. 8. 13. ^b 2. Thes. 1. 10, 21. 2. Tim. 1. 18. 2. Pet. 1. 18, 19, 20, 21. ^c Mat. 13. 21. ^d Luc. 8. 13. ^e Mat. 7. 22. ^f Mat. 7. 23. 1. Cor. 1. 26. 2. Pet. 2. 10, 21. ^g 1. Joh. 1. 23, 24.

XI. Fides verò inherens viva (hoc est ζωής, actuosa ac fructuosa^b) ut novæ creature, seu doni regenerationis, pars est^d, & cognatis, speci ac charitatis, virtutibus, individuo regenerationis nexa, conjuncta^e, sic per easdem, est efficax^f. Ideoque αὐτὴν εὶς sincera (ut quæ talis est, quam le, ad salutem, Christus requirit, ac solum probat^h) & fidesⁱ, τῷ ιερῷ passim appellatur. Quæ, ad ubiorem rei intelligentiam, proposita & expofita definitione, ita poterit illustrari.

^a Phil. 6. ^b Luc. 8. 15. ^c 1. Thes. 1. 2. 1. Cor. 2. 18. 2. Pet. 1. 8. ^d Gal. 6. 15. ^e cum 5. 6. ^f Joh. 1. 12, 13. Eph. 2. 10. Col. 2. 12. ^g 1. Pet. 1. 22, 23. Heb. 8. 10. Ezech. 36. 26. ^h Gal. 5. 6. 1. Tim. 1. 5. ⁱ 1. Tim. 1. 5. ^j 2. Tim. 1. 5. Gal. 5. 6. ^k 1. Rom. 3. 27, 28. & 4. 9. &c.

XII. Fides viva, est virtus supernaturalis, à Deo, gratis, Electorum (peccati paenitentiam, ac liberationem desiderantium) cordibus, per Euangeliū, & regenerationem, ad iustitiam, ac salutem ipsorum, suamque gloriam, infusa: qua, Verbi divini veritatem, & in primis Iesum esse Christum, Filium Dei unicum ac perfectum omnium vere credentium, ideoque & suum, servatorem agnoscent.

XIII. Virtus autem dicitur; quia est habitus animi, mandato Dei conformis. Habitus; quoniā est qualitas durabilis, ad credendum, habilem reddens. Unde fidei hujusmodi, soliditas^a, & duratio^b, tribuitur: & hac instruti, fideles^c, & credentes^d, τῷ ιερῷ nominantur. Mandato verò Dei conformis est, quia & initio Euangelicæ doctrinæ, præcipitur^e, & finis illius^f, atque obedientia^g, existit.

^a Col. 2. 5. 7. ^b Luc. 8. 15. Eph. 3. 17. Col. 1. 23. 2. Tim. 1. 5. ^c Act. 10. 45. & 16. 1. ^d Act. 2. 44. ^e Mat. 1. 15. 1. Joh. 3. 29. ^f 1. Joh. 20. 31. ^g Rom. 1. 5. & 10. 16.

XIV. Supernaturalis deinde vocatur; quia, neque à naturæ origine insita est^a, neque à viribus illius (sive ingenii acumine, sive libera arbitrii electione, ac frequentis actionis industria) omnino, aut partim, acquisita^b.

^a 1. Joh. 1. 13. Eph. 2. 3. ^b Act. 16. 18. Rom. 8. 7. 1. Cor. 1. 24. Mat. 11. 27. & 16. 17. Eph. 1. 8. 1. Joh. 6. 44. 65.

XV. Nam licet audire posse, Euangeliū prædicatum, sit naturæ: sensum illius intelligere, institutionis ac diligentia (ut, infidelium Ecclesiæ hostium exempla, evincunt) auditam, & intellecti, Euangeliū, assensus ac fides (seu, veritatis illius agnitus, quæ, τῷ ιερῷ interdum intelligentia^c, dicitur) supernaturalis est potentia: sine qua, sapiens fidei doctrina, rationi merci humanæ, stultitia videtur^d: ac propterea, mysterium fidei^e, nuncupatur. Id quod ex causis, perspicue constabit.

^a Heb. 11. 3. Rom. 15. 21. Col. 1. 9. 1. Joh. 5. 10. ^b 1. Cor. 1. 11, 12, 13. & 2. 14. ^c 1. Tim. 3. 9.

XVI. Efficiens enim, seu creator ac dator, fidei, solus est. Deus, Pater^a, Filius^b, Spiritus Sanctus^c: ut donationis, causa movens, & modus, demonstrabunt.

^a Phil. 1. 29. Eph. 1. 17, 18, 19. & 2. 8. 2. Thes. 1. 11. 1. Joh. 6. 44, 45. Mat. 21. 25, 27. & 16. 17. ^b Matth. 11. 27. 1. Joh. 1. 18. Eph. 2. 10. 1. Pet. 1. 21. 2. Pet. 1. 3. 1. Joh. 5. 10. ^c 1. Joh. 3. 3. 2. Cor. 4. 13. 1. Pet. 11. 12.

XVII. Mo-

XVII. *Movens quippe causa, interna quidem est, non præsum hominum meritum^a; sed immerita atque æterna, dilectionis, & electionis ad salutem, gratia^b. Externa verò, est Christi, Mediatoris ac Servatoris, à Patre dati, ad mortem usque obedientia: qua nobis, ut vitam æternam^c, sic fidem in Servatorem (tanquam necessarium salutis instrumentum^d) eadem ratione acquisivit^e: ut divina, novi fœderis, cuius est, sponsor^f, promissio, ac justitia, in ea servanda, requirit^g. Ideoque, fidem natus dicimur, per justitiam Dei nostris, & Iesu Domini nostri^h.*

^a Rom. 3. 9, 13. 1. Tim. 1. 16. 2. Tim. 1. 9. Tit. 3. 4, 5, 6, 7. ^b Rom. 8. 28, 30. Mat. 11. 25, 26. Eph. 1. 8, 9 & 2. 8, 9, 10. 2. Tim. 1. 9. 1. Pet. 1. 2, 3. 1. Thes. 2. 13. 14, 16. ^c Ioh. 3. 16. Rom. 6. 23. Heb. 5. 9. d Ioh. 3. 3, 6. e Rom. 6. 3, 4, 5. f Heb. 7. 12. g Heb. 6. 6, 10, 11, 12, & 9. 14, 15. h 2. Pet. 1. 1.

XVIII. *Modus verò effectio[nis] ac donationis fidei, est reuelatio & illuminatio Dei duplex. Quarum prior, est externa ac ministræ, nempe Euangelii annuntiatio^a: quæ, testimoniūm Dei^b, dicitur. Eaque, vel immediata est, atque extraordinaria: quæ à solo Deo (qualis, in Abrahami fide^c, adhibita) vel mediata & ordinaria, per Euangelii ministros^d.*

^a 2. Cor. 4. 4, 6. 1. Pet. 1. 23, 25. ^b 1. Cor. 2. 1. ^c Ieb. 11. 8 cum Act. 7. 2. 4. ^d Ioh. 17. 20. Rom. 10. 14, 17, 18. 1. Cor. 3. 5. Eph. 4. 11, 12, 13.

XIX. *Posterior verò, est interna ac principalis, per regenerationem Spiritus Sancti, illustratio^a. Sine qua, prior illa, ad fidem vivam generandam, ob mentis coecitatem & cordis duritiem, non sufficit^b. Nam ut Euangelii annuntiatio, credenda proponit, & ad credendum vocat: sic Deus, sola Spiritus sui potentia cæcitatem mentis discutiendo, & cordis duritiem molliendo, fideique lumen infundendo, & ad Euangelii lumen, occultâ mente, intuendum, ac vocationi parendum, adducit^c. Cujus efficaciam ratione, ut fides efficacia Dei^d; sic effectio illius, vocatio, è tenebris, ad lucem^e, καὶ ἰησοῦ appellatur. Hæc de causa efficiente.*

^a Ioh. 1. 12, 13. Eph. 1. 17, 18 & 2. 10. Iac. 1. 18. 1. Pet. 1. 22, 23. Ioh. 5. 19, 20. ^b Eph. 4. 18. 1. Cor. 1. 11, 12, 14 & 3. 7 & 4. 3, 4. ^c Ezch. 36. 26, 27. Eph. 1. 17, 18, 19. Matth. 16. 17. 1. Cor. 3. 5, 6, 7. ^d Col. 2. 11. ^e Act. 26. 18. 1. Pet. 1. 9.

XX. *Materia verò fidei, alia, subiecta: alia, objecta est: & illa, vel proxima, vel remota, existit.*

XXI. *Remota, sunt soli electi, ad vitam æternam^a (unde, fides, non omnium^b; sed electorum^c, dicta) & quidem illi, qui Legis, peccata indicantis, ac damnavit^d, terrore, ad poenitentiam (quæ inde, Legalis, vocari solet) adducti, liberationem, de suis viribus desperantes, anxiè desiderant^e.*

^a Joh. 6. 37, 44, 45. & 8. 47. & 10. 16, 26, 27. Act. 15. 48. Rom. 8. 30. 2. Thes. 2. 13. ^b b 2. Thes. 3. 2. ^c Tit. 1. 1. ^d Rom. 3. 28. 2. Cor. 3. 9. Gal. 3. 13. ^e Mar. 1. 15. Matth. 11. 28. Joh. 7. 35. Esa. 55. 1.

XXII. *Proxima verò, fides subiecta, materia, mens est, seu intellectus^a. Quia hoc proprium est, & fidei in genere, & actionis credendi, & periphrasis illius (fideiem existimare promittentem^b, prædicato Euangelio, persuasum esse^c, acceptis promissionibus persuasum^d esse, ac plenè persuasum esse^e) & contrariae incredulitatis ac dubitationis^f subiectum.*

^a Act. 26. 18. Eph. 1. 17, 18. Heb. 10. 16. & 11. 3. ^b Heb. 11. 11. ^c Act. 28. 24. ^d Heb. 11. 11. ^e Rom. 4. 21. cum Heb. 11. 19. ^f Act. 17. 4, 5. Matth. 14. 31. Rom. 4. 19, 20. & 14. 22, 23. Iac. 1. 6.

XXIII. *Idque, cordis voce^a, interdum denotatur: non quæ animam, secundum intellectum ac voluntatem, simul complectitur (hæc enim opposita sunt, distinctorum habituum, subiecta: quæ, composita ac communis, virtutis unius, sedes esse, non possunt) sed quatenus, pro anima, secundum intellectum tantum, significatione tristissima^b, usurpatur.*

^a Rom. 10. 9, 10. Ephes. 3. 17. Heb. 3. 12. ^b Matth. 9. 4. & 13. 15, 19. & 24. 48. Marc. 2. 6, 8. & 11. 23. Luc. 1. 51. Rom. 1. 21. & 10. 6.

XXIV. *Objecta verò fidei materia, universalis quidem, est solum, ac totum, Dei verbum, ad credendum propositum, ac Scripturā sacrā, omnino comprehensum^a. Particularis verò, est verbum reconciliationis ac verbum salutis^b, seu Euangelium^c: nempe doctrina Dei, de Iesu Christi, persona, & attributis illius, cum officiis, tum beneficiis^d.*

^a 1. Cor. 4. 6. 2. Tim. 3. 15, 16, 17. Act. 24. 14. & 16. 24, 27. Joh. 5. 39. 2. Pet. 1. 19. ^b 2. Cor. 5. 19. Act. 13. 26. ^c Marc. 1. 15. & 16. 15, 16. Rom. 1. 16. ^d Joh. 3. 16. & 17. 3. 1. Cor. 2. 2. & 3. 11. 1. Joh. 5. 10, 11.

XXV. *Cujus summa est; JESUM esse Christum, Filium illum Dei^a, unicum ac perfectum^b, omnium verè creditum, servatorem^c. Hujusque objecti ratione, ut Euangelium, lex (hoc est doctrina) fides^d, & verbum fides^e: sic vicissim, fides Euangelii^f, fides in Deum^g, & fides Iesu Christi^h fideque Filii Deiⁱ, & scientia salutis^k, agnitus gratia Dei^l, a-*

gnitus Christi^m, nominatur. Hæc de fidei materia.

^a Mat. 16. 16. Ioh. 1. 69. & 1. 27. & 20. 31. Act. 8. 37. 1. Ioh. 5. 1. ^b Ioh. 14. 6. Act. 4. 12. & 13. 38, 39. Heb. 9. 16. & 10. 14. 1. Ioh. 1. 7. ^c Ioh. 3. 16. Rom. 3. 25. & 4. 14, 25. 1. Cor. 1. 30. Heb. 2. 10. & 3. 9. & 10. 14. ^d Rom. 3. 27. ^e Rom. 10. 8. ^f Phil. 1. 27. ^g 1. Thes. 1. 8. ^h 1. Pet. 1. 21. ⁱ Rom. 3. 22. ^j Gal. 1. 20. ^k Luc. 1. 77. ^l Col. 1. 6. ^m Ifa. 53. 11.

XXVI. *Forma verò, est infusa, ac fructuosa, hujus objecti, per regenerationem, agnitus^a, veræ, de omnium creditum, eoque & sua, per Christum justitia, ac salute, persuasionis ferax^b. Hac enim ratione, fides viua est, & à reliquis omnibus differt.*

^a Esa. 53. 11. Luc. 1. 77. & 8. 15. Ioh. 11. 12, 13. & 17. 3. & 20. 31. Act. 8. 37. & 26. 18, 19. Eph. 1. 17, 18. Phil. 3. 8. Col. 1. 9, 10. 1. Ioh. 5. 1. ^b Esa. 53. 5. Luc. 1. 47. Phil. 3. 9. Ad. 15. 11. & 26. 18, 19. Rom. 5. 1, 2. 5. & 8, 15, 16, 32, 38. Gal. 2. 20. 2. Tim. 4. 7, 8. Heb. 3. 6. & 4. 16. & 10. 22. 1. Ioh. 3. 19. & 4. 16. & 5. 14.

XXVII. *Nam licet aliqua illius, in quorundam reprobrum fide, umbra appareat^a, veritas tamen desideratur. Quoniam & regenerationis gratiæ, & fertilitate destituitur^b.*

^a Heb. 6. 4, 5. ^b Luc. 8. 11, 14. cum 15. Heb. 6. 7, 8. Iac. 1. 26. Tit. 1. 16.

XXVIII. *Atque hujus formæ, omnibus (ante & post Christum) fidelibus communis^a, ratione, communis fides^b, & una fides^c, appellatur: licet singulis fidelibus, sit sua^d, ac propria; cum mensuræ, tum effectorum, accidentibus, in se, & inter se, dispar ac varia^e.*

^a Act. 10. 43. & 15. 9, 11. Rom. 4. 23, 24. 2. Cor. 4. 13. Gal. 3. 8, 9. Heb. 11. 39. 40. ^b Tit. 1. 3. ^c Eph. 4. 5, 13. 2. Tim. 1. 5. ^d Hab. 2. 4. Iac. 2. 18. ^e Rom. 12. 3. & 14. 12. 1. Cor. 12. 11. Eph. 4. 7, 16. 1. Thef. 3. 10. 2. Thef. 1. 3.

XXIX. *Finis porro fidei summus, est Dei redemptoris gloria. Quæ partim, ab ipso Deo est; quando fidem, cæsis & adversariis suis (secundum fœdus novum, propter Christum) donando, veritatis, justitiae, gratiae misericordis, & potentiae suæ, virtutes, fidelibus patefacit^a: partim à fide donatis; quum hasce Dei virtutes, in se, & in aliis, grata mente animoque, & lingua, factisque, concelebrant^b.*

^a Luc. 1. 77, 78, 79. Joh. 3. 33. Eph. 1. 18, 19. & 2. 7, 8. & 3. 10, 12, 18, 19. Rom. 3. 26. & 5. 8. & 10. 19, 20. 1. Tim. 1. 16. 2. Pet. 1. 3. ^b Joh. 3. 33. 1. Pet. 2. 9. 2. Thef. 1. 3. & 2. 13.

XXX. *Subiectus verò huic finis, ac fructus organicus (unde in primis fidelium fides i[n]tra aq[ue] pretiosa^a, dicitur) est unio cum Christo^b, & communio justitiae illius^c: quæque ex hac fluunt, justificatio^d, adoptio^e, vitaque æterna^f. Quorum organum, est fides operans: non per se, seu insita via sua (ut instrumenta naturæ, & artis) neque merito suo (quia Deo debita est, &, ob carnis residua contagionem^g, imperfecta) sed, per accidens gratiae^h, & promissionis divinaeⁱ, & potentiae Spiritus Sancti^j. Hæc tenus de causis.*

^a 2. Pet. 1. ^b Joh. 6. 56. ^c Cor. 13. 5. Gal. 2. 20. Eph. 3. 17. Col. 2. 7. 1. Joh. 5. 20. ^d Phil. 3. 9. Rom. 5. 17, 18, 19. 2. Cor. 5. 21. ^e Gal. 2. 16. Act. 10. 43. & 13. 39. & 26. 18. Rom. 3. 22. ^f Joh. 1. 12, 13. Gal. 3. 26. ^g Joh. 20. 31. ^h 1. Pet. 1. 5, 9. Heb. 5. 9. & 10. 38, 39. ⁱ Gal. 5. 17. Eph. 1. 17, 18. ^j 1. Cor. 12. 13.

XXXI. *Effecta verò fidei (quæ vi sua, & divina ope^a, producit) primum quædam sunt propria ac propinquia: partim immediata, è forma illius, fluens, viva Euangelii, de fidelium omnium salute; credendi actio^b: partim mediata consequens, fidelis cujusque, de salute sua, per Christum, certa persuasio^c. Quæ vulgo (ut interdum, in S. literis^d) per catachresin, fiducia, dici solet.*

^a Joh. 1. 15, 5. Phil. 1. 9, 10, 11, 29. ^b Rom. 4. 5. & 10. 10. ^c Gal. 2. 16, 20. Rom. 8. 16, 37, 38. Act. 15. 11. 2. Cor. 4. 13, 14. Heb. 10. 22. ^d 1. Joh. 5. 14.

XXXII. *Cujus certitudo, licet Dei verbo, non sit nominativum expressum: ex illius tamen, de fide, doctrina, atque fidei sensu (tanquam vero cæstoque, practicæ ratiocinationis, antecedente) solidè concluditur. Euangelium enim, Propositionem illius, protendit, divini testimonii^a auctoritate, firmatam; Quicunque viva fide, Euangelio Dei, de gratuita, omnium verè fidelium, justificatione ac salute, per Christum, credit, justificatus est ac servabitur^b. Assumptionem, certa conscientia, de hujusmodi fide, experientia, dicit; Ego ita credo^c. Unde hanc conclusionem necessariam, deducit; Ergo justificatus sum, ac servabor. Quod, spiritus ac conscientia fidelium, testimonium, ac judicium, consona Sp. Sancti testificatio, in animis ipsorum (arrhae ac sigilli instar, accedens) sigillatim obsignat^d.*

^a 1. Cor. 2. 1. 1. Joh. 5. 9, 10, 11. ^b Joh. 3. 16. & 20. 31. Rom. 8. 30. & 10. 10. Gal. 5. 6. ^c 1. Tim. 1. 16. 1. Tim. 1. 12. Rom. 8. 16, 38. 2. Cor. 4. 13. & 13. 5. ^d Act. 8. 37. Heb. 10. 39. 1. Joh. 3. 19. ^e Rom. 8. 16. Eph. 1. 13.

XXXIII. *Veruntamen hæc fidei actio, propria quidem est, sed non perpetua. Siquidem interdum carnis, mundi, Sathanæ, tentationibus (quibus, vel Propositionis illius, ab Euangelio statuta, vel Assumptionis conscientia, memoria, Sp. Sancti testificatio, in animis ipsorum (arrhae ac sigilli instar, accedens) sigillatim obsignat^d.*

Gggg 4
obnubi-

obnubilatur) infirma sit, aut ad tempus supprimitur; sed nunquam extinguitur^a. Quemadmodum etiam Spiritus Sanctus, fidelium peccatis castigandis, provocatus oblationem fidei, ac consolationem suam, aliquamdiu ad seriam resipiscientiam, differt, sed non aufert penitus^b. Atque hæc de effectis propriis.

^a Psal. 30. 7. 8. & 4. 2. 6. & 73. 2. 22. cum 17. Matt. 14. 30. 31. & 26. 72. 74.
^b Psal. 51. 12. 14. Eze. 36. 27.

XXXIV. *Communia* deinde, ac *remora fidei effecta*, sunt charitatis, spei, ac fiduciae in Deum, opera^a. Quæ proximè quidem, ab insita, hisce virtutibus potentia, promanant^b; remotè vero, à fide viva, salutiferam Dei, per Christum, gratiam, oblatam ac creditam (tanquam efficacissimum, ad actiones earum producendas, argumentum ac stimulum^c)

objiciente, oriuntur. Unde fides, per charitatem, efficax^d, & rerum speratarum hypostasis^e, seu sustentaculum, appellatur: & fiducia Christiana (quia est intrepida anima, adversus objecta pericula, ex fide gratia atque auxilio Dei, audentia^f) fidei proles, statuitur^g. Hæc, de effectis, generatim.

^a Ioh. 6. 68. 69. 1. Tim. 1. 5. Rom. 4. 17. 18. & 5. 2. ^b 1. Cor. 13. 4. 5. Rom. 8. 25. Eph. 3. 12. Heb. 4. 16. ^c Eph. 5. 2. Rom. 4. 17. 18. & 5. 5. Heb. 4. 14. cum 15. & 16. ^d Gal. 5. 6. ^e Heb. 11. 1. ^f Psal. 23. 4. & 43. 5. Heb. 4. 16. g Eph. 3. 12. Heb. 3. 6. & 4. 16. & 10. 22. 34. 35.

XXXV. Adjunctum denique, hujus fidei, certum, est illius, per Dei gratiam, & potentiam, ad finem vitæ, sed gradibus dispar, conservatio ac perseverantia^a.

^a Luc. 8. 15. Joh. 10. 27. 28. 29. Rom. 8. 28. 30. 1. Pet. 15. 9. 1. Job. 3. 9. & 5. 18.

DISPUTATIO XXIV.

DE ARTICULORUM FIDEI APOSTOLICÆ, ET FIDEI ECCLESIAE ROMANÆ, REPUGNANTIA.

Non alienum, ab instituto nostro, existimamus, si nonnulla subinde, discutienda interponamus: que partim ad errorum confutationem, partim ad veritatis illustrationem, varietate quadam, pertinere videbuntur. Qualis jam erit, de Articulorum fidei Apostolicæ, & fidei Ecclesiæ Romanæ, repugnantia: ut inde perspicue constet, Pontificiam, de religione, sententiam, non solum divinae operum legi, Decalogo traditæ, & diametro adversari: sed etiam doctrinæ fidei, Evangelio, & Symbolo Apostolorum, summatim comprehendere, adversa fronte repugnare: ideoque, non Apostolicam, sed Apolstolicam jure meritoque appellandam. Qua in re tractanda, non omnia (nebrevitatis modum excedamus) sed quadam deligemus.

THEISIS I.

Primus enim articulus fidei est, ut in Deum Patrem, omnipotentem credamus: hoc est, in eo, fiduciam ac spem omnem, non autem in ulla creatura, ponamus^a: ut qui solus Deus^b, solus omniscius^c, solus omnipotens^d, solus invocandus^e. Contra vero Pontificiorum fides, ab Apostolica hac deficiens, hanc propriam Dei gloriam, suis sanctis, in primis virginis Mariæ; his verbis adscribit; In te Domina speravi, non confundar in eternum, &c. Tu es fortitudo mea & refugium meum^f. Misericordia mea: miserere mei. Tu enim es lux & spes, omnium confidentium in te^g. In te, dulcis Maria, confidimus: in te, clementissima Domina, speramus: defende nos, in eternum, Amen. Te decet laus: te decet imperium: tibi virtus & gloria, in secula seculorum, Amen^h. Observandum, nos in citatione Psalterii Mariæ, sequi editionem Constantensem, anni M. DC. XI. episcopi auctoritate præmissâ, commendatam.

^a Jer. 7. 5. 7. ^b Joh. 17. 3. ^c Reg. 8. 39. Jef. 63. 16. ^d 1. Tim. 6. 15. 16. ^e Mat. 4. 10. ^f Psalter. Mariæ, Psal. 30. ^g Ibid. Psalm. 46. ^h Ibid. Cant. ad Psalm. 3.

II. Secundus fidei Apostolica articulus est, quo creditur in Iesum, hoc est, mundi servatorem^a: & quidem perfectum^b, ac solum. Quia non est in alio ullo salus. Nec enim aliud est nomen, sub caelo hominibus datum, per quod nos oporteat servari^c. Contra Pontificiorum fides apostatica, aliud nomen componens sic ait: Agnosce Dominam nostram, salvatricem suam^d. Dominamea, salvatrix mea^e.

^a Joh. 4. 42. 1. Joh. 4. 14. Mat. 1. 21. ^b 1. Joh. 1. 7. & 2. 2. Rom. 5. 17. 18. 19. 21. Heb. 9. 26. Eph. 1. 23. ^c Act. 4. 1. ^d Psal. Mar. Psal. 133. ^e Ib. Cant. ad Psalm. 18.

III. Deinde eodem articulo, creditur in Iesum Christum, hoc est, unicum Dei & hominum mediatorem^a atque adlocutum^b, propitiatorium^c: qui solus, via ad Patrem^d: quique omnes laborantes, ad seipsum (ut salutis & vitæ æternæ fontem^e) vocat^f. Contra Ecclesia Romana fides, hoc proprium Christi officium, virginis Mariæ ita attribuit; Talem tibi dedit Mediatrixem Deus tuus^g. Mariae advocata nostra: Maria propitiatorium universæ terra: Maria Dei & hominum Mediatrix^h. Omnes sicutentes, venite ad illam: & de fonte suo, gratianter vos potabit. Ex quo quis haurit, salver in vitam æternam: & qui ex eo bibit, non sicut unquamⁱ. Venite ad eam

omnes, qui laboratis, & tribulati estis: & refrigerium dabit animabus vestris^k.

^a 1. Tim. 2. 5. ^b 1. Joh. 2. 1. 2. Heb. 4. 15. 16. & 7. 25. Rom. 8. 34. ^c Rom. 3. 25. 1. Joh. 2. 2. & 4. 10. ^d Joh. 14. 6. ^e Joh. 4. 14. & 7. 37. ^f Joh. 7. 37. Mat. 11. 28. ^g Psal. Mar. Psal. 28. ^h Ibid. in Litania p. 356. ⁱ Ibid. Psal. 81. ^j Ib. Psal. 2.

IV. Denique eodem etiam articulo, fides Apostolica, Iesum Christum, Dominum nostrum, agnoscit, & quidem solum. Unus enim Dominus Iesus Christus, per quem omnia: & nos per ipsum^a: cui, in caelo & in terra, potestas data^b. Contrà vero Ecclesia Romana, ab eo deficiens, virginem Mariam, sic invocans compellat; Tu Angelorum Dominas^c. Tibi omnes Angeli & Archangeli: tibi omnes principatus, humiliter serviunt^d. Diligam te, Domina caeli & terra^e. Eripe me, de iniurie meis, Domina mundi^f.

^a 1. Cor. 8. 6. Eph. 4. 5. ^b Mat. 28. 18. ^c Psal. Mar. cant. ad Psal. 3. ^d Ib. ^e Ib. Ps. 17. ^f Ib. Ps. 58.

V. Tertio fidei Apostolica articulo creditur, Christum conceptum esse ex Spiritu Sancto: coque solum sanctum^a: reliquos vero homines universos, conceptos in peccatis & natura iræ filios^b: ac peccasse ad unum omnes^c. Contrà vero Pontificiorum fides, ab hoc articulo deficiens, Mariæ & conceptionis, & totius vitæ perfectam ac perpetuam sanctitatem, ita eam invocando, profitetur; Maria sine peccato concepta^d. Per immaculatam conceptionem tuam: per sanctam nativitatem tuam, libera nos virgo gloriose^e. Atque ita eam, quæ piè, se Servatorem habere, agnoscit^f: nec servatore Christo, nec oratione Dominicâ (utpote peccati omnis expertem^g) opus habuisse, impiè statuant.

^a Luc. 1. 35. Heb. 4. 15. 16. & 7. 26. ^b Psal. 51. 7. Joh. 3. 5. 6. Eph. 1. 1. 2. 3. ^c 1. Reg. 8. 46. Rom. 3. 10. 23. 24. Iac. 3. 2. 1. Joh. 1. 8. 10. ^d Psal. Mat. Litani. p. 347. ^e Ib. p. 359. ^f Luc. 1. 47. ^g Bellat. in Catech. Papæ Clementis 8. Bulla confirmato cap. 6.

VI. Deinde, multo majori sacrilegio, à Papa Romano Sexto quarto, anno M. CCCC. LXVI. hæc apostatica, de conceptionis virginis Mariæ sanctitate, fides, peculiari festo, fuit consecrata^a: quum de ea re, & ante, & postea acerrime inter Pontificios sit concertatum. Adeo ut diversorum ordinum Prædicatores, etiam hoc festo instituto, annis plus quam septendecim, quotidie predicare non cessarent, eam, de Conceptione V. Mariæ, sine peccato originali, sententiam tenentes, aut asserentes, esse hereticos: graviterque peccare, qui ejusmodi officium (à Papa institutum) celebrarent^b.

^a Extravag. commun. lib. 3. de reliq. & vener. sanctorum, cap. 1. & 2. ^b Ibid. cap. 1.

VII. Quar-

VII. Quartus fidei Apostolicæ articulus, Christum sub Poncio Pilato passum, crucifixum, mortuum & sepulcum, descendisse ad inferos, tradit. Quo, (Scripturâ sacrâ indice) non solum corpore, sed etiam anima rationali, dolores inferni perpessum^a, denotatur. Contrà verò Romanæ Ecclesie fides ab ista Apostolica desciens, Christi passionem, pro nobis debitam, ita mutilat, ut eam quidem, corpori & sensibus, tribuat: sed anima rationali quicquam perpessum esse malum, in horto aut in cruce, aperte neget: ut Doctores ac Sancti, apud Pontificios, testantur^b.

^a Ies. 53. 11. Mat. 26. 37, 38. Act. 2. 24, 27. Heb. 5. 7. ^b S. Thom. Aquin. par. 3. q. 46. art. 7. & 8. Thom. ab Argent. in 3. sent. dist. 15. art. 3. &c.

VIII. Imo crassiori contradictione asserunt, Christum, inde à conceptione, futuram animæ suæ, in vita æterna, gloriam non sperasse; sed eadem, perpetuò sibi præsenti, fuisse beatam^a. Ita ut in cruce quidem, summos corpore & sensibus cruciatus, sustinuerit: anima verò rationali, non solum eorum fuerit expers, sed etiam summo, ex vita æternæ fruptione, gaudio fuerit plenus^b.

^a Th. Aquin. par. 3. q. 46. art. 7. Melchior Canus locor. commun. 1. 12. cap. 14. ^b Tb. Aquin. par. 3. q. 46. art. 8. Thom. ab Arg. sent. 3. dist. 15. art. 3.

IX. Denique turpi commento, tradunt Christum, in infernum (quem in quatuor specus, *imum*, damnatorum: *proximum* ei, Purgatorium^a: *tertium*, infantum non baptizatorum: *summum* denique, limbum Patrum, ridiculè & impie distribuunt) descendisse & damnatos terruisse: Purgatorii animas, futura tandem liberatione, consolatum: Patres verò ac sanctos, ante Christum mortuos, ipsumque exspectantes, è limbo exemptos, secum in cœlum transtulisse fingunt^b.

^a Cost. lib. Societatis lib. 5. p. 442. limbum infinium inferius Purg. ponit. Bel. latm. Catechis. c. 3. esp. 5. art. fidei. ^b Ibidem.

X. Quumque promissionem latroni factam; *Hodie mecum eris in paradiso*^a, figmentis hisce obstatæ, animadverterent, ad infernum impie accommodarunt. Ita enim, ait Jesuita: *Sic inferni loca perlustravit, ut tenebrosum carcerem, in Paradisum converterit, juxta illud, quod latroni dixerat; Hodie mecum eris in Paradiſo*^b.

^a Luc. 23. 43. ^b Cösterus pag. 442. libri Societatis à Papa Greg. 13. diploma & indulgentiis, anno 1577. approbati.

XI. Sextus apostolicæ fidei articulus est: quod Christus ascendit in cœlum. Quo indicatur, passione sua ac morte penetrasse in cœleste gaudium & gloriam^a. Deinde quod ibidem sedet ad dextram Dei Patris omnipotentis, & quidem solus^b: adeo ut ipsi tanquam regi, omne genu flectatur^c. Contra verò apostatica Ecclesie Romana fides est: Primo, quod (ut ajunt) Christi anima, ab initio perfectè beata, nihil accidere potuerit majoris gloria^d. Secundo quod hanc propriam Christi gloriam, virgini Mariæ, comunicant: quum, & reginam cœlorum^e. vocant, atque ita invocant; *Tu, cum filio tuo, sedes ad dextram Patris*^f. In nomine tuo, omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum^g.

^a Iuc. 24. 26. Heb. 2. 9. & 12. 2. ^b Heb. 1. 13. Rom. 14. 11. Phil. 2. 10. ^c Th. Aquin. par. 3. q. 34. art. 4. ^d Papa Sixtus IV. extrav. com. l. 3. de relig. c. 1. ^e Psalt. Mar. cant. ad Psal. 5. ^f Ib. cant. ad Psal. 5.

XII. Septimo, fidei apostolicæ articulo, creditur Christum, inde venturum, ad judicandum vivos & mortuos. Quo (v. sacræ literæ etiam docent) satis clare indicatur, corpus Christi, post ascensionem, in cœlo esse, ac manere ad ultimumque judicium: non autem esse in terris^a, nec in ea fore, ante ultimum diem^b. Contra verò, apostatica, Romanæ Ecclesie, fides est, corpus Christi, è cœlo indies descendere, sequæ sacrificiis sistere in Missa præsens^c: rursumque in cœlum, Angelorum ministerio, referri; quemadmodum in Canonis Missæ precatio, traditur: ut reliqua interim absurdia omittamus.

^a Col. 3. 1. 2. Matth. 24. 26, 27. Iohann. 12. 8. ^b Act. 1. 11. & 3. 21. ^c Francisc. conformatum. lib. 1. c. 7.

XIII. Nonno, Apostolicæ fidei, articulo bimembri, creditur primum, Ecclesiam sanctam, catholicam: cuius Christus, tanquam domus suæ spiritualis^a, universale fundamentum est unicum^b: & tanquam corporis sui^c, uno eodemque Spiritu, per fidem sanctificati, & uniti^d, unicum est caput, servator, unusque Dominus^e. Contra apostatica Pontificiorum fides, ut sanctam & catholicam hanc Ecclesiam, cum profana ac particulari Romana Ecclesia, confundit: sic alterum

ei caput vicarium, Pontificem Romanum, monstroscè affigit: eique in universos mortales, etiam orbis monarchas, protestatem adscribit. Qua de re Papa Bonifacius octavus, sic statuit: *Subesse Romano Pontifici; omnem humanam creaturam declaramus, dicimus, diffinimus, & pronuntiamus, omnino esse de necessitate salutis*^f. Cui similis labri Glossa subiecta ait: *Christo data erat omnis potestas, in cœlo & in terra, Matth. 28. ergo summus Pontifex, qui est vicarius, habebit hanc potestatem*. Atque hæc de primo, octavi articuli, membro.

^a Heb. 3. 6. ^b 1. Pet. 2. 4. ^c 1. Cor. 3. 11. Eph. 2. 20, 21, 22. ^d Col. 1. 18. ^e 1. Cor. 12. 27. ^f 1. Cor. 12. 13. & 6. 11, 17. Eph. 3. 16, 17. & 4. 4, 16. & 5. 30, 31, 32. ^g Ephes. 4. 15, 16. & 5. 23. Act. 4. 12. Eph. 4. 5. Extravagant. commun. l. 1. de major. & obed. cap. unam.

XIV. Alterum est, quo credimus sanctorum communionem, eamque (ut Scriptura docet) duplicem: *unam*, cum Christo^a: *alteram*, inter se mutuam^b. *Cum Christo*, quod omnes & singuli verè fideles, tanquam viva corporis illius Ecclesie catholicæ, sub eodem capite, membra, illius & omnium salutarium beneficiorum, sint participes^c.

^a 1. Ioh. 1. 3. ^b Ibidem. ^c 1. Cor. 1. 30. Eph. 4. 4, 5.

XV. Deinde inter se, quod singuli sua, quæ acceperunt, à capite communis, dona, ad communem corporis ipsius seu Ecclesie, utilitatem conferre teneantur^a. Ita tamen, ut quisque non aliena, sed sua fide vivat^b, bonaque fidei, charitatis ac spei opera, operantis sint propria, non aliis communia: multò minus, ut pro aliorum pœnis temporalibus, sua dignitate redimendis, sint idonea.

^a Rom. 12. 5, 6, 7, 8. 1. Cor. 12. 25, 26, 27. Eph. 4. 8, 12, 25. Hab. 2. 4. ^b Ezech. 18. 10, 30. 2. Cor. 5. 10. Gal. 6. 5.

XVI. Contra verò apostatica, Romanæ Ecclesie, fides est, hanc communionem sanctorum, in eo consistere, quod omnia bona opera sint communia^a. Adeo ut Christianorum etiam remotissimorum atque ignotorum, Missæ, preces, divina officia, aliaque bona opera, nos juvent. Neque hanc communionem solam esse in his terris: sed etiam Missas, preces, & bona opera, iis qui in Purgatorio sunt, opem ferant. Deinde preces eorum, qui sunt in cœlo, & nobis, & animabus in Purgatorio, esse adjumento^b. Hæc de nono.

^a Bellarm. Catechis. cap. 3. expos. 9. art. b Ibidem.

XVII. Decimo, fidei apostolicæ, articulo credimus, remissionem peccatorum. Quod Deus solus auctoritate suâ omnibus verè fidelibus, pœnas universas, peccatis ipsorum debitas, propter Christi solius satisfactionem, fide vivâ perceptum, gratis condonet^a. Deinde quod hujus condonationis annuntiandæ, non liberam potestatem; sed verbi divini præscripto, definitum ministerium, Apostolis, aliisque Evangelii præconibus, commisit^b.

^a 1. Iohann. 1. 7. Rom. 3. 24, 25. & 8. 1. ^b Marc. 16. 15, 16. Ioh. 20. 23. Matth. 18. 17, 18.

XVIII. Contra, apostatica, Romanæ Ecclesie, fides hæc est: Si quis, post acceptam justificationis gratiam, culibet peccatori penitenti, ita culpam remitti, & reatum æternæ pœna deler, dixerit, ut nullus remaneat reatus, pœna temporalis exolvende, vel in hoc seculo, vel in futuro, in Purgatorio, antequam ad regna cœlorum aditus patere possit, anathema sit^a. Item; Quod temporalibus flagellis, à Deo inflictis, & à nobis patienter toleratis, apud Deum Patrem, per Christum Iesum, satisfacere valeamus^b.

^a Concil. Trid. Sess. 6. can. 30. ^b Ibid. Sess. 14. c. 9.

XIX. Quibus accedit, impium hoc, Papæ Bonifacii Octavi, decretum; Pontificem Romanum, Apostolicæ potestatis plenitudine, suis indulgentiis, plenissimam, peccatorum omnium, concedere veniam^a. Deinde Papam, hanc remissionem peccatorum largiri è thesauro Ecclesie, ex Christi & sanctorum meritis, conflato: ut Papa Clemens sextus, summa impietate, decernit, & ait; Eum thesaurem, per beatum Petrum cali clavigerum, ejusque successores, suos in terris vicarios, commisit fidibus salubriter dispensandum, & propriis & rationalibus causis, nunc pro totali, nunc pro partiali remissione pœna temporalis, pro peccatis debita, tam generaliter, quam specialiter (propterea, cum Deo, expedire cognoscerent) vere penitentibus & confessis, misericorditer applicandum. Ad cuius quidem thesaureum cumulum, beata Dei genitricis, & omnium electorum, à primo justo, usque ad ultimum, merita adminiculum praestare noscentur^b.

^a Extravag. commun. lib. 5. de pœnit. & remiss. c. 1. ^b Ibid. c. 2. unigenit.

XX. Due-

XX. *Duoecimo, apostolicæ fidei articulo, credimus nos, cum omnibus vera fide præditis, secundum Euangelii promissionem, vitam æternam^a, dono Dei, per Christum consecuturos^b: contra verò apostolica Pontificiorum fides, vitam æternam, bonis operibus nostris esse promerendam^c: & certam illius fiduciam, esse noxiā temeritatem passim tradit, ac spem salutis dubiam in ejus locum statuit. Quum nullus*

(inquit) scire valeat, certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, sè gratiam Dei esse consecutum^d. Atque hactenus speciem vidimus repugnantie manifeste, inter Apostolicam, & Romane Ecclesiæ fidem: unde hanc apostolicam esse, constare potest. Ideoque omnibus quibus salus est curæ, hæc tanquam peste vitata, apostolica fides amplectenda.

^a Marc. 16. 16. Ioh. 3. 36. & 5. 24. & 6. 35. 3. 9. 10. 18. ^b Rom. 6. 23. Eph. 2. 8. ^c Concil. Trident. sess. 6. can. 32. ^d Ibid. c. 9.

DISPUTATIO XXV.

DE HOMINIS, CORAM DEO, PER CHRISTUM, JUSTIFICATIONE.

Quum recta doctrina, de Iustificatione hominis, coram Deo, per Christum, notitia ad Iustitiam & salutem fidelium, necessario pertineat^a (ideoque sinceritatem illius aviditatem^b noster b Diabolus, hominibus præterea ambitione impiis, partim minus attenue abusus, variis artibus inficeret & extinguere, inde à Christo c & ante, sit molitus, nostroque (prob dolor!) aeo, in Ecclesia viscera, imo & visceribus similiter graffetur d) non absere speramus, si veritati stabilienda, & ad cautionem utilitatemque Academia, hanc doctrinam, certis thesibus examinandam, ab hypothesibus exorsi, proponamus.

^a Esa. 53. 11. Ioh. 17. 3. Rom. 10. 3. Gal. 5. 4. ^b 1. Pet. 5. 8. ^c Act. 15. 1. 2. Cor. 11. 3. 13. Gal. 3. 1. ^d Per Pontificios A. Olandrum, Claudianum Albertinum, hinc Apostolatum Coronatum, &c.

HYPOTHESIS I.

I. *U*stificare, vox Glossario veteri * nota, non in Latio, sed in Ecclesiâ nata, exprimendæ voci Hebreæ ψιγη aut ψιγην, & Græcæ δικαιούμενος, justum facere significat: ideoque hæc duo complectitur. I. *Iustum*. II. *Facere*. De quibus nonnulla rei declarandæ, præmittimus.

* Ab Henrico Stephano edito.

II. *Iustitia* est *Justitia* (unde & pro justo metonymicè *Iustitia*) quæ à jure (quod à iusso, ut iura olim iussa^a deducunt) orta, Hebreicè πίστις: Græcè δικαιούμενος (& interdum synecdochicè δικαιωμένος^b) cuius à δικαιo id est jus, prima origo: quod acutè, & ad rem concinnè Arist. d à δικαιo, propter æqualitatem, (ut & Apostolus e τὸ δικαιοῦ καὶ τὸ ισόν^c & exegeticè copulat) alii à γῆγ^d, per aphæresin, derivant.

^a Esa. 41. 2. 2. Cor. 5. 21. ^b Festus de Verb. ^c Rom. 5. 18. ^d Nicomach. lib. 5. c. 4. ^e Col. 4. 1.

III. *Iustitia hominis* est bonitas^a, ex officio, Deo debito^b, rectæ rationi ac jure divino consentanea^c.

^a Gen. 1. 17. 33. Marth. 12. 35. Luc. 12. 50. ^b Luc. 17. 10. Rom. 13. 8. ^c Deut. 9. 5. Prov. 14. 6. Esa. 26. 7. 2. Paralip. 9. 10.

IV. *Recta autem rationis & juris divini norma*, prima ac summa, est mens ac voluntas Dei, in cœlis: cuius revelatio & adumbratio nobis est, iussum ac lex Dei, in terris; officium *Justitiae* (ex quo metonymicè, cum voluntas Dei^a tum *Iustitia*^b, & *Iustitia Dei*^c vocatur) mortem, (temporalem corporis, tum etiam animæ infinitam valorem, aut compensatione quadam, ob finitam naturam nostram, infinitam duratione, id est æternam: ob infinitam Dei majestatem) severè & absolute transgressor iocominando^d, sanciens.

^a Marth. 6. 10. & 7. 21. ^b Psal. 5. 9. Iac. 1. 10. ^c Psal. 119. 172. ^d Gen. 2. 17. Exod. 23. 7. Deut. 27. 26. Rom. 2. 2. 13. & 3. 31. & 6. 23. Gal. 3. 10. 12.

V. Cujus mortisperfeccio (& quidem voluntaria ac sancta: alioquin reatus non tolleretur, sed nova *ārōnia* augeretur^a) non est ipsam *Justitia* legis: ut quæ, innocentia & obedientia perfecta, constet^b: sed compensatione quâdam, seu, debiti culpæ & creditæ poenæ inter se contributione, quasi pristinæ innocentia. Quare non simpliciter *justum* facit, ac salutis præmio dignum (quod ante peccatum, ob inchoatam tantum duratione *justitiam*, definit^c) sed à reatu absolutum, aptumque ad *justitiam*, & jus vitæ (quod solum iis adest, quibus omnino ac perpetuo peccatum deest^d) obedientia consequendum.

Ruit ergo *πενitentia* illud, *detruncationis justificantis Iustitia Christi*, *ψιγη* ac falsum fundamentum geminum, *Pœna*, pro inobedientia, merita perfeccio; Item remissionem peccatorum omnium, commissionis & omissionis, esse perfectam, ad salutem, *justitiam*. Illud enim causa tantum est absolutionis à reatu: Hoc verò ipsa absolutio, ad innocentiam: neutrum perfecta *Justitia*; imo nec per se propriæ *Justitia*: ut quæ &

āropia est, & si à reliqua universali *justitia* sit secreta, *justitia* non sit^e. Eademque operâ secundi fundamenti appendix dejecta est. *Qui remissis peccatis, non est peccator* (hoc est reus peccati) *coram Deo, cum esse perfectè justum*. Nam inter utrumque esse potest innocentia & *justitia imperfecta*, saltem ratione durationis: ut in Adamo ante lapsum: qui nec Reus erat mortis, & nequum jus habebat ad vitam.

^a Deut. 27. 26. Iac. 2. 10. ^b Deut. 27. 26. Pf. 34. 15. ^c Deut. 27. 26. ^d Levit. 18. 5. ^e Levit. 18. 5. Deut. 27. 26.

VI. Porro lex Dei, ab ipso, partim per imaginem Dei, naturæ ac menti indita & impressa, ac propterea *lex naturæ rectæ* dicitur: partim postea, sermone edita ac promulgata. Atque hinc, metonymia formæ, ut peccatum *āropia*^b, sic *justitia* *āropia* contrariè opposita^c, ex hujus, & *ēcōpia*^d potius (ut videtur) analogia, quam ex usu, *ēcōpia*, vulgo appellatur.

^a Rom. 2. 14. 15. ^b 1. Joh. 3. 4. ^c 2. Cor. 6. 14. ^d 1. Cor. 9. 21.

VII. Sed *lex Dei promulgata*, pro originis diversitate, alia est necessaria: alia arbitraria.

VIII. *Necessaria* quidem est, ex natura, cum gloria Dei, summi boni ac creatoris, tum hominis imagine Dei ac *justitia* naturali donati^a, simpliciter dependens, *lex charitatis*^b, quam *moralē* nuncupant: quæ *Decalogo* (exceptis substantiæ Sabbathi additis circumstantiis^c) continetur, & solis obedientibus, vitam^d, non stricto debiti jure, sed pro sua liberalitate^e, addicit. Quam legem, pro se tantum, singuli homines posteri, ad debitam perfectionis suæ curam, gratitudinem & Dei gloriam: pro se verò & suis posteris, humani generis (Adamus primus per generationem; Secundus, Christus, per regenerationem) stirpes^f, præstare potuerunt ac debuerunt, ex hypothesi promissionis^g, ad premium vitæ æternæ. Ira ut illa obedientia, in stirpe considerata, communis usu esset, ratione ramorum: in ramis singulis verò applicata, singularis, pro ipsis, non pro aliis. Quo evertitur falsum illud *mutilationis justificantis Iusticie Christi*, fundamentum tertium; quod qui pro se debet, illud pro alio quoque præstare non potest: Et quartum, quod pro alio præstitum, ad illud is non obligatur. Stirpis enim & ramorum discrimen, & modus ac finis debiti diversitas (ut & passionis ac mortis Christi pro nobis, cum nostra consensionis exemplum^h) omnem hic repugnantⁱ speciem diluit.

^a Mal. 1. 6. Exod. 20. 15. Esa. 42. 8. ^b Marth. 22. 40. Rom. 13. 10. ^c Col. 2. 16. ^d Deut. 27. 26. Levit. 18. 5. ^e Exod. 20. 6. Job. 35. 7. Luc. 17. 10. ^f Rom. 5. 14. 15. ^g Levit. 18. 5. ^h 2. Tim. 2. 11. 12.

IX. Præterea, ut *hæc charitatis lex*, legis naturæ integræ expressio est; ita à lapsu corruptæ, correctio^a, & perfectæ *Justitiae*, Deo in natura & actionibus^b, tota vita, debitis, regula perpetua & necessaria^c, ac sub utroque fœdere, per se immutabilis^d, & plusquam *ēcōpia*, ac quasi regina^e, reliquas generali suo imperio ac complexu continens^f.

^a Deut. 12. 8. 12. Pf. 19. 8. 9. ^b Marth. 22. 38. 39. ^c Deut. 27. 26. & 12. 31. ^d Rom. 13. 8. 10. Gal. 3. 8. 10. ^e Iac. 2. 8. 9. 10. ^f Marth. 22. 40.

^g X. Ideo-

X. Ideoque *obligatio* illius, nec pœnâ^a, imo nec justitiâ nostrâ^b, dissolvi potest (quia Deus seipsum ac gloriam suam abnegare non potest^c) imo & accedente justitiâ Dei (cum imputatâ, tum inherente) augescit, magisque stringitur vinculum: quod tum Deo non solum, ut creatori sancto, communiter; sed etiam ut redemptori & sanctificatori, peculiarter, ad officium gratitudinis devincat^d.

Quare caducum est & *falsum illud* mutilationis justificantis justitiæ Christi *fundamentum quintum*, *Obligationem hominis esse, aut ad obedientiam, aut ad panam*. Nam nec ante lapsum, nec post restitutionem ac justificationem, ad alterum, sed ad alterum, seu prius tantum^e; post lapsum verò ad utrumque. Ad prius necessitate, cum absolute Dei creatoris & naturæ suæ^f; tum relata, ex hypothesi conditionis vitæ consequendæ^g. Ad posterius, ex hypothesi, partim comminationis legis absolutæ ac justi judicij Dei, partim peccati sui^h.

Similiter tollitur falsi hujus fundamenti *falsa haec appendix gemina*. *Cui obedientia vita Christi imputatur, ei mors illius non est necessaria, sed superflua*: & contra; *Cui mors imputatur, illi vita obedientia non est opus*. Nec enim hoc modo iustè, idem omnino, debitum exigitur bis, dum utrumque postulatur: sed duo debita, naturâ & re diversa: quorum solutio, ad unam bimembrem legis justitiam concurrevit.

^a Deut. 27. 26. Levit. 18. 5. ^b Rom. 13. 8. ^c 2. Tim. 1. 13. Esa. 42. 8. ^d Luc. 1. 75. Rom. 6. 10. 22. ^e 1. Cor. 6. 10. Eph. 5. 1. 2. ^f Pet. 2. 5. 9. ^g 1. Tim. 1. 9. ^h Mal. 1. 6. ⁱ Levit. 18. 5. ^j Deut. 27. 26. Exod. 23. 7. ^k 2. Thess. 1. 5. 6. ^l Rom. 2. 1. 5.

XI. Atque hujus legis solius *plena obedientia* (quæ perfezione & rei, seu partium, graduumque, & temporis constat: ut legis præcepta omnia, omnino, omniq[ue] tempore vita obseruentur^a) in se & per se, citra gratiam & veniam, Deo accepta^b, & ex fœdere operum, digna est vita æterna^c. Quare vulgo à Theologis, *justitia universalis*^d absolutè: & *justitia personæ*^e, nominatur. Quam lex omnibus præcipit^f, nec in ullo mero homine in hac vitâ invenit^g; Euangelium verò credenti in Christum promittit^h, & Deus vere donat & imputat. Ideo quere eadem modo diversa, synecdochice, & distincte illo, *justitia legalis* (ut in sacris literis *Justitia ex lege, & per legem*^k) hoc modo *justitia Euangelica, justitia fidei*^l, & ex fide & per fidem^m, quæ ex Deoⁿ & Donum Dei^o & imputata^p, ab Orthodoxis, non putativa, cum Pontificiis, dici solet.

Quocirca falsa est ista, ad peccati originis negationem, & vires liberi arbitrii extollendas, *Pelagianismi Hypothesis*; *Hominem suis viribus, Dei legem ipsi proposcam, re perfectè in hac vitâ, posse implere*: & *Semipelagianismi* (quem impudenter & impie Socrinus & Cornhertus verum Christianismum, tripli indigant) *hominem renatum & posse & implere hic perfectè; non suis tamen, sed Spiritus Sancti viribus*.

Collabitur etiam sextum *falsum illud detractionis justificantis justitia Christifundamentum*, justitiam legis & justitiam Euangelii *essentia differre*: cum eadem sit; & materia obediencia Deo præstata: & formâ, universalis conformitas cum lege necessariâ.

^a Deut. 27. 26. Iac. 2. 10. ^b Levit. 18. 5. ^c Rom. 4. 4. & 10. 3. ^d Rom. 2. 13. & 10. 5. ^e d Deut. 6. 25. Rom. 2. 13. ^f Math. 9. 13. ^g Act. 7. 52. ^h f Deut. 17. 26. g Ps. 143. 3. lob. 4. ⁱ Reg. 8. 46. Prov. 20. 9. ^j Math. 6. 12. Rom. 7. 23. 25. Gal. 5. 16. 17. ^k Ioh. 1. 8. 9. Iac. 3. 2. ^l h 2. Cor. 5. 19. i Rom. 4. 6. 11. k Rom. 10. 5. Gal. 2. 21. l Rom. 4. 11. 23. m Philipp. 3. 9. n Ibid. o Rom. 5. 15. 17. p Rom. 4. 6.

XII. Arbitrariaverò Lex est, quæ, pro Dei arbitrio, hominem ad particularē aliquam obedientiam adstringit: Ideoque, lex divina positiva, opposita naturali, à Theologis appellata. Quales, sapienti Dei dispensatione, multæ leges possunt, spectantes vel ad fœdus operum, ante^a, aut post^b lapsum: vel ad gratiæ fœdus, partim ad tempus (idque aut certò μέτρα τελεῖς διορθώσεις^c, aut dispensatione quadam brevi, ad redificationis necessitatem, impositæ^d) partim perpetuò duraturæ^e.

^a Gen. 1. 29. & 2. 16. 17. ^b Gen. 9. 3. 4. & 17. 10. ^c Gen. 17. 10. Gal. 5. 1. 3. Heb. 9. 10. ^d Act. 1. 18. ^e 1. Cor. 11. 23. 26. Rom. 3. 27.

XIII. *Quarum legum observatio justitia quidem est*^a, sed, quia particularis, integrum, Deo debitam, obedientiam non complectitur: nec universalis & perfecta justitia, nec absolute ac per se^b, nec citra veniam in nobis Deo accepta, nec sine perfecta legis charitatis, seu, moralis, observatione, mereri vitam æternam, dici potest^c.

^a Psal. 5. 1. 21. ^b 1. Sam. 15. 22. Amos 5. 21. 22. ^c Deut. 27. 26. Gal. 3. 10.

XIV. Porro, ut à justitiæ norma, ad divisionem illius, progrediamur, justitia hominis, pro duplice suo objecto, habitu & actu, alia est *habitualis*, alia *actualis*: illa *habens*, hæc *transiens*.

XV. *Habitualis* est durabilis anime bonitas, quâ mente, voluntate, affectibus apta ac propensa est, ad legis Dei obedientiam. Eaque vel insita, vel acquisita. Insita quidem est, quæ infusa divinitus, formatione ad imaginem Dei, sive per creationem primam (quæ *justitia propterea originalis* dicitur) naturalis ac perfecta^b: sive per creationem secundam & regenerationem, supernaturalis ac perficienda^c. Illa, à nobis debita, rationenon ortus; quâ Dei beneficium, & principium ac facultas justè vivendi: sed conservationis; quâ officium nostrum ex beneficio accepto profluens, & justitiæ universalis fundamentum ac prima pars: *Hac verò, & quidem perfecta, debita est creationis jure, ratione utriusque cum ortus, conservationis (eoque lege exigitur e: & contrariis illius defectus, inimicitæ adversus Deum, & inobedientiæ in legem & peccati nomine accusatur f: & mortem efficere dicitur g) et si re à Deo detur dono, gradu hic inchoata. Acquisita verò est, quæ crebris actionibus, Deique præsidio, ex insita justitiæ derivatis, orta h.*

^a Gen. 1. 27. 31. Eph. 4. 24. ^b Gen. 1. 27. 31. c Eph. 2. 10. d Eph. 4. 16. 24. Col. 3. 10. Tit. 3. 5. 6. e Deut. 10. 12. 16. Rom. 7. 7. f Ierem. 9. 26. Act. 7. 51. Rom. 8. 7. Psalm. 51. 7. g Rom. 7. 13. & 8. 8. Eph. 2. 3. h Psal. 132. 9. Prov. 1. 2.

XVI. Utraque rursus habitualis justitia, relatè ad suum genus, est, aut particularis, aut universalis. *Particularis*, quæ aliqua tantum: aut una virtus, & quidem vel quævis promiscuè (sive Deum, sive proximum spectans) vel certa ad officium erga proximum pertinens virtus, suum cuique, distributione vel commutatione, tribuens^a. In quâ, cùm excellent, & veritas^b, & eleemosyna^c, καὶ ἴζοξίν relatè *justitia* dicuntur. *Universalis* verò est cunctarum virtutum inhærentium chorus.

^a Exod. 23. 8. Levit. 19. 36. Esa. 1. 21. 26. & 5. 7. Matth. 20. 4. 7. b Ps. 52. 5. & 58. 2. 4. & 119. 40. Esa. 46. 15. c 1. Cor. 9. 10.

XVII. *Actualis* verò *justitia* est bonitas actus, orta ex habituali, justitiæ juri divino consentanea^a. Quæ pro suâ origine, seu habituali, *una* *actus* perfecta est, vel imperfecta: Illa, quæ ex habitu perfecto: hæc, quæ ex imperfecto. Et utraque rursus, relatè ad suum genus, vel particularis, vel universalis. *Particularis*, quæ aliquot tantum *actionum*; unde synecdochice, si plerèque adsint, ut rectè Basilius^b, vocantur *justi*^c, aut *unius* (quæ *justitia operis* dicitur, ut & bona opera, *justitia*^d) sive *cuiusvis* promiscuè, sive distinctè justitiæ particulares dictæ^e. Ex quo, & *justitia causa* *controversia*^f, vulgo trita & civilis & externa vita integritas, vera & synecdochice, nec fucata^g metaphoricè *justitia* nominatur. *Universalis* verò *justitia* est omnium *actionum*. Atque hæc de *justitia & iusto*.

^a Phil. 1. 11. 1. Ioh. 3. 7. b Sermon de penit. c Prov. 10. 7. Matth. 13. 29. Apoc. 22. 11. d Deut. 24. 13. Psal. 11. 7. & 15. 2. & 106. 31. e Gen. 30. 33. Levit. 19. 15. 36. 2. Sam. 8. 15. Psalm. 103. 6. f Psalm. 9. 6. 4. Parallel. 6. 23. Esa. 5. 23. g Job. 34. 5. h Esa. 57. 12. Ezech. 3. 20. & 8. vers. 26.

XVIII. Alterum, quod justificandi voce continetur, est Facere. Quæ vox, ut sapienti efficere, sic non raro, tam sacræ, quam profanis auctoribus, judicare a metaphorice significat: potissimum cùm in formatione vocis, non exprimitur, sed potestate includitur. Quod ex usu frequentiori Hebreorum vocum καὶ αὐτὸν ψαλμοῦ & græcè δικαιοῦ, quas justificare (sed πρᾶγμα justum esse re^b: aut judicio ὑελ aliena^c & δικαιοῦ ac justificare se aut justificari) interpretantur. Deinde ex synonymis, & ex contrariis γεννητοῦ^d quasi impiare & ἀγνοεῖν^e καὶ γενετοῦ^f, in sacris literis elucet. Hactenus hypothesis, sequitur.

^a Matt. 11. 33. 1. Ioh. 1. 10. & 5. 10. b Gen. 38. 26. Job. 34. 5. & 35. 7. c Job. 9. 29. Gal. 5. 4. d Psal. 143. 3. cum LXX. interpret. & Gal. 2. 16. 17. Psal. 51. 6. cum Rom. 3. 4. Esa. 4. 3. 9. e Job. 9. 10. & 40. 3. f Rom. 8. 33. 34. & 5. 18.

THESES I.

Harum enim *vocum significatio* in Sacra Scriptura generere tantum est triplex. Prima, *justum judicare* (LXX δικαιοῦ ρεῖν) mente^b (ut δικαιοῦ). Suidas δικαιοῦ νομίζει, & Glossarium vetus, ξεχωρίζει^c vel sermone^c, absolu-

tè^d

tè^a vel relatè ad accusationem ac contrariè condemnationi^c: Cui synonimū est (servatā, ritus standi in judicio coram tribunali^f, metaphorā) alicujus justitiam statuere^b: ut etiam justitiam dare^h (cui adversum justitiam removere ab aliquoⁱ) imputare justitiam^k. Et justificari similiter, constitui justum^l, fieri justitiam^m, justum esse in oculis alicujusⁿ, & apud aliquem^o.

^a Psal. 17. 15. ^b Psal. 143. 3. ^c Luc. 18. 14. ^d Rom. 4. 5. ^e 1. Cor. 6. 11. ^f Deut. 25. 1. ^g Matth. 11. 19. cum Luc. 19. 15. ^h d Rom. 4. 2. ⁱ e Rom. 1. 12. 13. & 5. 16. 18. ^j f Esa. 50. 8. ^k Matth. 25. 33. ^l iud. 14. ^m g Rom. 10. 3. ⁿ h Iob. 36. 3. ^o i Esa. 5. 23. ^p k Rom. 4. 6. 11. ^q l Rom. 5. 19. ^r m 1. Cor. 5. 21. ^s n Iob. 32. 1. 2. ^t o Rom. 2. 13.

II. Altera effecti metonymia, *justum ostendere*^a, aut species^b: absolute factio, aut per catachresin, innocentia compara-tione^c. Tertiaper Metaphoram, à similitudine, reum absolvendi, petitam, liberare, & ab adversario vindicare^d. Hinc contra Pontificios concludimus.

1. Quum de justificatione hominis, coram Deo, per Christum, agitur, nullibi, in sacris literis hæc vox, *infusa justitia justum facere*, notat.
2. Imò, attente considerando, nullibi omnino, eo sensu, in Scriptura extare, demonstrat singulorum locorum inductio.

^a 1. Tim. 3. 16. Apoc. 22. 11. ^b Luc. 16. 15. cum Matth. 13. 38. ^c Exod. 23. 7. ^d 1. Reg. 8. 33. Ierem. 3. 12. Ezech. 15. 51. 52. ^e d Daniel. 8. 14. ^f Rom. 6. 7. cum 1. Pet. 4. 1.

III. Justificatio Judicij (quæ propriè δικαιωσις, metonymicè interdum δικαιούμενος^b) in judicante est, ut in subjecto, cui inhæret; in judicato, ut in objecto, quod respicit: Illius ratione, ut causæ, actio; Hujus, mutua relatione, passio dici solet. Est autem ab efficiente & auctore, divina aut humana. Illa, quæ Deus hominem^c: hæc, quæ homo Deum^d, aut hominem (sive seipsum^e quod ut πρὸς sic πρῶτην^f, sive alium^g) justum judicat, judicio sententia, vel simplicis^h, vel jurisdictionisⁱ.

^a Rom. 7. 1. ^b Rom. 4. 16. ^c Rom. 3. 26. ^d Luc. 7. 29. ^e Luc. 10. 29. ^f Gen. 44. 16. ^g Iob. 27. 5. ^h Luc. 7. 29. Iob. 27. 5. ⁱ 1. Sam. 15. 4. 1. Reg. 8. 32.

IV. *Justificatio* autem Dei ab objecto suo, est, aut particularis, aut universalis. Prior est qua particularem justitiam, actum^a, aut controversum negotium^b: Posterior, quæ personam, universalis justitia^c, justam judicat.

^a Deut. 14. 11. Psal. 106. 31. Iac. 2. 21. cum Gen. 12. 12. ^b 2. Paral. 6. 23. ^c Psal. 143. 3. Gal. 2. 6.

V. Ac universalis justitia hæc est duplex, una ex causis rei ac consequentis judicii, seu, ex justitia universali^a. Altera ex justitia effectis, quæ causæ, seu, argumentata tantum consequentis judicii^b, sive in hæc vitæ, quæ viventes^c: sive in altera, ultimo δικαιοεῖσθαι Dei^d die: quæ ante mortem justificati, coram Deo, ex causis, tum ex vitæ hic peractæ, tanquam ex verè Christiani fructibus, justificabuntur ac justi pronunciabuntur, coram toto mundo, per Christum^e. Quo etiam sensu tantum, dicitur misericordia (nempe hominis erga proximum) gloriari (hoc est gloriari facere) adversus judicium^f, nempe condemnationis: non ut merito suo, sed ut argumento, secundum Dei, per Christum pacatis promissionem^h.

^a Esa. 50. 8. Psal. 143. 3. Ag. 13. 38, 39. ^b Matth. 12. 37. Luc. 7. 47. ^c Ioh. 2. 11. cum Gen. 22. 12. ^d Rom. 2. 5. ^e Matth. 12. 37. & 25. 31. 34, 35. &c. ^f Iac. 2. 13. ^g Ioh. 5. 24. Rom. 8. 1. & 39. ^h Prov. 15. 21. Matth. 5. 7.

VI. Ultraque rursus, justitia est duplex, una in se justi: & operanti, rigore legis adumbrantis, debita^a, ex justitia propria^b, ad justi salutem^c, & justitiae, divinæ & humanæ^d, gloriam. Quam justificationem legalem, relatè ad oppositum, vocant^e: qualis solius Christi^f: qua solus^g, perfectè natu-râ innocens & sanctus, perfectè & absolute legem & omnem justitiam, internè & externè, toto vitæ curriculo, implevit^h: unde καὶ ἐξ αὐτοῦ ab hæc cōnspicuacō ac justitiā, justus illeⁱ, nuncupatur. Ideoque justificatio Christi, à proprio objecto (ni obsta-ret ambiguitas,) dici posset.

^a Rom. 4. 4. & 11. 6. ^b Rom. 2. 12. & 10. 3. ^c Philip. 3. 9. ^d Lev. 18. 5. ^e Gal. 3. 12. ^f d Rom. 3. 27. Eph. 2. 8. 9. ^g e Ag. 13. 38. ^h f Esa. 50. 8. Psal. 143. 3. ⁱ Heb. 7. 26. ^j g Rom. 3. 20. 23. Gal. 3. 10. 21. 1. Pet. 3. 18. ^k h Esa. 53. 9. ^l Matth. 3. 15. & 5. 17. Ioh. 8. 46. Rom. 10. 4. ^m Philip. 2. 8. ⁿ i Act. 3. 14. & 7. 12. &c.

VII. Altera est in se injusti, ac debitoris, lege accusati^a, sed in alio justi^b, justificatio gratuita^c, ex justitia, ortu quidem aliena^d, sed Christi redemptoris ac capitum solventis^e, & Dei creditoris ac judicis^f donatione, credenti & semini ejus ele-

cto, ex foedere gratiæ Euangelii, communicata^g, ad solius Dei gloriam^h. Quæ justificatio Christianorum, ac per Christumⁱ, & Euangelica^k, vocatur: à legali, non essentiâ, sed modo, usu, & fine ultimo discrepans^l: ~~āmēt̄os~~ utrique justitia, de quâ actum est. Et hanc quidem, sed è causâ rei & judicij ortam, sequenti descriptione proponemus, & exponeamus.

^a Rom. 4. 5. & 3. 20. & 1. 33. ^b 2. Cor. 5. 21. ^c Rom. 3. 14. ^d Rom. 10. 3. Philipp. 2. 9. ^e Esa. 53. 6. 7. ^f Matth. 20. 28. 1. Cor. 6. 20. Col. 2. 14. ^g Heb. 7. 22. ^h f Matth. 16. 12. & 18. 13. 35. ⁱ 1. Cor. 4. 11. ^j Gen. 17. 4. 7. 18. Rom. 4. 16. 17. Gal. 3. 9. 14. ^l b Rom. 3. 16. 17. Eph. 1. 6. & 2. 3. ^m i Rom. 3. 24. & 5. 1. ⁿ k 2. Cor. 5. 19. ^o 1. Matth. 1. 15. ^p Rom. 3. 11. Gal. 4. 4.

VIII. Ea justificatio est actio Dei, interna, judicialis, iusta ac gratuita^a, qua electum ad vitam^b, in se in justum, & propterea accusationi & maledictioni legis in se obnoxium^c, Christoque mediatori suo & capiti vere unitum, & in eodem iustum^d, acceptatae universalis Christi erga legem justitiae, pro ipso soluta^e, imputatione, justum, coram suo, justitiae pariter ac gratiæ, tribunali, ~~ἀπολέμαντος~~ judicat^f; ad suæ solius justitiae & misericordis gratiæ laudem^g, & certam justificati classificationem ac salutem^h.

^a Rom. 3. 24. Tit. 3. 7. ^b Rom. 8. 29, 30. ^c Rom. 4. 5. & 8. 13. ^d Rom. 8. 1. 30. ^e 2. Cor. 5. 21. Rom. 5. & 10. 4. Eph. 1. 6. Philipp. 3. 9. ^f Rom. 3. 24. 26. & 8. 30. 32. 34. & 5. 1. 8. Rom. 3. 26. 27. Eph. 1. 6. & 2. 9. ^h Rom. 5. 18. & 8. 30.

IX. Quæ definitione Justificationis subjectum proximum, & causas complexi sumus. Ac Subjectum quidem proprium, cui soli & omni convenit, est aut remotum & iniquale, aut proximum & æquale.

X. Remotum est electus ad vitam^a, in se injustus (unde justificatio impiorum^b vocatur) & propterea accusationi & maledictioni legis in se obnoxius^c. Legis autem accusatio est, qua hominis ~~ἀπολέμαντος~~ & in justitiam detegit^d, & hoc nomine, non jus vitæ (quod, ob imperfectam tempore justitiam, nondum aderat) sed aditum ad vitam æternam, injusto derogat ac precludit, & mortem æternam exigit^e.

^a Rom. 8. 29, 30. ^b Rom. 4. 5. ^c Rom. 3. 19, 20, 23. & 8. 33. Gal. 3. 10. 13. ^d Rom. 1. 10. ^e Deut. 27. 26.

XI. Proximum subjectum est, vere, ex gratia, unitus cum Christo, in unum corpus, & in illo factus justus, ex unionis hujus & communionis, capitum Christi cum corpore suo mystico, naturæ^a, & Christi fidejussoris à creditore Deo admissi, in modo emissi ac persolventes^b, & absolvendi debitoris jure communioni, denique ex objecti judicij Dei, veri & justi, conditione^c. Qui Christo unitus, solus, omnibus, & semper justificatus est^d.

^a Eph. 1. 22, 21. & 5. 25, 26, 29, 30. Col. 2. 10, 13. Phil. 3. 6, 8. 1. Cor. 5. 21. ^b Esa. 53. 5. 10. Psal. 69. 5. Mat. 20. 28. 1. Cor. 6. 20. Eph. 1. 7. 1. Pet. 1. 18. ^c Exod. 23. 7. Rom. 1. 1. d Rom. 8. 1. Eph. 1. 23.

XII. Cujus gratuitæ unionis modus duplex: immediatus, qui fit à Spiritu Sancto, secundum electionis & confederatis gratiam^a; ut in electis fidelium infantibus, ante usum rationis morientibus: & mediatus, in adultis, per veræ, in Christum servatore, fidei donum^b. Hæc de subjecto.

^a Gen. 17. 7. ^b Heb. 11. 18. Gal. 3. 29. 1. Cor. 7. 14. ^c Ioh. 6. 56. Gal. 3. 26, 27. Eph. 3. 17. ^d Mat. 16. 16. Ioh. 3. 16.

XIII. In Causis Justificationis, I. Efficiens est duplex, princeps & ministra. Princeps est vel movens, & ~~ἀπολέμαντος~~ antecedens, Dei gratuita electio & misericordia^a: vel mota & consequens, Deus solus^b, jure (ut pote solus summus noster creditor^c, legislator, & judex^d) & re ipsa cum remotè, qua Christum ad justificandum destinavit ac misit^e, eique electos unit, ac fidem perpetuam donat^f: tum propinquè, quæ in eo justos apud se aestimat ac judicat^g: ut causa procreans ac conservans ~~ἀπολέμαντος~~ ac perseveranter^h.

Quocirca impurum illud Pontificiorum (ad tollendam Christianorum in vitâ & morte consolationem) fermentum, reformatarum Ecclesiarum confessione expurgatum, constanter cavendum: quo afferunt, justificatum, omnino à fide & justificatione interdum excidere: sed reprobum lapsu perpetuo; electum ad tempus, sed non finaliter.

^a Eph. 1. 6, 7. & 2. 4, 5, 8. Tit. 3. 7. ^b Rom. 3. 14. & 8. 10. ^c Psal. 51. 6. ^d Matth. 6. 12. ^e Heb. 12. 3. Iac. 4. 12. ^f Rom. 4. 25. & 8. 32. Gal. 4. 4. ^g 1. Pet. 1. 20. ^h Ioh. 4. 10. ⁱ Ioh. 6. 44, 45, 65. Col. 1. 12. ^j Rom. 8. 33. ^k 1. Cor. 5. 21. ^l h Rom. 8. 30, 39. & 11. 19. Ioh. 6. 40. & 10. 28. Matth. 24. 24. ^m 1. Pet. 1. 5.

XIV. Atque hinc etiam appetet justificationem meritò internam, justam ac gratuitam nominari: ut quæ ex Deo, & in Deo, per ac propter Christum. Cujus iudicij latentis patetatio

*Eius divina & ordinaria est primum singularis, quæ fit clam Spiritus Sancti, adminiculo Euangelii, in corde justificati, testificatione & ob-signatione^a. Deinde *communis*, quæ fiet palam, coram toto mundo, judicio universalis, per filium Iudicem universi^b. *Extraordinaria* est, quæ Extero Dei sermone, per Prophetam summum Christum^c, aut Christo subditum^d, ex peculiari gratiâ, ad Dei gloriam, & justificati Ecclesiæque salutem, contingit.*

^a Rom. 8. 16. 2. Cor. 1. 21, 22. Eph. 1. 4. ^b Matth. 25. 34. 1. Ioh. 3. 2. ^c Act. 10. & 17. ^d Matth. 9. 20. Luc. 7. 48. & 18. 14. ^e Act. 22. vers. 16.

XV. Ministra verò, quæ Principi inservit, est aut primaria aut secundaria. Primaria & ~~coagulatrix~~^e efficiens & conservans^f, est Jesus Christus, mediator & advocatus^g, suâ pro nobis justitiâ: per quem & propter quem, solum & in solidum justificamur^h.

Adeo ut hinc luculenter appareat, justitiae & gratiæ justificantis throni ac tribunalis, justitiae & gratiæ, concursus & complexusⁱ, illius, ratione condemnationis Christi fidejussoris nostri justæ^j; hujus ratione solutionis datae & imputatae gratuitæ^k.

Eoque dissipatur falsum *septimum* mutilationis justificantis justitiae Christi fundamentum, quo hic thronus nostri justificatione, prioris respectu detruncatione minuitur, & thronus misericordie, à throno justitia separatur, eique opponitur omnino.

^a Rom. 5. 9. ^b Ioh. 3. 16. 1. Tim. 2. 5. 6. 1. Ioh. 2. 1. 2. ^c Esa. 53. 11. ^d Rom. 3. 24. 25. & 5. 19. & 8. 33. 34. ^e Gal. 1. 4. ^f Rom. 3. 25. 26. ^g Gal. 4. 4. ^h Rom. 3. 25. & 8. 32.

XVI. Secundaria est vel remota & externa, vel propinqua & interna. Remota rursus, aut inchoans est & conservans, ministri Euangelii^a, (qui propterea οὐ ποιεῖται justificantes dicti^b) & Euangeliū^c; quæ fidei procreandæ & justificationis divinæ nunciandæ instrumenta: aut conservans tantum Sacra menta^d, ut signa & sigilla justitiae fides^e.

^a Act. 13. 38. 2. Cor. 5. 18. ^b Dan. 12. 3. ^c Rom. 1. 17. 2. Cor. 5. 19. 2. Tim. 1. 10. ^d Act. 14. 3. & 20. 24. ^e Act. 22. 16. Ephes. 5. 26. Tit. 3. 5. ^f Rom. 4. 11.

XVII. Propinqua verò est unio mystica cum Christo^a: & in adultis, fidei in Christum manus^b; quæ Christum, nos justificantem, Euangelio oblatum, amplectitur, eique (non verò insitâ, ut instrumentum naturale, aut artificiale; sed Euangelii pacto gratuito, & Christi & Spiritus Sancti efficacia, ut instrumentum supernaturale) nos unit ac maritat^c. Quæ fides sine operibus non^d: sed sola sine operibus justificat^e. Quo sensu causæ efficientis dicitur fides imputari ad justitiam^f, credi ad justitiam^g, & justificatio fides^h, ex fideⁱ.

^a Rom. 8. 1. Gal. 3. 29. ^b Esa. 53. 11. ^c Act. 10. 43. & 26. 18. Rom. 5. 1. 17. ^d Eph. 3. 17. 2. Cor. 11. 2. 3. ^e Jac. 2. 26. ^f Rom. 3. 28. ^g Rom. 4. 5. ^h Rom. 3. 28. ⁱ Rom. 5. 1.

XVIII. Materia justificationis communis ac remota, est justitia: propria vero & propinqua Christi redemptoris justitia (qua id solum est, quo, Christo uniti, perfectè justi sunt: quodque, pro iis justificandis, acceptatur & adjudicatur à Deo^a) & quidem legalis ac universalis^b. Eoque non essentialis (ut perperam Osiander) quippe cum hæc sit æterna simpliciter & infinita ac Deitas, quæ ἀρχαὶ τοῦ, nec hominis accidentis fieri potest) sed accidentalis; quam lex à nobis, & ad imaginem Dei creatis, & debitoribus, requirit.

^a 1. Cor. 1. 30. 2. Cor. 5. 21. Philipp. 3. 9. Rom. 5. 19. ^b Rom. 10. 4. Matt. 3. 15. & 5. 17. Gal. 4. 4.

XIX. Quæ cùm sit bimembris (ut antea ostendimus) ~~admodum~~ compensatio, per sufficientis poenæ λύτρων, ut legis præceptis violatis, & anathemati maledictionis, satisfiat (quæ synecdochicè justitia innocentia, vulgo justitia passiva dicitur) & ērupsus universalis ac perfectæ, naturæ ac virtutis, secundum præceptum legis solutio^a (quæ synecdochicè, & justitia obedientia & activa vulgo) sic justitia Christi redemptoris, pro nobis præstata, duas hasce partes integrantes, naturâ non tempore distinctas, completestur^b.

Alioqui secundum legis postulatum (cui nihil potest sine satisfactione, ~~καταπληξίᾳ~~) adhuc aut rei essemus condemnacionis, aut nondum hæredes virtutis. Eoque rectè à Prophetâ copulatur, *delenio iniquitatis & adductio vita eterna*^c, & Christus Sanctus Sanctorum^d, *sol justitiae*^e, & Iehova justitia nostra^f

(quod lxx. Ιωακὼν) & verus Melchisedec^g, hoc est, rex justitiae, appellatur.

^a Deut. 25. & 27, 26. Levit. 18. 5. Rom. 2. 13. & 10. 5. Gal. 4. 4. ^b Ps. 40. 9. 2. Corinth. 5. 21. Matth. 3. 15. & 5. 17. Rom. 10. 4. Gal. 4. 4, 5, 21. cum 1. Corinth. 9. 20. Philipp. 2. 8. Heb. 9. 10. ^c Dan. 9. 24. ^d Dan. 9. 24. ^e Malach. 3. 20. Al. 4. 2. ^f Jerem. 23. 6. & 33. 16. ^g Heb. 7. 2. 3.

XX. Cujus justitiae bipartitæ, prior est, Christi ἵρας πάτημα sancta & voluntaria^a (secundum arbitrium & peculiare, à redemptore Deo, mandatum^b) humiliatio & passio, unde ab ortu ad sanguinis effusionem^c & mortis crucis ac maledictionis, ex lege nobis debitæ λύτρων ac solutionem^d, patri oblata ut à maledicto legis ecclesiam redimeret, & deleto debitorum nostrorum Chirographo, innocentem Deo si steret^e. Idem enim & Sacerdos noster & victima^f. Qui Aarons instar^g, inter vivos mortuosque medius, grati odoris^h sacrificio, & precum thymiamate fæcientem Dei iram, & mortem averruncatⁱ: unde verus rex Salem, id est pacis^k, & pax nostra^l, dicitur.

^a Ps. 40. 10, 11. Heb. 9. 10. Esa. 53. 7. Philipp. 2. 8. ^b Matth. 26. 42. Ioh. 4. 10. Heb. 10. 10. ^c 2. Cor. 8. 9. 1. Pet. 2. 24. Rom. 3. 25. Heb. 9. 22. & 10. 9. ^d Psal. 69. 5. Matth. 20. 28. Gal. 4. 4, 5. Philipp. 2. 8. ^e Coll. 1. 13. 14. & 2. 14. ^f Act. 20. 28. 1. Pet. 1. 18, 19. & 3. 18. Heb. 9. 24, 26. & 12. 24. ^g Heb. 9. 14. ^h Num. 16. 48. ⁱ Eph. 5. 2. ^j 1. Thess. 1. 10. ^k Heb. 7. 2. 3. Esa. 9. 6. ^l Eph. 2. 14. Col. 1. 10.

XXI. Ex quibus patet, hanc obedientiam Christi esse non solum ex mandato arbitrario ac proprio, respectu ipsius innocentis non promeriti; sed etiam respectu nostræ noxæ & fidejussoris ipius, secundum legis communis anathema^a, & primam legis tabulam, quæ obedientiam, Deo debitam, generatim postulat. Deinde, cum Christum mortem ac maledictionem nostram pertulisse, constet; non sola mors ac poena corporalis, sed cum inculpato horrendæ maledictionis sensu^b, (cujus in horto præsentio^c) intelligitur. Quæ ratio ne dignitatis infinitæ (ut pote Dei^d, seu, Filii Dei, qui per Spiritum eternum Patri se obtulit^e) æternis inferni, mortis que secundæ cruciatibus aqualis (unde descendisse ad inferos^f, metaphoricè & rectè dicitur) infiniti Dei offendit planè diluit^g. Quare meritum nostrum (veterisque πατέρων) iactantem propitiatorium^h, agnus paschalis verus, tollens peccata mundiⁱ. Hirco emissario peccata omnia verorum Israëlitarum ferenti, & auferenti in solitudinem^k, cæterisque victimis adumbratus^l.

^a Deut. 27. 26. ^b Esa. 53. 4, 5. Rom. 8. 32. Matt. 27. 47. Heb. 5. 7. ^c Matt. 26. 38. Luc. 22. 43, 44. ^d Act. 20. 28. ^e Heb. 9. 24. ^f Act. 2. 27. ^g Heb. 9. 26. Esa. 53. 5. ^h Heb. 9. 5. Rom. 3. 25. ⁱ 1. Cor. 5. 7. 1. Joh. 1. 29. ^j Levit. 16. 12. ^l Heb. 10. 1.

XXII. Posterior justitiae Christi est & universalis & perfecta erga necessariam & communem charitatis legem ad mortem usque, ut λύτρων, sic martyrum^a, obedientia^b: qua nobis adhuc justitiâ vacuis, benedictionem^c ac jus vitæ æternæ & salutem^d acquireret. Cujus justitiae membra sunt justitia habitualis ac originalis naturæ, & actualis vitæ, perpetua. Quorum illud, injustitiae nostræ originali; hoc, actuali opponitur. Eamque suo modo tegit, non tollendo reatum, quod passioni convenit) sed supplendo defectum integræ justitiae, quam conditio vitæ requirit^e.

^a 1. Tim. 6. 13. ^b Joh. 8. 29. & 17. 4. Rom. 10. 4. Philipp. 2. 8. ^c Gal. 3. 14. ^d Heb. 10. 19, 20. Rom. 5. 17, 18, 21. ^e Cap. 10. 5.

XXIII. Quum autem integræ legalis Christi justitiae (& passionis & charitatis) complexus ac coronis^a, in sanguinis ipsius effusione & morte^b, eluxerit: Hisce de causis, non semper^c, sed saepius, nunc sanguine, nunc morti utrumque, & à maledictione absolutio, & vitæ æternæ jus^d ac salus, conjunctè, sed distinctè adscribitur. Quippe illud prioris: hoc posterioris ratione competit. Ut enim laus, quæ sanguini aut morti pro totâ obedientiâ synecdochicè sumptâ (propter individuam ex gratia copulam, & ad conscientiæ, contra terrores legis, consolationem præcipuum) attribuitur, nec mutuo, nec antecedenti passioni *ovulegia* derogat^e: Sic nec justitiam vitæ reliquam excludit; sed synecdochicè, colophonis instar, includit: ut tota Christi justitia, quam, legi & Patri plenè obediendo, vita & perpessione præstitit, intelligatur.

^a Heb. 10. 14, 15. Joh. 19. 30. ^b Joh. 14. 9, 31. & 15. 13. & 13. 1. Rom. 5. 8, 9. ^c Rom. 5. 17, 19, 21. & 10. 4. ^d Heb. 10. 19, 20. ^e 1. Pet. 2. 24. & 13. vers. 18.

XXIV. Quamobrem falsa est ea sententia, quæ justitiam nostram coram Deo, ac totam justificandi materiam, detruncata parte alterâ, justitiâ activâ dictâ, sola Christi passione & morte; ut justitia passiva (cujus activa sit, non cau-

Hhhh sa so-

sa socia ac *oīnēzō*, sed tantum accidens necessarium, seu antecedens & coniuncta conditio) restringunt.

Abominanda verò *Socini* (non Christiani, sed semi-Turcæ, personæ & officii ac beneficii Christi adversarii: ut qui nec Filium Dei, natura verum Deum & *oīnēzō*, sed tantum hominem Deificatum gratiâ; nec redemptorem sua morte, ut sacrificio *iāsōnū*, sed tantum martyrio, agnoscit) impietas: qua Petri Abaillardi, Bernardi tempore nati ac damnati, ductu, utrumque tollitur: Christusque servator tantum, quâ salutis viam docet, & exemplo vita martyrio mortis ac resurrectione confirmat, tandemque se imitatis vitam est daturus, configitur.

^a De J. Christo Servatore p. 1. c. 1. &c.

XXV. Ut autem materia communis justificationis, est justitia; propria verò justitia Christi: sic *oīnēzō*. Forma duplex, communis & propria. Communis, est imputatio justitiae ^a, & quidem bipartita, pro justitiae, cum innocentiae, tum obedientiae charitatis, ratione. Constat enim *ab iudicatione in iustitia*, seu non *imputatione peccati*, ac *remissione peccatorum* ^b (quæ synecdochicè, propter cognationem ex Dei fœdere individuum, & consolationem fidelium, contra horrorem anathematis, pro toto interdum usurpatu^c) qua reatum nostræ *āsōnū*, seu, mortem primam & secundam, injustitiae nostræ debitam, abjudicat ^d: & *adjudicatione seu imputatione iustitiae*, quæ *āsōnū*, seu, perfectam legis observationem adjudicat, ad vitam æternam.

Unde *falsum* in detrunctione justificantis justitiae Christi fundamentum octavum, labitur, quod *remittere peccata* & *imputare iustitiam simpliciter sint iōdōnū*, ac paria, eademque.

^a Rom. 4. 6. 11. ^b Rom. 4. 8. ^c Rom. 4. 7. 8. ^d Rom. 8. 1. 30.

XXVI. *Propria forma* est universalis justitiae Christi (quâ adversus legis accusationem & maledictionem, Deo plane satisfacti, & in eo justi sumus) bimembbris imputatio ^a. Quippe sola, nostri ex causa, coram Deo, justificationem informat ac constituit, & à reliquis discernit.

Unde pernitosus ille, & *communis Pontificis*, aliisque gratiæ, adversantibus, Arminii error detestandus, quo præter remissionem peccatorum gratuitam per fidem, contenditur, *formam justificationis esse in nobis inherentem*, nempe *fidem*: quod illa sit nostra coram Deo justitia: non quidem ex summo rigore severi judicii Dei, sed propter Christi meritum & intercessionem. Sed Pontificis statuunt, fidem esse formam inchoatam ac justitiam veram, sed charitate comprehendam: *Alii* * verò partim deterius Pontificis fidem esse formam totam, verum non per se, sed gratiosa Dei estimatione: ut quæ rigore juris non sit perfecta justitia, sed illius lo-

co ac vice, acceptetur. Eoque modo *imputativam* dici possit.

Utrumque indoctum ac *impium* appetat: *indoctum*, quia formam vocant, quod alienum est: quippe justitia, & quidem justi forma; sed justificationis, ex eorum hypothesibus effectum: *Impium*, quia & Dei judicium pervertunt, & loco justitiae & obedientiae Christi, quâ coram Deo justi constituimus, supponunt: aut dubia lance, rectaque ad præcipitum, & Papismum, via (quod in Claudio Alberico post Palinodiam in Berner si Synodo, apostata, aliisque claudit) componunt.

Ideoque illam fidei justitiam formalem asserimus (cum Orthodoxis Ecclesias reformatis & Augustanæ confessionis: quâ merito gravissimi hujus articuli puritatem tuerunt, & novitatibus hujusmodi, aut interpolatis erroribus plurimum, ut scripta docent, offenduntur) mere fictitiam, &. ut vocant *putativam*: eam verò Dei, fideique justitiam, quam sacræ literæ commendant, non fidei genus, non formam illius, nec justificationis statuimus, sed fidei eff. Etum instrumentale, cuius participes sumus fide, ut ex superioribus constat.

^a Rom. 4. 11. & 15. 1. 18. 19 & 10. 4. 1. Corinth. 1. 30. 2. Corinth. 5. 21. Gal. 4. 5. Philipp. 3. 9. Socinus & Sociniani ^b Exod. 23. 7. Deut. 17. 16. Rom. 1. 1. Proverb. 17.

XXVII. *Finis & effectus justificationis duplex est, summus & remotus*, gloria Dei ^a, sita in patefactione ipsius, cum justitiae tum gratiæ ac misericordiæ ^b: *justitia*, quod Filius suum potius peccatum ^c fieri voluerit, quâ illud inultum relinquere; *gratia & misericordia*, quod nobis misericors justitiam Christi imputarit ^d. *Propinquus*, sanctificatio ac glorificatio ^e, seu justificati sanctitas ^f, & vita æterna ^g. Unde dignioris *gloris* celebratur ^h.

^a Eph. 1. 6. ^b Rom. 3. 26. ^c 2. Cor. 5. 21. Gal. 4. 4. 5. Rom. 8. 3. ^d Rom. 4. 11. & 5. 17. 18. 19. 2. Cor. 5. 1. ^e Rom. 8. 30. ^f Tit. 3. 14. ^g Rom. 5. 21. ^h Rom. 5. 18.

C O R O L L A R I A.

1. *An imputare per se ubique in sacris liseris significet gratiosam estimationem, reique imputata imperfectionem?* Neg. *Imo nullibi, ut ex natura vocis, usu scripture, & locorum in ea omnium inductione evinci potest.*

2. *An fidem imputari ad justitiam, significet necessarium, loco ac vice justitia haberi?* N. *Ut ex natura, & vocis, & res ipsius demonstrari potest.*

3. *An merces (ex Rom. 4. 4) citra ullam casachresin aut ellipsin dici possit, operanti imputari secundum debitum?* Affir.

4. *An verè & recta, ex scripture usu, praefaci dici posse, obedientiam Christi ipsi imputatam esse ad justitiam?* Affirmatur.

D I S P U T A T I O XXVI.

D E H O M I N I S , C O R A M D E O , J U S T I - F I C A T I O N E .

T H E S I S I.

I. *Justificare*, Vox est, non in Latio, sed in Ecclesia, nata, exprimenda voci Hebræz *Tsiddekk* aut *Hif-dik*, & Græzæ, *δικαιωσις* cuius significatio in S. literis, genere tantum est triplex. *Prima*, est judicis; *justum judicare*, mente ^a, vel sermone ^b; absolute ^c, vel relate ad accusationem, ac contrariè condemnationi ^d: *secunda*, est indicis; *justum indicare*: *tertia* denique, est vindicis, *vindicare*, seu liberare ^e. *Prima*, propria est: *reliquæ due*, ab ea, per metaphoram, derivatae.

^a Psal. 143. 2. Rom. 3. 19. 20. ^b Deut. 25. 1. ^c Rom. 4. 2. & 8. 33. ^d Prov. 17. 15. ^e Luc. 16. 15. cum Matt. 23. 28. Apoc. 22. 11. ^f Rom. 6. 7.

II. *Justificatio judicis*, divina est, aut humana. *Illa*, qua Deus, hominem ^a: *hec*, qua homo, Deum ^b hominem ^c, *justum* judicat; *judicio sententia*, vel *simplicis* ^d, vel *jurisdictionis* ^e.

^a Rom. 3. 26. ^b Luc. 7. 29. ^c Luc. 10. 29. ^d Job. 27. 5. ^e 2. Sam. 15. 4.

III. *Justificatio autem Dei*, vel est *particularis*; qua partim & relate ad particularem justitiam, actum ^a, aut contro-

versum negotium ^b: vel *universalis*, qua, simpliciter & absolu-
tè, ob universalem, erga legem, justitiam, justum judicat ^c. Unde illa, *justificatio causa controversie*: *hæc persone*, vulgo nuncupatur.

^a Psal. 106. 31. ^b 2. Chron. 6. 23. ^c Gal. 2. 16.

IV. *Quæ persona justificatio est, aut ex causis judicii*, seu justitia universalis ^a; aut ex aliis judicis argumentis, seu ex justitiae propriæ effectis ^b: sive, in hac vita ^c, justi judicentur; sive, in altera, die illo, *δικαιοσύναι* Dei ultimo ^d. Quo illi qui ante mortem, ex justitia, tanquam causa, justificati fuerint coram Deo, post resurrectionem à mortuis, ex vita, hic peracta (tanquam ex veris, justificati ac justitiae, fructibus & argumentis) justi pronuntiabantur, coram toto mundo, per judicem Christum ^e.

^a Actor. 13. 38. 39. ^b Matth. 12. 37. ^c Jac. 2. 21. cum Gen. 22. 12. ^d Rom. 2. 5. 7. Matt. 12. 37. ^e Matt. 12. 36. 37. & 25. 31. 34. 35.

V. *Porro universalis, ex causis justificatio, est hominis in se, aut justi, aut injusti. Illa est, quæ operanti, rigore legis approbantis, est debita ^a, ex justitia propria ^b, ad justi laudem ^c.*

ludem ^c. Quæ, quoniam pacto legis patefacta est ^a, justificatio legalis, appellatur: qualis, solius est Christi ^c. Hæc verò, est hominis Christiani, in se quidem injusti ac debitoris ^f, sed Dei gratia, in Christo, justi ^g. Quæ, ut Lege velata est; sic Euangelio revelata ^h: ideoque distinctè, Evangelica, dici consuevit.

^a Rom. 4. 4. & 11. 6. ^b Rom. 2. 13. & 10. 8. ^c Phil. 3. 9. ^d Gal. 3. 12. ^e Rom. 10. 5. ^f Phil. 3. 9. ^g Esa. 50. 18. ^h Heb. 7. 26. ⁱ Rom. 4. 5. & 3. 19. 20. ^j Cor. 1. 30. ^k Cor. 5. 21. ^l Rom. 1. 17. ^m Tim. 1. 10.

VI. Hæc Christiani justificatio, est actio Dei interna, judicialis, gratuita, qua electum ad vitam, & vocatum fidelem, in se injustum, Christoque mediatori suo & capiti unitum, & in eodem justum, acceptata universalis Christi: erga Legem, justitia, pro ipso soluta, imputazione, justum judicat; ad sua solius justitia, & misericordia gratia, laudem, & certam justificati sancificationem, ac salutem.

VII. Qua descriptione, justificationis subjectum proprium & causas complexi sumus. Subjectum, est electus ad vitam, & vocatus fidelis ^a, in se quidem injustus ^b, & propterea legis maledictioni obnoxius ^c (unde, justificatio impii ^d, vocatur) sed Christo verè unitus, & in illo factus justus, pro unionis hujus, & communionis, Christi capitum, cum corpore mystico, natura ^e: Christique fidejussoris, à creditore Deo admissi, imò & emissi, solutione ^f: & judicii Dei, veri & justi, conditione ^g.

^a Rom. 8. 29. 30. 33. ^b Rom. 3. 23. 24. ^c Rom. 3. 19. 20. ^d Rom. 4. 5. ^e Rom. 8. 1. Gal. 3. 29. Eph. 1. 22. 23. & 5. 25. 26. 30. Col. 2. 10. 13. Phil. 3. 8. 9. ^f Esa. 53. 5. 10. Matt. 20. 28. ^g Cor. 5. 21. ^h Joh. 4. 10. ⁱ Exod. 23. 7. ^j Rom. 2. 2. & 3. 4.

VIII. In causis verò justificationis, primò efficiens est duplex, princeps & ministra. Princeps, est vel movens ac operans antecedens, Dei gratuita electio & misericordia ^a: vel mota ac consequens, Deus solus ^b: cum jure; quia solus hic noster creditor ^c, legislator ac judex ^d; tum re ipsa, partim remotè, quatenus Christum, ad justificandum, destinavit ac misit ^e, eique electos, fide donatâ, unit ^f; partim (quod hic spectatur) propinquè, quatenus in eo justos, tales apud se extimatis ac judicatis ^g, ut causa procreans & conservans, auxiliatrix ac perseveranter ^h. Atque, hinc appetet, justificationem meritò internam ac gratuitam nominari: ut quæ, à Deo & in Deo, per ac propter Christum, gratis datum, existat.

^a Eph. 1. 6. 7. & 2. 4. 5. 8. Tit. 3. 7. ^b Esa. 43. 25. Rom. 3. 30. ^c Psal. 51. 6. Matth. 6. 12. ^d Heb. 12. 23. Jac. 4. 12. ^e Rom. 4. 25. & 8. 32. ^f Joh. 4. 10. ^g Joh. 6. 44. 45. 46. 65. Eph. 3. 16. 17. ^h Rom. 8. 32. 33. ⁱ Cor. 5. 21. ^j Rom. 8. 30. 39. & 11. 29. Joh. 6. 40. & 10. 28

IX. Ministra verò justificationis causa, quæ principi inservit, est aut primaria, aut secundaria. Primaria, ac operans efficiens ac conservans ^a, est Jesus Christus, mediator & advocatus ^b, sua, pro nobis, justitia: per quem, & propter quem, solum, & in solidum, justificamur ^c. Ideoque relate ad Deum, servus illius justus, multos justificaturus ^d, & justitia nostra ^e (hoc est, nos justificans, metonymice) appellatur.

^a Rom. 5. 9. ^b 1. Tim. 2. 5. 6. ^c Joh. 2. 1. 2. ^d Rom. 3. 24. 25. & 5. 19. & 8. 33. 34. ^e Esa. 53. 11. ^f 1. Cor. 1. 30.

X. Secundaria, est vel remota & externa, vel propinqua & interna. Ac remota quidem, aut inchoans est & conservans, ut ministri Euangeli ^a (unde, matsikim, justificantes dicti ^b) & Euangelium ^c; quia sunt fidei procreandæ, & justificationis divinæ nuntiandæ, instrumenta: aut conservans tantum; ut Sacra menta ^d: tanquam signa & sigilla justitiae fidei ^e. Propinqua verò, est unio mystica cum Christo ^f, &, in adultis, etiam fidei manus ^g, quæ Christum, nos justificantem, Euangelio oblatum, amplectitur, eique nos maritat, &, in unum corpus mysticum, unit ^h: non vi insita, ut instrumentum naturale, aut artificiale; sed, ex Euangelii pacto gratuito, & Christi ac Spiritus Sancti efficacia ⁱ, ut supernaturale instrumentum. Quæ fides, sola ac sine operibus, non est ^k; sed, sola ac sine operibus, justificat ^l. Quo sensu, causæ efficientis dicitur, fides imputari ad justitiam ^m, credere ad justitiam ⁿ, justificari fidei ^o, ex fidei P. Hæc de causa efficiente.

^a Act. 13. 38. 2. Cor. 5. 18. ^b Dan. 12. 3. ^c Rom. 1. 17. 2. Cor. 5. 19. 2. Tim. 1. 19. ^d Act. 22. 16. Eph. 5. 26. Tit. 3. 5. ^e Rom. 4. 11. ^f Rom. 8. 1. Gal. 3. 28. 29. ^g Esa. 53. 11. Act. 10. 43. & 26. 18. Rom. 5. 17. ^h 2. Cor. 11. 2. 3. Ephes. 3. 17. & 5. 26. 23. ⁱ 1. Cor. 12. 12. 13. 27. ^j Jac. 2. 26. Gal. 5. 6. ^l Rom. 3. 28. ^m Rom. 4. 5. ⁿ Rom. 10. 10. ^o Rom. 3. 28. ^p Rom. 5. 1.

XI. Materia justificationis, est justitia Christi redemptoris: quia id solum est, quo, uniti Christo, perfecte justi sunt, quodque pro iis justificandis, acceptatur, & adjudicatur à

Deo ^a. Hæc autem Christi justitia, est legalis ac universalis ^b: qualem lex à nobis, ut ad imaginem Dei creatis, & debitoribus, requirit.

^a 1. Cor. 1. 30. 2. Cor. 5. 21. Phil. 3. 9. Rom. 5. 19. ^b Rom. 10. 4. Matth. 5. 15. & 5. 17. Gal. 4. 4.

XII. Quæ cum sit bimembris, nempe ^a corporis, seu injustitia ex legis, compensatio, per sufficientis pœnas ^b λύτρων, ut Legis transgressioni, & anathemati maledictionis, satisfiat ^c; & corporis universalis, seu justitia perfectæ (naturæ & vitæ) Legis præceptis debitæ, solutio ^b: sic justitia Christi redemptoris, pro nobis præstata, duas hasce partes (natura, non tempore, distinctas) complectitur ^c. Unde recte, à Prophetæ, de Christi donis differente, utrumque copulatur, deleto iniurias, & adductio justitia eterna ^d: & Christus Sanctitas Iehova (frontalis Aaronis titulo, expiandi & reconciliandi Israëlitis imperato ^e, adumbratus) sol justitia ^f: Iehova justitia nostra ^g, & verus Melchisedec, hoc est rex justitia ^h, nuncupatur.

^a Deut. 27. 17. Rom. 6. 13. ^b Levit. 18. 5. Rom. 1. 13. & 10. 5. 7. Matth. 22. 3. 39. ^c Psal. 40. 9. 2. Cor. 5. 21. Matth. 5. 15. Rom. 10. 4. Gal. 4. 4. Phil. 2. 8. ^d Dao. 9. 74. ^e Exod. 18. 36. 38. ^f Mal. 4. 2. ^g 1er. 23. 6. & 33. 16. ^h Heb. 7. 1. 2. 3.

XIII. Cujus justitia pars prior, est Christi Iudicium ^a, sanctora ac voluntaria ^b (secundum arbitrium ac peculiare, à redemptore Deo, mandatum ^c) humiliatio & passio (inde ab ortu, ad sanguinis effusionem ^d, & mortis crucis ac maledictionis λύτρων ac solutionem ^e) Patri oblata; ut, à maledicto Legis, Ecclesiam redimeret, &, deleto peccatorum chirographo, innocentem Deo sisteret ^f.

^a Act. 10. 18. 1. Tim. 3. 16. ^b Psal. 40. 8. 9. Heb. 10. 10. Esa. 53. 7. ^c Matth. 26. 42. Heb. 10. 10. ^d 2. Cor. 8. 9. Rom. 3. 23. Heb. 9. 12. & 10. 10. ^e Matth. 20. 18. Gal. 4. 45. Phil. 2. 8. ^f Col. 1. 14. Act. 20. 28. 1. Pet. 1. 18. 19. & 3. 18. 19. Heb. 9. 26. & 12. 24.

XIV. Idem enim, & sacerdos noster est, & victimæ ^a. Qui, Aaronis instar ^b, inter vivos mortuosque medius, gratia oportis sacrificio ^c, & precum thymiamate, sanguinem Dei iram, & mortem, averruncat ^d. Unde verus, rex Salem, id est pacis ^e, & pax nostra ^f, nostrum veterisque archetypum, iusserunt propitiatorium ^g, agnus paschalis verus tollens peccata mundi ^h, hirco emissario, peccata omnia Israëlitarum ferenti, & auferenti in soliditudinem ⁱ, ceterisque victimis & holocaustis adumbratus ^k, statuitur.

^a Heb. 9. 14. ^b Num. 16. 48. ^c Eph. 5. 2. ^d 1. Thes. 1. 10. ^e Heb. 7. 2. 3. Esa. 9. 6. ^f Eph. 2. 14. Col. 1. 20. ^g Heb. 4. 16. & 9. 5. cum Rom. 3. 25. ^h 1. Cor. 5. 7. Joh. 1. 29. ⁱ Levit. 16. 21. ^j Heb. 9. 11. 12. & 10. 1.

XV. Posterior vero pars justitia Christi, est universalis & perfecta, erga necessariam ac communem charitatis legem, ad mortem usque, obedientia ^a, qua nobis, adhuc justitia vacuis, benedictionem plenam ^b, ac jus vitæ æternæ & possessionem illius ac salutem ^c, acquireret. Ut enim Christus Deo (& tanquam Deo, seu summo bono, summe amando, & tanquam domino ac creatori, & servatori, suo beneficio, redamando) amorem & obedientiam debitam præstítit, quatenus homo; sic eandem pro nobis etiam præstítit, quâ pro nobis factus ac natus homo, nobisque datus ^d, & secundus Adamus, prioris adverso typo adumbratus ^e, & justitiae ac salutis, in omnes homines, ab ipso regeneratos, propagandæ, stirps communis ^f, imo, corporis Ecclesiæ, caput & constitutus.

^a Joh. 8. 29. & 17. 4. Phil. 2. 8. ^b Gal. 3. 14. ^c Heb. 10. 19. 20. Rom. 5. 17. 18. & 10. 4. ^d Esa. 9. 6. ^e Rom. 5. 12. 14. ^f Rom. 5. 18. 19. 21. 1. Cor. 15. 47. 49. 52. ^g 1. Cor. 12. 12. 13. 27. Eph. 1. 22. 23.

XVI. Cujus justitia membra sunt duo; justitia habitualis ac originalis, naturæ & actualis vitæ, perpetua. Quarum illa, injustitia nostræ originali: hæc, actuali opponitur: eamque suo modo tegit; non tollendo reatum, quod passioni convenit; sed supplendo defectum integræ justitiae: quam & jus Dei absolutum ^a, & conditio vitæ æternæ consequendæ ^b, à nobis requirit. Quæ de re, Catechesis nostra, recte Resp. ad Quæst. 46.

^a Deut. 6. 5. vide th. 15. ^b Levit. 18. 5.

XVII. Quum autem integræ legalis Christi justitiae, complexus ac coronis ^a, in sanguinis ipsius effusione & morte ^b, eluxerit; (idcirco nunc sanguini, nunc morti, utrumque cum à maledictione absolutio, tum vitæ æternæ jus ac salus ^c) conjuncte quidem, sed distinctè tamen adscribitur. Quippe illud priori, hoc posteriori, justitiae parti, competit.

^a Heb. 10. 14. 18. Joh. 19. 30. ^b Joh. 14. 31. & 13. 1. 15. 13. Rom. 5. 8. 9. ^c Heb. 10. 19. 20.

XVIII. Ut enim laus, quæ sanguini effuso, aut morti (pro tota obedientia, propter individuam, ex gratia, copulam, sumptis)

sumptis) attribuitur, nec mutuo^a, nec antecedenti humilia-
tioni, & passioni, derogat^b: sic nec justitiam vitæ, ad mortem usque excludit, sed per synecdochen similem ac suavissimam, colophonis instar, includit: ut tota Christi justitia, quam Legi & Patri, plenè obediendo^b, vita & per-
missione, obtulit, eo modo intelligatur^c. Hæc de *materia*.

^a 1. Pet. 2. 23, 24. & 3. 18. ^b Rom. 5. 18, 19, 21. Phil. 2. 8.
Rom. 10. 4. ^c Vide Cateches. ad quæst. 60. & 61.

XIX. *Forma* verò *justificationis* est, universalis hujus bi-
membris justitiae Christi, imputatio^a: quippe hæc sola, no-
stri, ex causis, coram Deo, justificationem informat ac con-
stituit, & à reliquis discernit. Constat enim *adjudicatione*
injustitiae, & *adjudicatione* *justitiae*.

^a Rom. 4. 11. & 5. 1, 18, 19. & 10. 4. 1. Cor. 1. 30. 2. Cor. 5. 21. Gal. 4. 5.
Phil. 3. 9.

XX. *Adjudicatio* *injustitiae*, est qua Deus, passionis &
mortis Christi, pro peccatis nostris, solutione imputatā,
mortem injustitiae nostræ debitam, adjudicat^a. Quo sensu,
remissio peccatorum^b, vocatur: quæ propriè non est justitiae
imputatio, sed vindictæ tantum, seu pœnæ, ob injustitiam
debitæ, prætermisso, & ex reorum ac damnandorum ca-
talogo expunctio, ut & vocis significatio communis, & ve-
ritas, exigit. Nam ut peccata à nobis facta, non ignorat
Deus, quia omniscius; sic, nec facta, infecta judicat, quia
verus; sed pœnam peccatis nostris meritam, propter Chri-
sti mediatoris ^{λύτρου} ac satisfactionem, ignoscit. Christus e-
nim solvit pœnam, quam non debebat^c, pro nobis debito-
ribus: ut nos ære sanguinis sui pretiosi, à debita, omissionis
officii, & commissionis vitii, poena, quasi ære alieno,
liberaret^d. Quæ demum, à reatu & pœna liberatio genuina
est peccati remissio.

^a Rom. 3. 24. & 8. 1. ^b Luc. 1. 77. Aæ. 13. 38. Eph. 1. 7. Hebr. 10. 18.
Col. 1. 14. ^c Psal. 69. 1. 6. ^d Eia. 53. 4, 5. 6. Mat. 20. 28. & 26. 18.
1. Pet. 1. 18, 19.

XXI. *Adjudicatio* verò *justitiae*, est qua Deus, perfectam

mandatorum Legis observationem, à Christo fidejussore,
secundo Adamo, marito & capite nostro, nobis nato & da-
to, præstata, nobisque cum eo (ob unionem, & commu-
nionem illam) communem, nobis adjudicat, ad vitam æter-
nam^a. Quæ, cum individuo nexu, ex Dei foedere, remis-
sionis peccatorum, sit conjuncta; non est mirum, si illius inter-
dum voce, per synecdochen, simul comprehendatur^b.
Hæc de *forma*: quæ, ex materiæ explicacione antecedenti,
pleniū illustrantur.

^a Vide Thes. 7. &c. Rom. 4. 11. & 5. 18, 19. & 10. 4. Phil. 3. 9. ^b Rom. 4.
vers. 6, 7.

XXII. *Finis* denique *justificationis*, est remotus, vel pro-
pinquus. *Remotus* & *summus*, est gloria Dei^a, sita, in par-
ticipatione, ipsius justitiae, & gratiæ ac misericordiæ^b. *Infinis*,
quod Filium suum, potius peccatum fieri^c, voluerit, hoc est,
reum victimamque peccati, quæ illud inultum relinquere:
gratia & misericordia^d, quod, nobis miseris, justitiam Chri-
sti gratis donavit, & imputari^e. *Propinquus finis*, est bene-
ficium Dei, & officium nostrum. *Beneficium Dei*, est ado-
ptio^f, sanctificatio & glorificatio^g. *Officium nostrum*, est grata,
vitæ nostræ, ad Dei, in Christo justificantis, volun-
tatem & laudem, in vera justitia, directio^h. Qua, licet
vitam minimè mercemurⁱ, Deo tamen creatori ac domino,
& per Christum, redemptori ac patri nostro^j, gratitudinem
debitam^k præstamus: &, nostri, per fidem, justificationem,
peccati odio, & justitiae studio, tanquam fructibus, coho-
nestamus ac comprobamus^l. Ideoque justificanti nos, per
fidem in Christum,

Deo, su Gloria!

^a Ephes. 1. 6. ^b Rom. 3. 24, 26. ^c 2. Cor. 5. 21. Gal. 4. 4, 5. Rom. 8. 3.
d Rom. 4. 11. & 5. 17, 18, 19. 2. Cor. 5. 21. e Ioh. 1. 12. Gal. 4. 5. Eph.
1. 5. f Rom. 8. 30. Tit. 2. 14. Heb. 9. 14. g Luc. 1. 74, 75. 1. Pet. 1.
24. Tit. 2. 11, 12. h Luc. 17. 10. Matth. 6. 12. i Mal. 1. 6. Act. 17.
27, 28. 1. Cor. 6. 20. k Tit. 2. 11, 12. 1. Pet. 1. 9. l Ioh. 4. 17. l Heb.
9. 14. Phil. 1. 11, 17. Col. 1. 10. Iac. 1. 18. 2. Pet. 1. 8, 9, 10.

DISPUTATIO XXVII.

DE JUSTIFICATIONIS MATERIA ET FORMA.

I Nier orthodoxa, religionis Christianæ capita, nullum (post illustrem illam, de Deo & Christo *Græcō*), magis necessarium, quæcum, de hominis coram Deo justificatione, dogma: neque aliud majori cura, à corruptela fermento protegendum: ut fidei ac salutis Ecclesia consulatur. Quocirca, quum non solum Pontificii, materiam & formam, salutaris hujus doctrinae, vissarint; sed Georgius etiam Cargius^a, in eodem scopulos, novo commento, impegerit: alis que non paucis, errandi occasionem, præbuerit: idcirco, ad vereitatis defensionem, errores illius rectegemus, & falsas hypotheses ac rationes, quibus fucantur, Deo annuente, à materia justificationis exorsi, diluemus.

^a De curriculo vitæ Abrah. Scultet.

THESES I.

DE materia *justificationis*, error est; eam non esse totam Christi, ab initio vitæ ad finem illius, legis obedientiam; sed eam solummodo, quam in passione & morte adhibuit^a.

^a Piscat. *Apolog. pro Disp.* p. 104.

II. *Hypothesis* autem *prima*, à Cargio proposita, hæc est; *Legem, aut ad obedientiam, aut ad pœnam, non ad utrumque, obligare*^b. Quæ aperta est, in Deum & Legem illius, contumelia: ac totius religionis subversio.

^a De curric. vitæ Ab. Scult.

III. Nam, per accidens peccati, merito ejus, & justa Legis sententiæ, obligati sumus ad pœnam^a. Ad obedientiam verò, non solum relate seu conditione finis; si ex operibus nostris, vitam obtinere velimus^b: sed etiam absolute; ratione & Dei, & nostri.

^a Deut. 27. 27. Rom. 6. 21. ^b Lev. 18. 5. Rom. 10. 5.

IV. *Dei* quidem, cùm jure *essentia*: quia summum est bonum^a, eoque maximè amandum: tum jure *beneficentia* (tam communis; quia creator & gubernator^b: quam propriæ; quod noster sit redemptor^c) Dominus noster redamandus. *Nostri* verò ratione; quia in Legis obedientia, bonum nostrum, animique perfectio, ac Dei similitudo, consistit^d. Ac propterea genuino hoc nodo indissolubili, ad Legis obe-

dientiam (quæ Dei proximique amore continetur) astringi-
mur. Ideoque hæc *hypothesis*, quæ hominem peccatorem ac
reum pœnæ, ad Deum & proximum amandum, minimè obli-
gari, affirmat, Legis vim ac pietatem (ut error inde ortus,
Euangelium) corrumpit.

^a Matth. 19. 17. ^b Aæ. 17. 26, 27, 28. Mal. 1. 6. ^c Exod. 10. 2. 1. Cor.
6. 20. ^d Mat. 5. 48. 1. Pet. 1. 16.

V. Altera Cargii (ut & Piscatoris^a) *hypothesis* (*Quod Christus, pro nobis præstítit, ad id præstandum, nos non obligari*^b) vana est: quia finium diversitas, Christi obedientiam & nostram, optimè conciliat.

^a *Apologia pro disp.* p. 10. & 88. ^b De curric. vitæ Ab. Scult.

VI. Quod enim Christus, pro nobis præstítit, id non, eodem fine, præstare tenemur (nempe ut vitam, ex pacto ac jure Legis servatæ^a, consequamur) sed alio; hoc est, ut absolutè debitum amoris officium ac gratitudinem, præstemus: ut antè ostendi. Sicut Christus, pro nobis est passus, ut nos redimeret ac Deo reconciliaret^b: attamen nos etiam, pati debemus, ejus exemplo^c: non ut nos aliosve redima-
mus (quod Christo proprium) sed ut Dei voluntati, patientiæ officio, pareamus^d. Atque hæc de Cargii errore, & hypothesibus illius falsis.

^a Levit. 18. 5. ^b 1. Pet. 1. 18. & 3. 18. ^c Matth. 16. 24. 1. Pet. 1. 21.
^d Ibid. Heb. 10. 6.

VII. Tertia verò *hypothesis*, quæ à Cargii assensoribus af-
ferri

ferri solet, nempe; *Quam obedientiam quis pro se debet Deo, eam, pro alio quoque, præstare non potest*, similiter infirma est. Quamvis enim id, de nobis, aliisque generis humani posteris, dici queat^a: falsò tamen, de stirpe atque origine generis, asseritur. Siquidem suam simul, & posterorum, vicem, ex Dei instituto, sustinet. Adamus enim primus, secundi typus^b, ad tempus, pro se, suisque posteris generandis, stetit atque obediuit: ut etiam, pro se suisque, lapsus & inobedientis factus est^c. Similiter secundus Adamus Christus (qui nobis natus ac datus^d) pro se suisque posteris regenerandis^e, stetit atque obediuit, illiusque obedientia ac iustitia, est nostra^f.

^a Ezech. 18. 19. 20. ^b Rom. 5. 14. ^c Rom. 5. 12. 19. ^d Esa. 53. 10. ^e Ibid.

9. 6. ^f Rom. 5. 18. 19. Phil. 3. 9. Rom. 10. 4.

VIII. *Quarta hypothesis*, gemino errore, & destructione sui, secunda hæc est; quod in Christo, duplex sit perfecta obedientia, activa & passiva: ideoque quum perfecto nihil addi possit: unâ nobis imputatâ: alteram non imputari^a. Primus enim error est, quod eam, quæ perfecta non est, perfectam statuat obedientiam. Siquidem obedientia Christi, in passione adhibita (quam, vocum contradictione, passivam vocant) perfecta obedientia esse non potest: quia tantum est, perfecta obedientia Legis, pars aliqua: nempe patientia, in pœna (quæ nobis debebatur) subeunda ac perfrenda.

^a Pisc. Apol. pro Disp. p. 39. & 70.

IX. Quæ patientia, fuit dilectionis Dei ac proximi perfectissimæ, actio, non universalis; sed particularis quædam. Joh. 14. 30. 31. *Venit princeps mundi, & in me non habet quicquam. Sed hac fuit, ut cognoscas mundus, me diligere* Patrem: prout autem mandavit mihi Pater, ita facio. Eph. 5. 1. *Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum, pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bona fragrantia.* Quare non duplex est, sed unica tantum, perfecta Christi obedientia: quæ tam extra passionem, quam in passione, verata est: nec pars illius, perfecta seu tota obedientia, sine turpi contradictione, dici potest. Hic igitur *primus* est hypothesis error.

X. Alter verò est, quod obedientiam actionum Christi perfectam, subtractione partis illius (seu obedientiaz, in passione, exhibitz) imperfætam perspicuè constitutat. Ideoque hypothesis hæc, de dupli perfecta Christi iustitia, justissima erroris talione, seipsum evertit: & Legem non minus, quam Euangeliū, mutilando violat.

XI. *Quinta hypothesis* est; Duo illa pronunciata; *Christus, sanguinis sui effusione, redemit nos, ab execratione Legis: & Christus obedientiam præstítit, pro nobis, implicare contradictionem*^a: quæ similiiter falsa est. Siquidem ista duo probè, inter se, consentire, res ipsa demonstrat: quia alterum, alterius, reciproca est ac necessaria, conditio.

^a Pisc. Apol. Disp. p. 17.

XII. Nam ut sanguinis Christi effusio, quæ nos, à maledictione redemit, id præstare nequivisset, nisi perfecta adfuisseit obedientia (alias enim ipsem peccator fuisseit, ac pro se puniendus) sic vicissim, totius vitæ ipsius obedientia, non potuisseit nos perfectè justos constituere, nisi pro nobis pœnam, quam Legi violatæ ac justitiaz divinæ debebamus, simul pertulisset. Et jam antè ostendi, obedientiam passionis, fuisse obedientia Christi, pro nobis lapsis, partem necessariam, ideoque, unius positio, alterius inclusio est, non exclusio.

XIII. Hisce hypothesisibus, ratio quædam, addi solet; quod, quum justificatio & vita æterna, oblationi corporis & sanguinis Christi, tribuantur^a: inde consequi, vitæ Christi obedientiam, non esse nostram coram Deo iustitiam, sed eam tantum, qua passionem & mortem pertulit. Verum falsa est consequentia: quia per synecdochem, parti obedientiaz, quod totius est, attribuitur. Nam (ut modo demonstravimus) sola pœna patientia, perfecta iustitia (quæ sola justos constituit) propriè dici non potest, neque oblationi corporis & sanguinis Christi, justificatio, sine synecdoche, vere adscribitur.

^a Rom. 3. 25. Joh. 6. 51.

XIV. Christus enim, non solum corpus & sanguinem, sed etiam animam suam, pœnis pro nobis ferendis, obtulit: nec ea solum, in fine vitæ crucem mortemque ferendo, sed simul inde ab initio, pro nobis patiendo^a: nec corpus & animam

solum obtulit ad pœnam & redemptionem; sed suam etiam perfectam totius vitæ obedientiam ad iustitiam & vitam. Quæ duo; individuo nexus fuerunt conjuncta: & ad justificationem perfectam concurrunt. Quippe, per Spiritum eternum, seipsum obtulit inculpatum Deo^b: & passus est justus, pro iustis, ut nos ad Deum adduceret^c.

^a 2 Cor. 8. 9. Phil. 2. 8. ^b Heb. 9. 14. ^c 1 Pet. 3. 18.

XV. Neque obstat, quod ad Heb. 10. 9. dicitur; *Ecce adsum, ut faciam Deum voluntatem tuam*: & vers. 10. *Quia voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis semel* (factam.) Nam voluntas illa Patris, à Christo facta, obedientiam universam Christi complectitur: cujus pars una, in oblatione corporis sita, pro materia subiectæ ratione, describitur: non autem plenè definitur. Idque ex Psal. 40. 8, 9. (quem adducit Apostolus) apparet; *Ecce venio &c. facere voluntatem tuam Deum mi delector: & lex tua est in visceribus meis.* Deinde etiamsi definiret, pars tantum justificationis, oblationi corporis attribueretur: quia sanctificatio hoc in loco, purgationem à peccatis, solummodo designat (ut versus 1. & 2. & 4. & 11. & 12. ostendunt) quæ, passioni ipsius, propriè convenit.

XVI. Nam quod nonnulli objiciunt; Qui purgatus est à peccato, is perfectè justus est, ac jus habet vitæ æternæ: illud merito negatur. *Primum* quia ad perfectè justum, requiritur non tantum purgatio à reatu peccati (qualis Heb. 10. intelligitur: quia purgati, de quibus agitur, originalis peccati reliquias adhuc maculas retinent) sed etiam ab omni macula illius.

XVII. Deinde, neque omnis peccati absentia sufficit, ut quis perfecta iustitia, quæ jus habeat vitæ, sit prædictus, sed etiam obedientia legis perfecta requiritur: hoc est, ut omnia præcepta, omnino, & omni tempore, observentur. Quomodo Adamus ante lapsum, et si non fuerit injustus ac peccator; non fuit tamen perfectè justus, ea iustitia, quæ ad jus vitæ requirebatur: quia duratio iustitiaz inchoatae, ad finem non successit. Atque hæc de *materie justificationis*, totius Christi obedientiaz nobis imputaz, veritate, adversus Cargianos errores falsasque hypotheses, sufficere speramus: ideoque ad *formam* ejusdem afferendam, procedemus.

XVIII. Error, in ea tradenda, Cargianus, exprimitur, ab assensore, his verbis; *De causa formalis justificationis doceo; justificationem, nihil aliud esse, quam remissionem peccatorum*^a: quo, indigna justificationis mutilatio, continetur: impurisque hypothesisibus innititur: ut examen demonstrabit.

^a Pisc. Apol. pro Disp. p. 104.

XIX. Hypothesis enim prima & erroris fons est; *imputare iustitiam, & remittere peccata, esse idem*^a: quod à veritate omnino abhorret, & res diversas, imperitè noxiæque commiscet, ac veram iustitiaz Christi imputationem, & salutem independentem, è medio tollit.

^a Pisc. Apol. p. 4.

XX. Quia imputare alicui iustitiam, nihil aliud est, (contra controversiam) quam justum ceu perfecta legis obedientia prædictum, judicare^a. *Remittere verò peccata, est tantum, pœnam peccatis debitam, prætermittere: seu, à pœnâ meritâ, absolvere.* Quod sane longè est aliud, quam iustitiam, hoc est, perfectam Legis obedientiam, imputare^b. Quare, ut iustitia imputetur: non sufficit, ut Deus, propter pœnæ, à Christo, pro nobis solutæ, satisfactionem, ab ea nos absolvat; sed etiam, ut obedientiam perfectam (qua caremus) à Christo præstitam, nobis donet. Nam licet justificatio quædam sit à peccatis^c, quod ea non imputentur, illa tamen non est universalis personæ justificatio (qua simpliciter coram Deo perfectè justi & heredes vitæ æternæ constituimur) sed particularis, ac pars illius, quam adversus Legis condemnationem, ob Christi passionis satisfactionem, à debito pœnæ, immunes censemur.

^a Ibid. p. 70. ^b Vide thesin 16. ^c Act. 13. 39.

XXI. Nec ea obstat argutia, quod non solum peccata commissionis, sed etiam omissionis, sint remissa. Siquidem non propterea, tales à Deo judicantur, quod nihil mali commiserint, nihilque boni omiserint (hoc enim scientiaz, & veritati, justoque Dei judicio, repugnat) sed quod à debita, omissionis officii, & commissionis vitii, pœna (quia eam Christus, pro iis persolvit) liberos judicet. Solis verò iis justitiam

tiam imputat, seu justos judicat, qui perfectam habent legis obedientiam^a: quæ in solo Christo extat: ipsique fide unitis, à Deo datur atque imputatur^b.

^a Pisc. Apol. p. 70. ^b Heb. 7. 26. Phil. 3. 9. Rom. 10. 3.

XXII. Quare falsum est illud conjectarium; Propter quam rem, 'Deus nobis remittit peccata, propter eam ipsam rem, nobis imputat justitiam'^a.

^a Pisc. Apol. p. 60. & 61.

XXIII. Sed rursus, imbellit telum, objicitur; Pro quibus Christus mortuus est, illi SUNT injusti, i. Pet. 3. 8. illi quibus imputatur obedientia Christi activa, non sunt injusti: Ergo pro illis, quibus imputatur obedientia Christi activa, Christus mortuus non est. Et per consequens, frustra est mortuus^a. Nam propositio falsa est. Non enim omnes illi, pro quibus Christus mortuus est, SUNT injusti: neque Petrus hoc asserit.

^a Pisc. Apol. p. 82.

XXIV. Nam etiam pro sanctis, qui in cœlis sunt, Christus est mortuus, Apoc. 5. 9. qui tamen, non sunt injusti; Sed absolute ac simpliciter justi, Heb. 12. 23. Quare, ut vera sit sententia, addendum, injusti sunt, aut FUERUNT: atque ita, Assumptio erit falsa.

XXV. Deinde si subjectum speciatim, & correctione quadam, ad eos, qui in terris sunt, restringatur, nihil rursum efficiet. Nam injusti intelligentur, aut absolute, aut relata. Si absolute; falsa erit Propositio. Nam, pro viva fide præditis, in terris, Christum esse mortuum, nemo dubitat: at tamen illi non absolute sunt injusti; sed contra, in Christo justi ac justificati. Sin verò relate tantum, seu quales sunt, si per se, ratione naturæ suæ vitiæ, & in se considerentur, Assumptio erit falsa. Quia fideles, etsi ratione unionis cum Christo, per fidem, & in eo sint perfectè justi: in se tamen, ratione reliquiarum carnis, & repugnantia illius, adversus spiritum^a, eatenus sunt injusti^b. Quare malæ causæ malum accessit patrocinium.

^a Gal. 5. 17. ^b 1. Joh. 1. 8.

XXVI. Quale etiam, quod ex detortis Apostoli, ad Rom. 8. 3. & 4. 6. 7. verbis, proponunt^a. Nam ad prius quod attinet, licet Deus Filium suum, miserit in sacrificium, pro peccato, ut *dignatio Legis* impletetur in nobis; illud tamen non probat, in sacrificio Christi (à vitæ obedientia distincto) perfectam esse Legis obedientiam, eamque nobis imputari. Nam obedientia ac justitia Legis, quæ nobis imputatur, non in nobis impletur: sed in Christo, impleta est: deinde sacrificii obedientia particularis, non est perfecta atque integra justitia, quam Lex à nobis exigit; sed extrema tantum illius portio. Ideoque *dignatio Legis* potius quam justificationem notat: quæ paulatim, in nobis impletur, sanctificatione, quam Christus, sacrificio suo, est promeritus^b. Hæc de prima Pauli sententia.

^a Pisc. Apol. 70. & 63. ^b Rom. 6. 6.

XXVII. Ex secunda quoque, infirmum prorsus argumentum, deducitur: licet palmarium existiment. Nam Syllogismus est hujusmodi; justificationem esse justitia imputacionem, probat Paulus Rom. 4. 6. 7. testimonio Davidis, aut per ipsa verba illius, aut per equipollentiam verborum: non autem probat per ipsa verba: probat igitur per verborum equipollentiam, & per consequens, locutiones istæ, imputare justitiam, & remittere peccata, equipollent^a. Sed vana est Propositionis disjunctio: ac falsa nititur hypothesi: quia diætio ac probatio alicujus sententiæ, esse potest non solum per ipsa verba, aut per equipollentiam: sed etiam absque iis, per consequentiæ vim.

^a Pisc. Apol. 63. & 48.

XXVIII. Sicut Christus ait, de resurrectione mortuorum *dilectum* esse à Deo, *ego sum Deus & Abraham*^a: ubi nec verba ea, neque æquipollentia; sed alia (unde, per consequentiam necessariam, resurrectione dependet) recensentur. Sic hoc in loco, quia remittere peccata, & imputare justitiam, individuo, federis gratiæ, nexus (licet à distinctionis causis procedant) constringuntur: ut cui unum Deus donet, alterum etiam largiatur: idcirco uno posito, alterum, necessariâ consequentiâ, indicatur.

^a Matth. 22. 31, 32.

XXIX. Deinde altera etiam hic subest, hypothesis falsa, quasi ea esset tantum æquipollentia verborum, quum proprie, absque synecdoche aliove tropo, verba intelliguntur: quum tropus & alibi non raro, & hoc in loco subest. Num remissio peccatorum, non propriè, sed per synecdochen, partis pro toto, commodissimè (ob mutuam ac necessariam, cum imputatione justitiae, connexionem) totam justificacionem, designat. Nec enim, sine hac considerata, justos & beatos constitutere posse, jam ante demonstravimus. Quam Pauli synecdochen, quædam etiam Ecclesiastum Confessiones imitantur: ut inde frustra, erroris prætextus, rapiatur.

XXX. Denique, quod passim, magna confidentia, inculcatur; Scripturam nusquam tradere, nobis ad justitiam, imputari obedientiam Christi activam^a: illud facilime, discussa falsarum hypothesis ac rationum, caligine, in Scriptura relucere, conspicietur. Nam Dan. 9. 24 duo illa Christi beneficia, nobis parta, recensentur, *expiatio iniurias*, & *adductio justitia æterna*: quæ diversa esse, jam ante evicimus.

^a Piscat. Apol. p. 11. & 39.

XXXI. Deinde Jer. 23. 6. Christus dicitur, *Iehova, justitia nostra*: & 1. Cor. 1. 30. *vos autem estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, Iustitia &c.* 2. Cor. 5. 21. *Eum, qui non norat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ne fieremus, Iustitia Dei, in eo.* Phil. 3. 9. *Ut inveniar in eo, non habens meam justitiam, qua est ex Lege; sed qua per fidem est, Christi: qua ex Deo justitia, per fidem.* Atqui justitia nostra esse non potest, nisi sit perfecta totius Legis observatio.

XXXII. Præterea, ad Rom. 5. 19. *Sicut per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita per unius hominis obedientiam, justi constituentur multi.* Hoc est^a, ut Phil. 2. 8. *seipsum submisit, factus obediens USQUE AD mortem, mortem autem crucis.* Quæ obedientia non alia quam perfecta ab initio, usque ad finem vitæ, intelligi potest: quia hæc sola justitia, perfecta fuit, solaque, justum constituere, valuit: quod obedientia (de qua hic agitur) hoc loco tribuitur. Qua de re vera hæc est confessio, *concedo oportere nos, habere obedientiam Legis perfectam, qua per imputationem, nostra fias*^b.

^a Piscat. Anal. Rom. 5. 19. ^b Pisc. Apol. 69. & 70.

XXXIII. Quod verò subnecit; Sed dico, hanc imputationem fieri propter obedientiam Christi passivam^a: illud, falsa & jam ante confutata hypothesis, nititur; quod obedientia illa, qua sub finem vitæ, passionem pertulit, sit perfecta obedientia Legis: quum illius tantum sit pars, imo pars pars (licet excellens) quoniam obedientia passionis Christi, ab initio vitæ cœpit, & ad mortem usque perduravit^b. Neque potest Deus, quia verax est ac justus judex, partem justitiae, integrum esse justitiam, judicare, quia seipsum abnegare non potest.

^a Ibid. ^b 2. Cor. 8. 9. Phil. 2. 8.

XXXIV. Denique Rom. 10. 4. *Finis legis est Christus, ad justitiam omni credenti.* Ubi finis vox, aut *συμβολή* complementum (ut Chrysostomo placet) aut causam, cuius gratia Lex est, designat, nempe obedientiam perfectam. Quæ quum nobis natura desit: soli verò Christo adsit: ea nostra sit per fidem, ut justi simus & jus vitæ obtineamus.

XXXV. Nam quod Christum legis finem, ideo dici asserunt, quod ea lata sit, ut per illam, de peccato & impotentiæ implendi eam, convicti (Rom. 3. 20. & 8. 5.) justitiam per fidem queramus in Christo^a: alienum est. Primo, quia, hic non est finis legis, per se: sed hic usus tantum est per accidens lapsus: ut convincamur peccati & impotentiæ nostræ: & usus non primarius: quia hic est, obedientia. Deinde verum non est, Legem ideo latam, ut Christum queramus: alias Christum doceret, & ministerium esset, non mortis, sed vitæ: quod Evangelio est proprium. Neque etiam pedagogus ad Christum Lex moralis dicitur, sed ceremonialis: quæ Christi umbram continuuit. Atque hactenus errorum retrectio, & hypothesis falsarum de materia & forma justificationis, elenchus.

^a Pisc. Apol. Disp. p. 12.

XXXVI. Ve-

XXXVI. Veruntamen Corollarii loco attexitur atque obicitur *Confessionis Ecclesiae Belgicae consensus*, nobis etiam ad falsitatis elenchum expendendus, ac primum de justificationis materia. In eadem (inquit Piscator) doctrina consentit Confessio Belgica articulo **xxiiii.** ubi sic legitur ; **SOLA Iesu Christi crucifixi obedientia suffulsi, in ea prorsus acquiescimus : qua quidem nostra est, cum in eum credimus.** Hac porro una abunde sufficit ad omnes iniquitates nostras obrogendas, tum etiam ad nos tuos secundisque reddendos, adversus omnes tentationes^a. Deinde, de causa formalis justificationis, ait ; idem etiam docet confessio Belgica articulo **xxiiii.** his verbis ; **Credimus OMNEM felicitatem nostram fidam esse, in peccatorum nostrorum remissione, qua est in Christo Iesu : eaque UNICA, TOTAM nostram justitiam coram Deo, contineri^b.**

^a Pisc. Apol. Disp. p. 103. ^b Ibid. p. 104.

XXXVII. Speciosa sanè oratio : sed minus proba : ob pii & erudit viri, in expositione Confessionis nostræ, errorem : & falsarii, à quo deceptus est, fraudem. Error est quod SOLA M crucifixi obedientiam, de ea sola (quam passivam vocat) accipiat : quum tota intelligenda sit, quam crucifixus habuit : quæ ab effecto suo synecdochice describitur, non autem plenè definitur, quum iniquitates nostras obtegere dicitur : ut ad Rom. 4. cujus meminit. Et quamvis verum sit, hanc (UNAM ABUNDE) sufficere : illa tamen verba, non bona fide, à falsario sunt inserta.

XXXVIII. Idque art. **xxiiii.** (ubi justitia nostra coram Deo definitur) apertè demonstrat, his verbis ; *Iesus Christus nobis imputans, omnia sua merita, ET TANDEM MULTA SANCTA OPERA, QUÆ PRÆSTITIT PRO NOBIS AC NOSTRO LOCO* (hac falsarius ille interpres Cargianus, errori suo aduersa, detruncavit) est nostra justitia.

XXXIX. Sic etiam initio artic. **xxiiii.** verba illa, **OMNEM & UNICA, TOTAM** (in quibus totum, probandi consensus, momentum, ponitur) ab eodem illo falsario, perfidè sunt infarta : neque in Confessione nostra continentur. Ac propterea meritò, pro depravata illa Confessionis nostræ versione (in Harmonia Confessionum, & in Corpore ac syntagmate Confessionum) Genevæ edita, incorrupta ac pura, esset bona fide restituenda.

XL. Atque hæc de erroribus, falsisque hypothesibus, ac falsis testimoniosis, circa doctrinam de materia & forma justificationis. Quæ controversia est, non de re levi ; sed de uno, è primariis religionis Christianæ capitibus : & quidem non de circumstantia ; sed de essentia illius: quæ, ma-

teria ac forma, certò continetur. Ac propterea errorum istorum confutatio, non est rixa inanis (ut à patronis illorum, qui justificationem, sua materia ac forma inanem reddunt, exprobratur) sed defensio veritatis Orthodoxæ necessaria : ut & doctrina Legis, & Euangelii (quæ, uti ostendimus, corrumpuntur) illæsa integraque conservetur.

XLI. Neque hæc doctrinæ assertio, subtilitatis alicujus nomine, potest infamari: quum, inter primaria ac necessaria religionis elementa, discenda, tradatur & inculcat pueris, in Catechesi nostra. Quæ primum fuit Palatina, & ante promulgationem ejus à Principe Palatino missa ad Gallicas, Anglicas, aliasque Ecclesiæ censenda, & communib[us] earum calculis probata est : ac tandem, in Synodo Nationali, solenniter confirmata.

XLII. In ea autem, ad quæst. 60. *Quomodo justus es coram Deo?* in Resp. dicitur, quod, *mibi perfecta SATISFACTIO, JUSTITIA ET SANCTITAS CHRISTI, imputetur ac donetur: perinde ac si, nec ullum ipse peccatum admissem, nec ulla mihi labes inhereat: imo vero, quasi eam OBEDIENTIAM, quam Christus PRO ME prestis, ipse perfecte praestissem.*

XLIII. Et repetitur Quæst. 61. *Cur sola fide te justum affirmas? Non quod dignitate fidei mea, Deo placeam; sed quod SOLA SATISFACTIO, JUSTITIA ac SANCTITAS Christi, MEA JUSTITIA, sit coram Deo.*

XLIV. Huc accedit solennis, *administrationis Cœna, forma:* quæ ab omnibus Cœnæ administris pastoribus, ante Cœnam, toti Ecclesiæ prælegitur, & communis illius consensu approbat. In qua, eadem veritas ita proponitur atque iteratur ; *Secundo quisque cor suum examinato, an etiam, hac certa promissa Dei credat, quod ipsi, omnia PECCATA sua, solum passionis & mortis Christi causa REMISSA sint, ET PERFECTA CHRISTI JUSTITIA, ipsi tanquam propria, imputata ac donata sit, immo ita perfectè, ac si ipsem in propria persona, pro omnibus peccatis suis, satisfecisset, omnemque justitiam implerisset.*

XLV. Idemque postea, in beneficiis Christi recensendis, inculcatur his verbis ; *IRAM DEI (sub qua necesse fuisset, nos in æternum submergi) ab initio, quo homo factus est, ad finem vita suæ, in terra, pro nobis, PERTULIT: ET OMNEM OBEDIENTIAM ET JUSTITIAM DIVINÆ LEGIS, PRO NOBIS IMPLEVIT.* Ex quibus firma & clara, Ecclesiæ nostræ, de justificatione sententia, & quantopere ea, cum adultis, tum pueris etiam sit proponenda ac discenda, elucet.

C O R O L L A R I A.

1. *An justificare, in Sacris literis, interdum significet liberare?* A. ex Rom. 6. 7.
2. *An recta sit versio Piscatoris, Rom. 4. 4. merces non imputatur ex gratia, sed datur ex debito: ut inservatur per elipsis vox, datur?* Neg.
3. *An vera sit hypothesis ullius, que in scholis subditur, Nam certò ex debito non dicitur quipiam imputari: cum imputatio, sit rei, qua non debetur?* Neg.
4. *An orthodoxæ à Pisc. dicatur Rom. 8. 4. Hic indicat*

finem, cuius gratia Deus, in carne Filii sui condemnavit peccatum nostrum, ut scil. justificatio Legis in nobis completeretur, h. e. ut justificaremur, prædicti, ea justitia, quam Lex à nobis postulat. *Lex enim à nobis postulat aut perfectam obedientiam, aut paenam.* Nos autem obedientiam perfectam, non præstimus : at paenam luirimus in Christo : is enim pro nobis luit. Ergo Legi satisfecimus in Christo : & proinde Lex non potest nos condemnare ; sed tenet nos justificare ? Negamus.

DISPUTATIO XXVIII.
CONTRA ERRORES PONTIFICIORUM,
DE JUSTIFICATIONE.

Quemadmodum, citra controversiam, orthodoxa, de hominis, coram Deo, justificatione, doctrina, illustris est, & ad salutem necessaria: idcirco, non solum fideliter ea est tradenda, sed etiam adversus veritatis hostes, constanter & prudenter, vindicanda. Quocirca, quum alias, copiosè satis sepiusque, sincera doctrina fundamenta, sint explicata: non incommodum fore videtur, si nude, Pontificiorum hac in re errores, in thesaurus Academicum produceremus: & oppositis recte sententia dogmatis, fæditatem illorum, eo luculentius resegeremus. Hac enim ratione facilius ac tutius, hanc materiam, cum adversaris disceptari, & promptius, sinceram Ecclesie confessionem, cognosci ac defendi posse, arbitramur. Quare ad Christianam de hisce rebus oꝝritor, pios & eruditos auditores, invitamus.

THESSIS I.

Vocem Hebreiam *siddekk*, vel *hifdik*, Græcam *argiū* (quam docendi causa, conficto verbo, in Ecclesiâ Latinâ, justificare, interpretantur) in sacra scriptura, quum, de justificatione hominis, coram Deo, agitur, justum facere, infusione justitiae inhærentis, denotare, Pontificii contendunt. Bellarmus de justif. lib. 1. cap. 1. & lib. 2. cap. 3. & 6. & lib. 4. cap. 18.

II. Orthodoxi vero contra statuunt, hujusmodi vocis acceptancem, esse alienam. Et quamvis probabile nonnullis videatur, alicubi in sacris literis (ubi, de justificatione nostri, coram Deo, non est sermo) eo sensu usurpari: neque id, causa Pontificiorum, vel hilum opituletur; nihilominus tamen verissimè, & ad errores Pontificis, hac in re, funditus extirpandos accommodatius, contrarium, ab aliis orthodoxis assertum, eadem ratione statuimus. Nullus enim omnino, ex Sacra Scriptura, neque ex Apocryphis, locus adferri potest, unde, ea significatio, certò demonstretur: ut, in instituto singulorum examine, facile liquebit. Imo, & frustra haec tenus, à Papæ promachis, ex profanis Græcæ linguis authoribus probatis, hujus significationis exempla, desideramus.

III. Utque in *vocis* hujus significatione, quasi in limine hujus dogmatis, impegerunt; sic, in *rei* significatæ penetrali, gravius & copiosius offenderunt. Siquidem, præstitutâ justificationis, in primam & secundam, distributione, primam exponunt, quâ homo impius, seu nondum regeneratus, infusione justitiae, primum fit pius. Concil. Trident. Sess. 6. cap. 7. Bellarm. de justif. lib. 1. cap. 1. & lib. 2. cap. 3. & 6. & 15.

IV. Contra Orthodoxi docent, justificationem, hoc modo, in sanctificationem, seu regenerationem (à quâ, in Dei verbo, ut diversum beneficium, distinguitur) perversè commutari: eamque quum imperfecta sit (ut carnis, contra spiritum repugnantis, reliquæ contagiosæ, demonstrant) nos neutiquam posse justificare.

V. Hujus etiam justificationis partes, simili errore, constituant, remissionem peccatorum; (ut terminum à quo, & internam hominis sanctificationem, seu infusionem, justitiae; ut terminum ad quem: unde justificatio, suum nomen accepit; ut omnes similes notiones, illuminatio, calefactio &c. Concil. Trid. Sess. 6. cap. 7. Thomas 1. 2. quæst. 113. art. 6. Bellarm. de justif. lib. 1. cap. 1. & 1. 2. c. 3. & 6. & 11. & 12.

VI. Orthodoxi contra sanctificationem, ab universalia justificatione, ut modo diximus, justè discernunt.

VII. Remissionem etiam peccatorum, impurè asserunt Pontificii, non esse solam condonationem poenæ, sed etiam ablutionem & emundationem culpæ: quâ, peccatum originis, & mortalia, tolluntur penitus, & evelluntur, ex animo. Thomas 1. 2. quæst. 110. art. 1. & quæst. 113. art. 2. Bellarm. de justif. lib. 2. cap. 7. & 10. & 11. & 12. Grégorius de Valent. commentar. theolog. tom. 2. disp. 8. quæstione 5. puncto 5.

VIII. Orthodoxi contra, remissionem peccati, à sanctificatione, sanctè distinguunt: & peccatum originis tolli, non penitus, sed partim, in hac vita, ex reliquiis illius noxiis, evincunt. Rom. 7. Gal. 5.

IX. Subiectum etiam justificationis, latius, quam scriptu-

ræ latices ferant, Pontificii diffundunt ac definunt, non esse solos prædestinatos ad vitam æternam, sed etiam reprobos. Concil. Trident. Sess. 6. can. 17. Bellar. de justificatione lib. 3. cap. 14.

X. Contra vero Orthodoxi, solos ad vitam æternam electos, justificari, Deo duce, agnoscent.

XI. Causam efficientem, disponentem ad justificationem statuunt Pontificii, non solam fidem; sed actum fidei, spei, timoris, dilectionis, poenitentiaz &c. Bellarm. de justif. lib. 1. cap. 10. & 13. & lib. 2. cap. 15. fidemque aliquo modo mereri justificationem. Idem de justif. lib. 1. cap. 17.

XII. Contra Orthodoxi, præviâ verbi divini luce, solam fidem id habere privilegii, non opera aliarum virtutum: nec mereritamen ullo modo justificationem, constanter asserunt.

XIII. Instrumentalis item causa, ut Concilium Tridentinum definit, est sacramentum Baptismi: quo nondum regeniti, Christum induentes, infusione fidei, spei, charitatis, nova prorsus in illo efficiuntur creatura, & integrum peccatorum remissionem consequimur. Sess. 6. cap. 4. & 7. & Sess. 14. cap. 2.

XIV. Quod impurum commentum, ut naturæ novi sceleris, justificationis, & sacramentorum, adversarium, Orthodoxi pure versantur.

XV. Causam formalem justificationis, simili errore, definiunt, esse justitiam habitualem infusam, nobis re ipsa inhærentem. Concil. Trident. Sess. 6. cap. 7. & can. 10. & 11. Bellarm. de Justif. lib. 1. cap. 18. & lib. 2. cap. 12. & 15. Gregor. de Valen. Comment. Theol. tom. 2. disp. 8. quæst. 5. puncto 3.

XVI. Eodem pertinet erroris hujus explicatio; fidei habitum, esse causam formalem inchoatam justificationis, sed charitatem, consummantem. Eamque charitatem, esse formam extrinsecam fidei; non intrinsecam: quæ det illi; non ut sit; sed ut moveatur. Bellarm. de Justif. lib. 1. cap. 17. & lib. 2. cap. 4.

XVII. Ad secundam justificationem quod attinet, pari erroris progressu eam describunt, esse hominis prius justificati, qua justus justificatur adhuc, seu, ex justo fit justior, justitia inhærentis incremento. Concil. Trident. Sess. 6. cap. 10. Bellarm. de justif. lib. 2. cap. 15. & lib. 4. cap. 18.

XVIII. Hujus justificationis causam efficientem, merito suo, docent esse opera fidei, spei, charitatis &c. eaque hominem justificare meritorie, ut loquuntur: quod augmentum justitiae promereatur. Concil. Trident. Sess. 6. cap. 10. & can. 24. & 32. Bellarm. de justificat. lib. 1. cap. 19. & 2. 16. & 1. 4. c. 18.

XIX. Contra Orthodoxi eam sententiam, perfectæ Christi gratiaz, & operum nostrorum imperfectioni, è diametro repugnantem, meritò refutant.

XX. Denique justificationis adjunctum, statuunt Pontificii, dubitationem. Neque illud (ait Concil. Trident. Sess. 6. cap. 9.) afferendum est, oportere eos, qui verè justificati sunt, absque ullâ omnino dubitatione, apud semetiplos statuere, se esse justificatos. Quod placitum Pontificis, quia fidei verè adversatur, Orthodoxi justè detestantur, non minus, quam antecedentia: ut

Deo soli sit gloria.

DISPUTATIO XXIX.

DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

Quum Dei, per Christum Servatorem, beneficia, gratiae & gloriae complexus constent: quorum illud, salutis est fundamensum & structura; hoc, fastigium illius ac coronis: consentaneum est, ut gratiam, suis gradibus, sepius explicata, ad gloriam afferendam, transeamus. In qua, chorum dicit, fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum b: sine qua, fallax & ingrata gratia c, fides infida ac vana d, vitaque fidelium, non vitalis; sed mera mors ac summa miseriae. Quamobrem, ut & orthodoxa fidei, pro tenuitate nostra, succurramus: & noxiis impiorum ludibris f, quibus incertos irresuimus, & cautos fatigant, commodè occurramus; eximia hujus doctrinae veritatem, & utilitatem, in arenam literariam reducendam, Deoque duce expenden- dam, arbitramur. Quae veritas (ex vocis reique, descriptione & distributione) explicata ac demonstrata, perspicue, uti speramus, elucebit.

a Psal. 84. 12. Rom. 8. 30. 1. Thess. 1. 10. b Tertul. lib. de Resur. c. 1. c 1. Cor. 15. 17, 18, 19. d Ibid. vers. 14. 17. e Ibid. 18. 19. f Matth. 22. 23. Acto. 17. 32. 1. Cor. 15. 19, 32, 33, 34. 2. Tim. 2. 17, 18. 2. Pet. 3. 3, 4.

THEISIS I.

Resurreccio, Hebreis tekumā^a (ut Syris Kejameta^b) Græcis verò ἀνάστασις & ἐγένετο^c dicitur: hoc est, (ut Damascenus^e interpretatur) θύμησις & παντοπονήσις, secunda ejus, quod ceciderat, statio: aut potius ac plenius, iterata corporis, à recto statu, quocunque modo, declinati, erexitio^f.

a Matthæus Hebraicus uerque c. 22. 23. David Kimchi in Psal. 1. b Test. Syr. Mat. 12. 28. 2. Tim. 2. 18. c Ioh. 5. 29. d Matth. 17. 53. e Orthod. fideli lib. 4. cap. 28. f Matth. 9. 9. Luc. 4. 39. & 5. 24-25. & 6. 8. Act. 9. 40, 41.

II. Qualis alia, est vivi: alia, mortui; quæ idcirco distin-
ctè, resurrectio mortuorum^a, & relata ad mortuos, per ellip-
sin, resurrectio^b vocatur. Unde metaphorice, insignem ex
calamitatibus (quæ mortis instar) liberationem^c, notare so-
let. Prior autem significatio (ut & metaphorica) à nostro
instituto aliena est: posterior verò hoc modo generativum,
subjecti^d, & causarum cancellis comprehensa, delineari ac
definiri potest.

a Mat. 22. 31. b Mat. 22. 30. Act. 23. 8. c 2. Cor. 1. 9, 10.

III. Resurreccio mortui, est actio divina, qua hominis ca-
daver restituuntur per unionem hypostaticam animam, vivificatur,
& resuscitatur; ad immensa Dei sapientia & potentia gloriam.

IV. Subjectum resurrectionis hujus proprium (& quasi
materia, in qua exercetur) est hominis cadaver, à cadendo
dictum^a: quod corpus, per animæ separationem vita cas-
sum, & calu consequente prostratum, seque erigendi fa-
cultate destitutum, simul designat: & Hebreis nebbelā^b, ac
Græcis πάντη^c, eodem sensu, ac simili etymo, dicitur. Pro-
prium autem ideo appellamus, quod hæc resurrectio, ei sibi
conveniat: & ab hoc censu, bruta quidem, ob vitæ suæ
impotentiam; anima verò humana, ob immortalis suæ vitæ
potentiam^d, excludantur.

a Tertul. lib. de Resur. c. 18. b Esa. 26. 19. c Mar. 6. 29. d Matt. 10. 18.

V. Hæc enim resurrectio, caduca rei est, anima verò ca-
dere non potest, quæ suscitabit ingressa: non potest ruere, quæ e-
cidit egressa^a. Etsi improprem similitudine quadam, sanctifi-
catio illius, resurrectio^b, & resurrectio prima^c (corporis
utique resurrectioni gloriose prævia^d) appelletur; quod,
ut originalis justitia, & Dei gratia privatio, animæ quasi
mors^e est; sic justitia illius, & Dei gratia restitutio, ani-
mæ vivificatio ac resurrectio ad novam vitam, censeatur^f. Sic etiam resipiscientia à mortuis operibus^g, revictio^h dici-
tur: unde concinnè Andreas Cæsariensisⁱ ait, ἀγάπη ἀνάστασις.
ἢ οὐκέτι ἔχειν ζωμίνας: prima resurrectio, est vivificatio ex o-
peribus mortuorum. Hæc de materia.

a Tertul. lib. de Resur. c. 18. b Ioh. 5. 25. Luc. 2. 34. & 15. 32. c Apoc. 20. 5, 6. d Ioh. 5. 25, 28. e Iohann. 5. 25. March. 8. 22. 1. Tim. 5. 6. f Eph. 5. 14. Ioh. 5. 25. Col. 2. 13. & 3. 1. g Heb. 6. 1. h Luc. 15. 32. i In Apoc. 20.

VI. Forma verò resurrectionis corporis mortui ac collapsi,
vivificatione & resuscitatione^a, absolvitur. Quippe per hæc
est, id quod est: & ab omnibus aliis actionibus, primò di-
stinguitur. Unde per synecdochen, à priori ac potiori parte,
morti opposita, vivificatio^b, nuncupatur: ut & Syrus
interpres sepius ἀνάστασις καιατ̄ majeta^c, vivificationem
mortuorum, vertit: à posteriori verò, casui & sepulturæ ad-
versa^d, resurrectio ac suscitatio^e dicitur. Utrumque etiam
interdum, eadem sententiâ eodem sensu continetur^f. Quæ

forma causis suis externis, efficiente & fine uberior illustratur.

a 1. Reg. 13. 21. Ioh. 5. 21. b Rom. 4. 17. c 1. Corinth. 15. 12, 13, 21, 41.
d Ioh. 5. 28, 29. e Mat. 22. 23. & 27. 53. f Rom. 8. 11. Ioh. 5. 21.

VII. Efficiens enim, pro duplice ista actione, variatur.
Siquidem vivificationis (quæ insigni, ad consolationem pio-
rum metaphorâ, excitatio à somno^a & evigilatio^b: ut thors,
somnus^c dici solet) causa efficiens est, aut patrans vi suâ: aut
impertrans alienâ. Ac patrans rursus, vel prima est, vel se-
cunda.

a Joh. 11. 11, 13. b Dan. 12. 2. c Joh. 11. 13.

VIII. Prima ac princeps, quæ agit, est Deus (Pater,
Filius, ideo metonymicè, resurrectio & vita^a, dictus, &
Spiritus Sanctus) qui vivificat mortuos^b: vis autem, quæ a-
git, est sapientia immensa, quæ dirigit, & omnipotentia,
quæ perficit^c, & ut Apostolus celebrat, supereminens illa
magnitudo potentia ipsius, & efficacitatis fortis roboris ipsius^d:
actio omnipotentia per quam agit, est animæ cum corpore
suo exanimi, per unionem personalem conjunctio^e.

a Job. 11. 25. b Joh. 5. 21. Rom. 4. 17. & 8. 11. 2. Corint. 1. 9. c Phil. 3. 21.
d Eph. 1. 19, 20. e 1. Reg. 17. 21, 22. Joh. 16. 17, 18.

IX. Secunda ac proxima causa, quæ agit, est ipsa anima,
quæ emigrarat: vis autem, quæ agit, est nativa illius facultas,
corpus suum^a, ita divinitus sibi unitum, animandi ac vivi-
ficandi^b. Hæc de causa patrante.

a Job. 19. 25, 26, 27. Joh. 2. 19. 1. Cor. 15. 53. b Gen. 2. 7. 1. Reg. 17. 22. Ioh.
10. 17. Act. 20. 10.

X. Efficiens verò impertrans vi alienâ, est creatura rationa-
lis, hoc dono affecta ac directa cœlitus; ut, ad indicium illi-
lius, Deus vi suâ, mortuum vitâ donet^a. Hæc enim actio,
quæ potentia sit infinita, soli creatori (ut similes, viribus
creaturæ agentis longè majores^b) meritò adscribitur^c. Hæc
de vivificatione.

a 1. Reg. 17. 22. 2. Reg. 4. 33, 35. b Acto. 3. 12, 16. & 9. 34. c 1. Reg. 17. 21.
Rom. 4. 17. 1. Tim. 6. 13. 1. Joh. 5. 21. 2. Cor. 1. 9.

XI. Contra suscitacionis, hominis vivificati, causa efficiens
vi suâ, non solum est Deus; sed etiam rationalis creatura:
ille, princeps quidem; sed hæc, adjuvans vitæ suæ vi atque
opera: cuius modulum, actio hæc vitalis nullo modo excedit^a.

a Job. 11. 43, 44. Act. 9. 40, 41.

XII. Finis denique resurrectionis, est sapientia, & poten-
tia Dei gloria: quia & ad hunc scopum, in proposito resur-
rectionis collimat^a; & ad eundem, propositi sui executione
re ipsa pertingit^b. Hactenus resurrectionis proposita & expo-
sa descriptio: cui succenturiata est distributio, rem univer-
sam distinctè pandens.

a Luc. 7. 16. Ioh. 11. 40, 45. & 12. 9. 17, 18. Rom. 4. 20, 21.

XIII. Hæc enim resurrectio, aut est ad vitam mortalem:
aut ad immortalem. Illa propria est paucis: hæc, communis
omnibus mortuis. Ultramque omissis ferè generalibus, ante
explicatis, speciatim expendemus.

XIV. Resurreccio ad vitam mortalem, est qua corpora a-
nimalia resurgunt, iterum moritura, & ad judicii diem quie-
tura^a. Ac propterea quum mortem solam, non autem mor-
talitatem (sive potentiam atque necessitatem moriendi) tollat,
non incommodè, imperfecta^b, comparatè appellatur. Cujus
exempla, in veteri^c, novoque Testamento^d, ad potentiam
Dei, extra ordinem privilegio quodam demonstrandam, ex-
tant illustria.

a 1. Cor. 15. 44. Ioh. 5. 28, 29. b Thomas sum. pat. 3. qu. 53. art. 3. c Heb.
11. 35. 1. Reg. 17. 21. 2. Reg. 4. 33, 35. & 13. 21. d Matt. 9. 25. & 27.
52, 53. Luc. 7. 15. Ioh. 11. 11, 44. Act. 9. 40. & 10. 10.

XV. Resur-

XV. *Resurrectio ad vitam immortalem*, est qua corpora, qualitatibus mutatis, immortalia & incorruptibilia, solius Dei Spiritus potentia, ad judicium Dei universale, momento a fuscitabuntur. Ideoque ut corporum qualitatibus: sic efficiendi modo, & fine proprio, à priori dirimitur.

a 1. Cor. 15. 52.

XVI. *Qualitatibus quidem*; quia corpora (relatè ad vim, non creatoris, sed creaturarum) immortalia futura^a, & incorruptibilia^b: ideoque à nutritione, generatione, incremento, decremente, similibusque aliena^c. Unde resurrectio hæc, priori opposita, perfecta^d concinnè vocatur: quod corpora, non à sola morte, sed ab illius etiam necessitate & potentia, omnino eximat. Hinc resurrectio ab Andrea Cæsariensi^e describitur, i^o εν φρεστι τη συκετω, ον αφθονοια, παντωνοις corporum, ex corruptione, in incorruptionem, transmutatione.

a Luc. 20. 36. 1. Cor. 15. 51, 53. 2. Cor. 5. 4. b 1. Cor. 15. 52. 2. Cor. 5. 4. c Luc. 20. 35, 36. d Thom. pat. 3. q. 53. art. 3. e In Apoc. 20.

XVII. *Efficiente* etiam discrepat; quia licet anima sit *ovajm* Dei, seu causa adjuvans, virtus: immortalitas tamè & incorruptibilitas, opus est solius Spiritus Dei. Ideoque *corpus spirituale*^a, ut à *corpori animali*^b (quod carne & sanguine corruptibili^c constat, & ab anima naturaliter solum vivificatur) discerni queat, oppositè dicitur.

a 1. Cor. 15. 44. b Ibidem. c 1. Cor. 15. 50, 53.

XVIII. *Fine* denique suo differt: quia hæc sola resurrectio, ad universale judicium pertinet^a: ut ex sequenti distinctione liquebit.

a Ioh. 5. 29.

XIX. Hæc enim *resurrectio*, pro diversi subjecti sui ratione, duplex^a est, aut *judicis Christi*^b, aut *mortalium*, qui à Christo *judicandi*^c: illa tempore & causa prior; hæc verò utroque modo posterior^d.

a 1. Cor. 15. 23. b Act. 10. 41, 42. Apoc. 1. 18. c 2. Cor. 5. 16. d 1. Cor. 15. 20, 21, 22, 23. Col. 1. 18.

XX. *Resurrectio* autem Christi, est qua corpus suum exanimum & incorruptum^a, vi sua Deitatis^b, à Patre per Spiritum Sanctum^c, anima sua è cœlo^d recepta, vivificavit^e, & immortale, incorruptibile^f, ac gloriosum^g (gloriarum radiis in terris, ob discipulorum infirmitatem suppressis) è sepulchro fuscitavit, tertio die^h; ad animorum & corporum Ecclesias sua salutemⁱ, & ad judicium universale, ultimo die exercendum^k.

a Psalm. 16. 10. Act. 2. 24, 27. & 13. 34, 35. b Ioh. 2. 19, 21. & 10. 18. c Rom. 8. 11. & 1. 4. & 2. Cor. 13. 4. Gal. 1. 1. d Luc. 23. 43. e Ioh. 10. 17, 18. f Rom. 6. 9, 10. & 14. 9. Act. 13. 34. Ap. 1. 18. g Act. 16. 13. Phil. 3. 21. h Matth. 12. 40. 1. Cor. 15. 4. i Ioh. 12. 24. Rom. 4. 25. & 14. 9. & 1. Cor. 15. 20, 23. k Ioh. 5. 27. Act. 10. 41, 42. & 17. 31. Rom. 14. 9, 10.

XXI. *Resurrectio à Christo judicandorum* est Patris^a, in Filio^b, per Spiritum Sanctum^c actio, qua mortui universi, vi decreti divini, ac Scripturæ prænuntiaz, & jure justitiae distributivæ^d, per efficaciam sapientiaz & omnipotentiaz divinæ^e, momento vivificabuntur, ac resurgent, celestimate Christi, voce Archangeli, & Dei tuba^f, ultimo die^g, ad judicium extremum subeundum, & æternam operum mercedem recipiendam^h, ad justitiaz Dei gloriamⁱ.

a Rom. 8. 11. b Apoc. 1. 18. Ioh. 5. 21, 28, 29. c Rom. 8. 11. d Vide thes. 2. 4. e Phil. 3. 21. Matth. 22. 29. f 1. Cor. 15. 51. 1. Thess. 4. 16. Ioh. 5. 28. g Ioh. 6. 40. h Heb. 6. 2. Dan. 12. 2. 2. Cor. 5. 10. Matth. 25. 46. i 2. Cor. 5. 10. 2. Tim. 4. 8. Ioh. 5. 29.

XXII. *Subjectum* hujus *resurrectionis*, sunt universi, à mundi initio ad finem, mortui ac *judicandi*^a: unde distinctione à reliquis (quæ *particulares* sunt) *resurrectio universalis* apè dici consuevit^b.

a Ioh. 5. 28. Matth. 24. 31. 1. Cor. 15. 51. 1. Thes. 4. 16.

XXIII. *Causa* efficiens, vel *principalis* est: vel *instrumentalis*; nempe Christi celestima, Archangeli vox, & Dei tuba^c. *Principalis*, est *movens*, aut *mota* atque *exequens*.

a Ioh. 5. 28. Matth. 24. 31. 1. Cor. 15. 51. 1. Thes. 4. 16.

XXIV. *Principalis movens causa*, est partim decreti divini, & Scripturæ prædicens^a, constantia & veritas indissolubilis^b, partim justitiae Dei distributivæ, jus necessarium & inviolabile^c. Quod, quia nec in hac vita perfectè exercetur^d, neque post mortem, in solam animam, queat exerceri (ut quæ non homo; sed altera tantum totius hominis pars est^e, & corporis consors) corporis ejusdem,

non alterius, ad justum judicium^f, *resurrectio*, necessaria est.

a 1. Cor. 15. 53, 54. Act. 17. 31. Matth. 22. 29, 31. Heb. 9. 17. Dan. 11. 1, 3. b Heb. 6. 17, 18. Ioh. 10. 35. c 1. Cor. 5. 10. 2. Thess. 1. 5, 6, 7. Iude. 14. & 15. d Psal. 73. 11, 13, 17. 2. Pet. 1. 9. & 3. 7. Rom. 1. 5. e Matth. 10. 28. f Ioh. 19. 25, 26, 27. 1. Cor. 15. 53. 2. Cor. 5. 10.

XXV. At scitè dictum, perfectionem judicis, non nisi de totius hominis representatione constare^a: non possunt ergo separari (caro & anima) mercede, quas opera conjungit^b: & Deo indignum aliam substantiam operari, alium mercede dispergit^c. Adeò ut hæc ratio & demonstratio, apud eos, qui recte rationi parent, fidem imperet atque impetrat; Deus est summus & *justus omnium* iudex^d: ergo corporum iudicandorum resurrectio est^e.

a Tertul. de Resur. c. 14. b Ibid. cap. 8. 2. Cor. 5. 10. c Tertul. Ibid. c. 5. 6. d Psal. 7. 12. Gen. 18. 15. Heb. 12. 13. 2. Tim. 4. 8. e 1. Thess. 1. 6, 7. Matth. 12. 32. 2. Cor. 5. 10.

XXVI. *Causa* verò *exequens*, est sapientia divina atque immensa directio, & omnipotentia recta operatio^a. Quia, pro mortuorum conditione diversa, est dispar. Alia enim corpora sunt *integra*: alia *dissoluta*^b: aut in sua elementa, aut in alimentum. Priora animæ^c: posteriora, collecta redintegrat, animæque suæ unione denuò vivificat: ut propheticæ visione^d, à resurrectione corporum similitudine derivata, adumbratur. *De vacuo enim* (ut ait Tertullianus^e) *similitudo non competit*.

a 1. Cor. 15. 38, 42. Matth. 22. 29. 1. Cor. 6. 14. b Ioh. 19. 26. Apoc. 20. 13. c Ezech. 37. d Tertul. de resur. c. 30.

XXVII. Nam quod ἀνθρωποφάγια ἄνθρωποφάγια, hominum devorationem^a, & interdum *μητηρα*^b, veritati resurrectionis adversarii obtendunt: quod eadem caro, diversorum hominum facta, in diversis resurgere, & in his puniri, in illis coronari nequeat, illud fucata quādam scientia specie, ex triplici ignorantia^c, 1. perfectionis Dei fuscitantis: 2. naturæ carnis fuscitandæ: & 3. fuscitationis illius, indignè emergit.

a 2. Reg. 6. 19. b Ut in Novo orbe. c Matth. 22. 29. 1. Corinth. 5. 34, 35, 36.

XXVIII. *Perfectio* enim Dei tam immensa est, ut nihil sapientia illius, cuncta simul accuratissimè cernentis ac discernentis, oculos subterfugere valeat^a: nihil omnipotenti infinitam remoretur^b. Cognovit homines penitus non natos, non formatos: deformatos ac denatos ignorabit^c. *Idoneus est reficere*, qui fecit: quanto plus est fecisse, quam refecisse^d?

a Heb. 4. 13. b Matt. 9. 26. Phil. 3. 21. c Tertul. de resur. c. 11.

XXIX. *Comesa* sit caro ab injustis raptoribus: an difficile est, omnipotenti Deo eam primis justisque possessoribus, vendicatam restituere? Augustè Augustinus^a; redetur ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus capis. Ab illo quippe altero, tanquam mero sumpta depuranda est: quæ, sicut as alienum ei redhibenda est, unde sumpta est: sua vero illi, quam famas exinaniverat, ab eo qui potest exhalata reuocare, redetur. Quare Abraharni patris fidelium exemplo^b, gloria hæc Deo tribuenda.

a De Civit. Dei lib. 12. c. 20. b Rom. 4. 16, 20, 21. Heb. 11. 19.

XXX. *Carnis* deinde ea est *natura*, ut & *dissoluta*, non in nihilum, sed in sua, Dei nutui subdita^a, remeet eleminta^b: & cœnis Thyestis absunta nec tota alat, nec sola. Quippe, & minima sui parte, alimento idonea: & potus, cibusque (herbarum, farinæ, & similiū) una assumptus, non minimam ἀνθρωποφάγη nutritioni, conferunt symbolam: aut etiam totam.

a Psal. 135. 6. Apoc. 10. 15. b Gen. 3. 19. Eccles. 11. 7.

XXXI. Nam quid vetet? quum Deus mortales, etiam si ne cibo possit alere^a: & potum cibumque in immensum augere^b: quid ni, hujus etiam potus ac cibi adjecti vires, licet invalidas; valeat auctare, ut brutorum istorum hominum alimento abundè suppetat? Quid ni efficere queat ut comesa hominis caro, adde & concocta, variis modis, præpotenti Dei dextera, excernatur; ne Polyphemis illis accretat: aut etiam si accreverit, tabe, labore, inedia, in auras absument, & ab iniquis immanibusque usurpatoribus emancipatam, fuscitando corpori secerat & asservet? Qua de re doctè multa Athenagoras^c.

a Exod. 2. 4. 18. 1. Reg. 19. 8. Matth. 4. 2, 4. b 1. Reg. 17. 16. Matth. 16. 9. 10. c De resurrectione.

XXXII. *Suscitatio*

XXXII. *Suscitationis* denique *eiusdem corporis* ea est *conditio*, ut eandem carnis substantiam, non molem universam, magna parte inutilem, quæ aut in auras abiit, aut aliis modis absumpta; sed tantam (quanta ad beatam membrorum corporis perfectionem apta ac destinata est) requirat. Nec si quid materiæ desit, idem corpus esse desinit.

XXXIII. Atque hoc modo idem fuit corpus Mathusalachi, inde ab incunabilis: quamvis nongentorum sexaginta sex annorum^a intercapidine, magna pars carnis, fame, nativi caloris pastu, aliisque modis evanuerit, pars non exigua alimento accreverit. Quæ moles universa, si coaluerit, plusquam monstrosum Typhoëum conflaverit. In Christi, & aliorum corporibus eadem, et si dispar, est ratio. Adamus similiter, costa carneque ad Evæ formationem exempta, non alio fuit corpore, quam prius: quamvis carnis aliquid decesserat, aliquid accesserat^b: eademque fuere Adami & Evæ corpora, ante & post liberorum, è semine ipsorum, procreationem; et si materia inæquali. Ideoque costa Adæ, in Eva: & semenis eorum traduces, non in parentibus, sed in liberis, citra difficultatem, resurgent. Unde efficientis Dei, & effectus resurrectionis corporum, consensus accuratus conspicitur.

^a Gen. 5. 27. ^b Gen. 2. 21. 22. 23.

XXXIV. Finis denique resurrectionis hujus, ad vitam immortalem, à Christo judicandorum, est ut toti homines, ad tribunal Christi sistantur^c: & operum suorum mercedem recipiant^d, & ut Dei, in Christo iudicis, justitia patefiat^e.

^a 2. Cor. 5. 10. Ioh. 5. 27, 28, 29. ^b Ibidem. ^c 1. Thes. 5. 6, 7. ^d Rom. 2. 6. ^e Act. 17. 31. 2. Cor. 5. 10.

XXXV. Porro hæc judicandorum resurrectio, in duplum multitudinem^a, distribuitur: una est justorum (quam distinctè à Paulo^b, ἡγεμόνων, quasi resurrectionem è terra, in aërem ac cælum, vocari censem^c) altera injustorum^d. Et hanc qualitatum ratione, illa, ad vitam beatam; hæc, ad miserrimam refertur^e.

^a Dan. 12. 2. Act. 24. 15. ^b Phil. 3. 11. ^c Theophyl. in Ioh. 6. 39. Phil. 3. 11. ^d Et Ocumenius in Phil. 3. 11. ^e Act. 24. 15. ^f Dan. 12. 2. Ioh. 5. 29. Rom. 2. 7, 8.

XXXVI. *Resurrectio justorum* dicta^a, est qua, eadem corpora^b electorum^c mortuorum in Christo^d, tanquam membra illius^e, per salvificam, perfecti redemptoris^f, capitum sui ac primitiarum resurgentium^g, efficaciam, animabus suis è cœlo^h restitutis, rediviva, spirituali, potenti & gloriose Christi corpori resurgent conformiaⁱ, (dispari licet, & capitum, & ipsorum inter se, gloria^k) ad judicium vitæ beatæ in cœlis^l, & ad gratiæ Dei, in Christo suscitantis ac servantis, gloriam sempiternam^m.

^a Luc. 14. 14. ^b 1. Cor. 15. 53, 54. ^c 2. Cor. 5. 10. ^d Mar. 13. 27. ^e Apoc. 20. 12, 15. ^f 1. Thes. 4. 16. ^g 1. Cor. 15. 23. ^h Ioh. 6. 19. 40. ⁱ 1. Cor. 6. 13, 15. ^j Ioh. 19. 25. Esa. 25. 8. ^k 1. Thes. 1. 10. & 4. 14. & 1. Thes. 8. 10. ^l 1. Cor. 15. 20, 21, 22. ^m Eccles. 12. 7. Luc. 16. 22. & 23. 43. ⁿ Act. 7. 59. ^o 1. Cor. 5. 8. Phil. 1. 13. ^p Ap. 14. 13. ^q 1. Phil. 3. 21. ^r Act. 16. 13. cum Matt. 13. 41. ^s 1. Cor. 15. 42, 43, 44, 49. ^t Dan. 12. 3. ^u Rom. 8. 17, 18. ^v Col. 3. 3. 4. & 1. Ioh. 3. 2. ^w 1. Cor. 15. 41, 42, 43. ^x 1. Dan. 12. 2. ^y Ioh. 5. 29. ^z Matt. 25. 34, 46. ^{aa} 2. Thes. 1. 12. & 1. Cor. 15. 57.

XXXVII. Unde à tribus illis qualitatibus cœlestibus resurgententes justi, cœlestes, qualis Christus^a, & ἰατρίσται^b non ipsorum (angelis pares, non ejusdem essentiæ) nominantur. Quippe similitudo promittitur (ut ait Hieronymus^c) non natura mutatur: Et resurrectio illa regeneratio^d: redemptio nostri^e: iudicia adoptio in filium^f metonymice: & eodem sensu, revelatio filiorum Dei^g: & absolute, à fine, resurrectio vite^h: & comparatè, resurrectio meliorⁱ: denique ἥξον^j resurrectio: ut & resurgententes hujusmodi, filii resurrectionis^k, nominantur.

^a 1. Cor. 15. 48. ^b Luc. 10. 36. ^c Tom. 1. epist. ad Pamphach. ^d Mat. 19. 28. ^e Rom. 8. 13. ^f Ibid. ^g Rom. 8. 19, 21. ^h Ioh. 5. 2. ⁱ Heb. 11. 3. ^j Luc. 20. 36.

XXXVIII. Cujus resurrectionis justorum quasi præludium, est pignus certissimum divinitus donatum triple. Primum exiit in cœlis, Christi corpus suscitatum ac gloriosum: nostræ resurrectionis & gloriæ radix ac primitiæ^a: adeò ut propterea nos una excitatos & collocatos in cœlis, cum Christo^b, vitamque nostram cum ipso absconditam in Deo^c, afferatur: reliqua duo pignora, sunt in terris.

^a Ioh. 2. 24. & 14. 3. & 17. 24. Rom. 4. 25. ^b Cor. 15. 20, 23. ^c Col. 3. 3. 4. ^d Eph. 2. 6. ^e Col. 3. 3, 4.

XXXIX. Quorum prius quidem cordis inditum, est consolator Spiritus Sanctus, perpetuus testis, sigillum, & arrabobo redēptionis & hæreditatis nostræ^a: posterius verò corporis additum, est Baptismus, signum ac sigillum emersionis & resurrectionis nostræ utriusque: cum primæ, qua anima, à morte metaphorica, seu privatione gratiæ Dei & justitiæ (quæ animæ, quasi anima ac vita) per justificationem & sanctificationem, resurrexit: tum secundæ, qua corpus, à morte propria, privationis animæ ac vitæ, excitabitur ultimo die^b.

^a Ioh. 14. 16. Rom. 8. 11, 15, 16, 17. 2. Cor. 1. 21, 22. & 5. 4, 5. Ephes. 1. 13, 14. & 4. 30. ^b Rom. 6. 4, 5. 1. Cor. 15. 29. Col. 2. 12, 13. 1. Pet. 3. v. 21.

XL. Qua de re memorabilis ac consentanea prisci theologiæ sententia: *Hic sequester Dei atque hominum appellatus, ex ueriusque partis deposito, commisso sibi, carnis quoque depositum servat in semetipsò, arrhabonem summa totius. Quemadmodum enim nobis arrhabonem Spiritus reliquit; ita & à nobis, arrhabonem carnis accepit, & vexit in cœlum, pignus totius illuc quandoque redigenda. Securè esto te caro & sanguis; usurpasti & cœlum, & regnum Dei, in Christo!*

^a Tertul. de Resur. cap. 51.

XLI. Huic resurrectionis affinis & comes, est viventium justorum, eodem ultimo die ac momento, sine morte mutatione^a: resurrectionis justorum æmula, & mortis (addo & mortalitatis) expuncta compendium^b: iisdemque cœlestibus, à Christi Spiritu, qualitatibus, ad eandem beatitudinem perficienda^c. Ideo Christus dicitur, à Deo destinatus iudex vivorum & mortuorum^d. Quod privilegium^e, exceptionis à communi lege mortis^f, arcanum, Deus per Apostolum & Prophetam Paulum retexit: ideoque mysterium patefactum & nuncupatur. Hæc de resurrectione justorum, illiusque adjunctis.

^a 1. Cor. 15. 51, 52. ^b 1. Thes. 4. 16, 17. Tertul. de Resur. c. 41. & 42. ^c Ibid. cap. 41. ^d 1. Cor. 15. 51, 52, 53, 54. ^e 1. Thes. 4. 15, 16, 17. ^f Act. 10. 42. & 2. Tim. 4. 1. ^g Tertul. de Resur. cap. 41. ^h Hebr. 9. 27. ⁱ Cor. 5. 22. ^j 1. Cor. 15. 51. ^k 1. Thes. 4. 15.

XLII. *Resurrectio injustorum*, est qua corpora reproborum^a, Dei in Christo judicis ac vindicis, justa severitate^b, animabus ipsorum etiam ex inferni custodia^c, reductis, & unitis^d; reviviscent immortalia; sed ingloria: ad ignominiam judicii condemnationis^e, & poenas ignis inferni, in perpetuum sufferendas^f.

^a Matth. 25. 41. Ap. 20. 15. ^b 2. Thes. 1. 5, 6, 7, 8. ^c 2. Cor. 5. 10. ^d Luc. 16. 23. ^e 1. Pet. 3. 19. ^f Ap. 20. 13. ^g Dan. 12. 2. Psal. 1. 56. ^h 2. Thes. 1. 8, 9. ⁱ Ap. 20. 15. Mat. 25. 41, 46.

XLIII. A qua corporis, non minus quam animæ, miseria & cruciatibus perpetuis, vita hæc immortalis, mors secunda^a, luculentâ translatione, tanquam vita, gratiæ & gloriæ Dei, privatio; ideoque βίος ἀδιάβροτη vita sine vita, atque exitium^b, & distinctè resurrectio condemnationis^c, appellatur. Ideoque impium illud Davidis Kimchi^d paradoxum est, *impiorum, non esse resurrectionem; sed animam, cum corpore, interire*. Multoque magis abominanda est Iohannis vigesimi tereti Papæ Romani, merè Antichristiana impietas, qua dixit & pertinaciter credidit, *Animam hominis, cum corpore humano, mori & extingui, ad instar animalium brutorum: dixit que mortuum semel, esse etiam in novissimo die minimè surrectum, ut concilium Constantiense testatur Sess. II. Atque hactenus doctrina de resurrectione veritas explicata, quam utilitas summa amplius illustrat ac commendat.*

^a Ap. 20. 6. ^b Matth. 10. 28. Phil. 3. 19. & 2. Pet. 3. 7. ^c Joh. 5. 29. ^d Comment. in Psal. 1.

XLIV. *Usus enim & fructus* illius, est eximus. Ea enim est fidei & spei nostræ basis ac columna^a, patientiæ & consolationis fons ac fomes^b: peccati frænum^c: timoris ac amoris Dei stimulus^d. Adeo ut Christianorum panacea, meritò dici queat. *Quamobrem Deo sit gratia, qui dedit nobis victoriam, per Dominum nostrum Iesum Christum*^e.

^a 1. Cor. 15. 19. ^b 2. Cor. 5. 6, 7, 8, 9. Job. 19. 26, 27. Rom. 8. 23, 24. ^c Mal. 3. 16, 17, 18, 19, 20. Psalm. 16. 9, 10. ^d 2. Corinth. 4. 16, 17. Philipp. 3. 21. ^e Thess. 4. 13, 14, 18. Heb. 11. 35. ^f Luc. 21. 34, 35, 36. ^g 1. Corinth. 15. 32, 33, 34. ^h 2. Corinth. 5. 9, 10, 11. ⁱ 2. Pet. 3. 11, 12, 13. ^j 2. Corinth. 5. 9, 10, 11. Philipp. 3. 10, 11, 12, 14. ^k 1. Corinth. 15. 58. ^l Timoth. 6. 13, 14. ^m 1. Corinth. 15. 57.

COROLLARIA.

1. *An omnes homines proprie resurgent?* N. ex 1. Cor. 15.
 2. *An Resurgere enim dictur, quod prius moriendo cecidit (ut Acacius, apud Hieronymum 10. 2. ep. ad Minerium) non omnes autem morientur; teste Paulus.*
 3. *An igitur perverfa vulgati interpretis versio. 1. Cor. 15. 51. omnes quidem resurgent, sed non omnes immutabimur? Aff. ut que mera illius sententia, duplice contradictione, est eversio. vide Hieronym. 10. 3. epist. ad Minerium: & tom. 3. Epist. ad Marcellam, & Thomam q. in 1. Corinth. 15.*
 4. *An mutatio illa, de qua 1. Cor. 15. 51. reprobis illius conueniat? N. quia stipendia peccati, mors. Rom. 6. 23.*
 5. *An corpora rediviva, futura sint homogenea & invisibilia, ut Origenes & cum eo Johannes Hierosolymitanus, asseruerent. Neg. Verumque cum Hieronymo 10. 2. epist. ad Pamachium.*
 6. *An post mortem, anima in loco invisibili, extra calum, ad resurrectionem exspectatura: ut Irenaeus lib. 5. contra heres sub finem statuit? N.*
 7. *An usque ad resurrectionem caritura sunt conspectu Dei: ut Irenaeus ibidem tradidit: & Papa Johannes vigesimalis secundus à Parisiensibus theologis, publicè premiso buccina sonitu, condemnatus, asseruerat? Ockam: Compendio errorum Iohannis 22. & Iohannes Gerson, sermone in festo Pascha, tom. 4. p. 36. edit. Basil. Adami Petri, anno 1518. ubi errore typographico virgine, pro visione, legitur? N.*
 8. *An Chiliasistarum de resurrectione, & mille annis in terris, ex Apocal. 20. arrepta sententia, sit S. literis consentanea? N. ex 1. Cor. 15. & 1. Thes. 4. &c.*
 9. *An omnes infantes, sine Baptismo obesusentes, resurgent ad resurrectionem condemnationis: ut Pontificii contendunt: Bellarm. de amiss. gratia lib. 6. cap. 3. ? N.*
 10. *An spirituales corporum qualitates futura sint effecta anime: ut Thomas Aquinas in 1. Corinth. 15. sapienter ingerit? Neg.*
 11. *An certa sit scientia, quod Bellar. de bonis operibus lib. 1. c. 13. ex Matth. 25. v. 6. & Luc. 17. v. 34. concludit, resurrectionem media nocte futuram? N. et si Diodorus, apud Hieronymum epist. ad Numerium, ex iisdem locis, idem olim judicari: obstat enim Mar. 13. 35.*
 12. *An argumentum Pauli 1. Corinth. 15. 32 nihil concludat, nisi presupponat animas esse mortales, si corpora non resurgent: ut Bellarmius contendit, De purgatorio lib. 1. cap. 3. ? N. Quod enim argueretur, si animus est immortalis, etiam si corpora non resurgent, multum proderit &c. bene vivere: quia proderit ad gloriam animae acquirendam: id sane minus pie, & indebet nimis, à docto viro, asseritur. Quia salus corporum, & salus animarum, individuo nexo coherent Iob. 6. 39, 40. ut uno sublato, alterum necessario tollatur 1. Corinth. 15. 16, 17, 55. Corpora enim priorum, non minus quam anima, sunt membra Christi 1. Corinth. 6. 13, 15. Ephes. 5. 30. & sanguine Christi redempta, Deoque fidejuncta 1. Corinth. 6. 20. Adeo ut salus utraque ex iisdem omnino fontibus, fædere gracie, Christi mortis pretio, & resurrectione, Heb. 2. 14, 15. & 1. Cor. 15, 16, 17, 56, 57. imo & Christi ipsius perfectione & gloria 1. Corinth. 6. 13, 15. & 2. Thes. 1. 10. 12. necessario proficiat. Itaque si utraque vel altera, anima aut corporis salus desit, fontes illos desesse necesse est. 1. Corinth. 15. 13, 16.*
 13. *An saltem argumentum Christi Matth. 22. 32. nihil concludat, nisi presupponat animas esse mortales, si corpora non resurgent: ut Bellar. de Purgat. l. 1. c. 3. censet N. Nam quod ait, Deus erit viventium, etiam si mortui non resurgent: error est, ex ignorantia fæderis Dei, & Abrahami fæderati promanans. Nam Deum, esse Abrahams & priorum Deum; est propitium in Messia patrem, peccatorum condonatore, servatorem esse ac remuneratorem Gen. 3. 15. cum Heb. 2. 12. Exod. 28. 38. Levit. 16. 30. Psal. 33. 12. Jer. 31. 33, 34. Abrahamus etiam non animam solum, qua altera eius pars; sed personam totam, animam & corpus illius, denotat. Quin nam autem potest Deus dici proprius pater & peccatorum condonator: si corpora suorum filiorum, sub pena & stipendo peccatis, morte Gen. 2. 17. Deut. 27. 26. Rom. 6. 23. contra fædus suum Gen. 3. 15. cum Heb. 2. 12, 13. & Gen. 12. 3. cum Gal. 3. 8, 9. Levit. 16. 21, 22, 30. Ierem. 31. 33, 34. perpetuò deserat? Quomodo perfectus servator ac remunerator existit, si partem filiorum suorum fæderatam sibi, ac sigillo fæderis sui confirmatam Genes. 17. v. 13. & fæderis fidam cultricem, à mortis ultimi hostis Genes. 2. 17. & 1. Corinth. 15. 26. 55. domino ac victoria, non vindices ac servet? Quomodo illi beati, quorum Deus est Jehova, Psal. 33. 12. si parte suis prima, perpetuò miseri? Denique quomodo Abrahamus benedictus & in ipso, hoc est cum ipso, fideles. Gen. 12. 3. Gal. 3. 8, 9. si mortis maledictioni subsint? Quare absurdum Bellarmini est oratio: Christi vero demonstratio solida, illi quorum Deus est Deus, non sunt mortui, sed vivi. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Deus est Deus: Ergo non sunt mortui, sed vivi. Mortuos autem intelligit corpore (de iis enim erat quæstio) & quidem non generatim quosvis, vita corporis orbacos (alsoqui nec Abrahami, Isaaci, Jacobi, esset Deus: nec Christus, mortuorum Dominus Rom. 14. 9.) sed specialem, mortis perpetuā, sine spe resurrectionis universalis, extintos: ut Sadducæi intelligebant Matth. 22. 23. quos Christus in significacione vocis sequitur, ut directè refutet. Quemadmodum similes occasione, similiter est locutus, de fatis filia, non est mortua, sed dormit. Luc. 8. 52. mortuam negat, non generalis notione, & absolute: nam revera erat mortua vers. 53. sed specialem & relate ad sensum domesticorum, qui mortuam, sine particularis resurrectionis per Christum spe, sentiebant aequi indicarant vers. 49. Christus igitur hoc sensu, mortuam negat hoc est mansuram in morte, & contra dormire, ac quodammodo vivere, metaphorice ob susceptionem paulo post futuram, asserit. Eodem modo mortuos Matth. 22. relate ad Sadduceorum mentem, de iis accipit, qui vita corporis privata in perpetuum. Vivos eadem ratione vocat illos, qui vivi ac resurrecti: qui licet natura essent mortui, gratia tamen destinationis divina, meriti mortis Christi, & resurrectionis ipsius via & spe certa quodammodo vivebant ac salvi erant. Unde Apostolus Rom. 8. v. 23, 24. suspiramus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Nam spe servati sumus.*
 14. *An die resurrectionis, mundus sit mutandus, in statum meliorem? an vero in nihilum sit redigendus? A prius. ex Rom. 8. 19, 20, 21, 22. Heb. 2. 11, 12. & 2. Pet. 3. 13. N. posterius.*
 15. *An verè à Thoma Aquinare dictum sit in commentariis 1. Cor. 15. Resurrectionis activa causa, solus est Deus: et si ad hoc utatur, ministerio Angelorum, quantum ad pulvrum collectionem? A. membrum prius: N. posterius. Quo nomine, resurrectionis auctori,*

SOLI DEO GLORIA.

DISPUTATIO XXX.

DE ECCLESIA DEI.

Quem tanta sit, Ecclesia Dei, dignitas, ut vinea^a, ac domus Dei Spiritualis^b, sponsa^c, ac corpus Christi^d, superna Jerusalēm, mater omnium nostrūm^e, appellatur; ad cuius aggregationem^f, atque observantiam^g, Deus & salutis conditio, nos serio provocent; quumque, de essentia illius, & attributis, gravissima, inter Orthodoxos & Pontificios, agitentur controversiae: non importunum, nec inutile, fore arbitramur, si hanc materiam (ad veritatis illius, pro modulo nostro, illustrationem) breviter ac distincte perrexendo, publicā dissertatione ventilandam, à vocibus, ad rem, progressi, proponamus.

^a Matth. 21. 33. ^b 1. Timoth. 3. 15. 1. Pet. 2. 5. ^c Ioh. 3. 29. 2. Cor. 11. 2. ^d Ephes. 5. 23. ^e Gal. 4. 26. ^f Hebr. 10. 25. ^g Matth. 18. 17, 18. Act. 2. 47.

THESIS I.

Uid Hebraicē, Kahál^a, aut Kehillá^b, ac, per metathesin, labáká^c; & Latinē, concio, appellatur; id Gracē, à septuaginta interpretibus^d, & à sacris, Novi Testamenti scriptoribus, cœlestia, dici solet^e: unde, & à priscis theologis Latinis^f, Ecclesia vox, quasi Latio donata, hactenus usurpatur.

^a Psal. 22. 23. ^b Nehem. 5. 7. ^c 1. Sam. 19. 20. ^d Psal. 22. 23. ^e Heb. 2. 12. ^f Tertul. de Orat. c. 2. &c.

II. Quarum vocum origo, inter se consentanea est. Nam, ut Kahál, à Kahál, congregando; concio, à conciendo, id est, convocando, quasi convocatio^a: sic Ecclesia, à congregā, ab evocando, quasi cœtus evocatus, derivatur.

^a S.P. Festus, de verb. signif.

III. Cujus vocis significatio, in Sacris literis, alia est propria: alia, impropria.

IV. Propria est, cum (non aliter, quam Romanis concio^a) multitudinem hominum, è suis locis, publica superioris auctoritate, in unum, convocatam ac congregatam, denotat^b. Quæ Ecclesia ἡμῶν legitima^c, distincte dicitur: ut à confusa & illegitima^d (quæ nomen Ecclesiaz, abusione quadam, interdum obtinet^e) discernatur. Quæ Ecclesia, tum esse diesinit; quando conventus est dimissus ac solutus^f: quia forma illius, in congregatione, consistit.

^a S.P. Festus Gellius lib. 18. c. 7. ^b 1. Cor. 11. 18, 22. & 14. 35. Act. 7. 38. Heb. 2. 12. ^c Act. 19. 39. ^d Act. 19. 32. ^e Act. 19. 40. ^f Ibidem.

V. Legitima autem Ecclesia, distribuitur bifariam. Primo, à causa effidente: quia alia est Dei; alia est hominis: illa, quæ divina; hæc, quæ humana auctoritate, convocata est. Deinde, à fine suo, alia religiosa est; quæ, ad religionem, seu agnitionem & cultum Dei: alia profana; quæ, ad rem profanam, est congregata.

VI. Impropria vero significatio, Scripturæ peculiaris est: ut, κατ' ἵξεων. Dei Ecclesiam^a, seu cœtum, ad salutem electorum, ac vocatione sanctificatorum, in Christo^b, universum, indicet: sive ille, uno in loco, sit congregatus, sive segregatus. Adeò ut dimissa solutus^c concione, Ecclesia tamen (ita accepta) neutquam dissolvatur: sed, suis commissuris ac vinculis compacta, perduret^d. Quæ vocis significatio, per synecdochen, variè modificata, in plures diducitur: ut, ex re ipsa (quæ, sequenti descriptione, & partitione, continetur) clarius elucescat.

^a Col. 1. 18, 24. Eph. 5. 32. ^b 1. Cor. 1. 2. Eph. 5. 26. ^c Eph. 1. 20, 21. & 4. 16.

VII. Ecclesia autem Dei (ut plenius describamus) est universa multitudo hominum, ad salutem electorum, sua culpa perditorum, Christique sanguine redemptorum: quos Deus gratitudo sua misericordia, ex mundo, per Euangelii revelationem, & Spiritus Sancti potentiam, efficaciter vocando, sanctificavit, & Christo, capiti ac servatori, uniendo, in unum corpus, ad communionem benedictionis, gratia & gloria illius, collegit ac compedit: ut, immensa ac salutifera ipsius bonitas, sapientia, & potentia, patetiat, & in eternum, agnoscatur, ac celebretur.

VIII. Quæ descriptione, causas Ecclesiaz strictim complexi sumus: quas, sequenti analysi atque expositione, ordine suo evolvemus. Prima enim causa est efficiens (à qua Ecclesia originem dicit) eaque, cum principalis; tum instrumentalis. Principalis, est vel exequens ac perficiens; vel movens atque impellens.

IX. Exequens illa ac perficiens, est unus Deus, Pater^a, & Filius^b, per Spiritum Sanctum^c, partim, externâ Euangeli revelazione, vocans; partim, internâ potentia, vocationis efficaciam adjungens, quæ, ad vocationis metam, vocatos perducit. Unde, ex horum duorum concursu, vocationis efficax, constituitur: quæ, vocationis secundum propositum^d (nempe servandi) & superna^e, cœlestis^f, sancta^g, κατ' ἵξεων nominatur.

^a Col. 1. 13. ^b 1. Cor. 12. 6, 28. ^c Matth. 16. 18. Act. 2. 47. ^d 1. Cor. 12. 5. Eph. 4. 11, 12. ^e 1. Cor. 12. 4. Act. 20. 28. ^f Rom. 8. 28. ^g Phil. 3. 14. ^h Heb. 3. 1. ⁱ 2. Tim. 1. 9.

X. Euangelii autem revelatio, vel est immediata, cum Deus, per seipsum, sine ullâ ministrorum operâ, doctrinam, de salute per Christum, pandit (ut Abrahomo^a, & Paulo^b, aliisque nonnullis evenit) vel media^c, cum hominum industriam atque operam adhibet: in primis vero, cum ministros Euangeliū mittit^d, ac tuetur^e.

^a Gen. 12. 1, 2, 3. Gal. 3. 8. ^b Gal. 1. 12. ^c Joh. 20. 21. Col. 1. 25. Eph. 4. 10. 11, 12. ^d Matth. 28. 20.

XI. Potentia vero vocationis interna^a, est quæ Deus vocationis interna^b, est quæ Deus vocationis interna^c, Christique unionem^d, &, gratia^e, ac gloria^f illius, communionem^g, perducit.

^a 2. Thess. 1. 11. Heb. 8. 10. ^b Act. 16. 14. ^c 1. Pet. 1. 2, 22, 23. ^d 1. Cor. 1. 9. & 12. 12. Eph. 1. 22. ^e Gal. 1. 6. Rom. 3. 24. & 5. 17. ^f 1. Thess. 2. 12. ^g 1. Pet. 5. 10. Eph. 5. 27. ^h Rom. 8. 29, 30, 32.

XII. Causa vero, exequentem movens, est, vel prima, vel primæ subordinata. Illa, est Dei gratuita misericordia: seu, immerita, immo contra meritum, erga miseros, atque osores sui, benevolentia: quæ eorum, ex mundo, seu perditō genere humano, vocationem, & salutem, clementer voluit: & Servatorem, ac salutis adminicula, idcirco donavit^b. Hac vero, est Christi, pro iisdem, oblatio^c, & intercessio^d: quibus, vocationem ac sanctificationem, & salutem ecclesiaz, redemit, & acquisivit^e.

^a 2. Tim. 1. 9. Tit. 3. 5. Rom. 5. 8, 10. 1. Pet. 1. 3. ^b 2. Thess. 2. 13, 14. ^c Ioh. 4. 10. 1. Pet. 1. 2, 3. ^d Esa. 53. 12. Ioh. 17. 19. Act. 10. 28. Gal. 1. 4. ^e Ioh. 17. 20, 21, 24. Psalm. 2. 8. ^f Act. 20. 28. Heb. 7. vers. 25.

XIII. Instrumentalis causa, vel remota est, vel proxima. Remota, sunt ordinariè, Euangeliū ministri ac pastores^a. Quorum unus, est princeps, Christus: unius ac totius ovi^b, pastor unus, & universalis^c, magnus ille ovium pastor^d, ἄρχοντ^e ac dominus^f: reliqui vero, Christi ministri^g: qui, ut illius ratione, sunt oves^h; sic, ratione paucendi gregis, sunt pastoresⁱ, cooperarii Dei, ac structores ecclesiaz^j, per fidem mysteriorum Dei dispensationem^k. Quæ, sincera Euangeliū prædicatione, & legitimâ Sacramentorum administratione, continetur^l. Quorum illud, struendæ; hoc, confirmandæ ecclesiaz, inservit. Proxima causa, est Euangeliū, voce vel scripto, traditum^m: quod etiam interdum, extra ministerii ordinem, solâ lectioⁿ, aut privatâ institutione, vocationis instrumentum existit, ut experientia demonstrat.

^a Ephes. 4. 12. ^b Joh. 10. 16. ^c Heb. 13. 20. ^d 1. Pet. 5. 4. Act. 20. 28. ^e 1. Cor. 4. 1. ^f Matth. 26. 31. & 25. 33. ^g 1. Pet. 5. 2. ^h 1. Cor. 3. 9, 10. ⁱ 1. Cor. 4. 1, 2. ^k Matth. 28. 19, 20. 1. Cor. 11. 23, 24. ^l 1. Pet. 1. 23, 25. Ephes. 5. 20. Jac. 1. 18.

XIV. Materia (ex qua, Ecclesia est) sunt omnes & soli electi^a, perditii, seu, justitia & gloria Dei, destituti, Christique sanguine redempti^b.

^a Rom. 8. 19, 30, 33. 1. Pet. 1. 5, 9. ^b Act. 20. 28. Eph. 5. 25, 26, 27.

XV. Forma (per quam Ecclesia est, id quod est, & à reliquis distinguitur) est individua^a (per eundem Spiritum

l. iii i. sancti-

sanctificantem b, & unius agnitionis Filii Dei, & charitatis mutuæ vinculum c) cum Christo capite d, & inter se in unum corpus e, ac Dei populum filiosque f, conjunctio, & benedictionis g, gratia, ac gloria, seu justitia ac vita æternæ h, per Christum communio i.

a Matt. 16. 13. Joh. 6. 37. 56. b 1. Cor. 6. 11. 17. 19. & 12. 13. Eph. 2. 21. 22. c Eph. 4. 3. 4. 15. 16. d Joh. 17. 20. 21. 22. Eph. 1. 22. 23. & 4. 3. 12. 13. 15. 16. e Rom. 12. 5. 1. Cor. 12. 2. f Rom. 9. 26. g Gen. 22. 18. Gal. 3. 14. h Rom. 5. 17. & 8. 1. 29. Eph. 5. 23. 27. i. Thess. 2. 14. j. Joh. 1. 16. & 17. 24. Eph. 5. 23. 26. 27. k. 1. Cor. 15. 49. Phil. 3. 21. l. Pet. 5. 1.

XVI. Ex qua unione, & communione, fluit, quod Ecclesia Christi (qua corpus, & complementum, illius est) per synecochen suavissimam, capitis sui nomine decorata, Christus, ab Apostolo appelletur b.

a Eph. 1. 23. b 1. Cor. 12. 12.

XVII. A qua etiam forma ecclesiaz, triplex illius promanat attributum; unitas, sanctitas, universitas: ideoque una, sancta, universalis, (seu, Græca voce, catholica) nuncupatur. Una; quia, licet multa sint membra, tamen dicuntur: ut quæ, unum sunt corpus b, sub uno capite c, uno Spiritu (quasi unâ animâ) vivificatum d, & unius agnitionis Filii Dei, charitatisque mutuæ, commissura ac vinculo, aptè compactum e. Sancta; quia sacrificio f, & verbo ac Spiritu Christi g, sanctificata, & in populum Dei sanctum, ac cultores illius, consecrata h. Catholica, seu universalis, quia omnia Christi membra i: seu universos, omnium locorum, temporum, & conditionum, homines, ad benedictionem Christi vocatos, sive suo comprehendit k.

a Ephes. 3. 6. b 1. Cor. 12. 12. Eph. 4. 4. Rom. 12. 5. c Ephes. 1. 10. & 4. 15. 16. d 1. Corinth. 12. 13. 2. Cor. 3. 6. Eph. 4. 4. e Eph. 4. 12. 13. 15. 16. f Joh. 1. 19. Heb. 10. 10. Ephes. 5. 26. g 1. Cor. 6. 11. l. Pet. 1. 2. 22. 23. h 1. Thess. 4. 7. l. Pet. 1. 15. 16. & 2. 5. 9. i. Eph. 4. 16. k Ephes. 1. 10. Gen. 22. 18. Gal. 3. 14. 28. 29. Joh. 10. 16. & 11. 51. 52. l. Joh. 2. 2. Ap. 5. 9. & 7. 3. 4. 9.

XVIII. Ex utroque autem, cum materia, tum forma, confutantur Pontificiorum errores varij, in Ecclesiam, & caput illius, contumeliosi 1. quod vera, Ecclesiaz catholica, membra, à corpore suo resecant: cum quosdam fideles, qui partim nondum sacris communicarunt, partim ab iis, excommunicati sunt, omnino excludunt. 2. quod, falsa membra, supponant plurima: dum reprobos atque infideles, à Christo, & sanctitate alienos, Ecclesiaz membris, annumerant. 3. quod Christo, unico capiti, solique universalis Episcopo, caput vicarium, Petrum Apostolum, illiusque, ut fingunt, successorem, Papam Romanum, substituant: & ecclesiam, in biceps monstrum, transforment. 4. quod Romanam Antichristi synagogam particularem, pro vera, & catholica, Christi Ecclesia, venditent.

XIX. Finis denique Ecclesiaz catholica, (propter quem, Ecclesia divinitus formata ac constituta) est Dei vocantis (ex quo, per quem, & in quem, sunt omnia) eterna gloria a. Quæ, in patefactione, & grata agnitione, ac celebratione, immensa ac salutifera bonitatis, sapientiae, & potentiae illius, consistit. Bonitatis, quod, cum mundo perditos (seu peccato, & condemnationi, obnoxios) è tenebris, ad lucem suam admirandam vocare b, & ad Christi communionem, & in populum suum, atque heredes, adsciscere; vitæque æternæ donare, voluerit c: sapientia πολυτελεῖα, quod modum decentissimum, atque ipsis etiam Angelis admirandum, ordinari d: potentie, quod, quæ benignæ, & sapienter, voluit; & ordinavit, ea, adversus omnium hostium vires, invicto labore, exequatur e. Atque hoc modo explicata ecclesiaz, descriptione, ad partitionem illius, procedamus.

a Rom. 11. 36. b 1. Pet. 2. 9. 19. c Ibidem, & 2. Thess. 2. 13. 14. Rom. 9. 23. 24. 25. d Rom. 11. 26. 33. Eph. 3. 10. e Eph. 1. 19. 20. 22. 23. & 4. 10. 11. Math. 16. 18. Joh. 10. 18. 29. l. Pet. 1. 5. 2. Thess. 1. 11.

XX. Ecclesia enim catholica, pro dupliculo suo (ad capitibus sui Christi conformitatem) statu ac gradu, bifariam distinguitur. Quippe, aut ingloria est c, aut gloriola d: illa, militans; haec, triumphans, dicta.

a Matth. 16. 24. Luk. 14. 26. Act. 14. 22. b Ephes. 1. 10. Heb. 11. 23. c Joh. 16. 33. 1. Cor. 4. 17. l. Pet. 5. 1. d Eph. 5. 17.

XXI. Ingloria ac militans; est cœtus, omnium fidelium, in terris: qui, virtute Christi e, Deo & justitiae, militantes b; intus, cum carne sua f; foris, cum Satana d, mundoque e, panoplia Dei f, decertant: ut, ad metam perfectionis, ac palam supernæ vocationis Dei, in Jesu Christo, pertingant g.

Quæ Ecclesia, cum toto terrarum orbe diffundatur, & ad finem usque mundi, invitatis inferorum portis, perpetuo duret h, idcirco relata, non absolute, universalis, quoque, & eatenus invisibilis, vocari consuevit.

a Mat. 16. 18. & 28. 10. Eph. 6. 10. Joh. 10. 18. & 16. 33. b Rom. 6. 13. 14. c Rom. 7. 13. Gal. 5. 17. d Ephes. 6. 12. e 1. Joh. 5. 4. 5. f Ephes. 11. 13. g Eph. 4. 13. Phil. 3. 12. 13. h Matth. 16. 18 & 12. 10. I. 1. 33. Ps. 89. 29. 31. 36.

XXII. Militans rursus (pro diversa, vocationis & communionis vocationis ratione) in duas etiam partes, distributa est. Quarum una, est eorum, qui, ad communionem externam, sunt adjuncti: altera, corum, qui, ab ea disjuncti.

XXIII. Prior, est multitudo omnium, qui sinceræ Euangelii prædicatione, & legitimâ Sacramentorum administratione, & Spiritus Sancti efficacia, ad Euangelii obedientiam, & communionem ac benedictionem Christi, sunt perducti.

XXIV. In qua vocatorum Ecclesia, quia vocatio, & communio, externa, reprobis quibusdam est communis: efficacia vero, & communio, interna, electis est propria; propterea, multis vocatis, pauci electi a, afferuntur. Et reprobis, velut hædi, cum ovibus, permixti b, propriè sunt in Ecclesia; sed non, ex Ecclesia c: nisi secundum quid, ac metaphorice, ob similitudinem, professionis fidei & obedientie: qua, hircinum ingenium, ovinâ hac pelle, contegunt, & oves Christi (verâ fidei ac charitate, Christo capiti, mutuò devinctas) fallaci specie, simulant: quodque tales etiam, donec pereant, à veris ovibus, ex charitatis (in meliorem partem, de proximo sperantis ac judicantis) regula d, censeantur.

a Mat. 23. 14. b Matth. 25. 32. c 1. Joh. 1. 19. d 1. Cor. 13. 7.

XXV. Quæ Ecclesia, cum multos cohabitantium cœtus particulares, Euangelii ministerio collectos ac colligatos, tanquam partes, complectatur; ea etiam de causa, harum relatione; ipsa, universalis, & invisibilis; partes vero illius, particulares Ecclesiaz, &, à visibili convocatione & communione, visibiles (quod videri queant) nominantur: et si interdum, per se, distinctione, publicè non apparent e. Quæ vocis acceptance, non una tantum est Ecclesia: sed plurimæ b, quæ tamen, universalis Ecclesiaz unitatem, non destruunt: sed, interna sua unione & communione, construunt ac componunt.

a 1. Reg. 15. 10. Rom. 11. 3. Apoc. 12. 14. b 1. Cor. 1. 1. Gal. 1. 1. 21. 4. poc. v. 11. l. Cor. 14. 33.

XXVI. Particularis autem Ecclesia, constat, partim pastribus ac præfectis f, partim cleris b, hoc est (ut Scriptura expavit) grege c: unde, per synecochen, vox Ecclesiaz, aut presbyterium d, aut cleros, seu gregem solum e, distinctè significat.

a 1. Cor. 12. 12. 18. l. Pet. 5. 1. b 1. Pet. 5. 3. c Ibidem. d Matth. 18. 17. e Act. 10. 28.

XXVII. Ut autem pastores Ecclesiam, ministerio fideli, seu, sinceræ, Euangelii prædicatione, & legitimâ Sacramentorum administratione, colligunt ac gubernant f, sic greci viçissim, sancta Euangelii auditione ac professione, & Sacramentorum perceptione; obtemperat b.

a Matth. 28. 19. 20. l. Cor. 11. 1. 23. Eph. 4. 12. b 1. Joh. 10. 27. & 13. 35. Act. 1. 41. 42.

XXVIII. Quorum conjunctio, ubi comperitur, ibi vera est visibilis Christi Ecclesia; quæ ideo, columnæ & firmamentum veritatis f, dicitur: quod Euangelii veritatem, ad salutem necessariam, columnæ instar, doctrinæ, & professione suâ, appensam ac confirmatam, sustineat ac prætentat b. Quod πηγές, ac κείμενα, seu nosacerta ac documentum est c, quo Ecclesia particularis, ac visibilis, vera (cui tuto nos possimus adjungere) à falsa discernatur, ac dignoscatur. Ut autem sinceritatis doctrinæ, sùos habet gradus; ita, quo magis, aut minus, sincera est doctrina; eò magis, minusve, sincera Ecclesia, dijudicatur. Hæc de priori, militantis Ecclesiez, parte.

a 1. Tim. 3. 15. b Phil. 1. 15. 16. Matth. 10. 31. Rom. 10. 8. 9. c Eph. 2. 2. & 19. 21. Eph. 1. 20. Joh. 8. 31.

XXIX. Posterior vero, est cœtus omnium fidelium, qui nondum, Sacramentorum usu, sunt initiati: sive ordinari, per pastores, sive vocati; ut Catechumeni: sive præter hunc ordinem, divinâ revelatione, aut humanâ privatâ lectionis, vel auditionis Euangelii, industriâ, ad fidem, Christique, & corporis illius, communionem spiritualem, sunt perducti: ut nonnulli alii. De quibus, illud scitè dicitur multos ejus, ex Ecclesiæ, quæ

sa, qui non sunt in Ecclesia. Quo modo, exposita Ecclesia militantis natura, & partibus; ad triumphantem, tanquam Colophonem illius, transcamus.

XXX. *Ecclesia gloria ac triumphans, est coetus justorum^a, qui, post consummatam suam, spiritualem ac sanctam, militiam, victores^b, palmam ac coronam, vite & gloriæ æternæ, assecuti in cœlis^c, Deum, perfectæ scientiæ, cognoscunt, ac de facie ad faciem vident^d, & coram throno ipsius, perfectæ justitiæ^e, ac lætitiae^f, colunt ac celebrant in æternum^g.*

^a Matt. 25. 37. ^b 2. Tim. 4. 8. Apoc. 3. 21. ^c 1. Cor. 9. 25. 1. Pet. 1. 4. Apoc. 2. 7. 10. & 7. 9. 10. ^d 1. Corinth. 13. 10. 12. ^e Ephes. 5. 27. Apoc. 21. 27. ^f Matt. 25. 21. Joh. 16. 22. Apoc. 21. 4. 7. ^g Apoc. 7. 10. 15.

XXXI. *Quæ etiam Ecclesia (ratione disparis amplitudinis suæ) particularis est, vel universalis. Illa est coetus spirituum justorum perfectorum^a; qui, in cœlesti gloria, corporum iuorum resurrectionem ac glorificationem desiderant^b. Hec verò, est coetus omnium hominum electorum, & justorum; qui, ab initio mundi, ad finem usque, anima & corpore, æternæ vitæ & gloriæ, capiti suo Christo, sunt conformes^c, & iuxta Angelis pares^d: quique, perfectè beati, nihil boni desiderant: omniaque, Dei fructione, possidendo, nihil amplius expectant^e.*

^a Heb. 12. 23. ^b Apoc. 6. 10. & 22. 17. ^c Matt. 25. 32, 33, 34, 46. Rom. 8. v. 29. Phil. 3. 21. 1. Cor. 15. 49. 53. ^d Luc. 20. 36. ^e Apoc. 21. 7. 23. 1. Cor. 15. 28.

XXXII. *Quæ Ecclesia, non ante ultimum diem complebitur: quo, Angelorum congregationi omnino conjuncta, beatorum ac cœlestium civium rempublicam, absolvet. Quorum pars illa, Dei filios, gratia creationis & perseverantiae; hæc verò, filios gratia redēctionis, vocationis, & adoptionis, complectitur. Illa, Christo domino subest, non inest: hæc verò, ei sic subest, ut etiam insit, tanquam vivus pal-*

mes in vite^a, & corpus, capiti suo complendo, arctissimè unitum^b.

^a Joh. 15. 5. ^b Eph. 1. 23. Vide Thesin 14. & 15.

XXXIII. *Ex quibus liquere potest, cœlestem, beatorum Angelorum, cœtum, Ecclesiæ concives esse; non membra: sponsæ Christi amicos; non sponsam: ut quæ, ex Christi, secundi Adami, morte obdormientis, latere enata sit ac dūcta, veraque Eva, viventium mater, effecta, & ab ignominia, ad gloriam cœlestem, traducta ac subiecta^a.*

^a Eph. 5. 25, 26, 27, 30, 31, 32. Esa. 53. 10. Apoc. 21. 29, 10, 11.

XXXIV. *Deinde quoniam ultimo, restaurationis omnium, die^a, omnia Ecclesiæ membra, in unum congregabuntur^b, gloriaque illius propria, tum futura est conspicua^c, idcirco universalis hæc Ecclesia, sponsa Christi gloria, visibilis, cum capite suo apparebit^d. AMEN.*

^a Actor. 3. 21. ^b Matt. 3. 12. & 13. 30. & 24. 31. & 25. 32, 33. ^c Matth. 13. 43. Rom. 8. 19. ^d Joh. 3. 2. ^e Rom. 8. 18, 19. Col. 3. 4. Apoc. 21. 2. 9. Matt. 25. 33.

C O R O L L A R I A.

1. *An Ecclesia Catholica, in terris, prorsus possit deficere?* Neg.

2. *An errare possit, in doctrinâ fidei?* A. distinctè.

3. *An nota, Ecclesiæ particularis, visibilis, quas Pontificii, (præter eas, quas exposuimus) obtendunt, sint propria?* N.

4. *An pars Ecclesiæ, (ut Pontificis contendant) sive antimarum laborantium, in Purgatorio?* N. quia Purgatorium est in Utopia.

5. *An ministerio Ecclesiæ consecrati, oppositè Ecclesiæ, quasi Laicis, rectè Clerici Veterum quorundam imitatione, consenseret Sacris luteris, nominentur?* N. ex demonstratione 1. Pet. 2. 9. & 5. 3.

D I S P U T A T I O XXXL

D E S A C R A M E N T I S.

Nors importunum fore arbitramur, si orthodoxam de Sacramentis sententiam, ex Sacris literis, & sanis Patrum sententiis, auditoribus communicemus, & publica disquisitione, ad veritatis illustrationem, & ad errorum nebulas clarius discutiendas, publico examini, à generale doctrina exorsi, submittamus.

T H E S I S I.

Sacramenti vox, non à secretis virtutibus (ut male conjicit Isidorus^a) sed à sacro^b, dicta est, ac præter alia, probatis linguis Latinæ auctoribus, sacramentum militum^c (unde Glossarium vetus; *Sacramentum, ἕκδοσις σπαντηκῆς*) notat: quo, ad fidem & obedientiam, Imperatori suo præstandam, certis ritibus consecrabantur. Nam (ut ait Vegetius^d) viatoris in cœte^e punctis, milites scripti, quum matriculis inseruntur, jurare solent: & ideo, militia sacramenta, dicuntur, &c. jurare autem milites, omnia se strenue facturos, qua præcepit imperator: nunquam deserturos militiam; nec mortem recusantes, pro Romana republica.

^a Originum lib. 6. c. 19. ^b Varro de lingua Lat. l. 4. ^c Cic. de off. l. 1. & Sueton. Julio Cesar. c. 42. ^d De re militari l. 2. cap. 5. ^e Scil. manus: unde in lege Maureti: In manu signati, periphrasis militum apud Gregor. Mag. Ep. lib. 3. ep. 100.

II. Unde, à re militari, ad sacram, eleganter deducta est metaphora. Quippe, ut non solum Christianus scriptor^a, dixerit testatur; sed etiam prophanus Philosophus agnovit; *τὸν ἀριστὸν ἡγεμόνα, οὐαὶ σπαντηκῆς τῷ ναόντος; nos etiam Deo decebat jurare; ut milites Cesaris.*

^a August. To. 10. De Tempore Serm. 181. Attianus Epist. lib. 1. cap. 14.

III. Ideoque, ad signa foederis Dei, per Christum (qui bus Deo, ut cœlesti Imperatori, ad sacram militiam consecrannur) ab antiquioribus Patribus, *Sacramenti vox*, translata est^a: quamvis clarius, plenius ac tutius, *signa foederis*^b, Deo duce nominassent. Tertullianus autem, *Sacramentum Baptismi & Eucharistie*^c, primus appellavit: quem postea Cyprianus^d, Ambrosius^e, Hieronymus & Augustinus^f, sunt fecuti: à quibus, hoc nomen, latius ad alias dimanavit, & communis Ecclesiæ consuetudine, hactenus receptum.

^a Tertull. de Corona. c. 11. & De prescript. cap. 40. August. de temp. Serm.

^a Hier. Epist. lib. 1. ad Heliod. ^b Gen. 17. 11. ^c Contra Mar. l. 4. c. 34. ^d Serm. de Cena. ^e Libris de Sacram. ^f Locis ante citatis.

IV. *Usus tamen illius, est diversus. Aut enim relatiè accipitur, pro signo^a: aut absolute pro utroque, & signo & signato.. Ut quum, Sacramentum constare, ajunt, re terrena, & cœlesti: quod de Eucharistia indicat Irenæus^b.*

^a August. in Joh. Tract. 26. & 27. ^b Lib. 4. cap. 34.

V. *Quarum significacionum prior, naturæ Sacramentorum (ut, ex singulorum genere, atque inductione, constat) propria est ac genuina. Ex qua etiam, orta est illa, in Patrum scriptis, Sacramenti, & rei, veritatis, gratia, virtutis Sacramenti^a: & apud Tertullianum^b, figura, & veritatis, oppositio. Posterior vero significatio, improppria est, per synecdochem quandam, idque non satis apta Irenæi imitatione: ut postea ostendetur: ideoque priorem meritò amplectimur.*

^a Cyprian. Serm. de Cena §. 7. & 8. Aug. in Joh. Tract. 26. & 27. & de Bapt. contra Donat. c. 21. & in Levit. qu. 84. ^b Contra Mar. l. 4. c. 40.

VI. *Quum autem hujusmodi Sacramentum, aliud, sit extraordinarium ac temporarium (ut Baptismus in mari, & nube: & manna, ac petra in deserto^a) aliud, ordinarium ac perpetuum, ad alterutrum Messis adventum^b, duraturum: nos, illo omisso, hoc potissimum definiemus.*

^a 1. Cor. 10. 2, 3, 4. ^b Genes. 17. 10, 11. Exod. 12. 14, 24. Heb. 9. 10. Col. 2. 16, 17. 1. Cor. 11. 26.

VII. *Sacramentum, est sacrum ac visibile signum ac sigillum, à Deo, in usum, federare per Christum, visibilis & in terris militantis, Ecclesia institutum, & predicationi Evangelii annexum, ad fœdus gratia, per illud revelatum, amplius declarandum, & obsignandum: ut fides & obedientia Ecclesia confirmetur, ad salutem illius, & ad Dei, per Christum Scrutoris ac patris, gloriam..*

VIII. *Idemque trita ex Augustino^a definitio, Forma^b visibilitate*

visibilis invisibilis gratia, complectitur: sed generalius atque obscurius. Quamobrem, pleniorē illius expositionem subneceamus.

a De Catech. rūdibus cap. 26. Concil. Trid. Sess. 13. c. 3. b Vulgo Signum viiib.

IX. *Sacramentum enim primum, signum, appellamus, ex S. literarum consuetudine^a, & rei convenientia. Quia est res (ut Augustinus^b signum definīt) *præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid, extra se, faciens in cogitationem venire.* Ideoque Theodoretus, *symbolum*^c, & Scripturæ imitatione, *typum*^d, appellat.*

a Gen. 17. 11. Rom. 4. 11. Exod. 12. 13. Luc. 22. 19. b De doctrina Christ. l. 2. c. 1. M. Sent. lib. 4. dist. 1. 9. Sacramentum. c Dialog. 1. d 1. Pet. 3. 21.

X. *Quum autem, finis ratione, signa alia sint prophana: alia sacra (quomodo per syncedochen speciei, voce generalius accepta, Augustinus^a ait, *Sacramenta, id est, sacra signa*) & utraque rursus, vel visui, vel auditui, vel etiam aliis sensibus, destinata sint, idcirco Sacramentum, ab eo sensu, quo potissimum percipitur, *sacrum ac visibile signum*, vocamus: quia rem sacram oculis significat.*

a Contra adver. Legis l. 2. c. 9. & de civit. Dei l. 10. c. 5.

XI. *Ac propterea, verbum visibile, eleganti ac trita, ex Augustino^a, metaphora, nominatur. Sicut vicissim, sacra, de rebus arcānis, verba, præsertim tropica (ut Augustinus ait^b; *Sacramentum figuratum, allegoria est*) simili translatione. *Sacramenta* (ut loquuntur) *audibilia*, nuncupantur. Quod scilicet, quæ verbum auribus notat, ea Sacramentum oculis, suo modo vicissim significet.*

a De doctrina Christ. l. 2. c. 3. & contra Faustum. Man. l. 19. c. 16. & in Joh. tract. 80. b In Plat. 103. c Hilar. de Trinit. lib. 10. Aug. in Ps. 33. & 93. Hier. comment. Epist. 5. 31.

XII. *Verum, ut signa visibilia, quādam signant, & mentem erudiant; quādam obsignant, & cor afficiunt; quādam denique, utrumque præstant, tanquam signa obsignantia; idcirco distinctionis gratiā Sacramenta, non solum signa, sed etiam (per metaphoram, à literis & diplomatis^a derivatam) *sigilla*, Deo auctore^b, nuncupamus.*

a 1. Reg. 21. 8. 1. Cor. 9. 2. b Rom. 4. 11.

XIII. *Quod non ideo fit, ut verbo Dei, quasi per se infirmo, aut apud nos dubio, auctoritatem & fidem conciliarent (ut inepte nobis Jesuitæ objectant:) sed quod verbo appensa, & sigillatim communicata, veritatem promissam ac creditam, clarius in animis nostris, signent & obsignent, dum pluribus sensibus, eandem proponunt, & quasi infigunt: non sua quidem natura, sed ex promissionis divinæ, eis annexæ, pacto.*

XIV. *Nam (ut præclarè ait Chrysostomus^a) si incorporeus essem, nuda ipsa dona incorporea, tradidisset tibi: quoniam verò corporis conjuncta est anima tua, in sensibilibus, intelligenda tibi, traduntur. Atque ideo etiam Augustinus^b, eadem, *signacula rerum divinarum*, vocat: & Tertullianus^c, de Baptismo ait, *lavacrum illud, obsignatio est fidei*: & Basilius^d, *isi γένεται βάπτισμα, σφραγίς τούτου, est enim Baptisma, sigillum fidei*: denique Theophylacti^e verba, hisce concinunt; *Ait igitur quod circumcisionis signum accepit, pro sigillo obsignante ac prædicante, quod ex fide justificatus est.**

a In Matth. homil. 83. b De catechizandis rūd. cap. 26. c Lib. de pœnit. c. 6. d Contra Eunom. l. 3. e Enarrat. ad Rom. 4.

XV. *Deinde, quoniam hujusmodi signa & sigilla, vel hominem, vel Deum habent auctorem, à quo data^a, vel mandata sunt^b: propterea & ab humanis, & à datis tantum signis, Sacramentum discernentes, à Deo institutum, duplice de causa, asserimus.*

a Gen. 9. 11. 12. b Ib. 17. 10. 11. Exod. 12. 25. 26. & 43. Matth. 28. 19. 20. Luc. 22. 19.

XVI. 1. *Quia pars est cultus Dei^a: quem instituere, solus Deus jure potest^b: quia solus est Ecclesiæ dominus, & legislator^c: cuius verbo, nihil addendum^d, qui que in legge detestatur^e. Ideoque filii Aaronis, quod ignem alienum, non præceptum, obtulissent Deo, cælesti igne absumpti, iherōgōnōtis arbitrii cultus, poenas luerunt^f.*

a Gen. 17. 13. 14. Exod. 12. 26. Matth. 3. 15. Ioh. 2. 33. b Ezech. 20. 18. 19. Matth. 15. 9. c Iac. 4. 12. d Deut. 4. 2. e Col. 2. 13. f Lev. 10. 2.

XVII. 2. *Quoniam, ut Deus solus, rei Sacramento præmissæ, seu gratiæ, est auctor; sic solus potest ejus instituere signa ac sigilla, citra omne fallaciæ, & crimen, & periculum: siquidem Deus verax: *omnis verò homo mendax*^a. Quare Paulus, hanc gloriam Deo attribuens, ait; *Accipi à Domino, quod tradidi vobis*^b. Ac propterea Tertullianus, *Sacramenta**

*divina^c: & Ambrosius, *calostria*^d: quod è calo sint^e, & à Deo instituta, non immerito nuncuparunt.*

a Rom. 3. 4. b 1. Cor. 11. 13. c De pœnit. cap. 40. d De Sacram. lib. 5. c. 2. e Matth. 21. 25.

XVIII. *Hæc autem divina Sacramenti institutio, verbo genino, partim mandati officii humani, partim assertiones ac præmissionis beneficis divini, continetur.*

XIX. *Ac mandatum quidem officii humani, est legitimus signi usus: qui in recta, cum administratione, tum perceptione illius, consilit.*

XX. *Administratione recta est, quæ fit per ministrum divinitus institutum: & in Novo quidem Testamento, per solum Euangelii (cujus prædicationi annexa est^a) præconem: ut pote solum, diplomatis ac sigilli gratiæ, dispensatorem^b: idque ex præscripta à Deo liturgia ac formula, agentem^c. Ceterum nec recta, animi illius, intentio, Sacramenti ipsius integritatem, efficit: nec prava, sinceritatem ejusdem, inficit; etiæ administrum iræ Dei obnoxium reddat.*

a Matth. 18. 19. 10. Heb. 5. 4. 5. b 1. Cor. 4. 1. & 11. 23. c Ibid.

XXI. *Perceptione vero recta est, qua signa, non mutila, sed integra, & secundum Dei institutionem, piè à communicantibus, accipiuntur^a. Atque hæc de mandato, ut primo Sacramenti verbo.*

a Matth. 3. 6. 7. 8. Act. 2. 38. 1. Cor. 11. 28. 29.

XXII. *Alterum vero est rei signo designata ac beneficij divini assertio ac promissio. Quo gemino (mandati & promissio) verbo accedente ad elementum, sic Sacramentum: ut recte ex Augustini^a sententia vulgo statuitur.*

a In Joh. Tract. 80.

XXIII. *Nam, si verbum mandati desit, non erit signum divinitus institutum: sin verbum promissio; non erit sigillum foederis: ideoque nec omnino Sacramentum. Quo sensu etiam, ab Ambrosio^a dicitur; *Sermo operarius est, ut sint qua erant, & in aliud commutentur.**

a De Sacram. lib. 4. c. 4.

XXIV. *Iudeoque mutatio & conversio quædam, in Sacramentis, existit: non quidem essentia signorum, in rem significatam, per *mutatio transsubstantiationem* (alloqui signa & Sacramenta esse desinerent) neque insitarum propriatum, per novæ qualitatis infusionem; quia Sacra literæ hoc non tradunt: sed mutatio est tantum usus naturalis, pergratuitam Dei institutionem; qua res absoluta, fit relata, & in signum foederis ac Sacramentum consecratur ac convertitur.*

XXV. *Quomodo recte Theodoretus, τὸν δὲ τὸν οὐρανοῦ μεμβράνην, εανι, qua ex gratia est, mutationem^a, agnoscit: sed propriam, τὸ φύετος μεμβράνης natura mutationem, pernecat^b.*

a Dialog. 1. b Ibid.

XXVI. *Quod vero, à nonnullis Patribus^a, contrarium videtur statui: illud, non de naturæ essentia, sed de illius usu, intelligendum. Nempe, quod naturalis elementorum (ut vocant) usus, in supernaturalem & mysticam ac cœlestem, verbo permuteatur, & rei significatae voce, insigniatur. Atque hæc de signi Sacramentalis efficiente: Dei videlicet institutione.*

a Ambro. De Sac. l. 4. c. 4. & De his qui initiantur cap. 9.

XXVII. *Subiectum vero, & quasi materia signi: scilicet id, quod ad significandum, in Sacramento, institutum, duobus constat membris. Primi, est substantia: quæ, per metonymiam causæ, elementum^a, & res terrena^b: & eodem sensu, species elementorum^c: ac brevius, species^d, & forma^e, nuncupatur: Posterior vero, est accidentis ritus, quem, peculiari sua phrasí, Tertullianus^f, rem Sacramenti (hoc est rem, non significatam Sacramento, sed significantem, seu ipsammet Sacramenti ceremoniam sacram) nominat: sicut Augustinus^g generalius, rem que significat & rem que significatur, distinguit.*

a Ambro. de his qui init. cap. 4. & 9. Aug. de Catechiz. tu. lib. 2. cap. 26. b Irenæus l. 4. cap. 34. c Ambro. de his qui init. cap. 9. d Ibid. & August. in Ioh. Tract. 45. e Idem de Doct. Christ. l. 2. c. 1. f De pœnit. c. 40. g Epist. 102. ad Euodium.

XXVIII. *Substantia est, ut culter aut organum circumcidens: agnus: aqua, panis & vinum. Accidens vero ritus, sunt actiones solennes, quæ ab hominibus, & in administratione, & in perceptione illius substantiarum, ritè peraguntur: ut sunt circumcisio, mactatio & manducatio, immersio & ablutio: denique panis & vini distributio, eorumque communicatio.*

XXIX. *Quo-*

XXIX. Quorum rituum nominibus, Sacraenta pleraque, Synecdochice appellantur. Ideoque non satis commode, nec plenè, in accurata eorum definitione, genus statuitur *ritus*, vel *altioris*: quoniam generis tantummodo pars existit. Atque haec tenus de signi *Sacramentalis* subiecto.

XXX. Objectum verò, seu res significata, ad quam, hoc signum bimembre, refertur, est fædus *gratia*: partim externum, partim internum. Ideoque Circumcisio, signum fæderis^a (generali, seu communi, cum aliis Sacramentis, ratione) vocatur^b.

^a Gen. 17. 11. ^b Col. 2. 11. 12. 1. Cor. 11. 24.

XXXI. Externum autem fædus, situm est in externa, cum Deo & visibili, militantis in terris Ecclesiæ, coniunctione: qua quis, externa, fidei & vita, professione, se se, à mundi impietate & impuritate, segregat, & Dei cultui, Ecclesiæ que visibili, aggregat & obstringit^c, & Deus vicissim ipsum, pro externo, visibilis Ecclesiæ suæ, membro, & eatenus fœderato ac sancto, suscipit atque agnoscit^d.

^a Deut. 26. 15. ^b Ibid. 26. 18. 19.

XXXII. Atque hoc modo Deus communiter se se, totius Ecclesiæ visibilis, Deum^e: eamque, populum suum^f, & regnum^g, & filios regni^h, appellat: quamvis lolium, cum triticoⁱ, sit mixtum, & hypocrita vera fide destituti, cum veris fidelibus, eadem externa societate, sub Dei signo militantes, comprehendantur^k.

^a Psalm. 81. 11. ^b Ib. vers. 12. ^c Matth. 13. 41. ^d Ibid. 8. 12. ^e Matth. 13. 25. 30. ^f Heb. 4. 2. ^g Deut. 29. 4. 6.

XXXIII. Internum verò fædus, est mutua inter Deum, & fidei vivæ Spiritu præditos, obligatio, qua Deus, ex gratia, se se Deum ipsorum ac servatorem esse, ac perpetuo fore, per Christi & beneficiorum illius communionem, afferit ac promittit: & vicissim, fidei & obedientiae perpetuae cultum, ab illis jure stipulatur^l. Quomodo Circumcisio, non tantum signum fæderis; sed etiam sigillum iustitiae fidei^m, appellatur.

^a Gen. 17. 1. Marc. 16. 16. ^b Rom. 4. 11.

XXXIV. Ideoque nec beneficium Dei, nec hominis officium (fœdere Dei comprehensum, & Sacramentis ob-signatum) præsenti tantum confœderationis tempore, concluditur: ut postea pluribus liquebit. Hæc de Sacramenti objecto, seu re significata, ad quam refertur.

XXXV. Forma verò & differentia Sacramentiⁿ (quia relatum est) in hujus signi, ad suum terminum signatum, seu rem significatam, relatione, consistit: hoc est in ordinatione, ad illam, fœderis gratia, visibilem significacionem & ob-signationem. Quippe ea, & Sacramenti essentiam constituit, & ab omnibus differre facit.

XXXVI. Quæ relatio, quoniam vinculi instar, inter signum & rem significatam, intercedit, & tanquam duos terminos conjungit, ac quodammodo unit: idcirco, nova & obscura phras, unio *Sacramentalis*, Ubiquitariorum imitatione, non satis recta, vulgo nominatur. Quia res significata, nobis verius unitur^o, quam signis: idque signis denotatur, ac confirmatur.

^a Joh. 6. 56. 1. Cor. 12. 13. Gal. 2. 20. Eph. 5. 30.

XXXVII. Quamobrem hæc unio, non est *subiectio* substantialis & absoluta, sed *relativa*. Quia non versatur, in rei, sub signo, occultatione, neque in eodem, rei & signi, perceptionis modo: sed partim, in similitudine signi & rei significatae: partim, in communicationis rei ob-signatae in legitimo signi usu, ex Dei pacto, certitudine.

XXXVIII. Signum enim, & significata fœderis Dei gratia, simul à fidelibus percipiuntur^p, sed non similiter.

^a Gen. 17. 7. 11. Exod. 12. 13. Psalm. 51. 9. Marc. 16. 16. Gal. 3. 27. 1. Cor. 10. 16.

XXXIX. Simul quidem; non simpliciter & absolutè, sed tantum quatenus verbo declaratur. Quia ob-signata gratia, partim præterita, partim præsens, partim futura est: pro fœderis ac paci, substantia & circumstantia.

XL. Quemadmodum in Abrahamic circumcisione, gratia præterita, fuit antecedens iustitia fidei. Gen. 15. 6. & Rom. 4. 11. præsens; quod Deus, ipsius esset Deus, & iustitia illius continuatio: futura; quod Deus, porro futurus esset ipsius Deus, Gen. 17. 7. ideoque servatus ipsum, Matt. 22. 32. & cœlo promissione Chananeæ adumbrato) donatus Gen. 17. v. 8. Heb. 11. 9, 10. denique quod Christum, ex ipsius semi-

ne, idcirco esset producturus: in quo, pater fieret multarum gentium Gen. 17. 4. & 22. 18. Rom. 4. 13.

XLI. Non similiter verò, nec eodem instrumento, signa & res significatae, exhibentur, neque percipiuntur: sed (pro diversa conditione ipsorum) signa, oblata per ministrum, corporis sensibus, res verò significata, collata à Domino, à fidibus, corde recipiuntur ac viva fide^q. Quia in re legitimus, seu dignus^r, & salutaris, percipiendi à nobis Sacramenti, usus continetur.

^a Matt. 36. 11. 1. Cor. 12. 13. Col. 2. 11. 12. Gal. 3. 27. Tit. 3. 5. Eph. 5. 26. b 1. Cor. 11. 29.

XLII. Atque hac mente, veteres quidam theologi, in signaculis visibilibus, & sub specie visibili, rem invisibilem percipi, affirmarunt. Ut etiam Ireneus^s, non absoluè ratione omnium communicantium, sed relatè ad fideles & servandos, Eucharistiam confare ait dubius rebus, terrena & caelesti: non ut partibus integrantibus, eodemque loco sitis; sed quod simul, diverso tamen modo, præbeantur & acceptentur. Ideoque salutarem resurrectionem, fructum esse hujus Eucharistie, statuit: quæ fidelibus solis, citra controversiam, convenit.

^a Lib. 4. c. 34.

XLIII. Ex quibus etiam satis liquet, errare eos graviter primum, qui Sacraenta, nuda signa, rei præbitione & perceptione delitata, & solas externæ professionis tesseras esse contendunt: Deinde qui talia à nobis statui protervè configunt. Atque hæc de forma ac differentia constitente Sacramentum.

XLIV. Cujus forma ac relationis, non solum effectum, sed etiam, ad nostri consolationem, indicium, est *predicatio Sacramentalis*: quam rectè εναπλύσθηται nominum permutationem Theodoretus^t vocat. Cujus causam esse ait; ut Sacramentis utentes, non intenti essent in naturam rerum, quæ cernuntur, sed per nominum permutationem, crederent ei, quæ ex gratia facta est, mutationi^u.

^a Dialog. 1. ^b Ibid.

XLV. *Predicatio* autem *Sacramentalis* eadicitur, qua nomina & attributa Sacramenti, & rei (seu signi & significati) inter se permuntantur, per metonymiam, in sermone de signis (cum quibusvis, tum præcipue sacramentalibus) usitatam: in utroque Testamento: ut exempla demonstrant.

XLVI. Nam in veteri Testamento, quando de signis agitur, septem cum vacca, tum spica sunt septem anni^v: arbor, est rex^w: quatuor bestie, sunt quatuor regna^x: cornua decem, sunt decem reges^y. In Novo etiam Testamento: ager, est mundus: bonum semen, sunt filii regni: & messis, est consummatio seculi: messores, sunt Angeli^z: septem capita, sunt septem montes: decem cornua, sunt decem reges^{aa}: hoc est, eorum signa 8.

^a Gen. 42. 26. ^b Dan. 4. 17. 19. ^c Ibid. 7. 17. ^d Ib. vers. 24. ^e Matt. 13. 38. 39. ^f Apoc. 17. 9. 12. ^g Vide Aug. tom. 4. Quæst. in Levit. 57.

XLVII. In Sacramentis, est similis ratio. Nam, in veteri Testamento, dicitur, Circumcisio, est fædus^{bb}: quia signum fæderis^{cc}, ut Deus exponit: agnus est Pascha^{dd}, id est transitus; quia signum illius^{ee}. In Novo Testamento, simili tropo; Petra, erat Christus^{ff}: Baptismus, est ablutio peccatorum^{gg}, & lavacrum regenerationis^{hh}: panis est corpusⁱⁱ: & simul est communio corporis Christi^{jj}: poculum, est novum fædus^{kk}; & sanguis Christi^{ll}: atque etiam, communio sanguinis Christi^{mm}. Quæ omnia ita dicuntur, non ratione substantia; sed significacionis: ut eruditè Augustinusⁿⁿ declarat: & ut ait Thodoreetus^{oo}, non natura mutatione, sed gratia adjectio: quia earum signa sunt ac Sacraenta.

^a Gen. 17. 13. ^b Ib. 17. 11. ^c Exod. 12. 11. 21. ^d Ib. 12. 13. 27. ^e 1. Cor. 10. 4. ^f Act. 22. 16. ^g Tit. 3. 5. ^h 1. Cor. 11. 4. ⁱ Ib. 10. 16. ^j Luc. 22. 20. ^k Cor. 11. 25. ^l Mat. 14. 24. ^m 1. Cor. 10. 6. ⁿ Tom. 4. Quæst. in Levit. 57. ^o Dialog. 1.

XLVIII. Quare incepit omnino, ab Ubiquitariis, iniuncta *predicatio*, nominatur: quæ usu tristissima. Quæ de re, ceteris, & à Pontificiis^{pp} laudata, Augustini sententia; Si Sacraenta, quandam similitudinem rerum quarum Sacraenta sunt, non haberent: omnino Sacraenta non essent. Ex hac autem similitudine, plerumque etiam, ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum, Sacramentum corporis Christi, corpus Christi est: ita Sacramentum fidei, fides est^{qq}. Et alibi; SOLET res, qua significat, ejus rei nomine quam significat, nuncupari^{rr}. Item; Aliquando res, qua significat ejus rei nomen, quam significat, accipit, &c.^{ss}. Sic enim & petra, Christus: quia significat Christum^{tt}.

^a M. Sentent. 1. 4. dist. 1. Sacramentum. ^b Epist. 23. ad Bonifacium. ^c In Levit. qu. 57. ^d Epist. 102. ad Euodium.

XLIX. Et ante Augustinum, Tertullianus ait; *Acceptum panem & distributum, corpus suum illud fecit. Hoc est corpus meum, dicendo: id est, figura corporis mei^a: & Cyprianus, de pane & vino, corpore & sanguine, loquens ait; Quod significantia & significata, iisdem nominibus, censeretur^b.* Denique Ambrosius; *Sicut (inquit) mortis similitudinem sumpsiisti, ita etiam, similitudinem pretiosi sanguinis, bibis^c.*

^a Contra Mar. I. 4. c. 45. ^b Sermone de unctione Chrismatis. ^c De Sacram. lib. 4. c. 4.

L. Ex quibus, citra ullum errorem, veterum Sacra-
mentales hyperbolæ, intelligi possunt ac debent. Unde piè Au-
gustinus; *Ut literam sequi, & signa, pro rebus, qua iis signifi-
cantur, accipere, servilis infirmitatis est: ita inutiliter signa in-
terpretari, male vagantis erroris est^a.* Atque hæc de forme
Sacramentorum effectu, nempe prædicatione Sacramentali,
superest, ut de fine agamus.

^a De Doctr. Christ. lib. 3. cap. 9.

LI. Quum autem finis sit vel ^a, seu bonum illud, cu-
jus gratia, Sacramentum est institutum; vel ^b, seu ille, cu-
jus bono est institutum; prior est duplex; proximus, vel re-
motus.

LII. *Proximus*, est significatio & ob-signatio mysterii fœ-
deris gratiæ: eaque de causa Sacra-
menta, ab Apostolo appella-
tur, res spirituales^a: non essentiæ; sed fine ac signifi-
catione: & à Græcis^b (quos Latini^c sunt imitati) mysteria,
hoc est arcana, & mystica symbola: utpote (ut Augustinus
ait^d) aliud existentia, aliud significantia, nominantur.

^a 1. Corinth. 10. 3. 4. ^b Orig. homil. 9. in Levit. Chrysost. in Matth. hom. 83.
Theodoret. dial. 1. ^c Ambrof. de Sacra lib. 1. cap. 1. ^d Contra Ma-
xim. lib. 3. c. 22.

LIII. *Remotus* verò *finis*, est *medius*, vel *summus*.

LIV. *Medius*, est fides & obedientia fœderatorum confir-
matio. Quum enim ad oblivionem gratiæ Dei, & gratitudi-
nis nostræ, & ad diffidentiam atque inobedientiam (nativa-
tibet, & Diaboli ac mundi insidiis) propendeamus: obli-
vionem mentis, significatio^a: diffidentiam, & inobedientiam
cordis, ob-signatio corrigit^b.

^a Exod. 12. 13. 14. Luc. 22. 19. ^b Rom. 4. 11.

LV. Quod adeo clarum est, ut ex invitis peccoribus, e-
rumpat veritas. Sic enim pontifex Pius V. in Catechismo
suo Tridentino^a; *Christus Salvator noster, quem nobis pec-
catorum veniam, cælestem gratiam, Spiritus Sancti commu-
nicationem pollicitus est, quadam signa, oculis & sensibus sub-
jecta, instituit: quibus eum, quasi pignoribus obligatum, ha-
beremus, atque ita fidelem in promissis futurum, dubitare nun-
quam possemus. Quam sententiam, contraria Jesuitarum im-
pudentiæ, meritò opponimus.*

^a De Sacramentis.

LVI. *Ultimus* verò *finis* (ex priori, promanans) ratione
Sacramentum percipientis, est vel *internus*, vel *externus*.

LVII. *Internus*, est Ecclesiæ salus: quam spectat & effi-
cit non immediate ac per se; sed mediate, per fidem: quatenus
eam excitat ac fovet, ad gratiam amplius percipiendam.
Atque hoc modo rectè dicitur, quod Sacra-
menta, sint grata-
ria instrumenta efficacia: & vicissim, quod eorum privatio
non damnet; sed contempnentur. Nam & sine iis, per fœderis
gratiam, servatus est *Iacob*^a: & cum iis, per fœderis viola-
tionem, damnatus est *Iudas*^b.

^a Luc. 23. 43. ^b Joh. 17. 12.

LVIII. *Externus* verò Sacramenti *finis*, est gratia Dei
per Christum servatoris, gloria. Qua etiam de causa, Sa-
cerdotia eucharistica, nempe Spiritualia, synecdochice (nam
& alia etiam sunt ejusmodi^c) vulgo nominantur. Hæc de
fine & seu bono, cuius gratia Sacramentum est institutum.

^a Heb. 13. 15. 16.

LIX. *Finis* verò ^a, seu ille *cui*, ad bonum ipsius, Sacra-
mentum est institutum, sunt omnes Deo, in visibili ac mi-
litante in his terris Ecclesia, fœderati, reg' amicorum, seu, pro
ratione confederationis ipsorum.

LX. Illis enim, qui simul, externo internoque fœdere,
Deo, ejusque Ecclesiæ, sunt conjuncti, Sacra-
menta sunt de-

stinata simpliciter, ut signa fœderis utriusque, & ut sig-
la justitia^b.

^a Gen. 17. 1. 7. Marc. 16. 16. Acto. 2. 38. 39. & 8. 37. 1. Cor. 11. 28. Rom. 4.
ver. 11.

LXI. Contra verò, qui externi fœderis solùm sunt parti-
cipes, iis, eatenus etiam Sacra-
menta, iunt signa & sigilla fœ-
deris^a, non autem simpliciter & absolute, etiam sigilla ju-
stitia: quum ea careant; sed tantum ex hypothesi condi-
tio-
nis, si verè resipiscant & credant in Jésus Christum^b. Es-
dem enim est significatio, Sacra-
menti & verbi, materia.

^a Gen. 17. 11. 12. 13. 14. ^b Matt. 3. 7. 8. Act. 8. 13. 21. 22.

LXII. Atque hoc demum sensu, rectè dicitur; Sacra-
menta, ratione offerentis Dei, talia permanere, sed ratione hy-
pocrita abuentis ipsi Sacra-
menta esse desinere^a: immo fieri sup-
plicii majoris occasionem, ob gratiam Dei, in suis signis,
contemptu violatam^b. Quomodo Circumcisio, sigillum fœ-
deris, ratione Dei dantis, transgressoribus fiebat prepu-
tium^c: Et hoc (seu, indigna Cœnæ participatio) non est ca-
nam Domini accipere^d.

^a Jef. 66. 3. Agg. 2. 13. 14. 15. ^b 1. Cor. 11. 27. Marc. 16. 16. ^c Rom. 1. 25.
^d 1. Cor. 11. 20.

LXIII. Qua de re præclarè Chrysostomus, ab iis tauris
ad hanc locum circa dūctus, tunc p̄ iis opacis, p̄ iis n̄ opacis,
p̄ iis tauris p̄ iis opacis, hoc est; Si hanc (fidem) non habue-
ris, neque signum reliquum, signum esse potest, &c. Si enim,
(circumcisio) justitia signum est, justitiam autem non habes,
neque signum habes. Propriæ enim accepti signum, ut REM
exquireres, cuius SIGNUM habes^a.

^a In epist. Rom. 4. Homil. 8.

LXIV. Quod etiam rectè, in mediis Pontificiorum te-
nebris, vidit Bernardus; Nam (inquit) & Sacra-
mentum, sicut accipit ad vitam dignus: sic, ad iudicium & mortem pro-
priam, indignus. SACRAMENTUM enim, sine RE SA-
CRAMENTI, mors est summa: RES vero SACRA-
MENTI, etiam præter SACRAMENTUM, vita eterna
est accipiens^a. Atque hæc de Sacramentorum fine simul, &
definitio.

^a Sermone de Cœna

LXV. *Divisio* verò est; quod Sacramentum aliud, est i-
nitiationis^a: aliud, confirmationis^b. Quorum prius, signum
est, receptionis in foedus, cum Deo; ideoque, semel dun-
taxat, peragitur: posterius verò, est symbolum, continuatio-
nis, in foedere cepto: ac propterea sèpius repetendum^c.

^a Gen. 17. 11. Matth. 28. 19. ^b Exod. 12. 47. Luc. 22. 19. ^c Exod. 12. 14.
1. Cor. 11. 25. 26.

LXVI. Utque foedus gratia, ante, & post Christum, non
substantia, sed quibusdam solùm circumstantiis, variat: ita
etiam Sacra-
menta^a. Ac propterea errorum Pontificiorum^b
contrarium, meritò repudiamus: & hæc Augustini dicta (ut
Dei verbo consentanea) amplectimur; Sacra-
menta, illa fu-
runt: in SIGNIS, diversa sunt; sed in RE, QUÆ SIGNI-
FICATUR, paria sunt^c. Item; Fide manente, signa varia-
ta^d. Hactenus, de generali Sacramentorum doctrina.

^a Rom. 4. 11. 1. Corinth. 10. 2. 3. 4. ^b Concil. Trid. Sess. 7. can. 2. de Sa-
cr. M. Sent. 1. 4. dilt. 1. 9. Sacr. & S. ideo. ^c In Joh. Tract. 16.
d Ibid. Tract. 45.

C O R O L L A R I A

I. An per Sacra-
menta omnis vera justitia, vel incipit, vel
cepcta augetur, vel amissa reparatur? Concil. Trid. Sess. 7.
procœdia. Nos verò N.

2. An rectè, de N. Testamento Sacra-
mentis, afferat Con-
cil. Trid. per ipsa, ex opere operato, conferri gratiam^a?
hoc est (ut Bellarm. exponit) Sacramentum conferre gratiam,
ex vi ipsius actionis Sacramentalis, à Deo ad hoc instituta,
non ex merito agentis, vel suscipientis. Item, quod activè,
& proximè atque instrumentaliter efficit gratiam justifica-
tio-
nis, & sola actio illa externa, qua Sacramentum dicitur: &
hæc vocatur, opus operatum^b. Resp. opus operatum, pa-
tive ac barbarè, usurpari & sententiam illius, esse falsam.
^a Sess. 7. De Sacram. in genere, Can. 8. ^b De Sacram. in gen. lib. 2. cap. 1.
c Bell. Ibid.

DISPUTATIO XXXII.

DE BAPTISMO.

In præsens de Baptismo (tanquam initiationis Sacramento) à vocibus ad rem progressi, differemus.

THEISIS I.

Baptismus^a, & baptismus^b, voces sunt, ad usum Latinæ Ecclesiæ, à priscis Theologis translatæ: sed Græca origine. Origo autem, non est duplex, (ut quidam arbitrati^c) à βάπτω & πνεῦμα, quasi βάπτωμα, cō^d βάπτωμα τὸ πνεῦμα, in quo abicitur offensa (hæc enim allusio, non etymologia) sed simplex.

^a Tertull. de Bapt. c. 13. ^b Id. de resurrect. cap. 48. ^c Etymo. mag. & Anas. stius de Etymol.

II. Nam ut à νῆσον, νέστην; πᾶν, πάτην; γόνον, γάρην, sic à βαπτω, per paragogen, fit βάπτην^a. Quod significat I. mergo: quod mersa subeant^b. 2. Synecdochice, intingo^c, vel abluso^d, ut Suidas^e, ex Aristophane, βάπτων, θάψειν interpretatur.

^a Eustath. in odyss. ex Herodiano. ^b Etymolog. magnum. ^c Joh. 13. 26.

^d Luc. 11. 38. ^e Lexico.

III. Unde frequentativum βαπτίζω: quod à Tertulliano propriè, mergitare^a: ac per metonymiam efficientis, tingere ac diluere^b, redditur: quo sensu etiam in Sacris c usurpatur. Quemadmodum Hebræum, ταβῆλαι, mergere, tingere (quod LXX. βάπτω^d, & βαπτίζω^e vertunt) & rachâts, lavare, eodem sensu permutantur^f: atque ita Syracides, βαπτίζω^g δὲ τηγάνης de λύτρᾳ, lotione, exponit^g.

^a De Corona cap. 3. ^b De Bapt. cap. 4. ^c Mar. 7. 4. ^d Lev. 4. 6. ^e 2. Reg. 5. 14. ^f 2. Reg. 5. 13, 14. ^g Ecclesiastici 34. 36.

IV. Hinc, per metaphoram, à mersione ductam, gravissime affligere^a: à tinctione verò & ablutione, donis effusis^b imbuerere designat^c.

^a Mar. 10. 38. ^b Act. 2. 17. ^c Tit. 3. 6. ^d Luc. 3. 16.

V. Ex quia demum voce (servata significationum illius varietate) βαπτιστής^a & βαπτούχος^b, derivantur. Quæ baptizandi actum, hoc est, vel mersionem solam: vel intinctionem atque ablutionem consequentem^c, denotant: eoque sensu, ῥηματικός^d purgatio appellatur. Hinc Isidorus, Baptismum^e Græce, Latini^f tinctionem, interpretatur^g. Quare etiam à Tertulliano int. inctio^h: & vulgo, Baptismus fluminis, & aquaⁱ, nuncupatur.

^a Mar. 7. 4. 8. ^b Heb. 6. 2. ^c Mar. 7. 4. 8. ^d Joh. 3. 25. ^e Sic etiam vocat Tertul. de bapt. c. 15. ^f Originum 1. 6. cap. 19. ^g De penit. cap. 5. & 6. ^h Joh. 1. 26.

VI. Deinde hæc vox, ob similitudinem, cum utroque, transfertur, primū, ad gravissimas afflictiones^a, quibus homo, quasi aquis immergiatur atque absorbetur^b: qui baptismus sanguinis, à Cypriano^c: & intinctio secunda^d, & lavarum sanguinis^e, à Tertulliano nominatur.

^a Matt. 20. 22. Luc. 12. 50. ^b Psal. 66. 12. & 69. 2, 3, 15, 16. ^c Epist. 73. Sec. 19. ^d Tertul. de patientia c. 13. ^e De Bapt. c. 13.

VII. Secundo ab altera, tinctio & ablutionis, significatione accommodatur, ad Spiritus Sancti, regenerantis vel extraordinariis donis exornantis, donationem: quod Spiritus, aquæ instar, in animam effundatur, eamque imbuat^a, atque abluat^b. Ideoque hæc actio, Baptismus flaminis, seu Spiritus^c: & geminata metaphora, Baptismus Spiritus & ignis^d (ut alibi, nativitas ex aqua & Spiritu, expositione quadam) appellatur^e.

^a Ezech. 36. 25. Joh. 3. 5. Act. 2. 27. ^b Tit. 3. 6. Ezech. 36. 25. ^c Joh. 1. 33. ^d Matt. 3. 11. confer. cum Malach. 3. 23. Num. 31. 23. ^e Joh. 3. 5.

VIII. Ceterum Baptismus aqua, vel est vulgaris; vel myticus: & hic rursus, vel humanus ac superstitionis; vel diuinus ac religiosus.

IX. Humanus, est qui ab hominibus, ad superstitionem, est institutus; quales Baptismi, cum Pharisæorum^a: tum Ethniconum. Quippe (ut scitè ait Tertullianus) Diabolus, res Dei emulans, Baptismum in suis exercet^b.

^a Mar. 7. 4. Luc. 11. 38. ^b De Baptismo cap. 5.

X. Divinus verò Baptismus est, qui à Deo, ad religionem, est institutus. Et quidem vel ante Christum; ut ordinariis legales Baptismi varii, ad tempus correctionis impositi^a: quibus, analogia quadam, respondit extraordinarius Baptismus in nube & mari^b: vel post Christum exhibitum, quo Christianæ

militiæ tyrones palam, Christo duci, auctorantur, & in illius solius verba jurant^c. De quo Apostolus; Unus Dominus, una fides, unum Baptisma^d. Quo sensu potissimum, Baptismi vox, καὶ ἐξην, communis Scripturæ & Ecclesiæ usu, celebratur, & à nobis hic definitur.

^a Heb. 9. 10. Levit. 8. 7. & 16. 26. Num. 15. 8. 18. Psal. 51. 9. ^b Exod. 14. 14. ^c 1. Cor. 10. 1. 2. ^d Hieronym. lib. epist. ad Heliodorum. 1. Cor. 1. 13. ^e Eph. 4. 5.

XI. Baptismus, est Sacramentum Novi Testamenti primum, à Deo institutum, & per Iohannem Baptistam, & Iesum Christum, promulgatum, quo per ministrum Euangelii, omnes Deo, per Christum, federati, aqua tinge debent, in nomine Patris, Filiis & Spiritus Sancti, ad significandam & obsignandam susceptionem, in novum gratia fœdus per Iesum Christum exhibitum, & fidei atque resipiscientia confirmationem. Cujus definitionis proposita veritas, sequenti expositione, clu-

cescit.

XII. Baptismum enim, Sacramentum, vocamus: quia illi, non solum brevis actrita, ex Augustino descriptio, Forma visibilis invisibilis gracie^a, & brevior ac melior è S. literis, Signum fœderis^b & sigillum iustitiae fidei^c; sed etiam explicatior illa, à nobis, alias tradita definitio, ad amissim convenit: ut ex distincta causarum inductione, constabit. Ex quibus etiam, Novi Testamenti primum esse, cum institutione, turn usu, perspicuum evadet.

^a De Catechiz. rudibus cap. 26. ^b Gen. 17. 11. ^c Rom. 4. 11.

XIII. Nam, ut ab effidente ordinatur, ea statuitur duplex; primaria, & secundaria. Primaria est, auctor & legislator illius, Deus: qui verbo, cum mandati sui, tum gratiæ Euangelio promissa. Judæorum Ecclesiæ primum instituit^a: deinde institutum, Christi usu, & illustrissima trium personarum patefactione, apud eandem confirmavit ac sanctificavit^b: denique ad Ecclesiam, ex omnibus gentibus colligendam, perpetuæ observationis ordine, propagavit^c. Ideoque Baptismus è caelo esse^d, dicitur, & Dei consilium^e, immo opus^f: cuius obedientia, sit iustitia^g: inobedientia verò, contemptus Dei^h. Unde à Lactantio, celeste lavacrumⁱ, meritò appellatur.

^a Iohan. 1. 6. 7. 33. Luc. 3. 2. 3. ^b Matth. 3. 16. 17. ^c Matth. 28. 19. 20. Mat. 16. 15. 16. ^d Matth. 21. 2. 5. ^e Luc. 7. 30. ^f Eph. 5. 16. Tit. 3. 5. ^g Matth. 3. 15. ^h Luc. 7. 30. ⁱ Divinar. instit. 1. 7. c. 5.

XIV. Secundaria verò causa efficiens est, quæ primæ inservit; seu, quæ Deo auctore Baptismum efficit. Modus autem efficiendi, est promulgatio, vel administratio.

XV. Promulgator primus quidem tempore, est Johannes, præcursor Christi^a: sed dignitate, primus est Christus, Iohannis dominus^b. Qui, sicut Baptismum, qua Deus est, instituit; ita, qua homo, promulgavit^c.

^a Luc. 3. 2. 3. Mar. 1. 2. 4. Act. 1. 24. b Ioh. 1. 27, 30. 31. c Ioh. 3. 22. 26. & 4. 2. Matth. 28. 20.

XVI. Administer verò Baptismi, est is, qui ex Dei vocatione baptizat, solus nimirum Euangelii minister: quia propria, ministerii illius, pars est^a. Unde, pro toto ministerio, synecdochice interdum, Baptismi^b vox usurpatur. Ac propterea, quæ Deus conjunxit, homo ne separet^c: ut generali edicto imperatur.

^a Matth. 28. 19. 20. b Act. 18. 15. c Matth. 19. 6.

XVII. Ut autem vocatio, alia est extraordinaire; quæ Dei revelatione: alia ordinaria, quæ ordine, per Dei verbum, præscripto, nititur: ita minister alius est extraordinarius: alius, ordinarius.

XVIII. Extraordinarius enim fuit primò Iohannes Zacharias, primus Euangelii & Baptismi præco, & minister^a. Ideoque, Baptista^b, vocatur: deinde Iesu Christus^c, cum Apostolis: sed illi per se; Christus verò per illos, Baptizavit^d.

^a Matth. 11. 13. Mar. 1. 4. Act. 19. 5. b Matt. 3. 1. & 11. 11. 12. c Ioh. 3. 22. d Ibid. 4. 2.

XIX. Ordinarius verò minister, est quis ordinarius Euangelii minister: cujus etiam prædicationi, ad finem mundi duraturæ Baptismi administratio annexa est^a. Quam-

Illi 4 vis

vis prius, ita excellat, ut interdum, non absolute, sed comparate, posterius excludat.^b

^a Matth. 28. 19, 20. ^b 1. Cor. 1. 15, 16, 17.

XX. Quæ administratio, ad Ecclesiam Baptizantem securitatem, recta est, si ex præscripta, à Deo liturgia ac formula peragatur. Alinde est enim (ut recte monet Augustinus) Baptizare per ministerium: aliud, baptizare per potestatem. Baptisma enim tale est, qualis est ille in cuius potestate datur: non qualis ille, per cuius ministerium datur^b. Atque hæc, de causa efficiente.

^a Matth. 28. 19, 20. ^b Tractatus in Iohann.

XXI. Materia deinde Baptismi, seu subjectares, quam Deus in eo, ad significandum instituit, pro communi Sacramentorum natura, duobus etiam membris, substantia, & accidente riti, continetur.

XXII. Substantia, est aqua pura quævis. Aqua; quia Deus sic instituit (ideoque *καὶ ἡ ρίζη, λαβαρῖντος*, *λαβαρῖντος* aqua^b, & à Tertulliano, *Sacramentum aquæ*^c vocatur:) pura; quia talis, & res significata^d (cui impura repugnat) & Deus postulat^e: quævis denique, siquidem nullum Scriptura discrimen statuit. Ideoque recte Tertullianus ait; *Nulla distinctio est, mari quis, aut stagno, flumine aut fonte, lacu aut alveo, diluatitur*^f.

^a Ioh. 1. 3. ^b Act. 8. 26. ^c De Bapt. c. 1. & 12. ^d Eph. 5. 26. ^e Heb. 10. 12, 23. ^f De Bapt. c. 4.

XXIII. Accidens verò aquæ ritus, est tinctio, & ablutio, seu baptizandi ceremonia. A quo membro, synecdochice, Baptismus appellatur. Parum autem interest, sive ea ceremonia, tinctio una, aut terna: sive etiam totius corporis, vel capititis, in aquam immersione: sive aquæ infusione & aspersione peragatur. Quali Petrum, in trium, & in quinque illorum millium Baptismo, Hierosolymis^a: & Paulum, quum domi quosdam baptizaret^b, usos esse, citra culpam apparet. Utrumque enim, quædam est immersio ac mora sub aqua, & ablutio atque emersio: quibus ceremonia Baptismi continetur. Neque ea res strictius in S. literis definitur.

^a Act. 3. 41. ^b Act. 16. 43.

XXIV. Porro hæc subjecta Baptismi materia, relatione sua, ad obiectam rem significatam, & obsignatam, informatur, & signum ac Sacramentum efficitur.

XXV. Objecta enim res significata, est suscepitio in fœdus perpetuum cum Deo, per Christum exhibitum. De cujus fœderis (partim externi, partim interni) summa, pluribus ac distincte antecedenti disputatione egimus^a.

^a Disput. 1. de Sacram.

XXVI. Forma igitur Baptismi integræ, & quasi ovulæ differentia, est divina, hujus susceptionis in fœdus, cum Deo, per Christum exhibitum, significatio atque obsignatio: ut verbum mandati ac promissionis^a, & formula Baptismi, in nomen Patris, Filii, & Spiritus sancti^b, demonstrat. Hinc recte Augustinus^c; *Detrahe verbum, & quid est aqua, nisi aqua?* Accedit verbum ad elementum, & sit Sacramentum, etiam ipsum, tanquam visible verbum. Hæc enim, ordinatione divina, significatio & obsignatio, Baptismum constituit, & ab aliis omnibus Sacramentis, distinguit: ideoque genuinam efformam, appetet.

^a Mat. 1. 4. Act. 1. 18, 19. ^b Matth. 28. 19, 20. ^c In Ioh. tract. 80.

XXVII. Oritur autem ea, ex signi, cum re significata, similitudine, partim insita (ut metaphoræ, inde derivatae, ostendunt) partim divinitus proposita, & annexo verbo (à quo etiam obsignatio dependet) declarata: ut, ex singulorum membrorum inductione, fieri illustrius.

^a Ies. 1. 16. ^b Ierem. 4. 14. ^c Ezech. 16. 9.

XXVIII. Primum enim, signi Baptismatis membrum, seu substantia aquæ puræ, ut tinctio & ablutioni, convenit, sic aquam mysticam^a nempe Christi carnem & sanguinem, & Spiritum Sanctum mergendis & abluendis peccatis idoneos, significant^b.

^a Ezech. 36. 15. & 47. 1, 9. ^b Ibidem. Ioh. 3. 5. 1. Cor. 6. 11.

XXIX. Secundum etiam signi membrum, seu accidens aquæ ritus, divinitus præscriptus, partim Dei baptizantis, per Christum beneficium, partim hominis baptizati officium, designat. Quemadmodum circumcision, symbolum fuit, internæ circumcisioni duplicitis, cum ejus, quam Deus gratis

promisit^a: tum illius, quam ab hominibus, ut debitam gratitudinem, vicissim exegit^b.

^a Deut. 30. 6. ^b Ib. 10. 16.

XXX. Deienim baptizantis beneficium, per ceremoniam mergentis aqua significatum, & ex Christi communione promanans, est duplex. Primum est, sanguinis illius effusi ac mortis & sepulturæ, communio: quibus, quasi aquis Christus pro nobis, quodammodo immersus est (unde &, baptismum suum, vocat^a) & nos in illo. Si enī (ait Apostolus) unus pro omnibus, moremus fuit: omnes igitur mortui sunt^b. An ignoratis, quotquot baptizatus, in Christum iesum, in mortem ejus esse baptizatos^c? Sepuli igitur sumus, una cum eo, per baptismum, in mortem^d. Hinc Cyrillus Hierosolymitanus, recte Baptismum vocat, *αἰνεῖν τὸν χριστὸν πατέρα exemplar perfectionibus Christi respondens*^e.

^a Matth. 20. 22. ^b 2. Cor. 5. 15. ^c Rom. 6. 3, 4. ^d Col. 1. 12. ^e Catechesis 1.

XXXI. Secundum verò, ex communione Christi, oratum beneficium, est mortis illius, & effusi sanguinis, fructus: nempe, peccati submersio, & quasi sordium spirituum abluto gemina^a, baptismus designata. Prior qua, per aspersionem ac purgationem, sanguinis & mortis Christi^b, reatus peccati eluitur: posterior, qua, per Spiritum regenerationis^c, peccatum inhabitans, seu vetus homo, submergitur ac tollitur: unde *Baptismus Spiritus*^d vocatur. Tollitur autem primus, ratione dominii, inficto lethali vulnere^e. Deinde ratione inhærentis contagionis reliquæ: qua in hac vita, variis gradibus, imminuitur, sed in morte, per Christi gratiam extinguitur^f. Hinc Apostolus ait; *Corpus Carnis peccato obnoxia existit, per circumcisionem Christi: consulti cum eo per Baptismum*^g. Atque hæc de significacione risus^h quo baptizans Deus, per ministros, aqua mergit.

^a 1. Cor. 6. 11. ^b 1. Ioh. 1. 7. ^c Ad. 12. 16. ^d Heb. 9. 14. ^e Apoc. 1. 7. ^f 1. Pet. 1. 2. ^g Tit. 3. 5, 6, 7. ^h Matth. 3. 11. ⁱ Rom. 6. 13, 14. ^j Eph. 4. 22. ^k Rom. 7. 24, 25. ^l Col. 2. 11, 12.

XXXII. Reliquis ritus, est eductio ex aqua: quæ suscitanter Christi, qua, ex morte & sepultura pro nobis, emergens se exemit, communionem, & fructum ejusdem (justificationem, & novi hominis, secundum animam & corpus^a, vivificationem) significat. Unde Baptismus, *lavacrum regenerationis & renovationis per Spiritum Sanctum*^b, vocatur. Per quem (Baptismum) cum eo (Christo) resurrexit, per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitavit eum ex mortuis: vosque mortuos in peccatis & prepucio carnis vestre, cum eo vivificavit, condonatis vobis omnibus peccatis^c.

^a Matt. 19. 28. ^b Rom. 6. 3, 4, 5. & 8. 1. 1. Cor. 15. 19. ^c Col. 2. 12, 13. ^d Eph. 5. 26, 27.

XXXIII. Atque hæc de Baptismi, ratione baptizantis Dei, significacione. Quam recte etiam Theodoretus, de Baptismo differens, ita expressit; *ἀπομάκρυνε τὸν μετανοεῖντα, τὴν διαδύνεσθαι σωτηρίαν τὸν θεόν, τὴν γνώσην τῆς διατροφῆς αὐτοῦ*. Baptismus, est arca funerorum bonorum, & futura resurrectionis typus, & communionis passionum Domini, & consortium Dominicarum resurrectionis^a.

^a Divin. decret. Ep. cap. de Baptismo.

XXXIV. Ratione verò Baptizati, immersio, mora sub aqua, & emersio, significant illius debitum, pro accepta, communionis Christi & beneficiorum gratia, gratitudinis officium; quod, bona conscientia stipulatione^a, denotatur. Hoc est primo quod justificati, per exercitium fidei, Christo, quasi immergantur & arctius uniantur^b, & solas suas lavando & dealbando in sanguine agni^c, justificantur adhuc^d. Deinde quod sanctificati, per charitatis usum, veteris hominis concupiscentias & opera mortificando & eluendo^e, novique hominis opera suscitando^f, in vita puræ novitate ambulent^g: atque ita sancti, sanctificantur adhuc^h. Atque hæc de Baptismo cum integræ, tum partibus suis explicata.

^a 1. Pet. 3. 26. ^b Eph. 3. 17. ^c Apoc. 17, 14. ^d Ib. 12. 11. ^e Rom. 8. 13. ^f Ep. 4. 22. ^g Col. 3. 5, 8, 9. ^h Col. 3. 10. ⁱ Rom. 1. 4. ^j Ap. 22. 11.

XXXV. Finis & cuius gratia institutus Baptismus, vel proprius est, vel communis. Proprius (qui solis, interius & exterius, Deo federatis, convenit) est, ut eo signo ac sigillo, partim fides, gratia communionis Christi, & ablutionis peccatorum, excitata confirmetur, & per fidem, gratia ea continuetur in his^a: partim, debita Deo, per Christum servatori, gratitudo provocetur: hoc est, ut perpetua resipiscencia,

DE BAPTISMI S. SCRIPTURÆ, ET ECCLESIAE ROM. REPUGNANTIA. 105

tia, peccatorum suorum sordes eluant ac deponant^b, & vi-
ta puritati ac sanctitati, ad Dei baptizantis gloriam, & salu-
tem suam, inserviant. Siquidem *sepulis sumus una cum eo*
(Christo) per baptismum in mortem, ut, sicut excitatus est
*Christus ex mortuis, in gloriam Patris, ita & nos, in novita-
tive, ambulemus*^c.

a Mat. 1. 4. Act. 2. 38. & 11. 16. Eph. 5. 26. Tit. 3. 5. 1. Pet. 3. 21.
b Mat. 1. 4. Act. 2. 38. c Rom. 6. 4.

XXXVI. *Communis verò finis*, omnibus externa Christi
communione fœderatis congruens, est ut iis, conditione
fidei & resipiscientiæ, gratia Baptismo signata, confirmetur.
Quò pertinet Christi dictum, *Qui crediderit, & baptizatus
fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur*^a.
Hinc Johannes prædicavit *Baptismum resipiscientia, ad remis-
sionem peccatorum*^b: ut etiam Petrus^c. Hæc de fine & cuius:
seu de bono, cuius gratiâ Baptismus est institutus.

a Mar. 16. 16. b ib. 1. 4. c Act. 2. 38.

XXXVII. *Finis verò & subjectum recipiens proprium*, cui
Baptismus est institutus, sunt fœderati Deo, per Christum
exhibitum, nondum Sacramentis Novi Testamenti initiati^a:
quibus omnibus & solis (ut ex fine & appareat) Baptismus est
imperatus, ad bonum ipsorum, confœderationis ratione^b.

a Matth. 28. 19. Ephes. 5. 27, 28. b Vide Disput. 16. De Sacrament. Thes. 60.
& 61.

XXXVIII. Fœderatos autem suos, Deus agnoscit, sine se-
xus discrimine^a, primùm *adultos*, fidem & resipiscientiam, ore
& opere profitentes^b: deinde *infantes*, ex altero saltem pa-
rente fidelí prognatos^c. Id quod ab Orthodoxis, contra Anabaptistas, hinc quoque argumentis demonstratur.

a Act. 8. 12. Gal. 3. 17, 28. b Matth. 28. 19. & 3. 6. c Act. 8. 36, 37.

c 1 Cor. 7. 14.

XXXIX. 1. Ad quos promissio fœderis salutis, per Christum
exhibitum, pertinet, illi sunt baptizandi: fidelium in-
fantes sunt hujusmodi^a. Ergo baptizandi. Quomodo Apo-
stolus Petrus est argumentatus^b.

2. Ad quos Spiritus Sanctus pertinet: illis aqua Baptismi,
denegari non potest^c: ad infantes Spiritus Sanctus pertinet^d.

Ergo iis aqua Baptismi denegari non potest. Qua etiam ra-
tione idem Apostolus differuit^e.

3. Qui ad Christum & ad Ecclesiam illius pertinent: illis
etiam convenit Baptismus^f. Fidelium infantes, non minus
quam adulti, ad Christum, & ad Ecclesiam illius pertinent^g.
Ergo iis convenit Baptismus.

4. Sacramentum Novi Testamenti, quod in locum cir-
cumcisionis successit, non minus nunc convenit infantibus,
quam olim circumcisio: quia gratia non minor Christianis
facta, quam Judæis. Atqui Baptismus in locum circumcisio-
nis successit^h. Utrumque enim signum & sigillum est fœderis
gratiæ per Christum, & initiationis Sacramentum, ut pluri-
bus antea probatum est. Ergo baptismus infantibus convenit.
Ideoque quum par utrumque sit ratio, infantum baptizando-
rum expressam fieri mentionem, non erat necessarium.

a Gen. 17. 7. 1. Cor. 12, 13. Act. 8. 36, 37. Matth. 19. 14. b Act. 2. 39.
c Act. 10. 47. d Act. 2. 39. Matth. 19. 14. Luc. 18. 15. e Act. 10. 47.
f Ephes. 5. 16, 27. g Matth. 19. 13, 14. h Col. 2. 11. i. Cor. 7. 14.

C O R O L L A R I A.

1. *An Baptizati omnes, regenerentur? N. contra Pontif. & Ubiquitarios.*

2. *Si An Baptismus Iohannis Baptista, & Apostolorum, idem specie fuerit?* A.

3. *An ex verbis Tertulliani, de Baptismo c. 18. probari pos-
sit, pedobaptismum, in Ecclesia, tum non fuisse in usu? an ve-
rò contra? Posterius? A.*

4. *An rectè ibidem afferat; Cunctatio Baptismi utilior est:
Præcipue tamen circa parvulos? N.*

5. *An quod addit; Quid enim necesse est, si non tam ne-
cessé sponsores etiam periculo ingeri? qui & ipsi, per mortali-
tatem, destituere promissiones possunt, & proventu malæ
indolis falli: an inquam recta sit ratio? N.*

6. *An argumentum, pro padobaptismo tum ex Matt. 19.
14. usitatum, rectè refutet? N.*

D I S P U T A T I O XXXIII.

DE BAPTISMI SACRAE SCRIPTURÆ, ET ECCLESIAE ROMANÆ, REPUGNANTIA.

Hac disputatione apostaticæ Romanæ Ecclesiæ, dismissionem, ac defectionem multiplicem, de Ba-
ptismo in causis, effectis, subjectis, & adjunctis, repugnantiam, à causis exorsis, demonstrabimus &
ad veritatis divinae gloriam, & Romanae apostasie confutationem, ac fugam, publica dissertatione ventilan-
dam, proponemus.

T H E S. I.

PRIMA enim repugnantia, est in causa efficiente mi-
nistra. Nam *Sacra Scriptura*, eam, non aliam,
esse tradit, quam vocatum ad Ecclesiæ ministerium:
quoniam ad alteram illius officii partem, Baptismi
administratio^a pertinet.

a Matt. 28. 19. cum Eph. 4. 11, 12.

II. *Contra verò, Ecclesia Romana apostatica docet, in-
fantem aut Catechumenum, in vita periculo, absente sacer-
dote, tam à muliere^a, quam virò, tam infideli, quam fi-
deli, posse baptizari^b. Qua de re, hæc consentanea Bellar-
mini pronuntiata; *Laicis Baptizatis licere, in casu necessitat-
is, baptizare*^c. Item, *Non Baptizatis in casu necessitatis, li-
cere Baptismum dare, si sciunt ritum*^d. Idemque Thomas Aquinas docet^e. Imo & Baptismum etiam, perlusum & oble-
cationem puerilem collatum esse verum Baptismum^f. Idque
exemplo pueri Athanasii (quod temerè olim nonnulli raturum
habuerunt^g) frustra fucare conatur^h.*

a Decreto. causa 3. o. q. 3. can. Super. b Guido Manupuli Curatorum de Bap. cap.
4. c Tom. 1. De Bap. l. 1. 7. d Ibidem. e Sum. pat. 3. q. 67. ar. 5.
f Bell. t. 1. de Bap. l. 1. c. 7. g Ruf. Hist. l. 10. c. 14. h Tom. 1. de Sa-
cra. l. 1. cap. 28. & de Pœn. l. 1. cap. 13.

III. Altera repugnantia, in materia existit duplex. *Sacra
enim Scriptura* primùm *aquam communem*, in Baptismo ad-
hibet^a: deinde *mundam*^b: ut rei significatæ, seu purgatio-
nis, analogia^c, requirit.

a Matt. 3. 6. Act. 8. 38. b Heb. 10. 12. c Ezech. 36. 25. Eph. 5. 16.

IV. *Contra verò Ecclesia Romana apostatica, in utroque
adversatur. Primum* quippe, non aqua communis, sed exor-
cismo aquæ, ad Satanam (quem ei inesse falso credit) expel-
lendum, variisque superstitionibus impuris præparat^a.

a Pastorale Romanum De Bapt. edit. Planck. P. 2.

V. Sic enim Durandus episcopus; *In benedictione baptismi*
(inquit) *sunt sex, quoniam sacerdos orat: aquam manu tangit:
vocem mutat: cereus immersitur, & aliis cerei illuminantur:
insufflat sacerdos: & christma miscet. Primo ergo orat sacerdos
Deum Patrem, ut per Iesum Christum implores Spiritum, ut
in fontes descendat^a: & deinde ter tangit aquam. Primo di-
videns aquam, in modum crucis: per quam, ut præmissum est,
Baptismus maximam efficaciam recipit, ut aqua Spiritu San-
cto fecundetur, & Spiritus immundus expellatur &c. Secundo,
aqua manu tangit, ut eam, per invocationem sancte tri-
nitatis, muniat, ne hostis, ab illa expulsus, redeundi habeat
potestatem^b &c. Eaque aquas, etiam purificandis mentibus ef-
ficaces^c tradit: Eaque omnia, ex liturgia publica, demon-
strat.*

a Rationali divinorum officiorum l. 6. c. 81. Num. 3. b lib. Num. 5. c Ibid.
Num. 6.

VI. Deinde *Ecclesia Romana apostatica*, non solum aqua
munda, sed etiam, si ea desit, immunda licet esse Bapti-
zare, fœdissime tuerit. Sic enim post Thomam Aquinatem^a,
Cardinalis ait; *Omnem veram & naturalim aquam, quan-
tumvis*

tumvis accidentaliter alteram & mutatam, esse materiam i-doneam, ad Baptismum^b.

a Sum. par. 3. q. 66. ar. 4. b Bellar. t. 1. de Bap. l. 1. c. 2.

VII. Id quod clarius anno M. CCC. XXXIII. celebris Pontificius explicavit. Postquam enim aqua rosacea, aliisque artificialibus, baptizari posse negavit, hæc subjicit; In li-xivio tamen (si aqua non possit inveniri) posset fieri Baptismus: quum lixivium, nihil aliud sit, quam aqua, colata per cineres. Et propter eandem rationem, dicunt aliqui Doctores, quod in urina, propter defectum aquæ, posset baptizari: quod non credo verum: quia urina, non est aqua, sed humor resolutus à cibis comeditus: & idem dico de saliva. Sed nonne in jure carnium: posset fieri Baptismus: ubi alia aqua, non posset inveniri? &c. Si autem non sit sancta spissitudo; sed jucundum sit pingue, credo quod cum, in illo, posset fieri Baptismus. Et idem dico de luto: scilicet, si aqua exprimatur, ex illo, in illa aqua expressa, posset fieri Baptismus^a. Hæc ille: eademque de JURE CAR-NIUM, & aqua è LUTO expressa, Thomas Aquinas, asseruit^b. Hæc de secunda.

a Guido Manip. Curae, de Bap. c. 2. b Sum. par. 3. q. 66. ar. 4.

VIII. Tertia verò repugnantia, in Baptismi formula conspicitur. Sacra enim Scriptura, docet, in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti, baptizandum^c; neque aliud nomen^b aut additamentum probat: quia nullus aliud est verus Deus, in quem credendum, cuique in Baptismo consecramur: neque statutis illius quicquam addendum aut detrahendum; sed omnia servanda^c.

a Mat. 18.19. b 1.Cor. 1.3. c Matth. 15.9. & 13. & 28.20.

IX. Contra verò Ecclesie Romanae apostaticæ, Papa ZA-oharias, etiam alio nomine adjuncto, Baptismum agnoscit^d: ut etiam Guido tradidit. Si autem (inquit) non intendat munda-re formam Ecclesia, sed, ex quadam fastua devotione, addat aliquid, sic dicendo; Baptizo te, in nomine Patris, & Fi-lli & Spiritus Sancti, & beata virginis: vel, beata virgo juvet te: vel aliquid simile, talis additio, non impedit Ba-ptismum^b. Et paulò post addit; Sicut narratur, (in Decre-to Dist. 4. cap. Reuelerunt nuntii) quod quidam sacerdos, signa-rus Latina lingue, baptizabat sub ista forma; Baptizo te, in nomine patria, & filia & Spiritus Sancti: & dicit Papa, in decreto illo, quod verè baptizat.

a Decret. de consecr. dist. 4. c. Reuelerunt. b Guido Manip. De Bap. c. 3. Idem ait. Thomas Aquinas par. 3. q. 66. ar. 8.

X. Imo quam horrenda blasphemia Durandi episcopi, qui ait; Baptismus autem forma, non vitiatur, si quid in eo superflue ponitur: ut si dicatur; Baptizo te, in nomine Patris, & Fili, & Spiritus Sancti, & Diaboli: vel; Arma vi-rumque cano: & ego Baptizo te: &c. Si verò aliquid inter-ponatur, ut si dicatur; Ego Baptizo te, & Deus est: in nomi-ne Patris, & Fili &c. dicunt quidam non esse Baptizatum: alii verò contradicunt. Si autem verborum ordo aut forma mu-tetur: ut si dicit; baptizo te in nomine Fili, Patris, & Spiritus Sancti, dicunt non esse baptizatum: quia ordo verborum, de forma est^a. At quis fœdam hanc deformitatem, non deter-stetur?

a Rational. l. 6. de Bap. Nu. 29.

XI. Quartæ repugnantia, in fine Baptismi consistit. Sacra enim Scriptura credentes in Christum, baptizandos docet^b: ut inchoata regenerationis^b, & remissionis peccatorum ac justitiae, gratia^c signetur, & fidei, per verbi ac signi obiectum, excitatione^d, confirmetur. Quemadmodum Apostolica Sa-cramenti descriptio Signum & sigillum justitiae fidei^e, declarat.

a Mat. 16.16. Ag. 8.37. b Ioh. 1.12.13. 1. Pet. 1.12.23. c Mat. 9.1. Luc. 7.48. d Act. 10.43. & 47. Rom. 3.22.25. d Rom. 10.17. 1. Pet. 1.22. & 2.3. & 2.3. e Rom. 4.11.

XII. Contra verò Ecclesia Romanae apostatica finem Ba-ptismi esse, regenerationis & justificationis inchoationem ac perfectionem, statuit. Sicut ait Bellarminus; Finis principialis secundum Catholicos, imo secundum Scripturas, est justifi-care, & regenerare^a. Idque sequentibus clarius evadet.

a Tom. 1. de Bap. l. 1. c. 1.

XIII. Quinta enim repugnantia in Baptismi effectis, conspicua est. Sacra enim Scriptura, de creditum in Christum Baptismo docet, effectum illius esse, inchoata regenerationis, & gratiae justificationis, significationem, & confirmationem; ut propositus & probatus, Baptismi finis (cujus, ad

amissum respondens, executio est) ostendit. Idem enim, quatenus hic intenditur, finis est: quatenus verò existit, effectum. Quocirca etiam Bellarminus, pro eodem (quum ait; Effectum seu finis principalis Sacramenti^a) usurpat.

a Tom. 1. de Bap. l. 1. c. 1.

XIV. Contra verò Ecclesia Romana apostatica, regenerationis ac justificationis gratiam Baptismi opere, primum inchoati ac simul perfici: sive, non solum peccata omnia remitti; sed etiam fidei, spei, charitatis, habitus infundi^b: ut Concilium Tridentinum Sess. 14. c. 1. decernit; Per Baptismum (inquit) Christum induentes, prorsus in eo efficimus novacrea-tura. Et Sessione quinta; Si quis (inquit) afferat, non tolli so-tum id, quod veram & propriam peccati rationem habet: sed dicit, illud tantum ratiōne non imputari, anathema sit. Unde etiam Bellarminus afferit; Baptismo recipit tolli omnia peccata: ita ut non solum non imputetur, sed nec sit, quod imputari pos-sit, ad culpam^b.

a Concil. Trident. Sess. 6. c. 7. Bellar. t. 3. de gracia. l. 1. c. 1. b Tom. 1. c. 2. De Bap. l. 1. c. 1.

XV. Deinde verò, & tertium Baptismo effectum apostati-ca Romana Ecclesia affingit: nempe proprii characteris, ma-nima Baptizati impressionem, Ut Concilium Trident. Siquis (inquit) dixerit, in tribus Sacramentis, Baptismo scilicet, Confirmatione & Ordine, non imprimi characterem in anima (hoc est, signum quoddam spirituale, & indeabile, unde ea iterari non possint) anathema sit^a. Attamen Cardinalis Cajeta-nus, libere, de hoc charactere, afferit, eum ex Scriptura non haberi; sed ex Ecclesiæ auctoritate & non noluisse antiquæ &c: quod Innocentius tertius (extra de Bap. cap. maiores cas-sas) determinavie^b.

a Sess. 7. De Sacram. can. 9. b Adsum. Thomæ par. 3. q. 6. ar. 1.

XVI. Neque Scriptura solum, hujusmodi characterem, non agnoscit; sed ne ipsi quidem assertores, quid certò sit, norunt: dum alii relationem rationis, alii qualitatem esse conjiciunt^a: & ridicula obscuritate definientes, ignorantiam suam produnt. Bellarminus quidem quum ait; Character Ba-ptismatis est passiva potestas: facit enim hominem aptum, ad suscipienda omnia alia Sacra menta: & sine ipso, nulla aliorum Sacramentorum suscepitio est rasa^b. Nec scientius Cajetanus; Character (inquit) Sacramentalis, est quedam spirituali pos-tas, ad ea, qua sunt divini cultus^c. Nec etiam Thomas, quum ait; character est quoddam signaculum, quo anima insignitur, ad suscipiendum, vel alias tradendum ea, que sunt divini cultus^d.

a Bel. t. 1. de Sacr. l. 1. c. 19. b Ibidem c in Sum. Thomæ par. 3. q. 3. d Sum. par. 3. qu. 63. 3. ar. 4.

XVII. Sexta repugnantia, in subiecto, seu Baptizandis, elucet. Sacra enim Scriptura, eos esse docet primum adultos, credentes in Christum^a (ideoque Christo insitos^b, regen-tos^c, ac justificatos per fidem & reconciliatos Deo^d) deinde eorum infantes^e: qui quoniā saltem ad externam Dei Eccle-siam pertinent, sancti^f appellantur, & neutros, ob Baptismi absentiam, si pertinax contemptus absit, ullibi à salute excludit^g.

a Mat. 16.16. Act. 8.37. b Eph. 3.17. c Ioh. 1.12. d Act. 10.15. con-15. 9. 1. Pet. 1.12.23. e Rom. 5.1. & Ag. 2.39. f 1. Cor. 7.14. g Mar. 16.16. Luc. 18.16.17. & 23.43. Ioh. 3.15.

XVIII. Contra verò, Romana Ecclesia apostatica, baptizandos omnes, tam adultos quam infantes, Christi, & regene-rationis ac justificationis omnino expertes, tradit (ut ex iis, quæ de effectis diximus, constat) ideoque si, absque Baptis-mo, vel votò illius, aut Martyrio, moriantur; infantes qui-dem visionis Dei absentia, adultos verò, præterea cruciati-bus æternis damnandos^a. Imo etiam, antequam Baptizentur, à Satana infessos, & ut ille exeat, trina primum insufflatione ac mandato exitus: deinde exorcismo, trina crucis formatione ei inserta, expiando^b.

a Thom. par. 3. q. 68. ar. 2. & 3. b Pastorale Romanum de Bap. p. 10. & 11.

XIX. Deinde nondum etiam natos, sed in matris utero ad-huc hærentes, sic caput, vel manum, aut pedem, exerant, in vita periculo, esse Baptizandos (in Pastorali Romano p. 7. & in Decreto, de consecrat. dist. 4. cap. in maternis) de-cernit.

XX. Septima denique de Baptismo repugnantia in adjunctu ritibus, constitut. Sacra enim Scriptura, simpliciter Ba-ptismi

ptismi materiam & formulam, cum tinctione tantum, praescripsit: nec ullis ceremoniarum laciniis oneravit.

^a Matth. 28. 19.

XXI. Contra vero, Apostatica Romana Ecclesia, hac simplicitate spreta, superstitionis atque impuris ceremoniis, Baptismum conspurcat. Cujus rei specimen est, quod ante Baptismum, & ante baptizandi exorcismum, salis modicum ori infantis indendo dicunt; N. accipe sal sapientia, ut propitietur tibi Dominus in vitam eternam. Amen^a. Eumque salem antea, hac forma incantant; Exorcizo te creatura salis &c. ut in nomine sancta Trinitatis, efficiaris salvare Sacramentum, adeffugendum inimicum^b.

^a Pastorale Romanum p. 13. ^b Ibidem p. 12. & 15.

XXII. Quibus impiis ceremoniis accedit impurum sacrificuli sputum. Quibus in manum suam primum ejicit: sic deinde utramque aurem baptizandi tangens, dicit Eppheta, hoc est, adaperire: deinde nares tangit ac dicit, in odorem suavitatis. Tu autem effugare diabole. Appropinquabit enim judicium Dei. Ad dextram manum, inprimendo signum crucis, dicit Sacerdos; N. trado tibi signaculum domini nostri Iesu Christi, in manu tua dextra, ut te signes, & a te adversarium, ab omni

parte, repellas, & habeas vitam eternam, & vivas cum eo; in secula seculorum. Ref. Amen^a.

^a Pastorale p. 17. & 18.

XXIII. Denique similis superstitione sequitur, quum sacerdos oleo superstitione consecrato, cruce facta in pectore infantis, dicit; Egote, oleo salutis, linio (& simili modo, eodem oleo inter scapulas inungens, dicit) In Christo Iesu domino, ut habeas vitam eternam^a. Sed impiarum ac foedarum superstitionum, quibus adjunctis, Baptismus contaminatur, satis. Ex quibus omnibus meritò concludimus; quum in Baptismi causis, effectis, subjectis, adjunctis, demonstrata sit, Sacra Scriptura, & Romana Ecclesia, repugnantia: hanc non Apostolicam, & Christianam; sed apostaticam, & Antichristianam, non calumnia; sed verà justaque reprehensione, appellari.

^a Ibid. pag. 19.

COROLLARIUM.

I. An Iohannis Baptismus à Christi Baptismo fuerit revera alius? Contra Pontificios, N.

DISPUTATIO XXXIV.

DE COENA DOMINI.

In praesens secundum, nempe ἀετονού κυριακήν, Cœnam Dominicam, continuationis fæderis gratia, & nutritionis spiritualis, sigillum, à vocam declaratione exorsi, considerare decrevimus.

THESS. I.

Vox Graeca, τὸ δῖππον (& ἐδίππον) rectè, præ cæteris etymis^b, à duobus fontibus derivatur; quasi μῆδος δίππον^c, quo sumpto, laboribus sit incumbendum. Atque cibum notat; ut Apostolus loquitur, οὐδέποτε φαγεῖ^d. & Lxx. interpretes, οὐδέποτε τὸ δῖππον^e, distinctè copulant. Cui synonymum est, per metonymiam, ηὔπίζα^f mensa, pro cibo, convivis in mensa posito: ut etiam Lxx. ἀδιπέσθε τὴν τρέμην^g comedentes cibum.

^a Etymolog. magnum. ^b Ibid. & Plutarch. Sympos. 8. quæst. 6. ^c Eustath. in Iliad. 8. & in odys. 8. ^d 1. Cor. 11. 20. ^e Dan. 1. 16. ^f 1. Cor. 10. 21. ^g Don. 1. 13. & 15.

II. Ideoque, pro etimi ratione, propriè quidem δῖππον, prandiculum^a seu jentaculum: vel prandium, veteristoribus Græcis^b, significavit. Cui synonymum est, ἔεισμ^c unde, quod Matthæus, ἔεισμ^d; id Lucas, δῖππον^e vocat. Quamvis ea, interdum varie distinguantur: ut δῖππον, jentaculum; δῖππον prandium, designet^f; vel contra^g.

^a Veterum ac Plauti vox, apud Festum de verb. sign. ^b Eustath. Iliad. 8. & ody. 8. ^c Idem ody. 8. Chrysost. in 1. Cor. 11. ^d Cap. 22. 4. ^e Cap. 14. 16. ^f Tzetz. in Hesiod. οὐδέ. ^g & Eust. ody. 8. ^g Aeschyl. apud Eust. ody. 8.

III. Impropiè vero, primo per catachresin, pro vespere^a, seu cibo vespertino, à Comicis, & plerisque recentioribus Græcis, usurpatum^b: quasi non esset δῖππον^c; sed δῖππον, μῆδος δίππον^d: ut argutè alludit Eustathius^e. Quomodo etiam utitur Euripedes; ημερῶν δῖππον δῖππον^d: & sic distinctè, à Luca, ἔεισμον δῖππον^e, connectuntur. Secundo, per Syncedochen, aut utrumque significatum, prandii ac vespere, complectitur^f; aut pro cibi potusque victu, & κριτικῶν pro convivio, seu epulo, accipitur^g, Hæc de voce tantum Græca.

^a Plaut. vox ap. Festum. ^b Erytholog. mag. ^c In ody. 8. ^d In Hecuba. ^e Cap. 14. 12. ^f Homer. ody. 8. & Eustath. ibid. ^g Mat. 23. 6. Mar. 6. 21.

IV. Cui respondet Cœna: quæ usu quidem, Latina est: sed origine, Græca: ejusque usum, cum priscum, tum novum, exponens Festus ait; Cœna, apud antiquos dicebatur, quod nunc est, prandium: vesperra; quam nunc Cœnam appellamus^a. Quæ, eodem sensu, à Plauto^b etiam, vesper, metonymicè ac sappius, vocatur: ut, De vespere vivat suo^c, id est, cibo vespertino, cœnaque sua.

^a De verb. signific. ^b In Rudente. ^c In Milite glorioso.

V. Vesperra autem, Cœna, κοινωνία dicitur, ἀλλὰ τὴν κοινωνίαν^a: quasi κοινωνία communis cibus κοινωνία convivium

& quidem vespertinum. Quoniam (ut ait Plutarchus) seorsim prandebant prisci Romani: sed cum amicis cœnabant. ^b Hinc Isidorus; Cœna vocatur, à communione vescientium^c.

^a Plutarch. Sympos. 8. quæst. 6. ^b Ibidem. ^c Orig. 10 cap. 1.

VI. Cœna autem, pro convivio accepta, alia humana est: alia divina. Illa quidem; quæ ab homine, vel ad societatem fovendam, vel ad superstitionem, instructa est.

VII. Ac socialis Cœna, aut civilis, aut Ecclesiastica; ut Christianorum δῖππον^a dilectio^b, Metonymicè (quasi dilectionis convivium) dicta. Quam Chrysostomus^c, & communis mensa ac communionis Ecclesiæ Hierosolymitanæ, διάφορο^d defluxum, & apud Corinthios corruptam, statuit. Clemens vero Alexandrinus, abusum vocis corrigit, ait; δῖππον, καθηδρον τὸ δῖππον εἶναι δῖππον, τὸ δῖππον; δῖππον δῖππον καθηδρον^e: hoc est; Ob charitatem, factum convivium: sed convivium non est charitas; verum, benevolentia socialis ac liberalis indicium.

^a Iudea 12. ^b Tertull. Apol. cap. 39. ^c In 1. Cor. 11. Orat. 27. vide etiam Concil. Laodicenum can. 27. & 28. ^d Actor. 2. 46. & 6. 1. 2. ^e Pædag. lib. 2.

VIII. Superstitione vero est, quæ, ad falsam religionem, instituta. Qualis fuit, in idolatria, Ethnorum^a, ac Judæorum^b, sacrificiis: quæ propterea, mensa, & poculum demoniorum^c, nominantur. Cujusmodi etiam fuere, pleudochristianorum nefanda & vndeinque Agape^d: quarum infamia, iniquè ab Ethniciis, Ecclesiæ Christianæ, olim adspargebatur. Hæc de Cœna humana.

^a Exod. 34. 15. Iustin. mart. Apol. 2. ^b 1. Cor. 10. 7. ^c lb. vers. 20. & 21. ^d Clem. Alex. Strom. lib. 3. & 7. ^e Tertullian. Apol. cap. 39.

IX. Divina vero est, quæ à Deo, ad veram religionem, est instituta. Eaque vel ante Christum exhibitum, vel postea.

X. Ante Christum quidem, Cœna fuit, partim, Dei omnipotentia, parata ac data; ut manna, & aqua è petra, cibus ac potus^a: partim, verbo Dei imperata: cum in Sacrificiis variis^b; tum in Paschatis Sacramento, vesperi celebrando^c: quod inde merito, Cœna, appellatur^d.

^a 1. Cor. 10. 3. 4. ^b Exod. 18. 12. Deut. 12. 17. 18. Psal. 116. 13. 1. Cor. 10. 18. ^c Exod. 12. 8. ^d Ioh. 12. 2.

XI. Post Christum vero exhibitum, Cœna instituta est Dominica: quam hoc loco consideramus, atque ita describimus.

XII. Cœna Dominicæ, est alterum N. Testamenti Sacramentum, ad finem mundi, sappius repetendum, à Christo institutum: quo, per ministrum Euangelis, adjuncta gratiarum actione, panis & vini prescripto^a, cœni baptizatorum adulcio-

dulorum, fides & resipiscientiam, ore & opere, proficentium, significatur & obsignatur, communionis corporis & sanguinis Christi exhibiti, & gratia Novi Testamenti, continuatio, ad fides & charitatem cœnantium gratitudinem, & salutem, amplius confirmandam. Quæ descriptio, sequenti explicatione illustratur ac stabilitur.

XIII. Cœnam enim hanc, *Sacramentum* vocamus: quia signum ac sigillum est, iustitiae fidei: omniaque illa, quæ ad *Sacramentum* constituendum pertinere, superiori de *Sacramentis* dissertatione, ostendimus, eidem accurate conveniunt: ut sequens *causarum expositio* demonstrabit.

XIV. Nam, ut à *causa efficiente* auspicemur, primaria est, auctor Christus, novi fœderis mediator^a, verusque Deus ac Dominus noster, qui verbo suo (*cum mandatis*, tum *gratiae Euangeli*) hoc *Sacramentum*, crebrius, ad redditum suum, repetendum^b, immediatè, vespere quo traditus fuit, peracta Paschali Cœna, instituit^c, eique opportunitè substituit. Unde à Tertulliano, *convivium Dominicum*^d: & ab Apostolo, *Cœna Dominicæ*^e, partim ab auctore; partim ab accidente a libera, vespertini temporis, circumstantia nominatur^f.

^a Heb. 9. 15. ^b 1. Cor. 11. 25, 26. ^c Matth. 16. 16. Luc. 22. 15, 19. ^d Ad uoxem lib. 1. cap. 4. ^e 1. Cor. 11. 20. ^f 1. Cor. 10. 21. & 11. 13.

XV. Secundaria, est minister Euangeli: cui Cœna administratio, pro communi *Sacramentorum*, Novi Testamenti, natura^a, divinitus imperata est. Qualis, præcæteris, *primus* est, tempore & dignitate, pastorum princeps Christus. Qui ut Cœlam, qua Deus, auctoritate atque imperio suo, instituit; ita qua homo, fideli obsequio & exemplo, promulgavit, & administravit^b.

^a Vide *disput. de Sacram.* ^b Matth. 26. 26.

XVI. *Subjectum* verò, ac quasi *materia*, quam Christus, in hoc *Sacramento*, ad rem significandam instituit, pro generis sui (seu *Sacramenti*) ratione, *duabus quoque partibus* continetur.

XVII. Prior, est *substantia* nutrimenti gemina, *panis* (sive azymus, ut in prima Cœna, per accidens festi azymorum, sive *ζυμης* fermentatus) & *vinum*, genimen *vitis*^a. A quibus duobus, Cœna hæc, *panis ac mense, & poculi Domini*^b, periphrasi, describitur. Quæ, ut olim grata communicantum, erga Deum & Ecclesiam, liberalitate solebant offerri; idcirco *oblationis & sacrificii* (nempe eucharistici) nomen, ad Cœnam, à priscis theologis^c, est traductum: etsi postea, in superstitionem evaserit.

^a Matth. 26. 27, 29. ^b 1. Cor. 10. 21. & 11. 16, 27. ^c Irenæus lib. 4. cap. 11. & 34.

XVIII. Posterior materiæ pars, est accidens panis & vini ritus atque usus, à Christo prescriptus. Cujus *adjunctum commune, & partes*, observari debent.

XIX. *Adjunctum commune*, est invocatio Dei duplex: una; Cœnam Dominicam antecedens: altera; eandem consequens.

XX. *Antecedens*: est *iuxæsis gratiarum actio*: qua, accepto pane, & poculo, distinctè ac jure^a, Deus, ut bonorum auctor, à Ministro Euangeli, celebratur. Quæ, eodem sensu, *ἰατογῆσις* benedictio (per synecdochen generis) nominatur. Nam ut Matthæus^b, & Marcus^c, ait, *ἰατογῆσις* quum benedixisset: sic idem referens Lucas^d, *iuxæsis*, quum gratias egisset, exponit. Gratiarum enim actio, est ob benefacta, benedictio.

^a Deut. 8. 10. ^b Cap. 16. 26. ^c Cap. 14. 22. ^d Cap. 22. 19.

XXI. Hinc rectè Theophylactus, Luca præunte, ait; *ἰατογῆσις δὲ, ἀπὸ iuxæsis* & *Apostolus 1. Cor. 16. consensu* scribit; *τὸ ποτέσσορ τὸ iuxæsis, ὁ (pro ratiōne ellipsis)* *iuxæsis* *poculum benedictionis* (circa) *quod benedicimus*: hoc est quo, manibus accepto, Deo gratias, pro beneficiis agimus: ut Græci Patres^c (sequuti Apostolum, qui ibidem cap. 14. 16. *iuxæsis*, per *iuxæsis*, exponit) interpretantur.

^a Comment. Mar. 14. 22. ^b Actor. 18. 3. Heb. 1. 9. & 10. 22, 23. ^c Chrysost. Theophil. Photius apud Oecum. 1. Cor. 10. 16.

XXII. *Consequens* verò, Cœnam Domini, invocatio, cuncta (ut Augustinus ait) *concludens*^a, est hymnus^b: quo Dei benignitas, ad gratitudinem testandam, celebratur. A qua utraque gratiarum actione (ac prima præcipue) Cœna Domini, *iuxæsis* (gratiarum actio) à Græca Latinaque Ec-

clesia^c, (quemadmodum & *Eucharistie Sacramentum*^d) dicci consuevit. Atque hæc de *Cœna adjuncto*.

^a Epist. 59. ad Paulinum. ^b Matth. 26. 30. ^c Justinus apol. 2. Irene. lib. 4. cap. 34. Tertull. de Orat. cap. 14. ^d Idem de Corona. cap. 3.

XXIII. *Partes* verò *ritus*, in actione, cum *Ministri*, tum *Cœnantium*, consistunt: quæ *generantur*, à Justino^a, diuinis *μεταλλήψις*, *distributio*, & *perceptione*, dicta. Unde Cœna, à priori, interdum synecdochice λειτουργία & λειτουργία ministerium publicum, & *sacrum*^b: à posteriori verò, *Communio*, vulgo appellatur. Quæ, ex distincta *utriusque explicazione speciali*, fient clariora.

^a Apol. 2. ^b Dionys. Ecclesiast. Hier. cap. 3.

XXIV. *Actio* enim *Ministri*, est qua, Christi convivatoris, nomine & exemplo, *panem acceptum frangit*, edendumque *præbet*^a: & *vinum* similiter, poculo *infusum*, omnibus convivis *bibendum porrigit*^b. Unde Cœna rursus, à priori, *panis fractione*^c: à posteriori; *poratione*^d defignatur.

^a Matth. 26. 26. Marc. 14. 22. ^b Matth. 26. 27. 1. Cor. 11. 28. ^c Act. 2. 42. d 1. Cor. 11. 13.

XXV. *Actio* verò *conviviarum Domini*, seu *Cœnatum*, est quæ, Christi & discipulorum exemplo^a, de accepto illo *pane edunt*; & de poculo illo, *bibunt omnes*^b. Apostoli enim in prima Cœna, fuerunt convivæ tantum: sed *Christus convivator simul, & conviva, imo & convivium, externo signatum*. Ut enim Circumcisus fuit^c, & Pascha edit^d; ut promissiones Patribus factas, confirmaret: sic Baptizatus fuit^e, & Cœnam sacram percepit^f ut Euangeliū, obsignaret, per se alioqui peccati omnis expers^g: & virtutibus perpetuò abundans^h.

^a Luc. 22. 19, 20. Matth. 26. 19. ^b 1. Cor. 11. 24, 25, 26. Marc. 14. 23. ^c Luc. 2. 21. ^d Luc. 22. 15, 16. ^e Matth. 3. 15, 16. ^f Marc. 14. 24. 25. Chrysost. in March. 16. Hom. 83. August. de doctr. Christ. lib. 2. c. 3. g 1. Pet. 2. 21. h Phil. 2. 8.

XXVI. Hactenus de *Cœna Dominicæ materia*: quæ (pro communi *Sacramentorum* natura) suam quoque habet *rem significatam*, ad quam *referuntur*, ob similitudinem, partim, naturā insitam (ut metaphoræ frequentes, inde ortæ declarant) partim, verbo Domini, distinctè propositam.

XXVII. *Res autem significata*, est communionis Christi & gratiae Novi Testamenti, continuatio: ut, ex distincta ac particulari, relationis explicatione, clarius elucebit.

XXVIII. Prior enim *materia* Cœna Dominicæ, pars seu *substantia gemina*, terrenus *panis & vinum*, ad hanc vitam, & quidem perfectè nutriendam, idonea, *carnem & sanguinem Christi*, tanquam *panem & potum ælestrem*, ad vitam æternam, perfectè conservandam, efficacem significant. Ideoque de pane, ait Christus; *Hoc est corpus meum*^a: de vino; *Hoc est enim sanguis meus*^b. Sicut antea, de re significata; *Ego sum panis vita*^c. *Caro enim mea, verè est cibus, & sanguis meus, verè est potus*^d. Atque hinc nata ista distinctio, inter *panem Domini*, & *panem Dominum*^e.

^a Matth. 26. 26. Marc. 14. 23. ^b Matth. 26. 28. ^c Joh. 6. 48. ^d 1. Cor. 11. 25. ^e August. in Iohann. Tract. 59.

XXIX. Posterior verò *materiæ pars*, nempe ceremoniæ, seu *actiones sacrae*, de panis & vini crebro usu, divinitus præscriptæ, partim, convivatoris Christi *beneficium*, nempe communionem ipsius, & gratiae fœderis novi, continuacionem: partim conviviarum Christianorum officium, seu, regnum, beneficii illius, usum, designant. Illud quidem, per ministri; *hoc verò*, per Cœnantis actionem.

XXX. Nam in *panis usu*, primùm *actio Ministri*, seu, panis accepti fractio, & *communicatio*, corporis Christi, pro nobis traditionem, ac, sine crurifragio^a, clavis & lancea, contritionem^b, &, per Spiritum Sanctum^c, communicacionem illius, utilem ac necessariam, ad vitam æternam, designat. Idcirco ait Christus; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*^d, & *frangitur*^e: ut antea, de re significata, allegoricè; *Panis, quem ego dabo, caro mea est: quam dabo, pro mundi vita*^f. *Amen dico vobis, nisi granum frumenti, cadens in terram, morenum fruerit; ipsum solum manet: si vero mortuum fuerit, multum fructum adferit*^g.

^a Joh. 19. 36. ^b Ies. 53. 5. Pſal. 22. 17. Zach. 12. 10. Joh. 20. 25, 27. & 19. 34. ^c 1. Cor. 11. 25. ^d Luc. 22. 19. ^e 1. Cor. 11. 24. ^f Joh. 6. 51. ^g Ibid. 11. 24.

XXXI. Deinde *actio Cœnantis*, nempe panis accepti, *efus corporalis*, & per participationem^a, *communio externa*, ad vitam

vitam hanc temporalem conservandam, significat internum, unius ejusdemque corporis Christi, per fidem accepti, eum spiritualem & communionem, ad vitam, justitiae & gloriae, eternam, & communionis hujus consequens, Sanctorum, inter se & cum Christo, communionem.

a 1. Cor. 10. 17. & 11. 27. 28.

XXXII. Quæ, Apostoli explicatione, comprobantur, quum ait; *Panis, quem frangimus, nonne est communio corporis Christi?* *Quoniam unus est panis, unum corpus, multi sumus: omnes enim, unius panis, sumus participes*^a. Atque ita Christus, rem significatam, & communionis modum, allegoricè describit; *Ego sum panis vita: qui venit ad me, non esierit; & qui credit in me, non sitiet unquam*^b. *Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam eternam. Ego sum panis vita*^c. *Ego sum panis vivus, qui de celo descendit: si quis ederit, ex hoc pane, vives in eternum*^d.

a 1. Cor. 10. 16. 17. b Joh. 6. 35. c Vers. 47. & 48. d Vers. 51.

XXXIII. Hisce concinit celebre Augustini dictum; *Ut quid paras dentes, & ventrem? Credite, & manducasti*^a: & alterum; *Qui non manet, in Christo, & in quo, non manet Christus, procul dubio, nec manducat spiritualiter carnem ejus, nec bibit ejus sanguinem; licet, carnaliter & visibiliter, premat dentibus, Sacramentum corporis & sanguinis Christi*^b.

a In Joan. tract. 25. b Ib. tract. 26.

XXXIV. In vini verò usū, primum actio ministri, nempe vini, in poculum effus, communicatio ad corporis nutrimentum perficiendum, & vitam illius conservandam, pertinens, sanguinis Christi (ad remissionem peccatorum, & Novum Testamentum faniendum) è corpore effusionem, pro nobis, & communicationem illius, significat. Ideoque Christus ait; *Hoc est enim sanguis meus, novi Testamenti: qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum*^a: & quod eodem spectat; *Hoc poculum est novum Testamentum, in sanguine meo, qui pro multis effunditur*^b. Ideoque Apostolus; *sanguinem eterni Testamenti*^c, nuncupavit.

a Matt. 26. 18. b Luc. 22. 20. c Heb. 13. 10. Conf. cap. 9. 14. 15. &c.

XXXV. Deinde, actio Cœnantis externa, nempe accepti vini, ore corporis, hæstus, & communio, internam, sanguinis Christi, animæ ore, seu fide, p̄ceptionem, & communionem, significat. Quo pertinet, illa Apostoli explicatio; *Poculum benedictionis (circa) quod benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est?* & Christi, de re significata, promissio; *Qui ederit carnem meam, & biberit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo*^b.

a 1. Cor. 10. 16. b Joan. 6. 56.

XXXVI. Atque hæc, de distincta materia Cœna, ad rem suam cœlestem ac spiritualem, significatam, ex Christi verbo, relatione, qua informatur: & signum ac Sacramentum Cœnæ, perficitur. Quod, ut ratione, cum materiæ suæ, tum modi quo percipitur, terrenum ac corporale est; sic hujus relationis & significationis respectu, spirituale ac cœleste, Scripturæ imitatione^a, dici solet^b.

a 1. Cor. 10. 3. 4. b August. apud Gratian. de consecrat. dist. 2. Can. Hoc est.

XXXVII. Forma igitur Cœna Dominica, & quasi *ostentatrix* differentia, est divina, panis & vini, ususque eorum, per Christi verbum, ordinatio ad visibilem, communionis invisibilis Christi, & gratiæ fœderis novi continuandæ, significationem & ob-signationem: ut superiora demonstrant.

XXXVIII. Utque ex forma, (seu Sacramentorum relatione) communi, promanat phrasis duplex; propria, qua, nomina, & attributa signi, signo: & rei significata, sua similiiter, tribuuntur: & impropria, seu metonymica (quæ vulgo, *egregia*, *predicatio* *Sacramento*, dici solet) qua nomina, & attributa signi, cum re significata, permutantur: utraque, in doctrina, de Cœna Dominica, usitata est^a: & secunda, in Sacris etiam literis, expressa.

a Theodoret. dial. 1. cap. 8. vide Disp. de Sacram.

XXXIX. Cujus exemplum primum est; *Hoc (id est, hæc res, seu panis acceptus ac fractus) est corpus meum, quod pro vobis frangitur*^a: id est Sacramentum, seu signum ac monumentum^b, corporis frangendi. Alterum; *Hoc poculum, est novum Testamentum, in meo sanguine*^c: id est vinum, poculo contentum, est Sacramentum, seu signum ac monumentum, novi Testamenti^d, sanguine meo (ut Tertullianus rectè exponit^e) ob-signati. Tertium est; *Hoc est enim*

sanguis meus, novi Testamenti, qui pro multis effunditur, ad remissionem peccatorum^f: id est, Sacramentum, seu signum, in sanguinis effusi recordationem^g.

a 1. Cor. 11. 24. b Ib. & vers. 26. c 1. Cor. 11. 25. d Ibid. e Contra Marc. lib. 4. cap. 40. f Match. 26. v. 28. g 1. Corint. 11. v. 25. 26.

XL. Quartum exemplum est; *Panis, quem frangimus: nonne communio corporis Christi est?* Poculum benedictionis, circa quod benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est^a? id est, communionis illius Sacramentum, seu signum ac monumentum^b. Sicut in Cœna Paschali, i. de agni carne dictum, *Accipite*^c, *comedite*^d: ea est Pascha (Latinè transitus) Iehovæ^e: id est, signum ac monumentum illius^f. 2. De sanguine agni; *Accipite, adsparget postibus*^g: *sanguis ille, erit vobis, in signum &c. ut videns transcam*^h. Et de utroque, sacrificium, est Pascha Iehovæ; qui transivitⁱ: hoc est, signum illius.

a 1. Cor. 10. 1. 6. b Ibid. 11. 24. 25. c Exod. 12. 5. d Vers. 11. e Ibidem. f Vers. 14. g Vers. 7. h Vers. 13. i Vers. 2.

XLI. Hujusmodi metonymicas, Scripturæ, de Cœna Domini, phrases, prisci Patres imitati sunt sibi, imo durioribus hyperbolis, ad reverentiam excitandam, auxerunt: nec raro interim propriis, disertè ac perspicue explicarunt. Ut Tertullianus; *Acceptum panem, & distributum Discipulis, corpus suum fecit; hoc est corpus meum, dicendo: id est, figura corporis mei*^a: & alibi; *vinum, in sanguinis sui memoriam, consecravit*^b. Et Augustinus; *Non dubitaverit, Dominus dicere; Hoc est corpus meum: quum daret signum corporis suis*^c.

a Contra Marc. lib. 4. cap. 45. b De anima cap. 17. c Contra Adimantum lib. 1. cap. 12.

XLII. Sic Theodoretus panem & vinum Domini, vocat corporis & sanguinis mystica symbola, *imaginem, anitypa*^a. Qualia multa, apud reliquos Patres, in Disput. de Sacramentis, pridem adduximus. Imo *jus Pontificium*, hoc etiam agnoscere cogitur, teste Gratiano^b: qui hæc, ex Augustino, laudat; *Cœlestis panis, qui Christi caro est, suo modo, vocatur corpus Christi: quum revera sit Sacramentum corporis Christi, illius uidelicet, quod visibile, mortale, in cruce positum est. Vocaturque ipsa immolatio carnis, qua sacerdotis manibus fit, Christi passio, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio.*

a Dial. 2. cap. 29. & cap. 8. b De Consecrat. dist. 2. Can. hoc est.

XLIII. Et Glossa ibidem, consentaneè ait; *Cœlestis, id est, cœlestē Sacramentum, quod verè representat Christi carnem, diciur corpus Christi, sed IMPROPRIE: unde dicitur; Suo modo; sed non rei veritate, sed significante mysterio: ut sic sensus; vocatur Christi corpus, ID EST SIGNIFICATUR.* Hæc de forma, & ex ea promanante phrasi, Cœnæ Dominicæ, dicta.

XLIV. Finis denique, quum generatim sit duplex, primus^a (seu bonum, cuius obtinendi gratia, Cœnam Christi instituit) potissimum est triplex.

XLV. *Primus*, ut Cœnantium Christi recordatio ac fides in ipsum, pro nobis mortuum, nobisque ad justitiam ac salutem communicatum, hoc sacro signo ac monumento suscitata, & ob-signata, augatur.

XLVI. *Secundus* est, ut hac recordatione ac fide aucta, magis magisque ob-signata novi Testimenti beneficia (seu communio Christi, & ex ea, justitia ac salus) continuetur.

XLVII. *Postremus* est, ut horum etiam beneficiorum recordatione ac fide (quasi fomite) charitatis, erga Christum servatorem, gratitudo accendatur: ad ipsum colendum ac celebandum; & mutuam membrorum Christi dilectionem, ac communionem augendam, qua fidelium, *cor unum, animaque una*, reddatur. Qui fines Cœnæ, verbis institutionis, & expositionis divinæ, indicantur.

XLVIII. *Primus*, mandato de usu, cum panis; *Hoc facite, ad mei recordationem*^a: tum vini, *Hoc facite, quotiescumque biberitis, ad mei recordationem*^b.

a Luc. 22. 19. b 1. Cor. 11. 24. 1. Cor. 11. 25.

XLIX. *Secundus* verò declaratur promissione, i. de usu panis; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*^a, ac frangitur^b. Panis, quem frangimus, nonne communio corporis Christi est^c? 2. de usu vini, *Hoc poculum, est sanguis meus novi Testa-*

Kkk

DISPUTATIO XXXIV.

Testamenti: & Novum Testamentum, in meo sanguine, qui pro vobis, & multis effunditur, in remissionem peccatorum d. Poculum benedictionis, circa quod benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est c? Omnes una potatione potati sumus, per unum Spiritum f. Qui adharet Domino, unus spiritus est g.

a Luc. 22. 19. b 1.Cor. 11. 24. c Ibid. 10. 16. d Matth. 26. 28. cum Luc. 22.

20. e 1.Cor. 10. 16. f 1.Cor. 12. 13. g 1.Cor. 6. 17.

L. *Tertius denique finis & Cœnæ Dominicæ, ex prioribus omnino promanans, à Paulo explicatur, quem ait; Quotiescumque enim ederis panem hunc, & poculum hoc biberis, mortem Domini annuntiate, usque quo veneris a. Item; Quoniam unus est panis, unus corpus, multi sumus b. Quocirca etiam, ob dissidia, & indignum fratrum contemptum, Cœnam Domini, inter Corinthios fuisse, negat Apostolus: & ad contrarium officium exstimulat c. Ex quibus omnibus, finis & comprobatur.*

a 1.Cor. 11. 26. b 1b. 10. 17. c 1.Cor. 11. 18, 20, 22, 23.

LI. *Secundus generalis finis nempe d, seu subjectum proprium, cui soli Dominus, Cœnam suam, instituit, est Cœnus Baptizatorum adulorum, fidem & resipiscientiam, ore & opere, profidentium.*

LII. *Cœnus enim, primum requiritur, exemplo Cœna primæ a: ut verè sit vero Cœna, seu commune ac Domini convivium b, & communionis Christi & Ecclesie, Sacramentum c. Hinc Paulus ait; Omnes, ex uno pane, participamus d. Nec solum conventum in Ecclesia, & quidem ad panem illum edendum, requirit e; sed mutuam quoque exspectationem, & communem mensam, præscribit f.*

a Matth. 26. 26. b 1.Corinth. 11. 20. c 1b. 10. 16. d Vers. 17. e 1b. 11. 20

f Vers. 33.

LIII. *Ac propterea etiam, Cœna proprie, Dominicam Cœnam, (tanquam iuridicam a), hoc est, Tullio interprete b, conœcationem) opponit. Unde olim oīrātīs c congregatio, & mōrātīa d communio (à participationis societate) & mōrātīa e, mōsteriorum communio, à Græcis Patribus appellatur.*

a Occumius in 1.Corinth. 11. b De Senectute. c Dion. hier. Eccles. lib. 3. d Chrys. 1.Cor. 11. Baſil. Eth. def. 21. e Chrys. 1.Cor. 11.

LIV. *Deinde, ad hunc Cœnantium cœtum, pertinent, non quibus, sed triplici conditione prædicti. Prima, ut sint Baptizati: sicut ad Paschalem Cœnam, admissi sunt tantum circumcisii a. Quia Baptismus, est regenerationis Sacramentum:*

ideoque, primum ac præmittendum b: contrà verò Cœna, nutritioris, ac confirmationis spiritualis, sigillum: ut ex superioribus constat: ideoque Baptismum consequens.

a Exod. 12. 48. b Tit. 3. 5. Matth. 28. 19. Heb. 6. 2.

LV. *Altera est, ut sint adulti: quia hi soli, ad necessaria, convivarum Domini, officia, sunt idonei: qualia sunt, scipios probare: corpus Domini discernere: illiusque recordari: & mortem ejusdem annuntiare a.*

a 1.Cor. 11. 28, 29, 24, 5, 26.

LVI. *Tertia denique, Cœnæ Domini communicantium, conditio est, ut fidem & resipiscientiam, ore & opere, profiteantur: ut, ex superioribus finibus atque officiis, liquet. De quibus omnibus, præclarè Justinus Martyr ait; Porro alimen-tum hoc, appellatur apud nos EUCHARISTIA: quod nulli ali parsipare licetum est quam (1.) veram esse doctrinam nostram credenti: & (2.) lavacro, proper remissionem pecca-torum & regenerationem, abluto: & ita (3.) ut Christus tradidit, viventi a.*

a Apologia 2.

LVII. *Quales soli, pro Sacramenti Cœnæ Dominicæ consortibus, ab Ecclesiæ pastoribus, censendi a: iisque sub fidei conditione, res significata obsignatur. Ideoquæ ut gratia, Sacramento significatæ, participes fiant, præter confessionem oris & vitæ, requiritur consentanea cordis, fides & charitas b.*

a 1.Cor. 10. 21. & 11. 20, 27, 28. b Joan. 6. 17, 19. Rom. 10. 10. Gal. 5. 6.

LVIII. *Quarum operatio, si in Cœnæ Domini usu abfuerit, corporis & sanguinis illius, per contemptum violati, crimen incurrit a: ac pœnam divinam, sibi accersunt. Fideles quidem, si officium hoc negligant, temporalem, ne cum mundo pereant b; sed castigati, ad resipiscientiam reducantur c. Infideles verò hypocrita, etiam æternam d. Qua ratio-ne considerata, Cœna Domini, officium facientibus suavissima atque optatissima, ob violationis pœnam, à Chrysostomo, pœnam mōrātīa e: nō pœnalis mōrātīa f, hoc est, bor-renda mysteria, & pertremenda mensa, appellatur. Atque ha-ctenus, de Cœna Dominicæ: faxit autem Dominus, pro sua clementia, ut ea, nobis omnibus, sit salutaris!*

a 1.Cor. 11. 29. b Ibid. vers. 30. & 32. c Ibid. 31. Heb. 11. 10, 11. d Matth. 24. v. 51. Marc. 16. v. 16. Rom. 8. v. 13. e In Matt. 26. Hom. 89. f In 1.Cor. 11.

DISPUTATIO XXXV.

DE VERBIS COENÆ DOMINI.

Quemadmodum, de sacra Domini Cœna, verè ait Augustinus; O Sacramentum pietatis! ô signum unitatis! ô vinculum charitatis a! sic adversus depravatam Pontificiorum Eucharistiam, merito exclamari potest; O Sacramentum impietatis! ô signum apostasie! ô vinculum iniquitatis! Impietas enim, in fictitio corporis Christi, sub specie panis, sacrificio atque adoratione consistit. Cujus falsa opinio, defectionem à doctrina (de persona, officio & beneficiis, Christi) fundamento, complectitur: & capitale, contrarie dissentientes, odium concitavit. Quibus malis, ut commodius occurramus, veram, verborum Domini de Sacra Cœna, expositionem antea traditam, plenius demonstrare conabimur: & falsam Papistarum interpretationem (ut pote impietatis illius fulcrum unicum) Deo favente, diluemus. Ac primum disputationi repetenda præmittemus.

PARALELLA

Verborum institutionis Cœna Domini, ex capite,

Matthæi 26.

26. *Quum accepisset Jesus panem, & benedixisset, fregit, de-ditque discipulis, & dixit; Accipi-te, edite: hoc est corpus meum.*

27. *Et quum accepisset poculum, ac gratias egisset, dedit illis, dicens; Bibite ex eo omnes.*

28. *Hoc enim est sanguis meus, novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccato-rum.*

Marci 14.

22. *Quum accepisset Jesus pa-nem, quum benedixisset, fregit, de-ditque illis, & dixit; Accipi-te, edite: hoc est corpus meum.*

23. *Et quum accepisset poculum, quum gratias egisset, dedit illis: & biberunt ex eo omnes.*

24. *Et dixit illis; hoc est sanguis meus, novi Testamenti, qui pro multis effunditur.*

Lucæ 22.

19. *Quum accepisset panem, quum gratias egisset, fregit, & de-dit illis, dicens; Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.*

20. *Itidem poculum postquam cœnasset dicens;*

Hoc poculum, est novum Testa-mentum in sanguine meo, qui pro vobis effunditur.

Pauli 1. Cor. II.

23. *Dominus Jesus ea nocte que proditus est, accepit panem. 24. Et quum gratias egisset, fregit & di-xit; Accipite, edite: hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur: hoc facite in mei recordationem.*

25. *Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicens;*

26. Hoc poculum est novum Te-stamentum, in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque biberitis, in mei recordationem.

Quo-

Quorum verborum, hæc est paraphrasis,

I. Cor. 10. 16.

Poculum benedictionis cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est?

Panis, quem frangimus, nonne communio corporis Christi est?

Hinc Scotus ait; *Hic e Apostolum determinare, de modo perceptionis hujus Sacramenti, in 4. sent. dist. 8.*

THEISIS I.

N veribus autem Cœna præmissis, tres potissimum occurunt enuntiationes: de quarum subjectis & attributis, disceptatur. 1. *Hoc, est corpus meum.* 2. *Hoc, est sanguis mens.* 3. *Hoc poculum, novum Testamentum est, in sanguine meo.* Ac subjectum, in prima, & secunda est, *Hoc* (quod genere neutro, absolute, ut solet^a, hanc rem notat) rem præsentem demonstrat^b: in tertia vero est, *Hoc poculum*; quod metonymicè, potum, poculo contentum, citra controversiam, significat^c.

^a Lxx. Gen. 2. 23. & Exod. 16. 15. Marc. 10. 7. Luc. 18. 36. ^b Catech. Concl. Trident. de Euchar. Bellarm. de Euchar. lib. 1. c. 11. ^c Thomas Aqu. in 1. Cor. 11. Bellarm. de Euchar. lib. 1. cap. 11.

II. Sed quæstio est; An primum, *Hoc, panem*: & reliqua, *Hoc, & hoc poculum, vinum* denotent, nec ne? Nos utrumque, cum Orthodoxis, meritò affirmamus: ut, ex hisce argumentis, liquebit.

III. *Primum.* Quod Christus in Cœna accepit, benedit, fregit, deditque discipulis, de eo dixit; *Hoc*^a: atqui panis est id, quod Christus in Cœna accepit, benedit, fregit, deditque Discipulis: ergo de pane dixit; *Hoc.* Quæ demonstratio adeò clara est ac firma, ut eandem Bellarmino, Lutheri discipulos oppugnanti, veritas expresserit. *Nam* (inquit) *Dominus accepit in manibus panem, cumque benedit, & dedit Discipulis, & de eo ait; Hoc est corpus meum. Itaque panem accepit, panem benedit, & de pane dixit; Hoc est corpus meum*^b.

^a Gregor. de Valent. de Euchar. l. 1. c. 9. ^b De Euchar. l. 3. c. 19.

IV. *Secundum.* Id, quod in Cœna Domini editur, de eo dicitur, *Hoc: panis autem est id, quod in Cœna Domini editur: ergo de pane dicitur, Hoc.* Ut Propositio certa est: sic Assumptio quinque locis, à Paulo afferitur: 1. *Quoiescumque ederitis panem hunc*^a. 2. *Quisquis ederit panem hunc*^b. 3. *De pane illo edat*^c. 4. *Unus panis est*^d. 5. *Unius panis sumus participes*^e.

^a 1. Cor. 11. 26. ^b Vers. 27. ^c Vers. 28. ^d 1. Cor. 10. 17. ^e Ibidem.

V. *Tertium.* Quod in Cœna Domini frangimus, & communio est corporis Christi, illud per, *Hoc*, denotatur: sed panis, in Cœna Domini, est hujusmodi: ut Paulus attestatur: *Panis quem frangimus, nomine est communio corporis Christi*^a? ergo panis per, *Hoc*, denotatur.

^a 1. Cor. 10. 16.

VI. *Quartum.* Quod Christus dicendo; *Bibite ex eo*, pronomine, *eo*, intellexit, de eodem dicitur, in proximè sequenti, *Hoc*, sive *Hoc poculum*: ut antecedens nomen, & annexæ rationis nota, *enim*, comprobant, & adversarii contentur^b. Atqui Christus dicendo; *Bibite ex eo*, intellexit pronomine *eo*, vinum: quia tum temporis, nihil aliud poculo continebatur^b. Ergo de eodem vino dicitur, proximè sequenti, *Hoc*, sive *Hoc poculum*.

^a Bellarm. de Euchar. l. 1. c. 11. ^b Ibidem.

VII. *Quintum.* Quod Apostoli biberunt, in Cœna illud denotatur, *Hoc poculo*: sed *vinum* est, quod Apostoli biberunt in Cœna: 1. Quia hicpotus solus iis fuerat datus ac præscriptus: ut modò probavimus. 2. Quia (teste Marco) biberunt ante pronuntiata verba; *Hoc poculum &c.* quo tempore, vinum fuisse, non est dubium^a. Ergo, *Hoc poculum*, denotat vinum.

^a Ibid. Bellarm.

VIII. *Sextum.* Quod Christus, cum Apostolis, in Sacramento Cœnæ, bibit, de eo, *Hoc poculum*, dicitur: atqui vinum est quod Christus, cum Apostolis, in Sacramento Cœnæ bibit; testibus, post Patres, adversariis^a: ergo vinum est, de quo, *Hoc poculum*, dicitur. Propositioni vera ac perspicua, vera subest Assumptio.

^a Chrysost. in Matth. homil. 8. 1. August. de doct. Christ. l. 2. c. 3. Bonavent. in 4. Sent. dist. 9. qu. 4. Thomas Aqu. in 4. Sent. dist. 11. ad 5. & Summa par. 3. qu. 8. 1. ar. 1. Biel. in 4. Sent. dist. 9. qu. 1. Canus locis comm. lib. 12. cap. 13.

IX. Nam ut Christus eundem, cum Apostolis, cibum cenavit (quod Lucæ 22. 20. & Pauli 1. Cor. 11. 25. parallela testantur) ita eundem potum bibit: quem genitum vitis, hoc est vinum ipsem diserte nominat; *Non bibam* (inquietus) amplius ex hoc genitum vitis. Quæ verba, ut antè, de postremo Paschali poculo, Luc. 22. 18. sic postea, de poculo Cœnæ, non amplius gustando, pronuntiavit, Matth. 26. 28. & Marc. 14. 25.

X. Ex quibus omnibus, jam liquet, *Subjecta*, in verbis illis Christi, esse panem & vinum: *Attributa* vero (si voces spectemus) certa sunt, *corpus & sanguis Christi*, ac *Novum Testamentum*: sed de sententia quaritur, *An hisce enuntiationibus, insit tropus, nec ne?*

XI. *Primus* tacentur Orthodoxi: qui in re ipsa convenienti, atque ita declarant; *Hic panis est Sacramentum, seu signum, corporis Christi: vel, significat corpus Christi.* Quæ (ut etiam Jesuitæ agnoscent^a) *codem redunt*: ac se mutuo consequntur. Veruntamen in sede tropi definienda, judiciis discrepant. Ideoque, bonâ bonorum venia, ad illustrandam, & ab exceptionibus vindicandam, veritatem, ea breviter expondemus.

^a Bellarm. de Euchar. l. 1. c. 11. Stapleton. Antidot. in Matth. 26.

XII. *Quidam*, in hisce aliisque tropicis enuntiationibus, singulas voces, propriam suam significationem retinere, tropumque, nec in sola Copula, neque in Attributo solo, sed in tota attributione consistere, disputant: quod disparatum, directè de disparato, in iis affirmetur. Verum hoc modo, nec Rhetoricis, neque Logicis principiis, satis videntur consentire. Quia tropum (quem, communi cum aliis hypothesi, agnoscent) sua expositione, præter opinionem, evertunt: ut ex sequentibus firmamentis appetat.

XIII. *Primum.* Ubiunque enim tropus est, ibi à propria significatione, in aliam, mutatio est^a; unde *τρόπος* dictus: atqui in hisce enuntiationibus tropicis, servata omnium vocum proprietate, non est propriæ significationis, in aliam, mutatio: ergo in hisce enuntiationibus tropicis, servata omnium vocum proprietate, non erit tropus. *Adversarius*.

^a Quintil. inst. l. 8. c. 6.

XIV. Siquidem eandem omnino enuntiationem, veram simul & falsam, inopinatò statuunt. Nam quicunque enuntiationem, quam veram agnoscit, ait esse directam disparati de disparato affirmationem; ille statuit, idem, simul verum esse, & falsum: sed qui omnia illa verba; *Panis est corpus meum &c.* asserunt propriè accipienda, illi ajunt enuntiationem, quam veram agnoscent, esse directam disparati de disparato, affirmationem: ergo qui omnia illa verba; *Panis est corpus meum &c.* asserunt propriè accipienda, statuunt idem, simul esse verum & falsum.

XV. Assumptio certa est: Propositio vero principium est Logicum *ἐπαντίσιμος*: quo nihil verius. Nam omnis directa, disparati de disparato, affirmatio, falsa est. *Primum*, quia aliud significat, quam res est. Nam quæ natura non sunt *ἰδέας*, sed differentiis inter se separata, ideoque, ex norma Logices, erant disparanda (unde disparata quoque, *incompossibilita* ^a, à Scholasticis dicuntur) ea, contra rerum naturam (ut cum Plauto loquar) comparat, & opposita, quasi *ἰδέας*, perperam componit.

^a Bonavent. in 4. sent. dist. 8. qu. 2. Franc. de Maiton. in 4. sent. dist. 9. qu. 3.

XVI. *Deinde*, contradictionem implicat manifestam. Nam quatenus disparatum dicitur Attributum, catenus quoque omnes illius differentias simpliciter attributas, subiecto quoque convenire, affirmatur^a. *Contra* quatenus Attributum, dicitur disparatum, catenus idem negatur: quia disparatorum, diversæ sunt differentiæ & attributa^b.

^a Arist. Categ. cap. 3. ^b Ibid. & Top. 1. c. 15.

Kkkk 2

XVII. Ter-

XVII. *Tertio*, quia omne subjectum, veræ enuntiationis, est attributi sui species, aut individuum; sed nullum disparatum, est sui attributi disparati species, neque individuum, quia *veritas* non est, sed heterogeneum: ergo nullum disparatum est subjectum veræ enuntiationis, est *tertio*.

XVIII. Quamobrem Bellarminus de hujusmodi enuntiationibus loquens, non minus in Logicam impingit, quam in seipsum, quum ait; *In exemplis allatis (circumcisio est fœdus &c.) semper prædicatur disparatum, de disparato; ne patet ex illis, boves sunt anni, Semen est verbum, Christus est vitis &c. In his enim, quum nullo modo fieri possit, ut illa propriè sint vera, cogitur necessario recurrere ad tropum*^a. Et paulò ante. *Tales sunt etiam illa Matth. 13. Semen est verbum Dei: & Gen. 41. Septem boves, septem anni sunt. Atque in hoc genere propositionum accipiuntur semper prædicta tropicè, non proprie. Quæ dicta minimè inter se consentiunt.*

^a *De Euchar. lib. 1. cap. 11.*

XIX. Nam nulla affirmatio, disparati, de disparato, est vera: omnes autem hæc divinæ enuntiationes, sunt veræ: ergo nulla earum, est disparati de disparato. Si enim ex Dei auctoris sententia, tropicè accipiuntur (ut fieri debere rectè agnoscit Jesuita) *vita* sunt ac consentanea, non heterogenea ac disparata: sin verò proprie, veræ Dei enuntiationes, in falsas pervertentur.

XX. Qua de re postea differens Bellarminus, veritate cōgente, in viam redit, & sibi contradicens, recte ait; *Non hic opus habemus Aristotele cum sensus communis sufficiat. Nam si liceat disparata, de disparatis, licebit eodem jure, affirmare, de nihilo, aliquid; de aliquo, nihil: de luce, tenebras; de tenebris, lucem: de Christo, Belial; de Belial, Christum. Neque fides nostra, nos obligat, ut defendantur, que contradictionem implicant*^a.

^a *De Euchar. lib. 3. c. 19.*

XXI. Denique oratio, quæ notat hunc panem Cœnæ, esse signum corporis Christi, non est affirmatio disparati de disparato: quia est attributio generalis signi corporis Christi, de congenere subjecto singulari. Atqui enuntiatio, *Panis est corpus*, est oratio, quæ notat hunc panem Cœnæ, esse signum corporis Christi: ergo enuntiatio, *Panis est corpus meum*, non est affirmatio disparati, de disparato. Quare ex hisce liquet, tropum non esse in tota oratione.

XXII. Idcirco alii, in copula, est, posita pro significat, tropum consistere arbitrantur. Verum hic modus quoque nec Rheticis neque Logisticis Principiis, neque confessi, metonymiæ sacramentalis, hypothesi, videtur congruere.

XXIII. Nam primo, ubi non ponitur subjectum signatum, pro adjuncto signo, nec contra, ibi non est metonymia illa sacramentalis: atqui ubi, est, usurpatur pro significat, non ponitur subjectum signatum, pro adjuncto signo, nec contra: ergo non est metonymia illa sacramentalis.

XXIV. Deinde nullum, est, *τρίτην ἀρχὴν τρόπον*^a, seu *τρίτον τέταρτον τρόπον*, potest esse sedes tropi: atqui, est, in hisce enuntiationibus, *Hoc est corpus meum* &c. est tertio loco (inter subjectum scilicet & attributum) adjuctum: ergo non potest esse sedes tropi. Assumptio liquet: Propositionem verò ita demonstratur.

^a *Aristot. de Interpret. cap. 10.*

XXV. Quod præter temporis circumstantiam, & terminorum connexionem, sive affirmationem attributi, de subjecto, nullam rem significat, illud non potest esse sedes tropi, atqui, est, tertio loco adjuctum, præter temporis circumstantiam & terminorum connexionem (unde, *verbalius copula*, dici solet) nullam rem significat. Ergo, est, tertio loco adjuctum, non est sedes tropi. Propositionem, allata è Quintiliano, tropi definitio^a, confirmat: Assumptionem Aristoteles docet, & simplicitas illius copulæ demonstrat: quia omnia verba, in illam, & in rem aliquam (ex quibus duabus significatio eorum conflata est) resolvuntur. Exempli gratia, vivit, significat: in illo enim complexum; est vivens: in hoc verò; est significans.

^a *Vide Thes. 13.*

XXVI. Quamobrem primum necessariò consequitur, quum in hisce tropicis enuntiationibus, nec in subjectis (pane

& vino) nec in tota attributione, nec in Copula, est, sit tropus: reliquum esse, ut optimè in attributo statuatur. Deinde in omnibus directis ac veris attributis, quæ, si absque tropo affirmarentur, forent disparata, est tropus: atqui *corpus, sanguis Christi, Novum Testamentum*, sunt hic directa ac vera attributa, quæ, si absque tropo affirmarentur, forent disparata (ut ante demonstratum, & res ipsa evincit) ergo in iis attributis est tropus.

XXVII. Is autem, est metonymia quædam, in divina Sacramentorum explicazione tritissima^a: quæ, nomen rei significatæ, pro signo illius, ponitur^b. Quod bifarium in hujusmodi, enuntiationibus, fieri solet. Quippe nomen rei significatæ, pro signo illius, usurpatur: & quidem 1. vel particulari, si nomen illud sit subjectum: 2. vel universalis, si sit attributum, quod de particulari suo, directè affirmetur.

^a Vide anteced. Disp. de Sacram. Thes. 47. & de Cœna Dom. Thes. 39. &c.
^b Hugo Cardinal. in 1. Cor. 11.

XXVIII. Exemplum prioris est; *Pascha erat maledictum*^a: Pascha enim, id est, transitus, non significatione generali, signum transitus notat hoc loco; sed particulare illius signum, nempe agnum Paschalem^b: ut attributum etiam demonstrat. *Posterioris contra; Victimæ est Pascha*^c (transitus) hoc est, non agnus Paschalis (quia is subjecto designatur) sed generali significatione, transitus signum^d: quod de agni victimæ, ut signo particulari prædicatur. Ac propterea ut rectè tropum huc agnoscit Jesuita; sic, inepta omnino tautologia, agnum interpretatur^e. Similiter *Petræ erat Christus*^f: id est, signum Christi^g. Denique conjunctum utriusque exemplum illustre extat Gen. 17. 13. *Fædus meum est in carne vestra, in fœdus perpetuus*. Hic enim fœdus, in subjecto, signum particulare, nempe Circumcisionem; in attributo vero, signum fœderis^h generatim notat.

^a Luc. 22. 7. ^b Biel. in Canon. Missæ lect. 34. ^c Exod. 12. 27. ^d Hier. ab O. leastro: Lipoman. & Ystella in Exod. 12. ^e Maldonat. in Matth. 26. f 1. Cor. 10. 4. g Thom. Aq. Lyra & Glossa interlin. in 1. Cor. 10. h Gen. 17. 11. & Ibidem Ludovicus Ystella.

XXIX. Ad priorem quidem modum pertinet, quod apud Patres, tropicè loquentes, corpus Christi (id est, panis Cœnæ) tangi, frangi, in terram cadere: & sanguis Christi (id est vinum Cœnæ, signum illius) ora rubefacere; dicitur^a. Sic etiam Jesuita ait; *Sacramento locutio est, si aqua diceretur regeneratio: si panis, corpus Christi: si corpus Christi, frangi & dentibus teri: quemadmodum D. Chrysostomus locutus est*. Hac non possunt nisi Sacramento tenuis intelligi: quia non corpus proprie frangitur, sed *Sacramentum*^b.

^a Chrysost. Homil. 60. ad pop. Antioch. &c. Gratian. causa 1. qu. 1. interrogo. &c. ^b Maldonat. Matth. 26.

XXX. Ad posteriorem verò modum spectat, quum, de pane monstrato, dicitur, est *corpus meum*: id est, Sacramentum, vel signum, corporis mei: ut prisci Patres, Scripturæ ductum securi, disertè exponunt^a, & Pontificium decretum^b, ejusque *Glossa*^c, confirmant. Ac propterea, vanum omnino est, quod Jesuita^d, signum corporis Christi, generatim, à nostris hic intellectum, cum pane Cœnæ, qui signum est particulare, inepte confundit.

^a Vide Disp. i. 8. de Cœna D. thesi 41. & 42. ^b Ibid. thes. 42. ^c Ib. thes. 43. d Stapleton. antidot. in Matth. 26.

XXXI. Quare in hisce præmissis Christi enuntiationibus, tropum esse, & quidem in attributis, satis est demonstratum. Veruntamen, ut res ipsa amplius illustretur, tenebras Pontificiorum, cum hac luce, conferemus, ac falsam eorum Sententiam, confutabimus.

XXXII. Consentiant quidem plurimum, in vocum proprietate, & communi significatione, tribus hisce hypothesibus. 1. Enuntiationes illas proprie, & ne sonant, accipi oportere^a: quia materia de qua agitur, est pæctum, *Sacramentum, lex & dogma: que omnia requirunt propriam, non figuratam, locutionem*^b. 2. Præsentiam totius corporis, & sanguinis, Christi, sub speciebus, panis & vini, & qualibet eorum parte^c. 3. Modum præsentie, conversionem panis & vini, in corpus & sanguinem Domini iisdem significari^d. Quamvis olim inter Pontificios nonnulli^e, qualis Rupertus Abbas^f, conversionem negarint.

^a Cajetan. in 3. Thom. qu. 75. art. 1. Staplet. & Mald. in Matth. 26. ^b Bellarm. de Euchar. lib. 1. cap. 8. & 9. ^c Concil. Trid. sess. 13. & Cano 1. ^d Ibidem & Bell. de Euchar. 1. 1. c. 11. ^e Vide Rich. de med. vili. sent. dist. 11. qu. 1. ^f Bellarm. de Euchar. lib. 1. cap. 11.

XXXIII. Dis-

XXXIII. *Dissentient verò, stupenda varietate ac repugnantia, in explicandi modo: quo & Sacris literis, & hisce hypothesibus, & sibi mutuo, & sibi ipsis, scđe contradicunt. Cujus labyrinthi inextricabilis, non universum Chaos, sed breve tantum specimen, ex scriptis ipsorum de promulgatione, edituri sumus. Ac primùm, in subjecti, copula, & attributi verborum Christi, expositione: ut quām egregiè suas hypotheses tueantur, perspicuè appareat.*

XXXIV. *Ac de subjecto quidem, primo censem Jesuitæ, Maldonatus, Stapletonus, Hoc, in priori membro, monstrare corpus Christi: in altero, sanguinem. Quamvis enim corpus nondum illic esset, tamen quia statim futurum erat, illud, eo pronomine, demonstratur: ait Maldonatus^a. Hoc est (inquit Stapletonus) corpus meum. Pronomen Hoc, nihil aliud significare potest; quām, quod predicationem enuntias^b. Item; Totam Ecclesiam Latinorum hactenus semper ita intellexisse, quia ex certa fide credebant, non aliud, hujus Propositionis esse subjectum, quāmid, quod enuntias predicationum, videlicet sanguinem Christi. Cui expositioni, ipsem ante repugnat, inquiens; Dicit Christus, de porreto calice, id est, de vino, non solum, hic est sanguis meus &c. & falsitas illius, sequentibus contrariis judiciis, & assertionibus, convincitur aperte: quemadmodum vanitas testimonii (quo, illam expositionem, toti Latinorum Ecclesiaz, affingit) à Scholasticis ante citatis, ipsoque Maldonato^c, aliisque refellitur.*

^a In Matth. 26. & Robertus Holcot. in 4. sent. qu. 3. ^b Antidot. in Matth. 26. ^c in Matth. 26.

XXXV. Contrà, enim ex Latinis, S. Bonaventura Cardinalis; *Hoc* (inquit) demonstrat panis substantiam, sub accidentibus, qua oculis conspicere possunt: & tangitur illud, quod convertitur, per subjectum: sicut illud contra, in quod, per predicationem^a.

^a In 4. sent. dist. 8. qu. 1.

XXXVI. Utramque verò tertio, cum illorum Jesuitarum, tum S. Cardinalis sententiam, non solum S. Thomas Aquinas^a (Jesuitarum patriarcha) sed etiam Jesuita Cardinalis Bellarminus, falsi arguit. *Hoc* (inquit) non demonstrat panem, nec corpus Christi^b. Ac contra idem sibi repugnans dicit. *I. Restat igitur, ut vera sit Catholicon sententia, qui illud, Hoc, demonstrare volunt, non panem, sed rem contentam sub speciebus panis: qua eis ante fuerat panis, tamen tunc jam erat Christi corpus*^c. Postea rursus hæc subvertens ait; *Licet fuerit panis ante consecrationem, tamen vi illorum verborum, incipit esse corpus Domini*^d. Item; *Licet vinum fuerit ante consecrationem; tamen finitis verbis consecrationis, non vinum, sed sanguis erat*^e. Item; *Quando dicitur, Hoc, tum non est præsens, substantia corporis Christi*^f. Et alibi, *De pane dixit, Hoc est corpus meum*^g.

^a Sum. par. 3. qu. 78. ar. 5. ^b De Euch. l. 1. ca. 1. 1. & Paulus Soncinus in epist. Capreol. in 4. sent. d. 8. & 9. concluf. 4. ^c De Euch. l. 1. cap. 10. ^d lib. c. 11. ^e Ibidem. ^f Ibidem. ^g De Euch. lib. 3. cap. 19.

XXXVII. Paulo tamen post, sibi contradicens ait; *De pane mutato verissime dixit; Hoc est corpus meum, id est, quod sub specie panis continetur, non est amplius panis, sed corpus: & hoc dicunt Catholici*^a. Denique Protei instar, in aliam se vertens formam, *Hoc est corpus meum exponit, sub his speciebus est corpus meum*^b. Qualis lubrica inconstantia, in Guitmundo^c, quem imitatur ac commendat Bellarminus^d, etiam reperitur.

^a Ibidem & lib. 1. c. 8. ^b De Euch. lib. 15. cap. 11. ^c De Sacram. lib. 2. ^d De Euch. lib. 1. c. 11.

XXXVIII. Quarto alius porro, frontibus adversis, secum pugnantia ponens Jesuita, primam & secundam sententiam, vaga significatione ac gemina, conflans (adeoque ex uno subjecto, geminum & successivum, in una simplici enuntiatione, indoctè fingens) *Hoc*, interpretatur, substantiam contentam sub accidentibus panis & vini: *qua quidem principio illius enuntiationis, vere fuit panis & vinum; sed in fine, verè corpus ac sanguis Christi*^a. Quod (ut omnino videtur) ex Thoma (præfertim in I. Cor. II.) mutuatus: ita egregiè à Francisco de Mayronis, in 4. sent. d. 9. qu. 3. impugnatur.

^a Gregor. de Valent. De Euch. l. 1. c. 9. & 3. c. 5. & Exam. inst. lib. 2 c. 1.

XXXIX. Quinto, hisce omnibus adversi nonnulli vocem, *Hoc*, nihil demonstrare, censem: ut Innocentius Papa^a, &

Josephus Angles^b. Cujus sententiae vanitatem oppugnat, non solum Thomas Aqu. in 4. sent. dist. 8. sed etiam Biel, in Canon. Missæ, lect. 48. & Bellarminus, de Euchar. lib. 1. cap. 11. imo idem, qui cam propugnat. *I. Angles subjecta interpretatione sua, evertit, quum affirmat, sensum esse; Hoc ens: vel; Hoc individuum factum ex pane, est corpus meum*^c. Atque hæc, inter cætera, de subjecto, *Hoc*, disceptantur.

^a De sacro altaris lib. 4. c. 17. ^b In 4. sent. qu. 1. c. 10. Concil. 3. De Euchar.

^c Ibidem Concil. 3. & 9.

XL. Deinde ad *Copulam*, est, quod attinet, eam primò Bonaventura, conversionem dicere^a, asserit, Ideoque Josephus Angles, illius opinionem esse ait, *Est, verbo, Fit, æquivalere*; ut sit sensus; Panis, fit corpus meum^b. Contra, ut hac sententiam referunt, sic etiam refellunt, Alexander Ales^c, & Gabriel Biel^d.

^a In 4. sent. dist. 8. qu. 1. ^b In 4. sent. de Euchar. qu. 1. 2r. 10. ^c Sum. par. 4. qu. 33. ar. 2. ^d In Can. Missæ, lect. 48.

XLI. Denique *attributum* primæ enuntiationis I. plerique contendunt esse corpus meum, propriè acceptum: & sibi tamen repugnantes, impropiè atque insolentissimè Sacris literis synecdoche, de sola corporis substantia, exponunt. Contra verò, 2. ex sententia Bonaventuræ, non est, corpus meum, sed ens, quod convertitur, in corpus meum: ut recenset ac confutat Biel^a. Ac similis attributi secundi, nempe sanguinis, est ratio.

^a Ibidem.

XLII. Tertium quoque, *Novum Testamentum*, Jesuitarum antesignani, contrariè exponunt. Nam primò Bellarminus^a, Stapletonus^b, Maldonatus^c, propriè accipi, contendunt. Deinde verò contra, è societate eadem, Gregorius de Valentia^d, tropum esse agnoscit; *Hic calix* (inquit) est Novum testamentum in sanguine meo, oportet prorsus calicem ibi accipi, pro re contenta, qua est Christi sanguis; & consequenter de hoc sanguine Testamentum, seu promissionem, non nisi figuratè predicari: quatenus promissionem videlicet & Testamentum confirmat: ut explicat ille dicendi modus Matthai & Marci, in casu nominis obliquo, sanguis Novi Testamenti. Sic etiam Thomas Aq. in I. Cor. II. & Cajetanus in Luc. 22. Hæc de primo, contradictionis Pontificiæ, genere.

^a De Euchar. l. 1. cap. 11. ^b Antidot. in Matth. 26. ^c In Matth. 26. ^d De Euch. lib. 1. c. 9.

XLIII. Altera inter eos concertatio est, de conversionispanis, in corpus, & vini, in sanguinem Christi, significatione. Primum enim quidam statuunt, hisce verbis, *Hoc est corpus meum* &c. conversionem ante factam, significari tantum: ut Innocentius Papa^a: & Bellarminus; *De pane* (inquit) mutato, verissime dixit. *Hoc est* &c. idemque docet Franciscus de Mayronis in 4. sent. dist. 9. qu. 3. Contra verò id oppugnat, ab Alberto Magno, in Mar. 14. & à Thoma Aquin. in I. Cor. II. atque à Thoma ab Argentina, in 4. sent. dist. 8. qu. 1. ar. 2.

^a De sacro alt. lib. 4. c. 6. Vide Alex. Ales sum. par. 4. qu. 33. ar. 2. ^b De Euch. l. 1. c. 19. & lib. 1. c. 11.

XLIV. Deinde plerique conversionem, hisce verbis finitis, demum significari, & simul effici, docent: quod ut de verbis hisce Henricus à Gandavo ait, non tantum sunt significativa, sed etiam effectiva^a: & ut Lyra in I. Cor. II. ait; *Conversione fit subito, in fine prolationis verborum, quod tunc habent sensum perfectum, & effectum*. Idemque, sibi repugnans Bellarminus, etiam afferit^b.

^a Quod lib. 9. qu. 10. & Thom. Aq. 1. Cor. 11. & Richar. de med. villa in 4. tent. d. 8. ar. 3. qu. 1. ^b De Euch. lib. 1. c. 11.

XLV. Tertio nonnulli dubitatione fluctuant: ut Guilielmus Altisidoriensis, (Summa lib. 4. tract. 5. cap. 2.) inter cæteros. Verùm & hi rursum, instar fratrum Cadmæorum, inter se digladiantur. Nam I. Durandus hanc conversionem fieri tradit, non materia, sed forma mutatione^a. Idcirco Josephus Angles, ei ut crimen exprobrat, quod omnino negat transubstantiationem^b. Sed contra Petrus de Aliaco Cardinalis, ait; *Ille modus est possibilis, nec repugnat rationi, nec autoritati Biblica, imo est facilior ad intelligendum, & rationabilior, quam aliquis aliorum*^c.

^a In 4. sent. d. 11. qu. 1. & 3. ^b In 4. sent. de Euch. qu. 5. ar. 1. ^c In 4. sent. qu. 5. ar. 1.

XLVI. Alii contra, etiam materia mutationem, agnoscunt; sed ita ut aliquid panis maneat: ut Cajetanus Cardinalis^a. Quod refutans Josephus Angles ait inde sequi, conversio-

Kkkk 3 nem

nem istam, in corpus Christi, non esse Transubstantiationem^b.

^a In Thom. par. 3. qu. 74. ar. 4. ^b In 4. sent. de Euchar. qu. 5. ar. 1.

XLVII. Quidam 3. modum conversionis se ignorare, profitentur: ut Glossa ordinaria in 1. Cor. II. & Pontificiorum magister, Petrus Lombardus, 4. sent. dist. II.

XLVIII. Reliqui 4. (ut hac camærina nos tandem expediamus) conversionis modum definiunt, esse substantialem, nihilque substantia panis separasse; sed conversionem fieri totius substantie panis, in substantiam corporis Christi: & totius substantie vini, in substantiam sanguinis ejus^a. Ideoque, Transubstantiationis vocem^b, confinxerunt.

^a Cencil. Trid. sess. 13. cap. 4. Catechis. Concil. Trid. de Euchar. ^b Ibidem.

XLIX. Quod Christi corpus 1. Concilium Romanum, cum Nicolao Papa, sensu litteraliter, non solum sacramentum, sed in veritate, manibus sacerdotum tractari, frangi, fidelium dentibus atteri^a, afferuit. 2. Guitmundus^b (quem Bellarminus^c, huic concilio cum Lanfranco, interfuisse putat) hanc sententiam excusans; de illius tamen certitudine dubitavit.

^a Lanfran. adversus Berengar. pag. 3. Decret. Gratiani de consecrat. dist. 2. Ego Berengar. ^b De Sacram. I. I. p. 34. & 41. ^c De Euch. ar. I. I. c. II. & 3. c. 21.

L. *Contra 3. Innocentius Papa^a, illi concilio & Papæ repugnans, diserte rejicit: & Glossa Decreti (de Consecrat. dist. 2. Ego Berengarius) audentior ait; Nisi sane intelligas verba Berengarii, in majorem incides heresin, quam ipse habuit, & ideo omnia referas, ad species ipsas. Nam de Christi corpos, partes non facimus. Sic etiam propriè loquendo, hæc verba, non debere concedi docet Robertus Holcor^b, quum tamen propriè, à Concilio, accipiantur, ut antithesis illa, Non solum Sacramentum, sed in veritate, perspicue demonstrat. Hæc de specimine, Labyrinthi errorum Papalium: quos paucis, ab ipsorum hypothefib^c exorsi, diluemus.*

^a De sacro alt. lib. 4. cap. 10. ^b In 4. sent. qu. 3. ad 4.

LI. Primum enim, non possunthi, Sacris literis demonstrari: ut, clarissimi Pontificii Doctores, confitentur. 1. Cardinalis Cajetanus; Non apparet (inquit) ex Evangelio coactivum aliquid, ad intelligentem, hac verba, proprie: item; Alterum, quod Evangelium non explicari exp̄resse, ab Ecclesia accepimus, scilicet conversionem panis, in corpus Christi^a. 2. Ante hunc, celebris auctor, Thomas ab Argentina, ait; jam dictam igitur conversionem, teneo: non propter rationem aliquam cogentem; sed propter sanctorum auctoritatem. & sacra matris Ecclesia definitionem^b. Quem secutus postea Cardinalis Cameracensis, de transubstantiatione, liberius ait; Quod ita esse non sequatur evidenter ex Scriptura, nec etiam, videre meo, ex determinatione Ecclesie^c. Et ibidem; Hoc opinio (scilicet, substantiam panis, non desinere esse simpli- citer) non posset reprobari, nec per evidenter rationem, nec per auctoritatem Scriptura cogentem.

^a In 3. Tom. qu. 75. ar. 3. ^b In 4. sent. dist. 11. ar. 2. ^c Petrus de Alliaco card. Cam. in 4. sent. qu. 6. ar. 2.

LII. Nam, quæ ab adversariis adferuntur, ea non sunt firma argumenta; sed totidem Grammatici errores. Siquidem quod primum, ad proprietatem, attributi corporis, assertandam, ex proximis verbis, pro vobis datum, vel, quod pro vobis datur, vulgo obtendunt^a, corpus non posse accipi, pro signo corporis; quod alioqui signum pro nobis diceretur datum: id mera halucinatio est.

^a Bellar. de Euchar. lib. I. c. 10. Maldonat. & Stapler. in Mat. 26.

LIII. Constructio enim est, Hoc est signum corporis mei, pro vobis dati: vel (quod eodemredit) Hoc est signum corporis mei, quod scilicet corpus (non autem signum corporis) pro vobis datur. Ut recte ac multis comprobat etiam Cajetanus^a.

^a In 3. Thom. qu. 75. ar. 1.

LIV. Qualis syntaxis trita est vulgo, & à Deo, in Sacramentis, usitata: ut; *Viætma, est Pesach Jehovæ, qui transiit^a: ubi, relativum, Quis, refertur non ad casum rectum Pesach, sed ad obliquum, Ichovæ: quamvis Hebraicè, genere infinito, cum utroque conveniat. Ac sensus est, viætma est signum pesach, hoc est transitus, Jehovæ, qui, nempe Jehova, transiit. Quare hoc commune Pontificiorum, post Innocentium Papam^b, argumentum, inane est atque indoctum. Ideoque mirandum est, viris doctis ita potuisse arridere, ut corpus, propriè accipidebère, idcirco judicarent.*

^a Exod. 12. 27. ^b De sacro altar. I. + c. 7.

LV. Deinde quod Jesuite^a, *Hoc poculum, non vinum, sed sanguinem, demonstrare, contendunt, ex adjunctis verbis, quasi nō iuste ipsū exxviādū^b, cum sola voce poculi, construi posset: illud non pauci, per metonymiam solvunt; quo vinum, sit Sacramentum ejus, quod pro nobis effusum: rem tropi subsidio, hac in re, non est opus.*

^a Bellar. de Euchar. lib. I. cap. 10. Maldonat. & Stapler. in Mat. 26.

^b Luc. 22. 20.

LVI. Quia hic secundus est error grammaticus, quem vulgata & authentica ipsorum versio, Jesuitas poterat deducere: quia pro articulo, relativum *Qui*, ponit: ut nō sit, pro b^a non ex aliquo Hebraismo, sed ex usu Graecorum non insolenti. Ut Homerus οὐδὲ οὐκέτι^a, pro ἵνα teste Didymo^b: & Lucianus (ut alii) οὐδὲ μητέ^c pro ὅτι denique Apostolus una periodo τοῦ pro ὅτι querer utitur, imò ipsomet τὸ γένερον quod pro vobis, in cena exponunt^d. Quare hoc non est argumentum, ex Scriptura, robustissimum; ut Bellarmenus gloriatur^e: sed planè vitreum, ac fragile, ex syntaxeos ignorantia conflatum.

^a Iliad. I. ver. 72. ^b Ibidem. ^c Dialogo deorum I. ^d Rom. 13. 7. ^e De Euchar. lib. I. cap. 10.

LVII. Præterea, quod alias Jesuita^a, voces illas, ad corpus & sanguinem, pertinentes, nempe frangitur & effunditur, urget, quasi non nisi de praesenti actione, in Eucharistia, possent intelligi: quia & tempus est praesens, & fractio corporis, crucifixione Joh. 19. 36. repugnet: illud omnino est ineptum.

^a Maldonat. in Mat. 26.

LVIII. Nam primum, praesens, pro paulo post futuro, recte usurpari solet: ut 2. Tim. 4. 6. *Ego jaxi labor & tempus resolutionis mea jam instat: & Joh. 10. v. 15. Pono animam meam: & in conclusione Coenæ Matth. 26. v. 29. nō & nō bibo pro bibam, geminatur.*

LIX. Sic hoc loco, effunditur, pro effundetur: ut authentica Pontificiorum versio, Canon Missæ, & Catechismus Concilii Tridentini, à Papa confirmati, de Eucharistia, tradiderunt. Idque, cum doctissimis adversariis, exponi posse, etiam Bellarmenus^a agnoscit: imò debere, afferit Cardinalis Cajetanus^b. Ideoque tertius hic est error grammaticus.

^a De Euchar. lib. I. cap. 10. ^b In I. Cor. II.

LX. Quem secundo, res ipsa quoque, diluit: quia nec corpus Christi fractum, nec sanguis effusus, in mensa; sed in cruce tantum. In qua recte (illæsis ossibus Joh. 19. 36.) corpus clavis, & lancea, fractum dici potest, propter confractiōem cutis & nervorum ac venarum: ut etiam Bellarmenus^a attestatur: & verissime dici, antea docuit Cardinalis Cajetanus^b.

^a De missa lib. I. c. 12. ^b In I. Cor. II.

LXI. Quod denique ex I. Cor. II. 27. *panem indigne edentes, fieri corporis reos objiciunt, illud eos lædit, non juvat. Nam panem dicuntur edere, non autem corpus: corporis verò dicuntur rei, quia illius Sacramento abutuntur: sicut Genes. 17. rei erant violati foederis, qui, signum illius. contempserant. Ac propterea, ex his omnibus appetit Pontificiorum, in Christi verbis explicandis, hypotheses, sacris literis minimè comprobari: ideoque fidem nullam mereri.*

LXII. Nec mirum, quoniam à suis etiam expositionibus (quibus deberent stabiliri) convelluntur: ut, vel ex Bellarmeno, liquere potest. Primum enim aperte cum aliis, fatetur, tropum esse in voce, poculi^a: ergo falsi arguit hypothesis primam, & rationem illius universam, quam à Petro Martyre nondum confutatam, inepte jaçtat^b.

^a De Euchar. I. I. cap. 11. Thom. Aqu. in I. Cor. II. Stapleton. in Mat. 26.

^b De Euchar. lib. I. c. 9.

LXIII. Deinde qui in verbis Coenæ, *Hoc, exponit, Quod continetur sub hisce speciebus*, ille re ipsa negat propriè accipi, ac tropum statuit. Bellarmenus autem sic exponit^a; ergo re ipsa negat propriè accipi, ac tropum statuit. Propositione firma est, quia sic duplex fingitur tropus: prior est syncedochē, quum, *Hoc* (quod demonstrat substantiam cum accidentibus) ad accidentia propriè pertinere statuitur^b. Posterior, est metonymia continentis pro contento. Quibus adde, duos alios in vocibus, *corporis & testamenti*, tropos, thesi 41. & 42. demonstratos.

^a Ibid. I. I. c. 8. & 10. & 11. ^b Ibid. c. 11.

LXIV. Tertio, qui, *Hoc est corpus meum*, ait significare,

sub

sub hisce speciebus est corpus meum, ille re ipsa negat, verba illa, propriè & ut sonant, accipienda; atqui Bellarminus ait: *Hoc est corpus meum*, id est, *sub his speciebus est corpus meum*^a, ergo negat, verba illa, propriè & ut sonant, accipienda, suaque *ex*istit**, hypothesin subvertit. Propositionis ratio, solida est: Quia hoc modo, pervertitur primo, subjecti, & attributi sedes. Nam; *Corpus meum*, fit subjectum: &, *Hoc*, attributum. Deinde sensus, vocis, *Hoc*, falso & indectè permittatur, verbis istis, sub hoc, vel, sub hisce speciebus (hoc est accidentibus) quæ, toto categoriæ genere, differunt.

^a De Euchar. lib. i. c. ii.

LXV. Omitto, quod Maldonatus vocem, *Frangitur*, tropicè (sed falso etiam) in Matth. 26. exponit: aliique alter, à proprietate vorum deflectunt; siveque hypothesi repugnant: & dum orthodoxis, tropum sacramentalem, obiciunt, ipsimet plures, à sacramentis abhorrentes, tropos confingunt.

LXVI. Reliquas etiam hypotheses suas similiter tollunt. Primo enim, ubi substantiaz panis nulla fit mentio, ibi quoque nulla, conversionis panis, potest esse significatio. Quia contradictoria sunt, de aliquo mentionem fieri, & non fieri: atqui in verbis sacræ cœnæ, *Hoc est corpus meum*, à Bellarmino ita intellectis & expositis, *Quod sub his speciebus continetur, est corpus meum*, vel, *Corpus meum est sub his speciebus*, nulla substantiaz panis fit mentio: ergo ibi nulla potest esse conversionis panis Significatio, multo minus effectio.

LXVII. Secundo, id quod initio orationis præsens monstratur tunc, cum dicitur, *Hoc*, illud non efficitur, nec etiam significatur primum præsens futurum, reliqua oratione finita: quia præsens esse, & non præsens esse, sed futurum, sunt opposita: atqui corpus Christi (ut etiam, sibi repugnans, exponit Bellarminus^b) initio orationis tunc præsens monstratur, quem dicitur, *Hoc*: ergo corpus Christi non efficitur, nec significatur; præsens, reliqua oratione finita. Quod est contra Pontificiorum hypotheses.

^a Vide thes. 37.

LXVIII. Tertiò, quæcunque res, enuntiatione omnino propria, verè significatur esse, ea falso dicitur, enuntiationis illius effectum: atqui conversio panis, in corpus Christi (ut Pontificii vulgo exponunt) est res, quæ hac enuntiatione omnino propria, *Hoc est corpus meum*, verè significatur esse: ergo conversio panis in corpus Christi, falso dicitur illius enuntiationis effectum. Propositio firma est: quia ut effectum suam causam, necessario ordine, sequitur; sic contra essentia rei, quem sit subjecta ac significata affirmationis veræ materia, adjunctam sui significationem, necessariò antecedet.

LXIX. Nam, ut verâ ac probatâ citra controversiam sententiâ, ait Philosophus; τὸ γένος τὸ περὶ γένους εἶναι, οὐ μὲν εἶναι, τύπον, οὐ δὲ λόγον ἀλλὰ τὸν, οὐ ψεδόν, εἶναι λέγεται. eo enim, quod res est, vel non est, oratio vera, vel falsa, esse dicitur^a, & rectè celebris illius interpres; οὐδὲν εἶναι, σὸ τῷ φανερῷ τῷ λόγῳ, αὐτὸς τὸ περὶ γένους. Veritas, in orationum, cum rebus convenientiis^b, consistit. Ideoque vanum effugium est quod Bonaventura ait; *Hoc est corpus meum*, esse singularem, inter omnes enuntiationes reliquas, indicativas veritatis; hanc, effectivam^c.

^a Aristot. categor. cap. 5. in fine. ^b Ammonius ibidem. ^c In 4. sent. Dist. 8. qu. 1.

LXX. Quod argumentum, ut proflus invictum est, ita subtilem illum Scotum, in eas angustias, redegit, ut, quasi scotomate percussus, in clarissima iuris principia, turpisimè impecgerit. Qualitercumque (inquit) Logicus salvet, istam propositionem esse veram, saltē non est oratio sacramentalis, ut vera; sed ut tale signum sensibile, precedens forte tempore, & ad minus naturaliter, suam veritatem. Item: Si queras tunc, qualis? aut ut vera, aut ut falsa, est propositio conversiva? Dico quod neque sic, neque sic; sed tantum, ut est propositio neutra, & prior naturaliter, & forte tempore, sua veritate^a.

^a In 4. Sent. Disp. 8. qu. 2.

LXXI. In eadem intricatas tenebras incidit Theodorus à Nihem^a, & Nicolaus de Orbellois^b. Ideoque Josephus Angles^c contra assertit, prepositionem, prius natura veram esse, quam conversivam. Sed eadem manet difficultas.

^a Relat. sup sent. tradat. 6. De Euchar. qu. 1. par. 3. ^b In 4. sent. Dist. 8. qu. 2. ^c In 4. sent. De Euchar. qu. 1. ar. 10. dif. 5.

LXXII. Nec minus miserè Bellarminus, contradictione sua, implicatur, quum ait; *Simul tempore sunt completa, significatio verborum, & conversio panis in corpus Christi: ordine tamen natura, invicem se praecedunt, & sequuntur, bac duo. Nam verba illa, quatenus causa sunt illius conversionis, praecedunt conversionem: & contra, quatenus veritas propositionis, pendet à rei essentia, conversio praecedit significacionem*^a. Itane verò idem, eadem omnino re, prius, & posterius, simul naturâ existet? & verum erit, antequam sit verum? Omiseram conversionem, quæ sine sui, per apertam contradictionem, eversione, defendi non potest!

^a De Euchar. lib. i. cap. 11.

LXXIII. Atque hunc errorem, quem statuit Bellarminus, vedit olim Scholasticus non ignobilis, Richardus de Media Villa: sed, dum vitare studuit, easdem hypotheses (quas diluimus) similiter sustulit, quum ait; *Sensus orationis est, Illud, quod statim erit, sub hac specie, est corpus meum*^a. Ideoque & Bellarmino vicissim, ita opinio displicuit^b. Sed hæc sufficiunt, ut, hypotheses illas & cognata Pontificiorum, propria expositione ipsorum, convelli arque everti, constet.

^a In 4. sent. Dist. 8. qu. 1. ^b De Euchar. lib. i. cap. 11.

LXXIV. Superest porro, ut etiam demonstremus, eosdem errores, & 1. *Sacris literis*, & 2. *rectifications seu invulnus natura principiis*, fædissime repugnare. Etsi enim prima (videlicet de verborum cœnæ proprietate) hypothesis, sententiaz orthodoxæ, initio propositæ, assertione, luculenter refutetur: eaque eversa, reliquæ quoque duæ (nempe de præsentia corporis, & de conversione panis) simul corrunt; quia proprietatis fundamento innituntur: pauca tamen, iis repellendis, coronidis loco, argumenta subiectemus.

LXXV. Nam primum ad sacras literas quod attinet, earum veritas, cum in *Cœna historia*, tum *alii in locis* proposita, multis modis, hypotheses illis oppositis, violatur.

LXXVI. Historæ quidem Cœna, quia, quum panem in corpus Christi, converti afferunt, simul naturam, *signi* & *signatis*, tollunt. *Signi*, quia substantiam panis perire docent, eoque mutuam analogiam (seu similitudinem) ac sacramentum destruant: *Signatis*; quia, repugnantia corporis Christi attributa, constituunt: ut ex *hinc*, aliisque *anis* *thesibus*, evincitur. Quarum singulæ, totidem sunt, adversus Pontificiorum errores, firmissima argumenta.

LXXVII. Nam ex eorum sententia, cum Historia Cœnæ comparata, unum idemque corpus 1. mensæ assedit, extra species panis: & non assedit, sed sub specie panis, contentum fuit. 2. Idem vestibus indutum fuit: & simul non fuit, sed specie tantum panis velatum. 3. Visui & tactui fuit expostum: & simul non fuit. 4. In sinu suo, habuit assidentem Joannem: & simul non habuit; sed unâ cum sinu suo ore Joannis fuit exceptum, & in stomachum illius transmissum.

LXXVIII. Præterea 5. corpus Christi accepit panem, sua manu, fregit, deditque Discipulis: & idem simul non accepit panem, nec fregit, nec dedit sua manu: sed, sub specie panis, totum, unâ cum suis manibus, contentum fuit sua manu, ac Discipulis datum. 6. Dixit; *Hoc est corpus meum*: idemque non id dixit; sed obmutuit, specie panis contentum. 7. Idem corpus, suo loco, ad mensam manens, non fuit esum ore discipulorum: & simul, suo loco non manens, fuit esum.

LXXIX. Adhæc 8. Corpus Christi esum fuit à Discipulis, & intra stomachum eorum receptum (ut Pontificii contendunt) & tamen contra idem, extra stomachum positum, non esum fuit, sed sub specie vini, per *Concomitantiam* (ut loquuntur) præsens, rursus oblatum totum, parte sua, nempe manu, & à Discipulis potatum. 9. Eodemque modo sanguis Christi, in venis ipsis, extra ora Discipulorum, manat, & simul non mansit, sed cum corpore, per *Concomitantiam*, elus fuit, & intra stomachum receptus. 10. Et rursus non elus, sed à corpore, in cuius tamen venis inclusus manebat, Discipulis (ut volunt) poculo oblatus, & ab iis potatus.

LXXX. Denique 11. Christus cum Apostolis cœnans (ex adversariorum sententia) corporis sui ore, corpus suum integrum, edit: & postquam edit, rursus bibit, sub specie vini: & sanguinem suum, similiter primum edit, per *Concomitantiam*, sub specie panis præsentem: deinde postquam

Kkkk 4

ita edit, rursum babit, simul extra se manens, & sese, intra se, recipiens. Eoque totum simul extra, & non extra: intra se, & non intra se manens.

LXXXI. Quod non est Christi veritatem tueri (*apud quem non est simul, est & non*^a) sed ridiculum *Amphitruonis Sosiam*, geminum ac Sosioplecten, donii forisque simul existentem^b, impiè imitari, ac longe superare. Ac propterea, sole meridiano clarus est, *Historia Cœna veritatem*, Pontificiorum expositione indignissimè violari.

^a 2 Cor. 1. 18. ^b Plaut. Amphit. Act. 2.

LXXXII. Neque ea solum; sed etiam fidei analogia ac Scriptura reliqua consensio iisdem erroribus oppugnatur. Ea enim corpus Christi, post ascensionem, non in terris, sed in cœlo esse, ac mansurum, donec venias ad judicium, perspicue ac sèpius attestatur^c: licet visione quadam, tanquam in specula, sese in terris interdum patefecerit^b: & in cœlo existens, è terris visus^c.

^a Act. 1. 11. & 3. 21. 2. Cor. 5. 6. Col. 3. 1. 2. ^b Act. 18. 9. & 13. 11. ^c Ibid. 7. 55. & 22. 14. 1 Cor. 15. 8.

LXXXIII. Quam futuram sui absentiam, in Cœna institutione, indicavit, quum ait; *Hoc facite, in mei recordationem*^a: ut Apostolus rectè exponit; *Quotiescumque eritis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiabis, donec venias*^b. Ac propterea perspicuum est, Pontificiorum, de Cœna verbis, expositionem, Sacrae Scripturæ veritati, cum historiæ institutionis Cœna, tum analogia fidei, ratione disertè repugnare.

^a Luc. 22. 19. ^b 1. Cor. 11. 26.

LXXXIV. Nec minus denique universa natura, & verissima recta rationis principia, hisce Pontificiorum erroribus destruuntur. Primum, dum accidentia panis & vini, sine substantia subsistere, eoque, contra definitionem, accidens, non accidere, afferunt. Deinde, quòd accidentia per se subsistere (quod est substantiam esse) indigna utrimque repugnantia^a, contendunt.

^a Arist. Categor. cap. 2. & Top. 7. c. 5. & Metaph. 7. (Græc. 6.) cap. 1.

LXXXV. Tertiò corporis Christi naturam evertunt 1. unitatis illius, multiplicatione. 2. continuatatis separatione.

3. dimensionis & formæ ac figuræ confusione. 4. totius & partis adæquatione. 5. contrariorum accidentium attributione.

LXXXVI. Unum enim idemque corpus, in cœlo & in terris, plurimisque in locis, sub singulis hostiis; earumque singulis minutissimis particulis, & vni guttis, per concomitantiam (ut loquuntur) totum extare: eoque modo membra singula, à scipis, & totum corpus, à sese, distare tradunt.

LXXXVII. Ac rursus, in singulis, Cœna micis, & vni guttis, confundunt; tantumque corpus, sub iis singulis contineri, docent, quantum pependit in cruce: eoque continens minus, æquale esse, majori suo contento: & partes corporis, quæ minores toto, toti tamen corpori, esse pares.

LXXXVIII. Denique, ne singula commemorem, unum idemque corpus, eodem tempore, quiescit (ut loquuntur) in ciborio: & contra movetur in altari: & quidem (ob misericordiam diversarum copiam) unum idemque movetur contrariis motibus: sursum, & deorsum: simulque retrosum, & prorsum. Quæ stupenda, in verum corpus, portenta non cadunt.

LXXXIX. Quem duplē, de accidentibus, & corpore, errorem, doctè rejecit olim Augustinus, quum ait; (1) *Spatia locorum, tolle corporibus; nusquam erunt, & quia nusquam erunt, nec erunt.* (2) *Tolle ipsa corpora, qualitatibus corporum, non erit ubi sint: & ideo necesse est, ut non sint*^a. Quamobrem ex hisce omnibus abundè liquet, falsam esse Pontificiorum, de verbis Cœna, sententiam: & quæ inde dependet, hostia adorationem, abominandam esse denuntiantur.

^a Epistola ad Dardan.

COROLLARIUM.

An rectè olim in epist. ad Concil. Milevanum (quæ inter Aug. epistolas est 93.) ab Innocentio Papa assertum, Infantes, sine Eucharistiæ usu, non posse vita æterna donari: Ut neque etiam sine Baptismo? Neg. & ut communem illius seculi errorem, merito rejicimus.

DISPUTATIO XXXVI.

DE COENÆ DOMINI DOCTRINA, SACRAE SCRIPTURÆ, ET ECCLESIAE ROMANÆ, REPUGNANTIA.

A litterum Novi Testamenti Sacramentum de Cœna Domini, indignissimè, à Romana Ecclesia, conspurcatum, maxima impietate, violari, ex sequenti hac Doctrinæ, S. Scripturæ, & Papalis synagogæ, in signo & re significata, repugnantia, perspicue elucebit.

THESES I.

Nam, ut à signo Cœna (quod substantia sua, & accidente ritu, constat) ordiamur, Sacra Scriptura, substantiam illius statuit, verum panem, nutritioni idoneum, ac consuetum^a: deinde vitis genimen^b, vinum: ut analogia signi, & rei significata, utrumque requirit^c.

^a Matt. 26. 26. 1. Cor. 11. 26. ^b Matth. 26. 27. 29. ^c Ioh. 6. 14. 15.

II. Contrà verò, apostatica Romana Ecclesia^a, panis veri ac consueti loco, nummularium atque azymum, falsisque expers^b panis simulacrum, instar nummi, quo Judas Christum prodidit^c, efformatum, substituit. Quod Episcopus Durandus, in Rationali divinorum officiorum (quod, à Pontificiis doctoribus, summopere commendatur) ita confirmat; Panis autem hic formatur, in modum denarii: quia panis vite, pro denario, traditus est^d. Denique vinum, aquæ mixtura, quasi necessaria, in sacerdotum usu, superstitione, ex Paparum decretis^e, adulterat, atque ineptis ratiunculis facere conatur^f.

^a Durandus Rationali lib. 4. c. 41. Num. 9. ^b Ibid. Num. 7. ^c Mat. 26. 15. ^d Lib. 4. c. 41. Num. 8. ^e De concr. Dist. 2. can. in Sacram. ^f Concilium Florentin. de Sacram. Eucharist. Conc. Trid. sess. 22. can. 9. & cap. 7. Innoc. 3. Papa. De fact. altar myst. l. 2. cap. 57.

III. De accidentibus verò ritibus, Sacra Scriptura memorat primum de pane, Christum illo accepto benedixisse^a, (hoc

est, Deo Patri, gratias egisse^b) fregisse, denique dedisse^c scipulis, atque ut acciperent, & ederent, præcepisse^c: non autem Deo, in sacrificium propitiatorium (quod solum ac semel, in cruce, sanguinis effusione, erat offerendum^d: sapientius verò fractione panis obsignandum^e) obtulisse demonstrat.

^a Matth. 26. 26. ^b Luc. 22. 19. 1. Cor. 11. 24. ^c Mat. 16. 26. ^d Gal. 3. 13. ^e Heb. 9. 14. 21. 25. 26. ^f 1. Cor. 11. 24. & 16.

IV. Contraverò, apostatica Romana Ecclesia, accepto pane suo nummulario, cum benedictionis Christi perversione, superstitione crucis signationem (quâ, ut loquuntur, panis benedicitur) adhibet^a. Nec etiam, in Cœna communione, panem frangit: sed integrum (contra rei significata analogiam^b) relinquit. Neque etiam accipientum communicantibus, porrigit; sed ori eorum indit, ut experientia testatur.

^a Durand. Ration. l. 4. c. 41. Num. 14. ^b 1. Cor. 11. 14. & 10. 17.

V. Quibus accedit primum impia, nummularii illius panis ante communionem, à sacerdote, in sacrificium expiatorium, oblatio^a. Unde etiam, hostiam (non quod signum hostiæ cum priscis; sed propriè) appellant. Deinde hostiæ illius, in usum infirmorum, superstitione consecratio^b, atque custodia^c: adeo ut interdum putredo, & vermum aut murium elus, consequatur^d. Hinc Guido ait; Sed, quid si, ex illis speciebus corruptis, sint vermes generati; quid debet fieri, ex illis vermis?

*bus? Dico quod debent comburi, & cineres; intra altare, recondi^c. Et antea; sed pone, quod *mus*, vel aliqua alia bestia, sumperit species consecrata. Quid faciendum est? Dico, quod si possent extrahi ista species, ab illo animali, illud animal debet aperiri, & species illa reverenter in sacrario reponi, & animal comburi, & cineres intra altare recondi.*

a Bell. tom. 2. de Millâ lib. 1. c. 24. b Pastorale Roman. de Eucharistia. c Concil. Trid. sess. 13. can. 7. d Innoc. 3. def. alt. lib. 4. c. 11. & 16. e Manipulo Curat. de Euchar. cap. 11.

VII. Secundo de vini ritu, *Sacra Scriptura tradit, Christum accepto vini poculo, illud discipulis suis tradidisse, ac iussisse, ut ex eo, omnes biberent^a: eosque omnes bibisse affirmat^b. Idque similiter, ab Apostolis, Ecclesiae traditum, & in ea observatum, attestatur^c. Unde recte, *Gelasius Papa*, ita decrevit; *Aus integræ Sacramenta percipiunt: aut ab integris accipiuntur. Quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest pervenire^d.* Et *Soter Papa*; *Ab omnibus fidibus ac pœnitentibus percipienda, corporis & sanguinis dominici, Sacramenta, constituit.**

a Mat. 26. 27. b Mar. 14. 23. c 1. Cor. 10. 16. & 11. 25, 27. d De consecrat. dist. 1. can. comperimus. e Ibid. Can. in Cœna.

VIII. Contrà verò, *apostatica Romana Ecclesia* hoc Scripturæ Sacræ, & consentaneum priscorum Paparum decretum, Concilio suo repugnante, hoc modo, diris devovet; *Siquis dixerit, ex Dei precepto, vel necessitate salutis, omnes & singulos Christi fideles utramque speciem, sanctissimi Eucharistie Sacramenti, sumere debere anathema sit^a.*

a Concil. Trid. sess. 21. Can. 1.

VIII. Adhæc *Sacra Scriptura* docet, Christum, Cœnam suam (pro Sacramenti illius communione^b) non uni tantum, sed cœtui discipulorum, instituisse^c: idemque Apostolos tradidisse^d, & ab Apostolica Ecclesia observatum^e: declarat.

a 1. Cor. 10. 17. b Matth. 26. 16. c 1. Cor. 11. 23, 24, 25, 33. d Ag. 2. 4.

IX. Contra verò *apostatica Romana Ecclesia*, violata hujus Sacramenti communione, ejus loco, *privatas sapientias Misericordias*, eodem in templo; & tempore, concelebrat^a: in quibus, unus auditor, nempe minister (quasi totius populi, vicem sustineret) sit satis^b: Sin verò, populi adhuc frequētia, panem etiam, in tres partes fractum^c, solus^d (reliquis non communicantibus, sed tantum spectantibus) contra antiquos Paparum canones^e, absunit. Adeo ut revera, non synaxis, seu congregatio, ac communio; sed segregatio atque *excommunicatio*, dici mereatur.

a Conc. Trid. sess. 22. cap. 6. b Thom. Aqui. part. 3. qu. 83. ar. 5. c Guido Man. Curat. de Euchar. cap. 10. Durand. Rational. lib. 4. c. 51. Num. 1. & 4. d Conc. Trid. sess. 22. can. 8. e De consecr. dist. 1. can. omnes.

X. Præterea *Sacra Scriptura* docet, panem Cœnæ, manere panem, atque edi: ut nutritioni sit idoneus, & verum, nutritionis spiritualis, eo significatæ, symbolum ac Sacramentum. Idque Apostolum, frequenter inculcasse, declarat, his verbis; *Omnis, unus panis, sumus participes^a. Quoniam scilicet ederitis, hunc panem^b. Qui ederit, panem hunc^c. Et sic, ex hoc pane edat^d.*

a 1. Cor. 10. 17. b Ib. 11. 26. c Ib. vers. 27. d Ib. v. 18.

XI. Contra verò, *apostatica Romana Ecclesia*, panem non permanere, nec edi; sed in Christi corpus, à sacerdote, virtute verborum (*Hoc est corpus meum*) converti, seu (ut loquuntur) *transsubstantiari*, contendit^a. Adeo ut, substantia panis, omnino pereat: ut nec forma illius, nec prima materia, maneat^b: sed sola accidentia (color, odor, sapor, figura, pondus) non tantum sine suo, sed etiam sine ullo subjecto, superfluit ac subsistant^c. De qua transsubstantiatione, *Stella clericorum*, ita gloriatur; *Iste qui creavist me, dedit mihi, creare se: qui creavist me sine me; creator mediante me^d. O creatores creatoris!*

a Conc. Trid. sess. 13. cap. 4. b Bellat. 10. 2. de S. Euch. l. 3. c. 18. c Thom. Aqu. par. 3. qu. 7. ar. 1. & c. d Editione Patilina Petri vid. ultra libri medium.

XII. Quia in re, non solum signi, seu panis, sed etiam rei significatae, nempe corporis Christi, veritas negatur. Nam, si conversione panis, corpus Christi sit; antè non erat: si autem erat; non sit. Deinde & suam quoque de transsubstantiatione, panis & vini, in corpus & sanguinem Christi, sententiam, stupenda contradictione, falsi arguit: ut vel ex Papa, & Cardinali, perspicuum.

XIII. Nam *Papa Innocentius tertius transsubstantiatio-*

nem, à Christo factam, illis verbis. *Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus*, tradit^a. Contra verò, idem ait; *Christus tuum consecrit, cum Benedixit^b.* Item; *Benedixit panem, formam frexit, dedit corpus^c.* Card. verd Bellarm. primò adstruit; *Licet fuerit panis, ante consecrationem, tamen vi illorum verborum, incipit esse corpus Domini.* Item; *Licet uinum fuerit, ante consecrationem, tamen finitis verbis consecrationis, non uinum, sed sanguis erat^d.* Quæ manifesta contradictione, rursus destruit sequentibus; *Quare simul tempore sunt, completa significatio verborum, & conversio panis, in corpus Christi: ordine tamen nature, invicem se præcedunt, & sequuntur, bac duo.* Nam verba illa, quatenus sunt causa illius conversionis, præcedunt conversionem: & contra, quatenus veritas propositionis, pendas à rei essentia, conversio præcedit significacionem^e.

a De f. altar. myst. l. 4. c. 11. & 2. b Ib. cap. 17. c Ibidem. d Tom. 2. de Euch. l. 1. c. 11. & l. 4. c. 12. & 13. e de Euch. l. 1. c. 11.

XIV. Insuper *Sacra Scriptura*, corpus Christi, in celis regnare gloriosum^a: ibique ad finem mundi: permansurum^b: nec in terris querendum^c; sed supra^d, & ut, ex prisca Cœna Liturgia Pontificiū retinent, *sursum corda habenda ad Dominum*. Ideoque, ad sui memoriam, Cœnam instituisse^e: utque mortem ipsius annuntiaremus, donec veniat, præcepisse^f, demonstrat.

a Col. 3. 1. b Actor. 3. 21. c Matth. 24. 26, 27. d Col. 3. 1. e Luc. 22. 19. f 1. Cor. 11. 26.

XV. Contra verò *apostatica Romana Ecclesia*, corpus Christi, in celo quidem, semper^a, esse fatetur: sed nihilominus, in Cœna celebratione, è celo indies descendere^b: & diversis atque innumeris in locis, sub panis specie, & singulis illius separatis particulis, in terra simul existere^c, ac rursus cum hostia corrumpi incipit, recedere^d, & in celum rapi^e atque ascendere^f: & (ne quid monstri desit) recedente Christi corpore, novam, illis accidentibus, panis substantiam, miraculos creari, affirmat^g.

a Conc. Trid. sess. 13. c. 1. b S. Francisc. Conformat. l. 1. p. 177. c Con. Trid. sess. 13. c. 1. & 3. & can. 4. d Guid. Man. de Euch. l. 11. Innoc. def. alt. l. 4. c. 16. e Durand. Rar. l. 4. c. 41. Num. 23. f Innoc. de S. alt. l. 4. 1. c. 16. g Ibid. c. 11. Dur. Rar. l. 4. c. 41. Nu. 23.

XVI. Qua ratione, ex signo sacramentali, Ecclesiae ordinario contra rei naturam, & sinceram Patrum doctrinam^a, *miraculum^b*, omnium maximum, statuit; ut in eo (ex Thomas Aquinatis sententia) plura sint difficultia, quam in creatione^c. Adeo ut Durandus Episcopus^d, in corpore hoc Christi, *undecim miracula esse*, afferat, atque recenseat: nec omnia tamen quæ, ex Transsubstantiationis figmento, consequuntur, complectitur. Ut interim copiosas, veri corporis Christi, & fictiti illius (quasi, sub speciebus panis, latentis) repugnantias, omittamus.

a August. de Trinit. l. 3. c. 10. b Innoc. de f. alt. l. 4. c. 11. c Par. 3. qu. 75. ar. 8. d Rational. l. 4. c. 41. Num. 16. &c.

XVII. Qualis est, quod docet, Christum in Cœna, suum ipsius corpus, manu sua, gestasse, & ore suo comedisse^a; Alterum, quod licet gloriolum, & passionis omnis expers, sit Christi corpus; nihilominus tamen, in usu Cœna dentibus frangi, *Nicolaus Papa*, cum Concilio cxiv. Episcoporum, Romæ statuit, & Berengario profitendum, præscriptis atque approbavit, his verbis; *Panem, & vinum, quæ in altari ponuntur, post consecrationem, non solum Sacramentum, sed etiam verum corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, esse: & sensibiliter, non solum Sacramentum, sed in veritate, manibus sacerdotum tractari, frangi, fidelium dentibus artis^b.* Imo (ut Thomas Aquinas ait) *si hostia, tempore mortis Christi, fuisset in pyxide servata; Christum non solum mortem subiustum in cruce, sed etiam in pyxide^c.*

a Thom. Aq. par. 3. qu. 81. ar. 1. b Conf. dist. 1. can. Ego Bereng. Guimond. de Sacram. l. 1. p. 35. & 41. c Par. 3. qu. 83. ar. 3.

XVIII. Denique *Sacra Scriptura* docet, panem Cœnæ, esse memoriale, corporis Christi, pro nobis traditi^a, ideoque non esse ipsum Christum, nec Christi corpus: ac propterea minimè adorandum^b.

a Luc. 22. 19. b Matth. 4. 10.

XIX. Contra verò, *apostatica Romana Ecclesia*, hostiam esse adorandam, statuit^a: eaque de causa, horrendam *adorationem*, exercet. Ac propterea Romanam Ecclesiam, revera esse apostolicam, *Sacra Scriptura*, ut in plurimis, sic etiam in doctrina de Cœna, manifestè repugnat: ac propterea ab omnibus salutis æternæ cupidis, serio fugiendam concludimus.

a Conc. Trid. sess. 1. c. 5. & can. 6.

COROL-

COROLLARIA.

1. *An in verbis Cœnæ; Hoc est corpus meum, sit trōpus? A.*

2. *An Pontificiorum & Ubiquitariorum proposicio, quatuor-pum inesse negat, expositioni eorum consentiat? N. Virique enim tropum, in subiecto fingunt: quia vocem Hoc, exponunt; Quod sub hoc continetur. Ut Innocentius III. Papa ait; Hoc est corpus meum, id est, illud quod præbeo, sub hac forma^a. Et Bellarminus, Ut sensus sit, Hoc, id est, quod sub his speciebus continetur^b.*

^a De facto alt. myst. I. 4. c. 17. ^b Tom. 2. de S. Eucharist. I. 1. c. 8. & 10.

3. *An rē Hoc, Mass. 26. 26. panem, & vers. 28. vinum poculi, designet? Aff.*

4. *An in illis Luce 22. 20. verbis τὸν τὸν πόμενον Εἰτ. τὸν αὐλαῖ μετὰ τὸν ἵματιν καχυόδημα, sit virtuosa constrūctio, si τὸν ἵματιν καχυόδημα, non ad πόμενον, sed ad vocem αὐλαῖ referatur? N. adversus Bellar.^a: quia articulus prepositivus, pro postpositivo, τὸν πρὸ τῷ, apud Gracos auctores, reperiatur: & in N. Testamento frequenter, ut Rom. 13. 7. quaser usurparur τὸν πρὸ τῷ.*

^a De Euch. I. 1. cap. 10.

5. *An igitur, verè ex his Luca verbis, Bellarm. glorietur, argumentum inde robustissimum peti, ut probetur, Hoc Mass.*

26. 26. non demonstrare panem: nec vers. 28. vinum poculi? Neg.

^a Ibidem.

6. *An idem apie concludat, Calix igitur, non significat calicem vini; sed calicem sanguinis^a? Imo ineptissime. Nec enim nostri statuimus calicem (aut potius poculum) notare calicem vini; sed vim pocii, seu poculo contentum. Et si pri-mum, finitis consecrationis verbis mensatio sit panis & vini, in corpus & sanguinem; quonodo, Hoc, corpus & sanguinem, demonstrabit?*

^a Ibid.

7. *An quod Bellarm. ait. Vera sit Catholicorum senten-tia, qui illud, Hoc, demonstrare volunt, non panem, sed rem contentam sub speciebus panis: quæ etiæ antea fuerat pa-nis, tamen tunc jam erat Christi corpus^a: An inquam illud cum sequentibus (Illud Hoc, non demonstrat panem, nec corpus Christi, sed contentum sub speciebus) consentias? Neg.*

^a Ibidem.

8. *An recte, à Bellarmino^a afferatur, Iohann. 6. de Sacra-mento Eucharisticæ agi? Neg.*

^a Ibid. c. 11.

DISPUTATIO XXXVII.

DE SACERDOTIO CHRISTI ET MELCHISEDECI:
ET MISSIFICI SACERDOTII, CUM UTROQUE, RE-PUGNANTIA.

Quoniam Sacra literæ, non solum ad doctrinam, sed etiam ad redargutionem, conducant^a; opportunum fore existimamus, si alias, demonstrato jam, à nobis, sincero similitudinis sacerdotii, Christi & Melchisedeci, dogmate, in præsens repugnantes noxijsque Pontificiorum errores, Deo favente, diluvamus: quo, & veritati suus constet honor, & ora passim contradicentium, facilius obstruantur.

^a 2. Tim. 3. 16. Tit. 1. 9. 10.

THEISIS I.

Siquidem duplex, hac de re, inter Orthodoxos & Pontificios, agitur controversia. Quarum prima est; An similitudo, sacerdotii Christi & Melchisedeci, in iisdem utriusque, panis & vini, sacrificiis, consistat? Secunda; An Missificum sacerdotium, cum iis consentiat? Utrumque enim, Pontificis afferunt, & pro ea re, tanquam pro aris & focis suis, dimicant: Orthodoxi contra, utrumque meritò inficiantur: quid neutrū, sit Sacris literis traditum: imo neutrū, iis consentaneum.

II. Nam (ut, à priori controversia, ordiamur) ea, quam obtendunt, utriusque sacerdotii similitudo, nec, disertis Scripturæ verbis, exprimitur; nec, probæ consequentiæ necessitate, continetur. Nam si, sacram, de Christi cœna, narrationem, & Melchisedeci actionem, à Mose traditam, per-scrutemur; Christus propriè panem & vinum, discipulis dedit, in suimemoriam ac sacramentum^a: Melchisedec verò (ut Moses recenset) protulit Lechem^b, & vinum. Lechem autem, ut speciatim, per synedochen, panem^c, aut carnem^d; sic propriè ac generatim, quamvis escam, designat^e. Ideoque, ut sine pane esse potuit; sic & aliam, præter panem, adfuisse escam, munificentia regia consentaneum. Unde Philo ait; Faustra illi precatus, mactatisque vi-elimis splendidum epulum, sociis dedit^f. Et antecessor illius, Josephus similiter; Xenia (inquit) & omnium necessiarium rerum copiam, præbuit^g. Quam sententiam, nobilis & antiquus scriptor Pontificius, Petrus Comestor^h, recenset ac comprobat.

^a 1. Cor. 11. 14. 25. 26. ^b Gen. 14. 18. ^c Exod. 12. 8. 39. ^d Lev. 3. 16. & 21. 6. ^e Psal. 136. 25. & 147. 9. ^f De Abrah. pag. 250. ^g Antiquit. I. 2. c. 11. ^h Historia Scholastica de Genesi cap. 46.

III. Deinde, protulisse dicitur, non autem obtulisse, in sacrificium. Quia vox, hors, Hebræa, qua Moses uitit, non saxe (ut Pontificii^a fingunt, & inepte locum, Jud. 6. 18. 19. testem citant) sed nusquam, in Sacris literis, eo sen-

tu, usurpatur. Protulit autem, non Deo; sed Abrahamo: ut, loci circumstantia, ostendit, Patres docent^b, & Bellarminus (licet, Pererius Jesuita, anceps fluctuet) fateri cogitur. Nos, inquit, non negamus data illa, in cibum, Abra-ha & sociis^c.

^a Bellarm. I. 1. de Miss. c. 6. Ludovicus Ystella & Peterius in Gen. 14. b Te-tul. adversus Iud. c. 3. Epiphani. contra Melchis. hære. 55. &c. c De Miss. I. 1. cap. 6.

IV. Sed, à verbis rejeeti, ad Scripturæ, & circumstantiarum, consequentiam, configuiunt, atque excipiunt, prius fuisse Deo oblata & consecrata. & cum data hominibus; ut de sacrificiis participarent^a. Sed quonam arguementum? An quod paulo ante comedebant, nec pane & vino, iis esset opus, qui spoliis abundabant^b? Atqui, ante comedisse Scriptura afferit^c: paulo ante, Scripturæ depravatio est. Deinde esto: an illud Melchisedeco constituit, aut commeatus copia & usus, humanitatis^d, aut victoriae, mori^e, & regia munificentia donis (quibus, vel in præsentia, vel postea, frui licebat) ullo modo repugnarit? Quocirca aperte, argumenti hujus infirmitatem, Pererius Jesuita, agnoscit^f.

^a Bellarm. de Miss. I. 1. c. 6. ^b Ibidem. Lyra & Tostatus ad Gen. 14. ^c Gen. 14. 24. ^d Ios. 9. 14. ^e Deut. 23. 4. ^f Iud. 8. 5. 6. ^g Comment. in Gen. 14. Num. 71.

V. Præterea, quam infirma est, altera ratio, qua panis & vini, sacrificium, inde colligunt, quid aliqui sacrificium Melchisedeci (eoque & sacerdotium) nobis foret ignotum^a? Quasi verò, non satis commodè, sacerdotis voce^b, & tem-poris illius circumstantia, indicaretur: aut quasi ad ordinem, sacerdotii Melchisedeci, proprium, quo ab Aaronico discrepat, cognoscendum, consueti ac communis sacrificii declara-tio, pertineret.

^a Bellar. de Miss. lib. I. c. 6. ^b Gen. 14. 18.

VI. Nam quid, efficacissime probari; jactant, ex verbis se-quentibus, erat enim sacerdos^a: quas ratione, à Spiritu Sancto, reddita, cur panem & vinum protulerit: que omnino cogat, ut intelligamus, panem & vinum, oblata in sacrificium^b; illud planè vanum

vanum est. Siquidem, in Hebræo, non extat; *Erat enim sacerdos; sed; Et erat.* Ac quamvis, catachresi quadam, vox Hebræa, quæ, & propriè notat, interdum pro, enim, sententia prorsus hoc flagitante, usurpetur: quòd tamen Bellarminus, *id fieri frequentissime*, asserit; illis, quæ selegit, testimoniu*m*is, minimè evincit: nec, si evinceret, idem hoc in loco, rejecta significatione propria, necessarium esse, probaverit.

a Gen. 14. 18. b Bellar. de Missal. l. c. 6. c Gen. 20. 3. & 30. 27. Ief. 64. 5.

VII. Neque obstat, accentus *Sophpasuc*, ut, Bellarminus^a, & Cotonus^b, Jesuitæ regerunt. Quoniam *Sophpasuc*, non semper periodum terminat: ut ex frequentibus Scripturæ exemplis^c, etiam hoc capite Gen. 14. d conspicuis, elucet: & sacrosancta Pontificijs, Vulgata versio, ibidem, tum hoc etiam in loco, demonstrat, quum hunc versum (de quo dicitur) cum sequenti, eadem periodo, complectitur^c.

a De Missa. l. 1. c. 6. b Geneva plagiaria ad Gen. 14. c Gen. 15. 18, 19, 20.

& 16. 19, 20. & 17. 3. 26. & 27. 20, 21. & 23. 5, 10. 14. 17. & 24. 26.

&c. d vers. 1. & 1. & 22. e Gen. 14. 18.

VIII. Neque etiam, si terminaret, obesset nobis, nec, hilum prodesset, adversariis. Ut enim Moses, regem Melchisedecum, describit ab effecto; quòd protulerit cibum & vinum honorarium; sic, ab adjuncto sacerdotio, quòd etiam fuerit sacerdos Dei altissimi, amplificaret.

IX. Idque commodè, proxima sententia, ab effecto ipsius, benedictione sacerdotali, esset illustratum. Quod etiam vidit, nec invidiam suorum metuens, veritate adactus, ingenuè professus est, eruditissimus Cardinalis Cajetanus, quum ait; *Nihil hic scribitur de sacrificio, seu oblatione: sed de prolatione, seu extractione: quam Josephus, dicit factam, ad reficiendum viatores.* Quod autem, in Vulgata editione, subdividit, ut causa oblationis; *Erat enim sacerdos Dei altissimi, in Hebreo non habetur, ut causa, sed ut separata clausula: Et ipse erat sacerdos, Deo excelso*^a.

a Comment. in Gen. 14.

X. Utque, præfidens adversiorum, de efficacissima illa ratione, jaæatio, amplius, confutetur, quid si scriptum esse, *Erat enim sacerdos Dei altissimi, largiremur: an panis & viñis sacrificium, ea ratione, demonstraretur?* minimè verò. Si quidem ratio redderetur, cur rex Melchisedec, cibo vinoque, Abrahamum decorarit: quòd nonsolùm esset rex potens (tales enim & alii fuere in ea regione, qui Abrahamum neglexerunt) sed imprimis etiam, sacerdos Dei, pius ac benevolus: qui Abrahamo, vera religione sibi devinctissimo, gratulatus benefecit, &c, ut regalis sacerdos, benedixit.

XI. Præterea, si sacerdotii, Christi & Melchisedeci, similitudo, in illa, panis & vini, prolatione, fuisse posita (quod alienum esse, Bellarminus agnoscit) aut, in aliqua antecedenti actione, ut idem arbitratur^a, consisteret: quorsum illud Apostolus, de ea re, ad Hebræos multis differens, retinuerit?

a De Missa l. 1. c. 6.

XII. An ob doctrinæ, de Eucharistia, difficultatem, ut objectant? Atqui illa disertè, ab eodem, alibi^a explicata: & sublimia sacerdotii Christi, longeque difficultiora, quæ Eucharistia, mysteria (excusso prius Hebræorum torpore, & attentione seria, reprehensionum stimulis, comparata^b) accuratè ac minutè describit: & Christi sacrificium, non minus, quæm intercessionem, fidelibus Hebræis, opportunè ac plenè, pertractat, Leviticoque plurimum antecellere convincit.

a I. Cor. 11. 23, 24, 25. b Heb. 5. 21, 14. & 6. 1.

XIII. Denique, quum nec Sacris literis, ullo modo affingenda sit historia: nec, si ea sit expressa, aliter certus statuendus sit typus ac prophetia, quæm Scripturæ interprete: nec ubi typus est certus, certum ex eo stabiliri possit, dogma; nisi res ipsa, & typi significatio, Sacris literis exponatur: quis Pontificiæ sententia ruinam, non animadvertis?

XIV. Siquidem, in historia sacra, non traditur, Melchisedecum Deo, panem & vinum, obtulisse in sacrificium: multò minus, fuisse sacrificij Christi typum. Quod si etiam fingatur, quomodo ostendetur, typum fuisse, non veri sacrificii, in cruce oblati; sed Eucharistia? quum eam, veri & unici sacrificii Christi signum ac monumentum, esse constet^a: quo sen-

su Eucharistia impropiè, à priscis theologis *sacrificium*, appellatur, & exponitur^b.

a I. Cor. 11. 24, 25. b Theodor. dialogo 2. August. contra Faustum lib. 20. c. 2. &c.

XV. Neque, hac in re, Clementis Alexandrini^a, Cypriani^b, aliorumque (quos Bellarminus objicit) Patrum consensus, Pontificios juvat. Quia non tam assensum, propter antiquitatem & concursum; quæm veniam, propter hallucinationem, promerentur. Qua factum, ut allecti, Clementis illius, Philonis æmuli, in allegoriis effingendis (quod vel liber citatus, arguit) licentia, à genuino Scripturæ sensu, non raro aberrant.

a Lib. 4. Strom. in fine. b I. 2. ep. 3. ad Cæciliu. al. ep. 62.

XVI. Cujus etiam rei, in eadem Cypriani epistola, documenta sunt varia: sed unum sufficerit specimen, ut luculentum, sic sancto homine indignum, quum ait; *Quod Noë, typum futura veritatis offendens, non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem Dominica passionis, expresserit.* Item; *Figuram, Dominica passionis, extitisse, quod vinum biberit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, &c.* Idque, non ut conjectura; sed ut argumentum scilicet, contra Aquarios (qui aquam, in Cœna, vini loco, adhibebant) inter cetera, ejusdem genii, proponit.

XVII. Non negamus interim, quin, & ex aliis locis, & ex hac historia, servatæ fidei analogia, peti possit similitudo. Qualis est; quòd, ut Melchisedec, pane & vino, regali munificentia ac favore, Abrahamum, post partam de hostibus victoriam, donarit ac refecerit: sic Christus, fideles, tanquam genuinos Abrahami filios, mundi, per fidem, victores^a, corporis & sanguinis sui pane ac vino spirituali, donet ac nutrit, ad vitam æternam^b: ut Cœna Domini obsignatur^c.

a I. Joh. 5. 4, 5. b Ioh. 6. 35. & 54. & 55. & 63. c I. Cor. 11. 25, 26.

XVIII. Veruntamen hanc similitudinem, Melchisedeci actione, ut prophetiæ typicæ, peculiariter designatam, probari non potest: multo minus, eam actionem, sacrificium fuisse, & ejusdem, cum Christi sacrificio, modi: & sacrificii Christi, & Cœnæ, prænuntium. Quæ Pontificii, temerè sibi assument.

XIX. Deinde, similitudo illa sacrificii, Christi & Melchisedeci (quam communisuntur) non solùm, ut hactenus ostendimus, *Sacris literis* non traditur: sed iis etiam adversatur. Nam primò; sacrificium illius, est quo seipsum obtulit Deo: hujus, quo rem vita expertem. Secundo: illius, est verè propitiatorium: hujus, typus tantum. Ideoque sacrificii genere, Christus & Melchisedecus, differunt.

XX. Præterea, ut Pontificiorum, hac de re, doctrina, à Sacra Scriptura dissentit: sic, nec sibi, satis consentanea est. Nam, si Melchisedeci sacrificium, in eo fuerit situm, quòd, panem & vinum, obtulerit Deo, quomodo probabunt, fuisse propitiatorium: quale, in Missâ, fingunt: quum, *sine sanguinis emissione, non fiat remissio*^a? Accur non potius, eucharisticum: quum, victoria & gratulationis causa, panem & vnum, protulerit, & pro victoria, Deo gratias egerit^b?

a Heb. 9. 22. b Gen. 14. 20.

XXI. Ad hæc, siid, quod prætexunt, obtineat, cur, Christi sacerdotium, magis secundum ordinem Melchisedeci, quæm, Aaronis, dicetur: quum & Aaron, ex lege, panem vimque, obtulerit^a? An quòd, oleum adjunctum, dicitur? Atqui, hæc circumstantia, naturam rei non mutat: & si mutaret, quomodo non similiter, in Eucharistia, mutabit: in qua, aquam adhibitam, & adhiberi oportere, contendunt.

a Exod. 29. 40. b Bellar. de Missâ lib. 1. c. 6.

XXII. An potius, quòd Melchisedeci sacrificium, tantum fuerit in cruentum: Aaronis verò etiam cruentum^a? Atqui, hoc modo, sacerdotium Christi, non erit, secundum ordinem Melchisedeci: quia non in cruentum tantummodo: sed contra, magis erit, secundum ordinem Aaronis: utpote, & cruentum, in cruce: & in cruentum (uti fingunt) in Eucharistia. a Ibidem.

XXIII. Denique, si, ut contendunt, oblatio illa, panis & vini, fuit figura prophetica, veritatis sacrificii Christi, non idem igitur, utriusque sacrificium. Quia typus propheticus, & veritas, sunt diversa, & prius, posterior aboletur. Nec enim opus est typis, ubi veritas adeat^a: imo veritas nondum adeat, si typus

typus propheticus supersit ac vigeat. Atque hæc, de prima controversia.

a Idem.

XXIV. Altera est, de Missifico sacerdotio: quod, secundum ordinem Melchisedeci, institutum, falso gloriantur: quoniam Scripturæ omnino ignotum est, & adversarium: ut, ex utriusque causis, subjectis, adjunctis, repugnantibus, liquebit.

XXV. 1. Ex causis; quia auctor sacerdotii Melchisedeci, est idem, qui laudator, Deus: Missifici; non Deus sed homines, farraginis illius sutores: ut proximè pluribus, Deo favente, ostendemus. Deinde, quia illud est, non secundum legem carnalis mandatis (quod oleo, & ritibus carnalibus peragebatur^a) sed ex vi indissolubili vita^b: hoc verò, secundum legem humanam (qua, oleo, & ritibus superstitionis, sacrifici consecrantur^c) institutum.

a Exod. 19. 1. 5. 9. b Heb. 7. 16. 17. c Durandus Rationat. divini offic. lib. 1. c. 8. Num. 14. & cap. 10. Num. 14.

XXVI. 2. Ex subjectis; quia persona, illius sacerdotii, est patris, matris, genealogia, initii, finisque virtus, expers; ut, priori disputatione, docuius: quorum nihil omnino, sacerdoti Missifico, convénit.

XXVII. 3. Ex adjunctis tribus; regno, societate, duratio-ne. Regno; quia illic idem est sacerdos, & rex: cum jure, tum re ipsa: contrà Missifici sacerdotes, neutro modo: et si, raso in orbem vertice, coronam ridiculè jactent, seque, reges simul ac sacerdotes esse, glorientur^a. Societate; quia illud, uni personæ proprium, impatiens confortis: contrà, hoc socios requirit innumerous. Duratione; illud enim est æternum: in quo sacerdos immortalis, successorem admittit neminem: contrà, hoc temporale: in quo, sacerdotes immortales, successores habent plurimos.

a Ibid. l. 2. c. 1. Num. 26. & 30. & 31.

XXVIII. 4. Denique, ex repugnantibus: quia (ut Papalem, de Melchisedeci & Missæ sacerdotio, errorem, omnibus modis convictum; ac deploratum esse, appareat) ipsemet se, dissidentium sententiarum contradictione, subvertit. Sacerdotium enim Melchisedeci, panis & vini veritatem habuisse, agnoscunt: non solam eorum speciem: contrà, Missæ sacrificium, solam eorum speciem; non autem veritatem, complecti, profitentur. Quæ, quasi è diametro, ac toto genere, diffidere, quis non videat?

XXIX. Rursus, in sacrificio Missæ, corpus & sanguinem Christi, offerri contendunt: contra verò, in Melchisedeci sacrificio, neutrum admittunt. Quare, jure meritoque, cum Orthodoxis, concludimus, omnibus verè fidelibus, ad sanctum Christi, secundum ordinem Melchisedeci, sacerdotium, vera fiducia, esse recurrentum^a: contraque, repugnans ei, Missificum sacerdotium, missum esse faciendum: orandumque Deum, ut mentes eorum, quibus hæc veritas nondum satis est perspecta, remoto, opinionis inveterata, velo ac zelo, luce verbi & Spiritus sui, illustrare dignetur. Amen, Amen.

a Heb. 4. 15. 16. & 7. 25. & 10. 22.

C O R O L L A R I A.

1. An extet Pontificiorum Purgatorium? Negamus.
2. An, bona piorum opera, alii, aut etiam sibi, mereri possint, remissionem peccatorum & vitam æternam? Neg.
3. An ea, proprie loquendo, causa vita æterna dici possint? Neg.
4. An, extrema uncio Papalis, sit divinum sacramentum? Neg.

D I S P U T A T I O XXXVIII.

DE COENÆ DOMINICÆ ET MISSÆ, REPUGNANTIA.

Quum Pontificii Doctores, Missam suam, tanquam Christi, pro vivis & mortuis, sub panis & vini specie, Deo, pro remissione peccatorum, & aliorum malorum liberatione, oblati, proprium ac propitiatorium sacrificium a, falso statuant: & veluti Cœnam Domini, actoriis Christianæ Religionis arcem, vulgo jactitent: idcirco, ut ante, sacerdotii ipsorum, impietatem, ostendimus; sic & sacrificium illius, subjecta, Cœnæ & Missæ, repugnantia, ejusdem criminis convictum, elucebit.

a Concil. Trid. sess. 22. Can. 1. & 3. & cap. 1. & 2. b Ib. cap. 1. c Miletus Refut. error Hesist loco 8.

T H E S I S I.

Prima enim repugnantia, in voce sita, non obscura est. Quippe Cœna Dominicæ vox, origine & significatione, sancta est: ut quæ, à Spiritu Sancto, sacræ rei significandæ, Sacris literis, tradita^a. Contra Missæ appellatio quæ, non Hebræa; sed Latina^b) origine & significatione, à Pontificiis maximè recepta, humana est, ac profana.

a 1. Cor. 11. 20. b Bellarmin. de Missâ l. 1. cap. 1.

II. Sive enim ex communi, Scholæ Pontificiæ magistri^a, & fluctuantium illius interpretum^b, sententia, inde sit dicta, quod Angelus, è cælo mittatur, qui, hostiam corporis Christi, in cælum deferat ac transmittat: sive potius, cum aliis, à Missâ, id est, emissione Catechumenorum, olim ante Cœnam Domini, usitata^c, derivetur, profanam arguit originem.

a Pet. L. 1moar. l. 4. dist. 13. & 14. b Thomas pag. 3. qu. 8. at. 4. c Bellar.

III. Prius enim, Christi in cælos ascensioni, & in iis mansioni^a: posterius, Catechumenorum, fide instrutorum, dignitati, aduersatur: quod, superstitionis Ethnicorum imitatione, tanquam profani, à sacræ Cœnæ cognitione, procul abesse, juberentur^b. Unde profana, vocis Missæ, origo eluet: quemadmodum & rei significatio, olim ignota, Pontificiis verò usurpata, meram spirat impietatem.

a Act. 1. 11. & 3. 21. Phil. 3. 20. Col. 3. 1. b Guili. Durand. Rational. 4. c. 1. §. 48.

IV. Secunda enim repugnantia, in re ipsa consistens, clarus hoc evincit, ac copiam dicendi, suggerit uberrimam. Ex qua, pauca duntaxat, è causis & adjunctis contrariis, deligam strictem; ne, justæ brevitatis limites, excedam. Utque, à causa efficiente, exordiar, auctor Cœnæ, unicus est, Dominus Christus: unde etiam, Dominica^a, nuncupatur: contrà verò, Mis-

sa Papalis auctor, non unus est, sed plurimi infidi, diversorum temporum, servi: qui, centonem Missæ, collatis superstitionis symbolis, paulatim consuerunt^b.

a 1. Cor. 11. 20. b Innocent. de sacro alt. m. st. lib. 2. cap. 26. & 3. c. 10. & 11. &c. Platina in vita Sixti. Durand. Rat. lib. 4. pass.

V. Administrì verò Cœna, sunt omnes, vocati à Deo, ministri Euangeli, cuius illa, est sigillum^a: contra Missæ mystæ, sunt soli Sacerdotes, oleo superstitione consecrato, citra contraque divinam vocationem^b, ad sacrificandum, ab hominibus inuncti^c.

a Luc. 22. 29. Matth. 28. 19. 20. 1. Cor. 11. 23. b Heb. 5. 4 cum 7. 23. 14. c Conc. Trid. sess. 21. Cap. 1. & 2. Magist. lib. 4. d. 24. Guido Manipulo Curat. tract. 4. cap. 8.

VI. Materia quoque subjecta, ad significandum instituta, utrumque opposita est, ratione & substantia ipsius, & circumstantia ritus, seu actionis sacræ.

VII. Substantia enim Cœna, est panis verus, & vinum^a: contra in Missâ, solum est nummularium, veri & ordinarii panis, simulacrum: & vinum, aqua superstitione dilutum^b.

a Mat. 26. 16. b Innocent. de S. altar. mysterio lib. 4 c. 31. Concil. Trid. sess. 21. c. 7. & can. 9.

VIII. Circumstantia verò actionis, & primùm ministri, in Cœna, est qua, panem fractum, & vinum fusum, distribuit omnibus convivis sacris^a. Contra in Missâ, si privata sit, nulla omnino est, panis aut vini^b: si publica sit, nulla est vini illius; sed sola specie panis, & quidem non fracti, distributio^c: imo in ea, quæ, siccæ^d, dicitur, siccus etiam est sacerdos.

a Matth. 26. 27. Mar. 14. 23. 1. Cor. 11. 28. b Conc. Trid. sess. 23. can. 8. c Ibid. sess. 21. cap. 2. d Durand. Rat. l. 4. c. 1. §. 23.

IX. Actio dejude communicantium, priori illi respondens, in Cœna, est communicatio panis & vini. Contra in Missâ, illius loco, indigna est populi, aut ab utroque, aut à vino saltem, excommunicatio. Adeo ut, quamvis aliam fuisse, & Christi institutionem, & primæ Ecclesiæ praxin, Constantiense cilium^a,

ciliū^a, disertè profiteatur; et tamen (ut ait) non obstante, contrariam posteriorum consuetudinem, pro lege censet ac præfert, eamque sub excommunicationis pœna, injungit.

^a Sess. 13.
X. In qua, *sacrarum Cœnæ actionum* indigna detractione, sacrilegium extat manifestum: sicut in copiosa, orationum, actionum, salutationum populi, gestuum, vestiumque (partim sacris, partim impensis rebus, adumbrandis) *additione*^a, damnata à Christo, superstitio^b elucet.

^a Innoc. de alt. Myst. Durand. Rat. lib. 4. paſsim. ^b Matth. 15. 9. 13.

XI. Utque *materia*, inter se diſſident; sic nec *forma*, utrimeque conformis. Etenim *cœna forma*, sita est, in communionis sacrificii, corporis & sanguinis Christi, per panem fractum ac cornesum, & vinum effusum atque haustum, significatione & obſignatione divina^a: *Contra Missa forma*, & essentia, in corporis & sanguinis Christi (ē pane & vino conversi, & sub eorum specie, à sacerdote consecrati, & manducati) sacrificio, constituitur^b, repugnantia deſormi ac numeroſa.

^a Matth. 26. 26. 1. Cor. 10. 16. ^b Bellar. de missa l. 1. c. 27.

XII. Nam *forma vera Cœna*, hujus Sacramenti *materiam*, panis & vini *substantiam*, *conſervat*, & uſu ſolum corporali, in spiritualem, conuerſo informat ac perficit^a. *Contra vero*, ficta *Missa forma*, materiam Sacramenti, panis ſcilicet & vini, nucleum ac *substantiam*, in nihilum redigit, ac ſignum, relictum tantum fallaci accidentium putamine ac ſpecie, enerat ac deſtruit^b.

^a 1. Cor. 10. 16. & 11. 26. ^b Conc. Trid. ſeff. 13. can. 2.

XIII. Qua in re, cum primis triplex monſtrum naturæ & Scripturæ repugnans, exiſtit: 1. *Substantiam omnino interire, non forma ſolum*; ſed etiam *materia*^a. 2. *Accidentia ſola, ſine alio ſubjecto, ſuperere*^b. 3. *Ex his ſolis accidentibus, fieri poſſe substantiam*: ut dum hostia ſervata, ac putrefacta, vermes: aut combuſta, cineres, producit^c.

^a Cateches. conc. Trid. De Euchar. ^b Ibid. ^c Durand. Rat. divin. offic. l. 4. c. 41 §. 33. &c. Viguerius Inst. Theol. c. 16. §. 3.

XIV. Deinde *forma Cœna*, rem *Sacramento ſignificatam*, corpus & ſanguinem Christi, non efficit; ſed, pro communi *Sacramentorum* natura, ſignat & obſignat convenientiſſimè. Christus enim ſeipſum, nec efficere voluit; quia, voluntatis illius, nullum omnino extat indicium: nec valuit; quia omnipotens ac verax, invalidus ac mendax eſſe, ſequi ipſum abnegare, non potest^a.

^a 2. Tim. 2. 13. 2. Cor. 2. 18. 19.

XV. *Contra Missa forma*, corpus & ſanguinem Christi, ex panis & vini *substantia*, fieri^a, foediffima contradictione, ſtatuit. Nam si Corpus Christi eſt, non fit: ſi fit, nondum eſt: eoque quum Missa utrumque ſtatuat, *substantiam*, corporis Christi, evertit: quemadmodum & reliquas circumſtantias.

^a Concil. Trid. ſeff. 13. can. 2. Bellar. de missa, l. 1. c. 27.

XVI. Quippe, ut *Missæ forma*, ſola *accidentia*, panis & vini, ſine *substantia* fingit; ita contra, *substantiam ſolam*, corporis & ſanguinis Christi, ſine ſuis accidentibus, & proprietatibus naturalibus, extare, & (quod absurdius) eadem nihilo minus retinere: hoc eſt, corpus, non corpus; idem, non idem, eſſe configit. Quod perſpicue liquet, ex antiſteſti, veri corporis Christi, in prima Cœna, & corporis Missæ; quod, poſt confeſerationem, ibidem, ſub ſpecie panis, latitare contendunt.

XVII. Nam *verum Christi corpus*, ad mensam accubuit, & ad finem uſque Cœnæ, mansit: trinaque dimensione circumſcriptum, veſtitum, conſpicuum, contactum fuit: panemque ac poculum, Discipulis porrexit, ſimulque ex iſdem, edit ac bibit, Deumque, canora voce, celebrauit, & tandem, à mensa ſurrexit^a. Quorum nihil, ſicutiſo, ſub ſpecie panis, corpori, attribui potest: ut contra, quæ huic affinguntur^b, à vero Christi corpore, omnino abhorrent.

^a Matth. 26. 20. 26. &c. ^b Vide Durand. Rat. div. off. l. 4. c. 41.

XVIII. Qualia ſunt; incircumſcriptum, inconſpicuum, intactum, veſtibus exutum, panis ſpecie teſtum, tacitum, manu Christi contentum, ē mensa, ſupraque eam, ſublatum, ore & ſtomacho Discipulorum receptum, deinde unum idemque corpus, à ſe ipſo, locorum ſpatiis, & contrariis attributis, diuſum eſſe, ac ſeparatum: ut dum intra unius Apoſtoli os receptum eſſet, alteri nihilominus edendum; imo

utrumque iſdem rurſus ſub vini ſpecie, bibendum porrige-reetur.

XIX. Quomodo, pro uno *corpo* (ut & ſanguine) triplex monſtroſe, loci intervallis, tripliciter diremptum, confiγi-tur. Quorum *primum* ſit, ſub ſpecie panis, *transuſtantia-tione* factum atque *edendum*: deinde *ſecundum* per concomitantiam (uti loquuntur) ſolum, ſub ſpecie vini, contentum, ac *bibendum*: contraque *tertium verum* Christi corpus, extra ſpecies illas, conſpicuum, quod reliqua duo, ſub ſpeciebus contenta, cum Discipulis Cœnans, ſuo etiam ore, ſumperit & conſumpferit^a.

^a Bellarm. de missa, l. 1. c. 27. ſub finem.

XX. Quibus denique hoc etiam monſtrum accedit, quod, pro fragmentis ſpecierum, inter edendum, factis plurimiſ, plurima etiam, iis ſingulis (uti docent) contenta corpora^a, cum Discipulis conſtituerit atque ederit. Sed portentorum (cujuſmodi in Missa, ſunt & alia plurima^b) ſatis: ex quibus conſtat, *Missa forma*, corporis Christi veritatem, Cœna obſignatam ac conformatam, tollere; imo ſeipſam quoque contradictionibus hiſce aliisque, evertere, ac deridendam propinare.

^a Con. Trid. ſeff. 13. can. 3. ^b Vide Durand. Rat. lib. 4. &c. & Gab. Biel. in Can. Mif.

XXI. Præterea, *forma Cœna*, divinum, gratiæ Christi, *Sacramentum*, ſolum conſtituit ac proponit: quo panem ac vinum, corpori noſtro, & corpus ac ſanguinem ſuum, anima tantum credenti, accipiendo, gratuito Testamento, offert ac donat^a. Cui contraria, *Missa forma*, humanum ſacrificium, affingit & opponit: quo, *Christi corpus ac ſanguis*, ſub ſpecie panis ac vini, *Deo offerantur*, ac donentur^b.

^a Luc. 22. 19. 20. 1. Cor. 10. 16. Joh. 6. 35. 63. ^b Conc. Trid. ſeff. 22. Can. 1. Bellar. de missa l. 1. c. 25.

XXII. Denique *forma Cœna*, verum ac propriè dictum novi Testamenti ſacerdotium: ratione ſacerdotis, ſacrificii, & ſacrificationis, legitimum Deoque acceptum, obſignat: contra *Missa forma*, id ipsum, aperte & omnino, oppugnat.

XXIII. *Cœna enim Dominica, novumque testamentum*, nullum proponit aliud, quam aeternum, ſuccessoris & peccati expertem, ſacerdotem ſimul ac regem, ſecundum ordinem Melchizedec, *Iesum Christum*: qui, peracti ſemel ſacrificii, efficacia aeterna, nunc intercedit, pro nobis, apud Patrem^a. Contra *Missa Papalis*, alios insuper, temporales ac peccatores, ſacerdotes opponit plurimos, qui, pro ſuis, & populi, peccatis, ſacrificant^b: imo *Mediatores* ſint, *Mediatoris Christi*; dum pro eo, in Missa oblato, orant Patrem, ut, propitio ac ſereno vultu, respicere dignetur, & accepitum habere: & per manus angelii ſui, in ſublime altare ſuum, perferre jubeat^c.

^a Heb. 7. 23, 24, 25, 26, 28. ^b Conc. Trid. ſeff. 22. Canon. 1. & 2. ^c Can. Mif. Miletus Refut. Heſſili ad err. 172.

XXIV. Deinde *Cœna Domini*, novumque testamentum, unum tantum numero proprium ſacrificium, ſoliuſ corporis & ſanguinis Christi, proponit^a: contra vero Papalis Missa, aut duo ſpecie comminificitur: unum; panis & vini, Deo, ad transuſtantiationem, oblati^b: alterum, corporis & ſanguinis Domini^c: aut unum ſpecie, ex duobus hiſce, conflat^d: ſed numero, ob infinitam pene, quotidianarum Miſſarum, copiam, ſacrificia innumera; majori contradictione opponit.

^a Heb. 9. 25, 26. & 10. 14. ^b Can. Miſſe. ^c Ibid. ^d Bellar. de Miſſa lib. 1. c. 27.

XXV. Postremò, ſi ſacrificationem ſpecies, *Cœna Domini*, novumque testamentum, veram, & ſacrificio conſtan-team immolationem^a, ſignificat ac conformat: quæ, in extera ac viſibili, corporis Christi, in arā crucis, fractione, & ſanguinis effuſione ac morte, conſiftit^b. Contra, ficta *Miſſa ſacrificatio*, huic omnino adverſatur: ac justiſſima talione, ſciplam quoque, descriptione ſua, evertit.

^a Bellar. de Miſſa l. 1. c. 2. & 27. ^b Luc. 22. 19. 20.

XXVI. Nam ſi, vel in ſola, panis & vini, confeſeratione (ut multis placet) vel, partim in confeſeratione, partim in manducazione ſacerdotis, ac conſumptione (quod Bellarminus, contra priores, tuerit^a) conſilere definiunt, generalis ſacrificationis naſra, (quæ, viventiſ victimæ, occiſionem & oblationem, flagitat^b) nullam ſacrificationem, in Papalis Miſſa ſacrificatio, fieri, convincent. Nam nec confeſratio

LIII (ex)

DISPUTATIO XXXIX.

(ex Pontificiorum sententia) corpus Christi interficit; sed efficit: nec manducatio sacerdotis, Christum planè destruit ac consumit (quod in omni vero sacrificio requiri statuunt^c) sed, oblatum Sacramento, assumit: alioqui, parricidium esset sacrilegium; non autem sacrificium.

^a De Missal. l. c. 27. ^b Ibid. c. 2. & 27. ^c Ibidem.

XXVII. Cui deformitati, tam enormi, repugnantia finis, succedit, ratione, cum utilitas, ad quam collimat; tum illius, cui illa inservit. Nam finis atque utilitas, cunctus gratia, Cœna Domini, ab ipso instituta est, & ministro, Ecclesiæque, imperata, est fidelis ac grata Christi, pro nobis crucifixi, ad spiritualem ipsius, ac beneficiorum, ex eo promanantium, communionem, recordatio^a: qua, sursum corda habeamus, ad Dominum^b, olim pro nobis mortuum, nunc verò in cœlis gloriosum ac mansurum, donec inde veniat, ad redemptionem, ultimo die^c.

^a 1. Cor. 11. 24, 25. & 10. 16. ^b Cal. 3. 1, 2. ^c 1. Cor. 11. 26.

XXVIII. Contrà Missæ finis est, ut Christus etiam deorsum queratur, & sub specie panis, ore corporis, edatur, ad remissionem peccatorum, aliaque beneficia spiritualia, & corporalia, impetranda^a.

^a Con. Trid. sess. 22. ca. 3. Catech. conc. Trid. de Euchar.

XXIX. Similiter finis alter, enī, proposita utilitas, inservit, utrumque est dissentaneus. Nam 1. Cœna utilitas, ad solos homines^a: Missæ contra, etiam, ad res, quæ ad homines pertinent, extenditur^b. 2. Cœna solū vivorum hominum commodo^c: contra Missa, etiam animabus mortuorum, ex Purgatoriis Utopia, redimendis, destinata^d. 3. Cœna, solis Ecclesiæ membris^e; contra Missa, etiam alienis ab Ecclesia convertendis, conductus^f. 4. Denique Cœna, præsentibus ac communicantibus, solū^g: Missæ contra, spectatoribus & absentibus quoque, utilis configuratur^h.

^a Luc. 22. 19. ^b Con. Trid. sess. 22. can. 3. Bellar. de Missal. 2. c. 9. ^c 1. Cor. 11. 22, 23. ^d Con. Trid. sess. 22. c. 2. & can. 3. ^e 1. Cor. 10. 16, 17. ^f Bellar. de Missal. 2. c. 6. ^g 1. Cor. 10. 16, 17. & 11. 28. ^h Con. Trid. sess. 22. can. 3.

XXX. Neque hisce solū causarum (efficientis, materia, forma, finis) contradictionibus demonstratis, hæc Cœna & Missæ pugna, finitur; sed adjunctis circumstantiis, accrescit.

Nam Cœna Domini, omnia bona hominum merita (peccatorum, per Christum, remissionem obsignans) excludit: & solius Dei gratiam, invocationem & adorationem continet^a.

^a Luc. 22. 19. 20.

XXXI. Contra Missæ farrago, sanctorum merita^a, ac partim invocationem^b, includit: & panem consecratum Christi Dei instar, in Missa^c, & extra eam, in primis in nupero ac profano, corporis Christi festo (anno 1264. ab Urbano IV. ex Julianæ virginis superstitione monitu, instituto^d: & ob neglegctum, à Clemente V. anno 1313. restituto^e) adorandum prostituit.

^a Canon Miss. ^b Bellar. de Missal. 2. cap. 8. 1. ^c Coœcil. Trid. sess. 13. c. 5. & Can. 6. ^d Baron. Annal. t. 13. an. 1264. N. 4. ^e Clement. lib. 3. vir. 16.

XXXII. Deinde Cœna, lingua communicantibus nota, à Christo & Apostolis, ad ædificationem, administrata est^a: Contra Missa, Latino ignotoque vulgo sermone, imo, & principali sua parte, sacreto, paraganda^b. Quare, ex hisce omnibus, perspicuum est, Missam Papalem, Cœnam Domini, è diu metro repugnare: Ideoque Cœnam sancte observandam: Missam contrà profanam, missam faciendam ac detestandam: orandumque Deum, ut noxia sanctitatis illius opinione seductos, in rectam veritatis viam clementer reducat,

^a 1. Cor. 14. 16. ^b Con. Trid. sess. 22. cap. 5. & Can. 9. Durand. Rationali lib. 4. cap. 35.

COROLLARIA.

1. An orthodoxum sit statuere, perfectam mandatorum legi, à Christo prefatam, obedientiam, non esse meritoriam, vita nostra eterna, causam? Negamus.

2. An verè dicatur, tantum esse conditionem illius, & causam sine qua non? N.

3. An orthodoxum sit, credere remissionem peccatorum, proprie ac sine synecdoche acceptam, esse perfectam nostram, coram Deo justitiam? Negamus.

4. An sine falsis hypothesis, & sine justificationis mutatione, dici possit, perfectam vite Christi, erga mandata legis obedientiam, non esse nostram, coram Deo iudice, justitiam? N.

DISPUTATIO XXXIX.

DE QUINQUE FALSIS PONTIFICIORUM SACRAMENTIS.

Presenti disputatione falsa Pontificiorum sacramenta paucis expendemus, & confutabimus: quo, & sententie orthodoxæ veritas reddatur illustrior, & errorum Pontificiorum fucus ac turpitudine clarius deregatur.

THESES I.

Questio est, an præter Baptismum & Cœnam Domini, reliqua sint quinque N. T. verè ac propriè dicta, Sacraenta? Pontificii quidem hoc statuerunt primum in Concilio Florentino^a: deinde in Tridentino, hoc canone, confirmarunt^b: Si quis dixerit Sacraenta nova legis, non fuisse omnia, à Iesu Christo Domino nostro, instituta, aut esse plura, aut pauciora quam septem, videlicet Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam, Pœnitentiam, extremam Unctionem, Ordinem, & Matrimonium, aut etiam aliquod horum septem, non esse verè & propriè Sacramentum; anathema sit. Orthodoxi vero tantum duo N. T. sacramenta agnoscunt: unum regenerationis ac pœnitentiaz, Baptismum; alterum nutritionis ac confirmationis spiritualis, Cœnam Domini: reliqua quinque falsa esse, veris rationibus demonstrant: ut, ex sequenti examine, constabit.

^a Decreto Eugenii 4. ^b Sess. 7. de Sacram. in genere. Marc. 1. 4.

II. Cujus normam præcipuam & restringem, cum Pontificiis commune præstruemus celebrem illam ex Augustino^a collectam, Sacramenti definitionem: signum visibile invisibilis gratia. In qua, ut signum intelligitur, quod habet authorem Deum, & materiam visibile elementum: (quippe, accedit verbum ad elementum & fit Sacramentum) sic gratia non quævis, sed justificationis, designatur. Quæ omnia perspicue à Concilio Tridentino & Papa Pio V. afferuntur^c. Quemadmodum & Bellarminus^d ait: Ad omne Sacramentum pro-

priè dictum requiruntur & sufficiunt, 1. ritus externus, S. Symbolum, 2. divinitus institutum, & 3. promissio gratia justificantis, illi ritui, seu Symbolo annexa. In qua sententia ea fraus latet, quod nec elementum, nec visibile signum requiri censet. Contra rectam Augustini, & Concilii Tridentini sententiam. Quare, ut ad hanc normam, singula exigamus, primum confirmationem infirmabimus & diluemus, à descriptione illius exorsi.

^a Lib. 10. de liv. D. cap. 5. Lombard. lib. 4. Dist. 1. ^b August. in Joh. tract. 80. ^c Catech. ad Paroch. de Sacram. ^d De pœnit. lib. 1. cap. 9. & de confirm. cap. 2.

III. Ea autem ex Concilii Tridentini sententia^a, est Sacramentum, quo is, qui baptizatus est, quem ab Episcopo sacro chrismate ungitur, additis solemnibus illis verbis; signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti: nisi aliud sacramenti efficaciam impedit, novæ virtutis robore firmior, atque a deo perfectus Christi miles esse incipit. Quo fere modo Scholastici, Scotus, Biel, Petrus de Alliaco, aliique in 4. sentent. dist. 7. antea descripsérant.

^a Catech. ad Paroch. de Confirm. & Concil. Trid. decreto Eugenii.

IV. Hanc verò confirmationem, non esse Sacramentum à Christo institutum, demonstrari potest duobus modis.

V. 1. Quia neque signum, seu materia, & ritus illius, neque verborum formula, in S. literis, quæ hominem Dei, ad omne opus bonum perfectè instruunt & informant^a, declaratur. Materia enim est chrisma ex oleo & balsamo (aut potius opo-

opobalsamo^b) confectum: quod ex N. T. probari non potest: sed potius Judaicam superstitionem, & Colobarsiorum superstitionem, redolet. Ideoque Alexander ab Ales ait^c: *Necque Dominus hoc Sacramentum, ut est Sacramentum, instituit, neque dispensavit, neque Apostoli. Item, institutum fuit hoc Sacramentum Spiritus Sancti instinctu, in Concilio Meldensi; quantum ad formam verborum, & materiam elementarem.* Idemque probat Cardinalis Bonaventura^d. Quibus antiquior præluxit Gulielmus Episcopus Antisidoriensis^e, licet inconstantior, quam ait: *Quantum ad Chrismationem, orium habuit ab institutione Ecclesia.*

^a 2. Tim. 3. ^b Polyd. Virg. de Inv. ret. 1.5. cap. 3. ^c Exod. 30. Vide Bellarm. de Confirm. cap. 8. ^d Iren. lib. 1. cap. 18. ^e 1. Sum. par. 4. qu. 24. mem. 1. f 1n 4. sent. d. 7. art. 1. qu. 1. & 2. g Sum. lib. 4. tract. 4. cap. 3.

VI. Nam primò quod Apostolorum exemplum ex Act. 8. & 9. obtendunt^a, illud omnino alienum est: I. Quia actio illa Apostolorum non fuit Sacramentum; cum & elementum absuerit, & certa gratia justificantis promissio. II. Perspicua etiam est utrumque tum in signo ritus, tum in re significata, differentia. 1. Illic ritus fuit, manus impositio: hic verò, loco illius, frontis unctio: ut & Ecclesia Romana olim etiam agnovit: Per frontis chrismationem (ait Innocentius^b tertius) manus impositio, designatur: & Eugenius IV.^c per manus impositionem, Spiritum Sanctum dabant: loco autem illius impositionis manus, datur in Ecclesia confirmatio. 2. Illic, significata fuere dona Spiritus Sancti miraculosa: eoque, cum suo signo, temporaria: hic verò, ut fingunt, ordinaria & perpetua. Quare exemplum illud, nihil ad rem.

^a Conc. Flor. dect. Eugen. 4. & Bellarm. de Confirm. c. 1. ^b Decret. de sacra unct. tit. 15. ^c Concil. Flor. in Decret.

VII. Deinde, quod duobus hisce Sacrae Scripturæ locis 2. Cor. 1. qui autem confirmat nos vobis in Christo, & qui unxit nos, Deus: qui & signavit, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris: & 1. Joh. 2. & unctio, quam accepistis, manet in vobis; expresse chrismatis fieri mentionem, vel certè ad eam alludi contendit Jesuita^a: hac dupli sententia indignè, in re seria ludit dupli sophismate.

^a Bellarm. de Confirm. cap. 8.

VIII. Prius est, homonymia: quia Apostoli agunt de unctione metaphorica & interna cordis; ut puta, quæ manere, & fidèles docere dicitur: Jesuita verò de propria & externa frontis; quæ non manet, sed sale & aqua brevi abluitur^b. Nec eo errore contentus, falso Theodoretum testem citat. Posterior est, non causa, ut causa: non enim ea est hujus metaphoræ unctionis causa, quod Scriptura ad chrisma Pontificium alluserit (prius enim probandum esset) tum in usu fuisse: neque alio spectasse hæc loca, sed ad unctionem, regum & sacerdotum V. T. typicam: quæ, unctionem Spiritus Sancti internam adumbravit.

^a Guil. Parif. d. 7. de Sacram. Confir.

IX. Probabilius dixisset Jesuita, ex metaphorarum scripturæ abusu, & Judaicarum ceremoniarum, actionumque Christi & Apostolorum, καρκνητική, cæmoniam chrismatis, aliasque plurimas esse confitcas; ut Judæos & Gentiles, religionis Christianæ simplicitate offensos, ad eam magis allicerent, & Christianos magis erudirent, & commoverent. Unde paulatim opinio necessitatis cultus, meriti, superstitione invaliduit. Quomodo lactis, & mellis^a, item lactis & vini^b, post Baptismum, delibatio, allusione quadam ad metaphoras Isa. 55. v. 1. & 1. Pet. 2. 2. olim fuit usurpata. Ex eodem fonte, apud Pontificios, salis & sputi in baptismo; & halitus, in Chismate, aliorumque obseratio, promanavit: ut à Guilelmo Durando^c, copiose demonstratur.

^a Tertull. contra Marc. lib. 1. cap. 14. ^b Hieronym. in Ef. cap. 55. ^c Ration. Divin. off. Vide etiam decretum de confec. D. 4.

X. Denique unguentum Leviticum, quo tabernaculum & sacerdotes, Dei jussu, Exod. 30. olim ungebantur, non fuit figura corporalis chrismatis; ut Jesuita^a objicit: sed Spiritus Sancti; quo oleo Christus cum suis consortibus Christianis^b regali sacerdotio^c, non in fronte est, sed in anima, delibutus. Quare, quem chrisma Pontificium, non fuerit à Christo institutum, confirmationem non esse Sacramentum appareat.

^a Bellarm. de Confirm. cap. 8. ^b Psal. 45. v. 10. Act. 10. v. 38. ^c 1. Pet. 2. v. 5. Apoc. 1. v. 6.

XI. Altera ratio accedit, quod chrisma illud ne potuerit quidem, à Christo, institui: adeo Christo contrarium est,

Hic enim Sanctus Sanctorum^a; illud verò summæ^b impietatis instrumentum; ut, ex prophana consecratione & præparatione eluet: 1. In exorcismo; *Exorcizo te creatura olei per Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cælum & terram, mare & omnia, qua in eis sunt, ut omnis virtus adversaria, omnis exercitus diaboli, omnisque incurso & omne phantasma Sathanæ eradicetur & effugetur à te, ut fias omnibus, qui ex te ungendi sunt, in adoptionem filiorum per Spiritum Sanctum: in nomine Dei Patris omnipotentis, & in charitate Iesu Christi Filii ejus, Domini nostri: qui, cum eo vivit & regnat Deus in unitate ejusdem Sp. Sancti.* 2. In prefatione; te igitur precamur, &c. ut, *hujus creatura pinguedinem sanctificare tua benedictione digneris, & Spiritus Sancti ei admiserere virtutem.* 3. Post prefationem; *hec commissio liquorum fiat omnibus ex ea perunctis propitiatio & custodia salutaris in secula seculorum.*

^a Dan. 9. v. 24. ^b Pontif. Roman. cap. 3. de off. fol. 186. ^c Ibid. fol. 187. d ib. fol. 188.

XII. Quibus verbis & similibus, impietas copiosa continetur: 1. In Deum creatorem; dum creaturam illius bonam^a, ab exercitu diaboli, ante exorcismum, obsideri singunt. 2. In Filium redemptorem; quum propitiationem, adoptionem filiorum, & salutem, consecrato chrismati attribuunt. 3. In Spiritum sanctificantem; quum virtutem illius, spiritualem gratiam, & plenitudinem sanctificationis, chrismati infundi statuunt. Denique in Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, quum nominibus eorum in exorcismo ad falsam dæmonum ejectionem, profanè ac magicè contra tertium Decalogi præceptum, abutuntur. Quæ impietas augetur, execrandæ idolatriæ accessione, præsertim eâ, quæ Episcopus & sacerdotes duodecim, in secundum præceptum, impingentes chrisma adorant: nam ut testatur Pontificale Romanum 6. in varia distantia genuflectunt coram ampella, qualibet vice semper altius dicendo, in tono prædicto; *ave sanctum chrisma.* Quo dicto labium ampellæ reverenter osculantur.

^a Gen. 1. v. 31. 1. Tim. 4. v. 4. b Parte 3. fol. 188.

XIII. Quamobrem quwm chrisma Pontificium, neque institutum sit, neque institui potuerit, à Christo; merito concludimus, chrismatis confirmationem, non esse, Novi Testamenti Sacramentum: ideoque prophanam esse Romanæ Ecclesiæ sententiam, quæ non solum verum esse Sacramentum contendit, sed etiam imprimere characterem in anima, hoc est, signum quoddam spirituale & indeleibile^a: & majori veneratione venerandum, ac tenendum, quam Baptismum^b: idque ut pleni Christiani inveniantur^c: item, ut Spiritus Sancti septiformis gratia cum omni plenitudine sanctitatis venire in hominem declaretur^d: imo, quod nunquam erit Christianus nisi in confirmatione Episcopali fuerit chrismatus^e. Hæc de confirmationis confutatione, ad penitentiam procedamus.

^a Concil. Trident. sess. 7. can. 9. de Sacram. ^b Decret. de Confec. dist. 5. c. de his. ^c Ibid. c. omnis. ^d Ibid. c. Noviss. ^e Ib. c. jeuni.

XIV. Quum autem Pœnitentia sit, merè interna, vel si-
gnis externis declarata: illam quidem non esse Sacramentum extra controversiam est; hanc verò externam, cum verbo ab-
solutionis conjunctam, verum ac proprium esse Sacra-
mentum Pontifices^a statuunt: eamque definit^b, Sacramentum
à Christo institutum, quod peccata illis remittenda, qui post
Baptismum gratiam Dei amiserunt, ac deinde peccatorum
pœnitentia ducti, in gratiam illius redire desiderant. Ac sub-
jiciunt^c, id potissimum esse situm in confessione peccatoris
auriculari, & absolutione sacerdotis. Et hujus Sacramenti
quasi materiam esse actus pœnitentis tres, Pœnitentiam, Con-
fessionem, & Satisfactionem pro peccatis, secundum arbitrium
sacerdotis; præcipue, orationem, jejuniū, eleemosynam:
Orthodoxi contra, non esse ejusmodi Sacramentum à
Christo institutum, rectis rationibus demonstrant.

^a Catech. ad Paroch. & Catech. Bellarm. de Pœnit. ^b Ib. Catech. Bell. ^c Ib. & Conc. Flor.

XV. Primum, quia decet signum Sacramentale. Nullum enim hic 1. elementum, 2. aut visibile gratiae Symbolum. Eoque frivolum est, quod in verbo Confessionis & Absolutionis, signum collocant^a. Deinde, quia hæc auricularis confes-
sio caret Christi mandato: & Apostolorum exemplo. Deni-

LIII 2 que,

que, quia hæc à peccatis absolutio à Christo institui non potuit; quum illius doctrinæ & gloriae aduersetur falsis hisce aliisque hypothesisibus. Primum distinctionis peccati in mortale & veniale; quod & merito peccati, & justitiae Dei reputat; quum nullum sit, quod maledictionem & mortem non mereatur b. Deinde absolutionis à peccato, 1. remissa culpa, non semper remitti debitum, pena temporalis luendæ, cum in alia vita, in purgatorio; tum in præsenti c. Quod & merito atque efficacia Christi, & Dei gratiae, aduersatur: quia ut Christi sanguis nos purgat ab omnibus peccatis d; sic nulla est condemnatio iis, qui sunt in Christo e: et si castigationes paternæ, ad medicinam interdum adhibeantur f. 2. Debitum illud penæ per satisfactionem poenitentis posse redimi. 3. Hujus satisfactionis quoque judicem esse sacerdotem, &c. Quæ omnia bonorum operum nostrorum debito & imperfectio- ne, peccatorum merito, & mortis Christi auctoritate, Deique judi- cis potestate confutantur.

a Catech. ad Paroch. & Cat. Bellarm. de Penit. & Controv. de Penit. l. 1. c. 15. & 16. b Deut. 27. Rom. 6. c Concil. Trid. sess. 14. Bell. de Penit. lib. 1. cap. 1. & 2. d 1. Joh. 1. v. 7. e Rom. 8. v. 1. f 2. Sam. 2.

XVI. Nam quod potestas remissionis peccatorum Apostolis commissa Joh. 20. à Concilio Tridentino Sess. 14. ad- ducitur, illud incepit: *Quum iis, non iurisdictio, sed ministerium, committatur: quo, remissionis peccatorum, non sunt judices, ac authores constituti; sed judices ac præcones divini, ad consolationem credentium.* Quod vel ex suo sententiarum Magistro addiscere potuissent. Quare Poenitentia illa nullo modo est Sacramentum. Idemque de extrema un- itione, cum Orthodoxis, sentimus.

a Sent. 4. d. 18. f.

XVII. Eam enim intelligunt, qua æger in discrimine vi- tæ constitutus, oleo, per Episcopum consecrato, in oculis, clunibus, auribus, manibus, pedibus, renibus, à presbytero ungitur hac verborum forma: *Per istam sanctam unctionem, & suam præmissam misericordiam, indulgeat tibi Dominus quicquid peccasti per visum, &c.* 1. Ut reliquæ peccatorum in primis venialium (quorum videlicet aut est immemor aut inscius) abstergantur. 2. Et anima ægroti divina misericordia fiducia confirmetur: quo facilius morbum ferat, & Sa- thanæ resistat. 3. Utique sanitatem corporis, si anima expediatur, consequatur verum, hoc non esse verè Sacramentum à Christo institutum, similiter demonstratur.

a Concil. Flor. in Decr. Eugen. & Trid. Conc. sess. 14. Catech. Trident. ad Paroch. de Extr. und.

XVIII. 1. Quia neque signum illius, materia ac ritus; neque forma, sacris literis continetur. Nam materia, oleum, per Episcopi exorcismum & orationem, consecratum; ritus, inunctio septuplex; forma vero, *Per istam, &c.* de quibus nihil omnino in Scriptura extat. Nam quod ajunt^a; apud Marcum b quidem insinuatum, per Jacobum c Apostolum ac Domini fratrem commendatum ac promulgatum, re ipsa con- futatur. Hi enim non loquuntur de tali oleo, nec de ordina- rio ac perpetuo Sacramento; sed de extraordinarii & tempo- ralis miraculi signo: quod cessante miraculi dono omnino vanum est, nec citra *τοπογραφίαν* usurpari potest. Quodque Jacobus remissionis peccatorum etiam meminit, eam, non oleo, sed orationi fidei presbyteri & ægri adscribit: ut Matth. 9. v. 2. 3. quare unctio hæc non est à Christo instituta. 2. Imo,

neque potuit à Christo institui, ob multiplicem impietatem; quæ in olei exorcismo & sequente oratione d eluet: simili- ferè modo, quo in Chrismate, ut antea ostendimus.

a Concil. Trident. sess. 14. & Catech. ad Paroch. de extr. und. b Cap. 6 c Cap. 5. d Pontif. Rom. part. 3. de off. fol. 184.

XIX. Unctioni succedit Ordinis Sacramentum: de quo ferè Pontificiorum tot dissensiones sunt, & errores; quot ca- pita: è quibus paucos tantum delibabimus. 1. Dum ordines & gradus clericorum, qui in Ecclesia serviant, septem, o- stiarii, lectoris, exorcistæ, acolythi, subdiaconi, diaconi, sacerdotis plerique statuunt totidem esse Sacra menta: hinc conficitur, non septem fore sacramenta; sed tredecim, &, ex Bellarmini sententia, quatuordecim: quum sacerdotem in ma- jorem, sc. episcopum, & minorem, scilicet presbyterum de- cedit: & utriusque ordinem Sacramentum esse tradat^a. Nam, quod excipit, omnes ordines, licet sint per se singuli Sacra- menta, tamen unum Sacramentum censeri, vel genere, vel quia ad unum finem omnes referuntur b; nihil juvat. Si enim genere sunt unum, diversæ sunt species, & quum, si unus sit finis remotus, non propterea Sacramentum unum; quum proximi fines sint diversi: diversa quoque materia ac forma: & separata subjecta.

a Bellarm. de Sacram. Ord. cap. 5. b lb. cap. 8.

XX. 2. Quum horum ordinum materiæ & formæ^b, sa- cris literis non sint traditæ, perspicuum est, non esse Sacra- mentum. Quod partim vidit Pontificiorum Magister lib. 4. sent. d. 24. Diaconatus (inquit) & presbyteratus solos primi- tiva Ecclesia legitur habuisse: &, de his solis, Apostolis prece- prium extat. 3. Ut varias, materiæ & formæ partim inceptias, partim blasphemias omittamus; (ut quod Episcopum fingunt, potestatem tribuere Exorcistæ dæmones exorcismis, & ca- techumenis & Baptizatis fugandi: subdiacono vero legendi Epistolas; & diacono Euangelia; utrumque pro vivis & de- functis: denique diacono & presbytero Spiritum Sanctum^b) quum hi ordines; ut à Pontificiis observantur ad impium Missæ, pro vivis & mortuis, sacrificium, vel conficiendum, vel administrandum perspicue pertineant^c: eos non potuisse à Christo unico Novi Testamenti secundum ordinem Mel- chisedec sacerdote, institui^d, concludimus.

a Concil. Flor. decr. Eug. 4. Pontif. Rom. part. 1. Catech. Trident. ad Paroch. de Ordin. Sacram. b Ibid. & Concil. Trident. sess. 23. Can. 4. c Ibid. d Heb. 7.

XXI. Postremo loco Matrimonium non esse Novi Te- stamenti Sacramentum apparet: quia 1. ante lapsum institu- tum est. 2. Et utrique Testamento proprium. 3. Tam extra quam intra Ecclesiam commune. 4. Nec ullum habet elemen- tum à Deo mandatum. 5. Neque gratia justificationis promis- sionem ullam. Quamvis similitudinem aliquam habeat, cum magno illo unionis Christi & Ecclesiæ arcano^a. Quamob- rem merito, quinque illa Pontificiorum Sacra menta falsa es- se statuimus.

a Eph. 5. v. 32.

C O R O L L A R I A.

1. *Missa non est sacrificium: nec presbyteri sunt veri sacer- dotes, secundum ordinem Melchisedec.*

2. *Purgatorium Pontificium est figuratum humanum.*

C O N C I L I A T I O

Doctrinæ Orthodoxæ

D E P R O V I D E N T I A D E I.

C A P U T I.

PERICLEM narrant^a historici, antequam ad habendam concionem accederet, Deum semper precati solum, ne ullum verbum, quod ad rem presentem non conveniret, invito sibi excederet. Religiosè profectò & prudenter, ob teneras vulgi aures, quæ leví momento offenduntur, & perversum quorundam studium, qui omnia in deteriorem partem rapiunt & interpretantur. Verùm id mihi multò religiosius, de Providentia Dei acturo, observandum arbitror. Quam ad rem non solum tenuitatis meæ conscientia, materiae gravitas, & accuratum doctorum judicium, sed multorum etiam præjudicium hortatur & exsticulat. Nam (ut cum vetustissimo^b scriptore loquar) confiteor libenter à sapienti & fidei viro dictam sententiam, quam sepe suscipio, de Deo & verè dicere, periculum est. Neque enim ea tantum periculosa sunt, qua falsa de Deo discuntur, sed etiam que vera sunt, & non oportune proferuntur, dicensi periculum generant. Quare ad te me converto Deus optime maxime, veniam opemque Spiritus tui & providentiam imploro: da quæso ut veritatem perspiciam eamque sancte & oportune proferam: lectores rectè capiant: omnes denique studia nostra, veritati & paci Christianæ, ad nominis tui gloriam & ecclæsiaz bonum, certatim consecremus. Dicturus igitur de Providentia Dei, ut via quadam & ratione procedat oratio, à vocis explicatione, quæ rei nota est, ordinum existit no; ne ambiguitate illius à vero aberremus. Et enim providentia vox variis modis accipi solet. Primum enim accommodata à sensu metaphora, ad intellectum transfertur & præscientiam notat: ut Græcis οὐρανός. Hinc Phavorinus ^c πολιτεύεται τὸν οὐρανόν, τὸν πάντας τοὺς θεούς. Et Hesychius οὐρανός, οὐρανόν. Sic Nicias, ἀνθρώποις ἐπί οὐρανοῦ γενέτε, οὐρανία δὲ οὐρανός, Cupiditate quidem paucissima rectè geruntur, providentia vero plurima. Huc etiam pertinet nota illa ac trita definitio^d: Providentiæ est per quam futurum aliquid videtur, antequam factum sit. Deinde synecdochicè ad voluntatem etiam pertinet, & bonum consilium seu decretum significat: hoc est, sapientem rerum ad finem bonum destinationem. Duo enim ad hanc providentia rationem omnino pertinent, præscientia, & præfinitio, primum finis, secundò mediorum. Finis enim (ut ex natura luce omnibus notum & communi sermone tritum) prior est medis, in intentione (si non tempore, saltem ordine) posterior autem executione. Sin secus, non providentia, sed temeritas appellanda est. Deinde finis esse debet non solum bonus, sed etiam δυστοιχία, qui obtineri possit. Nam si malus, versutia est; si αδύτοιχος qui fieri nequeat, insititia: quorum utrumque quasi è diametro providentia adversatur. Interdum tamen οὐρανοῖς ad pravum etiam consilium refertur. Sic à Philosopho^e οὐρανοῖς καὶ μηδενὶ οὐρανῷ

autē ex providentia & animo perdendi eum, abusione quadam vocis, eodem sensu usurpantur. Cæterum meliorum in partem, quum virtus sit, adhiberi consuevit. Quaratione οὐρανία providentia Felici, Act. 24. 4. & synonymum φρεσίτης, prospicere Deo ascribitur, Hebr. 11. 40. & διάφανος οὐρανοῦ providendi vim, Damascenus nominat, Orthod. fid. lib. 2. cap. 28. Terzio metonymicè ad actionem referunt & effectum quandam providentia, hoc est, sapientem rerum existentium ad finem suum gubernationem indicat vulgo. Quo quidem modo ab effectione distinguitur: ut in artium distributione fieri solet. Sic enim artifices quidam, ait Greg. Nyssenus, de providentia cap. 1. ad hoc tantum, ut bene operentur, sunt eruditæ, & nullius amplius habent curam; ut teuctores, scriba, signi: alii solum provident; ut agasones & pastores. Sic loquitur Apostolus εἰ δὲ τοῦτο οὐρανός, si quis vero suis non providet^f. Quum autem ad hanc gubernationem requirantur duo, utilium mediorum procuratio & noxiorum cautio: hinc fit ut synecdochicè modò pro hac, modò pro illa parte à bonis auctoribus providentia vox passim usurpetur. Sic etiam in sacris literis, Deus sibi pecudem videntur, seu providebit, hoc est, procurabit, Gen. 22. 8. Similis locus est Exod. 18. 21. & alibi. Atque huc etiam quadrat illud Apostoli, οὐρανοῦ τὴν καλήν providere honestā, Rom. 12. v. 17. 2. Corinth. 8. v. 21. Quartò denique & synecodge amplissima rerum efficiendarum & curandarum consilium & executionem illius simul complectitur. Quo sensu providentiam Dei hoc loco statuimus ex re ipsa & veterum, à quibus voces promanarunt, sententia. Sic Cicero, De natura Deorum lib. 2. Dico igitur providentia Deorum mundum & omnes mundi partes & initio constitutas esse & omni tempore administrari. Lactantius, de ira Dei cap. 10. Est igitur divina providentia (ut senserunt ii homines quos nominari) cuius vis ac potestate omnia qua videmus, & facta sunt & reguntur. Nec enim creari mundus, sine divina providentia, potuit: nec perdurare, nisi providentia gubernaretur. Interim tamen providentia vox τοῦτο οὐρανοῦ & distinctionis ergo, quum creationi opponitur, non ad decretum Dei aeternum, nec ad creationem extenditur, sed ad solam rerum gubernationem significandam commode adhibetur vulgo. Hinc Sapiens Hebreus^b, Parvum & magnum ipse fecit equaliterque providet omnibus. Et Theodore^c, Posuit tum ea que pertinent ad creationem, tum qua faciunt ad providentiam. Quia non modo condidit universa, sed etiam in iis gubernandis perseverat. Sic denique ut alios præteream ex Gregorio Nysseno Damascenus^d, οὐρανός τούτος οὐρανός εἰς οὐρανόν καὶ οὐρανός εἰς οὐρανόν, providentia igitur est Dei in ea qua sunt cura.

^a Plutarchus in Pericle. ^b Origenes in Ezech. hom. 1. ^c Thucyd. lib. 6. ^d Cice ro de Inventione lib. 2. & August. Quest. oſtuag. q. 31. ^e Arist. mag. moral. lib. 1. cap. 17.

^a 1. Tim. 5. 8. ^b Sap. 6. 8. ^c Comment. Jer. 51. & Divinor. decre. epit. cap. Provid. ^d Lib. de Prov. cap. 2. Orth. fid. lib. 2. c. 28.

C A P U T II.

ATQUE hactenus de providentie voce & usu illius: jam vero ad rem ipsam & Dei providentiam accedamus, de qua natura illius & cognitionis usu, pro tenuitate nostra differamus. De natura autem quæritur generatim, an aliqua sit Dei providentia: & nominatim quid ea demum sit. Quæ singulari deinceps persequemur suo ordine. Ac prior quidem pars tam aperta est & naturæ luce perspicua, ut orationem minime desideraret, nisi singularis profanorum hominum obstat audacia & imbecilliorum quos pervertere student, habenda esset ratio. Isdem enim argumentis, ait Nyssenus de Provi. c. 1. quibus divinitas demonstrari posset. Nam quum o-

mibus mortalibus innatum & eorum animis quasi insculptum sit aliquem esse Deum, adeo ut ne ipsi quidem Epicuræi id negaverint, quis providentiam illius inficietur? Etenim si Deus est, inquit Lactant. de ira Dei c. 9. utiq^z providens est, ut Deus: nec aliter ei potest divinitas attribui, nisi & præterita teneat & præsentia sciat & futura provideat. Eaque ratione & idolorum vanitatem arguit & divinitatem sibi assertit Deus, Indicate, ait Esa. 41. 23. istorum signa in posterum, ut cognoscamus vos esse Deos. Et alibi, Ego sum Iehova, illud est nomen meum & gloriam meam alteri non dabo. Priora ecce evenerunt & nova ego indico, quum nondum exoriuntur, pronuntio vobis, Esa. 42. 9. Qua-

re providentiam quisquis sustulerit, et si divinitatem verbis assereret maximè, re ipsa tamen divinitatem negat. Ac sanè quum nullum mortalium dignum censemus appellatione patris, qui liberorum curam abjicit; aut regis, qui subditos negligat: quid fieri possit indignius, quam putare justissimum ac benignissimum rerum omnium dominum ac patrem, abjecto mundi gubernaculo, regnum & opus suum, ludibrio fortunæ, aut insolenti subditorum arbitrio, proposituere? Quare rectè ac graviter, ut multa de Deo Nyssenus de Provi-*c.* 8. *Quia sapiens est & bonus, sapienter & optimè eorum que sunt providentiam gerit.* Nam siquidem non provides, non est bonus: si vero non bene, minime sapiens est. Verum, ut ab illa sublimi Dei natura, ad opera illius & illustrissimam mundi fabricam, oculos circumferamus, quis adeo rudis est, ut ex cæli magnitudine, firmitate, motu, innumerabili sydereum copia, dispositione, splendore, & ad statas temporum vi-ces moderandas terræque secunditatem utilitate, conspicuam Dei providentiam non agnoscat? Quis tam hebes ut ex soli medio aëre librati stabilitate: & admirabili animalium, arbo-rum, fructuum, structura, varietate, opportunitate, generis cujusque conservatione ac propagatione incredibili, Dei sa-pientiam & potentiam non persentiat? Quis adeo cæcus est, ut ex perenni fontium scaturigine, perpetuo fluminum cur-su, oceanii amplitudine, fertilitate, fluxu & refluxu certissi-mo; ex omnium denique mundi partium compage, usu, ordine & ornatu summo, quasi ex speculo, relucentem Dei pro-videntiam, non perteat, admiretur, prædicet? Qua de re divinè, ut omnia, Apostolus Rom. 1. 19, 20. ait: *Quoniam id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in ipsis. Deus enim eis manifestum fecit. Ipsi enim invisibilia, jam inde à condis-to mundo, ex rebus factis intellecta pervidentur, eterna videlicet ejus, cum potentia cum divinitatis, ad hoc, ut sint ipsi inexcu-sabiles.* Et præclarè Jobus, Dei providentiam, adeo claram esse docet, ut & bruta animantia, eandem docere valeant. Ceterum, ait, interrogando bestias & unaquaque docebit te: & volucrem cœli & indicabit tibi. *Ave alloquere terram & docebit te: etiam narabunt tibi pisces mari.* *Qui non cognovit ex omnibus istis, quod manus Iehova fecit istud; in cuius manu est anima omnis viventis & spiritus totius carnis humana?* Job. 12. 7, 8, 9, 10. Et Paulus, *Non passus est Deus se exper-tem esse testimonii, dans nobis calitus pluvias ac tempora fructi-fera, implens cibo & letitia corda nostra,* Act. 14. 17. Et alibi, *Definiuit tempestivitates, quas praestituit: & posuit terminos habitationis eorum, ut quererent Deum, si forte palpando, eum invenirent,* Act. 17. 26, 27. Hinc cœlos enarrare glori-am Dei, ait Psaltes Psal. 19. 1. & in providentiaz laudem erumpens, *Iehova, inquit, Domine noster, quam magnificum est nomen tuum in tota terra, que ponis decus tuum supra caelos,* Psal. 8. 1. Nec mundus solum universus, sed hominis etiam constitutio & regimen (unde ^a μητρός Κυρος & mundi majoris breviarium dicitur) Dei providentiam ostendit. Nam admirabilis humani corporis structura, artificis sapientiam cele-brat: & animi conjunctio & imperium, gubernationem il-lius evincit. Siquidem quum nec corpus sine ratione, ut nec res publica sine rectore, nec sine gubernatore navigium, queat consistere: an universa hæc mundi machina, quæ ex innumera rerum contrariarum varietate conflata est, tot se-culis tantaque firmitate & ordine, sine ordinantis Dei pro-videntia perduraret? Itaque memorabilis sanè Gregorii Mag-ni sententia, Moral. in Job. lib. 6. cap. 6. *Quis, inquit, omnis potentis Dei mirabilia perscrutari sufficiat? quod cuncta ex nihilo creavit, quod ipsa mundi fabrica mira potensie virtute disposita sit, & super aera caelum suspenditur, & super abyssum*

^a Gregor. Nyss. lib. de homine cap. 4.

terra libratur: quod ex rebus invisibilibus ac visibilibus omniis hec universitas existit: quod hominem feceris, (ut ita dixerim) in brevi colligens mundum alterum, sed rationalem; quod hanc ex anima & carne constitutens, investigabili virtutis dispositione permisit spiritum & lutum. Præterea quid imprudentius, imo impudentius fieri potest, quam ut eum, qui providendi facultatem (quæ non nisi à providente natura manare potuit) non hominum solum animis, sed & brutis animantibus quodammodo impressit, providentiaz laude spoliatus? Eoque merito exclamat Psaltes, *Animadvertisite ô brutissimi & stolidissimi, quando intelligentes eritis? Plantator auris an non audias? an formator oculi non intueatur? An castigator genuum, non reprehendat: qui docet homines scientiam?* Psal. 94. 8. Huc etiam accedit religionis quoddam quasi semen, omnium mortalium pectoribus insitum penitissimè: adeo ut nulla sit gens tam barbara, tam efferata, quin Deum colendum esse sentiat, & aliquam saltem religionis & divini cultus habeat rationem, eoque providentiam Dei re ipsa agnoscat. Nam quid obsecro precibus opus est, si eas non audit, aut non exaudiit Deus? quid gratiarum actione alienius, si nulla ab eo beneficia? quid religione & timore Dei vanius, si neglecta uni-versi cura, pietatem & impietatem mortalium pari ratione & modo estimat? At secus omnium temporum & locorum ex-perientia comprobatum est. Etenim apertissima copiosa-que divinæ in sceleratos vindictæ & erga probos benignita-tis exempla nunquam defuerunt. Cujus rei testes locupletissimi sunt historiæ non solum sacrae, sed etiam profanae, & quæ milles testimonia instar conscientia. Illius enim naturam paullisper examina, nihil verius comperties. Nam quid ea tandem aliud est, quam judicij divini quoddam quasi præjudicium & certissimum providentiaz in utramque partem argu-mentum? Scitum enim illud ac suo modo verum monoliti-chon, βετονικήν & οὐρανίον διός. Omnibus mortalibus con-scientia (quasi) Deus. Nam quum gentes, ait Apostolus, que legem non habent, natura qua legis sunt faciunt, isti leges non habentes sibi ipsis sunt lex: ut qui ostendant opus legis scrip-tum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum con-scientia, & cogitationibus se se mutuo accusantibus aut etiam excusantibus, Rom. 2. 14, 15. Itaque ut omnia bonis inter-dum malè: malis verò bene & ex sententia fluere videantur: illorum tamen felicitatem id minimè evertit: nec horum mi-seriam tollit. Hos enim maleficiorum conscientia Dei iram intentans perpetuo stimulat & excruciat: illos recti & pro-videntiaz divinæ conscientia in media etiam morte consola-tur: quia præsentem vitam, viam, non patriam; militiam, non palmam deputant: ut scitè Gregorius Magnus Moral in Job. 1. 8. c. 6. Nec obstat, quod gubernationis divinæ ratio-nem in multis non capimus: *imo vel hoc ipsum maxime est providentia, quid rerum rationes nobis arcane sunt & ineffa-biles:* ut doctè Chrysostomus ^a monet & pluribus confirmat. Præterea quid de ostentis & prodigiis, quæ rerum eventu com-probata sunt, statuemus? quid de miraculis, quæ non casu aut fortuna, sed consulto supra naturæ vires, præstata sunt innumera; nonne potentissimam Dei manum & divini ou-minis providentiam disertè testantur? Denique, ut alia præ-tteream, quum crebro & ab omni pene memoria, rerum etiam multis post seculis futurorum, prædictiones verissimæ & clarissimæ extiterint, quæ nulla naturæ luce, nulla conje-cta concipi potuerunt: ecquis aliquam esse Dei provi-den-tiam dubitare audeat? Quare ex his omnibus, id quod in-stituimus, generatim divina confirmatur providentia: quæ copiosius ac distinctius ex sacrarum literarum auctoritate de-monstrabitur suo loco.

^a Comment. ad Ephes. 5. sermone 20.

C A P U T III.

IT AQUE ut ordinis, à nobis propositi, ratio postulat, quid providentia Dei sit, porro explicemus. Ea autem est providentia, qua Deus, ad gloriam suam, universas a-ctiones suas externas earumque circumstantias, decrevit ab-externo: & tandem exequitur. Quod autem providentiam appellamus, non inanis est αντιλογία, sed generis analogici,

quod τοῦ ἀνθρώπου non ineptè omitti solet, declaratio. Siquidem alia est, creaturarum ratione prædictarum, Angelorum & hominum: alia Dei providentia. Illa cum ratiocinatione & consultatione; hæc sine ea: illa imperfecta; hæc perfectissima ^a. Quod ex descriptione constat, quæ porro nobis re-

^a Arist. Ethic. lib. 6. c. 6. & Thomas part. 1. qu. 22. art. 1.

texenda est ac distincta partium explicacione illustranda. Etenim quum ^a providentia, generati sumpta, consilium & executionem illius complectatur: ita & providentia divinæ partes sunt duæ, consilium seu decretum Dei, & illius executio ^b. Hinc rectè Scholastici, *sciendum est, quod circa providentiam duo sunt consideranda. Unum est ipsa præordinationis executio: & aliud est ipsius præordinationis executio: Primum est eternum; & secundum temporale.* Consilium seu decretum Dei est prior providentia divinæ pars, qua ab æterno res omnes præcivit, & ex iis, pro suo arbitrio, certas cum omnibus suis circumstantiis, quæ optimè præfinivit. Cæterum ut consilium omnne ad intellectum pertinet & voluntatem: sic etiam consilium seu decretum Dei, analogicè complectitur, præscientiam Dei indefinitam, & præfinitionem illius, quæ, *secundum p̄sonam, definitum seu definitum Dei consilium,* dicitur Actor. 2. 23. Etsi enim in Deo, propter summam essentiam simplicitatem, haec duo, ut similia, re ipsa sint unum; nec tempore different, quia æterna: ratione tamen ordinis & conceptus nostri, cui se clementer Deus accommodavit, distinguuntur. *Præscientia autem Dei indefinita est rerum universarum & singularium, quæ fieri possunt, perfectissima in Deo scientia.* Nam præscientia objectum sunt *nō divinae* quæ-

^a Resolutio Theolog. super sententias. ^b Tract. 1. par. 3. por. 1. q. 3. & Tho-

cunque fieri possunt: quorum ratione distinguitur. Est enim *τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, & τὸ μέλος,* eorum quæ simpliciter fieri possunt (sive ea futura sint, sive minus) aut futurorum. Unde illa *præscientia indefinita & simplicis intelligentia;* hæc verò definita nominatur ^a. Etenim omnia futura, fieri possunt; sed infinita possunt fieri, quæ nunquam futura sunt: utraque tamen à Deo præsciuntur ab æterno ^b. Nam si plura, quam fiunt efficere nequit Deus; non est omnipotens: si, quid valeat aut fieri possit, ignoret; non est omniscius: quibus nihil magis absurdum, nihil in divinam majestatem indignius, dici aut fingi potest. Nam & ratio dictat & sacræ literæ testantur, Deum esse infinitum: eoque scientia & potentia infinita præditum. Omnipotens tamen non hoc solum nomine, quod omnia possit, quæ velit; sed & reliqua, quæ velle potest & naturæ ipsius tanquam summo bono, minimè repugnant. Quæ summa demum potentia est. Ideo enim verè omnipotens est, quia impotens esse non potest. Sic noluit Christum, Angelorum subsidio, morti eripere: attamen potuit. *An putas, inquit Servator Matth. 26. 53. me non posse rogare Patrem, & sis te mihi plures quædam duodecim legiones Angelorum?* Et ut potuit Deus, ita posse se, ab æterno præscivit: quia summe sapiens, sibi ignotus esse non potest.

^a Thomas Aq. Par. 1. qu. 14. art. 9. &c. ^b Greg. de Valent. comment. Theol. Disp. 1. q. 14. pun. 5.

CAPUT IV.

PRAEFINITIO verò est actio voluntatis Dei quæ ad suam gloriam ex rebus præscitis creationem & gubernationem hujus mundi præfinivit. Actionem voluntatis appello: quia, quemadmodum præscientia ad intellectum, ita & præfinitio ad voluntatem pertinet. Quare & consilio ab Ecclesia Hierosolymitana ascribitur, his verbis, *Quacunque manus tua & consilium præfinierat facienda,* Act. 4. 28. & ad voluntatem ab Apostolo refertur, *Præfiniti,* inquit, *secundum propositum ejus, qui omnia efficit secundum consilium voluntatis sua,* Ephes. 1. 11. Non enim omnia, quæ præscivit, quum infinita sint; sed quæ voluit, eoque certa quædam præfinivit Deus: *quia omnia quæ voluit fecit,* Psal. 115. 5. Unde etiam præfinitio, quæ voluntatis actio, metonymicè, *voluntas Dei,* passim appellatur. Quum verò ad præfinitionem, ut ante ostendimus, duo requirantur, primum finis, deinde media: seu, propositum finis & accommodata mediorum, ex rebus præscitis, ad eum finem destinatio; utrumque descriptione proposita explicatur. *Ac finis quidem præfinitionis Dei* est ipsius gloria: quæ ut summo bono & bonorum omnium fonti, jure meritoque convenit: et si Deo ad beatitudinem nihil conferat, Act. 17. 25. Deut. 10. 13, 14. Alioqui non esset summum bonum, ^a sibi ad omnia sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigne ut sint & ut bene sint. Hunc autem esse finem perspicuum est. Sic enim ait Sapiens, *Omnia Deus fecit propter semetipsum, etiam impium ad diem malum,* Pro. 16. 4. *Quoniam ex eo* (inquit Apostolus Rom. 11. 36.) *per eum, & in eum sunt omnia.* Et alibi exclamat, *Rex autem aeterno, immortalis, invisiibilis, sibi sapienti Deo, honor sit & gloria, in secula seculorum, Amen,* 1. Tim. 1. 17. Media verò sunt creatio & gubernatio hujus mundi: quæ ad gloriam suam, quæ optimè præfinivit ab æterno: quia ante creationem, nihil nisi æternum. Porro quum ex rebus præscitis creationem & gubernationem hujus mundi pro voluntate sua præfinierit Deus: consequitur hanc præfinitionem non solum optimam, hoc est, sapientissimam esse & justissimam: verum etiam liberrimam & immutabilem. Hæc enim voluntatis Dei optimi, maximi, propria. Quum autem alia sit libertas à necessitate naturali, alia à necessitate accidente seu coactione: hoc quidem libertatis modo, scilicet vult Deus: utroque verò, reliqua à se. Etenim scilicet hoc est, suam sapientiam, potentiam, bonitatem, gloriam, non potest non velle, liberrima ab omni coactione necessitate naturæ: *quia scilicet abnegare non potest,* 2. Tim. 2. 13. Reliqua verò creationem nimis & gubernationem hujus mundi, poterat non velle, aut aliter: voluit autem Deus, nulla naturæ necessitate, vel coactione absoluta, aut mixta *καὶ φύσην καὶ ἀνθρώπου* volens nolente animo, (*ut hominibus contingit*) sed volunta-

^a Aug. de civit. Dei. 10. c. 5. ^b Arist. Ethic. ad Nicom. 1. 3. c. 1.

te omnino liberrima. Quia nullius est indigens, nulli devinctus, solus *ἄνεγες* & omnipotens: qui nec cogi potest nec impediri. *Eoque omnia operatur secundum consilium voluntatis sua,* Ephes. 1. 11. *miseretur quorum vult:* quos vult indurat, Rom. 9. 18: *elegit nos secundum beneficium voluntatis sue,* Eph. 1. 4. *dona sua distribuit, prout vult,* 1. Cor. 12. 11. (nam quis prior dedit Domino, ut retribuatur ei? Rom. 11. 35.) denique de suo facit quæ vult, Matt. 20. 15. Itaque nullæ hoc loco fatales Stoicorum affingendæ sunt tabulae, quæ Deo creationis aut gubernationis destinandæ legem modumve imponant. Qua de re graviter Nyssenus lib. de fato c. 4. *Neque (inquit) voluntatem ejus servire necessarifas est dicere.* Etenim necessitatibus est conditor. Nam necessitatem sanè imposuit astris, ut semper secundum idem moveantur: & mare circum terminavit: & universalibus & generalibus necessarium terminum imposuit. *Quem si Fatum vocare volant:* eò quod ubique & semper secundum necessitatem sit, ut omnia per successionem sint in generatione & corrumpantur, nihil curamus. De nominibus enim non velitamur adversus eos. *Ipse verò supra omnem necessitatem, non modo consistit:* sed & dominus & factor ejus est. Omnipotens enim existens & supra natura ipsa potest, nihil neque natura necessitate, neque legis dispositione facit. Omnia verò ei sunt contingentia, etiam necessaria. Et ut hoc monstretur, cursum Solis & Luna, qui necessitate feruntur & semper uno modo habent, quandoq; stare fecit: ut ostendat nihil à se secundum necessitatem fieri, sed omnia per potestatem contingenter. Quamobrem præfinitio Dei liberrima est: quemadmodum & constantissima atque immutabilis. Propterea *καὶ φύσην καὶ ἀνθρώπου* immutabilitas consilii Deo ascribitur in ^a Sacris literis. Nec sanè immerito. Primum quidem, quia Deus simplex est & æternus: nihil autem simplex mutabile, & quidquid propriè æternum, idem immutabile. *Quod enim mutatur,* ait Augustinus ^b, *non manet: quod non manet, non est æternum.* Idque inter immortale & æternum interest, quod omne æternum immortale est: non omne immortale satis subtiliter æternum dicitur. *Quia eti si semper aliquid vivat:* ramen si mutabilitatem patiatur, non propriè æternum appellatur: *quia non semper eiusmodi est: quamvis immortale, quia semper vivat recte dici possit.* Deinde etiam præfinitio immutabilis est, quia nec falli sapientissimus, nec mentiri verissimus, nec superari aut ab ullius creaturæ arbitrio pendere potest omnipotens, & (ut cum Nysseno ^c loquar) *καὶ φύσην καὶ superioris expers Deus.* Atque huc cum primis faciunt dissertatione hæc Sacrarum literarum testimonia, *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur: nec ut filius hominis ut mutetur,* Num. 23. 19. *Dixit ergo & non faciet? locutus est & non*

^a Heb. 6. 17. ^b August. de Trinit. 1. 7. c. 6. Quæst. octag. q. 19. ^c Lib. de fato cap. 4.

implebit? Mal. 3. 6. • Ego Iehova non mutor. Multe cogitationes insunt animo cuiusque, sed consilium Iehova ipsum stabit, Prov. 19. 21. Iehova exercitum invenire consilium, ecquis irriteret faciet? & manum ejus excentam, quis avertat? Esa. 14. 27. Ego sum Deus & non est ultra Deus, nec est similis mei, annuntians ab exordio novissimum & ab initio quae nondum facta sunt, dicens, Consilium meum stabit & omnis voluntas mea facta, Esa. 46. 9, 10. Consilium Iehova in seculum consistit: cogitationes cordis ejus, in aetas singulas, Psal. 33. 11. Omne munus bonum & omne donum perfectum superne est, descendens a patre luminis: apud quem, non est transmutatione nec conversione obumbratio, Jac. 1. 17. Unde etiam solus sapiens: solus bonus, solus potens & immortalis appellatur. Nec quidquam huic adversatur sententia quod pœnitentia Deo attribuitur, cum alibi, tum Gen. 6. 6. Pœnituit Iehovam, quod fecisset hominem: & 1. Sam. 15. 11. Pœnit me constituisse Saulum in regem. Ea enim voce non mutabilis in Deo affectus (quum nullum accidens sit in eo, utpote simplicissimo & infinito) sed destinata effectus mutatio a proportionibus metaphora adumbratur. Quod vel ex interpretatione Samuelis, altero in loco, constat. Triumphator, inquit, Israëlis, non mentietur, neque pœnitit eum: quia non est homo, ut pœnitat eum, 1. Sam. 15. 29. Quomodo enim (ait Theodorets Quæst. in Gen. c. 7.) pœnitentia cadat in eum, qui sua præscientia regit universa? Quare pœnitentia Dei nihil aliud est, quam mutatio dispensationis ejus. Pœnitit me, inquit, quod constituerim Saulum regem: pro eo, quod est, statui illum deponere & alterum creare. Sic in hoc loco, Pœnitit me fecisse hominem, hoc est, decrevi perdere hominum genus. Quapropter scitè ac rotundè Gregorius Magnus Moral. in Job. lib. 20. cap. 24. Quia ipse immutabilis, id quod voluerit mutat; pœnitere dicitur: quamvis rem mutet, consilium non mutet. Et Augustinus in Psal. 109. Pœnitentia mutatio rerum significatur. Et de civit. Dei l. 15. c. 25. Cogitatio vero ejus & recognitio mutandarum rerum est immutabilis ratio. Neque enim ut hominem, ita Deum, cuiusquam facti sui, pœnitit: cuius est de omnibus rebus tam fixa sententia, quam certa præscientia. Porro nec veteris testamenti abrogatio nec cæterarum rerum mutatio præfinitionis constantiam tollit. Nam hac omnia (ut idem Aug. Epist. 5. ad Marcellum ait) mutantur, nec mutatur divina prævidentia ratio: qua sit, ut ista mutetur. Præterea quod minas non semper exequitur Deus ut Abimelechi, Ezechia & Ninivitarum historia comprobatur, nullam consilii mutationem arguit: sed sapientem Dei clementiam demonstrat. Si quidem tacita exceptione resipiscientia, minarum terrore, strata consilic via, ad destinatum officium & salutem peccatores, non gratiōe solum invitat: sed & Spiritus efficacia pertrahit ac perducit. Qua de re præclarum in Ezechiele cap.

^a Rom. 16. 27. Luc. 18. 19. 1. Tim. 6. 15, 16.

33. ii. testimonium; vivo ego, dictum Domini, non deleatur morte improbi: sed ut convertatur & vivat. Ac recte Theodorets in Jon. 3. Quoniam conservare Deus gaudet, minatur tristitia, ne in nos tristia inveniat: Et in Ezech. 7. Ineffabilis Dei clementia penas minatur, ne in penas inferat. At de Ezechiæ exemplo nominatim & graviter, Augustinum ^a scutus, Gregorius Magnus Moral. in Job. lib. 12. cap. 1. ait, Nulla que in hoc mundo hominibus sunt, absque omnipotens Dei occulto consilio veniunt. Nam cuncta Dei secundum præscientia, ante secula decrevit, qualiter per secula disponantur. Statutum quippe jam homini est, vel quantum hunc mundi prosperitas sequatur, vel quantum adversitas ferat: ne electos ejus aut immoderata prosperitas eleverit, aut nimia adversitas graverit. Statutum quoque est, quantum in ipsa vita mortali temporaliter vivat. Nam et si annos quindecim, Ezechia regi, ad viam addidit omnipotens Deus: quum cum mori permisit, tunc eum prescrivit esse moritum. Quia in re questio oritur, quomodo es per Prophetam dicatur 2. Reg. 20. 1. Dispone domus tua, quia morieris tu & non vives. Cui quoniam mortis sententia dicta est, protinus ad eum lachrymas est vita addita. Sed per Prophetam Dominus dixit, quo tempore mori ipse mereretur: per largitatem verò misericordia illo cum tempore ad mortem distans, quod ante secula ipse prescrivit. Nec propheta igitur fallax; quia tempus mortis ignoravit, quo vir ille mori mereretur: nec Dominica Stratura convulsas sunt; quia ut ex largitate Dei ambi vita crescerent, hoc quoque ante secula prefixum fuit: atque spatiis vite quod in opinione foris est additum, sino augmentatione in præscientia fuit intus statutum. Hinc etiam Deus Abimelecho mortem initio minatus, expressa postmodum conditione, minarum sententiam illustravit, Gen. 20. 37. Qua de re tota ipsignis & ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt} ^{uu} ^{vv} ^{ww} ^{xx} ^{yy} ^{zz} ^{aa} ^{bb} ^{cc} ^{dd} ^{ee} ^{ff} ^{gg} ^{hh} ⁱⁱ ^{jj} ^{kk} ^{ll} ^{mm} ⁿⁿ ^{oo} ^{pp} ^{qq} ^{rr} ^{ss} ^{tt}

nus tua & consilium tuum ad eum quod præficerat facienda. Et Apostolus Act. 2. 23. tunc tuus est deus tuus & tu es christus dei. bunc definito consilio & præscientia dei deditum, quum accepis-
tess, manibus sceleratis crucis affixum, interemisti. Et Christus Luc. 22. 22. Filius hominis vadit, prout definitum est, sed
va homini, per quem traditur. Atque ex hisce patere satis ex-
istimo, qua ratione, sine ulla in Dei majestatem injuria,

à magno viro dictum sit, quod, ad ea quoque trans-
feratur, quae sicut optima sunt, quod ad Dei decretum attinet;
ita hominum ipsorum respectu, summa maximaque sunt sco-
lera: ut Act. 2. 23. dicitur Christus christus dei proditus, & im-
piorum manibus crucifixus. Quare frustra, ex hac sententia,
calumniandi occasionem arripiunt. Sed plura suo loco.

^a Beza præl. in Rom. 6.

CAPUT VI.

PORRO à natura præfinitionis Dei ad effectum illius primum & necessarium accedamus. Id autem est præscientia definita, quæ est rerum omnium à Deo præfinitarum in Deo scientia. Quandoquidem nota sunt Deo ab aeterno omnia opera sua, Act. 15. 18. Ipse fines mundi intuetur, & omnia quæ sub calo sunt, Joh. 26. 24. Nec est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: Omnia autem nuda & aperta sunt oculus ejus, Hebr. 4. 13. Adeo ut tenebra perinde sint ei atque lux, Psal. 139. 12. Novit omnia: Corda & renes perscrutatur, i. Joh. 3. 20. Jerem. 17. 10. Intelligit cogitationes è longinquio, Psal. 139. 2. Sapienciam dat sapientibus & scientiam scientibus intelligentie, Dan. 4. 21. Eoque meritò solus sapiens appellatur, i. Tim. 1. 17. Quod eleganter expressit Boëthius, De consol. Philos. lib. 5. metro 2.

Huic ex alto cuncta tenuit
Nulla terra mole resistunt:
Non nox atris nubibus obstat:
Uno mentis cernit in itin
Quæ sunt, quæ fuerint, veniantque.
Quem, quia respicit omnia solus,
Verum possit dicere Solem.

Hanc autem definitam Dei præscientiam, Scientiam visionis & intuitivam Dei notitiam nominant: quod res omnes præfinitas, tanquam præsentes, intueatur ac cognoscat penitissime. Etenim non singula, ut Augustinus de Trinitate lib. 15. cap. 7. ait, cognoscendo afficit, sed una aeterna & immutabili atque ineffabilis visione complectitur cuncta quæ novit. Itaque si res ipsa, Præscientia; sin aeternam Dei natum consideres, Scientia potius dicenda est, quam, Præscientia. Quia quod propriè aeternum est, successione & intervallo temporis caret. Unde aeternitas vulgo definitur ex Boëthio^b; Interminabilis vita tota simul & perfecta posse. Deus autem inhabitat aeternitatem, Ef. 57. 15. ac propriè aeternus & infinitus dicitur: eoque omnia habet sibi præsentia constantissimè. Hinc mille anni, ante oculos ejus, sunt tanquam dies hebetra, quæ præseruit: ut ait Psalmus 90. 4. Quem imitatus Apostolus afferit, unum deum, apud Deum perinde esse ut mille annos: & mille annos, ut diem unum, 2. Pet. 3. 8. Quare scite, ut solet, Augustinus de civitate Dei lib. 11. c. 21. Non quod ullo modo scientia Dei varietur, ut aliud in eo fiant, que nondum sunt, aliud quæ jam sunt, aliud quæ fuerint. Non enim, more nostro, vel quod futurum est: prospicit: vel, quod præteritum est, respicit: sed also modo quodam, à nostrorum cogitationum consuetudine longè latique diverso. Ille quippe non ex hoc, in illud cogitationem mutata, sed omnia incommutabiliter videt. Ita ut illa quidem quæ temporaliter sunt & futura, nondum sunt; & præsentia, jam sunt; & præterita, jam non sunt: ipse vero hæc omnia stabili ac sempiterna præsentia comprehendit. Ac præclarè Grægorius Magnus Moral. in Job. lib. 20. cap. 24. Quomodo est præcious, dum nulla, nisi quæ futura sunt, præficiantur? Et scimus, quia Deo futurum nihil est: ante cuius oculos præserita nulla sunt, præsentia non transiunt, futura non veniunt: quippe omne quod nobis fuit & erit, in ejus profectu præsto est: & omne quod præsense est, scire potest potius, quam præscire. Hanc autem præscientiam Dei definitam, præfinitionis effectum necessarium ac proprium appellamus, quod certò & ex ea solum oriatur. Ut enim præscientia Dei indefinita (qua Deus omnia, quæ contingere simpliciter possunt, tanquam *prædicta* novit) præfinitionem Dei ordine antecedit, tanquam subjectum & materia, unde certa quædam definiri possunt futura; sic etiam præfinitio, ex præscitis possibilibus futura quædam determinans, præscientiam definitam

^a Thomas Aquinas Par. 1. q. 14. art. 9. &c. ^b De consol. Philos. lib. 5. pro-
fa ult.

(quæ futurorum est) ordine & causa tanquam efficax objectum, & primum determinationis futurorum principium, antecedit. Nam definita Dei præscientia non à rebus futuris pronatur, sed à determinante futura decreto Dei. Siquidem tempore aeterni causa esse non potest: alioquin & accidentis aliquod esset in Deo & indigna ejus maiestate imperfectio. Quod naturæ illius simplicissimæ, immutabili, perfectissimæ & infinitæ omnino repugnat, & ab orthodoxo consensu abhorret. Itaque non res futuræ, sed aeternum de futuris decreto, præscientiæ definitæ causa est. In quam sententiam eleganter ac doctè Augustinus de trinitate lib. 15. c. 13. Universus ergo creaturas suas & spirituales & corporales, non quia sunt, ideo novit; sed ideo sunt, quia novit. Non enim nescivit quæ fuerat creatus. Quia ergo scivit, creavit: non quia creavit, scivit. Nec aliter ea scivit creata, quam creanda. Non enim ejus scientia aliquid accessit ex eis, sed illis existentibus, sicut operebas & quando oportebat, illa mansit, ut erat. Et Augustini imitator Gregorius Magnus Moral. in Job. lib. 20. cap. 24. Quia ea, quæ nobis futura sunt vident (qua tamen ipsi semper præsto sunt) præciosus dicitur: quamvis nequaquam futurum prævideat, quod præsens vident. Nam & quacunque sunt, non ab aeternitate ejus ideo evidenter quia sunt; sed ideo sunt, quia videntur. Quam sententiam pluribus argumentis probant auctentur etiam Scholastici^a. Quare præscientiæ definitio, & ut loquuntur, limitatio, non provenit à conditione rerum quæ videntur, sed à voluntate & decreto Dei tanquam determinatio futurorum principio. Verum hinc nova exoritur quæstio, An igitur contraria, Dei præscientia sit rerum causa necne? Quæ commoda vocum præscientiæ & causæ distinctione tollitur. Itaque operæ pretium existimo, ut eam, è suis fontibus huc derivem: quo res tota fiat explicatio & aperta. Nam præscientia aut propriè ad intellectum restringitur, & solam rerum notitiam indefinitam aut definitam notat: aut impropriè synecdochice conjunctam cum voluntate seu providentiam, & interdum *καὶ οὐχι* electionem, significat, Rom. 8. 29. & 11. 2. Illum *καὶ οὐχι* contemplativam, quod in solarerum contemplatione sita sit: hanc verò *καὶ οὐχι* activam, quod in actione occupetur, appellant vulgo. Eoque distinctè^b Lombardus, His enim duobus modis accipitur cognitio vel scientia Dei; scilicet pro notitia sola, vel pro notitia simul & beneplacito. Deinde vox causa, non eodem semper modo sumitur. Nam aut generatim pro argumento quovis & ratione consequentiæ accipitur, unde causa consequentiæ dicitur: aut speciatim pro argumento essentiali, cuius vi res est, nempe efficiente, materia, forma, fine: & causam effendi & consequentis nominant. Hinc *καὶ οὐχι* pro efficiente plerumque accipitur. Denique impropriè & metaphorice pro antecedente aut adjuncto necessario, quod sit instar causæ, usurpat. Quam causam sine qua non (etsi à veteribus, materia proprie sic dicta, id nominis interdum tribuatur) nuncupant. Quo etiam pertinet objectum: quia similitudinem habet materiæ: unde materia circa quam appellatur. Cæterum hæc ita esse comparata nec tricas sophistarum, sed tritas disertiorum sententias, res ipsa loquitur & doctorum consuetudo. Sic enim Cicero, d' quem de usu vocum differentem nemo facile rejicerit, Causarum jigitur (inquit) genera sunt duo, unum quod visua, id quod subiectum est, certè efficit: ut ignis accendit: alterum quod naturam efficiendi non habet, sed sine quo effici non possit: ut, si quis as causam statua velit dicere, quod sine eo non possit effici. Hujus generis causarum sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo: ut locus, tempus, mate-

^a Lombardus lib. 1. dist. 28. Thom. Aq. par. 1. quæst. 14. art. 8. & alii. ^b Sent. I. 1. dist. 38. c. Hanc igitur. ^c Thom. Aq. Par. 1. q. 14. art. 8. &c. ^d To-
pic. ad Trebatium.

ria, ferramenta, & cetera generis ejusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum & quadam adferunt per se adjuvantia, eis non necessaria: ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Idem lib. de fato, accuratius communem hanc loquendi rationem examinans ait, Non sic causa intelligi debet, ut quod cuique antecedat, id est causa sit: sed quodcumque efficienter antecedat. Ac paulo post, Nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem, suavi efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippe non sit, causa est, sed id, quod quum accessit, id est causa est, efficit necessario. Atque haec de vobis significationibus: quæ neglectæ, summam in hoc argumento & similibus pariunt difficultatem: observatæ verò, lucem adferunt maximam. Quare (ut instituto nostro aptemus) præscientia propriè sumpta sola & rarer, non est causa efficiens rerum: quia illius vi non existunt. Innumeræ enim sunt (ut antè ostendimus) quæ indefinitè præscivit Deus, quæ nunquam futura sunt: & quam plurima contingunt sceleræ, quæ definitè præscivit, quorum propriè causa dici, sine summo scelere non potest. Deus (ait Augustinus De lib. arb. lib. 3. cap. 4.) omnia, quorum ipse auctor est, præscit: nec ramen omnium, qua præscit, auctor est. Quorum autem non est malus auctor, justus est ultior. Atque hoc sensu, præscientiam rerum causam esse, plerique negant; etiam illi, qui secus statuere videntur. Qua de re scitè gravissimus Theologus, ait, In corpore vero, si verbum vox de simplici Dei notitia accipiat, certe vox, quam præscientiam vocant, nullam efficientis causationem habebit. Nec enim res futura, idcirco futura sunt, quia Deus illas futuras prænovit: sed contra, idcirco sunt futura & illas futuras prænovit, quoniam futuras illas decrevit. Sin vero causa vocem generatum pro arguento quovis & consequentia ratione capiamus: tum quidem præscientia indefinita, causa esse non potest; sed definita, optimè. Quia illa est τὸν δικαῖον eorum, quæ simpliciter fieri possunt, unde rerum constitutio non consequitur: haec verò, rerum decreto Dei præfinitarum: unde earum consequentia vicissim concluditur; quia decretum Dei, ex quo promanat, constans & immutabile est. Atque hoc sentu definita

a Beza Praelect. in Rom. 9.

Dei præscientia rerum causa à nonnullis Orthodoxis appellatur. Præterea si impropriè nomen causæ usurpemus; præscientiæ Dei optimè convenit. Est enim causa sine qua non, & materia circa quam, seu objectum præfinitionis & operationis divinæ. Unde causam exemplarem, (quod ad eam tanquam exemplar res existant) Scholastici^a, Augustinum sequi nominant. Denique quum præscientiæ vox impropriè & synecdochicè non pro sola, sed conjuncta cum voluntate notitia seu providentia usurpat, tum meritè causa rerum variè, ut antè explicavimus, appellatur: efficiens quidem bona, permittens mala, regens omnia^b. Qua de re multa non indoctè à Scholasticis disputantur. Unde perspicuum est divinæ sanctitati nihil à D. Beza derogari, quum, ut ante indicavimus, ait, Res futuras, ideo futuras esse, quoniam futuras illas Deus decrevit. Siquidem, ut alibi fusius explicamus, Dei decretum est bonorum omnium causa efficiens absolute & per se, ratione actionis, qualitatis & ordinis: malorum verò per accidens, ratione actionis & ordinis, quæ bona sunt; non autem ratione vitiosæ qualitatis & àccipit, quæ peccatum est & à creatura sola promanat. Sed ut eo, unde digressus sum, redeam, hoc sensu de præscientia cum Dei voluntate conjuncta, sic alicubi differit Calvinus Comment. in Gen. 4. l. 17. Quod Deus, inquit, præscivit est rerum omnium, nulla inde necessitas indiscitur. Quasi vero nudam præscientiam dicamus rerum causam esse: ac non porro hanc copiam teneamus à Mose possumus, qua futura sunt Deus præscire, quoniam ea facere decrevit. Ipsa vero inscitè ac perperam ab aeterno Dei consilio & continua actione providentiam divellunt. Itaque quum reipla inter se consentiant Orthodoxi, non est cur loquendi varietate offensi eos aut inter se, aut cum Sacris literis committamus. Ingenii enim est aliorum dicta benignè interpretari: nisi de contraria sententia penitus constet. Ceterum, ut hujus varietatis fontes aperiā, ea partim ex vobis ambiguitate, partim ex adversariorum variè loquentium occasione profluxit. Quæ ratio non solum in hoc arguento, sed in aliis etiam obtinet.

a Quæst. 83. qu. 46. b Lomb. I. 1. dist. 38. Thom. Aquin. par. 1. qu. 14. art. 8. &c.

C A P U T VII.

ATQUE hactenus de priori providentia parte, seu decreto Dei differimus: ad executionem illius transeamus. Ea autem est altera providentia Dei pars, qua decretum illud, potentissimè, ad suam gloriam, omnino exequitur. Etenim quum Deus omnipotens sit & immutabilis, omnia qua voluit fecit, Psal. 115. 3. sine ulla penitus difficultate aut mutatione sui. Ipse dixit & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt, Psal. 33. 9. An non nos, ait Esaias c. 40. 28. an non audisti, quod Deus aeternus Iehova creator finium terra, non lassatur nec defatigatur, nec est per vestigatio prudentia ejus? Deinde quum decretum illud Dei sit optimum, hoc est, sapientissimum, justissimum, benignissimum, parem esse illius executionem necesse est. Unde qui finis decreti & executionis rerum, Dei emergit gloria: ut postea melius liquebit. Porro ea executionis distribuitur in creationem & gubernationem hujus mundi: quia ut haec sola decrevit Deus; ita non alia exterius operatur. Creationem autem est prima externa Dei actio, qua solus, è nihilo, universum hunc mundum, secundum decretum suum, in principio temporis produxit & sex dierum spacio disposuit ad electorum salutem & gloriam suam. Externam Dei actionem appello: quia actio Dei alia est interna, quam immanente: alia externa, quam transeuntem & ad extra nominant. Interna est quæ in Deo terminatur: eaque vel essentia & communis tribus personis; cuiusmodi est decretum Dei aeternum: vel personalis & propria certis, quæ personis distinctè convenit & opus Dei ad intra vulgo dicitur: ut Patris, Filium gignere & amborum producere Spiritum. De quibus copiosius agere non est nostri instituti, nec hujus argumenti. Interim hinc constat, Deum ante mundi creationem, non fuisse otiosum: eoque incepit hoc arguento quosdam ad mundi aeternitatem stituendam esse abusos. Externa vero Dei actio est quæ extra Deum, in res alias exercetur. Nec aliud est, quam de-

creti aeterni executio. Quæ omnino consistit, in creatione & gubernatione hujus mundi. Cujus gubernationis pars est humani generis redemptio: eoque verè quidem, sed paulo angustius, Dei opera, in creationis & redemptionis opera dividuntur vulgo. Deinde ut efficiens, creationis est Deus: ita subjectum opus est mundus. Qua voce in hoc arguento, non cælum (ut veteres^a nonnunquam ἡγεμόνων) aut terram simul: aut homines, trita synecdoche: sed rerum^b universitatem seu universam cæli solique & quæcumque eorum complexu continentur compagem ornatissimam & inanimem intelligimus. Nam qui mundum definierunt^c animantem, ejusque animam, aut aeternum aut conditum aliquem Deum docuerunt, non Sacris solum literis; sed rationum etiam pondere, jam olim explosi sunt. Mundum autem à Deo Patre, per Filium, & Spiritum Sanctum esse conditum, Sacrae literæ passim docent. Nam, ut de Genesios^d historia nihil dicam & è multis pauca excerptam, Mundus, inquit Johannes, per eum factus est, Joh. 1. 10. & 16. 3. Quod interpretatur, Omnia per eum facta sunt & absque eo factum est nihil, quod factum est. Deus, inquit Paulus Act. 17. 24. fecit mundum & omnia qua in eo sunt. Et Act. 14. 15. Fecit cælum & terram & mare & omnia qua in eis sunt. Item, Nam per eum condita sunt omnia, qua in cælo sunt, & qua in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominia, sive imperia, sive potestates, omnia per eum & in eum condita sunt, Colos. 1. 16. Huc accedit Propterea, Verbo Iehova cæli facti sunt, & Spiritus oris ejus totus exercitus eorum, Psal. 33. 6. Jobus denique cap. 26. 14. ait, Spiritus suo ornavit cælos. Porro materialia, ex qua mundum effecit Deus, nullam agnoscimus. Nam quum Deus, solus^e aeternus (initio, fine, successione carens) & immortalis

a Cicero de universo. b Arist. de mundo cap. 2. Plato Tim. 30. c Plato Tim. 6. 16. d Cap. 1. & 2. e 1. Tim. 6. 16.

fit, omniaque sine exceptione, eoque & materiam, condiderit: sequitur mundum non ex materia aliqua æterna (multo minus ex Dei essentia, quippe infinita, simplicissima, & immutabili; sed è nihilo, tanquam termino, potentia Dei extitisse. *Ipse dixit & factas sunt: ipse mandavit & creatas sunt*, Psal. 33. 9. Nam Deus vocat ea que non sunt, tanquam sunt, Rom. 4. 17. Idque creandi verbum, quod alias generalius usurpatur, in hoc argumento declarat. Qua de re Apostolus Heb. 11. 3. *Per fidem intelligimus, constituta fuisse secula verbo Dei: ut qua cernimus, non sint ex apparentibus facta*. Itaque quidquid est, illud aut immediate, ut cælum, terra, aqua, anima, Angeli: aut mediate ut alia, ratione prima materia è nihilo promanant. Nam commune ac tritum illud Philosophorum placitum ^a ex nihilo nihil fit, ordinariæ rerum corporearum constitutioni & humanis artificiis aptari potest: sed creationi (quam ignorarunt) & divinæ potentiae opponi nequit. Quæ, si materia præsentia definitur & astringitur, infinita non est, eoque nec divina. De qua re tota eleganter & graviter Theodoretus ^b, *Est autem hoc quoque humanarum rationum imbecillitatis argumentum. Quoniam enim omnis ars, apud homines subjecta materia indiget: & fingendi quidem ars, luto; adficandi vero, lapidibus & laceribus; lignis autem fabriliis & navis adficatrix; texendi ars, lanis; & coriariorum quidem ars, pellibus; pingendi autem & incrustandi, coloribus; & ut semel dicam, unaqueque ars, materia convenientis: existimarent stolidi, etiam Deum non posse, sine materia fabricari; nec intellexerunt, quanta sit Dei & hominum differentia, & quod fieri non potest ut imago omnia habeat quæ exemplar, & quod homo quidem, ut imago, ex iis quæ sunt fabricassur: Deus autem & ex iis quæ non sunt. Et hoc nos aperi docuit Sacra Scriptura. Apostolus enim dicit, Heb. 11. 3. Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisi- bus visibilis fierent. Et rursus Rom. 4. 17. Qui vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint. Cæterum forma mundi interna, in abdita universi natura: externa verò in dispositione omnium partium, cum in se, tum inter se ornatissima & utilissima consistit. Unde κρόνος Græcis, mundus Latinis appellatur. (creationis enim duæ sunt partes, productio rerum & dispositio sapientissima: utraque Deo propria; ut nulla Angelorum aut hominum usus sit opera. Quod creationis historia & Prophetarum testimonius comprobatur. Ego Ichovæ (inquit Esaïas cap. 44. 24.) facio omnia, extendo calos solus, qui expando terram per meipsum. Sic Ezechias, Tu es Deus ille solus o-*

m̄nibus regnis terra, tu fecisti cælum & terram, Esa. 37. 16. Et Jobus, cap. 9. 8. Quis extendit cælos solus, qui calcat excelsa maris. Unde, Creator dicitur 2. Pet. 4. 19. & hac nota se abdolis distinguit, D̄xi, inquit, qui cælum & terram non fecerunt, pereant de terra & de his que sub cælo sunt, Jerem. 10. 11. Unde admirabilis Dei creatoris sapientia, bonitas & potentia cluent: quorum agnitio & celebratio corde, lingua, opere, creationis, ut decreti, scopus ac finis ultimus existit. Hinc Jeremias cap. 10. 12. de Deo ait, Qui fecit terram virtute sua, stabilivit orbem sapientia sua & prudentia sua extendit cælos. Et Moses Gen. 1. 31. Videt Deus quacunque fecerat & erant valde bona. Ac Psaltes, Quām ampla sunt opera tua ô Iehova, omnia sapienter fecisti! Psal. 104. 25. Et alibi dicuntur Cœli enarrare gloriam Dei, Psal. 19. 1. & ad illam prædicandam omnes creaturæ passim excitantur, Psal. 147. & 148. &c. Quia omnia, ait Sapiens Prov. 16. 4. fecit Deus propter semetipsum: & ut monet Apostolus, Rom. 11. 36. ex eo, per eum, & in eum sunt omnia: Ipsigloria in secula. Huc etiam sanctorum epiphonema Apoc. 4. 11. pertinet, Dignus es Domine, qui accipias & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt. Atque hic summus creationis mundi finis: proximus verò & ad illum pertinens, est salus electorum. Ut enim omnia hominum gratiâ condita sunt: sic ipsi propter se mutuo & potissimum ad electorum bonum. Subjicite terram, ait Deus Gen. 1. 28. 29. atque dominamini pisibus maris & volatilibus cœli & omni bestia reptanti super terram. Dixitque Deus, Ecce dedi vobis omnem herbam producentem semen in superficie totius terra: & omne lignum, in quo est fructus arboris producentis semen, vobis erit in escam. Et Psaltes Psal. 8. 6, 7. Dominariefecisti eum operibus mannum tuarum: omnia posuisti sub pedibus ejus. Et Paulus denique 1. Cor. 3. 22. Omnia, inquit, vestra sunt, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura. Porro ut à causis creationis mundi ad circumstantias transeamus, ea nec ab æterno, nec momento, sed in principio temporis, sex dierum spacio, ut distinctius & attentius Dei gloriam consideremus, contigit: quemadmodum Genesis demonstrat. Nam locus & tempus, sunt rebus creatis propria. Siquidem prius & posterius rebus finitis (cum iusmodi omnes & solæ sunt creaturæ) solùm competit: infinitis verò, qualis solus est Deus, minimè quadrant. Qua de re acutissimè, ut solet, Tertullianus contra Præcam: Ante omnia enim Deus eras solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. In qua sententia acquiesco & doctrinam de creatione hujus mundi concludo.

Capit. VIII.

REQUIUM igitur est, ut de *administratione*, seu potius *gubernatione* illius, differam. Hęc enim vox minus diluta est & adumbrando Dei regimini accommodationior. Nam præclarè ex naturz luce ait Philosophus^a, Καὶ δὲ ὅτι τοῦ κυβερνήτης, τὸ ἄρχοντος δὲ πάτον^b, τὸ κάγκειον δὲ κρηπῖδα^c, τὸ πολὺ δὲ τομόν^d, τὸ σερποπόδιον δὲ ἡμέαν, τότε δέ τοι τὸ κύριον πλήν καθ' ὅστιν τοῖς μόνον πρωτηρέων τὸ ἄρχοντος πολυκανθέν τοτὲ πολυμερεσμόν τὸ δὲ ἀλπίν τε, ἀποτίν τε πάσους πικρολιμνών τομετηκτῆς ἀδυνατίας. hoc est, *Ad summam, quod in navi gubernator, in currū astriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus: nisi quod illis spissis principatus laboriosus, perturbatus & anxius est; huic autem ex persimilitudine & laboris ab omni corporali infirmitate separatus.* Itaque recte sapiens Hebræus ad hoc argumentum gubernationis vocem transtulit, quum ait Sap. 11. 3. ἐν τῷ πάντῃ ἀγαθοῦ πόσον. *At tua, pater, gubernat usque providentia.* Ceterum gubernatio mundi est altera externa Dei actio, qua universum hunc mundum & quæcunque in eo, secundum decretum suum gubernat. Ac synecdochice, ut initio monimus, *providentia vulgo appellatur. Quam Deo competere eleganter & nervosè ait, ex Greg. Nysseno de prov. cap. 1. (è quo multa transcripsit) Damascenus Orthod. fid. lib. 2. c. 29.* Λέγεται γὰρ τὸ ἀντίτιμον τοπεῖν τὸ ὄντα τὸ ἀρχοντόν. ὑπὸ γὰρ πτερῶν, ἐπάργυρον μέλον μόνον ποιεῖται τὸ ὄντα, ἀλλον δὲ ἀρχοντόν. ὕπαν γὰρ τὸ ἀδυνατία πάντας εἰσὶν ἀμφότεροι: οἱ μὲν ἔποιται, οἱ δὲ ἔπειται. *Necessitatem enim*

est eundem esse factorem eorum que sunt & provisorem. Neque enim consequens est, neque decens, alium quidem esse factorem eorum que sunt, alium provisorem. Sic enim omnino interque infirmitate laboraret: hic non faciendi, ille non providendi. Cui consentit probè Theodoretus, Est enim, inquit Decret. divinorum epit. cap. Providentia, longè absurdissimum, dicere quidem ipsum omnia fecisse (non quod ipse eis opus haberet, sed sola sua benignitate & humanitate adductum) & creaturam velut cymbam aliquam & clavo & gubernatore destinatam à contrariis ventis, huc atque illuc impelli, scopulisque & ruptibus allisam confringi. Cæterum gubernationis hujus partes sunt duæ, conservatio & ordinatio mundi constituti, quæ ratiōē plerumque gubernatio dicitur. Hinc Damascenus Orthod. fid. l. 2. c. 28: ἣν δὲ γένος ἡμῶν, τὸ δημιουργεῖται αὐτὸς οὐαράντιος, τὸ σωτηρικόν διωάπτων αὐτῷ, καὶ εὐθίεντος τῇ σωτηρίᾳ, τὸ περιπολέοντα αὐτὸν οὐαράντιος. Nam & generatio nostræ conditricis ejus potentia est: & permanēt, continentis potentia illius: & gubernatio ac salus, providentis illius potentia. Et rotundè ac piè Augustinus Epist. 57. ad Dardanum. Sic Deus per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi: sine labore regens & sine onere continens mundum. Et alibi (de Gen. ad lit. lib. 4. cap. 12.) questionem huic argumento convenientissimam explicans ait, Quapropter sic accipimus, Deum requieuisse ab omnibus operibus suis qua fecit, ut jam novam naturam nullato condenseret: non utique, ut quod consider-

a Arist. de mundo cap. 6.

rat continere & gubernare cessaret. Unde & illud verum est, Quod in septima die requievit Deus, Gen. 2. 2. & illud, Quod usque nunc operatur, Joh. 5. 17. Sed à partitione, ad partium definitionem, transcamus. Itaque conservatio mundi est prior gubernationis pars, qua Deus mundum continuat: hoc est, universam mundi machinam illiusque vim & positum à se naturæ ordinem, quasi manu sustinet ac conservat. Quam providentiam universalem nominant: & copiosè ac graviter à Psalte, cum alibi tum Psalmo centesimo quarto, describitur. Etenim celi cursum & efficaciam, seu, ut Deus loquitur Job. 38. 33. statuta celi & dominatum ejus in terra, temporum vices, soli fertilitatem, maris fines, animalium fructuumque propagationem perpetuat. Unde principium motus & primus motor (etsi augustius nonnunquam id accipiat) vulgo dici solet. Eoque Dei Filio non solum tribuit Apostolus, quod secula considerit, sed etiam, quod omnia, potente suo verbo, sustineat, Heb. 1. 2, 3. Et alibi, Colos. 1. 16. ait: Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt. Item, In ipso enim vivimus, movemur, & sumus, Act. 17. 28. Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia, Rom. 11. 36. Et Jer. cap. 31. 35, 36. Sic ait Iehova, qui disponit Solem & lucem interdu,

statuta Luna & stellarum noctu: qui disrumpit mare & frenunt fluctus ejus: cui nomen est Iehova exercituum. Si amovebuntur statuta ista à conspectu meo. Et cap. 35. 25. Si non fædus meum interdu & noctu, si statuta celi & terra non diffonam. Quomodo, ait Sapiens ille Hebreus Sap. 11. 26. mansuum fuisset aliquid, nisi tu voluisses? aut non vocarem a te, conservaretur? Sic enim (ut scilicet Aquinas Comment. Col. 1.) se habet Deus ad res, sicut Sol ad Lunam: quo recedente, deficit lumen Luna: & sic, si Deus subtrahat suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. Ac præclarè Augustinus, de Genesi ad lit. lib. 4. cap. 12. Creatoris namque potentia & omnipotentis atque omnitenetis virtus, causa subsistendi est omni creatura. Quae virtus, ab eis qua creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul & eorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structura edarum, quam fabricaveris quis abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus ejus; ita mundus vel iactu oculi stare poterit, si ei Deus regimen suis subtraxerit. Proinde & quod Dominus ait Joh. 5. 17. Pater natus usque nunc operatur, continuationem quandam operis, qua universam creaturam continet atque administrat, ostendit.

CAPUT IX.

PORRO non tantum res omnes creatas sustinet, & naturæ ordinem generalis providentia continuat Deus; sed etiam particularem singulorum curam gerit, & ad certos ac destinatos fines ordinat ac dirigit. Nam ex Deo, ut ait Augustinus, Quæst. 83. q. 69. Sunt omnia, non solum ut sint; verum etiam ut ordinata sint. Quamobrem alteram gubernationis partem statuimus, ordinationem mundi constitutis specialem. Ordinatio autem nihil aliud est, quam effectio ordinis. Quem definiunt, ait Orator¹, compositionem rerum apis & accommodatis locis. Cui definitioni convenit illa Augustini de civ. Dei lib. 19. c. 13. Ordo est parvum disspariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio: & Philonis, de opificio mundi: τοις διαγενερησι τοις επικατανομαις τοις επικατανομαις, hoc est, Ordo est consequentia seriesque rerum precedentium & subsequentium. Itaque ordinatio mundi est ordinis in mundo constitutio. Quare genuinam vocis illius significationem non attendunt, qui secus accipiunt, & metonymia quadam, non ordinis, sed rerum effectiōem, aut mandatum interpretantur. Cæterum ordinatio alia interna est consilii: alia externa & executionis. Illa nihil aliud est quam ordinis præfinitio: coque præordinatio distinctius appellatur. Sic credidisse dicuntur, qui erant ordinati (hoc est, ut vetus interpres habet, præordinati) ad vitam æternam, Act. 13. 48. Hæc vero est ordinis præfiniti effectio. Sic potestates ordinatae (hoc est, ad bonum universi aptè posita, dicuntur à Deo: aut potius sub Deo, Rom. 13. 1. Ut autem ea quæ de ordinatione generatim diximus, instituto nostro accommodemus, interna mundi ordinatio decreti divini pars est: externa vero ad executionem illius pertinet. Estque ea vel creationis seu constitutionis mundi, vel gubernationis & mundi constituti. Illa est mundi in creatione dispositio, quæ sex dierum spacio finita est; quam alteram creationis partem supra appellavimus. Hæc vero à mundi creatione continua est: eaque vel generalis quæ conservatio ordinis naturæ dicitur; quam modo explicavimus: vel specialis de qua hoc loco agimus ac sic definimus. Ordinatio mundi constituti specialis est altera gubernationis pars, qua Deus mundum universum & singula quæ in eo, modo placi-to regit, & ad suos, hoc est à se destinatos, fines medios ultimumque perducit. In qua re duo potissimum, quæ expen-denda sunt accuratius, denotantur; ordinationis subjectum & modus. Ac prius quidem statuimus esse mundum universum & singula quæ in eo fuerunt, sunt, & erunt. Cæterum omnes creature magnas, parvas, præstantes, viles, omnes motus, omnia consilia, affectus, dicta, facta, eventus rerum, sine ulla omnino exceptione, divino subesse regimini perspicuum est, non solum ex iis quas antè^b adduximus rationibus, sed etiam ex diserta Sacrarum literarum auctoritate. Nam ut ex infinitis pene testimoniis pauca seligam, quid aliud sibi hæc

a Cic. de Off. lib. 1. b Cap. 2. Vide Nyssenum de Provid. c. 7. & 8.

volunt? Tu ille Iehova es, Solus es, tu fecisti caelos, caelos calorum & omnem exercitum eorum: terram & quidquid est in iis, & tu vivificas hec omnia: etiam exercitus calorum tibi se incurvant, Nhem. 9. 6. Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia servient tibi, Psal. 119. 91. Omnia efficit (Deus) ex consilio voluntatis sue, Eph. 1. 11. Omnia operatur Iehova, etiam impium ad diem malum, Prov. 16. 4. Ipse das omnibus vitam & halitum & omnia, Act. 17. 25. Vita humana constituit terminos, qui prateris non poterunt, Job. 14. 5. Alit volucres cali, circumvegit herbam agri, Matth. 6. 26. 30. Singulis seminibus suum dat corpus, ut voluit, 1. Cor. 15. Das calitus pluviam ac tempora fructifera, implens cibo & lenitatem corda nostra, Act. 14. 17. Iehova morte afficit & in vitam resistit: Iehova depauperat & dirat, 1. Sam. 2. 6. Ipse misera tempora & tempestates: transfert reges & constituit reges, das sapientibus sapientiam, & scientiam scientibus intelligentia, Dan. 2. 21. Equus paratur ad diem bellum, sed Iehova est ipsa salus, Prov. 21. 31. Ego Iehova & nemo præter me, formans lucem & creans tenebras: faciens pacem & creans malum: ego Iehova faciens omnia hac, Esa. 45. 6, 7. Quis est iste qui dicit, existit Dominus non jubente? ex ore excelsi non prodit malum quodque & bonum? Lament. Jer. 3. 37, 38. Quis statuit os homini? aut quis statnere potest surdum aut sensibus valentem aut cacam? nonne ego Iehova? Exod. 4. 11. Hominis sunt dispositiones cordis, sed à Iehova est sermo lingue, Prov. 16. 1. Cor. hominis deliberas de via sua, Dominus autem dirigit gressum ejus, Ibid. 9. Nonne Iehova non esse penes hominem, viam ipsius, non esse penes virum ambulantem dirigere gressum suum, Jer. 10. 23. Irritum facit consilium gentium, infringit cogitationes populorum, Psal. 33. 11. Operatur in nobis velle & perficere probona sua voluntate, Phil. 2. 13. Sicut rivi aquarum est cor regis in manu Iehova: ad omne quod vult, inclinat illud, Prov. 21. 1. Ergo & multo magis reliquorum. Denique, ne quid ab hac ordinatione Dei alienum existimat, etiam illa, quæ fortuita vocantur, eidem adscribuntur divinitus. Siquidem de fortuito homicidio ait Deus, Exod. 21. 12, 13. Qui percussit quenquam, ita ut moriatur, omnino morte plectitor; tamen qui non quasierit, sed Deus ipse objecerit manus ejus, constituam tibi locum, quo ille configiatur. Quod alibi (Deut. 19. 4.) exemplo illustratur: Hoc autem, inquit, esto ius occisoris qui fugerit, ut vivat: qui percussit proximum imprudenter, quem ipse non oderit eum anima: ut qui iherit cum proximo suo ad cadendum lignum, dejecerit ferrum è manubrio ejus, quod offendat proximum ejus, ita ut moriatur, is fugiens ad unam harum civitatum fugito. Nec dispar est cæterorum ratio. Nam quid quæso magis fortunæ, quæ fingitur, ludibrio, aut casui possit attribui, quam inconstans ventrum flatus, fluctuum motus, dubius avicularum, capillorum, & sortium, casus? At ea divino subesse regimini Sacra litteræ demonstrant. Descendentes, inquit Psaltes, admare

navibus, qui faciunt opus in aquis multis. Ipsi viderunt opera Iehova & mirabilia ejus in profundo. Et dixit & fecit spiritum turbinis & exaltavit fluctus ejus, Psal. 107. 23, 24, 25. Et clamaverunt ad Dominum in angustia sua & de angustiis eorum eduxit eos. Stare fecit turbinem in silentium & siluerunt fluctus eorum. Et letati sunt quoniam siluerunt, & duxit eos ad portum voluntatis eorum, Ver. 28, 29, 30. Passer unus, ait Christus Matth. 10. 32, 33. non cadit humili sine patre vestro. Vestri etiam capilli numerati sunt. In gremium, inquit Salomon Prov. 16. 33. conjectur fors: à Iehova autem est tota ratio ejus. Atque hoc pertinet providentia divina adumbratio prophetica Ezechielis capite primo. De qua nonnulla eleganter auctor libri de Trinitate: qui Tertulliano suppositus est. Denique rotundè & piè Sapiens Hebraeus de sapientia & providentia Dei ait Sapient. 8. v. 1. Pertingit à fine ad finem fortiter & disponit omnia utiliter: & Ib. 11. v. 21. Omnia mensura numeroque & pondere ordinasti. Nam si Satanam & homines & singularum rerum naturam species confusa & perturbata sunt penè infinita: sin Deum sapientissimè etiam confusa in se, ad fines cælitus destinatos & ad ordinem ac bonum universi dirigentem consideres, nihil potest esse ordinatus & ornatius. Summo enim Deo (ait Augustinus quæst. 83. q. 27.) cuncta bene administrante que fecit, nihil inordinatum in universo nihilq; inustum est, sive scientibus sive nescientibus nobis. Sed in parte offenditur anima peccatrix: tamen quia pro meritis ibi est, ubi talis esse decet, & ea patitur, quia eam pati equum est, universum regnum Dei nulla sui fæditate deformat. Quamobrem, quoniam non omnia novimus, que de nobis bene agit ordo divinus, in sola bona voluntate secundum legem agimus: in ceteris autem secundum legem agimus: quum lex ipsa incommutabilis maneat, & omnia mutabilia, pulcherrima gubernatione moderetur. Atque hisce quas adduximus auctoritatibus, omni exceptione majoribus, accedunt etiam copiosa & perspicua ordinationis universi & singulorum exempla, quæ passim Sacrae paginae monumentis expressa continentur: in quibus ecclesiæ regimen excellit. Unde satis superque demonstratur universa & singula divinâ ordinatione gubernari. Adeo ut nihil tam vile sit & abjectum, quod Dei notitiam aut curam fugiat: nihil tam sublime aut liberum, quod illius gubernaculo careat. Quare eleganter Augustinus, de Gen. ad lit. lib. 5. c. 21. Nec omnino, inquit, audiendi sunt, qui putaverunt sublimes quidem mundi partes, id est, à confinio corpulentioris aeris hujus & supra, divinâ providentiâ gubernari: hanc autem immam partem terram & humidam aërisque hujus vicinioris, quæ terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. Con-

tra hos loquitur Psalmus 148. 7, 8. qui quum explicasset laudem celestium, se etiam ad ista inferiora convertit dicens, Laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssus, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, que faciunt verbum ejus. Nihil enim tam videtur casibus volvi, quam omnes ista procellosa ac turbulentia qualitates, quibus celsi hujus inferioris (quod non immerito etiam terra deputatum est) facies variatur & vertitur? Sed quum addidit, Qua faciunt verbum ejus, ostendit earum quoquererum ordinem, divino subditum imperio, latere nos potius, quam universitatis decessé natura. Quod autem ore suo Salvator dicit, Matt. 10. 29. Unum passerem non cadere in terram sine Dei voluntate: & quod fœnum agri post paululum mittendum in cibarium, ipse tamen vestiat: Id. 6. 30. Nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus & corruptibilibus deputatam; verum etiam vilissimas ejus abjectissimas, particulas atque providentia regi? Itaque & prophani hominis vox est^a, Magna res Deum curare, parvas fortuna committere: ad quam utinam propius non accessisset alicubi^b Hieronymus! & indigna Damasceno sententia, qua voluntatem humanam à Dei providentia exemit. Sic enim ait Orthodox. fid. lib. 2. c. 30. τὸν ἄριστον τὸν τελείωτα τὸν εὐηγέρτεον. Qua enim sunt in nobis non sunt providentia, sed nostra liberi arbitrii. Nec propterea tamen Deus, ut arbitratur, peccati auctor censeri potest: quemadmodum ex ordinationis ratione ac modo constabit: &^c Scholastici agnoverunt. Atque hanc mundi constituti ordinationem, quod ad singulas mundi partes pertineat, singularem & particularem providentiam appellant. Quum verò ad homines ac potissimum fideles restringitur, specialem & peculiarem vulgo plerunque nominant: quia præcipuum & paternam horum curam gerit Deus: quemadmodum & eorum bono creavit reliqua. Nam curæ divinæ certi sunt gradus. Etsi enim homines & jumenta servat Deus, Psal. 36. 7. illos tamen accuratius, & præcipue fideles, Matth. 6. 26. Unde etiam appellatur servator omnium, maximè fidelium, 1. Tim. 4. 10. In quam sententiam comparatè curare nos, 1. Pet. 5. 7. & boves non curare, 1. Cor. 9. 9. impios ne scire, Matt. 25. 12. imo & mortuorum oblivisci statuit, Psal. 88. 6. Nam quod quidam hoc postremum ad sensum impiorum, alii ad infirmitatem turbati Prophetæ referunt, videtur aliquantò alienius. Nec obstat huic de providentia gradibus sententiaz, quod ex sapiente illo Hebreo objicitur, Sapient. 8. Aequaliter providet omnibus. Non enim paritatem indicat, sed similitudinem notat: ut ex verbis liquet, οὐδεὶς μη περισσῶς τὰς τάσεις νόμισε. Quamobrem malum vertere similius, providet omnibus. Hoc enim & verbis & rei convenientius.

^a Euripides in Plutarc. Pericle. ^b Comm. in Habac. 1. ^c Thomas Par. 1. q. 22. rat. 2. & 6.

CAPUT X.

PORRO, ut quæ de ordinationis divinæ subjecto differui-
mus, ea paulo distinctius explicitur, ad modum illius trans-
eamus. Is autem est varius: & rite distribuitur in ordinarium &
extraordinarium: utrumque tamen ordinatum. Ordinarius autem est, qui communem naturæ aut gratiæ ordinem observat.
Illi exemplum è multis illustre exprimitur promissione illa
Domini, Erit, inquit, Hos. 2. 21. 22. die illo ut exaudiāt calos &
ipsi exaudiāt terram & terra exaudiāt frumentum & mustum
& oleum & ista exaudiāt lizrehelem. Hujus, Apostoli sententia,
Fides ex auditu est, auditus autem per verbum Dei, Rom. 10. 17.
Extraordinarius verò est, qui præter communem ordinem exi-
stit: ut quum Israëlitæ manna & conturnicibus; Eliam corvo pa-
vit: Paulum cælitus convertit Deus. Deinde modus ordinationis
divinæ alias est, mediatus, alias immediatus. Ille est, qui mediis &
causis secundis utitur: hic verò qui minimè. Ita, verbi gratia, ex-
tra ordinem, non solum Mosem & Eliam immediatè & per se-
vocavit Deus, sed etiam mediatè Elyseum per Eliam: & hunc
quidem pavit primùm mediatè pane & aqua, deinde quadraginta
dies immediate virtute sua. Quosmodos graviter explicavit Au-
gust. Quæst. 83. q. 53. Non itaque Deus deceptor est: quod credere
nefarium & impium esse quis non intelligat? sed meritorum & per-
sonarum justissimus distributor, faciens quedam per se ipsum, quæ illo
solo digna sunt, eisque soli conveniunt (sic ut illumine animas
& seipsum eis ad perfruendum præbendo, sapientes beatasq; præsta-
re) alia per servientem sibi creaturam, integrissimis legibus pro me-
ritis ordinatam, quedam eorum jubens, quedam permittens, usq; ad
passum administrationem, sicut Dominus in Evangelio dicit, & us-

que ad fœni decorum, usque ad minimum etiam capillorum nostro-
rum, divina providentia persistente atque veniente. De qua etiam
dictum est Sapient. 8. 1. Pertingit à fine usque ad finem fortiter &
disponit omnia suaviter. Quibus ordinationis divinæ modis Dei
illustratur gloria. Siquidem mediatus, bonitatis; quod συνε-
cūs operationis societatem naturæ communicat: immediatus,
potentia; quod illi non sit astricta: uterque verò multiformis sa-
pientia Dei speculum existit. Ceterum quia media non unius
sunt generis, ea porro distinguenda sunt, ut ordinationis divinæ
rationem & modum illustremus. Ac primum quidem media
alia sunt necessaria; alia contingentia, & quidem aut raro, aut
plurimum, aut æqualiter, ut ex philosophis distinguit Nyssenus.
de volunt. & involunt. cap. 5. Necessaria sunt, quæ secundum
naturam suam, certum necessariò producunt effectum: con-
tingentia verò sunt, quæ contingenter. Unde illa causa definita: hæc
verò, indefinita nominantur. Atque hinc tanquam à causis pro-
ximis & internis, effecta alia sunt & vocantur necessaria quæ à
causis mediis ac proximis necessariis: alia contingentia, quæ à
contingentibus præmanant. Etsi salvâ rerum naturâ, ratione
decreti tanquam causæ primæ & externe, definita & suo modo
necessaria sint omnia. Ceterum quia necessitatis varii sunt mo-
di, eos paulo fusus ex veterum sententia (ne quid novi effinge-
re videamur) proponemus. Hac enim ratione facilius & sophi-
stis calumniandi & rudioribus errandi præcludetur via. Neces-
sarium itaque id dicitur quod aliter se habere non potest: ut &
nomini ratio, à non cessando, demonstrat: cui contrarium est
contingens. Necessarium autem est duplex; per se & absolu-
neces-

Mmm

Digitized by Google

necessarium, necessitate, ut vocant, consequentis; aut per aliud, secundum quid & conditione quadam antecedentis, conjuncti, aut consequentis, necessitate, ut appellant, consequentia. Sic Philosophus, (ut, quæ in Metaphysicis Lib. 4. c. 5. discrit, præterea) ait de part. animal. lib. 1. c. 1. ἐπειδὴ πονητὸς λίγον τὸν αὐτοῦ οὐτε διὰ τὸν αὐτοῦ, τὸν αὐτοῦ τὸν ιδεῖ τὸν αὐτοῦ οὐτοῦ. Non distinguentes quod modis necessarium accipi debeat. Inest id ipsum, rebus quidem aeternis, simpliciter; sed iis etiam quæ generantur omnibus, ex suppositione. Quam sententiam imitatus est Orator^a, quem inter alia hæc ait, Atque etiam hoc mihi videor videre esse quasdam cum adjunctione necessitudines: quasdam simplices & absolutas. Et paulo post, Reperiā nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus. Pariter autem inventias esse multas res, ad quas necessitudinis similis adjunction non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire: ut cibo utantur non necesse est, nisi cum illa exceptio, si nolint fame persire. Et alibi Philosophus b, ἐπειδὴ πονητὸς λίγον τὸν αὐτοῦ οὐτε διὰ τὸν αὐτοῦ, τὸν αὐτοῦ τὸν ιδεῖ τὸν αὐτοῦ οὐτοῦ φίστον, ἀλλὰ τὸν αὐτοῦ αὐτοῦ λίγον. Necesse autem est duplex: una est secundum naturam & propensionem: altera est violenta, qua contra propensionem. Quemadmodum lapis necessitate & sursum & deorsum fertur, sed non eadem necessitate. Qua de re plenius Scholasticorum coryphaeus Thomas Summa I. q. 82. 1. Necesse est, quod non potest non esse. Quod quidem convenit alicui uno modo ex principio intrinseco: sive materiali, sicut quum dicimus, Omne compositum ex contrariis necesse est corrumpi; sive formalis, sicut quum dicimus, quod necesse est triangulum habere tres angulos aquales duobus rebus. Et hoc est necessitas naturalis & absoluta. Alio modo convenit alicui, quod non possit non esse, ex aliquo ex:trinseco, vel fine, vel agente. Fine quidem, sicut quum aliquis non potest sine hoc consequi finem aliquam; ut cibus dicitur necessarius ad vitam & equus ad iter. Et hec vocatur necessitas finis: quæ interdum etiam utilitas dicitur. Ex agente autem hoc alicui convenit, sicut quum aliquis cogitur ab aliquo agente, ita quod non possit contrarium agere: & hec vocatur necessitas coactionis. Atque hæc de necessitate satis: quæ ad hujus argumenti intelligentiam necessaria sunt & veterum verbis proposita, ut majoris essent ponderis. Reliquum jam est, ut ea ad institutum nostrum aptemus. Nam recte vir doctissimus^c ait, Non temere in scholis inventas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid & absoluta: item consequentis & consequentia. Addo immutabilitatis, utque loquuntur infallibilitatis & coactionis. Etenim nihil sua natura tam contingens existit, ut non tribus modis ex hypothesi sit necessarium existentiæ, decreto, & præscientiæ Dei definitæ. Nam non minus verum quæ tritum illud ex Aristotele dictum, de interpretatione c. 10. §. 5. Quidquid existit, quæ existit (addo quidquid futurum, quæ futurum) necessarium est: quia alias duo contradictionia similessent vera: quod naturæ repugnat & veritati Dei; in quo non est simul Etiam & Non, 2. Cor. 1. 18. 20. De qua re acutè, ut solet, Augustin. Contra Faust. lib. 26. cap. 4. Tam non possunt futura non fieri, quæ non fuisse facta præterita: quoniam non est in Dei voluntate, ut eo sit aliquid falsum, quo verum est. Quapropter omnia quæ futura sunt, sine dubio fient: si autem facta non fuerint, futura non erant: ita omnia quæ verè præterita sunt, sine dubio præterierunt. Deinde si rerum naturam & causas secundas (quas Deus non tollit, sed ordinat) & notitiam hominum, occultam Dei administrationem ignorantium species, contingentia sunt innumera, in rebus animatis & inanimis: si Dei decretum & præscientiam suspicias, pariter necessaria sunt omnia ex hypothesi, necessitate, ut vocant, immutabilitatis & consequentia. Nam quum universa & singula non solum eventa, sed etiam conditiones & media, ut ante probavit, decreta & præscita sint à Deo & secundum decretum & præscientiam ordinentur: consequitur ea secus evenire non posse: eoque ognia, suo quodam modo, esse necessaria. Quandoquidem nec decretum Dei immutari potest, nec præscientia falli. Nam si quid aliter eveniat, quæ decretum Deus, id eo fit nomine, quod decretum exequi, aut non possit, aut nolit: at prius omnipotentia, alterum sapientia & constantia voluntatis illius è diametro adversatur: ut pluribus antè demonstravimus. In quam sententiam recte de Deo ait Augustinus, De Gen. ad lit. lib. 6. c. 15. Cujus voluntas, rerum necessaria.

^a Cicero De invent. lib. 2. ^b a. Post. anal. c. 11. ^c Calvinus Instit. I. 1. c. 16. §. 9.

sus est. Hæc autem contingentia & necessitatibus in una re, sed diversa ratione, convenientia, exemplis firmari & illustrari potest plurimis: sed nos pauca, brevitas causa, decerpemus. Josephus in Ægyptum deductus, ad regiam dignitatem evectus, à fratribus honoratus iisque alendis præfectus est & contingenter & necessario. Ac contingenter quidem ex natura ipsius Josephi & causarum secundarum serie, nempe fratum invidia & plagio, mercatorum accessu & emptione, captivitatis occasione, somniorum recitatione, pincernæ memoria, mandato Pharaonis, fratum in Ægyptum adventu & reditu. Quæ causæ mediæ, ut fuerunt contingentes sua natura & principiis; ira contingenter ex iis effecta illa consecuta sunt: quia fuerunt arbitria. Contrà vero eadem fuere necessaria, ex Dei providentia: ut liquet non solum ex eventu (qui necessarium & maximè illustre decreti argumentum: quia nihil sit, quod non decreteverit aut efficere aut permittere omnipotens Deus) sed etiam ex certa decreti Dei præscientia & prophetia, iterato divinitus somnio: Gen. 37. 7. 9. Unde etiam necessario ex hypothesi, eventus illi promanarunt. Quia Deus immutabilis & auctor inquit non potest, Tit. 1. 2. Nec secus ille^d qui prophetam certum, rogantem id Dei jussu, ferire noluit, à leone occisus est contingenter; quia per causas secundas servari poterat: atamen necessario, ratione decreti & prophetiarum divinarum. Similiter in prælio cæsus est Achabus^e contingenter & fortuitò ratione causarum secundarum, cum sagittarii hostilis in incertum jaculantis, tum occursus Achabi: at necessario ratione decreti & prædictio Dei. Paribus etiam modis scelerata Achabi conjux^f Jezabel in Jezrehel à canibus devorata est contingenter: quia in vita servari diutius, aut alia ratione mori potuit: si naturam illius & regis, qui de fenestra precipitari curavit, arbitrium species: deinde exposita canibus, ab iis negligi: aut canum ferocia ab hominibus arceri potuit. Contra vero etiam necessario id contigit, ex decreto, præscientia, & prædictio divina. Sic etiam Cyrus procreatus est & hoc nomine donatus, in regnum evectus, Babylone potitus, Judæorum liberator & templi divini restaurator effactus est; contingenter quidem, si parentum & Cyri naturam liberamque voluntatem consideres; sed necessario ratione decreti divini, quod jam olim patet fecerat Deus, Esa. 44. 28. & 45. 1. Porro ut ad Novum testamentum me conferam: illustrissimum est, quod primò sece offert nostri Servatoris exemplum. Etenim Christum in templo vinciri contingens erat: nam vinciri poterat si naturam illius species, imponere necessarium, si adversariorum furorem attendas: at non vinciri necessarium fuit, quia ejus hora nondum aderat, Joh. 7. v. 30. 44. Contra vero postea sub Pascha Jerosolymis, à Juda domestico proditum, vinciri, à Pilato damnari & medium inter latrones crucifigi, lanceaque transfigi erat contingens, si naturam Christi valentem & vegetam, ac voluntatem illius liberam potestatemque consideres: deinde, si causas secundas, Judam, sacerdotes, milites, Pilatum, species: quorum operandi principium fuit voluntas. Eoque & consilio & executione contingens fuit Christi perpassio. Nam ut aliud potuerunt Christi hostes statuere: sic statutum, mutata voluntate, minimè exequi: ut ante crebrius contigerat. Eadem tamen Christi perpassio alia ratione fuit necessaria, nimirum, præfinitione, præscientia^g & prædictio Dei: quia hora ejus advenierat, Luc. 22. 53. & mortis poculum asseri ante differri erat, id quæcumque, Matt. 26. 42. Marc. 14. 35. Hinc Christus ait, Filius hominis vadi prout definitum, Luc. 22. 22. & per passio suæ ejusque circumstantiarum necessitatem toties inculcat. Sic Christi ossa non sunt fractæ contingenter & necessario; contingenter, si fragilem ossium naturam & vires liberamque militum voluntatem species: necessario, ex hypothesi decreti & præscientia Dei immutabilis, & horum indice prophetia Joh. 19. 36. quæ fieri irrita non potuit; quia Scriptura solvin non potest, Joh. 10. 55. Denique templum Jerosolymitanum eversum est contingenter & necessario, quia perstare potuit, si interna illius principia & causarum secundarum naturam, mutabilem Romanorum militum & voluntatem, contra Imperatoriū sui mandatum nitentem, intuearis: si Dei præfinitionem, præscientiam & prædictiōem animadvertis, dirutum est necessario. Quia ut decretum & præscientia Dei constant: sic & ver-

^a 1. Reg. 20. 36. ^b 1. Reg. 22. 34. & 28. ^c 2. Reg. 9. 35. 36. ^d Esa. 53. 7. Joh. 10. 17. 18. ^e Matth. 26. 2. & 45. ^f Luc. 9. 24. & 17. 25. & 22. 37. & 24. 26. &c. ^g Egesippus de excid. Hierosol. lib. 5. c. 42. Matth. 24. 2.

bum Dei excidere non potest, Rom. 9. 6. Itaque contingentia, hoc est, ordo inter causam & effectum mutabilem, cum necessitate eventus ex hypothesi præfinitionis divinae optimè concurrat. Quia mediorum naturam non tollit, sed tuerit, eaque utitur & ordinat, tanta sapientia & opportunitate, ut ex causis contingentibus, sine ulla coactione, eventus destinatus necessariò consequatur. Sic itaque, ait Augustinus de civitate Dei lib. 7. cap. 30. *administras omnia quae creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus finat.* Quare nec Deum peccati auctorem statuimus, nec fatum cum Stoicis singimus: nec voluntatis nativam libertatem, nec consiliorum aut operum ceterorumque mediorum usum, decreti & præscientiae Dei constantia & necessitate, subvertimus; sed potius stabilimus. Idque gravior copioseque adversus Ciceronem, (*qui dum vult facere liberos, facit sacrilegos*) demonstravit Augustinus. Nam inter ceter-

ra quæ præclare, rejecto fato, differit, Non est autem, inquit de civitate Dei lib. 5. cap. 9. *consequens, ut si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostra voluntatis arbitrio.* Et ipsa quippe nostra voluntates, in causarum ordine sunt, qui certus est Deo ejusque præscientia continentur: quoniam & humane voluntates humanorum operum causa sunt. Atque ita qui omnes rerum causas præscivit, profecto in iis causis, etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse præscivit: & ideo quidquid valent, certissime valent; & quod factura sunt ipsa, omnino factura sunt; quia voluntas atque facturas ille præscivit, cuius præscientia falli non potest. Et cap. 10. *Proinde non frustra sunt leges, objurgationes, exhortationes, laudes, vitiuperationes: quia & ipsas futuras esse præscivit, & valent plurimum, quantum eas voluntas esse præscivit, & preces valent ad ea impetranda, quæ se precantibus concessurum esse præscivit.*

CAPUT XI.

ATQUE hæc de contingentia & necessitate ac prima mediorum, (quibus divina utitur providentia) distinctione: ad alteram porro transeamus. Media enim alia sunt bona & per se ordinata, alia mala seu peccata & in se ordinata. Illa solùm & potenter efficit: hæc consultò ad bonum permittit: utraque ordinat & ad destinatos fines regit Deus, consilio & modo sàpē occulto; sed nunquam injusto. Nihil enim, ait Augustinus de trinitate lib. 3. c. 4. *si visibiliter aut sensibiliter, quod non de interiori atque in visibili aula summi imperatoris, aut jubeatur aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam premiorum atque penarum, gratiarum & retributionum in ista totius creature amplissima quadam immensaque republica. Qui tertius ordinacionis divina modus.* Ac bona quidem tam naturæ (ut substantias, motus, actiones & perfectiones rerum) quam morum, seu virtutes tam civiles quam spirituales, à Deo non solum ordinari, sed etiam effici, ex Sacris literis, ut ante ostendimus, & natura constat. Quia ut Deus summum bonum, ita omnis boni, & tantum boni origo & auctor est: iisque modis, quos modo explicavimus. Unde ex communi hominum sensu definitur à Platone in Definitionibus *etiam auctoritate, quod est quod est quod est, essentia semper eternæ & boni nature causa.* Etenim omne munus bonum & omne donum est perfectum, supernè descendens à patre luminum: apud quem non est transmutatio, nec conversionis obumbratio, Jac. 1. 17. *Deus est lux, & tenebra in eo non sunt ulla,* 1. Joh. 1. 5. Qua de re eleganter Augustinus Enchir. ad Laur. c. 23. *Nequaquam dubitare debemus rerum que ad nos pertinent bonarum causam non esse nisi bonitatem Dei: malarum vero, ab immutabili bono deficiente boni mutabilitate voluntatem prius Angelis, postea hominis.* Nec obstat, quod alibi ait Dominus, se formare lucem & creare tenebras: facere pacem & creare mala, Esa. 45. v. 6, 7. *Nequae enim mala,* ut ait Gregor. Magn. Moral. in Job. lib. 3. c. 6. *qua nulla sua natura subsistunt, à Domino creantur: sed creare se mala Dominus indiscat, quum res bene conditas, nobis male agentibus, in flagellum format: ut ea ipsa, & per dolorem quo feriunt, delinquentibus mala sint: & per naturam, qua existunt, bona.* Qua de re tota graviter & distinctè Tertullian. Adversus Marc. l. 2. *Mala dicuntur & delicta & supplicia.* Item, *Nos autem adhucbita distinctione utrinque forma, separatis malis delicti & maliis suppliciis, malis culpa & malis poena, sum quinque partis definiimus auctorem.* Malorum quidem peccati & culpa, Diabolus: malorum vero supplicii & pena Deum creatorum: ut illa pars malitia deputetur, ista justitia mala condenti: iudicia adversus mala delicta. De his ergo creator proficitur malis, quæ congruerunt iudicii. *Quæ quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: caserum suo nomine bona;* quia justa & bonorum defensoria & delictorum inimica atque in hoc ordine Deo digna. Mala vero seu peccata, quæ fiunt, Deum permittere (hoc est, non impedire quæcumque possit) res ipsa loquitur. Nam alias ea efficeret ac probaret, aut ignoraret, aut impedire non posset: sed prius justitiae, alterum sapientiae, postremum omnipotentiae illius adver-

satur. Atque huc pertinent sequentes Scripturæ loci, Impedit ut ne peccares mihi, nec permisi, ut tangeres eam, Gen. 20. 6. Non permisit ei Deus ut noceret mihi, Gen. 31. 7. Non permisit cuiquam opprimere eos, *Qui in præteritis etatis permisit gentes suis ipsarum viis ingredi,* Act. 14. 16. Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. Fidelis Deus qui non permitte vos tentari, supra id quod potestis, 1. Cor. 10. 13. Permissio interim sic malis, quæ fiunt, attribuitur, ut bonis tamen minimè derogetur. Sic Paulus 1. Cor. 16. 7. ait, *Spero temporis aliquantum mansurum me apud vos, si Dominus permiserit.* Et Hebr. 6. 3. *Atque id factius, si quidem permiserit Deus.* Hæc tamen differentia quod illa etiam efficiat; sed mala minimè. Ceterum Deum peccata permittere non inscius, nec invitum, aut negligentem, sed consulto & volentem perspicuum est. Quia nec sapientissimus quidquam agit imprudenter, nec omnipotens mundi gubernator incuria aut invitus. Itaque non parum hallucinantur qui permissionem consilio & voluntati omnino opponunt. Nec propterea tamen contrarias in Deo statuimus voluntates, quia diversa ratio contrarietatis speciem tollit. Quamvis enim Deus peccata quæ eveniunt propriè & per se non velit, aut velle possit, quæ peccata sunt; quia sanctissimus: eadem tamen non aliquatenus per accidens vult, nimis permittere, propter aliud quæ media sunt, & per accidens sapientiae divinae rationem habent boni. Sic Josephi venditio Gen. 45. 8. Jobi afflictio Job. 1. 17, 21. Achabi deceptio 1. Reg. 22. 23. filiorum Heli 1. Sam. 2. 25. Rechabeami 1. Reg. 12. 15. Amazie 2. Par. 25. 20. contumacia; Semei maledictum, 2. Sam. 16. 10. Christi crucifixio, Esa. 53. 10. Gergesenorum vastatio, peccata fuerunt hominum & Satanæ gravissima: at eadem tamen, quamvis aliâ ratione, Deum justè voluisse Scriptura demonstrat. Nec consultò solùm, sed etiam ad bonum mala permittit Deus: quia summi boni perpetuò bona mens & bonus animus. Eoque à peccato in permissione illius omnino immunis est. Quandoquidem impedit, hominum instar, non tenetur maximus; nec nisi ad bonum permettere decrevit ac permittit optimus. Qua de re præclarè Augustinus Enchirid. ad Lauren. c. 27. *Melius enim judicavit de malis bene facere, quam mala nulla esse permittere.* Et postea c. 96. *Non ergo fit aliquid nisi omnipotens fieri velit vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo.* Nec dubitandum est Deum facere bene etiam sinendo fieri quacunque sunt mala. Non enim hoc nisi iusto iudicio sinit. Et profecto bonum est, omne quod justum. Quamvis ergo ea quæ mala sunt, non sunt bona: tamen ut non solùm bona, sed etiam sunt & mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum, ut essent & mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotente bono. Cui procul dubio quam facile est, quod vult facere, tam facile est, quod non vult esse, non sinere. Hoc nisi credamus, periclitatur ipsa nostra fidei confessionis initium: quia nos in Deum Patrem omnipotentem credere confitemur. Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quidquid vult, (adde rem, aut potest velle) potest, nec voluntate cuiuspiam creature, voluntatis omnipotentis impeditur effectus.

a Matt. 8. 32.

CAPUT XII.

ATQUE hæc de peccati permissione: cuius adjunctum necessarium est ordinatio illius & regimen. Quo sensu permissionem peccati, efficacem² nonnulli, non simpliciter, sed quodam modo nominant: non quod peccatum Deus effi-

ciat; sed ordinem illius. Non enim pro libidine Satanæ & hominum, peccata quovis tempore aut modo, aut in quemvis crumpere aut postea promiscuè grassari permittit Deus: sed inde ab initio ad fines usque destinatos ordinat ac dirigit. Nam

Mmm 2 universa

² Boea Tom. I. De aeterna Præd. pag. 572.

universa & singula consilia moderatur, voluntates flectit, conatus vertit hic illuc, eventus temperat pro arbitrio suo: ut antea copiosè demonstravimus. Itaque ordinationis peccati non minus quam boni, parses sunt duæ, principium quod in consiliorum, voluntatum & conatum regimine situm est: & perfectio quæ in eventuum ad fines decretos gubernatione consistit. Quare à veritatis scopo aberrant plurimum qui aut otiosam omnino permissionem statuunt: aut concessu eventus regimine principium peccati ab ordinatione divina eximunt. Utrumque enim divinitus ordinari & regi non tantum ex iis, quæ supra differuimus, sed ex aliis etiam expressioribus Sacrarum literarum testimoniis constat. Qualia è multis sunt hæc Gen. 45. 8. Non vos misistis me huc, sed Deus ipse. Exod. 4. 21. Et ego induro cor ejus, ut non dimittas populum. Exod. 9. 12. Et induavit Iehova cor Pharaonis, neque obedivit eis quemadmodum locutus fuerat Iehova ad Moysen. Exod. 14. 17. Ecce ego induro cor Ægyptiorum & ingrediens post eos. Deut. 2. 30. Et noluit Sihon rex Hisbon, ut transiremus per se: induaverat enim Iehova Deus tuus spiritum ejus & obfirmaverat cor ejus ut daret eum in manum tuam. Jos. 11. 20. A Iehova enim fuit quod obfirmabant cor suum ad occurrendum bello Israëli, ut internacioni devoveret illas, nec fieret illis gratia: sed ut perderet eas, quemadmodum precepérat Iehova Moysi. 1. Sam. 2. 25. Et non audiverunt vocem patris sui: quia volebat Iehova occidere eos. 1. Sam. 16. 15. Spiritus autem Iehova recessit à Saule & terruit eum Spiritus malus à Iehova. 2. Samuel. 12. 11, 12. Sic dixit Iehova, En ego suscitatus sum adversus te malum de domo tua, tollamque uxores tuas in oculis tuis & dabo proximo tuo, dormietque cum uxoribus tuis in oculis Solis hujus. Tu enim fecisti absconditè: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israëli & in conspectu Solis hujus. 2. Samuel. 16. 10. Dominus enim precepit Semei, ut malediceret Davidi: & quis est qui audeat dicere quare sic fecerit? 2. Sam. 24. 1. Et addidit furor Iehova irasci contra Israëlem & concitavit Davidem in eos dicendo, vade numera Israëlem. 1. Reg. 12. 15. Et non exaudivit rex populum, fuit enim causa à Iehova, ut confirmaret verbum suum quod locutus fuerat ipse per manum Abiae Silonite ad Ieroboam filium Nebat. 1. Reg. 22. 23. Nunc ergo dedit Iehova spiritum mendacii in ore omnium islorum Propheterum tuorum. 2. Par. 11. 4. Sic dixit Iehova, Ne ascendatis neque pugnetis contra fratres vestros: revertimini quisque in dominum suum: quia à me facta est res ista. 2. Par. 25. 20. Et non acquisivit Amazias: quia à Deo erat ut traderet eos in manum. Jobus cap. 1. 21. non ait, Dominus dedit: Diabolus abstulit; sed, Dominus abstulit: sicut nomen Domini benedictum. Job. 19. 21. Manus Dei tetigit me. Psal. 105. 25. Convertit cor eorum, ut odio haberent populum suum, ut machinarentur dolos in servos ejus. Esa. 6. 10. Impingua cor populi hujus & aures ejus agrava & oculos ejus clande: ne forte videat oculus suis & auribus suis audiatur, & corde suo intelligat & convertatur & sanet eum. Esa. 10. 15. Angloriabitur securis adversus secantem ipsa? an magnificabitur serra adversus eum qui ipsam agitat? Esa. 19. 14. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis & errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo. Esa. 63. 17. Quare fecisti nos errare Iehova à viis tuis: recedere fecisti cor nostrum à timore tuis. Ezech. 14. 9. Propheta quum erraverit & locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi Prophetam illum. Ezech. 24. 21. Sic ait Iehova; ecce ego prophanatus sum sanctuarium meum, excellentiam roboris vestri, desiderium oculorum vestrorum & cuius indulget anima vestra: etiam filii vestri & filie vestre quas reliquistis, gladio concident. Act. 2. 27. Hunc definito illo consilio & præscientia Dei deditum, quum accepisti, manibus sceleratis cruci affixum interemisti. Act. 3. 17. 18. Scio vos per ignorantiam ista fecisse sculos & primores vestros: Deus autem qua prænunciaverat per os omnium Prophetarum suorum Christum suum perpeccutum, ita implevit. Rom. 1. 26. Tradidit illos Deus fædis afflictibus. Rom. 9. 18. Cujus vult, miseretur: quem vult, induratur. 2. Thes. 2. 11. Ideo igitur mittet eis Deus efficaciam deceptionis, ut credant mendacio. 1. Pet. 3. 17. Melius enim est ut bene agentes, sisita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quam male agentes. 1. Pet. 4. 19. Qui malis afficiuntur ex voluntate Dei. Sed testimoniorum satis: ex quibus omnibus liquere existimo, non ea solùm quæ bona sunt, sed peccata quoque, divina gubernatione ordinari & omnino dirigi. Quod & Augustinus, cuius apud orthodoxos gravissima semper habita est auctoritas, pluribus in locis, disertè testatur

ac comprobatur. Qualia inter cætera sunt hæc, De Gen. ad lit. c. 5. Nam, inquit, & visiorum nostrorum non est auctor Deus, sed ordinator est: quum eo in loco peccatores constemus & ea perpetui cogit, quem erentur. Ad hoc valet, quod oves ponuntur ad extram, hædi ad sinistram. Quedam ergo & facit & ordinat peccatores autem, in quantum peccatores, non facit sed ordinat tanum. Et de civit. Dei l. 14. c. 26. Deum appellat, creare omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adjutorem ac remuneratorem, malarum autem relictorem & damnatorem, ut trarumque ordinatorem. Et ibid. l. 5. c. 9. In ejus voluntates summa potestas est: qui creatorum spirituum voluntates bonas adjuvat, malas iudicat, omnes ordinat: & quibusdam non tribuit potestat, quibusdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator est, ita omnium potestatum dator, non voluntatum. Mala quippe voluntates ab illo non sunt, quoniam contranaturam sunt, qua ab illo est. Atque huc etiam pertinet quod in Confessionibus lib. 1. c. 10. ait, Et tamen peccabam Domine Deus, ordinator & creator omnium: peccatorum autem tantummodo ordinator. Sic enim locum illum, qui vulgo vitiosè legitur, Tantum non ordinator, restituendum omnino censeo: ut ex ipsa & iis quæ adduximus aliisque ejusdem auctoris sententiis constat. Nec dubito, quin compendio literarum, Tantummo, scriptum fuerit: quod librariorum incuria in, Tantum non, abierit. Sic etiam Fulgentius, qui Augustini sententiis adeo delectatus est, ut eas pluribus in locis non tam imitatus sit, quam expisserit, Mala vero, inquit ad Monitum l. 1. c. 24. futura opera illorum, quos non prædestinavit ad regnum, sed ad infernum, præscivit potentissima Deitate & ordinavit provida bonitatem. Et ibid. c. 26. Deus itaque licet auctor non sit malarum cogitationum, ordinator tamen est malarum voluntatum: & de malo opere cuiuslibet mali, non definit ipse bonum operari. Nec in ipsis iustitia voluntatis operibus deserit operum suorum justum ordinem: quia & hoc in ipso ordine habet, quod malam iustitiam deserit voluntatem. Quam tamen sic, in suis malis operibus à se descendentes, deserit; ut ibi permittentis Dei operatio bona non desit: dum & in peccatis voluntate iusta implet ipse iustitiam, & de malo quo peccantem iudicat, quibus ipse vult beneficium prorogat. Atque hujus ordinationis gratia fit, ut ea quæ à Satana hominibusque promanant mala, etiam Deo, quamvis alia ratione, passim in Sacris literis ascribantur. Nam ut è multis pauca delibemus, sic Pharaon & à se & à Deo induratus dicitur, Exod. 7. 13. & 4. 21. Jobi bona & à Chaldæis Diaboli instinctu & à Domino ablata, Job. 1. 12, 17, 21. Satanas Davidem incitavit ut populum superbè numeraret, 1. Paral. 21. 1. idemque Deo attribuitur 2. Sam. 24. 1. Semei sceleratè Davidi maledixit, & Dominum ei præcepisse fatetur David 2. Sam. 16. 10, 14. Satanas & pseudoprophetæ populum decipiunt; quod Deus etiam sibi vindicat 1. Reg. 22. 23. Ezech. 14. 9. denique quemadmodum crudelis Judæa vastatio Sanheribo, & excidium Moabitarum Chaldaæ ascribitur Esaia. 10. v. 12. sic utrumque Dei opus appellatur Jheremia. 48. v. 10. Verum enimvero non ea mente hæc dicuntur divinitus, quod illorum & similium auctor sit Deus, quæ peccata sunt, (nam eatenus permittit solum) sed ratione subjecti & ordinis illius. Quia ad eandem actionem Deus, homines, Satanæ concurrunt variè, sine ulla divinæ justitiae & majestatis macula. Nam actio per se & regimen à Deo est, tanquam causa prima: à creatura, ut secunda: vitium vero à creatura sola. Quod potest Deus punire, non facere: ut scilicet monet Fulgentius lib. 1. ad Monitum cap. 19. Etenim quum ea quæ perpetrantur peccata sint *ex opere* actiones aut opera contra legem Dei; unde opera mala appellantur 2. Pet. 2. v. 8. 2. Tim. 4. 18. tria in illis sunt observanda: materia in qua hærent, forma, & adjunctum regimen. Materia seu subjectum peccati sunt actiones, eæque aut internæ & animi, nimurum mentis, voluntatis, affectuum: aut externæ & corporis. Unde peccata ex Augustino contra Faustum lib. 22. cap. 27. vulgo definiuntur facta, dicta, concupita contra legem Dei. Forma peccati, est *ex opere* violatio legis: quæ non est proprium actionis, sed accidens & singularis illius *accidens* ordinis naturalis perturbatio, cum actionis in se considerata, tum ratione finis debiti. Siquidem actionis integritas ita corruptitur: & ordo illius, ad finem legitimum, tollitur. Adjunctum denique regimen est peccati ad bonum universi, per accidentis providentiaz divinæ, *accidens* justa ordinatio. Primum igitur peccati subjectum, ut per acci-

accidens peccati malum, sic per se bonum est: eoque promanat à Dei providentia, non solum universalis (qua tanquam causa prima creaturas & operationis principia ac facultates à se primum inditas sustentat ac continuat) sed etiam particulari; qua ut agens liberrimum singula pro arbitrio variè permovet. Nam Deus omnis motus & actionis, (quà naturalia, non quà vitiosa) omnisque boni citra controversiam origo & auctor est. Act. 17. 28. *In ipso enim vivimus, movemur & sumus.* Idque doctè & eleganter demonstrat Augustinus in Enchirid. ad Lauren. c. 12. *Natura igitur omnes, inquit, quoniam naturarum prorsus omnium summe conditor bonus est, bona sunt.* Item ibid. c. 13. *Omnis namque natura, etiam si vitiosa est; in quantum natura est, bona est: in quantum vitiosa est, mala est.* Et contra adversar. legis c. 5. *Quod enim malum est per vitium, profecto bonum est per naturam.* Vitium quippe contra naturam est, quia natura nocet: nec noceret, nisi bonum ejus minueret. Non est ergo malum nisi privatio boni: ac per hoc nusquam nisi in re aliqua bona, et si non summe bona (quoniam summe bona incorruptibilis & immutabilis perseverat, ut Deus est) non tamen nisi in bona: quoniam non noceret nisi minuendo quod bonum est. Ac per hoc, bona sine malis esse possunt sicut ipse Deus & quaque superiora caelestia: mala verò sine bonis esse non possunt. Hinc igitur constat eti si peccatum non possit esse in se bonum, bonum tamen illius esse subjectum. Deinde & ordinatio illius justa est: quia ex puro auctore, bono fine, & modo promanat. Quæ tria ad perfectionem operis requiruntur. Nec enim sanctitati divinæ quidquam derogat, quod peccata ordinat: sed sapientiam & bonitatem illius demonstrat, quod ea quæ creaturæ culpa inordinata sunt, in ordinem creator redigat. *Sicut enim,* ait augustus ille scriptor August. De peccatis. remiss. lib. I. c. 29. *bono uti male, malum est: sic male bene uti bonum est.* Et in Euang. Joh. tract. 27. *Sicut iniqui male nuntiatur bonis operibus Dei: sic contra Deus bene utitur malis operibus iniquorum.* Ut enim medicus venena non procreat, sed ad corporis incolumitatem venenis probè & cum laude utitur: sic & Deus peccata non efficit, sed ad bonos fines bono modo semper dirigit: quamvis canon semper assequamur. *Quia iudicia Dei sunt abyssus multa,* Psal. 36. 7. Adeo ut non immerito exclamat Apostolus, Rom. 11. 33. *O profunditatem divitiarum tuum sapientia, tum cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt eius iudicia, & eius via impervestigabiles!* Fines autem sunt variis: è quibus præcipios & communiores recensebimus. Ac primum si reprobos species, proximus finis est, justa eorum patefactio & poena; quam aut sibi metuferunt, aut ab aliis ferunt: remotior est merita damnatio & interitus. Sic gentiles tradente Deo foedis suis affectibus mancipati, mercedem quam oportuit, erroris suis in sece receperunt, Rom. I. 26, 27. Et quia multi amorem veritatis non receperunt, propriea mitte illis Deus efficaciam deceptionis, ut credant mendacio: ut damnentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed acqueverunt in iniustitia, 2. Thess. 2. 10, II, 12. Sic Deus Satanæ & pseudoprophetarum mendacia occulto providentia fræno (quod præceptum metaphoricè dicitur) effrænatam Achabi impietatem justissimè punivit, 1. Reg. 22. 23. De quo argumento eleganter & distinctè Gregorius Magnus Moral. in Job. I. 25. c. 12. *Omnis quippe peccatum, quod tamen citius paenitendo non tergitur, aut peccatum est & causa peccati: aut peccatum & pena peccati. Peccatum namque quod paenitentia non diluit, ipso suo pondere mox ad aliquid trahit.* Unde fit ut non solum peccatum sit, sed peccatum & causa peccati. Ex illo quippe visio culpa subsequens oritur: ex quo cecata mens ducitur, ut peccatum ex alio ligetur. Sed peccatum quod ex peccato oritur, non jam peccatum tantummodo, sed peccatum est & pena peccati: quia justo iudicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, ut precedentis peccati merito etiam in aliis cadat. *Quem enim liberare noluit, deserendo perficuit.* Non ergo immerito pena peccati dicitur, quod justa de super irrogata cecitate, ex precedentis peccati ultiione, perpetratur. *Quod videlicet agitur dispensatione superius ordinata, sed inferius iniquitate confusa: ut & precedens culpa sit causa subsequenter, & rursum culpa subsequens sit pena precedens.* Si pios species, finis ad quem peccata hominum dirigit Deus, proximus quidem est, aut conservatio eorum in hac vita, vel in pietatis officio: aut exploratio virtutis, præsertim ut probati per patientiam manifesti fiant, vel sibi ad spem, vel alii ad imitationem, Aug. contra Secundinum cap. 10. Rom. 5. 4. aut deni-

que castigatio vitiorum; ut meliores reddantur, quum vel ipsi peccant, vel in ipsis peccatur. Remotus vero finis est eorumdem salus. Sic Deus optimus maximus sceleratam Josephi venditionem ad peccantium fratrum conservationem clementer convertit, Gen. 45. 5. Quemadmodum & Satanæ improbitatem ad Apostolum in officio & modestia continendum, 2. Cor. 12. 7. patientiam Jobi etiam nostro bono explorandam Job. I. 11, 12. Jac. 5. 10. 11. Davidem cum populo castigandum, salutem eorum omnium procurandam gubernavit Deus, 2. Sam. 24. 1. In quam sententiam rectè Gregorius Magnus Moral. in Job. lib. 16. cap. 19. *Apostata quippe angelis perversa voluntas est, sed tamen à Deo mirabiliter ordinatur, ut ipse quoque ejus infida utilitati bonorum serviant, quos purgant dum tentant.* Et ib. I. 33. cap. 18. *Secreto ergo dispensationis ordine, unde savire permittitur iniquitas Diaboli: inde piè perficetur benignitas Dei.* Elegantissimè vero Basilius Magnus Tom. I. Orat. quod Deus non sit auctor peccati. Σωτηρισμόν εἰ διτύ τῇ πονείᾳ εἰς γυμνάσιον τῷ ἡμέραν ψυχήν ὁ σοφὸς καὶ αεροποτῶν ὀινοροπότης ἀπότινε τὴν τῷ ιχθύντι εἰς οὐτείαν φαρμακίαν προτοντὸν λαβόντες. Hoc est, Ille igitur sapientissimus & providentissimus rerum humarum dispensator ejus (Diaboli) improbitate simul utitur ad nostrarum animarum exercitationem, quemadmodum medicus vipera veneno ad salutarem medicamentorum preparationem. Sic Paulus ait 1. Cor. 11. 19. *Oportet hæreses esse, ut, qui probati sunt, manifesti fiant.* Et 1. Cor. 10. 13. *Tentatio vos non apprehendit, nisi humana.* Fidelis autem est Deus; qui non sinecū vos tentari, supra id quod potestis: sed praestabit, una cum tentatione, etiam evasionem. Et ad Rom. cap. 8. 28. *Novimus autem usque adhuc qui diligunt Deum, omnia simul conferre ad bonum: usque adeo omnia,* ait Augustinus de correptione & gratia cap. 9. *ut etiam si quis eorum deviant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt atque doctiores.* Discunt enim in ipsa via iusta cum tremore se exultare debere, non sibi arrogando, tanquam de sua virtute fiduciam permanēns: nec descendendo in abundantias sua, Non movebor in aeternum, Psal. 30. 7. Ultimus denique finis est sapientia, potentia, bonitatis & iustitiae Dei gloria, Rom. 9. 17. Ad quam demonstrandam, ut Pharaonem excitavit & pios regit: sic & omnia operatur etiam in propria ad diem malum, Prov. 16. 4. Porro modus ordinationis peccati varius est ac sepe occultus, nunquam autem injustus: quia à solo bono Matt. 19. 17. & summe justo promanat. Quid si, ait Apostolus Rom. 3. v. 56. *injustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicimus? Num injustus Deus, qui inferat paenam?* (humano more loquor) *Abiit: aliquis quomodo judex erit Deus mundi?* Quia de re scitè Augustinus de gratia & libero arbitrio cap. 20. *Scriptura ostendit non solum bonas reparationes voluntates, quas ipse facit ex malis: verum etiam illas que conservant seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, ut eas quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinari, vel ad beneficia quibusdam prestanta, vel ad paenas quibusdam ingerendas, sicut ipse iudicat, occultissimo quidem iudicio, sed sine dubio iustissimo.* Generalior vero ordinatio peccati modus est duplex: quorum prior est privatio gratiae peccato adversantis. Quum autem hujusmodi gratia alia sit interna; lux mentis & frænum cupiditatum: alia externa; furoris Satanæ & mundi repressio: sic & privatio illius duplex est. Una internæ gratiae, qua mens luce & iudicio recte destituitur & cupiditatibus fræna sic laxantur, ut ea tamen Deus perpetuo contineat & pro arbitrio gubernet. Atque hujus privationis ratione à quibusdam Deus deficiens, & removens, prohibens peccati causa impropriè nominatur. Pet. Mart. in Locis cap. 14. §. 7. & 16. *Sicut accidit de domo ruinosa qua sustentatur columna; accedit aliquis, amovet columnam, cadunt lapides & adficia de summo loco, suo pondere cadunt, que in seipsis descensus habent causam:* tamen qui auferit columnam dicitur ut cuncte facere casum: removet enim fulcrum, quod ruinam prohibebat. Sic Deus natura sua bonus est, quatenus tamen justus, vult punire peccantes, tollit gratiam & quoquomodo causam eorum quæ postea male fiunt potest dici: non vera causa: nam ea propria est interior, mala scilicet eorum voluntas. Etsi ab illa phrasi abstinere malum: non quia non sancte ab iisdem intelligitur, sed propter ambiguitatem illius & insignem adversariorum calumniandi libidinem: qui secus, quam par est, interpretantur. Etenim quum peccatum non sit natura, sed naturæ vitium, un-

de & nihil ab Augustino dicitur in Euang. Joh. tract. i. non tam efficiens, quām deficiens illius causa statuenda est. Ut doct̄ ab Augustino De civi. Dei lib. ii. c. 7. explicatur; quum ait, *Nemo ergo querat efficiēt̄ causam male voluntatis. Non enim est efficiens, sed deficiens: quia nec ulla effect̄ eo est, sed defectio. Deficere namque ab eo, quod summe est, ad id quod minus est, hoc est incipere habere voluntatem malam.* (*Causas porro defelctionum istarum (cum efficiēt̄ non sint, ut dixi, sed deficiēt̄) velle invenire, tale est ac si quisquam vellet videre tenebras vel audire silentium: quod tamen, nūrumque nobis notum est: neque illud nisi per oculos, neque hoc nisi per aures: non sane in specie, sed in species privatione.* Nemo ergo ex me scire querat, quod me nescire scio: nisi forte ut nescire dicat, quod scire non sciendum est: Ea quippe qua non in specie, sed in eius privatione sciuntur, si dici aut intelligi potest, quodammodo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur. Ceterum deficiens causa ignoratio ambiguae appellatur, per se, aut per accidens. Illa est, quæ in se à rectitudine legis debita; hæc verò quæ in alio, à gratiæ suæ communicatione indebita, deficit. Hic defectus peccato caret: & creatori tribuitur: ille verò peccatum est, & creaturæ soli convenit. Qua de re subjicit Augustinus, *Hoc scio, naturam Dei nunquam, nūquam, nulla ex parte posse deficere: & ea posse deficere, quæ ex nihilo facta sunt. Qua tamen quanto magis sunt, & bona faciunt: tunc enim aliquid faciunt, quum causas habent efficiēt̄: in quantum autem deficiunt, & ex hoc mala faciunt (quid enim tunc faciant nisi vana?) causas habent deficiēt̄. Sic postea cap. 9. Quām ergo male voluntatis efficiens naturalis, vel, si dici potest, essentialis nulla sit causa (ab ipsa quippe incipit spirituum mutabilium malum, quo ministratur atque depravatur natura bonum) nec talē voluntatem facit nisi defectio, quia describitur Deus: cuius defelctionis etiam causa utique deficit. Quam Augustini sententiam nostri approbant, et si & alia declarationis ergo adjiciant. Hinc doctissimus Theologus Calvinus De aeterna Dei prædest. opusc. pag. 998. ut vere ab Augustino dictum libenter amplector, In peccato, sive in malo, nihil esse positivum. Atque hac ratione doct̄ vulgo dicitur, *Privationem rectitudinis actiū sumptum esse posse à Deo; non autem passiū: quia illa est justa poena: hæc injusta culpa.* Atque hæc prima est privatio, gratiæ nimirum internæ. Altera verò est, externæ gratiæ; qua mortales Satanæ & mundi injuriis, non absolute, sed definitis à Deo judice & temporis & modi limitibus, varie exponuntur. Quod ex Jobi, cap. 12. & 2. 6. & Achabi, 1. Reg. 22. v. 22. historia liquet, & Gergesenorum calamitas, Matth. 8. v. 31. demonstrat. Etenim si ne in porcos quidem servite Satanæ potuit, nisi data à Christo venia: quanto minus in homines? Itaque Diabolus efficac̄ quidem est in incredulis, Eph. 2. 2. atque operatur in iis, quod vult; sed non quantum vult. Quidquid enim Deo permittente ac gubernante maji facit, illud vult, quia malus: non autem quidquid vult, illud perficit: quia insatiabilis in eo malefaciendi libido & determinata divinitus potestas. In quam sententiam graviter & rotundè Augustinus de civi. Dei lib. 2. c. 23. Quia, inquit, sicut ipsi mali homines in terra: sic etiam illi (immundi spiritus) non omnia que volunt facere possunt, nisi quantum illius (Dei) ordinatione sinuntur. Cuius plene judicia nemo comprehendit: justè nemo reprehendit. Et Gregorius Magnus Moral. in Job. lib. 18. cap. 1. Omnis voluntas Diaboli injusta est & tamen permittente Deo omnis potestas justa. Ex se enim tentare quolibet injuste appetit, sed eos qui tentandi sunt, prout tentandi, non nisi tentari Deus justè permittit. Atque hic prior est ordinatio peccati modus. Alter verò est bonarum occasionum oblatio: quibus impii ad peccata perperam abutuntur. Quales sunt intus bonæ cogitationes, aut ordinariæ ex communibus naturæ principiis, institutione, experientia; aut extraordinariæ & immediate singulari Dei instinctu excitatae: foris, tum dicta, ut præcepta, narrationes, promissiones, minæ; tum facta cæteraque quæ in sensu incurrit. Atque hinc facile perspicitur sapientemente à D. Martyre, Comment. ad Röm. 9. dictum, *Induracionem esse effectum iræ & ultionis Dei, sive à Deo ipso, ut loqui solent, immediate: sive per Diabolum: sive per hominem exercetur.* Nam immediate Deus indurare potest, privatione gratiæ justa & interna atque admirabilis bonarum occasionum & cogitationum oblatione. Ad quam sententiam illustrandam præclarum illud ac celebre Augustini contra Julianum lib. 5. cap. 3. dictum pertinet: *Facit hec miris & ineffabilibus modis, qui novit justas sua judicia non solum in q-**

peribus hominum, sed & in ipsis cordibus operari: qui non facit voluntates malas: sed uititur eis ut voluerit, quum aliquid inique velle non possit. Nec Deo injurias Martyr, quod poltea addit, Clamans absurdum esse, Deam ponere causam indurationis: ac velim ex ipsis audire in quem articulum fides hoc absurdum incurrat? Etenim induratio, ut multa, & peccatum est & poena peccati. Illius causa dici non potest propriè; sed tantum per accidentem, & occasio qua creature abutuntur, ut modò ostendimus: hujus verò optimè; quia, quum Deus summus & justus sit judex, poena omnis, quæ poena, proprium justitiae illius opus est. Sic ait Augustinus contra Julianum l. 5. c. 3. Tradid ergo Deus in passiones ignorantie, ut siue que non convenient: sed ipse convenienter tradid, & siue eadem peccata supplicia preteritorum & suppliciorum merita futurorum: sicut tradidit Achab in pseudopropheticum mendacium, sicut tradidit Roboam in falso confilium. Et de prædest. sanct. c. 10. Etsi sunt quedam, que ita peccata sunt, ut poena etiam sint peccatorum (unde dictum est, Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant que non convenient) non inibi peccatum Dei est, sed iudicium. Sed ut eò unde digressus sum, redeam: sic Deus peccatores movet & bonas occasionses offert malis, ut interim à mali contagione utrumque sit immanis. Ut enim conspicuushic Sol radiis suis flores & sordes & quæ feriunt, ex illis odorem suavissimum, ex his verò teterimum elicit: sic & in conspicuus ille Sol noster Deus, eadem saepe ratione providentia suæ radiis & bonos & malos permovet: sed, pro vario eorum ingenio, ex illis quam inficit pietatem; ex hisce, quam non efficit, sed invenit impietatem, in lucem justè educit. Et ut aëre sole per vitrum coloratum pellucente, lumen habet à sole, sed colorem à vitro: sic actiones humanæ à Deo habent ut sunt & ordinatae sunt; ab hominis vitio, ut male sint. Quamobrem in eodem argumento accusatur ac saepius punitur creaturæ scelus & laudatur Dei justitia: quæ et si justo ordine, in iustitia aliquid fieri justè permittit, in inuidum tamen abire non sunt, Greg. Magn. Moral. in Job. lib. 16. cap. 36. Quod vel ex hisce testimoniis perspicuum est. Gen. 50. 20. Vos cogitauistis adversus me malum, Deus autem cogitauistis illud in bonum: ut faceret secundum dictum hanc. Deut. 13. 2, 3. Si dixeris Propheta, Eamus & consequamur Deos alienos, non audies vocem ejus: quia temet vos Dominus, nūrum diligatis enim. Propheta autem illi interficiatur: quia locutus est ut vos avertieret à Domino Deo vestro. Job. 1. 21. Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum. Esa. 10. 5, 6, 7. Assur virga furoris mei & virga qua est in manu eorum, est ira mea. Ad gentem impiam misericordia & super populum furoris mei mandabo ei, ut spoliet populus & predelin predam & ponat eum in conculationem, sicut luxum platearum. Ipse autem non sic existimat, nec cor ejus ita reputabit, sed ad perditionem erit cor ejus. Et vers. 12. Et eris quum compleveris Dominum omne opus suum in monte Sion & in Ierusalem, visitabo super frumentum magnitudinis cordis regis Assur. Luc. 22. 22. Filius hominis quidem, prout definitum est, vadit: vernuntamen ut homini illi per quem proditur. Idem egregiè illustrat Augustinus in epist. Joh. Tractatu 8. Facta est, inquit, traditio à Patre: facta est traditio à Filio: facta est traditio à Iuda. Una res facta est: sed quares discerit Patrem tradensem Filium, seipsum Filium traditum, & Iudam discipulum traditum magistrum suum? Quia hoc fecit Pater & Filius in Charitate: fecit autem hoc Iudas in proditione. Videbis quianon, quid faciat homo, considerandum est: sed quo animo & voluntate faciat. In eodem facto invenimus Deum Patrem, in quo invenimus Iudam: Patrem benedicimus, Iudam detestamur. Quare Patrem benedicimus, Iudam detestamur? Benedicimus charitatem, detestamur iniquitatem. Quantum enim prestatum est generi humano de tradito Christo? nunquid hoc cogitauit Iudas, ut traderet? Deus cogitauit salutem nostram, qua redempti sumus: Iudas cogitauit premium quo vendidit Dominum: Filius ipse cogitauit premium quod dedit pro nobis: Iudas cogitauit premium, quod accepit ut venderet. Diversa ergo intentio, diversa facta facie. Quam si unares ex diversis eam intentionibus simetiamur, unum amandum, alterum damnandum: unum glorificandum, alterum detestandum invenimus. Sic idem & in tract. de natura boni c. 32. Injustum enim non est, ut improbis accipientibus nocendi portatorem, & bonorum patientia probetur & malorum iniquitas punatur. Nam per portatorem Diabolo datum & lob probatus est, "justus appareret, & Petrus tentatus est, ut non de se præsumeret, & Paulus colaphizatus, nese extolleret, & Iudas damnatus, se suffici-

se suspenderet. Quum ergo per potestatem quam Diabolo dedit, omnia justè ipse Deus fecerit; non tamen pro his justis factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, que ipsius Diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, quum dicetur impiis, qui ejus nequitia consenserit perseveraverint, ite in ignem eternam, quem paravit Pater meus Diabolo & Angelis ejus, Matth. 25. 41. Hisce consentit Fulgentius ad Gnomimum lib. i. cap. 27. Bene, ait, quippe malis interitus à Deo redditur, quamvis sit malus interitus eis, qui nunc justè deseruntur & postmodum justè torquebuntur. In talibus enim Deus judicium suum desertione inchoat, cruciacione consummat. Nam & hoc tempore, quo descendentes malos deserit Deus, non operatur in eis, quod ei displaceat; sed operatur per eos, quodque placeat: postmodum eis redditurus, quod ab ejus justitia merentur. Recipiente enim non pro eo, quod Deus bene usus est eorum operibus malis: sed pro eo, quod ipsi male abuse sunt Dei operibus bonis. Quamobrem etiā eadem opera Satanæ, hominibus & Deo tribuantur, peccati tamen auctor Deus minimè constituitur. Nam diversa natura, finis & modus voluntatem actionesque Dei & malorum distinguunt. Ea enim omnia in Deo summè bono, pura puta sunt; in malis verò mala: ideoque in illo laudem; in hisce supplicium promerentur. Nec aliud sensit D. Calvinus Opusc. De æterna prædest. pag. 998. (et si id misericè exagitent) quum ait, *Quæ perperam & injustè ab hominibus sunt, eadem rectè & justæ esse Dei opera.* Quod non solum ex apologia contra Castellionem: verum etiam ex aliis ejusdem auctoris sententiis demonstrari potest. Non enim ex charitate tantum, quæ viro de ecclesia Dei optimè merito debetur, sed certo etiam judicio in meliorem partem hoc dictum & similia interpretamur. Quod ex iis quæ producemus testimonii omnibus citra præjudicium attentis, fiet perspicuum. Quod verò Deus, inquit Comment. in Esa. 44. 18. excacare atque in reprobum sensum tradere dicatur, patet ex variis Scripturali locis, nempe quum lucem Spiritus sui auferat & freno laxat hominum libidini, ut nulla amplius ratione coiberti possint. Satanam quoque armat efficacia erroris, ut neque ab ejus insidiis caveant & fallaciis obnoxii sint, qui recusarunt veritati parere. Et Ibid. c. 19. 14. Itaque quum Deus homines excacat aut reprobat, saevitie accusari non potest. Iusta enim improbitatis & nequitiae eorum pena est, nec potest auctor malis dici, qui scelera puniendo justè agit. Nunc ad puniendo modum veniamus. Permittit eos Satanæ puniendos. Ipse enim est qui propriè permisit Spiritum vertiginis & pravitatis: sed quia nihil agit nisi mandato Dei, proprie Dei ipse id agere dicitur, quod Satan agit. Nam quod vulgo dicunt fieri permisso Dei, nimis frivolum est effugium. Plus enim expressit Propheta, nempe inflatum à Deo hanc paenam, quod iustus sit iudex. Agit ergo Deus per Satanam ut iudex per carnificem, iustaque penas sumit, de iis qui ipsum offendunt. Et ut alia omittam, præclare ac rotunde in Institutionibus suis Lib. 2. c. 4. sententiam suam orthodoxam, de hoc arguento expōnit. *Quomodo, inquit, idem opus ad Deum, ad Satanam, ad*

hominem auctorem referamus, quin vel Satanam ex his membris consortio, vel Deum malum auctorem pradicemus? Facile, si finem agendi primum inspiciamus, Deinde modum. Domini consilium est servis sui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad desperationem adigere: Chaldaea ex re aliena prater ius & fas lucrum querere affectans: Tanta in consilii diversitas opus iam valde distinguit. In modo non minus est discriminis. Satan afflictendum servum suum Dominus permittit: Chaldaeos quos ad id exequendum ministros delegit, illi permittit ac tradit impellendos. Satan aliqui pravos Chaldaeorum animos venenatis suis aculeis ad perpetrandum id flagitium instigat: illi ad injustitiam furiosè ruunt: omniaque membra sceleri obstringunt ac contaminant. Propriè ergo agere dicitur Satan in reprobis, in quibus regnum suum, hoc est nequitia, exercet. Dicitur & Deus suo modo agere, quod Satan ipse, instrumentum quum sit ire ejus, pro ejus nra ac imperio huc atque illuc se inflectit ad exequenda ejus iusta judicia. Omitto hic universalem Dei motionem: unde creatura omnes sustinentur, ita efficaciam quidvis agendi ducunt. De illa speciali actione tantum loquor, quæ in unoquoque facinore appetit. Idem ergo facinus Deo, Satan, homini assignari videmus non esse absurdum: sed varietas in fine & modo facit ut illic inculpata Dei justitia reluceat, Satan hominisque nequitia cum suo opprobrio se prodat. Atque hæc quidem de peccati permissione divina & adjuncta Dei ordinatione. Ex quibus non adeo difficile est Orthodoxorum in hac quæstione sententias conciliare, quum alii hanc Dei permissionem statuunt: alii rejiciunt. Illi enim non quamvis permissionem, sed conjunctam cum ordinatione & regimine Dei intelligunt: hiverò non simpliciter tollunt, sed nudam & à Dei regimine secretam, quam nonnulli fingunt, aversantur. Qua de re, ut alios brevitatis causa prætermittam, doctissimus D. Beza ad Francisc. Claud. Apologia altera. Permissionem enim à nobis non simpliciter tolli, quum aliter in bonis, aliter per malos agat Deus, sed eo sensu duntaxat, quo & à Iuliano quondam usurpatatur (contra quem errorem ex professo disputat Augustinus contra Julianum lib. 5. cap. 3.) & à nobis nunc accipitur, quasi videlicet voluntari & decreto opponatur, quoties à nobis est inculcatum? Et Prælect. in cap. 9. ad Romanos. Et ad hanc distinctionem spectat rectè intellectum οὐχικόν id est permissionis nomen, tam male à nonnullis acceptum, qui Dei voluntati, id est decreto, illud opponunt (quod Augustinus ante à nobis citatus copiosissime refutat) quam rectè ab iis usurpatur, quæ sic distinguunt voluntari, Dei actionem in bonis & per bonos vere agentis, ab eodem sic per malos etiam peccantes, iusta sua judicia exequentis, ut tamen malam in ipsis voluntatem non efficiat, neq; male moveat, sed mala ipsorum voluntate bene utatur. Atque hinc facile colligitur, quo sensu ab eodem providentia paulò antè ibidem definiatur, *Vix illa Dei sapientissima & optima à cuius efficacie cuncta cum facta tum facienda dependeant.* Itaque frustra ex eo invidiam doctissimo viro conflare moventur.

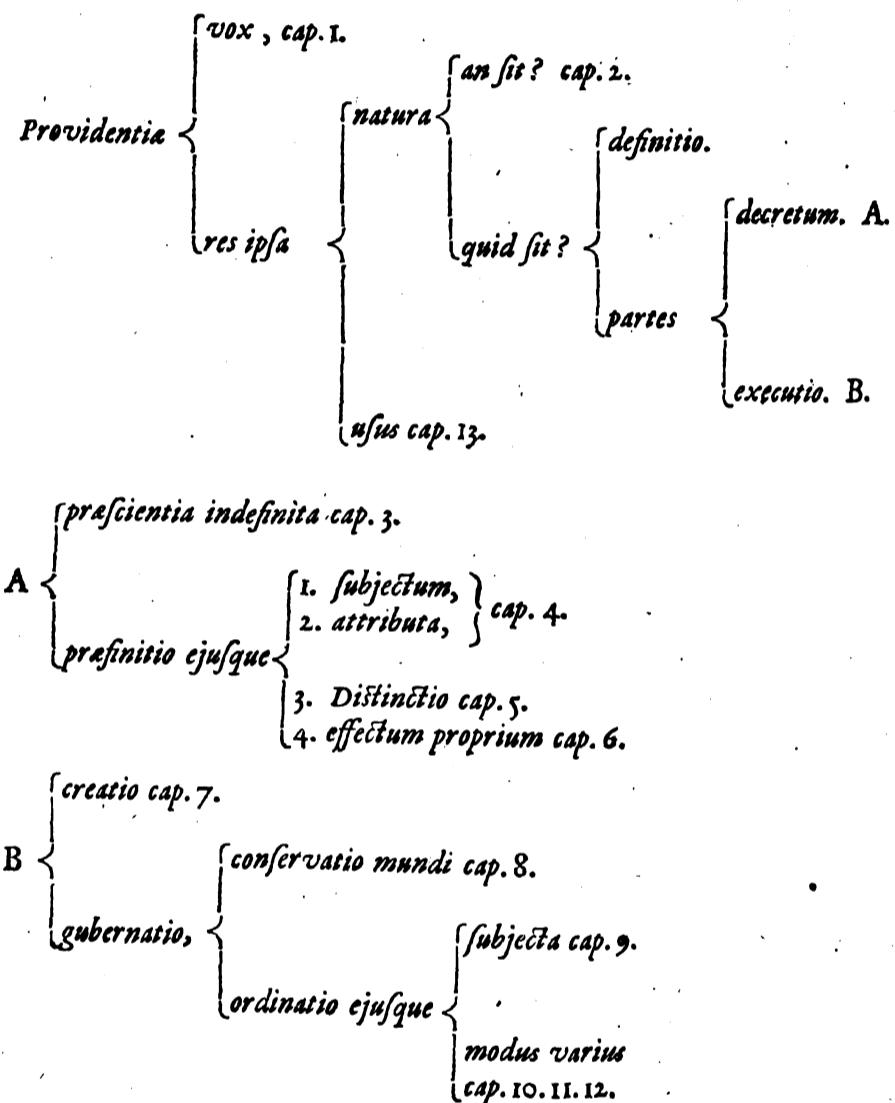
C A P U T XIII.

ATQUE hæc quidem de natura providentie divinæ pro tenuitate nostra differimus. Ex quibus hujus doctrinæ usus & utilitas singularis eluet. Etenim sapientia, bonitatis & potentia Dei infinitæ theatrum est illustrissimum: fidei & speci fulcimentum: superbiz & impatientia frenum: gratitudinis stimulus: optima denique religionis magi-

stra. Quæ singula ut ex superioribus constant, sic & scriptis catechetis accuratè vulgo explicantur. Quare iis illustrandis & confirmandis supersedeo, ac fine in facio. Hactenus Conciliatio doctrine orthodoxæ de providentia Dei; ex quo, per quem, & in quem sunt omnia. Rom. II. v. 36. *Ipsi sit gloria in secula. AMEN.*

F I N I S.

S E Q U I T U R
S Y N O P S I S
D O C T R I N A E
D E P R O V I D E N T I A.

F I N I S.

A N T I -

A N T I - C O S T E R I

L I B R I   T R E S :

S E U

Enchiridii Controversiarum præcipuarum no-

ftri temporis in Religione, à FRANCISCO COSTERO

D. Theologia Soc. Jesu conscripti: nempe

- I. *De Discrimine Hereticorum & Catholicorum.*
- II. *De Sacra Scriptura.*
- III. *De Ecclesia Christi.*

R E F U T A T I O .

Autore

F R A N C I S C O   G O M A R O

D. & Profess. Theologia in Academia Leydensi.

A R G U M E N T A C A P I T U M
L I B R I P R I M I.

In exordio fœda Sodalitatis virginis Mariæ idololatria fideliter ostenditur
ac solidè confutatur.

- CAP. I.** De discrimine hæreticorum & Catholicorum quatuordecim antitheses.
Prima in contrario eorum erga Christum studio confitit. Ac demonstratur à Christiana ecclesia Christum piè honorari: contrà verò Pontificiam ecclesiam Christi personam, triplex officium, beneficia, & Sponsam indignissimè ac variis modis violare.
- CAP. II.** Secunda antithesis in contrario erga Pontificem animo. Pontificem à Christiana ecclesia jure meritoque rejici: contra verò à Pontifica ecclesia injustè ad summam Christi ignominiam observari accoli.
- CAP. III.** Tertia antithesis in contrario erga episcopos & presbyteros studio. Christianam ecclesiam à Pontificis episcopis, presbyteris & Sacerdotibus, tanquam lupis rapacibus, prudenter abhorre ac fugere: contrà vero Pontificiam ecclesiam eosdem gravissimo errore amplecti ac sequi tanquam fideles pastores.
- CAP. IV.** Quarta antithesis in contrario erga Monachos studio. Monastica Pontificiorum instituta, tanquam diram in ecclesia Christi pestem, verè à Christiana Ecclesia reprehendi: contra vero eadem falso à Pontifica ecclesia defendi & indiges novis & indignis modis augeri.
- CAP. V.** Quinta antithesis in contraria templorum & Sacramentorum tractatione. Christianam ecclesiam, sine ullo Sacrificio idololatrica Pontificiorum templo contempnere: contrà vero eadem à Pontificiorum ecclesia cultu idololatrico honoriari.
- CAP. VI.** Sexta antithesis in contrariis doctrinæ fructibus. Ex Christiana ecclesia doctrina veram fidem & veram charitatem: contrà vero ex Pontifica ecclesiæ doctrina magnam superstitionem, crudelitatem, libidinum, hypocritas, avaritiae & perfidiae messem oriri.
- CAP. VII.** Septima antithesis in contraria successione. In Christiana ecclesia veram vigere successionem tam doctrinæ, quam ministerii ecclesiastici: contrà vero in ecclesia Pontifica utramque desiderari.
- CAP. VIII.** Octava antithesis in contrariis consilii & actionibus. Christianam ecclesiam Dei gloria & virtuti operam dare: contrà vero clerum Pontificium magna ex parte, eva-

- ritia, ambitione & impuritate vita contaminatum.
- CAP. IX.** Nonna antithesis in contrariis erga patres antiques & concilia studiis & judiciis. Christianam ecclesiam eos honore tanquam testes; sed eis tamen Sacra litera præferre tanquam unicum fidei regulam: contrà vero Pontificiam ecclesiam patrum & conciliorum consensum, si veritatem spectamus, Dei verbo aequaliter.
- CAP. X.** Decima antithesis in contrariis loquendi modis. Christianam ecclesiam fidei sua confessionem edere ex Sacra litera & certa prudenter ab incertis distinguere: contrà Pontificiam Ecclesiam humana niti doctrina & de rebus obstrusis, sine Sacris literis, magna temeritate promulgare.
- CAP. XI.** Undecima antithesis in judiciis de majorum salene. Christianam ecclesiam neminem qui bona conscientia fidei fundamentum retinuerit condemnare & de proximi salute bene sperare: contrà vero Pontificiam ecclesiam in majoribus & vere fidelibus re ipsa condemnandi esse temerariam.
- CAP. XII.** Duodecima antithesis in contraria ad ministerium ecclesiasticum vocatione. Christiana ecclesia pastores legitime secundum verbi divini præscriptum vocatos, & per juvnam in ovile Christi fideliter ingressos: contra vero Pontifica ecclesie ministros plerosque per nefariam tanquam fures irrepsisse.
- CAP. XIII.** Decima tercia antithesis in duratione doctrine. Christianam ecclesiam in fundamento fidei constarem esse: contrà Pontificiam ecclesiam in ea re esse infabilem.
- CAP. XIV.** Decima quarta antithesis in miraculis. Christianam ecclesiam Christi & Apostolorum miraculus instructam nullis jam amplius egere miraculis ad doctrinæ sua confirmationem: contrà Pontificiam ecclesiam veritate destitutam confitit miraculis nisi.
- CAP. XV.** De ratione agendi cum hæretici & Pontificie ecclesiæ crudelitate, qua in suos adversarios servit: & quenam optima cum ea disputandi ratio: quanque multæ & horrende hæreses in ea doceantur.
- CAP. XVI.** De ratione agendi cum iis qui hæretici credunt: & qua ratione à verè Christianis Pontificiorum questionibus possit satisfieri.

A N T I -

A N T I - C O S T E R I

LIBER PRIMUS,

D E

DISCRIMINE HÆRETICORUM ET CATHOLICORUM.

QVIS QVIS operis tui titulum & procæsum attente volet observare, quid de enchyridio tuo judicandum sit, Costere, minimè dubitabit. Nam quemadmodum profanarum gentium poeta, non veri Dei sed falsorum numinum, auspiciis, sua scripta exordiri solent; sic tu, non à Christi, sed à Christi matri patrocinio, orationis hoc principium inducis.

C O S T E R U S.

POST QUAM, Deo Opt. Maximo volente, multi eruditione præstantes viri atque adolescentes summa spe animi & ingenii, sub augustissimo nomine & patrocinio matris Dei, cælorum Reginæ & humani generis singularis advocatæ, beatissimæ semper virginis Mariæ, in sodalitatem, certis legibus, à S. sede Apostolica comprobatis, ad multorum salutem curandam ac promovendam, conveniunt (quæ sodalitas jam per universum fere terrarum orbem propagata, non exiguum fructum peccatoribus convertendis & hæreticis ad ovile Christi reducendis, divina gratia reportat) cumque sodalium studium in eo potissimum sit collocatum, ut priscam & orthodoxam fidem pro sua virili parte tueantur, hæresisque refellant, eorum autem plerique, vel per ætatem, vel per ingenium, aut eruditionis tenuitatem subtiliorum disputationum minus capaces videantur; vi- sum fuit operæ pretium ad eorum captum, præcipua religio- nis nostræ capita, de quibus hoc tempore cum Novatoribus controversiam habemus, ruditer explicata eis tradere, si- mulque quæ vulgo objici solent diluere; ut, quemadmo- dum ait Apostolus, Tit. i. v. 9. *Amplētentes eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, potentes sint exhortari, in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere: parati semper ad satisfactionem omni poscenti rationem*, 1. Pet. 3. v. 15.

G O M A R U S.

INSIGNIS sanè in Christum contumelia. Quid enim Christiano hominie indignius dici aut fingi potest, quam, & regiam & sacerdotalem Christi dignitatem, aliò derivare? At tu Costere, dum papalem religionem ornare studies, id minimè reformidas. Nam quum Sacra literæ perspicuè demonstrent, Jesum Christum unicum esse Dei & hominum mediatorem, 1. Tim. 2. 4. unicum servatorem, Joh. 1. 4. 6. Act. 4. 12. unicum Ecclesiæ Dominum, 1. Corinth. 8. 6. Ephes. 4. 5. & cælestis aula Regem: tu verò contrà singularem hanc Christi gloriam, sermonis tui auspicio, virginis Mariæ ven- dicas & adscribis. Hanc enim *calorum reginam & humani generis singularem* *advocatam* appellas. Nec mirum quum & eo impietatis processerint Doctores vestri, ut non solum Christi matrem, Christo in plurimis componant & æquent, sed interdum etiam anteponant. Id quod ex profano illo & celebri Hymno vestro (Missali Parisiensi) constat, *Nosra pians sclera, jure matris impera Redemptori.* Ac sanè si quis reliquos ejusdem farinæ hymnos, Psalteria & Officia beatæ Mariæ evolvat, nihil tam sublimè & sanctum, nihil tam Deo singulare & proprium comperiet, quod non ad virginem Mariam transtulerunt. Et ne longius abeam, nonne fidem, spem, charitatem animis indendi, in adversis servandi, ac tandem cælo beandi potestatem Mariæ ascribunt? nonne fide, invocatione, religiosa gratiarum actione, aliisque divini cultus privilegiis eandem venerantur? Atque huc etiam pertinet (ut cætera omittam) egregium illud carmen, imò crimen, quo librum hunc, insigni impietate, virginis Mariæ dedicas & inscrabis, & inter cætera sic ais:

Quod quoniam Christi Marieque favore peractum,

Est libitum nulli tale dicare viro:

Sed majestati (res justa) vovere superna

Tutelisque sacra virginis esse datum.

Supplice quocirca prece sollicitamus candens

Incidas in varias hec ut opella manus.

Est postea in fine:

Hunc una cupimus dignère pudica libellum

Tutari auspiciis virgo parensque tuis.

Personasque libro normaque fideliter usas

Nos simul Elisiū annumerare choris.

Paris omnino pietatis est Confluentinorum Jesuitarum, quod præfationi subjicitur carmen;

Castæ parens, & stella maris, depelle tenebras

Sinceramque animis fac radiare fidem:

At nobis, quibus est animus defendere matris

Virginea laudes, robur opemque feras.

Ut similes habent labra lactucas? Scilicet maris cura Mariæ demandata est. An verò nondum tam crassæ & supinæ idolatriæ vos pudet? Unde quæso maris esse stellam didicistis? An ex sacris literis? At in iis ne *zv* quidem. An ex nomi- nis ratione? at quis divinitùs id impositum, aut illam hujus vocis esse significationem, demonstret? pudendus sanè er- ror, qui ex librarii incuria & superstitione vestra promana- vit. Nam quod Hieronymus, de nominibus Hebraicis in- terpretatus est, *Stella maris*, illud scriptorum errore muta- tum est in, *Stella maris*; ut ea, quam spectavit, nominis ra- tio certò demonstrat & evincit. Nam *oī jam* Hebræis ma- re: *zv* mar verò non stellam, sed stillam & guttam signifi- cat. Si quid igitur ex nomine esset eruendum sanctius lon- gè diceretur, ut stillæ maris, maris amplitudo & vires absur- dissimè tribuerent; sic virginis Mariæ, Dei creaturæ, crea- toris Dei gloria: *Cui omnes gentes quasi zv mar, stilla situla & quasi momentum statera deputata sunt*, Esa. 40. 15. Itaque meritò ait Deus, *Gloriam meam alteri non dabo*, Esa. 48. 11. Ac propterea quis non videat, Costere, quæ tota aberres cælo, quando eum scriptioris tuae præfigis scopum, *ut leto- res potentes sine exhortari in doctrina sana & eos qui contradicunt arguere?* Nam si hæc doctrinæ vestræ est sanitas, quæ ægritudo? Si lumen vestrum tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? Ostende sodes hujus erroris vestri vel apicem in sa- cris literis, & aspersam idolatriæ notam abstuleris, piis- que rationem poscentibus, satisfeceris abundè. Sed illud tum demum eventurum est, quando luci & tenebris con- veniet. Quod ut, ex orthodoxæ antiquitatis monumentis, clarius patefiat, insignem Epiphaniæ, adversus hanc Mario- latram & Sanctorum invocationem, locum auctarii vice re- censebo; qui licet prolixior sit, tamen propter summam il- lius præstantiam, & Costeri aliorumque Jesuitarum, in hu- jus operis lumine, stupendam & frequentem idolatriam, necessariò præmittendus est. Nam quum patres, parres, perpetuò crepant adversarii; ut Scripturarum auctoritate, sic orthodoxo patrum consensu, obruendi sunt: ut info- lentem suam jactationem compescere incipient. Quare patienter & attente Epiphanium contra hæreticos libro tertio, Tom. 2. Contra Collyridianos, hæres. 79. Costeri & Je-

& Jesuitarum Majorum differentem, audiamus. Vnde (inquit) non est simulacrum hoc studium & facinus, diabolicum? Prætexit enim iustitia, semper subiens hominum mentes Diabolus, mortalem naturam, in hominum oculis, deificans, statuas, humanas imagines praeserentes, per artum varietatem expressit. Et mortui quidem sunt, qui adorantur; ipsorum vero imagines, que nunquam vixerunt (neque enim mortua esse possunt, que nunquam vixerunt) adorandas introducunt, adulterante mente ab uno & solo Deo: velut communis scortum, ad multam multiplicis costis absurditatem irritatum, & quod temperanti: in legitti conjugis unius viri detrivit. Revera sanctum erat corpus Mariae, non tamen Deus: revera Virgo erat ipsa virgo & honorata; sed non ad adorationem nobis data: sed ipsa adorans eum, qui ex ipsa, carne genitus est; de calis vero ex finibus paternis accessit. Et propterea Euangelium munit nos, dicens, quod ipse Dominus Iohann. 2. 4. dixerit: Quid mihi & tibi cura est mulier? nondum venit hora mea: quo non putarent aliqui magis eximiam esse sanctam virginem, mulierem eam appellavit; velut prophetans qua futura essent in terra, sectarum & heresim gratia: ut ne aliqui nimis admirari sanctam, in hanc heresim ejusque deliramenta dilabantur. Est enim ludibrium tota res & anicularum fabula, ut ita dicam, tota heresis tractatio. Quia vero Scriptura de hoc narravit? Quis Propheticum præcepit hominem adorari, nedum mulierem? Eximium eisdem est vas, sed mulier, & nihil à natura immutata: verum & intellectu & sensu in honore honorata: velut corpora sanctorum & si quidam ad glorificationem dixerim, sicut Elias, ex matre virgo, & sic manens in perpetuum, & translatu, & mortem non confiscatus: sicut Iohannes, qui super pectus Domini recubuit, quem dilegebat Iesus: sicut Thecla sancta. Et Maria adhuc honorata hac est, propter dispensationem mysterii, qua digna facta est. Sed neque Elias adorandus est, etiam si in vivis sed neque Iohannes adorandus, quamquam per preces suas proprias, dormitionem suam admirandam efficerit, immo potius, ex Deo gratiam acceperit. Sed neque Thecla, neque quisquam sanctus, adoratur. Non enim dominabitur nobis antiquus error, ut relinquamus viventem, & adoremus ea, qua ab ipso facta sunt.

HÆRETICORUM

Coluerunt enim & adoraverunt creaturam præter creatorum & stulti facti sunt, Rom. 1.25. & 22. Si enim Angelos adorari non vult, quanto magis eam que genita est ab Anna, que ex Joachim, donata est Anna, &c. Carnem induit Deus Verbum ex sancta virgine: non tamen ut adoresur virgo, neque ut post tot secula mulieres sacerdotes ac sacrificias ostenderet. Non complacuit hoc Deo in Salome fieri: non in Maria. Non permisit ipsi dare baptismum, non benedicere discipulos, non imperare in terra iussit, sed solum ipsam sanctificationem esse & dignam factam esse regno ipsius, &c. Sit in honore Maria: Pater & Filius & Spiritus Sanctus adoresur. Mariam nemo adores, non dico mulierem, immo neque virum: Deo debetur hoc mysterium. Neque Angelis capiunt talam glorificationem. Deleantur que male scripta sunt in corde deceptorum. Tollant rex oculi cupiditas ligni: converteant rursus figmentum ad Dominum, revertantur Eva cum Adam, ut Deum colat solum, ne ducatur serpentis voce, sed permaneat in Dei precepto, Gen. 2. 17. Ne comedas de ligno: & erat lignum, non error, sed per ipsum lignum facta est inobedientia erroris. Ne comedas quis de errore, qui est proprie sanctam Mariam. Nam eis pulchrum est lignum, sed tamen non ad cibum: Esi pulcherrima est Maria, & sancta & honorata; at non ad adorationem. Haec vero rursus renovant fortuna mixtriam & preparant Diabolo & non Deo mensam, velut scriptum est: Et pascuntur cibo interpretatis: velut dicit divina Scriptura, Et feminae ferunt pollinem, & filii colligunt ligna, ut faciant placetas oleo subactas exercitui caeli, Jer. 7. 17. Compescantur à Ieremia tales mulieres & ne turbent orbem terrarum, ne dicant, Honoramus reginam caeli, &c. Siue enim veluti ipsam adorantes Mariam ipsi offerunt collyridem sive placentam, vane iste mulieres sive pro ipsa offerre conantur predictam hanc puridam oblationem, tota res stolida est & aliena & ex demonum motu fraus & impostura. Quo vero non longius extendam sermonem, sufficiente nobis relata, Maria in honore sit: Dominus adoresur. Hactenus Epiphanius ante mille ducentos annos Mariolatriam & Cotiteri societatem & religionem damnavit.

CAPUT. I.

Interim an in reliquis veritatis scopum attigeris melius, videamus.

COSTERUS.

CETERUM, quo fructuosius sodales cum id genus hominibus versentur, duo præmittenda videntur; quorum alterum ad eos cognoscendos, alterum ad

modum cum iis congregendi pertinet. Utrumque enim subinde magnam requirit industriam, dum angelus Satana se transfigurat in angelum lucis, 2. Cor. 11. 14. & sermo hereticorum serpit ut cancer, 2. Tim. 2. 17.

DE MORIBUS HÆRETICORUM ET CATHOLICORUM.

FATEMUR quidem non omnes catholicos sanctos esse, & hereticos quosdam, moralis cuiusdam probitatis & honestatis commendatione, bonorum virorum speciem præ se ferre: nonnullos catholicos variis sceleribus cooperatos & multos hereticos à vitiis multis alienos esse. Denique plerosque catholicos feris ac belluinis moribus, blasphemizæ causam præbere infidelibus: & quosdam hereticos, externa quadam verborum morumque decentia, in sui admirationem & imitationem aliorum animos allicere.

GOMARUS.

DUO, ut appareat, explicanda tibi proponis: unum est, de moribus Hæreticorum & Catholicorum: alterum de ratione agendi cum hereticis. Quæ vestigia tua ordine lubet persequi. Ac primùm quidem quod Catholici nominis splendorem vobis pontificis adscribis solum, agis quidem more vestro satis confidenter, sed quam verè, paucis ad rectæ rationis libram examinemas. Catholici enim ^{et iherusalem} veteribus dicti sunt, qui ad catholicam, id est, universalem Christi ecclesiam pertinent. Ea autem est fidelium universitas, seu (ut ² Patres orthodoxi ecclesiam describunt) san-

¹ Augustin de unit. Ecclesiæ cap. 2. & 3. Hieronymus in Job. 26. &c.

ctorum omnium congregatio: & ² Pontifex vester ait, Catholica ecclesia congregationem fidelium comprehendit. Quare ut docte & rotundè definit Augustinus, libro quæst. ex Matth. cap. 11. boni Catholici sunt, qui & fidem integrum sequantur & mores bonos: Et Hieronymus in Psal. 133. Ecclesia tibi est, ubi fides vera est. Id est pietas, id est misericordia, ecce Rhodus, ecce saltus. Demonstra fidei vestrae integritatem morumque bonitatem; & Catholici nominis honorem ultrò vobis deferemus. Ade fidei quidem integritate controversias postea disceperimus, nunc vero quid de moribus status, perpendendum. Fatemur quidem, inquis, non omnes catholicos sanctos, immo plerosque catholicos feris ac belluinis moribus. Aperta sane & rei consentanea (utinam etiam ingenua!) confessio. Adic ipsa veritas, cogente natura, etiam ab invitis peccatoribus erumpit, ut graviter & verè monet Lactantius De originis erroris lib. 2. cap. 1. Etenim si quis non solum Jesuitarum, monachorum, sacerdotium, episcoporum, Cardinalium, sed etiam summorum Pontificum gesta, animo perlustrarit; nihil hac tua confessione verius comperiet. Quamobrem illustranda & firmandæ veritati, breve morum Papalium specimen, ex

¹ Extravag. communium. l. 3. de cœl. Missar.

vestris Scriptoribus fideliter expressum ad controversiam de Pontifice Romano, corollarii loco adjungemus, ut (quod ajunt) ex ungue leo, & ex hisce indicis, patrum (ut appellantur) sanctissimorum sanctitas, & sermonis potius, quam animi tui, veritas, hac in re, cognoscatur. Quippe ut sapienter ait Augustinus de Doctrina Christian. lib. 4. c. 27. *Etiam non veritate, annunciarī veritas potest, id est, ne pravō & fallaci corde qua recta & vera sunt pradicentur.* Ac sane, Costere, quum tam protervè orthodoxos in variis libellis, mendaciorum quasi plaustris impudenter in odium omnium adducere studeas, satis patet, veritatem abs te annunciarī hoc loco, non veritate, sed dolo malo: ut quum in vestris, quæ negare non potes, sceleribus, cogente veritate, agnoscendis, tam apertus videaris, in aliis postea falso accusandis, parem veritatis opinionem ac fidem tibi concilias. Verum ne id causam, cuius patrociniū suscepisti, lēdat gravius, continuò medicam apponis manum.

COSTERUS.

VERUM quum duplices sint errores hominum; uni, qui ex præscriptione doctrinæ suscipiuntur: alteri, qui contra doctrinam quam profitemur, à sola cupiditate profiscuntur; de prioribus nos in præsentia disputamus; de

mōribus videlicet Catholicorum, quæ Catholicī sunt: quemadmodum medicorum actiones, non quæ vitio quodam & animi pravitate, sed quæ ex arte medendi ab ipsis suscipiuntur, nominamus. Medicus enim, quæ medicus, moderatè vivit, tametsi non defint, qui pro sua intemperantia, contra normam & præscriptionem artis, strenuam abdomini suo operam navent. Porro ad mores proprios hæreticorum, qui nimis ipsi hæresi comitantur, investigandos, oportet animadvertere, qui in omnes, non unius seculi, sed omnium temporum atque etatum hæreticos convenient. Qui enim omnibus, simul atque in hæresin inciderunt communes esse deprehendentur, videntur ab illa non obscurè manare. Quare placet in medio ponere quandam Hæreticorum Catholicorumque inter se pugnantum confictionem & quasi concursum, ut ex fructibus eorum, quemadmodum cælestis magister admonet Matth. 7. 20. *cognoscamus eos.*

GOMARUS.

NON displicet distinctio. Quare ne acrius Papalis sanctitatis moveamus camarinam, de iis moribus agamus, qui non ex hominum solum vitio, sed præcipue ex doctrinæ contagione promanant, & quæ inter vos & adversarios vestros, proponis discrimina, perlustremus.

ANTITHESIS PRIMA.

COSTERUS.

PRIMO hæretici ad unum omnes verbo quidem videntur esse valde Christi salvatoris nostri gloriae studiosi atque obserantes; re autem vera penitus gloriam Christi obscurare atque obrucere moliuntur. Statim à principio Ebion, Cerinthius & alii nonnulli temporibus Apostolorum, nefarium ac sacrilegum bellum divinitati Christi intulerunt. Arius & Macedonius eandem eum cum Patre naturam habere pernegerunt. Monothelitæ humana voluntate, Apollinaristæ animæ, Manichæi natura humana, Christum spoliaverunt. Nestorius duas in Christo personas, sicut duas naturas: Euthyche humanam naturam in divinam transfusam esse nugatus est, à quo non abhorrent nostri temporis Ubiquitarii, qui dividunt proprietatem, qua Christus Deus cœlum & terram compleat, etiam ad humanam ejus naturam transferunt. Basilides Christi passionem, Cerinthius resurrectionem, Appelles cum carne humana in cœlum ascensionem, in dubium vocaverunt. Pelagius gratia Christi, Berengarius sanctissimo Augustissimoque ejus corpori, plagam imposuit. Johannes Wiclephus divinum Christi corpus in panem, quasi in aliquam artocream, inclusit. Johannes Hussus, quum omnibus, fatali necessitate, evenire crederet, preces, quibus Christi gratia & auxilium imploratur, è medio sustulit. Iconoclastæ, quum imagines, quibus memoriam beneficiorum Christi & pium erga ipsum affectum conservabant Majores nostri, ex templis convellebant; non obscurè cum honore & gloria Christi belligerarunt. Illi quoque insigniter contumeliosi in Christum videri debent, qui sponsam ejus ecclesiam, omnibus convitiis & maledictis oneraverunt, & bellum ad eam funditus delendam continenter gesserunt. Quod quidem omnibus, qui fuerunt hactenus, hæreticis communе fuit: quorum alii Ecclesiam Meretricem Babyloniam, alii congregationem excommunicatorum, alii idolatriam, alii aliis fæcilioribus nominibus appellarent.

GOMARUS.

NIHILO profectò verius est, quam quod hæreticos omnes gloriam Christi obscurare affirmas; sed non omnes ea nominis infamia notandi sunt, quos perstringis. Arius, Apellem, Pelagium & reliquos, quos iis præmittis, meritò pii omnes, tanquam gravissimorum errorum auctores, aversantur: sed quæ de Berengario & sequentibus adjungis, probari non possunt. Berengarius, inquis, sanctissimo

Augustissimoque corpori plagam imposuit. Fateor sancte, sed tum demum, quum, deserta turpiter veritate, Nicolai Papæ subscribens errori, confessus est^a, panem & vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem, non solum sacramentum, sed etiam corpus & sanguinem domini nostri Iesu Christi esse, & sensualiter, non solum Sacramentum, sed in veritate, manibus sacerdotum (horreo referens) tractari, frangi, fidelium dentibus attiri. Antea verò non plagam corpori Christi inflxit, sed sancte cum^b sacris literis, ^c Augustino &^d canonibus vestris judicavit, panem suo modo vocari corpus Christi, quum revera sit sacramentum corporis Christi: Dominum non dubitasse dicere, *Hoc est corpus meum*, quum signum daret corporis suis. Deinde verò quod Wiclephum, divinum Christi corpus in panem, quasi in aliquam artocream inclusisse accusas, unde probabis? At Concilium Constantiense Sess. 8. artic. Wiclephi 3. reclamat, quod sententiam Wiclephi his verbis diserte proponit, *Christus non est in endem sacramento identice & realiter in propria presentia corporali.* Item ibidem sess. 15. *Quod absque omni ambiguitate hec est figurativa locutio, Hoc est corpus meum, sicut illa in verbis Christi, Iohannes est Elias.* Idem etiam infestissimus Wiclephi adversarius, Guilielmus Widefortus contra Wiclephum art. 2. testatur. Tertia calumnia est, quod Johannem Husum, omnia fatali necessitate evenire credidisse affirmas: eadem scilicet fide, qua blasphemiam illam eidem & Wiclepho impegistis, & *Deum debere obedire diabolo.* Adeò ut^e Hussus non immerrito de accusatorum ac testium calumniis gravissime & justissime sit conquestus. Quod præterea de Iconoclastis & imaginum cultu, hoc in loco & sequentibus profers, postea discutietur. Nec erat quod expostulares de iis, qui Pontificem & Romanam ecclesiam meretricem Babyloniam appellarent. Ingenui est in rebus gravibus non perplexè loqui: fucus, fucus: ligonem, ligonem vocant. Nec sine exemplo, nec sine Dei verbo. Sic vestri veritate vici (ut^f Waldenses etiam demonstrarunt) interdum appellant: sic^g orthodo^h Patres: sicⁱ sacræ literæ; quæ Babyloniam Meretricem urbi septicollis regum domine, id est, Romæ, insidentem describunt. Quamobrem non est cur amplius conqueraris: aut nostros accuses, nisi gravioribus argumentis causam tuam stabilias. Nam quid quæso tantopere perstringis?

^a De consecratione dist. 2. Cap. Ego Berengarius. ^b 1 Corinth. 11. 24, 26. ^c August. contra Admantium cap. 12. ^d De consecrat. dist. 2. Cap. Hoc est quod dicimus. ^e Concil. Constant. Sess. 8. art. 6. ^f Ibid. sess. 15. ^g Responsione, contra literas Augustini. ^h Tertull. contra Judæos c. 9 & Hieronymus ad Marcellam. ⁱ Apoc. 17. 9. & 18.

COSTERUS.

CERTE nostri seculi hæreses omnes, quamvis plerique non videantur directè Christum petere, omnes tamen in ipsum sunt injuriosæ. Virgini Deiparæ matri Christi cæteras mulierculas, etiam contaminatissimas, gratia & sanctitate pares affirmare (quod post Copronymum fecit Lutherus) valde in Christum contumeliosum est. Negare sanctos, evo sempiterno in cælo fruentes, preces mortalium audire, atque auxilium, vel precibus apud Deum suis, vel opera sua, ferre nobis posse, non est aliud, quām surdos ac debiles principes Christo assignare. Arbitrii libertatem cum meritis bonorum operum tollere, non parum efficaciam passionis Christi infirmat. Denique quisquis soli fidei salutem adscribit, in justitiae crimine manifestò Deum condemnat. In reliquos errores si quis studiosè velut oculos conjicere, in singulis insignem aliquam Christi injuriam deprehendet. Neque mirum: sic enim jam inde à principio generis humani futurum Deus pronuntiavit, Gen. 3. 15. *Inimicitias, inquit, ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum & semen illius.* Mulieris semen Christus est, & pii illius satu editi Christiani. Ad semen serpentis illi in primis pertinent, qui nihil penitus cum Christo commune habere volunt, ut infideles omnes, Pagani, Judæi & hæretici, qui fide, spe, & charitate (quibus homo cum Deo conjungitur) repudiatis, odium, præsumptionem & opinionem asseruerunt. Negant enim D. Athanasius & Epiphanius hæreticos, nisi homonymos, appellandos esse Christianos, Orat. 2. in Arian. Hæresi 29.

GOMARUS.

GRAVIS profectò Lutheri in Christi matrem, sive narras, contumelia est: at quum falsa configas, turpis Costeri calumnia est. Nec enim Lutherus aliud unquam docuit, postquam ex Pontificiarum tenebrarum abyssò emerit, quām omnes homines, excepto solùm Christo, si natum spectes, esse conceptos & natos in peccatis, Psal. 51. 6. & iera Dei filios, Ephes. 2. 3. sin Dei gratiam consideres, fideles donata quidem sanctitate, pro varia regenerationis mensura, esse dispares; sed imputatà Christi sanctitate & justitiæ pares, Heb. 10. 10. & 13. 12. 1. Cor. 1. 30. Quemadmodum & Paulus ad Rom. 3. 22, 23. 24. ait; *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes qui credunt: non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt & destitutuntur gloria Dei, justificantur autem gratus ejus gratia per redemtionem factam in Christo Iesu.* Alioqui virginem Mariam gratia dotibusque insignem, præceteris mulieribus extitisse, aperte Lutherus^a profitetur in eadem concione, ex qua putidam hanc viri magni accusationem instituere soletis. Quare meritò causæ pontificiæ infirmitatem prudentes Lectores vident: quum à fragili calumniarum fundamento subsidium petat. Sed quid præterea adducis argumenti, ut gloriam Christi à nobis impugnari demonstres? Negare, inquis, sanctos evo sempiterno in cælo fruentes, preces mortalium audire, atque auxilium, vel precibus apud Deum suis, vel opera sua, ferre nobis posse, non est aliud, quām surdos ac debiles principes ac ministros Christo assignare. Partiùs Costere. Plus enim tibi assumis, quām datur, & aliud concludis, quām justè sequitur. Ecquis enim orthodoxus concederit sanctos in cælis esse principes, &c, ut alibi^b exponis, cum Christo hac terrena curare & administrare? nec surdi propterea aut debiles sunt, ut falsò judicas; quia ad felicitatem eorum id minimè pertinet. Abraham, inquit Esa. 63. 16. Job. 14. 21. nescivit nos & Israël ignoravimus nos: tu domine pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum. Nec tertium quod objicis adversariis majoris est pretii, Arbitrii libertatem cum meritis bonorum operum tollere, non parum efficaciam passionis Christi infirmat. Imò vero confirmat maximè, ut Apostolus docet; Non justificabitur ex operibus legis ulla caro, Gal. 2. 16. Item, Non abrogogratiam Dei: nam, si per legem est justitia, Christus sine causa mortuus est, v. 21. & alibi,

^a Postilla in Euangeliū nativit. Mar. x. Gregorius de Valentia in Thomam Diip. 1. q. 12. p. 4. ^b Enchiridio controvers. 12.

Gratia enim servati estis per fidem; idque non ex vobis, Deum est: non ex operibus, ne quis glorietur, Ephes. 2. 8, 9. Atque hinc perspicuum est, quām verum sit, quod attexis; Denique quisquis soli fidei salutem ascribit, in justitia crimine manifestè Deum condemnat. Hæc enim non in nos, sed in Deum ipsum contumelia est: cuius hæc superioribus consentiens sententia est; *Christum proposuit Deus placenter, per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem precedens peccatorum, Rom. 3. 25.* Item, Colligimus igitur fidei justificari hominem absque operibus leui, Rom. 3. 28. Quare videtis opinor Costere, quām iniquè orthodoxos accuses. Propterea si cuiquam, vobis sane jure meritoque cum primis convenit, quod censoria quadam virgula apponis, *In reliquos errores, si quis studiosè velut oculos conjicere, in singulis insignem aliquam Christi injuriam deprehendet.* Nec mirum: sic enim jam inde à principio generis humani futurum Deus pronunciavit Gen. 3. 15. *Inimicitias, inquit, ponam inter te, & mulierem, & inter semen tuum, & semen illius.* Adde Costere, quæ sequuntur, & per vos etiam, antiquum illum serpentem, Christi calcaneo insidiatum, imò caput ipsum appetuisse, comperties. Sequitur enim, *Ipsum conteret caput tuum.* Quem locum ad fucandam vestram idolatriam in sacro sancta scilicet versione vestra, turpiter corrupisti: ut etiam ex vestris Doctoribus potest probari. *Ex falsa traductione* (inquit Franciscus Georgius minorita Problematis Tom. 1. problem. 55.) *qua habetur, ipsa conteret caput tuum, Latini communiter attribuunt hanc vitoriam Regina calorum.* *Qua licet sublimior sit, quām dici queat, dabimus ramen vñctoris triumphum hunc, cui ex veritate litera, debetur, ubi habetur; Ipsum conteret caput tuum: Ipsum videlicet semen mulieris, quod Christus fuit.* Nec satis fuit Latinos codices corrupisse, etiam Hebreos sacrilega manu vitiare quidam studuerunt. Testantur id Biblia operis regii interlinearia quibus genuina lectio & perversa est in *nn* (legendum *nn*) ipsa: addito circulo varia lectionis nota, ac si esset antistochia vnu pro jod. Quam profanam andiciam, qui secundæ ejusdem operis editioni præfuerunt determinati, veram & Spiritus Sancti lectionem pristinæ integritati restituerunt. Verum ne in gloria Christi minuenda, ceteris Pontificiorum doctoribus esses inferior, non solum in libello sodalis hanc de Christo sententiam ad Mariam in præfatione tua transtulisti; sed etiam ut idolatria vestra eset conspectior, profana pictura, in editione Antwerpiana, & in Enchiridio tuo Coloniz ante excuso, in fronte & titulo libri præmisisti. Unde perspicue appetat, quantum fidei mereatur alterum primæ antithesēos tuæ membrum, quò vestrorum hominum (quos falsò Catholicos nominas) mores, ex adverso describis.

COSTERUS.

CA THOLICI contrà, ut filii sponsæ, in Christi sponsi gloriam, omnes conatus & studia conferunt: unde non ipsius personam modò, sed ea quoque omnia, quæ ipsum quoquo modo attingunt, ad majorem sponsi gloriam, pie venerantur; Matrem, ministros, imagines, sacramenta, passionem, merita, vicarios, &c. Hincte sacræ ceremoniæ, tot dies festi, tot templæ, tot altaria, tot monasteria, tot vota, tot peregrinationes, tot jejunia & bona opera, tanta marorum observantia, tam humiliis obedientia.

GOMARUS.

INSIGNE profectò elogium, *in Christi gloriam omnes suos conatus conferre!* verum si Christi personam, officia, beneficia, culum, sponsam, variis modis violare, gloriam illius illustrare est, fatebor equidem libens meritoque, vobis hujus studii laudem, cum primis deberi. Nam, si personam spectes, sacræ literæ unicum Christi corpus agnoscunt, quod vi Spiritus Sancti, ex virginie Maria formatum, non jam in terra, sed in cælo, (Col. 3. 1.) servata veri corporis natura, contineatur, ac mente non dente percipiatur: Joh. 6.

Jo. 6. 35. & 63. vos contrà alerum etiam revera affingitis, quod à sacerdote, ex pane transubstantiatione factum, non in celo tantum, sed etiam in solo & contra veri corporis naturam pluribus in locis existat: nec mente tantum, sed etiam dente tangatur, frangatur & atteratur^c. Nec majorem triplici Christi officio honorem exhibitis. Nam si propheticum Christi munus consideres, nonne sacris Christi literis Pontificum sententiam & decreta adæquatis, imò præfertis? nonne eas imperfectionis arguitis, & traditionum humana-rum additione violatis? si neges, prima, de sacra scriptura, controversia, fidem faciet. Sin Christi sacerdotium attendas, nonne dignitatem, nonne munia illius sanctis & sacerdotibus vestris indigne communicatis? Etenim sacra literæ (Hebr. 4. 15. Rom. 3. 23.) Christum talem nobis sacerdotem describunt, qui solus natura & vita perfectè sanctus sit: coque à reliquis omnibus hominibus, quippe natura peccatoribus, Psalm. 51. 6. & ira filiis, Ephes. 2. 3. sit secretus: vos contrà hanc geminæ sanctitatis, cum naturæ, tum vitæ, dignitatem, Virgini Mariæ: alteram verò, etiam reliquis quibusdam sanctis, contra sacrarum literarum sententiam, vendicatis. Deinde quum sacerdotii Christi munia sint, unicum sacrificium corporis ipsius, & meritis suis nixa intercessio: utrumque soli Christo deberi sacra literæ (Heb. 7. 24. Heb. 9. 12, 26.) testantur, quæ unicum illum novi testamenti sacerdotem, unicam corporis illius, & quidem cruentam, oblationem, quæ sola & perfectè peccata diluat, Heb. 7. 25. unicum denique mediatorem, 1. Tim. 2. 4. qui meritis suis Patrem pro nobis interpellat, 1. Joh. 2. 1, 2. agnoscent & prædicant. Vos contrà ea partim vobis, vestrisque monachis & sacerdotibus, partim cœlitibus ascribitis. Nam infinitos pene sacerdotes Christo adjungitis, & Sacrificium corporis Christi, non figuratè (ut quidam Orthodoxi loquuntur) sed propriè ab iis iterari, tertiani, imò quotidie & incruentè repeti, ad peccatorum remissionem promerendam, statuitis. Deinde Christi merita & satisfactionem enervatis, quum satisfactiones humanas & sanctorum merita, ad iram Dei placandam, cum Christo concurrere, docetis. Intercessio etiam Christi præstantiam tollitis, quum sanctos etiam, suis meritis, pro nobis intercedere affirmatis. De regno denique quid Christo supereft, quod non à vobis violatus? Sacra literæ statuunt, Jesum Christum unicum esse dominum, regem, & protectorem nostrum, 1. Cor. 8. 6. Ephes. 4. 5. reliqua omnia nostra: vos contrà Virginem Mariam (ut sanctos taceam) cœlorum reginam, dominam vestram, & Asylum prædicatis, ut antea demonstravi. Sacra literæ docent Christum esse unicum Ecclesie suæ Legislatorem & Magistrum, cuius solius voci in cultu Dei obtenerandum est: (Jac. 4. 12. Matth. 23. 8.) vestri contrà Pontifices, hanc auctoritatem, imò plenam in omnia potestatem sibi vindicant & ascribunt. Nec officia solum Christi, sed etiam beneficia iis parta, conspurcatis. Nam sacra literæ Christum revera unicum esse Jesum, hoc est, servatorem afferunt, Joh. 14. 6. Acto. 4. 12. qui nos solus servet, obedientiæ suæ merito, & Spiritus sui efficacia; qua certis gradibus, meriti participes facit, vocatione ad fidem, justificatione, sanctificatione, conservatione, & glorificatione, Rom. 8. 29. 1. Cor. 1. 30. 31. Quid verò Pontificii? nonne hæc propria Christi beneficia, partim minuant, partim aliis communia faciunt? Ac minuant quidem variis modis: Primum, quum miseriā, unde à Christo liberamur, mirificè extenuant. Nam sacra literæ clamant, omnia peccata mereri mortem, Deut. 27. 27. Rom. 6. 23. vos contra quædam, natura sua, venialia statuitis. Sacra literæ inculcant, nos esse natura filios iræ, Ephes. 2. 3. hostes Dei, Rom. 5. 10. obscuramente, Eph. 4. 18. tenebras, ib. 5. 8. adeo ut sapientia Dei nobis videatur stultitia, 1. Cor. 2. 14. ad cogitandum aliquid boni (quod ad verum Dei cultum pertineat) omnino ineptos, 2. Cor. 3. 5. cordibus obduratis ac lapideis, Eph. 4. 18. Ezech. 2. 36. mortuos denique in peccatis, Eph. 2. 1. sola verò Christi gratia regenerari, Joh. 1. 13. fide illustrari, vivificari, Eph. 2. 5. Vos verò non mortuos peccato, sed semivivos & imbe-

cilles tantum esse traditis: quasi Christi gratia præeunte & adjuvante, reliquis liberi arbitrii viribus, ad fidem & salutem assurgamus. Secundò etiam Christi servatoris beneficia minuitis, quum purgatorium illius sanguinem, (1. Joh. 1. 7.) non pro omnibus peccatis nostris & poena debita, plenè satisfecisse; sed nobis etiam temporalem aliquam poenam (qua judicio Dei satisfiat) vel in hoc seculo, vel in purgatorio vestro, persolvendam affirmatis. Atque hisce potissimum rationibus, beneficia Christi aperte minuitis: nec minuitis solum, sed in eorum etiam, quæ Christo relinquitis, societatem, non minori flagitio alios advocatis. Quippe fidem, reconciliationem, sanctificationem, conservationem, glorificationem Virgini Mariæ (ut de reliquis interim tacem) quemadmodum vulgo, sic carminibus, hymnis, & scriptis vestris, attribuere, non erubescitis. Hinc ex tenebris Pontificiis de Maria ait Bernardus Sermone 1. super Salvæ Regina. *Vocatur Regina misericordia, quod divine pietatis abyssum, cui vult, ac quando vult, ac quomodo vult, creditur aperire.* Profana omnino sententia! adeò verum est quod de Bernardo quidam judicarunt, ubi bene, nemo melius: ubi male dicit, nemo pejus. Quare quām sancte beneficiorum Christi gloriam illustretis, quis non videat? præfertim quum culis Christi eadem sit ratio: quem mirificè à vobis laedi, non tam confirmationem desiderat, quām de testationem. Primum enim alienum Christo cultum, & quem aperte repudiat, exhibetis. Nam sacra literæ afferunt, nihil in Christo valere, præter fidem per charitatem efficacem, Gal. 5. 6. At Pontifici neutrū syncerè observant. Siquidem salutis fiduciam temeritatis insimulant, & dubitationem in illius locum substituunt. Deinde charitatis & cultus Christiani normam, non in solo Dei verbo, sed bona ex parte in ἀριθμοτητε & Pontificum voluntate collocatis. Atque hinc, ut tecum loquar, tot apud vos, superstitiones & ineptæ ceremonia, tot dies festi, tot tempora sanctis, cum Dei dedecore, dicata, tot altaria, tot monasteria, tot vota, tot peregrinationes, tot jejunia præter Dei verbum instituta: addo, tot imagines, ad cultum contra secundum legis Divinæ præceptum prostitutæ, tanta missarum pompa & varietas, tot sacramenta à vobis excogitata, aliaque superstitionis vestre opera (in quibus proram & puppim divini cultus constitutis) emanantur. Nec alienum tantum Christo tribuitis cultum, sed proprium etiam ad alios traducitis. Solus enim cum Patre & Spiritu Sancto, fide, spe, invocatione, religiosa gratiarum actione colendus est; quia verus Deus, cui ista propria. Vos verò pleraque hæc Sanctis, omnia verò Mariæ virginis, larga quod ajunt manu, attribuitis: ut ex superioribus constat. Quibus firmandis addo, ex infinitis vestris blasphemias, pauca ex vita sancti vestri^b Anselmi, cui ascribitur oratio hoc titulo, *Invocatio matris virginis simul & Filii.* Sic enim ad finem, Maria Christo exæquatur; Ille bonus filius hominis, venit perditum sponte salvare: & Mater Dei poterit perditum clamantem non curare? Bonus ille Filius hominis, venit vocare ad pœnitentiam peccantem: & mater Dei num contemnet peccantem, in pœnitentia? sed esti pariter ambo offensi estis, non & ambo clementes estis? Fugiat ergo rens justi Dei, ad piæ matrem misericordis Dei: refugiat rens offensæ matrisque ad piæ filium benigne matris. (Ergone Christus mediator apud matrem? ô tempora! ô mores!) Ingerat se rens utrinque, inter utrumque: in jiciat se inter piæ filium & piæ matrem. Pie Domine, parce servo matris tue: pia domina, parce servo filii tui: qui me in inicio inter duas tam immensas pietates, non incidam, inter duas tam potententes severitates. Bone Fili, bona mater, non sit mihi frustra quod confiteor de vobis hanc veritatem: non erubescam quod spero in vobis hanc pietatem. Dic mundi judex cui parcis? dic mundi reconciliatrix, quem reconciliabis? si tu Domine damnas, & tu Domina aversaris homunculum, bona vestra cum amore, mala suacum mero, conscientem? Taliæ etiam impietatum abyssus & sacrarum literarum scđissima per versio in sancto vestro Bonaventura eluet, qui omnes Psalms Davidis, expuncto Dei nomine, Virgini Mariæ accommodavit, non solum non prohibente, sed etiam pro-

a Concil. Trident. ses. 13. c. 4. b Augustin. Ep. 57. ad Dardanum. c De consecrat. dist. 2. Can. Ego Berengarius.

a Concil. Trident. Ses. 6. Can. 30. b Praefatione operum Anselmi editorum Noribergæ ann. 1481.

bante Pontificiorum consensu. Denique ne quid Christo supereret integrum, etiam sponsam illius Pontifici vestro subjecisti: qui, justum Christi sponsi nostri zelum nihil aestimans, non solum se caput Ecclesiae, sed Ecclesiam quoque

suam sponsam appellat, & dominium in eam exercet. I nunc Costere, & vos sponsa filios & gloria Christi studiosos gloriare. Sed de hisce in controversiarum disceptatione plura.

a Decret. sexto lib. 4. tit. 23. cap. 4.

CAPUT II.

ANTITHESIS SECUNDA.

Quare ab soluto prioris antitheseos examine, ad alteram progredior: qua ex contrario in Pontificem animo existet. Alii oderunt & oppugnant: Pontifici amant & venerantur. De priori membro sic ait.

COSTERUS.

FUIT semper proprium Hæreticorum, Christi vicarium D. Petri successorem (quem constituit Dominus super universam familiam suam, gubernare & regere agnos & oves suas) impetu quanto possent maximo oppugnare. Princeps ille hæreticus Simon magus, (Actor. 8.) quantum negotii D. Petro, primo Pontifici Romano, facessit? Quas non machinas ad evertendum S. Cornelium b Novatiani commoliti sunt? quam indigne S. Liberius ab Arianis in exilium projectus fuit? Quibus non injuriis & contumeliis illa Arianorum Episcoporum ad Felicem epistola referta est? Donatista (telle D. Augustino lib. 2. contra liter. Pet. c. 9.) cathedral Romanam appellabat *cathedram pestilentia*. Berengarius Romanos episcopos, ut in eos ex pompæ fastus que nomine odium populi commoveret, ignominiosc Pomplices appellare solebat. Nostri temporis Hæreticis persuasum est, c. *Pontificem Romanum esse ipissimum Antichristum*: à quo, Catholicis Papistarum nomen imponunt; sicut olim Aetiani, Antiquiorum. Istud porrò tam grave odium in sedem Romanum, ex eo causam habet, quod videant, illa stante, nova sua dogmata necessariò ruere debeant. Si enim iussu Christi homo iste constitutus petra Ecclesie, accepit potestatem, de omnibus religionis questionibus judicandi & dogmata fidei contraria notandi, jam sibi nullum in Ecclesia Dei locum, ubi consistant, relictum esse facile intelligunt.

a Cypr. lib. 1. Epist. 3. b Recognit. Clement. c Greg. Tur. de Glor. Mart. lib. 1. cap. 80. Epiph. hæref. 79.

GOMARUS.

AUDIO splendidam Pontificis, quem Christi vicarium & D. Petri successorem appellas, descriptionem; quae rudiorum animos studes circumscribere; sed fraus suis locis detegetur. Omitto quod perperam vulgi errorem fecutus, Petrum, ^a *Divum* appellas: nisi forte ^{anachor.} illius nobis probes. Prætereo etiam quod Liberium Papam (quem orthodxi Patres Arianis sublapisisse b testantur, & Liberius ipsomet suis literis demonstrat) sanctum nominas. Nam id fortasse à vobis excusari posset, ut *Glossa* vestra Benedictum undecimum, qui Bonifacium octavum, bona memoria Papam appellavit. Sed, inquit *Glossa* c, quero, quidam Papa exactionibus improbis, Simonis, & turpiloquis ecclesiam fædavit, ut hic, numquid propter dictos actus posset dici, male memorie? Dic, quod non: quia respici debet, non ad id, quod fecit; sed ad id, quod ipsum facere decuit. Et ut alibi d *Glossa* distinguat, *Sanctus non persona, sed status*. Cæterum iniquè facis, quod Arianorum & Donatistarum factiones, cum Berengarii & Orthodoxorum zelo æquas: non secus, ac si cum antiquis impiorum hominum, in pios prophetas & sacerdotes maledictis, justam Christi, Joannis Baptista & Apostolorum in Pharisæos libertatem, comparares. Quid enim Berengarius à vero alienum protulit? an quod Pontifices vocavit Pomplices? At considera quæso paulisper triplicem Papæ coronam, vestium splendorem, universam pompam & fastum plusquam Persicum; quid aliud inde judicabis? Res ipsa loquitur. Itaque ingenuè ad Eugenium Papam, non hostem, sed amicum & olim discipulum suum, Bernardus de consideratione lib. 4. *Inter haec tu pastor procedis deauratus, tam mul-*

a Turnebus adversar. lib. 28. c. 6. b Vide Hilarii, ex opere Historico, fragmenta. c Extrav. comm. l. 5. De Schismatis. d Ibid. lib. 1. de Majoritate.

ta circumdatu varietate. Oves quid capiunt? Si audirem dicere, demonum magis, quam ovium pascua hac. Scilicet factitabat Petrus: sic Paulus ludebat. Vides omnem Ecclesiasticum zelum fervore sola pro dignitate tuenda? honori rotundatur, sanctitati nihil aut parum. Idem paulò post, Petrus hic est, qui nec situr processisse aliquando vel geminis ornatus, vel sericis, vel rectus auro, non vultus equo albo, nec stirps militis, nec circumstrepentibus septus ministris. Absque hinc tamen creditit satis posse impleri salvare mandatum; Si amas me, pasce oves meas. In his successisti non Petro, sed Constantino. Et tu Costere Pontifices, Pomplices esse negabis? Sed audiamus quid amplius accules? Nostri, inquis, temporis Hæreticis persuasum est, Pontificem Romanum, esse ipissimum Antichristum. Imò persuasum est orthodoxis, & ex sacris literis copiosè & solidè à multis demonstratum. Frustra ergo conquereris, quod inde Papistarum nomen vobis imponunt: quum ad Pontificis potius, quam ad sacrarum literarum præscriptum, fidem & vitam componatis: ut pluribus suo loco ostendetur. Quare erras graviter, quod ait; Tam grave odium in sedem Romanam, ex eo causam habet, quod videant, illa stante, nova sua dogmata ruere debere. Imò verò, quod videant illa stante, sacrarum literarum auctoritatem & veritatem indignissimè conculcari & ecclesie salutem impediri. Nec quicquam nos movet quod subdis; Si enim iussu Christi homo iste constitutus petra Ecclesie, accepit potestatem de omnibus religionis questionibus cognoscendi, de novis doctrinis & sectis judicandi, & dogmata contraria fidei notandi, jam sibi nullum in Ecclesia Dei locum, ubi consistant, relatum esse facile intelligunt. Quippe non alio nobis opus est responsu, quam eo, quo a Lacedemoni olim Philippo Macedonum Regi, non valde dissimili conditione, minitanti, solum rescriperunt, S. I. Nam falsissimam eam esse, quam hic statuis hypothesin, postea in controversia de Romano Pontifice apparebit. Atque hæc de priori antitheseos membro. Quid verò in altero, ad vestram probitatem commendam, adducis?

a Plutarch. de garrulitate.

COSTERUS.

CONTRA verò Catholici, quanti semper Apostoli cam D. Petri sedem fecerint, divina literæ & veteres historici testantur. Cornelius se ad D. Petri genua projectit, Actor. 10. 25. Ecclesia Hierosolymitana totas noctes, pro ejus salute & liberatione, Deo supplicavit; quum sequenti die ad necem producendus esset, Actor. 12. 5. D. Paulus honoris causa venit Hierosolymam videre Petrum: cum quo & cum Jacobo atque Joanne, qui cæteris dignitate antecellebant, euangelium, quod prædicabat, communicavit, Gal. 1. v. 18. Illi enim non modo erant, sed etiam (^{ἀκερτοί}) tanquam præ reliquis illustres & conspicui, videbantur esse columnæ; hoc est, summa veneratione & observatione, tanquam principes & optimates Ecclesie, colebantur. Quo loco sanctissimi doctissimique viri, Athanasius, Chrysostomus, Augustinus, Cyrus, Hieronymus, Pontificem habuerint, testantur illorum epistolæ & scripta, in quibus amplissimè honorificissimèque de Romano episcopo loquuntur. Imperatores & Reges Christiani munieribus & officiis suum erga Pontifices animum testificati sunt. Constantinus & Carolus Magnus Italiam Pontificem & diademat ornaverunt: Luitprandus Longobardorum, & Pipinus Francorum Reges,

hic

hic Stephani Secundi, ille Zachariæ Pontificis equum venerabundus manu sua pedes duxit. Agnoscent nimirum & venerantur Catholici Christum, in suo vicario, & in summi beneficii loco ponunt, hominem in terris humanae fragilitatis participem relictum, cui Filius suam potestatem impertivit. Chrysostomus lib. 3. de Sacerdotio.

GOMARUS.

AMPLUM potestatis & pompa Pontificia encomium! *Catholicos semper magni Apostolicam D. Petri sedem estimasse*: sed erras, Costere, quim sedem Petro ascribis, quæ Episcopis convenit, qui certis locis astringuntur; non Apostolis, qui omnibus gentibus destinati ac miseri sunt, Matth. 28. 19. Actor. 1. 8. Galat. 2. 9. Sed quomodo sententiam probas? *Cornelius Centurio se ad D. Petri genua projectit*. Fateor: sed quid illud ad Petri sedem? Deinde, vel hinc liquet, Pontificem non Simonis Petri, sed Simonis Magi potius vestigiis inhærere. Nam ille, ut Simoniae hostis, sic à superbia alienus, centurionem demissius, quam par erat, ad pedes accidentem, erexit, & immodicum honorem hac sententia repressit, *Surge; nam & ego ipse homo sum*, Act. 10. 26. hic verò, ut Spiritus Sancti dona mercari, sic tandem, pro Deo haberi, & coli voluit, Act. 8. 19. Nec longè fecus Papa Romanus, qui ut habet *venalia omnia sacra & Deum ipsum* (ut Baptista Mantuanus^a monachus ante annos centum conquistus est) sic Dei & humanæ fortis oblitus, pedem suum Principibus, Regibus, Imperatoribus, intolerabili & inaudita superbia, osculum præbet. Qua de re Christophorus Marcellus episcopus Corcyrensis, ad Leonem decimum Pontificem Romanum, ait^b; *Electus Imperator, ne primum Pontificem videt, detecto capite illum, genu terram tangens, veneratur: & iterum, quum appropinquat ad gradus sedis, genu flebit: demum ad Pontificis pedes peruenit, illos in reverentiam Salvatoris devote osculatur. Pontifex hilarius Casarem aspiciens, ad osculum manus & oris recipit. Tum Casar iterum genu flexus, auri massam ad pedes Pontificis offert, haberque verba ad Pontificem, gratias agens pro honore suscepito, prout ei videbatur. Pontifex benignè illi respondens, illum sublevat, & summa charitatis declaratione amplectitur. Et stante ibi ad dextram pontificis Casare, Pontifex recipit Imperatorem ad osculum pedis & manus: Regem vero, si quis adest, ad osculum pedis, manus, & oris: alias autem prelatos, proceres, & nobiles Casaris, ad osculum pedis tantum. Sic etiam^c Durandus Mimatensis Episcopus ait, *Illud quoque vacare non creditur mysterio, quod summus Pontifex septemmodis accipit osculum: videlicet ad os, ad pectus, ad humerum, ad manus, ad brachia, ad genua, ad pedes. Huc accedit, quod supra naturæ humanæ conditionem impotenter se attollit Pontifex Romanus, ut cum aliunde, tum ex Glossa vestra in Clementinorum procemium appetet; Papa, inquit, id est, admirabilis, quia vices Dei in terris gerit. Inde dixit ille Anglicus poëta, in poëtria nova; Papa stupor mundi.**

Et circa finem;

— qui maxima rerum

Nec Dens es, nec Homo, quasi neuter es inter utrumque.

Papa, quale ergo monstrum Papa est! & quantum à Petro diffidet? qui, ne plus justo honoraretur, se etiam hominem esse Cornelio centurioni prædicavit, Actor. 10. 26. Deinde verò quod Romanum Episcopum olim à viris sanctissimis & doctissimis honoratum gloriari, esto: *fuere quondam strenui Milesi*: quid ad hæc tempora? Verum est illud; *Heroum filii noxa*. Nam quemadmodum antiquorum regum & patris pàtrum ornamenta & laudes, tyrannis posteris; & priscorum ac piorum sacerdotum, Aaronis & similium, laudes, Caiphæ & Annae improbis successoribus, minimè convenient: sic nec vestri Pontifices veterum Episcoporum honores (à quorum doctrina & moribus defecerunt) ulla ratione promerentur. Deinde verò nunquam Patres illi tantam Romano Episcopo auctoritatem, quantam configit, tribuerunt. Qua de re audiatur Hieronymus^d instar omnium,

*Si auctoritas quaritur, orbis major est urbe. Ubicanque fuerit Episcopus, sive Roma, sive Eugubii, sive Constantinopolis, sive Rhegis, sive Alexandria, sive Tanis, ejusdem meriti, ejusdem est & Sacerdotii: potentia divitiarum & paupertatis humilitas, vel sublimior, vel inferiore Episcopum non facit: ceterum omnes Apostolorum successores sunt. Sed deinde quomodo Roma ad testimoniū diaconi presbyter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? quid paucitatem, de qua orum est supercilium, in leges Ecclesie vendicas? Porro à patribus ad posteros descendis; Imperatores, inquis, & Reges Christiani, maunibus & officiis suum erga Pontifices animum, testati sunt: sed summam vicissim ingratitudinem, in iisdem tandem compererunt. Addis; Constantinus & Carolus Magnus Italiam Pontificem & diademate ornaverunt: sed de priori secus omnino, inter alios demonstravit ex Pontificiis vir doctissimus Laurentius Valla^a, & factæ illius Constantianæ donationis fabulam, solidis rationibus evertit: frustra reluctante Eugubino. Idem præstiterunt olim Nicolaus de Cusa Cardinalis lib. 3. De concordantia Catholica cap. 3. Hieronymus Pau. canonicus Barcinonensis cubicularius Alexandri VI. Pontificis in Practica Cancellariæ Apostolicæ, ac sententiam suam non solùm rationibus, sed etiam Papæ Pii contra Constantini donationem Dialogo, confirmavit. Præterea Raphaël Volaterranus in vita Constantini, & doctissimus Pontificiorum historicus Guicciardinus lib. 3. & 4. Historiæ, quemadmodum hi loci, fraude omitti, in historia, tandem Basileæ prodierunt anno 1569. Plura si quis desideret, consulat Fasciculum rerum expetendarum pag. 81. De Carolo verò Magno & Pipino honestius potuisse tacere; addèd id honori vestro detrectat. Nam ut Pontifex Romanus regnum^b Galliæ summa injuria legitimo regi Childerico & posteris illius ereptum, Pipino Childerici subditio tradidérat, & firmarat; sic Pipinus pari injurya Imperatorem exarchatu (cujus partem Longobardi occuparant) spoliavit, & adjunctis quibusdam aliis urbibus, Papæ, gratitudinis ergo, dedit: & Carolus confirmavit & auxit. Quam iniquissimam donationem, falsò Constantini liberalitati ascribitis. Quare non mirum est, si Pipinus Stephani Papa, Tyrannidis suæ auctoris & fautoris, equum venerabundus, ut ais, duxit. Nempe ut clarius constaret, quænam sit Babylonica illameretrix, quæ, idolatriæ suæ poculo, inebriat reges terræ, Apoc. 17. 2. Quem insolentem fastum agnoscit tandem & vetuit Papa Cælestinus quintus: de quo, præcipius Pontificum^c propugnator, cogente veritate, ita loquitur, *Fertur edixisse, ne deinceps Romani pontifices & Cardinales veherentur e-quis & mulis, sed tantum asini, Christi, cuius vicarii esse vel-let, exemplo. O legem nunc prodigiosè eversam!* Sed quam reformationis hujus gratiam à Bonifacio octavo retulit? Per cannam (ait cum reliquorum Pontificiorum historicorum consensu) *deceptus est (voce tanquam calitus missa) insonantem, ut desereret pontificatum, & Bonifacium institueret*. Cæterum miror cur non etiam aliis Paparum honoribus, præclarum illud Alexandri tertii Papæ facinus adjicias, quod cum ab aliis, tum à Jacobo Philippo Bergomense monacho recensetur, Isto igitur (inquit Suppl. Suppl. chron. pag. 299. fædere in isto, Alexander summus pontifex confessim ad januas templi Divi Marci Euangelista accessit, & ibidem, universo astante populo, Imperatori jussit, ut se humi prosterret & venians denuo expostularet. Quo facto, Alexander pontifex imperatoris collum pede comprimens, ait; scriptum est, super alpidem & Basilicum ambulabis & conculcabis leonem & draconem. At Fredericus; Non tibi, inquit, sed Petro, cui successor es, pareo. Et summus Pontifex ait; Et mihi, & Petro. A qua insolentia Antichristiana, non abudit, quod addis; Agnoscent nimirum & venerantur Catholici, Christum, in suo vicario, & in summi beneficij loco ponunt, hominem in terris humanae fragilitatis participem relictum cui Filius Dei suam potestatem impertivit. Venerati sanè sunt nonnulli, non tamen religione id factum est, sed superstitione & contumelia in Christum & magistratum singulari. Ac propterea jugum Pontificium*

^a De calamitatibus temporum lib. 3. ^b Martinus Polonus Episcopus supput. anno 751. ^c Genebrardus chronicorum lib. 4. anno 1294.

non immerito olim Philippus pulcher, Galliarum rex, & multi Romani Imperatores, excusserunt. Nec enim Christus, summus nimis & solus novi testamenti sacerdos, in eumunere, parem agnoscit, aut vicarium. *Siquidem alii quidem plures facti sunt Sacerdotes, idcirco, quod morte prohibentur permanere: hic autem, eo quod maneat in eternum, sempiternum habet sacerdotium, Heb. 7. 23, 24.* Deinde nec summam potestatem suam ulli mortalium communicavit, aut communicare potuit, quum ea Christo conveniat qua *Deus homo, generis humani mediator & ecclesiae rex.* Verum hæc vestra est religio, ut divinam Christi potestatem & gloriam, ad Pontifices vestros, audacter derivetis. Quod ut melius appareat, & hujus sententia tua detegatur impietas, Glossam ^a vestram interpretrem audiamus, *Christo data erat omnis potestas in celo & in terra, Matth. 28.* Ergo summus Pontifex, qui est ejus vicarius, habebit hanc potestatem. Et paulo post, ex Hostiensi episcopo; *Iste quod Iesus Christus Filius Dei, dum fuit in hoc mundo, & etiam ab eterno, naturaliter dominus fuit, & de jure naturali in Imperatorem & quoscunque alios depositionis sententias ferre potuisse & damnationis, & quascunque alias, ut pote in personas quas creavit, & donis naturalibus & gratiis dotaverat & conservabat.* Et eadem etiam ratione, & vicarius ejus potest. Nam non videtur Deus discretus fuisse (ut cum reverentia ejus loquar) nisi unicum post se vicarium reliquisset, qui hac omnia posset. Hæc scilicet est summa illa, & (ut vulgo appellatis) plenaria Ro-

^a Extravag. commun. lib. 1. de Majorit. & obed. cap. 1. Unam sanctam.

mani pontificis potestas, quam boni, scilicet, vestri Catholicci tantopere extollunt ac pertimescant. Sed contra Christus & Petrus, Matth. 22. 21. 1. Pet. 5. 3. (quorum nominibus indignissime ad fucandam Pontificiam Tyrannidem abutimini) praeceperunt. Contra etiam Bernardus, aliqui superstitioni in multis addictior, docuit: contra fecit. Hinc præclara & trita illius ad Eugenium Papam censura^b, Apostolus interdiscit dominatus. *I ergo tu, & tibi usurpare aude, aut dominans, Apostolatum; ut Apostolicus, dominatum.* Verum ne sine auctoritate saltem loqui videaris, adducis ad oram hujus loci Chrysostomum lib. 3. de Sacerdotio: sed mala, ut soletis, fide. Nec enim de aliquo Pontificis privilegio, & summa in omnes mortales potestate (quam probandum suscepisti) sed de communi sacerdotum ministerio, in peccatorum remissione (Pontificis Romani nulla prorsus facta mentione) orationem instituit. Denique si Tyrannidis Pontificis metum, aut gratiæ emolummentum tollas, qualis quo^c Pontifici Romano, ab ipsis Romanis exhibetur homines? Hoc demonstrat satis crebra & ferina, in Pontificum cadaveribus violandis, crudelitas: quam ut referre ex vestris Historiis facile; sic sine horrore referre difficillimum. Quam obrem ex iis, quæ à nobis haec tenus explicata sunt, satis constat; nec eos omnes esse hereticos, qui Pontificem Romanum oppugnant; nec verè Christianos & Catholicos, qui Tyrannidem illius probant ac tueruntur.

^b De consideratione ad Eugenium lib. 2.

CAPUT III.

ANTITHESIS TERTIA.

Ceterum an tertiam hereticorum & Catholicorum antithesen rectius definias, & quid primùm de adversariis tuis scribas, audiamus.

COSTERUS.

VETUS est Hereticorum consuetudo, Episcopos, Presbyteros, & clerum Catholicum universum, variis modis insectari. Nemo, enim, vel leviter in ecclesiasticis historiis versatus, ignorat, quibus damnis, ignominia, vinculis, verberibus, exiliis ac suppliciis orthodoxi Episcopi ab Arianis & Iconoclastis Imperatoribus exagitati. Quomodo enim æquis oculis intueri possent eos, quibus Christus clavem scientiae commendavit, atque in conciliis negotia religionis dijudicandi potestatem fecit?

^a Egn. Ep. 195. Petrus Clunia. 2. Epist. 2. Nicet. 1. 5. Thesau. 34.

GOMARUS.

HÆRETICOS ab orthodoxis contrario in catholicos Episcopos & presbyteros studio distinguis, ac veterem hereticorum consuetudinem esse ait, quod catholicos Episcopos variis modis insectentur. Sed quid illud ad rem? nec enim, nos quos accusare tamen voluisti, heretici, nec vos orthodoxi, ut audacter tibi arrogas, quod maximè controversum, ac primùm probari oportuit. Deinde, quod crudelitatem nobis affingis & impingis, id non solum vestrorum hominum & sacrificiorum apud nos vita securitas, sed & vestra, ab aliquot seculis, in acerbissimis infinitorum piorum episcoporum, & aliorum Christianorum suppliciis, plusquam belluina immanitas, abunde & perspicue refutat. Vix enim tot belli tempestas, longo temporis tractu, invexit funera, quot brevi momento Inquisitionis vestra carnificina trucidavit. Specta mihi vel solam Galliam, an lanieræ Parisiensis & vicinarum urbium meminisse posses, ut, servata fronte, non assentiaris? Omitto singulis penè Belgij urbibus, præsertim sub Albano Tyranno, numerosam piorum Dei servorum turbam, exquisitissimis cruciatibus, furca, ferro, fulmine, flamma, religionis veræ odio, crudelissime enecatam. Quod vero à vestris sacrificiis ita abhorreamus, non ea est causa, quam falsò prætexis, quod Christus iis clavens scientia commendarit, Luc. 11. 52. sed quod eam Pharisæo-

rum instar, Christum exosi, sustulerint, nec ipsi in regnum cælorum intrent, & intrare conantes, obnoxie impedit & impetant crudelissime. Deinde etiam quod omni flagitorum genere & morum turpitudine ecclesiam corruptant, & summa Christiano nomini conflent infamiam. Quod non minus verè quam ingenuè in concilio Tridentino Bavariae ducis orator conquestus est^a; Clerus, inquit, noster, gula libidinibusque indulges, ac quasi velit, in contemptum Dei hominumque, omni genere viciorum se coopertum potius palam cognosci, quam minima aliqua in re emendacum animadverteri. Ut certè Cleri vitia, que cum populo communia habet, taceantur; at certè, libido illa nimis libera, atque notoria, propter quamvis nunc potissimum infamis est, a plebe, irritatoque populo abenissima esse judicatur. Denique quæ de conciliorum auctoritate attexis, ea commodius suo loco^b discutentur. Interm, qua ratione Pontificii vestri, erga Catholicos ecclesias episcopos & presbyteros affecti sint, videamus.

^a Liber nomin. & cognom. patrum concil. Trident. & orationum à Legatis hab. ^b Libro 2.

COSTERUS.

QUOD quim probè teneant Catholicci, mandatum Apostolicum ante oculos habentes, obediunt præpositis suis, (Heb. 13. v. 17.) & subjacent eis, quos sciunt à Spiritu Sancto positos esse, regere Ecclesiam Dei: (Acto. 20. v. 28.) neque conturbant eos vitia episcoporum & Cleri (quæ nunquam defuerunt in concionatoribus hereticorum graviora) quod scient potestatem, non sanctitati, sed homini datum, ut Christi erga nos benevolentia testatior eset & illustrior: qui ad populi sui consolationem, etiam per malos & flagitosos ministros, gratiam suam voluerit, ad animos nostros, permanare. Et esto, sint plerique rectores populi mali, nullam tamen inde boni capiunt detrimentum, nisi vel impietatem Judæ sanctis Apostolis, vel impunitatem Nicolai Antiocheni reliquis sex diaconis, vel quadruplicem levium feminarum turpitudinem, honestissimis prudenterissimisque matronis, fraudi ac criminis fuisse dicere velimus.

GOMA-

GOMARUS.

AUDIO quid in Pontificis collaudes, Costere, sed errorem vestrorum hominum agnosco duplcam. Prior est vita; quod in traditionibus humanis & variis superstitionibus, vobis ducibus, contra Dei mandatum parent, Matt. 15. 13, 14. Praepositus enim, ex Apostoli sententia, Heb. 13. v. 7. obediendum est, non quibusvis; sed iis, qui verbum Dei docent. Alioquin oracula ista Christi observanda sunt; *Caveat vobis à fermento (hypocriseos & doctrinæ) Pharisæorum*, Matth. 16. 12. *Sinete eos, caci sunt, & duces cecorum,* Matth. 15. 14. Alter vero error est judicii, quod præteritis & spretis veris Dei servis, illos à Spiritu Sancto ecclesie Dei præfectos opinantur, qui bona ex parte in ecclesiam aut iruperunt aperta vi, aut malis artibus irrepererunt. Idque ex Pontificum vitis & usu communi constat. Quibus accedit

gravissimum Bernardi^a, sancti vestri, testimonium: qui, ex adversaria Pauli descriptione, Pontificum mores graphicè ad Eugenium Papam depingit & serio hac severa increpatione expostulat, *Numquid ad eum (Paulum) de toto orbe confinebant ambitiosi, avari, Simoniaci, sacrilegi, concubinarii, incestuosi & queaque hujusmodi monstra hominum*, ut ipsius Apostolica autoritate, vel obtinerent honores ecclesiasticos, vel reinerent? Sed excipis; sint pleriq*z* rectores populi mali, nullum tamen inde boni capiunt detrimentum: sanè tum demum, quum ejusmodi pastorum vocatio legitima est, & doctrina sana. Quorum prius quum plerisque vestrum defit, alterum vero omnibus: gravissimum auditores, ex contagione Pontificia, damnum patiuntur. Ac propterea à Clericis vestris non ut catholicis pendere, sed tanquam à cacolyceis, lupis gravibus ac rapacibus, Christo^b & Paulo^c monitoribus, fugiendum.

^a De Consil. lib. 1. ^b Matth. 7. 15. ^c Actor. 20. 29.

CAPUT IV.

ANTITHESIS QUARTA.

Verum à clericis vestris, ad monachos delaberis, & quartam antithesin, contrario hereticorum & Catholicorum in eos studio, definis.

COSTERUS.

ANTIQUÆ intercedunt inimicitia hereticis cum monachis, & religiosam vitam professis. Tametsi enim veteres heretici, Waldensium & Wiclephi secula præcesserint, qui singulari monachorum odio primi monachatum impugnarunt, omnes tamen fuerunt capitales monachorum hostes. Non tacent historiæ, quid egerint in hoc genere, per suos circumcelliones, Ariani & Donatistæ. Quaritum B. Augustinus, in Psal. 132. monachos à Donatistis & circumcellionibus multis convitiis laceratos esse, seque à Petilia^{mo}^a graviter redargutum, quod illud vita genus instituerit. Multa præterea monachorum domicilia, veterum hereticorum immanitate, vel penitus eversa, vel hominiibus nudata fuisse antiqua literarum monumenta testantur. Neque id mirum videri debet, quum illud genus, non modò vita sanctitate, impuros hereticorum mores condemnet; sed etiam tanquam præcipua & nobilissima ecclesiæ membra, fidem orthodoxam & doctrinam catholicam firmius retineant, doceant ac tueantur, heresesque acrius infectentur, & jejunii, penitentiis, orationibus, concionibus, scriptionibus tanquam machinis quibusdam, facilius feliciusque expugnent: Siquidem hereses omnes, quibus hactenus Respublica Christiana fuit conflictata, monachorum Deoque dicatorum hominum studio potissimum conciderunt.

^a Lib. 3. contra lit. Petil. c. 40.

GOMARUS.

nam aliud nobis intelligi dedere? quam sacras edes & templa lenonisbus & catameti: quam nefariis lupis optimi pastoris ovisla demandata: quam virginibus olim dicata plerisque in urbibus septi, in meretricios fornices & obscena latibula fuisse cœnversa? Hisce similia ante quadringentos & quinquaginta annos conquestus est Bernardus^a Morlanensis monachus Cluniacensis: conquesti sunt alii innumeri, & indies querelarum tristissima materia. Nec te latet, quum omnes rumusculos ita studiosè captes, quam horrenda monasteriorum scelera, lustratis in Anglia & Belgio monasteriis, retecta sint. Quare non est cur vobis amplissimos illos honores quos monachis apud vos delatos gloriari, magnopere invideamus. Ais enim:

^a De contemtu mundi.

COSTERUS.

QUO animo fuerint Catholicæ erga monachos, testantur per universum orbem maximis sumtibus exadfectata fructibusque uberrimis^a dotata monasteria pene innumerabilia: testantur honores, quibus affecti, & insignes immunitates, quibus ad vitam quietius ducendam, à Regibus & Imperatoribus donati fuerunt.

^a August. lib. 2. de Genesi contra Manich. cap. 25.

GOMARUS.

VERUM utinam, Costere, summam illam profusionem in veros Dei servos & pauperum numerosam turbam potius convertissetis, minus superstitionis & plus pie-tatis ac dilectionis haberetis. Nam præterquam, quod vestra monasteriorum institutio, hominum placitis solum nixa, à Dei verbo aliena est, eorum certè innumerabilis illa, quam tantoperè extollis, copia, prudentioribus omnibus Pontificiis semper displicuit. Nam ut alios, quos referre possem, præteream, audiatur Petrus de Aliaco Cardinalis Cameracensis & celeberrimus Pontificiorum scriptor; Primo (inquit de reformat. Ecclesiæ cap. de reform. Relig.) videtur, quo tanta religiosorum numerositas & varietas non expediatur: quia inducit ad varietatem morum & quandoque ad contrarie-tatem & repugnantiam observationum, & sepe ad singulari-tatem, & ad superbiam & vanam extollentiam unius status super alium. Et maxime videtur necessarium, quod diminuerentur religioses ordinum mendicantium, quia tot sunt, & in numero conventuum, & in numero suppositorum, ut eorum status sit onerosus hominibus, damnosus leprosoriis & hospi-talibus, ac aliis vere pauperibus & miserabilibus indigentibus, (quibus convenit jus & vernus titulus mendicandi) ipsis quoque curatis parochialibus: & si bene consideretur etiam præjudicia-

Nnnn 4

lis

^a Matt. 15. 9. Deut. 4. 2. & 5. 32. Col. 2. 18, 23. ^b Augustin. de moribus Eccl. Cathol. lib. 1. cap. 31. Vide Vitas Dominici & Francisci. ^c Epistol. ad Leon. x. & Concil. Lateran. de reformatis morib.

his omnibus Ecclesia statibus, & specialiter hujusmodi religiosis intolerabilis, & eorum professioni contrarius. Reliqua quæ à Cardinale vestro severa animadversione redarguntur, quamvis dignissima sint, quæ omnium oculis exponantur, ea tamen, ne propositæ brevitatis limites excedam, præteribo. Itaque honores illi, quibus monachos vestros affectos commemoras, ut Regum & Imperatorum zelum & opes ostendent, sic deplorandam veri ignorantem & superstitionem

arguant: dum hominum traditiones, sacro sanctis Dei mandatis æquarunt; & munificentia sua, coelum redimere, à monachis delusi, studuerunt. Nec quicquam probat Augustini, quem citas, locus lib. 2. de Genesi contra Manichæos cap. 25. quum nullam omnino Monachorum faciat mentionem. Sanè si memoria, aut aliorum indicio lapsus es, ignoscendus est error: sin lectorem fallere studiisti, agnoscenda est etiam hoc in loco mala vestra in Patribus citandis fides.

CAPUT V.

ANTITHESIS QUINTA.

Interea vero ad sequentem Antithesin quintam progrediamur.

COSTERUS.

EST præterea illud commune hæreticorum omnium studium, ut in sacramenta & ecclesiis catholicorum sint injurii: idque duplice nomine, tum, quod eorum communionem defugiant; tum, quod sacra eorum, sacrilega impietate, detestentur. Et quidem nonnullos hæreticos (qui ex professo damnant religionem nostram & apertum bellum gerunt contra sacrificia, sacramenta, reliquaque mysteria catholicorum) non est mirum demoliri templo, constringere imagines, & id genus alia committere sacrilegia: sed Donatistas, Arianos, & reliquos qui istos errores non sunt profesi, non minus quam cæteros, in sacra omnia debacchatos fuisse, mirandum videtur. Narrat Optatus, Lib. 2. sanctissimum Christi corpus canibus à Donatistis objectum, & vitream pyxidem, cum sacro chrismate, per fenestram, in acervum lapidum, missam. Ariani^a, quum nullum sacrilegii genus in Catholicis nominis odium & detestationem prætermitterent, sacrum etiam Christi sanguinem, in terram effundere, non dubitaverunt; congruenter sanè visioni^b D. Antonii, cui per visum demonstrati fuerunt muli altaria disturbantes: quos ipse, Arianos fore, prædixit. Ea videlicet est natura hæresis, quum sit doctrina dæmoniorum, illa omnia velle abolta quibus aliquis Christo, (qui conterit caput serpentis) honor defertur: id verum agnoscimus, & in vestram doctrinam summo jure orthodoxi scriptores retorquent. Si quidem Paulus apostolus doctrinam dæmoniorum definit, prohibere conjugium, urgere abstinentiam à certis cibis: quæ non solum veteribus hæreticis, sed Pontificiis etiam, ad amissim convenire res ipsa demonstrat. Vos enim conjugium, quod in omnibus honorabile esse Apostolus Heb. 13. 4. testatur, monachis & sacerdotibus vestris non solum prohibet, sed intolerabili etiam impietate, scortatione peccatum affirmatis. Sic enim (ut alios, quos referre possem, omniam) antesignanus vester Bellarminus lib. 2. de monachis cap. 34. ait; *Est maius malum, sic nubere, quam fornicari: quia quis ita nubis, reddit se inhabilem ad votum servandum; quod non facit, qui fornicatur.* Quantò verius & sanctius Bavarez ducis legatus in concilio Tridentino liberè pronunciat: *requiri ut more primitive ecclesia doctri mariti & ad docendam instruti admittantur ad sacros ordines: presertim vero ad predicandum & amplificandum populo verbum Dei.* Legis enim divina quum non sit, us oporteat hominem sacerdotem esse celibem, siquidem constet veterum monumentis atque historiis, maritos sacris ordinibus initios esse, & non modo ad sacerdotii dignitatem, sed etiam ad sublimitatem Episcopi pervenire. Deinde vero non solum contra Dei verbum conjugium prohibuitis, sed carnis etiam abstinentiam, certis diebus, contra Christianam libertatem, & unici legislatoris Dei honorem, ad cultum Dei, prescripsistis, & usum illius summi sceleris loco habendum judicatis. Præterea quam variis & indignis omnino modis honorem Christi violatis, jam antea copiosè demonstravi, cap. 1. & 2. Et tamen non desinis vestrorum hominum pietatem hac ratione commendare.

^a Victor Uticensis hist. perfec. Vand. lib. 3. &c. b. 1. Tim. 4. 1. c. Vid. lib. 30. minum Patrum Concilii Trid. & orationem agnoscitum.

COSTERUS.

SIT sanè, ut affiras, commune hæreticorum omnium studium, ut in sacramenta & Ecclesiis Catholicorum sint injurii: quid nos attingit, Costere? Quippe nec Catholicos ullo modo, nec Pseudo-Catholicos Pontificios injuria ulla, lædere studemus. Illorum enim sacramenta & ecclesiæ, meritò in pretio habemus & observamus: horum vero sacra, divina auctoritate ducti, fugimus ac detestamur. Sequimus enim Deum præcipientem, Fugite ab idolorum cultu, 1. Cor. 10. 14. *Impurum ne attingite, tum ego excipiam vos & ero vobis Pater, & vos eritis mihi filii ac filiae, dicit Deus omnipotens,* 2. Cor. 6. 17. *Etiamsi nos, aut Angelus, è calo euangelizet vobis, preter id quod vobis euangelizavimus, anathema esto,* Gal. 1. 8. *Exite ex ea, (Babylone) popule nisi, ne participes sim peccatorum & ex plagiis ejus accipias;* Apoc. 18. 4. Nec mirum est sacrificia vestra oppugnari, quum ea perspicue unicò Christi sacrificio (Heb. 7. 23, 24.) & meritis illius (quæ nobis vita nostra debent esse cariora) repugnant. Ac propteræ infamem sacrilegii notam non meretur, sed sacro Dei mandato consentaneum est, quod magistratus noster orthodoxus, aras & imagines vestras, ad Dei & sanctorum cultum, turpissima idolatria, prostitutas, communuit ac dissipat. Quod vero de Donatistis & Arianis hæreticis subjicis, nos minimè lredit. Interim fidem in citandis Patribus videamus. Narrat, (inquis) Optatus, *sanc*tissimum Christi corpus, Cambi:us à Donatistis objectum:* imo vero quamvis figurata sic Patres interdum loquantur, hoc tamen in loco, non corpus, sed Eucharistiam profusam Optatus narrat^a. Cujus sanè violatio reos omnino sancti corporis facit, 1. Cor. 11. 27. quum sacramenti injuria, in rem significatam redundet. Etsi quoque nonnulla de Chrismate fiat mentio, nihil id tamen*

^a Genes. 17. 13. 14.

NON sic Catholicæ, qui quo vehementius pietati dedi-
ti fuerunt, hoc plus operæ, studii ac sumptuum in Ecclesiæ ornatum cultumque divinum, muneribus, veneratione, ceremoniis ad divini nominis gloriam populiique devotionem augendam impenderunt. Nobilissima vala sacra, magnifice & pretiosè factas statuas, Constantinus Magnus, temporibus Sylvestri Pontificis templis donavit: sumtuosis vestibus variisque suppelletili templis per universum orbem terrarum, majorum nostrorum pietate, instrueta atque ornata videmus.

Coster.

GOMARUS.

SANCTI pietas traditionum humanarum splendore definitur, meritò in eo Ecclesiae vestrae primas tenent: si vero Dei mandata fidei & charitatis Christianae norma sunt, non aliunde clarius superstitione & impietas vestra demonstrari potest. *Nam quis consensus templo Dei cum idolis?* 2. Cor. 6. 16. Honor Dei & Christi non arbitrario cultu, Col. 2. 23. sed obedientia definitur. *Nunquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini?* melior est enim obedientia, quam victimae, & auscultare magis, quam offerre adipem arustum, quoniam quasi peccatum est ariolandi, repugnare: & quasi scelus idolatria, nolle acquiescere, 1. Sam. 15. 22, 23. Quum vero de nobilissimis vasis sacris tantopere glorieris, Chrysostomum censem audias, *Perdescamus* (inquit in Mattheum Hom. 51.) *igitur Christum Iesum philosophari & ipsum ex voluntate sua honorare.* *Nam quod honoratur, eo maxime honore letatur, quem ipso voluit; non quem opta-*

*mus. Sic Petrus Christus honorare credebat, si eum à lotione pedum prohibuisset: quod certe contrarium erat. Pariter tamen ita eum honora, ne ipse vult: expone divitias tuas pauperibus. Non est opus vasis, sed animis aureis. Hinc^a Bonifacius martyr interrogatus, an licet in vasculis ligneis sacramenta conficeret respondit, *Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utabantur: nunc contra lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus.* Nec antiqui solùm, qui in clariori luce versati sunt, ita judicarunt; sed etiam ex mediis Pontificiorum tenebris, Petrus de Aliaco^b Cardinalis Cameracensis superstitionem vestram quam adeò celebratis, minuendam judicavit. Ait enim: *Circa hujusmodi reformationem, qua necessaria est, providendum est, quod in divino servitio, non tam meros prolixitas, quam devota & integra brevitas servaretur: quod in ecclesiis non tam magna imaginum & picturarum varietas multiplicaretur, quod non tot nova festa solennizarentur, quod non tot nova ecclesia edificarentur, quod non tot novi sancti canonizarentur.**

^a Concil. tom. 2 Concil. Tribunicie. 19. ^b De reformat. Ecclesie, t. de refor. Prelat.

CAPUT VI.

ANTITHESIS SEXTA.

Sed à templorum lapideorum pompa, ad Dei viventis spiritualem domum, & templum Spiritus Sancti transcamus & sextam antithesin perlungremus.

COSTERUS.

HÆRESSES omnes inducunt vitæ laxitatem, alia quidem ex professo id ipsum docentes, ut Gnostici & Ebonitæ, qui improbarunt virginitatem: Waldenses, qui obedientiam majoribus debitam sustulerunt: Circumcelliones, qui homines ad sibi ipsis manus violentas inferendas instituerunt: Manichæi & maiores ipsorum, discipuli Simonis Magi, qui omni turpitudine & obscenitate vitam hominum commaculaverunt, 2. Pet. 2. & Ep. B. Judæ. Possunt his adjungi nostri Anabaptistæ, quibus uxores communes sunt: & illi, qui in novam Henrici Nicolai amoris domum se dicaverunt, qui ut sibi suisque bene prospiciant, in aliorum facultates & possessiones involare dicuntur.

GOMARUS.

ANTIQUUM obtinet, Costere. Nam, quum sextam hæreticorum & Catholicorum repugnantiam inorū dissidio definias, improbos aliis, probos vero pontificis ascribis; eadem usus veritate & candore, quo superioribus antithesisbus. *Hereses* (inquis) omnes inducunt vitæ laxitatem: & earum duas constituis species: quarum prior sit eorum, qui ex professo illud docent: iisque Waldenses annumeras: qui (ut objicis) obedientiam majoribus debitam sustulerunt. Ac sane si accusare ad victoriam sufficit, præclarè adversarios devicisti: sed probationibus est opus. Nam unde tandem id demonstrabis? Contrarium enim Waldenses in professione fidei suæ ad Uladistium Hungariae regem apertere profitentur. Et in excusatione contra literas doctoris Augustini ajunt, *Quacunque statuta cognoscimus non esse contra iustitiam, ea facimus: que si & ex magna parte contra iustitiam forent, si possimus aliquo tamen modo, uti eis ad iustitiam, ipsi utimur ad bonum sensum.* Quid sanctius dici potuit? an illud est obedientiam majoribus debitam auferre? Huc accedit Æneæ Sylvii Pontificis Romani in Bohemica historia cap. 35. pag. 105. &c. consensus: qui quum ordine & accurate Waldensium doctrinam recenseat, hujus tamen, quam affingis, improbitatis nullam omnino facit mentionem. Itaque, si hæc novisti, insignis est accusationis tuæ impudenteria; sin ignoras & vestrorum hominum calumniis temere fidem accommodas, magna imprudentia est: utrumque vero, bono ac sapienti viro indignissimum. Quæ præterea de Manichæis, Anabaptistis, Henrico-Nicolaitis, & similibus hæreticis recenses, Ecclesiam nostram reformatam non attinunt: quum & communes illi sint adversarii, & fortius ac cre-

brius à nostris refutati, quam ut cuiquam possit esse obscurum. Itaque progrediemur.

COSTERUS.

ALIAE Sectæ quamvis nihil eiusmodi præ se ferant, neque quicquam ex professo & instituto vitiosum doceant, ex spiritu tamen professionis, vitæ dissolutionem conjunctam habent. Testes sunt Ariani, Donatistæ, Iconoclastæ, Hussitæ & plures alii: qui lices de moribus vitiosis verbum nullum fecerint, universum tamen terrarum orbem, seditionibus & bellis perturbaverunt, libidinibus inquinaverunt, immanibus sacrilegiis violaverunt, & jura omnia divina atque humana inexplibili scelere polluerunt. Nihil de factionibus & imposturis erroneum docuerunt Ariani & Donatistæ: at, Deus bone, quæ turbæ, quanta barbaries, quanta crudelitas hæresin statim secuta fuit!

GOMARUS.

QUEMADMODUM à prioris sectæ studio alienum sumus, ita non minus profecto ab hujus quam oppugnans contagione immunes esse comperies, si semoto adversarii animi præjudicio rem ipsam perpendas. Verum quum pro Romanæ Ecclesiæ more Hussitas, & plures alios (quibus nominibus Orthodoxos gravas) seditionis accusas, audire mihi videor seditionis Judæorum contra Paulum & Silam clamorem, *Hi sunt qui orbem perturbant*, Act. 17. 6. & Achabi vocem, *Tunc es ille qui conturbas Israëlem?* Liceat igitur nobis cum Elia respondere: *Non ego turbavi Israël, sed tu & domus Patris tui, qui derelquistis mandata Domini & secuti estis Baalim*, 1. Reg. 18. 17, 18. Sic enim se res habet: vos à vero Dei cultu defecistis, & homines innocentes ac piros ferro flammaque persecuti, coegeristis tandem adversus crudelitatem vestram justè se tueri. Quæ vero de libidinibus & sceleribus recenses, ea rei veritas & Pontificiæ sanctitatis collatio satis superque refutabunt. Quare ad causas hæresium, quas exponis, attendamus.

COSTERUS.

HUJUS rei causa hæc est, quod spiritus erroris gratiam Dei tollat; qua qui privatus est, in omne vitiorum genus præcepis ruit: neque solùm gratia spoliat, sed alibi quam in Ecclesia, aliisque mediis, quam Christus instituit, salutem querere docet. Quemadmodum ergo gentiles sua sapientia & Judæi lege Mosaica confisi, teste divo Paulo, traditi sunt in reprobum sensum, Rom. 1. 28. quia sine Christo, extra

^a Cap. de Ecclesia Sancta.

extra Ecclesiam, beatitudinem le consequi posse speraverunt: quemadmodum viatores à recta via aberrantes, quo cupiunt non aspirant: sic hæretici quum iter aliud ac deberent ingrediuntur, quò longius procedunt, eo deteriores evadunt: & tantum abest, ut eò, quò intendunt perveniant, ut ad metam planè contrariam tandem deducantur. D. Paulus concionatores hæreticos, appellat *Spiritus erroris*; & hæreses, *doctrinam demoniorum*, 1. Tim. 4. 1. Nam sicut dæmonum studium est ad graviora semper peccata hortari atque impellere; ita hæretici hoc sibi proprium officium ac munus sumisse vindentur, deterioribus mentem imbuere, & per eos malè affecta voluntate, in graviora scelera miseram animam protrahere. Unde recte D. Augustinus: *Et omnes quidem hæretici scientia pollicitatione decipiunt & reprehendunt eos quos simpliciter credentes invenerint, & quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertioem conantur adducere, ut interior oculus excœetur.*

GOMARUS.

EST sanè, ut rectè mones, hæc *doctrina Diabolica*, & hæresium ac scelerum multorum origo apertissima, quòd *spiritus erroris* non solum gratia spoliat, sed alibi quam in Ecclesia, alisque medis quam Christus instituit, salutem querere doceat. Nam ut alia omittam, considera quæso Ecclesiæ Romanae idæopœcia & infinitam illam superstitionem, nihil verius complices. Hinc tanta apud vos monasticarum religionum, quibus æternæ vitæ meritum arrogatis, colluvies: tanta in ceremoniis vestris, aqua benedicta, campanis, palmarum ramis, cineribus, agnis Dei, & cæteris idololatriæ instrumentis fiducia: adeò ut illa tanquam salutis causas præter & contra Christi institutum & dignitatem extollatis, & pretioso Christi sanguini, summo scelere, adæquetis. Quod ita usu profano & scriptis protritum est, ut non tam probatione nostra, quam ipsorum extirpatione indigeat. Etenim si quis superstitionum earum copiam amplissimam requirat, perlustret modo *Pastorale* ad usum Romanum accommodatum, & Archiepiscopi Mechliniensis jussu anno superiore Antwerpia editum: evolvat Guilielmi Durandi Mimatensis Episcopi *Rationale diuinorum officiorum*: &c, *Sacrarum ceremoniarum Romane Ecclesia* libros tres à Christophoro Marcello Episcopo Corcyrensi conscriptos: perlegat etiam *Christianarum institutionum* tuarum (quas Gregorius XIII. Papa auctoritate & indulgentia sua stabilivit) librum quartum ex communibus Romanæ Ecclesiæ orationibus, & Pastorali conflatum, & cum horrore satisfiet. Nam aquæ incantationibus Pontificiis benedictæ hasce vires spirituales ascribis.

CAP. 8.

- I. *Profligantur demones ex locis & creaturis.*
- II. *Remittuntur venialia peccata.*
- III. *Phasmata diabolica, prava cogitationes, & mentis distractiones in oratione alisque temporibus excluduntur.*
- IV. *Mens à terrenis rebus colligitur.*
- V. *Disponitur animus ad orationem & devotionem.*
- VI. *Gratia, favor, & presentia Sancti Spiritus impetratur.*
- VII. *Preparatur mens hominis, ut rectius divina mysteria peragat, sacramentaque percipiat.*

Et, nequid desit impietatis, hasce vires spirituales, sequentibus corporalibus accumulas;

CAP. 9.

- I. *Curatur sterilitas hominum, jumentorum, humanarumque rerum.*
  - II. *Imperatur bonorum multiplicatio & ubertas.*
  - III. *Infirmitates corporum ne invadant præcauentur; & ubi occupaverint, curantur. Conceditur enim sanitas mentis & corporis.*
  - IV. *Noxius aë purgatur, depellitur pestis, & omnis contagio.*
- De cineribus est eadem superstitione: quos consecrari ait,
- I. *Ut valcent ad sanitatem animalium & corporum, terra marique.*

II. *Ut, de locis, ubi accensi fuerint, demon & quicquid demonis ars est machinata, depellatur.*

III. *Ut mentes & corda nostra, invisibili signe & splendore Sancti Spiritus illustrentur, omniumque peccatorum & virtutum cætitate careant, ut cernere possimus quæ Deo sunt placa & utilia saluti.*

IV. *Ut ignis Charitatis cum lumine fidei in animis nostris accendatur, qui nos ad lumen indeficiens in vitam aeternam deducat.*

CAP. 10.

De Cineribus similis est ratio. Petit (inquis) multi orationibus in cinerum benedictione ecclesia, ut istos salutares effectus consequantur fideles, qui sunt his cineribus usuri:

I. *Ut juvetur Homo ad internam humilitatem cordis.*

II. *Ut benedictio celestis in aspersos descendat, qua serio compungantur & de peccatis doleant; considerantes per peccatum hominis & ipsam terram maledictionem fuisse in opere nostro, & nos omnes in terram & cinerem redituros.*

III. *Ut hi cineres sint salubre remedium ad asequendam remissionem peccatorum & premium vita eterna.*

IV. *Ut detur corporis sanitas, ad paenitentiam pro peccatis agendum.*

V. *Ut anima ipsa divina tutela protegatur.*

VI. *Ut illa à Domino impetrarem que ad ipsius voluntatem petimus.*

VII. *Ut in bono constanti animo perseveremus.*

Præterea non minor est in palmarum ramis benedicendis superstitione, quum à Rotana Ecclesia Deus rogatur, ne gestantes hos ramos,

CAP. II.

I. *Accipiant protectionem mentis & corporis in salutis remedium, & ad gratiam divinam obtinendam.*

II. *Ut, sicut rami virulentibus sunt foliis; ita frondeam operam nostra virore justitia & virtutem multarum pulchritudine.*

III. *Ut sicut Hebraorum populus Christo his rami occurrit, & cum ipso in civitatem Hierusalem intravit: ita nos bonis operibus instructi Domino obviam procedamus, ejusque vestigia sequentes, per ipsum & cum ipso in celestem Hierusalem admittamur.*

IV. *Ut sicut Christus de hoste per passionem triumphavit, ita & nos, sepe hoc opus misericordie animo volentes, amore Christi accendamur, ad pugnam & ad victoriam de demonie, carne, & mundo referendam.*

V. *Ut in quemcumque locum importat fuerunt his rami, habitatores, Dei benedictionem consequantur & omni adversitate fugata, dextera Dei protegantur.*

Eiusdem planè impietatis ea sunt, quæ de orbiculis quibusdam cereis (quos, à figura impressa à Pontifice, agnos Dei appellatis) recenses. Verum ut magis conspicuas Romanæ Ecclesiæ idololatria, Pontificis vestri profanos versus ascribam, quemadmodum à Corcyrensi Episcopo referuntur. Legimus, (inquit Sacrarum Ceremon. Rom. Eccles. lib. 1. Sect. 7.) *Urbani quintum Pontificem maximum missile ad imperatorem Grecorum tres agnos Dei cum versibus infra scriptis:*

Balsamus & munda cera cum Chrismatis unda
Conficiunt Agnum, quod munus do ibi magnum:
Fonte velut natum, per mystica, sanctificatum:
Eulgura defusum depellit: & omnem malignum:
Peccatum frangit, ut Christi sanguis, & angit:
Pregnans servatur, simul & partus liberatur:
Dona refert dignis, virarentem destruit ignis:
Portatus mente, de fluctibus eripit unda.

De campanis denique an sanctius judicatis? Audiatur vester Episcopus, Durandus ration. divin. off. l. 1. c. 4. Pastorale. Pulsatur autem & benedicuntur campana, ut per illius saltum & sonum, fideles invicem invitentur, ad premium, & crescat in eis devotio fides: fruges, mentes, & corpora credentium serventur.

seruentur: procul pellantur hostiles exercitus, fragor grandis-
num, procolla turbinum, impetus tempestatum & fulgurum tem-
perentur, infestaque tonitrua & ventorum flamina suspendan-
tur: spiritus procellarum & aëria potestates prosternantur: &
ut hoc audientes, confugiant ad sancta matris ecclesia gremium,
ante sancte crucis vexillum, cui fletitur omne genu. Hæc re-
ferre, refutare est. Nam si hæc non est idolatria, magna
profec̄tio profanis gentibus sit injuria, quum gloriam Dei, ad
creaturas transfigisse (Rom. 1. 25.) arguuntur. Sin verò, ut
ante ex sacris literis pronuntiasti, ea vitorum omnium origo
est, quod spiritus erroris, suos non solum gratia spoliat, sed a-
libi quam in ecclesia, aliusque medis, quam Christus instituit,
salutem querere docet, inde omnino consequitur, non esse
mirum, si pietatem & probitatem, in Pontifice, clero & Mo-
nachis vestris, desideremus. Nam quemadmodum gentiles
sua sapientia & Judæi lege Mosaica male intellecta, & suorum
operum meritis, & humanis commentis confisi, traditi sunt
in reprobrum sensum: sic sanè Pontificis doctribus conti-
gisse res ipsa docet. Nihil enim tam præclarum, tam singulare
& Christo præoprium, quod sine Dei verbo, vestris ceremoniis,
cum summa in Christum contumelia non arrogetis. Nam o-
stende si potes ex sacris literis & orthodoxo Patrum^a consen-
su, novam illam religionem (qua aquam lustralem, cereos,
palmarum ramos, cineres, agnos Dei, campanas, tempora,
domos privatas, enses & reliqua consecratis) à Christo insti-
tutam, aut tanquam salutis media, ecclesiæ mandata, & pre-
tioso ipsius sanguini æquata? Sin verò id præstare nullo mo-
do potes, agnosce errores vestros, veritati cede, & define
Ecclesiæ Romanam, à pietate & probitate tam prolixè com-
mendare. Verùm, ut vera Dei gloria & Ecclesiæ Romanæ
turpitudo clarius etiam patet, reliqua quæ adjungis per-
pendamus.

^a Vide Synodum Mogunt. anni 1549. cap. 39. Et Concil. Mediolan. quintum.
annī 1579. cap. Quæ ad Sacram.

C O S T E R U S.

LONGE ali sunt fructus doctrinæ Catholicæ, quæ red-
dit homines mansuetos, humiles, castos, sobrios, ob-
edientes, virtutum omnium & perfectionis sectatores; re-
plet monasteria monachis & virginibus, solitudines anachor-
eticis, urbes probis & bene moratis civibus. Solent enim Ca-
tholici doctores frequenter auditores suos ad penitentiam,
ad lachrymas, ad perfectas solidasque virtutes, ad martyrium
denique incitare: sicuti è contrario hæretici ad discordias, ad
seditiones, ad bella, ad sanguinem effundendum, faces alacri-
ter suis præferre. Antequam Romanum imperium, desertis
idolis ad Christum se aggregasset, quum essent multa Christianorum
millia, qui vi atque armis debellatis gentilibus, reli-
gionem Christianam inducere ac constituere potuissent, ma-
luerunt tamen profundendo sanguinem suum crudeliter oc-
cubere; quam, sanguinem aliorum effundendo, gloriose re-
gnare. Porro Catholicos pia quædam hæreticorum misericor-
dia, desideriumque conversionis tenet: illi contrà nomen no-
strum funditus deletum atque extinctum cupiunt. Catholici
à concione redeunt compuncti corde, tudentes pectora sua,
aliorumque peccata gementes, quemadmodum Propheta Jo-
na & D. Petro concionante contigisse novimus. Illi contrà va-
ni, levēs, spirantes minarum & cædis discedunt: ut non sit dif-
ficle, columbam discernere ab accipitre. Unde fere homines
dissoluti & perditæ hæretibus se dedunt, qui parum pietati de-
dit laxiore vivendi rationem adamarunt. Quod B. Johannes
Apostolus notasse videtur, quum de signis hæreticorum diffe-
rens ait, *Ipsi de mundo sunt (homines carnales) ideo de mundo loquuntur (carni & mundo grata) & mundus eos audit, 1. Joh. 4. 5.* hoc est, homines carnales sectam vocemque eorum se-
quuntur. Scribit & B. Augustinus Eusebio, Epist. 169. sub-
diaconum quendam Sapientis Ecclesiæ, nomine Primum,
quum, contra Majorum interdictum, virgines Deo sacras ac-
cedere non eset veritus, clericatu motum esse: illum verò
graviter hac re commotum atque irritatum, abductis secum
duabus sanctimonialibus ad Donatistas defecisse atque reba-
ptizatum esse.

G O M A R U S.

UTINAM, Costere, gratulandi vobis hanc pietatem
justa sese offerret occasio! sed mores à pietate alieni,
quos partim doctrina, partim vita exemplo instillatis, recla-
mant: & propterea non tam communis hominum infirmitati
(quæ plus minusve, ubique sese exerit) sed Pontificiæ Eccle-
siæ constitutioni ascribi debent. Longe, inquis, alii sunt fru-
ctus doctrinæ Catholicæ, quæ reddit homines mansuetos, humiles,
castos, sobrios, obedientes, virtutum omnium & perfectionis se-
ctatores. Imo verò, quomodo quædoctrina Pontificia
(quam falsò Catholicam vocas) mansuetos reddit, aut humili-
les, quæ Pontificis & Episcoporum fastum plusquam Persi-
cum, & immanem eorum, in Christianis ferro flammaque,
levi hæresis suspicione, tollendis, crudelitatem probat ac tue-
tur? quomodo castos & sobrios, quæ impollutum conjugii
thorum, (Heb. 13. 4.) contra Dei verbum pollutum arguit
& in sacerdotibus scortatione pejorem^a docet? quomodo
obedientes, quæ Pontificem, contra Christi^b & Petri^c præ-
cepta & exempla, omnium mortaliū imperio exitit: cle-
rum universum cum monachis, Regum & Imperatorum po-
testati contra Dei^d præscriptum subducit: quosvis subditos,
pro Pontificis arbitrio, à debita suis dominis obedientia, non
solum absolvit, sed etiam minis & anathemate deterret? De-
nique quomodo virtutum omnium sectatores reddit, quæ
veram virtutum regulam, non solum Dei verbum, sed hu-
manas etiam traditiones, quibus frustra colitur Deus (Matt.
15.) proponat? Quare quod non desint apud vos viri probi,
id non doctrinæ vestrae, nec cleri aut monachorum prælu-
centi pietati, sed Dei clementiæ tribuendum, qui in media
etiam Babylone suos habet electos, quos inde tandem educit.
Repleat sanè doctrina vestra monasteria monachis & virginib-
us, sanctitate tamen minimè complet. Notæ enim sunt to-
tius orbis jam à longo tempore querelæ. Consulatur uterque
Bernardus,^e Clarevallensis (quem inter sanctos numeratis) &
^f Morlanensis; Iliadem quandam impietatis manachorum &
sacerdotum explicabunt. Et ut Benonem, Petrumque de Aliaco,
Cardinales, aliosque Pontificios scriptores quæ plurimos
prætermittam, audiatur vel una & Francisci Pici Mirandula Comitis ad Leonem Pontificem querela justissima;
Apud plerosque religionis nostra primores, ad quorum exem-
plum componi atque formari plebs ignara debuisset, aut nullus,
aut certè exigens Dei cultus, nulla bene vivendi ratio atque in-
stitutio, nullus pudor, nulla modestia: Injustitia vel in odium vel in
gratiam declinavit: Pietas in superstitionem pene procubuit. Et paulo post, *Nostra vero & in sacras ades fit irruptio, & ab illis etiam (proh pudor!) famina abiguntur ad eorum libidines ex-
plendas, & meritorii pueri à parentibus commodantur & con-
donantur his, qui ab omni etiam corporis concessa volupitate se-
sæ immaculatos custodiæ deberent, hi postea ad sacerdotiorum
gradus promoventur, atatis flore exoleti. Non igitur miremur si
dejerant & falso se nosse utrumque sacrarum litterarum instru-
mentum proficuerant: quoniam nec quid ejus nomen significet,
pernovero. Ac memini puerum quendam in Episcopi locum a-
scitum, qui, quoniam literas penitus ignorabat, per jocum dum
rogaretur an magnos progressus fecisset in disciplinis? respondit
ingenuè, Non dum se dedit exordium ejus orationis, quam
de more sacerdotes prefari solent sacra facturi: novi & qui an-
nuas sacerdotis pecunias, commendatas eorum fidei, spuriissi-
mis voluptatibus & impendit & impendit gloriensur. Quam-
obrem ex hac ingenua summi inter Pontificios viri querela
satis apparcat, verissimè Adrianum sextum Papam in Epistola
ad Principes Electores confessum, ^h à curia Romana proce-
sse hoc malum, & inde corruptionem in omnes inferiores ema-
nasse. Quod pluribus etiam testimoniis & argumentis, ante
annos viginti duos, à Claudio Espencæo, inter Pontificios
theologos doctissimo, declaratum est, in epist. ad Tit. 1. Nam
quod ait, Solere catholicos doctores, auditores suos ad penitentiam,
ad lachrymas, ad perfectas solidasque virtutes, ad martyrium
denique incitare: imo verò contrà, inquam, ad fu-*

^a Bellarminus lib. 2. De monachis cap. 34. ^b Matth. 22. 21. & 17. 27. ^c 1. Pet. 2. 13. ^d Rom. 13. 1. ^e De considerat. ad Eugenium. ^f De contemptu
Mundi. ^g De reformatis moribus. ^h Fasciculus rerum pag. 173.
catam

caram pœnitentiam; quæ non Dei verbo, sed hominum placitis superstitione conformatur. Eoque nec ad veras virtutes extimulant, sed ad externam & inaneam pietatis speciem: quam graphicè describit Apostolus, *Itaque (inquit Col. 2. 20.) si mortui es̄tis cum Christo ab clementis mundi, quid, ut viventes in mundo, ritibus oneramini, ne attigeris, neque gustaris, neque contreditaris?* quæ omnia ipso iſu pereunt ex misericordia & doctrinâ hominum, que rationem quidem habent sapientia in cultu voluntario & summissione animi, & in eo quod corpori non parcant. Atque huc pertinent Pontificia pœnitentia præscriptiones, quæ non Dei imperio, sed Pontificis voluntate diriguntur: ut vel ex Christianis tuis institutionibus appareat. Siquidem præixa Gregorii XIII. Pontificis epistola toties debitam annorum viginti pœnitentiam remittit, quoties quis alterum ex eo opere quicquam docuerit. Hæc scilicet est pœnitentia vestra præstantia! hæc pietas singularis, qua Pontifex pro arbitrio, in Christi unici legislatoris & conscientiae Domini munus irrumpt, & verum Dei cultum adulterat ac pervertit! Omitto auricularis confessionis normam & usum, quo castas aures polluit, & tenellis ac lubricis animis voluptates & sceleris ignota foedissimis quæstionibus instillatis. Addeò enim impudenter inaudita & nefanda quæque libidinum & facinorum monstrâ, à Confessoribus vestris (quorum ora sancta esse debebant) in confessione auriculari inquiruntur & explicantur, ut de iis sine summo horrore castus & pius animus cogitare non possit. Ac propterea hanc confessionis vestra doctrinam & exercitationem meritò omnium vitiorum magistrum appellare possis. Negas Costere? Ad confitentes vestros provoco; &, ut illi pudore aliquo fortasse siileant, Pœnitentiale Romanum & Burchardi Wormatiensis Episcopi decretorum librum xix. (quo auricularis confessionis inquirendi formulæ præscribuntur) consule, & verissimum comperies. Prætero indignam illam rerum sacratum nundinationem & Simoniam, qua quoremvis scelerum impunitatem certo præscripto pretio divenditis: & hac ratione non tam fencstram, quam viam latissimam, ad omnium vitiorum licentiam, aperitis. Extant enim recusii sacerdos de hoc arguento Ecclesia Romanae libri, inscripti, *Taxa cancellaria apostolica*: deinde, *Taxa sacra pœnitentiaria Apostolica*: quibus certa singulis sceleribus redimendis pecunia præscribitur. Qua de re frusta sacerdos prudentissimi Reges & Imperatores editis suis, ut vocant, Gravaminibus conquesti sunt. Quam obrem animadvertis omnino, quales sint doctrinae Pontificiaæ fructus, quales doctores, & quam procul à recta virtutum verarum institutione seducant. Et sanc ut vel maximè ad veras perfectasque virtutes interdum auditores incitarent, eorum tamen irritus esset conatus: quod imprudentes auditores in vitam sacerdos, quam in doctrinam oculos defigant. De qua re graviter & justissimè in concilio Tridentino Bavariae ducis Legatus conquestus est totidem verbis, ^a *Quæ morum*

^a Lib. nominum Patr. Concil. Trident. & Orat. à legatis habitarum.

eturpiudo in clero, vehementer offendit imperiti populi animos, tantopere ut sacerdotium una cum sacerdotibus, doctrinam una cum doctoribus execretur, dirisque devovet. Præterea quod adversarios vestros eo nomine accusas, quod ad discordias, ad seditiones, ad bella, ad sanguinem effundendum facias. crux preferant: in eo profecto Pontificios Doctores, Monachos, Jesuitas, imprudenter descripsisti. Quod ut probem, non colligam infinita, quæ historiæ vestre subministrant, exempla Imperatorum, Régum, Principum, qui à vestris monachis, sacerdotibus, ferro aut veneno patrum & nostra memoria necati sunt: omittam ab iisdem turbata regna varia: hoc verò tantum abs te quero, cur editio regio Jesuitæ tanquam Christiani orbis pestes Gallia nuper ejectedi sint? reliqua prætero, quia nihil tam copiosè de Jesuitarum factionibus & crudelitate à me dici potest, quod non clarius omnium mortaliū animis contineatur. Itaque quod de prisca Christianorum pietate subjicis, eos maluisse sanguinem suum profundendo crudeliter occumbere, quam sanguinem aliorum effundendo gloriouse regnare, id revera à moribus vestris alienissimum esse docent Romanorum Pontificum in bello sacro accendendo & in plurimis Imperatoribus oppugnandis furor. Idem demonstrat multarum myriadum in Belgio, Anglia, Gallia, religionis veræ odio exquisitissimis tormentis trucidatio. Itaque frontem perficiuisti, Costere, quum addis, porro Catholicos pia quadam hereticorum misericordia desideriumque conversionis tener. Lachrymæ crocodili! sed quæ prudentiores, non facile inescabunt. Viget enim Concilii Constantiensis apud vos de fide hereticis non servanda decretum, Sess. 19. & apud omnes illius memoria. Adeo ut non immrito Hussi & Hieronymi Pragensis, & multorum nostris temporibus vestigia, prudentes deterrent. Ac propterea verè mones, Non difficile esse, ex hisce, columbam discernere ab accipitre. Verùm de laxa vivendi ratione frultra expostulas. Nam si ea demum laxa & dissoluta est, quæ à Verbi divini vinculo soluta difflit: stricta contrà, quæ eo regitur; nihil vestra vivendi ratione dissolutius esse perspicuum est. Nam quemadmodum Baalis sacerdotes non eò sanctiores extiterunt, quod in cultu suo se inciderent cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine (1. Reg. 18.28.) sic nec vestris multigiis & monachis ^a illa (Col. 2. 23.) & afflictio corporis, ex arbitrio humano, ad cultum Dei instituta, sanctitatem conciliat; sed superstitionem eorum demonstrat. Itaque, Babylone vestra exeunte, audimus & amplectimur Paulum præcipientem; In libertate igitur, qua Christus nos liberavit, perstate, & ne è contrario implicamini servitutis jugo, &c. tantum ne libertatem detis in occasionem carni, Gal. 5. 1. & 13. Audimus & observamus Christum docentem; Prostramocunt docentes doctrinas, quæ sunt mandata hominum, Math. 15. 9. Eoque de divino iudicio certi, vestrum præjudicium minimè formidamus.

C A P U T VII. A N T I T H E S I S S E P T I M A.

Quare expensa jam antithesi sexta, septimam quoque, quam passim inculcas, percurramus paucis: quia in secunda controversia pluribus erit pertractanda. Ea autem est successionis diversitas, quam hac ratione describis.

C O S T E R U S.

NULLAM proorsus invenias sectam, cuius originem possis per continuam & non interruptam successionem ad Apostolos Christi revocare, sed noti sunt omnium sectarum principes & architecti. Ariani suum esse dicunt Arium^a, Novatiani Novatum suum jactant, Lutherani auctorem & parentem suum Martinum Lutherum esse confirmant, atque ita de reliquis omnibus, quotquot ullo unquam tempore hereses vigerunt. Est enim proprium hereticorum omnium, ut Apostoli tradiderunt, segregare se, *Jude 19. exire ex nobis,*

^a Athan. Oratione 1° contra Arianos.

Act. 15. 24. 1. Joh. 2. 19. discedere à fide, 1. Tim. 4. 1. offerre novapraser illud, quod accepimus, Gal. 1. 9. quod quidem addeò verum est, ut nemo hereticorum vel unicum hominem poterit hactenus producere, qui ante tempora sui hereticus per omnia senserit & docuerit, sicut ipse sentit ac docet. Jactant quidem^a omnes, etiam illi, qui capitali odio inter se dissident, Christum & Apostolos; sed quo ordine, quare successione doctrinam suam ab Apostolis acceperint, demonstrare non possunt, quare coguntur fere eò confugere ut dicant ecclesiam ante sua tempora, vel nullam fuisse (ut de Donatistis refert Augustinus de unitate Ecclesiæ c. 12.) vel invisi-

^a Vincent. Lerinus contra omnes Heres.

bilem & sua potissimum opera è tenebris in lucem vocatam: quod non sine insigni Christi optimi maximi contumelia Lutherani nostra tempestate, palam profitentur ac præ se ferunt. Alii ad antiquos hæreticos suam doctrinam referunt, ut quidam Anabaptistæ ad Manichæos, & hi ad antiquissimos Simonis Magi discipulos. Sed ut nullus est Hæresiarcha, qui non aliquid veteribus errorum magistris acceptum referat: ita nullus est, qui non sit novi aliquid commentus: sic ut tot hæreses sint & sententiaz, quot capita.

GOMARUS.

MAGNUM causæ Pontificiæ subsidium in successione situm existimas: verum si quis rem ipsam non obiter & quasi per transennam sed penitus & accuratè intueatur ac ponderet, confessim apparebit, eam quam Scriptura commendat successionem, non vestræ, sed nostræ ecclesiæ, tribuendam. Nam quum duplex in Ecclesia laudabilis sit successio, una doctrinæ Apostolicæ: altera ministerii Ecclesiastici: & utramque nobis competere, jam sepius ab orthodoxis demonstratum sit, sanè iniquè facis, quod sectis nos aggredas. Etenim doctrinæ puritatem ex sanctorum Prophetarum & Apostolorum literis graviter copioseque nostri probant, & in hujus operis tui examine comprobabo. Quare non solum insignis calumnia est, quod ais, *Lutherani auctorem & parentem suum Martinum Lutherum esse confirmant*, sed etiam falsi abs te convincitur, quum ais, jactant quidem omnes Christum & Apostolos: quomodo igitur auctorem suum Lutherum esse confirmant? Est sanè proprium hæreticorum omnium segregare se, exire à nobis, discedere à fide: hoc enim Apostoli tradiderunt, sed de vera ecclesia & doctrina, non de vitiata, qualis vestra. Nam ut mere trax fieri potest civitas fidelis Esa. i. 21. sic ab ea tum temporis discordendum esse, non solum sacrarum literarum mandato, sed etiam Apostolorum & Christi exemplo demonstratur, Matth. 15. 3. 15. & 16. 6. Verum, ne sine ratione loqui videaris, argumentum adfers, ut tu quidem putas adamantium & palmarium: ut verò orthodoxi censem planè vitreum ac fragile. *Quod, inquis, adeò certum est, ut nemo hæreticorum vel enim hominem potuerit bacchanus producere, qui ante tempora sui hæresiarcha per omnia senserit & docuerit, sicut ipse senserit ac docet.* Hoc mirificè tibi placet Costere: unde passim toto hoc opere idem repetis & adversarios eo pancreaticè provocas. Sed producimus tibi Christi & Apostolorum consensum, omni exceptione majorem. *Si solus Christus audiendus est,* (ut inquit Cyprianus distinet. 19. & decreto Pontificio insertum ac sancitum est) non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putaverit, sed quid primus qui ante omnes est, fecerit. *Necque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, quum per Esaïam prophetam loquatur Deus & dicat, sine causa colunt me, mandata & doctrinas hominum docentes.* Deinde verò Irenæus, Cyprianum, Basilium, Augustinum, ceterosque orthodoxos Patres testes adducimus, quatenus cum sacris literis consentiunt. Quam conditionem ipsimet Patres & decreta Pontificum Romanorum prescribunt. Quare non est quod purioris doctrinæ successionem in nobis desideres. Ad successionem verò ministerii Ecclesiastici quod attinet, si quid apud vos recti, id nostri habent; si quid pravi, id ad normam Apostolicam, ex officio, reformarunt. Nam Johannes Hussus, Hieronymus Pragensis, Lutherus, Zwinglius, Oecolampadius, Bucerus, ceterique reformatæ Ecclesiæ antesignani, aut doctores fuerunt apud vos, aut ecclesiæ ministri: quibus in ecclesia & schola

sacras literas docendi & errores refutandi munus fuit demandatum. In quo sic versati sunt, ut ecclesiam, quæ jugo pontifici premebatur, in lucem clarius produxerint & auxerint plurimum. Nam semper ecclesiam extitisse, non modo ex sacris literis, sed experientia quoque edocetis sumus: ut Catalogus testimoniū veritatis & historiæ demonstrant. Ceterum, qua ratione Ecclesia invisibilis dici possit, suo loco plenius ex sacris literis & orthodoxo Patrum consensu differemus. Interim quid ex adverso de Romana Ecclesia glorieris, attendamus.

COSTERUS.

AT verò doctrina Ecclesiæ Catholicæ, ab ipsis Apostolis accepta, integra atque inviolata per tota secula & etates ad nos usque pervenit: quod enim credimus hodie in Ecclesia Romana, id maiores nostri ante annos centum, id ante annos ducentos, trecentos, mille, atque adeo ipsis Apostolorum temporibus crediderunt. Et quidem usquadeò est hæc fides & doctrina ecclesiæ catholicæ, ut neminem haecenus adversarii dare potuerint, qui illam vel excogitarit, vel mutarit, vel depravarit. Hanc incorruptam doctrinæ per tot annorum ætatumque spatia ad posteros propagationem, veteres illi doctores ^a Irenæus, ^b Tertullianus, ^c Cyprianus, ^d Origines, ^e Eusebius, ^f Epiphanius, ^g Augustinus, ^h Optatus Milevitani tanti fecerunt, ut in ea certissimam veræ ecclesiæ cognoscendæ ac demonstrandæ notam constituerint.

^a Lib. 3. & lib. 4. cap. 43, 45, 63. ^b Lib. de prescript. hæret. ^c Lib. 1. Ep. 3. & 6. lib. 2. Ep. 10. lib. 3. Ep. 10. & de Simpl. prælat. ^d Lib. 6. ^e Ep. ad Cor. ^f Eccl. histor. lib. 5. cap. 6. ^g Hæret. 17. ^h Epist. 165. & de util. cred. cap. 17. contra Faustum lib. 28. cap. 2. contra Ep. fund. cap. 4. Quæst. 100. vet. & novi test. ⁱ Lib. 2. contra Donatist.

GOMARUS.

INANIS & solita vestra jactatio est, quam Centuriæ Magdeburgenses & varia concilii Tridentini examina multique viri doctissimi refutarunt, & nos pro modulo, Symbolum nostrum, in secunda hujus præfationis parte & in controversia de ecclesia, ad Babylonis fundamenta subvertenda & ad Dei gloriam illustrandam, conferemus. Interim ut è plurimis pauca tantum attingam & Pontificiæ religionis arcam petam: quis ante Bonifacium octavum Papam, docuit ^a subesse Romano Pontifici omnem humanam creaturam, omnino esse de necessitate salutis? Quis ex tota veteri ecclesia unquam asseruit, imagines Christi, eodem cultu cum Christo, adorandas: ut cum sanctis vestris doctoribus Thomas Aquinate & Bonaventura Cardinale docetis? Quis veterum lantœam, crucem ligneam, spem salutis vocavit & invocavit? Quis veterum campanas, cereos, cineres, aquam, ramos, more vestro, tanquam salutis organa, consecravit? Summam præterea Romanæ Ecclesiæ cum orthodoxis Patribus & inter vos dissensionem, in tractatu de Ecclesia, prolatrus sum: ut arrogantem & perpetuam gloriationem vestram, rei veritate, humiliem. Quare frustra de successione vestra gloriari. In qua licet Patres orthodoxi aliquam esse notam constituerint, antequam publica in ecclesiam Christi invecta esset apostasia & tyrannis, id tamen à nostris temporibus & ab Ecclesiæ Romanæ calamitate, alienum est. Imo, si hæc certissima veræ ecclesiæ nota est, consequitur necessariò, Romanam ecclesiam non esse veram Christi Ecclesiam; quum majorum & Apostolorum doctrinam & successionem corrupserit variis modis: ut, in controversiarum disquisitione, pleniū ac planiū constabit.

^a Extravagant. commun. lib. 1. de majoritate cap. 1. ^b Summa Theol. par. 3. qu. 25. ^c Vide etiam cap. 15. hujus libri.

— Gratianus dist. 9. §. Ego Solis, & noli meis, &c.

CAPUT VIII.

ANTITHESIS OCTAVA.

Quare ad octavam antithesin, qua in contrariis hereticorum & Patrum sanctorum studiis consistit, progrediamur.

COSTERUS.

OMNIUM hæresium parens ac procreatrix superbia, aut aliud id genus peccatum est. *Mater omnium hereticorum* (inquit Augustinus^a) *superbia est*. Simon Magus (Act. 8.) dicebat se esse aliquem magnum, Arius & Novatus quum ecclesiæ principatu, cujus cupiditate ardebat (ille Alexandrinæ, hic Romanæ) potiri non possent, perniciosissimos errores & hæreses sunt commenti, ut nomina sua, virtute obscura, insignis celere, ad memoriam sempiternam propagarent. Lutherus in disputatione Lipsica, de mutatione religionis à se excitata, *Nequae*, inquit, *propter Deum capites ista, neque propter Deum finietur*. De veterum hæreticorum ambitione, libidinibus & voluptatibus scribunt S. Petrus & Judas Apostolus, *Dominationes contemnunt & audaces sibi placentes, maiestatem blasphemant*, &c. 2. Pet. 2. 10. Epist. Jud. 8.

^a Lib. 2. de Genes. contra Manich. cap. 8. Theodoretus lib. 1. hist. Eccl. cap. 24. Chrys. Hom. 27. in Johan.

GOMARUS.

QUÆ de Hæreticorum origine commoraras, controversia carent: & iisdem argumentis, Papatum, non veritatis, sed superstitionis & hæresium scholam esse, demonstramus. Nec enim aliunde Pontificum dominatus & doctrinæ perversitas, quam ex superbia, avaritia & libidine eorum promanavit. Testantur id non solum gravissimæ orthodoxorum rationes, sed multorum etiam Pontificiorum scriptorum consensus, ut suis locis apparebit. Ac propterea verius longè Pontifices Romanos Simoni Mago, Novato & Ario (quorum vestigia insequuntur) copulasses, quam veritatis & Dei amantem Lutherum. Nam quod ei aspergis macula, ut à vobis confictum est: sic responcionem longiorem non meretur. Sed fuerint (ut fingitis) hæc Lutheri verba, mentem tamen illius mala exponis fide: quum ea non de suo, sed de Pontificiorum studio protulerit: qui ut indulgentiarum nundinationem, non Dei (cujus verbo repugnat) sed avaritiae gratia instituerant; sic eodem animo propugnabant; qua de re Reges, Principes, Imperatores, & infiniti alii suis ad concilia (ut appellarent) Gravaminibus liberè & graviter sapienti conquesti sunt. Deinde graphica illa hæreticorum ex sacris literis descriptio, *Dominationes contemnunt, & audaces, sibi placentes, maiestatem blasphemant*, nullis mortalium magis convenit, quam Pontificibus, Cardinalibus, episcopis, presbyteris, monachis, Jesuitis. Quænam enim major esse potest arrogancia & dominationum contemtus, quam se totumque ordinem Ecclesiasticum, magistratus imperio extimere: dominationes omnes sibi subjicere: Principes, Reges, Imperatores, religionis specie, ad pedes osculandos detrudere: constantes in officio & Imperatoriæ & regalis maiestatis suæ memores, pro arbitrio, de solio deturbare, & subditos eorum à debitâ suis dominis, divino jure, obedientiâ, anathematis fulmine prohibere: summam denique, & (ut in

re barbara barbarè loqui soletis) *plenarium*, in omnes potestatem sibi arrogare? Agnosco, opinor, hic vivos Pontificum colores, & dominationum contemptum, & conculcationem intolerabilem, priscisque temporibus inauditam. Nec dominationes solum contemptum, sed etiam, quod summum superbiæ fastigium est, à nullo mortalium sua scelera reprehendi posse affirmant. Si Papa (inquit jus Pontificium Dist. 40. c. Si Papa.) *sua & fraterna salutis negligens deprehenditur, inutilis ac remissus in suis operibus, & insuper à bono taciturnus, quod magis officit sibi & omnibus: nihilominus innumerabiles populos catervatim secum ducit primo mancipio gehenna, cum ipso plagiis multis in aeternum vapulaturus; hujus culpas redarguere istuc presumit mortalium nullus; quod cunctos ipse judicaturus à nemine est judicandus: nisi deprehendatur à judevius*. Nunc vero conferto cum hac Pontificum Romanorum insolentia sacrarum Literarum & Chrysostomi (cujus scripta Pontificum decretis Dist. 15. Quid. sicut Sancti, confirmata sunt) *judicium. Potestatisbus* (inquit Comment. Rom. 13.) ex debito obedire debent. Ostendens quod ista imperentur omnibus & sacerdotibus & monachis, non solum secularibus, id quod statim, in ipso exordio, declarat, quum dicit; *Omnis anima potestatis supereminentibus subdita sit: et si Apostolus sis, si Evangelista, si Propheta, si quisquis tandem fueris: neque enim pietatem subvertit ista subiecto. Quid hic obsecro excusationis prætendis?*

COSTERUS.

CONTRA vero sicut Apostoli (qui sanguine, secundum Christum, ecclesiam fundaverunt) admirabilis virtute prædicti fuerunt: ita in illustrioribus illis Patribus & doctribus, qui, in pascendo grege dominico, Apostolis successerunt, singularis vitæ sanctimonia eluxit. Admiramus summam in Augustino & Gregorio humilitatem, incredibilem viæ cultusque asperitatem in Hieronymo, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo; Angelicam in D. Thoma & Bernardo castitatem. Neque quisquam est inter sanctos ecclesiæ patres, qui non, ut doctrina erudire, ita singulari aliqua virtute excellere & aliis prælucere conatus fuerit.

GOMARUS.

SICUT Judæos, Abrahamo patre & Prophetis gloriantes Joh. 8. 40. doctrinæ & vitæ corruptio refellebat: eadem sane ratione, quæ de Apostolorum & Patrum sanctitate recenses, non aliò spectant, quam ut eò clarior sit vestra impuritas. Nam, si non est quisquam inter sanctos Ecclesiæ patres, quis non, ut doctrina erudire, ita singulari aliqua virtute excellere & prælucere conatus sit; necessario sequitur, pontifices, episcopos, sacerdotes, monachos, Jesuitas vestros, nihil cum iis habere commune: quum à multo tempore vix quisquam inter eos sit, quia doctrinæ & vitæ turpitudine, reliquos superare contenderit: ut ex iis quæ ante proposui & ex justis totius orbis querelis constat.

CAPUT IX.

ANTITHESIS NONA.

Quamobrem quam iniquè hec à te explicata sit antithesis, prudenti lectori perspicuum est: an vero sequens nona plus habeat roboris videamus.

COSTERUS.

HÆRETICI omnes (quemadmodum veteres animadverterunt) non Patrum, non conciliorum, non ecclesiæ totius, sed solius scripturæ auctoritatem admit-

tunt^a. Unde cum ipsis in disputatione solis scripturis est agendum; quas deinde pro suo arbitratu vel mutilant, vel ad suæ causæ commodum torquent, vel proorsus more Sadduceorum

^a Tertullianus de prescrip. Augustin. lib. 32. contra Faustum cap. 29. Cyprian. de unit. Eccles. Petrus Clunia. lib. 1. Epist. 2.

rejiciunt. Pleni sunt omnes veterum libri istarum querelarum. Maximinus Arianorum Episcopus ita dicebat, *si quid divinis scripturis attuleris, quod commune est omnibus; necesse est ut audiamus: ha vero voces, que extra scripturam sunt, nullo casu, à nobis suscipiuntur; quum ipse Dominus moneat & dicat, Sine causa colant me docentes mandata & precepta hominum. Item, Si affirmaveris de divinis scripturis, si alibi scripti lectionem protuleris, nos divinarum scripturarum optamus inveniri discipuli.* Nostri temporis hæretici adeo ad solas scripturas tanquam ad saxum adhærescunt, ut se non Catholicos, sed ab Euangelio, Euangelicos vocari velint: quos libet cum Divo Augustino lib. 32. Con. Man. cap. 19. in hunc modum affari: *Videtur id vos agere, ut omnis scripturarum de medio auferatur auctoritas, & suis cuique animis auctor sit, quid in quaue scriptura probet, quid improbet: id est, non ut auctoritati subjiciatur scripturarum ad fidem, sed ut sibi scripturas ipse subjiciat: non ut ideo illi placeat aliquid, quia hoc in sublimi auctoritate scriptum legitur, sed ideo recte scriptum videatur, quia hoc illi placuit.* Hactenus Divus Augustinus. Neque injuria hoc faciunt hæretici, quum (ut Beatus Gregorius loquitur) non conenter suis inquisitionibus veritatem assequi, sed victores videri: hoc est, quod semel conceperunt, volunt à Scriptura dici, non autem judicium suum ad sanum scripturæ intelle&tum accommodare: & quia scriptura chartis mandata patitur se quoquoversus inflecti, deduci, distrahi, neminem volunt præter illam opinionum suarum judicem.

^a Vide August. lib. 1. contra Maximin.

GOMARUS.

DE Patrum & Scripturæ auctoritate inter hæreticos & orthodoxos disceptari, nemini dubium esse potest: sed quām rectè, obsecrò, hanc item definis? *Hæretici, inquis, non Patrum, non conciliorum, non ecclesia totius, sed solius Scriptura auctoritatem admittunt.* Verū confusè agis, Costere, ut aliqua contumaciæ suspicione orthodoxis invidiām conflare possis. Nam quum, in dirimendis religionis controversiis, duplex sit auctoritas; primaria, quā summo judici, & secundaria, quā indici & testi convenit; priorem, Deo in Sacris literis loquenti, alteram, orthodoxis Patribus, distinctè ac sanctè concedemus. Quid igitur in hac confessione nostra, justè desideras? Præfertim quum hujus sententiæ, non Deum solum, sed Patres etiam auctores habeamus. Ego (inquit Augustinus Epist. 19. ad Hieron. & ex eo Pontificum decretum Gratianus dist. 19. §. Ego solis) fateor charitati tua, solis eis scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre; ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in iis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud, quām vel mendosum esse codicem, vel interpretem non affectum esse, quod aetatum est, vel me minimè intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut, quan salibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipse ita senserant, sed quia mihi, vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non dissentiant, persuadere potuerat. Hæc Augustinus, qui postea, sacram scripturam in summo & celesti auctoritatis culmine collocatam, affirmat. Quare salva, suo ordine, Patrum auctoritate, solam Sacram Scripturam, tanquam certam fidei normam admittimus, ei que quod iniquè vitio vertis, tanquam saxo salutari adhæscimus, superstruēti Prophetarum & Apostolorum fundamento, Eph. 2. 20. Hæc enim genuina est sanctæ catholicæ ecclesiæ nota: eoque ut veros Catholicos, ab adulterinis nostri distinguenter Euangelicorum nomen, sana sententia, usurparunt. Quod autem ex Augustino contra Maximinum de Arianorum errore (qui voces quā extra scripturam sunt, nullo casu se suscipere profitebantur) adjungis; nihil omnino ad nos pertinet. Siquidem de re tantum solliciti, profanam illum vocum superstitionem, meritò aversamur. Quod reliquum est, celebrem illum Augustini in eodem opere sententiam amplectimur, vobisque regerimus. Sed nunc (inquit contra Maxim. lib. 3. cap. 14.) nec ego Nicenam, nec in debes

Arimenense, tanquam prejudicaturus, proferre concilium. Nec ego hujus auctoritate, nec in illius detineris: Scripturarum auctoritatibus, non quorumcunque propriis, sed utriusque communibus testibus, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione conceret. Nec minus à ratione alienum est, quod nos iis verbis affaris, quibus ille Manichæos, quatuor Euangeliorum auctoritatem respuentes, perstringit, quum contrà nos illam reliquamque Scripturam sacram, tanti facimus, ut ea de causa, vel te teste, Euangelicorum nomen amplectamur. Quare quum summam, quam merentur, auctoritatem, iis ultrò deferamus, vos verò contrà mirificè minuatis & ecclesiæ judicio aperte postponatis^a, facile lectores vident, hanc sententiam, in vos ipsos, non immerito posse retorqueri. Nos enim Scripturis lubentes nos subjiciimus, non tanquam regulæ Lesbiæ & inconstanti, ut iniquè censes, sed ut certo fidei & vitæ canoni: unde meritò communī Patrum consensu *Canonica* appellatur. Vos verò hanc Scripturæ auctoritatem detrahitis eamque vobis subjicitis ac torquetis. Exempla desideras? aquam in mari, aut ligna in sylvis, eadem opera deesse, judicares: adeò corruptelis vestris pleraque scripturæ loca contaminata & ad errores vestros fucandos indignis modis detorta sunt. Nam ut ex infinitis pauca delibemus: quomodo obsecro Bonifacius octavus Pontifex sacræ literis non illusus? Nam quæ Deus Jeremiæ cap. 1. 17, 18, 19. de ministerii ipsius officio, quo gentium & regnorum eversiones constanter erat prædicatus, pronunciavit; eaad summam Papa in omnes Reges & Imperatores potestatem, ^b detorsit. Eadem injuria verba Apostolorum, ecce duo gladii hic: & Christi, satis est. Item, *Converte gladium tuum in vaginam, ita pervertit, ut concludat, utrumque gladium esse in potestate Ecclesia, spiritualē scilicet & materialē: sed eum quidem pro ecclesia, illum verò ab ecclesia exercendum: illum sacerdotis, hunc manu regum & militum, sed ad nutum, & patientiam sacerdotum.* Pari fide Papam nullius subesse debere imperio inde probat, quod Apostolus ait, *spiritualis homo judicat omnia, ipse autem a nemine judicatur,* 1. Cor. 2. 13. Similes sacrarum literarum perversiones crebræ, in decretis Pontificum & cæterorum Romanæ ecclesiæ doctorum scriptis, occurunt: unde luce meridiana clarius apparet, quām parvi Dei verbum astimetus. Quod ut amplius illustretur, omisso tuo adversus orthodoxos præjudicio, quid de Patrum & Sacrarum literarum auctoritate Pontificii judicent, ex te ipso cognoscamus.

^a Costerus Enchirid. contra 1. ^b Extra. Com. de major. cap. 1.

COSTERUS.

CA THOLICI magno in honore habent antiquas Majorum traditiones, Conciliorum decreta, sanctorum Patrum (qui, per universum orbem, Christianum populum instituerunt) concordem & consentientem doctrinam, à quorum placitis transversum digitum discedere nefas arbitrantur. Hos magistros à Deo datos in omnibus audiunt, horum mente divinas literas interpretantur, quum sciant ecclesiam esse columnam & firmamentum veritatis, 1. Tim. 3. 15. & cum quis ecclesiam non audierit, loco Eshnici & Publicani habendum, Matth. 18. 17. & item illud concilii Hierosolymitani, *Visum est Spiritui Sancto & nobis, A&E. 15. V. 28. & à sapiente denuo serio præceptum, Ne transgrediamur terminos antiquos, quos posuerunt patres nostri, Prov. 22. 28.*

GOMARUS.

MAGNA profectò laus est antiquos Patres justè honore, sanctæ eorum placita amplecti: sed major gloria est Patrem cælestem revereri, illius verba tanquam amissim omnino observare & omnium mortalium patrum sententiis præferre. Ac propterea duplex in hoc sermone tuo appetit error, judicii nimirum & professionis. Judicii quidem, quod Patrum placita Canonis cæterni Patris literis honore exæquas. Itaque Patrum doctissimum Augustinum oppono, *Nos, inquit, contra Crescenti. lib. 2. cap. 31. Cypriana nullam facimus injuriam, quum ejus quilibet literas, à canonica divinarum Scripturarum auctoritate distinguimus.*

Oooo 2

*N*eque enim sine causa, tam salubri vigilantia, Canon Ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum & Apostolorum libri pertineant, quos omnino judicare non audeamus, & secundum quos de ceteris litteris, vel fidelium vel infidelium, liberè judicemus. Et paulò post, ibidem cap. 32. Ego hujus Epistole auctoritate non teneor, quia litteras Cypriani, non ut Canonicas habeo, sed eas ex Canonicis considero, et quod in iis divinarum Scripturarum auctoritati congruit, cum laude ejus accipio: quod autem non congruit, cum pace ejus responso. Sed ne sine ratione loqui videaris, adducis quatuor Scripturæ Sacrae testimonia, quibus vestram de Patrum auctoritate sententiam firmare studes: quorum duo priora quum in prima controversia repetantur, corum explicationem in eum differamus locum: reliqua verò, quæ hīc tantum recenses, omnino aliena sunt. Primum enim agnoscimus concilium Hierosolymitanum dixisse, non minus verè quam disertè, *Visum est Spiritui Sancto & nobis*: sed inde male concludis, omnium conciliorum eandem esse auctoritatem. Nam quis ferat, ex singulari exemplo, regulam statui generalem? Ac sanè per quam diversa est Concilii Hierosolymitani & reliquorum ratio. Interfuerunt enim Apostolici viri, singularibus Spiritus Sancti donis instructi: præfuerunt etiam Apostoli, qui perpetuò à Spiritu Sancto afflati, ab erroris periculo in doctrina fuerunt alieni. Reliqua verò concilia, ex iis hominibus constiterunt, qui errare, labi, decipi, potuerunt, ut tristis rerum experientia sèpius comprobavit. Denique quum Concilium Hierosolymitanum non fuerit universale, ut historia convincit, & vestri doctores agnoscunt, non minus eo firmari potest, particularium conciliorum (quæ tamen errare

posse nobiscum agnoscitis) quam universalium auctoritas. Itaque quum nihil ad causam vestram, ex hoc testimonio sit subsidiæ, alterum quoque perpendamus, quo Patrum auctoritatem, quasi in lumina arce collocas. *A sapiente, inquis, præceptum ne transgrediamur terminos antiquos, quos posuerunt Patres nostri*, Proverb. 22. v. 28. Sed nihil efficis Costere, quum sapiens ille, non figuratè de fidei finibus, sed propriè de agrorum terminis loquatur, & Mosis de ea re præceptum Deuteron. 19. v. 14. repeatet. Nec enim hæresim prohibet, sed avaritiam, qua alieni fines occupantur. Sic Basilius Magnus Sermone in aliquot scripturæ locos, exponit, terminos patrum ne moveas, ne cupias proximi agrum. Itaque rectè interpres vester Lyranus in Prov. 22. ne transgrediaris terminos antiquos, occupando in iustè possessionem vicini tui. Sed esto, valeat allegorica ista interpretatio, intelligentur termini, non quivis, sed secundum Dei verbum præfixi: alioqui attendendum ad illud Dei oraculum, *In præceptis Patrum vestrorum nolite incidere, Ego sum Iehova Deus tuus in præceptis meis ambulate*, Ezech. 20. 18. & ad Christi sermonem, quo, objicentibus Pharisæis, *Quare discipuli transgredierunt traditiones soniorum?* libèrè respondit, *Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram, &c.* Frustra me colunt docentes doctrinas, mandata hominum, Matth. 15. 2, 3, 9. Quare judicij vestri de Conciliorum & Patrum auctoritate errorem animadvertis: professionis verò vanitas (qua vos Patres per omnia audire, horum mente divinas literas interpretari, gloriari) pluribus in hujus operis progressu elucebit.

CAPUT X.

ANTITHESIS DECIMA.

Itaque, refutata Antithesi nona, decimam consideremus, que in diverso loquendi modo, consistit.

COSTERUS.

EST quoque modus loquendi hæreticorum aliis, quam Catholicorum. Nam hæretici, *qui sibi juxta nomen suum* (ut ait Tertullianus de præscr.) *quod credant, eligunt*, quando dogmata sua proferunt, quasi propriam ac privatam doctrinam venditantes, *sic se sentire, sic docere, sic sibi videri dicere* solent. Hinc tot Catechismi, quibus sua quisque somnia exponit, sparguntur, sicut olim Ariani alias atque alias fidei professiones identidem proponebant.

GOMARUS.

DE hæreticis, non laboramus: sed quandoquidem orthodoxos nostrarum ecclesiarum scriptores, in eorum numero intelligis ac perstringis, gravissimam iis fieri injuriam, prudentiores nobiscum vident. Hoc enim nostri in ore habent loquendi genus, *sic sacra littera docent: sic Propheta: sic Apostoli tradunt*. Et si quando hoc loquendi genere, *sic sentio, sic doceo* utantur, non illud eo sit nomine, ac si privatam doctrinam (ut inquit exponis) venditarent; sed ut fidem suam ex sacris litteris petitam, ad Dei gloriam & ecclesia institutionem, liberè profiteantur. Ac propterea sententiaz suæ rationes, ex Dei verbo & orthodoxo Patrum consensu, adjungunt; ut auditores suos, non ab humanis placentis (ut apud vos solenne est) sed à cælestibus oraculis pendere doceant. Denique si quando *sic sibi videri, aut se se ita putare dicant*, non ea ratione doctrinaz suæ fundamenta incerta esse ostendunt; sed in rebus dubiis modestiam suam testantur. Quis enim assertionem omnibus in rebus meritò requirat? quis vestrorum doctorum non aversetur temeritatem, qua de rebus cælestibus & ab humana cognitione abstrusis, ita extra sacras literas arroganter statuunt, ac si cum Paulo Apostolo, in tertium usque cælum penetrassent, & omnia Dei mysteria pavidissent? Ac propterea non nostri solum, sed etiam Erasmus, Vives, & ante eos sapientissimi viri, Ecclesiæ Romanæ addicti, de ea re gravissimè conquistati sunt, & vestrorum scholasticorum theologiam, turpem esse

pronunciarunt. Cæterum quam de Catechismorum nostrorum origine allinis maculam, eam Harmonia cœrundem & vestrum exemplum facile diluet. Sed quid de Pontificiis doctoribus proponis?

COSTERUS.

CA THOLICI quum privatam aut propriam religiōnem non habeant, sed communem, universalem, Catholicam, aliter loquuntur. *Sic, inquit, credit Ecclesia ita docuerunt majores. Hec est fides Catholica.* Obstupescitibus claudi curationem Judæis, *Viri Israëlistæ* (inquit D. Petrus Actor. 3. 12.) *quid miramini in hoc, aut nos quid amemini, quasi propria virtute, aut religione fecerimus hanc ambulare* (ita enim Græcè legitur) *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, &c.* quasi velit dicere, Fecimus ita, non propria sed communi religione, qua Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob colitur: quam etiæ vos haec tenus, sed in umbra atque figura, tenuistis.

GOMARUS.

AIS quidem vestros communem, universalem, Catholicam habere religionem; verū secus à nobis antea demonstratum est: & id ipsum quod probationis loco adducis (etsi doctrinam nostram non laedat) sententiam, quam probandam suscepisti perspicue evertit. Nam majores vestri, concilio Tridentino (Sess. 4.) vulgatæ versionis auctoritatem sanxerunt: tu vero contrà (ut fieri debere censem) Augustinus, & decretum Pontificum ^a confirmat ex Græcis fontibus repurgare studes. Ex quo omnino sequitur, non quicquid majores instituerunt probandum, nec semper eorum vestigiis vos inhætere. Ac sanè laudabile esset studium tuum, Costere, si cum recta ratione à Majoribus discederes. Nunc verò, quum sanam eorum sententiam & sacrarum literarum sensum pervertas, quid fidei Jesuitæ mereantur lectores judicent. Quod ut melius liqueat, age Patrum & Costeri interpretationem conferamus. Illi *invictus* verterunt *pietatem*: tu

^a Gratian. Dist. 9. §. Et veterum.

religionem, ita enim, ais, Græcè legitur. Imò verò Costere, si vocis naturam examinare velimus, non religio Græcè legitur, sed recta religio, hoc est (ut rectè majores verterunt) pietas, quæ in Deum justitia est. Religio enim aut vera est aut falsa, de quarum utraque graviter scripsit Latinorum Patrum longè eloquentissimus Lactantius Firmianus. Quamobrem perperam vocem dñe aliter interpretaris: quum potius, siquid in antiqua & vulgata versione libuisse corrigere, præcedentem dictiōnēm potuisse, ad vitandam ambiguitatem, permutare, & dñe, non virtutem sed vim interpretari. Cæterū (ut error errorem trahit) quemadmodum verba Apostoli corrupisti, sic rem ipsam multò indignius pervertis. Quas (inquis) velis dicere, fecimus non propria, sed communī religione, qua Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob colitur. Sed quæso, Costere, quando ut Catholicos loqui gloriari, ita credit ecclesia, ita docuerunt majores? Ostende, si potes, non propriam, sed communem & universalem interpretationis tuæ religionem. Mi-

sera profecto Pontificiæ religionis comprobatio, quæ rei, quam firmandam suscepit, tam disertè contradicit! Quis enim tam cæcus est, ut in tanta orationis Apostolicæ luce, non videat, Petrum non opponere propriam dñe. & dñi majorum religioni, sed Dei & Christi potentia & gratia: ut demonstraret non humanum, sed divinum esse, quod acciderat? ut doctè Chrysostomus & Theophylactus expōnunt. Idque patet ex sequentibus Petri verbis, Glorificavit Filium suum Iesum: &, hunc confirmavit nomen ipsius, Act. 3, 13, 16. Quare hæc tua interpretatio, quemadmodum doctrinam nostram non minuit; sic scripturam contaminat, & à Majorum ac Patrum interpretatione recedit. Ac propterea, quum ne hoc quidem in loco (ut demonstrare contendis, Pontificios sic loqui, ita credit Ecclesia, ita docuerunt majores, hec est fides Catholica) Majorum & Catholicam doctrinam securus sis, facile prudentes lectores vident, quā parum fidei, dum Patres jactatis, vobis tribuendum sit.

CAPUT XI.

ANTITHESIS UNDECIMA.

Porro undecimam instituis antithesim, in contrario, de majorum salute, judicio.

COSTERUS.

HÆRETICI, tametsi neminem damnari à se dicunt, ipso tamen facto, præ se condemnant orbem universum. Quum enim ex arcanis sacrarum literarum constet, Unica m esse fidem, sicut unus est dominus, unum Baptisma, unus Deus & pater omnium, Eph. 4. 5. & planissime liqueat, Sine fide impossibile esse placere Deo, Heb. 11. 6. necessario efficitur, illos omnes, qui aliter, atque hæretici, crediderint, à benievolenti & gratia Dei alienos exitisse. Perierunt ergo omnes majores nostri, perierunt omnes ecclesiæ sanctæ Patres & doctores, perierunt omnes Christi martyres & confessores: nec quisquam in cælum aspiravit toto orbe terrarum, à primis Apostolorum temporibus, usque ad illum hæresiaracham, qui novam fidem, in omni memoria inauditam, inventit. Sed ajunt simplicitate excusari majores, quia aliter instituti non fuerunt. Verum D. Paulus quum dicit, Heb. 11. 6. Sine fide impossibile esse placere Deo, neminem prouersus à damnatione excipit, sive indoctum, sive simplicem, sive seductum. Quia nulla infidelitas qualiscunque, seu Judaica, seu Etjonica, seu hæretica (tot enī sunt ejus species) quocunque colore aut prætextu, gehennam effugiet. Deinde viros ingeniosissimos, doctissimos, in divinis scripturis versatissimos, magistros & Doctores Ecclesiæ laudatissimos (quales per orbem universum, in omni ætate, non pauci floruerint) nulla poterit ignorantia, ab interitu vendicare, quum illis clavis scientiæ & munus docendi commissum sit: sed sicut indoctus præceptor graviori mulcta dignus est, quod, quum sit ineptus ad docendum, cathedram ascendat: ita Doctores errantes, & in errorē inducentes, digni sunt, qui plagis vapulent multis: sicut populus cæcus cæcos duces sequens, eti plagis vapulabit paucioribus, vapulabit tamen, & cum cæcis ducibus in foveam cadet. Matt. 15. 14. Luc. 12. 48. Matt. 15. 14.

GOMARUS.

GRÄVE profecto crimen est, condemnare præ se orbem universum: nec levius est, Costere, quod immentibus, id criminis impingis. Etsi enim hæreticorum patrocinium suscipere, nec jure possim, nec velim; piros tamen Dei servos; quos hoc nomine odioso, cum reliquis adversariis vestris involvis, adversus injustam accusationem tuam tueri veritas & charitas Christiana jubent. Quarum utramque, indignè abs te hoc loco violatam, comperio. Primum enim, quānam ea differendi est ratio, quod toties tibi assūmis, vestram doctrinam esse antiquam illam majorum religionem, adversarios vestros hæreticos & doctrinam eorum novam, quum id in controversia maximè versetur? Mala certè causa, non melioribus digna firmamentis! Nam quis adeò

desipit & contra rei veritatem liberalis est, ut id vobis largiat? Frustra tam graves agitantur controversiæ, frustra tantum operæ in Enchiridio tuo prescribendo impendisti, si id, quod vobis arrogas, citra controversiam, concedendum. Negamus, Costere, negamus vestram doctrinam esse antiquam illam Apostolorum & orthodoxorum Patrum doctrinam: notitatem, quam nobis affingis, non agnoscimus, & ad sacram literarum judicium (quod tantopere pertimescit) & ad orthodoxorum patrum consensum (quem tam confidenter jactatis) provocamus. Hinc causæ vestræ argumenta desume, siquid obtinere voles: & quod in quæstione versatur, rationis loco adducere, desine: ne, apud prudentem lectorem, justum doctrinæ Pontificiæ contemtum, concilie. Deinde verò, ut hoc imbecille & controversum ecclesiæ vestræ fundamentum omittam, quām sancte de majoribus judicas? Agnoscimus unam esse fidem, si fundamentum consideres, sed circumstantiarum tamen ratione certi cognitionis & fidei sunt gradus. Itaque qui fundamentum fidei evertunt, illos verbum Dei à salute excludit: qui verò aliter in reliquis, infirmitate quadam humana, sentiunt, eos minimè dammandos, cum sacris literis, censemus, 1. Cor. 3. 11, 15. Phil. 3. 15. Quare quod infers, Perseris ergo omnes majores nostri, id minimè consequitur. Quamvis enim omnes adversus veram religionem errores damnationem, ut reliqua peccata (Deut. 27. 26.) mereantur: non omnes tamen exitium adducunt: sed plurimi, si fundamentum piè retineatur, à Deo gratiōe condonantur. Nam si, ad rigidam judicii tui lancem, orthodoxos Patres examinare lubeat, non solum Originem & Tertullianum, sed etiam Cyprianum, Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum, Hilarium cæteraque antiquæ ecclesiæ lumina, quibus sui (ut postea ostendemus controversia 2. de Ecclesia) in religione non defuerunt errores, condemnabis. Quare dum adversariorum vestrorum, in damnandis Patribus temeritatem probare studes, in eandem iniquitatem imprudenter incidisti. Ut vero à primis illis Patribus, ad posteros & propinquiores descendamus, nunquam suis fautoribus destituta fuit veritas. Quamvis enim, Romani Pontificis tyrannide, depressa fuit ecclesiæ libertas; nunquam tamen ita oppressa, quin semper durarit, & liberam vocem subinde ediderit, ad Dei gloriam & Babylonis ruinam. Hinc illæ Romanæ Ecclesiæ lachrymæ & in cærum piorum (quem odiosè Waldensium, W'iclephistarum, Hussitarum & similiū nominibus infamem reddere studuit) crudelitas subsecuta est. Quam veritatis oppugnationem densioribus ignorantia tenebris, Deus justissimè vindicavit. Quare non est, cur tam verbosè, magistros & doctores vestros à veri ignorantia purgare, studeas. Nam quum, rejecta divini verbi norma & lucerna, ad humana commenta, se totos conformarint, quid mirum est eos, gravissime hallucinatos, in errorum scopulos impegnisse?

Oooo 3

Etenim

Etenim ut adversarii vestri sileant, scripta ipsorum, quæ tam fœdè cum sacris literis & inter se dissentient, id apertissimè demonstrant. Quod quin hoc loco probare sit facillimum, in controversiam de Ecclesia, ubi commodior futura est occasio, differemus. Quare reliqua hoc loco excutiamus.

COSTERUS.

PRÆTEREA majores nostri magna deliberatione, diligentique inquisitione ac maturo judicio exhibito, hæreses omnes, quæ post ipsos exortæ fuerunt, exploserunt atque ejecerunt: quomodo ergo eos, harum rerum ignaros atque insolentes fuisse, credibile est? Nam quod ad nostra quidem attinet tempora, nulla ferè est excogitata hæresis, quæ olim, licet diversis temporibus, notata, & totius Ecclesiæ anathemate icta, non fuerit. Errores de fide explosi sunt in Eunomio & Aëtio; de sanctissima Eucharistia in Berengario; de veneratione sanctorum reliquiarum in Vigilantio; de ecclesia in Donatistis; de penitentia in Novatianis; de imaginibus in Iconoclastis, &c. Damnant igitur orbem universum hæretici, non exigui sed gravissimi sceleris, blasphemias, infidelitatis, idololatriæ. Ariani, qui post Ebionitas negarunt Christi divinitatem, majores omnes idololatriæ mortuos condemnaverunt. Qui in Eucharistia, præter panem, nihil esse concedunt, coguntur dicere, tot seculis orbem universum pro Deo suo frustum panis coluisse. Qui cultum sanctorum, venerationem imaginum, sacrificium Missæ, sacras ceremonias, meram superstitionem esse docent, omnes omnium temporum atque locorum Christianos, impios atque nefarios in Deum fuisse pronunciant. Anabaptistæ, qui Christianorum Baptismum, pro nihilo putant, Christianos omnes, pro non baptizatis, pro Judæis, atque ethnicis habent.

GOMARUS.

MAJORES vestros mirificè extollis, Costere: sed quum ab eorum antiquissimis, doctrina & moribus, longissimè dissidentis, frustra eorum auctoritatem prætendis. Nam errorem vestrum de traditionibus humanis, quas Dei verbo æquatis, in Pharisæis Christus & Apostoli damnaverunt: errorem de Angelorum cultu, post Apostolum Paulum in Ep. ad Col. & Concilium Laodicenum, Chrysostomus, Theodoreetus^a, Epiphanius, Augustinus in Simone Mago & Angelicis; de invocatione & cultu virginis Mariæ, in Collyridianis Epiphanius^b, & alii Patres: de imaginum Christi veneratione, in Gnosticis & Carpocratianis Epiphanius^c & Augustinus, de liberi arbitrii viribus^d & operum meritis in Pharisæis & Pelagianis^e, extremam unctionem in Heracleonitis: & reliquos errores vestros in aliis condemnaverunt. Quæ verò de fide, Eucharistia & cæteris objectis, ea distinctè in controversia de Ecclesia (ubi eadem repetis) explicabuntur. Quare quæ de orbis universi damnatione proponis, vobis potius, quæ adversariis plerisque conveniunt: à nobis verò aliena esse ex superioribus antithesisibus appetet. Cæterum quod ais; *Qui in Eucharistia, nihil præter panem esse concedunt, coguntur dicere: orbem universum, pro Deo suo, frustum panis coluisse:* in iis, inquam, paucis verbis, non pauci errores. Nam quis adeò à sacris alienus, quin, in Eucharistia, præter panem, verbum & institutionem divinam agnoscat: qua accedente, fiat sacramentum? sed ea scilicet est vestra sanctitas, ut Christi doctrina repudiata, non panem esse in Eucharistia, sed species tantum & accidentia panis statuatis: sub quibus verum Christi corpus (quod scripture & articuli fidei cælo ad diem judicii ascribunt) commentitia vestra transubstantiatione abscondatur. Deinde verò gravis admodum in Christum con-

^a De Hæres. cap. 39. ^b Contra hæres. lib. 3. Tom. 2. hæres. 79. ^c De hæres. cap. 7. ^d Rom. 10. 3. ^e August. de hæres. cap. 16.

tumelia est, quum frustum panis consecrati, pro vero Deo colitis: & insignis in homines injuria, quod orbi universo idololatriæ vestre & errorum societatem, ascribis. Nam ut de orthodoxis patribus & ecclesiis Græcis, Syris, Egyptiis, quæ Pontificis jugum non agnoscunt, nihil dicamus, quamvis jamdiu in Ecclesia Romana publicè frustum panis consecrati, pro vero Deo turpissimè, à plerisque adoratum sit; non dubitamus tamen quin multa piorum millia in ea latuerint, quæ genua sua Baali (ut Eliæ conquerenti respondit Deus 1. Reg. 19. 18. Rom. 11. 4.) nullo modo inclinarint. Nec id solum sentimus ex communī charitatis lege, (1. Cor. 13. 7.) quæ optimam de aliorum salute spem concipit, sed etiam, ex plurimorum testimoniis constantia, habemus exploratum. Quare quin cultum sanctorum, venerationem imaginum, sacrificium Missæ, plerasque sacras vestras ceremonias, meram esse superstitionem docemus, non omnes omnium temporum atque locorum Christianos (ut falsò concludis) impios ac nefarios in Deum fuisse pronunciamus; sed eorum laudamus pietatem, qui idem nobiscum ex sacris literis orthodoxè senserunt: ut in hujus enchiridii tui examine plenius liquerit. Nunquid verò sanctius de iis judicatis?

COSTERUS.

NON ita contumeliosè sentiunt ac loquuntur Catholici de Majoribus, quorum memoriam sempiternam in benedictione colunt, quorum mores & fidem admirantur, quorum vestigia persequi toto pectore conantur. Ipsorum vox est²: *Prima salus est rectæ fidei regulam custodire & à constitutis Patrum nullatenus deviare.* His semper ante oculos obversatur illud Apostolicum, *Memento prepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Iesu Christus heri & hodie ipse & in secula. Doctrinam vestram & peregrinationem nolite abducere;* Heb. 13. 7. & novis doctoribus omnibus qui Majorum doctrinam non afferunt, sed aliud Euangelium præter id quod à Patribus per manus acceperunt, cum eodem Apostolo anathema dicunt.

² Felix Can. 2.

GOMARUS.

IM O verò, quid fieri potest in Patres contumeliosissimis, quæcum, quod errores vestros iis aspergitis: quod eorum scripta, ad veritatem obscurandam pro arbitrio truncatis & adulteratis, ut Indices vestri expurgatori evincunt? Quia in Patres contumelia, nihil unquam extitit indignius, nihil impudentius: nullumque malæ causæ ac malæ fidei certius argumentum. Quod autem addis, *Ipsorum vox est, Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, & à constitutis Patrum nullatenus deviare.* Agnosco verba Hormisdæ Papæ: quæ quæcum feliciter Felici ascribas, videris. De re autem sic statuimus, Primam salutem esse rectæ fidei regulam, hoc est, doctrinam 5. literis (quæ propterea Canonicae dicuntur) à Deo traditam custodire, & à constitutionibus Patrum, quatenus ei regulæ consentiunt, nullo modo declinare. Quæ omnino Apostoli mens est, in eo quod aduersus præcepto, *Memento prepositorum vestrorum qui vobis locuti sunt VERBUM DEI.* Et in eandem sententiam Felix primus pontifex, Epist. 3. ad sacrarum literarum fontes, contra Arianos provocat, *Hi, inquit, ignorantes divinarum Scripturarum & Apostolorum jura, ex proprio aut adulterino sensu talia fabricant & seducere corda fidelium querunt.* Nos verò ad ipsius fontis originem redeamus, ex quo, *Filium Patrem semper videre possemus, vel posse, evidenteribus testimonii de veteris & novi instrumenti literis doceamus.* In qua pia sententia acquiescimus: nec aliud, quam quod ab Apostolis & Euangelistis traditum est, amplectimur.

C A P U T X I I .

A N T I T H E S I S   D U O D E C I M A .

Ieaque ad duodecimam antithesin progrediamur; que vocationis, aut potius executionis illius diversitate, definitur.

C O S T E R U S .

NULLI hæretici, ad sua dogmata nova populo proponenda, legitimè missi sunt: quanquam enim plerique eorum Episcopi, Presbyteri & doctores, ex ordine munus & officium docendi acceperunt, nulli tamen facultas data est, nova decreta fabricandi, sed hoc tantum candidè & sincerè tradendi, quod ei, qui misit, probatur. Quemadmodum enim ei, qđi doctor juris publicè renunciat, non confertur potestas Medicinam vel Theologiam profitendi, sed jurisprudentiam: & legatus ad aliud nihil censetur mitti, quād ad ea, quā à Principe accepta negotia tractanda: simil modo instituit Episcopus aut concionator, ad Catholicam & universalem totius Ecclesiæ doctrinam populo explicandam non ad novas, vel suas, vel aliorum novatorum, opiniones venales exhibendas.

G O M A R U S .

CELEBRIS est profectò de vocatione pastorum quæstio: sed ita à nostris pertractata, ut veritatis studio plenè satisfactum sit. Duo enim ab iis demonstrata sunt, nempe legitima nostrorum pastorum ad Dei verbum (non hominum commenta) promulgandum vocatio, & fidelis illius administratio. Quorum prius nobis non potes derogare: ut antea ostendimus, & hisce verbis non obscurè significas; quanquam plerique eorum Episcopi, Presbyteri, & doctores, ex ordine munus & officium docendi acceperint: alterum verò negas, quum ajs, ad sua nova dogmata: sed accusationis hujus vanitatem, totius operis nostri series, confutabit. Nam quæ ex divinis & antiquis Prophetarum & Apostolorum literis de prompta sunt, novitatis notam non merentur; sed quæ ex humani ingenii vanitate, sacris literis accesserunt. Quorum

amplissimam apud vos copiam extare, ex tam variis traditionibus & ceremoniis vestris, eluet. Sed quid de vestrorum hominum vocatione afferas, attendamus.

C O S T E R U S .

CATOLICI^a maximam semper legitimæ missionis & vocationis rationem habuerunt: usque adeò, ut multos virtute præcellentis viros, non solum vocare aut mittere; sed cum Mose & Jeremia quasi per vim impellere oportuerit, ut constat de Ambroſio, Basilio, Gregorio aliisque innumerabilibus.

^a Vide Innocentium 3. de hæreticis, cap. Cum ex injusto.

G O M A R U S .

SI Catholicæ maximam semper legitimæ vocationis habuerunt rationem, inde consequitur vestros Pontifices, episcopos, pastores, nihil minus esse, quād catholicos. Nam quum libera electio, doctrinæ, morumque examen & approbatio, consensus Ecclesiæ, ad legitimam vocationem pertineant, ut sacra literæ & vestri canones docent, pleraq; in vobis desiderantur: contrà verò simonia, ceteraque artes malæ, primas obtinent: ut rei experientia & gravissimorum auctorum vestrorum testimonia declarant. Nam quod sanctus vester Bernardus (de Considerat. lib. 4.) de Eugenio Pontifice ait, *Quem dabis mihi de tota maxima urbe, qui te in Papam receperit prelio aut spe pretiis non interveniente*, id plerisque Romanis Pontificibus & Episcopis convenit. Quod si neges, Annatarum (ut appellatis) improbitas, quam sapientes Reges, Principes, Imperatores saepius frustra tollere studuerunt, & eorum Grayamina conciliis vestris missa abunde demonstrant.

C A P U T X I I I .

A N T I T H E S I S   D E C I M A   T E R T I A .

Porro decimam tertiam antithesin, doctrina duratione describis.

C O S T E R U S .

INCONSTANTIA in dogmatis fidei, propria est hæreticis & perpetua. Et illa quidem duplex^a. Nonnunquam unus & idem ad priorem suam opinionem, tanquam imperfectionem, adjicere aliquid solet, & doctrinam mutare. Quod fecisse Novatianos confirmat D. Ambrosius Lib. 1. de pœnit. cap. 2. qui quum prius docuissent, nullum posse peccatum in ecclesia condonari, postea Catholicorum argumentis convicti, exceperunt leviora. Pelagianos scribit D. Augustinus Hæref. 88. ad Quodvult Deum, quum principiò orationes, quæ ad gratiam Dei impetrandam fieri solent, damnavissent, postea palinodiā cecinisse. Ariani Christum nunc heterouision, nunc homoousion dicebant, & singulis ferè conventibus novas formulas fabricabant. De inconstantia Berengarii multa Guilmundus. Loci communes Philippi Melanchthonis, vivente auctore, vix unquam sine novo errore typis mandati fuerunt. Confessio Augustana, initio quidem contra Calvinianam disciplinam aperte decertavit, postea ejus adversus Lutheranos patrona & vindicta facta est. Non minor inconstantia & dissimilitudo in discipulis hæreticorum appetit: qui ut auctoritatem sibi parent, & in numero doctorum & sapientum virorum habeantur, ad impiam præceptorum doctrinam, aliquid, & id quidem fere deterius, apponere solent: sicut videre est in omnibus discipulis Simonis Magi, Arii, Donati & cæterorum omnium. Hinc nulla unquam hæresis

sola constitit, sed quum plures unum doctorem audirent, quod ingenii ostendandi gratia alias aliud adderet, prosemnante sunt variae, quasi familiæ, dissentientes inter se & multum disjunctæ & dispares. Ex officina Simonis Magi exiit penne innumerabilis diversorum hæreticorum multitudo usque ad ipsos Manichæos: qui postea in Catharitas, Macarios, & in propriè dicos Manichæos, sunt dispersiti. Ab Aëtio orti sunt Macedoniani, Aëriani, Aëtiani, & alii plurimi, sicut hac tempestate à Luthero, Calvinistæ, Anabaptistæ, Confessionistæ emanaverunt. Pars Donati (inquit D. Augustinus Lib. 1. contra Donatum cap. 6.) in multa minutissima frusta confessa fuit.

G O M A R U S .

MAGNA & laudabilis est virtus, in doctrina puriori, constantia: turpis contrà inconstantia macula. Ac propterea, quum modis omnibus adversarios vestros superare coneris, iis duplē inconstantiam objectas. Quarum priorem statuis in Doctoribus, quod suam doctrinam mutant. Cujus rei, ut veterum hæreticorum exempla (quæ nos non attingunt) producis; sic etiam pii & orthodoxi viri Philippi Melanchthonis locos communes indignè accusas. Exprobras enim, quod vivente auctore, vix unquam, sine novo errore, typis mandati fuerint: sed qua ratione id confirmas? An quod librum suum ad ecclesiæ utilitatem auxerit & illustrat? at hac ratione Enchiridion tuum condemnabis,

bis, quod nuper aliquot locis & bona controversiarum parte locupletatum atque emendatum, in fronte & titulo libri profiteris. Deinde verò, ut id vobis ad accusationis tuae iniqitatem amplius convincendam largiamur, mutavit sancte aliquid in doctrinæ modo; quum in melius mutarit, non odium aut dedecus, sed laudem & amorem promeretur. Nec etiam mirandum est, eum, qui in densissimis Papatus te-nebris erat enutritus, ex iis emersisse paulatim, & diligentie sacrarum literarum examine, & pia Dei invocatione, in veritate profecisse. Quæ progressus ratio in antiquis etiam Patribus observari potest. Ego (inquit ingenuè ac piè Augustinus Epist. 7.) proinde facor, *me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, & scribendo proficiunt.* Qua pia mente errores suos non paucos, per varios libros dispersos, virum sanctissimum retractare non puduit: ut quos imprudentia sua & auctoritate in errorem adduxerat, hac Christiana palinodia, in veritatis viam secum revocaret. Quem sane, si tam re imitari, quam verbis extollere studeretis, plus apud vos pietatis & sinceræ doctrinæ eluceret. Deinde verò ad confessionem Augustanam quod attinet, non mirum est si eandem, ex Philippi Melanchthonis auctoris mente, interpretetur. Itaque frustra ex hisce, nostrorum doctorum in doctrina inconstantiam, probare stades. Nec melius etiam discipulorum inconstantiam demonstras. *Apparet* sane ea (quam statuis) *dissimilitudo in discipulis hereticorum; qui, sui auctoritatem sibi parent, & in numero doctorum & sapientum virorum habeantur, ad impiam præceptorum doctrinam aliiquid, & id quidem fere deterius apponere solent: sed quid illud quæso ad Ecclesiæ nostræ pertinet?* Nam primum demonstrandum tibi est, Costere, præceptorum nostrorum doctrinam, quam sequimur, esse impiam, aut ab aliqua pia illorum sententia nos recedere. Nam quum Calvinus & alii in veritatis studio longius progressi sunt, quam Lutherus (qui ut vir fuit maximus & de ecclesia optimè meritus, sic residuum aliquid fecis pontificiæ, in doctrina de sacramentis, retinuit) inique eos inconstantiae & erroris insimulas. Denique quod ais, à Luthero Calvinista, Anabaptista, Confessionista emanaverunt, injuriis abundat. Primum enim quod Calvinistas eos nominas, qui in Christi nomen baptizati sunt, ejus solo verbo omnia reformanda docent, & in Christo solum gloriantur, convitum est, à rei veritate & charitate Christiana alienum. Nec enim Calvinum novæ doctrinæ auctorem agnoscimus, sed fidicem antiquæ sacræ scripturæ præcōnein: nec in verba illius juramus, sed eatenus tantum sequimur, quatenus Dei verbum fideliter proponit. Deinde verò quod Calvinistas à Luthero emanasse affirmas, mera ac solita vestra calumnia est. Nec enim Lutherus auctor doctrinæ

næ nostræ, sed propagator tantum. Denique quod Anabaptistas ab eodem profluxisse objicis, pari omnino ratione & jure, Simonem Magum, Ebionem, Cerinthum, aliisque hæreticorum portenta (quæ in ecclesia Apostolica à punctorum doctrinæ defecerunt) Apostolis ascribes. Itaque refutata accusatione tua, reliquum est, ut quæ ad Romanæ ecclesiæ laudem proponis, expendamus.

COSTERUS.

VERUM Ecclesia Catholica, tot circumfrentibus hæresium & innumerabilium sectarum procellis, sui semper similis, stabilis ac prorsus immobilis persistit. Est enim *columna & firmamentum veritatis*, 1. Tim. 3. 15. & à sapiente architecto, super firmam petram ædificata, *adversus quam porta inferni non prevalebunt*, Matth. 16. 18. Et licet in rebus ad fidem non pertinentibus, diversi diversa sentiant, sive illa philosophica sint, sive Theologica: licet non uno more institutoque vivatur in Ecclesia Catholica (alia enī est secularium, alia Ecclesiasticorum, alia monachorum vivendi ratio) licet varii sint religiosorum ordines, sicut & secularium, & Ecclesiasticorum hominum plures sunt g. ados: in dogmatibus tamen fidei, est unus omnium consensus. Et quamvis forte nonnulla melius fuerint posterioribus temporibus enucleata, prout necessitas postulavit, nihil tamen unquam in Ecclesia creditum fuit à posteris, quod cum fide Patrum vel pugnaret, vel ab illa quoquo modo discreparet.

GOMARUS.

EST sane, Costere, Ecclesiæ vera, *columna & firmamentum veritatis* & super firmam petram ædificata & ab extilio libera; quamvis non ab omni periculo & jactura: ut tristis multarum ecclesiarum & verè piorum casus sepius demonstravit, & in controversia de ecclesia, plenius exponeatur. Quod autem hanc veræ Ecclesiæ laudem Romanæ ecclesiæ ascribis, vobis libenter largiemur, ubi veritatem doctrinæ vestræ, ex sacris litteris comprobatis. Verum quum ab iis ad humana commenta & fabulas defeceritis, & Christum unicam illam ecclesiæ & salutis petram esse pernegetis, inanem vestram jactationem prudentes vident. Nam quod vestrorum Doctorum perpetuum consensum extollis, id ex accurata eorum comparatione in controversia De Ecclesia pluribus & apertissimis contradictionibus ipsorum diluetur. Ex quibus perspicue summa doctorum Pontificiorum cum sacris literis, orthodoxa antiquitate, & inter se dissensio, & doctrinæ ipsorum turpitudo, apparebunt.

CAPUT XIV.

ANTITHESIS DECIMA QUARTA.

Quare ad postremam Antithesin, que in miraculis consistit, transcamus.

COSTERUS.

VIIDENTUR denique ad unum omnes hæretici contra miracula, quæ per sanctos in ecclesia Dei fiunt, conjurasse. Quum enim nulla illi vera miracula, ad sua dogmata stabilienda, patrare possint, nec à sua perfidia, Catholicorum miraculis, abduci velint; necesse est, ut ea, vel pro dæmonum operibus (more Phariseorum, qui divina Christi opera, principi dæmoniorum Beelzebub, ascribent) vel proficiat & commentitiis habeant. Conatus quidem fuit Cyrola Episcopus Arianus (ut est apud D. Gregorium Turonensem Lib. 2. Hist. Francorum cap. 5.) cuidam, qui se cæcum simulaverat; lumen restituere; sed ita parum negotium successit, ut videntem lumine orbaverit. Ex hoc odio miraculorum eò audaciæ & insaniæ proruperunt hæretici, ut quum populum miraculis commoveri cernant, sacras reliquias & imagines, ad quas ejusmodi mirabilia Deus operari dignatur, disturbent, confringant, exurant.

^a De Arianis B. Ambros. Scrm. 91.

GOMARUS.

UT magna est verorum miraculorum præstantia, sic non perpetua est eorum necessitas. Itaque quod adversarii vestris eorum exprobras inopiam, eadem Chrysostomi sententia, quam ipsemet postea subjicis, respondemus. Etenim si miracula requiris, producimus tibi Prophetarum, Christi & Apostolorum miracula, omni exceptione majora: Quibus ea doctrina, quam tuemur, ante multas annorum centurias confirmata est. Nam quod de novitate doctrinæ nostræ perpetuò regeris, eadem facilitate & majori iurę à nobis negatur, quam à vobis afferitur. Nos enim ad sacrarum literarum examen & judicium, Christo duce, provocamus: vos verò, noctuarum instar, lucem & summum eorum judicium subterfugitis ac detrectatis. Scilicet ut inde omnibus constet, quantum doctrina vestra fidei meratur. Miracula verò vestra ejusmodi sunt, ut ea non immerito adversarii vestri aspernentur; quod (ut recte opinaris)

vel pro demonum operibus, vel pro fictis & commentitiis habent. Nam ut omnia Christi miracula (quæ impiè à Pharisæis damnabantur) fuerunt reverè miracula divina, & ad sacramentum literarum doctrinam confirmandam edita: sic contra, quæ à vobis tam prolixè commendantur, ad erroris patrocinium & doctrinam Dei verbo repugnantem, vi dæmonis aut arte humana effecta: aut ad rudiores fallendos, à vobis conficta sunt. Ut enim Christophorum & similes sanctos, qui nunquam in rerum natura extiterunt (quod doctores Pontificii Villa-vicentius & Baronius agnoscunt) fabulosè estis commenti: miracula plurima pari fraude & impudentia confinxistis. Nam, ut alia infinita omittam, quid absurdius & indignius fingi potest iis miraculis quæ Aurea vestra Legenda, Conformatum libris & Sanctorum-vestrorum, Bonaventurae Cardinalis Legenda, & Antonini Episcopi Historia, de Dominico, Francisco, & reliquis ejus farina sanctis vestris referruntur. Ea enim adeò à miraculorum divinorum gravitate & sanctitate abhorrent; adeò putida saxe & insulsa sunt, ut refere pudeat. Cæterū quia non solum vulgo & imperitus probantur, sed etiam à sanctis vestris conscripta, à summis doctoribus & monachis vestris confirmata, & non ita pridem, consensu Pontificio, iterum in lucem edita sunt: quædam ex iis in controversia de Ecclesia recensebo; ut admirandam miraculorum vestrorum absurditatem lectores cognoscant. Interim præterire hoc loco silentio non possum, Laureteni sacelli fabulosissima miracula, quæ ab Horatio Turcellino Romano Jesuita, in Lauretanahistoria Moguntiæ hoc anno 1590. edita, & Clementis octavi Romani Pontificis privilegio confirmata, describuntur. Narrat enim (Hist. l. 1. c. 1.) domum beatæ virginis, funditus cum simulacro ipsius, è Galilæa Angelorum ministerio per ærem transportata in primùm in Dalmatiā: atque inde secundo (cap. 5. & 6.) post quinque menses, in Italiam, in Pyceni Sylvain: unde tertio, (cap. 7.) post octo menses, in collem duorum fratrum: postremò (cap. 8.) inde, post paucos menses, in eum collem, ubi nunc visitatur, translatam. Hoc miraculis simile est quod ais, (cap. 9.) venienti domicilio arbores obvias velut venerabundas inclinasse: ac deinde pronas perfittisse, quoad aero, ventis, ferro præcumberent. Alia, paris momenti, omitto; quæ summam vestrorum sacrificiorum & Jesuitarum, in miraculis singendis & spargendis, impudentiam perspicue demonstrant. Omitto fœdum illam Sacelli Lauretani inscriptionem. *Hic tabernaculum Dei cum hominibus*, & Leonis Papæ reliquorumque idolatriam: quæ eadem historia recensentur. Itaque quod à miraculis vestris tantoper abhorreamus, nulla id contingit infania vel audacia (ut perverse judicas) sed sancto idolatriæ odio & justo gloriæ divinæ amore. Quis enim adeò vestiarum rerum imperitus, ut varias fictionum miraculorum imposturas non observet? Quis adeò inhumanus, ut eum simplicioris populi, à vobis gravissime seducti, non misereat? Quis denique adeò amore Dei vacuus, ut reliquias vestras & imagines, quibus miserè rudiores fascinatis, tanquam perniciosa idolatriæ instrumenta distractare, constringere, exurere, si auctoritate magistratus jubeatur aut probetur, non contendat? Nam si hujus rei confirmationem ex sacris literis desideres, ne longius evageris, secundum tantum de calogi præceptum & Dei explicationem attende; & quam justa judicii lance imagines vestras ponderemus & aestimemus, facile compieries. De reliquiis vero quid dicam? Etenim quum nec certæ apud vos extent sanctorum reliquiae, nec recte honoretis: miraris, quod eas aversemur? nam quid certi in iis esse possit quum eadem corpora, capita, & reliquias sanctorum, variis in locis, eodem tempore extare, turpissima contradictione singatis & turpiori idolatriæ adoratis? Quod adhuc rei experientia perspicuum est, ut probationem ampliorem non desideret, & quam plurimis ac claris exemplis aperte & prolixè fidelissimo Christi servo Joanne Calvino, in *Admonitione de reliquiis sanctorum* demonstratum est. Deinde vero etiam si quædam certæ apud vos sanctorum corporum essent reliquiae, iis tamen non justum sepulturæ

honorem defertis, sed Dei gloriam, insigni idolatria in eas transferendo, contaminatis indignis modis. Siquidem thura religiosè illis adoletis, cercos in earum honorem accenditis, genuflexitis, magna pompa circumfertis & adorandas ostentatis: nec denique prætermittitis quicquam, quod idolis suis ethiæ detulerunt. Quare quum reliquias vestras adhuc honorandas statuatis, nihil solidæ pietatis aut frontis vobis reliquum esse appetet, ut ex sequentibus magis elucabit.

COSTERUS.

CATHOLICI è contrario sanctorum miracula & admirantur & venerantur: quippe quæ signa sunt, vel sanctitatis eorum, per quos efficiuntur, (sive vivant illi adhuc in terris, sive beatam cum Christo in cælis vitam degant) vel orthodoxæ fidei & doctrinæ, quam profitentur. Certè Christus Dominus, posteaquam plurima miracula, ad doctrinam suam in vulgus probandam persuadendamque edidisset, sub finem vitæ de Judæorum pertinacia. conquerens, *Si opera, inquit, Joh. 15. 24. non fecissem in eis quæ nemo aliis, peccatum non haberent: non obscurè significans ad novam doctrinam inducendam miracula esse necessaria.* Et quamvis b Catholica fides, tot seculorum decursu per orbem universum confirmata, miraculis non egeat, sed illa potius indigeat, quæ nova hactenus & omnino inaudita, pro vero Dei cultu jactatur; multistamen miraculis, etiam nunc, ad sacras imagines & divorum reliquias, illustratur Ecclesia, & fidei nostræ veritas comprobatur: quum hæretici (qui hoc quasi diplomate divinæ voluntatis, missionem suam, in novo isto reformati orbis studio, confirmare deberent) ne minimum quidem signum edere potuerunt.

a Amb. Ep. 5. Aug. lib. 22. De Civit. c. 8. b Chrysost. Hom. 14. in Matheum. Patian. Ep. 3. ad S. Ieron. 14. in Matheum. Patian. Ep. 3. ad S. Ieron. 14. in Matheum.

GOMARUS.

QUIS neget sahctotum miracula in pretio habenda? sed non omnes sancti, quos eo nomine insignitis, nec omnia vera & divina miracula, quæ à vobis tam prolixè jactantur. Ostende, si potes, talia vestrorum sanctorum esse miracula (si quæ forte speciem eorum habere possunt) qualia Servatorem nostrum edidisse constat: & pari honore amplectenda agnosceremus. Verum summa auctorum, formæ, & finis diversitas fecus omnino demonstrant. Nam si quis seriò & candidè legendas vestras, quibus Romanæ ecclesiæ miracula recensetis, perlustret, & aniles illas fabulas cum sacram literarum gravitate & sanctitate contulerit, non magis lucem cum tenebris, quam illa inter se dissentire, comperiet. Atque eadem est expositionis tua & sententia Christi, quam adducis concordia. Ait ille quidem: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo aliis fecit, peccatum non haberent, Joh. 15. 24.* Sed an inde (ut falsò interpretaris) non obscurè significavit, ad novam doctrinam inducendam, miracula esse necessaria? An igitur doctrina Christi nova, quam ex Mose probat, & ad sacras literas examinari jubet? Patienter ferte fideles Christi servi, quod qui Christi domini nostri doctrinam novam appellant, vestram similiter, quam ex sacris literis à Christo acceptis, novitatis accusent. Deinde vero fœdus est error, quod novam doctrinam in Ecclesia Dei, miraculis confirmari posse, docet, & hac lege miracula ab adversariis vestris, quam divinæ voluntatis diploma, requiritis. Nos contrà si vel milie ad novam doctrinam stabiliendam prodirent miracula, Pauli, immo Spiritus Sancti sententiam opponimus, *Sed etiam si nos, aut Angelus ē celo euangelizet vobis, prater id quod vobis euangelizavimus, anathema esto, Gal. 1. 8.* & Christi monitum & præceptum, *Surgent Pseudochristi & Pseudopropheſa & edent signa magna & miracula: ita ut seducant (si fieri possit) etiam electos.* Ecce prædicti vobis. Itaque seducant vobis ecce (Christus) in diserto est: ne egredimini; ecce in conclavebus, ne credite, Matth. 24. 24, 25, 26. Verum de hoc arguento, copiosius in controversia de Ecclesia differemus.

CAPUT XV.

Quamobrem ex harum Antithesum refutatione satis appareat, Pontificios doctores non esse fideles veritatis pracones, sed errorum patronos: ac propterea ab omnibus salutis sua amantibus scelulo fugiendos. Quod ut magis sicut perspicuum, alteram Prefationis partem paucis percurramus, quam proponit.

COSTERUS.

De ratione agendi cum Hereticis.

MAJNUM est discrimen (inquit B. Augustinus ad Honoratum de utilit. cred. cap. 1.) inter Hereticum & eum qui credit Heretico. Ille compendii sui & precipue gloria principatusque gratia, novas & falsas opiniones, vel gignit, vel sequitur: hic vero ejusmodi hominibus specie quaedam veritatis & pietatis assimilata deceptus fidelis habet. Hac significatione, Hereticum post unam & secundam correptionem vult vitandum D. Paulus Tit. 3. v. 10. quia subversus est ejusmodi & proprio iudicio condemnatus. Veteres quoque Patres omnes communis consensu disputationem, cum proprii nominis heretico, dissuadebant: quod ejusmodi concertatio (ut dicebat apud Sozomenum Nectarius Patriarcha Constantinopolitanus Hist. Tripart. lib. 9. cap. 18.) non solum schismata non uniret, sed amplius divideret. Nam sicut vulpes, nec mansueti unquam, nec cibo utilis est (ut ait B. Ambrosius lib. 7. in Lucam) ita neque hereticus, vulpeculae nomine, in divinis literis designatus. Contentio enim nimium sunt heretici (ait B. Cyrillus Lib. 2. thesau. cap. 1.) & quia perversi sunt & decreverunt animo non mutare sententiam, quocunque etiam contigerit, inquit B. Chrysostomus, Homil. 6. ad Titum.

GOMARUS.

ETSI pleraque, quæ, de ratione agendi cum hereticis, adducis, nos minimè attingant; sed communia utriusque parti sunt præcepta: ea tamen breviter ad ecclesiæ institucionem & veritatis divinæ gloriam excutiemus. Magnum est, fateor, inter hereticum & eum qui credit heretico discrimen: sed illud indignissimis modis à Romana ecclesia violatur. Nam primum heresicōs crimen, non ad sacras veteris & novi Testamenti tabulas (ut fieri oportebat) sed ad humana pontificum vestrorum placita, examinatis. Unde veritatis cælestis assertores laudatissimi, qui, ad verbi divini normam, doctrinam vestram reformare student, infami hereticorum nomine onerantur à vobis, & summis suppliciis, à veritatis propagatione deturbantur. Deinde non solum doctores, qui à doctrina vestra recedunt; sed eos etiam qui illis fidem aliquam adhibent, imò vero vel tantillum favoris demonstrant, hereticorum numero accensetis ac trucidatis. Nam (ut summus vester ^a doctor ait) *inquisidores hereticae pravitatis procedunt ex presumptione, & tenentur punire vel hereticum eum, qui ex dictis vel factis convincitur esse hereticus, etiamsi revera non sit hereticus.* Ad quam crudelitatem magis ac magis ascendendam, faces à vestris doctribus adhibentur. Nam quum heresim definiant ^b errorem pertinacem catholica fidei manifestè contrarium in eo, quis fidem Christi profiteatur: & pertinacia temporis moram requirat, ut Pontifici prudentiores agnoscent, alii tamen (quod id tyrannidi suæ obstat anmadvertunt) turpi contradictione & turpiori improbitate adversantur. Nam quum videant sapienter infinita imperitorum virorum, & feminarum, ruidum adolescentium, tenellarum virginum, millia, levi heresicōs suspicione oborta, nullius erroris revera (nendum pertinaciæ) convicta, ad crucem, ferrum, fossam, flumen, flammarum raptari; ut hujus injustitiae & crudelitatis infamiam levent, vocum naturam pervertunt, & eos qui scientes à Romana Ecclesia (quam solam veram ecclesiam agnoscent) vel tantillum deflectunt, pertinaces vocant. Sic enim (ut alios sileam) Salamancae academizæ

^a Dominicus Bannes in 2. 2. Thomæ qu. 11. art. 2. ^b Ibidem.

in Hispania. Professor primarius ante paucos annos scripsit, *Decepimus est Sylvester* (observa Pontificiorum Doctorum consensum) in verbo heres. I. §. 2. ubi ait, *necessarium esse temporis diuturnitatem & perseverantiam aliquam, ut quis dicatur pertinax. Quod falsum est; quia in momento, quo aliquis sciens auctoritatem ecclesie sibi contrariam, assentit alicui propositioni, statim pertinax est in suo assensu.* Eodem etiam pertinet, que postea subjicit, si quis dissentit alicui propositioni, sive vera sive falsa, neque pertineat ad fidem: erit tamen hereticus, si putat oppositum ejus, quod ipse sentit, definitum esse ab Ecclesia. *Quia tunc habet errorem pertinacem; scilicet non est universum verum quod definitur ab Ecclesia de fide.* Hoc scilicet est observare magnum illud inter hereticum & eum qui credit heretico discrimen! Sed ea justa Dei vindicta est, ut, Madianitarum instar, mutuis gladiis concidatis. Ceterum quæ, in disputatione cum hereticis & iis qui hereticis fidem habent, observanda mones, perpendamus.

^a Dominicus Bannes in 2. 2. Thomæ q. 10. art. 11.

COSTERUS.

Quatuor servanda cum heresico.

SI tamen vitari nequeat congressus, ne sine fructu eorum saltē qui audiunt, voces mittantur, quatuor quæ sequuntur videntur utiliter observari posse. Primum, ut respondentis potius, quam oppugnantis personam, sufficiat; eò quod facilius sit, argumenta in contrarium allata confutare, quam superbū & arrogantem adversarii animum rationibus convincere, qui omnes rimas evadendi querit, scripturas torquendo, mutilando, rejiciendo. *Quia proverbis* (a Tertullianus Lib. de præsc.) *experiens scriptrarum, quum si quid defendaris negetur: è diverso si quid negaveris, defendatur, & tu quidem nihil perdes, nisi voces in contentione; nihil consequeris, nisi uiles de blasphemia laudem.*

GOMARUS.

REVERA, quemadmodum deplorati heretici indigni sunt, cum quibus de Religione amplius disputeretur: quod, Camarinæ instar, commoti, sordibus suis & blasphemis (ut Tertullianus Lib. de præsc. observavit) Dei gloriam & pios auditores conspurcent: tamen quando periculum subest, ne tenellas Christi oves à veritate, seducant, agendum est fortiter, iisque ne noceant (ut Apostolus Tit. 1. 11, 12. docet) obturanda sunt ora. Quia in re sapientia eorum mendacia oppugnare & expugnare longè facilius est ac tutius, quam intricatos Sophistarum nodos expedire. Adeò enim plerumque crassi & fædi sunt multorum errores, ut levimento, etiam à minus in religione exercitatis, queant refutari: contra adeò speciosæ interdum falorum doctorum objectiones, ut etiam exercitatis negotium facessant? Nam quod Hieronymus de Lactantio adversus gentiles differente In Epistola ad Paulinum de institut. Monachi ait, *utinam nostram confirmare posuisset, quam facile aliena destruxit:* id non immerito de plurimis aliis, qui cum hereticis disceptarunt, usurpari potest. Quamobrem tutissima & optima cum hereticis differendi via est, ut ex Pauli præcepto ^a, non solum scuto fidei nos muniamus, sed etiam gladio spiritus, hoc est, Dei verbo adversarios jugulemus. Cujus egregia illa Hieronymi sententia (in Esa. cap. 13.) consentit, *Filios hereticorum & omnium qui decepti sunt, interficiamus sagittis spiritualibus, id est, Testimonis Scripturarum.* Deinde ut errores

^a Ephes. 6. 16. 17.

inter se devincti & concatenati sunt, superbus & arrogans adversarius ad absurdum illa, quæ ex hæresi ipsius oriuntur, adiungendus est; & tumultuari desinet: aut, si fronte amissa, non cedat, auditores saltem, ab eo abhorrentes, in veritate magis firmabuntur. Quam convincendi præfractum adversarium rationem, non solum Apostoli ^a secuti sunt, sed etiam ex communi naturæ judicio Ethnorum ^b sapientes præscripserunt. Quare ut minus peritum lectorum, ad Pontificiorum hæreses superandas, instituam; nihil ad eam rem præstantius est, quam ut earum absurditas, & quam graves errores inde necessariò consequantur, adversarii naribus & auditorum auribus ingeratur. Nam quod contra priscos hæreticos disputans ait Irenæus Lib. 2. c. 12. *Adversus eos victoria est sententia eorum manifestatio: quapropter conati sumus universum male compositum vulpecula bñi corpusculum, in medium producere & aperiè facere manifestum: jam enim non nullus opus erit sermonibus ad evertendam doctrinam eorum, manifestam omnibus factam: id inquam, de Romana Ecclesiæ doctoribus & religione merito affirmari potest. Nam ut perspicue convincantur, demonstretur, quam indignè sacrarum literarum auctoritatem humanis traditionibus componant, imo postponant^c: & summa illarum capita, legem Dei & Euangelium violent.*

Ac primum quam turpiter *primum & secundum* legis divinae præceptum idolatria sua plusquam Ethnica infringant, & Dei honorem, ad creaturas rapiant ac traducant: quam horrendis & incantationibus salem, aquam, vinum, herbas, aliaque magiae Pontificiæ instrumenta, contra tertium Dei præceptum, indigna nominiis Dei profanatione exorcizent, & tanquam salutis subsidia commendent. Quam multos in ordinem Sanctorum retulerint & adorent, qui autem nunquam, aut impii extiterunt: quam multa iis festa, templa, altaria consecrarint: quam varios religionum modos, & diversos Ecclesiæ ministrorum ordines, præter Dei verbum & Ethnorum exemplo instituerunt, & fædissimis, ut vocant, ^d Taxis & Annabibis divendant. Quibus omnibus modis *quartum Dei præceptum* violatur. Declaretur etiam, quam indignè magistratus, patriæ patres, à Pontificibus, non solum debito honore, contra *quintum præceptum*, fraudentur, sed etiam ad pedum oscula & nonnunquam ad ^e conculationem detrudantur: exponatur quanta immanitate ad infideles, quod regnis suis cedere nolint, evertendos, classicum canant & bellum quod nullo divino aut humano jure sacram appellant, pro arbitrio, cum infinita Christianorum pernicie, accendant: addatur, quam crudeliter à doctrina Pontifica vel leviter dissidentium sanguinem, contra *sexum Dei præceptum*, Inquisitorum tyrannide effundendum, sermone & re ipsa doceant. Explicitur quam turpiter omnium sacerdotum & monachorum (licet plerique continentia destituant dono) cælibatum non solum matrimonio præferant, sed etiam scortationem eorum matrimonio meliorem, contra *septimum Dei præceptum*, ^m affirment. Indicetur quam injustè Pontifici monachi & sacerdotes contra *octavum præceptum*, non solum non dent Cæsari quæ Cæsaris sunt, Matth. 22.21. Sed etiam è contrario illius & regum aliorum regna, pro summa potestate arbitrioque Pontificis, dari, minui, & auferri posse ⁿ statuant. Quemadmodum revera scepia justis dominis Pontificum sententia erepta & injustis tradita esse, Germaniæ, Galliæ, Navarræ, Indiarum, Judææ & aliorum regnum exempla & Pontificiorum historiæ luculenter evincunt. Appariatur non solum quam perfidè, fidem datam, cum ipsi utile est, violent; sed etiam, quam impudenter fidem hæreticis non servandam, contra *nonum Dei præceptum*, concilii Constantiensis (sciss. 19.) auctoritate, definiunt. Denique monstretur, quam profanè concupiscentiam, contra *decimum præceptum*, & Apostoli definitionem, concilio Tridentino (sciss. 5.) peccatum esse negent, & secus sentientes

anathemate feriant. Ex quibus apparet quum Deus præcepit ut legis ipsius præcepta omnia accuratè observentur, & maledictionem iis sit interminatus, qui non permanerint in omnibus, (Deut. 27.) Pontificem & Pontificios doctores id studuisse, ut nullum eorum inviolatum permitterent.

Contra Euangelium.

Si verò à lege Dei, decalogo comprehensa, ad Euangeliū (cujus summa duodecim articulis fidei & sacramentorum institutione continetur) devenire lubeat; in singulis ferè Pontificiæ doctrinæ absurditas & copiosa refutationis materia elucebit. Ac primùm objiciatur adversarii, quod contra *primum fidei articulum* non in solum Deum credant, nec eum solum omnipotente agnoscant: sed etiam Mariæ virgini & sanctis, quos invocant, geminam hanc & propriam Dei gloriam communicent, Rom. 10.14. Esa. 42.8. Ostendatur deinde, eos nomine quidem Filium Dei esse Jesum, id est, servatorem & dominum nostrum confiteri; sed re ipsa, utrumque honorem, soli Christo convenientem, contra *secundum fidei articulum*, virgini Mariæ & sanctis arrogare. Quorum duorum articulorum profana violatio, non solum ex iis quæ capite primo à nobis allata sunt, constat; sed etiam profana illa Florida Mariana Martini del Rio Jesuitæ (quæ anno superiore, ex officina Plantiniana, cum Episcopi Leodiensis approbatione, prodierunt) perspicue demonstrant. Nam ut Costerus suum Enchiridion, sic Martinus opus illud virgini Mariæ, blasphemò hoc Elogio, consecravit. *D. Maria S. Dei Genitrici, semper virgini, misericordia matris, calorum, terre, maris, regine, catholica ecclesia protectrici, heresum expugnatrici, virtutum cunctarum speculo, Optima, Maxima, Patrona hoc de corollis multicoloribus sertum, pancarpum, vorvit, panxit, solvit, servulus Martinus Delrinus etatis XLV. & salutis humanae M. D. IVC.* Præterea adjiciatur contra tertium de sancta Christi conceptione *articulum*, non solum Pontificios Mariæ virginis conceptionis sanctitatem attribuere: sed eam quoque multo majori sacrificio, à Romana Ecclesiæ ^a peculiari festo obsignatam: & quidem, quod magis absurdum est, quum de ea re, nondum quicquam certi à Pontifice aut à Pontificiorum doctoribus esset definitum, sed & antè & postea acerrime de hac quæstione concertarint. Declaretur ^b quam absurdè Pontifici doctores, contra *quartum fidei articulum* & sacrarum literarum definitionem Christi Passionem ad eum mutilent, ut eam corpori quidem & sensibus tribuant, sed ^c anima rationali quicquam perpeccum esse in horto, aut in cruce, aperte negant. Scilicet ut crassiores errorem tueantur, ^d Christum inde à conceptione futuram animæ suæ in vita æterna gloriam, non sperasse, sed eadem perpetuo sibi præsenti, fuisse beatum. Ita ut in cruce quidem summos corpore & sensibus sustinuerit cruciatus; ^e anima vero rationali, non solum eorum fuerit expers, sed etiam summo, ex vita æternæ fruitione, gaudio, fuerit plenus. Quibus absurdis & profanis sententiis addatur; Pontificios doctores, adversus *quintum articulum*, infernum convertere in Paradisum. Quemadmodum Costerus Christ. inst. lib. 5. in expositione symboli de Christi descenditu ad inferna ait; *Sic inferni loca perlustravit, ut tenebrosum carcerem, in Paradisum verterit, juxta illud quod latroni dixerat, Hodie tecum eris in Paradiſo.* Demonstretur eorumdem, adversus *sexum articulum* & sacrarum literarum auctoritatem, (Esa. 53.) error, quod Christus per passionem non intrarit ascensione sua in gloriam, ratione corporis & animæ, sed corpore tantum: videlicet quod (ut ^f ajunt) animæ ab initio perfectè beatæ, nihil accedere potuerit majoris gloria. Indicetur eos adversus *septimum articulum*, Christi & Apostolorum definitionem, (Act. 4.12. 1. Cor. 11.26.) Christi corpus non expectare primum ad diem judicii, ut præsentia illius potiantur: sed contra statuere, id è cælo indies & descendere & se sacrificulis sistere, in missa præsens. Ostendatur

^a Extravag. commun. lib. 3. de reliquiis & veneratione Sanctor. cap. 2. ^b Ibidem. ^c Thomas Aquinas par. 3. qu. 46. art. 7. & 8. Thomas ab Argentina in 3. Sent. 15. dist. 3. art. & aliij vulgo. ^d Thomas Aquin. par. 3. qu. 7. art. 4. Melchior Canus loc. commun. lib. 12. cap. 14. ^e Thomas Aquin. part. 3. qu. 46. art. 8. Thomas ab Argentina Sent. 3. dist. 15. art. 3. ^f Thomas Aquin. part. 3. qu. 34. art. 4. ^g Sanctus Franciscus Cnoſor. lib. 1. pag. 177.

præterea

præterea eos, adversus *nonum fidei articulum*, ecclesiam sanctam catholicam cum particulari & impura sua Romana ecclesia confundere; adeò ut vulgo Romanam & Catholicam ecclesiam pro eadem absurdissimè usurpere. Adjungatur error gravissimus, quod adversus *nonum & decimum articulum* statuant sanctos, (qui tamen omnes nobiscum communiter, in hac vita debitores extiterunt & remissionis peccatorum virtusque æternæ communionem cum reliquis fidelibus habent, Matth. 6. 12. Rom. 3. 23, 24.) non solum habere sua apud Deum merita, sed iis etiam remissionem peccatorum aliis promiceret: dum vivunt quidem animis in purgatorio afflictis, post mortem vero reliquis etiam fidelibus in terra constitutis. Denique (ut alia quæ fusi initio hujus operis (cap. I.) proposui, omittam) demonstretur Pontificios doctores contra *dodecumum articulum* & reliquos omnes, loco ^b fidei vera qua vitam æternam, propter Christum gratis promissam, vera fiducia amplectuntur fideles, ^c dubitationem substituere, & quod ^d Scriptura donum Dei esse testatur, operum suorum meritum, indignissimè appellare. Nec in fidei solum articulis violandis Pontificis doctrinæ absurditas consistit, sed etiam in sacramentorum institutione cumprimis appetit. Nam ut à Baptismo fiat exordium, ostendatur primum Pontificios doctores, *contra Baptismi materiam docere*, si aqua elementaris desit, illius loco, ^e non aquis distillatis sed jure carnium uti licere: imò quosdam doctores eò impudentiæ procedere, ut etiam ^f urina, propter defectum aqua, baptizari posse affirment. Deinde & celebres nonnullos Pontificiorum doctores (*contra præscriptam à Deo verborum formulam*, Dei honorem & Apostoli decretum) aperte tradere Baptismum esse posse, si quis dicat, *Baptizo te in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti & beata virginis Mariae*. Præterea objiciatur, eos de ministris Baptismi non minus absurdè sentire, quod contra ⁱ Christi & antiquorum ^k Patrum doctrinam, Baptismum, si sacerdotes desint, à ^l feminis fidelibus aut infidelibus administrari posse, doceant. His addatur, quod statuant ^m infantes in utero matris adhuc latentes, in vita periculo, si caput tantum, pes, aut manus extet, debere baptizari. Præterea de ceremoniis Baptismi non minora objici possunt absurdæ, ut quod Pontificii sacerdotes, præter Christi institutionem, ritibus variis, partim insulsis, partim fædis, partim impiis Baptismum conspurcent: ⁿ ut quum digitos suos infantum auribus immittunt & ^o Christi in miraculo patrando sermone abutantur, quum salivam suam ori infantis indunt, crucibus superstitione signant: dæmonem, ut de anima baptizandi recedat, adjurant: iterum cruce è sputo (ne quid purum relinquitur) aures, nares, os infantis notant: salem magicè exorcizant, & infantis ori imponunt: oleo exorcizato crucem in pectore & scapulis baptizandi, formant: vestem albam capiti imponunt: adduntque cereum accensum, conjuncta in singulis hisce, mira verborum Dei profanatione. Denique quod contra Christi honorem & Apostoli decretum ^p nomen sancti alicujus imponunt, ut eo patrono Baptizatus ^q omnes animæ & corporis molestias supereret. Nec minor in altero sacramento servata est reverentia. Nam ut ora adversariis obturentur, demonstretur primum eos *sacramenti Cœnæ naturam* pervertere; quod signa divinitus instituta non solum mutent, quum vinum, aquæ admixtione ^r superstitione adulterant; sed etiam mutilent, quum ^s contra Dei institutum & veterum Patrum ac ^t Pontificum decretum, laicis calicem denegant. Imò quod sacrificuli (ut omnibus perspicue constat) contra sacramenti hujus communionem & naturam, loco unius *Cœnæ Dominicæ*, sex, septem, decem & plures privatas Missas (in quibus singulis unus auditor nempe ^u minister, qui totius populi personam sustineat sit satis) uno in templo, & quidem ^x contra Dei verbum

^a Cofer. Christ. Inst. lib. 5. Exposit. Symboli. ^b Johan. 10. 27, 28. Rom. 8. 38. ^c 1. Johan. 3. 2. & 5. 10, 11, 12, 13. ^d Concil. Trident. Sess. 6. c. 11. & Can. 12, 13. ^e Rom. 6. 23. ^f Thomas Aquin. par. 3. qu. 66. art. 4. Holcot in sent. lib. 4. qu. 1. Guido in manip. curat. de Bapt. cap. 2. ^g Guido ibidem. ^h Idem cap. 3. Holcot. in Sent. 4. qu. 1. ⁱ Math. 28. 19, 20. ^l Cor. 1. 13. ^j Math. 28. 19, 20. ¹ Cor. 14. 34. ^l Tim. 2. 12. ^k Tertul. de Virg. Velandie Epiph. contra Collyr. hæref. 79. ^l Pastorale de Baptismo. Guido manip. curat. de Bapt. cap. 3. ^m Pastorale de Baptismo. ⁿ Ibidem & Guido manip. de Baptismo, cap. 8. ^o Mar. 7. 34. ^p 1. Cor. 1. 12, 13. ^q Pastorale de Bapt. ^r De Consecrat. dist. 2. Can. 1. in sacram. ^s Concil. Trid. Sess. 21. cap. 2. ^t De Consecrat. dist. 2. Can. Com. peritus. ^u Thomas Aquin. par. 3. qu. 83. art. 5. ^x 1. Cor. 14. 16, 28.

^{ignotâ auditoribus lingua, concelebrent: & (quod absurdus) ipsi plerumque panem in tres partes fractum, reliquis non communicantibus sed tantum spectantibus, ^b soli, contra ^c Pontificum canones antiquos, absument: adeò ut revera, non tam synaxis & communio ^d (ut vocant) quam excommunicatio & ecclesiæ distractio dici mereatur. Objiciatur etiam, quod panem in corpus Christi, contra ^e institutionem illius, ^f corporis veritatem, ^g Apostolorum doctrinam & communem sensum ^h transubstantiaris statuant: ita ut sublata panis substantia, accidentia tantum, non solum sine suo, sed etiam ⁱ sine ullo omnino subiecto, contra naturam supersint. Qua ratione ex signo sacramentali ecclesiæ ordinario, contra rei proprietatem, & ^k Patrum doctrinam, ^l miraculum faciunt omnium maximum: adeò ut in eo plura sint difficultia, quam in creatione, quemadmodum Pontificiorum sanctus, ^m Thomas Aquinas, ex communi Romanæ ecclesiæ consensu, docet. Addatur hisce quod Christi corpus gloriosum (quod in cælis regnat, ⁿ nec alibi querendum,) infinitis ferè in locis, in hostiis, & ^o singulis earum particulis, eodem tempore, in terra simul existere contra ^P veri corporis modum, ^q gloria rationem, ^r Cœnæ institutionem & ^s trum consensu affirmant. Deinde quod sacramentum ^t Eucharisticum, ad recordationem beneficij Christi & nostræ gratitudinis officium excitandum, institutum, ^u in sacrificium proprium & propitiatorium ac satisfactorium pvertant. Et quod absurdius est, non solum in Dei, sed etiam in ^v sanctorum variorum honorem variè celebrent. Conjungatur quod in ejus usu, non sibi solum manducantibus ^x sed aliis etiam tam mortuis, quam vivis remissionem peccatorum & varia corporalia beneficia, & quidem non fidei, sed operis (ut loquuntur) operantis dignitate, promereri sese affirment. Unde pro diversis necessitatibus precio venalem missam celebrent: ut verè Simonis magi potius, quam Simonis Petri successores sese probent, Actor. 8. 20, 21. Atque hinc tria illa Pontificiorum sanctorum & doctorum quæstio, ^y Utrum sacerdos accepit stipendio obligatus ad missam specialiter, pro uno celebrandam: postea alteri quoque prelio missam addixerit, una & eadem opera utriusque possit satisfacere? Objicietur etiam, quod hostiam ^z corpus Christi & Deum suum appellant, adorent & adorandam aliis attollant ac circumferant: & in conclavibus reponant, ac dicant Ecce Christus. Quæ omnia cum ^a Christi institutione atque ^b interdicto, & ^c veterum Patrum doctrina, gravissimè pugnant. Addatur etiam profana illa Pontificiorum sententia, qua ajunt, ^d Siberbia tempore mortis Christi fusset in pyxide servata, Christum non solum mortem subitum in cruce, sed etiam in pyxide. Denique (ut multas alias Pontificiorum doctorum de hoc sacramento abiuradas impietas, quas referre possem, brevitas causa omittam) objiciatur iis, quod, turpissima contradictione, doceant, ^e Christum in cena suum ipsius corpus manu sua gestasse, & ore suo comedisse, & aliis similiter, tam impiis hypocritis, quam verè fidelibus, sub specie panis ita comedendum, ^f dentibus frangendum & atterendum tradidisse: & ne quid impietas desit, ^g Christi corpus & Deum verum, ut à muribus aliisque brutis animantibus posse deglutiiri, sic ab ebriosis & aliis evomi & ignibus traditum cælestes sedes petere. Adeò ut non sit mirandum ^h Averroëm Arabem summum philosophum absurdis & cyclopis ac Canibalicis illis Capernitarum, Pontificiorum doctorum, impietibus offendit, dixisse; *Quoniam Christiani manducant Deum,*}

^a Concil. Trid. Sess. 22. Can. 9. ^b Ibidem Can. 8. ^c De Consecrat. dist. 1. Can. Omnes. ^d Thomas Aquin. par. 3. qu. 73. art. 4. ^e Matth. 26. 26. Luc. 22. 19. ^f Heb. 2. 17. Luc. 24. 39. ^g 1. Cor. 10. 16. & 11. 26. 27. 28. ^h Concil. Trid. Sess. 13. cap. 4. ⁱ Thomas Aquin. par. 3. qu. 77. art. 1. &c. ^j August. de Trinit. lib. 3. cap. 12. Innoc. Papa de sacro altari myster. lib. 4. cap. 11. ^m Par. 3. qu. 75. art. 8. ⁿ Col. 3. 1. ^o Concil. Trid. Sess. 13. cap. 4. ^p Heb. 2. 17. Luc. 24. 39. ^q Col. 3. 1. ^r 1. Cor. 11. 25, 26. ^s Augustin. Epist. 57. ad Dard. & in Joh. 12. Tractatu 50. ^t 1. Cor. 10. 16. & 11. 25. ^u Concil. Trid. Sess. 21. cap. 2. & Can. 1. ^v Ibidem. cap. 3. & Can. 3. ^x Ibidem cap. 2 & 3. ^y Institut. Vigoric. cap. 16. 9. 3. vers. 15. Gabriel Biel. in Canon. misse lect. 27. Holcot. 12. sentent. lib. 4. q. 3. ^z Concil. Trid. Sess. 13. cap. 5. Colletus præstat Enchirid. antithesi 11. ^{aa} Luc. 22. 19. ^b Matth. 24. 26. ^c August. de doct. Christ. lib. 3. cap. 5. Cyril. in Lev. lib. 5. Hieron. in 1. Cor. 1. ^d Thomas Aquin. par. 3. qu. 81. art. 3. ^e Thomas ibidem art. 1. ^f Decret. dist. 2. Can. F. g. Bereng. Guirimundus de Sacram. lib. 1. p. 35. & 2. ^g Thomas par. 3. qu. 83. art. 6. ^h In Sent. lib. 4. distinct. 13. Biel. in 4. 8. 2. tent. dist. 12. qu. 1. art. 3. ⁱ Guido manip. Curat. de Eucharisti. c. 11. ^h Cor. ment. in lib. 12. metaphys. Arist.

quem adorant, sit anima mea cum Philosophis. Nos verò rectius, Quoniam Pontificii hoc faciunt, sit anima nostra cum Apostolis & piis Christi discipulis. Reliqua Pontificiorum sacramenta, quæ ab hominibus præter Dei verbum instituta sunt & pluribus absurditatibus gravissimis scatent, ne prolixior sim, prætereo. Quare ut rem totam concludam, optima illa est cum Pontificiis & aliis falsis doctoribus differendi & convincendi ratio, ut pri-mùm errores eorum & statum quæstionis rectè intelligamus ac fideliter proponamus, sacrarum literarum gladio jugulemus, & absurditatibus propositis, contradicentium ora obturemus. Præ-sertim verò, ut quæstio de sacrarum literarum auctoritate, ad-versus humanas traditiones (ad quæs perpetuò Pontificii recur-runt) expediatur priori loco. Ac propterea, Costere, hanc ipsam in Enchiridii tui examine viam sequar, ut veritas, patefactis & discussis erroribus vestris, illustretur. Sed, priusquam fine in præfationi imponam, reliqua perpendamus.

C O S T E R U S.

D EINDE danda est opera, ut intra limites unius materiae adversarius contineatur. Est enim hæreticis, præsertim rudioribus, qui sibi tamen non parum sapere videntur, familiare, ut, quum dissolutis argumentis, in una aliqua causa se convictos animadvertis, aliò dilabuntur, & rerum diversarum multitudi-ne antagonistas suos obtundant, ne si nihil in medium afferant, manus dare vincere videantur:

Est præterea ad rectam argumentandi formam astringendus hæreticus, utque omissis superfluis nudam ratiocinationem proponat: qua in re non parum laboratur ab adversariis, qui vel Dia-lecticæ ignari, in argumentando graviter halucinantur, vel so-phistarum more ratiocinationes suas oratoriis pigmentis, quasi fuco quodam colorando, falsa pro veris, dubiaque pro certis, indoctis auditoribus venditant.

G O M A R U S.

S ANE si hæc præcepta, quæ à nostris tam diligentè urgente-stur, apud vos vigerent, facilius veritati cederetis. Nam quid magis vobis familiare est, quam statum quæstionis propositæ aut vitare & subterfugere, aut vitiare? quæ maximè in contro-versia versantur, argumenti loco assumere ac centies inculcare? quum vos argumentis & scripturæ robore pressos animadvertis, ad traditionum latebras confugere? & ne causa cadere vide-remini, Patrum rectè dicta èo pervertere, aut nævos eorum, relictis sanioribus sententiis, accumulare? Tertii par ratio est: nam quam turpiter sæpe, contra rectam differendi disciplinam, principia aliena ad res cælestes indignè traducitis: aut communia & perpetua naturæ & scripturæ fundamenta, quum lübent, pernegatis? Legantur scholastici vestri doctores, & qui eorum vestigia nostris temporibus inseguuntur; videantur vel ea solùm, quæ de Missâ à vestris disseruntur, nihil verius coimpries. Ad formam verò argumentandi quod attinet, eam quidem in otiosis scholarum veltrarum umbris, in usu esse qualemcumque non nego: sed eandem in publica luce & justo cum adversariis veltris certamine aut nunquam, aut raro, adhibetis. Atque utinam id à vobis impetrari aliquando posset, ut recta argumen-tandi forma causam vestram nobiscum disceptaretis! sperarem enim fore, ut quam longis ambagibus obscuratis veritatem, ea stricto illo & aperto distlerendi modo illustrata, faciliorem no-bis victoriam largiretur. Atque hoc consilio D. D. Antonius Sadecl, Guilielmeus Witakerus, Christophorus Pezelius, Sy-brandus Lubberti aliisque complures viri doctissimi scholasti-cam illam & pressam disputandi rationem secuti sunt, ut vestros errores èo distinctius & clarius confutarent. Itaque in hisce præceptis nihil est quod in nobis desideres. De quarto verò quid proponas audiamus.

C O S T E R U S.

A D extremum convictia, maledicta, cognomina, quibus nomen nostrorum urgere solent, surda velut aure sunt prætervehenda. Nam sicut qui malam causam coram judice tue-tur, quum rationibus & æquitate deficitur, clamoribus instat: ita hæreticus, quum veris ac solidis argumentis se vincere posse despœrat, contumeliis certat, ut rem à legitima disputatione ad contentionem detorqueat. Tu verò dissimilatis omnibus verborum portentis, quasi cum homine phrenetico ac furioso negotiæ um habcas, in solam miseri hominis salutem & conversio-nem animum intendas. Cogita non hominem, sed spiritum er-roris, sed ipsum dæmonem, per os hominis ista maledicta evo-

mere. Quare misereat te potius ejus, verbis utere aduersus eum humanis & benevolis, tacitusque subinde Deum pro anima Dæmonis laqueis & æternorum suppliciorum periculis irretita precare. Quod si apud ipsum nihil proficies, saltem auditoribus infectis scrupulum aliquem ac dubitationem injicies. Su-mus enim ita comparati, ut moveamur modestia, indignemur petulantia.

G O M A R U S.

S UMUS revera ita comparati, Costere, ut moveamur mo-destia, indignemur petulantia: sed nec justam orbis Christiani indignationem, nec veritatis dignitatem, nec præsentis Dcī majestatem reveritus esse videris, quum ea, quæ optimè de Christiana modestia hoc loco definis, summa immodestia nuperis tuis libellis pessimè violasti. Nec enim solum Martini Lutheri, Philippi Melanchthonis, Calvinii, Bezae aliorumque plurimo-rum fidelium & præstantium Christi servorum famam falsissimis maledictis in odium adducere studiisti, sed etiam nostrates D. Tilenum, Grevenchovium, Bogardum, aliasque viros innocen-tissimos atque optimos ita putidis & crassis, contra publicam populi conscientiam, mendaciis proscindere voluisti, ut facile inde appareat, te quum rationibus & causæ bonitate destitua-ris, de vestra doctrina desperantem ad contumeliam & menda-cia proruimpere. Itaque non solùm nos consolatur Christi sen-tentia, Matth. 5. 11. 12. *Beati eritis quum convicti fuerint vo-bis, & persequuti fuerint, & dixerint quidvis mali, aduersus vos, mentientes propter me:* sed magno nobis etiam gaudio est, quod vel tuo indicio ex hac maledicendi improbitate rem ve-stram ad triarios rediisse, & exitio proximam, videamus. Si quid verò à nobis aduersus vestrorum hominum mores gravius dic-tut, non illud maledicendi, sed arrogantiæ vestreæ reprimendæ studio contingit: nec de paucis doctoribus, aut eorum qui ad mentem redierunt, peccatis sermo est: sed de plerisque Pontificibus, Cardinalibus, episcopis, sacerdotibus, monachis: quo-rum effræcum & minimè Christianam vivendi licentiam, non ex nostrorum hominum, aut aliorum, qui vobis aduersantur, scriptis, aut rumoribus carpimus, sed ex consignatis veterum & recentium pontificiorum, Regum, Principum, & Theologorum fide dignorum querelis, accusamus. Adeò ut non iniquæ contumeliae sed justæ reprehensionis nomen mereatur. Novimus enim ex Dcī verbo (Exod. 20. 16. Joh. 8. 45.) edoceti, non solum fidelibus sed etiam infidelibus & hæreticis fidem (contra Concilii vestri Constantiensis [Sess. 19.] decretum) omnibus modis servandam: nec pias eas putamus fraudes, quibus ad causæ veri-tatem demonstrandum, mendaciis aduersarii onerantur. Novimus etiam ecclesiam Dei agro comparari, in quo non solùm bo-num semen, sed etiam zizania succrescant; & sogenæ (ibidem, 48.) in quam non solùm boni colligantur pisces, sed etiam mali. Agnoscamus in familia, communis fidelium patris Abrahami, (Gal. 4. 29, 30.) non modo fuisse Isaacum probum, sed etiam Ismaëlem reprobum; in Isaaci domo, non tantum Jacobum pium, sed etiam Esavum impium (Heb. 12. 16.) in Jacobi liberis, non solum Josephi & Benjamini probitatem, sed etiam reliquorum alioqui piorum Patriarcharum peccata, non exigua, quorum eos tandem seriò pœnituit, Gen. 40. 4, 5. & 50: 17. in Davide, viro secundum cor Dei, (1. Sam. 13. 14.) non solum innocentiam penè perpetuam, sed etiam lapsus aliquos graviores, adulterium, & ho-micidium, 2. Sam. 12. 9. in filiis verò longè majora offendicula ex S. literis cognoscimus. Denique inter duodecim Christi Aposto-los non solum Judam furem, proditorem, filium perditionis exti-sisse, Joh. 6. 70. & 12. 6. & 17. 12. sed etiam inter pios Apostolos Petri abnegationem & resipiscientiam legitimus, Matth. 26. 75. Quemadmodum & inter diaconos septem, ab Apostolis electos, non solum Stephanum, Philippum & reliquos sanctos, sed etiam Nicolaum, postea scđtæ Nicolitarum auctorem fuisse, ex veterum testiunonio didicimus, Acto. 6/5. Apo. 2. 15. Quamobrem non propterea à Romana Ecclesia abhorremus, quod multi inter vos extent Episcopi, sacerdotes, monachi, sceleribus coopti; (quemadmodum nec à Christiana ecclesia nostra defecimus, quod interdum contra doctrinæ nostræ sanctitatem, aut laten-tium hypocitarum improbitas, aut quorundam piorum Dei ser-vorum lapsus aliqui, appareant) sed co nomine Romanæ Ec-clesiam justè accusamus, quod doctrina sit impura, & pares, ex doctrinæ & gubernationis vicio, maximæ partis ecclesiastico-rum, ut supra ostensum est, mores.

PPP

CAPUT

C A P U T XVI.

Atque hoc quidem de modo agendi cum hereticis; reliquum est ut, quemadmodum credentes hereticis tractandi sint, perquiramus.

C O S T E R U S.

De Ratione Agendi cum iis qui hereticis credunt.

HACTENUS de iis quos propriè & verè hæreticos appellamus: supereft dicamus, quemadmodum credentes hæreticis, hoc est, qui vel ad hæreticos defecerunt, vel in fide nutant, tractandi videantur: inter quos majori studio videntur illi juvandi, in quibus major conversionis spes appetit. Ad quam rem præter rationes, quibus hoc libello singuli articuli controversi confirmantur, tria ista communia puncta poterunt esse adjumento, ut primo perconteris ab eo, quicum agis, quas ob causas ab ecclesia recesserit, ac totius orbis Christiani societatem & communionem deseruerit, maioresque suos atque adeò omnes omnium rationum, omnium seculorum, omnis memoriae homines, qui Catholicè decesserunt, sceleris ac nefariz infidelitatis mortuos tam severè condemnaverit? Quia si rectè credit hæreticus, omnes isti perierint.

Tum deinde, qua ratione, quave auctoritate commotus hujus potius quam illius hæretici sectam sequatur: quum non minus Calvinistæ, Anabaptistæ, Svenfeldiani atque Lutherani, sua dogmata sacrarum literarum testimoniis, confirmant; cur horum potius quam illorum vocem interpretationemque audiat? Si dicat horum, vel istorum videri sibi magis veritati & rationi consentaneam: fateri cogitur, illud suum VIDERI esse regulam fidei. Unde concludes illum hæreticum esse, hoc est, electorem, qui sibi ex multis quod credit suo ipse arbitrio & voluntate deligit.

G O M A R U S.

DE hisce punctis tuis, non est cur multum laboremus. Nam ut frequens, imò perpetua quæstio est, quam adversariis vestris occinere soletis (& adversus hæreticos valere potest) nimur, quas ob causas ab Ecclesia recesserint, ac totius orbis societatem ac communionem deseruerint? ita facilis & expedita nostris fratribus est responsio, vos id frustra Romanæ ecclesiæ arrogare & nobis derogare, quod probare non valetis. Antiquitatem jactatis? hac parte ne latum quidem unguem Prophetarum & Apostolorum auctoritate freti cedimus. Patres obtendis? quam parum vos juvenit, imò quam acriter errores vestros refellant, & antea sapienter ostendi, & in operi hujus progressu pleniùs ac planius demonstrabo. De condemnatione verò quod mones, quibus quæso rectius, si ex rei veritate & animi sedati sensu, judicare velis, competit, quam vobis: qui plurimas pias orthodoxorum sententias conciliorum vestrorum decretis damnatis, & ita sentientes anathematiferitis? Exemplis illud hoc loco probare possem quam plurimis, nisi ex iis, quæ superioribus à nobis explicata sunt & deinceps exponentur, aperte constaret. Quod verò secundò quærendum consulis, qua ratione aut auctoritate adversarius vester commotus, hujus potius quam illius sententiam sequatur? in promptu nostris est hujus facilioris nodi solutio, non id à se fieri, quod ea sibi magis veritati videantur consentanea, (ut falsò affingis) sed quod sacrarum literarum auctoritate eò impellantur. Quærat igitur aliquis vestrum à nostris fratribus, quamobrem Arianorum, Pontificiorum, Anabaptistarum, doctrinam aversentur? respondebunt illi, eò sese pertrahi, quod Dei verbo & orthodoxæ antiquitati repugnantes comperiant. Sciscitur iterum Pontificius, quamobrem, quum in plerisque religionis capitibus ipsoque fidei fundamento, cum magno illo Dei servo Martino Lutherò sentiamus, in doctrina de Cœna Domini & presentia corporis Christi ab eodem dissidentem? respondebunt nostri, quod hac parte veteris fermenti Pontificii in Lutherò reliquias deploremus, easque ex Dei verbo, sacramentorum & Corporis Christi naturis, & articulis fideli, repurgare coacti sumus: ac quamvis magni faciamus insignem Dei ierum Lutherum, pluris tamen, ut par est, ve-

ritatem æstimemus. Quamobrem hac parte expediti, postrem tuum punctum audiamus.

C O S T E R U S.

DENIQUE urgebis illum, ut vel unicum hominum ex omni antiquitatis memoria producat, qui antequam Lutherus nasceretur, secum in omnibus senserit. Neminem proferre poterit, neminem nominare, ne ex hæreticorum quidem albo, quorum quisque diversam, quam sibi ipse finxit, religionem coluit, & persecutus fuit. Age igitur, amice, estne æquum, ut repudiata totius orbis disciplina, doctrinam vel hæc tenus inauditam, vel olim totius antiquitatis consensu explosam atque ejectam, complectaris, hac sola ratione motus, quia isti nescio qui obscuri homines, præclarè tibi videantur divina oracula & mysteria interpretari! Ergo tot fortissimos invictissimosque viros ac mulieres, qui sanguine suo ecclesiam rigaverunt; tot ingeniosissimos homines, qui in divinarum literarum studio & interpretatione totas artes contriverunt; tot integerrimos spectatissimosque Christi confessores, qui fidei suæ veritatem, vitæque sanctimoniam innumeris miraculis testatam reliquerunt, impios, infideles, idololatras fuisse confirmabis? Ergo omnes illos in sceleratorum sedem atque regionem præcipites ages, ac sempiternis suppliciis vivos mortuosque mactabis? Et hoc solum propterea, quia tute tibi videris melius sapere & rectius intelligere Scripturas? Quasi verò Christus Opt. Max. ecclesiam illam, quam acerbissima sibi morte in cruce despontit, in tam cæca caligine tetrisque erroribus totos 1500. annos jacere ac consenescere passus fuerit, donec post tot secula, tui ingenii lumine mundus illustraretur.

Hæc atque alia id genus cum quadam pia commiserantis animi significatione modestè proposita, magnum habent momentum & pondus ad animum hominis seducti, non proſus obstinati, commovendum: præsertim, si magnitudo periculi, æternitas, inquam, suppliciorum, vehementer etiam atque etiam inculcetur; quæ sine ulla dubitatione omnibus iis subeunda est, qui, extra Ecclesiam & sine fide catholica & orthodoxa, à vita discedunt, juxta illud Isaïæ 60. 12. *Gens & regnum, quæ non servierit tibi, peribit.*

His namque cogitationibus jactatus hæreticus, si non omnino errorem deponet, nutabit tamen fortasse, & rei gravitatem imminensque periculum seriò cum animo suo considerabit, cogitans fieri posse, ut non minus ipse, cum paucis suis symmictis, in errorem sit inductus, quam orbis terrarum universus.

G O M A R U S.

QUUM tertium hoc præceptum jam antea sapienter, & præsertim capite septimo, à nobis refutatum sit, ne importunè eadem repeatantur, ad illa loca diligentem lectorem remittimus. Et ut insolentem hanc gloriationem Costeri deponat, meminerint orthodoxi, ex justa talionis lege, ab eo postulare, ut vel unum primis, post Apostolorum tempora, sexcentis, imò mille annis, qui idem in omnibus cum hodierna Costeri & Pontificiorum doctrina senserit, demonstret. Age Costere, qui tam crebro & inpotenter te hac provocatione jactas, nomina vel unum Patrem orthodoxum, vel unicum hominem, & consentientem in omnibus proba: aut, quia id amplius longè est, quam, ut sperari unquam possit, ostende saltem in iis omnibus, quæ pauca ex copioso errorum vestrorum cumulo, à nobis capite præcedenti selecta sunt, consensum: aut potius (quum id præstare nullo modo possis) cede quæso veritati, da gloriam Deo, excede ocyus ex Babylone, ne peccatorum contagione, ruina illius obruaris. Quod veritatis studium, ut tibi aliisque Jesuitis & Pontificiis, adversus stimulum calcitrantibus, donetur, Deum ex animo rogamus.

^a Apoc. 18. 4.

A N T I - C O S T E R I
LIBER SECUNDUS,
DE
SACRA SCRIPTURA.

Cujus Libri

ARGUMENTA CAPITUM
HÆC SUNT.

CAP. I. *Tria scripture genera à Costero falso constitui.*

*Pontificum decreta in veteri testamento non fuisse terium
sacrae scripture genus, nec pars cum sacra scripture auctoritatis.*

*In novo testamento consensum ecclesiae non esse sacrae scri-
pturae genus.*

CAP. II. *Consensus ecclesiae praestantiam multis partibus supe-
rate scripturam, impie omnino à Costero afferi.*

*De dignitate sacrae scripture: & quibus modis & gra-
dibus infideles ad eaurum notitiam & fidem adduci possint.*

*Quo consilio novum testamentum conscripsum: & quibus
modis adversus corruptelas conservatum sit.*

*Veram omnium dissidiorum de religione Christiana deri-
mendorum regulam esse, non ecclesiae judicium, sed sacram
scripturam.*

CAP. III. *Decreta conciliorum generalium perperam à Costero
terium sacrae scripture genus constitui.*

CAP. IV. *Decreta generalium conciliorum, si veritatem, si obfi-
gationem Spiritus Sancti, si presentiam Christi effectus, idem
habere pondus quod Sancta Dei Euangelia, impie à Costero
affirmari.*

CAP. V. *De perfectione sacrae scripture. Omnia fidei & vite Chri-*

*stiane dogmata ad salutem necessaria sacris literis esse de-
scripta.*

*Variae demonstrationes quibus divina sacrarum literarum
dignitas & certiudo aduersus Pontificios & Libertinos afferitur.*

*Defensio rationum quibus ecclesia Christiana sacrarum li-
terarum perfectionem aduersus Pontificios tuerit.*

CAP. VI. *De claritate sacrae scripture. Omnia fidei & vite Chri-
stiane ad salutem necessaria dogmata perficie in Sacris literis
reperiiri, adeò ut ad veritatem salutarem certò cognoscendam
ipsæ sibi sufficiant.*

CAP. VII. *Vulgus Christianorum posse, imò debere non minus
legere Sacras literas, quam doctos: & Pontificiam ecclesiam
ei rei, ad Dei nominis & Ecclesiae Christianae detrimentum,
repugnare.*

CAP. VIII. *Defensio rationum, quibus Christiana ecclesia id de-
monstrat, & exceptionum Costeri confutatio.*

CAP. IX. *De Sacrorum & Canonicorum librorum numero. Chri-
stianam ecclesiam piè Canonicos ab Apocryphis & humanis
scriptis separare: contra Costerum dum eos eadem auctoritate
& loco comprehendit, è diametro aduersus Scripturæ verita-
tem, Patrum antiquorum consensum, & principios Pontificios
doctores pignore.*

COSTERUM,

DE

SACRA SCRIPTURA.

CAPUT I.

QUOD, prefatione tua tandem absoluta, Costere, disputationem de sacris literis, tanquam reliquarum fundamentum, pramittis, ordinem institutum probo: sed, in opere universo, qua maximè commendare Deus, charitatem desidero & veritatem, Zachar. 8. 19. Nam, ut varia convitiorum, qua passim intertextis, emblemata silentio involvam, genuinum questionis statum pervertis sapientiam, & argumenta nostra, in rebus gravissimis, aut preteris omnino, aut mala recenses fide. Quod sane summum diffidentia & mala causa argumentum. Verum ne hæc gravius potius adversarium, quam veritatis afferenda, studio, dixisse videar; age, ex re ipsa fiat judicium. Primum enim, antequam ad controversiam de S. Scriptura disceptandam accidis, vestram de tribus S. Scriptura modis & auctoritate, sententiam, in prima quasi acie, præmunitionis gratia, collocas; sed quæ contra ab orthodoxis copiosè solidèque disputantur, ea ne verbo quidem attingis. Quasi vero non hæc prima sit & summa controversia, ex qua reliqua omnes dependent. Quamobrem, quæ timide ad causam vestram in medium proponis, ea pressius examinemus, ut illustreac vincat veritas.

COSTERUS.

Triplex scribendi modus.

SACRA scriptura est quæ Deum habet auctorem: sicut scriptura regis, quæ à rege proficitur. Constat autem tribus modis à rege quipiam concibi: aut enim manus sua scribit: aut alteri scribenti dictat, ipse vero subscribit, sigilloque munit: aut denique nec ipse scribit, nec dictat, sed alteri utrumque committit, ipse deinde manu sua sigilloque apposito, quod scriptum est confirma. In his tribus scribendi modis, hoc differt primus à reliqui, quod & mentem habeat regis & stylum & characteres: secundus, non quidem characteres, sed mentem & stylum: tertius, præter solam mentem & veritatem, nihil. Unde quod ad veritatem attinet, tametsi parem ubique in judicio fidem faciat, primus tamen est merito cæteris anterendus, ob characteres regia manu exaratos, & stylum modumque loquendi, non alterius, sed regis. Secundus, ut sit primo inferior, quod alterius habeat manum, est tamen postremo præstantior, ob dictionem phrasimque regis. His tribus scribendi modis in veteri Iudæorum populo, Deum usum fuisse, haud difficulter erit intelligere, si vetus instrumentum consulamus: Nam ad primum modum pertinent duas tabulæ legis, in quibus decem præcepta Decalogi digito Dei exarata fuerunt. Ad secundum referenda est tota vetus scriptura legis & prophetarum, quam tametsi non scripscerit manu sua Deus ipse, Prophetis tamen dictavit, quos Spiritu Sancto suo afflavit, *Siquidem spiritu Sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines*, ait beatus Apostolus Petrus 2. Epist. 1. 21. & David Propheta, *Lingua mea calamus scribe velociter scribentis*, Psal. 44. 2. Ad tertium modum referri possunt Pontificum decreta, quæ ex Cathedra Moysis illi statuebant: quæ hac communi Dei sententia, quasi sigillo, roborabantur; *Qui noluerit sacerdotis imperio obedire, ex decreto judicis moriatur*; Deut. 17. 12. & Christivoce, super cathedram Moysis sedent Scribe & Pharisei: *omnia ergo, quæcumque dixerint vobis, servate & facite*, Matt. 23. 2.

GOMARUS.

SPECIOSUM profectò hujus controversiæ exordium! quod si omnino verum esset, Pontificorum sententiam magnopere stabiliret: sed quum in multis à veritate diffideat, non exiguum nobis, ad eandem labefactandam, subministrat argumentum. Nam quod Deum, tribus illis scribendi modis in veteri testamento, usum fuisse, affirmas; de duabus prioribus minimè contendimus, sed tertius, quem assingis, nullis idoneis rationibus demonstrari potest. Ais quidem Pontificum decreta, quæ ex Cathedra Moysis illi

statuebant eò referri posse: sed quomodo probas? an quod Dei sententia, quasi sigillo roborabantur? Atqui ad tertium scripturæ modum, ut ex tua descriptione constat, non solum confirmatio divina, sed etiam ac primum quidem scriptio humana necessaria est: quæ in hisce decretis non apparet. Deinde si ratio tua quidquam valeret, tum justa magistratus politici statuta, quum Christi firmentur auctoritate, (Rom. 13. 1, 2. Matth. 22. 21.) essent S. Scriptura non minus quam Pontificum decreta. Denique quæ ex Dei verbo producis testimonia, sententiam tuam non demonstrant. Prius enim ex Deuteronomio petitum est errore duplice: quandoquidem & verba, & mentem loci, corrumpis. Nam diserte ait Deus, *a sacerdoti aut judici*: quemadmodum non solum evincit Hebræa veritas (ad cuius normam Latinorum veteris testamenti codicum fides, ut recte ex Augustino decretum Pontificium, Dist. 9. §. *Et veterum*, definit, examinanda est) sed etiam Græca versio, & orthodoxorum patrum Theodoreti ad eum locum, & Cyprianj epist. lib. 4. ep. 10. ad Florentium consensus, demonstrant. Quis igitur non videat pseudographema vestrum, quod ex vitioso vulgati interpretis codice proponis, *Ex decreto judicis?* Vetusiores sane libri minus depravatè habent cum Lyrano, *Et decreto* (pro *Anno decreto*) quod tandem imperitia quadam aut studio, cum ex decreto permutatum est, & à vobis ad corrompere vestrum firmatum retinetur. Ex qua re liquet, quantum fidei concilium vestrum Tridentinum (Sess. 4.) mereatur, quod vulgatam versionem, in omnibus sequendam, mandat. Verum, ut à verbis divinis, ad sensum eorum procedamus, si decretum judicis Israëlitici non est S. Scripturæ modus; sequitur etiam, nec pontificis decretum: quia eadem penitus firmatur auctoritate & sententia. Præterea non omnia (ut vulgo perperam statuitis) sed quædam tantum pontificum decreta, hoc præcepto, laciuntur; ea nimur quæ ex S. literis hausta, non autem quæ iis assuta. Quandoquidem legis divinæ terminis concluduntur. Nam Moses Deut. 17. 10. ait, *Facies quodcunque dixerint qui præsunt loco, quem elegerit Deus, & docuerint te juxta legem ejus*. Idque ex Glossa vestra ordinaria & Lyrano observare potuisses. Nota, ait Glossa, non discuerint ibi ut obediens; nisi juxta legem docuerint. Unde, super cathedram Moysis sedent Scribe & Pharisei. Idque amplius confirmatur primum ex Dei ad Aaronem summum sacerdotum, & filios illius præcepto; *Docentis filios Israël omnia legitimæa*, que locutus est Dominus ad eos, per manum Moysis, Levit. 10. v. 11. Deinde ex sanctione legis ad populum universum; *Non adderis ad verbum*, quod vobis loqueris, nec auferas ex eo: *Custodite mandata Domini Dei vestri*, Deut. 4. 2. Et postea, cap. 5. v. 32. *Custodite igitur & facite quæ præcepit a Pagninus & Arias Montanus.*

Domini

Dominus Deus vobis, non declinabis neque ad dextram, neque ad sinistram. Huc accedit Bellarmini Jesuitæ de verbo Dei lib. 1. cap. 2. confessio, qua ait; *Moses igitur, Deus. 17. Si difficile, inquit, & ambiguum apud te judicium esse perspexeris, &c.* Et infra: *Facies quodcumque dixerint qui presumunt loco, quem elegerit Deus, & docuerint te juxta legem ejus: ubi scis aperte S. Moses controversias exortas in populo Dei, ex lege Domini disjudicandas, docet. Adeundem modum & Esaia clamat c. 8. Ad legem magis & testimonium: Et Malac. c. 2. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est. David quoque in Psal. 118. Beati qui scrutantur testimonia ejus. Denique quum summi sacerdotes à veritate ad mendacium, & à vero Deo ad idolatriam interdum defecerint, 2. Reg. 16. II. 16. 2. Par. 36. 14. non omnia eorum decreta à Deo confirmantur: multò minus tertium S. Scripturæ modum & fidei normam constituunt. Quare ex hisce perspicuum est, quām indignè, & verba & sententiam hujus testimonii pervertas, dum errorem vestrum firmare studes. Malum omen lapsus in limine! Similis est alterius, quem ex Matthæo adducis, testimonioratio. Etenim Christus quidem ait, *Super cathedram Mosis sedderunt Scribe & Pharisei: omnia ergo quacunque dixerint vobis, servate & facite: sed nihil ad rem: quoniam non de ullis Pontificum decretis, sed de singulorum Scribarum ac Phariseorum doctrina loquitur.* Deinde, nec alium, à divinis Prophetarum literis, Scripturæ modum definit: nec absolutam erga Scribas obedientiam præscribit; sed, ut rectè exponit Theophylactus, Comm. in Matth. 23. *Dominus dicit de his qui in Cathedra Mosis sedent: hoc est, his qui ea que in lege habentur, docent.* Nam alibi mentem suam plenius exponit, quum ait, Matth. 16. 11, 12. *Cavete à fermento (hoc est doctrina) Phariseorum.* Item, c. 15. 9, 13, 14. *Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum.* Omnis planta, quam non plantaverit pater mens cœlestis, eradicabitur. *Sinete eos: caci sunt, & duces cœcorum.* Quibus sententiis, pontificum decreta, & scriptas Phariseorum traditiones (quas deuteroses vocabant) maximè condemnat. Idem piè testatur Johannes Ferus concionatorum Pontificiorum facile primus (Comment. in Matth. 23.) *Omnia, inquit, qua dicunt vobis, servate & facite: sed premisi;* *Super cathedram Mosis sedent.* Neque enim voluit Christus, ut omnia Phariseorum dogmata suscipierent; sed quatenus legis consonarent. Unde & supra, quum docuisset eos legi contraria in aliquibus docere, post aliqua interposita, subintulit; *Cavete à fermento Phariseorum.* Itaque hinc aperte constat, quām falsò in veteri testamento tertium S. Scripturæ modum statuas ac definias. Anverò, primum in novo quoque testamento extare, melioribus argumentis confirmes, attendamus.*

COSTERUS.

PALAM est, in lege Euangelica scripturam Novi Testamenti, ad primum scribendi modum, pertinere non posse: ad secundum posse; quod illam dictaverit S. Sanctus, non autem scriperit suis, sed amanuens manibus: Apostolorum inquam & Euangelistarum. Cùm autem gloria domus secundæ, hoc est, Ecclesiæ, non sit minor gloria domus primæ, Agg. 2. 10. nimirum synagogæ, debet ecclesia hac in re non esse synagoga inferior: habebitque manum sui sponsi & genuinam scripturam. Et Joh. 8. scripsit digitis suis Christus; sed in terra: & non nobis; sed Judæis. Eusebius Lib. I. Hil. Eccles. c. 13. refert Christum dedisse literas ad Abagaram Regem: sed neque illæ propria Christi manu extant, neque unquam ab Ecclesia pro ejusmodi acceptæ sunt. Quærenda est igitur alia scriptura, quam manu sua Christus exaravit. Eam nobis D. Paulus, ex Propheta Jeremia, ita manifestat; *Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas,* Heb. 8. 10. & 10. 16. Jerem. 31. 33. Christus enim nec ecclesiam suam à chartaceis scriptis pendere, nec membranis mysteria sua committere voluit (quod Moyses olim magna ex parte fecerat carnali populo) sed quum spiritualem constitueret Ecclesiam, suo S. Sancto informatam, usus est sublimiore charactere, scribens digito Dei, in corde Ecclesiæ. *Epistola estis Christi,* (ait Apostolus 2. Cor. 3.

v. 3.) ministrata à nobis, & scripta, non aitramento, sed Spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quam eandem scripturam Christus his verbis promisit; *Ego rogado Patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobis in eternum, Spiritum veritatis.* Ille vos docebit omnia, & suggesteret vobis omnia, quacunque dixerit vobis, Joh. 14. 16. & 26. Est autem scriptura hæc Ecclesiæ catholicæ consensus & concors Christianorum omnium, qui sunt per orbem terrarum, doctrina non horum modò, sed & eorum, qui per continuas successiones ab Apostolis ad nos usque, fidem propagaverunt: *qua scriptura (ut ait Apostolus 2. Cor. 3. 2.) legitur ab omnibus hominibus.* Estque illa unctio, *qua docet nos de omnibus, quam qui percepit, non necesse habet ab alio doceri,* sicut Johannes Epist. 2. 27. loquitur, quum sit tradidaxit. Joh. 6. 45.

GOMARUS.

UT similis tibi es, Costere! nam quemadmodum frustra laborasti, ut tertium S. Scripturæ modum, in veteri testamento extitisse ostenderes; sic temerè desudas, ut primum ratione & auctoritate divina, in Novo Testamento haberi, demonstres. Ais quidem; *quum gloria domus secunda, hoc est Ecclesia, non sit minor gloria domus prima, nimirum Synagoga,* debet Ecclesia hac in re non esse synagoga inferior: *habebitque manum sui sponsi, & genuinam scripturam:* verum, inquam, id minimè consequitur, quia falsa gloria definitione niteris. Quippe Christianæ Ecclesiæ gloria, ut in Novo Testamento ab Apostolo, (Heb. 1. 1. & 10. 1. & 11. 40. & 12. 22.) sic in veteri à Propheta, non scripturæ modo, sed Christi exhibitione, genitum omnium ad regnum Christi vocatione & spiritualium donorum copia, delineatur. Nec fecis evinces iis testimoniis, quibus maximè confidis. Nam primum eorum quatuor, Jerem. 34. 33. 2. Cor. 3. 3. 1. Joh. 2. 27. Joh. 6. 45. omnino aliena sunt: quandoquidem scripturæ vox, in questione nostri propriè de scriptura externa intelligitur, ut ex initio exordii & similitudinis abs te propositæ appareat: contra vero n arguento tuo & hisce locis, non propriè, sed metaphorice & tantum similitudine quadam, usurpat. Præterea singularum ecclesiarum & Christianorum notitia & fides per charitatem efficax, Sacra scriptura dici non potest: quia nec propriè scriptura omnino est, nec etiam (quum depravari possit) fidei norma: ut omnibus constat. Atqui lex inscripta cordibus, epistola Christi & unctio hæc, sunt singularum ecclesiarum & Christianorum notitia & fides per charitatem efficax, ut liquet ex locorum circumstantiis, & orthodoxo patrum consensu declaratur: Hieronymi in Esa. 54. 13. & in Jerem. 31. 31. Augustini de Spiritu & litera cap. 17. imò ex pontificiorum assensu, Thomæ Aquinatis in Heb. 8. 10. Bellarmini de S. Scriptura lib. 3. cap. 10. & Costeri in solutione ad quartam objectionem pag. 64. Quare nihil hæc loca ad rem propositam conducunt. Deinde si de Sacra scriptura agerent, tum sanè non tres tantum, ut initio definis, sed quinque effingendi essent Sacrae scripturæ modi; tres unius generis, & externæ scripturæ: duo alterius & internæ, nempe extraordinarius & immediatus, ut in Prophetis, Apostolis, Euangelistis; & ordinarius ac mediatus, ut in reliquis fidelibus. Qua etiam ex re superior nostra ad rationem tuam responsio stabilitur. Quod enim in novo testamento omnino deest, illud ad gloriam illius non est necessarium: primus, quem statuis, scripturæ modus, abest penitus à Novo Testamento: qua igitur ratione ad illius gloriam pertinere affirmas? Si excepferis, simile quid extare & præstantius ac sublimiori (ut loqueris) charactere; nihil efficies. Simile hoc non est idem, nec ejusdem generis. Præterea veteris testamenti ecclesia interna, illa (quam vocas) scriptura, minimè caruit, quum & prophetæ & fidei dono excelluerint plurimi: nos verò externa illa digitis Dei exarata destituimus omnino. Itaque non omnes veteris testamenti scripturæ modi, ut malè statuis, ad novi Testamenti gloriam requiruntur. Cæterum superioribus quatuor, quibus abusus est testimoniis illustrandis, reliqua etiam duo conjungis, quorum prius extat Joh. 14. 16. de quo postea in questione de præstantia S. Scripturæ nobis erit plenius differendum, ac propterea in

eum locum differemus. Alterum verò petitum est cx 2. Cor. 3. 2. Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris: quae scitur & legitur ab omnibus hominibus: qua sententia nihil alienius adfieri potuit. Docet enim Apostolus Corinthios sibi esse instar duplicis epistolæ commendatitiae. Nam Corinthiorum animis, inscripta Pauli ministerio fides, erat Epistola Christi, qua Paulum Corinthiis commendabat, 2. Corinth. 3. 3. ejusque fidei jucunda in Pauli & sociorum corde & ore memoria, fuit instar epistolæ apud alios, 2. Cor. 3. 2. & signaculum Apostolatus Pauli, 1. Cor. 9. 2. Quæ epistola legi dicitur ab omnibus: quia ex Pauli & aliorum relatu, Corinthiorum fides passim innotuit. Quam interpretationem non modò Paulinæ orationis circumstantiae docent: sed etiam orthodoxi patres, Chrysostomus, Theophylactus & Oecumenius confirmant. Itaque quum fidei Corinthiorum memoria non sit Sacra Scriptura: epistola autem hæc, quæ legi dicitur ab omnibus hominibus, sit fidei Corinthiorum memoria, quis non videat inepte ad Sacram Scripturam accommodari? Ac propterea, quum nihil, ex allatis Scripturæ testimoniis, habeas præsidii; temerè profecto & profanè alium, ab Apostolorum & Euangelistarum libris, Sacrae Scripturæ modum & fidei normam, in Novo testamento confinxisti. Priusquam verò ad alteram, quæ sequitur, quæstionem discutiendam, accedo, expendenda est nonnihil hujus, quam communisceris, Scripturæ definitio. *Est autem, inquis, scriptura hac Ecclesia catholica consensus & Christianorum omnium doctrina.* Verum quum Ecclesia catholica per vastum terrarum orbem, sit diffusa, consensum illius conciliorum definitis sententia: sed, quia hæc rariora sunt, nec omnes ab iis controversiæ deciduntur, majori compendio ad Pontificis Romani judicium astringitis. Quenadmodum id pluritus in controversia de Pontifice contendis. Eos enim solùm agnoscitis pro veris Christianis & Ecclesiæ catholicæ membris, qui Ecclesiæ Romanæ, quasi matri; & Pontifici, quasicapiti & certissimæ orthodoxi consensus normæ, in omnibus obtemperant. Atque hinc splendida illa Romanæ Ecclesiæ encomia, *Sacrosancta*

^a Decret. 6. lib. 1. Tit. 1. & c. Dist. 22. 9. Omnia. Ibidem 9. sacrosanct. Vigilius Papa concil. Tom. 2.

Romana ecclesia, mater omnium fidelium & magistra: Mater fidei; Caput & cardo, cuius auctoritate omnes reliquiæ ecclesiæ regantur, Fundamentum & forma ecclesiæ, irrum a quæ omnes ecclesia principium sumserunt. Qua de re memorabilis arrogantiæ est Calixti Papæ decretum (Dist. 12.) Non decet, inquit, à capite membra discedere, juxta Scripturæ testimoniū, omnia membra caput sequantur. Nulli vero dubium est, quæ Apostolica Ecclesia mater suorum ecclesiæ, a christi regnali nullatenus vos convenit deviare. Et sicut Dei Filius venit facere voluntatem Patris sui: sic & vos implete voluntatem matris vestra, quæ est ecclesia. Huc etiam pertinent Pontificis dignitatis elogia¹, Voluntariam canonum Papalem violacionem esse sacrilegium, immo blasphemiam in Spiritum Sanctum, cuius nomen & gratia canones editi sunt. Item^b, Plantata ubique ecclesia sufficere unum, qui Christi vice doctor ecclesia, catholicam fidem tueretur, hereses damnaret, & in se conversos haberet cateros: à quo, tanquam Dei vicario, Christi sententiam & veritatem omnes expeterente. Tua verba, opinor, agnoscis, Costere, quibus, in controversia de Pontifice Romano consensus orthodoxi & fidei vestrae normam describis. Atque eo tandem Doctores vestri longis ambagibus obrantes dilabuntur. Hinc igitur liquet illam à vobis catholicam omnium Christianorum doctrinam & orthodoxum consensum definiri: qui Pontificis Romani judicio conformatur. Reliquos enim omnes, etiam Concilia totius orbis universalia errare posse (quamvis etiam legato Pontificis præsente ac probante) afferitis^c, donec confirmatio Romani Pontificis (qui solus ab erroris periculo, vestra opinione immunis est) accedat. Itaque, quod communem omnium Christianorum consensum & conciliorum auctoritatem tantopeiæ jactatis, inanis larva est, ad rudiores fallendos prætensa: quum sola & universa quæstio, in Pontificis auctoritate definienda, consistat. De qua re, quum ad eam controversiam fuerit deventum, pluribus ex sacris literis, & orthodoxo patrum & prudentiorum Pontificiorum consensu, discereimus.

^a Causa 17. quæst. 4. cap. Si quis. ^b Causa 25. quæst. 1. cap. violatores. ^c Belarm. de concil. lib. 2. cap. 11.

C A P U T II.

Quamobrem strata jam sequentibus via, ab hujus scripture, quam nobis commensus es definitione, ad auctoritatem illius transcamus. Ceterum, ne quis erroris sit locus, non de eo disputatur, an singularis & divina Apostolorum scientia, corundem literis antecellat: sed an communis ecclesiæ consensus & Romani Pontificis sensus illis present, nec ne? Nos, tributâ Deo sua gloriâ, id merito negamus: contrarium verò confidence afferit.

C O S T E R U S.

Differentia inter scripturas internas & externas.

HUJUS scripturæ præstantia multis partibus superat scripturas, quas nobis in membranis Apostoli reliquerunt. Primo, quod illa sit exarata dígito Dei; hæc calamis Apostolorum. Secundo quod illa sit antiquior, nempe cum Ecclesia data: hæc posteriores, quia constat totis duodecim annis, sine scriptis Apostolicis, Ecclesiam fuisse. Tertiò quod hæc prioris illius indiquerint confirmatione; quia *Euangelio non crederem* (ait B. Augustinus c. 4. contra Epist. fundamenti) nisi me Ecclesiæ auctoritas commoveret.

G O M A R U S.

IN AUDITAM priscis temporibus, in ecclesia Dei, consensus ecclesiæ auctoritatem definis: quum non solum scripturam appellas, verum etiam divinis Apostolorum literis, insigni blasphemia, præfers. Sed quibus, obsecro, argumentis? Sanè si numero certandum esset, causam vestram, aliquo modo comprobasses: sed, quum pondere & rei veritate demonstratio constet, nihil illis quinque quas adducis rationibus apud pium & attentum lectorem, poteris obtinere. Nam quod primum ait, Sacram scripturam calamis Apostolorum conscriptam, quis neget? sed, quod adjungis, consensus ecclesiæ exaratum esse dígito Dei, illud absolute probari non potest. Nam quum Ecclesia, luna instar, sua habeat incrementa, consensus illius in multis, non semper à Deo, sed interdum ab humana cæcitate promanat: quemadmodum in proxima de Ec-

clesia controversia pluribus ostendemus. Deinde verò quod Ecclesiæ consensum Sacris literis antiquorem facis, quod multos annos, sine scriptis Apostolicis, fuerit Ecclesia, id parum ad illis præstantiam conducit. Nam alioqui lex Mosis Euangeli; Vetus testamentum Novo; conciones Johannis Baptizæ, Christi verbis, propter antiquitatem, antecellerent. Imo vero uthoc argumentum in te retorqueatur, si, quo quid antiquius, eo esset præstantius, tum sanè prophetia illa Jeremias calamo c. 31. 31. exarata, de inscriptione legis in cordibus electorum, eandem inscriptionem, hoc est, (ut ipse interpretaris) ecclesiæ Novi testamenti consensum dignitate superaret. Quamobrem vides, Costere, quam perperam concludas. Nec consequentia solùm inconstans, sed ipsa quoque ratio infirma est. Quandoquidem scripturæ vox Dei verbum divino afflatu conscriptum notat: unde à materia & forma interna, verbum Dei; à forma verò externa, scripture appellatur. Itaque si scriptioem specces, ecclesia prima, tempore antecessit: si doctrinam, quæ ea continetur, ac potissima scripturæ pars est, consideres, scripture Ecclesiæ antiquitate superat. Quum enim fundamentum antiquius sit ædificio, ut communis sensus demonstrat & scripture seu doctrina Apostolorum & Prophetatum sit ecclesiæ, tanquam domus Dei fundamentum, (Eph. 2. 10.) quis summam illius antiquitatem non agnoscat? Etenim quum de Sacra Scriptura loquimur, non de externis literis, sed de interna earum significatione & doctrina salutari, quæ illis, tanquam fideli thesauro, continetur ac definitur, disputamus: eamque tanquam Dei verbum, ecclesiæ consensu merito præstantiorem esse demonstramus. Nam quod contraria inferiorem esse statuis, quasi Scriptura sacra consensus ecclesiæ confirmata.

firmatione indiquerit, illud obscurè dicitur, & malè omnino concluditur. Quum enim quædam ad rei confirmationem absolute & per se, quædam per accidens & propter aliud requirantur, non eadem utrinque est ratio. Quoniam, si id, cuius confirmatione, per accidens & propter infirmitatem humanam alterum indiget, ea re esset dignius, tum Johannes Baptista, Joh. 1. 7, 37. Apostoli, Act. 1. 8. & Samaritana mulier, Joh. 4. 38, 42. & 5. 34. & 6. 69. (quorum confirmatione Christus non suo, sed aliorum vito opus habuit) Christum dignitate superarent. Pari etiam ratione miracula Christi, eidem antecellerent. Dicit enim; *Nisi signa & prodigia videritis, non credetis*, Joh. 4. 48. Quare quamvis, propter hominum imbecillitatem, ecclesiæ judicium ad sacrarum literarum certitudinem apud imperitos, confirmandam, requiratur; non propterea tamen Ecclesia scripturam dignitate antecedit. Nam quum Sacra Literæ sint verbum ab ipso met Deo dictatum, alterius confirmatione per se non indigent; sed suo labore in æternum consistunt; quia auctor earum est Deus omnium Dominus, & mentiri nesciut. Quæ de re Bellarminus Jesuitarum coryphaeus (l. 2. de concil. cap. 72.) ait: *quod si interdum catholicæ aliqui dicunt, scripturam pendere ab Ecclesia sive à concilio; non intelligunt quoad auctoritatem, & secundum se, sed quoad explicationem & quoad nos, &c.* Itaque concilia quum definiunt qui sint libri canonici & divini, non faciunt eos infallibilis veritatis; sed declarant solum esse tales. Hinc igitur concludo, interpres & testis solum literarum sui regis, iis non est præstantior, sed inferior: ecclesia consensus est interpres & testis solum Sacrarum literarum, quæ summi omnium regis & Dei viventis literæ, (ut scitè patres orthodoxi ^a observarunt) ac propterea sine gravissimo scelere consensui ecclesiæ postponi non possunt. Unde perspicuè apparet celebre illud Augustini dictum; *Ego Euangelio non crederem, nisi me ecclesia commoveret auctoritas, sententiam vestram minimè stabilire.* Verum quandoquidem eo, quasi palmario, potissimum adversus orthodoxam de scripturæ auctoritate doctrinam, insultatis; age, corollarii loco distinctè examinemus, & iis, quæ à nostris theologis copiosè & eruditè explicata sunt, nostram etiam tuendæ veritati symbolam conferamus. Ac primum quidem, ut una hirundo non facit ver, sic nec Augustini exemplum regulam generalem. Nam variis modis homines converti & ad fidem Euangelii commovegi certum est ^b. Quoniam singulæ ecclesiæ, quæ autographa Apostolorum sibi missa servabant, non catholicæ ecclesiæ auctoritate movebantur, sed ipsis Apostolorum literis. Reliqua vero Catholica ecclesia, re comperta, illarum fidem sequebatur. Multi præterea non catholicæ consensu; sed vel miraculorum splendore, vel via martyrum constantia (ut Justinus Martyr) vel ^c certorum Christianorum probitate, ad Christum & Euangelii fidem adducti sunt, 1. Pet. 3. 1. Deinde vero, esto exemplum Augustini instar omnium, nihil inde, adversus sententiam nostram, concludi potest. Nam Ecclesia auctoritas ei fuit ad fidem Euangelii, causa procreans & conservans, non sola nec principalis, sed adjuvans & ministra tantum. Nam tria illa quæ plerumque ad aliorum conversionem, etiam ad Augustini fidem generandam & fovendam concurrerunt, nempe testimonium ecclesiæ, & auctoritas Dei duplex, externa & interna. Quarum prior auctoritas, extra fideles, in ipsis sacris literis consistit: in quibus admiranda doctrina majestas & veritas summa, in partium consensu & prophetiarum cum eventu convenientia, elucet: quæ auctoritates ecclesiæ fundamenta. Altera vero & interna Dei auctoritas, est in ipsis electis, flexio voluntatis & mentis illustratio per Spiritum Sanctum. Priora duo, nomine Dei, fidem jubent, ac suadent; sed postremum solum persuadet. Quæ facis superque ex ipsomet Augustino demonstrari possunt: præsertim ex confessionum libris: quibus anteactæ suæ vita historiam, quam accuratissimè describit Tom. 6. de utilitate credendi cap. 3. Docet enim Manichæos scripta Veteris Testamenti & Acta Apostolorum rejicisse omnino: Euangelia vero quatuor, & Pauli epistolas, non Scripturam sacram, sed merè

sacram negasse, quod interpolatam & corruptam dicerent ab iis qui legem Euangelio miscere studuerant. In qua heresi fuerat Augustinus: unde, certis quibusdam gradibus, ad fidem orthodoxam reductus est. Ac primum quidem moveri ccepit Carthagine, Elpidii viri pii & eruditæ cum Manichæis disputatione: quod argumenta ecclesiæ Orthodoxæ, ex Sacris Literis petita firmiora esse observaret, quam ut à Manichæis possent infirmari. Deinde contra quum nodos Manichæorum commodè ex S. Scriptura posse dissolvi, crebra Ambrosii auditione didicisset, fermè commotus est. Postea vero magnum ad fidem momentum addidit auctoritas ea, quam Deus Sacra Scripturæ apud omnes populos conciliarat. Denique Colophonis instar accessit persuasio Dei, seu donata fides: quam subsecutum est plenioris intelligentiæ donum. Quæ singula subjectis Augustini testimoniis confirmantur. Ac de primo quidem gradu sic ait, Confess. l. 5. c. 11. *Iam enim Elpidii cuiusdam adversus eosdem Manichæos coram loquentis & differenti sermones, etiam apud Carthaginem, mouere me coeparent; quum talia de scripturis proferret, quibus resisti facile non posset, & imbecilla mihi responsio videbatur istorum. Quam quidem non facile palam promebant, sed nobis secretius, quum dicerent, scripturas novi testamenti falsatas fuisse à nescio quibus, qui Iudaorum legem inserere Christianæ fidei voluerunt: atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent.* De secundo vero gradu ait Confess. lib. 5. cap. 14. *Et dum cor aperirem, ad recipiendum, quam discreta diceret (Ambrosius) pariter intrabat, & quam vere diceret, gradatim quidem. Nam primò etiam, ipsa defendi posse, mihi jam coeparent videri, & fidem catholicam, pro qua nihil posse dici adversus oppugnantes Manicheos putaveram, jam non impudenter asseri existimabam: maxime audito uno atque altero, & sapientiæ anigmate soluto, de scripturis veteribus: ubi, quum ad literam acciperem, occidebar spiritualiter. Itaque prærisque illorum librorum expositis locis, jam reprehendebam desperationem meam, illam duntaxat, qua consideram, legem & Prophetas detestantibus atque irridentibus, resisti non posse: ne tam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, &c.* Status ergo, tam diu esse catechumenus in catholicæ ecclesia à parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret, quo cursum dirigerem. Et alibi (de utilitate credendi c. 8.) *Atque id sedulo faciebam (precabar) & jam ferè me commoverant nonnullæ disputationes Mediolanensis episcopi: ut non sine spe aliqua, de ipso Veteri Testamento, multa querere cuperem: que, ut scis, male nobis commendata execrabantur. Decreveramque tam diu esse catechumenus in ecclesia, cui traditus à parentibus eram, donec, aut invenirem, quod vellem, aut mihi persuaderem, non esse querendum. Sic alibi (Confess. l. 6. c. 3.) Eteum quidem in populo verbum veritatis recte træulantem ^a omni die Dominico audiebam, & magis magisque mihi confirmabatur, omnes versatarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi. De tertio vero gradu, hæc ait Confess. l. 6. c. 4. & 5. Sed sicut evenire afolet, ut malum medicum expertus, etiam bono timet se committere, ita erat valetudo animæ meæ: que utique, nisi credendo, sanari non poterat; & ne falsa crederet, curari recusabat, resistens manibus suis qui medicamenta fidei confessisti, & aspersisti super morbos orbis terrarum, & tantam illis auctoritatem tribuisti. Ex hoc quoque jam præponens doctrinam catholicam. De quarto vero gradu hæc subjicit; *Deinde paulatim tu Domine manu mitissima & misericordissima pertransiens & componens cor meum, consideranti, quam innumerabilis crederem, que non viderem, neque quum gererentur, adfuisse (sicut tam multa in historia gentium, tam multa de locis atque urbibus, que non viderem: neque quum gererentur adfuisse, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis, que nisi crederentur, omnino, in hac vita nihil ageremus: postremo quam in concusse fixum fiererinerem, quibus parentibus ortus essem, quod scire non possem, nisi audiendo credidisse) persuasi mihi, non qui crederent libris suis, quos tanta in omnibus ferè gentibus auctoritate fundasti, sed qui non crederent, esse culpados: nec audierdos esse, si qui forte mihi dicerent, unde scis illos libros u-**

^a Plura vide cap. 4.

^a Augustin. epist. 3. ad Julian. Macarius hom. 39. Gregor. Magnus epist. 1. 4. ep. 84. ^b Tertullianus de Presept. August. de doctrin. Christiana l. 2. c. 8. & contra Faustum Manichæum l. 11. c. 2. ^c Euseb. hist. eccles. l. 4. c. 8.

nus veri & veracissimi Dei Spiritu esse humano generi ministros? Id ipsum enim maximè credendum erat. Denique contra epist. fundamenti cap. 14. de intelligentia hæc ait; *Eos sequamur, qui nos invitant prius credere, quod nondum valimus intueri: ut ipsa fide valentiores facti: quod credimus, intelligere mereamur, non jam hominibus, sed ipso Deo mentem nostram firmante atque illuminante.* De tota verò conversionis suæ ratione hæc paucis refert, Confess. l. 6. c. 6. Ideoque quum essemus infirmi, ad inveniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus esset auctoritate Sanctorum literarum, jam credere cœperam, nullo modo tenuisse tributurum tam excellentem illi Scriptura per omnes terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi & per ipsam te queri voluisse. Iam enim absurditatem, quæ me in illis literis solebat offendere, quum multa ex iis probabiliter exposita audirem ad sacramentorum, altitudinem referebam: eoque mihi illa venerabilior & sacrosancta fide dignior apparebat auctoritas; quo & omnibus ad legendum esset in promptius & secreti sui dignitatem in intellectu profundo servaret, &c. Hactenus celeberrimum Augustini dictum à perversione Pontificia vindicavimus: quamobrem ad reliquias tuas rationes procedamus.

COSTERUS.

QUARTO, quod istæ sint litera mortua scripta atra-
mento in membrana vel charta, quam si quis vel truncare velit, vel torquere, vel pravis expositionibus corrumpe-
re, nihil sentiat: illa verò quum scripta sit Spiritu Dei vivi,
in cordibus vivis ecclesiæ, truncari & torqueri se non sinit;
sed, sui per omnia similis, perseverat. Quintò, istæ non o-
mnia continent religionis mysteria explicitè: utpote non ob
id datae, ut formulam exactam & omnibus numeris absolu-
tam nobis præscribant fidei, administrationis sacramentorum,
aliorumque in republica Christiana necessariorum; sed occa-
sione quadam vel ad Judæos vel hæreticos confutandos, vel ad
abusus quosdam tollendos, vel ad fideles consolandos, à quib-
usdam scriptæ & nonnullis ecclesiæ missæ. Illa autem, quæ
Spiritus Sanctus in cordibus imprimere dignatus est, omnem
veritatem in se habet, omnia fidei mysteria, omnemque ra-
tionem Christianæ religionis complectitur, & omnia dubia,
quæ de fidei negotiis exoriri possent, dissolvit. *Spiritus San-
ctus* (inquit Christus Joh. 14.26. & 16.13.) docebit vos omnem
veritatem. A qua scriptura hoc habet ecclesia, ut ab Apostolo 1. Tim. 3. 15. *columna & firmamentum veritatis*, vocetur:
& de ea à Christo dicitur; *Si Ecclesiam non audieris, si tibi
tanquam ethnicus & publicanus*, Matt. 18.17. Ex quo sequit-
ur, hanc scripturam esse omnium scripturarum interpretem,
omnium opinionum judicem, omnium errorum expultri-
cem, à cuius judicio ad alium judicem non liceat cuiquam
provocare, immo cuius judicium, judices omnes inspicere &
sequi teneantur.

GOMARUS.

VERUM illud omnino est, Costere, quod dici so-
let, cum qui semel à recta via in alteram partem declinarit,
quo amplius progreditur, eò longius aberrare. Nam
quemadmodum tribus superioribus rationibus, à debita sa-
cra literis reverentia recessisti, sic ab eadem multò amplius
deflectis, & immodestius etiam oppugnas. Nam ut consen-
sum ecclesiæ originis dignitate, temporis antiquitate & au-
toritate, Sacris Apostolorum literis antea prætulisti; sic
hoc loco, constantia & perfectione iisdem præstare, summa
Deum contumelia, contendis. Hac enim ratione, errore
prorsus gemino, propriam verbo divino laudem iniquè de-
trahis & alienam ecclesiæ consensui indignè ascrabis. Nam pri-
mùm, quod objicis, sacras literas posse truncari, torqueri,
& variss explicationibus corrumpi, quamvis suo modo verum
esse non aliorum solum, sed tuo etiam exemplo, sèpius ante-
demonstratum sit; absolutè tamen, sine summa injuria con-
cedi non potest. Quum enim corruptio scripturæ, alia sit
contextus, alia expositionis, alia utriusque: omnibus mo-
dis scriptura se tuetur. Nam si contextus in quibusdam e-

xemplaribus hæreticorum pravitate truncetur, aut adulteratur, reliquorum exemplariorum antiquorum integritas succurret. Qua ratione Manichæorum calunniam & fraudem Augustinus (Lib. 5. cap. 11.) agnovit, ut antea ex Confessionum libris demonstravi, & ex insigni illa ad Hieronymum epistola appareret. *Manichæi* (inquit Epist. 19.) plurima de virarum scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in aliis scriptis detinere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen ut eandem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus, quod tamen, quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis lingue auctoritate (unde Latini libri interpretati sunt) probare aliquando posuerunt, notissima omnibus veritate superatis confusique, discedunt. Et sanè quum Deus Sacras literas tanquam perpetuam voluntatis suæ epistolam, & ut scederis nobiscum initi tabulas & fidei Christianæ canonem ecclesiæ commendarit (unde versus & novum foedus aut testamentum omnium consensu inscribuntur 2. Cor. 3. 6. 14. & Scriptura canonica appellantur) necesse fuit, ad salutem ecclesiæ, Sacras literas integras conservari. Et in veteri quidem testamento integrè custodiendo, Deus singulari sua providentia non Christianorum solum, sed etiam Judæorum usus est ministerio; qui adeò religiosè conservarunt, ut singularum etiam vocum & literarum numerum fidelissimè annotarint: quemadmodum Pontificiorum doctissimi agnoscent, ac prædicant: qua de rememorabilis Augustini sententia, *Propstera* (inquit) *adhuc Iudei sunt, ut libros nostros portent, ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere prophetatum Christum, proferimus Pagani istas literas. Et ne foris dicant, dari ad fidem quia nos illas Christiani compositimus, ut cum Evangelio quod prædicamus finxerimus Prophetas. per quos prædictum videbentur quod prædicamus, hinc eos convincimus; quia omnes ipsæ literæ quibus Christus prophetatus est, apud Iudeos sunt, omnes ipsæ literæ habent Iudei. Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. In quali ergo opprobrio sunt Iudei? Codicem portas Iudei, unde credat Christianus: librarii nostri facti sunt; quomodo solent servi post Dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, illæ legendo proficiant.* Hactenus in enarratione in Psal. 56. Augustinus, de fideli veteris testamenti conservatione, testatur. Et contra Faustum Manichæum l. 12. c. 23. *Quid est enim aliud hodieque gens ipsa (Judæorum) nisi quedam scribentia Christianorum bajulans leges, & Prophetas, ad testimoniū assertio[n]is ecclesiæ.* In Novo verò Testamento patrum & aliorum fidelium diligentia in Græcis illius exemplaribus rectè conservandis & conferendis hæreticorum imposturas perspicue & abundè patefecit. Si qui verò, in Bibliorum versiones varias, irreplerint errores, eos ad fidem codicum Hebreorum in Veteri, & Græcorum in novo testamento corrigendos fuisse, & correctos, non Patres solum sententia & re ipsa demonstrarunt, sed etiam antiquum Pontificum decretum (Dist. 9. §. & veterum) ex Augustino rectè confirmat. *Decet enim (ut ait Marcus Aurelius Cassiodorus Instit. lectionum divin. lib. 1. c. 15.) ut unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decor a correctio. Quoniam (ut de eadem re ait Hieronymus adversus Helvidium) multo purior manare credenda est fontis unda, quam rivi.* Itaque si quedam forte exemplaria hominum improbitate aut negligenter truncentur aut adulterentur, reliquorum codicum integritate, piorum fidei, Sacrae literæ, Dei providentia, ab injurya vindicantur. Sin verò ad expositionis corruptionem devenire lubeat, fatemur quidem, cum Apostolo Petro, *indoctos parumque stabiles Sacras Scripturas suo ipsorum exitio desorquere*, 2. Pet. 3. 16. sed interim manent in leipsis integræ & illæ, & adversus sententiae suæ corruptores solidæ & perspicue præbent argumenta: quibus, *quasi sagittis, hæreticorum filii* (ut Hieronymus in Esaï. 13. monet) conficiuntur: & tanquam gladio Spirituali, (ut Paulus præscribit Eph. 6. 17.) Diabolum oppugnantem fugamus. Siquidem id Christus exemplo suo, sèpius comprobavit, Matth. 4. Nam, quum genuinam Sacrarum literarum sententiam, ad ipsum superandum corrumperet Satanás, non aliunde, quam ex iisdem literis, adversarii improbitatem, detectis & repressit. Eadem etiam ratione ac via Petrus, Paulus, aliquie

aliique Apostoli, sacrarum literarum corruptores, device-
runt. Denique si adeò effrānis existat quorundam hominum
audacia, ut & contextum & sententiam Sacrae Scripturæ si-
mul contaminent, iisdem rationibus, quas distinctè jam re-
censui, convincentur. ^a Primum bonorum & antiquorum e-
xemplarium integritate: deinde vel iisdem mutilis & corrup-
tis libris. Nam tanta Sacrarum literarum est præstantia: ut si
magis parte truncantur aut adulterentur, id tamen quod in-
tegrum & sanum supererit, satis habebit momenti, ad impro-
borum corruptelas redargendum. Nam quamvis Sadducæi
spreta reliquorum Prophetarum auctoritate Veteris Testa-
menti codicem ita imminuerint, ut solos libros Mosis am-
pletecentur, ex iisdem tamen à Christo perspicue & solidè
confutati sunt. Sic etiam licet Marcionitæ Novum testamen-
tum additione & detractione varia corruperint olim, non
solum integrorum codicum fide, sed etiam, ex reliquis in-
corruptis, corruptelas eorum Tertullianus contra Marc. lib.
4. cap. 5. & 6. & alii patres orthodoxi graviter copioseque de-
monstrarunt ac diluerunt. Quod præclarè testatur Irenæus
lib. 3. cap. 11. Tanta est autem (inquit) circa Euangelia hac
firmitas, ut & ipsi hæretici testimonia reddant ei, & ex ipsis e-
grediens uniusquisque eorum conetur suam confirmare senten-
tiam. Ebionai etenim eo Euangelio quod est secundum Mat-
theum solo utentes, ex illo ipso convincuntur, non rectè pra-
sumentes de Domino: Marcion autem id quod est secundum Lu-
cam circumcidens, ex his qua abhuc servantur penes eum,
blasphemus in solum existentem Deum ostenditur. Qui autem
Iesum separant à Christo, & impassibilem perseverasse Chri-
stum, passum verò Iesum dicunt: id quod secundum Marcum
est præferentes Euangelium, cum gmore veritatis legentes illud,
corrigit possunt: hi autem qui à Valentino sunt, quod est secun-
dum Iohannem plenissime utentes, ad ostensionem conjugationum
suarum, ex ipso detegentur, nihil rectè dicentes. Nec veteres
solum doctores, sed vester etiam Sanctus Gilbertus (in can-
tica sermone 47.) sacrarum literarum, non minus quam reli-
quarum, usum & constantiam generali hac ratione eleganter
commendavit; Bonum (inquit) est, si dicantur verba, sed
nihilominus bonum est, si scribantur verba. Volat enim irrevo-
cabile verbum, nisi scripto mandetur. Scriptura verbum & sta-
bile facit & visibile: mandatum pagina reposetur quum voles.
Bonus depositarius est liber, integrè, quod acceperit, resignans:
quum voles, sumes; ubi voles, leges; quamdiu voles, mora-
beris. Scriptura memoria reparatrix est, quia verbi representa-
trix est. Tuto verbi medicamenta illic reconditæ servantur enim
illa. Quamobrem ex hisce quæ hactenus differuimus omnino
elucere existimo, quām iniquè Sacræ literis inconstantiam
objec̄tes: quum in fœse (frustra oppugnantibus adversariis)
integræ persistant, & arma valida, detegendis ac superandis
ipsarum corruptoribus, subministret. Nam ne longius abea-
mus, quānam Sacrarum literarum Novi Testamenti corrup-
tio & perversio major esse possit, quām quod illas literam
mortuam appellas? Etsi enim in fœse, nec sensum, nec mo-
tum habeant, Spiritus tamen efficacia eas non solum conser-
vat, sed etiam quodammodo animat ac vivas reddit: &
propterea Euangelium, non minus scriptum, quām prædicatum
(quo instrumento auditores fide & charitate vivificantur, Joh.
20.31.) Spiritus, (2. Cor. 3. 6, 7.) ministerium Spiritus & ju-
stitia, 1b. v. 8. 9. &, potentia Dei ad salutem omni credenti,
Rom. 1. 16. Gal. 6. 16. 2. Tim. 3. 15. ab Apostolo nominatur.
Legis verò doctrinam suo modo literam mortuam appellari,
quatenus nimis per se considerata, ab Euangelii & Spiritus
gratia secernitur, notum & exploratum est ex Pauli sententia
2. Cor. 3. 7, 14. & patrum consensu: sed Euangelium mortuam
esse literam, utriusque repugnat. Quemadmodum etiam Bellarminus
Jesuíta (de verbo Dei lib. 2. cap. 3.) his verbis con-
firmat, *Apostolus Paulus neque per literam occidentem, Sa-
cram Scripturam, neque per Spiritum vivificantem internam
Spiritus alloquitionem intelligi voluit. Neque aliud sunt Pa-
ulo, litera & Spiritus, quam lex & gratia.* Itaque defensa jam
Sacrarum literarum constantia & dignitate, qua ratione ec-
clesia & consensum (quem internam Scripturam vocas) supra

Dei verbum extollas perpendamus. Illa (inquis) quum scri-
pta sit spiritu Dei vivi in cordibus vivis Ecclesia, truncari &
torqueri se non finit, sed sui per omnia similis perseverat. Ma-
gna profectò ecclesiæ commendatio! quam si aperto Dei ver-
bo, aut justis rationibus probare posset, libenter merito que
amplecteremur: Sedrei veritas & scripturæ dignitas oblistit.
Primum enim, quod consensum ecclesiæ, Spiritu Dei vivi
scriptum, affirmas, de Apostolis & Prophetis omnino ve-
rum esse, controversia caret, sed de ordinaria ecclesiæ ra-
tione non absolute, sed ex parte tantum dici potest. Nam
in consensu Ecclesiæ quatuor gradus considerandi sunt, veri-
tatis salutaris apprehensio, intelligentia, assensus, obedien-
tia: quorum duopriores communiter hominum ministerio,
per sacrarum literarum lectionem vel prædicationem, animis
auditorum inscribuntur: reliqui verò duo à Spiritu Sancto
promanant: qui mentem sua luce ad assensum, & cor seu
voluntatem, suo motu, ad obedientiam adducit. Quibus
modis *legem divinam mentibus indere & cordi inscribere dicitur*, Jerem. 31. 33. Heb. 8. 10. Deinde vero quod ais, sen-
sum ecclesiæ truncari & torqueri non posse, sed sui per omnia
similem perseverare, id malè ex antecedenti conclusis & fal-
sò pronuncias. Nam si quidquid Spiritu Dei vivi inscriptum
est cordibus, sui per omnia simile permaneret, fides & chari-
tas Christianorum, quæ ejusmodi sunt, turbari & laudi non
possent: quod tamen Sacræ literæ & deploranda multorum
experiencia clarissimè refellunt. Deinde verò non eundem
semper consensum ecclesiæ permanere, sed humana imbe-
cillitate, duabus modis infringi & vitiare posse res ipsa testa-
tur. Primum ratione partium, quemadmodum ex Ecclesiæ
rum ^a Galaticarum & ^b Corinthiarum exemplis, viventibus
adhuc Apostolis, apparet: & sequuta tandem tristissima infi-
nitiorum Christianorum & maximæ partis ecclesiæ catholicæ
in Oriente & Occidente ad Ethnicorum idolatriam, aut ad
Mahometis impietatem, aut ad varias hæreses defectione,
compertum est. Deinde ratione totius: quia & Ecclesia ante
Christum universa & post Christum nonnulla concilia uni-
versalia (quæ ecclesiam catholicam representativam vulgo ap-
pellatis) errare potuisse & errasse, postea pluribus partim in
hac prima, partim in secunda de Ecclesia controversia de-
monstrabitur, ac constabit. Quare confirmata jam satis Sac-
rarum literarum constantia, ad perfectionem earum adver-
sus quintam rationem tuam, qua consensum ecclesiæ præstan-
tiorem esse contendis, transeat. Ac primùm objicis, quod
sacræ Apostolorum literæ, non omnia contineant religionis my-
steria explicite: utpote, non ob id data ut formulam exactam &
omnibus numeris absolutam nobis prescrivant fidei & admini-
strationis Sacramentorum, aliorumque in republica Christia-
na necessariorum. Sed quum hæc pleraque ab orthodoxis no-
stris ecclesiis seriò & merito pernegari sentias, id ea ratione
probare contendis, quod scripta Novi Testamenti occasione
quadam, vel ad Iudeos vel hæreticos confutandos, vel ad ab-
usus quodam tollendos, vel ad fideles consolandos à quibusdam
scripta & nonnullis ecclesiis missa sint. Verùm ut omittam quod
importunè adversus Sacrarum Literarum perfectionem hoc
loco differis (quum de eo argumento distincta sequatur quæ-
stio) quis, obsecro, consequentiam, quam connectis, ad-
mittat? aut quomodo eam nobis comprobabis? Etsi enim
res quædam singulares & certæ ecclesiæ scripto alicui præbe-
re possint occasionem; non inde tamè necessario sequetur,
Scriptorem, eas res solum explicare debere, & ad certæ tan-
tum ecclesiæ utilitatem: quin potius contrà fiet, ut una, quod
ajunt, opera plurimis inserviatur. Alioquin si ratio illa, quam
objicis, valeret, Mosis & Prophetarum scripta, quæ Judæo-
rum & certorum hominum occasione olim edita sunt, ad no-
stram doctrinam & perfectam institutionem nullo modo per-
tinerent. Quod quām absurdum sit, ex perspicuis Aposto-
lorum sententiis elucet, Rom. 15. 4. 2. Timoth. 3. 16, 17. Ita i-
gitur Novum Testamentum bona parte certis occasionibus
conscriptum est, ut tamen omnia fidei mysteria complecta-
tur, & certis hominibus aut ecclesiis missum, ut usu interim,
ex Spiritus Sancti instituto, ad omnes redeat. Ac prius qui-
dem, postea plenius liquebit: alterum vero demonstratur ex

^a Galat. 1. 6. & 3. 1. ^b 2. Cor. 3. 3. & 11. 3.

prima ad Corinthios epistola cap. 2. quæ illis quidem mittitur, sed nihilominus omnibus etiam Christianis inscribitur, quemadmodum & reliquæ Pauli epistolæ ad communem fidelium institutionem pertinent, ut diserto Petri Apostoli testimonio (2. Pet. 3. 15.) declaratur. Idque aperte ac perspicue attestantur Patres, quemadmodum Tertullianus contra Marcion. lib. 5. ait; *Ad omnes Apostoli scripsierunt, dum ad quosdam.* Et Cyrillus Prologo in Johannem: *Hac re commotus Iohannes par esse putavit, tam presentibus, quam futuris, hujus Euangeli conscriptione, consolere.* Hieronymus, in Psal. 86. sicut scripsierunt apostoli, sic & ipse Dominus, hoc est per Euangelia sua locutus est, non ut pueri intellegerent, sed ut omnes. Augustinus de consensu Euangeli. l. 1. c. 35. *Quicquid enim ille (Christus) de suis factis & dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis, tanquam suis manibus, imperavit.* Sic de Euangeliō Lucæ ait celebris Romanæ ecclesiæ interpres Lyranus ad prologum Lucæ, *Dicit ergo, Optime Theophile, non quod pro ipsis solo scriberet, sed quia scripturam ei dirigebat propria verbi divini laudem, iniquè transfers. Illa autem (inquit) quam Spiritus Sanctus in cordibus imprimere dignatus est, omnem veritatem in se habet, omnia fidei mysteria, omnemque rationem Christiana religionis complectuntur, & omnia dubia quæ de fidei negotiis oriri possunt, dissolvit.* Sancte, si de Apostolis & Prophetis sermo esset, meritò hunc honorem iis assiceremus; sed quum de ordinaria ecclesiæ scientia differas, sine summa in Deum & rei veritatem injurya, ei tribui non potest. Nec enim rationes, quas adducis, ex sunt; ut fidem apud pium & attentum lectorem mereantur. Nam quod primum, à Christi promissione illa Joh. 14. 26. & 16. 13. *Spiritus Sanctus docebit vos omnem veritatem,* malæ causæ subsidium petis, nihil ad rem facit: quum hæc promissio, non ad universam ecclesiam & perpetuum illius consensum, sed nominatim ad Apostolos referatur: quemadmodum ex orationis serie & promissionis complemento appetet, Acto. 1. 8. Etenim hæc Apostolorum deductio in omnem veritatem, duo complectitur, perfectam ad Euangelium omnibus gentibus annuciandum, cognitionem, & perpetuum Spiritus Sancti in eo regimen, ut in docendo essent extra omne erroris periculum, eorumque doctrina esset planè divina & ecclesiæ fundamentum, Eph. 2. 20. Apoc. 21. 14. Deinde, si hæc promissio non ad solos Apostolos, sed ad totam Ecclesiam referatur, id ea fieri ratione, ut aut ad singula illius membra pertineat, aut ad cuncta seu ad corpus ecclesiæ, per cuius membra veritas omnis diffusa sit: at neutro modo rectè huic loco conveniet. Nam, si de singulis ecclesiæ membris aut doctoribus interpretari lubet, sequetur eos omnino fidei mysteria habere explorata, omnesque religionis controversias posse expedire: quo nihil absurdius dici potest: si vero solummodo de coniuncto fidelium cœtu & doctorum universorum consensu Christi verba exponere velis, unde hanc sententiam comprobabis? An ea ratione, quod eadem Apostolorum successoribus, quæ Apostolis convenire debeat promissio? At, præterquam quod secus jam antè demonstravi, id non aliunde clarius, quam ex hoc loco, diluetur. Nam, si ita se res haberet, sequeretur omnino necessario, non solùm coniunctos & universos, sed etiam singulos ecclesiæ doctores, omnem à Spiritu Sancto veritatem edoceri, & ab omni prorsus errore liberos esse ac tutos: quandoquidem Christus non minus singulis Apostolis, quam coniunctis & universis, liberalem hanc promissionem dedit, & ipsa comprobavit. Denique quamvis etiam concederetur, hanc generalem & communem esse promissionem, quæ universæ ecclesiæ, seu Apostolorum successoribus non minus quam Apostolis conveniret, inde tamen, quod contendis minimè obtineres. Quoniam Deus, diversis modis & gradibus, omnem veritatem, per Spiritum Sanctum, docet. Apostoli enim, uno co-

demque momento à Spiritu Sancto afflati, perfectè edicti & postea perpetuò directi fuerunt: ut Sacra literæ testantur. Contrà verò reliqui ordinarii eorum successores & ecclesiæ Doctores veritatem omnem, à Spiritu Sancto, non uno momento, nec pari cum Apostolis, nec eadem semper mensura, percipiunt; sed certis tantum gradibus, progressibus & temporum intervallis. Nam primum Spiritus Sanctus plenissime omnem veritatem docet exterius communicatione Sacrarum literarum (quibus nos alloquitur, & perfectam salutaris veritatis doctrinam proponit) & interius, efficacia sui: qua paulatim & certa mensura, mentis oculos illustrat, & cordis duritiem emollit, ut exterius oblatæ Sacrarum literarum veritati assentiamur & obediamus. Nam, quemadmodum Deus promiserat, se Israëlitæ in promissam regionem Chananiam deduceturum, sed certis tamen itineribus & successu temporis hoc perfecit; & iterum ad peccatum, inde ad tempus in Chaldaiam ejicit: ita Deus ecclesiam in veritatem, non uno momento, nec eodem gradu semper ducit, aut in ea, pari perfectione, continet: ut omnium temporum experientia & miseranda ecclesiæ calamitas comprobavit. Quare ex hisce constat, hanc Christi ad Apostolos promissionem, indignè ad communem ecclesiæ consensum, & multò indignius, ad summam illius & perpetuam in omnibus fidei mysteriis constantiam demonstrandam, detorqueri. Nec alterum, quod ex Pauli verbis deducis, argumentum, magis accommodatum est; quamvis id mirificè extollatis. Etenim ecclesiam rectè columnam & firmamentum veritatis dici, nemo nostrum unquam negavit, sed interpretationem vestram, & quam inde nec tis consequentiam, jure meritoque refutamus. Quoniam ecclesia non propterea columna & firmamentum veritatis appellatur, quod fidei mysteria aut omnia, aut perfectius sacris literis, complectuntur; aut, quod veritatem primariò fultiat: sed partim, quod Sacras litteras seu eloqua Dei (ut Apostolus docet Rom. 3. 2.) sibi concorda, columnæ instar, appensa custodiāt, & testimonio suo apud infirmos confirmet: partim quod veritatis mysteria, quamvis non omnia quæ Sacris literis continentur, ea tamen quæ ad salutem necessaria sunt, pro suo modulo fide complectuntur ac doceat: quemadmodum pluribus de hac re, in principio controversiæ de ecclesia, differemus. Tertium denique quod ex Matth. 18. 17. adducis testimonium, *Si ecclesia non audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus,* id, ab instituta quæstione, omnino alienum est. Primum, quia Christus non de doctrina, sed de censura morum agit. Deinde, quia non de universalis, sed de quavis particulari ecclesia, differit: ac propterea si, ut ait, *ex eo sequitur, hanc scripturam esse omnium scripturarum interpretem, omnium opinionum judicem, omnium errorum expultricem, à cuius iudicio, ad alium judicem non licet provocare;* immo cujus iudicium judices omnes inspicere & sequi tenentur: si, inquam, hæc vera sunt, inde clarissime consequetur, hoc summum in religione definienda iudicium, ad omnes & singulas ecclesiæ pertinere. Quod quam absurdum & iniquum sit, non solùm acutiores & orthodoxi vident, sed etiam Pontificii doctores nobiscum testantur. Ac propterea, Costere, nisi firmioribus argumentis causam vestram stabilire possis, patrocinium illius tibi deserendum, vides, & veritati cedendum. Ac sancte vel ipsa doctrinæ tuae absurditas (ut rationum infirmitatem præteream) eò te hortari debebat. Nam quid, obsecro, magis pietati in Deum adversatur, quam à Sacris literis perfectionis & judicii auctoritatē detrahere, & ad Ecclesiam, quæ hunc honorem perpetuò recusat, utrumque transferre? Laudatur quidem à Deo Ecclesia, & matris nomine honoratur; sed non aliter, nisi quatenus ipsa Dei patris celestis vocem, in Sacris literis patefactam, amplectitur & filius utriusque fideliter tradit. Itaque breviter & eleganter (ut sollet) Augustinus in epist. Joh. tractat 3. ait: *Eft autem mater, Ecclesia: & ubera ejus duo testamenta scripturarum divisionum.* Hinc sugatur lac. Et, nequis aliquid desiderari posse putet, ex isdem etiam scripturis, solidum hauiendum esse cibum, eodem in loco, demonstrat; Quare quum eam fingas ecclesiam, quæ aliis & plenioribus, quam utriusque testamenti

a 1. Tim. 3. 15. b Decret. dist. 9.

überibus, suos nutriat alumnos, constat eam, non veram matrem esse, sed perniciosa novercam, imò Babylonem magnam matrem scortationum & abominationum terra, Apoc. 17. 5. Ac propterea quum eos, qui à veris veræ matri ecclesiæ überibus, Dei verbo, dependent, avellere, alioque traducere studeas; quantum in ecclesia fidei merearis, legitimè Dei & ecclesiæ filii facile judicabunt. Et ut magis conspicua sit iudicij tui indignitas, hæc pauca è multis Dei decreta opponimus, *Ad legem magis & ad testimonium: quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis lux matutina*, Esa. 8. 20. Sed etiam si nos, aut angelus è cœlo euangelizet vobis, præter id quod vobis euangelizavimus (hoc autem totum comprehendens est Sacris literis, Acto. 26. 22.) anathema esto, Gal. 1. 8. *Quicunq; secundum canonem hunc incident, pax super eos & misericordia*, Gal. 6. 16. Huc accedit consensus ecclesiæ catholicæ, quæ Sacras literas canonicas & canonem fidei ac cultus Dei propterea appellavit, & ad illarum judicium controversias in conciliis meritò dirimendas judicavit. Canon enim, summus est recti & obliqui index ac judex: ac propterea, quum Sacrae literæ sint fidei canon, iis sumnum in religione judicium justè deferendum est. Quemadmodum piè & eleganter ait Chrysostomus in 2. Corinth. Hom. 13. *Habemus exactissimam trutinam & gnomonem ac regulam, divinarum, inquam, legum assertiōnem. Ideo & obsecro & oro omnes vos, ut relinquatis quidnam huic & illi videatur, deque his; à Scripturis, omnia inquirite.* Et Augustinus contra Donatistas lib. 2. cap. 6. *Non afferas dolosus ubi appendamus quod volumus pro arbitrio nostro, dicentes, hoc grave est, hoc leve est; sed afferas divinam stateram, de Scripturis sanctis, tanquam de thesauris Dominicis, & in illa, quid sit gravius appendamus, imò non appendamus, sed à Domino appensa, recognoscamus.* Et alibi; *Contra Creconium l. 2. c. 31. Neq; enim sine causa tam salubri vigilantia canon ecclesiasticus constitutus est, ad quem certi Prophetarum & Apostolorum libri pertineant, quos omnino judicare non audeamus, & secundum quos de ceteris literis vel fidelium, vel infidelium, judicemus.* Quare quis non videat, quād absurdè Sacrarum literarum judicium declines? sic enim pergis.

COSTERUS.

UNDE, quando in religione quæstio movetur, de Christi divinitate, de sanctorum invocatione, de cultu imaginum, similibusque rebus, de quibus scriptura divina, in membrana relicta, quædam ad aliorum mentem dicere videtur; veluti, *Pater major me est: De die autem illa neque Filius novit nisi solus Pater: Dominus creavit me initio operum* (juxta septuaginta interpres:) Non habebis Deos alienos coram me: non facies tibi sculptile, &c. inspicienda atque per voluntanda sunt viva in corde ecclesiæ divinitus impressa atque inusta monumenta, in quibus tanquam in clarissimis commentariis ac certissimis explanationibus acquiescere debemus: nimur, quid, de his quæstionibus, ecclesia, per orbem sparsa, & nunc & hactenus ad Apostolorum usque tempora longa serie deducta, crediderit atque servaverit: & quo sensu scripturas in contrariam partem allatas, intellexerit.

GOMARUS.

VERISSIMUM illud esse compario, quod ait Christus, *Omnis qui mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus*, Joh. 3. 20. Nam, si causæ & religionis vestræ fideres veritati, non tantoperè sacrarum literarum lucem, veterum hæreticorum exemplo, declinares. Ut enim de sui temporis hæreticis ait Irenæus l. 3. c. 2. *Quum ex scripturis arguuntur, in accusationem convertuntur ipsarum scripturarum, quia varie sint dicta, & quia non possunt ex his inventi veritas, ab his qui nesciant traditionem: ita de Pontificiorum doctribus & hujus loci sententia, meritò dici potest ac debet.* Objicis enim Sacris literis obscuritatem, ecclesiæ verò consensiū & traditioni summam claritatem ascribis, ac propterea ad hujus interpretationem & judicium recurrendum & in eo-acquiescendum mones. Sed neutrum iusta ratione comprobabis. Nam, ut de Sacris Literis prius loquamur, quamvis in iis quædam ad hæreticorum mentem dici videantur, non inde tamen sequitur, alium quærendum

esse illustriorem & certiorem interpretem. Siquidem Sacrae literæ, ut constantis sunt veritatis, sic locorum circumstantiis, & similibus ac clarioribus sententiis, seiphas, quam optimè interpretantur. Demonstravit id Christus exemplo suo Matth. 4. 6. 7. comprobarunt etiam Apostoli, qui pañim in suis scriptis Sacras literas, non ex aliqua Patrum traditione, sed ex illis ipsis, declararunt. Imò, idem etiam iudicio & consuetudine sua ecclæ antiquo & orthodoxi Patres attestantur. *Qua* (inquit Basilus Magnus in regulis contractis, regul. 267.) *ambiguae & obscuræ in nonnullis scriptura locis dicta videntur, per ea, quæ alibi certa & indubitata habentur, declarantur.* Et Origines in Jerem. Hom. 1. *Quapropter necesse est nobis scripturas sanctas in testimonium vocare: sensus quippe nostri & enarrationes, sine iis testibus non habent fidem.* Et Hilarius de Trinitate l. 1. *Optimus enim lector est, qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius, quam imponeat, & retulerit magis, quam assulerit: neque cogat id videlicet contineri, quod ante lectio presumserit intelligendum.* *Quum itaque de rebus Dei erit sermo: concedamus cognitionem sibi, Deo; dictisque ejus, pia veneratione, famulemur.* Similia patrum iudicia (quæ brevitatis causa silo) sunt quād plurima: eaque, re ipsa & consuetudine sua, confirmarunt. *Quoniam genuinum Sacrarum literarum sensum, ex iisdem fontibus hauserunt, & adversus hæreticorum corruptelas, tutati sunt.* Quod non solum ex eorum commentariis & disputationibus constat, sed etiam vel ex hisce locis, quos adducis, perspicue appetat. Nam, quum Ariani Christi divinitatem & æqualitatem cum Patre, quam orthodoxi statuebant, oppugnarent eo dicto, quo Christus ait; *Pater maior me est: contrà Patres orthodoxi, ex ipsis Sacris literis, solidam refutationem petiverunt, & petendam docuerunt.* Quemadmodum Cyrillus (quo, ut existimo, nullus Veterum doctius, Arianos confutavit) ait Thesaur. l. 2. cap. 3. *Probè facerent heretici omnes, si undique studerent verum Scripturarum sensum venari, nec ad voluntatem suam omnia vertere atque inde syllogismos conneccere.* Si enim offendit eos, quod Pater maior Filio scribitur, juvet illud quoque, quod de Filio dicitur; *Qui quum esset in forma Dei, non rapinam arbitratu est se esse æqualem Deo,* Phil. 2. 6. & Iohannes c. 5. 18. *apertissime; Patrem, inquit, suum Deum dicebat, æqualem seipsum faciens Deo.* Et postea, *Certe hic* (Phil. 2.) *ipse Paulus, & æqualem Deofilium apertissime, dixit, & minorem esse, proprie passionem mortis, enunciavit.* (Comment. in Joh. lib. 10. cap. 9.) Sic alibi eandem sententiam similiter declarat ex Sacris literis, *Christum Patre minorem, secundum humnanam naturam, & humilisationis statum, non autem secundum Deitatem;* idque probat, ex iis Scripturarum locis, quibus adoratio, & idem cum Patre Spiritus, ei attribuitur, & in Patre esse dicitur, ac denique verus Deus & vita æterna nominatur. Ac tandem adversus hæreticorum errores concludens, Sacrarum literarum præstantiam & perfectionem, hisce verbis, ostendit; *Nam si à Sacris literis id non acceperunt, confundantur, proprias in fidem sententias afferentes.* Deinde ad alterum locum, *De die autem illa neque Filius novit, nisi solus Pater,* Marc. 13. 32. Gregorius Nazianzenus orat. 2. de Filio, & ante eum Athanasius sermone 4. contra Arianos, Filio ignorantiam tribui non absolute, sed tantum ratione humanæ naturæ, petita ex Sacris literis interpretatione, exponunt. Denique ad tertium quod attinet locum, quem nobis objicis, *Dominus creavit me initio operum suorum,* Prov. 8. 22. juxta septuaginta interpres, si patres ipsos audimus, non aliunde, quād ex eadem Scriptura, interpretationem veram, & hæreticorum confutationem, hauserunt. Nam primum Hilarius de Synodis aduersus Arianos, cap. 5. ex consequentibus Salomonis verbis, docet, sapientiam genitam dici; deinde ^a Basilus & ^b Hieronymus respondent ex Hebreo contextu & accurasieribus interpretibus legendum esse non *ex ipso creavit: sed ex ipso posse dicitur.* Nec dubitandum est quin *ex ipso*, in *ex ipso*, librariorum vitio, perversum. Denique quod clara & perspicua decalogi præcepta; *Non habebis Deos alienos coram me: Non facies tibi sculptile, &c. sapissime à Mose & Prophetis iterata & explicata,* iis locis annumeras, quæ, propter

^a Contra Eunomium lib. 2. ^b Comment. ad Eph. 2.

pter obscuritatem; ad hæreticorum mentem, dicta videntur: id omnino causæ vestræ infirmitatem & deploratam idolatriam demonstrat. Quamobrem etiam ex hisce apparet, Sacras literas optimum esse sui interpretem. Quibus accedit Clementis Papæ consensus, qui Concil. tom. I. Clem. ep. 5. ex ipsis Scripturis sensum veritatis capiendum, & ex divinis scripturis integras & firmas regulas veritatis petendam, affirmavit: & Leonis Papæ sententia, Epist. 10. ad Flavianum, quæ in rebus obscuris ad veritatem cognoscendam ad Propheticas voces, ad Apostolicas literas, ad Evangelicas auctoritates, recurrentem docet. Quam piam & gravem sententiam, si ut debebas, amplecteris, non tam indignè Sacrarum literarum interpretationem, postposita Scriptura, ex judicio ecclesiæ potissimum deproprietatem judicares. Inspectio (inquis) aequæ provolutanda sunt viva in corde ecclesiæ divinitus impressæ monumenta: sed qua ratione id fieri potest? Homines enim externam faciem contemplantur, solus Deus corda intuetur, I. Sam. 16. 7. Itaque quod fundamenti loco sublternis, id & naturæ & scripturæ omnino adversatur. Dices fortasse, abdita quidem hominibus esse cordium penetralia, sed ea patet nobis sermone & scripto tanquam duabus præcipuis animi nuntiis: sed quid illud ad rem faceret? neutrum enim scriptura illa interna est, quam fingis, & de qua inter nos existit controversia. Deinde neutrum etiam certum est (si Prophetas & Apostolos exceperis) ejus quod à Deo menti inscriptum est, indicium. Nam quum regeneratione ecclesiæ in hujus vitæ curriculo sit imperfecta, & caro spiritus reluetetur, Gal. 5. 17. os verò & manus sint communia utriusque instrumenta (quæ prout alterutrum interdum eminet, ita eidem inserviunt) quomodo certò nobis constabit, utrum Spiritus, an carnis sententiam proponant? Quapropter, in hac etiam re certior quærenda est interpretationis Scripturæ & Spiritus divini regula, Sacræ nimirum literæ: quas citra ullam controversiam à Deo prodiiisse, & jussu illius fideliter conscriptas, constat. Unde Apostolus Paulus ait, *Omnia probate; quod bonum est, tenete*, I. Thes. 5. 21. & Johannes; *Ne cuivis Spiritus credite, sed probate Spiritus*, an ex Deo sint, I. Johan. 4. 1. & Christus scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam eternam habere; & illa sunt, quæ testimoniū de me, Johan. 5. 39. Nam quod Bellarminus Jesuita de verbo Dei lib. I. cap. 2. adversus Scripturarum contemptores ait, *Moses, Propheta, Christus ipse, Iohannes Baptista, Apostoli, vel divina dogmata ex Scripturis ipsi confirmabant, vel certè ad scripturas legendas alios hortabantur, nec ullum unquam ad interni Spiritus judicium, scripturis neglectis, remiserunt*, &c. id, non solum de singulis, sed etiam de communibus judiciis, meritò dici potest. Præterea, quum de vera Christi Ecclesia, ubinam ea sit, gravissima vigeat diffensio, prius de illa re, ex diligentí Sacrarum literarum examine, tanquam fundamento, certi esse debemus, priusquam ecclesiæ judicium, sine errore aut sine dubitatione gravi, audire possimus. Ac propterea, vera Sacrarum literarum interpretatione non ab Ecclesiæ judicio; sed ecclesiæ judicium, à scriptura dependet. Si exceperis, veram hujus temporis ecclesiam ex antiquæ ecclesiæ & orthodoxorum Patrum comparatione & consensu elucere, eadem manebit difficultas. Nam quum varii ab initio & magno numero fuerint hæretici, quæretur perpetuò, quibus argumentis orthodoxi patres, ab hostibus veritatis, dignosci possint? Ac tandem ad Sacras literas, veræ religionis canonem, velis, nolis, erit recurrentem. Deinde, ut de Patribus orthodoxis minimè dubitemus, quum diversos singuli ferè habuerint nœvos, & inter se, ac secum, non rarò dissenserint, quibus indicis consensum orthodoxum aliunde recte, quæ ex certo Sacraru[m] literarum canone, cognoscemus? Quod adeò clarum

est, utid summi vestri doctores, infinitis scè exemplis, demonstrent. Etenim occurrant diversæ apud patres loci aliquæ interpretationes, non patrum antiquitatem, non numerum spectant: sed rem ipsam ad Sacras literas appendentes, dijudicant, & paucorum sententiam plurium judicio, tanquam Sacris literis convenientiorem, sèpe anteponunt. Videatur vel sola orationis Dominicæ, vel unius scripturæ capituli expositio, & verissimum esse constabit. Eandem rationem ipsi patres observarunt: quemadmodum Hieronymus Augustinum à reliquis patribus in explicatione Psalmorum diversa sentire ait (Epist. Aug. 11.) & eandem libertatem alibi sibi tribuit. Sic enim loquitur (Epist. lib. 3. ad Minerium & Alexandrum:) *Nec juxta Pythagora discipulos prejudicata doctoris opinio; sed doctrina ratio ponderanda est: si quis autem contraria factionis immurmurare, quare eorum (Patrum) explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco? sciat, me illud Apostoli libenter audire; Omnia probate: quod bonum est tenete, &c.* Et præfatione in Oseam, post quam eos patres, qui in Oseam scripserant, recensuit, addit; *Quoi tam non in omnibus sum secutus, ut judex potius operis eorum, quam interpres existerem.* Et Augustinus libro de natura & gratia, contra Pelagianos ait, *se in hujusmodi quorumlibet hominum scriptis liberum: & addit; quia solis canonice debet esse ulla recusatione assensum.* Et Epist. III. ad Fortunatianum: *Neque enim quorumlibet disputationes, quamvis Catholicorum & laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus: ut nobis non licet, salva honorificenta, que illi debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare aique respnserem, si foris invenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet, divino adjutorio, vel ab aliis intellecta, vel à nobis.* Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Denique huc accedit consensus Bellarmini, De conciliis lib. 2. cap. 12. *Scripta patrum non sunt regula, nec habent auctoritatem obligandi.* Præterea quum immensa sine orthodoxorum patrum volumina, & Græco aut Latino sermone conscripta, quo modo maxima ecclesiæ & totius orbis multitudo, quæ harum linguarum imperita est, & si perita esset, omnia examinandi & intelligendi, imò legendi facultate destitueretur: quomodo, inquam, de patrum omnium consensu certò cognoscet? Nam quod ait Hieronymus præfatione in Jonam; *Scio veteres ecclesiasticos, tamen Gracos, quam Latinos super hoc libro multa dixisse, & tantis questionibus, non tam aperuisse quam obscurasse sententias, us ipsa interpretatio eorum, opus habeat interpretatione, & multo incertior lector recedat, quam fuerat antequam legeret: id, inquam, meritò de reliquis quoque non paucis dici potest.* Denique si ad hujus temporis ecclesiæ catholicæ judicium, in omnibus rebus dubiis, configendum est; quomodo id fieri potest? quum ecclesia, per orbem diffusa, rarissime, imò nunquam, ne in generalibus quidem synodis, millesima sui parte conveniat, & paucissima in conciliis definit ac declarat: multa etiam ob difficultatem in medio implicata relinquat; ut vel ex concilii Tridentini vestri historia cognosci potest. Vides itaque, Costere, sermonis tui absurditatem, quantisque difficultatibus te involvas, que inadmodum in controversia de Pontifice non obscurè agnoscis; *Penes (inquis) ecclesiam catholicam est judicium veritatis, sed quod caper valet omnes orbem diffusa, sine gravissimis incommodis unum in locum coire nequeat, & pro re nata, questiones difficiles non raro exoriuntur, necessum erat, majori compendio, Christianorum commodis fidelijs integrati prospicere.* Hoc autem compendium, Pontificem definis: quem, certum & summum omnium controversialium judicem, à Deo constitutum, affirms. Quod, quantoperè pietati & experientiæ repugnet, in arguento de Pontifice, ostendemus.

CAPUT III.

Quare ex hisce liquet consensum ecclesia non esse primum, quem finge scripture modum, eoque multò minus Sacris Apostolorum literis prestantiorem: quemadmodum utrumque insigni in Deum contumelia frustra studiū demonstrare. Nec sanctius tertium scriptura genus definis, ut ex sequentibus elucebit.

COSTERUS.

Decreta conciliorum.

TER TII generis scriptura est in decretis conciliorum generalium, quæ Christus gravissimo suo testimonio & auctoritate communivit; *Qui vos audis, me audis*, Luc. c. 10. v. 16. &c., si ecclesiam non audieris, sit tibi velut ethnicus & publicanus, Matth. 18. v. 17. &c., *Ego vobis sum, omnibus diebus, usque ad consummationem seculi*, Matth. c. 28. v. 20.

GOMARUS.

MAGNA & illustris est Conciliorum, quæ ad verbi divini normam instituta sunt dignitas; sed tamen longè minor, quam à te statuitur. Quod ut distinctius & clarius ostendatur, observandum est, Concilia quædam esse particularia, quæ à vero aberrare posse, frequenti experientia & communi Pontificiorum assensu, constat: alia verò esse universalia, de quibus gravis est Orthodoxis cum Pontificiis controversia. Quæritur enim, an ea sint certa fidei Christianæ norma, & divinis scripturis accensenda? Costerus affirmat, nos verò id merito pernegamus, ut ex rationum, quas adversarius adducit, levitate, apparebit. Tria enim illa, quibus confidit, testimonia, prorsus inepta, & à re proposita adeò aliena sunt, ut, nisi trita & communia essent omnibus Pontificiis doctoribus argumenta, prævaricari & in re serua ludere videatur. Nam, ut ea ordine perlustremus ac perpendamus, verum est Christum dixisse; *Qui vos audis, me audis*: sed quid inde concludis? Nam, ut aliquid ex hoc loco consequaris, probandum tibi esset primum, Christum alloqui concilium: deinde non particularare, sed generale tantum: præterea promissionem hanc esse absolutam & perpetuam: ad hæc communem non uni concilio generali, sed omnibus: deinde agere de decretis, iisque & omnibus, & scriptis. Adeò ut, si quid ex hisce desideretur, nihil obtineas: quoniam hæc omnia in quæstione versantur & probanda suscepisti, quemadmodum ex verbis tuis antecedentibus & sequentibus constat. At verò nihil istorum cum Christi sententia consentit. Nam primum hæc promissio non ad concilium ullum, sed ad septuaginta discipulos: deinde, non magis ad generale, quam ad particulare concilium, itò quam ad binos aut singulos episcopos, pertinet. Quandoquidem Christus hanc promissionem, non conjunctis solum hisce discipulis, sed binis dedit, Luc. 10. 1. Tertiò promissio hæc, quatenus hoc loco intelligitur, non fuit absoluta & perpetua, sed temporaria, & ad legationem illam accommodata. Quartò, quum legatio fuerit singularis & miraculis obsignata, (Luc. 10. 17.) ineptè omnino sanctio illius, ad ordinarium & commune ecclesiæ ministerium, extenditur: nisi ex aliis locis idem probari possit. Quintò, hæc promissio nullam contra, aut extra Sacras literas (quod Pontifici & Conciliis attribuunt) conficiendi decreta, facultatem concedit (tantum abest, ut ea omnia stabilitat) sed ad verba^a à Christo accepta, fideliter proponenda, astringit. Quemadmodum etiam, quamvis Apostoli perpetuo à Sp. Sancto immediate in doctrina directi sint, nullam tamen; nova de religione decreta conficiendi, potestatem, accepérunt; sed ad Christi verba fideliter tradenda fuerunt delegati. Nam quod Christus Matt. 28. 19. ait; *Docete omnes gentes*, postea explicat, docentes eos servare omnia quacunque mandavi vobis: quemadmodum etiam doctiores vestri scriptores agnoverunt. Nam Johannes Ferus commentariis in Matt. 23. ait, *Apostolis eorumq; successoribus dixit, Qui vos audis, me audis; & qui spernit, me spernit*. Item: *Qui non*

^a Luc. 10. 5. 11.

recepérint vos, tolerabilius erit terra Sodomorum, &c. Verùa premisit Matthæus, quod Christus elegit duodecim quos & vocavit Apostolos, quibus & præcepit prædicare Euangeliū in universo mundo, &c. è quibus pater audiendos esse Apostolos, sed quatenus Apostoli sunt, hoc est, Christi negotium agunt, ac quo Christus iussu prædicant ac docent. Quodsi alia docent, & Christo contraria, jam Apostoli non sunt, sed seductores, ideo nec audiendi. Ac sanè eatenus, non solum conciliorum canones, sed etiam singulorum ecclesiæ pastorum, dicta audienda sunt, quatenus ab iis Christi verba audiuntur & bona fide traduntur. Denique quum Christus ait, *Qui vos audis, me audis*, non de ulla scriptura, sed de prædicatione Euangeliū, apertissimè loquitur, ut ex omnibus circumstantiis demonstrari potest. Nec enim hosce septuaginta discipulos, quos compellat, ad decreta statuenda & conscribenda conjunctim destinavit; sed distinctè binos, ad regni sui adventum sermone tantum annuntiandum, præmisit, pro temporis illius ratione: quod ad Novi Testamenti scripturam (nondum missio Spiritu Sancto) erat omnino importunum. Itaque quis non animadvertiset quam turpiter hujus loci sententiam pervertas, quum cum, ad conciliorum generalium auctoritatem & tertium scripturæ genus confirmandum detorques. Alterum etiam quod producis testimonium; *Si ecclesiam non audieris, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus*, non minus alienum est. Quod, quamvis ex iis, quæ ante à nobis explicata sunt, satis liqueat, tamen ut clarius scripturæ majestas, sententia tua in decretis conciliorum scripturæ æquandis iniquitas, & turpis hujus loci abusus, demonstretur, distinctius & pluribus agemus. Nam primum ecclesia, hoc in loco, non Concilia generalia denotat, sed eos qui ecclesiis particularibus præsunt, quemadmodum res ipsa evincit. De ea enim ecclesia differit Christus, Matth. 18. 15, 16, 17. quæ in fratum correctione ab iis qui privatim sunt offensi, adiri potest ac debet. Quod conciliis generalibus minimè convenire certissimum est. Deinde idem attestantur in explicatione hujus loci veteres Patres, Chrysostomus, In Matth. 18. Gregorius Magnus Epist. lib. 12. Epist. 31. & Theophylactus Comment. in Matth. 18. ac propterea vulgo doctissimi Pontifici idem agnoscent, quum ecclesiæ vocem etiam angustius & iniquius exponunt *prælatum ecclesia*: quemadmodum ex Alberto Magno & Lyrano in commentariis ad eum locum & ex Thoma Aquinate (Summæ 2. 2. qu. 33. art. 8.) appetat. Ex quo perspicue sententia tua evertitur. Nam prælatus ecclesiæ nec concilium est, nec ab errore liber: eoque dicta & scripta illius, ut ad concilia generalia propriè non pertinent, sic nullam fidei normam, nec tertium Sacrae Scripturæ genus constituunt. Huc accedit, quod hoc Christi dictum non agit de decretis ipsis, aut aliqua scriptura; sed de ecclesiastica reprehensione & adhortatione, qua illi, qui in fratres suos injurii sunt, ad culpæ agnitionem & pacem Christianam excitantur. Cui adhortationi si obedire contumaces detrentur, Ethnicorum instar habendos esse, Christus docet. Adhæc, non absolute obedientiam Christus hoc in loco exigit, sed quatenus ecclesia rectè edocet, rectè judicat. Nam & adversarius falsis testibus innocentem accusare, & qui ecclesiæ præsunt, aut errore, aut affectu aliquo humano, perperam interdum arguere possunt. Itaque audiendi sunt non absolute, sed in rectis sententiis, quatenus re probè cognita, in judiciis suis Dei verbum audiunt & tanquam normam sequuntur. Quod prudenter & piè observavit angelicus (ut vocatis) doctor & sanctus vester Thomas Aquinas, *Prælato*, inquit Summæ 2. 2. qu. 33. art. 7. non est obediendum contra præceptum Domini, secundum illud Actor. 5. Obedire oportet Deo magis, quam hominibus, &c. unde, si prælatus expresse præcipere contra hunc ordinem à Domino institutum, & ipse peccaret præcipiens, & ei obediens, quasi contra præceptum Domini agens.

¶¶¶

Unde

Unde non esset ei obediendum. Et graviter etiam ait Hieronymus in Matth. 16. Quodcumque ligaveris super terram, &c. Iustum locum episcopi & presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Pharsorum assumunt supercilium, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrensur: quum apud Deum, non sententia sacerdotum, sed rerum vita, queratur. Denique, etiam ecclesia nomine (quod fallum esse ostendimus) concilia generalia essent intelligenda, tamen, quum certum sit, hic non de aliis agi, quam de judiciis facti, in quibus (ut ajunt summi doctores vestri) concilia generalia errare posse non est dubium: sequitur omnino nullam hic Sacrae Scripturæ genus aut absolutam obedientię norinam posse stabiliri. Atque eadem denique est tertii, quod adjungis testimonii ratio; *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Nam Christus, hoc in loco, non agit proprie de conciliis, nec potius de generalibus quam particularibus, sed de Apostolis singulis, & eorum ministerio successoribus & fidelibus: servatis tamen donorum gradibus & mensura: quemadmodum ex orationis filo & similibus sententiis, quibus Christus præsentiam & auxilium suum pollicetur, ostendi potest; *Ubi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorum,* Matth. 18. 20. *Oves mee vocem meam audiunt, & ego eas cognosco, & sequuntur me: & ego vitam eternam do eis: nec peribunt in eternum, nec rapiet eas quisquam e manu mea,* Joh. 10. 27, 28, 29.

a Bellar. de Concil. lib. 2. cap. 8.

Quam genuinam explicationem orthodoxorum patrum consensus adducit ac probat. Ac primum Augustinus de Genesi ad litteram l. 6. c. 8. ait, *Omnibus enim dicebat, quos suos futuros videbat. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Deinde Chrysostomus in Matth. Hom. 15. *Quoniam dicitur; ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi, non ad eos tantummodo loquitur, sed per eos ad universum prorsus orbem.* Et in 2. Thess. 2. 3. Horn. 5. *Quod enim non solum istis promiserit, sed & illis qui vestigia sporum subsequuntur, ex eo liquet, quod dicat, usque ad consummationem seculi.* Quid ergo ad eos dicit, qui doctores non sunt? *Quisque vestrum, si voler, doctor est; & si non alterius, tamen suis ipsius.* Idem testatur ^a Theophylactus, ^b Basilius, ^c Salvianus. Quare, quum hæc promissio ad omnes & singulos Apostolos eorumque successores & pios, suo modo & gradu pertineat, nullum inde novum scripturæ sacræ genus sancitur: alioqui singulorum episcoporum & fidelium de religione sententia, essent sacræ literæ & norma fidei: quod non solum rei veritati, sed etiam communis adversariorum doctrinæ repugnat. Ac propterea ex hisce omnibus appetit, conciliorum decretorum esse inter canonicas scripturas numeranda: quod adeo perspicuum est, ut id etiam Bellarminus Jesuita agnoscere sit coactus, & sententiam tuam apertissimè refellat, *De conciliis, lib. 2. cap. 12.*

a In Matth. 18. b Sermone de paenit. c De Providentia Dei l. 1.

C A P U T IV.

Unde reliqua, quæ de Conciliorum auctoritate proponis, facilius convellentur.

C O S T E R U S.

QUÆ sanè decreta, si veritatem, si obsignationem Spiritus Sancti, si præsentiam Christi spectes, idem habent pondus quod sancta Dei Euangelia: sicut & B. Gregorius pluribus locis fatetur: & B. Theodosius (apud ^b Nicephorium) magnæ sanctitatis archimandrita ante ipsum, publice consenso suggestu ausus est dicere; *Si quis quatuor synodos quatuor Evangelis non exequet, anathema.* Quod idem Apostoli præ se ferre videntur, quum ex primo suo concilio Hierosolymitano ita scribunt; *Vixit est Spiritus Sancto & nobis,* Act. 15. 28. Si autem verba ipsa decretorum consideres, nullo modo sunt cum Sacris literis conferenda. Quum haec dictata à Spiritu Sancto, nec iota unum vel unum apicem habeant, cui non insit suum pondus & efficacitas, unde tanquam divina eloquia mentem hominis admirabili dulcedine & suavitate afficiunt, sicut toto Psalmo 118. B. David Prophetæ docet. Conciliorum verò de cœta à Sanctis Patribus conscripta fuerunt, qui suis verbis veritatem divinam nobis loquuntur: non aliter atque scriptor, qui regis voluntatem suo stylo literis mandat. Atque hinc rectè dixit B. Augustinus, Epist. 19. se nullius hominis libris tantum deferre atque divinis literis; non quidem ob veritatem, quæ par est in utrisque, sed ob verba & phrasim dictantis, qui fuit Spiritus Sanctus.

a Lib. 1. Ep. 24. Lib. 2. Ep. 10. Lib. 3. Ep. 33. Lib. 5. Epist. 2. b Lib. 16. c. 33.

G O M A R U S.

SANE, si de cœta conciliorum generalium essent scriptura divina, eadem cum reliquis Sacris Literis auctoritate polerent; sed, quia secus antè demonstravi, magna est in Deum injuria, quod ea, si veritatem, obsignationem Spiritus Sancti, & præsentiam Christi spectemus; idem habere pondus, quod Sancta Dei Euangelia, affirmare non vereris. Quod verò illud, omisso Dei verbo, humanis Gregorii & Theodosii testimoniis probare niteris, doctrinæ vestræ infirmitatem aperte prodis. Siquidem, ut idem ait Gregorius in Job. l. 18. c. 14. *Quæ ad vera predicationis verba se preparat, neceſſe est ut causarum origines è sacris paginis sumat: ut omne quod loquitur ad divine auctoritatis fundamentum revocet, atque in eo ad fiducium locutionis sua firmet. Ut enim prediximus, sepe heretici, dum sua student perversa astruere, ea proferunt, que profecto*

in Sacrorum librorum paginis non tenentur. Quamobrem ab humanis literis ad divinas provocamus. *Aliæ quippe* (ut ait Augustinus contra Faustum Manichæum lib. 23. c. 9.) *non habent ad has res ullum pondus auctoritatis.* Quippe nec parentum nec majorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum & Dei docentis imperium: ut recte monuit Hieronymus in Jerem. 9. Qui propterea Helvidio patrum testimonia objectanti piè respondit, (*Contra Helvidium.*) *Negas serimus & forte veritatis omisso opinionum rivulos conseclamur.* Quare si quid Gregorii & Theodosii testimonium valere cupis, illud prius ex Sacrarum literarum fontibus probari oportet. Deinde verò quamvis hæc, quæ objectas, verba (quæ generatim accepta, non à nobis solum, sed etiam à Jeluitis ^a doctioribus refutantur) largiremur, tuam tamen, de conciliorum decretis, sententiam minimè confimarent. Nec enim absolutè, de omnibus omnium Conciliorum decretis, loquuntur, (de qua re inter nos quæstio est) sed de certis tantum, iis videlicet, quæ ad Sacratum literarum normam, contra Arii, Macedonii, Nestorii, & Eutychetis errores, quatuor illis conciliis, definita sunt. Nam quartum concilium, nimurum Chalcedonense, adè errasse scribit Gregorius ^b, ut Leoni Romano tribuerit universalis Episcopi titulum: quem titulum, *prophanum & sceleratum fideique perniciosum*, appellat. Præterea si idem cum Sanctis Dei Euangeliis, conciliorum illorum de cœta haberent pondus ^c, Catechumeni lapsi tres annos à communibus ecclesiæ precibus essent excludendi: nec die Dominica, nec in Pentecoste genua ad Deum orandum ulli fidelium essent inflentenda, ex concilii Niceni decretis, Can. 20. quæ tamen, ut alia multa, communis usu abrogasti. Deinde non solum superbè, sed etiam impiè fecissent legati ^d Leonis Pontificis & ipse Leo, quod quarti concilii decreto pertinacius reluctati fuerunt, in quâ tamen re sanctè eos fecisse, vulgo judicatis. Denique hoc certum est, nec Leonem, nec legatos illius, parem concilii & Euangeli veritatem (quam tu definis) agnovisse: alioqui non tam aperte ei se se opposuerint. Atque idem etiam justa Leonis solicitude confirmat. Nam quemadmodum Concilium Ephesinum secundum, quod Sanctam synodum initio appellaret, postea eventu comperto, *non posse vocari concilium, quod in eversionem fidei fuerit agitatum,* ^e afferuit:

a Bellarm. de Concil. lib. 2. cap. 12. b Gregor. Epist. lib. 4. Epi. 50 & 8; & lib. 6. Epist. 188. & lib. 7. Epi. 30. c Concil. Nicen. Can. 3. d Leo Epist. 51. & 53. e Epi. 14. ad Concil. Eph. Epist. 41. ad Martinum.

sic

sic postquam jam indictum esset Chalcedonense concilium universale, metuens ne & illud, in decretis suis, ut Ephesinum, à vero aberraret, sic eodem in loco Imperatorem alloquitur; *Unde, per ipsum Dominum nostrum Iesum Christum, qui regni vestri est auctor & rector, obrector & obsecro clementiam vestram, ut in presence synodo fidem, quam beatis patres nostri ab Apostoli sibi traditam predicarunt, non patiamini, quasi dubiam, retractari, & que olim à majorum sunt auctoritate damnata, redivivis non permittatis conatis excitari.* Ex quibus appetet Leonem Papam statuisse, primum, concilia generalia, non esse certam veritatis normam; sed contra, veritatem fidei, esse Sanctorum conciliorum generalium certam regulam: deinde, concilia generalia errare posse & interdum errasse. Verum omissis patrum testimoniis Sacras literas citas, sed ut soles timidè & ineptè. Ais enim, *Quod idem Apostoli pra se ferre videntur, quum ex primo suo concilio Hierosolymitan in literis synodalibus ita scribunt, Vsum est Spiritus Sancto & nobis:* Verum id nec præ se ferunt Apostoli, nec præ se ferre videntur. Quoniam alia est concilii cui præfuerunt Apostoli, alia cæterorum ratio. Apostoli enim hoc privilegio donati erant singuli, ut in doctrina errare non possent, quod perpetuo Spiritus Sancti regimine in omnem veritatem duderentur, Joh. 16. 13. Act. 2. v. 4. unde *fundamenta ecclesia divinitus appellantur*, Apoc. 21. v. 14. Eph. 20. v. 20. Quamobrem, quæ de suis decretis peculiariter testati sunt, ea malè ad omnia concilia generalia extendis. Deinde, concilium illud Apostolorum (ut etiam sapientiores vestri scriptores^a fatentur) non fuit generale sed particolare ecclesiæ Hierosolymitanæ. Nam unde quæso probabis, (quod ad universale concilium^b requiritur) ad illud, omnium reliquarum ecclesiarum episcopos, fuisse invitatos? Itaque eodem jure elogium illud ad particularia (quæ tamen errare posse constat) atque ad universalia concilia, accommodari deberet: ac propterea nihil ad rem facit. Contra verò conciliorum generalium decreta, non habere parem ubique, cum sanctis Dei Euangeliis, veritatem, multis gravissimis rationibus probari potest, è quibus pauca feligemus. Nam quum decreta alia sint de moribus, alia de fide, in utrisque concilia errare posse & errasse, Euangelia verò sibi semper constare, / appetet. Quod perspicuitatis & brevitatis causa ex adversariorum confessione re ipsa demonstrabo. Nam ad mores quod attinet, Jesuitarum celeberrimus Bellarminus (De conciliis lib. 2. cap. 12.) describens discrimina, quibus Sacras literas conciliis præstare docet, sic Costero apertè contradicit; tertium est quod in scriptura nullus potest esse error, sive agatur de fide, sive de moribus, & sive affirmetur aliquid generale & toti ecclesia communne, sive aliquid particulare & ad unum tantum hominem pertinens, &c. At concilia in iudiciis particularibus errare possunt, nec non in preceptis morum, quæ non toti ecclesia, sed uni tantum, aut alteri populo proponuntur. Deinde in fidei decretis concilia universalia errare posse tribus modis Bellarminus experientia vixit confitetur, Ibid. c. ii. primo ut patres consentiant & definiant dissentientibus legatis Papa. 2. ut definiant, dissentientibus legatis, sed contra instructionem Pontificis agentibus. 3. Consentientibus omnibus legatis habentibus & sequentibus Papa instructionem. Quæ sigillatum conciliorum exemplis probat. Quare non est cur prolixam ejus rei demonstrationem à nobis desideres. Præterea quum concilia generalia sibi mutuò sèpius adversentur, non perpetuò vera sunt, multò minus Euangeliis conferenda. Nam Constantinopolitanum concilium m, sub Constantino Copronymo, imaginum cultum merito clamnavit; Nicenum secundum probavit: Francofurtense sub Carolo Magno, adversus concilium illud Nicenum imaginum cultum iterum clamnavit. Quam decretorum dissensionem falsò quosdam Pontificios Doctores tollere studuisse, Bellarminus de Concil. lib. 2. cap. 8. demonstrat. Sic concilium Constantiense & Basileense, Papam fieri posse, & interdum fuisse, hæreticum; concilia verò universalia errare non posse eisque & Papam subesse debere, decreverunt: contrarium verò concilium Lateranense definitivit. Denique quum Dei verbo^c nihil addi, nihil detrahi, ^d ne ab Aposto-

lis quidem aut angelis cælestibus licet: quomodo concilia parem cum Evangelio (si veritatem spectemus) habebunt auctoritatem, quum eorum decreta à posterioribus conciliis interdum mutari & emendari constet? Hoc enim experientia evincit, & celebris ac memorabilis illa Augustini sententia de Baptismo contra Donat. lib. 2. cap. 3. testatur, *Quis autem nesciat Sanctam Scripturam, canonicanam tam Veteris quam Novi Testamenti, certus suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum lueris ita preponi, ut de illa omnino dubitari & disceptari non possit, utrum verum vel rectum sit quidquid in ea scriptum esse constituerit: episcoporum autem literas, quæ post confirmatum canonem vel scripta sunt, vel scribuntur, & per sermonem foris sapientiorem cujuslibet in ea re posterioris, & per aliorum episcoporum graviorem auctoritatem, doctiorumque prudentiam, & per concilia, licere reprehendi, si quid in eis forte à veritate deviatum est.* Et ipsa concilia, qua per singulas regiones vel provincias sunt, pleniorum concilio-rum auctoritate, qua sunt ex universo orbe Christiano, sine ullis ambigibus cedere: ipsaq; plenaria sape priora, posterioribus emendari, quum, aliquo experimento rerum, aperitur, quod clausum erat, & cognoscitur quod latebat: sine ullo typho sacrilege superbia, sine nulla inflata cervice arrogantie, sine nulla contentione livida invidia, cum sancta humilitate, cum pace catolica, cum charitate Christiana. Nam quod ait; *Hinc recte dixit B. Augustinus Epist. 19. se nullius hominis libris tantum deferre atque divinis literis: non quidem ob veritatem, qua pars est in utrisque, sed ob verba & phrasin dictantis; qui fuit Spiritus Sanctus: id inquam, miserum omnino effugium est.* Nam Augustini locus adeò pro nobis facit, ut vix quidquam apertius, ad sententiam tuam evertendam, adferre potuisses. Hæc enim sunt verba, *Ego enim fateor charitati tuae, solis eis scripturarum libris qui Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum authorem scribendo aliquid errasse firmissime credam.* Ac si aliquid in eis offendere literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quæ vel mendosum esse codicem vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel me minimè intellectisse non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantilibet sanctitate doctrinaque propolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt: sed quia mihi, vel per illos autores canonicos vel probabiliteratione, quod à vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Illudne est, Costere, humanis & divinis libris parem veritatem ascribere? Profecto nisi hic locus adeò tritus eset ac perspicuus, & decreto Pontificio (Dist. 9. Can. Ego.) insertus & approbatus, te memoria lapsum existimarem: sed nunc quum nulla esse possit ignorantiae suspicio, tuam in patrum sententius apertè detorquendis audaciam satis demirari non possum. Præsertim quum similes ejus generis in eadem epistola extent sententiae, ut quod ait, *Sanctam Scripturam in summo & cælesti auctoritate culmine collocatam: Item, quum Hieronymus patrum testimoniis adversus Augustinum disputaret & ad ea provocaret ait, Flagitas à me aliquem saltem unum ostendam, cuius in hac sententiam sim securus, quum tu tam plures nominatim nominaveris, quiste, in eo quod astruis, præcesserunt.* Vides, Costere, Hieronymum imprudentem idem postulasse, quod tu orthodoxis perpetuò objicis? audi igitur quid Augustinus Hieronymo & tibi respondeat; *Quanquam, sicut paulo ante-dixi, tantummodo scripturis canonice hanc ingennam debeam servitutem, quæ eas solas ita sequor, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter proposuisse, non dubitem.* Et lib. 11. c. 5. contra Faustum Manichæum post declaratam scripture auctoritatem ait, *In opusculis autem posteriorum, quæ libris immensabilibus continentur, sed nullo modo illi sacratissima Canoniarum scripturarum excellentia coequantur, etiam in quibus cunq; eorum invenitur eadem veritas, longè tamen est impar auctoritas.* Itaq; in eis si quid forte propterea dissonare putatur à vero, quia non ut dicta sunt intelliguntur, tamen liberum ibi habet lector auctorve judicium; quo vel approbet, quod placuerit; vel improbet, quod offendit, & ideo cunctæ ejusmodi, nisi vel certa ratione, velex illa canonica auctoritate defendantur, ut demonstretur vel omnino ita esse, sive fieri potuisse, quod vel disputatum ibi est, vel narratum, si cuius displaceat, aut credere noluerit, non repre-

^a Dominicus Barnes in 2. 2. Thomæ qu. 1. art. 10. ^b Leo Papa 1. E. pilt. 47. ^c Deut. 4. 2. ^d Gal 1. 8.

reprehenditur. In illa verò canonica eminentia Sacrarum literarum, etiam si unus Propheta, seu Apostolus, aut Evangelista aliquid in suis literis posuisse, ipsa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare, quod verum sit: alsoquin nulla erit pagina, qua humana imperie regatur infirmius. Quare detegam sententia tuæ fraudem, & confutatam, tuam de pari humanorum scriptorum & Sacrarum literarum veritate & pondere doctrinam, animadvertis. Ac propterea in viam veritatis redi, & debitam Sacræ literis gloriam restitu, concilia verò quæcum iis consentiunt, sive ea particularia sint, sive universalia, non quia concilia, sed quia vera, amplectere; quæ contra ab iis dissentient, ea aversare. Agnolce verum illud esse, quod adversus generale Concilium Constantopolitanum, ait Nicolaus Papa primus; ^a Non totidem presu-

les, sed merita non minora, synodus synodo possunt facere parlem. Item; Numerus igitur pusillus, nec obicit, ubi abunda pietas; nec multiplex prodest, ubi regnat impietas. Item, Nobis ergo gloriari in multitudine; quia non multitudo, sed causa, damnationem vel justificationem adducit. Denique ad celeberrimam illam, piam & elegantem Augustini sententiam contra Maximum l. 3. c. 10. attende, Sed nunc nec ego Nicenum, nec tu debes Ariminense, tanquam præjudicantius, profere concilium. Nec ego hujus auctoritate, nec in illius determinis. Scripturarum auctoritatibus non quorumeunque proprius; sed utrisque communibus testibus, res cum re, causam causa, ratio cum ratione, concertet.

^a Concil. Tom. 2. Epist. ad Michaëlem Imperat.

C A P U T V.

Ceterum demonstrata jam Sacrarum literarum auctoritatem, quid de earum perfectione jundices, expendamus.

C O S T E R U S.

An omnia, que credere oportet, sunt Sacris Literis expressa?

Ex his facile erit controversias omnes de Sacra Scriptura ortas dijudicare, & imprimis illam, *Utrum omnia, que ad fidem pertinent, sunt scriptis expressa?* Dicendum enim omnia fidei mysteria cæteraque creditu & scitu necessaria, in corde ecclesiæ esse clarissimè exarata: in membranis, tam Novi, quam Veteris Testamenti, multa desiderari. Ubi enim numerus Euangeliorum & Epistolarum Apostolicarum? Ubi Euangelium Matthæi & Marci in scripturis divinis potius, quam Nicodemi, ut Thomæ, commendatur? Ubi habetur, duodecim articulos fidei, ab Apostolis esse ecclesiæ reliquos? Præterea formas multorum Sacramentorum, justis de causis, ait B. Dionysius Areopagita cap. ult. Eccles. Hierarc. Innoc. 1. Ep. 1. esse suppressas. Eodem pertinent difficultum & dubiarum scripturarum interpretationes, quas in varios sensus hæretici trahunt. B. Augustinus Lib. 10. de Genes. ad lit. cap. 23. ad Apostolicam traditionem, extra scripturam, refert baptismum parvulorum. B. Basilius Lib. de Spiri. Sancto. c. 27. aliisque patres multa alia enumeraverunt in quibus ad hoc primum scripturæ genus configerunt, invitis omnibus, omnium ætatum, hæreticis: qui, quum aliam nullam præter externam scripturam agnoscant, in ea tamen omnia contineri, validè impudenter affirmare non verentur ^a. Cæterum non inficiamur, præcipua illa fidei capita, quæ omnibus Christianis ad salutem necessaria, perspicue satis esse Apostolicis scriptis comprehensa: cujusmodi sunt mysterium trinitatis & incarnationis Filii Dei, historia passionis Domini, remissio peccatorum & promissio vitæ æternæ. Hæc enim, ut firmius omnium mentibus inhærent, variis modis inculcari debuerunt, concessionibus, Euangeliis, Epistolis, & demum Apostolico symbolo. Quod ideo divini illi principes ecclesiæ ita breviter & perspicue posteritati tradere voluerunt, ut nemo illius ignorantiam posset excusare.

^a August. Epist. 3. ad Volus.

G O M A R U S.

RECTE ait, Costere, ex hisce facile fore controversias omnes de Sacra scriptura ortas dijudicare, & imprimis eam, quæ ad perfectionem illius, spectat. Sed in eo non recte facis, quod formam controversiae omnino pervertis. Nec enim id inter nos queritur, *utrum omnia, que credere oportet, sunt Sacris literis expressa?* sed generatim, *an omnia fidei & vite Christiana dogmata ad salutem necessaria Sacris literis descripta sint?* Quædam enim descripta statuimus expresse, quædam vi necessariæ consequentia: quemadmodum utriusque modi exempla, eodem tempore suppeditavit Christus. Prioris quidem, quum rogatus, quodnam esset magnum mandatum in lege, respondit id quod expressa legis sententia continetur: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde, Matth. 22. 36, 37.* Posterioris verò, quum adversus Sadducæos re-

surrectionem afferuit; *De resurrectione verò mortuorum ..en legitis, quod verbis dictum est, à Deo dicente: Ego sum Deus Abraham, & Deus Israël, & Deus Iacob?* Deus non est Deus mortuorum, sed viventium, Ib. 22. 31, 32. Quare dum angustius statum quæstionis describis, indignam viro docto & pio fraudem admittis. Nec culpam minuit cæterorum Pontificiorum Theologorum exemplum. Nam quamvis (ut alios præteream) antelignanus vester Eccius Enchiridio locorum communium cap. 4. (quem & operis titulo & materia maximè secutus videris) differat, nostros nihil recipere velle, nisi probetur per scripturas expresse, ejus rei falsitatem, ex sequentibus Eccii verbis, potuisses observare. Sic enim tandem ait; *Non sunt igitur solum credenda & observanda (id quod volunt stolidi Lutherani) qua expresse habentur in divinis literis axe probantur ex ipsis, verum etiam ea oportet credere & servare qua sancta mater Ecclesia credit & observat.* Itaque quemadmodum quæstionem, Eccii calumnia secutus, hoc modo deformati; *An omnia qua credere oportet, sunt sacris literis expressa:* sic, cum eodem reformare potuisses & addere, *Aus probantur ex ipsis.* De qua quæstione, quid certi statuas expendamus; *Dicendum, inquis, omnia fidei mysteria cæteraque creditu & scitu necessaria in corde ecclesiæ esse clarissimè exarata: in membranis, tam Veteris quam Novi Testamenti multa desiderari.* Sed huic iudicio Haymonem oppono, qui ante annos octingentos sic docuit comment. Hebr. 8. *Nos autem partim in cordibus, pleniū autem in membranis scriptum (Euangelium) habemus, ab illis (Apostolis) nobis relatum, ut in illo meditando exerceamur.* Et Eusebium in concilio Nicæno contra Philosophum differentem, qui ait, *Scriptis credere, quæ non scripta sunt ne cogites, nec inquiras.* Quarum sententiarum veritas tuarum objectionum imbecillitate confirmatur. Nam quod primùm queris, *ubi numerus Euangeliorum & Epistolarum Apostolicarum?* respondemus hanc numeri notitiam non esse absolute necessariam. Nam quemadmodum Irenæus lib. 3. cap. 4. ait, *multos Barbaros fidem habuisse Euangelio, sine scripturis:* sic, plurimi semper extiterunt rudiores Christiani, qui Euangelistarum & Apostolorum doctrinam amplexi, numerum tamen librorum ignorarunt. Imò quid dico rudiores, quum totus ferè orbis hac in re interdum aberrat: quemadmodum (ut alia argumenta omissam) aperte testatur & errorem corrigit Hieronymus, Epist. Tom. 3. ad Dardanum. *Quod si eam (epistolam ad Hebreos) Latinorum consuetudo, non recipit inter scripturas canonicas, nec Gracorum quidem ecclesia, Apocalypsin Johannis eadem libertate suscipiunt: & tamen nos utramque suscipimus, nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes.* Deinde verò numerus etiam Euangeliorum & Epistolarum titulorum inductione declaratur. Et si Gregorium Magnum pontificem Romanum audire lubet, Euangeliorum numerus & scriptores commendantur Ezechielis capite primo, ut in suis ad eum locum commentariis (quos a Spiritu Sancto dictatos proficeris de Scriptura pag. 54.) testatur. *Quia in re secutus*

secutus est antiquos patres Irenæum lib. 3. cap. II. Athanasium in Synopsi, & Hieronymum, qui suam sententiam Proœmio in Matthæum & Comment. Ezech. I. hisce verbis concludit; *Quibus cunctis perspicue ostenditur, quatuor debere tantum Euangelia suscipi, & omnes Apocryphorum nianias, mortuus magis Hereticis quam ecclesiasticis vivis, canendas.* Sed alia initas via, & altera quæstione nos urgere studes, *Ubi, inquis, Euangellum Matthæi & Marci in scripturis divinis potius, quam Nicodemi aut Thoma commendatur?* Respondeo, non solum in Ecclesiæ doctrina, sed etiam in Veteri & Novo Testamento. Quod ut plenius ac planius ad Dei gloriam & ecclesiæ institutionem illustretur, non ingratum me facturum pio & attento lectori existimo, si totum hunc locum de Novi Testamenti auctoritate, non solum adversus Pontificios, sed etiam adversus alios divini verbi contemptores, eadem opera distinctius, ex orthodoxo patrum consensu, pertractaro. Etenim modi quibus novi testamenti scripta genuina cognoscantur sunt duplices. Alii enim constant demonstrationibus externis, alii internis. Externas appello, quæ extra Sacras literas petuntur: suntque testimonia partim divina, partim humana. Divina sunt, primum Apostolorum & Euangelistarum: qui, donec fuerunt in vivis, non solum ex certa rei cognitione; sed etiam ex perpetuo Sp. Sancti regimine, tanquam Sacrosancti & publici veritatis salutaris à Deo delecti & stabiliti notarii, sua scripta implimet ecclesiæ tradendo, & viva voce, miraculis & sanguine suo obsignando, ea ab adulterinis ^a distinxerunt. Non enim (ut ait Chrysostom. in Matt. Homil. I.) *in uno aliquo scribentes angulo, ea qua scriperant, occultaverunt: sed serras & maria lustrantes, in conspectu & auribus omnium volumina sacrare plicabant, que (sicut etiam nunc fieri videmus) ipsis quoq; presentibus legebantur inimicis.* Deinde reliquorum Apostolorum & Euangelistarum scripta eodem consilio ad veritatem declarandam, ecclesiæ, suo ordine, commendarunt. Quemadmodum Hieronymus in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum ^b testatur; *Marcus discipulus & interpres Petri, juxta quod Petrum referentem audierat, rogatus, breve scripsit Euangellum. Quod quum Petrus audisset, probavit, & ecclesia legendum sua auctoritate edidit, sicut Clemens in sexto卷中之文 libro scribit.* Et de Johannis Euangelio ait; *Sed & aliam causam hujus scriptura ferunt, quod quum legisset Matthæi, Marci & Luca volumina, probavit quidem textum historiae.* Nec Apostoli solum & Euangelistæ de novi testamenti scriptis potuerunt certò judicare; sed etiam Prophetæ alii & miraculis clari, qui in Apostolica ecclesia multi & aliquamdiu viguerunt, & voce & miraculis idem cum Apostolis testati sunt, I. Cor. 14. Atque hisce testimoniis divinis accedunt etiam testimonia humana, ecclesiæ & hostium illius. Et ecclesiæ quidem primùm primitivæ, quæ ab Apostolis & Euangelistis Novi Testamenti libros accepit, & eorum voce, miraculis & sanguine comprobatos tanquam genuinos agnovit, autographa servavit & fideli descriptione & versione universo orbi commisit, & hæc omnia ad posteros transmisit. Qua de re Tertullian. in libro de præscriptionibus adversus hæreticos cap. 36. & contra Marcionem I. 4. c. 5. ait, *Age jam, qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tua, percurre ecclesiæ Apostolicæ, apud quas ipsa adhuc cathedra Apostolorum suis locis praesidentur, apud quas ipsa authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes vocem & representantes faciem uniuscujusque.* De versione verò Novi Testamenti in varias linguis, testatur etiam Chrysostomus in Johannem Homil. I. qui de Euangelio Johannis ait, *Syros, Egyptios, Indos, Persas, Ethiopiaes, & innumeræ alias gentes id in suam linguam transtulisse.* Et Eusebius de demonstratione Evangel. I. 3. c. 9. *Prædicatum itaque est in exiguo temporis spatio in toto orbe Euangellum, in testimonium omnibus gentibus, & Barbari & Graci que de Jesu Christo erant scriptæ, patriis literis, patriaque voce exceperunt.* Deinde, non solum ecclesiæ primitivæ testimonio Euangelistarum & Apostolorum libri demonstrantur: sed etiam simili sequentis ecclesiæ scientia ac fidelitate; quæ eosdem libros à majoribus traditos, fideliter accepit, conservavit, &

^a Tertul. contra Marc. lib. 4. cap. 5. ^b In Marco. Vide etiam Tertull. contra Marcionem lib. 4. cap. 5.

ad posteros continua successione transmisit & scriptis suis variis in æternam rei memoriam consignavit. De qua canonis Novi Testamenti constitutione & ab Apostolis & majoribus derivatione ait Augustinus contra Faustum Manichæum I. II. cap. 5. *Distincta est, à posteriorum libris, excellentia canonice auctoritatis Veteris & Novi Testamenti, qua Apostolorum confirmata temporibus per successiones episcoporum & propagationes ecclesiæ, tanquam, in sede quadam sublimer constituta est, cui serviat omnis fidelis & pius intellectus.* Nec tantum ecclesia de Sacris Novi Testamenti libris hisce modis testata est, sed etiam hostes ecclesiæ assensu suo varie confirmarunt. Nam, quemadmodum publica inde ab initio fuit librorum Sacrorum traditio, explicatio & usus in ecclesia Dei; ita plurimi ecclesiæ adversarii, qui illius saluti insidiabantur, re comperta, de ^a auctoribus Novi Testamenti minimè dubitarunt. Ut enim Lucianum Sophistam proorsus impium præteream, doctissimi & capitales Ecclesiæ hostes idololatræ, Porphyrius & Julianus Imperator Apo-stata, veritatem quidem librorum Novi Testamenti oppugnarunt, sed quum omnes contradicendi occasionses caperent, eò tamen impudentiæ minimè ^b pervenerunt, ut contra perpetua totius orbis testimonia & conspicuum rei certitudinem, Euangellum Matthæi à Matthæo Apostolo, epistolas Pauli à Paulo Apostolo, produisse negarent. De hostium verò hæreticorum testimonio rechè Irenæum lib. 3. cap. II. secutus, ait Chrysostomus in Matthæum Homil. I. *Horum igitur omnium consonantiam, orbe quoque ipso teste, monstramus; qui ea quæ sunt dicta suscepit, testibus quoque ipsis veritatis inimici. Siquidem multæ post illos, heræs pullularant, contraria his, qua scripta sunt, opinantes. Et earum quidem alia, omnia, qua Euangelistæ scripserant, receperunt: alia veræ, quibusdam sententiis à reliquo opere amputatis, sic apud se scriptas, conservant.* Quod si pugna aliqua esset in dictis, neque ista, que ex adverso loquerentur heræs, omnia receperint; sed tantummodo illam partem, quam sibi cernerent convenire: neque ista, que partem aliquam receperunt, ex eadem parte convicti fuissent. Atque hæc de externis modis, quibus certitudo & auctoritas scriptorum Novi Testamenti asseruntur. Internæ verò demonstrationes sunt, quæ ex ipsis libris sacris hauriuntur, & generaliter ad quatuor fontes revocari possunt, nempe ad scriptorum manum, doctrinam, stylum, efficaciam: quorum primum, temporarium fuit, reliqua verò tria, perpetuò durant. Prima itaque demonstratio est, ex Euangelistarum & Apostolorum manu, quæ ut cognita fuit ecclesiæ, sic olim inter alia signum fuit certum, quo libri sacri à supposititiis & falsis discernerentur. Nam sua scripta aut integrè scribebant, aut saltem scriptione sua fanciebant. Qua de re Paulus ait; *Ne cito a mente dimoveamini, neque turbemini, neque per Spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos (scriptam) quasi instet dies ille Christi.* Ne quis vos seducatullo modo, 2. Thes. 2. 2, 3. Et sequentibus; *Salutatio mea manu Pauli quod est signum in omni epistola: ita scribo; Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis, Amen,* 2. Thes. 3. 17, 18. Sic ad Corinthios & Colossenses, *Salutatio mea manu Pauli,* I. Cor. 16. 21. Col. 4. 18. Et ad Galatas, *Videris qualibus literis vobis scripserim meamanu,* Gal. 6. 11. Ad quem locum ait Hieronymus comment. ad Gal. 6. sic Paulum loqui, *quod sue manus essent eis nota vestigia: ut dum literarum apices recognoscunt, ipsum se putarent videre, qui scripserat.* Alter demonstrationum fons est, doctrinæ majestas: quæ rerum veritate, sanctitate & sublimitate continetur. Ac veritas quidem ^c eluet primum in mutuo consensu, quo sibi, & inter se, & cum Veteris Testamenti canone eadem doctrina & simili authorum, in humili conditione & erratis suis sincerè narrandis, ingenuitate convenient. Quare quum Veteris Testamentum ex se, & ex Novo, & similiter Novum ex seipso & à Veteri confirmetur: quis non videat Sacram scripturam ex seipso comprobari? Sic Theodoretus Græcum affect. curat. Serm. 6. ait; *Euangelicam præterea veri-*

^a Chrysost. in Matthæum Homil. I. ^b Chrysost. in Marcum Homil. I. Cyriacus contra Julianum. Hieronymus comment. ad Gal. &c. ^c Vide Chrysost. Homil. I. in Matthæum. Augustinum de consensu Euangeli. &c.

tatem & antiquae prophetiae confirmant. Hanamque prædicunt, quæ in Euangeliis continentur. Euangelia verò prophetica prædictionis finem ostendunt: Atque hac demonstratione, adversus utriusque Testamenti adversarios antiqui Patres merito & frequenter usi sunt. Quemadmodum Augustinus de civitate Dei l. 18. c. 41. ait; *Auctores nostri, in quibus non frustra Sacrarum literarum figuratur & terminatur canon, absit ut inter se aliqua ratione dissentiant.* Unde non immerito quum illa scriberem, eis Deum, vel per eos, locutum, non pauci in scholis atque gymnasii litigiosis disputationibus garris; sed in agris atque urbibus, cum doctis & indoctis, tot tanti populi, crediderunt. Et de Consensu Euang. l. i. c. 1. *Nos ad commemorationem fidei nostra, & ad consolacionem spes nostra, & ad exhortationem charitatis nostra, libros Propheticos & Apostolicos legimus, aleteruris vocibus sibi metu concinentes: & ea concientia tanquam caelesti tuba & à corpore mortalis vita nos excitantes, & ad palmam supernam vocationis extendentes.* Secundò demonstratur veritas, ex prophetiarum Novi Testamenti, cum earum eventu, convenientia summa. Quaratione Tertullianus contra gentes allatis aliquot exemplis ad scripturæ utriusque Testamenti veritatem confirmandam subjicit (Apologetico c. 20.) *Idoneum, opinor, testimonium divinitatis, veritas divinationis.* Hinc igitur apud nos futurorum quoque fides tua est, jam scilicet probatorum; quia cum illis, qua quotidie probantur, predicebantur. Eadem voices sonant, eadem litera notant, idem Spiritus pulsat, &c. Et Theodoreus Græcarum affection. curat. serm. 11. adductis non paucis ex Matthæi Euangeli prædictionibus, eventu comprobatis, ait^a; *Eorum itaq; verborum veritatem res ipsa clamore vocalissimo, prædicant, &c. Quandoquidem igitur hoc Dominus multo ante prædictum, idemque future vita statum nobis prænunciavit, videmusque perspicuum harum rerum veritatem, illa quoque sine controversia, queso, accipiamus, ab iis qua facta jam cernimus ad illa perducts: hisce utentes pro illorum signis certis. Hac enim causa & hec & illa, Christus prædictus, ut his ea maximè stabiliret.* Deinde non solum doctrinæ veritas, sed etiam conjuncta sanctitas divinam librorum Novi Testamenti originem demonstrat. Nam & Deum summum bonum, & officium nostrum erga Deum, ad illius gloriam & hominum beatitudinem, purissimè in iis describi, ex diligenti lectione, & cum aliis scriptis comparatione, orthodoxi^b patres copiosè demonstrarunt. Denique doctrinæ Novi Testamenti majestatem demonstrat rerum, quæ explificantur, sublimitas. Nam de Deo rebusque divinis, deque hominis beatitudine, ea proponit, quæ captum humanum longè superant. Eoque præclarè ait Chrysostomus in Mat. Hom. i. *Non enim humana simpliciter est anima de immortali & beata illa natura & qua cum illa sunt potestatibus, de natura corporum mortalium & eorum futura immortalitate, de supplicio, de futuro judicio, de verborum, operum, cogitationum & sententia uniuscuiusque examinibus intelligere, &c.* Et in Johannem Homil. i. *De Deo rebusque celestibus ea philosophari docent, que illorum (philosophorum) nullus unquam potuit vel mente concipere, &c. Nihilominus tam sublimia illa nostrorum dogmata & suscepit & credita sunt, & florent quotidie.* Præterea quemadmodum doctrinæ majestas, sic etiam stylus librorum Novi Testamenti Deum auctorem esse demonstrat. Etenim in stylo eorum tria potissimum divina originis indicia eluent. Primum est simplicitas & perspicuitas summa, qua sine humana eloquentia fuso sublimia salutis mysteria, tanquam per se fide digna & omnibus necessaria, magna verborum humilitate declarantur. Nam quod de Euangeli Johannes ait Chrysostomus in Johannem Homil. i. id de toto Novo Testamento merito affirmari potest ac debet; *Idcirco nulla caligine, nullis tenebris suam operiuit doctrinam, ut illi (philosophi) ratione sua, pravis opinionibus obscuritatem, tanquam velum quoddam, insidierunt. Hujus autem doctrinam sole clarior est & illustrior, ideoque in omnes mortales propagata.* Nullum hic tumorem verborum atque fucum, nullam superfluam compositionem & stylum ineptum videbimus (longè enim hec ab omni absunt Philosophia) sed devinum & inexpugnabile robur & sacrorum dogmatum

^a Vide etiam August. contra Faustum lib. 13. c. 5. ^b Chrysost. in Matthæum Homil. i. Cyrilus contra Julianum. Theodoreus Græcar. affect. curat. &c.

tantam vino ut nullo posse partio superari. Alterum in stylo divinæ originis indicium situm est in verborum pondere, quod in superiori de conciliis questione Costerus ulro profitetur; *Si autem (inquit) verba ipsa dæcretorum confideres, nullo modo sunt cum sacris literis conferenda: quam be dictata à Spiritu Sancto nec iota unum vel unum apicem habeam, cui non insit suum pondus & efficacia: unde sanguinis divina eloqua membra hominis admirabili dulcedine & suavitate afficiunt, sicut toto Psalmo 118. B. David Propheta docet.* Postremum quod in stylo consideramus est auctoritas, quæ emicat partim ex assertionibus, partim ex preceptis. Nam in narrationibus, promissionibus, minis, nullum dubitationis aut opinionis ullius vestigium est, sed perpetua, divinam certitudinem spirans, assertio. Deinde etiam precepta non tam nituntur rationum robore, quam voluntate & iustu Dei: ac propterea obedientiam non liberam faciunt: sed tantum omnino necessariam, jure exigunt. Sic Lucas se testatur, *scribere veritatem, aut potius, non blasphemare firmitatem*, Luc. 1. 4. & Johannes: *Hec scripta sunt ut credatis, Jesum esse Christum Filium Dei, & credentes vitam habetis, in nomine ejus, Johan. 20. 31. Item; Hoc est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scriptis hoc: & scimus, testimonium ejus esse verum, Johan. 21. 24. Et Apoc. 21. 18, 19. Contestor enim omni audienti verba prophetia libri hujus; Si quis adipecerit ad hec, imponet ei Deus ploras scriptas in libro isto. Et si quis abstulerit aliquid de verbis libri prophetia hujus, auferet Deus partem ejus ē libro vite & ex arce sancta, & ex iis quæ scripta sunt in libro isto.* Ac recte Chrysostomus in Matth. Homil. i. *Quæcumq; sapientiæ seculi, ne personum quidem, aliquando imaginari potuerunt, hec isti (Apostoli) cum affermatione manifesta, annunciant, atque persuadent. Et in Johannem Homil. i. *Hic pescator, omnia absque dubitatione differens, tanquam petra innixus, nulla ex parte iutabat. Ipsi namque supernis penetralibus dignus habens est, & quæ omnipotentem Deum in se loquenter haberet, nihil terrenum sentit.* Sic Paulus & Petrus similiter dictorum & scriptorum suorum auctoritatem sanciunt, Galat. 1. 1. 2. Pet. 1. v. 16. Denique libros Nvqi Testamenti esse sacros ac divinos demonstrat divina eorum efficacia: quæ partim in conversione & correctione multorum; partim in pertinaciam adversariorum subjugatione, sese exerit ac prodit. Et in conversione quidem excellit primùm reverentia & fides; quam Euangelistarum & Apostolorum scripta, in animis auditorum, divina virtute, excitant ac fovent. Nec enim humana aliqua scriptorum potentia, aut dignitate commendantur; nec ulla doctrinæ suæ cum humana ratione aut cupiditate consensu, fulciuntur, sed hominum, ob invicem nationem & conditionem, abjectorum, & ob doctrinam suam, à principibus & sapientibus hujus mundi occisorum, nomina præfunt: & doctrinam, quæ communis judicio ridicula (1. Cor. 1.) videtur, & omnium hominum cupiditatibus, humanis religionibus, legibus, & consuetudinibus adversabatur, propoundit ac peruidit. Quæ demonstratio adeo illustris est, ut nihil frequentius in patrum orthodoxorum, adversus scripturæ hostes differentium, scriptis occurrat: è quibus pauca seligemus. *Tria (inquit Augustinus de Civitate Dei lib. 22. c. 5.) sunt incredibilia, qua tamen facta sunt. Incredibile est enim Christum resurrexisse in carne, & in celum ascendisse cum carne: Incredibile est mundum rem tam incredibilem credidisse: Incredibile est homines ignobiles, infirmos, paucissimos, imperitos rem tam incredibilem tam efficaciter mundo & in illo etiam doctis persuadere posuisse.* Similiter^a Eusebium secutus^b Theodoreus, postquam prolixè demonstravit legum & religionum humanarum impotentiam & angustos earum fines, de Apostolis & eorum doctrina & scriptis subjicit; *At nostri illi pescatores & publicani sutorque ille noster cunctis nationibus legem Euangelicam deculerunt!* Neque solum Romanos, quique sub Romano vivunt Imperio, & sed Scythas quoque ac Sauromatas, Indos, Aethiopes, Persas, Seras, Hircanos, Britannos, Cimmerios & Germanos, usque semel dicatur, omne hominum genus nationesque omnes induxerunt, Crucifixi leges acci-*

^a Euseb. de prepar. Euang. lib. 1. cap. 3. & de demonst. Euang. lib. 3. cap. 8 & 9. ^b Theodoreus Græcar. affect. curat. Sermone 9. ^c Vide etiam Chrysost. in Matth. Homil. & in Joh. Homil. i.

pere, non armis nisi, non infinita vi militum delectorum, non immanitatis Persica violentia; sed verborum suauis, offensae legum quas predicabant, utilitate. Quade re pie & docte ante annos centum scripsit, lib. 3. de patientia c. 2. Baptista Mantuanus, monachus sui ævi doctissimus; Sepenumero (inquit) mecum cogitavi, unde tam suadibilis sit ista scriptura, unde tam potenter influat in animos auditorum: unde tantum habeat energie, us non ad opinandum tantum, sed ad solide credendum omnes inflecat? Non est hoc imputandum rationum evidenter; quas non adducit: non artis industrie, aut verbis suavibus & ad persuadendum accommodatis; quibus non uictur. Sed vide an id in causa sit, quod persuasi sumus, eam à prima veritate fluxisse. Sed unde sumus ita persuasi, nisi ab ipsa? quia si ad ei credendum, nos sua ipsius trahat auctoritas. Sed unde, oro, hanc sibi auctoritatem vendicavit? Neque enim vidimus nos Deum concionantes, scribentes, docentes: tamen, ac si vidissimus, credimus & tenemus à Spiritu Sancto fluxisse qua legitimus. Forsan fuerit hac ratio firmiter adharendi, quod in ea veritas sit solidior, quamvis non clarior. Habet enim omnis veritas vim inclinativam, & major majorem, & maxima maximam. Sed cur ergo non omnes credunt Euangelio? Respondeo, quod non opes trahuntur à Deo. Sed quid longa opus est disputatione? Firmiter Sacris Scripturis ideo credimus, quod divinam inspirationem intus accipimus. Et cap. 3. Inest ergo Scripturis Sacris, nescio quid, immo scio, quid, natura sublimius: id est, inspiratio facta divinitus, & divina irradiationis influxus certus. Quod si & aliarum religionum Hebraica & Machometana exempla produxeris, in quibus est assensus, qui non divino influxi, sed imputandus sit consuetudini, respondemus eorum religione contineri humilia, & nihil ferè supra terram ac humana: quibus credendis quem non multum natura reluctetur, consuendo facile optulatur. Nostra vero sunt sublimia, divina, celestia, creditu difficilissima, & quibus, cum fortior consuetudine natura, contradicit, necesse est, ut inspiratio foveate. Deinde, quemadmodum Euangelistarum & Apostolorum doctrina & scripta, fidem omnium ferè gentium sibi conciliarunt; sic divinum quendam amorem veritatis & sanctitatis suæ in earum animis accenderunt. Ac veritatis quidem amorem demonstrat, non solum fidelium libera oris confessio, sed etiam sanguinis ob-signatio: quem divina quadam constantia, infinita virorum, mulierum, senum, juvenum, nobilium, ignobilium, doctorum, indoctorum turba, ad librorum Novi testamenti doctrinam confirmandam, inde ab initio, constantissime profudit. Unde non immerito ea virtus, martyrium, hoc est, testimonium, nimis veritatis divinæ, & fidei ac charitatis nostræ, appellari solet. Sanctitatis vero amorem testatur subita infinitorum hominum improbissimum, ad meliorem frugem, & gentium profanarum & crudelissimarum, ad pietatem, justiciam, temperantiam, clementiam admirandam, librorum Novi testamenti doctrina & lectione conversio. De qua re eleganter ait Theodoretus, Græcarum affection. curat. sermone 9. *In re igitur factum est, ut verissimas de divinis humanisque rebus traditiones, non illustres eloquentia, tumidique sermones, sed simplices humilesque, ac omnibus mortali bus noti, pradicente, magnumque adeo ineffabilemque thesaurum viles admodum theca despicibilemque circumferant.* Quantum autem roboris quantumque virtutis insitum habeant facile is inspiciet, qui Græcorum legislatores ac Romanorum in medium proferat, isque nostros piscautores ac publicanos in comparationem adducat. Inveniet enim illos, ne finitimi quidem persuasissime, ut ad suas leges vitam instituerent: contra autem Galileos, non solum Romanos, Gracosque, verum etiam cunctas Barbaras nationes ad amorem legis Euangelica traduxisse, &c. Quæ demonstratio pluribus modis eodem in loco explicatur & expolitur. Ceterum librorum Novi Testamenti efficacia non in sola fidelium conversione & correctione sita est, sed etiam in certa de hostibus victoria aperte conspicitur. Ut enim portæ inferorum ad ecclesiam subvertendam, nihil valent, Matt. 16. sic Sacras literas, tanquam doctrinæ ecclesiæ fundamentum & canonem extinguere adversarii ipsius, tyranni, Ethnici, Judæi, hæretici, frustra conati sunt & interdum tragico interitu veritatis victoriam inviti ob-signarunt. De qua re, (ut reliquos Patres sileam) memorabilis est Theodoreti demon-

stratio: Ceterum (inquit Græcarum affection. curat. Sermone 9.) hi tot numero Imperatores, tandem dominatione orbem regentes, contusis Barbarorum animis, clari bellici vitoris atque illustres, manualum tamen artificum rudimentaque hominum & pauperrimorum mulierumque lana & tela uictum sibi queremus, potentes minimè fuerunt: quanquam aduersus eos machinamentis omnibus nisi fuerunt. Quid autem grandiores natu, viros disco ac mulieres, quum ne adolescentes quidem prima literarum elementa perdoctos à Dei Servatoris que nostri cultu summovere posuerint. Itaque Corybantum more capita pre furore jactantes incitis rabie, technisque ac uafraueniis nisi quam plurimis, piscautorum leges non dissoluerunt quidem, sed multo validiores oppugnando eas reddiderunt: planeque illi persimiles inventi sunt, qui flammarum quidem restinguere concupiscunt, oleum vero fatui instillantes ardentiorem illam efficiunt. Etenim hi quoque, contrapietatem bello suscepto, pia veritatis robur manifestius declararunt. Ac velut quondam rubus ille, quem vidit Moses, ardore ignis non est absuntus; ita nec Christianos, impiorum bellis petitos, tela hostiliæ consumserunt. Quin potius sicut lignatoribus sylvam cedentibus multo plures pullulant propagines, à radicibus, quam sint rami qui incidentur; ita tum quoque, piis compluribus interfectis, multo plures quotidie ad doctrinam Euangelicam accedebant: cruxque ille casorum corporum irrigatio quedam erat novis in Ecclesia emergentibus plantis. Atque hæc quidem quas haec tenus recensui, sunt præcipue demonstrationes, quibus Sacra Scripturæ & præsertim librorum Novi Testamenti origo divina confirmatur. Veruntamen, pro diverso & tripli ecclesiæ tempore, earum copia distinguenda est. Nam ecclesia primitiva, quæ ipsos Apostolos & Euangelistas audivit, reliquis à se derivatis, prima acceptione librorum, voce Apostolorum, & miraculorum numero excelluit. Proxima vero & media Ecclesia, durantibus Apostolorum autographis, primitivam, ampliori prophetiarum Novi Testamenti complemento, & versionum utriusque Testamenti in varias linguis frequentia, & exarato variis libris fidelium de Sacra scriptura testimonio; sequentem vero Apostolorum & Euangelistarum manu, primitivæ ecclesiæ auditione, & miraculorum numero, superavit. Postrema vero, autographis Apostolorum jam vetustate sublati, majori saltem prophetiarum eventu primitivam & medianam ecclesiam antecedit. Unde Apocalypsis Johannis, quæ in primitiva Ecclesia fuit auctoritatis certæ, in media vero, ob hæreticorum fraudem & imprudentem multorum patrum in ea explicanda errorem multis in locis coepit esse auctoritatis dubiae: tandem diligentiori examine adhibito & conspicuo multarum prophetiarum eventu, potissimum in postrema ecclesia, comprobata est, omnisque dubitandi occasio sublata. Quamobrem, ut ad questionem abs te propositam revertar, Costere, Matthæi Euangeliū esse Sacram Scripturam demonstrant ea argumenta, quæ jam explicavi, non solum externa, sed etiam ^a interna ex ipso Euangeliū & reliqua Sacra scriptura petita. Ac præsertim doctrinæ majestas, hoc est veritas (quæ appetit in communi partium singularum cum toto, & totius cum reliquo Veteris & Novi Testamenti canone, in doctrina, & ingenuitate, & prophetiarum cum eventu convenientia perpetua) sanctitas, sublimitas. Deinde stylus convenientissima humilitas, pondus, auctoritas. Denique divina efficacia: quæ primum eluet in conversione ecclesiæ ad fidem & amorem sui; quæ, libera oris confessione & testificatione sanguinis, patet: deinde, in clara de omnibus hostibus, qui inde ab initio restiterunt, victoria, qua irritos eorum conatus reddidit, & sèpè stimuli instar, aduersus se recalcitrantibus, memorabilem perniciem, justo Dei iudicio, attulit, & confessionem suæ divinæ originis expressit. Quemadmodum de Imperatore Juliano Apostata illustre & celeberrimum ejus rei specimen narratur. Nam quum Euangeliū Matthæi, Marci, Lucæ, Johannis, alioque Novi Testamenti libros nominatim & aceritim Christi odio b oppugnarit, ut eos ex animis & manibus fidelium excuteret ac perderet, non solum operam lusit, sed etiam eorum librorum auctoritatem &

^a Vide August. contra Faustum lib. 8. c. 2. ^b Juliani Verba extant apud Cyrilum contra Jul. lib. 8. & 10.

Christi potentiam invitus^a illustravit, & tandem conscientia & veritatis stimulis agitatus, confessus est. Quippe (ut refert Theodoreus Hist. ecclesiast. l. 3. c. 25.) in bello Persico, lethals vulnere, incerto auctore, accepto, impleisse manum suam fessant sanguine, & sparso illo in aera, dixisse, Vici Christi Galilae, simulque & victoriam confessum, & maledictum auctorum esse: ita erat auctorius. Vides igitur, Costere, nobis præter ecclesiaz testimonium plurimas superesse demonstrationes, ex ipsis Euangeliis petit. quibus divina eorum auctoritas nobis constat. Ac sanè tanta hujus rei est claritas & veritatis robur, ut imprudentes nobis præbeat is interdum assensum, & verstrum errorem aperta contradictione subvertatis. Nam quum adversus scripturarum hostes disputandum est, quibus obsecro utimini argumentis? an solius ecclesiaz testimonio? Audiatur Bellarminus Jesuita de verbo Dei l. 1. c. 2. *At Sacris Scripturis, qua Propheticis & Apostolicis litteris continentur, nihil est notus, nihil certus: ut stultissimum esse necesse sit, qui illas fidem esse habendam neget. Notissimas enim esse, testis est orbis Christianus & consensio omnium gentium, apud quas multe jam seculis summam semper auctoritatem obtinuerunt: certissimas autem atque verissimas esse nec humana inventa, sed oracula divina continere, testis primo est veritas vaticiniorum, &c. Secundo testis est incredibilis quedam & plane divina conspiratio atque concordia, &c. Tertio testis est Deus ipse, qui aliquando caelesti animadversione Scripturam banc suam ab humana profanatione defendit, &c.* idque Theopompi exemplo probat Bellarminus. *Quarto testis est ipsa scriptura, cuius si vera fuerint predictiones rerum futurarum & eventus postea comprobavit: cur vera non sint ratione presentium testimonia? &c. Postremo testis est infinitus propè numerus divinorum miraculorum, que omnibus seculis facta sunt, ad ea dogmata comprobanda, que in his litteris continentur. Quare quum Sacra Scriptura regula credendi certissima & sufficiens sit, sanus profecto non erit, qui ea neglecta Spiritus interni, sapientia fallacis & semper incerti, iudicio se commiserit. Eadem accuratius & plenius à Scoto^b recensentur, & ex eo in Resolutione Theologorum^c super sententias: & à^d Thoma Aquinate contra gentes. Quare vestraz doctrinæ omnino oblitæ & principiorum Theologiz ignari esse videbimini, quum ea quæ aduersus scripturaz hostes recte, quamvis minus plenè, præstruxisti: ea postmodum, consueta vestra quæstione (ubi Euangeliu Matthæi & Marci in scripturis divinis commendatur?) destruatis. Qua de re celebris impudentia est Hosii cardinalis sententia, Confut. prolegom. Brentii l. 3. quæ impium illud dictum, Scripturas valere quantum fabulas Aësopis, si destinuantur auctoritate ecclesia, excusare studet, & addit: *Nam revera nisi nos Ecclesia doceret auctoritas, hanc scripturam esse canonicanam, per exiguum apud nos pondus habebat. Ex quo impuro Hosii fonte Enchiridii tui tubos multis in locis irrigasse videris. Nam ut hæc (quam refutavi) quæstionis pars indigna Theologo est, sic altera multò indignior de Euangeliis Nicodemi & Thomæ. Quæris enim ubi Euangeliu Matthæi & Marci in scripturis divinis, potius quam Nicodemi aut Thomæ, commendatur?* Quasi vero non totius Veteris & Novi Testamenti comparatio, & ex demonstrationes, quas modò adduximus id perspicue ostendant. Ut enim curvum non solum sensu, sed etiam applicatione regulæ arguitur non esse rectum; sic facta illa, sub Nicodemi & Thomæ nominibus, Euangelia, Sacra Scripturæ comparata, manifestæ falsitatis convincuntur: quia omnia illa quæ scripturam sacram demonstrant, & Matthæi & Marci Euangeliis congruunt, privilegia, iis desunt. Quibus demonstrationibus orthodoxi Patres usi, ea vera Euangelia confirmarunt, facta respuerunt. Quemadmodum Augustinus contra Faustum l. 33. cap. 6. ait, *In felices inimici anima vestra, que unquam litera ullum habebunt pondus auctoritatis, si Evangelica, si Apostolica non habebunt?* De quo libro certum erit, cuius sit, si litera, quas Apostolorum dicit & tenet ecclesia, ab ipsis Apostolis propagata, & per omnes gentes tanta eminens declarata, utrumque Apostolorum sine, incertum sit, & hoc erit certum, scriptissime Apostolos, quos hinc ecclesie contrarii heretici proferunt auctorum suorum nominibus appellatos, longè post Apostolos e-*

^a Theodoreus Graecum affect curat. Serm. 9. ^b Proemio in Magist. senten.

^c Proemio in sentent. quæst. 2. ^d Lib. 1. cap. 6.

xistentium. Quasi vero in litteris secularibus, non fuerint certissimi auctores, sub quorum nominibus postea molta prola sunt, & ideo repudiaria, quia vel his, que ipsorum esse constaret minime congruerunt; vel eo tempore, quo illo scriptum, nequaquam innotescere, & per ipsos, vel familiarissimos eorum in posteros prodì commendarique, meruerunt. Et idem de consensu Euangelistarum l. 1. c. 1. Ceterique auctori bonis, qui de Domini, vel de Apostolorum aliisbus aliqua scribere conati sunt, non tales vel suis temporibus extiterunt, ne ossa fidem habere ecclesia; acque in auctoritatem canonicas Sanctorum librorum eorum scripta recipere: nec solum quia illi non tales erant, quibus narrantibus credi oportet, sed etiam quia scripti suis, quedam fallaciter insidierunt, que Catholicæ acque Apostolica regula fidei & sana doctrina condoneras. Sic atque Augustinus Ambrosius Proemio in Lucam: *Sicut molles in illo (Judzorum) populo divino infusi Spiritu prophetaverunt; abs auctori prophetare se pollicebantur & professionem destituebare mendacio. Erant enim pseudoprophetae poeni quiam propria: fucus & Ananias filius Azot: erat auctori populi gravis discessere Spiritus, ne cognosceret quos referre deberet in numerum prophetarum: quos auctori, quasi bonus mammularius, improbarere: in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor luminis resultaret. Sic & nunc in Novo Testamento molles Euangelia scribere conati sunt, que boni mammularis non probarunt. In quo numero refert Euangeliu Thomæ, &c. Nec immerito: quia id à Manichæis conscriptum fuit; quemadmodum Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 4. ait; *Scripturam & Manichei Euangeliu secundum Thomam, quod suavi Euangelici nominis odore coloratum, simpliciorum animas perdit.* Et Hieronymus Proemio in Matthæum ait, plures fuille qui Euangelia scriplerunt, que (inquit) à diversis auctoribus edita diversarum heresium fuerunt principia: ut est illud, *Iuxta Egyptios: & Tbonians & Marthians & Barbelomians, duodecim quoque Apostolorum & Basilidis atque Appellis & reliquorum, quos enumerare longissimum est: quum tantum in presenti articulo hoc necesse sit dicere, extitisse quosdam, qui, sine Spiritu & gratia Dei, conati sunt magis ordinare narrationem, quam historia sexere veritatem.* Optime vero Eusebius, Ecclesiast. Hist. l. 3. c. 22. *Quæ sub nomine Apostolorum, sive Petri, sive Thomæ, vel Martie, vel aliorum praeterea Euangelia: aut veluti Andree & Iohannis aut aliorum Apostolorum alta continentia ab hereticis preferantur, quorum nullam usum, vel aliquis ecclesiastice successoris scriptor mentionem in commentariis suis facere dignatus est. Porro & phraseos character à consuetudine Apostolica varias, & ipsa sententia, & propositorum eorum quæ in illis adferuntur plurimum à veritate recte doctrine discrepant, & quod hereticorum sint vitiorum figurae perspicue convincunt. Quapropter ne inter adulterina quidem ponenda, sed tanquam omnino absurdæ & impia, aversanda sunt.* Ecce habes nunc, Costere, de Euangeliorum verorum auctoritate, & à fictis discriminatione demonstrationes solidas, copiosas, perspicuas: quibus si (ut optamus) acquieveris, erit quod Deo gratias agamus: si minus eveniat, falcem attentis & piis lectoribus satisfactum, & Jesuitarum impiam & imperitam, in primo religionis fundamento, impudentiam, perspicue convictam esse apparebit. Quamobrem hac secunda aduersus Sacras Scripturæ perfectionem ratione multis modis refutata, ad tertiam pergamus. Objicis enim; *Ubi habetur, Duodecim articulos fides ab Apostolis esse Ecclesie relictos?* Verum, id non est ad salutem necessarium, ut credamus symbolum ab Apostolis esse constitutum: sed satis est doctrinam symboli, tanquam ex Dei verbo haustram & doctrinæ Apostolicæ consentaneam, amplecti. Quandoquidem non aliunde, quam ex S. Literis petitum & concinnatum est. Unde Episcopus vester Durandus in Lombardum l. 3. dist. 25. quæst. 2. ait; *Symbolum etiam dictum à collectione articulorum ex diversis locis scripture.* Et Augustinus ad Catechumenos de Symb. lib. 1. cap. 1. *Illæ verba (Symboli) que audistis, per divinas scripturas sparsa sunt, inde collecta & ad unum redacta ne tardoramu bonorum memoria labaret.* Idem etiam docet Caffianus de incarnatione lib. 6. *Quarta, qua scripturæ perfectionem oppugnas, ratio hæc est;* *Preserea formas multorum Sacra-**

mentorum justis de causis ait B. Dionysius Areopagita esse superpressus. Verum prudentius Dionysii testimonium silentio superpressus. Primum, quia hujus scriptoris fides parvi merito, in fidei dogmatis, estimanda est. Nec enim (ut, falsam inscriptionem secutus, opinaris) idem est Dionysius ille Areopagita, cuius Acta Apostolorum cap. 17. 34. meminerunt, sed multò recentior auctor & à puritate ac simplicitate Apostolica remotissimus: quemadmodum accurate & perspicue à multis demonstratum est: & quatuor insignes rationes initio bibliothecæ Photii referuntur. Nec magnam in multis, apud vos, illius esse auctoritatem, maximum plurimarum superstitionum (quas tanquam necessarias & divinas commendat) cum Pontificia Ecclesiæ consuetudine dissidium, perspicue evincit. Quod non solum ex mutua eorum comparatione: sed etiam ex ingenua Ambrosii monachi vestri confessione ac demonstratione appetet. Deinde non solum testimoniis, quem adducis, fide indignus est; sed etiam testimonium illius mala recensē fide. Ait quidem, eo quem citas loco, Dionysius; *Precationes mysticas fas non est scripto interpretari: neque ipsarum arcanum, sive illas que in his ex Deo sunt virtutes, ex adyto in publicum efferre: sed iis verbis agit tantum de superstitionis precibus in mortuorum sepultura exhibitis: non autem de multorum Sacramentorum formis, ut falsò affirmas.* Præterea si preces funebres ullas (ut Dionysius censet) nefas est scripto interpretari: cur omnes hujusmodi preces vestras (ut etiam Ambrosius monachus ibidem agnoscit & res ipsa testatur) variis libris tradidistis? Quare hoc tuum argumentum omnino est ~~adversarius~~. Quod verò addis, *codem pertinent difficultum & dubiarum scripturarum interpretationes, quas in variis sensibus heretici trahunt, illud, in quaestione de scripturæ præstantia, prolixius abs te propositum, & plenius à nobis refutatum est.* Ad sextam igitur rationem procedamus. Ais enim B. Augustinus ad Apostolicam traditionem extra scripturam refers Baptismum parvorum: sed iterum mala uteis in Patribus citandis fide. Ait quidem Augustinus Baptismum parvorum esse traditionem Apostolicam; sed falsò assuis, extra scripturam: Verba enim Augustini sunt, *Consuetudo tamen matris ecclesia in baptizandis parvulis nequaquam sperrnenda est, neque omnino superficia deputanda, nec omnino credenda, nisi Apostolica esset traditio.* Quod autem non intelligat traditionem extra Sacras literas, alibi (de Baptismo lib. 4. c. 24.) sese exponit, quem pædobaptismum aduersus Donatistas ex Sacris literis comprobat. Deinde quamvis ea, quam fingis, fuisset Augustinis sententia, fidem tamen, quum Dei verbo repugnet, minimè mereretur. Consule Pontificum Romanorum^b decreta, & compieres Innocentium tertium infantum Baptismum Sacris literis confirmare. Idem quatuor argumentis demonstrat antsignanus vester Eccius, Enchirid. locor. cap. 30. & Jesuita Bellarminus lib. de Baptism. c. 8. *hanc veritatem, in scriptura tribus argumentis, probari docet.* Et tandem cap. 9. subjicit; *Licet enim non inveniamus expremendatum, ut baptizemus infantes: tamen id & colligitur satis aperiè ex scripturis, ut supra ostendimus.* Estne igitur baptismus infantum traditio extra scripturam? Sed ea iterum Pontificia doctrinæ, justo Dei iudicio, inconstantia est: ut quæ rectè adversus Anabaptistas manu ædificatis dextra, eadem postea insana quadam cæcitate, in errore vestro adversus scripturæ perfectionem propugnando, sinistra diruatis. Cæterum objicis nobis postremò, *Basilium alsoisque patres multæ diaconum etasse, in quibus ad hoc primum scripturæ genus congerint, invitis omnium etatuum hereticis.* Verum ad Basiliū respondeo; primum de fide illius loci non constare: quandoquidem ineptus quidam veterum scriptorum interpolator, patinos suos & nenia Basiliī purpuræ (ut Erasmus docet censet) intertexuit. Deinde nec vobis quidem omnia posse probari, quæ eo in loco statuuntur & Sacris literis adversari, res ipsa demonstrat: quoniam ritus, partim liberos, partim superstitiones, eandem, cum Sacrarum literarum dogmatis, habere vim ad pietatem, adeò ut iis rejectis fieri predicatione ad nudum nomen contrahatur, asserit. Cujusmo-

di ritus sunt, signatio crucis, trina in Baptismo mersio, conversio inter precandum ad Orientem, & statio inter precandum diebus Dominicis & à Paschate ad Pentecosten, &c. Quæ sigillatim copiosæ ac docte à laudatissimæ memorie theologo D. Withakero Disp. de S. Scriptura, qu. 6. c. 12. refutata sunt. Quibus confirmandis ut alia etiam addamus adjumenta, attende, quæm ineptis rationibus Basilius traditionum, quas recenset, originem tueatur. *Omnia (inquit) quæ nec intueri fas erat non initiatis, qui conveniebat horum doctrinam publicum circumferri scripto?* Item, *hec est ratio, cur quadam cura scriptum tradita sunt, ne dogmatum cognitio, propter affectu dinem, vulgo veniret in contemptum.* Quasi verò hac ratione non summa religionis mysteria, de trinitate, de incarnatione Filii Dei & conceptione ex Spiritu Sancto, nativitate ex virgine, de Christi crucifixione, resurrectione, ascensione in cælum, sessione ad dextram Dei, reditu ad judicium, de prædestinatione, de meritis mortis Christi, de remissione peccatorum, Baptismo, Cœna Domini, carnis resurrectione & vita æterna: quasi, inquam, non hæc & similia summa religionis mysteria (quæ Ethnicis semper fuere ludibrio, Judæis offendiculo 1. Cor. 1.) si ea ratio valeret, sine literis tradi potius debuerunt, quæm istiusmodi, quos recenset ritus? Nec quidquam ad rem facit, quod Mosis exemplum prætendit, qui non omnia, quæ erant in templo, passus sit omnibus esse pervia. Ex eo enim nihil aliud demonstratur; quæm distinctionem illam templorum, ex Judaicarum ceremoniarum per Christum abolitarum superstitionis imitatione, promanasse. Imò Mosis exemplum pro nobis omnino facit. Nam quamvis non omnia, quæ in templo erant, passus sit omnium aut pedibus teri, aut oculis perlustrari; totam tamen liturgiam sacram & tabernaculi faciem, intimaque secreta accuratissimè scripsit. Præterea, si haec rationes valerent, tum sanè temerariè fecisset, & violati mysterii reus esset Basilis, Dionysius, aliique, qui hujusmodi traditiones suis scriptis divulgaret. Gravissimè verò Ecclesia Romana jam ab aliquot seculis peccaret; quæ Eucharistia administrationem, reliquoque ritus sacros, omnibus spectare voluntibus libertatem permittit, & concionibus ac scriptis publicè proponit. Quorum utrumque nefas esse, hoc Basiliū loco asseritur. Quare ex hisce omnibus appareat hujus quem ex Basilio adducis loci, ab imperito aliquo homine corrupti, auctoritatem non esse magni faciendam. Verum quamvis denique genuina hæc fuisset Basiliū hoc loco & tempore sententia, quia humanum est errare, & veritas errori præferenda est; à Basilio hoc in loco aberrante, ad rectius multis in locis definiti provocaremus; *Manifestus (inquit Sermone de fide) est fides lapsus, & liquidum superbicie vitium, vel restituere aliquid eorum quæ scriptura habet, vel inducere quidquam, quod scriptum non est, quum Dominus noster Iesus dicat; Oves meæ vocem meam audiunt, & præmisserit; Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab illo, quoniam non norunt vocem alienorum.* Et Paulus, per humanum exemplum, vehementer prohibeat aliquid in scripturis divinis addere vel demere: quum dicit; *Hominis testamentum corroboratum nemō reprobat, aut aliquid illi superstruit.* Proinde quamcumque alienam à doctrina Domini vocem ita nos semper & nunc, fugiendam esse cognovimus. Et paulò ante; *Fide verò ministri proprium esse, scitis planè & ipsi, ut quod in conservos dispensandum ab optimo Domino concreditum habet, hoc illis servet purum ac sincerum.* Itaque & ego quæ ex scriptura divina agnovi, hec vobis pro beneplacito Dei, ad communem utilitatem, proponere debeo. Si enim Dominus ipse, in quo beneplacitum est Patri, in quo sunt omnes sapientia & scientia absconditi, qui omnem potestatem & omne iudicium à Patre accepit, *Mandatum (inquit) mihi dedit, quid dicam & quid loquor: & uerum;* *Quæ igitur ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor: Et Spiritus Sanctus a seipso non loquitur, sed quacunque audit ab ipso, hac & loquitur: quanto magis nobis pius scilicet est & caudum, hoc sentire & facere in nomine Domini nostri Iesu Christi.* Nec alibi alter docet Basilis quæst. 95. Nam in definitionibus contractis ait; *Necessarium enim est & consonum, ut ex Sacra quisque scriptura,* quod

^a Scholiis in Dionysium de Eccl. Hierarchia. ^b Decret. lib. 3. tit. 42. cap.

3. Majores.

quod necesse sit, discat, cum ad Dei cultus pleroriam, cum ne affuecat humanis traditionibus. Et postea ibid. qu. 98. Erga Deum animatus debet esse, tanquam minister Christi & dispensator mysteriorum Dei, metuens ne quid, prater voluntatem Dei in scripturis certò expressam, vel dicat, vel insinuat, & inveniatur falsus testis aut sacrilegus, in eo quod inducit alienum quid à doctrina Dei, aut omittat aliquid placitorum Dei. Et Ethicorum fine quæst. 3. Si enim quidquid ex fide non est, peccatum est, sicut dicit Apostolus: fides vero ex auditu, auditus autem per verbum Dei est: Ergo quidquid extra divinam scripturam est, cum ex fide non sit, peccatum est. Ex hisce omnibus constat, Basiliū, non minus doctè quā perspicuè Pontificiorum errorem refutare. Quod verò Augustinum epist. 3. ad Volusianum, ad oram libri testem indicas, iterum malam tuam in patrum scriptis fidem prodis. Nam quod ille in ea epistola ait, de membris magis quā nulli alteri credas: id in hujus loci citatione, si quis observarit, & Augustino potius, quā tibi crediderit, animadvertiset quā primū, illum duas ad Sacrarum literarum laudem sententias adferre; de traditionibus verò non scriptis, omnino silere. Itaque nulla est (ut censes) hæresis aut impudentia, sed divina veritas & orthodoxa patrum doctrina, quod Sacris Literis non solum præcipua, sed etiam omnia fidei & virtutis Christianæ ad salutem necessaria dogmata contineri, affirmamus.

COSTERUS.

Objectiones Hereticorum.

PRIMA est ex cap. 20. Johannis; *Multa quidem & alias signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hec autem scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei, & ut credentes videntur habentis in nomine eius: Ergo omnia quæ ad fidem pertinent scripta sunt.*

SOLUTO.

CONSENTIA non valet, sed inferendum potius erat; Ergo ea literis testata fuerunt à Johanne de Christo, quæ ad salutem erant scitu omnibus necessaria: quod ultrò damus. Plura autem ad fidem pertinent, quā omnes nosse teneantur. Paucā capita novisse sufficit ad salutem: de reliquis satis est, contrarium pertinaciter non tueri. His porro verbis beatus Johannes indicare videtur, quid se ad scribendum Euangelium moverit, nempe ut se adversus hæreticos (maximè Cerinthum & tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse) divinam ipsius naturam commonstrareret: quod ait se abundè enumeratione miraculorum fecisse.

GOMARUS.

HACTENUS quæ contra Sacrarum literarum perfectionem abs te disputata sunt, confutavimus: superest, ut argumenta, quæ ab orthodoxis proferuntur, à responsione tua vindicemus. Quum autem plurima sint & illustria, duo tantum selegisti, quæ hereticorum objectiones, censoria auctoritate, appellas: sed quam iniquè, ex sequentibus constabit. Ac primum quod ea quæ ad salutem scitu omnibus necessaria sunt & ad eam sufficiunt à Johanne tradita esse ultrò concedis, lubenter amplectimur, atque hoc pacto sententiam nostram confirmamus. Quod continet ea quorum notitia ad salutem sufficit, in eo nihil scitu necessarium desideratur; quia hæc contraria sunt: atqui Sacra literæ, ex tua confessione, sunt ejusmodi: ac propterea falso ante statuisti, in iis multa scitu necessaria desiderari. Atque id etiam confirmat Patrum consensus. Ac primum Augustini in Johannem tractatu 49. *Nam quum multa fecisset Dominus Iesus, non omnia scripta sunt, sicut idem ipse Sanctus Euangelista testatur, multa Dominum Christum & dixisse & fecisse quæ scripta non sunt: electa sunt autem quæ scriberentur, quæ salutis credentium sufficere videbantur.* Deinde Cyrilli in Johannem 1. 2. c. 68. *Non igitur omnia, quæ Dominus fecit, conscripta*

*sunt, sed que scribentes, tam ad mores, quam ad dogmata, putarunt sufficere, ut recta fide & operibus ruitantes ad regnum cælorum perveniamus, in Domino nostro Iesu Christo. Ceterum quod ait; Plura autem ad fidem pertinent quā omnes nosse teneamur, nihil dici potest inconstantius. Nam ad fidem pertinent, & quod nosse teneamur idem valere in statu questionis & explicatione illius satis declarasti. In iis enim hæc tria, Quæ credere oportet, Quæ ad fidem pertinent; Omnia creditu & scitu necessaria, eodem sensu abs te proposita sunt. Sed inquis, paucā capita novisse sufficit ad salutem, de reliquis vero satis est contrarium pertinaciter non tueri. At quānam ea sunt capita? nonne quā Symbolum Apostolorum prescribit? At illa omnia creditu necessaria continere, & principia quidem capita aperte, reliqua necessaria consequentia, communī orthodoxorum patrum consensu constat. Unde fidem & regulam fides communiter appellant. Quamobrem recta est consequentia. Quod verò subjicis; Iohannes indicare videtur quid se ad scribendum Euangelium moverit; bene mones: sed quod ait; nempe ut adversus hæreticos (maximè Cerinthum & tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse) divinam ipsius naturam, commonstrareret, quod ait se abundè enumeratione miraculorum fecisse: id, inquam, minus bene asseritur. Nec enim de miraculis solum loquitur Iohannes, quum ait; hic autem scripta sunt; sed de iis, & reliquis omnibus quæ antecedunt: nec hæreticos solum refutando sibi proposuit; sed eadem opera doctrinam fidei Christianæ accuratè docere. Nam quemadmodum quum Paulus de summa euangeliū 1. Cor. 2. 1, 2. ait, non judicari me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum & hunc crucifixum; ita & Iohannes universam Euangeliū doctrinam fide ea, qua Iesum esse Christum Filium Dei credimus, summarim complexus est. Itaque meritò statuimus omnia fidei Christianæ dogmata Euangeliū Johannis contineri. Rectè enim ait Cyrillus Præfatione in Euangeliū Johannis, *Exquisita profectio est divinitusque defluxit a omnibus Evangelistarum doctrina. Nam quum, quæ ab alta specula, cuncta circumspicias, auditorum undique commodum, ita diligentis studio colligis; ut qui veritatem divinarum sint uero dogmatum (sicut etiam scripturarum sensu inquirunt) facile quidquid eis conferas, in ea inveneris.* Et Chrysostomus in Euang. Joh. prologo de Johanne ait: *Quæ omnia hic nobis Evangelista accurate explicat, quæcum ipsi regi incredibili si amore devinētis: imo, et ipsum in se loquentem continet, audieritque ab eo quæcumque ipse à Patre accepit, vos dixi amicos (inquit Joh. 15.) quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis. Quare asserta jam prioris argumenti nostri veritate, ad alterum procedamus.**

COSTERUS.

SECUNDA.

ACTORUM primo; *Primum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, qua caput Iesu facere & docere, usque in diem, qua præcipiens Apostolus, per Spiritum Sanctum quos elegit, assumptus est: ergo omnia Christi facta dictaque literis mandata sunt.*

SOLUTO.

CONSTAT beatum Lucam, non omnia scripsisse, quæ Jesus fecit, aut docuit, quum vix quicquam eorum, quæ B. Johannes suo Euangeliū comprehendit, ipse attigerit. Veluti de cæco nato, Joh. 9. 1. de paralytico ad probaticam piscinam curato, Joh. 5. 5. de aqua in vinum conversa, Joh. 2. 9. de Lazaro suscitato, Joh. 11. 49. propterea insignia illa colloquia habita cum Nicodemo, Joh. 3. 1. cum Samaritana, Joh. 4. 7. cum Capharnaitis, Joh. 6. 26. & cum Apostolis, absoluta Cæna agni Paschalis. Neque sic loquitur B. Lucas: *Scripti omnia: sed sermonem feci de omnibus, qua caput Iesu facere & docere, Actor. 1. 1. hoc est, (ut beatus Chrysostomus interpretatur) summarim aliquid de omnibus attigi, quibus satis constare omnibus possit, quis vir fuit, & qualis noster Iesus.*

GOMA-

GOMARUS.

AGNOSCO quidem argumentum nostrum, Coste-
re, in antecedente: sed fraudem tuam in conclusione
illius. Non enim omnia Christi facta dictaque literis man-
data unquam docuimus, sed ea tantum quæ saluti nostræ suf-
ficerent. Quemadmodum Glossa vestra interlinearis rectè
interpretatur, Acto. 1. *omnibus modis doctrina & quantum*
singulorum fidei sufficit sacerdotum. Itaque quod pluribus pro-
bare contendis, non omnia Christi dicta factaque Euange-
lio contineri, operam omnino perdis. Magnum profecto
& perspicuum malæ causæ vestræ indicium. Nec meliori si-
de Chrysostomi interpretationem adducis. Hæc enim ex-
pressa illius sunt verba; *Non dixit omnia, sed de omnibus:*
perinde ac si quis dicat summatum & in genere, aut de omnibus
loquitur, quæ necessaria sunt urgentique. Itaque quod de tuo
hæc allinis, quibus satis constare omnibus possit, *quis vir fue-
rit, & qualis noster Jesus, & Chrysostomo injuriam facis &*
lectori fucum. Atque hanc de hujus loci interpretatione &
Euangeliorum perfectione sententiam, ipsa Lucas, initio sibi Euangeli, aperte probat, & vestri interpretes faten-
tur. *Visum* (inquit Luc. 1. 3. 4.) est & mihi a seculo omnia à
principio, diligenter ex ordine tibi scribere, Ope rime Theophili:
ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, verita-
tem. Ad quem locum Lyranus in Luc. c. 11 ait: *Accipitur hic*
omnia: quod scripsit de omnibus necessariis, quorum notitia era-
rat necessaria ad salutem. Quare hæc argumenta nostra ad-
versus responses tuas invicta perstant. Cæterum plurima
alia à nostris adducuntur, quibus Sacrarum literarum per-
fæctio demonstratur. E quibus quædam ad veritatis illustrationem proferemus. Primum est ex Mose; *Non addetis ad*
verbum hoc, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo, Deut. 4.
2. Et expressius; *Quod præcipio tibi, hoc tanum facito Do-*
mino: nec addas quicquam, nec minnas, Deut. 12. 32. Qua de re convenienter & doctè episcopus vester Durandus in
magistr. Sentent. lib. 3. dist. 25. qu. 2. ait; *Sacra Scriptura est*
regula fidei, cui non licet aliquid addere vel minnere, secundum
id quod habetur, Deut. 4. Non addetis ad verbum quod ego
loquor vobis, nec auferetis ab eo. Et ibid. in præfat. lib. 1. Mo-
ndus enim est non excedere mensuram fidei. De qua dicit Apo-
stolus, Rom. 12. Non plus sapere, quam oportet sapere,
sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut Deus divisit men-
suram fidei. *Quæ quidem mensura in diabolis consistit, videlicet,*
ut non subtrahatur fides, quod sub fide est, nec attribuatur
fidei illud, quod sub fide non est. Utroque enim modo mensura
fidei exceditur, & à continentia Sacra scripture, quæ fidei
mensuram exprimit, deviatur. Alterum, ex Esaia. Esa. 29.
13. & Christo Matth. 15. 9. *Frustra colunt me, docentes do-*
ctrinas & mandata hominum. Tertium, ex Christi testimo-
nio: *Scrutamini scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam a-*
ternam habere, & illa sunt quæ testimonium perhibent de me,
Joh. 5. 39. Quartum ex Apostoli Pauli confessione petitus
est hujusmodi; *Quod omnia continent quæ Paulus Aposto-*
lus docuit, illud habet omnia fidei & charitatis dogmata,

quæ ad salutem necessaria sunt: quia Paulus Act. 20. 20. ait;
Vos scitis, ut nihil subterfugere corum, quo minus ea vobis
annunciarem & docerem vos. Item, Act. 20. 27. *Non enim*
subterfugi, quo minus annunciarem omne consilium Dei vobis.
At vero Sacra literæ omnia ea complectuntur quæ Paulus do-
cuit, quemadmodum ipse aperte profitetur; *Auxilium à Deo*
nactus perfisi in hunc usque diem, testificans cum parvissim ma-
gnis, nec quidquam dicens extra ea, quæ Propheta ac Moses futu-
ra predixerunt, Act. 26. 22. Quoniam breui, quis de Scriptura
ruin perfectione, merito dubitet? Quintum ex eodem argu-
mentum est; Quod nos potest sapientes reddere ad salutem per
fidem, quæ est in Christum Jesum, illud omnia quæ ad sa-
lutem necessaria sunt, comprehendit. Quare, quum Sacra
literæ, teste Apostolo, 2. Tim. 3. 15. sint ejusmodi, sequi-
tur omnia in iis, quæ ad salutem necessaria sunt, contineri.
Sextum argumentum est; Quod hominem Dei perfectum
redit ad omne opus bonum perfectè instructum, in eo nihil
ad salutem necessarium deest. Paulus vero hanc laudem Sacris
literis expressa sententia ascribit, 2. Tim. 3. 15. quam San-
ctus vester Thomas Aquinas, (quem Angelicum doctorem
& optimum Pauli interpretem vulgo nominatis) eodem mo-
do interpretatur, Comm. in 2. Tim. 3. lect. 3. Sic ergo qua-
druplex (inquit) effectus Sacra scripture: scilicet, docere ve-
ritatem: arguere falsitatem quantum ad speculativam: eripere
à malo & inducere ad bonum, quantum ad practicam: ultimus
ejus effectus est, ut perducat homines ad perfectum. Non eni-
m qualitercunq[ue] bonum facit, sed perficit; Heb. 6. Ad
perfectionem feramur. Et dicit, ut perfectus sit homo Dei: quia
non potest esse homo perfectus, nisi sit homo Dei. Perfectum
enim est cui nihil deest. Nec aliter Chrysostomus Comm. in
Johan. 5. Hom. 39. ad illa Christi verba, (*Scrutamini scrip-*
tuas) exponit; *Ad quarum (scripturarum) eos testimonium*
relegat; hoc nos exemplo, adversus hereticos, hinc armas summa-
mus. Omnis enim scriptura divinitus inspirata utilis est ad
docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad redendum in
justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instru-
etus, 2. Tim. 3. 16. non alius abundet: alius careat: hic enim
non est perfectus. Ergo Sacra literæ omnia, quæ ad salutem ne-
cessaria sunt, perfectè comprehendunt. Unde fides canonem,
mensuram, stateras, fundamentum & Dei testamentum, Gal. 3.
17. (quibus nihil addi aut demi potest) Deo prævio, Eccle-
sia Dei, semper appellavit. Ac propterea celebratur meritò a-
pud omnes illud Hieronymi dictum in Matt. 23. *Quia hoc*
de Scriptura non habet autoritatem, eadem facilitate conte-
minatur, quæ probatur. Tanta dénique hujus rci est perspi-
cuitas, ut Pontificiorum celeberrimi doctores idem afferant.
Nam præter Thomam & Durandum, quorum jam memini, Scotus in Sent. lib. 1. prologi, quæst. 2. id expressè docet,
& ex Scoto, Resolutio Theologorum super sententias ait
Tract. 1. proœmii quæst. 2. *His præmissis ponitur talis con-*
clusio; Doctrina supernaturalis nobis necessaria, utiliter & suffi-
cienter habetur in sacra scripture. Idemque ante sex annos
Doctor Elutherus Albergonus, Mediolanensis Theologus in
Resolutione doctrinæ Scoticæ, Prolög. qu. 2. repetivit.

CAPUT VI.

Ex quibus omnibus meritò concludimus divinam esse Sacrarum literarum perfectionem.
Quare ad facilitatem excutiendam pergemus.

COSTERUS.

Sitne Scriptura facilis intellectus.

MULTA in Sacris literis esse perspicua negandum
non est: omnia autem esse hujusmodi, ut sine labo-
re à quovis intelligi possint, etiam illa loca, quæ dogmata
fidei continent, cum experientia pugnat. Sufficient pauca e-
xempla: 1. Pet. 3. 19. *In quo & his qui in carcere erant spiri-*
tibus veniens predicavit, qui increduli fuerant aliquando,
quando exspectabant patientiam Dei in diebus Noë. 1. Cor-
inth. 15. v. 29. *Quid faciente qui baptizantur pro mortuis,*
si omnino mortui non resurgent? Rom. 10. 6. *Quæ autem*

ex fide est justitia, sic dicit. Ne dixeris in corde tuo: quis ascen-
dat in calum? id est Christum à deducere: aut quis descendet in
abyssum? hoc est, Christum à mortuis revocare. Sed quid
dicit scripture? Propè est verbum in ore tuo. 1. Cor. 3. 15. *Ipse*
autem salvus erit, sic tamen, quasi per ignem. Beatus Petrus,
2. Epist. 3. 16. fatetur in epistolis Paulinis multa esse difficulta-
tia, quæ indocti depravant. Ac proinde (ut B. Augustinus
auctor est, Lib. 83. qu. 76.) B. Jacobus Apostolus ad correctionem eorum, qui beatum Paulum male
intellexerant de justificatione ex fide loquentem, episto-
lam suam conscripsit. Quod etiam reliquos Apostolos fe-
cisse B. Augustinus libro de fide & operibus Cap. 14. affir-
mat, his verbis; *Quia hæc opinio de sola fide tunc fuerat exor-*

^a Vide August. lib. de fide & operib. cap. 15.

ta, alia Apostolice litera Petri, Johannis, Jacobi, Iude, contra eam maxime dirigunt intentionem, ut uchemener astruane, fidem sine operibus nihil prodeſſe.

GOMARUS.

QUEMADMODUM in superiori quæſtione proponenda mala uſus es fide: ſic, in facilitate ſacrarum literarum oppugnanda, tui & reliquorum Pontificiorum diſſimilis eſſe noluisti. Nec enim ea (quam fingis) inter nos eſt controverſia; *An omnia in Sacris literis adeo perſpicua ſint, ut ſine labore à quovis intelligi poſſint, etiam ea loca que fidei dogmata continent?* (qui enim adeo imprudens, aut impudens eſſe poſſit, qui nulta in ſacris literis obſcura eſſe fateatur?) ſed, *an omnia fidei & vita Christiana ad falutem neceſſaria dogmata, perſpicue in ſacris literis reperiantur, adeo ut ad veritatem ſalutarem certò cognoscendam ſibi ipſa ſufficiant?* Noſtri, ex verbi divini ſenſu & orthodoxo patrum conſenſu, id afſirmant & conſirmant. *Lex Domini* (ait David Pſa. 19. 8, 9.) *immaculata, convergens animam; teſtimonium Domini fidele, ſapienſiam preſtans parvulis. Iuſtitia Domini recta, lexiſcantes corda: Preceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Et Pſal. 119. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum & lumen ſemitis meis.* Et Salomon, Prov. 6. 23. *Mandatum luſterna eſt, & lex lux, & via vita, increpatio disciplina.* Et Petrus Apoſtolus, 2. Pet. 1. 19. *Habemus firmiorem sermonem Propheticum, cui benefacit attendentis quaſi lucerna lucenti in caliginoſo loco, donec dies elneſcat & lucifer oriatur in cordibus uerſtris.* Et Paulus 2. Tim. 3. 15, 16, 17. *Tu vero permane in hiſ, qua didicisti & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris.* Et quod ab infantia ſacras literas noſti, qua te poſſunt ſapienſem reddere ad ſalutem, per fidem qua eſt in Christo Iesu. Tota ſcriptura diuinitus eſt iſpirata & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, qua eſt in iuſtitia: ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum perfecte inſtructus. Contra vero Pontificii negant, omnia fidei & vi- ta Christianæ ad ſalutem neceſſaria dogmata Sacris literis perſpicue contineri: ac contrà ſtatunt, ſacras literas ad certam ſui in ſalutaribus dogmatis intelligentiam, & ad controverſias, (qua de ea re oriuntur) dirimendas non ſufficere, ſed ad utrumque neceſſarias eſſe traditiones & patrum ſcripta: quemadmodum ex iis, qua supra in quæſtione de ſcripturæ preſtantia docuisti, perſpicue appetat. *Unde** (inquis Pag. 46.) quando in religione quaſtio moveatur de Christi diuinitate, de ſanctorum invocatione, de cultu imaginum, ſimilibusque rebus, de quibus ſcriptura diuina in membrana relata, quadam ad aliorum mentem dictere videretur, &c. inſpicienda atque per volutanda ſunt viva in corde ecclesie diuinitus impreſſa & inuia ſta monumenta, in quibus tanquam in clarissimis commentariis ac certissimis explanationibus acquiescere debemus. Idem prolixius & apertius Martinus Pereſius Guidixiensis epifcopus (De diuinis traditionibus par. 1. De ſcriptura aſſert. 3.) exponit. Quare quum genuinum quaſtioniſ ſtatutum compertum habeatis: magna profecto impudentia eſt, quod eum prudentes non diſſimulatis ſolum, ſed etiam pervertitis omnino. Itaque quod multa ſacrarum literarum loca, etiam qua dogmata fidei continent, diſſicilia eſſe probare ſtudes, non nobifcum, ſed cum umbra tua, luctaris. Etsi enim nonnulla etiam fidei dogmata, quibusdam in locis, ut exerceamur, proponantur obſcurius, alibi tamen, ad ſalutem noſtram clarius explicantur. Deinde, quod addis, *Petrum fateri in epiftolis Paulinis multa eſſe diſſicilia, que indocti depravant:* id à veritate alienum eſt. Nec enim ait *non multa*, ſed *non quædam*. Verum licet ea eſſet Petri ſententia, noſtrum tamē doctrinam minimè offendere. Sed alia inſtas via.

COSTERUS.

PORRO iſpſimet hæretici fateri coguntur multorum locorum obſcuritatem, dum ſcripturas quasdam contra ecclesias totius ſenſum haec tenus inauditis adeoque inter ſe pugnantibus interpretationibus exponunt. Unica haec ſententia; *Hoc eſt corpus meum, catholicis significat verum Christi corpus ſub panis ſpecie in sanctissima Euchariftia adere:*

Lutheranis vero, adere cum corpore panem: Calvinistis autem, ſolum panem, ſine corpore Domini. Similis eſt ratio ſcripturarum omnium, quibus ad suas hærefes conſirmandas, variis hæretici abutuntur, quas catholica ecclesia, jam uſque ab Apoſtolicis temporibus duxa, pro fide orthodoxa interpretatur.

Veteres orationes ecclesiæ doctores agnoverunt ſcripturna difficultatem: ad quas intelligendas B. Basilius & Nazianzenus tredecim annis in monaſterio conſitterunt. B. Hieronymus relictis negotiis Romanis in Bethlehem ſe conſultit. S. Chryſtoſtomus ab iſpſomet B. Paulo Apoſtolo inſtitutus legitur. Et B. Gregorius Pontifex à Sp. Sancto: quem Petrus Diaconus in columba ſpecie ei in aurem vidit ſuggerentein, qua in Ezechiele dictabat. Auguſtinus ſic ait, lib. 2. c. 6. de doctrina Christiana; *Multis & multiplicibus obſcuritatibus & ambiguitatibus decipientur, qui temere legunt ſcripturas aliud pro alio ſumentes: quibusdam autem locis, quid vel falſo ſuſpiciuntur, non inveniunt, ita obſcurè quedam dicta caliginem obducunt. Obſcuritatibus hiſce (ait idem B. Auguſtin. Sent. 67. Proſperi.) non temere à Spiritu Sancto ſcripturas eſſe ſectas, ſed ob id maximè ne vilescant, & exerceant, ut paſcant. Vult enim Deus orationibus, meditationibus, & ſtudiis ſuorum verborum intellectum communi- cari, non vanis, non ambitionis, non mundo addictis.*

a Ruff. lib. 2. Hift. cap. 9.

GOMARUS.

FATENTUR ſanè noſtri (quos iniqüe hæreticos appellas) multorum locorum obſcuritatem: ſed quod eos ſcripturas quasdam contra ecclesia totius ſenſum baſtenuſ inauditus adeoque inter ſe pugnantibus interpretationibus exponere afſirmas, qua ratione demonſtrabis? Unica, inquis, hec ſententia; *Hoc eſt corpus meum, catholicis significat verum Christi corpus ſub panis ſpecie in sanctissima Euchariftia adere.* Imo vero, veri catholici non ſpeciem panis in cœna Domini, ſed verum panem ſtatuunt: uec Christi corpus, ſub ſpecie panis, in terris latere, ſed in cœlo glorioſe, ad iudicii diem permanere, ex Dei verbo, ſenſus experientia, & orthodoxa antiquitate agnoſcant. Contra vero Pseudocatholici Pontificii hiſce omnibus repugnant, ut ex iis qua libo ſuperiore demonſtravi, appetat. Quare laudem veritatis prometur Lutherus, quod errori veftro de ſpecie panis renunciari: ſed in eo miſeratione dignus, quod in doctrina de corporis Christi preſentia, veteris fermenti Pontificii nonnihil reſervarit. Quod quum noſtri perſpicuo Dei verbo expugnari, fruſtra ſententiarum repugnantiam ad ſcripturarum obſcuritatem demonſtrandum nobis objectas. Nam, quod à nobis hac in re diſſentiant Lutherani, id nequaquam ſacrarum literarum arguit obſcuritatem, ſed erroris pontificii caliginem: unde tandem ut ſperamus, penitus emerget. Interea ſancte cum Auguſtino & antiquo Pontificum Romanorum decreto Christi verba exponimus; *Hic panis eſt Sacramentum corporis Christi.* Deinde, quod ex diuino Basili, Gregorii Nazianzeni, & Hieronymi, ad ſacrarum literarum intelligentiam comparandam ſtudio, earundem colligis difficultatem, actum agis: ſed ut aliquid obtineas, Costere, id quod in quæſtione poſitum eſt, illis auctoribus proba, ſi potes. Non enim tam diu in ſacras literas incubuerunt, ut qua ad ſalutem neceſſaria ſunt, haurient: ſed, quod majoris difficultatis eſt, ut ad eccleſiam docendam ſeſe compararent. Porro, ne ſeria haec ſuā careant fabula, Chryſtoſtomus (ais) ab iſpſomet Paulo inſtitutus legitur: at ubi quaſto? miror cur non idem de Thoma Aquinate ſancto veftro adjeceriſ, Bartholomaeum de Spina Monachum ſecutus, qui ait In 2. 2. Thomæ Aqui. in prefatione: *Oranti ſuppliciterque deprecanti Thome ante crucifixi imaginem, ut de doctrina ſue ſoliditate certior fieri mereretur: voce patenti per os imaginis nonnullis fratribus, qui diu in doctorem orantem obſervare conſueverant, audiensibis, respondit Christus: Benè ſcripsisti de me Thoma. Hoc iſpſum alias beatissima uirgo per os itidem ſue imaginis, qua coram Sanctis orabat, aper- tissime protestata eſt. Beatissimi etiam ſenatus Apoſtoli principes, Petrus & Paulus, de paſſu dubio, prophetæ: euſdem ple- a De Conſecratione diuīn. 2. Can. Hoc eſt.*

nim

nus personaliter instruxerunt. Et per seipsum alias Paulus (ne fratre in spiritu rapto videre & audire concessum est) idem dico Thome percunctanti, si in epistolis suis clarum habuerit intellectum, respondit; Quantum humanus capere queat intellectus. Eiusdem farinx est quod addis, Beatum Gregorium Pontificem à Spiritu Sancto (quem Petrus Diaconus in columba specie ei in aurem vidi suggestorem, que in Ezechielem dilabat) institutum. Quas omnes putidas esse fabulas, ex Chrysostomi, Thomae & Gregorii cum Sacris literis comparatione, pluribus, si opus esset, demonstrari potest. Ac sanè perquam absurdum est, quod ineptissima hæc figmenta tibi arriserint potius, quam ipsiusmet Gregorii in proœm. in Ezech. non minus vera, quam modesta, confessio, qua commentarios suos in Ezechielem, Ambrosii & Augustini scriptis, longo intervallo, postponit. Quare si quid probare voles, semotis fabulis, quæ re ipsa confutantur, seria argumenta propone, aut potius Chrysostomum quem ab ipsomet Paulo institutum ait) de scripturæ claritate adversus Pontificios testantem audi Comm. ad Rom. I. Et vos itaque si lectioni epistolarum Pauli, cum animi alacritate vulneritis attendere, nullo alio præterea opus habebitis. Verus enim est sermo Christi, quum dicit; Querite & invenietis, pulsate & aperietur. Et Comm. in Joh. Hom. I. Idcirco nulla caligine, nullis tenebris suam opernit doctrinam, ut illi (philosophi) oratione sua pravis opinionibus obscuritatem, tanquam velum quoddam insidierunt. Hujus autem doctrinæ sole clarior est atque illustrior, ideoque in omnes

mortales propagata, &c. Omni ejusculo satana fastigio atque illuvie, sancta doctrinam suam perfudis facilitate, ne non modo sapientibus, sed & mulierculis, adolescentulis, quidquid dixeris ante oculos poneret. Nec ea quam ex Augustino objicis sententia, nobis quidquam adversatur. Nam multa obscurè in Sacris literis proponi, nemini dubium est, sed an inde consequitur, non omnia fidei & vitæ Christianæ dogmata, ad salutem necessaria, in Sacris literis perspicuè reperiri? Ea enim inter nos controversia est. Imò verò contrarium omnino, eodem in loco, docet Augustinus; Magnificè & salubriter (inquit de Doctrina Christi. lib. 2. c. 6.) Sp. Sanctus ita scripturas Sanctas modificavit, ut locis aperitoribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere, de illis obscuritatibus erit, quod non planissime delatum alibi reperiatur. Et postea cap. 9. In iis, que aperie in scriptura posita sunt, inveniuntur illa omnia, qua continent fidem, moresque vivendi; spem scilicet atque charitatem. Et Epist. 3. ad Volusian. Invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate, hos in promptis, quod in reconditis habens: sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus opera desiderantur, desiderata quodammodo renovantur, renovata suaviter intimantur. His salubriter prava corriguntur & parva nutriuntur, & magna oblectantur ingenia. Quare ex hisce concludimus omnia fidei & vitæ Christianæ dogmata ad salutem necessaria perspicuè in Sacris Literis reperiri, adeò ut, ad veritatem salutarem certò cognoscendam, sibi ipsæ sufficient.

CAPUT VII.

Caterum quid de Sacrarum literarum lectione statuendum sit, excutiamus.

COSTERUS.

An vulgo permittenda sit scriptura lectio.

BEATUS Johannes Chrysostomus multus est in adhortandis suis civibus ad scripturarum lectionem, ut quæ omnibus datae sunt, ab omnibus legantur. Nec recedat volumen legis hujus ab ore nostro, sed meditemur in eo diebus & noctibus, ut custodiamus & faciamus omnia quæ scripta sunt in eo, & dirigamus viam nostram, & intelligamus eam, Jos. I. 8. De modo autem legendi est quæstio: An sic permittenda sit vulgo scripturarum lectio, ut simul penes omnes sit jus eas interpretandi? Quem quidem nodum non est difficile ex iis, quæ paulò superius diximus, expedire. Si enim oracula divina multis magnisque sunt obstructa difficultatis, non quivis unus è populo, sed ii soli, qui magno studio & labore difficultatem omnem superarunt, etunt ad ea explicanda atque evolvenda accommodati. Oritur autem obscuritas & difficultas variis ex causis: primò quidem ex difficultate rei, quæ tractatur: quam ob causam epistolæ B. Pauli præsertim ad Romanos & Galatas, multa ingenia magnorum virorum non parum fatigarunt. Deinde ex phrasibus, vel Græcis, vel Hebræis, quibus plenæ sunt scripturarum omnes. Præterea ex consuetudinibus quibusdam veteris ecclesiæ, certas ob causas paulatim mutatis. Quo modo totum caput decimum quartum primæ ad Corinthios est intricatum, & quod capite sequenti dicitur: *Quis facient qui baptizantur pro mortuis?* I. Cor. 15. 29. varios habet sensus. Rursus ex profunditate rei ipsius cælestis & altitudine doctrinæ, quam mens imbecillis attingere nequit. Quis quæsto intelligit, quod ad Eph. 3. 10. scribitur; Ut innotescat principibus & potestatis in cælestibus, per ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem seculorum quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. Et postea Eph. 3. 18. Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, que sit latitudo & longitudine & sublimitas & profundum. Denique ex mysteriis, quæ similitudinibus explicantur, quæ res facit, ut tota Apocalypsis B. Johannis inexplicabili obscuritate lateat involuta.

a Causæ obscuritatis scripturarum.

GOMARUS.

QUÆNAM hæc inconstancia est Costere? amphora coepit institui, currente rota cur urceus exit? Quæ-

tionem de Sacrarum literarum lectione præfigis, ac subiro, quasi tui oblitus, ad earum interpretationem desultas. Quæ sanè longè alia quæstio est: ac propterea distinctè explicari solet. Verùm tamen quum scripturæ lectionem non modò licitam omnibus, sed etiam mandatam, agnoscas, in eo robur elucet veritatis, cui frustra Pontificii doctores reluctantur. Nam quod ea de re controversiam esse negas, eadem opera solem in meridie lucere negaveris. Sic enim in indice librorum prohibitorum à Pio quarto Pontifice decretum extat Reg. 4. *Quum experimento manifestum sit, si Sacra Biblia vulgari lingua, passim sine discrimine, permittantur, plus inde ob hominum temeritatem, detrimenti quam utilitatis oriri, hac in parte judicio episcopi, aut inquisitoris stetur, ut cum consilio parochi vel confessionarii, Bibliorum a catholicis auctori bus versorum lectionem, in vulgari lingua, eis concedere possint, quos intellexerunt, ex hujusmodi lectione, non damni, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse.* Eandem sententiam tuentur doctores vestri, Perelius De traditionibus pat. I. assert. 3. Bellarminus De verbo Dei l. 2. c. 15. & alii quæ plurimi. Sed quoniam te hujus Pontificii erroris meritò pudet, & quasi deserto vadimonio Sacrarum literarum lectionem permittis omnibus, gratulor tibi, hanc correctionem, & Deum precor, ut te magis magisque ex tenebris Pontificiis educat. Ad interpretationem igitur transeamus. Ea autem est duplex; publica, quæ in Ecclesia publicè docenda consistit: & privata, quæ in usu privato occupatur. Ad priorem, vocationem ^a legitimam & doctrinam ^b solidiorrem, requirimus: ab altera verò neminem excludimus fiduum, qui donorum suorum ^c mensuram minimè excesserit, & adhibita diligentia, rectam interpretandi viam fuerit secutus. Contrarium verò Perelius & alii Pontificii doctores docent. Utri autem verius & sanctius differant, quæstio est? Quem nodum (ut rectè mones) non est difficile ex iis, que paulo superius diximus, expedire: sed alia quæ arbitraris ratione. Nam quum ea quæ ad salutem necessaria sunt, satis perspicuè in Sacris literis reperiri, demonstratum sit, quis ab iis pro modulo exponendis Christianos repellat? Quamvis enim ad majores difficultates explicandas, non quivis è populo accommodati sint, an propterea penitus, tanquam profani, aut judicii expertes, ab omni Sacraru-

a Rom. 10. 15. b Tit. 1. 9. c Rom. 12. 6.

literarum interpretatione arceri debent? Quod etiam causas obscuritatis multorum scripturæ locorum commemoras, id sententiam nostram non evertit. Sint sanè multa in Sacris literis difficultia, quæ etiam doctos exerceant: non pauca tamen adeò perspicua sunt, partim per se, partim fidelium piorum & doctorum interpretum in Sacris literis conferendis industria, & rei experientia, ut etiam à vulgo, adhibita diligentia, intelligi, & utiliter explicari possint. Nam (ut reliqua fileam) quid in Sacris literis obscurius Apocalypsi Iohannis? at tamen non tota (ut falsò judicas) inexplicabilis obscuritate laces involuta: sed multa complectitur, quæ partim sua luce perspicua, partim prophetiarum eventu illustrata sunt. Quare non omnis Sacrarum literarum interpretatio vulgo deroganda est, quod ex sequentibus clarius constabit.

COSTERUS.

Scriptura à magistris discende.

QUEMADMODUM igitur ars nulla sine magistro discitur, neque auctor etiam profanus sine studio intelligitur; ita nec Scripturæ cogitio, sine labore & opera doctoris, haberi potest. Et sicut ne vilis quidem opifex in his, quæ artis suæ sunt, ab imperito illius artis viro, admoneri se patitur, sic admittendi non sunt ad Sacrarum rerum interpretationem, qui non prius illis operam dederunt; ne meritò illis objiciatur tritum illud; *Ne sutor ultra crepidam.* Sicut enim in hac Ecclesiæ Republica distincta videmus officia sartorum, sutorum, fabrorum, lanionum, qui suis officiis Christianos in ecclesia adjuvant: ita ex Sacris literis discimus, aliquos esse pastores & doctores ad consummationem Sanctorum in edificationem corporis Christi, Ephes. 4. 11.

GOMARUS.

FA TEMUR, Costere, scripturæ cognitionem sine labore & opera doctoris haberi non posse: ac propterea meritò doctrinam Pontificiam aversamur, quæ hunc lectio- nis & examinis Sacrarum literarum laborem non omnibus permittit. Contrà verò in eo maximè occupamur, ut quovis, ad serium divini verbi studium, excitemus & inflamme- mus. Rectè enim Chrysostomus de Lazaro Concione 3. *Magna adversus peccatum munitio est scripturarum lectio, magnum precipitum, profundum barathrum scripturarum ignoratio, magna salutis perditio nihil scire ex divinis legibus.* Ea res & heres peperit, ea vitam corruptam invexit. Hoc sursum deorsum miscuit omnia. Nam fieri non potest, non potest, inquam, fieri, ut quis sine fructu discedat, qui assidue at tentaque scripturarum lectione fruatur. Nec ad diligentem solùm scripturæ lectionem & meditationem, sed etiam ad do- citorum & piorum ecclesiæ pastorum conciones audiendas, easque ad verbum Dei examinandas, adhortamur. Quia in re ut Deum sequimur ductorem, ita meritò à sententia Pontifica dissidemus. Vos enim plusquam Pharisaica arrogantia, Christianorum vulgo rerum sacrarum imperitiam, vobis verò scientiam & judicium earum arrogatis. Ut enim Pharisei suis ministris Christum laudantibus responderunt; Joh. 7. 48. 49. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisais? sed turba hec, que non novit legem, maledicta est:* & postea liberam & ingenuam cæci à Christo sanati confessio- nem & sui reprehensionem non ferentes, ei dixerunt; *In peccatis natus es totus, & tu doces nos?* Johan. 9. 34. Sic vestros doctores à fidelibus auditoribus (quos animales & carnales, ut vos spirituales, appellatis) admoneri minimè sustine- tis. Nimis quòd vestro judicio imperitis sint, & Sacris literis operam non dederint. Hinc illud objicis, *Ne sutor ultra crepidam.* Quæ sanè turpis in Christi ecclesiam contumelia est. Nam quamvis fidelium vulgus comparatione quadam cum doctioribus imperitum & indoctum appellari pos- sit; non propterea tamen prorsus imperitum est. Nam dispari fructu diu multumque Sacris literis operam dedit: ac primùm quidem institutione majorum; quemadmodum Timotheus novisse dicitur *Sacras Literas à pueri*, 2. Timoth. 3. v. 15. deinde publica catechesi: præterea attenta concionum sacrarum per multos annos auditione & ad-

Dei verbum examine: denique pia & diligenti Sacrarum Literarum lectione, & piorum commentariorum alioru[m] quoque de doctrina Christiana librorum collatione. Qua de re insignis Chrysostomi in Johannem Homil. 10. adhortatio: *Quid igitur à vobis contendamus? ut una dicimus in hebdomade, vel sicutem sabbato, cura vobis sū Evangelicas lectiones, quas ante has conciones in manus habere, donec frequenter repetere, earum diligenter sensum disquirere, quid clarum, quid obscurum in his sis, annosare velutus, quid pugnare videatur, quoniam non pugnes: ita omnibus penitus examinatis, his vos concionibus, quām assensu[m] exhibeatis. Hoc pacto non parum utriusque nostram emulamenta proveneris: siquidem nobis non multo opus erit labore, ut Evangelii via ostendamus, quoniam domini, ipsam vobis sententiam, quantum ad verba, jam familiarem reddideris: vos autem & accusores & perspicaciōes efficiemini, non ad audiendum & doctrinam duxat percipiendam, sed & ad docendum alios. Ideoque virum eloquentissimum & optimū Apollo non puduit plenius in doctrina Christiana à plebeis hominibus Aquila & postillum Priscilla uxore Aquilæ institui, Actor. 18. 26. Ex quibus satis appetet, Christianorum turbam, tanquam omnino imperitam, ab omni Sacrarum literarum interpretatione & judicio, iniquissimè à vobis excludi: scilicet ut, sublati, & dici libertate & scripturæ luce traditionum humanarum jugo, liberè ecclesiam opprimatis. Nec propterea distincta in eccl[esi]a pastorum & auditorum munia confunduntur: quia h[ab]ile privatam tantum, illis verò etiam publicam interpretandi & docendi facultatem concedimus. Sed reliqua, quām accommodatè abs te disputentur, attendamus.*

COSTERUS.

IGITUR aliquorum officium est Sacras Literas tractare, earumque intelligentiam Christiano populo tradere, quos ait scriptura esse *sacerdotes, quorum labia custodiens scientiam, & legem requirent ex ore eorum*, Malach. 2. 7. Sacerdotum in veteri lege erat tuba canere, Jos. 6. 4. populum docere, Deut. 24. 8. Dominum consulere, ejusque responsa etiam ad viros sanctissimos deferre, 1. Reg. 22. 10. denique ea omnia, quæ divina legis erant, tractare. Ad idem munus electi sunt sacerdotes legis Christi, quibus Christus sic locutus est: *Ecce ego mitto vas, b predictate Evangelium omni creature, c docete omnes gentes.* ^d *Qui vos audie me audiat, e Spiritus Sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* B. Paulus sic loqui solet & scribere presbyteris; Actor. 20. 28. *Attendite vobis & universo gregi, in quo vos S. Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei:* Item, *Attende lectionis, exhortationis, doctrinae, 1. Tim. 4. 13. Attende tibi & doctrina, insta in illis, hoc enim faciens, & te ipsum salvum facies, & eos qui te audiunt, vers. 16. Predica verbum, insta opportune, importune, opus fac Evangelista, ministerium tuum simple, 2. Tim. 4. 2. Tu autem loquere qua decent sanam doctrinam: verbum sanum, irreprehensibile, ^f *ut* *is qui ex adverso est vereatur, Tit. 2. 1. & 8.* H[ec] nusquam mandata sunt idiotis; quorum est audire, & à peritiibus scripturarum intelligentiam accipere. B. Leo Pontifex Maximus Antiocheno Patriarchæ sic scribit ^f: *Illi ad dilectionem tuam conveni praecavere, ut preser eos, qui sunt Domini sacerdotes, nullus sibi jus docendi & predicandi audeat vendicare, sive sit ille Monachus, sive Laicus, qui alicuius scientia nomine gloriatur.* B. Basilius, in questionibus compendio explicatis (quest. 235.) ait, *superiorum esse illa scire ac discere, quæ alios doceant, aliorum autem non plus sapere, quām oporteat sapere.* Et B. Augustinus 8: *Quis mediocriter sanus, non facile intelligas, scripturarum expositionem ab iis perdidam esse qui earum doctores se esse profitentur? fierique posse, immo id semper accidere, ut multa in doctis videantur absurdia, quæ quoniam à doctioribus exponuntur, eo laudanda videantur elatius, quæ abjectius aspernanda videbantur; & eo accipiantur aperte dulcius, quo clausa difficultius aperte videbantur.* Hanc rationem discendi literas sacras, secuti sunt Patres omnes ecclesiæ, qui non prius sibi sumserunt docen- a Luc. 10. 3. b Mat. 16. 15. c Math. 28. 19. d Luc. 10. 16. e John. 14. 26. f Epist. 62. vide Epist. 82. ad Julianum. g Lib. 1. de morib[us] Eccl[esi] cap. 1. Vide Can. 19. Trullian. & less. 11. concilii Lateranensis.*

di officium, quām ipsi à præceptoribus probè instituti essent. B. Hieronymus Epistola ad Domnionem gaudet se B. Gregorio Nazianzeno & Didymo magistris Sacras Literas didicisse. B. Basilius & Nazianzenus, ut ex B. Ruffino superius^a dicitum est, in monasterio per annos tredecim omnibus Græcorum secularium libris remosis, satis scripture divina voluminibus operans dederunt, eorumque sensum non ex suo cerebro, sed ex majorum scriptis & auctoritate hauserunt, quos & ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam accepisse constabat.

^a Lib. 2. cap. 3.

GOMARUS.

UT multus es Costere, in eo demonstrando, quod controversia caret, & mutus in eo quod probari oportuit! Nos enim, quod copiosè impugnas, publicum in Ecclesia literas sacras interpretandi munus non facimus promiscuum, sed id pastoribus & doctoribus proprium esse statuimus. Itaque accumulandis hanc in re scripturæ & veterum testimoniis supersedere, & privatae interpretationis quæstionem discutere, potuisses. Interim quum Leonis Papæ sententiam cites, qua monachi à publico docendi munere arcentur, cur jam illi inter concionatores veletros non aliquem tantum, sed etiam primum occupant locum? Hic scilicet vester est cum majoribus, consensus! Deinde verò quandoquidem Bæsilii de publico docendi munere judicium, ex quæstionibus compendio explicatis, adducis; audias vicissim, quid eodem in libro, de privata interpretandi facultate, sentiat; Necessarium (inquit quæst. 95.) est & consonum, ut ex Sacra quæque scripture, quod necesse sit, discat, cum ad pietatis plenioriam, cum ne affuecat humanis traditionibus. Et in Ethicis (Definit. 72.) ait, Oportere subditos eos, qui in scripturis imbus sunt, probare ea que à Doctoribus dicuntur, & que scripturis sunt consona, recipere; que aliena rejicere, & eos qui in ejusmodi doctrinis alieni perseverant, vehementer aversari. Cæterum quod posteriore loco, ad firmandam doctrinam vestram producis, excutiamus.

COSTERUS.

QUERITUR porrò B. Hieronymus lib. 1. adversus Pelagium c. 6. hereticos, ut favorem sibi plebis concilient, scientiam legis quibusvis, adeoque ipsis mulierculis,

CAPUT VIII.

Idque, ex rationum nostrarum defensione, clarius patet.

COSTERUS.

Objectiones Hereticorum.

PRIMA.

CHRISTUS præcepit auditoribus suis, ut doctrinam Christianam ad regulam exigant Sacrae scripture; Scrutamini scripturas, Johan. 5. 39. Igitur permisum, imò mandatum est vulgo Christianorum judicium de scripturarum interpretatione & negotiis fidei.

SOLUTIO.

NEGANDA est consequentia: primo quidem, quia Christus non indoctæ plebeculæ locutus est, sed sacerdotibus, Levitis & Pharisæis; qui clavem acceperunt scientiæ, Luc. 11. 52. de quibus idem dixit Johan. 5. 33. vos missis ad Iohannem & testimonium perhibuitis veritatem: Et Joh. 5. 44. Quomodo potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, que à solo Deo est, non queritis? quos constat non fuisse ex promiscua multitudine, sed principes viros, qui ab Hierosolymis sacerdotes & Levitas ad Iohannem legaverant, ut interrogarent eum, Tu quis es? Joh. 1. 19. Deinde verò quia scrutari scripturas non est scripturas ad sensum suum quolibet torquere, vel novam atque hactenus inauditam interpretationem ad novum dogma confirmandum committisci: sed est doctrinam cum scripture conferre, eo sensu intellecta, quem tradiderunt majores.

tribuisse: Et ad Paulinum; Sola scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vendicant, hanc garrula anus, hanc dilirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi presumunt, lacerant, docent antequam discant. Neque hoc nostro tantum aut Hieronymi seculo factum fuit, sed etiam temporibus Apostolorum. Adeo ut beatus Jacobus ejusmodi hominum temeritatem efficacibus verbis comprimere debuerit; Nolite (inquit Jacob. 3. 1.) plures magistris fieri, fratres mei, scientes, quoniam maius iudicium sumitis. Et verè non aliunde tot hæreses & schismata proseminantur, quām quid. quilibet ad suum iudicium, scripturas interpretetur, atque ad nova sua commenta accommodare conetur, ut veteres dixerunt, ^a Hilarius, ^b Hieronymus, ^c Augustinus, ^d Epiphanius.

^a Lib. 3. de Trinit. & lib. 2. ad Constant. ^b In cap. 1. ad Gal. & contra Lucifer. ^c Lib. 12. confess. cap. 25. ^d In 7. Synod. sess. 6.

GOMARUS.

RECTE de Hæretorum temeritate queritur Hieronymus, sed male illius verba accommodas. Non enim quamlibet, sed accuratiorem scientiam intelligit: quam, ut ait, in multis doctoribus ecclesia, aut raro, aut difficiliter invenias. Nam quām multis mulierculis nominatim scripture cognitionem attribuit? Similiter ad Paulinum scribens, moderatam & Sacris literis consentientem interpretandi rationem vulgo non detrahit, sed temeritatem & præpostorum interpretationis modum reprehendit. Nam quemadmodum Paulus Apostolus ad Colossenses cap. 3. 16. ait, Verbum Christi habitet in vobis abundantem, in omni sapientia, docentes & commoneficiantes vosmetipso: sic Hieronymus in commentariis suis ad eum locum; Hic (inquit) offenditur, verbum Christi non sufficienter, sed abundantem etiam laicos habere debere, & docere se invicem seu monere. Qua utraque sententia, quid esse possit illustrius, & ad doctrinæ Pontificiæ refutationem magis accommodatum? Nec obstat Jacobi Apostoli monitum cap. 3. 1. Nolite plures magistris fieri: sive enim magistrorum nomen cum Beda & plerisque aliis, ad publicum docendi munus, sive cum aliis ad rigidam morum censuram referamus, nihil ad propositam controversiam facit. Quare ex hisce appetet, fidelium turbam pro donorum suorum modulo posse & debere, ad privatam sui & proximi utilitatem, Sacras Literas modestè & sanctè legere & interpretari.

GOMARUS.

RATIOCINATIONEM nostram agnoscimus Costere, sed solutionem tuam non probamus. Negas quidem consequentiam duabus de causis, sed neutra satisfacit. Nam quid primùm objicis, Christum non indolite plebecula, sed sacerdotibus locutum, quia ait; Vos missis ad Iohannem; id minimè consequitur. Nam Iohannes cap. 1. 19. ait, Mississe Iudeos Hierosolymis Sacerdotes & Levitas. Qua ratione vulgus minimè excluditur. Nam quod publica auctoritate fit, an non rectè etiam populo ejus concio, nisi reclamet, ascribi potest? Deinde licet sacerdotes gloriam aucuparentur, an propterea soli? Quasi verò suo fermento (à quo tam sollicitè suos Christus dehortatur) sectatores suos non inficerint? Prætereà, quum Christus adjiciat, Judæos voluisse ad horam exultare in luce Iohannis, an non potius id ad populum pertinet, quām ad sacerdotes: quum hi ferè spreverint Iohannem, Luc. 7. 30. illi verò in pretio habuerint, Matth. 21. 25. Denique scripture examen non solum doctoribus, sed etiam auditoribus commendari, ex similibus Prophetarum & Apostolorum sententiis constat; Beatus (inquit David Psal. 1. 1, 2.) vir ille, qui non ambulat in consilio improborum, & via peccatorum non inficit, ac in confessu derisorum non sedet, sed in lege Iohova est dilectionis ejus & in lege illius meditatione de die ac nocte. Item Ps. 119. 2. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum. Et Iohannes; Probate spiritus

rius an ex Deo sint, 1. Johan. 4. v. 1. Et Paulus; *Omnia probate, quod bonum est, tenete, 1. Thessal. 5. v. 21.* Item; *Verbum Dei habiter in vobis abundantier in omni sapientia do- centes & commonefacientes vos ipsos in Psalmis, hymnis, in canticis spiritualibus in gratia, cantantes Deo & Patri per i- psum, Coloss. 3. 16.* Quem locum ad Christianorum vulgus pertinere Hieronymus, ut ante (cap. 7.) retuli, demon- strat. Nec aliter Chrysostomus exponit; *Inhabitet, in- quid, comment. in Coloss. 3. in vobis opulentè non simpli- citer, sed cum multa opulentia.* *Audite quosquot estis mun- dani & uxoribus praestis ac liberis, quomodo & vobis potissi- mum praecipiat scripturas legere, idque non simpliciter neque obister, sed magna diligentia.* Et paulò post, *Necque moreris alium doctorem, habes oracula Dei, nemo te decebis, quemadmo- dum illa: Alius tibi multa saepe, sive per vanam gloriam, sive per invidentiam, invidebit.* *Audite obsecro seculares omnes. Com- parate vobis biblia, anima pharmaca, &c. Hoc demum malo- rum omnium causa est quod scripture ignorantur.* Quare ex his- ce omnibus liquet, Christum justè potuisse ac voluisse non so- lùm doctores, sed etiam vulgus Judæorum, ad Sacras Literas scrutandas provocare. Atque hoc modo prima tua ratio con- futatur. Altera verò partim aliena est, partim falsa. *Quia, in- quis, scripturas non est scripturas ad sensum suum quo- libet torquere, vel novam, atque hactenus inauditam interpre- tationem ad novum dogma confirmandum comminisci.* Quis mortalium id negat? sed an inde (quod tibi probandum est) consequitur, non licere Christianorum vulgo Sacras Literas pro suo modulo ad ipsarum normam interpretari & de nego- tiis fidei judicare? Addis deinde, *sed est doctrinam cum scriptu- ra conferre eo sensu intellecta, quem tradiderunt majores:* re- cè, modò (quod sàpe fit) à Sacris Literis non dissentiant: non autem absolute, ut perperam docetis. Majores enim in honore habendi sunt, tanquam testes: Sacra verò Literæ omni- bus præferendæ & in summo precio habendæ, tanquam si- dei canon. Quod judicium non solum patres orthodoxi, sed etiam antiqua Pontificum decreta (à quibus^a postea turpi con- tradictione defecerunt) comprobant ac præscribunt. Quare confirmata jam ratione prima, alterius etiam robur asseramus.

^a Gratian. dist. 9. ^b Concil. Trid. sess. 4.

C O S T E R U S .

S E C U N D A .

B EROENSES commendantur Act. 17. 11. quòd quoti- die scrutarentur scripturas, an illa quæ à Paulo & Sila di- cebantur ita se haberent: ergo licet populo idem præstare.

S O L U T I O .

C ONCEDI potest ad eum modum, quo id fecerunt Beroenses: qui scripturas, ab Apostolis pro concione expositas cum ipsa eorum explicatione, conferebant, considerabantque utrum novis modis à veteribus ignoratis, scri- pturas torquerent; an verò majorum doctrinæ & interpre- tationi consentanea dicerent. Hoc ipsum optandum est ab omnibus fieri, & iis præsertim temporibus quando nova do- gmata in mundum invehuntur, scripturarumque centonibus comprobantur: tunc enim conferenda sunt novitates illæ cum vetustate ecclesiæ, & nova interpretatio cum antiqua in- terpretatione majorum, cum qua si pugnat rejicienda est, & juxta beati Pauli admonitionem anathemate percutienda, Galat. 1. 8.

G O M A R U S .

Q UAM das manum, Costere, eam libenter amplecti- mur, atque utinam in reliquis etiam propius ad veri- tatem revertaris! Itaque depugnatum est hac quidem parte: nec jam amplius de iis, ad quos interpretationis jus & do-ctrinæ examen pertinet, sed de modo illius controversia est. Concedi, inquis, potest ad eum modum, quo id fecerunt Beroen- ses. Rectè mones: nec enim aliud postulamus, ut, ex propo- sitæ questionis statu & expositione tua, perspicuum est. Quamobrem ad modum transeamus. *Qui* (inquis) scripen- ras ab apostolis pro concione expositas, *cum ipsa eorum expli-*

catione conferebant, considerabantque utrum novis modis à vo- teribus ignoratis scripturas torquerent, an vero majorum do-ctrina & interpretationi consentanea dicerent. Hic igitur sta- tuis majorum doctrinam interpretationis canonem: sed quo auctore? Non enim Beroenses dicuntur examinasse Pauli di-cta ad majorum interpretationem, sed ad Sacras literas. Quandoquidem Majorum interpretatio, sectarum vicio, corruptissima erat: ac propterea Christus multis in locis tam graviter eam reprehendit, Matth. 15. &c. deinde quum su- perioribus prolixè & solidè demonstratum sit, majorum do-ctrinam, ad Sacrarum Literarum trutinam examinari oportere: certa & constans interpretationis verò norma dici non potest. Nec alio pertinet sententia Pauli; *Sedetiam finos, arc angelus, è celo evangelizet vobis, præter id quod vobis evange- lizavimus, anathema esto, Gal. 1. 8.* Quare quum secunda c- tiam ratio nostra invicta perficit, ad tertiam procedamus.

C O S T E R U S .

T E R T I A .

M ATTHÆI II. Christus Patri cœlesti confitens, *M*quia abscondisset hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasset ea parvulis, significare voluit, non minus inesse gratiæ imperitæ multitudini, quam inflatis doctoribus: non sunt igitur rudes ab interpretatione & judicio Scripturarum arcendi.

S O L U T I O .

N EGANDA est consequatio; quia parvolorum no- mine non quivis imperiti, sed humiles ac nullius rei cognitione tumentes, intelligendi veniunt: quales erant Apo- stoli, pescatores illi quidem & demissi, nullo spiritu inflati, nullius artis inanis arrogantia subnixi ambulantes, non tamen indocti, utpote, qui totum triennium æterni Patris divinam sapientiam docentem audierant, & mentem ipsam intus erudientem senserant. Gaudet igitur Christus non tu- midos peritia legis Pharisæos, non inflatos naturalium rerum cognitione philosophos, sed humiles & à mundo contem- ptos pescatores ad Christianam sapientiam, primò quidem à se diligendam, deinde verò aliis communicandam delectos, eo ferè modo, quo beatus Apostolus Paulus; *Videte (inquit 1. Cor. 1. 26.) vocationem vestram, fratres, quia non multi sa- pientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobi- les, sed quæ sunt mundi elegit Deus: ne confundat sapien- tes;* Indocti qui præ se majores omnes pro nihil putant suumque judicium totius ecclesiæ anteponunt, non sunt in istorum parvolorum, de quibus Christus loquitur, sed in turgidorum, non dicam sapientum, sed scolorum numero reponendi.

G O M A R U S .

A BERRAS à scopo, Costere, nam quis adeò rudis & imperitus est, ut sermonis tui fallaciam non observet? Quoniam imperitæ multitudinis & rudium nomine non quo- vis imperitos, sed Christianorum vulgus (vestrum sermo- nem veritatis illustrandæ gratia imitantes) ita appellamus, non simpliciter, sed comparatè cum doctioribus, & ratione sapientiæ humanæ. Nam alioquin & Deum Patrem in Christo norunt, quæ vera sapientia est, & Christi verbo se sub- jiciunt, quæ summa demum humilitas est. Ac sanè, si Apo- stoli, ut aïs, vivente Christo, indocti non fuerunt, qua fronde Christianorum turbam, rudem, imperitam, indoctam vul- go appellatis? Etenim bona earum pars, non adulata tantum ætate, & triennium, ut Apostoli, sed inde à puero decem, viginti, triginta annos doctrina Christiana imbuta est. Deinde quamvis Apostolorum mentem Christus suo modo illu- strarat, lux tamen eorum erat adeò tenuis, ut non solum conditionem regni Christi ignorantes mundanum aliquod regnum expectarent, sed etiam apertam & perspicuum pas- sionis, mortis & resurrectionis Christi prædictionem mini- mè intelligerent, Luc. 18. 34. quæ omnia tamen Christianorum vulgo hoc tempore comperta sunt. Itaque hac tertia ra- tione stabilita quartam expendamus.

C O S T E -

COSTERUS.

QUARTA.

IOANNIS 6. 45. Affirmat Christus ex Prophetis, *Eruant omnes dociles Dei*, sive, ut, Græcis est, *καθιδακτον*, hoc est, docti à Deo. Ait namque Esaias cap. 54. 13. *Ponam universos filios tuos doctos à Domino*: & Jeremias cap. 31. 33. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam*, & non decebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, *Cognoscere Dominum. Omnes enim cognoscunt me a minimo usque ad maximum, ait Dominus*. Igitur non opus est plebi alio doctore, sed omnibus licebit interno Spiritus instinctu Scripturas exponere.

SOLUTIO.

MALE colligunt adversarii. Non enim Prophetæ scripturarum omnium intelligentiam, sine doctore externo, à solo Deo volunt Christianis omnibus infusumiri, sed duo alia prædicunt Messiæ temporibus eventura. Alterum, quod omnes docendi sunt à Deo, hoc est, divinitus communicandam omnibus scientiam: quod factum est à Christo Deo & Patris sapientia, primò quidem quando per se ipse Deus cum hominibus conversatus, cælesti doctrina ore suo sacrosancto mortales imbuit, & per Apostolos eorumque successores eadem mundum divina scientia collustravit: deinde verò dum quotidie per se ipse fidei virtutem Christianis infundit. Alterum, quod *non decebit unusquisque proximum suum*, non quidem nihil, sed *nosse Dominum*. Significavit enim Propheta his verbis, temporibus Christianorum, tam publicam fore & omnibus manifestam orthodoxam fidem, tam conspicuam ecclesiam catholicam, ut ea neminem possit fugere: statim enim cum lacte fugendam Dei notitiam & ipsis infantibus à parentibus instillandam: quod totis 1500. annis vidimus in ecclesia per universum orbem à Catholicis egregiè præstitum esse. Volut igitur Propheta indicare Ecclesiam Christi non fore invisibilem, sicut quidam docuerunt, neque ullo unquam tempore ita supprimendum orthodoxam fidem & ita abditam in occulto latituram, sicut his 1500. annis coguntur hæretici fateri sua dogmata invisa latuisse; quod ne unum quidem hominum ante sui hæresiarchæ etatem nominare possint, qui idem prorsus in omnibus, quod ipsis, professus fuerit.

GOMARUS.

AUDIO Libertinorum argumentum, quod nobis jure affungi non potest, quum verbi divini ministerium summo habeamus in pretio & honore. Interim ne nihil nobis ex hoc loco putes esse subsidii, ita ex eo sanctius & verius sententiam nostram possumus comprobare; Qui divinitus à Spiritu Sancto de religione docti sunt, illi pro modo suo Sacras Literas posunt intelligere & interpretari. Omnes fideles, Christo teste, sunt ejusmodi; ac propterea iniquissime ab omni Sacrarum Literarum interpretatione à vobis excluduntur. Cæterùm quæ de ecclesia visibili attestis, ea in tractatu de ecclesia diluentur, quemadmodum & novitatis accusatio ante confutata est. Quare ad quinti argumenti examen procedamus.

COSTERUS.

QUINTA.

MAJORES nostri & Ecclesiæ doctores, quum fuerint homines erroribus obnoxii, errare potuerunt: Non igitur quidquid illi dixerint, ex oraculo editum existimari debet.

SOLUTIO.

VERUM est singulos homines tam doctos, quæ in doctos posse errare & pro fidei regula accipiendum non esse quod singuli vel dixerunt vel scriperunt, universos tamen simul errare, nunquam permittet ille, qui se suz Ecclesiæ præsto futurum promisit usque ad consummationem se-

culti, Matth. 28. 20. Cæterum quia hæreticis omnibus solenne est, Sanctorum patrum, quod fuerint homines, auctoritati detrahere, exponendum erit quibus de causis ipsi in ecclasia auctoritatem habeant, & à Catholicis in dogmatum suorum confirmationem adducantur.

Cur Patres citentur.

Prima est quod sint certi testes eorum, quæ suis temporibus Christianus populus per orbem universum creditit. Quum enim lego B. Chrysostomum in Græcia, B. Hieronymum in Palæstina, Ambrosium in Italia, Augustinum in Africa, Hilarium in Gallia, Orosium & Prudentium in Hispania eodem seculo ante 1200. annos, eadem prorsus nobiscum sentientes, atque scribentes, populos sibi commissos pro concione docentes, & libris instituentes; dubitare non debo eandem per omnem ecclesiam fuisse fidem ante 1200. annos, quæ hodie etiam à catholicis retinetur. Sic ut namque historicis sua debetur fides, ita multò magis his pastoribus atque doctoribus, qui non tantum, quid ecclesia creditit, sed quid & quibus modis concredunt gregem concionatores & superiores docuerint, posteris tradiderunt.

Secunda, quod viri sanctitate conspicui, miraculis clari, doctrina illustres, studio laboreque indefessi, minus existimandi sint errasse, quam nos novi homines: qui neque pietae, neque eruditione cum ipsorum minimo sumus conferrendi. Nec enim credibile est viros hujusmodi, præsertim in rebus quæ fidem attingunt, à Deo sic destitutos, ut ipsi errarent, & concionibus doctrinaque sua in errorem alias induxerint.

Tertia, quod qui ante annos 1200. ad ecclesias gubernacula federunt ab Apostolorum temporibus solis 300. annis absuerint, eorumque doctrinam, tanquam viciniores, longè melius cognoverint, quam nos, post mille ducentos annos, sequuti: præsertim quum non nisi per veteres illos maiores ad nos Christiana nostra doctrina pervenerit. Ire igitur ad veteres, nihil aliud est quam investigare utrum dogma religionis pura atque illibata, sicut ab ipsis tradita fuerunt, ad nos sint delata.

Quarta, quia quod multo ante nostra secula vixerunt, incorrupti sunt judices controversiarum quæ à posteris moventur. Nullas (inquit D. Augustinus lib. 2. contra Julianum Pelagianum,) nobiscum vel vobiscum amicitias attenderunt vel inimicitias exercuerunt, neque nobis neque vobis irati sunt, neque nos, neque vos miserati sunt: quod invenerunt in Ecclesia, retinerunt: quod didicerunt, docuerunt: quod à parentibus acceperunt, hoc filiis tradiderunt.

GOMARUS.

QUOD, singulos homines tam doctos quam indoctos errare posse, nobis concedis, id amplectimur, & merito inde ex inductionis natura concludimus, ergo universi simul errare possunt. Quia universitas nihil aliud est quam singularum congregatio. Nec obstat Christi promissio Matth. 28. 20. *Ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi*: quoniam ea (ut pluribus cap. 3. hujus libri demonstratum est) non solum ad universos, sed etiam ad singulos & pios quosvis verbi ministros & fideles, pertinet. Ac propterea nihil ad rem facit. Deinde verò quod unanimem omnium majorum consensum fidei regulam constituitis, in eo erratis plurimum: quoniam ea regula incerta est & fallax. Nam unde obsecro universalis ille majorum consensus cognoscetur? An ex veterum episcoporum & doctorum scriptis? At doctores non universalis ecclesiam sed alteram tantum partem constituunt. Deinde verò quum per pauci ex majorum infinita multitudine fidem suam literarum monumentis tradiderint, & ex scriptis eorum bona pars injuria temporis intercederit: id quod superest dici non potest absolute consensus universus; Denique quum interdum à Sacris literis, à se mutuo, & à seipso dissentiant (ut ante à nobis demonstratum est) regula fidei dici non possunt. Quare ex hisce perspicuum est, quam inepte ex unius doctoris sententia totius regionis, & ex septem doctoribus, universi orbis consensum communem, concludis. Sic enim ait; *Quum enim lego B. Chrysostomum in Gracia, B. Hieronymum in Palestina, Ambrosium in*

in Italia, Augustinum in Africa, Hilarium in Gallia, Orosium & Prudentium in Hispania eodem seculo ante 1200. annos eadē prorsus nobiscum sententes, populos sibi commissos pro concione docentes, dubitare non debeo, eandem per omnem ecclesiam fuisse fidem ante 1200. annos, qua hodie etiam nam à catholicis retinetur. Verum, ut omittam, Costere, quod de vestro cum hisce patribus in doctrina consensu falsò gloriais, ex te quero, an non septem, octo, novem, decem, diversarum provinciarum doctores in errore aliquo possint convenire? si negas, variorum patrum & conciliorum exempla id demonstrabunt: sin (ut fieri necesse est) concedis, vides haud dubiè quām perperam ex paucorum sensu, universum ecclesiae consensum metiari. *At (inquis) sicut historicis sua debetur fides, ita multo magis his pastoribus atque doctoresbus: agnosco historicis suam deberi fidem, sed non absolutam: quia, in multis errare potuisse & errasse, compertum est, & idem antiquis illis scriptoribus usu venit.* Quod verò veterum doctrinam ita extollis, ut nostrī temporis homines, neque pietate, neque eruditione cum ipsorum minimo conferendos esse, censeas, id minimè ferendum est. Nam quamvis nostræ tenuitatis consciū, id de nobis meritò possimus ac debeamus fateri, de multis tamen id, sine magna in Deum ingratitudine, & in homines injustitia, dici non potest. Quamvis enim patres antiqui sua habuerint ad eruditionem sublsidia, duobus tamen maximè necessariis ad solidiorē Sacratum literarum notitiam comparandam adjumentis, librorum copia & linguarum doctoribus caruerunt. Nam primum quum Cyprianus, Hieronymus, Augustinus ad scribendum accederent, pauca de Christiana religione scripta, quibus uterentur, extabant, & ob descriptionis difficultatem rara & cara erant exemplaria: nostrum verò seculum ed felicius est, quod plurima etiam ab illis patribus, ceterisque paulatim sint conscripta, & typographiae (olim ignotæ) beneficio, magna copia & tolerabili pretio comparentur: adeò ut quā longo tempore & maximo labore à veteribus indagata sunt, ea citò ac facile ex scriptis eorum possint addisci. Deinde verò quām pauci ex Latinis patribus ullam Græcæ linguæ notitiam habuerunt? quām rari ex omnibus patribus Hebreæ linguæ fuerunt periti? quām pauca (ob librorum & fide-

lium præceptorum inopiam) ad eam rem habuerunt auxiliū, ex variis Hieronymi testimoniis apparet. Atque hinc factum est, ut à genuina Spiritus Sancti sententia longius, præscriptum in Veteri Testamento, sibi aberrarint. Quod non solum à nostris, sed etiam à plurimis vestris doctoribus comprobatum est. Nostris verò temporibus, Hebrei Graecique codices sunt innumeri & linguarum periti professores non pauci, quorum beneficio ita Sacrae literæ illustratae sunt, ut quā plurima, quæ patrum memoria erant obscura, luce clarius videantur. Quare, ut patribus reverentiam debemus propter antiquitatem, sic, nostris temporibus, multis præclaris ingenii maximas debemus gratias, quod doctissimi suis laboribus nobis ad accuratiorem divini verbi scientiam eruditione ac diligentia sua prælacent. Nec mirum est, aut incredibile, (ut opinaris) patres in nonnullis, etiam quæ fidem attingunt, interdum aberrasse, & doctrina sua alios in errores induxisse: quia id, Origenis, Cypriani & multorum aliorum exemplis, compertum est. Quod verò objicis, eos qui ante annos 1200. ad ecclesiæ gubernacula federunt, ab Apostolorum temporibus solis trecentis annis absuerint, eorum doctrinam tanquam viciniores longè melius cognovisse, quām nostri temporis homines, illud minimè concedimus. Nam eadem habemus instrumenta, quæ illi, sacras nimirum literas, & subsidia (ut modò ostendi) longè majora. Nam quām misere majores illi decepti fuerint, qui ex traditionibus hominum Apostolorum doctrinam cognoscere studuerunt, ex Papia, Irenæi & aliorum antiquissimorum patrum erroribus demonstrat Eusebius Hist. Ecclesi. lib. 3. cap. 36. Denique quod patres antiquos judices incorruptos vocas, agnosco lubens, sed ea conditione, ut ab iis sicubi aberrarint, ad Dei verbum tanquam summum judicem liceat provocare. Quam viam non solum ferunt sed etiam præscribunt. Neque enim (inquit August. Epist. 3. ad Fortunat.) disputaciones quamvis catholicorum & laudatorum hominum velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificencia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scripturis improbare aīq; responde, si forte inveniremus, quod aliter senserint, quām veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecto, vel à nobis. Talis ego sum in scripturis aliorum, tales volo esse intellectores mearum.

CAPUT IX.

De lectione & interpretatione Sacrarum literarum egimus: reliquum jam est, ut de Sacrorum & Canonicorum librorum numero disseramus.

COSTERUS.

De numero librorum Sacrorum.

NULLUS ferè canonicus extat liber, cui non censoria severitatis notam inusserint Novatores, siquidem minus errori suo favere videretur. Totum vetus Testamentum damnaverunt Carpocratæ, Severiani & Manichæi, tanquam à malo principio confictum. Euangelia, præterquam Lucæ, negavit Cerdon; Cerinthus etiam Lucam abjexit & ceteros, præter Matthæum. Severiani Apostolorum acta sustulerunt & cum Ebionitis omnes B. Pauli epistolas. Epistolam B. Jacobi Lutherus appellavit stramineam & indignam Apostolico Spiritu. Alogiani, B. Johannis Apocalypsim pro figmento Cerinthi habuerunt. Non pauci de posteriori epistola B. Petri & duabus B. Johannis Apostoli dubitaverunt. Quibus omnibus si fides habenda sit, restabunt nobis in Scripturis unica B. Petri, unica B. Johannis & una B. Judæ quas tamen non esset difficile prætextu aliquo, cum ceteris expungere. Ceterum ne hoc malum orbi eveniret, inscriptis in mentibus ecclesiaz Deus Sacrorum librorum numerum qui inspiciendus est ei, qui de libro aliquo dubitat. Ante 1200. annos, in concilio Carthaginensi, cui B. Augustinus adfuit, & in Epistola B. Innocentii cap. 47. ad Exuperium, illi omnes nominati sunt, quos ante 150. annos celeberrimum illud Florentinum concilium Latinorum, Græcorumque patrum atque Armeniorum legatorum consensione celebratum, recensuit, & nostra zitate Tridentina Synodus comprobavit.

GOMARUS.

NULLA sanè iis habenda est fides, qui sacros & certos Veteris & Novi Testamenti libros, Sacratum literarum numero exemerunt. Ac propterea meritò ab iis dissideremus, & ut reliquorum de aliis, sic primam illam Lutheri, de Jacobi epistola opinionem (quam ipse postea corrigit) minimè comprobamus. Sed mirandum est te festucam in Lutheri oculis adeò ostentare, quum trabem, in vestro Cardinale, summo Lutheri adversario, silentio prætereras. Nam Thomas de Vio, Cajetanus cardinalis Sancti Xyli, Pontificis Romani adversus Lutherum in Germania ad Carolum quintum legatus, non solum de epistola Jacobi auctoritate dubitavit, sed etiam secundam Petri non esse ipsius: secundam & tertiam Iohannis non esse Iohannis Apostoli, nec canonicam: epistolam Iude, non esse Iude, neque absire refutari: auetorem epistole ad Hebreos, scripturam male citare, torquere, à falso scripturarum intellectu deceptum, affirmavit. Sed hoc omisso ad rem ipsam proprius accedamus. Ac primum unde certum sacrorum librorum numerum cognoscendum statuatis exponis; Inscriptis (inquis) in mentibus ecclesiaz Deus Sacrorum librorum numerum, qui inspiciendus est ei, qui de libro aliquo dubitat. Imò verò, Costere, non à solo ecclesiaz judicio, quod mutabile est, pendere nos decet, sed rationes etiam, quibus ea nititur, perpendere, & libri de quibus dubitatur legendi ac diligenter cum reliquis exploratæ fidei scripturis conferendis sunt.

^a Vide indicem errorum Cajetani per Ambrosium Catarinum.

di sunt, & antiquæ ecclesiæ testimonia conjungenda, ut veritas illustretur. Fieri enim potest, ut ecclesia in diversas partes distracta contrarium errore quodam humano sentiat, quemadmodum Hieronymi ætate contigisse constat. Nam epistola ad Hebreos à Græci sermonis ecclesiis inter canonicas scripturas recepta erat, Apocalypsis vero rejecta: Latina vero ecclesia in utroque contrarium sentiebat. De qua re auditur Hieronymus Tom. 3. epist. ad Dardanum. *Quod si eam* (epistolam ad Hebreos) *Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Græcorum quidem ecclesia Apocalypsin Iohannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos utramque suscipimus; nequaquam hujus temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatemo sequentes, qui plerumque utrinque utuntur testimonii: non ut interdum de apocryphis facere solent (quippe qui & gemilum literarum raro utantur exemplis) sed quasi canonicas & ecclesiasticas.* Deinde vero, cum numerum librorum Sacrorum commendas, qui à conciliis vestris, Florentino ante 150. & Tridentino nostra ætate, definiti sunt. Verum quum ea concilia nec antiquitate, nec forma, nec episcoporum ratione ullam apud orthodoxos mereantur auctoritatem, aliis opus est majoris momenti testimonii ad conciliorum illorum sententiam confirmandam. Ea autem est libros illos qui Apocryphi vulgo appellantur, Tobiam, Judith, Sapientiam, Ecclesiasticum, Baruch, Macchabæorum libros duos, appendices Esteræ & Danielian Græcis & Latinis exemplaribus adjectas, partem esse Sacrae Scripturæ, & cum reliquis, fidei canonem. Quam doctrinam meritò Orthodoxi aversantur. Nam quibus obsecro rationibus, aut antiquæ ecclesiæ testimoniis, causam defendes? Adducis priore loco concilii Carthaginensis canonem 47. Sed præterquam quod concilia errare posse antè demonstratum est, concilium hoc non fuit generale, sed particulare, Augustini & paucorum episcoporum Africanorum: ac propterea, ex communione Pontificiorum iudicio, errare potuit, & revera in eo erravit, quod inter Salomonis libros Sapientiam & Ecclesiasticum recensuit. Nam quod id concilium^a cum Caranza in Trullana synodo generali confirmatum vulgo objicitis, inane effugium est: quia canones illius Synodi dubiæ sunt fidei, & à doctissimis Pontificiorum^b doctoribus, tanquam in Romanam ecclesiam injuriæ, pluribus argumentis refutantur. Deinde ea Synodo non solum Carthaginense, sed etiam Laodicenum concilium, (quod vestrae de librorum sacrorum numero sententia repugnat) comprobatur. Denique quoniam concilii hujus valeret auctoritas, causam tamen Pontificiam nequaquam stabiliret. Nos enim de sacro canone fidei disputamus, concilium agit de sacro canone lectionis ecclesiasticae, ad vitæ edificationem. Subjicitur enim; *Hoc fratri & consacerdoti nostro Bonifacio, vel aliis earum partium episcopis, pro confirmando isto canone innotescat, qui a patribus ista accepimus in ecclesia legenda.* Liceat etiam legi passiones martyrum, quum anniversarii dies eorum celebrantur. Atque eadem est Innocentii, quem secundo loco nobis objicis, sententia. (Cajetanus Comment. in Ester. 10.) Quod ut minus suspectum & magis sit perspicuum, Cardinalem vestrum interpretem audiamus; *Nam reliqui* (videlicet Judith, Tobiae & Macchabæorum libri) à divo Hieronymo extra canonicos libros supputantur, & inter apocrypha locantur, cum libro sapientia, & Ecclesiastico: ut patet in prologo Galeato. Nec turbidis novitie, si alicubi repereris libros istos inter canonicos supputari, vel in sacris conciliis, vel in sacris doctoribus. Nam ad Hieronymi limam reducenda sunt tam verba conciliorum, quam doctorum: & juxta illius sententiam, ad Chromatium & Heliодorum episcopos, libri isti (& si qui alii sunt, in canone biblia, similis) non sunt canonici, hoc est, non sunt regulares, ad firmando ea, que sunt fidei: possunt tamen dici canonici (hoc est regulares) ad edificationem fidelium; utpote in canone Biblia ad hoc recepti & auctorati. Cum hac enim distinctione discernere poteris & dicta Augustini in secundo de doctrina Christiana, & scripta in concilio Florenzino sub Eugenio quarto: scriptaque provincialibus conciliis, Carthaginensi & Laodicensi, & ab Innocentio & Gelasio Pontificibus. Quare eversis falsæ doctrinæ vestrae fundamentis, vera orthodoxarum

^a Epitome Conciliorum. ^b Melchior Canus de locis Theologicis lib. 5. cap. 6.

ecclesiistarum sententia retinenda est, quæ gravissimis de causis libros apocryphos, à libris propheticis, qui fidei canonem continent, secesserunt. Nam primum plerisque eorum nonnulla continentur quæ à rei & Sacrarum literarum veritate discrepant, unde & pars eorum *fabula* ab Hieronymo Præfatione in Daniel. appellantur. Deinde non à prophetis conscripti nec approbati sunt, ut fieri oportuit. Præterea nec lingua prophetica & ecclesiæ veteris testamenti, sed Græcè plerique fuerunt conscripti, eoque non ad canonem fidei in ecclesia, destinati sunt. Hisce etiam accedit, quod Judaica ecclesia, cui divisa oracula concreda erant, Rom. 3. 2. nunquam eos libros tanquam Dei verbum accepit aut agnovit, nec Christus aut Apostoli ullibi commendarunt. Idque postremò copiosis patrum & multorum Pontificiorum doctorum testimoniis comprobari potest, è quibus ne prolixior sim pauca propo-nam. Ac primum celebris & insignis est Cypriani (Expositio Symbol.) aut Rufini locus: *Hac sunt quæ patres intra canonem concluserunt, ex quibus fidei nostra assertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quod & alii libri sunt, qui non canonici sed ecclesiastici, à majoribus appellati sunt: ut est Sapientia Salomonis, & alia Sapientia, quæ dicitur filii Sylach: qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur: quo vocabulo non auctor libelli sed scripture qualitas cognominata est. Eiusdem ordinis est libellus Tobie & Judith, & Macchabæorum libri. In novo vero testamento libellus qui dicitur Pastorialis sive Hermatis, qui appellatur, Dua via, vel iudicium Petri. Qua omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferris ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas, Apocryphas nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt. Haec nobis à patribus, ut dixi, tradita, opportunum visum est, hoc in loco designare, ad instructionem eorum qui primisib[us] ecclesia ac fidei elementis suscipiunt: ut sciant ex quibus sibi fontibus verbi Dei haurienda sunt pacula. Secundò audiendus est Hieronymus Præfat. in libros Regum; *Hic prologue scripturarum quasi Galeatum principium omnibus libris, quos de Hebreo versimus in Latinum convenire potest: ut scire valeamus, quidquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendam.* Igitur Sapientia quæ vulgo Salomonis inscribitur & Iesu filii Syrach liber & Judith & Tobias & Pastor, non sunt in canone. Et Præfat. in Proverb. *Sicut ergo Judith & Tobie & Macchabæorum libros, legit quidem ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit, sic & haec duo volumina (Ecclesiasticum & Sapientiam) legit ad edificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Et Præfat. in Daniele de Daniele ait, *Apud Hebreos, nec Susanna habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis Draconisque fabulas: quas nos, quia in toto orbe dispersa sunt, veru ante posito, easque jugulante, subjecimus: ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse.* Eandem etiam Africani patris doctissimi sententiam fuisse, attestatur. Idem docent reliqui patres plurimi, Origines in Psalmum 1. ut refert Eusebius histor. ecclesiast. lib. 6. cap. 24. Qui locus, ut observavi, mutulus quidem est in Græco exemplari, quod nunc extat, & vulgo male versus, sed corrigendus ex versione antiqui patris Rufini. Nam duodecim prophetarum librum, cuius in Græco exemplari, scriptorum vitio nulla fit mentio, aperte, ut necesse est, cum reliquis libris recenset, & Macchabæorum libros extra canone ponit. Athanasius in synopsi divinæ scripturæ. Melito apud Eusebium lib. 4. cap. 24. & Eusebius in Chronico Olympiadio 116. Gregorius Nazianzenus Poëmate de genuinis libris divinitus inspiratae scripturæ. Hilarius præfatione in Psalms. Epiphanius hæresi 8. Cyrillus Hierosolymitanus in 4. Catechesi. Johannes Damascenus orthodoxæ fidei lib. 4. cap. 18. Idem etiam ex concilio Laodiceno & Gregorii magni Pontificis testimonio confirmatur. Quæ frustra eludere contendis.*

COSTERUS.

OBIECTIO PRIMA.

CONCILIUM Laodicenum eos libros V. Testamen-ti omittit quæ non sunt in canone Hebreorum: non igitur agnoscit libros Macchabæorum, Sapientiam, Tobiam, Judith.

SOLUTIO.

NEGANDA est consequentia: non enim eo loci patres abjecerunt hos libros, tanquam non Sacros, nec decreverunt non esse canonicos, sed non numeraverunt inter illos, qui in Ecclesia essent legendi, idque præfertim propter Judæos ad fidem conversos & fere Judaizantes, quibus Phrygia ab Apostolorum temporibus abundabat. Hos nimirum Sancti illi episcopi irritare noluerunt iis libris Veteris Testamenti in ecclesia legendis, quos illi in canone Hebreorum non habebant.

GOMARUS.

NEGARE consequentiam potes: sed sine ratione justa. Nam quod primum ait; patres non abjecerunt hos libros tanquam non Sacros, nec decreverunt non esse canonicos, sed non numerasse inter illos qui in ecclesia essent legendi, id perspicue concilii verbis repugnat. Ita enim loquitur Can. 59. Non oportet ab idiorum psalmos compositos & vulgares in ecclesiis duci, neque libros quis sunt extra canonem legere, nisi solos canonicos Veteris & Novi Testamenti. Quia autem oporteat legi & in auctoritatem recipi, sunt hac, Genesis, Exodus, &c. Deinde etiam ea quam profers ratio, cur libri Apocryphi ab hoc concilio omittantur, inane commentum est, & gravissima concilii accusatio. Nam quum totius Sacrae Scripturæ lectionem ecclesiæ præceperit Deus, qua fronte hujus rei concilium secus statuisset? An offendit ratio? atqui ejusdem habenda est ratio, quando non offenditur Deus, hoc est, in rebus arbitrariis, non autem in iis, quæ à Deo præscripta sunt. Deo enim obedire oportet potius, quam hominibus, Actor. 5. 25. Deinde vero quod Sanctos illos patres Judæos Judaizantes irritare noluisse afferis, omnino alienum est. Nam quum offensio injusta & pertinax, ne errores foventur, contemnenda sit; quomodo Judæorum offensionem, quæ trecentos sexaginta quatuor annos à Christo nato duravit, timuissent? Denique ut ex iis quæ ultro largiris rem totam concludam, quum libri Macchabæorum, Sapientia, cæterique apocryphi, non fuerint in canone Judæorum, sequitur eos non esse in canone fidei Veteris Testamenti. Primum, quia Judæis concredita sunt eloquia Dei, Rom. 3. 2. qui adeò religiosè libros conservarunt, ut propterea librarii Christianorum à patribus dicti sint. Deinde quia non aliunde, quam ex Judæorum canone Christus & Apostoli sua confirmarunt: nec unquam eo nomine Judæi à Christo Apostolis aut antiquioribus patribus accusati sunt quod Veteris Testamenti canonem mutilassent. Denique idem orthodoxus veterum consensus, quem modo adduxi, confirmat. De qua re, præter ea quæ diximus, eleganter ait Hieronymus Præfat. in Paralipom. Ad Hebraos revertendum est, unde Dominus loquitur & discipuli exempla presumunt. Et Præfat. in Esdras: Qua non habentur apud illos (Hebraos) nec de viginti quatuor senibus, sunt procul abicienda. Sic enim legendum est. Quid autem per viginti quatuor senes sibi velit, Prologo Galateo, seu præfatione in libros Regum, exponit. Atque eadem est Gregorii magni Pontificis Romani sententia.

COSTERUS.

SECUNDA.

BEATUS Gregorius lib. 16. Moralium, cap. 17. de libris Macchabæorum sic loquitur, Non inordinate agimus, si ex libris licet non canonici; sed tamen ad edificationem ecclesia editis testimonia proferamus.

SOLUTO.

SED nec ille negat esse libros illos Sacros, aut in canone ecclesiæ relatos, quum virum doctissimum latere non potuit, quid ante annos ducentos, beatus Innocentius Papa & concilium Carthaginense, de his Macchabæorum libris scripsit. Loquitur igitur de canone Hebreorum, in quem isti libri ascripti non fuerunt, & propterea non parum obtinebant apud omnes homines, præfertim Judæos, auctoritatem. B. Augustinus multò ante, Libro de cura pro mortuis agenda ca. 1. ex iisdem libris tanquam sacris & apud ecclesiam canonicis, sacrificium pro defunctis confirmare minime reformidavit.

GOMARUS.

GREGORII sententia illustrior est quam ut hac responsione tua offuscari queat. Opponit enim inter se canonicos, hoc est canonem fidei, & eos qui ad edificationem ecclesia editi sunt, Hieronymum & veteres hac in re judicio & loquendi modo, secutus. Nam quis mortalium vel ante, vel post Gregorium hac periphrasi canonem fidei distinxit & non potius apocryphos designavit? Deinde, si ex concilii sententia Macchabæorum libri ad canonem fidei pertinebant, quid opus erat ista excusatione, Non inordinate agimus si ex libris canonici, &c. Quare concilii Carthaginensis & Innocentii sententiam eadem nobiscum ratione intellexit, aut communi antiquorum patrum judicio postposuit. Non ignorabat enim Originem, Athanasium, Melitonem, Gregorium, Nazianzenum, Epiphanius, Cyrillum Hierosolymitanum, Hilarium, Hieronymum, Rufinum, concilium Laodicenum, Macchabæorum libros à Veteris Testamenti canone merito exclusisse. Quare erras graviter in eo, quod Gregorium ait, loquide Judæorum canone, ac si videlicet in Veteris Testamenti canone, ab ecclesia Christiana discrepant. Rectius sanè Bibliorum apud Pontificios interpres primarius Nicolaus Lyranus in Esdras cap. 1. de Macchabæorum libris ait, non sunt in canone, nec apud Iudeos, nec apud Christianos. Ac propterea Occamus 3. parte dialogorum tractatu primo lib. 3. cap. 16. & Richardus lib. 2. exceptionum cap. 9. eos rejecerunt ut Melchior Canus cognoscit, De locis Theolog. lib. 2. cap. 10. Qui eodem etiam in loco & capite 11. Gregorium magnum utrumque Macchabæorum librum à canone, secreuisse, nobiscum fatetur. Nec illa quam citas Augustini sententia, causam tuam confirmat. Primum quia Macchabæorum libros eo in loco appellat scripturas non canonicas, sed veteres, & ad dogmatis ecclesiastici auctoritatem confirmandam adducit. Deinde Contra Gaudentii Epist. lib. 2. c. 23. sobrie Macchabæorum libros ut non inutilis, legendos monet. Quam cautionem verè canonicis minimè adhibuisset. Præterea, quamvis Augustinus id quod ei adscribis, sensisset, meritò tamen privato illius & paucorum sine justa ratione judicio, communis plurimorum patrum sententia, pluris estimari deberet: quemadmodum hanc in scriptis suis dijudicandis libertatem non solum admisit, sed etiam præscribit, Epist. 3. ad Fortunatum. Et sanè plurimæ à nostris adferuntur rationes, quibus Macchabæorum libros non divino, sed humano Spiritu conscriptos esse demonstrant. Nam præterquam quod nec à Prophetis conscripti, nec ecclesiæ Dei tanquam canonica traditi sunt, tam perspicua est eorum librorum, partim inter se, partim cum reliquo Veteris testamenti canone discrepantia, ut nulla probabiliti specie excusari possit. Huc accedit, quod liber secundus nihil aliud esse dicitur cap. 2. 24. &c. quam Epitome librorum quinque Jasonis Cyrenæ, in qua re declaranda, non divinum spiritum, sed humanam diligentiam copiosè & aperte ostendit. Atque huic initio finis consentit: in quo, humano more, auctor, si minus dignè historiam conscriperit, veniam poscit. Quare roganti damus veniam, sed illius opera à libris afflata divino conscriptis, sanctè cum orthodoxis patribus & Gregorio magno Pontifice vestro separamus.

COSTERUS.

TERTIA.

OLIM à plerisque dubitatum fuit, de nonnullis scripturæ libris, de epistola ad Hebreos, de altera epistola ad Hebreos, de altera epistola D. Petri, de posterioribus Danielis, &c. Non sunt igitur hæreseos crimine condemnandi, qui eosdem nunc vel rejiciunt, vel in dubium vocant.

SOLUTO.

CONSEQUENTIA neganda est: quia pari ratione efficietur, hodie à nobis dubitari posse, an sint de integro baptizandi, quos hæretici abluerunt? quod existimat D. Cyprianus, cum conciliis aliquot Africani: & an Christianis observanda sit lex Mosaica, etiam istis qui ex gentilibus crediderunt? quod ante Hierosolymitanum concilium citra hæresim à plerisque agitatum fuit. Denique, utrum ad gentes quoque pertineat gratia Euangeli, an vero ad solos Judæos? sicut nonnulli in actis apostolicis arbitrabantur. Tametsi namque ecclesia unam eandemque fidem a Act. 15. b Act. 11. quovis

quovis tempore retineat, quædam tamen sunt nonnunquam explicatoria, temporis progressu, quam fuerint in principio. Sicut enim numero crevit Ecclesia, ita facta est auctior eruditio, & perspicacior in illis cognoscendis, quæ ex primis articulis fidei manifestò notis, tanquam ex principiis necessario colliguntur. Ecclesia igitur nullo unquam tempore, pro fidei dogmate recepit, quod prius rejecerat, vel non esse credendum docuerat (hoc enim est hæreticorum, qui fidem mutant) sed aliquando credit explicatiū, quod prius crediderat in genere atque obscurius. Proinde quamvis nihil fidei contrarium sentiant, qui de re nondum explicata, diversam ab aliis opinionem tuentur; nulli tamen licet, citra notam hæreses, in dubium revocare rem semel ab universa ecclesia manifestè declaratam, atque receptam. Itaque postquam ab ecclesia explicatum est etiam illos libros in sacris esse habendos, qui apud nonnullos in dubium venerant, nulli est fas amplius dubitare; cum parveneratione habendi sint, atque si nulla de his unquam dubitatio fuisset; quandoquidem ab eadem ecclesia fidem auctoritatemque accipiunt, quæ reliquos libros in sacris numeravit. Causa autem cur à plerisque catholicis non fuerint Sacris literis adnumerati, non illa est, quia tunc non fuerint sacri; sed quia nondum omnibus, à tota ecclesia, pro Sacris propositi. Ergo simul atque publicè proponuntur, sine ulla recusatione in divinorum librorum numero ab omnibus colendi sunt ac venerandi. Quemadmodum nummus aureus quibusdam initio suspectus velut adulterinus, si postea aurificis periti statera examinatus, & à magistratu approbatus, ab omni populo recipiatur, non minoris est pretii, quam cæteri nummi, qui talēm suspicionem nunquam tulerunt: hæc inquam similitudo elegans est, & orthodoxam nostrarum ecclesiarum sententiam plurimum illustrat ac confirmat. Nos enim libros apocryphos aut dubios, non ad fallacem humani ingenii opinionem, sed ad articulos fidei, & certos Sacrae Scripturæ libros, tanquam ad Lydium lapidem & rectam fidei stateram perpendendos ac probandos affirmamus. Quam etiam rationem Pontifici doctores præstantissimi, vi veritatis eō adacti, secuti sunt, & nobiscum libros illos apocryphos à Scripturæ canone secretos esse censuerunt. Hugo de Sancto Victore, in prolegomenis lib. 1. de Sacramentis, cap. 7. Nicolaus Lyranus in Efdram cap. 1. & præfatione in Tobiam: Richardus libro 2. exceptionum cap. 9. Dionysius Carthusianus principio commentariorum in Genesim: Abulensis in Matthæum cap. 1. Antoninus episcopus, qui in Sanctorum numerum à Pontifice relatus est, 3. part. tit. 18. Hugo Cardinalis in prolegomena Josua, Thomas de Vio, Cajetanus Cardinalis, & Papæ adversus Lutherum ad Carolum quintum legatus, cuius (ut omittam ea quæ ante retuli) ad Clementem Papam septimum præfatione in Josuam hæc sunt verba; *Divo Hieronymo, pater beatissime, universa ecclesia Latina plurimum debet, non solum ob annotatas ab eo in libris Veteris & Novi Testamenti particulas, sum adjectis, sum ambiguae; sed etiam propter discretos ab eodem canonicos, à non canonicos. Liberavit siquidem nos ab Hebraeorum opprobrio, quod singamus nobis antiqui canonis libros aut librorum partes, quibus ipsis penitus carent.* Atque hancce horum virorum esse sententiam confitentur, partim Melchior Canus episcopus, in locis communibus, lib. 2. cap. 10. partim Bellarminus, Jesuita, de verbo Dei lib. 1. c. 7. Eosdem etiam à canone libros rejiciunt Brito auctor Glossæ in prólogum Hieronymi in Lyrano, Franciscus Picus de fide & ordine credendi theorematem quinto, & ante paucos annos, Benedictus Arias Montanus (vir toto orbe celeberrimus, qui Biblii regius Antwerpia præfuit) in Bibliis Hebreis cum interlineari interpretatione, excusis & approbatis à Lovaniensibus theologis, Novi Testamenti titulo, de libris Sapientiæ, Tobiz, Judith, Macchabæorum, & reliquis similibus loquens, ait, *Ecclesia orthodoxa Hebraeorum canonom secuta inter Apocryphos recenset.* Idem denique communi Bibliorum Pontificiorum, quæ hactenus prodierunt, judicio confirmatur: in quibus prologus Hieronymi galeatus, quo apocryphos à Canone secesserit præfationis loco præmissus, omnium oculis perspicue proponitur. Ex quibus omnibus testimoniis apparet Costerum, qui consensum Romanæ ecclesiæ tantopere jaçat, nec cum veteri ecclesia, nec cum præcipuis suis doctoribus convenire, sed apertis eorum sententiis abundè confutari. Quare ut cum Nicolao Lyrano, Præfat. in Tobiam libros illos apocryphos à Sacrarum literarum canone segregante, loquar: *Sicut in scripturis Philosophicis veritas cognoscitur per reductionem ad prima principia per senatus: sic in scripturis à catholicis doctoribus traditis veritas cognoscitur, quantum ad ea quæ sunt fidei tenenda, per reductionem ad scripturas Sacra Scriptura canonicas, quæ sunt habentes revelatione divina, cui nullo modo falsum potest subesse.* Etut cum Basilio Magno Epist. 80. universam de Sacra Scriptura controversiam concludam: *Itaque divinitus inspirata scriptura arbiter noster esto, & apud quos inventa fuerint dogmata divinis eloquii consona, his omnino veritatis accedit suffragium.* Interim vero dum me ad alteram refutationis Enchiridii Costeri partem, de Ecclesia & Pontifice Romano temporis ratione compono, hoc controversiarum fundamentum boni consulent boni. *Quod ut ecclesiæ sit utile & Costero illiusque aëles salutare, Deum Sacra Scriptura auctorem precor.*

constat ac propterea parvi æstimanda est. Nam quæ de ecclesiæ in scripturas auctoritate subjicis, ea suo loco examinavimus. Similitudo verò qua hanc controversiam concludis; *Quemadmodum nummus aureus quibusdam initio suspectus, velut adulterinus, si postea aurificis periti statera examinatus, & à magistratu approbatus, ab omni populo recipiatur, non minoris est pretii, quam cæteri nummi, qui talēm suspicionem nunquam tulerunt:* hæc inquam similitudo elegans est, & orthodoxam nostrarum ecclesiarum sententiam plurimum illustrat ac confirmat. Nos enim libros apocryphos aut dubios, non ad fallacem humani ingenii opinionem, sed ad articulos fidei, & certos Sacrae Scripturæ libros, tanquam ad Lydium lapidem & rectam fidei stateram perpendendos ac probandos affirmamus. Quam etiam rationem Pontifici doctores præstantissimi, vi veritatis eō adacti, secuti sunt, & nobiscum libros illos apocryphos à Scripturæ canone secretos esse censuerunt. Hugo de Sancto Victore, in prolegomenis lib. 1. de Sacramentis, cap. 7. Nicolaus Lyranus in Efdram cap. 1. & præfatione in Tobiam: Richardus libro 2. exceptionum cap. 9. Dionysius Carthusianus principio commentariorum in Genesim: Abulensis in Matthæum cap. 1. Antoninus episcopus, qui in Sanctorum numerum à Pontifice relatus est, 3. part. tit. 18. Hugo Cardinalis in prolegomena Josua, Thomas de Vio, Cajetanus Cardinalis, & Papæ adversus Lutherum ad Carolum quintum legatus, cuius (ut omittam ea quæ ante retuli) ad Clementem Papam septimum præfatione in Josuam hæc sunt verba; *Divo Hieronymo, pater beatissime, universa ecclesia Latina plurimum debet, non solum ob annotatas ab eo in libris Veteris & Novi Testamenti particulas, sum adjectis, sum ambiguae; sed etiam propter discretos ab eodem canonicos, à non canonicos. Liberavit siquidem nos ab Hebraeorum opprobrio, quod singamus nobis antiqui canonis libros aut librorum partes, quibus ipsis penitus carent.* Atque hancce horum virorum esse sententiam confitentur, partim Melchior Canus episcopus, in locis communibus, lib. 2. cap. 10. partim Bellarminus, Jesuita, de verbo Dei lib. 1. c. 7. Eosdem etiam à canone libros rejiciunt Brito auctor Glossæ in prólogum Hieronymi in Lyrano, Franciscus Picus de fide & ordine credendi theorematem quinto, & ante paucos annos, Benedictus Arias Montanus (vir toto orbe celeberrimus, qui Biblii regius Antwerpia præfuit) in Bibliis Hebreis cum interlineari interpretatione, excusis & approbatis à Lovaniensibus theologis, Novi Testamenti titulo, de libris Sapientiæ, Tobiz, Judith, Macchabæorum, & reliquis similibus loquens, ait, *Ecclesia orthodoxa Hebraeorum canonom secuta inter Apocryphos recenset.* Idem denique communi Bibliorum Pontificiorum, quæ hactenus prodierunt, judicio confirmatur: in quibus prologus Hieronymi galeatus, quo apocryphos à Canone secesserit præfationis loco præmissus, omnium oculis perspicue proponitur. Ex quibus omnibus testimoniis apparet Costerum, qui consensum Romanæ ecclesiæ tantopere jaçat, nec cum veteri ecclesia, nec cum præcipuis suis doctoribus convenire, sed apertis eorum sententiis abundè confutari. Quare ut cum Nicolao Lyrano, Præfat. in Tobiam libros illos apocryphos à Sacrarum literarum canone segregante, loquar: *Sicut in scripturis Philosophicis veritas cognoscitur per reductionem ad prima principia per senatus: sic in scripturis à catholicis doctoribus traditis veritas cognoscitur, quantum ad ea quæ sunt fidei tenenda, per reductionem ad scripturas Sacra Scriptura canonicas, quæ sunt habentes revelatione divina, cui nullo modo falsum potest subesse.* Etut cum Basilio Magno Epist. 80. universam de Sacra Scriptura controversiam concludam: *Itaque divinitus inspirata scriptura arbiter noster esto, & apud quos inventa fuerint dogmata divinis eloquii consona, his omnino veritatis accedit suffragium.* Interim vero dum me ad alteram refutationis Enchiridii Costeri partem, de Ecclesia & Pontifice Romano temporis ratione compono, hoc controversiarum fundamentum boni consulent boni. *Quod ut ecclesiæ sit utile & Costero illiusque aëles salutare, Deum Sacra Scriptura auctorem precor.*

F I N I S

Controversia de Sacra Scriptura contra Costerum.

A N T I -

A N T I - C O S T E R I,
L I B E R T E R T I U S.
D E E C C L E S I A.
S E U
S P E C U L U M V E R Æ E C C L E S I A.

C A P U T I.

Quandoquidem de prima & precipua religionis Christianæ controversia superiori libro disserimus, Coste-
re, & sacrarum literarum dignitatem, perfectionem, facilitatem, & usum adversus Romane ecclesie
errores defendimus: reliquum est, ut doctrinam de vera Christi Ecclesia perpendamus: quemadmodum etiam
ordinis abs te insticti ratione succedit. Ad cuius illustriore & necessariam explicationem, quum definitionis
& distinctionis lumen praetendendum sit, quam id recte abs te fias, ascendamus.

C O S T E R I U S.

Quem variis erroribus & flagitiis mundus totus in malo positus, ab ultimo fine creationis sua, eterna salute, aberrares: Christus quosdam homines ex tota hominum multitudine, gratia sua & misericordia evocavit, eosque certis inter se legibus coniunctis, societatemque seu rempublicam quandam instituit (quam ecclesiaz nomine appellari voluit) qua à ceteris hominibus separata, non tam res hujus vita caducas insuerunt, quam ad beatitudinem perpetuam futuri avi mentis oculos intenderet. Et quum maximus sit humani generis amator Deus, non unius nationis, gentis, vel loci angustiis hanc suam congregationem conclude voluit; sed potestatem fecit, quosque sunt in universo orbe hominibus, nullo sexus, aetatis, dominorum natura, vel fortuna discrimine, ut hunc suum coetum adire, in emque cooptari possint. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, Johan. i. 12.

G O M A R U S.

Ex hisce verbis talis colligi potest ecclesiaz Christianaz descrip-
tio, quod sit *societas* quorundam hominum ex tota hominum
multitudine, gratia & misericordia Christi evocatorum, certisque
legibus coniectorum ad beatitudinem perpetuam obtinendam.
Verum ut de certis illis legibus nihil dicam; illud sanè ab
omni arte & ratione ^a alienum est, quod necessariam vocis
distinctionem omnino prætermittis. Nam quum ecclesia sit
evocatorum societas, ut nominis ratio & descriptio tua testan-
tur: hinc, pro vocationis varietate, variè solet usurpari. Nam
vocati alii sunt electi, alii non electi. Ac recte *Glossa*^b *vestra*
ordinaria ait; *vocatio exterior fit per predicatoros*, & est *communis bonorum & malorum: interior vero tantum est electorum*.
De exteriori dicitur, *Muli sunt vocati, pauci vero electi*. Si-
militer ecclesia Christi, quamvis una sit, certis tamen circum-
stantiis distinguitur. Interdum enim ad vocationem internam relata, solam vocatorum ad fidem Dei & ad vitam
electorum universitatem notat; & ob formam, *invisibilis*
dici solet. Cujus pars una cum Christo capite & rege trium-
phat in *cœlo*: altera adversus mundum, Satanam, & carnem
laboriosè militat & pugnat in terra, unde *ecclesia triumphantis & militantis trita vulgo distinctio*. Atque hoc sensu ecclesia
propriè appellatur *domus Dei*, 1. Tim. 3.15. *edificata super petram*, Mat. 16.18. *ponsa*, Ap. 21.9. *caro*, Eph. 5. 31. 32. *corpus Christi*, 1. Cor. 12. 12. 13. Eph. 5. 23. quodis spiritu suo ani-
mat ac servat. Eaque ratione reprobi, et si in ecclesia sint,
non tamen de ecclesia: quemadmodum sacræ literæ & orthodoxi Patres accurate exponunt ac demonstrant. *Ac per hoc etiam* (inquit Augustinus Contra Cresconium l. 2. c. 21.) *ne- sciente ecclesia, propter malam pollutamque conscientiam damnati à Christo, jam in corpore Christi non sunt, quod est ec-*

clisia: quoniam non potest Christus habere membra damnata. Et idem de Baptism. l. 7. c. 51. *Omnibus consideratis, potest non temere dicere, alios ita esse in domo Dei, ut ipsi etiam sim eadem domus Dei, qua dicitur adificari super petram; qua unica columba appellatur, quae sponsa pulchra, sine macula & ruga, & hortus conclusus, fons signatus, potens aqua viva, paradiſus cum fructu ponorum. Quae domus etiam claves accepit ac potestatem solvendi ac ligandi, &c.* Alios autem ita constat esse in domo, ut non pertineant ad compagno domus, nec ad societatem fructifera pacificaque justitia, sed sicut esse palea dicitur in frumentis. Eadem ratione olim, inter Pontificios Doctores, Hugo de sancto Victore docuit: *Ecclesia* (inquit de sacram. l. 2. c. 2.) *santa corpus est Christi, uno Spiritu vivificata, unita fide, una, & sanctificata*. Et paulò antè c. 1. Sicut scriptum est: *Qui non habet Spiritum Christi, hic non est ejus. Qui non habet Spiritum Christi, non est membrum Christi. In corpore uno Spiritus unus. Nihil in corpore mortuum: nihil extra corpus vivum*. Idem attestatur Bernardus in Cantica sermone 78. qui sponsam *ecclesiam Electorum* interpretatur: Denique Scholasticorum non infimus, Gabriel Biel in Canonem Missæ, lect. 22. §. E. *Accipitur* (inquit) *etiam ecclesia pro tota multitudine predestinorum*. Atque hæc prima vocis ecclesia significatio, quæ internam vocationem spectat, & solos ad vitam æternam electos complectitur. Alteraverò est, quæ ad vocationem externam, electis & reprobis communem, refertur, & cætum vocatorum ad externam fœderis Dei communionem, in fiduci Christianaz professione, & sacramentorum divinorum usu, designat. Unde à forma sua externa, *visibilis* dicitur, & in particularem, quæ vocatorum partem, & in universalem, quæ universos continet, distinguitur. Ac priori quidem ratione plurimæ dicuntur esse ecclesiæ, ut Corinthiorum, Philip-
pensum, Ephesiorum & similium. Sic Joannes scribit ec-
clesias *Asiae*, Apoc. 1.11. & Paulus ecclesiæ *Galatæ*, Gal. 1. 2. & alibi ait; *Salutans vos ecclesia Christi*, Rom. 16. 16. Altera vero ratione, unica dicitur ecclesia ^c: verumtamen tres potissimum illius significationis vulgo statuuntur modi: nempe, ut aut simpliciter & absolute omnes omnium temporum ab initio ad finem mundi: aut secundum quid certi temporis ecclesiæ notet: quæ vel inde à Christo ad finem mundi (quæ Ecclesia peculiariter etiam ratione universalis dicitur, quod non solum Judæos, sed quarumvis etiam gentium ecclesiæ complectatur) vel uno eodemque tempore in orbe universo existunt. Denique Patres synedochice & angustius quasvis particulares ecclesiæ, quæ catholica membra, fide ac charitate illius præditæ sunt, eo nomine appellarunt. Itaque quum tan-
ta sit vocis Ecclesiæ ambiguitas, aliquam saltem præmittere potuisses distinctionem. Ea enim quam proponis descrip-
tio, adeo fusa est & communis, ut non minus ecclesiæ electorum, quam generatim vocatorum, nec minus particuliari (sive recte consideres) quam universalis conveniat.

^a Franciscus Horantius Locorum Theo. l. 6. c. 1. ^b Ad Rom. c. 8.^c Gabriel Biel in Canon. Missæ. lect. 22.

CAPUT II.

Quare, strata jam ad hujus controversie explicationem via, ad rem ipsam procedamus. In cuius tractationis aditu, tria Ecclesiae privilegia præmittis.

COSTERUS.

Proprietates ecclesiae.

Hic porro Republicæ eximia quedam privilegia concessit, qualia extra hanc congregationem nusquam invenias. Eorum primum est, in ecclesia sola veram esse notitiam Dei, divinarumque rerum nullo permistam errore intelligentiam, eamque ita constantem Christi Spiritu directore, in vera religione persistere, ut error in fide apud illam locum habere nequeat. Est enim ecclesia firmamentum & columnæ veritatis, 1. Tim. 3. 15. que veritatem fides sustinet, eique testimonium. & auctoritatem prebeat. In hac sola igitur est sincera verbi Dei predicatione, integræ scripturarum explicatio, divinaque voluntatis interpretatio.

Secundum ex primo sequitur, in sola ecclesia esse verum Dei cultum, sinceram sacramentorum administrationem, sanctas Deoque acceptas ceremonias.

GOMARUS.

Hactenus ecclesiæ privilegia, quasi extra controversiam posita, describis; sed qua sinceritate & constantia, lectors judicent. Quis enim adeo est rufus & rerum imperitus, ut de primo & tertio privilegio gravissime inter Orthodoxos & Pontificios disputari ignoret? Nam queritur primum; An ecclesia Christi visibilis in terris in doctrina errare possit, nec non? Orthodoxi affirmant; tu vero contraria statuis, in ecclesia sola veram esse notitiam Dei, divinarumque rerum nullo permistam errore intelligentiam. Idque divina auctoritate confirmare studes; Est enim (inquis) ecclesia firmamentum & columnæ veritatis, 1. Tim. 3. 15. Quis negat? Sed falsa est, quam inde necis, consequentia. Primum, quia hoc eloquium ecclesiæ dignitatem & officium describit; nimurum, quod in ea erminere & elucere debeat veritas: non autem quod in ea perpetuè plena luce effulget. Deinde quemadmodum ædificatio ecclesiæ super veritatem (columna enim & firmamentum ecclesiæ est euangelium, ut ait Irenæus Lib. 3. cap. 11.) suos habet gradus, ita & veritatis apud homines sustentatio in ecclesia, varia est. Ut enim alii fundamentum retinent & sincerè superstruunt, alii vero stipulae nonnihil adstructum habent; ita & columnæ veritatis nonnulli sunt simpliciter & omnino; alii secundum quid ratione fundamenti & bona ex parte; ex qua rei denominatio, ut in usu communi, sic in Scriptura sacra, fieri solet. Quare columnam esse & firmamentum veritatis non excludit omnem errorem. Tertio, quod non solum ecclesiæ universali, sed etiam particularibus ecclesiis (quas errare posse certum est) convenit, illud ab omni doctrinæ errore minimè liberat: at columnam esse & firmamentum veritatis, etiam ecclesiis particularibus congruit, quia ecclesiæ Ephesiorum ab Apostolo tribuitur, ut orationis scopus, series, verba demonstrant. *Hac* (inquit) *tibi scribo, sperans fore ut celerius ad te veniam. Quod si tardius venero, ut noris quomodo oporteat in domo Dei versari, qua est ecclesia Dei vivi, columnæ & firmamentum veritatis.* Versabatur autem tum temporis Timotheus in ecclesia Ephesina: quæ aliquando fuit præclara veritatis columnæ: sed ubi obsecro jam pridem est? Columna hæc concidit & translata inde est omnis veritatis soliditas. Idem etiam ex Apocalypsi 1. 11. 20. & 2. 5. probatur, quæ ecclesia Ephesina (ut reliqua septem Asiaticæ) candelabrum nimis veritatis, eodem sensu, quo columnæ appellatur: cuius tamen ablatio prædicta divinitus & tristi eventu comprobata est. Sic de ecclesia Philippensi ait Paulus; *Inter quos splendet, ut luminaria: in mundo, verbis vita praecedentes*, Phil. 2. 16. Præterea ex priori hujus sententiae membro idem probari potest. Nam qui sunt domus Dei, illi etiam sunt columnæ veritatis: quia ubi mendacium præsidet, non ibi domus Dei est; sed Satanæ, mendacii patris, synagogæ: Eoque hæc duo, quæ dividij non possunt, merito conjunxit Paulus. At vero omnes ecclesiæ Christi

particulares sunt domus Dei. Quis igitur columnam esse & firmamentum veritatis neget? Atque idem confirmat Patrum interpretatio. *Columna* (inquit Chrysostomus in 1. Tim. 3.) & firmamentum veritatis, non quemadmodum Judaicum illud templum, hoc enim est quod fidem continet & prædicationem. Quippe veritas ecclesia & columnæ & firmamentum est. Sic Theodoretus in 1. Tim. 3. *Domum enim Dei & ecclesiam appellavit caelum eorum, qui crediderunt. Eos dixit columnam & firmamentum veritatis. Supra petram enim fundati, stabiles & immobiles permanent, & rebus ipsis producunt dogmatum veritatem;* Gal. 3. 1. 2. Cor. 11. 3. Quare quum ecclesiæ particulares sint columnæ veritatis, & errare eas posse agnoscati, sequitur necessario columnam veritatis posse à veritate declinare: coque male, ex hac re ecclesiam errare non posse concludis. Cujus sententiae falsitas aliis etiam argumentis quam plurimis, graviter ac perspicue, confutari potest. Ac primum frequenti ecclesiæ ante & post Christum experientia. Nam ante Christum ecclesia Israëlitica, (ne rem altius repetam) à fidei sinceritate sèpius aberravit. Ac primum in Ægypto: ut Josue testatur; *Anserete Deos, quibus servierunt patres vestri, in Mesopotamia & in Ægypto, ac servite Domino, Jos. 24. 14. Ezech. 20. 7, 8.* Deinde in deserto, Exod. 32. 8. Ezech. 20. 13. Postea in Chanaanæ frequenter, & quidem temporibus Judicum statim ab eorum obitu, ut disertè indicatur Judie. 2. 10. & 19. & sequentibus variorum exemplorum inductione declaratur, Jud. 3. 7, 12. & 14. 2. &c. Interdum etiam superstitionibus Judicibus, Jud. 8. 27. Sub regibus vero quam plurima & illustrissima ecclesiæ visibilis à fide aberrantis exempla Sacris Literis consignata sunt. Ac primum quidem sub Jeroboamo decem tribus Israëlis turpi idolatria à Deo defecerunt, 1. Reg. 12. 28. quam apostasiæ reliqua tribus Roboami imperio paulo post imitatae sunt, 1. Reg. 14. 22. adeo ut Scriptura aperte dicat, *Quumque roborum fuisse regnum Roboam & confortatum, dereliquit legem Domini & omnis Israël cum eo,* 2. Par. 12. 2. Deinde sub Asa rege ecclesiæ errorem & calamitatem prænunciavit Azarias propheta; 2. Par. 15. 2. 3. *Transibunt multi dies in Israël absque vero Deo & absque Sacerdoce, absque Doctori & absque lege.* Hoc verò eventu comprobatum est, regnibus Joram, 2. Reg. 18. 18. Ochosia, 2. Reg. 18. 27. & Athalia, 2. Par. 24. 7. Præterea sub finem regni Joz, 2. Par. 24. 20. & Amasis, 2. Par. 25. 15. regnante Achazo, 2. Reg. 16. 11. & 2. Par. 28. 24. 25. Manasse, 2. Par. 33. 9. Amone, 2. Par. 33. 22. Joakimo & Joackimo, 2. Par. 36. 5. 9. denique Zedechia, 2. Par. 36. 12. Cujus temporibus hoc visibilis ecclesiæ elogium Spir. Sanctus attribuit; *Sed & universi principes sacerdotum & populus prevaricati sunt, inique juxta universas abominationes & polluerunt dominum Domini, quam sanctificaverat sibi in Jerusalem,* 2. Par. 36. 14. Atque eadem passim ab Elsaia, Jeremiah, Ezechiele, aliisque prophetis gravissime arguuntur. Postea verò quam foeda & miserabilis Antiocho sanguine ecclesiæ facies extiterit, nemini obscurum est. Porro Christi temporibus, quam graviter ecclesia visibilis à vero aberrari, demonstrat primum Phariseorum & Sadducæorum fermentum, quod in ecclesia non solum ferebatur, sed etiam publicè præferebatur veritati, Matt. 11. 25. & 16. 12. Ioh. 7. 48. Deinde huc accedit concilium Jerosolymitanum, quo Christus damnatus: & populi consensus, cuius effrenata vociferatione in crucem actus est, Ioh. 19. 22. Mar. 15. 14. Post Christum verò nec pauca, nec obscura erroris ecclesiæ exempla extiterunt. Ac primum describitur ab Evangelistis Apostolorum & aliorum discipulorum de fide resurrectionis Christi dubitatio, Mat. 28. 13. 15. Luc. 24. 11. & 25. Qui error adeo à plurimis & præcipuis pontificiis Doctoribus extollitur, ut in sola virgine Maria passionis tempore fidem & sanctitatem perdurasse assertant. Quemadmodum Bernardus sanctus vester, tractatu De passione Domini super, *Ego sum vitis*, de virginie Maria ait; *Sola per illud triste sabbatum stetit in fide & salvata fuit ecclesia in ipsa sola:* propriea quod apertissime tota

totæ ecclesiæ in laudem & gloriam ejusdem virginis diem sabbathi per totius anni circulum celebrare consuevit. Bernardum sequitur Marsilius in 2. Sent. quæst. 20. art. 3. Et (ut Dominicus Bannes in 2. 2^a. Thome. q. 1. art. 10. pag. 177. recenset) multi alii. Denique tu ipse Costere, hoc agnoscis in tertia nota ecclesiæ, pag. 100. Quæ sententia, quamvis falsa sit, tamē doctrinam vestram perspicuè confutat. Nam si omnes, uno excepto, in fide errare possunt: quis adeo imprudens aut impudens, ut ecclesiæ errare posse neget? Deinde superstitibus adhuc Apostolis ecclesiæ Galaticæ & Corinthiacæ à fiduci puritate non parum deflexerunt, ut Pauli epistola demonstrant. Postea vero quanta errorum colluvies in ecclesiæ inundarit (à quæ Roma quidem libera fuit sub Libero) ex historia ecclesiastica & deplorandis ecclesiæ in Asia, Africa & bona Europæ parte ruderibus, plus satis perspicuum est. Præterea quum concilia generalia, (quæ ecclesiæ representativam vulgo appellatis) nonnunquam gravissimè à veritate aberrant, & inter se plurimum dissenserint, ut lib. 2. capite 4. ostendimus, inde consequitur ecclesiæ visibilem errare posse.

^a Hilarius fragmentis historicis. ^b Gabriel Biel in Canon. Missæ, lect. 2.

Ad hæc quum in ecclesiæ sessurus dicatur Antichristus, 2. Thes. 2. 4. quomodo ecclesiæ à veritate non seducetur? Idem denique apertis Sacrarum Literarum testimoniis comprobatur, 2. Thess. 2. 3. & Matth. 24. 24. quibus locis apostasia & seductio ecclesiæ prædicatur.

Et ut illud auctarii vice adjiciam, quum Pontifex Romanus fieri possit hæreticus & factus sit sapientius (ut orthodoxi Patres, concilia, & pontificii doctores, imo Pontifices nonnulli, confessi sunt) quomodo ecclesiæ errare non posse defendes? Nam & Concilia particularia & generalia errare posse aperte agnoscitis: solum vero Pontificem ab erroris periculo alienum vulgo jactatis. Ac propterea quum tota hæc de ecclesiæ veritate controversia (ut alibi memini) in eo cardine vertatur, An Pontifex errare possit nec non in reliquis verò nobiscum sententiis, quorū sententiam vestram sub specioso ecclesiæ titulo proponis? nimur ut rudiorum oculi eo quasi velo obtengantur, & rei veritas obscuretur. Quæ quum satis jam detecta & defensa sit, ad tertium, quod ecclesiæ tribuis, privilegium (nam secundum ex primi examine satis dijudicari potest) pergamus.

^a Vide librum sequentem de Pontifice Romano.

COSTERUS.

Tertium est Christum sacratissimæ passionis, laborumque suorum merita in sola ecclesia reposuisse: quorum illi tantum participes efficerentur, qui se ad ecclesiæ conjunctionem reciperent. In hac ergo ecclesia sola, accipitur peccatorum remissio, gratia Dei, justificatio, sanctificatio, soli ecclesiæ filii bonis operibus merentur apud Deum vel augmentum iustitiae vel æternam vitam: soli sunt grati & accepti Deo, amici & filii Dei; soli communionem habent cum sanctis sanctorumque meritis; soli ornati sunt veris, seu Christianis virtutibus; soli promissionem habent certamque expectationem vitæ æternæ. Magna utique privilegia & verissima: nam extra ecclesiæ nihil horum reperitur, nulla sanctitas, nulla virtus Christiana, nulla operatio Deo accepta, nullum meri-

tum; nulla spes salutis; hæc quidem fortassis non ægræ admodum nobis assentientur hæretici.

GOMARUS.

Quemadmodum in prima ecclesiæ proprietate à vero aberasti; sic in tertia describenda & pietatem & pudorem omnem abjecisse videris. Nam pia quidem videntur esse verba tua, Christum sacratissime passionis laborumque suorum merita in sola ecclesia reposuisse; sed sensu tuo nihil impurius est: quia dignitatem, efficaciam, & distributionem meritorum Christi pervertis. Nam quum Sacra literæ nullum servatorem agnoscant quam Christum, Actor. 4. 12. nulla vita æternæ merita, quæ in perfecta justitia & satisfactione Christi (cujus sanguine ab omni peccato purgamus, 1. Joh. 1. 7.) collocant: omnes denique homines esse peccatores & debitores, Rom. 3. 23. 24. 1. Joh. 1. 8. Jac. 3. 2. Matth. 6. 12. vitamque æternam esse Des domum affirmant: tu contra eum communia ac turpi Pontificiorum officina profers, ecclesiæ filios bonis operibus meriti apud Deum vel augmentum iustitiae, vel vitam æternam. Nec in eo impietatis gradu consistis, sed ulterius etiam progressus, ecclesiæ filios non solum sua habere apud Deum merita assertis, sed etiam communionem habere cum sanctorum meritis, nimur ad peccatorum remissionem. Nam, ^b Clementem sextum Pontificem & reliquos Pontificios secutus, thesaurum ecclesiæ fingis ex Christi sanctorumque meritis conflatum (ut expressius loqueris de Pontifice, pag. 164.) unde indulgentia humana, peccata remittantur. Et horum meritorum, (ut ex Vignorio Institut. cap. 16. §. 6. vers. 20. appareat) duo fingitis fundamenta: quorum primum est, sanctos multa sustinuisse tormenta, que excedebant penas peccatorum illorum: & multa bona supererogationis, hoc est, confitit fecisse, ad quæ non tenebantur. Alterum est, quod sancti pro excessu eorum non fuerint remunerati in seipsis: unde concluditis, quum nullum bonum maneat irremuneratum, sequi quod excessus & supererogatio fuerit deposita in gaudibacio (id est ibesauro) ecclesiæ. Ad distributionem vero meritorum Christi quod attinet, non solum præconium sibi adscribit Pontifex, quo resipiscientibus & fidelibus, secundum Christi verbum, remissionem peccatorum annunciat, sed etiam liberam protestat & summam auctoritatem sibi arrogat, qua pro arbitrio ^c eam, cui velit, & quantum velit, dispenseat. Quæ omnia, quum Dei verbo & Christi gloriæ apertissimè repugnant, merito & palam orthodoxi execrantur. Et contra celeberrimam illam Leonis Papæ orationem ^d, ut piæ & elegantem, probant; Quamvis (inquit) nullorum sanctorum in conspectu Domini presso a mors fuerit, nullus eamen insomnis accisio propitiatio fuit mundi: accopere justi, non dederum coronas: & de fortitudine fidelium exempla nata sunt patientia, non dona iustitiae. Singulares quippe in singulis mortis fuere, nec alterius quisquam debitum suo fine perfoluit; quum inter filios hominum unus solus Dominus noster Iesus (christus extulerit, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, omnes sepulti, omnes extinti sunt suscitari). Quamobrem ut pietatem in hisce erroribus defendendis violas, sic pudorem exusti cum aïs; Hæc quidem fortassis non ægræ admodum nobis assentientur hæretici.

^a Rom. 6. 23. ^b Extra. com. lib. 5. cap. 2. ^c Vignarius Institut. 16. §. 6. v. 22. ^d Epist. 83. [alias 81.] ad Palerm.

CAPUT III.

Examinatis itaque ecclesiæ privilegiis, nosas illius, quibus dignosci possit, inquiramus: quas, ne ignorare sint, re ipsa clariores esse oportet. Sed quum rerum nota generatim sine duplice; alia propria & certa, ab essentia aut proprietate rei petita, quæ tempore & discuntur, & rem cognoscendam necessariò demonstrant: alia communes, ex accidentibus & incerte; quæ ex hora nominant & rem tantum probabili modo indicant: de prioribus nobis est questio. Quæ de re sic aïs.

COSTERUS.

Ubi sit Ecclesia.

Tota porro difficultas in eo est, penes quos inveniatur Ecclesia ista, dum singuli ad suas congregations eam pertrahunt. Cujus litis evidenter dirimendæ gratia Christus

Salvator pro sua in humanum genus charitate, aliqua certa indicia, & signa, notisque reliquit, quibus hæc sua res publica ab aliis cœtibus dignosceretur; ne, si quis ex fidelibus ad ecclesiæ se conferre velit, dubius hæreat, quam, extanta congregationum diversitate, potissimum amplecti debeat, quarum qualibet, nomine ecclesiæ tot privilegiis instructæ jactat.

jactat. Rerum autem quæ inquiruntur notæ ejusmodi esse debent, quæ & clariores sint rebus ipsis, & à communis consuetudine non alienæ.

GOMARUS.

Recte his verbis eam quam asserimus, hypothesin proposis, quod Christus aliqua certa indicia & signa notasque reliquerit, quibus ecclesia ipsius ab aliis cætibus dignoscetur: Sed quænam illæ sint notæ, in dubium vocatur. Pontificii enim antiquitatem, unitatem, sanctitatem, & amplitudinem statuunt: nos vero cum reliquis orthodoxis, præcipuas visibilis ecclesiæ notas esse docemus, verbum Dei verè prædicatum & sacramenta legitimè administrata. Verbum autem Dei verè prædicatum definitus, doctrinam Legis & Euangelii, quæ Sacris Literis continetur, fideliter propositam & expositam: Sacraenta verò legitimè administrata, quæ ad amissum & regulam verbi divini congruunt. Ubicunque hæc duo vident, ibi vera est ecclesia Christi, ad quam tanquam certis & erectis signis & vexillis à Domino vocamur, & cui se fideles adjungere possunt ac debent. Quò autem magis hisce ecclesia dirigitur, eò purior: & quò minus, eò impurior est: quæ però contra in fundamentis ab hisce decedit pertinacius, ea non ut Christi ecclesia honoranda est, sed ut errorum officina fugienda. Quam orthodoxam de notis ecclesiæ sententiam hac ratione confirmamus; Privilegia & proprietates quæ soli ecclesiæ convenient & sensibus percipi possunt, sunt certæ illius notæ. At verbum Dei verè prædicatum & sacramenta legitimè administrata, sunt hujusmodi: quia sola ecclesia adificata est super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, Eph. 2. 19. 20. sola columnæ est & firmamentum veritatis, 1. Tim. 3. 15. Deo foedere juncta. Cujus fœderis tabulae sunt verbum Dei: signa verò & sigilla sunt sacramenta ^a Dei, quæ verbo prædicato adjunxit, ut ecclesiam tanquam confederatorum ^b cœtum sibi, & ecclesiæ membra ^c inter se copularet, & à reliquis distingueret. Quorum notarum certitudinem aperte confiteris, quum ais proprietate prima; In hac igitur sola est sincera verbi Dei prædicatione: & in altera; In sola ecclesia esse verum Dei culum, sinceram Sacramentorum administrationem. Atque ita Christianum definitis, ^d eum qui baptismatis sacramento initiatus Iesu Christi veri Dei atque hominis salutarem doctrinam, in ejus ecclesia, proficitur; neque scilicet vel opinionibus ullis, ab ecclesia alienis, adhaeres. Et Bellarminus de Ecclesia militante lib. 4. cap. II. sanctitatem doctrinæ veram esse ecclesiæ notam aperte demonstrat. Et expressius enchiridion Christianæ institutionis in concilio provinciali Coloniensi editum, in exposit. symb. in articulo, Credo sanctam Eceles. ait, Notas & signa habemus longè certissima, quæ nos de ecclesia ubinam sit, dubitate non simant. Principio nemo negat in Ecclesia sinceram doctrinam Euangelicam & Apostolicam esse oportere, & hanc precipitam esse ecclesia notam. Iuxta illud: Oves mea vocem meam audiunt, Joh. 10. & quod est apud Paulum, Si quis prædicaverit aliud Euangelium, anathema sit, Galat. 1. Quare meritò celebratur Augustini sententia tom. 7. de unitate eccles. cap. 2. Inter nos (inquit) & Donatistas quæstio est, ubi sit ecclesia? Quid ergo facturi sumus? in verbis nostris quæsturi an in verbis capitis sui Domini nostri Iesu Christi? puto quod in illius potius verbis eam querere debemus, qui veritas est & optimè novit corpus suum. Et commentarii in Matthæum cap. 24. hom. 49. qui Chrysostomo vulgo adscribuntur: Qui ergo vult cognoscere quænam sit verà ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per scripturas? Sed qua ratione hanc sententiam oppugnes audiamus.

^a Gen. 17. 11. Rom. 4. 11. ^b 1. Cor. 12. 12, 13. ^c Eph. 4. 4, 5, 6. ^d Canisius Catech. cap. 1.

COSTERUS.

Quocirca qui ex eo penes se esse veram Christi ecclesiam contendunt, quod se verbum Dei sincerè interpretari, & sacramenta purè administrare affirmant, non satis id aperte demonstrant, cum istud non minus in dubium vocetur, & omnibus sit occultum, atque illud, quod quærebatur. Quum enim, ut diximus, hæc sint ecclesiæ privilegia, & proprietates,

quicunque ad suum cœtum ecclesiæ nomen transfert, is utique proprietates ejus omnes se habere ^a dicet; & qui de numero gentilium ecclesiam veram quæret, nihil certi inventiet, quando omnes audierit de sincera verbi divini prædicatione, & sacramentorum administratione gloriari, aliosque à se mendacii arguere. Nam Lutherani hæc penes se esse docent, non apud Calvinistas, Anabaptistas, Schwænckfeldianos: contra verò Calvinistæ apud se solos, non apud alios ea reperiri volunt, atque ita de cæteris.

^a Johannes Eviratus in Prato. cap. 29.

GOMARUS.

Totâ aberras viâ, Costere, quum ait; qui ex eo penes se esse veram ecclesiam Christi contendunt, quod se verbum Dei sincerè interpretari & sacramenta purè administrare affirmant, non satis id aperte demonstrant: Quoniam non ex affirmatione nostra, sed ex re ipsa & convenientia cum sacrarum literarum norma, judicium, de ecclesia nostra, fieri volumus. Quod verò addis, basce notas non minùs esse dubias, atque ipsa, que queritur, ecclesia, à veritate alienum est, & probatio, quam aduers, infirma. Quamvis enim de hisce Privilegiis & proprietatibus omnes gloriemur, id tamen notarum certitudini & claritati nihil derogat. Siquidem non ex inani hominum jactatione, sed ex re ipsa de certitudine & claritate illius iudicandum est. Alioqui, quid esse possit in rerum humanarum ac divinarum judiciis certum aut perspicuum? Nam (ut de humanis prius dicam) quamvis illi, qui in foro litigant, causam quam tuentur singuli, eo nomine obtinere studeant, quod (ut ajunt) ea legibus consentanea sit: non propterea tamen à re cognitione aut sententia judex deterretur, sed instituta rerum & legum collatione, non alia nota causa bonitatem agnoscit & alteri parti adjudicat, quam quod legibus consentaneam comperit. Sic in sacris de religione judiciis res sese habet. Gloriabantur quidem de vera verbi divini prædicatione Pharisei & Sadducei, gloriabantur & Christus, an propterea tamen veritatis amantibus res erat dubia & obscura? An Christus ideo perturbatus hanc Notam, ut incertam, rejecit? imo verò ad Sacrarum Literarum examen provocavit: Scrutamini, inquit, Scripturas, & ille sunt quæ testificantur de me, Johan. 5. 36. Sic ex Sacris Literis Sadduceos confutavit, Matth. 5. 22. Hinc laudatur à Spiritu Sancto Boroënius prudentia & studium, quod quamvis Iudei de religionis sua veritate gloriarentur, & eam contra Paulus sibi vendicaret, non leviter tamen hunc aut illos rejecerint, nec etiam dubii hæserint; sed quod receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent. Itaque quamvis singuli de vera verbi divini prædicatione glorientur, non propterea tamen ancipites & dubios esse nos decet, & ad alias notas configere; sed examine opus est; ut in rebus omnibus. Conferatur cum regula & veritas patet. Ipsa enim doctrina eorum (ut ait Tertullianus de præscript. hæretic.) cum Apostolica comparata ex diversitate & contrarietate sua pronunciabit, neque Apostoli alicuius assertoris esse, neque Apostolici. Quia sicut Apostoli non diversa in se docuerint, ita & Apostoli non contraria edidissent, nisi illi qui ab Apostolis disciverunt & aliter prædicaverunt. Itaque cum Augustino de unitate ecclesiæ cap. I. respondemus: Non audiamus hec dico, hac dicas; sed audiamus, hac dicit Dominus.

Sunt certè libri Dominici, quorum auctoritati utrique consentimus, utrique credimus, utrique servimus. Ibi queramus ecclesiam, ibi discutiamus causam nostram, &c. Quia nolo humanis documentis, sed divinis oraculis sanctam ecclesiam, demonstrari. Quare ex hisce perspicuum est, quid de sequenti tua conclusione sentiendum sit.

COSTERUS.

Unde manifestum est rectius ab illis fieri, atque, ut Philosophi loquuntur, rem à priori ostendi, qui ex hoc se docent prædicta habere; verum, inquam, Euangeli & Scripturaræ sensum, sinceram administrationem sacramentorum, &c. quod veram penes se habent ecclesiam.

Siff

GOMA-

GOMARUS.

Malè concludis Costere. Nec enim ecclesia prior est prædicatione verbi : quia hæc primùm à Deo prodiit ac cœpit in Paradiso , unde ad homines tanquam ad Dei ministros postea promanavit. Deinde semen , quo ecclesia regeneratur , & fundamentum cui superstruitur , priora sunt ipsa ecclesia : atqui verbum Dei verè prædicatum est semen & fundamentum ecclesie , ut Sacrae Literæ demonstrant. Hinc Petrus ; *Renati non ex semine mortali , sed ex immortalis per*

sermonem Dei vivi & manentis in eternum , &c. Hoc autem est verbum illud quod emangelizatum est vobis , I. Pet. 1. 23. 25. Et Paulus ; Non amplius estis hospites & inquilini . sed concubines sanctorum & domestici Dei , superstructi super fundamen- tum Prophatarum & Apostolorum , Eph. 2. 19. Et alibi ; Fi- des ex auditu , auditus autem per verbum Dei , Rom. 10. 17. Ergo verbi divini prædicatio est prior ecclesia. Quippe quæ cœtus est evocatorum , prædicatione verbi divini & sacramen- tis , ad fidem Dei. Ac propterea hæc duo fœderis sui præconi- bus & ecclesiæ architectis ecclesiæ suæ proponenda mandavit.

a Matth. 28. 1. Cor. 11. 23. 2. Cor. 5. 20.

CAPUT IV.

Quamobrem defensa veritate orthodoxa , reliquum est , ut pontificiam de notis ecclesie doctrinam , audiamus , & ad veritatis normam examinemus.

COSTERUS.

Veram autem ecclesiam esse clarioribus notis perspicuum faciunt ; quas ne ipsi quidem adversarii possunt inficiari. Notæ porro istæ sunt duplices : una , ab ipsa origine sumitur ; alia ex proprietatibus externis re ipsa , quæ queritur , notioribus. Similitudine fiet res manifestior. Quæritur Colonia Agrippina , eadem illa quam condidit olim Agrippa , multis prærogativis atque immunitatibus donata , civitas Imperii , Respublica libera , &c. Sunt quidam antiquæ hujus civitatis osores , qui ab annis 100. vel 50. aliis oppidulis exortatis & nomen , & jus nobilis illius veteris Coloniæ , ad illa transferre audeant ; & si quis hospes aliunde de recens adventans de Colonia querat , suas illi novas à se nuper fabricatas sedes monstrarent. Hospes sanè iste his duobus signis de veritate docebitur ; alterum est , ut consultis annualibus oppidorum omnium inquirat originem : inveniet quippe in veteri Colonia continuatam ab ipso Agrippa historiam . cæterorum verò non poterit initium inde ab ipso Agrippa deductum ostendere : sed tantum à quinquaginta aut centum annis jacta esse fundamenta reperiet , atque adeo ne principium quidem ullius ædificii ante illud tempus extitisse constabit. Alterum , quo in notitiam veræ Coloniæ veniet , est in externis signis , quæ sensibus ipsis sunt notissima , quibus ab historicis , indubitatisque authoribus , multis retro seculis descripta fuit Colonia à situ loci ad Rheni ripam , in planicie , infra Bonnense oppidum , &c. ab ædificiis & templis , à consuetudinibus , &c. quæ notæ si non in recentibus illis oppidulis extent , sed in antiqua Agrippina , non ignorabit hospes , quò tandem se conferre debeat , quicquid reclamant alii : quos ut impudentes bonorum adversarios , & humani generis osores detestans , omni supplicio dignos pronunciare non verebitur.

GOMARUS.

QUID de notis ecclesie generatim sentiant PONTIFICII , his verbis proponis , & similitudine quadam illustras. Qua in re si subsisteres , & piè explicares , non esset cur nobiscum contenderes. Verum cum à sacrarum literarum præscripto discedas & fallo nitaris fundamento , ut postea liquebit , nescio qua fronte affirmes , veram penes vos esse ecclesiam iis notis demonstrari à vobis , quas ne ipsis quidem adversarii possint inficiari.

Et ut de proposita similitudine (quæ aliqui nihil probat) aliquid dicamus , non erit difficile eandem causæ nostræ accommodare.

Quemadmodum enim Colonia , quæ hoc tempore existat , certò inde cognoscitur esse vetus illa ab Agrippa condita Colonia , quod veterum annualium & historiarum descriptioni sola conveniat , & certis Coloniæ Agrippinæ proprietatibus sola prædicta sit : ita & ecclesia vera ex sacrarum literarum (quæ ortum , formam & proprietates veræ ecclesie describunt) indicio & descriptione cognoscenda est.

Nam quum sola Christi ecclesia sit *colonna veritatis* , (I. Tim. 3. 15.) ubique regnat veritas , ibi & originem à Deo & veram esse Christi ecclesiam luce meridiana clarius est.

Quamobrem veritate adactus , idem paulò post confres . Sed interim qua ratione hac similitudine ad causam veræ stram fucandam abutaris , audiamus.

COSTERUS.

Pari ratione in ecclesia invenienda utetur vir prudens , qui vel recens ex gentibus Judæisve , ad veræ Catholicæ religionis lucem convertitur , vel (ut fit) in hac tanta sectarum diversitate dubius hæret , ad quam se debeat partem adiungere. Is enim non ex doctrina Ecclesiam , sed ex Ecclesia doctrinam metietur ; neque sibi autoritatem vendicabit de doctrina judicandi , sed certis notis deprehensa Ecclesia , ipsis judicio per omnia stabit , quam falli non posse , neque fallere ex divinis scripturis didicit. Primum igitur ad suam originem singulos eos cœtus deducit , qui se pro vera Christi Ecclesia offerunt. Inveniet Lutherana Ecclesiam à Luthero datum initium anno 1517. Calvinana à Calvino etiam posterius : Anabaptistis à Balthasar Paçimontano sub annum Domini 1522. Svenfeldiana à Svenckfeldio , multo recentius ; Domui amoris ab Henrico Nicolai nauta , fortè sub annum 1550. Sique diligenter investiget , clarè deprehendet non statim primis illis annis totam fidem , ut nunc ab illis traditur fuisse perfectam , sed paulatim casam atque recusam ; vix tandem triginta annis integrum , ut nunc colitur , fuisse servatam. Sanctæ ex Loci Communibus Philippi & Angustiana confessione , quæ singularis penè editionibus aliquid novi pro fidei doctrina vulgarunt , hoc mutabile incrementum disert. Si porrò etiam attentius consideret , & historias veteres evolat , manifestè cognoscet ante Lutherum , Calvinum , similesque novos doctores , ne unum quidem fuisse toto terrarum orbe hominem , seu Catholicum , seu hæreticum , qui per omnia de rebus fidei ita vel docuerit vel senserit , sicut illorum sectatores hodie profitentur se credere. Et quod ad hæreticos quidem attinet , non est diffitendum , à novis sectariis veteres , semper aliquos errores suscitari , quod non obscurè in nostris locum habet , qui ab Aëtio & Eunomio doctrinam suam de sola fide mutuati sunt ; à Manichæis de matrimonio ; à Novatianis de poenitentia ; à Vigilantio de sanctorum reliquiis ; à Joviniano & Helvidio de coelibatu ; à Berengario de Eucharistia ; à Leone Isaurico , & Compronymo de sacris imaginibus ; ab Hussitis de necessitate utriusque speciei ; à cæteris deinde ferè omnibus aliud aliquid in fabricam suam pravorum dogmatum transfulerunt. Nam & Calvinum Ariazasse , & Bucerum cum Sebastiano Munstero Judaizasse , non obscura fama est.

a Nova hæresis aliquid à veteribus habent.

GOMARUS.

Eâne ratione in ecclesia invenienda utetur vir prudens ; ^a non ex doctrina ecclesiam , sed ex ecclesia doctrinam missam . Si quidem de eo tempore disputares , quo Apostoli & Prophetæ , Spiritus Sancti instinctu ecclesiam docuerunt , minus à veritate aberrares : & tamen Prophetæ , Christus & Apostoli , ^b se suamque ecclesiam ex Sacrarum Literarum examine voluerunt cognosci , suamque doctrinam ex iisdem

a Juh. 5. 35. 46. & 8. 47. & 10. 4. 5. b Actor. 14. 14.

confit.

confirmarunt. Quod vero adjungis, neque sibi auctoritatem vendicabis de doctrina judicandi; sed certis notis deprehensa ecclesia, ipsius iudicio per omnia statuit: quid istud aliud est, quam oculos hominibus velle eruere? Si enim de Colonia Agrippina, an antiqua illa sit dubitetur, eam cum antiquis historiis & indubitate auctoribus comparandam, & ex iis iudicium formandum statuit: quum vero de vera ecclesia (cujus tamen parem ait esse rationem) disceptatur, iudicium doctrinæ quæ ecclesia Christi in Sacris Literis dignoscenda proponitur, eripere studes. Scilicet ut stulta credulitate (quam prudentiam appellas) vestros auditores erroribus pontificis mancipetis. Itaque opponimus vobis Christi & Apostolorum iudicium & mandatum, *Scrutamini Scripturas*, Joh. 5. 39. 46. *Dilecti, ne cuivis spiritui credite, sed probate Spiritus an ex Deo sint.* Nam multi pseudo-prophetæ venerunt in mundum, 1. Joh. 4. 1. *Prophetias ne pro nihilo habete: omnia explorare, quod bonum est tenete,* 1. Thess. 5. 20, 21. Quamobrem vir prudens ex vera doctrina veram ecclesiam; non autem ex ecclesia, veram doctrinam metietur. Nam quod probationis loco addis, ejus iudicio per omnia statuit, quam falli non posse neque fallere, ex divinis scripturis didicis: id profecto nimis infirmum fundamentum est, ut pluribus supra demonstravi. Quare, ut argumentum hoc in te retorqueam, quum visibilem ecclesiam errare posse ex Sacris Literis & crebra experientia constet: non ex ecclesia veritas, sed ex veritate ecclesia dignosci debet. Cæterum, ut originis habeatur ratio, quid in ecclesiis nostris (nam de Anabaptisticis & similibus non loquor) desideres? Non enim earum origo ab anno 1517. aut posterius, ut falso affingis; sed inde ab initio; et si earum splendor Pontificia tyrannide diu fuerit offuscatus. Nam in medio Papatu Deus O. M. suos habuit fideles, qui servato fundamento, Pontificios errores aversati sunt, & ex tenebris Babylonis plurimos pauperrim ad veritatem lucem revocavit. E quorum numero fuerit Waldo, Wiclephus, Johannes Hussus, Lutherus, Zuinglius, alii. Ut autem lux dei suos habet progressus & incrementa, nec matutino crepusculo tam clare affulget atque sub meridiem: sic non est mirum, si Lutherus & alii in veritatis notitia profecerint. Quam vero Philippo & Augustanæ Confessioni allinis maculam, eam in refutatione Præfationis tuæ (lib. 1. cap. 10.) abstersimus. Sed pressius agis & novitatis Lutherum, Calvinum, similesque insimulat, quod, ut ait, ne unus quidem fuerit toro terrarum orbe homo seu Catholicus seu hereticus, qui per omnia in rebus fidei ita vel docuerit, vel senserit, sicut eorum sectatores hodie profertur se credere. Hic scilicet Achilles vester, hic causa pontificiæ murus aheneus, ac propterea passim repetis & inculcas: sed eum veritatis aries facile concutiet ac prosternet, ut libro primo ostendimus. Nam ea illius est confirmatio & firmamentum adeo debile, ut leviter tentatum, sua sponte concidat. Ac primùm frustra te fatigas, ut demonstres nullum veterum hereticorum nobiscum in omnibus convenire, & falsò nobis errores impingis, pro more scilicet & amore vestro in rei veritatem. Non est, inquis, diffidendum à novis sectariis veteres semper aliquos errores suscitari: quod non obscurè in nostris locum habet: qui ab Aetio & Eunomio doctrinam suam de sola fide mutuatis sunt. At quenam fuit Aetii & Eunomii doctrina? Quum tu fileas, audiatur de utroque Augustinus De heresis cap. 54. Feritur (inquit) usque adeo fuisse bonus moribus inimicus, ut afferveraret, quod nihil cuiquam obessef quorumlibet perpetratio & perseverantia peccatorum: sibujus, que ab illo docebatur, fidei particeps esset. Eane nostra est doctrina? Imo vero contrâ Calvinus in Antidoto adversus concilium Trid. ad sess. 6. can. 11. *Sola (inquit) fides est, que justificat: fides tamen que justificat non est sola.* Sicut calor solis solus est qui terram calefacit, ipso tamen calor non est solus in sole, sed cum splendore. Idem demonstrant ecclesiistarum nostrarum confessiones, catechismi, conciones. Quare haec prima tua calumnia est, cuius iniquitas oportuniiori loco plenius apparebit. Altera est quod nos doctrinam de matrimonio à Manichæis mutuatos esse arguis. Sed quæ te, quomodo? Manichæi liberorum in

matrimonio procreationem detestati sunt: nos contrâ ex Sacris Literis palam asserimus, honorabile inter quosvis esse matrimonium & cubile impollutum, Heb. 13. 4. & matrimonii prohibitionem esse diabolicam doctrinam, 1. Tim. 4. 3. Vos vero non inter quosvis honorabile esse matrimonium statuitis, sed sacerdotibus vestris illud contrahere prohibetis, & eorum conjugium scortatione esse turpis affirmare non erubescitis: ut alibi comprobavi. Nec mirum quum vester Syricius Papa, ut hoc impurum suum matrimonii interdictum colore aliquo tueretur, Sacras Literas foedissimè pervertat. Quoniام probationis loco illa Pauli sententia abutitur distinct. 82. can. proposuisti. *Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt: vos autem contra non estis in carne, sed in spiritu.*

^a Bellarminus lib. 2. de Monachis, c. 34.

Cujus rei tanta est indignitas, ut celebris ille Theologus vester Parisiensis Claudio Espensæus De continentia lib. 1. cap. 13. Syricum eo nomine detestetur. Romanos (inquit) *Pontifices Syricum imprimit & Innocentium, quibuscum Iovinianum execror.* Et paulò post Pontifices refutans; *Ac proinde non intelligo (idque dictum cum summa reverentia ut oetera volo) quo sensu, conjugii, præsertim ante sacros ordines contracit usum, cleri sui sanctimonia indignum, & carnis esse immundiciem in qua Deo placere non possit, vocare non arbitrantur.* Nam Paulina qua allegant, vel Immundis nihil esse mundum: vel, *Qui in carne sunt, Deo non placere: non minus ad laicos, quam ad clericos pertinent.* Et prior locus se de fidelibus explicat: & posterior contra connubium, alibi honorable & impollutum vocatum, facere non potest. I nunc, Costere, & vos ipsos in Manichæi castris imprudentes militare agnoscas. Nec alia est tertia accusationis ratio. Novatiani enim tres potissimum errores tutati sunt. Primum, quod de operum meritis & puritate sua gloriabantur: unde se Catharos, hoc est, mundos superbè nominabant. Deinde secundas nuptias damnabant. Denique lapsis in peccata, post baptismum peccatorum veniam denegabant. Sic enim de iis ait Augustinus de heresis. *Cathari, qui seipso isto nomine propter mundiciem superbissime atque odiofissime nominant, secundas nuptias non admittunt, penitentiam denegant, Novatum sectantes hereticum: unde Novatiani appellantur.* Nos vero nullum horum errorum probamus. Nam ex Sacris Literis ^a profitemur, omnes homines, excepto Christo, esse peccatores: & cum Paulo concludimus, *Fidei justificari hominem sine operibus legis:* Nuptias etiam secundas non improbamus: & lapsis relapsentibus veniam, secundum Dei voluntatem, annunciamus. Quare cum hereticis illis nihil nobis est commercii: vos vero iis affines esse experientia evincit. Nam virginem Mariam & quosdam sanctos catharos seu mundos fuisse prædicatis, nec solum legi potuisse plenè satisfacere, sed amplius etiam præstitisse, opera nimurum, ut barbarè & impie vocatis, supererogationis, qua etiam aliis hominibus ad gratiam Dei obtinendam possint imputari. Ad quantam impietatem, Novatum quamvis impium, nunquam pervenisse comperitur. Deinde quamvis neminem ob nuptias secundas ab ecclesia excludatis, à sacerdotio tamen quasi profanum arcetis: eodem cum Novato abusi argumento. Et quod magis ineptum est, primas nuptias ^b, si cum vidua celebrentur, secundam nuptiarum speciem constitutis: ac propterea nullos, qui viduam habuerunt uxorem, ad ecclesiæ ministerium admittitis. Lapsis denique non aliter veniam tribuitis & absolvitis ^c, nisi ubi commentis vestris humanis (quibus frustra colitur Deus, Matth. 15. 9.) satisficerint. Quare si quibus Novatianorum heresis ascribenda est, non nobis, sed vobis potius, qui patrum ab illis dissidentis, tribui debet. Præterea quod doctrinam nostram de reliquis à Vigilantio; de cœlibatu à Joviniano mutuatos esse accusas, probari non potest. Nihil enim de hisce rebus docemus, quod non ex puris Sacrarum literarum fontibus derivatum sit. Deinde vero quid hereticum de reliquis sanctorum docuit Vigilantius contra Vigilantium? Verba ipsius ex Hieronymo audiantur: *Quid (inquit) necesse est te tanto honore non solum honorare, sed etiam*

^a Rom. 3. 28. 1. Tim. 5. 14. Ezech. 18. 23. 2. Cor. 2. 16. ^b Summa Sylvestrina par. 1. cap. Bigamia. ^c Concil. Trid. sess. 14. c. 6. 8. 9.

adorare, illud nescio quid, quod in modico vasculo transferendo
adolcis? Quid pulverens linteumine circumdatum adorando oscularis? prope ritum gentilium videmus sub praetextu religionis
introductum, in ecclesius sole adhuc fulgente moles cercorum ac-
tendi, & ubique pulvisculum nescio quod in modico va-
sculo circumdatum osculantes adorare. Quid verius & san-
ctius in superstitionem obortam dici potuit? Honorem re-
liquiarum Sacrae Literæ & communis natura, non bar-
bara cadaverum effosione aut membrorum distractio-
ne (ut alibi caput, alibi brachium, alibi pedes apparent) non profana eorum adoratione; sed honesta sepultura, de-
scribunt. Quid etiam Jovinianus de celibatu à sacrarum li-
terarum consensu alienum docuit? An quod (ut Hieronymus
contra Jovinianum lib. 1. refert) affuerit virgines viduas
& maritatas, qua semel in Christo loca sunt, si non discrepere
ceteris operibus, ejusdem esse meriti? At vero nonne graviter
scriptura docet nihil nos operibus nostris promereri, quia
Dei sunt dona; deinde, quia debita; denique, quia ob car-
nis nostræ, adversus Spiritum certantis, contagionem im-
perfecta? Nos enim in multis labimur omnes; nos mille ta-
lenta debemus Deo, nec sumus solvendo: nos debita
nostra indies profiteri & remissionem eorum precari juf-
fit Christus. Quare si quid præmii confert Deus, non me-
ritum est operum, sed gratia divina donum. Deinde ve-
rò quod Sacris Literis, quæ omnium virtutum perfecta
sunt regula, non præcipitur, illud per se non est virtus,
eoque per se nullius potest esse meriti. Ostende igitur ubi-
nam Dei verbo virginitas præcipiat? aut agnosce re-
gnum Dei per se non esse situm in virginitate aut matrimo-
nio; sed utrumque statum ex usu aut abusu à Deo estimari.
Etenim matrimonium instituit Deus, Genes. 3. & iis qui se
continere non possunt, præcepit, 1. Cor. 7. 9. Abraham &
Sara credentium parentes, virgo Maria, imo Petrus & ple-
rique Apostoli, fuerunt conjugati, 1. Cor. 9. 5. Quare ve-
ritatis ductu recte Chrysostomus in Epist. ad Heb. hom. 7.
Quomodo honorabiles nuptia, si nos tantoperè impeditur? &c.
Si qui impediti sint ex nuptiis, sciant quod non nuptia illis im-
pedimento fuerunt, sed voluntas, que male nuntiur nuptiis;
Nam neque vinum facit ebrietatem, sed mala voluntas & mo-
derationis excessus. Uttere cum moderatione nuptiis & P.R.I.
MUS ERIS IN REGNO, & omnibus frueris bo-
nis. Quamobrem vides, Costere, quam frustra, nobis Vigilantii & Joviniani nominibus invidiam conflare studeas.

a Heb. 13. 21. Luc. 17. 10. Rom. 7. 25. Gal. 5. 17. Jac. 3. 2. Matt. 18. Matt. 6.

Quid vero dicam de sequentibus? Affiras enim doctri-
nam de eucharistia à Berengario: de sacris imaginibus à
Leone Iaurico & Copronymo: de necessitate utriusque spe-
ciei ab Hussitis esse mutuatos: sed toto erras cælo; quia
& nos doctrinam nostram ex divinis literis hausimus, &
tu illos homines injustè erroris propterea insimulas. Nam
ut de Berengario primum dicamus, quid, obsecro, falsi initio de Eucharistia docuit? Consule quæ de hac re, libro pri-
mo cap. 1. scripsimus: nec erit quod merito reprehendas.
Quibus addo, idem Berengarium docuisse, quod ante ipsum
Augustin. de consecr. dist. 2. §. Prima: cujus sententiam jure
Pontificio approbastis. Non hoc, inquit, corpus quod vide-
tis manducatur estis & bibitis illum sanguinem, quem effusi-
ri sunt, qui me crucifigent: sacramentum aliquod vobis com-
mendavi, spiritualiter intellectum vivificat vos. Item; Ut
quid paras dentem & ventrem? crede & manduca nisi. Quod
verò de utriusque speciei necessitate commoraras, dupli-
cem errorem vestrum continet. Primus est, quod non panem
& vinum in cæna Domini à fidelibus manducari statuitis; sed
externam tantum panis & vini speciem. Nam substantiam pa-
nis & vini in corpus & sanguinem Christi permutari: acci-
dentialia verò tantum permanere, contra scripturæ auctorita-
tem & naturæ sensum, affirmatis. Unde ex impura sententia
impurum omnino transsubstantiationis verbum promanavit.
Alter error est, quod Hussum ea de causa hæreseos accusas,
quod non minus vini quam panis usum in cæna necessarium
statuit. Hac enim ratione Christi & Pauli mandatum; Bibi-
te ex eo omnes, 1. Corinth. 11. & Pontificis vestri decretum:

a De consecrat. dist. 2. §. comperimus.

convallis. Sic enim Gelasius Papa ait; Comperimus al-
tem quod quidam summa tantummodo corporis sacri portio-
ne, à calice sacrati crux abstinente. Quis (procul du-
bio quoniam nescio qua superstitione docentur astrungi) arcet
integra sacramenta percipi, aut ab integris arceantur.
Quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacra-
gio non potest provenire. Quare interim dum vos sacrilegii ac-
cusat & convincit Pontifex velter, neglecta accusatione tua,
ad Imperatores, Leonem Iauricum & Copronymum pro-
gredior: qui ea etiam de causa vobis odio sunt, quod ima-
ginum cultum, ex Divini verbi præscripto & conciliorum
duorum consensu prohibuerunt, & Ezechias regis exem-
pto, idololatriæ sustulerunt materiam. Quo nomine quum
gratia illis deberentur, tanta in idololatria asserta extitit
Romanorum Pontificum vanitia: ut propterea Gregorius
tertius Papa imperio & communione fideliū Leonem
imperatorem privarit. Quocirca quā iniquè doctrinam
orthodoxam insecteris perspicuum est: adeo, ut quum veris
argumentis destituaris, ad falsi rumoris subsidium configaris.
Nz illud profectò deplorare causæ argumentum est. Nam
& Calvinum arianizasse, & Bucerum cum Sebastiano
Munstero judaizasse non obscura fama est. Sed quibus,
quo, auctoribus? Quis Calvino solidius Arianos con-
futavit? Quis Bucero Euangeliū magis illustravit? Quis
ante Munsterum Judæorum errores tam perspicue everit?
sed haec sunt artes vestre, ut quum veritatem non possitis op-
primere, eandem per bonorum latus variis calumniis con-
fodere studeatis. Quare his omissis, reliqua, quæ attixis,
expendamus.

a Platina de vits Pontif. in Gregor. 3.

COSTERUS.

Nullus veterum hereticorum cum novis convenit.

Cæterum ut in aliquibus convenient, in multis tamen dis-
sentient; quia vel aliquos errores veterum hereticorum de-
testantur, vel novos adjiciunt hactenus inauditos; Justitiam
imputari, non inhærente: speciali fide, qua se quisque credit
justum esse, remitti peccata: Peccatum originale esse sub-
stantiam, non accidens, aut privationem: duo tantum esse
Sacramenta Ecclesiæ: Sacramentum Baptismi non dare gra-
tiam; sed indicium esse aut signum collatæ gratia: Christum
in Cœna præsentem nulla veneratione colendum esse, vel ad-
orandum, nemini prorsus antecedentium hereticorum in
mentem aliquando venit. Missæ sacrificium, quod tantoperè
aversantur hujus sæculi omnes sectarii, veteribus omnibus
fuit sacrosanctum. Ejus namque explosio juxta Danielis pro-
phetiam cap. 12. 11. proximis antichristi temporibus debeba-
tur. Hic igitur manifesto efficitur, quod nemini unquam eo-
rum hereticorum, qui ante vixerunt, quā à veritate Catho-
lica Lutherus descivisset, cum ullo nostri temporis heretico-
rum, in his quæ fidei sunt, per omnia convenerit.

GOMARUS.

Ut ima summis convenient! Quemadmodum enim vete-
rum errores injustè nobis antè tribuisti; sic pari fide novos
& hactenus inauditos ascrabis. Sed quinam hi sunt? Inisti-
tiam, inquis, imputari, non inhærente: imo vero utrumque
statuimus; sed diverso modo. Nam Justitiam perfectam,
qua coram Deo justificamur, in Christo esse assertimus,
nobis verò imputari per fidem: Justitiam vero inchoatam,
in nobis hærente sanctificatione per Spiritum Christi. Quid
in hac doctrina novum? Quid aliud docet tota Scriptura?
Nam ut de altero membro, quod extra controvèrtiam est,
nihil dicam, an non Deus imputat justitiam absque operibus?
Rom. 4. 6. Nonne obedientia Christi justi constituantur ma-
riti? Rom. 5. 19. nonne ipse est justitia nostra, 1. Cor. 3. 10.
& nos Dei justitia in ipso? 2. Cor. 5. 21. Recte Bernardus E-
pist. 190. ad Innocentium. Nam si unus pro omnibus mor-
tuus est: Ergo omnes mortui sunt: ut scilicet scilicet unus o-
mnibus imputetur, sicut omnium peccata illæ unus portavit;
&c. Iustum me dixerim, sed illius justitia. Quanam ipsi

finis

*Finius legis Christus ad justitiam omni credenti. Denique quis factus est nobis, inquit Sermon. 22. in Cantica, justitia à Deo Patre. Et alibi exponens dictum illud Pauli: Qui factus est nobis sapientia, justitia, sanctificatio, redemptio; Sapientia (inquit) in predicatione, justitia in absolutione peccatorum. Et Serm. 23. Omnes enim peccaverunt, & omnes egent gloria Dei. Quis accusabit tamen adversus electos Dei? Sufficit mibi ad omnem justitiam solum habere proprium, cui soli peccavi. Omne quod mihi ipse non imputare decrevit, sic est quasi non fuerit. Non peccare, Dei justitia est; hominis justitia, indulgentia Dei. Quare nihil de justificatione novum, nihil falsum afferimus. Atque eadem est fidei ratio. Non enim fides generalis, qua credimus verè fideles à Christo servari, nos beat (alioqui & Judas & Sathanas essent beati) sed fides specialis, qua ^a oblatam Christi gratiam, Abrahami patris nostri exemplo, amplectimur: adeò ut per Spiritum adoptionis clamemus, *Abba Pater.* Qui ipse Spiritus testatur unà cum Spiritu nostro nos esse filios Dei, Rom. 8. 15, 16. Quum enim id nobis euangelio præcipiatur ut credamus Christum esse servatorem nostrum, ea vera est fides, quæ huic mandato sanctè paret. Adeò ut fidelium quisque cum Paulo dicat; In fide vivo Fili Dei, qui dilexit me & tradidit seipsum pro me, Gal. 2. 20. Quibus consonat Bernardus Serignone i. de annunciatione Domin. Si, inquit, credis peccata tua non posse deleri, nisi ab eo, cui soli peccasti, & in quem peccatum non cadit, bene facis: sed adde adhuc ut credas, quia per ipsum tibi peccata donantur. Hoc est testimonium quod perhibet in corde nostro Spiritus Sanctus, dicens: Dimissa sunt tibi peccata. Sic enim arbitratur Apostolus gratia justificari hominem per fidem. Ex quibus gravissimis testimoniis nos nihil de fide novi, nihil falsi statuere, perspicue appetit. Ceterum quod de peccato originali commemoras, nos nihil attingit, quum id non substantiam, sed accidens esse statuamus. Sed duo tantum esse novi Testamenti Sacraenta, quamvis id novum & inauditum esse objicias, aperte afferimus & ex sacris literis & orthodoxorum Patrum consensu comprobamus. Quid enim aliud sunt Sacraenta, quām divina signa & sigilla foederis Dei ecclesiæ tradita? quemadmodum Moses circumcisionem appellat signum foederis, Gen. 17. & Paulus *sigillum justitiae fidei*, Rom. 4. Quæ descriptio, abrogata per Christum pædagogia legali, soli Baptismo & Cenæ Domini convenit. Hinc Augustinus de doctrina Christ. lib. 3. cap. 9. ait; *A resurrectione Domini quedam paucæ signa pro multis, eademque factu facillima, intellectu augustissima, observatione castissima ipse Dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicut & Baptismus & celebratio corporis & sanguinis Domini.* Reliqua verò quinque, quæ à Pontificiis Sacramenta finguntur, partim ab hominibus, non è cælo (ut fieri oportebat) prodierunt: ut *Confirmatio & Extrema unctio*: partim à Deo quidem, sed in alium finem instituta: ut *Matrimonium, Pœnitentia, Ordo, seu, ecclesia ministerium.* Quæ singula pluribus demonstraremus, nisi esset hoc loco importunum. Quare his omissis & generali refutatione contentus: quid in doctrina nostra de veris Novi testamenti Sacramentis desideras? *Inauditum esse censes statuere Sacramentum Baptismi non dare gratiam, sed signum esse aut indicium collatae gratiae.* Imo verò, Costere, distinctius de Baptismo docemus, eum fidelibus eorumque liberis esse institutum: ac propæterea quum in Dñi foedere utrique continentur, eos gratiæ Dei & Spiritus Christi suo modo esse participes. Deus enim, *Deus noster est, & seminus nostri*, Gen. 17. Act. 2. 39. Et quis *Spiritum Christi non habent, non sunt ejus*, Rom. 8. 9. Quare si gratiæ initium spectas, Baptismum ordinariè antecedit = qui vicissim collatam gratiam signat & obsignat: Sin verò continuationem & incrementum gratiæ consideres, Baptismum comitatur ac sequitur. Quia Deus Baptismum suum foedus confirmat & in adultis fidem, qua oblatam Christi gratiam amplectuntur, fovet ac roborat. In quam sententiam Calvinus in Antidoto Concil. Trid. sess. 7. can. 5. (quem tanquam convitorum vestrorum scopum vobis proponitus) aperte afferuit, *Sacraenta esse instrumentales, conferenda nobis gratia causas.* Contra verò vestra de Sacramento Bapti-*

^a Rom. 4. 21, 22.

smi sententia & verbis nova & sensu profana est. Sic enim Concilium vestrum Tridentinum Sess. 7. can. 8. Per ipsa nova legi sacramenta ex opere operato confiri gratiam, hoc est, vi actionis Baptismi, non habita ratione humana fides aut electionis & vocationis Divina. Contra verò Sacrae literæ docent, gratiæ perceptionem in adultis à fide oriri. Qui enim crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur, Marc. 16. 16. Fides in Christum quasi spiritualis quædam manus est, qua, ut Apostolus docet, accepimus remissionem peccatorum, & sortem inter sanctificatos, Act. 26. 18. Fide purificatur corda, Act. 15. 9. fide justificamur, Rom. 5. 1. Hujus autem veræ fidei semen & maturitas in solis electis existit. Unde fides non omnium esse dicitur, 2. Thess. 3. 2. sed electorum, Tit. 1. 1. Etsi effectum illius est stipulatio bona conscientia, quæ externo baptismo juncta, propriè nos servat, 1. Pet. 3. 21.

Idque graviter & eleganter declarat Augustinus In Joh. tractat. 80. quum ait: *Unde est hac tanta virtus aquæ, ut corpus tangat, & cor abluat; nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur?* Nam & in ipso verbo, aliud est sonus transiens, aliud virtus manens. Hoc est verbum fidei quod predicamus, ait Apostolus; quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus est JESUS, & credideris in corde, quia Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem, Rom. 10. Unde in actis Apostolorum legimus, fide mundans corda eorum, Acto. 15. & in epistola sua beatus Petrus: *Sic & vos, inquit, Baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientia bona interrogatio, 1. Pet. 3.* Hoc est verbum fidei quod predicamus, quo sine dubio, ut mundare possit, consecratur Baptismus. Quare ex hisce appetet non nostram de Baptismi gratia doctrinam, sed Pontificiorum opinionem ab orthodoxa antiquitate abhorrire, & Baptismum Christi minuere dignitatem. Nec mirum: quum & humanum Confirmationis figmentum tanti faciant, ut cum coelesti Baptismo non solum componant, sed etiam præponant & majori venerationi venerandum afferant: adeò, ut ex eorum sententia, ^b *Baptismo quidem Christiani, sed confirmatione demum in perfectos Christianos evadamus.* Quare ex hisce facile judicare possunt pii, quām egregiè Baptismi Christiani honorem Pontificii ruerantur. De cœna Domini similis est ratio. Nam quod hæresin inauditam esse ait, *Christum in Cœna præsentem, nulla veneratione colendum esse, vel adorandum statuere;* id ambiguè & falso judicas. Matth. 28. Nam Christum in Cœna esse præsentem agnoscimus & adoramus: quia divina sua natura & gratia perpetuè nobiscum est; sed in pane aut in specie panis in Cœna præsentem non agnoscimus. Quia, ut articuli fidei docent, *Ascendit in cœlum, ibique manebit donec redeat ad judicandum vivos & mortuos;* Acto. 3. 21. non autem patitur se indies millies ē cœlo in panem detrahi, aut eo formari. Quare Sacrarum literarum antiquitati adhærentes, adorationem panis iis relinquimus, ^c *qui deserio creatore creaturem, imò opus manuum humanarum colunt,* &c., pro Deo suo frustum panis, turpissima idolatria, adorant. Itaque nulla est, ut male censes, heresis, *quod orthodoxi Missæ sacrificium tantoperè detestantur,* quum ea potissimum hanc stabilitat idolatriam, & soli Christo conveniens sacerdotium, & unicum illius pro peccatis nostris sacrificium turpissem violet ^d; ac denique naturam cœnæ pervertat. Nam in Cœna jubemur panem accipere & comedere in recordationem corporis Christi: in Missa ^d verò sacrificus (ut putat) Christi corpus offert Deo, non solum pro fidelium vivorum peccatis, pœnis, satisfactionibus, & aliis necessitatibus; sed & pro defunctis in Christo nondum ad plenum purgatis. Sed ne quis errori desit fucus, Sacras Literas prætendis, & de sacrificio Missæ ait; *Ejus explosio, juxta Danielis Prophetiam, Antichristi temporibus debebatur,* Dan. 12. 11. Verum nec de Antichristi temporibus eo in loco prædicti Prophetæ (aliud dies secundi adventus Christi præsciri posset, Marc. 13. 32.)

^a Sent. Lib. 4. dist. 7. & de consecr. dist. 5. 5. De his. ^b Matth. 26. 11. Rom. 1. 25. ^c Heb. 5. 4, 5, 6. & 9. 11, 12. & 10. 14, 15. ^d Concil. Trid. sess. 22. cap. 3.

nec de fictio Missæ sacrificio loquitur, sed de jugi sacrificio veteris testamenti, quod Antiochi temporibus fuit interrumpum, & postea omnino sublatum, quum urbs Hierosolyma à Romanis funditus eversa est, *Matt. 24. 15.* Ac quamvis ad Antichristi tempora is locus pertineret, non aliud ista jugis sacrificii figura adumbraret, quam religionem Christianam, qua vera fide & charitate, animo & corpore fideles Deo in hostiam vivam offeruntur & consecrantur, *2. Pet. 2. 5. Apoc. 1. 6.*

Quamobrem ex hisce necessariò efficitur, falsò nos hæreos & novitatis insimulari. Ac propterea frustra in eo labores, ut demonstres nemini unquam eorum hæreticorum qui ante nos vixerunt, nobiscum per omnia convenisse. Hoc enim liberè profitemur ac docemus. Sed Patrum nobis consensum objicis.

COSTERUS.

Nullus veterum Catholicorum cum hereticis consentis.

Sanctorum patrum eadem est ratio, qui & unanimi consensi veteres hæreses à Neotericis, revocatas condemnaverunt, & disertis verbis se illa credidisse, sibique commissos populos docuisse scripserunt, quæ sectarii nostri Ecclesiæ Romanæ criminis & errori ducunt. Beatus Hieronymus gravissime infectatur Vigilantium, quod sanctorum reliquiarum venerationem impugnarit. Beatus Augustinus (*lib. de hæret. cap. 54.*) inter hæreses Eunomii recenset doctrinam de sola fide: quam tot annorum spatio decursu, rursus ab inferis suscitavit Lutherus. Beatus Ambrosius (*lib. de poenitentia*) eundem errorem de potestate clavium & peccatorum remissione reprehendit in Novato, quem docent sectatores Lutheri, &c. Fidem Romanæ Ecclesiæ de sanctissimo Missæ sacrificio ad unum omnes maiores tenuerunt: Sanctos cum Christo beato ævo fruentes, omnes invocaverunt: Romanum Pontificem magna veneratione & obedientia pro Christi vicario & B. Petri successore omnes coluerunt: operibus bonis merita & æternæ vitæ mercedem omnes attribuerunt: satisfactiones pro commissis peccatis omnes imposuerunt, & multa id genus se fecisse & credidisse doctuerunt, quæ ex diametro cum hæreticorum nostri sæculi doctrinis pugnant. Nemo igitur ex his omnibus cum quoquam de nostris sectariis per omnia consentit; constatque manifestè neminem toto orbe mortalium ante Martinum Lutherum, hoc est, ante annum Domini Christi 1517. extitisse, qui eam fidem teneret, quam Lutheri, Calvini aut aliorum hæresiarcharum discipuli profitentur. Qui hæc animo suo versat vir prudens, suæque salutis amans, non solum his novis hominibus, salutem suam non committet, sed & vehementer admirabitur, atque ex animo deplorabit, inveniri aliquos qui tam parvi ducant animas suas, ut in certam earum damnationem, non ita pridem excogitatam fidem, & coactum novorum hominum cœtum, pro vera fide & Ecclesia venerentur, sequanturque.

GOMARUS.

Illustre est, fateor, Patrum nomen & veterum consensus; sed illustrior est Pater cœlestis, & Sacré illius Literæ, ad quarum canonem Patres se examinari voluerunt, & decretem Pontificium pluribus jubet. Cujusmodi est memorabilis & ingenua illa Augustini sententia;^a *Neque quorumlibet disputationes, quamvis Catholicorum & laudatorum hominum velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia que illis debetur hominibus, aliquid in eorum scripturis improbare: si forte inventiremus quod aliter senserint quam veritas habet divino adjutorio vel alisis intellecta, vel à nobis: talis ego sum in scripturis aliorum, tales volo esse intellectores meorum.* Hac norma usi Patrum scripta non subterfugimus, sed nævos eorum, quos perperam excerpere & amplecti soletis, à veris sententiis secernimus.

^a Epist. 111. ad Fortunatum. ^b Grat. dist. 9. 9. Neque.

Quemadmodum, quod ais, *B. Hieronymus gravissime infectatur Vigilantium, quod sanctorum reliquiarum venerationem impugnarit:* id certum est: sed ita infectatur, ut infirmitate quadam humana, modestiz & veritatis limites in hoc & in Joviniano, sit transgressus: sicut Erasmus in operi ilius argumento testatur: & res ipsa demonstrat. Etenim Hieronymus nullis sacrarum literarum testimonii, sed sola consuetudine & dicti pugnat, adeò ut præclaræ sua sententiae in Matthæum cap. 23. *Hoc quia de scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probas;* oblitus fuisse videri possit. Ut interim omittam judicium illius de sanctorum adoratione, de cereis in honorem Sanctorum interdiu accensis, de vigiliis nocturnis, à sententia Pontificia discrepare. Quæ verò de Eunomii & Novati erroribus aspergis, ea jam ante diluimus. Quibus addo disertum Augustinæ confessionis testimonium, articulo 6. Item docent, quod, quam fide reconciliamus, necessario sequi debeat justitia bonorum operum, qua Deus nobis mandauit, & Christus præcepit; si vis in vitam ingredi, servamanda. Et articulo 11. *Damnam Novatianos, qui nolebant absolvere eos qui lapsi post Baptismum, redibant ad paenitentiam.* An illud oblectro est, (ut objicis) *Eunomii & Novati errores ad inferis revocare?* Aut potius jam detectam & patefactam accusationis tuæ falsitatem agnoscis? Addis deinde *fides Romana Ecclesiæ de sanctissimo Missæ sacrificio ad unum omnes maiores tenuerunt.* Sed unde id probas? Ostendimus enim iam sèpius id cum primis Christi Sacerdotis dignitati & unici illius sacrificii propitiatorii meritis, & Cœnæ institutione è diametro repugnare.

Eadem etiam fide absque sacrarum literarum & Apostolicæ ecclesiæ testimoniis, sanctos ab omnibus invocatos affirmas. Nam quæ alibi de hoc argumento differis, suoloco expendemus. Interim crassam & variam à vobis committidolatriam, cùm in sanctis definiendis, tūm in cultu eorum statuendo, apertum est. Nam primum sanctos colitis, partim tales, quales nunquam in rerum natura extiterunt, ut ^a Christophorum gigantem, Georgium equitem & similes; partim eos, qui è cœlo impietate sua exclusi sunt; aut an in cœlo sint, certo constare non potest: quum Pontificia solum auctoritate (quam in ea re errare posse vulgo agnoscitis) in Sanctorum album relati sint. Quia de retrita & vetus illa querela est, *Multorum corpora colis in terris, quorum anima torquentur apud inferos.* Et ut in Sanctis definiendis, sic & in cultu eorum describendo aberratis toto cœlo: quam Dei sapientiam & potentiam & Christi unici mediatoris nostri munus Ethnicorum more magna ex parte Sanctis vestris arrogatis. Nam quid minoribus suis & tutelaribus Diis tribuerunt idololatræ gentiles, quod non sanctorum animis vendicetis? Tempa, (inquam) cereos, sacrificium, rerum omnium, quæ in terris sunt, notitiam, certarum provinciarum, morborum, membrorum, potestatem. Asciubi quid est discriminis, id nova quadam impietatis specie repeditis abundè. Itaque antiquitatem scripturæ audimus; *Dessertum adorabis, & ei soli serues,* *Math. 4. 10.* Ethnicum consentientem Augustinum de vera religione, cap. 55. Non sūt inquit, *nobis religio, cultus hominum mortuorum.* Quia, si piè vixerunt, non sic habentur, ut tales querant honores: sed illum à nobis coli volant, quo illuminante, letantur meritis suis nos esse consortes. Honorandi ergo sunt propter imitationem, non adorandi, propter religionem. Cæterum, quod de Pontificis Romani dignitate mones, id proxima controversia plenius excutietur. Ad bonorum autem operum merita quod attinet, agnoscimus Latinos Patres merendi verbo abusos, non raro pro adipisci jure aut gratia: & meritum impropiè bonum opus appellasse (ut eo quem modò adduxi Augustini loco, appetat) non autem eo sensu, quo Pontificii rapuum traducunt.

^a Hortulo animæ, par. 4.

Nam quemadmodum Sacræ Literæ ajunt, stipendium peccati, mors; donum verò Dei, vita eterna, *Rom. 6. 23.* Sic Augustinus *De gratia & lib. arb. cap. 6. Dona sua corona Deum; non merita nostra.* Ea quippe sunt (ut Bernardus piè & elegan-

elegerat Tractatu de lib. arbitrio & gratia declarat) via regni, non causa regnandi. Atque hinc etiam cognosci potest, quid de satisfactionibus vestris, quas inter merita recensetis, judicandum sit. Ais quidem, *Satisfactiones, pro commissis peccatis omnes (Patiens) imposuerunt. Agnosco satisfactionum multos meminisse, sed alia ratione.* Illi enim externa quædam resipiscientia indicia peccatoribus prescriperunt, quibus non iudicio Dei, sed ex Dei præcepto, ecclesia offendit satisfacerent. Nam Dei iudicio pro peccatis nostris nemo satisfacere potuit, sed solus & per se est satisfecit^a Christus obedientia sua ad mortem crucis: in qua redemptionis pretium solvit, 1. Joh. 1. 7. & debitorum nostrorum chirographum affixit, Col. 2. 14. &c. Cujus satisfactionis participes sumus per fidem, Rom. 3. 25. quā justificati, pacem habemus cum DEO per Dominum nostrum JESUM Christum, Rom. 5. 1. & 8. 1. Itaque satisfactio duplex est: alia, qua satisficit ecclesia publica exomologesi & resipiscientia professione; alia, qua soli Deo, quem resipiscens peccator fide Christi satisfactionem amplectitur, eaque fretus veniam à Deo implorat. Utriusque meminit Cyprianus quum alibi, tum libro 4. epistola quarta. Talis verò satisfactio qualem Pontifici sacerdotes confitenti peccata, pro arbitrio suo, prescribunt, quaque non culpa, sed pena solum temporalis^b redimatur, non est cultus Dei, nec patrum orthodoxorum doctrina, sed traditio humana, à Sacris Literis & ab orthodoxo Patrum consensu aliena, quæque doctrinam de gratia & beneficio mortis Christi & verum Dei cultum mirificè obscurat. Quare, ut injuste gloriari Costere, neminem ex sanctis Patribus ante Lutheri tempora, extitisse, qui idem nobiscum senserit: sic pii omnes, qui saluti suæ consultum volent, nec Pontificis anathematis, nec Jesuitarum maledictionis, à recta Orthodoxarum Ecclesiarum via deterri se patientur. Sed quia hic latissimus Pontificiorum est campus, in quo insolentius nobis insultant, quid amplius ad hanc sententiam nostram minuendam adferas, examinemas.

^a 1. Joh. 2. 1. ^b Concil. Trid. sess. 14.

COSTERUS.

Apostoli cum hereticis non senserunt.

Atqui occurunt adversarii, dicuntque, Apostolos Christi ad mentem Lutheri docuisse & passim toto terrarum orbe rerum credendarum sensum atque intelligentiam expoluisse. Quos si doctrinæ suæ favere demonstrent, non aliis argumentis opus erit ipsis, ut dogmatum suorum integratem veritatemque persuadeant. ^a Sed ista pauca attendat vir prudens; primum quidem, cum sectarii omnes, illi etiam, qui pugnantia tuerintur dogmata à se Apostolos stare quisque velint, Lutherani, Calvinisti, Swenckfeldiani, Anabaptisti; quis me docebit, Apostolos Lutheri potius quam Calvini fidem tradidisse?

^a Quatuor attendenda.

Deinde verò mirum omnino videtur, cum tantos in instituendo orbe labores insumpserint Apostoli Christi, tot annis sudaverint, tot miraculis prædicationem suam confirmaverint, tot loca peragraverint, eos ne unum quidem hominem posteritati reliquisse, qui sinceram doctrinam Apostolicam per omnia integrum, incorruptamque tenuerit, posterisque tradiderit.

Atque id quidem admirandum amplius, quod statim à primis illis Apostolorum temporibus, non varii diversis locis, sed eidem prorsus per universum orbem errores, iisque gravissimi irrepserint, nemine advertente Episcoporum, quos sibi successores Apostoli constituerant. Certum est, (ut testatur beatus Irenæus lib. 3. cap. 4.) sacrificium Missæ in omni loco Deo oblatum statim à morte Apostolorum Christi fuisse: constat ubique invocatos Sanctos, & satisfactiones penitentibus indicatas; quæ, dum non possunt inficiari heretici, fatentur prima post Apostolos centuria introductos errores, quos Calvinus appellat *hallucinationes patrum*. Ceterum vir prudens accordatus statuet potius homines illos, qui 1500. annis post Apostolorum ætatem secuti sunt, graviter hallucinati & falli, fallereque, quam sanctissimos illos ma-

jores nostros, qui & ex Apostolorum docentium ore veram, puramque Christianæ religionis cognitionem accepérunt, & ipsorum mentem probè assequuti sunt: præsertim cum non pauci illorum fidem ab Apostolis perceptam sanguine suo consignarint. Intelliget certè vir prudens non esse consentaneum divinæ bonitati ut totis 1500. annis vera fides doctissimos quosque pientissimosque viros, Apostolis vicinos latuisse; & demum post tot secula innotuisse Lutheru, Calvino, ceterisque Neotericis, afferatur. Si namque statim post Apostolos corrupta est fides, perierit, utique cum fides sit una, Eph. 4. 5. quæ sibi neque addi quicquam, neque demin patitur. Si fides periret, interiit simul ecclesia, quæ in vera fide innititur. Sublata fide atque ecclesia, necessario efficitur, æternis ignibus adjudicatos, quotquot alienam à Lutheru fidem professi sunt, quia sine fide impossibile est placere Deo, Heb. 11. 6. Ista si depositis affectibus, vir prudens expendat, non crederet se novis doctoribus, qui licet fidem suam atque Ecclesiam ad Apostolos ipsos referre laborent, in primis tamen heresiarchis suis subsistere coguntur, & totis 1500. annis successionem interruptam fateri, cum ne unum quidem post Apostolos hominem afferre possint, qui per omnia cum ipsis in doctrina consenserit. Si norint, edant nomen, fideique ipsius testimonia proferant. ^a Neque movebitur vir prudens, si dicant occultos aliquos exitisse omni tempore, qui Lutheranam fidem à se conservatam ad posterios transmiserunt. Primo namque Lutherus ipse fateatur à nullo homine se institutum, sed à solo Christo; agnoscitque se primum sui dogmatis inventorem. Deinde argumento vel teste nullo, occultos hos Lutheranos docere possunt; ut manifestè intelligas, effugium esse eorum, qui se à veritate constringi sentiunt. Si occulti fuerunt, unde norunt fuisse? Ego pari ratione, si novam comminisci heresim velim, à ceteris omnibus alienam & diversam, ad Apostolos per occultos quosdam deducam: sed ita occultos, quos neque homo ullus unquam novit, neque Deus. Et hæc de origine sectarum.

^a An ante Lutherum occulti fuerint Lutheranæ.

COMARUS.

Hujus orationis tuæ duo summa sunt capita, de quibus ordine dicturi sumus. Primum enim sententiam nostram proponis, eamque veritate cogente, confirmas. Ut enim graviter & piè ait Ignatius Epistola ad Philadelphenses: *mihi antiquitas est JESUS Christus: cui nolle obedire, manifestum exitum est*: ita & nos antiquitatem fidei nostræ, inde comprobamus, quod Christi, & Apostolorum doctrinæ conveniat. Cujus rationis tanta est firmitas, ut assensum hunc exte expresserit; *Quos (inquis) si doctrina sua favere demonstrant, non aliis argumentis opus erit ipsis, ut dogmatum suorum integratam veritatemque persuadeant*. Verum ne omnino vixtus esse videaris, nostram assertionem quibusdam effugii eludere studes. Ac primum quæraris, *quum sectarii omnes, etiam illi qui pugnantia tuerintur dogmata, à se Apostolos stare quisque velint, quis me docebit, Apostolos hujus potius quam illius fidem tradidisse?* Sacrae Apostolorum literæ. Ut enim probum aurum ab adulterino, lapidis Lydii affictus, & rectum à curvo norma adhibita discernit: sic etiam doctrinæ Apostolicæ veritas, ad Apostolicarum literarum canonem examinata, dignosci potest. Atque hinc Svenckfeldianos & Anabaptistas, non solum nostri, sed etiam Pontificii ex Sacris Literis refellunt. Eadem etiam regula Lutheri & Calvini de Cœna Domini sententias judicantur. Quoniam Cœnæ Dominicæ descriptio, sacramentorum natura, corporis Christi veritas, ascensio in cœlum, & mora ad iudicii diem, ac reditus ē cœlo (quæ omnia Sacris Literis accuratè continentur) nonnihil fermenti Pontificii in Cœnæ doctrina Lutheru adhæsse demonstrant. Similis est ceterorum ratio. Quemadmodum enim, quum de genuina Platonis, Aristotelis aut Galeni doctrina disceptatur, meritò ad scripta eorum recurritur: ita & doctrina Apostolica ex eorum scriptis appetit. Quare inane est hoc priuum tuum effugium, & parisi momenti sunt reliqua. Quis enim unquam afferuit,

afferuit, Costere, ne unum quidem hominem posteritatis reli-
etum, qui sinceram doctrinam Apostolicam per omnia inte-
gram, incorruptamque tenuerit, posterisque tradiderit? Nam
quam multi extiterunt viri pii, qui nihil omnino scripserunt?
quam multa etiam scripta interciderunt? Quare ex iis quæ
supersunt, de reliquis omnibus non est ferendum judicium.
Deinde si doctrinæ Christianæ fundamentum spectes, vete-
res scriptores non paucos (etsi suos habuerint nōnos) veram
doctrinam conservasse ac tradidisse agnoscimus. Sed excipis,
admirandum amplius, quod statim à primis illis temporibus A-
postolorum iidem prorsus, per universum orbem errores irre-
pserint: verum nihil hic admiratione dignum; quia S. San-
ctus id renunciavit. *Iam enim* (ait Apostolus) *peragitur my-
sterium iniquitatis*, 2. Thess. 2. 7. & Apostolis etiam super-
stitionibus Judaismus & inanis Philosophia plerasque ecclesiæ
corruerunt, Col. 1. & 3. &c. Apostolis verò vita defunctis
à verbi puritate deflectentibus viris primariis, facile reliqui
auctoritate illorum decepti hallucinati sunt, quemadmo-
dum ex Papia, Origine & similibus, ² videre est. Sed quibus
exemplis sententiam tuam demonstras? *Certum* (inquis) *est*
*ut refatur B. Irenæus, sacrificium missæ in omni loco Deo obla-
tum statim à morte Apostolorum Christi fuisse: imo contra certum* est sacrificium Missæ Pontificiæ, Orthodoxæ antiquita-
ti, fuisse ignotum. Etenim nonne Missam hisce elogiis vul-
gò ornare & appellare soletis, *sacrificium propitiatorium cul-
pa, satisfactorium pena, meritorium gratia, impenitentiarum*
denique omnis generis beneficiorum pro vivis, & promortuis:
ut interim de missa privata & sicca, aliisque vestris in Chris-
tianam religionem contumeliis, taceam. Quorum nihil om-
nino ex Sacris Literis, nihil, secundum eas, ex orthodo-
xa antiquitate, probari potest. Nam quod Irenæi auctorita-
tem prætendis, erras non solum memoria, quoniam lib. 3. cap.
3. pro lib. 4. cap. 32. & 34. citas, sed etiam judicio: Nam
Irenæus nullam omnino Missam facit mentionem, sed eucha-
ristiæ & gratitudinis fidelium: qua in ecclesia, ex more vul-
gato, offerebant panem, vinum, & reliqua, in usum partim
Cœnz Dominicæ, partim ecclesiæ ministrorum, partim
pauperum. Quam oblationem sacrificium Irenæus nominat,
non propitiatorium redimendis peccatis, sed eucharisticum,
gratitudinis ergo, quod alimenta nobis prestat Deus. Quo sen-
tu Apostolus ait, *Per ipsum igitur assidue offeramus Deo sacri-
ficium laudis, id est, fructum laborum confuentium nomi-
nibus. Beneficentia vero & communicationis ne oblivia scimi-
ni; talibus enim beneficiis delectatur Deus*, Heb. 13. 15, 16. Et
alibi: *Expletus sum posteaquam accepi ab Epaphroditio, que à
vobis missa sunt, odorem fragrantia, hostiam acceptam ac gra-
tam Deo*, Phil. 4. Idque ex loco Irenæi demonstrari potest:
quem, quia plurimum ad Missam vestram stabilendam per-
tinere arbitraris, non pigebit totum ascribere. Sed (inquit ille lib. 4. cap. 32.) & suis discipulis dans consilium primicias
Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi
nec infirmi nec ingrati sint, cum qui ex creatura panis est
acceptis & gratias egit, dicens: *Hoc est corpus meum: & cali-
cem similiter, qui est ex ea creatura, que est secundum nos.*
Suum sanguinem confessus est, & novi testamenti, novam
*doctrinam oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens in uni-
verso mundo offers Deo, ei qui alimenta nobis prestat primicias*
*suorum munierum in Novo testamento, de quo in duodecim pro-
phetis Malachias sic præsignificavit; Non est mihi voluntas in*
vobis, dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam
de manibus vestris. Quoniam ab oru solis usque ad occasum
*nomen meum glorificatur inter gentes, & in omni loco immen-
sum offers nomini meo & sacrificium purum. Quoniam ma-
gnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens:*
*manifestissime significans per hoc, quoniam prior quidem popu-
lus ceſſavit offerre Deo: omni autem loco sacrificium offers ei,*
& hoc purum: nomen autem ejus glorificatur in gentibus. Et
cap. 34. Quoniam igitur cum simplicitate ecclesia offers justo
munus ejus purum, sacrificium apud Deum depuratum est.
Quemadmodum & Paulus Philippensibus ait, Repletus sum
*acceptis ab Epaphroditio, que à vobis missa sunt, odorem suavi-
tatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. Oportet enim nos*

² Eusebius eccl. hist. lib. 3. cap. 6.

oblationem Deo facere, & in omnibus gratos inventari fabrica-
tori Deo in sententia pura & fide, sine hypocrisi, in spe firma, in
delectione ferventis, primis earum, que sunt ejus creature-
rum, offerentes, & hanc oblationem ecclesia sola purum offer-
fabricatori, offerens & cum gratiarum actione ex creaturæ
ejus. Atque hæc adversus Missam. De satisfactionibus vero
jam antea respondimus. Quare confidenter potius quam ve-
rè gloriari, ea quæ adducis, nos inservi non posse. Deinde
iniquè Calvinum reprehendis, quod patribus (quos aliqui
omnes magnificamus) hallucinationes alias tribuit. Etsi e-
nem *Apostolorum temporibus fuerint propinquiores*, id ter-
men ab errore eos minimè liberat. Errare, labi, decipi, hu-
manum est. Quod ut melius appareat, quum plurima suppon-
tant argumenta, paucis & perspicuis exemplis id demonstra-
bo, non ut dignitatem eorum minuam, sed ut veritati divinæ
necessariò consulatur. Optarim enim me omnia patrum anti-
quorum dicta posse justè probare & excusare: aut lapsus co-
rum, ex charitatis officio & debita iis reverentia honestè pos-
setegere.

Sed prius non patitur rei veritas, nec auctoritas Dei quem
proclamantem audio: *Va qui dicitis malum, bonum; & by-
num, malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebra-
ponentes amarum dulce, & dulce amarum*, Esa. 5. 20. Eo-
que merito Scholasticorum & reliquorum Romanorum Ecclesiæ
Theologorum in Patrum sententiis exponendis, mala fides
fugienda est. Nam quod de Thoma Aquinate ait Cajetanus,
id reliquis plerisque Pontificiis scriptoribus commune est:
Frequenter (inquit in 3. Thom. q. 27. arg. 4.) *auctori sensu in*
Philosophia & Aristotelem ut Philosophum exposuit, quidquid
ipse Aristoteles senserit: ita in Theologia doctores, (Pates)
*ut Theologos, quidquid illi auctores senserint, exponere coman-
tar; ut in sano salventur eorum verba sensu. Nec enim hæc*
modestia aut sapientia est (ut Cajetanus censet) sed contra
mala fides & inconstantia: quam etiam Ethnici Philosophi
naturæ & rectæ rationis ductu damnaverunt. Merito enim
ab omnibus celebratur egregium illud de veritate honoranda Aristotelis dictum Ethic. ad Nicom. lib. 1. cap. 6. *Quæ no-
bis, et si difficultis est questio, quod nobis amici sunt ii, quideam*
*induxerunt, tamen eorum est, veritatis retinende causa, sua e-
tiam decreta tollere, philosophos præstari. Esi enim utrique*
chari sunt, tamen præclarum est pluris estimare veritatem. Ita-
que in meliore partem ex charitatis lege, (quæ optima in
dubiis sperare jubet 1. Cor. 13.) aliorum dicta exponenda sunt.
Sed ubi certo de falsa sententia constat, sine turpi fraude & ve-
ritatis Christianæ jactura excusari non potest. Alterum vero
quod optarim, est, ut Patrum errores honestè possent silen-
tio tegere; sed obstat adversiorum importunitas, qui cum
magno veritatis & infirmorum dispendio immodice patres
extollunt, & reliquis plerunque sanioribus sententiis, nōnos
eorum excerptunt & oraculi instar fidelicibus obtrudere conan-
tur. Quare rectè nostri historici & Theologi liberè & pī
patrum errores notant, ne in eos, tanquam in scopolos, imprudentes lectores impingant.

Ac propterea ut in re non minus odiosa, quam necessaria justam omnium reprehensionem devitem, divinæ veritatis & salutis ecclesiæ studio è multis certos patrum errores proponam, quos Pontificii nulla probare possunt ratione, sed nobiscum pariter aversantur. ³ Ac primum Cerinthi de mille regni Christi annis errorem amplectus est *Justinus Martyr*, contra Tryphonem, & *Papias*, qui (ut Eusebius refert historia ecclesiastica libro tertio, capite trigesimo sexto) quam plurimis post se ecclesiasticis viris ejusdem erroris causam dedit, quod ad antiquitatem ipsius respxerunt, utpote Irenæus, &c. Eudem errorem secuti sunt *Tertullianus* contra Marcionem libro 2. *Laclanius Firmianus* lib. 7. cap. 24. *Apollinaris*, *Victorinus Pictavensis*, & alii, ut testatur Hieronymus in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, cap. *Papias*. Omitto fabulosas *Papias*, *Tertulliani*, & aliorum veterum tra-
ditiones, quas vulgo *Apostolicas* appellantur. Deinde Julianus Martyr Apologia secunda magno errore ait; *Qui cum*
*ratione vixerunt, Christiani sunt, et si non novisse Deum es-
timatis sint: quales apud Gracos Socrates, Heraclitus atque si-*

³ Patrum errores varij.

miles. Irenxi quoque errores alii, non ignoti sunt. Ait enim *Enochum legatione Dei ad Angelos funetum*, libro 4. cap. 30. *Fidem esse in potestate nostri liberi arbitrii*, libro 4. cap. 72. *Christum docuisse annos ferè viginti: crucifixum vero circa annum etatis sue quinquagesimum: idque traditionem esse Apostolicam statuit lib. 2. cap. 39. & 40. Contra Clemens Alexandrinus*, Origenis præceptor contrario errore (quem in Valentianis reprehendit Irenæus libro 2. cap. 38.) ait, *Christum unicum tantum annum docuisse, ejus crucifixum quum annorum esset triginta: abusus ad id loco Esaïæ 61.2. ut predicarem annum placabilem Domino*. Deinde majore errore ait, *Christum nec esurisse verè, nec verè sitiisse, & impatibilem, gaudii ac doloris expertem*. *Apostolos etiam post resurrectionem Christi ab affectibus fuisse liberos*, Stromatum lib. 6. pag. 301. Præterea Christum & Apostolos omnibus animabus, que apud Inferos erant, annunçasse Euangelium, ut que ad fidem in inferno converterentur, eas servaret; reliquas vero in incredulitate perdentes, justè damnares, ibid. lib. 6. pag. 295. Origenis vero errores prætero, quia tam multi & graves fuerunt, ut inde *Origenistarum secta* appellata sit. *Cypriani & Synodi Africanæ de Baptismo hæreticorum error notissimus est*, ex lib. 2. epist. 1. ad Stephanum Papam Romanum. *Hilarius ait*, *Deum nec pios, nec impios judicaturum, sed medios*, in Psalmum primum. Et alibi: *Christi animam tristem fuisse usque ad mortem, non metu mortis, sed quod quum spiritus blasphemia nec hic, nec in eternum remittatur; metuerit, ne discipuli se Deum abnegarent, quem censem & conspum & crucifixum essent contemplati*. In Matth. Can. 31. De corpore Christi docet etiam, primum illud non habere originem ex Maria (ut que incrementa tantum & partum constiterit) sed ex cælo & S. Sancto. De trinitate lib. 10. Deinde corpus Christi passum sine ullo dolore, Ibid. Denique tandem id in fine mundi mutatum iri in naturam divinam, ne Christus ex parte Deus sit, sed totus Deus, lib. 11. Ambrosius quoque contra historiæ Euangelicæ veritatem Petri abnegationem mirificè extenuat & excusat commentariis in Lucam lib. 10. c. 22. quam sententiam merito reprehendit Hieronymus commentariis in Matth. cap. 26. Deinde Paradisum, quem Moses describit, non in terra, sed in animo hominis, contra scripturæ veritatem, constituit, & totam illius historiam variè deformat, lib. 6. epist. 62. Hieronymus tradidit *Angeli multis seculis ante mundum creatum extitisse ac Deo servisse*, comment. ad Titum 1. *Dei providentiam singulas res etiam vilissimas nosse*, negat commentariis in Habac. i. In arguento vero de Petri reprehensione & Apostolorum veritate quam graviter aberrarit in comment. ad Gal. 2. demonstrat Augustinus ep. 19. qui suos etiam habuit nævos. Quamvis enim Patrum omnium communis sententia, purissimus habetur, hominem tamen se esse qui errare potuerit & erravit saepius, non solum Christiano & singulari candore suis *Rerum Ecclesiasticarum* libris confessus est, sed alia etiam, quæ non animadvertis, idem testantur. Quale est illud, quod infantibus cænam Domini ad salutem oīnnino necessariam asserit, Tomo 7. De peccatorum meritis contra Pelagianos, lib. 1. cap. 20. & aliis in locis. Nec is privatus fuit Augustini error, sed aliis etiam Patribus communis. Quippe propterea infantibus cænam Domini, contra Christi institutionem administrabant, ut ex Augustino colligitur, tom. 10. sermone de verbis Apostoli, & tom. 2. epist. 107. & ex Cypriano, sermone De lapsis: cuius etiam loci Augustinus meminit. Chrysostomus & ceteros Græcos patres, vel illud etiam erroris satis convincit, quod liberi arbitrii vires tantoper extollant, ut ejus dignitate nos præparari ad gratiam statuant. Quam Græcorum Patrum doctrinam cayendam & rupudiandam

esse, meritò ^a Lovaniensis vester Theologus ac promachus vester agnoscit. Denique conciliorum multorum, tam universalium quam particularium errores ^b alibi ostendimus. Quare nullam orthodoxis Patribus facimus injuriam, quum hallucinationes aliquas iis tribuimus, & quum scenum ac stipulam doctrinæ humanæ ab auro divini verbi secernimus. Quam multa enim præterea quæ recensuimus in sacrarum literarum interpretatione, à Spiritu Sancti mente aliena protulerunt? Quanta sententiarum in rebus gravissimis diversitas?

Sed excipis; *Si statim post Apostolos corrupta est fides, perierat utique: sanè, si te audire lubeat; at si veritatem spectes, facile comperies, quod ut non omnia corporis vulnera mortem inferunt, sic nec quævis fidei corruptio illius interitum adducit. Nam quod ais fidem esse unam, quis negat? Sed quosdam unitatis illius esse gradus, ex scriptura Dei & experientia ecclesiæ cognosci potest. Alii enim (ut Apostolus 1. Cor. 3. 12. testatur) superadificant fundamento, aurum, argentum, lapides preciosos; alii ligna, fænum, stipulam. Idque ex iis patrum exemplis quæ retulimus, perspicue probatur. Linde etiam liquet, quanta sit consequentia illius & sequentium vanitas, quum ais: si fides periit, interit simul ecclesia: quum neutrum periisse demontremus. Ejusdem momenti est inanis ista gloriatio, qua novitatem nobis exprobras. Nam quum in ea accusatione nihil adferas novi, sed cramben antè saepius refutatam reponas: non est cur de ea refellenda multum laboremus. Flagitas à nobis ut antiquitatem doctrinæ nostræ probemus? Sacrarum literarum auctoritatem & iis consentientem veteris ecclesiæ consensum producimus, ut ex antecedentibus constat. Quare frustra at antiquos patres, præsertim quum vobis adversentur, nos provocas. Huc accedit quod nunquam defuerunt orthodoxi, ne in medio quidem Papatu, qui genua sua Baali non incurvarunt. Sed quemadmodum pii Israëlitæ Eliæ temporibus furore Achabi afflicti se abdiderunt: sic verè fideles, Majorum memoria, tyrannide pontifica pressi, saepius latebras querere coacti sunt. E quibus tamen emergerunt nonnullum & liberiore voce usi sunt: sed subiò calumniis, furca, ferro, flamma eos repressitis. Nam quid, obsecro, de fidei fundamentis à nostris docetur Ecclesiis, quod non ante trecentos annos, ut alia omittam, Waldo, & pii illius discipuli ad Lutheri usque tempora constantissime docuerunt? Quid in Pontificiis errorum reprehendimus, quod non à multis seculis à plurimis viris piis factitatum? Demonstrant id Veterum scripta, & ex eorum testimoniosis Catalogus testimoniis veritatis & martyrum Christi historia. Nam quod objicis, Lutheerus ipse fatetur à nullo homine se institutum, sed à solo Christo, agnoscisque se primum dogmatis auctorem, non solum falso, sed etiam inepte assertur. Falso quidem, quod nullo Lutheri testimonio id probare potes: inepte vero, quod contraria copulas. Nam si à solo Christo se institutum gloriatur quomodo se primum dogmatis sui inventorem gloriar possit? Quorsum igitur Waldensium & Hussidem tandem perè commendat? Cur patres Orthodoxos, cur Sac. L. ad dogmatum suorum veritatem confirmandam adducit? Sed hac scil. ratione adversarios oppugnare soletis, ut quum veritatem extinguere non possitis argumentis, eam calumniis variis obscurare studeatis. Ex quibus etiam appetet, quæm frivola sit etiam illa de occultis (ut vocas) Lutheranis exceptio. Etsi enim ecclesiam persecutionibus pontificum penè oppressam, quasi ignem sub cineribus, latuisse interdum statuamus, nihilominus tamen ex ea scintillæ quædam subinde emicuerunt, ex quibus ecclesia innotuit. Itaque non est cur novitatem doctrinæ aut ecclesiæ nobis objectes.*

^a Stapletonus Antidot. Euang. in Joh. 6. 37. ^b Lib. 2. de sacra script.

CAPUT QUINTUM.

Verum quum in oppugnanda orthodoxa ecclesia nihil sis affectus, videamus porro an Pontificiam paulo feliciter tuearis.

COSTERUS.

Amicitias ecclesia Catholicae, ejus Propagatio & Successio.

Convertat porro nunc se homo prudens, sua salutis amans, ad ecclesiam Romanam, ejus intueatur originem, consulat annales, Græcasque & Latinas historias, inspiciat veterum monumenta, templa, monasteria, sacram supellecilem, ritus & ceremonias, & quidquid demum a liquid antiquitatis refert, inveniet ante annos 100. 200. 300. & usque ad 1500. eandem doctrinam, eandem fidem, eandem ecclesiam, quovis tempore, per omnes etatum gradus extitisse. Sive enim ascendat ad Apostolos, cognoscet eandem fidem in Catholicis hac nostra tempestate viventibus, atque in eorum parentibus ante annos 100. & in istorum avis, abavis, ceterisque majoribus re nulla proflus variata: sive descendat, manifeste videbit perpetuam ab Apostolis ad nos usque nullo unquam tempore interruptam successionem. Videbit ex Christi Domini mandato primum quidem praedicatum esse Euangelium Hierosolymis, tum in omni Iudea & Samaria, demum ad ultimos terræ fines, Act. 18. & Heb. 2. 6. Ut namque Orientales, & Meridionales prætermittamus, certum est Germaniam utramque & Galliam nunquam aliam didicisse fidem, quam quæ hodie à Catholicis servatur. B: Petrus Germanis misit Crescentem, qui Moguntinis; Eucharium & Valerium, qui Treveris; Mathernum, qui Tongris & Coloniensisbus euangelium praedicarunt. Ad Gallorum conversionem ablegavit Sextum, Sinicum, Amantium, Mennium qui Rhemensem ecclesiam fundarunt: Savinianum & Potentianum, qui Senonensem; Altinum qui Aurelianensem; Adventinum, qui Carnotensem; Austromonium, qui Avernensem; Martialem, qui Burdegalensem, pluresque alias. D. Petri successor Clemens in Gallias direxit Dionys. Areopagitam, cum Rustico & Eleutherio, qui Parisenses fidem docuit, & Virdunensisibus Sanctinum Episcopum dedit: Exuperium, qui Bajocensisbus primus præfuit; Taurinum, qui Ebroinensisbus; Eutropium, qui Xantonensisbus; S. Photinum qui Lugdunensisbus. Hipporò eandem quam à B. Petro atque Clemente acceperant fidem & religionem ad posteros transferunt: populos non alia quam Catholica fide imbuerunt, & novis ecclesiis Episcopos præfecerunt: quain re non parvam operam præstítit in Gallia temporibus Clodovæ B. Remigius Remensis Episc. & in Germania B. Bonifacius Moguntinus, primus Archiepiscopus, qui auctoritate Stephani Romani Pontificis, auxilioque Caroli M. Imp. multas ecclesias erexit & Episcopales Cathedras instituit.

Nec cessarunt interea Romani Pontifices, qui sibi universalis ecclesiæ curam non ignorabant esse commissam, subinde novos Doctores & Pastores emittere, Medardum, Peregrinum, Agricium, Amandum, Wilebrordum, Rumoldum, qui Galicas & Belgicas aliquot provincias ad Christi fidem adduxerunt. In Angliam primum, S. Lupus & S. Germanus, temporibus Attilæ; tum à B. Gregorio Magno, S. Augustinus cum sociis missi fuerunt.

* Fuit tempore Lucii regis.

GOMAUS.

Magnifica oratio! quæ assensum omnino meretur, si veritati conveniret; sed cum ab ea dissideat, non est cur provocatiq[ue] tuam metuimus. *Convertise se* (ut hortaris) homo prudens, sua salutis amans ad ecclesiam Romanam: ejus intueatur originem, consulat annales, Græcasque & Latinas historias inspicat, veterum monumenta, templa, monasteria sacram supellecilem, ritus & ceremonias, compiceret omnino, non eandem, ut gloriari, doctrinam, & eandem eccl-

siam vestram per omnes etatum gradus extitisse. Nam ut à prima illius origine exordiamur, quemadmodum Pauli tempore sincera & illustris fuit Romanæ ecclesiæ fides, quæ expressa & confirmata est epistola ad Romanos: Sic hisce temporibus Romana fides adeò deformata est, ut epistola illa non tam ad Romanos, quam contra Romanos scripta videatur. Cæterum ne quid à nobis attentus lector desideret, pauca ad inanem Costeri iactationem reprimendam exempla proponam, quibus non eandem semper cum majoribus doctrinam in Romana Ecclesia viguisse demonstrabo.

Paxrum & Romana ecclesia dissidia in doctrina religione.

1. De S. Scriptura.

Nam ut à scriptura exordiar, eosdem libros divinos nō bscum agnoscit Hieronymus, Prologo Galeato: reliquæ qui apocryphi dicuntur, rejicit: vos contra huic sententia anathema denunciatis, Concil. Trid. sess. 4.

2. De Pontifice Romano.

Deinde Pontificem Romanum docet Hieronymus iure divino aliis Episcopis minimè superiore, tom. 2. Ep. ad Euagrum: vos contra eum Capite Episcoporum affirmatis, à quo tanquam membra descendunt, & de cunctis plenitudine omnes accipiunt, Durandus Rationali divinorum offic. lib. 2. c. 1. Gregor. M. Papa Imperatori potestarem super omnes homines calitus datam agnoscit, sequi indignum famulum Imperatoris, cuius mandatis ex officio sibi parentibus sit, aperte profitetur, Ep. lib. 2. ep. 61. ad Mauritium imperatorem: contra verò Papa Bonifacius 8. statuit ad saltem necessarium, ut omnes mortales essent Reges & Imperatores Pontificis sub fine imperio: Extravag. com. lib. 1. De auctoritate & obed. c. 1. Unam sanctam: ideoque Philippum Pulcrum Galliz Regem (quod huic edicto resisteret, ac Bonifacium haereses accusaret) excommunicavit: quem tamen postea, rescisso Bonifacii decreto Clemens Pontifex laudavit & absolvit; Extravag. com. lib. 5. De privilegiis, c. 2. Præterea Patres & Concilia Pontifices Romanos non paucos haereses insimulant ac damnant. Hieronymus in Chronico Eusebii & Concilium sextum. Tu contra Papam solum errare non posse in fide, contendis.

3. De Eucharistia signis.

Poculi usum in Cœna Domini sine sacrilegio omitti non posse Gelasius Papa rectè decernit, De consecratione, dist. 2. S. comperimus. Contrà ecclesia Romana Concil. Trident. ei qui hoc senserit, anathema denunciat, sess. 21. can. 1. Et tamen vi veritatis hujus doctrinæ Pontificis novitatem facit, his verbis: *Quare agnoscens sancta mater ecclesia hanc suam in administratione sacramentorum auctoritatem, licet ab initio Christianæ religionis non infrequens utriusque speciei usus fuisse; tamen progressu temporis latissime mutata iam illa consuetudine, gravibus & justis causis adducta, hanc consuetudinem sub altera specie communicandi approbavit, & proleget haberi decrevit*, Ibid. c. 2.

4. De Eucharistia necessitate & usu.

Deinde Innocentius Papa cum Augustino & aliis Patribus à Christi & Apostol. doctrina declinans, infantibus Cœna Dominicæ usum non solum licitum; sed etiam ad salutem necessarium malè sensit; In epist. Augustini, epist. 93. Contrà verò ecclesia Romana concilio Trident. hanc sententiam anathematæ ferit ac condemnavit, sess. 21. can. 1.

5. De Imaginibus.

Imaginiæ Dei in ecclesia fieri prohibuit Concilium Eliberatum, can. 36. contrà Greg. Magn. Papa permisit, sed ad-

rari tamen vetuit: epist. lib. 9. epist. 9. Utique vero repugnans impurum illud concilium Nicenum secundum imagines etiam adorandas decrevit. Quae profana sententia adeo apud pontificios invaluit, ut imagines Christi & crucem eadem adoratione divina adoretis cum Christo & invocetis. Quod de re Thomas Aquinas summa part. 3. q. 25. ait, *Illi exhibemus latraria cultum, in quo ponimus spem salutis. Sed in cruce Christi ponimus spem salutis: cantat enim ecclesia:*

*O crux ave spes unica,
Hoc passionis tempore
Auge piis justitiam,
Reis quod dona veniam.*

Ergo crux Christi adoranda est adoratione latria. Hae Thom. Atque ex hisce liquere satis arbitror quantoperè ab antiqua ecclesiæ doctrina dissideatis: ac propterea quanta orationis tua sit vanitas quum de fidei vestra constantia, & irrupta ab Apostolis successione gloriatis. Nam si illi, quos recenses (quam fideliter, non excutio) *majores, eandem quam à Petro atque Clemente accepérant fidem & religionem* (ut mones) *ad posteros transmiserunt: sequitur omnino necessariò aliam esse fidem vestram, ut quæ à Petri doctrina dissentiat, quemadmodum anteā demonstravi, & collatis paucis Petri & Papæ sententiis liquere potest.*

Petri & Papa dissidium in doctrina.

Petrus enim Christum principem pastorum i. epist. 5. 1. 4. se contrà Apostolum Christi & unâ cum aliis presbyterum agnoscit & dominium in clerum vetat: contrâ vero Papa se, summum sacerdotem, caput omnium ac dominum prædicat. Deinde Petrus quum simulatione imprudenti noceret ecclesiæ, iustam & acrem Pauli reprehensionem submissè pertulit, Gal. 2. 14. accusatus etiam injustè, patienter & modestè facti rationem reddens se defendit, & reliquorum Apostolorum consensu cum Johanne ad Samaritanam ecclesiam confirmandam missus, pie obtemperavit, Act. 11. 24. Act. 8. 14, 15. Contra vero Romanus Pontifex nulli imperatori, nulli concilio se submittit, nullius mortalium reprehensionem admittit, etiam si (ut jus Pontificium afferit Distinct. 40. §. si papa) *innumerabiles populos catervatim secum rapiaret in Gehennam*. Petrus nullibi se ecclesiæ fundamentum vocat, sed soli Christo hunc honorem deserit: i. Pet. 2. 4. Contrarium vero statuit Pontifex. Petrus afferit, Act. 4. 12. *non esse in alio quoquam quam in Christo salutem, nec aliud nomen esse sub caelo quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos servari: Pontifex vero virginis Mariae & Sanctorum nomina* ^a *adjungit: quorum merita cum Christi meritis ad salutem nostram in unum indulgentiarum (ut vocatis) thesaurum conflat, ac pro arbitrio dispensat. Petrus Act. 15. 9. 11. docuit corda fideliū fidei purificari, ac solâ gratiâ Domini nostri Jesu Christi salutem provenire: Pontifex vero etiam meritis operum suorum salutem adscribit. Petrus docuit Christum, qui in cœlos ascendit, oportere cœlo contineri ad tempora instauratio omnium, Act. 3. 21. Pontifex contrâ corpus Christi infinitis penè locis, quibus in terra Missa celebratur, sub speciebus panis & singulis particulis illius integrum contineri afferit. Petrus spiritualia tantum N. Test. post Christum sacrificia agnoscit, & Christum semel pro peccatis nostris passum ut nos ad Deum adduceret, cum reliquis Apostolis proponit, i. Pet. 2. 5. c. 3. 18. Pontifex contra corporis Christi semel pro nobis in cruce oblati incuruentum sacrificium in Missa constituit. Quare cum Pontifex Romanus tantoperè à Petri doctrina (quam discipulos ejus secutos afferit) dissentiat, facile vident lectores, quam inanis illa sit vestra cum antiqua ecclesia consensionis gloria. Etsi enim Romani Pontificis curam tam splendide commendas, fidei tamen sinceritatem probare non potes. Universalis ecclesiæ curam sibi commissam gloriatur, sed quam indignè, proxima de Pontifice controversia apparebit. *Pontifices Romani doctores & Pastores emiserunt multos, sed omnes recti ductores aut potius seductores, merito queri potest. Quod ut fiat perspicuum, quæ de Bonifacio recenses, examinemus: In Germania (inquis) B. Bonifacius Moguntinus**

^a Cofetus de Pontifice.

primus archiepiscopus, qui auctoritate Stephani Romani Pontificis auxilioque Caroli Magni imperatoris multas ecclesiæ crexit & episcopales cathedras constituit. Verum primum in historia aberras. Hæc enim non auctoritate Stephani secundi; sed Gregorii tertii & Zachariæ Pontificis; nec auxilio Caroli Magni Imperatoris, sed Caroli Martelli avi illius & Carolomani patrui contigerunt. Idque non solum ex Mariano Scoto & melioribus Chronicis, ^b sed etiam ex eorum Pontificum & Bonifacii epistolis demonstratur. Quas si quis diligenter evolvat & historiam scrutetur, certò comperiet, quantoperè à vera Christi doctrina & ab Apostolorum fide Pontifices illi cum Bonifacio vestro declinarint. Nam primum quum Christus pronunciet, *Quicunque dimiserit uxorem suam nisi ob scortationem, & aliam duxerit, eum mechanis, Matt. 5. 32. contra Gregorius tertius Papa,* ^b in epistola quadam ad Bonifacium repugnat his verbis: *Nam quod posuisti, quod si mulier infirmitate correpta non valuerit debitum viro reddere, quid ejus facies jugalis; Bonum esset si sic permaneret, ut abstinentia vacares: sed quia hoc magnorum est, ille qui se non poterit continere, nubat magis, non tamen subsidiis opem subratabat ab illa quam infirmis præpedit & non detestabilis culpa excludit. Deinde quanta in Bonifacio & Zacharia Pontifice fuerit superstitione, & divinarum rerum imperitia, patet ex duobus (ut alia sileam) exemplis epistolæ Zachariæ Papæ ad Bonifacium. Quorum prius totidem verbis continetur: Flagitasti à nobis qua recipienda, qua respicenda sint: imprimis de volatilibus, id est, graculis & corniculis atque eiconiis? qua omnino cavenda sunt ab eis Christianorum: etiam & fibri, atque leporis, & equi sylvatici multo amplius. Attamen, sanctissime frater, de omnibus scripturis sacris maxime compertus es. Annon id est Judaizare & abrogatas à Christo ceremonias in usum revocare, aduersus disertum sacrarum literarum præscriptum? Col. 2. 16. 17. &c. Nec sanctius aut doctius est alterum ex iisdem literis exemplum hoc: Et hoc inquisisti, post quantum temporis debet lardum comedis? Nobis à patribus constitutum hoc non est: tibi autem petenti consilium præbemus, quod non oporteat illud mandi priusquam sub fungo siccetur aut igne coquatur. Si vero liber ut incoctum manduceretur, post Paschalem festivitatem erit manducandum. Quid hac quæstione & responsione ineptius dici aut fingi potest? Quare ex hisce perspicuis exemplis constat, quanta in Bonifacio sacrarum literarum & officii fuerit imperitia: quanta in Pontifice Romano superstitione & stultitia, qua scripturæ sacræ peritiam Bonifacio ascribit, qui adeo doctrinæ Christianæ fuit ignorans, ut quando lardum comedip posset, ignoraret: quanta denique in utroque à Christi doctrina dissensio. Quæ vitæ improbitate se amplius prodidit ac patefacit. Quam ad rem unicum sufficerit exemplum, cuius cum antè breviter facta sit mentio, explicatus id non meis, sed Mariani Scotti Monachi antiqui verbis in Chronico proponam: *Zacharias, inquit, Papa ex auctoritate S. Petri Apostoli mandat populo Francorum, ut Pipinus qui potestate regia utebatur, etiam nominis dignitate frucretur. Ita Hildericus Rex qui ultimus Merovingorum Francis imperabat depositus & in monasterium missus est. Pipinus vero in civitate Sueffonum à sancto Bonifacio archiepiscopo in regem unctus, regni honore sublimatus est. Et deinde ob id post Papam habetur Moguntinus episcopus usq[ue] in hodiernum diem. Quare ex hoc improbissimo Zachariæ Papæ & Bonifacii facinore, quamvis id juris humani & divini specie fucare studeat Marianus ^c & Gelasius Papa, pii tamen & prudentiores non obscurè vident summam Pipini in legitimum dominum suum perfidiam, & Papæ ac Bonifacii arrogantium & injuriantium singularem. Quis enim ignorat ista oracula Christi: Redde que sunt Casaris, Casari; & que Dei sunt, Deo? Matth. 22. 21. Et Paulus, Omnis anima sublimioribus potestatis subdita sit, Rom. 13. 1. Et Petri: Subjecti igitur esto et omni humana creature propter Deum, sive regi, quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum? 1. Petr. 2. 13. Quæ sancta Dei præcepta, ut alia multa, quum profane Bonifacius**

^a Vide Conciliorum tom. 3. ^b Concil. tom. 2. ^c Decreto causa 15. can. 6. 9. Alius.

violarit, immerito à Pontifice in sanctorum relatus est album, & inquit ex illius doctrina ecclesiaz Pontificiaz veritatem stabilire contendis. Quid etiam novo illi Augustino tribuendum sit, quantumque ab antiquo illo dissideat, ex quæstionibus illius ad Gregorium ^a facile potest judicari. Nam adeò rerum sacrarum fuit ignarus, ut quæstione sexta dubitarit, *an conjugium cum novera esset licetum*: quod scelus non solum ^b Sac. L. utroque testamento damnant, sed ^c etiam naturaz repugnare testantur. Quantas etiam Augustinus ille cum suis in ecclesia Britannica turbas concitarit, historiaz demonstrant. Quamobrem hujusmodi doctorum cumulo doctrinaz vestraz ab Apostolis deducta successio probari non potest. Quia & illi in multis ab Apostolorum consensu discesserunt; & vos corruptam illorum doctrinam magis magisque corrupistis: quemadmodum antè copiose comprobavi.

^a Greg. Magnus Resp. ad interrog. Aug. ^b Lev. 18. ^c 1. Cor. 5. 1.

C O S T E R U S.

Hos autem omnes non aliam in sibi designatas provincias fidem atque doctrinam invexisse ab ea, quam posteri coluerunt, primum quidem ex eo manifestum evadit, quod à Romanis Pontificibus mandatum acceperint, eandem prædicandi fidem, quam Romæ didicerant: Romæ autem nunquam fuisse variatam fidem & religionem Christianam, scriptores omnes fatentur. Deinde verò, quod ferè per Monachos sit ad fidem conversa Germania & Anglia, & id quidem majori ex parte temporibus Caroli Magni: qui insigne Monasterium Fuldense, doctorum hominum seminarium, in Buchonia maximis sumptibus erexit atque fundavit: in quo nonnumquam præter Diaconos & inferiores Clericos 400. vixerunt sacerdotes monachi, ad Germanorum conversionem expediti. Denique quod eadem ubique religio, eadem ceremonia, divini cultus, eademque doctrina à posteris omnibus retineatur.

Idecirco vir prudens, qui fidem nullam, nullamque ecclesiam à prima origine in Germania & Galliis agnitam fuisse adverteret, præter catholicam, cui præpositus est Romanus antistes, intelliget hanc esse verissimam ecclesiam à Christo evocatam, & constitutam; non recentes illas, quæ tametsi nihil præter Apostolicam fidem atque doctrinam, & verbum Dei in ore habeant, quærentes tamen originem suam, in medio hærent, neque ad Apostolos deveniunt.

Hac nota semper usi fuerunt maiores nostri adversus hæreticos, & in Constantinopolitano symbolo pulchrè eam indicaverunt, quando ecclesiam vocaverunt *Apostolicam*, hoc est, quæ sine interruptione originem suam ad Apostolos ducit. Itaque sicut is de nobilitate non potest gloriari, qui licet jactet se à majoribus nobilibus prosapiam ducere, à patre tamen ignobili ex vili scorto est suscepitus: ita neque hæretici vera ecclesiaz laudem, quæ tot seculis manifesta & incorrupta perseveravit, sibi jure vendicare possunt. Atque ista de priori genere signi sufficient.

G O M A R U S.

Ais quidem hosce omnes (quos commemorasti maiores vestros) non aliam in sibi designatas provincias fidem invexisse, ab ea, quam posteri coluerunt; sed argumentorum tuorum levitas è vestigio se prodit. Primum (inquis) ex eo manifestum evadit, quod à Romanis Pontificibus mandatum acceperint eandem prædicandi fidem, quam Roma didicerant: *Rome autem nunquam fuisse variatam fidem & religionem Christianam*, scriptores omnes fatentur. Imo verò secus de Romana fide testantur scriptores plurimi, & rei veritas, ut antè instituta Patrum & Pontificis Romani comparatione abundè demonstravi. Deinde verò ut id maximè largiremur, malè consuta est reliqua tua oratio. Quamvis enim à Romanis Pontificibus mandatum acceperint eandem prædicandi fidem, quam Romæ didicerant: an propterea id ipsi necessario executi sunt, & posteri eorum coluerunt? Nam ne longius abeam, Bonifacium illum Papæ legatum (cujus ante meminimus) paulisper considera: nonne merito à Zacharia Pont. Rom. ^a arguitur quod homi-

^a Conc. tom. 2. ep. Zacharia ad Bonifacium.

nem ab indocto sacerdote sermone corrupto in nomine Patria & Filia & spiritu sancta baptizatum, contra majorum doctrinam rebaptizarit? Ut interim omittam utriusque & Bonifacii & Zacharia communem errorem; quo in sacramentorum administratione ignotam auditoribus linguam, contra Apostolorum præscriptum & antiquaz ecclaz usum, abhibuerunt. Altera etiam ratio tua paris est momenti. Esto: *conversa sim aliquot regiones ferè monachorum industria*, an inde sequitur eos non aliam fidem docuisse, quam posteri tradiderunt? Interim ut id obiter dicam, Fuldensis monasterii ædificationem negligenter Carolo Magno ascribis: quod illius patruo deberi temporum ratio & Marianus Scotus Monachus Fulensis testantur. Sed hosce errores historicos libentius condonaremus, si in religione vestra vigeret pietas. Nam quod postremum canderisque ubique religionem, easdem divini cultus ceremonias, eandem doctrinam à posteris omnibus retentam affirmas, id reiercentia confutatur. Nam quemadmodum doctrinam vestram à majorum fide dissentire ostendi: sic idem de ceremoniis paucis comprobabo. Et ut arcem & caput ceremoniarum & religionis pontificiaz petam: quis ignoret, quanta jam olim in Missaz observatione extiterit varietas? Adeò ut anceps hæserit hac in parte Augustinus ille Greg. Magni Pontificis legatus, & ab eo quæsierit: ^b cur quæsona sit fides, sunt ecclesiæ consuetudines diverse? & altera consuetudo Missarum est in Romana ecclesia, atque altera in Galliarum ecclesiæ tenetur? Quam mirè canon Missaz à variis Pontificibus interpolatus & auctus sit, docet Platina & Myastes Pontificiorum Durandus. Et ne nobis solum hanc ceremoniarum & constitutionum innovationem accusari putes, Gersonem Parisiensem Cancellerium audias, De vita spirituali animæ, lœt. 2. *Fit amplius de levi jugo Christi, & lege libertatis iugum ferreum & onus grave, premens cervices Christianorum, dum scilicet aliquis suas omnes leges, suas institutiones, suæ regulæ & statuta, arbitrii volunt accipiendo esse sicut precepta legis Dei, ad aeterna mortis interitum, si praeterirentur, meregerent, &c. Scimus quid dixerit Petrus Apostolus, Act. 15. Quid tentatis Deum, imponere iugum super cervicem discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare posuimus?* Hoc animadvertis & pia compassione deploras egregius doctor Augustinus ad inquisitionem Iannarii: *Ipsam (inquit) religionem nostram, quam manifestissimis & paucissimis celebrationum sacramentis Dei volunt misericordia esse liberam, servilibus premunt oneribus: ut tolerabilius sit conditio Iudeorum, qui legalibus sacramentis, non humanis presumptiobus, subiectiuntur. Si tuo tempore sic dolebas, o sapiens Augustine: quid nostra tempestate dixisses: ubi pro varietate & motu capitum, incredibilis est varietas & diffusa multiplicitas onerum hujusmodi servilium & humanarum, prout loqueris, presumptionum.* Haec tenus Gerson graviter quidem conqueritur; sed levius tamen quam rei indignitas postulat. Quamobrem ex hisce omnibus appetet, religionem Pontificiam non inde ab Apostolorum fontibus purè & constanter haec tenus derivatam: quum nec doctrinæ, nec doctorum apud vos legitima successio diu permanerit integra: ut ex episcoporum Romanorum catalogo apparat. Quod verò de ecclesiaz nostræ origine aspergis, id anteà confutatum est. Nec quidquam vos juvat quod ais, *hic successionis nostri semper usos fuisse maiores nostros adversus hereticos*, rectè factum, dum viguit doctrinæ successio, consentimus: sed eâ paulatim vitiatæ, alia omnino est ratio. Deinde quod addis, *in Constantinopolitano Symbolo eam indicasse*, quando ecclesiam vocarunt *Apostolicam*, in eo hallucinaris. Nec enim tam propterea id factum est, *quod sine interruptione originem suam ad Apostolos ducat*, quam quod Apostolorum doctrinæ consentiat. Alioqui si doctrinæ puritas aut legitima munera successio interrumpi in ecclesia non posset, nec Constantinopolitana, nec Romanam, nec Alexandrinam, nec Antiochenam ecclesiam Apostolicam appellare licet. Nam Constantinopolitanz ecclesiaz episcopi, Sergius, Pyrrhus, Paulus, Petrus: Romanæ, Honorius Papa: Cy-

^a Vide Pastorale & Durandi Rationale divinorum offic. ^b Interrog. 3. ad Gr. gor. Magnum.

~~ru~~ ~~Alexandrinæ: Antiochenæ Macharius, post Symboli re-~~
~~cationem in eodem, quod citas, concilio Constantinopo-~~
~~litano, & hærefo nominis perspicue accusantur. Quare si~~
~~a Concil. 6. Constant. act. 17.~~

hæc legitima ecclesiæ nota est: sequitur Romanam ecclesiæ non esse veram Christi ecclesiæ, ut quæ irrupta, & perpetua successione careat.

CAPUT SEXTUM.

Atque ex hisce constat, irruptam & constantem in omnibus vera doctrine inde ab Apostolis successione, non esse necessariam ecclesiæ Christianæ notam: quia ut fuscæ initio hujus controversie demonstravimus, sacra literæ & experientia (qua ecclesiæ errare posse docent) secus testantur.

COSTERUS.

Nota Ecclesiæ.

Alia indicia sumuntur ex proprietatibus sensu notioribus, quæ multo, antequam dubitatio à quoquam moveretur, certissimis scriptis fuerunt indicatae: ejusmodi in symbolo Constantinopolitano, aut potius symbolo Apostolico, tria exprimuntur, una, sancta, Catholica.

I. Nota, Una.

Ecclesiæ unitas ab eadem doctrina fidei accipitur: cum enim se habeat ecclesia ad modum scholæ (sumus quippe & vocatur in scripturis discipuli) cernitur ecclesiæ diversitas à varietate doctrinæ. Sicut igitur quondam Academicæ, Peripatetici, Stoici, Cynici ex opinionibus distinguebantur; ita qui discrepantia de rebus fidei sentiunt, ad eandem non pertinet scholam seu Ecclesiæ. Vir prudens itaque qui toutes audivit in Sac. L. unitatem fidei commendari (*una fides, unum baptisma, Ephes. 4. 5. Sitis perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia, &c. 1. Cor. 1. 10.*) quos viderit in negotiis religionis acriter contendere, facile intelliget non pertinere ad eandem ecclesiæ. Discipuli Lutheri qui Augustanæ confessionis doctrinam amplectuntur, de rebus gravissimis inter se vehementer pugnant, & dissentunt: de peccato Originali, de præsentia corporis Christi in Eucharistia, deque aliis innumeris: non igitur Lutheranorum cœtus vel Protestantium aut Confessionem Augustanam profitentium, est vera ecclesiæ, quia non una. Par ratio est Calvinistarum, qui in Calvinistis & Puritanos divisus sunt, & Anabaptistarum, qui in plurimas sunt sectas dissepti, atque ita de reliquis.

GOMARUS.

Alteram ecclesiæ notam ait esse unitatem, ac primum in eadem doctrina fidei. Verum si de vera doctrina intelligis, male nostram sententiam, quæ hanc notam includit, rejicisti. Sin de quavis accipis, male ecclesiæ denotas. Nec enim quævis fideliū, sed verè fideliū unitas, ecclesiæ constituit, ut trita illius definitio demonstrat. Atque hoc sensu, *una fides, unum baptisma: idem sensus, eademque scientia ab Apostolo commendantur.* Veruntamen unitatis hujus, in vera fide variis sunt gradus. Alia enim unitas in fundamento: alia etiam in reliquis: illa ad ecclesiæ constitutionem; hæc vero conjuncta ad perfectionem pertinet. Quamobrem temerarium est, ut antè ostendi, judicium tuum, quo eos qui in negotiis religionis acriter contendunt, ad eandem ecclesiæ pertinere denegas. Verum ea est Romanæ ecclesiæ tyrannis, ut iniquè & levi de causa ab ecclesiæ unitate dissentientes excludat. Nec mirum: quum olim etiam Victor, episcopus Romanus totius Asiae ecclesiæ ob diversam diei Paschatis observationem temerariè & impie excommunicarit: ac propterea meritò & acriter ab Ireneo reprehensus est. Ac sanè si quævis acrior de religione contentio à ecclesiæ unitatem omnino dirimeret, non ad eandem ecclesiæ Victor Papa & ecclesiæ Asiaticæ: nec Hieronymus cum Augustino & Rufino pertinerent. Quum itaque malè abs te definita sit ecclesiæ unitas, non mirum est, quod perperam discipulos Lutheri ad eandem ecclesiæ pertinere objicis. Etsi enim inter se nonnulli infirmitate quædam ignorantiae humanæ de quibusdam rebus disceptarint: inita tamen concordia negotiū componere studuerunt. De

^a Eusebius histor. eccl. lib. 5. cap. 32.

peccato Originis privatus fuit Flacci & paucorum error, do-
 trinam vero de corporis Christi in pane *Cena presentia ex*
 communi Pontificiorum fermento plurimi retinuerunt. Sed
 mirum est profecto hanc dissensionem Lutheri discipulis abs
 te objectari, quum de iisdem argumentis acerrime Pontifi-
 ci inter se digladiantur, ut ex sequentibus liquebit. Simili-
 lis ratio est, cum nostros (quos inique Calvinistas vocas) in
 Calvinistis & Puritanos divisos esse exprobras. Nam
 ut de odiosis illis & injustis nominibus nihil dicam, non de
 doctrina in qua consentiunt, sed de ceremoniis ^a dissensio
 est: quæ ecclesiæ unitatem dirimere non potest. Quippe
 in externa ecclesiæ gubernatione & ceremoniis, alii simili-
 citatem laudant Apostolicam; ad quam non solum doctrinam,
 sed etiam externam ecclesiæ formam reformatam
 esse judicant: alii contra antiquæ & auctæ post Apostolos
 ecclesiæ consuetudinem liberam & ad auctoritatem ministe-
 rii, & ad faciliorem errorum extirpationem utiliter servari
 posse arbitrantur. Quare quum in hoc primo unitatis ecclesiæ
 modo causam vestram minimè confirmatis, an in altero
 gravius differas, inquirendum est.

^a Socrates histor. eccl. lib. 5. cap. 21.

COSTERUS.

Sumitur præterea ecclesiæ unitas (ut est apud B. Cyprianum lib. 1. epist. 9. & D. Hieronymum contra Jovinianum, & ad Damasum) ab uno capite visibili, sicut corpus animale non est nisi sub uno capite: atqui licet ab uno Luthero, ceu primo fonte, hodiernæ hæreses omnes originem ducent; singulæ tamen, à diversis in varios rivulos deduētæ, omnem superiorē excluserunt: nemo sanè est, qui, ne dicam Lutheranis omnibus, vel omnibus Calvinistis, vel omoibus Anabaptistis, &c. præsit, sed quem exiguae quarumvis sectarum familiæ pro capite agnoscat.

GOMARUS.

Quod ecclesiæ unitatem ab uno capite sumi mones, non inficiamus. Ut enim ecclesia est corpus Christi; sic Christus ecclesiæ caput: à quo ecclesia Christianæ meritò nominatur. Verum quod ecclesiæ caput illud visibile definis, id nulla sacrarum literarum auctoritate, nulla ratione confirmas: fortasse ea de causa, quia de hoc arguento in proxima de Pontifice controversia copiosius erit differendum. Quare in eum etiam locum refutationem illius differam. Interim ne quid novi afferre videaris, Cyprianum & Hieronymum sententiæ tuæ testes citas, sed frustra. Nec enim de universali ecclesiæ catholicæ capite loquitur Cyprianus, sed de singulis ecclesiæ episcopis, ut ex collatione lib. 1. ep. 12. ad Pepysianum appareat. Hieronymus etiam causam tuam non magnoperè juvat: etsi enim in Romanum episcopum, cui olim inservierat, alicubi propensiō fuerat: serio tamen quid de eo sentiat epistola ad Euagrium exponit: *Si auctoritas queritur, orbis major est urbe. Ubicunque fuerit Episcopus sive Roma, sive Eugubii, sive Constantinopolis, sive Regini, sive Alexandria, sive Tanis, ejusdem meriti, ejusdem et sacerdotii. Potentia divisiarum & paupertatis humilitas vel sublimiore vel inferiore episcopum non facit. Ceterum omnes Apostolorum successores sunt.* Quibus verbis, quæ de uno capite visibili totius ecclesiæ proponis, ab Hieronymo perspicue evertuntur. Ac propterea non est mi-

Ttt rum,

rum, si non à Luthero, quem iniquè heresum fontem appellas, multo minus à Pontifice Romano pendeamus: sed Christo communi & unico capite contenti: neglecta episcopi universalis monarchia, legitimo pastorum ministerio gubernemur. Qua de re multa graviter disserit Gregorius Magnus epistol. lib. 4. cap. 80. 82. 83. ac docet, ecclesiam universalem soli uni capiti Christo cibare. Petrum non caput universale ecclesie, sed primum tantum fuisse illius membrum. Unde satis apparet, quantum iudicio tuo tribuendum sit; quo & nostram ecclesiam dissensionis nota aspergere; & Pontificiam, ob capitum & doctrinæ unitatem, ornare contendis. Nam ut de capite loquar, primum crebra & diuturna apud vos schismata, quibus ecclesia vestra in contrarios Papas (qui alii alios eorumque subditos devoverunt) saepius fuit distracta, hanc perpetuae unitatis gloriolam evertunt. Secundo obstat etiam illegitima plurimorum Pontificum in sedem Papalem irruptio. Nam (ne altius concendam) quam multos mihi à Formoso Pontifice ad hæc tempora daturus es, qui non malis artibus, aut aperta vi, sed recta via ad Papatum contenderint? Quam multi Pontifices Romani effrenato in antecessores odio omnia eorum acta, bullas & decreta omnino abrogarunt, immo anathematæ ferierunt? adeò ut verè & cum reliquorum omnium Pontificiorum scriptorum consensu Jacobo Philippus monachus; non solum plurimos Pontifices sine justa electione Papatum invasisse probet, sed etiam Pontifices postposito Dei timore atque divino cultu, inimicitias, non minus ac si essent tyranni crudeles, inter se exercuisse conquerantur, Supplemento supplementi Chronicorum lib. II. pag. 266. Quare quid Pontificibus vestris tribuendum sit, audiatur Lateranensis concilii vestri judicium, & edictum: Si quis (inquit) pecunia, aut gratia humana, aut populari, militarive tumultu sine concordi & canonica electione cardinalium fuerit in throno Petri collocatus, is non Apostolicus, sed Apostaticus, id est, à ratione deficiens meritò vocetur. Licetque Cardinalibus, clericis & laicis Deum collentibus, illum, ut predonem, anathematizare & quovis humano auxilio à sede Apostolica propellere, atque quovis in loco, si in urbe non liceat, catholicos, hujuscemodi rei causa congregare. Annon igitur summo jure à Romanis Pontificibus horum criminum, communis vestrorum historicorum testimonio convictis, abhorremus? Nam quod sanctus vester Bernardus de consideratione lib. 4. de Eugenio pontifice ad Eugenium conqueritur, Quem dabis mihi de tota maxima urbe, qui te in Papam receperit, pretio aut spe pretiss non intercedente? illud plerisque Pontificibus & episcopis vestris convenire experientia evincit. Sed quia plenius hac de re proximo libro erit differendum, ad vestram in doctrina unitatem & confessionem, quam tam verbosè ac tortis extollis, procedamus.

COSTERUS.

At verò catholici omnes, ubi vis terrarum, sub uno capite, Romano Pontifice, cui omnes parent, & principes & Reges, ut Christi vicario, eandem fidem constanter retinent, idem dicunt, idem sentiunt; idem credunt per omnia, & ne in minimo quidem religionis negotio discrepant: est igitur apud ipsos verissima ecclesia Christi, ^a una illa columba, perfecta & electa, genitrici sue, de qua in Canticis. Sint multæ ^b vulpecula, multi ^c lupi rapaces, multi accipitres, ^d multi singulares feri, hoc est, crudeles apriesylvestres, multæ denique concubinæ: una est certè regna dilecta, amica, speciosa.

^a Cant. 6. 8. ^b Cant. 2. 15. ^c Matth. 7. 16. ^d Psal. 79. 4.

GOMARUS.

Gloriaris vos eandem fidem constanter retinere, idem dicere, & ne in minimo quidem religionis negotio dispare: sed quam id à vero alienum sit, ex hisce quæ è multis selegi exemplis, perspicue constabit. Etsi enim ab iis recensendis ob singularem turpitudinem, malum abstinere, cogit me tamen adversariorum importunitas, ut ea mysteria ex Scripto-

rum Pontificiorum adytis in lucem proferam, quo unitati Pontificiae larva, qua simpliciores imponunt, detrahatur. Nihil autem adducam quod non ex præcipuis & probatissimis Pontificiorum Doctoribus, Episcopis, Cardinalibus, fideliter comprobabo.

Pontificiorum Doctorum dissensiones.

I. De Sacra Scriptura.

Ac primum ut à fundamento religionis exordiar, quam graviter & quam variis modis in doctrina de sacra scriptura dissideatis, id libro superiore pluribus demonstravi, quam ut justè possit negari.

2. De Deo.

Secundo de Deo, quam indignè loquantur & sibi contradicant, audiatur Dominicus Bannes: Alii (inquit) doctores Scholastici ajunt, quod quamvis Deus de potentia ordinaria non possit mentiri aut falsum dicere, samen de potentia absoluta mentiri potest, &c. Hujus sententia est quidam doctor Hibernicus, (ut refert Gregorius de Ariminis in 2. Sent. dist. 42. qu. 1.) quam sequitur Petrus Aliacensis in 1. Sen. quest. 12. art. 3. & Olcont. in 2. dist. 2. quest. 2. & Gabriel in 3. dist. 38. quest. 1. conclus. 2. & ait Gregorium esse in eadem sententia. &c. Contra Bannes ait, hanc doctrinam esse erroneam in fide, in 2. 2. Thoma quest. 1. art. 3.

3. De Ecclesia & Pontifice.

Tertiò de Ecclesia & Pontifice Romano quām contrarie & repugnantes pontificiorum sententiae? Nam concilium Bafiliense unà cum legato Pontificis communi consensu statuit, concilium esse supra Papam. Idemque hactenus docent Parisienses Theologi & alii non pauci, ut fatetur Bellarmine de conciliis lib. 2. cap. 11. & 14. Contrà verò reliqui ab his dissentient, nec tamen inter se conveniunt. Quidam enim Canonistarum volunt Papam quidem esse supra concilium & à nemine judicari posse invitum, tamen posse seipsum subiungere concilio & dare illi supra se potestatem: alii verò plerique Papam nullo modo conciliis subesse posse assertunt. Deinde de conciliis, nonnulli statuunt concilia generalia non posse errare etiam ante confirmationem Papæ, Papam verò errare posse & errasse saepius: contrarium verò ab aliis docetur, teste Bellarmino de conciliis lib. 2. cap. 11. Præterea (ut refert Dominicus Bannes 2. 2. Thomas, quest. 1. art. 10. pag. 319.) Soto in 4. distin. 24. & Cajetanus de primatu Romani Pontificis, cap. 13. docent episcopum Romanum non esse iure divino episcopum orbis. Contra Driedo lib. 4. de dogmat. variis, par. 3. cap. 2. Et Canis lib. 6. cap. 4. per alius extremum affirmant, quod Romanus episcopus iure divino hanc sit universalem potestatem adeptus.

4. De peccato originis.

Quarto de peccato originis, quam graves sunt vestrum Theologorum contentiones, quam turpes contradictiones? Quidam, ut refert Bellarmine, tradunt, concupiscentiam esse duplē, unam in carne & alteram in anima: Sed posteriore foliam esse peccatum originis, quod definitur morbidam in anima qualitatem prava desideria perpetuo excitantem, quam sententiam sequitur communis totius Pontificis scholæ magister Petrus Lombardus & Henricus de Gendavo, Gregorius Ariminensis, & Lovaniensis doctor Johannes Driedo. Contrà, hanc doctrinam aperte erroris insimulat & impugnat Bellarmine de ammissione gratiæ, lib. 5. cap. 15. & Gregorius de Valentia commentariorum Theologorum tom. 2. disput. 6. quest. 12. pun. 1. Deinde alii contraria sententia docent, peccatum originis nihil aliud esse, nisi illam primam Adami inobedientiam: ut Albertus Pighius, & Ambrosius Catharinus episcopus. Contrà Bellarmine de ammissione gratiæ, lib. 5. cap. 15. & 16. hanc doctrinam refutat & heresin vocat: aliasque quinque de peccato Originis diversas Pontificiorum sententias recenset cap. 17. Idemque judicium est Gregorii de Valentia, eodem, cuius jam memini, loco, & Andrea Vegè de justific. lib. 4. cap. 2. & Ruardi Tapperi Lovaniensis academia cancellarii. Præterea Ruardus statuit, peccatum originis non esse propriè peccatum: tom. 1. de Peccato originali, pag. 73. & 74. contra Ruardum

hac in re confutat Gregorius de Valentia: & hanc Ruardi sententiam à veritate alienam, imo Pelagianam esse docet, Comment. Theolog. tom. 2. disputat. 6. quæst. 12. de quid est peccati originis, pag. 1. Adhac Gregorius Ariminensis in 2. Sent. dist. 30. art. 2. ait, *peccatis originis reatum baptismi tolli, essentiam vero illius tantum minui*: contrà Gregorius de Valentia hanc sententiam plane contra fidem esse afferit tom. 2. disputat. 6. quæstion. 12. pag. 1. Denique omnes homines, excepto solo Christo, cum originali peccato conceptos: eoque virginem Mariam in peccato conceperam, afferunt Thomas Aquinas part. 3. quæst. 27. art. 2. Cajetanus commentarii suis in eum locum, additque sanctos & antiquos doctores ita tenuisse, Gregorius Ariminensis lib. 2. dist. 30. quæst. 2. art. 1. Dominicus Bannes, in 2. 2. quæst. 1. art. 10. & decreti Pontificii glossa de consecrat. dist. 3. cap. pronunciandum. *Festum* (inquit) *conceptionis (Marie)* celebrandum non est, sicut in multis regionibus sit, et maximè in Anglia. Et hac est ratio, quod in peccatis concepta fuit, sicut & ceteri sancti, excepta unica persona Christi. Idemque pluribus docet Bernardus epistola 174. ad Lugdunenses. Et Dominicani monachi. Contrariam verò sententiam tuentur Franciscani, Scotus & Scotista, quemadmodum Gregorius Ariminensis recenset & refutat. Sic Thomas ab Argentina lib. 2. sent. dist. 4. lib. 1. ait; *Mariam sine peccato conceptam et festum conceptionis tandem et recte celebrari in ecclesia Romana*. De quo argumento tam acris & odiosa inter Dominicanos & Franciscanos extitit concordatio, ut & concionibus & scriptis publicis alii aliorum sententiam hæreleos accusarint. Quemadmodum Sixtus quartus Papa in Extravagan. com. lib. 3. de reliquiis, cap. 2. recenset ac condemnat. Nam poenam excommunicationis statuit in eos, qui alterutram sententiam ut hereticam damnare audirent: quod, ut ait, *id nondum esset à Romana ecclesia & sede Apostolica decisum*. Qua in re turpis Pontificis dubitatio & contradicatio appetit. Etenim si Pontifex, ut Pontificiū gloriantur, in judiciis suis errare non potest, cur pacis & veritatis studio quæstionem non solvit? Si res adhuc dubia esse debebat, cur ante id tempus, cum ecclesia Romana festum sanctæ conceptionis Marie instituit & indulgentiis roboravit? ut ex eadem & ex antecedente Extravaganti perspicue declaratur.

Quid est quæstionem hanc solvere, si hoc non est? Eadem est concilii Tridentini ratio sess. 5.

5. De libero arbitrio.

*Quinto de libero arbitrio quam varia & discrepantia pontificorum judicia? Nam de natura illius, seu quid sit, octo diversas sententias recenset Bellarminus de liber. arb. lib. 3. cap. 7. De viribus verò illius multi statuunt, *hominem liberi arbitrii viribus absque speciali Dei auxilio actum moralem*, hoc est, recte rationi omnino consentaneum, proferre posse, ut testatur Gregorius Ariminensis: contra verò ipse (ut etiam Marsilius in 1. Sent. quæst. 20.) id omnino negat, quod (ut ait) illa sententia à doctrina sanctorum & ecclesiasticis definitionibus dissonet, & errori Pelagii faveat; aut, si in aliquo ab eo discedat, magis tamen recedere à catholica veritate, quam dictum Pelagii. Ac propterea Scotum, Occamum & similes nominatim refutat, libr. 2. distinct. 20.*

6. De Fide.

*Sexto de fide Ambrosius Catharinus adversus Dominicum à Soto, afferit hominem posse habere certitudinem fidei de remissione suorum peccatorum: contra concilium Trident. Sess. 6. c. 9. definit. Deinde Enchiridium religionis Christianæ concilii Coloniensis in tractatu de justif. ait, *necessarium esse ad justificationem, ut certo credat unusquisque sibi remissa esse peccata: quamvis contrà concilium Tridentinum huic sententiae anathema denunciarat*, Sess. 6. canon. 13.*

7. De gratia Dei.

Septimo de gratia Dei, quam perplexæ, ineptæ, & à sarcis literis alienæ sint Pontificiorum Doctorum contradictiones, appetit ex Thoma de Argentina lib. 2. distinct. 26. & 27.

art. 2. & ex Bellarmino de gratia & lib. arbitrio, lib. 1. cap. 6. & 7. & Alberto Pighio: quas tamén concilium Tridentinum (ut multas alias) dirimere noluit. Bellarminus ibidem cap. 3. Deinde Petrus Lombardus lib. 1. Sent. dist. 17. docet, *dilectionem fraternalm qua Deum diligimus, esse Deum*: quam impiam sententiam merito refellunt Thomas & Bellarminus de gratia & libero arbitrio, lib. 1. cap. 3. & 7.

8. De justificatione.

Ottavo de justificatione docent Albertus Pighius in secunda controversia & autores antididagmatis Coloniensis, causam formalem justificationis esse imputatam Christi justitiam: contrà verò Bellarminus hanc sententiam erroneam vocat & impugnat, De justificatione lib. 2. cap. 1. &c.

9. De bonis operibus.

Nono de bonis operibus docent nonnulli ea jure promereri vitam eternam ratione operis, etiam si nulla existaret divina promissio, ut Thomas & Cajetanus in 1. 2. q. 114. art. 3. & Dominicus à Soto lib. 3. de natura & gratia, cap. 7. Contra alii tradunt opera jure quidem promereri vitam, non tam ratione operis, sed tantum ratione pacti et acceptationis divine: ut Scotus in 1. Sent. dist. 17. q. 2. & Andreas Vega in opere de justificatione, q. 5. Alii bona opera promereti utroque modo, ut Bellarminus de justif. lib. 5. cap. 17. Denique alii neutro, ut Durandus: cuius sententiam propter ea Bellarminus eodem libro cap. 16. refutat. Deinde plerique Pontificii Deum bona opera ex mera liberalitate supra dignitatem eorum remunerari affirmant: contrarium tamen docet Andreas Vega de justif. q. 5. ut etiam Bellarminus, de justif. lib. 5. cap. 19. agnoscit. Plura denique de hac dissensione agit non ignobilis scholæ Pontificia doctor Marsilius de Inghe, in Sent. lib. 2. quæst. 18. art. 2.

10. De Imaginibus.

*Décimo de imaginibus afferit cum Thoma Aquinate Cajetanus, *imaginem Christi propriè loquendo adorandam adoratione latræ, qua soli creatori debetur*, Summa par. 3. q. 25. art. 3. Contra verò aperte disputat Durandus Rationali divinorum officiorum lib. 4. cap. 39. & in 3. Sentent. dist. 9. qu. 2. & Gabriel Biel in Canone Missæ, lect. 49.*

II. De Reliquiis.

*Vndeclimo de reliquiis statuunt vulgo Pontificii præputium Christi et sanguinem qui de corpore ejus in cruce profluxit adhuc in terris conservari: sicut utrumque (ut ait Biel in canone, lect. 50.) in ecclesia Lateranensi urbis Roma contineri dicuntur, et die Pascha populo adorandum ostenditur. Contra verò Thomas Aquinas part. 3. q. 54. art. 2. totum sanguinem Christi in cruce effusum redisse in corpus afferit ac probat, eandemque rationem esse ait omnium particularum, qua ad integratem & veritatem humana natura pertinent: et sanguinem, qui vulgo in quibusdam ecclesiis pro reliquiis conservatur, non fluxisse de latere Christi; sed miraculose dici effluxisse de quadam imagine Christi percussa. Contra utramque verò sententiam Innocentius Papa hæret dubius. Sic enim loquitur, De sacro altaris mysterio lib. 4. c. 30. & 31. *Iam et illud inquiratur, utrum Christus, resurgens à mortuis sanguinem illum resumissem, quem effudit in cruce. Si enim capillus de capite vestro non perit, quanto magis sanguis ille non perit, qui fuit de veritate humana natura?* Quid ergo de circumcisione præputii, vel umbilici precisione dicetur? an in resurrectione Christi similiter redit ad veritatem humana substantia? Creditur enim in Lateranensi Basilica scilicet in sancto sanctorum conservari: licet à quibusdam dicatur quod præputium Christi fuit in Hierusalem delatum ab Angelo, Carol. Magno, qui sustulit illud et posuit Aquisgrani. Sed postea à Carolo Calvo positum est in ecclesia Salvatoris apud Carosum. Melius est tamen Deo totum committere, quam aliud temere definire. Hæc ille: nec multò minore dubitatione loquitur Bielus de can. lect. 50. Unde perspicue appetit, quam temere & impie fictum Christi præputium & sanguinem adoretis: & quam male in hac re vobis conveniat. Ac profectò tam turpis est Pontificiorum de reliquiis suis dissensio, ut inde non solum magna imprudentia,*

dentia, sed etiam summa impudentia appareat; quemadmodum illud à Calvino in libro de reliquo clare demonstratum est.

12. De sacramentorum efficacia dissensio.

Duodecimo de Sacramentorum efficacia docet Thomas Aquinas, - in Sacramentorum verbis & rebus contineri veritatem aliquam gratia effectivam, par. 3. q. 62. & 63. & art. 3. & 4. contra verò tradunt Scot. Durandus, Aureolus: ut testatur Cajetanus ad eum Thomæ locum. Deinde Sacraenta imprimere aliquem characterem in anima afferit Thomas par. 3. qu. 63. art. 1. quam sententiam ait Cajetanus ex sacra scriptura non haberi, sed ex ecclesia autoritate & non multum antiqua, & quod Innocentius Papa eam determinarit. Idemque tradit Durandus in 4. Sent. distinctione 1. q. 4.

13. De Baptismo dissensio.

Decimo tertio, De Baptismo quam male inter Doctores Pontificios conveniat, & quam indignè & fœdè in rebus sacris disceptetis, ex celebri scribeore vestro Guidone de monte Rocherii dijudicari potest: Cujus integrum de Baptismi materia locum ascribam, ne quis ob rei turpitudinem de fide nostra dubitet. Sic enim loquitur: Sed nunquid in aqua rosacea, vel in aqua ardente, vel in aliquibus aquis desiliatis possit fieri baptismus, si aqua elementaris inventri non posset? dicendum est quod non: quia tales aquae non sunt proprie aquae, sed humores ictorum corporum, à quibus desiliantur. In luxivio tamen si aqua non posset inventri, posset fieri baptismus: quum lixivium nihil aliud sit, quam aqua colata per cineres. Et propter eandem rationem dicunt aliqui doctores, quod in urina propter defectum aquae possit baptizari: quod non credo verum. Quia urina non est aqua, sed humor resolutus à cibis comeditis. Et idem dico de salvia. Et nonne in jure carnium posset fieri Baptismus, ubi alia aqua non potest inventri? Dicendum est, quod aut tanta resolutio carnium est, facta in illo jure, quod desit species aquae esse; & est alia species de novo generata, & tunc non potest fieri Baptismus: aut non est ibi tanta resolutio carnium facta, & tunc fieri potest, & in tali jure baptizari. Quando autem sit talis resolutio facta, & quando non, potest perpendi ex spissitudine. Si enim sit tanta spissitudo juris, quanta est in carne, vel aliquantulum minor, non credo quod posset in illo jure baptizari. Et, idem dico de luto, scilicet si aqua exprimatur ex illo, in aqua illa expressa posset fieri Baptismus. Haec tenus Guido in Manipulo curatorum, De baptismo, c. 2. quibus consentanea scribit Thomas Aquinas, par. 3. q. 66. art. 4. & Holcotus in Sent. lib. 4. q. 1: Deinde de forma baptismi primum plerique usitatam verborum formulam necessariam esse docent: contrà Panormitanus & Paludensis docent, posse Baptismum conferri sub aliis signis exterioribus, sine vocum expressione, ut testatur Adrianus Sextus Papa in 4. Sent. De sacra Baptismi, art. 3. q. 2. Deinde si quis dicat, Baptizo te in nomine Patris & Filii & Sp. S. & B. virginis Mariae, esse Baptismum, docet Guido in Manipulo, de Baptismo, c. 3. & Holcotus in Sent. 4. q. 1. Alii contrà statuunt: ut Thomas Aquinas p. 3. q. 60. art. 8. & Durandus in Sent. 4. dist. 3. q. 2. Præterea de forma baptismi ait Guido, Si diminuatur dictio integra, quacunque sit illa, de omnibus istis, Baptizo te in nomine Patris, & Filii & Sp. Sancti, Amen: nihil sit, quia omnia ista verba sunt de essentia forma: contra Holcotus affirmat dictio, Amen, non esse de essentia, sed de evidentiâ: quod in Evangelio non apponatur. Denique Adrianus sextus Papa errorem Innocentii Papæ & canonistarum de forma Baptismi reprehendit in 4. Sent. De sacramento Baptismi, art. 3. q. 2. De ministris & effectis baptismi varias dissensiones Pontificias, ne prolixior sim, prætereo.

14. De Confirmationis Sacramento dissensio.

Decimo quarto de Confirmationis apud Pontificios sacramento magna etiam concertatio est. Nam ut Gabriel Biel annot. in 4. Sent. dist. 7. §. D. tres contraria de ea sunt sententiae. Nam Alexander Ales & Bonaventura docent, sacramentum hoc neq; à Christo, neq; ab Apostolis institutum: sed ab ecclesia in concilio Meldensi: contra quidam doctores afferunt, hoc sacramentum institutum & ministratum ab Apostolis: Denique utraque hac sententia rejecta Thomas & Scotus.

& alii plures confirmationem à Christo institutam affirmant.

15. De Confessione auriculari.

Decimo quinto de confessione quidam statuunt, eam esse sacramentum juris divini, alii (ut glossa de poenitentia, dist. 5.) solum juris humani: ut scribit Adrianus Papa in 4. Sent. De sacram. confess. q. 2.

16. De Sacramento Eucharistie.

Decimo sexto de sacramento Eucharistie Pontificiorum dissensiones penè sunt innumeræ. Nam, ut de materia illius primum dicam, quidam ut (Gabriel Biel in Sent. 4. dist. 12. q. 2. loquitur) afferunt, panem triticem necessario requiri ad consecrationem Eucharistie: adeo ut specieas aut bordeaceas irrita esset consecratio, & nihil fieret. Quam sententiam tueruntur Thomas Aquinas, Gerson, Scotus, Alexander de Ales, & alii. Contra Albertus Magnus & Petrus Paludensis spelta posse fieri consecrationem ajunt: idque ecclesiarum quarundam usum comprobant: Contra denique Bonaventura statuit materiam apertam esse frumentum: quam sententiam eo, cuius memini, loco, Bielus comprobavit. De quibus doctorum Pontificiorum dissensionibus conqueritur (ut refert Biel in canon. missæ, lect. 35.) celebris scholasticus Thomas de Argentina: Velleus (inquit) quod in isto puncto & in quibuslibet aliis, in quibus tractatur de his, qua ad necessitatem pertinent sacramentorum, sine quibus non putatur esse veritas in sacramentis, doctores nunquam sibi contradicerent: & sic sub hoc fieret, quod ecclesia Romana per determinationem suam remedium adhibebat. Altera etiam de materia Eucharistie dissensio est, quod quidam statuunt (ut refert Gabriel Biel in can. missæ lect. 35.) Sacerdotem non posse consecrare materiam panis, nisi quanquam cedere debet in usum fidelium: quod irrefio esset fides & sacramenti, si sacerdos consecrare posset omniem panem qui est in foro, & omne vinum, quod est in cellario. Contrà vero Thomas Aquinas tradit & subiicit, si sacerdos intendat consecrare propter finem malum, ut irrideat, beneficia faceret, aut incameret, nihilominus propter potestatem sibi datam perfici sacramentum, & tamen hec intentio magis est diffinis institutionis, quam prior. Deinde vero de forma major etiam concertatio est: Primum enim eam verborum formam quam Christus expressit, per omnia illibataam debere servari, ac proprieate pecare graviter, qui aliquid interposuerit aut mutari, docet Innocentius Papa de sacro altaris mysterio, lib. 4. c. 18. contrà tamen in prima Cenæ parte, ut quinque verba consenserunt, vocem, Enim, interposuerunt Pontificii, eamque consulto, sine peccato mortali, omitti non posse, docent Gabriel Biel in 4. Sent. dist. 8. q. 3. & Holcotus in 4. Sent. q. 3. In altera vero Cenæ parte inseruerunt verba hæc, mysterium fides: & Thomas Aquinas aperte ait, in formis sacramentorum licere aliquid addere vel minuere, par. 3. q. 60. art. 8. Deinde de forma consecrationis panis plerique statuunt eam contineri illis verbis: Hoc est enim corpus meum: contra Doctor subtilis docuit etiam præcedentia verba, Quid pridie, &c. ad formam consecrationis esse necessaria. Guido Manipulo curat. de Eucharistia, c. 4. Gabriel Biel in can. missæ, lect. 38. Christum consecrare panem, non bisce verbis, sed amba quum benedicentes, tradit Innocentius Papa De sacro altaris mysterio l. 4. c. 17. Contrà huic sententiaz Biel in canon. missæ lectione 36. & 48. & plerique alii adversantur. Ad sententiam verò horum verborum quod attinet, major etiam est dissensio. Quum enim queritur quid sibi Christus voce, Hoc, voluerit? quām diversè & ineptè doctores Pontificii disputant? Nam quidam docent, Hoc nihil demonstrare, ut Innocentius Papa de Sacro altaris mysterio, lib. 4. c. 17. & Glossa de consecr. distinc. 2. ca. Timorem. Contrà alii, hac rejecta Pontificis sententia, eam vocem aliquid demonstrare affirmant: sed quidnam illud sit, dissentiant. Nonnulli aliquid inde terminatum demonstrari carent: ut sit sensus, Hoc quod continetur sub illis speciebus, quidquid sit illud, est corpus Christi: ut Thomas Aquinas. Reliqui contrà, aliquid certi demonstrari ajunt: sed tamen inter se quoque non convenient. Quidam enim corpus Christi: alii, ut Bonaventura, non corpus, sed substantiam panis, demonstrari docent. Nec solum de voce, Hoc, sed etiam de dictione, Est, dissentiant. Quidam enim proprium censem: alii vero interpretantur, convertitur. Quæ sententia Bonaver-

nayenturæ est; qui (ut Biel etiam annotat) hæc verba expónit. *Hoc est corpus meum: hoc est, Hic panis convertitur in corpus meum.* De quibus contradictionibus prolixè Gabriel Biel in canon. Missæ, lect. 48. & Guido Manipulo de Eucharistia, c. 4. Atque hæc de forma consecrationis panis & verborum sensu: *de forma quoque consecrationis vini male etiam inter Pontificios convenit.* Nam Henricus de Gondavo cum suis sectatoribus eam ait tantum consistere in illis verbis, *Hic est calix sanguinis mei:* reliqua verò quæ addi solent, ad Sacramenti necessitatem minimè pertinere: contrà verò Thomas Aquinas cum suis afferit, formam consecrationis sitam in his verbis: *Hic est enim calix sanguinis novi & eterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum: ita ut ista omnia verba sint de essentia forma: adeo ut si quis aliquid istorum omittet, nihil efficere.* Quam dissensionem agnoscit & recenset Guido de euchar. c. 4. Quidam præterea docent,

Christum in cæna corpus & sanguinem suum discipulis suis tradidisse, non tamen ipsum sumpsisse: & contra plerique asserunt, *Christum in Cæna accepisse corpus suum manducando, & sanguinem suum potasse primo, deinde discipulis tradidisse.* Sed nechi consentiunt inter se, quia nonnulli docent Christum sumpsisse se, nec Sacramentaliter, nec spiritualiter, sed tantum ut esset exemplum nostræ manducationis: contrà Alexander Alesius ait, *Christum se sumpsisse tantum sacramentaliter:* ut hanc controversiam recenseret Gabriel in can. Missæ, lect. 37. Denique de transsubstantiatione diversas & adversas scholasticorum sententias plurimas (quas describunt Cajetanus in Thomam part. 3. q. 37. art. 1. Innocentius de sacro alt. mysterio, l. 4. c. 20. Biel, & alii) brevitas causa (ut tandem, ex infinito dissensionum & contradictionum Pontificiarum labyrintho & Babylone, me expediam) præteribo. Nam ex hisce quæ hactenus retuli, Pontificiorum in doctrina unitas, de qua tamen confidenter gloriari Coſtērē, abundè confutatur.

CAPUT SEPTIMUM.

Quare ad alterius nota, qua Ecclesia Christiana dignosci possit, examen, transcamus.

COSTERUS.

2. Nota, Catholica.

Secunda nota est, esse Catholicam, universalem, ubi que diffusam. Hanc notam sicut multò ante Christum prædixerunt Prophetæ (*In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terre, verba eorum, Psal. 18. 5. Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum, Psal. 71. 8. Omnes sciene me à majore usque ad minorem, Jer. 31. 34. Erunt omnes docibiles Dei, Es. 54. 13. & Joh. 6. 45.*) ita eam agnovit B. Apostolus Paulus suo tempore impletam: *Audistis, inquit, Col. 1. 5. in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos: sicut & in universo mundo est, & fructificat & crescit.* Et iterum: *Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiit sonus eorum, Rom. 10. 18.* Si quis igitur certo indicio deprehendere velit ecclesiam, mente percurrat orbem terrarum. Lutheranos inventet in sola Germania, Calvinistas ferè in sola Gallia & Anglia, Anabaptistas in variis obscuris angulis Hollandia & Moravia: sicut Donatistæ & Novatiani ferè in Africa latuerunt, & Iconoclastæ in Græcia. Extra Europam nulla sectarum Lutheri, Calvini, &c. notitia ab orbe condito unquam pervenit. Fieri igitur non potest, ut Novatores nostri seculi ad veram ecclesiam pertineant.

GOMARUS.

Si hæc propria est, quam describis ecclesiæ nota, qua ratione eam à Satanæ Synagoga distingues? *Nam* (ut ait Franciscus Sonnius episcopus Antverpianus in Demon. relig. Christ. tract. 8. c. 3.) *quantum obsecro nunc patet per orbem habitabilem ecclesia catholica?* *Vix tres ulnas longum, comparatione ejus vastitatis, quam possidet ecclesia Satana?* Non igitur hæc propria ecclesiæ nota est. Deinde verò non satis explicatæ catholicam ubique diffusam exponis. Nam aliiquid ubique diffusum dici potest bifariam: vel re ipsa uno eodemque tempore, vel jure tantum & successu temporis. Prior modo ecclesia Novi testamenti hactenus Catholicæ nondum fuit; ut experientia Americanorum, nostro ævo, & gentium Africanarum tempore Augustini comprobavit. *Sunt enim* (inquit ille Epist. 80. ad Hesychium) *apud nos, hoc est, in Africa, Barbaræ innumerabiles gentes: in quibus nondum esse prædicatum Euangelium, ex iis qui ducuntur inde captivi & Romanorum servitiis jam miscentur, quotidie nobis addiscere in promptu est.* Altero verò modo ecclesia Christiana nunquam desuit esse catholicæ: quamvis in miras angustias, interdum fuerit redacta. Idque ex iis quæ præpostere posse confiteris appetit. *Non enim* (inquis) *ex eo dicitur ecclesia catholica, quod eodem tempore totius orbis ditiones occupet: hoc quippe ne in hunc usque diem fortassis contigit, quando antarcticis hominibus & qui extremas remotissimasque America oras incolunt fides Christi nunquam immoruit.* Sed his duabus possimmo de causis, sum quod nulli nationis sit alligata, nulloq; loco conclusa: *tum quod,*

juxta veterum Prophetarum vaticinia, aliquando per singula orbis loca, seminandum sit Euangelium: plantanda fides, atque extendenda ecclesia. Quonobrem ex hisce aperte liquet, quam iniquè ecclesiam nostram orthodoxam sequentibus accuses. Nam primum quod re ipsa hoc tempore non ubique diffusam arguis, nihil (ut antè demonstratum est) ad rem facit. *Nam* (ut episcopus vester ^a non ita diu afferuit) *dividunt Cosmographi orbem habitabilem in tres plagas, Asiam, Africam & Europam.* Quarum pars longè minima est Europa: & ea sola nunc paret Euangelio Christi; nec tota: *Quoniam non modicam ejus portionem jam fortiter occupavit Mahometana perfidia, neuspè Graciam, Dalmatiam, Bulgaria, Ungariam, &c.* Interim quod reformatæ ecclesiæ membra, quæ odiosis Lutheranorum & Calvinistarum nonminibus traducis, in sola Germania, Gallia, Anglia inveneri affirmas, id falsi convincunt omnes Christiani orbis regiones, & Christi martyrum cineres & sanguis eorum à vobis in Italia, Hispania, Lusitania, Belgio & cæteris Europæ regnis veræ religionis odio copiose effusus. Qui haud dubiè clamat ^b ad cælum & justas tyrannidis Pontificiæ penas à summo judge depositit. Quare conscientia teste, hujus sententiae falsitatem ex parte corrigere studies, quum addis, *fere in sola Gallia, &c.* Cæterum quæ de Anabaptistis, Donatistis, Novatianis, & similibus hæreticis (quos nobis more vestro annumeras) recenses, ea nos minimè offendunt. Deinde Iconoclastas in Græcia latuſſe, falsum esse historiæ testantur. Nam ut Deus imagines, ad colendum prostitutas, frangi jubet, Exod. 32. 13. sic pii reges paruerunt: & concilium Francofurtense in Germania contra cultum imaginum celebratum est. Præterea Claudius Taurinensis episcopus in Italia dum vixit Caroli & Ludovici temporibus, idolatriam illam acriter & solidis rationibus oppugnavit. Id quod ex Jona Aurilianensi appetit: qui dum post illius obitum veritatem studuit obscurare, eandem libri sui ineptiis magis apud attentum lectorum illustravit. Atque utinam tandem Claudi scripta, quæ cum nonnullis similibus veterum monumentis Parisiis manuscripta latent, ut ex docto & piq viro intellexi, ipsius aut alterius industria, in lucem emitantur. Commemorat etiam historicus Pontificius Mejerus in Annalibus Flandriæ; anno septingentesimo quinquagesimo secundo, non defuisse Gandavi fautores Cæsaris, qui sanctorum imagines tanquam idolatriæ instrumenta à templis removendas contenderunt. Sed de imaginibus alibi commodius differetur. Itaque ut ad rem redeamus, nihil ecclesiæ veritati detrahit locorum angustia aut fideliū raritas: præsertim quum utrumque divinitus prædictum sit. Nam Christus ait, *filius hominis quum venerit, non reperturus est fidem in terra?* Luc. 18. v. 18. Et Paulus Apostolus, *Non veniet dies Christi, quin venies defectio prius, & detectus fuerit homo ille peccati, filius perd*

^a Franciscus Sonnius demonstrat. relig. Christ. Tract. 8. c. 3. ^b Apoc. 6. 10.

tionis, 2. Thess. 2. 3. Et Johannes in Apocalypsi, qua res futuras recenset, de statu ecclesie ait: *Peperit filium masculum, retrum omnes gentes virga ferrea, & rapius est filius ejus ad Deum & thronum ejus. Mulier vero fugit in solitudinem, ubi haber locum paratum à Deo ut illic pascat eam, &c.* Apoc. 12. 5. Data sunt mulieri due ala aquila magna, ut volet à conspectu serpentis in desertum, in suum locum, ut alatur ibi per tempus & tempora & dimidium temporis, Apoc. 12. 14. Nec id diffiteri audet Costerus, quum ait, *Arbor eadem est si truncus maneat, tametsi rami alii excidant, alii succrescant.* In Apocalypsi prædixit Apostolus novissimis temporibus celum recessorum ad instar libri involuti: hoc est, ecclesiam que prius latè patebat, in angustias contrahendam. Itaque quia in hac locorum angustia parum sibi esse videt præsidii, ad alterum, tanquam ad sacram anchoram delabitur & ecclesiam nostram jure & successione ubique diffusam negat. *Extra Europam* (inquit) nulla sectarum Lutheri, Calvini, notitia ab orbe condito unquam pervenit: sed cum id solide ac perspicue in prima ecclesie nota refutatum sit, ecclesie reformatæ veritas invicta perstat. Quamobrem ad Pontificiæ ecclesie examen procedamus.

COSTERUS.

At verò Romana Ecclesia per orbem universum fusa, hoc nomine (catholicæ) perpetuò sola gloriatur. ² Et quidem primis illis majorum temporibus priusquam in Turcarum potestatem Patriarchales Ecclesie venissent. Constantinopolitana, Alexandrina, Antiochena, Hierosolymitana, magna erat omnium in una fide consensio, sub uno capite Romano Pontifice (sicut in sequenti capite demonstrabitur) neque alia fides usquam quam Romana prædicabatur. Hinc illæ voces in generalibus Synodis post leetas Romanorum Pontificum epistolas: *Hac est patrum fides, hac & Apostolorum fides, ita omnes credimus: anathema, qui ita non credit,* Chalc. Act. 2.

Ecclesia est Catholicæ, etiam post schisma Græcorum.

Postquam verò seu ante Turcarum adventum, seu post occupatam Græciam, ab ecclesia Romana sece Orientales episcopi segregarunt, erroremque de Spiritu Sancto induerunt: non amisit tamen ecclesia nomen Catholicæ: tum quod in regionibus illis non desint catholici, sicut neque per Germaniam, Galliam, Angliam; tum quod eadem profus constanter perseveret ecclesia, eadem fide, eodem divino cultu, eadem religione, licet contractior. Arbor eadem est, si truncus maneat, tametsi rami alii excidantur, alii succrescant. In Apocalypsi c. 6. 14. prædixit Apostolus *novissimis temporibus, celum recessorum ad instar libri involuti;* hoc est, ecclesiam, quæ prius latè patebat in angustias contrahendam. Non enim ex eo dicitur ecclesia catholicæ, quod eodem tempore totius orbis ditiones occupet, hoc quippe ne in hunc usque diem fortassis contigit, quando Antarcticis hominibus, & qui extremas remotissimasque Americæ oras incolunt, fides Christi nunquam innuit.

Catholicæ duabus de causis.

Sed his duabus potissimum de causis, tum quod nulli nationi, ut olim lex Moysi Judæis, sit alligata; nulloque loco conclusa, sicut Donatistarum & Lutheranorum errores, quorum hi extra Germaniam usquam celebrantur, nec illi extra Africam reperiebantur: tum quod juxta veterum Prophetarum vaticinia, aliquando per singula orbis loca seminandum sit Euangelium, plantanda fides, atque extendenda ecclesia, quod nulli alteri cœtui contingere potuit. Ariana quidem hæresis Romanum orbem ferè pervagabatur, sed prius extincta est, quam latius serperet. Turcarum perfidia latissimè patet; sed Occidentem Dei gratia nunquam attigit. Calvinistæ ante annos non ita multos tentabant ad Indos & Peruanos errores suos invehere, sed auxilio Christi & Catholicorum industria exclusi fuerunt.

Temporibus Apostolorum fuit catholicæ.

Catholicæ verò ecclesia primum quidem ab ipsis Apostolis per omnes ferè notas regiones est propagata: dum B. Petrus per se suosque discipulos Italos, Germanos, & Gallis prædi-

^a D. Aug. cap. 4. contra epist. Fund.

cavit: Jacobus Hispanus: Andreas Thracibus Scythis Europæ: Philippus Scythis Asiaticis: Matthæus Äthiopibus: Simon & Marcus Evangelista Ägyptiis Lybiis & vicinis Africis: Bartholomæus Armenis & Indis citerioribus: Thom. Indis ulterioribus Parthis, Medis, Persis, Brachmanis, Hiricanis & Bractis, atque ita de ceteris. Nam & Josephum ab Arimathia volunt Apostolorum ætate in Anglia fuisse, & Simonem Leprosum in Galliis Cenomanensem ecclesiam rexisse. De Græcia, Syria, minori Asia satis loquuntur scripturæ, quod ab Apostolis, præsertim Petro, Paulo, Johanne fidem didicerint. Itaque statim primis illis initii dicta est ecclesia catholicæ, quod per cognitum orbem fides ubique seminaretur, passimque omnibus hominibus innotesceret veritas Euangelii, atque ad Ecclesiam ipsam aliqui omnibus locis aggregatebantur: non autem quod totæ ditiones Christianum susciperent. Nam successoribus Apostolorum hoc relinquendum erat, qui inchoata ab Apostolis perficerent, quod in Occidente ferè per Romanos Pontifices, ^a etiam primis illis temporibus, præstitum legimus, quorum labore ad fidem venit Africa, Saxonie & Britannica atque Scotica regna, & his postremis saeculis, in regiones Orientales, Occidentales & Meridionales remotissimas atque vastissimas fides importata est. In Japonias insulas, Sinarum regionem, Brasiliam & Peruana regna paulatimque ad Antarcticum polum deducitur fides illa eadem, quam à D. Petro acceptam incorruptè constanterque retinet Ecclesia Romana vere catholicæ. Exeant à nobis Germani & Angli, Græci quoque, Afri & Syri: satis nobis est, ad Catholicæ nomen tuendum, quod nostri fuerint, à nobisque exierint, fidemque eandem nobiscum aliquando tenuerint, adeoque quod omnibus illis locis Catholicæ non desint, etiam ubi maximè vel hæreses nostræ ætatis vigent, vel schismata Græcorum. Hoc enim sufficiebat Apostolorum ætate, quando regionibus omnibus, Idolorum cultui deditis, pauci Christiani in omnibus locis Ecclesiam efficiebant Catholicam.

Ceterum, quæ Dei est bonitas, hisce nostris temporibus quando vel maximè impetratur ab Europæis hereticis Romana fides, Orientalium oculi paulatim ad veritatem aperiuntur. Nam & Abdisu Armenorum Primas, Trid. synodo subscripsit, Romamque Archiepiscopum ad Pontificem misit: & Antiochenus Patriarcha ipsem Romam venit obediens suo suorumque nomine Pontifici delatus: & Constantinopolitanus Patriarcha (cujus gratiam ambiebat Lutherani) duos ex fratre nepotes Romæ apud Pontificem habet, qui, Romanam fidem edocti, paulatim dextreque Orthodoxæ religionem in Græcia restituant. Pontifex verò pro sua in omnes cura, Syrorum unum, Græcorum alterum Collegium Romæ erexit, multisque ditionum illarum præclaros adolescentes magnis impensis in Romana religione instituit, atque in patriam plerosque jam institutos remisit. Effectum est igitur, nomen Catholicæ in Schismatice nullam, sed in solam illam ecclesiam competere, quæ per universum orbem terrarum disseminata, uni paret Romano Pontifici.

^a D. Gregorius lib. 7. ep. 3. ad Dominicum Carthag. de Africa.

GOMARUS.

Speciosa sanè oratio, sed quam rei veritas vanitatis arguit. Nam quod *Romanam ecclesiam hoc nomine Catholicæ solam perpetuò gloriari affiras, id omnium reliquarum ecclesiæ confessionibus refutatur.* Græci, Syri, Moscovitæ & quotquot jugum Papale non agnoscunt, Symbolum profertur Apostolorum: in quo *credimus ecclesiam sanctam catholicam*, ad eamque se pertinere assertunt. In nostris ecclesiis eadem est professio. Ac sanè si amplitudinem species, *Constantinopolitanus episcopus* (ut Concilium Basileense in appendice testatur) habet in Asia, Africa & Europa vastissimas provincias, atque amplissima regna & plurima genera hominum lingua & moribus longe disparia. Quare arroganter hanc laudem vobis solùm adscribis Costere, præsertim quum rationes quas adducis nihil habeant firmamenti. Ita & quidem primis illis majorum temporibus magnam fuisse omnium in una fide sub uno Pontifice Romano consensionem:

sed

sed quid quæso ad præsentem & corruptissimum Romanæ ecclesiæ statum veterum integritas facit? non magis profecto quam reliquis Romanæ urbis ruderibus antiquæ Romæ eulogia, consentiunt: nec magis quam Abrahæ, Mosis, & Aarons fides & pietas incredulis & profanis successoribus Annæ & Caiphæ & cœtui ipsorum (qui majoribus illis perpetuò gloriantur) convenerunt. Deinde verò quod Romanis Pontificibus Capitis & gubernationis universæ ecclesiæ dignitatem tribuis, à vero alienum est: ut in proxima de Pontifice controversia constabit. Nam quamvis olim ad eam tyrannidem sibi aspirarint Rom. Pontifices, tamen Concil. Nicen., Chalcedon. & Africani sexti auctoritate & constantia represi sunt. Nec multum vos juvat, quod (ut scribis) in Chalcedonensi synodo post lectiones Romani Pontif. literas haec voces prolate sint: *Hæc est patrum fides; hec Apostolorum fides: ita omnes credimus: anathema qui ita non credit.* Nam orthodoxa erat Leonis contra Eutychem sententia, quam non Papæ Rom. auctoritate, sed orationis veritate adducti, hisce elogiis (quibus paulò ante Cyrilli epistolam similiter ornarant) comprobavunt. Alioqui liberè, si male sensisset, Rom. Pontif. rejeccissent, non secus quam postea Concilium sextum act. 13. Honorium Papam Rom. apertè hæreseos condemnavit. Ac profecto si quis actionem decimam sextam Concilii illius Chalcedonensis perlustraret, clarissime hæc duo maximi ad rem præsentem momenti compcrieret: primum Pontif. Rom. nec concilio illi (ut convenisset, siquidem caput fuisset ecclesiæ) præfuisse, nec ullo modo pro capite agnatum: imo contrà cupiditatibus illius fortiter fuisse occursum. Inde etiam secundo liquebit, ut cæterorum Patriarcharum, sic Rom. Pontif. auctoritatem & potentiam non Dei verbo, sed hominum instituto & civitatum splendore nixam ac fundatam: quæ temporis progressu Pontificum ambitione & regum partim sopore, partim iniquitate adeo excrevit, ut Christianam ecclesiæ bona ex parte subjugarit. Itaque si originem à qua deflexisti spectemus, catholicam quidem ecclesiæ: sin verò ad præsentem statum oculos convertamus, mirificè deformatam & vix ullam ecclesiæ Christianæ notam reliquam videamus: ac propterea in reformatæ Ecclesia Deum colimus. Nam quod ecclesiæ Romanam gloriariis eadem constanter perseverare, eadem fide, eadem divino cultu, eadem religione, id superioribus perspicue refutatum est. Quæ verò de Ecclesia in angustum contrahenda, & causis, quibus catholica nominatur, recenses, ea causam nostram (ut ante ostendimus) non infirmant, sed confirmant. De Lutheri doctrina quod aspergis, ante diluimus: quemadmodum etiam quod hanc ecclesiæ Christi per orbem propagationem nulli alteri cœtui contingere posse asseris. De Ariana hæresi & Turcis non dispuo: interim optarim verè abs te dictum esse, *Turcarum perfidiam occidentem nunquam attigisse.* Nam tristis Ungariae & vicinarum provinciarum calamitas secus testatur. Cæterum ne intacti abeamus, ais; *Calvinista ante annos non ita multos tentabant ad Indos & Peruanos errores suos invehere:* sed erras, Costere. Nec enim Calvinistæ sed Orthodoxi veram Christi religionem propagare studuerunt, non ut Catholicorum nomen, quod veræ fidei beneficio obtinenter, sibi compararent: sed ut regnum Christi augerent pro virili. Ac propterea non Christi auxilio nec Catholicorum industria exclusi fuerunt; sed hominum crudelium avaritia insatiabili, & Christi tolerantia, donec mensura immanitatis Ibericæ, ut olim Chananeæ, compleatur. Quare id nihil ecclesiæ nostra reformatæ officit, quo minus veræ Catholicæ ecclesiæ nomen tueatur, quemadmodum nec vestræ Pontificiæ proficit, quod (ut ais) ecclesiæ primum ab ipsis Apostolis per omnes ferè notas regiones propagata est, quandoquidem ab ea paulatim jam longo tempore defecisti. Atque utinam priscorum saltem episcoporum Romanorum vestigiis insisteretis, qui regnum Christi propagare studierunt, quamvis interdum commentis humanis non tam auxerint ecclesiæ, quam perturbarint: ut ex Augustino, Bonifacio, & similibus Pontific. in Angliam & Germaniam legis historici demonstrant. Verum, quia non tam de priscis temporibus, quam de postremi hujus ævi Romana Ecclesia disceptatur: amplitudinem illius mirificè extollis ac profers nobis Japonias insulas, & Sinarum regionem,

Brasiliam & Peruana regna: sed ea parum vos juvant, hisi fidei catholicæ adsit puritas: quam quidem à Petro Apostolo acceptam incorruptè constanterque retinuisse Ecclesiam Romanam gloriari, sed fecus ex doctrinæ Petri collatione superioribus comprobavi. Deinde verò quænam ea est ecclesiæ propagatio, quæ non doctrinæ viribus & Spiritus Sancti virtute, sed terrore & tyrannide plusquam belluina instituta est. Nam Hispanus vester episcopus Bartholomæus de las Casas narrat, Peruanam & vicinam regionem adeo vastatam, ut hominum bis mille myriades inaudita feritate, paucorum annorum spacio ab Hispanis deletæ sint. Qua de re vir doctissimus vester Justus Lipsius, *De constantia lib. 2. cap. 22.* hoc modo conqueritur: *Pauculi Iberi ante annos octoginta in vastas illas & novas terras delati, qua funera (Deus bone!) ediderunt: quas strages?* Nec de causis aut de jure bellis differeo, tantum de eventis. Cerno ingens illud terrarum spaciū (quod videlicet magnum sit, non dicam vice) à vicenis tricenicisque milibus per vadi & passim intermixtos illos greges sterni, usq[ue]getem à falce. Ubique es insularum maxima Cabo? Tu Hayta? Tu Luçaje? qua olim quingentis aut sexcentis hominum nullibus succincta, alibi vix quindecim ex iis retinueris in semen. Ostende etiam te panum tu Permana, tu Mexicana ora. Heu miram miseramque faciem! immensus ille tractus & verè alter orbis, vastus attritusque apparet non aliter quam si calesti quodam igne deflagret. I nunc Costere, & Indorum ad fidem conversionem jaeta. Sane si evertere, convertere est, vicerunt. Quare non mirum est, quod à vobis quædam nationes, tanquam Babylone exierint, & sevum ac perniciolum Pontificis jugum leni & salutari Christi jugo permutarint. Nec propterea tamen (ut male jaetas) vera ecclesia catholica nomen potestis tueri. Quoniam nec Graci, nec Afri, nec Syri (ut ais) ex vobis exierunt: sed majorum suorum auctoritate nituntur. Ac quamvis olim Germani & Angli Pontif. poculo inebriati fuerint plerique, non defuerunt tamen catholici orthodoxi, qui voce Euangelii quosdam subinde ab idolatria Pontificia ad Christum excitant: ut Martyrum historiae & Catalogus testimoniū veritatis demonstrant. Cæterum quia exempla ad persuadendum plurimum pertinere solent, producis nobis ad Ecclesiæ Pontificiæ commendat: in priori loco *Abdisum Armenorum primatum*, quem synodo Tridentina subscripsisse, Romamque Archiepiscopum ad Pontificem misisse affirmas. Sed primum quibus idoneis testibus poteris comprobare, Abdisum eam habuisse auctoritatem? Tu Armenorum primatem fingis: reliqui contrà Pontificiæ Assyriorum Patriarcham, & multa de illius potestate fabulantur: quæ res ipsa confutat. Ac propterea merito hæc fabula à prudentioribus deridetur. Nihil enim novi est, si Pontifex inanes variorum episcopatum titulos pro arbitrio donet: quibus deinde ad pompam abutatur: quemadmodum misello Olao Magno episcopatus Upsalensis titulum sine re ipsa Paulus tertius concessit, ut regni Pontificii splendorem augeret. Qualis etiam fuit in concilio Tridentino Antonius Hælius patriarcha Hierosolymitanus: & similes in papatu non pauci: quos propterea titulares episcopos vulgo appellant. Nam quibus obsecro, Costere, auctoribus & rationibus hanc de Abdisu primatu sententiam confirmabis? Profers fortasse Cardinalis Amulii ad concilium Tridentinum ex Pontificis mandato literas, quibus hæc fabula primum conficta & temere à Pontificiis credita est: sed vel ex iis ipsiis liquere potest, quam exiguum fidem mereatur. Nam si personatus ille Abdisu patriarcha fuit, cur plus minus annum neglecto concil. Trid., cui sua præsentia maximo fuisset ornamento, hæsit Romæ; Deinde, cur confessio illius, quam edidisse dicitur, septimo Martii, post sex demum menses die Augusti vigesimo octavo à Cardinale ad concilium primum prescripta est? Præterea quibus modis confirmat Amulius Cardinalis Abdisum hunc & electum fuisse, ut ait, à Clero & populo Assyriorum patriarcham, & Romam venisse, ut à Pontifice Romano confirmaretur? Literas profert: sed quomodo fides harum literarum probabitur? quasi verò de ignotis populis, ignota lingua nihil Abdisu potuerit configi. Deinde quod Abdisum concilio Tridentino subscriptissime affirmas, quomodo demonstrabis? Nam si confessiones Abdisu & li-

^a Vide Librum Nominum patrum concilii Tridentini, &c.

teras Cardinalis mandato Pontificis, conscriptas objeceris: nullis argumentis clarius hujus fabulae vanitas elucebit. Nam confessione secunda, die vigesimo tertio Julii, dicit Abdisu, *sé non dubitare suos episcopos omnes ex corde Romane ecclesie partes tenere: contra verò in confessione prima ait, se Romane ecclesie fidem modis omnibus quibus poserit, persuadere conaturam.* Deinde Cardinalis agnoscit hunc Abdisum non solum per multos dies, sed etiam per multos menses, in iis in quibus dissenseret, à Pontificis institutum. Quomodo hęc convenient? Alia brevitatis causa omitto: sed illud tamen præterire non possum, quod tandem ait, *Abdisum Romanum ad Pontificem archiepiscopum misisse*, quemadmodum etiam quod alibi ait, *Patriarcham Chaldae nomine Abdisum ad concilium Tridentinum venisse*, & cum reliquis ducentis sexaginta episcopis subscriptissime: ea turpis mendacii, Cardinalis Amulii narratione, arguuntur. Secundò de Antiocheno patriarcha temerè gloriaris: Nam ut Pontifici avarè & turpiter se subjecit, *scilicet* propter indignitatem rei à Syris munere suo abdicatus, ac frater in illius locum substitutus est. Eoque exsul in Italiam consenuit, & meritas inconstantiz penas dedit. Constantinopolitanus verò Patriarcha, ut se Papæ præfert, sic in multis ab eo dissentit: quemadmodum Censu-

^a Costerius Demonstrat. antiquae catholice Doctrinæ, pag. 49.

re orientalis ecclesiaz, c. 13. &c. & Meletii ad nobilissimum Douzam Dominum à Noortwick, academiz nostræ curatorem epistola demonstrat. Cujus fidem, quia impudenter negare ausus es, doctus & ingeniosus juvenis Georg. Douza in itineris sui Constantinopolitani descriptione afferuit & audaciam tuam perspicue confutavit. Quare parvus juvat, quod Græcorum & Syrorum adolescentium collegia Romæ erecta sunt, cum nec Syri, nec Græci Pontificem sequantur. Verū miror Costere, cur non eadem opera, Anglorum Jesuitarum seminaria, quæ Romæ & Rhemis instituta sunt, extollas: Sed fortasse corum te pudet: quod non ad ecclesiam Christi augendam, sed ad ceterum regibus & principibus intentandam comparata sine. Hoc enim magna sicariorum, qui ex illis seminariorum in Angliam variis temporibus ad serenissimam Angliam regiam trucidandam, emissi sunt, copia evincit. Hoc etiam nuperum potentissimi Galliæ regis edictum sole clarus demonstrat, quo Jesuitæ Galliæ, tanquam dira regni pestis, proscripti sunt & Galli scholas eorum etiam extra Galliam adire severissime prohibentur. Quare ut hunc locum concludam, falso catholicæ ecclesiaz titulum Romanæ ecclesiaz arrogas & ascribis.

C A P U T O C T A V U M.

Atque eadem est sanctitatis, in qua tertiam ecclesie notam collocas, rasio; quod ut sit perspicuum, singula que proponis, cum note illius definitionem, tum hereticorum & catholicorum ad eandem examen, cognoscamus.

C O S T E R U S.

3. Nota, Sancta.

Tertia nota consistit in sanctitate, quæ non ita accipienda venit, quasi interna hominis pietas, & congregationis sanctitas externis oculis cerni ab aliquo possit: sed quod manifestis indiciis impietas & pietas reprehendi possint. Et quidem in agnoscenda impietate nulla est difficultas, cum facta ipsamet eam de homine testentur, homicidia committere, latrocinia exercere, alienum thorum violare, tam manifesta sunt flagitia & scelera, ut is, qui talia agit, non solum pronuncietur impius, sed gravibus publica sententia adjudicetur suppliciis. In sanctitate autem hominis agnoscenda magis laborandum est, quod externæ actiones, quæ ab intentione rationem virtutis aut vitii sortiuntur, non satis certo de interna sanctitate testentur. Itaque nec multo jejunio, nec eleemosynis, neque productis orationibus suis fidem potuerunt Pharisæi facere CHRISTO suæ justitiae. Opus est alio indicio firmiori, divino scilicet & supernaturali, qualis est revelatio: quomodo de sanctissime virginis MARIÆ sanctitate per Gabriëlis archangeli salutationem edociti sumus: *Ave grata plena, DOMINUS tecum, benedicta tu in mulieribus: qualia item sunt miracula in testimonium sanctitatis alicujus divinae virtute edita.*

Cetus igitur illi, qui nihil sanctitatis habuerunt unquam vel pietatis, sed contraria potius gravissima in Deum atque homines flagitia, & id quidem non ex humana infirmitate, sed ex professo atque ex instituto suæ doctrinæ & fidei, Ecclesia sancta dici nequeunt. Ubi verò manifestis indiciis reprehenditur sanctitas fuisse, & manifeste colligi non potest ab omnibus abesse, quin potius verisimilibus rationibus judicatur in multis inesse, hęc erit sancta ecclesia. Tametsi namque ejus plurima membra sint emortua & impia, non amittit tamen sancti nomen, quandiu vel unus pietatem ex animo collens, retinet sanctitatem, quæ tempore passionis Dominicæ in sola virgine sacratissima viguit: arbor namque vivere dicitur, quandiu aliquid habet vitæ, licet multi sint aridi rami.

G O M A R U S.

Et multi etiam, Costere, in hac oratione tua aridi sunt rami, qui sacrarum literarum falce amputandi sunt, ut vera à falsis secessantur. Verum enim est ecclesiam recte dici

sanctam, & internam animi sanctitatem, soli Deo esse conspicuam, qui solus est *veritas veritatis.* Unde etiam sequitur sanctitatem internam non posse notam ecclesiaz appellari, nisi quatenus manifestis indiciis se prodit. Sed quoniam ea sunt indicia, disceptatur. Nos enim Sacrarum literarum ductu ea in externa sanctitate collocamus, quæ internæ respondet. Ut itaque internam sanctitatem vera fide & charitate Christiana: sic externam utriusque patefactione definimus. Ac primum quidem fidei patefactionem statuimus esse partim auditionem & constantem professionem doctrinæ veræ, partim legitimum sacramentorum usum. Ut enim unius exercitus milites signum & sacramentum militare ab alienis secesserit: sic ecclesia ^a in terris sub Christo militans, Symbolo, hoc est signo, Apostolorum, & Decalogo Christique sacramentis diagnosticatur. Nam ut omittam ea, quæ ante (c. 3.) adduxi, id demonstrat Christus, Joh. 8. 31. *Si vos in sermone meo manseritis, vere discipulis meis eritis.* Et paulo post, v. 47. *Qui ex Deo est, verba Dei audit.* Matt. 10. 32. *Quisquis confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui est in celis.* Rom. 10. 10. *Corde creditur ad justitiam, ore fit confessio ad salutem.* Gal. 3. 27. *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induitis.* Ephes. 5. 26. *Christus tradidit se pro ecclesia, ut mandaret eam lavacrum aqua in verbo.* Joh. 10. 27. *Oves meæ vocem meam audient.* 2. Joh. 9. *Qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.* Atque hac ratione ecclesia Apostolica describitur, Acto. 2. 42. *Eramque perdurantes in doctrina & Apostolorum & communione & fractione panis & precibus.* Deinde vero charitas interna Dei & proximi, externis etiam fructibus innotevit. Ac charitas quidem Dei patefit, partim verbis, quando debitz per Christum Deo gratias aguntur, & publice ac privatim solus ac legitime per Christum invocatur: partim factis, quando vitat idolatriæ & omni *idolatria* secundum verbum ipsius colimus & crucem Dei ac veritatis nomine fortiter toleramus. Quibus rationibus & fides & charitas erga Deum elucentur. Charitas vero proximi innocentia & beneficentia declaratur. In qua, proximi in vera fide & charitate, institutio & confirmatio, & erga miseros, præfertum pios, & (ut Paulus vocat Galat. 6. v. 10.) *domesticos fidis,* propter Christi nomen liberalitas. Atque huc pertinent sequentes scripturæ loci, Rom. 10. 13, 14. *Quicunque invocaverit*

^a Rufius in exposit. Symboli.

nomen Dei, salvus erit, quomodo igitur invocabunt eum, in quem non crediderunt? I. Pet. 2. 9. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus, ut virtutes predicantis illius, qui vos vocavit è tenebris in admirabilem suam lucem. Matt. 16. 24. Si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam, ac sequatur me. I. Pet. 1. 6. 7. Quia in re exultatis tristitia paululum nunc (si opus est) in variis afflictionibus affecti: ut exploratio fidei vestra comperiat, multo pretiosior auro, quod perire, & tamen per ignem exploratur. Joh. 13. 35. Ex hoc omnes cognoscere vos esse discipulos meas, si charitatem habueritis alii in alios. I. Thess. 5. 11. Consolamini alii alios & adiscite singuli singulos, sicut & factis. Hebr. 10. 24. Observemus alii alios, ut nos acuamus ad charitatem & bona opera, non deferentes aggregationem nostri mutuam, sicut mos est quibusdam, sed adhortantes. Jac. 2. 18. Ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis. Jac. 1. v. 27. Religio pura & immaculata apud Deum & Patrem hac est, invisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum, & immaculatum seipsum servare à mundo. Atque hoc etiam modo, ex fidei & charitatis argumentis in suis epistolis Apostoli & Majores nostri veras ecclesias à falsis distinxerunt. Quid vero ait Costerus? nempe, quod externe actiones que ab intentione ratione virtutis aut virtutis fortuntur, non satis certo de interna sanctitate testentur. Sanè si quis externas actiones tam latè definiat, ut apertis Christi hostibus ethniciis etiam sint communes: at verò si quis angustius de fidei & charitatis Christianæ officiis, quemadmodum declaravi, exponat, certò de ecclesiæ sanctitate constabit: Quandoquidem in sola ecclesia Christi viget sincera verbi divini prædicatio & recta sacramentorum administratio: ut initio hujus controversiarum aperte profiteris: & ex iisde[m] actionibus & Christiani & Christiana ecclesia ab omnibus definiuntur. Denique Bellar. de ecclesia militante lib. 3. c. 2. ait: Ut aliquis absolute dici posse pars vera ecclesia: de qua scriptura loquuntur: non putamus requiri ullam internam virtutem, sed tantum externam professionem fidei & sacramentorum communionem: qua sensu ipso percipiatur. Et lib. 4. c. 11. hanc notam esse Ecclesiæ agnoscit: Octava, inquit, nota est sanctitas doctrina. Vera enim Ecclesia non solum est catholicæ, Apostolica, una, sed etiam sancta, ut habeat symbolum Constantopolitanum: Constat enim sanctam dicas ecclesiam: quia professio ejus sancta est: nihil continens falsum, quo ad fides doctrinam, nihil inustum quoad doctrinam morum. De charitate verò Christiana eadem ferè est ratio: quia fides per eam operatur, Gal. 5. v. 6. Nam quamvis externa illius officia non pauca reperiantur etiam infidelibus esse communia: quædam tamen propria sunt ecclesiæ: quemadmodum cum aliorum, tum mutua in vera fide & pietate institutio & confirmatio. Ubiunque hæc veræ fidei professio & charitatis Christianæ officia vigent, ibidem ecclesia Dei existit, iisque notis longè profecto melius quam revelationibus & miraculis cognoscitur. Quoniam hæc notæ communes sunt & incertæ. Communes quidem, quia & hypocritis in ecclesia, & aperte sceleratis extra ecclesiam interdum convenient: ut S. Lit. & experientia testantur, Matth. 7. 22, 23. Multis mihi dicent in die illo, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus & per nomen tuum demonia ejecimus, & per nomen tuum multas virtutes edidimus. Tunc autem profitebor eis, nunquam novi vos, discedite à me qui operamini iniquitatem. Sic Bilecamus revelationibus divinis excelluit: quum tamen ab ecclesia Dei & vera pietate fuerit alienus, Num. 22. & 23. 2. Pet. 2. 15. Incertæ verò sunt hæc notæ, quia justa Dei judicis permissione Diaboli & infideles ea imitantur: ac propterea adivinæ sint revelationes & miracula, sæpius dubitari potest. Nota sunt ex veterum historiis non solum oracula Delphica, quibus res futuræ crebro pronuntiatæ sunt, sed etiam miracula, quæ apud ethnicos perpetrata sunt plurima: quemadmodum & S. Lit. in. Vet. Test. ostendunt. Nam fere omnia quæ virtute Dei patravit Moses, ea similiter Ægyptii magi suis incantationibus perfecerunt, Exod. 7. 14. 25. & 8. 8. Eadem ratione de bestia dicitur, Apoc. 13. 13, 14. Fecitque signa magna, adeò ut etiam ignem faceret de celo descendere in terram, in conspectu hominum. Et seducit incolas terre propri signa, que datum est ei, ut faciat. Et Paulus Apostolus

de Antichristo ait: Cujus adventus est in efficacia Sarana cum omni potentia & signis ac prodigiis mendacibus, & cum omni fraude iniquitatis, in iis qui perirent, pro eo quod amorem veritatis non receperint, ne salvi fierent. Propterea igitur mœtis illius Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio, ut damnentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed acquiecerunt in iniquitate, 2. Thes. 2. 9, 10, 11, 12. Itaque ne de veritate doctrinæ aut sanctitate ecclesiæ ex hisce notis certo judicaremus, Christus nos præmonuit, ac præmuniuit: Pseudoprophe (inquit) edent signa magna & miracula, ita ut seducant, si fieri possit, etiam electos. Ecce prædicti vobis, Matth. 24. v. 24, 25. Quare quamvis vera miracula & revelationes divinæ veritatem confirmant, Marc. 16. 20. tamen an vera sint miracula & sanctæ revelationes, ad Lydiūm Sacrarum literarum lapidem exploranda sunt, ne falsa specie seducantur. Quemadmodum Apostolus præscribit, si nos aut Angelus ē celo euangelizet vobis, præter id quod vobis euangelizavimus, anathema esto, Gal. 1. 8. Sic Abrahamus ad Sac. Lit. potius quam ad miracula attendendum docuit, quum epuloni respondit: Habent Mōsem & Prophetas, audiant eos. Ille vero dixit, Non Pater Abraham: sed si quis ex mortuis abierit ad eos, resipiscit. Abraham autem respondit ei: Si Mōsem & Prophetas non audisunt, ne siquidem quispiam ē mortuis excinetur, assentiensur, Luc. 16. 29, 30, 31. Et ut Christus miraculis suam doctrinam confirmavit: sic utraque sacrarum literarum consensu stabilivit, Joh. 5. 39. Quamobrem revelationes & miracula notæ quidem esse possunt ecclesiæ, sed secundariae: primaria autem & certior est doctrinæ sanctitas, quæ in consensu cum Sac. L. consistit. Quæ si adsit, non opus jam alio indicio firmiori: quia revelationes & miracula omnia, quibus per Prophetas & Apostolos olim S. Lit. confirmatae sunt, doctrinam cum iis consentientem similiter stabilientur. Denique revelationes & miracula nec sunt in ecclesia Dei perpetua, nec hoc tempore necessaria, quum satis superque infirmorum fides per Apostolos & discipulos eorum confirmata sunt. Rectè Gregor. Magnus: Nunquid non fratres mei, quia ista signa non facitis, minimè creditis? Sed hac necessaria in exordio ecclesia fuerunt. Ut enim ad fidem cresceret multitudo, miraculis fuerat nutrita, quia & nos quæcumque arbusta plantamus, ramdin eis aquam infundimus, quousque eam in terra jam coactus videamus: & si semel radicem fixerint, irrigatio cessabit. In Euangelia, Homilia 29. Ex hisce igitur appetit quantopere aberres Costere, quod revelationes & miracula manifesta sanctitatis indicia appellas, & in ecclesia ad sanctitatem illius demonstrandam requiris. Atque hosce errores aliis etiam adauges: Nam quod ait, Ecclesiam non amittere sancta nomen, quamvis vel unus pietatem ex animo colens retinet sanctitatem, id omnino absurdum est. Nam ecclesia est sanctorum societas: ac propterea sanctitas illius uno contineri non potest. Nec ferendus est error, quod probationis loco ait, sanctitatem ecclesie tempore passionis Dominica, in sola virgine Maria viguisse. Nam quibus, quæso, scripturæ testimoniis id probabis. Nam quamvis Apostoli omnes ab hostibus territi aufugerint, quemadmodum Christus prædixerat, omnes vos ista nocte offendimenti in me, Matth. 26. v. 31. & fides eorum ut ignis sub cineribus fuerit ad tempus consopita, an propterea fidem (quæ sine sanctitate viva esse non potest, Jacob. 2. 26.) aut sanctitatem suam amiserunt? præsertim quum Christus, qui semper à Patre exauditur, Joh. 11. 4. 2. pro utraque orarit, Luc. 22. 32. Johan. 17. 17. Ac sanè si quovis lapsu periret fidelium sanctitas: quis eam tandem, quum in multis labamur omnes, Jac. 3. 2. conservabit? Deinde verò nonne passionis tempore sanctitatem suam testatam fecit Johannes, & potissimum Maria Cleopæ, & Maria Magdalena: quæ & in cruce (non minus quam virgo Maria) & in sepultura constantissime Christum coluerunt. Nam ut ait Euangelista, stabant juxta crucem Jesu mater ejus & soror matris ejus, Maria Cleopæ uxor & Maria Magdalena cum discipulo, quem diligebat Iesus, Joh. 19. 25, 26. Omitto Nicodemum, Josephum Ari-mathæensem & multos alios, quibus virtus sanctitas sancte derogari non potest. Ac propterea hujus sententia tuæ falsitatem viderunt & confutarunt Pontificii doctiores. Nam Bel-

Bellarum, de Ecclesia militante lib. 3. c. 17. eo nomine reprehendit Johannem de Turre ^a cremata, quod dixerit, esse contra fidem universalis ecclesie afferere, non in sola beata virginis, *ansans fidem in die passionis Domini*. Et Dominicus Bannes ante annos quatuordecim Salamantice in Hispania, eandem sententiam tuam docte & pluribus rationibus refutavit. Quare vides, Costere, quam falsò de consensu & unitate doctorum Papalium gloriari: &, dum virginis Mariæ in Christi passione sanctitatem ad fucandam vestram idolatriam extollere studes, quam iniquè reliquos sanctos sanctitatis nomine spolies. Deinde gravior etiam est error, quod virginem Mariam *sanc*tissimam** appellas, & angeli salutationem probationis loco adducis, *Ave Maria gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus.* Quamvis enim prima fronte nulla subesse videatur impietas, secus tamen ex interpretatione tua appetet. Hæc enim verba alibi sic exponis: ^b *Itaque primum nungquam vel nevum habuisti peccati: sive quod à primis humani generis parentibus propagatum, sive quod culpa aliqua tua commissum esset, etiam levissimum & venia facile dignum: nihil, inquam, vel opere, vel verbo, vel cogitato unquam admisisti, quod non usquequa esse gratissimum Deo. Secundo omni affluens & ornata fuisti virtutum genere, ex ipso etiam utero matris tua in anima, & omnibus mentis tua integerrima facultatibus.* Et, ne quis errorum esset modus, addis, *Tertio concepto Deo plenitudinem habuisti Deitatem in te habstantem corporaliter.* At vero si hoc postremum verum est, virgo Maria non divina erit, sed verus

^a In 2. 2. Thom. q. 1. art. 10. vide etiam Martinum Eysengreyn de Ecclesia catholica c. 6. p. 109. ^b Christian. instit. lib. 5.

Deus: quemadmodum Christi divinitas hæc sententia affluitur, Col. 2. & orthodoxi patres exponunt. Sin vero prior illa vera sunt, & virgo Maria omni peccato caruit, non igitur solus Christus segregatus erit à peccatoribus: non omnes homines erunt peccatores: ^c nec virgo Maria pro remissione peccatorum orare debuit, nec Christi morte redempta est: quemadmodum hisce & aliis sacrarum literarum argumentis Thomas Aquinas, Gregorius Ariminensis & alii multi Pontificii hanc profanam sententiam tuam confutarunt. Qua de re audiatur Anselmus lib. 2. *Cur Deus homo*, c. 16. *Virgo ipsa, unde assumpta est Christus in iniquitatibus conceperat, & in peccatis concepit eam mater ejus, & in Originali peccato nata est, quod & ipsa in Adam peccavit, in quo omnes peccaverunt.* Imo vero Chrysostom. tom. 2. in Matt. hom. 45. & tom. 3. in Joh. hom. 20. arrogantiam & ambitionem aliquam virginis Mariæ attribuit. Imo Augustin. tom. 4. Quæst. Ver. & N. Test. q. 72. *in morte Domini virginem Mariam cum rebus omnibus, de Filis divinitate dubitasse affirmas: idem opinatur Theophilus in Luc. 2. 35. Quod quamvis à veritate alienum est, illud tamen satis ostendit, quam procul etiam à sententia tua patres dissenserint: & Origines in Luc. 2. hom. 17. Putamus, inquit, quod scandalizans Apostolus mater Domini à scandalo fuerit immunis? Si scandalum in Domini passionem non est passa, non est mortuus Jesus pro peccatis ejus.* ^d Si autem omnes, & egerit gloria Dei, iustificatis gratis ejus & redempti, (Roman. 3.) *nique & Maria illo tempore scandalizata est.*

^c Heb. 7. 26. ^d Rom. 3. 23. ^e Joh. 1. 8. Jac. 3. 2. ^f Psal. 31. Matth. 6. 12. f 1. Joh. 2. 1.

C A P U T N O N U M.

Quamobrem ex hisce perspicue constat: quam male sanctitatem definias, & quam parum sancte exponas. Nec melius hereticos & catholicos ad sanctitatis libram examinas.

Nam de priori parte sic sis.

C O S T E R U S.

Duo genera peccatorum in omnibus hereticis.

Hæretici omnes ex instituto suis doctrinæ, duo habent gravissima peccata, blasphemiam in Deum, impietatem in parentes, quantumcunque præ se ferant divinum cultum, & parentum proximorumque amorem.

1. Impietas in parentes.

Impietatem in eo luculenter est videre, quod majores suos omnes, & quotquot haec tenus, ab Apostolorum temporibus addicti Catholicæ probitati vixerunt, gravissimi criminis accusent & damnent. Dicunt eos non rectam fidem tenuisse, malè credidisse, infideles fuisse, Deo exoscos & invisos, ideoque jure æternis ignibus mancipatos: & hæc quidem hæretici omnes. Quia porro nulla est hæretis, quæ non peculiare aliquid in ecclesia catholica detestetur, singuli etiam hæretici peculiare crimen majoribus impingunt. Ariani Filium Dei in numerum creaturarum referebant: Macedoniai vero Sp. S. Donatistæ affirmabant non esse ecclesiam, quæ cum bonis etiam malos contineret: Hussitæ alterius speciei communione dicunt Christi institutionem violari: Lutherani Romanum Pontificem, verissimum Antichristum esse: Calvinistæ in Eucharistia merum panem & vinum dari: Anabaptistæ infantum Baptismum damnant. His itaque hominibus majores omnes, totusque orbis gravissimis criminibus obligatus fuit: Arianis & Macedoniis *coluerunt creaturas potius quam creatorem*, quod inter maxima Gentilium mala refert Apostolus, Rom. 1. 26. Donatistis non fuerunt in Ecclesia: Hussitis violarunt mandatum Dei, adeoque ut sacrilegi, perverterunt Sacramenti institutionem. Luteranis obtemperarunt Antichristo, Christi adversario, neglegendo Christo. Calvinistis pro Deo coluerunt & adoraverunt bolum exiguum panis, pauculasque guttulas vini, qua Idolatria nulla fuit apud gentes scelerior. Anabaptistis neque

baptizati fuerunt, neque Christiani. Hæc quam sunt foeda quamque enormia mala, nemo non intelligit. Si quis parenti vel avo nomen Turczæ, Judæi, Idololatræ, blasphemæ, mancipi Diaboli impingat, grave utique supplicium meretur, juxta legem, qui maledixerit patri vel matri, morte morietur, Exod. 21. 16. & Levit. 20. 2. etiamsi perturbato verba ejusmodi excidant: qui vero illa deliberatè de majoribus omnibus suis, de Prælatis, de Principibus, deque totius orbis Christianis & dicunt & sentiunt, graviori utique scelere se astringunt. Et quidem hæc eadem verba à multis non usurpari, ut nimis impia, facile crediderim: sed nemo ignorat, rem aliquam effterri duobus modis: aperte, quando disertis verbis exprimitur: & virtute, quando aliis verbis, quæ idem valeant; vel definitione, descriptione, proprietatibus, periphrasi vel necessaria consecutione.

Qui hominem dicit aliena sustulisse, furem dicit, dignumque de quo supplicium sumatur, si modo leges de furum suppliciis non improbet: ita qui verbis, scriptis, aut factis Papistarum (quos vocant) religionem & fidem detestantur; ii certè Papistas seu Catholicos (de quorum numero fuere parentes) non rectè credidisse, seu quod idem valet, nullam fidem habuisse, atque infideles fuisse; Deoque invisos & æternis suppliciis dignos dicunt. Cum enim sit *unica fides* (ut inquit Apostolus Eph. 4. 5.) qui illam non habet, prorsus nullam habet: & quia (licet est apud eundem) *sine fide impossibile est placere Deo*, Heb. 11. 6. non placens Deo adveratur Deo, *Qui, inquit, non est mecum, contra me est*, Matth. 12. 36. Adversarius autem Dei & impius est & reus gehennæ: necessariò efficitur Papistas omnes, qui hæreticorum fidem non tenuerunt. Hæreticorum testimonio & verbis, meteti Gehennam ad eamq; descendisse, quotquot haec tenus sine illa eorum fide, ex hac vita migrarunt; sive illi parentes fucini, aut necessarii, sive miraculis clari, sive martyres Christi, sive doctores ecclesiarum, sive alii quicunque, netmine prorsus excepto: *quia sine fide impossibile est placere Deo*: Martyres autem, quo pertinacius fidei non rectam tenerunt, ut pro qua

mori voluerunt; & Doctores Ecclesiaz, quibus nulla occasio fuit prætexendi ignorantiam, atque adeo, qui primis Apostolorum temporibus viciniores fuerunt, quando recens esse debebat Apostolicæ doctrinæ memoria, gravius in Gehenna supplicium perferent. Neque excusabit quemquam Christianorum ignorantia magis quam infideles Ethnicios Idolorum cultores, qui ignorantes servierunt creature potius quam creatori, Rom. i. v. 26. quia tametsi, *Servus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapulet multis, is tamen servus, qui nescit voluntatem Domini, facitque digna plagis, vapulabit quoque, licet paucioribus*, Luc. 12. 48. Et, si plagas meretur cultus Idoli argentei vel aurei: merebitur utique adoratio frustuli panis, obedientia Antichristi, violatio sacramentorum.

G O M A R U S.

Multa accumulas Costere, sed quam rectè, perpendamus. *Hæretici* (inquis) omnes ex instituto sua doctrina duo habent gravissima peccata, blasphemiam in Deum, impietatemque in parentes. Magnum profecto ad sanctitatis laudem, adversariis vestris (quos hæreticos vocas) detrahendam, si vera oratio est: at si falsa, injusta & turpis calumnia est. Quibus igitur rationibus confirmas; an quod *majores omnes non rectam fidem tenuisse, male credidisse afferamus?* Atqui eadem perpetuò oberras chordā, & crebra repetitione id arrogasti, quod maximè in controversia versatur & probationem desiderat. Nam quod Pontificiæ doctrinæ, quam sc. Catholicam vocas, antiquitatem ab Apostolis deducis, & de majorum omnium consensu gloriari, id sacrarum literarum, & orthodoxorum Patrum, & piorum majorum cum Romana ecclesia comparatione, jam antea diluimus: quemadmodum & ea quæ hoc in loco accusas, ab omni impietatis nota vindicavimus. Verum enim est alterius (ut vocatis) species communione Christi institutionem violari: *Romanum Pontificem esse Antichristum: in eucharistia, à solo Christo fidei ori offerri corpus & sanguinem ipsius: à ministro vero panem & vinum, tanquam Christi sacramentum.* Quid in his sententiis in majores omnes impietatis admittimus? Nam quæ de Arrianis, Macedonianis, Donatistis & Anabaptistis hæreticis commemoras, ea nos minimè attingunt. Addis; *Hussiti* (majores) violarunt mandatum Dei, adeoque ut sacrilegi perverterunt sacramenti institutionem: sed contra, majores olim integro usi sunt sacramento, & si qui fecerunt, etiam à Romano Pontifice tanquam sacrilegi condemnati sunt, quod unius ejusdemque mysterii violatio sine gravi sacrilegio non possit provenire: ut Gelasius Papa piè assertuit, de Consecratione dist. 2. §. comperimus. Nec verum est quod ais, *Lutherani obtemperarunt Antichristo*: quia ut Deus Eliæ temporibus, septem piorum millia quæ Baalem non adorarunt, conservavit: sic majores non paucos confirmavit Deus, qui nec Antichristi Romani pedem osculati sunt, nec jugum illius agnoverunt. Et quemadmodum latro in cruce conversus est: sic non dubitamus, quin Christus suas oves non paucas ante vitæ finem è fauibus lupi Romani creptas conservarit. Ac propterea non omnes majores pro Deo coluerunt bolum exiguum panis pauculasque guttulas vini, oculis & animis in terram deorsum intenti in sacramentum: sed contra sursum corda attollentes: Christum solum non in pane, sed in cælo præsentem, adorarunt. Vos verò dum panem & vinum converti in corpus & sanguinem Christi, contra S. Lit. auctoritatem & communem sensum experientiam, configuratis, ea pro vero Deo adoratis. *Qua idolatria* (ut ipsem fateris) *nulla fuit apud gentes scelerior.* Quam liberam Costeri confessionem pium & prudentem lectorem attendere velim, ne, si qui fortè iusta rei indignitate & pio zelo commoti, Pont. sacerdotes, sceleratos idololatras interdum vocent, calumniari, aut acerbius, quam par est, adversarios compellare censeantur. Nec propterea tamen in majores nostros, ut objicis, sumus injurii: quandoq; uidem plerosque eorum, quod à vestris erroribus fuerint incrimines, laudamus: reliquorum vero lapsus coram Deo & mundo justè agnoscimus ac deploramus. Hoc enim sao quodam jure à nobis postulat veritatis dignitas & cha-

ritas erga ecclesiam: ne ea incautior majorum exemplo, in eosdem scopolos impingat. Atque hujus sanctæ & necessariae libertatis monumenta in S. L. multa continentur. Et enim nonne Josue disertis verbis, ut Israëlitæ ad pietatem accenderet *Patres ipsorum in Mesopotamia & Egypto falsis Diis servisse monet?* nonne divinus Psalterus patrum lutorum ingratitudinem in Deum, & errores gravissimos, ut meliores reddat ipsorum posteros, libere perstringit: Psal. 78. v. 9, 10. & Psal. 106. v. 6, 7. Nonne Daniel peccata patrum suorum, ad misericordiaz divinæ gloriam ingenuè profitetur? Dan. c. 9. Quis denique ^b Christum, Stephanum, Paulum apostolum summa libertate majorum suorum & incredulitatem & contemptum Dei, ad Phariseos præpostere patribus gloriante, refutando, & ad priorum cautionem, retulisse ignoret? Quamobrem frustra nobis ex justa & necessaria majorum quorundam reprehensione nostra, invidiam apud imperitos conflare studes: frustra adeo tragicè judicia nostrorum hominum exaggeras. Nec enim omnes majores nostros Papistas fuisse agnoscimus: nec eos qui fuerunt, tam protervè damnamus. Quamvis enim una sit vera fides, suos tamen servato fundamento habet gradus. Scimus enim complures fuisse Pontificios, qui, dum in extremo vitæ discrimine versarentur, & ad severam judicij divini libram sua facta expenderent, rejectâ traditionum humanarum fiduciâ, ad solius Christi meritum & intercessionem, tanquam ad sacram anchoram, confugunt: imò ipsi sacrificuli sapient, desperantibus ad Pontificias consolationes ægrotis, aut confitentibus, non alia ratione, quam pura Euangeliæ promissione, salutarem animæ medicinam attulerunt. Deinde compertum est etiam, nunquam in Papatu tam densas viguisse tenebras, quin aliqua fuerit publica in templis Euangeliæ lectio & promissionum Euangeliæ pro concione, quamvis adjunctis erroribus, repetitio: ac propterea non est mirandum complures paulatim Dei Spiritu adjuvante ad veram fidem, præteritis quasi surda aure expositionum vestrarum corruptelis, Euangeliæ voce conversos. Præterea quis ignorat sapientissime Deum concionatorum Pontificiorum corda ita illustrasse, ut Euangelicæ veritatis fundamenta purè intellexerint, & eadem luce auditoribus suis magno cum fructu ad salutem præluxerint: quos tandem aut instabiles terroribus ad veritatis abnegationem coegerint; aut constantes, variis suppliciis, ad veritatem opprimendam, trucidant. Considera Catalogum testimoniū veritatis: consule annales vestros, nihil verius comperies. Et quamvis plurima piorum veritatis assertorum scripta cum auctoribus concrematis: reliqua tamen opera quæ supersunt, eorum fidem faciunt. Ac sane ante Lutheri tempora quis fere in Papatu error est, cui non olim multi è vestris, quorum cotidie Deus attigit, scriptis & concionibus contradixerunt? Et ne altius rem repetam, quam multis nostra memoria in medio Papatu purioribus nonnullis concionibus, aut confessorum colloquiis, fides Christiana paulatim instillata est? Exemplis illud probare non est opus: quia multos piolectores suo aut aliorum exemplo id didicisse minimè dubito. Denique quum Deus suam semper habuerit in medio Papatu, sed fide à Pontifice separatam ecclesiam; non est dubium quin verè fideles subinde Pontificios complures converterint, partim alloquo suo & concionibus, partim confessione & martyrio: dum ad necem euangeliæ gratiæ correptiveritatem perspicue & intrepide confessi sunt, & sanguine suo constanter obsignarunt: Ac propterea quum tam multæ ad Pontificiorum conversionem extiterint olim rationes: certum est partem majorum nostrorum variis in locis ad fidem potuisse converti, & conversos esse minime dubitamus. Vestrum est, Costere, non nostrum, levi de causa anathematis fulmine in dissentientes salvire. Verum ^c quia eandem crambem quam antea sapienti proposuisti, iterum reponis, ad refutationem nostram lectorem remitto, & ad alterum accusationis tuæ caput examinandum accedo.

^a Jof. 24. 14. ^b Matth. 23. 23. Actor. 7. 39. ^c Enchiridii Prefat. antich. 11. & de ecclesia. nota 1. &c.

COSTERUS.

Tres blasphemiae in Deum.

Deum simili modo gravissimis blasphemias laedunt, quem faciunt mendacem, crudelem, iniquum. Mendacem quidem, qui non praestet promissa. Per veteres quippe Prophetas de temporibus ecclesiae praedixit, veram Dei notitiam ita per orbem terrarum manifestam fore, ut non doceat uniusquisque proximum suum, dicens, cognoscere Dominum. Omnes enim cognoscent me à minori usque ad maximum, Jer. 31. 34. & Heb. 8. 11. Per seipsum quoque Christus perpetuam nobis suam Sanctique Spiritus sui praesentiam addixit: Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi, Mat. 28. 20. Et, Missum vobis paracletum, Spiritum veritatis, qui docet vos omnem veritatem & maneat vobiscum in eternum, Joh. 14. 16. Hæretici admittere nequeunt hæc esse praestita, quine unum quidem hominem exhibere possunt, à temporibus Apostolorum toto terrarum orbe ejusdem omnino fideli secum & religionis. Nusquam igitur inanesta fuit vera Christi doctrina, nec ubique recepta, desit adesse Ecclesiae suæ Christus, secessit Sp. S. successit Spiritus erroris & Demoniorum. Crudelem vero faciunt Deum, qui pauculos quidem illos Christianos, quos puram Euangelii scientiam Apostoli ipsi docuerunt, participes esse voluerit sanguinis Christi, reliquos vero omnes excluderit, qui à discipulis successoribusque Apostolorum imbuti errores hauserint, non sinceram fidei doctrinam. Injustum denique, qui nec ipsis sanctis Martyribus notitiam veræ fidei religionisque dederit, aut sanguinis Christi fructum communicaverit, quos constat pro Christi amore dedisse sanguinem suum. Verum Costere, aut tibi inepit contradicis, aut iterum, quam nobis objicis blasphemiam, incurris. Quomodo quisquam sanctos Martyres, qui pro Christi amore obierunt, ignoras fuisse veritatis judicabit? Sin vero de externa sanctitatis specie, & amore ac zelo imperito intelligis, tum justitiam & gratiam Dei gravissime laedis. Quis enim nisi Pelagianus nos operibus nostris Dei gratiam præfere & veritatis notitiam promereri afferat? Quis etiam neget multos extitisse hæreticos externa vita probitate & imperito Christi amore præditos, qui ab ethnicis non hærebois nomine, sed ob generalem Christianæ religionis professionem & idololatriæ fugam trucidati sunt. Quam multi infideles Judæi cæco Dei amore quævis tormenta ab hostibus pietatis pertulerunt? An ideo tamen Deus injustus dicetur, quod illis veræ religiosis notitiam non donavit? Denique, quum in sanctis etiam martyribus, Justino, Cypriano, & aliis, qui fundamentum pietatis & salutis conservarunt, errorum etiam stipulas extitisse compertum sit: an injustus est Deus, quod perfectam veritatem notitiam iis non fit largitus? Quare animadvertis, opinor, Costere, dum blasphemias notam nobis aspergere studes, eandem te imprudenter vobis inurere. Huc accedit quod fragili fundamento totam hancce criminationem astruis & concludis. Hac certe, inquit, necessario consequuntur, si Majorum fides, quam nostram esse docuimus, errorum habuerit. Verum nimium tibi arrogas, Costere. Quis enim eandem majorum & vestram esse fidem concedet, quum id in controversia maximè versetur, & secus ex mutua comparatione antè sit demonstratum? Quis etiam merito neget majores nostros, ut homines fuerunt, humanitus aliquid passos & suos habuisse nèvos? Examina Costere, quæ de hoc argumento superioribus exposui, & facile compertis, quæ iniquè Magdeburgenses & Calvinum accuses. Verum ne quid in laedendis orthodoxis, quos etiam hæreticos vocas, abs te prætermittatur, alia etiam peccata objectas.

GOMA R U S.

Hæc profecto gravis accusatio est: qua triplicem nobis blasphemiam insultè impingis. Nec enim Deum facimus mendacem, quem ^asolum ac summum bonum & mentiri nescium ^b, & in promissis constantem prædicamus. Quare ut prædictiōnem illam Jeremiæ verissimam, sic interpretationem tuam à vero cumprimis alienam comperimus. Fingis enim, ut alibi ^c expressius declaras, Prophetam his verbis significare temporibus Christianorum tam publicam fore & omnibus manifestans orthodoxam fidem, tam conspicuam ecclesiam catholicam, ut ea neminem possit fugere. Sed aquam citius è pumice expresseris, quæ hanc sententiam ex Prophetæ verbis. Quippe ille de omnibus N. T. electis agit: tu ad universos mortales extendis: quod quam absurdum sit, non solum sanctus vester Thomas Aquinas in commentariis suis ad Heb. 8. lect. 3. agnovit: sed experientia quoque demonstrat; ut ex iis, quæ de ecclesiæ amplitudine explicavi, appetet. Deinde vero non negamus, quin Christus ecclesiæ suæ perpetuam Spiritus sui præsentiam addixerit ac præstet: quemadmodum lib. 2. cap. 2. demonstravi. Non inficiamus igitur eorum, quæ à Prophetis & Prophetarum domino prædicta sunt veritatem, sed corruptelam vestram & inanem objectæ vanitatis calumniam, quæ jam sèpius refutata est, parvi æstimamus. Fuit certè, fuit hactenus & perstabit ad finem usque Christi veritas & ecclesiæ: quamvis lunæ instar varia facie, nunc clarus, nunc obscurus, interdum quasi extincta & multis in locis profligata. Adeo ut nemini mirum esse debeat, si secessisse à multis locis Spiritum Sanctum & successisse erroris & demoniorum spiritum, Dei auctoritate 2. Thessal. 2. 1. Timoth. 4. & experientiæ edocti asseramus. Quare ut doctrinæ vestræ falsitatem aversamur, sic Dei laudamus & amplectimur veritatem. Porrò aliâ nos agredieris viâ, & blasphemias maculam nobis allinis, ac si crudelēm faceremus Deum: Sed dum id probare contendis, & blasphemus es in Dei justitiam & injuriis in nostram con-

^a Mathe. 19. 17. ^b Tit. 1. 1. ^c De sacra scriptura, pag. 64.

fessionem. Nam cum crudelis is dicatur (ut etiam vestri definiunt) qui in puniendo excedit modum: nulla crudelitas sine gravi impietate, Deo adscribi posset, si vel solos Apostolos clementer, per Christum servasset: quos juste cum reliquis omnibus hominibus potuisset condemnare. Interim voluit Deus gratuito beneficio justitiam suam erga humanum genus misericordia temperare, & ecclesiam suam propagare ad finem usque mundi: quemadmodum etiam revera propagasse agnoscamus. Ac propterea falso nos arguis, quasi *sols* Apostolus scientiam veritatis & sanguinis Christi fructuum exclusis omnibus posteris, convenisse traderneremus. Nec dissimilis est tertiaz blasphemiaz accusatio, quod in *injustum* facimus Deum, qui nec ipsis sanctis martyribus, notitiam vera fides religionisque dederit, aut sanguinis Christi fructum communicaverit, quos constat pro Christi amore dedisse sanguinem suum. Verum Costere, aut tibi inepit contradicis, aut iterum, quam nobis objicis blasphemiam, incurris. Quomodo quisquam sanctos Martyres, qui pro Christi amore obierunt, ignoras fuisse veritatis judicabit? Sin vero de externa sanctitatis specie, & amore ac zelo imperito intelligis, tum justitiam & gratiam Dei gravissime laedis. Quis enim nisi Pelagianus nos operibus nostris Dei gratiam præferre & veritatis notitiam promereri afferat? Quis etiam neget multos extitisse hæreticos externa vita probitate & imperito Christi amore præditos, qui ab ethnicis non hærebois nomine, sed ob generalem Christianæ religionis professionem & idololatriæ fugam trucidati sunt. Quam multi infideles Judæi cæco Dei amore quævis tormenta ab hostibus pietatis pertulerunt? An ideo tamen Deus injustus dicetur, quod illis veræ religiosis notitiam non donavit? Denique, quum in sanctis etiam martyribus, Justino, Cypriano, & aliis, qui fundamentum pietatis & salutis conservarunt, errorum etiam stipulas extitisse compertum sit: an injustus est Deus, quod perfectam veritatem notitiam iis non fit largitus? Quare animadvertis, opinor, Costere, dum blasphemias notam nobis aspergere studes, eandem te imprudenter vobis inurere. Huc accedit quod fragili fundamento totam hancce criminationem astruis & concludis. Hac certe, inquit, necessario consequuntur, si Majorum fides, quam nostram esse docuimus, errorum habuerit. Verum nimium tibi arrogas, Costere. Quis enim eandem majorum & vestram esse fidem concedet, quum id in controversia maximè versetur, & secus ex mutua comparatione antè sit demonstratum? Quis etiam merito neget majores nostros, ut homines fuerunt, humanitus aliquid passos & suos habuisse nèvos? Examina Costere, quæ de hoc argumento superioribus exposui, & facile compertis, quæ iniquè Magdeburgenses & Calvinum accuses. Verum ne quid in laedendis orthodoxis, quos etiam hæreticos vocas, abs te prætermittatur, alia etiam peccata objectas.

^a Thomas Aquinas Summa 1. 2. quæst. 107. art. 1.

COSTERUS.

Peccata comitantia heresim.

Præter hæc gravissima in Deum hominesque peccata hæreticis omnibus communia, alia etiam sunt, quæ hæreses comitantur: ut sunt; humanas leges violare, in proximos à sua secta alienos injurios esse, persecutiones moliri, seditiones movere, bella cire, omnia turbare. Qui enim sibi persuasum habent in errore proximum versari, Deumque blasphemias, idololatrias, impiaque religione offendit, non dubitant sui pro fraterna charitate officii esse, salutem curare aliorum, novam fidem aliis communicare, suam doctrinam propagare, (heresis quippe serpit, ut cancer, 2. Tim. 2. 17.) omniaque novo Euangeliō replere. Et quia novitatibus etiam vehementer ad carnis oblectamenta commodis & plausibilibus, non desunt impedimenta; existimant ad eundem charitatis fervorem, conscientiæque suæ quietem pertinere, pro viribus ad submotionem obstaculorum conari, & quidvis tentare potius, quam ut veritas post tot annos reperta, diutius incognita hæreat in tenebris. Hinc bella, seditiones, perduelliones, Catholicorum persecutions, Monasteriorum atque templorum eversiones, Sacramentorum violationes, rerum sacrarum

Sacrarum profanationes, sacerdotum neces, Sanctorum martyria, atque id genus alia, quæ non minus oculis nostris vidimus, quæ in codicibus nostris legitimus.

GOMARUS.

Indignum facinus est humanas leges violare, sed multo indignius, divinas: quorum utrumque Monachis & Sacerdotibus vestris congruit, qui magistratus in se imperium non agnoscent, nec huic Dei legi parent; *Omnis anima superioribus potestatis subiecta esto*, Rom. 13. 1. Quæ sententia non minus episcopos & verbi præcones, quæ in codicibus legitimus, compellat: ut res ipsa demonstrat, & ex insigni Chrysostomi expositione alibi demonstravi. Nos vero Christum præcipientem & exemplo suo præsumem audimus; *Date que Cesaris sunt, Cesar, & que Dei, Deo*, Matt. 22. 21. ac propterea magistratus nostros tanquam Dei ordinationem honoramus & decretis eorum paremus usque ad aras: quatenus nimirum nihil impium in Deum, aut injustum in proximum, mandant. Alioqui scimus amorem Dei præceptum esse primum ac summum, Matth. 22. 38. & oraculum illud Apostoli, Act. 5. 29. *Deo potius parere oportet, quam hominibus, sequimur tanquam ducem*. Quare nullam improbitatis reprehensionem, sed magnam pietatis laudem promeretur, quod multi, Prophetarum & Apostolorum exemplo, manuerunt patriam cum exilio, opes cum egestate, & vitam cum morte commutare, quam deserta veritate & suavi Christi jugo cum æterna salutis jactura errores & Idololatriam Pontificiam amplecti. Indignum est proximos à sua religione alienos, injuria afficere, persecutiones moliri, seditiones moveare, bella cire, omnia turbare: sed quibus, obsecro, hæc convenient? Considera tantum quæ liberè apud nos degant & loquantur non solum Pontificii, sed etiam residui monachi & sacerdotes. An apud nos catervatim Pontificii rapiuntur in crucem? an gladio trucidantur? an aquis obruuntur? an igni ustulantur vivi? an juvenculæ defodiuntur? Hæc sane à nobis aliena, contrà vobis familiaria negare non potes. Quamobrem dum hac criminazione gravi invidiam vestris adversariis conflare satagis, vos ipsos vivis coloribus imprudens depinxisti. Porrò quæ de monasteriorum & templorum eversionibus iterum commemoras, ea libro primo ad antithesin quintam & sextam, perspicue diluimus. Sed ut hoc argumentum amplius illustretur, Apostolorum & hæreticorum comparationem audiamus.

COSTERUS.

Diversa ratio predicandi Apostolorum & hereticorum.

Non sequuntur quippe hæretici eam suæ doctrinæ propagandæ rationem, quam S.S. Apostoli & primi Ecclesiæ fundatores præmonstrarunt, qui non inferendo regibus bella, non invadendo Principum civitates, non occupando per vim alienas terras, non mortem minitando, non tormenta inferendo, Ecclesiæ plantaverunt, & per orbem terrarum longe lateque propagarunt: sed obediendo, patiendo supplicia, martyria, mortes tolerando, sanguinem suum fundendo, sancta stabiliaque Ecclesiæ Christi initia dederunt. Christus enim non armis, aethiopæa virtute, sed humilitate subjecere sibi orbem voluit: hancque vim & efficaciam sanguini Martyrum, sanctorumque afflictionibus dedit, ut semina essent multorum bonorum. Et sicut granum frumenti cadens in terram, si mortuum fuerit, multum fructum afferat, Joh. 12. 24. ita ex morte Martyrum, magna sementis fibebat novorum Christianorum: Plenæ sunt historiæ ad unius Martyris mortem multa Gentilium millia quandoque in Christianæ religionis lucem concessisse, atque inter eos credentes, aliquando etiam carnifices ipsos fuisse. Persecutionibus namque crescit Ecclesia, non tollitur. Admirabilis pugnandi ratio, & novum genus potentiarum, sustinendo cædere hostem; patiendo affligere hostem; moriendo prosternere hostem; jacendo triumphare de hoste. Non prius Imperatores & Principes fidem suscepserunt quæ populus, ne humanæ potentiarum Christi gloria tribueretur, sed primo mundus ferè universus Christum agnoscit. Qui deinde humili obedientia,

malorum tolerantia, suppliciorum perpetrazione, innumeris mortibus, animorum in una fide consensione, sicut ad Christum accesserat, ita Principes, Reges & Imperatores ad idem Christi ovile adduxit. Hæretici, quod non ignorant, hoc privilegium non sibi, sed Ecclesiæ datum, militari manu agunt more Mahometi & Principum improborum, qui armis invadant aliena regna: certissima enim sententia est, quam B. Augustinus se tandem agnoscere fatetur: *Hereticos persecutionibus tolli, non augeri*, Epist. 48. 50. & 68. lib. 2. retr. cap. 5.

GOMARUS.

Utinam, Costere, quæ de Apostolis & successorum virtutibus commemoras, ad vivum exprimeretis! Cessaret proculdubio Inquisitionis vestræ Hispanicæ in orthodoxos immanitas. Verum quum secus crebra & tristi experientia compertum sit, non difficile est, lupos, licet agmina veste connectos, ex ovium dilaniatione ab ovibus Christi discerne-re. Ac sane si hoc ecclesiæ (ut ais) privilegium est, ut moriendo vincat: & si verum est, hereticos contrâ persecutionibus tolli, non augeri, quis adeo cæcus est, quin nostram ecclesiam ab hæreticos nota liberet, & verum esse Christi ovile agnoscat? Etenim ex quo tempore inauspicio coepistis promiscuè, in viros, feminas, senes, juvenes, adolescentes, juvenicas ad reformatam & orthodoxam ecclesiam opprimendam gladios acuere, furcas erigere, foveas parare, ignes accendere, & exquisitissimis tormentis in nos-tros servire, in immensum contra expectationem vestram, fidelium numerus cum magna Pontificiæ regni calamitate, accrebit. Quod profecto, te ipso judice, præclarum veritatis & bonæ causæ argumentum: adeò ut merito cum Tertullian. in apologetico dicere valeamus, *quoties metimus, plures efficimur: semen est sanguis Christianorum*. Perge ita, Costere, & rationes nobis imprudenter porrige, quibus veritatem tueamur, & errores vestros destruamus. Quam ad rem non nihil etiam faciunt, quæ ad crudelitatem vestram facundam adducis.

COSTERUS.

Principes cur hæreticos puniant.

Neque hic moveat quemquam, quod constituta jam ecclesia, Principes & Reges editis & legibus in hæreticos serviant: non enim aliena invadunt, sed sua conservant; sibique subiectos ad officium & juratam fidem adiungunt. Sciunt Principes quanta blasphemia sit hæresis; sciunt, quam irrequitem sit malum, quod pacem publicam turbat, aliosque secum ad perniciem trahit. Severas igitur penas statuerunt in hæreticos, legibusque gravissimis caverunt omnem religionis innovationem. Quæ leges jam olim à vetustissimis Imperatoribus vulgatae, & multis retro seculis per orbem Christianum servatae, magnam pacem attulerunt Ecclesiæ. Certè non minus est^a Regum & Principum eos compescere & tollere, qui novis dogmatibus Reip. documento sunt, quæ qui furtis & homicidiis tranquillitatem, & libertatem publicam violarunt: Catholicæ igitur qui hæreticos infectantur, non rapiunt aliena, sed sua retinent, atque id non iudicio suo, sed auctoritate legum. Et hactenus quidem de peccatis hæreticorum, quæ vel necessario semper, vel communiter & plerumque hæreses omnes comitantur.

^a August. epist. 146. ^b Aug. lib. 3. contra Cresconium Gram. cap. 53. Lib. 2. contra epist. Gaudentii cap. 26.

GOMARUS.

Aethiopem lavas Costere, dum crudelitatis Pontificiæ maculam eluere studes. Duo enim vobis constanter objectantur, nimirum quod & aliena invaditis regna, & Inquisitione vestra in subditos religionis odio inaudita feritate servatis. Ut autem defensionis duplex est modus, negatio & purgatio: sic ordine utrumque in hoc argumendo usurpas. Primum enim accusationis caput inficiaris, sed qua fronte? Nonne Alexander sextus Papa^a in bullâ quadam regi Ferdinando & Elisabetæ dominium omnium insularium

^a Dominicus Bannes in 2. 2. Thomæ. quæst. 10. art. 10. pag. 619.

maris Oceanus usque ad illud tempus inventarum & inveniendarum coheredit? Ex qua re plus humani & innoxii sanguinis effusum esse, quam cunctorum tyrannorum saevitia, ipsi met Pontificii oculati testes scriptis profitentur^a. An non illud est aliena regna invadere? Agnovit hoc tandem Paulus tertius Papa, qui definivit Indos occidentales veros esse dominos rerum, quas habebant ad usum, nec esse sali dominio & iurisdictione spoliandos. Unde prioris Pontificis iustitia ac perversum judicium, & utriusque dissensio, & Pontificiorum in sanctitate & unitate ecclesiarum suarum jactanda vanitas singularis apparet. Ac sane si hic lubeat verba tua cum Romanorum Pontificum factis comparare, quam copiosa mihi refutatio nisi futura est materia? Nam ut pauca è plurimis excerpam, evolve annales & inquire, quis Italianum ad defectionem à Leone Imperatore adduxit? Gregorius tertius Papa Romanus. Quis Rodolphum Sueviam ducem adversus dominum & imperatorem suum Henricum quartum ad rebellionem concitatavit? Gregorius septimus, qui missam coronam imperium à legitimo domino hoc profano & injusto versu transferre conatus est; Petrus dedit Petru, Petrus diadema Rodolpho. Quis etiam Henricum quintum filium ad patrem suum immerentem & clementissimum Henricum quartum regno suo, contra naturam & scripturam jura, deturbandum provocavit? Paschalis secundus Papa. Quis ante annos octoginta sex Galliarum & Navarrarum regna excommunicatione sua praedicta exposuit & Ferdinando Aragonum regi Navaram injustissime invadingendi & occupandi potestatem dedit? Julius secundus Papa. Quis Sanderum^b & ceteros conjuratos bullam suam ad bellum in Hibernia contra serenissimam Angliam reginam nostra uxore armavit? Nihil minus quam nomini suo respondens, Pius quintus Papa. Quae omnia partim à Platina, partim ab aliis auctoribus Pontificiis referuntur. Quare desine tandem, Costere, gloriari vos aliena non invadere regna. Et ne quis tantum in Pontificum moribus sanctitatem & iustitiam desiderari putet, ad doctrinam vestram attendamus. Ac primum non referam quibus rationibus apud vos Gynessius Sepulveda truculentam illam Indorum invasionem & eversionem (quam summopere accusabat Bartholomaeus de las Casas^c episcopus de Chiapa, constantissimus Indorum ad mortem paternus, ut Dominicus Banes appellat) religionis specie tutari conatus sit: omitto quod Hostiensis summi inter Pontificios nominis eodem modo (ut Banes recenset) infideles omnes sola infidelitatis causa posse per bellum privari dominio rerum temporalium: quoniam existimat ille solum esse dominum verum rerum temporalium apud fideles. Haec, inquam, & alia quae adferre possem plurima, missa facio, & ad Pontificis Romani Gregorii septimi (cujus paria dictis facta ante recensui) decretum me converto. Nos (inquit) sanctorum predecessorum nostrorum statuta tenentes, eos quis excommunicatis fidelitate aut sacramento constituti sunt, Apostolica auctoritate a juramento absolvimus, & ne sibi fidelitatem obseruent, omnibus modis prohibemus, quousque ipsi ad satisfactionem veniant. Unde primum Thomas Aquinas concludit, principibus apostatis a fide, non esse obedendum. Deinde similiter Dominicus Banes in suis ad illum Thomam locum commentariis ait, Post latam sententiam declarativam de crimen heresie, iuste princeps possidet regnum, & principatum, & exercet iurisdictionem in subditos: tenenturque subditi eximere se ab ejus obedientia, & bellum gerere contra illum si vires illis suppetant, &c. Ex hac conclusione sequitur primo excusandos esse Angelicanos & Saxonicos fideles, qui non se eximunt a potestate superiorum, nec bellum contra illos gerunt. Quoniam communiter non habent facultatem ad hec bella gerenda contra Principes, & imminent illis gravia pericula. Animadvertisse obsecro serenissimi reges, illustrissimi principes, ac magistratus, qui veritatis luce illustrati Pontificiis erroribus renunciasti, qua ratione subditi vestri ad rebellionem doctrina Pontificia concitantur: observe Parricidas in vestrum jugulum, religionis specie, armari: & quod hactenus tuti aut invicti perstititis, non Pontificiis religionis innocentiae, sed

imbecillitati illius & Dei beneficio tribuendum. Reliqui quorum oculos Romanarum ecclesiarum splendor adhuc percellit, videte tandem, quam indigna dignitas & pietas vestra ludibrio habeatur. Et ut ad te revertar, Costere; vides vos aliena invadere regna, non morum tantum vitio, sed etiam ex doctrinam vestram instituto, & iustitia. Nam ut auctarii loco id adjiciam, quum Pontifex Romanus summam in omni mundi regna potestatem sibi arroget & ascribat, qua possit suo jure reges alias folio^d perturbare, alias corona donare, nonne aliena invadit regna? Vides igitur, nisi omnino cœcus es, Costere, vident alii multi ex numero vestro, sed mutare adversus Pontificem non auditis: quod is non solum regna aliena opprimat & conculcer; sed omnem quoque justam reprehensionis libertatem omnibus^e eripiat. Quamobrem quum primum defensionis tuarum caput, quo animum & studia vestra ab alienis regnis invadendis averfa testaris, abunde refutatum sit, an in altero felicius verseris & crudelitatem in eos, quos vocatis hereticos, recte purges, perpendamus. Ac primum, quis in ea re fraudem non animadvertat, cum saevitiam vestram invidiam in edicta regum & principum quorum abutimini auctoritate, transfers? Vobis scilicet ut Pharisæis, non licet occidere quemquam, sed ut illi Pilatum ad Christi cœdem legum suarum specie concitarunt: Sic episcopi sacrificuli, monachi Jesuitæ, magistratum vestrum eadem viâ ad verè Christianorum perniciem commovent & inflammant. Ac sane sicuti reges & principes ab innoxio sanguine effundendo sibi temperant, non vestrum sanctitatem, sed principum bonitati & Deo pro suis excubantis providentiam debetur. Deinde vero quis prudentior non agnoscat, quam graviter in hereticis cum definitione, tum poena impingatis. Heretici enim vobis sunt non solum qui in fidem peccant Christianam, & falso de religione pertinaciter ecclesiam pacem ac confessionem dirimunt: sed omnes illi qui contra receptans in ecclesia Romana doctrinam sentiantur. Quum autem recte in quibusdam, prave in aliis sentiantur, hinc sit ut eos, qui veritatem amplectuntur, non minus quam qui ab ea deflectunt, hereticos censeatis & exterminatis. Deinde contra vocis naturam (quæ errorem doctrinam & fidei necessario includit) eos quoque hereticos appellatis, qui tantum in charitatem, revera aut opinione vestra, impingunt. Quales sunt sacrilegi illi, quos Simoniacos vocatis, qui sacra precia redimunt aut divendunt: & Schismatis qui servata doctrina sacra, ecclesiam unitatem moribus violant: omnes denique qui à Pontifice excommunicati sunt: quemadmodum Glossa^f juris Pontificii & multorum Pontificum, in reges, imperatores, principes scripta testantur. Hoc enim vobis solenne est, adversarios vestros quo magis reddatis infames, odioso hereticorum nomine gravare. Atque hoc etiam pertinet quod ait: Scire principes, quanta blasphemia sit heres: sane Costere, si blasphemiam nomen generatim pro quavis honoris Dei laesione interpretari lubeat: si vero speciatim, ut usus apud principes obtinet, de aperta in Dei majestatem contumelia, intelligis, male id nomen ad hereticos omnes generatim extendis. Etsi enim Dei gloria omnes contraria sentiunt, non omnes tamen eam recte & quasi adversa fronte oppugnant: sed quædam oblique & consequenter tantum ratione. Præterea quum magnum sit inter hereticum & eum qui credit heretico, discrimen, ut ex Augustino in præfatione tua agnoscis, perperam hoc loco ambos hereticorum voce confundis. Ad pœnam vero quod attinet, agnoscimus gloriam Dei, quorum gratia nati sumus, & Reipubl. salutem flagitare, ne aperta in Deum blasphemia impune toleretur, aut heretici licenter in ecclesia grassentur. Quæ est enim (ut recte ait Augustinus ep. 166.) peior mors anima, quam libertas erroris? Sed in iis tollendis primum opus est institutione fidelis: deinde vero moderatione ac prudentia Christiana. Quare humanas ecclesias Christi requirit leges: non quæ (ut Dracoris Atheniensis legislatoris) sanguine conscripte sint, & cauterium levi de causa cum pernicie reipublicæ usurpent. Ac

^a Bartholomaeus de las Casas. ^b Chronicum Genebrardi anno 1580. ^c In 2. Thomæ querst. 10. pag. 614. Ibidem. ^d Gratianus causa 15. querst. can. nos sanctorum. ^e In 2. Thomæ q. 12. art. 2.

^f Extravag. com. de Major. c. unam. Et Gratianus causa 15. q. 7. cap. Alii item. ^b Dist. 40. § 5. Papa. ^c Glossa Decret. lib. 5. c. 3. 9. Furtive. ^d Summa Sylvestrina. §. Blasphemia.

propterea immanem illam Inquisitionis vestræ crudelitatem (quam justa severitas nomine commendas) merito non solum reliqui mortales, sed etiam Pontificii sanctiores detestantur. Nam quodais, leges eas jam olim à vetustissimis imperatoribus vulgaratas & promulgatas & multis retro seculis per orbem Christianum servatas: qua auctoritate comprobabis? Citas quidem ad oram libri Augustinum, sed nullus ad errorum tuum refellendum magis idoneus. Quod ut fiat perspicuum, ea ipsa quæ annotasti loca, excutiamus. Ac primum epistolam 147. aut errore memoriaz, aut typographi vitio adducis: quia nullam omnino pœnæ hæreticorum mentionem facit. Reliquis verò quos indicas locis, puniendam à principiis hæreticorum insolentiam docet Augustinus, sed in poenâvia & modo prorsus à vobis dissentit. Sic enim in priori loco ait: *Sed in omnibus tenendus est modus aptus humanitati, congruus charitati, ut nec torum, quod potestatis est, exeratur, & in eo quod exeritur, dilectio non amittatur: in tamen quod non exeritur, mansuetudo monstretur.* Quænam autem sit ea moderatio exponit perspicue Augustin. epist. 48. ad Vincenzium. Sed plane (inquit) in sis quis sub nomine Christi erant seducti a perverisis, ne forte oves Christi sint errantes, & adgregemalitatem revocanda sint, temperata severitas & magis manuactudo servatur, ut coercitione exiliorum atque damnorum tribulazione admonescantur, considerare quid & quare patientur & discant preponere rumoribus & calumniis hominum scripturas quas legunt. Quis enim nostrum, quis vestrum non laudat leges ab imperatoriis datas adversus sacrificia paganorum: Et certe longe ibi pena severior constituta est, ilius quippe impietatis capitale supplicium est: de vobis autem corripiendas & coercendas habita ratio est, qua potius admoneremini ab errore discedere, quam pro scelere puniremini. Similia in eandem omnino sententiam extant ep. 50. ad Bonifacium. Anigitur Augustinus probat, ut promiscue à fide aberrantes doctores, discipuli, senes, juvenes, matresfamilias, virgines horrendo spectaculo trucidantur? Provocas perpetuò ad patrum auctoritatem: gloria alibi, vos ne in minimo quidem religionis articulo ab ea discedere: hic pedem igitur in re gravissima fige, &c. si potes, hanc sententiam vestram Augustino, Chrysostomo, Ambroso, Hieronymo, ceterisque patribus placuisse demonstra: aut potius ut res postulat, doctrinæ vestræ novitatem & summatam Inquisitionis vestræ Hispanica injustitiam agnosce, & orthodoxos hæreses insimulare desine. Interim quum haec tenus demonstratum sit, quam injustè ecclesiam orthodoxam impietatis & injustitiae accusaveris, audiamus, qua ratione sanctitatis nomen eidem eripere contendas.

^a August. de utilit. cred. ad Honor. c. 1.

COSTERUS.

Sanctitas nulla in hæreticis.

Sanctitatem verò in ceteris eorum vel fuisse, vel esse, nullo certo indicio demonstrari potest: Edunt illi quidem moralia nonnunquam bona, largiuntur eleemosynas, xenodochia erigunt, moderate eorum quidam vivunt, à convitiis & juramentis sese abstinent: sed id genus virtutum etiam in plerisque philosophis ethnicis reperias, & externa hæc officia ex mente hominis, tam ad virtutia, quam ad virtutes referri possunt. Si enim vel eleemosyna, vel alio officio pauperi optuleris, ut tibi in hæresi consentiat, non minus est actio hæreses & grave peccatum, quam si ex superbia vitio proficiatur, si idem præstes, ut honoreris; vel ex libidine, si tali officio occasionem venéris luxuriaz. Quærenda sunt igitur alia sanctitatis indicia. Ea autem vel ex aperta revelatione divina sumentur, vel ex miraculis ad hominum utilitatem sola potentia divinæ editis, ut excitare mortuum, Joh. 11. 44. illuminare cæcum, Joh. 9. 7. & quæcunque creaturarum vires excedunt.

D. Johannes Baptista nullum quidem signum vivus edit, sed testimonium sanctitatis à Christo accepit: *Internatos mulierum non surrexit major Johanne Baptista*, Matt. 11. 11. Christus verò innumeris miraculis testatum omnibus fecit, se Filium esse Dei: *Quem Pater (inquit) sanctificavit & misit in mundum, vos discitis, quia blasphemas, quia dixi*,

Filius Dei sum? si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi, Joh. 10. 36.

GOMARUS.

De verè hæreticis, Costere, non laboro; sed quia nos potissimum eo nomine involvis, quo jure ait, *sancitatem in ceteris nostris vel fuisse vel esse, nullo certo indicio posse demonstrari?* an quod ea quæ à nostris profiscuntur bona, cum ethnicis sint communia? Sanè si res ita sese habet, non est cur multis tecum contendamus; verùm dupli modo hallucinari. Nam primum quamvis Ethnici quidam largiantur eleemosynas, Xenodochia erigant, à convitiis & juramentis sibi temperent: alia tamen professione, quam Christiani. Illi enim ea præstant, quod, ut ajunt, humanæ nature societas & Republicæ conservatio id postulet, ac minus in Christianos, religionis odio, quam in reliquos benigni sunt: contra vero Christiani ea præstant charitatis officia cum professione causarum, quibus permoveantur, Dei nimirum præcepto, Christi Servatoris merito, præmio cælesti, ejusdem naturæ, creatoris & servatoris societate. Ac propterea quum in omnes benigni sint, *maxime erga domesticos fides*, Gal. 7. Xenodochia quidem ethnici construunt, sed ut in iis corporis tantum salus procuretur: Christiani verò ita informant, ut animæ etiam salus doctrinæ vera institutione & consolatione Christiana moveatur. Ac propterea non immerito Christus ex hisce & similibus veræ pietatis officiis veros Christianos à reliquis omnibus discreturus est ultimo die, Matth. 25.

Possunt quidem externa hac officia ex mente hominis ad virtutem, quam ad vitia referri, sed adjuncta veritatis confessio mentis sanctitatem indicat. Ac quamvis non omnes coram Deo sancti sint, qui externa pollent sanctitatem: nobis tamen ex charitatis lege & perpetuo Apostolorum usu tales pro sanctis habendi sunt: & ecclesiis illis, in quibus hæc sanctitatis indicia conspicua sunt, sanctitatis laus derogari non potest. Deinde verò quum de sanctitate ecclesiarum disceptatur, eam tamen in illis quæ commemoras charitatis fructibus propriè & potissimum non collocamus, sed in sincera verbi Dei prædicatione, & legitimo sacramentorum usu; ut supra à nobis ex sacrarum literarum & orthodoxorum patrum consensu demonstratum est. Nam ubi hæc vigent, quamvis palea frumento, boni malis permixti sint, ecclesiam tamen agnoscimus: quod, ut eleganter ait Augustin. Ep. 166. *intra retia verbi & Sacramentis mali pisces cum bonis inclusi sint.* Hæc signa sicubi adsum: quia ut initio hujus controversiaz agnoscis, veræ & sanctæ Ecclesiaz propria sunt, eandem certò demonstrant, & certius quam multæ revelationes aut miracula; partim quod ea impiis communia esse possunt, partim quod non sint perpetua, ut antè demonstravi. Denique si miracula à nobis queruntur, proferimus ea quæ à Christo, *Sancto sanctorum*, & à sanctis Apostolis veterique ecclesia edita sunt ad confirmationem ejusdem doctrinæ quam profitemur: ut ex sacrarum literarum collatione appareat. Adeò ut si qui in iis signis non acquiescant, dici possit, quod de Judæis Servator; *Natio mala & adultera signum quarit*, Matth. 16. 4. Quod ut magis illustretur, age quæ de miraculorum causis adducis, examinemus.

COSTERUS.

Miracula.

Miracula porrò duabus ex causis fiunt, altera est ad doctrinæ testimonium, ut indicia sint veritatis & sanctitatis doctrinæ; quomodo etiam ab impiis miracula posse edi fatentur scripturæ. *Multi*, (inquit Christus, Matth. 7. 21.) dicent, Domine, nonne in nomine tuo damonia ejecimus, & virtutes multas fecimus, & tunc confitebor illis, quia nunquam novi vos; discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem. Et beatus Paulus 1. Cor. 13. 2. fatetur magna fide transferri posse montes sine charitate. Altera causa, in testimonium sanctitatis vitæ: Si, inquietabat Elias, homo Dei ego sum, descendat ignis de celo, & devore te & quinquaginta tuos, 4. Reg. 1. 10.

Vuuu 2

Hæreti-

Hæreticis neutro modo concessum est miracula edere, ut vel de sanctitate doctrine sua, vel de sanctitate vita testentur. Ajunt Novatianos quosdam olim miracula fecisse, sed in testimonium fidei catholicæ apud Gentiles, non in testimonium sui erroris; adinstar illius Iudei, qui in Christi nomine dæmonia ejiciebat, nec tamen fidem amplexabatur, de quo beatus Johannes, Luc. 9. 49. *Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo ejicientem demonia & prohibuisse eum, quia non sequitur nobiscum.* Ferunt Anabaptistas idiotis suis, si baptisma suscipiant, legendi conferre peritiam, qua careant, simulatque hæresim detestantur: sed majora præstant oppressi à Diabolo, qui & alienis linguis loquuntur, & absentia atque occulta revelant. Hæc enim non miracula sunt censenda, quæ Diaboli potestatem non excedunt. Faciet miracula Antichristus, sed opera Dæmonis, & pro rorsus inutilia, nihil enim ad hominum commodum: faciet de caelo ignem detrahere, Apoc. 15. 2. & imagini bestiæ dare sermonem: similia fiunt à Magis non parvo Reipubl. incommodo. Cæterum miracula quandoque à defunctis eduntur ad eorum vel reliquias, vel invocationem, sicut ossa Eliæ sepulti occisum hominem resuscitarunt, 4. Reg. 13. 21. & hæc testantur sanctitatem defuncti. Hæretici ergo, qui nec vivi, nec mortui sanctitatem suam apud quemquam suorum confirmare possunt (tametsi & veteres Ariani, & Lutherus atque Calvinus id non raro conati sint) neque manifesta & indubitata revelatione docere, ad Ecclesiam veram non pertinebunt, cuius signum est sanctitas.

GOMARUS.

Multa, Costere, de miraculis differis, sed quæ merito causam vestram apud bonos suspectam reddant. Primum enim quod miracula in testimonium sanctitatis edi confirmas, Eliæ sententiâ: *Si homo Dei ego sum, descendat ignis de caelo, & devoret te & quinquaginta tuos, à scopo aberras.* Nam homo Dei, hoc in loco non virum sanctum & justum, sed Dei ministrum & Prophetam notat, ex sacrarum literarum usu. Itaque hoc miraculum non ad sanctitatem Eliæ, sed contraria muneris & prophetiae veritatem à ludibrio & injuria adversiorum vindicandam editum est; quemadmodum loci circumstantiae & Interpretum consensus demonstrant. Deinde quod ais, *hereticis neutro modo concessum esse miracula edere, ut vel de sanctitate doctrine sua, vel de sanctitate vite testentur,* id sacrarum literarum testimoniis & experientiâ confutatur. Etsi enim Deus mendacio testimonium nunquam perhibeat, quia *ἀψεύδει, μεντίσει, nesciει,* Tit. 1. 1. interdum tamen ad suos probandos & verbi contemptores puniendos miracula falsis doctoribus abutenda non præcipit, sed juste permitit. Qua de re illustre Dei oraculum est, Deut. 13. v. 1. *Si surrexerit in medo tui Propheta aut qui somnium vidiisse se dicat, & predixerit signum auctus portentum, & evenerit quod locutus est, & dixerit tibi, canus & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & serviamus iis; non audies verba propheta illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima vestra.* Dominum Deum vestrum sequimini & eum timete: mandata illius custodite, vocem illius audite. Nec aliter judicavit Hieronymus comment. ad Gal. lib. 3. *Observandum etiam quod operari virtutes dicantur, in his qui non tenent Euangelii veritatem, sicut in illis qui Dominum non sequentes in nomine ejus signa faciebant, Johanne vel maxime conquerente: Præceptor vidimus quendam in nomine tuo ejicientem Demonia, & prohibuisse eum, quia non sequitur nobiscum.* Hoc adversum hereticos qui probationem fidei sue ex eo, si signum aliquod fecerint, arbitrantur: qui quum manducaverint & biberint in nomine Domini (habent quippe & illi altare sacrilegum) & signa multa invocato Servatore fecisse se jactent, in die judicij merebuntur a Matth. 9.

dire, *Non novi vos, discedite à me qui operamini iniquitatem,* Matth. 7. Quare Deum sequuti ducem vocem illius in sacris literis resonantem audimus, ad quam & ecclesiam & miracula examinamus, quemadmodum rumores vulgi ad rem ipsam. Itaque quamvis cum Anabaptistis nobis nihil sit negotii, facile tamen ex eorum accusatione videmus, quam iniquè & imprudenter putidis & falsis rumusculis, ad vestros adversarios gravandos, abutaris. Ferunt (inquis) Anabaptistas idiotis suis si Baptisma suscipiant legenda conferre periitiam: qua careant, simulatque hæresin detestantur. Itene vero, Costere, tam crassis mendaciis temere fidem adhibes? Agnoscite obsecro prudentes lectors quantum accusationibus Costerianis tribuendum sit. Interim opportune accidit, quod dum Anabaptistas refutare studes, eadem operâ quæ à vestris finguntur, aut fiunt miracula, imprudens refellis. Nam si (ut narras) *hec non sunt miracula censenda, que Diaboli potestatum non excedunt:* falso igitur tantam miraculorum copiam jactatis: quæ ope Diaboli fieri posse nemo sanus negaverit. Qualia sunt innumera, quibus describendis *Legendas* vestras onerastis, ad miseram plebeculam fabulis seducendam. Sed reliqua audiamus: Ais enim; *miracula quandoque à defunctis eduntur ad eorum reliquias vel invocationem, sicut ossa Eliæ sepulti occisum hominem resuscitarunt, & hec testantur sanctitatem defuncti.* Quibus sane paucis verbis multa adversus veritatem accumulas. Nam primum nulla à defunctis eduntur miracula, sed si vera sunt, à Deo: si falsa, à Satana & illius instrumentis. Defuncti enim in Domino quiescent: nec magis rerum harum quæ in terris aguntur curam gerunt, quam Abrahamus credentium pater: cui ignotos se fuisse posteri Israëlitæ cum Esaia agnoverunt^a. Deinde vero sancti nunquam probarunt, ut corporum reliquias ad cultum religiosum prostituerentur: Quemadmodum alibi fusi de hoc arguento, volente Deo, agetur. Præterea ad ossa Eliæ miraculum divinitus editum est, non ad sanctitatem Prophetæ; sed ad veritatem prophetiz illustrandam, ut orationis series ostendit: aut ut Glossa vestra ordinaria exponit, *ut esset (quemadmodum eneus serpens) typus salutis nostræ per Christi pro nobis morem conjunctionem.* Præterea quemadmodum Anabaptistas antè ex falso & incerto rumore accusasti: sic pari fide Lutherum & Calvinum iniquè Arianis copulas, eosque non raro doctrinam suam miraculis confirmare studuisse accusas. Nam quibus quæso non dico rumoribus, non vestris scriptoribus, sed idoneis & dignis testibus id confirmabis? Si accusare, ad condemnationem alicujus sufficit, quis futurus est innocens? Denique ne tam imperitè revelationes & miracula à nobis amplius exigas, Augustinum causam nostram gravioriter adversus vos perorantem audiamus: ^b *Sed utrum ipsi ecclesiam teneant, non nisi divinarum scripturarum canonis libris ostendant.* Quia nec nos propterea dicimus nobis credere oportet, quod in ecclesia Christi sumus, quia ipsam quam tenemus commendavit Milevitanus Optatus, vel Mediolanensis, vel alii innumerabiles nostra communionis episcopi: aut quia nostrorum collegarum conciliis ipsa predicata est; aut quia per eorum orbem in locis sanctis que frequentat nostra consummo, tanta mirabilia vel auditionum vel sanitatum sunt: ita tamen latencia per multis annos corpora (quod possunt à malis interrogantes audire) Ambrofio fuerint revelata & ad ipsa corpora cœcus multorum annorum civitati Mediolanensi notissimum, oculos lumenque receperit: aut quia ille somnium vidi & ille spiritu assumitus, audivit, sive ne iret in partem Donati, sive ne recederet à parte Donati. Quacunque talia in catholicis sunt, ideo sunt approbanda, quia in catholicis sunt, non ideo ipsa manifestatur catholica, quia hec in ea sunt. Hactenus Augustinus, qui non miraculis, sed sacris literis ecclesiam demonstrari docet.

^a Esa. 63. vers. 16. ^b Tom. 7. De unitate ecclesiaz, cap. 7.

CAPUT DECIMUM.

Quamobrem quum satis multis ea que aduersus reformatarum ecclesiarum sanctitatem disseruisti, à nobis refutata sint, ad Romane ecclesie sanctitatem progrediamur.

COSTERUS.

Revelationes.

Ecclesiaz porro Catholicæ nunquam defuerunt certissima argumenta sanctitatis, tot inquam miracula veterum SS. Benedicti, Antonii, Hilarionis, Simeonis Stilitæ, Gregorii Thaumaturgi, & iis recentiorum, Bernardi, Dominici, Francisci, Vincentii, Valentini, Antonii de Padua, qui ut vivi sanctitatem suam, religiosique instituti sui miraculis potentissimis docuerunt, ita post mortem cum Christo in celo regnantes, quo loco apud Deum semper fuerint, atque etiamnum sint, miraculis palam fecerunt, & plerique eorum non raro adhuc faciunt, S. Andreæ apostoli, S. Catharinæ, & S. Walburgis ossa sacra oleum sudant: B. Antonius in Francia & Belgio à Calvinistis impeditus, convitiis atque blasphemis vindicta & nece impiorum quid possit, non raro his paucis annis docuit. Miracula porro quæ sanctitatem doctrinæ in ecclesia testentur, ubique per orbem fiunt ad B. Virginis Mariæ, aliorumque Sanctorum imagines atque memorias, & talia sancè quæ neque humanis fraudibus simulati, neque arte Daemonis perfici queant. Si revelationibus agendum est, quas pro somniis adversarii rejiciunt, non defunct vaticinia Brigittæ, Gertrudis, aliorumque sanctorum hominum, quibusque prædicta legimus, secuta vidimus: sufficient potro stigmata S. Francisci in fidem sanctitatis viri à Christo impressa. Rident hæc hæretici, ut omnia pia: scriptum est autem: *Ipsæ deludeat illusores & manuetis dabit gratiam*, Prov. 3. 34:

Certe vir prudens siveque salutis studiosus hæc secum ruminans non facile inducetur ut cogitet hæreticorum synagogas ad veram pertinere Ecclesiam, quæ cum recentes sint, & vel maxim e testimonio egeant, nihil tamen exhibeant, quod fidem faciat vel sanctitatis vitæ, vel puritatis doctrinæ. D. Apostolus Corinthiis, *Vos ipsos*, ait, *tentate, si estis in fide, ipsi vos probare*^a. Quasi dicat, ibi fidem cessare, ubi cessant miracula. Ecclesia vero^b catholica & fundata est miraculis, & conservata. Ad gentium conversionem miracula etiam hodie fiunt in remotioribus Orientis & Occidentis regionibus, India, Japonia, Brasilia, Peru; ubi ad haustum aquæ benedictæ frequenter morbi pelluntur. Ad catholicorum conservationem in hisce partibus, Daemones non raro per sacerdotes, Ecclesiaz ministros, exorcismis ejiciuntur. Ad hæreticorum reductionem impii homines Iconoclastæ & blasphemæ Sanctorum potentia conteruntur.

^a 2. Cor. 3. 5. ^b D. Aug. contra ep. Fund. cap. 4.

GOMARUS.

Quod veterum patrum miracula recenses, nihil ad causam vestram juvandam pertinet, nisi vestrum cum iisdem in doctrina consensum demonstres: de quo inter vos & vestros adversarios controversia est. Deinde vero quibus argumentis probabis, miracula à veteribus illis patribus fuisse edita ad sanctitatem ipsorum ostendendam, & non potius ad doctrinæ Christianæ veritatem obsignandam, aut potentiaz, bonitatis, vel severitatis divinæ demonstrationem, aut aliam aliquam ecclesiaz utilitatem? Quemadmodum variæ miraculorum esse possunt causæ, ut etiam ex Eliæ & Elisei miraculis sacræ literæ ostendunt. Quare absurdè ex miraculis sanctitatem illorum, qui ea ediderunt, probare studies: ut ante ex Dei verbo, Hieronymo, & Augustino abundè declaravi. Quamobrem quæ de Bernardi, Dominici, Francisci & similium Sanctorum vestrorum miraculis jactas, ea nec illorum, nec ecclesiaz vestræ sanctitatem, testantur. Deinde quænam quæsa ea sunt miracula? Consuluntur Legenda vestræ, statim apparebit, vix ullum timoris Dei aut alicujus sanctitatis argumentum, sed omnia fabulis, superstitione & impietate redundare. Quod, quamvis satis

perspicuum est, dabunt mihi tamen prudentes & pudentes lectores veniam, si putidam hanc miraculorum & sanctitatis monasticae movero Camarinam. Etsi enim honestas id postularet, ut sordes istæ æterno potius silentio tegerentur: cogit me tamen invitum impotens Monachorum & Jesuitarum impudentia, ut propositis aliquot Francisci & similium exemplis, quid de sanctis illis judicandum sit, paucis demonstrem. Qua in re ne quis de fide mea dubitet, non aliis quam maximi nominis & probatissimis Pontificiorum libris comprobabo. Qualis in primis est liber Conformatum B. Francisci: qui conscriptus est olim à magistro Bartholomæ à Pisis, Franciscano, & approbatus ab Henrico omnium Franciscanorum generali & capitulo illius ante annos ducentos, typis vero excusus Mediolani Anno 1510. postea vero Bononiæ apud Alexandrum Benatum, anno 1590. recusus cum privilegio, & Hieronymo de Ruvere, Cardinali Ordinis minorum conventionalium protectori, dedicatus hoc titulo, *Liber aureus*, inscriptus liber Conformatum vita beati ac Seraphici patris Francisci, &c. Hinc igitur ostendam summam sancti Francisci & Franciscanorum impietatem in doctrina, hypocrisim in vita, absurditatem in miraculis. Et impietatem quidem ostendit primum blasphemia contra Filii Dei gloriam: *Filius*, inquit Conformat. I. pag. 177. *Dei quotidie se humiliat, sicut quando à regalibus sedibus venit in uterum virginis, quotidie venit ad nos ipse humiliat apparet, quotidie descendit de sinu Patris super altare, in manus sacerdotis.* Quam sententiam non solum articuli fidei & sensus Apostoli Petri, Act. 3. 19. sed etiam consensus Doctorum quorundam Pontificiorum falsi convincit. Altera impietas est, quod paupertatem quam scriptura peccatum peccati esse docet, Conf. I. I. p. I. 180. *virtutum reginam, virtutem quem maximè Christo amicum redderet, specialem viam salutis appellat.* Eam autem paupertatem definit, Ibidem pag. 109. & III. &c. quâ quis non solum mendicet confidenter, sed etiam omni bonorum possessione & proprietate caret, quam regulam Euangelicam appellat à Christo observatam & Apostolis traditam^c. Quæ doctrina quamvis à Nicolao quarto Pontifice cumulatis blasphemis confirmata fuerat, postea tamen à Johanne vigesimo secundo Papa acerrimè confutata est^b. Tertia denique, ut alias brevitatis causa præteream, Francisci blasphemia est, quod quum insanæ à quodam accusaretur, tandem respondit, *quid putatis de me, adhuc adorabor per totum mundum: scilicet imitatus patrem suum, qui à Christo voluit adorari: ac propterea Christi verbis à toto mundo retundendus est; Abi à me Sathanæ: Deum tuum adorabis & illi soli servies*, Matt. 4. Eandem blasphemiam auget Franciscanorum ex ejus institutione judicium: Sic enim ait, lib. I. pag. 6. conformitatum: *B. Franciscus fuit exemplar omnis perfectionis & in gloria est dicti Patris* (Phil. 3.) &c. *Christus B. Franciscum similem fecit nunc in celo deificando ipsum, in gloria sanctorum collocando & statuendo: ad quam gloriam Salvator omnium Dominus Jesus Christus nos perducat beati Francisci meritis.* Et alibi lib. I. p. 13. *Ultimus altus est Francisci meritus à Christo donorum distributio & accessio. In quaenamque enim necessitate Franciscus invocatur, subvenit Christus invocantibus.* Et alibi (p. 31.) *Franciscus est princeps singulari Christi insignitione tam in ecclesia militante, quam triumphante institutus: Item I. 3. p. 3. Meritis similis Angelis, Archangelis, & aliis ordinibus, &c. lib. p. 24. Franciscus totum Euangelium observavit ad litteram, &c. lib. I. p. 16. Mundus ab omni peccato usque ad quadrantem novissimum: Sanctus ad perfectionis apicem. Item lib. 3. p. 300. *B. Franciscus titulatus fuit titulo Jesus, per conformitatem quam habuit ad vitam Jesus Nazarenus, quia virgo purissima: Rex, sensuum exteriorum & in-**

^a Decret. Sexto de verborum signif. tit. 12. cap. 3. ^b Extrava. De verb. sign. tit. 14. cap. 5. ^c Confor. lib. I. pag. 172.

riorum custodia & regulatione: Iudeorum, quia jubilo & gaudio plenus creaturem omnes ad Deum laudandam sollicitaverit. Et paulò post: lib. 3. p. 301. Cum Bonaventura Cardinalis ordinis Franciscanorum generalis deberet de B. Francisco predicare, tenens librum Apocalypses ante se, caperat instantissime orare Deum, quatenus dignaretur sibi revelare, de quo fuit illa dicta figura Apoc. de angelo habente signum Dei vivi, cap. 7. & vox de celo venit, dicens, figura illa literaliter dicta est de B. Francisco. Item infinita ejus generis alia in libro Conformatum in Legenda aurea, in legenda B. Francisci à Bonaventura Cardinale, ab Antonino episcopo (qui duo etiam in Sanctorum numerum à Papa relati sunt) & ab aliis Pontificis scriptoribus recensentur ac probantur: quæ omnia detestandam Francisci sancti vestri & Franciscanorum impietatem demonstrant. Atque eadem est sancti Dominici ratio: ut ostendit celebre illud Pontificiorum dictum: ^a Agios Paulus, per istum itur ad Christum. Agios Dominicus, faciliter itur per eum. Nec mireris (inquit episcopus & sanctus vester) de scriptura hujusmodi: quia doctrina Pauli sicut & ceterorum Apostolorum erat doctrina inducens ad fidem: doctrina Dominicana ad observationem consiliorum, & ideo faciliter per ipsum itur ad Christum. Atque hinc natae sunt putidae illæ & blasphemæ fabulæ, quas, ut alii scriptores vestri, sic aureus Conformatum lib. 1. p. 23. recenset: Vi (inquit) in legenda B. Dominicis habetur, Cbrisus peccatis hominum, videlicet superbia, avaritia, & luxuria, irritatus, dum tres lanceas ad mundum destruendum velle vibrare, meritis matris & supplicatione cum promissione destinationis beatorum Francisci & Dominicani ad mundum convertendum, ab ipsa Dei genitrice inclinatus Dominus, & mundo pepercit & prefatos ad mundum convertendum destinavit. Septimum quod ostendit propositum, est Diaboli attestatio, qui per os cuiusdam mulieris de B. Franciso & ejus loquens ordine, dixit, quod Deus Pater propter peccata hominum, cum finem mundi velle maturare, Christus ejus Filius Patri supplicavit, ut daret sibi aliquos, qui essent sue crucis bajuli, ut numerus salvandorum augeretur: & quod tunc à Patre eterno datus est sibi B. Franciscus cum ordine suo & ipsum Christus direxit cum ordine ad prefata. Agnoscis ne, Costere, doctrinam ex inferis petitam? Atque hanc sanctorum vestrorum impietatem auget vita impuritas & hypocrisia admiranda: quam paucis ex infinito penè numero exemplis, ne sentinam hanc cum justa lectorum nausea exhaustam, confirmabo.

Primum enim simulatam Francisci humilitatem ostendit, quod quum laudaretur à populis, alios ad sibi dicendas injurias & opprobria inferenda non solum invitabat, sed etiam cogebat, lib. 1. p. 39. Quænam hæc est insanía? Simulatam deinde paupertatem, qua se nihil proprium habere velle finxit, satis id convincit, quod quum quidam ei diceret, venio de cella tua: quia audivit, Tua, in cella predicta noluis amplius habistare, lib. 1. p. 49. Deinde, quum cuidam Novitio concessisset, ut haberet Psalterium, revocans postea sententiam, & Novitium quesivit, ubi dixi tibi quod faceres ut minister tuus diceret tibi de Psalterio? qui ostendit ei locum, & tunc beatus Franciscus genu flexus coram illo dixit, Mea culpa frater, mea culpa. Qui cuncte enim vult esse frater minor, non debet habere nisi tunicae, (sicus regula concedit) chordam & femoralia, & qui manifesta necessitate coguntur, calceamenta, lib. 2. p. 218. Præterea, lib. 2. p. 220. quum invitaretur ab aliquo quantumcumque nobili ut comedaret & hospitaretur cum eo, semper hora comedionis ibat prius pro elemosyna, quam iret ad domum eius, propter fratrum bonum exemplum & dignitatem domina paupertatis. Quam hypocrisim & injustitiam elogio suo ipse imprudens refutavit. Nam de se ipso dicebat, ibidem, non fui latro de elemosynis, acquirendo eas, vel utendo ultra necessitatem, semper minus accepi, quam mihi contingenter, ne alii pauperes fraudarentur portione sua, quia contrarium facere furum esset. Quomodo igitur aut ipse invitatus ad cœnam aut dites mendicantium monachorum ordines à furto se excusabant? Simulatam denique penitentiam & superstitionem insanam ostendunt hæc exempla. Primum, si quando (ait liber Conformatum, lib. 2. p. 243.) ratione infirmitatis car-

^a Antonius hist. part. 3. tit. 3. cap. 15.

nes comedisset, vel coquinam conditam lardo, ad propriis corporis vindictam animatus & opprobrium, mira exercebat ad carnis macerationem suique contemnam. Quem in quadam infirmitate de pitantia comedisset tempore magni algoris nudus & quaranarum de Ecclesia sancti Ruffini Affis se fune iniecit, collo trahi fecit per socum usque ad locum malefactorum in platea civitatis, ubi populo congregato, facta prædicatione, in fine dixit eis, quod non erat ut sanctus ab eis honorandus, sed ut gloto, quia in illa infirmitate carnes comedere, ab omnibus reputandus & contemnendus. Deinde, quod contemplationi deditum Bernardum quandam rei ignarus ter vocasset, ut de Deo ad invicem loquerentur, re divinitus cognita, fratri Bernardo mandauit, ut ad superbiam sui cordu conterendam posito uno pede in ore & alio in gutture, ter transiret ipsum ascendendo, tace rustice filii Petri Benardonis: cuius mandata eis cum dolore, humiliter tamen obediendo frater Bernardus, quod sanctus Franciscus præcepérat, adimplivit, lib. 2. p. 227. Ejusdem omnino spiritus fuit illa sancti Macharii penitentia, qua (ut refert sepiissime recusa & à vobis probata Legenda aurea de Machario, c. 18. §. c.) dum quandam culicem se pungentem manu occidisset, & mulum de illo sanguinis emanasse, reprehendens se quod propriam vindicasse injuriam, nudus sex noctibus in deserto mansit, & inde totus à crabronibus laceratus extrus. Omitto impia illa à Franciso, in Michaëlis archangeli & Apostolorum honorem instituta jejunia, Conformat. lib. 2. 242. Prætereo, quod ibid. p. 244. ad edomandano carnis tentacionem se durissime verberavit & similiter magni algoris tempore in foveam glacie & nive plenam se plerisque immergit, ut domesticum hostem, scilicet canem, perfette subjecerit & candidum vestimentum pudoris à volupeatis incendo preservaret. Unde corpus suum fratrem asinum appellabat. Sed ut tandem ex hisce fratris asini sordibus lectorum expediam, ad miraculorum quæ ascribuntur, absurditatem progrediar, quam ex reipla & testium, quibus nituntur, indignitate demonstrabo. Nam si miracula sanctorum vestrorum consideres, ea partim natura & communiter, partim arte, partim potentia Diaboli contingere potuerunt. Natura quidem, ut, quod liber Conformat. lib. 1. p. 106. ait, Clara mulier & magnis claret signis. Cuius corpus est integrum & capilla capitis & angues ita crescunt sibi ac si viveret. Nam si quis id fieri frequenter in cadaveribus neget, non ad Philosophorum solum scholam, sed ad vespillonum ludum ablegandus est. Arte vero humana evenit, ^b quod Franciscus, ovem sua instruxit, ut quum fratres ecclesiam ingrediebantur & ipsa ecclesiam ingrediens, sine alicuius sermone fleblebat genua, vocem balatu emittens, ante altare virginis, ac si eam salutare gestret, & similes fabulæ quæ eodem loco recensentur complures. Diaboli vero potentia accedit, quod (si vera est fabula) ajunt, ^c ferrum dum à medico in Francisci carnem ignis profundari deberet, dixerit, Mi frater ignis, esto mihi in hoc propitius, esto curialis, ut tuum mihi calorem temperes, quo suaviter urentem valeam sustinere, quod & fecit. Ejusdem generis est quod narratur, lib. 2. p. 209. quod Franciscus post refectionem habitam transfiguratus in templo ad sarcinum ignis ore dixerit, ha, ha, ha, frater Massae, prebe mihi te ipsum: & hoc fuisse. Frater Massae hoc videns stupuit; sed vice tertia dicente B. Francisco, prebe mihi te ipsum, misit se totum intra brachia B. Francisci. Tunc B. Franciscus cum biciu magno & Spiritu Sancti fervore ac clamore magno reboando ha, ha, ha, levavit frarem ^c Massam cum isto flatus in aerem & impulit eum ante, quantum posset esse unius hasta mensura. Ejusdem sanctitatis est ea, quam narratis, fabula. Quum Franciscus cum uno socio pervenisset ad quoddam hospitium, ubi sibi erat pro quiete necessarium commorari, invenerit ibi quandam mulierem corpore speciosam & facie, sed turpissima mente, quæ ipsum sanctum de actu nefario requisivit. Cui sanctus respondit: Si tu vis quod ego tibi assentior, volo etiam tu mihi consentias: ait illa, Accipio quod dicas: eamus ergo & lectum paremus. Sanctus vero Franciscus ait, Veniam mecum & ducame ad lectum pulcherrimum, & duxit illam ad magnum ignem: qui tunc in illa domo fiebat & in fervore frustis expolians se in lare illo ignito nudum, sanguine in lecto

^a Lib. 2. p. 191. ^b Lib. 1. p. 173. ^c Lib. 1. p. 142.

collocavit, & vocans illam dixit: *Exspolia te & festina fruis lecto splendidissimo, florido & mirando: quia hic te oportet esse, si tu vis mihi obedire.* Ille autem ignis in nullo beatum Franciscum laetit: sed super larem illum ardorem ignitum quasi super flores hilariter accumbebat. Atque huic miraculo duo alia similis sanctitatis alibi referuntur, lib. 2. pag. 191. quod primum à muliere cubiculo illius inclusa, deinde postea à Saracena quadam ad concubitum provocatur, utroque loco ignis natus sine ulla lesione incubuerit. Quod quemadmodum Diaboli potentia fieri potest, ita quam exiguum fidem mereatur, ex libidinum incendio, quo impurus ille monachus, ut ante ostendi, plerumque astuabat, constare potest. Atque hanc miraculorum absurditatem etiam testium, quibus à Pontificiis confirmantur, indignitas magis arguit. Quoties hominis alicujus obscuri, quoties Diaboli testimonium adfertur? Atque huc pertinent inter multa, ea quæ sequuntur, ex libro Conformatum, lib. 1. p. 73. petita: *S. Conradus quinque mortuos suscitavit, ut afferret Diabolus.* Item lib. 1. p. 12. *Christus hunc (Franciscum) petuit à Patre sibi specialiter dari.* Hoc enim Diabolus professus est. Item lib. 2. 19. *Miraculo beatum Franciscum suis sociis stigmatis consignando.* Téste enim diabolo stigmatum impressio bulla fuit approbationis istius indulgentie. Item lib. 3. p. 318. *Patet ergo testimonio Damonis, quod beatus Franciscus de purgatorio multas animas traxit post mortem suis meritis, atque ad vitam eternam, cum ipsis ascendendo, perduxit.* Quare quum ex hisce abunde constet, Franciscum, Dominicanum & similes Pontificiorum sanctos singularem in doctrina impietatem, insignem in vita hypocritam, & admirandam in miraculis absurditatem prodidisse: quis adeo perficitæ frontis est, ut sine rubore sanctitatis laudem iis adscribat? Atque hinc etiam apparet, quantum fidei mereatur, Costere, quod afferis, *Andrea Apostoli, Sancta Catharina, & S. Valburgis ossa Sacra oleum sudare.* Nam primum quibus documentis certo demonstrabis, eorum esse ossa quibus ascribuntur? Nam scitum ac verum est antiquum illud dictum: *Multorum corpora coluntur in terris, quorum anima torquensur apud inferos.* Idque etiam liquet ex impudenti Pontificiorum in suis reliquiis commendandis contradictione, dum caput idem, aut pedes iidem unius sancti diversis in locis ostentantur & coluntur. Deinde quibus idoneis testibus hujus olei ex ossibus stillationem confirmabis? Denique ut id etiam praestares, quomodo miraculi nomen mereri posset, quod humana fraude simulari & arte dæmonis, qui longè majora operatur, perfici posset? Quæ vero de Antonii vindicta commemoras, ea fortasse, apud imperitas rerum & superstitionis mulierculas fidem invenient: sed nulli prudentiori persuadebis. Parem etiam auctoritatem revelationes vestræ quas tantopere commendas, promerentur: ut res ipsa demonstrat. Nam ut de Brigitta, quam primo loco collocas, aliquid dicam, sic de ea Antoninus episcopus (cujus non solùm scripta comprobata sunt, sed ipse quoque in album sanctorum à Clemente septimo ante annos 66. relatus est) ait: ^a *Hec composuit libros Revelationum multos de diversis mysteriis sibi revelatis. Ipsa revelationem, ut afferit, habuit, virginem Mariam conceptam sine originali peccato: & beata Catharina de Senis, non (ut creditur) minoris sanctitatis, licet non canonizata, habuit revelationem contrariam.* Et paupero post, de religione & revelationibus Brigittæ addit: *Quae religio ab ecclesia probata est, licet revelationes illæ ab ecclesia approbata non sint.* Quum igitur revelationes hæc ab ipsa ecclesia Romana nondum probatae sint, quo jure fidem apud alios merebuntur? præsertim cum inter se & cum Sacris literis è diametro diffideant: quis nisi imprudens iis præbeat assensum? Imo adeo ineptæ saepe sunt istæ revelationes Brigittæ, ut te ipsum, si legas, fidem adhibitum minimè censem. Volumen est ingens, par libro Conformatum Francisci, impressum Noribergæ, An. M D X V I I . in officina Frederici Perpus, sumptibus Joh. Coburgers, hoc titulo, *Revelationes caelestes prælectæ sponsa Christi B. Brigittæ vidua de regno Suæciae, octo libris divisa.* Quo in libro quanta est fa-

bularum insulsarum congeries? quanta rerum historiæ Evangelicæ de Christo contaminatio? Qualis illalib. i. c. 10. §. D. de conceptione & nativitate Christi revelatio virginis Maris, ad quem locum ea quam retuli sententia, Antoninum episcopum spectasse suspicor. *Quumque, inquit, haberem eum (Jesum) in utero, portabam eum sine dolore, sine gravedine & radio ventris. Humiliabam me in omnibus, sciens eum esse omnipotentem, quem portabam.* Quando vero peperi eum, sine dolore & peccato peperi eum, sicut & concepi, cum tanta anima & corporis exultatione, quod pedes mei pra exultatione non sentiebant terram, ubi stabant. Et sicut in omnia membra mea cum gaudio totius anima intravit; sic cum gaudio omnium membrorum exultante anima ineffabili gaudio, sine lesione virginitatis mea, exivit. Similis est historiæ passionis Christi ineptissimis fabulis interpolatio. Sed nihil est novum, si aut hominum commenta, aut impia Satanæ ludibria pro divinis revelationibus honoretis, modò superstitionem pontificiam confirmant. Qualis est illa revelatio qua Nicolao Tollentino (quem Eugenius quartus Papa Sanctorum numero ascripsit) patet factum est ipsum celebrationem Misericordia non solùm animas quasdam purgatorio eruisse, sed etiam fratris animam liberasse ex inferno, ut sanctus vester Antoninus recenset historiæ par. 3. tit. 24. c. 10. §. 1. Quare rectè quidem facis Costere, quod hasce revelationes parcus attingis, sed multo rectius ea omnino siluisse. Cæterum quod addis, sufficiens porro stigmata S. Francisci in fidem sanctitatis à Christo impressa: quis à risu aut à justa potius indignatione, ob fabulæ impietatem & turpidinem, sibi temperet? Nam quis sine rubore ea, quæ impudenter à Pontificiis adducuntur, tanquam oracula, effari queat. Cogit me tamen invatum tua & vestrorum hominum immodestia, ut ea in medium proponam. Ignoscite igitur huic necessitati, castæ lectorum aures, & agnoscite adversariorum sanctitatem. Sic autem aureus Conformatum lib. 1. p. 64. ait, *Frater Rufinus stigmata beati Francisci videre promeruit, sed ad cognitionem vulneris lateralis triplici modo pervenit; primo lavando femoralia beati Francisci, que ex parte dexteræ lateris multiplicitè cruentata de sanguine, qui de plaga lateris exhibat, invenerit.* Nam beatus Franciscus post impressionem suorum stigmatum femoralia usq; ad stellas portabat. Et lib. 1. pag. 197. *Christus voluit bullæ stigmatum suorum beato Francisco impressorum indulgentiam confirmari: ut Diabolus afferre habuit.* Hisce testimoniis adeo putidis stigmata beati Francisci compabantur: quemadmodum similibus castitas illius. Tertio (inquit liber Conformatum lib. 2. p. 247.) apparuit quod fuerit virgo, quia se nudavit coram episcopo Assisi & aliis, & femoralia ipsa patris dedit, quod utique non fecisset sine magno rubore, si pollutus fuisset. Pluribus recensendis, quæ supserunt, supersedeo, ne, dum impudentiam adversariorum demonstrare satago, justi pudoris limites excedam. Quapropter ex hisce perspicue constat, quam prudenter & quam pie abs te dictum sit, quum ais: *Rident hac heretici, ut omnia pia.* Imo vero rident & detestantur hæc omnes viri prudentes & suæ salutis studiosi tanquam ridicula, impia & impura: & ex hac impuritate vestra, quid de Pontifica synagoga statuendum sit, facile animadvertis. Et quis non ea derideat, nisi Heraclitus? quis non detestetur, nisi Democritus aut Epicurus? Omitto quam profanè S. literas ad Sanctos vestros exornandos conspurceris, ut ex paucis hisce exemplis eluet. ^a *Quod uni ex minoribus meis non fecisti, mihi non fecisti, ut dicas beatus Franciscus, Christus ad literam intellexit de fratribus hujus ordinis:* ^b *Deinde quod angelus habens signum Dei vivi, Apoc. 7. B. fuerit Franciscus, visione facta fratri Sylvestro est clarifice demonstratum.* ^c *Præterea Paulum etiam de Francisco hac sententia prophetatum, Ego stigmata Jesu Christi in corpore meo porto, Gal. 6.* Talis est historiæ creationis Adami interpretatio, ^d *Faciamus hominem ad imaginem nostram, &c.* *Faciamus, verbum est totius trinitatis,* B. Franciscum ad mundum dirigentis. Secundo, quod fuit homo sincerissimus, & à corporis brutalitate segregatus, quia homo fuit, & per consequens, non sensualis aut sensualis-

^a Vide Claudium Espensæum ad Titum 1. p. 127. ^b Hist. par. 3. tit. 24. c. 11. §. 3. ^c Postea tamen canonizata à Pontifice.

^a Lib. 1. p. 113. Matth. 25. ^b Lib. 1. p. 13. ^c Lib. 1. p. 14. ^d Lib. 1. p. 6.

tati corporis deditus, sed ab ea separatus rationabilis, &c. Ter-
tio fuit homo perfectissimus, quia ad imaginem Dei, &c. Re-
liquam impudentissimam & ineptissimam hujus historiaz ad
Franciscum persionem prætereo. A qua sacrarum litera-
rum indigna contaminatione id non abludit Costere, quod
hoc loco adducis; Apostolus Corinthiis, vos ipsos (ait) tenta-
te, si estis in fide: quasi dicat ibi fidem cessare, ubi cessant mira-
cula. Nam primum Paulus hoc in loco non agit de externa
fidei probatione ex miraculis, sed de interna animi & con-
scientiaz exploratione ex testificatione Sp. Sancti: ut etiam
Greg. Papa in Job. lib. 31. c. 26. exponit: Nam ut recte qui-
dam doctorum^a vestrorum ex Augustino de Civitate Dei
lib. 13. c. 1. ait, Omnis qui credit, videt se credere: hoc enim
experitur in se. Deinde quamvis de probatione fidei ex mi-
raculis ageret Apostolus, non inde tamen consequeretur,
eam probationis rationem, qua in Corinthiis usus est Apo-
stolus, esse generalem & perpétuam. Illis enim temporibus
in singulis ecclesiis & quam pluribus fidelibus miracula ex
Christi promissione^b copiosè viguerunt: quibus confirmata
multis seculis fides, ut ipsemet in præfatione testaris, non
indiget. Alioqui si, quemadmodum ecclesia Corinthiaca
miraculorum à Christo prædictorum copia ab adulterinis
pseudo-apostolorum cœtibus secerni potuit: eodem jam u-
tendum esset examine, tum singularum civitatum ecclesiaz,
quaæ miraculis vacarent, veræ fidei laude privarentur. Præ-
terea gloriari quidem de miraculis vestris Indicis: sed quis
fidem eis adhibebit, qui singularem vestrorum hominum in
miraculis effingendis audaciam & crudelitatem ex Legendis
vestris & Sanctorum vitis compertam habet? Qua de remerto
olim conquestus est vester Nicolaus Lyranus in Daniel. 14.
Similiter (inquit) aliquando fit in ecclesia maxima deceptio po-
puli in miraculis fictis à sacerdotibus, veleis adharentibus pro-
ppter lucrum temporale. Deinde vero qualia obsecro ea sunt?
Ad haustum, inquis, aque benedicta frequenter morbi pellun-
tur. Verum si, ut paulò antè scripsisti, Costere, ea non sunt
censenda miracula, quaæ Diaboli potestatem non excedunt, quo
jure ex re proposita miraculum conflabis? Adhæc quam mihi
aquam benedictam nominas, eandem ob profanam ve-
stram incantationem & nominis divini profanationem, male-
dictionem potius nominare debueras. Sic enim aquam benedi-
ctam qua etiam in Baptismo utimini, vulgo præparatis^c;
Exorcizo te creatura aqua in nomine Dei + Patris omnipotens,
& in nomine + Iesu Christi Filii ejus Domini nostri, & in
virtute Sancti + Spiritus, ut sias aqua exorcizata ad effugan-
dam omnem potestatem inimici, & ipsum inimicum eradica-
re & explantare valeas cum angelis suis apostaticis per virtutem
eiusdem Domini nostri Iesu Christi: qui venturus est judicare
vivos & mortuos, & seculum per ignem, Amen. Quis un-
quam Prophetarum aut Apostolorum, quis sanctorum pa-
trum hanc superstitionem, imo magicanam incantationem do-
cuit? Evolve sacra Biblia: antiquorum scripta perlustra, in
magorum libris similia fortè reperies, sed in sanctis scriptis
talem creaturæ Dei & sacramentorum profanationem nun-
quam invenies. Quid mirum est igitur, si vobiscum colludant
Dæmones, & ut ait, non raro per sacerdotes exorcismis
ejiciantur? Quoniam ut superstitionum & incantationum au-
tores sunt, ita pro virili suis artibus & subdola fuga eas fo-
vent & confirmant. Si quis dubitet, consulat tantum librum
qui cum privilegio & approbatione Bonaventuræ, omnium
Franciscanorum generalis, prodiit Venetiis, anno M D X C V I .
apud hæredes Johannis Varisci, hoc titulo, Fuga Dæmo-
norum, adjurations potentissimas & exorcismos formidabiles
atque efficaces in malignos Spiritus propulsandos, & maleficia
ab energumenis pellenda continens, Auctore Hieronymo Men-
cho. Si quis, inquam, dubitet, consulat hunc librum, & Si-
monem Magum in Pontificiorum sacerdotibus & monachis
revixisse comperiet. Omitto crebras vestras in Dæmoniacis
subornandis imposturas: quaæ, ut apud imperitam & credu-
lam plebeculam fidem inveniunt; sic à prudentioribus ad æ-
ternum vestrum dedecus deteguntur. Qua de re recens &
illustre exemplum extitit hoc anno in Martha Brossier, cu-

lus cum monachis collusiones à curia Parisiensi compertæ declarantur Narratione historiaz veræ Marthæ Brossier, quæ dedicata Galliæ Regi & excusa Parisiis, typis Marmertis Patissoni typographi regii ordinarii. Denique ne quid miraculorum ad causam Pontificiam exornandam omitteretur, ait, ad hereticorum reductionem impii homines iconoclastæ & blasphemæ sanctorum potentia conterantur. Verum ea pari facilitate & meliori jure à nobis negantur, quam abs te sine ultra probatione asseruntur. Quare iis omissis, quid ad Pontificiorum peccata, quæ sanctitatis vestre commendationi obstat evidentur, excusanda adducas, audiamus.

COSTERUS.

Peccata Catholicorum.

Jam verò quod ad peccata attinet, habet ecclesia peccatores, qua nigra est & formosa, Cant. 1. v. 5. multum tamen interest inter ecclesiam atque sectarios: primò quidem, quod ecclesia una cum peccatoribus multos alat insigni vita sanctimonio conspicuos, multosque hoc vita spatio integrè pie que confessio ad cælum præmisserit. Hæreses peccate habent, sanctum neminem vel habent, vel habuerunt, neque quemquam ad cælos præmisserunt: deinde ex vi hæreses peccata nascuntur, ut ante diximus. Unde in terra hæreticorum, videre est vastitatem & abominationem desolationis, deserita everlaque monasteria, neglectam virginitatem, exclusa jejunia, prophanos sacerorum ministros sine altari, sine sacrificio, sine sacerdotio. Peccata autem catholicorum singularum fragilitate vel malitia perpetrantur, non viro doctrinæ.

GOMARI.

Verum est, Costere, ecclesiam veram, multos habere posse, & si qui in ea minus pie vivant, id non doctrinæ, sed hominum vitio, evenire. Sed laus ea vestre synagogæ minimè convenit. Nam qua tanquam summa sanctitatis monumenta celebras: ea sanctitati Christianæ proximè adversantur. Qualia sunt humana commenta de votis monasticis: superstitione jejuniorum, præter Dei verbum, & ad impios fines, institutio: certorum ciborum contra Dei verbum prohibitio: impura conjugii in ministris ecclesiaz damnatio: Judaica altarium & sacrificiorum propitiandi peccatis in Novo testamento, ad Christi unici sacerdotis dedecus, revocatio: plus quam ethnicus imaginum cultus, & infinita alia, quæ partim primo, partim hoc libro suis locis confutata sunt. Quare similitudinem, quam illustrandæ sententiaz Pontificiaz adducis, perpendamus.

COSTERUS.

Et hactenus ex civitatis similitudine rationem docui-
mus, & methodum dedimus in tanta ecclesiarum multitudi-
ne, veram Ecclesiam à Christo fundatam, privilegiisque or-
natam à falsis discernendi. Juvabit ad eandem rem similitudo
viarum, quæ sicut ad civitatem ducunt, ita fides, sincera
doctrina, & vera religio, quæ in sola ecclesia colitur, ad
civitatem patriamque cælestem. Esto igitur mercator quis-
piam, cui in itinere Francofurtensi occurrant viæ septem ut-
cunque tritæ, hoc tamen discrimine, ut una quæ latior est,
rectissimè ducat, & plena sit viatoribus, qui hunc eodem in-
vitent, dicantque multis abhinc annis infinitam hominum
turbam eadem præcessisse, quos Francofurtum attigisse cer-
tissimis nuntiis innotuerit: alias illas vias obliquas esse, non
ita nuper stratas, & paucos quidem per eas ingressos, de quo-
rum nomine hactenus nil certi aliquid relatum sit, an Fran-
cofurtum venerit, an potius in feras, aut latrones incide-
rit. Quid hæ facturus est mercator? Si sapit, dimisissis pa-
culis illis, abire vias suas, vulgato ipse & tertioli itineri se
commitet, ridentibus licet misellis aliis.

In spirituali hoc itinere, quo in cælos tendimus, viæ sunt
multæ, una regia, lata, vetus, sui similis, quam infinita
hominum turba, jam mille quingentis annis ingressa est; Ca-
tholica, inquam, ecclesia, per orbem universum diffusa,

^a Dominicus Bannes in 2. 2. Thomæ q. 6. art. 2. Rom. 8. 16. 2. Cor. 1. 12.
^b Matth. 16. 17. 1. Cor. 14. ^c Pastorale de sacram. Baptif. pag. 2.

quæ non Germanos tantum, Gallos, Belgas, Anglos, & hos septentrionales ducit viatores, sed innumeros per Italiam, Hispaniam, Lusitaniam, Indiam, Japoniam, Sinas, Peru, Brasiliam, Africam, Aethiopiam. Omnes enim Catholicæ tam latè in orbe sparsi, eandem ubique retinent fidem, idem credunt per omnia, idem sentiunt, idem dicunt, eundem ducent sequuntur Christi in terris Vicarium, non præsentes modò, sed antecessores quoque totis 1500. annis, successione nunquam interrupta. Hanc porrò viam ingressos certissimis argumentis compertum est, ad cælestem illam, quo tendebant, civitatem, non paucos devenisse, evidentissimis (inquit) miraculis, quibus post mortem in fidem sanctitatis claruerunt.

Origo heretum.

At non defuerunt omni tempore homines, qui hujus tam celebris via pertæsi, novas sibi suisque sequacibus vias sternerent. Primus Simon Magus, tum Arius, Sabellius, Nestorius; postea Berengarius, Waldenses & quotquot à recto itinere deflexerunt. Sed quod posteris nullo testimonio aliquis ex antecessoribus salus comprobaretur, paulatim obducta sunt vetera illa devia, ut eorum ne vestigium quidem amplius relinqueretur. Anno autem Domini 1517. quidam frater Martinus Lutherus, professione & habitu monachus, ordinatione sacerdos, novum quoddam & compendiosum iter in cælum à se repertum docuit, ex regia tamen illa via ad latus educatum. Nova igitur dogmata mundo proposuit, novam fidem atque religionem excogitavit, ab orbe condito nulli vel auditam, vel usurpatam: modumque quo in illius notitiam primus venerit, ipse non tacuit. Scripsit enim cum Dæmone eam sibi consuetudinem fuisse, ut cum eo plusquam modium salis consumperit: sibique ab illo administrata recentet argumenta, quibus ad evertendum Missæ sacrificium deinceps est usus. Hanc viam cum fraterculus ille primus stravisset, qui eandem secuti fuerant, ne, cum duces ipsimet esse vellent, unius illius hominis ducatum sequi videbentur, ex illius obliqua via multa sibi singuli diverticula aperuerunt, populumque Christianum in sectas innumeræ divisum, varios in errores abduxerunt. Neque tamen an illorum quispiam in cælum pervenerit, mortalium ulli constare haec tenus potuit. Is ergo, qui serio de salute æterna cogitat, quos tandem sequetur? videbit sectarios parum auspicato,

consiliis, inquam; Diaboli seductos, viam regiam Catholicorum deseruisse. Videbit paucos quosdam homines in singulariis diverticulis (quid enim ad orbem Catholicum Germania vel Gallia, quæ tamen non integræ eundem ducem sequuntur?) videbit nunquam haec tenus tritas vias, non ita nuper ab obscuris quibusdam apertas fuisse: neque adhuc cuiquam constare, an eò quisquam appulerit, quò proficisciatur: sane qui sapit, nihil sibi cum hereticis commune esse vollet, sed veterem fidem, Romanamque ecclesiam sequetur. Uni enim Lutherò, paucis hereticis, novis hominibus, quos constat ab ecclesia descivisse, nec constat boni aliquid post hanc vitam consequitos esse, siipsum suamque salutem committere, est plenum periculis.

GOMARUS.

Valde tibi hæc similitudo placet Costere, sed apodosis illius, quia falsis & saepius jam confutatis nititur fundamentis, sua sponte corruvit. Nam primum falsum est, vos idem cum ecclesia veteri sentire: falsum est Pontificem esse Christi vicarium in terris: falsum est antiquam ecclesiam Pontifici fuisse subjectam: falsum est successionem vestram nunquam fuisse interruptam: falsum est miracula certum esse tanctitatis argumentum. Similiter quæ de Berengario, Waldensibus & Lutherò commemoratas, ea sunt mere calumnias, antea à nobis saepius refutatae. Quare (ut similitudinem propositam sanctius explicemus) is qui de salute æterna cogitat, quos tandem sequetur? Christum nimirum, tanquam viam, veritatem, vitam, Joh. 14. Prophetas & Apostolos, qui Dei verbum sanctè tradiderunt, & quotquot pii sub Christo uno summo pastore degunt, ejusque vocem in S. Lit. resonantem audiunt, & vera fide ac charitate sequuntur: quoniam hi soli vitam assequuntur æternam. Reliquos vero omnes, quamvis titulis & opibus superbos, qui Christi voci humanae traditiones præferunt aut conferunt: nec fidem ad Euangelium, nec charitatem ad legem Dei conformant, tanquam cæcos & cæcorum duces, qui in mortis foccam præcipites ruunt, seriò vitabit. Ac propterea à Romana synagoga, tanquam regno Antichristi, superstitionum & errorum schola & spirituali Babylone mature fugiet: ne æterno illius exitio involvatur.

CAPUT UNDECIMUM.

Quare, hac de Notis ecclesiæ disputatione absoluta, supereft ut de altera etiam quæstione paucis agamus.

COSTERUS.

SITNE ECCLESIA VISIBILIS.

Hæretici ut necessitatem effugiant, successione non interrupta Ecclesiæ suam ad Apostolos deducendi, eò confugiunt, ut dicant Christum invisibilēm instituisse Ecclesiæ, in qua soli sint boni; quorum cum pietas lateat, ignoratur etiam, quinam ad Ecclesiæ pertineant.

Sed huic doctrinæ non modo scripturæ sacræ adversantur, sed recta quoque ratio: scripturæ quidem, quæ in eadem sagena bonos agnoscunt pisces, & malos: in eadem nuptiali domo homines vestitos nuptiali veste & non vestitos: in eodem agro triticum & zizania: exspectantes sponsi adventum sapientes virgines & fatuas: in Apostolorum collegio Judam Diabolum cum reliquis viris sanctissimis, Joh. 6. 70. B. Apostolus non existimavit Corinthium illum fornacarium prius ab Ecclesiæ alienum esse, quæ sententia excommunicatioñis excluderetur. In Apocalypsi Apoc. 3. 1. & 14. gravissimè corripiuntur episcopi Sardicensis & Laodicensis: ille, quod Spiritu mortuus esset: ille, quod neque frigidus neque calidus, sed tepidus, miser & miserabilis, & pauper, & cacus & nudus; uterque tamen agnoscitur episcopus & caput Ecclesiæ suæ, nec dum ejectus ex ore divino. Ratione verò id ipsum confirmatur. Si enim invisibilis est Ecclesiæ, videri non poterit, multò minus adiri & consuli. Ignorabit igitur quò se

^a Matth. 13. 17. Matth. 22. 11. Matth. 25. 2.

conferat, qui forte ex infidelitate conversus, Ecclesiæ quærit. Impleri non poterit Christi mandatum, *Dic ecclesiæ*, Matth. 18. 17. Nulla erit ecclesiastica jurisdictio, nulla potestas manifesta, nullus superior, nullus à quo peccatorum remissio ^b vice Christi petenda sit. Omnia occulta, incerta, dubia.

His igitur rejectis erroribus orthodoxa fides, Christum Dominum in orbe hoc terrarum, congregationem instituisse, in eamque homines evocasse, & Ecclesiæ appellasse, eique, ut ante dictum est, extrema privilegia contulisse. Hos autem homines qui Ecclesiæ conficerent, dugo demonstrasse, ne in incerto hæreremus. Sicut enim sensibili voce à magnifica gloria delapsa Deus Pater Christum Filium Apostolis exhibuit: ^b *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite*: ita Filius clara & aperta voce Apostolos ostendit, ^c *Vos etsi lux mundi*. ^d *Ecce ego mitto vos*. ^e *Qui vos audiret, me audit*. Apostoli deinde visibiles Ecclesiæ fundarunt, verbis & epistolis instruxerunt, Episcopos ordinarunt, politiam instaurarunt, leges præscripterunt, eaque omnia præstiterunt, quibus externa atque visibilis Res publica constitui solet. Volut enim Christus non modò visibilem esse Ecclesiæ suam, sed valde conspicuam, ut omnibus innotesceret gratia Dei, quæ in hac sancta congregazione, & non alibi asservatur, atque confertur; unde etiam civitati, que in monte posita est; & candelæ supra candelabrum similem fecit, Matth. 5. 14. ^a Matth. 18. 18. Johan. 20. ^b 2 Pet. 1. 17. & Matth. 17. 5. ^c Matth. 5. 14. ^d Matth. 10. ^e Luc. 10. 16.

GOMARUS

GOMARUS.

Quum ecclesiaz vox (ut initio hujus libri ostendimus) aut strictius cœtum vocatorum & electorum ad vitam æternam notet; aut latius cœtum vocatorum ad Euangelij Christi professionem, in quo per ministros ad hoc vocatos Euangelii doctrina purè traditur, & sacramenta ex Dei verbo administrantur, significet, inde facile apparet quam confusè & indignè quæstionis statum & mentem nostram proponas. Nostrí enim distincte affirmant, ecclesiam priori modo acceptam, nobis in his terris esse invisibilem: altera vero significatione, si de particularibus ecclesiis loquamur, esse visibilem: sin vero de ecclesia catholica agitur, eam primum totam visibilem fore asserimus postremo die. Quia non antè tota in unum locum conveniet: & tunc quum tota in unum locum conveniet: & tunc quum tota erit conjuncta & conspicua, particulares ecclesiaz, particulares & disjunctæ esse desinent. Quæ distincțio adeo perspicua est, quamvis multi Jesuitæ eam studeant obscurare, ut non solum Patrum consensu, sed etiam doctiorum Pontificiorum confessione probari possit. Nam, ut omittam Bernardum, Hugonem de sancto Victore, Gabrielem Bielem, (quorum insignia initio hujus controversiaz testimonia adduxi) nobiscum loquitur Enchiridion Christianæ institutionis in concilio provinciali Coloniensi editum: ^a Ut autem contendant quidam Ecclesiam invisibilem esse: quod de ecclesia prædestinatōrum non negamus: nihil scimus (ut opinamur) nobis concedent ecclesiam etiam visibilem, qua bonis habet admixtos malos visibili fidei professione & sacramentorum communione sociatos. Quare frustra in eo laboras, Costere, ut Sacris literis ostendas in ecclesia externa, non tantum bonos esse, sed etiam malos reperiri: & Christum Apostolos ostendisse, eosque visibiles ecclesias fundasse: quia illa omnino extra controviam sunt. Nec ratio tua nobis adversatur. Nam quod Christus de adeunda ecclesia loquitur, id intelligit non de universali prædestinatōrum ecclesia, quæ invisibilis est, sed de particularibus externis & visibilibus vocatorum cœtibus, in quibus electi reprobis permixti versantur, quem cœtum, quum ejus rei datur copia, adiri præcipit. Verum altera quam parcius postea attingis, quæstio est, An ecclesia visibilis aliquando certaque ratione fieri possit invisibilis? hoc est, an ita latere possit persecutionibus compressa, ut ad tempus alienis ab ecclesia, imo & multis fidelium, non appareat? Nos exemplo veteris ecclesiæ & prophetia Apostolorum freti, id affirmamus. Nam quis Eliæ ^b tempore ecclesiam septem milium in Israële ita latuisse ignoret, ut etiam Elias se solum Dei cultorem superstitem relictum imprudens conquestus sit? Quis sub Roboamo, Joram, Ochozia, Athalia, Joa, Amazia, Achazo, Manasse, Amone, Joakimo & Joachimo, Zedechia, regibus Judæorum, ecclesiam, idolatria publice dominante & tyrannis sævientibus pressam (ut ante c. 2. ostendimus) tanquam ignem sub cineribus latuisse neget? Similis in Novo Testamento ecclesiæ calamitas prænunciatur 2. Thess. 2. 3. 4. & Matth. 24. 24. potissimum vero Apoc. 12. 6. de ecclesia sub mulieris typo prædictitur, *Multr vero fugit in solitudinem, ubi habet locum paratum à Deo, ut illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta: & v. 14. Date sunt mulieri ale due aquila magna, ut volet à conspicuus serpentis in desertum, in locum suum, ut alatur ibi per tempus, & tempora & dimidium temporis.* Atque hisce consentit ecclesiæ historia ^c, quæ demonstrat Christianos olim sævier-

tibus tyrannis, modò privatis ædibus inclusos, modò in antris ac speluncis cœtus ecclesiasticos conservasse. Qua de recte ait August. ^a Ecclesia est sol, luna & stelle, &c. Quando sol obscurabitur & luna non dabat lumen suum, & stelle cadent de celo, ecclesia non apparebit, impensis tunc persecutoribus ultra modum saevientibus. Et alibi; ^b Ipsa est (ecclesia) quando obscuratur & tanquam obnubilatur multitudine candelorum, quando peccatores intendunt arcum us sagittent in obscura luna rectos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis eminet, &c. Ille qui tunc firmissimi fuerunt & verba hereticorum insidiosa intelligere potuerunt, pauci quidem in comparatione caserorum, sed tamen ipsi quidam pro fide fortier exulant, quidam toto orbe latabant: ac sic ecclesia, que per omnes gentes crescit, in frumentis Dominicis conservata est. Quamobrem hinc liquet, ecclesiam visibilem hostium furore non extingui quidem, sed obscurari, & in solitudine compulsa nonnunquam latere: quemadmodum ecclesiæ caput Christus Herodis tyrannie fugatus aliquandiu latuit in Egypto. Quid ad hæc objicies? Voleat (inquis) Christus non modo visibilem esse ecclesiam suam, sed valde conspicuam: sed an perpetuo? Voleat innotescere omnibus gratiam Dei: sed quamdiu ingratitudine & tyrannie hominum id minimè impediretur. Nec enim suos discipulos solum voluit esse innocentes ut columbas: Sed etiam prudentes ut serpentes: sed excipis, ecclesiam inde civitati que in monte posita est & cande la supra candelabrum comparari. Audio commune & tritum Pontificiorum argumentum, in quo multi errores demonstrari possunt. Primum, quia non ecclesia, sed ecclesiæ pastores (ut Chrysostomus Comment. in Matth. 5. & alii multi recte exponunt) civitati illi & candelæ comparantur. Quibus verbis officium eorum describitur, quod doctrinæ & virtutæ splendore cæteris hominibus debent prælucere: non autem promissio datur, qua quid certo facturi sint, declaratur. Itaque inepta omnino consequentia est, ab officio ad effectum. Quandoquidem ecclesiæ pastores officium omittere possunt, aut suo vitio, aut adversariorum tyrannie coacti. Atque hanc genuinam esse hujus loci sententiam ex antecedentibus & consequentibus verbis, & totius orationis serie appetat. *Vos estis sal terra, quod si sal infatuatus fueris, quo salieret? ad nihil valer amplius, nisi ut abiciatur foras & conculceretur à quisbusvis. Vos estis lux mundi. Non potest urbs occultari supra montem posita. Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modum, sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo. Ita splendeat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra opera bona, glorificenque Patrem vestrum qui est in celis.* ^d Ademque demonstrat concionatorum vestrorum præstantissimus Johannes Fetus commentariis suis ad hunc locum: Deinde si concederemus Christum loqui non solum de apostolis, sed etiam de Ecclesia: quemadmodum servata ordinis & graduum differentia concedi potest, nihil tamen vos juvabit. Nam prium hæc Christi oratio non effectum, sed officium ut ante ostendi, proponit: deinde non minus ad ecclesiæ singulares, quam ad universalem, imo non minus ad singulos pastores & quosvis fideles, quam ad fidelium cœtum & ecclesiam referenda est: ut loci circumstantiae evincunt. Ac propterea quum particulares ecclesiaz & singuli fideles, qui civitati in monte posita & lucernæ comparantur, interdum ad tempus à conspicuū hominum remoti latere possint, & latuisse saepius constet: sequitur necessariò ex hac civitatis & lucernæ comparatione falso à vobis concludi, ecclesiam semper esse conspicuam.

^a De Sacram. Ord. p. 171. ^b 1. Reg. 19. 10. ^c Vide Tertull. apolog. Justini Martyr. Arnobium, Plinium Juniorem, &c.

^a Epist. 80. ad Hesychium. ^b Epist. 48. ad Vincentium. ^c Matth. 10 v. 13. &c. ^d Matth. 5. verf. 13. &c.

CAPUT DUODECIMUM.

Quare convulsis sententia vestre fundamentis, ad nostrorum argumenta confirmanda transcamus, quibus probamus ecclesiam predestinationis & fidelium esse invisibilem.

COSTERUS.

OBJECTIONES HERETICORUM.

PRIMA.

Ecclesia fide creditur. Credimus enim sanctam catholicam Ecclesiam: non igitur videtur oculis: quia fides est serum non apparentium, Heb. 12. vers. 1.

SOLUTIO.

Neganda est consecutio: quia id quod videtur credi etiam potest, quatenus habet aliquid, quod non videtur. Jesus videbatur oculis homo, credebatur fide Messias, & Deus. *Quia, inquit, vidisti me, Thoma, credidisti*^a: hominem vidisti, Deum tuum & Dominum credidisti. Ita homines videntur oculis, qui ad ecclesiam pertinent; eos autem homines credimus ecclesiam esse sanctam, Catholicam & Apostolicam, penes hos solos peccatorum esse remissionem, gratiam, justificationem, spem vitae aeternae: extra hunc coetum nulli mortalium exspectandam esse vel salutem, vel Dei favorem.

^a Joh. 20. vers. 29.

GOMARUS.

Negas hac solutione tua argumentationis vobis objecta consecutionem: sed ea ratione, quae contra argumenti nostri nodum non solvit, sed fortius astringit & sententiam a consecutionem negatam confirmat. Nam scimus quidem homines illos qui sunt sancta Dei ecclesia, esse visibles: sed illos esse eam ecclesiam Dei non videmus, sed credimus: id quod argumentatione proposita concludimus. Tu vero quid ad haec? Ais, *id quod videtur, credi etiam potest, quatenus habet aliquid quod non videtur*: quod quid aliud est quam facteri, ea quae creduntur non esse visibilia, quatenus creduntur. *Nam si vides, non est fides*: ut eleganter ait Hugo de sancto Victore, de Sacram. lib. 1. par. 3. cap. 1. At vero ecclesia sancta catholica, quatenus est ecclesia sancta catholica in symbolo fidei creditur: Ergo ecclesia, sancta catholica, quatenus est talis, non est visibilis. Idque aperte agnoscis sequentibus; *Ita (inquis) homines videmus oculis: qui ad ecclesiam pertinent: eos autem homines credimus ecclesiam esse sanctam, catholicam & apostolicam*. Et recte: nec enim quæstio inter nos est, an homines sint visibles, quod sensus docet: sed an etenus, quatenus sunt viva & sancta Christi membra, verique fideles & ecclesia Christi: hoc est, an ecclesia sit visibilis. Ac propterea hanc responsionem tuam non solutionem, sed concessionem merito appellare debuisses. Quare hoc fundamento recte jacto & munito, reliqua facilius confirmabuntur.

COSTERUS.

SECUNDA.

Christus Luc. 17. 20. *Regnum Dei, inquit, non veniet cum observatione, neque dicent, Ecce hic aut ecce illuc*. Ergo demonstrari non potest ecclesia.

SOLUTIO.

Eodem loco demonstratur sequentibus verbis ecclesia: *Ecce enim regnum Dei intra vos est*, Luc. 13. 21. Non negat ergo Christus vel regnum Dei videri, aut ecclesiam demonstrari posse: sed irrisoriae Phariseorum quæstioni, qua toties a Christo & Apostolis prædicatum regnum Dei, tanquam jam iam affuturum, videre desiderabant, respondet, non ad ipsorum mentem se in hoc mundo regnaturum (*cujus regnum non est de hoc mundo*, Joh. 18. 30.) ut instar Principum externos triumphos ageret, palam inauguraretur, & certo loco sedem regni collocaret; sed eo modo se regnaturum, quo jam tum incipiebat, nempe in cordibus hominum, atque in

ecclesia, cujus vera membra inter eos erant Apostoli atque discipuli, quos alio loco digito signans: *Beati, inquit, pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei*, Luc. 6. 20. *Vos, inquit, etiam sine pompa & fastu cives estis regni, à quo procul absunt divites Pharisei*.

GOMARUS.

Magnum profecto veritatis robur. Iterum enim, quum argumentationis nostræ consequentiam ex sententiæ Christi circumstantiis convellere studes, eandem amplius confirmas. Nam quod Christus addit, *Ecce enim regnum Dei intra vos est*: quid aliud sibi vult, quam ut exponit Glossa vestra ordinaria, in Luc. c. 17. *Non poterit observari: quia regnum meum non est corporale, sed spirituale, quod fide jam incepit*. Sic igitur ex hoc loco concludimus. Id quod non est corporale, sed spirituale & fide constat, id oculis corporeis videri non potest: Atqui regnum Dei hujusmodi est: Ergo oculis videri non potest. Sed demonstrari, ait, ecclesiam his verbis: *Ecce, &c.* Fateor sanè demonstrari, sed oculis mentis, quibus fidem suam fideles contemplari possunt, non oculis corporis, de qua re inter nos quæstio agitur. Idque adeo perspicuum est, ut ipsemet imprudens ostendas: quum agnoscis Christi regnum non esse de hoc mundo, sed eo modo regnaturum, quo jam tum incipiebat in cordibus hominum atque ecclesia. Atqui quod in cordibus hominum situm est, illud soli Deo visibile est: *qui solus novit corda filiorum hominum*, 2. Par. 2. 30. Ergo regnum Dei non est visibile. Nam quod ait, *cujus (ecclesiæ) vera membra inter eos erant Apostoli atque discipuli: quos alio loco digito signans: Beati, inquit, pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei*: id, inquam, partim falsum, partim à re proposita alienum. Falsum enim est, omnes Apostolos fuisse vera ecclesiæ membra: quia Iudas fuit electus ad Apostolatum, sed non electus ad regnum Christi aeternum, nec à veris ecclesiæ membris, nisi proditione sua & indicio Christi dignosci potuit. Nam quum duodecim discipulos rogasset Servator, *num & vos vultis abire?* Johan. 6. 67, 68, 69. Petrus omnes verè fideles esse arbitratus, respondit, *nos credimus*, &c. Ac propterea ei Christus meritò objicit, *Nonne ego vos duodecime elegi, & unus ex vobis est diabolus?* Deinde à re proposita alienum est, quod ait, *Christum discipulos digito demonstrasse*. Nam præterquam quod id Scriptura non testatur, Christus ostendit non ipsam ecclesiam, sed quædam ecclesiæ membra, & quidem cum Juda & aliis hypocritis commixta, adeò ut oculis corporeis ab iis distingui non possent. Deinde ostendit homines eos qui ad regnum Dei pertinebant; sed ipsum regnum & veram fidem (per quam erant Christi & ecclesiæ membra) non ostendit. Atque illud est quod in response ad primum argumentum nostrum agnovisti; *Homines videmus oculis, qui ad ecclesiam pertinent: eos autem homines credimus ecclesiam esse sanctam*, &c. Quare ad tertium argumentum nostrum pergamus.

COSTERUS.

TERTIA.

Ecclesia creditur sancta, nulli ergò nisi sancti ad ecclesiam pertinebunt, & quia sanctitas non cernitur oculis, erit utique invisibilis ecclesia, & incognita membra ecclesiæ.

SOLUTIO.

Malam esse primam consecutionem. Nam inferendum erat: Ergò sancti sunt in ecclesia, licet non soli. Arbori venti multi aridi rami adhærent, & in corpore humano multi insunt sine vita humores & sordes.

GOMARUS.

Imò, verò, Costere, recta est consequentia. Nec enim, ut falso exponis, ecclesia propterea appellatur sancta, quod in ea

in ea sunt aliqui aut multi sancti : sed quia omnia & singula illius membra fide & charitate sanctificata sunt: quemadmodum Concilium vestrum Coloniense pie exposuit. ^a Non inficiamur (inquit) ad ecclesiam strictius acceptam, quatenus scilicet in ecclesia esse dicuntur, ex quibus civitas Dei constat, tanta vita spiritualis participes, & sibi mutuo in spiritu charitatis coherentes pertinere. ^b Ad quem modum ecclesia est corpus Christi mysticum, seu congregatio fidelium in unitate fidei & charitatis vinculo, sub uno capite Christo militantium, ipsique capiti (ex quo totum corpus per nexus coniunctionesque subministratum & constructum crescit in augmentum Dei) per vivam fidem & charitatem coherentium. Quam hic symbolum appellat sanctam, id est, mundam ac puram. Quanquam & sancta recte dicatur, quod sit Deo consecrata: sicut sanctum Domino dicitur, quod est illi sacrum. Denique quod ad eam rationem qua sanctum inviolatum appellamus, ecclesia omnino inviolabiliter fundata est super petram, id est, Christum, adeo ut ne porta quidem inferorum adversus eam prevalere possint. Talem ecclesiam constantem tantum ex membris participibus vita spiritualis & occulta quadam connexione in spiritu charitatis coherentibus Apostolus Paulus describit, Ephes. 5. Christus, inquit, dilexit ecclesiam & semel ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro vite, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata, &c. Habes hic, Costere, non solum testimonium per spicuum, sed etiam confirmationem elegantem. Quare similitudines ab arbore & corpore desumptae, ut nihil probant, ita si de ecclesia externa agamus, quæ verè fidibus & hypocritis constat, locum habere possunt: sed ecclesiae sanctæ & catholicæ non convenient. Quamobrem postremum quod nobis ascribis argumentum afferamus.

^a In Enchirid. Christ. inst. in symb. apost. ^b In ecclesia strictè accepta soli prædestinati, Ep. 1. Col. 1. & 2. Eph. 4. &c.

COSTERUS.

QUARTA.

Ad præsentis vitæ ecclesiam refertur à patribus, quod in Canticis dicitur: *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te,* Cant. 4. 7. Non sunt ergo mali & vitiosi homines membra ecclesie.

SOLUTIO.

Quamvis de cœlesti ecclesia propriè loquatur scriptura, quæ (ut proxime in eodem cap. sequitur) coronatur à sponsō: tamen si cum B. Gregor. ad viventes in terris referas, eo sensu dicitur tota ecclesia pulchra & macula carere, quod viva ejus membra per inherenterem gratiam sint illustria coram Deo, nec obfuscantur, (sicut existimabant Donatistæ ^a) præsentia improborum: & licet nemo justus aut sanctus peccato careat, non tamen definit esse sanctus aut justus, quia affectu retinet sanctitatem: & per assiduam penitentiam (inquit D. Greg. in c. 4. Cantic.) assidue servat mundissimam suam: dum quotidie peccata minuta lachrymis abluit, & à majoribus se observat.

^a August. cap. 86. ecclesiasticorum dogmatum.

GOMARI.

Duplicem, ad argumentum nostrum dissolvendum, adferis responsionem: sed neutram recte probas. Primum ais, scripturam de cœlesti ecclesia proprie loqui. quæ (ut proxime co-

dem capite sequitur) coronatur à sponsō. Sed aberras à scopo, Costere, & erroris à Gregorio Magno potuisse admoneri, qui de ecclesia terrena exponit. Nec ratio quam adducis, ullius est ponderis. Primum, quia in Hebreo veritate nulla coronationis extat mentio, sed ejus loco dicitur *Taschari*, hoc est, *contemplaberis*: Deinde, ut interpretationem vulgariam admittamus, ultro nobis imprudens telum suggestis, quo expositionem tuam conficiamus. Nec enim ea coronationem præsentem celebrat, ut tu falso ais, que coronant: sed futuram promittit, quum ait, *Veni coronaberis*, quemadmodum Gregorius Magnus Papa vester exponit, *Venit serio, quando in die iudicii ultimus carnem resumis, & cum Christo thalamum celestem ingreditur. Ibi quippe omnium suorum laborum premia consequitur, ibi jam omnino prostratis & exclusis hostiis gloriante coronatur. Ideo & hic per promissionem sequitur, coronaberis, &c.* Quare hinc oblato à te arguento sententiam nostram hoc modo afferemus: Ecclesia quæ invitatur, ut ad Christum veniat & coronetur, illa nondum coronata est, ac propterea non est cœlestis, sed terrestris: Atqui hæc sponsa Cant. 4. 8. est ecclesia quæ invitatur, ut ad Christum veniat, & coronam consequatur: Ergo non est cœlestis, sed terrestris. Vides, Costere, verè vulgo veritatem palmæ comparari, quæ quò magis premitur, cù magis surgit? Sed alteram responsionem tuam similiter examinemus: Tamen, inquis, si cum Gregorio ad viventes in terris referas: quid audio, Costere, tune de Pontificis veltri expositione dubitas? ubi igitur perpetuus consensus vester? Sed quid præterea addis? eo sensu dicitur tota ecclesia pulchra & macula carere: quod viva ejus membra per inherenterem ejus gratiam sint illustria coram Deo, nec obfuscantur præsentia improborum. Obscurè respondes, Costere, ne fortasse responsionis tuæ infirmitas detegatur. Nam si nobiscum sentis, pulchræ hujus sponsæ nomine viva tantum illius membra intelligi, recte in viam redis, quamvis imprudenter ante veritati contradixisti. Quia rectè (ut capite 1. monstravi) ait Augustinus, non potest habere Christus membra damnata: & Hugo de sancto Victore, Ecclesia sancta corpus est Christi, uno spirito vivificata, unita fide una & sanctificata, &c. Sicus scripsit: *Qui non habet Spiritum Christi, hic non est ejus: Qui non habet Spiritum Christi, non est membrum Christi. In corpore uno Spiritus unus. Nihil in corpore mortuum, nihil extra corpus vivum.* Sin vero ita sentis, sponsam hanc constare partim vivis membris & sanctis, partim mortuis & improbis, sed tamen pulchram dici ratione, partis unius, nimirum vivorum membrorum, aperè Salomoni contradicis, qui ait, *tota pulchra es*, non autem parte aliqua pulchra es. Idemque probant sequentia: *Hortus clausus es fons mea, sponsa, &c.* Cant. 4. 12, 13. Qua de re concilii Coloniensis enchyridium in Symbolum ait: *Hec (ecclesia) describitur hortus conclusus, fons mea sponsa, fons signatus, pectus aqua vive, paradisus cum fructu pomorum,* Cant. 4. Quod intelligere non audet Augustinus ^b nisi in sanctis & justis, non avaris, non fraudatoribus, rapacibus, ebriosis & invidiis, quibus baptismum habuisse, cum justis communem est, cum quibus non habent communem charitatem. Numerus ergo justorum, qui secundum propositionem ^b vocati sunt, de quibus dictum est, ^c Novit Dominus, qui sunt ejus, ipse est hortus conclusus, fons signatus, pectus aqua vive, paradisus cum fructu pomorum, Cant. 2. Atque hactenus de Ecclesia differuimus.

^a De baptismo contra Donatistas lib. 5. cap. 27. ^b Eph. 1. c 2. Tim. 2.

FINIS.

FRANCISCI GOMARI,

S. S. Theologiae Doctoris & Professoris,

EXAMEN CONTROVERSIARUM,

DE GENEALOGIA
CHRISTI:

In quo, & Patrum, & posteriorum Theologorum, sententiæ propositæ, ad veritatis defensionem, expenduntur.

Uandoquidem, *Jesu Christi Genealogiam*, Matthæus & Lucas, variè descripsérunt, non omnium est eadem, de veritate, & demonstratione illius, sententia.

Etenim, Christi & Euangelistarum hostes, Judæi, hominesque profani, Matthæum & Lucam, ab historia sacra, mutuoque, dissidere contendunt. Christiani contrà, Euangelistas, Spiritus Sancti afflatu ac directione, sua conscripsisse, certa fide persuasi, de sancta eorum confessione ac veritate, minimè ambigunt. Veruntamen, quanam solidam ratione ac via, difficultates, ab adversariis objectæ, commodè queant expediti, non exigua est, opinionum discrepantia. - Quidam enim perplexa quorundam priscorum, novorumque auctorum, in hac materia pertractanda, diversitate atque inconstantia attoniti, Labyrinthum inextricabilem suspicantes, concepta desperatione, conticescunt. Alii verò, iis minimè percussi, sed pio Euangelicæ veritatis (adversus insultus ac ludibria hostium) vindicandæ, studio accensi, laudabili ausu, multisque præclarè observatis, rem aggressi, viam illius, non esse inviam, demonstrarunt.

Quamobrem, quum diu multumque ab eruditis aliquot piisque viris, quid, de tota hac genealogia Christi controversia, sentirem, flagitaretur; non potui diutius (licet, tenuis meæ supellectilis, conscientia) tam honestæ petitioni, adversari. Parebo igitur tandem, & aliquid jam otii naestus, quid videatur, pro modulo meo, aperiam: ut si vires fortassis, in ardua hac materia, filumque Ariadnes, defuerint; animum tamen, veritatis cupidum ac mortigerum, adfuisse competiant.

Quod si verò, præter morem meum, insignium quorundam virorum, aliter, quam rei conscientiam videatur, sentientium, opinione, nominatim libereque discussero, præfiscinè bonaque cum veniam, dictum velim. Siquidem eo, nos reluctantes, veritatis amor, & necessaria, adversus auctoritatem (à recta sententia, non raro avertentem) præmunitio: & Clarissimorum denique Theologorum (in pristine sua, de genealogia Christi, opinione rejicienda ac retractanda) exempla, provocarunt. Qua in re, si alicubi aberraro, dictum indictum atque inductum, velim, monitusque, lubens gratoque animo, in rectam viam redibo: ut sua veritati (cui serimus ac servimus) palma tribuatur.

C A P U T P R I M U M.

QUOD igitur Deus benè vertat, sacram *Iesu Christi Genealogiam*, tanquam propositi examinis Materiam, in vestibulo illius, proponemus: & *Robertum Stephanum*, in

Græcis, secuti, Latinam interpretationem, in Matthæi recensione, *Theodori Bezae*; in *Lucæ verbis*, (re ipsa hoc flagitante) novam adjungemus.

M A T T H Æ I

1. ΒΙΒΛΟΣ γενεαλογίας Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸν Δαβὶδ, τὸν Αβραὰμ.

2. Ἀβραὰμ ἐγένετο τὸν Ἰακὼβ. Ἰακὼβ ἐγένετο τὸν Ἰωάννην τὸν Ἰακὼβ. Ἰακὼβ ἐγένετο τὸν Ἰωάννην τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀδελφὸν αὐτοῦ.

3. Ἰωάννης ἐγένετο τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Σαλόμην τὸν Θάμαρον. Φαρὲς ἐγένετο τὸν Ἑσφέρον. Εσφέρον ἐγένετο τὸν Ἀραμ.

4. Ἀραμ ἐγένετο τὸν Αμιναδάβ. Αμιναδάβ ἐγένετο τὸν Ναασλόν. Ναασλόν ἐγένετο τὸν Σαλμόνα.

5. Σαλμόν ἐγένετο τὸν Βοόζ τὸν τὸν Ραχαήλ. Βοόζ ἐγένετο τὸν Ωβίδην τὸν Ρεθ. Ωβίδης δὲ ἐγένετο τὸν Ἰοσαΐ.

6. Ἰοσαΐ ἐγένετο τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλία. Δαβὶδ ἐγένετο τὸν βασιλίου ἐγένετο τὸν Σολομῶνα τὸν τὸν Οὐελέα.

7. Σολομὼν ἐγένετο τὸν Ροβοάμ. Ροβοάμ ἐγένετο τὸν Αβιά. Αβιά ἐγένετο τὸν Ασα.

8. Ασα δὲ ἐγένετο τὸν Ιωσαφάτ. Ιωσαφάτ δὲ ἐγένετο τὸν Ιωσήμ. Ιωσήμ δὲ ἐγένετο τὸν Οζίαν.

9. Οζίας ἐγένετο τὸν Ιωακεμα. Ιωακεμα ἐγένετο τὸν Αχαί. Αχαίς ἐγένετο τὸν Εζεκίαν.

10. Εζεκίας δὲ ἐγένετο τὸν Μανασσῆν. Μανασσῆς δὲ ἐγένετο τὸν Αμόν. Αμόν δὲ ἐγένετο τὸν Ιωσαΐ.

11. Ιωσαΐ δὲ ἐγένετο απὸ Ιεχωνίας εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν μεταποίησιν Βαβυλῶνος.

^a τὸν Ἰακὼμον. Ἰακὼμον δὲ ἐγένετο οὗτος.

C A P U T I.

1. **I**BER generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judah & fratres eius.

3. Judas autem genuit Phares & Zara è Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram.

4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5. Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Jesse.

6. Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ex ea (*qua fuerat*) uxori Uriæ.

7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.

8. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Hosiam.

9. Hosias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achas. Achas autem genuit Ezechiam.

10. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam.

11. Josias autem genuit Jechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

12. Μιτά δὲ τῷ μετονομασίᾳ Βαβυλῶνῳ Ἰοχειας ἡγένετο τὸ Σαλαθῆλ. Σαλαθῆλ δὲ ἦγένετο τὸ Ζεροβάβελ.
13. Ζεροβάβελ δὲ ἦγένετο τὸ Ἀβιεὶδ. Ἀβιεὶδ δὲ ἦγένετο τὸ Ἐλιακέμη. Ἐλιακέμη δὲ ἦγένετο τὸ Ἀζέρ.
14. Ἀζέρ δὲ ἦγένετο τὸ Σαδὼν. Σαδὼν δὲ Ἠγένετο τὸ Ἀχείμη. Ἀχείμη δὲ Ἠγένετο τὸ Ἐλεύθερον.
15. Ἐλεύθερον δὲ Ἠγένετο τὸ Ἐλείζερ. Ἐλείζερ δὲ Ἠγένετο τὸ Μαρθᾶν. Μαρθᾶν δὲ Ἠγένετο τὸ Ιάκων.
16. Ἱάκωβος δὲ Ἠγένετο τὸ Ιωσήφ, τὸ μέδον Μαρίας, εἰς τὸ Ἠγένετον τὸ ΙΗΣΟΥΣ ὁ λεγόμενος Χριστός.
17. Πάπτη δὲ αὐτῷ ἦταν ἀδελφὸς Δαβὶδ, γενεῖα δικαιοσαρεῖς δὲ τὸ Δαβὶδ εἴναι τὸ μετονομασίᾳ Βαβυλῶνῳ, γενεῖα δικαιοσαρεῖς. Εἰ δὲ τὸ μετονομασίᾳ Βαβυλῶνῳ εἴναι τὸ Χριστόν γενεῖα δικαιοσαρεῖς.

L U C E

23. ΚΑΙ ἀντὸς τοῦ ὁ Ἰησοῦς ὅτε ἐπὶ τούτῳ τελέσθη τὸ μετόπομπον αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ μετονομαστοῦ τοῦ Ιωσήφ, τὸ Ηλί, τὸ Ιωνάθη,
24. τὸ Μαρθᾶν, τὸ Λευΐ, τὸ Μιλχὶ, τὸ Ιερών, τὸ Ιωνάθη,
25. τὸ Μαρθάνη, τὸ Αμέν, τὸ Ναόμη, τὸ Εστὴ, τὸ Ναγγῆ.
26. τὸ Μαρθή, τὸ Ματθαῖον, τὸ Σεμί, τὸ Ιωνάθη, τὸ Ιέδη,
27. τὸ Ιωνάθη, τὸ Ρητὸν, τὸ Σοροβάζηλ, τὸ Σαλαθῆλ, τὸ Νηρή,
28. τὸ Μιλχὶ, τὸ Αδδὶ, τὸ Κωνστάντιον, τὸ Ελευθερίαν, τὸ Ηρέ,
29. τὸ Ιωνάθη, τὸ Ελείζερ, τὸ Ιακώμη, τὸ Μαρθάνη, τὸ Λευΐ,
30. τὸ Συμέων, τὸ Ιωνάθη, τὸ Ιωνάθη, τὸ Ιωνάθη, τὸ Ελιακέμη,
31. τὸ Μελέα, τὸ Μαϊάνη, τὸ Ματθαῖον, τὸ Ναόμη, τὸ Δαβὶδ,
32. τὸ Ιωνάθη, τὸ Ωβίδη, τὸ Βεζέ, τὸ Σαλμὼν, τὸ Νασσάν,
33. τὸ Αμιναδαβ, τὸ Αράμη, τὸ Εσρώνη, τὸ Φαρέτη, τὸ Ιερά,
34. τὸ Ιακώβη, τὸ Ιωνάθη, τὸ Αβραμέμη, τὸ Θάρρη, τὸ Ναχώρ,
35. τὸ Σερέχη, τὸ Ραγαύη, τὸ Φαλέκη, τὸ Εβίρη, τὸ Σαλᾶ,
36. τὸ Καϊνάς, τὸ Αρφαξάδη, τὸ Σημή, τὸ Νοή, τὸ Λαχίχη,
37. τὸ Μαθουσάλα, τὸ Ειώχη, τὸ Ιακώβη, τὸ Μαλελείλη, τὸ Καϊνάς,
38. τὸ Ειώχη, τὸ Σιθή, τὸ Αδὰμ, τὸ Θοῖ.

12. Post verò deportationem Babyloniam Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Jacob.

16. Jacob autem genuit Joseph, virum Mariam, ex qua genitus est Jesus qui dicitur Christus.

17. Universæ igitur progenies ab Abraham usque ad David, progenies quatuordecim: & à David, ad deportationem Babyloniam progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica usque ad CHRISTUM, progenies quatuordecim.

C A P . III.

23. ET ipse Jesus incipiebat esse circiter annorum triginta, existens (quum putaretur filius Joseph) [filium] Heli.
24. Matthati, Levi, Melchi, Jannæ, Josephi,
25. Mattathiæ, Amosi, Naum, Elli, Nagge,
26. Maathi, Mattathiæ, Semei, Josephi, Judæ,
27. Joannæ, Refæ, Zorobabelis, Salathielis, Neri,
28. Melchi, Addi, Cosami, Elmodami, Eri,
29. Jose, Eliezeri, Jarimi, Matthati, Levi,
30. Symeonis, Judæ, Josephi, Jonanis, Eliacimi,
31. Meleæ, Mænanis, Mattathæ, Nathanis, Davidis,
32. Jesse, Obedi, Boozi, Salmonis, Naassonis,
33. Aminadabi, Arami, Esromi, Pharesi, Judæ,
34. Jacobi, Isaaci, Abraami, Tharæ, Nachoris,
35. Saruchi, Ragavi, Phaleci, Heberi, Salæ,
36. Cainanis, Arphaxadi, Semi, Noë, Lamechi,
37. Mathusale, Henochi, Maleleelis, Cainanis,
38. Henosi, Sethi, Adami, Dei.

C A P U T S E C U N D U M.

De Lucæ, & Mosis concordia.

HAETenus, *Genealogia Christi*, descripta. Ut autem propositam, examinis illius, telam (Deo duce) ordinatur, expendenda nobis, atque asserenda est illius, cum Sacris literis, consensio. Utpote quum neque Lucas, in Patriarcharum progenie, cum Mose: neque Matthæus, in regum enumeratione, cum aliis Prophetis, congruere videatur. Unde gravis controversia.

Siquidem, in *Patriarchis* recensendis *Lucas* cap. 3. 36. Salam, Cainanis: & hunc, Arphaxadi filium, asserit: contra verò, Salachum, ab Arphaxado genitum, Gen. 10. 24. tradidit Moses & Prophetæ 1. Chron. 1. 18. Ac propterea adversarii manifestam, inter eos, patere repugnantiam contendunt.

Veruntamen iniqua omnino est exprobratio. Nam, ut Lucæ verba, suntambigua (quum, velexpositionem, vel relationem, indicent) ita *duplici response*, objecta contradic̄to, diluitur. *Primum* enim verba Lucæ, τὸ Σαλᾶ, τὸ Καϊνάς, tanquam synonyma, seu hominis unius duo nomina, intelligi possunt: ut, ad nomen Salæ, alterum Cainanis, expositionis gratia (per Appositionem grammaticam) subnectatur. Ut quemadmodum, Rom. 1. 4. χειρί, τὸ κυρίον Christi Domini, hoc est, qui Dominus: ita Salæ, Cainanis, hoc est, qui Cainan, dicatur: ne scilicet quispiam, cum vulgo, LXX. interpres fecutus, binominem Salachum, à Cainane diversum, existimaret. Quo modo, in recensione Apostolorum, Marcus cap. 3. 13. Thaddæum accenset: Matthæus verò binominem indigitans, ait, *Lebbaeus dictus*

Thaddæus. Qua interpretatione posita, oppositæ ratiocinationis *Antecedens*, nempe Salam, à Luca, Cainanis filium, affirmari, confutatur.

Licet enim verba illa præmissa, τὸ Σαλᾶ, & similis, sine Appositione ac relatè (τὸ scilicet τὸ filii Salæ) sint intelligenda, non propterea tamen necesse est, ut, cum additur τὸ Καϊνάς, codem modo capiatur. Quoniam voces ac phrases, Sacrarum literarum, quæ, per se, bifariam (ut hoc in loco) intelligi queunt, non semper, pro frequentiori usu; sed, prout subjecti conditio, & Scripturæ analogia flagitat, explicandæ. Quæ interpretationis norma, communis Doctorum hominum consensu, & re ipsa (in cuius veritatem alias impingeretur) & infinitis pene exemplis, adeo est illustrata, ut quasi radiis solatibus, descripta videatur, & in hac ipsa quoque genealogia, reluceat. Quippe quum, ad vocem τὸν, in reliquo illius corpore, intellecta vox filii, propriè accipiatur: in capite tamen & calce ejusdem impropriè ac per metaphoram (dum & Christus Josephi filius, & Adamus Dei, recentetur) usurpatur. Ideoque hac prima via, dissensionis objectæ exprobratio, convellitur.

Deinde etsi prior hæc interpretatio deesset, alteraque, quæ vulgo recepta (nempe τὸ Καϊνάς, Cainanis, supplet illi: ut relatio sit filii, ad patrem) sola valeret; Objectio tamen Consequens, sua infirmitate collaboretur, & Lucæ, cum Mose, consensus perficit. Nam licet partim, in verbis, sit diversitas; re ipsa tamen, omnino convenient. Nam

genealogiis interdum, præterito filio, nepos ayo subjicitur: ut i. Chron. 4. 1. inter Churem avum, & nepotem Schobalum, Caleb secundus (pater Schobali i. Chron. 2. 50.) omittitur. Sicut in apocrypho 4. Ezra cap. 1. 2. in genealogia Ezra repetitione, inter Azariam & Merajothum, sex nomina (ut è i. Chro. 6. 7. 8. 9. liquet) prætermissa, apparet. Ita etiam Arphaxad Salachum, ut avus, per filium Cainanum, mediæt: Cainan verò eundem, ut pater proximè generavit. Ac priori modo, Moses: posteriori verò Lucas, consentaneè intelligetur.

Sed nova rursus, eaque duplex, emergit difficultas. Præmissa est, quod quum, rem istam, prætereat Moses, quanam ratione, eam Lucas cognoscere, potuerit? & quid ipsum, ad explicandum, commoverit?

Cognoscere, inquam, potuit, primum opinione verisimili, ex prisca majorum traditione: cuius, in LXX. Interpretum versione (licet, in annorum numeris, mirificè vitia ta) luculentum extat indicium. Deinde certa, per Spiritus Sancti revelationem, scientia percepit: ejusdemque jussu, genealogia inseruit.

Cujusmodi conspicua, in Veteri & Novo Testamento, exempla, comparent: in quibus nonnulla, à Mose præterita, nihilominus referuntur. Nam i. Chron. 7. 21. cedes filiorum Ephraimi, narratur: quæ, apud Mose, in historia eorum, minimè reperitur. Similiter, Iannes & Iambres, magorum (qui Mosis in Ægypto restiterunt) nomina, à Paulo Apostolo, 2. Timoth. 3. 8. recensentur. Quæ sanè, non è Mosis historia (in qua nulla, eorum nominum, fit mentio) sed ex antiqua traditione (ut ex Chaldæa, quæ Jonathani ascribitur paraphrasi, Exod. 7. patet) potuerunt ipsi esse cognita: & Spiritus Dei instinctu ac gubernatione, certò patefacta ac stabilita. Quibus etiam modis, Judas versu 14. & 15. Henochi Prophetiam (nullis Prophetarum libris memoratam) percepit, & posteritati, sua Epistola, Deo inspirante, commendavit. Quare absconum non est, si Lucas Cainanem, à Mose olim præteritum: non solum Spiritus Sancti patefactione cognoverit; sed etiam ductu illius, Arphaxadi filium declararit. Neque hoc loco curiositati laxandæ sunt habenæ, ut inquiramus, quid causæ sit, cur ea, quæ à Mose aut prioribus Prophetis, in narratione sunt omessa, à posteris, Prophetis aut Apostolis, describantur? quia & placitum Dei, & sapientia illius inscrutabilis, in hujusmodi tractationis modo, ad ora mentemque coercenda, & modestè acquiescendum, sufficiunt. Verum hoc primo jam remoto, alter, ac gravior, inde oritur scrupulus: quod, hæc Lucæ narratio, ipsi naturæ (uti obtendunt) aduersetur. Nam quum Arphaxadus, natus anno triginta quinque Salachum genuerit, Genes. 11. 12. qua ratione, avus illius esse potuit? optimè inquam. Quamvis enim matrimonia, priscis ac primis illis temporibus, tardius contrahi solebant, quidni ferre potuit natura (multò sanè, quam nostra tempestate, vegetior) ut Arphaxadus citius conjugatus, anno genuerit decimo octavo Cainanem: & Cainan, decimo septimo Salachum: atque ita anni triginta quinque Arphaxadi, compleantur? Quumque Deo secundante, præter morem supraque vires naturæ, tum temporis ordinarias, Booz, Obed, Isai, filios suos tardius, minimum centum annos nati, singuli genuerint (ut Chronologia sacra demonstrat) an mirum videbitur, si viribus naturæ idoneis instructi, sed consuetudine citius, Cainan & Selachus, conjugati, prolem procrearint?

^a Genes. 17. 17.

Non enim hic opus est, ista Lyrani conciliatione, quia ait; Ad concordiam hujus, posse dici, quod iste Cainan, fuit Pater Salæ legalis, sive, adoptivus: Arphaxad verò Pater naturalis. Quasi scilicet sensus esset, qui Salæ fuit Cainani, & fuit Arphaxadi, filius.

Quippe ea, quam attulimus explicatio, neque Scripturæ, neque naturæ, aduersatur. Ideoque hoc modo propositum initio nodum, malim tutò solvere, quam (nulla urgente necessitate) vitii alicujus, in genealogia verbis, agnitione, vel rigidè fecare: vel arctius etiam constringere. Quasi scilicet error aliquis, vel descriptorum culpa esset com-

missus, ut *M. Flaccus Illyricus*^a, *Kennitius*^b, & *Ægidius Hunnius*^c, *Beza*^d, *Pareus*^e, *Piscator*^f censem) vel ab ipso Luca, non approbatione, sed concessione quadam historicâ, admissus: ut, post Cajetanum^g, *D. Junius*^h existimat. Quod verò Cajetanus, textum Hebræum, qui jam exstat, mancum, sed Græcum LXX. Interpretum, integrum, secunda responsione conjicit, illud viro eruditio, & plurimorum, interpretationis Græcæ, errorum non ignaro, indignissimum. Optarim etiam viros illos reverendos, optimeque de Ecclesia Christi, Sacrarum literarum illustratione, meritos, penitus rem istam considerasse atque expendisse diligentius! Nec enim dubito, quin, male exauditoratam Cainanis vocem, sine difficultate, retinuissent.

^a In Glossa. ^b C. 3. In Harmonia Euæ. ^c Praelect. in Gen. 10. ^d Annot. Luc. 3. ^e Comment. Gen. 10. ^f Analy. Luc. 3. ^g Annot. Luc. 3. resp. 1. ^h Parallelis Sacris.

Nam, quod Clariss. Beza ait, Luc. 3. v. 36. [Filiis Arphaxad & Αρφαξάδ] Ante hoc nomen, legitur & Καινᾶς quod non dubitavi expungere, secutus auctoritatem Mosis, Gen. 11. 12. & mei vetustissimi codicis: illud, inquam, nec satis reverenter factum: nec firmis rationibus munitum. Quia major reverentia Scripturæ debetur; quam ut ei falcam, adeò facile immittamus: quum δύνεται φορίδις, citra mutationem, potuissent tandem satisfacere. Nam ut locum Matth. 1. v. 11. quem initio (codicem unum atque alterum secutus) mutarat, tandem, in postrema editione, re melius perpensa, præstinæ integritati, restituit: ita & hoc loco potuisset, recta ratione, accuratius subducta, nihil expungendum, judicare. Nam nec Mosis auctoritas (ut antea ostendimus) Cainani obstat: nec unus ille (quem vetustissimum vocat) codex, tantæ videtur esse antiquitatis, ut reliquis omnibus, & præscis Patribus, sit conferendus, nedum præferendus: neque tantæ sinceritatis, ut fidem, præ ceteris, mereatur. Quis enim non videat, codicem illum, adeo laudatum, in hac ipsa genealogia, imperito conciliandi studio, ab homine aliquo temerario, magna ex parte, depravatum. Cujus rei luculentum, ac foecundum, prodit exemplum, ipsem D. Beza Luc. 3. 23. Quippe resectis omnibus, inde à Josepho, ad Davidem, positis, à Luca, nominibus, in eorum locum, diversa, ac longè pauciora (perversa Matthæi imitatione) per Matthanem, ad ipsum Salomonem, assurgendo (ut imperitoribus imponeret) supposuit. Quæ memorabilis, & ignota universæ antiquitati, corruptela ac perfidia, fidem huic codici, non immerito derogat.

Ac licet Hieronymus (quod *D. Pareus*, in suis ad Genesin commentariis, urget) in Quæstionibus suis, in Genesin, Cainanis non meminerit, perparum refert. Meminit enim alibi, non obscurè, Epistola nimirum ad Damasum; *Ajunt*, inquit, ab Adam, usque ad Christum, generationes septuaginta septem. Lege Lucam Euangeliam, & invenies, ita esse, ut dicimus. Idemque observat, Hieronymo coætaneus, Augustinus, de consensu Euangelistarum, lib. 2. cap. 4. Ideo (inquit) & in eo numero, qui est penes Lucam, & ipse Christus, à quo incipit enumeratio, & Deus, ad quem pervenit, connumerantur, & sic numerus septuaginta septem, quo significatur, omnium, prorsus remissio & abolitio, peccatorum. Et Quæst. Euangelicarum, lib. 2. cap. 4. Septuaginta (inquit) septem persona, secundum generationes, quas Lucas secutus est, inveniuntur. Et contra faustum Manichæum lib. 3. cap. 4. Numerus autem generationum, secundum Lucam, qui in Baptismo Domini commemoratur, ad septuaginta & septem, perveniat &c. Hæc ille. Atqui deme Cainanis nomen, numerus ille, non constabit: ideoque, in eo, fuit recensitum.

Qua in re, *Gregorius Nazianzenus*, *Hieronymo* (discipulo suo^a) & *Augustino*, *Oratione 44. in sanctam Pentecosten*, præludit: ubi de Christo, novo Adamo, sic ait; *Qui juxta retrogradam Luca descriptionem*, à veteri, & sub peccato constituto, Adamo, septuagesimus numeratur. Et ante Nazianzenum *Epiphanius*, in compendiaria *Oratione*, de fide Catholica, libris contra hæreses, subnexa

^a Hier. descript. Ecclesiast. cap. 12. 7.

Gr. pag. 456. Lat. 456. Catalogus (inquit) numeri infertur, usque ad Christi adventum. Etenim ab Adam, usque ad Noe, transierunt generationes decem: & à Noe, ad Abramam, alia decem: ab Abramam vero, usque ad Davidem, generationes xiv. & à captivitate, usque ad Christum, generationes quatuordecim. Usint ab Adamo usque ad Christum, generationes sexaginta duae. Hec ille: in numeris, ab Adamo ad Davidem, Lucam: à Davide ad Christum, Matthæi (cujus meminerat) compendium sequitur. Ac Cainanem, in secunda tessaradecade, complectitur: alioqui ea non constabit.

Ubi obiter etiam tessaradecas secunda, in Latina versione omissa, è Greco (ut fecimus) supplenda. Ideoque minus aptè de Cainane à D. Parxo concluditur; His rationibus, non dubie ostenditur, aliquanto post Hieronymi tempora, quocunque modo, in codices Grecos (LXX. interpretum, & aliorum

intelligit) & Lucam, irreppisse. Neque fortiter, satis antiquus & eruditus scriptor, Beda, in Lucam, ait; Neque in Genesi, neque in Verbis dierum, invenitur; sed Arphaxad, Sela vel Sale, filium, nullo interposito, genuisse perhibetur. Sic enim habes; Porro Arphaxad vixit triginta annos (librarii error videtur ac corrigendum quinque & triginta annos) & genuit Sale. Itemq; in Paralipomenon; Arphaxad autem genuit Sale: qui & ipse genuit Heber. Scite ergo, beatum Lucam, hanc generationem, de septuaginta interpretatione, sumptissime, ubi scriptum est, quod Arphaxad, centum triginta quinque annorum, genuerit Cainan; & ipse Cainan, cum centum triginta fuerat annorum, genuerit Sale. Sed, quid horum sit verius, aut si intrinque, verum esse possit, Deus noverit. Hec Beda: cuius dubitationis ratio, jam satis discussa. Atque hactenus, de Luca & Moysi, in Patriarchis recensendis, consensione.

C A P U T   T E R T I U M.

De Matthæi & Prophetarum convenientia prima, in Regibus.

AD reges vero quod attinet, Matthæum oppugnant adversarii, & in eorum recensione, à Propheto discrepare, duplice (sed non ejusdem ponderis) argumento, demonstrare conantur.

Prius enim, ac levius, in eo situm est, quod ille cap. 1. 8. Oziam, Joram: Sacra vero, ex adverso, historia ipsum, Amazias filium, 2. Chron. 26. 1. affirmit. Sed hoc, minoris est momenti, & ab eruditis recte solutum. Siquidem hæc duo, quæ inter se committere conantur, diversa sunt; non adversa. Amazias enim Oziam (Aziam quoque nominatum, 2. Chron. 15. 7. cum 30.) genuit, tanquam pater, proximè: Joramus vero, ut abavus, per pronepotem Amaziam, remotè, 1. Chron. 3. 11, 12. Quomodo posteri, non solum patrum suorum, sed avorum etiam, filii passim, in Sacris Literis, nuncupantur. Quod autem Matthæus, tres reges interpositos, omittat, nulla id factum est historiæ lassione, sed opportuno, ad memoriam (in tessaradecadum, Matt. 1. 17. concinnitate) juvandam, compendio.

Alterum vero, de regibus, Josia & Jechonia, argumentum videtur gravius; ac majori difficultate, non paucos, melioris notæ, interpretes, conturbavit. Matthæus enim versu 11. ait; Josias vero genuit Jechoniam, & fratres ejus, in deportatione Babylonica: contra vero Propheta 1. Chron. 3. 16. Jechoniam, Jehoakimi filium, asserit: unde dissensionem eorum liquere objectant.

Cui difficultati bifariam, à priscis posterisque theologis, occurritur. Quidam enim, Antecedens illius: alii vero consequiam, pernecant.

Antecedens quidem, quod ea, quæ obtenditur, non sit genuina Matthæi lectio, ob verborum illorum, in vulgatis exemplaribus, mutilationem: qua contingit, ut una, à Matthæo, inter Josiam & Jechoniam, posita generatio, succedente descriptorum vitio, sit prætermissa. Idque, ex eo demonstrari, censem, quod, in hac genealogia, ab Evangelista (ut ipsem versu 17. concludit) à Davide, ad Babyloniam transmigrationem, generationes quatuordecim, & inde, ad Jesum Christum, totidem sint recensitæ. Ideoque totidem, in recta lectione, contineri.

Neque enim ullo modo verisimile est, quenquam sanæ mentis, extitisse scriptorem, nedum Evangelistam, qui in hujusmodi paucorum nominum colligenda (non dicam describenda) summa, potuerit hallucinari. Atqui, si vulgata illa lectio valeret, in alterutra (secunda videlicet, aut tertia) tessaradecade, una generatio, ad integratatem numeri, perspicue desideraretur. Quæ quum, vetusto librariorum errore, sit rejecta, ea rurius, non levi conjectura; aut codicum, incertæ fidei, lectione, sed ex Matthæi (rationem numerorum recte subducens, & ita Dei providentiâ, corruptelæ occurritis) manifesto indicio è Sacra Historia, in pristinum locum, restituenda.

Ac propterea aliam pleniorem ac genuinam lectionem

proferunt; sed, re ipsa convenientes, nominum varietate, discrepant.

Quidam enim, hac ratione, in accuratis, hujus Genealogiæ, exemplaribus, post illa verba, Iosias autem genuit Jechoniam, legendum censem; Iosias dicitur in iuxta lechonias autem genuit Jechoniam: quod videlicet Joakimus, filio suo Jechoniat, fuerit etiam cognominis. Quæ sententia, ab Epiphanius (hæresi octava, contra Epicurios) proponitur. Quamvis ut recte ait Beza) nisi in ipsa recensione, patrum & filiorum (nisi, quod arbitrari, corruptus est codex) ballicinetur. Suam autem Epiphanius sententiam, hac ratione comprobatur; Et nemo (inquit) de hoc ambigat, immo potius miratur, exaltam rationem, hoc loco, utiliter studiofis exposuit, qui, Christianæ doctrine gratia, sincera exemplaria, contingere voluit. Qui sane statim, cum utilitate, benevoli esse cogentur, ubi lucratu fuerint dictum hoc, quod à quibusdam, in doctis rerum Evangelicarum, ad ambiguacem, velni emendandi grata, deleatum est. Nam quum Sanctus Mattheus, trifariam enumeret generationes, & ab Abraham, usque ad David, recenset quatuordecim generationes: duo priores numeri, clari reperientur, nullum defectum habentes: ad Jechoniam enim, tempora continent. Verum tertius numerus, non item, quatuordecim generationum, reperitur (ut, juxta successionem nominum, complementum habeat) sed decem & trivium. Nam aliquis Jechoniam, cum altero Jechoniam, reperientes, numerum duplicatum, esse putaverunt. Non erat autem duplicatio; sed numerus clarus. Ex nomine enim patris, filius nominatus fuit, Jechonias Jechonie. Itaque detracto, proprietatis studio, unomini, ex ignorantia, defectuose fecerunt propositionem argumentum, juxta numeri, quatuordecim nominum, promissionem, & multis experimenti habitum, corruerunt. Hactenus Epiphanius, & restituta lectiōis primus modus.

Alter vero est hujusmodi, Iosias dicitur in iuxta lechonias dicitur in iuxta lechonias, Iosias autem, genuit Jakim. Jakim autem, genuit Jechoniam, quæ lectio, & sacra 2. Reg. 26. 6. historiæ, consonat: & antiquorum exemplarum fide stabilitur.

Primùm enim Jacobus Faber Stapulensis, scriptor eruditus, postquam Christi genealogiam, ad Matth. 1. hac serie, produxisset, subjicit; De hac, locutus videtur, & sacer Hieronymus. Estque omnium numerus, XLII. Hac quoque habetur, ex vetero archetypo Greco: ubi Iakim (quis nobis deest) vicefimo octavo loco ponitur. Et hac tessaradecadum ordinatio, cum ex antiquis, tum ex 1. Paral. 3. desumpta, magis veritatis, & mentis Evangelista, congruere videtur. Hactenus Faber. Cujus archetypo, manuscriptus atque antiquus codex Græcus decimus quartus, in Græca Novi Testamenti, majori forma, à Roberto Stephano, anno MDL. editione exhibitus, & ad oram hujus versus citatus, accedit: ut cap. 1. proposuimus. Quam etiam lectionem, in ipso genealogiæ contextu, Henricus Stephanus, in accuratissima sua

Noni

Novi Testamenti Graeci, anno M.D. LXXVI. editione, expressit.

Quemadmodum, hac in re Parisiis, *Simon Colineus*, anno M.D. XXXIV. sua industria (nisi quod, pro *Ioachim*, plenius, cum Stapulensi, habet *Ioachim*) antecessit. Utramque vero, cum Epiphanii (nisi potius sit Hieronymi, de quo postea) tum Fabri, lectionem (quasi simili, inter se, probabilitate nixam) praeclarus ille theologus, *Martinus Bucerius*, anticipi licet sententia, comprobavit. Sic enim ad Matthaei cap. i. 17. ait; *Secunda tessaradecas, incipiens a Salomonem, in lechonia finitur: Quem, nisi repetas, & caput constitutas tertie, ea non habebis generationes quatuordecim.* Unde duos Iechonias, hoc est, patrem *Ioacim*, & filium *Ioachin* (qui vocatus, Iechanja) fateamur oportet: aut quod, scriptorum visio, pro *Ioacim*, patre Iechanja, irreperitur Iechonias: ut eodem, & pater, & filius, nomine legantur. Nam Faber Stapulensis (eruditione & pietate, venerandus senex) meminit hoc loco, ex veteri quodam archetypo Greco, ubi nos Iechoniam habemus, legi *Ioacim* &c. ita, si posteriore lechonia, filium prioris intelligas, constabis & hac tertia tessaradecas, habens suas generationes quatuordecim: sive hic Iechonia nomine, vocatus fuit, sive irrepit id nominis, pro *Ioacim*. Pater enim, secundum tessaradecadem, finiet: & filius, tertiam incipiet. Hattenus Bucerius. Eandem etiam, Fabri & codicis Roberti Stephani, lectionem, *Biblia Gallica postrema, & Germanica Piscatoris*, & priores Beze, Novi Testamenti, editiores, tanquam genuinam, expresserunt: & in sua Harmonia, cum *Calvinus*, tum *Kemnitius*, verisimilem censuerunt. Atque haec de primo *Responsionis modo*, qui, in negatione Antecedentis, consistit.

Quomodo, rejecta illa, quæ objicitur lectione, tanquam scriptorum vitio depravata, Matthaei veritas, illæsa conservatur.

Alter verò modus, concesso antecedente, agnitaque ea, quæ opponitur, vulgoque extat, lectione, *Consequentiam*, tanquam infirmam, sed diversa sententia, negat. *Quidam* enim utrumque, & versu 11. & 12. Iechoniam intelligi, & à Jofia, ut avo, mediate genitum, dici: & quasi in angulo constitutum (ob duplarem conditionem, regiam, ante transportationem, & post eam, privatam) pro duplice genere, censi sunt. Quæ opinio, est *Augustini*, De consensu Euangelistarum, lib. 2. cap. 4. & *Quæstionum Euangelicorum*, lib. 2. cap. 5. Sic etiam, *vetus autoris*, in Matthæum, *homilia Latina*; *Chrysostomo adscriptæ*. Sed hanc opinionem Matthæi, de numero generationum, cap. i. 17. definitio, non admittit. Siquidem, nominis & hominis unius, repetitio, generatio duplex dici non potest.

Alii igitur accommodatius, eadem Iechoniam nomine homonymo, duos diversos homines, designari, censem. Ut Iechonias, priori loco, sit pater, nempe Joacimus: posteriori vero, filius ipsius, Iechonias dictus. Ideoque haec verba, & cum sacra Historia, & cum tessaradecadum verso 17. supputatione, ad amissim convenient. Quæ sententia, est *Ambrosii*, in Luc. 3. & *Hieronymi*. Quam *Lyranus* sequitur, & in Annotationibus suis, proponit *Erasmus*, & *Beza*, in postrema Annotationum Novi Testamenti, editione (priori suâ sententiâ ac lectione ingenuè repudiata) similiter recitat ac probat, quum ait, omnium autem appositissimè, Hieronymus in hunc locum; *Sciamus* (inquit) *Iechoniam priorem, ipsum esse, quem & *Ioakim*: secundum autem filium; non patrem.* *Quorum prior per K & M, & sequens, per CH & N, scribitur.* Quod, scriptorum vitio, & longitudine temporum, apud Gracos Latinosque, confusum est. Haec ille rectissime. Quibus Beza verbis illustrandis, addi potest consentanea Hieronymi, è *Commentario* in Dan. cap. i. sententia; *Et ob hanc (inquit) causam, in Euangelio, secundum Matthæum, una videtur deesse generatio: quia secunda narationis, in *Ioakim*, desinit, filio *Jofia*: & tertia incipit à *Joakin*, filio *Ioachin*.* *Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit Ecclesie, suam ostendens imperitiam: dum Euangelista Matthæus, arguere nititur, falsitatem.*

Haec ille: Namque, post Bezam, aliquosque pios & eruditos theologos, *Benedictus Aretius*, sententiam, sibi arridere,

commentariis in Matthæi c. i. profiteatur. Atque haec quoque, de altero, *Responsionis* ac conciliationis, modo, differimus. Uterque enim (nimur, sive objectionis propositæ, Antecedens: sive Consequentiam, rejiciamus) verisimilis est, & Apostolum perspicue, ab objecto falsi crimine, vindicat, actuetur.

Neque sanè video, quomodo alterutrum, solidè queat confutari: idque plenius ac planius, ex eorum, quæ opponuntur, examine penitiori, elucebit.

Nam, quod Beza, primum illum (quem initio probarat) modum (quo legendum statuitur; *Yosias autem genuit Joakimum. Joakimus autem, genuit lechoniam, & fratres ejus, &c.*) cum Historiis sacris, minimè congruere, censeret: quod haec, nullos Iechonias, Joakimi filio, fratres attribuant: illud aliquam, prima fronte (si quorundam 1. Chron. 3. 16. versionem audiamus) veri speciem prætendit; sed, liquidaveritate, destituitur. Quandoquidem contrarium, ex eo loco, non obscurè, colligi potest: ut D. Piscator etiam rectè judicavit. Idque ipsa historiæ verba (per ellipsis copulæ, &, reddenda) demonstrant; *Filius vero (inquit) Iehojakimi Iechonia filius ejus: [&] Tsidkia filius ejus.* Nam, si Jehojakim habuit filios: ergo Iechonia filius ejus, habuit fratres aut saltem fratrem Tsidkiam nimurum juniores, patruo suo, 1. Chron. 3. 15. cognominem, & posteros illius (qui licet in Sacris Literis, quod patr' ipsorum non esset primogenitus, pro more reticeantur) fratrum etiam nomine, consueta usurpatione, continentur. Quemadmodum Abrahamus, se, fratriisque sui filium, Lothum, Gen. 13. 8. *fratres*, nominat: ob communem Therachum patrem, licet dispari gradu: primo quidem, Abrahæ; secundo vero, Lothi, cuius erat avus, Gen. 11. 31. Similiter Iechonias, non solum Tsidkiam habuit fratrem, ut ex eodem patre, eodem gradu, ortum; sed etiam filios ipsius, tanquam patruus: utpote, ab eodem patre Joakimo sed inæquali gradu prognatos.

Quare proposita, sententiæ Matthæi, in integrum restitutio, permanet verisimilis, & retundendis, adversariorum Euangelii, calumniis, opportuna; non tamen (ut Piscator appellat) necessaria. Utpote quum sine illius subsidio, ex altera, cum Hieronymo, explicatione, non incommoda conciliatio, instituatur.

Idque ex duarum, quæ occurunt, difficultatum discussione, constabit. *Prima* est, sumi quidem ab Hieronymo, Joakimum, filio suo Iechonias, fuisse cognominem; sed non probari. *Altera* est, quod hoc modo, genealogia catena, præter Scripturæ morem, indignè dissolvatur: si connexio illa; Joakimus vero, genuit Iechoniam, desideretur. Quæ ratio, tanti est momenti, ut Epiphanium (sicut antea ostendimus) commoverit, ut verba illa; *Iechonias vero, genuit Iechoniam*, ab indocto aliquo homine, emendandi studio, deleta, &, ad integratatem loci, restituenda, asseruerit.

Veruntamen, si accuratius scrutari lubeat, rem utrinque, in vado esse, comperiemus.

Primum enim, quum reges Judæorum, non pauci (pro gentis suæ more) fuerint binomines, aut etiam trinomines: quid vetat, quo minus Joacimus (licet Eliacim quoque 2. Reg. 23. 34. dictus) commune insuper, cum filio suo Iechonias, habuerit nomen: idque Matthæo, per Spiritum Dei, mentem calamumque, imbuentem ac dirigentem, innotuerit? Præsertim quum similia, in prima Lucæ, cum Moysi, conciliatio, à nobis proposita sint exempla.

Deinde insolens non est, ut, in genealogiis interdum, connexio laxetur, & ita generatio, quodammodo innuatior potius, diversi nominis indicio; quam exprimatur. Siquidem illustria illius, in Sacris Literis, extant documenta: ut, ex primo Chronicorum libro, appareat. Postquam enim cap. 3. 17. dictum est, *Salathiel, filius ejus*, omessa connexione hac; *Filius vero Salathielis, subjicitur, Et Malchiram, & Pedaja &c.* quod, ab eruditis Hebræorum magistris, observatum: ut *David Kimchi*, ad illa verba; *Omnis (inquit) illi filii Salathielis: quod, compendiosa via, complectitur.* *Nec que ait, Et filii Salathielis: quia res intelligebatur quod recentseret patrem, & filios ejus omnes.* Hæc Kimchi.

Ideoque non est *μίγα διος αὐτης* (ut Piscator censuit) quod clarissimi viri, Tremellius & D. Junius, sua interpretatione ac paraphras, eo modo declararunt. Præsertim quum Scriptura, disertè, in Salathielis posteritate describenda (ut postea apparebit) patrocinetur. Sed, ne dubitationis ullius amplius sit locus, idem clarissimè, duobus aliis, ex i. Chron. 6. exemplis, demonstratur. Postquam enim, in filiorum Cœathi genealogia, versu 24. dictum esset: *Tachath, filius ejus, Vriel, filius ejus, & Schaul filius ejus*, cœpta ac consuetane glitur connexio, nempe; *Et Elkana, filius ejus*. Sequitur enim, versu 25. *Et filii Elkana, Hamasai*. Similiter, versu 27. *Eliab, filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus*: omittitur connexio ista; *Schemuel filius ejus*: ut sequentia ostendunt. Additur enim versu 28. *Fili verò Schemuelis, primogenitus Vaschni, &c.* Ideoque insignes illi (quorum modo meminimus) interpres, paraphras sua, claritatis causâ, utroque loco, connexionem supplerunt. Utque connectionis, utraque interruptio, ex re ipsa (uti jam ostendimus) elucet: sic etiam, ex repetita, & ordine retrogrado, plenus connexa, in sequentibus, versu 33. & 36. genealogia, manifestè cohincit. Ubi & illud obiter observandum, quum non pauci, in hac genealogia recensiti, fuerint binomines, in repetitione illius, prius nomen, cum altero; in plurisque, permutatum. Adeo ut inde, nominis Joacimi, cum Jechonia synonymo (de quo ante differuimus) commutatio, minus insolens videri debeat.

Quare, etiam hac ratione, sarta tectaque esse poterit Hieronymi, sine lectionis Matthæi mutatione, responsio. Quæ sibi (ut videtur) ob simplicitatem, & lectionis illius, quæ frequentissima est, conservationem, primas vendicat: altera vero, commoda ratione, secundas. Utile enim est (ut alicubi rectè monet Augustinus) diversas, ac probabiles, unius loci controversi expositiones concurrere, ut eo fortius, adversariorum tela redundantur: & imperitioribus, uberiori satisfiat. Idque, in hujus difficultatis discussione mediocriter factum, speramus.

Nam scrupulus ille reliquus, qui, ex illis verbis, *ἐπικρίσις Βαβυλωνίας in transportatione Babylonica*, concipitur: ab eruditis interpretibus, satis commodè est sublatus.

Quum enim objicitur, eam orationem, cum Historia sacra, non convenire: ut quæ, secundum Dei promissionem, 2. Chron. 34. 28. Josiam, aliquot annos, ante captivitatem Joakimi, 2. Reg. 24. 1. obiisse commemoret: ideoque in captivitate genuisse, verè dici non possit: illud (inquam) opportuna constructione, diluunt. Quod videlicet, vox *ἐπι* *in*, non ad verbum remotius, *genuit*, sed ad proximum, *fathers ejus*, trita pronominis, *τους*, & verbi substantivi, ellipsis, hoc modo referatur, *τοὺς μεταπότας* *ἐπὶ τὸ μεταπότας*, qui fuerunt, in deportatione Babylonica: seu, tempore illius: ut Beza, D. Junius, & Piscator, eruditè observarunt.

Veruntamen, quid si etiam, quod obtendunt, obtinerent

adversarii, ea verba, non aliò, quam ad vocem, *genus*, referri oportere, Matthæum non ledent: quum, alia interpretatione, succurri queat. Nam licet vox *ἐπι*, cum Genitivo juncta, sèpius vocis *in*, cum Ablativo, Latinis responderet: frequenti tamen antiptosi (non secus atque si Accusativum regeret) pro *ἐπι* *five* *in* & *ad* (cum quarto casu) usurpatur. Quemadmodum ad illustre illud Homeri Iliados & versu 5. de gruibus, exemplum; *πέντε τοῖς ἀπειπούσοις* *τοῖς* *volant adeceani fluenta*, Eustathius monet, vocem *ἐπι*, eodem sensu, maximè apud historicos, usitatam. Nec immixti: ut Herodotus & Thucydides, historiarum principes, demonstrarunt. Ille quidem edit. H. Steph. l. 1. pag. 1. *Ἀριστονός τοις Αἰγαίοις*, *Abnavigantes in Egyptum*, & pag. 25. *ἐπι ταχεῖς λόγοις* *in officinam fullonis trahens*. Et lib. 2. pag. 58. *ἐπι Λαζαρίας*, item *ἐπι Συείς ad Ethiopiaam: ad Syriam*, &c. Hic verò, edit. Steph. lib. 1. pag. 12. & 19. *ἀπειπούσοις* *ἐπι* *αὔτους* *versus reversi sunt*: cui simile pag. 18. & 29. & 36. ubi ter occurrit. Et pag. 20. *ἀφικόμενοι* *ἐπι Θράκην* *pervenient in Thraceam*. Sensus igitur, hoc loco, Matthæi esse poterit, quod *Ioasias, Iechoniam* (nempe seniorem, hoc est Joakimum) genuit, non in transportatione; sed *in*, sive *ad*, *transportationem Babyloniam*: ut ita, non tempus generationis, sed consecutus atque observandus, tristis geniti eventus, indicetur. Aut (quod Tremellius, ad Syrum Matthæi interpretem, monet) ut vox *in* *pro sub*, vel *circiter*, accipiatur: hoc est, quum deportatio illa imminaret: ut etiam *Lyranus* exponit. A quo sensu, vocis *ἐπι* pro *ad*, usurpatæ, significatio, non ab ludit.

Quibus, vocis *ἐπι* *post*, apposita oppositio, egregie convenit, quod videlicet antea, generationes captivitatem (que in Joakimo coepit) præcedentes, sint expositæ: quibus, cum subsecutæ, subnectantur. Quemadmodum versu 17. ait, *¶ David usque ad transportationem Babyloniam, generationes quatuordecim: & post transportationem, &c.* Atque ita concinna erit sententia, ut verba illa, *ἐπι μεταπότας* *in* (vel *ad*) *transportationem*, ad Joakimum (Jechoniam primi nomine intellectum) solummodo referantur: & reliqua illa, & *fratres ejus*, per parenthesin sint inserta. Quemadmodum postrema interdum verba (ubi res postulat) ad remotius antecedens, pertinent: ut Genes. 10. 12. *inter Nînive & inter Celachum: illa* (Ninive scilicet) *est civitas maxima*, aliisque locis (quos eruditæ interpres ibidem, & alibi, observarunt) constat. Deinde fieri etiam potest, ut verba illa, *in deportationem*, ad proximum antecedens, synecdochice referantur. Quia fratres ipsius Joacimi, in deportationem geniti, non omnes quidem, sed Tsidkiás, ut frater proximus, & hujus filii, ut fratres remoti. Hoc tamen discriminé, quod hi, in deportationis aditu, cœli: ille verò, deportatus, 2. Reg. 25. 7.

Quocirca hoc modo, prima Matthæi, in regibus recensendis, cum Historia sacra, consensione asserta, ulterius procedemus.

CAPUT QUARTUM.

De Matthæi cum Prophetis, convenientia secunda, in Ducibus.

Siquidem, alia de Salathielis & Sorobabelis, ducum posterorum, origine, succedit (sed minori discrimine) *controverbia*.

Nec enim, divinam genealogiæ auctoritatem, attingit; sed rectam illius & quorundam, Veteris testamenti, locorum, sententiam. Nam de Salathielis genere, Matthæus versu 12. sic ait; *post transportationem verò Babyloniam, Iechonias, genuit Salathiel*: idemque antea, à Propheta, 1. Chron. 3. 17. consentaneè traditum: *Fili verò Iechonie, Assir, Schealthaq filius ejus*. Ubi obiter hoc notandum, quod quidam, vocem Hebræam, *Assir*, non esse, hoc in loco, nomen commune, sed proprium, arbitrantur. Quomodo LXX. *Interpretes*, D. Kimchi ac prisci (ut ait) *Hebraeorum magistri*, vetus ac *vulgata Latina versio*, *Santes Pagninus*, *Cornelius Bertramius* Lucubrat. Franketal. cap. 6. aliquique non pauci, acceperunt.

Alii verò, communis vocis significatione retenta, vin-

etum, interpretantur: ut, ex D. Lutherò, & D. Junio, aliisque appetat. Utrovis autem modo, intelligamus, genealogia Christi, cum historia sacra, perspicue congruet. Sed hoc disquiritur; An Jechonias propriè, an verò impropriè, Salathiele genuisse, dicatur. Prius affirmant, veteres Rabini: ut David Kimchi, in Commentariis, ad 1. Chron. 3. attestatur: & Hieronymus, in suis ad Jerem. 22. commentariis agnoscit. *Natus* (inquit) *est, de Joakime, Iechonias: de Iechonie, Salathiel: de Salathiel, Sorobabel: & per ordinem venient ad Christum*. Posterius verò inter alios D. Tremellius & Junius, amplectuntur. Quorum sententiam & argumenta, *Biblia Gallica* postremè cognita, Germanica Piscatoris, & Cornelius Bertramius, Lucub. Franketal. cap. 6. sequuntur. *Sensentiam autem ita proponunt, quod Jechonias, Salathiel, tanquam sanguine proximum, habuerit successorem: ipsumque propterea, per metaphoram, genuisse dicatur*. Idque, *duobus argumentis*, stabilitate nituntur.

Quorum

Quorum prius est, quod Jechonias, sine liberis obierit. Ut Jeremias vaticinio cap. 22. prædictum, contendunt: *alterum* verò Salathielem filium fuisse Neri, ex Nathanis posteris, Luc. 3. 27. ideoque Jechonias (ex Salomonis genere, oriundi) filium, non nisi impropriè, appellari.

Verùm, si quis id rectè expendat, & propositam, hujus sententiaz, *hypothesin*, Scripturaz usu: & *argumenta* illius, nervis destitui comperiet.

Nam, ad hypothesis quod attinet: quam sententiaz suaz (velut sicutiam & extra controversiam positam) substernunt, quasi *gignere*, idem interdum, ac successorem in regno habere, denotaret, prorsus videtur insolens.

Excipuum quidem Tsidkjam, licet patrum Jechonias nihilominus filium (similitudine quadam, cum filio) ob successionem in regno, 1. Chron. 3. 16. nominari. Sed hoc omnino alienum est: partim à scopo, nobis proposito: quia non de filii (quæ minus latè patet) sed, de gignendi voce, disceptatur: partim, à Sacrarum literarum, phrasí: quæ novam illam, *fili* significationem, nequaquam agnoscit. Neque loci circumstantia, hoc flagitat: sed potius, tanquam omnino importunum, & à perpetuo, in genealogiis, ordine, abhorrens, adversatur. Quumque versu 15. Tsidkjam, cum fratre ipsius Jehojakimo, Josiaz filiis accensuerit: quoniam, quælo, colore, idem rursus, sequenti versu, Jechonias filius, hoc est, Jehojakimi nepos, recensabitur? Ordinis sanè ratio, patrum diversorum mentio, & genealogiaz (successionem generis, non regni, profitentis) institutio, diversos homines; sed ejusdem nominis (priori loco, patrem; posteriori, fratris ipsius filium) propriè intelligentes arguit. Unde, *hypothesos memoratae, infirmitas* satis conspicitur.

Neque est, cur *argumenta*, quæ, ad eam fulciendam, obtenduntur, nos moveant: quum perquæ appareant invalida: licet prius, altero sit speciosius.

Nam, quod ex *Jeremias* cap. 22. 30. Jechoniam liberis cœruisse, ideoque Salathielem, filium illius, propriè dici, non posse, objectant: bifariam diluitur. Quippe neque antecedens *Propositio*, est certa: neque *Consequentia*, necessaria.

Propositio enim, cum insignibus auctoribus, justaque ratione, negari potest. Nam vox *Hebræa Gnhariri* (qua *Jeremias*, eo in loco, utitur) à generali sua significatione, per metaphoram, translata, non uno modo, intelligi potest. Si quidem ea, à verbo *Gnharar*, ejusdem cum affini voce, *Gnhabra*, Psalm. 137: v. 7. significationis (ut *Rabbi Salomo*, ad Gen. 15. 2. testatur) derivata, propriè, *destruetum*, notat: unde, concinna (ob similitudinem) metaphora, ad infelitem ac miserum, transfertur: & quidem, vel liberis, vel patria bonisque, destitutum. Prima significatio, Gen. 15. 2. & Levit. 20. 20, 21. altera verò (ex antiquissimorum interpretum, sententia) *Jeremias* cap. 22. 30. usurpatur. Id quod succinctè, in hujus loci explicatione, complexus est Hieronymus; *Pro sterili* (inquit) in *Hebreo scriptum est Hbariri*: quod *Aquila prima editio*, sterile: secunda, *āravēntō*, id est, non crescentem: *Symmachus*, *vacuum*: LXX. & *Theodosio*, *abominabilem* & *abdicatum*, interpretati sunt. Hactenus Hieronymus. Cæterum Græcè, apud LXX. est *τεκνίου*, voce præconis exterminatum, extorrem: & (ut *Hesychius* exponit) *ἀπιστάντος abjectum*. Unde, ex horum interpretum sententia, apparet primum, illam *Jeremias* vocem, non solum, improlem; sed etiam extorrem atque abjectum, significare posse: ac deinde, hoc loco, ita intelligi oportere. Quæ etiam declaratio, cum sententiaz circumstantiis, egregiè conspirat. Hæc enim versu 28. præcedunt; *An finis lacrum contemptum, quod dispergitur, esset vir iste Conja?* *An instrumentum, in quo nulla delectatio?* Cur ejecti essent ipse & semen ipsius, & projecti in terram, quam non norunt? Sequitur versu 29. *O terra, terra, audite verbum Iehova*, & 30. *Sic ait Iehova; scribite virum istum Gnhariri* (qui) non prosperabitur, in diebus ejus: quia non prosperabitur, de semine ejus, quisquam, sedens in solio Davidis, & dominans amplius in Ichudam. Quibus verbis, miseria Jechonias, per ejectionem è terra sua, ac projectionem in alienam: & regni amissionem perpetuam, describitur: atque ita revera,

Gnhariri ejectus, demonstratur. Unde, *Propositionis objectum*, imbecillitas appetet.

Deinde, licet ea veritati congrueret, Consequentia tamen (seu conclusionis, cum antecedente, connexio) nondum esset necessaria.

Quia non absolutè; sed ratione præsentis, ante captivitatem, status, *improles*, intelligi posset, & ex manifesta, genealogia illius, 1. Chron. 3. 17. & Matthæi 1. 12. descriptio, intelligi deberet. Siquidem clara Scripturæ loca, non ex ambiguis & obscuris, sunt exponenda: sed hæc contra, è claris ac disertis, illustranda.

Nam locis indicatis, Jechonias, & genuisse, & filios habuisse, disertè pro genealogia more, asseritur: *improles* verò à *Jeremia* (ut volunt) dictus, ambigua voce, nominatur. Quoniam sic dici potest, vel in præsentia, vel in posterum.

Id quod clarissimi viri, *Tremellius* & *Inniss*, interpretatione sua, agnoverunt: quum, ambiguïtatis hujus tollendæ gratia, ad vocem illam *Gnhariri* (quam, liberis carens, vertunt) ne quis, de præsenti tempore, acciperet, vocem, *fore*, minus recta (ut res ipsa evincit) paraphrasi, de suo addiderunt. Quippe, & verba antecedentia, versu 28. & consequentia, Jechonias *semen* (hoc est prolem) disertè attribuunt; sed ipsi simile, *Gnhariri*, abjectum atque infelix. Id quod tandem *D. Piscator*, re melius perpensa, in postrema sua, *Analysis Matthæi*, editione, observavit: ac Jechoniam filios habuisse (ex evidenti hac feminis attributione) ingenuè profitetur, ac priorem suam sententiam (ut loquitur) retratbat. Nam quod in suis (ad illa *Jeremias* verba) Notis, interpres, ante memorati, *semen Jechonias*, de gente ipsius, exponunt: omissum optarim. Quis enim non videat, quæ illud sit coactum, & à Sacrarum literarum phrasí, dissentaneum?

Denique, quid si etiam, hæc *seminis* Jechonias, inculcata abesset mentio: & vox illa, *fore*, adesset, ac parentem liberis fore, comminaretur Deus, nondum consequentia necessitas liqueret. Notum enim est, pœnarum hujusmodi, combinationes, solere esse, non absolutas; sed tacita pertinaciaz conditione, circumscribas; ut celeberrima illa Dei, per *Jeremiam*, cap. 18. 7. 8. sententia: & illustria *Ninivitum*, aliorumque, exempla demonstrant. Quo modo veteres *Hebræorum doctores* (ut *D. Kimchi*, ad hunc locum testatur) hanc, de liberorum defectu, sententiam, non absolute, sed hæc conditione, nisi resipiscerent (ut *Ninivitis* accidit) propositam: seriò autem resipuisse (ideoque filios illi, 1. Chron. 3. adscriptos, carcere exemptum, solioque, præcæteris, sublimi decoratum) tradiderunt.

Quod autem *Piscator*, in candida sua, pristinæ sententiaz, retractatione, Jechoniam propriè filios habuisse, agnoscit; illud rectè quidem, ex seminis (ut ostendimus) adscriptione, probat: sed quod, filiis parentem fore, cum nonnullis interpretatur, idcirco dictum, quod nullus eorum, in regno esset successor: illud commode potuisse reticere. Quippe, neque ex verbis *Jeremias*, firmiter id concluditur: neque usu Scripturæ (quæ talem filii significationem, ut paulò antè dictum, ignorat) stabilitur.

Atque hæc, de primitiis argumentis, solutione varia: unde constare satis arbitror, Salathielem, non impropria, atque insolenti omnino, significatione, à Jechonia genitum dici, sed propriè; quod, è semine illius fuerit progenitus.

Alterum verò objectum argumentum, adeo leve est, ut mirandum sit, viros gravissimos complures, eo potuisse commoveri. Nam licet verum sit, Salathielem (quem *Lucas* recenset) filium fuisse Neri, non alium: inde tamen minime efficitur, idem de Salathiele, apud *Matthæum*, statuendum: quum sub iisdem nominibus, diversi homines; ac diversi generis, describantur. *Matthæus* enim, *Salomohis*: *Lucas* contra, *Nathanis posteros*, enumerat: ut rectè *Africanus*, aliqui Patres orthodoxi, censuerunt: &, in sua *Retractatione Piscator*, sincerè agnovit.

Ac propterea, non est absolum, quod Salathiel, à *Luca*, filius Neri: à *Matthæo* contra, Jechonias proles, statuatur: ut etiam ex *Sorobabele*, Salathielis filio, utrinque diverso, liquere potest. Salathiel enim *Matthæi*, Jechonias filius

filius genuit Sorobabelem, per filium Pedajam i. Chron. 3. qua de causa Agg. 1. 1. 12. 14. & 2. 3. 24. & alibi s^ep^e, Salathielis filius, hoc est nepos, nominatur. Contra verò Salathiel Luc^x, filius Neri, non nepotem, sed filium habuit, Sorobabelem: quia Lucas, in genealogia, nullos præterit, ut recte in Retractatione, à Piscatore, observatum. Neque obstat quicquam, quòd utrimque similiter Salathiel, Sorobabelis pater, declaretur. Siquidem similis, duorum aut plurium, hujusmodi nominum, eodemque ordine succedentium, concursus, accidere potest s^ep^e: &c, in sacris etiam genealogiis, reperitur. Nam de duobus, vel hac ipsa Luc^x genealogia, fidem facit: quoniam, ut versu 24. ait, Matthæi, Levi: sic in aliis duobus, eorum posteris, recensendis, versu 29. similiter habet; Matthæi, Levi. De pluribus verò, i. Chron. 6. 7. & 8. legitur; Amarias gennit Achitub, Achitub genuit Sadocum: idemque, de quatuor eorum nepotibus, totidem vocibus, versu 12. iteratur.

Quamobrem, ex hisce omnibus, constare satis arbitror,

Jechoniam Salathielis patrem, verè ac propriè, extitisse: neque alia ratione, Matthæi verba; Jechonias autem genuis Salathielis: Salathiel autem genuis Sorobabelem, quām propriè, accipienda, de filio natura, non aliter. Idque eruditè Augustinus, Quæstionum in Deuteronomium cap. 46. conjecta. Sorobabel (inquit) qui ferè est vigesimus, sursum versus, a Ioseph, apud Lucam: apud Mattheum autem, undevicesimus. Quis propriea, ideo ipse esse, creditur: quia pater ejus, apud usque Evangelistam, Salathiel inventur. Quasvis fieri posse, ut alius fuerit, eodem nomine, habens ejusdem nominis patrem: cuius & ille habuit. Nam, & inde sursum versus, diversi sunt. Alium quippe, habet Sorobabel, avum, apud Lucam, qui est Neri: aliud, apud Mattheum, qui est Iechonias. Atque ita superius nusquam, est consonantia, quousque venitur ad David, apud Mattheum per Salomonem: apud Lucam, per Nathan. Hactenus Augustinus. Ex quibus, Matthæi, non minus, quām Luc^x, cum Propheta consensus, appetat.

C A P U T Q U I N T U M.

De mutua, Matthæi & Luc^x, congruentia.

Reliquum est igitur, ut mutnam, horum Euangelistarum, in Christi genealogia, congruentiam, adversus impiorum insultus, pro virili, vindicemus. Hac enim ratione commodissime, putida illa, Fausti Manichæi, calumnia, qua item, Matthæi & Luc^x, infinitam & interminabilem^a, traduxit, diluetur: & argumentorum, quæ, ab hostibus, objectantur, vanitas elucescat.

^a August. contra Faustum lib. 3. cap. 1.

Sic eni illi argutati sunt; Matthæus Josephum, à Jacobo, è Salomonis posteris, genitum afferit: Lucas verò, eundem, Heli, ex Nathanis familia orti, filium affirmit: ideoque, è diametro, inter se dissident: quum fieri nequeat, ut unus, duorum, è diversa prosapia, patrum, sit filius.

Verum, quum duplex, verborum Luc^x, versu 23. constructio ac distinctio, esse queat: una, ut τὸν Ἰακώβον, cum Joseph, construatur: altera, ut ab eo, segregetur: ita bifariam quoque, responderi potest. Priori enim modo, Antecedente concessio, negatur, diversa ratione (ab hisce quidem, propter synonymiam: ab aliis verò, ob latentem homonymiam) Consequens.

Sunt enim nonnulli, qui diversis, Jacobi & Heli, nominibus, unum eundemque, Josephi patrem binominem, recenseri arbitrantur.

Verum, longa illa, diversi generis, numeroque dispar, differentium nominum, continuata, apud Lucam, series, synonymiam illam, minimè admittit: ut eruditè, ab Augustino, Quæstionum Euangelicarum lib. 1. cap. 5. demonstratum.

Quare alii accommodatius, homonymia, vocis filii, explicata, Euangelistas conciliant, & consequentiam adversiorum confutant.

Filius enim (ut distinetè agamus) alius, natura ortus dicitur: qui, è semine patris, genitus: alius contra, lege acquisitus. Ac nam^b filius esse potest, qui non sit lege acquisitus: lege vero, nemo potest esse, unius filius, qui non sit etiam alterius (vel saltem ejusdem^c) natura. Lege porrò sit filius, vel gentium communis: vel Israëlitis propria.

^a Vide Lucian. in Αποκρύπτομεν.

Communi genitum, vel omnino, per adoptionem: vel quodammodo, per conjugium; quo gener, saceri ac socrus, & privignus, vitrici (ob debitam eorum curam, ac potestatem quasi paternam) filius dicitur. Propria vero Israëlitis lege, jure vindicis, Deuter. 25. 5. 6. filius appellatur. Qua lege, proximus, consanguineo suo, sine prole, defuncto, ducta ipsius vidua, ad familiam, ab interitu vindicandam, prolem, defuncto accensendam, suscitare tenebatur. Unde satis liquet, optimè fieri posse, & s^ep^e contingere, ut idem filius, duos habeat patres, unum natura, alterum lege.

Quemadmodum, Ephraim & Manasses, filii fuerunt Josephi, natura: Jacobi vero, adoptione, Gen. 48. 5. Et E-

ther natura, alterius: adoptione, Mardochæi patni, filia, Esth. 2. 7. indicatur. Sic nurus Nahomi, aliis matribus genitæ, Ruth. 1. 8. conjugii tamen, cum filius ipsius, ratione, filiæ ejusdem, versu 11. & 12. nominantur. Ac filias Jacobi, Genes. 37. 35. ad nurus etiam referunt Hebrai, in Bresch Rabba, teste Galatino, de arcans Cathol. verit. lib. 7. cap. 12. Et ita Rabbi Salomo, ex R. Nechamja, ad eundem Molis locum, exponit. Quod alii tamen aptius, ad filiam genuinam & neptes (quibus nonnulli, natus annumerant) retulerunt. Similiter ob conjugii, cum matre, reverentiam, ac qualipatriam potestatem, Josephus, Christi pater, non natura (ut vulgo perperam opinabantur) sed conjugii, cum matre Christi, jure ac more vitrici, ab ipsam genitrici, Luc. 2. 48. nuncupatur. Denique, si legem vindicis spectemus, Obedus, natura ac genitura, fuit Boozi, è Rutha (Machlomi impolis, vidua) filius: & simul, pro vindicis lege, posthumus & acquisitus, Machlomi filius. Cuius rei gratia, Obedus, matris hujus Nahomi, filius (hoc est nepos) Ruth. 4. 17. celebratur.

Quare, ex hisce, liquere satis, arbitror, si Josephus, ab Euangelistis, duorum filius, (unius, natura; alterius lege) recenteatur: nullam prorsus esse dissensionem. Quæ generalis responsio ad confutandam adversiorum accusationem: sine ulla speciali distinctione, sufficeret.

Veruntamen longius, eruditorum hominum, processu industria: ut de Josepho, primū disquirerent, utrius (è duobus istis patribus) Jacobi ne, an vero Heli, legalis filius, extiterit?

Ambrosius, enim, suis, in Lucam, cap. 3. Commentariis, prius amplectitur: plerique vero, posterius (Josephum, Jacobi fuisse filium, natura; Heli vero, lege) statuunt: Idque, non obscuro discrimine, ab Euangelistis, indicatum. Matthæus enim, gignendis, utitur voce: quæ, filio naturali, convenit: Lucas vero, generaliorem filii appellationem (quæ, de legali non minus, quam naturali, intelligi potest) usurpavit. Quod primū, Aphricanus, in sua, ad Aristidem, Epistola ac postea, Augustinus, de consensu Euangelistarum, lib. 2. cap. 3. recte observarunt.

In quo rursus, secundo responsionis gradu (quasi, tranquilliore statione) subsistere; & hujus disceptationis metam, majori consensione, figere potuissent: sed ulterius progressi, & ad majorem evidentiam, investigare maluerunt, quænam lege, an adoptionis, aut conjugii, aut vindicis, Josephus, filius Heli, statuatur?

Primum enim modum, Augustinus, priusquam Aphricani (ut 2. Retract. cap. 7. agnoscit) legisset sententiam, ceteris prætulit: ac de filio adoptivo, Quæst. Euang. lib. 2. cap. 45. & Quæstionibus, in Deut. cap. 46. interpretatur. Secundum vero, Galatinus, de arcans cathol. verit. lib. 7. c. 12. Mattheus Flaccus Illyricus, in Glossa Matth. 1. David Clytress

Chytraeus ad Matth. i. *Kemnitius*, in *Harmonia Euang.* c. 3. & *Benedictus Aretius* *Commentar. in Matthæum*, denique *Piscator* in *Bibliis*, primaque ad *Matthæum* *analysisi*, comprobant: ac filii nomen, de genero, exponunt. Nam, quod doctissimus *Calvinus*, neque cum natura ordine, consentaneum, nec tale exemplum, in *Scriptura*, usquam legi, ait: jam autem, ex Ruth 1. v. 8. solutum. Sin autem obiectetur; non solere, in aliis genealogiis, generos, pro filiis, ponere non mirum, hic aliter fieri. Quia in Christo, naturæ ordinem superante (quum, patre homine, careat) alia est ratio: dum, quasi patris loco, vitricus substituitur: ut ita, ordo Christi, ad avum, deducatur. Tertium denique, post *Aphricanum*, *Origenis coetaneum*, *Patres Orthodoxi* plerique, sunt amplexi: eundemque tandem, lecto *Aphricano*, priori sua sententia abdicata, non solum, *Augustinus* lib. 2. *Retract. cap. 7. & 12. & 16.* sed etiam *Piscator* (candoris illius imitatione) in postrema, *Analysis Matthæi*, recognitione, est secutus.

Quam sententiam, *Hieronymus*, ad verba illa *Matthæi*, cap. 1. *Jacob autem, genuit Joseph*, succinctè est complexus. *Hunc-locum* (inquit) *objecit nobis Julianus Augustus*, de dissonantia *Eangelistarum*: cur *Evangeliſta & Matthæus, Joseph dixerit, filium Iacobi: & Lucas, cum appellari, filium Heli: non intelligens, consuetudinem Scripturarum: quod alter, secundum naturam: alter, secundum legem, ei pater sit. Scimus enim hoc, per Moysen, Deo jubente, præceptum: ut si, frater, aut propinquus, absque liberis, mortuus fuerit, alius accipiat uxorem, ad suscitandum semen fratris, vel propinqui sui*. Super hoc, & *Aphricanus*, temporum scriptor, & *Eusebius Cesariensis*, in libris diaφorias *Eusebii* (in Eusebio legitur, συμφωνιας) pleniū disputarunt. Hæc *Hieronymus*, succinctè quidem; sed minus explicatè. Nam quum, *Jacob*, *Josephi* pater, longissimo, ad *Davidem* usque, in majorum alliorum, intervallo, ab *Heli* fuerit remotus: quomodo, jure proximitatis, secundum legem, prolem ipsi suscitare potuit? Quæ non exigua, hac in re, difficultas, *Augustinum* initio, ab hac sententia, ita absterruit; ut *Quæstionibus in Deuteronomium*, cap. 46. in hæc verba proruperit; *Difficilimum autem videtur, non fuisse aliquem propinquorem, qui ducere uxorem fratris suis, quam cum, qui ex David, esset consanguineus, tam longinquogradu, non aliqua infra propinquitate coniunctus, quum sit, apud Lucas, David, pene quadragesimus, à Joseph: apud Matthæum autem, fere vigesimus septimus*.

^a Deut. 25. 5.

Sed hic scrupalus, tandem *Augustino* (postquam *Aphricani*, de hac re, *Epistolam ac traditionem*, percepisset) est exemptus: ut 2. *Retract. cap. 7.* attestatur. Ideoque, majoris evidentiæ causa, *Aphricanum ipsum*, nervosa brevitate, sc̄e summationem, in fine *Epistolæ suæ explicantem* (ex *Historia Ecclesiastica*, *Eusebii lib. 1. cap. 8.*) audiamus.

Matthan (inquit) qui, à *Salomone*, descendit, genuit *Jacob*. *Mortuo Matthan, Melchi* (qui, à *Nathan*, originem ducit) ex eadem muliere, genuit *Heli*. Fuerunt igitur, ex eadem matre, fratres, *Heli & Jacob*. *Heli*, sine liberis, mortuo, *Jacob* ills semen excitavit, nato *Iosepho*, ipsi quidem secundum naturam, secundum legem vero, *Heli*.

Quam historiam, non à Christianis, sed à *Judeis* Christi consanguineis, traditam asserit. Quare soluta, hoc modo, de generis, *Heli & Jacobi*, dissidio, objectione, *Augustinus* tandem (uti monuimus) παλαιὰς canens, in hac sententia acquievit.

Nam quod huic, secundo loco, obstat existimarat, quasi filio, ex luscitandi seminis lege, * progenito, idem cum legali suo patre, nomen debuisset imponi: ideoque hoc loco, non *Josephum*, sed *Heli*, fuisse appellandum, illius imbecillitatem, *Quæstionibus in Deuter. cap. 46.* & tandem falsitatem, 2. *Retract. cap. 12.* agnovit.

^a Deut. 25. 4.

Ad quæ, si attendisset diligentius, vir alioqui insignis, *Petrus Galatinus*, *De arcana Catholicæ veritatis*, lib. 7. cap. 12. duo illa (ab *Augustino retractata*) argumenta, tanti non æstimasset, ut, eorum fiducia, aliter sentientes, nimium falli, affereret.

Veruntamen, in *Aphricani conciliatione*, & in illius, ab *Ambroſio*, in *Lucam*, repetitione, hos inest incommodi (ut etiam à *Cornelio Bertramo*, *Lucubrationum Franketalem*, cap. 6. observatum) quod à *Lucæ verbis*, non parum recedat. *Lucas enim, Melchi proavum του Ηλι: contra Aphricanus, eundem, patrem constituit. Id quod primus, è priscis patribus (nisi fallor) *Beda*, comment. in *Lucam* cap. 3. animadvertisit. Qui, *Aphricani sententiam*, recitans, ac pro *Melchi*, *Matthat*, ex *Luca*, concinnius reponens, ait; *Hec Aphricanus, his ipsis syllabis, profert, exceptio, quod, pro Matthat, posuit Melchi: quia fortassis, vel codex veteris, sic habuit: vel in historia (in qua hac didicerat) eundem Matthat, inventis esse dionymum. Hæc ille. Ac mirandum sanè est, insigneum eum, in *Aphricani historia* errorem, à vetustioribus Patribus, non animadversum: nisi forte, in amplectenda illius sententia, plus adhibuerint fidei, (ob traditionem antiquam) quam exanimis, ad accuratiorem rei notitiam. Quod, non raro accidisse, *Eusebius* ^a aliisque recte observarunt.**

^a *Histor. Eccles. lib. 3. cap. 36.*

Porro *Aphricani conciliationem*, *Damascenus*, *Orthodoxæ fidei*, lib. 4. cap. 15. his verbis, interpolavit: *Ex serie igitur Nathan, filii David, filius Levi, genuit Melchi & Panthera. Panther, genuit Barpanthera, sic ab eo denominatum. Barpanther genuit Iacob: Iacob vero, genuit sanctam Desiparam. Ex serie filii David, Matthan, duxit uxorem, ex qua, genuit Iacob. Mortuo autem Matthan, Melchi (qui erat, ex tribu Nathan) filius Levi, frater vero Pantheris, duxit uxorem Matthan, matrem quidem Iacob, & genuit, ex ea, Heli. Erant igitur, fratres uterini, Iacob & Heli. Iacob quidem, ex tribu Salomonis: Heli vero, ex tribu Nathan. Defuncto autem Heli, ex tribu Nathan, sine liberis, accepit Iacob, frater eius, ex tribu Salomonis, uxorem ejus, & suscitavit semen, fratris suo, & genuit Ioseph. Ioseph igitur, natura quidem, est filius Iacob, ex descensu Salomonis: secundum vero Legem, filius Heli, ex Nathan. Hactenus ille, sine Scripturæ, aut traditionis, indicio: quibus, *Aphricani historia*, non correcta; sed corrupta. Quoniam minimè verum est, (ut recte, *De arcana Cathol. Verit. lib. 7. cap. 12.* monuit *Galatinus*) Levi, genuisse Melchi & Panthera: imo Melchi genuit ipsum Levi: ut, ex *Luca*, evidenter apparet.*

Cæterum ex iis, quæ differuimus, liquere arbitror, non esse necessarium, ut certus aliquis, ex tribus, legalium filiorum, modis, definiatur (quum antiqua genealogiarum monumenta, hostium temporumque injuria, jam olim perirent^a) sed, singulos eorum, verisimiles esse, ad dissensionis *Eangelistarum*, calumniam confutandam, suffecerit.

^a *Aphricanus Epist. apud Euseb. hist. Eccles. l. 1. cap. 8.*

Qua de re, eruditè *Augustinus*, contra *Faustum Manichæum*, lib. 3. cap. 3. *Nempe tota* (inquit) *in hoc quæstio est, quomodo potuerit, duos patres habere Joseph?* *Hoc enim, si friri possuisse, demonstratur, nulla omnino causa est, cur quisquam, istorum *Eangelistarum*, in diversis generationibus enumerandis, falsum dixisse credatur.*

Si quis tamen nosse desideret, quænam ex tribus illis, de *Heli*, *Josephi* patre legali, sententiis inter se comparatis, præferri mercatur? Dicam (salvo meliori judicio) eam mihi videri præferendam, quæ & simplicissima est, & incertarum hypothesis, minimè est indiga, & Christi denique genealogiam (tanquam certum *Eangelistarum* scopum) proprius attingit.

Quam laudem, primo loco, secunda, de *Josepho filio*, hoc est, genero *Heli*, sententia, jure sibi vendicat. Prima vero, de filio adoptivo, expositio, secundas partes flagitat. Neutra enim, incertis atque intricatis traditionibus, nititur: secunda vero sola, ad scopum genealogiaz pertinet. Quocirca *Augustinus*, in priori sua opinione, tutius ac commodius, potuisset persistere: quam ut, ea retractata, ad *Aphricani* judicium implicatus, traditionis antiquæ, sed incertæ obtenuit, declinasset.

Atque hæc, de prima, ad propositam objectionem, per Consequentia negationem, responsione.

Cui alteram, quæ, in negatione *Antecedens*, non sine gravitatione, consistit, subnectemus. Neque enim necessarium

rium est, ut vox *Heli*, cum Joseph juncta (ut communis fert opinio) construatur: quum ab eo disjungi, & cum Jesu, commodissimè construi posse, non solum materia veritas, sed orationis etiam concinnitas, demonstrat.

Idque jam olim, *Questionum Veteris & Novi Testamenti*, cap. 56. auctor (non Augustinus, cui illud opus vulgo attribuitur; sed eo, in Sacris Literis, si Erasmo, ad Luc. 3. creditus, exercitator, addo tamen, nisi ab Ariano interpolatum sit opus, impurior¹) recte percepit, sed, minus firma ratione, explicavit. Siquidem omnia, genealogia humi nomina, immediate cum Jesu (quasi singulis, copula &, adjuncta esset) non autem, cum proximo, construi debere, contendit. Ac si Jesus, & Josephi (opinione) & Heli (revera) ac reliquorum ordine patrum, atque Dei Filius, designaretur. Videlicet, ut eo modo, Jesum simul, & horum patrum, Adamique filium, secundum carnem, & super hos omnes, atque ante omnem carnem, verum esse Dei Filium, ad Photini (ut ait) confusionem, demonstraretur.

^a Quæst. 48.

Sed hæc interpretatio (qua singula majorum nomina, non cum proximo suo; sed cum infimo solum, construuntur) à perpetua, in genealogiis, sacris profanisque, describendis, consuetudine recedit. Ac propterea, ad Photini impietatem, & Africani, de Josepho, legali Heli filio, sententiam (quod acriter conatur) confutandam, nequaquam opportuna.

Quare, alia incunda est via: ut, neque in orationem Evangelistarum, neque in materiam illius, impingamus. Quæ via (ut videtur) omnino futura est, si primum parenthesis, ab illis verbis, & cōsequēto sine dubio coepit: non iisdem tamen (ut fieri solet) sed sequenti voce, ἵνα, terminetur. Deinde, licet vox ἵνα interdum, pro lege, aut more, receptum esse, Actor. 16. 13. & apud bonos auctores non infrequenter, accipiatur: & Cornelius Bertramus, Lucubrat. Franket. c. 6. eam interpretationem, hoc in loco, amplectatur; consueta tamen, putandi, significatio, ut quæ magis fluat, non immerito, ab aliis præfertur.

Denique quamvis, vox Græca & (non minus, quam, ut, Latina) propriè quidem convenientiam qualitatis ac similitudinem, ac sicut, denotet; frequentissimè eamen temporis convenientiam, seu quum, designat. Ac priorem significationem, prisci posterique theologi, sive sequuti: dabitur mihi interim (uti spero) ab æquis rei æstimatoribus, venia, si alteram (quæ plusquam vicies, apud Lucam^a occurrit) suadente id ratione, prætulero.

^a Luc. 1. 23 & 44. & 2. 15. & 39. & 11. 1. & 15. 25. & 19. 41. Idem Actor. 1. 10. & 7. 22. & 10. 3. & 17. & 13. 18. & 25. & 16. 14. & 15. & 18. 5. & 19. 9. & 20. 18. & 21. 12. & 12. 25. & 27. 1.

Sic enim, Græca Lucæ verba, commodè, ac simplicitate minimè coacta, distingui, & clarissimi reddi posse, arbitramur; καὶ αὐτὸς ἡ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐπειγόμενος ἀρχόμενος, ἦν (καὶ cōsequēto τὸν Ἰωάννην) Ἡλί. Latinè; Et ipse Iesus incipiebat esse circiter annorum triginta, existens (quum putaretur filius Joseph) [filius] Heli, ut, capite primo, interpretari sumus.

Nam hac ratione, primum salebras illas evitabimus, quibus se (absit dicto invidia) & Erasmus, & Beza, viri aliquin doctissimi, implicuerunt. Idque ipsorum, quam meis verbis, ad majorem rei fidem, & cautionem, aptius cognoscetur. Sic enim, in suis annotationibus, Erasmus; Verum (inquit) qui potuit esse, filius Joseph, si putabatur tantum, & non erat? Unde res ipsa cogit, ut ad superiora referatur, & accipiamus, participium usurpatum, vice verbi infiniti: nempe ὁ, pro εἷς, Qui incipiebat esse. Quod sane, non infrequens est, apud Grecos. Hæc Erasmus: quem, hac in re, sequitur Cornelius Bertramus, Lucubr. Franket. cap. 6.

Beza vero, in suis Annotationibus postremis; Hic locus (inquit) paulo aliter, citatur, ab Epiphanius & Eusebiano. & his, καὶ τὸν Ἀντόνιον. Legit enim, ἡ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι αὐτοῖς τελείωτος, ἢν τὸν, καὶ cōsequēto, Ἡλί. Id est; Iesus autem incipiebat esse, quasi triginta annorum, filius, (ut existimat) Josephi. Hanc autem lectionem, maximè probbo. Quia, si ὁ jungas, cum δέχεται, ut scriptum sit, ἡ δέχεται, duxior erit hec loquendi formula, pro ἡξετονῷ vel εἰς ταῦτα tamen est sententia, utramvis lectionem sequamur.

Hactenus ille: sed neutra circuitione, est opus: quum res sit salva.

Nam servata genuina vocis & significatione, & sede, ut cum Ἡλί (interjectis parenthesi inclusis) construatur: neque acceptio participii, pro infinito; neque ulla, ex Epiphanius, lectionis novæ, substitutio, requiritur. Præterim, quum recepta lectione, unanimi manuscriptorum codicum (ut ex Roberto Stephano, aliisque, constat) consensu, approbetur.

Neque certæ ac genuinæ lectionis, argumentum est idoneum, hujus loci, apud Epiphanium, scriptio. Partim, quia patres orthodoxi, in referendis Sacra Scriptura dictis, neque verborum numerum, neque ordinem, semper observant, sed (Christi & Apostolorum, exempla) sententiam sibi appendunt ac recensent. Partim, quia verba subinde, non è stabili firmaque, codicis sacri, lectione, sed è labili, imo labente interdum, memoria, variè depromunt. Cujus varietatis exempla non pauca, in Patrum scriptis, (non minus, quam aliorum) sunt obvia. Siquidem (ne longius abeamus) eadem Epiphanius, contra Ebionæos, tractatio (unde illa Lucæ lectione obtenditur) id convincit. Nam eadem pag. 72. editionis Græcorum, pro verbis illis matris Christi, Luc. 2. v. 48. τίκτου, οὐ μονίμος οὐδὲ σύντονος; id est πατέρες εἰς τούτοις; hæc (verborum transportatione, non exigua) repavit; οὐ μονίμος τίκτου; id est πατέρες εἰς πατέρες εἰς τούτοις. Sic pag. 71. pro verbis Christi, Johan. 12. 23. ἐλθαύοντος εἰς τὴν Ἰudeāνην, Βενίτη, ut glorificeatur filius hominis, alia, (cespitate non nihil memoria) substituit, οὐ μονίμος εἰς πατέρες εἰς τούτοις. Nunc veniet gloria Dei. Similiter se res habet, in sequenti, apud Epiphanium, verborum Lucæ cap. 3. recitatione: quæ non è libro: sed è memoria, sententiam retinente, verbaque, alteri, atque alteri, referente, derivata. Id quod altera, γεννήσαντος, tractatio (quæ est, de hæresi 31. alias 51. pag. 188.) ostendit. Ubi non bis (ut objicitur) eadem, quæ contra Ebionæos, verba, sed semel proponit: paulò verò post, aliter ac convenientius cum Lucæ verbis, sic memorat, διὰ τοῦτο λέγει, οὐ μονίμος διὰ τὸ πατέρα, Ἡλί, Μαρθα. Ubi vivit, aut librarii, aut memoria auctoris, Μαρθα pro Μαρθα scribentis. Quare varia Epiphanius memoria, tanti non est ponderis, ut, constantem Lucæ lectionem, sua sede, dimoveat.

Deinde, huc accedit, fidei analogia: quæ, receptæ lectioni, magis patrocinatur. Nam quid, obsecro, conferre potest, ad fidei confirmationem, aut virtutem institutionem, utilitatis, si postquam Evangelista Matthæus, prius Josephi, ex Abrahamo, genealogiam explicavit: alteram rursus (sive legalem, sive naturalem, dicas) ejusdem, inde ad Adamum usque, continuatam, Lucas adjiceret? Sin vero, Iesum, Heli (mediante per matrem, virginem Mariam) filium statuerit: eaque ratione, ad avum (quia patre caruit) referatur: inde evidentius, fides in Christum, à Davide, Abrahamo, Adamo (secundum promissionem, de semine ipsorum, caput serpentis contrituro^b, gentes omnes beaturo^c, & in æternum regnabuto^c) utrimque roboratur. Matthæus enim primus, Christi genealogiam, Spiritus Sancti (gradatim eam explicantis) ductu, partim atque indirecte, per consequentiam, enarravit. Quippe, ut Josephus ab Abrahamo, Isaaco, Jacobo, aliisque Patriarchis, ac Davide denique, duxit originem: ita & Christus: ut proposito Matthæi cap. 1. 1. Liber generationis, Iesu Christi, filii David, filii Abraham, demonstrat. Ideoque genealogia Christi, non simpliciter; sed secundum quid, ab Abrahamo nimirum, ad Davidem usque (communi, cum Josepho, ratione) intenta ac proposita, describitur. Siquidem vulgo, ita indubitatum habebatur, Josephum & Mariam, communem habere, è Davide, originem: ut neque capitales Christi hostes, Scribæ & Pharisæi (genealogia Davidicæ periti) quum ipse, se Christum passim doceret, & filii Davidis laudem admittaret, invidentes licet, ausi sint denegare: neque Apostolis, idem docentibus, Actor. 2. 30. 32. & 2. Timoth. 2. 8. contradicere. Alioqui minimè tacuerint: quum id solum, non esse è Davide ortum, abundè sufficiasset, ut, pseudo-Christum esse, convincerent: neque opus fuisset; ut, ex Galilæa, quasi natali solo, Johan. 7. 41, 42, 52. calumniam struerent, aut aliunde, falsos testes, adversus ipsum, subornarent. ^a Gen. 3. 15. ^b Id. 22. 18. ^c Ps. 89. 5. Luc. 1. 32. 33.

Qum

Quum igitur, res ea adeo liqueret, descripta Josephi, ex Abrahamo & Davide, genealogia: ex vera notaque hac (de generis, Josephi & Mariæ, convenientia) hypothesi, sequitur, Jesum Christum, Mariæ virginis filium, ex iisdem quoque, progenitum.

Lucas vero, Matthæum sequens, eodem sapienti numeris afflatu, sed ulteriore gradu, directe procedit, enumerans non partim, sed omnino, Christi genealogiam: ut ea ratione, omnis exceptionis, in posterum, ansa, uberior præcideretur.

Quocirea antiquus ac doctus ille, *Quæstionum Veteris & Novi Testamenti* (cujus supra meminimus) auctor, Quæst. 56. eorum, qui post Matthæum, à Luca, non Christi, sed Josephi genealogiam, recitari putant; sententiam, *nec probabilem, neque usitatem*, acrius nonnihil judicavit. Nam quamvis, ad fidei in Christum, confirmationem, perparum conducere videatur; ad diluendam tamen, dissensionis Euangelistarum, in Josephi genealogia, columniam, non prouersus inutilem esse, ostendimus: quamvis, aptior ac solidior responsio, sit adhibenda. Quod videntiam, eruditus ac celebris theologus, *Martinus Kemnitius*: qui, in *Harmonia Euangel. cap. 3.* recensit iis, quæ de Josepho, Jacobi & Heli, filio, dicta sunt, subjicit; Sed hec omnia, absque ullo also testimonia, solo traditionum titulo, proponuntur: sicut *Aphritanus* (apud *Eusebium lib. 1. cap. 6.*) à Christi consanguineis, hec tradita, afferit. Quia, forsitan à Judais, tunc ita sparsa fuerunt; ut haberent plausibilorem occasionem et pretestum, illudendi fidei nostra. Omnes enim opiniores, de Josepho, sollicita sunt, & ipsi attribuunt duos patres, magno conatu, ex duabus ac prolixis lineis, deducunt: quum tamen Euangelista expresse contestentur, Iesum, non esse natum, ex Josephi semine. Interim, in rella illa genealogica disputatione, nemo sollicitus est, de familia Maria virginis: ex qua, Christum natum esse, verbum Dei tradit. Hæc vir ille, inter suos, doctrina & judicio excellens.

Veruntamen, quia Kemnitii, aliorumque, sententia (quæ Josephum, Heli filium, hoc est generum, dici statuit) cum ea, quæ ante, à nobis, de Iesu, Heli filio, (hoc est, nepote) proposita, in eo convenit, quod Christi, non Josephi, genus recensetur: ita duo, quæ priorem oppugnant, argumenta, similiter hanc attingunt. Ac propterea, ut veritas reddatur illustrior, ea proponemus, ac pro virili, discutere conabimur.

Quorum prius, jam olim, ab hominibus profanis (quæ Faustus Manichæus) objectum, ita colligitur; Elisabet, ex Aaronis familia, orta, Luc. 1. 5. Mariæ, matris Christi, cognata, Luc. 1. 36. nominatur: ac propterea, cum filio suo Iesu, ex eadem tribu, Aaronis ac Levi: non autem, ex Davidis ac Iudeæ genere, oriunda.

Verum, negatione consequentia, bifariam, ab orthodoxis, responderi solet. Quidam enim eam, non omnino, sed partim solum, negant: quod scilicet, quamvis prius illud membrum, Mariam, ex Aaronis familia, extitisse, recte concludi putent: alterum tamen, quod ideo, ex Davide non sit orta, minimè consequi, affirmant. Utrumque enim, diversa relatione, probè consistere, statuunt. Mariam enim, paterno genere, ex Davide: materno, ex Aarone, extitisse: atque hoc modo, non illo, cognatam Elisabethæ, nuncupari. Atque ita sensit *Augustinus*, de consensu Euangelistarum, lib. 2. cap. 2. de Maria differens; *Cuius* (inquit). *fæmina*, quoniam nec sacerdotale genus tacetur (*insinuante Luca*, quod cognata ejus esset, *Elisabet*: *quam dicit*, de *filiis Aaron*) firmissime tenendum est, carnem Christi, ex utroque genere, propagatam, & regum scilicet, & sacerdotum. Cui Kemnitius, *Harmon. Euang. cap. 3.* consentit, &c. ex Lutheri sententia, concludens, ait; *Atque ita Christus, rex & sacerdos, natus esset, ex Maria, oriunda ex tribu regali, quod ad paternam stirpem, & ex tribu sacerdotali, secundum maternam lineam.* Sed prior hæc responsio, Apostoli verbis, quibus Christum, non ex sacerdotali, sed, ex Iudeæ tribu, ortum statuit, *Heb. 7. 13. & 14.* minus congruit.

Quamobrem alii negant, non partim, sed omnino, consequentiam: quod etsi Elisabetha, patrem habuerit, ex Aa-

ronis familia (unde, à potiori, denominata est) matrem tamen, ex Davide, ortam. Et hac demum ratione, Mariæ cognatam, nuncupari. Etsi enim filia (patre, sine filiis, defuncto) haeredes, lege Mosis, obstringerentur, ne, extra suam tribum, nuberent, *Num. 27. 8. & 26. 6.* aliis tamen, non haeredibus, marito, è quavis tribu, sociari (nulla id legi prohibente) fuit liberum. Idque illustribus piorum conjugum, regis Davidis & pontificum, Aaronis & Jojaz, exemplis, demonstratum. David enim Michaëlem, Sauli Regis, è tribu Benjaminis, *1. Samuel. 18. 27.* & Aaron, Elisabetham, Amnababi, è tribu Juda filiam, Naassonis sororem, *Exod. 6. 23.* Jojada denique Josabatham, Ochoziæ regis Judæ sororem, *2. Chron. 22. 11.* duxit.

Qua observatione, duplex Epiphanius hallucinatio (contra Antidicomarianitas, pag. 441. edit. Gr.) facilius poterit declinari. Prima enim est, cum ait; *Nam haec duo tribus sole, conjugabantur inter se; regia, sacerdotali: & sacerdotalis, regia: altera, cum addit;* Sic etiam supra, in *Exodo*, *Nasson*, è *Iuda* tribanus, accepit *Elisabeth*, seniorem filiam *Aaron*, sibi in uxorem. Adeo verum est, quod, de memorie lapsu, antea monuimus. Sic autem (ut ad rem redeam) de Maria & Elisabetha, succinctè *Ambrosius*; *Cognata ergo; quia amba, Israëliæ erant: simul & cognata; quia amba erant, ex tribu Iuda.* Sed, quæ postea tandem subjicit; *Fuit enim verè & secundum carnem, regalis ac sacerdotalis familia, rex ex regibus: sacerdos, ex sacerdotibus.* Item, *Quod Matthæus*, per reges, ductam originem, comprobet: Lucas vero, per sacerdotes: non satis percipio, quomodo ea, & cum antecedenti sententia, & cum ipsa genealogie veritate, convenient. Quemadmodum neque illud, quod Epiphanius, eodem forte alludens, ait; *Secundum duos modos, Maria, cognata erat Elisabetha:* Contra Antidicomarianitas pag. 441. An utraque igitur, ex utroque, Davidis & Aaronis, genere?

Atque hæc, ad primi argumenti, à profanis hominibus objecti, solutionem.

Secundum vero, à piis ac doctissimis viris, opponitur: sed majori animi conatu, quam rationum robore: ut res ipsa demonstrabit. Sic enim acrius *Calvinus*, in *Harmonia Euangeliorum*, judicat; *Si, à Maria genealogia, Salomo excludatur, Christus esse Christus definit: sed, quam recte, hoc iudicium, probet, audiamus, & ad Scripturæ, rectaque rationis, trutinam expendamus: ne candida piaque sententia, atro, præclari viri, & in aliis accuratissimi, calculo ac præjudicio, indignè gravetur.*

Sic autem procedit; *Quidquid enim de ejus genere differatur, in solenni illa promissione, fundatum est; sedebit super thronum tuum, successor, qui perpetuo regnabit.* ² *Ego ero illi, in patrem, & ipse erit mihi, in filium.* *Aequi extra controversiam est, hujus aeterni regis, qui promissus erat Davidi, Salomonem fuisse typum.* Nec Christo, aliter apari potest promissio, nisi quatenus ejus veritas in Salomone, adumbrata fuit. Nunc si ad ipsum, non refertur Christi origo: unde, vel qua ratione, censembitur ille filius Davidis? Ergo quisquis, Salomonem expungit, ex Christi genealogia, simul promissiones, in quibus agnoscit debet filius Davidis, oblitterat ac delet.

^a 2. Sam. 7. 12. Psal. 132. 11.

Hæc probatio; sed minus proba est consequentia. Non enim, quicunque Christi regis est typus, propterea generis illius origo, existit. Siquidem Melchisedec (quem Semini fuisse, recte in comment. Genes. 14. negat) Christi persona, & regni aeterni, fuit typus nobilissimus, *Hebr. 7. 1, 2, 3.* an ideo, ab ipso progenitum, statuemus? Similiter quartus Salomon, Davidis filius, & rex, solii aeterni promissionem habens, *2. Samuel. 1. 13.* Christi, Davidis filii, ac regis aeterni, fuerit typus, non ideo tamen, è Salomone ortum, consequitur. Neque Salomonis regnum, eadem ratione, ac Christi, in aeternum duraturum: quum Christo, absolue; Salomonis vero ac posteris, cum conditione officii (quod neglexerunt) fuerit promissum, *1. Chron. 28. 7. & Psal. 132. 22.* Idque adeo perspicuum est, ut ultro Calvinus postea profiteatur. Primum, quum sublatam, Ochoziæ morte, Salomonis stirpem, probabile (imo, plus quam probabile)

bilis) statuit. Hoc enim si verum, quo jure, injurius dicitur, qui Christum, è Salomonis stirpe ac genere, ortum negat? Quoniam in eo, non minus hallucinetur: quām quōd, Salathielem & Sorobabelem, Matthæi & Lucæ, eosdem esse (utrumque Erasum, à Pseudophilone Annii deceptum, secutus) afferuit. Deinde idem, eò magis agnoscit, quo magis telum hoc, in se retortum, declinare conatur. Sic enim ait; *Si quis objiciat, Iesum, non posse agnosciri, Messiam, qui promissus erat, nisi sit, ex Salomonis posteris, quem certum est fu:sse typum Christi, in promptu est solutio. Quamvis naturaliter, ex Salomone, non fuerit genus; legali tamen ordine, censeri ejus filium; quia, ex regibus, originem duxit.* Atqui, si Christus, non est naturaliter, ex Salomone genus, quomodo genus & origo illius, ad ipsum referetur? Nec enim solutio illa, quæ adfertur, tam recta, quām prompta: quum nodum non solvat; sed novo ac duplice errore (cum in sermonem Scripturæ, tum in sacram historiam, impingendo) validiorem reddat.

Nam primum (ut antea ostendimus) gignendi vox, (quam Matthæus, in genealogia, adhibet) ex Sacrarum literarum, & bonorum auctorum, usu, prolem procreare, non verò, successorem habere in regno, designat.

Ideoque distinctio illa, in genitum natura, aut ordine legali, fundamento destituta, corruit. Imo filii vocem (licet latius pateat) ea significatione, minimè usurpari, (ut cap. 3. monuimus) res ipsa evincit. Neque enim Joas, Ochozias filius (quod statuit) idcirco dicitur, *qui gradus proximus erat, & nativus, regni hares;* sed quia ex eo progenitus.

Licet enim (quod objicit) ab Athalia sublatum dicatur, *totum regium genus;* diserte tamen excipitur Joas, 2. Reg. 11. 2. qui eodem in loco, & v. 4. & c. 13. 1. & 14. 13. & in genealogia 1. Chron. 3. 11. filius regis Ochozias, perspicue definitur. Quemadmodum ejusdem adhuc lactentis, adversus Athaliam crudelitatem, conservatio, prudenti ac tempestivæ, per amitam, surreptioni, & cautæ, una cum nutrice, in templo, occultationi, diserte attribuitur 2. Chron. 22. 11. Adeo ut, adversus tam evidentem Scripturæ historiam, leviculæ illæ, quæ offunduntur conjecturæ, parum habeant momenti.

Deinde, neque Christus (ut obtendit) legali ordine, regibus successit; sed privatis. Quoniam post Tsidkiam, ultimum Judæorum regem, non solum regia maiestas, sed etiam regni externi jus ac potestas, admpta. Idoque duces

Israëlitarum, sese, non minus verè, quām modestè, regum exterorum, servos, Nhem. 9. 36. sunt profissi: ipsis, & humano, & divino jure, à regni potestate, exclusi. Humano quidem, quia jure belli ac victoriz hostilis, & injuriæ rebellionis (à Tsidkia perpetrata) merito, subjugati, regno ac libertate exciderant. Divino; quia justa Dei sententia, regnandi potestatem iis detractam, solique Christo (sed spirituali modo, Joh. 18. 46.) reservandam, Jer. 22. 30. Ezech. 12. 26. decretum, afferitur. Quare, legalis ille, in regno, successor, ad Christum, ordo (quem neque divina, neque humana lex, admittit) in genealogia Matthæi, non est observatus: sed nativus, & ad Josephum, ex Salomone ortum, deductus. Ideoque, licet, à genealogia Christi, & Mariæ, Salomon excludatur, eaque ad Nathanem referatur; hac tamen ratione, promissionibus de Christo (per Salomonis typum, adumbrato, propositis) nihil omnino derogatur.

Quæ sanè (ut existimo) si, vir optimus ac candidissimus, *Piscator,* perpendisset accuratius, priorem suam (de Christi majoribus, à Luca descriptis, & Josepho, Heligenero, non propriè filio) sententiam (ut quæ verisimilior, & ad fidem in Christum, Davidis filium, confirmandam, aptior) cum ista, minus consentanea, in sua *Retractatione,* minimè permutasset, sed plenior illa, quam exposuitus, parenthesi, correxisset. In eo tamen laudandus, quod majori usus cautione, minus impegerit: adeo ut, neque stirpem Salomonis, in Ochoziam extinctam: neque Salathielem ac Sorobabelem, Matthæi & Lucæ, eosdem: neque genus legale, à Matthæo, sed naturale, recenseri statuerit.

Quare concludimus, Christum non ex Salomonem; sed ex Nathane, ducere originem: idque à Luca expressum, quum de Christo ait; *Existens (quem puerum, filius Ioseph) filius Heli.*

Atque hactenus, *controversiarum, de genealogia Christi, examen:* ex quo, Matthæi & Luce, & cum Propheta, & mutuam, inter ipsos, confessionem, pro tenuitate nostra, mediocriter demonstratam, speramus. Faxit Deus, ut ad veritatis divinæ assertionem, & fidei confirmationem, inserviat.

Huic porro de Genealogia Christi examini visum est, brevem ac rudem, de lingua, qua Euangeli. Matthæi scriptum est, dissertationem subjecere, & amico singulari inscribere. Si otium fuisset, accuratius rem explicuisse: quare, ut benigni lectors, boni consulant, rogo.

F I N I S.

D E

D E

EUANGELIO MATTHÆI,

Quanam lingua sit scriptum,

DISSERTATIO,

Clariſſ. & Consultiſſ. VIRO,

DN. JOHANNI BRUNÆO, J. U. Doctori,
 & Senatori MIDDELBURGENSI, in perpetuum amicitiae mutuae
 monumentum, dedicata.

Emorabilis est, de lingua, qua Euangeliū Matthæi, ab ipso conscriptum est, controversia: quidam enim, Hebræam; alii, Græcam esse, contendunt. Ac prior quidem sententia, si plurium auctorum consensum spectemus, primas obtinet; sin verò rei veritatem, posterior ample-

etenda: ut examen demonstrabit. Rationes enim ac fundamenta, prioris sententia (ut in certa capita redigamus) petuntur, partim à Patrum testimoniis: partim, ab eorum experientia.

Nam, ad Patres quod attinet, constanter asserunt Matthæum, suum Euangeliū, Hebraicè scripsisse. Sic enim, proximus Apostolorum temporibus, Papias (testē Euseb. histor. Eccles. lib. 3. cap. ultimo) ait; *Matthæus itaq; Hebreæ dialeto librum suum composuit: exposuit autem illum* (aut ut Græcè est, iugurdon àvni interpretatus est ea) *quisquis, ut potuit.*

Secundò Irenæus lib. 3. cap. 1. *Matthæus* (inquit) *in Hebreis, ipsorum lingua, scripturam edidit Euangelio.*

Tertiò Origenes, in primo Tomo in Euangeliū Matthæi (testē Eusebio histor. Eccles. lib. 6. cap. 24.) de Euangeliō ait; *Primum scriptum est, à Matthæo &c. qui illud, fidelibus ex Iudeis, literis Hebraicis, scriptum publicavit.*

Quartò idem Eusebius Histor. Eccles. lib. 3. c. 21. attestatur. *Matthæus enim* (inquit) *quum primum Hebreis predicasset, & jam ad alios quoq; translatus esset, Euangeliū suum patro sermone, litteris tradidit.*

Quintò Epiphanius, contra ἀλόγονος, hæresi 151. *Matthæus* (inquit) *Hebraicis litteris scribit Euangeliū. Item hæresi 29. contra Nazoræos, de iis ait; Habent autem Matthei Euangeliū perfectissimum Hebraicè. Apud ipsos enim clarè, quems admodum ab initio scriptum est Hebraicis litteris, adhuc servatur. Non novi autem, an Genealogiam, ab Abraham, usque ad Christum, amputaverint. Et hæresi 30. de Ebionæis ait; Et suscipiunt quidem etiam ipsi Euangeliū secundum Matthæum. Nam hoc solo etiam ipsi (veluti Cerinthus & Merinthus) utuntur, appellat autem ipsum, Euangeliū secundum Hebraeos: sicut revera habet, quod Matthæus solus, Hebraicè & Hebraicis litteris, in Novo Testamento, Euangeliū editionem ac predicationem fecit. Iam vero etiam aliqui dixerunt, Euangeliū secundum Ioannem, de Graeca Lingua, in Hebream, translatum esse & in Indorum gazophylacis haberi, his videlicet, que sunt in Tiberiade, & reposum esse, inter Apocrypha: veluti Iudei, ad fidem conversi, exactè nobis exposuerunt. Quin, & librūm Altiūm Apostolorum, similiter ex Graeca Lingua, in Hebraicam, conversum, fama refert, illis in Gazophylacis haberi: ut etiam ex hoc, Iudei hi (qui legerunt & nobis recensuerunt) in Christum considerint.*

Sextò Athanasius, in Synopsi sacræ scripturæ, ait; *Euangeliū secundum Matthæum, ab ipso Matthæo, Hebraicis litteris conscripturn & editum est, Hierosolymis, interpretante Jacobo, Demini fratre, Hierosolymorum Episcopo.*

Septimò Chrysostomus, in Matthæum, homilia prima ait, *Matthæus &c. Euangeliū dicitur Hebraicè conscripsisse.*

Octavò Hieronymus, prefatione in Matthæum; *Matthæus Euangeliū, in Iudea, Hebraeo sermone, edidit. Sic in Esai. cap. 6. & cap. 11. & 40. & 65. & in Ezech. cap. 16. & aliis, & disertissimè, in Catalogo Scriptorum Ecclesiastico-rum, in vita Matthæi; Matthæus &c. Euangeliū Christi, Hebreis litteris verbisque composuit, quod, quis postea in Graecum translaterit, non satis certum est. Porro ipsum Hebraicum, habetur usque hodie, in Cesariensi Bibliotheca: quam Pamphilus Martyr studioſimè confecit. Mishi que quoque à Nazareo, qui in Birrhœa urbe Syria, hoc volumine utuntur, describens faciles fuit. Hæc ille.*

Et, ut alios omittam non paucos, Theophylactus, in Matthæum, ait; *Matthæus autem primus omnium scripsit Euangeliū Hebreā linguā, propter Hebraeos credentes, octo annos post Christi ascensionem: translatis autem Iohannes illud, ex Hebreā Lingua, in Graecam.*

Deinde eadem sententia, altero arguento, ab experientia Patrum, probari potest. Primò, quia tempore Hieronymi, Euangeliū Matthæi, Hebraicè ab ipso scriptum, in Biblioteca Cesariensi extabat. Deinde similia exemplaria habuerunt Nazoræi, & Ebionæi, quod Matthæi genuinum esse asseruerunt. Tertiò, Hieronymo facultas describendi, ab illis facta: ut, hæc omnia, ex superioribus liquent. Denique ipsem Hieronymus, in Graecum & Latinum sermonem, translatis, ut in Catalogo Scriptorum Ecclesiastico-rum, in vita Jacobi, afferit; *Euangeliū quoque (inquit) quod appellatur secundum Hebraeos, & à me nuper, in Graecum Latinumque sermonem, conversum est: quo ex Origenes sepe utitur, &c. similiter in Matthæum cap. 12. scribit.*

Ex quibus, hoc modo, concludi potest: Constat & unanimis est Patrum consensus, Euangeliū Matthæi, ab ipso scriptum Hebraicè, & olim experientia, & lectione Patrum, fide dignorum, hoc compertum est: ut ex antecedentibus testimoniis, apparet: ideoque, sine temeritate, negari non potest. Contrà tamen nonnulli Theologi insig-nes, sentiunt: quidam opinione, alii assertione.

Opinione quidem, ut Erasmus, in Annotationibus in Novum Testamentum, Matt. 5. 8. *ut donemus*, inquit, à Matthæo Hebraicè scriptum Euangeliū, quod ipsum, mihi non sic verisimile. Et in annotationibus ad cap. 19. Matthæi, ait similiter; *Si Matthæus Hebraicè scriptit: quod mihi non sic verisimile.*

Assertio verò eorum, qui Euangeliū Matthæi, quod habemus, Græcè ab ipso scriptum esse statuerunt, alia certa est, alia dubia.

Certa, vel simplex est, qualis Calvinus, qui in Harmonia Evangeliorum ad Matt. cap. 2. 6. Matthæi Euangeliū, Hebraicè scriptum esse, negat: vel anceps; ut Cajetani: qui, in Matt. cap. 1. 23. cum initio dixisset, *Euangeliū hoc, non fuisse à Matthæo Hebraicè scriptum, constat manifestè, ex Euangeliū textu*, tamen post difficultatem, ex

Y y y testi-

testimonio Hieronymi contrario, objectam, ait; forte *Matthaeus scriptus in ueraque lingua*. *Hoc enim certum est*, ex ratione dicta, *Euangelium istud quod habemus*, *Græcè à Matthæo*, *scriptum esse*: *quidquid sit*, *de illo Hebreo codice*.

Dubia verò est Bezæ assertio, in Annotationibus majoribus ad eundem Matthæi locum: qui statuit, vel non scripsisse Hebraicè, vel Hebraicè & Græcè quoque scripsisse, vel alium Hebreæ Matthæi interpretatum.

Rationes autem, quibus ostenditur, Euangelium Matthæi, non esse ab ipso Hebraicè, sed Græcè, conscriptum, ex ipsiusmet Euangeliis desumptæ, sunt duæ. Prima est, apud Cajetanum, & Bezam, locis citatis, ex contextu Græco: in quo interpretatio est Græca, non solum vocis Hebraicæ, ut vocis Emmanuel, Matth. i. v. 23, sed etiam integræ sententiae Hebraicæ; *Eli Eli Lama Sabachthani*, Matth. 27. Nam si Hebraicè scripsit Matthæus Hebreis intelligentibus, defuit interpretatio: si verò defuit, qua fide interpres potuit adjicere? Nam quòd obtendunt quidam, LXX. interpretes interdum vocem Hebream, cum interpretatione, ponere: ut, i. Sam. 7. v. 12. *Hebræum Aben-exer* ponunt, & exponunt Græcè: ut etiam Latinus interpres Hebreis nominibus *Ben-oni* & *Benjamin*, Genes. 35. v. 18. simul Latinam interpretationem adjicit, illud, inquam, alienum est. Primum, quia hæ versiones non sunt authenticæ: ideoque majori libertate utuntur; cum contrà Euangelium Matthæi Græcum, sit authenticum, citra controversiam. Deinde aliud est, nomen proprium interpretari (quòd in illis versionibus interdum fit) aliud, integræ sententiam Hebraicè ponere, & Græcè interpretari, quod neque à LXX. Interpretibus, neque à Latino interprete veteri, ullibi præstitum.

Secunda ratio, contra Euangelium illud Hebraicum, est duplex. Una, à testimonii Patrum: altera, ab experientia eorum, & Euangelii hujus materia.

Nam primò, testimonia illa objecta, ante à nobis posita, neque sunt universalia, neque idonea ac fide digna.

Non universalia, quia non omnes asseruerunt: Nam & Chrysostomus non dicit, se hoc scire, sed se, ex fama tantum habere, ostendit, cum ait; *dicitur*: & quidam etiam Veterum, inter adulterina scripta, recensuerunt: ut historia Eusebii libr. 3. cap. 22. testatur, cum ait; *Iam vero & Euangelium quidam, quod ad Hebreos est, inter ista, loquitur autem, in antecedentibus, de adulterinis) connumerant, quo potissimum delectantur hi, qui ex Hebreis, Christum receperunt*. Et Beda in Lucam, de pseudo-Euangelio differens; *Inter quæ, notandum, inquit, quod dicitur Euangelium juxta Hebreos (quo scilicet utuntur Nazoræ) non inter apocryphas, sed Ecclesiasticas numerandum historias*. Hæc ille.

Non idonea verò esse, testimonia illa Patrum, inde constat, quoniam vana credulitate, ut res ipsa docet, non autem scientia certa, veteres fuerunt inducti, ac seducti à Patria, scriptore quidem antiquissimo, sed (ut cum Eusebio, Histor. Eccles. libr. 3. cap. ultimo loquar) exigui judicii viro: qui multa fabulosa, leviter credita, posteris tradidit, multisque post se ecclesiasticis viris, occasionem errandi, antiquitate sua, præbuit. Cum enim extaret Euangelium Hebraicum, Matthæi nomine probatum falso, quo Nazoræ & Ebionei (ut ante ostendimus) utabantur, Patrias ille, & reliqui Patres eum secuti, opere illo pseudo-Matthæi, aut non viso, aut non examinato, authenticum Matthæi falso crediderunt. Quod èd facilius fuit, quia plerique Patres, Hebreæ linguae fuerunt imperiti, neque diligentes, in illo Euangelio requirendo: ut ex Epiphaniis, hæresi 29. contra Nazoræos, testimonio anteposito, colligi potest, cum ait; *Non novi autem, an Genealogiam, ab Abraham, ad Christum usque amputaverint*.

Deinde, experientia idem evincit, & illius tantopere celebrati Hebraici Euangeliæ materia, sole clarius demonstrat.

Nam primò Epiphanius, cum hæresi 29. ut ante ostendimus, dixisset; *Euangelium illud Matthæi perfectissimum*;

Nazoræos habere. Apud ipsos enim clare, quemadmodum ab initio scriptum est Hebreæ literis, adhuc servatur: paulo tamen post, melius edoctus, contrarium sensit. Nam in eodem opere, hæresi 30. non plenum, sed corruptum & mixtum, vocat & *Genealogiam Christi refellans*, ait: & alia ad-dita, testatur.

Deinde Hieronymus, idem confirmat, disertis testimoniis. Ut in Matth. cap. 12. vers. 13. ubi addit ac proponit verba illius Euangeliæ, à Matthæo aliena, illaque attuta; In Euangelio, inquit, quo utuntur Nazarenæ & Ebionæ (quod nuper in Græcum, de Hebreo sermone, translatus, & quod vocatur, à plerisque, *Matthæi autheniscum*) homo iste, qui aridam manum habet, cementarius scribitur, & istiusmodi vocibus auxilium precans; Cementarius eram, mansibus vultum querians, precor te Iesu, ut miseri restinas sanuarem, ne surpiter cibos mendicem. Tale additamentum, recitat Hieronymus, in Matth. cap. 27. in Euangelio, inquit, cuius sape mentionem fecimus, superliminare templi, infinita magnitudinis, fractum esse atque convulsum, legimus. Hæc Hieronymus.

Accedit deinde, quòd illud pseudo-Euangelium habet historias, ex aliis Euangeliis, conflatas, partim ex Luc. 14. vers. 37. ad 41. partim ex vers. 27. mutatis nonnullis, & aliis, quæ nullibi extant, assutis. Idque ex Hieronymo in Ies. 65. in præfatione, liquet; & partim in Catalogo scriptorum Eccles. in vita Ignatii, simile quid extat. Sic enim ait; *De Euangelio, quod nuper à me translatum est, super personam Christi, ponit testimonium dicens; ego vero, & post resurrectionem in carne, eum vidi, & credo quia sic. Et quando venit ad Petrum & ad eos, qui cum Petro erant, dixi illi; Ecce palpate me, & videte: quia non sum demonium incorporeale: & statim tetigerunt eum, & crediderunt*. Quale etiam assumentum historiæ, apparitionis Christi, post resurrectionem, prolixum recitat Hieronymus, in vita Jacobi; Euangelium quoque (inquit) quod appellatur secundum Hebreos (& à me nuper in Græcum Latinumq; sermonem translatum est, quo & Origenes saepe utitur) post resurrectionem Salvatoris refert; Dominus autem cum dedisset Sacerdotem servo sacerdotis, ivis ad Iacobum, & apparet ei (Intrauerat enim Iacobus, se non comesurum panem, ab illa hora, quæ bibet calicem Domini, donec videret eum, resurgentem à mortuis) rursumque paulo post ait; Afferre ait, mensam & panem, & statim addidit; tulit panem, & benedixit ac frage, & dedit Iacobo Justo, & dixit ei; Frater mihi, comedere panem tuum, quia surrexit Filius hominis, à dormientibus.

Et Tom. 9. in Epistolam Pauli ad Ephes. cap. 5. ait Hieronymus; in Hebraico quoque Euangelio, legimus Dominum ad discipulos loquentem; *Et nunquam*, inquit, *lassis*, nisi cum fratrem videritis in charitate. Denique Euangelium illud, pro Matthæo genuino habitum, historiam mulieris peccatricis, quæ ad Christum deducta & accusata, continet (ut Eusebius historiar. Ecclesiast. lib. 3. capit. ultimo ait) quam Johannes capit. 8. describit, & rerum Euangelium Matthæi prorsus præterit. Ex quibus omnibus, maxima, pseudo-Euangeliæ, à Matthæo genuino, discrepantia, detractione, & additione varia, demonstratur. Quibus simul probandis, novum insuper, ab ineptis & impiis sententiis (quales tres sufficient) accedit argumentum.

Prima sententia, extat apud Hieronymum, commentariis in Micham cap. 7. sic enim Hieronymus ait; *Credisserique Euangelio, quod secundum Hebreos editum nuper translatus, in quo, ex persona Salvatoris dicitur; Modiculus me, mater mea, Spiritus Sanctus, in uno capillorum meorum. Quod repetitur, in commentariis Hieronymi, in Ezech. cap. 16*.

Altera sententia, est apud ~~Undem~~ in Esa. cap. 11. Sed juxta Euangelium eorum, quod, Hebreo sermone conscriptum, legunt Nazaras, descendit super eum fons omnis Spiritus Sancti: & paulo post: Porro in Euangelio (cuius mentionem fecimus) hac scripta reperiuntur: *Fæculum item est, cum Dominus ascendisset de aqua, descendit fons omnis Spiritus Sancti, & requievit super eum & dixit ei, Fis*

Fili mi, in omnibus Prophetis, exspectabam te, ut venires, & requiescerem in te. Tu enim es mea requies, tu es Filius meus primogenitus, qui regnas in eternum.

Denique hisce addatur quod recitat Hieronymus, Tom. 2. dialogo contra Pelagianos, lib. 3. In Euangelio, inquit, secundum Hebreos (quod è Chaldaico quidem Syroque sermone, sed Hebraicis literis, est scriptum, quo utuntur usq[ue] hodie Nazareni, secundum Apostolos (notanda est hæc sententia, Hieronymi), Euangeliū illud, non verè esse Matthæi, sed secundum Apostolos, dici) sive, ut plerique autem, juxta Matthæum (notetur hoc dici, ex aliorum sententia, quam jam non probat Hieronymus) quod etiam in Cesariensi Bibliotheca habetur) narrat historia; Ecce Dominus mater & fratres dicebant ei, ecce Johannes Baptista baptizat in remissionem peccatorum, eamus, baptizemur ab eo. Dixit autem iis, quid peccavi, ut vadam, & baptizer ab eo? nisi forte hoc ipsum, quod dixi, ignorantia est. (notetur hæc blasphemia) Et in eodem volumine: Si peccaverit frater in verbo, & tibi satisfecerit, septies in die suscipe eum. Dixit illi Simon discipulus, septies? Respondit Dominus, & dixit ei, Etiam ego dico tibi, usque septuages septies. Etenim in Prophetis quoque, postquam uncti sunt Spiritu Sancto, inventus est sermo peccati. Hæc ille.

Unde apparet, ex tam multis sententiis, ac narrationibus, nihil cum Matthæo, congruere penitus. Ex quibus omnibus, pseudo-Euangelii illius Hebraici, à priscis tanto-pere commendati, discrepantia, & dissidium, ab Euangelio Matthæi, maximum apparet: ideoque jure meritoque, ut humanum figmentum ac pseudo-Euangelium, qualia multa olim fuerunt (ut docet Origines Tom. 2. præfatione in Lucam, & Eusebius libr. 3. capit. 22. & Epiphanius hæresi 46. respondeat). Hæc de Euangelio Matthæi à priscis memorato.

Nam, quæ nostra tempestate, in lucem prodiere, diversam Matthæi Euangelia Hebraica: à Munstero, & Mercero, Latinè redditæ: ea nihil habent genuinum. Nam, ut toti antiquitati fuere ignota: sic styli sui indicio, additione, & detractione quadam, & maxima inter se, varietate, satisar-

guunt, à Judæis diversis, & eruditione disparibus, è Græco, aut Latino esse translata: ideoque nullam mereri auctoritatem. Qua de re, viri præstantissimi Johannis Merceri, judicium observandum. Sic enim, de priori Euangelio, loquitur in Notis, ad Thesaurum Hebrææ linguae, Sanctis Pagnini in radice, Ajin: Peccant ergo in hujus lingua puritatem, qui Ain præteritis, vel futuris verbis, jungunt. Quales sollicitos passim committit, qui Matthæum Euangeliam, Hebraicè convertit, Basilea, opera Munstero, excusum. Is, se lingue Hebraica ignoramus, prodit, sive Judeus, sive Christianus, fuerit. De altero vero, in præfatione versionis suæ, sic ait: Quod si Hebraicum exemplar (ne non Matthæi authenticum esse, tibi persuadeas) te quipiam movet, scito, ne Nazareorum quidem, quo usus Hieronymus, & quod plerique Syriacum fuisse credunt, autóγεφοι, meo iudicio, fuisse. Si enim autóγεφοi erat, cur in Graeca editione (cuiusquis, auctor fuerit, Hieronymo teste, non satis certum est) illa omis- sa; Cementarius eram: quod ab eodem citatur, in 12. capit. Matthæi. Item; modo me arripuit mater mea, Spiritus Sanctus: quod profert Ezech. 16. Nam Graeca editionis, qua ex-tat hodiè, auctorem non esse Hieronymum (ut quidam putarunt) hac satis superque ostendunt. Ut ut sit, hac satis purè scripta, si diligenter evolvas, nec, à veteris instrumenti nitore, procul abesse (et si non nihil Rabbinismi interdum adjunctum) compieris. Hactenus Mercerus. Quæ si Quinqueborzus, prius percepisset: non dubito: quin, ab Hebraici Euangelii, à Munstero editi, nova editione, opera Martini juvenis Parisiis Anno 1551. & impunis à laude illa abstinuerit, qua interpretatione sua, ait: Quod autem hoc ipsum sit Euangelium, quod D. Matthæus Hebraicè scripsit, ambigere quis possit? Ac sane quum pro eo, quod Matthæus, capit. 15. vers. 5. habet δέος, à Christo, Hebraicè fuerit propositum, οὐεβαί, ut Marcus demonstrat, in eadem sententia, cap. 7. vers. II. & in ea voce, ut res ipsa evincit, emphasis sit non exigua, exemplaria illa Judaica, vocem Matthæi, si genuina essent, minimè substituissent. Hactenus de Euangelio Matthæi Hebraico: inde satis liquet non à Matthæo, sed ab Interpretate ortum.

F I N I S.

Yyyy 2

FRAN-

FRANCISCI GOMARI,

S. S. Theologiae Doctoris & Professoris,

INVESTIGATIO

SENTENTIAE

ET

ORIGINIS SABBATI:

ATQUE

INSTITUTIONIS DIES DOMINICI,
CONSIDERATIO:*Ad reverendos & doctissimos, Confederati Belgii, Ecclesiastas.*

Fratribus suis, in Christo, honorandis, gratiam & pacem à Deo, per JESUM CHRISTUM.

DUAE potissimum (reverendi atq[ue] observandi Viri) de Sabbato ac Dic Dominicō, controversia existunt: quarum una, sanctificationis modum: altera, originem utriusque attinunt. Ac prior quidem, à p[ro]is atq[ue] eruditis hominibus, cum prīsa, cum nostra tempestate, adeo feliciter est expedita, ut recte medisoque, inter superstitionis Charybdis, & profanationis Scyllam, decursu, in versatu ac pietatis portum appulerint. Posterior verò, ita diffisi ratione, ab isdem est tractata, ut penitus aliquam disquisitionem, flagitare videatur. Siquidem, in vera utriusque origine, investiganda, quasi in brevi quodam confessus, in diversas sententias, servata fide compage, declinarunt. Quocirca, non alium ab officio mieo, facturus video, si ad ubiorem versatim hac in re dignoscende, indaginem, meam quoque pro modula, symbolam minime dereliquerem. Ea etenim ratione, speravi fore, ut menore negotio in propositis, de Sabbatho & diei Dominici origine, controv[er]sia, certa ab incertis, & probabilitate necessariis, dirimicerentur. Quod ut, majori praetatu compendo, prestaretur, insitum à genuina, doctrina de Sabbatho, sententia, ducentum existimavi: ut ea, quasi basi prefatā, & facis instar praeluciente, non solum scientia, sed etiam conscientia lectorum, consulereant. Quem laborem, non illebenter in me suscipi: ut eadem opera, & justa auditorum exspectationi, & honestissimo complursum, è vestro ordine, defidero, inservirem, meamque erga vobis observantiam, publico hoc testimonio, obsignarem. Ac propterea tenuem hanc operam, laudissimo nomini vestro, honoris & amoris testandi causa, inscripsi, & exalta vestro iudicio perpendendum subjeci. Nam, ut pro more, & candore vestro, aquis bonisque consularis, etiam atque etiam rogo. Denique precor, ut sanctissimas vestris laboribus clementer adspiret, vestrumque, in sancta religionis orthodoxa veritate & charitate conservanda, studium benignè secundet, ad nominis sui gloriam, & Ecclesie suæ. Groninga Anno CIC. ID. C. XXVIII. Nonis Septembri.

C A P. I.

De vocis Sabbati origine, & significatione.

1. OCIS Sabbati origo, alia vana, alia vera, statuitur.

2. Vana est ea, quæ vel impudente, profanorum hominum, contumelia, vel imprudente, psorum quorundam, studio, promanavit. Nam propterea silentio, ob rei indignitatem, involverent, nisi exempli utilitas, secus persuaderet: ut ea ratione, scopolis iis (in quos olim erudit, Hebreæ lingua neglectu, impegerunt) observatis, majori alacritate, eandem prosequeremur.

3. Etenim profani quidam scriptores, Hebream Sabbathi vocem, ex aliena lingua, partim Egyptia, partim Græca, pari utrinque inicieta, atque impientate, derivarunt.

4. Ac prius quidem, Appionis Alexandrini, figmentum est: cuius verba Josephus, secundo, adversus eundem, libro, non proculab initio illius, hoc modo recenset; Redde causam, quare Sabbathum nominatum sit. Ex alto enim (inquit) sex dierum itinere, inguinum ulceribus affecti sunt: & hac de causa, sepisma die, quiieverunt, incolumes constituti, in regione, qua nunc Iudea vocatur. Et appellarunt eam diem, Sabbathum, servata Egyptiorum voce. Nam, inguinis morbum Egypti vocant Sabbo.

5. Sic enim legendum omnino videtur, non autem (ut in Græca Basileensi, & Græco-Latina Genevensi) Sabbathos: quemadmodum perspicue ex subjecta, ejusdem vocis repeti-

tione gemina (quam suo loco, paulò post referemus) demonstratur.

6. Cui Appionis maledicto, affinis est Iustinus historici, variis mendaciis, consuta fabula, quam adspersit historiz, libri trigessimi initio, his verbis: Sed Egyptis, quam scabiem, & viscidinem, patuerentur, responso moniti, cum (Molem) cum agris, ne pestis ad plures serperet, terminis Egypti pelarent. Dux igitur exulum factus, sacra Egyptiorum, fato abstulit: que repentes armis Egyptis, dominum redire, tempestatibus compulsi sunt. Itaque Moses, Damascena, antiqua patria, repetita, montem Sina occupat: quò septem dies junio per deserta Arabia, cum populo suo fatigans, quum tandem venuisset, sepsimum diem, more gentis, SABBATUM appellatum, in omne annum, jejunio consecravit: quoniam illa dies, famem illis erroremque finierat. A quo insulso figmento, Tacitus, libri quinti historiarum initio, non multum abudit. Hæc de primo profano etymo.

7. Posterior verò, est Plutarchi (viri alioqui, de literis humanioribus, optimè meriti) indignum convitium. Qui ovum nostrum libro quarto, problemate quinto, peraccepit religionis Judaicæ (quam varie ac prolixè infectatur) odio, ut Levitas ab iis, sic Sabbathum, à misericordia, Græco-Bacchianum epitheto, deducit. Utque majori vocum similitudine, calumniam suam fucaret, & Judæos, à Bacchi cultura, minimè alienos esse, persuaderet, misericordia in misericordia (nisi forte librariorum sit error) depravavit.

8. Idque

8. Idque non solum, ex conjugatis, $\alpha\beta\zeta\sigma$ & $\alpha\beta\zeta\tau$, vocibus, & veterum ac laudatorum grammaticorum (ut *Hesychii*, *Suidae*, *Scholia&tis Aristophanis* &c., & *Eustathii ad Odysseum*, s) indicio; sed ex eo etiam, quem vocis hujus testem adducit, *Demosthene*, confutatur. Siquidem in oratione de *Corona*, editionis Wolfii pag. 150. olim vocibus hisce $\iota\omega$, $\alpha\beta\zeta\tau$, debacchatum *Aeschinem*, exprobrat.

9. Utque Hebrais, *Sabbatum*, non à $\alpha\beta\zeta\tau$ Græcorum; sic vicissim, nec $\alpha\beta\zeta\tau$ & $\alpha\beta\zeta\tau$ (ut conjicitur) à Sabbathi, apud Hebraos, abusu (qui, à furiosa Bacchantium intemperie, longissimo intervallo, dissidebat) originem traxit: sed aut, à Græco fonte; ut à Græcis istis, quos recentius auctioribus traditur: aut à *Saba*, quod Hebrais vinosum esse notat: ut hoc etymon; à nobilissimo Viro, literatorum ocello, *D. Heinso*, in eruditissimo *Aristarchos sacro*, acutissime observatum. Atque hæc de priori vana Sabbathi, à profanis hominibus, ad protervam illius despectionem, confusa origine.

10. Altera verò est, quam veteres quidam theologi, recto quidem animo ac scopo, sed aberrante nonnihil sententia, tradiderunt.

11. *Lactantius enim Firmianus*, De divino præmio, libro septimo, capite decimo quarto, ait; *Hic est autem dies Sabbathi: qui lingua Hebraorum, à numero nomen accepit*. Quasi videlicet, à voce, *Schebbangh*, id est septem (pro quo emolliendi soni gratia, vulgo, *Seba*, enuntiant) deducetur.

12. Neque alia, *Theophilis Antiocheni*, secundo ad Autolycum libro (qui Bibliothecæ sacræ, infertus) videatur sententia, quum ait; *Hic enim dies, qui ab Hebrais, Sabbatum, vocatur, Græcè, si quis interpretetur, septima dicitur*. Ubi obiter, interpretatio parumper dirigenda, ac pro, *Septima*, *legendum*, *Hebdomas*: ut res ipsa arguit. Atque hactenus, de vana vocis Sabbathi origine: quæ, ut indicio suo, sic & sacra lingua, & Scriptura divina, diluitur.

13. *Vera enim vocis illius origo, est à verbo Schabbath: id coque τετραγενίαν, cum eo conjungitur*, Levit. 23. v. 32. *Tischbion f=habbathicem, Cessabit Sabbatho vestro, & c. 25. 2. Schabbath f=habbath, cessabit Sabbatho.*

14. Significat autem *Schabbath*, primo generatim ac propriè, *desist*, sive *cessavit*, ut Gen. 2. 3. *desist*, (sive *cessavit*) ab omni opere suo: & Jerem. 31. 36. *desinent esse gens*: & Job. 32. 1. *deserunt respondere*: Nhem. 6. 3. *Quare cessaret hoc opus?*

15. Unde species, per synecdochen, aut *desist*, (sive *cessavit*) *esse*: aut operari *desist*, significat. *Esse* quidem *desist*, ut Jof. 5. 12. *desist manna* (quod *septuaginta interpretes*, *τετραγενίαν defecit*, vertunt) & Jef. 24. 8. *desist gaudium*. Deinde verò operari *desist*; ut Exod. 16. 30. *cessaverunt populus*: & cap. 34. 21. *cessabis*: id est, ab opere desistes: & Levit. 23. 32. *cessabitis*, *Sabbato vestro*.

16. Atque ita *cessare*, & *quiescere* ac *respirare*, velut synonyma, Exod. 23. v. 12. & 31. 7. *operari* verò, & *cessare*, tanquam opposita, Exod. 23. 12. & 34. 21. statuuntur. Unde similitudine quadam, de terra, à sui cultura, vacante, ac quasi cesante, usurpatur, Lev. 25. 2. & pleniori allegoria ac prosopopœia, Lev. 26. 34. & 43. exponitur.

17. Quam vocem (*Schabbath*) LXX. interpretes, Græcè *τετραγενίαν*, & *τετρακοσίαν*, sed frequentius *τετρακοσίαν*: nonnunquam verò, Hebraam vocem imitati, $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$ Exod. 16. v. 30. & Levit. 23. v. 32. & 26. v. 35. exponunt. Hæc de verbo *Schabbath*.

18. Ex quo, aptè nomen fœmininum, *Schabbath*, Exod. 31. 15. (per lyncopen, pro *schabbétheth*: ut rectè Aben Ezra, ad Exod. 16. v. 23. tradit) & synonymum ejus, *Schabbathon*, Exod. 16. 23. & 45. 2. & Levit. 23. 39. derivatur. Quod Græci Interpret. LXX. rarius $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, creberrimè verò, per numeri enallagen, $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, ut Exod. 16. 23. 26. & 20. 8. 10. Deut. 5. 12. 14. 15. &c. appellantur. Adeo ut in numerosa illa vocis hujus, in libris Mosis, repetitione, nullibi (si Exod. 31. 13. Numer. 15. 32. & 28. 10. exceptis) aliter expressisse comperiamus.

19. Quos sacri N. Testamenti scriptores saepius imitantur: ut Matth. 12. 1. 5. 10. 11. 12. & 28. I. Marc. 1. 21. & 2. 23,

24. & 3. 2. 4. &c. Idemque in libris Machabæorum frequens, 1. Machab. 2. v. 32. 34. 38. & 9. 34. 43. & 2. Machab. 15. v. 3. Sic etiam *Philo Iudeus*, libro de Abrahamo, ait; $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$ *τετρακοσίαν*. Et *septimam*, quam *Hebreis*, *Sabbata* vocant.

20. Ac propterea, quòd eruditus ille sacrarum literarum scholiastes, *Piscator*, ad locum Exod. 20. 10. de Græcis, illius sententia, interpretibus ait, *Pro $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, videatur legendum*, $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, alienius esse, perspicuè appetat. Sed Latini tamen, sine illa numeri permutatione, *Sabbatum* vulgo appellavunt. Atque hæc de vocis Sabbathi origine.

21. *Significatio* porro, alia est *prima*: alia inde *orta*.

22. *Prima*, est cessatio ab opere: seu requies, Levit. 23. 32. ut etiam contra Appionem, libro 2. *Josephus* attestatur. *Nam ha*, inquit, *voces, Sabbo, & Sabbathum, inter se maxime differunt. Sabbathum enim, secundum Iudeos* (*ἀναπονεῖν*) *cessatio est, ab omni opere: Sabbo vero* (ut ille affimat) *Ægyptis, inguinum morbum, significat. Quemadmodum & Philo*, libro de Abrahamo, *ἀναπονεῖν* interpretatur.

23. Sic etiam *Sabbatum*, Exod. 16. 23. & Levit. 23. 24. & 39. à LXX. interp. *ἀναπονεῖν* redditur: & auctor libri secundi Machabæorum, cap. 15. diem Sabbathi, modò, $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$ *τετρακοσίαν* illum quietis diem, versu 1. modò, rententa voce Hebrai, $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$ *τετρακοσίαν* vers. 3. nuncupavit.

24. Neque aliter fere LXX. interpretes: vel sacri Novi Testamenti scriptores, loquuntur; qui voce, $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, aut $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, Hebra utentes, ab interpretatione illius, abstinerunt. Nam quòd ad Heb. 3. 11. & 4. 3. *ἀναπονεῖν*, (non autem *ἀναπονεῖν*.) è Psalmo nonagesimo secundo, memoratur, illud tanquam vocis *Mnucha* (non autem *Schabbath*) interpretatione adfertur.

25. Ceterum Hebraam Sabbathi vocem, ob rei solennitatem, ac frequentem illius, inter Judæos, per Gentes dispersos, usum: ac denique ut, à profana ac communi quiete, distingueretur (ut in similibus *Adonai*, *Hallelujah*, *Hosanna*, *Pascha*, *Amen*, contigit) servarunt.

26. Siquidem ea vox, non de quavis cessatione ac quiete generatim: sed speciatim ac $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, de sacra: & quidem non Dei (ut quidem arbitrantur) sed de divinitus Ecclesiæ imperata, in Sacris Literis, usurpatur. Atque hoc modo, à voce *Mnucha* (quæ quietem generatim notat, Genes. 49. 15. Deuter. 12. 9.) distinguitur. Hæc de *prima* Sabbathi significazione.

27. *Orta* verò ex ea (per tropum quendam) acceptio, est varia.

28. *Primum* enim, per metonymiam, tempus Sabbathi, seu quietis, significat: quod in orbem perpetuo recurrens, cessatione ab opere, consecratum est. Estque vel *dies*, vel *annus*, cessationis.

29. *Sabbatum dies* est, vel cuiusque hebdomadæ, vel certi mensis.

30. Ac *Sabbatum dies cuiusque hebdomadae*, est unicum: nempe dies illius septimus, seu ultimus, Exod. 20. 10. 11. Qui $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, ob maximam recursus sui frequentiam, & quietis rigorem, Sabbathi voce (ut Exod. 16. v. 25. & 2. Reg. 11. v. 5. Jef. 1. 13.) intelligi solet. Unde LXX. interpretes, *diem Sabbathi*, Exod. 20. vers. 11. & 31. v. 15. $\tau\eta\pi\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$ *τετρακοσίου* illum quietis diem, paraphrasi quadam interpretantur.

31. Atque eò pertinet, illa apud *Suidam* expositio; $\alpha\beta\zeta\tau\alpha\beta\zeta\tau$, *ἰσθίειν τετράκοντα, οὐ κυλεῖν τετράκοντα*, *Sabbatum fuit septimus dies, circularis illius intervallis*.

32. *Sabbatum* verò *dies certi mensis*, est quod solennibus festorum feris divinitus, Lev. c. 23. & alibi, præfinitum. Nam quòd quidam Theologi, non indocti, Neomenias, Sabbathis hujusmodi annumeraverunt, divina auctoritate destituuntur. Quamvis enim certum sit, fuisse eas festas, ac sacrificiis peculiaribus insignes (Numer. 28. vers. 11. & 15.) nullum tamen, cessationis ab opere præceptum, in Sacris Literis reperitur. Neque interim verisimile esse negaverim, Judæos easdem, inter gentes, superstitione quadam, quasi Sabbathæ, celebrasse. Quo etiam pertinere videtur, illud *Horatii* (Libro 1. Satyra 9.) in

Judiciorum Neomenias dicterium, quum eas, *trigesima Sabbatua* (quod, ut *Adrianus Turnebus*, Adversar. lib. 14. cap. 18. monet, *trigesimo quoque die recurrerent*) appellavit. Hæc de *Sabbato* dicitur.

33. *Anni vero Sabbatum*, est *septimus quisque annus*: quo & à debitis, ab Israëlitis exigendis, Deut. 15. 1. & ab iis, in servitute, retinendis, versu 12. & à terra cultura, erat censandum: Levit. 25. v. 4. Unde, *annus cessationis terre*, vers. 5. & *Sabbatum terra*, vers. 6. & vulgo, *annus Sabbaticus*, nominatur. Cui anni *quinquagesimi* (qui *Iobel* vers. 12. dicitur) cessatio, consentit vers. 11. Qua de re, nonnulla eleganter *Gregorius Nazianzenus*, oratione 44. in sanctam Pentecosten, differuit.

34. Porro ex illa Sabbati, pro septimo die hebdomadis, significatione; alia etiam gradatim oriuntur. Primo enim, quoniam hoc *Sabbatum*, *septimanæ pars* est, & quidem, ob religionem, primaria, idcirco interdum, per synecdochem, pro tota septimana, usurpatur. Quemadmodum Levit. 23. 15. *Septem Sabbathæ*: quod LXX. interpretes, ἡτερομέτρα, ad loci sententiam accommodatè, translaterunt. Et Luc. 18. v. 12. *jejuno bis (in) Sabbatho*: hoc est, in hebdomade: & Matth. 28. v. 1. *Exremo autem Sabbatho*, quum luceceret, in *primum (diem)* ~~subsecutus~~ *Sabbati*, ut *Vulgata* versio transluit: hoc est hebdomadis: ut *Beza* sensum expressit.

35. Deinde vice versa, per reciprocam totius, pro parte, synecdochem, *ιερημάδας* septimanæ (nisi quis potius septimas, interpretari velit) pro, diebus septimis, hoc est *Sabbatis*, extra Sacras Literas usurpari, comperimus. Sic enim *Josephus de bello Judaico*, lib. I. cap. 5. τὰς ιερημάδας ἐπηγένετο

περπάνθος, τὰς ταῦτα τεκνίας, καὶ τὰς απόγεντας λαδίου. *Pompejus*, *observatus hebdomadis* (hoc est diebus septimis) quibus ab omni opere, propter religionem, manus abstineat *Judei*. Idemque contra *Appionem*, lib. 2. τὰς ιερημάδας, τὸ δέγματα ἀπεῖναι, τὸ ιερὸν hebdomade (hoc est, diei septimi) qua vacamus, consuetudo. Eodemque modo, 2. Mach. 6. v. 11. ἡγένετο τὰς ιερημάδας. & cap. 15. 4. ἀπεῖναι τὰς ιερημάδας. *colere hebdomadam*: hoc est *septimum diem seu Sabbathum*, ut vers. 3. ἡγένετο τὰς ιερημάδας, designat.

36. Adhæc *Sabbati*, pro hebdomade acceptio, alteram quoque, similiter gignit. Quum enim septima, septem dierum numerum, complectatur; inde fit, ut *Sabbati vox*, interdum *ιερημάδα*, hoc est, *septenarium*, significet. Quemadmodum Levit. 25. v. 8. *Septem Sabbathæ annorum*, subiecta hæc interpretatione, *septem anni*, *septem vicibus*, declarantur.

37. Denique *Sabbati vox*, *Metonymia quadam*, ad rem spiritualem, cuius signum est, transfertur: ut *Iesha. 66. 23. Erisque à Neomenia, in Neomeniam ejus, & à Sabbatho in Sabbathum ejus*: ut veniat omnis caro, ad incurvandum se coram me, ait *Yehova*. Quo etiam tropo, *ιερημάδα*, *Sabbati observatio*, Heb. 4. 9. usurpatur. Atque haec tenus, de *vocis Sabbathi origine*, & *significatione varia*: quibus nonnulla de *Sabbathi hebdomadæ*, *Judeis traditi ac culti* (unde *Ovidius lib. I. de Arte, culeaque Iudeo septima sacra viro*: & à *Martiale Judei, Epigr. I. I. epig. 4. Sabbathii dicti* institutione, subnectemus: ut eo commodius, ad religionis *Sabbati originem*, procedamus.

C A P. II.

De Sabbathi hebdomadis, Iudeis traditi, institutione: ac primum, nova.

HAEC autem *Sabbati*, *Judeis divinitus traditi, institutione*, citra controversiam duplex est: *nova & renovata*.

2. *Nova* est, qua Deus, *Sabbatum illud, primum, & à reliquis mandatis sejunctum, unico tantum mense, post reductos, ex Aegypto, Israélitas, elapo*, Exod. 16. I. *illud præcepit*.

3. Cujus historia ibidem inde à versu 23. descripta continetur; *Illud est, quod locutus est Yehova, quies Sabbathum sanctum (erit) Yehova cras: quod cocturi essent, coquise, & quod elixaturi essent, elixate: quicquid autem abundat, deponite vobis affervandum, in crastinum. Vers. 14. Et deposituerunt illud, usque in crastinum, sicut præceperat Moses, & non fecerunt, nec vermis in eo fuit. 25. Et dixit Moses; comedite illud hodie: quia Sabbathum (est) hodie Yehova. Hodie non invenietis illud, in agro. 26. Sex diebus, colligeris illud: die vero septimo (erit) Sabbathum: non erit, in eo. 27. Et fuit die illo septimo, & egressi sunt, ad colligendum, & non invenerunt. 28. Dixique Yehova, ad Mosem, quoniamque renuntiis, observare mandata mea, & leges meas? 29. Vide, quod Yehova dedit vobis, ipsum Sabbathum: idcirco ipse dat vobis, die sexto, cibum bidui: manete quisque in suo loco: ne exeat ullus, è suo loco, die septimo. 20. Et cessavit populus die septimo. Atque hæc est, *nova institutionis Sabbathi historia*.*

4. Ea autem (ut summam breviter præstringamus) par-

tim religionis *Sabbati mandatum*: partim *eventuum illius*, describit.

5. Ac *mandatum Sabbathi*, non solum propositum fuit, sed *tribus etiam illustribus*, per annos quadraginta, Exod. 16. 35. Jos. 5. 12. durantibus *miraculis*, confirmatum.

6. Quorum duo priora, ad *benedictionem Sabbathi*, pertinent, & in gemino cœlesti beneficio consistunt. *Primum* quidem fuit, quod Deus, in quietis *Sabbati* gratiam, pridie illius, duplex manna demensum, colligendum ac parandum, depluit: *alterum vero*, quod partem illius demensi, in *Sabbatum* usque depositam, præter naturam illius, à putredine immunem, cum populi ac ducum stupore, conservavit.

7. *Tertium* porro *miraculum*, ad *Sabbati sanctificationem*, editum, in eo situm est, quod Deus ipse fuit, die septimo, à demissione manna illius, cessavit, eumque à sex prioribus, ea ratione, secrevit. Unde perquam aptè *Theodoreus*, in Exod. 16. quæst. 32. ait, *Quum hominibus legem præcepisset quiescere, die Sabbathi docuit illos ipso facto, servare præcepit*. Hæc, de *mandato*.

8. *Eventus vero mandatis est duplex*, ac gradatim describitur. *Prior* est *Israélitarum transgressio: posterior*, est virtus hujus correctio. Cujus quidem, *causa prima ac remota*, statuitur divina, per *Mosem*, increpatio: *proxima vero*, est *Israélitarum resipiscientia: qua, ad Sabbathi observationem, sunt adducti*. Atque hæc de *nova Sabbathi institutione*.

C A P. III.

De renovata Sabbathi institutione.

1. **R**ENOVATA vero *Sabbati institutio*, est conjuncta illius, cum reliquis Decalogi mandatis, quarto loco, plenior repetitio. Eaque, tempore aliisque circumstantiis variata, est *duplex*.

2. *Prima* est; quæ, à Deo, in deserto, è monte Sinai, Exod. 19. 20. facta: quum Legem duarum tabularum, quinquagesimo, egressus ex Aegypto, die, Exod. 12. v. 17. cum 19. I. & II. promulgavit, Exod. 20. vers. 8.

3. *Secunda vero*, mandati de Sabbatho, repetitio, ea est, quæ per *Mosem*, jussu Dei, Deuter. 6. I. post annos qua-

draginta, Deut. 1. 3. Israélitum, in promissam Patribus regionem, brevi transfiguris, vers. 8. contingit: quum Decalogram, ad legum divinarum memoriam, atque obedientiam, firmorem, iterum proposuit, Deuter. 5. I. 7. & 6. I. 2. & paraphras quadam, etiam *Sabbati mandatum*, Deuter. 5. 12. 13. 14. 15. illustravit.

4. Quocirca hujus renovatae institutionis *Sabbati descriptionem duplarem*, sequenti tabella (commodioris intelligentia gratia) comparatè, ob oculos proponemus.

Exod.

EXOD. XX.

8. *Memento dies illius Sabbati, ad sanctificandum illum.*
 9. *Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum.*
 10. *Dies vero septimus, Sabbathum (est) Iehova, Deo tuo: non facies ullum opus tuum, aut filius tuus, aut filia tua, servus tuus, aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus, qui (est) intra portas tuas.*

11. *Nam sex diebus, fecit Iehova cælum, & terram, & mare, & quicquid est in eis: & quievit die illo septimo: idcirco benedixit Iehova dies Sabbati, & sanctificavit illum.*

5. *Atque hactenus, institutionis Sabbati, bifariam repetitæ, descriptio. Quæ constat, mandato officii, & confirmatione illius.*

6. *Mandatum autem, initio summatim proponitur: deinde vero, subjecta expositione, distinctè illustratur.*

7. *Ac proposito illius, Exod. 20. v. 8. his verbis; memento dies illius Sabbati, ad eum sanctificandum (seu ut eum sanctifices) traditur.*

8. *Complectitur autem, duo membra, mandati objectum, circa quod versatur, & officium demandatum.*

9. *Objectum, de quo præcipitur, est dies illius Sabbati, seu quietis sacræ. Nam ut, i., Græcus; sic fons illius, Ha, articulus Hebræus, citra controversiam, loco pronominis demonstrativi, sœpius usurpat: & eodem modo hic accipitur. Quippe Hasschabbath, per excellentiam, quietem illam sacram, à Deo scilicet, Exod. 16. 25. & 29. antè imperatam, designat. Quò etiam imprimis refertur illud, quod à Mose Deut. 5. huic mandato, explicationis gratia, adjungitur; quemadmodum præcepit tibi, Iehova Deus tuus.*

10. *Officium vero, circa diem Sabbati, ut in reliquis præceptis, uniuscujusque compellatione singulari, proponitur. Cujus (ut Philo, inter alia, libro, de Decalogo, ait) causa est, quia qui concionem alloquitur, non semper interdicit, aut præcipit: quum autem singulis admonentur, quid agere debeant, omnes docentur eadem opera, & quisque reddetur obsequientior, sibi dictum existimans. Quum vero, cum careatis, turbam comprehenditur, eodem alloquo, surdescit, turbam ipsam praetervenit sua consummatio.*

11. *Porro officium hoc, est duplex, & duobus quasi gradibus, mandatur. Prius est illius memoria: posterius vero, ejusdem sanctificatio.*

12. *Memoria enim, partim Sabbathum antecedens, ad sanctam paracletam (qua pridie ea parantur, quæ die quietis sacræ, ad victimum necessaria, Exod. 16. 34.) partim Sabbatho conjuncta gravissimis de causis, requiritur.*

13. *Harum autem quædam, est communis, cum aliis præceptis: quædam, propria.*

14. *Communis est, primum rei dignitas: quia, à Deo, originem dicit, & ad gloriam ejusdem tendit: deinde necessitas; quod rei mandata memoria, sit necessaria, partim ad rectam illius observationem, conditio, & gradus prævius, sine quo ad eandem perveniri non potest: partim ad fugam peccati. Ideoque Exod. 23. 24. præscribitur communiter; *Cave ne quando obliviscaris paci Domini tui, quod pepigit tecum.**

15. *Quamobrem alibi quoque generatim, omnium mandatorum Dei memoria, præcipitur (ut Deut. 5. 1. *Discite ea, & opere complete:* & 6. 6. *Erunque hac verba, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo*) & varia quoque signa, ac monumenta, quæ in oculos incurrent, ad eandem conservandam, præscribuntur. Quemadmodum Deut. 6. 8, 9. *Alligato ea, in signum manus tua:* & sunio, pro frontalibus, inter oculos tuos: denique inscribito ea, postibus domus tuae, & portis tuis. Similiter de fimbriis, ac filo hyacinthino, in eundem usum statuitur. Num. 15. v. 39. *Hoc esto vobis penitularium: ut videntes illud, memores sis omnium mandatorum legis, & facias ea.**

DEUT. V.

12. *Observa diem illius Sabbati, ad sanctificandum illum: quemadmodum præcepit tibi Iehova Deus tuus.*

13. *Sex diebus operaberis & facies omne opus tuum.*

14. *Dies vero septimus, Sabbathum (est) Iehova, Deo tuo. Non facies ullum opus tuum, aut filius tuus, aut filia tua, aut servus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuum, aut peregrinus tuus, qui (est) intra portas tuas: ut quiescat servus tuus, & ancilla tua, sicut tu.*

15. *Et memineris, te servum fruiſſe, in terra Ægypti; Iehovam vero Deum tuum, eduxisse te manu forti & brachio extento: idcirco præcepit tibi Iehova Deus tuus, ut observes diem illius Sabbati.*

16. *Ac speciatim quoque de festo azymorum primo (ut hic, de Sabbatho) simile extat statutum. Exod. 13. 3. Memento dies hujus, quo egressi estis ex Ægypto, è domo servorum: nam robusta manu, eduxit Iehova vos illinc: ne ergo comeditor fermentum.*

17. *Propria vero memorie Sabbati imperatae, ratio triplex appetit.*

18. *Prima est, ut recentem atque indignam illius, apud Israëlitas, Exod. 16. 27. oblivionem, obliquè innuendo, adversus similem culpm, amplius præmuniret. Quò etiam prior spectarat increpatio atque monitio illa, Exod. 16. 28, 29. *Quousque renuisti, observare mandata mea & leges meas? VIDETE, quod Iehova, dedit vobis illud Sabbathum.**

19. *Secunda ratio est, ut eo modo excitati, & attenti, adversus peculiaris poenæ periculum (cum propriæ ac capitales, in Sabbathi violatores, destinatae ac brevi faniendæ, Exod. 31. 14, 15. & 35. 2. Num. 15. 35. tum communis divinitus, contumaci populo, obventuræ, Jer. 17. 27.) cautores redderet.*

20. *Tertia denique est, quia illustrium Dei beneficiorum signum fuit ac monumentum destinatum, Exod. 31. 13. & 17. & 5. 15. & religionis descendæ atque exercendæ introductio: ut postea exponetur.*

21. *Ad quam memoriam, amplius firmandam, tanta cura, plurimis in locis (ut Exod. 23. 12. & 31. 13, 14, 15, 16. & 34. 21. & 35. 2. 3. & alibi passim) præceptum Sabbathi inculcatur atque extollitur. Neh. 9. 13, 14. & ad observationem illius, divinæ felicitatis & gratiæ præmio invitat Deus, Jes. 56. 2. & 4. & Jer. 17. 24, 25, 26. Atque hæc de Dies Sabbathi memoria: prima officii (hoc mandato comprehensi) parte.*

22. *Altera vero ac præcipua est, dici Sabbathi sanctificatione: quæ, prioris partis, finis statuitur. Quippe memoriam illius, in hujus gratiam, imperari, sequentibus his verbis; indicatur; *Ad eum sanctificandum: seu, ut eum sanctifices.**

23. *Quæ vox, quum varie accipi soleat: hoc in loco, nihil aliud est, quam à communi usu, ad sacrum, segregare. Id quod, & materia subjecta, & perpetua Sacræ scripturæ (quum de inanimateorum sanctificatione ac sanctitate agit) consuetudo demonstrat.*

24. *Quemadmodum de die, 2. Reg. 10. 20. Sanctificate cœtum: hoc est diem cœtus: de loco, 2. Chron. 7. 16. Sanctificavi domum hanc: de re, Exod. 29. 27. Sanctificato peccatus illud agitationis. Quo etiam sensu, sanctitas tribuitur, panibus sacratis, Lev. 22. 6, 7. & anno Jobel, Ibid. 25. 12. Ac similiter, dies Sabbathi, Exod. 31. v. 14. & 35. v. 2. sanctitas (hoc est, sanctus, sacer) Israëlitis, appellatur. Atque ita sanctificari, hoc mandato, jubetur.*

25. *Quæ sanctificatio duobus membris, continetur. Quorum primum est, religiosa diei Sabbathi, seu quietis sacræ, observatio. Quæ, ex hujus præcepti cogniti memoria, & reverentia, à negotiorum humanorum opere, ad obsequium, Deo legislatori, præstandum, cessatur. Unde Jer. 17. v. 24. ut sanctificetis, diem Sabbathi, exponit sequentibus, & non facias in eo, ullum opus. Deinde alterum, est quietis illius, ad publicum cultus Dei exercitum consecratio: ut ex contraria Sabbathi profanatione: quæ utrique parti (priori qui-*

ri quidem, Exod. 31. 14. Jer. 17. 22. & 24. posteriori verò, Jef. 58. 13.) opponitur, appetit.

26. Quomodo Sabbati sanctificatio, Exod. 20. v. 8. utrumque hoc membrum, complectitur: sed Deut. 5. 12. Observa dico illius Sabbati, ad illum sanctificandum, secundum tantum designat. Quæ varietas, ex diversa verborum (in mandati, de Sabbato, propositione) circumstantia, promanat: quoniam disertè, à diei Sabbati, seu quietis, observatione, tanquam scopus illius, distinguitur.

27. Quemadmodum vicissim, diei Sabbati observatio: quum à sanctificatione ejusdem, Deut. 5. 12. discernitur, solam illius quietem, speciatim denotat. Quando verò absolute ac separatim, sine illa distinctione (ut Exod. 31. 16. Observantiaque, filii Israël, Sabbathum ipsum, celebrando Sabbathum, per generationes, fædere perpetuo) generatim ponitur, utrumque similiter, & dici quietem sacram, & illius, ad solem Dei cultum exercendum, consecrationem, comprehendit. Nam, ut diei Sabbati quies sacra, & cultus Dei, imperatur; sic, in utriusque obedientia, observatio & sanctificatio Sabbati, consistit. Atque hæc de mandatis hujus propositione.

28. Cui, *expositio* opportunè subjicitur: ut & luce illius, mandatum intelligatur melius: & infra quodam stimulo, ad debitam obedientiam, alacriores reddantur. Ac prius quidem mandati membrum, uberior: posterius verò, strictum tantum declaratur.

29. Primum enim, *dies Sabbati*, distinctè explicatur: quum & *dies ille*, & *Sabbatum*, hoc est, quies illius, ordine commodo, describuntur.

30. Quis autem sit *Sabbati*, seu quietis divinitus imperator, dies, concinna dierum septimanæ, in sex priores, operi humano indultos, & septimum quieti sacratum, distinctione atque oppositione (ut Ezech. 46. 1. Sex dies operis, & dies *Sabbati*, distinguuntur) sapienter exponit.

31. Hac enim docendi via, summam hujus mandati æquitatem ac facilitatem demonstrat: ut iniquas, contumacis Israëlitarum ingenii, querelas, maturè præcederet, & ad promptiorem Sabbati cultum, stimularet.

32. Quum enim Deus, Israëlitarum absolutè dominus (ut pote creator ac redemptor eorum) non tres tantum, quatuor, aut quinque, (ut jure poterat) sed sex priores, cuiusque hebdomadæ, dies, ipsorum negotiis, indulserit, solum verò septimum, quieti sacræ, suoque cultui, vendicarit, quid æquius, quid facilius, desiderarint? Idque etiam *Aben Ezra*, ad Exod. 20. rectè observans, ait; *Omnibus diebus septimana, homo se occupat, in negotiis suis necessariis, & ecce hoc die, consentaneum est, ut se se segreget ac quiescat: prosper Dei gloriam.*

33. Idque his verbis, Exod. 20. 9. *Sex dies operaberis, & facies omne opus tuum: cum generatim, tum speciatim*, denotatur.

34. *Generatim* quidem, quum ait; *Operaberis*: hoc est, (ut Hebræa vox *Tagnabud* significat) ministerio ac laboribus corporis, teipsum exercere licebit. Hoc enim in loco, non præceptum; sed permisso: non necessitas; sed libertas, indicatur. Idque octavum præceptum, quo operandi officium, citra controversiam, præscribitur, Eph. 4. 28. & mandatorum decem, prima & secunda tabula, confusionis expers, distinctio, evincit.

35. Verumtamen, hæc operandi libertas, infinita non est, sed, sanctorum feriarum exceptione, circumscribitur. Quas scilicet, vel Deus, pro summa sua potestate, Ecclesiæ imperat: ut Levit. 23. vel magistratus, pia gravique de causa, suis subditis, legitimè injungit. Cujusmodi sunt, quæ, aut ad jejunia ac supplicationes publicas, in adversis (ut Joël. 2. 15. 16. præscribitur exemplum) aut ad gratias Deo, in secundis, solenniter ac sancta hilaritate, persolvendas (ut Esther 9. 21. & 1. Machab. 4. 59. cum Joh. 10. 22.) diriguntur. Atque hæc de *operatione generatim*, sex diebus indulta.

36. *Speciatim* verò, *operandi modus*, sua periphrasi, & circumstantiis, ita explicatur; *Et facies omne opus tuum*. Primum enim, periphrasis est, quum vox, *Operaberis*, definitur; *Facies opus*, scilicet servitii: ut vox Hebræa, *Mlacha* (licet per Catachresin, latius etiam, imo & ad creatoris o-

pus, Genes. 2. vers. 2, 3. extendatur) designat.

37. Unde LXX. interpretes, *Mlacha*, Exod. 12. 16. ἡμέρα λατρείας opus ministracionis, transstulerunt. Ac propterea etiam, ad ampliorem rei evidentiam, interdum, *servus*, vocula, adjicitur. Nam quod Exod. 12. 16. simpliciter à Moysi, de feriis Paschalibus, dicitur; Non fieri *ullus Mlacha* (opus) in iis: illud in ejusdem mandati repetitione, Levit. 23. 7. & 8. Non facietis, nullum *Mlechibz gnabboda*, id est, opus servitus, exponit.

38. Deinde *opus servitus*, cujus in Sacris Literis fit mentio, aliud est *sacrum*; quo Deo servitur: ut 1. Chron. 9. 19. in opere servitus: quod LXX. interp. ad rem accommodatè ἡραλτηρια, opera publica functionis, interpretantur: aliud verò, non *sacrum*, sed *commune*, ad negotium humanum pertinens: ut Lev. 23. 21. *opus servitus*: quod LXX. interp. ἡραλτηριο, & Vulgata editio, *opus servile* exponit.

39. Deinde opus hoc commune, vel *omne*, vel aliquod, esse tantum potest. Ac propterea, non indefinitè hic dicitur; opus (ut in eadem sententia, Exod. 31. 14. & 15. 12. fecerit in ea opus) sed distinctè additur; *Tuum*, & *Omne*.

40. *Tuum* enim (ut res ipsa indicat) non *sacrum*; sed *commune*: & quidem non *vitiolum* (quia illud, cum Dic legi legislatoris sanctitati, Psal. 5. 5. tum Legis totius materia, ac scopo, repugnat) sed *licitum*, *negotii aut laboris tui*, *opus* (quo tibi aliis, functione hoc postulante, Joh. 1. 8. vel saltē non vetante, inservis) includit: *Omne* verò, nullum hujusmodi, sive *œconomicum*, sive *politicalum* sit, excludit.

41. Cujusmodi etiam, *opus œconomicum*, est *victus*, *Sabbato* requisiti, die sexto imperata præparatio, Exod. 6. 23. Unde etiam, *Justini* historicæ fabula, falsa appareat, qui lib. 31. *Sabbatum*, *jejunio sacratum*, narrat: & *Ostrovus Augusti* dicterium, refellitur: qui in epistola ad Tiberium (telte *Suetonio* lib. 2.) ait; *Ne Iudeus quidem, mi Tiberi, tam diligenter Sabbathus jejunium servat, quam ego bodes servavi: qui in balneo, denum post horam primam nolti, duas buccas manducavi priusquam ungis inciperem.*

42. Atque hæc quidem de *prima distinctionis hebdomadæ*, in sex dies operarios, parte: unde, & quis dies, *Sabbati* seu quietis, non sit, expresse cognoscitur: & quis sit, oblique, per oppositionis consequentiam, indicatur. Quippe quum unus sit hebdomadæ dies, & sex priores, non sint: septimum esse, concludi potest.

43. *Secunda* verò, *propositæ distributionis*, pars, his verbis definitur, versu 10. *Dies verò septimus* (erit) *Sabbatum lebove, Deo tuo*. Septimus autem, cujusque hebdomadis, non alias, quam ultimus, qui eandem finit, designatur: qui, revolutione perpetua, diei septimo, à creationis initio, omnino respondet. Idque inter cetera, attributum illius, *Sabbatum* (quod non alio, quam ultimo illo hebdomadæ die, celebrandum erat) luculenter demonstrat.

44. *Sabbatum* verò, hoc loco non quietem (ut antea versu 8. ubi à die distinguitur) sed diem *Sabbati*, seu *sacrum*, ab operibus, quietis notat: ut Exod. 16. 29. & 31. 16. & alibi: quemadmodum, in vocis illius significatione explicanda, supra ostendimus. Ideoque frustra, *Philo Indicus*, libro de Abrahamo, ita argutatur; *Vates Sabbathum Hebreorum, septimum quemque diem, quietem nominat: non (us quidam putant) quia post sex diesrum spaciis, populus abstinebat, à consuetis operibus; sed quia septenarius numerus, tam in mundo, quam in nobis, confessione omnino, habetur pacatissimus, & à seditione, bello, contentione, alienissimus.*

45. Cur autem dicatur, *Sabbatum est, lebove Deo tuo*, paulò post opportuni exponetur. Atque hæc de *primo observationis*, diei *Sabbati*, membro: nempe quiesnam *Sabbati*, seu quietis, sit dies.

46. Alterum est *Sabbatum*, seu *quies*, illius: cuius amplitudo, *subjecti* sui, & *objecti*, universitate describitur.

47. *Subjectum* enim, seu illi, in quibus, ea ab opere celsatio, requiritur, sunt omnes, in populo Israëlico, *homines*, & *jumenta*: ut, specierum enumeratione, declaratur.

48. *Homines* enim, ad hujus quietis observationem obstricti, sunt duorum generum, *Israëlite* & *peregrini*.

49. *Isra-*

49. Israëlitae autem, in prefectos & subditos, distribuuntur. Prefecti (ut relatio sequentium ostendit) patris familias pronome masculino, *Aita*, tu vir (quod matrem familias, synecdochice etiam includit) denotatur. Subditi vero, propria eorum, in liberis (filios ac filias;) & in ministrantibus, servos atque ancillas, distinctione, declarantur.

50. Peregrini vero, seu adveni, sunt qui intra Israëlitarum portas: hoc est, per synecochen, in eorum regione, degebant. Id quod, LXX. interpres, paraphrasi ita illustrant, *εἰσιν λατροὶ, οἱ παραγόντες τὸ οἴνον, οἱ ἀδενοί, qui τοινῦν habitat.*

51. Ne vero ea, quæ, de ministrantium & peregrinorum quiete, mandantur, pro immitti Israëlitarum ingegno, negligenterunt, idcirco Moses parem eorum, hac in re, rationem esse definit. Deut. 5. 14. *Ut quiescat*, inquit, *servus tuus, & ancilla tua, sicut tu*. Et Exod. 23. 12. cessationi imperata addit; *Et respiret* (hoc est, recreetur) *filius ancilla tua & peregrinus*. *Hec de hominibus, quibus, Sabbati quies, imperata.*

52. Quibus, jumenta quoque adjunguntur: & quidem (ut res flagitat, & Moses exponit) omnia. Nam quod Exod. 23. generalius & indefinite dicitur; *Aut jumentum tuum:* quodque, aliqua eorum recensione, Exod. 23. 12. *Aut bos tuus, aut asinus tuus*, illustratur: illud Deut. 5. 14. his verbis; *Aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuum*; plenissima phrasim, definitur.

53. Eaque jumentorum, à laboribus cessatio præcipitur: *primum*, ut opus misericordia, Deo accepta. Ut Proverb. 12. 10. dicitur; *noscit* (id est, curat) *justus vitam jumenti sui: sed miserationes improborum*, sunt crudeles: & Johan. 4. 11. ob multitudinem etiam jumentorum, urbi Ninivæ, percipit Deus. *Desinde* vero ac potissimum, hominum gratia, imperatur: non solùm, ut eo modo, misericordia assuecerent; sed imprimis, ut ipsi, cum suis liberis & servis, Sabato quiescere possent: quod jumentis regendis occupati, à laboribus cessare, non valerent. Utrumque autem à Moysi traditur, Exod. 23. v. 12. *Die autem septimo, cessato: ut quiescat bos tuus, & asinus tuus*. Atque hæc de subjecti quietis sacræ (seu, cui quies imperata) amplitudine.

54. *Objetti* vero, hujus quietis, seu operum, à quibus cessandum est, amplitudo similis est: quæ universitate, hoc modo, exponitur; *Non facies*, *Col mlacha*. Quod LXX. interpres, expressio Hebraismo, Exod. 20. 10. & Deut. 5. 14. ita reddunt; *καὶ ποιῶν τὸν οὐρανὸν τῷ οὐρανῷ*. *Non facies* (in eo) *omne opus*: ubi paraphras ista, *in eo* (quæ Jerem. 17. 24. *Ut non facias*, *in eo*, *ullum opus, exprimitur*) obser-vanda. Quos interpres, Vulgata versio Latina (ut sèpe solet) imitata, in Exodo habet; *Non facies, omne opus (in eo:)* & sine imitatione Levit. 23. 3. *Omne opus, non facies (in eo:)* sed in Deuteronomio, licet eadem paraphrasi, mutato tamen Hebraismo, elegantius interpretatur; *Non facies (in eo) quisquam operis*.

55. Nam, *Col*, apud Hebreos, propriè quidem, est nota universalis, *omnis vel omne*; sed interdum tamen, per Catachresin, nota est particularis, scilicet, aliquis ullus, aliquis, vel aliquid, ullum: ut Deuteronom. 27. v. 21. Maledictus, qui cubat cum *Col*, *omni* (hoc est, aliqua, sive ulla) *bestia*. Quæ significatio trita est, quando negandi adverbium, antè aut post, accedit. Tum enim, non particularem (ut Græci Latinique sermonis proprietas, non omnis, pro aliquis non, enuntiat) sed universalem negantem, frequenti usu, constituit. Quemadmodum Psalm. 143. 2. *Non justificabuntur coram te, Col chai, omnis* (hoc est, ullus) *vivens*. Quod secutus Apostolus, eodem sensu, Rom. 3. 20. & Galat. 2. 16. ait; *non justificabuntur, μηδὲ οὐκ ὁμοίοις* (id est, ulla) *caro*. Sic etiam Levit. 16. 17. *omnis* (hoc est, ullus) *homo, non erit*: seu nullus homo erit. Atque hoc etiam modo, in proposito Sabbati mandato, accipitur; *Non facies, Col mlacha, omne (pro ullum) opus*: seu nullum opus facies.

56. *Opus* autem (ut in primo oppositionis membro; *Facies omne opus tuum*) servitii, seu ministeri intelligitur: & quidem commune, non vero sacrum, hoc est, quod Deus, vel lege ordinaria prescrivit, Joh. 7. 23. Matth. 15. 5. (qua-

lis etiam ad Prophetas, aut ad locum, facro conventui destinatum, profectio, 2. Reg. 4. 23.) vel extra ordinem, ad miraculi divini gloriam, tanquam summus Sabbati dominus efficit, aut imperat: ut Luc. 13. v. 16. Johan. 5. v. 8. 9. & 7. 23. & 9. 14. Qua de re, adversus Marcionem lib. 2. cap. 21. rectè Tertullianus. *Nec Sabbatis enim inspicis legem, opera humana, non divina prohibentem. Si quisdem sex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera, tua. Septima autem die, Sabbata Domino Deo tuo: non facies in ea omne opus. Quod? nique tuum. Consequens enim est, ut ea opera Sabbatho auferret, que sex diebus supra indexerat, tua scilicet, id est, humana & quotidiana. Item; Nunc certa est distinctio Sabbathi, humana, non divina opera prohibentis. Ideoque qui Sabbathio lignatum ierat, mortis datum est: sumum enim opus fecerat, Lege interdictum. Qui vero arcum Sabbathis circumulerant, impune gesserunt. Non sumum enim opus, sed Dei, ex precepto scilicet ipsius administraverunt.*

57. Nam quod sacerdotes Matth. 12. 5. *in templo Sabbathum profanare, & tamen, sine crimine esse*, dicuntur, illud, neque huic interdicto, neque sibi, contradictione ulla, repugnat. Quippe hoc loco, profanare Sabbathum, non propriè denotat, mandatum illius sanctificationem, violare; sed metaphorice (ob quandam, cum profanatione atque operum communium effectione, similitudinem) pro eo, quod est, opera corporalia facere, usurpat. Hinc rectè Thomas Aquinas 2^a. quæst. 122. art. 4. ad 3^m. *Sabbatum violent, id est, corporaliter in Sabbatho operantur.*

58. Opera autem, quæ vetantur, non quidem sola, sed tamen præcipua, sunt ea, *ὅπου τοῦ ζεμού βίον ή πολεμόν*, quæ ad querendum ac parandum victimum, (pertinent) ut Philo, *τοῖς κορυφαῖς*, exponit. Qualia, à Mose & Prophetis, nonnulla (quod iis frequentius, Sabbathi præceptum, violarent) recensentur, & ad abstinentiam eorum, divini favoris ac felicitatis promissione, invitantur, Jerem. 17. 24. 25. & ab operatione eorum, communi, ira Dei & exiit, intermissione, absterrentur, ibid. vers. 27.

59. Siquidem, in Sabbatho, hæc nominatim prohibentur; arare & metere, Exod. 34. 21. calcare torcularia, Nhem. 15. onera gestare, & vehere, ibidem, & Jerem. 17. 21. 22. commercia, emptionis, & venditionis, exercere, Nhem. 10. 31. & 13. 16. 17. ligna colligere, Numer. 15. 32. ignem accendere, Exod. 35. 3. cibum parare, Exod. 16. 24. è suo loco, ad opera hujusmodi exire, Exod. 16. 29. Quo etiam pertinet, causis agere, & jure dicendo occupari: ideoque Cæsar Augusti & Senatus, apud Iosephum, Antiquitatum lib. 16. cap. 10. extat decretum; *Iudei ne cogarentur, ad praestanda vadimonia Sabbathis, aut pridié Sabbathorum, post horam nonam, in parasceve*. Ex qua, operum Sabbatho vetricorum, recensione, reliqua similia (etsi, ad victimum, non pertineant) sunt colligenda.

60. E quorum tamen numero, ea eximuntur, quæ rerum nostrarum, aut proximi, necessitas postulat: seu quæ salva misericordia in crastinum differri, nequeunt. Matth. 12. 1. 4. & 7. 11. Luc. 13. 15. & 14. 5. Quod, quum minus intelligenter olim Judæi, non pauci eorum, quod Sabbathio adversus hostes, se se tueri, nefas esse judicarent, supersticiose ac miserè perierunt: ut i. Machab. 2. 37. & 41. & Josephi, de bello Judaico, lib. 1. c. 5. describitur.

61. Ceterum hæc stricior, ab omnibus humanis operibus ac negotiis, explicata quies, Sabbatho, cum Expiationis festo fuit communis: ut Lev. 23. 3. & 28. ubi de utroque, eodem modo, universè præscribitur; *Nullum opus facite*. Neque obstat, quod de Azymorum feriis, Deut. 16. 8. etiam statuitur; *Non facies opus*: & de eodem Lev. 23. 7. & 8. deque Pentecoste, versu 21. ac de Clangoris, vers. 25. deque Tabernaculorum, vers. 35. & 36. feriis præcipitur; *Nullum opus servile facies*. Hoc enim (ut Aben Ezra, in suis ad Exod. 12. commentariis, observavit) non absolutè dictum est; sed intellecta, parandi cibi, exceptione: quæ, per ellipsis, brevitatis causa omittitur. Id quod, de Azymorum festo, disertè, in prima illius institutione, à Mose Exod. 12. 16. fuerat expressum, his verbis; *Nullum opus, facies in iis: veruncamen quod comedendum erit, unicunque anima, illud solum*

solum parabitur vobis. Cujus loci sententiam brevius quidem, sed eleganter tamen, *Vulgatus interpres*, ita reddit; *Nihil operis facietis, in eis, exceptis his, quae ad recessum pertinent.* Atque haec de prima sanctificationis Sabbati parte: seu, de quietis Sabbati, tempore, & modo.

62. Altera vero (quae alibi uberiori explicatur) in Decalogō breviter tantum perstringitur: quum ad ista verba; *Dies vero sepius Sabbatum est* (ut Lev. 23. 1.) *Iehova, Deo tuo*, hoc est, ad cultum, veri atque aeterni Dei, ac redemptoris tui, sacramum. Unde, & *Sabbata sua*, Levit. 26. 2. Ies. 56. 4. Ezech. 20. 20. & *Sabbatum sanctitatis Iehova*, Exod. 16. 23. & *sanctitatem* (hoc est, rem sanctam) *Iehova*, Exod. 31. 15. appellat. Nam, ut dies hebdomadæ septimus, Sabbato, hoc est quiete, sanctificatur: sic quies illa, veri Dei cultu. Ideoque iniquè (ut ait Augustinus de civitate Dei lib. 6. cap. 11.) *Seneca reprehendit etiam Sacraenta Iudeorum, & maxime Sabbathum: inutiliter id facere eos affirmans, quod per illos singulos, septimos interpositos, dies, septimam fere partem, arias sua perdant vacando, & multa, in tempore urgentia, non aegendo, ludantur.*

63. *Cultus autem hic, partim est publicus: partim, publico inserviens, privatus.*

64. *Publicus, synecdochice, à parte sua, convocatio sancta, dicitur: Levit. 23. 3. Sex diebus, sicut opus: die vero septimo, Sabbatum cessationis, convocatio sancta (est).*

65. Quæ, duabus officiis, continetur. *Quorum prius, est Ecclesia, in locum sacrum, ad publicum Dei cultum exercendum, Psalm. 122. 4. conventus.* Ideoque locus ille, extra templum, metonymicè *synagoga*, seu congregatio, Matth. 4. 23. & alibi, nuncupari solet. *Alterum vero est, cultus ejusdem, exercitium.* Nam, si finis propositus, in conventu desit: aut finis, executione effectoque, careat, convocatio sancta, esse non potest, Isa. 1. v. 12, 13.

66. Cæterum publici cultus exercitium hoc, partim externum est: partim, internum.

67. *Externum est, id quod ad corporis officium pertinet.* Idque *primum, in orationis, cum Deo, communicatione: deinde, in Sacrificiorum præscriptorum usu ac donis, consistit.*

68. *Oratio autem, una est, qua Deus, Ecclesiam, altera, qua Ecclesia Deum compellat: in utraque autem, cum Deo communicat.*

69. *Primum* quidem, quum ipsum, per sacerdotes, prædicatione verbi sui, alloquentem, attente ac reverenter, audit, Malach. 2. 7. Act. 13. 27. & 15. 21. cui simile est Deut. 31. 11, 12, 13. & Nehem. 8. 3. 6. *Deinde*, quum vicissim Deum alloquitur. Unde, ab hoc usu, imprimis templum, *domus orationis*, Isa. 56. 7. Matth. 21. 13. & *synagoga*, metonymicè (quod orationi esset sacra) ab Euangelista, Actor. 16. v. 13. (ut & à Philone, ad Gajum) *ac similiter à Irenæo, Satyra 5.* (ut recte Turnebus, Adversar. lib. 1. cap. 19.) *Proseucha:* eodemque modo, Ecclesiasticis scriptoribus, *Oratorium*, nuncupatur.

70. Cæterum haec oratio Ecclesia, est qua sacerdotes, aut soli, pro populo, Numer. 6. 23. &c. aut una, cum eo, Nehem. 8. v. 6. vel, Dei opem ac beneficia, implorant: vel illum, pro acceptis creationis, præsertim, & redemptionis, beneficiis, gratiarum actione concelebrant, Psal. 100. v. 4. & 68. 27. & 26. 6. 7. 12. & 95. 2. 6. 7. In quem etiam finem, scriptus est Psalms nonagesimus secundus, qui, *Anticum ad diem Sabbati, inscribitur: quo, opera creationis, & conservationis Ecclesiam, collaudantur.* Quam ad rem, etiam Psalms centesimus undecimus totus, egregie spectat. Atque haec, de primo publico, atque externo Sabbati cultu.

71. *Secundus, est religiosa sacrificiorum, die Sabbati, præscriptorum oblatio, Num. 28. v. 9. ac contemplatio, Psal. 26. 6. 8. & 27. 4. & 84. 2. 3. 11.*

72. Nam quod ad circumcisionis, & Paschatis, Sacramenta spectat, ea non Sabbato; sed peculiaribus suis diebus, erant adstricta, Genes. 17. 12. & Exod. 12. 3. nec administratio eorum, sacerdotibus, in convocatione sancta; sed patribus familiis privatim, quodam privilegio, divinitus sunt commissa, Gen. 17. 23. & Exod. 12. 3. 6. Unde Philo Iudæus,

invita Moys, de Paschate ait; Pascha nominant. Quo tempore, non ut alias plebei homines, victimas adducunt ad altare, maclandas sacerdotibus; sed jubente lege, tota gens sacrificatur pro se quisque, maclat hostiam, suis manib; iuncto verso populo, celebrante letas epulas, quisque se gerit, pro sacerdote. Similia idem in libro de Decalogo, repetit.

73. *Ultimus* denique publicus atque externus Sabbaticulus, est donariorum, seu sacerorum donorum, in convocatione sancta, collatio. Quæ, licet non sit expressa, non male tamen, ex solennium atque annuorum festorum, convenientia generali, colligi solet: quum in iis disertè hoc prescribatur, Deut. 16. 16, 17. *Tribus viisibus compareto quotannis, omnis mas tuus, ante conspectum Iehova, Dei tu, in loco, quem elegerit, in festo Azymorum, & in Festo Septimanarum, & in Festo Tabernaculorum: sed ne compareto, ante conspectum Iehova, vacans. Quisque, prout donatum est manus sua, pro benedictione Iehova, Dei tu, quia donavit te. Sic & Exod. 34. v. 20. de festo Azymorum.*

74. Quibus etiam donariis, commodè excipiendis, arca quædam, in templo tandem fuit collocata, 2. Reg. 12. 10. quæ propterea *Gazophylacium*, Marc. 12. 41. & Luc. 21. 1. & Syriaca voce, *Corbona*, Matth. 27. 6. (à Corban, hoc est, dono, Marc. 7. 11.) appellatur. Atque haec de externo, publici cultus divini, die Sabbati, exercitio.

75. *Internus vero cultus, est animi sanctitas, cum externo illo cultu, conjuncta.* Quæ, vivam in Deum, creatorem ac redemptorem suum, fidem, & resipientiam sinceram (hoc est qdum ac fugam vitii, & amorem studiumque virtutis) complectitur. Quoniam, si ea absint, Sabbatum profanum, Deoque exolum: sin adsint, sacrum ac Deo acceptum, constituitur. Isa. 1. 12, 16, 17. & 66. 1, 2, 3. Amos 8. 5. 6. Psalm. 51. 18, 19. Isa. 56. 2. & 58. 13. Hactenus, de publico Dei cultu.

76. *Privatus vero est, qui, extra convocationem sanctam, observatur. Eamque partim, antecedens: partim, consequitur.*

77. *Antecedens, est diligens dignitatis, publici illius cultus, consideratio, & matutina opis Dei ad Sabbatum recte sanctificandum, invocatio: qualis Marc. 1. 35. denique promanans inde, seruum latumque, cultus illius videndi, unaque cum Ecclesia exercendi, Deoque obtemperandi, desiderium, Psal. 26. 8. & 27. 4. & 35. 18. & 111. 1. Eccles. 4. v. 17. Quo etiam illud spectat: Psal. 122. 1. *Letatu sum, dico inibus nubis; Dominum Iehovam adoramus.**

78. *Consequens vero, publicum Dei cultum, privatus, tribus potissimum gradibus, continetur.*

79. *Primum, est sancti publici cultus peracti, & verbi studi, operumque divinorum, meditatio atque examen, Psal. v. 2. Actor. 17. 11. Alter est familiaris ac proximi, in vera religione, noscenda atque observanda, institutio, Deut. 6. v. 6. 7. & 11. 18, 19. operumque misericordiae, exercitium, Jes. 58. 3. ad 14. Postremus est sancta ac benigna hilaritas: ut ex affini festo, Nehem. 8. 10. 11. & Judæorum praxi perpetua, Judith. 8. 5. colligitur.*

80. Atque haec de quietis, diei septimi, sanctificatione. De qua multa, eruditæ atque aptæ, Philo Iudæus: quæ ab aliis etiam observata: quibus consentaneè, ad Exod. 20. 8. Alien Ezra ait; *Ecce Sabbatum datum est, ad consideranda Dei opera, & meditandum in Lege ejus.* Similiter R. David Kimchi, ad Psal. 92. die Sabbati canendum, ait; *Dies Sabbati, gratus est Deo, pra reliquis septimana diebus: quia homo, in eo, conversus est, a negotiis hujus mundi: & anima illius pura est, ab occupationibus corporis, & sese exercet in sapientia, & servitio Dei.*

81. Cæterum haec sanctificatio, primus est Sabbati, seu quietis sacræ finis: alter vero est typus ac destinata, peculiaris cuiusdam quietis, cum Dei, tūm Israëlitarum, significatio: ex mandati, de Sabbato, propositi atque expositi, confirmatione subiecta (quæ alterum, institutionis Sabbati, membrum est) elucebit.

82. *Confirmatio enigm mandati, de Sabbato, tribus rationibus, constat.*

83. Prima, quietem Dei spectat: quod, ad eam significandam,

candam, Sabbatum sit destinatum, Exod. 20. v. 11. Nam ut Deus, absoluto totius creationis opere, septimo die quiete; sic idcirco, hoc est, ad illius creationis absolutum, ac quietis suum, monumentum ac meditationem, Psalm. 92. 1. 5. Exod. 31. 17. dei Sabbato benedixit, cumque sanctificavit. Benedixit enim non tantum sermone, quum sanctam vocavit, Exod. 16. 23. sed etiam opere: quum peculiare beneficium, in illius gratiam contulit, Ib. 16. 24. & 29. sanctificavit vero partim mandato suo, quum ad quietem sanctam secrevit, vers. 23. & 25. partim quietis suae exemplo: quum manu demissionem septimis diebus, seu Sabbatis, intermisit, v. 26.

84. Ceterum illa, à creationis operibus requies non pro humanæ infirmitatis modulo: sed pro omnipotentis ac beatæ essentia perfectione intelligenda. Nec enim lassatur, aut defazigatur Iehova, qui creavit terminos terra, Jes. 40. 28. Ac concinnè, de Deo, August. tom. 3. De Genesi lib. 4. cap. 8. ait; Ipse, nec quum creavit, defessus: nec quum cessavit, refecitus est. Et Gaudentius, tractatu de Exodilectione, 8. Requies igitur Dei, non laboris remedium; sed cæpitorum finis est operum. Atque hæc de prima quietis Sabbati, ad rem sacram significandam, ratione.

85. Relique vero dñi, Israëlitarum quietem, partim corporalem, partim spiritualem, spectant.

86. Secunda enim, observandæ quietis illius, ratio fuit, ut esset signum ac monumentum, redēptionis ac quietis, à misericordiis, Ægyptiacæ servitutis, operibus, Deut. 4. 20. per admirandam Dei gratiam ac potentiam, Deuter. 7. 1. 2. 8. donatæ. Id quod Deut. 5. 15. declaratur hoc modo; Et me minaris, te servum fuisse, in terrâ Ægypti, Iehovam vero Deum tuum eduxisse te, manu forti, & brachio extenso: idcirco præcepit tibi Iehova Deus tuus, ut observes dum illum Sabbati.

87. Tertia ratio est, ut sit sacrum, salutaris cum Deo fœderis (eoque & quietis spiritualis, eo comprehensæ) signum, verumque atque ordinarium, Israëliticæ Ecclesiæ, sacramentum: ut proposta à Deo definitio, demonstrat, Exod. 31. 13. & 14. (ut etiam Ezech. 20. 12.) *Sabbata mea servate.* Nam signum est, inter me, & inter vos, per generationes vestras, ad cognoscendum me, Iehovam esse, qui sanctifico vos. *Observate ergo Sabbatum:* quia res sancta est vobis. Et Ezech. 20. 20. *Sabbata mea sanctificate: ut sint signum, inter me & vos, me Iehovam, esse Deum vestrum.*

88. Qua in re etiam, quies spiritualis duplex, Sabbati quiete corporali, typicè adumbrata & obsignata continetur. Una, est beneficium divinum: altera, officium humanum.

89. Quies, quæ beneficium divinum, est liberationis, à peccati & mortis servitute, ob futurum mortis Christi meritum, per vivam fidem apprehensum, donatio. Qua ratione, de Sabbatis etiam, Col. 2. 17. dicitur; *Quæ sunt umbra rerum futurorum: at corpus, est Christi.*

90. Hæc autem quies inchoatur in hac vita, sanctificatione, Rom. 6. v. 6. 12. & justificatione, Rom. 5. 1, 2, 3. perficitur vero, post hanc vitam, glorificatione: seu vita æternæ, donatione. Eaque de causa in primis, Heb. 4. 1, 2. re quies Dei, quam scilicet donat, appellatur.

91. Quæ requies, prima fœderis, inter Deum & Israëlitas, parte continetur. Qua de re, inter alia, quæ præclarè, de Sabbati otio, differit (Cyrillus, in Johannem lib. 4. cap. 51. ait; *Cessare namque ab omni opere, septimo, idest, ultimo die, jubet: futuram sanctorum requiem, hinc significans, quando laboribus hujus vita liberati, sudore corporum deterso, beatam, cum Christo (ut à quodam Prophetæ dicitur) & jucundissimam vitam, agent.* Item; *Laudabile igitur Sabbati otium, sanctorum vitam in requie, atque sanctificatione, tunc futuram ostendit, quando omni hujus vita cura deposita, bonis æternis fruenteruntur.* Et rursus; *Illam igitur vitam Sabbatismus significat, in qua, omnibus bonis, cum Christo viventes fruemur, peccato radicibus extirpato.* Denique sic ait; *Nam qui peccato servivimus, & illecebris voluptatis, Diabolo nos vendidimus, justificari per fidem Christi, ad verum & sanctum perveniremus Sabbatismum, libertatem gratia indui & bonis*

divinitus resplendescenses. Atque hæc de quiete, quæ beneficium divinum est, ac Sabbati quiete fuit obsignata.

92. Quies vero quæ officium humanum est, & ex memoro rati sanctificationis beneficio oritur, est perpetua, ab omnibus vitiis operibus, cessatione. Quæ in hac vita, inchoata, Math. 16. vers. 24. Gal. 5. vers. 17. in altera vero, perfecta existit.

93. Ac de inchoata Jesaias cap. 58. 13, 14. ait; *Si aveneritis à Sabbato, pedem tuum, ne facias id, quo delectaris, die sancto meo, & vocaveris Sabbathum delicias, sanctum Iehovam, honoratum, honoraverisque ipsum, non exercendo vias tuas, non prestando id, quo delectaris, aut loquendo verbum: tunc, oblectantem te, in Iehovam veham te super excelsa: & faciam, ut fruaris, possessione Iacobi, patrii tui: quia os Iehovam loquitur.*

94. Ac recte Cyrillus in Jes. 56. 2. ait; *Hujus igitur cessationis, in Sabbato, virtus, otium & cessationem, à pecatis, & carnis cupiditatibus figurabat.* Quæ, debita Deo requies, altero ac relato fœderis membro (quo Israëlitæ se vicissim, Dei sui populum, ad obsequia obstrictum, profitebantur) indicatur. Hoc enim nihil aliud est, quam, à vitijsa voluntate sua, cessare, justamque Dei, tanquam domini creatoris ac redemptoris voluntatem perficere; Malach. 1. 6. & 1. Corinth. 6. 20. Quod officium, & Judæis & nobis commune, Sabbato fuit adumbratum.

95. Quæ typica, quietis Sabbati, significatio, illustri Isaïæ Prophetia, explicatur, quum de Ecclesia Christiana, ex gentibus colligenda cap. 56. v. 1. &c. ita vaticinatur; *Sic ait Iehova, observate ius, & exercete justitiam meam: nam proxime salus mea ventura est, & justitia mea revelanda.* Beatus mortal is (qui) fecerit illam, & filius hominis qui prehenderit illam, observans Sabbathum, ne profanet illud, & observans manum suam, ne faciat malum. Nam ita ait Iehova, de Eunuchis, qui observaverint Sabbathum meum, & elegerint id, quo delector appreenderintque fædus meum: etiam datus sum eis, in domo mea & intra muros meos, spatiū & nomen melius, quam filiorum aut filiarum: nomen perpetuum datus sum eorum cuique, quod non excindetur. Alienigenas vero, qui adjunxerint se Iehova, ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Iehova, ut sint ei servi; quisquis observaverit Sabbathum, ne profanet illud: & apprehendentes fædus meum, adducam ipsos quoque, ad montem sanctitatis mea, & letificabo eos, in domo orationis mea, holocausta eorum & sacrificia eorum, accepta erunt, in altari meo: nam domus mea, domus orationis, vocabitur omnibus populis.

96. Quò etiam spectat, de spirituali, ac divino Christianorum cultu, prophetia, Jes. 66. 23. *Eritque de neomenia, in neomeniam ejus (hoc est, alteram) & de Sabbatho, in Sabbathum ejus (seu alterum) ut veniat omnis caro, ad incurvandum se coram me, ait Iehova.* Hæc de inchoata, à vitiis operibus quiete, in hac vita.

97. Perfecta vero, quæ in altera vita speratur, ab Apostolo describitur, Hebr. 4. 9. *Itaque reliquus est aliquis Sabbatismus (hoc est Sabbathi, seu quietis observatio) populo Dei: & versu 11. Studeamus igitur ingredi, in requiem illam.* Atque hæc, de mandati confirmatione.

98. Ceterum ea Sabbati, Judæis traditi, institutio, per synecdochem (qualis, in reliquis quoque Decalogi præceptis reperitur: ut perfectio eorum, quum inde, Moses & Prophetæ, seu omnia eorum mandata, dependeant, Matth. 22. 40.) alia quoque complectitur. Ac speciatim quidem, similia propriaque Israëlitæ festa, Levit. 23. 38. & Num. 28. 9. quæ Sabbatho non erant adstricta, sed certis ac præfinitis diebus observanda. Quò etiam sacrificia quotidiana, & sacrorum locorum, à profanis omnibus negotiis secretio, Marc. 11. 15, 16, 17. ac similia, referuntur.

99. Unde Philo Judæus, libro de Decalogo, ait; *Quarto vero (præcepto) de festis diebus & Sabbathis in summa præcipit: deque votis atque sacrificiis, atque purgationibus & cetero cultu religioso numinis.*

100. Deinde vero generalem, sancta, certis ac SUFFICIENTIBUS temporibus (ad verbis divini ministerium, ac publicam veræ religionis institutionem, atque exercitium, virium-

viriumque reparationem) à mundanis negotiis ac curis, va-
eatio, ut genus, specie sua, synecdochice ac proximè intel-
lectum, hoc quarto Decalogi mandato continetur.

101. Hoc enim, & gloria Dei, creatoris ac redempto-
ris, rectè noscendi, ac publicè etiam colendi, Ps. 68. 27. 2-
morum, & debita, salutis nostræ, ac proximi, procurandæ,
dilectio, Prov. 29. 18. Luc. 11. 28. Rom. 10. 14. 17. & Eph. 4.
11. 12. Heb. 10. 24. necessariò requirit.

102. Ideoque ad eam rem, non solum certa atque ordi-
nata tempora (prout Deus, non perturbationis est auctor, sed
pacis: omniaque, decenter ac secundum ordinem, facienda,
1. Cor. 14. 33. 40.) sed etiam SUFFICIENTIA. Non
sufficient autem, si riora fuerint, quam quæ Israëlitis im-
perata. Quandoquidem Deum clementissimum, hac in re,
magna, erga rigidæ cervicis ac querulum populum, indul-
gentia, usum esse, sine ulla controversia, constat: & in-
qualis illa sex dierum Israëlitis indultorum, & septimi Deo
consecrati, comparatio demonstrat. Vide thes. 32.

103. Quumque scholæ Christianæ, sint necessaria, mini-
strorum verbi, seminaria; idcirco hoc etiam mandato (tan-
quam causæ, suo effecto) comprehendi, rectè statuitur.

104. Quæ generalis Sabbati præceptio (speciali, per sy-
necdochen, uti ostendimus, inclusa) omnes, ante & post
Christum, homines, æterna charitatis lege, in terris obstrin-
git: sed Sabbati & similium jussio specialis, tantum Judæo-
rum populum, ad correctionis tempus, Heb. 9. 10. tanquam
Christi venturi umbra, Col. 2. 16, 17. & antiqui foederis sa-
cramentum, Ezech. 20. 20. atque legalis quædam pædagogia,
devinxit, Galat. 4. 3. & Hebr. 9. 10. Christo verò exhibi-
to ac crucifixo religio illius abrogata est, Col. 2. v. 14. 16.
Galat. 4. 10. Hebr. 8. 8. 9. 13. etsi ad tempus aliquod, usus
Sabbati, cum nonnullis ceremoniis, pro libertate Christiana
(sine ulla, necessitatibus ac cultus, opinione) prudenter,
atque ex salutis, infirmiorum Judæorum, studio (ne eos, à

fide Christiana, averterent) ab Apostolis fuerit retentus,
1. Cor. 9. v. 20. Act. 16. v. 3. & 21. 24. cum 26.

105. Neque huic abrogationi, obstare potest, illa Ju-
dæorum exceptio, quod Sabbathum, *paltum seculi*, Exod.
31. 16. (ut & circumcisio, Genes. 17. 13. & Pascha, Exod. 12.
24.) appellatur. Quia *gnholam*, id est seculum, propriæ
diurnum tempus (à *gnhalam*, occultare: quod eo, res ab-
oleri, atque ita occultari, soleant) generatum designat. Et
interdum quidem infinitum ac termini expers; sed *læpius* ta-
men suo termino *finitus*, idque vel *præteritus*, vel *futu-
rus* (ut Latinis, *Olim*, inde derivatum) notat.

106. *Præteritus* quidem; ut, *dies seculi*, Deut. 32. 7. *se-
mita seculi*, Jerem. 18. 15. *termini seculi*, Prov. 22. 18. id est,
prisci temporis, seu termini antiqui: *Tacni à seculo*, Jes. 42.
vers. 14. hoc est, longo tempore, jam diu.

107. *Futurum* verò tempus, variè definitum, significat:
Ac primò *vite* humanæ *curriculum*, 1. Sam. 1. 22. de Samuele;
Maneat ibi, usque in seculum: & 27. 12. Sicut Latinis, se-
culum, & Cræcis à, teste Aristotele, De cœlo lib. 1. cap.
9. & Matt. 13. 22. *solicitudo* à à seculi: hoc est à *par* in
Luc. 8. 14. exponitur. Deinde diurnum illud, *ad labilem*,
annorum quinquaginta, *spatiis*, Deut. 15. 17. *Eru subi ser-
vus* (in) *seculum*: hoc est, ad Jubilatum, Levit. 25. 39. 40.
Præterea, Jerem. 25. 9. *Vastitatem seculi*, dicuntur: que tam-
en annorum septuaginta spatio, erant terminandæ. Den-
que diurnum illud temporis, ad Christi mortem, inter-
vallum, seculi voce, in loco objecto, Exod. 31. 16. intelligi-
tur. Quia novum fœdus, veteri illo abrogato, erat institu-
endum, Jerem. 31. 32. Heb. 8. 7. 8. 13. ac templum deltru-
endum, & sacrificia (qualia etiam, ad Sabbati religionem, e-
rant necessaria, Num. 28. 9.) abolenda, Daniel. 9. 2. 6. 27.
Quare, ex *paço seculi*, Sabbati Judaici perpetua observatio,
demonstrari non potest.

C A P. IV.

De Sabbati origine.

1. **H**isce jam de septimi diei hebdomadæ, ad sacram
quietem, Judæis traditi, *mandato & confirmatione*
illius, explicatis, reliquum est, ut ad ampliorem rei intelligen-
tiæ, duas, eadē re, *questiones* nonnihil expendamus. Qua-
rum prima (quæ, ex præcepti, de Sabbato, confirmatione,
exurgit) de origine illius, hæc est; *An dies septimus heb-
domadae, ad quietem à cultum Dei, jam inde, à mundi hu-
jus creatione absoluta, sit institutus?* Altera verò (ex manda-
to, de Sabbati observatione, promanans) de septimi diei
circumstantia, ambigit; *An unus, è septem hebdomada die-
bus, perpetuè in orbem recurrens, ad cultum Dei, ex quartis
præceptis sententia, sit observandus?* De quibus, dissentanea
sunt Theologorum judicia: quocirca, veritatis studio, or-
dine ac sincerè, easdem expendamus.

2. Ad primam questionem, quod attinet, plerique anti-
qui Patres (ut postea liquebit) constanter negant: contra
veterum pauci, sed recentiorum theologorum plures, variè
affirmant: nos bona, bonorum venia, primam illam, anti-
quissimorum illorum Patrum, sententiam, Sacris Lit. magis
congruentem, arbitramur, hisce freti argumentis.

3. Quorum primum est, quod qui contra sentiunt, mi-
nus solidis causæ suæ firmamentis, innitantur: quod examen
eorum (uti spero) declarabit.

4. Primum enim, ac primarium, quod Judæi quidam,
multique Christiani auctores, proferunt, ex historia Gen.
2. 2. 3. deducitur; *Quum autem* (inquit Moses) *perfecisset* *Dens*, *die septimo*, *opus suum*, *quod fecerat*, *quievit die se-
ptimo*, *ab omni opere suo*, *quod fecerat*. *Et benedixit Deus*
dies septimo, *& sanctificavit ipsum*. Verum hic locus, mi-
nus idoneus est, ad illam religionis Sabbati antiquitatem sta-
tuendam. Quamvis enim narrationi (de absoluta mundi crea-
tione, ac Dei, die septimo, quiete) benedictio ac sanctifi-
catione Sabbati subjiciantur, ea tamen, tum temporis accidisse,
non asseritur: neque, ex loci circumstantiis, evincitur.

5. Ea enim, à Mose, perquam opportune, hoc loco in-
seruntur, non quasi eadem tempestate essent gesta; sed ut
ostenderet, hanc perfecti orbis, & quietis divinæ, die se-
ptimo, historiam, perpetua Israëlitarum, memoria retinen-
dam. Quandoquidem Deus, quum Moses hac scriberet,
jam antea, paulò post eductos, ex Ægypto, Israëlitas, Exod.
16. in ejus rei monumentum, atque imitationem, dici se-
ptimo benedixerat, ipsumque sanctificarat. Et sicut Deus ini-
tio, in mandati de Sabbato, è monte Sinai repetitione,
Exod. vigesimo, hanc sententiam posuerat: sic eandem, ad
majorem Israëlitarum, in septimi diei quiete observanda, ex-
citacionem, hujus historiæ occasione, in descriptione illius,
reponere & inculcare, voluit.

6. Neque est, cur quispiam *objiciat*, talem rei, longè
post factæ, cum historia, ante gesta, connexionem, ac pa-
renthesin, simili Sacrarum Literarum ac bonorum auctorum
carere exemplo: quia exemplum, non est requirendum, ubi
res ipsa (ut modo, hic fieri, ostendimus) rectæ ratione
consentit.

7. Deinde *exempla*, si quis desideret, non est cur ea longè
arcessamus. Siquidem, in hac ipsa historia (de qua agitur)
enarranda, Flavius Josephus, vir disertissimus, illustre doc-
umentum præbet. Sic enim Antiquitatum Judaicarum lib. I.
cap. 2. ait; *Atque ita mundum sex diebus universum*, &
omnia qua mundo continentur; *Moses facta esse dicit*; *septima*
autem requievisse Deum, & ab operibus cessasse. QUAM-
OBREM ETIAM NOS, VACATIONEM A LABO-
RIBUS, PER HUNC DIEM, CELEBRAMUS; ap-
pellantes eam SABBATUM: quæ vox, requiem, Hebraeorum
lingua, significat. Ovum ovo magis non est simile quam,
Mosis & Josephi Mose explicantis, narratio: ut pluribus,
jam non sit opus.

8. Sed ecce alterum quoque in ipso Mose, Exod. 16. se-
le offert exemplum. Nam eodem in loco, ubi dici Sabbati,

à Judæis observandi, institutio narrata est; historiæ de manna occasione, ea inseruntur, quæ posteris temporibus, strumento demum tabernaculo & arca, imo post annos quadraginta, contigerunt: sed Mose tamen hæc scribente, jam evenerant.

9. Sic enim Exod. 16. 33. *Dixit etiam Moses, hoc est verbum, quod precepit Iehova, plena mensura Homer, afferuanda est, ex ea, per etates vestras: ut videant panem illum, quem vobis edendum dedi, in hoc deserto, postquam eduxi vos, e terra Egypti.* 34. *Quare, edixit Moses, Abaroni, accipe unam unam, ubi ponas plenam mensuram Homer mannae: & depone ipsam ante conspectum Iehova, afferuandam, per etates vestras.* 35. *Quemadmodum precepit Iehova Moysi, sic depositus est eam Aaron, coram Testimonia ipso, afferuandam.* 36. *Filiis autem Israëlis, edebant mannam istam, quadraginta annis, donec pervenirent, ad extremitatem Regionis Chanaeæ.*

10. Quibus omnibus ritè consideratis, liquere satis arbitror, ex illa, Genes. 2. 3. sententia, Sabbati, à condito mundo, originem ducendam, minimè demonstrari. Atque hæc de primo ac primario, quod objici solet, argumento: cui accedunt alia, sed minori verisimilitudine ac pondere.

11. Secundum enim (quod à Simlero Exod. 20. aliisque adducitur) est hujusmodi; Patriarchæ ante Mosem, pro sua in Deum pietate, religionis, & reparationis virium, stata habuerunt tempora: ergo septimum hebdomadæ diem, ad eam rem observarunt. Consequentia vero infirma est: partim, quia nihil vetat, quominus alio tempore idoneo, ad religionem publicè exercendam, convenerint: partim, quia neque de Sabbatho, à Patriarchis observando, ullum extat præceptum, neque observati illius, minimum, in Sacris Literis, vestigium appetit.

12. Nam quamvis posteris eorum, Israëlitis, septimus dies, in creationis absolutæ, & quietis divinæ, monumen-tum, sit institutus, an propterea, eundem Patres obser-vant? aut observandum noverint? Neque enim septimi diei, præ cæteris, religio, ab ullâ retinet, aut dici necessitate (alioqui, & nos ea adstringeret) sed à libera ac prudenti Dei, populum suum, variè gubernantis, voluntate dependit. Quare, secundum etiam hoc argumentum, concidit.

13. Tertium vero, ex Noachi, in arca constituti historia, Genes. 8. 10. & 12. depromptum, pluma levius est: ut quod, mera & aliena nitatur conjectura. Noach quidem, post aquarum diminutionem, septem dies exspectavit, antequam vice altera (non prima) emisisset columbam: deinde alios septem dies, priusquam eam rursus emitteret. Sed, an inde rectè concluditur, Noachum in arca, cum familia Deum septimo hebdomadis die, singulari modo, co-luisse?

14. Quanam enim, verisimili ratione, probari queat, diem illum septimum, fuisse ultimum hebdomadæ diem? Nam septimus, hoc in loco, non dicitur, relatè ad mundi originem, seu primum hebdomadæ diem, de quo quæstio est: sed ad eum quo primum columbam emisit: ut Genes. 8. 8. dicitur; *Emisit columbam, ut wideret, num levata esset a quis superficies terra: altera deinde emissio, ita describitur, versu 10. Expectavit itaque adhuc septem dies alios, & iterum emisit columbam illam ex arca.*

15. Deinde, quid si etiam ultimus fuisse, hebdomadæ dies, an ex emissionis columbae opere, die illo septimo, cessatio-nis ab opere, ad cultum Dei singularem, obseruatæ conjectura, valeret? Ideoque rationem illam tertiam obiter, & tanquam opinionem, perstringit tantum Simlerus, ad Exod. 20. quum ait; *in historia quoque diluvii, columba, ex arca, emissa, septenario dierum intervallo, SABBATI RATIO-NE VIDENTUR.*

16. Neque magni momenti ac roboris, est quarum, pro adversa sententia, argumentum: quod ex illis Dei verbis, Exod. 16. 23. adfertur: *Illudest, quod dixit Iehova: quia Sabbathum sanctum est Iehova cras: quod cocturi essetis, coquite hodie: & v. 25. Dixisse Moses; comedite illud hodie. Nam Sabbathum hodie est Iehova.* Ergo, inquit, Sabbati, tanquam inter Israëlitas, celebris ac noti, sit mentio: neque

hic primum instituitur; sed tanquam res antea instituta, propter mannae collectionem, violandum non esse, à Deo præcipitur.

17. Verum negatur, primum ac partim, Antecedens: quia minus recta versio adducitur; *Sabbatum sanctum est Iehova cras.* Non enim EST (cui objectum argumentum videtur inniti) sed ERIT, supplendum; ut res ipsa indicat: crastinum enim ac futurum non est, sed erit. Quod autem sequitur: Nam Sabbathum, hodie est Iehovæ: illud non, ut ante Mosem notum ac celebre: sed ut prædictione Mosis notum jam redditum, profertur.

18. Deinde, consequentia etiam infirma est: nullum enim illius celebritatis Sabbathi, inter Israëlitas, aut notitiae antecedentis, indicium reperitur.

19. Siquidem versu 23. duo continentur: *primum* est cor-rectio stuporis, & relationis, ducum populi: qui duplex mannae demensum, à Deo, sexto die datum, & à populo collectum, cum admiratione obserantes, Mosi recensuerant versu 12. Ei enim stupori, occurrit versu 23. *Hoc est, quod dixit Deus,* iisque verbis mandatum, versu 6. præmissum, de colligenda, die sexto, dupli mannae mensura (quo præmissio, de ea re divinitus danda, includebatur) iis in memoriā revocat. *Alterum* vero est, duplicitis illius mensuræ mannae, finis: nempe, ut partem illius residuam, in crastini diei septimi usum parent, ac reponant: quod dies ille, sacra-dus esset, quieti ac Domino. Idque verbis illis, quies *Sabbatum sanctum erit Iehova,* seu Domino, perspicuum est. Eaque ratione Sabbathum prænuntiatum atque institutum. Ideoque quartum argumentum, est infirmum.

20. *Quintum* porrò, est hujusmodi; Si ultimus dies, è septem, quieti, à Patriarchis, non fuerit dicatus, quomo-do dierum, in hebdomadas, distinctio potuit observari? Quomodo etiam memoria creationis rerum, & finis crea-tionis, septimo die factus, tempore Patriarcharum aliter retineri; Sed facilis est solutio. Etsi enim, diei Sabbathi consecratio, ad hebdomadarum distinctionem, utilissima sit: Patriarchis tamen, non fuit, ad eam rem, necessaria.

21. Quum enim Adamus, pridie diei septimi ac quietis divinæ, viribus & ratione valens, fuerit creatus: quomodo id ignorari? Quumque diu, cum Methusalacho; & hic, cum Semo; Semus denique, cum Abrahamo & Isaaco, vi-xerit, quid ni potuerunt dierum creationis, & septimi quietis divinæ, meminisse: & idoneis temporibus Deum cole-re, & ad posteros, illam temporum notitiam, Deique cul-tum traditione propagare, etiamsi septimi diei cultus abfuerit?

22. Præterea, quod si quoque, ista hebdomadarum distinc-tio, ante Mosem defuisse: ac primum divinitus, per eum, Israëlitis, Sabbathi institutione, atque hebdomadæ de-finitione esset tradita: an idcirco Patriarchis, creationis dies fuisse ignotus? Nonne mensium, annorum, & tempesta-tum anni discrimina, Lunæ Solisque cursu, designata ipsiisque non ignota, memoriam illam, facile conservassent? Et quid si ipsos etiam latuisset, quo die, orbis primum fuisse creatus, an ideo mensium dies, ad cultum Dei necessarium, non potuissent distinguere, Deumque, orbis conditorem, celebrare? Quare, neque hoc argumentum, efficax com-peritur.

23. Quod denique non pauci, septimum hebdomadæ diem, non solum à Judæis, sed à profanis etiam gentibus religiose obseruatum cultumque, afferunt: ac propteræ inde colligunt originem illius, non ad Mosis tempora, sed ad mundi absoluti primordium, referendam; illud dupli erore laborat: quia, nec antecedens ratio certa: nec conse-quentia firma.

24. Nam quod, rationi munientæ, Clementis Alexandri-ni & Eusebi dicta, prætexunt, ea parum, apud attentiores, ad hanc quidem rem probandam, merentur fidei. Siquidem verum est, quod ajunt, Clementem hoc affirmare, Stromateon libro 5., *Septimum sacram diem, non tantum Hebrei, sed etiam Graeci norunt:* & Eusebium (Clementem secutum) De præparatione Euangelica lib. 2. cap. 7. sed quād pa-rum aptè ac presè illud, ex Hesiodo, Homero, aliisque poëtis, probent, res ipsa arguit: quum poëtæ illi, de aliis Zzzz (ut di-

(ut dici solet) Clemens verò & Eusebius, de cepis, loquantur.

25. Cujus rei (ut ea, quæ ex Homero, & Callimacho, proferunt: nec in eorum reliquis jam scriptis, comperiuntur, præterea) specimen illustre, in Hesiodi sententia (quam, velut antesignanum quendam, in prima acie collocant) apparet. Hæc autem est, *πεντηκοστή μέρα τοῦ μηνὸς οὐρανοῦ*, qui versus est *μετὰ* Hesiodi sextus: quem eruditè (ut omnia) nobilissimus D. Heynsius, sic reddit; *Primum novilunium, quartaque, ac septima sacra dies.* Cui ratio, à Poëta, subjicitur; *Huc enim, Apollinem aurensem, genuit Latona.*

26. Atque ita *Proclus* (quem *Moscopulus* etiam sequitur) ait; *Anovilunio exorsus, laudat tres, τὴν ὥλην, sic vocans novilunium, ab ἡρῷ quartam, septimam: & omnes, sacras dicens: septimam verò etiam, ut Apollinis natalem, celebrans.* Ideoque Athenienses eam, tanquam *Apollinarem, laurum ferentes, honorare.* Quare, quum de septimo mensis die, & quidem Apollinis natalitio ac sacro, aperte loquatur Hesiodus, minus aptè, ad septimum hebdomadæ diem, accommodatur. Quum nulla hic sit alia, quam generalis quædam, in septimi dici appellatione, similitudo: quam Clemens Alexandrinus, illusione usus, intellexisse videtur. Quod profecto, à seria disputatione, & à proposito scopo, aberrat.

27. Idque etiam Clemens ostendit, dum addit; *Soloni elegia, septenarium numerum valde celebrant: hoc enim ad rem similiter, non pertinet, ut ex libro 6. Stromateon liquet, ubi, de eodem prorsus argumento, differens, ait; Εξistat quoque mutationes fieri, per septenarium, elegia Solonis significant, hoc modo; Infans septenos postquam compleverit annos, &c. Platonis verò lib. 5. (cujus jam memini) facta est mentio, sed alio, quam ad septenarium, à Clemente refertur.*

28. Neque alia Philonis *Judei* lib. 2. de vita Mosis, sententia, quum ait; *Quis enim sacram illam diem, per singulas hebdomadas recurrentem, non honorat?* Hoc enim non propriè (ut quibusdam, huc accommodantibus, videtur) sed similitudine sola septenarii, intelligit: ut libro suo, *De Decalogo*, disertè exponit. *Quartum* (inquit) *præceptum, commendat diem septimam: jubens eam, sancte pieque transfigi.* Hanc civitates quadam, singulis mensibus, & festum celebrante, incipiendo numerationem, à novilunio: *Judei* verò sancta est, septima queque dies. Quare frustra, in *Philonis Judei* testimonio, pro Sabbati, à profanis gentibus, observatione, patrocinium collocatur.

29. Cujus etiam rei locuples testis est *Theodoretus*, in *Ezechielem* cap. 20. his verbis; *In aliis igitur, cum aliis, juncti: in observatione Sabbati, propriam quandam videbantur obstinere rempublicam.* Nulla enim alia gens, hoc otium observabat. Neque circumcisio, ita ipsos, ab aliis distinguebat, ut *Sabbatum*. *Quispe circumcisionem Iдумai quoque habebant* (qui ab *Esau* genus ducebant) & *Ismaëlitæ* similiter. *Egyptii* item à *Judeis*, hanc edociti, observare studebant. *Quod per Prophetam Jeremiam, Deus declaravit, quum dixit; Et visitabo super omnes circumcisos, preputium ipsorum, super Egyptum & super Edom,* & quæ sequuntur: *Sabbati* verò observationem sola *Iudeorum* natio, custodiebat. Idcirco dixit: *Quia Sabbathus mea dedi eis ut sint in signum, inter me & inter ipsos, ut cognoscant, quod ego Dominus, sanctificans eos.* Hæc ille.

30. Ac propterea mirandum esset, viros non paucos, egregiè doctos, in expositione Genes. 2. non solum Pontificum, Johannem Marium; sed etiam inter Orthodoxos, eximium illum Johannem Mercerum, in tanta luce potuisse impingere, nisi eruditio, Clementis Alexandrini, splendor, judicii aciem perstrinxisset, & ab omni examine avocasset. Nam, ut *Marius* prolixè Clementis dicta recentet: sic *Mercurius* ad Gen. 2. ait; *Hinc & apud alias gentes (ut apud Hesiodium, & alios, videre est) dies septimus raptoper commendatur, celebratur & extollitur: ut planè esset (ut Philo inquit) ἵστηται μεταμόρφωσις populare, ad omnes, ex equo, gentes pertinens.* Hæc ille: cuius testimonium siluissem, nisi hæc hallucinatio, in hac materia, non venia, sed fide atque assensu dignissima, putaretur. Hæc ad primum, in

antecedente ratione opposita, errorem convincendum fatig.

31. Alter, in consequentiæ vitio, consistit. Nam licet Sabbati observatio, inter gentiles vigisset (quod, nullis eorum monumentis, rectè probatum) ex eo tamen, tanta Sabbati (quasi, à finitæ creationis primordio, instituti) antiquitas, minimè evinceretur; sed Sabbati Judaici, à proselytis, aliis que forte nonnullis, admissi imitatio, appareret.

32. Qua de re *Josephus*, contra Appionem, lib. 2. auditur. Nam verbis illis, quæ ex eo objectantur, (*Negque est civitas Græcorum ulla, aut Barbarorum, neq; illa gens, ad quam, septimi dies, in quo vacamus, consuetudo, minime pervenerit*) ista in hac citatione, prætermissa, præmittit, quæ controversiam, dirimunt; *Quin etiam populi jam malum, nostram pietatem, emuluntur.* Atque hoc modo, argumenta, pro Sabbati, inde ab orbe condito, origine, satis soluta esse speramus: atque inde *primum nostrum argumentum*: quod sententia contraria Sacris Literis, nondemonstretur, stabilitum arbitramur: cui reliqua jam adjiciemus: quæ, hac quasi facie præmissa, futura sunt clariora.

33. Alterum enim argumentum ex Genes. 2. & Exod. 20. est, quod illa Dei effecta benedictio scilicet & sanctificatio Sabbati, primo illi, à condito orbe, diei septimi, non convenient; sed septimo diei, in manna donatione, revoluta. Exod. 16. optimè quadrant. Ac propterea, non ad primum illum, prima Sabbati origo atque institutio, pertinet.

34. Nam quod duo illa, pro eodem, à contrarie sententiaz patronis, exponuntur (unde etiam nonnulli, in sua versione, pro vocibus, *Benedixit & sanctificavit*, paraphasi liberiore; *Benedixit, id est, sanctificavit*, transtulerunt) illud omnino videtur insolens, & à vocis benedicendi, in Sacris Literis significatione, alienum.

35. Siquidem vox Hebræa, *Bereb* (qua Moses utitur) propriè est *benedicere*: & quidem laude, vel voto. *Laudet;* ut Psalmo 68. 27. *In congregacionibus benedicite Deo.* Unde interdum, per *Antiphraſin* (sive *Catachresin* ironican) maledicere: ut falsi testes, Naboetho exprobrant illud, 1. Reg. 21. 10. & 13. *Benedixisti Deo, & regi;* hoc est maledixisti. Job. 1. 11. & c. 2. 5. *Voto,* ut Num. 6. 23. *Benedicite filiis Israël.*

36. Impropiè verò, per effecti (pro sua causa accepti) *Metonymiam, benefacere, designat:* ut Num. 6. 23. *benedicat tibi Jehovah:* & Gen. 24. 35. *Jehova benedixit, Domino meo, valde.* Cujus tropicausa est, quod benefacta, benedictionem ac gratam laudem, concilient.

37. Benedicere verò, pro sanctificare, hoc est, ad factum usum segregare (ut sanctificandi vox, Gen. 2. & Exod. 20. citra controversiam accipitur) usurpari, assertur quidem à nonnullis; sed à nemine haec tenus, è Sacris Literis, demonstratum comperimus. Ideoque, quum benedicere, & sanctificare, sint diversa, neque ulla benedictio, primo, à creatione, diei septimo, tributa extet, eò non potest pertinere.

38. Contra verò hæc distincta benedictio, & sanctificatio, diei septimo, ac Sabbato, Exod. 16. *Judeis* primum instituto, ad amissim quadrant: ut illustribus documentis, ante demonstravimus. Siquidem sermone, & opere, illi cumulatè benedixit, & sanctificavit.

39. *Benedixit enim sermone ac laude;* quum eum diem, sanctum, vocavit: *opere verò;* quum eximio *beneficio*, ac miraculo gemino, in peculiarem Sabbati gratiam, honoravit. Siquidem & pridie illius, diurnam manna mensuram, geminavit: & præparatam Sabbato partem, præter naturam, in crastinum incorruptam, conservavit. *Sanctificavit* verò, & mandato, & quietis suæ, die Sabbati, (in manna prætermisso) exemplo. Eamque benedictionem, & quietis suæ exemplo sanctificationem admiranda, per annos quadriginta, continuatione reddidit Deus illustriorem. Ideoque & in repetitione mandati, de Sabbato, Exod. 20. & Gen. 2. ad hancce benedictionem & sanctificationem respiciendo, earum mentionem fecit. Hæc de secundo arguento.

40. *Tertium* verò, deducitur, ex verbis, quibus modus Sabbati, *Judeis* instituti, declaratur. Nam Exod. 16. vers. 23. dicitur. *Quies Sabbathum sanctum erit Jehovah eis.* Et versu 25. *Sabbatum hodie Jehovah est.* Et versu 29. *VIDETE, quod Jehovah DEDIT VOBIS ILLUD*

SAB-

SABBATUM: idcirco dat VOBIS, die sexto cibum bidui. Et Ezech. 20. 12. SABBATA DEDI EIS; ut essent SIGNUM INTER ME ET IPSOS ad sciendum, me Iehovam, sanctificare ipsos. Et Exod. 31. 13. Nam signum est inter me & vos, per generationes vestras, ad cognoscendum, me Iehovam esse, qui sanctifico vos. Denique Nehem. 9. 14. SABBATUM quoque sanctum, NOTUM FECISTI EIS: quum precepta statuque, & leges, priciperes iis, per Mosem servum tuum.

41. Unde ita colligitur; Quod Deus, in Sacris Literis, notum fecisse Judæis dicitur, per Mosem, notumque faciendo crebro inculcavit; ipsisque se dedisse, emphatica attentionis provocatione præmissa tradit, ac repetit, ac dedisse in signum sanctificationis ipsorum; illud non fuit ipsis (uti contenditur) ante celebre ac hotum, omnibusque ab origine mundi traditum. Atqui Sabbathum est hujusmodi: ut Mosis & Prophetarum, memorata jam testimonia, demonstrant. Ergo Sabbathum, non fuit Judæis ante celebre ac quotum, omnibusque, ab origine mundi, traditum.

42. *Propositio* inde firmatur, quod quæ celebria & nota sunt, illa interdum repeti, sed tam operose, cumque attentionis provocatione, inculcari non solent: & quæ omnibus data sunt communiter, illa cum emphatica distinctione; *Vide*, *dedit vobis*, & quidem in signum sanctificationis ipsorum, non reetè convenire appetat.

43. Denique si Sabbathum sanctificatum fuit omnibus, in signum quietis Dei: omnibus etiam fuit signum, quod Deus illos sanctificasset, hoc est, ad cultum sui ita segregasset: atqui non omnibus, sed Judæis hoc peculiariter tribuitur. Ideoque ad omnes non pertinet.

44. Quartum argumentum, sententia illa Deut. 5. 2, 3. *Deus noster pepigit nobiscum fædus, in Choreb: non cum patribus nostris, pepigit Iehova fædus illud: sed nobiscum, qui ipsi hodie, omnes sumus vivi: suppeditat hujusmodi;* Quod Deus cum Israëlitis, non cum patribus ipsorum, pepigit, illud non est institutum, ab origine mundi: fædus Legis Decalogi est hujusmodi: ut proposita Mosis sententia, & expositio illius versu 12. & 15. & 23. ad 29. & cap. 4. II. 13. ostendit. Ergo fædus Legis Decalogi, non est ab origine mundi institutum.

45. Quum autem de nullis Decalogi præceptis, præter quartum, de Sabbatho, verè dici possit, quod patribus non sunt tradita (quia citra controversiam, sunt juris naturæ ac communis: ut etiam Tertullianus, adversus Judæos cap. 2. egregie demonstrat) sequitur ratione quarti præcepti esse intelligendum: non simpliciter quidem, sed partis illius ceremonialis, ratione.

46. Veruntamen bifariam, evadere posse, dissentientes videntur, nempe; ut ellipsis, in Mosis sententia, constituta duplex. Prima quidem, ut hæc verba (*Non cum Patribus nostris, pepigit Iehova fædus illud*) accipiuntur, non absolútè; sed comparatè: hoc est, non eo modo, exaratista bulis, & singulis horrendis. Verùm, sine justa causa (quæ hic dicit) ab integra propriaque orationis forma, ad ellipsis confugere, cum recta interpretandi norma, pugnat. Deinde ellipsis ista, huic loco non quadrat. Nec enim, hæc modi diversi circumstantia, pacti essentiam, vel auget, vel minuit.

47. Præterea, an minus est, quod Deus Abrahamo tanquam benignus pater, cælitus apparuit, Gen. 17. 1. dicens; *Ego sum Deus omnipotens, ambula coram me, & esto perfetus:* quām quod, tanquam tremens judex, Israëlitis idem pactum, seu legem iustitiae, promulgavit? An majus etiam est, quod Legem, Israëlitis datam, tabulis duabus lapideis inscripsit; quām, quod eandem, menti & cordi Abrahami, Genes. 18. 19. (quod Israëlitis minimè datum à Mose, Deut. 29. 4. assertur) impressit?

48. Verùm quid opus est multis? doctissimus Calvinus, in Gallicis suis, ad Deuteronomium, concionibus, à prima illa expositione, & ellipsis, à se prius posita, recedens, alteram substituit, quam veram ac genuinam esse, verbis expensis, statuit. Nempe, ut patrum voce, hoc loco, non priisci patriarchæ intelligantur, qui ante Mosem fuerant; sed proximi: quilegem, quum primum promulgaretur, audie-

rant, & longa, quadraginta annorum, oberratione, in deserto perierant. Deinde diversam, à prima, ellipsis ponit hujusmodi; *Non cum patribus*, hoc est, *Non cum patribus tantum.*

49. Sed quanam necessaria ratione, ellipsis gemina probabitur, qua, pro negatione illa; *Non cum patribus nostris, sed nobiscum*, affirmatio hæc substituitur; *Non cum patribus nostris tantum, sed etiam nobiscum:* hoc est, & cum patribus nostris, & nobiscum?

50. Deinde si patres nostri, proximi intelligerentur, propria esset ad populum præsentem, tanquam filios, relatio: sed propriè de Mose loquente, & Josua, & Calebo quando dicetur? verum esto synecdoche; patres nostri, hoc est, ferè omnium nostrum: quorsum quæso, hæc sententia, spectabit? An ignorare poterant Deum, non solum, cum patribus ipsorum, sed etiam cum ipsis, fœdus pepigisse? quum ipsis non minus præsentes fuissent, in Lege promulganda, quām Patres: ut Moses, hoc ipso in loco, aperèt affirmat, Deut. 5. 3, 4, 5.

51. Quare ex hisce, satis (uti existimo) appetat, horum Israëlitarum patres (ut passim, in eodem libro Mosis, Deut. 1. 8. 11. 21. 35. & 4. 1. 31. 37. &c.) intelligi Patriarchas, imprimis Abramum, Isaacum, Jacobum. Deinde fœdus illud cum iis, non pepigisse, secundum quid, ratione partis: quod videlicet, quanvis legem charitatis iis imperasset, mandatum tamen de Sabbatho, & ceremoniis, eo comprehensis, non dedisset; sed posteris ipsorum Israëlitis, quos alloquitur Moses.

52. In quo, quarto arguento, præluxit nobis, Eusebius, De demonstratione Euangelica, lib. I. cap. 6. Idcirco (inquit) illi testimonium exhibetur, quod præcepta, & mandata, & ceremonias, & qua in legibus posita sunt Dei, ante Mosis constitutionem, servaverit. Dicit igitur, ad Isaac, is qui oracula illa reddebat Deus; Et dabo semini tuo omnem terram hanc: & benedicentur, in semine tuo, omnes gentes terra, eo quod obedierit Abrahamus pater tuus, vocis mea, & custodierit præcepta & mandata mea, & ceremonias meas, & que in legibus meis posita sunt (Gen. 26. 4. 5.) Erant enim, etiam ante Mosis Legem, mandata Dei alia, & ceremonia, non similia iis, que, à Mose tradita sunt: legesque aliae ac præcepta Domini, per qua illi iustitiam adepti sunt. Porro quod non eadem essent, cum iis, qua per Mose, in legibus posita sunt, Moses ipse perspicue demonstrat, ubi ait ad populum; Audi Israël justificationes & judicia, quacunque ego loquor, in auribus vestris in die hac: & discetis ea & servabitis, ut ea faciatis. Dominus Deus noster condidit vobis, in Choreb Testamentum: NEUTIQUAM PATRIBUS VESTRIS condidit Dominus Testamentum hoc, sed vobis. Et sane spelta, ne plane dicit Testamentum HOC: propterea quod non idem illud patribus eorum constituit. Quod si absolute non datum esse, patribus eorum, Testamentum, dixisset, in mendacium sanè illi recidisset oratio. Datum est igitur Abraham Testamentum, datum est etiam Noe, sicut sacra testantur oracula. Atque idcirco cum adjunctione dixit, non HOC datum esse patribus eorum.

53. Quintum porro argumentum est; Si septimi diei quies, omnibus, ab origine mundi, hominibus fuisset instituta, non autem solis Israëlitis, tempore Mosis, Deus non solos Israëlitas, ob neglectum illius, sed etiam Gentiles (alicubi saltem) eadem de causa, reprehendisset. Atqui Deus solos Israëlitas, frequentissime, ob Sabbathum violatum, reprehendit: Gentiles verò nusquam. Ergo septimi diei quies, omnibus, ab origine mundi, hominibus non est instituta.

54. *Propositio* inde patet: quod reliquorum omnium præceptorum (excepto quarto, de quiete diei septimi observanda) violatio, in Gentilibus, non minus, quām in Israëlitis reprehenditur passim, & gravissimæ penæ, eo nomine, inflictæ, aut infligendæ, denuntiantur: ut Israëlitæ redderentur cauiores, & ab imitatione eorum, averterentur.

55. Ac propterea, si Sabbathi quies, iis fuisset etiam instituta atque observanda, neglectum illius & penam, Sacræ Literæ similiter, alicubi saltem, expressissent: quum ne derisionem quidem Sabbathi, à Judæis observati, reticerint. Quo pertinet illud Lamentationum Jeremias cap. I. v. 7. *Viderunt eam hostes, & deriserunt Sabbathum ejus:* ut Hieronymus rectè vertit: & Calvinus consentaneè exponit.

56. Quo etiam pertinet, illud Theodoreis, Ezech. 20. Rursum hic quoque, *Sabbatorum mentionem fecit*, neque ea, cum alia, iustificationibus coniuncte, &c. Neque enim hec, ut ille, vitam conciliant, sed quendam peculiarem, reipublice administrante, characterent, continent. Illud enim, non machaberis, non occides, non furaberis, & alia, cum his coniuncta, alias quoque homines natura Lex edocuit: ac *Sabbati observandi*, non *natura*, magistra: sed latio legis. In aliis igitur, cum aliis, communione juncti: in observatione *Sabbatis*, propriam quandam videbantur habere rem publicam.

57. Atque haec sunt argumenta, quibus comprobatur, institutionis Sabbati originem, non a mundi primordio: sed a Mosis tempore, arcessandam. Quod vero, recentiorum theologorum, testimonia non pauca, ab adversis sententiaz fautoribus, proferuntur, ea, consensionem quidem aliquam, ostendunt: sed rationibus solidis, fuisse persuasos ac certos, minimè demonstratur. Præsertim, quum eorum antesignani, non ut certam veritatem, sed tanquam probabilem dunt taxat opinionem, protulisse appareat: ut ex sequentibus, Calvinis, Hieronymi, Zanchii, Josie Simleris, & Cornelius Bertrami, exemplis conspicitur.

58. Primò enim, *Johannes Calvinus* ad Exod. 16. INCERTUM EST (inquit) an quies, jam ante à Patribus observata sit: quod PROBABLE VIDETUR: de quo tamen PUGNARE NOLIM.

59. Deinde *Hieronymus Zanchius*, *De redēptione*, libro primo, ad quartum decalogi præceptum, de Sabbatho ait; *Quomodo autem sanctificavit?* Non solum decreto & voluntate: sed re ipsa: quia illum diem (ut non pauci volunt, & PROBABILE EST) mandavit primis hominibus observandum. Et paulò post, contra *Sabbatarios*: *Quod vero ajuntes, Patres, ante Legem, sanctificasse septimum diem, quamquam HOC NON FACILE ET APERTE DEMONSTRARI POTEST* è *Sacris Literis* (sic ut *Tertullianus*, in libro adversus *Judeos*, contendit) ego tamen, non contradixerim.

60. Tertiò, *Josias Simlerus*, in Exod. 16. *Quando autem* (inquit) *Israëlitis data sit Lex Sabbathi, non exprimitur: VERISIMILE EST*, per Patres datam, ac antiquissimam fuisse Sabbathi observationem, sicut sacrificiorum. Et ad Exod. 20. ait, Deinde, quod sumunt, in Minore, sanctificatum septimum diem, statim mundo condito, VERUM EST: sed AMBIGITUR, an propterea, Sabbathum observarint. Et id negat *Tertullianus*, & *Judeorum QUIDAM RABBINI* in expositione minori in *Genesim* arbitrantur. Abraham non coluisse Sabbathum: sed ut ceteris diebus, operifice. An vero illis sit habenda fides, PENES LECTOREM ESTO.

61. Denique *Cornelius Bertramus*, *De politia Judaica*, cap. 2. similiter dubie ait: *Iam inde ab orbe condito præstans VIDETUR dies septimus, seu Sabbathi, frequentandis cœribus, sacraque quieti*. Ex quibus illustrium auctorum, qui objectantur, sententiis, quid de reliquis etiam sit æstimandum, non obscurè appetet.

62. Quia vero Patres quosdam sententiaz suæ, de prima via Sabbathi origine, duces proferunt: ut examen omittamus, age complurium ac præstantium Patrum, ac primùm antiquissimorum testimonia, opponamus.

63. Primus, inter eos, est *Iustinus Martyr*, qui in *Dialogo cum Tryphonie Judeo*, edit. Comel. p. 186. sic ait: *Quid si ista, ad hunc modum, non fuerimus profisi, evenientes nobis, ut in absurdas incidamus cogitationes: quod non idem Deus, temporebus Enochi & aliorum, fuerit: quod neque circumcisionem in carne habentes, NEQUE SABBATUM SERVARUNT, neque alia insuper que Moses fieri mandavit*. Et paulò post: *Si namque, ante Abrahānum, non fuit USUS circumcisionis: NEQUE ANTE MOSEM CELEBRATIONIS SABBATI, & feriarum, & oblationum: neque nunc quidem, post Filium Dei Iesum Christum*.

64. Alter est *Irenaeus*, adversus hæreses libro 4. c. 30. Ipse Abraham, sine circumcisione, & SINE OBSERVATIONE SABBATORUM, credidit Deo, & reputatum est ille, ad justitiam. Et post pauca: *Sed & reliqua autem multitudine eorum, qui ante Abrahānum fuerunt justi, & co-*

SENTENTIA

rum Patriarcharum, qui ante Moysen fuerunt, sine his quæ predicta sunt, & sine lege Moysi, iustificabantur.

65. Tertius succedit *Tertullianus*, libro adversus *Judæos* cap. 2. *Igitur quum neque circumcisionem, NEQUE SABBATIZANTEM Deus ADAM instituerit, consequenter quoque sobolem ejus ABEL, offerentem sibi sacrificia, incircumcisum, NEC SABBATIZANTEM, landavus*. Item, *NOE quoque incircumcisum Deus, sed & NON SABBATIZANTEM, de diluvio liberavit. Nam & ENOCH iustissimum, non circumcisionem, NEC SABBATIZANTEM, de hoc mundo transtulit: qui necdum mortem gustavit, ne ascenderet, candidatus, jam nobis ostenderet, nos quoq; sine legi ente Moysi, Deo posse placere. MELCHISEDECH quoque, summus Dei sacerdos, incircumcisus & NON SABBATIZANS, ad sacerdotium Dei alleitus est. Item, Sed ABRAHAM inquit, circumcisionis est. Sed ante, Deo placuit, quācircumcidetur, NEC TAMEN SABBATIZAVIT.*

66. Idem cap. 4. *Denique DOCEANT* (sicuti iam prælocuti sumus) *ADAM SABBATIZASSE: aut ABEL, bestiam Deo sanctam offerentem, SABBATI RELIGIONE placuisse: aut ENOCH translatum, SABBATI cultorem fuisse: aut NOE, arca fabricatorem, propter diluvium mensum, SABBATUM observasse: aut ABRAHAM in OBSERVATIONE SABBATI, Isaac, filium suum, oblatuisse: aut MELCHISEDECH, in suo sacerdotio, LEGEM SABBATI ACCEPISSE.*

67. Denique Sabbathi primordium, Mosis deum tempore, extitisse, idem attestatur, contra *Marcionem* lib. 4. cap. 12. *Meminerat & ille, hoc privilegium donatum Sabbatho, à primordio, quo dies ipse compertus est, veniam jejuniis dico. Quum enim prohibisset creator, in biduum legi manna solummodo permisit, in parascive, ut Sabbathi sequens ferias, pridiana pabuli paratura, jejuno liberaret.*

68. Unde perspicuum est, hæc, non de modo *Sabbatizandi Judæorum* (ut objicitur) sed de Sabbathi institutione: nec de neglectu hujus diei, propter memoriam ejus, inter multos oblitteratam, sed de absoluta Sabbathi, nondum tradi, ignoratione, intelligenda: ut omittam, quod id, cum ipsorum hypothesi, de notitia & celebritate Sabbathi, apud Israëlitas repugnat.

69. Quartus est *Eusebius*, de demonstratione Euangeliæ lib. 1. cap. 6. qui similia tradit. Etenim, inquit, protinus MELCHISEDEC inducit Moses, sacerdotem Dei altissimi: *qui neque corpore erat circumcisus, neque unquente comparato, ex Lege Moses, delibatus, NEQUE QUID SABBATUM effetullo modo EDOCTUS*. Et talem fuisse Noachum, Enochum, Abrahamum, indicat: ac postea sic ait: *Sed quidnam de beatissimo Job, de illo, inquam, vero homine illi inculpabilis, justo JOB dicemus? Que tandem illi, summe illius pietatis & justitiae, causa exitus, nunquid precepta Mosaicæ minime. NUM DIEI SABBATI, aut alterius cuiusvis Iudaici ritus, OBSERVATIO? Unde illi hoc, qui & erat ipsum Mosem antecedens, & ante leges, ab illo positas, est natus?*

70. Quintus testis, est *Iohannes Damascenus*, Orthodoxi fidei lib. 4. cap. 24. Cujus sententiam, ob accusationem illius, paulò altius deducemus. *Septimus, inquit, dies, Sabbathum vocatus est: significat autem, requiem. In ea enim, quisvit Deus, ab omnibus operibus suis: ut divina ait Scriptura. Et idcirco, usq; ad sepiem, numerus diuinorum procedens, in orbem redit, & a præma incipit. Hic numerus, honorabilis apud Iudeos: quod Deus præcepit, honorare ipsum: non nūquaque, sed cum gravissimis transgressioni pénis. Non simpliciter autem hoc præcepit, sed proper quasdam causas, mysticæ & spiritualiter, & contemplatoriis intellectus. Et quantum ego indoctus cognovi (ut ab infirmioribus & crassioribus incipiám) sciens Deus populi Israëlistici crassitatem, carnis amorem, & omnino, ad mactram, proclivitatem, simulq; judicis defectum, primum quidem, ut servus & iumentum requiescat: sic scriptum est; Quia & vir justus, miseretur animarum iumentorum suorum: simul autem, ut à distractione circa materiam, vacantes, ad Deum adducerentur, in Psalmis, hymnis & canticis spiritualibus: & meditatione divinarum rerum, universum septimum diem consumentes, & in Deo requiescentes (sc. præcepit.) Quum enim Lex non esset, nec scriptura, divinitus inspirata, neque SABBATUM DEO*

DEO SACRABATUR. At quando Scriptura divinitus inspirata, PER MOSEM data est, SACRATUM EST DEO SABBATUM, ut circa illius meditationem, in ipso exercerentur, qui, non totam vitam, Deo consecabant.

71. Sextus est Procopius Gazaeus, ad Genes. 2. Reliquos, (inquit, de diebus) honoravit operibus, qua, in iis, evene- runt. Verum septimum voluit esse documentum, universi natu- ram, in eo esse consummatam. Etenim sanctificavit, id est, se- paravit eum, à reliquis, ut illius esset signum & monumentum. Quemadmodum festos dies appellamus sanctos, qui contineant memoriam, beneficis aliquous singularis, à Deo nobis dati, sicuti & illud, Sanctificate jejunium, id est, separate & ordinare jejunandi tempus: ITA JUDÆIS IMPERAVIT su- premum Numen, ut segregarent à ceteris diebus, diem septi- mum, cumque destinarent cultus divino: ut, si oblitio Deisfor- te obreperet, tamen invitus tandem, ex ipso die, quo quietem ca- piunt, in memoriam revocetur & redigatur is; qui omnia fe- cit, & die septimo requievit.

72. Septimus est Béda, qui, ad Lucæ cap. 6. ait; Volens inismare Sabbati legalis observantiam, cessare ultra debere, & NATURALIS SABBATI LIBERTATEM (QUAE, AD MOSIS USQUE TEMPORA, CÆTERORUM DIERUM SIMILIS ERAT) oportere restauit.

73. Octavus est Eustymius, qui in Orthodoxæ fidei pa- nopolia, quam Alexii imperatoris jussu, ex Orthodoxis ac probatis maximè Patrum sententiis, concinnavit, Damasceni, de Sabbato, explicationem (cujus partem bonam, ante adduximus) cap. 30. integrum reposuit: atque ita approbavit.

74. Quibus Patrum testimonii accedit antiquissimi ac doctissimi scriptoris Hebræi, Flavii Josephi, Antiquitatum lib. I. cap. 3. consensus: ut ex testimonio illius, quod capite quarto, aphorismo septimo, produxitus, elucer.

75. Huc accedunt veteres quidam Hebrai in Genesi mi- nori, ut supra aphorismo 60. Simlerum attestari, ostendi- mus, qui Abrahamum, non coluisse Sabbathum, arbit- trantur.

76. Deinde succedit Rabbi Salomo Jarchi, qui ad Gen. 2. ait; Benedixit ei, in manna: quia omnibus diebus septima- na, descendit ius Homer, pro singulis; & sexto, panis duplex. Et sanctificavit eum, in manna, quoniam non descendit omni- no. Et Scriptura loquitur, dñe futura. Unde liquet, ab ipso, ea Genes. 2. verba, ad historiam referri, quæ describitur Exod. 16. non autem, ad creationis absolutæ tempus; cuius ratione, futurum vocat: quum alias, Mosis scribentis ratio- ne, jam esset præteritum.

77. Hosce omnes sequitur, eximius ille Theologus VVolf- gangus Musculus in locis communibus, in explicatione Decalogi, ad præceptum quartum, his verbis; Quare CON- VINCI NON POTEST, quòd septime diei SABBATUM, ANTE HANC LEGEM, vel ante diluvium, ab Adamo, ad Noë usque, vel post diluvium, à Noë, ad Mosem usque; vel per Abramum, vel posterorum ejus, SER- VATUM FUERIT. Unde & quidam Hebreorum fa- tentur, non esse scriptum de Abrahamo, quod Sabbathum obser- varit.

78. Similiter, Franciscus Vatablus, de die Sabbatho, Gen. 2. 3. ait; Sanctificavit diem Sabbathi, hoc est, solennem ac san- ctum, venerabilemque eum haberi voluit, caput tamen sanctus ac celebris haberi, DATA LEGE NON PRIMUS.

79. Idemque docet vir eruditus ac disertus, Robertus Locus Anglus, in Effigiatione veri Sabbathi: multisque probare contendit.

80. Tostatum, ac similes, viros doctissimos, ejusdem sententiaz fautores, omitto: non, quia Pontifici (nam cum iis, nulla unquam Orthodoxis, hac de re, fuit contentio: nec omnes Pontifici, idem sentiunt) sed quod, auctores memorati, abundè sufficiant. Nec enim testimoni numero; sed rationum pondere, veritas astimanda.

81. Operæ pretium tamen existimo, si Benedicti Pererii, Jesuitæ quidem, sed viri doctissimi, de hac quæstione, sen- tentiam, postremo loco subjiciam.

82. Sed quæstio est, inquit, an ex his verbis Mosis, intel- ligendum sit, Deum jam tunc, in exordio mundi, observatio- nem Sabbathi, præcepisse, qualē videlicet, post multa secula, sanxit lex Mosaica. Catharinus hoc ait, idque argumentatur, neque enim aliud esse, Sabbathum sanctificare, quām ab omni labore & servili opere, diem illum vacuum facere, & cultus divino consecrare: eodem enim modo postea, per legem Mosis, diem Sabbathi, sanctificatum esse, legimus.

83. Tostatus autem hoc negat. Nam, quæ hic traduntur, de sanctificatione Sabbathi dicta esse putar, per anticipationem, nec referenda ad primum illud, mundi nascientis, Sabbathum, aut ad primos homines; sed ad statum & tempus legis Mo- saica: quo nimur tempore, hunc librum Moses Judais scriptis.

84. Non fuisse autem, in exordio mundi, indicati obser- vationem Sabbathi, multa probant argumenta. Principio, in statu innocentia, supervacaneum fuisse prescribere homini, u- num aliquem diem, ad vacandum Deo & rebus divinis: tunc enim nihil futurum erat, quod hominem avocaret, à contempla- tione, & cultu Dei: quin ad hoc, sponte sua, propensissimus fuisse homo: nec septimo duxtaxat die, sed quotidie, & quidi- m, non semel, sese, ad meditandas tractandasq; res divinas, dedidisset.

85. Deinde, præceptum, de vacando, à labore, & opere ser- vilis, supervacaneum fuisse, in statu illo, hominis felicissimo, in quo nihil erat quod homini laborem, molestiam, aut pœnam & liquam afferret.

86. Postea, si cum datum fuisse præceptum, observandi Sabbathum, projecto, cunctos mortales, obstrinxisset: datum enim esset, primo homini, & in eo, omnibus ejus posteris. Constat autem, nunquam fuisse, apud Gentiles, in more & instituto, observationem Sabbathi: nec legimus, sanctos Patriarchas, diem Sabbathi observasse.

87. Et verò si ab Adamo usque, perpetua fuisse, hujus præ- cepti, traditio, & saltem apud pios viros observatio, cum Mo- ses promulgando Legem, præceptum hoc indexit Judais, haud dubie, antiquitatem ejus, & religiosam observationem, apud eorum majores, commemorasset, quo facilius Iudeorum animos inclinaret, ad hoc præceptum, promptè, studiosè, sancteque cu- stodiendum.

88. Præterea tradunt fere Patres, ac Theologi, Deum non aliud imposuisse Ada præceptum, omnino positivum, nisi illud, de non edendo, fructu arboris scientia, boni & mali, &c. Deinde concludit hoc modo; Tostato, suffragatur Beda (in Hexaëmeron) Nam sanctificationem Sabbathi, quæ hic describiuntur, refert ad eam, quæ, per Legem Mosis, postea tradita est Iudeis. Ego quoque assenior Tostato potius, quam Catharinus: hanc e- nem sententiam, Eusebio, in primo libro, historia Ecclesiasti- ca, capite quarto, & Iustino, in Dialogo, quem cum Tripho- ne habuit, nec non & Tertulliano, atque Cypriano, in iis libris, quos scripsierunt, adversus Iudeos, placuisse reperio. Haec tenus Pererius: & questionis prima, quæ de Sabbathi origine est; examen: quare superest, ut ad alteram transeamus.

C A P. V.

De Septimi diei cultū.

Secunda enim quæstio est, An unus, è septem hebdomadæ diebus, perpetuò in orbem recurrens, ad cultum Dei, neces- sariò, ex quarti præcepti vi ac sententia, sit observandus? Qui- dam affirmant: alii verò negant. Quorū judicio, ut subscribam lubens, hoc in primis me movet: quod nulla hactenus argu- menta cōperi, quibus, assertio contraria, solidè demonstretur.

Zzz 3

Quo-

Qiorum unum, ex præcepti verbis: *reliqua*, aliunde sunt deducta.

3. *Primum* enim est; Sex dies operi, lege sunt concessi: Ergo necessariò Christianis, uno aliquo, è septem diebus, ad cultum Dei, quiescendum. Verum infirma est consequentia: quia diversi omnino est, Christianorum, & Israëlitarum, ratio. Qiamvis enim hisce, sex dies, operi fuerint concessi: illud tamen non absolute & in perpetuum; sed relatae tantum, ad septimum atque ultimum hebdomadæ diem, quieti destinatum (&, post Christum, abolitum) spectat. Deinde factum illud est, non rei aliqua necessitate (ut Christianos etiam adstringeret) sed Dei, pædagogiam illam legis, veteri populo, ad tempus præscribentis, libertate, atque indulgentia. Potuisset enim plures, aut pauciores, quam unicum hebdomadæ diem, quieti ac cultui suo, consecrare: & pauciores, vel plures, quam sex, operi ipsorum, præscribere: sed populo querulo ac contumaci, & variis ceremoniis onusto, indulgens, sex humano operi concessit: unum verò tantum, divino cultui secrevit. Ex quo speciali jure, atque erga Israëlitas, sub pædagogia legis constitutos, indulgentia, quomodo, jus commune, & generalis ratio, rectè deducetur? Hæc ad primum.

4. *Secundum* deinde argumentum, ab absurdo (uti putant) consequente, addunt hujusmodi; Si, ex vi & analogia hujus præcepti, non rectè colligatur, unum diem, è septem divino cultui, consecrandum: tum nullus certus, ex ullo præcepto divino, dierum numerus, aut circulus, limitari poterit: quum nullius alterius numeri, ullibi, in ullo alio præcepto, fiat mentio. Sed quid, obsecro, hac in re, est incommodi? Quamvis enim, certus aliquis dies, Christianæ Ecclesiæ, non sit præfinitus; cultus tamen publici, generatim, præcepto quarto, comprehensiratio (ut supra declaravimus) postulat, ut non solum certi dies (ordinis, & cultus melioris, gratia) observentur, sed etiam sufficienes: ne cultus rarius sit, quam recta Ecclesiæ institutio ac salus, & Dei gloria, requirunt. Quod autem Deus, non definit, ejus ordinandi, non vagam licentiam; sed piam ac prudentem libertatem (ea, quam exposui, conditione) permisit. Ac propterea inferri non potest, quod vel quinquagesimum, vel centesimum, vel etiam millesimum quemque, liceat eligere. Equis enim, dies hujusmodi, ad publicum Dei cultum sufficere, unquam censuerit?

5. *Sufficienes* autem, quinam sint dies; etiam ex præcepto, de Sabbatho, colligi potest: videlicet, ut sint, aut non rariores, aut paulò frequentiores, quam Israëlitarum Sabbatho: ut Dei, in eo præcepto dando, indulgentia ostendit. Quum enim Israëlitis, duræ cervicis hominibus, ac gravifistorum ac ceremoniarum aliarum, onere pressis, pro sua clementia, (ut antè monuimus) unum, è septem, suo cultu tantum vendicari; quomodo rariores, apud Christianos, ab illo jugo atque onere liberos sufficerint? Frequentiores verò, eadem de causa, esse posse (exempli gratia, tertio, quarto, quinto, aut sexto quoque die) quis non videat? Quod enim, ob peculiares causas, indulgenter ac remissius factum est, quin iis sublatis, arctius etiam fieri queat, quis jure dubitet? Atque hæc ad secundum.

6. *Tertium* denique argumentum, ab Apostolorum & Ecclesiæ Apostolicæ exemplo, petitum est hujusmodi; Apostoli & Ecclesia Apostolica, loco Sabbathi, primum septimanæ, nempe diem Dominicum, invariatae observarunt. Ergo, ex vi præcepti, de septimo die sanctificando, unus, è se-

ptem, est ad cultum Dei observandus.

7. Verum, neque Antecedens, est certum (ut postea distinetè ostendemus) neque firma consequentia. Nam licet, Ecclesiæ primitivæ consuetudine, unus, nempe primus, è septem diebus, Sabbathi loco, sit observatus: illud tamen non necessitate præcepti, sed libertate prudenti, factum esse, paulò ante ostendimus. Quippe, aut unum, è septem, aut frequentiores dies, ad cultum Dei, licitum erat consecrare: liberè verò ac prudenter, proximum à Sabbatho, delegerunt. Liberè quidem; quia neutrum erat, lege Dei, certo definitum: prudenter verò; ut ita, minori mutatione, Judæos minus offenderent: & in primis, ut hoc monumento libero, resurrectionis Christi memoriam, singulis hebdomadis, illustrarent.

8. Quare, quum neque lege naturæ, neque Scripturæ testimonii, neque solidis inde deditis argumentis, demonstretur, unum è septem diebus, perpetuo recursu, ex vi præcepti quarti, ad cultum Dei, necessariò observandum, propterea sententiam hanc minus verisimilem esse concludimus.

9. Atque hinc factum est, ut non pauci theologi insignes, quum in quarti præcepti explicatione ceremoniale ac temporale, à morali ac perpetuo, distinxerunt, septimi diei circumstantiam, à morali secreverint: ut vel ex hisce (inter cetera) testimonii, appareret.

10. Sic enim Simlerus, ad Exod. 20. Porro, inquit, hec septimi diei definitio, res est ceremonialis, sive faciemus figuram aeterni Sabbathi, sive symbolum creationis. Quod dies una, cultus divino consecratur, ex lege naturæ est: quod autem hec sit septima, non octava, ani nona, aut decima, est juris domini, sed ceremonialis. Idemque ad Exod. 36. v. 21. Mirum videtur, cur non licuerit Iudeis, Sabbathum intermittere, tempore messis, necessitate id postulante, nobis autem licet? Sed (ut in explicatione legis dictum est) longè arctior fuit obseratio Sabbathi, quam ea, qua sit in Novo testamento. Illi tenebantur ad exactam Sabbathi observationem: quia pædagogia Mosaica strictum exigebat: at nos non tenemur hujusmodi ceremoniis. Id autem, quod SUBSTANTIALE est, ne CERTO TEMPORE sacri cœtus habeantur, in quibus colant Denuo, id nos obstringit, in Novo Testamento.

11. Sic Benedictus Aretinus, locis Commun. LV. loco, de Sabbatho, Christiani homines, hoc (Sabbatum) transtulerunt in diem Dominicum: Nam temporanenus sic fuit institutum, ut res semper maneret: temporis autem obserratio manaretur. RES Sabbathi, erat refectione virium, & exercitium pietatis: illa manere debuere. TEMPUS autem, hoc est, UT SEPTIMO DIE obseretur, hoc non fuit necessarium, in Ecclesia Christi.

12. D. Paraus similiter, ad Rom. 14. dub. 4. (Injus, inquit) præcepti SPECIES quidem, seu circumstantia, DE SEPTIMO DIE SANCTIFICANDO, in creationis memoriam, ceremonialis ac typica, cum umbbris reliqui abolita est, Christi adventus: GENUS verò, MORALE est, ab initio mundi; ut videlicet aliquod Sabbathum servetur: hoc est, aliquod tempus tribunatur, concionibus, precibus, & liturgiis publicis. Ratio patet, ex fine præcepti perpetuo & necessario: qui est, publica Dei celebratio, seu conservatio & natus, ministerii Ecclesiastici. At publica Dei celebratio & sanctificatio, servari non potest, nisi statim tempora, publica Ecclesia congressibus, & quietis à laboribus servilibus, dicata.

C A P. VI.

De Dominicæ diei institutione atque origine.

I. Ceterum, ut responsoris, ad tertium argumentum, allatæ veritas, illustretur ac confirmetur amplius; paucis, de Dominicæ diei institutione atque origine, differimus. Quidam enim eum certò ab Apostolis, in locum Sabbathi ad cultum Dei institutum affirmant: alii verò hoc certum esse negant. Quorum verisimilior sententia, inde apparet, quod contraria assertio, Sacrarum Literarum (quæ,

omnia cultus Dei præcepta, perfectè complectuntur) autoritate, destituatur: ut ex sequenti examine, constabit. Quum enim in universum, tria tantum Scripturæ testimonia, ad Apostolicam Dominicæ diei institutionem, adferantur; nullum eorum, certitudinem illius rei, evincit.

2. Primum enim est Lucæ, Actor. 20. 7. cù dicitur: *magistrorum, quum Discipuli convenissent ad frangendam panem.*

Sed

Sed inde, certò non probatur, diem Dominicum, ad cultum Dei, ab Apostolis institutum. Quod ut luculentius appearat, quædam de orationis hujus constructione & vocum usu, præmittenda.

3. Nam, (quod vulgò notissimum) in constructione, certa hic est ellipsis, τῇ μίᾳ, pro τῇ μιᾷ ἡμέρᾳ, ut Luc. 20. 1. οὐ μίᾳ τῇ ἡμέρᾳ: ut in similibus τῇ πεντῃ τῇ ἀπόκυντῃ, Matth. 26. 17. pro quo, integrè Marc. 14. 12. τῇ πεντῃ ἡμέρᾳ τῇ ἀπόκυντῃ: ut Actor. 16. 11. τῇ ἐπετοῖ pro τῇ ἐπετοῖ ἡμέρᾳ & Matt. 28. 1. τῇ ἐπετοῖ. Deinde est etiam enallage pluralis, pro singulari, consueta, ut cap. 1. ostendimus, in voce αὐθεάτω, προ αὐθεάτῳ, ut circumstantia hujus loci evincit.

4. Ad usum *vocum*, quod attinet, certum etiam est, primo μιᾷ accipi solere, vel propriè, vel impropiè. Proprè; ut unum notet: & quidem, vel absolute, ut *unus dies*, 1. Cor. 10. 8. vel *relatè*, unum è pluribus, seu unum quempiam, quendam: ut Luc. 5. 17. οὐ μιᾷ τῇ ἡμέρᾳ, uno die, ut Vulgata verlio ad verbum reddit: id est, quodam die: ut rectè alii interpretantur. Deinde, per catachresin Hebraicam, unus, pro primo usurpatur: ut Joh. 20. v. 1. μιᾷ τῷ οὐετατῷ primo Sabbati.

5. Ad vocem verò *Sabbati*, quod attinet, certum est, & ap. 1. à nobis perspicuè probatum, inter cætera, diem septimum septimanæ: aut septimanam, denotare. Quibus jam præmissis, consequentiæ indicata infirmitas, clarius elucebit.

6. Nam Lucas Actor. 20. loquitur, de uno Sabbati die: Conclusio, die primo die septimanæ. Neque consequens est, si una Sabbati, in historia resurrectionis, Luc. 24. 1. improaria locutione, de prima hebdomadis, rectè exponatur: idem hic fieri oportere. Quia alia est prorsus ratio. Nam hanc interpretationem (qua, à propria significatione vocum receditur) historiæ resurrectionis veritas, necessariè exigit: quia Christus, non die Sabbati, sed primo hebdomadis, resurrexit. Hic verò Actor. 20. nulla ratio necessaria adferri potest, cur impropiam illam vocum, unius, pro primo: & Sabbati, pro hebdomade, significationem, admittere oporteat.

7. Diei verò septimo optimè convenit, sive voces, sive rem ipsam, consideremus. Ideoque minus recta est quorundam licentia, qui, Primo autem die hebdomadis, hoc in loco transferentes, latiorum vocum significationem, permutatione paraphrastica, minimè necessaria, opinionis suæ servientes, in angustias redegerunt.

8. Nec enim uno tantum modo, vox *unus* (ut ab adversa parte factum) accipi potest, sed tribus. Ac *primus* est, qui, ab eruditissimis, quibusdam theologis, adfertur: ut unus aliquem, seu quendam, notet. Atque ita interpretatus est Erasmus; Uno autem die Sabbatorum: & in Paraphrasi sua exponit; Quodam die Sabbatorum. Et Conradus Pellenanus theologus Tigurinus, in suis ad hunc locum, commentariis ait: Una autem Sabbati) Quodam die Sabbatorum. Hos secutus Calvinus, ad eum locum sic ait: Uno autem die) vel primum diem hebdomadis; proximum Sabbato intelligit, vel unum quodpiam Sabbatum. Quod posterius mihi videtur magis probabile. Nam dies ille, ad conventum habendum, ex more, aptior fuit. Denique Henricus Bullingerus, commentatoris in Actor. 20. ait; Uno autem die Sabbatorum, &c. Ad disciplinam Ecclesiasticam pertinet, quod Sabbatorum die conveniunt, quod prædicationem audiunt, & panem frangunt. VIDENTUR autem hec Dominica die esse gesta, & una Sabbatorum (ut & Evangelica historia & 1. Cor. 16.) possumus esse, pro prima. Quibus satis ostendit, bifariam hunc locum, exponi posse, & id quod probat, non esse rem certam, sed probabilem videri.

9. Verùm, adversus hanc primam expositionem, tria opponuntur impedimenta. Quorum *primum* est, quod adjunctus articulus declarat, hanc particulam τῇ μιᾷ, indefinite accipi non posse, pro quodam die; sed definite. Verùm hoc non est perpetuum: quia articulus ille, interdum redundat: ut Beza, qui primus videtur hoc argumentum, Actor. 20. 7. proposuisse, ipsem, in Annotationibus ad Roman. 5. 15. dissolvit, quum ad ista verba, οὐ πολλὰ multi, ait; Redundat autem articulus οὐ, ut 1. Cor. 9. 19. & 2. Cor. 2. 6. & 9. 2.

10. Alterum ejusdem argumentum est, quod μιᾷ οὐετατῷ, pro οὐετατῷ ηῇ (uno Sabbatorum, pro quodam Sabbatho) nusquam invenias. Sed & illud, ab eodem, reipsa diluitur: ut qui Luc. 5. 17. & 8. 22. & 20. 1. οὐ μιᾳ ηῇ quodam die, rectè interpretatur. Nam vocis ηῇ mutatio, nihil omnino, de vocis μιᾳ significatione, immutat. Quocirca, qui hunc auctorem, in priori argumento sequuntur, prudenter hanc rationem prætereunt. Quare, quod ille concludit; Primus itaque dies hebdomadis, hic omnino intelligitur is, quem Dominicum vocamus, eversis jam duobus illis, quibus innititur, rationibus, perfare non potest. Ideoque non est, cur opposita, gravissimi viri, sententia, hac in re moveamur: quum argumentis illius, pondus deesse, ex hisce constet.

11. Tertium denique, quod objicitur, est, quod res ipsa hanc expositionem non ferat. Quum epim Paulus, septem tantum dies, Troade commoratus sit, Actor. 20. 6. rectè dici non posse quodam die Sabbati, disseruerit. Verùm, neque ea consequentia, est necessaria. Nam licet initio, unus, id est quidam, dies, indefinite dicatur, additione tamen vocis Sabbati, & discessus Pauli mentione, definitur. Quid ni enim sensus esse possit; Quodam die (nempe ex illis septem, quorum meminerat) Sabbati: hoc est (per Appositionem Grammaticam) qui Sabbathum fuit? Quotus vero fuerit dies, adventus Pauli, discessus descriptione, indicatur. Quum enim septem tantum dies Troade haberit, & iis elapsis, discesserit, certum est, septimum fuisse diem. Quare tria ista, quæ objecta sunt argumenta: primum illum expositionis modum (quo unum, pro uno quopiam, seu quodam: & Sabbathum, pro septimo hebdomadis die, accipitur) nequaquam destruant.

12. Veruntamen, præter eam Erasmi, Calvini, aliorumque insignium Theologorum, expositionem probabilem; alia præterea interpretationes, exceptionibus minus obnoxiae, sese offerunt: licet vulgò (quantum quidem potui observare) intactæ.

13. Prima est, ut vox μιᾳ absolutè, & articulus τῇ definitè accipiatur. Nempe; Uno illo (die) Sabbati. Quum enim septem tantum, præsentia Pauli, fuerint dies: unus tantum, fuit Sabbathum, quo, Discipuli convenisse, & Paulus disseruisse, dicitur: pridie scilicet discessus.

14. Altera est, si *unus*, pro primo, usurpetur. Ac sensus erit; Primo illo die Sabbati (seu Sabbato, per Appositionem) qui scilicet, in septem illis diebus, mansionis Pauli, occurrit. Atque ita cognoscitur Paulum, primo hebdomadis venisse, & postquam septimo die, nempe Sabbati, docuisse, primo rursus hebdomadis discessisse. Quid quæsto hic est, aut in verbis, aut in re, quod minus accuratè consentiat?

15. Huc accedit, quod nulla in Actis, à capite ad calcem, apparent cultus Dei, à Sabbato, in primum hebdomadæ, translati vestigia. Sabbatis verò ordinariè ac peculiariter, convenisse Apostolos atque Ecclesiam, historia Actorum demonstrat: ideoque non est mirum, si hunc etiam locum, servata propria vocis Sabbati significatione, reliquis omnibus consentaneè, exponamus.

16. Qua de re memorabilis est, celebrium illorum quatuor theologorum, consensus, Centuria Ecclesiastica prima, libro 1. cap. 6. Apostoli, inquiunt, & alii Christiani, ut alii rebus adiaphoris, ita etiam festis, liberè usi sunt, juxta regulam, Col. 2. Nemo vos judicet, in cibo, aut potu, aut in parte dei festi, aut Novilunii, aut Sabbatorum. Unde diei Sabbati observati, etiam à Paulo, & aliis, passim in Actis, fit mentio. Nam Actor. 13. Paulus & Barnabas, ingressi in synagogam, die Sabbatorum, dicuntur. Ibidem gentes rogant, ut sequentis Sabbato, sibi loquerentur sermonem. Et Paulus & Silas, die Sabbatorum, egressi sunt civitatem ad flumen, Actor. 16. & Thessalonica, per tria Sabbathæ disseruit Paulus (Actor. 17.) Et fratres uno Sabbatorum, ad frangendum panem convenisse, dicuntur, Actor. 20. Quare jam satis liquere existimo, hunc locum Act. 20. diei Dominicæ ab Apostolis institutionem, minimè demonstrare.

17. Veruntamen, ut cō abundantius, veritas innotescat,
Zzzz 4 age,

age, quid si hoc loco, uno *Sabbatorum*, primum hebdomadæ necessariò denotaret, an propterea hunc diem, peculiariè, ad cultum Dei, in Sabbati locum, ab Apostolis institutum, necessariò consequetur? Minimè verò. Primum enim, quum fractio panis, alia sit communis, Actor. 27. vers. 35. alia religiosa ac sacra, in Cœna Dominicæ administratione, Actor. 2. vers. 42. Quid obsecro verat, quominus hic, non de sacra, sed communis fidelium Cœna, intelligamus? Certum enim est, in Ecclesia Apostolica, communionis & dilectionis mutuæ gratia, Cœnas hujusmodi fuisse usitata: quæ propterea dicitur. Sicut in Epist. Judæ versu 12. *Hi sunt macularum instar, in Agapis vestris, dum vobiscum convivantur, absque ullius metu, se pascentes.*

18. Et sanc, Paulum videmus, ad medium noctem, discensus sui occasione, vers. 7. differuisse jejunum, ac tum deum panem fregisse ac gustasse, & ad auroram cum Discipulis collocutum, vers. 11. Quæ Agapæ ac viatoriz ipsius Cœna, probè conveniunt. Huc spectat illa Cajetani ad hunc locum sententia: *Ad frangendum panem) Incertum est, an de pane sacramentali, an de pane communi, sit sermo. Dies Dominicus innuit, quod de Sacramento, est sermo: verumtamen quia paulo inferius, panis communis, eisdem verbis, significatur (dicendo; frangensque panem & gustans) ambiguitas nonnulla oritur.*

19. Denique etiam dies ille fuisset, hebdomadis primus, & Cœna Domini intelligeretur, an propterea sequitur necessariò, diem illum ordinariè, ad Dei cultum, in Sabbati locum, ab Apostolis substitutum, atque observatum? Atqui quum Paulus, otium non ageret, sed Euangeliō prædicando, ubi collecta erat fidelium Ecclesia, quotidie docuerit, ut Actor. 19. vers. 9. an negligentiorem fuisse, septem illis diebus Troade, statuimus? aut qua ratione, tantum sacro quietis die, Cœnam Domini celebratam, probabitur? Nonne & Ecclesia Hierosolymitana quotidie, eam celebrasse, fertur, Actor. 2. vers. 42. cum 46. Ac nonne posteris etiam temporibus, idem, in multis Ecclesiis, observatum?

20. Qua de re Augustinus, epistola 118. ad Januarium, cap. 2. *Alii quosidie communicant corpori & sanguini Dominicano, aliis certis diebus accipiunt: alibi dies nullus intermititur, quo non offeratur: alibi Sabato tantum, & Dominicō: & si quid aliud hujusmodi, animadvertis potest, totum hoc genus rerum, liberas habet observationes.* Et Socrates, historiæ Ecclesiasticæ lib. 5. cap. 21. Porro, inquit, *de synaxi, varia consuetudines sunt.* Nam quanquam omnes, ubique in orbe terrarum, singulis septimanis vertentibus, die Sabbati, mysteria celebrant; Alexandrini tamen, & Romani, ex antiqua consuetudine, istud facere renunnt. Eademque, Socratem fecutus Sozomenus, historiæ Eccles. lib. 7. cap. 19. & Nicephorus (Socratis, hac etiam in re, compilator) Eccl. hist. lib. 12. cap. 34. tradiderunt.

21. Quare in quincunque partem, locus Act. 20. vertatur, inde tamen, ea, quæ obtenditur, Dominicæ Diei, ab Apostolis, institutio, nullo modo demonstratur. Quemadmodum neque ex reliquis.

22. Secundus enim extat i. Corinth. 16. 1. & 2. Porro de collecta, in sanctos, quemadmodum ordinari (dicitur) Ecclesiis Galatia, ita & vos facite. Primo quoque (die) hebdomadis unusquisque vestrum, apud se reponat, recondens, quod pro Dei benignitate licenterit: ne quum verero, tum collecta fiant. Ergo dies primus septimanæ, ab Apostolo, Sabbatis est substitutus, & Ecclesiis commendatus. Verum neque antecedens certum, neque consequentia firma.

23. Antecedens non est certum, quia verba illa *x̄ μιαν ουβάτω* non pro vocum amplitudine, sed pro interpretationis opiniōne, angustius, citraque ullam necessitatem, minus rectè restrinquentur. Quod idem vitium, Actor. 20. commissum esse, ex supra dictis constat.

24. Nam præter illam interpretationem, quæ in Antecedenti objectione ponitur, nempe, *Primo quoque die hebdomadis: alia, pro varia vocum significatione, & quidem aptiores, à doctissimis quibusdam theologis proponuntur.*

Quarum prima est, ut *x̄ sumatur pro cū in*, ut Matt. 1. 2c. *καὶ ὥραι in somno: ac x̄ μιαν ουβάτω*, in uno quopiam septimanæ cujusque: ut Luc. 18. v. 12. *jejuno, bis in Sabbatho: nempe unoquoquo.* Atque ita exponit Nicolaus Hemmingius, in commentariis suis; In uno (inquit) *Sabbatorum & modum, seponenda eleemosyna, expensis. Vult, ut quilibet, certum diem, in septimana, constitutas: in quo, apud se seponat, quod irrogaturus est, in pauperes.*

25. Altera est, ut vox *x̄*, distributivè intelligatur: ut *x̄ in pro καὶ ιεροῖς, usitatum est: & x̄ in Heb. 7. 27. PRO καὶ ιεροῖς ημίερα unoquoque die*, Hebr. 13. 3. sic *x̄ μιαν ουβάτω unoquoque (die) Sabbathi: seu singulis Sabbathis.* In quam sententiam (præmissa alia minus apta) propendet Calvinus ad 1. Corinth. 16. Particularam (inquit) *banc x̄ μια ουβάτω exponit Chrysostomus; Primo Sabbathi: cui ergo non affitter. Potius enim significat Paulus, ut conferas hic, uno Sabbatho; alius, also: aut etiam, singuli unoquoque Sabbatho.* Et institutionum lib. 2. cap. 8. Numer. 33. idem ait; *Sequuntur Ecclesie ab eo institutio, Sabbathum in hunc usum retinebant. Illum enim diem prescribit Corinthios, quo symbola, ad sublevandos Hierosolymitanos fratres, colligantur.*

26. Sic Victorinus Strigelius, Hypomnematis in 1. Cor. 16. ait, *in una, x̄ μια, id est, singulis Sabbathis, Euclidis in prima definitione lib. 6. ὅμοια χιμαλία in πογέμηρα i.e., ion mīn yūias ious x̄ μια. Id est, figura rectangularis linearum similes ea sunt, qua angulos singulos (singulis) aquales habent. Similiter Egid. Hunnius, ad eundem locum; In una Sabbathorum Rationem & modum ostendit, faciendo collecta, jubens quemque, de suis pecuniis, in usum fratrum, tantum erogare, quantum cuique videatur; idque in communem fiscaū recondere. Quod vnde fieri, diebus Sabbathorum.*

27. Denique Benedictus Aretius, in commentariis ad eandem sententiam Pauli ait; Sunt qui, *x̄ μια ουβάτω*, vertunt, per singula Sabbathia. Nec malus est sensus: quoniam certum sit, Ecclesiam Christi, du mores illos Iudacos observasse. Sed est alter quoque sensus, quo μια, pro ημίερα explicatur. Quare ex hisce abundè constare potest, Antecedens objecti enthymematis non esse certum: imo alias interpretationes, magis idoneas: ideoque sententiam consequentem, quæ illi probandæ adfertur, ex eo minimè confirmari.

28. Deinde consequentia quoque (seu consequentis, cum Antecedente, connexio) infirma est. Nam quamvis Antecedens esset verum, & primus hebdomadæ dies, intelligeretur; ex eo tamen, non necessariò sequeretur, diem illum ad cultum Dei, ab Apostolis institutum.

29. Primo, quia hoc Pauli statutum, non universale est, (quasi omnibus Christianis, omnique tempore, esset præscriptum) sed particolare: nec ad Iudeos, sed ad Gentiles, & quidem illius tantum temporis: neque enim ad omnes illos, sed ad Corinthios, communis cum Galatis ratione, pertinens. Nam Antiocheni, ea in collecta, ultero officium fecerant: ut Actor. 11. 29, 30. afferuntur; Singuli autem discipolorum, *καὶ τὸν ιεροῦ τὸν προτερεῖαν*, prout cuique suscepserant (cum quo convenit illud, i.e., in iudeis, i. Corinth. 16. quod vero quidem sensu, ut Deut. 16. 17. sed laxiore paraphras, in objectione proposita, versum) decreverunt subido missere fratibus habitantibus in Iudea. Quod & fecerunt, missentes ad Seniores, per manum Barnaba & Pauli.

30. Secundo consequentia etiam idcirco infirma est, quia res, ab Apostolo, hic statuta, non ad quartum Decalogi præceptum, ac publicum Dei cultum; sed ad octavum, & charitatis fraternalis, in pauperibus, facultatum communicatione, sublevandis, officium spectat. Unde ad Ephesios cap. 4. vers. 28. ita furto opponitur; *Qui furabatur, non amplius furetur, sed potius laboret, operando manibus, quod bonum sit, ut possit impetriri, cuius opus fuerit.*

31. Et huic eleemosynæ commode colligendæ, non religionem, sed ordinem tantum, prescribit Apostolus: ut unusquisque, statuto illo hebdomadis die, pro facultatum acceptarum ratione, paulatim aliquid reponat: & quidem non publicè, in Ecclesiæ conventu (ut nonnulli opinantur) sed privatim in ædibus suis. Quia versu 2. ait; *Reponat apud se, & recondat. Quæ verba Chrysostomus rectè considerans ait; Non dixit, ferat in Ecclesiam, ne propter paucitatem erubet.*

erubescant: sed quoniam, collectionibus, que parlatim fuit, auxeris collationem, quoniam accessero, tunc ostenderes. Interim, inquit, apud te reporte, & domum tuam, fac Ecclesiam: arcuam, gauophylacium. Hæc ille: unde satis constat, hanc elemosynam, prorsus differre ab ea, quæ in publico Ecclesiæ coetu, ex amore & more perpetuo, confertur. Quare frustra hoc argumentum, objectatum: ac cito (ni fallor) quam è pumice, exprimere posse videaris, quam solida ratione, ex his Apostoli verbis, diei Dominicæ, ad cultum Dei, institutio, concludatur.

32. Neque tertium ac postremum *argumentum* (licet palmarium censetur) quicquam eviciit. Sic enim disputare solent, Apoc. i. 10. dicit Johannes; *Fui spiritu corruptus, die Dominicæ*. Ergo dies Dominicæ; seu primus hebdomadæ, ab Apostolis, ad cultum Dei, fuit institutus. Verum infirma est, multis de causis, consequentia.

33. Primo, quia certum non est (quod, quasi certum, statuitur) diem Dominicum, Apostolo denotare, diem resurrectionis Domini: seu primum hebdomadæ: quum talis significatio, nusquam alibi, in Sacris Literis, occurrat. Iesus enim Scripturæ perpetuus est, ut dies Domini (qui, notissimo Hebraismo, nihil aliud est, quam dies Dominicus) dien. adventus, seu apparitionis Domini, significet.

34. Ut enim Amos 5. vers. 18. *Va desiderantibus diem lehova: quorum vobis dies lehova: quum sit tenebrarum, non autem lucis?* ut inquam, hoc loco, dies Jehovæ est, quo se patefecit, luce expectata, seu gratia ac beneficiis, vel tenebris seu penitus: sic dies Domini, hoc est, Christi dies adventus & apparitionis exponitur, Malach. 3. vers. 1, 2. *Veniet (inquit) in templum suum Dominus &c.* Quis autem sustineat diem adventus ejus: aut quis constat, quum apparuerit. Et Johan. 8. vers. 56. *Abraham gestivit, ut videret diem meum:* diem scilicet nativitatis: quo assumpto semine Abrahæ, Hebr. 2. vers. 16. patefactus est in carne, 1. Tim. 3. vers. 16. quæ, magni gaudii, materia, Luc. 2. vers. 10. Si quis verò huc diem improprie, pro tempore accipere malit: vis eadem locutionis, nihilominus permanebit: tempus nempe, quo apparuit in carne, & miraculis. Sic 1. Corinth. 5. 5. *Ut spiritus salvus fu, in die Domini: quo scilicet apparebit, ad judicium.*

35. Ideoque mirandum non est, si qui, Scripturæ usum sequi, diem Dominicum, Apocal. i. de die apparitionis Domini (aut in carne: ut dies natalis intelligatur: aut in specie, qua peculiari atque illustri visione, Johanni se patefecit, & futurum Ecclesiæ statum revelavit) interpretentur.

36. Nam quod à Beza in Annotationibus, ad hunc locum, objicitur, (& secundæ expositioni opponi potest) *dies circumstantia pertinere solet, ad fidem narrationi faciendam, ut Ezech. 1. 1. & 8. 1. verum quidem est, quando diei, mensis, & anni, fit mentio, ut in prolatis Ezechieli sententiis: sed diei primi, è septem, expressio (qualem interpretantur) nihil, ad narrationis certitudinem, conducit. Neque etiam certa temporis distinctio, in Apocalypsi occurrit. Nam hoc loco ostenditur quomodo, die Dominicæ, seu apparitionis Domini, fuerit comparatus: nempe, quod spiritu fuerit corruptus: eoque non corporis, sed mentis oculis videbit: nec corporis aure, sed spiritus, dicta illius percepit. Sic in sequentibus cap. 4. 1. & 5. 1. & 6. 1. &c. eodem sensu videndi voce (Prophetarum more) & omissa temporis circumstantia, describit. Sin verò diem Domini natalem, intelligamus, aliquanto expressior erit temporis circumstantia, quam si, primus hebdomadæ, diceretur: licet, propter anni & mensis omissionem, esset imperfecta.*

37. Secundo quamvis etiam dies dominicus, hoc in loco, diem resurrectionis Domini, denotaret, an inde necessariò statui posset, non annum ac solennem resurrectionis Domini diem: sed primum hebdomadæ, intelligendum? Nam quod ea post Apostolos viguit Ecclesia, hanc phrasim, hoc sensu usurparit, illud interpretationi Johannis, legem non constituit. Quia appellationum, in usum diversum, commutationem accidere potuisse, & Paschatis, & Pentecostes, nomina (quæ alio sensu, in scriptis Apostolorum: alio, in consecutæ Ecclesiæ scriptis, usurpantur) demonstrant.

38. Neque veterum quorundam testimonia certam fidem faciunt, quum diem Dominicum, ab Apostolis sacratum, tradunt: quia idem, de Paschatis festo, maxima contentione ac superstitione, asseruerunt: ut, ex Socrate, in fine hujus scripti, constabit.

39. Ac sanè, si diei Dominicæ, pro die resurrectionis Domini, seu primo hebdomadæ, appellatio, ab Apostolis promanasset, eaque in Ecclesia omnino fuisse recepta, an credibile est, potuisse fieri, ut *Justinus Martyr*, antiquissimus atque incorruptus scriptor, cùm (in accurata rituum illius descriptione) omisssâ, Solis diem, aut unam Sabbatorum, aut primam hebdomadæ, tantummodo nominaret? Quemadmodum, in *Apologia pro Christianis*, ait; *Solis autem die, communiter omnes convenimus agimus: quandoquidem is primus dies, quo Deus, tenebris & materia veris, mundum effecit, & Iesus Christus Servator noster, eo ipso die, à mortuis resurrexit. Pridie enim diei Saturni, ille in crucem actus est, & postridie ejusdem, qui scilicet Solis est dies, Apostolis & discipulis suis apparuit. Sic, in *Dialogo cum Tryphone Iudeo*, ait; *Circumfisi sumus ab errore & pravitate, per eum, qui à mortuis resurrexit, una Sabbatorum die, Iesum Christum Dominum nostrum. Una enim Sabbatorum, prima manens dierum omnium, juxta numerum, spatiis rarsum dierum omnium, in circulum decursis, octava vocatur, & prima, sic us est, manet.**

40. Quare ex Apoc. i. certò demonstrari non potest, primum hebdomadæ diem, ab Apostolis, ad cultum Dei institutum. Idque satis ingenuè, etiam ab iis, qui Ap. i. primum hebdomadæ, notari putant, agnoscitur, qui consuetudinem Ecclesiæ, aut etiam Apostolorum, non autem, mandatum agnoscent. Ut primum ex *Bullinger* constat, qui ad Apocal. i. *Ecclesia consuetudinem*, vocat: & postea subjicit; *Sponte vero Ecclesia, receperunt illam diem: non legitimus eam ullibi preceptam. Ac Ecclesia viderunt, omnino necessarium esse, certum tempus, in quo convenienter sancti: delegerunt ergo diem resurrectionis: neque de his odiofusus contendenter, inter se, ut, postea factum in Ecclesia, testantur historie.*

41. Sic etiam *Ursinus* tom. i. in expos. decalogi; *Quum igitur (inquit) non minus alio die, meditatio ac celebratio, operum Dei possit fieri, quam septimo, sicut initio, propter causam accommodatam primit temporibus, designavit Deus ministerio diem septimum: sic deinde, propter causam accommodatam, exhibet *Messia temporibus*, legem eam abrogavit, & LIBERUM ECCLESIAE reliquit alios dies eligere. Qua, propter causam PROBABLEM, delegit diem primum, quo facta est Christi resuscitatio, per quam spirituale & aeternum Sabbatum in nobis inchoatur.*

42. Similiter *Aretius* in Loci De Sabbatho ait; *Christiani homines hoc (Sabbatum) transulerunt, in diem Dominicum &c. Christiani igitur, in diem Dominicum manabant.*

43. Et *Zanchius*, de operibus Redemptionis lib. i. ad 4. præceptum. *Ita constat (inquit) hunc diem, & ex traditione Apostolica esse, & optimo jure, ab Ecclesia retentum, & sanctificatum fuisse, in hunc usque diem. Sed tertio adjicimus, sine ulla conscientiarum obligatione, fuisse hunc diem, cultui divino definitum. Hoc liquet è Sacris Literis. Nullibi enim legitimus Apostolos, hoc cuspidam mandasse, tantum legitimus, quid soliti fuerint facere Apostoli; & fideles, in illo die: liberum igitur reliquerunt. Accedit quod Apostolus ad Galat. 4. & ad Colos. 2. non vult servari, a fidelibus, præcepta Dei, de Sabbathis, aliasque festis Mosaicis: quia nolebat fidelium conscientias, illis præceptis obstringi. Quanto minus igitur voluerunt Apostoli, obstringi conscientias, sanctificando diei Dominicæ: quod nullum habet Domini mandatum. Liberum igitur est istud etiam tempus, hoc est, nullius obligans conscientiam, sed ita tamen liberum, ut omnino ipse dies sanctificandus sit, nisi charitas aliud postuleat.*

44. Similiter etiam, ad Exod. 20. contra diei Dominicæ contemptores; *Nimium, inquit, sibi tribuere videntur quæ tam temere & contentiose, consuetudinem Apostolorum tempore receptionis, non pugnantem cum Sacris Literis, rejiciunt.*

45. D. Pa-

45. D. Pareus ad Genes. 2. Pro sua igitur libertate (inquit) Ecclesia Apostolica Sabbatum diei septimi, mutavit in Sabbatum primi, &c. Quomodo facta sit hec mutatio, in Sacris Literis expressum non habemus. In Apocalypsi, sit Dominice diei mentio: & 1. Corinth. 16. Apostolus jubet, primo die septimana convenire, & facere collectam Corinthios. VIDE TUR huic esse APOSTOLICA OBSERVATIO.

46. Johannes Cuchlinus, in thesibus p. 733. Consuetudinem quidem Apostolicam fuisse, ut primo die septimana, conventus suos, Christiani agerent, non inficiamus: sed ipsos, necessitate illa, aut cultus opinione, ad hujus diei observationem, constrictos aut obligatos fuisse, aut etiam, Apostolos preceptum reliquisse, constanter negamus.

47. Urque Bucerum Matth. 12. & Aretium ad 1. Corinth. 16. & Apocal. 1. omittamus, memorabilis est Calvini declaratio Institut. libr. 2. cap. 8. Num. 34. Quanquam, inquit, non sine delectu, Dominicum, quem vocamus, diem VETERES, in locuno Sabbati subrogarunt. Nam quum vere illius quietis, quam versus Sabbatum adumbrabat, in resurrectione Domini, finis sit ac complementum, ipso die; qui umbras finem attulit, admonentur Christiani, ne umbras ceremonia, inharent. NEQUE SIC TAMEN SEPTENARIUM NUMERUM MOROR, UT EJUS SERVITUTI ECCLESIAM ASTRINGAM: neque enim

Ecclesiæ demonavero, que alios conventibus suis, solennes da habeant, modo à superstitione absint. Quod erit, si ad solum observationem discipline & ordinis bene compositis, refrantur.

48. Ac Thomas Aquinas 22° quæst. 122. ad quartum in Observantia diei Dominicæ, in nova lege, succedit observantia Sabbati, NON EX VI PRÆCEPTI LEGIS; sed ex CONSTITUTIONE ECCLESIAE, & CONSTITUDINE populi Christians. Nec enim hujusmodi observatio, est figuralis, sicut fuis observatio Sabbati, in veteri lege. Et ideo, non est ita arcta prohibitio operandi, in die Dominicæ, sicut in die Sabbati. Sed quedam opera concedantur in die Dominicæ, qua in die Sabbati, prohibebantur: sicut decatio ciborum & similia.

49. Quamobrem, omnibus hisce recte perpenitus, liquefatis arbitror, certum non esse, diem Dominicum, seu primum hebdomadis, ab Apostolis, ad cultum Dei, institutum: observandum tamen ad publicum Dei cultum, ex generali, præcepti quarti decalogi, sententia, nec posse violari, sine religionis lœsione ac scandalo indigno, ex iis quo supra propositumus apparuit. Hactenus de Sabbati sententia atque origine. Fazit autem Deus, ut omnes spirituale Sabbathum colamus: & publicum cultus divini diem, ab omni, cum profanatione, tum superstitione vacuum, sancte celebremus. AMEN.

APPENDIX

DISSERTATIONIS SOCRATIS · DE FESTIS ET RITIBUS ECCLESIARUM HISTORIAE ECCLESIASTICÆ

lib. V. cap. XXI. Editionis Grynæi.

Hoc loco, mea quidem sententia, opportunum tempus fese offert, pauca de paschate differendi. Neque veteres certè^a, neque recentes, hi qui Judæorum consuetudinem imitari contendunt, satis justam causam (si quid ego judico) habuerunt, cur tantopere de hoc festo digladiarentur. Neque præterea illud, cum animis considerarunt, quando religio Judaica, erat in Christianam commutata, accuratas illas Mosaicæ Legis observationes, & rerum futurorum figuræ, penitus evanuisse. Cujus rei argumentum certissimum, inde capi potest, quod nulla lex, a Christo condita, Christianis fecit potestem, ritus Judæicos observandi: Imo vero contrà Apostolus, illud planè vetuit, dum non modò circumcisionem abrogabat; verùm etiam hortabatur, ut de festis nulla fieret dissensio. Quapropter, ad Galatas scribens, sic ait; dicitur mihi, qui sub Lege vultis esse, Legem non audit^b? Ac cum pauca, de hac re, differuerit, populum Judæum, servum esse ostendit; eosque in libertatem vocatos, qui ad Christum accesserant: admonetque ut dies, menses, & anni minimè obseruentur. Quinetiam ad Colosenses^c clara voce pronuntiat, observationes eorum, umbram esse: & propterea dicit; Nemo vos judicet, in cibo, aut in potu, aut in parte festi, aut Neomenia, aut Sabbatis: qua sunt umbras futurorum. Itemque in epistola ad Hebreos, eadem confirmat, dicens^d; Translatio sacerdotio, neceſſe est, ut Legis translatio fiat. Itaque neque Apostolus, neque Euangelia ipsa, jugum servitutis, his qui ad doctrinam Christi se contulerint, omnino imponunt; sed festum Paschatis aliaque festa, libero equoque iudicio eorum, qui in illis diebus beneficia acceperant, recolenda reliquerunt. Unde^e, quoniam homines festa amplectuntur, quod se, à laborum contentione, relaxent, idcirco illis diebus singuli, in singulis locis, pro arbitrio, memoriam salutaris passionis, ex quadam consuetudine, celebrant. Nam neque servator, neque Apostoli, illud observandum, lege aliqua, præcepérunt: neque multam, aut supplicium (sicut Lex Mosaicæ Judæis) vel Euangelia, vel Apostoli, nobis minati sunt: sed solum, quo res gestæ (tum ad gravem reprehensionem Judæorum, quod in diebus festis, se cæde & sanguine polluerunt: tum

ad declarandum, quod servator, tempore azymorum, passus sit) verè narrentur, in Euangeliis^f, de hoc festo, mentio facta est. Atque Apostolis propositorum fuis, non ut leges, de festis diebus celebrandis, sancirent; sed ut recte vivendi rationis, & pietatis, nobis auctores essent. Mihi quidem certè videtur, sicut alie res multa, in locis quibusque ex more quodam, introducte fuerunt; ita festum Paschatis, ex quadam consuetudine, apud singulos populos, observationem privatam habuisse: propterea quod nemo ex Apostolis, legem de eo, ut dixi, cuiquam edidit. Et quod ex consuetudine potius, quam ex lege, ab antiquis temporibus, observari coepit sit, rerum eventa perficuè declarant. Plerique namque in Asia minore antiquitus, decimo quarto die mensis, nulla ratione diei Sabbati habita, hoc festum observarunt. Quod dum faciebant, cum aliis, qui aliam rationem, id eodem festo gendo, sequebantur, usque eò nequaquam dissenserunt, quoad Victor, episcopus Romanus, supra modum iracundia inflammatus, omnes in Asia, qui erant πατριαρχης appellati, id est, qui decimo quarto die mensis, Pascha celebrabant, excommunicaverit. Ob quod factum, Ireneus episcopus Lugduni, urbis Galliz, in Victorem, per epistolam, graviter invetus est, tum æstum iracundia illius incusando: tum docendo, quod veteres, qui in illius festi observatione, inter ipsos discrepabant, minimè fuere communione sejuncti: quodque etiam Polycarpus, episcopus Smyrnæ (qui post, regnante Gordiano, Martyrio occumbebat) cum Aniceto episcopo Romano communicavit, minimeque cum illo, licet ex patria consuetudine, Smyrnæ servata, festum illud, decimo quarto die, observarit (sicut ab Eusebio, in quinto libro Ecclesiastice historiz, commemoratum est) omnino dissensit. Nonnulli, ut dixi, in Asia minore, decimo quarto die mensis, festum illud peragunt: quidam, qui partes propius ad Orientem sitas incolunt, Sabbato illud celebrant illi quidem, sed de mense discrepant. Atque illi Judæos, quamvis tempus festi non adeo accurate obserantes, imitandos asserebant: hi post æquinoctium celebrant: eodemque tempore cum Judæis festum agere abhorrent. Quippe Pascha semper celebrandum esse, cum Sol sit in Ariete, docent. Mense, ut Antiocheni vocant, Xantico: ut

^a De Paschate dissensio. ^b Cap. 4. 21. ^c Cap. 2. ^d Hebr. 7. ^e Fe. storum ratio.

^f Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22.

Romani, Aprilis. Atque illos istud fecisse, non Judæis recentioribus (qui omnino in magno errore versabantur) sed veteribus, ut Josepho (sicut in tertio libro, de antiquitate Judaica, præscribit) obsecutos. Atqui, ut isti ad hunc modum inter se, de Paschate dissederunt, sic ceteros universos, qui partes, versus Occasum solis, & Oceanum accolebant, ex veteris traditionis præscripto, post æquinoctium idem ipsum celebravisse constat. At tametsi omnes hi, isto pacto, in eodem festo observando disreparant: nunquam tamen communionem Ecclesiarum, quæ inter ipsos intercedebat, dissociarunt. Neque illud est verum, quod nonnullis frequens in ore est, Concilium Constantini temporibus habatum, morem hujus festi celebrandi, penitus pervertisse. Nam Constantinus ipse, eos qui de hoc festo ab aliis dissentiebant, per epistolam hortabatur, ut cum pauciores essent, eorum consuetudinem imitarentur, qui erant numero plures: quam quidem Imperatoris epistolam, in tertio libro Eusebii de vita Constantini, integrum reperies. Pars autem illius, quæ est de festo Paschatis conscripta, ita se habet: *Est modus ille extensus, quem omnes Ecclesia servant, que orbis partes, vel versus Occidentem, vel versus Meridiem, vel versus Boream sitas, incolunt: ac nonnulla quoque, que in locis, ad Orientem spectantes, habitant: & ob eam causam omnes, in presentia, hunc recte se habere, arbitrantur. Iisque etiam, vestra sapientia illud probatum iri, in me recepi, nimis ut quod in urbe Roma, in terra Aegypto, Hispania, Gallia, Britannia, Lybia, & universa Gracia, in dioecesi Asiarum & Pontica, in Cilicia denique, una & consente sententia conservatur, hoc etiam vestra prudentia, im benter approbareis: illud sedulo reputantes, non solum, quod in locis qua modo citavi, major Ecclesiarum numerus existat, sed etiam quod sanctissimum institutum sit, ut omnes communni consilio, id ratum cupiant, quod recta ratio postulare videatur: quodque nihil, cum Iudaorum perjurio, habet commercii. Talis fuit Imperatoris epistola.*

Qui quarto decimo die mensis Pascha celebrant, eum morem observandi, à Johanne Apostolo, ipsis traditum, dicunt: qui autem Romanum, & alias partes Occidentis, incolunt, Petrum & Paulum Apostolos, consuetudinem, quam illi tenent, ipsis reliquise affirmant. Verum nemo istorum omnium, testimoniū de his rebus, scriptis proditum, referre potest.

Et quod ex consuetudine potius, in singulis locis, quam ex ulla alia causa, cœpta sit festi Paschalis celebratio, hinc facio conjecturam. Cujusque religionis & sectæ variis sunt ritus, licet eadem de illis ipsis, habeatur opinio. Etenim qui in eadem fide consentiunt, iidem, in ritibus & ceremoniis, inter ipsos discrepant. Proinde pauca, de variis Ecclesiarum ritibus^a, hoc loco differere, non erit incommodum. Jejuniorum rationem^b, quæ ante Pascha fiunt, aliter ab aliis observatam esse, facile est reperi. Nam qui sunt Romæ, tres septimanæ ante Pascha, Sabbato & Dominico exceptis, simul jejunant: qui autem in Illyria, & tota Græcia, quique Alexandriæ habitant, ante sex septimanæ jejunia, quæ ante Pascha fiunt, ordiuntur, illudque tempus, Quadragesimam nuncupant. Alii præter horum consuetudinem, septem septimanæ, ante istud festum, initium jejunandi facientes, quamvis quindecim dies solum, quibusdam interpositis, jejunent: nihilominus tamen tempus illud, quadragesimam, vocant. Unde non mediocris me capit admiratio, qua ratione isti, licet de numero dierum dissentiant, omnes, eodem nomine, Quadragesimam appellant. Alii aliam causam hujus nominis, suopte ingenio excogitatam, tradunt. Quinetiam non de numero dierum solum discrepant; verum etiam de abstinentia à cibis^c, variam sequuntur rationem. Nam alii omnino, ab omni animantium genere, abstinent: alii, inter animantia, pisces solos comedunt: alii, cum piscibus, volucres etiam manducant: easque ex aqua (ut est apud Moysen) nasci afferunt. Alii à fructibus, duris integrumentis involutis, & ab ovis temperant: alii, arido pane solo, vescuntur: alii, ne ullo quidem. Sunt qui, cum ad horam nonam jejunant, variis ciborum generibus utuntur. Alia ra-

^a De variis Ecclesiarum ritibus. ^b De jejunii. ^c De abstinentia ciborum.

tione, apud alias gentes jejunatur: cuius rei sunt causæ prope infinitæ. Ac quoniam nemo, de ea præceptum, literarum monumentis proditum, potest ostendere, perspicuum est Apostolos, liberam potestatem in eadem, cuiusque mentis & arbitrio permisisse: ut quisque nec metu, nec necessitate, inductus, quod bonum sit ageret.

Hanc disparem jejuniorum rationem, in Ecclesiis esse cognoscimus. Porro de Synaxi varie consuetudines sunt^a. Nam quanquam omnes ubique in orbe terrarum Ecclesiarum, singulis septimanis vertentibus, die Sabbati mysteria celebrant, Alexandrini tamen, & Romani, ex antiqua traditione, istud facere renunt. At Aegyptii, qui Alexandrinis finitimi sunt, & illi qui Thebaidem incolunt, Sabbato Synaxin exequuntur illi quidem; sed non, ut mos fert Christianorum, mysteria participant. Nam ubi epulati sunt, & variis cibariis se saturarunt, sub vesperam, oblatione facta, mysteriis communicant.

^a De Synaxi.

Rursus Alexandriæ, quarta feria & ea quæ dicitur Paracese, & leguntur Scripturæ, & doctores eas interpretantur: omniaque quæ ad Synaxin pertinent administrantur, præter mysteriorum celebrationem. Atque hac quidem est vetus, apud Alexandrinos, consuetudo. Etenim illis diebus, constat Origenem potissimum, in Ecclesia docuisse, qui, utpote doctor valde sapiens, cum animadverteret, legis Mosaicæ præcepta, non posse ad literam intelligi, præceptum de Paschate, ad altiore divinoremque sensum, traduxit: unumque solum verum Pascha fuisse, quod Servator efficaciter celebravit contra potestates adversarias, quando cruce affixus, contra Diabolum, victoria trophya reportavit.

Itemque Alexandriæ, lectores & Interpretes^a, sive catechumeni sunt, sive baptizati, nullo discrimine fiunt: cum aliæ omnes ubique Ecclesiarum, baptizatos solos, ad hoc munus, designant. Ipse porrò in Thessalia, aliam consuetudinem invallis novi, ut ibi qui clericus sit^b, si cum uxore, quam, cum esset laicus, ducebat, postquam clericus factus sit, dormierit, clericatu abdicatus sit: id adeo cum omnes illustres presbyteri in Oriente & episcopi, modo ipsi volunt, nulla lege coacti, ab uxoriis abstineant. Nam non pauci illorum, dum episcopatum gerunt, etiam liberos, ex uxore legitima procreant. Consuetudinis autem in Thessalia, observatae aucto, fuit Heliodorus Tricæ (quæ est urbs illius regionis) cuius fervunt libri amatorii, quos cum esset adolescentis composuit, eosque, Ethiopica inscripsit. Eadem consuetudo etiam Thessaloniciæ, & in Macedonia, & in Hellade, servatur.

^a De Lectoribus & interpretibus. ^b De Clericorum matrimonio.

Aliam præterea consuetudinem, in Thessalia esse cognovi, nimirum, ut diebus festi Paschatis duntaxat baptizent^c. Ob quam causam omnes, paucis admôdum exceptis, absque baptismate, moriuntur.

^c De Baptismo.

Ecclesia Antiochiae Syriæ, contrarium, ab aliis Ecclesiis, sicut^a habet: nam altare, non ad Orientem; sed ad Occidem, spectat. In Hellade, Hierosolymis, & in Thessalia, preces^b, dum ascendunt lucernæ, fiunt ad consuetudinem Novatianorum, qui sunt Constantinopoli. Pari ratione, & Cæsareæ Cappadociæ, & in Cypro, die Sabbato & Dominico, sub vesperam accensis lucernis, presbyteri & episcopi, Scripturas interpretantur. Novatiani, qui sunt in Helleponito, non eundem penitus morem, in precationibus faciendis observant, quem Novatiani, qui sunt Constantinopoli; sed tamen ex multo majore parte, primariæ apud illos Ecclesiarum, consuetudinem sequuntur. Ad summam, apud omnes, religionum & sectarum, formas, nusquam reperire poteris duas, quæ, in precandi more, inter se consentiant. Quinetiam Alexandria non concionatur^c presbyter: qui mos, eo tempore initium habuit, quo Arius perturbavit Ecclesiam. Cæsareæ Cappadociæ eos, quib[us] post Baptismum peccaverant^d, ejiciunt, à communione, more Novatianorum: idem faciunt & in Helleponito, Macedoniani, & in Asia, qui decimo quarto die mensis Pascha celebrant. Novatiani, qui sunt in Phrygia,

^a De Ecclesiarum situ. ^b De more Precum. ^c De concionatoribus. ^d De lapsu post Baptismum.

gia, secundas nuptias^a non recipiunt: qui Constantinopolitani habitant, neque recipiunt omnino, neque omnino rejiciunt: qui partes in Occidente sitas incolunt, omnino recipiunt. Causa^b quidem, & auctores hujusmodi *discrepancie*, fuerunt episcopi, qui variis temporibus Ecclesiis praeerant. Qui autem eos ritus accipiunt, eos tanquam legem ad posteros transmitunt. Verum omnes Ecclesiarum ritus, qui in singulis urbibus regionibusque usurpantur scriptis mandare, ut valde laboriosum est, ita vix, aut ne vix quidem fieri potest. Satis quidem multi quos recitavimus, ad declarandum festum *Paschatis*, consuetudine quadam, in singulis locis celebratum esse. Quocirca inanis est illorum oratio, qui praedicanter, Concilium Nicænum, hujus festi celebrandi morem, penitus pervertisse. Nam Episcopi, qui ibi convenere, populos pauciores, qui antea, à multo pluribus numero, dissenserant, ad concordiam reducere laborarunt. Quod autem multæ dissensiones, ipsis Apostolorum temporibus, ob ejusmodi res, oriebantur, ne ipsos quidem latuit Apostolos: sicut ex libro, qui Acta Apostolorum inscribitur, satis constat. Nam cum Apostoli essent, de tumultu, ex gentium dissensione, fidelibus concitato, certiores facti, omnes in unum convenerunt, divinamque legem quandam, in modum epistolæ scriptam, per quam fideles, gravissima istarum rerum servitute, & inani de iisdem contentione, liberabant, divinitus promulgarunt. Certam denique, vita recte instituendæ, normam, eamque, ad veram pietatem, rectâ ducentem, docuerunt, dum ea solùm, quæ sunt necessariò servanda, illis præscriberent. At licet epistola illa, in Actis Apostolorum literis^c consignata sit, nihil tamen obstat, quominus eandem, etiam hoc loco, proponamus; Apostoli, & presbyteri, & fratres, his qui sunt Antiochia, & Syria, & Cœlia fratribus, ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quod quidam ex nobis excentes, turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, jubentes vos circumcidere, & observare Legem, quibus non mandavimus: visum est nobis, collectis unanimiter, eligere viros & missere ad vos, cum charissimis nostris, Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas, pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus ergo, Iudam & Silam, qui & ipsi vobis verbis referent eadem. Vos enim est Spiritui Sancto, & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hac necessaria: ut abstinentia vos ab his, que immolantur simulacris, & à sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus custodientes vos, bene ageatis. Valete. Ista visa fuerunt Deo: nam sic loquitur epistola; Vos enim est Spiritus Sanctus, nihil ultra imponere oneris, præterea, quæ necessario observari debent. Ceterum nonnulli, istis neglectis, omnem scortationem, rem quidem indifferentem,

^a De secundis nuptiis. ^b De causis discrepancie rituum. ^c Act. 15. 23.

arbitrantur; sed tamen de diebus festis, tanquam de vita, decertant: Dei præcepta revertunt, ipsique sibi leges lanciunt; legis promulgationem, ab Apostolis traditam, contemnunt & pro nihilo putant: sive contra illis, quæ visa sunt Deo, imprudentes execuntur. Porro quamvis possemus, sermonem de paschate suscepimus, multò longius producere: tum qua ratione Samaritani, qui sunt secta Judæorum, semper post æquinoctium hoc festum peragant planè ostendere: tamen ejusmodi opus, & separata, & longè prolixiorē tractationem, desiderat. Istud igitur solūm dico, quod qui tanto studio ducuntur, Judæos imitandi, & sunt in figuris rerum observandis tam curiosi, non debeant, vel transversum (quod ajunt) digitum, ab illis discedere. Nam omnino, si tam accurate omnia observare, in animum inducant, non dies solūm & menses observare debent, verum etiam alia quæcumque Christus, factus sub lege, Judæorum more obierit, aut quæ, à Judæis, injustè perperclus sit, aut quæ in figuris, ad omnibus gratificandum, expresserit. Verbi gratia, in navem ingressus docuit, Pascha in coenaculo parari jussit, asinam alligatam solvi mandavit, hominem gestantem lagenam aquæ, signum dedit discipulis, qui ad Pascha parandum maturabant: aliaque præterea infinita, in Euangeliis, ejus generis scripta sunt. Atqui nullum istorum omnium, externo & corporeo more, ut litera postulat, observare nituntur hi, qui propter festi celebrationem se justificatos esse putant. Nam nemo illorum è navi aliquando, apud populum, concionatur: nemo omnino in coenaculo, Pascha celebrare aggreditur: nemo, cum asinam ligaverit, eam denuo dissolvit: nemo denique cuiquam negotium dat, lagenam aquæ gestandæ, ut ea, quæ rerum sunt symbola, expleat. Etenim hæc aliaque id genus, Judæorum potius, quam Christianorum, propria existunt. Nam Judæi hujusmodi instituta, corporea potius observantia, quam interiori mentis cultu observare contendunt. Quam ob causam, sunt execrationi obnoxii: quod legem Molacam, in umbris ac figuris potius, quam in rebus ipsis ac reitate, positam intelligunt. Qui autem Judæorum favores sunt, tametsi has res ad altiorem divinioremque rem transferunt, tamen de diebus & mensibus bellum excitant gravissimum, interiorisque & sublimem, quæ in illis est, notio nem, quasi pedibus proterunt: & propterea hac in parte, ratione cum Judæis, necessariò condemnantur, sententiam quoexecrationis, sibi ipsis asciscunt. Verum de his sati superque, me dixisse, censco. Hacenus Socrates historicus: cui consentanea, sed brevius, recenset Sozomenus, historiz Ecclesiastice libro septimo, capite XIX. & Nicephorus, histor. Ecclesiast. libr. XII, capit. XXXII. & duobus sequentibus, eadem ex utroque congesit.

F I N I S

Investigationis sententiae & Originis Sabbati.

D.D. FRAN.

D. D. FRANCISCI GOMARI

JUDICIUM,

DE PRIMO ARTICULO REMONSTRANTII, DE ELECTIONE ET REPROBATIONE.

Articulus Remonstrantium primus.

DEUS æterno & immutabili decreto, in Jesu Christo, ante jacta mundi fundamenta ex genere humano, in peccatum prolapso, statuit illos, in Christo, propter Christum, & per Christum salvare; qui per gratiam Spiritus Sancti, in eundem ejus Filium Iesum, credituri, & in ea fide, fideique obedientia, per eandem gratiam, usque ad finem, essent perseveraturi: Contra verò converti nescios, & incredulos, sub peccato & ira relinquere & condemnare, tanquam à Christo alienos, secundum verbum Euangelii Joh. 3. v. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: qui vero Filiu non assentitur, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum:* pluraque alia Scripturæ loca.

Articuli hujus Explicatio.

*Theses.**Antitheses.*

De universa hominum Prædestinatione.

1. Prædestinatio, (quæ electionem & reprobationem complectitur) non est unica sed duplex. Remonstrantes citat. Declarat. Artic. I. & Epist. ad Walach. 41.
2. Prima, est decretum divinum, generale, seu universale; qui constituit credentes servare, incredulos damnare. Ibidem.

3. Hoc est totum & integrum prædestinationis decretum. Coll. Hag. Belg. 57.

4. Decretum de salvandis fidelibus, solum est fundamentum Christianismi, salutis, & certitudinis salutis. Collat. Hag. Belg. 61.

5. Secunda prædestinatio, est decretum divinum speciale, seu singulare; quo constituit juxta præcedens illud decretum, hos servare, illos perdere: id est, hos consideratos, ut fideles, æternæ vitæ destinare: Illos consideratos, ut infideles, sive qui credere nolint, æternæ morti atque exitio ad dicere. Remonst. & Epist. Walach. 34. & 41.

*Theses.**Antitheses.*

De prædestinatione, seu electione hominum ad salutem speciali.

1. Prædestinatio hominum ad salutem specialis duplex est, peremptoria: quæ æternæ salutis communicationem actualē & realem, sibi conjunctam habet: aut non peremptoria, contra Remonst. citat. declar. ad Artic. I.

2. Peremptoria est decretum Dei, de salvandis iis sūg-
latim, quos per Spiritus sui gratiam, in Christum creditu-
ros, atque in hac fide ad finem usque perseveraturos, præ-
videbat. Remonst. Epist. ad Walach. 36.

1. Sacra Literæ non aliam, quam unicam prædestinatio-
nem hominum ad salutem speciale agnoscunt.

2. Prædestinatio hominis ad salutem, est decretum Dei, de gloria & gratia ad salutem sufficiente, & efficaciter perficiente, certus, ex universo genere humano, hominibus, pro liberissimo ac mero gratuito beneplacito, conferenda, 2. Thess. 2. 13. Rom. 8. 28, 29, 30. Philip. 2. 13. ad laudem gloriose suæ gratiæ, Ephes. 1. 6.

Aaaa

3. Quæ

3. Quæ prædestinatio solummodo ad salutem & gloriam est; non etiam ad gratiam. Eadem Epist. 38. & 45.

4. Quæ salus in creditibus fidei præmium est, non autem finis. Remonst. citat. declarat.

5. Gratia verò donationis Christi, vocationis, fidei, justificationis, sanctificationis, adoptionis, perseverantia, non est medium prædestinationi speciali ad salutem subordinatum: sed ea prædestinationem ipsam naturæ ordine antecedit. Epist. ad Walach. 41. & 44.

6. Fides enim, obedientia illius & perseverantia, ut ab homine præstata, & à Deo prævisa, est conditio in objecto eligendo prærequisita, ac causa sine qua non, cui decretum electionis innititur. Remonst. citat. declar. & Epist. ad Walach. 41. & 44.

7. Quæ fidei gratia, non solis electis ad gloriam & servandis confertur: sed reprobis etiam ac condemnandis. Remonst. citat. declar.

8. Ac fides electorum semel collata, omnino amitti ac restituiri potest, adeoque re ipsa interdum amittitur, & amissa restituitur. Ibidem.

9. Ideoque peremptoriè electus, in hac vita fieri potest reprobis, & rursum ex reprobo electus.

10. Unde sequitur electionem peremptoriam aliam esse mutabilem, quæ est electorum viventium: aliam immutabilem, quæ est mortuorum tantum.

11. Electionis hujus causa impulsiva est, & solum ac liberum Dei beneplacitum & Christi meritum. Epist. ad Walach. 35. & 41. & 46. & 36.

12. Fidelium; in hac vita de electione sui salvifica, certitudo non est absoluta, sed tantum conditionata, ut quæ ab incertæ perseverantia conditione dependet. Grevinch. contra Ames. 138.

13. Absoluta electionis certitudo, ad pietatem non conductit. Ibid. 139.

3. Eadem prædestinatio non solum est ad salutem se gloriam, sed etiam ad gratiam, quæ ad gloriam conferendam necessaria, 2. Thess. 2. 13. Rom. 8. 28, 29, 30.

Qualis est gratia donationis Christi in servatorem, Johan. 3. 16. 1. Pet. 1. 20. & 1. Johan. 4. 10. & vocationis, Rom. 8. 28. 30. & fidei, Act. 13. 48. & 2. Thess. 2. 13. Phil. 1. 29. & 2. 13. justificationis, Rom. 8. 30. conformitatis cum Christo, Rom. 8. 29. ac sanctificationis, Eph. 1. 4. & 2. Thess. 2. 13. Adoptionis, Ephes. 1. v. 5. & conservationis in Christo & per Christum, Joh. 6. 29. & 10. 28, 29. donatio. Ad quam gratiam, non minus quam ad salutem, prædestinatio est instituta, 1. Pet. 1. 2.

4. Quæ salus in creditibus, & præmium est fidei, 2. Timothy. 4. 8. Et finis, 1. Pet. 1. 8. Quia bonum est summum, cuius causa fides datur: & quo fides tendit, 2. Thess. 2. 13. Joh. 20. 31. Act. 26. 18.

5. Gratia verò donationis Christi, vocationis, fidei, justificationis, sanctificationis, adoptionis, perseverantia, salutem ipsam antecedit, ut medium eò destinatum, sed ipsam prædestinationem ad salutem ordine consequitur.

Idque ex Antithesi tertia apparent.

6. Fides enim, obedientia illius, perseverantia in ea, r. 10 est objecti eligendi conditio ante electionem prævisa; nec causa sine qua non: sed electionis effectum proprium, ex ea promanans, Act. 13. 48. Rom. 8. 30. & 2. Thess. 2. vers. 13. & 1. Petr. 1. 2.

Alioqui dilectio nostra, dilectionem & electionem Dei antecederet, contra scripturam, 1. Joh. 4. 10. Rom. 9. 16. & 5. 8. & 10.

7. Quæ fidei gratia, solis electis ad gloriam, ac servandis confertur: Nullis verò reprobis ac condemnandis, Joh. 10. 26, 27. & 6. 44, 45. Tit. 1. 1. 2. Thess. 3. vers. 2.

8. Ac fides electorum semel collata, nunquam omnino amitti potest, ob Dei conservantis veritatem & virtutem; multo minus amissa restitui: etsi partim minui queat, vel au-geri, Joh. 10. 28, 29. & 1. Pet. 1. 5. Matth. 24. v. 24. Rom. 8. vers. 30. 39.

9. Ideoque peremptoriè electus in hac vita fieri non potest reprobis, neque ex reprobo electus, Matt. 24. 24. Rom. 8. 30. 33. 35. 39.

10. Unde sequitur, nullam electionem peremptoriam esse mutabilem: pro veritatis & æterni consilii divini natura immutabili, Jes. 46. 3. 10. Jac. 1. 17.

11. Electionis hujus causa impulsiva est solum liberum & gratuitum Dei beneplacitum: Ideoque non Christi meritum: nec quicquam extra Deum.

Præsertim, cum Christi donatio, sit medium electioni ho- minum ad salutem subordinatum: Ut Antithesi tertia ostensum est. Ideoque salutis est causa, sed electionis consequens effectum.

12. Fideles in hac vita de electione sui salvifica certi sunt, non solum hac conditione si perseveraverint, sed etiam absolute, quia se perseveraturos esse per Dei & Christi gratiam certi sunt: Idque ex Dei promissione generali de danda omnibus verè fidelibus perseverantia b, & ex speciali fidei, electis propriæ c, sensu, & Spiritus S. testimonio d, ac tanquam ar-rhæ hereditatis nostræ ob signatione ad diem redemptionis e, & serio denique operum bonorum f, fidei, & charitatis studio.

a Rom. 8. 39. b Jerem. 32. 40. Johan. 4. 14. & 6. 37. 39. 56. 58. & 10. 29. 29.
c Tit. 1. 1. & 2. Thess. 3. 2. d Rom. 8. 13. e Ephes. 1. 13. 14. & 4. 30.
f 2. Pet. 1. 10.

13. Absolutæ electionis certitudo ad pietatem conduit plurimum; ut Deum, pro gratuito & incomprehensibili hoc dilectionis, & electionis ad gratiam & gloriam æternam, beneficio, debita gratitudine, vicissim diligent, adorent, glorificant, & dignè se gratiâ & gloriâ gerant^a: & in crucis tolerantia ea se sustentent^b, fortiter & constanter adversus Satanam, carnem, mundum (tanquam Dei gloriæ, & gratiæ, ac salutis nostræ hostes perpetuos) militent^c: solidumque in vita & morte habeant solarium, & in hoc favoris Dei sensu, tanquam vitæ æternæ præludio, sancte acquiescant & exultent^d.

a 2. Thess. 2. 13. & 14. Eph. 1. 4. 5. Eph. 4. 1. Phil. 3. 14. & 1. Pet. 2. 9. b Rom. 8. 17. 18. 35. 2. Cor. 4. 18. c 2. Tim. 4. 7. 8. d Rom. 8. 33. 38. 39. & 1. 14. Infan-

14. Infantibus nullis convenit electio, quod fide prævisa careant. Grevinch. contra Ames. p. 150.

15. Non peremptoria prædestinatio est, quæ æternæ salutis communicationem actualem & realem sibi conjunctam non habet.

Thesin primam consequitur.

16. Eaque vel communis est non credentibus & credentibus: vel credentibus propria.

17. Communis est, quæ communiter se extendit ad omnes, qui divinæ vocationis gratiosæ participes sunt, sive vocationi pareant, sive incredulitate eam respuant. Remonstrant. citati Decl.

18. Propria est, quæ solis verè credentibus non perseverantibus convenit.

14. Infantes foederatorum Deo per Christum, ac verè fideliū, etiam electos esse, piè credimus, si ante usum rationis moriantur, ex formula foederis. Ego sum Deus tuus, & semen tui¹: fin verò ad usum rationis pertingant, solos eos electos esse agnoscimus, qui credunt in Christum, quippe hi soli secundum Euangelium servantur.

¹ Gen. 17. & Actor. 2. 39.

15. Non peremptoria prædestinatio, & Scripturæ Sacrae, & naturæ, unicæ atque immutabilis prædestinationis ad salutem, repugnat.

Idque ex antecedentibus liquet.

16. Quum nulla non peremptoria sit prædestinatio, nulla illius potest esse divisio.

17. Quum sacræ literæ vocationem quandam communem ab electione ad salutem secernant; nec omnes communiter vocati salvantur: sequitur nullam communi vocationis decreto, prædestinationem, ad salutem contineri, Matth. 22. v. 40.

18. Nulla est prædestinatio ad salutem non peremptoria, quæ verè credentibus non perseverantibus conveniat.

Nulli enim verè credentes, qui non perseverent: nullaque prædestinatio ad salutem, quæ non sit peremptoria.

Theſes.

De reprobatione Hominum speciali ad damnationem.

1. Reprobatio alia est peremptoria, quæ actualem & realem damnationem sibi conjunctam habet; Alia non peremptoria, contraria.

2. Reprobatio peremptoria, est decretum Dei de iis si-gillatim damnandis, quos in infidelitate morituros prævidebat.

3. Reprobi quidam ad tempus viva fide sunt prædicti, vi-vaque sunt Christi membra, justificantur, & regenerantur, sed tandem omnino ac perpetuo à fide deficiunt ac pereunt.

4. Ideoque reprobi fieri possunt ad tempus electi ad salutem, & rursus ex electis fieri reprobi in æternum.

5. Reprobatio non peremptoria, quæ actualem & realem condemnationem conjunctam, non habet, est eorum qui Euangeliō vocati, initio non credunt, aut si credant, à fide ad tempus deficiunt, sed in fide tandem moriuntur.

6. Causa impulsiva antecedens, non solum damnationis, sed etiam reprobationis à gratia ac gloria ad justam damnationem, est peccatum præsumum, & quidem cum originali a-ctuale conjunctum.

7. Nam propter solum originale peccatum nemo reprobat, nemo damnatur. Ideoque nec infantium reprobatio est. Grevinch. contra Amesium 142. 145. 150. Episc. Thes. pag. 28.

Antitheses.

1. Nulla in sacris literis reprobatio non peremptoria reperitur.

2. Reprobatio peremptoria est decretum Dei, quo, pro voluntate sua liberrima, ad declarationem justitiae suæ vindicantis, certos, ex humano universo genere, homines, nec gratia, nec gloria donare, sed in peccatum liberè prolabi permettere, & in peccatis relinquere, justèque tandem propter peccata condemnare constituit, Matth. 11. 26. & 7. 23. Johan. 6. 44. & 65. & 1q. 26. Rom. 11. 7, 8. Apocal. 20. 13. Rom. 9. 18. 20. 21. 22.

3. Reprobi nunquam viva fide sunt prædicti, nec viva sunt Christi membra, nec justificantur, nec regenerantur, multo minus à fide deficiunt, Joh. 10. 26, 27. 2. Thess. 3. 2. Titum 1. 1. Matth. 7. 23.

4. Ideoque nec reprobi fieri possunt electi, nec electi facti rursus fieri reprobi in æternum.

5. Reprobatio non peremptoria hujusmodi, & reprobationis & electionis naturæ immutabili, & inter se contraria, omnino repugnat.

Ita enim eodem tempore, unus idemque, & electus esset ad salutem, & reprobatus; filius Dei, & filius diaboli.

6. Causa impulsiva antecedens reprobationis à gratia ac gloria ad justam damnationem, est solum liberum Dei placitum, etsi executionis ipsius, seu justæ damnationis, causa sit quodvis peccatum ab homine factum, à Deo permisum & toleratum, Matth. 11. 25, 26. Rom. 9. 16. 18. 22. Rom. 6. 23. 2. Thess. 1. 8, 9.

7. Nam propter solum etiam originale peccatum damnatio est, quæ omnis peccati stipendum est, etiam non actuallis, Rom. 5. 12. 14. 21. Ideoque infantes infidelium à fœdere Dei alienorum, non renati, naturâ sunt filii iræ, sine Christo, sine spe, sine Deo, Ephes. 2. 3. 12. ut etiam in diluvio, infantes mundi improborum, & Sodomitarum impiorum, in conflagratione etiam infantes perierunt, iræque Dei cum parentibus justè subjecti fuerunt, 2. Pet. 2. 5. 6.

FRANCISCI GOMARI,
S. S. Theologiae Doctoris & Professoris,

DEFENSIO DOCTRINÆ,

DE PERSEVERANTIA
SANCTORUM:

Ad veritatis in SYNODO NATIONALI DORDRACI propositæ, demonstracionem: & errorum, ab adversariis in ANTISYNODO opposito-
rum, confutationem.

PRÆCLARE dictum; δἰς ἐτεῖς, τὰ καλά· idcoque, non ingratum fore, speramus, si, disceptatam, non ita pridem, de Perseverantia Sanctorum, doctrinam, novo quasi amictu, ac comitatu, uberioris instructam, in Athenæi nostri theatrum, reducamus. Tanta enim illius est dignitas, & amplitudo; ut, brevi intuitu, minus plenè possit comprehendit tamque ardua ac nobilis, de illius veritate, viget controversia, ut crebriorem discussio-
nem, mereatur. Quamobrem, priscæ illius, in arena, usurpatæ vocis, Repete, non im-
memores, idem argumentum, Deo duce, recolemus: ac primùm, de sanctis ac sanctitate; deinde, de eorum perseverantia, pro modulo nostro differemus: ut, & veræ doctrinæ, in Synodo Nationali, confessæ, robur, ad piorum confirmationem, magis illustretur; & adversariorum, in primis in Antisynodo, errores contrarii pleniū ac planiū, diluantur. Quā in re, si hæc defensio, consuetam brevitas metam, longè excesserit, & in libelli modum excreverit, illud, & studio meo erga veritatem, & consolationi Ecclesiæ, & expectationi bonorum (quibus hanc opellam destinavi) lectores benignè condonabunt.

THEISIS I.

QUOD Hebraicè Kadisch, Græcè ἄνθρωπος, id Latinè, San-
ctus, simili ferè origine, ac sensu, appellatur.

2. Nam ut, à kadisch, sanctus fuit ^a, aut sacratus ^b, ka-
disch sanctus ^c, seu à virtute purus, aut sacer ^d; sic ab ἄνθρωπος, res
veneranda ^e, ἄνθρωπος derivatur ^f. Quæ vox, propriè quidem
venerabilem ^g, per synecdochēn verò, sanctum vel sacram ^h
(quod tales reverentiā digni) significat.

^a Jef. 65. 5. ^b Exod. 28. 41. ^c Levit. 19. 2. ^d Scholiaf. Soph. in Oedip.
Tyr. Eusth. in Iliad. ^e g Hesych. Lex. i. 1. Pet. 1. 15. 16. h Ibid. & Luc. 2. 23.

3. Ac sanctum quidem generatim, vitiū expertem ^a: vel
speciatim (cum à justo, strictius etiam sumpto, distinguitur ^b)
vix religiosum, seu iustus pium ^c designat. Quem, vocis hu-
jus, usum, surculus illius, ἄνθρωπος, illūtrat. Quod, vel sancti-
fico notat; ut, Deus sanctificet vos totos ^d: vel sacro: ut, Per
quem sanctificatus est ^e, nempe non hostis Filii, sed Filius
(quod adversarii tandem, in Antisynodo ^f, veritate vieti, non
aversantur) ut alibi; Pro ipsis me sanctifico ^g, hoc est, corpo-
ris & sanguinis sacrificio ^h, me consecro.

^a Hesych. Lex. i. 15. 16. ^b Marc. 6. 20. ^c Act. 3. 14. ^d Hesych. Lex.
^e d 1. Thess. 5. 23. ^f e Heb. 10. 29. ^g Acta Synod. Remont. de Persev. pag.
237. & 238. ^h Joh. 17. 19. h Heb. 10. 10.

4. Similiter Latinè, à Sancio, hoc est, confirmo, sanctus ^a,
quasi, adversus injuriam, firmatus atque inviolatus ^b, pro-
priè dicitur. Quo modo sanctus ^c & inviolatus ^c, orationes
jungi solent: & tribuni sancti ^d, sanctus senatus ^e, sancta le-
ges ^f, appellantur. Unde etiam, per synecdochēn, aut sacram ^g,
aut vitiū exortem, ac in primis religiosum ^h (ut in cele-
bri illo, fucati hominis, voto: Da, justum sanctumque vide-
ri ⁱ) designat. Quæ explanatione, trita illa priscorum, de vocis
hujus significatione, concertatio ^k, distinctè dirimuntur.

^a Festus fragm. Priscian. in Virg. Aene. 12. ^b Fest. de verb. signif. frag. c Cz-
zar de bello Gal. 1. 3. d Cic. de leg. 1. 3. e Virg. Aeneid. i. f Horat. Ser.
1. 1. saty. 1. g Macrob. Satyr. 1. 3. h Ibidem. i Horat. ep. 16. lib. 1.
k Fest. de verb. signif. frag.

5. Porro sanctus etiam, quum à vitiis purum notat, in Sac.
Lit. (pro multiplici sanctitatis hujus discrimine) ambiguè dici solet. Alia enim sanctitas est essentia: alia verò, accidens.

6. Prior, est sanctitas Dei creatoris: qui Deus, prima &
infinita, simpliciter & absolute immutabilis, sanctitas ex-
sistit: à qua, reliqua omnis, suo modo, promanat. Quo sensu, solus sanctus ^a, dicitur: & Sancti vox, pro Deo ^b, ob
infinitam sanctitatis eminentiam, synecdochice usurpatur.

^a Apoc. 15. 4. i Sam. 2. 2. b Jef. 40. 25.

7. Posterior verò, est finita, ex Dei dono, creatura rationalis, puritas. Quæ (pro subjecti, & naturæ illius, ratione) vel personæ est; vel actionis. Illa, est habitus, eoque
per se durabilis, quæque una actione contraria (citra mira-

culum) amitti nequit: hæc verò, pro fluxâ actionis naturâ, durare non potest. Quæ actionis sanctitas, ἀκαρατηρια σαν-
κτονία ^a, dicitur. Etsi, hæc dictio, strictius interdum, ca-
stitatis opera (præsertim quum impuris libidinibus opponi-
tur) designet ^b.

^a Rom. 6. 19. ^b 1. Thess. 4. 4.

8. Sanctitas autem personæ, in originalem, & adventitiam, distribuitur.

9. Originalis est, quæ, inde, ab origine, ad imaginem Dei, facta. Eaque, vel Angelorum est, vel hominum.

10. Angelorum sanctitas, circumstantiis varians, una Ele-
ctorum ^a est: qui perpetuò, Dei gratiâ, in naturâ sua puri-
tate, permanent ^b. Quā de causâ sancti Angels ^c, distinctè:
& Sancti ^d synecdochicè, (ob finitam quandam puritatis, in-
ter creaturas, excellentiam) appellantur. Altera verò, fuit
Reproborum ^e, qui sponte, merâque sua culpa, ab originis
sua puritate, in æternum desceiverunt ^f.

^a 1. Tim. 5. 21. b Pf. 103. 20. c Matth. 25. 31. d Dan. 4. 10. 14. 1 Thess.
13. cum Jud. v. 14. e Matth. 25. 41. f lib. 2. Pet. 2. 4. Jud. 6.

11. Hominum verò originalis sanctitas, alia per creationem;
alia per conceptionis gratiam, existit. Atque illa quidem mu-
tabilis, Adamo primo, & Evæ, à Deo, indita ^a, sed, libe-
ro ipsorum vitiō deperdita ^b; hec verò (ob personæ ^c, & of-
ficii, perfectionem singularem ^d) constans & immutabilis,
soli Adamo secundo ^e, Filio Dei servatori Christo ^f, propria
est. Ideo ob hanc etiam, præ ceteris omnibus, excellen-
tiā ^g, Sanctus ille ^h, & sanctus sanctorum ⁱ, nominatur.
Atque hæc, de sanctitate originali.

^a Gen. 1. 26. 27. b Rom. 5. 12. c Jer. 23. 6. d Matth. 17. 5. e 1. Cor. 15.
45. 47. Rom. 5. 14. f Luc. 1. 35. g Heb. 7. 26. h Apoc. 3. 7. i Dan. 9. 24.

12. Adventitiae verò personæ sanctitas, est, quæ homini, post originalem sanctitatem, per lapsum amissam, divinitus
accidit. Quæ quum, & in hæc vitâ ^a, & post hanc vitam ^b,
dispari ratione, contingat: nos, posteriori (quæ ad amissum
perfecta ^c est) omisso, priorem, & quidem adulutorum (de
quibus hæc controversia est) uberioris, pro instituti nostri
ratione, exponere conabimur.

^a Eph. 5. 26. b lib. v. 27. Col. 2. 22. i Cor. 13. 10. c Eph. 5. 27. Col. 2. 22.

13. Ea autem, hujus vite, adventitiae personæ sanctitas, est
puritas illa, quæ, per Euangelii Christi, & Spiritus Sancti,
efficaciam, promanat. Cujus sanctitatis, ita generatim accep-
ta, ratione, omnes Christum profitentium cœctus, Ecclesia
sanctorum ^a, nuncupantur.

^a 1. Cor. 14. 33.

14. Quæ sanctitas iterum (pro efficacie hujus, aut ho-
minem regenerantis, aut non regenerantis, discrepantia) in
duo genera dispescitur. Alia siquidem renatorum est: alia
non renatorum.

15. Ren-

15. *Renatorum sanctitas*, est gemina: una, *intrinseca* & *inhærens*: altera, *extrinseca* & *adhaerens*. Quæ duo inseparabili vinculo, ex fœderis divini formula^a, connectuntur.

^a Jer. 31. 33. 34. 1. Cor. 6. 11.

16. *Intrinseca* & *inhærens sanctitas*, est inchoata^a, totius animæ^b, secundum Electionem Dei^c, per Euangelium^d, & Spiritum Sanctum^e, virtutum Christianarum donatione, ad imaginem Dei, renovatio^f.

^a Eph. 4. 15. 16. Galat. 5. 17. 1. Joan. 1. 8. ^b Eph. 3. 16. 17. 18. ^c Ibid. 1. 4. ^d 2. Thess. 2. 13. ^e 1. Pet. 1. 22. Tit. 3. 5. ^f Ibid. 1. 1. Pet. 1. 22. 23. Eph. 4. 23. 24.

17. Quæ *renovatio*, Metaphoricè *regeneratio*^a, & *novus*^b, ac *internus homo*^c, & *divina natura communio*^d, nuncupatur: atque ita renovati, *nova creatura*^e, *regeniti*^f, *nati ex Deo*^g, & *ex Spiritu*^h, eodemque sensu, *ānōdū superne natū*ⁱ, eā de causā, appellantur.

^a Tit. 3. 5. ^b Eph. 4. 24. ^c Ibid. 3. 16. ^d 2. Pet. 1. 4. ^e 2. Corinth. 5. 17. ^f 1. Pet. 1. 23. ^g Joan. 1. 13. 1. Johan. 3. 9. ^h Johan. 3. 6. ⁱ Ibid. 3. 3.

18. Inchoata autem, ea *sancititas*, dicitur, quia, effecta quidem est, sed non perfecta^a: quodque *vetus homo*, sic sit *exutus*^b; ut partim *super sit*, *toto vitæ curriculo*, magis ac magis *exuendus*^c.

^a 1. Corinth. 13. 9. Philipp. 3. 12. 13. 14. ^b Col. 3. 9. ^c Eph. 4. 22. Rom. 12. v. 2.

19. Virtutes autem Christianæ, quibus anima hominis divinitus donata, renascitur ac sanctificatur, sunt partim, *mentis* seu intellectus^a; partim, *cordis* (strictè sumpti^b) seu voluntatis^c. Quæ *sancitatio*, nervosa similitudine, *datio legum*, *in mente*: & *inscriptio carum*, *in corde*^c, *circumcisio cordis*^d, *amotio cordis lapidei*, ac *datio cordis carnei*^e (hoc est mollis, Deoque obtemperantis) & per synecdochen, *datio timoris Dei*, *in corde*^f, *veteris hominis* (ut sic loquar) *exitio*, *novique induitio*^g, appellatur. Unde auctor illius, verus Deus, verè (non ut falsò, falsus^h) *verticordius* comperitur.

^a Non pro anima: ut Matt. 15. 19. nec pro intellectu: ut 2. Cor. 4. 6. ^b Col. 3. 10. Rom. 12. 2. Eph. 4. 23. 24. ^c Jerem. 31. 33. Hebr. 8. 10. ^d Deut. 30. 6. Rom. 2. 29. ^e Ezech. 36. 26. ^f Jerem. 32. 40. ^g Col. 3. 9. 10. ^h Valer. Max. lib. 8. c. 14.

20. Quarum virtutum causā, *homo renatus*, *bona terra*^a, *bona arbor*^b, *bonus homo*^c, *corde honesto bonoque præditus*^d, à potiori parte, nominatur.

^a Luc. 8. 15. cum Heb. 6. 7. ^b Luc. 6. 43. cum Psalm. 1. 3. ^c Luc. 6. 45. ^d Luc. 8. 15.

21. Ac *mentis virtus*, per quam renascitur ac sanctificatur, est *viva*, in Christum, *fides*^a: *cordis* verò est partim, *charitas sincera*^b, partim, *spes ac fiducia salutis*^c *viva*^d. Quæ trinæ renatorum *virtutes*, *Christianæ ac principes*, eā de causā, concinnè vulgò appellantur, & in Sacris Literis, distinctè & expresso numero, recensentur^e.

^a Joh. 1. 12. 13. Act. 15. 9. & 16. 18. 2. Thess. 2. 13. 1. Pet. 1. 21. 22. Eph. 1. 18. 19. ^b 2. Cor. 6. 6. 1. Tim. 1. 5. 1. Pet. 1. 21. 22. ^c 1. Thess. 5. 8. ^d 1. Pet. 1. 3. 21. Heb. 6. 19. ^e 1. Thess. 1. 3. & 5. 8. 1. Corinth. 13. 13. 1. Pet. 1. 21. 24.

22. Spes tamen nonnunquam, sub charitatis voce (latius acceptā, & à solā fide, distinctā) comprehenditur^a. Ideoque *internus homo*, (seu interna regenerationis sanctitas) in fidem & charitatem, distribuitur, iisque membris declaratur^b. Cui consentit, quod *novus homo*, veritate (seu verâ Dei Christique agnitione^c) & *justitiam* ac *sancitatem* limitatur^d. Primum enim fidem indicat: *reliqua duo*, *charitatem in Deum & proximum*, designant.

^a 2. Tim. 1. 13. Eph. 1. 15. ^b Eph. 3. 16. 17. 18. 2. Tim. 1. 13. ^c Col. 3. 10. ^d Eph. 4. 24.

23. *Vivam autem fidem* intelligimus, quæ *sanctorum*, Deoque, per Christum, acceptorum, fructuum est *ferax*^a: eosque bonæ terræ, ac bonæ arboris instar, suo tempore, producit^b: licet non omni: utpote quum, suam etiam interdum hyemem patiatur: & vigor repressus, ad tempus latet: &, suo vere, sese rursus exerat.

^a Luc. 8. 15. Galat. 5. 6. 22. Jac. 2. 17. 20. 22. 23. Hebr. 11. ^b Psalm. 1. v. 3.

24. *Primum enim in mente*, in Euangelium intentâ, fidem actualem, & veram gratiæ Dei^a, ac salutis^b, persuasionem gignit. *Deinde*, per eandem persuasionem, cor afficiens, *partim fiduciaz ac spei*^c, *partim charitatis*^d, internas externaque actiones, excitat atque educit^e.

^a Rom. 4. 25. Gal. 2. 20. ^b Rom. 8. 38. Act. 15. 11. ^c Eph. 3. 12. Heb. 6. 18. 19. Rom. 4. 18. ^d 1. Timoth. 1. 5. ^e Rom. 4. 18. Hebr. 11. Jac. 2. 22.

25. Quæ propterea, *fides per charitatem efficax*^a, dilectionis origo^b: &, quia re ipsa, cum illa, quam Euange-

lium, ad salutem, requirit, fide, omnino congruit, *ānōxer*^c non simulata^d, & pretiosa fides^e, &, à proprio suo, cui soli competit^f, subiecto, *īxoxī*^g intelleceto, fides electorum^h, & fides sanctorumⁱ appellatur. Siquidem electi non quivis; sed ad vitam æternam: nec sancti omnes, qui Spiritu illuminationis; sed soli electi^j, qui Spiritu regenerationis & adoptionis, sanctificati, intelliguntur^k.

^a Gal. 5. 6. Jac. 2. 14. ^b 1. Tim. 1. 5. ^c Ibid. & 2. Tim. 1. 5. ^d 2. Pet. 1. 1. ^e Act. 13. 48. Joh. 6. 44. 2. Thess. 2. 13. 14. & 3. 2. ^f Tit. 1. 1. Actor. 13. 48. ^g Apoc. 13. 10. ^h Ibid. vers. 8. 2. Thess. 2. 13. ⁱ 2. Thess. 2. 13. ^j 1. Pet. 1. 2. 3.

26. *Extrinseca verò, & adhaerens sanctitas*, est perfecta^a Jesu Christi, sponsoris, ac capitis, renatorum^b, puritas, &, ad mortem usque crucis, obedientia: quæ, ipsi, per vivam fidem^c, & Spiritum Sanctum^d, membrorum instar, unitis^e, communicatur^f: ideoque à Deo, ad justitiam, verè imputatur^g. Eaque externæ sanctificationis species, *justificatio*, distinctè ab interna (quæ specialius *sancitatio*, vocatur) dici solet.

^a Phil. 2. 8. ^b Hebr. 7. 22. Eph. 5. 23. ^c Eph. 3. 17. Joh. 6. v. 56. cum 35. ^d 1. Cor. 12. 12. 13. ^e 1. Ib. & Rom. 12. 5. Col. 2. 19. Joh. 6. 59. ^f Phil. 3. 9. 2. Cor. 5. 21. ^g Rom. 5. 19.

27. Quâ de causâ, *fides viva*, tanquam organum illius, *justificans*^a, & *salvifica*^b (ut ab alia quâvis discriminetur) in Ecclesiâ, Scripturæ indicio, nuncupatur. Ac Christus etiam sanctitatis suæ, pro nobis prætitæ, & imputatæ, gratiâ, *sancitificans*^c: & verè fideles, etiam *sancitificati*^d, & *sanciti*^e *īxoxī*^f, dicuntur.

^a Rom. 5. 1. & 8. 33. ^b Mar. 16. 16. Joa. 3. 36. 1. Pet. 1. 9. 10. ^c Joa. 17. 19. Heb. 2. 11. & 10. 10. 14. & 13. 12. ^d Ibid. ^e 1. Cor. 6. 2. Eph. 4. vers. 12. Matth. 17. 52. Rom. 8. 27.

28. Porro *sancititas* renatorum, ratione *subiecti* sui, rursus distribuitur: aut enim est hominis singularis, aut coetus hominum, seu populi, atque Ecclesiæ alicujus. Quæ, attributis suis; non nihil variant: ut postea constabit. Atque hæc, de *gemina renatorum sanctitate*.

29. Non renatorum verò *inhærens sanctitas*, est supernaturalis^a, mentis eorum, perfidem dogmaticam, seu Euangeliæ agnitionem^b (quæ intelligentiam, & assensum illius, complectitur) virtute Spiritus Sancti, illustratio^c, à cordis regeneratione, separata^d. Ideoque, fides hujusmodi, herbæ non radicatae^e, comparatur: eaque prædicti, petrosi^f, spinosi, terra reproba^g, animaque instabilesⁱ, vocantur.

^a Math. 16. 17. 1. Cor. 2. 14. ^b Heb. 6. 4. 5. & 10. 26. 2. Pet. 2. 20. 21. ^c Heb. 6. 4. & 10. 26. ^d Act. 8. 13. 21. Jac. 2. 20. ^e Luc. 8. 13. ^f Ibid. ^g Ib. ^h Heb. 6. 8. ⁱ 2. Pet. 2. 14.

30. Quales fuerunt, proditor *Judas*^a, *Simon Magus*^b, *Hymaneus*, *Philetus*, *Alexander*^c, multique alii, qui ita in Christum crediderunt, ut, iis tamen Christus (cordium ipsorum conscius) se ipsum, minime crederet^d: *qui que gloriam hominum magis, quam Dei, deslexerunt*^e.

^a Math. 27. 4. 5. ^b Act. 8. 13. 21. ^c 1. Tim. 1. 19. & 20. 2. Tim. 2. 17. 18. ^d Joh. 2. 23. 24. ^e Joh. 12. 42. 43.

31. Quæ *fides*, idcirco *morta*^a, licet dispari ratione, dici solet. Alia enim, *absolutè ferè*: alia, *relatè solùm*, ita appellatur.

^a Jac. 2. 26.

32. *Absolutè ferè mortua* est, quæ, præter nudum, intellecti Euangeliæ, assensum, ac confessionem, opera, fidei indicia, nulla, aut rara, producit^a: aut scelerum præterea licentiam (ex cordis pravitate, &, perversa, libertatis Christianæ, interpretatione^b) conjunctam retinet^c.

^a Jacob. 2. 20. ^b 2. Pet. 2. v. 19. Galat. 5. v. 13. Judæ. 4. ^c 2. Pet. 2. vers. 18. 19. 20.

33. *Relatè verò, mortua fides*, dicitur, non ea, quæ, omnipotens agendi facultate, caret: sed quæ illa, fidei renatorum ac justificantis, vi, ad sancta Deoque grata opera edenda, efficaci, destituitur. Id quod, *partim adjuncta* illius; *partim effecta*, demonstrant.

34. *Adjuncta*, quia non solùm, à verâ charitate, separata est (sine quâ, omnis fides, vana ac mortua^a) sed etiam, quia plerumque falsam, de suæ sanctitatis integritate ac præstantiâ, comitem habet opinionem, & vanam similiter, de gratiâ ac salute, persuasionem & confidentiam^b. Quæ, perversæ illius opinionis, est soboles: quâ sibi videntur, stare in gratiâ, &, à casu exitii, immunes^c.

^a 1. Cor. 13. 2. 3. Jac. 2. 26. ^b Jac. 2. 20. Gal. 5. 6. Matth. 7. 21. 22. & 25. 3. 11. ^c 1. Cor. 10. 12.

Aaaa 3 35. Effe-

35. *Efecta* deinde illius *morta fidei*, cum interna, tum externa, idem luculenter ostendunt.

36. *Internum enim, in corde, effectum primum est*, aliqua affectuum ipsorum mutatio. Cujusmodi est, evanidum, ex Euangelii cognitione, & assensu, gaudium^a. Quod non ex verâ, gratia ac gloria, persuasione, verâque spe (quæ, solam fidem justificantem, sequuntur^b) promanat: quemadmodum credentes, dicuntur *exultare, gaudio ineffabili & glorioso*^c: *sermonemque accepisse, cum gaudio, per Spiritum Sanctum*^d.

^a Matth. 13. v. 20. Joan. 5. v. 35. ^b Joan. 14. v. 16. 17. & cap. 16. v. 22. ^c Act. 16. 34. Rom. 5. 2. & 12. 12. ^d 1. Pet. 1. 8. ^e 1. Thess. 1. 6. Rom. 14. 17.

37. Oritur verò, *partim* inde, quod, amabili Euangeli luce, scèdas ignorantie tenebras, & acerbos superstitionum terrores, sibi eximi sentiant: *partim*, quod cælestia, verè credentibus ac renatis, promissa, ac propria bona, per Euangeli prædicationem, objecta, intellectus, ac desiderii, vanaglæque confidentia, quasi gustu, prælibent^a: non autem fide vivâ, ac serio, boni cordis, amore, per Spiritum consolatorem, percipiunt^b, &, animi ventriculo receptum, conservent.

^a Heb. 6. 4. 5. Luc. 14. 15. ^b Joan. 14. 17. Luc. 8. 13. 18. collato cum 15. Heb. 6. 7. 8.

38. Alterum effectum internum est, quædam innata virtutis naturæ, & pristinarum cupiditatum, non extirpatio (quæ, per regenerationem, renatis propria est^a) sed, per agnitionem Euangeli, & Dei auxilium, refræratio: & aliquod, honestè vivendi, studium: non autem solida sui abnegatio, & resipiscientia salutaris: quæ, vivâ fide sanctificatis, convenient^b: ut ex sequentibus effectis colligitur.

^a Ezech. 36. 26. Gal. 5. 24. ^b Act. 11. 17. 18. 2. Cor. 7. 10.

39. *Externa* verò *effecta*, sunt Christianæ disciplinæ, per corporis ministerium, in sensus incurrens, observatio. Quæ, in externâ vitæ correctione, consistens, *partim*, in pristina ac dissoluta, errorum ac scelerum, impuritatis desertione ac fugâ^a: *partim*, in externâ, erga Euangeliū (per verbi ac Sacramentorum, professionem, ac communionem, vitæque honestatem) obedientiâ^b, conspicitur. Adeo ut, hisce de causis, hac fide prædicti, non quidem simpliciter & absolute; sed partim ac comparatè, *lote*^c, & *ab inquinamentis mundi, reipsa elapsi*^d, nominentur. Quod, quum non observent adversarii, invalido sophismate, perseverantiam sanctorum oppugnant.

^a 2. Pet. 1. 18. 20. ^b Ibid. ^c 2. Pet. 2. 22. ^d Ibid. vers. 20.

40. Quibus effectis licet, vivam fidem, mortua adeo imitetur, & assimulet; ut, non solùm fidelibus (ex charitatis lege, probabiliter judicantibus^a) sed, suo etiam possessori hallucinant, viva esse, saepius videatur^b: vivam tamen nunquam exprimit.

^a 1. Cor. 13. 7. ^b Matth. 7. 20. Luc. 8. 18. Jac. 2. 20.

41. Ideoque, non simpliciter & absolute, sed, hâc deum ratione spectata, *simulata* (quod aliud appareat, aliud re ipsa existat) rectè dici, opposite ad *avulsa*, non simulatam^a, consuevit. Quippe licet suo modo, ac generatin, ea fides, sit vera, nempe, non simulata Christi agnitione, veraque professio: vera tamen, *κατ' ιδεῖν*^b dicta, fides, radicata, &, per charitatem, efficax: hoc est, eximia illa (ut *verum* etiam, pro eximio, usurpatur^b) species, quam Euangeliū, ad gratiam & gloriam, requirit, quæque sola, veros Christi discipulos, constituit^c, verè dici non potest. Quâ distinctione, objecta, ab adversariis, inter nostros, dissensionis species, evanescit.

^a 2. Tim. 1. 5. & 1. Tim. 2. 5. ^b Joan. 1. 9. 48. & 8. 31. & 15. 1. ^c Joan. 8. 31.

42. Siquidem hâc effecta, neque à mente, nisi parte quædam, sanctificata; neque à corde renato, procedunt: nec denique, per vivam, Christi ac sanctitatis ipsius, communionem, ab imperfectionis suæ vitio (quod electorum fi delium, qui viva Christi membra existunt, peculum est^a) repurgantur ac justificantur.

^a Heb. 9. 14. & 13. 21. 1. Pet. 1. 5. 1. Cor. 1. 30. Rom. 8. 30.

43. Tales enim fideles, licet male ingesta, canino more, evomuerint, & fordes suas, porcorum instar, quodammodo eluerint^a: insitâ tamen cordibus immundicie, & carnis dominio, canes & porci esse non desinunt^b: ut qui non sint ita abluti, ut etiam sint sanctificati, & justificati, per no-

men Iesu, & per Spiritum Dei nostrum^c: nec concives sanctorum^d, domus Dei^e, ac templum Dei: in quo, Spiritus Dei, habitet^f.

^a 2. Pet. 2. 22. ^b Ibid. ^c 1. Cor. 6. 11. ^d Eph. 2. 19. ^e Eph. 2. 22. Heb. 3. 6. ^f 1. Cor. 3. 16.

44. Ac propterea, qui hujusmodi prædicti sunt fide, et si quasdam, cum verè fidelibus ac renatis, appellations (ob aliquam, cum iis, convenientiam) habeant communes; re ipsa tamen, plurimum discrepant, &, ab eorum censu, merito excluduntur.

45. Qualis appellatio est, quod, ab hero, dicuntur *empti*^a: hoc est, (ut alibi loquitur Scriptura^b) acquisiti: per consuetam, ac mutuam, synecdochen. Nam, ut generalis vox, *acquirere*, pro emere^c: sic specialis, *emere*, pro acquirere^d (sicut etiam *redimere*, pro liberare^e) vicissim usurpatur. Quod ut, in *disputatione de morte Christi*, pacis exposuimus: sic, hoc in loco, copiosius nonnulli, ad majorem evidentiā, erit explanandum.

^a 2. Pet. 2. 1. ^b Exod. 15. 16. Deut. 32. 6. ^c Act. 7. 16. cum Gen. 15. 12. ^d Isa. 55. 1. Apoc. 3. 18. ^e Sam. 7. 23. Psal. 26. 11. Luc. 21. 18. Rom. 8. 23. Heb. 11. 35.

46. Quippe, *empti*, hîc dicuntur, non à Domino, Filio; sed, ab hero, nimurum Patre: cui soli, appellatio *heros heri*, distincte, à voce *κύριος Domini*, in *Sacris Literis*^a, attributa est. Deinde, nec speciatim, sanguine^b, aut pretio^c; sed generatim, dicuntur *empti*: hoc est, acquisiti: nempe, quod illos Deus herus, in familiam suam, ac numerum, non *κατ' ιδεῖν* suorum^d, filiorum scilicet atque hæredum; sed servorum (qui in domo non manent^e, sed ex hæredes sunt^f) adsciverit.

^a 1. Luc. 2. 29. Act. 4. 24. 2. Tim. 2. 21. Judæ. 4. ^b Apoc. 5. 9. ^c 1. Cor. 6. 20. & 7. 23. ^d 2. Tim. 2. 19. ^e Joh. 3. 35. ^f Gal. 4. 30.

47. In cujus heri magnâ domo, vala quædam sunt, ad decus, pura: quædam, ad dedecus, impura^a: utraque tamen empta, seu acquisita; sed diverso acquisitionis modo.

^a 2. Tim. 2. 20. ac.

48. *Illa* quidem, communiter per Dei, ad agnitionem Christi, vocationem, & externam Ecclesiæ communionem: *hec* verò, propriè, *partim*, per Dei Patris, ad vivam fidem, vocationem, & adoptionem^a: *partim*, per Dei Filii sanguinem, acquisita^b. Unde hi fideles duntaxat, *empti ex hominibus, primitia Deo & agno*^c, dicuntur: *Deo quidem Patri, ut domus hero^d, in filios atque hæredes^e; sed agno, Iesu Christo, ut herili filio^f, in cohæredes ipsius*^g, acquisiti. Ideo que perseverantia Sanctorum minimè adversatur.

^a 2. Thess. 2. 13. 14. Jœ. 1. 12. 13. ^b Act. 20. 28. ^c Apoc. 14. 4. ^d 2. Tim. 2. 21. Heb. 3. 5. ^e Rom. 8. 17. ^f Pet. 2. 9. ^g Heb. 3. 6. g Rom. 8. 17.

49. Talis etiam est appellatio, quod, *palmutes Christi*^a, vocantur: quia, per illius agnitionem, ac professionem, externamque, cum palmitibus ejus (hoc est, Ecclesiæ, mystico Christi corpore, atque eatenus cum Christo) habent communionem. Verum, quoniam, vivificâ Christi unione, & succo vivificantis Spiritus, carent, uvas non profert, ideoque, ut infructuosi, tandem excluduntur, & in ignem deiciuntur^b: illæsâ interim sanctorum perseverantia.

^a Joh. 15. 2. ^b Jœ. 15. 2. & 6. Matth. 13. 30. 42.

50. Quo etiam modo, secundum quid *fili regni*^a, noncitantur. Siquidem ab iis, qui *fili regni*^b, sunt simpliciter: quicque electi sunt, & adoptati in filios^c: qui, non solùm sunt in Ecclesiâ, sed etiam ex Ecclesiâ^d (tanquam viva illius, ac Christi, membra) disparantur. Atque hâc, de *sanc*tus**, & *sanc*titate**: consequens est, ut ad *perseverantiam* eorum, à voce (ut sophismatis occurratur) exorsi, procedant.

^a Matth. 8. 12. ^b Matth. 13. 38. ^c Eph. 1. 5. Gal. 3. 26. 1. Pet. 1. 22. 23. Joh. 1. 12. ^d 1. Joh. 2. 19.

51. *Perseverare* autem, licet, à voce *perseverans* (quæ rigidum atque obstinatum notat) derivetur; generalius tamen, perdurare, seu permanere, significat. Quocirca, eodem sensu, ad verborum copiam, *perseverare* & *permanere*^a, connectuntur. Et, ut in bonam partem, ad constantiam; sic etiam, in malam, ad pertinaciam, referri solet. Sicut, latiens illa Oratoris sententia, ostendit; *Cuiusvis hominis, tibi errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare*^b. Quod si satis expenderent adversarii, in veritatis castra, redirent.

^a Cic. de Leg. 1. 3. ^b Ibid. Philip. 12.

52. Cui voci Latinæ, in S. Literis, hæc Graecæ, *περιστέρα*^a, *ἄγριμη*^b, *αγριώνεις*^c, *οίκουρη*^d, ac *divisum* *μήτρα*^e, *οπική*^f (quod etiam in utramque partem usurpatur^g) & interdum

terdum ἐπιθέμα^a, diversa licet ratione, respondent. Illæ enim *subjectum*, in quo, perseverantia inest: hæc verò, *objektum*, quod ei obest, relatè connotat.

^a Act. 2. 42. & 6. 4. Rom. 13. 6. ^b Heb. 1. 11. 2. Pet. 3. 4. ^c Act. 11. 23. ^d Act. 14. 22. Heb. 8. 9. ^e 1. Tim. 2. 15. 2. Tim. 3. 14. ^f Act. 13. 43. Col. 1. 23. ^g Rom. 6. 1. & 11. 22. 23. ^h Matth. 10. 22. & 24. 13.

53. Utique ab ἐπιθέμα, ἐπικρίνεται. & ab οὐσίᾳ, οὐσίᾳ permanet: sic, à persevero, perseverantia, eodem, cum Græcis illis vocibus, sensu^a (licet significatione, per synecdochen, plerumque strictiore) derivatur. Hinc Varro ad Ciceronem, ait; *Quod, in quo oporteat manere, si, in eo, persistet, perseverantias sit*^b. Quam sententiam, Cicero expoliens; *perseverantia* (inquit) est in ratione bene considerata, stabilis & perpetua, permanescit. Eamque idcirco, fortitudinis partem, statuit^c, &, à finitimā pertinaciā^d, cum Varrone^e, discernit^f. Sed à Valerio Maximo generalius, etiam, *vesana* quædam *perseverantia*, nominatur^g.

^a Glossar. Græc. vetus. ^b Deling. Lat. Lib. 4. ^c De invent. lib. 2. ^d Ibid. ^e Ibid. ^f De ling. lat. l. 4. ^g Partit. Orat. & de invent. lib. 3. ^h Lib. 1. c. 6.

54. Cæterū, ut ἀσφάλεια^a, & ἀπόδοση^b permanere ac perseverare, metaphoricā vocis abusione, interdum, non continuare, sed, per intervalla, frequentare, designant: sic etiam ἐπιχρήσις, & ἀσφαλεία^c, perseverantia, pro frequentatione, impropterē usurpantur. Quæ significatio, ab instituta nostrâ controversiâ, alienior est.

^a 1. Tim. 5. 5. ^b Ib. 4. 16. ^c Rom. 2. 7. Luc. 8. 15. ^d Eph. 6. 18.

55. *Perseverantia* autem proprie, pro permanescione accepta, generatim distinguitur, duobus modis: *primum* ratione rei subjectæ: *deinde*, ratione durationis illius.

56. *Ratione res subjectæ*, cui perseverantia convenit, rurus bifariam dirimitur.

57. *Primo*, alia est simpliciter, seu omnino: alia secundum quid, seu partim. Illa est, quæ non solum veritatem essentiam rei, ut non intereat, sed etiam integratatem illius, ut nihil decedat, prorsus requirit. Qualis perseverantia Sanctorum est, in sanctitate suâ, in cœlis. *Hæc* verò, sola essentia rei veritate, contenta est: licet eam variè mutari, augeri, minui, contingat.

58. *Secundo*, perseverantia, ratione rei subjectæ, alia, *absoluta* est: alia, *relata*: Illa est, rei non abolitæ, à primo ipsius inicio, ad finem usque vitæ continuatio: hæc verò, est rei, post integrum defectionem, seu plenam ipsius abolitionem, restitutæ, ad finem vitæ, permanescit. Prior, *totalis* simul ac *finalis*: posterior, *finalis* tantum, vulgo appellatur. *Hæc de perseverantia, ratione res subjectæ, distinctione.*

59. *Ratione verò durationis*, perseverantia alia est, ad certum vitæ tempus, restricta^a: alia, perpetua, ad finem usque vitæ^b. Hisce, de vocis usu, præmissis, ad rem ipsam, progrediemur, & primum, de *perseverantia sanctorum veritate*: *deinde* verò, de doctrina illius, utilitate eximiâ, distinctè agemus. Ac prius quidem, descriptione sequenti, completemur.

^a 1. Cor. 16. 7. ^b Matth. 10. 22.

60. *Perseverantia sanctorum*; est omnium hominum, adventitiâ sanctitate preditorum, & inchoatè renatorum, singularium, ac, per se, deficere valentium, ex perficiens Dei beneficio, constantia: quæ, in ejusdem re ipsa, viva fidei, spes, ac charitatis, virtutibus, à regenerationis, semel accepta, initio, ad finem usque vitæ sua, permanent, ad gratia, veritatis, sapientia, ac potentia Dei, Christique gloriam, & aeternam, perseverantium sanctorum, salutem.

61. Quæ copiosior quidem descriptio, adrei ubiorem intelligentiam, concinnata est: cui, strictior hæc delineatio, ad faciliorem memoriam, adjungi potest; *Perseverantia sanctorum*, est semel renatorum, in viva fidei, spes, charitatis, virtutibus, Deo id perficiente, ad finem usque vita, permanescit. Quibus descriptionibus, materiam perseverantia subjectam, & causas, pressius complexi sumus: quæ, deinceps expressius, erunt evolvenda atque afferenda.

62. *Subjecta perseverantia materia*: cui, ea attributa est, indicatur duplex; *remota*, & *proxima*.

63. *Remota*, sunt sancti, per excellentiam quandam dæi, quum, *perseverantia sanctorum*, nominatur: qui hoc modo, suis affectionibus, distinctè describuntur; *Omnis bonitas, adventitiâ sanctitate prediti, inchoatè renati, singu-*

lares, ac, per se, deficere valentes: quibus omnibus, & solis, perseverantia ista, attribuitur: ut, ex partium explicandorum momentis, & ex perseverantiae causis, perspicue constabit.

64. *Ac primum, homines*, dicuntur; non Angeli: nec originali; sed, *adventitia sanctitate, prediti*. Ideoque, toto scopo, aberrant adversarii, qui Angelorum quorundam, & primorum hominum, defectionem, contra veram perseverantiae sanctorum, doctrinam, objectant.

65. Siquidem illi primum, non eodem prorsus modo, fuerunt sancti: quum fide tantum, in Deum creatorem; non autem, in ipsum, per Christum, redemptorem, essent prediti. Deinde non iisdem, cum fidelibus sanctis, promissio, & conservationis divinæ, privilegiis, adversus liberam suam, penitus deficiendi, potentiam, fuerunt præmuniti; sed suam sanctitatem originalem, uno lapsu (præter communem ac stabilem, habituum ac virtutum, naturam) peculiariter miraculo, Dei comminatione, prænuntiato, amissi: ut eventus comprobavit. Quum contrâ homines renati, licet saepius peccent^a, fide suâ minimè excidant^b.

^a Jac. 3. 2. 1. Joh. 1. 8. ^b Luk. 22. 32. Joh. 17. 20.

66. *Deinde* non quisvis, adventitiâ sanctitate, prediti; sed *renati* solum, hujus perseverantiae subiectum, statuantur. Ac propterea, quæ, de Israëlitarum plurium, à Deo, defectione, in Sac. Lit. exprobrantur^a, ea temerè obtendi solent: ut quæ, ad hanc materiam, minimè spectent.

^a Deut. 9. 12.

67. Quippe sancti^a quidem fuerunt, sed modo generali: communis scilicet electis, & reprobis^b, in populum Dei^c, per verbi & Sacramentorum communionem^d, vocationem; non autem speciali, per regenerationem, in spem vivam^e, ac vocationem illam electis propriam^f (quæ & sancta^g, & celestis^h, utrumque τὸ ιερόν, dicitur) à qua, electi Dei, sancti, & dilectiⁱ, nominantur.

^a Deut. 7. 6. ^b Matt. 22. 14. ^c Deut. 7. 6. ^d 1. Cor. 10. 1. ad 7. ^e 1. Pet. 1. 3. cum Deut. 9. 5. 6. & 29. 4. ^f 2. Tim. 1. 9. Rom. 8. 28. 30. ^g 2. Tim. 1. 9. ^h Heb. 3. 1. ⁱ Col. 3. 12.

68. *Præterea renati*, non perfectè & absolutè (quales soli sunt sancti, in cœlis) sed inchoatè (quales sancti, in terris) intelliguntur. In illis enim sanctitas, omnibus numeris, est absoluta^a: In his verò, quia caro reliqua, adversus spiritum, concupiscit^b: sanctitas, solum inchoata atque imperfecta, comperitur. Unde Sapiens exclamat; *Quis potest ducere, mundavi cor meum: purus sum, à peccato^c?*

^a Heb. 12. 23. 1. Cor. 13. 10. ^b Gal. 5. 17. ^c Prov. 20. 9.

69. Ad hæc sancti (de quibus agimus) *singulares* dicuntur, ut à populis sanctis, ac conspicuis Ecclesiis distinguuntur. Horum enim sanctitas, &, alio modo, permanet: & omnino deficere potest, ac frequenter deficit.

70. *Permanet enim, non eadem numero* (ut, in singulisibus sanctis ac renatis, evenit) sed, eadem specie, pro, cœtus ac populi, è multis hominibus, collecti ac constituti, naturâ. Nam, ut populi permanescit, non, in singulorum, è populo, perdurazione (quæ, in mortalibus, reperi non sequit) sed, in perpetuâ aliorum successione, posita est: sic, & sanctitatis populi perseverantia, solum similitudinis successione, continetur.

71. Ac propterea, quum à cœtibus, aut populis, ingratia ac contumacibus, iusto Dei judicio, ministerium Euangelii (necessarium illud, regenerationis ac sanctitatis propagandæ, semen^a, atque instrumentum^b) omnino auferitur^c: singulares quidem illius, sancti ac renati, non deficiunt^d: sed, his paulatim, in cœlum, sublati, profanisque residuis, & similibus subnascentibus posteris, sanctus populus esse definit^e.

^a 1. Pet. 1. 23. ^b Röm. 10. 14. ^c Matt. 21. 43. Amoz. 8. 11. Apo. 2. 5. ^d Rom. 11. 2. 5. 7. ^e Rom. 11. 17. 19.

72. Cujus rei, illustre exemplum, in Judæorum populo: qui eo sensu, & sub Vet. Test. bona parte, ex vite generosa, ac fertili, in degenerem noxiamente descivisse^a: & sub Nov. Test. sua incredulitate, ex spirituali olea, Christo, excusus, & ex amico Dei, hostis effectus^b, pronuntiatur. Quamobrem inconcinnè, hujusmodi defectio, perseverantiae sanctorum singularium, objectatur.

^a Jef. 5. 2. ^b Rom. 11. 12. 20. 21. 22. 28.

73. Denique, in sanctorum descriptione, addidimus:

Aaaaa 4 per

per se deficere valentium, hoc est, qui, reliqua vitiositatis oblitus (quà ad defectionem, propendit) pravitate, & sanctitatis insitæ (sine Dei auxilio) fragilitate ab ea, omnino possunt deficere, ac perire.

74. Nam, quamvis spiritus, (seu sanctitas renatorum) carne solâ, utpote crucifixâ, sit validior^a: accedente tamen, ad carnem, Satanæ, mundique, insidiis ac viribus, spiritus hic solus, (nisi promissum Spiritus Sancti subsidium, laboranti subveniret) tribus illis conjunctis adversariis, viribus cederet ac succumberet^b. Hæc de sanctis, remota perseverantia subiecta materia.

^a Rom. 6. 6. 7. 11. 14. Gal. 4. 24. 25. Col. 2. 11. ^b Mat. 26. 41. Luc. 22. 32. Joan. 15. 5. 1. Cor. 10. 13. Eph. 6. 10. 11. 12. 13. 18. 1. Joan. 4. 4.

75. Proxima verò, est peculiaris sanctitas: quæ, ejusdem re ipsa viva fides, spes, & charitas, virtutibus, deficitur. Virtutibus, inquam, non actionibus virtutum. Ille enim, sunt habitus, seu qualitates continuo inhærentes: ha verò, transiuntia, ac minimè continua illarum effecta. Ac propterea illis (ut initio ostendimus^a) convenire potest, propriè accepta perseverantia: hisce verò, non nisi impropiè, & alienâ vocis, à scopo nostro, abusione^b.

^a Thesi. 7. ^b Thesi. 5. Rom. 2. 7. Eph. 6. 18.

76. Deinde virtutes intelliguntur, non quævis: sed tri-næ illæ Charites, viva fides, spes, charitas^a: non larvæ earum, nempe fides mercè dogmatica, spes vana, & charitatis umbra. Idcirco quæcunque de Hymenai, Alexandri, Phileti, & similius defectione^b, opponuntur, inania sunt, deploratae causæ, patrocinia.

^a Thesi. 21. ^b 1. Tim. 1. 20. 2. Tim. 2. 17.

77. Nam licet illi, ad tempus^a, tenuerint fidem^b, hoc est (per Metonymiam, Sacris Literis, tritam^c) fidei doctrinam^d: eamque initio, fide suâ dogmaticâ seriò fuerint amplexi ac professi: cordis tamen, non renati, cupiditatibus seducti, non, à viva fide, spe, charitate (quas ut scopum, minimè attigerant^e) sed à doctrina fidei, & à mortua sua fide, defecerunt^f.

^a Luc. 8. 13. ^b 1. Tim. 1. 19. 20. ^c 2. Tim. 3. 8. Iud. 3. & 20. ^d 1. Tim. 3. 9. ^e 1. Tim. 6. 10. 2. Pet. 1. 14. 15. ^f 1. Timoth. 1. 6. 1. 10. 2. 19. ^g Luc. 8. 13. 1. Tim. 4. 1.

78. Ideoque, à tradito ipsis sancto mandato, regresso esse^a, & eodem sensu, aberrasse à fide^b: circa fidem naufragium fecisse^c: & quosdam, à fide defecturos^d: sine ulla vivæ fidei, jactura asseritur.

^a 2. Pet. 2. 21. ^b 1. Tim. 6. 10. ^c Ibid. 1. 19. ^d Ibid. 4. 1.

79. Nam, quod adversarii excipiunt, ideo quosdam, fidei naufragium fecisse, quòd, bonam conscientiam, repulerint^a: illud, nec bonam eos conscientiam, habuisse: nec, si haberint, vivæ fidei defectionem, arguit.

^a 1. Tim. 1. 19.

80. Primum inde constat: quia ἀποθεται repello: hoc loco, ut sèpe alias, spernere notat: quemadmodum LXX. Græci interpres verbum Hebræum, Μάς, hoc est spernere, eadem voce, frequenter reddunt^a. Ac similis est sententia, quæ, seductionis à veritate causa traditur; quod, amore, veritatis, non accepérunt^b: hoc est, repulerunt atque spreverunt: non autem, quòd amorem Dei, bonamque conscientiam, habuerint; sed quòd, ad ea, invitati Verbo divino, studium eorum rejecerint.

^a 2. Reg. 17. 15. 20. &c. ^b 2. Thesi. 2. 20.

81. Alterum verò, inde liquet, quòd, bona conscientia ambigùè, in eâdem sententiâ, & analogiâ quâdam, de diversis, dici potest. Sicut, in hac; Sancti estote, sicut ego sanctus sum^a: sancti vox, de Deo & fidelibus, analogiè usurpat^b. Ita, bona conscientia, generatim quidem est, mens recta dictans, rectique sibi conscientia: sed hoc, bifariam contingit, simpliciter, vel secundum quid: idque variè.

^a 1. Pet. 1. 16. 1. Ioh. 3. 3. ^b Vide Thesi. 5.

82. Primi, solis verè fidelibus^a: posterius, aliis etiam conuenit: qui, zelo ejus, quod rectum censem, accensi sunt, ejusque sibi probè conscientia^b. Utrumque modum, suo etiam exemplo^c, Paulus demonstrat 2. Tim. 1. versu3. Cui servio, bona conscientia, à majoribus: Servio, nempe jam fidelis, & à majoribus, hoc est, à parentibus^d, seu, ab ineunte ætate, quum adhuc essem incredulus, ac zelotes Dei^e.

^a 1. Pet. 3. 21. ^b Rom. 2. 15. & 10. 1. ^c Act. 23. 1. ^d 1. Tim. 5. 4. ^e Act. 22. 3. Phil. 3. 6.

83. Nam quod ajunt; Servio, à Majoribus, esse modum

loquendi, Scriptura familiarem, quo, nihil aliud, indicat, quam, eidem illi Deo, servio, cui servierunt pares mei, & progenitores, Abraham, Isaac, & Jacob^a: illud, inquam, vanissimum est, & à Scripturæ usu, quem jacent, non probant, nec probare valent, alienum: quemadmodum, quod, bonæ conscientiæ significaciones, in unam confundunt.

^a Ad. Remonst. de pers. p. 270.

84. Nam Timotheus (quem Paulus hic compellat) bonam habuit conscientiam: & Apostata quoque habere potuerunt; sed analogiè. Ille, simpliciter: hi verò secundum quid; quatenus conscientia ipsis dictaverit, amorem & confessionem veritatis, & gloriæ Dei studium: ipsi verò, & contumaciter repulsâ, veritatem corruerint, & à doctrina fidei, defecerint.

85. Denique in perseverantia descriptione, sanctitatis hujus, virtutes eadem, dicuntur, non simpliciter; sed secundum quid: nempe, ratione veritatis essentia; non etiam, integritatis illius, ac mensuræ. Nam, ut suam habent, virtutes illæ, accretionem^a: sic patiuntur etiam, sine abolitione, diminutione variam^b. Quæ propterea, non omnino, sed partim, prolapsio^c, & perditio^d (morbi s. q. lict ac vulneris, non mortis) appellatur. Ideoque perperam, ero, sanctorum perseverantiam, impugnare.

^a Ephel. 3. 16. & 4. 15. 16. ^b Hebr. 5. 11. 12. & 12. 12. 13. Apoc. 1. 4. 5.

^c Apoc. 2. 5. ^d 1. Cor. 8. 7. 9. 10. 11. 12.

86. Quamvis enim, in sanctis ac verè fidelibus, interdum (quum Deus ipsis, aut justè castigans^a: aut utiliter probans^b, carni, Satanæque, ac Mundi, actiùs tentandos, permittit^c) caro spiritui repugnans^d, eundem supplantet^e, & ad tempus, deprimat atque infirmet, operaque illius sancta, remoretur; nunquam tamen penitus opprimit, & extinguit^f.

^a 1. Sam. 24. 1. ^b Job. 1. 12. ^c Ibid. 5. 11. ^d Sam. 14. 1. cum 1. Chro. 2. 1. 1. ^e Gal. 5. 17. ^f 2. Sam. 24. 1. & 10. ^g Ibid. 1. 10. 1. 17.

87. Quippe, Dei misericordiæ manum sustentante^a, & tentationis acerbitatem mitigante^b, spiritus tandem expeditus, vîctor exsurgit: sanctique, ad resipiscientiam, reducti, à peccato regnante^c, & foetu illius, à peccato in Spiritum Sanctum seu ad mortem, servantur immunes^d.

^a Psal. 37. 24. ^b Ibid. 12. 5. 3. ^c Luc. 22. 31. 32. 1. Cor. 10. 13. Job. 1. 11. & 2. 6. ^d Rom. 6. 14. ^e 1. Ioh. 3. 9. & 5. 18.

88. Ideoque frustra, illud Apostoli; *A quo quis, superatus est, huic etiam, in servitatem, est addictus*^a, ab adversariis^b, objectatur. Siquidem superari, hoc loco, non, de quâvis clade; quâ quis, in luctâ, ad tempus, inferior est; sed, de plenâ subjectione, intelligitur: ut Jobi^c, Mosis^d, & aliorum sanctorum, exempla illustria, evincunt. Qui, tentatione graviori, afflitti, in nonnullis actionibus, à carne fuerunt luperati; sed tamen fidei, spei, charitatis, virtutes, licet nonnihil infirmatas, invictas tamen, conservant: carnemque, brevi exultantem, tandem domuerunt.

^a 2. Pet. 1. 19. ^b Acta Synod. Rem. de pers. p. 257. ^c Job. 3. 1. al. 2. 11. & 38. 1. & 40. 3. & 42. 3. 6. 7. ^d Num. 20. 10. 11.

89. Primum autem hujusmodi exemplum (ut alia prætereamus) est Davidis. Cujus sanctitas, lapsu graviore ac diuturniore, vehementer concussa, & imminuta est (adeo ut eatenus, cor mundum sibi creari, & spiritum rectum, intra se, renovari^a: &, gaudium salutis sibi reddi, & Spiritum in genuitatis se sustentari^b, flagitarit) sed nunquam tamen, penitus fuit extincta.

^a Psal. 51. 12. ^b Ibid. vers. 14.

90. Quod, vel inde liquet, quia, quum in eâdem illa oratione, ita simul sit comprecatus; *Ne abjicias me, à facie tua, &, Spiritum Sanctum tuum, ne recipias, à me*^a, reliquam, Dei gratiaz, ac Spiritus Sancti, presentiam, sibi inesse, aperte demonstravit.

^a Ib. vers. 13.

91. Neque huic (ut obtendunt^a) adversatur Apostolisen-tia; *Qui talia agunt, regni Dei non erunt heredes*^b: quia id, non absoluè, sed cum conditione; Nisi resipiscant^c, accipiendo esse, res ipsa arguit. Alioqui Paulus ipse, cum Barnabâ, ob item, quæ carnis illis operibus accensetur^d, inter ipsos exortam, atque παραγόντες animi exacerbationem^e, exhæredes fuissent regni. Neque, *hæc agere*, aliud, quæm perpetrare, generatim significat: non autem speciatim, secundum carnem vivere (hoc est, ad carnis regnantis im-

imperium, vitæ suæ actiones instituere) ut adversarii volunt: quod tamen, à Davide, factum, probare nequeunt.

a Acta Rem. de perf. p. 252. b Gal. 5. 21. c Ezech. 33. 11. d Galat. 5. v. 20.
e Act. 15. 39. f Act. Synod. Rem. de perf. p. 253.

92. Deinde, quod vivam Davidis fidem defecisse, ex eo, concludere conantur^a, quòd fides, sine operibus, sit mortua^b, & ad salutem inutilis^c: malè argutantur. Viva enim fides, vitam suam non amittit, etiam si non semper, sed plerumque tantum, bona opera, producat^d. Nec mortua, ea est fides, quæ interdum, sed, quæ perpetuò, bonis operibus, caret. Alioqui cui sanctorum viva fides tribuetur? quum, in multis, impingant omnes^e.

a Ib. p. 261. b Jac. 2. 26. c Ib. v. 14. d Vide Thesin 23. e Jac. 3. 2. Ps. 10.
13. & 130. 3. & 143. 2.

93. Denique, quod excipiunt^a, Davidem sustulisse membra Christi, & fecisse membra scorti^b: ideoque effecisse, ut non amplius esset, membrum Christi: illud neutiquam consequitur. Nam, tollere membra Christi, injustam rei, Christo propriæ, communicationem^c, non autem absolutam separationem, Apostolo significat.

a Acta Rem. de perf. p. 257. b 1. Cor. 6. 15. c Ib. v. 13. 15. 17.

94. Alterum exemplum, est Salomonis: cuius quidem sanctitas; ita læsa & afflita fuit miserè^a, ut non solùm, minus integra fuerit, quā Davidis^b; sed etiam penè excisa^c: veruntamen non penitus desperita.

a 1. Reg. 11. 5. 6. b Ib. v. 4. c Ib. v. 4. 5. 6.

95. Primum enim, id ostendit, benignitatis Dei, ipsi datæ: nec, ut Sauli, auferendæ, promissio^a. Deus enim benignitatem, quam Sauli contulerat, nempe regnum, regiumque spiritum, ab eo, abstulerat: adoptionem, quam nunquam habuerat, auferre non potuit. Salomoni verò, benignitas amplior, obtigerat; ut quæ, non regnum tantum, sed etiam, adoptionem in filium Dei, complectebatur^b. Deinde, idem docet conspicua, in Ecclesiastis opere, lapsum consecuto, resipiscientiæ illius confessio. Denique aperta, post obitum ipsius, commendatio divina (quā, in cultu Dei similitudine quadam, Davidi comparatur^c) idem perspicue demonstrat.

a 2. Sam. 7. 15. b Ib. v. 14. c 2. Chron. 11. 17.

96. Præterea, quis neget Petrum Apostolum, horrendis carnis operibus, sanctitatem suam violasse, & ejectionem, ex hereditate cœlesti, promeritum, quum, & Christum, & fidem suam, tribus vicibus, dirâque exsecratione, abnegarit^a? Et tamen, non abolita fuit penitus: quia eandem Deus (communi, cum reliquis verè fidelibus, gratia^b) conservavit, & ad salutarem conversionem, erexit atque corroboravit^c. Quocirca, quod adversarii ajunt; Abnegatio, que ore fit, contra dictamen cordis sive conscientia, cum fide, considerare non posse^d: illud, suâ consequentiâ, & in Petrum contumeliosum est: & Christi sententia, è diametro, adversatur^e.

a Matth. 26. 74. b Joz. 17. 20. c Luc. 22. 31. 32. Matth. 26. 75. d Acta Synod. Rem. De perf. p. 314. e Luc. 22. 32.

97. Affinis huic (licet longè dispar) sanctitatis, in Demâ, successit diminutio: quòd Paulum (cujus aliquamdiu fuerat adjutor^a) deseruerit, præsensque seculum, dilexerit^b, ut Apostolus est conquestus.

a Philem. v. 14. b 2. Tim. 4. 10.

98. Quo in loco, vox seculum, non mundi infideles^a, per Metonymiam; sed vitam (Aīn enim i. si. ut rectè Hesychius^b) quemadmodum alibi^c, designat: quòd scilicet, pericula & incommoda, metuens, ad tempus, vitæ suæ, consuluerit. Id autem, infirmitatis est fidei; non defectionis: officii, erga Apostolum, desertio, non verò religionis totius, erga Deum, abnegatio: desertio denique, non odio veritatis, aut Apostoli; sed metu. In quem lapidem, antea omnes Apostoli^d, & in prima Pauli defensione, omnes ipsius adjutores, impegerant^e. Quumque nomina Demæ, & adjutorum sociorum, inscripta essent in libro vite^f, non minus resipuisse, quā Petrum, & reliquos, qui Christum deseruerant, Apostolos, meritò colligendum^g.

a Gal. 1. 4. b Lexico. c Marc. 4. 19. cum Luc. 8. 14. d Marc. 14. 27. 50.
e 2. Tim. 4. 16. f Philip. 4. 1. g Luc. 22. 32. Joan. 17. 20.

99. Talis denique, quorundam Galatarum, fuit sanctitas: quos Apostolus, partim, ob læsionem (non autem, ut adversarii fingunt, internectionem) illius, se se iterum partire^a, conqueritur: partim, ob reliquam, inexsistenterge-

nerationis ac sanctitatis, gratiam, filiolos^b, ac fratres^c, Dei que filios^d, agnoscit ac nominat. Hæc, de subjectâ perseverantia materiâ: reliquum igitur est, ut reliquas causas, cùm internam, seu formam; tum externas, efficientem, & finem, exponamus.

a Gal. 4. 19. b Ibid. c Gal. 4. 28. d Ibid. 3. 26.

100. Forma perseverantia sanctorum, hisce verbis (constantia, quâ, in ejusdem, reipsa, vive fidei, spei, charitatis, virtutibus, à regenerationis, semel accepta, initio, ad finem usque vita sua, permanent) describitur duplex, generalis & specialis.

101. Generalis, est constantia, quâ permanent: seu, mansio. Quæ, citra controversiam, nihil aliud est, quām perpetua, ac sine interruptione, duratio.

102. Quæ generalis forma, partim, relatione suâ, ad certam subjectam materiam proximam: partim, terminorum, quibus continetur, abjectione, restringitur, ac specialis evadit.

103. Primus indicatur, quum permanens, ad easdem reipsa, vive fidei, spei, charitatis, virtutes (de quibus initio egimus) non autem ad alia, refertur. Ideoque perseverantia sanctorum, hujusmodi periphrasi; permanere in fide, & charitate^a: permanere in fide, nec dimoversi, à spe Evangelii^b, declarari solet. Posteriori verò explanatur, quum, & terminus primus, à quo incipit, & ultimus, ad quem pertendit, exprimitur.

a Act. 14. 22. 1. Tim. 2. 15. b Col 1. 23.

104. Primus terminus, est primordium regenerationis ac sanctitatis, semel acceptæ: ultimus verò, est finis vitæ renatorum. Quos terminos Apostolus, simul complexus est, hoc dicto; Si PRINCIPALM fiducia, firmum tenuerimus, ad FINEM usque^a. Adeo ut, ea regenerationis sanctitas, nec in fine, nec ullo, ante finem vitæ, tempore, penitus (seu, ut vulgo verè, licet minus purè, enuntiant, nec totaliter, nec finaliter) excidat ac depereat.

a Heb. 3. 14.

105. Siquidem, hæc sanctorum perseverantia (ut præstata formulâ) ad fortis, non ad sanatos^a: seu, ad constantes, in fide ac sanctitate; non ad defectores, iterum aut saepius, sanata mente, renatos, ac tandem perdurantes (quales falsò adversarii comminiscuntur) ullo modo pertinet: ut ex causis efficientibus, aliisque argumentis invictis, constat.

a Vide Fest. fragm. p. 140. & P. Diacon.

106. Causa enim perseverantia sanctorum, efficiens, ac perficiens, est Dei beneficium: quia non solùm, ad eam sufficit (ut adversarii, gratiam Dei mutilantes, contendunt) sed eandem quoque efficit, ac perficit. Hoc autem beneficium est duplex, voluntas Dei, perseverantiam illam, decernens: & operatio, decretam exsequens.

107. Voluntas Dei eam decernens, est æterna, gratuita, & immutabilis^a, prædestinatio & electio: quâ omnium, per regenerationis gratiam, sanctificatorum, in vivæ fidei, spei, charitatis, sanctitate, perseverantiam, simul cum mediis, eò pertinentibus, ad salutem ipsorum, præstituit: ut sequentia Dei oracula, καὶ θεοῦ, καὶ ἀρχηγοῦ (seu partim, veri affirmatio: partim, falsi negatione) diserte attestantur.

a Mal. 3. 6. Rom. 9. 11. 2. Tim. 2. 19. Heb. 6. 17.

108. Affirmatio prima, est Christi Joh. 6. 38, 39, 40. Descendit è celo, non ut faciam voluntatem meam; sed voluntatem ejus, qui misit me. Hac est autem voluntas ejus, qui me misit, Patris, ut quicquid mihi dederit, non perdam, ex eo; sed suscitem illud, in ultimo illo die. Hac est autem voluntas ejus, qui misit me, ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam^a, & suscitem eum, ultimo illo die.

a Joh. 17. 2.

109. Unde hæc prima, perseverantia sanctorum, demonstratio, emanat; De quibus, est voluntas Dei, ut Filius, ex iis, non perdat, sed, ut habeant, vitam aeternam, & suscitet eos, ultimo die, illi, à sanctitate, & communione Christi, ac salute, non excedent penitus; sed in eâ servantur perpetuò. Atqui omnes renati, seu verè credentes, sunt hujusmodi. Ergo illi, à sanctitate, communione Christi, ac salute, non excedent penitus, sed in eâ servantur perpetuò.

110. Pro-

110. *Propositio firma est: partim, quia, ex eo perdere, & servare, sunt repugnantia: ut contraria, non perdere, nihil aliud est, quam retinere ac servare^a: cui, excidere, adversatur. Partim, quia, omnem voluntatem meam faciam, inquit Dominus b: & Filius, voluntatem Dei, sese exsequi, hanc sententiā, protestatur^c.*

^a Jea. 17. 12. ^b Isa. 46. 10. Ps. 33. 11. Eph. 1. 11. ^c Jo. 6. 38. & 17. 4.

111. *Altera affirmatio, est Apostoli, multis locis. Primus esto; Eph. 1. 3. 4. 5. Qui benedixit nobis, omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo: sicut elegit nos, in eo ante fundationem mundi, ut essemus sancti & inculpati, coram eo (Christo) per charitatem.*

112. *Unde secunda, perseverantia sanctorum, demonstratio, statuitur; Quotquot elegit Deus, in Christo, ut essent sancti & inculpati, coram eo, per charitatem, & quibus, prout elegit, benedixit, omni benedictione spirituali, in cælestibus (rebus^a) illis perseverantiam, in sanctitate, donat. Atqui, renati, seu verè fideles, sunt hujusmodi. Ergo Deus illis perseverantiam donat.*

^a Joh. 3. 12.

113. *Propositio, inde constat, quia sanctitas hæc, coram eo (nempe Christo) à gratiâ incipiens, ad gloriam dedit ac pertingit^a. Deinde, quia sancti, sine perseverantia, non sunt inculpati: neque omni benedictione spirituali affecti, si hac destituantur.*

^a Eph. 5. 27. 1. Thess. 3. 12. 13. & 5. 23. 24.

114. *Alter locus est 2. Thess. 2. versu 13, 14. Elegit vos Deus, ab initio, ad salutem, per sanctificationem Spiritus, & fidem veritatis. Ad quod vocavit vos, per Euangelium nostrum, ad acquisitionem gloriae Domini nostri Iesu Christi.*

115. *Hinc tercia, perseverantia sanctorum, demonstratio; Quos Deus elegit ad salutem, per sanctificationem Spiritus, & fidem veritatis, & ad id vocavit, per Euangelium, ad acquisitionem gloriae Jesu Christi, illi, in sanctitate & fide, perseverant. Atqui fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo, in sanctitate & fide, perseverant.*

116. *Propositio constat, quia sine perseverantia illa, non est salus^a, & finem, ad quem Deus elegit, assequitur^b: mediaque, quæ, ad eum destinavit, præstruit, ac perficit^c: quosque, ad sanctificationem Spiritus, & fidem veritatis, vocavit, eosdem, ad finem conservat^d. Quia dona Dei (electio & dilectio^e) & vocatio Dei sunt auctoritatem patientiae experientia^f, seu irrevocabilia. Quia fidus est, qui vocavit, qui eram efficeret^g.*

^a Heb. 10. 36. 38. ^b Rom. 9. 11. & 11. 7. ^c Eph. 1. 11. ^d 1. Thess. 5. 23. 24.

^e 1. Cor. 1. 8. 9. ^f Rom. 11. 28. ^g Ibid. 29. ^h 1. Thess. 5. 24.

117. *Tertius locus, est divina illa, salutis & causarum illius, à prædestinationis decreto incipiens, catena ac gradatio, Rom. 8. 30. Quos prædestinavit, eos etiam vocavit: quos vocavit, eos etiam justificavit: quos justificavit, eos etiam glorificavit.*

118. *Unde quarta, perseverantia sanctorum, demonstratio profuit; Quoscunque Deus justificavit, & glorificabit, illi, à sanctitate & salute, non deficient penitus; sed in ea, perseverant. Omnes fideles renatos, Deus justificavit, & glorificabit. Ergo non deficient, à sanctitate & salute penitus; sed, in ea, perseverant. Propositio inde liquet: quia deficere à salute, & glorificari: justificari, & accusari ac condemnari^a, sunt opposita. Assumptio etiam perspicua: quia, renatos ac verè fideles, Deus ita vocavit^b: nempe, ad vivam fidem, & Christi communionem^c.*

^a Rom. 8. 31. ad 36. ^b 2. Thess. 2. 13. 14. & 1. Thess. 5. 23. 24. ^c 1. Cor. 1. 9.

119. *Neque obstat, quod quidam vocati, non electi a scopo veritatis aberrant, & fidem quorundam, dogmaticam, perverterint^a: quia interea Dei fundamentum stat firmum, habens sigillum hoc; Dominus novit, qui sunt sui^b. Dei enim electio, constans est^c, & Christus Dominus, cum amore, agnoscit suos^d, electos ac verè fideles, sibi à Patre datos^e, ut seruat; ideoque illos, à seductione in exitium, fideliter conservabit^f. Hæc de perseverantia, à Deo decretæ, affirmatione.*

^a 2. Tim. 2. 18. ^b 2. Tim. 2. 19. ^c Rom. 9. 11. & 11. 7. 28. ^d Joan. 10. 27.

^e Ibid. v. 28. 29. & 6. 37. 39. 40. & 17. 6. ^f Ibid.

120. *Negatio verò contraria seductionis illius, ab electione Dei, similiter deducitur, Matth. 24. vers. 24. Surgent enim (inquit Dominus) pseudochristi, & pseudoprophe-*

te, & edent signa magna, & miracula, ita ut seducant, nō autem si possibile esset, etiam electos.

121. *Quâ sententiâ indicatur fore, ut pseudoprophetæ, seducant quidem multos vocatos reprobos, (quia nihil impedit: neque ipsorum natura; quæ vitiosa: neque electionis & conservationis divinæ gratia; quâ carent) electos verò vocatos, nequaquam. Quia licet per se, seu, insiti virtù, pravitate, & boni inditi, fragilitate, seduci possent penitus; per accidens tamen electionis & conservationis Dei, ab illa seductione sunt immunes.*

^a Matth. 24. 4. 5.

122. *Siquidem, ut propter electos, à Deo, afflictionis dies, contrahentur^a, ne illi quoque pereant^b: sic etiam, per Dei electionem, futura iporum idoneis modis, conservatio (ne cum reliquis seducantur) præfinita est, & perficitur^c. Quâ etiam de causa, dictum est; Adoramus eam (bestiam ac pseudoprophetam) omnia incola terre: quoniam non sunt scripta nomina, in libro vita, agni mortali, à fundatione mundi^d. Ac Christus, de electis fidelibus, ait: Alienus non sequentur: sed fugient ab eo: quia non norunt vocem abnorum^e.*

^a Matth. 13. 20. ^b Matth. 14. 22. ^c Rom. 8. 29. 30. Matth. 24. 31. Eph. 9. 4. 5. 6. ^d Apoc. 13. 8. & 17. 8. ^e Joa. 10. 5.

123. *Nec obstat, quod ajunt, si datur si possibile, sapientia difficultatem significare^a: quia, à propria significatione, ad impropriam, sine gravi causa, non est recedendum. Deinde, quia ipsimet postea profitentur; propriissime, hoc loco, significare; Si ipsis possibile sit, vel si id ipsum, effectum dare possint^b. Denique, si quis electi, non minus, quam alii vocati, à fide in Christum, non obstante Dei gratiâ, penitus seduci possent, conditio hic addita, si possibile esset, sententiam ineptam simul ac falsam (quod, à Christi sapientiâ, & veritate constantissimâ, abhorret) perspicue efficeret.*

^a Act. Synod. Remonst. de persev. p. 313. ^b Ibid.

124. *Ineptam, quia (ut res ipsa loquitur) omnino redundaret: falsam; quia communem electorum, à fide, seductionem, ex communis illius dñi apud eum potentia positione (contra rei, & experientiæ, veritatem) necessariâ consequentia, inferret, hoc modo: Si fieri possit, ut electos, à fide sua, in Christum, seducant, tum electos, à fide sua, in Christum, seducant. At fieri potest, ut quovis electos, à fide sua, in Christum seducant. Ergo quovis electos, à fide sua, in Christum, seducant. Conclusio, hic aperte falsa est: consequentia vero, recta: ac propterea necesse est, alteram saltem Antecedentis partem, esse fallam. Non autem Propositio, quia Christi est: ergo Assumptio, quæ adversariorum. Ex cujus falsitate, conclusio falsitas promanat: eaque vi- cissim, Assumptionem falsum arguit.*

125. *Ex quibus, hæc quinta, perseverantia sanctorum, demonstratio, enascitur; Quotquot, à fide in Christum, penitus seduci non possunt, illi, in fide, ad finem, perseverant. Electi fideles, sunt hujusmodi, qui penitus, à fide in Christum, seduci non possunt. Ergo electi fideles, in fide, ad finem, perseverant.*

126. *Porro hujus, de perseverantia sanctorum, decessus electionis ~~præmissæ~~ certa, ac perspicua indicia, sunt promissiones Dei variæ, juramento etiam firmatæ, quibus eam, sanctis, diserte addicit. Quæ totidem solida sunt, à testimonio divino, argumenta: ex quibus, generalis hæc demonstratio, constituitur: Quod Deus absolutè, sine dubia conditione, promittit, illud etiam exsequitur. Perseverantiam sanctorum Deus ita promittit. Ergo eandem etiam exsequitur.*

127. *Propositio invicto ac primario Theologiz principio, Dei omnipotentiæ^a, & immutabiliteritate^b, ac fidei^c, seu dictorum factorumque constantia: quæ sit, quod dictum est^d (quæ fides Dei, ideo parva ac clypeus, vocatur^e) innixa est Assumptio, luculentæ ac nervosæ, promissionum utriusque Testamenti, copiæ, demonstratur.*

^a Apoc. 21. 22. Matt. 19. 26. ^b 1. Sam. 15. 29. Tit. 1. 2. Heb. 6. 18. ^c 1. Thess. 5. 24. ^d 2. Thess. 3. 3. 2. Cor. 1. 20. Heb. 10. 23. 2. Tim. 2. 13. ^e Cic. de cd. 1. 1. ^f Psal. 91. 4.

128. *Nam, Veteris Testamenti, de perseverantia sanctorum, promissiones, in gratiæ novi fœderis descriptione, illustres, à Mose, Psalmis, Prophetis, proponuntur.*

129. *A Mose, quidem, bifarium: primum in fœderis Dñi,*

Dei, cum Abrahamo, & initi, & confirmati, narratione. **Initi**; ut Gen. 12. 3. *In te (hoc est, tecum^a, seu tui instar, tuæque fidei imitatione^b) benedicuntur, omnes gentes terra.* **Confirmati**, partim Gen. 17. 7. *Stabilis fædus perpetuum, me esse Deum tuum, & semen tui, post te.* Quo loco, *semen Abrahami spirituale*, sunt fideles renati, omnium gentium^c: *Deum vero esse illius, ac semenis, salutis esse datorem, ex Dei sententiâ, designat d.* Partim, Gen. 22. 16. & 18. *Per meipsum juro, &c. in semine tuo, benedicuntur omnes gentes terra:* hoc est, in Christo^e, omnes, omnium gentium, verè fideles^f, à peccato, & maledictione Legis, liberabuntur ac beabuntur^g. Hæc est enim benedictio spiritualis^h, quam Abrahamus, omnium verè fidelium exemplar, accepitⁱ: &, quam Christus, benedictis confert^k.

^a Gal. 3. 8. cum 9. ^b Ib. Rom. 4. 12. 24. ^c Rom. 4. 16. 17. Gal. 4. 7. 21. & 3. 29. Heb. 6. 12. 17. 18. ^d Matt. 22. 31. 32. Heb. 11. 16. ^e Gal. 3. 14. 16. ^f Rom. 4. 16. Gal. 3. 7. 8. 9. 22. ^g Gal. 3. 9. ad 15. ^h Eph. 1. 3. Rom. 4. 12. 24. Luc. 1. 73. 74. 75. ⁱ Gal. 3. 14. 21. 22. ^j Matth. 25. 34. Gal. 3. 13. 14. Heb. 6. 17. 18.

130. Unde, *sexta specialis demonstratio*, & quidem, pro dupli argumento, *bipartita exstruitur*; Omnes, quorum Deus, fœdere perpetuo, similiter atque Abrahami, est Deus: & qui ejusdem, cum illo, benedictionis, sunt participes, illi, in fide, conservantur, & ad finem vitæ, perseverant. Atqui omnes verè fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo, in fide, ad finem vitæ, perseverant. *Propositionis & Assumptionis* veritas, cùm suâ, tum antecedentium, luce, perspicua est.

131. Secundò Moses, perseverantia sanctorum, promissionem complectitur, in fœderis gratiæ^a, cum electis Abrahami posteris, divinitus stabiliti, descriptione; Deut. 30. 6. *Et circumcidet Dominus Deus tuus, animum tuum, & animum semenis tui, ad diligendum Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & totâ animâ tuâ, propter vitam.* Quo loco, promittitur iis, vita æterna, tanquam finis: & debita ac præcepta (sed naturæ vitio^b) regenerationis sanctitatis^c, tanquam medium, ad vitam, destinatum ac necessarium^d, ideoque non temporaria (quæ, ad vitam, non sufficit) sed perpetua^e, intelligitur.

^a Rom. 10. 6. ^b Rom. 8. 3. 7. ^c Deut. 10. 16. & 29. 4. ^d Joa. 3. 3. ^e Matt. 24. 13. Heb. 10. 36. 38.

132. Huc accedit *promissio*, Isaaci typo, adumbrata, Gen. 21. 10. quæ, Apostoli expositione, illustrata, firmum suppeditat *argumentum*. Nam quemadmodum Isaacus filius, in familiâ patris sui, permansit, &, hæreditatem illius, obtinuit: sic omnes, verè fideles renati, filii sunt promissionis, secundum Isaacum^a, & in Dei patris sui familiâ, manent, illiusque hæreditatem nanciscuntur^b.

^a Gal. 4. 26. 28. ^b Joa. 8. 35. Gal. 3. 29. & 4. 6. 7. 30.

133. Ex quibus *septima* hæc, perseverantia sanctorum, *demonstratio*, dupli ratione, suffulta, procedit; Omnes illi, quorum Deus cor circumcidit, ad diligendum ipsum, ex toto corde, totâ animâ, propter vitam: quique filii sunt promissionis, secundum Isaacum, hæreditatemque Dei obtinent, illi non excedunt penitus, à sanctitate, atque hæreditate cœlesti; sed, in eâ, perseverabunt. Atqui, omnes fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo illi non excedunt penitus, à sanctitate, atque hæreditate cœlesti; sed, in eâ, perseverabunt.

134. Porro, Mosi adstipulatur, *Psaltes*, insignibus testimonis. Quorum *primum* est, Psal. 37. 24. *Quum (inquit, de justo) ceciderit, non dejicietur: quia Dominus sustinet manum ejus.* Hoc est, quum sancti, florentium impiorum persecutione, afflicti fuerint, &, ex præsentis utriusque conditionis, acerbo sensu, in aliquam fidei, ac charitatis, læsionem, devictâ pene patientiâ, inciderint^a, non tamen à Deo projiciuntur: ut prorsus, (temporiorum instar^b) deficiant. *Quia manum eorum, ne pereant, sustentat, & Verbi, ac Spiritus, consolatione ac potentiâ, conservat^c.*

^a Ps. 37. 1. 7. 8. & 73. 2. 13. ^b Matth. 13. 21. Luc. 8. 13. ^c Ps. 37. 5. & 73. 17. Joh. 10. 28. 29. & 14. 16. 17. 1. Pet. 1. 5.

135. Idque ex enuntiatione hac generali, & vers. 28. (*Nam Iehova amat judicium, neque derelinquet benignos suos, in seculum custodientur*) & ex consimilis omnino Psal. 73. expositione, apparet.

136. Alterum testimonium, est Psalmi 112. v. 9. *Justitia ejus (Justi) perstat in eternum: Et v. 6. in seculum, non dimo-*

vebitur: in memoriam perpetuam, est justus.

137. *Postremum* (ut alia omittamus consentanea) est, Psal. 125. 1. *Quiconfidunt Domino, similes sunt monti Tysionis, qui non dimovetebit, in seculum permanebit.* Quâ sententiâ, sancti Israëlitæ, ab hypocritis, in Ecclesiâ latentibus^a, & defectione suâ, sese prodentibus^b, ac peritulis, segregantur^c.

^a Psal. 125. 5. ^b 1. Joa. 2. 19. ^c Psal. 125. 5.

138. Et vers. 2. & 3. *Ierusalem montes circumstant: ita Domini minus circumstat populum suum, ex hoc tempore, in seculum.* Nam non quiescit virga improbitatis, super sortem justorum: *ne non extendant justi, ad iniquitatem manus suas.* Quo modo, renati fideles, Dei ope tuti^a, à temporariis, persecutio- ne ortâ, deficientibus^b, dirimuntur.

^a Psal. 34. 8. 20. & 91. 2. 11. Zach. 9. 5. 8. 1. Cor. 10. 13. ^b Luc. 8. 13.

139. Ex quibus egregiis testimoniosis, octava hæc, perseverantia sanctorum, *demonstratio*, multis ac gravibus instruta argumentis, construitur; Omnes illi, qui, quum ceciderint, non projicientur, quia Dominus sustentat manus eorum: quoque non derelinquet: quique in seculum custodientur: & quorum justitia perstat, in æternum: nec dimoventur in seculum, quique similes sunt monti Tysionis, qui non demovetebit, ex hoc tempore, in seculum: quique non extendent, ad iniquitatem, manus suas; illi, à fidei, spei, charitatis, sanctitatis, non penitus deficient; sed, in eâ, ad finem usque vitæ, permanebunt. Atqui tales sunt fideles renati. Ergo illi, à fidei, spei, charitatis, sanctitatis, non penitus deficient; sed, in eâ, ad finem usque vitæ, permanebunt.

140. Denique Psalti, testes consentanei, accedunt *Prophetæ*, qui, in fœderis Dei, cum electis ac verè fidelibus, Ecclesiæ membris, descriptione, ac promissione, decretam, à Deo, sanctorum perseverantiam, luculenter prænuntiant.

141. Primo Jesaias cap. 28. v. 16. *Ecce fundavi, in Tysone, lapidem, &c. credens, non festinabit.* Hoc est (ut Apostoli exponunt^a) credens, in ipsum, non pudebit. Et cap. 54. 10. de fidelium, Ecclesiæ Christianæ, privilegiis, differens^b, ait; *Quamvis, hi montes recederent, & hi colles dimoverentur: attamen, benignitas mea, NON RE CEDE T, & fædus pacis mea, NON DIMOVEBITUR: ait misericordator tuus Dominus.* Et v. 13. *Et, omnes filii tui, docti erunt à Domino.* Qui omnes, ad Christum, verâ fide, pervenient^c: & venientes, ab ipso, ad salutem æternam, servantur^d.

^a Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 6. ^b Gal. 4. 27. Joa. 6. 45. ^c Joan. 6. 37. ad 41.

142. Rursum versu 17. *Nullum instrumentum, formatum contra te, prosperabit: & omnem linguam, insurgentem contrare in jus, condemnabis.* Hac est posse^a, servorum Domini: *quorum justitia est ex me.* Quâ etiam sententiâ, renati fideles, tanquam genuini, veræ Ecclesiæ, cœlestis illius Ierusalem filii^b, à temporariis, persecutione viatis^c, distinxinantur.

^a Gal. 4. 26. 27. ^b Luc. 8. 13.

143. Ex quibus tribus promissionibus, nona hæc, perseverantia sanctorum, *demonstratio*, constat; Qui fide, Christo superstructi, non pudebent: & à quibus, benignitas Dei, non recedet: & fædus pacis Dei, non dimovetebit: & contra quos, nullum instrumentum formatum, prosperabit: illi, non penitus, à sanctitate, deficient; sed, in eâ, perseverabunt. Atqui, sancti renati, seu, vivâ fide prædicti, sunt hujusmodi. Ergo non penitus, à sanctitate, deficient; sed, in eâ, perseverabunt.

144. Secundo loco succedit *Jeremias*: apud quem, ejusdem gratiæ, fœderis per Christum, & perseverantia sanctorum, *promissio* luculenta, est duplex. Quarum prima, cap. 31. 31. ad 35. quæ, hanc decimam demonstrationem, suppeditat; Quorum, in fœderis gratiæ, per Christum, Deus, est Deus: & leges suas, mentibus & cordibus, inscribit: & iniurias ipsorum, non recordabitur amplius: illi non omnino deficient, à sanctitate; sed, in eâ, perseverabunt. Tales autem sunt, renati fideles. Ergo non omnino deficient, à sanctitate; sed in eâ, perseverabunt.

145. *Propositio* liquet, quia iniuriam eorum, qui omnino deficerent à sanctitate, Deus recordaretur^a: & Deus, ipsorum Deus, hoc est, Servator, fuisse dici non posset. Quorum verò iniuriam non recordatur: illi manent, in gratiâ,

gratiâ, ac propterea etiam, in sanctitate, sine quâ, gratia esse non potest^b. Assumptionem probat Apostolus, qui, cum promissionem, de Novo gratiâ fôdere, per Christum mediatorem^c, deque fidelibus, per Christum, sanctificatis, disertè exponit^d.

^a Ezech. 33. 13. ^b Heb. 11. 6. & 12. 14. ^c Thess. 4. 3. ^d Heb. 8. 6. 7. 8. ^e Heb. 10. 14. 15. 16. 17.

146. Idque, opposita etiam, veteris fôderis legalis, non obseruati, differentia, indicat, his verbis^a; *Pangam, cum domo Israël, & cum domo Iuda, fædus novum: non, secundum illud fædus, quod pepigi, cum majoribus eorum. Nam isti, non perseverunt, in illo meo fædere, & ego, despatxi eos. Quamobrem, hoc est fædus, quod pangam, &c.*

^a Jer. 31. 31. 32. Heb. 8. 8. 9.

147. Altera Jeremiac promissio est, cap. 32. 39. 40. Unde, hæc demonstratio undecima, prodit; Quibus Deus, ita promittit (*Eruunt mihi populus, & ego ero ipfis Deus. Et, in-dam illis cor unum, & viam unam, ad timendum me, omnibus diebus, ad bonum ipsorum, &, filiorum ipsorum, post i-pfis: & pangam ipfis fædus perpetuum, quia non avertam me, à prosequendis ipfis, benefaciendo ipfis: & timorem mei indam animo ipsorum, ne recedant, à me*) illi non deficient penitus, à sanctitate; sed, in eâ, ad finem vitæ perseverabunt. Tales autem sunt, omnes veri Israëlitæ, Ecclesiæ Christianæ, fideles renati. Ergo illi, à sanctitate, non deficient penitus; sed, in eâ, ad finem vitæ, perseverabunt.

148. *Propositio vera est: quia, timorem Dei habere, si-bi inditum, ne recedant à Deo: est, non deficere penitus, à timore Dei & sanctitate. Assumpcio, inde probatur: quia ejusdem est prorsus, cum antecedente prophetiâ, argumen-ti. Cujus tanta est vis, ut eam adversarii, non, nisi turpi con-tradictione, cludere attenterint.*

149. Nam modo ajunt disertè: *Quod promissio hac, que reperiuntur cap. 31. hujus prophetae, & hoc cap. 32. repetita est, manifester accommodetur, ab Apostolo, ad tempora Messie: uti videre est, in epistola ad Heb. 8.^a. Item; Cum hanc Pro-prietatem, ad tempora Messie, ab Apostolo, referri, certum sit^b. Modo negant, ad tempora Messie, referendam: &, vanis consequentiis, se non minus, quam Apostolum, op-pugnant.*

^a Act. Syn. Rem. de persev. p. 185. & 188. ^b Ibid.

150. Nam quod finem non eventum, notari contendunt^a, his verbis; *ut non recedant, à me: illud, à sententiâ ipsâ, con-futatur. Nam, dare cor unum: timorem indire animis, Dei effectum notant: eaque vera est, & efficax, timoris Dei, causa: deinde (uti ante ostendimus) Deum esse, in fôdere gratiæ, Deum alicujus, propitium servatorem, designat: curantem, ne quis recedat, ab ipso; sed, ut perseverans in timore ac sanctitate, servetur. Et, non avertere se, à bene-faciendo, conservatorem esse, perspicue significat. Idque, ex sequenti Ezechieli Prophetiâ, similiter patebit.*

^a Ib. 189.

151. Quod enim, hæc promissio, toti populo, vel maxime saltēm ejus parti, fiat (uti contendunt adversarii^a) ideoque, ex eâ, nequeat concludi, donum perseveranie, ad paucos, eosque electos, pertinere: id ab illis quidem afferitur; sed non probatur. Contrà verò, ex Apostolo^b & re ipsa (quæ elec-tis, non aliis: populo, quem Deus præscivit & elegit, non reliquis, convenit^c) demonstratur.

^a Act. Synod. Rem. de pers. 7. 191. ^b Heb. 10. 14. 15. 16. 17. ^c Rom. 11. 2. 5. 7.

152. Ideoque hæc adversariorum, causa, non peremptio-ria^a est (uti jactant) sed, perempta. Quemadmodum & illud, frigidum sophisma est, quod ajunt; fideles, à Deo rec-edunt, & in peccata incidunt^b. Quum enim recessio fiat, vel partim, vel omnino: de priori, Propheta non disertit (quia nemo sanctorum, ab eâ est immunis^c) sed de alterâ, cuius immunitatem, Deus, hoc loco, pollicetur.

^a Act. Synod. Rem. de pers. p. 191. ^b Ibid. ^c Psalm. 143. 2. 1. Joh. 1. 18.

153. Tertia, accedit Propheta Ezechieli cap. 36. 25. 26. 27. 28. 29. promissio: unde, hæc duodecima, perseverantia sanctorum, demonstratio, promanat; Quibus Deus, ita pro-mittit (Spargam, super vos, aquas mundas, & mundabimini: Et dabo vobis, cor novum, & spiritum novum dabo, in me-dio vestri: & amovebo cor lapideum, è carne vestra, & dabo vobis, cor carneum: & spiritum meum, dabo in medio vestris,

& faciam, quod in statu mei ambulabitis, & judicia mea custodieris & facietis. Eritis mihi populus: & ego ero rex Deus. Servabo vos, ab omnibus inquinamentis vestris, illi, à sanctitate suâ, non deficient penitus: sed, in eâ, ad finem vitæ, perseverant. Tales autem sunt, omnes veri, secundum promissionem, Israëlitæ ac renati. Ergo, à sanctitate sui non deficient penitus: sed, in eâ, ad finem vitæ, perse-verant.

154. *Propositio, inde liquet; quod, Deum esse, in fôde-re gratiæ, Deum ipsorum, mundare ab inquinamentis omnibus, ac custodire Dei judicia, & deficere à sanctitate ad inquinamenta, & neglectum judiciorum Dei: & define-re, Deum habere Deum, sibi mutuò repugnare. Assump-tio vero; quia Deus, populum suum electum, veros Israë-litas, ac, secundum promissionem, filios^a, re promissa, so-lo-s donat: &, ab eo beneficio, reprobos, à sanctitate alienos, Ezech. 11. 17. excludit. Ideoque hæc differentia, incipit, ad hoc argumentum obscurandum, ab adversarius ob-tenditur b.*

^a Gal. 4. 28. ^b Act. Syn. Rem. de persev. p. 290.

155. Nam quod ajunt; *id signum esse, fieri posse, ut statu talis promissionis, & Deo, à parte sua, cor carneum indente, sa-men populus, cor lapideum, retineat^a: illud prorsus abilonum est, &, manifestam contradictionem, complectitur. Pro-missio enim est; Amovebo cor lapideum, à carne cornu, & indam ius cor carneum^b. Potestne, indi cor carneum, & la-pideum, ei è diametro repugnans, retineri? potestne fieri, ut Deo promittente, se amoturum cor lapideum, ut nihilominus adhuc retineatur? Quis hæc monstra, nisi cui cor la-pideum, tueri audeat?*

^a Act. Remonst. de persev. p. 290. ^b Ezech. 11. 19.

156. At, inquiunt, *hoc constat, ex querela illa Deut. 29. 4. Ad hoc usque tempus, non dedit vobis Deus, cor ad intelligen-dum^a. Imò vero, an non intelligunt, citius aquam ex igne posse exprimi, quam, ut exceptionem suam, ex eo probent? Quænam enim consequentia, Deus non dedit vobis cor ad in-telligendum: ergo porro dare cor carneum, ut populus cor la-pideum retineret. Quod porro, de deploratis populi Judæi temporibus, tempore Messie, subiectunt: illud comple-mentum hujus Prophetæ, in populi illius electis, non pau-cis, admirandum, non impedit: ut, & Acta Apostolorum^b, & epistola ad Hebreos^c, demonstrat.*

^a Act. Remonst. de persev. pag. 290. ^b Act. 2. 41. 47. & 4. 4 &c. ^c Cap. 8. 6. ad finem.

157. Denique, quod promissionem illam; *Indam vobis cor carneum: sic intelligendam esse, contendunt; Scilicet, Deus omnia teneturum & adhibeturum, quibus, cor no-ni indi, animis populi sui, posset^a: hoc sanè, tritum illud Philosophi^b dictum, probat; in eis autem dicitur, à illa noua eti. Quis enim non videat, aliud omnino esse, cor novum indere, & amovere cor lapideum: quam id, sine successu, tentare?*

^a Act. Rem. de pers. p. 191. ^b Arist. Phys. I. c. 2. ^c Vno absurdo datu, & lia accidunt.

158. Quartus denique Propheta, est Hoseas, insignis per-severantia testis: in celebri illâ promissione, ter, ad ma-jorem rei evidentiam, attentionem, fidemque inculcata, cap. 2. 19, 20. Unde hæc, decimateria demonstratio, derivatur: Omnes illi, de quibus Deus ait: *Desponsabo te mihi, despon-sabo te mihi in seculum, iustitiam, judicio, ac misericordiam, & miserationibus: &, despontabo te mihi in fide: illi, nec à Dei misericordia, nec à sanctitate suâ, excidunt penitus: sed ad finem perseverant. Tales autem sunt, sancti renati, seu, vivâ fide prædicti. Ergo illi, nec à Dei misericordia, nec à sanctitate suâ, excidunt penitus, sed ad finem perseverant.*

159. *Propositionis veritas, perspicua est. Nam, despontabo in seculum, iustitiam, judicio, ac misericordiam, & miserationibus Dei, & excidere à despontatione, ac misericordia Dei, & à sanctitate suâ, sibi mutuò repugnat^a. Assumpcio vero constat, ex versu 23. cum Rom. 9. vers. 24. 25. & 1. Pet. 2. vers. 10. collato. Hæc, de Veteris Testamenti promissione, quibus similes, è Novo, ad testandam sanctorum perse-verantiam, accidunt.*

^a 2. Cor. 11. 2. 1. Thess. 4. 3. Heb. 10. 38. & 12. 14.

160. Ac prima est, ex Evangelio Mathei cap. 16. 18. *Su-per basi-*

per hanc Petram, edificabo Ecclesiam meam, & porta inferorum, non superabunt eam. Unde haec, decima quarta demonstratio, exoritur; Quicunque edificantur super Petram, Christum; & quos, portæ inferorum, non superabunt, illi, non penitus, à sanctitate, deficient; sed in eâ, perseverabunt. Tales autem sunt, omnes sancti renati. Ergo non deficient penitus, à sanctitate; sed, in eâ, perseverabunt.

161. *Propositio* firma est. Quia, ut edificata super petram, non concidunt^a: sic neque illi, qui, super Christum petram, vivâ fide, structi sunt, pudecent^b. Deinde, quia defectionis causa, à portis inferorum: hoc est, confilio, & vi Diaboli, principis inferorum, dependet. Qui, & Mondo idcirco abutitur^c, & carnem, ad eandem rem, propensam, provocat^d.

^a Matt. 7. 23. ^b Ies. 28. 16. 1. Pet. 2. 6. 7. ^c Eph. 2. 2. Joa. 14. 30. 1. Joa. 4. 4. ^d Matt. 6. 13. Luc. 22. 31. Eph. 6. 11.

162. *Assumptio*, Christi est. Nam Ecclesia ipsius, cœtum omnium fidelium renatorum, notat: quodque hîc, ei promittitur, ad singulos, qui vera ipsius membra sunt, pertinet. Quippe singuli eorum, super petram Christum, structi sunt^a: & invicti, adversus Satanam, immo victores illius, Christi fulcientis ope, statuuntur^b.

^a Eph. 2. 20. 21. 22. Heb. 3. 6. 1. Pet. 2. 5. 6. ^b Gen. 3. 15. Joa. 14. 30. Heb. 2. 14. 15. Rom. 16. 20. Eph. 6. 11. 1. Pet. 2. 5.

163. Quod verò, per portam inferni, infernum intelligendum, contendunt, eo tamen, argumentum, non tollunt revera; sed mutant, ac similiter probant. Nam, qui omnino, à sanctitate & hæreditate cælesti, excidunt, in illos infernus habet victoriam^a. Atqui in fideles renatos, infernus non habet victoriam: Ergo renati fideles, à sanctitate non excidunt.

^a 1. Cor. 15. 55. cum Apoc. 2. 11.

164. *Altera promissio*, extat Lucæ cap. 1. 70. ad 76. unde, nervosissima haec, *decima quinta demonstratio*, deducitur; De quibuscumque dicitur, (*Dens locutus est, per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum*^a, *SALUTEM, ex inimicis nostris, & è manu, OMNIUM, qui oderunt nos: ut uteretur misericordiâ, erga Patres nostros, & memor esset Testamenti sui sancti, & jurisjurandi, quod juravit Abrahamo, patri nostro^b, se DATURUM NOBIS, ut sine me tu, è manu inimicorum nostrorum, liberatis^c, serviremus ipsi, cum sanctitate & justitia, in ipsius conspectu, OMNES DIES vita nostra) illi, à sanctitate, nullo die, penitus deficiunt; sed, in eâ perseverant, ad finem usque vitæ. Tales autem sumus, *Nos omnes, scilicet fideles renati, genuini Abraham filii atque hæredes, & Israël Dei^d, teste hîc Spiritu Sancto^e*. Ergo nullo die, fideles renati, à sanctitate, penitus deficiemus, sed in eâ, ad finem usque vitæ, perseverabimus.*

^a Act. 10. 43. ^b Vide thes. 12. ^c Heb. 2. 15. ^d Rom. 4. 16. Gal. 3. 29. & 4. 28. & 6. 16. ^e Luc. 1. 67.

165. Postremo Johannis Euangelium, *promissiones*, perseverantiae sanctorum, eximias, à Christo propositas, complectitur. Ac primùm eas, quibus perpetuam, in fidelibus renatis, Spiritus Sancti consolatoris, permanitionem, pollicetur. Quorum due sunt, ad amissim, consentaneæ.

166. *Prima* est, Joh. 4. 13, 14. *Qui biberit, ex aquâ illâ, fuisse rufus: quisquis autem biberit, ex aquâ illâ, quam ego dabo ei, non fisiat in aeternum: sed aqua illa, quam ego dabo, fiet in eo, fons aquæ salientis, in vitam aeternam*. Secunda consimilis est, cap. 14. 16. 17. *Ego rogabo Patrem, &, alium consolatorem, dabit vobis, ut maneat vobiscum, in aeternum; Spiritum illum veritatis, quem mundus non potest capere: quia non videt eum, nec novit eum: quia, in vobis, manet; &, in vobis, erit.*

167. Perspicuum enim est, aquam promissam, & Spiritus consolatoris gratiam, idem denotare: ut simili dicto, Joa. 7. 39. exponitur. Qui Spiritus, licet ab initio Ecclesiæ, minime defuerit, quodam tammodo, nondum erat^a: eadem scilicet mensura, iisque adjunctis, extraordinariis, copiosisque donis, quibus, post Christi ascensionem gloriosam, abundavit^b.

^a Joa. 7. 39. ^b Act. 2. 4. & 8. 17. & 10. 44. & 19. 6. Matth. 16. 17. 18.

168. *Sistre* verò est, ex cruciante animum totius gratiæ

Spiritus defecit, eam desiderare. Sic, *non fuisse, in aeternum: & aquam illam, fieri in nobis, fontem aquæ salientis, in vitam aeternam: & Spiritus Sancti gratiam, in nobis permanere, in aeternum, idem re ipsa designare, appetit. Quod autem distinctè dicitur; In vobis manet: &, in vobis erit: prius, ratione durationis, inde ab initio, eousque: posterius, ratione futuræ continuationis, & incrementi, distinctione quadam, asseritur.*

169. Unde haec *decima sexta*, perseverantiae sanctorum, *demonstratio*, provenit; Quisquis, Spiritus Sancti consolatoris, gratiam, semel acceptam, nunquam penitus amittit; sed, in se, habet permanentem, in aeternum, ille, non deficit penitus, à sanctitate; sed, in eâ, ad finem vitæ, perseverat. Tales autem sunt, omnes verè credentes renati. Ergo non deficiunt penitus à sanctitate; sed, in eâ, ad finem vitæ, perseverant. *Propositio*, suâ luce, patet: *Assumptio* similiter firma est: quia prima promissio, est universalis: altera, licet Apostolos compellat, similiter est communis, omnibus fidelibus renatis^a.

^a Matt. 3. 11. Rom. 8. 9. Eph. 1. 13. 14. & 4. 30. 2. Thess. 2. 16.

170. Hisce consonant, *promissiones*, de vitâ gratiæ aeternâ, deque saturitate spirituali perpetuâ, per Christum, renatis fidelibus dandâ. Joa. 5. 24. *Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audis, & credit in eum, qui misit me, habet vitam aeternam, &, in condemnationem, non veniet; sed transiit, à morte, ad vitam*. Et capite 6. 35. *Ego sum panis illæ vita, qui venit ad me, nequaquam esuriet: &, qui credit in me, non sitiet unquam.*

171. Ex quibus, haec *decima septima*, perseverantiae sanctorum, *demonstratio* est; Quicunque habet vitam aeternam, & in condemnationem, non veniet: sed transiit, à morte, ad vitam: quique pane vitæ, ita saturatur, ut nunquam esuriat, nunquam sitiat; ille, à sanctitate, & gratiæ Christi vitâ, nunquam penitus excidit, sed, in eâ, perseverat. Tales autem sunt, omnes renati fideles. Ergo nunquam, à sanctitate, & gratiæ Christi vitâ, excidunt; sed, in eâ, perseverabunt.

172. *Propositio*, ex membrorum oppositione, sole clarior est. Quia, habere vitam aeternam, & à vitâ excidere: in condemnationem, non venire: & deficiendo venire, sunt dissidentia: perseverare verò, prioribus omnino consentit.

173. *Tertiò* sequuntur, *promissiones Christi*, de verè fidelium, in officio & gratiâ Dei, conservatione perpetuâ, Joa. 6. 37. *Omne, quod dedit mihi Pater, ad me veniet: &, venientem ad me, non ejiciam foras*. Et cap. 10. 27, 28, 29, 30. *Oves meæ, vocem meam audiunt, &, ego, cognosco eas, & sequuntur me: & ego, vitam aeternam, do sis, & non peribunt, in aeternum: neque rapiet eas quisquam, è manu mea*. *Pater meus, qui mihi dedit, major est omnibus: neque quisquam, potest rapere, è manu Patris mei*. *Ego & Pater, unus sumus.*

174. Ex quibus, *decima octava*, variis argumentis egregiis instructa, *demonstratio*, expromitur; Quicunque, ad Christum venientes, non ejicientur, ab eo, foras: qui que ipsum bonum illum pastorem, audiunt, & sequuntur: quibusque, vitam aeternam, dat: quique, non peribunt, in aeternum: quique, in manu Christi, & Patris, sunt, quosque nemo inde rapiet, illi, à sanctitate, & gratiæ Christi, non penitus deficient; sed, in eâ, perseverabunt. Tales autem sunt, omnes fideles renati. Ergo illi, non deficient penitus, à sanctitate, & gratiæ Christi; sed, in eâ, perseverabunt.

175. *Propositionis* veritas, perspicua est. Quippe, ovem esse Christi, ipsumque sequi: & ovem esse desinere, ipsumque non sequi: habere vitam aeternam: & non habere aeternam; sed temporariam ac caducam: esse in manu Christi, ac Dei Patris; & non esse: inde eripi non posse, & eripi, ea, adversâ fronte, inter se pugnant. *Assumptio quoque, ex ovium attributis^a, Christique explicacione^b, constat.*

^a Joan. 10. 14. 15. 27. 28. ^b Ib. v. 26.

176. Quod autem adversarii, prioribus intactis, posterioris propositionis membrum vellicant, atque excipiunt; ovem nemo eripiet: hoc est, vi auferet; sed, si ultro velint exilire, & aberrare omnino, invitatas non retinebit: illud,

B b b b b vanum

vanum vocis aucupium, est. Primum, quia falsa ntitur hypothesi, quasi, raptore & hostes ovium, soli essent, Diabolus & mundus, non etiam propria caro. Quæ tamen, Deo inimica, & spiritui repugnat b: ovesque Christo eripere, fatagit. Deinde, quia cā ratione, & ovibus, & Christo pastori, sunt injurii.

a Rom. 8. 7. b Gal. 5. 17.

177. Ovibus; quia illæ sequuntur Christum: & alienum nequam sequentur, sed fugient ab eo^a, & nequam persibunt, in eternum^b: neque ad exitium, neque penitus, aberrant. Christo verò; quia est pastor ille bonus^c: cuius oves sunt proprie^d, qui, curam habet, earum^e: quicunque venit, ut vitam habeant, & abundantiam^f: imò, animam suam pro sisdem ponit^g, ne pereant^h.

a Jea. 10. 4. & 5. 27. b ver. 28. c vers. 11. d v. 3. & 4. & Rom. 14. 8. e Jon. 10. 13. 14. f vers. 10. g vers. 11. & 15. Acto. 20. 28. h Jea. 3. 16.

178. Ideoque illas, non solum à vi raptorum externorum, tuerit, sed eas etiam, nativâ stoliditate suâ aberrantes, in viam reducit^a. Sicut Deus, per Christum, (Davidis nomine ac typo adumbratum^b) ita promittit; Percuntem (ovem) requiram, depulsam reducam^c: & contra, quoniam illud necessarium fidi pastoris officium, pastores negligebant, perfidiam eorum gravissimè increpat^d. Cujus perfidæ negligentiaz confortem, Christum imprudentes faciunt, dum eo modo, assertam, ab ipso, perseverantiaz gratiam, obscurare moluntur.

a Luc. 15. 4. b Ezech. 34. 24. c Ib. vers. 16. d v. 4. & 5.

179. Quarto, succedunt promissiones, de fideliū, in cælum, ad Christum, assumptione, ad vitam gloriæ eternam, Joa. 14. v. 3. Quum profectus fuero, & paravero vobis locum, rursus veniam, & assumam vos ad meipsum, ut, ubi sum ego, & vos sitis. Et cap. 17. 24. Pater volo, ut, ubi ego sum, etiam illi sint, quos dedisti mihi.

180. Unde hæc decima nona, perseverantiaz sanctorum, demonstratio, emergit; Quibuscumque Christus locum, in cælis, paravit: quoque secum, eodem assumet, ut, ibi sint, ubi ipse est; illi, à sanctitate suâ, penitus non excedunt, ut pereant; sed, in cā, perseverabunt, ad finem. Tales enim soli, servabuntur^a. Atqui omnibus renatis fidelibus, Christus paravit locum, in cælis^b: ut, ibi etiam sint, ubi ipse est^c. Ergo non excedunt, ut pereant; sed perseverabunt, ad finem. Hæc de promissionibus, quæ Evangelio propounderuntur: quibus reliquæ, ex Apostolorum Epistolis, consentiunt.

a Mat. 24. 13. Heb. 10. 36. 38. b Heb. 11. 16. & 13. 14. Phil. 3. 20. c 1. Thess. 4. 17. Phil. 3. 20. 21.

181. Prima est Pauli, ad Rom. 6. 14. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim estis, sub lege; sed sub gratiâ. Non dominabitur, hoc est, summum imperium, in vos, non obtinebit. Estque promissio futuri beneficii (ut vers. 5, 6, 7.) non autem hortatio ad officium (qualis v. 12. antecessit) ut & voci modus, & addita ratio, demonstrat.

182. Nam, omnes homines, non solum, qui sunt sub gratiâ, sed etiam, qui sunt sub lege, ad peccati dominium fugendum, sunt oblitici. Veruntamen solis iis, qui sunt sub lege, peccatum dominatur: & contrâ, solis renatis fidelibus, à peccati dominio, per regenerationis gratiam, liberatis, illud non amplius dominabitur.

183. Hinc igitur vicefima, perseverantiaz sanctorum, demonstratio, promanat; Quibus peccatum non dominabitur, illi, non penitus, à sanctitate, ad peccatum, deficient; sed in illâ, perseverabunt, ad finem: Fidelibus renatis, peccatum non dominabitur. Ergo illi, non penitus, à sanctitate, ad peccatum, deficient; sed in illâ perseverabunt.

184. Secunda promissio, est de certâ communione, gloriæ cælestis, cum Christo; 1. Corinth. 15. 49. Sicut gestavimus imaginem terreni (Adami) gestabimus imaginem cælestis^a (Christi.) Et 2. Cor. 5. 1. 2. Scimus enim nos, si terrestris hujus domus nostra, tabernaculum, dissolutum fuerit, edificium, ex Deo, habitueros, domicilium videlicet, non manufactum, eternum in cælis^b. Siquidem etiam induiti, non nudi, reperiemur.

a 1. Cor. 15. 22. 23. b Heb. 11. 10.

185. Phil. 3. 20. Nostra autem conversatio, est in cælis:

unde etiam Servatorem expectamus, Dominum Iesum Christum: qui transformabit corpus nostrum humili, ne conforme fiat, corpori suo glorioſo, pro efficacitate, quæ poteſt etiam subiſcere ſibi omnia. Et 1. Joh. 3. 2. Scimus autem fore, ne quæ patet factus fuerit, similes es simus: videbimus enim ipsos, sicutis es.

186. Unde, vicefima prima succedit demonstratio; Qui Christo similes futuri sunt, in gloriâ cælesti, illi, à sanctitate, non deficient penitus; ut pereant: sed, ad finem, in cā, permanebunt. Fideles renati, Christo similes futuri sunt, in gloriâ cælesti. Ergo non penitus, à sanctitate, deficient, ut pereant; sed, ad finem, in cā, permanebunt. Hisce promissionibus (quibus plures aliz, suo loco, postea accedit) perseverantia sanctorum, assertiones illustres, non paucæ, conjunguntur.

187. Prima est, Rom. 5. 2. Per quem (Christum) eram fide, babemus hunc aditum, in gloriam hanc, quæ sumus, & gloriamur, sub spe glorie Dei. Altera; Rom. 9. 33. Quisquis crediderit in eum, non pudeſſet. Tertia; Rom. 5. 5. Spes non pudeſſat: quia charitas Dei, effusa est, in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum, qui datum est nobis.

188. Quibus in locis, non pudeſſare, non frustrari: seu gratiâ ac gloriâ, creditâ ac speratâ, non excidere, significat. Charitas autem Dei intelligitur, quæ nobis, ea bona, per & propter Christum, vult conferre^a: & effusa dicitur, in cordibus, non, ut cordium nostrorum adjunctum, quis, in Deo, semper manet; sed ut objectum, Euangeliu propositum, & per fidem, virtute Spiritus Sancti, acceptum ac creditum. Ideoque charitatis illius effusio, nihil aliud est, quam, fidei charitatis illius, infusio, si rem ipsam attendamus.

a Rom. 5. 8. 9. 10.

189. Ex quibus, vicefima secunda, perseverantiaz sanctorum, demonstratio, exoritur; Quorum fides & spes; gratiâ & gloriâ, non pudeſſant: quicque, de iis bonis, vere possunt gloriari: deque iis, certi sunt, per Spiritum S. illi, à sanctitate, non excidunt penitus, ut pereant; sed in cā, ad finem, perseverant. Atqui omnes fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo, à sanctitate, non penitus excidunt, ut pereant: sed, in cā, ad finem perseverant.

190. Propositionis veritas, liquet: quia, fides & spes, quæ penitus deficiunt, re creditâ ac speratâ, excidunt, eoque pudeſſant: omnemque veræ, de gratiâ & gloriâ, gloriationis materiam, tollunt: & Spiritus Sancti, charitatem Dei, in cordibus effundentis, veritatem infringunt. Assertionis luce clarior est: quia, de fidelibus ac renatis, communiter, in illis assertionibus, agitur.

191. Quarta assertio, est ad Heb. 6. v. 18. 19. Ut spem propositam, obtineamus: quam velut anime ancoram, habemus tutam ac firmam, ingredientem, in ea, que sunt, intra velum.

192. Unde hæc, vicefima tertia, perseverantiaz sanctorum, demonstratio, contextur; Quod est velut animæ ancora, tuta ac firma, illud non deficit, ab eā penitus: sed permanet. Atqui spes fideliū, est velut animæ ancora, tuta ac firma. Ergo non deficit ab ea penitus: sed permanet. Propositionis perspicua est: quia tutum ac firmum esse, & intutum ac deficere, sibi mutuo repugnant. Assertionis est Apostoli.

193. Quinta assertio, est gratiarum actio, Rom. 7. 24. 25. Miser ego homo! quis me eripiet, ex hoc corpore mortis? Gratias ago Deo, per dominum nostrum, Iesum Christum.

194. Unde vicefima quarta, perseverantiaz sanctorum, demonstratio desumitur; Quos Deus, teste Paulo, eripiet, ex hoc corpore mortis: illi penitus, à peccati repugnantis miseriâ, liberabuntur: ideoque non penitus, à sanctitate, ad peccatum, deficient: sed in eā, permanebunt. Atqui tales sunt sancti renati. Ergo illi penitus, à peccati repugnantis miseriâ, liberabuntur: ideoque non penitus, à sanctitate, ad peccatum, deficient: sed in eā, permanebunt.

195. Propositionis inde liquet: quod, à corpore peccati, eripi, & corpori peccati subjici ac mancipari: à peccati

cati repugnantis miseriā liberari, & ab eā superari penitus, ac deficere, sunt opposita. *Asumptio* similiter, vera est, quia Paulus (ut circumstantiae, ipsi aliisque renatis, communes ostendunt) de se loquitur, tanquam hominum renatorum, Deum & Dominum nostrum Jesum Christum, vivā fide agnoscitum, exemplo: & *corpus mortis*, Metaphorice, (ut alibi, *corpus peccati*^a) carnem seu vitiositatem naturae vocat. A cuius dominio, seu summo imperio, licet liberati sint fideles^b, repugnantiam tamen molestam, & servitutis reliquias, secundum quid, sentiunt: à quā divinitus, liberationem securaram, fideli gratiarum actione, Apostolus profitetur.

a Rom. 6. 6. Col. 2. 11. b Rom. 8. 22. & 6. 14. 22.

196. *Sexta assertio* est Rom. 8. 28. *Novimus autem iis, qui diligunt Deum, omnia simul operari in bonum: qui secundum propositum, vocati sunt.* Septima extat 2. Timoth. 4. 7. *Reposita est mihi, corona justitiae: quam reddet mihi Dominus, in illo die, iustus ille iudex; non solum autem mihi; sed & omnibus qui diligunt illumitem adventum illius.* Octava, Jac. 1. 12. *Quum probatus erit, accipiet coronam vita, quam promisit Dominus, sis qui diligunt sp̄sum:* Dilectio autem intelligitur proba: ut quæ, ex corde puro, conscientia bona, & fide non ficta promanat^c.

a 1. Tim. 1. 5.

197. Ex quibus, duplex oītūr, perseverantiae Sanctorum, demonstratio. Prima, est vicefima quinta hæc: Quicunque diligunt Deum, & illumitem Christi adventum, illis omnia simul operantur, in bonum, & coronam justitiae ac vita recipient: ideoque, non deficient penitus, à dilectione Dei, ad exitium; sed in ea perseverabunt, ad futurum. Atqui sancti renati, seu viva fide (quæ, per charitatem, est efficax^d) prædicti, ita diligunt Deum, & illumitem Christi adventum. Ergo iis omnia simul operantur, in bonum, & coronam, justitiae ac vita, recipient: ideoque, non penitus, à dilectione, ad exitium, deficient; sed in eā, perseverabunt. Omnia autem illa, non peccata nostra (quia ea, non sunt cunctæ ad bonum; sed ad malum) verum, reliqua adversa, intelliguntur^b.

a Gal. 5. 6. b Rom. 8. 38, 39.

198. Altera, est vicefima sexta ordine, perseverantiae sanctorum, demonstratio: cuius argumentum, in confirmatione, (propositioni primæ, ab Apostolo, adjecta) continetur; Qui secundum propositum vocati sunt, illis omnia, simul operantur, in bonum. Qui Deum diligunt, secundum propositum, vocati sunt. Ergo iis omnia simul operantur, in bonum. Ideoque non deficient penitus, à dilectione, in exitium; sed in ea ad finem, permanent.

199. *Propositio*, per se liquet: quia propositum hoc salutis est firmum, ut gradatione sequenti, ostendit Apostolus^e. *Asumptio* etiam vera est: quia hic, non est distributio, diligentium, in vocatos, secundum propositum, & non ita vocatos, sed eorum descriptio, à causa, quā veræ dilectionis fidelium, fontem esse, æternam Dei dilectionem, ac servandi propositum^b, ostendit. Quos enim dilectione æternâ servare proposuit, eosdem etiam elegit ac vocavit, ut essent sancti & inculpati, coram ipso, in charitate^c. Idemque adjunctæ, à nobis^d, ex 2. Timoth. 4. 7. & Jac. 1. 12. assertiones, demonstrant.

a Rom. 8. 19. 30. b 1. Joh. 4. 10. 2. Thess. 2. 13. 14. c Ephes. 1. 4. d Theſſ. 196.

200. Nona assertio, est ad Rom. 8. 15. 16. *Acceptis Spiritum adoptionis, per quem clamamus, e Abba, Pater: Ille ipse Spiritus restatur una cum spiritu nostro, nos esse, filios Dei.* Decima est; Postquam credidisti, obsignasti estis Spiritu illo propagationis sancto: qui est arrhabo hereditatis nostra, ad redemptionem acquisitionis. Undecima, similis est, Eph. 4. 30. *Nec tristitia afficte Spiritum Sanctum Dei: per quem, obsignasti, in diem redemptionis;* id est ultimum: quo resurrectio gloriofa, plenaque nostri redemptio, seu liberatio, continget^a. Similia loca sunt 2. Cor. 1. v. 22. & ad Gal. 4. 6.^b

a Luc. 21. 28. Rom. 8. 23. 1. Cor. 1. 30.

201. Unde hæc vicefima septima, perseverantiae sanctorum, demonstratio concluditur; Qui in cordibus suis obsignati sunt, Spiritu adoptionis, qui testatur, ipsos esse filios Dei: quique est, arrhabo hereditatis ipsorum, ad diem re-

demptionis; illi sanctitatem suam, non amittunt penitus; sed in eā, ad finem, perseverant. Atqui fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo sanctitatem suam, non amittunt penitus; sed in eā ad finem, perseverant.

202. *Propositio* liquet, quia, Spiritus Sancti obsignatio & testificatio, perpetuò vera est: ac proinde, quorumcumque adoptionem perpetuò obsignat, ipsosque filios Dei & hæredes esse, testatur: illi revera, tales existunt perpetuò: ideoque, sancti manent. Quia sine sanctitate, nemo filius, nemo hæres Dei^a, nemo Spiritu adoptionis prædictus^b. Quia in quibuscumque Spiritus Dei habitat, illi non sunt carnales^c; in omnibus iis, in quibus arthabo est, ad diem redēptionis, habitat. Ergo illi, non sunt carnales: eoque à sanctitate, non deficiunt penitus.

a Heb. 12. 14. b Joh. 14. 17. Rom. 8. 9. 14. 15. 1. Joh. 4. 13. c Rom. 8. v. 9.

203. *Duodecima perseverantia assertio* est Johann. 8. 31. *Dicebat ergo Iesus iis, qui, in ipsum, crediderant; si vos manseritis, in sermone meo, verè discipuli mei es̄tis.* Similis est decima tercia, Heb. 3. 6. *Cujus donsus nos sumus, si modo fiduciam, & gloriationem spei, ad finem usque firmam retinuerimus.* Et versu 14. *Christi enim, participes facti sumus, si modo, principium illud conservaveris (constantia, aut fiducia) firmum tenemus, ad finem usque.* Cui accedit, decima quarta; 1. Joann. 2. versu 19. *E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam, si fuissent, ex nobis, manifissent utique nobiscum; sed (hoc factum est) us patieret, non omnes esse ex nobis.*

204. Ex quibus, vicefima octava, perseverantiae sanctorum, demonstratio, promanat; Quicunque manent, in sermone Christi & in Ecclesia illius; & principium fiduciae, & gloriationem spei^d, ad finem usque, firma retinent, illi, ea non amittunt: sed, in iis, ad finem usque, perseverant. Omnes vere discipuli Christi, ac domus Dei, hoc est, renati fideles^b, sunt hujusmodi. Ergo, in iis, ad finem, perseverant.

a Rom. 5. 2. b Ioa. 6. 56. Eph. 2. 22. & 3. 17.

205. *Decima quinta assertio*, est Hebr. 10. vers. 38. & 39. *Iustus autem, ex fide, vivet: sed, si se subduxerit, non probat enim animus meus.* At nos, non sumus subductionis, ad exitium: sed fidei, ad animæ acquisitionem.

206. Unde hæc, vicefima nona, perseverantiae sanctorum, demonstratio, exsurgit; Qui non sunt subductionis, ad exitium: sed fidei, ad animæ acquisitionem, illi à fide, non deficient penitus: sed, in eā, ad fidem, & salutem, perseverant. Fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo fideles renati, à fide non deficient penitus; sed, in ea, perseverant.

207. *Propositio*, solida est: quia non subducere se (nempe à fide) ad exitium: & deficere penitus, à fide, ad exitium sunt opposita: esse fidei, seu, fidem habere, ad animæ acquisitionem: & in fide perseverare, ad finem & salutem, revera idem sunt. *Asumptio*, Apostoli est: quia vox, Nos, Paulum, ceterosque fideles renatos, perspicue complectitur.

208. *Decima sexta*, perseverantiae sanctorum, assertio, communis glorificationis, Christi & omnium credentium, copulâ, continetur; 2. Thess. 1. 10. *Quis venerit (Christus) ut glorificetur, in sanctis suis: & admirandus fiat, in credentibus omnibus (quia creditum est testimonium nostrum, apud vos) in die illo.* Ubi glorificatio Christi intelligitur, de eā, quæ ex sanctorum gloriâ, promanat^a.

a 2. Thess. 1. 12.

209. Ex quo dicto trigesima, perseverantiae sanctorum, demonstratio, suggeritur; Omnes, in quibus Christus vicerit, quum venerit, glorificabitur, & admirandus in iis fiet, ultimo adventus die; illi in sanctitate, perseverabunt, ac servabuntur. Atqui omnes credentes renati, sunt hujusmodi. Ergo illi, in sanctitate, perseverabunt, ac servabuntur.

210. *Propositio*, inde constat, quia Christus, non ita glorificatur, in iis, qui à sanctitate, deficient; sed, in illis solis, qui in eā persistunt^b. Ideoque Apostolus postea ait; ne Domini noster &c. compleat opus fidei potenter; ut glorificetur nomen Domini nostri, Iesu Christi, in vobis, & vos, in eo ex gratia

Bbbbbb a

Dei

Dei nostri, & Domini nostri Iesu Christi^b. Assumptio est Apostoli.

^a Matt. 24. 13. Heb. 10. 38. 39. ^b 2. Tim. 1. 11. 12.

211. Nam, ut fideles, jam spe, servati sunt^a: & re ipsa, in capite suo, primitiis resurrectionis ipsorum^b, Iesu Christo, collocati in cœlis^c: ita re ipsa, in se consequentia necessitate, eā etiam de causâ, glorificabuntur: ut totus Christus (in se, & in membris) glorificetur. Quippe, quum Ecclesia, seu omnium verè fidelium, cœterus, sit Christi (qui omnia interim implet in omnibus) complementum^d, nullum membrum ipsius perire potest: quin gloria Christi mutiletur.

^a Rom. 8. 24. ^b 1. Cor. 15. 29. ^c Eph. 2. 5. 6. ^d Eph. 1. 13.

212. *Decima septima*, perseverantia sanctorum, assertio, est prælustris: 1. Joh. 3. 9. *Quisquis natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ejus manet in eo, & non potest peccare, quia, ex Deo, natus est.* Cujus clarissimæ sententia lucem, quum adversarii, laciniosâ oratione, variisque modis, offuscare studeant, ea paucis erit explicanda.

213. Ac primò natus ex Deo, Spiritui Sancto, regenum ac sanctificatum: seu justitia ac sanctitate donatum, significat. Id quod adversarii, agnoscunt^a; sed insigni contradictione, sese miserè irretiunt, atque involvunt. Nam initio quidem, per nativitatem ex Deo, non qualitatem propriè, bonam aut sanctam denotari^b, perperam adstruunt: contra verò postea, qualitatem esse & habitum, crebriùs affirmando^c, idem omnino destruunt ac subvertunt.

^a Act. Rem. de perf. p. 321. ^b 1b. & p. 322. ^c 1b. p. 325. 326. 327. 328. 333.

214. Deinde, peccatum facere & peccare (quæ, eodem sensu, ut antea^a, usurpantur) non propriè ac generatim, hoc loco, Legem Dei transgredi^b, notant: quia, omnes homines, ita peccant^c, etiam omnes sancti^d ac renati, lapsi interdum graviori: ut vel Petri exemplum (fidem nihilominus retinentis^e) evincit. Verūm *impropriè*, per synecdochen ac speciatim, peccato, plenè dominanti, servire: seu, peccatis omnino deditum esse^f, significat. Id quod, à renatis ex Deo, alienum; sed, natus ex Diabolo, proprium^g.

^a 1. Joh. 3. 8. ^b 1. Pet. 2. 22. Rom. 3. 23. ^c 1. Reg. 8. 46. ^d Pl. 32. 6. 1. Joh. 1. 8. Jac. 3. 2. ^e Ezech. 33. 13. ^f 1. Joh. 3. 8.

215. *Semen autem Dei*, Metaphoricè, Verbum Dei, seu Euangeliū (quia ex eo, ut semine incorruptibili, renascimur ac sanctificamur^a) significat^b. Nam, quod adversarii, *seminis voce, divinam intelligi indolem, naturam, divinumque affectum, existimat*^c: eo modo, causam, cum suo effecto: semen nempe, regenerationis atque indolis divinæ, cum ipsâ regenerationis gratiâ, ac divinâ indole, perperam confundunt. Ideoque, duas distinctas rationes; primam; *quia semen ejus manet*: & secundam; *quia ex Deo natus est*, in unam, indignè conflant^d.

^a 1. Pet. 1. 22. 23. ^b 1. Joh. 1. 18. 1. Joh. 2. 24. ^c Act. Rem. de perf. p. 329. ^d 1b. p. 327. & 331.

216. *Manere*, autem propriè, hoc *semen*, dicitur, cùm animæ inhæret, eoque radicatum retinetur^a: ut, suo tempore, fructum ferat. Quæ, solidaratio est, ac causa efficiens, cur renati, non-peccent. Sic enim rite concluditur; In quo, semen Dei, manet, ille non peccat. In nato ex Deo, semen Dei manet. Ergo, natus ex Deo, non peccat. Idque Apostolus docet antea, his verbis; *Quisquis in eo (Christo) manet, non peccat: quisquis peccat, non vidit eum, neque novit eum*^b. Ergo Apostolo contradicunt adversarii, qui statuunt, aliquos peccare, qui viderunt & noverunt Christum: *hos est, vivâ fide præditos*.

^a Luc. 8. 15. 2. Joh. 2. 24. ^b 1. Joh. 3. 6.

217. Nam, quod *manere*, hoc loco, non propriè, durationem, sed *impropriè*, nudam existentiam, notare^a, contendunt: id, neque ex re ipsa, neque ex iis, quæ addunt, Scripturæ dictis, demonstratur.

^a Act. Rem. de perf. p. 330.

218. *Non ex re ipsa*; quia quod primò ajunt (*Alias debuisse ponit, ab Apostolo, talē enuntiationē*; *Qui ex Deo natus manet, ille non peccat: quia semen manet*^a) illud, nullâ omnino consequentia necessitate, nititur: ut ex antecedentibus liquet. Deinde, quod addunt, verbum, *manendi*, non propriè usurpari, *quod alias non prima enuncia-*

tione, sed ultima, apposita, fuisset^b, illud frivola nictur ratione.

^a Ibid. ^b Ibid.

219. Nam frustra hæc subjiciunt; *Quæ vis, verbi furor, quum agitur de eo, quod in presentis est?* Ut enim quia non peccet, non requiritur, ut semen Dei in eo maneat: sed tantum, ut sit^a. Siquidem, *Manet*, præsens est, (non minus quam verbum, *Peccat*) & esse, cum perseverantia denotat: *Sicut non peccare, nihil aliud Apostolo esse, quam non manere, in peccandi consuetudine adverteri protinetur*^b.

^a Ibid. ^b Ibid. p. 323.

220. Neque etiam ex scripturæ dictis, hanc vocis, manendi, significationem, certò comprobant. Non ex Joan. 14. 17. *In vobis manet, & in vobis erit.* Quia manet, hoc loco, non tantummodo, esse notat: sed inde etiam, ab initio fidei, durationem. Contra verò vox, *Erit*, pro erit constanter: seu manebit, accipitur: ut res ipsa docet. Neque etiam, ex 1. Joan. 2. 5. 6. *In ipso sumus.* Qui dicit, se in ipso manere. Quia, manere quidem hic, esse, at non simpliciter, sed cum constantia, significat. Nec denique ex 1. Joan. 3. v. 1. *Qui odit fratrem, manet in morte:* quia, ut vox, odit, de odio, sine resipiscientia, intelligitur^a: sic vox manet, durationem notat; ut etiam hoc loco. Cum quo, consentit illud; *Quod igitur audistis, à principio, in vobis maneat. Si in vobis manseris, quod audistis, à principio, vos quoque in Pater & Filio manebitis*^b.

^a Ibid. p. 331. ^b 1. Joh. 2. 24.

221. Denique, non posse peccare, hoc est, se penitus peccatis dedere, dicitur non absolute, & per se, sed per accidentem, gratia ac potentia Dei conservantis^b. Quod, quum sit constantia, hominis renati, privilegium^c: idcirco statuitur, eum, non posse peccare: quia, ex Deo natus est. Utpote, in quo semen suum, Deus conservat ac fructuolum reddit, suo Spiritu, perpetuo illo salutis, in cordibus renatorum, arrhabone^d, atque auctore^e.

^a Vide Thes. præced. ^b 1. Pet. 1. 5. Joh. 15. 5. Jer. 34. 40. ^c Joh. 3. 36 1. Joh. 3. 6. d Eph. 1. 14. & 4. 30. 2. Corinth. 1. 22. ^e Joh. 7. 38. 39. Rom. 5. 12. 10. 11.

222. Ideoque, quod excipi solet; *renatos, non posse peccare, quia renati sunt*, adeò hic ridiculum est, ut illius tandem, etiam adversarios, puduerit^a. Apostolus enim, non ait, quia: ac si subjecti partem ita determinaret; sed, quia; ut rationem reddat, cur homo ille, qui ex Deo natus est, peccare non possit: non quia, ex carne natus est, & naturali arbitrii libertate, peccato obstat; sed quia ex Deo natus est, seu Dei gratia, natura divina, (hoc est, imaginis Dei) per regenerationem, consors existit, & idcirco divinitus conservatur.

^a Act. Rem. de Perf. p. 326.

223. Quod autem verba hæc, *Non posse, impropriè, pro difficile esse, accipienda obtendunt, quasi, non potentia, sed facilis potentia, negaretur.* Videlicet, quod natus ex Deo, à peccato abhorreat, ac propterea, non facile peccet: illud, indignum effugium est.

^a 1b. pag. 323. ad 327.

224. *Primum*, quia sine ullâ gravi causâ, à propriâ vocis significatione, ad impropria, aberrant. Deinde, quum orationis series ostendat, illa verba, & non potest peccare, ad amplificationem rei pertinere (quod nec adversarii diffentiantur^a) hæc ipsorum expositione, contrà ad diminutionem, traducitur. Quia quod dicitur, renatum non peccare, id absolute peccatum illud, à renato, excludit^b: contrà verò, non facile posse peccare, seu difficulter peccare, peccatum illud, aliquâ ratione, includit. Hæc, de loci hujus explicatione.

^a 1b. pag. 331. ^b Vide Thes. 216. & 221.

225. Unde *trigesima prima*, perseverantia sanctorum, demonstratio, profluit; *Quicunque non peccat, & in quo semen Dei manet: quicunque non potest peccare; ille, à sanctitate suâ, ad peccato penitus serviendum, non deficit, sed in eâ, perseverat.* Atque hæc, de perseverantia sanctorum, *promissionibus & assertionibus*. Ex quibus constat, eam Dei voluntate (secundum quam, sua agit omnia^a) certò esse decretam.

^a Eph. 1. 11.

226. Quod

226. Quod voluntatis Dei decretum, *primum est beneficium Dei, caput ac modus, quo, perseverantiae sanctorum, causa efficiens, dicitur. Ac propterea, de altero beneficio, nempe, operatione Dei, quæ eandem, à se decretam, tanquam causa, non solum efficiens ac sufficiens (ut adversarii, gratiam Dei imminuentes, statuunt) sed etiam persiciens, exsequitur, nobis est differendum. Ex quo, reliquæ, ad veritatem amplius illustrandam, demonstrationes, elucebunt.*

227. Quæ operatio Dei, pro ordinis sui, in agendo, ratione, in remotam, & proximam, dispescitur.

228. Remota, est Filii Dei, secundum decretum^a, in servatorem, & conservatorem, omnium fidelium, donatio, Joa. 3. 16. Sic enim Deus dilexit mundum (hoc est omnes gentes mundi^b) ut Filium suum unigenitum dederit: ut quisquis credit in eum, non pereat; sed habeat vitam eternam. Periret autem credens, si à fide, penitus desideraret: quia, in peccato esset mortuus, & sub ira ac maledictione constitutus.

^a 1. Pet. 1. 20. Eph. 1. 4. 9. ^b Rom. 4. 13. cum 18. & Gen. 12. 3. & 18. 18. cum 22. 18.

229. Filius autem, renatos ac verè fideles, conservat, ac perseverantiam efficit, partim modo sibi proprio: partim, cum Patre & Spiritu Sancto, communī.

230. Proprio quidem, per Sacerdotalis muneric executionem, peragit bifariam; primo, per sacrificii sui, pro sanctis renatis, premium: deinde, per precum suarum intercedentium dignitatem.

231. Ac sacrificii sui pretio ac merito: quia se sanctificavit (seu in sacram victimam, Deo Patri, per mortem, obtulit^a) ut sancti simus^b: cùm imputatā ipsius sanctitate^c: tum veteris hominis crucifixione, novique excitatione^d, & quidem ad finem usque vitæ^e. Unica enim (ut ait Apostolus) oblatione, consecravit in perpetuum eos, qui sanctificantur^f. Idque etiam, ex formula federis novi, justificationis & sanctificationis gratiam complectentis, ab eodem, demonstratur^g.

^a Heb. 10. 10. ^b Joh. 17. 19. ^c Heb. 10. 10. cum 11. & 12. ^d Rom. 6. 6. ad 12. Hebr. 9. 13. 14. ^e Luc. 1. 69. cum 71. ^f Hebr. 10. 14. ^g Ibid. 10. 15. 16. 17.

232. Ex qua etiam re, duplum, in epistola ad Romanos, demonstrationem, ad perseverantiam Sanctorum stabilendam, dedit Apostolus.

233. Quarum prior, ordine est trigesima secunda, hujusmodi; Nam si, quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo, per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati servabimur, per vitam ipsius^a. Cui Propositioni, præmissa est Assumptio, & Conclusio hujusmodi; Commendat autem suam, ergo nos charitatem Deus, quod quum essemus peccatores, Christus, pro nobis, mortuus est. Multo igitur magis, justificati nunc sanguine ejus, servabimur, per eum ab ira^b.

^a Rom. 5. 16. ^b Rom. 5. 8. 9.

234. Altera, (qua nostra, trigesima tertia) demonstratio est. Etenim si per unius (Adami) lapsum, mors regnavit per illum unum: multo magis, qui redundantiam illius gratia, & doni justitia, accipiunt, in vita regnabunt, per unum illum Iesum Christum^a. Hæc Propositione est; Assumptio vero, diversis verbis, sed eodem sensu, præcessit; Per unum hominem, peccatum in mundum introit, & per peccatum, mors^b. Ergo multo magis, qui redundantiam illius gratia, & doni justitia, accepérunt, in vita regnabunt, per unum illum Iesum Christum^c. Qui autem gratiam illam accipiunt, sunt citra controversiam, omnes fideles renati^d.

^a Rom. 5. 17. ^b Ib. 5. 12. 21. ^c Rom. 5. 20. 21. cum v. 17. ^d Rom. 5. 1. 2.

235. Quapropter, ex gratia hujus, (cùm reconciliationis, tum conservationis, per Christum) certitudine, Apostolus ita exclamat; Gloriamur in Deo, per Dominum nostrum, Iesum Christum, per quem, nunc reconciliationem accepimus^a. Quo, certam perseverantiam, indigitat.

^a Rom. 5. 11. & 2. & 3.

236. Eodem etiam spectat, celebris illa, quæ consequitur, gloriatio duplex. Prima est; Si Deus pro nobis, quis contra nos? Is quidem, qui proprio Filio, non pepercit; sed pro nobis omnibus, tradidit eum, quomodo non etiam, cum eo, nobis omnia gratificabitur^b? In quâ sententiâ, Deum pro nobis esse, propitium adjutorem, nat: & contra nos esse, nempe cum victoria: seu superare posse, synecdochice significat.

Quod, Deo adjutore, nemo, nos perdere, queat. Denique gratificari omnia, nihil aliud, quam & salutem, & omnia, ad eam, necessaria, largiri, designat^c: ut res ipsa ostendit.

^a Rom. 8. 31. 32. ^b Rom. 8. 28.

237. Unde hæc, perseverantiae sanctorum, demonstratio trigesima quarta, statuitur. Pro quibus, Deus est, & Filio suo, non pepercit, sed pro iis omnibus, tradidit ipsum, illis omnia, ad salutem necessaria, cum Christo gratificabitur: ideoque perseverantiam sanctitatis ac gratiæ datus^a est. Atqui omnes fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo iis, perseverantiam, in sanctitate, & gratiâ, est datus.

^a Heb. 10. 36. 38. & 12. 14.

238. Secunda gloriatio est; Quis nos separabit, à charitate Christi? oppressio &c. immo, in his omnibus, plusquam victores sumus, per eum, qui dilexit nos. Nam, mibi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque Principatus, neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque sublimitatem, neque profunditatem, neque ullam creaturam, posse nos separare a charitate Dei, qua est in Christo Iesu^a.

^a Rom. 8. 35. ad finem.

239. Ex qua gloriatio magnifica, trigesima quinta, perseverantiae sanctorum, demonstratio, construitur: Quos nemo à charitate Christi, separare potest; sed qui in omnibus, plus quam victores, sunt: quoque, neque mors, neque vita, neque instantia, neque futura, neque ulla creatura, separare potest, à charitate Dei, qua est in Christo Iesu: illi, à sanctitate, & gratiâ Dei, non excidunt penitus, (hæc enim sunt repugnantia) sed in ea perseverant. Tales autem sunt, omnes fideles renati (quos sibi sociat Paulus, quum ait, nos & omnes^b) Ergo, à sanctitate, & gratiâ Dei, non excidunt penitus: sed in ea perseverant.

^a Rom. 8. 32. 33. 35. 36.

240. Idem docetur propositis salutis gradibus, 1. Cor. 1. 30. Ex ipso autem voce vestis, in Christo Iesu, qui factus est nobis, sapientia à Deo, justitia, sanctificatio, redemptio.

241. Ex quibus hæc trigesima sexta, perseverantiae sanctorum, demonstratio, procedit; Quibus Christus factus est, à Deo, sapientia, justitia, sanctificatio, redemptio; illi, à sanctitate non deficiunt penitus, sed in ea, ad finem usque perseverant: Alias Christus non esset iis, redemptio, seu plena liberatio. Atqui omnes fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo illi, à sanctitate, non deficiunt penitus; sed in ea, ad finem usque, perseverant.

242. Propositio firma est: quia factum esse alicujus, non solum sapientiam ac justitiam, à Deo; sed etiam, sanctificationem, ac redemptionem, hoc est, plenam (qua, ultimo die, futura) liberationem^a: & sincerè, à sanctitate, deficere ac perire, sunt opposita. Assumptio, Apostoli est. Siquidem, quæ Corinthiis fidelibus, qui ex Deo erant nati^b, hic dicuntur: communia sunt, omnibus fidelibus renatis, citra controversiam. Atque hæc, de perseverantia, per premium ac meritum sacrificii Christi, efficientia.

^a Luc. 21. 28. Eph. 1. 14. & 4. 30. Rom. 8. 23. ^b 1. Cor. 1. 30.

243. Altera est, per premium ipsius intercedentium dignitatem: quibus, eam perseverantiam, à Patre efflagitat, & impetrat. De quâ re, Rom. 8. 34. Quis est, qui condemnnet? Christus is est, qui mortuus est: immo vero qui excitatus est: qui etiam est, ad dexteram Dei: qui etiam interpellat, pro nobis. Et Heb. 7. 24, 25. Perpetuum habet sacerdotium. Unde, & servare, prorsus potest eos, qui per ipsum, accedunt ad Deum: semper vivens, ut interpellat, pro iis.

244. Hinc trigesima septima, perseverantiae sanctorum, demonstratio contexitur; Quos nemo potest condemnare, quia Christus, pro iis mortuus, excitatus, & ad dexteram Patris, interpellat, pro iis: illi non penitus excidunt à sanctitate, & gratiâ, (alias enim condemnationi essent obnoxii) sed in iis perseverant. Atqui electos ac fideles, nemo potest condemnare, quia &c. Christus interpellat pro iis. Ergo non excidunt penitus à sanctitate, & gratiâ: sed in iis, perseverant.

245. Similia loca, sed magis specialia, sunt hæc; Joann. 17. vers. 8. crediderunt, me à te missum esse. Ego, pro iis, rogo; non pro mundo: sed pro iis, quos dedisti mihi: quia

tui sunt. Et vers. 11. *Pater sancte, serva eos, per nomen tuum,* quos dedisti mihi: ut sint unum, prout & nos. Et versu 15. *Non rogo, ut tollas eos à mundo: sed ut servas eos, à malo.* Et vers. 17. *Sanctifica eos, tuā veritate.* Et vers. 20. *Non tantum auctem, pro iis, rogo, sed & pro iis, qui per sermonem eorum, credunti sunt in me.*

246. Quæ, hanc trigesimam octavam, perseverantia sanctorum, demonstrationem, suppeditant; Pro quibus Christus orat Patrem, ut eos sanctificet, suā veritate, & servet à malo, illi à sanctitate non deficiunt penitus (hæc enim sibi mutuò repugnant) sed in eâ perseverant. Atqui credentes renati omnes, sunt hujusmodi. Ergo illi à sanctitate, non deficiunt penitus, sed in eâ perseverant.

247. *Propositio*, confirmatur primò, quia Christus semper à Patre exauditur^a. Nec obstat, quod pro peccatoribus^b, quia ipsum crucifixerunt^c, orasse dicitur: quia infinita est oratio: quæ ad mundum reproborum non pertinet (quum, pro eo sece orare, negarit^d, neque orare potuerit^e) sed ad electos^f. Quales, ex eorum (qui Christum in crucem, flagitatione suā, adegerant & numero, duabus Petri concionibus, circiter octo millia, sunt conversi^h. Deinde altera confirmatio, à Christo adducta est, his verbis; *Quia tui sunt.* Ut enim Dominus novit, qui sunt suisⁱ: ita Pater suos, Christo datos, vult servari^k.

^a Jea. 11. 42. ^b Ifa. 53. 12. ^c Luc. 23. 34. 35. ^d Jea. 17. 9. ^e 1. Jea. 5. 16. ^f Jea. 17. 9. ^g Act. 2. 23. & 3. 13. 14. 15. ^h Act. 2. 41. & 4. 4. ⁱ 2. Tim. 2. 19. ^j Jea. 17. 2. & 6. 39. 40.

248. Nam licet Christus dicat; *Quos dedisti mihi, custodi vi: & nemo, ex iis perire, & non filius perditionis;* hoc est Judas: ipsum tamen (quod adversarii objectare solent) datis hisce, non annumerat; sed opponit. Quum enim, & non & iax. & non, non solum pro, nisi, sed saepius etiam, pro sed^a, accipiatur (ut etiam nisi, frequenter apud Latinos, sed denotat^b) ita quoque, hoc in loco, accipi oportere, circumstantia evincent.

^a 1. Cor. 7. 17. Apoc. 21. 27. Gal. 1. 7. & 2. 16. ^b Vide Aldi Schol. ad Sallust. de bello Jugur.

249. Nam qui dati Christo hic dicuntur, non intelligendi sunt, ratione vocationis, ad Apostoli munus; sed dati praedestinatione, & vocatione, ad fidem ac salutem: ut attributa demonstrant. Omnes enim hi, dati Christo, vitæ donandi sunt^a: Dei sunt proprii; sermonem ejus servant^b: pro iis, Christus orat: mundoque opponit^c: eosque servari vult, imposterum, à Patre^d: & à se ante servatos, afferit^e. Quorum nihil, in filium perditionis Judam, aut alium reprobum, quadrat.

^a Jea. 17. 2. ^b v. 6. ^c v. 9. ^d v. 11. & 24. ^e v. 12.

250. Ac propterea, perperam hoc dicto, adversus sanctorum perseverantiam, abutuntur. Atque hæc, de primâ acremota, Dei, perseverantiam exequentis, operatione, nomine Filii Dei, Pontificis nostri, donatione: ut sui sacrificii pretio ac merito, & precum intercessione ac dignitate, eam nobis promereretur, atque impetraret.

251. Altera Dei operatio, decretam perseverantiam exsequens, est propinqua. Quæ consistit partim, in potentia Dei, quam exerit; partim, in sanctorum perseverantium officiis, quæ fuscitat atque adjuvat, ut in sanctitate, perseverent.

252. Potentia illa Dei, alia principalis est, alia ministra. Principalis, est Dei Patris, cum Filio^a, communis, per Spiritum Sanctum, efficacia^b: quia inceptam regenerationis sanctitatem (scu fidei, spei, charitatis, virtutes) perpetuò, ab interitu conservat. Ut enim illarum, efficiens causa, est incipiens; sic etiam perficiens, ad finem^c.

^a Jea. 10. 28. 29. 30. ^b Thess. 2. 16. ^c Psal. 51. 14. & 143. 10. Eph. 1. 17. 18. 19. & 2. 22. ^c Phil. 1. 6.

253. Modus autem, quo sanctitatem conservat, est illius, partim continuatio ac confirmatio: partim, contra adversarios, defensio.

254. Quæ duo coniunctim ita complexus est Apostolus Petrus 1. Epist. 1. 3, 4. 5. *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi: qui ex multa sua misericordia, regen- nus nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hereditatem: que nec perire potest, nec contami- nari, nec marcescere, Nobis in cælis SERVATAM.* Qui,

POTENTIA DEI ut PRÆSIDIO CUSTODIMUR, per fidem, AD SALUTEM; qua parata est patefieri, tempore ultimo.

255. Unde hæc, trigesima nona, perseverantia sanctorum, demonstratio, promanat; Quos Deus regenuit in spem vivam, in hereditatem, ipsis servatam, in cælis: & qui potentia illius præsidio custodiuntur, per fidem, ad salutem quæ patefiet, tempore ultimo: illi, à fide, non penitus deficiunt, ad interitum; sed in eâ perseverant, ad salutem. Tales autem sunt omnes sancti renati. Ergo, non penitus, à fide deficiunt, ad interitum; sed in eâ perseverant, ad salutem.

256. *Propositio* liquet: quia hereditatem ipsis servatam esse in cælis; & defectione à fide, eam amittere; deficere, à fide ad exitium, & custodiri potentia Dei, per fidem ad salutem, & quidem certam, ut quæ ipsis servatur, & parata est, patefieri tempore ultimo, sibi mutuò adversantur: ideoque simul consistere nequeunt.

257. Nec quicquam potest custodiri, per fidem, ad salutem: nisi in fide maneat. Salus enim statuitur, ut certus terminus: qui verè ultimo die patefiet: fides verò, ut viac medium, ad eam necessarium, ac destinatum. Ideoque nemo custodiri potest, ad salutem, quæ patefiet: nisi servata fide^a. Ac propterea, vanum est adversariorum de discrimine conservationis, in fide, & per fidem effugium: quum posteriori, prius includatur.

^a Marc. 16. 16. Heb. 10. 38. 39. 1. Joan. 2. 28.

258. Distinctè verò, de primo conservationis modo, propter ea, quæ copiosè, suis locis, antea protulimus, testimonia, hæc tria sunt illustria. Primum 1. Corinth. 1. v. 8. 9. *Qui (Deus) etiam, confirmabit vos, usque ad finem, inculpatos, in diem Domini nostri Jesu Christi:* (en donum perseverantia) Fidelis Deus, per quem vocati essemus, in communionem Filii ipsius. Hæc est perseverantia demonstrandæ solidæ ratio, à fidelitate Dei, erga veros fideles, qui vocati sumus, ad Christi communionem. Ideoque tam certa est perseverantia, quam certa atque immobilis Dei in promissis servandis, fidelitas.

259. Alterum testimonium est Philipp. 1. v. 6. Persuasum habens, hoc ipsum, fore ut, *Qui INCEPIT in vobis, opus bonum, PERFICIAT, usque ad diem Jesu Christi. Postremum est, 1. Thes. 5. v. 23. 24. Ipse autem Deus pacis, sanctificat vos totos, & integer uester Spiritus, & anima, & corpus, inculpatè, in adventum Domini nostri Jesu Christi, SERVENTUR. FIDELIS est, qui vocavit vos, qui etiam EFFICIEAT.*

260. Ex quibus oraculis, hæc quadragesima, perseverantia sanctorum, demonstratio, emicat; Quos Deus confirmabit, usque ad finem inculpatos, & in quibus, bonum opus, quod in iis incepit, ad Christi adventum perficiet, & sanctificabit totos, & integrum spiritum, & animam, & corpus, inculpatè servabit, in adventum Domini nostri, Iesu Christi; illi sanè, à sanctitate suā, non deficient penitus; sed in ea ad finem perseverabunt. Tales autem sunt verè fideles, seu sancti renati. Ergo illi non penitus, à sanctitate, deficient, sed in eâ perseverabunt.

261. *Propositionis* veritas perspicua est. Nam, confirmari à Deo, ad finem inculpatos, & non confirmari, sed deficere, à sanctitate ad culpar, servitutis peccati: bonum opus in sanctis, inceptum perficere, ad Christi adventum; & sanctos, à bono opere, deficere: sanctificare totos, & inculpatè servare, in adventum Christi, & non servare, sed permittere, ut deficiant à sanctitate, & inculpati esse desinant, sunt apertè repugnantia: quæ simul consistere non possunt. Assumptio similiter certa est. Nam quæ, de Corinthiacæ, Philippensis, Thessalonicensis, Ecclesiæ verè fidelibus, memorat Apostolus, eaverè fidelibus renatis omnibus, sunt communia: ob communem, ad communionem Christi, vocationem, & communes, Dei fidelis, promissiones^a. Hæc, de sanctitatis conservatione.

^a Tit. 1. 2 Gal. 3. 22.

262. Porro sanctitatis, contra adversarios, defensio divina, consistit, partim, in consolatione æternâ, contra hostium tentationes: partim in eorum refrænatione.

263. Primus

263. *Prius docetur 2.Thess. 2.16.17. Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem eternam, & spem bonam, per gratiam, consolatur vestra corda, & stabilat vos, in omni sermone, & opere bono.*

264. Ex quâ sententiâ, quadragesima prima, perseverantia sanctorum, demonstratio, desumitur; Quibus Deus dedit consolationem eternam, illi à fide sua nunquam deficiunt penitus, sed in ea perseverant. Atqui omnes fideles, renati, sunt hujusmodi. Ergo illi, nunquam penitus, à fide suâ deficiunt, sed in ea perseverant.

265. *Propositio firma est. Quia, consolationem eternam habere, & non habere: seu, fidem & spem servare, (sine quibus nulla esse potest consolatio) & ea amittere, sunt contraria, ac se mutuò expellunt. Deinde, stabiliri à Deo, in omni sermone, & opere bono; & non stabiliri, sed instabilem esse, ac deficere, à sermone & opere bono, sunt similiter contraria. Assumptio; & hoc loco, & alibi statuitur. Quod enim hic ex fide, pro verè fidelibus precatur Apostolus, id à Deo promissum, & fideliter præstatut.*

^a Jea. 14. 16. 17. 1.Cor. 1. 8. 9. 1.Thess. 5. 23. 24.

266. *Posteriori verò, defensionis membrum, traditur 1.Cor. 10. 13. Fidelis est Deus, qui non sinet vos tentari, supra id quod potestis; sed præstabit unâ cum temptatione, etiam evasionem, ut possitis sufferre.*

267. Hinc quadragesima secunda, perseverantia sanctorum, demonstratio, suggeritur; Quos Deus tentari non sinet, supra id quod possunt, sed præstabit unâ cum temptatione evasionem, ut possint perferre, illi non penitus à temptatione vincentur, ideoque non deficient omnino, à sua sanctitate, sed in ea perseverant ad finem. Fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo, à temptatione, non vincentur penitus: ideoque non deficient omnino, à sua sanctitate, sed in ea ad finem perseverant.

268. *Propositio certa est: quia non sinere tentari, supra vires; & sinere tentari, supra vires; seu sinere, ut tentationi succumbant, & ab ea superentur: dare evasionem, ut possint sufferre; & non dare evasionem, ut possint sufferre: sed permettere eos, temptationis gravitate, victos, à sanctitate penitus deficere, sunt è diametro inter se opposita: quæ idcirco, eidem rei, tribui non possunt. Assumptio etiam verissima est: quia hæc consolatio, non est propria Corinthiis; sed communis omnibus verè fidelibus ac repatis, ob communem, fidelitatem Dei, additam rationem, & Scripturarum consensum^a. Atque hæc, de principali Dei potentia, qua perseverantiam sanctorum exequitur.*

^a Ps. 125. 3. 1.Cor. 2. 8. 1.Thess. 5. 23. 24. Luc. 17. 1. 74. 75. 2.Pet. 2. 9. Rom. 8. 28. & 11. 29. Heb. 10. 23. Tit. 1. 2.

269. *Ministra verò potentia Dei, qua ad eandem rem perficiendam, utitur, est duplex: institutio, per Dei Verbum, & castigatio.*

270. *Institutio per Dei verbum, vel sejuncta est: vel Sacramentorum signis, conjuncta: quibus duobus modis, perseverantiam Deus, ita suadet commodè atque opportunè, ut certò secundum decretum, persuadeat.*

271. *Priori modo renascimur ac sanctificamur primùm, fideque donamur^a: utroque verò modo, in sanctitate ac fide, confirmamur^b. Euangelium enim, est potentia Dei ad salutem, omni credenti^c: semen incorruptibile, vivum manensque in æternum^d, quodque in renatis manet^e, & efficax est in iis qui credunt^f. Utque verbum Dei est veritas, qua sancti amplius sanctificantur à Deo^g: sic Euangelium comparatur speculo limpidissimo, in quo omnes Domini gloriam intuentes, in eandem imaginem transformamur, ex gloria, in gloriam^h.*

^a Rom. 10. 17. 1. Pet. 1. 23. ^b Jac. 1. 18. Eph. 4. 12. 13. 14. 15. 16. ^c Rom. 1. 16. ^d 1.Pet. 1. 23. 25. ^e 1.Joa. 3. 9. ^f 1.Thess. 2. 13. ^g Joa. 17. 17. ^h 2.Cor. 3. vers. 18.

272. *Verbi autem divini institutio nuda, seu à signis sejuncta, partim dogmatica est, partim parænetica.*

273. *Dogmatica, est quâ, officium perpetrandæ sanctitatis, modique illius, præscribuntur: nec solùm ab honesto, seu justo; sed etiamsi ab utili, & necessario (non minùs quam parænetes) maniuntur.*

274. *Quo pertinent, variaz promissiones & mine. Illis enim, perseverantia utilitas: hisce verò, necessitas sancitur: illisque spiritus alacritas excitata, inflammatur: hisce verò, carnis lascivientis insolentia retusa, coercetur.*

275. *Quales sunt promissiones, præter alias, non paucas, Matt. 24. 13. Qui perseveraveris ad finem, salvus erit. Apoc. 2. 10. 11. Esto fidelis, usque ad mortem: & dabo tibi coronam vita &c. Qui vicerit, non ledetur à morte secundâ. Ezech. 33. 11. Vivo ego, dicit Dominus, non delector morte improbi; sed conversione improbi, à via sua.*

276. *Mine verò, inter ceteras, hujusmodi proponuntur, Heb. 12. 14. Pacem seitanini, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum. Gal. 5. 21. Qui talia (opera carnis, sine resipiscientia) agunt, regni Dei non erunt heredes.*

277. *Promissiones verò & minas simul concinnè, in cum perseverantia finem, complexus est Deus, Ezech. 33. vers. 13, 14, 15. Quum dixeris justo, omnino vincturus es, si ipse confisus justitia sua feceris iniquitatem, omnia justa facta ipsius, non memorabuntur, sed in iniquitate sua, quam facit, morietur. Et, quum dixeris improbo, omnino morietur es, si reversus, à peccato suo, feceris iudicium & justitiam, pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in statutis vite ambulaverit, non faciendo iniquitatem, omnino vivet, & non morietur. Quo in loco, facere justitiam, aut iniquitatem, non generatim, sed speciatim, (ut 1.Joan. 3. 9.) accipi oportere, res ipsa declarat.*

278. *Similiter Apostolus Rom. 8. v. 13. Si, secundum carnem, vixeritis, futurum est, ut moriamini; sed si spiritu, actiones carnis, mortificetis, vivetis. Et Heb. 10. 38. Justus autem, ex fide, vivet; & si se subduxerit, non probatum, animus meus.*

279. In quibus minis, non quid fieri in renatis, justis ac sanctis, soleat, indicatur (ut adversarii malè colligunt^a) sed quid, per eorum infirmitatem, sine Dei ope, fieri posset, ac fieret: quæque defectionis illius, noxia sint consequentia, declaratur: ut ejus etiam argumenti vi perculsi, in officio retineantur.

^a Acto. Synod. Remonst. de persev. pag. 220.

280. Siquidem, non alio modo, etiam Apostolis, à Christo, dicitur, *Nisi justitia vestra, abundarit plus, quam Scribarum & Phariseorum, non intrabis, in regnum calorum^a: quum tamen certum esset, majorem eorum esse, & fore, justitiam; & regnum calorum, certò possessuros. Quippe nomina eorum, Christo teste, scripta erant, in cælis^b: ac placitum erat Patri, its dare regnum^c: ut qui, Patris erant, Filioque dati, ut iis, vitam daret æternam^d.*

^a Matth. 5. 20. ^b Luc. 10. 20. ^c Luc. 12. 32. ^d Joan. 17. 2. 6.

281. Nec propterea tamen, vana erat comminatio: si quidem illa, potens fuit instrumentum; ut discipulos, frumentalis suæ moneret, & monstrato præcipitio, ac terrore incusso, in rectâ via (à qua, per se, sibi que relieti, potuerint deflectere) retineret.

282. Ut enim Deus ipsos, ad salutem, elegerat, tanquam ad finem destinatum: sic etiam, ad sanctitatis perseverantiam, & omnia subsidia, ad eam, necessaria, tanquam ad media, uno eodemque decreto æterno, atque indulso, destinarat.

283. Ac propterea, quæ adversarii, tam putidè atque odiosè, de præcio, à mediis subordinatis, salutis decreto, objectant, & ad prudentum ac peritorum lectorum, naufragam, toties inculcant, ea frivola sunt ipsorum somnia: quibus, toto cælo, ab orthodoxorum sententiâ, aberrant: dumque ei, invidiam conflare moluntur, in ipso limine turpiter impingunt. Atque hæc, de institutione Verbi, dogmatica.

284. *Parænetica verò verbi institutio, ad perseverantiam ordinata, in admonitione, sita est, dupli. Una, quâ Deus, ad studium perpetuæ, in sanctitate, constantiæ, & subsidiis illius, provocat^a: altera, quâ, ad fugam defectio- nis, eorumque, quæ eò tendunt, avocat^b. Atque, huic etiamhortationi, inservit reprehensio, quâ eorum, qui declinare incipiunt, sceditas traducitur: ad pudorem, seriam-*

B b b b b 4

que

que tristitiam, iis incutiendum: ne penitus aberrent, sed, ad salutarem resipiscentiam, adducantur.

a Act. 14. 22. b Heb. 10. 35.

285. Quale, illustre omnino est exemplum, in Ecclesiæ Corinthiacæ fidelibus^a. Quemadmodum etiam quod Tito præscribit Apostolus, ut severè Cretenses redarguat, ut sani sint, in fide^b. Idemque, in Galatis, acriùs corrigendis, observavit^c. Hæc de sejuncta nudaque, Verbi Dei, atque Euangeli, institutione.

a 2. Cor. 7. 9. 10. 11. b Tit. 1. 13. c Gal. 3. 1.

286. Altera verò, est conjuncta, ac vestita divinis, fœderis Euangelici, signis, seu Sacramentis. Quæ sunt signa ac sigilla, justitiae fidei^a, obsignata, & signa fœderis^b: quæ & Dei erganos, per Christum, gratiam, & nostræ, erga Deum, sanctitatis gratitudinem, declarant ac confirmant^c. Nam ut de veteribus nihil dicam: nova nostra, à Christo, tradita, Sacra menta, Baptismus, & Cœna Domini, ad sanctitatis quoque perseverantiam, comprobandam ac promovendam, sunt instituta.

a Rom. 4. 11. b Gen. 17. 11. c Gen. 17. 2. 1. Corinth. 10. 21. & 11. 24. 25. 26.

287. Baptismus enim unicus^a (non solum specie, in universis, sed etiam numero, in singulis: ut etiam circumcisio unica) unicam regenerationem, ac sanctificationem^b, Christique communionem^c, non plures: & quidem, ad vitæ finem, constantem: non autem, amissioni sapientis obnoxiam, exitioque, præviam, obsignat.

a Eph. 4. 5. b Tit. 3. 5. c Gal. 3. 27. 19. Ioa. 6. 32. 39. 1. Cor. 1. 8. 9. d Rom. 6. 4. 22. Col. 2. 11. 12. Heb. 10. 14. 17. 18. 1. Cor. 1. 8. 9.

288. Quemadmodum etiam, unici Baptismi usus, seu acceptio, dum, animo fidei, sapientis ruminatur, ad fidem vivam, ac debitam sanctitatis perseverantiam (tanquam sigillum, & justitiae fidei, non minus, quam circumcisio^a, & beatæ resurrectionis^b) exstimplat^c. Quocirca non solum, renatos fideles, lavacro aquæ, purgari, per verbum^d; sed Baptismum etiam, ut arcæ Noæ exemplar, nos servare^e, assertur: quod & gratiam salutis obsignet, & sanctitatis gratitudinem (uti diximus) excitet.

a Rom. 4. 11. b 1. Cor. 15. 29. c Eph. 4. 1. 2. cum 5. d 1b. 5. 26. e 1. Pet. 3. 21.

289. Unde, quadragesima tertia, perseverantia Sanctorum, demonstratio, exoritur; Quibus, à Deo, per Baptismum, unica regeneration, ac sanctificationis gratia, Christique perpetua communio obsignatur; illi, unico Baptismo, quasi arcâ Noæ, servantur, neque sapientis regenerantur: neque, à sanctitate, neque à Christi communione, penitus excidunt; sed in iis, ad finem vitæ, perseverant. Tales autem sunt omnes fideles renati, ac baptizati. Ergo illi Baptismo, quasi arcâ Noæ, servantur, neque sapientis regenerantur, neque à sanctitate, neque à Christi communione, penitus excidunt; sed in iis, ad finem vitæ, perseverant.

290. Cœna Domini similiter, perseverantia sanctorum; declarandæ & peragendæ, opitulatur. Siquidem omnibus, verè fidelibus, signat & obsignat, eos corporis & sanguinis Christi, habere communionem^a: Christumque ipsis esse, panem vitæ, non caducæ; sed æternæ: quemque fide percipiant^b: & quia comedunt carnem ipsius, & bibunt sanguinem ipsius, habere vitam æternam^c, & in Christo, manere, Christumque, in ipsis^d. Ideoque, non minus, à Cœna Domini, quam à Baptismo, ad sanctitatis perseverantiam, stimulantur^e.

a 1. Cor. 10. 16. b Joh. 6. 35. c vers. 54. d vers. 56. e 1. Cor. 10. 16. 21. & 11. 24. 25. & 12. vers. 13.

291. Ex quo, quadragesima quarta, perseverantia Sanctorum, demonstratio, extrahitur; Quibus Cœna Domini, signat & obsignat, ipsos habere, communionem corporis & sanguinis Christi, per fidem, Christumque ipsis esse, panem vitæ æternæ: habere vitam æternam, & in Christo, manere, Christumque, in ipsis; illi non penitus, à sanctitate suâ, & vitâ, Christique communione, excidunt; sed in iis, perseverant, ad finem. Tales autem sunt fideles renati, Cœna Domini participes. Ergo non penitus, à sanctitate suâ, & vitâ, Christique communione, excidunt; sed in iis, ad finem vitæ, perseverant.

292. Atque hæc, de prima causa perseverantia ministræ,

nimirum institutione, per Dei verbum: secunda, est confitatio; partim, per Ecclesiæ disciplinam: partim, per afflictionem.

293. Confitatio, per Ecclesiæ disciplinam, est, quæ Christiani, gravius ac contumacius prolapsi, omnibusque prius recte tentatis, ab Ecclesiæ communione (quasi oves leprosa, à grege; & leprosi, à populo Dei^a) segregantur. Quæ res, ad sanctitatis perseverantiam promovendam, plurimum conductit. Quia finis est, ne reliqui sancti, mali exempli contagione, inficiantur^b; sed, censuræ gravioris, aculeis, cauiores facti; in sanctitate persistant^c. Deinde, ut contumaces, ab Ecclesiæ communione secreti, probri ac damni sensu, percussi, ad peccati sui agnitionem, ac detestationem, iterumque ac salutarem resipiscentiam, redigantur: ad interiorum carnis: ut spiritus salvus sit, in die Domini Iesu^d.

a Lev. 13. 3. 4. b 1. Cor. 5. 6. 7. c Ibid. d 1b. v. 5.

294. Excommunicatio enim, medicina est; non carnistica: sanatio ægri; non cædes^a: neque absolute excludit; sed è conditione, nisi resipiscant. Ac propterea, perseverantiam sanctorum, non confutat (ut adversarii obterrant) sed eandem, in sanctis renatis, promovet: tanquam utile remedium, divinitus institutum. Hæc de castigatio, prima.

a 1. Cor. 2. 7. 8. 9.

295. Altera verò castigatio divina, eodem pertinens, est per afflictionem. Quâ, Deus utitur, ad carnem refrenandam, & spiritus, seu sanctitatis insitæ, vires & constantiam, procurandam: ut tristitia fiant mortales, & quos verba Dei, ad parendum, non erigunt; verbera corrigan^b.

a Ps. 12. 9. 10. Ef. 2. 6. 16. Hof. 6. 1. 1. 1. Cor. 1. 1. 3. 1.

296. Huc pertinent illustres sententiae, primi, Psal. 119. 67. 71. Antequam affligerer, ego errabam: nunc autem, sermonem tuum, observo &c. Bono mihi fuit, me affligi: ut discerem statuta tua. Deinde Heb. 12. v. 10. 11. Illi, ad pacatos deus, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem (Deus) ad commodum nostrum; ut participes simus sanctitatis ipsius. Omnis autem castigatio, in præsens quidem, non videatur esse gaudis; at postea, fructum tranquillum justitiae redditus, qui per eam fuerint exercitati.

297. Atque hæc, de prima causa exsequente perseverantia: nempe Dei potentia: altera verò, in sanctorum officiis, consistit: quæ paucis explicanda. In quibus officiis principialis causa, est Deus sanctificans; ministræ verò, homines sancti ac renati.

298. Homines enim Sanctos ac renatos, suam, in sanctitate, perseverantiam, unâ efficere, cum Deo, sed sub Deo, Scriptura attestatur, Psalm. 119. 112. Inclino animum meum, ad faciendum statuta tua, in seculum, in finem usque. 2. Tim. 4. 7. Cursum consummavi, fidem servavi. 1. Joh. 3. v. 3. Quisquis habet hanc spem, sanctificat seipsum, sicut iesus sanctus est. 1. Joh. 5. v. 18. Scimus; quod quisquis natus est ex Deo, non peccat; sed conservat seipsum, & Malus ille non tangit seipsum, & itzox.

299. Unde hæc quadragesima quinta perseverantia sanctorum demonstratio, procedit; Quicunque sanctificat se, sicut Deus sanctus est, nec peccat; sed servat seipsum, & Malus ille non tangit ipsum, ille non deficit penitus, à sanctitate; sed in ea, perseverat. Atqui omnes fideles renati, sunt hujusmodi. Ergo nulli renati, à sanctitate, penitus deficiunt, sed in ea, perseverant.

300. Propositionis veritas elucet. Nam sanctificare se, & non peccare, seu, non peccatis se omnino dedere, & à sanctitate, deficere: servare seipsum, & deficiendo, non servare; sed peccatis perdere: à Malo, non tangi, & deficiendo, sub-Malo, peccati auctoris^a, potestatem redigi, sunt repugnantia, quæ eidem congruere, nequeunt. Adjutorium est Apostoli.

a Joh. 8. 44. 1. Joh. 3. 9.

301. Modus autem, quo renati, suam perseverantiam, procurant; partim est, seria verbi divini audientia, & meditatione^a: partim, quæ inde oriuntur, abnegatio nostri^b, & sanctimoniaz exercendæ studium^c. Quibus, incepta regeneratione, paulatim perficitur. Ideoque fideles renati, deponere veterum hominem, novumq; induere, jubentur^d; quoniam crebris actionibus

nibus sanctis, innatae vitiositatis habitus, minuitur: sanctitatis verò inditæ virtus (fides, spes, charitas) magis magisque stabilitur ac conservatur.

a Ps. 119. 92. b Pet. 2. 2. c Tim. 3. 15. 17. d Matt. 16. 24. e Ps. 119. 11. f Ps. 119. 43. 44. g Heb. 12. 14. h Eph. 4. 22. 24.

302. *Abnegationis* autem nostri efficaciam profitetur Paulus, 1. Cor. 9. 27. *Contundo (inquit) & in servitutem redigo, corpus meum, ne aliquo modo, quum alii predicarim, ipse improbus siam.* Non quasi, de salute suâ, ambigeret^a (ut perperam, à nonnullis, adversus sanctorum perseverantiam, colligitur) sed quod sanctitatis perseverantiam ac salutem, non aliâ, quam hâc sanctitatis viâ, sibi, aliisque sanctis, destinatam, probè cognosceret^b.

a Rom. 8. 38. b Hebr. 12. 14. c Rom. 8. 13.

303. *Studi* verò *sanctimonie*, ad perseverantiam illam promovendam, utilitatem ac necessitatem, ostendit Petrus 2. Epist. 1. 10. *Quapropter potius stude, vocationem & electionem vestram, firmam facere*^c. *Hac enim* (nempe memoratas sanctitatis actiones) *si feceritis, nunquam impingetis.* Et Paulus Eph. 6. vers. 13. *Propterea assumite, universam illam armaturam Dei, ut possitis resistere, tempore adverso, & omnibus conflictis, stare.*

a 1. Jea. 3. 18. 19.

304. In quâ *sancta armatura*, excellunt preces^d, tanquam genuina sanctitatis totius (seu fidei, spei, charitatis) proles^e, ac professio, & auxiliū Divini, ad perseverantiam, impetrandi, medium destinatum^f. Quibus assiduis precibus, pro omnibus sanctis^g, seipisis ac reliquis^h, renati orant; ut *regnum Dei adveniat*ⁱ: ipsosque, non inducat, in tentationem; sed liberet, à malo^j: ut fortiter corroborentur, per *Spiritum Dei*, in interiorē homine: ut *inhabiter Christus*, per fidem in cordibus ipsorum: ut, in charitate fundati & radicati^k, &c. ut ipsos sanctificet totis, & integer ipsorum spiritus, & anima, & corpus, inculpatè, in adventum Domini nostri Jesu Christi, serventur^l. Adeo autem efficaces sunt preces hujusmodi, ut perseverantiam, quam Deus justè imperat, preces sanctorum, Christi intercessione, Deique fidelitate ac vocatione nixa; gratitudo ac certò, impetrant^m.

a Ephes. 6. 18. b Rom. 10. 14. c Joan. 16. 23. d Matth. 26. 41. e Jude 20. f Matt. 6. 10. g Ibid. vers. 13. & 26. 41. h Eph. 3. 16. 17. 18. i 1. Thess. 5. 23. l 2. Thess. 1. 11. k 1. Thess. 5. 24.

305. Ideoque, ex hisce, *quadragesima sexta*, perseverantiae sanctorum, demonstratio, accedit; Quod fideles renati, à Deo, secundum voluntatem, ac fidelitatem, ipsius, verâ fide, precantur, illud certò obtinebunt. Atqui liberationem, ab omni malo, & sanctificationem animi, spiritus, corporis, in adventum usque Domini nostri Jesu Christi; denique adventum regni Dei, fideles renati, secundum Dei voluntatem, ac fidelitatem, verâ fide, ab ipso precantur. Ergo liberationem, ab omni malo, & sanctificationem animi, spiritus, corporis, in adventum Christi, denique adventum regni Dei, obtinebunt: ideoque non penitus à sanctitate deficient; sed in eâ perseverabunt.

306. *Propositio* confirmatur ex Joan. 16. 23. *Amen amen dico vobis, quacunque petieritis, à Patre meo, in nomine meo, dabit vobis.* Matth. 11. vers. 24. *Quacunque precantes petitis, credite vos accepturos, & erunt vobis.* Matth. 7. 7. *Petite & dabitis vobis* &c. vers. 11. *Si vos igitur, quum sitis mali, nos tis bona dare liberis vestris;* quanio magis Pater vester, qui est in cœlis, dabit bona, (et Lucas speciatim cap. 11. 13. *Spiritu Sanctum*) iis, qui ab ipso petunt. Heb. 14. 16. *Accedamus igitur, cum fiduciâ, ad thronum gratia, ut consequamur misericordiam, & gratiam inveniamus, ad opportunum auxilium.* Denique 1. Joan. 5. 14. *Et hac est fiducia, quam habemus, apud Deum ipsum, si quid pesierimus, secundum voluntatem ejus, nos audire.* Assumptio, præpositisⁿ precatio-nibus continetur.

a Thes. 304.

307. Ex quibus etiam liquet, *hominem* quidem, mini-stram esse, suę in sanctitate perseverantiae causam; sed Deum principalem. Quia non solum sanctitatem, illiusque exercenda vim, regeneratione indit; sed, suâ etiam potentiam (cum remotâ, tum proximâ) sustentat, juvat, & in actus

educit, atque ad finem conservat: ideoque timorem; honestem, in ministræ causæ præscriptione, requirit.

308. Quâ de re, hæc Apostoli monita, 2. Cor. 7. 1. *Has igitur promissiones quum habeamus, purgemos nos, ab omni inquinamento, carnis & Spiritus, sanctificationem perficiens, cum timore.* Et Hebr. 12. vers. 28. 29. *Quapropter regnum assumentes, quod concuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita serviamus Deo, ut ei placeamus, cum reverentia & metu.* Etenim Deus noster, ignis consumens est. Denique, Philipp. 2. 12. 13. *Cum timore ac tremore, vestram salutem, confidite. Deus enim is est, qui operatur in vobis, & velle, & perficere, pro placito.*

309. Quâ in sententiâ, quando sanctos, suam salutem confidere, jubet: ipsos aliquam, perseverantie suæ, causam esse, indicat: sed ne ingratâ, suę infirmitatis, & gratia Dei, oblivione seducti, superbirent, Deum, totius boni auctorem, statuit.

310. Ac propterea, cum salutis procurandæ studio, timorem ac tremorem, non servilem illum, quem charitas expellit^a (qui aut tantum, aut præcipue, ex pœna odio, procedit) sed ingenuum^b, præscribit: Qui timor, potissimum ac primum est offensa Dei: deinde verò, ira illius. Prior enim, ex fide gratia Dei, & amore sanctitatis, ab ipso mandata; posterior verò, ex fide justitiae atque omnipotentiae Dei^c, & ex amore salutis propriæ promanat. Uterque tamen, salutari ratione, ad perseverantiam sanctitatis, confert. Atque hæc de causa efficiente.

a 1. Jea. 4. 18. b Psal. 2. 11. 12. c Psal. 2. 11. 12. Heb. 14. vers. 28. 29.

311. Finis verò, donatæ divinitus perseverantie, est duplex; Dei Patris, Filii redemptoris, & Spiritus Sancti consolatoris, gloria: & sanctorum perseverantium, salus.

312. Gloria Dei, in virtutum ipsius (qua & in decreto, & in executione, eluent) illustratione, consistit.

313. Quippe, ex perseverantie decreto, *primum emicat bonitas seu gratia, ac misericordia Dei, ac Christi*, quod imperfectè sanctis ac peccatoribus, sanctitatis perseverantiam largiri voluerit: *deinde sapientia multiformis, ex modis variis atque idoneis, & ordine convenientissimo, quibus, eandem perseverantiam, exequi decet*: ut ex superioribus efficiendi modis, appareat.

a 2. Thess. 1. 12. Eph. 1. 3. 4. 5.

314. In Executione verò illius, effulget veritas, ac fidelitas, in promissis præstandis; & potensa invicta, contra omnes omnium insidias, ac violentiam: ut antea ostendimus.

315. Quarum virtutum gloriam, sanctificator, & perseverantiae auctor, Deus, efficientiam suâ, ac Verbi præconio, patefacit^a: sancti verò, oris & operis sui, celebratione^b, agnoscent atque illustrant.

a Rom. 5. 8. 9. 10. b 1. Pet. 2. 9. 10. 2. Thess. 2. 23. 14. Ephes. 1. 3. 4. 6.

316. Salus verò perseverantium sanctorum, in animæ, per vitam æternam, & corporis, per gloriosam resurrectionem, glorificatione^a, plenâque Dei fruitione^b, consistit. Cujus salutis obtainendæ gratiâ, sanctis perseverantia donatur: ideoque rectè, finis illius, statuitur^c. De qua re, Heb. 10. v. 36. *Nam perseverantia vobis est opus, ut ubi voluntatem Dei feceritis, reportetis præmissionem:* hoc est gloriam ac salutem promissam. Atque hæc tenus Doctrina de perseverantia sanctorum veritatem explanare conatus sumus: supereft, ut quædam etiam, de utilitate illius, disseramus.

a Joan. 6. 39. 40. b 1. Cor. 15. 28. c 2. Thess. 1. 10. 11. Heb. 10. 35. 38. 39. 2. Pet. 1. 9.

317. Utilitas enim hujus dogmatis, est eximia: siquidem revera est (ut cum Apostolo^a, loquamur) doctrina, secundum pietatem: vehemens nimurum *sanctimonie stimulus*, & potens *vitiorum frenum*.

a 1. Tim. 6. 3.

318. *Sanctimonie stimulus*, est *primum*, quia, in sanctis renatis, fiduciam ac spem, gratiam ac gloriam, & inde ortam, patientiam, adversus omnes, omnium hostium molitiones, gignit^a. Quia sanctitatis perseverantiam, Dei misericordia

cordi gratiâ decretam, Filii pretio & precibus acquisitam, Spiritusque S. conservantis & obsequantis potentiam, perficiendam tradit.

a Rom. 5. 1. 2. & 8. 31. 35. 38. 39. 2. Cor. 5. 17.

319. Deinde, quia, ad charitatem, & bonorum operum studium sanctos accedit. Partim, quum miserationum Dei, & beneficii perseverantiae, declaratione, ad Deo gratias agendas, placendum, ac parendum, excitat^a: partim, quum debitam sanctitatis curam, ut justam & utilē, ad salutem, imperat^b: & à Deo decretam, præmissaque, presentis & futuræ virtutæ, ornandam, testatur^c. Adco ut, hæc doctrina, virtutum suadet, imò vera Suada, appellari mereatur.

a Rom. 11. 1. 2. Thess. 2. 13. b Rom. 8. 11. 12. 1. Thess. 4. 5. & 5. 8. 9. Tit. 2. 11. 12. & 3. 7. 8. c 1. Timoth. 4. 7. 8. 9. 10. Heb. 10. 35. 36. Matth. 24. 13.

320. Vitiorum quoque frenum est: quoniam, & horrendam eorum fæditudinem, & abominandam noxam, declarat.

321. Prius, inde liquet; quia disertè tradit, sanctorum perseverantiam, esse excellens, misericordis Dei gracie beneficium: eoque modo, ab indignâ ac profanâ, in Deum, ingratitudine, & vitiorum, adversus ipsum, maleficiis, & à Spiritus S. (quo, in diem redemptionis obsequiati sunt) contristatione, abstinet^a.

a Eph. 4. 30. 2. Corin. 5. 8. 9. & 7. 1.

322. Posteriori verò; quia poenam, vitiosis ac sanctitate

vacuis, æternam impendere commemorat: quod sibi fidem impossibile fit, Deo placere^a: quodque sine sanctificatione, Deum nemo videbit^b. Deinde, quod sanctos in officio negligentes, & ad vitia graviora, prolapsos, acerbis, hujus vitez, afflictionibus (quales sunt animi terrores^c, morbi corporis^d, bonorum honorumque jactura^e) à vitiorum deviis, in rectam sanctitatis viam, redigi, demonstrat^f. Quibus modis, & justum, ira Dei, metum, & seruum peccati odiūm (ad perseverantium sanctorum, utile & necessarium) provocat ac conservat.

a Heb. 11. 6. b Ibid. 12. 14. c Psal. 51. 14. & 6. 4. d Psal. 6. 2. 3. 1. Cor. 11. v. 31. 32. e Levit. 26. 16. 17. f Heb. 12. 10. 11. 1. Corin. 11. 32. Hos. 6. 1. 2.

323. Quamobrem, indigna ac proterva adversariorum calumnia, corruit: quâ, salutarem hanc, de perseverantia sanctorum, doctrinam (utilē veræ sanctimoniz nutricem, & acutam, vitiorum excidendorum, runcinam) quasi securitatis carnalis, contemptus religionis, & licentia scelerum, magistrum traducunt: & fœdum, profanorum hominum, abusum, sanctissimæ doctrinæ impingere, non verentur.

324. Cujusmodi atrocibus calumniis; quum ipse net Apolitus Paulus fuerit impeditus^a; illius exempli clypeo, innocentia sua conscientia, Christique prædictione ac consolatione^b, veritatis & utilitatis, hujus doctrinæ, assertores, se seculentant; & in eâ pro virili, defendenda, perseverant. Atque haec tenus, de perseverantia sanctorum, egimus: cuius auctori, Deo Patri, Filio, Spiritui Sancto, si gloria, in æternum, Amen.

a Rom. 3. 7. 8. & 6. 1. 15. b Matth. 5. 11. 12.

F I N I S.

FRAN-

F R A N C I S C I G O M A R I ,
S. S. Theolog. Doct. & Professoris ,

DEFENSIO

I N V E S T I G A T . I O N I S O R I G I N I S S A B B A T I .

Nec illustres de Sabbato quæstiones, duæ in primis, ad rectam doctrinam illius intelligentiam, celebrantur. Quarum una est, de origine atque antiquitate illius: An dies hebdomadæ septimus, ad quietem, & cultum Dei, inde à creatione mundi absoluta, sit institutus? Deinde altera est: An Christianis, unus è septem hebdomadæ diebus, perpetuo ordine recurrens, ad cultum Dei, ex quarti præcepti jussu, sit observandus? De quibus, inter pios atque eruditos sacrarum literarum interpretes, diversa existunt judicia. Quidam enim, utrumque affirmant: alii verò, utrumque negant. Eamque sententiam, veritati magis congruentem arbitrantes; rationum ponderibus, in Originis Sabbati Investigatione, è sacris literis confirmare, & illustribus antiquissimorum Patrum, atque insignium Theologorum testimonii illustrare conati sumus. Alii denique, medium ingressi viam, neutrā partem omnino sequuntur; sed utramque, diviso judicis sui calculo, partim probant, partim improbant. Quem modum, clarissimus atque eximius Theologus, D. A. Rivetus, in doctissimis suis, ad Exod. cap. 20. prælectionibus est secutus. Adeo ut inter nos, de secunda quæstione, perspicua sit consensio: de prima verò, nonnulla est (integro tamen, & fidei & amicitiae vinculo) controversia. Eam quippe sententiam (qua Sabbathum, primo à creatione mundi, die septimo, Adamo posterisque divinitus institutum, traditur) veterem (ut ait) credit, eamque stabilendam, & à rationibus, in contrarium adductis, defendendam proposuit. Ac propterea, quidnam, in originis Sabbati Investigatione, à nobis in lucem edita, probet, quidve desideret, nominatim atque modestè indicandum, & ad ea respondendum, censuit. Cujus rei postquam à reverendo atque erudito viro sum admonitus, libroque missō instructus, nihil habui antiquius, quam ut paulatim per orationem, attenè ac diligenter perpenderem; ut si quid forte à nobis, minus rectè explicatum, demonstraretur, illud veritati cedens, corrigerem: sin verò secus appareret (ut apparere nobis persuademus) suscepimus initio verioris sententiae patrocinium, recta placidaque responsione, communirem. Neque enim dubito, quin vir clarissimus, ac veritatis cultor ingenuus, equi bonique (pro sua equanimitate, prævioque exemplo) sit consulturus, si vestigiis illius inharen, rationum ab ipso objectarum momenta, distinctè ac modestè examinem: eademque opera, honesta amicorum petitioni (à quibus, uberior hujus materia explicatio, desideratur) morem geram.

C A P U T I.

Non cujus operæ vestibulo, duplex controvèrsiam tractandi modus, unus contractus, alter explicatus, occurrit. Quorum ille, summa adversæ partis momenta, eorum examini præmitit: hic verò, totam orationem contrariam, in suas partes, commodè distributam, distinctè expendit. Ac priorem quidem in nostra, sententia atque originis Sabbati, Investigatione, idcirco secuti sumus, quod in illius scriptione, non ad unius, sed ad variorum auctorum argumenta discussienda, collimavimus. Alterum verò, in hac defensione (quæ peculiari scripto reponitur) ita observandum delegimus, ut iis, quæ ante à nobis dicta, fundamenti loco repetitis, objectam responsionem adjungeremus: ut ea inter se quasi adversa fronte, collata, clarius intelligantur: eoque tutius ac facilius, subiecto deinde examine, de veriori sententia judicetur. Neque enim molesta ex eo oriri potest prolixitas: quia succincta utrimque servata est brevitas, paucisque pagellis res tota absolvetur.

Ut autem rationum collationi atque examini via sternatur, non abs re fore arbitramur, si præmissa Clarissimi viri prefatione (qua nostram de origine Sabbati cap. 4. dissertationem attingit) illam succinctè consideremus. Ea autem his verbis exprimitur; *Quamvis Cl. Gomarus ad nonnulla argumenta pro nostra sententia, accuratè prout solet respondeat;*

existimo tamen quadam esse, ad que non satisfecit; & nonnulla, que ne terigit quidem. Quapropter, et si quadam essent levia, quod aliquando in talibus accidit; sufficiet tamen, si unum aut alterum immotum maneat; & si que contraria affruntur argumenta, non id efficiant, ad quod probandum adducuntur.

Hactenus præfatio, quæ dissertationis futuræ occasionem ac metam, præstituit, simulque benignum candorem, atque ingenuam *παρηγόντα*, declarat. Prius quidem, quod ad nonnulla, pro sententia ipsius, argumenta, accuratè à nobis responsum profitetur: posterius verò, quod sincera ac theologo digna libertate, quidnam in reliquis à me dictis, desiderari arbitretur, minimè dissimulet. Veruntamen an ex tribus illis, quæ stabilire conatur, argumentis, primo & tertio à nobis, uti censem, non sit satisfactum? & an medium (quod verè, à nobis intactum, monet) magni sit momenti, examen eorum demonstrabit. Etsi autem tria tantum producat argumenta, quibus eam, quam probat, sententiam, tueri conatur, verè tamen hoc dictum agnoscamus; Sufficere, si unum aut alterum, immotum maneat. Nec enim causæ veritas, in argumentorum numero, sed in robore eorum, constitit. Quare, ad trium illorum argumentorum vim considerandam, ordine procedemus.

C A-

CAPUT II.

An Genes. 2. 2. & 3. Sabbatum, inde à creatione mundi absoluta,
ad Dei cultum, Adamo posterisque institutum
doceatur?

Hac autem de re, sic clariss. vir statuit; *Primum argu-*
mentum ex scriptura, pro affirmante parte, allatum ex
cap. 2. Genes. 2. & 3. sumptum est (IN QUO TOTIUS ILLIUS
SENTENTIAE FUNDAMENTUM ponitur, & merito)
Quum autem perfecisset Deus die septimo omne opus suum
quod fecerat, quievit ipso die septimo, ab opere suo quod
fecerat, & benedixit diei Sabbati & sanctificavit eum.

Verum, in hisce verbis, primùm observandus ac corrigendus est obiter triplex typographicus error: primus, quod *omne opus, pro opus* (quod Moses solum refert) substituit: alter, quod minus peritè, contraque eruditorum Interpretum consensum, primum versum, commage finiat; & secundum, litera minuscula inchoët: quum periodum esse apud Hebræos, constet: neque anomaliam illius, perfecta utriusque versus sententia (ut plenius à Mose expressa est) admittat. Tertius est error, quod in locum vocis *septimi*, vocem *Sabbati*, supposuit. Quibus erroribus typographicis, strictum correctis, ad hoc argumentum, vulgo propositum, ita à nobis erat responsum, *Investigationis nostræ selectione 4.* Verum hic locus minus idoneus est, ad illam religiosi *Sabbati antiquitatem statuendam.* Quamvis enim narrationi (de absoluta mundi creatione, Deinde septimo die quiete) benedictio ac sanctificatio *Sabbati*, subjiciantur, eam tamen tum temporis accidisse, non assertur, neque ex loci circumstantia evincitur.

5. Ea enim à Mose, perquam opportunè, hoc loco inserantur, non quasiadē tempestate essent gesta; sed ut ostenderet, hanc perfecti orbis, & quietis divina die septimo historiam, perpetua Israëlistarum memoria resinxendam. Quandoquidem Deus, quum Moses hac scriberet, jam antea, paulo post eductos ex Egypto Israëlitas, Exod. 16. in ejus rei monumentum atque imitationem, diei septimo benedixerat, ipsiusque sanctificaverat. Et sicut Deus instio, in mandatis de *Sabbato*, ē monte Sinai, repetitione, Exod. vigesimo, hanc sententiam posuerat, sic eandem, ad majorem Israëlistarum, in septimi dies quiete observanda, excitationem, hujus historiae occasione, in descriptione illius reponere & inculcare voluit. Hæc nostra responsio.

Quid verò in ea desideretur, in objecta responsione, non demonstratur; sed tacitè omnino præteritur. Ut autem vim illius *'yllogismi remedium' complectamus, hæc summa est; Quod Gen. 2. v. 2. & 3. neque expresse assertur, neque ex loci illius circumstantiis evincitur; illud ex eo probari non potest: atqui *Sabbatum tum temporis*, quum primum absolute est mundi creatio, institutum est tale, quod Gen. 2. neque expresse assertur, neque ex loci illius circumstantiis evincitur: ergo ex eo probari non potest. Propositionis firmitas, sole clarius. Assumptionis autem veritas, tam diu perstabit, donec rectâ consequentiâ contrarium fuerit demonstratum. Id quod neque ab aliis, neque jam factum comperimus: ut ex iis, quæ ad argumenti, ex Genesi allati confirmationem subjicit, elucere existimamus. Dixerat (inquit) D. VI. prolepsin, ad quam assertores contraria sententia recurrunt, hic locum habere non posse. & quam periculorum sit, tales prolepsis communisci, exemplis declaraverat; & certè hic non video locum habere posse, quod tunc narretur factum, quod multò post accidisse constat; ut loquitur Richardus Locus, Anglus. Si enim talis anticipatio locum habeat, dicendum erit, Deum quievisse ab opere suo; multa post secula, à mundo condito: quia, cum hac sua quiete, Deus benedixerit *Sabbato* & illud sanctificaverit, aut tempus benedictionis illius idem est cum tempore cessationis, aut male Moses conjunxit, que tanto temporis intervallo fuerunt disjuncta.*

Nec satifit, per distinctionem destinationis & executionis, quod tunc destinatione & decreto, diei benedixerit, & eum

sancificaverit, cum tamen eum multò posset, ratione executionis, populo suo commendaturus esset. Tunc enim dicendum est, Deum septimo die quievisse ab operibus suis, non tamen quidem re ipsa, sed destinatione tantum, quia cessationes erat, post multa secula, ab aliquo opere, hac enim non sunt drivellenda.

Quod si id minus sit probabile, tamen credimus, Deum ex facto ipso & ordinatione, dies illius sanctificationem, institutionem, deinceps ab hominibus servandam. Hæc ad aliorum commenta pertineant, nostram tamen sententiam intactam relinquent: nisi fortassis, communis quadam ratione, eodem pertineat quod dicitur; Quia cum hac sua quiete Deus benedixerit *Sabbato*, & illud sancificaverit, aut tempus benedictionis illius idem est, cum tempore cessationis, aut male Moses conjunxit, que tanto temporis intervallo fuerunt disjuncta. Si ea sit auctoris mens, ut nostram eadem opera sententiam refutet: Respondemus primùm, minus rectè illud, quod in controversy versatur ac demonstrandum erat, fundamenti loco substerni: hoc enim disquiritur; An, cum sua quiete, Deus benedixerit *Sabbato* & illud sanctificari? id quod nos, cum aliis, negamus: ideoque affirmatio illius, non erat supponenda, sed probanda: multò minus argumenti loco substruenda.

Ac licet non eodem tempore *Sabbatum* sit institutum, quo Deus ab operibus suis primum cessavit: inde tamen non sequitur, *Mosen male conjunxit*, que tanto temporis intervallo fuerunt disjuncta: quoniam ea, parenthesis opportuna, optimè conjunguntur: ut nostra responsione ante posita sect. 5. ostendimus. Deinde ut tacito scrupulo occurseremus, hæc præterea adjunximus sect. 6. Neque est cur quispiam objiciat, taleno rei longè post facta, cum historia ante gesta, connexionem ac parenthesis, similis *Sacrarium litterarum ac bonorum anchorarum carere exemplo.* Quia exemplum non est requirendum, ubi res ipsa (ut modo ostendimus) recte rationis consentit.

Quæ solutio non minus, quam ante memorata, à clarissimo viro etiam præteritur. Ac sane nullum hactenus recte orationis canonem, extare arbitramur, qui rei longè ante getæ narrationi, recens factum, occasione illius, parenthesis utili inserere, prohibeat. Neque etiam necesse est, ut omnis qui in Scriptura usurpat loquendi modus, in ea extet sèpè: quasi nulla essent ἀντίληψις ac singularia. Sed tamen pressius deinde subjunximus.

Sect. 7. Deinde exempla, si quis desideret, non est cur ea longe arcessamus. Siquidem in ipsa historia (de qua agitur) enarranda, Flavius Josephus vir discretissimus, illustrè documentum prebet. Sic enim *Antiquitatum Iudaicarum lib. I. cap. 2.* ait: *Aique ita mundum, sex diebus universum, & omnia que mundo continentur, Moses facta esse dicit, septima autem requieuisse Deum, & ab operibus cessasse. QUAMOBREM ETIAM NOS, VACATIONEM A LABORIBUS PER HUNC DIEM CELEBRAMUS, appellantes eam, SABBATUM: que vox requiem, Hebraeorum lingua, significat. Ovum ovo magis non est simile, quam Mosis, & Josephi Mose explicans, narratio: ut pluribus iam non sit opus. Quibus à me dictis, hæc demum responsio opponitur.*

*Nec contrarium evincit, quod ex Josepho curat D. Gomarus, Antiquitatum lib. I. cap. 2. Atque ita mundum &c. Hoc etiè verum sit, quod ait, non sequitur tamen *Sabbatum celebrari non debuisse, ab iis qui ante legem per Moseum dasam, vixerunt.**

Respicit enim Josephus, ad decalogi verba ante explicata, quibus memoria refricatur Israëlitus, primæ illius ordinationis quando Deus eam innovavit. Sed Josephus non dicit, in Mosis narratione esse anticipationem. Verum collatio eorum, quæ ante sect. 6. retulimus; satis perspicue videtur demonstrare, hanc responsionem à scopo ibidem proposito, defi-

deflectere. Is enim est, ut rei longè post factæ, cum historiante gesta, connexionem ac parenthesin, simili sacrarum literarum, & bonorum auctorum exemplo minimè destitutam, demonstretur.

Quam ad rem, illustre Josephi (historici extra controversiam eloquentissimi) exemplum protulimus. Qui paraphrasticè verborum Mosis, Gen. 2. 3. sententiam declarans, ea, de Sabbato Judæis tradito, disertè interpretatur. Quemadmodum etiam Rabbinorum celeberrimus R. Salomo Jarachi, ad cap. 2. Genesis exposuit, ut in nostra *Investigatione* cap. 4. sect. 76. demonstratum. Ac sane, si Josephus eam Sabbati, inde à creatione mundi absoluta, religionem, omnibus hominibus institutam credidisset, an ullo pacto verisimile est, fieri potuisse, ut historicus diligentissimus, & sacerdos honoris Sabbati studiosissimus, illud silentio penitus supprimeret? Deinde etiamsi Josephus, Mosis verba, de septimi diei benedictione, non exposuisset, sed eorum loco, Sabbati à Judæis servati, per parenthesin meminisset, persistaret nihilominus solida rei demonstratio hujusmodi; Josephus, in creationis & quietis Dei historia recitanda, observati postmodum à Judæis Sabbati narrationem, citra controveriam expresse interserit: ergo rei longè post factæ, cum historia ante gesta, connexionem ac parenthesin, simili auctoris boni exemplo non caret.

Quumque historicus præstantissimus, parenthesin hujusmodi, sine cuiusquam reprehensione ac rectè interposuerit: an simile, in eadem Mosis historia, insolens censebitur?

Deinde neque in Sacris Literis hujusmodi per parenthesin, rerum dispari tempore gestarum, connexionem deesse, ostendimus his verbis;

8. Sed ecce alterum quoque, ex ipso Mose Exod. 16. sese offerat exemplum. Nam eodem in loco, ubi diei Sabbati à Judæis observandæ institutio narrata est, historia de manna occasione, ea inseruntur, qua, posteris temporibus structo denuo tabernaculo, post annos quadraginta, contigerunt: sed Mose tamen bac scrivente, jam evenerant.

9. Sic enim Exod. 16. 33. Dixit etiam Moses; Hoc est verbum quod præcepit Jehova, plena mensura Homer affervanda est, ex ea, per ætates vestras: ut videant panem illum, quem vobis edendum dedi, in hoc deserto, postquam eduxi vos è terra Ægypti. 34. Quare edxit Moses Aaroni, accipe urnam, unam, ubi ponas plenam mensuram Homer mannae: & depone ipsam ante conspectum Jehovah asservandam per ætates vestras. 35. Quemadmodum præcepit Jehovah Mose, sic depositus eam Aaron coram testimonio iplo asservandam. 36. Filii autem Israëlis, edebant mannam istam, quadraginta annis donec pervenirent ad extremitatem regionis Chananeæ. Hæc nostra probatio: cui, ita respondeatur:

At vero alibi extant exempla in Scripturis. Quid tum? Ergo anticipatio est in loco Moysis. Non sequitur. Nec certe similis est, qua ex cap. 16. Exod. vers. 33. & sequentibus citatur, de afferatione unius Homer, in memoriam alimenti illius, in diem dati, qua postea imperata fuit, sub finem peregrinationis in deserto. Nam et si intercesserit aliquod tempus, eadem tamen fuit persona, cui id imperatum fuit. Itaque commode potuit, mandatis illius meminisse ubi mandati causa narrabatur. Nihil tale fuit in historia creationis, ubi de uno & eodem tempore loquitur Moses, Deum septimo die quievisse, & eodem die sanctificasse diem illum.

Verum in hac responsione, primùm sectionis nostræ VI. verba, quæ rem probandum perspicue definiunt, ambigua an-

ticipationis voce, nonnihil obscurantur. Cujus obscuritatis latebras, ut vitaremus, rei longè post factæ, cum historia ante gesta connexionem ac parenthesin, meritò appellavimus. Quæ hoc in loco, ne à reipsa aberretur, intelligenda: ejusque exemplum alterum sese, Exod. 16. offerre, sect. 8. & 9. ostendimus: unde sequitur talem connexionem ac parenthesin, Sacrarum Literarum exemplo, minimè destitutam. Ad rem ipsam verò quod attinet, conclusionem hanc, à nobis propositam, responsionis objectæ initium, non obscuro assensu comprobare videtur: quum verba ista; At vero alibi extant exempla in Scripturis, non neget; sed consueta concessio-nis formula tantum subjiciat; Quid tum? Deinde à scopo præfixo recedens, aliò divertit, quum non nostram, sed alienam omnino conclusionem, ejus loco, substituit hujusmodi; Ergo anticipatio est in loco Mosis: non sequitur. Neque enim ita differimus, sed hoc modo: Rei longè post factæ, cum historia ante gesta, per parenthesin connexionem, Exod. 16. comperitur: ergo connexionis illius exemplo, Sacræ Literæ non carent. Quæ consequentia est firmissima. Neque contrarium, altera responsionis parte, evincitur, quum Exod. 16. 33. & seqq. non esse similem anticipationem probare conatur. Nam quod ait; Et si intercesserit aliquod tempus, eadem tamen fuit persona, cui id imperatum fuit: illud (inquam) argumentum nostrum, non solvit; sed arctius constringit ac confirmat. Quæstio enim primaria est; An verba Mosis Gen. 2. 3. de absolutæ creationis mundi tempore: an verò de Mosis hæc conscribentis tempore, intelligi debeant? Prius à nonnullis, posterius ab aliis, & à nobis etiam, affirmatur. Quod autem obtenditur, ea ratione fore, ut Moses rem longè post factam, cum historia ante gesta male connecteret: ea de causa, quod nullum ejus rei simile, in Sacris Literis, neque in bonis auctoriis, extet exemplum. Nos contra exemplum hujusmodi, è Josepho, & Mose, Exod. 16. 33. & seq. produximus: in quo, in eadem mannae & rerum proximè gestarum narratione, duo facta, quæ longo temporum intervallo discreparunt, conjunguntur: ut res ipsa arguit, & objecta nobis responsio agnoscit his verbis, Et si intercesserit aliquod tempus: anni scilicet quadraginta. Id quod sufficit: ut id, quod probandum suscepimus, obtineamus.

Hoc discrimen quidem objicitur; quod eadem fuerit persona, cui manna affervatio fuit imperata; sed illud, ad rem propositam pertinere, minimè demonstratur. Unius enim aut plurium personarum circumstantia diversa, exempli hujusmodi similitudinem, tollere nequit: quod ea propriè, in rerum factarum ac dispari temporum intervallo discrepantium, per parenthesin connexione, consistat.

Ideoque, ut supra ostendimus, hæc fuit objecta assertio, Aut tempus benedictionis illius idem est cum tempore cessationis: aut male Moses coniunxit, que tanto temporis intervallo fuerunt disjuncta.

At (inquit) nihil tale fuit in historia creationis. Ubi de uno & eodem tempore loquitur Moses; Denique septimo die quievisse, & Eodem die sanctificasse diem illum: μία ημέρα, καὶ ἡ ψήφισθαι ἡμέρα. Quod enim controversiæ caput est, ac probandum erat, illud argumenti loco assumitur. Quare primo huic, è Scriptura Veteris Testamenti deprompto argumento (quod causæ adversæ fundamentum cenletur) & antea & hoc tempore à nobis satisfactum, speramus. Ideoque ad alterum è Novo testamento deductum progrediemur.

C A P U T III.

An in Epistola ad Heb. 4. doceatur, Sabbathum ad Dei cultum, à creatione mundi, divinitus institutum.

Hoc autem clarissimus vir affirmat, atque ita sententiam suam proponit ac confirmare contendit. *Huius* (inquit) argumento addamus aliud subsidarium, de quo neque Lœius, neque doctiss. Gomarus, egerunt: quod tamen, MAGNI AD REM MOMENTI, existimamus: c. 4. epist. ad

Heb. cum Apostolus, requiem spiritualem, à Deo promissam describeret, & ostendere vellet alias esse à Sabbathismo, quem secundum legem servabant Judæi: itemque à requie terra Canaan, in quam Josua populum introduxit, dicit verba illa, juravi in ira mea, si ingressuri sunt in requiem meam,

Ccccc

pro-

pronuntiata fuisse à Davide, licet operibus Dei à fundamen-
ti mundi perfectis, ubi citat hunc locum Gen. 2. Ita enim di-
sit quodam in loco de die septimo, Et requievit Deus die
septimo ab omnibus operibus suis. Ubi ostendit promissionem
de requie factam fidelibus (inclusam comminationi, exclusio-
nis à requie facta incredulis, non posse intelligi, de requie Sab-
bati, quia jam operibus Dei perfectis, à jactis mundi funda-
mentis Deus quieverat, septimo die. Ex quibus sequitur, quie-
tem dies Sabbati, secundum Apostolum incepisse à perfectione
operum Dei, post diem sextum. Indicat enim homines jam tum
ingressos in illam requiem, ex quo mundus perfectus fuerat.
Aliam autem esse qua promiscebatur.

Hactenus secundum, quod ex cap. 4. ad Heb. petitum est argumentum, recensuimus: de quo (ut verè objicitur) nihil à nobis actum agnoscimus. Cujus silentii causa, non est ulla responsionis solidæ inopia, neque loci illius oblivio: sed quod in eo, de Sabbatho ad quietem & cultum Dei instituto, nullam omnino fieri mentionem observaremus. Adeo ut inde, ad Sabbathi, à creatione mundi institutionem demonstrandam, nullumq; argumentum nisi à ~~et ceteris~~ omnique colore destitutum, depromi posse crederemus.

Quia vero illud, magni ad rem momenti esse, nobis objicitur, operæ pretium est, ut ea, quæ ad illius confirmationem proferuntur, ordine perpendamus. Primum autem, verum est Apostolum, promissam à Davide Dei requiem, describere: ut orationis illius series, perspicue demonstrat. Quod verò asseritur, Apostolum ostendere velle, *aliam esse à Sabbatho, quem secundum legem servabant Iudei*, illius nullum omnino, in verbis ex Apostolo, ad id probandum adductis, indicium apparet. Ideoque ista, quæ ex iis deducitur, conclusio: *Ex quibus sequitur, quietem dies Sabbathi secundum Apostolum, incepisse à perfectione operum Dei*, cum verbis Apostoli nihil habet commune. Siquidem, non de quiete hominum, dici Sabbathi (de quo quæstio est) sed de quiete Dei, quæ Deo propria, disertè loquitur, non autem de quiete dici Sabbathi, quam Israëlitis imperavit. Quare contrà ex hoc loco, solidè (uti arbitramur) infertur; Quod solam Dei à suis operibus, creato mundo cessantis, requiem

memorat, illud de quiete Sabbathi, à Deo hominibus imperata, non loquitur: atqui objecta hæc ex Apostolo verba, solam Dei, à suis operibus, creato mundo cessantis, requiem memorant: Ergo de quiete Sabbathi, à Deo hominibus imperata, non loquuntur. Ac sanè, ne *xv* quidem, in his verbis appetit: ideoque nequaquam indicatur (quod responsio contendit) *jam eum ingressos fuisse, in illam requisitem, ex quo mundus perfectus fuerat.*

Quod denique objicitur, *Frustra dixisset; & quidem operibus ab institutione mundi perfectis, si post bimille & amplius annos, Sabbathum illud cœpisset: quia sufficibat dicere Davidem, quietem illam promittere, & quidem post institutum Sabbathum tempore Mosis.* Negatur verò consequentia: quia (ut jam ostendimus) non de quiete Sabbathi, à Deo hominibus imperata; sed de Dei ipsis, à suis omnibus operibus perfectis, quiete explicatissimè loquuntur. Ideoque quod probandum erat, id quasi demonstratum, frustra assimitur. Ut autem quæ de quiete Dei ab Apostolo dicta, obiter illustrantur: si quis ea consideret, triplex Dei quies ab ipso traditur. Quarum prima, est solius Dei & in Deo: quia à fundatione mundi, ab omnibus operibus suis, sexto die perfectis, die septimo quiete: reliqua Dei quies est, quæ à Deo hominibus data: & quidem duplex. Una corporalis, quam per Josuam, introductione in terram promissam Israëlitis præstít: altera spiritualis, qua, per sanctificationem & glorificationem efficit, ut fideles à virtutis arque molestis suis operibus (quadam Dei, à suis creati orbis operibus cessantis imitatione) quiescant. Ac quævis prima Dei quies dicatur, qua, à creatione absoluta, ab operibus suis cessavit: & altera, quam Israëlitis per Josuam dedit, neutra tamen promissa Dei, per Davidem quiete, designata, quod utraque præterita esset: hæc verò futura promittatur. Relinquitur igitur, alias populo Dei Sabbathus, seu cessationis ac quietis observatio, tertia nimurum Dei quies spiritualis modo explicata. Quare perspicue satis secundum etiam hoc argumentum solutum arbitramur. Ideoque ad tertii examen procedemus.

C A P U T IV.

Tertii seu postremi argumenti à Patriarcharum pietate, examen.

Tertiū denique clarissimi viri argumentum, secundi nomine, in nostra Investigatione (ob antecedens intatum) insignitur, id quod hisce verbis, à nobis propositum ac discussum est;

Sect. 11. Secundum enim (quod à Simlero Exod. 20. aliisque adducitur) est hujusmodi; Patriarche ante Mosem, pro sua in Deum pietate, religionis & reparationis virium, statu habuerunt tempora, ergo septimum hebdomada diem, ad eam rem observarunt. Consequentia vero infirma est, quia nihil vetat, quominus also tempore idoneo, ad religionem publicè exercendam, convenerint: partim quia, neque de Sabbatho, à Patriarchis obsermando, ullum extat preceptum; neque observati illius minimum, in Sacris Litteris, vestigium appetet.

Sect. 12. Nam quamvis posteris eorum Israëlitis; septimus dies in creationis absolute & quietis divina monumentum, sit institutus, an propterea eundem Patres observarint, aut observandum noverint? Neque enim septimi diei, pra ceteris, religio, ab ulla rei aut diei necessitate (alioqui & ea nos adstringeret) sed à libera ac prudenti Dei, populum suum varie gubernantis, voluntate dependet. Quare secundum etiam hoc argumentum concidit. Cum hisce, sequens responsio conferenda.

Tertiū (inquit) D. Gomarus ex Simlero proponit; Patriarche ante Mosem, pro sua in Deum pietate, religionis ac reparations virium statu habuerunt tempora: ergo verisimile est, septimum diem ad eam rem servasse. Respondet consequentiam esse infirmam, quia nihil vetat, quominus also tempore

idoneo, ad religionem publicè exercendam convenerint: partim quia de Sabbatho à Patriarchis servando, nullum extat preceptum, atque illius obseruacione (leg. neque observati illius) minimum in Sacris Litteris vestigium appetet. Addit: septimi diei, pra ceteris religionem à libera Dei populum gubernantis voluntate dependere, non ab ulla rei aut diei necessitate. Quod postremum verum esse, concedimus: nec etiam dicimus illos diem observasse, sine divino mandato. Cuius nullum in Scriptura fieri mentionem negamus, ante Mosem, quia cum Deus sanctificaverit illum diem, post opera sua creata, sanctificatio illa, nihil alind esse potest, quam mandatum de illo de sanctificando, Adamo datum. Quod autem ait, vestigium nullum esse in Scriptura Sabbathi ante servati, et si concedamus, causam nostram non ledit. Sed tamen ex consequentia necessaria, aut servatum fuisse à sanctis viris probamus: aut recessisse eos à divina institutione: quod postremum ne dicamus, quia tantis viris fuit indignum, prius illud preferimus, quod eorum pietati fuit conveniens. In talibus argumentis non procedit, Scriptura hoc non dicit, ergo factum non fuit. Si fuisse institutum constet: sequetur etiam observatum.

Ex hisce (quæ de tertio arguento, utrumque dicta sunt) inter se collatis, constare potest illud per se omnino esse infirmum: quia sola, institutionis Sabbathi, à creatione absolute, hypothesi nititur ac probatur. Ac propterea, hac jam ante satis (uti arbitramur) subversa, illud similiter corruere necesse est. Perstat igitur nostra negata consequentia ratio: quod neque de Sabbatho, à Patriarchis obsermando,

vando, ullum extat præceptum, neque observati illius, minimum in Sacris Literis vestigium apparet. Unde etiam minus aptè nobis illud objicitur; In talibus argumentum non procedit, Scriptura hoc non dicit: ergo factum non fuit. Nec

enim ex solo observati Sabbati silentio, sed simul ex præcepti illius defectu, differimus: ideoque hæc duo à nobis conjuncta, non rectè separantur.

Atque hæc ad tertii argumenti examen.

C A P U T V.

De reliquis, pro Sabbati à mundo condito, origine, argumentis.

Quid verò de reliquis censeri debeat, sincerè omnino à clarissimo viro, his verbis explicatur; *Reliqua quæ afferri possunt argumenta, qua D. Gomarus operose refellit, fateor NON ESSE MAGNI MOMENTI, si hac PRIORA & POTIORA, non valeant. At (inquam) hæc priora & potissima, non valere, satis jam à nobis demonstratum arbitramur: ideoque reliqua non sunt magni momenti.*

Quale illud in primis, quod de Sabbati apud Gentes cultu, ex Poëtis Græcis proferri solet, ut à Viro Cl. apertè agnoscat, quum ait; *Agnosco præterea, que de die septimo, apud Gentes sacro, afferuntur ab Eugubino, & que nos alibi protulimus, ex Hesiodo, Lino, &c. talia non esse, qua necessario evincant, institutionem illius dies, à prima mundi etate, nisi aliunde suffulciantur.*

Rectè hæc omnia dicuntur, si pro illis verbis; *Quæ necessariò evincant, hæc, aut similia substituantur, Quæ ullo modo probare queant: deinde, ut ultima illa, Nisi aliunde suffulciantur, absint. Nam luce meridiana clarus, à nobis, ex Hesiodo & interpretibus illius, Proclo & Moscopulo, atque Aristophanis scholiaste πλέτη evicimus, septimum illum*

diem, apud Gentes olim sacrum, non fuisse hebdomadæ (quod probandum erat) sed mensis septimum. Ac propterea, non solum nullum inde peti posse argumentum, ad vietoriam necessarium: sed nec ullum omnino. Quandoquidem (ut in nostra investigatione meritò monuimus, multisque demonstravimus) *Poëta de aliis*, (ut dici solet) controversiæ verò status, *de ceteris loquuntur*. Ac propterea, quum argumentum illud sua inanitate diffluat, nullo prorsus modo (ne quidem si alia rationes extarent validissimæ) suffulciri valeret.

Quare ex omnibus, quæ hactenus à nobis discussa, pri-
mum, adversus Sabbati, à mundo condito, originem, in no-
stra investigatione sectione tertia, argumentum concludimus;
Quod solidis firmamentis non innititur, illud non est statuendum. Atqui sententia, de Sabbati inde à creatione ab-
soluta institutione, solidis firmamentis (ut examine eorum ostensum) non innititur: ergo ea non est statuenda. Quod ar-
gumentum, quia validum est ac firmum, licet aliis desti-
retur, ad causam tamen obtinendam sufficeret. Reliqua tam-
en, ad majorem rei illustrationem, eidem conjunxit: ideoque ad secundum procedemus.

C A P U T VI.

Secundi nostri argumenti defensio.

Postquam enim vir clarissimus, sententiaz illius (cujus pa-
trocinium in se suscepit) argumenta tueri studuit, ad-
contraria deinde solvenda accedens ait, *Quæ in contraria-
partem afferuntur argumenta, talia non sunt, que solvi non
possint; qua quia D. Gomarus diligentissime collegit, ea mode-
ste expendemus. Placet omnino: & nos viciissim sincerè ac
placidè (pro officiis nostris ratione) respondere conabimur. Ac
primum ut cœpimus, fundamenti loco argumentum, in
nostra investigatione propositum, ac discutiendum, repro-
nemus.*

Sect. 33. Alterum enim argumentum, ex Gen. 2. & Exod. 20. est; *Quod illa Dei effecta, benedictio scilicet & sanctifica-
tio Sabbati, primo illi, à condito orbe dies septimo, non conve-
niunt; sed septimo diei, in manna donatione revoluta, Exod. 16.
optimè quadrum: ac properea, non ad primum illum, prima
Sabbati origo atque institutio pertinet.*

34. *Nam quod duo illa, pro eodem, à contraria sententia
patronis, exponuntur (unde etiam nonnulli, in sua versione, pro
vocabus, benedixit ac sanctificavit, paraphras liberiore. Bene-
dixit, id est sanctificavit, translulerunt) illud omnino videtur
insolens, & à vocis, benedicendi, in Sacris Literis significa-
tione, alienum.*

35. *Siquidem vox Hebraea, Berech (qua Moses uti-
tur) propriè est benedicere: & quidem, laude vel voto;
Laude, ut Psal. 68. 27. in congregationibus benedicite
Deo. Unde interdum, per antiphrasin (sive catacre-
fin ironicas) maledicere: ut falsi testes, & abothe expre-
brant illud 1. Reg. 21. 10. & 13. Benedixisti Deo & regi;
hoc est maledixisti: voto; ut Num. 6. 23. Benedicite filiis
Israël.*

36. *Impropriè verò, per effecti, pro causa sua accepti, metonymiam, benefacere, designat: ut Num. 6. 23. Benedixit tibi
Jehova: & Gen. 24. 34. Jehova benedixit domino meo val-
de. Cuius tropica causa est, quod benefacta, benedictionem ac gra-*

ram laudem, concilient.

37. Benedicere vero, pro sanctificare, hoc est, ad sacram
usum segregare (ut sanctificandi vox, Genes. 2. & Exod. 20.
circa controversiam accipitur) usurpari, assertur quidem
à nonnullis; sed à nemine hactenus, è Sacris literis demonstra-
tum comperimus. Ideoque quum benedicere & sanctificare, sint
diversa: neque ulla benedictio, primo, à creatione, dies septimo,
tributa exiit, eò non potest pertinere.

38. *Contra vero hac distincta benedictio, & sanctificatio,
dies septimo ac Sabbato Exod. 16. Iudeis primum instruendo, ad
amissum quadrant: ut illustribus documentis antea demonstra-
vimus. Siquidem, sermone & opere, illi cumulatè benedixit,
& sanctificavit.*

39. Benedixit enim, sermone ac laude; quum cum diem,
sanctum vocavit: opere vero, quum eximio beneficio ac mira-
culo gemino, in peculiarem Sabbati gratiam, honoravit. Siquidem & pridie illius, diurnam manne mensuram genuinavit: &
præparatam Sabbatho partem, prater naturam, in crastinum in-
corrumpam, conservavit. Sanctificavit vero & mandato, &
quietis sue die Sabbati (in manne prætermissione) exemplo.
Eamq; benedictionem, admiranda, per annos quadraginta, con-
tinuazione, reddidit Deus illustriorum. Ideoque & in repetitione
mandatis de Sabbatho, Exod. 20. & Gen. 20. hanc benedictionem
respicendo, earum mentionem fecit.

Huic verò arguento ac confirmationi illius, hoc modo,
respondetur;

*Quod benedictio & sanctificatio (quarum meminit Moses
cap. 2. Gen. & 20. Exod.) non conveniant dies septimo post
creationem, sed septimo diei, in manne donatione, revoluta Exod.
16. ac proinde, ad primum illum, non pertinet Sabbati origo,
sed ad secundum: probationem assertioni illius querimus, sed
non invenimus.*

*Primo adversus eos disputat, qui, benedixit & sanctifi-
cavit, pro eodem accipiunt, quia vox Hebraea, Berech, pro-*

Ccccc 2 priè

prius est benedicere; vel laude, vel voto: impropriè vero, per metonymiam, benefacere: sanctificare vero, ad sacram usum segregare.

Respondeo, id si ita esset, non multum ad rem faturum. Sed benedicendi verbum nunquam accipi, pro destinatione ad sacros usus, nescio an concedi debeat. Certe in Cena Domini, panis & calicis benedictio, nihil aliud esse videtur, quam sanctificatio, vel ad sacram usum consecratio.

Quod si verba illa, diversam habeant significacionem, ita ut benedicere non sit semper sanctificare, quod concedimus, dicimus tamen quod verum est, nullam esse sanctificationem, sine benedictione. Ideo Apostolus, de ciborum, ad nostrum usum, sanctificatione, ita loquitur, ut eam verbo & oratione, fieri dicat, 1. Tim. 4. 5. Ist autem in verbo & oratione, benedictio: Unde illud vulgatum; Benedicere mense aut cibis. Demus itaque, non idem esse, benedixit, quod sanctificavit; recta tamen erit interpretatio, si dicatur, benedicendo sanctificavit; ita ut sanctificatio sit benedictionis effectum.

Nullam autem benedictionem fuisse tribusam diei septimo à creatione, miror cur dicat Vir Cl. Ipse enim postea dicit; Deum benedic sermone & laude alicui diei, cum eum sanctum vocat. Sic, sanctum vocare, est benedicere. Hoc si ita est, quid obstat, quoniam Deus, qui seipsum illum diem, quo cessavit, sanctificavit, eisdem benedixerit.

At, inquit, non ei benedixit opere, quemadmodum fecit dies septimo, quo cessavit pluere manna, honoravit enim illum, duplice eximio beneficio, quia pridie illum duplum mensuram dedit, & ipso die, manna incorruptum servavit.

Ad hac respondeo, Deum satis benedixisse initio diei septima, ea ratione quam ipsa Scriptura expressit, quia requieuit in ea, ab operibus creationis. Quod si benedictio, qua manna incorruptum mansit, die septimo, illum praeter ceteris commendet, major multo erit, prout Sabbathi benedictio, qua Deus tot opera, sex diebus creata, ad finem perduxit ac conservavit.

Deinde si duplex mensura data, ad illam benedictionem referatur, major esse benedictio parafceves, quam Sabbathi.

Sed quamvis non eamus inficias, Deum benedixisse, diei Sabbathi, inter Israëlitas revolutu, non sequitur erdem non benedixisse, laude & sanctificatione, immo opere in prima illa institutione.

Negamus ergo, quod asseritur, benedictionem non convenire dies septima, post creationem: quam assertionem disertè pugnare credimus, cum verbis Mosis, qui de die septimo ILLA IP SO, quo quietus Deus, ab omni opere suo, dicit; Et benedixit Deus septimo diei.

Cum enim de nullo alio die locutus antea fuisset, ad quem seipsum diem alium, potuit benedictio referri? Alius enim illa dies, quo populus quiescere debuit, post collectam portionem duplum, non fuit ille ipse dies, quo quietus Deus; sed alius, quemadmodum omnes septimi recurrentes, qui in illa primo benedicti & sanctificati fuerunt. Haec tenus responsio: cuius vim, ordine expendemus.

Primum autem objicitur; An nobis quidem asseri benedictionem, ac sanctificationem (quarum meminist Moses Gen. 2. & Exod. 20.) non convenire diei septimo, post creationem; sed seipso diei in manna donatione revolutu Exod. 16. sed assertio illius probationem queri, que tamen in iis, que subjiciuntur, non inveniatur.

Imò vero, inquam, probatio subjecta est sect. 37. & 38. quod ea, primo diei Sabbatho tributa, non extet: contra vero diei septimo revolutu Exod. 16. adscribatur, ut ex re ipsa, à nobis confirmatum, idemque postea Vir Cl. se non inficias ire, agnoscat. Quæ ratio sufficere posse videtur; ut benedictionem & sanctificationem divinam, (de qua agit Moses) primò diei septimo, non convenire probaremus: quod videlicet neutrum eorum, illi tributum, Scriptura silente, extet.

Quæ opportuna, ad Scripturam & rem ipsam provocatio est: quæ non nisi solida, contrarium affirmantis, demonstratione dilui potest. Eam autem nondum prolatam, ex antecedenti, trium partis adversariorum, examine, cognosci potest. Sed de hac re, oblata in sequentibus occasione, pluribus erit differendum.

Neque alienum existimamus, quod præmisso argumento, in quo benedictio & sanctificatio, ut duas res distincte memorantur, vocum earum declarationem, proxime subjecimus, ut contraria multorum, partim versione, partim expositione, confusione occurreremus, easque recte à nobis distinetè accipi demonstraretur. Quod autem objecta responsio, de perpetua harum vocum distinctione ambigens, nonnulla opponit, ea paucis considerabimus.

Primum est hujusmodi; Certe in Cena Domini panis & calicis benedictio, nihil aliud esse videtur, quam sanctificatio, vel ad sacram usum consecratio.

Imò, inquam, aliud visum est Sacris Literis, quæ, benedictionem, in Cena Domini, gratiarum actionem (qua Deus laudatur) interpretantur. Quemadmodum, ea voces, eodem sensu commutant. Nam ut Matth. 26. 27. dicitur; *Quicumque poculum accepisset, nō dñe regnans, ac gratias egisset, ita me regnans* verl. 26. *Quum panem accepisset, nō dñe regnans,* & *quum benedixisset:* hoc est, gratias egisset: ut Lucas explanat cap. 22. 19. *Quumque panem accepisset, dñe regnans, quum gratias egisset.* Idemque similiter ab Apostolo Paulo 1. Cor. 11. 24. repetitum: ideoque *dñe regnans* benedictio poculi, cap. 10. 16. non aliter intelligenda. Eaque de causa (uti constat) ab illa solenni gratiarum actione, à priscis Ecclesiis temporibus, *dñe regnans* appellationem, Cena Domini obtinuit.

Aliorum deinde quod objicitur, est hujusmodi;

Quod si verba illa, diversam habeant significacionem, ita ut benedicere, non sit semper sanctificare, quod concedimus, dicimus tamen nullam esse sanctificationem, sine benedictione, &c. Demus itaque non idem esse benedixit, quod sanctificavit, recta tamen erit interpretatio, si dicamus, benedicendo sanctificavit, ita ut sanctificatio sit benedictionis effectum.

Verum hac via, à re probanda disceditur. Nec enim ea inter nos est controversia; An illa sanctificatio, sit sine benedictione? neque etiam; An illa sit benedictionis effectum, nec ne? sed, An benedictio, ullibi in Sacris Literis, idem significet, quod sanctificare? Quod quum à nobis sit negatum: neque illa probatio solida, hactenus allata, meritò conclusisse videtur, ergo ea, in verbis Mosis, interpretatio admitti non potest.

Imò si vel maximè, id demonstrari posset, à propria tamen vocis significatione, non esset recedendum, nili gravis ratio (quæ prorsus deest) eò adigeret. Alioqui Scripturæ amplitudo, temere in angustias redigeretur: dum pro rebus duabus, unica substituitur.

Cæterum, à vocis benedicendi significatione, ad rem ipsam procedens, objecta responsione, ait, se mirari, quod nullam, prima à creatione diei septima, benedictionem attribuamus dicamus. Atqui rationem antè attulimus, quod ea (Scriptura prorsus silente) non extet. Ideoque causam hujus admiracionis, non satis assequimur. Neque juvare id potest, quod proximis verbis objicitur; *Ipse enim postea dicit, Deum benedic sermone & laude, alicui diei, quum eum sanctum vocat.* Sic sanctum vocare, est benedicere.

Non negamus, sed quod inde concluditur his verbis; *Hoc sita est, quid obstat, quoniam Deus, qui septimum illum diem, quo cessavit, sanctificavit, eisdem benedixerit?* Hæc enim perspicua est λῆπτις & ἀρχὴ quia id, quod initio inter nos controversum est ac probationem flagitat, quasi certum ac datum assumitur: nempe, Deum, primum à creatione diem seipsum sanctificasse, hoc est, ut prælectionum p. 179. expositum, de eo sanctificando mandatum Adamo dedisse. Hoc opus, hic labor est: hujus assertio probatio, solida queritur: quæ si proferatur, pluribus non erit opus.

Objicitur quidem; *Deum satis benedixisse diei septima, ea ratione, quam ipsa Scriptura expressit, quia requieuit in ea, ab operibus creationis.*

Sed requiem illam, esse benedictionem, neque Scriptura exprimit, neque ex eaevinci potest. Imò (licet non pauci secus existimant) res ipsa, contrarium videtur demonstrare. Nam illud, extra omnem controversiam esse, arbitramur, benedictionem diei septimi, de qua loquitur Moses Gen. 2. & Exod.

& Exod. 20. esse privilegium illius, seu peculiarem aliquam præstantiam ipsi attributam, cuius dignitate omnibus reliquis sex diebus, sit superior. Atqui illa Dei, primo die septimo, quies non est privilegium illius, seu peculiariis aliqua præstantia ipsi attributa, cuius dignitate omnibus reliquis sex diebus sit superior: ergo illa quies non est benedictio.

Assumptio hac ratione stabilitur quod majus sit privilegium, totius mundi è nihilo creatio atque exornatio, sex diebus peracta, quām quietis ab ea, primo die septimo, obseratio. *Duplex* enim sex diebus *benedictio* contigit: una, operum; quod omnia erant valde bona: altera, laudis; quod ea probavit: ut Genes. 1. 31. *Et vidit Deus quicquid fecerat, & ecce erat valde bonum.*

Contra verò primo illi diei septimo, quies solum adscribitur: neque laudis & operum Dei attributione, decoratur.

Deinde quies illa Dei, primo diei septimo, non est peculiari ac propria: sed reliquis omnibus consequentibus communis. Nam ut primo die septimo, quietis illius est initium, sic continuatio illius reliquis omnibus sequentibus, existit. Ideoque, hac in re, iis non superior.

Præterea, cessatio à benedictione, non est benedictio: quies primi diei septimi, est cessatio à benedictione: utpote à benedictis creationis mundi operibus: ergo quies septimi diei, non est benedictio.

Denique, Benedicere est agere: quiescere ac cessare ab operibus, non est agere: ergo quiescere ac cessare ab operibus, non est benedicere. Quare assumptionem abundè probatam arbitramur.

Sed alia quæ urgetur expendenda est ratio: *Quod si* (inquit) *benedictio, qua, manna incorruptum, mansit die septimo, illum praecateris comprehendet, major multo erit, primi Sabbati benedictio, qua Deus tot opera, sex diebus creata, ad finem perduxit, & conservavit.*

Verū negatur consequentia, primum; quia petitione principii laborat. Quæstio enim est, An Sabbathum fuerit, primus dies septimus à quod quasi certum ac confessum, hoc loco assumitur. Deinde, quia consequentia duobus etiam modis est infirma: unus, quia non recte, primo diei septimo attribuitur, quod eodem, tot opera sex diebus creata ad finem perduxit. Hoc enim sexto diei proprium est: ut Gen. 1. v. 31. demonstratur: & quies ipsa, perductioni ad finem repugnans, idem evincit.

Aliter, quia licet conservatio mundi, major sit benedictio, quām manna à corruptione vindicatio, inde tamen non sequitur, primum à creatione mundi diem septimum, septimo illo consecuto, benedictione superiore. Ratio est, quod mundi conservatio, non est peculiari quādam illius dignitas de qua controversia est, sed communis reliquis omnibus sequentibus, quibus Deus in mundi creati conservatione ac gubernatione similiter occupatur. Adeo ut contra sequatur, septimum manna à corruptione conservatæ diem, non esse, primo die septimo, hac in re dignitate inferiorem, sed æqualem: benedictione verò peculiari, superiore.

Quod verò rursus obtenditur; *Si duplex mensura manna ad illam benedictionem referatur, major esset benedictio parœcves, quām Sabbathi: id minime sequitur.*

Siquidem geminatae mensuræ origo & usus, fuit, non parœcve, sed consequens Sabbathi sanctificatione quæ sola, fuit causa illius efficiens ~~ωρολεπτικην~~, & finis: ne manna decidentis collectione, quies Sabbathi violaretur. Ideoque hoc dono atque honore, plus benedictionis Sabbatho, quām diei præcedenti, divinitus attributum.

Quod autem excipitur; *Quamvis non eamus inficias, Deum benedixisse dies Sabbathi, inter Israëlios, non sequitur eidem non benedixisse laude, & sanctificatione, immo opere, in prima illa institutione: illud à scopo recedere videtur; quia nullibi hac infirma usi sumus consequentia: ut antecedentia fidem facient. Hæc enim nostra est ratiocinatio; Quum benedictionem ac sanctificationem (quæ Genes. 2. 3. memoratur) primo diei Sabbatho tributum esse, nec in Sacra Scriptu-*

ra expreſſè tradatur, neque ex circumstantiis illius evincatur contrà verò, ea Sabbatho Exod. 16. sancto ad amissim conveniant: ergo ea non de primo, sed revoluto hoc die septimo, intelligenda:

Quod porrò urgetur; *Negamus ergo, quod afferitur, Benedictionem non convenire dici septimo post creationem: quam assertionem discribere pugnare credimus, cum verbis Mosis. Nos contra cum iis optimè, concinna parenthesi, convenire minimè dubitamus: ut in primi argumenti ex Genes. 2. v. 3. objecti examine, satis nos perspicue demonstrasse, existimamus.*

Nec enim id Moses (ut objectatur) *de die septimo illo ipso, quo quievit Deus ab omni opere suo, dicit;* Et benedixit Deus diei septimo: neque argumentum, illius assertio, solidum elt. *Quæritur quidem, cum de nullo alio die locutus antea fuisset, ad quem septimum diem alium potest benedictio referri?* Sed respondemus, ad diem septimum similem, Mosis tempore revolutum atque Israëlitis perpetuò, ad quietis Dei imitationem, cessationi ab omni opere, institutum. Qui, à primo die septimo, benedictionis & sanctificationis attributis, distinguitur. Quum enim Deum absolutis omnibus creationis operibus septimo die, ab iis cessasse ac quievisse, narrasset vers. 2. hac occasione, septimi diei (quum scriberet, jam ante benedicti ac sanctificati) ita opportuna parenthesi meminit, vers. 3. *Et Deus benedixit diei septimo & sanctificavit eum, quia in eo quievit ab omni opere.* Hoc enim modo repetita, è decalogi mandato quarto, sententia summa, *septimum diem, ad imitationem quietis Dei, Israëlitis consecratum indicat: ut eos ad Sabbathi cultum, & fidem in Deum totius mundi creatorem, tardiores, loco maximè opportuno, amplius stimularet.* Quod autem objicitur, *hunc septimum, instituti Israëlitis Sabbathi diem, alium fuisse, à primo septimo, quo, à creatione mundi quievit Deus,* illud (quemadmodum jam exposuimus) nihil habet incommodi. Nam ut idem fuit dies, ordinis specie (septimus nimurum hebdomadæ) ita temporis singularis ratione, alias. Quem prioris descripti occasione, parenthesi utilissima, interponit: ut à Josepho historico laudatissimo, expositum ac similiter observatum: & simile parenthesis exemplum, in historia manna Exod. 16. à Moysi propositum, jam ante demonstravimus.

Quo in loco, occasione descriptionis manna, Israëlitis à Deo datae, narrationem rei longè post gerendæ, sed quum Moses hæc scriberet, gestæ, interponit. Qua de re doctissimus Calvinus, ad ista verba, *Et dixit Moses, &c.* Exod. 16. 32. sic ait: *Non contexit Moses historiam, suo ordine, sed narratione καὶ ἀπόλυτη interposita, melius confirmat, singulari beneficio, creatum tunc fuisse populo alimentum, quia Deus in monumentum, servari voluit Homer unam, quod, nullo factore corruptum, ad posteros propagavit miraculi gloriam.* Idemque D. Piscator, Quæstionibus in Exodum cap. 16. quæst. 67. est secutus, his verbis; *Quando hoc dixerit Moses; & quando de manna facta sunt: qua sequuntur hoc versus & duobus sequentibus? Resp. Dixit hoc Moses, & facta illa sunt; eretto jam tabernaculo, exstructaque arca, antequam aservabatur Man & virga Aaronia.* Quod ad lectoris meliorem intelligentiam adjunximus: licet à clarissimo viro, etiam breviter agnoscatur.

Deinde eodem in loco Exod. 16. occasione descriptionis manna, Israëlitis primum datæ, interponitur narratio mandati de mensura Homer, *ex ea, asservanda: & consequens obedientia, in ea asservata: & tamen perspicuum est hanc mannam asservatam, non esse ex ea singulare manna primum data, cuius proximè meminerat Moses, sed ex eadem specie numero alia.* Quid mirum igitur, si descriptionis, primi diei septimi occasione, alium etiam ejusdem speciei diem septimum, ad primi illius memoriam, apud Israëlitas jam sanctificatum, parenthesi utilissima commendet? *Quamobrem secundum nostrum argumentum, adversus varias exceptiones ei objectas, satis stabilitum speramus.*

CAPUT VII.

Tertii argumenti nostri defensio.

Hoc autem, in *Investigatione originis Sabbati* eodem cap. 4. ita à nobis est propositum;

Sect. 40. Tertium vero deducitur, ex verbis, quibus modus Sabbatis, Iudeis, instituit, declaratur. Nam Exod. 16. 23. dicitur; Quies Sabbathum sanctum erit Iehova cras: & vers. 25. Sabbathum hodie Iehova est: & vers. 29. VIDETE, quod Iehova DEDIT VOBIS ILLUD SABBATUM: idcirco DAT VOBIS, die sexto cibum bidus. Et Ezech. 20. 12. SABBATA DEDI EIS, ne essent SIGNUM INTER ME ET IPSOS, ad sciendum, me Iehovam sanctificare ipsos. Et Ex. 31. 13. Nam SIGNUM EST INTER ME ET VOS, per generationes vestras, ad cognoscendum, me Iehovam esse, qui sanctifico vos. Denique Nhem. 9. v. 14. SABBATUM quoque sanctum, NOTUM FECISTI eis: quum praecepta statutaque & leges priciperes, per Mosem servum tuum.

41. Unde ita colligitur; Quod Deus in Sacris literis notum fecisse Iudeis dicitur per Mosem, notumque faciendo, crebro inculcavit, ipsisque se dedisse, emphatica attentionis provocatione premissa, tradit ac repetit, ac dedisse in signum sanctificationis ipsorum; illud non fuit ipsis (ut contenditur) ante celebre ac notum, omnibusque ab origine mundi traditum. Atqui Sabbathum est hujusmodi: ut Mosis & Prophetarum, memoria testimonia demonstrare. Ergo Sabbathum non fuit Iudeis ante celebre ac notum, omnibusque ab origine mundi traditum.

42. Propositio inde firmatur, quod que celebria & nota sunt, illa interdum repetit; sed tam operose, cumque attentionis provocatione inculcari non solent: & que omnibus data sunt communiter, illa cum emphatica distinctione, videte, dedit vobis, & quidem, in lignum sanctificationis ipsorum, non recte convenire apparet.

43. Denique si Sabbathum sanctificatum fuit omnibus, in signum quietis Dei: omnibus etiam fuit signum quod Deus illos sanctificasset, hoc est, ad cultum suis, ita segregasset: atqui non omnibus, sed Iudeis hoc peculiariter tribuitur: Ideoque ad omnes non pertinet.

* Hisce vero, haec responsio opponitur;

Secundo citat omnia loca, in quibus Sabbathum commendatur Israëlitis Exod. 16. &c. ex quibus ita argumentatur; Quod Deus in S. literis &c. ut ante à nobis argumentum est Syllogismo inclusum. Subjicitur autem ei;

Respondeo i. nos non discere Israëlitis ante Sabbathum fuisse celebre & notum: quod in Propositione supponitur. Fasemur enim memoriam illius, primum in variis illis migrationibus, deinde durante captivitate Ägyptiaca, apud plerosque fuisse obliteratam, nec potuisse tum Iudeos, etiam si voluissent, in Sabbathis feriari, & vacare ab operibus servisibus, cum sui juris non essent. Quamvis ergo ab initio sanctificatio illa, facta fuerit & commendata, in familiis etiam priorum observata, non dubitamus tamen, non solum impium mundum & profanagentes, ut omnia alia Dei mandata, sic & Sabbathum profanasse; verum etiam Hebraos, in Ägypto idolatria deditos, partim etiam tyrannide oppressos, morem interrupisse majorum, ac desuetudine illa, dsem Sabbathi ignorasse, donec de eo rursus, Dei nomine, à Mose edocerentur.

Hac clausula sublata, quam nostram non agnoscimus, negamus maiorem. Nec eam probat id, quod subditur; que celebria & nota sunt, illa interdum repetit, sed tam operose, cumque attentionis provocatione inculcari non solent. Nam id prævenimus nostra exceptione. Que enim neglecta fuerunt, & pene obliterata, illa operose postea, cum innovantur, inculcari debent.

Instit. tamen: Illa, inquit, que omnibus data sunt communiter, cum emphatica distinctione, videte, dedit vobis, & quidem in signum sanctificationis ipsorum, non recte convenire apparet: & si omnibus fuit signum quietis Dei, omnibus etiam fuit signum, quod Deus illos sanctificasset ad cultum suum. Atqui non omnibus sed Iudeis, hoc peculiariter tribuitur. Ideoque ad omnes non pertinet.

Respondeo, recte convenire si que olim communiter omnibus data sunt, & per negligentiam omissa aut neglecta, quibusdam postea restuantur & specialiter commendentur. Sic autem se habet in hac materia, ut diximus. Addo etiam, si qua aliquo nomine aut aliqua ratione, erant communia, quibusdam proper alias rationes, aut alios respectus additos, fiant propria.

Id ita factum esse constat in Sabbatho, cuius institutio & sanctificatio, initio finem habebat contemplacionem operum Dei, & memoriam creationis rerum omnium. Hoc erat omnibus commune.

Sed in renovatione institutionis, aliis respectus & aliis significaciones fuerunt additi, que, quod commune fuerat initio, Israëlis fecerunt sacramentale multis modis.

Haec autem significaciones, antea à nobis exposita fuerunt, ratione preteritorum, memoria servissis Ägyptiaca & quietis à servitute. 2. Memoria cessationis pluvie & regni diei Sabbathi, & beneficiorum conservationis manna eo die.

Significatio quietis, & quietis aeternae, potuerunt esse communis: specialius tamen ad Israëlitas pertinebant, proprius luculentioris declarationem. Quibus ritè expensis, per se diffinit argumētum, quia concedimus, aliquid fuisse Hebreos peculiare, sed cum remaneat communis consideratio, Sabbathi religio potius instituti ab initio, sine prajudicio strictioris obligationis, respectu Israëlitarum, ob memoratas causas.

Hactenus adversa responsio, quæ Syllogismi nostri Propositionem, partim quasi alienam: partim ut à vero discrepantem, rejicit. Alienam tamen sententiam, à nobis minime supponi, sed eam quæ à dissentientibus proposita est, sincere memoratam, ex scriptis eorum perspicuum est. Etenim (ut alios hujus rei testes prætereamus) illud ex notissima, clarissimi ac doctissimi auctoris, in *Dissertatione de Sabbatho*, narratione elucescit. Sic enim p. 42. refert; Majorum tamen firmitatis est, quod assertur ex cap. 16. v. 24. Exod. ubi SABBATI, tanquam DIEI, inter Israëlitas CELFBRIS ac NOTI, mentio fit. Quia vero illa de Sabbatho Israëlitus, ante Mosem, celebri ac noto, sententia, disertè, in opposita nobis responsive, rejicitur: ampliori confutatione illius non est opus. Verè enim dictum, Hebraos dsem Sabbathi ignorasse; sed causa tamen ignorantiae illius, frustra, obliterata memorie, sine ullo Sacrarum Literarum documento (quæ nullam antecedentis illius notitiae faciunt mentionem) attribuitur. Atque haec de prima responsionis objecta parte: cui altera, quæ reliqua Propositionis veritatem discutit, ita subjugatur.

Hac clausula sublata, negamus maiorem. Quamobrem? Nec eam (inquit) probat id quod subditur; que celebria & nota sunt, illa interdum repetit, sed tam operose probari, cumque attentionis provocatione, inculcari non solent. Nam id prævenimus nostra exceptione. Que enim neglecta fuerunt, & pene obliterata, illa operose postea, cum innovantur, inculcari solent.

At (inquam) ratio negationis, à scopo aberrare videtur. Quis enim non videat, aliud institui, aliud agi; Nam quæ celebria & nota sunt (de quibus probatio nostra, primam Propositionis partem duntaxat confirmans, expressè loquitur) & quæ neglecta ac pene obliterata, illa non eadem sunt; sed diversa, quæ plurimum inter se dissident: ac proterea quia ista exceptio, à re ipsa, de qua disseritur, aliena est, probatio nem nostram, integratque intactam relinquit.

Prinus ergo Propositionis nostræ membrum adhuc persistere appetat, nimurum; Quod Deus in S. L. notum fecisse Iudeis dicitur per Mosem, notumque faciendo crebro inculcavit, ipsisque tradidisse emphatica attentionis provocatione præmissa tradit ac repetit, illud non fuit ipsis (ut contenditur) celebre ac notum.

Posteriorum verò membrorum est; Quod Deus se Iudeis dedisse, emphatica attentionis provocatione (scilicet, videte,

dedi vobis) ac dedisse in signum sanctificationis ipsorum tradit, illud non fuit omnibus ab origine mundi commune.

Probationis summa est, quod proprium esse Iudeis & commune omnibus hominibus, sint opposita: quæ quum se mutuò tollant, inter se non convenient. Responsio vero objecta hæc est, *Rectè convenire, si que olim communiter omnibus data sunt, & per negligentiam amissa, aut neglecta quibusdam postea restituuntur, & specialiter commendentur. Sic autem se habere in hac materia, ut diximus.*

Dictum quidem agnoscimus: sed nec solidam illius probationem, neque ullum Scripturæ indicium, proferri animadvertisimus: idque ex antecedentibus, constare posse existimamus.

Ac sanè, quum Deus per Mosem, Sabbatum in signum inter se & ipsos tradiderit, ac tam serio commendarit, neque ullum Sabbati neglectum antecedentem, in reliquorum vitiorum exprobatione, memorarit, neque Sabbati ante Mosem, à se ipsis dati, aut à patribus ipsorum observati, mentionem ullam injecerit, quis non videat, Sabbati cultum ipsis non restitutum, sed per Mosem primò, & quidem solis Israëlitum institutum ac datum, prolatis à nobis Scripturæ dicti, doceri?

Sed altera fusior objicitur nobis, proposita quadam distinctione, responsio: cuius summa (ut contrahamus) hæc est; *Sabbati institutionem fuisse quidem communem omnibus, ratione finis generalis, nempe contemplationis operum Dei, & memoria creationis rerum omnium; propriam vero Israëlitum respectu finis specialis, videlicet memoria, 1. quietis ab Aegyptiaca servitute. 2. cessationis pluvia panis cœlestis die Sabbati, & beneficij conservationis manna, eo die. Significationem autem quietis à peccato, & quietis eternæ, potuisse esse communes: specialius tamen ad Israëlitum pertinuisse.*

Verum hæc distinctio, nihil ad rem ipsam pertinere videtur: Nam illustria illa, de dato Iudeis Sabbati privilegio testimonia, (ex quibus argumentum nostrum contextum est)

de Sabbatho ipso (seu quiete diei septimi, ad Dei cultum instituta) loquuntur: non autem de circumstantiis illius, quæ in hac distinctione recensentur. Earum enim nulla fit mentio: neque ullo colore, ex ipsis testimoniosis, contrarium probari posse arbitramur. Quare quod responsione, nobis opposita, concluditur, *Quibus ritè expensis, per se diffinitum argumentum, quia concedimus aliquid fuisse Hebreis peculiare, sed cum remaneat communis consideratio, Sabbati religio ponuit institutum ab initio, sine prejudicio strictioris obligationis, respectu Israëlitarum, ob memoratas causas: illud (inquam) contraria satis ostendit, tertium nostrum argumentum, minimè attingi: quia non à peculiari aliqua circumstantia, sed à certa (ut sic dicam) rei substantia ac forma deducitur. Quis enim non clarè perspiciat, in Scripturæ citatae testimoniosis (unde nostrum constat argumentum) nullum prorsus illarum, quæ obtenduntur, circumstantiarum extare indicium? Quum enim dicitur, Ezech. 20. 12. *Sabbata dedi eis, ut essent signum inter me & ipsos, ad sciendum me Jehovah sanctificare ipsis:* quid aliud quæso, intelligi nomine Sabbatorum potest, quām septimos hebdomadæ dies, ad cessationem ab omni opere servili ad cultum Dei consecratos? hæc enim est Sabbati definitio.*

Ac licet memoria quietis ab Aegyptiaca servitute, Sabbathi à servis etiam observandi sit finis, Sabbathi tamen voce intelligi hoc loco, quanam ratione dicetur? Denique quomodo etiam probabitur, quod memoria cessationis pluviae panis cœlestis die Sabbathi, fuerit Israëlitum Sabbathi finis aut significatio; Perstat igitur immotum nostrum hoc tertium argumentum, Si Sabbathum fuit omnibus institutum, omnibus etiam fuit signum, quod Deus ipsis sanctificasset, hoc est, ad cessationem à peccatis, & ad cultum suum segregasset: atqui non omnibus, sed solis Israëlitum fuit signum, quod Deus ipsis sanctificasset, hoc est, ad cessationem à peccatis & ad cultum suum segregasset: ut præmissa S. Scripturæ loca indicant: ergo Sabbathum non omnibus, sed solis Israëlitum fuit institutum. Hæc pro argumento tertio.

C A P U T VIII.

Quarti argumenti nostri defensio.

Quare ad quarti nostri argumenti repetitionem, & oppositionem responsum, ejusque examen, pergemus. Ac prius ita à nobis fuit propositum;

Sect. 44. Quartum argumentum, sententia illa Deut. 5. 2. 3. Deus noster pepigit nobiscum fædus in Choreb, non cum patribus nostris pepigit Iehova fædus illud; sed nobiscum, qui ipsi hic hodie omnes sumus vivi: suppediat hujusmodi.

Quod Deus cum Israëlitis, non cum patribus ipsorum pepigit, illud non est institutum ab origine mundi: fædus legis decalogi, est hujusmodi: ut proposita Mosis sententia, & exposito illius v. 12. & 15. & 23. ad 29. & c. 4. II. & 13. ostendit: ergo fædus Legis Decalogi, non est ab origine mundi institutum.

45. Quum autem de nullis Decalogi preceptis, prater quartum de Sabbatho, vere dici possit, quod patribus non sint tradita (quia citra controversiam, sunt juris natura communis, ut etiam Tertullianus adversus Iudaos cap. 2. egregie demonstrat) sequitur ratione quarti precepti intelligendum: non simpliciter quidem, sed pars illius ceremonialis ratione.

46. Veruntamen bifariam evadere posse, dissentientes videntur, nempe, ut Ellipsis, in Mosis sententia constituantur duplex. Prima quidem ut hac verba: Non cum Patribus nostris pepigit Iehova fædus illud, accipiantur, non absolute, sed comparate: hoc est, non eo modo, exaratis tabulis, & signis horrendis. Verum sine justa causa (qua hic docit) ab integra propriaque orationis forma, ad Ellipsis configere, cum recta ac probata interpretandi norma, pugnat.

Deinde Ellipsis ista, huic loco non quadrat. Nec enim hec modi diversæ circumstantia, pacti essentiam vel auges vel minus.

47. Præterea, num minus est, quod Deus Abraham, tanquam benignus pater cœlestis apparuit Gen. 17. 1. dicens; Ego sum Deus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus: quām quod tanquam tremendus index Israëlitum idem

paſtum, seu legem justitia promulgavit? An majus etiam est, quod Legem Israëlitum datam, tabulis duabus lapideis inscripsit; quām quod eandem menti & cordi Abrahami Gen. 18. v. 19. (quod tamen Israëlitum minimum datum, à Mose Deut. 29. 4. afferitur) impressit?

48. Verum quid opus est multis? doctissimus Calvinus in Gallicis suis ad Deuteronomium concionibus à prima illa expositione, & Ellipsis, à se prius posita recedens, alteram substituit, quam veram ac genuinam esse, verbis expensis, statuit. Nempe, ut patrum voce, hoc loco non prisci patriarcha intelligantur, qui ante Mose fuerant; sed proximi: qui legem, quām primum promulgaretur, audierant, & longa, quadraginta annorum, oberratione, in deserto perierant. Deinde diversam, à prima, Ellipsis ponit hujusmodi; Non cum patribus: hoc est, non cum patribus tantum.

49. Sed quanam necessaria ratione Ellipsis gemina probabitur, qua, pro negatione illa; Non cum patribus nostris, sed nobiscum, affirmatio hæc substituitur, Non cum patribus nostris, tantum, sed etiam nobiscum: hoc est, & cum patribus nostris, & nobiscum?

50. Deinde si patres nostri, proximi intellegentur, propria effet ad populum præsentem, tanquam filios, relatio: sed proprie de Mose loquente & Iosua, & Calebo, quomodo dicetur? Verum est synecdoche; patres nostri, hoc est ferè omnium nostrum, quorsum quo, hæc sententia, spectabit? An ignorare poterant, Deum non solum, cum patribus ipsorum, sed etiam cum ipsis fædus pepigisse? quum ipsi non minus presentes fuissent, in lege promulganda, quam patres, ut Moses, hoc ipso in loco, aperte affirmat Deut. 5. 3. 4. 5.

51. Quare ex hisce satis (uti existimo) appareat, horum Israëlitarum patres (ut passim in eodem libro Mosis Deut. 1. 8. 11. 21. 35. & 4. 1. 31. 37. &c.) intelligi Patriarchas, in primis Abramum, Isaacum, Jacobum. Deinde fædus illud cum iis, non pepigisse

secundum quid, ratione partis: quod videlicet quamvis legem charitatis ius imperasset, mandatum tamen de Sabbatho, & ceremoniis eo comprehensis, non dederat, sed posteris ipsorum Israëlitis, quos alloquitur Moses.

52. In quo argumento præluxit nobis Eusebius, de demonstratione Euangelica c. 6. Idcirco (inquit) illi testimonium exhibetur, quod præcepta & mandata, & ceremonias, & quæ in legibus posita sunt Dei, ante Mosis constitutionem servaverit. Dicit igitur ad Isaac, is qui oracula illa reddebat Deus; Et dabo semini tuo omnem terram hanc: & benedicatur, in semine tuo, omnes gentes terra, eo quod obedierit Abrahamus pater tuus voci mea, & custodierit præcepta, & mandata mea, & ceremonias meas, & quæ in legibus meis posita sunt, (Gen. 26. 4. 5.) Erant enim etiam ante Mosis Legem, mandata Dei alia, & ceremonie, non similia iis quæ à Mose tradita sunt: legesque alie, ac præcepta Domini per qua illi justitiam adepti sunt. Porro quod non eadem essent, cum his quæ per Mose, in legibus posita sunt, Moses ipse perspicue demonstrat, ubi ait ad populum; Audi Israël, justifications & judicia, quacunque ego loquor, in auribus vestris in die hac; & discetis ea & servabitis ut ea faciatis. Dominus Deus noster, condidit vobis in Choreb testamentum, NEUTIQUAM PATRIBUS VESTRIS CONDIDIT Dominus testamentum hoc, sed vobis. Et sane specta, ut plane dicit Testamentum HOC, propterea quod non idem illud patribus eorum constituit. Quod si ABSOLUTA non datum esse patribus eorum Test. dixisset, in mendacium sanè illi recidisset oratio. Datum est igitur Abraha Testamentum, datum est etiam Noa, sicut sacra testantur oracula. Atque idcirco cum adjunctione dixit, non HOC datum esse patribus eorum. Hactenus argumentum nostri 4. tractatio: opposita vero responsio hæc est;

Tertio, Argumentatur à sententia illa Dent. 5.2. & 3. Deus noster pepigit nobiscum in Choreb, non cum patribus nostris pepigit fœdus illud, sed nobiscum qui hic hodie omnes sumus vivi. Quod Deus, ait, cum Israëlitis, non cum patribus eorum, pepigit, illud non est institutum ab origine mundi: fœdus legis Decalogi est hujusmodi: ergo fœdus Decalogi non est ab origine mundi institutum. Per fœdus autem Decalogi, vult intelligi mandatum de Sabbatho servando, quia fateatur alia Decalogi mandata, patribus fuisse tradita, cum fuerint legis natura.

Resp. Fœderis nomen accipi, vel de ipsis fœderis substantia, vel de ratione & modo promulgationis. Si de prima intelligatur, negamus id voluisse Israëlitas, fœdus aliud instum, cum ipsis fuisse, quam cum patribus eorum. Si de modo, ratione promulgationis & quibusdam circumstantiis additis, concedimus Deum inservisse fœdus cum iis, quod non inserat cum patribus eorum. Sed hoc nihil facit ad Sabbathum.

Nec verum est, Hebreos id dicentes, respexisse tantum ad Decalogram, quia meminit Moses in prefatione, testificationum, statutorum, & judiciorum, ei postea repetat legem Decalogi.

Deinde quanam ratio persuadere potest, Hebreos cum de patre illo loquantur, de solo Sabbatho eaque parte, qua ceremonialis est, intellexisse, ut vult objectio? Id enim supponitur, non probatur.

Ait, inquit, catena qua sunt in Decalogo, talia sunt de quibus dici non possit, quod patribus eorum non sunt tradita. Ita est, & idem dicimus de Sabbatho: nec dicit Moses, hec non fuisse patribus tradita; sed Deum non pepigisse fœdus illud cum patribus, nempe quomodo immediate explicat: facie ad faciem locutus est vobis in monte illo vobis: è medio ignis: ego stabam inter vos & Jehovah tempore illo. Non ita pepigerat Deus ante cum patribus.

Hanc ellipson non potest rejicere, quin similes peno innumeratas in eadem materia rejicendo, Scripturam involvatas contradictionibus.

Nec valet objectio; An minus est, quod Deus Abrahamo, tanquam benignus pater, ccelitus apparuit, &c. quam quod tanquam tremendus Judex Israëlitis idem pactum seu legem justitiae promulgavit?

Nam his verbis, seipsum refellit: cum idem pactum dicat à benigno patre Abrahamo propositum, & à tremendo ju-

dice Israëlitis. Ergo idem & non idem. Idem substantia, non idem administrandi modo. Quid hoc ad Sabbathum? Deinde non queritur de eo, quod vel magis, vel minus est; sed de eo, vel dissimili.

Nequo propterea, pro negatione, affirmationem substantiam; Non cum patribus nostris tantum, sed nobiscum: quia retinemus negationem, quod Deus non patens est ex nos patribus in Horeb, sed cum filiis.

Ergo dedit Sabbathum filiis, quod patribus non dederat; id quomodo sequatur, viderit; quamvis concedere possimus, filii dedisse Sabbathum, quomodo patribus non dederat, quia causas alias addidit & significaciones, quia illud rigidius sanctius, & exactius voluit observari. Facile enim concedo, primam illam constitutionem instio factam non ita rigide à Deo fuisse exactam, que causa fuit cur, in illius observatione, non usitata veritas fuerint majores: quam postea Deus, tot significacionibus, & sanctionibus addidit, à populo suo exegit.

Addo præterea, ad pactum Dei, in Horeb sanctum, pertinere ea, quæ vers. 37. memorat Moses, præcepta nempe statuta & judicia; in quibus circumcisionis præceptum, mandatum & immundorum animalium discriminem, sacrificiorum ritus & leges &c. quorum nulla, antea fuisse patribus vetergnita, vel tradita, nemo diceret. Nutras igitur multis modis, tertium illud argumentum.

Nec illud fulcit autoritas Eusebii lib. I. de demonst. Euang. cap. 6. ubi dicit? Quæ ante Mosis legem fuerunt mandata & ceremonie, non similia fuisse iis quæ à Mose tradita sunt, probareque non eadem fuisse ex hoc Deuteronomio loco.

Si enim id absolute intelligatur, falsum esse ne ipse quidem D. Gomarus negabit, cum non aliud Sacramentum circumcisionis datum fuerit, non alia prohibitus sanguinis & suffocari, non alia sacrificiorum substantia &c. Ergo Eusebii verba sunt explicanda, ex iis quæ antea à nobis dicta sunt; secundum quid, non absolute. Hæc ad quartum (quod vocat tertium) nostrum argumentum responsio: quæ licet non nihil intricior videatur, pressis tamen vestigiis examen illius instituere conabimur.

Primum ait; per fœdus autem decalogi, vult intelligi mandatum de Sabbatho servandum: imò vero, per fœdus decalogi, ipsum Decalogram, Moset secuti intelligimus, sed secundum quid, ratione præcepti de Sabbatho ceremoniali: non autem simpliciter, quod reliqua Decalogi imperata, patribus (citra ullam controversiam) etiam sunt tradita, ut sectio 4. 4. disertè à nobis explicatum. Ideoque novam, fœderis Dei, significationem minimè tribuimus.

Deinde in response præmittitur, fœderis nomen accipi, vel de ipsis fœderis substantia, vel de ratione & modo promulgationis: sed ea distinctio quasi certa ac confessa, sine ulla probatione, fundamenti loco subternitur: quæ tamen confirmationem requirit. Nam fœdus accipi pro modo promulgationis quomodo constabit? Quare, infirmo hoc fundamento innixa responsio, perstare non potest.

At rursus excipitur; Nec verum est, Hebreos id dicentes respexisse tantum ad decalogram, quia meminit Moses in prefatione, testificationum, statutorum & judiciorum: ei postea repetat legem Decalogi.

Verum negatur consequentia: licet enim in prefatione (quæ extat Deut. 4. 45.) dicatur; Hec sunt testimonia, statuta, atque judicia, que elocutus est Moses ad filios Israëlis, inde tamen non sequitur; ergo quum postea fœderis meminit, non tantum intelligit decalogram. Hæc enim inter se non pugnant, sed probè consentiunt: ut etiam series orationis ostendit. Quoniam ut horum trium antecedit propositione; sic apta ratione explicatio corundem, initio à testimoniis ducto succedit. Ea enim vox legem Decalogi (ut etiam Deut. 31. v. 18. tabula testimoniis, hoc est Decalogi dictæ) designat. Quam cap. 5. 2. fœderis cum Israëlitis pæcti nomine, tantum intelligere, sequentia indicant: unde hæc demonstratio præmanat.

Fœdus quod hæc Moses intelligit, est id quod Deus in monte è medio ignis facie ad faciem Israëlitis audientibus est elocutus, ut v. 3. & 4. traditur: atqui nihil præter legem Decalogi in monte è medio ignis, Israëlitis audientibus Deus est

est elocutus: ut disertè v. 22. testatur; *Hec verba locutus est Jehova, ad totam congregationem vestram, in monte ē medio ignis nubis & caliginis voce magna, & NON ADDIDIT, inscripsitque ea duabus tabulis lapideis ac dedit mihi. Ergo nihil praefer decalogi legem est fædus quod Moses hic intelligit.*

Cui illustris, ex antecedente c. 4. in eadem re expolita, confirmatio accedit. Nam v. 12. & 13. ait; *Et Jehovah locutus est ad vos ē medio ignis, vocem verborum vos audivitis &c. & indicavit vobis fædus suum, quod præcepit vobis facere decem verba, & inscripsit ea duabus tabulis lapideis.* En disertam fœderis illius, de sola Lege Decalogi, expositionem. Cui deinde proximo v. 13. distinctè subjicit; *Et mihi præcepit Jehovah, illo tempore, ut docerem vos statuta (id est ceremonias) & judicia, ut faciatis ea.* Quomodo inter fœdus & statuta ac judicia discrimen hoc notat; quod illud, ipsemet Deus, Israëlitis audientibus, proposuit: hæc verò postea, ministerio Mosis, quod attoniti horrenda fœderis promulgatione, loco sermonis ipsius Dei, flagitarunt, ut c. 5. inde à v. 23. (in primis verò, v. 27, 28. & 31.) expreßè docetur. Atque ita nostræ assertionis (qua fœderis voce, hoc loco solum Decalogum intelligi, diximus) veritatem satis perspicuam at' itratur. Id quod à Sabbati ceremonialis, patribus minime traditi, probatione, non esse alienum, ex antecedentibus constat.

Sed objicitur deinde; *Quenam ratio suadere potest, Hebreos quum de pacto illo loquuntur, de solo Sabbatho, eaque parte qua ceremonialis est, intellexisse?* Id enim supponitur, non probatur. At, inquam, quum ea Deut. 5. v. 2. & 3. (de quibus inter nos disceptatur) non Israëlitarum seu Hebræorum, sed Mosis, ad eos loquentis, sint verba, quomodo iis jam tertio in responsione objecta tribuantur, assequi nequimus.

Ad rem verò quod attinet, ratio queritur, quæ tamen ob oculos sectione 45. à nobis est proposita. Quum enim Moses, fœdus Decalogi, cum Israëlitis, non cum patribus ipsorum pactum, verè afferat: verum autem esse non possit, nisi ratione mandati de Sabbatho ceremoniali intelligatur (quia reliqua omnia, utpote juris naturæ, fuetunt omnibus communia) necessariò sequitur, id ratione mandati de Sabbatho ceremoniali esse intelligendum. Ideoque quod probandum erat, non supponitur, sed revera probatur.

At excipitur præterea; *Mosen non dicere, hec non fuisse patribus tradita, sed Deum non pepigisse fædus illud cum patribus: nempe quomodo immediatè explicat, facie ad faciem locutus est vobis Jehovah in monte illo vobiscum, ē medio ignis: ego stabam inter vos & Jehovah tempore illo. Non sta pepigerat antea cum patribus.* Verùm quum jam supra sit demonstratum, fœderis voce, ipsum Decalogum à Mose distinctè intelligi: inde appetet, fœdus pacisci & Decalogum tradere, seu decem verba eloqui: & præcipere Israëlitis, idem designare ut cap. 4. à Mose declaratum; *Jehova allocurus est vos, &c. & indicavit vobis fædus suum, quod præcepit vobis decem verba &c.*

Quod autem, ellipsis hoc loco esse, dicitur: & immediatè illis verbis, facie ad faciem &c. explicari, negatur. Nulla enim ellipsis est admittenda, nisi quum solida ratio evicerit: alioqui nihil tam verum, quin ellipsis alicujus obtentu corrumpi queat. Nulla autem talis ratio hanc ellipsis evincit. Nam supponitur, verbis immediate sequentibus id explicari, sed nulla prorsus ratione demonstrari animadvertisimus. Neque aliò hæc Mosis verba & sequentia pertinere res ipsa ostendit, quam ut discriminem promulgationis, fœderis decalogi, & statutorum ac judiciorum, & causa discriminis declaretur. Nam vers. 1. ostenditur hæc per Moseum tradita: illud verò vers. 4. ab ipsomet Deo. Causa verò discriminis hujus plenius explicatur, nempe Israëlitarum (ob terrorem, ex horrenda specie ac voce Dei, conceptum vers. 24. & 25.) petitio, ut per Moseum reliqua cognoscerent, v. 27. Deinde quum promulgationis fœderis modus sit accidentis illius, quod ad ipsum fœdus non pertinet: causa justa esse, qui potest, ut *hoc fædus cum patribus non esse pactum dicatur?* Alioqui quid vetat, quo minus eadem ratione dicamus Deum non pepigisse cum Abrahamo fœdus circumcisionis, Genes. 17. quia non eodem modo, quo Israëlitis promulgavit?

Imo inde etiam consequetur, quum tabula fœderis secunda Deut. 10. sunt traditæ, fœdus Decalogi Israëlitis ante non fuisse traditum, vel non esse iterum traditum: quia modus promulgationis, Deut. 5. & 10. est diversus.

Quod autem objicitur; *Hanc ellipsis, non potest rejicere, quin similes pene innumeræ, in eadem materia rejiciendo, Scripturam involvunt contradictionibus: illud dicitur quidem: sed hac rejectione, contradictionem ullam involvi, nulla ratione demonstratur.*

Porrò quæ sectione 47. à nobis sunt proposita, confutare aggreditur; *Nec, inquit, valet objectio;* Anminus est, quod Deus Abrahamo, tanquam benignus pater cœlitus apparuit &c. quād quod tanquam tremens judex, idem pactum seu legem justitiae promulgavit? *Nam his verbis seipsum refellit; cum idem pactum dicat à benigno patre Abrahamo propositum & à tremendo judge Israëlitis. Ergo idem, & non idem. Idem substantia, non idem administrando modo.*

*At, inquam, meipsum his verbis minimè refello: quia error elenchi se prodit: dum illa quasi oppositâ statuuntur, quæ probè inter se consentiunt, idem pactum, & non idem pactum, nempe non *ā* *ā* *ā*, sed *ā* *ā*, non secundum idem, sed secundum aliud: seu ratione non ejusdem sed diversæ partis, ut sectione 45. exposuimus: non idem scilicet ratione quarti præcepti & quidem de Sabbatho ceremoniali: idem, ratione reliquorum omnium: quæ juris naturæ, coque communia Israëlitis & eorum patribus.*

Quod autem subjicit; idem substantia, non idem administrando modo; illud jam ante confutatum pluribus, & rectè doctissimus Calvinus, ab ea prius posita explicatione atque ellipsi, recessit: ut sect. 48. ostendimus.

Præterea objicitur; *Deinde non queritur, de eo quod vel majus vel minus est, sed de eodem vel dissimili: sed frustra. Nec enim sectione 47. (cujus sententia ante posita excutitur) aliud agimus, quam ut anticipatione quadam, occurramus iis, qui exponunt fœdus decalogi cum patribus non esse initum, propterea, quod excellentiori quadam modo cum Israëlitis pactum. Ideoque non temere quid vel majus vel minus sit, examinavimus.*

Subiectum postea in objecta response; *Neque propterea, pro negatione affirmationem substituimus, Non cum patribus nostris tantum, sed nobiscum: quia retinuimus negationem, quod Deus non pactus est cum patribus in Horeb, sed cum filiis.* Esto: neque enim id à nobis, adversus primam D. Calvini ellipsis (à qua deinde recessit) sed adversus secundam, rectissimè objectum est. *Quod autem excipitur; Ergo dedit Sabbathum, quod patribus non dederat; id quomodo sequatur, viderit: imo qua ratione id à nobis sectione 45. sit probatum, attentos lectores perspicue satis vidisse, & ex antedictis visuros minimè dubitamus.*

Deinde quod ait; *Quamvis concedere possimus filiis dedit Sabbathum, Q'OMODO patribus non dederat.* Atqui non de modo dandi sed de Sabbatho dato, quæstio est, An patribus etiam mandatum sit, ut septimus hebdomadæ dies, cessationi ab operibus & ad cultum Dei consecraretur, nec ne? non verò, an promulgandi modus fuerit diversus: alioqui circumcisio Israëlitis imperata, non fuisse Abrahamo antè mandata, quia modus utrimque diversus: Israëlitis enim mediata per Moseum extra terram promissa, Levit. 12. 3. Abrahamo verò immediatè per ipsummet Deum, in terra promissa, Genes. 17. vers. 1. & 10.

Deinde Euangelium alio modo Apostolis & per Apostolos Judæis, alio nobis traditum: illis, revelatione Spiritus Sancti extraordinaria ac miraculosa; nobis verò, institutione ordinaria: an ergo propterea Euangelium utrumque aliud: & Apostolis ac Judæis non traditum, ob maximam modi promulgationis diversitatem? Denique quum Sabbathum Israëlitis secundis tabulis sit traditum, Deut. 10. 4. an dici rectè potest primis fœderis tabulis, quia modus diversus, non fuisse traditum. Modus enim traditionis primarum tabularum fuit præcedente Dei apparitione, *qua facie ad faciem populo locutus est, ē medio ignis,* Deut. 5. 4. & 10. 4. qui modus secundis tabulis omnino defuit, Deut. 10. v. 4. 5.

Quare

Quare accidens modi diversitas rem non tollit.

Præterea excipitur; *Ad pactum Dei, in Horeb sancitum, pertinere ea, que vers. 37. memorat Moses, præcepta nempe, statuta, & judicia: sed contrarium jam antè demonstravimus; pactum illud Dei, Deut. 5. 3. de quo agimus, à statutis & judiciis, à Mose disertè distingui.*

Quamobrem quartum nostrum argumentum (quod tertium vocat) non nutare multis modis, sed variè impeditum, firmum nihilominus perdurare, arbitramur.

Denique quia sectione 52. Eusebii sententiam, nostro argumento prælucentem expressimus (qua ait, erant etiam ante Moys leges, mandata Dei alia, & ceremonia, non similia iis qua a Mose tradita sunt, idque ex Deut. 5. probat,) idcirco objicitur, id, Eusebii auctoritate, non fulciri. Ratio autem adseritur; Si enim id absolute intelligatur falsum esse, ne ipse quidem D. Gomarus negaverit: ergo Eusebii verba sunt explicanda ex iis, que antè à nobis dicta sunt, secundum quid, non absolute.

At, inquam, hac responsione primò sententiam nostram

non infirmari, sed disertè confirmari, appetet: nimirum fœdus hoc Deicūm Israëlitis, secundum quid (hoc est, secundum aliquam illius partem seu ratione aliquis p̄ce gr̄i, quod fœderis hujus materia est) non esse initum:

Deinde nonne etiam contradic̄io quædam videtur, quæ dicit Eusebii verba, explicanda, ex iis que antè à nobis dicta sunt, secundum quid non absolute? contrarium enim multis contendit objecta responsio, idem fœdus substantia, non secundum administrandi modo, quem exponi contendit iis Moses verbis; Facie ad faciem in monte illo, è medio ignis vobis locutus est Iehova.

Atqui si pactum substantia omnino (uti censet) fit idem, non idem administrandi modo: ergo verum non est, secundum quid (quod nihil aliud significat, quam secundum substantia seu subjecti partem non esse idem:) & vice versa cum secundum quid fœdus Dei cum Israëlitis initum, nota esse idem agnoscatur: siquitur etiam ratione partis substantia illius, non esse idem. Quoniam modus fœderis administrandi, non est pars illius, sed accidens.

C A P U T N O N U M.

Quinti argumenti nostri defensio.

Quare probato satis (uti existimamus) argumento quarto, ad postremum procedemus: quod ita à nobis est descriptum;

Sect. 53. Quintum porrò argumentum est: *Si septimi dies quies, omnibus ab origine mundi hominibus, fuisset instituta, non autem solus Israëlitis tempore Mosis, Deus non solos Israëlitas, ob neglectum illius, sed etiam Gentiles (alicubi saltem) eadem de causa reprehendisset: atqui Deus solos Israëlitas, frequentissime ob Sabbathum violatum reprehendit: Gentiles vero non sicut: ergo septimi dies quies, omnibus ab origine mundi hominibus, non est instituta.*

54. Propositio inde patet: quod reliquorum omnium præceptorum (exceptio quarto de diei septimi quiete observanda) violatio in Gentibus non minus quam in Israëlitis reprehendetur passim, & gravissima pena, eo nomine inflicta aut infligenda, denuntiantur: ut Israëlite redderentur cauiores, & ab iniuriatione eorum, averterentur.

55. Ac propriea, si Sabbathi quies iis fuisset etiam instituta atque observanda, neglectum illius, & paenam, Sac. Lit. similiter (alicubi saltem) expressissent, quum ne derisionem quidem Sabbathi, à Judais observatis reticuerint. Quo pertinet illud Lamentationum Jeremia c. 1. 7. viderunt eam hostes, & deriserunt Sabbathi ejus: ut Hieronymus recte vertit, & Calvinus consentaneè exponit.

56. Quo etiam pertinet illud Theodoreti, Ezech. 20. Rursus hic quoque Sabbathorum mentionem fecit, neque eacum alicuius justificationibus coniuncta, &c. Neque enim hac, ut ille, usum conciliant, sed quendam peculiarem reipublica administranda characterem, continent. Illud enim; Non mæchaberis, non occides, non furaberis, & alia cum his conjuncta, alios quoque homines natura lex edocuit: at Sabbathi observandi, non natura, magistra, sed latus legis. In alis igitur cum aliis communione juncti: in observatione Sabbathi propriam quandam videbantur habere rempublicam.

Huic contra argumento hæc opponitur à Clarissimo viro (qui quartum vocat) responsio; *Quarum argumentum non est majoris ponderis; Si septimi dies quies, omnibus ab origine mundi hominibus, fuisset instituta, non autem solis Israëlitis tempore Mosis, Deus non solos Israëlitas, ob neglectum illius, sed etiam Gentiles (alicubi saltem) eadem de causa reprehendisset: at Deus Israëlitas sepe, ob præceptum hoc violatum reprehendit.*

Respondeo, aliam esse rationem Sabbathi, aliam præceptorum legis reliquorum: quia legem Sabbathi, qua tale, agnoscimus esse positivam, non naturalem. Cum igitur Deus in Gentibus multa haberet, qua reprehenderet & puniret, adversus legem naturalem perpetrata, non mirum est, si istem non intenderit, de non observato Sabbatho, cuius ignorabant sanctionem.

At de Israëlitis alia ratio est, postquam ipsi repetita fuisse instituto, eaque sancta non solum minis, sed confirmata significationibus: ita ut quod antea fuerat tantum memoriae creationis, factum illis fuerit signum speciale fœderis, quo referatur quod à Theodoreto dictum est, Judæos in observatione Sabbathi, propriam quandam viosuisse habere rempublicam. Alioqui Theodoreetus agnoscit; Deum benedicendo septime dies post opera sex dierum, demonstrasse, quod illum deum non nullum putarit ad creandum, sed ad quietem accommodandum statuisse. Quæst. in Genes. 21. ubi septimi dies benedictionem, in eo constituit quod significationem habuerit, omnia opera creationis perfecta esse, & in eis nihil desiderari. Hæc tenus ad quintum nostrum (quod quartum hic vocatur) argumentum responsio. Quare reliquum est, ut ad examen illius accedamus.

Ea autem propositionis, Syllogismi nostri, confirmationem elevare eo obtentu conatur, quod alia Sabbathi, alia reliquorum præceptorum sit ratio: legem Sabbathi, quatale, positivam: reliquias vero, naturales. Atqui illud, eam, quæ hæc spectanda, convenientiam non tollit. Nam lex Dei, non solum naturalis, sed etiam positiva, quæ ab origine mundi omnibus hominibus data, ab omnibus etiam hominibus, ob legislatoris Dei imperium ac justitiam, est observanda: & neglectus illius, justam reprehensionem ac paenam, similiter meretur. Quare quum legis naturalis transgressio, in Gentibus profanis tam copiosa, ac tortes in S. Lit. reprehensione & paenæ denuntiatione gravissima, traducatur; an credibile est, Deum sapientissimum ac justissimum (si Sabbathi quies omnibus fuisset observanda) nullibi violationem perpetuam in Gentibus, sed in solis Israëlitis, reprehensurum?

Nam quamvis (ut objicitur) Deus in gentibus multa habet, qua reprehenderet, & puniret, adversus Legem naturalem perpetrata; an propterea legis ab origine mundi ut contenditur universos homines obstringentis violationem, omnino intactam reliquisset? Neque ea justa est (uti objicitur) reprehensionis omnino omisso ratio, quod observandi Sabbathi sanctionem ignorabant.

Etsi enim quædam legis divinae, omnes obstringentis, ignorantia, transgressionis illius culpam, comparate immixtum: eam tamen non tollit, neque à reprehensione eximit: ut legis divinae sanctitas ac justitia requirit. Deinde quum videamus Sac. Lit. impia Gentilium festa, graviter reprehendi, an festi Sabbathi sancti neglectum, si iis quoque fuisset observandum, constanti silentio dissimulasset, neque ullam etiam debitæ observationis fecissent mentionem? Præterea quum Gentiles, communis ferè vitio ac convitio, quietis Sabbathi observationem Judæis exprobarint, an Sabbathum

iis ignotum fuit? & si ad eos quoque pertinuisset, nonne id ex Judæis sese adversus ipsos defendantibus didicissent, idemque similiter derisissent? Rursus quum Deus quietis Sabbati observatae derisionem, in Gentibus accusarit: an quietem illam neglectam (si ad eos etiam pertinuisset) in ipsis nullibi reprehendisset?

Adhac si Sabbati quies, fuisset memoriale creationis, tam Gentibus quam Israëlitis mandatum, nonne utrique violati hujus memorialis nomine, fuissent reprehensi, quum eo modo, in primarium religionis de Deo creatore fundatum, impegiissent?

Quæ gravis culpa, et si in Israëlitis major, non propterea tamen in Gentibus reprehensionem omnem sustulisset: qui perpetuo hoc Sabbati neglectu, à Judæis (ut à Theodoreto recte dictum ostendimus) fuerunt separati.

Denique cum Tyriis (restauratis jam, per Nehemiam, Jerosolymis) afferrent pisces & omnes res venales, quas vendebant ipso Sabbato Judæis, & quidem Jerosolymis, Neh. 13. 30. si illi, ad quietis Sabbati observationem, fuissent communici cum Judæis lege divinitus obstricti, nonne à viro sanctissi-

mo fuissent duplicitis pollutionis criminis reprehensi. Primo quidem, quod in seipsum, operibus vetitis Sabbatho exercendis, peccarent: deinde quod per Iudeos Sabbathum profanarent, dum iis, ad emptionem (eoque ad similem quietis sacræ violationem) essent auctores. Veruntamen prius in Tyriis non accusat, sed in solis Judæis: posterius vero in Tyriis graviter increpat ac comminatione adjuncta compescit, Neh. 13. 17, 18, 19, 20. Atque hactenus ultimi nostri argumenti defensio.

Quamobrem (ut finem faciamus) quum Sabbati à mundi creatione institutio solida è Sac. Lit. probatione destituatur (ut ex trium illorum, quæ præcipua censentur, argumentorum solutione, apparet) & reliquæ aliquot rationes, à nobis prolatæ, contrarium rectè demonstrent (ut, ex eorum quæ objiciuntur examine, constare potest) inde concludimus, *Eam de Sabbati, à mundo creata, institutione sententiam, veritatem Scriptura minus consentire.*

Quæ enim adversus Pererium (& Tostatum quem hic sequitur) atque Loëum disceptantur, non attingemus; quia graviora argumenta secuti sumus: in quibus acquiescimus.

C A P U T D E C I M U M.

C O R O L L A R I U M , De nominis Diei Dominicæ significatione.

Quia vero in altera de Sabbatho quæstione (*An nimis saltem unus quis dies, in unaquaque septimana, in orbem recurrens septimus, ex quarti precepti vi, Christianis, ad quietem ab operibus & ad publicum Dei cultum, necessario sit observandus?*) à clarissimo viro (non minus quam à nobis) negatio illius adfertur, atque eruditè omnino confirmatur, perquam lubenter cognovimus. Quemadmodum etiam quod diei dominicæ ad publicum Dei cultum institutionem, similiter non à Christo neque ab Apostolis, sed ab Ecclesia, recta ratione, habere originem demonstrat. De quibus etiam clarissimi ac doctiss. D. Pridaux, in Oratione de Sabbatho, confessionem extare, eodem indicio lubenter intelleximus: et si eam Orationem videndi felicitas nondum contigerit.

Quod autem de significatione diei Dominicæ, Apoc. 1. 10. non eadem inter nos sit sententia, ea discrepantia exigui est momenti: quia in re ipsa est consensus; quod inde probari non possit, diei Dominicæ institutionem à Christo aut ab Apostolis ortam. Hoc tantum interest, quod ibidem ea voce pro die apparitionis illius Domini accepta, non una tantum sed dupli ratione objectum argumentum à nobis diluatur, quod & antecedens & consequentia negetur: ut ex investigatione nostra capit. vi. sect. 33. & sequentibus appareat.

Ideoque ut dicta nostra paucis illustrentur: quid à clarissimo viro desideretur, expéndere conabimur. Sic autem in eodem Opere p. 191. primo ait; *De significatione etiam Dominicæ diei controvertitur: qui pro die adventus, sive apparitionis sæpe accipitur.*

Quaratio, et si non mihi sufficere videatur, ad rejiciendam communem interpretationem, & facile concedam diem Dominicam eam significare, qua Dominus resurrexit; non tamen necessario sequitur, eam fuisse publico catu destinatam, minus auctor, id divina & necessaria ordinatione, factum fuisse.

Quibus verbis, de diei Dominicæ institutione, eadem internos explicatio appetit: de nominis vero illius Apoc. 1. 10. significatione, rationem nostram minus probari declaratur: sed magis vero consentanea (ut existimamus) videbitur, si plenius, ut à nobis factum est, proponatur. Sic enim Investig. nostræ c. vi. sect. 33. describitur; *Certum non est (quod quasi certum statuitur) diem Dominicum Apostolo denotare diem resurrectionis Domini, seu primum hebdomade; quod talis significatio NUSQUAM ALIBI in Sac. Lit. occurrit; OSUS enim Scriptura PERPETUUS est, ut dies Domini (qui, notissimo Hebraismo, nihil aliud est, quam dies Dominicus) diem adventus seu apparitionis Domini, significet.*

Quare quum USUS Scripturæ PERPETUUS (nondico, saepe, ut objicitur) sit talis, eaque significatio narrationis, Apoc. 1. circumstantiis egregie conveniat (ut pluribus in Investigatione, c. vi. à nobis probatum) nulla justa appetatio cur insolentem Sacris Literis significationem inferamus.

Etsi enim ea diei Dominicæ, pro primo die septimanæ, significatio à priscis theologis hoc loco probetur, quam lubricum tamen inde petatur Argumentum, eorundem de Paschatis festo (ut alia quæ à Socrate copiosè tradita, in Investig. Appendix retulimus, omittamus) temere Apostolis adscripta supersticio, demonstrat.

Sed aliud præterea à nobis, quasi minus verisimile, prolatum excipitur, sed an merito, ex utriusque dictis inter se collatis atque expensis, dignosci poterit. Ratio quidem nostra est hujusmodi sect. 39. *Ac sanè, si diei Dominicæ, pro die resurrectionis Domini, seu primo hebdomadis, appellatio ab Apostolis promanaasset, eaque in Ecclesia omnino fuisset recepta; an credibile est, posuisse fieri ut Justinus Martyr, antiquissimus, atque incorruptus scriptor, eâ (in accurata rituum illius descriptione) omisæ, Solis diem, aut unam Sabbatorum, aut primam hebdomadis tantummodo nominaret?* Quemadmodum, in *Apologia pro Christianis*, ait; Solis autem die, communiter omnes conventum agimus: quandoquidem is primus dies, quo Deus tenebris & materia versis, mundum effecit, & Jesus Christus noster Servator, eo ipso die à mortuis resurrexit. Pridie enim diei Saturni, ille in crucem adest est, & postridie ejusdem (qui scil. Solis est dies) Apostolis & discipulis suis apparuit. Sic, in *Dialogicum Tryphone Iudeo*, ait; Circumcisisti sumus ab errore & pravitate, per eum qui à mortuis resurrexit una Sabbatorum die, Jesum Christum Dominum nostrum. Una enim Sabbatorum, prima manens dierum omnium, juxta numerum, spatii rursus dierum omnium, in circulum decursis, octava vocatur, & prima (sicuti est) manet. Hæc nostra ratio: cui responsio hujusmodi opponitur: *Argumentum autem, quo D. Gomarus utitur, ut probet ex Justinino Martyre appellationem illam diei Dominicæ, pro prima die septimanæ non fuisse usitatam, quia Justinus eam diem solis, appellat & unam Sabbatorum, nullius mihi videtur esse momenti, 1. Quia Ignatius, Iustino antiquior, illius sæpe meminit, dies nomine Dominicæ. 2. Quia Justinus Martyr habuit causas singulares, cur scribens *Apologiam*, ad *Ethnicum imperatorem*, diem solis, appellaret, ea denominatione, qua ab ipso intelligi posset. Agens autem cum Tryphone Iudeo, etiam utendum erat ei, ea loquendi forma, quam Iudeus perciperet.*

Hactenus responsio, qua primum, argumenti nostri vis, non

non satis plenè (ut ex collatione appetat) refertur, sed omissis nonnullis mutilatur. Nec enim ea solum ratio à nobis proposita, quod Justinus martyr diem solis & unam Sabbatorum, appellat, sed, tantummodo, & quidem in accurata rituum illius diei descriptione. Huc accedit deinde, quod ea, quæ contra opponuntur, omnino infirma videantur.

Nam quod l. objicitur, Ignatium Justino antiquorem, illius saepe meminisse, diei nomine Dominicæ: probationem idoneam desideramus. Nec enim saepe, nec semel illius meminisse observare potuimus. Nam ea, quæ illius nomine scripta extant, fidem testimonii illius non merentur, quia indignis modis sunt interpolata ac corrupta: ut à multis doctissimis viris demonstratum. Cujus rei exiguum hoc specimen magnum est argumentum. Nam primum in Epistola ad Trallianos, sic scribere traditur, *Et ego, non querens vincitus sum, etiam celestia intelligere possum, & Angelos ordines, Archangelos, militarumque (alesium discrimina virtutum, Dominationumque differentias, Cherubim & Spiritus sublimitatem, & Domini regnum, & incomparabilem Dei omnipotentis divinitatem. Hæc quum omnia noverim, non continuo perfectu sum. An hanc vanissimam & plus quam thrasonianam iunctionem, à pio, sancto modestoque ac captivo Ignatio profectam ullo modo verisimile est? Deinde in epist. ad Romanos, hæc (inter alia ejusdem genii) leguntur; Fruar bestias mihi paratis, quas opto truculentiores mihi inveniri, ut crudelius me devorent, non ut quosdam metuentes non attigerunt: & illa si sponte nolint, ego illas vi adagam. Quis etiam hoc in loco sancti ac justi martyris, ac non potius epistolarum illius corruptoris ineptissimi sermonem vanum atque injustum, sexto Legis præcepto diserte repugnantem deprehendat? Ac mirandum esset summopere ab Hieronymo etiam hanc sententiam in Catal. Script. Ecclesiasticorum ei attributam, nisi eo tempore in hujusmodi viatatis ac supposititiis veterum libris sine examine probandis, exempla extarent. Quale & illud est quod ipsem Hieronymus Euangeliū Matthæi Hebraicum, saepius quasi genuinum communi opinione falsa seductus celebravit: ut in fine examinationis de genealogia Christi, perspicue ostendimus. Denique in illis Ignatii epistolis non saepe (ut paulò liberalius objicitur) sed semel (quantum observare potuimus) dies Dominicæ, memoratur, & quidem in sententia, uti apparet, à corruptore infarta, in epist. ad Philadelphenses. Sic enim*

ibidem statuitur; *in die dominica, in sabbato respicias, sed in sabbato, ut & christi ieiunio hoc est; Si quis dominicam dicit, aut sabbatum, uno sabbato excepto jejunes, hic Christi interfector est. An tam aperte injusta ac falsa sententia, à sancto justoque martyre Ignatio, potuit promanare? Quare testimonium hoc, non Ignatii, sed eo posterioris, atque intenti interpolatoris est: qui non ac decorum in dictis personæ rectè accommodandis, servare non potuit, sed quasi soredi suo se prodens indicio, hæc aliaque, ab Ignatii doctrina, pietate ac modestia, omnino abhorrentia, ei affinxit.*

Alterum etiam, quod ad Justini testimonium excipitur, rationem nostram non evertit. Nam licet appellatione diei solis & unius Sabbatorum, ad auditorum intelligentiam commode sit usus, si tamen diei Dominicæ appellatio, ad resurrectionis Christi gloriam, & professionis illius memoriam, Ecclesiaz fuisse usitata: an credibile est Justinum, in accurate rituum primæ diei hebdomadis celebratione ut loco maximè accommodato fuisse omnino taciturnum? Quum enim ait, *Solis autem die communiter omnes conveniunt agimus: quandoquidem primus dies est, quo Deus tenebris & mortuis verbis mundum fecit; & Iesus Christus Servator noster, a tempo dei, à mortuis resurrexit: an verisimile est, si diei Dominicæ appellatio, pro resurrectionis die in orbem recurrente, fuisse usitata, futurum fuisse, ut hoc loco maxime opportuno non adiecisset, hæc verba; ac proprieas dies Dominicæ appellatur?* Sicut quum, de Christianorum Baptismo, in eadem Apologia, verba faceret, usitatum in Ecclesia (licet in Scripturis tacitam) appellationem exprefit atque explicavit dicens, *Vocatur autem Laracrum hoc, illuminatio (φωτος) quod eorum, qui hoc discunt, mentes illuminantur: nullibi tamen, ne quidem longè graviori causa, maximaque, ad Christi gloriam & incredulorum institutionem, opportunitate, quum de resurrectionis Christi die, & in Apologia, & in Dialogo cum Tryphone, differat, appellationis diei Dominicæ meminit. Ex quibus omnibus, eam appellationem nondum Justini tempore in Ecclesia usurpatam, non immerrito colligi posse existimamus. Quod superest, quemadmodum hæc à nobis ad Sacrarum Literarum illustrationem sincero animo sunt prolata, sic Deum precamur, ut ea, ad intelligentiam earum, suamque gloriam, dirigere dignetur.*

F I N I S.

DAVIDIS LYRA:

SE V NOVA

HEBRAEÆ. S. SCRIPTRÆ
ARS POETICA,

Canonibus suis descripta & exemplis sacris, & Pindari ac Sophoclis parallelis demonstrata:

Cum selectorum DAVIDIS, SALOMONIS, IEREMIAE, MOSIS
& IOSEBI poëmatum analysi poetica.

Reverenda Pietate ac Doctrina Clarissimis S.S.Theologæ Doctoribus:

D. ANTONIO THYSIO, &

D. CONSTANTINO L'EMPEREUR ab OPPYCK: illi, Theologis; huic, controv. Judaicarum & H. L. Professori Academiæ Leydensis;

SALUTEM à SALUTIS AUCTORE.

ON ignora est (reverendi ac clarissimi viri) ea Homeri sententia, qua consuetam vulgi de poëmatum præstantia sententiam, Odyssæ primo ita describit;

*Tὸν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον Ἐπικλέαστον αἰθέωποι
Ἵης ἀκυόποις νεωτέρη ἀμφιπίλητη. hoc est ad verbum;
Illud enim canticum maximè celebrant homines,
Quodcunque auditoribus recentissimum existit.*

*Idemque, non minori elegantiæ secutus Pindarus, acutè hoc modo expressit;
— ταῦτα δὲ παιδαῖον
Μὲν, οὐνος ἀρχαὶ δὲ ὑμνων
Νεωτέρων.*

Lauda autem vetus quidem vinum, flores verò hymnorum recentium. Veruntamen non immēritò longè preferendi sunt iis, antiquissimi hymni & cantus sacri; qui cœlestis spiritus afflatus, in Hebrais sc̄raturæ literarum monumentis, ad Dei laudem hominumque doctrinam salutarem continentur. Eorum enim flores nunquam decidunt, nec suavitas eorum, ulla temporis injuriâ evanescit: sed perpetuum recreandis hominum spiritibus odorem diffundunt. Cujusmodi sunt inter cetera, Mosis, Salomonis, & Ieremia cantica, & Davidis Psalmi. In quibus sublimis ac poeticus stylus, citra ultimam controversiam, elucet: quamvis de poësis eorum certitudine & cognitione, doctiorum judicia sint diversa. Disquiritur enim,

I. An ulla in S. Literis extent carmina, metricis legibus adstricta. Quemadmodum, communi pene omnium sententia, hoc assertur; sic à quibusdam Ὅρᾳ pernegatur. Assettores autem sunt primū antiqui scriptores: ut ex Hebrei Josephi & Patrum Christianorum testimonialis apparebit.

Josephus enim Antiquitatum Iudeicarum libro secundo capite ultimo, de primo Mosis cantico (quod Exodi x. v. describitur) sic ait; Καὶ μαῦρος ὥδη εἰς τὸν θεόν, ἐγκάμιον τὸ γῆ τῆς Δύνατος θύλαξιας ὕστερον, ἐν ἔξαμετρῳ τόνῳ σωτίζοντι. Et Moses oden in Deum (encomiumque ac gratiarum actionem in Deum continentem) hexametro versu composuit. De secundo verò ejusdem cantico, (quod Deuteronomii xxxii. recensetur) similiter ibidem libro quarto capite ultimo arrestatur hoc modo, Ἐπιτελοῦσιν ἔξαμετρον ἐντοῖς ἀνεγνω, οὐ κατελέοντεν τὸ τῷ θίβελιῳ τῷ ιερῷ. Deinde poëma hexametrii iis recitavit: quod in sacro libro reliquit. Denique de Psalmis Davidis metro conscriptis in eodem opere monet libro septimo editionis Genevensis capite xiiii; Α' πηλαγμού Θ. δ' ἡδη πολέμων ὁ Δαβίδος καὶ Βαθίας δοπλαβῶν τὸ λοιπὸν ἐρηνῆς ὥδας εἰς τὸν θεόν, οὐ μέντος σωτεύξατο μέρη ποιήσας. τὰς γὰρ τεμεῖρες, τὰς δὲ πενταμεῖρες ἐποίησεν. Ceterum David perfunctus jam bellis & in alta pace degens, odas in Deum & Hymnos metro vario composuit: quosdam quidem trimetros; alios verò pentametros fecit. Hac Josephus Hebreus: cui Patres Christiani consentiant.

Ex Græcis enim, Eusebius de preparatione Euangelica libro undecimo cap. 3. (editionis Graecæ Rob. Stephaniani) sic ait, Εἰτε δὲ αὐτοῖς οὐ τιμεῖσθαι ποιησεῖσ, οἷς η μερόλη μωσέως ὥδη η Γαβιδὶος ψαλμοὶ, τῷ καλεμού παρ' ἑληστιν ἡρώω μέρη σωτευγράμμοι. Φασὶ γέτε εξάμετρα σίνα τῷ ἐκκαίδεκα συλλαβῶν πενταμετρίᾳ. καὶ τὰ λοιπὰ δὲ παρ' αὐτοῖς, δι' ἐπῶν λέγεται τερμέτων πηγὴ περιφερεῖσθαι καὶ τὸν οἰκεῖον αὐτῶν.

D d d d

συγκάτῳ

συγκέντρως Φωνής. Sunt etiam apud eos poëmata metrica : ut magna Mosis ode, & Davidis Psalmus cxxviii. (*Hebr. cxxix.*) vocato apud Græcos heroico metro composita. Ajunt igitur hæc esse Hexametra, sedecim syllabis facta : & reliqua etiam apud eos carmina, trimetris versibus, proprio corum sermone, condita esse dicuntur.

Deinde Theodoretus tom. 1. in *Cant. cant. cap. 1. vers. 1. ait* ; Beatus David carmina composuit. Et prefatione commentariorum in *Psalmos*; Sacra (*inquit*) Scriptura, testperans utilitatem carminis suavitate, gratiam admodum & amabilem doctrinam hominibus proposuit.

Denique auctor Græcus *Quæstionum & Responsionum ad Orthodoxos* (que inter Iustiniani martyrum opera continentur) ad quest. & respons. l. v. Mosis canticum & carmine conscriptum assertis, & quoniam fine expresse declarat. Atque hec de Græcis.

Inter Latinos vero Patres, primas meritos obseruit Hieronymus : qui & sapientius & copiosius idem de Hebreis Scriptura metris, tradidit. Primum enim tom. 3. epist. ad Paulinum de Iob ait ; Prosa incipit: versu labitur : pedestri sermone finitur. Ac de Davide ibidem ; David (*inquit*) Simonides noster, Pindarus & Alcaeus, Flaccus quoque Catulus atque Serenus, Christum lyra personat. & in decachordo Psalterio, ab inferis excitat resurrectem. Denique in prefatione in Iobum ait : Quod si cui videtur incredulum, metro scilicet apud Hebreos, & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari & Alcaei, & Sapphus, vel Psalterium, vel Lamentationes Jeremiæ, vel omnia ferme Scripturarum cantica comprehendendi; legat Philonem, Josephum, Origenem, Cæsariensem, Eusebium, & eorum testimoniis, me verum dicere comprobabit.

Huic etiam consensit Augustinus tom. 2. epist. 131. ad Mumerium, quum ait ; Quibus numeris consistunt (versus Davidis, non scripsi, quia nescio. Neque enim ex Hebreæ lingua quam ignoror) potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate, ab interpretandi veritate amplius, quam ratio sententiarum sinebat, digredi cogeretur. Certis tamen eos constare numeris credo illis, qui eam linguam probè callent. Amavit enim vir ille sanctus musicam piam, & in ea studia, nos magis ipse, quam ullus aliis, accedit.

Hicce accedit Isidorus Hispalensis episcopus, qui lib. 1. Originum cap. x v i i . de carmine Heroico ait : Omnibus quoque metris prius est. Hoc primum Moses in canto Deuteronomii, longè ante Pherecydem, & Homerum cecinisse probatur. Unde & appetet antiquius fuisse apud Hebreos studium carminum, quam apud gentiles. Si quidem & Job, Mosis temporibus adæquatus, hexametro versu, dactylo spondeoque decurrit. Hæc de priscis carminum sacrorum assertoribus : quibus easenue pene omnes posteri adstipulantur, quod Hebreos in Sacris literis carmina, metricis legibus adstricta, consideri agnoscent.

Quidam vero illud acriter negant. sed diverso animi studio. Ex antiquis enim scriptoribus primus & (ut Genebrardus censet Chronologie pag. 107.) solus compertus est Julianus imperator apostata. Qui capitale impioque adversus religionem Christianam odio, in Hebreos prophetas invectus, hanc metrorum tandem in detrahere contendit. Verba enim illius, à Cyrillo episcopo Alexandrino, libro adversus Julianum septimo, sectione secunda proposita, haec sunt : Disciplinarum studium, & in liberalibus artibus exercitatio, non ut Hebreorum, sunt rudia & barbara ; quamvis malus Eusebius, velit esse quædam apud eos hexametra.

Ad recentiores vero quod attinet auctores, rarissimi sunt, quibus ea arrident sententia : & si qui sunt, auctoritati tamen Scriptura nihil derogant: sed eandem reverenter amplectuntur. Quibus praeterea videatur vir doctissimus Augustinus Steuchus, episcopus Eugubinus (Rabbi Mosche ben Chabib in libro דרכ' נזיר seu profodia secutus) quum sua prefatione in *Psalmos* ait quidem ; Moses omnium vetustissimus carmen Deo cecinit : sed vera carmina, seu metricis legibus derivata, in Sacris Literis extare, minime agnoscit. Sic enim paulo post, mentem suam plenius exponit ; Carmen autem Hebraicum non idem est atque Græcorum Latinorumque : ut neque Italicum, sive Etruscum, idem atque Latinum. Ac potius cum Italicō, quam cum Latino similitudinem habet Hebraicum. Latinum, ad imitationem Græci, tempora syllabarum observat : Hebraicum nulla tempora : sed numerum duntaxat atque similitudinem cadentium syllabarum. Ut non est in Italicō carmine spondeus, trocheus, dactylus ; sed numeratio tantum syllabarum, & observatio ut similiter desinat : simile quiddam sequitur Hebraicum. Quare quum Hieronymus scribit, aut Job aut *Psalmos*, dactylo spondeoque decurrere : & quum in prefatione de Job dicit ; versu labitur : quæque Augustinus cum ceteris, de carminibus Hebreorum testantur, noris non ipsos præcisè pedes nostrumque carmen ab eis, sed simile quiddam designari. Itaque neque Heroicum carmen apud Hebreos extat, neque jambicum aliaque genera, sed simile quiddam, & quale Barbari diversis ritibus canunt. *Psalmi*, *Job*, libri Salomonis & Prophetarum, rationem carminis præse ferunt, sed neque Latini, neque Græci. Numerosum quiddam, & ab oratione soluta parumper recedens sermonis genere figurisque poeticas, verbisque minus usitatis obscuriores. *Psalmi* præterea, non eodem auctore, nec eodem fortasse tempore, nec eodem modulatu, ut nec eodem subiecto semper perspicciuntur. Hacenus Augustinus Steuchus : qui eadem strictim prefatione in *Iobum* proponit.

Quam sententiam vir summus, in eximiis ad Eusebii chronicum Animadversionibus (ut & alibi) comprehensit. Nam us pauca excerptamus, sic pag. 6. in Notis ad Hieronymi epistolam ait : De Psalterio magis miror : quum neque in eo, neque in Threnis, ullum canticum sit, metricis legibus adstrictum ; sed mere soluta oratio sit, charactere poetico animata. Quin Jesaiæ & aliorum Prophetarum oratio, instar poësos aliquando figurata est : quam tamen propterea poësin esse non rectè dixeris. Solum canticum Mosis extremo Deuteronomio, Proverbia Salomonis, & totus ferè liber *Job*, quadam rythmi necessitate cohibentur : qui rythmus est instar duarum dimetriarum jambicarum & tianulus accedit ad aures.

Sed

Sed aliquando patriciorum sunt syllabarum, aliquando plurium: quales Græcorum σίχοι κατεληκτοί, Βρεγχυκαταληκτοί, Κατέρρηποι, &c. Nam ut in Hebraico, Syriaco, Arabico, & Abyssino idiomate ulla metri species concipi possit, nemo efficere possit: quia id natura sermonis non patitur.

Hactenus contrarias de Hebreis S. Literarum carminibus sententias exposuimus: neque justam videor observasse rationem, cur à priori declinemus: quemadmodum contra ex sequentibus in omni carminum genere exemplis Hebræorum ac Græcorum parallelis, perspicue in Arte poëtica apparebit, Hebream linguam à rectis carminum legibus minimè alienam. Ceterum inter eos, qui carmina metricis pedibus adstricta Sacris Literis contineri statuunt, disquiritur.

II. An earminum sacrorum ratio sit nota? Veteres enim scriptores (ut Josephus & Eusebius, sicut ex ante dictis liquet) non solum carminum sacrorum genera, nota esse indicant; sed etiam in Mose & Psalmis disertè definiunt. Hieronymus verò eorum judicio fatus, multis in locis ulterius etiam processit. Primum enim tomo 3. Praefat. in Iobum; A principio (inquit) voluminis usque ad verba Job, apud Hebreos prosa oratio est: porro à verbis Job, in quibus ait, Pereat dies, in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo, usque ad eum locum ubi ante finem voluminis scriptum est; Idcirco ipse me reprehendo & ago pœnitentiam in favilla & cinere, hexametri versus sunt, dactylo spondeoque currentes & propter linguæ idioma crebrè accipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rythmus ipse dulcis & tinnulus fertur, numeris pedum solutis: quod metrici magis, quam simplex lector intelligent.

Scinde tom. 5. Praefatione commentariorum in Lamentationes Jeremie; Habes (inquit) in Lamentationibus Jeremiæ, quatuor Alphabeta: è quibus duo prima, quasi Sapphico carmine scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, & ab una litera incipiunt, Heroicum comma concludit. Tertium verò Alphabetum, trimetro scriptum est alternis literis, sed iisdein, trini versus incipiunt. Quartum Alphabetum simile est primo & secundo. Proverbia quoque Salomonis, extremum concludit Alphabetum: quod Tetrametro Jambico supputatur, ab eo loco ubi dicitur; Mulicrem fortè quis inveniet?

Denique in Praefatione, in Chronicum Eusebii ait: Quid Psalterio canorius? quod in morem nostri Flacci, & Græci Pindari, nunc Jambo currit: nunc Alcaico personat: nunc Sapphico tumet: nunc semipede ingreditur.

Quid Deuteronomii & Isaiae Cantico pulchrius? Quid Salomonis gravius? Quid perfectius Job? Quæ omnia Hexametro, & Pentametris versibus (ut Josephus & Origines scribunt) apud suos composta occurunt.

Atque hac veterum auctorum, de sacrorum carminum notitia, assertio: quæ plus hactenus admiratio-
nis quam assensus, apud peritos obtinuit. Ac propterea alii notitiam eorum, post tempora Prophetarum
paulatim, pudenda Iudeorum negligentia, oblitterata arbitrantur. Sed rursum exurgit questio.

III. An ea porrò notitia, per constantem ac diligentem investigationem, recuperari possit? De hac enim re doctissimi viri, judicis inter se adversis, dissident. Quidam enim concepta quadam desperatione, non solum id acriter negant; sed alios etiam, ab omni investigationis studio absterrere, conantur. Non nulli verò generosori animo prædicti, nequaquam desperandum prudenter judicarunt. Quemadmodum præ
cateris, magnus ille Mercerus: cuius in Commentario in Iobum cap. 3. memorabilis extat oratio. Sic enim ait; Pereat dies (Hic est initium metrorum Jobi, usque ad vesciculum sextum capituli XLII, infra כ י) Propterea, &c. Conatus sum (juxta ea, quæ monet Hieronymus) multos versus ad dimensionem pedum revocare. Sanè plerosque dimensus, hexametros esse comperi: verū ubi pro dactylo & spondeo, passim alii pedes, juxta linguæ idioma (ut dicebat Hieronymus) occurunt. Multi sunt versus spondaici, & primus statim, qui definit ḥorah נְבָרֶה procreatus est vir. Sed hoc saepe hīc turbat quod metra plerumque à fine versuum (ut ab Hebreis sunt distincti) incipiunt. Quod argumento est, eos carminum rationem non intellexisse, nisi sensum magis, quam dimensionem sunt secuti. Accepi D. Vatablum (laudandæ memoriae) rationem intellexisse versuum omnium Jobi & Psalterii, & quosdam CANONES, ad facilius eorum rationem intelligendam, præscripsisse. ut; QUOD NULLA
SIT HEBRAIS POSITIO:

QUOD SCEVA, NE GEMINUM QUIDEM, PRO ALIQUO COMPUTETUR: & alia hu-
jusmodi: quæ speramus aliquando proditura. NEQUE DESPERO, si quis diligenter attenderit,
QUIN POSSIT METRORUM RATIO INVENIRI: ID EGO (si quando per otium licuerit)
PERVESTIGARE CONABOR. Hactenus præclara viri longè doctissimi oratio: in qua, ut prima sui
parte (Hieronymi præjudicio abrepens) nonnihil aberravit, sic in altera, qua Vatabli canones recenset &
spem suam ac conatum describit, egregiè alii omnibus, ad rectam sacrorum metrorum investigationem pre-
luxit. Quemadmodum etiam hac oratione, jam olim ad Iobi & Davidis poësin perscrutandam, studium
nostrum accedit, & ad Lyricorum Pindari ac Sophoclis carminum collationem stimulavit: ut vires gravio-
ribus laboribus fatigatas, hac amæna studiorum varietate, per feriarum otium recrearem, & me mesque
in Hebreæ Iobi praxi auditores amplius erudirem. Neque, uti spero, conatus exspectationem fecellit. Hoc
enim certò comperisse arbitramur, Lyrica sacra & profana (distincto parumper lingua genio) probè in-
ter se convenire. Idque cum alibi in Iobi explicatione, ante annos viginti quatuor, rum postea in hac Acca-
demia auditoribus, brevi specimine demonstravi. Non eo animo, ut illud Archimedis οὐρανος arroganter
usurparem; sed ut candorem, in iis qua observaram communicandis, patet facerem: eaque re ad alios delata,
ad accuratiorem explicationem ipsos excitarem. Quod tamen tanto temporum intervallo hactenus pro voto
non successit: sed hoc solum obsinni, quod quidam eruditæ è Belgio & Germania literis, ut si quid de poësi
Digitized by Google

Hebrae Prophetarum, scriptis consignatam haberem, ipsos participes redderem, sc̄iò postularunt. Cui honeste petitioni parere conantem tenuitatis ac ruditatis observationum conscientia ab̄sterruit. Tandem hortatu tuo (Clariss. D. Thyſi) quasi celenſmate provocatus, & Orientalium linguarum peritissimi D. Golii monitus accidente pressus, opellam meam, Deo ſōp̄ante, promisi. Quam deinde ad rem, Doctiss. ac Reverend. D. Ludovicus de Dieu, & coram & per literas ſtimulos non leves adjecit. Quare paulatim per interrupta feriarum otia poëſin Hebraam meditari cœpi: & parallelis Pindari ac Sophoclis illuſtrare, & analysis poematum ſacrorum olim conceptam recolere; ut exspectationi veſtra pro modulo meo ſatisfacerem.

Vobis vero Clariss. ac Doctiss. Viri, immaturum hunc ſc̄rum ſuſcipiendum, pro antiqua ac fida inter nos amicitia, offero ac censura veſtra ſubjicio. Tecum enim Clariss. D. Thyſi ante annos quinquaginta & amplius initia eſt arētissima familiaritate amicitia, & mutua animorum ac ſtudiorum coniunctione hætenuſ ſtabilita. Tecum etiam Doctiss. D. Constantine, inde ab Ornatiſſ. p. m. parentibus tuis, amicitia propagata, & mutuis officiis ac ſtudiorum (in quibus precellis) conſenſione roborata, & plus quam viginti quinque annos excusa perdurat.

Quare ut hanc opellam noſtrām boni consulatis non ſolum rogo: ſed officium veſtrum idem postulare vide- tar. Nam ut prior veſtrum, ad illius edicionem tandem commovit: ſic poſterior, ante annos completoſ te- nuia ejusdem initia, non contempſie, ſed ſibi communicari petivit. Quod reliquum igitur eſt (reverendi ac clariss. viri) Deum precor, ut vos cum familiis veſtris clementer conſervet, & sanctis ac praelaris veſtris laboribus ſuo Spiriſtu Sancto adſpiret, ad ſui nominu gloriā, & Academie veſtre atque Eccleſia Chriſti incrementum, GRONING. AN. 1636. Oct. X.

Reverendæ Dignitati veſtrūm addictiſſimus,

F. G O M A R U S.

I N L I B R U M

Reverendi ac eximii viri,

F R A N C I S C I G O M A R I
de Hebræa, qua in Fædere antiquo Sacri Scriptores
utuntur, poëſi, ejusque metris.

*Lle Dei primis monitis edoc̄tus ab annis,
Præ patria placuit cui pietatis amor,
Sanctaue libertas, & amicum pectus honeſto,
Et pro ſe intrepido qui ſolet ore loqui,
Postquam omnes Orientis opes congeſſit, & orbem
Cum tota obſtrinxit posteritate ſibi,
Primus Idumæas, ſanctorum oracula, chartas
In numeros pulchra dirigit arte ſuos.
Dent alii protrita. Deum docet eſſe poētam,
Iam canus, quamquam non moriturus, olor.
Virginibus ſi quis pudor eſt, nunc cedite, Muſæ:
Vatibus autorem ſit ſatis eſſe Deum.*

D A N I E L H E I N S I U S.

D A V I

DAVIDIS LYRA:

SEV NOVA

HEBRAEAS. SCRIPTURÆ
ARS POETICA,

Ars poëtica, est methodica canonum, de principiis, ac generibus carminum, ad poëmas constitutionem, comprehensio: ne Gracis & Latinis, sic etiam Hebrais.

Principia autem illius sunt duo, syllabarum quantitas, & ex iis orti pedes metrici.

CAPUT I.

De syllabarum, in Hebraeas. Literarum poësi, quantitate canones.

1. **S**yllabarum quantitas, brevis est, aut longa.

2. Ea autem à soli vocalibus, ex recta Grammatica norma, dependet.

3. Brevis enim syllaba est, qua habet brevem, seu simplicem temporis, vocalem.

4. Vocales breves, per se quidem sunt quinque: per accidentem vero tres brevissima, quas Raptas vocant.

5. Harum brevium omnium, in poësi par est potestas.

6. Scheva vero non vocalis est, sed illius, sub consonante mobilis, absente nota.

Atque huc pertinet, laudatus à Mercero doctissimi *Vatabli* canon; Scheva, ne geminum quidem, pro aliquo computatur.

7. *Syllaba autem brevis, Positione non fit longa.*

Cujus origo est, ab Hebraeæ lingue à Græcis & Latinis discrepante genio: quod longa vocalis (nisi accentus intercedat) ante duas consonantes positione, mutetur in brevem: non verò brevis, in longam:

Atque ita huic canoni, respondet alter Vatabli; *Hebrais nulla est positio.*

8. Longa verò syllaba est, que habet longam, seu duplicitem temporis, vocalem: quales sunt quinque tantum.

9. Communis syllaba est nulla: prout neque vocalis.

10. Ultima tamen cuiusque versu, liberatur: ut sine discrimine brevis esse possit, aut longa.

Quemadmodum de Græca poësi Hephæstio de metris (pag. 14. editionis Parisinæ) ait: *παρος μέτεραι ἀδιάφορες δὲν οὐ τελεταια ευθανη, ως εἰναδι εἴραν αὐτει, καὶ βραχεῖας καὶ μακρέαι.*

Ex quibus canonibus (quos exemplorum inductio postea confirmabit) clarè eluet, quam multis modis, Hebraeæ S. literarum poësis, Græce (ut & Latinæ) hac perfectione antecellat. In Hebraeæ enim (ob accuratam omnium vocalium, in breves & longas, distinctionem) syllabarum quantitas anceps non est, sed certa: nec variis mutationibus obnoxia, sed perpetuo sibi constans: deinde non multis neque dubiis, sed paucis firmisque canonibus comprehensa.

Contra verò in Græcorum poësi, hæc omnia desiderantur. Primùm enim (ob vocalium, in tribus ancipitibus, confusionem) quantitas syllabarum, non raro incerta est: ita ut ea vix aliter, quam poëtarum auctoritate sive exemplis, sit expiscanda. Deinde neque quantitas stabilis est, sed mutationibus variis intricata. Verbi gratia, Vocalis longa, brevi sequente, modò corripitur, modò producitur. Quod idem brevi accidit, ut quæ Positione fit longa; vel communis, si altera consonantium fit liquida. Imo etiam absente Positione, brevis ante unicam liquidam, modò corripitur, modò producitur etiam in eodem versu. Ut Theocriti Idyllo sexto;

*Πολλάκις ὁ πολύφωνος, τὰ μὴ πλάνα καλὰ πίσταται.
Σαρῆ, ὁ Polypheme, quo bona non sunt, bona videntur.
Sic etiam Homeri Iliados quinto, versu trigesimo;*

Ἄρες ἄρες θρόλοιγε.

Mars, Mars, hominum pernicies.

Id quod notissimo Martialis libro nono, epigrammate duodecimo notatum;

*Dicunt Earinon tamen poëta,
Sed Graci, quibus est nihil negatum:
Et quos aīqē aīqē decet sonare.
Nobis non licet esse tam disertū,
Qui Musas colimus severiores.*

Denique ut de miranda Græcorum poëtarum licentia (quam doctiores observerunt) sileamus, regulæ ac præceptiones de syllabarum quantitate apud Græcos adeo sunt lubricæ, ut exceptionibus variis, & quidem inconstantibus abundant: adeò numerosa, ut laboriosos etiam fatigent: ita denique imperfecta, ut insignes etiam poëtas, non raro dubios dimittant. Quæ omnia, non temere à nobis dici, peritiq[ue]s compertum habent. Si quis verò de ea re ambigat, accuratiores de re metrika scriptores (in primis Aldus Manutius, Jac. Micyllus, M. Crusius aliique) abunde suo testimonio atque exemplis demonstrabunt.

Quemadmodum etiam de Latina poësi (licet Martialis iudicio, *Musas colunt severiores*) iidem statuunt. Quod similiter ὁ μακεδών Henricus Smetius (non iplūm doctor medicinæ excellens, sed etiam poëta scriptis clarus) in præfatione sua Prosodia, ingenuè agnoscit & luculenter comprobavit.

Ex hac igitur collatione prima Hebraeæ poësis præstantia conspici potest. Atque hisce de quantitate syllabarum expositis, ad pedes metricos (qui è syllabis, certa quantitate instructi constant) procedimus.

CAPUT II.

De carminum pedibus canones.

1. **P**edes metrici, vel sunt primarii, vel secundarii.
2. Primarii sunt, ē quibus solis ac per se, non vice alterius positū, carmen absoluū potest.

Id quod egregie Hephæstionis de metris Scholia stes pag. 83. declaravit.

3. Sunt autem hi numero novem: partim simplices, partim composti.

4. Simplices, sunt vel dissyllabi, vel trisyllabi.

5. Dissyllabi, ex brevi & longa constant: & brevi quidem vel antecedente, ut Iambus u-, vel sequente, ut Trochaeus -u.

6. Trisyllabi, ex longa & dubiis brevibus: & longa quidem prima, ut Dactylus -uu, vel ultima, ut Anapæstus u..

7. Compositi verò, sunt tetrasyllabi, pari brevium & longorum numero, vel dissipari.

8. Pari quidem, vel conjuncti, vel disjuncti longi.

9. Conjuncti, vel initio, ut Ionicus à majori -uu; vel in fine, ut Ionicus à minori uu-: vel in medio, ut Antiphonus u--u.

10. Disjuncti verò longi, choriambi, -uu-

11. Disspari verò numero constas Paon, tribus brevibus & una longa, cītra discriben: sive longa præcedat, ut Paon primus -uuu, sive sequatur, ut paon quartus uuu-, & per synæsin utrinque Creticus -u-.

12. Secundarii porro pedes sunt, qui in carmine ad illius complementum, vel cum primario junci, vel pro eo substituti.

13. Inter quos, spondeus -- excellit. Idque postea patebit.

14. Pedibus autem tres affectiones accident; synesis seu contractio, dialysis seu dissolutio, & commutatio.

15. Contratio, est affectio pedis polysyllabi, qua duo syllabe breves in unam longam (ob duplicitis temporum utrumque paritatem) reducuntur.

16. Dialysis est contraria priori affectio, qua longa cujusvis pedis syllaba, in duas breves (ob eandem paritatem mutuam,) resolvitur.

17. Commutatio denique est, quum pedis unius loco, affinis vel usi ferente alienus, substituerit.

Quæ tres affectiones, ut Græcis (præter alias, quas metri scriptores observarunt) sunt communis, sic etiam factorum ac profanorum carminum exemplis consentaneis postea probabuntur.

Atque hæc quidem de syllabarum quantitate & pedibus tanquam duobus carminum principiis, diximus, reliquum igitur est, ut ad carmina (quæ ex artificio pedum numero ac modo constant) explicanda procedamus.

Quam ad rem, observanda primum carminum genera atque affectiones: deinde poëmatum sacrorum, ex iis structorum, ratio.

C A P U T III.

De carminum generibus canones.

1. **C**arminum genera (quorum terminus poësis sacra continetur) sunt novem: à totidem primariis pedibus, & non men, & ab aliis distinctionem, sortita.

Quemadmodum etiam de Græcis versibus idem Hephaest. Scholiares pag. 83. explicavit; & Latinus Diomedes lib. 3. Reliqua enim ἀροτάλως ad hæc novem referuntur.

2. Ea autem genera, vel simplicibus pedibus primariis constant, ut Iambica, Trochaica, Dactylica, Anapastica; vel compositi, ut Choriambica, Ionica à majori, & Ionica à minori, Antipastica & Peonica.

3. Quæ licet inter se differant: pro diversa tamen syllabarum distributione, ad diversa interdum genera referri possunt.

Cujus rei exempla apud Sophoclem, Demetrius Triclinius, de metris illius, plurima recenset: nec pauca Aristophanis Scholiares: idque carminum examen docet.

4. Porro hæc carmina, vel pura sunt, vel mixta.

5. Puræ, quæ ex solo primario pede constant.

6. Mixta sunt, quæ alios pedes recipiunt: suntque vel analogæ, vel anomala.

7. Analogæ sunt, quæ pedes habent primariis consentaneos: anomala vero, quæ dissimilaneos.

8. Carmen deinde vel perfectum est, vel imperfectum.

9. Perfectum est, in quo ad metri complementum nihil deest, nihilque superest.

Id quod ab Hephaest. de metris pag. 12. (ut & vulgo) ἀκατάληξιν nominatur.

10. Imperfectum vero est, quod defectum, vel excessum habet in fine.

11. Defectum habet, quum pars pedis, vel integer deest.

Unde prius, apud Hephaestionem κατελητικὸν: posterioris, βραχυκατάληξιν appellatur.

12. Excessum vero quum pars pedis superflua est.

Id quod ab eodem Hephaestione aliquaque ὑπέκαταληξιν, & à nonnullis aptius ὑπέρμετρον dicitur.

13. Mensura carminis, uno quidem pede in Dactylicis, gemino vero simplici pede, in reliquis continetur.

Quæ gemini pedis mensura, à Græcis εὐχύνια, & à Prisciano, de metris comicis, conjugatio appellatur.

14. Pro mensura autem disparitate, carmen distinguuntur: ut vel unus sit mensura, & Monometrum vocatur: vel plurimum, quod pro diversis gradibus Dimetrum, trimetrum, tetrametrum, pentametrum aut hexametrum dici solet.

15. Sacra vero carmina (exceptis, ob mensura brevitatem, Dactylicis) Trimetri terminos non excedunt.

Id quod frequentius etiam à Pindaro, & Sophocle in Lyricis observatur.

16. Dactylica vero, tetrametra interdum: pentametra (quidem κατελητικὰ,) rarissima: hexametra vero nulla in Hebreo poësi sacra apparent.

Idque poëmatum sacrorum examen accuratum incautis, Psalmis aliisque libris poëticis, comprobabit.

17. Carmina autem sacra, postremus suæ voces integræ servant.

Ac propterea Lyricos Græcorum versus, accuratione sua longè superant. Hi enim voces ultimas, non raro inconcinnè dividunt: ita ut prior pars versum finiat, posterior sequentem inchoet. Quemadmodum prima Olympiorum Pindari ode, triginta & tria exempla hujusmodi complectitur. Ac licet pauciora, frequentia tamen cuam apud Sophoclem passim occurunt. Adeo ut una pagina trecentesima sexagesima sexta (editionis Henrici Stephani, quam in hac opella sequimur) quinque appareant.

18. Carminum quoque sacrorum membra, inter se, atque ulla periodi aut colli intercessione, coherent.

Aqua rursus elegantia, Græci poëti sibi aberrant; dum versus continuatatem, intercedente periodo aut collo, divellunt: ut innumera Pindari & Sophoclis exempla evincunt.

19. Denique singula carmina sacra, majori aut minori distinctione, illico rei sensu finiuntur.

Quod eorum examen & exempla (quæ postea profertur) omnia confirmant. Quam præstantiam Græci non sunt affecti, ut vel ex prioribus aliquot Pindari & Sophoclis pagellis (in quibus prima versuum membra, distinctione interdum majori, à postremis distrahitur) sole clarus evadit.

Atque hæc, de carminum generibus eorumque affectionibus, generatim dicta: ideoque ad singula eorum specialius explicanda accedemus, ab Jambicis exorsi.

C A P U T III.

De carmine Iambico canones.

1. **P**urum jambicum carmen raritate & elegancia, mixta omnia antecellit.

2. Mixtum autem analogum, cum jambo, vel pro eo, secundariis pedibus legitimo ordine dispositis constat.

3. Secundarii quidem sunt pedes, jambo vel pares tempore, ut choreus seu tribrachys uuu: vel dispares, ut spondeus, & ex ejus longa dialysis orti, anapafus & dactylus.

4. Legitimum vero horum ordo, ex locorum quibus disponuntur distinctione, orient.

5. Imparibus enim locis (hoc est, primo, tertio, quinto pede) præter jambum, ex secundariis quoque admittuntur.

6. Paribus vero (hoc est, secundo, quarto, sexto pede) præter jambum, tribrachys recta ratione (ut jambus solitus) & frequentius; sed anapafus præter rationem, auctoritate tantum portatum ac rarius usurpatur.

Nam ut Hephaestio de metris p. 17. de jambico carmine ait, Si vero spondeum paribus locis non recipit, neque anapafum, quæ ex eo solitus est, recipere debet.

7. Ex mixtis autem jambicis, secundum, post pura, elegancia locum videtur obtinere ea, que alternis spondeum & jambum collocatum habent.

8. Anomala vero mixta sunt, quæ contra canonem sextum, unum (loco pari, secundo vel quarto) spondeum admittunt.

9. Quum autem secundo loco hoc sit, distinctionis causa Dericum vocare licet: quum vero hoc loco quarto, Alcmaicum nominatur.

Utrumque enim ex Pindari scholiis patet, ad Nemeorum Oden sextam.

Primi quidem, pag. 375. (editionis Pauli Stephani: quam hic & in sequentibus intelligimus) de primo Strophes versu, (ἐν ἀρχῇ, ἐν Τεῷ γένεται, εἰ: unum hominem, unum Deorum genus, ex) ait; Iambicum acatalectum: in secundo autem loco est spondeus. τολὺ γένεται τεῖχος διεγένεται, id enim frequens Doriensibus. Posteriori vero liquet ex p. 376.

de nono Epodiversu (επωνος λαδεων συντάξεων. Sustulit obli-
vionem Soclide.) ubi ait, *Iambicum dimetrum acatalecum Alc-
maicum.*

Sic etiam *Priscianus* de metris comicis libro, hujusmodi
carmina, jambica statuit, eorumque, ex illustribus Græcis
Latinisque poëtis atque metricis scriptoribus, exempla
non pauca producit.

Denique *Hephæstionis* etiam *Scholiastes* Græcus pag. 61.
idem agnoscit, & unam solum in tali carmine jambico
anomaliam esse asserit. Ac revera unica duntaxat syllaba
longa, pro brevi posita, à norma aberrat.

Ideoque licet *Demetrius Triclinius*, de metris Sophoclis
differens, hujusmodi carmina ad Antispastica referat;
prior tamen sententia (quæ jambica esse tradit) majoribus
auctoribus & rationibus nixa, meritò videtur præferenda,
itaque eandem non temere, in hisce canonibus & sequen-
tibus, secuti sumus. Si cui tamen secus videatur, secun-
dam præ libertate judicii amplectatur.

Quare expositis jambici carminis canonibus, operæ
præsumum videtur, ut Hebræorum Scripturæ, & Græcorum
Pindari ac Sophoclis carminum collatione mutua illustre-
mū ac confirmemus. Hoc autem observandum, sicubi
occurrat Iohova legi, ac spondeum statui: יְהוָה יְהוָה יְהוָה legi
vihova prima longa, neglecta Judæorum superstitionis le-
ctione: quæ linguae præceptis adversatur. Eadem simi-
lum ratio: ut thesibus de Nominibus Dei, ostendimus.

C A P U T V .

*Carmina jambica, exemplis Hebraicis & Græcis Pin-
dari ac Sophoclis parallelis, demonstrata.*

PRIMUM ANALOGA.

I. MONOMETRA perfecta seu acatalecta.

1. Pura, seu è solis jambis.

Prov. 5. 2. לְשָׁמֶד מִזְמֹרָת

Ad observandum multiplicem soleritatem.

Psal. 33. 12. אֲשֶׁר־גַּם־

Beata ista gene-

& 47. 8. יְמֻרוּ מִשְׁכִּיל

Pſallite scitè.

G R A E C A .

Soph. pag. 141. Φθίνει φθίνει

Absumit, absumit.

& 318. Εχω φρασας.

Habeo dicere, vel quod dicam.

& 385. Ιω ξινος.

In hospites.

2. Mixta cum alio pede.

Prov. 22. 11. אָהָב טָהָר־לִב

Amans mundum corde.

Psal. 48. 5. עֲבָרוּ יְהִרְיוֹן :

Transiunt pariter.

& 109. 4. וְאַנְיִתְפְּלָרָה :

Cum essem in oratione.

G R A E C A .

Soph. 12. Μόμφαν εχων - - u -

Conquerendi causam habens.

& 157. Θύματε διο, uu - u -

Filia Iovis.

MONOMETRA IMPERFECTA.

1. Defectu syllabæ, catalectica.

Psal. 119. 4. לְשָׁמֶר מָאָד :

Ut obseruent valde.

& 102. 28. וְאַתָּה הָאֵת :

Tu vero idem es.

I V . E T V .

G R A E C A .

Soph. 412. Τι φησιν αγαθον?

Quid dicitis pueri.

& 155. Ειναιδων.

Affectionis.

& 362. Ζωες ἡ.

Animadverte autem.

2. Excessu, Hypercatalecta.

1. Pura.

Prov. 1. 18. יְצָפֵנוּ לְנִפְשָׁתָה:

Abscondit se adversus proprius
animas.

Psal. 65. 7. נָאֹזֶר בְּנֹבוֹרָה

Accinctus potentia.

G R A E C A .

Pind. 38. Βροτῶν ἐλεγχό.

Mortalium demonstratio.

& 281. Εὔριπος υπώνων.

Paratus hymnorum sc. thesaurus.

Soph. 300. Περιών δ' ἄνα.

Transgrediuntur tandem.

2. M I X T A .

Job. 28. 28. יְסֹור בִּרְעָבִיןָה

Et recedere à malo est intelligentia.

Psal. 108. 13. וְשָׂוֹאָה תְּשֻׂעָת אַרְבָּת

Vanitas est auxiliatio humana.

Prov. 16. 18. לְפָנֵי שָׁבֵר גָּזָן -

Ante confractiōnē superbia.

G R A E C A .

Pind. 209. Σοφίας αέρισον - - u - u - | u

Sapientie (sc. fortē habere cum divi-
vitiis) præstantissimum.

& 314. Θεῶν τελεσάντων. u - u u - | -

Diū id exequunt.

Soph. 141. Χαρεῖ γεγονός. - - u - | -

Incedit letus.

& 12. Εἰ τισθελάων. u - u u - | -

Ultus est acceptam injuriam.

II. D I M E T R A .

PERFECTA SEU ACATALECTA,

1. PURA.

Job. 17. 6. וְהַצְנִינִי לְמַשְׁלֵך עַמִּים

Ut institue me ad presidendum
populus.

Prov. 10. 21. שְׁפָתִי צְדִיק יְדֹעַ רַבִּים

Labia justi paſcent multos.

& verl. 23. בְּשָׁחֹק לִכְבָּשׂ עַשְׂתָּה זְמָרָה

Prout ludus stolido, facere scelus.

G R A E C A .

Pind. 94. Οδῶν ὁδοὶ περιστέρας.

Vix via transitu faciliores.

Soph. 311. Φόροις, σάστησι, ἔχεις, μάχας.

Cedes, seditiones, contentio, pugna.

& 51. Πόνος πόνων πόνος

Labor labori labore cumulat.

2. MIXTA.

Prov. 12. 16. אֹיְל בִּזְוֹת יְרֻעָבָעַן | u - u u -

Quod ad stultum, eodem die agnoscitur
indignatio ipsius.

& 15. 12. לֹא יְאַהֲבֵל יְהִי הַכְּחָה לְ

Non diligit derisor corrigentem se.

D d d d d 4

Prov.

Prov. 16.17. שְׁמַר נֶפֶשׁוּ נָצֵר דָּרְלֹן
Conservat seipsum quis obseruat
viam suam.
& 19.16. שְׁמַר מִצְרָה שְׁמַר נֶפֶשׁ
Obseruans praeceptum conservas
animam suam.

-u | -u-

G R A C A .
Soph. 54. Εγώ δέ ο πάτερ καθός ο πάτερ
Ego uero omnium ignarus, omnium. u-u- | u-uu
& 56. Γελάζεις τοις μανομένοις.
Rides autem furens. -u, u- | u-u-
& 88. Βήματι μολόντα τάρδε γάρ -u, u- | u-u-
Gressu profectum in hanc terram.
Pind. 47. Καὶ θυεὶ μάχασθε τὸ κρίνει
Et ad hastā pugnandum, quod etiam.
Λημανία μάλιστα θύρα.
Prasenī pecorum herba.

u-u- | u-uu

I M P E R F E C T A .
1. Defectu Catalectic.

1. P U R A .

Prov. 24.3. בְּחִכְמַת יְכָנֵר בֵּית
Sapiens adificatur domus. u-u- | u-, u

G R A C A .

Pind. 38. Τροφαῖς ἔστιμον ἐπίπον. u-u- | u-, u
Alendi studiosum equorum.
Soph. 16. Ποδῶν εὐλοπαν ἀρέβης. u-u- | u-, u
Pedibus fugam suscipere.

2. M I X T A .

Prov. 15.21. אֱאָוָלָת שְׁמָחָה לְחַטָּרְלָב
Stultitia laetitia est dementi.

& 30. 6. כָּל־אָמְרָת אֱלֹהָה צְרוֹפָה
Totus sermo Dei purgariſſimus est.

Job. 4.10. שְׁגָגָת אֲרִיךְ וּקְוֹל שְׁחָל
Rugitus leonis, & voce ferocia leonis.

Prov. 12.14. וְשָׁמֵעַ לְעַזְחַחְכָּת
Es auscultans consilio sapiens est.

G R A C A .

Pind. 17. Εὐορύμων τε πατέρων. u-u- | uuu, u
Clarorumque progenitorum.

Soph. 105. Ελεστειρ εἰς τὸ δίδικον. u-u- | --, u
Defecis ex hoc domo.

& 261. Οὐ τῷ πειρόττων ἀστερ. --u- | --, u
O igniorum stellarum.

B R A C H Y C A T A L E C T A .

1. P U R A .

Prov. 8.1. הַלְאָ חִכְמַת תְּקִרְאָ
Nonne sapientia clamat?
& 13.6. דְשֻׁעַר פְּסָלַף חַטָּאת
Improbitas pervertit peccatis virum.

u-u- | u-

G R A C A .

Pind. 288. Τις ἐκ οὐρανοῦ φέροι.
Aliquis ex adibis aportet.

Soph. 105. Πρό τῷ δίδικον μὲν ἔχει.
Pre istis autem tenet spes.

u-u- | u-

2. M I X T A .

Prov. 30.2. וְלֹא בִּינַת אֲדָם לִי
Nec est intelligentia hominis mihi.

& vers. 3. וְלֹא לִמְדָתִי חִכְמָה
Neque didici sapientiam.

& 14.29. וְאֶרֶךְ אֲפִים רַב תְּבוּנָה
Erlonganis abundas intelligentias.

& 15.18. וְאֶרֶךְ אֲפִים יְשָׁקִיט רַב
Longanis autem sedat licet.

G R A C A .

Pind. 289. Ηρωας τὸ μάχασ. Heros in praelius.

-u | -u-

Soph. 104. Χαῖσις τὸ αἴξιας.

Indignissimū consumelius.

& 105. Αρόπορος τὸ εὐερθεις. -u- | -

Prorsus ejectus.

& 180. Ο, τι πύραυλοιμαν υψω, υψω | --

Fundis peream.

I M P E R F E C T A E x c e s s u , H y p e r -
C A T A L E C T A .

Job. 38.6. עַל־מָרָח אֲתִינִיחַ הַטְּבָע Super quid basies ejus demersa sunt?

Prov. 16.18. וְלֹפְנִי בְּשָׁלוֹן גְּבָה רָחוֹן Et ante lapsum alcendo spiritus.

& 19.5. וַיְפִיחַ כּוֹבִים לֹא יִמְלָט Es qui conflas mendacia non proprieſt sc.

Psal. 147.5. גְּדוֹלָל אַרְגִּינִו וּרְבִּכְּפָה Magnus dominus noster, & misericordia eius.

-u | -u-

G R A C A .

Soph. 90. Κιναῖς μὴ ιστισματι τραπέζας. u-u- | u-u-
Vacuis autem afflito mensis.

Pind. 303. Τιξπνὰ γέρματα καρύσται τελεοτάται.

-u- | -u- | -

Incundum nuptiarum perficere existim.

III. T R I M E T R A .

Perfecta in poëmatibus sacris nondum obser-
vavi, sed quædam

I M P E R F E C T A D E F E C T U .

I. C A T A L E C T I C U M U N U M .

Psal. 141.8. כִּי אַלְכֵךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַזְיָנוּ Quam ad te Iova Domine oculi mei.

G R A C A .

Pind. 285. Καλλιστοι αἱ μηγαλοπόλεις αἴθαναι. -u- | uuu uuu | u-, u

Pulcherrimum grandi arbes Aschenai.

Soph. 135. Επαξιόσας ὥδη μοι φαῦται.

u-u- | u-u- | u-, u

Dignatus hic mihi apparere.

& 159. Φλέγει με τελεόντος ἀρριάζειν. u-uu | uu- | uu- Urat me famosus aduersarius.

2. B R A C H Y C A T A L E C T A .

Psal. 141.2. תְּכַנֵּן תְּפִלָּת קְטוּרָת לְפָנֶיךָ Statuatur oratio mea suffit me coram te.

Prov. 21.20. אָזֶנֶר נְחַמֵּד וְשִׁמְמָן בְּנֹה חַכְמָה Thesauros desideramus & unguentum, in habitu scutulo sapientiæ.

Psal. 18.32. כִּי מֵאֱלֹהִים מִבְּלָעִי יְהוָה Nam quis Deus præcer Iovem?

G R A C A .

Pind. 112. Εὐθεῖα γλῶσσαν ὄργανον λέγειν.

-u- | -u- | u-

Recta lingua incitas ad discendum.

Soph.

Soph. 159.	Πελίσαντον σφράγιμα νοτίσαντον u-u- u-
	<i>Retrogrado cursu terga vertere.</i>
& 267.	Ἄγετε μόστι ταχόν, ἀγετέ μόστισμαν. u u u u u u u u, u- u-
	<i>Ducite me cito, ducite procul.</i>
A N O M A L A,	qua spondeum habent, pro jambo.
I. S E C U N D O L o c o.	
M O N O M E T R A perfecta.	
Psal. 22. 4.	וְאַתָּה קָרוֹשׁ <i>At sanctus es.</i>
& 23. 3.	נֶפֶשׁ יִשְׁובֶב <i>Animam meam convertet.</i>
Prov. 26. 10.	רַב מִזְוֵיל-כַּל <i>Plurimum dolore afficit omnes.</i>
	G R E C A .
Soph. 21.	Ἵώ μοι μοι. <i>Hei mihi mihi.</i>
& 52.	Ἵώ τλήμων. <i>Heu me infelicem.</i>
	Imperfecta excessu, hypercatalesta.
Job. 38. 2.	פְּמִלֵּין בְּלִידָעָה: <i>Sermonibus inscitius.</i>
Prov. 10. 23.	חַכְמָה לְאִישׁ הַבּוֹנָה <i>Sapientia viro intelligenti.</i>
& 22. 10.	וַיִּשְׁבַּת דַּין וְקָלוֹן <i>Et cessabit litigium & ignorinia.</i>
Psal. 82. 3.	שְׁפָטוּ דָל וַיְתּוּם <i>Indicat etenim & pupillum.</i>
	G R E C A .
Soph. 36.	Ιδαία μύρων. <i>Ad montem Idam maneo.</i>
& 180.	Κακὰ προσφανέσθ. <i>Mala accedunt.</i>
	Q I M E T R A perfecta acatalesta.
Job. 22. 10.	עַל-כֵּן סְכִבּוֹתֶיךָ פְּחוֹם <i>Ideoque circumstant te laquei.</i>
Prov. 24. 23.	הַכְּרִיפְנִים בְּמִשְׁפָט בְּלִיטָבוֹ <i>Agnoscerre personam in iudicio non est bonum.</i>
& 7. 2.	וְתוֹרַתִּי בְּאַשְׁר עָנָךְ <i>Et doctrina mea ut pupilla oculorum tuorum.</i>
	G R E C A .
Soph. 22.	Αρωγὸν τέχνας, αἴλιαν u--- ---u- <i>Antistes artū; māre sc. agitans.</i>
	Est protasis: cui hæc antapodosis respondet jambica pag. 21.
	Μόνοι ήμων φιλῶν, μένοι. <i>Soli meorum amicorum, soli.</i>
Pind. 85.	Καποντεῖα γένεσαν τὰ καλά. u--- u-, u u <i>Hortum: ille enim præbente.</i>
& 379.	Αἰσθοντεῖα γένεσαν τὰ καλά. u--- u u-, u u <i>Poëta & oratores præclaras divulgarunt.</i>
D I M E T. I M P E R F E C T A.	
1. Defectu, catalesta.	
Prov. 18. 12.	וְלֹפֶנִי כְּבָד עֲנוֹרָה: <i>Ante honorem humiliari.</i>
& vers. 16.	מִתְהַנֵּן אֶרֶם יְרִיחֵיכְלֹן <i>Donum hominis dilatat eum.</i>
& 11. 17.	וְעַבְרֵשָׁאָרְאָן אֶבְרֹרִי: <i>Turbat carnem suam crudelis.</i>

& 22. 24.	וְאַתָּה אֶשְׁחַמּוֹת לֹא ТІВА: u--- ---u <i>Et cum viro iracundo ne congregari.</i>
	G R E C A .
Soph. 83.	ἰώ μαι μαι μάντσλας <i>Heu me me miseram.</i>
& 307.	Στίχησα μάτλας μάχανας. --- u-u <i>Obsecro ut duplice auxilio.</i>
	2. BRACHYCATALESTA.
Job. 30. 31.	וְעַגְבֵּי לְקוֹל בָּנוּכִים. u--- ---u <i>Et organum meum ad vocem flentium.</i>
Prov. 20. 20.	מִקְלָל אָבִיו וְאֶמו. --- u-u <i>Maledicens patri suo aut matris sua.</i>
& 10. 19.	וְחוֹזֵק שְׁפָתוֹ מִשְׁפֵּיל. --- u-u <i>Sed cohibens labia sua colligens.</i>
& 18. 3.	בְּבּוֹא רְשֻׁעָה גַּסְבָּנוֹ. --- u-u <i>Adveniente improbo advenit etiam contemptus.</i>
	G R E C A .
Soph. 52.	Τίς αὐτὸν μοιτίς αὐτὸν u--- u-u <i>Quisnam igitur mibi, quisnam?</i>
& 179.	Οὐ τὸν πάνταν θεῶν. --, -- u-u <i>Non per illum omnium Deorum, &c.</i>
	A N O M. excessu, hypercatalesta.
Prov. 29. 19.	בְּדָבְרִים לֹא-זָרֶד עַבְדָּ. u--- u-u u <i>Verbi non castigabitur seruum.</i>
Job. 38. 7.	וְיַדְעֵו בְּלִבְנֵי אֱלֹהִים. --- u-u - <i>Et vociferati sunt omnes filii Dei.</i>
	G R E C A .
Soph. 86.	Ολοιτ' εἴ μανθάνεις τάδε εὔδαν. u--- u-u - <i>Pereat, si mihi fas ista optare.</i>
& 238.	Κυλνόδι βνασθεν κελασάν. <i>Volvit ex imo nigrum.</i>
	A N O M. quarto pede spondeo.
1. P E R F E C T A , acatalesta.	
Prov. 10. 32.	שְׁפָתי חַכְמָם יְהוָה רָצָן. u--- u-u - <i>Labia justi cognoscunt benevolentiam.</i>
Psal. 149. 4.	יְפִיר עֲנוֹת בִּשְׁוּחָה: --- u-u - <i>Orans mansuetos salutem.</i>
	G R E C A .
Pind. 378.	Ἐπανετελέθαν σωκλείδα. u-u - <i>Sufstis oblivionem Soclida.</i>
Soph. 254.	Τίπιε πάγια, θεῶν καταίσ. u-u u-u, - <i>In colle, deorum filia.</i>
	2. I M P E R F E C T A .
	Excessu, hypercatalesta.
Prov. 15. 7.	שְׁפָתי חַכְמָם יוֹדֵעַ דָּעָת. u-u - <i>Labia sapientum spargunt scientiam.</i>
& 25. 17.	אִישׁ עָנָה בְּרָעָה עוֹד שְׁקָר. --- u-u - <i>Vix testans contra proximum suum testimo- nium falsum.</i>
Job. 13. 23.	פְּשָׁע וְחַטָּאת הָודֵעַ: u-u - <i>Defectionem meam & peccatum meum notum fac mihi.</i>
& 15. 6.	יְרִשְׁעָה פִּיה וְלֹא-אָנִי <i>Condemnabit te ostium, non autem ego.</i>
	Græca Hypercatalesta nulla, neque in Pindaro neque in Sophocle observata.
	Atque hac ratione, primo carminum genere demonstrato, ad secundum procedimus.

C A P U T VI.

De Trochaico carmine canones.

1. **T**rochaicum mixtum analogum, secundarios habet pedes, tribrachyn (ex longa trochei in duas breves soluto) & spondeum, ac per hujus dialysin, dactylum & anapastum legitimo ordine collocatos.

2. Ordo autem legitimus est, ut locis imparibus, prater trocheum, sit tribrachys aut dactylus: paribus vero prater illostres, spondeus aut anapastus.

Quae omnia ab Hephaestione pag. 13. similiter de versibus Græcis trochaicis tradita.

3. Inter trochaica mixta, elegantiora caseris videntur, que trochæ & spondeo alternis constant.

4. Anomalum vero est, quum uno rancum loco, primo vel tertio, spondeus pro trochæ collocatur.

Nam licet Dem. Triclinius, de metris Sophoclis agens, ea sepius ad antipaistica referat; nonnunquam tamen, trochaica esse affirmat. ut pag. 442. metrum hoc Sophoclis pag. 104. ἡλίαν ἄραξ, Gracorum rex, ait esse Trochaicum penthemimeres: fin velut, antipaisticum monometrum, hypercatalecticum. Et pag. 447. carmen Sophoclis p. 180. φυχάς. τῇ τάδε εἰ κακοῖς, animum sc. cruciat: & hac si malū, &c. absolutes ait, trochaicum heptahemimeres Euripedum. Ac sanè antapodosis illius est trochaicum quoque anomalum, sed primo pede analogo trochæ, tertio vero contraria anomalo spondeo, pag. 181. ἀλύτεαν κατ' ὅδον ψρεας, mœstam erexit. Quale omnino est illud pag. 24. τι-εἰς ἔρων αὐθαίρετη quendam, ad utilitatem, hominum, scilicet intueri: quod diserte Triclinius ait esse Trochaicum Hephaestimeres. pag. 437. a.

Similiter Scholiares Hephaestionis pag. 61. ait, Immanifesta vero, ubi in quodam metro sinistri, hoc est, extralocus suum collocatur pes. Ut si in Iambō inveniatur pari spatio spondeus; aut in trochæ, impari loco. Tunc enim toto aequaliter se habente, una tantum regio est anomala. ἀπεμφαινόντες δέ, οἷς εἰ τὸν μέτρῳ κακῶς, τυτέσι τῷδε τόπον κεῖται πᾶς. εἷς εἰ τὸ ιαμβῷ ιυρίθειν ἐν αὐτοῖς βασις σπονδεῖς, ἢ ἐν τροχαῖον ἐν πλευτῇ. τότε γά τε ὅλη μορφὴς ὄντες, μία μότι χώρα θεῖν ἀνόμαλα. Quare hæc anomala vocat ille ἀπεμφαινόντες quæ Latini (Teste Rufino de metris comicis) immanifesta vocant: quod licet sint ejusdem generis, cum suis analogis; carminis tamen ratio, non ita sit manifesta: sed per anomaliam quasi obscuretur. Quæ nonnihil explicare visum, ne temere atque inepte, partim ante de anomalis jambicis, partim de anomalis trochaicis statuisse videremur.

Sed ut hi canones amplius declarentur, Hebraorum & Gracorum harmoniam ostendemus.

C A P U T VII.

Carmina Trochaica exemplis parallelis demonstrata.

Primum ANALOGA:

I. M O N O M E T R A perfecta, seu acatalectic.

Psal. 48. 8. בְּרוּחַ קִרְבָּן

Vento Orientali.

& 66. 6. שֶׁם נְשֵׁמָה כְּנָסָה

Illic latabimus in eo.

Deut. 32. 1. וְאַדְבָּרָתִי

Et loquar.

G R E C A .

Pind. 192. 4. Καλλίνικος.

Egregii viatoris.

& 196. Τάν πρὸ κύμας.

Que ante Cumam.

Soph. 354. Αἴλια θείας.

Sed divinas.

& 424. Μιτρείας.

Su moderamus.

M O N O M E T R A IMPERFECTA.

1. Defectu catalectic.

Job. 14. 4. לֹא אֲמִתָּה

Non unus.

Psal. 140. 10. רְאֵשׁ מִסְכָּבִי

Venenum circumdatum me.

G R E C A .

Soph. 105. Τέ τοῦ γῆ.

Huc terra.

& ibidem. Οὐτὶς τις.

Nulla unquam.

2. Excessu, hypercatalectic.

I. P U R A .

Prov. 3. 22. וְהַן לְנוֹגָרְתִּיךְ

Et gratia fancibus tuis.

& 25. 9. וּסְדַּר אֶחָד אֶל-הַגָּלָל

Et arcanum alterius ne retego.

Psal. 46. 5. קְדַשׁ מִשְׁכְּנֵי עָלִיוֹן:

Sanctum, habitatione Excelsi.

Job. 23. 14. כִּי יְשִׁילִים חֲקִי

Qui apergit flatum de me.

G R E C A .

Soph. 25. ποῖ τις τὴν φύγει;

Quo quoniam igitur effugeris?

Ibidem. ποῖ μάλιστι μήνιον;

Quo veniens maneo?

& 26. οὐκίτις αὐτοράπις

Nequaquam amplius virum.

Ibidem. τόρδος ιδετες. - u - u | u

Hunc videbis. verbum.

2. M I X T A .

Psal. 48. 12. לִמְעֵן מִשְׁפָּטְךָ

Proprietas iudicia tua.

& 95. 8. פִּוּם מִסְחָה בְּמִדְבָּר

Ut tempore temptationis in deserto.

Prov. 15. 16. טֻוב מַעַט בְּיוֹתָר יְהוָה.

Melius est parum cum reverentia lova.

& 23. 18. כִּי אַסְּתִּשׁ אֶחָדִתִּךְ

Quinimo est merces.

Job. 28. 12. וְאֵין זֶה מָקוֹם בִּנְחָן

Quisnam est locus intelligentia?

G R E C A .

Soph. 26. Τίνα τροπὰς γράτε. uuu, - u | -

Aliquem Troja in exercitu, sc. vidit.

& 237. οἰ, γῆ ἀντὶ Σιδηροῦ. - u - u u | u

Quibus enim divinieus.

& 187. οὐδὲ γνέσασθε. - u - - | -

Neque consenseris.

Pind. 2. Άλλο Θαλπότερον. - u - u u | u

Aliud calidius.

I I. D I M E T R A .

Perfecta, acatalectic.

I. P U R A .

Job. 24. 17. כִּי יְכִיר בְּלִיחָזֶת צְלָמָות:

Quum cognoscit quis terrors, sunt lethali umbra.

& 41. 19. לֹא יְבִרְחֶנּוּ בְּקִרְשָׁתָן

Non fugat eum sagitta.

Psal. 106. 27.	וְلֹא־יָלַל יְרוּעָת בְּגִינִּים.
	<i>Et dejectum semen eorum in gentibus.</i>
& 72. 12.	כִּי־צִיל אֶבְן מִשְׁעָם.
	<i>Quoniam eripiet egenens vociferantem.</i>
	G R A E C A .
Pind. 2.	Μηδ' ὀλυμπίας ἀγῶνα. Neque Olympicō certamen sc̄. præstantins.
& 108.	Οὐτὲ τεῖχοι μοι λέοντες. Neque graueris rugientes leones.
Soph. 91.	Τοιάδε ἀρβατες ἔργα. Talia qui perfecorunt facinora.
& 136.	Φιλταῖσιν ἔχων πρόσοντιν. Suavissimum habens adspectum.

• 2. M I X T A .

Job. 14. 4.	מֵיִתְנָה טֹהוֹר מִטְמָא.
	<i>Qui dabit mundum ex immundo.</i>
Prov. 24. 4.	וְבָרַעַת חֲדָרִים יָמָלָא.
	<i>Et scientia penetrata implebuntur.</i>

& 27. 3. וְכֻם אָוֵיל כְּבָד פְּשָׁנִים.

Et indignatio futilis gravior iſtu duobus.

G R A E C A .

Pind. 68.	Πῦρ πνεύματων αἴρχει ἡππων. - u - - u --
	<i>Igenem spirantium dux equorum.</i>
& 195.	Πειθίο μοι ποιάντες ἡππων. - uu, - - - u --
	<i>Obsequere mihi, præmium quadrigarum.</i>
& 198.	Πολεμών αὐδησαν καρόντων. uu, - - - u --
	<i>Hostibus viris defunctis.</i>

I M P E R F E C T A .

1. Defectu Catalectica.

1. P U R A .

Prov. 1. 30.	נָאָזֵן כָּל־תֹּכְחַתִּי.
	<i>Contemperunt omnem correctionem meam.</i>
Job. 22. 13.	וְאָמְרָתִי מִהִרְעָאָל.
	<i>Es dixisti, quid nosceres Deum?</i>

Prov. 89. 10. בְּשֹׂא גָּלוּ אֶתְחַתְּתָחִים

Quum attollant se fluctus ejus, sum reprimere eos.

G R A E C A .

Pind. 6.	Μάρτυρις εοφαλέτοις.
	<i>Testes sapientissimi.</i>
Soph. 25.	Εἰ τὰ μὴ φθίνει, φίλοι.

Siquidem illa percunt, amici.

2. M I X T A .

Prov. 6. 1.	תְּקֻעֵת לְצַדְקָה:
	<i>Complости extrae manus tuas.</i>
& 12. 3.	לֹא־יָכַן אָדָם בְּרַשְׁעָיו.
	<i>Non stabilitur homo improbitate.</i>
& 10. 31.	פִּי צְדִיקָה יְנוּב חַכְמָה.
	<i>Os justi abunde profert sapiensiam.</i>
& 20. 6.	וְאִישׁ אָמְנוּמָתִי יְמִצָּאת:
	<i>Virum autem veracem quis invenerit?</i>
& 12. 4.	אִשְׁתַּחַת חַיל עַמְּרָת בָּעֵלה
	<i>Uxor strenua corona est mariti sui.</i>

G R A E C A .

Soph. 15.	Καὶ βοτῆγας ἵππονόμια.
	<i>Et pastores equiū prefectorū.</i>
Pind. 70.	Τὸν νομονούτον.

Certamina legítima Basilia.

Soph. 128. Δύο φίγενεν ἕντελθεψ. ψυψ - υ | υυ υ -
Ut duo reportares uno sermone.

II. D I M E T R A

B R A C H Y C A T A L E C T A .

1. P U R A .

Prov. 29. 22.	אִישׁ אֶפְרַיִם מְדוֹן.
	<i>Iracundus miset contentioem.</i>
& 14. 17.	וְאִישׁ מְזֻפּוֹת יְשָׁנָא.

Et vir machinationum odio habebitur.

G R A E C A .

Pind. 349.	Οἶκοθεν μάτισι.
	<i>E domo quare.</i>
Soph. 88.	Προμήνεις ἄποχος.
	<i>Expectans, absque liberis.</i>

& 90. Ήν ὁ ταῦτα προσώπων. - u - | u

Erat qui ista facit.

2. M I X T A .

Prov. 4. 20. בְּנֵי לְרָבִי תְּקַשְׁבָּה.

Fili mi, ad verba mea attende.

& 10. 8. זָכָר צְדִיק לְבָרְכָה.

Memoria justi est benedicta.

& 24. 5. אִישׁ דָּרְתָּן מְאַמְּצָנָה.

Vix sciens fortificat vires.

G R A E C A .

Pind. 2.	Ελλαῖαι, φίλοι οἵτις. - u, - υ υ - u
	<i>Справа, смируя ревни.</i>

Soph. 25. Αὐτοις χειρὶ φονία. - u, - υ υ | - u

Ut me manus interficiat.

Dimetra excessu imperfecta, hypercatalecta.

Psal. 83. 15. וְלֹא יִזְכֵּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד.

Et non memorabitur nomen Israëlis amplius.

Prov. 7. 21. בְּחִילָק שְׁפָתִיה תְּדִיחָנָה:

Blanditia laborum suorum impellit eum.

& 10. 9. וְטַעַקְשׁ דָּרְכֵי יְהוָה.

Qui pervertit vias suas agnoscetur.

& 21. 6. פְּעָל אֹזְרוֹת בְּלִשּׁוֹן שְׁקָר.

Confetti thesauri lingua falsificatis.

III. T R I M E T R A perfecta, non apparet in poëmatis sacris; sed Defectu brachycatalecta.

Psal. 136. 12. בְּיד חָזְקָה וּבְזָרוּעַ נְטוּרָה.

Mans robusta & brachio extenso.

Prov. 2. 16. מְנַבְּרִיה אִמְרִיה הַחְלִיקָה.

Ab extranea que dictu suis blanditur.

G R A E C A nec in Pindaro nec in Sophole comperi, sed catalectica.

Pind. 419. Εἰ τὸν ἤγειρον τὸν ἀμόχθεψ καρδία.

- u - | u - | - u -

Successus in te est operum: neque alieno à laboribus corde.

& 432. Κτεδέων τὸν χρὴν μέτρον θηρευτέμην.

- u - | u - | - u u

Lucrotum autem oportet mensuram venari.

Soph. 200. Παιδὶ τῷ πατέρει θαλαμικόλαφος γίγενε.

- u - | υ υ υ - u | - u -

Filio & Patre nuptiarum confortis, cadere.

A N O M A L A.

I. Primo pede spondeo.

1. Monometra, excessu hypercatalecta.

Prov. 10. 6. בְּרֻכֹת לְרָאשׁ צַדִיק.

Benedictiones capiti justi.

& v. 7. וְשָׂמֶר שְׁעָם יְרָקֶב:

Nomen autem improborum putrefacet.

& 24. 20. נֵר רְשָׁעִים־דָעַך.

Lucerna improborum extinguetur.

G R A C A.

Pind. 40. Τῶν ἀλυμπία.

Illiorum Olympia.

Soph. 104. Ἐλάων αὐαξ.

Gracorum rex.

Ibidem. Ἀμφίκης ψύχεις.

Anceps bipennis.

2. D I M E T R A P E R F E C T A.

Prov. 8. 11. כִּי-טוֹבָה חֲכָמָה מִפְנִינִים.

Quia melior sapientia carbunculus.

& 10. 2. וְזַדְקָה תְּצִיל מִמְוֹתָה:

Et iustitia eripit à morte.

& 13. 18. רִישׁ וּקְלֹן פּוּרָע מִסְכָר.

Paupertas & ignominia averruncantur eruditionem.

& 17. 13. לֹא-חַמּוֹש רָשַׁח מִבְּחִתָּה:

Non recedet malum à domo ejus.

& 23. 21. כִּי-סָנוּא חֹזֶל יְרָשָׁה.

Quia ebriosus & comessator pauper fiet.

G R A C A.

Soph. 189. Τεκνάργεται ὃν δὲ λύμπιον. --- u | -v -v

Prognatis: quorum cælum, &c.

& 218. Τὸν λεύκασπιν ἀργόθεν πρίν. --- u | -v -v

Albo scuto Argivum ante.

& 228. Ἰππεῖς γέρεις πολεύων. --- u | -v -v

Equino genere exercens.

I M P E R F E C T A

Defectu catalectica.

Prov. 11. 4. לֹא-יַעֲשֵׂל הַן בַּיּוֹם עֲבָרָה.

Non prodest substantia die furoris.

& 28. 27. נָוִיתָן לְרָשׁ אֵין מִחְסָר.

Et qui dat pauperi, non erit egoslus.

G R A C A.

Soph. 180. Ψυχάν τὴν τάσδε εἰ κανοῖς. --- u | -v -v

Cruciat animam: & hac siquidem malis, &c.

& 188. Δυσπότεραις χάστε χλιδᾶς. --- u | -v -v

Infelici gratia volupatio.

B R A C H Y C A T A L E C T A.

Prov. 14. 11. בֵּית רְשָׁעָם יִשְׁמַר.

Domus improborum perdetur.

Imperfecta excessu, hypercatalecta.

Job. 6. 22. וּמִפְחַחַם שְׁחוֹת בְּעֵדִים:

Et ex facultatibus vestris largimini mihi.

Græca nec brachyc. nec hypercat. apud. Pind. aut Sophoclem invenimus.

II. A N O M A L A tertio pede spondeo.

Dimetra perfecta.

Psal. 148. 8. רוח סערת עשרה דברו.

Venit turbidem efficiens verbum ejus.

Prov. 21. 22. עַד גְּבִירִים עַלְה חַכְמָה.

Civitatem poteritum confundis sapientia.

G R E C A.

Pind. 59. Εὐδόν ἀμπέλου καυχλάζον-

σαν.

Intra visum bullientem fore.

Δι-

& 349. οὐας ἀντὶ τοιούτων αἰγανῶν.

Injustitia flos, probos laudare.

Soph. 254. Λαβύρινθος αἰματηραῖς χιροῖς.

Sed à cruentis manibus.

Ibidem. Λαβύρινθος διονύσιοιραῖς.

Sed & in illam fata:

I M P E R F E C T A.

Defectu catalectica.

Prov. 3. 33. מְאַרְתָּה יְהוָה בְּבִירָת רְשָׁעָם.

Excretio Iova incumbit domui improbi.

& 19. 1. מְעַקֵש שְׁפָתוֹ וְהַוָתְכָל כְּסִיל.

Prae perverso labii suū, qui est stolidus.

Psal. 78. 48. וּמְקִנְהָם לְרְשָׁפָטָם: | -v -| -v -

Et pecora eorum pruni ignitus.

G R A C A.

τι

Soph. 24. νείς ὄντος αἰδοώπων.

Quendam, cum utilitate, hominum.

& 196. Σοὶ δὲ ταῦτ' αἴτιος εἶν.

Tibi autem bac placeant.

Ibidem. Αἵσι πλεῖστα συμπατέζει.

Quibuscum plerumque ludit.

Imperfecta excessu, hypercatalecta.

Psal. 25. 4. דָּבְכֵר יְהוָה וְהַלְעֵנִי.

Via tua Iova nota fac mibi.

Prov. 28. 5. וּמְבַקֵש יְהוָה יִבְנֵנִי כָּל.

Et querentes Iovem animadventus omnia.

Prov. 8. 19. טוֹב פָּרִי מִחְרוֹץ וּמִפְּנָס:

Melior fructus meus auro, & quidem obryzo.

Græca hujusmodi sonum observata apud Pindarum, nec apud Sophoclem.

Atque hæc de duobus simplicibus carminum generibus prioribus, que principali pede dissyllabo constant, jambicis & trochaicis: reliqua duo que trisyllabo constant dactylica & anapæstica, ordine explicanda.

C A P U T VIII.

De Carmine Dactyllico canones.

1. Dactylicum mixtum duos secundarios pedes, tempore patres, admittit.

2. Prior, per synafin duarum brevium in longam, et spondens.

3. Posterior contra, per dialyfin longa in duas breves, et procelesmaticus seu tetrabrachius uu uu.

4. Ordo autem dispositionis corum est αιδαφορος.

5. Spondens autem, non solum promiscue quovis loco, sed etiam omnibus locis ponit potest.

Atque inde; dactylicum ex spondei, & spondaicum tam appellari solet.

C A P U T IX.

Dactyllica carmina exemplis parallelis demonstrata.

I. D I M E T R A.

Prov. 16. 8. טוֹב מַעַט בָּצְדָקָה | -v v -

Malum est parum cum justitia.

Psal.

Psal. 83. 15. כִּאֵשׁ תַּבְשֶׂר יָם - uu - u

Ute ignis exaruit silvam.

& 77. 6. שְׁנָוֹת עַלְמִים

Ani seculorum.

Job. 33. 8. וְלֹא שָׁן לִי
Neque iniquitas mihi.

G R A C A.

Soph. 22. 1. Πρέπει λόγωσι.

Indixit colloquium.

& 247. Ως φάτις ανδρῶν.

Ut sermo est hominum.

& 156. Δειματισμός.

Mens tremens.

& 260. Χλωρά τ' αἰτία.

Vndeque tolleris.

& 432. Καιρὸς καὶ πλῆθος.

Oppotuna navigatio.

I M P E R F E C T A C A T A L E C T I C A.

Psal. 31. 5. טָמֵנוּ לִי

Abscondemur mihi.

& 56. 4. יוֹם אֲרָא

Qua die timebo.

& 99. 3. קְדוּשָׁה

Sanctum est.

G R A C A.

Soph. 105. Οὐτε πο.

Nulla unquam.

& 43. 2. οὐ μοι μοι.

Hei mibi mibi.

I I. T R I M E T R A.

Perfecta pura nondum comperta.

T R I M E T R A perfecta mixta.

Prov. 14. 28. וּבְאֶפֶס לְאָס מְחֻתָּת רָחוֹן - uu | . uu | -

At in defectu nationis, contritio dominatorum.

& 16. 2. וְחוּכָם רְחוֹת יְהוָה - | - -- | --

At perpendit praeceps Iova.

& 34. 2. וְשָׁלוֹם יְסִיפָּה לְךָ - - | - - | -

Et pacem adiiciens sibi.

Job. 30. 27. מַעַי רְתָחוֹן וְלֹא־דָמוֹ - uu | -- | -

Viscera mea effervescentia sunt, & non requiescunt.

G R A C A.

Pind. 47. Καὶ μέγας ὄρκος ὄμοσας. - uu | - uu | -

Et magnum iurandum juramus.

Soph. 84. οὐ φέρεις άγνον καὶ γῆς. - uu | - - | -

O lux pura, & terra, &c.

& 131. οὐ δίκαιος δικτύος φεῦ φεῦ. - uu | - - | -

O corpus miserabile! heu, heu.

Imperfecta catalectica.

I. P U R A.

Psal. 135. 12. וְנַתֵּן אֶרְצָם נְחַלָּה

Et dedit terram ipsorum possessionem.

Prov. 5. 6. אֲרֵחַ חַיִם פְּנַחְלָם

Iter viae ne expendas.

& vers. 12. וְתוּבָת נָזֵן לְבָבִים

Et correctionem previs cor mentis.

G R A C A.

Pind. 63. Λί ή φρεστὸν Τερψιχόρη.

Mentis auctem perturbationes.

Soph. 11. οὐ μεγάλα φατικά, οὐ.

O ingens fama, O.

& 219. Αρτίτυπος δίκη γαῖα.

Contrario modo in terram, sc. decidit.

M I X T A partim cum Dialys.

Job. 18. 13. יְווֹנָל בְּרִי עָרוֹן - uu | - - | -

Comedit vecches cuius ejus.

Prov. 5. 14. בְּתוֹךְ קָהָל וְעַדְתָּה - - | - - | -

In medio congregationis & carnis.

& 15. 1. וְדָבָר עַזְבָּב יְעַלְּדָה אָזָה: - uu | uu | -

Verbum verò molestia excisa iram.

G R A C A.

Pind. 68. Θεορίς αρθίσα μη. uu uu | - uu | -

Lucidum in astrea, ipsum.

Soph. 259. Δινές εὐ χάλποις. - - | - - | -

Cereris in sinibus.

& 409. Γῆς, αὐθόρα καὶ αἴλουρ. - uu | - - | -

Terra, nec semen aliorum.

& 134. Οὐποτε καταλύσιμορ. - uu | uu uu | -

Nunquam dissolubile.

I I I. T E T R A M E T R A.

I. Perfecta.

M I X T A.

Job. 19. 7. תִּזְעַזְעַק הַפְּטָמָם וְלֹא אָעַנְחָה - uu | - - | - - | - - | -

En exclamationis violentiam, non tamen exaudior.

Psal. 146. 4. תִּצְאֵרָהוּ יְשָׁב לְאַדְמָתוֹ - - | - - | - uu | - -

Exit spiritus ejus, revertitur in terram suam.

Prov. 12. 1. אַהֲרֹן מָסֵר אַהֲרֹן דְּעַת - - | - - | - - | -

Qui amat eruditionem, amat scientiam.

G R A C A.

Pind. 107. Αδυμαλή κελαδήσω τῶν ἐπι-
ζεφείων. | - uu | - uu | - - | - uu | -

Blandiloquium cantabo, Epizephryiorum, &c.

Soph. 14. Τε τελαμῶνος τάλασσες σίκε. | - uu | - - | - uu | -

Filii Telamonis, procul à patria.

& 85. Άλλ' οὐ μὴ οὐλάκεις θρεψίων. -- | - - | - - | -

At non sanè defensam lugere.

2. Imperfetta catalectica.

Prov. 20. 24. טְדוֹרָה מְצֻעָּרִי גְּבָר - - | - uu | - - | -

A lava gressus viri.

& 15. 29. רְחוֹק יְהוָה מְרַשְׁעִים - - | - - | - - | -

Procul est Iova ab improbi.

G R A C A.

Soph. 86. οὐ ταῖς ταῖς μησανοτάταις.

O filia, filia infelissima.

& ibidem. Ηλέκτρα ματρός, τίν' αἰσ.

Electra matris, quam semper,

&c.

& 84. Πολλὰς μὲν θρεψίων σίδαις. -- | - - | - - | -

Multa quidem lamentacionum oder.

IV. PENTAMETRA SACRA.

- Perfecta non apparent : sed imperfecta catalesta.
Prov. 17. 5. חַרְשׁ יְדֵשׁ דָּבָר עֲשָׂרָה
Qui subsannat pauperem, probo officie opificem
ejus.
& 27. 10. טֹוב שִׁבְן קָרְבָּמָא חַדְקָן
Melior est vicinus propinquus frater longius quo.
Psal. 89. 5. וְגַבְתִּי לְרוֹרְוֹדָר כְּסָאָךְ
Et edificabo in quamque generationem solum
tuum.

G R E C A.

Nondum in Pindaro neque in Sophocle exempla observavimus : sed tale adducit ex Euripidis Phoenissis J. M. cillus de re metrica pag. 53.

Ἄειορ σκότος ὄμησαν τοῖς βασιλίοις.
 -υυ|-υυ|-υυ|-υυ|-
 Σέρεν τενέβρας οὐδεὶς τοῖνοι οὐδεῖται.

Exstat autem edit. Pauli Stephani pag. 366. tom. 1. sed errore typographicō, ὄμησαν.
 Exposito jam tertio Carminum genere, ad quartum accedimus.

C A P U T X.

De carmine Anapæstico canones.

1. **M**ixta anapæstica analoga, duos tantum pedes secundarios, promiscuo ordine recipiunt : & quidem tempore pares.
 2. Prior est spodem, per synapsin, seu duarum brevium in longam contractionem, posterior, est procelesus macicus seu tetrabrachys, per dialysin, seu longa in duas breves dissolutionem.
 3. Anomala vero sunt, que unicum anapæsto contrarium dælysum continent.
 Hac autem ex sequentibus fient clariora.

C A P U T XI.

Carmina Anapæstica exemplis parallelis demonstrata.

AC PRIMUM ANALOG.

I. MONOMETRA perfecta.

I. PURA.

- Prov. 14. 13.** גַּם־בְּשַׁחַק יְכַאֲלֵב
Etiam in risu dolet animus.
& 23. 23. אֶמְתַּת קִנְהָה וְאֶל־תִּמְנָר
Veritatem eme, ac non vendito.
Psal. 116. 8. אַתְּ דָגְלִי תְּדַחֵּי
Pedem meum a lapsu.

G R E C A.

- Pind. 206.** Δύο δ' αὐτοπλασίαι.
Duo autem deliciae.
Soph. 15. Υποκλησομέναι.
Rumoribus pharsam.

2. MIXTA.

- Prov. 18. 10.** מִנְדָּל עַז יְהוָה
Turris robusta est Iova.
Psal. 65. 3. שָׁומֵעַ תְּפִלָּה
Exaudiens orationem.
Job. 22. 11. רְשִׁפְעַת־מִסְתְּכָסֶךְ
Et agmen aquarum obseget se.

G R E C A.

- Soph. 10.** Βοτάχειασ. υυ-, --|
Pecora & pradam.
& 14. Αἴας θολεψα. --, υυ-|
Ajax tumultuoso.
& 37. Αἴθλα παράφριλοις. υυυυ, υυ-|
Imperfecta excessu, hypercatalesta.

I. PURA.

- Prov. 20. 14.** רַע יְאַמֵּר הַקְּנָחָה
Malum malum est, ait emperor.

- Psal. 146. 39.** וַיְצַמְּדוּ בְּמַעַשֵּׂיךְ
Et polluerunt se facti sunt.

- Ibid.** וַיְזַבְּחֻ בְּמַעַלְלֵיכֶם:
Et scortati sunt actionibus suis.

- Psal. 118. 27.** שְׁקָרְנוֹת הַמְּבוֹחָה:
Usque ad cornua altaria.

G R E C A.

- I. PURA in Pind. nec Soph. observavimus ; sed in aliis.

- Euripidis Hecuba edit. P. Stephani tom. 1. pag. 79.

- Δοξὶ δὲ δοξὶ τίξαν. υυ-, υυ-|
Hasta sanè hasta populans.

- Et Aristoph. cum Scholiis edit. Basil. Baugéz. p. 162. & ibi alia plura.

- Χόλοις ἔρθεται οὐδεὶς. υυ-, υυ-|
Indignationem inimicorum habebit.

- MIXTA; partim cum dialysi.

- Prov. 27. 21.** : וְאֵישׁ לְפִי מְהֻלָּלָה
Et percussit hostes suos retro.

- & 146. 6.** אַתְּ תִּלְאַשְׁדָּבָדָם אַתְּ כָּלְאַשְׁדָּבָדָם
Et percutit agros, plantansque vineas.

G R E C A.

- Soph. 42.** פָּנָן τַּאֲלִילָגָתִי.

- O Pan Pan marne.*

- וְξִינְתָּאָגָאָלָאָנוּן.

- O Jupiter, adeps candidum, sc. latens.*

- Επίγιαλονταλόντα. υυυ, υυυ-|

- Adlum, marino, &c.*

II. DIMETRA perfecta.

- II. PURA nec Hebreæ, nec Græca sunt observata.

MIXTA.

- Prov. 35. 13.** וְאֵין כְּחַלְוָתִים לְבָשֵׁי שָׁק

- Es mihi agrestes ibis, vestis mea cibaria.*

- & 107. 37.** וְיַזְרָעֵל שְׁרוֹת וַיְטַשׁ בְּרֵמִים
Et conserant agros, plantansque vineas.

G R E C A.

- Soph. 84.** Οὐα τὸν θέσκων ἐπὸν θρῶν. υυ-, --|

- Quam infelici meum lugescit.*

- & 247.** Ημεῖς οὐ βροτοὶ οὐ θυμογόνοι. --υυ-|--υυ-

- Nos autem mortales & non immortalibus.*

IMPERFECTA catalesta.

I. PURA.

- Job. 19. 21.** חַנְנִי חַנְנִי אַתְּ מֶרֶעֶשׁ

- Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei.*

G R A.

G R A E C A.

- Pind. 6. Ποτὶ δῶμα μὸς μετέβασται. u u - u u | u u -
Ad domum Iovis transferre.
- Soph. 89. Ἄπεράχθοι, μάτ' ἐπίλαθε. u u - u u - | u u -
Valde succensus, neque obliviscaris.

2. M I X T A.

- Prov. 22.8. זֶרַע יוֹלֵה יְקַצֵּר אָגָן -- u u - | u u - , u -
Qui seminat iniqitatem, metet molestiam.
& 17.13. מִשְׁבְּרֻשָּׁה תְּחִתָּת טוֹבָה. --- | u u - , u
Quireddit malum pro bono.
- Psal. 11.7. יְשָׁרָה יְהוָה פָנָיכָו. --- | u u - , u -
Rectum afficit vultus ipsius.

G R A E C A.

- Soph. 14. οὐδὲν αὐτὸν ἀιδεῖς ὑπέρποιος. -- u u - | u u -
Adeo ut non ignara loquaris.
- & 85. Λύπης ἀντίφροπον ἔχθρον. --- | u u - , u
Tristitia ingravescens onus.

Dimet. Brachycatalesta.

1. P U R A.

- Prov. 21.26. כָּל-הַוָּס הַתְּאֹרֶה הַזֹּוֹהָה |
Totum diem afficitur desiderio.
- Psal. 37.4. וַיְהִי-לְךָ מְשֻׁאֲלֹת גַּם בָּךְ | u u - | u u -
Et dabit tibi petitiones cordis tui.
- & 74.14. תִּתְגַּנְנוּ מְאַכְלָל לְעַם לְצִים. |
Dus eum in cibum populo deserticola.
- Graeca pura non occurunt, nec in Pind.
neque in Sophocle.

2. M I X T A.

- Job. 27.4. אָס תְּדַבֵּרְנָה שְׁפִתִּי עַלְהָה | u u -
Si loquutura sunt labia mea iniqitatem,
- Prov. 12.13. בְּפֶשׁ שְׁפָתִים מַוקְשָׁ רַע | u u - u u - | -
In defectione labiorum est tendicula mali.
- & 21.27. סְעַד זְבַח רְשִׁיעִים תְּוַעֲבָה |
Sacrificium improborum abominationi est.
- & 27.2. סְעַד זְהַלְלָה זָר וְלֹא-פִּיךְ | -
Laudet te extraneus, non vero ostium.

G R A E C A.

- Pind. 112. Ἄπεραλθόντων ἱεροῖς. u u - - - | u u -
Superantium sacris.
- Soph. 84. Ισόμοιρος ἄνε, ως μοι. |
Equalis aer: quam mihi, &c.
- & 85. Στυγερών τε γάρ, εἰς αἴ. | u u - u u - | -
Molestosque luctus, donec, &c.
- & 25.9. Πολυώνυμες Καδμείας. |
Bacche Kadmea.

Excessu imperfecta, hypercatalesta.

M I X T A.

- Prov. 17.28. גַּם אֲוִיל מְחִירֵשׁ חֲכָבָת יְהִשְׁבָּה | - | -
Etiam stultus filiens, sapiens reputatur.
- & 25.24. מְאַשְׁתָּמָרִינִים וּבִתְחַבְּרָה | - | u
Quam muliere contentiosa, & domo communis.

G R A E C A.

- Pind. 202. Τύμαιον τόδε τὰν λιπαράν διπλὸν Θηβαῖν. |
--- u u - | u u - u u - | -
Vobis hoc fertilibus à Thebis.
- & 208. Δελφῖνα ἢ οὐκ οφέντων τινὲς ἔκαμψει. |
--- u u - | u u - u u - | u
Delphina: & magnanimorum quendam depresso.

A N O M A L A, Dactylo pro anapæsto.

D I M E T R A.

- Psal. 145.10. יְזֹרֶק יְהוָה כָּל-מַעֲשֶׂיךָ --- | - u u , u u -
Celebrent te Iova omnia opera tua.

G R A E C A.

- Soph. 85. Ή μὲν φέρεται, σὺ πάτερ εἶτας. -- u u - | - u u , --
Quam à me præstatur: te, ô pater, ita, &c.
Ibidem. Οὐ τεκνολέτεις ως τις αἰδούρ. -- u u - | - u u , --
Non ut quā liberos amisit luscinia.

Atque hoc modo egimus de quatuor primis carminum generibus, quæ simplicibus constant pedibus: partim dissyllabis, ut Jambica & Trochaica: partim trisyllabis, ut Dactylica & Anapæstica. Consequens est, ut de reliquis quinque similiter agamus: quæ ex compositis pedibus constant.

C A P U T XII.

De carmine choriambico canones.

1. C Horiamicum mixtum, est quod alios etiam pedes, praeter choriambum, recipit.
2. Analogum autem est, quum illi sunt consentanei, vel primi pedis illius mutatione, vel extrema syllaba longa dialysis.
3. Mutatio autem est, quum pro trochaeo (prima choriambi parte) jambus ponitur vel spondeus: ita ut sit jambica syzygia, loco choriambi.
4. Dialysis vero extrema syllaba longa est, quum vel altera tantum, vel utraque in duas breves dissolvitur.
5. Anomalum vero est, quum pedes illi sunt dissentanei.
6. Tales autem sunt, Trochaica syzygia, Epitritus primus u - - aut quartus - - u Antiphastus, & paon primus - u u , aut quartus u u - .

Ob quam anomaliam, Epichoriambica carmina appellantur.

C A P U T XIII.

Carmina choriambica exemplis parallelis demonstrata.

P R I M U M A N A L O G A.

I. M O N O M E T R A.

1. Perfecta.

- Psal. 153.4. אֵין גַּם-אֶחָד: - u u -
Nec est vel unus.
- Lam. 3.5. אֵיבִי חֲנָס: - u u -
Inimici mei immerito.

G R A E C A.

- Soph. 118. Τακορέας.
Dolore confecte.
Ibidem. εἰδούσας γένεται. | - | - u u -
Est. nam qui etiam erat.
2. Imperfecta excessu, hypercatalesta.
- Job. 36.6. לְאֵיחָה רְשָׁע |
Non servat vitam improbo.
- Psal. 75.3. בְּאַקְה פּוֹעַד |
Quam excepero conventum.
- Prov. 31.2. וּמָה בְּרַנְדֵרִי |
Et quid fili votorum meorum.

G R A E C A.

- Soph. 218. Ως, ὑπερέπειρα.
Veluti, involabat.
- & 245. Φύξιμος εἰσεις. | - u u - |
Effugit nullus.

Eeeee 2

II. Di-

II. D I M E T R A perfecta.

I. P U R A .

- Job. 15. 29. וְלֹא יִתֵּה לְאַרְצָן מְנֻלָּת - - - - | - u u -
Neque extendetur per terram plenitudo ipsorum.
- Prov. 12. 3. וְלֹא יִשְׁרַשׁ צַדִּיקִים בְּלִימוֹת - - - - | - u u -
Et radix justorum non dimovetur.
- & 16. 5. וְתוֹבְתִּיהָ בְּלִגְבָּה לְבָבָךְ - - - - | - u u -
Abominationis est Iova omnis alius animo.

G R E C A .

- Pind. 269. οὐ θεόμοιρ ἀρκτοίλα. - u u - | - u u -
O forte divinitus adepte Arctilia.
- Soph. 67. Καὶ ἄνης ὁ συγχέων. | - u u -
Ille vir qui tristum.
- Ibid. Δύσμοιρ ζεῦ τερυχιαν. | - u u -
Infelix, neque nocturnam.

2. M I X T A .

- Psal. 115. 5. עַיִינִים לְהָם וְלֹא יְרָאוּ. - u u - | - u u -
Oculi eius, sed non vident.
- Prov. 11. 8. צַדִּיק מְצָרָה נְחִילָה. | - u u -
Inclusus ex angustia liberatur.
- Ibid. 10. וְכָאָבֵד רְשָׁעִים רְנָחָה. | - u u - | - u u -
Quum pereunt improbi, cantus est.
- Prov. 10. 9. הַוְלֵךְ בַּתּוֹם יְלֵךְ בַּטָּה. | - u u - | - u u -
Ambulans in integritate, ambulat securè.
- Job. 31. 18. וְמִבְּתַנְבֵּן אֱמִי אֲנַהֲנָה. | - u u -
Et ab utero matris meae reportavi eam, sc. escam.

G R E C A .

- Soph. 245. Εἴως αἰνίκατε μάχαν. u - u - | - u u -
Amor invictè prælio.
- & 67. Τεγέμηδρ οὐ κόμας λυγχάς. | - u u - | - u u -
Made factus coma lugubris.
- & 33. 5. Οὐτα τὸν καθμούμενον. | - u u - | - u u -
Sic Thebanum Herculem. Schol.

I M P E R F E C T A .

I. D E F E C T U C A T A L E C T I C A .

I. P U R A .

- Prov. 22. 8. וְשִׁבְתְּ עַקְרָתוֹ יְכָלֵה. | - u u - | - u u -
Et virgá furorū sui deficiet.
- Psal. 18. 23. בְּכַל מִשְׁפָטוֹ לְנֶגֶד. | - u u - | - u u -
Quum omnia iudicia ejus in conspectu meo.

G R E C A .

- Pind. 3. Φέρτεγον αὐδάσορδυ. - u u - | - u u -
Præstantius dicemus.
- & 7. οὐ φθονερῶν γειτόνων. | - u u -
Statim ex invidis vicini.
- Soph. 117. πέ φαῖτων ἀλλαζό. | - u u - | - u u -
Ubi lucens sol?

2. M I X T A .

- Psal. 115. 8. כְּמוֹת יְהָוָה עַשְׂתָּהֶם. | - u u - | - , u
Similes illi erunt qui faciunt ipsa.

G R E C A .

- Pind. 39. λεμνιαρίδων γυναικῶν. | - u u - | - u u -
Lemniacarum mulierum.
- Soph. 196. Καὶ κατὰ γυναικῶν ἔδειξ. | - u u - | - u u -
Et consilium gnarus.
- & 159. Θρηνιῶν κλαύσων. | - u u - | - u u -
Threniorum clamores.

B R A C H Y C A T A L E C T A .

I. Pura.

- Prov. 16. 24. צַוְּף־דְּבָשׁ אָמֵרִי נְעַם. | - u u - | - u u -
Ut savies mellis, sermones ameni.
- Psal. 49. 17. בְּיִרְבָּה בְּכָד בֵּיתוֹ. | - u u - | - u u -
Quum augebitur gloria domestica ejus.

G R E C A .

- Soph. 120. Ἀσκοποῦ ἀ λωέα. | - u u - | - u u -
Inopinatum damnum.
- & 410. Μηλιάδων νύμφαν. | - u u - | - u u -
Melienium nympharum.

2. M I X T A .

- Job. 18. 5. וְלֹא יִנְהַ שְׁבֵב אַשְׁוֹ. | - u u - | - u u -
Neque splendebit scintilla ignis ejus.
- Prov. 31. 15. וְהַק לְנַעֲתִיחָה. | - u u - | - u u -
Et pensum puellus suis.

G R E C A .

- Pind. 201. Δαιμόνια τροφοί. | - u u - | - u u -
Divina alumna.
- Soph. 119. Εἰδομένη ἀ Θροῖς. | - u u - | - u u -
Novimus quid vocifererū.
- & 424. Καὶ τοῦτον τὸν θροῖν. | - u u - | - u u -
Et desipientem vociferari.

Imperfecta excessiu, hypercatalecta.

I. P U R A .

- Prov. 15. 9. תְּוֻבָּת יְהָוָה דֶּרֶךְ רְשָׁעָה. | - u u - | - u u -
Abominationis est Iova via improbi.
- & 18. 15. וְאַזְן חַכְמִים תִּבְקַשׁ רְדָעָתָה. | - u u - | - u u -
Et auris sapientum queret scientiam.
- & 22. 4. עַקְבָּ עֲנוֹה יְרָאָתְּ חַזְׁוֹת. | - u u - | - u u -
Premium mansuetudinis, reverentia Iove.

G R E C A .

- Soph. 67. Καὶ βελτων ἐκέλευθος αἴας. | - u u - | - u u -
Contraque tela bellicosus Ajax.
- Ibidem. Νερμέδη εἰσι τέλειον ὥμλειν. | - u u - | - u u -
Concedebat mibi, voluptatem participare.

M I X T A .

- Ac partim cum Dialysi.
- Prov. 11. 1. מְאֹזֶן סְרָמָה תְּוֻבָּת יְהָוָה. | - u u - | - u u -
Lances dolosa abominationi sunt Iova.
- & 29. 2. בְּרוּכָת צַדִּיקִים יִשְׁמָח הָעָם. | - u u - | - u u -
Quum augentus justi, letatur populus.
- & 20. 13. אֶל־תָּהָרְבָּ שְׁנָה פְּזַתְּרוֹשׁ. | - u u u - | - u u -
Ne diligo somnium, ne efficerū pauper.
- & vers. 18. וּבְתְּחִלּוֹת עֲשָׂה מִלְחָמָה. | - u u u - | - u u -
Et prudentibus consilium gere bellum.
- Psal. 89. 49. מִגְּבָּרְ יְהָוָה וְלֹא יְרָאָה כָּוֹת. | - u u u - | - u u - | -
Quis vir erit, qui non experietur mortem?

G R E C A .

- Pind. 108. Εύφοες, ετ τούτων ἀλώπεκοι. | - u u - | - u u - | -
Natura insitum, neque ardens vulpes.
- & 288. Κεάτη τοθεῖς υπερέντρατη. | - u u - | - u u - | -
Robori: ponit insolentiam in sentina.
- Soph. 245. Εἴως, ε τούτων τοιποτες. | - u u - | - u u - | -
Anor, qui irruis in opes.
- & 66. Τίς δέ τις τοτε λιξε. | - u u u - | - u u - | -
Quis ultimus tandem finiet.

Trimetra perfecta, nec Heb. nec Græca observata.

I M P E R F E C T A .

I M P E R F E C T A.

Defectu

I. C A T A L E C T I C A.

Psal. 96. 5. בְּפָלָא לְהַעֲמִים אֱלֹילִים.
Nam omnes dei populum idola.

G R E C A.

Soph. 136. οὐ γάλλον ἀνταρκοῖς λαθοίμων. - u u - | u u - | u -
Cur ego ne in eruminis quidem obliuiscerer.

2. B R A C H Y C A T A L E C T A.

I. P U R A.

Prov. 20. 23. תֹּועֶבֶת יְהוָה אָבוֹן וְאָמֵן.
Abominationis Iova, diversa pondera.

G R E C A.

Soph. 188. μέσοτε λύσας θεόν αἰτήμασ. - u u - | u u - | u -
Nunquam dissolvere: Deum precor,
& 187. μέν ποτε λαθακατοιμάσ. - u u - | u u - | u -
Quidem nunquam oblivione sopietur.

2. M I X T A.

Prov. 23. 13. בְּתִכְנּוּ בְשַׁבֵּט לֹא יָמוֹת:
Quum percussirenum virga, non morietur.

G R E C A.

Soph. 127. Τί τοις ανθεν φρονιμωτάτις. u - u - | u u - | u -
Quid, quod illos in superioribus sapientissimos?
Ibidem. Ότι σφισ πότι τὰ μάρτυρις εἰς δόμαν. u - u - | u u - | u -
Quod ipsis jam qua domestica.

A N O M A L A, seu E P I C H O R I A M B I C A

Dimetra primum perfecta acatalesta.

I. Ex pzone primo vel quarto.

Job. 37. 20. הַיְסֵף לוּכִי אֲדָבֵר.
An enarrabitus es, quum loquer.
Psal. 116. 10. הַאמְנָתִי כִּי אֲדָבֵר
Credidi, adeo ut loquutus sim.
Prov. 27. 3. כְּבָד אַבְנָן וּנְטָל הַחֹול.
Gravitas lapidis, & pondus arena.

G R E C A.

Soph. 200. ῥαχέων εἰς σομάτων. u u u - | u u -
Rugiente ore.
Pind. 278. Κρέσσων μὴν ἀλινιας. - u u v | u u -
Præstantiorem quidem atate.

2. Ex epitrito primo.

Job. 16. 11. יְסִגְוִירִי אַל אַל עַיְלָה
Dedit me Deus iniquo.
Psal. 89. 5. עַד עַזְלָם אֲכִין זְדֻעָה
Usque in seculum stabilium semen tuum.
Job. 8. 2. וּרוֹחַ כְּבִיד אָמְרִי פִּיכְ: Et ventus validus sermones oris tui.

G R E C A.

Soph. 335. δέ οὐ πάντων κραίνεν βασιλεὺς. u - - - | - u u -
Neque qui omnibus praefit rex.

3. E quarto epit.

Psal. 77. 21. נְחִיתָה בְּצָאן עַמְּךָ
Duxisti us gregem populum tuum.

G R E C A.

Pind. 359. Δίς τόσας. ἀπειδομάχας. --- | - u u -
Bis tot. Inexpertus belli.

4. Ex Syzygia trochaica.

Prov. 6. 1. תְּקֻעַת לֹר בְּפִיךְ

Complōfisi extraneo volas tuas.

29. 27. וְתוּבָת רַשֵּׁע יְשָׂדָךְ

Et abominationis improbo rectus via.

& 15. 9. וּמְרַדֵּךְ צְדָקָת יְהָבָ:

Et cum qui seclatas justitiam diligit.

& vers. 26. תְּוֻבָּת יְהָוָה מִזְחָבָות רַע

Abominationis sunt Iova cogitationes mali.

G R E C A.

Pind. 111. Αἰσφαλῆς σίκα, καὶ ὄμοιος προπονητος.

Firma justitia & iisdem moribus.

& 115. νός τε οἱ τωτοῦ, καραταιζ. - u - - | - u u -

Mensequ eodem, aperis, &c.

& 312. Αὐγλαῖαις ἀπτόμεθα. - u u - | - u - u

Splendores attingimus.

Soph. 237. Οὐδὲν οὐλείης γριάς. - u - - | - u u -

Nilus deficit, generis, &c.

& 67. Τέρψιν ιανέν ιεώτων. - u u - | - u - u

In voluptate pernoctare amorum.

5. Ex Antispasto.

Job. 12. 5. לְפִיד כְּנוּ לְעַשְׂתָּוֹת שָׁאנָן

Tada contempta est ad cogitationem tranquilli.

& 19. 8. אֲרָחִי בְּדָר וְלֹא אֲעַבּוֹד

Viam meam sepfit, ut non transcam.

Psal. 88. 15. תִּסְתַּחַר פְּנֵנִיךְ מִמְּנִי

Absconde faciem tuam à me.

G R E C A.

Soph. 218. Εἴτα φύρι ποθείμετρων. u - u | - u u -

Abiit, antequam nostris.

Secundo dimetra imperfecta.

Excessu, H Y P E R C A T A L E C T A.

Prov. 25. 16. הַזְקָא רַגְלָה מִבֵּית רַעַיָּךְ

Pretiosum habet pedem tuum a domo socii tuis.

& 16. 28. אִישׁ תְּהִפְכוּתִין יְשָׁלָח מִדְחָן

Vir perversitatum immittet contentionem.

& 6. 3. לְהַתְּרִפֵּס וּרְהַב רַעַיָּךְ

Age, subjice te, & interpellat proximum tuum.

G R E C A.

Pind. 21. Τὸν δὲ χρή τὸν οὐφρενα πότημα. - u - u | - u u - | u

Hanc habet jucundam sortem.

Soph. 158. Οὐρανον αἰταν πρὸς οὐρανού. - u u - | - u - u | -

Ruentem ad littus obscuri, sc. Plutonis.

Atque hæc de Choriambicis: quibus Ionicorum explicationem cum generalem, tum specialem subjiciemus.

C A P U T XIV.

De carmine Ionico, canones generales.

1. I Onicum carmen mixtum est, in quo, promiscuo ordine, diversa syzygia adhibetur.

2. Analogum quidem, quod (ut pedes ionico consensantes) habet trochaicam syzygiam: vel certum paenam.

3. Anomalum est, quod dissentaneos habet pedes, pro ionico jambicam syzygiam.

Unde Epionicum, à metricis scriptoribus, dici solet.

C A P U T X V .

Decarmine ionico à majori, canones speciales.

1. *[O]niscum à majori mixtum, est quod loco ionici, paonem secundum u-uu recipit.*

Quomodo prima longa, in brevem mutatur.

2. *Mixtum verò anomalum Gracum est, quum pro ionico à majori paon primus collocatur: Hebreum verò nondum compertum. Græci exemplum, Soph. pag. 91. ut Dom. Triclin. ibid. 441. B. observavit.*

C A P U T X VI .

Carmina Ionica à majori, exemplis parallelis demonstrata.

Primum A N A L O G A .

I. M O N O M E T R A .

I. A C A T A L E C T A .

Psal. 44.2. *בִּיטְקָרֶם* —uu

Temporibus antiquitatis.

Græca nondum observavimus.

3. H Y P E R C A T A L E C T A .

Psal. 40.6. *עַצְמוֹ מִסְפֵּר;* —uu

Numerofiora sunt quam us enarrantur. —uu|—

& 116.2. *וּבִימַ אֲקָרְא;* —uu

Et diebus meis invoco.

G R A E C A .

Pind. 216. *Φηγε αγρότερον.* —uu

Feram agrestem.

Soph. 66. *Δέσμις παγών.* —uu

Calamitatem induens.

II. D I M E T R A .

Perfecta acatalecta.

I. P U R A .

Prov. 17.19. *אֶחָב פָּשָׁע אֶחָב מֵצָה.* —uu

Diliguit defectionem qui diligit iugium. —uu|—uu

& 13.20. *הַלְךָ אֶת-חַכְמִים יְחַפֵּם.* —uu|—uu

Qui ambulat cum sapientibus, sapiens fiet. —uu|—uu

& 20.9. *מַי 'אָמַר זָפִיתִי לְבִי.* —uu|—uu

Quis dicet? purificari animum meum.

G R A E C A .

Pind. 31. *Λίτωλδες αἰνές οὐ φόθιν.* —uu|—uu

Etiolus vir superne.

& 43.1. *Τὸν δὲ αὐτὸν καταμεμφέντ αἴγαν.* —uu|—uu

Alium autem rursus, conquestrum valde.

2. M I X T A .

Prov. 24.21. *ירָא אֶת-זָהָר בְּנֵי וּמְלֹךְ.* —uu|—uu|—uu

Reverere Iovem, filii mihi Regem.

Psal. 69.24. *וּמְתַנִּיחָם תְּמִיד הַמְּעֵד:* —uu|—uu|—uu

Et fac us lumbi eorum jugiter nusent.

G R A E C A .

Soph. 19.6. *Προσπελασθεῖσα, ἡ σέ γε.* —uu|—uu

Congressa, ante, &c.

& 38. *Ηὔκω γῆρας δέεις Θεού.* —uu|—uu

Progressus e genere præstantissimus.

I M P E R F E C T A .

Defectu.

C A T A L E C T I C A .

1. Pura.

יְוָרָרוֹת אֶל-חַדְרִי מִותָּן —uu|—uu

Descendentes ad penetralia mortis.

חַפֵּשׂ בְּלַחְדָּרִי-בְּטָן —uu|—uu

Pervenigas omnia penetralia ventri.

כִּי-פְּשָׁע אָנֵי אֶדְעָן —uu|—uu

Nam defectiones meas ego agno scio.

Græca nondum observata sunt.

2. M I X T A .

וּכְרֵב אֶל-הַתּוֹן יְשָׁגַּת: —uu|—uu

Et in amplitudine fluitatis sua oberrabis.

G R A E C A .

Soph. 159. Αὔταν τοῦτο βάσισαι. —uu|—uu

In littere ubi altaria.

Pind. 285. Νάγω ὀνυματομαζ. —uu|—uu

Habitas nominabo.

B R A C H Y C A T A L E C T A .

וּטֹוב לִבְ מִשְׁתָּרָה חַמְץ. —uu|—uu

Et latet animo convivium juge.

& 16. 1. לְאָדָם מַעֲרֵב-לִבְ —uu|—uu

Penes hominem dispositiones cordu.

G R A E C A .

Pind. 38. Οὐ φεύσθε τάχει. —uu

Non mendacio tingam.

Soph. 117. Κεύπισσου εὐαλού. —uu

Disimilans quietis.

& 137. Σεισθή μέματος. —uu

Mota fuerit domus, calamitatis, &c.

Imperfecta excessu, hypercatalecta.

I. P U R A .

וּמְוֹסֵר אַוְלִים אֶל-לְתָן —uu|—uu|—uu|—uu

Et eruditio stultorum stultitia.

G R A E C A .

Pind. 47. Όθαλμὸν ἐμαῖς αἱμασθότερον. —uu|—uu|—uu|—uu

Oculum mei, sc. exercitus, utrumque.

Soph. 173. Ήττοντολύτε νεκτοῦ. —uu|—uu|—uu|—uu

Aue ipse Polybi, sc. filio, contentio fuerit.

2. M I X T A .

כִּילְאִיזְדָּק לְפָנֵיךְ כְּלִיחִי: —uu|—uu|—uu|—uu

Quia non erit justus coram te, ullus vivens.

Psal. 90. 5. בְּבָקָר כְּחַצְיר יְהוּלָךְ —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Ipso mane ut fenum transibit.

G R A E C A .

Pind. 11. Αἴθλαρδος εποχεισταὶ τὸν. —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Certamen quidem subibitur, tu vero.

& 285. Προοίμιον αἱλαμασιδαῖς. —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Proemium Alcmaeonidarum.

Soph. 160. Τάς τε πυγμάριας αἴστημασθε. —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Igneosque Diana.

Ibidem. Γαῖς οὐροπα βάχχοντινοιον. —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Cognomen terra vinorum Bacchum Evinum.

III. T R I M E T R A .

B R A C H Y C A T A L E C T A .

וּיְצַעֲקוֹ אֶל-יְהוָה בְּצַר לְהָם —uu|—uu|—uu|—uu|—uu

Et clamaverunt ad Iovem in oppressione sua.

G R A E C A .

G R A E C A .

Pind. 37. Τυπολοτάτων μάρτυρις αέθλων. --vv | --vv | --
Altissimorum testem certaminum.
Secundo anomala seu Epionica à majori.

Dimetra acatalectica.

Prov. 10. 5. אָנָר בְּקִיּוֹן מַשְׁבֵּיל. ---vv | u - v -
Congregat in estate filius intelligens.

G R A E C A .

Pind. 19. Εὐθλῶν γῆς πόστα χαρμάτων.
Bonis enim à gaudio.
& 20. Ζώδη μὴν ἐν οὐλυμπίοις.
Vixit quidem inter caelos.
Soph. 204. Τλαμών. τι γέδει μὲν δοξάν.
Miser. quid enim necesse erat, me
videre.

C A P U T . X V I I .

De carmine ionico à minori, canones speciales.

1. Onicum à minori mixtum analogum est, in quo pro ionico
pede, paoz tertius vv - u ponitur.
2. Anomalum vero est, quod pro ionico, epitritem primum,
v - - (apud Gracos etiam paozem primum - v v) recipit.

C A P U T . X V I I I .

Carmina ionica à minori, exemplis parallelis
demonstrata.

P R I M U M A N A L O G A .

I. M O N O M E T R A .

Perfecta acatalecta.

Deut. 32. 24. וְקַטְבָּרְרִי. Excido amaro.
Prov. 8. 32. וְאֶל תִּפְרַע. Et ne vos abstrahite.

G R A E C A .

Soph. 117. Εἴ αγή. vv --
He he, hei hei.
& ibid. Αἴσολεῖς με vv - u
Perdis me.

Excessu imperfecta, hypercatalecta.

Psal. 30. 7. בְּאֶמֶת לְשָׁלָם Non dimovebor in seculum.
& 77. 7. וַיְחַפֵּשׁ רֹוחִי : Et perscrutatur spiritus mens.
& 144. 7. מִיד בְּנֵי נָכָר E manu alienigenarum.

G R A E C A .

Soph. 277. Τὸ δ' ἀκύσορφο. Tum etiam audiamus.
& 422. Εχει μύστημα. Iphise omnifam, sc. impre-
cationem.

II. D I M E T R A .

Perfecta acatalecta.

I. P u r a .

Job. 30. 14. כְּפַרְזֵךְ יִתְהַווּ Quasi irruptione late invadunt.
אראנו בִּישׁוּ אֱלֹהִים : Faciam ut videas salutem Dei.

נֶפֶשׁ רַעֲבָה כָּלָמֵר מְתוּק :

Anima famelica omne amarum | vv - - | - - vv
dulce est.

G R A E C A .

Pind. 260. Βαέος διστριν ανάγκας.
Bubulus religavit necessitates, &c.
Soph. 173. Κεῖοις ἐν δέσμῳ ἀληθές.
Sententia non est vera.

2. M I X T A partim cum Dialysi.

Job. 41. 2. תְּחִרְתָּ בְּלִדְשָׁמִים לִיהְוֹא : | vv - -
Quod subest roti calo, meum est.

Psal. 103. 4. הַמְעַטְרֵכִי חֶסֶד וּרְחֶםִים : | vv - - | vv - -
Qui cingit te benignitate & misericordia.

Prov. 20. 30. חֶבְרוֹת פְּצֻעָה תְּמַרְוק בְּרַע. | vv - - | vv - -
Tumices vulneris, abstergio pro malo.

& 15. 19. דָּרְךָ עַזְלָל בְּמִשְׁכְּתָחָרָק. | vv - - | vv - -
Via pigri veluti sepimentum pina.

G R A E C A .

Pind. 239. Πυκνὰν μῆτιν κλύοντες. vv - - | - u - u
Tuncum consilium audientes.

& 231. Διὸς αἰετῶν περιπέθη. | vv - u | - u - u
Ioum aquilarum affessor.

I M P E R F E C T A .

Defectu.

C A T A L E C T I C A .

I. P u r a .

Prov. 14. 26. בִּירָאת יְהוָה מִבְטָח עַז. In reverentia Iova est fiducia valida.

& 18. 23. תְּהִנוּנִים יְבָרְרָשׁ | vv - - | vv -
Supplicationes eloquerat pauper.

& 26. 20. בְּאַפְסֵם עַצְמַת תְּכִבָּה אַתְּ | vv - - | vv -
Deficientibus lignis extingueatur ignis.

G R A E C A .

Pind. 67. Φανερὰν εὐ πελάγῳ. Manifestam in pelago.

& 383. Κερούς περὶ τομένῳ. Apud Saturni delubrum.

Soph. 24. Γενος, neque manus torum. | vv - - | vv -
Genus, neque manus torum.

2. M I X T A .

Prov. 8. 10. וְרֹעֶת מִחוֹרִין נְבָחר. | vv - - | vv -
Et scientiam pra auro lectissimo.

& 14. 27. וְיָרָאת יְהוָה בְּקוֹר חַיִם | vv - - | vv -
Et reverentia Iova scaturigo vite.

G R A E C A .

Pind. 69. Τόθι λύτρον συμφορᾶς. | vv - - | - u -
Ibi lytrum calamitatis.

Soph. 188. Θεὸν εὐ λύξω ποτὲ. | vv - - | - uu
Deum non desinamus unquam. sc. habere
præsidem.

& 187. Μέγας εὐ τάζεις θεός. | vv - - | - u -
Magnus in hi Deus.

B R A C H Y C A T A L E C T A .

I. P u r a .

Psal. 50. 13. וְדָם עַתְּהָרִים אֲשֶׁר : | vv - - | vv -
Et sanguinem hircorum bibam?

Prov. 19. 23. וְיָרָאת יְהוָה לְחַיִם | vv - - | vv -
Reverentia Iova ad vitam facit.

Ecce 4

Prov.

Prov. 11.23. תְּקוּת רַשְׁעִים עַבְרָח :
Expectationi improborum furor obvenit.

& vers. 25. נֶפֶש־בְּרָכָה תְּרֵשׁן :
Anima benefica pinguis reddetur.

uū--|uu

G R E C A .

Pind. 313. Επὶ τόσας θεοῦ. uu--|uu
Tam multis Deo.

Soph. 278. Τίς εἰ σπέρματος.
Cujo es seminis?

& 424. Απόλωλ ὡς τάλας.
Perit, o infelix.

uū--|uu

M I X T A .

Prov. 30.32. וְאַם־צְמוֹת יְד לְפָרָה :
Et si machinatus es, manum eri imponito.

& 28. 29. הַכְּרָפִינִים לֹא טָוב :
Agno scere personam non est bonum.

Græca nec in Pind. nec in Soph. observata.
Imperfecta excessu Hypercatalectic.

I. P U R A .

Psal. 47.3. מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּלָה אָרֶץ :
Rex magnus super totam terram.

& 105.44. וַיְתַן לְהָם אָרְצֹת גּוֹיִם :
Et dedit eis regiones gentium.

Job. 38.17. הַנִּגְלֹו לְךָ שְׁעִיר־מִזְרָח :
An revelata sunt tibi porta mortis?

Græca pura nondum observata.

uu--|uu--|u

2. M I X T A partim cum dialysi.

Prov. 1.24. יְשַׁעַת קָרָאתִי וְתָמָנוּ :
Quia clamavi, & renuisti.

& 25.25. מִים קָרִים עַל־נְפָשׁ עַפְתָּה :
Aqua frigida erga animam sessum.

G R E C A .

Pind. 125. Ταυιάς ἐργῶντες οὐρανῷ. |uu--|-u-u|-
Dispensatrices operum in caelo.

Soph. 160. Τε κικλόσκω τὰς δ' ἵπτωνται.
Et in uoco huic cognominem.

& 158. Ολύμπας γηλαῖος φύσθλα. -u--|uuuu--|-
Perit: seva autem progenies.

III. T R I M E T R A .**Defectu.**

B R A C H Y C A T A L E C T A .

Psal. 62.5. אָךְ מְשִׁיאתו יָעֹז לְהִרְחָה :
Tantum de excellentia ejus consilia incidunt de-
pellendi.

& 107.27. יְעַלְוּ שְׁמִים יְרֻדוֹת הָעוֹמֹת :
Ascendunt ad cælum, descendunt ad abyssos.

Prov. 22.7. הַת אָזְנֵךְ וְשִׁמְעֵרְבִּרְכִּים :
Inclina aurem tuam, & ausculta verbis sapientum.

Græca partim cum dialysi.

Soph. 423. Οὐα πέμπει βιόδωρος αἴσα. |u-u-|uu-u|-u
Quæ emittevit vitam præbens terra.

& 278. Αλλ' ἐξω, καὶ γῆ ἔχω κατακυνθαν. |-u--|uu-uu|uu
Sed dicam, non enim possum occultare.

& 171. Σθεναρώτερον πόδα φυγανωμέν. uu-u-|uuuu--|-u
Vehementiorem fugā pedem mouere.
Secundo Anomala seu Eponica à minori.

III. D I M E T R A .

Perfecta, acatalecta.

1. Cum jambica syzygia.

Prov. 11.5. זְדֻקָת תְּמִימָם תִּישְׁרֵךְ דָּרְכֶךָ :
In iustitia integri diriget viam ejus.

& 19.13. וְהַלְפֵטְרָד מְרִנֵּי אֲשֶׁר :
Et filia continua, iurgia mulieris.

Job. 40.23. תְּקַחְנוּ לְעַבְדֵשְׁלָם :
Assumes eum in servum perpetuum.

Psal. 111.10. רְאֵשֶׁת חִכְמָה יְרָאֵת יְהֹוָה :
Principium sapientia reverentia Iova.

G R E C A .

Soph. 260. Εχεται πάντη μητρός πόλεις. uu--|---uu
Detinetur tota civitas.

Pind. 88. Μήρ οὖν, ἄστρα δ' ὕψουν. u-u-|uu--
Vetus quidem, flores autem hymenorum.

Soph. 196. Εὐγενα δίξατε ρυμφᾶς. ---u-|uu--
Conceptum suscepit Nymphaeum.

2. Cum epitrito primo.

Prov. 3.5. וְאַל־בִּינָתֶךָ אַל־תִּתְשַׁעַן :
Et intelligentia tua ne innitior.

& 8.33. שְׁמַע מָסְרֵךְ וְחַכְמָה :
Audire eruditionem & sapientiam.

& 7.5. לְשָׁמָךְ מֵאַשְׁה זָרָה :
Ad servandum te à malicie extera.

G R E C A .

Pind. 86. Τὸ καυχασμὸν τοῦτο καρπὸν.
Gloriaris intempestive.

& 92. Βοὴ ὥγειρος ιανῆ :
Clamore, speciosus existens, &
Ionici utrisque expositis, ad octavum carminum genus trans-
cendum.

C A P U T X I X .

De carmine Antispastico canones..

- A** Ntispasticum mixtum analogum est, quod vel per dialy-
sin, vel per mutationem legitimam antispasti, alios pe-
des recipit.
2. Dialysis autem, est vel simplex, quem alterat tantum lo-
ga, in duas breves dissolvitur: vel duplex, quando usque.
3. Mutationem legitimam est, qua antispasti (ex jambō &
trochaeo compositi) jambus, fit spondeus, aut pyrrichias uu: vel
trochaeus, fit jambus.

Quibus modis, pro antispasto, erit epitritus quartus ---u, pæon tertius uu-u, vel jambica syzygia, ut
u-u-vel--u-

4. Mixtum anomalum est, in quo antispasti mutatione illegi-
timata est, vel partim, vel omnino.

5. Partim, quando unus tantum pes mutatur, five jambus,
in trocheum, five trochaeum, in spondeum.

Atque sic pro antispasto, lunt epitritus primus u--- vel
ditrochaeus -u-u: quem ἀσύμματον, dissentaneum, in An-
tispasticis versibus, Pindari Scholiaestes de colis primæ
Olymp. asserit.

6. Omnino vero mutatione est, quando pro jambō trochaeus:
& simul pro trochaeo, spondeus est: vel pro utroque. spondeus.

Quo modo, pro antispasto, epitritus secundus -u-- vel
dispondeus ---- collocatur.

Quando vero antispasticum carmen, dijambō & trochaeo con-
stat, periodicum vel periodus nominatur.

Qua de re Pindari Scholiaestes pag. 15. de primo stro-
phes versu ait, οὐαὶ μοικόρῳ λέγεται, διότι οὐαὶ μοικόρῳ τὸ μέτρον
εἰς γίνεσθαι τὸ ἀπ' αὐχῆν, ὅμοιον τῷ διὸ τίτλῳ. Periodicum vero
dicitur, quid circumlit metrum: ita ut sit illud in inscio simile et
quod in fine ponitur.

C A P U T

C A R U T X X.

Antispastica carmina exemplis parallelis demonstrata.

Primum A N A L O G A.

I. M O N O M E T R A.

Perfecta acatalecta.

Psal. 66. 2. זָמְרוּ בִבְדֵד־שְׁמָנוּ

Psallite gloriam nominis ejus.

& 110. 1. בְּלַהֲרֹן :

Tota terra.

Græca nec in Pind. nec in Sophocle observata, nisi quis velit hoc referre jambica monometra anomala u - , - u : de quibus cap. 5. actum. Quale esse putat Triclinius hoc Sophoclis pag. 21. i. οὐ μάταιον. *Iopuer, puer.*

Imperfecta excessu hypercatalecta.

Job. 2. 32. וְעַל־גִּדְעֹן יִשְׂקֹוד

Et apud tumulum assiduum est.

& 36. 3. בְּבִיר בְּחַלְבָּה :

Validus fortitudine animi.

Psal. 98. 5. בְּכָנֹור וּקְול זֶמֶרְה :

Cithara & vox Psalmi.

Prov. 13. 8. פָתַח פִּיךְ לְאַלְמָת

Aperi ostium pro muto.

G R A C A.

Pind. 17. Δίκαιον ξέρω. u - - u | u

Iustum hostitem.

Antapod. p. 20. Τανύθει -

qui dialysi. χαὶ σπειλὰ φιλεῖ. u u - n | -

Passam comam competa Semele amat.

Soph. 139. Αφυγει κώνιος. u - - u | u

Inevitabiles canes.

& 179. Τ' αὐταξ λίσομαρ. u - - u | u

Et rex, obsecro.

II. D I M E T R A.

Perfecta acatalecta.

1. P U R A.

Job. 13. 12. זָכְרִינְכֶם מִשְׁלִי־אָפָר

Recordationes vestris similitudines cineris.

& 18. 17. זָכְרוּ אָבָד מִנִּירָן.

Recordatio ejus perire e terra.

Psal. 104. 6. עַל־הַרִים יַעֲמֹדוּ מִימָם

Supra montes stant aqua.

& 148. 3. הַלְלוּוּ שְׁמָשׁ וִירָחָן

Laudate eum sol & luna.

G R A C A.

Græca pura nondum observata in Pindaro, nec in Sophocle: sed in Euripidis Oreste tom. I.

p. 250. edit. P. Stephani.

Στέγης τὰς μύλους σεβαθμοῖσιν. u - - u | u - u

Sub teles. quoqdam in stabulis.

2. M I X T A.

Per dialysin antispasti.

Psal. 33. 15. הַמְבָן אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם

Qui animaduertit ad omnia opera eorum.

& 136. 10. לְמַכְהָמָרִים בְּכֻכְרִיהֶם

Percutienti egyptios in primogenitis eorum.

Job. 22. 23. אֶם־תָשׁוּב עַד־שְׁדֵי הַבְנָה.

Si reverteris ad omnipotentem, restauraberis.

Prov. 29. 4. מֶלֶךְ בְּכַשְׁפֵט יַעֲמִד אֶרְץ.

Rex iudicio stabilit terram.

G R A C A.

Soph. 158. Θεῖ, ὁν ἀθλίς ἀνάσθματο. u - - u | u - u

Dei, quorum urbs innumeria.

& 253. Παρὰ δὲ κυανέαν πετράν. u u u | - u -

Apud Cyanas saxa.

M I X T A, per commutationem antispasti unius

1. In jambicam syzygiam.

Prov. 6. 3. וְנִמְצָא יִשְׁלָמָת שְׁבֻעִיתָם

Et deprehensus rependit septies.

Psal. 71. 12. אֱלֹהִים אֶל־הַרְחָק מִמֶּנִּי

Domi, ne longè abesto a me.

Prov. 12. 13. וַיָּצָא מִזְרָח צְדִיקָה

At egreditur ex angustia justus.

G R A C A.

Pind. 3. Θεμιστοῖος δὲ αἰματίπιδ. u - - u | u - u

Iustum qui tractat, sc. sceptrum.

Soph. 21. Υἱός μοι φίλοι ναυάρατα. u - - u | - - u

O mihi amici, navales socii.

2. M U T A T O, in pœnem tertium u u -

Psal. 18. 10. וַיַּט שְׁמִיכָה וַיַּרְדֵּךְ

Et demittens cælum descendit.

& vers. 35. מִלְמָד יְדִי לִמְלָחָמָה.

Docens manus meas bellum.

3. In epitratum quartum. - - - v

Psal. 69. 22. וְלִצְמָא יִשְׁקֹונִי חַמְץ

Et in situ mea bibendum dant mihi acetum.

Prov. 14. 6. בְּקַשׁ לִין חַכְמָה וְאַין

Quae sive derisor sapientiam, nulla est.

M I X T A, per commutationem duorum antispastorum.

1. In pedes diversos, epitratum quartum & jambicam syzygiam.

Job. 40. 9. בְּיִרְטָשִׁיעַ לְהַיְמִינָה

Quod servet te dextera sua.

G R A C A.

Soph. 295. Θράσυς τῶν εἰκαστοπόδων.

Currit cencipedarum, sc. instar

Nereidum.

& 294. Νάρκιος @ μεγάλας θεάν.

Narcissus, magnarum dearum.

2. In pedes eosdem utrimque.

Psal. 80. 13. וְאֶרְוחָה כָּל־עַבְרִי דָּרָךְ:

Et abominantur eam omnes viatores.

Prov. 11. 2. בְּאַזְרָן וְיַבָּא קָלוֹן

Adveniente superbia advenit & ignominia.

D I M E T R A I M P E R F E C T A.

Defectu.

1. C A T A L E C T I C A.

Prov. 10. 14. חַכְמִים יַצְפָּנוּ דָּרָעַת

Sapienter recondunt scientiam.

& 24. 21. עַמְשָׁנִים אֶל־תְּחִתְּרָבָה:

Cum innovantibus ne commisceris te.

Prov.

- Prov. 19.3.** וְעַל־יְהוָה יוּעַף לְבָבֶךָ: *Et adversus Iovam indignatur animus ejus.*
Psal. 118.17. וְאַפֵּר מַעַשֵּׂיךְ יְהָה: *Et enarrabo opera Iah.*
& 107.21. וְגִפְלָאוֹתָיו לְבַנֵּינוּ אֶדְכָּת: *Et mirabilis ejus filius hominis.*

G R E C A.

- Soph. 15.** Θανάτῳ τρέψαπλάκτω. *U--v|v--*
Morietur, furenti, &c.
Pind. 23. Ο μάνι πλάτης αργεταῖς. *U--v|v--*
Divitiae autem virtutibus, sc. ornatae.
Soph. 25.4. Τεχέρεισθαις ἀκμαῖς. *v--v|v--*
Quæ, & radiorum text. cuspidiibus.
& 24.8. Πολυχήμονες αὐδόπες. *U--v|v--*
Opulentis viri.

B R A C H Y C A T A L E C T A.**1. P U R A.**

- Job. 35.13.** אֲךָ-שׁוֹא לֹא-שִׁמְעָא אֶל. *Verum vanitatem non exaudiet Deus.*
Prov. 9.18. בִּזְמִקְיָן שָׁוֹר קְרַאֵר. *In profundissimo sepulchro, invictus ab ea.*
& 23.9. בָּאוּנִי בְּסִיל אֶל-תְּדַבֵּר. *Auribus stolidi ne loquaris.*

G R E C A.

- Pind. 363.** Ακάστις δολοῖς. *U--v|v--*
Acasti dolofis, sc. artibus.
Soph. 249. Ταλαιφόρον αἴγομα. *Misera abducitur.*

2. M I X T A.

- Job. 6.3.** עַל-כִּין דְּבָרִי לְעוֹז: *Idcirco verba mea deglutiuntur.*
& 39.32. מִשְׁבֵּס חַפֵּר אַכְלָן. *Inde pervestitat cibum.*
Prov. 9.2. אֲפָעָם עֲרָבָת שְׁלֹחָנה. *Etiam instruxit mensam suam.*

G R E C A.

- Pind. 21.** Θέρτῳ σωὶς ὄλεω. *U--v|v--*
A Deo ortacum felicitate.
Soph. 135. Λέλαπις τ' ἵσεῖδον. *U--v|v--*
Et præter spem intuitus sum.
& 229. Φυγὰς ἔμπιφραστα. *U--v|v--*
Effugia excogitavit.

II. D I M E T R A I M P E R F E C T A**Excessu, hypercatalecta.**

- Psal. 105.23.** וְיַבָּא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם: *Et venit Israël in Egyptum.*
& 26.8. יְהוָה אֱהֹבָתִי מִשְׁעָנִ בִּתְחָר: *Iova, diligo habitaculum domus sue.*

G R E C A.

- Soph. 293.** Θαμίζεσσα μάλιστ' ἀνδῶν. *U--v|v--|v*
Frequentissima luscina.
& 36. Οὐ κλενα σαλαμῖς, σὺ μὲν πε. *U--v|v--|v*
O inclita Salamis, tu quidem alicubi.
& 128. Οὐδεὶς τῶν ἀγαθῶν ζῶν κακῶς. *U--v|v--|v*
Nemo proborum vivens misere.
Pind. 191. Εἰν ζῦ, τίν εἰν ἀνδέαν. *U--v|v--|v*
Contingat Iupiter, tibi contingat placere.

III. TRIMETRA perfecta non apparent.**Imperfecta.**

- 1. C A T A L E C T A.**
Psal. 69.6. אֱלֹהִים אַתָּה יְדֻעַת לְאַלְתִּי. *O Deus tu novisti stultitiam meam.*

G R E C A.

- Soph. 252.** Ζεύχθη δ' ὁξεύχόλως πάντες ἐδρύαντο. *U--v|v--|v*
Vinefera est iracundè filium Dryantin.
Ibidem. Ετλαχήσταντας νεραντο φάτο. *U--v|v--|v*
Sustinuit & Danaës cælestè lumen.

2. B R A C H Y C A T A L E C T A.

- Psal. 104.10.** הַמְשַׁלֵּחַ מְעַנִּים בְּנָחִילָם. *Qui emitit fontes per valles.*
& 107.25. וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֹד רוח סְעִירָה. *Edicens sistit ventum procellosum.*

G R E C A.

- Soph. 252.** Άλλαξα μέμας τὸ χαλκοδίτιον. *U--v|v--|v*
Mutare corpus in are revinctus.
Ibidem. Τυμβίνης θαλάσσιος κατελεύχθη. *U--v|v--|v*
Sepulchralis thalamo juncta est.
Ibidem. Ηδωνῶν θασιλίας, κερθύμοις. *U--v|v--|v*
Thracum rex, mordacibus.

A N O M A L A D I M E T R A.**Mutatione uiuus antispaſti.****1. e p i t r i t u m p r i m u m.**

- Psal. 147.6.** מִשְׁפִּיל רְשָׁעִים עַד אֶרְץ. *Deprimis improbos in terram usque.*
Prov. 30.29. וְאֶבְעָזָח מִטְבֵּיכִי לְכַתֵּת. *Et quatuor bene incedunt.*

G R E C A.

- Soph. 196.** Ανάσσων εἴθ ὁ βαρχεῖς. *U---|v--|v*
Regnans, sive Bacchus, sc. Deus.
2. In trochaicam syzygiam, seu epitritum secundum.
Prov. 18.18. מִדְינִים יִשְׁבִּית תְּגַוְּלָת. *Contentiones sedas fors.*
Psal. 106.31. וְתַחַשׁ לְזִדְקָתָךְ. *U---|v--|v*
Et reputatum est ei ad justiciam.

G R E C A.

- Soph. 188.** Ανώγεσσεν εἰς αἴραχνα. *U--v|-v--*
Impuls in necessitatem.

3. In disponetum.

- Psal. 50.5.** כָּרְתִּי בְּרִיתִי עַל יְבָחָה: *U---|v--|v*
Qui iciunt sedus meum per sacrificium.

- Job. 17.3.** מִיהָא לְדִי יְתַקְעָה: *U---|v--|v*
Quis est? manus mea plaudatur.

G R E C A.

- Soph. 289.** Τύτων δ' αὐθαιρεῖται. *U---|v--|v*
Horum autem voluntarum nihil.

D I M E T R A anomala mutatione duorum antispaſtorum,**1. In duplēm epitritum primū.**

- Psal. 94.18.** חֲסִיךְ יְהוָה יְסֻדֵּנִי: *U---|v--|v*
Benignitas tua, ô Iova, sustentabit me.

Prov. 14. 19.	שְׁאֵלָה רַעֲנָתָה לְפִנֵּי טוֹמִים
	Incurvant se malii coram bonis.
& vers. 26.	בְּסֶלְעָה יִשְׁנָא רָשׁ
	Etiam proximo suo, odio est pauper.

G R A C E

Mr-

Soph. 196.	τίς αὐξεν, καὶ χορεύεις. u--- u---
	Matrem declarare, & chorda celebrari.

2. In oppositas jāmbicas & trochaicas syzygias, seu antipaſticum periodicum.

t. P U R A.

1. Præcedente dijambō.

Job. 24. 40.	يְلֹו אֲبִינִים כְּרֻךְ
	Averunt gentes à uita.

Psal. 117. 1.	הָלְלוּ אֶת־יְהוָה פָּלָגִים
	Laudate Iovam omnes gentes.

Prov. 28. 22.	نְבָהָל לְרוֹן אִישׁ רַע עַזְן
	Accelerat turbat ad copiam vir malignus oculo.

G R A C E

Pind. 23.	Ολυμπία μήν γένετος.
	Olympia si quidem ipse.

Soph. 179.	Πίθε θελίσας φρονήσας.
	Ausculta volens, considerans.

2. PRÆCEDENTE DITROCHAS.

Quod Træclinius de metris Sophoclis pag. 449. ἀντισχūm, inversam vocat periodum.

Psal. 85. 4.	אַסְפָּרָה כָּלְעַבְרָתָה
	Recepit omnem ex andescientiam tuam.

Prov. 2. 16.	וְמִצְוָתִי תָּצִפֵּן אַתָּה
	Et præcepta mea reconderis apud te.

G R A C E

Soph. 199.	Η τοπεῖν σον δοκεῖν.
	Nisi tantum, quantum est videti, sc. felicem esse.

& 67.	Ω πόνοις πρόγονοις πόνοιν.
	O labores progenitores laborum.

Pind. 90.	Υἱος δὲ αὐτῷ οὐχίως.
	Filium vero Actoris eximū, &c.

Eiusmodi veribus periodicis delectatus Catullus, totum epithalamium iis conscripsit: cujus initium, Collis εττε - u - u liconit u - u, ut Jac. Micyllus de re metrica pag. 83. monet.

2. M I X T A.

	1. Præunte syzygia jāmbica.
Job. 17. 8.	וְנַקְיָה עַל־חַדְנָתִי תַּעֲזֶרֶךְ

Et innocens contra hypocritam se ferme exitabit.

Prov. 30. 35.	כְּבוֹד חַכְמָת יִנְחָלוּ
	Gloriam sapientes possidebant.

& 28. 26. וְהַזְקָדָם בְּחַכְמָה הוּא בְּמִלְטָה.

Qas ambulat sapienter, is tripietur.

Psalm. 140. 5.	מְאֵין חַמְפִּת חַנְצָרִי
	A viro violentissimo custodi as me.

G R A C E

Pind. 39.	Χειρίς ἡ τὸ ἔργον.
	Mansus autem & cor exequantur.

Pind. 16.	Ἄναξ φόρμουγες θυμοί. --u- u--
	Dominantes cithara hymni.

2. Præunte syzygia trochaica.

Job. 23. 13.	וְהַזְאָבָד בְּאֶחָד וּמִשְׁבָּנוּ
	Si ipse in uno, quis revocet eum.

Psal. 86. 5.	בְּיִתְחַרְתָּ יְהוָה טֹב וּמְלָח
	Quia tu Iova bonus & condonans.

Prov. 10. 24.	מִנּוֹרָת רְשֵׁעָה הִיא תְּבוֹאָנוּ
	Quod formidas improbus, id eveniet ei.

G R A C E

Soph. 119.	Δειλαλα δειλαλα κυρεῖσι --n- u-
	Misera miserarum fis.

DIMETRA IMPERFECTA:

Defectu:

I. Catalectica non periodica.

Prov. 19. 6.	וְכָל־זָרוּעַ לְאִישׁ מִתְן
	Et quisque adharet vitro munifico.

G R A C E

Pind. 125.	Αἴρηπ. γάτος γένει. u-u u-
	Vix, neque enim Diū.

2. Catal. periodica.

Job. 34. 2.	שְׁמַעַן חַכְמָת מְלִי
	Audite sapientes sermones meos.

Prov. 2. 11.	מִמְּרָה תְּשַׁלֵּר עַלְיָה
	Solertia conservabite.

G R A C E

Soph. 229.	Δύσομβρα φεύγειν βίλαι. u-u u-
	Imbre infesta fugere tela.

& 53.	Μαχών πόνων κείσι. --u- u-
	Longorum laborum felici termino.

Imperfecta excessu, hypercatalecta.

Job. 4. 6.	וְהַלְאָה יְרָאָתָךְ כְּפָלָה
	Annon ut reverentia tua, fides tua?

G R A C E

Pind. 289.	Οὐδὲ μὰν βασιλὺς γιγάντων. -u-u u-u -
	Neque vero rex gigantum.

III. TRIMETRA perfecta non obsecata.

Defectu Imperfecta.

1. CATALECTA.

Exod. 15. 16.	תְּפִלְלָל עַל־יִהְיָם אִימְתָּה וּפְחָרֶד
	Irruet super eos magna & pavor.

Job. 4. 5.	כִּי עַתְּה תָּבָא אֵלֶיךָ וְתַלְאֶךָ
	Quia nunc evenit tibi, desieris.

G R A C E

Soph. 265.	Ιώ ταῖς ταῖς, νίσι τοις οὐσιεῖσι. u-u u-u u-
	O fili fili, recens recenti cum fasto.

Pind. 19.	Ιππίμα θνάσικ ταλήγον δαμαδίν.
	Calamitas interit odiosa jam domita.

CAPUT XXI.

De Carmine Paonico canones.

1. *Paeonicum carmen est, in quo pes principali est paon pri-*
mus aut quartus.
2. *Uterque autem admittere potest synectesin duarum brevium*
in longam, atque ita fit cretico - u - .
3. *Quam plures fauns cretici ex paonibus illis, Creticum*
appellatur.
4. *Dialysis etiam longa syllaba paonis ueriusque in duas bre-*
ves esse potest.
- Ut de Græcis Hephaestio probat pag. 43. Hebraea in
sacris nondum observata.

CAPUT XXII.

Carmina Paonica, exemplis parallelis
demonstrata.

I. MONOMETRA.

- Psal. 87. 5. זֶה יְלָד־שָׁם   uuuu-
Hic genitus est ibidem.
- Lam. 3. 27. טֹוב לִגְבָּר   uuu-
Bonum est viro.
- & vers. 30. יְשַׁבֵּע בְּחַרְפָּת   uuuu-
Satianus opprobrio.

GRÆCA.

Nec in Pindaro, neque in Sophocle comperta: sed ex Aristophane ἐπὶ θισμοφορεύσας exemplum adducit Jac. Micyllus de re metrica pag. 105. b. extat autem in edit. Basil. cum Scholiis Arist. pag. 534. οὐ μά τί κανεν -
Sicut autem etiam.

& ibid. quod etiam notat Micyl. creticum,
Αλλὰ χρή. - u -
Sed oportet.

II. DIMETRA.

Perfecta, acatalecta.

I. PURA.

- Prov. 11. 29. וְעַבְדֵר אֲוִיל לְחַכְמַת־לִבּ   uuuu-
Es servus est stultus, sapienti corde.
- Job. 21. 15. מַה־שָׂור כִּי גָּבְרָתִן :   uuuu-
Quid est omnipotens, ut serviamus ei?
- Psal. 80. 6. הַאֲכָלָתָם לְחַם דְּמַשָּׁה   uuuu-
Cibas eos pane lachryma.

GRÆCA.

- Soph. 52. Φιλοπόντων αλιαδῶν.
Laboriosorum marinorum, sc. nū-
minutum.
- & 139. ἕπεται ὄπει φρονέματος.
Videte quō progediatur.

2. MIXTA per synectesin cum cretico.

- Prov. 10. 20. כַּסְף נְבָחָר לִשְׁוֹן צָדִיק   uuuu-
*Argentum lectissimum est lingua
iusti.*
- Psal. 105. 6. זְרוּ אֶבְרָהָם עַבְדוּ   uuuu-
Semen Abrahams servi ejus.
- Prov. 31. 10. אֲשַׁת־הַלְּדָן כִּי יְמִצְאָה   uuuu-
Fæminam strenuam quis invenias?

GRÆCA.

- Pind. 22. Θάλαττος αἰγαλόδον οἴησις. uuuu-
Germen auxiliare familiis.

Soph. 105. εἰς ἅμαλος ἀνατί uuuu-
Quam accessibili infesta!

CRETICA PURA.

- Job. 20. 14. מְרוֹדָת פְּתָנִים בְּקָרְבָּו   uuuu-
Fel aspidum in medio ejus.
- Prov. 11. 30. פְּרִי צָדִיק עַז חַיִם   uuuu-
Fructus iusti ut arboris uita.
- & 12. 28. בְּאַרְחָן צְדָקָה חַיִם   uuuu-
In itemere iustitia est uita.

GRÆCA.

- Soph. 180. Αλλά μοι συνομόω.
Sed mihi infelix.
- Arist. 277. Εξαντλεῖν διδαχά.
Cum extulisset foras.

II. DIMETRA IMPERFECTA.

Defectu catalectica.

- Job. 22. 13. הַבְשֵׁד עַרְפָּל יְשֻׁפָּל   uuuu-
An per caliginem judicaret?

GRÆCA.

- Pind. 286. οὐδεν ἀμαζόνων.
Invidiam alternarem, sc. præcla-
ra opera.
- & 207. Τόνος ἀπειράλων.
Prolem superbam.

I. BRACHYCATALECTA.

- Prov. 19. 15. נְמַשׁ רַמִּיה תְּרֻעָב   uuuu-
Anima dolosa esuris?

GRÆCA.

- Soph. 119. Παραγάγεται τοῦτο. uuuu-
Consolari, ubi non.
- & 390. (vitio typogr. 400.) Σίγας ἀπίστετο. uuuu-
Numen sumnum.

2. IMPERFECTA excessu, hypercatalecta.

- Psal. 106. 36. וַיַּעֲבֹדוּ אֶת־עֲזֵבִיהָם   uuuu-
Es coluerunt terricula eorum.
- & 143. 4. וַיַּתְּהַעֲטֵף עַל־רָחוֹן   uuuu-
Es obruit se in me spiritus mens.

GRÆCA.

- Soph. 136. Εὔχορ δρῆσεν αἰνεῖδος. - u - | - u -
Corripiebat ira tacta.

III. TRIMETRA nec Heb. nec Græca occurunt
in Pind. nec Sophocle.

Hactenus de carminum principiis, & generibus (cum generatim tum species) egimus: superest, ut de poëmate (sc. opere ex carminibus constructo) pauca subnoscamus.

CAPUT XXIII.

De Hebraicis Sacra Scriptura poëmatibus canones.

1. *Omnia S. Scriptura poëmatia Hebraea, varii ac promiscui carminum generibus constant.*
Qualia sunt omnia Pindari, & Lyrica apud Sophoclem plurima.

2. *Eademque absoluta sunt; non relata: hoc est, quæ similibus versibus, in pari numero ac serie respondentibus, carent.*
Qualia ab Hephaestione de metris & poëmatibus pag. 63; mitteant extra metrica inordinata, idcirco appellantur. *Quod (ut consentaneum docet Demetrius Triclinius de metris Sophoclis pag. 445.) metro quidem firs scripta, nullam vero inter se habeant similitudinem, neque invicim, revolutionem.*

Exem.

transpositione (ut alibi fit, anomalia: cuius ratio, Deo sapientissimo auctori nota.

Exempla Græca Pindari & Sophoclis parallelia, in generibus carminum demonstrandis supra sunt posita.

C A P U T I.

Analysis Poëtica Psal. 25.

PSalmi Alphabetici sunt septem numero, 25, 34, 37, 111, 112, 119, 145. Singulæ periodi, hic constant disticho: præter secundam, quintam, septimam, & undecimam, quæ tristicho.

V E R S U S I. ♫

1. carmen אלְךָ יְחִזֵּן - u - | -

Ad te, Iova,

2. נְפָשִׁי אַשְׁתָּא: - u - u -

Animan meam astollo.

Primum, est trochaicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, jambicum monometrum acatalecticum.

2. ♫ (aut ♭ si à secunda dictione estimetur,)

āwmaλως.

1. אֱלֹהִי בְּ בְּבְתָחִתי. - u - u - | -

Domini, in te confido.

2. אֶל-אֲבֹשָׁה. - u -

Ne erubescam:

3. אֶל-עַלְצֹן אַבְּיִם? - u - | - u -

Ne exultent inimici mei de me.

Primum, est antispasticum dimetrum periodicum catalecticum.

Secundum, antispasticum monometrum acatalecticum.

Tertium, prætonicum dimetrum acatalecticum mixtum cretico.

3. ♪

1. גַּם כְּלִקְזִינְכָּלְאַיְשָׁו. - u - u - u - | - - -

Eriam nulli te expectantes erubescant:

2. יְבָשָׁו הַבּוֹנְגִים רִיקְסָם: - u - | - - -

Erubescant qui perfidi sunt immeriti.

Primum, jambicum dimetrum acatalecticum anomalum Alcmaicum, quod quartum pedem habeat spondeum, pro jambo.

Secundum, antispasticum dimetrum ex duobus epitractis quartis (nam ultima communis censetur) pro duobus antispasticis.

4. ♪

1. דָּרְכִּיךְ יְהֹוָה הוֹדֵיעֲנִי. - u - | - - - - | -

Vias tuas, Iova, notas fac mihi:

2. אַוְרָחוֹתִיךְ לְמִדְנִי: - u - | u - , u -

Semitas tuas doce me.

Primum, est trochaicum dimetrum hypercatalecticum, anomalum tertio pede spondeo, pro trochæo.

Secundum, est jambicum dimetrum catalecticum, putum.

5. ♪

1. חֲדָרִיכְנִי בָּאַמְתָּחָ וּלְמִדְנִי. - u - | - - - u - | - - -

Deduc me in veritate tua, & docce me.

2. בִּיאָתָרִיךְ אֱלֹהִי יְשֻׁעָנִי. - u - | - - -

Quia tu es Deus salutis mea:

3. אָוֹתָךְ קַוְתֵּי בְּלִיהְיוֹסָם: - u - | - u -

Te exspecto totum diem.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum, anomalum Doricum secundo pede spondeo.

Secundum, Antispasticum dimetrum periodicum ex ditrochæo & jambica syzygia.

Tertium, choriambicum dimetrum acatalecticum mixtum cum prima jambica syzygia.

6. ♫: quia Vau deest.

1. יְבָרְכָמָךְ יְהֹוָה וְחִדְרָה. - u - | - - u - | - - u -

Recordare miserationum tuorum, Iova, & benignitatem tuarum:

2. כִּי מַעַלְמָתְהַפְּרָה: - | - | -

Quia à seculo suar.

Primum, est ionicum à majori trimetrum catalecticum ex trochaica syzygia, ionico à majori, & ditrochæo catalecticico.

Secundum, dactylicum trimetrum ex spondeis.

7. ♪

1. חַטָּאתְנָא עָוָרִי וּפְשָׁעִי אֶל-חִזְכָּר. - u - | - - u - | - - u -

Peccatorum pueritiae mea, & defensionum mearum ne recordemur,

2. בְּחִסְרָה וּבְרִלְיָאתָה. - u - u - | - u -

Pro benignitate tua recordare meis ea:

3. לְמַעַן טָבָקְ יְהֹוָה: - u - | - - u -

Propter bonitatem tuam, Iova.

Primum, antispasticum dimetrum hypercatalecticum ex antispasto, jambica syzygia, & syllaba.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum purum.

Tertium, anapæsticum, monometrum, hypercatalecticum.

8. ♪

1. טָבוֹצִישָׁר זִבְחָה. - | - - u - | - - u -

Bonus & regalis Iova:

2. עַלְבִּין יְוָרָח חַטָּאִים בְּדָרְךָ. - u - | - u - | - - u -

Idcirco docet peccatores viam.

Primum, dactylum trimetrum catalecticum.

Secundum, antispasticum trimetrum brachycatalecticum.

9. ♪

1. זִבְחָה עֲנוֹתָם בְּמַשְׁפָּט. - u - | - - u - | - - u -

Deduc me mansuetos per ipsum ius:

2. וְיַלְמַד עֲנוֹתָם דָּרְכָו: - u - | - - u - | - - u -

Et docet mansuetos viam suam.

Primum, choriambicum dimetrum mixtum catalecticum.

Secundum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum, ut vers. 5. carm. 2.

10. ♪

1. כָּל-אַדְזָהָרִיךְ יְהֹוָה חִסְרָה וְאַמְתָּחָ. - u - | - - u - | - - u -

Omnes semita Iova benignitas & fides:

2. לְנַצְרִי בְּרִיתָנוּ וְעַדְתָּנוּ: - | - | - | - - | -

Custodientibus fedes ejus & testimonies ejus.

Primum, est Ionicum à minori dimetrum hypercatalecticum ex Ionico, trochaicum syzygia, & syllaba.

Secundum, est dactylicum, tetrametrum catalecticum.

11. ♪

1. לְמַעַן שְׂמֵךְ יְהֹוָה. - u - | - - u - | - - u -

Propter nomen tuum, Iova:

2. וְסַלְחָתָה לְשָׁנִי. - u - | u -

Condonabis inquam iniurias meam;

3. כִּי רְבָדָה אֹתָה :

Quia magna est.

Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, antispasticum dimetrum catalecticum anomalous ex ditrochao & antispasto catalepticum.

Tertium, monometrum pronicum creticum.

12. ס

1. מֵICH הַאֲשֶׁר יְדָא יְהוָה ?

Quantum est vis isle reverens Iovam?

2. יְרוּנו בְּדֶרֶךְ יְכָרֶה :

Docebit eum quam viam eligat.

Primum, est trochaicum dimetrum catalecticum anomalous, tertio spondeo, pro trochao.

Secundum, Ionicum à minori dimetrum catalecticum.

13. נ

1. נְפָשָׁו בְּטוּב תְּהָבָה .

Anima ejus in bono pernoctabit.

2. וּזְרֻעַ יְרַשׁ אָרֶן :

Et semen ejus hares erit terra.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum Doricum, secundo pede spondeo.

Secundum, antispasticum dimetrum brachycatalecticum:

14. ס

1. סָוד יְהוָה לְרָאוֹן :

Arcanum Iova adest reverentibus ipsam.

2. וּבְרִיתוֹ לְהָרִיעַם :

Et saepe ejus, ut notum faciat eis.

Primum, & secundum, dactylicum trimetrum.

15. ע

1. עַנְיִ תְּמִיד אֱלֹהָה :

Oculi mei jugiter ad Iovam:

2. כִּי הַוְאִיּוֹצָא מִרְשַׁת רָגְלֵי :

Quia is educet è reti pedes meos.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum è trochaica syzygia, seu epitrito secundo, & antispasto catalepticum, anomalous: ut vers. 11. carm. 2.

Secundum, jambicum Doricum, ex secundo pede spondeo anomalo:

16. פ

1. פְּנֵה אֵלִי וְחַנְנֵי :

Refice ad me, & gratiam fac mihi:

2. כִּי־יחִיד וְעַנְיָנִי :

Quia solitarius & afflictus sum.

Primum, Ionicum à majori dimetrum brachycatalecticum, purum.

Secundum, dactylicum tetrametrum catalepticum ut vers. 10. carm. 2.

17. צ

1. צְרוֹתָת לְבָבִי תְּרַחְיכָבו :

Oppressiones animi mei dilatantur:

2. קְמַזְקָוָתִי הַוְצָאָנִי :

Ex angustiis meis educ me.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum Doricum, ut vers. 16. carm. 2.

Secundum, antispasticum, ex antispasto, & epittito quarto, ob ultimam, communem situ.

18. ר hoc prius, loco ק ponitur.

1. רָאֵה עַנְיִ וְעַמְלִי :

Affice afflictionem meam, & meam molestiam.

2. וְשָׂא לְכָלְחָתָאות :

Es condona omnia peccata mea.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, dactylicum dimetrum.

19. ר

1. רְאֵה אַיִבְּ פִּירְבָּג :

Adfice inimicos meos, quod multifiat:

2. וְשָׂנָאתָ חַמְסָ שְׁנָאָנוּ :

Et odio violento oderunt me.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, antispasticum dimetrum brachycatalecticum.

20. ש

1. שְׁמַרְחֵ נְפָשִׁי וְחַצְיָלִני :

Serva animam meam, & eripe me:

2. אַל־אַבּוֹשׁ כִּי־חַסְתִּי בָּךְ :

Ne erubescam, qui recipio me ad te.

Primum, jambicum dimetrum anomalous Alcmaeum: ut vers. 3. carm. 1.

Secundum, antispasticum anomalous dimetrum ex epitrato primo, & quarto.

21. ת

1. תְּסִצְשָׁר יְצָרָנוּ :

Integritas & rectum custodian me:

2. כִּי קִיְתֵּךְ :

Quia expeloste.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum, trochaicum monometrum hypercatalecticum.

V E R S. 22. supra Alphabetum.

1. פְּדָה אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂرָאֵל :

Redime, Deus, Israelem:

2. מְפַלֵּ צְרוֹתָיו :

Ex omnibus oppressionibus ejus:

Primum, Ionicum à minori, dimetrum acatalecticum.

Secundum, jambicum Doricum monometrum hypercatalecticum ut vers. 13. carm. 1.

C A P U T I I

Analysis Poëtica Psal. 34.

Hujus Psalmi omnes periodi (seti versiculi) disticho constant: præter septimam, quæ tristicho. Deinde Alphabetum plenè ac suo ordine ponitur: nisi quod versiculus sextus duas literas He & Vau complectitur. Utque una periodus Psalmo 25. supra Alphabetum additur: sic etiam in hoc observatur. Versiculus autem primus est titulus præfixus Psalmi carminibus.

ו

1. אָכְרָכָה אֶת־יְהָוָה בְּכָל־עַת :

Benedic Iove omni tempore.

2. תָּמִיד תְּהַלְתָּו בְּפִי :

Iugiter laus ejus in ore meo.

Primum, antispasticum dimetrum acatalecticum.

Fffff 2 Secun-

Secundum, jambicum dimetrum brachycatale&cum:
ut Psal. 25. 19. carm. 1.

ג

1. בְּזִיהָר תַּחֲלֵל נֶפֶשִׁי
In Iove shall it be anima mea:

2. יְשִׁמְעַן עֲנוֹם וַיְשִׁמְחוּ
Audient mansueti, & lasabuntur.

Primum, antispasticum dimetrum acatalecticum.
Secundum, antispasticum dimetrum acatalecticum anomalous periodum.

ד

1. גְּדוּלָה לְיהָרָה אָתִי
Magnificate Iovam mecum:

2. וְגַרְוּמָה שָׁטוּ יְחֻרוּ
Et extollamus nomen ejus pariter.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum anomalous, ex epiteito primo & secundo catalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatale&cum anomalous, secundo pede spondeo.

ה

1. דָּרְשָׁתִי אֶת־יְהָרָה וַיַּעֲנֵנִי
Quasi Iovam, & exaudivit me:

2. וּמְבָלָטָרוּתִי הַגְּלִינִי
Et ex omnibus pavoribus meis eripuit me.

Primum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum anomalous tertio pede spondeo, pro trochao: ut Psal. 25. 4. carm. 1.

Secundum, est choriambicum trimetrum, brachycatalecticum purum.

ו

1. הַבְּתוּן אַלְיָוָן וְנַהֲרָיו
Qui intuti sunt in eum, & confuxerunt:

2. וּפְנִיהם אַל־יְחִפּרוּ
Vultus eorum non erubescunt.

Primum, antispasticum dimetrum anomalous ex epiteito primo, & quarto: ultima commuui.

Secundum, est jambicum dimetrum brachycatale&cum, secundo tribrachy.

ז

1. זֶה עַנְיָנָה קְרָא
Iste pauper invocavit;

2. וְיַדְעָתָשׁ טִמְעָה
Et Iova exaudis:

3. וּמְכָלָצָרוּתָיו הַוְשִׁיעָן
Et ab omnibus angustiis ejus servavit eum.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum anomalous: ut Psal. 25. 13. carm. 1.

Secundum, Dactylicum trimetrum ex spondeis.

Tertium, Dactylicum tetrametrum.

ח

1. הַנְּהָרָה מַלְאָךְ־יְהָרָה
Castrametatur angelus Iova.

2. כְּבָבִיב לִירָאָן נִזְחָלָבָס
Circumtinentes ejus, & eripit eos.

Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

ט

1. טַעַטְוּ וְרָאוּ בַּיּוֹתָבְּזָה
Gustate & videte, bonum esse Iovam:

2. אֲשֶׁר הַגָּבָר יִזְהָרֶבֶּוּ
O bene isti viro qui se recipiet ad eum.

Primum, anapæsticum dimetrum acatalecticum.
Secundum, jambicum dimetrum catalecticum secundo & tertio tribrachy.

ו

1. יְרָאוּ אֶת־יְהָרָה קְדָשָׁו
Tumete Iovam sanctis ejus:

2. כִּי־אֵין מַחְסָר לִירָאָן
Quia non est penuria timentibus eum.

Utrumque jambicum dimetrum catalecticum.

ז

1. כְּפִירִים רְשָׁו וּרְעָבוּ
Inuenies leones pauperantur atque esuriantur.

2. וְרָדְשִׁי יְהָרָה לֹא יִחְסֹרוּ בְּלִיטָבָו
At quarentes Iovam non egent ullo bono.

Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum: ut Psal. 25. 10. carm. 2.

Secundum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum, anomalous, primo pede spondeo, pro trochao.

ח

1. לְבוּבִים שְׂמִיעָלִי
Agite filii, auscultate mihi:

2. יָרָאתָתִי יְהָרָה אֶלְמָרְכָּבָת
Reverentiam Iova docebo vos.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum anomalous, primo spondeo, pro trochao.

Secundum, Ionicum à minori catalecticum cum dialys.

ט

1. מִי־הָאָישׁ הַחֲפִץ חַיִּים
Quis est vir ille qui delectatur vita.

2. אֲיהָב יְמִים לוּ אֶת־טָבָב
Amat dies, ut videat bonum?

Primum, antispasticum dimetrum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum, ut Psal. 25. 17. carm. 1.

י

1. נִצְרַלְשׁוּנָה מַרְעָע
Custodi lingua tuam à malo:

2. וְשִׁפְתִּיקְמַזְגֵּר מַפְתָּח
Et labia tua, ne loquuntur fraudem.

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum.

כ

1. סָר מַרְעַוְעַשָּׁה טָבָב
Recede à malo, & fac bonum:

2. בְּקַשׁ שְׁלָוָס וּרְדָפָהוּ
Quare pacem, & sedlare eam.

Primum, jambicum brachycatalecticum ut vers. 6. carm. 2.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum anomalous, secundo spondeo, ut vers. 13. carm. 2.

16. ע

1. עַנְיִ יְהוָה אֶל-צָדִיקִים .
Oculi Iova ad iustos.

2. וְאַזְנוֹ אֶל-שְׁעוּתָם
Et aures ejus ad vociferationem eorum.

Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum.
Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

17. פ

1. פְּנֵי יְהוָה בְּעֵשֵׂר ע
Facies Iova, contra scientes malum.

2. לְהִכְרִית מָרְצֵן זְרַבָּט
Ut excindas è terra memoriam eorum.

Primum, dactylicum trimetrum.
Secundum, antispasticum dimetrum ex antispasto & pœnone tertio, catalecticico.

18. צ

1. צַעֲקָנוּ וַיְהִי שָׁמֵעַ
Clamantes Iova exaudi:

2. וּמְכַל-צְרוֹתָם הַצְּלָמָם :
Ex omnibus angustiis ipsorum eripit illos.

Primum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum anomalous ut Psal. 25. 4. carm. 1.
Secundum, choriambicum dimetrum hypercatalecticum.

19. ק

1. קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבָּרֵי לֵב
Propinquus Iova fratre animo:

2. וְאַתְּ בְּאֵדוֹתָיו:
Et constrictor spiritu servat.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum (ut Psal. 25. 17. carm. 1. Doricum, secundo spondeo).

Secundum, antispasticum dimetrum catalecticum cum dialysi primæ longæ.

20. ר

1. רְבּוֹת רַעֲשָׁת צָדִיק
Multi sunt afflictiones iusti:

2. וּמְפָלָם יִצְלָגֵן יְהוָה :
Sed ex omnibus istis eripiet eum Iova.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum anomalous, secundo spondeo, ut Psal. 25. 17. carm. 1.
Secundum, choriambicum trimetrum brachycatalecticum.

21. ש

1. שְׁכִיר כָּל-עַצְמָתוֹ
Custodiens omnia offa ejus:

2. אַחֲתֵיכֶן הַלֵּא נִשְׁבָּרֵה :
Unum ex ipsis non frangitur.

Primum, Ionicum à minori, demetrum brachycatalecticum purum.

Secundum, epionicum à minori dimetrum hypercatalecticum cum jambica syzygia.

22. ת

1. תִּבְשְׂתָתְךָ רְשֻׁעָתְךָ
Morte afficit improbum malitia:

2. וְשָׁנְנִיא צְדִיק אַשְׁכּוֹן :
Et odio habentes justum, vastabuntur.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

23. Supra Alphabetum.

1. פָּרָח יְהוָה נִפְשָׁעָרְיוֹ
Redimit Iova animam servorum suorum:

2. וְלֹא יִאֲשִׁמוּ כָּל-זְחוּסִים בָּו :
Neque vastabuntur ulli recipientes se ad eum.

Primum, trochaicum dimetrum.
Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum anomalous, tertio spondeo.

C A P U T III.

Analysis Poëtica Psal. 37.

Hic versiculi plerique disticho tantum constant: exceptis paucis. Nam sex eorum tristicho (septimus, nonus, vigesimus, vigesimus quintus, trigesimus quartus, & quadragesimus) constant: unus vero, vigesimus octavus, tetraстicho. Literæ autem Alphabeti, non singulis versiculis præponuntur: sed alternis. in paucis tantum exceptio est: quum vel duo versiculi Alphabeticam literam consequenter servant: vel eandem interdum continuant.

V E R S U S 1. א

1. אַל-תִּתְהַרְבֵּ בְּמַרְעִים

Ne accendari ira propter maleficos:

2. אַל-תִּקְנָא בְּעֵשֵׂר עַלְמָה

Ne invideas facientibus iniuriam.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.
Secundum, Ionicum à minori dimetrum catalecticum.

2.

1. בְּיַכְחִידְרַ מְרוֹהָ יִמְלָא :

Nam sicut fenum cito succidentur:

2. וְכִירֵק דְּשָׁא בְּלָק :

Et sicut viridis as tenera herba decadent.

Primum, antispasticum dimetrum hypercatalecticum anomalous ex trochaica syzygia, & jambica, ac syllaba.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum, primo trochæ.

3. ב

1. בְּטַח בְּיַהְוָה וְעִשֵּׂה טָוב :

Confide in Iova, & fac bonum:

2. שְׁבַנְן-אָרֶץ וְרַעַת אַמְתָּה :

Inhabitare terram, & pascere fide.

Primum, est epionicum dimetrum.

Secundum, pœnicum dimetrum hypercatalecticum, ex pœnone quarto, & cretico, & syllaba.

4.

1. וְהַתְעַנֵּג עַל-יְהֹוָה :

Et ulla te in Iova:

2. וַיְתַזְלַל מְשָׁאָלָות לְבָבֶךָ :

Qui dabit tibi petitiones animi tui.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum purum.

5. ג

1. גָּזָל עַל-יְהֹוָה רְקָבָה :

Devolve super Iovam viam tuam:

2. וְכִתְחַלֵּל וְהַזְּרַעַת יְעַשֵּׂה :
Et confide in eo; nam ipse efficiet.

Fffff 3 Primum,

Primum, Ionicum à minori, dimetrum catalecticum.
Secundum, choriambicum dimetrum anomulum, ex trochaica syzygia & choriambo: ultima enim est communia.

6.

1. וְהַזִּיא בָּאֹר צְדָקָה ---|υυ-
2. Proferens etenquam lucem justiciam tuam: וְמִשְׁפְּטָךְ בְּצָהָרִים: |υυ-|υυ-|υυ-

Et ius tuum etenquam meridem.

Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum.

7.

1. הוּם לְרוֹה וְהַתְּחִילֵל לוּ |υ--υ-
2. Acquiesce Iova, & consumere expelta eum: אֶל חֲנֹר בְּמַצְלֵחַ דֶּרֶבּוּ |υυυυ-|υυ|υ-

Ne accendaris ira propter prosperantem via suam:

3. בָּאֵשׁ עָשָׂה מִזּוֹתָה: |υυυ-

Propter virum efficiendum cogitata.

Primum, antispaisticum dimetrum anomolatum, ex dispondeo & antispausto.

Secundum, dactylicum trimetrum catalecticum cum dialysis pedis primi.

Tertium, anapæsticum monometrum.

8.

1. הַרְף מֵאָפּ וְעַלְבָּחָמָה ---|υυυ-
2. Absit ab ira, & relinque astuantem iram: אֶל-תְּתַהַר אֶקְלִילָרָעּ: |υυυ-|υυ-

Ne accendaris ira, saltem ad malefaciendum.

Primum, Ionicum à minori, dimetrum hypercatalecticum purum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

9.

1. כִּי מְרֻעִיס יְכִרְתֵּן. |υ--υ-
2. Nam malefici excideretur:
3. וְקַיִי יְרֹות: |υ--υ-

Dum expectantes Iovam.

3. הַמֶּרֶה יְרֹשׁוֹ אָרֶן: |υ--υ-

Ipsi posse debunt terram.

Primum, antispaisticum dimetrum catalecticum.

Secundum, dactylicum dimetrum ex spondais.

Tertium, simile trimetrum.

10.

1. וְעַד מַעַט וְאֵין רְשָׁעַ |υ--υ-
2. Et adhuc paululum, plane non erit improbus.

וְהַתְּבִונֵנָה עַל-מִקְוָנוֹ וְאַנְגָּנוֹ

Quod si consideraveris locum ejus, non extabit.

Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum ut Psal. 25. 1. carm. 1.

Secundum, jambicum trimetrum brachycatalecticum Alcmaicum, ut Psal. 25. 3. carm. 1.

11.

1. וְיַנְוִיָּס יְרֹשֹׁו אָרֶן. |υ--υ-
2. Mansueti vero possidebunt terram:

וְהַתְּعַנְגֵנָה עַל-דָבָר שְׁלוּם:

Et oblectabunt se multitudine pacis.

Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

12.

1. זָמַם רְשָׁעַ לְעַדְקָה |υυ-

Cogitat improbus contra justum:

2. וְחַוְרִיק עַלְיוֹ שְׁנִיוֹ |υ-

Frenetisque adversus eum dentibus suis.

Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum anomolatum Doricum: ut Psal. 34. 4. carm. 2.

13.

1. אֲדֹעַי יְשַׁחַק-לֹז |υ-

Dominus rideat eum:

2. כִּי רָאָה בַּיָּבָא יוֹמָו: |---|---|---|---|---

Quia videt, advenire diem ejus.

Primum, antispaisticum dimetrum brachycatalecticum purum.

Secundum, dactylicum tetrametrum ex spondais.

14.

1. חַרְבָּ פָּתַחְ רְשָׁעִים |υ--υ-

Gladium strinxerunt improbi;

2. וְחַדְכּוֹ קָשָׁתָם לְהַפְּלֵעַנְיָן וְאַבְנָן |υ-

Es retenderunt arcum suum: ad dejiendum pauperem & egentem;

3. לְטַבּוֹת יְשִׁירְדָּרָן |υυυ-

Ad malandrum rectos via.

Primum, Ionicum à minori, dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum ut vers. 10. carm. 2.

Tertium, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

15.

1. חַרְכָּס תְּכֹזָא בְּלַפְּטָם |υ---

Gladius eorum intrabis in cor eorum:

2. וְקַשְׁתָּוֹתָם תְּשִׁרְנָהָן |υ--υ-

Et arcus eorum confringentur.

Primum, jambicum (ut Psal. 34. 20. carm. 1.) dimetrum brachycatalecticum Doricum.

Secundum, antispaisticum dimetrum catalecticum.

16.

1. מַזְבֵּחַ מַעַט לְעַדְקָה |υυ-

Melius est paucum justus:

2. מַהְמָן רְשָׁעִים רְבִים |υ--υ-

Copid improborum multorum.

Primum, trochaicum monometrum. Psal. 34. 8. carm.

1. vel pæonicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum.

17.

1. כִּי זְרוּעָת רְשָׁעִים תְּשִׁרְנָה |υ--υ-

Nam brachia improborum confringuntur.

2. וְסַטְפָּר עַדְקָה יְהֹוָה: |υ--υ-

Et sustentas justos Iovā.

Primum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum ut Psal. 34. 11. carm. 2.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum ut Psal. 34. 10. carm. 2.

18.

1. יְדוֹעַ יְהֹוָה יְמִתְמִימָם |υ--υ-

Noris Iova dies integrorum:

2. וְנַחֲלָתָם לְעַלְסָה הַיּוֹהָה: |υ--υ-

Et possessio eorum in seculum durabit.

Primum,

Primum, jambicum dimetrum Alcmaicum: ut Psal. 25. 3. carm. 4.
Secundum, epionicum à minori, ex Ionico, & Jambica syzygia.

19.

לֹא יִבְשֶׁן בַּעַת רָעָה . ۱

Non erubescens tempore mali.

2. אֵיכִים רָעָבָן יִשְׁבַּע : ۲

Et diebus famis saturabuntur.

Primum, dactylum tetrametrum catalecticum ut Psal. 25. 10. 2.

Secundum, trochaicum dimetrum anomulum, secundo spondeo: ut Psal. 34. 11. carm. 2.

20. ב

כִּי רְשָׁעִים יִכְדַּו . ۱

Sed improbi peribunt,

2. וְאֵיכִי יְהוָה בְּקָרְבָּם . ۲

Et iniusti Iova, ut preciosum in agnus:

3. בָּלָן בְּעַשְׂנָן בָּלוּ : ۳

Consumuntur, in fumum consumuntur.

Primum, dactylicum trimetrum ut Psal. 25. 6. carm. 2.

Secundum, trochaicum dimetrum: ut vers. 19. carm. 2.

Tertium, jambicum dimetrum catalecticum ut Psal. 34. 10. carm. 2.

21. ל

לֹהֶה רְשָׁעָן וְלֹא יִשְׁלַּט . ۱

Mutuatur improbus, & non reddit:

2. וְצַדִּיקָה חֹזֶן וְנוֹתָן : ۲

At justus gratiam facit & donat.

Primum, trochaicum dimetrum catalecticum ut vers. 16. carm. 2.

Secundum, jambicum anomulum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 20. carm. 1.

22.

כִּי מִבְּרוּכִיו יַרְשֶׁן אָרֶץ . ۱

Quia benedicti ab illo possidebunt terram:

2. וְכַקְלִילֵי יִבְרָחוּ : ۲

Et maledicti ab illo excidentur.

Primum, dactylicum tetrametrum.

Secundum, antispaisticum dimetrum anomulum ex trochaica syzygia.

23. מ

מִזְוֹרֵחַ מִצְעָרִי-גָּבָר כְּנָנוּ . ۱

A Iova gressus viri diffunduntur.

2. וְרוּכֵנוּ יְחִפָּז : ۲

Cujus via delectatur.

Primum, dactylicum pentametrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum purum: ut Psal. 42. 1. carm. 2.

24.

כִּי יִפְזֹל לֹא יוֹטַל . ۱

Quoniam cadet, non protelabitur:

2. כִּי יְהֹרֶה סָומֵךְ יְדוֹ : ۲

Quia Iova sustentat manum ejus.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, dactylicum tetrametrum catalecticum, ut Psal. 25. 10. carm. 2.

25. ג

נְשָׁר הַתִּינְסְּקָנְתִי . ۱

Puer sui, etiam consenus:

2. וְלֹא-אָתִי צְדִיק נְעַבֵּד . ۲

Neque vidi justum derelictum:

3. חָרָשׁ טְבַקְשְׁלָהָם : ۳

Et semen ejus querere panem.

Primum, Ionicum à minori, dimetrum hypercatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum Doricum secundo spondeo, ut Psal. 25. 15. carm. 2.

Tertium, jambicum monometrum hypercatalecticum,

26. ד

כָּל-הַיּוֹם הָנוּן וּמְלוּחָה . ۱

Toto die gratiam facie & muras:

2. וְרִיעָשׁ לְכָרְכָה : ۲

Et semen ejus benedictione est.

Primum, epionicum dimetrum ut Psal. 34. 21. carm. 2. & hic vers. 18. carm. 2.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum purum: ut Psal. 25. 4. carm. 2.

27. ה

כָּאֵר מְרֻעָה וְעַשְׂרָה טָוב . ۱

Recede a malo, & fac bonum;

2. וְשַׁבֵּן לְעַלְמָה : ۲

Es habita in seculum,

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 6. 2.

Secundum, dactylicum dimetrum.

28. ו

כִּי יְהֹוָה אָזְבֵּב מִשְׁפָּט . ۱

Nam Iova amat ius.

2. וְלֹא-יָעַב אֶרְתְּ-חַטְּרִין : ۲

Neque derelinquis pios fratres.

3. לְעַלְמָה נְשָׁמָר : ۳

In seculum conservantur;

4. וְרִיעָשׁ רְשָׁעִים נְכָרָת : ۴

At semen improporum exciditur:

Primum, trochaicum dimetrum catalecticum anomulum, primo pede spondeo, pro trochaeo: ut Psal. 34. 11. carm. 2.

Secundum, dactylicum trimetrum.

Tertium, jambicum monometrum hypercatalecticum: ut Psal. 25. 4. carm. 2.

Quartum, Ionicum à minori, dimetrum brachycatalecticum purum.

29. הִכְּדִיק ע

צְדִיקָם יְרִישׁוֹ אָרֶץ . ۱

Iusti possidebunt terram:

2. וְיִשְׁכְּנָנוּ לְעַד עַלְיהָ : ۲

Et habiebunt in eternum super eam.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum Doricum, secundo spondeo: ut vers. 21. carm. 2.

Secundum, antispaisticum dimetrum catalecticum, ut vers. 15. carm. 2.

30. פ

פִּי צְדִיק יְחִינָה חַכְמָה . ۱

Ost justi meditatur sapientiam:

FFFF 4

פִּי צְדִיק

ג. ג

גּוֹלְלִים טָעַשׂ יְהוָה :

Magna opera Iova:

ד

רֹושִׁים לְכָל חֲפֵצֶיךָ :

*Exquisita omnibus qui delectantur illis.*Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, Ionicum à minori, dimetrum brachycatalecticum.

ה

הָזֵד וְהַדֵּר פָּעַלְוָה :

Majestatis & decoris, opus ejus:

ו

וְזַדְקָתָנוּ עַמְּרוֹת לְעֵד :

*Et justitia ejus permanet in eternum.*Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.
Secundum, epionicum à minori, dimetrum ex epirito primo & ionico à minori.

ז

זִכְרָעַשׂ לְנַפְלָאָתֵינוּ :

Memoriam comparavit mirabilibus suis.

ח

חַנְןָ וְרוֹאֵם יְהוָה :

*Gratiosus & misericors Iova.*Primum, præonicum creticum dimetrum hypercatalecticum ut verl. 1. carm. 1.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

ט

טְרַפְּנָתְנָן לִירָאוֹ :

Prudam dedit reverentibus ipsum:

י

יִזְבֵּר לְעוֹלָם בְּרִיתָנוּ :

*Recordatus in seculum fæderis sui.*Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 37. 1. carm. 2.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum: ut Psal. 37. 2. 1. carm. 2.

כ

כְּהַ מַעֲשֵׂיו הָגִיד לְעַמוֹּ :

Vim operam ei possessionem gentium.

ל

לִתְתַּת לְהָס נְחַלָּת גּוֹס :

*Ut daret ei possessionem gentium.*Primum, jambicum dimetrum primo pede dactylo.
Secundum, antispaisticum dimetrum ex epirito quarto, & antispausto, cum dialysi primæ longæ.

מ

מְעַשׂ יְרוּ אָמָרָת וּמִשְׁפָט :

Opera manum ejus, veritatis & judicis:

ג

גְּאַמְנִינִים כָּל פְּקוּדוֹן :

*Constantia omnia mandata ejus:*Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum.
Secundum, Ionicum à minori, dimetrum purum.

ס

סְטוּכִים לְשָׁר לְעוֹלָם :

Fulta in aeternum, in seculum:

ע

עֲתָאָם בָּאָמָרָת וַיַּדְךָ :

Facta veritate & recto.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 12. carm. 11.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

פ

פְּרוֹתָת שָׁלָח לְעַמוֹ :

Redemptionem misit populo suo;

צ

צָוָה לְעוֹלָם בְּרִיתָנוּ :

Pracepit in seculum fidus suum:

ק

קָדוֹשׁ וַיְנַרֵּא שְׁמוֹ :

Sanctum & reverendum nomen ejus.

Primum, anapæsticum monometrum.

Secundum, jambicum dimetrum Doricum: ut Psal.

37. 21. carm. 2.

Tertium, dactylicum trimetrum catalecticum ut Psal.

25. 8. 1.

ר

רָאשֵׁת חֲכָמָה יְרָאת יְהוָה :

Principium sapientie reverentia Iova.

ש

שְׁכָל נֹזֵב לְכָל עַשְׁתָּם :

Mens sana omnibus facientibus illa:

ת

תְּהַלְּחוּ עַמְּדָת לְעֵד :

Laus ipsius permanet in eternum.

Primum, epionicum à minori, dimetrum ex jambica syzygia.

Secundum, antispaisticum dimetrum catalecticum, ut acatalecticum Psal. 25. 5. carm. 2.

Tertium, epionicum dimetrum, ex epirito primo & Ionico.

C A P U T V.

Analysis Poëtica Psal. 112.

V E R S U S I. ♫

אִישׁ יְרָא אֶת יְהוָה :

O bene viro reverenti Iovam:

ב

בְּמִצְוֹתָיו חֲפֵץ מְאֹד :

Qui mandatu ejus delectatur valde.

Primum, antispaisticum dimetrum anomalum, ex epirito primo & secundo.

Secundum, jambicum Doricum dimetrum brachycatalecticum.

ג

ג.

גָּבֹר בְּאָרֶן יְהֹוָה יְרֻעָן .
Posens in terra erit semen ejus :

ד

דָּוֶר יִשְׂרָאֵל יְתַרְךָ :
Generationi rectorum benedicitur.

Primum, jambicum dimetrum Doricum, secundo spondeo.

ה

הַזְּנוּ וְעַשְׂרֵה בְּבַיתְךָ :
Copia & divisio in domo ejus.

ו

וְזַדְקָתָה עַמְּדָת לְעֵד :
Es justitia ejus permanet in eternum.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 12. carm. 1.

Secundum, epionicum à minori : ut Psal. 375. 3. carm. 1.

ז

זָרֶח בְּחַשְׁךָ אָוֶר לִישְׂרָאֵל :
Oritur in tenebris lux ipsis redit.

ח

חֲנָן וְרַחוּם וְצַדִּיק :
Gratio, misericordia & justitia.

Primum, choriambicum dimetrum hypercatalecticum.

ט

טוֹב־אִישׁ חָנֵן וּמְלֹוה :
Felix vir qui gratiōē largitur, & mutuat.

י

כִּלְכָּלְלָה דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט :
Moderabitur res suā ex iure.

Primum, daetylicum trimetrum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

כ

כִּילְעָלָם לְאִימּוֹת :
Quia in seculum non dimovebitur:

ל

לְזַכָּר עוֹלָם יְהֹוָה צְדִיק :
In memoria perpetua erit justus.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum : ut Psal. 34. 20. carm. 1.

Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum : ut catalecticum Psal. 34. 23. carm. 1.

מ

כְּשַׁמּוּעָה רְעוּה לֹא יִרְאָה :
A rumore male non timebit.

נ

נְבָן לְבָנָה בִּיהְרָה :
Bene disposita animus ejus confusa Iova.

H E B R E W

Primum, antispasticum dimetrum ut Psal. 25. 20. carm. 2. •

Secundum, choriambicum trimetrum brachycatalecticum.

ס

סְמָךְ לְבוֹ לֹא יִרְאָה .
Fultus corde suo non timebit.

ע

עַד אֲשֶׁר־רָאֵחַ בְּצִירָוּ :
Donec contempletur hostes suos.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

פ

פָּאָר נִתְן לְאַבְּזִינִים :
Differt, das egenibus.

צ

צְדָקָתָה עַמְּדָת לְעֵד :
Iustitia ejus permanet in eternum :

פ

קָרְנוֹ תְּרוּם בְּכָבֵד :
Cornu ejus extolleretur honore.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, epionicum dimetrum ut Psal. 37. 7. 3. carm. 1.

Secundum, jambicum dimetrum hypercatalecticum Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

יְ

רְשָׁעָה יְרָאֵחַ וְכָעֵם :
Improbis videbit, & indignabitur.

ש

שְׁפִizio יְחֹזֶק וּנְמַט :
Densibus suis frendens consabescet :

ת

תְּאוֹרָת רְשָׁעָם תָּאַכְּבָּר :
Desiderium improborum peribit.

Primum, Ionicum à majori, dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Tertium, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

C A P U T VI.

Analysis Poetica Psal. 119.

Quoniam hic Psalmus sectiones habet viginti duas : ex iis (ne tedium oriatur ob prolixitatem) primam tantum declarandam (et si reliquæ expensæ) statuimus. Singulæ autem sectiones, octo continent versiculos seu periodos, ab una Alphabeti litera distinctè ordinentes. Prima autem, pro ordinis ratione ab Aleph inchoatur : & singulæ periodi distichis tantum constant.

V E R S U S I.

אֲשֶׁר תִּמְיִידְךָ :
O bene integrus sis :

בָּהֲלָכִים

2. הַלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה.

Ambulantibus in lege Iova.

Primum carmen, est jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum: ut Psal. 37. 21. carm. 2.

Secundum, idem, sed catalecticum: ut Psal. 34. 15. carm. 2.

2. אָ

1. אֲשֶׁר נִצְרֵי עֲדֹתֵינוּ.

O bene custodientibus testimonias ejus:

2. בְּכָל־לִכְךָ יְרֻשָּׁוֹת.

Qui toto corde querunt eum.

Primum, jambicum Doricum: ut vers. 1. carm. 2.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum: ut Psal. 25. 4. carm. 1.

3. אָ

1. אָף לֹא־פָעַל שָׁלָתָה.

Etiam non operantur iniquitatem:

2. בְּדָרוֹבֵי הַלְכָה.

In via ejus ambulans.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum (ut Psal. 37. 15. carm. 2.) purum.

Secundum, jambicum dimetrum Doricum brachycatalecticum ut Psal. 37. 21. carm. 2.

4. אָ

1. אַתָּה צִוְתָה פְקָדֵךְ.

Tu praecepisti mandata tua:

2. לְשָׁמֶר מֵאָד.

Observari valde.

Primum, est jambicum dimetrum.

Secundum, jambicum monometrum catalecticum.

5. אָ

1. אַחֲלֵי בְּנֵי דָרְכֵי.

Utinam comparentur vie mea:

2. לְשָׁמֶר חֲקָקָה.

Ad observandum statuta tua.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

6. אָ

1. אָז לֹא אָבוֹשׁ.

Tunc non erubescam:

2. בְּהַבְיטִי אַל־בְּלַטְזָרָה.

Dum reficiam ad omnia praecepta tua.

Primum, dactylicum dimetrum.

Secundum, antispasticum dimetrum.

7. אָ

1. אָזְבֵד בִּישָׁר לְבָבָךְ.

Celebrab te recto animo:

2. בְּלָמְדֵי מִשְׁפָטִי צְדָקָה.

Quum didicero iura iustitiae tua.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 12. carm. 1.

Secundum, epionicum à minori, dimetrum catalecticum.

8. אָ

1. אָתָחָקָה אָשָׁמָר.

Statuta tua observabo:

2. אַל־תַּשְׁבַּנִי עַד־מֵאָד.

Ne relinquas me admodum.

Primum, paeonicum dimetrum brachycatalecticum purum.

Secundum, paeonicum dimetrum, ex paeone & cretico ut Psal. 25. 2. carm. 1.

C A P U T VI.

Analysis Poëtica Psal. 145.

Hic Psalmus septimus & ultimus est Alphabeticus: sed deest litera Nun: & post Mem sequitur Samech. Omnes autem versiculi constant disticho praeter ultimum, qui tristicho.

V E R S U S I. אָ

1. אַרְוֹמְטָק אֱלֹהִי הַמֶּלֶךְ.

Exaltabo te Deus mi, Rex:

2. וְאַבְרָהָם שְׁמָךְ לְשָׁלָט וְעַד.

Et benedic nomi tuo in seculum & sempiternum.

Primum, jambicum dimetrum hypercatalecticum. Secundum, epionicum à minori, trimetrum brachycatalecticum.

2. בָּ

1. בְּכָל־זָמָן אָבְרָהָם.

Quotidie benedicam tibi:

2. וְאַזְלָלְדוּן שְׁמָךְ לְשָׁלָט וְעַד.

Et laudabo nomen tuum in seculum & sempiternum.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum purum.

Secundum, antispasticum dimetrum ex antispast. (cum dialysi prima longa) & epistroto quarto.

3. גָּ

1. גָדוֹל יְהָוָה וְמַהְלָל מֵאָד.

Magnus est Iova, & laudabilis valde:

2. וְלֹגְדָלָתוֹ אֵין חֲקָר.

Et magnitudinis ejus non datur pervefigatio.

Primum, trochaicum dimetrum anomalam primo pae-de spondeo: ut Psal. 34. 11. carm. 2.

Secundum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 25. 19. carm. 2.

4. דָּ

1. דָוָר לְדוֹר יְשִׁבָּח מְעַשְׂךָ.

Generatio generationi commendabis opera tua:

2. וְגִבְורָתְךָ גִּידּוֹן.

Et vires tuas indicabunt.

Primum, Ionicum à majori dimetrum catalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum: ut Psal. 34. 11. carm. 1. primo spondeo.

5. חָ

1. חָדָר בְּפָדָר הַוְרָה.

Decorém gloriae majestatis tuae:

2. וְדָבָרִי נְפָלָאתְךָ אֲשֶׁרָה.

Et res mirabiles tuas eloquar.

Primum, Ionicum à minori, dimetrum brachycatalecticum purum.

Secundum, jambicum dimetrum hypercatalecticum Alcaamicum, quarto spondeo, pro jambo: ut Psal. 25. 19. carm. 1.

6.

וְעַזְעָזָה נֹרְאִתִּיךְ יֹאמְרוּ . ۱

Et robur terribilium tuorum predicabunt :

2. וְגָדוֹתִיךְ אָסְפְּרָנָה :

Et magnitudinem tuam, eam enarrabo.

Primum, Ionicum à minori trimetrum brachycatalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum : ut
Psal. 34. 23. carm. 1.

7.

זָכֵר בְּבֶטֶבֶק יִבְשֶׁשׁ . ۱

Memoriam ampla bonitatis tua erubant :

2. וְצַדְקָתְךָ יִנְנָנוּ :

Injustiamque tuam cantabunt.

Primum, epichoriambicum dimetrum.

Secundum, antispaisticum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 35. 13. carm. 2.

8.

חָנָן וְרֻחוֹם יְהֹוָה . ۱

Gratiosum est & misericors Iova :

2. עַד עֲדָם אָרֶךְ אָפִים וּגְדוֹלָה כְּפָר :

Longanima & magnus benignitate.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

9.

טוֹב יְהֹוָה לְפָלֵל . ۱

Bonus Iova omnibus :

2. וְרֻחָמוֹ עַל־כָּל־מְעָשָׂו :

Et misericordie ejus erga omnia opera ejus.

Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum primo spondeo : ut Psal. 34. 12. carm. 1.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

10.

יְהֹוָה בְּכָל־מְעָשָׂךְ . ۱

Celebrabunt te, Iova, omnia operata tua :

2. וְחִסְדֵּךְ יְרַכְּבָכָה :

Et pia tui benedicent tibi.

Primum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum primo spondeo : ut Psal. 34. 11. carm. 2.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

11.

בְּכָד מְלֹכָתְךָ יֹאמְרוּ . ۱

Gloriam regni tui predicabunt :

2. וְגָבוֹרָתְךָ יְרַכְּבָו :

Et potentiam tuam eloquentur.

Primum, trochaicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum Doricum : ut Psal. 25. 17. 1.

12.

לְהֹזְרִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גִּבְرָלוֹתָיו . ۱

Ut notas faciant filii hominum vires ejus.

2. וְבְכָד הָרָזְבָּלְכוֹתוֹ :

Et gloriam decoris regni ejus.

Primum, antispaisticum trimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 6. carm. 2.

13.

מְלֹנְרָק מְלֹכוֹת כָּל־עוֹלָמִים . ۱

Regnum suum, regnum omnium seculorum :

2. וּמְמִילָתְךָ בְּכָל־דָּור וּדָור :

Et dominium tuum in unamquamque generationem.

Primum, antispaisticum dimetrum hypercatalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum : ut

Psal. 25. 12. carm. 1.

14. ס Nun deest.

סָמֵךְ יְהֹוָה לְכָל־דָּנְפָלִים . ۱

Sustentat Iova omnes cadentes :

2. חָקֵף לְכָל־הַכְּפָפִים :

Et erigit omnes incurvatos.

Primum, antispaisticum dimetrum catalecticum.

Secundum, Ionicum à minori dimetrum brachycatale-

ctum putum.

15. ע

עַיִן כָּל־אֶלְקָד יִשְׁבַּח . ۱

Oculi omnium te expectant :

2. וְאַתָּה נֹתֵן־לְהָתָאָתָא אֶת־אַנְלָמָם בְּעַתָּה :

Tu vero das in escam suam tempore suo.

Primum, jambicum dimetrum hypercatalecticum Doricu-

Secundum, jambicum trimetrum brachycatalecticum Doricu-

16. פ

פָּוֹתָח אֶת־דִּינָךְ . ۱

Aperiens manus tuas :

2. וּמְשַׁבְּעֵךְ לְכָל־חַדְרָצָן :

Et saturans omne vivens beneplacito,

Primum, Ionicum à majori, dimetrum catalecticum.

Secundum, Ionicum à minori dimetrum.

17. צ

צָרֵק יְהֹוָה בְּכָל־דָּרְכֵיו . ۱

Instus Iova in omnibus viis suis :

2. וְחִסְדֵּךְ בְּכָל־מְעָשָׂךְ :

Et benignus in omnibus operibus suis.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum Doricu-

ut Psal. 34. 15. carm. 2.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum ut Psal. 34. 6. 2. catal.

18. ק

קָרָוב יְהֹוָה לְכָל־קָרָאוֹן . ۱

Propinquus Iova omnibus in vocantibus ipsum :

2. לְכָל־אַשְׁר יִקְרָאָהוּ בְּאַתָּה :

Omnibus qui invocant ipsum vere.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum Doricu-

ut Psal. 25. 17. carm. 1.

Secundum, jambicum dimetrum.

19. ר

רְצֹן־דָּרָאָיו יִעָשֶׂה . ۱

Placitum reverentium se efficiet :

2. וְאַתָּה־שׁוֹעֲתָס יִשְׁבַּע יוֹשִׁעָם :

Et vociferationem eorum audiens servabit ipsos.

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secun-

כ 20.

1. --- בְּפֶה פָּרַשְׁתָּה לְעַנִּי.
Volam suam pandit misero:
2. --- וַיְדֵיכָ שְׁלֹחָה לְאַבְיוֹן.
Et manus suas extendit egenti.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalectum Dominicum: ut Psal. 37. 21. carm. 2.
Secundum, antispasticum periodicum ex trochaica & jambica syzygia.

ל 21.

1. --- לְאַתְּרָא לְבִתָּה מִשְׁלָג.
Non timet familia sue à nive:
2. --- בַּכְלַבְּרִתָּה לְבַשׂ שְׁנִים:
Nam tota domus ejus induit a eis duplicibus.

Primum, trochaicum dimetrum primo spondeo: ut Psal. 34. 11. carm. 2.
Secundum, trochaicum dimetrum.

מ 22.

1. --- מְרֻבְּדִים עַשְׁתָּה-לָה.
Caducaparat sibi:
2. --- שְׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה.
Xylinum & purpuram, vestimentum suum.

Primum, antispasticum monometrum hypercatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalectum.

נ 23.

1. --- נָרוּבְשָׁעִים בָּעֵלה.
Nosni est in portu maritus ejus:
2. --- בְּשַׁבְתוֹ עַזְּזָקְנִי-אָרֶן:
Dum sedet cum senioribus regioni.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum, ex jambica syzygia & trochaica catalecticica.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalectum.

ו 24.

1. --- סְדִין עַשְׁתָּה וְתִמְכָר.
Sindonem conficit ac vendit:
2. --- וְחִנּוּר נְתָנָה לְכַנְעַנִּי.
Et cingulum tradit negotiatori.

Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalectum.
Secundum, epionicum à minori, ex Ionico, & jambica syzygia.

ע 25.

1. --- שְׁזַוְּהָדָר לְכוֹשָׁה.
Robur & decor, vestitus ejus:
2. --- וְתַשְׁקֵק לַיּוֹם אֲחִרּוֹן:
Et ridet in diem posterum.

Primum, dactyliticum trimetrum catalecticum ut Psal. 25. 8. carm. 1.
Secundum, anapæsticum monometrum purum.

פ 26.

1. --- פְּרָה פְּתַחַת בְּחַמְמָה.
Os suum aperit sapientia:
2. --- וְתֹרְתַּחַטְפָּר עַל-בְּשָׁעָה:
Et lex benignitatis infidet lingue ejus.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalectum Dominicum: ut Psal. 34. 4. carm. 2.

Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalectum.

צ 27.

1. --- צָפִיר הַלְּכֹות בִּתְחָה.
Speculatur incessus familie sua:
2. --- וְלִזְמַעַן עַזְלֹות לְאַנְכָּל:
Neque panem pigritia comedie.

Primum, trochaicum dimetrum anomalam, tertio spondeo, pro trochæo: ut Psal. 25. 4. carm. 1.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalectum: ut Psal. 112. 10. carm. 3.

ק 28.

1. --- קָמוּ בְּנֵיר וַיַּשְׁרוּהָ.
Affurgunt filii ejus, & beatum predicant ipsum:
2. --- בָּעֲרָה וַיַּהֲלֵה.
Maritus ejus etiam laudat eam.

Primum, trochaicum dimetrum primo spondeo, pro trochæo: ut Psal. 34. 12. carm. 1.
Secundum, jambicum monometrum: ut Psal. 119. 5. carm. 2.

ר 29.

1. --- רְבוּת בְּנוֹת עָשָׂו חִיל.
Dicens, multa filiae fecerunt frenum:
2. --- וְאֶת עַלְית עַל-כְּלָנָה.
Tu vero superstisti omnes istas.

Primum, antispasticum dimetrum ut Psal. 25. 20. carm. 2.

Secundum, antispasticum dimetrum catalecticum purum.

ש 30.

1. --- שְׁקָר הַחַן וְהַכְּלָה הַפִּי:
Fallacia est gratia & vanitas pulchritudo:
2. --- אֲשָׁה יְרָאָתִיּוֹתָה.
Mulier reverentia Iova predita ipsa celebrabitur.

Primum, paonicum dimetrum hypercatalecticum purum.
Secundum, epionicum à majori dimetrum hypercatalecticum.

ת 31.

1. --- תְּנַלְּהָ טְפִיר יִדְיָה.
Date ei de fructu manuum ejus:
2. --- וְיִלְלֹוּה בְּשָׁעִים מַעֲשֵׁיה.
Et laudent eam in portis facta ejus.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum: ut vers. 10. carm. 2.

Secundum, antispasticum trimetrum brachycatalecticum.

C A P U T IX.

Analysis Poëtica capit is tertii Lamentationum
J E R E M I A E.

In hoc capite continetur Alphabetum triplex: ita ut ordine terni versiculi, ab Alphabetica litera eadem inchoentur: & distichis (præter 56.) constant. Litera autem *tsadi* post pe in vertilo ordine competitur.

V E R S U S I. נ

1. --- אַנְיִי רָגְבָּר רָאָה עַנִּי.
Ego, vir iste, expertus afflictionem:

בְּשַׁבְּתָן

2. בְּשַׁבֵּט עֲבָרֹת : -

Virgā excandescens illius.

Primum, jambicum dimetrum.

Secundum, choriambicum monometrum hypercatalecticum.

2. אָ

1. ס-ע-ע-ס-א-וֹתִי נָדַג וַיָּלֶךְ

Me duxit & egit,

2. ס-ע-חַשְׁךְ וְלֹא-אָוֹר :

Tenebris, non autem luce.

Primum, dactylicum trimetrum : ut Psal. 25. 21. carm. 1.

Secundum, trochaicum monometrum.

3. אָ

ס-ע-אָה בְּ יִשְׁכֵב

Tantum contra me reuersus,

2. ס-ע-ע-ע-יְהִפְךָ יְדוֹ כְּלָהוּם

Invertit manum suam toto die.

Primum, antispasticum monometrum purum.

Secundum, anapæsticu dimetrum brachycatalecticum.

4. בָּ

ס-ע-בָּלָה בָּשָׁרִי וְעוּרִי

Terit carnem meam & cutem meam,

2. ס-ע-ע-ע-שְׁבָר עַמּוֹרִי

Confringit ossa mea.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

Secundum, trochaicum monometrum : ut vers. 2. carm. 2.

5. בָּ

ס-ע-בְּנֵרָה עַלְיָה

Extruit contra me,

2. ס-ע-ע-ע-וַיְקָף רָאשׁ וְתַלְאָחָה :

Et cingit cicuta & molestia.

Primum, dactylicum monometrum : ut Psal. 145. 21. carm. 3.

Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 112. 10. carm. 3.

6. בָּ

ס-ע-ע-ע-בְּמַחְשָׁבִים הַוְשָׁבָנִי

In tenebris locis collocat me,

2. ס-ע-ע-ע-כְּמַתִּי שְׁלָלָךְ :

Ut mortuos olim.

Primum, trochaicum dimetrum catalecticum.

Secundum, dactylicum dimetrum.

7. גָּ

ס-ע-ע-ע-נָדָר בָּעֵרִי וְלֹא אַצְאָן

Sepit circum me non exeam :

2. ס-ע-הַכְבִּיד נַחֲשָׁתָן

Aggravat chalybeam numellam meam.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum ut Psal. 25. 1. 2. purum.

8. גָּ

ס-ע-ע-ע-ע-ע-גָּם בְּ אַזְעַק וְאַשְׁוֹעַ

Etiam quum clamo & vociferor,

I X.

2. שְׁתַּס תְּפִלָּתִי :

Obstruit orationi mea.

Primum, antispasticum dimetrum ex antispasto cum dialysi secundæ longæ, & pæone tertio.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum ut Psal. 25. 4. carm. 2.

9. גָּ

ס-ע-ע-גָּדָר רְדָפִי בְּנִירָת

Sepit vias meas caso lapide;

2. ס-ע-ע-נְתִּיבוֹתִי עֲזָה

Semitas meas pervertit.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, Ionicum à majori, monometrum hypercatalecticum.

10. דָּ

ס-ע-ע-דָּזָב אָוּרָב הַוָּא לִי

Ursus insidians mihi:

2. אָרִיה בְּמַסְתָּרִים :

Leo in latibulu.

Primum, dactylicum trimetrum brachycatalecticum ut Psal. 25. 8. carm. 1.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum purum : ut Psal. 25. 4. carm. 2.

11. דָּ

ס-ע-ע-דָּרְכִּי סָוֶר וַיְפַשְּׁחַנִּי

Vias meas vagas efficit, & discerpit me :

2. ס-ע-ע-שְׁמַנִּי שְׁוֹמָם :

Reddit me desolatum.

Primum, Ionicum à minori, dimetrum.

Secundum, dactylicum trimetrum ut vers. 10. carm. 1.

12. דָּ

ס-ע-ע-דָּרְקָה קָשְׁתָו וַיַּצְבַּנִּי

Tendens arcum suum statuit me,

2. ס-ע-ע-כְּמַטְרָח לְחִזְן :

Ut scopum sagitta sua.

Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum.

Secundum, Ionicum à minori, dimetrum brachycatalecticum purum.

13. דָּ

ס-ע-ע-דָּרְכִּיא בְּכָלִזּוּתִי

Immittit in renes meos.

2. ס-ע-ע-בְּנֵי אַשְׁפָרָח

Tela pharetra sua.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, trochaicum monometrum.

14. דָּ

ס-ע-ע-דָּהִי תְּשַׁׁחַק לְכָלָעֵמִי

Sum risus cum toto populo meo,

2. ס-ע-ע-נְגִינָהָם כְּלָהִוִּים :

Modulatio illorum toto die.

Primum, anapæsticu dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 34. 16. carm. 1.

Secundum, dactylicum trimetrum catalecticum ut Psal. 15. 21. carm. 1.

15. דָּ

ס-ע-ע-דָּהִי תְּשִׁׁיעַנִּי בְּמַרוֹרִים

Satis me amaritudinibus.

Ggggg 2

2. הַרְוָנוּ

2. לְעַנְתָּה הַרְוִי נָעַנְתָּה.

Inebrias me absinthio.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum purum.
Secundum, anapæsticum monometrum purum.

16. ¶

1. שְׁנֵי בְּחִצֵּן וּגְרָם.

Et comminuit scrupo dentes meos,

2. בְּאֶפְרָאֵל הַכְּפִיעַנִי.

Deprimit me in cinerem.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum: ut Psal. 25. 2. carm. 1.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

17. ¶

1. נְפֵשִׁי מִשְׁלֹום וְתוֹנֵחַ.

Rejicisque à pace animam meam.

2. נְבוֹרָה תְּשִׁיתִי.

Adeo ut obliuiscar boni.

Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum periodicum.

Secundum, dactylicum trimetrum catalecticum.

18. ¶

1. נְצָחָה אָבֵד וְאָמַר.

Dicens, perire robur meum:

2. יְהֹוָה מִיהֹוָה וְתוֹחֲלָתִי.

Et spes mea à Iova.

Primum, epionicum à minori, dimetrum catalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

19. ¶

1. עַנְיִינִי וּמְרוֹדִי זְכַר.

Recordare afflictionis mea & planctus mei,

2. רָאשׁ וְלַעֲנָחָה.

Abfinthir & cicuta.

Primum, anapæsticum monometrum hypercatalecticum.
Secundum, anapæsticum monometrum.

20. ¶

1. תְּזֻבָּר זְכַר.

Plane recordatur,

2. נְפֵשִׁי עַלְיָה וְתְשִׁיחָה.

Et meditatur de me anima mea.

Primum, jambicum monometrum.

Secundum, epionicum dimetrum catalecticum.

21. ¶

1. לְבִי אַלְבִּי זָאת.

Hoc revoco in animum meum,

2. עַלְיָן אַוְרָל.

Propterea spero:

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secundum, antispasticum monometrum: ut Psal. 25. 2. carm. 2.

22. ¶

1. נָתְמָנוּ לְאַתְמָנוּ כִּי יְהֹוָה חֶסְדֵּי.

Sunt benignitates Iova, quod non sumus absumpti:

2. נָתְמָנוּ רְחַמָּנוּ כִּי לְאַתְלָוּ.

Quia non deficiunt miserationes ejus.

Primum, antispasticum dimetrum: ut Psal. 15. v. 20.
carm. 2.

Secundum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

23. ח

1. בְּקָרִים לְבָקָרִים נָעַנְתָּה.

Noe sunt singulis matutinis:

2. רְבָרָם אַמְנוֹתָה.

Ampla est fides tua.

Primum, antispasticum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum.

24. ח

1. נְפֵשִׁי אָמָרָה יְהֹוָה נְפֵשִׁי.

Portio mea Iova est, dicit anima mea:

2. עַלְיָן אַוְרָל לוֹן.

Propterea sperabo in eo.

Primum, jambicum dimetrum Doricum, secundo spondeo, pro jambo.

Secundum, idem monometrum hypercatalecticum: ut Psal. 25. 13. carm. 1.

25. ט

1. לְקֹוֹן יְהֹוָה טֹוב.

Bonum est Iova expectante cum:

2. נְפֵשִׁי תְּרַשְׁנָנוּ.

Animae requirendo ipsum.

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

26. ט

1. דָוִם וְיִחְיל לְדָוִם.

Beatus cum expectans, cum acquiescat:

2. יְהֹוָה לְתְשִׁיעָתָה.

In salute Iova.

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

27. ט

1. לְגַבֵּר טֹוב.

Bene est viro isti:

2. עַלְיָן בְּנַעֲרָן.

Quum tuleris jugum in pueritia sua.

Primum, paonicum monometrum purum.

Secundum, paonicum Creticum dimetrum hypercatalecticum.

28. ט

1. יְדָם וְבָדָר יְדָם.

Qui sedens solitarius acquiescit:

2. עַלְיָן עַלְיָן.

Quia imposuit ipsi.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum: ut Psal. 34. 4. carm. 2.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

29. ט

1. פִּירָז בְּעַפְרָז יְתִין.

Indis pulvri os suum:

2. אַוְרָל תְּקוֹחָה.

Quod forte sit expectatio.

Primum,

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, trochaicum monometrum hypercatalecticum.

30. י

1. יְתִן לִמְפָרוֹ לְחֵי .
2. *Prabet percutienti se genam,*

2. שָׁבַע בְּחֶרְפָּה :
Satiatur opprobrio.

Primum, antispaisticum dimet. catalecticum periodicum.
Secundum, paonicum monometrum purum,

31. ב

1. בַּי לֹא יָזַנֵּח .
Quia non rejicit,

2. לְעַלְמָ אֲרֹנוֹ :
In seculum Dominus.

Primum, jambicum monometrum.
Secundum, idem hypercatalecticum.

32. ב

1. כִּיאָם הָנָגָה .
Quod si afficit mæstitia,

2. וּרְחַטְמָ בּוֹבְחָרְדוֹ :
Et miseretur pro amplitudine benignitatum suarum.

Primum, trochaicum monometrum.
Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

33. ב

1. בַּי לֹא עָנָה מְלָבוֹ .
Quia non affigit ex animo suo,

2. וְאַגְּחַ בְּנֵי-אִישׁ :
Et mæstitia afficit filios viri.

Primum, epionicum à minori dimetrum catalecticum.
Secundum, paonicum monometrum hypercatalecticum.

34. ה

1. לְדִבָּא תְּחַתְּ רֶגֶל .
Conterere sub pedibus suis,

2. כָּל אַתְּרֵי אָרֶץ :
Omnis vincitus terra.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

35. ה

לְהַנּוֹתָה מִשְׁפְּט תְּבִרְךָ .
Detorquere ius tuum;

2. גָּדוֹ פְּנֵי עַלְזָן :
Coram facie superioris.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.
Secundum, idem acatalecticum.

36. ה

לְעוֹתָ אֲדָם בְּרִיבָה .
Perverttere hominem in lite sua,

2. אַהֲרֹן לֹא הָאָדוֹן :
Dominus non probat.

Utrumque jambicum Doricum dimetrum brachycatalecticum ut Psal. 37. 22. carm. 2.

37. מ

1. מִזְהָ אָמֵר וְתַהְיָ .
Quia iste, quo dicens te res extiterit;

1. אָרְנִי לֹא צָוָה .
Domino non precipiente.

Primum, Ionicum à minori catalecticum.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum
Doricum: ut Psal. 34. 20. carm. 1.

38. מ

1. מִפְּעַלְזָן לֹא חִצָּא .
Ex ore excelsi nonne prodit,

2. דָּרְשָׂתָה וְהַטּוֹב .
Malum quodque & bonum.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.
Secundum, trochaicum monometrum hypercatalecticum, pede primo spondeo pro trochæo: ut Psal. 145. 9. 1.

39. מ

1. מְהִירְתָּאָן אֲדָם חֵי .
Cur quiratur homo vivens?

2. גָּבָר עַל חַטָּאוֹ .
Vix propter peccata sua quiritur.

Primum, anapæticum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

40. נ

1. נְהַפְּשָׂה דָּרְבֵינוֹ וְנַחֲקָרָה .
Perscrutemur vias nostras & per vestigemus;

2. וְנַשְׁׁוֹבָה עַד יְהֻוָּה :
Atque revertamur usque ad Iovam.

Primum, antispaisticum dimetrum catalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum
ut Psal. 34. 12. carm. 1.

41. נ

1. נְשָׂא לְבָנָנוֹ אַל-כְּפִיסָה .
Attollamus cor nostrum cum manibus:

2. אַל-אֵל בְּשִׁמֵּים :
Ad Deum in celis.

Primum, epichoriambicum hypercatalecticum.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

42. נ

1. נְחַנָּנוּ פְּשָׁעָנוּ וּמְרִינוּ .
Nos defecimus & rebellavimus;

2. אַפְתָּח לֹא סְלָחָת :
Tu non condonasti.

Primum, antispaisticum dimetrum hypercatalecticum
ut Psal. 25. 17. carm. 2.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum
Doricum: ut Psal. 34. 20. carm. 1.

43. ס

1. סְפָתָה בָּאָפָה וְתַרְפָּנוּ .
Obtegus ira & persequeris nos;

2. הַרְגָּה לֹא חַמְלָת :
Intercidū, non uterū clementia.

Primum, antispaisticum dimetrum ex epítito primo &
trochaica syzygia.
Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum.

44. ס

1. סְכָתָה בְּעַנְןָ לְהָ .
Obtegus vobis te,

2. מַעֲבָדָה Ggggg 3 .
Ggggg 3.

2. מִיעּוֹר תְּפָלָה : - u - u -

Ne pertranseat oratio.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum.

Secundum, trochaicum monometrum hypercatalecticum.

45. פ

1. סָה וּמְאוֹס תְּשַׁבֵּנו : - | - - | - | -

Purgamentum & rejectamentum statuis nos ,

2. בְּקָרְבָּן הַצּוּבָּת : - u - u -

In medio populorum.

Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

46. פ ante ע.

1. פָּנָז עַלְיָנו פִּיהֶם : - | - - | - | - | -

Dilatant contra nos os suum ,

2. כָּל-אַיִבְנָו : - u -

Omnes inimici nostri.

Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum.

Secundum, antispasticum monometrum : ut Psal. 25.

2. carm. 2.

47. פ

1. פְּחָר וּפְחָתָה הַיְהָ לְנו : - u - u - u - | - - , -

Pavor & sovea adeit nobis ,

2. הַשְּׁאָתָה וְהַשְּׁבָר : - u - u - | -

Vastatio & contrito.

Primum, anapæsticum, dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum

primum.

48. פ

1. פְּלִגְיִים תְּרֵד עַנִּי : - u - u - | u -

Rivis aquarum delabitur oculus meus :

2. עַל שְׁבָר בְּתַעַמִּי : - u - u - u - u -

Propter contritionem filie populi mei .

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

49. ע

1. עַנִּי גָּנְרָה וְלֹא תְּרַמָּה : - u - u - | - u -

Oculus meus defluit nec desistit ,

2. בְּאַז הַפְּגָוֹת : - u - u - | -

Quod nulla sint intermissiones .

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum : ut Psal. 25. 2. carm. 1.

Secundum, anapæsticum monometrum.

50. ע

1. עַד יְשֻׁקֵף וְרָא : - u - u - , - u -

Donec propiciat & videat ,

2. יְהֹוָה כְּבָנִים : - u - u - | - u -

Iova è calix .

Primum, anapæsticum monometrum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

51. ע

1. עַנִּי עֲולָה לְנֶפֶשׁ : - u - u - | u -

Oculus meus afficit animam meam ,

2. מְכַל בְּנוֹת עָרִי : - u -

Præ omnibus filiabus civitatis mee .

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum : ut Psal. 34. 4. carm. 2.

Secundum, simile monometrum hypercatalecticum : ut Psal. 25. 13. carm. 1.

52. ז

1. צָדְצָנִי בְּצָפָר : - u - u - - - -

Venando venasur me tangamus atra ,

2. אַמְּחַנֵּס : - u -

Inimici immeritd.

Primum, antispasticum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, choriamicum monometrum,

53. ז

1. צְמַת בְּבָור חַי : - u - | u -

Excindunt in fovea vitam meam ;

2. יְרוֹא-אָבָן בֵּין : - u - u - u -

Et projiciunt lapidem in me .

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, anapæsticum monometrum parum.

54. ז

1. צְפוּמָם עַל-דָּאָשׁ : - u - u - u - | -

Inundant aqua supra caput meum :

2. אַמְּרָתִי נְגָוָתִי : - u - u - u -

Dico , succissus sum .

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

55. ק

1. קָרָאתִי שְׂמַחְתְּךָ זָהָר : - u - u - u - | -

Invoco nomen tuum Iova ,

2. מְבָרֵר תְּהִתּוֹתִי : - u - u - u -

E lacu inferorum .

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum ex epitritys quartis.

Secundum, jambicum monometrum.

56. ק

1. קוֹלִי טְמַעַת : - | - - | -

Vocem meam exaudivisti :

2. אַל-תְּعַלֵּט אָנָּה : - u - u -

Ne occides auem meam ;

3. לְרוֹחָתִי לְשֹׁועָתִי : - u -

Ad anhelationem meam , ad vociferationem meam .

Primum, dactylicum trimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

Tertium, antispasticum dimetrum brachycatalecticum.

57. ק

1. גְּנוּבָתִי בְּיָמֵן אַקְרָא : - u - u - u - | -

Appropinquabas quo-die invocabante :

2. אַמְּרָתִי אַל-תִּרְאֵזָה : - u - u - u -

Dicebas , ne timeto .

Primum, antispasticum periodicum dimetrum.

Secundum, trochaicum-dimeticum brachycatalecticum.

58. ר

1. גְּבָתִי אַדְנִי רַיְבִי נֶפֶשׁ : - u - u - u -

Agebas , Domine , causas animae mea :

2. נְאַרְתָּה הָיָה : - u - u -

Redimebas vitam meam .

Primum, antispasticum dimetrum hypercatalecticum.

Secun-

Secundum, trochaicum monometrum hypercatale-
ctum purum.

59. ר

1. רָאִיתִי יְהוָה שֹׁׁתֶתֶת . | - u - | -

Vidisti, Iova, perveritatem meam:

2. שְׁפֵטָה מִשְׁפֵטִי : | u - u - | u

Judica judicium meum.

Primum, trochaicum dimetrum primo spondeo pro
trochæo ut Psal. 145. 3. carm. 1. hypercatalectum.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalectum
purum.

60. כָּל

1. רָאִיתִ בְּלַגְמָתָם . | - u - | - u - | -

Vides totam ultionem istorum;

2. בְּלַמְחַשְׁבָותָם לֵי : | - u - | -

Omnes cogitationes istorum contra me.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum, anapæsticum monometrum.

61. ש

1. שְׁמֻעַת חֲרָפָתָם יְהוָה . | - u - | -

Audis probram istorum Iova;

2. בְּלַמְחַשְׁבָותָם עַלְיָה : | - u - | -

Omnes cogitationes istorum contra me.

Primum, trochaicum dimetrum, tertio spondeo : ut
Psal. 25. 4. carm. 1.

Secundum, anapæsticum monometrum hypercatale-
ctum.

62. ש

1. שְׁפָטֵי קְמִי וְהַגִּזְנָם . | - u - | -

Labiæ insurgentium in me; & meditationem istorum,

2. עַלְיָה בְּלַיְהָם . | - u - | -

Contra me, toto die.

Primum, antispasticum dimetrum catalepticum pu-
rum.

Secundum, jambicum monometrum.

63. ש

1. שְׁנַתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָּה . | - u - | -

Sedere istorum, & surgere istorum intuere,

2. אַנְיָמָנִיתָם : | - u - | -

Me esse modulationem istorum.

Primum, antispasticum dimetrum : ut Psal. 112. 1
carm. 1.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalectum.

64. תָּ

1. תָּשִׁיב לְהָם גָּטָאֵל יְהוָה . | - u - | -

Redde eis retributionem, Iova;

2. בְּמַעַשָּׂה יְהָם : | - u - | -

Secondum opus manus ipsorum.

Primum, antispasticum dimetrum catalectum : ut Psal.
34. 15. carm. 2.

Secundum, anapæsticum monometrum : ut vers. 19.
carm. 2.

65. תָּ

1. תָּהַנֵּן לְהַשְׁמִינָת לְבָנָה . | - u - | -

Adhibe his protectionem cordis;

2. תָּהַלְתֵּךְ לְהָם . | - u - | -

Exerationem tuam illis.

Primum, antispasticum dimetrum catalectum : ut Psal.
34. 17. carm. 2.

Secundum, anapæsticum monometrum hypercatale-
ctum.

66. תָּ

1. תְּרַדֵּף בָּאָפָּו וְתַשְׁמִידָם . | -

Persequere ira & perde ipsos,

2. טְהַתְּחַת שְׁמֵי יְהָה : | - u - | -

Ne sint sub calix Iova.

Primum, jambicum monometrum hypercatalectum.

Secundum, trochaicum monometrum hypercatale-
ctum.

Hæc de Alphabeticis poëmatibus : sequuntur ex Mose
& Jobo diversa.

Analysis Poëtica cantici primi Mosis Exodi 15.

V ersiculi hujus cantici sunt novemdecim : constant
autem (pro dispari longitudine) quatuor eorum, di-
sticho, ut 3. 12. 14. 18. quinque tristicho, 1. 5. 8. 11. 15.
octo, tetraستicho, ut 2. 4. 6. 7. 10. 13. 16. 17 : denique
nonum, pentasticho, & decimum nonum hexasticho.

V E R S U S I.

1. אֲשִׁירָה לִיהָה . | - | - | - | -

Cantabo Iova,

2. כִּינָאָה גָּנָה . | - | - | - | -

Quia excellendo extelluit;

3. סָומָ וּרְכָבָו רְמָחָבָם : | - | - | - | -

Egum & sefforem ejus dejecit in mare.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum, simile catalepticum.

Tertium, trimetrum simile.

2.

1. אָזִי וּזְמָרָתִי . | - u - | -

Robur meum & carmen Iah,

2. וְרִיחֵלִי לִישְׁוֹעָה . | - u - | - | -

Quia fuit mihi salutis :

3. זָה אַלְיָ אַנְהָוָה . | - u - | -

Hic est Deus meus, cui tabernaculum parabo,

4. אַלְיָ אַבִּי וְאַרְמָמָנוּה : | - u - | - u - | -

Dens patriæ mei, quem exaltabo.

Primum, jambicum monometrum hypercatalectum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalepticum

Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

Tertium, antispasticum dimetrum brachycatalectum.

Quartum, epichoriambicum trimetrum brachycatale-
ctum.

3.

1. הַזָּה אִישׁ מִלְחָמָה . | - | - | - | -

Iova est vir bellicosus :

2. יְהָה שָׁמוֹן : | - | - | -

Iova nomen ejus.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalectum : ut

Psal. 34. 12. carm. 1.

Secundum, dactylicum dimetrum catalepticum.

4.

1. מְרַכְבּוֹת פְּרֻשָּׁה וְחִילָוּ . | -

Curru Pharaonii, & copias ejus,

G g g g g

רְחָ

2. יְרֵחַ בִּים - | -

Precipitavit in mare:

3. וּמְבָחרֶשֶׁלֶשׁ - | - | -

Et delectus praefectorum ejus,

4. טְבֻעַ בְּסִסְוֹף: - | - | -

Demersus est in mare algosum.

Primum, jambicum dimetrum brachycatale^{ctum}.

Secundum, jambicum monometrum.

Tertium, dactylicum trimetrum catale^{ctum}.

Quartum, jambicum monometrum purum.

5.

1. תְּהִמָּתְ יְכִינֵנוּ - | - | -

Abyssi operuerunt eos:

2. יְדוֹ בְּמִזְוִיתָ - | - | -

Descenderunt in profunda.

3. כְּמוֹאָבָן: - | - | -

Instar lapidis.

Primum, anapæsticum monometrum: ut Psal. 37. 7.
carm. 3.

Secundum, jambicum monometrum hypercatale^{ctum}.

Tertium, jambicum monometrum catale^{cticum}.

6.

1. יְמִינָךְ יְהוָה - | - | -

Dexter tua, Iova,

2. נָאָרֵי בְּבָחָ - | - | -

Magnifica est virute:

3. יְמִינָךְ יְהוָה - | - | -

Dexter tua, Iova,

4. תְּרֵעֵן אֹיְבָ: - | - | -

Confringis hostem.

Primum, dactylicum dimetrum.

Secundum, epionic. à minori dimetrum catale^{cticum}.

Tertium, dactylicum dimetrum.

Quartum, Ionicum à minori monometrum.

7.

1. וּבְרֵב גָּאנָךְ - | - | -

Et magnitudine excellentia tua.

2. תְּהִרְכֵם קְפִיהָ - | - | -

Subvertis insurgentes, contrate:

3. תְּשִׁלְחֵה הָרָנָךְ - | - | -

Immittis furorem tuum,

4. יְאַגְּלֵלֵנוּ בְּקַשְׁ - | - | -

Qui consumat eos ut stipulam.

Primum, dactylicum Dimetrum.

Secundum, Ionicum à minori dimetrum brachycatale^{ctum} purum.

Tertium, trochaicum monometrum.

Quartum, idem monometrum hypercatale^{ctum} Doricu^m: ut Psal. 25. 13. carm. 1.

8.

1. וּבְרוּחַ אֲפֵקָה - | - | -

Et flatu narium tuarum

2. נִירְכָו מִיסָּה - | - | -

Conservata sive aqua,

3. נִצְמָה בְּמוֹזֵד נִזְרִיכָה - | - | -

Constituerunt velut cumulus, fluida:

4. קְפָאוּ תְּהִמָּתְ בְּרֵבִים - | - | -

Concreverunt abyssi in intimo mari.

Primum, jambicum monometrum hypercatale^{ctum}.

Secundum, jambicum monometrum.

Tertium, jambicum dimetrum brachycatale^{ctum}, Doricu^m: ut Psal. 37. 21. carm. 2.

Quartum, simile: quippe secundo pede spondeo, pro jambo.

9.

1. אַפְרֵר אֹיְבָ אַרְדָּפָ אַשְׁנֵן - | - | -

Dixerat hostis, persequar, effequar;

2. אַחֲלֵק שְׁלָל - | - | -

Dividam pradam:

3. חַמְלָאָתָנוּ נְפָשָׁ - | - | -

Explabitur eis anima mea,

4. אַרְיךָ חַרְבִּי - | - | -

Exseram gladium meum,

5. תְּרוֹשֵׁשָׁמוּ יְדִי - | - | -

Depasperabit eos manus mea.

Primum, antispaisticum dimetrum periodicum.

Secundum, anapæsticum monometrum.

Tertium, jambicum dimetrum brachycatale^{ctum}.

Doricu^m: ut Psal. 34. 20. carm. 1.

Quartum, jambicum monometrum.

Quintum, dactylicum trimetrum.

10.

1. נְשִׁפְתָּת בְּרוֹחָה - | - | -

Flavisti vento tuo,

2. כְּסָטוּ יְסָ - | - | -

Operuis eos mare:

3. צָלָלוּ בְּעַפְרָה - | - | -

Profunda petierunt tanquam plumbum;

4. נְמִים אַרְיךָיִסָּ - | - | -

In aqua validus.

Primum, Ionicum à minori ex trochaicasyzygia & Ionicu^m à majori brachycatale^{ctum}.

Secundum, antispaisticum monometrum.

Tertium, trochaicum dimetrum catale^{cticum}.

Quartum, trochaicum monometrum.

11.

1. מִכְבָּחָ בְּאַלְיָם יְהוָה - | - | -

Quis sicut tu in Diu, Iova?

2. מִכְבָּחָ נָאָרָךְ בְּלָרְדָשָׁ - | - | -

Qui sicut tu magnificus in sanctitate?

3. נָוָרָא תְּהִוָּת עַשְׂהָ פְּלָיאָ - | - | -

Reverendus laudibus, mirificus?

Primum, dactylicum pentametrum catale^{cticum};

Secundum, jambicum dimetrum hypercatale^{ctum} Doricu^m, secundo spondeo pro jambo: ut Psal. 154. v. 15. carm. 1.

Tertium, jambicum dimetrum.

12.

1. נְשִׁירָת יְמִינָךְ - | - | -

Extendisti dexteram tuam,

2. הַבְּלִיעָנוּ אַרְצָן - | - | -

Deglutivit eos terra.

Primum, dactylicum trimetrum brachycatale^{ctum}.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatale^{ctum}

Doricu^m: ut Psal. 37. 21. carm. 2.

13. נְחִיָּה

13.

1. נָחִית בְּחַסְרוֹךְ

Ducis benignitate tua

2. עַמּוֹן גָּאֵלָת

Populum quem redemisti:

3. נָהָרָת בַּעֲשָׂךְ

Commodè ducis robore tuo

4. אַל-צִיהָר קְרַבְךָ

*Ad habitaculum sanctitatis tuae.*Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum
ut Psal. 145. 9. carm. 1. primo spondeo.

Secundum, antispasticum monometrum hypercatalecticum.

Tertium, trochaicum hypercatalecticum.

Quartum, jambicum monometrum.

14.

1. שְׁמַעוּ עַמִּים יְרֻנוּן

Audiverint populi, commovebuntur:

2. חִיל אָחוֹז יֹשֶׁב פְּלִשְׁתָּה

Dolor corripiet incolus Philistae.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, simile.

15.

1. אָז נְבָהָלוּ אֱלֹפִי אֲרוֹם

Tunc turbabuntur daces Edomaeorum,

2. אֵיל מֹאֲכֵב אֲרוֹמוֹ רָעָה

Potentes Moabitarum, corripiet eos tremor:

3. נִמְגָוְבֵל יֹשֶׁבְכָנָעַן

Diffluent omnes incola Canaanæ.

Primum, epichoriambicum dimetrum hypercatalecticum.

Secundum, trochaicum trimetrum, brachycatalecticum, primo spondeo pro trochæo.

Tertium, dactylicum tetrametrum.

16.

1. תְּפִלְלָת עַלְהָס אִימְתָּה וּפְהָרָה

Irruet super eos formido & pavor:

2. בְּנֵדֶל עוֹזָה יְדוֹתָכָאָן

Magnitudine brachii tui conticescent tanquam lapis:

3. שְׁעָר עַמְּךָ יְהוָה

Donec transferit populus tuus, Iehova,

4. עַד-עַמְּךָ עַמּוֹן קְנִיחָתָה

Donec transferit populus quem acquisivisti.

Primum, antispasticum trimetrum catalecticum.

Secundum, antispasticum trimetrum brachycatalecticum.

Tertium, trochaicum dimetrum catalecticum tertio spondeo, pro trochæo: ut Psal. 25. 12. carm. 1.

Quartum, trochaicum dimetrum tertio quoque spondeo.

17.

1. חַבְיאָתָה וְחַטְעָמָה

Introduces eos & plantabis eos;

2. בְּרַר נְחַלְתָּךְ

In monte possessionis tuae,

3. מִכּוֹן לְשִׁבְתֶּךָ פְּעַלְתָּךְ יְהוָה

Loco quem ad habitationem tuam operatus es, Iova;

4. מִקְרָשָׁ אֲרַנִּי כּוֹנְנוֹנִירָה

Sanctuario, Domine, quod stabiliverunt manus tuae.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum.

Secundum, trochaicum monometrum.

Tertium, antispasticum dimetrum hypercatalecticum.

Quartum, jambicum trimetrum brachycatalecticum.

Alcmaicum, quarto pede spondeo, pro jambo: ut Psal.

25. 20. carm. 1. & 37. 14. carm. 2.

18.

1. יְהֹוָה יְמָלֵךְ

Iova regnabit

2. לְעַלְתָּ וְעַד

In seculum & sempiternum.

Primum, jambicum monometrum.

Secundum, dactylicum monometrum.

19.

1. כִּי בָא סָום פְּרָעה

Etenim processit equus Pharaonis.

2. בְּרַכְבָּו וּבְפְרָשָׁיו בַּיָּם

Cum curru ejus & equitibus ejus in mare;

3. וַיַּשְׁבַּט יְהֹוָה עַלְיָהָם

At reduxit Deus super eos

4. אַתְּמִי הַיָּם

Aquas maris:

5. וַיַּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלְּכוֹ בִּיבְשָׂר

Sed filii Israëlis iverunt per aridam,

6. בְּתוֹךְ הַיָּם

*In medio mari.*Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum
ut Psal. 145. 9. carm. 1. primo spondeo pro trochæo.

Secundum, jambicum dimetrum Doricum: ut Psal.

25. 13. carm. 1.

Tertium, antispasticum: seu periodus pura, ex dijambœ & ditrochæo.

Quartum, jambicum monometrum.

Quintum, antispasticum trimetrum catalecticum.

Sextum, pæonicum creticum monometrum.

C A P U T X I I .

Canticis secundi Mosis, Deuteronomii cap. § 2.

Analysis Poetica.

V ersiculi hujus cantici sunt quadraginta tres: ac constant disticho, sedecim: 3. 5. 9. 12. 16. 18. 19. 23. 26. 28. 29. 31. 33. 34. 37. 40. tetrastrocho, viginti quatuor reliqui: præter 1. qui tristichum: & 14. & 39. qui pentastichum continent.

V E R S U S I.

1. דָּאַיְנוּ הַשְׁמִים

Prabete aures cali,

2. וְאַדְבָּרָה

Et eloquar:

3. וְתַשְׁמַע הָאָרֶן אַכְרִי פִּי:

Et audito terra sermones oris mei.

Primum, epionicum à minori, dimetrum.

Secundum, trochaicum monometrum.

Tertium, Ionicum à minori, dimetrum purum.

2.

1. יְעַרְפָּ בְּמַטְרָ לְקָנִי

Stillabit tanquam pluvia disciplina mea,

תּוֹלֵן

1. חַוָּתָא כְּנֵת אִמְרָתָא - 2.

Fluit tanquam ros sermo meus :

3. עַל-דְּשָׁרָה - 4.

Ut tenues pluviae super herbulam,

4. וְכֶרֶבֶיכָס יַלְעַשְׁבָּה :

Et sicut imbræ super herbam.

Primum, antispasticum dimetrum catalectum ex jambic. & trochaic. syzygia periodicum.
Secundum, jambicum monometrum hypercatalectum.
Tertium, antispasticum dimetrum catalepticum.
Quartum, simile ex antispastic. & jambic. syzygia catalectum.

3.

1. בְּיַשְׂסֵךְ יְהֹוָה אֲקָרֵא - 4.

Quia nomen Iova prædicabo :

2. הַבּוֹ נְדָל לִיְהֹוָה נָנוֹ - 5.

Tribuite magnitudinem Deo nostro.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalectum : ut Psal. 4. 4. carm. 2.

Primum, antispasticum dimetrum : ut Psal. 25. 20. carm. 2.

4.

1. עַל-הַצּוֹר תִּמְיסֵ פְּעַלְנוּ - 6.

Illi rupi cuius opus perfectum ,

2. בְּיַבְלָן-רְכִבּוֹ מִשְׁבְּטָן - 7.

Quia omnes via ejus sunt ius :

3. אֶל-אַבְונָה וְאַזְשָׁלָן - 8.

Dens fidei , & expers iniquitatis ,

4. עַזְדִּיק וִישָׁר דָּנָה : - 9.

Iustus est reetus est.

Primum, antispasticum dimetrum catalepticum ex epitrato primo & prope tertio catalætico, pro antispasto.

Secundum, pœnicum dimetrum Creticum purum : ut Prov. 31. 11. carm. 1.

Tertium, antispasticum dimetrum catalepticum periodicum, ex trochaica & jambica syzygia.

Quartum, jambicum Doricum monometrum hypercatalectum : ut Psal. 25. 13. carm. 1.

5.

1. שְׁחַתָּ לֹא בְּנֵי כּוֹמָס - 10.

Corripit se , non filii ejus , eorum macula :

3. דָוּ עַקְשׁוֹ וְפִתְלָתָל - 11.

Generatio perversa & contorta.

Primum, antispasticum dimetrum : ut Psal. 25. 20. carm. 2.

Secundum, pœnicum creticum dimetrum purum.

6.

1. הַלְיוֹחָח חָגָמָל וְאָתָה - 12.

An Iova rependeris istud ?

2. עַת נְבָרָלָא הַכְּסָם - 13.

Popule flulte & insipiens.

3. הַלְאָהָוָא אֲבָהָ קָנוֹ - 14.

Nonne est pater tuus , redemptor tuus ?

4. הוֹא יַעַשְׁ וְיַבְנֵר : - 15.

Ipse fecit te & concinnavit te.

Primum, jambicum dimetrum catalectum Doricum : ut Psal. 34. 15. carm. 1.

Secundum, idem brachycatalectum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

Tertium, antispasticum dimetrum hypercatalectum : ut Psal. 25. 20. carm. 2.

Quartum, trochaicum dimetrum (ut Psal. 37. 7. 16. carm. 2.) catalectum.

7.

1. זָכָר יְמֻרָה שִׁלְמָה - 16.

Recordare dierum seculi ,

2. בְּנֵו שְׁנָוֹת דָוְ-זָהָר - 17.

Animadverte annos cujusque etatis :

3. טָאַל אֲבָק וְגַנְהָה - 18.

Interroga patrem tuum , & annunciabit tibi ;

4. זָקְנִיךְ וְאַמְרוּ לְךָ : - 19.

Seniores tuos , & dicent tibi .

Primum, dactylicum dimetrum ex spondeis.

Secundum, idem trimetrum.

Tertium, antispasticum dimetrum catalectum ut vers.

4. carm. 1.

Quartum, trochaicum dimetrum brachycatalectum ut Psal. 24. carm. 1.

8.

1. בְּתַחְלָל עַלְיוֹן נָוָס - 20.

Quoniam possessionem distribueret Excelsum genibus .

2. בְּהַפְרִידָו בְּנֵי אָדָם - 21.

Quoniam diffararet filios Adami ;

3. יְצָבָנְכּוֹת עַמִּים - 22.

Statutus terminos populorum ,

4. לְמַסְפֵּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : - 23.

Pro numero filiorum Israëlis .

Primum, jambicum dimetrum brachycatalectum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalepticum

Doricum : ut vers. 6. carm. 2.

Tertium, jambicum dimetrum brachycataleptum purum.

Quartum, jambicum monometrum hypercatalectum.

9.

1. בְּיַחַלְקָה יְהֹוָה עַמּוֹ - 24.

Quia portio Iova est populus ejus :

2. יְעַקּוֹב הַבְּלָנָה נָהָלוֹ - 25.

Jacob funiculus possessionis ejus .

Primum, antispasticum dimetrum periodicum : ut Prov.

31. 10. carm. 2.

Secundum, Ionicum à minori dimetrum cum dialys secundæ longæ syllabæ.

10.

1. יְמַצְאָהוּ בָּאַרְיָן מְדָבָר - 26.

Invenit eum in terra deserti ,

2. וּבְנֵהוּ יְלִיְשָׁכָן - 27.

Et invastitatem lamentabilis solitudinis :

3. יְסַבְּבָנְהוּ בָּוּנְהָו - 28.

Circumdebet eum , eruditus eum ,

4. יְצָרָנְהוּ בָּאִישָׁן עַנְּבָן - 29.

Custodivit eum tanquam pupillam oculi .

Primum, antispasticum dimetrum catalepticum : ut Psal. 34. 4. carm. 2.

Secundum, dactylicum trimetrum.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalectum.

Secundum, anapæsticum dimetrum brachycatalectum.

11.

1. בְּנֵשֶׁר יְעַיר קָנוֹ - 30.

Ut aquila excitans nidum suum ,

2. עַל-גִּילָן

2. עַל גָּזָלְוּ יְרַחַת
Super pullis suis leviter motat se,
3. יִפְרַשׁ בְּנֵפּוֹ יְקֻרוֹה
Pandens alas suas affusim eum,
4. יְשַׁאֲרוּ עַל־אֶבְרָתוֹ
Portaturus enim super alas sua :

Primum, Ionicum à minori dimetrum brachycatale-
ctum purum.
Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum
Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.
Tertium, antispasticum ex Duplici epitrito primo.
Quartum, epionicum à minori dimetrum : ut Psal. 37.
3. carm. 1.

I 2.

1. יְחוֹרָה בְּרֵד יְנָהָנוּ
Iova solus duxit eum;
2. וְאֵין עַמּוֹ אֶל־גָּרָב :
Nec fuit cum eo Deus peregrinus.

Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.
Cum. . . .

I 3.

1. יְרַכְּבָאָו עַל־בְּמֹתִי אָרֶץ
Vexit eum super excelsa terre,
2. וְיַאֲכֵל תְּנוּבָת שְׂדֵי
Adeo ut comederet reditus agrorum :
3. וְיַגְהֵה דְבַשׁ מִסְלָעָי
Datque ei sugendum mel, è petra,
4. וְשַׁמֵּן פְּלַמְשׁ צָו :
Et oleum è saxo rupi.

Primum, epionicum à minori trimetrum brachycatale-
cticum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.
Tertium, idem dimetrum acatalecticum.
Quartum, idem monometrum hypercatalecticum.

I 4.

1. חֲמַאת בְּקָדְךָ חַלֵּב צָמָן
Butyrum ex armento, & lac gregis,
2. עַם־חַלֵּב בְּרִים :
Cum adipe agnorum,
3. וְאַלְמָם בְּנֵי־בְּשָׂן וְעַתְוִידִים :
Et arietum Basanorum, ac hircorum,
4. עַם־חַלֵּב בְּלִילּוֹת חַטָּה :
Cum adipe renam tritici :
5. וְרַם־עַנְבָּתְשָׁתָה־חַכָּר :
Etiam sanguinem uva bibi merum.

Primum, Ionicum à minori dimetrum purum.
Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.
Tertium, trochaicum dimetrum primo spondeo : ut
Psal. 145. 3. carm. 1.

Quartum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.
Quintum, antispasticum dimetrum catalecticum.

I 5.

1. וַיְשַׁמֵּן יְשָׁרוֹן וַיְבָעַט
Sed sagittatus leshurun recalcitravit,
2. שְׁמַנְתָּת עֲבִירָת בְּשִׁירָת
Sagittatus es, obesatus es, adipem obduxisti :
3. וַיִּטְשַׁאֲרוּ אֶלְוָת נְשָׁאוֹת
Ita deseruit Deum, qui fecerat eum,

וַיַּנְבְּלָל צָור יְשַׁעַתּוֹ : 4.

Et vilipendit rupem salutis sue.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum : ut
Psal. 25. 4. carm. 1.
Tertium, jambicum dimetrum Alcaicum : ut Psal.
25. 3. carm. 1.

Quartum, epionicum à minori dimetrum catalecticum.

I 6.

1. יְקַנְּיָאָהוּ בּוֹרִים . 1.

Ad zelotypiam commoverunt eum extranei :

2. בְּתוּבָת יְכַיְּסוּהוּ : 2.

Abominationibus irritaverunt eum.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum primò
spondeo : ut Psal. 37. 30. carm. 2.

I 7.

1. יְבַחֵוּ לְשִׁירִים לֹא אֱלֹהִים . 1.

Sacrificaverunt demonibus, non Deo.

2. אֱלֹהִים לֹא יְדַשֵּׁם . 2.

Diù quos non noverant :

3. חֲדָשִׁים מִקְרָוב בָּאוּ . 3.

Novis qui è propinquo advenerant,

4. לֹא שְׁעוֹס אַבְתִּיכְסָם : 4.

Coram quibus non exhorruerant majores vestri.

Primum, jambicum dimetrum hypercatalecticum.
Secundum, jambicum dimetrum Doricum brachyca-
talecticum.

Tertium, antispasticum dimetrum ut Psal. 25. v. 17.
carm. 2.

Quartum, antispasticum dimetrum catalecticum ex
epitrido quarto & jambicum syzygia catalectica.

I 8.

1. צָור יְלַךְ תְּשִׁיבָה . 1.

Rupis que genuit te oblitus es :

2. וַתַּשְׁכַּח אֶל־מַחְלָךְ : 2.

Et oblivioni tradidisti Deum formasorem tuum.

Primum, trochaicum monometrum hypercatalecticum
ut Psal. 145. 9. carm. 1.

Secundum, pæonicum dimetrum ex pæone & cretico :
ut Psal. 25. 2. carm. 3.

I 9.

1. וַיַּרְא יְהֹוָה וַיַּאֲזִין . 1.

Quod videns Iova, sprevit

2. מִכְעָם בְּנֵי וּבְנָטוֹן : 2.

Pra indignatione filios suos & filias suar.

Primum, Ionicum dimetrum catalecticum purum.
Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum : ut
Psal. 25. 12. carm. 1.

I 10.

1. וַיֹּאמֶר אָסְתִּירָה פְּנֵי מִהְסָס . 1.

Et dixit, Abscondam faciem meam ab iis,

2. אָרָאָה מִה אַחֲרִיתָם . 2.

Videbo, quis finis eorum :

3. כִּי דָוִר תְּרִפְכָּת הַמְּה . 3.

Quia generatio perverstitatum sunt,

4. בְּנִים לֹא אָמַן בָּם : 4.

Fili in quibus nulla fides.

Primum, jambicum dimetrum hypercatalecticum.
Secund-

Secundum, anapæsticum monometrum & hypercatalecticum.

Tertium, jambicum dimetrum catalecticum.

Quartum, jambicum dimetrum brachycatalecticum : ut Psal. 34. 4. carm. 2.

21.

1. הִם קָנֹונִ בְּלָא־אַלְּ.

Ipsi ad xelotripiam commoverunt me per non Deum,

2. בְּעַמּוֹנִ בְּרַכְלִידָם.

Irraverunt me vanitatibus suis :

3. וְאַנְיַ אֲקִנְיָאָס בְּלָא־עַם.

Similiter commoverebo eos per non populum,

5. בְּנֵי נְגָל אֲכֻסֶּט :

Per gentem fultam irritabo ipsos.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, epionicum dimetrum catalecticum.

Tertium, jambicum dimetrum catalecticum.

Quartum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum : ut Psal. 34. 12. carm. 1. primo spondeo.

22.

1. כִּי־אָשָׁ קָרְחָה בָּאָפִי.

Nam ignis flagras ira mea,

2. וְתִקְרַ עַד־שָׁאוֹל תְּהִתְיִת.

Qui ardet usque ad sepulchrum imum :

3. וְתִאְכַּל אָרֶץ וִיכְלָה.

Absumisque terram & proventum ejus :

4. וְתִלְהַת מָסְרִ חֲרִים :

Et inflamat fundamenta montium.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum : ut Psal. 34. 4. carm. 2.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Tertium, antispasticum dimetrum catalecticum periodicum : ut Psal. 25. 2. carm. 1.

Quartum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

23.

1. אַסְפָּח עַלְּיוֹנוֹ רַעֲזֹת.

Accumulabo super eos mala :

2. חַזְיָ אֲכָלָה־בָּסָם.

Sagittas meas consumam in eos.

Primum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum monometrum.

24.

1. מֵי רָעֵב גַּלְחָמִי רַשְׁתָּ.

Exustos fame & exesos antrance,

2. וְקַטְבַּ טַזְרִי.

At lue amarissima.

3. וְשַׁ-בְּהָמָת אֲשָׁלָחָבָס.

Dentes etiam bestiarum immittam in eos,

4. עַתְּ-חַמְתָּ זָהָל עַפְרָ:

Cum veneno serpentum terrestrium.

Primum, jambicum dimetrum Doricum : ut Psal. 25. 15. carm. 2.

Secundum, Ionicum à minori monometrum.

Tertium, antispasticum dimetrum catalecticum : ut Psal. 34. 17. carm. 2.

Quartum, trochaicum dimetrum catalecticum tertio spondeo.

25.

מְחוֹז תְּשִׁכְלָהָרָב :

Foris orbabit gladium,

וּמְחַרְרִים אִיטָה :

Et in conclavibus terror :

גַּמְ-גַּחֲרָגָם :

Cum juvenem, cum virginem,

יָונֵק עַם־אָש שִׁבְרָה :

Lassetem cum vivo cano.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum catalecticum.

Tertium, antispasticum dimetrum brachycatalecticum : ut Psal. 25. 31. carm. 2.

Quartum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

26.

אַמְרָתִ אֲפָאִידָם :

Dixisse, Angularim profigabo eos :

אַשְׁבִּיתָה בְּאָנוֹשׁ זְכָרִים :

Faciam ut effet ex homine memoria eorum.

Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum primum.

Secundum, jambicum dimetrum Doricum : secundo spondeo, pro jambo.

27.

לוֹל בְּעַם אַיִב אָנָר :

Nisi indignationem inimici metuimus ;

פָּנִינְכָּרוֹ צָרִים :

Ne alios se hic praberent hostes eorum ;

פָּנִינְמָרְזִיְנָוּ רַבָּח :

Ne dicerent, Manus nostra exulta facta :

אַלְאֵיְהָוָה פְּעַלְלָ בְּלִזְאָת :

Nec lova operatus est talum hoc.

Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum.

Tertium, idem monometrum hypercatalecticum.

Tertium, anapæsticum dimetrum : ut Psal. 25. 7. 20. carm. 2.

Quartum, anapæsticum dimetrum brachycatalecticum.

28.

לִי־גָנִי אָוְלָד עַזְוֹת הַמָּה :

Quia gens inops consiliorum sunt :

וְאֵין בָּהָם תְּפִ�וָּה :

Nec ullus in eis intelligentia.

Primum, antispasticum dimetrum ut vers. 27. carm. 3.

Secundum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

29.

לוֹחַכְמָוִישְׁבִּילָוּ זָאָת :

Utinam saperent, intelligerent istud :

בִּין לְאָחָרִים :

Attenderent ad finem suum.

Primum, antispasticum dimetrum catalecticum : ut Psal. 37. 9. carm. 1.

Secundum, idem ex spiritu quarto & antispasticum catalecticum.

30. אַיְכָה

30.

1. שׁ-ע-ע-ע- אִיכָּה יְרֹאֵךְ אַחֲרֵי אַלְפֵי。
Quomodo persequeretur unus mille,
2. שׁ-ע-ע-ע-וְשָׂנִים יִנְסֹרְנֶבֶת.
Et duo fugarent myriadem :
3. שׁ-ע-ע-ע- אַסְמָלָא בְּצָרוֹם נְכָרָם.
Nisi hoc esset, quod rupes eorum vendidit eos,
4. שׁ-ע-וְזָה הַמְגִירָם :
Et Iova tradidit eos ?
Primum, jambicum dimetrum.
Secundum, dactylicum tetrametrum catalecticum.
Tertium, jambicum dimetrum catalecticum Doricum : ut Psal. 119. 2. carm. 1.
Tertium, trochaicum dimetrum brachycatalecticum : ut Psal. 34. 12. carm. 1.

31.

1. שׁ-ע-ע-ע- כִּי לֹא בָּצְרָנוּ צָרָם.
Non enim us rupes nostra, rupes illorum :
2. שׁ-ע-ע-ע- וְאַיְבָּנוּ פְּלִילִים :
Et inimici nostri, testes.
Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum.
Secundum, dactylicum trimetrum catalecticum.

32.

1. שׁ-ע-ע-ע- כִּי מִנְפָּן סְדָם גָּפָנָם.
Sed ex vite Sodomi, vita eorum,
2. שׁ-ע-ע-ע- וּמִשְׁדָּמָת עַמְּרָה :
Et ex vitibus Gomorre :
3. שׁ-ע-ע-ע- עַנְבָּתוֹ עַנְבָּי רָאשׁ.
Uva eorum uva venenosa,
4. שׁ-ע-ע-ע- אַשְׁכָּלוֹת מְרוֹת לְמוֹ :
Botri amari sunt eis.
Primum, paonicum dimetrum ex paone & cretico.
Secundum, choriambicum dimetrum catalecticum.
Tertium, jambicum dimetrum catalecticum Doricum : ut Psal. 34. 15. carm. 2.
Quintum, idem brachycatalecticum : ut Psal. 37. v. 21. carm. 2.

33.

1. שׁ-ע-ע-ע- חַמְתָּ תְּנִינִים יִינְסָם.
Venenum draconum vinum eorum.
2. שׁ-ע-ע-ע- וּרְאֵשׁ פְּתָנִים אֲכוֹר :
Et venenum aspidum savum.
Primum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.
Secundum, idem monometrum hypercatalecticum : ut Psal. 25. 13. carm. 1.

34.

1. שׁ-ע-ע-ע- הַלְוַיְהָא כְּפָמָם עַמְּרֵי。
Nonne illud reconditum est penes me ?
2. שׁ-ע-ע-ע- חַתּוּם בָּאַצְרָתִי :
Ob signatum in thesauru meis ?
Primum, epionicum dimetrum : ut Psal. 37. 3. carm. 2.
Secundum, dactylicum trimetrum catalecticum.

35.

1. שׁ-ע-ע-ע- לִנְקָם וּשְׁלָטָם :
Mea est ultio & retributio,
2. שׁ-ע-ע-ע- לִיעַת תָּמוֹת רְגָלָם :
Quo tempore vacillabit pes eorum.

3. שׁ-ע-ע-ע- כִּי קָרוּב יוֹם אַיִם :
Quum propinqua erit dies exitii eorum,
4. שׁ-ע-ע-ע- וְחַשׁ עַתְּדָת לְמוֹ :
Et festina eventurorum eis.
Primum & secundum, trochaicum : (ut vers. 33. carm. 2.) monometr. hypercat.
Tertium, dactylicum trimetrum.
Quartum, dactylicum trimetrum catalecticum.

36.

1. שׁ-ע-ע-ע- כִּי יָדֵין יְהֹוָה עַמּוֹ :
Cum judicaverit Iova populum suum,
2. שׁ-ע-ע-ע- וְעַל עֲבָדָיו יִתְחַמֵּם :
Tandem super servis suis panitebit ipsum :
3. שׁ-ע-ע-ע- כִּי יָאָח בִּיאָולָת יְלָ :
Quum viderit abiisse potentiam,
4. שׁ-ע-ע-ע- וְאַפְּסָם עַזּוֹב וְעַזּוֹב :
Et nihil esse conclusum cum derelicto.
Primum, dactylicum trimetrum : ultima communi.
Secundum, Ionicum à minori, dimetrum catalecticum purum.
Tertium, choriambicum dimetrum catalecticum purum, ultima communi.
Quartum, anapæsticum monometrum hypercatalecticum.

37.

1. שׁ-ע-ע-ע- וְאָמַר אֵי אֱלֹהִים :
Et dixerit ; Ubidi eorum :
2. שׁ-ע-ע-ע- צָור חַסְפּוּ בָּו :
Rupes cui committebant se ?
Primum, trochaicum dimetrum catalecticum.
Secundum, dactylicum dimetrum hypercatalecticum.

38.

1. שׁ-ע-ע-ע- אֲשֶׁר חַלְבָּן כְּחַמְתָּן יָאָכְלָן :
Quorum victimarum adipe vescebantur,
2. שׁ-ע-ע-ע- יִשְׁתַּחֲוֵן נְסִיחָן :
Quorum bibebant vinum libaminis ?
3. שׁ-ע-ע-ע- יִקְוֹטָן יְעַזְרָעָטָן :
Surgant & opulentur vobis.
4. שׁ-ע-ע-ע- יְהִי עַלְכָּם סְתָרָה :
Sit vobis latebra.
Primum, jambicum dimetrum hypercatalecticum Alca-
maicum : ut Lamen. 3. 42. carm. 1.
Secundum, jambicum monometrum hypercatale-
cticum : ut Psal. 25. 13. carm. 1.
Tertium, dactylicum trimetrum catalecticum.
Quartum, trochaicum monometrum hypercatale-
cticum.

39.

1. שׁ-ע-ע-ע- רָאוּ עֲתָחָ כִּי אַנְּיָ אַנְּיָ הָוָא :
Videte nunc, me me ipsum esse,
2. שׁ-ע-ע-ע- וְאַנְּיָ אֱלֹהִים עַמְּרֵי :
Et nullum Deum mecum :
3. שׁ-ע-ע-ע- אַנְּיָ אָמִירָת וְאַחֲרָתִי :
Ego morte afficio, & vita restituo,
4. שׁ-ע-ע-ע- מְחַצְתִּי וְאַנְּיָ אַרְפָּא :
Vulnero & fano,
5. שׁ-ע-ע-ע- וְאַנְּיָ מִידָּי מְצָלָ :
Nec est qui e manu mea eripiat.

Primum

Primum, antispaisticum dimetrum hypercatalecticum periodicum.

Secundum, p^zemonicum dimetrum hypercatalecticum creticum purum: ut Psal. 111. 1. carm. 1.

Tertium, jambicum dimetrum catalecticum Doricum.

Quartum, antispaisticum dimetrum periodicum.

Quintum, p^zemonicum Creticum dimetrum purum.

40.

1. כִּי־אָנֹתָא אֶל־צְמִים יְדֵי.

Nam attollo ad cælos manum meam:

2. וְאָמַרְתִּי חִזְקִיָּהוּ אֲנֹכִי לְעוֹלָם:

Et dico, vivo ego in seculum.

Primum, trochaicum dimetrum acatalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum hypercatalecticum: ut Psal. 25. 4. carm. 1. tertio spondeo pro trochœ.

41.

1. אָס שְׁנוֹתִי בָּרָק חֶרְבִּי.

Si acuero coruscantem gladium meum.

2. וְתַאֲחֵז בְּמִשְׁפְּט יְדֵי.

Et arriperis judicium manus mea:

3. אֲשֵׁב נְקֻם לְנָדָר.

Reddam ultionem hostibus meis.

4. וְלִמְעַנְּאֵי אֲשֶׁלָּם.

Et osribus meis repandam.

Primum, Ionicum dimetrum catalecticum purum: ut vers. 19. 1.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

Tertium, da^{cty}licum trimetrum.

Quartum, jambicum monometrum ut Lament. 3. 48. carm. 2.

42.

1. אָשְׁכֵיר חַצִּי מְדָם.

Inebriabo sagittas meas sanguine,

2. וְחוֹרְבִּי תַּאכְלֵ בָּשָׂר.

(Et gladius mens exedet carnem:)

3. מְרָם הַלְּרָ וְשְׁבִירָ.

Sanguine confosci & captivitatù;

4. בְּרָאשׁ פְּרֻעָת אַיְבָּ.

Ab initio, ultiones inimici.

Primum, jambicum monometrum hypercatalecticum.

Secundum, antispaisticum dimetrum brachycatalecticum.

Tertium, Ionicum à minori dimetrum brachycatalecticum purum.

Quartum, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

43.

1. הַרְגִּינוּ גּוֹיִם עַמּוּ.

Cantate gentes, populus ejus,

2. כִּי דְּמַעֲדֵן יְהוָם.

Nam sanguinem servorum suorum ulciscetur:

3. זָנוּקָם יִשְׁבֵ לְצָרוֹ.

Et ultionem reddet hostibus nisus,

4. וּבְפַרְ אַרְמָהוּ עַמוּ:

Et expiat terram suam, populum suum.

Primum, antispaisticum dimetrum catalecticum: ut vers. 4. carm. 1.

Secundum, choriambicum dimetrum catalecticum: ut Psal. 37. 31. carm. 1.

Tertium, da^{cty}licum trimetrum.

Quartum, p^zemonicum dimetrum: ut Psal. 25. 2. 3.

C A P U T X I I I .

Analysis Poëtica capitū 3. Iobi, quo primum ac distinctum libri poëma continetur.

Hoc caput constat versiculis (scu periodis) viginti sex. Quorum quatuor, 4. 5. 6. & 9. insticho constant: reliqui omnes disticho. Initium autem carminum est à versiculo tertio.

V E R S U S 3.

1. יְאָגֵד יְהוָה אֶלְךָ בְּנָוֹ.

Periisset dies quo nasciturus eram:

2. וְהַלְילָה אָמַרְתִּי הַזֹּה נָכָר :

Et nox qua dictum est, conceptus est mihi.

Primum, trochaicum dimetrum catalecticum, pa- rum.

Secundum, antispaisticum dimetrum ex duobus epitratis quartis, primæ longæ dialysi.

4.

1. הַיּוֹם הַהוּה יְהִי חֶשְׁבָּה.

Dies ille fuisset tenebricosus,

2. אֶל־דָּרְשָׁה אֱלֹהָה מִמְעָלָה.

Ne requisiisset eum Deus superne:

3. וְאֶל־הַטּוֹפֵעַ עַל־יְהֹוָה נָדָה.

Neque illuxisset ei splendor.

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, epionicum à minori dimetrum hypercatalecticum.

Tertium, jambicum dimetrum catalecticum.

5.

1. יְגַאלְהוּ חֶשְׁבָּה וַצְלָמָה.

Vendicassent cum sibi senecta & umbra lethala:

2. וְתַשְׁכַּנְעָלָיו עַנְנָחָה.

Incubuissest ei nubes:

3. בְּעַתְרוּגָה בְּמַרְדֵּי יְמָם:

Perturbassent eum ardores diei.

Primum, choriambicum dimetrum hypercatalecticum.

Secundum, epionicum à minori dimetrum catalecticum.

Tertium, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

6.

1. הַלִּילָה הַהוּא יְקַחְהוּ אֶפְלָה.

Noctem istam abstulisset caligo,

2. אֶל־יְהֹר בִּיטִי שְׁנָה.

Ne fuisset gavisa in diebus anni:

3. בְּמַסְפֵּר יְרָחִים אֶל־בָּא.

In numerum mensium ne venisset.

Primum, jambicum trimetrum brachycatalecticum Alcaamicum quarto spondeo.

Secundum, trochaicum dimetrum brachycatalecticum.

Tertium, epionicum dimetrum catalecticum.

7.

1. הַנִּהְנָה הַלִּילָה הַהוּא יְהִי גְּלָמָד.

O si ista nox fuisset solitaria:

2. אֶל־תְּבָא רְנָנָה בָּו :

Ne evenisset canthus in ea.

Primum, antispaisticum dimetrum brachycatalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Doricum: ut Psal. 25. 13. carm. 3.

8. יְקַנְתָּה.

8.

1. יְקַבֵּהוּ אֶרְרִי יוֹם.

Excreti suffessent eam illustrantes diem:

2. הַעֲתִידִים עָוֹר לְוָתָן.

Parati excitare balanum.

Primum, anapæsticum monometrum hypercatalecticum.
 Secundum, antispaisticum dimetrum hypercatalecticum
 periodicum : ut Psal. 37. 2. carm. 1.

9.

1. יְחַשֵּׁבּוּ בּוֹכְבִּי נִשְׁפָנוּ.

Tenebrose fuissent stelle diluculi ejus,

2. יְקוּדְלָאֹוד וְאָזָן.

Expectasset lucem, & non adsusisset :

3. אַלְיָן אָרֶח בְּעַפְעַפְשָׁחָר :

Neque vidisset palpebras aurora.

Primum, jambicum dimetrum brachycatalecticum Dominicum : ut Psal. 34. 20. carm. 1.

Secundum, antispaisticum monometrum hypercatalecticum.

Tertium, jambicum dimetrum brachycatalecticum.

10.

1. כִּי לֹא סָגֵר דָּלְתִּי בְּטַנִּי.

Quia non clausis fores uteri mei :

2. וַיַּסְתַּחַר עַמְלָמָעִן :

Nec abscondit molestiam ab oculis meis.

Primum, antipaesticum dimetrum : ut Psal. 34. 3. 1.

Secundum, anapæsticum dimetrum catalecticum.

11.

1. לְפָה לֹא מַרְאָמָט אַמְוֹת.

Cur non inde à vulva morenus sum?

2. מַבְטָן יְצָאתִי וְאָנוּעָה :

Ex utero exiens exspiravi ?

Primum, anapæsticum dimetrum catalecticum.

Secundum, trochaicum dimetrum catalecticum.

12.

1. מְרוֹעֵן קְדוּמָנוּ בְּרַכִּים.

Quonobrem prævenerunt me genua ?

2. וַיְמַה שָׁרִים בַּי אַינְקָה :

Et quare ubera ut sugerem ?

Primum, antispaisticum dimetrum periodicum.

Secundum, antispaisticum dimetrum : ut Psal. 37. 32.
 carm. 1.

13.

1. בִּידְעָתָה שְׁבָתִי וְאַשְׁקָוֹת.

Quia nunc jacerem & quiescerem :

2. יְשַׁנְתִּי אָיוֹנוֹת לִי :

Dormirem, tunc quiescere mihi.

Primum, antispaisticum dimetrum periodicum.

Secundum, idem, ut Psal. 37. 2. carm. 1.

14.

1. עַמְ-מַלְכִּים וְעַצְּנָעָן אָרֶן.

Cum regibus & consiliariis terra :

2. הַבְּנִים חַרְמוֹת לְטוֹן.

Qui readificabant vastitates sibi.

Primum, antispaisticum dimetrum.

Secundum, idem : ut Psal. 25. 17. carm. 2.

15.

1. אָז עַמְ-שָׂרִים זָבְלָהָם.

Aut cum principibus, quibus erat aurum :

2. הַמְּמֻלָּאִים נְתִיהָם כָּסֶף.

Implenibus domos suas argento.

Primum, trochaicum dimetrum : ut Psal. 25. 7. 22.
 carm. 1.

Secundum, Ionicum à minori, dimetrum.

16.

1. אָז בְּנֶפֶל תָּמָן לֹא אָהִיר.

Aue sicue abortus abdus, non essem,

2. בְּעַלְיִים לְאַדְרָא אָור :

Ut infantes, qui non viderunt lucem.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum idem, ex spondeis.

17.

1. שְׁם רְשִׁיעִים חִדּוֹרְגָּנוּ.

Ille improbi desistunt à commotione :

2. וְשָׁם יְנוּחוּ גִּיעָשׁ כָּחָ:

Et ibi quiescent defesi vitibus.

Primum, dactylicum tetrametrum catalecticum.

Secundum, idem, tetrametrum acatalecticum.

18.

1. יְהִיד אַפְּרִיכִים שָׁאָנוּנוּ.

Pariter vinclis tranquille agunt :

2. לֹא שְׁמַשׁ קֹול נְגָשׁ :

Non audient vocem exactoris.

Primum, Ionicum à minori dimetrum.

Secundum, dactylicum trimetrum.

19.

1. קָטָן וּגְדוֹלָה שְׁמַתְהָא.

Patrus & magnus illuc est :

2. וְעַכְרַח חַפְשִׁי מַאֲדָנוּ :

Et servus liber à domino suo.

Primum, dactylicum trimetrum.

Secundum, pazonicum dimetrum hypercatalecticum : ut Psal. 37. 3. carm. 2.

20.

1. לְמַרְחַתְהָן לְעַמְלָ אָור.

Quare dat eructioso lucem ?

2. וְחַיִּיס לְמַרְחַתְהָן :

Et vitam amaris animo ?

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, jambicum dimetrum brachycatalecticum,

Doricum : ut Psal. 37. 21. carm. 2.

21.

1. הַמְּחַכִּים לְמַוְתָּה וְאַיְנוּנוּ.

Praestolansibus mortem, neque adest iphis :

2. וְיַחְפְּרוֹדָה מַפְּטוּמִים :

Tamen perscrutantur eam plusquam thesauros abditos.

Primum, jambicum dimetrum.

Secundum, antispaisticum dimetrum catalecticum cum dialysi primæ longæ.

22.

וְעַל-יְהוָה יִלְגְּדֵנִי.

Quis lacauer usque ad exultationem;

וְעַל-יְהוָה כִּי יִמְצָא-קָבֵר.

Gaudent, cum inveniunt sepulchrum.

Primum, antispasticum dimetrum brachycatalectum.

Secundum, antispasticum dimetrum: ut Ps. 37.7.carm. 1.

23.

לֹבֶר אֲשֶׁר-דָּרַבּוּ נִסְתָּרָה.

Vixi enim via est abdita:

וְעַל-יְהוָה בָּעָזָן:

Et quem obexit Deus?

Primum, jambicum dimetrum catalecticum.

Secundum, antispasticum dimetrum: ut Psal. 34. 2.

carm. 1.

24.

כִּי-לִפְנֵי לְחֵם אֲנַחֲתִי תָּבָא.

Nam coram pane meo genitus meus advenit:

וְעַל-יְהוָה כִּמְסֵשָׁנָתִי:

Es effunduntur ut aqua rugitus mei.

Primum, trochaicum trimetrum brachycatalectum.

Secundum, epionicum à minori dimetrum.

25.

כִּי-פָחדְתִי וַיָּתְנִי.

Quia pavor quo expaveram accessit me:

וְעַל-יְהוָה גָּרְתִּי יַבָּא לִי:

Et quod formidaveram obuenit mihi.

Primum, trochaicum trimetrum brachycatalectum.

Secundum, idem dimetrum tertio spondeo: ut Exod.

15. 16. carm. 4.

26.

לֹא שָׁלֹותִי וְלֹא-שְׁקַטָּהִי.

Non quiescebam, nec eram tranquillus:

וְלֹא-נִחְתִּי וַיָּבָא רָגְנוֹ:

Nec requiescebam; tamen obuenit commotio.

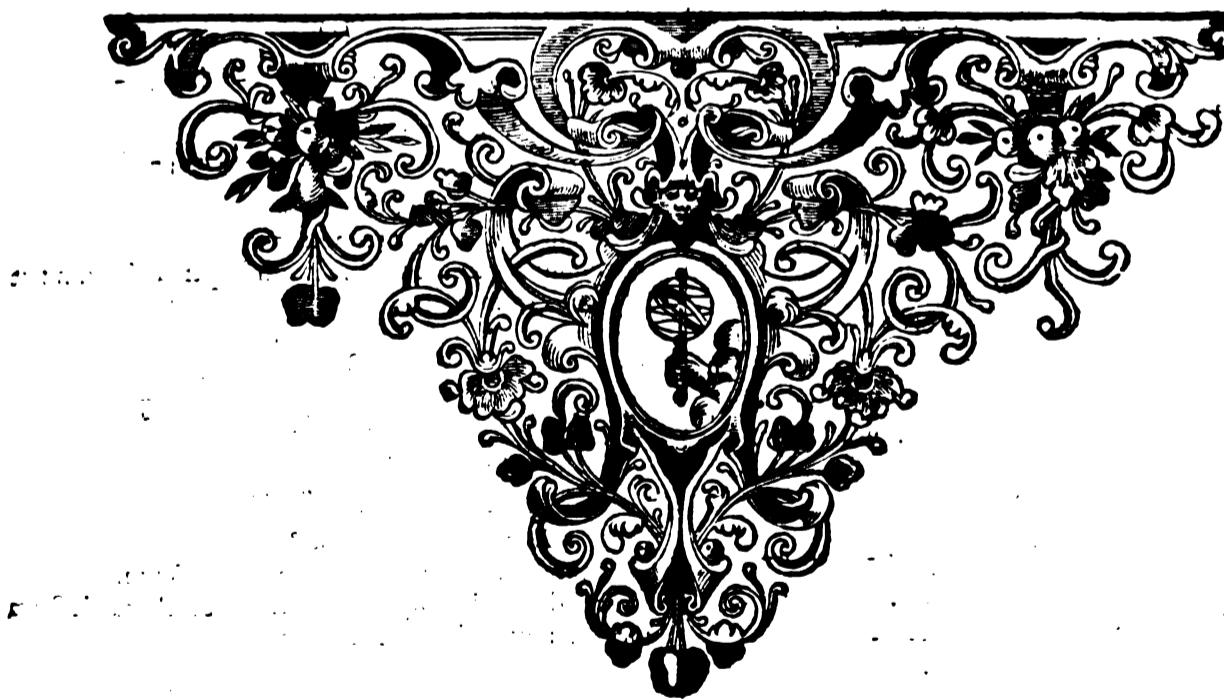
Primum, jambicum dimetrum.

Secundum, trochaicum dimetrum tertio spondeo: ut vers. 1. 1. carm. 1.

Haec tenus absolutum est primum poëma, primam Jobi querelam continens.

Atque hinc appetat hujus capitinis carmina esse jambica
tredecim: trochaica, sex: dactylica, sex: anapæstica, tria:
choriambicum, unum: Ionica à minori, analoga duo; sed
anomala seu eponica, etiam quatuor: antispastica, qua-
tuordecim: pronicum, unum. Quæ (pro Lyricorum
Pindari & Sophoclis observatione) promilcè ponuntur:
& quidem sine ulla similiū antapodosi. ut de carminis
sacrorum ratione supra ostendimus: & Sophoclis poëma-
tibus illustravimus.Atque haec tenus hac poëtica Hebræorum Sacrae Scripturæ poëmatum analysi, artem poëticam illius clarius
demonstrare studuimus. Faxit autem Deus, ut ad elegan-
tiam poësis divinæ & indagationem illius accuratiorem
meditandam inserviat: & ad gloriam Deo tribuendam in-
flamnet.

F I N I S.

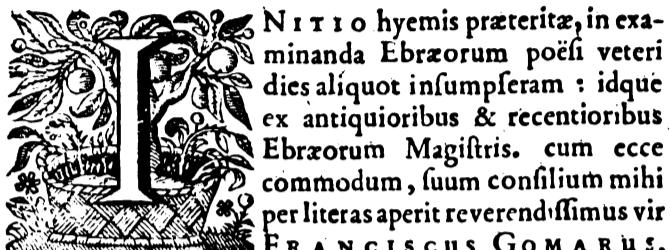

E II I-

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ

C. L' EMPEREUR

AD LECTOREM.

N I T I O hyemis præteritæ, in examinanda Ebræorum poësi veteri dies aliquot insumpseram : idque ex antiquioribus & recentioribus Ebræorum Magistris. cum ecce commodum, suum consilium mihi per literas aperit reverendissimus vir F R A N C I S C U S G O M A R U S. etenim adeo adhortationibus nostris & precibus responderat, ut absoluta poëseos istius indagine, perfectoque & absoluto opere ad nos transmiso, ejus editionem procurari expeteret. Ego statim incepsum meum agere remisius cepi. & collatis iis quæ Cl. G O M A R U S. inventerat, cum Rabbinorum placitis, illius sententia placere, horum verò displicere merito incepit. Idque demirari subiit, qui vir tot negotiis distractus, tanto munere gravatus, in ista Nestorea senectute, cum totam ætatem in omni etiam alio Scientiarum genere occupatissimam habuisse; is inquam in poësi peregrinæ gentis multo acutius cernere potuerit, quam longissima illa Magistrorum series in propria gente & lingua : hic cæcutiens inde ferme à proximis post captivitatem Babyloniam temporibus. Tantum, Deo aspirante, potest admiranda vitæ moderatio, improbus labor, & ingenii sagacitas. Neque quemquam futurum credo, nisi plane contumacem vel invidiæ livore occupatum, vel denique scepticum, qui jam poëseos veteris rationem in dubium vocare audeat. Sane vel sola illa Græcorum & Ebræorum carminum collatio æquis lectoribus satisfacere queat. qui enim fieri possit, ut in tot versuum generibus accuratissimè utrique scriptores secundum leges easdem congruant; si casu quodam similia exhibuerint? Nam quod de iisdem spatiis, eodemque recurrentium pedum, ac syllabarum numero apud Græcos reperto excipi posset; Id satis Cl. vir c. 23. pluribus refellit ex antiquis. Unde, licet alterius generis carmina non extarent, poësis adornari posset, ubi poëtica esse scripta constaret: neque liberior carminum ratio illico improbanda. Quemadmodum docte alicubi observat Vir Clarissimus, jam ab annis pluribus, imò ab adolescentia, ob indolem & dotes mihi amicissimus. Deus habet etiam suam poëticam lingua genio accommodatam, sed liberiorem & solutiorem, non coartam, & anxiè tot pedum & carminum variis generibus coarctatam. Quod tamen non impedit, quo minus illa liberior poësis, ad leges strictiores revocetur: quemadmodum in Sophocle non pauca exempla utriusque generis extant. Neque tamen ex eo solo, veterem poësin probare unquam voluit Vir Clariss. F R A N C I S C U S G O M A R U S. Neque ex liberiori poësi sequitur, omnia esse versus & carmina, quia hujusmodi versus alibi reperiuntur apud oratores: siquidem Plautus & Terentius aliisque hoc pacto extra poëtarum classem eliminandi, utpote quorum versibus similes apud oratores invenias. Fateor quidem apud Oratores etiam carmen aliquod jambicum aliudve reperi possit: nam & suus est oratori numerus, uti ex Tullio & Fabio constat, certosque pedes certo ordine & loco collocandos præcipiunt rhetores. Sed ut quis tantam convenientiam inter oratorem & poëtam inveniat, adeoque multiplicem, prout vir magnus hic oculis subiectus in ista poëseos collatione, admodum vereor: imò neminem id facturum affero. Verum omne tollit dubium pars operis posterior: quia integra Bibliorum capita ac poëmata ad istos revocavit canones, quorum praxis in Græcis poëtis

antea demonstraverat. An hic ullum εργον γετον reperire est? Neque tamen ita placitum aliis Cl. G O M A R U S, sperare ausim, ut invidia, aut propriæ ac suæ sententiaz tuendæ studium, neminem ad poësin hanc improbandam impellat. Fieri potest, ut vel quis eo solum nomine improbet, quod punctorum antiquitate nitatur, & distinctionum receptarum αὐθιτικα. Verum hanc controversiam dirimere, vel decidere Cl. Vir noluit: sumsit istas distinctiones & vocales, quas religiolè jam omnes versiones his seculis doctissimis observant: etiamsi, istis non nihil mutatis, ratio poëseos non periret, alia tum adoptata poëseos ejusdem specie ac forma. Imò vocalium ac similium antiquitatem satis probarunt viri docti, & eruditissimus J. Buxtorius Theologiae Doctor impræsentiarum crudite comprobat: quamvis nondum eam solidis rationibus, quæ satisfecerunt, quisquam evertit. Quod enim verba, Dei in dubium vocemus, autoritate versionum: quam absurdum pio pectori non videri non potest! Quum tantus sit per totum orbem Hebraici contextus & scripturæ consensus; an fingemus Deum magis versionum tam repugnantum, ut simul stare nequeant, satis esse? Quod verò longarum & brevirum vocalium receptam ab omnibus fermè distinctionem, & raptarum vocalium usum (ut primum scheva ponantur, quia literæ gutturales cum iis facilius, quam cum nudo scheva pronunciari queunt) retineat G O M A R U S; non existimo quenquam vacuo à contentione judicio reprehensurum. Similiter quod scheva neget esse vocalem: nam hinc non sequitur, nullum edere sonum; quia sonus est in scheva mobili variis vocalibus affinis; licet tam plenus non sit, ut vocalem constitueret queat, quis negat P. in, Ptolemeus, cum quodam τε & sono efferti? num ideo est vocalis plena ad istam consonam? Minime: ideoque neque crescit inde syllabarum numerus. Sic etiam, quod positionem neget producere vocalem: nam si sola mora inter pronuntiandum vocalem produceret, metieg brevem faceret longam, neque hō posito, ut mora longam faciat, causa cadet: quandoquidem Ebrai vocales, non sequente consona, cum majori mora pronuntiant: hæc verò sequente, cum minori temporis spatio. Nam hoc casu, in primis cum figura reperitur vocalis brevis, sonum corripiunt: adeoque sonus consonæ in fine magis auditur, quam ipsius vocalis. Neque durus hinc emergit sonus, iis qui veram & suavem, amœnamque pronunciationem sibi à teneris reddidere facilem; sed iis qui rectæ pronunciationi non assueverunt, quod multis Christianis contigit: qui idcirco ex sua imperitia de inconcinnitate & duritate carminum Ebræorum judicare non debent: multò minus longarum & brevirum vocalium distinctionem, omnibus gentibus notam negare; unde ipsa syllabarum in simplices & compositas distinctione dependet. Hinc enim fieri videmus, ut si longam vocalem, in composita syllaba, excipiat consona: ipsa accentu egeat, quo manere possit longa: adeoque, etiamsi originis indicium vocalem longam alias requireret, manere nequeat accentu promoto, ut in תְּבִנָה פְּנַיִם aliisque videte licet. quo etiam fit, ultimam longam ante consonam, nonnisi cum accentu tonico subsistere posse: atque ideo corripi, quum accentus tollitur. Neminem itaque futurum qui hac nostri authoris sententia meliorem afferat, mihi persuassimum habeo. Ut tamen nemo obloquatur, istud an pariter sperari queat, vehementer dubito. Sunt enim nonnulli quasi in Pyrrhonis istius

Eliensis schola educati: qui absque dubitandi fundamento, quæ recenter inveniuntur & in lucem proferuntur, faciunt dubia: cum vero similiora non afferant, de quibus Laërtius lib. 9. διετέλω ὃ τὰ τῶν ἀρέσεων σύγχυτα πάντας ἀναγένοντες, αὐτῷ ὃ ἐδίνεν Διπολαιόντες σοργματικός; perfabant scelerum dogmata omnia evertere, nihil ipsi dogmatis afferentes. Qui sibi in eo placent, ut aliis saltē inventionis gloriam non concedant. Sed isti cum Euripide etiam querant: τίς δ' οἰδεις εἰ τὸ ζῆν μὲν δι ταῦτα καθαρεῖν, τὸ καθαρεῖν δὲ ζῆν ρουτζεταὶ βεβοτοῖς; *Quis autem novit, an hoc quidem vivere sit emori, An emors verò vivere censetur mortalibus?* Adversos istos contentus sum testimonio, quod carmine præmisit nobilissimus & amplissimus vir Daniel Heinsius, quem unā mecum suscepit orbis. Ad alia pergo, quæ lūbens supprimerem; nisi expressis literis ea palam fieri, petriisset author ipse tam præclari operis. Cum in medium ferme hyemem differretur editio, interea quid in opere isto adhuc desiderari autumarem, authori epistolo indicavi. Puta, cum Græcorum, tum Ebræorum carminum versionem addendam. Etenim quotusquisque invenitur, qui Græca poëtarum fragmenta, nedum Ebraicā, sine interprete intelligat, quum ex circumstantiis percipi nequeat sensus? Non desunt etiam utriusque linguae satis gnari, quibus tum magna sepe incidit dubitandi causa. Imprimis, cum citantur carmina, quæ à media diæjone sive ultimis vocum syllabis inchoantur, & in priores syllabas desinunt. cuiusmodi defectus syllabarum ad cārmen ipsum non pertinentium, hic creber erat. Cum itaque quamplurimi reperiantur viri cordati, utriusque linguae, Græcæ & Ebrææ sic satis periti, quorum multi gravissimis reipublicæ negotiis & curis immersi, quibus minime tantum otii suppetit, ut loca in Pindaro, Sophocle, contextuque Ebræo quarentes evolvant & cum antecedentibus ac sequentibus conferant, omisssasque syllabas suppleant: qui tamen poësi afficiuntur: omnino interpretatio passim istis fragmentis, imo totis poëmatibus Ebraicis addenda videbatur, & restituendæ vocibus syllabæ prætermisæ. Quis enim animi paulo generosioris ista producta loca, eaque quam plurima multas paginas occupantia, sine tædio legat; si sensum non percipiat? Alphabetarius aliquis in insimo pulvere scholastico, vix credo, syllabas & pedes metiri sustineat: nisi intelligat quid scribatur. Mens humana altius exsurgit, quam ut sine summo tædio lectioni acquiescat, ex qua nonnisi quantitas vocalium percipiat. Quocirca prudentissimus vir, præclarissimum inventum versionis omissione minus distractum iri, minusque utilitatis allaturum ratus, defectum resarcendum existimavit. Ego autem expensis periculis, in quæ opus illud auro non æltimaudum incidere posset, dum media hyeme multorum dierum itinere huc illuc mitteretur, operam meam obtuleram, si aliud exemplar sibi non reservasset. Quod in me recipere paratus eram, non invite imposuit: idque humanissime, dum id ipsum à me per literas peteret, sibi que gratissimum fore significaret. Quapropter exactè singula in authoribus suis examinans cumque prioribus

Lugdun. Batav. Id. Septemb.
An. partæ salutis 1637.

& posterioribus conferens, eam concinnavi versionem, quam hic vides, lector humanissime: syllabasque desideratas eo quem hic cernis modo reposui. In Pindaro versioni vulgariae adhaesi, cum ipsa placet; subinde recessit in Ebraicis vertendis à Junio & Tremellio non rati abire debui. Hoc enim in ista Bibliorum versione sapientem observavi, conceptam animo analysin veluti normam statui, ad quam in vertendo respiceretur: cum hoc modo à vetero sensu sapientem recedatur. In Sophocle maiorem libertatem assumere debui, & mihi plusculum indulgere: quia ista editio Sophoclis, cuius pagina annotatur, nullam versionem adjunctam habebat. adeo ut Scholiares Graecus margini additus plurimum mihi in istis vertendis profuerit; ut & in Pindaro, ipsius Scholiares multa aperuit. Si alicubi aberravi, nescio: curam saltet adhibui, ne tibi imponerem. quamvis id me latere non possit, in istis poetis Graecis & Ebreis multa occurrente, in quibus ne doctissimi quidem consentiunt. Itaque in istis suum cuique esto judicium: donec certò de errore constet. Quid vero correctionem typographitam concernit, nonnulla sphalmata irrepsisse in tam intricatum opus & multis quantitatis syllabicæ notis ac signis distinctum facile mihi ignoscet æquus lector: cum eodem tempore variis occupationibus distractus fuerim, imprimis in edendo codice meo de legibus Ebræorum; neque difficile sit unicuique non plane ignaro, ea suo nitoris restituere. Quotum etiam primaria subjeci. Deinde subinde contingere solet, ut quæ tertia etiam vice correcta sunt, in typographia ab operariis negligantur, & festinando detorta maneant. Sed ne quis arbitretur, statim erratum esse, quod prima fronte esse videbitur: exempli gratiâ, dagesch in literis בְּנֵדְכֶת invenies initio dictiōnis post vocales & נַדְבָּן. Hoc inde ortum, quod in contextu sacro istas literas præcedat accentus regius, quem dages lene sequi sole: licet in hoc opere, ubi maximæ pausæ tantum exprimuntur, isti accentus sapientissime adscribendi non fuerint. Porro susceptum & exantlatum laborem lubenter sustinet tenebar, cum viro isti omni laude majori plurimum me debere agnoscam. utpote cuius consilio in studiis instituendis per multos annos adjutus fuerim, cuius me nunquam patniterbit. & si quid publico jam prosim, est quod ipsi post Deum adscribatur. Adeoque in Ebraicis hanc in primis operam merito praestiti: cum ab ipso quatuordecim dierum spatio linguæ sanctæ primordia & fundamenta ita edoctus fuerim, ut aliorum opera, nulla necessitate uii debuerim. Id largiebatur isti amicitia & familiaritatib; quam cum meo parente p. m. olim in Germania coluerat. Et quicquid feci, vel eo solo meruit, quod honori meo, inscriptione sua voluerit consultum. Ceterum Lector, si quid & ego hac opella mea, quam in alieno navavi opere, vobis prodesse potui, adeoque de te bene mereri, mercedis loco apud Patrem Domini nostri Jesu Christi intercede, quo vitam & Spiritus gratiam ad reliqua, quæ in usum velutrum molior, feliciter perficienda, benignè largiatur.

Tibi addiQissimus

C. L' E.

F I N I S.

A D

A D L E C T O R E M.

Uoniam errore aliquo factum est, ut præfatiunculæ quædam disputationum & dedicationes tractatum quorundam Theologicorum omissæ sint: eas hîc maluimus exhibere, quâm quidquam quod **G O M A R I** est, detrahere: aut quenquam honore suo privare.

De Deo vero.

Quoniam de *Sacra Scriptura* (tanquam unica jam, reuelatae divinitus Theologiaz, bâsi ac principio) disseruimus, consentaneum est ut deinceps, doctrinam illius, ordine ac succinctè, consideremus. Quæ ut *divina ac salvatris de Deo institutio* est (quod ad Deum, ut *subjectum demonstrationis, & objectum considerationis*, omnia fidei viæque Christianæ dogmata, suo modo, referantur) sic duo primaria illius, existunt *capita*. Quorum *primum* est de Deo ipso: secundum de actionibus & operibus Dei. Ac rursus in Deo distinctè expendenda est, *essentia illius unitas, & personarum trinitas*. Ideoque de priori (Deo duce & scripturæ luce) acturi, nominis explicationi paulisper dilata, à rei descriptione ordiemur.

De Spiritu Sancti persona.

Quoniam de prima secundaque Deitatis persona, *Patre nimirum, & Filio*, superiori disputatione disseruimus; consequens est, ut eadem ratione, sinceram, de *Spiritu Sancti persona*, doctrinam (implorata ipsius ope) pro modulo nostro, illustremus, & adversus veteres novosque *ambiguum, tueamur*. Ne quis verò involuta, *vocis spiritus ambiguatur*, ab adversariis implicantur, eam, præcipuarum significationum explicatione, in ipso limine, evolvemus.

De eterno Dei decreto.

Quoniam universa, sacra *Theologia dogmata*, vel *Deum vel actiones Dei* spectant: ac prius membrum, antea à nobis explicatum: idcirco ad alterum (præmissa *vocis*, ad rei illustrationem, distinctionem) procedemus.

De divina hominum prædestinatione.

Quemadmodum *eternum Dei* decretum universam, creationis & gubernationis mundi totius, præfinitionem com-

pletitur: sic pars illius nobilissima est, *creatrarum intelligentiam* (Angelorum & hominum) prædestinatio. Horum enim habitationi & usui; reliquo mundus, à Deo destinatus ac conditus. * Ac propterea, quoniam de priori, antea egimus: de posteriori, & quidem *hominum præcipue*, ad illustrationem illius, Deo secundante, distemus.

* Gen. 1. 28. Iesai. 45. 18. Epist. Ind. 6.

De creatione mundi.

Quum libera, voluntatis *Dei actio*, alia sit, interna & externa; alia, *externa ac temporalis*: illaque, *creationis & gubernationis mundi decreto*; hæc verò, consentanea illius executione, constet: idcirco, priori jam discussio, reliquo est, ut de posteriori, & quidem à mundi *creatione exorsi*, præmissaque *vocum explicazione*, differamus.

De Angelis creatis.

De divina, opificii totius mundi, *creatione* (tanquam *religionis*, Deo debitæ, fundamento) generativi egimus: ac propterea consentaneum est, ut de *creatru intelligentibus, speciatim ac distincte*, disseramus. Quemadmodum enim, earum gratia, reliqua sunt conditæ, sic solæ religionis sunt capaces, & ad eam præstandam, natura devinctæ. Quum autem ex sint duplices; *Angeli* scilicet, & *homines*, à *prioribus* (ut simplicitate, dotibus, atque originis antecedente, eminentibus) Deo duce, ac scripturæ luce, ad veræ religionis illustrationem, ordiemur.

De Baptismo.

Quoniam generalis *Sacramentorum natura*, à nobis est explicata, idcirco ad species eorum, in Novo Testamento mandatas, procedentes, primum de *Baptismo* (tanquam initiationis sacramento) à vocibus ad rem progressi, disseremus.

De Cœna Domini.

Quoniam proximè de *Baptismo*, primo Novi Testamenti (utpote initiationis & regenerationis) sacramento egimus: reliquo est, ut ad secundum, nempe *de ñtov xveæxov, Cœnam Dominicam*, continuationis fœderis gratia, & nutritionis spiritualis, sigillum, à *vocum declaratione exorsi*, procedamus.

DE PROVIDENTIA DEI:

I L L V S T R I B V S

O R D I N I B U S H O L L A N D I A E & W E S T - F R I S I A E.

MULTA semper & gravissimæ, Illustres Ordines, Patres patræ, domini mei honorandi, inter mortales de religione extiterunt controversiae: in quibus doctrina de *Providentia Dei* reliquis longè antecellit. Etenim nulla majoris est momenti, nulla qua latius & acriore omnium contentionem dimanarit. Hanc dissidentium philosophorum scholis, hanc profani vulgi sermonibus, hanc Christianorum studiis, ab omni pene memoria, magno ecclesia & reipublicæ damno, indignius agitari, compertum est. *Male enim vivitur, si de Deo non bene creditur*: ut verè ac graviter de hoc arguento augustus ille Augustinus (de Civit. Dei lib. 5. cap. 10.) monet. Hæc autem controversia, ut reliquis, non aliunde, quâm ex humani in-

genii (quod Dei natutam suis præjudiciis metitur) innata vanitate, & Sacrarum literarum ignorantia, profluxit. Hinc enim, ait Chrysostomus ad Romanos Hom. 1. innumeræ mala nata sunt, quod Scriptura ignorantur. Hinc erupit multa illa heresum pernicies, hinc vita dissoluta, hinc inutiles labores. Quemadmodum enim qui luce ista privati sunt, recta utique non pergunt; ita qui ad radios divinarum Scripturarum non resipiunt, multa coguntur continuoque delinquere: utpote in longè pejoribus tenebris ambulantes. Itaque præclarè de ecclesia & republica videntur metiti, qui nostra memoriâ, hanc de providentia Dei doctrinam ex sacrarum literarum penetralibus explicare & illustrare studuerunt. Quos, ut præceptores orbis Christiani, reveror & amplector. Verum quandoquidem loquendi modis interdum à se mutuo dif-
H h h h 4 ferunt,

ferunt, hinc quidam viri boni ac pii sententiarum in summa rei varietatem aliquam & dissensionem esse suspicantur: alii contra malevoli, id ipsum contentiose exprobrant & hac ratione orthodoxis invidiam, tribunitiis suis clamoribus & scriptioribus, apud omnes conflare, & publicam ecclesiae pacem turbare, moliuntur. Quod quam perniciosum etiam sit reipublicæ, non tam explicationem desiderat, quam deplorationem & medicinam. Quam obrem operæ pretium me facturum existimavi, si doctrinæ vestigiis insistens inde ab exordio hoc argumentum, ad meam & rudiolorum utilitatem, pro modulo arcesserem & conciliationem doctrinæ orthodoxæ de providentia Dei serio ac modestè meditarer. Arduum, fateor, institutum! sed debita ecclesiæ & patriæ pietas, bonorum stimulus, & doctissimorum collegarum examen ac consensus, temeritatis opinionem, ut ipso, diluent. Quemadmodum enim ad commune incendium restinguendum ab omnibus merito concurritur; nec validiorum solum laudatur industria, sed imbecilliorum quoque probatur studium: sic & tenuem meum, ad hanc de providentia Dei controversiam tollendam, laborem, non omnino improbatum iri existimo. Ceterum quum duo potissimum in omni scripto, præter argumenti veritatem, requirantur, brevitas nimirum & perspicuitas; illa, ut attentè; hæc, ut cum fructu legamus: utrumque pro tenuitate mea, cum methodo, cum stylo secutus sum; ne aut obscuritas crearet dubitationem, aut prolixitas tedium. Vobis vero illustres Ordines, Patres patriæ, domini mei honorandi, hanc qualcumque opellam meam, et si vestro nomine indignam, variis de causis dedicandam existimavi. Ac primum quidem, ut observantiam meam erga illustrem A. V. cui servio ac devictus sum, testarer, deinde, ut laboris mei primitias, ex vestra Academia prudeentes, vobisque debitas, offerem: denique ut doctrinæ hujus veritatem, quam hactenus constantissime defendistis patrocinio vestro commendarem. Nam quum mecum perpendo, quanta in hujus argumenti & aliorum controversiis componendis usi sitis pietate ac diligentia, quanta prudenter, quanta patientia ac constantia, Theodosi & Valentini laudatissimorum imperatorum imaginem videre mihi video. Nec metuo, ut quisquam prudentior, in iudicio meo, candorem desideret & auribus vestris aliquid dare suspicetur. Non enim abstrusa & ignota, sed aperta & prompta in omnium oculis, in omnium ore exempla versantur: & ut omnes sileant, res ipsa demonstrat ac tacite illustri vestro nomine, cum præstantissimis illis imperatoribus, ita loquitur. (Theodos. & Valent. Cyrillo Alexand. epist. 17.) *A pietate in Deum, res publica nostra constitutio pendet: & multa utrinque est cognatio & societas. Coharent enim inter se & altera alterius accrescit incremento: ita ut vera religio iustitia studio, res publica vero ab utrisque adjuta resplendeat. In regimine itaque à Deo constituti, & vincula pietatis ac prosperitatis subditorum existentes, societatem harum*

*perpetuò individuam custodimus, ac providentia nostra pacem inter homines procurantes, hactenus quidem res publica augenda ministramus: per omnia vero subditū, ut ita dicamus servientes, ut pii sint & in republica versentur sicut pius decet, adornamus, utrunque, ut convenient, curam gerentes. Neque enim fieri posset, ut qui alteri studet, non similiter & alterius curam gerat. Hæc rerum à vobis illustres Ordines in ecclesia & republica gestarum oratio. Cujus admirabilis pietatis vestra conscientia ad Illustrē A. V. compellandam dubio primū mihi addidit & confirmavit. Siquidem duo, præter tenuitatem meam, obstatre initio videbantur, inscriptionum ejusmodi frequentia, & scripti brevitas. Verum, re diligentius perpensa, neutrum ab officio alienum existimo. Nec enim fore arbitror, ut illiberalis animi suspicionem incurram, atque illud Augusti Cæsaris audiam, *Sat istiusmodi saluatorum habemus domi: vestra nimirum clementia, consuetudinis ac temporis præscriptione, & animi mei integritate fretus.* Nec scripti, ut opinor, obesse potest exiguitas. Siquidem illustri V. A. in tanta gravissimorum negotiorum mole, non tam copia, quam brevitas potissimum, videtur congruere. Deinde & instituti ratio hoc jure suo postulat. Quippe quum ejus doctrinæ conciliatione instituere studeam, à cuius indagatione ob singulari difficultatem & librorum de hoc argomento prolixitatem plerique deterrentur; brevitati cum primis consulendum mihi existimavi, ut, ad veritatem cognoscendam, lectorum allicerem. Denique huc accedunt clarissimorum cum veterum tum recentium scriptorum exempla, qui ut doctiora, sic paria aut breviora interdum monumenta principibus, regibus, imperatoribus inscribere non sunt veriti. Testis est Aristoteles, qui ut grayissimum sic perexiguum de Mundo scriptum Alexandro Magno dedicavit: testis Cyrillus Alexandrinus, qui perbreves de recta fide libros partim Theodosio imperatori, partim regnis consecravit: Testes alii, cum nostra tum patrum memoria, plurimi: quos recensere non tam difficile, quam invidiosum & non necessarium. Quamobrem spero fore, ut succincti hujus scripti dedicatio, nullam mihi impudentiæ aut imprudentiæ maculam asperget: præsertim cum officii mei ratio id requirat, & prudentissimorum virorum exempla præluecant. At, inquiet, ut brevitate multa aliorum scripta; sic accuratione & doctrina excellunt omnia. Fateor, sanè: sed hac ratione, non brevitas in vizio futura est, sed operis tenuitas: quam ut agnosco, sic illustris A. V. ei ut spero ignoscet, & conatum saltem non improbabit. Idque ab A. V. etiam atque etiam rogo. Quod reliquum est, Deum optimum maximum quæso, ut illustris A. V. pietatem, prudentiam, potentiam tueatur & augeat quam diutissimè ac felicissimè, ad ecclesiæ ac reipublicæ splendorem & nominis sui gloriam sempiternam. Ex Academia vestra Lugduno-Batava anno restauratæ salutis c. 1515. Martii v.*

Illustri V. A.

Addictissimus

F R A N C I S C U S G O M A R U S
B R U G E N S I S.

A N T I

ANTICOSTERUS.

Amplissimis, sapientibus & prudentissimis viris, Reipub. Leydensis

**D. D. P R A E T O R I , C O N S U L I B U S ,
S C A B I N I S.**

S A L U T E M .

VERE & eleganter, amplissimi & sapientes viri, à Sapienti viro ecclesia lito inter Spinastis comparatur, Cantic. 2. 2. Ut enim lumen illud spinarum aculeis pungitur ; sed non extinguitur : ita Dei ecclesia circumstantium adversariorum machinis premi potest, sed non opprimi : quemadmodum perpetua omnium temporum experientia attestatur. Nam & princeps infidelium hujus mundi Diabolus interdum leonina feritate, interdum serpentina calliditate, adversus ecclesiam certat : & ministri illius, Christi ecclesiæque hostes conjurati, tandem parvam aperta vi, partim operta fraude, frustra oppugnant. Ac vi quidem utuntur tyranni, qui ferro & flammamque verè fidelibus mortem minitantur ; fraude vero hæretici, qui suavi divini verbi & auctoritatis ecclesiæ appellatione absusi, cunctis & rudibus piorum animis sese insinuare & errorum suorum venena infundere student ; ut incertos à recta salutis via seducant. Sed utrique tandem inani opera se fatigant & adversus simulacrum calcistrant, Act. 9. 5. suo potius quam Christi aut ecclesiæ damno. Quid enim tyranni tam diurna immanitatem in ecclesia persequenda assequi sunt ? Nimirum (ut præclarè ait Theodoretus Graecorum affect. cura, sermone 9.) quod pie veritatis robur manifestissime declarantur. At velut quondam rubro illo, quam vidit Adsoes, ardore ignis non est absuntus ; ita nec Christianos impiorum bellâ positos tela hostilia consumserunt : quin potius sicut lignoribus fulvam cedentibus, multo plures pullulantes propagines à radicibus, quam sint rami, qui incidentur : ita tunc quoque prius exemplaribus interficiuntur, multo plures quorundam ad doctrinam Evangelicam accedentes, cruorique ille castri corporum irrigatio quadam eras novis in ecclesia emergentibus plantis. Nec aliter hæreticis cedit, quorum nefarios & perniciohos donatus Deus admiranda sua providentiâ eludit & simili ratione ad laborantis ecclesiæ saltem convertit. Etenim oportet (ut inquit Apostolus 1. Cor. 11. 19.) hæreses esse inter vos, ut quis probari sunt, manifestiantur inter vos : & (quemadmodum Apostolo consentiens ait Augustinus de Catechizandis rudibus cap. 24.) ut magis magisque excitaretur ecclesia & probaretur & illustraretur & doctrina ejus & patientia. Nam sicut aërum igne explorati & à soaria purgari solet : sic concitatum ab hæreticis in ecclesia incendium verè fidelium constantiam exercet, negligentiam excutit, & ad seruum verbi divini examen excitat & inflammat. Quoniam (ut alibi recte de hæreticis monet Augustinus de vera Religione cap. 25.) his si non essent, multo pigrus veritas quereretur. Ac propterea non immerito hæreses ecclesia cotem appellari posse arbitramur. Quis enim orthodoxos patres Arii, Nestorii, & aliorum hæreticorum oppugnationibus exercitatos, longè distinctius & accuratius de Deo, quam eorum majores, scripsisse ignorat ? Quis non videret doctrinam de gratia Dei, episcoporum negligenter paulatim in ecclesia obscuratam, exerto tandem hæretico Pelagio, Augustini & aliorum suscitata diligentia, factam esse longè illustriorem ? Et ut ad nostra tempora descendamus, ex quo Romanæ sedis triarii Jesuitæ novo quodam fuso Pontificios errores tueri & veritatem oppugnare cœperunt, dici vix potest quantum pii scriptoribus veritatis penitus indagandæ & ecclesiæ confirmandæ ansam præbuerat. Quis igitur non agnoscet utile cum primis & necessariis eorum esse instauratum, qui officii conscientia & ecclesiæ amore accensi, refellendis adversariorum erroribus ad Dei gloriam & piorum salutem sua studia & operam fidelem contulerunt ? Quare eodem consilio publicam

Enchiridi Costeri refutationem publicè mihi demandaram tandem suscepi : quamvis multa initio me ab eo studio deterrent. Etenim non ignorabam quanta in Hollandia, Zelandia vicinique provinciis pietate & eruditio ne excellentium ecclesiastarum esset copia : qui si animum ad scribendum appulissent, doctrina & eloquentia meam opellam longo superarent intervallo. Huc accedebat temporis, quod ad scribendum requirebatur, inopia, quâ ob prælectionum & disputationum in Academia & concionum in ecclesia frequentiam laboramus. Denique movebat intolerabilis adversariorum importunitas & improbitas singularis. Importunitas quidem quod tanquam æra Dodonæ semel commoti non facile quiescant, & ne vici videantur, inani repetitione antagonistas suos perpetuò obtundunt & à melioribus studiis avellunt. Improbitas vero, quod quibus sese causæ veritate & argumentorum pondere iæferiores esse vident, eos falsis rumoribus & putidis calumniis obruere & in contemptum odiumque aliorum adducere conantur. Nam quemadmodum Medius quidam Alexandri Magni parasitus solebat alios adhortari, ne metuerent quodvis crimen in quemvis intendere ; quod ut maximè, inquietabat, sanaretur vulnus illius qui delatum esset, maneret tamen cicatrix : (Apophtheg. Erasmi) ita hujus scelerati præcepti metheores adversarii, quidvis impudenter aduersus pios principes, magistratus, ecclesiastas, communisuntur. Quoniam quamvis suas calumnias, quibus innocentes opprimere student, aut justa defensione aut virili & animoso silentio iætegi ac superari posse videant, aliquam tamen ignominie notam iis adhæsuram confidunt. Norunt enim verum esse quod ait vates ille, (Ovidius) in vitium credula turba sumus : norunt quantoperè multorum aures, ad maledicta avidè sine delectu excipienda ac fovenda, pruriunt. Quemadmodum prudenter monet Cicero Orat. pro Plantio, nil tam volucre quam maledictum : nihil facilis emittitur : nihil latum dissipatur. Sed hasce difficultates omnes piorum & prudentium auctoritas & rationes graves pervicerunt. Ajebant enim, multos quidem esse in hisce provinciis doctrina & pietate præstantes viros, quibus ad scribendum nec facultas deferset, nec voluntas : sed otium. Deinde vero ex ordinis in ecclesia constituti ratione, eas molestias iis potius subeundas, qui in Academia certis laboribus occuparentur; quam ecclesiæ pastoribus, quorum studia variis & perpetuis ferè ecclesiæ interpellationibus & negotiis interrumpuntur. Addebat præterea fideles Dei servos non debere esse tam moiles, ut ullo calumniarum metu deterriti, officium deserant : sed iis contra innocentem & fortiter Christi & Apostolorum exemplo per gloriam & ignominiam, bonam & malam famam, Matth. 10. 25. 26. 2. Cor. 6. 8. i.e. veritatis patrocinio esse procedendum. Præterea quamvis Costerus superis suis libellis magnum sui contemptum apud plerosque ob singularem immodestiam sibi comparavit, illius tamen Enchiridium refutationem accuratam multis nominibus proponeret. Primum, quod publicis & præfixis Academiârum Moguntinæ, Coloniensis, Trevirensis, Lovaniensis, eldgii comprobatum sit : adeò ut non tam privatum unius hominis, quam publicum præcipuum Pontificiarum Academiârum scriptum, censeri oporteat. Deinde, quod breviter & distinctè Pontificiæ religionis quasi nucleus & medullam complectatur, adeò ut nullum hactenus controversiarum compendium ab adversariis editum videatur accuratius. Præterea quodjam tertio Latinè recusum & in Belgium quoque sermonem conuersum in

in plurimorum manibus versetur: eoque Pontificii plurimum ditantur, & infirmiores non sine periculo attentent. Huc accedit quod Costerus ad hujus operis sui refutationem, exprobato silentio, Belgas potissimum aperire & publicis scriptis tam audacter provocat. Ac propterea aequum esse ajebant, ut & rudiorum succurseretur conscientia, & insolens adversarii jactatio tandem compesceretur. Aequum denique esse, ut interim dum doctissimi collegae mei majoribus destinentur, ego hunc publicum laborem in me reciprem, præsertim quem privatim aliquando exercitii gratia à me incœptum, sed justis de causis interruptum, percepérant. Nam quum reliquos Costeri Belgicos libellos pro sua egregia eruditione & pietate abunde confutarit D. Grevinchovius, hoc omnino jam requiri, ut Enchiridium, quo tantoperè adversarius confidit, & ad quod lectorum perpetuò remittit, ordine confundetur. Nec esse quod me aut molestia operis, aut otii inopia ab officio deterreat, quum paulatim editis distinctis refutationis partibus ecclesiæ expectationi possit satisfieri. Quamobrem prudentiorum auctoritate & rationibus hisce commotus eorum voluntati, ut decebat, acquievi: & duos hosce libros priores observantæ & amoris mei erga Dei ecclesiam argumenta in lucem emitto. Eam autem secutus sum scribendi rationem, quam pii & prudentes, ut spero, comprobabunt. Primum enim Costeri verba omnia distinctis suis partibus præmisi, partim ut refutatio mea ex collatione mutua melius intelligeretur & veritas illius omnibus magis pateret, partim ne quid de fide nea in citata aut omessa adversarii sententia ipse conqueratur, aut lector dubitet. Quam etiam viam non solum Augustinus, Cyrillus, & alii veterum, sed multi etiam nostra etate viri gravissimi prudenter fecuti sunt. Deinde vero in refutatione usus sum rationibus & testimoniosis divinis & humanis. Ac divinis quidem ex Sacra Scriptura: tanquam religionis fundamento: quia (ut piè censet Hieronymus Comment. in Matth. 23.) quod de scriptura non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnatur, qua probatur. Quem etiam veritatis indagandæ modum in concilio Niceno Constantinus Imperator, maximo totius concilii applausu, præscripsit. Euangelici, inquit, & Apostolici libri & antiquorum Prophetarum oracula perspicue nos instruunt, quid de rebus divinis sentiendum sit. Ergo deposita hostili discordia ex divinitus inspiratis sermonibus questionum solutionem sumamus. Theodoretus eccles. hist. lib. 1, cap. 7. Quam pietatem imitati

etiam sunt patres concilii Ephesini, qui quum ad hæresim Nestorii expendendam ac tollendam convenissent, in cœtu suo (ut in literis suis ad Imperatores testantur) proposum habuerant in throno, qui omnino medius erat, sanctum Euangelium, quod Christum presentem ostenderet. * Itaque divinis usus sum testimoniis, tanquam certa veritatis regula & quæ Christum nobiscum esse demonstrarent. Humanæ vero testimonia iis adjunxit tanquam adversariorum arma, ut eo pleniùs & planiùs confutarentur. Nam quemadmodum David contempta fundâ instructus Goliathum insolentius minitatem prostravit primùm, ac deinde ad maiorem victoriæ demonstrationem suo ipsius gladio obtruncavit: ita & Pontificii Sacr. Lit. convicti, humanis etiam testimoniosis, quæ tantoperè jactant urgenti sunt, ut veræ causa victoria amplius illustretur. Atque hoc consilio crebras & perspicuas sententias fideliter proposui, partim ex Orthodoxis Patribus, partim ex celeberrimis Pontificiorum scriptoribus, ut inde appareat, quām graviter cum antiqua ecclesia & inter se Romana ecclesia dissentiat. Probatio enim (ut Irenæus contra hæreses lib. 4. cap. 14. rectè ait) vera est & contradictioni nesciame absita, quæ ex dictis adversariorum elicetur. Atque hic quidem fons est meus, quem secutus sum: quid vero affectus sim, ecclesia Christi, cuius servitio me addixi, judicabit. Ceterum quum pro antiqua & laudabili consuetudine; amplissimi & sapientes viri, cogitare inciperem, quibus prouisum meam hanc opellam inscriberem; non magnopere mihi fuit deliberandum. Etenim tam multa & illustria A. V. non solum in Academiam universam publicè, sed etiam in me privatim extiterunt beneficia; ut quām referre nunquam possim, habere tamen & agere semper debeam gratias. Quamobrem ut ed clarius ac diutius vestrorum erga me meritorum & grati erga V. A. animi mei memoria extaret, hunc laborem meum A. V. jure dedico, & ut pro solita vestra humanitate æqui bonique consulatis, etiam atque etiam rogo. Quod reliquum est Deum Opt. Max. precor, ut A. V. consiliis & actionibus præstet & quām diutissim ad reipublicæ & ecclesiæ incrementum incolumes & felices conservet. Leydæ anno Christi c. l. 151. Octobris 111. quo die ante annos x x v. divino aquarum beneficio & Illustriss. ac beati Principis Austriae Gulielmi Nassovi copiis ab artissima Hispanorum obsidione liberata est.

* Acta concilii Ephesini in Relatione ad reges.

Ampl. V.

Addicissimus

F R A N C I S C U S G O M A R U S.

SPECULUM VERÆ ECCLESIAE CHRISTI:

Nobilissimis, Amplissimis, Clarissimis, Doctissimis, Ornatisimis, Prudentissimis,
Dominis, Domino Indici,

CONSULIBUS, SCABINIS ET SENATORIBUS
URBIS ARNHEMENSIS:

N E C N O N

Reverendis, Doctrina & Pietate Spectatissimis Euangeli ibidem ministris, dominis ac fratribus
honorandis, gratiam & pacem à Domino Iesu Christo.

 U o n o l i m p ræclarus ille Propheta Esaias 1. 21. de Hierosolymis & Judæorum populo conquestus exclamavit; *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis?* illud non im- merito de urbe & Ecclesia Romana suscipi potest. Quum enim ad tempora Apostolorum suspi-

cimus, quānam civitas aut Ecclesia (si Hierosolymitanam & Antiochenam excepteris) in toto terrarum orbe viguit, quæ fide & charitate floruerit magis, iisque nominibus illustriorem & ampliorem inter Christianos famam sibi compararit? Adeo ut Paulus Apostolus ad Romanos quo magis eos ad pietatis officium justæ laudis stimulo concitaret)

taret) ingenuè ac liberè in hæc verba eruperit: *Gratias ago Deo meo per Iesum Christum super omnibus vobis, quod fides vestra annuntiatur in toto mundo*, Rom. 1. 8. Veinde etiam, si ad ea quæ proxime Apostolos sequuta sunt tempora spe-
ctemus, apparebit Ecclesiam Romanam officii & honoris sui memorem, sicut luna inter stellas, ita inter cæteras Ecclesiæ in densis hujus mundi tenebris præluxisse: & quamvis par fuerit divinitus accepta potestate, imparem tamen ac majorem extitisse virtute. Quippe non solum veram fidem fideliter conservavit & aduersus hæreticos defendit; sed etiam pia vita & constanti morte ac sanguine suo ob-signavit. Quapropter veteri & antiquæ illi Romanæ Ecclesiæ (ut etiam reliquis veris Christi Ecclesiis) nomen ac laudem civitatis fidelium, vinea Domini, domus Dei viventis, columnæ veritatis, cœlestis Jerusalem, sponsa & corporis Iesu Christi & matris fidelium lubenter & ulti largimur. Verum posteaquam paulatim verbum ac cultus Dei, Diaboli fraude & hominum negligentiâ sperni cœperunt, animad-vertimus Romanæ Ecclesiæ fidem hominum commentis, & charitatem avaritiâ, ambitione & crudelitate indignissima permutatam: & in verè fidelium pastorum, ductorum & imitatorum Christi locum, perniciosos depasto-
res, seductores, & Antichristum Romanum invasisse. Adeo ut cum oculos nostros eò convertimus & Pontificem cum iis qui falsam illius doctrinam & idolatriam probant ac sequuntur, contemplari, quis non agnoscat ac deploret fidelem illam ac laudabilem olim urbem & Ecclesiam Romanam ita turpiter esse deformatam, ut ea de causa non vinea Domini, sed vinea Sodom; non Christi domus & columnæ veritatis, sed Sathanæ synagoga & errorum schola; non cœlestis Jerusalem, sed spiritualis Babylon; non fida Christi sponsa & pura fidelium mater; sed adultera & impura genitrix scortationum & abomi-
nationum terræ justa ratione appelletur? Verum quamvis hujus adulterii & scelerum merito dignissima sit, quæ omnino ac perpetuò à Deo & Ecclesia illius resecetur; eam tamen ad clementiæ suæ gloriæ & electorum salu-
tem nondum repudii libello penitus abjecit. Quoniam nec sacras literas tanquam divinas secederis sui tabulas abstulit, nec Ecclesiæ tessera Catechismum Christianum (seu publicam quinque summorum illorum doctrinæ salutaris capitum, *Articulorum fidei, Decalogi, verborum institutionis, cum Baptismi, tum canæ & precationis Dominica confessionem*) quamvis impura explicatione mirifice conspurcatum. Præ-
terea reliquit etiam haec tenus ministerium Euangeli & usum Baptismi Christiani, si rem ipsam consideres, bona parte legitimum: licet plurimis traditionum humana-
rum additamentis pollutum. Adeo ut Deus hisce mondis inde à temporibus Apostolorum fideles & Ecclesiam etiam in mediis Papatus tenebris habuerit haec tenus, qui verbo Euangeli conversi & Baptismo Christianæ Ecclesiæ inserti sunt. Verbum enim Dei efficax est ad fidem in-
generandam instrumentum, & multi in Papatu illud pure in summis capitibus declararunt, donec persecutione sub odioso hæretici nomine fervente, occisi sunt; aut Dei gratia elapsi majori fiducia sub Christianis Dominis ac pa-
tronis veritatem asseruerunt; quemadmodum experientia in Johanne VVicelpho & Husso aliisque plurimis demon-

stravit. Quisimo illud libere ac vere etiam profiteri aude-
mus, quamvis omnes cœtus Christiani, qui extra Pontifi-
ciū dominatus pœmoria versantur, prorsus essent subla-
tis vera tamen Ecclesia Christi (cujus nos membra es-
se profitemur) nondum interiislet, ut quæ aliqua adhuc
parte in Papatu permanisit. Sicut enim temporibus Eliæ ac præter illius opinionem in Israele septem hominum mil-
lia supererant, quæ genua sua non incurvarant Baali Rom.
11. 4.: ita & multi fideles in Papatu reliqui sunt, qui aut
omnino bonâ conscientia Deum cœlunt, aut cum infirmi-
tate aliquæ fundamentum retinent & idolatriam errore-
que Pontificis aversantur. Quamobrem neque hosce ne-
que infantes in Papatu natos à fœdere & Ecclesia Christi
excludimus; sed illud in quæstione versatur; *An Ponti-
fex suis sectoribus tam doctoribus quam auditoribus, qui falsam
illius doctrinam ac idolatriam approbant ac tuentur, vera & Or-
thodoxa Christi Ecclesia sint, nec ne:* Quod ut Orthodoxi
negant: ita contra, Pontificiū id perpetuò jactant & inter
cæteros à FRANCISCO COSTERO Jesuita acriter in *Enchiridio controversiarum de religione* contenditur. Cujus operis examen ad divinæ, quæ in nostris ecclesiis
docetur, veritatis defensionem exorsus ad controversiam
De vera Ecclesia Christi perveni: in qua hæc quæstio ab ad-
versario agitatur, collecta Pontificiorum argumentorum
medulla. Quapropter ex instituti mei ratione hanc etiam
disputationem pro modulo expendi & Costerum ordine
confutavi, ut vera Ecclesia & Dei gloriæ inservirem.
Quum verò dispicerem, quibus potissimum meam hanc
opellam inscribere & recepto more dedicare, Nobilissimi,
amplissimi, clarissimi, doctissimi ac prudentissimi
Domini, nec non reverendi, doctrina ac pietate spectatissimi
viri, charissimi in Christo fratres, vestræ virtutes ad
se alientes dubitationem omnem exemerunt. Nam
quis adeo rerum anteactarum imperitus, ut ignoret; aut
adeo impudens ut neget heroicam illam & invictam gu-
bernatorum & civium ARNHEMENSIVM in poten-
tissimo & ab omni parte circumiecto & ingruente patriæ
hoste propulsando fortitudinem ac constantiam, & in me-
diis belli tumultibus fidelissimam pastorum in Ecclesiæ
institutione & accurata gubernatione curam & commu-
nem omnium, praesertim magistratus erga Dei verbum
pietatem, & erga ministros illius reverentiam & amorem
singularem. Unde non immerito laudatissimæ memorie
& judicij accuratissimi Principem Auriacum pietatis nomi-
ne celebrare solitum referunt Magistratum Arnhemensem
& populum Campensem. Qua ratione allectus sum, ut A. V.
compellarem: sed ed potissimum me adduxit honoris &
amoris mihi olim in benevolâ ad ministerium Euangeliū
apud vos obeundum vocatione exhibiti memoria grata.
Oro igitur ac rogo V. A. & P. ut exigua hanc meæ erga
vos observantia declarationem æqui bonique consulatis.
Quod uti confido, ita Deum quæso ut V. A. & P. cum in
civili, tum in Ecclesiastica gubernatione, concordia, pie-
tate & felici rerum successu magis magisque florentem
reddat, & in vera doctrina, vera Christi Ecclesia & liber-
tate tucatur, ac conservet ad hostium oppressionem &
communem Ecclesiæ & Republicæ salutem ac Dei gla-
riam. Leydæ Anno MDCL pridie Calendas Aprilis.

V. A. & P.

Addictissimus

• F R A N C I S C U S G O M A R U S

E X A

EXAMEN CONTROVERSIARUM

D.

GENEALOGIA CHRISTI

Reverendis ac Doctissimis viris,

D. ABRAHAMO MUSHOLIO,

ET

D. AEGIDIO BURSIO, fidelissimis Euangelii Ministris:
illi, in Ecclesia Bredana, munere defuncto: huic, in Ecclesia
Middelburgensi, strenue fungenti,

Salutem, à Deo Patre, per Iesum Christum.

NON immeritò (reverendi ac doctissimi viri) & olim, & nostra memoria, pii atque eruditi, Sac. Lit. interpretes, plurimum, in Genealogia Christi indagatione, atque assertione, desudarunt. Siquidem hac in re, non de lana caprina, aut asini umbra, neque de infinitis atque alienis Iudeorum Genealogiis 2. Tim. 1. v. 4. Tit. 3. 9. sed de veneranda, Servatoris nostri, ab Adamo, Abrahamo, Davide, secundum divinas promissiones, origine, disceptatur. Eaque, non ex anilibus hominum fabulis; sed è sinu Dei, per Spiritus Sancti Euangelistas docentis ac ducentis, afflatum ac descriptionem, promanavit. Ac propterea, ut ab inutilibus ac variis Iudeorum Genealogiis, declinandum, divinitus præscribitur: sic contra, Christi Genealogia (ut quæ, Sacra Euangelii scriptura continetur) ob auctoris sui majestatem, & materiæ, de Christo Davidis filio, utilissimæ ac memorandæ, dignitatem, 2. Tim. 2. 8. serio-perscrutanda. Idque eo, majori cura, contendendum, ut, hac ratione, & piis hominibus, de genuina illius intelligentia laborantibus, benignè succurratur; & graves impiorum, adversus Euangelii veritatem, calumniae, ad Dei gloriam, fortiter retundantur. Quippe, ut inhumanum est, suam iis, qui sacræ doctrinæ studio flagrant, opem denegare: ita non minus in sacra, quam profana Græcorum, militia, turpe est atque infame, pueris numero, per ignavam, justæ defensionis, desperationem, aggregari. Quamobrem neque ab officio alienum, neque ingratum fore, existimavi, si eruditorum ac piorum quorundam petitione saepius acrisque stimulatus, aliorum industriam imitarer, & ad sanctum Genealogia Christi examen ac patrocinium, studium operamque, pro tenuitate mea, commodarem. Quod si autem à proposito scopo, examen nostrum, aberrasse, comperiatur; non recuso quin pro meritis in lectoris spongiam incumbat: qui una litura correctum.

Deferat in vicum, vendentem thus & odores

Et piper, & quicquid cartu amicitur ineptis.

Sin vero (ut melius omnino) aliquantum commodi, ad hujus materiæ notitiam ac vindicationem, attulerit, viamque faciliorem, ad varias prisorum ac recentium Theologorum sententias dignoscendas, comiter monstrabit; non frustra operam impensam, arbitrabor. Ac quamvis, major limæ labor & mora, requirebatur, ut opus per-

seculum, decies castigaretur ad unguem: confido tamen forte ut benigni lectores, tenuitatis meæ consciæ, conatum & mediocre studium, pro humanitate sua, boni consulant. Neque eos (uti spero) nostra, in sententiarum, vulgo variè probatarum, discussione, libertas offendet, sed necessaria, in admirabili illa opinionum varietate, directio, veritatis amor, & Dei gloria (à nobis seriò spectata) excubant, ac faventiores reddent. Si quis vero arbitretur, alia ratione, longè melius, potuisse confuli: eum meliora docentem, lubenter audiam, & sapientis illius di&iot memor,

Cur necire, pudens præve, quidm discere malo?

sententiam lubens, saniore percepta, commutabo. Tanta enim veritatis est maiestas, ut ei fasces, ab omnibus, meritò submittenda: & ab ea vinci, egregia sit victoria: quum errorem nostrum, illius notitia, devictum subjugamus. Vobis interim (reverendi ac doctissimi viri) pertinuum hunc libellum, in publicum amoris & observantiaz monumentum, pro officiï ratione, multis nominibus, dedicandum duxi.

Tibi quidem, D. *Musholi*, propterea quod vetusta ab annis, plusquam quadraginta (ob eruditam pietatem tuam) amicitia, & dupli, affinitatis proximæ, vinculo, simus conjunctissimi. Tibi vero D. *Bursi*, primum ob præclaru tua, in me merita: adeò ut neminem, in amicitia sancte fovenda, magis fidum atque officiosum (pro laudabili tuo, uxorii piissimæ, & liberorum tuorum patrissantium, & generorum ingenio) longa annorum intercapidine, sim expertus. Deinde, quod hujus, de Genealogia Christi examinis, adornandi atque edendi primarius sis auctor. Quum enim (te non ignaro) quædam ea de re, rudi Minerva, occipitsem, eaque neglecta, velut luce indigna, tardipedi aut blattis devovissem; tua tamen postulatione crebra, & officii mei conscientia motus, manum tandem, rejectis schedis, admovi, & de integro telam adorsus, pertexere studui. Adeo ut siquid hac in re forte, à nobis sit peccatum, partem oneris, in te auctorem, non iniquè mibi videar rejecturus. Quod reliquum est, reverendi ac doctissimi viri, ut levidense hoc munusculum, serena fronte (pro vestra, in naturam Versa consuetudine) accipiatis rogo: Deumque supplex oro, ut vos, cum familiis, ac liberis vestris, quamdiutissime hospites, & doctrina ac pietate Ecclesiz suæ prælucentes, ad nominis sui gloriam, tueatur. Groninga Anno Christi c I o I o c xxvii. Calendis Ianu-

Vestrūm obseruantissimus

FRANCISCUS GOMARUS.

INDEX

INDEX

RERUM ET VERBORUM

Locupletissimus : ubi ingens potissimum utilissimarum distinctionum Theologicarum Copia exhibetur.

Numerus Paginae Primi Tomi index est, litera a & b Columnam primam & secundam indicat.

A	<i>Seculo & ante secula probc conve-</i>		— ad illius gloriam, in cœlis	59. b	— vi extorta & fucata :
	<i>nunt</i> 12. b		— notat vel		— ex agnitione culpa, libera & seria 764. b
	<i>scipio, notat, vel</i>		— invocationem illius :		<i>Adoratio, Judæis erat vel</i>
	<i>efficiendi potentiam :</i>		— communionem cum illo	674. a	— propria ac promiscua, ubique licita :
	<i>ordinem tantum ac primum efficiendi</i>		<i>Accipere testimonium Christi</i>		— synec : solennis & cum sacrificiis conjuncta, templo Hierosolymitano adstricta
	<i>terminum</i> 301. a		— Christum, est credere in eum	225. a	282. a
	<i>scipio esse dicitur, aut</i>		237. b. 268. b. 474. b		<i>Adoratio Judæorum solennis, ad arcæ propitiatorum aspiciens : & privata vultu ad templum converso, quid adumbrarint</i>
	<i>positivè à se effectum esse :</i>		<i>Accipere personam, quid sit</i>	573. b	283. a
	<i>negativè esse</i> <i>ādūmbrāre</i> 756. a 757. b		<i>Accipere nūtūm quomodo dicatur Deus</i>	772. b	<i>Adoratio pedum Pontificis R. Idolatrica</i>
	<i>Aaronis bractea quid adumbrarit</i> 298. b				769. a
	<i>Ablutio spiritualis fit, vel</i>		<i>Action una bona non potest abolere habitum</i>		<i>Adorationis objectum, solus Deus</i> 215. a
	<i>- per justificationem, à peccati poena :</i>		<i>vitiōsum acquisitum: multo minus innatum</i>	115. b	<i>Adorationis ritus,</i>
	<i>- per sanctificationem, à peccati sordibus.</i>		<i>Actus ille, quo Christus à spiritu in desertum subductus est, acciderit in interno instin-</i>		<i>— osculari manum :</i>
	<i>idque ratione.</i>		<i>& tu, an verò externo raptu</i>	24. a	<i>— alijs, osculari idolum</i>
	<i>1. dominii :</i>		<i>Adamus ante lapsum habuit</i>		<i>Adventus Christi est vel</i>
	<i>2. reliquiarum.</i> 357. a		<i>— potentiam</i>		<i>— humiliis :</i>
	<i>Abnegare scipsum,</i>		<i>— credendi omni Deo verbo</i>	93. a	<i>— gloriōsus</i>
	<i>proprie, est negare se esse,</i>		<i>— in Christum</i>	ibid.	<i>Adventus Christi est vel</i>
	<i>quod est :</i>		<i>— vires resipisciendi à peccatis</i>	93. b	
	<i>metaph : negligere arqueaversari</i> 72. a		<i>— credendi remissionem peccatorum per</i>		
	<i>Abnegare scipsum iubet Christus</i>		<i>Christum</i>	48. b. 98. a	
	<i>- non simpliciter :</i>		<i>— perfectionem partium & graduum: sed</i>		
	<i>- sed secundum quid : & quidem</i>		<i>non durationis</i>	401. a. 668 b	
	<i>— non quatenus homo sanctus est:</i>		<i>— non habuit jus vitæ æternæ</i>	170. b	
	<i>— sed quatenus Dei mandato adver-</i>		<i>404. b. 460. b</i>		
	<i>satur, vel</i>		<i>222. b. 312. a</i>		
	<i>— per se, carne :</i>		<i>— quomodo Christo opposatur</i>	312. a	
	<i>— per accidentis ; vel</i>		<i>— Typus Christi</i>	333. b. 406. a	
	<i>- bona, non bene :</i>		<i>Adami & Eve miraculosa non minus forma-</i>		
	<i>- media contra universale aut particulare</i>		<i>tio, quam Christi</i>	214. b	
	<i>Dei mandatum faciendo</i> ibidem		<i>Adami peccatum non proprium, sed toti po-</i>		
	<i>Abnegare impietatem, hoc est, aversari</i> ibid :		<i>stifatati communē</i>	333. b	
	<i>Abolitio diaboli per Christum non est abso-</i>		<i>Adami & Christi similitudo & dissimili-</i>		
	<i>luta, ratione substantie, sed secundum</i>		<i>do</i>	405. a	
	<i>quid, ratione imperii</i> 618. a		<i>Adamum servatum, verisimile & credi-</i>		
	<i>Abominatio Meton : pro Abominando</i> 127. b		<i>bile</i>	265. b	
	<i>Abominatio desolationis, varie exponitur</i>		<i>Adesse metaph. favere, adjuvare</i>	160. a	
	126. & seq.		<i>Adoptio est vel</i>		
	<i>Abraham quo modo</i>		<i>— generalis, externa, ad filiorum Dei cœ-</i>		
	<i>recte filii vitam amarit :</i>		<i>tum, destinatio & vocatio :</i>		
	<i>& amori illius renunciarit.</i> 72. b		<i>— specialis, efficax in filium & hæredem Dei,</i>		
	<i>- heres mundi dicatur.</i> ibid.		<i>per fidem & Christi communionem vo-</i>		
	<i>- obtulisse Isaacum.</i> 648. a		<i>catio</i>	422. a	
	<i>Abrahami obedientia in patria & sanguine</i>		<i>Adoptiōis, in</i>		
	<i>junctis relinquendis.</i> 72. b		<i>— antecedentem, regeneratione :</i>		
	<i>— Semen, aliud est</i>		<i>— & consequētem, hæreditate in cœlis,</i>		
	<i>- Carnis : cuius & typus & exem-</i>		<i>distinctio Maldonati inepta</i>	241. a	
	<i>plum est Ismaël :</i>		<i>Adoptio in filios Dei, impropiè, pro ad-</i>		
	<i>- Promissionis : cuius typus & simul</i>		<i>optionis illius, per resurrectionem glorio-</i>		
	<i>exemplum, Isaac</i> 433. b		<i>patefactione</i>	240. a. 217. b. 422. a	
	<i>Abscondere mysteria Euangeli, metaph. igno-</i>		<i>609. a. b</i>		
	<i>ta non poteſſacere</i> 58. a		<i>Adorare Deum in Spiritu & veritate, quo-</i>		
	<i>Absconsio Euangeli, est vel</i>		<i>modo</i>		
	<i>extrema, cum ea, aut</i>		<i>— Patribus V. T. conveniat :</i>		
	<i>— non proponit :</i>		<i>— Novo Test. sit propria</i>	283. a	
	<i>— obscurè parabolis involvitur :</i>		<i>Adorandus Christus qui est homo, sed non</i>		
	<i>— interna, cum ea clare proposita, aut</i>		<i>qua est homo</i>	215. a. b	
	<i>— non intelligitur :</i>		<i>Adoratio quid & quotuplex</i>	215. a	
	<i>— intelligitui quidem ratione</i>		<i>Adoratiō</i>		
	<i>- sententiae :</i>		<i>— propria, qua osculo fit :</i>		
	<i>- sed non veritatis</i> ibid.		<i>— impropria, corporis prostratione</i>	26. b	
	<i>Abstracta pro concretis, ad rei exaggeratio-</i>		<i>— utram diabolus à Christo postularit</i> ib.		
	<i>nem, Græcis, Latinis, Hebreis usitata</i> 268. b		<i>Adoratio totius corporis in terram prostra-</i>		
	<i>Abyssus pro mari</i> 718. a		<i>tione, cōram aliquo, reverentiæ causa</i> 26. b		
	<i>Acceptio Filii Dei, vel</i>		<i>- civilis :</i>		
	<i>— propria, manibus corporis :</i>		<i>- religiosa</i>	ibid. 764. b	
	<i>— metaph. manu spirituali, fide</i> 237. b.		<i>Adoratio civilis orientalibus usitatissima</i>		
	268. b		<i>769. a</i>		
	<i>Acceptio gratiæ Justificationis fit manu fi-</i>		<i>— est vel</i>		
	<i>dei</i> 246. b		<i>— propria :</i>		
	<i>Accessus ad Christum, pro invocatione il-</i>		<i>— metaphorica</i>		
	<i>luis</i> 644. a		<i>— vel'</i>		
	<i>Accessus ad Deum</i>				
	<i>— per precies, in terris !</i>				

I N D E X R E V M

- in æternum duratur quomodo dicantur ceremonie.** 163. a
- Ethiopes Macrobi loculis viventes.** 17. b
- Affectus non cadunt in Deum.** 92. a
- Afflictio & persecutio quomodo differant.** 585. b
- Afflictiones ecclesie in utroque Testamento etiam sunt Christi,** 650. a
- quatenus justa gaudii materia.** 666. a. b
- quo sensu dicatur efficere maximum gloriarum pondus.** 403. a. b
- tolerantiam efficiunt**
- non per se :
  - sed per accidentem gratiae Christi & auxiliis divini. 404. a
- Afflictionum acerbitas qua consolatione mitiganda.** 687. a
- fidelium & infidelium discrimen.** 407. a
- Afflictiones Deus immittit,**
- non semper, ut peccatum puniat :
  - sed alio tempore, coequo vario fine. 331. a. b
  - semper tamen iusto. 331. b
  - quatenus pii refugiant & deprecantur. 666. b
- Agnitio Synecd : pro agnitione Dei & quidem salutari.** 571. b
- Agnitio Christi duplex,**
- una, per regenerationem :
  - altera, citra regenerationem, personam doctrinam Euangeli, & Spiritus S. illuminationem. 468. a
- Agnitio veritatis, Synecd. pro vera fide.** 461. a
- Agnoschæ qui & Theomistiani, heretici, Christi Deitati ignorantiam tribuentes.** 351. a
- eorum argumenta confutata.** 351. b
- Agnoscere pro approbare.** 409. b
- Alia metaph. pro exercitu etiam in Sacr. Litteris.** 127. a. b
- Allegoria est, in qua**
- non duæ res inter se comparantur :
  - sed continua metaphoræ, per similitudinem, una res tantum indicatur. 80. a. b
- Allegorix curiosæ & ineptæ titillant quidem aures : sed sanctam Theologiam contaminant.** 252. b. 294. a. 304. a
- earum primus autor, Philo.**
- propagatores Cl. Alexandrinus & Origenes.**
- scopus & fructus noxious.** 254. a. 305. b
- vitandas.** 305. a. 326. a
- Allegorix dogmata fidei non certo stabilunt: nisi Sacr. lit. explicatio earum continetur** 424. b
- Allegorica pro figuratis & typicis** 516. b
- Alogi & Alogiam heretici** 207. b
- Altissimus cur dicatur Deus.**
- Altissimus, & Deus altissimus** 162. b
- absoluè, de tribus personis :
  - relatè ad Filium, de Patre intelligitur. ibid:
- Ambulare seruum studium notat** 721. b
- Ambulare in tenebris**
- in luce, quinam dicantur.
- Amen, verus**
- verè
  - veritas.
- Amen dicere ad gratiarum actionem, mos etiam in ecclesia Romana, Hieronymi tempore.** 482. a
- Amen inservit vel**
- voto :
  - assertioni.
- apud Johannem semper geminatur.** 268. b
- cur geminetur.** 261. b. 481. b
- in voto.
  - in assertione.
  - non est juramenti forma.
- juramentum esse, quam antiqua sit sententia.** 482. b
- Amici, anima una in diversis corporibus Pythagoræ dictum.** 560. a
- Amor est vel**
- generalis, benevolentia omnibus hominibus, ex lege charitatis, debita :
  - specialis, quo quis familiariter affectu aliquem complectitur.
- Anabaptista**
- asserunt Spiritum S. esse materiam corporis Christi : quod prolixè confutatum. 1. 2. 3.
  - carnem Christi esse ex substantia Patris celestis.
- aut**
- ex semine æternæ Patris : nec aliter Christum appellati Filium Dei.
- contra naturam & scripturam, sceminius deesse semen.** 2. a
- nomina personæ Christi, cum nominibus naturarum confundunt.
- facentur carnem Christi non sussit ab æterno : sed verbum carnem factum in Maria.** 171. a
- Sententia sua de mutatione Verbi in carnem, tollunt**
- Deiratem**
- Christi, ante & post nativitatem :
  - imò & Patris & Sp. S.
- Anabaptistarum conjugifugæ.** 700. a
- Anabaptistarum error, de persona Christi, unde ortus.** 723. a
- Anathema notat**
1. rem Deo devotam :
  2. metaph. exitio devotum atque execrandum.
- Anathema & catahæma quid differant.** 474. a
- Anathema à Christo, id est, anathemate à Christo percussus.** 421. a
- Anathema esse à Christo quo sensu optarit Paulus :**
- & G. Nazianenus.
- Anathema intelligi potest, vel**
- simpliciter & in perpetuum :
  - temporale & secundum quid.
- Anathema simpliciter esse, optari p̄t non potest.** ibid.
- Angeli sunt vel**
- boni :
  - mali :
  - princeps :
  - subditi
- pluresne sint boni, at mali.** 323. a. b
- in historia creationis Cœli & exercitus cœlestis nomina continentur.** 324. b
- quomodo dicantur**
- *Angeli potentia Christi.* 586. a
  - *Dii.* 614. a. 755. a
  - *Exercitus cœlestis Dii.* 190. a
  - *Filius Dei.* 608. a
  - *Flamme ignis.* 614. b
  - *Michælis.* 158. a
  - *Spiritus.* 749. a
  - *Throni, dominia, principatus, potestates.* 550. b
  - *Viri.* 158. a
- Deo etiam in hypocritarum condemnatione inservient.** 85. a
- Dicta sua interdum testimonio aliquo confirmant.** 5. a. b
- an habeant nomina propria.** 158. a
- non possunt dici à Christo reformati.** 217. a. b
- quale ministerium Christo in deserto præstiterint.** 31. a
- male à quibusdam corporei statuuntur.** 616. a
- non sunt invocandi : quia non sunt omnisci.** 774. a. 775. b
- significantur per 4. animalia in Apocal.** 772. a. b
- an per mortem Christi à periculo lapsus sint liberati.** 554. & seqq.
- Angeli, qui Dei participatione justi sunt, ejus comparatione nec justi sunt.** August. 554. b
- Angeli diaboli an**
- codem peccato,
  - tempore :
  - sua sponte : an vero
- Diabolo hortante lapsi sunt.** 326. a
- non à Satana, sed cum Satana à celo projecti.** 324. a
- Spirituales malitia.** 327. a
- Angelorum**
- voce, absolute dæmones significari non solent.
- apparitiones, cur etiam fidelibus timorem incutiant.** 161. a. 188. b. 189. a
- & bearatarum animatum honestitas, honestas actionibus non sit persecutor : sed continuatur.
- copia.** 190. a
- externa & ardens species quid adumbrer.
- ministerio, primaria Euangeli mysteria patescita.** 188. a
- mediator, an recte dicitur Christus.** 554. & seqq.
- ordinem aliquem esse, ex sacris lit. constitut : sed eum definire temerarium. 549 & seqq.
- Angelis an peculiaris certarum animarum curia attributa** 326. b
- Angelos, solo Christi favore Deo gratos esse, non satis recte dictum.** 5. 5. a
- ante mundum visibilem creatos esse, minus recte quidam Veterum statuerunt** 605. a
- Anygælosæta confusa** 749. b. 750. a
- etiam in concilio Laodiceo rejecta** 565. & seqq.
- Animæ Latinis propriæ anhelitus.** 675. b
- pro toto homine** 177. b. 227. b
- catachresi, pro corpore mortis** 717. b
- Animæ Lazarî mortui fuerint in ejus corpore, sed sine unione personali.** 345. & seqq.
- Animæ ibi verius est, ubi amat, quam ubi animat.** August. 560. b
- Animam ponere, mori** 5. 6. b
- Animam suam odifice, quo sensu judeantur discipuli Christi** 421. b
- Animæ fidelium in morte à corpore peccati liberantur** 38. b. 176. b
- Animæ ex parentibus non propagantur** 631. b
- Animarum Pythagorica metempsychosis, avigerit inter Judæos** 331. a. b
- Animalia bruta an ultimo die eanti celo & terra, in melius mutanda ; an vero interitura vel** 133. a
- simpliciter in nihilum :
  - in sua elementa
- Animalia 4. Ezechiel & Johanni Apostolo demonstrata,**
- non notant 4. Evangelistas :
  - sed Cherubim, angelos
- Animus duplex, id est, fallax** 38. b
- Animi partes**
- mens, intelligentia :
  - cor, voluntas
- Animi puritas opposita dupliciti animo** 554. 2
- Anni Fili Dei, metaph.** 232. b
- Antanacalasis exempla in voce**
- Christus
  - edere
  - ex
  - lex
  - λόγος
  - Jerusalem
  - mortui
  - mundus
  - pavor
  - peccatum
  - peccata
  - præputium
  - servire
  - spes
  - spiritus
  - sustulit
  - delere de libro vite
- Anthropomorphitarum error confutatus** 249. & seqq.
- Antichristi vox intelligitur, vel**
- generatim, pro falso doctore & quovis Christi adversario :
  - vel

E T V E R B O R

I N D E X R E V

Auxilium Dei, ad credendum necessarium		Baptizari in nomine Christi quid sit	408. a	Beneficii divini finis, officium nostrum	
— Pontificis duplex		— nisi Christus	513. a		43. a
— sufficiens	767. b	Baptizati apud veteres Patres solebant		Beneficia Dei extraordinaria misericordia populo	
— efficax	60. a	— indui novis vestibus:		Judaico, paulo ante Messiam adventum collata	
— Remonstrantibus,		— tungi:		— prophetarum restitutio:	
sufficiens:		— lac & mel prægustare	562. a. b.	— miraculum sanationis in Bethesda	294.
non perficiens	108. b	qui ritus orti ex metaphoris quibusdam	ibid.	a. b.	
Auxilium Dei, quo electos à seduptione &		Scripturæ phrasibus	571. b.	Benignitas qualis virtus	519. b. 574. b
exitio servat, est		Baronii mala fides & negligentia in autoribus		Bernardus peperam inter Patres recensuit	
— Defensio à malo, &		abducendis	155. a	— qui & qualis scriptor	551. b
— Conservatio in bono: eaque		Bartholomai Caranza, <i>in summa Conciliorum</i> ,		Bethesda pro Bethesda non Microynam, sed	
p. externa per verbi Dei doctrinam		fraus notata	565. b	Erasmi commentum	293. 294
hortationes,		Beatitudo Dei, qua in te consistat	223. b	Bethesda, domus beneficentie, misericordie:	
reprehensiones:		Beatitudo hominis consistit in visione & frui-		— non dominus gregis	294. a
p. interna: efficacia Spiritus Sancti.		tione Dei,		Bethesda miraculum sanationis, an typus sa-	
Utrique inservit precatio		— non absolute:		nationis spiritualis	295. 296
— Christi, &		— sed quatenus capere potest creatura ra-	252. a	Bethlehem Patribus Grecis οὐαὶ τοι ἄγρι	
— Christianorum:		tionalis		10. a	
— pro se		Beatitudo eorum, qui veritatis & justitia		— à loci fertilitate sic dicta	ibid. & 187. a
— pro aliis electis	130. b	causa, crucem patienter ferunt, multi-		— in ejus nominis impositione mysteriis	
Auxilium quod miseri ex misericordia præ-		plex	697. a	statuunt Patres	10. a. 187. a
standum, est vel		Beatus		— duplex	10. a
— immediatum, per nos,		— generatim, felix:		Bethlehem Ephraim	ibid.
— verbis		— speciatim, beatitudine eterna re aut spe		Bethlehem Iudeus:	
— factis.		— præditus	32. a. 161. a. b. 697. a	— civitas David:	ibid. 87. a
— mediatum, nostra commendatione,		Beelzebub, Dominus muscae, idoli Acca-		— terra Iudea	10. a
apud		nitarum nomen	323. b	— oppidum, οὐαὶ	12. b
— Deum, precibus:		— cur diabolo impositum	ibid.	Bibere metaph: pro credere	228. b
— homines, hortatu & rogatu	38. a	Beelzebub, dominus stercoris	ibid.	Blasphemia	
		— cur diabolus dicitur	ibid.	— vox origine Graeca	341. a
B.		Behemot non diabolum: sed elephantem		— propriæ & generatim est coquidam seu	
Baptismus alius est		notat	328. 329.	— maledictum quodvis: sive in	
— merè exterritus:		Belial		— creaturas,	
— cum interno conjunctus	701. b	— hominum scelerorum nomen	323. b	— angelos:	
— αἰντός, conservatio Israhætarum per		— diaboli, ιερὸς ἱεροῦ	ibid.	— homines:	
mare transcurrentium & submersionis Pha-		— unde compositum, & quid significet	323. a. b	— creatorem.	
raonis	625. a	Benedicere		— impropriæ & speciatim, ιερὸς ἱεροῦ, ma-	
— aquæ diluvii	699. a	— propriæ ad sermonem refertur, notatque		— ledictum adversus	
— an Christi necessarius	20. a	— laudare:		— Deum	62. a. 572. a
— eur dicatur		— gratias agere:		— hominem	341. a
— circumcisio Christi	562. b	— bona optare.		Blasphemia spiritus, notat obiectum, non ca-	
— lavacrum regenerationis	59. b	— meton: effecti	160. a	— sam efficientem	62. a
— nos servare	262. b. 357. b. 700. a	— benefacere		Blasphemie in Sp. S. definitio ejusque expli-	
— Patribus, φωνήσεις	771. b	Benedicunt homines Deo, cum laudant &		catio	62. 63. & seqq.
Baptismus sine regeneratione esse potest	262. b	gratias agunt.		— exempla	ibid.
— typus & causa instrumentalis remota,		Benedicit Deus hominibus, cum beneficia		Blasphemia ex odio destinato etiam electis,	
— mortificationis,		consent	686. a. 160. a	ante fidem.	
— sepulturae		Benedicta in mulieribus, id est, felicissima		Blasphemia contra conscientiam etiam elec-	
— resurrectionis nostræ cum Christo	562.	mulierum	160. b	ctis, post fidem, accidere potest	62. b
	563.	Benedictio, ιελογία		Blasphemie in Sp. S. quomodo Christum ede-	
Baptismus Christi, justitia Dei	20. a	— propriæ, qua bene alieni dicimus		rint, quem filium Dei & summum bo-	
Baptismi, ex Christi cum percipientis facto,		— laudando:		num esse non ignorant	64. a
commendatio	20 b	— precando.		Bona opera,	
— & fidei necessitas non est eadem	262. b	— meton: beneficia notat:		debita sunt, jure	
— res significata breviter & nervose explica-		& ιερὸς ἱεροῦ divina, vel		universali	
ta	20. a. b. 357. b	— corporalia & temporalia:		— creationis ad imaginem:	
— significatio, vel		— spiritualia & eterna	697. a	— providentiaz, qua	
— generalis: quæ etiam Christo quadrat:		Benedictio eterna & temporalis quo discri-		— conservat:	
— specialis	21. a	mine ecclesiæ addicatur	ibid. b	— variis beneficiis afficit.	
Baptismo quomodo tribuatur		Benedictio divina quid notat	507. a	— particulari in ecclesiam, ratione	
— circumcisio cordis	562. a	— quam Christus attulit, quid significet	564. a	— electionis, &	
— regeneratio & justificatio	563. a. b	Benedictio humana est vel:		— omnium salutis mediorum	415. a
Baptismum		— vulgaris:		— quo discrimine & Deo & nobis adscriban-	
— etiam infantibus absolute necessarium,		— sacerdotalis ac solennis	635. b	— tur	536. a
Augustini tempore, communis opini-		Benedictus, est vel		— ad ea requiritur	
nio	262. a. 263. a	— laudatus:		non solum, finis bonus:	
— in Sacris lit. non semper præcedit do-		— beneficio affectus	160. a. b	sed etiam, principium,	
ctrina & fides	47. b. 148. a	Beneficentiaz remoræ,		forma,	
— in circumcisionis locum successisse con-		— hominum ingratitudo,		medium bonum	576. b
tra Anabaptistas probatum	568. a	— indignitas:		Bona opera Christi	340. b
Baptismus fides non infunditur, sed excitatur		— egentium copia:		Bona opera fidelium	
& confirmatur	59. 60	— facultatum nostrarum angustia	522. a	— bona sunt & accepta Deo,	
Baptizandi foederati Deo		— gradus	ibid. b	— non per se:	
— soli		Beneficium Christi breviter & nervosè expli-		sed per Christum	76. a. 154. b.
— omnes	148. a. b	catur	4. b. 5. a	285. a. 298. a. 391. a. 415. b.	
Baptizare accipitur vel		— meriti Christi		— non simpliciter:	
— propriæ:		— solutio pœnæ, &		— sed secundum quid	298. a. 991. a.
— metaphoricæ	18. a	— implatio obedientiaz	177. a	335. 536. 668. b.	
Baptizare Spiritu S. quid sit	18. a. b. 222. a	— simpliciter & absolute:		— imperfecta sunt: quia	
	232. b	— secundum quid & relate	121. a. b	— non omnia:	
Baptizat Christus Spiritu Sancto & igni bisfa-		— singulare, intelligitur vel		— non omnino:	
riam:		— absolute:		— non semper praetinent, quæ debent	77. a.
— ordinariæ		— comparare	122. b	298. b. 415. b.	
— extraordianariæ	18. b. 262. a. b.			— 200	

E x V E R S O K

— non à propriis viribus, sed à gratia Dei ora-
ta 284. b
— non præcedunt, sed sequuntur regenerationem 121. b. 122. a. 241. a
— non gratiam pariant, sed gratia parientur August. 425. b
— non causa regnandi, sed via regni Bernar-
di 415. b. 668. b. 709. a
— non sunt causa efficiens viæ æternæ; sed
conditio ac via 415. a. b. 400. a. 535.
536
— per se considerata, ob imperfectionem ex
rigore legis, non vitam, sed mortem
merentur 77. b. 154. b. 284. b. 298. a.
400. a. 415. b. 535. b. 556. a.
694. b. 740. b
— quatenus ad salutem necessaria 676. a
— servunt
p. fidelibus
p. infidelibus 44. a
— vitam æternam non merentur 42. a. b.
76. a. 284. b. 298. b. 391. a. 400.
400. 401. 415. a. b. 668. & seqq.
— neque pars ecclesiæ glorie 40. b
vitium habent
— non solum additum, aliorum pecca-
torum:
— sed etiam insitum sibi 535. b
Bonorum & malorum operum quoad meri-
tum diversa ratio 299. a. 391. a. 415. a
Bonorum operum coram hominibus finis,
— proximi ædificatio & salus:
— gloria Dei 448. a
Bonorum dicebantur apud Romanos, candi-
dati 151. b
Bonitas qualis sit virtus 520. a
ad Bonitatem rei requiritur
— non tantum repressio actionis vitiœ:
— sed etiam natura rectitudo
— inclinationis ac rebellionis insitæ ab-
sentia:
— contraria inclinatio ad bonum 412. a
Bonum dicitur vel
— simpliciter:
— secundum quid 297. a
Brachium, robur & præsidium 227. b
— Dei 67. a. 351. b
— Christus 351. b
Brontes, lapis fulminis 326. b

C.

Cadaver, Elisei sepulchro injectum, non
vi ossium indita, sed sola Dei omni-
potentia revixit 292. b
Cadere metaph. perire: ut contra exsurgere di-
cuntur, quæ oriuntur 427. a
Cæcitas spiritualis quæ sit in hominè non
renato 339. & seq.
Cædis hominis modi dñe
— actu:
— voluntate 648. b
Calcanus Christi, & ejus, à Satana contrito,
quid notet 31. a. 779. a
Calculus
— absolutionis, albus & integer:
— condemnationis, ater & perforatus e-
rat 739. b
Calulum album addere ibid.
Calculorum usus antiquus
— ad numerationem:
— suffragium,
in Judiciis:
— comitiis:
— Theatris ac stadiis, quis fuerit 759. b
Caligo de aëre 528. a
Caligo tenebrarum, ζόφε τε σκότος, id est,
densissimæ tenebris, de inferni tenebris
328. b
Cana duplex,
— Galileæ scilicet inferioris:
— Sidoniorum 290. a
Candælabrum aureum in tabernaculo, quid
adumbravit 647. a. 754. b. 771. b
Candidati apud Romanos dicebantur boni
viri 351. b

Cænes metaph: de pseido-apostolis 340. a
Canon Vet. Testamenti
— primò constitutus 5. libris Mosis:
— deinde expositus reliquis prophetarum
libris 15. b
Canones Apostolorum falso sic dicti: sed an-
tiqui 665. a. 705. a
Canticæ spiritualia unde dicta 573. a
Caput generatim accipitur pro domino & ga-
bernatore 553. b
Caput angelorum & hominum Christus ap-
pellatur analogicè 554. b
Caput ecclesie
— Christus dicitur, ratione
- unionis,
- efficaciz,
- dignitatis & regiminis 553. b. 566. b
— tale est Christus, quod vicarium non
admittat 559. a. 568. a
— non est Petrus, nec se agnovit 704. b
— non est Pontifex R. ne ministeriale qui-
dem 559. a. 568. a. b
Caput Satanae, vis & potestas illius 778. b
Caput Satanæ Christus contrivit
1. ratione sui:
2. — nostri:
— mérito:
— efficacia sua,
— pro nobis
— in nobis ibid.
Capitii præ cæteris membris præstantiæ: quod
in eo omnis sensus sit quinque partitus: in
cæteris solus tactus 559. b
Capita in sacris libris sunt vel
— antiqua & exoleta,
— nova & usitata 680. a
Capitulorum mentionem quo sensu faciat
Tertullianus ibid.
Cæro variè accipitur 505. b
— Synged. homō 12. a. 177. b. 227. b.
423. a. 501. b
— Cœpus 74. b
— speciatim pro muliere, sive uxori 2. a.
238. a. b
— vitiositas innata: quæ est cæcitas men-
tis:
obdurate cordis: id est, prævitas vo-
luntatis
affectionum 70. b. 56. a. 117. a.
409. b
Hæc caro
dominatur in incredulis.
reliquias habet in creditibus 70. b
— à suis actionibus distinguitur 96. a.
117. a
— inter hostes fidelium continetur 240. b. 289. a
— imbecillis 228. a
— pro homine naturali, peccato & ira Dei
obnoxio 276. b
— pro circumcisione & ceremoniis legali-
bus 523. a
— an speciatim significet hominem imbe-
cillum, ætum non ac despectum
226. a. 228. a
Caro peccati id est peccatrix vel peccato ob-
noxia 274. a. 277. b
Caro ex sanguis variè accipitur 478. b
— pro homine 119. a
— pro corpore corruptibili ac mortali
478. b. 479. a
— nusquam notat
— hominem vitiis mancipatum 479. a
— nec carnalem hominis rationem ibid.
— nec etiam Iudaismum ac circumcisio-
nem carnalem 479. b
Caro & Spiritus metaph: dicuntur **psalmus** &
novus homo 409. b. 520. a
Carnis nomine etiam mens non regebrata
continetur 414. b. 421. b
Carnem Christi manducare quid sit 314. b
Carnales quidam sunt
— simpliciter & omnino:
— relate & secundum quid 409. a. 413. a.
Carnales, pro infantibus in Christo 109. b

Cæfitas, alia est
— in conjugio:
— extra illud 546. b
Catechumeni, cur candidis vestibus apparere
solerent 563. a
Catholice, quænam Epistolæ & quare sic di-
ctæ 664. b. 665. a. 679. a
Catholicum, media Patrum ætate, pro ortho-
doxo, usurpatum 664. b
Causa notat vel
— argumentum & rationem probationis:
que causa consequentia
— argumentum essentiale, cuius vi res
est, nempe
efficiens,
materia,
forma,
finis. 298. b. 536. a
Causa efficiens, metaphorice pro occasione rei
antecedente 553. b. 400. a
Causa impulsiva est vel
— efficiens, quæ synecl. causa impulsiva
dicitur.
— finalis 532. b
Causa per accidens accipitur
— propriæ, cum præter intentionem effi-
cientis aliquid ab eo fit 191. a
— impropriæ, per metadū: pro occasio-
nione tantum antecedente 119. b.
553. a
Censura in proximum, vitiosa est, quæ pec-
cat, in
— te,
— modo,
— fine 676. b
Cephas unde dictus Petrus 681. a
— Græcis non significat caput ibid.
Cepha generatim significat
— lapidem,
— non speciatim lapidem ingentem, ac
rupem ibid.
Ceremoniaz
— adumbrarunt,
— non contulerunt remissionem pecca-
torum 563. b
— remissionis
— causæ adjuvantes
— non principales ibid.
— quomodo dicantur
— duraturæ in æternum 163. a. 566. a
— umbra rerum futurarum ibid.
— bonorum futurorum.
— οὐδὲν διαλύει:
— υπὸ διεγένεται:
— αἰώνια 247. b
Ceremoniaz legales,
— quo fine à Deo institutæ 565. a.
642. a
— per Christum sublatæ ratione
— necessitatis
&
— usus 565. b
— à Pontificiis ex parte in usum revoca-
tæ 567. b. 641. b
Ceremoniaz quædam Patrum ex metaphori-
cis Scripturæ phrasibus ortæ 563. b.
571. a
Ceremoniarum
— in Vet. Testam. utilitas & usus va-
rius 646. b
— usus in Nov. Test.
— sublatæ in observatione:
— permanet in lectione & comparatione
cum eventu 567. b
— in ecclesiam invectorum origo & pro-
gressus 568. a
Ceremonialis qua mente usi Apostoli 565. b
Certainen, quod Paulus pro ecclesiæ sus-
tinet, sicut, partim
— internum
— sollicitudo ex carum periculis:
— assidua preces.

I N D E X R E R U M

Certamen		- obedientiae voluntarie, quam ab his refert 604. b
— externum		
— fidelis & assidua gentium institutio :		
— inde orta persecutionis tolerantia 559. a		
Charitas		
— donum fidelibus peculiare 732. b		
— quid sit 520. b		
— est vel		
— Dei		
— hominum :		
— nostri		
— proximi ibid.		
— quomodo dicitur <i>vinculum perfectissimum</i> 573. a		
— interna cordis arcana Deo relinquens, ex rebus externis in optimam partem iudicat 84. b		
— ut etiam in rebus dubiis 526. a		
Charitas Dei est, vel		
— qua diligit :		
— diligitur 404. b. 593. b		
— quomodo effusa dicitur in cordibus fidelium 404. b		
Charitatis autor, Deus		
— exterius, mandato :		
— interius, Spiritus sanctificantis efficacia 732. a		
Charitatis divinae, in adoptione nostra, excellentia 727. a. b		
Charitatis opera cum praecipiuntur, etiam charitatis virtus una intelligitur 115. b		
Cherub		
— ejus vocis etymologia varia & dubia 552. b		
— quomodo vocetur Rex Tyri 324. a		
— 551. b		
Cherubim, qui faciebus obversis, arcæ propitiatoriorum intuebantur, quales imagines fuerint 638. b		
— quid significarint ibid.		
Cherubim gloria cur ab Apostolo dicantur ibid.		
Chernobim in fidere quomodo dicitur Deus ib.		
Chiliastra quinam dicti 746. a. b		
Christus		
— pro ecclesia tota cum capite suo 86. a		
— 510. b		
— nomen personæ, cui utriusque naturæ attributa tribuuntur 430. a		
— pro imagine Justitiae Christi in nobis 572. a		
Christus		
— Abnegavit seipsum, ratione		
— non virtuositas, qua caruit :		
— sed boni sui temporalis 71. a		
— Adversariorum conatus repressit, interim		
— immediate, vi divina :		
— mediis usus 305. b		
— An ideo baptizatus, ut baptismum nostrum in se sanctificaret 21. a		
— ipse quenquam baptizarit 262. b		
— in nobis peccata habuisse, recte dicitur 20. b. 21. a		
— revera à diabolo assumptus & translatus : an verò tantum visione & imaginatio-ne 27. 28		
— ex tribu Juda & Levi mixta, sit progna-tus 637. b		
— & sibi gloriam meruerit 532. b. 533.		
— advocatus Apostolorum quomodo fue-rit 372. a		
— Angelus & angelus fœderis 749. b		
— Autor non tantum vita æternæ : sed etiam animalis 219. a		
— Adorandus, qui homo : non qua ho-mo 215. a		
— Agnus 253. b. 254. b. 255. a		
— — Dei 255. a		
— mactatus à fundatione mundi 255. a		
— assumptus formam servi, non servum 530. a		
— Brachium Domini 352. a		
— cur in baptismo Spiritum S. acceperit, cum ante baptismum cum abunde ha-buerit 23. a		
— cur baptizatus 20. b. 21. a		
— caput angelorum & hominum appella-tur analogicè 554. b		
— ecclesia, qua metaphora dicatur 553. b		
— circumcisus cur 195. 196		
— circumcisionis minister quomodo dica-tur 196. a		
— cogitationes humanas secundum utramque naturam novit ; sed distincto modo 300. a		
— crevit sapientia,		
— non sanctitatis :		
— sed propheticæ 235. b		
— qua homo : non qua Deus 235. b		
— crevile gratia apud Deum & homines, quomodo dicitur 236. a		
— crucifigi, cur debuerit 274. b		
— David Rex cur dicitur 162. b. 290. a		
— Davidis filius 162. b		
— genus 169. b		
— germen 169. b		
— radix ibid. 774. a		
— desiderium omnium gentium 189. a		
— Deus appellatur		
— non impropriè & certo modo :		
— sed propriè & absolute 614. b		
— Deus verus, Patri æqualis 301. 302.		
— 306. b. 355. a. b. 620. b. 766. 767		
— <i>deus</i> nunquam vocatur 458. a		
— Diabolum & mundum judicavit, id est punivit.		
1. merito mortis suæ :		
2. Euangælio & spiritu misso		
— ecclesiæ adversus mundi & diaboli fraudes & vim conservatione :		
— electorum ex mundi & diaboli po-testate vocatione efficaci 375. a. b.		
— dicere potuit, ut lapides panes fierent : & cur illud, diabolo imperante, recu-farit 27. a		
— <i>Dilectus quo dilectatur Pater : dilectus ille</i> 23. b		
— Docuit		
— sedens		
— stans 31. a. 321. a		
— Dominus dicitur ratione		
— muneric, &		
— redemptionis 578. a		
— 592. b		
— Jure		
— creationis & gubernationis		
— donationis paternæ & redemptionis suæ 596. b		
— relatione, vel		
— particulari, ad fideles :		
— universali, ad omnes homines & an-gelos 535. a		
— Dominus à Patre factus, secundum utramque naturam : sed diverso modo ibid.		
— Dominus angelorum,		
— qua Filius Dei, simpliciter ratio-nē		
— & ministerii :		
— & essentie corum,		
— creatæ,		
— conservatæ :		
— qua filius hominis, ratione ministe-rii 213. a. b		
— 215. a		
— Dominus ecclesiæ secundum utramque naturam 213. a		
— Dominus glorie 213. b		
— Dominus omnium, est in figura		
— humiliationis, jure & officio :		
— exaltationis, usu & patefactione pleniore 535. a		
— generatim, ratione potestatis ac poten-tiæ :		
— speciatim, ratione		
— — gratia salutis, quam fidelibus omni-bus offert & confert :		
— obedientiae voluntarie, quam ab his refert 604. b		
— Doctor, seu Magister, quo sensu dica-tur 331. a		
— unicus ibid.		
— Doctrinæ suæ occasionem sepè e re præsentí petit 337. a		
— Electionis causa,		
— principalis, cum Patre, quatenus Deus		
— subordinata, quatenus mediator 429. a		
— Ex		
— Israëlitæ 423. a		
— Patribus 169. b		
— <i>E calo venisse, defensisse, superemisso</i> dicitur,		
— non ratione doctrinæ ecclesiæ :		
— nec formationis miraculozæ :		
— sed Deitatis in carne patefactione 222. b		
— Esse, in similitudine Patris, quomodo dica-tur 222. a		
— omnia in omniis 572. a		
— Exaltatus secundum utramque natu-ram ; sed diverso modo 215. b		
— 476. b. 477. a		
— Exegesse oculos qua ratione dicitur 332. b		
— Expiat peccatum sacrificii sui		
— merito &		
— applicatione 78. a		
— Expiatio tantum est pro peccatis homi-num & quidem fiducium : non repro-borum 86. a		
— 106. a		
— Exponit Patrem, id est, notitiam Patris & voluntatis illius confess.		
— modo externo & organico, prædicatione toto Euangeliū, secundum bu-manam naturam :		
— interno ac principali, illuminatione mentis, secundum divinam natu-ram 197. b		
— Factus, qua filius hominis : eternus Deus, qua Filius Dei 608. a		
— Factus ex semine David 162. b		
— Factus pro nobis peccatum, quomodo dicatur 20. b		
— Fidus cur dicitur 750. b		
— Finis legis. 432. a. b		
— Filius Dei, quomodo dicitur 23. a		
— proprius: natura, non gratia 212. b		
— 214. b. 232. b		
— 233. a		
— Filius hominis <i>ριτίξης</i> , dictus		
— quibusdam ab excellentia humili-ationis		
— aptius ab excellentia dignitatis officii 65. a. b. 272. b		
— Filius Dei & Filius hominis distinc-ti dicitur 214. a.		
— Filius regis dictus 82. b		
— Fideles		
— Angeli, quo discrimine dicuntur filii Dei 608. a. b		
— Frater fiducium,		
1. ratione imaginis Dei & hereditati-cescelestis :		
2. participatione carnis 167. a		
— 572. b		
— 418. a		
— Fructus lumborum Davidis 162. b		
— 323. a		
— Fructus, qua similitudine dicitur 169. b		
— 648. a		
— Genitus ex semine humano quomodo sit, nec tamquam peccato obnoxius 2. b		
— 164. b. 170. a		
— sic genitus in Maria ; ut etiam ex ea sit genitus 3. a. 164. a. 2. 169. b		
— genitus resurrectione dicitur		
— non proprius :		
— sed meton : subjecti pro adjuncto, à Patre genitus ac filius Dei declara-tus 235. a		
— Cari-		

E T V E R B O R U M.

Christus		
— <i>gloria Dei</i>	3. b	
g'oriam à Patre recipere quomodo dicatur	608. a	
— Habet		
- Deum, tantum secundum humanam naturam	212. b	
- Patrem, secundum utramque, sed diverso modo	686. a	
— Homo verus, sed non merus	450. a	
Christus homo (non Christi humana natura) est filius Dei	200. a	
— humanæ naturæ assumptione angelis factus inferior :		
fessione verò ad dextram iisdem superior quomodo dicatur	608. a	
— idem donorum suorum simul & dator & acceptor : sed non secundum idem	215. a	
— in Paschate cur sacrificatus	253. b	
— in corde terræ :		
- sepulcro tres dies & tres noctes fuisse quomodo dicatur	66. a	
— Judex mundi, ratione officii regii	198. a	
— in statu		
- humili, jure		
- gloriose, & iure & facto	ibid.	
— judicium universale exercebit secundum utramque naturam	297. b	
— iustificat & personas & opera fidelium	556. a. 669. a. 695. a	
— <i>iustitia nostra</i> , meton.	432. a	
— justus cum fuerit, quomodo non in justè à Patre afflictus	701. b	
— juravit	47. a	
— lapis extremus angularis cur & quomodo dicatur	693. a. b	
- imus an summus intelligatur	ibid.	
— per se omnibus fidelibus lapis fundamen-ti salutatis:		
- per accidens improbitatis humanæ lapis offendiculi	44. b. 694. a	
— Leo ex tribu Juda	169. b	
— & Levi, quo discrimine in lumbis Abra-hami fuerint	636. a	
— loquitur de se sàpè in tertia persona	336. a	
— lux mundi :		
- hominum :		
- illa		
- vera	43. b. 220. 221	
— Prophetæ & Apostoli, quo discrimine lux hominum dicantur	221. a	
— martyris verissimus	765. b	
— mediator		
- non solum sermonis, ut Moses:		
- sed etiam reconciliationis nostræ cum Deo	625. a	
— mediator angelorum dici non potest, nisi præter Scripturam & valde ambigue	554. b. 555. a	
— minorem Patre quo sensu se agnoscat	224. a	
— miracula sua efficit secundum utramque naturam: sed diverso modo	332. a	
347. 348		
— vi sua, & quidem divinæ naturæ	55. a. b.	
100. a. 198. b. 232. b. 259. a		
— morbos cur nullos pertulerit	202. b	
— morborum sanatione miraculosa		
— non artem declaravit: sed signa edi-dit	302. a.	
— significavit		
- se spirituales animi morbos curare		
295. a. 299. a. 303. a. b		
- se liberatorem nostrum à pœnæs æternis	304. a	
— mors, resurrectio, ad dextram Patris, ex-altatio, fuit terminus		
— electionis populi Iudaici :		
- rejectionis populi Idumæi & reliqua-rum gentium	42. a	
— mundi peccatum quomodo tollat	256. b	
728. b		
— Nasci debuit & natus est: nondum ab-lato sceptro Jude 183. & seqq. 187. a		
— natus est nocta	189. b	
— Nazareus quomodo fuerit, etiamsi ea fecerit, quæ Nazareis interdicta	16. a	
— non habuit autoritatem politican Ju-dicariam	322. a	
— non tradidit leges politicas	49. a	
— non novisse peccatum quo modo dicatur	196. b	
— non est mortuus, ut elementa & ratione destitutas creaturas reconciliaret: ut Theodoreetus statuit	555. b	
— non est mortuus, pro iis, pro quibus no-luit orare	378. a	
— pro reprobis	710.	
— non prius electus, quam fideles	430. b	
— non venisse missurus pacem, sed facturus dissidia, quomodo dicatur	191. a	
— nosse omnes		
- omnia quomodo dicatur	280. b	
— nuptialis convivii & sponsus & cibus est & vestis	84. a	
— obdurasse corda quomodo dicatur	353. a. b	
— ovium		
— ostium &		
- pastor, diverso respectu	336. a	
— Pascha	253. b. 254. b. 255. a	
— Pater seculi	12. b	
— Panis vita est secundum utramque natu-ram:		
- divinam, ut causa principalis;		
- humanam, ut principali inserviens	170. b.	
— 312. a		
— panum multiplicatione & corporis nutri-tione, se panem celestem esse designa-vit	304. a	
— Pax	40. a	
— nostra		
— pacis princeps	191. a	
— plenus gratia & veritate	169. b	
— pertulit, in passione,		
- non solum corporis dolores, ab hostibus:		
- sed etiam inferni poenias nobis debitas, a-nimo & corpore, à Deo inflitas	140. b.	
141. a		
— pertulit dolorem partus nobis debitum	193. a	
— plus boni nobis contulit, quam Adami peccatum abstulit	179. b. 405. b. 407. b	
— præstantior angelis & minor angelis, quo sensu dicatur	199. a	
— precatus pro impetrando Spiritu S. 23. a.		
— 372. b		
— etiam, pro sua resurrectione	629. a	
— primogenitus dici potest, vel ratione di-vinæ :		
- humanæ naturæ : vel		
proprie, nativitatè è Maria : metaph:		
primogenitus inter multos fratres	419. a. 613. a	
— dicitur, vel		
- proprie : vel qua		
- Deus :		
- homo :		
- metaph. princeps ac dominus	750. 751	
— primogenitus est absolute		
- non ratione temporis humanæ naturæ:		
- sed ratione causæ & dignitatis	419. b	
— quomodo dicatur		
- primogenitus Marie	8. b. 187. b	
- inter multos fratres	188. a. 554. a	
- ex mortuis	553. b. 750. b. 751. a	
— primus resurrexit ex mortuis,		
- non absolute :		
- sed ad vitam immortalem,		
- cum tempore :		
- tum causa	554. a	
— principium	553. b	
- creature Dei quomodo dicatur	765. b	
— principem mundi, id est, diabolum quo-modo eicerit foras	349. a	
— pro quibusnam oraverit in cruce	378. a	
— quatenus suscitatus	450. a	
— quomodo suos à peccato & morte libe-ret		
— <i>αὐτὸν αὐτούς</i> 3. a. 168. b. 214. b		
— baptizet Sp. S. & igni 19. b. 221. b		
— quatenus Deus Sp. S. baptizat,		
— homo, plenissimè eo donatus 23. a. 232. b		
— quatenus		
- Deus illuminat omnes homines, qui il-luminantur :		
- homo, non omnes, nec omnino		
— Dei filius, mittit quatenus filius 221. b		
hominis, rogit Patrem ut mittat Sp. S.		
224. b		
— Radix Davidis		
— Isai	169. b	
— Reconciliavit nos Dco		
- merito		
- efficacia	555. a	
— Rex ecclesiæ,		
— Revelatus quot modis	512. b	
- qua filius Dei, à principio :		
- qua filius hominis, factus ex decreto & donatione Patris 162. b. 213. a. 604. a		
— Rogat Patrem secundum humanam natu-ram	214. a. 347. a. 372. b	
— Sacerdos &		
- Victima, &		
- Altare, &		
- Templum &		
- Tabernaculum, diverso respectu	84. b.	
282. b. 607. a. 637. a. 646. b. 649. b		
— <i>salus mea</i> , à Patre dicitur	4. a	
<i>οὐτείας αἵρεσις</i>		
<i>οὐτείας ἡγεμονία</i>	4. a. 191. a	
— sanctitatis exemplar		
- & causa	187. b	
Christus homo est		
— sanctitatis exemplar		
- & causa	572. a	
— sanctus <i>καὶ ἴερος</i>	726. b	
<i>τὸ αἷρεσις</i>	166. b	
— perfecta sanctitate,		
- innata naturæ :		
- enata virtutē	764. a	
— semel passus quomodo dicatur	698. a	
— sapientia analibi quam Proverb. 8. in V. Test. vocetur, disquiri potest	209. a	
— quatenus Deus		
- non tantum sapiens & sciens :		
- sed etiam scientia & sapientia & relati- - <i>sapientia Dei</i> dicitur	196. a	
— semen Abraham	169. b	
— Satanæ caput quomodo contriverit	778 b	
— Satanam quibus armis vicerit	26. a. 27. a	
— secundus homo, dominus è cælo	222. a	
— Servator mundi quomodo dicatur	5. a.	
237. a		
— sermo gratia	159. a. 206. b	
- virtutē	153. a. 171. a. 720. b	
— servus dicitur, ratione		
- Dei Patris :		
- hominum	530. a	
— servus Dei cur dictus	351. b	
— servus est ac manet relatè ad Patrem & se-cundum humanam naturam :		
- Dominus est relatè ad creaturas :		
- infinitè secundum divinam :		
- finitè secundum humanam naturam	528. a	
— similis hominibus quomodo dicatur	530. b	
— sensit in passione etiam dolores interni	629. b	
— <i>sol justitiae</i>	43. a	
— semel tantum dicitur	209. a	
— <i>spes illa gloria</i>	558. a	
— <i>stella matutina</i>	761. a	
— Tempestatis sedatione se donitoren ma- - ris ac ventorum, verumque Deum ac - dominum demonstravit	305. b	
— Tentatus similiter nobis per omnia quo-modo dicatur	28. b	
— <i>Telis</i> qui testimoniūm perhibuit veritati - doctrina		
- per se		
- suos ministros : Apostolos & alios di- - scipulos.		

I N D E X R E F U M

- factis : partim
— sanctitate virtus :
— constantia mortis 750. b
- *Oratio pro effe cur debuerit* 230. a.
231. b
- *Traditur regnum Deo Patri quomodo dicatur* 163. b
- ubique totus praesens tanquam Deus : & in aliquo cœli loco proprie veri corporis modum 561. b
- vestis nuptialis , qua similitudine dicitur 84. b
- vestis Esavii instar 177. b
- via 711. a
— & per eam incedendi modus 369. b
- veritas 368. b. 369
- via ad Patrem, ratione accessus ad gratiam gloriam 369. b
- vita eternæ causa propinqua & per se
— impulsiva &
— exequens &
— sibi
— nobis 369. a. b
- vicario opus non habet 754. a
- vidisse Patrem quomodo dicatur 199. a
- unigenitus & Filius Dei, an dicatur ob miraculosam & virgine formationem 214. a. 233. b. 602. b
- Christi**

  - actiones quas & quatenus imitari debeamus 26. b
  - actiones sanctæ creverunt
— non gradu :
— sed numero 236. a
  - affectus omnes sine vicio 347. b
  - anima an omnia sita 137. & seq. 279. & seq.
  - An habuerit in hac vita scientiam beatorum 198. & seq.
  - apparitiones duæ ab Euangelistis non descriptæ , à Paulo notatae 142. b
  - Boni pastoris officium
— oves adversus lupos tueri.
  - aberrantes reducere atque ita servare 290. a. 340. a
  - carnem esse ex substantia humana , copiosa probatio 169. b
  - cibus, facere voluntatem Patris 284. a. b
  - corpus quomodo templo adumbratum 260. b
  - cum arbore vitæ collatio 758. b
— Iсаaco 781. b
  - propitiatorio 393. b
  - Manna 306. & seq.
  - dictum ab Euangelistis omisum , à Paulo citatum 142. b
  - & prophetarum V. T. comparatio discrimen 603. a. b
  - Deitas etiam ex regeneratione ecclesie stabilitur 604. b
  - & Christianorum unitio quomodo differtant 615. a
  - & ecclesiæ unio & inde communio mutua passionum & gloriæ 255. a
  - facta non omnia sunt repetita : sed quodam semel tantum facta 319. a
  - semper cum ratione conjuncta : etiam si ea non semper constet 305. a. b
  - maiestati quomodo nihil deroget , quod sine culpa , reatum nostrum & poenam in se suscepit 508. b
  - mandatum ad fidem-duplex
— fidei
— charitatis 724. a
  - miracula , à Satanæ operibus admirandis distinguuntur
  - forma, bifariam:
— fine 302. 303
— cur in afflictis sanandis potissimum occupata 302. b
  - mos , inter precandum in cœlum suspicere 23. a
  - nativitas cur primum pastoribus patefacta 188. a
  - natura humana divinæ unita est , sed non una 200. b
  - utraque concurrit ad commune amitti
— gratia & veritatis 198. 199
  - Judicii universalis 199. b
  - virtus æternæ 312. a
  - naturæ humanae formatio , Trinitatis operas 215. a. 233. a. b
  - omnis actio , est nostra institutio 446. a
  - personæ distinctio respectu diversarum naturarum , Patrum sententias illustrata 348. a. b
  - potentia , gladio anticipi comparata 62. b
  - præstantia multiplex præ sacerdotibus & victimis V. T. 607. a. b. 636. b
  - persona : non humana natura est Judex mundi constituta 198. a
  - primogeniti , præ fratribus , prærogativa 419. b
  - regnum , etiam mundanum fore , Judentorum error.
— & Apostolorum ad tempus 1. 72. b
  - resurrectio , certum Deitatis illius argumentum 383. b
  - suscitatio , tribus personis communis 450. a. 689. b
— cur Patri sibi attribuatur 450. a
  - translatio vera à diabolo facta , an ejus excellentia repugnet 28. a
  - translationis illius utilitas ibid. b
  - zelus , in prædicatione Euangeli 31. a
  - Christo**

    - in deserto propositum erat ; diabolum humiliare vincere : non potest. Hieron. 27. a
    - quomodo dicatur Deus dedisse spiritum non ex mensura 138. a
    - quo discrimine omnia data dicantur , in statu
— humiliationis.
— exaltationis 534. a
    - Christum è sepulchro , lapide per Angelum remoto exisse , rectè vulgo traditur 145. a**
    - inducere , quid significet 512. b
— dicuntur fideles
— unione mystica :
— sanctificatione spiritus , qua ejus sanctitatem imitantur 572. b
    - pro nobis mortuum esse , Deo id volente , copiosè probatum 452. b
    - esse ante omnem rem creatam 218. 219
    - de Christo , Cyrilli theorema duo observanda 137. b
    - sine Christo , non patet accessus , neque ad
— gratiam
— gloriam Dei 160. b
    - Christiani ,**

      - quo auctore sic dicti 702. a
— qua similitudine , cursoribus , athletis , luctatoribus & pugilibus comparentur 365. a
      - quid spectarint , in citandis gentilium ditis 228. a

    - Christianis**

      - spiritus datur pro mensura donationis Christi :
— Christo verò sine mensura 138. 199. a
279. a

    - Christianorum nomen quam exosum olim gentilibus 702. a
    - Chrysostomus Origenis admirator & imitator summus 134. b
    - Cibus quilibet ante Mosen licitus 73. a
    - Ciborum delectus omnis in religionis negotio sublatus 367. a
    - Circumcidere pudenda* , Herodotus dixit , pro Cœtum
Circumcidere Timotheum cur voluerit: Tum verò noluerit Paulus 194. a. 490. b
    - Circumcisio pro circumcisio* 192. b
— Judæis 445. a. 491. b. 498. a
    - Circumcisio est vel**

      - non sacra : eaque vel
— superstitia ,

    - gentilium
— Judentorum post Christum 193. a
    - superstitionis expes in Judentum qui busdam ad tempus tolerata 194. a
    - sacra
— ejus definitio ibid. 195
    - est vel
— externa , carnis
— interna , cordis 543. a. 562. a
    - Circumcisio cordis , fit culto**
    - obedientia Christi , in justificatione :
— Spiritus Christi , in sanctificatione 540. b
    - Circumcisio**

      - ante Christum glorificatum , necessaria
— post Christum ,
— arbitria , si cultus opinio abesseret :
— concilio idololatrica , si cultus aut mentis opinio adesseret 540. a
      - cur abroganda , Christo exhibito 565. b
      - fuit visibilis promissio & obligatio ad ventus Christi & circumcisionis in cruce futura , & fructus illius perpetui 562. a
      - etiam foeminarum Epiphanius memoria ta 193. a
      - *fædus scali* , quo sensu dicitur 193. b
      - Israëlitarum à Josua peracta , quomodo intelligenda 194. b
      - Ziphoræ illegitima ibid.
      - Circumcisionis**

        - Christi causa 195. 196
        - & baptismi , res significata eadem : sed modus significandi diversus 195. b
        - & Paschatis differentia 194. a
        - instrumentum , culter acutus :
— non lapis 194. b
        - minister & olim & hodie apud Ju dæos ibid.
        - res significata ,
Beneficium Dei :
officium hominis 194. 195

      - Circumcisionem spiritualem habemus in Christo ,**

        - merito obedientia ad mortem crucis : quod N. Testamento :
        - efficacia divina : quod utrique Testamento convenit 562. a

      - Citatio Scripturæ**

        - cum aliqua mutatione & additione , sine sensu corruptela 30. b. 355. b.
433. a. 501. a. 509. b
649. a
        - — etiam Patribus usitata 71. b.
649. a
        - quoad sententiam tantum :
— non eadem verba 128. a. 143. a.
352. b. 433. a. 434. a. 507. b.
614. a. 644. b. 645. b
646. a
        - verborum ordinem 8. a. 27. a.
143. 646. a
        - sine scriptoris nomine 5. a. 501. a.
781. b
        - paraphrasica 10. b. 14. & 15. 30. b.
47. a. 614. 615

      - Citatio fidelis est , vel**

        - ratione rei & circumstantiæ expressæ :
— rei ac sensus tantum 143. a

      - Citatio libri aliquius , cum divinum non faciat** 742. a
      - Citat etiam Scripturam diabolus , sed quibus perverse omisit 28. b
      - Citatur in N. T. non tantum Verus , sed etiam N. Testamentum 677. b
      - Civitas David , vel**

        - Bethlehem 10. a. 187. a
        - arx Sionis 187. a

      - Civitas magni regis**

        - *Dei nostri* , Jerusalem 28. b

      - Clavum potestas non semper notat principatum 682. b
      - Cleri nomen , iniquè , ad solos patres , corumque seminariorum traditum 705. a
— ejus

— ejus abusus antiquitas ex Tertull. & canonibus Apostol: notata	ibid.
Cœlibatus distinctio, in eum,	
— qui est, extra conjugium:	
— in conjugio, aliena	546. b
Cœlum est vel	
— inyisibile ac summum: quod dicitur	
— cœlum <i>νεφέλης</i>	680. 2
— cœlum celorum	131. b
— — Tertium	ibid.
— domus Patris	364. b
— Paradisus	758. b
— non interibit	131. b
— visibile: vel	
— aërium	21. a. 680. a
— æthereum	131. b
Calum novum & terra nova quid notet	1 Petr. 3. v. 13.
Cœlum, quomodo dicatur	132. b
— Claudi	21. a
— enarrare gloriam Dei	434. a
— patere dicunt, vel ratione:	
— rei & effecti:	
— meritii illius	649. a
— quomodo ante Christum patuerit, aut non patuerit	649. b
Cœlum S. S. Trinitatis, Thomæ Aquinatis figuramentum	325. b
Cœlum usque:	
— ad cœlum:	
— in cœlo, metaph. summam dignitatem notant	325. b. 326. a
Cœli aperto, potest vel	
— recipi fieri:	
— specie quadam menti offerri	568. a
— — quæ in baptismo Christi contingit, qualis fuerit	21. a
— ejus causæ	ibid. b
Cœlos apertos quomodo viderit Stephanus	21. a
Cœlestes, <i>παραγόντες</i> , significat vel quod	
— in cœlo:	
— è cœlo:	
— cœlo convenientes	270. a
Cœlestia, pro tribus excellensioribus non usurpatur in S. Lit.	ibid.
Cœna dominica	
— in scriptura nullibi vocatur mysterium	641. b
— quo sensu à Patribus ita dicatur	ibid.
Cœnæ Dominicæ doctrina in se clara, quomodo obscurata	641. b
— etiam infidelibus potest tradi	642. a
Cogere	
— propriè, vim ad aliquid agendum, inferre:	
— metaph. magnam rei causam præbere	498. b
Cognatus, <i>συγγενεῖς</i> notat propinquum cognatum:	
semel tantum cum, qui à communi genti authore remotius prognatus est	167. b
Cognitio, alia est	
— intellectiva:	
— sensitiva	417. a
Cognitio,	
— salutis:	
— Christi, <i>νεφέλης</i> de vera fide	171. a
540. b	
Cognitio nostra quo sensu abolenda dicitur	687. b
Cognitio salutis intelligi potest, vel, quæ salutis cognoscitur:	
— acquiritur	171. b
Cognitio fidelium in vita æterna qualis futura	417. a
Cognitio salutis dari dicitur, à	
— Deo	
— Euangeli	
— Euangeli ministris: sed maximo discrimine	171. b. 172. a
— duo requirit:	
— intelligentiam doctrinæ:	
— agnitionem veritatis	171. b
Cognitio veritatis,	
— conversionis principium:	95. b

— multis datur, qui non convertuntur	
95. b. 107	
— sola ad conversionem non sufficit	96. a
— à vi, non naturali, sed supernaturali præedit	
— aut est	
— viva: quæ solis electis:	108. a. b. 171. b
— mortua quæ etiam reprobis quibusdam convenit	108. a. b
Cognitionis veritatis Euangeli non est causa sufficiens clara illius propositio	110. b
Cognitionis modi	
— per se sua vi:	
— per accidens revelationis	148. b
— ex visione:	
— ex fide promissionis Dei, quomodo restè inter se convenient	687. b
Colossenses an fuerint Rhodii	547. a
Columba, quæ in Christi baptismo apparuit, an fuerit corpus solidum, an tantum similitudo	21. b
Columbae illius & Spiritus Sancti unionem hypostaticam statuisse videtur Tertullianus	ibid.
Columbae & Sp. Sancti similitudo	ibid.
Columbae qualitates	22. a
Columna, metaph. pro eo,	
— qui inter alios eminet & conspicuus est:	
— qui non tantum eminet, sed etiam alios operà suâ quodam modo sustinet	493. b
Columna & stabilem entum veritatis, quomodo dicatur ecclesia	495. seqq.
Columna, cui Apostoli quidam dicti	493. b
Columnæ, quibus leges inscribantur	
— fuerunt quadratae	495. b
— <i>μῆλαι</i> , non <i>στύλοι</i> dictæ	ibid.
Columnarum usus varius	493. b
Columnis apud Antiquos, sacerda leges alias que inscripta	495. a. b
— an etiam tabulis affixis appensa	ibid.
Commentarii veteris Autoris, in Epist. ad Philip. Ambrosio falso tribuuntur	602. a
Comminationum utilitas	634. b
— certitudine perseverantia non tollitur	63. b. 64. a. 373. b. 374. b
Communicatio idiomatum phrasis de Christo, & qualis	135. b. 166. a. 197. b.
233. b. 234. a. 273. a. 610. a	
— ejus fundamentum	135. b. 234. a
— — exempla	135. b. 166. a. 234. a.
— — illustratio, per similem quodammodo enunciationem de hominibus, in S. literis	166. b
— à Patribus quomodo explicitur	
Communicationis figura ejusque exempla	600. b
Communio Christi intelligitur, vel ratione	
— initii	
— continuationis	541. a
— est vel	
— personæ:	
— beneficiorum	ibid.
Communio cum ecclesia est vel	
— externa	
— interna	726. a
Comparativus propositivo	445. b
Compendium scriptoris occasio erroris	142. b
Completi dicitur dies, quæ ad finem vergit	263. a
Completi sunt fideles in Christo	
— imputatione:	
— spē:	
— re: quoad sapientiam salutarem & sanitatem	
— non absolute & simpliciter:	
— sed comparatè & secundum quid: perfectione	
— partium:	
— non graduum	561. b
Compositio ex duabus vocibus, Hebreis in nomine proprio usitata:	
— in accidentis periphrasi insolens	158. a

Comprehensionis & apprehensionis distinctione:	
— rei finitæ:	
— non infinitæ convenit	39. a
Conceptio	
— non solum in matre:	
— sed etiam à matre	2. a
Conceptio Christi è Sp. S. notat	
— formationem humanæ naturæ:	
— unionem illius cum <i>λόγῳ</i>	
Conciliatio	
— Matthæi, cum Marco & Luca	23. b
— Matthæi cum Luca, quoad ordinem rei gestæ	27. a
— Mosis & Christi	30. b
— verborum Christi, in quibus <i>εἰσαγόμενος</i>	44. a. 129. a
— facti Christi, Jacobi & Pauli, cum verbis Christi	47. b. 48. a
— Matthæi, cum Luca	53. a
— verborum Christi Matt. 10. 30. cum verbis angelorum Luc. 2. 14.	191. a
— Johannis cap. 1. v. 18. cum Joh. 2. 14. & Euangeli Joh. 14. 7. & Gal. 4. 8, 9. de cognitione Dei, quæ in primo, omnibus denegatur: in reliquis, fidelibus adscribitur	248. b
— Johannis c. 4. 38. cum Matthæi c. 10. 1. & 5. de missione Apostolorum	286. a
— Genes. 2. v. 2. cum Christi verbis Joh. 5. v. 17.	300. a
— verborum Christi Joh. 6. v. 32. 33. cum historia Mannæ Exod. 16. 4. & Psal 74. 23, 24, 25.	679. a
— doctrinæ Pauli & Jacobi de justificatione	395. b. 674. & seqq.
— Rom. 4. v. 4. cum verbis Christi. Luc. 17. v. 10.	397. b
— Gal. 1. 12. cum Act. 9. 17.	476. b
— Gal. 1. 17. cum Act. 9. 19; 20.	480. a
— 2 Thess. 3. 15. cum Matt. 18. 17.	594. a
— Galat. 3. 1. cum Matth. 3. 22.	505. a
— Pauli Hebr. 9. v. 19. cum Mosis historia	640. b
— Hebr. 9. 29. cum Exod. 24. 8.	ibid.
— Hebr. 10. 5. cum Psal. 46. 2.	643. a. b.
— Hebr. 11. v. 11. de fide Saræ. cum Mosis historia Gen. 18.	648. a
— Hebr. 11. 21. cum Mosis historia	649. a
— Jacobi 1. 25. cum Rom. 8. 15. & Gal. 4. v. 24.	670. b
— 2 Petr. 1. vers. 10. cum Jacobi cap. 3. 2.	707. b
Concio Luc. 6. an eadem cum concione Domini in monte	32. a
— Christi Luc. 10. v. 12, 13, 14, 15. & Matth. 11. v. 20, 21, 22. similis: sed non eadem	55. a. b
Conclusio syllogismi, cum interdum verbis, ab antecedenti diversis, ponatur	507. a
Concordia	
— pectus	
— prima, contentio & ambitio;	
— secunda, <i>φιλανθρωπία</i> :	
— parentis & nutrix	
1. humilitas animi:	
2. amor & cura commodi alterius	538. a
Concubitus, conjugii officium	8. 9. a
— ejus officii exceptiones duæ	ibid.
Concupiscentia primos motus indeliberatos vitiosos esse, non agnoverunt sapientiores ethniconrum	45. a
— accedente tamen voluntatis consensu, pro vitiosis habuerunt	45. b
Concupiscentiam & flagitiam interna, non esse peccata, judicabant	
— Pharisæi:	
— Josephus:	
— Kimchi	411. a
Concupiscentiam primam esse peccatum, contra Pontificios probatum	411. b.
412. a. & seqq. 669. b	
Concupiscentia & affectuum adversus rationem repugnantia, non est à Deo & natura creationis	411. b. 412. a.
Con-	

Condemnationis causa	Conversio est vel	Conversos negligentiores quomodo caſiſcet & emendet Deus
— omne peccatum :	— prima : quæ ſoli Deo :	ibid. 2
— gemina fit, accidente Euangeli con- tempu 591. b	— orta, quæ	
Conditio in Dei mandatis, prædictionibus, aliisque ſepe tacetur, quæ tamen intelli- gitur 648. b	— Deo, ut cauſe principali :	
Condonatio, pro condonatione peccati, fre- quens 173. b	— homini, ut cauſe proximæ adſcribi- tur 578. a. b	
Confititio Christi Domini, alia eſt	Conversio prima	Convita leviora & graviora & præcepto pro- hibentur 48. 6
— ex fide verbi divini :	— ſit ſola Spiritus regenerantis gratia 87. a.	
— ex evidentiā rei & experientia. eaque vel	290. b. 291. a	
— libera, quæ bonis :	— actione Dei omnipotente 96. 97.	
— coacta, quæ malis	122. a. b	
— hominibus &	— gratia non ſolum ſufficiente, quod Ar- miniani ſtatuant 87. a. 107. a.	
— angelis convechtis 534. b	120. b	
Confessionis peccatorum in V. & N. T. diſ- crimen 642. b	ſed etiam perficiente 94. a. 122. b	
Confessionis auricularis sacramentum Pon- tificiorum fiditum 679. a. b	Conversio eſt vel	
Confessioni peccatorum, tribuitur corum remissio, jure	— habitualis, qua homo regeneratur 104. b. 106. 107. a. 118. b	
— non meriti, aut dignitatis :	— ejus cauſa, ſolus Deus: 106. b. 116. b.	
— ſed promiſſionis gratuitæ 399. b	118. b. 119. a	
— non ut cauſe :	— medium antecedens, Euangeli prædi- catione 106. b. 120. b	
— ſed antecedenti conditioni 722. b	& mandatum Dei 113. a. 769. a	
Confirmatio, ſuperlitioſum Pontificiorum ſacramentum, unde occaſionem ſuimpſer- rit 149. a	— ſit omnipotente Dei gratia: nec tamen Euangeli prædicatio & auditio inu- tilis 104. b. 105. a	
— quid pro ea, in ecclesiis reformatis, ad- hibeatur ibid.	— ei refiſti non potest 104. b. 118. b	
Confiteri an Hebraicè gratias agere notat 58. a	— præcedit actualem 106. b. 116. a. 123. a	
Confiteri peccata non significat ſingulorum re- cenſionem : ſed generalē agnitionem 722. a	— & omnia bona opera 116. a. 121. a. b	
Conformitas fidelium cum Christo, qua in re conſtitat 419. a	— non acquiritur crebris fiduci & charitatis actionibus 124. b	
— cum morte Christi, eſt vel	— ejus, homo non eſt	
— propria : cum propter Christum paſ- mūr & morimur.	— cauſa efficiens :	
— metaph. cum vetus homo patitur & moritur 542. b	— nec officiens :	
Conſugatio Hebreæ Ethipahel non ſemper reciprocationem notat 783. b	— ſed patiens tantum ſubjectum 123. b	
Conjugium non concubitus, ſed conſensus facit 8. b	— actualis, qua homo regenitus actu cre- dit & diligit 104. b. 106. b. 107. a.	
Conjugii instituti finis,	118. b	
— propagatio generis humani, & post lap- ſum, ab interitu vindicatio 241. a	— ejus cauſa	
Conjunctio rerum diverſarum in eadem ſen- tentia, momenta temporum non neceſſa- rio coniungit 200. a	— principalis, Deus :	
Conſcientia malæ moſis, ex Plutarcho 56. b	— proxima, homo renatus 114. a. 116. a.	
Conſensus, etiam multorum, veritatem cer- tò non conſtituit 293. a	107. a. 116. a. 769. a	
Conſensus orbis, in religionis negotio, quan- ti faciendus 548. a	— instrumentalis, mandatum Dei 113. a	
Conſenſire & velle ſubjecto & generali diſſe- runt 105. b	Converſio actualis prima, certa quidem eſt :	
Conſervationis divinæ, qua fidèles ab apoſta- lia universali conſervantur, cauſa & mo- dus 44. a. 64. a. 129. 130. 290. b. 455. b.	ſed non neceſſaria 104. b. 113. b	
621. a	Converſio eſt	
Conſilium Dei pro proposito & decreto Dei 91. a	— mentis, per fidem :	
— pro mandato 20. a. 91. a. 423. a. b	— voluntatis, per charitatem 353. a. b	
— quomodo reſcindidiſtatur ibid.	utraque coniuncta : ſed ſubjectis distin- cta 107. a. 353	
Conſiliū Dci firmitas, contra exceptiones vindicata 423. a. b	Conversionis & habitualis & actualis effi- cientia potentia, à ſolo Deo oritur : ſed effe- ctionis modo diſtero 119. b	
Conſolatio, quid ſit 34. a	Conversionis actualis mandato etiam habi- tualis includitur 116. a	
— humana :	Conversionis gratia Remontrantibus eſt	
— divina. Eaque vel :	— revelatio Euangeli	
— in hac vita :	— & auxilium ſufficiens 120. 121	
— extera, Euangeli :	— duplex	
— interna, Sp. S.	— perfecta ac plena :	
— in altera vita ibid.	— inchoata ac imperfecta 95. a	
Constitutionum libri Clementis ſuppoſi- tui 762. a	Conversionis habitus inchoatus tantum, ac paulatim absolvendus 114. b	
Conſubſtantia	Conversionis habitus donatus, ante actum, verè cogverſus eſt: ſed non perfecta & ab- ſolute ibid.	
— de ea confeſſio Lutheri 190. a. b	Conversionem	
Contrariorum contrarias eſt consequentias, quatenus verum 668. b	— qua gratia 88. a. b. 92. b. 93. a. 95. a.	
Contrario captis ſerpentis, non significat. car communem ſingulorum hominum à Satana potestate liberationem 465. b	96. a. 118. b	
	— quo modo operetur Deus 94. a. 95. a.	
	106. b. 107. a. 123. b. 679. a	
	Converſus verè	
	— per ſe potest non ſalvari :	
	— per accidens auxiliis & conservationis Dei, non potest perire: nec perit 115. a	
	— per ſe potest totaliter excidere :	
	— per accidens conservationis divinæ cer- tissimæ non potest ibid.	
	Converſi dicuntur	
	— ſcipios mortificare :	
	— novum horum einduere :	
	— cor novum facere : reſpectu,	
	— non initii :	
	— ſed incrementi : idque	
	— non propriæ.	
	— ſed metaphorice 123. a. b	

E T V E R B O R M

Corporalia bona etiam à Deo petenda	50. b	Crucifigimus cum Christo	— impropriè: idque vel pét
	51. a	— imputazione mortis :	— metaph. in partem
Corpus Christi	171. a	— efficacia illius & imitatione	— bonam: pro d. bito officio:
— non est adorandum	ibid.	Crucifixio damnatorum quorundam apud	— mala: pro peccato.
— non est Deus		Israëlitas typus Christi crucifigendi	— metonym. efficient. pro pœna peccato debita
— qua similitudine dicatur		Crucifixum esse metaph. pro contemptum esse	53. a. b 55. a.
— tabernaculum	644. b		Debitum, pro peccato, non Hebreis, aut Græcis sed Syris & Chaldaicis usitatum
— quod Deus fixit, non homo	ibid.	— est vel	— absolutum & per se;
— non hujus creaturæ	649. a	— per accidens ac certa ratione	— per accidens peccati, pœna perferenda:
— cœlestis	651. a	Crux alicuius est, quam vel	per se, obedientia perfecta
Corpus Christi, & Christus non sunt idem	171. a	— quis sibi accersit,	401. a.
Corps		— immeritus	Debiti utriusque solutio
qua similitudine tribuatur peccato origi-		— meritus :	— necessaria:
nali, seu veteri homini	408. a. 562. a	— temeritatē :	— à Christo sponsore præstata
Corruption pro peccato	713. a	— improbitate.	175. b. 176. a. b
Creare sæpissime pro facere, efficer	218. b	— Deus imponit.	
Creare & facere, quando renovationem ad		Cultura exterræ, quam Deus vincet suæ ad-	Decimæ nullo modo debentur Pontifici R.
imaginem Dei notant, non Hebraismus,		hibuit, qua ini re constituerit	644. a
sed metaphora	223. b	— ad externam disciplinam sufficiebat.	Decimatum, variæ ratio.
Creatio non est generatio	234. a	Cultus religiosi, in	643. b. 644. a
Creatio nova quid sit	216. b. 223. b	— lætitias,	— I. ex, quatenus perpetua, aut abrogata
— solius veri Dei opus	216. b	— delectas,	643. b. 644. a
— Christo tribuitur	ibid.	— iusq[ue]dæcias distinctio Pontificiorum	— mysterium à Pontificiis excoquatum,
— humanae Christi naturæ tribui non pot-		incepta & impia.	inceptum
est	217. a	Cupiditas est vel	644. a.
— creature novæ sunt invisibilis	ibid. b	— naturalis:	Decreta sua quo modo actionis exequatur
Creatione jam peracta, quomodo Deus nihil-		— virtuosa	Deus, in
ominus dicatur faciens angelos: extendens		— meton. effecti, pro peccato originis	— malis permittendis:
cælum &c.	614. b	Cura corporis non simpliciter dannata: sed	— bonis cooperandis
Creatorem omnium		— immodica	— non semper omnipotente vi
— & creationis finem esse,		Curiositas, pestis nocentissima	ibid.
— duo sunt, quæ soli Deus tribuuntur	553. a	Cursus pro perpetuo studio ac labore, me-	Dedicatio templi Hierosolymitani triplex:
— synecdoch. pro cælo & terra	133. a	taeph.	tempore
— reg' èçoxn, pro homine 148. a. 649. b.	693. b	Cursus Pauli Apostoli, ratione officii	— Salomonis:
Credenda, quædam		— generalis:	— Esdræ;
- relate:		— specialis.	— Judæ Maccabæi.
- absoluē	15. b	Cyrénus, Lat. Quirinus	337. b.
Credendæ actio, est hominis qui credit: sed		— quomodo dicatur præses suis Syriæ. ib.	Dedicationes templorum Pontificiorum su-
vis arique aptitudō, qua credit, est solius		D.	perstitione
gratia & potentia divina	125. b. 239. a	Dæmones & dæmonia, diabolo principi	338. a.
— ex régénératione fluit	309. b. 329. a. b	malorum Spirituum, subditi	Defectionis hypocritarum utilitas
Credentes, ab actione credendi:		— unde sic dicti	ibid.
— fideles, à virtute fidei dicuntur	115. b	— ejus vocis, apud Gentiles, significa-	Definitio, cur Græcis οειμης 234. b. 235. a.
— in Christum duplices		tio	Deitas dicitur inhabitare,
— mortua & inutili:		Dæmonum	— essentia & potentia gubernante:
— viva & salvifica fide	237. b. 238. a	— gradus	— gratia sua
— non generantur naturæ vi	238. b	— numerus	— particulari: quæ vel
— nec ex voluntate hominis ullius.	239. a	— maximus:	— se patefacit certo signo:
— Sciunt se credere	654. 655	— sed incertus	— dona sua salutaria infundit.
Credere, wistuer		— Sceleræ, diabolo in S. Lit. cur tribuan-	— Singulari ac propria unionis hypo-
- propriè, fidem adhibere, assentiri:		— tur	sticæ; ut in Christo 560. b. 561. a.
- impropriè, meton: efficien.		Dare pro	Deitas est ens p̄imum, causa exp̄s & causa
- fidere		— offerre:	omnium entium.
- concedere. fidei alicuius commit-		— conferre.	726. a.
tere	260. a	— cognitionem veritatis, accipitur vel de	
Credere pro fidere in N. Test. non exstat	ib.	causa	Defectionis hypocritarum utilitas
Credere ac diligere, duo primaria Dei statu-	104. a	— principali:	ibid.
ta		— instrumentalis	Definitio, cur Græcis οειμης
Credere, esse edere, quomodo intelligendum	314. b	Dati Christo à Patre, intelliguntur, vel	234. b. 235. a.
Credere in aliquem		— prædestinatione sola:	Deitas dicitur inhabitare,
— alicui, idem notant.	259. b. 260. a.	— etiam vocatione	— essentia & potentia gubernante:
	356. a. b	Datio accipitur vel	— gratia sua
— in aliquem		— generatim, etiam ubi subjecti illius, erit	— particulari: quæ vel
— aliquo, merus Hebraismus	259. b.	accidit, nulla, nisi passiva, receptio est:	— se patefacit certo signo:
	356. a	— Synec. cum relatione ad acceptiōnem	— dona sua salutaria infundit.
— in Deum:		activam	— Singulari ac propria unionis hypo-
— Christum, quid sit	364. a	Datio panis vitæ fit, vel	sticæ; ut in Christo 560. b. 561. a.
— in Christum, non est propriè loquendō		— oblatione, Euangeliō:	Deitas est ens p̄imum, causa exp̄s & causa
fiducia remissionis peccatorum	99. b	— collatione.	omnium entium.
— communione electis & reprobis officium	104. a	Datio, qua Pater Filio aliquid dedisse dicitur,	726. b.
		est vel	Delectari dicitur Deus
— causa vero, cur homines non credant,		— propria: qua Filius omnia à Patre ac-	hominibus, comparatè & secundum quid:
non est defœctus gratia Dei: sed ho-		cepit generatione æterna:	— Christo, absolutè & simpliciter
minis vitium infinitum	123. b	— impropria, ratione patefactionis.	23. b.
— in Christum & edere Christum, quomo-		Debitores metaph. ad officium debitum ob-	Deleri de libro vitæ, de morte corporalit.
dido distinguantur	314. b	stricti	52. 2
Credere mentis actio; non voluntatis.	97. a.	— peccatores.	Debitum accipitur vel
	114. b	— propriè:	— propriè:
Creditisse mandatis Dei, quomodo dicatur		Debitum, pro peccato, non Hebreis, aut Græcis	55. a. b.
Dayid	261. a	sed Syris & Chaldaicis usitatum	Debitum accipitur vel
Crucifigere carnem cum afflictibus & concupiscentiis, quid sit	520. b	— est vel	— per accidens ac certa ratione

Descendit à Cælo, supernæ, dicatur vel
 — propriè :
 — imprædictè, à Deo, qui in cœlis est, effe-
 ctum esse 94 a. b. 311. b
 — an Christus dicatur propter omnipoten-
 tem corporis illius à Deo formatio-
 nem. 311. b

Descensus, è superiori loco in inferiorem
 processus 21. b
Desertio, præsentis auxiliū destitutio 146. b
Deseruisse Christum quomodo dicatur Deus
 ibid.

DEUS בָּאֵלָה

proprie de Deo vero :
 metaph. de magistratu aliisque dicitur
 210. b. 211. a
Deus cum articulo, etiam vocatur Filius
 211. b. 212. a

Deus accipitur vel
 — essentialet.
 — personaliter, 364. a
 - pro Patre 277. b. 363. b. & quidem
 frequentius 646. a. 686. a
 - Filio 278. a. 364. a
 - Sp. Sancto 364. a

Deus
 —actus purissimus & simplicissimus 252. a
 —altissimus, cur dicatur 162. a. 635. a
 —an serio & ardenter omnium & singu-
 larum salutem expectat 462. a
 —autor vitae
 — non tantum spiritualis:
 — sed etiam corporalis 51. b
 — quodvis quomodo sit 280. b
 —decrevit, peccata
 — non efficere,
 — sed permettere. 429. b
 —descendere de cœlo quomodo dicatur
 272. b
 —distribuit dona,
 — non necessitate nature,
 — sed libertate voluntatis 429. b
 —duritatem cordis
 — emollit quidem, collatione :
 — sed non efficit, ablazione donorum suo-
 rum 427. a. b
 —est causa potentie : homo impotens
 fuit 102. a
 — & filius, qua in re convenient & diffe-
 rent 428. b
 — & homo quomodo concurrent in obe-
 dientia fidei
 — & charitatis 88. b
 — excæscit oculos & obdurasse corda Ju-
 daeorum, quomodo dicatur 95. a. 427. a.
 435. b
 — exspectasse, ut vinca ipsius uvas saceret,
 quomodo dicatur 60. b
 — finem suum propositum & decretum
 semper assequitur 91. a. 95. a. 429. a
 — futurus omnia in omnibus quomodo
 dicatur 572. a
 — immittit efficiaciam deceptionis : cum
 — auferit donum notitiae veritatis
 — laxat scœnum providentie, quo Sata-
 nam deceptorem coercet 90. a.
 102. b. 427. a. 535. b. 591. b
 — in una actione, pro ratione diversorum
 objectorum, diversas potest habere causas
 concurrentes 333. b
 — indurationis
 — non est causa propriè :
 — sed tantum occasio :
 — non tamen fortuita :
 — sed destinata 427. a. b
 — locutus in Filio quomodo dicatur 603. b
 — Lustato reliquiarum carnis in fidelibus
 quo fine relinquat 716. a
 — Lux qua similitudine dicatur 722. b
 — nolle reprobis gratiam facere quomodo
 dicatur 101. b
 — non agit frustra 101. a
 — non credit in homine : sed facit, ut ho-
 mo gredat 59. b. 88. b. 96. b. 103. b.
 105. a. 314. a. 123. b. 305. a
 — non quicquid decrevit, idem omnipoten-

te modo efficiendum decrevit 103. b
 — non est *μονάρχης* 469. b
 — non recordari peccatorum, quomodo
 dicatur 646. a
 — non soluti necessaria :
 — sed etiam futura contingentia certò præ-
 dictit 56. b
 — omnia creasse per Filium, quomodo dica-
 tur 604. b
 — omnium gentium misereri, quomodo dica-
 tur 468. b
 — operari in nobis & velle & efficere 536. a
 — Pacis 39. b
 — Pater, cur in N. T. vocetur *Pater Domini*
nostris Ihesu Christi 686. a
 — Pater, dicitur esse Deus alicujus vel
 — simpliciter considerati : nempe mere
 creature : idque jure
 — creationis
 — foederis salutis.
 — secundum quid tantum, nempe Jesu
 Christi, respectu humanæ illius natu-
 ræ 213. b. 214. a. 686. a
 — Pater, idem est pater Christi & fidelium :
 sed non eodem modo.
 — fidelium :
 — impropriè, gratia
 — creationis.
 — recreationis.
 — Christi :
 — impropriè, respectu humanæ,
 — propriè, respectu divinæ naturæ 214. b
 — *Pater spirituum*, cur & quomodo dicatur
 222. a
 — peccati non est autor, cuius justus est ul-
 tor 102. b. 390. b. 400. a. 427. a. 535. b
 — peccatum non efficit, sed ut justus Iudex
 regit: quemadmodum magistratus vene-
 num non efficit: sed eointerum utitur
 ad fontis poenam 591. b
 — prænovit ab æterno omnes omnium re-
 rum possibilium consequentias 103. b
 — quievit die septimo ab omnibus operibus
 — non absoluè :
 — sed relatè ad opera creationis 300. a
 — quievisse ab omni opere, an dicatur ideo,
 quod nullas novas species postea pro-
 duixerit ibid.
 — quomodo justè & sapienter hominibus
 mandet, quod ipse solus efficit & effi-
 cere potest 88. 89. 90. 102. a
 — quomodo non statuatur causa incredibili-
 tatis, etiam si dicatur Euangeli mysteria
 abscondisse à nonnullis 58. a
 — quomodo dicat, sceleris ab Absolomo per-
 petrata, se effecturum 576. b
 — quo sensu dicat Abraham, *anc cognovi,*
quod timeas Deum 135. b
 — reprobos destinat ad exitium Justi Judicii:
 — non absoluè, sine mediis :
 — sed per Justa media exequendum 428. a.
 429. b
 — reprobos non creavit eo fine, ut ipsos vita
 æterna donaret, sed solos electos 429. a. b
 — Servator, *omne omnium quomodo dica-*
 tur 463
 — Solus habet potestatem regna mundi dan-
 di cuicunque vult 29. a. b
 — Solus invocandus. 750. a
 — Solus mirabilia facere 129. b
 — Solus sapiens, quomodo dicatur 447. a
 — *Spiritus* 282. b
 — tradidisse gentes
 — cupiditatibus cordium ipsorum 89. b
 988. b
 — in reprobum sensum, quomodo dica-
 tur 427. a
 — Videri oculis corporeis non potest 249. b
 — *versus & verus* quomodo dicatur 579. a.
 639. b
 — *versus tentat, ut scias, an diligatis eum;* *āθεσ-*
τονίσια 135. b
 — ut bonum, quod in nobis efficit, agnoscit:
 sic accedenti à carne nostra contagioni
 propter Christum ignoscit 76. b. 298. b.
 536. a. 581. b. 663. b. 716. a

— attributa & operationes essentiae, sunt
 ipsamet essentia Dei 251. b. 252. b
 — esse, dicitur, quod ipsi mandati jure debe-
 tur 306. a
 — neque essentia, neque operatio propria,
 humanæ naturæ Christi communicata,
 aut communicari potuit 198. a
 — omnipotentia incomunicabilis 294. a
 — operatio circa fidem actualē qualis &
 quotpletus 59. b. 88. a. b. 97. a. 123. b
 — opus, 213. b. 306. a
 — Justitia
 — Sacrificia.
 — Particelle, dicuntur homines
 — generatum, ratione dominii universalis,
 iure creationis :
 — Speciatim, ratione gratia,
 — electionis ad vitam :
 — vocacionis ad fidem 379. b
 — Scire & scientia, est ejus essentia 251. b.
 280. a
 — Verbum & consilium non posse excida-
 re, contra exceptiones vindicatum
 422. b. 423. a
 — *Veri nōmen*, soli æterno Deo in S. Lit-
 tributur 210. b. 711. b
 — sive adsit, sive absit articulus 411. b
 Deo non convenit
δινήρια φερόντες ουφάπτει 320. b
 Deum esse aliquid, non i&g; significat se-
 vere salutari esse sociatum, ac servato-
 rem 584. a
 Deum esse, & dominum esse nos sunt idem
 312. b
 Deum
 — in homine convertendo, primo operari
 habitum, contra Remonstantes, multis
 probatum 115. b. 116. a
 — in nobis fidei actionem efficere, ut vitam
 in mortuo efficit, nemo Orthodoxorum
 unquam dixit 114. a
 — Juste ob inobedientiam punire eos, qui,
 suo merito, obediendi potentia sunt pri-
 vati, ex lege & Euangilio demonstra-
 tum 90. a. b. 102. a. b
 — Patrem recta invocare, nos est temeri-
 tas 420. b
 — Suum appellat Apostolus, *Jure*
 — naturæ :
 — gratia,
 — adoptionis,
 — Apostolatus. 596. b
 Deum testem qui citat, judicem etiam intel-
 ligit: nisi illud expelle non enunciaret 46. a
 — vidisse, quo sensu quidam dicantur 248. b
 Deitatis personæ singulæ sunt unus Deus
 211. a
 Dextræ porrectio, nota pacis
 — instituendæ :
 — testandæ. 494. a
 — quando apud Judæos in usu esse cepe-
 rit ibid.
 Diabolus, Calumniatorem notat 24. a. 323. a.
 618. b
 — dæmoniorum princeps, *κύριος ἀρχόντος* sic
 dicit & quare 24. a. 323. a. 704. a
 — Beelzebul
 — Belial 323. b. 713. b
 — antiquus serpens Draco ibid.
 — ab initio peccasse & suis homicide quo-
 modo dicatur 324. a. 325. a
 — adjutor & incensor malorum cogitationum
 potest esse, autor esse non potest. Hie-
 ron. 25. b
 — an ante lapsum omnibus angelis præfue-
 rit: cui post lapsu, Michael in ea di-
 gnitate successerit 328. b
 — an potuerit omnibus Christi sensibus ex-
 ternis & internis illudere 27. b
 — an unicunque sit, secum ferat tormenta
 flammarum suarum 328. b
 — autor primus omnis male temptationis
 25. b
 Deus huius seculi, quomodo dicatur 323. b.
 349. a

E T V E R B O R U M.

Diabolus.

- ejactus foras quomodo dicatur, quum fideles adhuc oppugnet 350.a
- ejiciendus, quomodo dicatur, quum etiam fideles V. T. ab ejus potestate per Christum fuerint liberati ibid.
- Habet mortis imperium
- non summum :
- sed subjectum. 618.a
- Lucifer, in S. L. an dicatur 325.b
- malus ille 323. b. 328.b
- non est Behemoth 328. a.b
- non est ab æterno :
- nec talis creatus :
- sed lapsus factus 324. a
- non habet potestatem dandi regna mundi cuiuscumque vult 28. b. 29. a
- non immediatè in mente, aut voluntate hominis operatur: sed tantum mediata per phantasmam 25. b
- non potuit sine venia
- aut Jobo quicquam cripere :
- aut porcos invadere 29. a
- Omnia mundi regna quomodo Christo ostenderit
- idque puncto temporis 28. a
- princeps mundi quomodo dicatur 29. a.
- 323. b. 349. a
- quando lapsus sit 324. b
- quo in loco 325. a
- in cœlo beatorum, an in ære.
- quomodo Deum oderit, licet summum bonum esse norit 64. a
- Tentator ἡγεμόνης 25. b. 26. b. 323. b
- tentavit Christum per 40. dies
- non continuo :
- sed per intervalla 26. b
- tentans Christum, an ignorari esset filium Dei proprium : ut Cyprianus statuit ib.b

Diaboli

- ejactio quid sit 349. b
- & angelorum ejus locus ordinarius, ante ultimum Judicium, quis sit 327. b.
- 328. b. 329. a
- poena cur irrevocabilis: cum Deus hominibus lapsis pepercit 329. a
- impudentia 28. b. 29. a
- malitia non est à Deo 328. b
- obdurationis in malo partes & origo ib.
- peccatum primum quodnam fuerit.
- quasi peccatum in Sp. S. 329. b. 327. b.
- 328. a
- poena.
- præterita :
- præsens :
- futura. 712. a
- subditi, daemones & daemonia dicti 324. a
- suggestio in temptatione quotuplex & quam insidiosa 25. b

Diabolum tandem liberandum ac servandum, Origenis sententia damnata 329.a

Dicere pro

- edicere 26. b
- cogitare ac statuere 67. a

Dicere aliquid Scripturam intelligitur vel

- propriè :
- tropicè.
- vel
- immediate ac proximè
- mediata ac remotè : idque per typum propheticum :
- rectam consequentiam 400.b. 401.a

Dicte de omni & dictum de omni, principium logicum quomodo intelligendum 657.a

Dies accipitur

- latius, pro tempore 24. horarum : cuius initium solis occasus
- strictius, opposite nocti 189. b
- apud Judæos in 12. horas æquales dividatur ibid.
- pro tempore cognitionis Euangelii 332.b

Dies Christi, id est, dies universalis Judicii 537. a

- quomodo instare doceatur aut negetur 587. b. 588.a

— fidelibus non horrendus 716. b

Dies Dei, tempus vindictæ divine destinatum 785. b

— Dominicus quid significet. 751. b

— ille, pro die iudicii 652. a

— redemptoris, cur dicatur ultimus 418. a

Dies felices albo lapillo, seu creta notandis, unde manari 760. a

Differentia inter

- opera mercenariorum
- & bona fideli opera 41. b. 42. a

Dignus pro idoneo 42. b. 585. b. 667. b

- regno dicitur aliquis, vel per se & merito suo :
- per accidens meriti alieni 667. b

Dignus regno, quomodo dicantur fideles 42 b

- 667. b

Dignum, latius patet, quam meritum 585. b

Dilectio Christi, gratuitum salutis nostri studium 503. a

Dilectio Dei quo sensu dicitur esse, observatio mandatorum ejus 733. b

Dilexit illis dicitur Deus, quos servare voluit 276. b

Diligere gloriam hominum magis quam Dei, intelligitur, vel

- simpliciter & absolute :
- secundum quid & relate 356. b

Dionysius Areopagita dicitur, non verus ille Areopagita est : 568. a

- antiquissimum scriptor 746. a

Dicere à Deo, quomodo dicantur electi 124. a

Disciplina ecclesiastica necessitas & modus 761. a

Discipuli, id est, Christiani 19. a. 72. a

- ἡγεμόνης pro Apostolis 30. b. 71. b
- ex more, præcuntum magistrum sequentur ibid.

Dispersi, à nullo Apostolo vocantur gentiles conversi 684. b

Dispersiones Israëlitarum

- universales, per Assyrios :
- Babylonios.
- particulares, conversorum ad Christum 665. b

Disputatio de Origine carnis Christi, non est levius momenti 619. a

Disputationis

- cum Pontificiis, à controversia de S. Scriptura .
- cum Remonstrantibus, à quaestione de de viribus liberi arbitrii, initium fieri consultissimum 426. b

Dives apud Deum

- fide 672. a

Divites fide quomodo elegit dicatur Deus ibid.

Divites in hoc seculo 32. a

Divitiae, per se non excludunt à vita æterna 743. b

- metaph. amplitudinem & præstantiam notant 557. b. 559. a
- Gloriarum aliæ sunt
- Dei.
- ecclesiæ 557. b
- Spirituales, sunt
- p. internæ
- Scientia :
- virtus fidei,
- spei,
- charitatis :
- Conscientiae tranquillitas.
- p. externæ
- præsentes, Dei gloria ac pax futura, gloria coelestis, animæ & corporis 759. a

Divortium Moses permisit, lege non morali

- sed politica :
- non probans,
- sed tolerans :
- non absolute, quavis de causa :
- sed certis conditionibus
- quæ tres. 46. a

Docentium gestus variii 31. a

Docere electos, quomodo dicatur Deus 124.a

Doctrina de salute per fidem, in Christum venturum, ἵπαγμα ηγετές χρι:

- exhibitum, Euangeliū dicitur 203.
- Justificationis & de perseverantia sanctorum, bonorum operum studio non obstat 681. a

Dolores mortis, id est, gravissimi 138.b

Domina, quarundam fœminarum nomen proprium 739. b

Dominice in albū appellatio, unde orta 562. b

Dominus, Adonai, pio voce Iehova usurpari solitus 222. a. 615. a

Dominum humanæ nature Christi supra angelos & homines, quale sit 213.b. 214.b

- ejus causa
- unio hypostatica &
- obedientia mortis. 214. b

Domus Patris Christi intelligitur vel de

- templo Hierosolymitano
- Cœlo summo : quod metaphoricè sic dicitur 364. a. b

Dona sua recensere, quatenus liceat 103. a.

- 543. a

Donec, usque, quo, quaque

- designat continuationem rei affirmatae, aut negatae ad terminum appositum pertingentem 183. b
- non necessario rei affirmatae, vel negatae ultimum terminum notat 8.b. 163. a.
- 187. b. 708. b

Dubitatio vel

- fidei repugnat :
- fideli opprimit & oppugnat 667. a
- de conversione sui,
- non ex doctrina, de habituali, per solam Dei gratiam, conversione :
- sed ex infirmitate carnis oritur 106. b
- non est perpetua. ibid.

Durities cordis est vel

- naturalis :
- acquisita. 427. a

Duritici aptè confertur peccatum dominans. ibid.

E.

Cœlo, pro à Deo 765. b

- venisse, quomodo dicatur doctrina Johannis Baptiste 222. b

E medio tollere notat propriè locum : figurae, interitum 590. b

Ecce, rei mirandæ & observandæ indicium, ad attentionem 6 a. 21. a. 23. a. 30. b. 162. a.

- 167. a. 188. b. 189. a

Ecclesia variè accipitur 494. b

- pro primoribus ecclesiæ semel tantum accepta 86. a
- auro, qua similitudine comparetur 752. a
- Candelabro 754. a. b

Ecclesia Christiana cur dicatur mons excelsus super reliquos montes 43. b

Ecclesia est, etiam privatus paucorum fideliū cœtus 598. b

- è cœlo exsile, quomodo dicatur 765. a
- est vel
- gloriosa, quæ sine macula & ruga :
- militans, quæ dicitur veterem hominem exuisit & novum induisse
- non simpliciter :
- sed secundum quid 156. a

quomodo dicatur.

- Sion mons :
- Civitas Dei vivi :
- Jerusalem Cœlestis. 652. b

ratione

- unius formæ, unica :
- circumstantiarum, duplex :
- Israëlitica :
- Christiana Catholica. 496. b

Romana, aut accipitur

- pro meliori parte : nempe vere ecclesiæ reliquiis, quæ adhuc supersunt :
- majori, pontifice & conjuratis illius ministris 589. b
- ab eis non discessimus, nisi quatenus illa discessit à Deo ibid.

K k k k — Tem-

I N D E X R E R U M

— <i>Templum & domus Dei</i> , qua similitudine dicatur	389. a. b	& certi auxilii Dei	130. b. 131. a	— praesentis pro
— <i>Veteris Testamenti</i> , quomodo infantibus comparetur	515. a	<i>Electorum salus certa contra Chrysostomi perversiōnē vindicata</i>	380. a. b	— paulo post futuro
— <i>Vineæ ſepe comparatur</i>	74. a	<i>Electio</i>		365. b. 367. a
— <i>Universalis</i> , intelligitur vel		— angelorum & hominum		— longe post futuro
— inviſibilis : quæ ſolis electi & verè fidelibus :		— eadem ratione finis :		— præterito
— viſibilis : quæ electi & hypocriti conſtat. Atque hæc potest deficere		— diversa ratione mediorum & executio-		618. b. 647. a
— non absolute & ſimpliſiter :		— nis	555. a	— præteriti pro futuro in prophetis ad certitudinem rei notandam
— ſed relati& secundum quid	587. b	<i>Electio Dei</i> , alia eſt		197. b
<i>Ecclesiæ</i>		— æterna & interna, ſeu confilii :		286. b. 378. b. 418. b
— afflictiones, in utroque Testamento, etiam ſunt Christi	650. a	— extera & temporalis, ac facti.		— modi
— communio eſt vel		Utraque vel		— ſubjunctivi, pro imperativo
— per externam fidei profefſionem :		— ad munia		70. b
— etiam interna, per fidem vivam	84. b	aut		— infiniti, pro imperativo
— cum columnis templi Salomonis collatio	496. a	beneficia hojuſ vita:		139. b
— & naviculae Apostolorum ſimilitudo, quæ lis fit & quem uſum habere poſſit	305. a	— ad hereditatem vita: æternæ	425. b. 683. b	<i>Enunciationis hypothetica veritas confiſtit in connexionibus ſeu consequentiis, non autem in utriusque partis, vel unius venitatem</i>
— & vineæ operarii à Christo collati, in multis diſſimiles	74. b. 76. a	<i>Electio Apostolorum eſt vel</i>		63. b
— Hieroſolymitanæ, ante excidium urbis, conservatio	83. b	— æterna		Eodem modo fieri aliiquid dicitur vel
— munus, eſt vel		— temporalis in		— abſolutè & universaliter
— extraordinaire :		— diſcipulos :		— eodem modo certo
— ordinariū, eorum qui operantur in verbo,		— Apoſtolos	130. a	111. b
Doctores :		<i>Electio certa</i> , ambiguae & captioſe à Remonstrantibus, abſoluta dicitur	114. b. 115. a	Ephraim ερποφόρος
Paſtores.		<i>Electio & reprobario eſt vel</i>		10. a. 187. a
— in ſola ecclesiæ cura :		— collectiva, ſeu certi populi : quæ		— in ea voce myſterium ponit Hieronymus.
— eleemosynarum diſtributores :		— definita, ratione diſtinctio populi :		ibid.
— praefides diſciplinae, ſeniores		— indeſinata, ratione ſingulorum & populo :		Epicureiſmi cauſe potiſſimæ quænam ſunt
— qui miſerentur	438. b	— terminata tempore & mutabilis :		716. b
— militantiſ definicio	494. b	— ſingularis, certarum perſonarum quæ ſim- pliſiter indeſinata :		<i>Epifcopus</i>
— Oſtium, Christus	334. a. 335. b	— interminata tempore :		— generatim quivis ecclesiæ paſtor :
— non tantum poſt :		— immutabilis	425. a	— ſpecialiſ, ſynecl. particulařis tamum ecclesiæ paſtor
— ſed etiam ante incarnationem, ab initio	335. b	<i>Electio populi Iſraelitici</i> , ſuit populi illius ad vitam æternam, eijusque media, ad Christi uſque adventum ſegregatio.	ibid.	663. a
— Janitor, Deus	334. b	<i>Electio quomodo Patri tribuatur</i>	685. a	— in Sacr. Lit. idem quod preſbyter: ecclieſia paſtor, non paſtorum preſectus
<i>Ecclesiæ & Christi externæ communioni aggre- gantur, non ſolum boni, id eſt, vere fideles :</i>		— unde cognoscenda	578. b. 592. b	487. b. 526. b. 704. b
— ſed etiam mali, id eſt hypocritæ	84. a. b	<i>Electio</i>		<i>Epiftola</i>
<i>Eccleſiam ingreduntur per Christum</i>		Cauſa non ſunt fides & opera	426. a	— ad Galatas, breviarium Epiftolæ ad Ro- manos
— fideles, fide & ſacramentis :		— ſed ſola Dei gratia	426. b. ſeu dilectio	448. a
— paſtores, vocatio ne legitima		Dei gratuita	592. b	— principalis contra Judæos epiftola
— doctrinæ illius fideli propoſitione	334. a	<i>Electio & dilectionis diuinae & humanae di- verfa ratio</i>	592. a	ibid.
<i>Edom</i> notat communiter, rufum: proprio nomine, Esavum :		<i>Electio in</i>		— ad Coloffenses, epitome Epiftolæ ad Ephesios.
— Idumæos.		— primam, Christi,		ibid.
— Idumæam	784. a	— ſecundam, Christianorum diſtinctio, aliena	430. b	— que ex Laodicea, quænam intelligenda
<i>Ego, mihi de Christo uſurpatæ, non naturam, ſed perſonam notant</i>	145. b	<i>Electio membrum,</i>		574. b. 575. a
— ſimpliſter.		Primum, electio ad vitam :		— ad Laodicensis dicta, qua occaſione con- fecta
— ſecundum quid : ratione vel		Secundum, electio ad ſanctitatem	430. a	744. a
— diuina.		<i>Electrum</i> , quid ſit	753. a	— ad Hebraeos Hebraica, à Munſtero edita, & Greco traſlata eſt
— humanæ naturæ	146. a. b. 370. a	Eleemosynam coram hominibus dare, quo- modo Christus prohibeat	44. a. b	601. b
<i>Electi & vocati variè accipiuntur</i>	75. a	<i>Elementa</i> , Elementa mandi pro trudiori, ad fi- dem, in veteri eccleſia, iuſtitutione	515. a.	— ad Hebraeos, ita attemperata eſt, ut ſimul lac habeat infantibus; & ſolidum ci- bum adulterioribus; omnibus eſcam fa- lutarem
<i>Electi Synecl. electi ad vitam.</i> ibid. & 129. b.		516. a. 560. b	629. b	
qui vel		<i>Ellipsis in juramenti formulis</i>	301. a	— Jacobi cur & quando ſtraminea, à La- therio dicta
— vocandi		— ejus ratio.	ibid.	663. b
— vocati ad fidem.	ibid.	— verbi in antecedente poſti, non ſemper ſupplenda, eadem temporis circum- ſtantia	197. b. 270. b	— Johannis prima, Synopſis potius doctri- nae Christianæ & enchiridion Euangeli, quam epiftola
— ante fidem perdi, ratione		— vocis ſing. propter in illis		719. a
— amissionis imaginis Dei :		— Crux Christi :		— an titulum & iuſcriptionem olim babu- rit.
— dominii peccati & Satanae.		— contumelia Christi :		ibid. b
— reatus mortis æternæ	77. b	— afflictiones Christi		<i>Epiftola pars</i> eſt vel
— quomodo à perditione liberentur. ibid.		— patientia Christi	393. a	— neceſſaria, traſtatio :
— in Christo, quid ſignificet	430. a	— probrum Christi	650. a	— arbitria, praefatio & conclusio : que interdum omittuntur, aut
<i>Electi</i> , id eſt vocati, alii		<i>Emere</i> ſynecl. pro acquirere	458. b. 494. b.	— omnino in 1 Job.
— ſecundum quid : ratione		766. a	— partim	
— oblationis vita		— Filii Dei	515. a. b	— praefatio in epift. ad Heb.
— invitationis ad media illius :		— Spiritus S. quo modo intelligenda	ib. b	— conclusio, in epift. Jacobi
— abſolutè : ratione		“E, dñs dñs loquendi modus etiam in Sacris literis	369. b. 387. a	585. a
oblationis		— gradus comparativi pro positivo	708. a	— illa Romanorum Pontificum, in tomis conciliorum, adulterinæ, vel adulterate
&		— numeri		719. b
Collationis vita	683. b	— pluralis pro ſingulare	13. a. 14. a.	Error doctorum virorum inde ortus
<i>Electi</i> ſeduſi poſſunt.		31. b. 192. b. 473. a. 483. a. b. 641. a		— quod alterius diligenteri fredi exame neglexerint
— in nonnullis & ad tempus :		Illa autem, qua quis de ſe ſolo, in plurali lo- quitur, (<i>nos pro ego, noſtrum pro meum</i>) in Hebreæ lingua planè insolens	351. b	310. b
— non penitus & perpetuo	130. a	— ſingularis pro plurali	128. b	— quod interpretationi fidentes ipſos au- tores Græcos non conſuluerint. ibid.
— ſeduſi poſſunt omnino, per ſe con- ſiderati :		— Temporis		— <i>Eſas</i> , unde dictus
— non poſſunt, per accidentis propria				784. b

E T V E R B O R U M.

- non esse aliquid dicitur vel
  - simpliciter & absolute :
  - secundum quid & relate 132.b
- Esse cum aliquo*, dicitur Deus, vel
  - propriè, ratione essentia :
  - metaph: favore & auxilio 146. b.
160.a
- Esse*, aut essentiam habere ab alio, intelligitur vel
  - effective :
  - communicative 756. b
- Essentia*, pro vita 52. 2
  - Dei, videri non potest 39. a. 196. b.
197. a. 249. b
  - Dei, si videri posset, videretur etiam scientia & omnia, quæ in Deo sunt 251. b. 252. b
- Essentiam* ab Scipio babere Filium Dei, quo sensu rectè dici possit 756. a
  - aliunde mutuari &
    - habere, diversa ibid.
    - Dei & omnia in eo an viderit anima Christi in his terris 196
    - an visuri simus in se, seu ipsummet cogniti in celis 39. a
    - non posse quidem comprehendи : posse tamen apprehendi ; inepita Scholasticorum distinctio 39. a. 250. b. 251. a
    - immediate videnti desiderium, in celo non erit 39. b. 252. a
      - unde in hac vita oriatur 252. a
- Essentiam* habet Filius à Patre
  - communicatam :
  - non effectam 756. b
- Esurientes & sitientes* vel
  - propriè
  - impropriè accipiuntur 37. a. b
- Ez*
  - pro etenim, in Nov. Testam. rarissimum 191. b. 271. b
    - vel 513. a
    - id est, vel nempe, exegiticè 340. b.
686. a
  - Ets*, incondita hominis indignantis apud Belgas vox 48. a
  - Etymologiarum indoctarum*, in S. Lit. explicatione, abusus vitandus 473. a
  - Evam servatam*, Scripturæ indicio constat 465. b
  - Euangelium*, est generatim doctrina de Christo servatore credentium : idque vel
    - promissionis Christi :
    - missionis illius 386. a
    - pro prædicatione Euangeli 492. b
    - propriè, generatim lœtum nuncium
    - synecdoch : doctrina de salute per fidem in Christum :
      - meton. 4. libri Euangeliarum 203
      - aliud, diversimode acceptum 472. b.
474. b
      - ante Baptiste prædicationem annuntiatum per angelos, Simeonem, Annam 209. a
      - arcandum dicitur comparatè cum Vet. Testam.
&
      - secundum quid : ratione vocationis gentium sine ceremoniis legalibus 446. b
    - Blasphematur vel
      - simpliciter & omnino :
      - partim & secundum quid :
        - & quidem vel
        - expressè :
        - consequentia necessitate
          - dictis
          - factis 711. b
      - *Ex Matthæum* :
        - Lucam 149. b
      - commendatur fidelibus : non contra 153. a. 206. a
      - Christi, intelligi potest vel
        - doctrina de Christo :
        - Euangeli prædictione à Christo homine facta 221. a
  - De quomodo docendum 527. a
    - de propitiatione fidelium omnibus & singularis hominibus annunciatum non est 466. b. 467. a
  - fidem describit & remissionem peccatorum promittit generatum, non speciatim 654. b
    - quomodo id intelligendum 656. b
    - gloria 557. b
    - gloria Christi 558. a
    - Liber cœlestis 641. a
    - medium conversionis, quo sensu dicatur 105. a. b. 126. a
    - ministerium spiritus 104. b. 342. b. 126. a. 315. a
  - Mysterium absconditum*
    - fidei
    - voluntatis Dei &c. dicitur ratione genitum, simpliciter :
      - Judæorum, secundum quid 557. a
      - non solum fidem : sed etiam obedientiam novæ vitæ & resipiscientiam requirit 685. b
      - pacis 558. a
      - potentia Dei 32. b. 388. a
      - propitiationem Christi non omnibus & singulis: sed solis credentibus annunciat 466. b
      - quibus prædicatur, illis non omnibus sufficientia ad credendum media donantur : ut Remonstrantes statuant 96. a. 109. b
      - quomodo ab Apostolis omnibus gentibus prædicatum 556. a
      - quod Paulus inter gentes prædicavit, quodnam fuerit 105. b
      - regenerationis instrumentum vocatur
        - non propriè :
        - sed impropriè : 104. b. 105. a. 106. a.
113. a. 114. a. 120. a
        - regnū i. 558. a
        - regnū Dei 32. b
      - reprobis
        - quo fine Dei, prædicetur 100. b
  - Euangelium* reprobis
    - etiam eo fine prædicatur, ut magis redantur excusabiles 100. 101. 102.
    - quo sensu sit sermo mortis & condemnationis 100. b. 101. a
    - salus, metonymicè dicitur 617. a
    - sermo *κατέχειν* 351. b
      - gratia 153. a. 206. b
      - tolerans Christi 764. b
    - secundum Lucam, Tertulliano
      - Euangelium Luce 149. b
      - spiritus 315. a
  - Euangelii absconsio* est vel
    - externa :
    - interna 58. a. b. 352. a
  - Euangelia* quatuor
    - non mutantur per 4. animalia Johannī in Apocal. demonstrata 772. a. b
    - reliquias N. T. scriptis, instar canonis fidei & morum perfecti substernuntur 203. 714. b
  - Euangeliorum* quatuor perfectio 203. 204. 714. b
  - Euangelista*, pro extraordinario, post Apostolos, & cum iis Euangeli ministro 487. a
  - Euangelistæ*
    - excepto Luca, carent præfatione universali 150. b
    - in narrationibus sæpe ordinem temporis negligunt 361. b
    - non raro in eadem historia variant 128. a
    - non semper integras Christi conciones : sed sæpe selectiora tantum describunt 275. a
    - quatuor, non notantur typicè per quatuor illa animalia Ezechielii demonstrata 155. a. b
  - Euangeliarum* quatuor scriptis, veritas de Christo, quasi quadriga subiecta triumphat 204.
  - Eucharistiam etiam infantibus necessariam, Innocentii primi & Augustini temporibus, communis error 262. b. 312. a
    - à concilio Tridentino damnatus 262. b.
    - sed inanis fugio excusatus 312. b
  - Ez* notat vel
    - causam : vel
    - efficientem : 2. a. 165. b. 239. a
    - materialem 422. b
    - numerum & partitionem 422. b
  - Ex Deo geniti*, fideles,
    - non propriè :
    - sed impropriè 239. a
  - Ex Israëlis*, id est, ex eorum numero & genere 422. b
  - Ex fide & in fide*, id est per fidem Synonyma 508. b
  - Exaltatio Christi, suo etiam modo, ad divinam ejus naturam pertinet 251. a
  - K k k k z Exalta-

I N D E X R E R U M

— peccatum in Sp. S. committere quatenus possint, aut non possint. 63. b
 — perfecti, quo sensu dicantur. 558. a.
 — 561. b. 572. b
 — perfectionem habent
 — partium
 — non graduum. 156. a
 — populus caelstis & Ierusalem caelstis cur dicantur. 64. a
 — quomodo etiam secundum legem iudicandi.
 — regnum
 — habent
 — jure hereditatis:
 — facto
 — perfecte in Christo:
 — inchoate in se.
 — exspectant ratione complementi
 — anima beatitate:
 — corporis resurrectione. 751. b
 — resurrectione gloriofa non sicut, sed patient filii Dei. 240. a. 241. a. b
 — Sal terre. 42. a
 — Sancti
 — perfecte, in Christo:
 — inchoate, in se. 418. a. 597. a
 — Servare scipios, quomodo dicantur. 241. a
 — Splendent luce sua coram hominibus
 — doctrina
 — institutionis:
 — reprehensionis:
 — consolationis.
 — Vitæ Sanctæ exemplo. 44. b
 — Subjectum carnis & Spiritus: unde contraria iis adscribuntur. 410. a. 416. a
 — Translati in regnum Christi:
 — gratia, re ipsa & possessione:
 — gloria,
 — re, in Christo:
 — jure, adoptionis:
 — Spe, salutis. 549. a
 — Veteris Testamenti, quomodo ante Christi
 — mortem, justificati:
 — ascensionem, in cœlum ascenderint. 365. b. 366. a. 639. b
 — Solutionem, à vinculis peccati exempti sunt, simili declaratum. 256. a. 342. a.
 — 638. a
 — quomodo dicantur non reportasse promissionem. 203. 284. a. 342. a. 366. a.
 — 663. a. 461. a. 562. b. 648. b
 — urbi in monte positæ quomodo comparantur. 44. a
 Fidelium
 — Cum Christo conformitas 419. a
 — futura similitudo qua in re constituta. 728. a
 — Corpora, cur tempora appellantur 206. b
 — defectio, quomodo impossibilis in ecclesiis nostris statuarur. 64. a. 131. a. 240. b.
 — 241. a. 455. b. 620. b. 621. b.
 — 645. a. 726. b
 — gaudium in hac vita, quomodo dicatur
 — aeternum
 — omne gaudium exuperare. 400. a
 — hostes, quinam sint. 290. a
 — Nov. Testamenti conditio, quo respectu melior conditione fidelium V. T. 366. a. b.
 — 691. a
 — vita spiritualis nondum perfecta. 17. a. b.
 — 155. b
 Fidelibus quatenus metuendum ne deficiant & percant. 621. b
 Fideles resistentes quomodo Deus
 p. reducat:
 p. retrahat. 380. b
 Fides
 — pro Christo, fidei objecto. 512. b
 — pro iustitia Christi fidei apprehensa, qui busdam accipitur. 396. b
 — Euangeli. 368. b. 505. b. 516. 2. 743. b
 — fidilitate.
 — qualis ea sit virtus. 520. a

Fides Christi id est in Christum.
 — Filius Dei id est in Filium Dei. 502. b
 Fides
 — propriæ persuasionem de veritate rei;
 — impropriæ interdum fiduciam notat. 662. a
 — an semper veram fidem in S. Lit. ut Bellarm. affirmat, significet. 674. a
 — est aut
 — dictorum factorumque constantia:
 — fides vera in Christum. 759. a
 Fides est vel
 — habitualis: ejus
 — definitio. 59. a. 88. a
 — causa, solus Deus. 59. a. 88. a. 96. b.
 — 104. a. 105. b. 125. b.
 — 126. a. 306. a
 — ejus ratione, homo se habet merè passivè. 59. a. 96. b. 123. b. 306. a
 — eam quomodo ab homine rectè exigit Deus: & in quem finem. 88. a
 — actualis. 59. a. 88. a. 104. a. 306. a
 — ejus
 — causa
 — prima, solus Deus: 59. a. 88. b.
 — 96. b. 106. a. 123. b. 306. a
 — qui eam operatur
 1. quatenus virtutis fiduci autor & conservator:
 2. auxilio suo, quo
 — aufert malum obstans:
 — confert bonum:
 — exterius, prædicationem Euangelii
 — interius, Sp. Sancti gratiam.
 — 59. b. 88. b. 96. a. b. 104. b.
 — 105. a. 106. a. 123. b.
 — 125. b. 306. a
 — proxima, solus homo credens ibid.
 — media
 — primaria, Deus, gratia
 — defensionis
 — adjumenti.
 — secundaria, homo fidelis
 — Euangelii meditatione:
 — preciibus.
 — ex habituali fluit. 59. a. 96. b. 105. a.
 — 306. b
 — non necessitate consequentis: sed persuasione verbī & auxilio Spiritus Sancti. 114. b
 — etiam ante baptismum acceptum. 59. a. b
 — ejus ratione homo se habet,
 — p. passive:
 — p. active. 59. b
 — non dependet à libera voluntatis electione: sed à virtute fidei. 89. a.
 — 96. a. 114. b
 — nec à voluntate orta est, nec ab ea protinus tolli potest. 89. a. 108. a
 — eam Deus non operatur immediate & actione omnipotente: ut Remonstrantes Orthodoxis affingunt. 96. b.
 — 97. a. 104. a. 123. b. 126. a
 Fides
 — Abramini, quomodo dicatur suis perfetta. 623. a
 — antidotum metus ac tristitia. 364. a. b
 — aspectui quatenus opponatur. 687. a
 — certo persuasa intelligentia cur dicatur. 559. a
 — cordi quo sensu tribuatur. 311. a
 — donum Dei regenerantis merè gratuitum. 35. b. 59. a
 — esse ex auditu Euangelii quo modo dicatur. 126. a. 17. b
 — electionis fructus sequens non antecedens conditio. 309. a. 419. a.
 — 425. b
 — & assensio veritatis, nimirum vel
 — ratione rei insita:
 — dicentis, tanquam veracis autoritate. 60. a. 260. a
 — amorem veritatis antecedit. 60. b
 — & charitas duo novi hominis memora. 124. b
 — duo vincula, quibus in Sanctum Dei adficiunt & corpus Christi compingimur. 559. a
 — & charitas notant
 — propriæ, virtutes immanentes:
 — impropriæ, actiones carum transcurrentes. 124. a. 107. a
 — etiam iustitiam declarat & indicat. 675. b
 — in celo quatenus duratura. 687. b
 — etiam reprobis mandatur. 655. b. 656. a
 — ex operibus perfici, quomodo dicitur. 674. b. 675. b
 Fiducia quomodo dicitur. 658. a
 — historica, simplex veritatis Euangeli cognitio. 98. a. 356. a
 — ejus in hominibus & diabolo
 — Convenientia, ratione rei:
 — Discrepancia, ratione causæ efficiens. 674. a
 — imputari ad iustitiam, quomodo dicitur. 396. & seq. 506. b
 — iustificare. 780. b
 — iustificare sine operibus, quomodo dicitur. 394. b
 — iustificat
 — forma sua generali: non speciali. 100. b
 — nec tamen vi formæ generalis aut specialis:
 Sed per accidens promissionis divinæ. ibid.
 — sine charitate: sed non est sine charitate. 520. b
 — iustificans, quo sensu sit sine operibus. 394. b
 — iustificationis
 — non est causa procreans:
 — sed tantum instrumentalis. 55. b
 — & q. non propriæ dicta
 — sed impropriæ, ac supernaturæ. 55. b. 100. a
 — Ninivitarum, qualis fuerit. 356. b
 — non est, si vides: Augustini dictum, quatenus verum. 687. a. b
 — non residet in voluntate: sed intellectu. 96. b. 104. a. 124. b. 125. b.
 — 311. a. 655. b
 — non est opinio. 567. a
 — non esse omnium, quomodo dicitur. 593. a
 — Patrum, objecta habuit promissa bona
 1. Spiritualia, reliquis fidelibus communia.
 2. Corporalia peculiaria, spiritualium typos. 647. a. b
 Utraque bona amplexa est, etiam cum tantum corporalium sit mentio. ibid.
 — per charitatem efficax. 123. a.
 — operari, quomodo dicitur. 393. b
 — 660. b
 — qua quis sibi sigillatum remissa esse petcta, credit, unde oriatur. 656. b.
 — 657. a
 — salvifica, qualis sit. 674. a
 — simul est
 — conditio in Euangeli requisita:
 — & promissum electis Dei donum. 104. a. b
 Conditio a. postulata ostendit hominis officium, non potentiam: Præmissio docet, unde potentiam illam consequantur. ibid.
 — vita æterna quomodo dicitur. 377. a
 Fides vera à falsa distinguitur
 — rectitudine
 — & soliditate. 567. a
 Fidei
 — actionem, quam in prima conversione Deus intendit, certo etiam efficit. 96. b
 — actiones sequentes aliquando impediuntur: sed non perpetuo. ibid.
 — actualis primæ causæ efficiens remota Pontificis duplex
 Kkkk 3 — gra-

I N D E X R E V

- gratia Dei :
 — libera hominis nondum regenerati voluntas 60. a. b
 — causa efficiens & perficiens, Deus 526. b
 — non est generatio nec voluntas humana:
 — sed divina 59. a. 238. 239
 — datus, quo discrimine
     Deo, Euangeli, ministris adscribatur 171. a
 — Diaboli & fidei justificantis discrimen 637. a. b
 — & charitatis & habitus & actiones, Dei donum 124. a
 — forma
 — non est fiducia remissionis peccatorum 99. a. 467. b. 654 & seqq.
 — est vel
     - generalis, agnitus Christi:
     - specialis, esse effectivum charitatis 100. a
 — formam esse, effectivum esse charitatis, ab exceptionibus vindicatur 100. a. 660. b
 — genus, est notitia 655. a
 — habitus Deus
     - in omnibus exigit, ut officium:
         - in solis electis efficit, ut merum solius Spiritus beneficium 117. a
 — habitus Deus operatur immediatè
     - respectu nostri:
     - non respectu prædicationis Euangelli 104. a
 — actione omnipotente. 123. b. 410. a
 — justificantis causas duas statuunt Pontificii & Novatores
     Dei gratiam sufficientem:
         & hominis voluntatem liberè currentem 57. a
 — justificantis
     - effecta 657. b
 — & temporariæ discrimen ibid.
     - objectum proprium
         - non quævis promissio: ut Pontificii volunt
             - sed promissio gratiae ac salutis per Christum 396. a
 — opera excitantur à Deo etiam naturali interdum adminiculorum concursu 649. b
 — origo 58. a. b. 239. a
     - ejus doctrinæ usus 239. b
 — quæ ad remissionem peccatorum obtainendam præcipitur, definitio 98. b
 — Ex fidei vivæ sensu ac conscientia, oritur certa remissionis peccatorum
     - notitia in mente:
         - & ex ea fiducia in corde 99. b
 Fidem actualem priimam, non effectum fidei infusa: sed præcedentem dispositionem & præparationem statuunt Pontificii 59. b
 Fidem habitualem in baptismo primum infundi statuunt Pontificii. ibid.
 Fidem, justificationis causam formalem, quo sensu dicant Lutherus & McLanchthon. 780. b
Fiducia accipitur vel
     - propriè:
     - impropriè, per metonym. pro eo, quod fiduciam parit 658. a
 Fiducia generatim est securitas adversus pericula 655. a
     - est in sola voluntate 655. b
     - πίστις, alia est
         - absoluta & fidei:
             - charitatis & conditionalis 598 b
         - dilectionis & mortis Christi pro nobis, fidem non antecedit: sed ejus sensum consequitur, tanquam fructus 99. a. b. 661. b
         - remissionis peccatorum, quid sit 655. a
             - non est forma fidei 99. a. 654. & seq.
 Fiducia salutis non est temeritas. 420. b. 645 b
 Fiducia in adversis, definitio 618. a
 Fiducia genus est affectus seu motus voluntatis 656. a. 661. b
 Fieri, sepe aliquid in Scriptura dicitur, cum incipit patescere 146. a. 430. b. 610. b
 Filius, absolute de Christo usurpatum, non filium hominis: sed filium Dei notat 135. b
 — quo sensu dicitur ignorare diem judicij 135. & seq. 196. a
 — à Patre habet essentiam & potentiam divinam
     non effectivè:
         - sed sola communicatione 301. a
 — quo sensu Patri subiiciendus dicitur 163. b
Filius οὐτ' ἴεχεν, oppositè infanti servo 512. b. 515. b
 Filius alicujus in Scriptura dicitur, qui eius rei particeps est 241. b
Filius Dei
     - altissimi vel est
         - proprie dictus, solus Christus:
         - improprie, propter imaginem Dei accidentalem: tamque vel
         - creatione insitam: ut
             - Adam:
             - Angeli:
         - recreatione restitutam:
             - ut fideles 40. a. 162. a. b. 234. a. 608. a. b
 Filius Dei, propriè sic dictus
     - ante resurrectionem suam
         & filius:
         & immortalis:
         & omnium Dominus 234. b.
     235. a
 — ante incarnationem
         - etiam in mundo fuit & à mundo rejectus est 223. b
         - etiam ad Israëlitas venit, & apud eos Euangeliū promulgavit & ab eorum plerisque rejectus est 223. b.
         224. a
         - quo corpore apparuerit 229. b
         - annunciat, quod audivit, & vidit, quomodo dicitur 217. a
 — essentiam habere à sciplo, quo sensu rectè dici possit 756. b
 — etiam vocatur Deus cum articulo 212. a. b
 — imago patris, respectu
     - ad Patrem, ratione ejusdem essentie:
     - ad nos, quod Patrem patefaciat 349. b
 — incarnatus,
     - ante creationem extitit, qua filius:
     - posterior est, quatenus semen Abraham assumpsit 605. a
 — λόγος non μή in Scriptis Apostolicis vocatur 607. a. b
     - cur dictus 206. a
 — non hominem, sed humanam naturam assumpsit 230. a
 — non posse operari, nisi viderit Patrem operantem 217. a
     - operari à sciplo, quomodo dicitur 549. b
 — quatenus Patri æqualis:
     - aut minor eo. 529. a
 — ratione miraculosa humanæ naturæ formationis, non est major
     - Adamo & Eva:
         - multo minus angelis. 610. a
 — sermo vitae 209. b
 — splendor gloriae Patris 604. b. 605. a
 — sustinere omnia verbo potentie suæ; quomodo dicitur 607. a
 — vita æterna 209. b
Filius Dei, id est Christus, Synecdochice cum ecclesia intellectus 163. b
Filius Dei:
     - hominis:
     - Maris: nomen personæ: non naturæ Christi 135. b. 166. b. 168. b. 170. a. b.
         197. a. 233. b. 272. b. 313. b
 Filius hominis, distinctè dicitur ab Adamo, qui homo, non filius hominis.
     - propriè, quilibet ab homine genitus.
     - Synecd.
         - generis pro specie, homo pīcebus opposite filio viri.
         - generis pro individuo, seu certo homine singulari 272. a. b
     - Ezechiel à Deo frequentissime dictus. 272. a
         272. a
 — quare Christus dicitur 65. 66. 272. b.
     752. a. b
 — est in caelo:
     - erat prius in caelo, quomodo convenient
313. b
 Filius Marie, cur sic ac vocetur filius Dei 166. b. 168. b. 233. b. 610. a
 — non vocatur filius Dei ob miraculosa corporis formationem, vi Sp. S. sed ob unionem hypostaticam 610. a
 Filius mensis, quomodo Davidi convenient 609. a
Filius perditionis, homo perditissimus Hebrei sm. 511. b
 — perditioni destinatus & obnoxius 65. b
 Filius unicus & unigenitus quid differt
232. b
     - unicè dilectus metaph. ibid.
 Filii definitio 239. b
 Filii Dei
     - è Patre generationis æternæ, cum radice è sole effulgentibus, elegans & multiplex comparatio 605. a. b
     - & Patris cum charactere & archetypo collatio 606. a
     - una persona, non duæ. 230. a
 Filio demonstrare opera, quæ facit, quo scilicet dicitur Pater. 302. a
 Filium Dei.
     - esse, est ab eo genitum esse: 235. b
     - an significet hereditate Dei in caelis ibid. b
     - fieri, est ab eo generari 239. b
         - antecedit actionem credendi. ibid.
         - non est in libera hominis potestate. ibid.
     - hominem assumptum
         quo sensu Orthodoxi quidam dicant 530. a
     - pro bonis angelis, cum reliquæ laberentur intercessisse, è S. Lix. probari non potest 555. a
 Filii
     - in sacris literis non censentur à matris, sed patris tribu 184. a
 Filii Dei dicuntur vel
     - recipi, per fidem:
     - relatè, prædestinatione ad adoptionem 350. b
     - τούτοις, soli electi & verè fidèles 422. a
     - per catachesis & hypocritæ dicuntur: quod 40. a
         - regenitæ externæ similes: 40. a
         - in externo filiorum Dei coru 422. a
 Filii execrationis, id est execrationi obnoxii 720. b
 — Israëlis, speciatim pro Judæis 94. b
 — Izæ naturæ, quid significet 112. 2. 117. a
     238. b
     - regni, ali sunt
         - secundum quid:
         - simpliciter 92. a. 85. a. 374. b
     - resurrectionis, id est, participes illius 241. b
 Finis, causa cujus gratia res est, 103. a
     - consumens:
         - consummans 432. b
 — Dei Euangeliū offerentis, non potest esse rejectio Euangeliū 102. b. 103
 — legis, quo sensu dicitur Christus 432. a. b
 — non est, onanæ id, sine quo, efficiens finem suum principalem allequi non potest 103. a
 Finem nemo sapiens intendit, quem certo novit nunquam sese assecuturum. 464. b
 — novum, & foedus est, & testamentum 650. a
     - dici potest foedus testamentarium & testamentum foederis, ibid.
     - inchoatum in paradiso:
         - confirmatum cum Abraham:
         - Conformatum Christi sanguine 646. b
 Foederis legalis & Euangelici differentia 645. b
 Foederis novi promissa beneficia induvita. Fede-

	VERBORA	
Foederis		
— Sanctificatio & — remissio peccatorum.	perpetua. 455. b	
Foederis tabulae arcæ inclusæ fuere signum		
p. historicum: p. typicum & propheticum.	648. b	
Fœminarum quarundam diligentia in Euangelio privatum propagando.	543. a	
Fœminis		
— omnem generationis materiam detrahunt Anabaptiste		
— nutritionis & accretionis concedunt	2. a. 272. a	
Fœminas semen habere, probatum ex Anatonicis:		
ipso Aristotele: & S. Literis	2. a. 169. a. 276. a	
— quomodo id negat Aristoteles	2. a.	
Forma Dei		
— servi, quid notet	527. 528	
Forma simul est, cum re, cuius forma est		
	661. b	
Formam esse rei		
— quodcumque ei æquipollit, & cum ea reciprocatur, verum non est	658. a. b	
— quicquid rem distinguit, verum non est	660. b	
Forum pecuarium an fuerit Hierosolymis, non constat	292. a	
Fratres		
— pro cognatis	9. a. 187. b. 309. b	
— quot modis in Scripturis dicantur.	9. a. 309. b. 422. a. 595. b	
— qua similitudine dicantur fideles	450. a. 450. b. 581. a. 587. b. 595. b	
— $\tau\alpha\kappa\tau' \iota\kappa\chi\eta\tau'$ & distincte ab infidelibus sic dicti	450. a	
— de Christianis dicti, alii sunt,		
— secundum quid, ratione communionis externe		
— simpliciter, ratione communionis etiam internæ	738. a	
— Christi, quinam dicti	9. a. 187. b. 309. b	
Fratres id est, cognati, alii		
— credentes:		
— non credentes	9. b. 309. b	
— infirmiores sunt duplices: alii teste sententes		
— errantes	504. a	
Fratum nomen Monachi & olim & hodie male sibi arrogarunt	450. b. 595. b	
Frates dici Christianos, à Luciano irridetur		
	450. b. 595. b	
Fructus pseudo-prophetarum quinam sint		
	131. a. b	
Fuga errorum & inquinamentorum mundi, est vel		
— generalis, quæ tantum in cognitione veritatis:		
— externa resipiscientia:		
— confessione:		
— propria, quæ in viva fide, sanctificatione & resipiscientia interna cordis consistit		
	713. b	
Fundamentum ecclesiæ vel		
— principale, solus Christus:		
— instrumentale, idque vel		
— proximum, Euangeliū:		
— remotum, Apostoli sua doctrina	373. a. 567. a. 681. b	
— prophetarum & Apostolorum, eorum doctrina	10. b	
Fundamentum ecclesiæ		
— non Petrum:		
— multo minus Pontifices esse posse	695. a	
G.		
Gabric		
— unde compositum	157. b	
— quid significet	158. a	
— proprium an commune nomen		
	ibid.	
Galatæ à falsis doctoribus seducti		
— secundum quid & ad tempus:		
— non simpliciter & perpetuo	130. a	
Galatarum nomen an ab Hebreo	לְלָא	
	aut גַּלְעָד	
	473. a	
Galilæa		
— inferior:		
— superior.	291. a	
Gaudere in salutatione, ut Græcis	χαιρεῖν.	
	159. b	
Gaudium		
— fidelium etiā in hac vita compleatum dicitur		
— non absolute:		
— sed comparatè.	740. b	
— fructus Spiritus, quid sit & quotplex.		
	520. a	
— in adversis oritur ex		
— agnitione voluntatis divinæ:		
— dignitate crucis Christianæ:		
— notitia & fiducia fructuum illius.		
	549. a. 556. b	
— plenum, pro magno.	721. a	
— proper afflictiones quatensis intelligentum	378. a. 41. b. 549. a	
— Spirituale, unde oritur	534. a	
Gaudii definitio.	548. b	
Gehenna, Syris Gibanna, ab Hebreis Gehennom.		
— pro inferno.	46. b	
— Satana.	47. a	
	534. a	
Gehenna.		
— an duplex, nimii		
— ignis		
— frigoris.	47. a	
— ignis, pro ignita		
— speciatim, pro maximis gehennæ pœnis.	ibid. b	
Gehinnom quis locus fuerit.	46. b. 47. a	
Geminatio vocum vehementiam notat	139. b	
Generatio		
— quid sit.	1. 304. b	
— non ex solo patris, sed etiam matris semine exsilit.	238. a	
Generationis Jesu		
— definitio.	1. a	
— gradus tres.	ibid.	
Genitus pluralis interdum superlativum notat.		
— panis necessitatum, id est maximè necessarius.	52. b	
Genitum aliud		
— merè naturaliter:		
— supernaturaliter.	2. b	
Genitum propriè, ejusdem cum genitore est substantia.		
	ibid.	
Gentes		
— pro quibusdam gentilium	125. a	
— Deum nosse, vel non nosse quomodo dicantur	582. a	
— infideles laborant ignorantia vel		
— simplici Dei in Christo redemptoris:		
— acquisita & affectata Dei creatoris	586. a	
— reliquæ, cur Græci dicit?	513. a	
— non habuisse legem quo sensu dicantur.	507. b	
Gentium		
— ad Christi obedientiam vocatio & in eo benedictio in Vet. Testam. s̄pè promissa.	223. b	
— quarundam virtutem quædam peculiariam.	505. a	
Genu flectere in nomine Jesu quid sit.	533. b.	
	718. a	
Genuflexio		
— angelis quomodo conveniat	533. a	
— & adoratio est vel		
— libera ac voluntaria, piorum:		
— servilis & coacta, impiorum.	533. b	
— in nomine Jesu non necessariò significat adorationem illius.	215. b	
— est agnitus Christi Domini.	ibid.	
— Jesu præstanda		
— non solum ad hanc vitam pertinet;		
— sed bona parte ultimo die complenda.	534. a	
Genus dicendi	τύπος	
Petro peculiare.	705. b	
Gignere		
— propriè, è sua substantia producere:		
— improprè: efficere simpliciter.	1. b.	
— etiam fœminis convenient.	165. a	
— pro $\tau\alpha\kappa\tau' \iota\kappa\chi\eta\tau'$ arīgētō $\tau\eta\pi\kappa\tau\eta\mu\tau\eta$.	557. b. 558. a	
	2. a. b	
Gloria, pro		
— gloriandi materia.	41. a	
— misericordia, sapientia, potentia Dei glorioſa.	557. b. 558. a	
— beatitudine fidelium, quæ		
— inchoatur in hac vita,		
— vocatione,		
— justificatione & adoptione		
— sanctificatione:		
— perficietur post hanc redēctione		
— animæ à corpore & labe peccati:		
— corporis à morte	558. a	
— $\tau\alpha\kappa\tau' \iota\kappa\chi\eta\tau'$ pro complimento beatitudinis.	ibid.	
— pro glorioſa Dei Patris persona.	606. b	
Gloria alia est		
— Dei		
— filiorum Dei.	337. b	
Gloria Dei		
— pro illustri fulgoré, praesentia Dei si- gno.	189. a	
— nube miraculosa implente		
— tabernaculum		
— templum.	355. a	
— est vel		
— naturalis quæ ipsa essentia Dei invisibilis:		
— voluntaria: quæ videri potest		
— oculis:		
— corporis, aut		
à tergo, imperfectius in hac vita:		
facie ad faciem, perfectè in cœlo.		
— p. mentis.	251. b	
— pro vita æterna.	393. b	
Gloria Domini Mēton. arca.	422. b	
Gloria Christi, id est, excellentia illius glorioſa, in quibus cum effectis tum adjunctis consistat.	232. a	
— $\tau\epsilon\lambda\omega\tau\epsilon$		
— propriè, celebris illius à multis rebus judicantibus laus.		
— meton. excellentiæ $\tau\epsilon\lambda\omega\tau\epsilon$ glorioſa patefactio.	ibid.	
— Israëlitarum, qua in re consistat	393. b	
— qua Christus supra omnes creaturas dominatus est, est vel		
— finita, quæ humana:		
— infinita, quæ divine nature conve nit.	533. a	
Gloria Dei plena omnis terra quomodo dicatur.		
	355. a	
Gloriari		
— de benefactis.	446. a	
— de aliorum dotibus, quatenus licet.	387. a	
Gloriatio est vel		
— injusta:		
— justa & ab ambitione aliena.	580. a.	
	585. b	
Glorificatio, qua Filius Patrem glorificat, notat.		
— non affectionem:		
— sed patefactionem.	215. a	
Græci pro Σ qua litera carent, $\Sigma\tau\eta\mu\tau\eta$ ponunt.	15. a	
Græci, id est gentiles.	227. a. 513. a	
Græci		
— à participiis non derivant nomina adjectiva.	52. a	
— antiqui caruerunt nomine, quo præputium propriè notarent.	193. a	

I R D E X R E R U

Graecus N. T. contextus , sors est, ad quem, in rebus dubiis recurrentum.	34. b	Gustare mortem , Synced: sentire, experi- ri.	152. b	Herodes seipsum à Iude non absulit, sed Christum habuit: ut vulgo statuunt.
Graecæ linguae usus quam latè patens.	204	Gustus Christi & verbi illius , est vel — cum esu & fructu conjunctus: — iis destitutus.	691. b	— an iudices Sanhedrin omnes, paulò ante Christum natum occiderit.
Graecæ linguae cui scripta Euangelia .	ibid.			184. b
Gratia pro				Hic est, δικαιος
— re grata.	236. a. b			311. 1
— salute.	688. b			Hierosolyma
— donis ad ecclesiæ ministerium collatis.	63. a			— urbs sancta: — civitas Dei nostri: — magni regis, cur dicta.
Gratia significat vel				28. b
— proprie benevolentiam gratuitam:				Historici officium in aliorum dicti am factis narrandis.
— meton. donum ex illa gratia profectum				10. b
63. a. 159. b. 246. a. 387. a. 45. 1. a				Hoc, τέτοι id est hæc res.
— vel				306. a
— generatim, quodvis:				Hodie, pro presenti duratione.
— Synced. καὶ τὸ χωρίον donum justifi- cationis	242. a. b. 246. b			609. b
Gratia ad conversionem qualis requiratur	88. a			Homo
— Christi: quam Christus nobis acqui- sivit.	472. b			— indefinitè positum, definitè & genera- tim intellectum, pro <i>esse</i> bene.
— triplex,				500. b
— inherens:				— <i>homo</i>
— inde orta				— nequid notet.
— gratia meriti justificationis				571. a
— gratia justificationis.	248. a			— <i>homo</i> , quomodo conditus dicatur ad imaginem Dei.
— conversionis Remonstrantibus est				571. b
— revelatio Euangeli: &				— peccati, insignis peccatorum, Hebrei.
— auxilium Dei sufficiens, non perfici- ens.	120. a. b			588. a
— Dei ad credendum necessaria,				Homo totus , unius partis (animæ & corpo- ris, sive Spiritus & carnis) nomine desi- gnatur.
— sufficiens,				227. b
— efficax:				— ψυχὴς, Animalis, quis sit Paplo.
— orthodoxist tantum est efficax.	60. b			107. a. b
— an quibusdam vere sufficiens adfuerit, qui tamen non conversi.	60. b. 61. a			Hominis voce Patres quidam & alii Theolo- gi, pro humana Christi natura abutur- tur.
Gratia est abjecta , si sola non sufficit. Hier.	503. a			230. a. 560. b
Gratia				— ψυχὴ Remonstrantium distinctio, re- jecta.
— est vel				107. 2. b
— justificationis:				Homini denominato ab una parte (anima vel corpo) tribuitur, quod ei convenit, se- cundum alteram.
— cognitionis veritatis Euangeli per illu- minationem Sp. S.	63. a			167. a
— & pax, à solo Deo:				Homines omnes natura filii iræ
— non verò ab angelo, aut ulla creatura, aut petita, aut data legitur	749. b. 750. a			— non tantum ob opera mala: — sed etiam ob peccatum originis.
— & veritas, vel				465. b
— infinita:				Homines omnes in Adamo peccasse , quo ju- re afflatur.
— finita.	197. a			637. a
Gratia pro gratia , est gratuitum donum justifi- cationis, pro meriti Christi ac redemptio- nis gratia.	246. b. 248. a			Homo exhibetur
Gratia				— animo, honeste de aliis sentiendo: — corpore:
— qua Christus dicitur crevise apud Deum & homines				— verbis, apud
— non est favor & benevolentia in Deo & hominibus erga Christum:				— ipso:
— sed meton. adjuncti officium Deo & hominibus gratuitum.	236. a. b			— alios
— quam à Christo accipimus, est utriusque				— virtutia tegendo: — virtutes commendando:
illius naturæ διάτητημε.	242. a. b			factis; gestu, accessu, concessu opera.
— Novi fœderis promissa				438. b
non solum est justificatio: sed etiam sanctificatio.	117. b			Honorare Christum
— universalis inde non probatur, quod gau- dium de Christo nato futurum dicatur vel omni, vel toti populo.	189. a			— etiam creature inanimaræ suo modo di- cuntur.
Gratiam augere intelligitur vel				775. a
— per se, vi sua:				— etiam coguntur diaboli & animaræ dam- nataz.
— esse occasionem per accidentis misericor- dia divinæ.	497. b			Hora Christi , destinatum passionis illius tem- pus.
Gratiam				299. b. 331. a
— Deus offert reprobis				Hortatio ad perseverantiam , est modus ordi- narius & pars conservationis divinæ.
— non absolute:				43. a. 64. a. 131. a. 2. 409. a. 455. b.
— sed sub conditione fidei.	101. a.			620. b. 646. a
103. a. b				— non est inutilis, etiam si perseverantia & conservatio fiduciam sit certa.
— non simulatè.	101. a. 103. a			43. a. 64. a. 130. b. 13. 1. 2. 374. b.
— non eo fine: ut rejiciant.	102. 103.			409. a. 620. b. 646. a
— operationis divine, in conversione ho- minis, universam ac sufficientissimam,				Hortationi sive stimulum addit Apostolus, quum suum etiam, cum aliorum, com- mune officium indicat.
in sola veritatis cognitione statuunt Remonstr.	88. a			616. b
— sufficientem omnibus dari iidem conten- dunt.	87. b. 88. a			Hoseas iussus assumere uxorem scortatio- num
Gratiarum actio quid sit.	57. b			— non propriè: — sed typo quadam.
Gratulatio quid sit.	740. a			144. a
				Hostis accipitur vel
				— active: — passive.
				555. b
				Humanæ Christi natura
				— nihil contulit, ad personalem Filii Dei subsistentiam aut perfectionem essen- tiæ: sed ad officium mediatoriæ per- agendum.
				230. a
				— in conceptione & nativitate, perfectæ sanctæ fuit.
				235. a
				— unita est divinæ naturæ: sed non in persona Patris aut Sp. S. sed solius Fi- lii.
				230. b.

E T V E R B O R U M.

Humanæ Christi naturæ	
— formatio , tribus personis communis	
214. a. 230. b	
— veritas, quot modis demonstrata 530. b	
Humanæ Christi naturæ	
— scientia Dei infinita communicata non est, nec communicari potuit 279. b.	
280. a	
— tribui non potest, quod omnia per ipsum, & in ipsum creata sunt	217. a
— sive de prima secunda creatione accipiatur	228. b.
229. a	
Humanæ divinis, propter evidenterem intellectum, comparari possunt: aquari non possunt.	
Hieron.	510. a
Humanum opus, dici potest, vel	
— absolute & simpliciter, de mere humano opere:	
— secundum quid	533. a. b
Humiliatio Christi, alia est	
— secundum divinam naturam:	
— gloria sua:	
— non ammissione, aut imminutio ne:	
— sed occultatione:	
— humanam:	
— interna, animi:	
— externa, totius vitæ & mortis	
— est opus	
non merè humanum:	
sed <i>gārdēs</i>	533. b
Humiliationis	
— Christi, finis	
— primarius, nostra:	
— secundarius & subordinatus, ipsius met fatus & gloria	532. b. 533. a
— Filii Dei, gradus duo:	
inanitio & submissio	529. b
Humiles, Theologorum vox, de iis qui spiritu seu animo sunt demissi	32. b.
— <i>μητ' ήξον</i> sic dicti quinam sint	572. b
Humilibus hæreditas regni data	
— prædestinatione	
— promissione.	33. b
Humilitas	
— Latinis non virtus, sed vitium est	
246. a	
— Theologis, virtus, qua modello de nobis & honestè de aliis sentimus	537. b.
272. b	
— Mansuetos: superbia seroces facit	35. b
— non quævis in cultu Dei probanda	
568. a	
— non solum corporis, sed etiam animi, à Deo requiritur	773. b
— Pontificiorum ficta, in cultu angelorum & sanctorum	568. a
Hymni.	573. a
— Psalmi, quibus Hallelujah præfixum, aut subiectum.	ibid.
— Psalmi, cantica quomodo differant	ib.
Hypallage, in parabolis Christi usitata	73. a
Hypallage Hebræorum,	
— ejusque exempla	126. a. 572. a. 590. a.
591. b. 714. b	
Hyperbole, in phrasí	
— <i>punctotemporis</i>	
— <i>exiguo momento</i>	28. a
Hyperbolæ periculosa notatæ	268. a. b
Hypocritæ, vel	
— sub veritatis professione latent:	
— ab ea deficiente, se produnt	107. b
Hypotheses eorum, qui statuant, remissio nem peccatorum esse totam justificacionem	179. b
Hypotheticarum propositionum	
— veritas non consistit in partium veritate, aut possibiliitate: sed in sola consequentia necessitate	63. b. 455. b.
473. a	
— usus varius	473. a. 633. a
Hysterosologia, Sacris & prophanicis autoribus militare	362. a

I.	
Iacob	
— filius Isaaci:	
— meton: Jacobitz, qui & <i>domus Iacob</i> .	
— Ecclesia Christiana, per domum Iacobi adumbrata	163. a
Jacobi Somnium, an continet typum propheticum de Christo	258. a
Jacobum mentitum esse, cum fratribus benedictionem præcipuit	576. b
Jaunes & Jambres, nomina Magorum qui Mosi obstiterunt	15. a
— unde ea Paulo innotuerint.	ibid.
Idem	
potest esse	
— & via & causa rei alicuius	532. b
— simul peccatum in se, & poena peccati antecedentis, diverso respectu	89. b. 388. b
— rei alicuius, typus generalis & singulare exemplum	424. a
— significare potest, per se, beneficia corporalia & spiritualia.	
— illa explicite & immediatè: hæc	
— implicite & mediate Corporalium typorum	425. a
Idem dictum, vel ratione consilii	
— hominum	
— Dei	14. b
Idolatriæ etiam sunt, qui fiduciam soli Deo debitam, in alia re collocant	574. a
Idolothorum claus, sicut vel	
— religiosus, qui omnino & per se illicitus:	
— communis, in conviviis communibus: qui per se licitus:	
— per accidentem interdum illicitus	763. a
Idumæorum in Judæos odii origo & causa	789. a. b
Jehosua & Hosea quid different	626. a. b
— in indice Bibl. Complut. exponitur	
Dominus (Jehova) Salus	4. b
— quomodo conveniat Christo:	
Filio Nun & Josadaci.	ibid.
Iehova tecum, elliptica oratio, quæ varie superpleri potest	160. a. b
Jejunium Pontificiorum, inepta ac superstitionis <i>καρυγχία</i>	26. b
Jejunii Christi & Pontificiorum oppositio & repugnantia.	ibid.
In jejunio 40 dierum Christus Mosis & Elias: Similis & dissimilis.	ibid.
Jerusalem.	
— unde dictum	638. b
— inepte quidam ex <i>ιερῷ</i> & Salem componunt	ibid.
— an <i>ιερόν</i> urbs quæ Salem	639. a
— pro incolis	86. a
— primoribus utbis	85. b
— an etiam dicta fuerit Zedeck	639. a
— ejus antiquum nomen Salem	635. a
Iesus	
— vox, non Græca, sed Hebræa.	
— nomen aut	
— urbis:	
— personæ	4. a
— num simplex vox; an vero composita	626. b
— nomen filii Nun & Josadaci	4. b.
626. a	
— an ex voce <i>Ιησοῦς</i> & litera <i>υ</i> inserta compositum	ibid.
— & <i>Immanuel</i> , idem recipia nomen	6. b.
8. a	
— qua ratione <i>Immanuel</i> vocandus dicitur	8. a
— Nazareus, Nazarenus dictus, vel ratione Consilii divini	14. b. 15. a
— hominum	
— verè vocatus filius Dei	

— ab ipso Patre:	
— à Spiritu S. afflatis:	
— ab aliis fidelibus	162. b
— an sit nomen supra omne nomen	534. a
— Græci pro Josua usurpant	574. b. 624. b.
626. a	
Jesu nomine cur Christiani abstinent post Christi tempora	574. b
— ejus vocis	
— Origo:	
— significatio	4. a. b. 626. b
— ad eam vocem an caput necessario detegendum	575. a
Jesuitæ sepe veritatem sensus Scripturæ agnoscant Orthodoxorum odio rejiciunt	239. b
Ignis	
pro afflictionibus	43. a
— Spiritu S.	262. a
Ignorantia	
— aliqua innocens, Christo in hac vita adscribitur	196. b. 198. b. 201. b.
202. a. b	
— ea fuit pars poenæ peccatorum nostrorum	142. b. 202. b
— est vel	
— simplex:	
— acquifita & affectata	202. a
Illatio in tentationem, vel	
— propria:	
— metaphorica	25. a. b
Ille <i>εκτέντος</i>, ipse aw̄ns de Christo	714. b.
721. b	
— de Patre	721. b
Imago est vel	
— artificialis, quæ similitudinem tantum:	
— essentialis, quæ essentiam habet	549. b
vel	
— prima, <i>δημητρίου</i>	
— inde orta, <i>πύρι</i>	571. b
— essentialis:	
— accidentalis	642. a
— Adami est vel	
— essentialis:	
— accidentalis	571. a
— Dei,	
— quomodo dicatur Christus	549. b
— intelligi potest vel	
— subjective:	
— objective	571. b
— in quibus consistat	ibid.
Imaginis Dei usus & fructus	429. a
Imitari	
— Christi actiones quatenus debeamus	
26. b. 359. b	
— miracula, nec possumus, nec debemus	ibid.
Imitatio patris, filiorum nota	40. b
Immanuel, cum voce Jesus, significationis forma convenit	2. a
— ejus vocis significatio expensa & vindicta	ibid.
Immanuel, <i>Ιανάπερων</i>	229. b. 236. b. 302. a
Immediate efficere significat, vel proxime	
— efficere, ita ut inter efficientem & efficiendum nulla alia actio intercedat:	
— ut accipiatur relate ad media antecedentia	105. a
Immediata actio	
dicitur vel	
— abolute, quæ nec antecedens nec consequens habet medium.	
— relate, ratione mediæ consequentis, quæ actio proxima est	105. b
Immediata, id est, proxima actio, potest habere medium antecedens, quod inter agentem & actionem illam intercedit	ibid.
Immutabilitas Dei & decreti ac verbi illius	
748. a	
Impedire quibus modis conati sint Judæorum principes, quominus Christus liberos eorum congregaret.	85. b. 87. a
Impedimentum	
— secundum quid	
— simpliciter	87. a
Imperii	

I N D E X R E S U M

Imperii Romani ruina quibus temporum interallis ac gradibus contigerit	590. b	occurrunt, quomodo Charitatem Christianam non violent	435. b	Inscire homines concupiscentia dicitur eleganti metaphora	252.
Impietas, immediata contra Deum injustitia	62. a	Impuritas		Inexcusabiles intelliguntur vel	
Impius accipitur vel		metaph. pro quovis scelere & peccato :		— recipia	
— <i>κακόν</i> , pro insigni primæ tabulæ violatore :		Synecd. pro certo scelerum genere : nempe foedis libidinibus : idque		— specie ac prætextu,	
— generatim, pro peccatore : vel		vel		vel	
— simpliciter, in quo caro regnat :		— generalius		— ratione	
— secundum quid, nempe carnem, non spiritum	398. b	— <i>κακόν</i> , pro naturæ adversis libidinibus	570. b	— purgationis criminis diminutionis illius.	
Imperium creavit Deus		— vel		vel	
— materialiter		— generatim, quivis impurus animi affectus, ac maleficium :		— absolute	
— non formaliter	426. b	— speciatim, libido	579. b	— comparare cum aliis	588. b
Implere		Impuritas dæmoniorum qualis & unde orta	66. b. 67. a	Infantes	
— <i>ιστίτιαν</i>	20. a	Imputare an significet alicui adscribere aliquid, quod non est tale	397. a. b	— proprie :	
— Sermonem Dei, pro prædicare Euangeliū Dei	557. a	Imputatio mercedis est vel ex		— impropriæ, rudes aequi induti	58. b
— <i>Ομοία</i> , quomodo dicatur Christus	696. b	— gratia :		Infierunt partesterre, non infernum, sed terram notant	718. a
Impleri aliquid bifariam dicitur	13. b. 14. b	— debito	398. a	Infierunt mortu. prodæmonibꝫ	534. b
Impletio, accipienda interdum		In		Infierorum porta, dæmonum confilia ac potestia.	ibid.
— non absolute :		— propriæ notat subjectum :		Infernī	
— sed comparatè & paulatim	548. a. b	deinde		— ignis, commune oīnibus damnatio supplicium	47. a
Impositio manuum triplex in Sacr. lit. repetitur,		Com		— poenæ,	
— ordinaria, in ordinatione pastorum		— Per	548. a. 577. a	— duratione pares :	
— extraordinaria : eaque vel		— cō, notat, vel		— intentione & gravitate dispare	57. a. 64. b
— communis, pro impetranda Sp. S. donatione varia :		— impositionem :		— in quaevor loca divisio Pontificia	712. a. b
— propria, pro impetranda unitate	631. b	— appositionem	647. a	In inferno Deus habet manum	
Impositio manuum alia, in prisca Ecclesia usitata.	ibid.	— interdum inservit comparationi	160. b	— potentiaz :	
Impossibile aliud est		In		— non gratia	718. a
— per se		Christo esse, dicuntur quidam		Inferre in tentacionem	
— accidentis	412. a	— simpliciter, viva fide :		— est Satanæ tentatori habendas luxare	131. a
— vel		— secundum quid, externa cum Ecclesia communione	374. a. 414. b	— quomodo Deo tributar	25. a
— absolute & per se :		Corde		Infideles	
— relate & ex hypothesi	63. b. 89. b.	— maris, quomodo dicatur sita Tyrus	66. a. 717. b	— quomodo dicantur	
	98. a. b	— terre, quomodo dicatur suis Christus.	ibid.	— mortui :	117. a
Impossible per se & impossibile ex inficta pena non est idem	103. a	— an anima sua.	ibid.	— in peccatis.	ibid.
Ad impossibile neminem obligari, non est universaliter verum	98. a. b	— nomine alicujus, est vel		— vincit & in carcere esse	717. b
Impossibilis etiam fidelibus obedientia amoris Dei, ratione perfectionis	90. b	— ad honorem :		— servient peccato	
Impossibilita homini quomodo Deus justus & sapienter possit præcipere	89. b. 98. a.	— iussu illius	534. a	— plerumque mente :	
	99. a. 112. b.	patrem		— semper voluntate	413. b
Impossibilitas illa, qua fieri non potest, ut peccantes in Sp. S. renoventur ad resipiscientiam, intelligenda est		adversarium		— cum sint malæ arbores, pulchros proferte possunt ; bonos non possunt	520. b
— non simpliciter & absolute :		saltem esse phrases Hebraicæ non similitudinem, sed rei veritatem significante	612. b	Insidium	
— sed relate, respectu justitiae & decreti Dei	632. b	Inanitio Filii Dei, accipienda est		— mens suader	
Impotentia		— non simpliciter & absolute :		— interdum recta :	
— credendi, reprobis sic inest, ut non possit non inesse : quamvis potuerit non inesse	102. a	— sed ratione status & compare	529. b	— nunquam recte	413. b
— hominis, Deum non privat jure suo	88. b.	Incendere		— virtutes, quales sunt	520. b
	89. b. 112. b. 120. a	— non recto pede	498. a	Infirmitas	
— in facie hodi sibi corde novo		— dignè Domino	548. b	— meton: effect. pro morbo	717. a
— hominem non excusat, à culpa,		quid notet.		— est vel	
— poena :		Incola terra, pro Christianis per orbem dispersis, Synecd.	764. b	— mentis, seu judicii :	
— Deum non accusat		— Dei :		— voluntatis : eaque vel ex	
insipientia		— hominum	157. a. b	— ignorantia :	
aut		Inculpati dicuntur fideles etiam in hac vita, non ratione hominum : sed etiam ratione Dei.		— pravitate	
injustitiae	90. a. 102. b. 120. a	— non jure operum :		Inhabitare Deitas dicitur variis modis	445. a
— ejus causa proxima ac per se,		— sed Dei munere.	ibid.	— 562. b	561. a
— non est Deus :		Inhabitatio Deitatis in Christo Ubiquitaris est proprietatum omnium divinarum in humanam naturam effusio		561. a	
— sed homo : qui ipse causa est &		Indulgentia definitio	54. a. 557. a	Inhabitationis Deitatis	
promerens		Induratio		in Christo	
&		— est obfirmatio in peccato dominante	427. a	& Sanctis discrimen :	
inferens	90. a. 102. a. 103. a	— Deo adscribitur, per metaph. ratione gubernationis divinæ : cuiusmodi variis	427. a. b	ex sententia	
illa Dei, quod non possit seipsum abnegare, mentiri, vera potentia est	141. b	— ejus causa		— Orthodoxorum :	
— perfectæ obedientiæ etiam in fidelibus & poena primi lapsus :		— prima ac principalis		— ubiquitariorum	ibid.
— peccatum suum poenam promerens	90. b. 102. b.	— non est Deus formator, nec decessor peccatoris :		Iniquitas accipitur	
		— sed homo ipse, decessor Dei, ac deformator sui.		— generatim :	
Imprecationes & devotiones, quæ in S. Lit.		— adjuvantes		— Synced. pro mendacio, seu falsa doctrina	591. b
		Satan & homines improbi.	ibid.	— Inicitur dierum non habere, quomodo dicatur Filius Dei	231. a

E T V E R B O R U M.

Inscribitur nomen Dei hominibus in	
— terris	
internè, per Spiritus Sancti testimoniū :	
externè, cum filii Dei ab aliis agnoscentur :	
— in cœlo	ibid.
Inscripti libro vite, sunt vel	
— re & veritate :	
— specie & opinione	767. a
Inscriptio	
— baptizatorum, in libro Ecclesiastico	421. b
— in libro vite, accipi potest	
— pro electione Dei :	
— vocatione ad externam Ecclesiam	
societatem.	ibid.
— legis in cordibus est vel	
— extraordinaria, in Apostolis & Apostolica Ecclesia :	
— ordinaria, in posteris, quæ sit	
— prædicatione Euangeli	
— Sp. S. vi conjuncta	646. a
Instrumenta	
propriè dicta, effecti sui vera causa : eaque	
sunt vel	
— naturalia :	
— artificialia :	
Impropriè dicta, adjuncta quædam antecedentia	55. b. 105. a
Insulsum pro insidente	43. a
Integritas hominis ante lapsum quanta fuerit	412. a
Intelligentia	
— doctrinæ Euangeli est vel	
— Sententia :	
— veritatis illius	58. a. 108. a. 171. b
— veritatis Euangeli, non à vi naturali procedit.	ibid.
— electis & multis reprobis communis	171. b
— veritatis Euangeli, non à vi naturali procedit.	ibid.
— electis & multis reprobis communis	171. b
Ad intelligentiam sensus Euangeli non necessaria est vis aliqua supernaturalis : sed sufficit clara prædicatio & attenta consideratio	108. a. b. 110. b. 171. b
Intentio animi bona, non omnis Deo grata est	434. b
Interfæminium Apulejus pro utero posuit	180. b
Interpretatio	
— Scripturæ, unde petenda	709. b
— paraphrastica	30. b
Interpretationis rectæ regulæ :	
— à propria significacione ad impropriam non est recendum, nisi contraria ratio hoc necessario exigat	51. b.
153. b. 165. b. 216. a. 238. b. 244. a.	
270. a. 286. b. 396. b. 455. b. 479. b.	
613. b. 644. a. 684. a. 711. a	
— universaliter dicta non sunt restringenda, nisi necessaria subsit ratio	216. a. b
— amplitudo phrasis Scripturæ non est temere in angustias trahenda	250. a.
368. b. 711. b	
— servanda est analogia & fidei & contextus	750. a. b
— nova vocum significatio non est finienda, nisi ubi necessitas postulat	443. b
Interpretationibus non temere fidendum :	
Graci consulendi	310. b
Interpretum L X X	
— errores notati	233. b. 234. a. 324. b.
426. b. 551. a	
— Hebraismi	260. a
Interrogatio, nota	
— absurditatis	392. a
— indignationis	68. a. 329. b. 340. b.
342. b. 357. a. 499. a. 515. a	
— interdum non dubitationem sed assertio- nem firmiorem arguit	284. a
Interrogationis	
— schema	
— orationem sæpe reddit negantem	11. a. 269. b
— orationi vim addit	11. a
— Prophetis non rarum	ibid.
— signum, apud Latinos, Græcos, Hebræos	
sæpe deest	ibid. 367. b
— eo interdum opus non est	11. a
Interrogationum	
— variæ ratio & finis	303. b
— Christi, scopus.	ibid.
Invenire gratiam,	
— apud homines :	
— Deum, quid ex usu Scripturæ notet	162. a
Invocatio Dœi est vel	
— oratio, qua aliquid ab ipso petitur.	
— gratiarum actio, qua ob dona laudatur	50. a. 215. a
— ejus objectum	544. a
— solus Deus :	
— non angeli, aut sancti defuncti	750. a. b
Inutiles, quo respectu dicantur fideles, etiam si omnia fecissent quæ Deus mandavit	285. a
Jobum quo fine & usu Deus affixerit	331. b.
332. a	
Johannes	
simplex nomen an compōsitum	17. a
activè an passivè significet.	ibid. a. b
— Apostolus	
— an prædicari Euangeliū apud Parthos	719 b
— Angelum, quem adorare voluit, putavit esse Christum	30. b
— Baptista	
— an baptizaverit in nomine Patris, Filii & Sp. S.	18. b
— Elias quomodo & cur dicatur	18. a
— Eliam, quo sensu se negat esse.	ibid.
— quomodo dicatur venisse neque edens, neque b. bens	17. a
— Testimonium Deitatis Christo multplex dedit	222. a. b
— ejus	
Baptismus	
— Consilium Dei dicitur	
— à Deo institutus	18. a
— an iteratus.	18. b
Iohannis Baptismus, pro doctrina quam baptizando repræsentabat	91. a. b
— illud publicè & palam à Judæis improbatum, audacter negant Rémonstrantes.	ib.
Johannis ministerium non ad vetus, sed N. T. pertinet	18. b
— de eo narratio dicitur initium Euangeliū I. Christi.	ibid.
— ejus vita austera causa efficiens & finis	17. b. 18. a
Josephus, an priorem Mariæ conjugem habuerit, ut Epiphanius statuit	9. a
Josephum proœcta ætate fuisse, cum Mariæ despolareretur, Epiphanii conjectura non necessaria	10. a
Josephi compedes & ferrum, quibus in Aegypto constrictus fuit, unde Psalmistæ Psal. 105. innotuerint	647. b
Joses frater, id est, cognatus Christi, an crederit nec ne, non legitur	9. b
Ipse aūtē, absolutè, de	
— Christo	714. b. 721. b
— Patre	721. b
Ira	
in homine	83. a. 402. b. 571. a
— Deo, quid notet	83. a. 571. a
— non affectum, sed effectum, justam poenam notat	402. b. 404. b. 571. a
— est vel	
— recta :	
— prava	48. a
— in Mose Christo.	ibid.
— non simpliciter à Christo prohibita, contra Hieron.	ibid.
— radix homicidii, sexto præcepto prohibita.	ibid.
— regis, nuncius mortis, id exemplis ostendit	83. b
— temeraria, etiam in Vetus. Testam. prohibita	48. b
— <i>Venit</i> , condemnatio & mors æterna	578. b
Irā operari, quo sensu dicitur lex	403. a
Ironia, in Sacris 43. a. b. 159. b. 326. 2. 423. a.	
— ejus usus in acerba reprehensione	326. a
Irresistibile	
— bifariam dicitur	93. b
— Socini & Remonstrantium vox	123. b
Is, pronomen ambiguum	277. a
Isaac	
— & Ismaël, electionis & reprobationis typi & exempla	424. a
— quomodo dicitur unicus & unigenitus Abrahæ filius	233. b
Ismaël aīt à salute rejectus	424. a
Israëlite & Israëlis filii spectatim pro Judæis	94. a
Israël	
— Jacob Patriarcha :	
— Israëlite :	
— ecclesia Christiana per Israëlitas adumbrata	163. a
Israëlite communiter dicti filii Dei :	
primo genit :	
præstigiis & delectabilis filii : filii regni	421. b
— fœderis	423. b
Israëlitæ typi fuerunt non singulorum, sed electorum fidelium	466. b
Juda, post Zedekiam, reges ex se ortos non habuit	184. a
Judæa, terra sancta, cur dicta	128. a
Judæus contemptum dictus	
— appella :	
— recutitus : & unde	576. b
Iudaum esse, quid notet	499. b
Judæi, intelliguntur vel	
— strictius, qui ex tribu Juda :	
— latius, Israëlite	
Sunt vel	
— natura :	
— institutione.	ibid.
blasphemè Christum vocant filium scorti	638. a. b
caprivate Babylonica, & ex ea liberatione, typus misericordie & liberationis ecclesiæ	790. b
— exānphos ante invitati cur dicantur	82. b
— depositarii vesti divini	394. a
— Græcæ loquentes	260. a
— Græcas voces linguae suæ imminiscuntur	276. a
— liberis suis Græca indiderunt nomina	ibid.
— multi etiam post captivitatem Babyloniam fæcē idolatria polluerunt	684. b
— licet superstitione quadam in paucis verbis, aliena puncta supposuerint : ipsum tamen Scripturæ Hebraicæ contextum religiosissime intactum reliquerunt	182. a
— principes, quomodo dicantur Domini gloria non cognovisse	107 b
— quomodo dicantur restitisse Spiritui Sancto	87. b. 88 a
— reprehendantur, quod restiterint Sp. Sancto	88. a
Judæorum	
— communis error, de Messia	
— persona	
— officio,	
— beneficio	304. a. b. 368. a
— dissidium cum Samaritanis.	
— undé ortum	381. b. 382. b
— figmentum de Hirami longævitate	326. a
— posteriorum malitia, in rectis majorum interpretationibus, odio Christianorum, pervertendis	609. b

I N D E X R E V U M

à Judæis vicinis quedam hausit Trismegistus
 in Egypto & ex eo Plato & Platonici 228.a
 Judæos infideles, qua ratione, Abrahami filios agnoscat, aut neget Christus 612.b
 Iudeicè vivere, quid significet 499.b
 Iudeæ, quid sit 499.a
 Judex mundi quo modo sit Christus 198.a.b
 Judices, cur Dū פָּנִים appellentur 210.b.
 341.b
Judicum
 — liber, à diversis prophetis conscriptus:
     — unde propheta dicitus 15.a
     — Ordo, apud Hebreos triplex, infimus,
         medius, summus 48.b
Judicari
 — pro 77.a
 — condemnari 77.a
 — puniri 376.b
Judicium
 — pro condemnatione 64.b. 173.a.
     348.b. 376.b
     — poena, vel
         - temporali
         - æterna 376.b
Judicium
 — Charitatis
     — debet esse charitatis rectæ 684.a
     — falli potest. ibid.
 — Dei, est vel
     — misericordia, per fidem in Christum :
     — ex operibus hominum 157.a
 — est vel
     — divinum :
     — humanum.
         vel
     — absolutionis :
     — condemnationis 376.b
 — est vel
     — fidei, quod inititur revelatione divina,
         vel
         — communi, per verbum :
         — speciali, per Spiritum: idque vel est
     — simplex
     — mixtum.
 — Charitatis 524.b. 684.a
 — exercere τοτὶ ἐξ οὐρανοῦ de iudicio ultimo 297.b
 — exercendi potestatem Pater dedit Filio, ratione
     — non recte :
     — sed modi 297.b
 — exercitat
     — immediatè, Filius
         — secundum utramque naturam:
         — mediatè, Pater per Filium. ibid.
     — legis, est vel
     — per se, quatenus Euangeliò opponitur:
     — per accidens, quatenus cum Euangeliò componitur 673.b
 — Petri, de eorum, ad quos scribir, electio-
     ne, non tantum fuit charitatis: sed eriam fidei, & quidem vel
 — commune, ex
     — revelatione Scripturæ generali:
     — collatione experientiæ speciali or-
         tum:
 — proprium, ex speciali Spiritus instru-
     ctu 684.b
 — Pontificiorum, quo falsas Patrum sen-
     tentias, contra veritatem & conscienciam excusat, non est charitatis rectæ 684.a
Judicii diem horrere fideles non decet 642.a.
 730.a
Judicia publica exercere, an Christus interdi-
 cat iis, qui peccati aut criminis alicuius sibi
 sint confititi 322.a.b

Juramentum
 — Christi 47.a. 481.a.b
 — Pauli 47.b. 480.b. 481.b. 526.a.
     580. 584.b
 — Judæorum obliquum ex gentilium ini-
     tatione 46.b
     — per corban 70.a
 — Christianorum per salutem Cœsarum 485.a

— Josephi, vivit Pharaos, quale fuerit. ibid.
 — in sermone familiaris, nec necessarium,
     nec utile 46.b
 — ideoque raro adhibendum 482.a
 — necessarium ac verum, non prohibuit
     Christus 47.a. 390.a. 480. & seqq.
     634.b. 678.a.b
 — quale prohibeat Christus 46.b
     — & Jacobus ibid. 480.b. 481.
     678.a.b
Juramenti definitio 47.b. 268.b. 481.b
 — finis & utilitas,
     litus diremto,
     &
     veritatis in animis auditorum confir-
     matio 633.b
 — formulæ, vivit Iehova: vivit anima sua:
     vivit rex: vivit ego 485.a
Jurandum
 — per solum Deum, ut testem & judi-
     cem:
 — per aliud, ut pignus, quod Deo obstrin-
     gitur 484.b. 485.a.b
Jurare, species confessionis, ac laudis Dei 47.b
Jus successionis in regimine apud Iudeos
 non pertinuit ad foeminas: sed tantum ad
 mares 184.a.b
Justificare
 — vox à Patribus facta 398.a
 — nusquam significat justum ex injusto
     facere ibid. a.b. 500.b
 — ea abutuntur Pontificii pro sanctifica-
     re 295.b. & 399.a. 500.b
 — impium, quo sensu dicatur Deus 398.a
Justificat Christus
 — & personas,
 — & opera fidelium 556.a. 669.a. 695.a.
     716.a. 747.a. b. 780.b
**Justificata Sapientia à filii suis, quomodo di-
 catur** 146.a
Justificatio
 Augustino & aliis, pro sanctificatio-
     ne, Catachresi non infrequent, sed
     noxia 419.b
 — alia est
     — ex lege:
     — Euangeliò 391.b
 — ratione efficientis est vel
     — hominis:
     — Dei 500.b
 — alia est
     — apud Deum:
     — homines 508.b
 — coram Deo, est vel
     — hominis in se perfectè justi:
     — injusti 500.b
     — alia est
         — à priori, seu ex causis:
         — à posteriori, seu ex effectis 675.a
 — est vel
     — injusti, quæ prima dicuntur:
     — justificati & justi: quæ secunda & prio-
         ris continuatio 780.b
 — ex operibus, alia est tanquam
     — ex causis:
     — effectus & signis 395.a.b. 399.a
 — ex operibus, tanquam causa, alia est
     — absoluta ac simplex:
     — comparata ac secundum quid 395.a.b
 — ex operibus, requirit perfectam legisab
     operante observationem 556.a. quæ
     soli Christo convenit ibid.
 — effectum fidei tanquam instrumenti su-
     pernaturalis,
     — non per se:
     — sed per accidentis promissionis divinæ
         100.a.b
 — & sanctificatio duo diversa beneficia
         398.a. 419.b
 — fidei, & legis auctoritatis 509.b
 — non finis reconciliationis, sed illius effi-
     cients 555.b
 — Vite, unde dicta 246.a.b
 — universa, non uno tempore peragitur
     398.b. 399.a. 780.b. 781.a

Justificationis
 apud Paulum & Jacobum,
     — diversa sententia:
     — sed non contraria 395.b. 674. & seq.
 — causa
     — efficiens, Deus:
     — impetrans, fides 100.a
     — impulsiva, justitia Christi 246.b
 — causæ procreantes
     — non sunt ullæ hominum affectiones aut
         preparations, aut ulla opera fidem an-
         tecedentia:
     — nec ipsa fides:
     — sed sola Dei gratia:
         — meritum Christi:
         — efficacia Sp. Sancti 34.b. 100.b
 — initium & progressus, contingit fide 391.a
 — in primam & secundam distinctio Pontifi-
     ciorum safa 674.b. 781.b
 — partes Pontificii statuunt duas
     1. fidem, tanquam initium:
     2. Charitatem, tanquam complementum
         justitiae 780.a
 — S. Scripturæ doctrinam Pontificios op-
     pugnare, contra illorum exceptiones
     demonstratum 399.a.b
Justificationem,
 — non in sola peccatorum remissione:
 — sed in totius obedientiæ Christi impos-
     tatione consistere 176. & seq
 — etiam ex catechesi & Liturgia Belgica
     probatum 177.a.b
Justitiae
 — pro debita mandato Dei obedientia 20.a
 — accipitur vel
 — pro opere justo:
 — universalis obedientia legis 395.b. 780.a
Justitia
 — apud Philosophos est vel
     — particularis virtus:
     — omnium virtutum complexus 177.b
 — est vel
 — Dei: eaque vel
     — essentialis:
     — judicialis 37.b
 — hominis: quæ vel
     — imputata, justitia Christi:
     — inhærens 37.b. 176. & seq. 667.b
 — est vel
     — personæ:
     — causæ 678.a
 — est vel
     — particularis, operis:
     — universalis, personæ 395.b. 396.a.
         698.a
     — utraque justus est Christus & fideles:
         sed diverso modo 698.a
 — Christi, nobis imputata, est totius debiti
     nostrí
 — universalis pœna:
     — obedientiæ solutio 176. & seq.
         667.b
Justitia Christi,
 — & conditio in ipso requirita: & nostra
     justitia est 178.a
 — alia est
     — naturæ divinæ: quæ
         — infinita:
         — incommunicabilis:
         — Patri & Sp. S. communis.
     — naturæ humanae: quæ vel
         — innata: naturæ sanctitas:
         — enata, justitia
             — vita:
                 — mortis 541.a.b
     — activa & passiva obscurius dicitur ibid.
     — distincta, sed non divisa temporibus,
         ibid.
 — humanæ naturæ Christi, in se finita, unde
     infinitam dignitatem habeat. ibid.
     — justitia mediatoria appellari potest ibid.
Justitia Dei, pro
 — justitia ipsi debita, ab eo mandata 306.a
 — Christi, à Deo, per fidem donata 432.a
 — quomodo dicatur, Euangeliò retenti
         388.a
Justitia

Injustitia Dei

- accipitur vel
  - subjectivè, quæ in Deo :
  - effectivè, quæ à Deo 388. a.
706. b
  - in afflictionibus, etiam sine meriti peccati ratione immisis, vindicata 331. b
- Justitia*
- est perfectus ac perpetuus Dei & proximi amor 176. b
  - fidei quænam dicitur 38. a.
432. b
  - imputata, an nihil aliud sit quam remissio peccatorum 37. b. 175. & seq.
  - fidelium
  - per se tantum spectata, est peccatum 156. b
  - duplex,
    - obedientia Christi :
    - renovatio imaginis Dei eaque imperfecta & quare 405. b.
406. a
  - Originalis & actualis, universalis iustitiae partis conjunctæ, sed distinctæ 178. b. 179. a
  - propter quam fideles persecutionem patiuntur,
    - quænam intelligatur :
    - via regni, non causa regnandi 41. a.
667. b
  - sanguini & morti Christi cur adscribatur 37. b. 38. a. 176. b. 178. a.
541. a
  - nostra perfecta consistit
    - in innocentia :
    - aut per compensationem,
    - in perpessione poenæ :
    - & observatione mandatorum 541. b
  - propria, justificare non potest,
  - nec merito : quia debita :
  - nec paecto legis : quia
    - imperfecta :
    - persona rea est 541. a
  - universalis, requirit
  - habitum iustitiae
  - actiones omnes legi conformes 177. b.
406. a
- Justitiam*
- desiderantes beatos, quomodo mundo paradoxum 38. a
  - habituelm, quo jure, Deus ab homine postulet 178. a. 406. b
  - vindicaticem exercere alicuius occasione,
  - simpliciter :
  - secundum quid 101. a
- Lachrymas Christum in passione profudisse, unde constet* 628. b
- Lapidesigniti, pro gemmis* 326. a. b
- Lapidis fulminis,*
  - an sit.
  - Brontia dictus 326. b
- Lapsus Adami poenæ merita, ejusque moderationis, qualis & quo fine à Deo concessa*
- Latina versio, ritus est, à quo, in rebus dubiis, ad fontem recurrentum* 34. b
- Patrones, pro uno è latronibus* 14. b. 81. b
- Laudare latius pater, quām gratias age re* 57. b
- Laudatio & optatio quid differant* 191. b
- Laudare alios in os, quatenus non sit vitiosum, sed officium Christianum* 599. a.
634. b. 646. b
- Lenes Chyteres*
- Lensis ror* 36. a
- Lenitas quid sit* 520. a. 572. b
- Lex,*
  - metaphoricè, pro vi & instinctu, quasi imperante ac dominante 409. a.
414. b
  - via.
  - res lege significatae ac mandatae 316. b
  - propriè, Dei mandata:
  - impropriè,
  - meton. subjecti, libri Mosis 395. a

- Synecd. partis, tota Scriptura Vet. Testam. 341. b. 502. a
- doctrina
- ἡγετικὴ pro Euangelio 502. a
- data, ut morbos ostendat, non ut auferat 511. b
- Dci
- decalogi, ἑβραϊκὸν τέσσαρα, חקוקה קורן ceremonialis, δικαιομέτρη, חקוקה judicialis κρίσιμη, מטבח מטבח
- exigit à nobis
  1. poenam, pro inobedientia:
  2. obedientiam
    - absolute, jure
    - naturæ Dei :
    - beneficij creationis :
    - relatè, respectu finis, nempe vitæ æternæ obtainendæ 607. a
- ea, perpetua est; quæ causam habet necessariam 565. a
- Christi, cur dicitur præceptum de charitate mutua 521. a
- Ceremonialis, dicitur
  - statuta ac decreta:
  - Lex mandatorum in decretis posita :
  - mandati carnalis :
  - ad tempus correctionis imposta : 247. a
- Chirographum decretorum nobis adversarium 247. b. 350. a
- fidei;
  - operum, quomodo dicatur 502. a
  - de filiabus Zelaphheadi, quomodo intellegenda 167. a
  - (idest, libri Mosis) liberat nos à lege & ad Christum adducit,
    - per se, prophetia de Christo
    - expressis
    - adumbratis per typos,
    - extraordinariis;
    - ordinariis :
  - per accidens, declaratione
    - officii nostri, & obligatione, in decalogo :
    - misericordia nostræ, in ceremoniis 502. a b
- Index peccati & norma vitæ 670. b
- Litera 315. a
- ministerium mortis 616. b
- Moralis, accommodatus dicitur Lex Charitatis 247. a
- non ideo lata, ut Christum quæramus 432. b
- Mosis, enallage singul. pro plurali, leges 247. a
- non moralis, sed ceremonialis, pædagogia ad Christum 432. b
- moralis, quo sensu dicitur Lex Libertatis 670. b
- peccatum indicat,
  1. declaratione officii :
  2. accusatione neglectus illius :
  3. denunciatione poenæ 511. b
- præcipit omnem justitiam,
  - habituelm :
  - actualem 177. a.
- prohibet vitiositatem actionum & naturæ 177. a.
- quatenus hominibus de sua justitia glorianti occasionem præbeat 394. a
- quo die lata 266. b. 267. a
- quomodo
  - ad omnes pertinet 507. b
  - dicatur iram operari 402. b
  - fide stabiliatur 394. a
  - impossibilis 507. b
  - per angelos ordinata 511. b
  - regia, cur dicta 673. a
- Legis
  - Causa
  - princeps, Deus, unde lex Dei :
  - ministra, Moses, unde lex Moses, per Mosen, non à Mose data 247. b

- conditions. 3. ut serventur manus data
- omnia :
- integrè :
- perpetuo 507. b
- divinæ Icōpus & usus
- communis,
- officium docere :
- peccati & reatus condemnationis convincere : 88. a. 247. a.
394. a
- specialis, respectu electorum eos ad obedientiam deducere 88. a
- Ceremonialis usus
  1. ut sit index misericordie :
  2. typus & visibilis promissio liberationis nostræ 247. b
- & pædagogi convenientia, qua in re consistat 512. b
- jus in nobis impletur, merito mortis Christi & Sp. S. efficacia
- inchoatè, in hac vita :
- perfectè, in morte 176. b. 414. b
- lata & Pentecostes dies non sunt idem, sed diversus 267. a. b
- usus
  - homines sub peccato concludere :
  - atque ita viam Christo sternere 512. a
- Moralis usus
  - primarius, obedientia :
  - secundarius, consincere peccati & impotentiæ 432. b
  - prædicatio, ministerium mortis 247. b
- Legi
  - decalogi, gratia Christi :
  - ceremoniali, veritas Christi quomodo opponatur 247. b. 248. a
  - impotentiæ liberationis tribuitur
  - non per se, & natura sua :
  - sed per accidentis carnis nostræ 415. a.
501. b
- Legem
  - fideles scrivant
  - perfectè, justificati in Christo :
  - in se:-
    - in hac vita inchoatè, per sanctificationem :
    - in altera vita, perfectè 412. b
  - in hac vita perfectè inpletere, impossible 420. a
  - omnem ante Mosen,
  - aut etiam ante lapsum datam, immutabile esse, vetum non est 565. a. b
- Leges Dei sunt vel
  - religiose: exque vel
  - omnibus communes & perpetuae:
  - Decalogus.
  - Israëlitis propriæ & ad tempus Messiae duraturæ :
  - politicæ, modum politiæ Israëlitarum præscribentes 247. a
- Liber
  - naturæ
  - scripturæ 434. a
  - Enoch, ab impostore confunditus: & qua occasione 744. a
  - Questionum & responsionum ad Orthodoxos, non est Justini Martyris: sed alterius antiqui autoris 474. a
- Libri
  - nonnulli prophetarum perierunt 15. b
  - Chronicorum
  - regum
  - Israëlii,
  - Iudei, alii, quam qui hodie existant. ibid.
- Librorum veterum forma & conscribendi modus
- Liberi, pro subditis & discipulis 85. b
- Libertas Christiana
  - quid & quotuplex sit 440. a
  - non in peccandi licentia: sed peccati fuga consistit 714. a
- Libidinum fontes
  - mala

I N D E X R E F U M

— mala cupiditas &		multiplex discrimen	307. b
Avaritia .	370. b	Mansio,	
Limbus inferni Pontificiorum	699. a. b	— propriè manendi actio :	
Linguâ quanam usi Judæi , post captivi-		— meton. mansionis locus.	364 b
tatem Babylonicam , ad Chisti tem-		Mansiones multæ quo sensu in cœlis esse di-	
pora	48. a	cantur.	ibid.
Linguæ quomodo angelis tribuantur	534. b	Mansuetudo Christiana , qualis virtus	36. b
Linguæcum miraculum non in auditoribus:		520. a. 572. b	
sed Apostolis fuit	265. a	— non excludit scilicet gloriae Dei & ju-	
Litera & Spiritus	315. a	stam iram	36. b
Locus alicuius non inventus dici potest, vel		Mansuetudinis	
— simpliciter & absolute :		— effecta , <i>μετεγνωμια</i> tolerantia & con-	
— Scripturæ more , secundum quid & te-		donatio.	
late	133. a	— exemplum	
Locustarum usus & usus, è Scriptura, Plinio,		— excellens, Moses:	
Eustathio probatur	17. b	— excellentissimum, Christus	
Loqui r̄ḡt īc̄x̄ȳ, loqui de Christo , prædi-		— definitio Basili M. obscura 36. b. 103. a	
care Euangelium de Christo Servato-		Manus Dei.	
re	265. a	Marcus an epitomena scripsit Marthai	
Lotio		134. a	
— manuum, vel		Mare vitrum, quid in Apocalypsi notet, va-	
— communis & ad honestatem civilem		riæ sententiae	771. 772.
pertinet :		Maria	
— propria Judæis & superstitionis	68. a	— non stella, sed <i>fille maris</i> , Hecatono-	
— pedum		dicta	158 b
— Apostolorum, qua mente & quo		— ejus nominis compotio & significa-	
scopo , à Christo peracta	359. a. b	tio.	ibid.
— an ceremonia in universa Ecclesia		— an virgo post partum manserit	8. 9.
servanda	359. 360	10. 12. b	
— Judæorum consuetudo ejusque oc-		— virginitatem voverit	9. a. 164. a. b
casio :		— cur desponsata	8. b
— finis :		— an per portam clausam Ezech. 44. incl-	
— origo		ligatur	9. b
— exempla	359. a. b	Benedicta in mulieribus	160. b
— quæ à cardinalibus & Episcopis,		— <i>καραποτηριον</i> quo sensu dicatur	159. b
quotannis institutur , à Scopo &		— & Elizabeth quomodo <i>συζυγος</i> fue-	
modo Christi aberrat	360. a. b	rint	167. a. b
Lucas		— non sine dolore peperit	188. a. 192. a
— Evangelista		etiam si sine culpa conceperit	192. a
— non fuit ex 70 discipulis :		— aperto uero	192. a. 382. a. b.
— nec Pauli discipulus	151. b	— exempla	
— ante Matthæum & Marcum scripsit		— obedientie, erga Cæsarem:	
	154. & seq.	— patientie :	
— Medicus, an intelligatur Evangelista		— <i>σηματι</i>	187. b. 188. a
	150. a. 574. b	Mariæ perpetua virginitas an Sacr. Literis de-	
— ex Medico corporis , Medicus, animarum		finita	9. b
	150. a	Mariam	
Lucasne fuerit , an Barnabas , an denique Si-		— virginem concepisse & peperisse, fidei	
las , frater ille cuiuslaus fuisse dicitur in		judicio statuendum :	
Euangelio	150. a. b	— virginem verò perpetuò mansisse , chari-	
Luca bos, Elephas	155. a	titatis judicio Ecclesia Christiana credi-	
— de Luca bove ridiculum Baronii com-		— ejus judicii rationes allatae	9. b
mentum.	ibid.	187. b	
Lucifer an Diaboli nomen	325. a	— ex tribu Juda & familia Davidis fuisse,	
Lucretius		unde constet	167. a
— mortuorum, immoderatus unde ori-		Mariolatria Pontificiorum horrenda	161
tur	583. b	Martyrem facit.	
— adversus eum consolationes.	ibid.	— non pena :	
— unigenitus id est , gravissimus	233. a.	— sed causa : <i>caque</i>	
	648. b	— non sola :	
Lugentes quinam beati	33. b. 35. b	— sed causa comes , fidelis toleran-	
Lugere terra quomodo dicatur	33. b	tia	751. b
Lumborum prædictio , quid significet	688. b	Masorites quinam fuerint	778. a
Luminare mundi		Matthæus non scriptit Hebraicè	682. a
— propriè ,		Mediator hominum est , qui pro iis inter-	
— majus ac diurnum, Sol :		cedit.	
— minus ac nocturnum, Luna :		— Precatione :	
— impropiè .		— Satisfactione	462. a
— majus, Christus		Medium , propriè est. quod inter duo extre-	
— minus		ma existit	105. a. 125. b
— Ecclesia		— estque vel	
— Christianus quisque	43. b. 573. a	— accidens adjunctum :	
Lupus metaph. Ecclesiæ adversarius		— causa termini ad quem	125. b
— falsa doctrina :		387. a. 506. a	
— persecutione	337. a. 43. b	Melioris	
Lux proluminari Merton.		Melagreste, cibus Johannis Baptiste	17. b
— de regno coelesti & gloriose	549. a	Melchizedek	
— de luce animæ, quæ est		— ex melech & iudek cum iod epenthei-	
— cognitione mentis ,		co	635. a
— voluntatis sanctitas,		— an commune regnum Jerusalem no-	
— utriusque fructus , vita sanctæ		men	637. b
lux.	ibid.	— an	
— qua similitudine dicatur Deus	721. b	— angelus	
		— filius Dei in humana specie.	
		— Sem filius Noe	
		— Spiriti	

E T V E R B O R

— Spiritus Sanctus sub hominis persona	637. b. 638. a
— obtulerit panem & vinum in sacrificium	639. & seq.
— fuisse filium Scotti, statuisse Judaeos, ait Epiphanius	638. a
— quomodo dicatur sine Patre, sine matre fuisse	635. a
— initio dierum & fine carere.	ibid.
Melchisedecci	
— ordo, qua in re consistat	639. b.
	641. b.
— typus explicatus	3. b. 637. & seq.
— & à Socini corruptelis vindicatus	3. b
Mellificatio apum	
— in cavata petra,	
— cavatis arboribus:	
— agris	17. b
Membra que sunt in terra, quo tropo dicantur cupiditates carnales	570. a
Meminisse, notat	
— memorem esse:	
— mentionem facere: sed rarissime:	
— meton effic. juvare	494. b
Memoria Christi cō ājorū divinitus obscurata, sine vito	142. b. 202. a. b
Memoria error	
— an sacrī autoribus tribuendus	10. b.
	142. a
— notatur in	
— Arctic	311. a
— Beza	142. a
— Chrysostomio	244. a
— Eusebio 127. a ibidem iterum.	
— Hieronymo	510. b
— Tertulliano	115. a
Mendacium ratione finis est vel	
— perniciosum:	
— humilitatis:	
— officiosum:	
— jucundum	575. b. 576. a
— Omne, absolute prohibitum 7 argu- mentis probatur	575. b
Mendacium	
— Creaturæ præcipere, propriè loquendo, Deus sine peccato non potest	ibid. b
— quomodo Deus præcepisse diabolo dicatur.	ibid.
Mens	
— pro spiritu, id est parte hominis regenerata	413. a
— quatenus non est regenerata, etiam carnis nomine continetur	413. b
Mens carnis	566. a
Mentem malam sequitur malus animus	60. a
Mensa deaurata cum panibus propositiis, quid adumbrabit	647. a
Mercenarius, quis sit	336. b
Merces	
— metaph. præmium gratiæ & gloriæ gratuitum	647. a
— alia	
— merita:	
— gratuita	41. b
— debita est, vel	
— iure operum	
— promissionis Dei gratuitæ	76. a.
	634. a
— operum	
— bonorum, non merita, sed immitia, ac merè gratuita merito dicenda	76. a. 284. b. 285. a
— malorum, merita, iure	
— veritatis comminationis divinæ, &	
— dignitatis operum	76. a
— vita æterna, quomodo dicatur	41. a. b.
	740. b
— & quidem justa	76. a. 522. a
— à justo judicanda	41. b.
	285. a
— vita æternæ, non ex parte: sed merè gratuita	41. a

Mercedem Deus ut justus judex tribuit, jure, vel	
— absolufo:	
— relato tantum	41. b
Mercedem pro labore ab Ecclesiæ accipere pastores, justum à Christo institutum	
Meretur non homo, bonis operibus vitam: sed Deus, iis gratuito datis, ab homine, gratitudinem	284. b. 285. a
Meritum	
— abolitionis peccati, ordine	
— causa, antecedit:	
— temporis, in multis secutum est ipsam abolitionem	256. b
— Christi, bimembre,	
— passio & mors:	
— obedientia legis	178. a
Merita, Catechesis metaphorica, pro bonis operibus	364. b
Messias.	
omnia, quæ de Messia prædicta, in Jesu esse completa, universalis est demonstratio, Jesum esse Messiam	16. a
de Messia prædicta, quædam	
— ipsi sunt propria: unde solida ratio: .	
— illi cum aliis communia: quæ non constituunt argumenta per se solida: sed cum aliis juncta.	ibid.
Messia periphrasis, propheta ille, qui venturus erat in mundo	304. b
Messis, metaph. pro auditorum idoneorum copia	284. b
Messores, Apostoli.	ibid.
Metalepsis	552. b
Metaphora reciproca, in vocibus infatuatum & insulsum.	
item in Græcis ὁπός & τοῦτο	43. a
Metere, metaph. de Euangeliis ministris	284. b.
	285. a
Metus est vel	
— liberalis:	
— illiberalis ac servilis	732. b
— defectionis & exitii, qui fidelibus præcipitur, intelligendum est	
— non absoluere:	
— sed relatè ad fidèles	621. b
Michaël	
— quæ sunt Dei?	
— etiam nominum nomen	
— angelum creatum: non filium Dei natum	158. a. b. 166. a
— princeps populi Iudaici ejus angeli	158. b. ibid.
Milites	
Milites Christi, qua similitudine dicantur	
— omnes Christiani:	
— ἡγεμόνες, ministri verbi	609. a
Mille annorum regnum quale statuerit Cœrinthus, & Patres quidam Orthodoxi	746. a
Ministerium extreum, distinctum à coniuncta interna Christi efficacia	19. b
Ministerii sacri dignitas	517. b
Miracula	
— sunt vel	
— potentia infinita:	
— finitas	129. b. 232. a
— sunt vel	
— simpliciter, ratione	
— rati	
— & modi efficiendi:	
— secundum quid, miracula	446. b
— Antichristi, sunt prodigia mendacii, id est, fallacia, vel	
— partim: ratione	
— finis	
— formæ externæ,	
— omnino: ratione	
— finis &	
— formæ externæ atque etiam interne	591. a
— Christi	
— & Apostolorum quomodo different	
	55. a. 160. a. 119. a. 232. a.
	302. a. 338. b. 446. b

— item Mosis & prophetarum	259. a
— sunt vel	
— potentia infinita:	
— finitas	129. b
— cur in sanandis afflictis potissimum occupata	302. b
— omnia, vera ratione	
— formæ	
— &	
— finis	302. a
— quædam, quamvis finitam potentiam non superabant, verè tamen probabant, ipsum esse Christum verum Deum	129. b. 531. b.
— fidem certò non probant	506. b
— hoc tempore non necessaria	513. a
— Magorum Egyptiorum, quale fuerint	129. a. b. 302. a
— non omnia, sed sola divina, veritatis testimonia	129. b
— per Apostolos quo sensu facta dicantur	119. a
— Pontificiorum, documenta Antichristi	592. b
— pseudoprophetarum, ratione	
— finis, omnia falsa:	
— rati, quædam falsa:	
— quædam vera	
— mixta	129. a
— vera, quomodo à divinis, quæ angelicam potentiam non superant, distinguuntur	130. a. 301. 303.
— Saranz, metaphorice dicuntur 302. a	
— omnia falsa, ob formæ & finis vi- tium.	ibid.
— quæ omnium creaturarum vires supérant,	
— — resurrectio mortuorum:	
— — potentia visus penitus ablata restitutio	55. a. 129. b. 232. a.
	295. b. 302. a. 330. b.
— ea dicitatis Christi certa argumen- ta	446. b
— Signa:	55. a. 232. a
— — — cur dicantur	506. a
	552. a
Miraculi turbæ saturatæ finis	
— communis:	
— proprius	503. 304.
Miraculorum causa efficiens, vel	
— instrumentalis, quæ	
— imperat,	
— imperat	446. a
Miracula Christus fecit secundum utramque naturam: sed diverso modo	332. a
Miseria nostra, est mutua cum Deo inimici- tia, qua	
— nos Deo adversamur, peccatis:	
— ille nobis, justa poena	555. a
Miseria experientia, parit misericordiam etiam in Christo	619. a. b. 629. a
Misericordia	
— quid generatim	
— speciatim	38. a. 572. a
— ejus officia	38. a
— Dei, quid sit	275. b
— Salutaris, non est universalis erga singu- los	469. a. b
Misericordiam consequentur misericordes à Deo	
— in hac vita	
— immediate:	
— mediate:	
— in altera, plenissimè	38. a
Missa facienda est impia Pontificiorum Missa	642. a
Missa, sacrificii Christi abnegatio	637. b
Missa vanitas & impietas	642. a. b. 646. a
Misso	
— erroris, quæ Deo tribuitur, est per- missio:	
— non otiosa:	
— sed judicialis	103. a
— Filii, à Patre, intelligit vel	
LIII 1 z	— im-

I N D E X R E V I S

—impropriè, in carnem :	—propriè, ad prædicationem Euangelii :	—Israëlitarum ob Davidis transgressionem occisorum, &	Malitiae, de virgine 515. a
—conjunctionem, utraque 278. a. 306. b.	—non tollit aequalitatem essentiae 306. b.	—ipsorum,	—semen habet 2. a. 169. a. 238. a
342. b.	343. a.	—& Davidis respectu, quis finis fuerit	Mundus 76. b
—nec unitatem 342. b.	343. a.	333. b.	—à munditiae 76. b
Missiones Apostolorum particulares ad certum opus 449.	Missus Christus	—doloris, id est, gravissimi 138. b.	—propriè, cœli terræ, marisque & rerum iis comprehensarum structura 76. b.
—incarnatione & pæfactione in carne :	—incarnatione & pæfactione in carne :	Morti Christi quo sensu adscribatur plerumque salus nostra 530. b. 538. a.	77. a. 223. a. 348. b.
—legatione ad munus mediatoris abeundum 306. b.	—metaphor. multitudine.	541. a.	378. a
Mitis, n. 3, vel	—metaphorice	—munda iniustitia 77. a	
—propriè :	36. a.	—Syncd. mundi pars, vel	77. a
—metaphorice 36. a.	—major	—major	
Mittere efficaciam erroris, quid sit 36. a.	—cœli, soli, marisque opificium, à rebus comprehendens distinctum 77. a	—cœli, soli, marisque opificium, à rebus comprehendens distinctum 77. a	
Mons, in quem Satan Christum transtulit, quis fuerit, incertum 29. a.	—alia est vel	—celum 79. b. 402. a.	
Mors Dei	—habitualis :	—minor, terra 77. a. 86. a.	
—Sion 326. a.	—actualis.	223. b. 348. b. 378. a.	
—cœlum eo adumbratum. ibid.	—utraque est vel	atque inde	
Morborum corporalium	—inchoata :	—meton. homines in mundo 77. a.	
—origo, peccatum 299. b.	—continuata & aucta :	86. a. 223. a. 348. b.	
—sanatio per Christum facta, signum sanationis spiritualis 295. a. 302. a.	—perfecta. ibid.	—vel	
—quantum differat à sanatione medicorum 301. a.	Mortificationis	—indefinitè, hominum cœtus 77. a.	
Mors pro nobis, quid significet 710. a.	—initium & perfectio, à solo Deo est :	348. b.	
Mors	—continuatio & incrementum	—definitè, hominum cœtus 77. a.	
—æterna, qua in re consistat 416. a. b.	partim, à regeneratis :	—universalis 77. a. 378. a.	
—Christi, justificatio peccatorum. Ambros. 503. a.	partim, à Dei auxilio procedit 570. a	—particularis, hominum pars 223. a.	
—& sepultura, non solum typus: sed etiam causa spiritualis mortis & sepulturae veteris hominis 563. a.	Mortuus	vel	
—idque bifariam. ibid.	—metaphor. lethaliter ægrotus, qui quasi mortuus 291. b.	—major: cœtus infiduum 378. a.	
—valoris infiniti, ob infinitam personæ dignitatem 173. a. 710. b.	—in peccatis, & in illis ambulate, diversa ; ut causa & effectum 218. a.	—vel	
—intelligitur vel	legi, quid sit 502. a.	—generativi, cœtus hominum, tam ex electis, quam ex reprobis constans 67. b. 77. a. 348. b.	
—generati:	Mortuum esse	—speciatum, cœtus reproborum 77. a.	
—speciatim, de morte duratura ad diem ultimum 345. b.	—pro iis, qui mortui non adhuc sunt, sed fuerunt 718. a.	348. b. 378. a. 453. b.	
—metaphorice notat separationem hominis, vel	—qua similitudine sopitis comparantur 582. b.	—præstantior, electi, vel	
—à justitia Dei :	—propriè, & mortui metaphorice, qua in re dispergit & conveniant 112. a. b.	—omnes 9. b. 77. b. 256. b.	
—pace cum Deo & vita æterna 563. b.	—metaphorice,	—electi jam fideles 77. b.	
—fidelium, qualis sit 415. b.	—vita fidei & charitatis privati 111. b.	323. b.	
—& partus cum dolore, cum sit poena peccati, quomodo & quare etiam in fidibus maneat 54. b.	—quomodo ad vivificationem sibi sint obligati 112. a.	—electi fideles gentiles 77. b.	
—Spiritualis 89. b.	—bifariam dicuntur, vel	Mundus, gentes omnes mundi præter Iudeos 86. a. 273. b.	
—corporalis quid sit 345. b.	—absolutè ac simpliciter ; ut infideles :	—pro voluptatibus & vitiis mundi 676. b.	
—est vel	—relatè & secundum quid ; ut interdum fideles in officio negligentes 763. a.	Mundus totus	
—prima : ratione	Mortui peccato fideles dicuntur	—vel	
—animæ, privatio justitiae & gratiae Dei :	—secundum quid 117. a.	—particularis	
—corporis, privatio vitæ animæ :	—ratione meriti Christi simpliciter 117. b.	—omnes infideles 77. a. 78. a. b.	
—secunda, ratione animæ & corporis, universalis privatio gratiae & gloriæ 759. b.	—peccatis dicuntur infideles non moribus tantum : sed natura etiam 112. a.	—omnes fideles 78. a. 724. a.	
Mortis	—quo sensu infideles dicantur 117. a.	Mundus 604. b	
—Christi	Mortuis propriè & impropriè quomodo Deus nec frustra, nec insipientes mandet, ut sufficiantur à mortuis 112. b.		
—fructus duo.	—quo sensu Euangeliū prædicatum dicitur 718. a.		
—condonatio peccatorum :	Moses		
—vivificatio, sui regeneratio 118. a. b.	—Christi typus 624. & seqq.		
—finis & fructus	—primus Euangeliū dici potest 777. a.		
—primarius, debitas poenæ, nostri loco perferrere quod ad officium sacerdotale :	—quo sensu dicatur		
—secundarius, exemplum patientiae præbere : quod officium propheticum 336. b.	—λυργοντος 458. b.		
—in sufficientem & efficacem virtutæ, quamvis non nova divisio 459. a. 710. b. 723. a.	—Rex 620. b. 624. a.		
—filioli Davidis, &	—quomodo regis iram metuisse, aut non metuisse dicatur 651. a.		
—ipius :	Mosis libri 5. Veteris Testamenti fundamen-tum & canon perfectus: cuius explicatio-ni prophetæ inseriunt 714. b.		
—& patris respectu, quis finis fuerit 333. b.			

E t V e R B o R U M.

— speciatim , sinceri animo & simplices, in	— interdum non pro proprio nomine, sed re significata accipitur 6. b. 8.a. b	Novissima
— cultu Dei :	— actionis significativum , interdum pro nomine qualitatis atque habitus acci- pitur 115. a	— hora:
— conversatione humana 38. b. 116.a	— Christi, meton. pro ipso Christo 259.a. 369. b	— tempora , quænam dicantur 587. b. 604. a
Mutationis	— Dei in eo est , id est , verus est Deus	Nox, pro tempore ignorantie 332. b. Nubes martyrum id est , densa eorum copia
— nominum, in Sacris ratio 4. a	208. a	255. a
— terminus,		Nullus , generalior vox quam Nemo 248. a
— mutatum aliquid à priori diversum:		Nuptiale convivium Christo Filio à Deo Pa- tre paratum, in
— non autem nihilum 129. b		— terris :
Mysterium iniquitatis , quid notet 589. b		— celo
N.		Nuptia meton. adjuncti pro subiect. convivii nuptialis locus. 84. a. b
N Am, enim		O.
— in occupationis figura frequenter usurpatur 75. a		Bduratio cordis, est vel ratione
— quoniam , & similes particulae, in tri- buenda gloria coelesti, notant		— mentis : eaque vel
— argumentum & rationem :		— omnino:
— non causam		— partim tantum :
— efficientem &		— voluntatis 353. a. b
— promerentem 298. b. 536. b		— qua similitudine sic dicta. ibid.
Natio malitiosa , speciatim de scribis & Phari- seis 67. b		— Christo adscribitur, non ratione
Narrationis rerum promiscuæ non iesit or- do, ut levius perpetuo præcedat , gravius sequatur 651. b		— primæ duritie :
Naturæ esse ex Deo , non notat		— sed incrementi illib :
— dispositionem :		— non propriæ :
— sed habitum 125. b		— sed metaphorice. ibid. b
Naviculæ Apostolorum & Ecclesiæ colla- tio , qualis sit : & quis ejus usus esse pos- sit 305. a		Obdurationis
Nazaræus , vel		— occasio, Christus justè agens :
— ceremonialis ; voto, vel.		— causa efficiens ,
— libero :		— malitia hominum,
— necessario :		— tentatio Satanae
— adumbratus 15. a		554. a
— qualis nam Christus fuerit. ibid.		Obedientia
Nazaræus quæ interdicta fuerint. ibid.		— est vel
Nazareth , patria Christi quo sensu dicta		— interna :
187. a		— externa : quæ etiam in non tenatos cadit 91. b. 92. a
No, ne, notat vel		— Christi, est vel
— negationem :		— vita, quæ est
— prohibitionem :		— perpetuus Dei & proximi amor :
— finem, pro se me 490. a		— opportuna & fidelis Ecclesiæ colle- gio, per
Necessitas, est vel		— doctrinam,
— absoluta,		— Sacramenta,
— interna, naturæ :		— miracula :
— externa, violentia & coactionis.		— perpetua patientia variarum perfec- tionum.
— eaque dicitur consequentis.		— mortis, quæ complectitur
— relata ex hypothesi : quæ dicitur con- sequentiæ 748. a		— voluntarium ad mortem subeun- dam studium :
Nemo		— studii illius causam, summum amo- rem
— metaph. pro paucis 269. b		— Dei, &
— tantum homines excludit 248. a.		— proximi
271. a		530. b
Nemo		& via
— bene operatus, ut gratiam accipiat : sed quia accipit. August. 425. b		& causa ad gloriam 531. b
— proprie loquendo , nisi ob sua peccata punitur 333. b		& pro ipso,
Nemo nisi , de persona aliqua divina, intelligi potest, vel		— nobis præstata 541. b
— absolute :		in passione , est tantum pars obedientiæ
— relata ad creaturas 211. b		legi debitæ 177. a. 406. b
Nescire , an sit , non esse officium scire		qua justificamur , est universalis totius
137. a		legis obedientia 177. a. 406. b.
— nolle revelare 196. b		407. a
Neutrum		ratione temporis & humanæ naturæ fi- nitæ, unde dignitatem habeat infinitum
— sensu masculino in Scriptura usurpa- tum 166. a. 308. b. 720. b		640.
— adjetivum absolute positum .		quamvis ipsa sit, nos ab obedientiæ
— non solum pro rebus inanimatis :		tamen non liberat 178. b. 179. a.
— sed etiam pro animatis & hominibus		541. b
usurpatur 225. a. 309. a		— fidelium,
Nihil creatum, in nihilum redigendum, pro- babile videtur 133. b.		— debita, jure
Nihilum, summa est vanitas 132. a		— dominii Christi, cuius sunt
Ninivitarum fides , qualis fuerit 260. a.		— creatione &
356. b		— redemptione :
Nisi , pro sed 65. a. 301. b. 380. a. 473. a.		— gratitudinis
500. b		415. b
Nomen		— necessaria:
— pro persona 369. b. 763. b		— non propriis, sed à Domino acceptis

I R D E X R E R U M

— non tantum finis; sed etiam effectum novi cordis	94. a. b	— genera: — individua.	ibid. 460. a	quibusdam similes: in multis dissimiles, ratione
— passiva, inepta phrasis & aperta contradictionis	177. a	— vel — absolute: — relata ad id, de quo agitur, — certum finem 261. b. 280. a. 281. a. b. 283. b. 726. b		— vocationis — executionis 75. b. 76. a
— perfecta		Omne, interdum notat		Operatio est vel
— ab hominibus Deo debetur necessario — absolute ratione		— non universalitatem generis: sed rei cui adjungitur perfectionem 666. b pro omni homine 399. a gaudium, pro solido 666. b		— naturalis: ea vi forma sua oritur: — supernaturalis: eaque à causa sua procedit, vel
— Dei, &		— peccatum, id est, quodvis 61. b. 461. a		— per se, vi interna: — accidens, vi externa 120. a
— rei ipsius 176. a		Omnes		— erroris, pro errore operante 126. b
— ex hypothesi pacti legalis 541. a. b		metaph. hyperbole, pro plurimiis, qui sunt instar omnium 79. a. 151. b		Operationis divinae, in regeneratione & novae obedientiae effectione distincta 94. b. 96. a. 536. b
— omnia mandata,		— sepe notat		Operaciones, quum Patri & Filio communiter tribuuntur, de Solo Patre dicitur; de Filiō semper dicitur, verum non est 605. a
— omnino,		— non singulos: — sed quolvis 464. a		Operatur Deus in nobis velle & perficere
— omni tempore observat 394. a	396. a. 507. a	— gentes, intelligi possunt vel — simpliciter: — secundum quid 466. a		1. remota, ratione habitus voluntatis, ut causa: — procreans & — conservans:
— absolute & simpliciter considerata, Deo debita nihil meretur.		Omnia		2. proxime, ratione actus voluntatis, ut causa adjuvans
— ex hypothesi promissionis divinae, meretur mercedem justificationis & salutis 397. b		Synecd. multa 28. a		— intus, & — foris 536. b
— ad eam requiritur,		— pro omnibus hominibus 399. a		Oppositionis vero conditiones 11. a
— non solum perfectio actionum: — sed etiam habitus iustitiae inherenteris 405. b. 507. a		— in omnibus futurus, quomodo dicatur Deus 232. a		Optatio & laudatio quid differant 19. b
— requirit		— in omnibus implere, quomodo dicatur Christus 243. a. b		Opus Dei, Deo mandanti debitum 281. b
— reverentiam Dei:		— qui dicit, nihil excludit 62. a		306. a
— diligentiam:		— regna mundi, intelligi possunt — absolutè, vel		— an Deo gratum notet. ibid.
— constantiam 486. b		— relate 28. a. 79. a		— fidei, notat vel
Obedientia		— quomodo diabolus Christo ostendisse dicitur 28. a		— formam
— actus, non omnis ad voluntatem: sed quidam ad intellectu pertinet 96. b		Olim ex Heb. בְּלִיעָה 775. b		— effectum 577. b
— in angelis ea producitur efficacitate, qua posita non potest non existere 96. a		Onera, metaph. pro		five
— Christi,		— peccatis 321. b		— fidem ipsam, quae est opus Dei vel
— & nostræ discrimen 541. b		— poena peccati 322. a		— virtutis fidei actum 586. b. 587. a
— finis,		Opera		Orare pro reconciliatione & salute peccantium:
— meritum vitæ:		— bona, vide bona opera.		— & pro iisdem scilicet in reconciliationis sacrificium offere: duo sunt officia Christi sacerdotalis beneficia indissolubili vinculo connexa 453. b. 463. b
— & exemplum. ibid.		— Christi id est, à Christo præcepta 760. b		Oratio
— nostræ finis,		— Dei		— de laudibus beatæ virginis Marie, Biblioth. Patrum tom. 7. non est Epiphanius 161. b
— non meritum vitæ:		— ad extra, sunt 3. personis communia 137. a		— Dominica
— sed officium Deo Christoque præstandum 179. a		— non omnia sunt perfecta 668. b		— quantum substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus 49. b
Objurgatio,		— quæ in nobis efficit, justa sunt 668. b		— apud Mattheum & Lucam, se eadem: circumstantia diversa est ibid.
— interdum necessaria 513. a		— ratione operantis Dei:		— continet breviarium totius Euangeli 11. b
— ejus requista.		— non verò ratione		— ejus ordo ac perfectio 50. b
— veritas,		— officii nostri		Oratoria S. Michaelis in Phrygia, qualia fuerint 565. b
— charitas,		— &		Orbis universus, pro oibe Romani Imperii 764. b
— authoritas,		— carnis nostræ 668. b		Ordo
— opportunitas. ibid.		— fidelium, quatenus bona. ibid. a. b		— in narratione rei gestæ interdum negligens, sine sensu injuryia 27. a. 152. a
Observatio mandatorum, est vel		— & Deo accepta 692. a. b		— librorum Nov. Test. non est ab Apostolis: sed ab Ecclesia: & quænam illius ratio 665. a. b
— perfecta:		— laboriosa, quibus pro reatu poenæ temporalis Deo satisfiat, quænam sine Pontificiis 177. b		— rerum, in doctrinis Christi & Apostolorum non semper observatus 35. a
— inchoata 724. a		— mortua, dicuntur peccata vel quod mortem efficiantur 631. b		— S. Scripturæ, in Apostolis recensendis, promiscuus & diversus 493. b
— alia secundum:		— effecta sint mortis animæ 631. b		— verborum, in Euangelistis, non semper nativari rerum seriem & ordinem indicat 148. a
— dæmoniorum legis:		— quæ in terra & cum ea exirendæ, sunt partim 633. b		Ordinem in narratione concertationis Christi cum Satana, tunc servavit, Matthæus an Lucas 27. b
— iuxta evangeli Euangeli 733. b		— diuina, animalia bruta & humana, urbes, adiicia, ita queque 633. b		Os, pro interprete 207. a
Obsessionis diabolice origo & modus definitus 67. a. b		Operari, notat		Oculi à sagis exigere solet Diabolus 30. a
Obumbrare, metaphor. pro à malo, quasi æstu quodam defendere 265. b		— propriæ & universalites, opus aliquod efficere.		Oculandi mos in cultu divino ususplex: oscularunt enim aut manum:
Occasio peccati, est vel		— per Synecd.		— idolum ipsum 29. b. 30. a
— per se:		— generali, bonum aliquod opus efficere:		Ostium
— accidens 427. b		— speciale, omnia opera bona legem mandata præstare 398. a		Ostium apertum, quid notet 784. b
Occasioni antecedenti, tam in malis, quam in bonis, quo sensu effectum aliquod sæpe attribuitur 119. a. 533. b		— à seipso, notat vel		Oves, rupes, cœxi, verè fideles 336. a
Oculus, p. o intellectu, metaphor. 248. b		— sua vi & potentia tamen		— à se tanquam primo operandi termino. 301. a
Oculos ad videndum & aures ad audiendum habere, quid poterit 94. a		— à se tanquam primo operandi termino. 301. a		Ostium, pro interpretate 207. a
Odisse animam suam, quid notet 422. a		— accipitrus, scilicet Diabolus 30. a		Oculi à sagis exigere solet Diabolus 30. a
— vitam suam iubet neque discipuli Christi non absoluunt 301. a		— speciatim, de opere manuum:		Oculandi mos in cultu divino ususplex: oscularunt enim aut manum:
— sed comparat. ibid.		— generatim, etiam de alio officii demandati opere 593. b		— idolum ipsum 29. b. 30. a
Offensionis infidelium, qua in Christum impingunt, gradus,		— Salomon, accipi potest, vel		Ostium apertum, quid notet 784. b
— lapsus in		— propriæ, causam esse:		Oves, rupes, cœxi, verè fideles 336. a
— peccatum		— metaph. occasionem esse salutis 533. b		— à se tanquam primo operandi termino. 301. a
— exitium 693. a		Operari vincere		Ostium, pro interpretate 207. a
Omissio alicuius doctrine, est vel		— & Ecclesia, à Christo collati, in		Oculi à sagis exigere solet Diabolus 30. a
— per oblivionem & defectum, ab officio confirmationis, progressum ac profectum majorem 631. b				Oculandi mos in cultu divino ususplex: oscularunt enim aut manum:
Omnis				— idolum ipsum 29. b. 30. a
— variè accipitur 79. a				Ostium
— totus.				Ostium apertum, quid notet 784. b
— notat singula, vel				Oves, rupes, cœxi, verè fideles 336. a

E T V E R B O R U M.

- à lupis rapi dicuntur
 — non simpliciter neque ad finem,
 — sed secundum quid & ad tempus
 tantum 337. a
- Christi, sunt vel
 — electione sola :
 — etiam vocatione efficaci 309. a. b.
 337. a. 338. b. 379. a. 454. a
- P.
- P**acifici, cur filii Dei vocandi 40. b
Panis
 — Synecdochice omnia viæ corporalis
 necessaria 51. a
 — in oratione Dominica, nonnullis Patri-
 bus est Spiritus S.
 — aliis, corpus Christi :
 — aliis, præcepta divina :
 — Erasmo, panis cœlestis, quo anima
 nutritur.
 — Catechesi nostræ, panis propriè di-
 cus.
 — contra eam sententiam Augustini
 objectiones discussæ 51. a. b
Panis P quid sit 51. a
- Panem dant parentes
 — non ut causa principalis :
 — sed instrumentalis tantum :
 — non simpliciter :
 — sed secundum quid 51. b
- P**arabola, Ciceroni, Collatio 30. a
 — ejus vocis
 — origo
 significatio, vel
 — propria : 80. a. 81. b
 — meton. pro parabolæ significacione 80. a
 metaph.
 — 1. generatim, similitudo.
 — speciatim, typus propheticus. ibid.
 — 2. LXX, interpretibus est sententia,
 vel
 — brevior, seu breve ac sapiens dictum
 — generatim, quodvis :
 — speciatim, vulgo tritum, seu pro-
 verbium.
 — longior 80. a. b
- P**arabola Matth. 22. & Luc. 14. similis : sed
 non eadem 80. a
- Parabolam & allegoriam perpetram confun-
 dent Pontificii 75. b
- Parabolæ Christi, sunt vel
 — defectæ :
 — perfectæ, quæ habent
 — prototypæ
 — apodosin : vel
 — generalem tantum :
 — specialem solum :
 — utramque 73. a
- Parabolæ Christi
 varia tractandi ratio
 — expositio 80. b
 — de parabolæ expositione regulæ ob-
 servandæ. 81. a
 — in parabolæ expositione, non omnia
 similia semper exprimuntur : sed se-
 pe primaria tantum capiæ. ibid.
 — in parabolæ, quid sit. ibid. b
 — de parabolis, eruditæ & probata Chryso-
 stomi regula 73. a
 — in parabolis, ratione modi
 — præcipue scopus spectandus 73. a. 75. a
 — similitudo est vel
 — universalis :
 — particularis. 73. a. 81. a
 — multæ sapientib[er]e adhibentur, ad eam tantum
 circumstantis quibusdam, exandam
 73. b. 81. a
 — quandoq[ue] interduta sint similia quæ
 tamen non ut similia spectantur 73. b
 — similitudo, non est ulterius evadenda,
 quam rerum ipsarum, quæ compa-
 niantur inter se, natura existunt 73. b
- P**aracletus, qualis vox & quid notet 371. a
Paradifus
 — pro cœlo 49. a. tertium cœlum 758. a
 — quomodo vocetur Tyrus 325. b
Paradiso Dei quomodo comparetur Sodo-
 morum regio ibid.
 — in Paradiso fuisse quomodo dicatur rex
 Tyri. ibid.
- P**aratio loci pro electis, est vel
 — æterna, electione gratuita :
 — temporalis
 — creatione cœli, tanquam domicilii
 beatorum
 — per Christum mediatorem.
 — Sacerdotem,
 intercessionem
 &
 satisfactionem :
 — regem, in cœlum ascensione &
 regni cœlestis, pro se & subditis
 suis occupatione 365. a. b
- P**arentes, quo respectu, abnegandi & odio
 habendi 72. b
 — primi, principium peccati & mortis :
 non gratiae & vitæ 465. b. 466. a
- P**arietis intercœli septum, circumcisio & re-
 liqua lex ceremonialis 195. b
- P**aronomasie, in nominum mutatione em-
 phatica, Scripturæ & Judæi usitatæ 713. a
- P**ars
 — Synecd. generis pro specie, pro hære-
 ditate, aut possessione, quæ alicui,
 quasi distincta partitione convenit
 357. b
 — catechresi metaphorica, pro poena, quæ
 impiis quasi hæreditas aliqua contin-
 git ibid.
 — hereditas, pro pars hæreditatis. ibid.
 — Iacob, quomodo dicitur Deus. ibid.
 — Sortis sanctorum in luce. 358. a
- Partem habere cum aliquo.
 — cum Christo, quid notet. ibid.
- P**artus dolor
 & mulieribus,
 & infantibus debetq[ue] ex justitia Dei. 128. a
- P**artus dolorem sensit, & mater Christi
 & Christus ipse, nostri causa. ibid.
- P**arva in duabus, Hebraïs. 1. 10. a
- P**ascere
 — pro regere, etiamē Scripturæ 12. a
 — eccl[esi]am,
 — oves Christi, commune omnium
 presbyterorum, non solius Petri
 officium 1704. b
- P**ascha, transitus
 — non hominum :
 — sed Dei 254. a. b
- P**assio Christi
 — est vel
 — externa, ab hostiis :
 — interna, à Deo, dolor inferni. 141. a
 — in carne ipsius, perfectissima : 470. a
 — eccl[esi]a, ad finem usque mundi sup-
 plenda 536. b
- quatenus, caro passus est, penitentia non est
 iustitia. 176. b. 178. b
 — eam obediens subiit, non est tota obe-
 dientia 178. b
- P**aschæ Christi 57. a
- & martyrum, & p[ro]p[ter]eum. 141. a
 — & nostræ, discipulorum. 1704. b
 — finis. 178. b
- priu[m]arius, iustificatiq[ue] nostra : ibid.
 — secundarius, ibid.
- proximus, ut sit exemplar vere pa-
 tientiae :
 — remotus, ut sit exemplar Christum
 imitemur 694. a
- P**astor
 — allenus, quis sit. 335. a
 — propriæ dictæ, gregem sequitur :
 — metaphoricus, antecedit. ibid.
- P**astoris
 — boni, officium, non solum publicè, sed
- etiam privatim fideles instituere & con-
 firmare 334. b. 335. a
 — erga ecclesiam amor, quæ alicui de-
 beat 567 a
 — sequendi causa, generatim potest, alicui
 duplex : vel
 — imprudentia ac temeritas :
 — prudentia, ac sinceritas, illius certa
 notitia 335. a
- P**astores
 — cur angeli vocentur 754. a. 757. a
 — stellis comparentur. 753. a. b. 754. b
 — quatenus regibus ac magistratibus mi-
 nores
 — aut maiores 637. a
- P**astorum
 — stipendum, justum. ibid.
 — virtutes, quænam esse debeant 580. b
- P**astoribus cur primum patens facta nativitas
 Christi 188. b
- P**ater
 — Deus ab æternō :
 — sed dominus sic coepit, per creatio-
 nem, in tempore 212. b
 — est Deus
 — merita creature simpliciter, jure
 creationis :
 — federis salutis :
 — Christi verò secundum quid, respe-
 cti nature humanae 214. a
- genuit Filium
 — propriæ, ab æternō :
 — metaphorice, in tempore, ratione
 p[ro]tectionis per
 — resurrectionem,
 — ascensionem,
 — sessionem ad dextram 533. b
- lumen, quomodo dicitur Deus 534. a. b
- noster, in Nov. Test: tantum de prima per-
 sona usurpatur 618. b
- quomodo
 — dicatur :
 — solus
 — scire diem iudicij. 135. b. 136. a
 — nosse Filium,
 — sapiens,
 — doct[or]es,
 — habere immortalitatem,
 — Sanctus 136. b
- verus Deus 211. a. b
- Filio dederit vitam habere in scipo 219. b
- reliquarum personarum principium
 — non temporis :
 — sed originis,
 — ordinis,
 — actionis 532. b
- spiritum, quomodo & cur dicitur Deus 222. a
- P**atris esse, dicuntur
 — quidam sola prædestinatione :
 — alii & prædestinatione & adoptione
 453. b. 454. a
- P**atres, principes & doctores 86. a
- P**atres,
 — cerebro, iuxta se & à sciplis dissentient
 548. a. 663. b
 — in explicatione Scripturæ, quædam in-
 terdum omittunt 318. b. 319. a
- non sunt norma certa interpretationis
 Scripturæ 641. b
- quo iudicio & cautione legendi 254. b.
- Vet. Test. quomodo dicantur non ac-
 cepisse promissionem 562. a
- P**atrum
 — authoritas, rectæ rationi non est præpo-
 sedit, sed iustitia. 663. b
- non sicut Pontificis 544. a
 — de anathematæ sententiæ 473. a. b
 — de corona, præsentibus Ethniciis & cate-
 chumenis, silentium, ex prava & timi-
 corum imitatione ortum 542. a
 — errores notati 8. b. 9. a. 10. a. b. 21. b.
 26. b. 48. a. 49. a. 52. 52. 442. a. b.
 1111 4 153. b.

I R D E X R E R U M

155. b. 156. a. 164. 165. 190. b. 196. b.
 212. a. 253. b. 254. a. 262. b. 263. a. 305.
 306. 310. a. b. 312. b. 313. a. 317. b. 318. a.
 324. b. 325. b. 326. a. b. 380. a. 386. a.
 388. a. 417. b. 418. b. 473. a. 478. a.
 482. a. 494. a. 497. a. b. 498. b. 501. a.
 505. b. 508. b. 509. a. 510. a. 550. a.
 554. a. 563. b. 589. a. 638. a. 746. a. b.
 — in errore consensui opponendas est Scripturæ consensus 262. b. 548. a.
 — interpres Latinus, saepe testimonia Scripturæ, ex versione vulgata supponunt 190. b.
 — testimonia quatenus adducant & probent orthodoxy 548. a.
 Pathici, unde dicti 570. b.
 Pati pro regno Dei; quomodo dicantur fidèles 667. b.
 Paulus
 — adolescens, à Christo vocatus 546. b.
 — aliter Dei & Euangelii:
     — Ecclesiæ minister vocatur 557. b.
 — an uxorem habuerit 545. & seq.
 — cur Titum circumcidì voluerit, cum Timotheum circumcididerit 490. b.
 — gentium Apostolus ac doctor, quo sensu dicatur 478. b. 492. a. b.
 — rudem Sermone, quo sensu se dicat 600. b.
 — Timotheum qua mente circumciditerit, & se in templo purificari 564. a. b.
 — unde ἀπόστολος Apostolus dicatur 683. a.
 Pauli
 — conversio, cur non ab initio vita illius, sed post persecutionem Ecclesiæ ab illo factam, contigerit 478. a.
 — & Petri collatio, in
     — prædicatione Euangelii,
     — miraculis,
     — auditorum conversione 492. a. b.
 — Epistola ad Laodicenses ficta 575. a.
     — à monacho consuta. ibid.
     — alia olim extitit, quam quæ nunc prodit. ibid.
 — vocatio immediata 476. b.
 Pavor, pro pavoris causa 223. b.
 Pauper
 — propriè:
 — improppriè, vel
     — destitutus virtutibus:
     — humilis 32. a.
 Pauperes hujus mundi.
     — Spiritu
     — quinam Deo probentur
 Pauperum pitorum consolatio.
 Paupertas & opulentia alia est,
     — hujus mundi, & corporalis:
     — alterius, & spiritualis. ibid.
 Pax, pro
     — Christo 191. a.
     — reconciliatione cum Deo 452. b.
     — proprie, concordia, cum
         — Deo:
         — hominibus aliis:
     — conscientia nostra:
         — impropriè, pro omnium bonorum genere ac cumulo 387. a. b. 403. b.
         — 520. a. 543. b. 740. a.
 Pax, mutua innocentia concordia suis conditionibus instructa 39. b.
     — vel
     — privata?
     — publica. ibid.
     — injusta:
     — justa, quæ accepta
 — proprie, mutua inter diversos concordia:
     — eaque vel
 — hominum cum Deo: cuius
     — causa iustificatio:
     — conditio, obedientia fidei & charitatis.
 — hominum cum hominibus, cuius conditio, iustitia.
 — impropriè, animi ex fide gratia Dei & spe salutis tranquillitas.
 Cuius triplicis pacis
     — auctor, Deus per Christum.
     — causa secunda,
- Evangelii præcones;
 — reliqui omnes fideles 39. b. 40. a.
Pax tibi,
 — vobis, salutandi formula Hebreæ 159. b.
     387. a. b.
 Peccantes ingrati contra conscientiam pertinacia, quomodo à Deo puniantur 67. b.
Peccare,
 — vox prima.
 — ejus variae origines rejectæ 172. b.
 — propriè est, male facere, contra officiam facere. ibid.
Peccate etiam actu:
 — & in peccato ambulare, diversa 414. b.
Peccator, transgressor legis 173. a.
 — ἀπόστολος, sceleratus 322. a.
 non Peccator, & perfectè iustus, quomodo differant 175. b. 178. a.
Peccatores
 — cur debito dicantur 173. a.
 — generatim, omnes legis transgressores.
 — ἀπόστολος, eximii peccatores 499. b.
     582. a. b.
 — de gentilibus cum Judæis comparatis 499. b. 500. a.
 — poenam mortis ut ferant, absolute necessarium est, ob Dei justitiam
     — veritatem 173. a.
Peccatum
 — an propriè idem quod transilire linea 172. b.
 — propriè αὐτομία, legis divinæ transgressio 20. b. 172. b. 255. b.
 — Synced. pro actuali peccato 411. b.
     669. b.
 — Synced. peccatum dominans 20. b. 376. a.
 — metonym. poena peccati 20. b. 173. a.
     255. b.
 — alia metonymia, peccato obnoxius 20. b.
     — vel victimæ pro peccato 21. a. 73. b.
         86. b. 173. a. 255. b.
 — pro peccatore insigni 368. b. 369. a.
 — in singulare,
     — generatim, pro omni peccato:
     — speciatim, pro peccato originali 255. b.
 — interdum accipitur comparatè pro tanto peccato 402. b.
 — ἀπόστολος, scelus 322. a.
 — & legis transgressio, idem declarant, sed modo significandi differunt 172. b.
 — ad mortem, ἀπόστολος dictum 64. b. 737. — intelligi potest vel quod ad mortem
     — durat:
     — dicit: idque vel
     — jure, ut omne:
     — re & facto: vel
     — per se & semper, ut peccatum in Sp. S.
     — contingenter, ut reliqua 737. a. b.
 — Adami, non proprium: sed toti posteriori commune 333. b. 405. a. b.
 — est habiebat vel actus legi divinæ contrarius 411. b. 729. a.
 — est vel
     — regnans, seu dominans omnino:
     — non regnans, sed tantum repugnans 403. b. 410. a.
 — dominatus, ratione
     — culpas & reatus 376. a.
 — est αὐτομία; qualis sit prædicatio 411. b.
 — & blasphemus; quomodo dictum 61. b.
 — & pena peccati, idem esse potest 89. b.
     90. a. 387. b. 388. a. 427. b.
 — mundi tollere, non meræ creature; sed Dei opus est 222. b.
 — omne mortem meretur 64. b. 157. a.
     737. b.
 — generatim loquendo est etiam in Spiritu S.
Peccatum in Sp. S.
 — dici non potest, si aut odium destinatum, aut conscientia reluctans desit 62. b.
 — an etiam admiserit F. Spira 64. b. 757. b.
     738. a.
- cur non remittatur. *wid.*
Peccatum Originale
 — quid sit 118. a. 403. a.
 — quomodo propagetur 166. b. 169. b.
 — est vel
     — primum, transiens & actuale, neceps lapsus Adami:
     — inde ortum, permanens & habituale, corruptio moralis 174. b.
 — tum qua poena: tum qua culpa est, tollitur mortis & sepulturae Christi merito 563. a.
 — *τέταρτη* *hōmē*, qua metaphora dicitur 571. b.
 — repugnat bono
     — gloriae Dei:
     — nostræ perfectionis 304. b.
Peccati
 — definitio 173. a. 712. b. 713. a.
 — dominium, est vel
     — perfectum:
     — imperfectum 413. b.
 — genus nullum (excepta blasphemia in Sp. S.) cujus remissi exempla non evaniant 61. b.
 — in veniale & mortale distinctio, male 157. a. 730. b. 737. b.
 — in Spiritum S.
 — definitio 62. a. 107. b. 453. b. 737. b.
 — cognitio, est vel
     — divina: vel
     — immediata:
     — mediata:
     — humana:
         — ipsius peccantis:
         — alterius, de peccante: que ratiior 65. a. 738. a.
 — exemplum, Julianus Apostata 65. a.
     737. b. 738. a. b.
     — poena hujus seculi,
     — disertio à Deo, &
     — execratio 64. b.
 — modus mediatus vel immediatus, genus quidem dividit; sed non tollit 20. a.
 — origiis partes, vulgo minus accuratæ statuantur,
     — reatus peccati Adami
     &
     — corruptio naturæ 203. a.
 — poena, mors,
 — prima, corporis:
 — secunda, corporis & animæ crucias infiniti
     — valore: aut
     — duratione 173. a.
Peccati Victoria, est vel
 — perfecta, cum virtus non repugnat:
 — imperfecta, cum quis ex parte virtutis tamen repugnat, & tandem superior evadit 713. b.
Peccato
 — mortuus, quomodo Christus datur 408. a.
 — originis:
     — exuti, dicuntur fidèles
         — re,
         — spe,
         — Sacramento 571. b.
         — quo sensu, corpus tributatur 408. a.
             416. a. 562. a. & membra testis 562. a.
     — qui dat operam, ex diabolo est,
         — non qua bona:
         — sed qua malus 729. b.
     — qui dant operam, eur filii diaboli appellentur. ibid.
Peccata,
 — æqualia non sunt 410. a.
 — debitis cur appellantur 173. a. 401. a.
 — aliorum, quomodo sicut nostra 64. b.
     — portantur
     — œcumensia
         — precatione venient divinis:
         — condonatione offense 137. a. b.
     — fidicium, omnia sunt venialia;
         — non per se:
         — sed per accidentem gratia Christi 737. a.
             — *nostra*.

- nostra, causa mortis Christi
  - non absolute & per se :
  - sed per accidentem gratiae ac misericordiae Christi erga nos 452. a
- *Onera* 521. b
- *opera mortis*, cur dicantur 621. b. 639. b
- parentum, sunt filiorum propria, consensu :
- imitatione 333. a
- per se fides, dæmoni instar nitoris & ornamenti 67. a
- sunt quali vincula } solvit, fides } quæ Deus } tegit, debita } non imputat 401. a. 722. a
- privata, privatum : publica, publicè reprehendenda 498. b. 499. a
- Peccatorum**
  - non recordari, quomodo dicatur Deus 174. a
  - antecedentium quotidiana mentio, à fidelibus quotenus fiat 642. b
  - & poenarum gradus sunt 714. a. 737. b
  - poenæ.
  - pares, quantitate temporis :
  - dispare, quantitate gradus 737. b
- Peccata**
  - fidelibus remittit Deus,
  - non partium :
  - sed omnino 54 b. 174. a. b. 175. a
  - parentum qua ratione luere dicantur liberi 642. b
  - sua & aliorum, quo sine recenseant Sacri Scriptores 499. a
  - debere, ab iis faciem abscondere, quomodo dicatur Deus 174. a
- Pella** 83. b
- Penetratio dimensionum**, sine contradicione statui non potest 192. a. 382. a
- Pentecoste**, festum Iudeorum
  - an institutum in memoriam latæ legi 266. & seqq.
  - cur festum primitiarum dictum 267. b
  - ejus finis, vel
    - perspicue expressus :
    - recte adumbratus 263. a. 266. &c seq.
    - tempus 266. b
- Per**, &c interdum notat
  - causam principem 449. b. 485. b. 547. b. 553. a. 558. b. 604. b. 605. a. 639. b
  - ordinem, non inæqualitatem 553. a. 605. a
- Petr**
  - Apostolos : per Paulum fecisse miracula quomodo dicatur Deus 119. a
  - Filium operari, cum dicatur Pater, notatur
  - ordo tantum operandi diversus :
  - non operationis diversitas 302. a. 553. a. 604. 605.
  - homines agere, Deus dicitur bifariam
  - propriè, ut per causam efficientem subordinatam :
  - metaph. ut per adiuncta tantum antecedentia. 119. a
- Percipi** multa non possunt, quæ tamen non absurdâ, sed verissima sunt 229. b
- Perdere aliquem** intelligitur vel
  - absolute :
  - secundum quid & inchoate 441. a. 457. b
- Perditio Judæ**, quomodo
  - & Judæ
  - & Deo, Christoque recte adscribatur 381. b
- Perfecti** appellantur quidam fidelium
  - non absolute :
  - sed comparate cum imperfectis ac ruderibus 542. a. 558. a. b. 629. b
- Perfectio** est
  - partium :
  - graduum :
  - durationis 541. b. 558. a. 561. b. 572. b. 668. b
- cognitionis in Deo & hominibus beatis, inæqualis 39. b
- justitiae est vel
  - imputata, quæ Christi est, & nostra sit fide.
- nostra, qua donavit Spiritu, Christi : eaque talis est vel
  - absolute & simpliciter : in cœlo :
  - non simpliciter, sed certa ratione, nempe vel
    - &c. n.
  - &c. n., seu comparatè 558. a. 561. b
- pro subjecti ratione intelligenda 39. b
- Perfectionem** fidelium in hac vita statuit
  - Origenes 156. a. b
  - Pelagiani. ibid.
- Perfectum** interdum opponitur, non imperfecto, partibus aut gradibus : sed simulatio 732. a
- Perceptionum** ob Euangeliū eventus felix :
  - gloria Dei :
  - præmium vitæ :
  - ædificatio ecclesiæ 556. b
- Perpetuo** observandum esse, quod perpetuam habet causam, quotenus verum sit 565. b
- Persecutio**
  - & afflictio, quomodo differant 585. b
  - Christianorum
    - quæ infertur, peccatum
    - perfertur, grata Deo obedientia 26. a
    - etiam lingua fieri potest 518. a
    - & tolerantia illius, non sunt perfectæ contraria 668. a
    - fidelium, quotenus justa gaudii maternia 548. b. 668. b. 669. a
- Persecutionis occasio**, quomodo sit justitia 41. a
- Persequi**
  - propriè, magna contentione insequi, ut assequatur 40. b
  - in Nov. Testam. sumitur, vel
    - in bonam, vel
      - proprie :
      - impropiè, pro virtutem aut salutem obtinendi studio.
    - malam partem :
      - pro infestatione alienus ex odio, ut ipsi noceatur
      - electione,
      - apprehensione :
      - &c. i&e; pro infestatione ex odio veræ religionis 40. b 41. a
- Perseverantia** sanctorum probata & ab adversariorum argumentis vindicata 67. b. 289. a. b. 290. a. 339. & seq. 374. & seq. 420. b. 644. b. 645. a. 647. b
- variis similitudinibus à Christo & Apostolis confirmata 288. b
- Persona** persona, in hortatione ad communie officium, secundæ sçpe conjungi solet 740. b
- Personæ**, vox ab Anabaptistis, in Trinitatis mysterio temere rejecta 615. b
- Personæ** acceptio, quid sit 573. a. b. 671. b
  - in bonam partem accepta, etiam Deo tribuitur 671. b. 672. a
  - mala duplex 672. a
- Personæ** Deitatis singulæ sunt unus Deus 211. a
- Personarum** Deitatis ordo in operando 217. a. 301. a
  - ordo interdum confunditur 749. b
- Parturbari**, Synecd. gen. pro specie, protuberare 161. b
- Petrus**
  - Apostolus
    - cur solus sçpe responderit 683. a
    - non est caput Ecclesiæ universalis 681. 682.
    - reliquias Apostolos superavit excellētia,
    - non poretatis, aut muneris :
    - sed zeli & executionis 683. b
    - à Paulo ea in resuperatus. ibid.
- Coloniensis, confiretur, corpus Christi esse filium Dei viventis
- à cæco adoratum 170. b. 171. a
- Paulus Vergetius, desperatione F. Spire ad veritatis professionem compulsus 738. a
- Petri Apostoli**,
  - & Pauli collatio 492. a. b. 623. b
  - Epistolæ, an Hebraicæ scriptæ, ab aliis verò Græcæ versæ 706 a
  - hypocrisis, à Paulo reprehensa, qualis fuerit 497 a. b
  - modestia, patientia & gratitudo eiga Paulum reprehendentem 499. b
- Petitio**, objectum habet rem futuram, non præteritam / 53. b
- Pharisæorum** scita, quando exorta 45 b
- Philarum** in seculo usus & numerus 774. a
- Philemon**, publicus Ecclesiæ minister fuit, vir lauta sorte 596. a. b
- Philippi**, quomodo prima Macedonia urbs à Luca dicitur
- Philonis** Judæi error in doctrina juramenti 484. b
- Philosophi**
  - quo sensu hæreticorum Patriarchæ à Tertull. dicantur 560. b
  - scriperunt nonnulla Sacr. Literis consentanea 227. b
- Philosophia**
  - quomodo fiat inanis 560. b
  - vera, ab Apostolo non damnatur 560. b. 567. a. b
  - constat
    - 1. principiis natura notis
    - 2. conclusionibus
    - p. necessario inde deductis :
    - p. certa experientia constitutis 560. a
  - ejus legitimus usus in Sacris. ibid.
- Phrasis** eadem sçpe sensum habet diversum, ob diversas loci circumstantias 94. a. 205. a
- illa, qua dicimur in Baptismo exuere carnem & induere novum hominem, unde orta sit 177. b
- Pictura** præstantissimæ, Sac. Literæ & Evangelij prædicatio 513. b
- Pietas**, non arbitratia, sed necessaria 420. b
- Pietati** promissa utraque bona, corporalia & Spiritualia, modo conjunctim, modo disjunctim 36. b
- Pilatus** an imaginem Cæsaris in templum intulerit 126. b
- Piorum & impiorum**, quoad debitum vitæ mortisque, convenientia & discrepantia 668. a
- Pios** quomodo Deus rectè atque utiliter afflictionibus exerceat 332. a
- Piscina**
  - Siloe, an eadem cum Piscina Bethesda 293. a
  - Siloe & Bethesda, an typi Christi 294. b.
  - 295. a
- Placendi** hominibus studium, est vel
  - bonum, quod ex bono principio per bonum medium, ad bonum finem tendit.
  - malum, quod inde, vel
    - omnino
    - partim aberrat 476. a
- Planctus** oritur vel
  - relapsientia :
  - mera pœnitentia, ob conscientiam
  - peccati, &
  - pœna imminentis 751. a
- Plenitudo** Deitatis
  - in Christo corporaliter habitare, quomodo dicatur 280. b
  - quo modo sit in humana Christi natura 199. a. b
- Plenitudo** scientiæ & gratiæ
  - generatim est vel
    - absoluta
    - relata & comparata 197. a
  - vel

I N D E X R E S Y M

— viz.		
— patriæ.	ibid.	
Plenus gratia & veritate, Christus	243. b. &	
quidem solus.	ibid.	
— Spiritu & sapientia, Stephanus:		
— & fide, Barnabas:		
Pleni Spiritu & sapientia, Diaconi;		
— beneficentia & omni cognitione Ro-		
mani fideles quo sensu dicantur	ibid.	
Poculum, accipitur vel		
— propriè:		
— impropriè:		
— meton. pro vino:		
— metaph. vel		
— in bonam partem, pro beneficiis		
Dei, quæ instar poculi exulta-		
rantis:		
— malam partem, pro		
— doctrina impia & peccatis:		
— gravi afflictione: eaque me-		
taphora non à poculo me-		
dico: sed à poculo vini in-		
ebriante deducta est	140.	
a. b. 790. a		
Pœna		
— divina, est vel		
— ut à justo iudice, ad exitium:		
— misericorde Patre, ad exercitium		
& salutem	404. b	
— est vel		
— Satisfactionis,		
— castigationis	54. a. b	
— justa, non antecedit, sed sequitur pec-		
catum	331. a. b	
— merita lapsus Adami, quanta fuerit		
— ejus moderatio, qualis & quo fine à		
Deo concessa.	ibid.	
— peccati, mors		
— prima,		
— secunda	173. a	
— utriusque ferendæ modus, vel		
— per peccatorem ipsum; qui legi ex-		
pressus.		
— per sponsorem Christum: qui in le-		
ge tacite intellectus, Euangelio re-		
velatus est.	ibid.	
— quatenus pœnam mercatur	91. a	
Pœnæ		
— permissio, non constituit justos: sed		
impunes:		
— nec est perfecta legis impletio:		
sed tantum comminationis le-		
gi adjunctor	176. a. b	
— publicæ finis	1. b. 54. b	
— fidelibus, in hac vita, post remissam		
culpam, infictæ, quæ ratio & quæ		
causa	54. a. 131. a. 175. a	
Pœnas publicas, quas Deus interminatur,		
quando omittere soleat	92. a	
Pœnitentia		
— Achabi:		
— Ninivitarum: qualis fuerit.		
— Tyriorum, qualis futura intelligatur,		
Math. 11.		
— est vel		
— prima, quæ ex omnipotencie Dei erâ-		
toris, cognitione ac timore pœnæ.		
— ea autè fidem in Christum requiri-		
tur.		
— sine fide in Christum interdum exi-		
stit.		
— à fide distinguitur.		
— partim à Deo, partim ab hominis vo-		
luntate procedit.		
— secunda, quæ credentium,		
— à fide in Christum ortæ,		
— certa ad salutem via.	ibid.	
— in Deo, notat		
— non affectus, aut sermonis inconstan-		
tiam:		
— sed destinatam ex constanti consilio,		
effectus mutationem	422. a. b	
— Synecdochicè etiam fidem interdum		
complectitur	172. a. 220. b	
— de ea & occasione elegans Aulonii epi-		
gramma	56. a	
Pœnitentiam agere, quid sit.	ibid.	
Pœnitentia Pontificiorum, flocci faciendæ	569. a	
Pontifex Romanus		
— Antichristum esse patefecit, ratione		
Dominii		
— ecclesiastici, sub Bonifacio tertio:		
— politici, paulatim, sed potissimum		
per Gregorium septimum 590. b. 591. a		
— quomodo		
— Christi sit adversarius, etiamsi se il-		
lius vicarium:		
— se supra Deum efficerat, quamvis se		
illius servum vocet	588 b	
— se & suos ab omni potestate politica		
injustè eximit	188. b. 589. a. b	
— sibi omnem humanam creaturam sub-		
jicit	188. b. 568. b. 589. a. b	
— successor Simonis,		
— non Petri:		
— sed Magi	705. a	
Pontifex		
— Rom. superbia & dominatus in Eccle-		
siam, ex iure Pontificio demonstra-		
tus	589. a. b. 705. a	
— Veteris Testamenti officium	630. b	
— & Pontificis Romani repugnan-		
tia	568. a. b	
Pontificii		
— agnoscunt omnes sanctos habere pec-		
cata	156. b. 157. a	
— Patribus potissimum nituntur & Au-		
gustinum reliquis præferunt	310. a	
— statuant animam Christi in terris		
— habuisse scientiam beatorum		
vidisse essentiam Dei & omnia in ea:		
196. b. 197. a. b		
— ab ipsa sui creatione repletam fuisse		
scientia, ita ut nihil postea didicerit,		
quod antea nesciret	200. & seqq.	
Pontificorum & ipsius Concilii Tridentini		
effronteria, in Patram sententias		
corrumpendis ac negandis, observanda	312. b. 313. a	
Populus		
— Christi, electi omnes & soli	5. a. b. 171. b.	
	256. b	
— Dei, quidam sunt		
— ratione vocationis extreme, & secun-		
dum quid:		
— simpliciter & omnino, ratione vocatio-		
nis externæ & internæ	684. b	
Porta		
— pecuaria,		
— fontis, Hierosolymis	292. b	
Porta inferni	677. a	
Portarum hostilium possessio, scimi Abrahæ		
promissa, est vel		
— carnalis, quæ Isaac		
— in se iure,		
— in posteris, factò:		
— Spiritualis, quæ Christo		
— in se		
— fidelibus convenit	782. b. 783. a	
Possibile aliquid est vel		
— re:		
— jure	141. a. b. 342. a	
Post aliquem resurrec., est alicuius esse discipu-		
lum	72. a. 244. b	
Propositio in personis Deitatis, minoris di-		
gnitatis argumentum non est	485. b	
Potentia		
— cui derogatur, eidem & actus	111. a	
— Dei		
— propriè, attributum illius proprium,		
nempe omnipotens, aut omnipoten-		
tes actio:		
— impropriè, persona Deitatis, vel		
— secunda, Filius Dei:		
— Tertia, Sp. Sanctus	165. a. b	
— interdum etiam Synced. voluntatem		
complectitur	441. a. 447. a	
— non est frustra, etiamsi in actu aliquem		
singularem non deducatur	93. a	
— supernaturalis Remonstrantibus est		
— Euangelii prædicatio:		
— & sufficiens auxilium Dei	109. b	
— ut in actu ducatur, objecti praefectio		
requiritur	99. a	
Potentiam credendi in Christum Adam ante		
lapsum habuit	92. b	
Potestas, pro iure & dignitate	240. a. b	
— & potentia interdum sunt separata		
145. b		
— triam si ad tempus potentia sua caret,		
frustra tamen non est.	ibid.	
— Christo data		
— propriè, ratione actionis, inde nativi-		
tate:		
— metaph. ratione patefactionis in		
— resurrectione:		
— ascensione:		
— scissionem ad dextram:		
— missione Sp. S.		
— collectione Ecclesie	146. a. b	
— omnis, quomodo dicatur Christo data	145. b. 146. a	
— intelligi potest, vel		
— simpliciter & absoluere:		
— relate	145. b	
— Satanae Spiritualis qua in re confitit	467. b. 778. b	
— tenebrarum		
— jus condemnandi	549. a	
— dominandi,	ibid.	
Præceptum		
— metonym. res præcepto significata &		
mandata	316. a	
— de charitate, cur præceptum Christi dicatur		
673. a. b		
Præcepti decimi sententia	410. & seq.	
Præcepta Dei designant hominē		
— officium:		
— non efficaciam, aut vires	89. b. 104. a.	
112. b. 113. b		
Præceptorum omnium individuus est nexus	673. b	
Prædestination, sumitur		
— generativum, pro decreto Dei de rebus		
omnibus futuris:		
— speciativum, de creaturis ratione prædictis		
dirigidis ad		
— finem ultimum, &		
— media, est que vel		
— electio:		
— rejectio	419. a	
— plerumque restringitur ad prædestinationem sanctorum.	ibid.	
— ejus duæ sunt partes destinatio:		
— ad vitam æternam:		
— mediotorum & ad media.	ibid.	
Prædestinationis objectum quodnam sit	428.	
429. & seq.		
— nondum in Ecclesia decisum	413. a. b	
Præputium		
— pro præputiato	492. a	
— quid sit	192. b. 193. a	
— est vel		
— carnis.		
— cordis	563. b	
Præputii novi formatio, per attrationem,		
septionem & emplastrum	193. b	
— ejus causa, vel		
— impietas		
— error.	ibid.	
Præscientia, sumitur vel		
— propriè, pro rei futura notitia:		
— metonym. effect. pro decreto.		
— τριπολιτικός, pro servandi decreto	418. b	
— Dicī indebita, qua novit, quidam, quo		
posito antecedente, sit consequitur,		
etiam si neutrū eveniat	56. b	
Braesens Christus secundum utramque nomi-		
nam quo sensu recte dici possit	146. b. 247. a	
Præsentia Dei, est vel		
— essentiaz,		
— immediata:		
— mediatia		
— auxiliū	146. b. 147. a. 148. b.	
Præsentia corporis Christi modus supernatu-		
ralis ac coelestis, inceptum ubique taurorum		
figmentum	146. b. 147.	
Pto-		

Precatio Christi & Christianorum, medium
à Deo ordinatum, quo à seductione con-
servantur 131. a

Precatio Christi, transat à me pocium hoc,
non repugnat

— fortitudini ac constantiae:

— pietati:

— sapientiae illius 140. 141.

— ejus causa 140. a. b. 420. a

Preces sanctorum, qua in re suffitui compa-
rentur 774. b

Precum nostrarum oblatio & sanctificatio
soli Christo convenit. ibid.

— in precibus sancti interdum petunt & dū-
vare 420. a

Presbyteri
— proprietate, seniores aetate:

— tropice, pastores, eorumque adjutores
in gubernatione Ecclesie 703. b. 739. a

— Ecclesiæ vel

— primarii:

— Secundarii 487. b 703. b. 704. a

Presbyterorum secundariorum abrogatio
unde promanavit 487. b. 116. b. 120. a.
122. b. 703. b

Primitiæ
— prima quæque

— non solum fructuum:
— sed etiam brutorum,
— & hominum 417. b

— Spiritus, regenerationis inchoatio, per-
fectionis & salutis arrha. ibid.

Primitiarum oblationis finis,
— gratitudinis testificatio:

— reliquo utra sanctificatio. ibid.

Primogenitus
— quis sit 9. b

— intelligitur vel

— absolute:
— relate ac distincte à post genito 187. b

— & unigenitus est Christus & quatenus

Filius Dei:

— filius Mariæ 187. b. 419. a

— metaph pro præcipuo in quaue re 419. b

— domino & hærede 164. b. 165. a

— omnis creatura, quomodo dicatur Chri-
stus 613. a

— Primogeniti in V. T. prærogativa 750. b

Primogenitura Christi est vel

— æterna, ex Patre:

— temporalis, qua homo: caue aut

— propria, qua ex Maria:

— metaphorica, qua resurrexit ex mor-
tuis 553. b. 554. a. 750. 751

Primus dicitur vel ratione

— consequentium, & sic ordinem po-
nit:

— antecedentium, sic nullum ponit or-
dinem, sed antecedentium ordinem tollit 550. a

Primum & ultimum esse, soli Deo conve-
nit

— Christo tribuitur. ibid.

Princeps

— mundi, est vel

— jure seu justa potestate, Deus:

— injuria ac tyrannide, Diabolus 349. a

— Sacerdotum dicitur vel

— relate, ad aliquam familiam:

— καρτ' ἐξ Χριστού, de summo principe sa-
cerdotum 348. a

Principes seculi, homines sapientia ac potentia
excellentes 326. b

Principatus diaboli, qua in re consistat 349. a

Principium

— propriæ, prima pars rei:

— metaph. causa efficiens, quaæ similis

principio 208. b

— Euangelii,

— generatim loquendo, ante Baptista

prædicationem fuit:

— ratione publicæ ac solennis prædicatio-

nis à Johannis ministerio ducen-
dum. ibid.

— novi mundi & principium Euangeliæ,

quid different. ibid.

Precatio cognitionis Dei in homine peccante
— activè, respectu Dei, iusta poena:

— passivè, respectu hominis, iusta culpa
aliam poenam promerens 90. a. b

Pro, ex Graeco πρό, accipitur vel

— pro loco, sive alicuius:

— causa; vel

— efficiente impulsiva:

— finali 451. b. 452. a

Pro peccatis nostris quo sensu Christus dica-
tur mortuus 452. a. b

Pro peccatis nostris, an sit idem atque pro expi-
atione peccatorum 452. a

Professio Christi, alia est

— contra animi sententiam

expresa

— spē, vel

— mentu:

— ex mentis notitia, vel

— sola, seu fide mortua:

— ex viva fide 732. a

Profunditas, id est profunda doctrina, alia
est

— Dei:

— Satanæ 760. a

Promissi boni corporalis iactura, quomodo
compensetur 37. a

Promissio

— καρτ' ἐξ Χριστού, doctrina de salute per Chri-
stum venturum 203

— pro re promissa 203. 248. a.

— pro vita æterna promissio 512. a

— benedictionis Abrahæ & semini ejus

facta, ratione efficacia est indefinita

ac sensu particularis: non universali

lis 423 b

— de introductione Israëlitarum in terram

promissam fuit

— absoluta, respectu populi:

— conditionalis, respectu singulorum. ib.

— de rebus externis, interdum etiam est ab-
soluta 598. a

— est vel

— conditionalis:

— absoluta 392. a. 432. b. 598. a

— notitia in Nov. Test. quomodo intelli-
genda 646. a

— qua semen Abrahæ stellis eccl. & arenæ

maris comparatur, an etiam filiorum

Abrahæ qualitatem notet 537. a. b

— venturi Messiae, fundamentum liberatio-
nis & conservationis populi Judaici

388. a. 508. a. b

Promissione bonorum corporalium, in V. T.

non raro promises rerum spiritualium

ac coelestium intelliguntur 36. b. 508. b

Promissiones

— boni corporalis, cum conditione gloriæ

Dei & nostræ salutis intelligendæ 37. a

— Dei, quomodo dicantur in Christo esse

etiam & esse ames 243. a

— humilibus factæ 33. b

— quædam historicæ, simul & typicæ sunt

510 b

— terrenæ in V. T. coelestium appendices

& notæ fuerunt 388. a. 508. b

Propagatio peccati originalis quomodo fiat

166. b. 169. b

Prope esse, dicitur Christus vel

— ratione adventus ad judicium:

— peculiaris auxilli 543 b

Prophetæ, pro uno è Prophetis 14. b

— cultum spirituale N. T. corporalibus

umbribus exponunt 317. b

— legati Dei non ad angelos, sed ad homi-
nes 327. a

— interdum utuntur υπερθέσεις 653. a

— nomina sua, in scriptis suis, sibi cur re-
petant 747. a

— plura dixerunt, quam scriperunt 15. b.

— 2. quomodo occultas cogitationes &

voluntates hominum cognoverint

280. b. 281. a

— 1. prædixerunt poenas,

— ut lapsi converterentur:

— aut ut, recte cetera contumacia ju-
stitia Dei punientis clarius patet

327. a

— Veteris Test. salutem æternam assediti

sunt 688. a. b

Prophetarum

— injustas persecutions quo sine Deus

permisit 332. a

— lectio, utilis, & perpetua in Ecclesia mi-
litanti esse debet 708. b. 709. b

— mos sub promissionibus terrenis coele-
stes comprehendere 508. b

— multa scripta intercederunt 15. b. 16. a

Prophetia

— Enochi, non fuit scripta 744. a

— mystica, non semper per historiam alia-
rum rerum: sed sibi per metam allegoriam descripta

469. b. 470. a

— non omnis mystica: sed interdum per-
spicue sine latente mysterio proposita

ibid.

Propheticis libris interdum mere historiæ in-
sertæ. ibid.

Propitiatorium typus Christi 393. b

Propitiationis Christi, ratione efficientiae &

sufficientiae pro omnibus, viciose distin-
ctio 723. b

Propositum

— Dei spectat vel

— absoluere res omnes:

— speciatim creature ratione prædi-
tas 418. a

— καρτ' ἐξ Χριστού pro gratuito servandi de-
creto. ibid.

Proprietates

— communicare non possunt 145. b.

199. a. 561. a

Proprium, accipitur vel

— speciatim, quod soli convenient, opposi-
tum communi:

— generatim, quod alicui convenient, suum
oppositum alieno 336. b

— & id cui proprium, convertuntur 199. a

Propter significat aut

— causam impulsivam:

— subordinatam 429. b

— aut causam impulsivam efficientem:

— finalē 532. b

Prostrationis corporis Christi, coram Satana,

cur fieri non potuerit 29. b. 30. a

Prostrationis mos, etiam in civili salutatione

usitat 29. b

Protoeuangelium Jacobi, supposititum

164. b

Proverbium

— μαρτυρε μερική μέρη, etiam Christo af-
flichto accommodatum 41. b

— detestandum, qui se gerit ne orem, à lupis

devoratur 700. b

— Judæis & Græcis usitatum, Alius semi-
minat, aliis metit 285. b. 286. a

— vetus, ab improbis prodit improbi-
tas 89. b

Proverbia Salomonis

— abusione quadam vocis sic dicta. ibid.

— promiscua

— in iis materiæ connexio, nimis anxiæ à

nonnullis affectata 35. a

Providentia Dei

— hominum animos inclinat, ut decretum

suum exequatur 187. a. b

— impios non excusat 103. a

— mutabilibus non imprimet necessita-
tem, nec libertatem hominis tollit

748. a

Psalmus

— Secundus, prophetia de Christo 608. b.

etiam veterum Rabbinorum judi-
cio. 609. b

— aude solo 608. b

— quadragesimus quintus

— cantus cantorum epitome 614. b

— de Messia agit, etiam fatentibus Ju-
daïs 615. a

Psalmi

I N D E X R E R O M

Psalmi secundi verba illa, <i>Filius mens es tu</i> , quomodo sine impietate, etiam de Davide intelligi possint	608. a. b
Psalmi 150. quomodo Davidis dicantur 665. a	
Pseudoprophatarum fructus, unde cognosci possunt, quinam sint	131. a
Pulchra in mulieribus, id est, mulierum pulcherrima	153. a
Purgatio est vel	
— carnis & ceremonialis:	
— conscientia, ceremoniis adumbrata	641. b
— à peccatis fit vel ratione	
— reatus, justificatione:	
— vitiosae qualitatis, sanctificatione	722. a. b
Purgatorium, sicutibus Pontificiis, post ultimum diem nullum erit	64. b
— unicum, sanguis Iesu Christi 723. a.	
754. a	
Purificat nos fides	
— perfecta, ut causa instrumentalis justificationis:	
— imperfecta, ut pars interna sanctitatis	690. a
Purificatio est vel per	
— imputationem Justitiae Christi:	
— infusionem puritatis.	ibid.
— sui, pro serio justitiae studio, & fuga peccati	729. a
— ea & à Deo est, & à fidelibus, sed diverso modo.	ibid.
Puritas metaph. notat virtutem	
— vel generatim omnem:	
— certam; & quidem aut	
— sinceritatem:	
— castitatem	544. a
Putto, videtur mihi, etiam ad certam rei scientiam refertur.	493. b. 494. a

Q.

Quæstio, metaph. studiosè moliri	299. b.
344. a. b	
Quæstio Christi,	
— aliquando:	
— non a. semper ignorantiam illius aruit	201. b
Questiones Novi Testamenti non sunt Augustini	
619. b	
Qui ex fide, quid notet	506. b
Quievisse dicitur Deus dic septimo ab omni opere,	
— non absolutè:	
— sed relatè ad opera creationis	300. a
— an ideo dicitur Deus, quod nullas novas species postea produxit. ibid. 624. a.	
Quotidianus, vox recepta & retinenda in creatione Dominica, pro iuria nostra	53. a
Quousque, ius, donec, non necessario rei affirmitate vel negatae ultimum terminum notat	8. b. 163. b

R.

Rachab in Scriptura meretrice dicitur θαρετηκα	675. b
Receptivum, quanto propinquius est causa influenti, tanto abundantius recipere, quantum verum	198. b
Reconciliatio; liberatio à peccato & poena illius.	
Redemisse nos quomodo dicatur Christus	125. b
Redemptio notat.	
— propriè solutionem pretii redemptoris, qua jus liberationis comparatur:	
— metonym. redemptoris patefactionem & fructum, seu ipsam liberationem	417. b
Redemptionis Christi definitio	774. b
Redemptionem quo sensu fideles	
— habeant:	
— expectent	417. b

Regeneratio	
— Christo ut causa principali tribuitur	222. a
— cognoscitur	
— non irmoderatè:	
— sed ex effectis & adjunctis propriis	106. a. b. 276. b
— est ex solo Deo:	
— & à solo Deo	175. b
— fidelium, non perfecta; sed perficienda	117. a
— fit paulatim	510. a. b. 571. b
— in adultis antecedit Baptismum	262. a. b
— metaphorice traxio dicitur 123. a. b.	309. b
— necessaria ad conversionem	95. a
— qua in re consistat	95. a. 121. a. 239. a.
— opus Dei proprium	222. a
— præcedit omnia bona opera	121. b.
— fidem actualē vivam	288. b
— ut causa, à bonis actionibus, ut effectis distincta in Catechesi nostra	114. a
— Secunda generatio quo sensu dicatur	110. b. 111. a. b
Regenerationis	
— argumentum, vita sanctitas	420. b
— author Sp. S.	
— causa instrumentalis, verbum Euangelii	
— confirmans, sacramenta.	ibid.
— causa perficiens, Remonstrantibus est liberum hominis arbitrium	120. b
— & generationis similitudo duplex, in semine:	
— vi ad formationem prolis efficaci	229. a
— alia: quod utraque semel tantum fiat	261. b
— effecta, seu fidei & resipiscientie opera,	
— ex solo Deo:	
— sed non à solo Deo: sed etiam ab hominibus ut causa proxima	125. b
— fructus	124. a
— initium à solo Deo.	
— incrementum,	
— primariò à Deo:	
— secundariò ab homine regenerato	438. b. 439. a. b
— modus, arcanus	276. b
Regenerationem	
— non sentire, accipi potest vel	
— absolutè, de eo qui nunquam sentit:	
— relatè, de eo, qui post primum sentit, postea ad tempus non sentit	106. b
— quali actione Deus efficiat	94. b
Regeneratus quomodo dicatur non peccare	95. a. 121. a. 288. b
Regenerati soli,	
— & omnes	
— & certo salutem æternam consequuntur	95. a
Regnum	
— Christi,	
— Ecclesia	32. b. 33. a. 164. a
— cœlum	549. b
— cur hereditas dicatur	604. a
— est vel	
— generale, cum Patre, omnipotentia:	
— speciale, mediationis,	
— in terris, gratia:	
— in cœlis, gloria	790. b
— cœlorum, dicitur vel ratione subjecti: vel ratione modi	33. a
— regnum, quod in cœlo est	32. b
— cœlum, in quo regnum est.	ibid.
— id est, cœlestis Ecclesia, per Christum hominem factum, regimen	33. a.
— Ecclesia in qua Christus regnat	33. a.
— Euangelii doctrina	73. b. 82. a. b
— est vel	
— gloria in cœlis	
Reliquæ	
— afflictionum Christi quid notent	556. b
— Sanctorum veræ, quamnam sint & quo modo colendæ	709. b
Remissâ culpâ remanere reatum poenæ temporalis exsolvendæ, statuunt Pontifici	54. a. 174. b. 175. a. 403. a
— qualem poenam & quamobrem Deus fidelibus infligit	54. a. b. 175. a
Remissio	
pro remissione peccatorum	173. b
Remissio	

Rémisso peccatorum,
 — quid sit 37. a. 55. a. 56. a. 173. b.
 174. a. 393. b
 — accipitur vel
 — strictius & propriè, pro absolutio-
 né à pœna. Hæc non est tota ju-
 stificatio 393. b. 401. a
 — latius per Synced. partis etiam im-
 putationem justitiae simul comple-
 titur. Hæc est tota justificatio
 175. & seqq. 541. b
 — est vel
 — humana :
 — divina 173. b
 — est vel
 — universalis : cuius
 — definitio 174. a
 — subjectum proprium electi. ibid.
 — adjunctum, magnitudo, nempe
 universæ pœnæ remissio 54. b
 174. a. 175.
 — causa
 — prima, gratia Dei, qua
 — Christum dedit :
 — propter Christum à pœnis ab-
 solvit.
 — secunda
 — principalis, Christi solutio :
 — instrumentalis, fides viva
 174. a. b
 — particularis 53. b
 ejus exempla 173. b. 174. a
 — est vel
 — typica & ceremonialis ;
 — typis adumbrata & vera 640. b
 — & imputatio justitiae, conjuncta : sed
 non ideo 38. a. 177. b. 401. a. b
 — hominem injustum non constituit
 perfectè justum : sed à reatu mor-
 tis liberum 38. a. 175. b. 176. a
 — nusquam notat sensum illius in animo
 nostro 53. b
 — Pontificis est vel
 — prima :
 — secunda 174. b
 — qualis in oratione Dominita intelliga-
 tur 53. b
 — ratione
 — Christi, merita :
 — electorum, ex mera gratia 174. b.
 175. a

Remissionis peccatorum annuntiatio

— non est absoluta :
 — sed sub conditione resipiscientiae & fi-
 dei 467. a

Remittere peccata

— & ea restringere, opposita 53. b
 — & non imputare peccata, diversis meta-
 phoris idem significat 175. a. b
 — non est, Iudicare non habere peccata 175.
 176. 177. b. 401. a. b

— quibus metaphoris in Scriptura expri-
 matur 173. b. 174. b. 400. b

Remonstrantes

— habitum fidet & actionem illius sæpe
 confundunt 123. a. b
 — sensum & consensum fidet voluntati
 ineptissime attribuum 105. b
 — statunt
 — ab actu fidei, non habitu, fidicem
 vocari 115. a
 — aetum obedientiae fidei à voluntatis
 libera electione ori 97. a
 — ad actum credendi & assentiendi Eu-
 angelio nos idoneos reddi,
 — p. auxilio gratiae Dei :
 — p. animali seu naturali liberi arbitrii
 potentia 109. a
 — bonas hominis actiones esse primæ con-
 versionis & regenerationis conditio-
 nem antecedentem 122. a
 — conversionem habitualem acquiri cre-
 bris actualis fidei & charitatis actioni-
 bus 124. b
 — Deum, non habitum sed actum con-

versionis primò & rigidè ab homine
 exigere ad glutem 116. 117.
 — gratiam conversionis omnem in sola
 veritatis cognitione 88. a
 — gratiam sufficientem dari non solum
 iis, qui convertuntur : sed etiam iis,
 qui non convertuntur 87. b
 — meritum Christi reatum, non domi-
 nium peccati tollere 117. b. 118. b
 — omnibus, quibus verbum prædicatur,
 sufficientes ad conversionem vires da-
 ti 95. b
 — voluntatem esse actus fidei causam pro-
 ximam, immediatam & physicam 97. a
**Remonstrantium, de prima hominis conver-
 sione, genuina mens quænam sit** 87. a.
 120. a. b
Remonstribus gratia conversionis duplex
 — perfecta ac plena :
 — inchoata ac imperfecta 95. b
Reprehensiones
 — aciores, quatenus licet 47. b. 48. a
 — divinæ interdum adversus hypocritas :
 plerumque adversus apertè scleratos
 instituuntur 94. b
 — earum scopus & finis ibid. 513. b
 — in iis prudentia & modus adhibendus
 43. a
Reprobi
 — destinati & creati sunt ad justum exi-
 tum
 — non absolutè, sine mediis :
 — sed per justa media exequendum 428 b
 — ipsimet causa sunt, cur non credant,
 suo vitio,
 — aut simplici :
 — aut dupliciti 99. b. 100. a
 — non mera potentia Dei :
 — sed subordinata Justitia distributiva
 puniuntur 428. b
 — non tenent credere, Christum pro
 ipsis esse mortuum 99. b
 — nec peccata sibi esse remissa 656. a
 — nonnulli, quo sensu palmites in Chri-
 sto 724. b
 — periphæsticè vocantur, si qui perenni
 130. a. 352. b
 — quatenus Sp. S. participes 373. b
 — quomodo
 — dicantur non videre nec cognoscere
 Sp. S. 374. a
 — ordinati & positi ad iram 693. a. b
 — obnoxii Justitiae Dei vindicati 101. b
Requies Dei
 — est vel
 — ab operibus creationis :
 — qua in nobis per Spiritum, gratia &
 gloria conquiescit & nos in eo, sum-
 mo bono 622. a. 623. b
 — quomodo dicitur,
 — advenisse :
 — & tamen adventura tandem 623. b.
 624. a
Requirere Deum, quid sit 60. a. 275. b
Resipiscientia interdum Syncedochie fidei
 erga Euangelia simul continet 172. a.
 220. b
Resistendi Sp. Sancto modus
 — unus, quo ei per prophetas loquenti :
 — alter, quo internæ illius operationi
 resistitur 61. b. 87. b
Resistere
 — propriè, adversari :
 — Synced. obsistere & subsistere, seu su-
 perare 87. b. 93. b
 — Spiritu Sancto, quid significet 88 a
Respondere
 — propriè ad interrogata loqui :
 — impropriè per Hebrais. generatim lo-
 qui, seu sermonem exordiri, no-
 fat 57. b. 79. b. 299. b
Resurrectio
 — ἡ ζωὴ πρὸς resurrectione vitæ
 346. b
 — est vel
 — propria corporis :

— metaph. animalia 348. b
 — est vel
 — universalis :
 — particularis. ibid.
 — est vel
 — vita, id est, ad vitam æternam :
 — Judicij, id est, ad condemnatio-
 nem. ibid.
 — est vel
 — prima, à morte,
 — æterna,
 — spirituali :
 — secunda, à morte corporis 542. a
 — ad novitatem vitæ quatenus morti
 Christi, aut resurrectioni illius con-
 veniat 563. b
 — Christi, quomodo Deo Patri tribua-
 tur. ibid.
 — nostra cum Christo est vel
 — propria, à morte corporis :
 — improppria, à morte spirituali 568. b.
 — *ματιγγελία* cui dicatur 610. a
Resurrectionis
 — causa
 — solus Christus, ratione vivificationis:
 qui & principalis ratione educationis è sepulchro :
 — instrumentalis, archangelus 582. b
 — Christi vis, in fidelibus est resurrectio à
 morte æternæ
 — spirituali :
 — corporali 542. a
 — filii, quid notet 241. b
 — piorum & impiorum convenientia &
 & differentia 346. b. 347. a
Resurrectione quomodo Christus exaltatus
 sit secundum utramque naturam 531. a. b
Revelatio
 — Christi, accipitur vel
 — passivè :
 — activè 500. a
 — Euangeli, est vel
 — externa :
 — interna. Eaque vel
 — fidei generalis, ac mortuæ :
 — specialis ac vivæ 58. b. 107. b.
 352. a
Revolutio Judaica
 — corporum, extra terram promissam
 mortuorum :
 — animarum, per tria corpora homi-
 num 331. a. b
Rex, absolutè de Deo, auf Christo 672. a
Risus Christum unquam, non legitur 530. a
**Ritus Abrahami & Saræ, cuius Scriptura me-
 minit, diversa ratio** 781. a
**Rogo, pro peto, precor, quo tropo usurpe-
 tur** 370. b
Roma, cur Babylon dicatur 704. b. 705. a

S.

R. S Aadias numeravit quoties singulæ Al-
 phabeti literæ in Biblij extant 182. a
Sabbathum est
 — æternum, ratione
 — substantiæ ;
 — p. significationis
 — p. scopi :
 — abrogatum, ratione
 — ceremonia &
 — circumstantia.
 — quietis rigidæ,
 — dici septuaginta 565. a
 — an ante lapsum à Deo mandatum. ibid.
 — typus quietis fidelium æternæ 622. a. b.
 — violatur, non divinis, sed humanis operi-
 bus 624. a
 — umbra gratiae Christi 299. a. 300. b
Sabbathi
 — fons
 — exterius ac publicus Dei cultus :
 — fœderis Dei obsignatio 298. b
 — scopus, conservatio ministerii 565. a
 M m m m m — vi

I N D E X R E R U M

— violatio, quam grave crimen & quare 298. a
Saccus & cinis, in luctu solemnis 56. b
Sacerdos Nov. Testamenti, unus & solus est Christus 637. b. 642. b. 642. a. 695. a
Sacerdotes N. T. qui hostias spirituales offerunt, omnes fideles 695. a. 750. b
Sacerdotium Christi in aeternum: non ab aeterno 3. b
 — sacrificio nunc peracto otiosum non est 640. b
Sacerdotii Christi
 — duo indivisa beneficia
 — expiatio peccatorum
 — intercessio 453. b. 463. b. 607. b
 — illa in terris peracta:
 — haec in coelis peragitur 643. a. 752. b
Sacramenta
 — abuentibus sunt profana 456. a. 701. a
 — & veteris & N. T. sua vi conscientiam non sanctificant 641. b
 — infidelibus nihil profundit 403. b
 — Israëlitarum extraordinaria ac miraculosa manna,
 — Petrus aquam fundens 307. a
 — sigilla sunt
 — & beneficij divini:
 — & officij humani 564. b
 — Veteris & N. T. non substantia, sed circumstantia differunt 403. b
 — idem recipi signant & obsignant: sed diverso modo 562. b
Sacramentorum symbola non tantum in accidentibus sunt sita 642. b
 — nodus ac finis, vel
 — generalis:
 — specialis 21. a
Sacramenta
 — instituere
 — solius Dei 194. b
 — quomodo Christus perceperit 21. a
Sacrificium
 — Christi in cruce, in cena non iteratur alio modo: sed panis & vini sacramento fidelibus significatur & obsignatur 640. b
 — quod repetitur; illud non purgat peccata 643. a
Sacrificii Christi in
 — cruentum
 &
 — incruentum distinctio, nullo nescitur
 — Scripturæ testimonio 642. b
Sacrificia
 — alia sunt legalia
 — Euangelica 646. a
 — fidelium spiritualia, quænam sint 692 a
 — 750. b
 — Vet. Testam. expiatoria, fuerunt typica 640. b
Sal & sal terra quomodo dicantur fideles 42. b
Sal, pro sapientia 43. a
Salis qualitates & effecta 42. b
 — pactum
 — corporalis & spiritualis usus prudens 43. a
Sali comparantur in Sacr. Literis durabilia 42. b
Sale condenda omnia sacrificia Deo grata 43. a
 — eo typo quid adumbratum & praepatum fuerit. ibid.
Sale conditus sermo. ibid.
Salomon tandem conversus 612. a
Salvator Hieronymo pro **Servator** 4. a
Salvare, salutandi formula vulgaris, quomodo etiam sit Apostolica 666. a
Salus
 — alia est
 — inchoata, liberatio à peccati dominio & condemnatione.
 — cuius
 — initium, à solo Deo:
 — progressus p. à Deo,
 p. ab homine

— perfecta vita
 — aeterna 535. a. 687. a
 — nostra, quibus partibus confert 242. b
Salutis
 — ante & post Christum eadem ratio 514. a
 — complementum, qua in re consistat 687. a
Salutatio, quid sit 159. a. 161. a. 749. a
 — Gabrielis
 — & Pontificiorum opposita 161. a. b
 — quo sensu conveniat virginis Marie 160. a
 — in Sacr. Lit. est vel
 — vulgaris:
 — Apostolis propria 387. a. b
 — in ea gratia & pax fidelibus optatur
 — non ratione initii:
 — sed incrementi 160. a
 — Regum, Hebraica. ibid.
Salutationis in epistolis antiquus usus & scope 451. a
Salutationum in sacris Epistolis forma, est vel
 — communis, quæ profanis etiam fuit in usu:
 — propria Apostolorum, qua imprimis bona spiritualia & aeterna propria locundi ratione optarunt. ibid.
Samaritanus, proverbialis convitio, pro homine profano ac scelerato 281. b. 329. b
Samaritani, quas ab causas Judæis exos 281. b
Samaritanorum heres. ibid.
Samson typus Christi in Nazareto 16. a
 — item alias 16. a. b
Samuel à Pythonissa excitatus non fuit veri
Samuelia anima: sed dæmon 718. b. 719. a
Sanatio
 — propriè valetudinis corporis restitutio:
 — impropriè, pristini status felicis redintegratio
 — 1. ab externa belli, sterilitatis &c. miseria, in tranquillum ac prosperum statum reductio.
 — 2. ab interna miseria in rectum statum restitutio:
 — per sanctificationem
 — justificationem 354. a. b
 — metaph. pro remissione peccatorum 460. a
 — per Christum facta, supernaturalis
 — saepe ratione morbi:
 — semper ratione modi 302. a. b
Sanationis Christi & medicorum discrimen. ibid.
Sanctificare potest vel
 — sanctum facere:
 — praedicare:
 — ad sanctum usum consecrare 342. b
Sanctificari nomen Dei dicitur, non quod è profano fiat sacram: sed quod tale patet. 146. b
Sanctificatio
 — alia est
 — in habitu:
 — actu.
 — alia
 — hominis sanctificandi:
 — sanctificati.
 — alia est
 — generalis, qua ab impuritate secreti, Deo nos sacramus:
 — particularis, quæ in castitate consistit 581. b
 — Christi
 — est ipsius ad sanctum servatoris officium consecratio 212. b. 342. b
 — estque vel
 — ab aeterno, per electionem.
 — in tempore, per vocationem. ibid.
 — certum Deitatis illius argumentum. ib.
 — fidelium, in hac vita imperfecta 413. b
 — quibus partibus confert 562. a. 686. b
 — non tantum scortationi & libidinibus: sed etiam fraudibus atque injuriis opponitur 38. b

— videndi Dei conditio ac via necessaria 39. a
Sanctificationis
 — nostræ causa,
 — principalis, Deus
 — instrumentalis, verbum Dei;
 — promovens, Christi in cruce oblationis 117. b
 — vox sumitur vel
 — generativum, pro consecratione:
 — speciatum, aut pro regeneratione:
 — fructu illius, vita sancta 68. b
 — generatio sumpta regenerationem & justificationem complebitur. ibid.
 — in N. T. nunquam significat futuram illam per Sacraenta à profanis segregationem 534. a
Sanctificatus dicitur Christus, id est, Deo in hostiam expiatoriam consecratus 63. a
 — 117. b
Sanctificatio missis, id est, in sanctam victimam offero. ibid.
Sanctitas
 — est vel
 — externa, qua vocatione externa ad visibilem ecclesiam, Deo consecratur:
 — interna: eaque vel
 — imputata:
 — inherens 555. b. 572. a
 — fiducium
 — non simpliciter & per se:
 — sed per Dei gratiam & propter Christi intercessionem 581. a
 — ratione graduum, distinguitur in
 — inchoatum, quæ huic:&
 — perfectam, quæ alteri vita co-
 venit 556. a
 — inchoata, est sanctitas
 — non rigore legis:
 — sed gratia Euangeli. ibid. b
 — non causa remissionis peccatorum:
 — sed signum & beatitudinis argumentum 401. b
Sanctitatis
 — Christi originalis origo duplex 166. b
 — habitus in Christo, ab actionibus sanctis distinguendus.
 — sine iis, ad tempus sine virtute fuit 235. b. 236. a
 — actionibus sanctis, non perfectus, sed talis declaratus 236. a
Sanctum, templum:
Sancta urbs, Ierosolyma:
Sancta terra, Judæa, cur dicatur 121. a
Sancti
 — etiam in cœlis precentur 774. b
 — in cœlis, norunt
 — generativum conditionem fiducium in terra:
 — non speciatim singula cordis nostri vota precepsque. ibid.
 — sunt vel
 — imperfecti, in terris:
 — perfecti, in cœli. ibid.
 — sunt fideles
 — perfecti, in Christo, imputatiæ divina:
 — inchoati in se, sanctificationis do-
 no 418. a. 524. a. 549. a
 — in precibus pro objecti cogitati varia ratione variè afficiuntur 421. a.
 — interdum adūsera nec itcipit, nec incepit optare 421. a. 767. a
 — idque Christi exemplo ostendit. ibid.
Sanctorum veruscultus, qua in re consistat 514. a
Sarcos in quolibet bono opere peccare, Lutheri dictum rectum & pium 668. b
Sanguis
 — in Sacr. Lit. non usurpatur pro conser-
 guinis 499. b
Sanguis

E T V E R B O R U M.

Sanguis	— Christi, pro tota illius obedientia 722. a Sanguinis Christi dignitas unde dependeat 639. a. b. 689. b	— unius — regis; — principis: — plurium, magistratus ac Judicum 184. a	— immediatè ac proximè: — mediatè ac remotè idque vel per — typum propheticum, — rectam consequentiam vel explicitè, — implicitè 400. b. 401. a. 610. b. 640. b
Sanguini Christi redemptio adscribitur sy-	necdochicè 549. a. b. 554. a. b. 721. b	— non recessit à Juda ante Christum na-	— doctrinam proponit vel
Sanguines, pro viri & mulieris seminibus 2. a.	238. a	tum 183. & seq.	— immediatè ac proximè:
Sapientes & intelligentes, quibus Euangeli	doctrina abscondita, quinam intelligantur 58. a. b	Sceptra pro gubernatoribus 12. a	— mediatè per exempla particularia quorum usus generalis 595. a
Sapientia est vel	— sanctitatis: vera Dei & cultus illius ad	Scholasticorum Theologia qualis 182. a	— est omnia virtutum, seu fidei in Deum & bonorum operum perfecta norma 22. a
	salutem mandati agnitione	Scientia	— habet
	— ea ab initio in Christo perfecta fuit.	— pro prudentia 707. b	— multa, quæ ab humano Spiritu ex-
	— prophetica:	— est vel	cogitari poterant
	— ea non ab omnibus lege requiritur:	— habitualis:	— & familiaria 595. a
	— in Christo crevit: sanctitatem tamen	— actualis 202. a	— singularia: nec omnia, similia ibidem exempla habent 28. b
	infirmitatem non auxit 235. b	— est vel	— errores non solum non parere: sed ne sequi quidem debet 645. a
	— est vel	— supernaturalis: eaque vel	— etiam pueris
	— infinita: quæ notat vel	— triumphantum in caelis, perfecta:	— doctis scripta:
	— essentiam divinam communiter:	— militantium in terris, per revela-	ergo ab omnibus legenda 727. b
	— propriè personam Filii:	— rationem divinam:	— frequenti Syncedoche, dehortatione
	— finita: quæ vel	— naturalia: quæ vel	hortationem ad contrarium intelligere solet 415. b
	— acquisita:	— insita:	— imperfecta non est, etiam quidam li-
	— revulsa à Spiritu S. quæ vel	— acquisita,	bri Prophatarum perierint 15. b
	— restringitur ad mentem:	— doctrinæ	— quomodo
	— etiam refertur ad animum & vo-	— experientiæ 196. b	— etiamsi adhibeat sententias ab huma-
	luntatem 548. b	— est vel	no Spiritu prolatas 595. a. 741. b
	— vera notitia religionis ac studium il-	— simpliciter accepta, seu perfecta ac	— solvi possit, aut non possit 342. a
	lius complectitur 42. b. 43. a. 548. b	— distincta:	— saep epitheta aut periphrases assertio-
Satan ab Heb.		— secundum quid, imperfecta ac con-	nationibus inserit, aut præmittit, ad
Satanas à Syriaco	24. a	fusa 367. a. b	probationem, aut amplificationem
	— adverfarius ἥγετος ἵραξιος 32. a	— animæ Christi, in hac vita, an fuerit	carum 613. a
	— cur sic dictus 323. a	scientia Beatorum & omnis ignoran-	— solvi dicitur, cum illius autoritas con-
	— non apostamat notat 24. a. 323. a	tiae expers 196. b. 197. a	temptatur 342. a
	— ejus vocis etymologia, etiam in S. cri-	— Beatorum. ejus definitio Pontificia 196. b. 200. a	— tota, epistola Dei viventis ad omnes
	ptura indicata. ibid.	— ex parte	homines, ut inde Deum & officium
	— propriè adversarius, inimicus, genera-	— experimentalis. ibid.	suum cognolant 642. a
	tim:	— fidei, est vel ex	Scripturæ Sacré
	— impropriè, 1. dæmonium quodvis.	— causis:	— doctrina saep promiscuè traditur 35. a
	2. dæmoniorum princeps. 3. Sata-	— effectis 724. a	— in quibusdam
	ne simulis 24. a. b	— non est nuda sensus intelligentia: sed	— brevitas 595. b
	— qualiter ὁ γενεύης à Christo postu-	veritatis rei scitæ certitudo 108. b	— convenientia 664. 741. b. 742. a
	larit 30. a	Scientia	— simplicitas, ejus autoritati nihil de-
	— non amore & honore: sed odio & de-	— comprehensionis & apprehensionis	trahit 595. a. b
	testatione dignissimus 29. b	Dei, inepta distincio 39. a. 196. b	— non tantum materia, sed etiam stylus est
Satanæ nomen quo modo Petro à Christo	tribuatur 24. b	— subiectum	917. 6. 3. 601. a
Satisfactio		— non organa corporeæ:	— partes, materia gravitate dispare, auto-
	— pro nobis plena, complectitur	— sed sola anima 201. a	ritates pares. ibid.
	— pœnam inobedientiæ:	Scire an in Scriptura significet	— partium in doctrina aut fidei, aut mo-
	— obedientiam Justitiae 607. b	— scire facere 135. a	rum tractanda diversa ratio 664. a
	— pro peccatis, nobis impossibilis 174. b	— scire addicendum, scire alius 135. b	— perfecio contra Pontificiorum exceptio-
de Satisfactione Christi & nostra error Bel-	175. a	— non scire, an significet sole scire. ibid.	nes vindicata 474. 475. 592. a. 714. a
Satisfactio temporalis Pontificis duplex		Scopus est vel	— prudentia, in adhibenda personarum pe-
	— per nos	— absolutus:	riphrasii 249. a. 254. b. 414. a.
	in hac vita	— conditionalis 90. b	628. b. 635. b
	purgatorio 367. b	Scribarum apud Judæos ordo antiquissimus 45. b	— quædam pertinent ad dogmatis fidei
	— pro nobis per alios 54. a	— & Pharisaorum dicta omnia quatenus	constitutionem: quædam tantum ad
	ab ea quomodo libarentur viventes &	servare jubeat Christus 47. b	eius expositionem & probationem
	mortui, per indulgentiam. ibid.	Scripta non sunt omnia, quæ à sacris autori-	15. b
	— pro ea Pontificiorum argumenta, dis-	bus dicta 15. a. b. 142. b	— usus communis:
	cussa. ibid. & b	Scriptum est. ἥγετος ἵραξιος, proscriptum est in	— & occasio saep particularis 163. a.
Saturari metaphoricè	38. a	Scriptura sacra 27. a. 32. a	595. a. 653. a. 749. a
Scandalum		Scriptum Novi Test. est vel	Scripturam etiam à Laicis legendam, ex Scri-
	— an Scriptura significet	— diegeticum, quod versatur in narratio-	ptura & Patrum explicazione probatum
	— indignationem ex re aliqua tanquam	ne rei	574. a
	scandalo conceperam 443. a. b	— gestæ, Euangeliæ, Acta:	Scriptura tacente, conjecturis & commen-
	— injuriam. ibid.	— gerendæ, Apocalypsi.	tatis humanis non est indulgendum 321. b.
	— quatenus vitandum 444. b. 497. a. b	— dogmaticum, quod dogmati traden-	322. a. 327. a
	— passivum, non est scandali species aut	dis inservit: vel in	— quod de Scripturis non habet auto-
	forma: sed effectum 443. a	— Thesi & generalibus sententiis:	ritatem, eadem facilitate contemni-
	— Scriptura tantum activum magnoscit. ib.	— hypotheli, ut Epistola ad Philemo-	tur, qua probatur 140. b. 394. a
Scandali		nem 594. b. 595. a. 744. b. 745. a	Seculum
	— definitio & distinctiones variaz 443. b.	Scriptus	— unde derivetur 775. b
	444. a	— in celo, electus inter heredes regni	— pro mundo 376. a. 452. a. 776.
	— vox unde orta & quid notet 442. a. b	cœlestis:	— maxima incolarum mundi parte. ib. b
Scandala pro reprobis	443. b	— in terris, à Deo alienus, mundo addi-	— tempus continuum & longum notat
	Scandalizare, interdum bonum esse potest:	ctus ac reprobus 321. b	— aliquando infinitum, vel
	scandalizari, nunquam 444. a. b	Scriptura	— simpliciter:
	Schizæ in fine quando exprimatur, aut non	— meton. pro autore illius 507. a	— secundum quid:
	exprimatur	— aliiquid dicit vel	M m m m m a
Sceptrum		— sine tropo:	— sed
	— regimen vel	— per tropum	
		— saep Syncedochen:	
		— vel	

I N D E X R E F U M

— sed sepius termino aliquo finitum. — nempe vel — anno jubileō, — Vitæ tempore, — Melisæ adventu 193 b. 665. a. 776	— historicus & Propheticus non sunt eiusdem loci duo sensus: sed duo membra 13. b. 433. a. 469. a	Servas ferrorum, Pontificis titulus — ejus origo & abusus 168. b
— futurum, nusquam notat tempus post tūjusque mortem, ante ultimum diem 64. b	— ejus rei exempla 13. b. 144. a. b. 352. b	Servi — ab hero separantur — manumissione: — fuga: — captivitate: — morte 197. b
— hoc, nusquam notat tempus Vitæ cuius- que. ibid.	— immediatè per se: — mediatè per suum effectum, — adjunctum proprium 106. b	— Iesu Christi & Dei — communiter, orationes fideles: — peculiariter, vocati ad Euang. præ- dicandum 706. b. 747. b
— hoc, iſtud, tempus ad ultimum diem: — illud, remanentum, futurum, ab ultimo die fluens 64. b. 218. b. 776. a	Septem — pro multis 67. a	Sessione ad dextram Dei quō modo Chimus. sit exaltatus secundum utramque na- ram 532. a
— hoc, pro hominibus peccatoribus 437. b	— angelī, quo sensu in Scriptura ſæpe di- cantur 380. a. b	Si pro ſequidem 359. a
— pr. ſens malum 452. a. 776. a	— Spiritus, de Spiritu Sancto 749. 750	Sicat, ſit, notat — ſæpe ſimilitudinem: 1530. b
Seculi huius filii 437. b	Septenarius numerus in visionibus & Pro- phetis frequens 745. b	— interdum ſequuntur & rei veritatem Signum filii hominis, variè expofitum 134. a
Secula, meton. adjuncti in Nov. T. significat mundum: cui duo ſecula hoc & futurum tribuuntur 218. a. 604. b	Sepulchrum cur Hebræis 717. a. b	— quodnam ſit 751. a
Seculares ludi 776. a	Sepulti cum Christo qua ratione dicantur fi- deles 178. a	Signi petitiō non ſimpliſter & ſemper mala eſt 65. 2. b
Secondum Lucam, non ſatis Latinè dictum 149. 150	Sequentia in oratione, non ſemper cum proximè antecedentibus cohaerent 271. b 280. a	Signa — ad rem promiſſam conſiſmandam præ- ſentia ſunt, vel
Sedere mos docentium apud Judæos 31. b	Sequimur Synecd. accipitur 72. b. 339. a	— oculis corporis: — animi 5 b
Sedens plenariaque docuit Christus. ibid.	— pro preſteribus: — angelis 551. b	— cur miracula dicantur 36. a. b. 165. b
Seducere — propriè, à recta via abducere: — metaph. animum decipere, à recta veri- tatis ac Justitiae doctrina ad erroris avertere 130. a	— angeli unde ſic dicti. ibid. & 552. a	— & prodigia quid differant 446. a. b
Seduſio duplex 1. ſecundum quid & ad terribus: 2. ſimpliciter & ſemper. ibid.	Sermo — κατ' ἵερον pro Euangeliō 351. b. 522. a. 578. a. 695. b	Significatio — à propria. ſine cauſa non eſt receden- dum 36. a. b. 165. b
Semen — Abrahæ ſtellis & arenæ comparatum, an notet & numerum & diversam fi- liorum illius qualitatem 537. a. 782. b	— de regno illo, Euangeliū 96. a — Dei viuī, κατ' ἵερον Euangeliū 104. b	Significationem ſimul propriam & improp- riam non habet eadem vox ſemel tantum poſita 36. b
— intelligitur duplicitis generis — proprium, filii generatione — improprium, filii ſpirituaſe 612. b. 613. a	— inſtitus, quomodo dicatur ſervare a- nimas, etiam reſpectu legi 670. a	Siloë fontem Christi typum fuſſe quidam ſtatuum 181. b
— Davidis pro fidelibus 783. a	— gratia D. i. de Christo — Euangeliō 622. b	Silvanus, idem qui Silas, Propheta Apoſto- lorum legatus 577. a
— incorruptibile — de Sp. S. vi, qua regenerat 104. b. 105. a	— Propheticus quo ſensu dicatur βιβλιο- ποδον 708. a	Simile interdum opponit eadem ac vero: ſed non ſemper 528. a
— de Euangeliō 288. b. 289. a. 690. a	— tolerantia Christi, Euangeliū 764. b	— interdum intelligitur genere, non ra- tione ſingulorum modorum 28. b
— mulieris, Christus 777. b	— vite — nomen personæ Christi 171. a. 537. a	Similitudo designat — propè ac plenariaque convenientiam in qualitate:
— non ſemper collectivum: ſed ſæpe ſin- gulariter prolem ſignificat 777. b. 778. a	— de Euangeliō 537. a	— interdum generatim convenientiam quamlibet, etiam in ſubſtantia 530. b
— Satane, quid ſignificet 777. b	— pretendit — doctrina, — confeſſione, — vita 537. a	— ultra ſcopum dicentis non eſt exten- denda 708. b. 717. b
Seminis Abrahami multiplicatio, vel — carnalis, ratione Isaaci: — spiritualis, ratione Christi 783. a	Sermonis Dei constantia ab exceptionibus vindicata 422. b. 423. a	Similitudines, quæ ex V. Test. in Novo pio- ferantur, ſunt vel
Semen — etiam foeminas habere 2. a. b	Serpens antiquus, cur dicatur diabolus 24. a	— indeſinute ac communes: — definiſte ac propriez 274. a
— mulieres non habere etiam afferit autor libri de viro perfecto, qui Hieronymo ſuppoſitus 778. a	Serpens diaboli in ſeductione Adami & Eva instrumentum, à Deo punitus justè & fa- pienter 777. a	Simon, Petri nomen, non eſt ex Greco Σίμων: ſed ex Heb. יַעֲזֹב 706. a
ex ſemine humano genitum, quomodo — peccato obnoxium: — aut non obnoxium 2. b	Serpens diaboli in ſeductione Adami & Eva instrumentum, à Deo punitus justè & fa- pienter 777. a	Sinus — Abrahæ 249. a
Seminiſture, vox Pagnini 2. b.	Serpentes quoſmodo dicantur fideles Euange- lii precones 681. b	— in ſinu Patris eſſe quomodo dicatur Christus 222. b. 249. a
Semi-pelagiani gratia Dei in fide & ſalute danda, eventum ab actionum humanarum diverſitate pendere ſtatuunt 462. a	Servire Jehovæ, eſt ejus mandata servare 30. b	Sion pro Ecclesia 692. b
Senes, Seniores κατ' ἵερον dicti 47. b	Servitus — Dei religioſa, quid ſit. ibid.	Siuſe metaph. de ardentis deſiderio ſæpe di- ſtum 37. b
— notaſ vel — ſtatutem: — officium & dignitatē in Ecclesia: idque vel — corum qui gubernant & docent, ut paſtores: — qui gubernant tantum 739. a	— δυλεῖα, major quam λατεῖα, ſi vocis vis ſpectetur. ibid.	Situs — corporis — animæ 287. b
Sensus — Ambroſio pro intellectu 584. b	— qua ſoli Deo debetur, non tollit ordi- dinem œconomiaſe & politiaſe. ibid.	Sobrietas — propriè: — impropriè ad animam translatam, notaſ illius vel
— conversionis, in converſis ad tempus impediri potest 106. b	— legalis qua in re ſita fuerit 515. a	— sanctitatem: — attentionem: 688. b. 689. a
— infirmitatum, quo ſeauſu Christo iam glorificato tribuatur 623. b	— religioſa, ſoli Deo convénit 30. b	Socius ſtatuit
— S. Scripturæ eſt vel — meritus, qui meram continent nar- rationem, ſine inclusa prophetia	Servitutis religioſæ in λατεῖα, δυλεῖα & ταὶ δηλεῖα distinctio Pontificiorum in- cepta & impia. ibid.	— Christum non tantum matrem, ſed et- iam patrem ſecundum carnem ha- buisse 3. a. b
— mixtus, qui — immediatè rei narrationem: — mediatè aliud ſimile complecti- tur 469. a	— generatim Euangeliū minister: — κατ' ἵερον, Apostolus 665. b	— non plenè & perfectè, ab initio con- ceptionis & nativitatis, filium Dei fuſſe 234. b
	— eſt vel — natura, — propriè, omnes creature rationa- les: — metaph. omnes reliqua creature: — per accidens gratia	— humana Christi natura ſanctitatem, in conceptione & nativitate fuſſe imper- fectam: & poſt nativitatem paulatim factam eſſe perfectam 235. a
	— propriæ electis, per redēptionem & vocationem, — communis, per vocationem ad mu- nus extēnum — politicum: — ecclesiasticum. ibid.	Socini impia & impura ſententia de genera- tione I. Christi 3. a. b. 230. b. 234. b

Soleas ab cuius portare	20. a
Solicitudo est vel	
— mala, anxia & incredula :	
— bona, necessaria ex fide providentia & voluntatis divinae & agnitione officii nostri orta	51. a. 543. b
Solvi Scriptura	
— dicitur, cum illius autoritas	
— vel mandati, per inobedientiam :	
— vel affirmationis veritatis, per incredulitatem contemnitur ac violatur	342. a
— potest re & facto :	
— non potest jure & in se considerata.	ibid.
Solus excludit vel	
— absolutè, omnes præter suum subiectum :	
— relate, quosdam	211. a
— de Patre, aut alia persona alios excludit vel	
— absolutè :	
— relate ad creaturæ.	ibid.
Soli Patri notitia Filii :	
Soli Filio notitia Patris :	
Soli Spiritui Sancto notitia Dei quomodo tribuatur	211. a. b
Soph. Pasch interdum denotat :	
— non periodum	
— sed minorem distinctionem	640. b
Speculum essentiaz divinæ scititum Pontificiorum	197. a
Sperare pro timere αὐγελοχία	370. b
Speratarum rerum fundamentum	
— primarium, Dei promissio :	
— secundarium, fides	647. a
Spes, lata boni futuri expectatio	132. a. 417. b
— est vel	
— fiduci :	
— charitatis	537. b
— est vel	
— certa :	
— incerta.	
— Boni vel	
— veri :	
— falsi :	
— temporalis	
— æterni	556. a. b
— an etiam in cœlo extet in beatis animabus	687. b
— de eventu valde probabili, vulgo dicitur notitia	663. b
— fidelium dicitur bona ratione &	
— formæ, quia sincera.	
— effecti, quia non fallit	592. b
— gloria,	
— salutis,	
— vita æternæ	556. a. b
— Injustitia, pro Justitia sperata: aut sperata justitiæ corona	518. b
— Pauli de Philippensium perseverantia qualis fuerit	514. a
— pro re sperata	223. b. 417. b
— reposita in cœlis, pro vita æterna sperata	547. b
— vita cur dicatur	686. b
— quomodo ea dicatur non pudefacere	121. a
Speci	
— Christianæ definitio	556. a. b. 686. b
— & anchoræ comparatio elegans in similitudine & dissimilitudine	634. a
— objectum tantummodo sunt res futurae	647. a. b
— recte objectum, malum esse non potest	132. a. 416. b
Spiritus	
— pro anhelitu	673. b
— meton. pro doctore	763. a
— pro Euangeliō	315. a
— pro spirituali	276. b
— an significet spiritualem & allegoricum sensum	315. a
— & carnis vox varie accepta	503. b
— & caro oppositè notant vel	

— sanctificationem Spiritus & vitiositatem innatam :	
— divinam & humanam Christi naturam :	
— corpus & animam hominis	315. a. b
— vel tertiam personam :	
— ejus dona notat	273. b
— pro fideli, spei, charitatis sanctitate per regenerationem indita	72. a
— & Spiritus aeternus, divina Christi natura	3. b. 173. b. 214. a. 231. b. 315. a. b. 386. b. 639. b. 698. b
— Dei vel	
— propriè :	
— impropriè dicitur	21. b
— extinguitur	
— consumaciam &	
— negligentia :	
— suscitatur oleo	
— verbi divini	
— & officii Christiani	584. a
— gratiae, scil. autor	63. a. b
— impurus,	
— dæmonii impuri	67. a
— & litera	315. a
— objectum esse potest contumelia, etiamsi contumeliosus illius non fiat particeps	63. a. b
— oris Christi est vel	
— sermo Euangeli:	
— Spiritus Sanctus	591. a
— promissio, & promissio spiritus, pro Spiritu promisso	509. b
— regenerationis Remonstrantibus bifariam dicitur vel quatenus regenerat :	
— regeneravit.	96. a. b
— etiam iis tribuitur à Remonstrantium.	
— qui nunquam sunt regenerati.	ibid.
— Sanctus,	
— advocatus Apostolorum quomodo fuerit	371. b
— an materia corporis Christi 1.b. 165. a. b	
— pro donis extraordinariis	19. a. 265. a
— Christum adversus tentatorem Satanam in arenam sancte produxit	25. b.
— de veritate Euangeli testatur	
— 1. Euangeli revelatione atque illuminatione mentis per cognitionem illius :	
— 2. miraculis per Christum editis	62. b.
— etiam à Filio procedit	420. a. 768. a
— nullibi, verbum Dei aut Fili, dicitur	607. a
— oleum exultationis, qua similitudine dicatur	615. a
— quomodo Christo datus dicitur	278. b
— & quidem non ex miseria.	ibid.
— & quando	278. b. 279. a
— persona Patri οὐγένεια	420. a
— quo sensu dicitur Spiritus servitutis ad metum	416. a
— quatenus etiam reprobis detur	373. b
— quo modo dicitur postulare seu intercedere pro nobis	372. b. 418. a
— quomodo dicatur à Filio accepisse & audiisse	217. a
— Spiritus laborum & oris Christi dicitur	205. b
— utitur interdum iisdem verbis & eadem sententia, in alia omnino aut diversa materia, citra citationem testimoniis aut imitationem destinatam	
— Veritas, intelligi potest vel	
— verus :	
— relate ad Veteris Testamenti legalis figuræ :	
— veritatis autor	373. a
Spiritus Sancti	
— deductio in omnem veritatem, pro missio Apostolis specialis.	ibid.
— complectitur duo beneficia	
— 1. omnis veritatis plenitudinem	
— 2. in usu illius perpetuam directio nem.	ibid.
— donationis modus, alias	
— ex mensuâ,	
— sine mensura	279. a
— extraordinaria modus est vel	
— immediatus, à solo Deo :	
— priuarius, X 11. Apostolis :	
— secundarius, gentilibus quibusdam :	
— mediatus, ministerio hominum :	
— ordinarius, per solos Apostolos.	
— extraordinarius, per Ananiam Apostolo Paulo	268. a. b
— & columbae	21. b. 22. a
— linguarum disperitarum atque ignearum	264. b
— venti collatio	264. a. b
— gratiam impetrandi modus ac via	265.
— 266.	
— operatio in conceptione Christi	
— 1. effectio humanæ naturæ Sanctæ.	
— 2. conjunctio illius cum Filio Dei, in unitatem personæ	166. b. 214. b
— specie columbae descensus & mansionis super Christum finis	23. a. 279. a
— Substantia immutabilis & incorporea	3. a
Spiritu Sancto.	
— quomodo restitisc dicantur Judæi	87. b
— resistendi modus duplex	61. b. 87. b
Spiritum Sanctum.	
— descendente super Christum vidit & Johanne & Christus & populus	21. b
— dolore afficere	
— exacerbare, αἰρετομάνεια	87. b. 88. a
— quo discrimine	
— Apostoli & reliqui fideles acceperint	373. b
— Christus Apostolis dederit ante ascensionem & die pentecostes	265. a
— regenerare volentem homo impedire non potest	96. a. b
— procedere, non ut conceptus ab intellectu: sed ut amor à voluntate procedit, sine Sacr. Literarum probatione dicitur	607. a
— postulavit Christus qua homo : dedit qua Deus	373. a
Spiritu	
— & veritate adorare quomodo	
— conveniat Patribus Vt. Test.	
— Novo Test. sit propria	282. b
— orare, oppositè hypocrisi.	ibid.
— orare & psallere, & mente orare, & psallere, quomodo opponantur	675. a. b
— Sancto	
— baptizare	222. b. 232. a
— operari, non nisi vero Deo convenit	386. b
— reptili dicuntur Apostoli,	
— non absolute :	
— sed relazè	264. b
Spiritualiter, allegoricè atque occultiori significacione	315. a
Sponsus Ecclesiæ, Christus	222. b
Sponsum Ecclesiæ esse, honor soli Deo proprius.	ibid.
Statu metaph. perseverantiam notat	542. b
— in gratia.	
— fide.	ibid.
Statua Titi, an in templo collocata	127. a. b
Stella matutina, Christus	761. a
— ineptè à quibusdam de diabolo exponitur.	ibid.
Stigmata Christi, quid significant	522. b
Stoïcorum & καταστατικæ atque indolentia Christo non probata	363. a
paradoxon, qui anam virtutem habuerit, habet omnes., apud Christianos verissimum	415. b. 668. b. 673. b
Stoliditia, metonym. pro summe stulto	369. a
Stoliditia vel	
— innocens ac privativa :	
— nocens ac positiva	48. b
M m m m m	Styli

I X D E X R E F E R E N C E

Styli diversitas in iisdem autoribus	600. b.	— non propriè
	705. b. 747. a	— sed metaphorice
Sub lege esse, accipitur vel		25. 2. b
— simpliciter, pro esse sub obedientia & maledictione legis :		Tentationes
— secundum quid, sub maledictione tantum	407. b	— Meton. res adversæ, persecutio nes à Deo immisæ
Subscriptiones Epistolarum Pauli, non ab Apostolo apposita : sed ab aliis adjectæ	575. a	— vel
Substantivum præcedere adjективum, requirit		— externæ, afflictiones
— lingua Hebreæ :		— internæ, irritamenta ad peccatum 666 a
— non Graeca	739. a. b	— interdum magis acerbe & periculose quam mors
Suggestio diaboli tentantis quotuplex & quæm infidiosa	25. b	150. b
Superbia fons	536. b	Tentationes vitiosæ, quomodo coactæ
Supervenire in aliquem dicitur Sp. Sanctus.		— Deus
— non propriè :		— intus
— sed metaph. quando operatione pecuniariorum presentiam suam patet facit	165. a	— foris
Suspensionis in V. T. usus, vel		25. 2. b
— communis & politicus		Temptator quare dicatur diabolus
— maledictio seu poena politica malefici exemplum aliorum :		25. b.
— singularis ac typicus, ut Christi crucifixionem & maledictionem adumbraret	274. b. 510. a	581. a. 603. a
Syllogismus practicus de fide gratia acceptæ, qualis sit & quo principio nitatur	654. b.	Ferra
	656. b	— homines in terra
Synecdoche partis, pro toto, etiam esse potest, ubi partes planæ sunt in magnis	562. a	— terræ marisque globos
— non tollit proprietatem vocis	287. a	— viventium; non notat celum, sed terram, quæ à viventibus incolitur, distincte à sepulchro & terra mortuorum
— misi, id est, misi, & missurus sum :		36. b
— condemnatus est, id est, condemnatus est & porro condemnabitur. ib.		Terra
Synedrium		— Vox nullibi celum notat
— minus		— exultatio, qualis & quanta futura, incertum
— 23. virorum	770. b	— de ea Augustini sententia
— in singulis civitatibus	48. b	ibid.
— pro majori: quod L X XI. virorum		Terram hereditate posidere, quid sit
	48. b	36. b
— quænam causa ad illud relatae.	ibid.	Terroris hominum, ad apparitiones ectopistes, causa
Synthesis generis	147. b	— naturæ humanæ imbecillitas
Syriaca lingua, in Scriptura, Hebraica appellata.	159. b. 293. b	— peccati conscientia
		161. b. 189. a.
T.		755. b
T Aberaculum, quomodo dicatur Apostolo ἀβραὰ	80. a	Tertia persona pluralis in personaliter posita, phrasim Hebreæ
Tangere		144. a
— pro lethaliter iadere	95. b	Tertio præcepto quid prohibetur
— malis afficere	738. b	45. b
Tartarus, quid significet		Tertium præceptum quidam Pontificii. Phariseos secuti, ita exponunt, quasi tantum perjurium prohibetur.
Taurom. est vel		ibid.
— specie:		Testamenti veteris in N. T. usus
— numeri	530. a	69. a
Testa, in Iudea, plana & ambulationi idonea	28. b	Testamenta violantur
Temperantia, qualis sit virtus	520. a	— abrogatione
Templum Hierosolymitanum		— additione
— ante ascensionem Christi: locus adorationis necessarius	282. b	510. a
— in eo quomodo postea adorariunt Apóstoli.	ibid.	Testificari accipitur vel
— Typus Ecclesie	588. b. 589. a	— speciatim, pro testimonio probare
Tempus		— generatim, pro notum facere, significare, indicare
— est duratio rei præsens, præterita & futura	209. b	471. b
— distinguitur in tempus		Thalmud, veterum Pharisæicarum traditio num farrago
— ante legem:		69. b
— sub lege:		— ejus fractus de votis
— sub gratia	355. a	69. a. b
vel in tempus mundi		Theman. Esvi nepos
— primi:		— Meton. Themanizæ:
— recreati:		— Synced. Idumei:
— reconciliati.	ibid.	— nomen Loci in Idumæa
vel in tempus		788. b. 789. a
primum		Themistius, unde Themistiani heretici, qui & Agnoctæ
ultimum.	ibid.	196. a
— futurum, interdum continuationem rei, non futurum illius inchoationem notat	19. b	Theodosius hereticus Melchisedecum Christi majorem & meliorem finxit
		639. b
		Theologie
		— pro explicatione divinæ naturæ Christi, Pœribus usurpatur
		747. a
		— figurativa, non est argumentativa, scil. extra Scripturæ explicationem
		641. a
		— Novi Testam. quibus capitibus absol vatur
		203.
		Theologæ principium dñe ñpæ
		141. b
		Theologæ cur dictus Joh. Euangelista
		747. a
		Theophilus
		— substantivum & proprium nomen
		152. a
		— qualis fuerit.
		ibid.
		Thesaurus meritorum Christi & Sanctorum, quem Pontificii statuunt, decrestandus
		557. a
		— etiam à Pontificiis nonnullis, quoad merita Sanctorum, rejectus.
		ibid.
		Thesauri omnes sapientiae & cognitionis re conditi esse, dici possunt, vel in
		— Euangeli, ratione significationis: non absolu te; sed quæ ad salutem nostram necessaria:
		— in Christo: vel tanquam in
		— obiecto:
		— subiecto
		280. a. 559. b
		Thronus

Thronus	— Davidis	— impropriè ad animum transfertur 123.
	— meton. signi, regnum illius:	b. 309. b
	— simili meton. regnum Ecclesiæ sp̄itu- rituale per Davidis regnum adum- bratum	162. b
	— Dei, cœlum	550. b
Throne insidere	, metaph. judicium exerce- re	552. b
Throni, pro angelis		550. b
Thuribulum aureum, quod fuit in sancto sanctorum quid adumbrabit		647. a
Thymosinus		753. a
Tinere adversarios quo sensu interdicatur fi- delibus		697. b
Timor Dei, Synecdoch. pro cultu Dei uni- verso		30. b
	— Isaci. meton. Deus, quem Isaac time- bat	484. b. 485. a
	— & tremor, quo fideles jubent salu- tem suam confidere, qualis sic & un- de oriatut	535. a
	— supplicii & afflictionis non omnis vi- tiosus	630. a. 758. b
	— est vel	
	— servilis ac vitiosus:	
	— liberalis atque ingenuus	693. b
	— filialis non satis Latinè dicitur.	ibid.
	— meton. pro causa timoris 696. a. 697. b	
Titulū librorum sacrorum, vel		
	— genuini, ab ipsis scriptoribus præfixi:	
	— ab Ecclesia aptè adjecti, sive	
	— ab operis initio:	
	— autore:	
	— à rei materia:	
	— à scripti genere	203. 679. b. 783. a. b
Tituli dignitatum civilium non omnes pro- fani		741. a
Titus non fuit ordinarius Episcopus Cré- te		487. a
Tolerantia quid sit		585. b
	— est vel	
	— communis & civilis:	
	— propria ac Christiana.	ibid.
	— Christi est vel	
	— quam Christus requirit:	
	— quæ fit propter Christum:	
	— quæ fuit in Christo	751. b
	— oppressionum quomodo dicatur effi- cere æternum gloriam pondus	41. a.
	— Spes	400. a. 577. b. 578. a
Tolerantia Christianæ definitio		404. a
Tollerare, nō est vel		
	— attollere ac ferre:	
	— auferre	255. b. 256. a
Totus populus metaph. pro magna populi par- te		189. a. 321. a
Traditio		
	— metaph. de regeneratione	123. a. b. 309. b
	— omnium ad Christum, quid notet	350. a. b
	— Patri ad Christum quid notet,	
	— Orthodoxy	123. a. b. 309. b
	— Remonstrantibus	124. b
	— Pontificis est vel	
	— efficax:	
	— sufficiens	310. b
Traditio in cupiditates cordium & mentem reprobam,		
	— activè, Deipnientis opus justum:	
	— passivè, hominis iuris potest pro- merens	90. a. b
Traditions		
	— Apostolicæ, eorum doctrinam no- tant	593. a
	— à Sp. Sancto sanctificatæ 143. a. 647. b. 640. b. 649. a. b. 642. a. b.	
	— 741. b. 742. a. 743. b	
Trahere, generatim notat potentem actio- nem:		
	— propriè circa rem corpoream,	
	— inanimatam:	
	— animatam :	
Trajectio infantum in Gehinnom, in ignem, fueritne tantum consecratio, & vero com- bustio		49. a. b
Transgredi legem, metaph. violare		502. a
Transgressio, transgressio legis, pro pecca- to,		ibid. 172. b
Transgressor legis		
Tres dies & tres noctes, intelligi possunt vel		
	— simpliciter, integrè:	
	— secundum quid, non integrè	65. a. b
Trinitas		
	— ex baptismo institutione & baptismi Christi historia demonstratur	23. b
	— ex Ver. Test. discretè probata	205. b
	— ex Nov. Testam.	420. a
Trinitatis speculum, impium Pontificiorum commentarium		775. b
Trinitatis Christi		
	— bon repugnat illius	
	— potentia:	
	— officia: nec	
	— historiæ Euangelicæ	139. a. b
	— pars passionis non exigua & necessaria, ob Dei	
	— decretum:	
	— veritatem.	ibid.
	— ejus causa:	
	— magnitudo:	
	— origo.	ibid.
Turbatio		
	— propriè, rei corporeæ:	
	— metaph. anima, vel	
	— recta	
	— prava, cum peccatur vel	
	— in origine:	
	— mensura	362. b. 363. a
	— animæ Christi duplex	
	— justa aduersus peccatum ira:	
	— Sancta tristitia.	ibid.
	— cordis non omnis prohibita	363. a
Typus		
	— pro exemplo	374. a. 620. b
	— est vel	
	— communis, qui variis rebus accom- modari potest:	
	— proprius ac destinatus, seu Propheti- cus	405. a. b. 516. b. 699. b
	— & res typo adumbrata, interdum uno typi nomine significatur	609. a
	— liberationis ecclesiæ, liberatio Judæo- rum è captivitate Babylonia 14. b	
	— secundum id tantum intelligendum, quatenus res adumbrata & divina expositio admittit	13. b
	— Ecclesiæ; an navicula Apostolorum	305. a. b
Typi & antitypi unio qualis		609. a. 611. a
Type attributa sensum habent aut		
	— simplicem:	
	— compositum	609. a
Typum de Christo propheticum an conti- nent Jacobi somnum		257. b
de Typo primum ac proximediante quod de Christo secundo loco ac mediante intelli- gendum		13. b. 15. a. 144. a. 253. a. 445. a. 608. b
Typi		
	— Christi non in omnibus & simpliciter suerunt typi	13. b. 611. a
	— fuerunt	
	— p. personæ	
	— Isaac	782. a. b
	— Israël	15. b. 14. a
	— Aaron	629. b. 630. b
	— David	243. a. 298.
	— Salomon	13. b. 243. 611. a. 616. a
	— Samson	15. a. 16. a. b
	— Jonas	66. a. 243. a
	— p. res, cæque vel	
	— Extraordinarie	
	— serpens æneus	282. & seq.
	— magna.	
	— Petra	306. & seq.
— aries ab Abraham & Isaci loco macta- tus		781. a. b
— damnatorum quorundam apud Israh- elitas mandata crucifixio		274. b. 509. b
— Ordinariae		
	— agnus Paschalis	252. b. 253. b
	— tabernaculum Mosis.	
	— Summi sacerdotis officium	
	— sacrificia.	
	— aliæque ceremoniæ legales	243. a
	— divini non temere fingendi	295. a
	— nisi Scriptura præcunte non sunt sta- tuendi	305. a. b
	— non necessario in singulis minutiis con- veniunt	144. a
	— prophetici de rebus futuris, vel	
	— extra visionem:	
	— in visione.	ibid. a. b
Typos angelorum, homines statui, insolens in Scriptura		327. a
ex Typis, qui in Sacr. Literis nullibi expli- catur, non est fabricandum dogma reli- gionis		641. a
in Typis		
	— eadem vox sèpe propriè & impropriè, subordinatè accipitur	612. b
	— etiam nominum origo & significatio interdum non est negligenda 637. a	
	— quibusdam convenientia p. similitudinis.	
	— p. generis	144. b
	— vocum significatio, propria aut im- propria, varia est, prout natura & veritas rei variè postulat	612. b
Tyrus, quomodo dicatur sita in corde ma- ris.		66. a
V.		
V. & ex Græco		56. a
	— propriè, interjectio, index misericordiæ	
	— fuit,	
	— alienæ.	
	— impropriè, per accidens misericordiam notat, oppositè felicitati: vel	
	— temporalem	
	— æternam.	ibid.
Variæ lectiones		
	— in textu N. T. unde natæ	319. b. 468. a
	— autoritati S. Scripturæ non derogant	
		319. b
Variarum lectionum in quibusdam locis co- pia.		
Vasa		
	— qua similitudine dicantur fideles & corum corpora	582. a
	— ne intelligi possunt, ratione vel	
	— consilii & finis, iræ destinata:	
	— eventus, iræ obnoxia	430. b
Ubiquitarii		
	— unionem hypostaticam male defi- nitunt	560. b. 561. a
	— cum gratia habituali confundunt	
		561. a
Ubiquitariorum fundamentum erroris de omnipotentia humanae naturæ Christi		145. b
Ubiquitas corporis Christi?		
	— ex unione hypostatica non sequitur	
		273. b. 561. a
	— nec ex sessione Christi ad dextram	
		573. b
	— repugnat analogia fidei	
	— ditorum &	
	— factorum Christi:	
	— Veritati corporis	247. a. 272. b.
		273. a. b.
	— de ea assertio Lutheri	146. a. b.
		273. a. b.
Ubiquitatis		
	— monstrum, quæm absurdum	273. a.
		561. a
	— occasio, error de consubstantiatione	
		146. a

I N D E X R E V I S U M

- Ubiquitatem etiam Christianorum afferit Lutherus.** *ibid.*
- Velle pro**
- approbare, amare **37. a. 95. a. 103. a.** *113. b. 715. a. b.*
  - mandare *113. b.*
  - decernere **95. a. 103. a. 113. b. 715. a.** *idque vel*
  - efficeret :
  - fieri permettere & regere *103. a.*
- Velle idem & non velle**, diversa significatio ne vocis, Deus recte dici potest *113. b.* *715. a*
- Venire**
- ad Christum, pro credere in eum **237. b.** *308. b. 309. b.*
  - in mundum, —
  - carnem, pro nasci *244. b.*
- Venire absolute**, aut **venire post aliquem** pro nasci insolens. *ibid.*
- Venter pro utero** *1. b.*
- Verbum**
- meton. pro re **27. a. 167. b. 316.**
  - propriè pars λόγου
  - Synecd. partis pro toto idem quod λόγος *207. a.*
  - caro factum quo sensu dicatur *168. a.*
  - Dei γένετικόν pro Euanglio *178. a.*
  - durat in aeternum.
  - absolutè in se, ratione veritatis perpetua :
  - relatiè, in verè credentibus *690. a.*
  - visibile, —
  - audibile *433. b.*
- Verbi divini**
- potentia gladio anticipi comparata *622. b.*
  - præstantia, utilitas, necessitas *694. b.*
  - semen corrumpitur
  - non in se :
  - sed respectu hominum infideliū, & utilitatis *690. arb.*
  - Usus
  - regenerare, hinc *semes* :
  - regeneratos mutare, hinc *lac & solidus cibos* dicitur *691. b.*
- Verba**
- diversa eodem sensu sepe usurpantur *219. a.*
  - etiam præteriti perfici indicativi cum coniunctione potentiali & juncta (aut è etiam per ellipsis omissa) non actum rei: sed rei futura potentiam interdum denotant *271. a. b.*
  - quæ effectuē propriè notant, crebro pro **velle efficere** usurpantur *301. b.* *357. a.*
  - quædam Græca regunt accusativum rei cognata, quæ Latinè per ablativum cause vel instrumenti exprimuntur *615. a.*
- Veritas**
- pro summè vero, verissimus *369. a.*
  - pro fide erga veritatem Euangeliū *740. a.*
  - pro typicarum promissionum comple mento *242 b. 243. a. 283. a.*
  - ita autem accipitur
  - non absolute posita :
  - sed cum expressâ relatione ad legem & signa legalia *369. a. 373. a.*
  - pro semine cognitionis Dei & gloriarum ipsi debitis, in animis hominum reliquo *388. b.*
  - intelligitur vel
  - oppositè falsitati & mendacio : at que ita notat
  - metonym. doctrinam veram:
  - γένετικόν Euangeliū *494. b.* *591. a. 730. a.*
  - relatiè ad promissiones & ceremonias legales *369. a. b. 494. b. 644. b.*
  - Christi
  - propriè, convenientia verborum illius aut signorum glorum cum re significata.
- rhetor. causæ, rei verbo signisque indicatæ implatio *242. b. 369. a.*
- vel
- iuhærens
  - facta *248. a.*
- Veritatis**
- doctrina nota unica & cetera doctrina Apostolorum *731. b. 733. a.*
  - & sinceritatis objectum
  - cultus Dei, &
  - conversatio humana *38. b.*
  - Euangeliū, cum globis, qui duabus columnis in templo Salomonis impo sita erant, collatio *496. a.*
  - plenus quomodo dicatur Christus *243. a.*
  - secundum utramque naturam *243. a. b.*
- Veritatem opportunitè silere licet : contra veritatem dicere non licet** *576. b.*
- Verus panis**, id est, typo mannae adumbratus *308. b.*
- Deus, soli æterno Deo tribuitur *211. a.* *738. b.*
  - sive, in Græco & Hebreo, adficitur, sive absit articulus *211. b. 212. a.*
  - de Deo Patre *211. 212.*
  - Filio *211. b. 738. b.*
- Vertumnus venti flatus index**, in summo templo Hierosolymitano non fuit *28. b.*
- Vestis**
- nuptialis, Christus per fidem vivam apprehensus *84. b.*
  - talaris, cur sacerdotibus in usu fuerit *752. b.*
- Vestes**
- Aaronis, quid adumbrantur *630. b. 631. a.*
  - fideliū
  - Christus fide & baptismo induitus :
  - sanctitas per regenerationem donata *763. b.*
  - Veteres ante baptismum excludi & novas in baptismō induendi veterum Christianorum. *ibid.*
- Via**
- propriè locus, per quem viatores eunt, aliquò tendunt & perveniunt :
  - metaph. medium aliquod, quo utentes in coelum perveniunt *368. b.*
- Via:**
- Domini,
  - stricta, cur dicatur Euangeliū doctrina *ibid.*
  - coram, id est, merces ac poena viri, id est, virtus eorum *122. a.*
  - non bona Iudæorum, fuit
  - publica idolatria;
  - exterorum scelerum licentia
  - prophetarum contemnus *89. a.*
  - virtus ex vita, quo sensu dicatur Christus *368. b. 396. a.*
- Via**
- metaph. cogitationes, studia, dicta, facta *667. a.*
  - tue, progressus & actiones vocationi atque officio congruentes *29. a.*
- Victus hominis vel**
- ordinarius :
  - extraordinarius.
  - ejus exempla compluria *27. & seq.*
- Victoria de Antichristis & mundo, est vel**
- perfecta :
  - imperfecta *731. b.*
- Videre**
- metaph. pro cognoscere.
  - ejus metaphoræ ratio *248. b.*
  - credere *309. b.*
  - intelligere *269. a. b.*
  - sentire, experiri *152. b.*
  - Deum scire est, quid notet *39. b.*
  - mortem *152. b.*
  - Patrem dicitur Christus
  - secundum divinam naturam scientiæ immediata & infinita:
  - secundum humanam, gratia revelationis finitæ *197. b.*
- Videri possit Deum, etiam si Spiritus sit occultus corporis nonnulli statuant**
- quidam etiam in hac vita :
  - alii tantum in coelo *250. a.*
- Videtur & patere vox generalis**, quæ refertur
- non tantum ad falsam & incertam opinionem :
  - sed etiam ad terram scientiam *493. b.* *494. a.*
- Violatio legis qualibet tam peculiarie, quam universalis mortem meretur** *668. b.*
- Violentia**, à violo, viu immoderata nata *123. a.*
- Violenta actio Deo tribui non potest.** *ibid.*
- Virga Aaronis**, quæ germinavit, fuit signum
- p. historicum :
  - p. typicum *648. a. b.*
  - typus non Mariz: sed Christi. *ibid.*
  - an typus destinatus resurrectionis Christi. *ibid. b.*
- Virginitatem an uoverit Maria** *164. a. b.*
- Virtus**
- pro beneficentia *707. a. b.*
  - omnis, sine Christo, in viae g̃. Hieron.
  - perfecta, quatenam sit *508. b.*
- Virtutes fideliū & infidelium differunt**
- efficere :
  - forma :
  - fine *520. a. b.*
  - novem, quæ in pastoribus requirantur *582. a. b.*
- Virtutum nomina sepe pro effectis suis ponuntur** *728. b.*
- Virtutes suas quomodo faci ambitione recenscat Paulus** *194. b.*
- In Virtutibus singulis requiritur**
1. **Virtutis forma :**
  2. **adjuncta ceterarum virtutum copula** *673. b.*
- Visio**
- γένετικόν pro visione divina ac propria : accipitur vel
  - Speciatim :
  - generativum *783. b.*
  - apprehensionis & comprehensionis, Scholasticorum distinctio *250. b.*
  - Dei duplex
  - ratione efficientis, vel
  - externa, oculis corporis :
  - interna, mentis *39. a. 249. b.* *779. b.*
  - ratione objecti, visio essentiaz;
  - signi illius *249. b.*
  - mundis corde promissa, qualis sic *39. b.*
  - non notari rerum omnium finitara notitiam *198. b.*
  - essentiaz Dei
  - nec datur, nec dari potest creature rationali *198. b. 250. a.*
  - nec in hac, nec in altera vita *250. a. & seq.*
- Visionis objecta, sola**
- finita :
  - composita :
  - corpora *250. a.*
- Visitatio alicujus**, non probat cum alijs majorum *480. b.*
- Vita**
- γένετικόν, pro vita beata atque aeterna *340. b. 377. a.*
  - est vel
  - prima : ratione
  - anime, justitia Dei que gratia :
  - corporis, actus anime
  - secunda : ratione
  - anime, justitia anime restitutio in terris & gloria accessio in coelis :
  - corporis, vita illius gloriose ultimo die *759. a.*
  - est vel naturæ :
  - gratia :

E T

V E R B O R

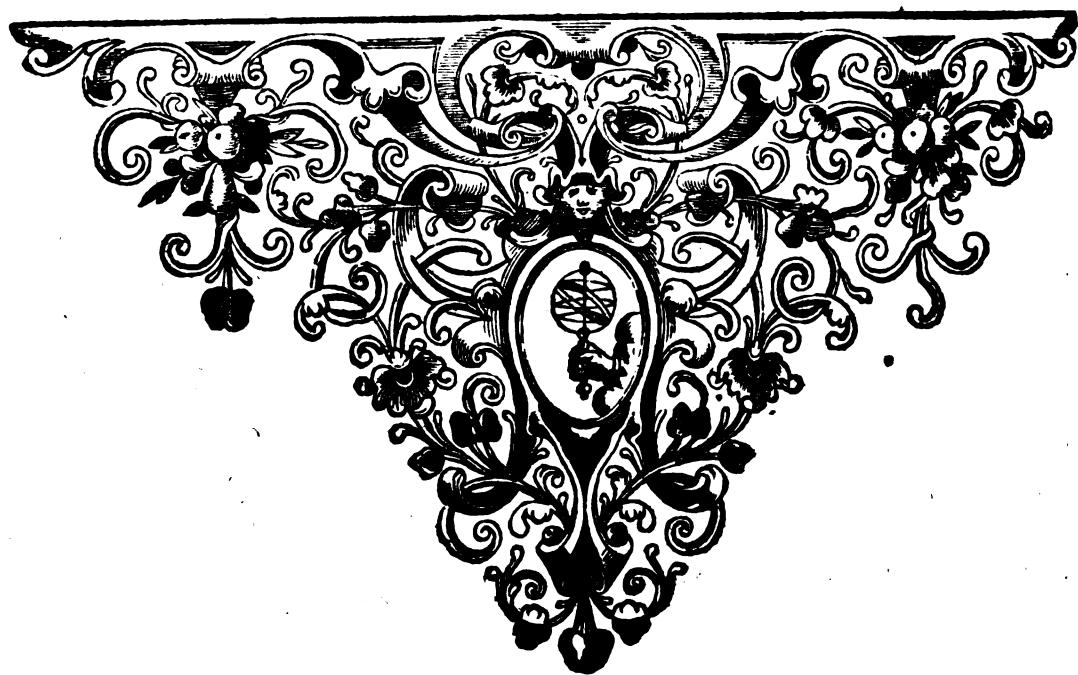
— gratia:	220. a
— gloria:	
— gratia Dei	
— justitia:	118. a
— aeterna	
— nusquam notat inchoatam sanctificationem	377. a. b
— haereditas filiorum, non meritum servorum	42. a. 415. a. 536. a. 573. b. 642. a
— merces gratiæ	42. a
— per accidens promissionis Dei indebita, debita, ib.	76. a. b. 667. b. 668. a
— merum gratiæ Dei donum per Christum	536. a
— merita, si Christum:	
— gratuita, si nos spectemus	668. a
— qua in re potissimum consistat	569. b
— quomodo dicitur	
— Corona justitiae à justo judice danda	42. a. 667. b. 668. a
— merces & quidem multa	41. b. 42. a
— in ea erunt gradus gloriae.	
— ejus discriminis	
— occasio, & causa indicata	74. a
Vita	
— aeterna	
— causa	
— remota, instrumentalis & per accidens, Euangelium & fides	
— propinqua & per se	
— impulsiva &	
— exequens, Christus	369. a. b
— causa procreans, non est ullà hominis affectio, aut operis effectio	36. a
— initium, vocatio, sanctificatio, justificatio, pax cum Deo:	
— complementum	
— in hac vita, haereditate.	
— post hanc vitam, perfecta possessione	78. a. 339. a
— jus in Adamo non habuimus: ideoque nec amissimus: sed per Christum habemus	179. b
— definitio	287. b
Vitiositas, quid sit	571. a
Vivificatio unà cum Christo, quid notet	118. a
Vivificatio accipi potest vel	
— generatim pro vita spiritualis donatione, nempe	
Sanctificatione & Justificatione:	
— speciatim pro sanctificatione.	ibid.
Vivere	
— pro recte valere,	292. a
— Deo	502. b
— Judaicè,	
— gentiliter, quid sit	499. b
Vmbra, metaph. pro eo, quod à malis, quasi ab æstu, tueretur	165. a
Unctio metaph. pro donis Sp. Sancti	726. b
unctionis extremæ Pontificiorum & ejus cuius Jacobus meminit, discrepantia varia	679. a
Ungit	
— nos Christus, merito obedientiæ & efficaciæ Spiritus	726. b
— Spiritus S. aut	
— immediatè ac tantum per internum afflatum:	
— mediatè, per ministerium Euangelii.	ib.
Vnicus	
— metaph. unicè dilectus	233. a
— Synecd. pro unigenito	233. b
— Abrahami filius quomodo dicitur Isaac	234. a
— & unigenitus quid differentiatur	233. a. b
Vnigenitus, an uspiam notet unicè dilectum	233. 234.
Unio	
— cum Christo est vel	
— externa tantum, ratione Ecclesiæ:	
— interna etiam per vivam fidem, cum ipso Christo	724. b
— locorum, separationem tollit, non diversitatem	
— personalis	561. a

— animæ cum suo corpore, petcipi non potest: & tamen vera	229. b
— in Christo, magnum mysterium: & tamen verissima.	ibid.
— ejus	
— causa efficiens, Pater, Filius, Spiritus Sanctus,	
— subjectum, Solus Filius	161. a. 230. a. b
Unionis Christi, & fidelium, cum Patre, discrimen	343. b
Universalis particula, sœpe ad speciem, de qua agitur, restringenda	46. b. 47. b
Vniversalis Sacerdotem, qui se vocat, vel vocari desiderat, Antichristus precursor. Greg. M. 668. b	
Universalitas	
— generis	
— speciei	46. b
— generum:	
— individuorum	61. b
Universaliter propositum, universaliter accipi debet, nisi ratio necessaria restringat	169. a
Unius loci una tantum est sententia, nisi duæ, in uno generali aut communi sensu continetur	532. b
Vocari	
— pro esse	15. a. 192. a
— censeri atque esse	40. b
— verè vocari	162. b. 230. b
Vocat Deus	
— non primum & absolute ad salutem:	
— sed primum ad pœnitentiam & fidem: deinde ea conditione ad salutem	103. b
— reprobos, non simulare	103. b.
Vocatio	
— r̄t̄ īx̄l̄ pro vocatione efficaci	98. a
— secundum propositum.	ibid. 418. a. b
— ad salutem non est immediata & absoluta:	
— sed mediatæ & conditionalis	97. a
— licet conditionalis, verissima tamen: nec suppeditat materiam dubitacionum	106. a. b
— alia est ad	
— munus aliquod, vel	
— politicum,	
— ecclesiasticum:	
— certam vita hujus conditionem:	
— communionem Christi, adoptionem & vitæ aeternæ haereditatem: eaque est vel	
— efficax:	
— inefficax: quæ vel	
— externa tantum:	
— partim etiam interna	418. a. b
— ad fecundus gratiae	
— efficax,	
— inefficax	465. b. 683. b. 684. a
— ad ministerium Euangelii	
— immediata, quæ in Apostolis necessaria:	
— mediatæ: eaque vel	
— extraordinaria: quando vocatio fit per	
— Apostolum:	
— alium, Apstoli iussu:	
— ordinatio, per presbyterium	449. a. b
— externa	
— interna & efficax, quid sit	423. b
— ministrorum, est vel	
— legitima:	
— immediata:	
— mediatæ, quæ non minus divina, quam immediata:	629. a
— illegitima	485. b
— primorum parentum, qualis fuerit	465. b
— operariorum Ecclesiæ quinque spatii distincta	456. b
Vocationis	
— ad Christum gradus 4. ad auditionem sine intelligentia:	
— intelligentiam sine assensu:	
— assensum, sed non efficacem:	
— assensum & fiduciam per Charitem efficacem	418. b
Vocationis	
— electorum finis, salus eorum aeterna	97. a
— finis, respectu	
— fidelium:	
— infidelium	106. b
— laus, ab apostolis Deo perpetuo tribuitur	472. b
— reproborum fines diversi respectu eorum qui ad hotitiam veritatis.	
— adducuntur:	
— non adducuntur	97. b. 98. a
— utilitas, vel	
— propria	
— communis, duplex.	ibid.
Vocationem & electionem suam firmam facere dicuntur fideles	
— non ratione Dei:	
— sed conscientia:	
— sua,	
— alienæ	336. b.
Vocatus nemo, nisi verè fidelis, certo potest statuere, se ad salutem obtinendam vocatum	106. a
Voluntas	
— meton. pro re quam quis vult	309. b
— in Deo notat vel	
— decretum voluntatis	103. a
— quæ voluntas semper fit	91. b. 103. a
— sed non semper omnipotente vi	103. b.
— approbationem, quæ aliquid gratum habet, tanquam bonum 87. a. b. 103. a	
— fiveamorem Dei	428. a
— mandatum officii quod Deus probat: unde voluntas signi dicitur.	ib. 284. a. 428. a. 581. b
Hæc voluntas Dei non semper fit	87. a. 103. a
— bona, non efficit fidem: sed ex fide via promanat	311. a
— Dei est vel	
— arcana:	
— revelata	
p. Euangelio, norma fidei:	
p. legi, quæ Euangelio firmata, norma vitae	548. a
— non est subjectum fidei, sed charitatis	114. b. 311. a
— non regenerata ad bonum spirituale volendum omnino inepit	60. a
— Pontificis ita libera est, ut homo credat, si vult: si non vult, non credat. ib.	
— regenita, non est causa amans actum illum fidei & ad verbum fidei porrò audiendum movens	97. a. 311. b
Voluntatis	
— Dei distinctio, in voluntatem	
— amoris	
— decreti	
— effectioñis,	
— permissionis, non est divisus in suas species: sed vocis ambiguæ in sua significata distinctio	103. a
— humanae potestas circa opera externa	88. a
— permissionis objectum est peccatum	103. a
Voluntatem hominis non esse causam impenitentem atque efficientem fidei assensum, libera electione, aut dissensum liberâ refectione, contra Pontificios probatum	60. a
Votum utilitatis	
— simplex	
— cum Juramento	69. a. b
Vox	
— pro vocem edens, verba faciens, semel tantum invenitur	207. b
— Christi pastoris, meton. doctrina salvatoris prædicatione proposita	334. b.
— eadem, eadem derivatione, à sua radice, non potest simul & activè & passivè accipi	359. a. 17. b.
— eadem diverso sensu repetita	223. a. b.
— una	

INDEX RERUM ET VERBORUM.

— una eademque semel tantum posita non habet simul propriam & impro priam significationem 36. b. 233. b	— expositionem rei 306. b	— peccatum habuit, quia secundos fuit
— nec diversam significationem 201. a. b. 233. a	Et impletur Scriptura, notat finem, quum res bona est, quae impletur:	Zelotæ 136. b
— in typis tamen hoc insolens non est 229. a. b	— eventum, cum res mala est 381. a	Zelus 137. b
— viva magis afficit quam scripta 390. a	Utilitas rei, à destinato ejus fine distingue da 21. a	— Dei, quid sit 432. a
Voces Hebreæ corruptæ, id est, ad Syram lingua inflexæ, in N. Test. 48. a	Uxor quomodo vasi compatata. — infirmior marito 696. a. b	Zelus, est vel 433. a
Voces quadam certa significatione semel tantum in Sacr. Literis occurruunt 28. b. 86. a. 153. b. 207. a. b	Z.	— laudabilis, qui scientiâ dirigitur: — perversus, qui falsa opinione vitatur 434. b
— in uno tantum libri alicuius loco 152. b. 207. a. b	Acharias — Elizabet, quomodo dicantur iusti & inculpati coram Deo 156. a. b	— prudens, ira recta 435. a
Ut, ita, sape finem: — interdum eventum notat 26. a. 94. a. 200. b. 331. a. 351. a. 381. a	Zeli norma 436. a. b	Zeli pia requista, — objecti bonitas: — in eo constantia 517. b
	Z.	Zonatum varia ratio & significatio 752. b

F I N I S.

INDEX

INDEX.

S. SCRIPTURÆ LOCORUM,

Qui obiter in hoc Opere explicantur, aut ab Adversariorum corruptelis vindicantur.

Numerus primus Tomi, secundus Paginæ index est: Litera a & b Columnam primam & secundam indicat.

GENESIS.		EXODUS.		LEVITICUS.		NUMERI.		DEUTERONOMIUM.		JUDICIA.		SAMUEL.		PSALMUS.		
Cap. 1. v. 1.	2. 34.	b						Exod. 3. 14.	2. 8.	a						
cum 35. a. &								15.	2. 8.	b						
36.									2. 9.	b						
V. 2.	2. 34.	b						Exod. 4. 13.	1. 426.	a	Deut. 6. 13.	1. 30.	b	2. Sam. 12.	1. 535.	
V. 7.	2. 34.	b						25.	1. 194.	b	16.	1. 25.	b	13. 14.	1. 576.	
V. 14. & 15. 17.	Ibid.							Exod. 7. 1.	2. 13.	a	Deut. 10. 16.	1. 116.	b	1. 54.		
Gen. 2. 1.	2. 35. b. cum 36. b							14. 15.	1. 129.	a	18. 10.	1. 49.	a	1. 175.		
V. 3.	565.	a. b						Exod. 12. 24.	2. 43.	b	21. 23.	1. 509.	a	17. 7. & 14. 1. 576.		
V. 2. & 3.	2. 264.	a									& 509.	b	b	19. 19. 20. 1. 176.		
2. 300.	a							Deut.						24. 10. 12. & 13.		
V. 7.	1. 168.	a							27.	2. 114.	a	2. 52.	b	1. 54.		
V. 17.	1. 229.	a						Exod. 14. 31.	1. 259.	a	24. 1. 2.	1. 46.	a	1. 175.		
V. 17.	1. 541.	b						15. 3.	1. 158.	a	25. 19.	1. 45.	b			
Gen. 3. 3.	2. 51.	a						10.	2. 22.	a	27. 26.	1. 173.	b	I. REGUM.		
V. 15.	1. 541.	b						16.	2. 42.	b	28. 57.	1. 180.	b	1. Reg. 7. 21.	1. 495. b. &c.	
V. 15.	1. 464.	b						Exod. 16. 4.	1. 308.	a	29. 4.	1. 82.	a	496.		
V. 15.	& 465.	a. b												1. Reg. 11. 5. 6.	2. 285.	
Gen. 4. 10.	1. 777.	a						Exod. 17. 7.	1. 23.	b				14. 19. & 29. 1. 13.		
V. 25.	1. 777.	b						18. 7.	1. 30.	a				19. 18.	1. 29.	
Gen. 6. 2.	1. 40.	b						19. 10. & 11. 1. 267.	a					20. 32.	1. 595.	
1. 422.	a							20. 3. & 4. 2. 179.	b					21. 27.	1. 56.	
V. 6.	2. 31.	a						5.	3. 435.	a					1. 712.	
Gen. 8. 10. & 12.	2. 265.	a						Exod. 21. 6.	1. 193.	a	Deut. 32. 6.	2. 42.	b	II. REGUM.		
V. 21.	1. 661.	a						23. 20.	1. 208.	a	33. 1.	2. 65.	b	2. Reg. 1. 10.	2. 231.	
Gen. 9. 8. 9.	1. 466.	a						24. 8.	1. 486.	b	5.	1. 620.	b	4. 4.	2. 50.	
12. 3.	1. 466.	a						28. 38.	1. 298.	b	Deut. 34. 6.	1. 9.	a	6. 16.	1. 323.	
14. 18.	1. 639.	b						Exod. 31. 16.	2. 263.	b	10.	2. 37.	b	19.	1. 576.	
V. 18.	& 640.	c						17.	1. 565.	a	Jos. 5. 2. 3.	1. 194.	b	2. Reg. 18. 6.	1. 157.	
	2. 118.	a						18.	2. 3.	a	Jos. 10. 13.	1. 15.	b	22.	1. 86.	
Gen. 15. 1. & 5.	1. 396.	a						Exod. 32. 32. & 33.			Jos. 15. 8.	1. 49.	a	27.	1. 180.	
V. 5.	1. 777.	b									I. CHRONICORUM.					
V. 15. V. 1. 2. 3. 4. 5. 6.	1. 779. b. &c.										1. Chron. 4. 17.	1. 2.		1. Chron. 4. 17.	1. 2.	
V. 13.	1. 510.	b									17. 13. cum 22. 10.			17. 13. cum 22. 10.		
Gen. 17. 13.	2. 43.	b												1. 611.		
V. 18. & 20.	1. 424.	a									Judic. 5. 24.	1. 160.	b	22. 19.	1. 122.	
Gen. 19. 15.	1. 173.	a									Judic. 6. 12.	1. 160.	a	28. 19.	2. 3.	
20. 37.	Z. 128.	b									Judic. 13. 5. & 7.	1. 14.	b			
21. 13.	1. 777.	b									14. 16.	1. 11.	b	II. CHRONICORUM.		
16. & 20.	1. 424.	a									RUTH.			2. Chron. 11. 17.	2. 285.	
Gen. 22. 2. cum 16. 1. 233.	1. 233.	a									Ruth. 2. 4.	1. 160.	a	12. 15.	1. 15.	
12.	1. 664.	b												13. 22.	ibid.	
15. ad 19.	1. 781.	b												20. 17.	1. 160.	
18.	1. 466.	a												29.	1. 28.	
Gen. 23. 7.	1. 29.	b												35. 24.	1. 86.	
23. 22. 23.	1. 424.	b														
Gen. 26. 4.	1. 466.	a												EZRA.		
Gen. 27. 21.	1. 576.	a												Ezra 7. 22.	1. 279.	
27. 28.	1. 425.	a												& 1. 279.	b	
35.	ibid.															
Gen. 28. 12. 13.	1. 257.	b												NEHEMIA.		
15.	1. 163.	b												Nchem. 9. 6.	2. 35.	
Gen. 32. 30.	1. 250.	a												14.	2. 269.	
37. 35.	1. 718.	b														
38. 8.	1. 777.	b												JOB.		
Gen. 42. 15. 16.	1. 485.	a												Job. 1. 6. cum 38. 1. 608.	b	
46. 26.	1. 166.	b												Job. 4. 18.	1. 554.	
48. 2.	1. 749. a. &c.													2. 31.		
15. & 16.	1. 749.	b												Job. 15. 15.	ibid.	
Gen. 50. 11.	1. 33.	b												19. 26. & 27.	1. 250.	
Gen. 50. 17. 20.	1. 176.	a												24. 19.	1. 49.	
														31. 21.	1. 29.	
														40. 14.	1. 324.	
														42. 5.	1. 250.	
														P SALMI.		
														Psal. 1. 1.	1. 401.	
														Psal. 2. 6.	1. 243.	
														Psal.		

INDEX S. SCRIPTURE LOCORUM.

Psal. 2. 7. &c.	1. 243. 2. 48. 12.	a b	Prov. 23. 23. Prov. 29. 27. 30. 4. 9. 19. 20.	1. 45. 1. 127. 2. 5. 1. 51. 5.	a b a a b	Esa. 63. 1. & 2. 9. Esa. 65. 2. 3. 16. 1. 717.	1. 531. 2. 24. 1. 89. 1. 269. 1. 218.	b b a a a	Daniel. 11. 36. 37. 39. Dan. 12. 32. 11.
CANTICUM CANTICORUM.									
Psal. 3. 5.	1. 87. 1. 103.	a							
Psal. 6. 6.	1. 775. 7. 12. 9. 5. 16. 5. 18. 3. &c 32. 2. 12. 19. 5.	a b a a a a b							
Psal. 33. 6.	1. 205. 2. 23. 7. 1. 2. 25. 37. 24. 39. 8.	b b a b a a b	Cant. 1. 8. Esa. 1. 16. 26. Esa. 4. 3. Esa. 5. 2. 3.	1. 560. 1. 116. 1. 162. 1. 162. 1. 60.	b	Jerem. 4. 2. Jerem. 17. 9. 14. Jerem. 17. 9. 1. 321. ibid.	1. 47. 1. 227. ibid.	b b a	Hoseas. Hos. 4. 3. 12. 5. 13. 2.
Psal. 45. 8.	1. 200. 1. 614. 2. 59.	a b b	Esa. 6. 1. 2. 3. & 4. 1. 208. Esa. 7. 14. 14. & 15. 1. 200.	1. 354. 1. 5. 1. 352.	a b a	Jerem. 18. 6. Jerem. 22. 30. 23. 6. 24. 4. 5. 6. 7. 29. 10. &c. 31. 22.	1. 429. 8. 2. 128. 2. 47. 2. 49. ibid. 1. 199. 2. 173. 2. 177. 3. 4.	a a a	Amos. Amos. 4. 13. Amos. 5. 14. 18. Amos. 8. 10.
Psal. 49. 3.	1. 272. 50. 6. 51. 11.	a b a	Esa. 8. 4. 20.	1. 382. 1. 180.	b	Lamentat. 1. 7.	2. 267.	b	Obad. cap. totum 1. 73. Obad. vers. 4.
Psal. 52. 7.	1. 36. 66. 18. non 17.	b	Esa. 9. 6.	1. 13. 1. 40. 2. 61.	a	Ezech. 3. 6. 10. 6. & 7. 11. 18.	1. 61. 1. 552. 121.	b	Jonas 3. 5. 6. 5. 6. non 5. 1. 260. 11.
Psal. 69. 6.	2. 48. 29.	a b	Esa. 11. 1. 2.	1. 199. 2.	b	Lamentat. 1. 7.	2. 267.	b	Mich. 5. 2.
Psal. 72. 18.	1. 129. 78. 18. non 28.	b	Esa. 10.	1. 169. 15.	b	Ezech. 4. 2.	1. 174. 1. 234.	b	Habacuc.
Psal. 88. 6.	2. 133. 95. 6.	b	Esa. 14. 11. 12. 13. 14.	1. 325. 1. 36. 12.	a	Ezech. 10. 6. & 7.	1. 552.	b	Habac. 2. 3. & 4. 4.
Psal. 97. 6.	2. 59. 7.	b	Esa. 22. 22.	1. 682. 26. 4. 28. 16.	b	Ezech. 11. 18.	1. 121.	b	Habac. 3. 6.
Psal. 102. 26. & 27.	1. 131. 103. 3. 104. 4.	b	Esa. 26. & 28. 2. 7.	1. 433. 2. 8.	a	Ezech. 12. 2.	1. 93. 14. 9.	b	Haggaeus.
Psal. 105. 15.	1. 738. 1. 427.	b	Esa. 45. 8.	1. 218. 23. non 3. 1. 47.	a	Ezech. 13. 9.	1. 591.	b	Zacharias.
Psal. 106. 12. 13.	1. 259. 31. non 30. 1. 395.	b	Esa. 46. 10.	1. 103.	a	Ezech. 13. 9. 10.	1. 128.	b	Zach. 1. 15.
Psal. 107. non 108. 16.	1. 407.	b	Esa. 48. 16.	1. 277.	b	Ezech. 14. 9.	1. 333.	a b	Zach. 2. 3. 4.
Psal. 110. 1.	1. 717.	a	Esa. 49. 6.	2. 22.	a	Ezech. 15. 1.	1. 405.	a	Zach. 7. 11.
Psal. 119. 65.	2. 60. 5.	b	Esa. 51. 1.	1. 159.	b	Ezech. 16. 1.	1. 122.	b	Zach. 9. 11.
Psal. 131. non 132. 1. 675.	2. 62.	a	Esa. 52. 13.	1. 768.	b	Ezech. 17. 18.	1. 187.	a	Zach. 11. 12. 13. 1. 145.
Psal. 132. 11.	1. 611.	b	Esa. 53. 1.	2. 59.	b	Ezech. 18. 9.	1. 187.	a	144.
Psal. 135. 13.	2. 9.	b	Esa. 54. 1.	1. 98.	b	Ezech. 19. 5.	1. 660.	b	Zach. 14. 19. non 9. 1. 53.
Psal. 147. 18.	1. 675.	a	Esa. 55. 1.	1. 351.	b	Ezech. 21. 5.	1. 167.	a	Malachi.
PROVERBIA.									
Prov. 1. 20.	2. 22.	a	Prov. 10.	1. 159.	b	Ezech. 22. 27.	1. 297.	b	N. Proceris loca.
8. 22.	2. 179.	b	11.	1. 171.	b	Ezech. 23. 1.	1. 326.	b	Matthew.
24. & 25.	1. 244.	b	12.	1. 178.	a	Ezech. 24. 23.	1. 391.	b	Matthew. 1. 1.
Prov. 15. 9.	1. 127.	b	13.	1. 53.	a	Ezech. 25. 2.	1. 28.	a	Matthew. 1. 18.
16. 4.	1. 426.	b	14.	1. 378.	b	Ezech. 26. 2.	1. 28.	a	Matthew. 1. 1.
Prov. 18. 9.	1. 595.	b	15.	2. 294.	a	Ezech. 27. 2.	1. 296.	a	Matthew. 1. 1.
10. non 20. 2. 8.	a	Esa. 56. 7.	1. 15.	a	Ezech. 28. 2.	1. 30.	a	Matthew. 1. 1.	
Prov. 20. 9.	1. 399.	b	Esa. 60. 14.	1. 768.	b	Ezech. 29. 2.	1. 30.	a	Matthew. 1. 1.
22. 1.	2. 8.	a	61. 1.	1. 200.	a	Ezech. 30. 2.	1. 30.	a	Matthew. 1. 1.
28.	1. 159.	b	62. 1.	1. 354.	a	Ezech. 31. 2.	1. 31.	a	Matthew. 1. 1.
				2. 24.	a	Ezech. 32. 2.	1. 326.	b	Matthew. 1. 1.
DANIEL.									
Prov. 2. 38.	1. 28.	a	Daniel. 2. 38.	1. 28.	a	Daniel. 3. 1.	1. 9.	a	
	46.	a	46.	1. 769.	a	4.	6.	a	
Dan. 7. 13. 14.	1. 470.	a	Dan. 4. 1.	1. 115.	b	5.	1. 13.	a	
	1. 470.	b	5.	1. 121.	b	6.	1. 14.	b	
Dan. 8. 16.	1. 552.	a	Dan. 5. 1.	1. 122.	b	7.	1. 15.	a	
9. 27.	1. 126.	b	Dan. 6. 1.	1. 262.	a	8.	1. 17.	a	
10. 5. 6.	1. 470.	a	Dan. 7. 1.	1. 427.	a	9.	1. 18.	a	
	1. 470.	b	Ezech. 1. 1.	1. 454.	b	10.	1. 19.	a	
Ezech. 37. 25.	2. 48.	b	Ezech. 2. 1.	1. 454.	b	11.	1. 20.	a	
44. 2.	1. 9.	b	Ezech. 3. 1.	1. 454.	a	12.	1. 21.	a	
						13.	1. 22.	a	
MATTHEUS.									
Math. 2. 1. & 3.	1. 169.	a	Math. 1. 1.	1. 169.	a	14.	1. 17.	a	
Math. 2. 16.	1. 46.	a	Math. 1. 18.	1. 1.	a	15.	1. 18.	a	
						16.	1. 19.	a	
MARKUS.									
Mark. 1. 1.	1. 169.	a	Mark. 1. 1.	1. 169.	a	17.	1. 17.	a	
Mark. 1. 18.	1. 1.	a	Mark. 1. 18.	1. 1.	a	18.	1. 18.	a	
						19.	1. 19.	a	
Mark. 1. 20.	1. 1.	a	Mark. 1. 20.	1. 1.	a	20.	1. 20.	a	
						21.	1. 21.	a	
Mark. 1. 22.	1. 1.	a	Mark. 1. 22.	1. 1.	a	22.	1. 22.	a	
						23.	1. 23.	a	
Mark. 1. 24.	1. 1.	a	Mark. 1. 24.	1. 1.	a	24.	1. 24.	a	
						25.	1. 25.	a	
Mark. 1. 26.	1. 1.	a	Mark. 1. 26.	1. 1.	a	26.	1. 26.	a	
						27.	1. 27.	a	
Mark. 1. 28.	1. 1.	a	Mark. 1. 28.	1. 1.	a	28.	1. 28.	a	
						29.	1. 29.	a	
Mark. 1. 30.	1. 1.	a	Mark. 1. 30.	1. 1.	a	30.	1. 30.	a	
						31.	1. 31.	a	
Mark. 1. 32.	1. 1.	a	Mark. 1. 32.	1. 1.	a	32.	1. 32.	a	
						33.	1. 33.	a	
Mark. 1. 34.	1. 1.	a	Mark. 1. 34.	1. 1.	a	34.	1. 34.	a	
						35.	1. 35.	a	
Mark. 1. 36.	1. 1.	a	Mark. 1. 36.	1. 1.	a	36.	1. 36.	a	
						37.	1. 37.	a	
Mark. 1. 38.	1. 1.	a	Mark. 1. 38.	1. 1.	a	38.	1. 38.	a	
						39.	1. 39.	a	
Mark. 1. 40.	1. 1.	a	Mark. 1. 40.	1. 1.	a	40.	1. 40.	a	
						41.	1. 41.	a	
Mark. 1. 42.	1. 1.	a	Mark. 1. 42.	1. 1.	a	42.	1. 42.	a	
						43.	1. 43.	a	
Mark. 1. 44.	1. 1.	a	Mark. 1. 44.	1. 1.	a	44.	1. 44.	a	
						45.	1. 45.	a	
Mark. 1. 46.	1. 1.	a	Mark. 1. 46.	1. 1.	a	46.	1. 46.	a	
						47.	1. 47.	a	
Mark. 1. 48.	1. 1.	a	Mark. 1. 48.	1. 1.	a	48.	1. 48.	a	
						49.	1. 49.	a	
Mark. 1. 50.	1. 1.	a	Mark. 1. 50.	1. 1.	a	50.	1. 50.	a	
						51.	1. 51.	a	
Mark. 1. 52.	1. 1.	a	Mark. 1. 52.	1. 1.	a	52.	1. 52.	a	
						53.	1. 53.	a	
Mark. 1. 54.	1. 1.	a	Mark. 1. 54.	1. 1.	a	54.	1. 54.	a	
						55.	1. 55.	a	
Mark. 1. 56.	1. 1.	a	Mark. 1. 56.	1. 1.	a	56.	1. 56.	a	
						57.	1. 57.	a	
Mark. 1. 58.	1. 1.	a	Mark. 1. 58.	1. 1.	a	58.	1. 58.	a	
						59.	1. 59.	a	
Mark. 1. 59.	1. 1.	a	Mark. 1. 59.	1. 1.	a	60.	1. 59.	a	
						61.	1. 60.	a	
Mark. 1. 60.	1. 1.	a	Mark. 1. 60.	1. 1.	a	62.	1. 60.	a	
						63.	1. 61.	a	
Mark. 1. 61.	1. 1.	a	Mark. 1. 61.	1. 1.	a	64.	1. 61.	a	
						65.	1. 62.	a	
Mark. 1. 62.	1. 1.	a	Mark. 1. 62.	1. 1.	a	66.	1. 62.	a	
						67.	1. 63.	a	
Mark. 1. 63.	1. 1.	a	Mark. 1. 63.	1. 1.	a	68.	1. 63.	a	
						69.	1. 64.	a	
Mark. 1. 64.	1. 1.	a	Mark. 1. 64.	1. 1.	a	70.	1. 64.	a	
						71.	1. 65.	a	
Mark. 1. 65.	1. 1.	a	Mark. 1. 65.	1. 1.	a</				

INDEX S. SCRIPTURÆ LOCORUM.

						M A R C U S.	
Matth. 3. 11. {	1. 18. &c.		Matth. 10. 5. {	1. 286. a		Matth. 16. 23. {	1. 24. a
12. }			Matth. 10. 8. {	1. 55. a		1. 108. a	Marc. 1. 1. {
13. }			12. {	1. 560. a		1. 44. a	1. 207. b
14. 15. {	1. 195. b		17. {	1. 48. b	24. {	1. 71. 72. b	1. 22. b
16. 17. {	1. 21. &c.		93. {	1. 374. b	27. {	1. 64. a	1. 33. b
Matth. 4. à vers. 10.			34. 35. {	non 40. &c.	Matth. 17. 5. {	1. 329. b	1. 36. a
ad 12. {	1. 23. &c.		non 40. &c. }		27. {	1. 651. a	Marc. 3. 8. {
16. {	1. 10. b		35. {	1. 191. a	Matth. 18. 10. {	1. 39. a	1. 424. b
&c. III. {	4		35. {	1. 353. a	2. 37. b	1. 15. {	1. 216. b
Matth. 5. vers. 3.			37. &c. {	1. 72. b	17. {	1. 86. a	Marc. 4. 38. {
ad 12. {	1. 31. &c.		38. {	1. 400. a	18. {	2. 594. a	1. 235. b
9. {	1. 15. a		18. {	1. 57. &c.	19. {	2. 178. b	1. 345. b
1. 163. b			19. {	1. 57. b	20. {	2. 181. b	6. 3. {
13. {			20. {	1. 57. b	18. {	1. 682. b	1. 9. a
14. {	1. 42. &c.		21. {	1. 55. a	17. {	1. 25. b	Marc. 7. 9. {
15. {			21. {	1. 55. a	17. {	1. 391. a	cum 1. 423. b
16. {	2. 238. b		22. {	1. 55. a	18. {	2. 7. a	13. {
17. {	1. 344. b		22. {	1. 55. a	26. {	2. 7. b	2. 124. b
19. {			23. {	1. 57. &c.	28. {	2. 353. b	1. 67. b
18. {	1. 342. a		23. {	1. 57. b	30. {	1. 74. a	Marc. 8. 12. {
19. {	1. 33. a		24. {	1. 352. a	Matth. 20. 1. ad 17. {	1. 72. b. &c.	1. 47. a
1. 40. {	b		24. {	1. 352. a	17. {	1. 236. b	9. 49. a
10. {	1. 47. a		25. {	1. 767. a	17. {	1. 140. b	11. 17. a
47. {	b		25. {	2. 196. b	25. {	1. 2. a	22. {
20. {	1. 481. b		26. {	1. 136. a	18. {	1. 353. a	2. 78. a
20. {	2. 295. b		27. {	2. 261. b	92. {	1. 128. a	Marc. 13. 14. {
21. {	1. 54. b. &c.		31. 32. {	1. 61. a	Matth. 22. 1. ad		1. 134. a
22. {	1. 47. b		31. 32. {	1. 61. a	15. {	1. 79. b	1. 166. b
22. {	1. 505. a		31. 32. {	1. 453. b	15. {	2. 96. b	1. 170. a
27. {	1. 411. a		32. {	1. 633. a	32. {	1. 25. b	1. 196. a
28. {			32. {	1. 66. a	35. {	2. 179. b	Marc. 14. 23. {
31. {	1. 46. a		36. {	1. 395. b	37. {	1. 406. a	1. 362. a
32. {			37. {	ibid. b	Matth. 23. 2. {		35. {
33. {			40. {	1. 65. a	&c. {	1. 173. a	1. 141. a
34. {	1. 481. b		40. {	1. 613. a	3. {		Marc. 16. 15. {
35. {	1. 28. b		41. {	1. 717. b	13. {	1. 87. a	1. 148. a
37. {	1. 46. a. b		41. {	1. 56. b	16. {		15. {
37. {	1. 241. b		43. {	1. 66. &c.	19. {	1. 46. b	1. 466. b
44. &c. {	1. 481. a		44. {	1. 66. &c.	17. {	1. 48. b	1. 639. b
45. {			45. {	467. b	19. {	1. 85. b	1. 656. a
45. {	1. 430. b		46. {	1. 9. a	Matth. 24. 15. {		1. 693. b
45. {	1. 691. a		46. {	1. 187. b	16. {	1. 126. b	nón 1. 262. b
Matth. 6. 1. {	1. 44. a		47. {	1. 187. b	16. {	1. 115. a	26. {
9. &c. {	1. 49. b		Matth. 13. 10. {	1. 316. b	24. {	1. 129. &c.	LUCAS.
11. {	1. 50. b. &c.		12. {	1. 120. a	non {	1. 129. &c.	Luc. 1. 1. {
12. {	1. 53. a. &c.		14. {	1. 13. b	14. {		2. {
13. {	1. 173. a		15. {	1. 95. a	29. {		3. {
13. {	1. 25. a		19. {	1. 661. a	30. {	1. 132. a	1. 151. &c.
1. 591. b			20. {	1. 96. a	30. {	1. 133. b	1. 203. a
24. {			20. {	1. 61. a	35. {	1. 751. a	6. {
30. {	1. 51. a		21. {	1. 73. a	36. {	1. 131. &c.	1. 155. &c.
31. {			31. {	1. 33. a	36. {	1. 134. a	17. {
32. {			33. {	1. 82. a	51. {	1. 201. b	26. {
Matth. 7. 7. {	1. 51. b		33. {	1. 82. a	51. {	1. 357. b	32. {
14. {	1. 368. b		35. {	1. 13. b	Matth. 25. 35. {		&c. {
21. {	1. 413. a		38. {	2. 42. b	36. {	1. 536. a	1. 168. &c.
23. {	1. 455. a		41. {	1. 33. a	Matth. 26. 27. {		35. {
Matth. 8. 2. {	1. 111. b		41. {	1. 82. a	1. 362. a		32. {
11. {	1. 33. a		44. {	1. 443. a	31. {	1. 443. a	1. 233. b
12. {	1. 330. a		44. {	1. 33. a	37. {	1. 139. &c.	35. {
1. 85. {	a		45. {	1. 73. a	38. {	1. 139. &c.	1. 214. a
Matth. 8. 12. RON 14. {	1. 40. b		48. {	85. a	1. 202. a	Luc. 1. 35. {	2. 23. a
1. 85. a			55. {	1. 9. a	42. {	1. 141. b	42. {
1. 42. a			Matth. 14. 22. {	1. 492. a	42. {	1. 171. &c.	1. 169. b
2. 42. b			Matth. 15. 2. {	1. 47. b	44. {	1. 141. b	39. {
2. 42. b			5. {	1. 1. b	Matth. 26. 53. {		1. 194. b
2. 55. b			6. {	1. 67. b	1. 141. {		1. 62. a
282. b			7. &c. {	1. 13. b	63. {	1. 141. a	75. {
Matt. 8. 16. &c. {	1. 303. a		8. {	1. 13. b	63. {	1. 141. a	77. {
17. {			12. {	1. 443. a	Matth. 27. 9. 10. {	1. 141. b	1. 171. &c.
22. {	1. 153. a		18. &c. {	1. 661. a	Matth. 27. 44. {	1. 14. b	Luc. 2. 1. ad 8. {
1. 223. b			19. {	1. 88. b	6. {	1. 14. b	8. ad {
1. 614. b			1. 353. a		2. 47. b	26. {	
2. 46. b			16. {	1. 171. a	Matth. 27. 44. {	1. 14. b	1. 186. &c.
2. 51. a			1. 119. b		6. {	1. 145. a	1. 188. &c.
Matth. 9. 2. {	1. 59. b		1. 238. b		18. {	1. 145. a	1. 200. b
1. 655. b			1. 352. a		19. {	1. 147. b	1. 200. b
1. 661. b			1. 478. b		20. {	1. 607. b	1. 210. a
4. {	1. 89. a		1. 479. a		2. 75. {	2. 75. {	1. 214. a
4. {	1. 353. a		18. {	1. 533. b	29. {	1. 466. b	1. 235. a
6. {	1. 104. b		1. 588. b		29. {	1. 466. b	1. 250. a
18. {	1. 291. b		1. 676. b		20. {	2. 182. b	Luc. 3. 23. {
22. {	1. 655. b		1. 681. b		2. 197. b	2. 197. b	1. 28. a
							N n n n
							Luc.

INDEX S. SCRIPTURA LOCORUM.

Luc. 6. 21.	1. 34.	b	Johan. 1. 12.	1. 237.	a	Johan. 4. 10.	1. 287.	b	Johan. 7. 17.	1. 324.	b
25.	ibid.		&c.	13.	a	cum	1. 290.	b	23.	1. 343.	a
39.				14.	a	&c.			30.	1. 295.	b
non				15.	a				31.	1. 330.	b
18.				16.	b				32.	1. 265.	a
Luc. 7. 30.				17.	1. 12.		14.	291.	33.	1. 265.	a
non				18.	1. 168.		14.	289.	34.	1. 271.	b
31.				19.	1. 170.		24.	2. 22.	35.	1. 350.	b
				20.	1. 196.		25.	1. 281.	36.	1. 350.	b
				21.	1. 198.		26.	1. 316.	37.	1. 350.	b
Luc. 8. 11.				22.	1. 225.	b	34.	1. 306.	38.	1. 310.	a
12.				23.			42.	1. 5.	39.	1. 310.	a
13.	1. 690.	a		24.			ad	2. 54.	40.	1. 323.	a
14.				25.			fin.		41.	1. 372.	b
13.	1. 24.	b		26.					42.	1. 124.	b
13.	2. 42.	a		27.					43.	1. 310.	a
14.				28.					44.	1. 339.	a
15.	1. 288.	a		29.					45.	2. 51.	a
	1. 462.	a		30.					46.	1. 323.	a
50.	1. 260.	a		31.					47.	1. 372.	b
52.	2. 65.	b		32.					48.	1. 124.	b
53.				33.					49.	1. 310.	a
Luc. 9. 26.	2. 78.	b		34.					50.	1. 339.	a
27.				35.					51.	2. 51.	a
non	1. 152.	b		36.					52.	1. 306.	a
26.				37.					53.	1. 300.	a
48.	1. 360.	a		38.					54.	1. 63.	b
Luc. 10. 12.				39.					55.	1. 197.	a
13.	1. 55.	a		40.					56.	1. 343.	a
14.				41.					57.	2. 55.	b
16.	2. 181.	a		42.					58.	1. 248.	b
27.	1. 406.	a		43.					59.	1. 366.	a
28.				44.					60.	1. 647.	a
29.	1. 329.	a		45.					61.	2. 273.	a
Luc. 11. 1.	1. 50.	a	Johan. 2. 15.	1. 281.	a	25.	1. 283.	a	62.	1. 145.	b
2.	ibid.			26.			26.	1. 46.	63.	1. 245.	a
Luc. 12. 20.	1. 144.	a		27.			27.	1. 65.	64.		
Luc. 13. 4.	1. 53.	a		28.			1. 198.	a	65.		
	1. 92.	b		29.			1. 272.	a	66.		
33.				30.			1. 297.	b	67.		
&c.	1. 86.	a		31.			1. 298.	a	68.		
34.				32.			29.		69.		
Luc. 14. 16.	1. 80.	a		33.			34.		70.		
	1. 383.	b		34.			cum	1. 90.	71.		
23.	1. 119.	a		35.			40.		72.		
26.	1. 422.	a		36.			39.	2. 195.	73.		
Luc. 16. 2.	1. 153.	a	Johan. 3. 1. ad 17.	1. 276.	a	40.	1. 60.	74.			
9.	1. 73.	a		277.	a	Johan. 6. 19.	1. 60.	75.			
15.	1. 399.	a	Johan. 3. 5.	1. 361.	b	20.	1. 304.	76.			
23.	1. 719.	b		6.	2. 22.	a	21.	1. 340.	77.		
Luc. 17. 10.	1. 397.	b		8.	1. 106.	b	22.	1. 240.	78.		
Luc. 19. 9.	1. 535.	b		10.	1. 614.	b	23.	1. 289.	79.		
41.				11.	1. 269.	b	24.	1. 340.	80.		
42.	1. 454.	a		12.			25.	1. 305.	81.		
Luc. 19. 42.	1. 248.	b		13.			30.	1. 307.	82.		
	1. 767.	a		14.			31.	1. 306.	83.		
Luc. 20. 4.	1. 170.	a		15.			32.	1. 123.	84.		
34.	1. 64.	b		16.			33.	1. 275.	85.		
36.	1. 241.	a,b		17.			34.	1. 308.	86.		
Luc. 21. 15.	1. 87.	b		18.			35.	1. 378.	87.		
Luc. 22. 19.	1. 361.	b		19.			36.	1. 308.	88.		
20.	2. 109.	b		20.			37.	1. 379.	89.		
&c.	2. 142.	b		21.			44.	1. 123.	90.		
21.	2. 118.	a		22.			45.	1. 14.	91.		
20.	1. 362.	a		23.			22.	1. 291.	92.		
31, 32.	t. 1. 131.	a		24.			23.	1. 104.	93.		
	1. 440.	a		25.			24.	1. 106.	94.		
38.	2. 72.	b		26.			25.	1. 346.	95.		
Luc. 23. 34.	1. 378.	b		27.			26.	1. 369.	96.		
	2. 54.	a		28.			27.	1. 378.	97.		
	2. 294.	a		29.			28.	1. 347.	98.		
Luc. 24. 25.	1. 48.	b		30.			29.	1. 347.	99.		
	1. 447.	a		31.			30.	1. 347.	100.		
JOHANNES.											
Johan. 1. 1.	1. 720.	b		32.			31.	1. 217.	101.		
1.	ibid.			33.			32.	1. 217.	102.		
14.	721.	a		34.			33.	1. 217.	103.		
3.	1. 216.	a		35.			34.	1. 269.	104.		
5.	1. 111.	a		36.			35.	1. 138.	105.		
7.	1. 656.	a		37.			36.	1. 197.	106.		
9.	1. 189.	b		38.			37.	1. 277.	107.		
	1. 468.	b		39.			38.	1. 615.	108.		
10.	1. 605.	a	Johan. 4. 1. ad	40.			39.	1. 217.	109.		
31.	1. 607.	b		41.			40.	1. 281.	110.		
				42.			41.		101.		
				43.			42.		102.		
				44.			43.		103.		
				45.			44.		104.		
				46.			45.		105.		
				47.			46.		106.		
				48.			47.		107.		
				49.			48.		108.		
				50.			49.		109.		
				51.			50.		110.		
				52.			51.		111.		
				53.			52.		112.		
				54.			53.		113.		
				55.			54.		114.		
				56.			55.		115.		
				57.			56.		116.		
				58.			57.		117.		
				59.			58.		118.		
				60.			59.		119.		
				61.			60.		120.		
				62.			61.		121.		
				63.			62.		122.		
				64.			63.		123.		
				65.			64.		124.		
				66.			65.		125.		
				67.			66.		126.		
				68.			67.		127.		
				69.			68.		128.		
				70.			69.		129.		
				71.			70.		130.		
				72.			71.		131.		
				73.			72.		132.		
				74.			73.		133.		
				75.			74.		134.		
				76.			75.		135.		
				77.			76.		136.		
				78.			77.		137.		
				79.			78.		138.		
				80.			79.		139.		
				81.			80.		140.		
				82.			81.		141.		
				83.			82.		142.		
				84.			83.		143.		
				85.			84.		144.		
				86.			85.		145.		
				87.			86.		146.		

INDEX S. SCRIPTURE LOCORUM:

				AD ROMANDS.			
Johan. 12. 32.	1. 123. <i>a</i>	Johan. 13. 24. <i>b</i>	1. 381. <i>a</i>	Autor. 2. 24. <i>cum</i>	2. 51. <i>a</i>	Rom. 1. 3. <i>b</i>	1. 196. <i>b</i>
	1. 308. <i>b</i>	25. <i>b</i>	24. 2. 165. <i>b</i>	27. <i>b</i>	4. <i>b</i>	4. <i>b</i>	1. 234. <i>b</i>
	1. 350. <i>a</i>	24. <i>b</i>	26. 1. 213. <i>a</i>	27. 1. 717. <i>b</i>	1. 383. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	1. 22. <i>a</i>
	1. 377. <i>a</i>	26. <i>b</i>	24. <i>a</i>	36. 1. 19. <i>a</i>	5. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	1. 242. <i>a</i>
34. <i>b</i>	1. 272. <i>a</i>	Johan. 16. 6. cum	2. 24. <i>a</i>	1. 212. <i>b</i>	14. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	1. 246. <i>a</i>
36. <i>b</i>	1. 113. <i>b</i>	22. 1. 459. <i>b</i>	Autor. 3. 12. <i>b</i>	2. 160. <i>b</i>	16. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	1. 53. <i>a</i>
38. <i>b</i>	1. 351. <i>a</i>	7. 1. 213. <i>a</i>	22. 1. 329. <i>b</i>	1. 423. <i>b</i>	18. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	1. 33. <i>a</i>
	352. <i>a</i>	2. 24. <i>a</i>	Autor. 4. 12. <i>b</i>	1. 369. <i>b</i>	21. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	1. 353. <i>a</i>
	1. 356. <i>a</i>	8. <i>b</i>	27. 1. 200. <i>a</i>	27. <i>b</i>	21. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	1. 127. <i>a</i>
	1. 381. <i>a</i>	9. <i>b</i>	27. } 1. 103. <i>b</i>	28. } 1. 103. <i>b</i>	24. } 1. 127. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	28. } 1. 661. <i>a</i>
39. } <i>a</i>	1. 95. <i>a</i>	10. <i>b</i>	28. } 1. 419. <i>a</i>	28. } 1. 419. <i>a</i>	28. } 1. 661. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	21. <i>a</i>
40. } <i>a</i>	1. 96. <i>a</i>	Johan. 17. 2. <i>b</i>	Autor. 5. 31. <i>a</i>	1. 125. <i>a</i>	24. } 1. 353. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	24. } 1. 591. <i>b</i>
41. } <i>a</i>	1. 98. <i>b</i>	1. 308. <i>b</i>	Autor. 6. 7. <i>b</i>	1. 378. <i>b</i>	26. } 1. 661. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	26. } 1. 661. <i>a</i>
	1. 102. <i>b</i>	1. 171. <i>b</i>	10. } 1. 88. <i>a</i>	1. 88. <i>a</i>	25. } 1. 86. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	25. } 1. 195. <i>a</i>
	1. 352. <i>a</i>	1. 211. <i>a</i>	11. } 1. 511. <i>a</i>	1. 511. <i>a</i>	26. } 1. 400. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	29. } 1. 116. <i>b</i>
40. <i>a</i>	1. 427. <i>a</i>	1. 377. <i>a</i>	50. <i>a</i>	1. 11. <i>a</i>	21. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	11. } 1. 647. <i>b</i>
41. <i>a</i>	1. 205. <i>a</i>	1. 658. <i>b</i>	51. <i>a</i>	1. 87. <i>b</i>	19. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	19. } 1. 77. <i>a</i>
	206. <i>a</i>	Johan. 17. 2. <i>b</i>	10. } 1. 61. <i>a</i>	61. <i>a</i>	20. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	20. } 1. 400. <i>b</i>
42. <i>a</i>	1. 356. <i>a</i>	1. 308. <i>b</i>	53. <i>a</i>	1. ibid. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	25. } 1. 86. <i>b</i>	7. } 1. 541. <i>b</i>
43. <i>a</i>	1. 237. <i>b</i>	1. 171. <i>b</i>	54. <i>a</i>	1. 158. <i>a</i>	7. } 1. 607. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	8. } 1. 20. <i>a</i>
50. <i>a</i>	1. 377. <i>b</i>	1. 211. <i>a</i>	55. <i>a</i>	1. 311. <i>a</i>	8. } 1. 20. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	19. } 1. 90. <i>a</i>
	1. 397. <i>a</i>	1. 377. <i>a</i>	56. <i>a</i>	1. 449. <i>b</i>	9. } 1. 555. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	20. } 1. 79. <i>b</i>
Johan. 13. 3. <i>b</i>	2. 667. <i>b</i>	1. 397. <i>a</i>	57. <i>a</i>	2. 123. <i>a</i>	10. } 1. 464. <i>a</i>	Rom. 1. 4. <i>a</i>	17. } 1. 464. <i>a</i>
4. <i>a</i>	1. 361. <i>b</i>	2. 20. <i>b</i>	58. <i>a</i>	1. 151. <i>b</i>	Rom. 1. 4. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 40. 4. 451. <i>b</i>
5. <i>a</i>	1. 361. <i>b</i>	5. 1. 146. <i>a</i>	59. <i>a</i>	2. 149. <i>a</i>	5. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 121. <i>a</i>
&c.		2. 59. <i>b</i>	60. <i>a</i>	1. 200. <i>a</i>	5. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 400. <i>a</i>
12. <i>a</i>		Autor. 9. 17. <i>b</i>	61. <i>a</i>	1. 125. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	2. 86. <i>a</i>
6. <i>a</i>	1. 357. <i>a</i>	1. 309. <i>a</i>	62. <i>a</i>	1. 702. <i>a</i>	6. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 11. <i>a</i>
Johan. 13. 8. <i>b</i>	1. 356. <i>a</i>	1. 77. <i>a</i>	63. <i>a</i>	1. 449. <i>a</i>	7. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 647. <i>b</i>
10. <i>a</i>	1. 158. <i>a</i>	1. 275. <i>b</i>	64. <i>a</i>	1. 610. <i>a</i>	8. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 77. <i>a</i>
14. } <i>a</i>	1. 359. <i>a</i>	1. 373. <i>b</i>	65. <i>a</i>	1. 610. <i>b</i>	9. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	2. 90. <i>a</i>
15. } <i>a</i>		1. 377. <i>a</i>	66. <i>a</i>	1. 234. <i>b</i>	10. } 1. 555. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 79. <i>b</i>
17. <i>a</i>	1. 671. <i>a</i>	1. 454. <i>a</i>	67. <i>a</i>	1. 610. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 464. <i>a</i>
18. <i>a</i>	1. 360. <i>b</i>	2. 30. <i>b</i>	68. <i>a</i>	1. 14. <i>b</i>	11. } 1. 166. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 163. <i>b</i>
	1. 381. <i>a</i>	2. 42. <i>b</i>	69. <i>a</i>	1. 153. <i>a</i>	12. } 1. 400. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 400. <i>a</i>
	2. 28. <i>b</i>	2. 54. <i>a</i>	70. <i>a</i>	1. 368. <i>b</i>	13. } 1. 553. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 553. <i>b</i>
26. } <i>a</i>	cum 1. 361. <i>a</i>	1. 65. <i>b</i>	71. <i>a</i>	2. 43. <i>b</i>	14. } 1. 463. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 463. <i>b</i>
30. } <i>a</i>	1. 361. <i>b</i>	1. 362. <i>a</i>	72. <i>a</i>	2. 44. <i>b</i>	15. } 1. 20. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 246. <i>a</i>
27. <i>a</i>	1. 301. <i>b</i>	1. 379. <i>b</i>	73. <i>a</i>	2. 44. <i>b</i>	16. } 1. 24. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 163. <i>b</i>
34. <i>a</i>	1. 724. <i>b</i>	1. 454. <i>a</i>	74. <i>a</i>	1. 311. <i>a</i>	17. } 1. 246. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 246. <i>a</i>
&c.	1. 362. <i>a</i>	1. 454. <i>b</i>	75. <i>a</i>	1. 453. <i>a</i>	18. } 1. 246. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 246. <i>a</i>
3. } <i>a</i>		1. 462. <i>a</i>	76. <i>a</i>	1. 368. <i>b</i>	19. } 1. 460. <i>a</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>a</i>	1. 460. <i>a</i>
&c.	1. 362. b. 367. a	1. 464. <i>a</i>	77. <i>a</i>	2. 43. <i>b</i>	20. } 1. 242. <i>b</i>	Rom. 1. 5. 1. <i>b</i>	1. 242. <i>b</i>
6. } <i>a</i>		2. 30. <i>b</i>	78. <i>a</i>	2. 43. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 246. <i>a</i>
11. <i>a</i>	1. 209. <i>a</i>	2. 54. <i>a</i>	79. <i>a</i>	1. 444. <i>b</i>	11. } 2. 51. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 163. <i>b</i>
16. <i>a</i>	1. 125. <i>a</i>	2. 59. <i>b</i>	80. <i>a</i>	1. 444. <i>b</i>	12. } 2. 46. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 46. <i>b</i>
16. } <i>a</i>	1. 213. <i>a</i>	Johan. 18. 37. <i>b</i>	81. <i>a</i>	2. 78. <i>a</i>	13. } 1. 176. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 176. <i>a</i>
16. } <i>a</i>		1. 730. <i>a</i>	82. <i>a</i>	1. 196. <i>a</i>	14. } 1. 117. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 117. <i>a</i>
14. } <i>a</i>		Johan. 19. 7. <i>b</i>	83. <i>a</i>	1. 103. <i>b</i>	15. } 2. 46. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	2. 46. <i>b</i>
16. } <i>a</i>		1. 300. <i>b</i>	84. <i>a</i>	23. <i>a</i>	16. } 1. 240. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 240. <i>a</i>
16. } <i>a</i>		1. 103. <i>a</i>	85. <i>a</i>	1. 576. <i>b</i>	17. } 2. 290. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	2. 290. <i>a</i>
14. } <i>a</i>		24. <i>a</i>	86. <i>a</i>	ibid. <i>b</i>	18. } 1. 173. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 173. <i>a</i>
16. } <i>a</i>		33. <i>a</i>	87. <i>a</i>	1. 560. <i>a</i>	19. } 2. 51. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	2. 51. <i>a</i>
16. } <i>a</i>		Johan. 20. 17. <i>b</i>	88. <i>a</i>	1. 379. <i>a</i>	20. } 2. 51. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 51. <i>b</i>
17. } <i>a</i>		1. 50. <i>a</i>	89. <i>a</i>	1. 212. <i>a</i>	21. } 1. 166. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 166. <i>b</i>
17. } <i>a</i>		2. 230. <i>b</i>	90. <i>a</i>	21. <i>a</i>	22. } 1. 400. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 400. <i>a</i>
17. } <i>a</i>		1. 224. <i>a</i>	91. <i>a</i>	1. 56. <i>b</i>	23. } 1. 553. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 553. <i>b</i>
17. } <i>a</i>		2. 54. <i>a</i>	92. <i>a</i>	27. <i>a</i>	24. } 1. 463. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 463. <i>a</i>
17. } <i>a</i>		2. 292. <i>b</i>	93. <i>a</i>	1. 91. <i>a</i>	25. } 1. 240. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 240. <i>b</i>
20. <i>a</i>	1. 343. <i>b</i>	28. <i>a</i>	94. <i>a</i>	1. 423. <i>b</i>	26. } 2. 290. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 290. <i>a</i>
26. <i>a</i>	1. 283. <i>b</i>	1. 212. <i>a</i>	95. <i>a</i>	28. <i>a</i>	27. } 1. 173. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 173. <i>a</i>
28. <i>a</i>	1. 178. <i>a</i>	1. 383. <i>a</i>	96. <i>a</i>	212. <i>a</i>	28. } 2. 51. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 51. <i>a</i>
28. <i>a</i>	1. 224. <i>a</i>	29. <i>a</i>	97. <i>a</i>	213. <i>a</i>	29. } 2. 51. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	2. 51. <i>b</i>
28. <i>a</i>	2. 179. <i>b</i>	30. & 31. 2. 1. 2. 190. <i>a</i>	98. <i>a</i>	383. <i>b</i>	30. } 2. 51. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 51. <i>a</i>
30. <i>a</i>	1. 29. <i>b</i>	17. <i>a</i>	99. <i>a</i>	1. 242. <i>b</i>	31. } 1. 405. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 405. <i>a</i>
30. <i>a</i>	1. 776. <i>b</i>	1. 197. <i>a</i>	100. <i>a</i>	1. 153. <i>a</i>	32. } 2. 46. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	2. 46. <i>b</i>
30. } <i>a</i>	non 1. 323. <i>b</i>	1. 261. <i>a</i>	101. <i>a</i>	1. 207. <i>a</i>	33. } 1. 444. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 444. <i>a</i>
20. } <i>a</i>		A C T A A P O S T O L O R U M.	102. <i>a</i>	1. 153. <i>b</i>	34. } 1. 444. <i>b</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	1. 444. <i>b</i>
31. <i>a</i>	1. 462. <i>b</i>	Autor. 1. 1. <i>b</i>	103. <i>a</i>	23. 6. <i>a</i>	35. } 1. 50. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>b</i>	1. 50. <i>b</i>
3. <i>a</i>	1. 216. <i>a</i>	1. 153. <i>a</i>	104. <i>a</i>	25. 10. <i>a</i>	36. } 1. 14. <i>a</i>	Rom. 1. 6. 2. <i>a</i>	14. <i>a</i>
3. <i>a</i>	1. 241. <i>a</i>	2. 165. <i>a</i>	105.				

INDEX S. SCRIPTURÆ LOCORUM.

Rom. 8. 9.		Rom. 16. 27.	2. 6.	b	I. Cor. 13. 12.	2. 37.	b	2. Cor. 12. 22.	1. 169.	a
&	24.	b	I. AD CORINTHIOS.		I. Cor. 14. 14.	1. 675.	a	7.	1. 74.	a
11.			9.	2. 294.	b	15.		11.	1. 499.	a
12.	1. 53.	a	21.		I. Cor. 15. 20.	1. 553.	b	2. Cor. 13. 4.	1. 648.	a
13.	1. 295.	b	25.	2. 43.	22.	406.	a			
15.	1. 372.	b	24.		NON	163.	a	AD GALATAS.		
17.	1. 240.	a	25.	2. 21.	14.	1. 286.	a	Galat. 1. 1.	1. 500.	b
Rom. 8. 19. &c.	1. 131.	b	27.	1. 360.	25.	1. 163.	b	Galat. 2. 7.	1. 376.	b
19.			28.		38.	1. 574.	a	20.	2. 55.	b
&	1. 555.	b	I. Cor. 2. 6.	1. 326.	24.	2. 60.	b	19.	1. 9.	a
22.			8.		25.	61.	a	23.	2. 78.	a
23.	1. 240.	a	I. Cor. 3. 1.	1. 109.	I. Cor. 15. 28.	1. 163.	b	Galat. 3. v. 1.		
1. 422.	b	6.	1. 105.		non	38.	a	&	1. 48.	a
24.	1. 223.	b	7.	1. 218.	1. 105.	1. 574.			3.	
26.	1. 372.	b	10.		29.	2. 296.	a	1.	1. 350.	b
28.	1. 74.	b	11.	1. 38.	31.	1. 483.	a	2.		
1. 98.	b	14.	1. 107.		32.	2. 95.	b	23.	2. 78.	a
2. 29.	a	15.	1. 281.		45.	1. 168.	a	25.		
non	1. 353.	b	I. Cor. 4. 15.	1. 105.	49.	1. 270.	a	13.	1. 168.	a
28.		2.	1. 105.		50.	1. 478.	b	1. 274.		b
29.		7.	I. Cor. 5. 5.	1. 105.	52.	1. 588.	b	20.		b
30.	2. 32.	a	2.		I. Cor. 16. 1. 2.	2. 272 a. b. & c.		23.		
2. 291.	a	I. Cor. 5. 5.	1. 119.		9.	1. 704.	a	25.	2. 78.	a
30.	2. 29.	b	6.	1. 120.				13.		
30.	2. 293.	a	7.		II. AD CORINTHIOS.		1. 168.			
31.	1. 269.	b	8.	1. 253.	2. Cor. 1. 15.	1. 460.	b	Galat. 4. 4.	1. 226.	a
32.	1. 166.	b	I. Cor. 6. 3.	1. 618.	17.	1. 658.	b	6.	2. 24.	a
2. 493.	b	18.	1. 357.	b	&	1. 46.	b	19.	2. 285.	b
1. 460.	b	19.	2. 285.	a	18.		16 &c. 1. 115.			
34.	1. 453.	b	20.	2. 22.	17.		7. 6.			
Rom. 9. 3.	1. 167.	b	I. Cor. 7. 5.	1. 546.	18.		21.	2. 285.	a	
25.	1. 379.	b	8.	1. 546.	19.		22.	2. 295.	b	
26.	1. 40.	b	9.		20.	1. 243.	a	Galat. 6. 10.	1. 718.	b
33.	1. 444.	b	10.	1. 547.	21.	2. 123.	a	15.	1. 562.	b
Rom. 10. 1. 6.	1. 88.	b	11.	1. 546.	22.	1. 47.	a	16.	1. 616.	a
1.	1. 353.	a	11. non		2. Cor. 3. 2.	2. 274.	a	Ephes. 1. 4.	1. 430.	b
6.	1. 661.	a	9.	1. 457.	3.	2. 173.	a	2. 21.		
non	1. 718.	a	9.		5.	1. 88. 89.	a	2. 29.		
5.			10.	2. 284.	6.	1. 315.	a	5.	1. 454.	a
9.			11.		7.	1. 416.	b	Ephes. 1. 10.	2. 32.	b
&	1. 311.	a	11.	1. 459.	2. Cor. 4. 4.	1. 323.	b	non	2. 31.	b
10.			12.	2. 284.	7.	1. 349.	a	12.		
Rom. 11. 2.	2. 202.	b	I. Cor. 9. 5.	1. 545.	6.	1. 661.	a	11.	2. 25.	a
11.			9.	2. 133.	13.	1. 88.	b	17.	1. 213.	b
12.			14.	2. 44.	14.	1. 41.	a	19.	1. 112.	b
&	1. 276.	a	22.	1. 46.	15.	1. 535.	b	Ephes. 1. 21.	1. 199.	a
15.			27.	2. 297.	16.	1. 400.	a	20.		
Rom. 11. 17.	2. 283.	b	I. Cor. 10. 3.		2. Cor. 5. 15.	1. 79.	a	21.	1. 213.	a
19.			4.	2. 42.	17.	1. 216.	a	22.	2. 554.	b
25.	1. 393.	b	5.		18.	1. 223.	b	23.	2. 60.	a
32.	1. 468.	b	I. Cor. 10. 4.	1. 243.	19.	1. 281.	a	24.	1. 243.	a
34.	2. 22.	a	2.	1. 243.	20.	2. 54.	a	25.	1. 117.	b
36.	1. 2.	a	2.	2. 112.	21.	1. 216.	a	2.	1. 77.	a
Rom. 12. 18.	1. 281.	a	9.	1. 25.	22.	1. 223.	b	3.		
Rom. 13. 1.	1. 40.	a	10.	1. 208.	23.	1. 275.	b	4.		
	2. 66.	b	11.	1. 225.	24.	1. 378.	a	5.		
	2. 132.	a	13.	1. 620.	25.	1. 463.	a	6.		
7.	1. 53.	a	13.	1. 106.	26.	1. 306.	b	7.		
11.	1. 580.	a	16.	2. 110.	27.	2. 54.	a	8.		
14.	2. 249.	b	20.	2. 296.	28.	1. 54.	a	9.		
Rom. 14. 1.	1. 226.	a	23.	1. 46.	29.	1. 86.	a	10.		
	1. 619.	a	23.	1. 281.	30.	1. 173.	a	11.		
Rom. 14. 11.	1. 47.	a	24.		31.	1. 278.	a	12.		
15.			24.	1. 239.	32.	1. 614.	b	13.		
20.	1. 443.	b	24.	1. 209.	33.	2. 51.	b	14.		
Rom. 15. 2.	1. 457.	b	25.	1. 461.	34.	1. 198.	a	15.		
7.	1. 226.	a	1. Cor. 11. 11.	1. 169.	35.	2. 297.	b	16.		
8.	1. 196.	a	12.		9.	1. 94.	b	17.		
12.	1. 169.	b	I. Cor. 12. 7.	1. 125.	10.	1. 351.	a	18.		
13.	1. 666.	b	8.		11.	1. 381.	a	19.		
29.	1. 648.	a	12.	1. 86.	12.	1. 356.	b	20.		
Rom. 16. 18.	1. 89.	b	27.	2. 114.	13.	1. 36.	b	21.		
27.	1. 136.	b	32.	1. 77.	14.	1. 195.	b	22.		
			2. 378.		15.	1. 195.	b			
					16.	1. 195.	b			
					17.	1. 195.	b			
					18.	1. 247.	a			
					19.	1. 662.	b			
					20.	1. 242.	a			
					21.	1. 218.	b			
					22.	1. 223.	b			
					23.	1. 223.	b			
					24.	1. 223.	b			
					25.	1. 223.	b			
					26.	1. 223.	b			
					27.	1. 223.	b			
					28.	1. 223.	b			
					29.	1. 223.	b			
					30.	1. 223.	b			
					31.	1. 223.	b			
					32.	1. 223.	b			
					33.	1. 223.	b			
					34.	1. 223.	b			
					35.	1. 223.	b			
					36.	1. 223.	b			
					37.	1. 223.	b			
					38.	1. 223.	b			
					39.	1. 223.	b			
					40.	1. 223.	b			
					41.	1. 223.	b			
					42.	1. 223.	b			
					43.	1. 223.	b			
					44.	1. 223.	b			
					45.	1. 223.	b			
					46.	1. 223.	b			
					47.	1. 223.	b			
					48.	1. 223.	b			
					49.	1. 223.	b			
					50.	1. 223.	b			
					51.	1. 223.	b			
					52.	1. 223.	b			
					53.	1. 223.	b			
					54.	1. 223.	b			
					55.	1. 223.	b			
					56.	1. 223.	b			
					57.	1. 223.	b			
					58.	1. 223.	b			
					59.	1. 223.	b			
					60.	1. 223.	b			
					61.	1. 223.	b			
					62.	1. 223.	b			
					63.	1. 223.	b			
					64.	1. 223.	b			
					65.	1. 223.	b			
					66.	1. 223.	b			
					67.	1. 223.	b			
					68.	1. 223.	b			
					69.	1. 223.	b			
					70.	1. 223.	b			
					71.	1. 223.	b			

INDEX S. SCRIPTURÆ LOCORVM.

Ephes. 3. 11.	2. 27.	a	Coloss. 3. 10.	2. 46.	b	2. Tim. 2. 18.	1. 454.	a	Heb. 6. 13.	1. 269.	a	
12.			4. 5. 6.	1. 42.	b	19.	1. 379.	a	8c	1. 482.	b	
non	1. 99.	b	12.	1. 87.	a	21.	1. 430.	b	14.			
	1. 661.	b				22.	1. 38.	b	16.	1. 47.	a	
2.			LAD THESSALONICENSES.			23.	1. 2.	a	20.	1. 168.	a	
16.						25.	1. 125.	a	Heb. 7. 3.	1. 231.	a	
17.	1. 124.	b	1. Thess. 1. 7.	1. 240.	b	2. Tim. 3. 8.			3.			
18.			1. Thess. 2. 4.	1. 476.	a	non	1. 15.	b	cum	1. 48.	a	
17.	1. 311.	a	10.	1. 47.	a	3.			21.			
Ephes. 4. 5. 6.	1. 50.	a	13.	1. 595.	a	16.	2. 3.	b	22.	1. 454.	b	
5.	2. 296.	a	17.	1. 648.	a	17.	1. 595.	a	23.	1. 463.	b	
7.	1. 63.	a	1. Thess. 4. 3.	1. 87.	b	2. Tim. 4. 7.	1. 399.	b	24.	1. 178.	a	
9.	1. 718.	a	15.			8.	1. 399.	b	Heb. 8. 3.	1. 642.	a	
11.	1. 449.	b	17.			2.	1. 76.	a	6.	1. 454.	b	
18.	1. 110.	a b	16.	1. 648.	a	10.	1. 667.	b	10.	1. 310.	a	
	1. 353.	b	17.	1. 132.	a	ibid.	2. 285.	a	11.	1. 163.	a	
22.	1. 62.	a	1. Thess. 5. 27.	1. 47.	a				12.	1. 310.	a	
	1. 217.	b							Heb. 9. 9.	1. 454.	b	
23.	1. 89.	b	II. AD THESSALONICENSES.						14.	1. 80.	a	
24.						A D T I T U M.			15.	1. 3.	b	
24.	1. 95.	b				Tit. 1. v. 2.	2. 7.	b	16.	1. 173.	b	
	2. 46.	b				5.	1. 487.	a	17.	1. 491.	b	
22.	1. 120.		2. Thess. 1. 5.	1. 42.	a	9.	1. 375.	a	18.	2. 21.	a	
23.	1. 399.	b		1. 399.	b	Tit. 3. v. 3.	1. 63.	b	19.	2. 22.	a	
24.				5.		5.			20.	2. 51.	a	
27.	1. 652.	a		6.		non	2. 29.	a	19.	1. 466.	b	
30.	2. 24.	b		7.		2.			20.	Heb. 9. 28.	1. 53.	
	2. 291.	a		8.					10.	1. 256.	b	
Ephes. 5. 1.	1. 691.	b	2. Thess. 2. 3.	2. 65.	b	AD PHILEMONEM.			9.	1. 214.	b	
8.	1. 43. b. & 44. a			ibid.		Phil. vers. 18.	1. 397.	a	11.	2. 89.	b	
	1. 110.	b		4.					12.	1. 463.	b	
	1. 111.	b		6.					13.	1. 63.	a	
	1. 691.	b		7.					29.	2. 22.	a	
14.	1. 712.	b		8.					22.	1. 64.	a	
23.	2. 66.	b		9.		AD HEBRAEOS.			23.	1. 455.	b	
26.				1. 129.	a	Heb. 1. 1.	1. 208.	a	24.	1. 455.	b	
27.	1. 155.	b		2. 70.	a	2.	1. 218.	b	25.	2. 55.	b	
30.	2. 45.	b		10.	2. 284.	Heb. 10. 5.	1. 214.	b	26.	2. 280.	a	
Eph. 6. 12.	1. 498.	b	2. Thess. 3. non	1. 98.	a	2. 29.	1. 279.	a	27.	2. 295.	a	
			2. 2.	1. 98.	a	14.	1. 217.	a	Heb. 11. 1.	1. 659.	b	
AD PHILIPPIENSES.						Heb. 2. v. 3.	1. 600.	b	3.	1. 218.	b	
Phil. 1. 29.	1. 88.	b	LAD TIMOTHEUM.			9.	1. 461.	b	6.	1. 60.	a	
Phil. 2. 6.	2. 20.	b	1. Timoth. 1. 5. non	4. 1. 38.	b	non	1. 461.	b	23.	2. 32.	a	
7.	1. 539.	b		11. 2. 7.	b	19.	1. 555.	a	11.	1. 169.	a	
	2. 60.	a b		13.			2. 54.	a	12.	1. 238.	a	
9.				14.	1. 62.		10.	1. 198.	b	22.	1. 494.	b
10.	1. 216.	a	1. Tim. 1. 19.	2. 42.	a	14.	1. 169.	b	31.	1. 576.	b	
	2. 59.	b		2. 78.	a	1. 376.			39.	1. 247.	b	
10.	1. 718.	a		20.	2. 42.	Heb. 2. 16.	1. 168.	a	40.	1. 366.	a	
12.	1. 306.	a		2. 284.	a	1. 169.			24.	2. 44.	a	
12.			1. Tim. 2. 4.	1. 79.	a	ibid.			12.	1. 532.	b	
8c	2. 297.	b		2. 30.	b	1. 225.			13.	1. 354.	a	
13.						1. 350.			28.			
Phil. 2. 16.	1. 397.	a				1. 647.			29.	2. 97.	b	
1. 489.	b					17.	1. 202.	b	Heb. 13. 21.	1. 256.	b	
Phil. 3. 6.	1. 40.	b	I. Tim. 3. 6.	1. 327.	a	1. 530.	b		1.	1. 298.	b	
21.	2. 59.	b	15.	1. 495.	a							
Phil. 4. 3.	1. 546.	a		1. 496.	b	EPIST. JACOBI						
15.	2. 44.	a		2. 98.	b	Jacob. 1. 2.	1. 24.	b				
				1. 203.	a	3.						
AD COLOSSENSES.				16.	1. 376.		12.	2. 291.	a			
Coloss. 1. 13.	1. 377.	a		1. 721.	a	14.	1. 25.	a				
15.				2. 77.	b	18.	1. 89.	a				
non	1. 419.	b		2. 284.	a	20.	1. 48.	b				
6.			10.	1. 463.	a	Heb. 4. 2. non	1. 622.	a				
			13.	1. 9.	a	4.	1. 622.	a				
			16.	1. 119.	b	6.	1. 301.	a				
16.	1. 217.	a		2. 22.	a	4.	1. 301.	a				
17.						302.						
20.	1. 460.	b				12.	1. 203.	b				
	2. 31.	b				1. 311.						
24.	1. 255.	a				1. 373.						
Coloss. 2. 2.	1. 659.	a	I. Tim. 5. 21.	1. 555.	a	4.						
	1. 686.	a		1. 750.	a	5.	2. 281.	a				
3.	1. 138.	a	I. Tim. 6. 15.	2. 7.	b	6.	1. 62.	a				
	1. 199.	b		16.	1. 251.	a	6. cum					
						4.	1. 457.	b				
9.	1. 260.	b				5.	1. 457.	b				
10.	1. 199.	a	II. AD TIMOTHEUM.			10.	1. 76.	a	Jacob. 3. 1.	2. 195.	b	
12.			z. Tim. 1. 3.	2. 284.	a	11.	1. 659.	a	6.	1. 534.	a	
13.	1. 118.	a	6.	1. 584.	a				9.	1. 686.	a	
15.	1. 376.	b	9.	1. 286.	b				Nunna 3 Jacob.			
Coloss. 3. 5.	1. 562.	b	z. Tim. 2. 12.	1. 33.	a							
9.			13.	2. 7.	b							
10.	1. 456.	a	17.	2. 284.	a							

PEXPERX S. SCRIPTURE LOCODEM.

Jacob. 3. 15.	non	1. 170.	a	2. Pet. 2. 20.	2. 42.	b	1. Joh. 3. 9.	2. 292.	a	Apoc. 2. 10.	1. 471.	a		
	16.			18.			14.	3. 292.	b	Apoc. 3. 4.	2. 3.	a		
Jacob. 4. 8.	1. 38.	b		20.	2. 281.	b	16.	3. 292.	b	Apoc. 3. 5.	1. 266. b. 7674			
Jacob. 5. 12.	1. 46.	b		22.			non	1. 106.	b	Apoc. 3. 9.	1. 470.	b		
	1. 376.	b		19.	2. 284.	b		19.			3. 769.	a		
	1. 481.	b		2. Pet. 3. 7.			19.	3. 792.	b		3. 493.	b		
	14.	2. 124.	a. b	10.	1. 132.	b	19.	3. 891.	a		4. 550.	a		
				12.			23.	1. 404.	a		1. 248.	b		
				9.	1. 79.	a	24.	1. 343.	b	Apoc. 4. 2.	1. 767.	b		
					1. 461.	b					1. 355.	b		
					2. 30.	b	1. Joh. 4. 1.	2. 22.	b	Apoc. 5. 1.	1. 749.	a. b		
1. Pet. 1. 1.	1. 683.	a		10.	1. 416.	b	2.				1. 766.	b		
	3.			13.	1. 417.	a	13.	1. 343.	b	Apoc. 6. 10.	1. 711.	b		
	4.			13.	1. 133.	b					1. 197.			
	5.			16.	2. 192.	a					1. 138.	a		
	9.						14.	1. 654.	a					
	11.						14.	1. 275.	b	Apoc. 7. 14.	1. 357.	b		
1. Pet. 1. 23.	1. 104.	b		1. Joh. 1. 2.	1. 210.	a	15.	1. 275.	b		13.	749.	a	
	1. 120.	a			1. 369.	a	1. Joh. 5. 4.	2. 54.	a	Apoc. 8. 2.	1. 749.	a		
1. Pet. 2. 7.				7.	1. 357.	a	1. Joh. 5. non	1. 658.	b		12.	1. 94.	a	
	8.				1. 178.	b	1. 7.	1. 230.	b	Apoc. 9. 12.	1. 351.	a		
	13.				1. 400.	b	11.	1. 219.	b	Apoc. 10. 6.	1. 56.	a		
	19.			8.	1. 399.	b	16.	1. 64.	b	Apoc. 11. 6.	1. 47.	a		
	20.			9.	1. 300.	a		17.			1. 315.	a		
	24.			10.	1. 78.	a		1. 633.	a		2. 66.	a		
					1. 275.	b	18.	1. 2.	a	Apoc. 13. 14.	1. 56.	a		
1. Pet. 3. 18.	1. 178.	a			1. 459.	a	non	1. 95.	b	Apoc. 12. 4.	1. 323.	a		
	2. 22.	a			1. 463.	b	4.	1. 280.	b		1. 328.	b		
	2. 90.	a			2. 30.	b		1. 455.	b	Apoc. 13. 3.	1. 353.	a		
	19.	1. 718.	a		3. 54.	a	19.	1. 77.	a		11.	2. 65.	b	
	2. 191.	a		5.	2. 292.	b	20.	2. 53.	a		12.			
1. Pet. 4. 3.	1. 63.	b		6.				20.	1. 211.	b			1. 255.	a
	1. 111.	b		10.	1. 443.	a						2. 55.	a	
	1. 718.	a		12.								2. 66.	a	
	10.	1. 679.	a	non	1. 587.	b						3. ibidem.		
	11.	1. 63.	a	2.								1. 381.	a	
				19.	1. 40.	b	3. Joh. v. 11.	1. 39.	a	Apoc. 13. 4.	1. 136.	b		
				20.	1. 290.	b				Apoc. 14. 1.				
				21.	2. 123.	a				non	1. 126.	b		
				22.	2. 173.	b								
				1. Joh. 3. 2.	1. 39.	b	Jud. v. 4.	1. 711.	a	Apoc. 18. 2.	2. 66.	a		
					1. 251.	b	9.	1. 158.	a	6.	1. 140.	a		
2. Pet. 1. 10.	2. 52.	b			1. 454.	a		1. 550.	b	Apoc. 19. 2.	2. 24.	a		
	2. 4.	a			2. 37.	a				6.	2. 42.	b		
	1. 595.	b		7.	1. 176.	b				7.	2. 51.	a		
2. Pet. 2. 1.	1. 458.	a		8.	1. 324.	a	Apoc. 1. 1.	1. 469.	b		11.	1. 699.	a	
	1. 59.	a			324.	b	Jud. v. 4.				11.	1. 132.	b	
	2. 30.	b			1. 92.	b	4.	2. 22.	b	Apoc. 21. 1.	1. 133.	a		
	2. 42.	b			1. 121.	a	Apoc. 1. 10.	1. 273.	a		14.	1. 173.	b	
	2. 55.	b			1. 124.	b	12.				27.	1. 379.	b	
	2. 282.	b			1. 165.	a	13.	1. 470.	b	Apoc. 22. 11.	1. 158.	b		
	4.	1. 327.	b		1. 288.	a	19.	1. 470.	b	non 12. sed 22. 11. 1. 398.				
	5.	2. 54.	a		1. 289.	a	18.			16.				
	17.	1. 328.	b		1. 500.	a	19.			non	1. 471.	b		
	18.				1. 644.	b	20.			10.				
	20.	1. 468.	a		1. 645.	b	Apoc. 2. 2.	1. 25.	a	19.	1. 374.	b		

F I N I S.

INDEX

INDEX VOCUM HEBRAEARUM.

א.

- אָבָּא & Syriacum unde אָבָּא : è quo Græcum ἄβας : & forte etiam Syracusanum ἄβας ; & inde ὄντας : ut ex. μάτη (quod è Syro Emma) ματήρ & ματήρ 2. 20. 4. אָבָּדְבָּהָת אָבָּדְבָּהָת 1. 396. 4. אַגְּלָנְגָלָל אַגְּלָנְגָלָל 1. 33. 6. אֲדֹם primus homo sapiens articulo demonstrativo, (à quo propria hominum nomina abhorre resolent) insignitur 2. 44. 6. אָדָּת אָדָּת 1. 446. 4. b. אָרָּן אָרָּן 1. 446. 4. b. אָלָּאָל אָלָּאָל 2. 5. b. 11. b. אָלָּאָל נָבָּר quid גָּבָּר & נָבָּר 158. 4. 199. 4. quid Eliæ Levitæ 1. 331. 4. אָלָּהָיִם עָבָּנוּ שׁוֹפֵט Kimach. 2. 12. 6. אָלָּהָיִם LXX. 2. 12. 6. אָלָּהָיִם & אָלָּהָיִם ibid. Arab. quid 2. 10. 6. אָלָּהָיִם 1. 12. 4. אָמָּן 1. 447. b. 1. 612. 4. אָמָּנה 2. 78. 4.

ב.

- בְּ præpositio superlativum nonnunquam designat 1. 10. 4. — etiam pro בְּ usurpatur 1. 648. 4. בְּ verbum & nomen 1. 653. 6. בִּין 1. 180. 6. בִּין quid, & varia lectio 1. 293. 6. ut & Græc. βαθεῖσιν ; βαθεῖσιν 1. 293. 6. בְּלִיעָלָה nomen Diaboli, ejusque etymologia seu derivatio 1. 323. 6. בְּנָה unde בְּנָה 2. 20. 4. בְּנָה quid prop. improp. 1. 645. 6. — quid denotet sequente בְּ secundum Joseph Kimchi ibid. בְּנָה quænam sit genuina significatio & illius usus. Item quid differat à Græc. οὐδὲν 2. 33. 4. b. בְּנָה & בְּנָה quomodo differant ibid. בְּנָה 2. 266. b. 2. 303. 4. בְּנָה quid בְּשֶׂר וְדֶם 1. 478. 6.

בְּשָׂר & Græc. ἵναγγί-λιον quam concinne re-spondent origine, signifi-catione, etymologia & usu. 2. 40. 4. 2. 41. 4. unus locus, in S. Lit. ubi catachrestis usurpatur. בְּשָׂר ibid. עַלְמָה & בְּהַלְמָה an & quomodo differant 1. 5. 6.

ג.

- גָּבָּר quid 158. 4. 199. 4. quid Eliæ Levitæ 1. 331. 4. דָּבָּר Dei, etiam in V. T. nominatur 1. 207. 6.

ה.

- הָ (ut apud Græcos ἡ, ἡ, τὸ) semper quidem articulus, sed non semper demon-strationi ac distinctioni inservit 1. 6. 4. הָן non est Dei nomen 2. 13. 6. הָן 2. 16. 4. הָן quid 1. 1. 6.

ו.

- וְ unde תְּאִירָע quid 1. 2. 6. 169. 4. 238. 4.

ח.

- חָולְלָתִי Pro. 8. 24. 25. quid prop. 1. 245. 4. חָתְמָה semel, in Sac. Lit. ex-stat propriè 1. 172. 6. חָלְקִי quid 1. 357. 6. חָנָן pro quis & quod sepe 1. 46. 4. חָנָן pro Adverb. temp. 1. 180. 6. & pro certè 1. 269. 4. L X X. & Apostolus po-nunt pro voce כִּי כִּי 1. 482. 6. כְּ prop. quidem est nota universalitatis: interdum tamen, per catachresin, nota est particularitatis 1. 261. 4. כְּנָה quid 1. 337. 6. כְּנָה quid notet 1. 660. 6. כְּנָה quid prop. & impro-priè 1. 180. 4. כְּקִי 1. 51. 4. כְּקִי / מְצֻוֹת / חִקּוֹת / מְשֻׁפְטִים quid notare solent 1. 155. 6. כְּקִקְקָקָק quotes extet 1. 180. 4. כְּרָבָּה quid 1. 195. 4. כְּרָבָּה & quomodo interpretetur paraph. Chaldæa ibid. כְּרָבָּה quid 1. 273. 6.

בְּשָׂר quid 1. 397. 4.

ט.

- טָוָב bonum aut bene no-tat 1. 11. 6.

יְרָח / in conjugat. Hiphil quid prop. quid frequenter 1. 57. 6.

יְהָנָה quando primum proposi-tum

יְהָנָה pro qua voce inter-dum קְרָא, creberimè קְרָא, Christus & Apo-stoli 2. 5. 4. cum 8. 4b

יְהָנָה olim dictum אֲנָשָׁוּמָה, sed quomodo 2. 9. 6

— non habet puncta nomi-nis אָדָן ibid. in

med. 2. 10. 4

— vitio Masoretarum aliter

scriptum 2. 10. 4

Quomodo scriptum pro

יְהָנָה " יְהָנָה 2. 40. 6

יְהָנָה שְׁלָטָה est יְהָנָה

יְהָנָה vero חִצְׁצָה / חִלְקָה יְהָנָה factum ex יְהָנָה &

יְהָנָה שְׁעָרָה & יְהָנָה, cum defi-

lio aliquo dicitur non idem

significat 1. 233. 4

יְהָנָה קְהָתָה 1. 182. 6

יְהָנָה בְּצִי & בְּצִי quid 1. Reg. 7. v. 21. 1. 496. 6

כ.

כְּ unde יְכִינָה quid 1. Reg. 7.

כְּ בעז 1. 496. 6

כְּ pro quis & quod sepe 1.

— impropriè pro Adverb.

temp. 1. 180. 6

— & pro certè 1. 269. 4

— L X X. & Apostolus po-

nunt pro voce כִּי כִּי 1. 482. 6

כְּלָה prop. quidem est nota

universalitatis: interdum

tamen, per catachresin,

nota est particularitatis 1.

כְּלָה quid 1. 442. 6

• cui opponitur שְׁלָוָת 1.

כְּתָבוֹת / מְכַתֵּב / בְּתָבוֹת 443. 4

כְּתָבוֹת / מְכַתֵּב / בְּתָבוֹת 2. 2. 3. 4

כְּתָבוֹת / הַבְּתָבוֹת Item 2. 3. 6

ט.

טָאַס 2. 284. 4. מָוֵן varias habet signifi-cationes. 1. 192. 6.

טָלוֹת molh pro quo usurpatur, per enallagen, plural. ibid.

טָהָר quid 1. 52. 4. unde Syriac. רְמָחָר quid ib.

טָהָר quid differat מְתָה 1. 649. 4.

טָהָר non relativum, sed semper interrogativum 1. 158. 4.

טָהָר מִכְאָלָה quid Chald. tom. I. pag. 206. 4.

טָהָר מְפַתִּיר / מְפַתִּיר quid 1. 246. 4. b

& quid differant ab אָוָת ib.

טָהָר quid 3. 15. 6.

טָהָר מְרִימָה quid, & unde compo-nitur 1. 158. 6.

טָהָר quid 1. 80. 4. 1. 335. 6.

נ.

נְהָרָה 2. 158. 4.

נְהָרָה / נְסָתָה & quid 1.

נְהָרָה 24. 4.

נְהָרָה 1. 5. 6.

נְהָרָה / בְּתוּלָה / נְהָרָה quid differant 1. 6. 4. b

נְהָרָה נְזָהָרָת המְצִיאָה 11. 4.

נְהָרָה נְצִירָת / נְצִירָת 1. 14. 6.

& cur aliquando scribatur per ? ibid.

נְהָרָה absolute positum quid perpetuo significet 1. 30. 4.

ס.

סְרִין / סְרִין primitiva ad hæc nota: non omnia nomi-na, quæ potestatem & of-ficium notant, aliunde derivari 2. 12. 6.

סְנַקְנָה / סְנַקְנָה plur. 1. 52. 6.

Syriac. quid 1. 52. 6.

סְנַקְנָה quid prop. & impro. 1. 180. 4.

סְנַקְנָה idem quod סְנַקְנָה 1. 165. 6.

סְלָה ejusque conjugata quid, seu quomodo usur-petur 1. 173. 6.

ע.

עַבְדָּה quomodo usurpetur 1. 30. 6.

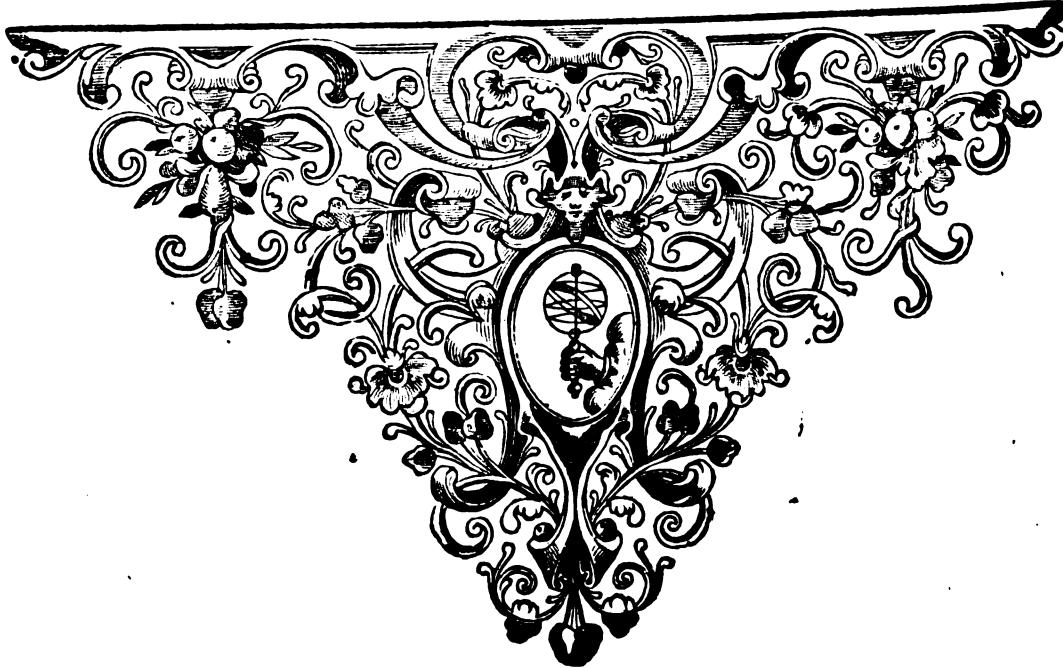
עַבְדָּה unde עברִי quid & quo-modio usurpetur 1. 602. 4.

N n n n n 4 עַד ejus

INDEX VOCUM HEBRAICARUM.

<p>ג</p> <p>ejus varia significatio, & usus 1. 180. b. 185. b</p> <p>Esa. 5. 4. quid 2. 92. a</p> <p>prop. quid 1. 172. b</p> <p>חַתָּאָרָה quæ tria conjuncta sunt Exod. 34. verf. 7. item Psal. 32. v. 1. 2.</p> <p>כִּינֵי / & בְּנֵי quid 1. Reg. 7. v. 21. 1. 496. b</p> <p>modo relative, modo reciprocæ 1. 22. b</p> <p>עַלְיוֹן 1. 5. b. 1. 565. a</p> <p>עַלְמָה 1. 5. b. 6. a</p> <p>עַלְמָם 1. 193. a. 1. 776. a. b.</p> <p>עַלְמָם 1. 280. b</p> <p>לְעַלְמָם / & Psal. 135. 13. cum 1</p> <p>לְעַלְמָם 2. 9. b</p> <p>מִיעַלְמָתֶךָ de quo dicitur 1. 12. b</p> <p>eademque de Christo sententia ibid.</p> <p>הַעֲמָד / עַמְּרָה quid 1. 426. b</p> <p>עַנְהָה 1. 43. a</p> <p>עַרְלִים & עַרְלָה / עַרְלָה 1. 192. b</p>	<p>non autem φάσκα quod amplius 1. 254. a</p> <p>Chald. Onklos, & Jona- than פֶּסְחָה קְרָבָה per apocopen. quid antiquis Ju- dæis in Talmude suo Chald. 1. 370. a. b</p> <p>פְּשָׁע quod prop. 1. 172. b</p>	<p>item מִקְרָא à Judæis Deus vocari solet metonymice 2. 6. b</p> <p>undc S.S. & מִקְרָא quare 2. 3. b</p>	<p>reddatur ab interpretibus Græcis 1. 30. a</p> <p>& Syr. שְׂפָלָנָה etymolog. & signific. 1. 24. a</p> <p>1. 323. b</p> <p>שְׂלִילָה & שְׂלִילָה à diversis dicibus 1. 181. a</p> <p>שְׂלִילָה & fine ejus origo, & significatio ibid.</p> <p>שְׂלִילָה 1. 182. a</p> <p>שְׂלָוָם solemnis Hebr. salutatio 1. 159. b</p> <p>pro quo tamen usitator Regum salutatio יְהִי ibid.</p> <p>adjective & substant. usurpari potest 1. 635. a</p> <p>שְׂלָוָם ironice pro שְׂלָוָם mentat. 4. 21. 1. 159. b</p> <p>Nota Salim de qua Johan. 3. non est Salem, sed שְׂלָוָם 1. 639. a</p> <p>שְׂלִילִים radix, unde Syrisuum od Hebr. קָרָא שְׂלָוָם 2. 8. a</p> <p>ibid.</p> <p>הַשְּׁמָה 2. 5. b</p> <p>שְׁמִים 2. 5. b</p>
<p>ד</p> <p>רְבָּה Arab. 2. 10. b</p> <p>רְגָלִים quid prop. quid im- prop. 1. 180. b</p> <p>רְוָם unde 2. 5. b. 12. a</p> <p>רְמָה quid 1. 14. a</p> <p>רִקָּה & רִקָּה 1. 48. a</p> <p>רִקָּה & contractè 1. 48. b</p>	<p>צְבָאות & צְבָא 2. 6. a. 2. 12. a</p> <p>לְזְדֻקָּה pro זְדֻקָּה 396. b</p> <p>צְדָקָן / quod LXX. con- tracte enunciant iωσεδέν 1. 4. b</p> <p>צָוָר 2. 64. b. 12. a</p> <p>צָעָר 1. 11. b</p>	<p>צְבָא 1. 370. b. 1. 717. a</p> <p>שְׂאוֹל 1. 49. a. 1. 717. b</p> <p>קְרַטָּה quid 1. 180. a</p> <p>שְׁבָתָה origo vocis & signifi- catio 2. 356. 357.</p>	<p>שְׁלִילָה 1. 370. b. 1. 717. a</p> <p>שְׁלָוָם unde fuit pro qua Judæi legunt & quare 2. 9. b</p> <p>שְׁדָר 2. 11. b</p> <p>שְׁדָר מִשְׁדָּה 2. 13. b</p> <p>שְׁחָה quomodo perpetuo</p>
<p>ה</p> <p>קְדוּשָׁה unde 2. 11. b</p> <p>קְדוּשָׁה quid notet in Sacr. Li- teris 1. 182. b</p> <p>קְוָמָה / unde קְוָמָה & קִים 2. 16. b</p>	<p>הַקְדִּים / קְדִים 1. 458. b</p> <p>הַקְדִּים 1. 484. b</p> <p>פְּלָא 1. 385. b</p> <p>פְּסָחָה pro quo LXX. s̄episs. φάσκα quidem corruptè :</p>	<p>הַקְדִּים à Judæis Deus vocari solet metonymice 2. 6. b</p> <p>quid antiquis Ju- dæis in Talmude suo Chald. 1. 370. a. b</p> <p>quid antiquis Ju- dæis in Talmude suo Chald. 1. 370. a. b</p>	<p>reddatur ab interpretibus Græcis 1. 30. a</p> <p>& Syr. שְׂפָלָנָה etymolog. & signific. 1. 24. a</p> <p>1. 323. b</p> <p>שְׂלִילָה & שְׂלִילָה à diversis dicibus 1. 181. a</p> <p>שְׂלִילָה & fine ejus origo, & significatio ibid.</p> <p>שְׂלִילָה 1. 182. a</p> <p>שְׂלָוָם solemnis Hebr. salutatio 1. 159. b</p> <p>pro quo tamen usitator Regum salutatio יְהִי ibid.</p> <p>adjective & substant. usurpari potest 1. 635. a</p> <p>שְׂלָוָם ironice pro שְׂלָוָם mentat. 4. 21. 1. 159. b</p> <p>Nota Salim de qua Johan. 3. non est Salem, sed שְׂלָוָם 1. 639. a</p> <p>שְׂלִילִים radix, unde Syrisuum od Hebr. קָרָא שְׂלָוָם 2. 8. a</p> <p>ibid.</p> <p>הַשְּׁמָה 2. 5. b</p> <p>שְׁמִים 2. 5. b</p>
<p>ו</p> <p>שְׁלָוָם 1. 458. b</p> <p>שְׁלָוָם 1. 484. b</p> <p>פְּלָא 1. 385. b</p> <p>פְּסָחָה pro quo LXX. s̄episs. φάσκα quidem corruptè :</p>	<p>שְׁלָוָם 1. 458. b</p> <p>שְׁלָוָם 1. 484. b</p> <p>פְּלָא 1. 385. b</p> <p>פְּסָחָה pro quo LXX. s̄episs. φάσκα quidem corruptè :</p>	<p>שְׁלָוָם 1. 458. b</p> <p>שְׁלָוָם 1. 484. b</p> <p>פְּלָא 1. 385. b</p> <p>פְּסָחָה pro quo LXX. s̄episs. φάσκα quidem corruptè :</p>	<p>שְׁלָוָם 1. 458. b</p> <p>שְׁלָוָם 1. 484. b</p> <p>פְּלָא 1. 385. b</p> <p>פְּסָחָה pro quo LXX. s̄episs. φάσκα quidem corruptè :</p>

F I N I S.

INDEX

I N D E X

VOCUM GRÆCARUM.

A.

- σάρξ Θ quis 2. 5. b. 2. 11. b
ἀγοράζειν in Sacr. Literis quid 1. 458. b
ἄγιος, ἄγιον, ἀγία 2. 280. a
ἀδημονῶ quid 1. 138. a. b
ἀκεῖδες quid 1. 17. b
     Θ varia doctorum etymologia
    ibid. b
ἀκρόδρυα ibid.
ἀκρότης Θ , Θ ἀκροτήτης quid 1. 192. b
ἀκροποθία Θ ἀκροπόθια 1. 193. a
ἀθετέον quid Luc. 7. 30. 1.
    . 423. b
ἄρτιος σωτηρίας quis 1. 4. a
ἄγω quid prop. quid improp. 1.
    163. a. 1. 776. a. 2. 33. a.
    2. 285. a
ἀλλοτριοεπίσκοπος Θ quis 1.
    702. a
ἀμαρτία pro quo in ius est
ἀμαρτάνω quid prop. improp.
    1. 172. b
    2. 21. b
ἀμάρτια Θ ἀμάρτημα ibid.
ἀμέω idem quod ἀληθῶς 1.
    2. 173. b
ἀμέων ἀμέων quid ibid.
an sūt̄ juramentum 1. 269. a
ἀμέω non est ἡ μέω ibid.
     Θ conjunctio non semper poten-
    tian sed actum etiam signifi-
    cat 1. 290. b
ἀνὰ in compositione cum verbo
quid 1. 457. b
ἀναθετεῖαι Θ ἀνάθημα Θ ἀναθ-
    ματισμένος Θ 1. 473. b.
     Θ 1. 474. a
ἀναίτιος Θ , Θ ἀναρχης Θ quis
    simpliciter 2. 6. b. 2. 19. b.
    2. 127. b
ἀνασκολοπίζω, idem quod
ἀνασταցώ 1. 457. b. Θ 1.
    458. a
ἀνθρωπος Θ . Adam, sed θεῖνθρω-
    π Θ Filius Dei 2. 405. a
ἀνθρωπος Θ , etymon 2. 16. b
ἀνομος Θ , Θ ἀνομία quid 1.
    173. a. b. 1. 411. b
     Θ ἀνομος Θ quis 2. 591. a
ἀνοχή χ μακροθυμία 2. 7. 3
ἀντεγαπληγῶ 2. 556. b
Ἄντι varia significatio Θ ius 1.
    1. 246. b. 1. 65. 1. a. 2. 62. a
    ἀντεδικος Θ per excell. quis 1.
    589. a
     Θ ἀντικείμενος Θ insignis ille
    Dei Θ filiorum ipsius ἀντι-
    dix Θ 1. 588. b
ἀναθετ quid Luc. 1. v. 3. 1.
    1. 151. b. 1. 153. a. b
    rariissime pro ἀπ' ἀρχῆς usur-
    patur ibid.

ἀναθετ εἰρχόμενος Θ idem quod ἐ-
    ἐκ τῆς κατανή εἰρχόμενος Θ Jo-
    han. 3. 31.

- ἀπαράτα Θ quid 1. 3. b
δέπο non semper terminum, sed
     Θ causam efficientem deno-
    tare 1. 421. a. 1. 628. b
διπλός, διπλούσια διπλογι-
    σμὸς 1. 701. a
διπλοῦς Θ quis 1. 323. b
ἀπάθομα quomodo sape usur-
    patur 2. 284. a
ἀρέσκειν 1. 476. a
ἀρχαῖος Θ , Θ ἀρχαῖος μαθη-
    τής 1. 45. a
ἐρρήθη τοῖς αρχαῖοις pro δέπο τῶν
    ἀρχαίων ibid.
ἀρχή, quotupliciter usurpa-
    tur 1. 553. b
ἀρχων ibid.
ἀτιμάζω 1. 389. a
ἢ αὐτάρκης Θ αὐτάρκεστας Θ
    2. 11. b
αὐτός relativum frequentiss.
    pro reciproco 1. 21. b.
    1. 22. a. b. 1. 39. b
αὐτόπλαι τῷ λόγῳ quid Luc. 1.
    1. 152. b. 1. 755. b. 756. a
αὐτόθις, αὐτόφυτος, αὐτῶν 2. 5. a
αὐτόχειροτόνοι qui 1. 485. b
ἀφεσίς, Θ ἀφίημι 1. 53. b.
     Θ 1. 173. b.

B.

- βασανίσαι quid 1. 318. a
βασιλεὺς 2. 5. b. 2. 12. a
βασκαίνειν prop. Θ improp. 1.
    505. a
βλασφημία Θ βλάσφημος Θ 1.
    62. a. 1. 341. a
βραβεύτης 1. 566. a
βραβεύω, Θ καταβραβεύω ibid.
βεγκύμονη, ejusque conjugata-
    sa 1. 347. a

Γ.

- τερνάω prop. Θ improp. 1. 3. a.
    1. 165. a
γνητῆσαι de matre, ut φιτύσαι
de patre usurpatur 1. 2. b
τὸ γνωμόνος quomodo usurpa-
    tur 1. 165. b
τὸ γεγνητυμόνος ibid. Θ 2.
    720. b
γνηταῖαι cum suis conjugatis
    active aut passive 1. 240. b.
    1. 243. b
γένοις, item γένοις γένοις
quid LXX. 1. 482. a
γνωστὸν Dei quid 2. 7. 8. b
γράφειν quomodo usurpatur 1.
    320. a

Δ.

οἱ Δαιμονες quasi δαιμονις qui

1. 323. b

δί Θ 2. 5. a

διαπότης in N. T. quem deno-

tarē soleit 1. 458. b. 1. 711. a

διὰ cum genitivo notari per 1.

706. b. vel ponitur pro με-
ταὶ 1. 487. a

διά sepius instrumenta aliquan-

do etiam principalem causam

notare soleit 1. 639. b.

1. 162. a

διάβολος Θ quis 1. 323. a

διαφέρειν quid 1. 491. a

δικαίων 1. 398. a

δικαιώμα pro δικαιοσύνῃ, Θ νι-

ce versa 1. 406. b. 2. 82. a

δοκεῖν verbum, ut Θ δοκεῖν

particip. activ. Θ passive

usurpatur 1. 489. a

— pro rei subjecta rat. accipi-

tur diversimode 1. 493. b.

494. a

διλεία Θ λαργεία quid diffe-

runt 1. 30. b. 31. a

δεῦς quid priscis 1. 17. b

E.

Εἳναι aliquando cum notat 1.

350. a

εἴναι μὴ pro ἀλλᾳ, ut Θ εἰ μὴ

usurpatur 1. 500. b

quod Θ interpres Syrus vase

δεῦς exponit ibid.

εὐκανθία quid, ejusque ety-

mon 1. 337. b. 338. a

εὐκανθίων 337. b

εὐκομβώσας 1. 703. b. 704. a

εὐλογοποκεία quid 1. 338. a

εἰ crebro pro An. ut apud Heb.

ΩΝ 1. 47. a

etiam pro quia 1. 269. b

εἰ pro εἰτεi vel εἰτεi 1. 329. b.

1. 359. a

εἰ μὴ ut Lat. Nisi sepis usur-

patur pro Sed 1. 65. a. b.

1. 379. b. Θ 380. a

εἰ μὴ ut Lat. Nisi sepis usur-

patur pro Sed 1. 65. a. b.

1. 379. b. Θ 380. a

εἰτεi χ οὐτεi 1. 647. a

εἴτημα 1. 370. b

εἴλωει μὲν θεὸς αὶ εἰ quid Epipha-

nio 2. 13. b

εἰ πραpositio varias habet signi-

ficaciones 1. 172. a. 1.

191. b. 1. 335. b. 1. 391.

b. 1. 472. b. 1. 648. a.

1. 678. a. 1. 706. b. 1.

* 740. a. 2. 29. a

εὐερμόσας ejusque conjugata
quid notat in Sacr. Lii. &
apud Autores profanos 1.

347. a

εἰ sape causam efficientem no-

rat 1. 1. b. 1. 165. a

εἰπεωτάς Θ ἐπειράτης vocis
origo Θ ius 1. 699. b.

1. 700. a

εἰπεωτάς τὸ ἐρωτῶ Σuidas ibid.

ἢ cūp accusativo varia signi-
fication 1. 258. b. 2. 246. b

εἰπίστητα, Θ ἐπιράμα quid 1.

269. b

εἰπικαταράτης Θ quid Aposto-

lo 1. 509. a

εἰπίστητη Θ quid 1. 50. 51.

1. 52.

— quomodo Syrus ibid. 52. a

εἰποτικάς Θ 1. 165. b

εἰπεωτής, εἰπεωτης,

εἰπιστήμη 1. 1. b.

εἰπιχείρης quid prop. Θ impro-

prie 1. 151. b. 1. 154. a

εἰσχεται præsens pro futuro se-

re 1. 283. b

εἰρχόμενος Θ εὐαγγελία origi-

ne Θ significatione concinne

respondet Hebrae dictioni

2. 40. 41.

sed tamen Graeca vox latius

seſe quam Hebrae exten-

dit 2. 41. a

εἰδοκεῖν 1. 23. b. 1. 555. a

εἰδοκία quid 1. 586. b

εἰλαβεῖαι diversa significat. 1.

628. b

εἰωδές χ οὐτεiavē 1. 387. a

εἰως quid aliquando notat 1.

8. a. 9. b

H.

- Η Θ μὲν, ne An. Lat. Θ Heb.
aliquando per ellipsis de-
est 1. 11. a. b
- ἡγεμόνης Θ cur additur in Matt.
ad locum Mich. 1. 11. 12. 3
- ἡ μὲν respondet Heb. 'Ε' nec est
juramentum 1. 482. b
- ἡμέρα μαρδοναῖην quid 1.
338. a
- ἥχει, Θ κατηχέω quid prop.
 Θ improp. item κατηχέ-
ματ, κατ' εἰσοχήν 1. 152. a.
- Θεοί, Θ θεοί quid prop.
1. 449. b
- Θεολογία 2. 1. a
- Θεός,

INDEX VOCUM GRÆCARUM.

-

INDEX VOCUM GRACARUM.

φρόσωπα πολλά I. 19.a
καὶ φρόσωποι πίνεις, οὐ ἀφρόσω-
ποι πίνεις καίνας quis I. 492.a
καὶ φρόσωπον quid I. 492. a.
I. 496. b. 2. 497. a
τὰ καὶ φρόσωπον βλέπει, οὐ
καίναν καὶ οὐτινά sunt synony-
ma I. 492. a. 1. 671. b
πλεύσιον quid I. 28. b
πλαχής vocis origo οὐ significata
I. 32. a. 1. 494. a
πλώξ I. 32. a
πυράν, πυρακτέω δημόσιον
I. 651. a
πύρωσις φρός περασμὸν quid
I. 24. b
πύρωσις quid propr. οὐ impro-
priè cuius οὐ usus indica-
tur I. 353. b

P.

πελεῖ quid interprete Christo οὐ
Apostolo I. 330. b. 1. 331. a
πεζά quid I. 48. a
πῆμα proprie οὐ per synecdo-
chen I. 206. a. αλέγοντά
λέγω I. 110. a

S.

Σῆμα, οὐ εμεῖν I. 446. b
εμεῖα οὐ τέρατα quid diffe-
rent ibid.
εμεῖν I. 469. a
εκάπερ quid I. 442. b

T.

Ταρταρός quid I. 328. a.
τελέω οὐ συντελέω de quibus
proprietè dicantur I. 776. b
τέρας I. 446. a. b
τίκτειν de famina aut mare
usurpatur Hebr. 771 οὐ
Lat. gignere I. 550. a
Θεμπότερον pro θελητώς I.
445. b

Υ.

Χιοὶ, filii τοῖς παισί, καὶ γυναικοῖς,

σκάνδαλον, οὐ σκανδάλητον
I. 442. a. b
σκάνδαλον οὐ φρεσκόμια quid
differunt I. 442. b
σκῶλον quid I. 442. b. οὐ 443. a
σκηνοπηγία I. 317. a
εἰκόνωσιν οὐ ἡμῖν quid signific.
Johan. I. 14. I. 231. b
σύλος quid I. 493. b
σύλος, οὐ σύλη quid diffe-
rente I. 495. b
σύζυγος de quibus propriè dici-
tur, οὐ quid notat I. 546.
a. b
εράλλος quid propriè οὐ impro-
priè notet, inde ασφαλής οὐ
ασφαλεῖα I. 152. a
σώζειν οὐ de corporali salutē
usurpatur I. 463. a

Φ.

Φιλαυτία, an primus sit Dia-
boli lapsus I. 327. b.
I. 329. a

Φίλοις unde Latine Filius,
quid 2. 20. a
Φίλοις σκύλακες quid signif. ib.
Φιλοθρωτείους quinam in
Ecclesia 2. 63. a
Φύσις ἀληπτός καὶ ἀπειλη-
τός cui soli tribuenda 2.
37. a

Χ.

Χαῖρε propr. οὐ impropr. quid
I. 159. b

χαῖρε οὐ χαῖρε quid Gracis ib.
Hebr. ψ ψ Lamentat. 4.
v. 21. sed ironice, quod con-
sentaneo voce חַיְלָשׁ οὐ so-
lemnem: Regnum autem usi-
tata salvatio, sed eodem sen-
su חַיְלָשׁ
τὸ χαῖρε I. 387. a. I. 450.
b. 451. a
χαῖρεν τὸ υπερβολικόν salu-
tatio Apostolica I. 666. a.
οὐ 451. b
χάειν proχάειν I. 63. a. b.
I. 242. a. 2. 7. a
χαετός οὐ χαετόματι quid
inde καχατωμένη I. 159. a
χειρατίζειν quomodo frequen-
tiss. I. 702. b

Ω.

οὐ Ων LXX. 2. 5. a.
οὐ οὐ, οὐτί, καὶ οὐτικόμην οὐ, id
cfi. εἰσόρθω οὐ ibid.
οὐ τί, καὶ δέ, καὶ δέ τι οὐ ibid.
οὐτικόμην pro οὐτικόμην γειτο-
νειν I. 54. b
οὐ quid frequentissime desi-
gnat 2. 250. a
οὐτικόμην sicut eventum; ita non
raro finem notat I. 129. b.
I. 130. a
— semel tantum, extra insin-
uatum, in Nov. Test. con-
struitur. I. 498. a

F I N I S.

